Digitized by Google

COMMENTARIA IN DVODECIM PROPHETAS MINORES.

AVCTORE

R. P. CORNELIO CORNELII A LAPIDE, E SOCIETATE IESV.

Olim in Louanienſi; poſt verò in Romano Collegio Sacrarum Literarum Profeſſore.

PARISIIS,

Apud Ludouicum Boulanger, viâ Iacobæa, ſub inſigni ſancti Ludouici, infra ſanctum Yuonem.

M. DC. XXX.

SANCTISSIMAE TRINITATI
INCREATÆ ET CREATÆ IN CHRISTO IESV TRINVM PROPHETARVM IVBILVM ET VOTVM.

1. EN tibi ô S. Trinitas, nouus & numeroſus quaternorum Cherubinorum ternio *τρὶς τετραφώνως*, triplici inquam quaternarum vocum choro te celebrantium, conſonóque diſſonarum linguarum concentu tibi cum Seraphinis iugiter acclamantium: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth.* Hi ſunt duodecim Prophetæ, tui præcones & Muſici, duodecim ſcilicet Apoſtoli, Euangeliſtæ & Choraules veteris Teſtamenti, qui in ternos quaterniones, quaſi ternos cœleſtis Muſices choros diſtributi te ambiunt, tibique famulantes circumſtant, ac in quadriga Cherubica triplicata S. Triadis nomen & gloriam toto orbe diſcurrentes, concinendo circumferunt. Hiſce ego eos commentando *ἀντιφώνως* cum alternante Seraphinorum choro ſuccino: *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis. Plena eſt omnis terra gloria tua.* Suſcipe hoſce meos in tuos Prophetas labores: ſuſcipe mea, exilia licet, tuæ Celſitudinis præconia *De ventre enim matris meæ Deus meus es tu: in te proiectus ſum ex vtero.* Ita S. Ignatius tertius à S. Petro Antiochenus Epiſcopus, *viſionem Angelorum per reſponſorios hymnos ſanctam Triadem laudantium vidit, & modum viſionis Antiochenæ Eccleſiæ tradidit. Vnde ad omnes Eccleſias iſta traditio promanauit: Et hæc eſt ratio hymnorum reſponſoriorum*, ait Socrates, nimirum, *Felix beatarum* Lib. 6.
mentium otium, iuge piæ doxologiæ eſt negotium; quique ſemel in diuinitatem ſe merſit animus, Hiſt. c. 8.
nonniſi eius delicijs & laudibus paſcitur: in quibus proinde recitandis & explicandis S. Trinitati ſit omnis honor, Eccleſiæ decor, lectoribus ſapor, mihi labor.

Hocce ergo Sanctiſſima Trinitas, & trina Vnitas, vnáque Deitas nouum ſit iubilum, quo tibi duodecim melodis Prophetarum, quaſi Muſicorum vocibus iubilo in nouo hoc ſancti anni Iubilæo, quod tertium in vita hac mihi cernere agetéque ad plenam culparum veniam, gratiam & ſanctimoniam indulſiſti: quo pariter ternos tuos, Prophetarum, & Eccleſiæ hoſtes, inauditis penè à ſæculo prælijs & triumphis, per ternos Reges tuis auſpicijs protritos, vel ſubactos cernimus, gratulamur & iubilamus. Turcarum innumeras copias, robúrque formidabile, per Sereniſſimum Poloniæ Regem SIGISMVNDVM III. IAGELLONIDEM, & S. Caſimiri abnepotem, Moſchorum & Tartarorum vindicem tot cladibus attriuiſti, vt ſi cæteri Principes ei ſuppetias tuliſſent, iam actum eſſet de Ottomannorum imperio. Porrò exceſſit ille libens patrio & auito Suetiæ regno ne fidem, Deúmque perderet: hanc tui cauſa exiguæ ditionis iacturam, amplis illi in Moſcouia, Polonia, Liuonia, Vvalachia, Ruſſia, Aſia triumphis, & imperijs centuplo fœnore compenſaſti.

II. Inſuper Reges præcipuos arcto inter ſe matrimoniorum vinculo colligaſti; ſimúlque omnibus idem ſtudium hæreſis ſeditioſæ & rebellis extirpandæ aſpiraſti. Indidiſti enim eis hanc ſapientiam, vt clarè cognoſcerent enerue & imbelle eſſe regnum, in quo ciues inter ſe de religione digladiantur, vbi hæretici pro ſua perfidia vſque ad mortem dimicant, perfidéque non tantùm ciues, ſed & Principes ſuos produnt, perdúntque. Fidei enim & religionis diſſidium, neceſſariò parit Eccleſiæ & Reip. diſſidium, idque internecinum, vt Rex orthodoxus regni ſui Dominus & Rex tranquillè non ſit, quamdiu in eo talis graſſatur hæreſis, & hæretici, qui & ſeditiones conflare, & Turcæ aditum patefacere, & vicinos Principes ad bellum ſol-

-licitare ſolent. Qua ratione enim Regi ſuo fideles ſint, qui Deo ſunt iniurij, blaſ-
phemi, infideles? Qua ratione Principi fidem ſeruent; qui fidem Chriſto, & Eccle-
ſiæ daram violarunt, & aſſiduè ac pertinaciter violant, quique ſuam hanc perfidiam
tebellione armant & propugnant? Non id ipſorum, non naturæ, non indolis, ſed
phreneſis, hæreſis inquam ſeditioſæ & infidæ eſt vitium. Aperuiſti Regum ocu-
los, vt id liquidò cernerent, ideóque ſinguli in Caluiniſmum, vt regni ſui peſtem in-
ſurgerent. Ita dediſti CHRISTIANISSIMO Galliarum Regi LVDOVICO XIII.
S. Ludouici hæredi & æmulo, ſupra ætatem animos, & vires, vt vrbes, & arces pluri-
mas quas Hugonotti inſedetant, armata manu eis extotqueret, cæteras penè om-
nes ad deditionem cogeret, quod nemo maiorum cogitare, nedum aggredi auſus
fuerat. Ita FERDINANDVM Imperatorem inuictum, ſpem & columen Germaniæ,
tot tantiſque victorijs, iiſque continuis decoraſti, vt te pro eo manifeſtè pugnante
illud Iulij Cæſaris, imò verò propatrui ſui Caroli V. Imperat. iure dicere poſſit:
Veni, vidi, vicit Chriſtus. Et illud Deboræ Iud. 5. *Noua bella elegit Dominus, portas hoſtium
ipſe ſubuertit,* &c. *De cœlo dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduer-
ſus Siſaram pugnauerunt.* Inſtar fulminis enim victor eius exercitus, DVCE BAVARO,
quaſi rediuiuo Iuda Machabæo, peruaſit, ſubegitque Auſtriam, Bohemiam, Mora-
uiam, Sileſiam, Hungariam, Palatinatum vtrumque, ex iiſque hæreticorum Pa-
triarchas Huſſitas, ac rebellionum faces Caluiniſtas expulit & profligauit: qua in re
ſuas quoque egregiè præſtitere partes inſignes ex Italis Belgíſque Duces, cum vali-
dis copijs ab Optimo REGE CATHOLICO opportunè in auxilium ſubmiſſi; vt iam
Germania putidis & peſtiferis membris reſectis libera, redintegrari, reualeſcere, pri-
ſtináſque vires & robur queat colligere; quibus in vnum collectis roborata non tan-
tùm Turcis reſiſtere, ſed & eos bello laceſſere & inuadere audeat; Hungariámque
hæreſis diſſidio perditam vnitis Germanorum armis reperere, & recuperare valeat.
Hæc eorum æterna erit gloria, hi immortales triumphi, hæc trophæa quæ in omne
æuum perennabunt. Agite PRINCIPES generoſi, pergite magnis animis, opus feli-
cibus adeò auſpicijs cœptum conficite, paribus ſtudijs rebellem Caluini hæreſim
penè euulſam, ſtirpitus vbilibet eradicate.

Iſta ergo magnifica Dei ſunt opera. qui Principibus ſibi fidelibus facit mirabilia III.
magna ſolus; cui proinde tota Germania, tota Gallia, tota Polonia, imò totus orbis
Chriſtianus, ob tantas tamque recentes victorias, cum gratiarum actione canticum
nouum concinat, totóque hoc Iubilæo cum Moſe & Hebræis iubilet: *Cantemus Do-
mino: glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem proiecit in mare.* Eia S. Trinitas tri-
bus virtutis tuæ lanceis, tua inquam potentia, ſapientia & gratia trium hoſtium tuo-
rum, pariter ac Prophetarum, Saracenorum inquam, Hæreticorum, & Schiſmatico-
rum mentes, cordáque feri & ſaucia, vt omnes ſeſe tibi ſubdant, te agnoſcant, cre-
Pſal. 76. dant, amant, glorificent: *Gloria Patri & Filio, & Spiritui ſancto, ſicut erat in principio & nunc
& ſemper, & in ſæcula ſæculorum.* Amen. Tunc tuæ Majeſtati, & clementiæ verè & exul-
Pſal. 65. tantet omnium gentium iubilis, illud regij Vatis oraculum iubilabimus: *Omnes gen-
& 95. tes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Pſallite Deo noſtro, pſallite: pſallite regi
noſtro, pſallite. Quoniam rex omnis terræ Deus: pſallite ſapienter. Iubilate Deo omnis terra, pſal-
mum dicite nomini eius, date gloriam laudi eius. Afferte Domino patriæ gentium, afferte Domino
gloriam & honorem: afferte Domino gloriam nomini eius.*

Tu Rex ſæculorum immortalis, inuiſibilis, glorioſus, qui lucem habitas inaceeſſi- IV.
bilem, per Verbum incarnatum te mundo pandere, apparere & cerni; ac loqui, ver-
ſari & conueſci nobiſcum dignatus es: per illud nos tibi reconcilias & vnis: in illo
diuitias gloriæ tuæ nobis oſtendis; *vt dum viſibiliter Deum cognoſcimus, per hunc in inuiſi-
bilium amorem rapiamur.* Chriſtus enim dum noſtram carnem aſſumpſit, nobíſque cõ-
ſanguineus & cognatus, imò frater fieri dignatus eſt, nos Deo concorporauit, ac S.
Trinitatis affines effecit. Ipſe ergo eſt ſalus noſtra, honor noſter, amor noſter, de-
1. Tim. 3. ciæ noſtræ. Nimirum hoc manifeſtè *magnum eſt pietatis tuæ ſacramentum, quod manife-
ſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt gentibus, credi-
tum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.* Hoc diuini tui conſilij arcanum prioribus ge-
nerationibus incognitum, & æternis temporibus tacitum reuelaſti Prophetis, quaſi
aquilis cœleſtibus, vt idipſum nobis diſcordi vocum concordia præcinerent. Hoc
eſt Verbum infans, puer ſapiens, Deus lactens, Chriſtus crucifixus, qui factus eſt
nobis ſapientia, iuſtitia & redemptio. Hic eſt fidei noſtræ axis, ſapientiæ baſis, ſan-
ctitatis apex, charitatis illicium, felicitatis centrum. Intonat de eo Michæas cap. 5.
Et tu

Digitized by Google

Et tu Bethlehem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda. *Ex te egredietur qui ſit Dominator in Iſrael: & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.* Intonat Aggæus cap. 2. *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cœlum & terram, & mare & aridam. Et mouebo omnes gentes. Et veniet deſideratus cunctis gentibus.* Conſonat Malachias cap. 2. *Statim veniet ad templum ſuum* Dominator *quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis. Ecce venit, dicit* Dominus *exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius? Et quis ſtabit ad videndum eum?* Succinit Zacharias cap. 3. *Adducam ſeruum meum Orientem.* Et cap. 9. *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* In Chriſto ergo ô increata Sancta Trinitas, tui viuam imaginem expreſſiſti, & triadem creatam efformaſti, quod admirans ſanctus Ioannes Epiſtol. 1. cap. 5. *Tres ſunt*, inquit, *qui teſtimonium dant* (Verbo incarnato Chriſto Ieſu) *in cœlo; Pater, Verbum &* Spiritus *ſanctus. Et tres ſunt qui teſtimonium dant in terra; Spiritus, & aqua, & ſanguis: & hi tres vnum ſunt.*

Felix Bethlehem, felix Iudæa, felix Ieruſalem, quæ non tantùm Prophetas, ſed & ipſum Verbum incarnatum gignere, videre, & audire digna fuiſti; quæ diuinis eius pedibus calcata, eius ſermonibus, ſudoribus, lacrymis, ſuſpirijs, quin & ſanguine pretioſo irrigata, eum hoſpitem, imò ciuem & filium, Redemptorem & Saluatorem habere meruiſti, ſcilicet: *Factus eſt in pace locus eius, & habitatio eius in Sion. Inueſtiuimus locum* Domino, *tabernaculum* Deo Iacob. Ecce *audiuimus eam in Ephrata, inuenimus eam in campis ſyluæ. Introibimus in tabernaculum eius: adorabimus in loco vbi ſteterunt pedes eius.* Pſal. 131. Ibi ſuam ipſe fundauit Eccleſiam, ibi reſulſit aurora legis nouæ in ſplendoribus Sanctorum, Virginis Deiparæ, Apoſtolorum, Euangeliſtarum, ac primorum fidelium fide & charitate ardentium. Quocirca Chriſtus ſponſus hunc thalamum ſibi adamans, indéque ſponſam Eccleſiam alliciens: *Veni*, inquit, *de Libano* (de Ieruſalem & Iudæa) *ſponſa mea: veni de Libano, veni, coronaberis de capite Amana, de vertice Sanir & Hermon* (vtique Iudææ montium) *de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Cant. 4. Idipſum præcinuit Zachar. cap. 13. *In die illa erit fons patens* (gratiæ & baptiſmi) *domui* D*auid & habitantibus Ieruſalem, in ablutionem peccatoris & menſtruatæ. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, diſperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltrà.* Et cap. 14. *Stabunt pedes eius in die illa ſuper montem Oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem. Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem*, &c. *Et erit* Dominus *rex ſuper omnem terram: in die illa erit* Dominus *vnus, & erit nomen eius vnum.* Michæas verò cap. 4. *De Sion*, ait, *exibit* lex.

V. Infelices ergo & miſeri Chriſtiani, qui à ſuis incunabilis exulant, qui ſanctam Vrbem ſanguine Chriſti purpuratam, quæ autota fuit Eccleſiæ primúmque eius regnum, à Turcis & Saracenis poſſideri, prophanari, & ſacrilegè pollui cernunt & tolerant. Non tolerauit id Conſtantinus Imper. qui loca ſancta Chriſtianis reſtituit: cuius nutu & ſumptu mater S. Helena Ieroſolymam profecta, loca ſancta religiosè venerata, in Bethlehem, monte Caluariæ, & Oliueti, alibique regia magnificentia templa & baſilicas exædificauit. Quare cœpit tunc eò peregrinatio à fidelibus frequentari, confluentibus è toto orbe deuotionis ergo Chriſtianis. Ipſe S. Hieronymus relicta Roma in Bethlehem ſe tranſtulit, vt ad Chriſti incunabula viueret & moreretur; quem ſecuta S. Paula, magnum poſt ſe trahens nobilitatis Romanæ agmen, ibidem quatuor extruxit Monaſteria, in quibus ipſa cum filia Euſtochio Chriſti paupertatem, humilitatem & ſanctitatem imitata, vitam egit religioſam & cœleſtem. *Bethlehem ingreſſa*, ait S. Hieron. *& in ſpecum Saluatoris ingrediens, me audiente iurabat, cernere ſe oculis fide Infantem pannis inuolutum, vagientem in præſepio* Dominum, *Magos adorantes, ſtellam fulgentem deſuper, matrem Virginem, paſtores nocte venientes, vt viderent Verbum quod factum erat, & iam tunc* Ioannis Euangeliſtæ *principium dedicarent: In principio erat Verbum, & Verbum caro factum eſt; mixtíſque gaudio lacrymis loquebatur: Salue Bethlehem domus panis, in qua natus eſt ille panis, qui de cœlo deſcendit. Salue Ephrata regio vberrima, cuius fertilitas* D*eus eſt.* In epiſt. Paulæ.

Conſtantinum ſecutus Heraclius Imp. anno Domini 628. cœleſtibus de Coſroë Perſarum rege potitus victorijs, Crucem Chriſti ipſi ereptam, Ieroſolymam victor reportauit, ac depoſito regali cultu, detractíſque calceis, & plebeio amictu indutus, illam proprijs humeris retulit in eum montem, quo eam Saluator tulerat; ac in eodem Caluariæ loco ſtatuit, vnde à Perſis fuerat aſportata. ita S. Trinitatis, Chriſtiq; iniurias vltus Heraclius haſce de Perſis vindicias dedit, imò reddidit Ieroſolymæ. Ieruſalem enim eſt ciuitas Dei electa, ſancta & glorioſa, fundata in mõtibus

ſanctis, centrũ & vmbilicus mundi, vrbs perfecti decoris, gaudiũ vniuerſæ terræ, paradiſus Orbis: quæ tanquàm Regia inter omnes vrbes, velut caput in corpore, ſicut Sol inter aſtra effulget, quaſi Ecleſiæ militantis Capitolium, triumphantis typus & præludiũ. Poſt Conſtantinũ & Heraclium Vrbanus II. Pont. æternũ decus, & gloriam ſib peperit (vnde & monumenro eius hoc Elogium inſcripſerũt: *Vrbanus II. Auctor expeditionis in Infideles*) cum Concilio apud Clarum montẽ habito anno Domini 1095. ita Principes Galliæ ad recuperandam Ieroſolymam à Saracenis iamdiu occupatam animauit, vt non dubitarent mori pro illa ciuitate, in qua Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Quare effecit vt trecenta hominum millia nomen in militiã Chriſti dederint, ſignúmque Crucis ſuſceperint, atque inter illos multi Principes, Duces & Comites: in quibus eminuit Godefridus Bullonij Dux præſtantis animi, religionis, & fortitudinis vir, qui quàm facilè terra ſancta à Chriſtianis recipi poſſit, oſtendit, dum paruis copijs reſiduis Ieroſolymam anno Domini 1099. expugnauit, feria ſexta, hora qua Chriſtus mortuus eſt; ipſéque primus per muros in vrbem tranſcendens, primus deinde Ieroſolymæ Chriſtianus rex quaſi nouus Dauid creatus, regnum in poſteros ſex reges per octoginta annos propagauit, idque merito ſuæ virtutis, pietatis & modeſtiæ, qua, vt alia prætercam, Chriſtianis Principibus eum de more, regio diademate coronare ſatagentibus, humilitatis ſtudio reſtitit, dictitãs: *Nolle ſe aurea corona inſigniri in vrbe ſancta, in qua Chriſtus Dominus pro noſtrâ ſalute ſpineam tuliſſet: vnde ea contentus, illique reuerentiam exhibens regiam reſpuit, Regum optimus, lumen & ſpeculum cæterorum*, ait VVilhelmus Archiepiſcopus Tyri lib. 9. belli ſacri cap. 9. Viuet Godefride, viuet Vrbane tua virtus & gloria, quamdiu ſæculorum omnium viuet ÆTERNITAS.

Porrò orationem Vrbani, qua in Conc. Claromontano omnes ad bellum ſacrum accendit, recitat idem VVilhelmus, in qua inter cætera ait. *Hæc igitur ſalutis noſtræ incunabula, Domini patriam, religionis matrem populus abſque Deo, ancillæ filius Ægyptiæ poſſidet violenter, & captiuitatis liberæ filijs extremas imponit conditiones, quibus verſa vice meritò ſeruire tenebatur. Saracenorum gens impia loca ſancta, in quibus ſteterunt pedes Domini, iam à multis retro temporibus violenta premit tyrannide, ſubactis fidelibus, & in ſeruitutem damnatis. Ingreſſi ſunt canes in ſancta, profanatum eſt ſanctuarium, humiliatus eſt cultor Dei populus, angarias patitur indignas genus electum, ſeruit in luto & latere regale Sacerdotium, princeps prouinciarum facta eſt ſub tributo, ciuitas Dei Templum Domini, de quo zelans Dominus vendentes eiecit, ne domus Patris eius fieret ſpelunca latronum, facta eſt ſedes Dæmoniorum. Templum Domini, vt ait Mathathias, quaſi vir ignobilis, vaſa gloriæ eius abducta ſunt captiua: Ciuitas Regis Regum, quæ alijs regulas intemeratæ tradidit fidei, Gentium ſuperſtitionibus cogitur inuita deſeruire. Sancta Reſurrectionis Eccleſia, requies dormientis Domini, eorum fœdatur ſpurcitijs: loca venerabilia, quæ Dominum in carne ſuſceperunt hoſpitem, ſigna viderunt, ſenſerunt beneficia, facta ſunt gregum præſepia, ſtabula iumentorum. Accingimini ergo, & eſtote filij potentes, vt pugnetis aduerſus infideles: quoniam melius eſt mori nos in bello, quàm videre mala gentis noſtræ & ſanctorum.* Audite hæc Principes, audite Chriſtiani ſummi Paſtoris veſtri, Chriſti vicarij lamenta, imò oracula. Vrbani cœpta conſtanter proſecuti ſunt Paſchalis II. Gelaſius II. Calliſtus II. Lucius II. Sed maximè Eugenius III. qui anno Domini 1143. vrgente Ludouico Rege Francorum & S. Bernardo, expeditionem in tertiam ſanctam ſuſcitauit, ac S. Bernardum ad omnes Galliæ & Germaniæ populos (qui eum vt Prophetam, vel Apoſtolum ſuſcipiebant) in eam concitandos auctorauit: quare ſequenti anno omnium conſenſu S. Bernardus totius belli Dux, & Princeps militiæ electus eſt. Verùm ſatis viſum eſt Eugenio, ſi ille tuba Sacerdotali indiceret bellum, & tam verbis quàm literis Chriſtianos ad id excitaret: quod illum feliciſſimè ſequentibus innumeris ſignis & prodigijs præſtitiſſe, teſtantur Acta vitæ ipſius, & Epiſtolæ ab eo conſcriptæ, nec non & Otto Friſingenſis; ſed magis ipſe rerum ſucceſſus, dum non ſolùm Ludouicus Rex celebrato apud Verzelacum Conuentu, Crucem quaſi belli ſacri inſigne, ab eodem S. Bernardo ſumpſit vnà cum multis regni ſui Principibus & Optimatibus, quos tam ingens populi multitudo ſecuta eſt, vt vacuarentur vrbes & caſtella; ſed eiuſdem hortatu Conradus Romanorum Rex generali apud Spiram Conuentu indicto, æquè Crucem vnà cum fratre ſuo Henrico Duce Noricorum, alijſque Principibus & Nobilibus plurimis (etiam Polonis, adeóque Henrico Boleſlai Regis fratre, teſte Cromero lib. 6. Polon.) accepit: quibuſcum etiam ſignati ſunt nonnulli Epiſcopi, atque inter alios ipſe Otto Friſingenſis, vir-

tutibus

Digitized by Google

tutibus & meritis clarus. Qui demum addit, non ſolùm ex Romano imperio, ſed etiam è vicinis regnis, putà Francia, Anglia, Pannonia innumeris populis ac nationibus hac expeditionis fama ad ſumendam Crucem commotis, repentè ſic totum penè Occidentem ſiluiſſe, vt non ſolùm bella mouere, ſed & arma quempiam in publico portare nefas haberetur. vtinam nunc iterum S. Bernardus vel è cœlo idem claſſicum fidelibus canat.

Ludouicum & Conradum æmulatus eſt S. Ludouicus, Francorum gloria dicam, an ſanctitas? an veriùs vtrumque, qui in Palæſtinam non tantùm copias tranſmiſit, ſed ipſe quaſi earum Dux, relicto auito ſolo & regno, per tot terrarum marúmque ſpatia maximis impendijs, laboribus & conatibus ſemel & iterum traiecit, vt eam Saracenis extorqueret. & Chriſtianis priſtinis hæredibus aſſereret; ſed cum peccatis fidelium exigentibus idipſum quod tanto conamine, virtute & animo moliebatur perficere non poſſet, mortē tamen in tam glorioſa expeditione oppetere anno Domini 1270. non dubitauit, fidénſque cygnæum cecinit: *Introibo in domum tuam Domine, adorabo ad templum ſanctum tuum, & confitebor nomini tuo*: nimirum *tendit ad aſtra per aſpera virtus*: quin & operis tam Chriſtiani proſequendi, & perficiendi decus filijs poſteríſque ſuo exemplo, æquè ac teſtamento reliquit. Reſuſcita Domine hunc S. Ludouici zelum in Catholicis Regibus & Principibus, præſertim Turcæ limitaneis & confinibus, vt vnanimes in tantum opus conſpirent; ſed & remotiores excita, vt in partem tam glorioſi operis veniant, ac nominatim S. Ludouici ſequaces hæredes & cognomines, vt victricia arma ab Hæreticis in Saracenos transferant, ac Francos cæteróſque otiari neſcios opere tam ſancto occupent, ne ipſorum ardor quietis impatiens in bellum vel ciuile, vel Chriſtianum quo ſeſe inuicem collidant, turpémque dent maculam in gloriam ſuam, ac iram Dei in ſe concitent, erumpat; ſed potiùs in Turcas, Tartaros & Saracenos, iuratos S. Trinitatis Chriſtíque hoſtes, ad auitam & immortalem eorum gloriam ſeſe exerat. Hoc nomen Chriſtianiſſimum eis hæreditarium, hoc S. Ludouicus progenitor, hoc generoſa indoles & animi celſitudo, hoc S. Eccleſiæ amor & fidei, hoc victoriæ & trophæa contra Chriſti perduelles cœlitus data, hoc præſules, hoc Pontifices, hoc fideles omnes iure ſuo ab eis efflagitant.

Sapienter S. Catharina Senenſis theodidacta (vti refert Raymundus Gener. Ord. Prædic. & ex ipſo Ambroſ. Catharinus in eius vita) ſummos Pontifices Gregorium vndecimum & Vrbanum ſextum anno Domini 1375. & ſequent. acriter ad bellum Turcis inferendum extimulauit. Cúmque Pontifex regereret, illud in tot inteſtinis Principum Italiæ, aliarúmque regionum diſſidijs importunum videri: inſtitit illa, *imò verè*, inquit, *nunc maximè opportunum eſt, adeóque nullum efficacius remedium ad diſſidia hæc tollenda ſuppetit, quàm ſi fœdus ſanctum ſanciatur, quo omnes paribus animis in communes Chriſti & Chriſtianorum hoſtes conſpirent: ibi ſuos animos & impetus, ſuos pugnandi ardores iraſque effundant, eaque ratione priuatas ponent lites & odia*. Ita, vt alios taceam, Rogerius & Boëmundus fratres, Siciliæ, Apuliæ & Calabriæ Principes, continuò inter ſe de Principatu digladiantes, ab Vrbano II. fœdere bellóque ſancto conciliati, arma in Saracenos verterunt: Boëmundus enim occupata Melphi, cupiditate gloriæ incenſus, cum duodecim millibus delectæ iuuentutis Italicæ in terram ſanctam profectus, ſua hac virtute animíque præſtantia adeò fratrem Rogerium permouit, vt poſitis armis dixerit, ſibi omnia cum fratre deinceps fore communia, ac ſtatim Tancredum filium pugnandi cupidum, belli comitem fratri tradiderit, ait Platina in Vrbano II. Pari modo acerba Germanorum, Bauarorum, Belgarum Polonorum diſſidia ſopita fuiſſe expeditione in terram ſanctam duce Conrado Imper. narrat Otto Friſing. lib. 1. de geſtis Friderici I. Imp. cap. 29. Sapienter Liuius lib. 2. *Bella extrema*, inquit, *ſedant domeſticas ſeditiones. Externus timor magnum concordiæ vinculum.*

Idipſum peruidet metuítque Turca: quocirca omni ratione Chriſtianos Principes à ſeſe inuicem diuellere, ac inter eos lites & bella ſerere molitur: ea de cauſa dum vicinum aggreditur, cum remotioribus fœdus init, imò eos in vicinum concitat, itáque eum Chriſtianorum armis expugnat: quo facto remotiores gradatim eadem arte & fraude circumuentos, ac ab alijs deſertos aggreditur, occupat & ſubiugat. Fœdifragus enim ipſe cùm ſit, fœdus initum dum ei libet, quæſita occaſione abrumpit: cùm ex aduerſo Chriſtiani, inſidioſi fœderis nomine magis quàm religione irretiti, vicinos ab eo inuaſos protegere non audeant; itáque ipſos eius prædæ exponant, mox & ipſi præda. Norunt hiſtoriam & rerum Turcicarum periti,

Digitized by Google

Turcam ſubinde iurare ſuper libro Smegmatico, itáque impoſturam Chriſtianis facere, ac iuramentum violare dictitando, ſe ſuper libro ficto, non vero, ac proinde fictè, non verè iuraſſe. Quare iure ei regerant Chriſtiani: *Frangenti fidem fides frangatur eidem.* Nimirum fœdifragus fuit Baiazetes, qui Venetis contra pacta Coronem, Mattord, Mettonem & Naupactum ademit. Baiazetem imitatus nepos Solymannus, qui anno Domini 1537. totis viribus Italiam aggredi deſtinabat, ſed temeritate cuiuſdam Veneti trierarchæ offenſus, omnes iras & copias in Venetos ſibi fœderatos effudit, Corcyra ipſorum inſula longè latéque vaſtata, & inſulis Cycladibus direptis, negotiatoribúſque Venetis toto Turcico Imperio cum vniuerſis eorum opibus & pecunijs in prædam datis; inſuper eoſdem Nauplij & Epidaurici conceſſione, ac duabus in Dalmatia arcibus, Nadino & Lubiano, mulctauit. Solymanni enim erat vox: *dummodo regnem, nil moror: ſicut in cælo vnus Deus, ita in terra vnus Solymannus eſt colendus.* Solymannum patrem æmulatus Selymus, fœdus iureiurando cum Venetis initum violans, eis Cyprum extorſit; quin & eis inſultans: *Barba*, inquit, *mihi à Venetis apud Naupactum abraſa ſuccreuit; ego verò eis brachium dextrum capta Cypro amputaui, quod nunquam recreſcet.* Annon hæc ſocietas leonina? Pari modo fecere & faciunt cæteri. Cùm enim ab origine fuerint ſintque Orbis prædones, toti opibus regníſque Chriſtianorũ per fas & nefas inhiant. Interim letargo quaſi ſopiti altum dormiunt Chriſtiani; quia quiſque longè à ſe Turcam, & ſe ab eius iugo abeſſe autumat. Qua in re errant omnes grauiſſimè. Idem cenſebant olim Conſtantinopolitani, Trapezuntij, Thraces Bulgari, Boſnij, Seruij, Hungari, cæteríque: at iam à Turca capti, errorem ſuum vident, & ſeriò, ſed ſerò, lugẽt. Turca in limine, & penè in viſceribus eſt Chriſtianorum omnium, & illi eum à ſe remotum dictitant! ô cæcitas! ô ſtupor! tempore Pij V. inhiauit Cretæ, Venetijs, totique Italiæ; Viennam ſemel iterúmque obſedit, inhians Auguſtæ, totique Germaniæ: ante triennium Poloniam ſe vnico prælio deuoraturum pollicebatur. Imminet ergo, & penè incubat Italiæ, Germaniæ, Poloniæ. Nunc ſilet, quia domeſticis deſtinetur diſſidijs: at occaſionem præſtolatur, ea data illico more ſuo imparatos Italos, Germanos Polonos, adorietur & opprimet. Vtinã periculum hoc adeò quàm certum eſt & præſens, conſpiciant & inito contra eum cõmuni fœdere diſcutiant Chriſtiani, dum res eſt integra, ne ſerò cum cæteris iam à Turca occupatis ſuum torporem, ſuáque diſſidia accuſent & defleant. Nunc cùm domi rebellione graui variáque agitatur; cùm in Perſam omne exercitus robur tranſmiſit, cùm puer eſt, cùm Ducibus, conſilio & ærario deſtituitur; cùm Principes Catholici tot victorijs à Deo datis ad bellum ſacrum inuitantur, tempus eſt opportunum eum inuadendi & profligandi: quod ſi prætetire neglexerimus, ſerò pœnitentes illud requiremus. Nihil enim tam volucre eſt, quàm occaſio: nihil leuius cùm ſe offert, penditur: nihil magis cùm abijt, deſideratur nihil periculoſiùs amittitur: nihil difficiliùs recuperatur. Porrò quis dubitet Turcam Italiæ & Chriſtianis imminere, cùm Tunetanum regnum ab eo occupatum à Sicilia, Epirum & Macedoniam a Dalmatia, Foroiulium à Dalmatia tenuiſſimo tractu videat diſterminari? cùm Apollonia, Turcico oppido, Hydruntum regni Neapolis vrbem, antea quoque à Turcis poſſeſſam vnius noctis ſpatio annauigari poſſe intueatur? Quid Hiſpanis, Italis, Gallis inſidioſius Alligerio? Quid Feſſa, Marroco, Biſerta, & tot illa Afrorum vafrorum ſocietate eſt infeſtius? An Gallia ergo expers? Nequaquam. Maria quæ vtramq; eius partem alluunt, adeò Turcicis ſunt infeſta latrocinijs, vt non ora, non ſinus, non portus aliquis tutus & ijs exploratus non eſſe videatur. Quocirca Ioãnes ille Tarnouius Comes, qui ſæpius Poloniæ exercitibus victor præfuit, dictitabat, *omnia Polonica Comitia perpetuam belli Turcici meditationem eſſe debere.* Idem dicas de Comitijs Germanicis, Gallicis, Italicis, Hiſpanicis. Celebre eſt illud Græcorum apud Pachymerem lib. 5. hiſtoriæ: *Cum hoſtibus Crucis geratur bellũ, vbi & victoria laudabilis eſt, & vinci ſalutare.* Itẽ: *Pax colenda, vbi Dei iacturã non facimus; bellum gerendum, vbi religio periclitatur totáq; Reſpublica.*

Quapropter vt ad Pontifices ſacri belli feciales, imò tubicines redeam, Eugenij III. pro bello ſacro zelum æmulati ſunt ſuccedentes ex ordine Pontifices, Alexãder III. Lucius III. Vrbanus III. Gregorius VIII. Clemens III. Calliſtus III. Innocentius III. Honorius III. Gregorius IX. cui mox ſuffectus Innocentius IV. teſte Platina, Onuphrio & aliis, legatos per Franciam & cæteras prouincias miſit, qui fidelibus ſuaderent militiam Chriſti ſuſcipere, & S. Ludouici ſigna caſtráque in terram ſanctam ſequi. Ad eandem Chriſtianos incitauit Alexander IV. Vrbanus IV. Nicolaus IV. Innocentius VI.

Eugenius

Eugenius IV. verò Pontificatum iniens anno Domini 1431. in Turcas mari claſſem, terra exercitum legato Iuliano Cæſarino Cardinale miſit, ac Duce Ladiſlao Poloniæ Rege triginta Turcarum millia vno prælio inter Hadrianopolim & Danubium cæcidit. Tunc quoque Ioannes Hunniades à Ladiſlao Tranſyluaniæ præfectus, multos Amuratis exercitus deleuit, Moldauiam recepit: maximam Seruiæ & Bulgariæ partem victricibus armis percutrit.

Eugenio IV. ſuccedens Nicolaus V. anno Domini 1447. vehementer inſtitit, vt bellum communi omnium Chriſtianorum conſenſu in Turcas decerneretur, quos iam parare arma contra Conſtantinopolitanos ſenſerat: & ob eam rem Cardinalem Rutenum Conſtantinopolim miſerat, qui Imperatori & ciuibus auxilium polliceretur, ſi ad Catholicam fidem, vt in Concilio Florentino promiſerant, redire voluiſſent: ſed illis in ſchiſmate perſiſtentibus, iuſta numinis vindicta Mahomet Turcarum Imp. Conſtantinopolim paulo poſt expugnauit anno Domini 1453. ac occiſo Imp. Palæologo, crudeliſſimè vrbem ferro flammáque vaſtauit, teſte, Chalcondyla lib 8. & alijs. Cuius rei labem Pontificatui ſuo impactam, dum abolere coactis in Turcas copijs ſtudet Nicolaus, arthriticis doloribus extinguitur.

VIII. Nicolai ſtudijs inſiſtens ſucceſſor Caliſtus III. creatus Pontifex anno Domini 1455. illico Turcis bellum indixit. Repertum eſt in ſcrinio ipſius hac de re votum ante Pontificatum hiſce verbis futuri præſagis conceptum: *Ego Caliſtus Pontifex Deo omnipotenti voueo, & ſanctæ indiuiduæ Trinitati, me bello, maledictionis, interdicti, execrationibus; & demum quibuſcumque rebus potero Turcas Chriſtiani nominis hoſtes ſæuiſſimos perſecuturum.* Ea de cauſa illico Prædicatores per totam Europam miſit, qui Chriſtianos omnes ad arma contra Turcas concitarent, quin & per legatos Vſumcaſſanum Perſarum Regem contra eoſdem accendit. Ipſe ſedecim triremes Romæ ædificatas in hoſtem miſit, Ludouico Patriarcha Aquileienſi Præfecto, qui triennio maritima hoſtium Aſianorum vexauit, inſulas quaſdam cœpit, ac magnas clades hoſtibus intulit. Alphonſus autem Rex, & Burgundiæ Dux Crucis ſignum ſuſcipientes, ituros ſe quoque in hoſtem profitebantur, vel armatos milites eò miſſuros. Iuſſit inſuper Calliſtus in meridie campanæ ſono fideles admoneri, vt orationibus eos iuuarent qui contra Turcas dimicabant. Hac ratione parta fuit illuſtris illa de ipſis victoria. Chriſtiani enim Duce Ioanne Vaiuoda, adhortatore Ioanne Capiſtrano Minorita, apud Belgradum anno Domini 1456. ſexaginta Turcarum millia cæciderunt, captis centum ſexaginta bellicis tormentis: Mahometes Tyrannus ſaucius fuga ſalutem quæſiuit. Ea victoria Pontifex Feſtum, putà officium ſolenne Transfigurationis Ieſu Chriſti die ſexta Auguſti inſtituit. Actum de crudeliſſimo hoſte tunc fuiſſet, ſi Chriſtiani Principes omiſſis inteſtinis odijs & bellis, terra ac mari tantam victoriam proſecuti fuiſſent, ſicut Calliſtus monebat & vrgebat: verùm dum illi ſegniter rem agunt, Turca reſumptis viribus Trapezuntem priùs Imperatore interempto, Boſniam deinde Rege capto atque interfecto cœpit. Præuidebat hæc è ſpecula Calliſtus & gemebat, nec ceſſabat litteris & nuncijs Principes Chriſtianos adhortari, vt in tantis malorum periculis oculos aliquando aperirent, fruſtra remedia deinceps quæſituros, vbi iam hoſtis inualuiſſet. Vide hic quàm Pontificibus officio continua, & quaſi hæreditaria fuerit cura ſacri fœderis contra Turcas ſanciendi.

Platina Onuph. Genebr. in Chronol. Suarez tom. 1. de Relig. lib. 2. cap. 5. Azor tomo 2. lib. 1 c. 15.

Quapropter Calliſto III. ſuccedens Pius II. magni animi, ſapientiæ, facundiæ & zeli vir, Conuentu Principum è tota Europa Mantuæ indicto, neruoſa & efficaci oratione ijſdem perſuaſit vt bellum communi omnium decreto Turcis indiceretur. Verùm decretum hoc infregerunt mox inteſtina bella, quibus Germani, Hungari, Britanni, Hiſpani, Itali in ſe mutuò arma verterunt. Stetit tamen in ſententia animoſus Pontifex, dumque claſſem, quæ paſſim in portubus ſuperi inferique maris ad tantum bellum fuerat ædificata, atque Venetorum Ducem belli ſocium Anconæ expectat, diutina & lenta febri afflictatus moritur anno Domini 1464 Pontificatus 6. ſepultus in Baſilica S. Petri cum hoc elogio: *Pius II. Pontifex Max. natione Tuſcus, patria Senenſis ſedit annos ſex. Breuis Pontificatus, ingens fuit gloria. Oppugnatoribus Romanæ ſedis intra atque extra Italiam reſtitit. Conuentum Chriſtianorum Mantuæ pro fide habuit. Catharinam Senenſem inter Sanctos Chriſti retulit, &c. Cultor iuſtitiæ & religionis. Admirabilis eloquio. Vadens in bellum quod Turcis indixerat, Anconæ deceſſit: ibi & claſſem paratam, & Ducem Venetorum cum ſuo Senatu commilitones Chriſti habuit.*

Pio II. ſuffectus eſt Paulus II. anno Domini 1464 qui accepto nuncio Turcas

capta Epiro in Illyricum irer parare, legatos miſit ad Reges & Principes eos oratum vt compoſitis rebus ſuis, de bello Turcis inferendo ad propulſandam iniuriam cogitarent.

Paulum II. excepit Sixtus IV. anno Domini 1471. qui vt Chriſtianos Principes inter ſe diſſidentes ad concordiam reuocaret, & ſacro in Turcas fœdere ſociaret, Beſſarionem Card. Nicænum miſit in Galliam, Rodericum Borgiam in Hiſpaniam, M. Barbum in Germaniam & Pannoniam, Oliuerium Caraſam matitimæ 24. triremium claſſi præfecit: hiſce ſe iunxere quinquaginta Venetorum, 24. Ferdinandi Regis Aragonum, adeò vt illis Turcæ ex Boſphoro in Ægeum mare obuiam prodire non ſint auſi: Smyrna tunc in Aſia capta, incolæque omnes abacti. Conſtans fama eſt, Chriſtianos eo anno magnam Aſiæ partem occupaturos fuiſſe, ſi ipſi mari, ſicut Vſumcaſſanus Perſarum Rex terra Turcas vexare perrexiſſent. Mox cum Scodra ditionis Venetæ oppidum, à Turcis oppugnaretur, Sixtus Scodranus commeatu & pecunia inſtruens ad hoſti reſiſtendum animauit. Rurſum cùm Turca Hydrunte in Salentinis repentè vi capta, Italiam omnem incredibili terrore compleſſet, Sixtus comparata claſſe hoſtem retrogredi compulit. Sub id tempus Cyprum occuparunt Veneti, ne in Turcarum poteſtatem veniret: Mahometes maximis viribus Rhodum oppugnans, eam fortiter tuente magno Rhodienſium equitum Magiſtro, re infecta diſcedere coactus eſt.

In Sixti IV. morientis locum ſuffectus Innocentius VIII. anno Domini 1484. omnes Chriſtianos Principes frequentibus nuncijs hortatus eſt, vt mutuis diſſenſionibus & bellis compoſitis, fœderibus iuncti Turcarum vires toto iam orbe formidabiles retunderent. Zizimum Sultanum Baiazetis Turcarum Imp. fratrem excepit, ac eius opera bellum Baiazeti inferre meditabatur; qui vt illud à ſe auerteret, quotannis Romam quadraginta aureorum millia ad alendum fratrem ſubmiſit, atque Pontifici dono dedit ferrum lanceæ, quo latus Chriſti in Cruce perforatum eſt, quod religioſè in Vaticana S. Petri Baſilica aſſeruatur & viſitur. Igitur ad vnum omnes ab Eugenio IV. vſque ad Alexandrum VI. ex ordine Pontifices, fœderi bellóque ſacro totis animi viribus incubuere, nimirum Nicolaus V. Callixtus III. Pius II. Paulus II. Sixtus IV. Innocentius VIII. Horum veſtigijs inſtitere Leo X. Adrianus VI. Paulus III. Pius IV. cuius opera Solymannus Melitenſem obſidionem ſoluere coactus eſt.

IX. Atque vt cæteros taceam, horum, ac nominatim Pij II. & IV. tam ſpiritus quàm nominis hæres & æmulus Pius V. ſuis, ſuorúmque commodis neglectis, curas omnes ad publicam ſalutem conuertens, bellum ſociale cum Rege Catholico & Venetis iniit, ac de Turcis memorabilem illam in ſinu Lepantino victoriam retulit anno Domini 1571. Græciam, multáque alia iis erepturus ſi Ducum, nationúmque concordia conſtitiſſet, & expeditionem feliciter cœptam conſtanter proſecuta fuiſſet. Sed Chriſtianis accidit quod Maharbal à Cannenſi pugna dixit Hannibali: *Vincere ſcis Hannibal, at victoria vti neſcis.* Hoc ergo illuſtrium Pontificum, Vrbanorum, Eugeniorum, Calixtorum, Piorum, cæterorúmque penè omnium ab Vrbano II. vſque ad Gregorium XIII. illuſtre fuit opus, hoc decus: quorum proinde nomen & gloria in terra apud homines, æquè in cœlo apud Deum & Angelos, Sanctóſque in omne æuum perennabit. Vtique meminerant illi, ſe Paſtores eſſe non Vrbis duntaxat, ſed & vniuerſi Orbis. Sciebant primas Pontificis curas eſſe debere, vt fidem, Eccleſiam, cultum & regnum Chriſti vbiuis gentium propaget. Sciebant Præſules Apoſtolici proprium eſſe munus, imitari S. Petrum, cæteróſque Apoſtolos, qui vel per ſe, vel per ſuos vniuerſum mundum Chriſto ſubegerunt. Norant fideles, etiam infidelibus ſubditos, ſuas eſſe oues, ſibi à Chriſto & B. Petro concreditas, ac proinde ſui officij eſſe eas paſcere, tueri, & in libertatem aſſerere. Quocirca muneri huic ſuo plenè ſatisfacere ſategerunt, eſto voluntati eorum & voto exitus non ſemper reſponderit, ſiue Imperatorum Græcorum perfidia; ſiue quia promiſcua, inops & imbellis fidelium turba deuotione excita ad bellum concurrit; ſiue quod eadem acephala fuit & carens idoneo Duce; ſiue quia inter Duces concordia non conſtitit. Ad tantam enim expeditionem opus eſt vno ſummo, eoque inſigni Imperatore, lecto & veterano milite, ac ærario ſolido: quæ tria Reges Chriſtiani hoc tempore facilè præſtare poſſunt. Auxilia deinde valida variæ prouinciæ & gentes vltro præbebunt. Sanè Chriſtiani qui prouincias Turcæ ſubditas incolunt, durámque ſeruiunt ſeruitutem, quin & ſola Chriſtiana Turcarum

mancipia

mancipia multis ſubinde partibus ipſos Turcas numero ſuperant, vti oculati teſtes referunt, adeóque hic Turca tria, ille decem, alius viginti poſſidet mancipia, quæ vt tyrannicum herile iugum excutiant, decertabunt vſque ad mortem; cùm ſeruitus Turcica eis ipſa morte ſit acerbior. Exemplo ſit Georgius Caſtriotus, qui anno Domini 1443. Amuratis iugum excutiens Epiri ſe Principem conſtituit, ac ſolum cum ſuis Epirotis per omnem vitam [illegible] cum Turca geſſit, multáſque & magnificas de eo victorias reportauit. Vnde Turcis ita formidabilis extitit, vt ab eis Scanderbegius, id eſt, Alexander magnus ſit nuncupatus; quin & ſolo eius nomine audito, eum ſcilicet aduentare, illico velut viſo fulmine diffugerent: de cuius geſtis planè heroïcis libri tredecim extant. Coæuus & quaſi collega ei fuit Ioannes Hunniades, cuius paulo antè memini, cognomento fulmineus, Turcarum terror pariter & fulmen, qui variis prælijs facile millionem Turcarū cæcidit; cuius hoc erat axioma: *Turcam à Chriſtianorum prouincijs, putà ab Italia, Germania, Polonia longiùs eſſe ſubmouendum, nec expectandum donec ipſe Chriſtianorum regiones inuadat; ſed in Thraciam & Turciam Chriſtianis eſſe tranſeundum, ibique cum eo confligendum; perinde ac Alexander magnus cum Dario in Aſia, Hannibal cum Romanis in Italia, Scipio cum Carthaginenſibus in Africa dimicarunt.* Hunniadis & Scanderbegij, æquè ac Ladiſlai aſſeclæ, imò ſucceſſores ſunt Reges & Principes Poloni & Hungari, qui vtpote Turcis & Tartaris contermini, cum eíſque aſſiduè belligerantes & triumphantes, penè ſoli rem hanc conficient, ſi quis eis portionem pecuniæ ad tantum opus neceſſariæ ſuppeditet, imò dumtaxat prænumeret: facilè enim ipſi eam deinde ex victorum ſpolijs, & prouinciarum, quas ſubiugabunt, tributis refundent. Atque videtur Deus idipſum nupera eorum tam inſigni victoria præſignificaſſe, adeóque inchoaſſe. Sanè apud Turcas in fatis eſt, & certum quaſi oraculum, ſuum Imperium à Polonis euertendum. Quocirca hæc præ alijs expedita viris ſapientibus videtur ratio ſine moleſtia, ſine inuidia, ſine ambitione & diſcordia, quæ inter plures intercedere ſolet, omne hoc negotium abſoluendi; Polonum enim Principem vltro ſequentur non modò Coſaki, Turcarum terror; ſed & plurimi Nobiles Poloni, Hungari, Germani, Itali, VValachi, Moſchi, &c. ſuis expenſis, ſpe gloriæ vel prædæ illecti. Sanè à Danubio ex VValachia, quæ Poloniæ adiacet, Conſtantinopolim vſque non niſi decem dierum eſt iter. Quare idipſum animo deſignabat Stephanus Battoreus, ſapiens æquè ac magnanimus Poloniæ Rex, eáque de cauſa fœdus contra Turcam cum Philippo II. Hiſpan. Rege pepigerat, dictitans ſe eius fore ſtipendiarium: qui ſi vixiſſet, vtique vnus ille Turcam profligaſſet & imperio exuiſſet, præſertim Perſa ex altera parte, eundem inuadente. Polono enim & Perſa ex fœdere in exitium Turcæ conſpirantibus, Turca reſiſtendo non eſt, ſed ſuccumbat & pereat oportet. Porrò Polonis ipſis Turcicum bellum penè eſt neceſſarium, tum vt Turcam finibus ſuis incubantem longiùs ſubmoueant; tum vt perpetuos & furtiuos Tartarorum incurſus à ſeſe in Turciam auertant, ibíque aperto Marte cum vtriſque confligant, vti nuper feliciter & glorioſè effecerunt. Poloni ergo & Germani cum auxiliis S. Pontificis & Regis Catholici, VValachiam, Hungariam, cęteráſque prouincias nuper à Turcis ſibi fraude ereptas facilè recuperabunt. Hucclaris ſuæ voluntatis indiciis nunc Polonos vocat Deus, quando mira eius prouidentia Tartaris Turcis rebelles, Polonos in belli Turcis inferendi, imò iam illati ſocietatem non tam inuitant quàm ſollicitant, vti ſollicitant & Perſæ: quare Deum hoc euertendi Imperij Ottomannici decus, adeóque Imperium Orientis Polonorum Principibus reſeruaſſe & addixiſſe, ideóque Coſakos Conſtantinopoli imminere & inhiare, augurantur ſapientes. Faxit Deus vt veri ſint vates.

x. Proh pudor! proh ſcelus! Chriſtiani in Chriſtianos ob terræ angulum, ob exile honoris punctum internecinis odiis & præliis inter ſe decertant. A Chriſtianis effunditur ſanguis Chriſtianus, Chriſti ſanguine redemptus: madent manus Chriſtianæ Chriſtianorum ſanguine, & carnem Chriſtianam carni Chriſti conſanguineam conſcindunt, mactant, diſcerpunt. Vbi fides? vbi ſpes? vbi charitas? vbi philadelphia & amor fraternitatis? Chriſtiani vno Chriſto patre, vna Eccleſia matre regenerati & alti? vna fide, vna ſpe, vna charitate conſociati, vnius Dei, vnius religionis vinculo & ſacramento conſtricti, ſeſe quaſi lupi ſpoliant, laniant, excarnificant. Hæc videt, & in ſinu ridet Turca, ac quaſi tigris hinnulos de gleba graminis inter ſe arietantes, occupat, rapit & deuorat, nimirum Chriſtianorum diſſidia perdiderunt & Turcis prodiderunt Aſiam, Græciam, Hungariam, aliáque opu-

lentiſſima regna. Hoc eſt quod queritur Michæas : *Filius contumeliam facit patri*, &c. *& inimici hominis domeſtici eius.* Et Ieremias : *Omnes amici eius ſpreuerunt eam, & facti ſunt ei inimici.* Et ſponſa Cant. 1. *Filij matris meæ pugnauerunt contra me.* Prophetæ ad vnum omnes non aliud penè vaticinantur; dolent & deplorant, quàm exitium terræ ſanctæ, quòd ipſa ob fidei, morum & animorum diſſidia Chaldæis, aliiſque infidelibus tradenda ſit; atque omnes hortantur, orant & obſecrant, vt qua vitam corrigendo, qua orando, qua armis propugnando, qua in vnam fidem & ſententiam conſpirando, tantam Eccleſiæ & Reipub. cladem auertant. Clamat Oſee cap. 5. *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlulate in Bethauen.* Et Ieremias cap. 6. *Confortamini filij Beniamin in medio Ieruſalem, & in Thecua clangite, & ſuper Bathacaren leuate vexillum.* Idipſum non ſolis Iudæis, ſed & Chriſtianis inſonant: magis enim Chriſtianis quàm Iudæis ſuas ſcripſere prophetias; atque Chriſtianis terra ſancta magis propria, longéque ſanctior, charior & venerabilior effecta eſt per Chriſtum, B. Virginem, Apoſtolos, primitiuos fideles, primámque Eccleſiam, quæ ibi nata adoleuit, ſeque per totum orbem ſparſit & propagauit Quid ergo hæremus? Quid moramur? Prophetis obtemperemus, maiores noſtros æmulemur: ſatagamus terram Chriſti Chriſto aſſerere; prima Eccleſię prædia illi reſtituere, domicilium S. Trinitatis ſublatis execrandis ſacrilegiis, illi reddere, eiuſque laudibus conſecrare.

XI. Nunquam tanta à mille annis rei bene gerendæ ſpes affulſit, quanta nunc. Videtur Deus eam vltrò Chriſtianis offerre & in manus dare, quando, vt alia taceam, Turcas animis cadere, copiis viribúſque minui, internecinis agitari diſcordiis, pauidos regni, ſectæque ſuæ interitum expectare; Chriſtianos verò animoſos, hiſce omnibus aſſurgere erigíque conſpicimus, quando Catholicos Principes oppreſſa, vel ſuppreſſa rebellium hæreſi dominari, arctóque inter ſe connubiorum vinculo fœderari, ac vniuerſos zelo religionis agi accendique cernimus & gratulamur. Quid enim debellata penè rebellium hæreſi ſupereſt, niſi vt eius reliquias ſubigant, ac deinceps eius ſororem, alteram inquam rebellis infidelitatis ſpeciem, Mahometiſmum debellent? Ille iam effœtus conſeneſcit, & ſponte ſua ad interitum ruit: peregit ſuum ipſe ſæculum, ſuam vixit ætatem, magnam vtique mille annorum, quibus ſtetit viguítque impia Mahometi lex; iiſque elapſis occaſurum olim Mahomet ipſe prædixit: iam ergo decrepitus, occaſui vicinus eſt: occidentem & prolabentem impellant dumtaxat & coniunctis manibus protrudant Chriſtiani, & acta res eſt; illico eius ruinam videbunt & exultabunt. Et ſanè eam iam inchoatam conſpicimus, dum aſſidua & Vatiniana eorum inter ſe diſſidia, tumultus & ſeditiones intuemur. Falli enim neſcit & nequit æternæ veritatis vox: *Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur.* Concidunt ſeſe inuicem Turcæ, conciſos occupent Chriſtiani. Euiligent ergo, & occaſione tam commoda vtantur. Vetus ſapientum fuit, eſtq̃ue omen, Ianizerorum potentiam, indomitámque audaciam Ottomannicum perdituram Imperium. Id iam in procinctu eſt. Ipſi Turcæ dum vident ſe deſtitui Principe, milite, conſilio, pecunia, concordia, animo, viribus, propalam profitentur de ſuo iam conclamatum eſſe Imperio. Ipſi Chriſtianis vltrò ſe offerunt, ac tantùm non aduocant. Tot Chriſtianorum millia miſerè ſub iugo Turcico gementia, paſſis manibus per ſacra omnia opem noſtram implorant, ſeque & fortunas omnes offerunt, vt iugum hoc excutiant. Hæc ipſa à tam dira tyrannide, & manicis ad pileum & libertatem vocata, ſi duntaxat eis arma ſuggerantur, ac Ducem qui bellum inchoet videant, illico ſequentur, ac penè ſola rem conficient: quia in eam immane tributum quod Turcæ pendunt, conferent. Multi etiam inter Chriſtianos, licet in fide heterodoxi, tamen quia Principibus ſuis fideles, & quia Chriſti profeſſores, lubentes præſentem occaſionem atripient, vt ſi inuitentur in ſocietatem belli vltrò veniant, tum vt contra communem Chriſtiani nominis hoſtem conſpirent (*commune enim periculum concordia propulſandum eſt*, ait Corn. Tacitus) eiuſque iugum quàm longiſſimè à ſe amoliantur; tum vt Chriſtianum Imperium propugnent & propagent; tum vt ſuas ditiones & fortunas ex opimis Turcarum ſpolijs augeant & locupletent.

Porrò agitur hic non modò de ampliſſimo & ditiſſimo Ottomanorum Imperio occupando, ſed & de multorum millium, imò millionum animarum ſalute æterna, quæ ſanè impia ſine crudelique ſocordia negligi nequit. Nũc enim magis quàm vnquam procliue & facile eſt Chriſtianis, vt Turcæ adimant regna omnia ſuis maio-

ribus per ſummum ſcelus erepta; vt Eccleſiæ, ſibique reſtituant Aſiam, Hungariam, Græciam, Macedoniam, Thraciam, Armeniam, Galatiam, Cappadociam, Epirum, Cyprum, Bethyniam, Pontum, Syriam, Palæſtinam (primas vtrique Orbis prouincias à S. Petro & Paulo ad Chriſtum conuerſas, eorúmque & Eccleſiæ prima quaſi prædia & patrimonia) Ægyptum, Africam, Æthiopiam, totúmque Orientem. Quis hic dormitet? Quis non protinus euigilet? Quis non opes omnes & vires, omne ingenium & conſilium in opus tantum, tantique momenti offerat & conferat?

Quod ſi Perſa (aut quis nouus Tamerlanes mundi terror, bellicoſus & acer in armis) nobis otiantibus, aut dormientibus regiones illas præoccupet, vti cœpit, ſanè magno terrori euadet Chriſtianis, eiſque, vtpote duplo iam potentior, in armis exercitatior, tot victorijs inſolentior, formidabiliùs quàm Turca imminebit, vt eum Monarchiam Europæ ambientem, ab vrbibus, tectiſque noſtris ſubmouere non valeamus, quem à vicinis arcere non voluimus. Sanè videtur Deus Opt. Max. claris ſuæ mentis indicijs oſtendere, ſe velle, vt bellum hoc ſacrum capeſſamus, cùm occaſiones vndique tam euidentes illius conficiendi, quales à mille annis non dedit, modò ſuggerit, vltróque offert: quas ſi elabi è manibus ſinamus, nunquam amplius illæ redibunt. *Rerum occaſiones tarditatem noſtram & ignauiam non expectant*, ait ſapienter Demoſth. Philip. 1. Sed niſi illico prehendantur cùm ſeſe oſtentant, diffugiunt & irreuocabiles ſunt. *Fronte capillata eſt, à tergo occaſio calua.* Earum neglectum grauiter vlciſcetur iuſtus omnium Iudex vindéxque Deus, atque illos ipſos dorſo noſtro dabit in flagellum, quos nunc vltrò in ſinum offert vt ſubijciat. Ita Chananæos Iudæis dedit in flagellum perpetuum, eo quòd ipſi eos ſubigere & delere, ſicuti iuſſerat Dominus, omiſiſſent, ac pacis fœdera cum eis iniſſent, vti videre eſt in tota Iudicum Hiſtoria; idque moriens eis prædixerat, & comminatus erat Ioſue cap. 23. 13. *Vt ſint*, inquit, *vobis in foueam, ac laqueum & offendiculum ex latere veſtro, & sudes in oculis veſtris, donec vos auferat atque diſperdat de terra hac optima, quam tradidit vobis.*

XII. Ambabus ergo vlnis acceptemus, & amplectamur præſens hoc tam liberale Dei donum; vtamur occaſione quam nobis in manum dat; ſubdamus Mahometanos nobis, ne cogamur eis colla ſubdere, eoſque habere Dominos, imò Tyrannos & tortores, quos modo poſſumus habere ſubditos & ſupplices; Deo Opt. Max. ad id tam manifeſtis oſtentis vocanti pareamus, ne in die Iudicij tantæ occaſionis, totque millium animarum neglectæ, rigidam à nobis rationem repoſcat rigidus munerum ſuorum, æquè ac occaſionum, & bonorum operum exactor Chriſtus Dominus. Si paruerimus, Prophetas honorabimus, Prophetarum votis ſatisfaciemus, Prophetarum oracula adimplebimus, adeóque Prophetas, Chriſtum Dominum, Deiparam, Apoſtolos eorúmque fidem & religionem quaſi exules poſtliminio terræ ſanctæ reſtituemus; Angelos ſanctos miro gaudio afficiemus, Dei hominúmque gratiam, & gloriam æternam nobis conciliabimus. Pecunia, neruus belli, deeſſe non poterit, ſi quælibet vrbs & prouincia vel modicum conferat. Vnus ſanctus Ludouicus olim omnes belli ſacri expenſas per plures annos præſtitit, nunc eas non præſtabunt vniuerſi Principes Chriſtiani illo longè ditiores? præſertim ſi militaris pragmatica obſeruetur, vt milites frugales ſint in victu & veſtitu; nec auro vel ſyrmate, ſed ferro & haſtis depugnent, vti faciunt Turcæ & Tartari: quin & hoſtiles prouinciæ, vtpote diuites & vaſtæ ſi ſubigantur, exercitus noſtros alent, vti priſcorum Romanorum aluerunt. ita modò Aſianus Baſſa copias ſuas contra Ottomannos aluit ex ipſis Prouinciarum Ottomannicarum vectigalibus & tributis, idque copioſè & ſplendidè. ita olim Alexander Magnus nonniſi ſeptuaginta talentis bellum orſus, ſpolijs hoſtium & gaza Darij ſe & milites omnes locupletauit. Idem fecere Iulius Cæſar, Scipio, Pompeius, Hannibal, Cyrus, Nabuchodonoſor, ac nuper Saladinus, Tamerlanes, Iſmaël Sophus, cæterique magni Duces, qui hoſtium opibus ſuos ditarunt, ſeque vel Aſiæ, vel Europæ, vel Orbis monarchas effecerunt. Soli penè Coſaki, ſi hæc præda illis offeratur, rem feliciter à ſe inchoatam conficient, nec aliud ſtipendium depoſcent. Opes Aſiæ offeruntur, ſpolia Orientis, quis ad manubias tam opimas non accurrat, imò aduolet?

Beſſarion Card memoriæ prodidit, Mahometem, qui duo Imperia, duodecim regna & trecentas vrbes, ipſamque Conſtantinopolim expugnauit, nonniſi

duos milliones annui cenſus habuiſſe: Quis Chriſtianotum Regum non habet longè plures? Sed vna Conſtantinopolis capta dedit ei prædam ſedecim millionum. Porrò facile erit Pontifici Max. ſolidum belli ſacri ærarium in annos aliquot erigere, ſi à ſingulis Regibus & Principibus Chriſtianis corroget id, quod quiſque pro re tam pia, tam vtili, tam ſibi & toti Reipubl. Chriſtianæ neceſſaria, volens libenſque conferet. Vnus Rex Catholicus pro ſuo fidei zelo, iam à 57. annis quotannis in Belgicum bellum, in vnam inquam modicam prouinciam, plures milliones expendit, quid non impendet in totum Orientem, ipſamque Ieruſalem, cuius ipſe ſe hæreditario iure Regem indigitat? Rex quilibet conſerat millionem, Princeps vel Reſp. quælibet aliquam millionis portionem, exurget ærarium non tantùm ſufficiens, ſed & abundans. Omitto vltroneas mercatorum aliorumque diuitum in tam pium bellum oblationes, penſiones opimis beneficijs, eleemoſynas fidelibus in Iubilæo in hanc rem à Pontifice indicendas: ex quibus multorum millionum ſumma conflabitur. Si quilibet ditiorum vel aureum conferat, ex tot diuitum per totum Orbem millionibus, quot aureorum milliones conſurgent? Taceo diſpenſationum, priuilegiorum, peccatorum aliorúmque mulctas, quæ piè ad tam pium opus exigi queunt & applicari. Sanè Innocentius III. Pont. quadrageſimam redditaum partem Clericis omnibus in vſum belli ſacri indixit. Regi verò Galliæ, & Regi Angliæ ita ſcribit & præſcribit lib. 2. Epiſt. 239. *Tu ipſe ad defenſionem terræ ſanctæ competentem in expenſis tuis dirigas numerum bellatorum, quaſi decimas ſaltem Chriſto perſoluens; ita quod ex hoc diuinam gratiam poßis plenius promereri.* Idem rurſum Clericis per triennium vigeſimam redditaum partem, in eundem finem ſub pœna excommunicationis indixit. Euntibus verò ad bellum ſacrum tributa, quin & vſuras creditoribus debitas relaxauit: ac generalem inter Chriſtianos toto Orbe pacem per quadriennium ſeruandam, ſub pœna Anathematis ſanxit. Paulus III. Carolo V. in Africam contra Saracenos caſtra mouenti, decimas omnium in Hiſpania beneficiorum attribuit. Pius V. Pontificios redditus omnes in vſum belli ſacri, ſimiliúmque piorum operum contulit, ideóque illuſtrem illam de Turcis apud Naupactum victoriam retulit.

Iam verò diſſenſionis, aut diſcordiæ inter nationes & Principes nunquam minus fuit periculum, quàm hoc ſæculo. Deus enim Opt. Max. nobis dedit Reges & Principes mirè Catholicos, optimos, pijſſimos, Sedi Apoſtolicæ ſummè addictos & deuotos (vt taceam omnes affinitate arcta inuicem deuinctos) cuius proinde diſtributionem, arbitrium & ſententiam omnes promptè ſequentur. Sic ſæculo elapſo Alexander VI. Pontifex Indiarum limites diuiſit, propriόſque ſtatuit Hiſpanis: hinc vtrorumque mira in ijs concordia. Hæc ergo Sedes Apoſt. ſacræ huius expeditionis, vti aliàs ſemper fuit, ita & nunc erit Arbiter & Iudex, imò Choragus, Director & Moderator. Hæc cuique ſuas operas & prouincias partietur. Hæc ſpolia & lucra diuidet. Hæc lites omnes iudicabit & componet. Hæc nouos Principes & Reges, ſi opus ſit, inſtituet & creabit. Atque iſta eſt propria huius æui gratia & felicitas, ad commune hoc Eccleſiæ negotium conficiendum vti maximè opportuna & accommoda, ita hoc fine à Deo prouiſa & donata. Denique obuia eſt concordiæ ratio, ſi quiſque ſeorſim loco ſibi commodo communem hoſtem inuadat, & quicquid ei adimit, iure belli occupet, ſibique vendicet.

Porrò experientia conſtat, omnem in debellando hucuſque Turca difficultatem conſtitiſſe in diuiſione & diſſenſione Principum Chriſtianorum; adeóque Reipub. Chriſtianæ languorem tum prodijſſe & ſe prodidiſſe, cùm Monarchia tranſijt in Polyarchiam: ſicut ex aduerſo Turcarum robur emicuit, cùm Polyarchiam Ottomannus in Monarchiam tranſtulit: quocirca Turcæ, cùm ſit Monarcha ſingulis Regibus potentior, à Chriſtianis reſiſti nequit, niſi ad Monarchiam redeant, vt Monarchæ infideli Monarcham fidelem opponant. Et quis hic magis idoneus, quàm Summus Pontifex? Beſſarion Cardin. ſapientiſſimus aſſerebat, *Turcam ſimilem eſſe lupo, qui cùm ſit pili concoloris, canes pilo diſcolores vel infinitos non metueret; paucis verò vnius pili conſpectis, protinus fugam adornaret.* Ita prorſus Chriſtianos Principes, licet plurimos & potentiſſimos, ſi diſcordes ſint, non metuit, ſed ridet Turca: paucos, ſi concordes ſint, reformidat & fugit. Quin & Solymannus ipſe Caroli V. æmulus & antagoniſta, vt Ferdinando Imp. Caroli fratre ſe potentiorem oſtenderet, eius legato inſultans dixit: *Se eſſe draconem vnius capitis, ſed multarum caudarum; Ferdinandum verò & Chriſtianos eſſe draconem multorum capitum, ſed vnius caudæ.* q.d. Chriſtianorum Imperium eſt polyarchicum, ideóque diſcors & imbecille; meum verò eſt monarchicum, ideóque

Digitized by Google

con cors & validum. Igitur in hoc bello ſubdant ſe Principes Chriſtiani, vti faciunt, Romano Pontifici; atque hac ratione Monarchiam Chriſtianam redintegrabunt, eámque Turcica longè validiorem conſtituent, ac mari æquè ac terra Turcam inuadent, quod omnino faciendum cenſuit Carolus V. Porrò ne quis fidelis vel hæreticus diriones Principum, eo tempore quo bellum ſacrum capeſſunt, quouis titulo inuaderet, Eugenius III. cauit ſub pœna Anathematis. Idem cauit Innoc. III. quę paulo antè citaui. Cauent & Principes fœderati: fœderis enim prima conditio eſt, vt ſi quis vnum inuadat, cæteri omnes eum quaſi publicum Chriſti, & Chriſtianæ Reip. hoſtem & proditorem perſequantur, ac regno, principatu, dominio, opibus rebuſque omnibus priuent & ſpolient. Det Deus, vt omnes omnino ad priſtinam vnionem & Monarchiam ab eo ſancitam, hoc Iubilæo reuertantur.

Quapropter de felici belli exitu optimè ſperandum eſt, & vix dubitandum, præſertim ſi vti Moſe orante Ioſue vincebat Amalec, ita & nos cum Machabæis numinis opem precibus, ieiunijs, ſancta vita, boniſque operibus aſſiduè nobis conciliemus: quarum rerum Iubilæum hoc illicium eſt, imò inchoatio & præludium.

VIII. Emitte ô ſanctiſſima Trinitas ex alto, per Verbi tui incarnati acerbiſſimos dolores, crucem & merita, Spiritum tuum ſanctum, ſpiritum ſapientiæ, conſilij, pietatis, & charitatis, vt omnes Fideles & Principes in tua fide, cultu & amore concordes ſtudeant reſiſtere, imò tuo regno ſubigere omnes Saracenos, Paganos & Infideles, vt tuum nomen & gloriam agnoſcant & celebrent omnes gentes, vt omnis terra confiteatur nomini tuo ſancto. Dilexiſti *Domine portas Sion ſuper omnia tabernacula Iacob.* Vt quid ergo *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt nomen ſanctum tuum, poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam?* Terra in qua te laudauerunt patres noſtri, tradita eſt alienigenis, qui aſſiduè ſacrilego ore blaſphemant nomen tuum, & Chriſti tui. Locus in quo Chriſtus operatus eſt ſalutem in medio terræ, poſſidetur ab Antichriſtianis. Exurge Domine, vindica probrum tuum. Excita è Chriſtianis Machabæos, qui gentes conterant & conuertant, qui tibi tuam gloriam, Eccleſiæ ſuum Regnum, terræ ſanctæ auitam fidem & ſanctitatem aſſerant, ac poſtliminio reſtituāt. Excitaſti nuper inuictum Poloniæ Regem, qui prælia hæc inchoaret tanta fortitudine, æquè ac felicitate, vt vnus ipſe non ſolùm omnes Turcarum vires ſuſtinuerit, ſed & aſſiduis prælijs eos attriuerit, fregerit, & ad pacem coëgerit, planè vtique protriturus, ſi auxiliarijs aliorum Principum copijs opibúſque ſuffultus, bellum hoc fuiſſet proſecutus. Sanè Chriſtianis Regibus ipſe vnus Deo auſpice viam præiuit, ſtrauitque, ac pariter oſtendit, quàm facilè communis ille Eccleſiæ hoſtis hactenus cunctis formidabilis ſubigi, imò deleri & exterminari poſſit, ſi Chriſtiani Principes iunctis animis malint bellum ipſum capeſſere, quàm inerti deſidia, & priuatarum rerum reſpectu communibus incendijs deflagrare; ſi communibus viribus eum impetant, diuerſiſque copijs & locis inuadant, vt non tantùm eum procul à ſuis finibus arceant, ſed & planè profligent ac extirpent; ſi concordibus ſtudijs in communi periculo quod quiſque poteſt præſidij, id in medium conferat. Ita res Chriſtiana beata, inuicta & æterna hac concordia eſt futura. Idipſum ergo ingere & perſuade cæteris Principibus, eoſque ſancto fidei & charitatis fœdere conſtringe, vt vnanimes, læti & alacres conſtanter prælientur prælium Domini, prælium Chriſti, prælium Patris & Filij & Spiritus ſancti. Ita vbique terrarum ſeruiemus tibi humero vno, vno corde & ore; vbique tibi pſallemus, vbique agemus Iubilęum, cum terra ſancta, totúſque orbis ad priſtinam fidem, ad priſtinum herum & Dominum ſuum reuertetur; vbiq; tibi in linguæ mentiſque iubilo exultantibus animis & vocibus iubilabimus: *Gloria Patri & Filio, & Spiritui S.* Hocce fidelium, hocce meum vnicum eſt votum, quod mihi ab olim ô S. Trinitas inſpiraſti, & inſpirare non deſinis, vt aſſiduè deſiderem & obſecrem te pro excidio Mahometiſmi, Hæreſis & Paganiſmi. Vtinam triplicem trium horum tuorum hoſtium ruinam ante mortem videre contingat, vt toto Orbe ſit vnum Chriſti ouile, & vnus Paſtor. Tunc vtique lætus occumbam canámque & iubilabo cum S. Simeone. *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundùm verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum: Quod paraſti ante faciem omnium populorum: Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Iſrael.* Tunc pariter occinet S. Ioannes ſuum illud: *Vidi ſanctam Ciuitatem Ieruſalem nouam deſcendentem de cœlo, à Deo paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.* Tunc modulabitur Tobias illud cap. 13. *Ieruſalem Ciuitas Dei luce ſplendida fulgebis, & omnes fines terræ adorabunt te,* &c. *Portæ Ieruſalem ex ſapphyro & ſmaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioſo omnis circuitus murorum eius. Et* Apoc. 21.

lapide candido & mundo omnes plateæ eius ſternentur, & per vicos eius Alleluia cantabitur. Benedictus Dominus qui exaltauit eam, vt ſit regnum eius in ſæcula ſæculorum ſuper eam. Amen.
Tunc rurſum pſallet regius Vates: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. Elegit nobis hæreditatem ſuam, ſpeciem Iacob, quem dilexit. Magnus Dominus &*
Pſal. 46. *laudabilis nimis in Ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius. Fundatur exultatione vniuerſæ terræ*
47. 96. *mons Sion, latera Aquilonis, Ciuitas Regis magni. Deus in domibus eius cognoſcetur cum ſuſci-*
97. 150. *piet eam. Lætentur cœli & exultet terra, commoueatur mare & plenitudo eius. Dominus regnauit, exultet terra, lætentur inſulæ multæ. Adorate eum omnes Angeli eius, audiuit & lætata eſt Sion. Exultauerunt filiæ Iudæ propter iudicia tua Domine. Viderunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri. Laudate eum in cymbalis bene ſonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis: omnis*
C. 44. 23. *ſpiritus laudet Dominum. Halleluia.* Tunc exultabit Iſaias: *Laudate cœli, quoniam miſericordiam fecit Dominus: iubilate extrema terræ, reſonate montes laudationem, ſaltus & omne lignum eius: quoniam redemit* Dominus Iacob, *&* Iſrael *glorjabitur. Ecce iſti de longè venient* (ad Ieruſalem) *& ecce illi ab Aquilone & mari, & iſti de terra Auſtrali. Laudate cœli &*
C. 49. 12. *exulta terra, iubilate montes laudem. quia conſolatus eſt* Dominus *populum ſuum, & pauperum*
C. 60. 14. *ſuorum miſerebitur. Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria* Domini *ſuper te orta eſt. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui*, &c. Tunc buccinabit Sophonias: *Lauda filia Sion, iubila Iſrael: lætare & exulta in omni corde filia Ieruſa-*
C. 3. 14. *lem. Abſtulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Iſrael* Dominus *in medio tui: gaudebit ſuper te lætitia, ſilebit in diſtinctione ſua, exultabit ſuper te in laude.* Tunc iubilabit Zacharias: *Exulta filia Sion, iubila filia Ieruſalem. Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator*, &c.
C. 99. *quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius. Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum & vinum germinans virgines?*

Fac me voti mei, imò tui, compotem IESV Chriſte Saluator, amor noſter. *Hæc*
Ioan. 17. *eſt* enim, ſicut ipſe Patrem pro nobis precando dixiſti, *vita æterna, vt cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti* IESVM *Chriſtum*; ac viciſſim Pater tibi promiſit dixitque: *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Tu quoque S. Dei Genitrix, Patris æterni filia, Verbi incarnati mater, Spiritus S. ſponſa, quæ ſola cunctas hæreſes interemiſti in vniuerſo mundo, has quoque noſtri æui interime. Aſſere tibi terram ſanctam, quaſi tuum natale ſolum, aſſere Hungariam, olim tibi clientem & ſupplicem, ideóque regnum Virginis nuncupatum; aſſere cæteras Prouincias: quia cunctarum es Regina & Domina. *Tu enim* (ait S. Cyrillus hom. 6. conſtra Neſtorium) *es pretioſa margarita orbis terrarum: tu lucerna inextincti luminis, corona virginitatis, ſceptrum orthodoxæ fidei, templum indiſſolubile continens eum qui nuſquam contineri poteſt, mater & Virgo. Per te Trinitas ſanctificatur, per te Crux pretioſa dicitur. Per te exultat cœlum, lætantur Angeli & Archangeli, fugantur Dæmones, & homo ipſe ad cœlum reuocatur; omnis creatura idolorum errore detenta conuerſa eſt ad notitiam veritatis, & in toto orbe terrarum conſtructæ ſunt Eccleſiæ. Te adiutrice gentes veniunt ad pœnitentiam. Per te vnigenitus Dei Filius, vera illa lux, effulſit ſedentibus in tenebris, & vmbra mortis. Te Prophetæ prænunciarunt, te Apoſtoli ſummis laudibus celebrarunt.* Dirige ergo vniuerſos, ô inclyta maris ſtella, inter æſtuantes huius ſæculi fluctus, & turbines recto curſu ad orthodoxam fidem, virtutem, ſanctitatem, & tandem ad portum ſalutis æternæ. Monſtra te eſſe matrem monſtrantium ſe tuos cupere eſſe filios. Da per potentes tuas ad Filium preces nobis omnibus, VIVERE DEO, VIVERE COELO, VIVERE ÆTERNITATI. DA CHRISTO FRVI, ILLI IVBILARE PER OMNIA SÆCVLA.

HOC EST ENIM OMNIS HOMO. AMEN.

MVTIVS VITELLESCVS SOCIETATIS IESV, PRÆPOSITVS GENERALIS.

CVm Commentarios in duodecim minores Prophetas R. P. Cornelii a Lapide noſtræ Societatis, aliquot eiuſdem Societatis Theologi, quibus id commiſimus, recognouerint, ac in lucem edi poſſe probauerint, facultatem concedimus, vt typis mandentur, ſi ita ijs ad quos pertinet videbitur. In quorum fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus. Romæ 10. Octobris 1624.

Mvtivs Vitellescvs.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS in Prouincia Lugdunenſi.

EGo Ioannes Forerivs Societatis Iesv in Prouincia Lugdunenſi Præpoſitus Prouincialis, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Chriſtianiſſimis Henrico III. 10. Maij 1583. Henrico IV. 20. Decembris 1606. & Lvdovico XIII. nunc regnante 14. Februarij 1611. conceſſum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab hominibus noſtræ Societatis compoſitos abſque Superiorum eius permiſſione imprimant, permitto Clavdio Landry Lugdunenſi Bibliopolæ, vt opus Cornelii a Lapide in Prophetas Minores, ad ſex proximos annos imprimere ac liberè diuendere poſſit. Datum Lugduni 15. Ianuarij 1625.

Ioannes Forerivs.

APPROBATIO.

VT Doctus, ita & Catholicus eſt iſte eruditi, & docti R. P. CORNELII A LAPIDE IN MINORES PROPHETAS COMMENTARIVS, dignuſque proinde prælo, in communem eorum qui ſacras litteras tractant vſum. ergo prodeat. Lugduni 10. Decembris 1624.

F. ROBERTVS BERTHELOT Epiſc. Damaſci.

FACVLTAS D. VICARII GENERALIS SVBSTITVTI.

SIBI ipſe inſtar eſt lapidis lydij R. P. CORNELIVS A LAPIDE, editis tot eruditis iuxtà & pijs in ſacram Scripturam COMMENTARIIS, quibus vt accedant etiam alia in PROPHETAS MINORES à Doctoribus approbata, & in lucem edantur, facultatem concedo. Lugduni die 13. Decembris 1624.

MENARD Vic. Gen. Subſt.

INDEX

INDEX MATERIARVM TOMI I. AD EVANGELIA DOMINICARVM ET ALIQVOT FESTORVM ANNI TOTIVS ACCOMMODATARVM, in vſum concionantium.

Dominica I. Aduentus.

ERVNT SIGNA IN SOLE ET LVNA ET STELLIS. Signa Deus ſolet præmittere, & feriendos præmonere, antequam feriat. 229.b.1. Quæ ſigna diem iudicij præceſſura ſint. ibid. Cur dies hic vocetur magnus. 229. c. 2. Quis diei huius futurus horror. 230 .c.1. Is homini Chriſtiano ſemper præ oculis habēdus. 231.c.1

Ignis futurus Chriſti velut lictor in die iudicij 310. c. 1

ET VIRTVTES CÆLORVM MOVEBVNTVR. Virtutes cælorum & terra quomodo tunc commouendæ ſint. 239. 1. 2. Quia verò paulò pòſt tunc iudicium fiet; agi poterit de eo, & quomodo in die iudicij Deus fidelium ſuorum ab iniquis oppreſſorū ſanguinem mundaturus ſit. 240. 2.c. *Vide* notata Dominica vlt. poſt Pentecoſt.

Dominica II. Aduentus.

CVM AVDISSET IOANNES IN VINCVLIS. Conſuetudinum malarum & paſſionum indomitarum vincula & compedes rompendæ ſunt è carcere peccati & diaboli in libertatem filiorum Dei egredi volentibus. 406.2.d

PAVPERES EVANGELIZANTVR. Quia pauperes Deo ita curæ ſunt, vt eis antè quàm diuitibus Euangelium annuntiari velit, grauitet peccant aduocati & iudices qui eos opprimunt. 262.1.c. Pauperes, abiectos & infirmos Deus eligit & euehit, cur. 247.1.e

TV ES QVI VENTVRVS ES, AN ALIVM EXPECTAMVS? Iudæi poſt Chriſtum, ſuum Meſſiam fruſtra expectant. 336.1.2.437. 2. c

Dominica III. Aduentus.

PROPHETA ES TV? Prophetarum tres ſunt dotes, iudicium & efficacia. 409.2.e Prophetæ omnes in Chriſto deſinunt, & ad eum auolant, vt qui eorum ſcopos eſt. 20. b. 1 Prophetæ veteres fuere velut angeli terreſtres. 11. 2. c

Ioannes in deſerto locuſtis victitans fuit imago veterum Prophetarum, quorum victus ſobrius fuit, aſper & vilis, vti & omnis illorum geſtus grauis. 11. c. 1

TV QVIS ES? Ita ſeipſum quilibet interrogare poteſt; nam ita ad Dei cognitionem perueniet: nam cognitio ſui via eſt ad cognitionem Dei. 162.2.e

Dominica IV. Aduentus.

PRÆDICANS BAPTISMVM POENITENTIÆ. Pœnitentia publica ſæpè publicas clades auertit. 377.1.d.e. Pœnitentiæ efficacia & vis. 380.2.d.e. Niniuitarum pœnitentia. 379. a. b. Eorum plurimi per pœnitentiam ſuam ſunt iuſtificati, & qui in ea ad mortem vſque perſeuerarunt ſaluati. 380 1.c.d. Saccus ac cilicium veſtis fuit veterum Prophetarum, velut qui præcones erant pœnitentiæ. 10. a. d. Pœnitentia animæ priſtinum ſuum decorem reſtituit. 211. 1. a. b. Pœnitentiæ elogia. 212. 1. a. Eiuſdem vis & effectus. 225. 2. e. Pœnitentium & pœnitentiæ ſchema eſt aquila pennas veteres abijciens, & nouas aſſumens. 399.2.c

In feſto natiuitatis Domini.

Ortus Chriſti IESV elogia. 426. 1. b. Eius egreſſus triplex; æternus, temporalis, & partim temporalis & æternus. 429. 1. b. Chriſtus ortus & generatus eſt quaſi aurora ante diem exoriens, idque ob quinque analogias. 119.2.b.c

QVIA NON ERAT EI LOCVS IN DIVERSORIO. Locus natalis Chriſti fuit ſtabulum, eius deſcriptio: natus eſt rure, hinc Chriſtum ruſtici habent conciuem. 425. a. b. Eius cunctio è præſepio. 426. 2. b. c. Stabulo natali Chriſti ſimilia ſunt templa Catholicorum. ibid. Cur natus in Bethlehem. 427. 1. a. b. Bethlehem profanauit Hadrianus Imp. erecto illic Adonidis ſimulacro, ſed eo ablato cohoneſtauit eam pia Imperatrix Helena, eiuſque filius Conſtantinus. 428. 1. a. b. Bethlehem deſcriptio, ſitus, elogia. 411.1. b. c. & ſeqq. Cur dicatur & ſit domus panis. 412. 1.c.d. Quomodo nequaquam ſit minima in principibus Iuda. 422.2.c.d. & ſeqq.

DEDIT EIS POTESTATEM FILIOS DEI FIERI. Filiatio Dei in quo conſiſtat, & quanta bona

ſecum trahat. 65.1.c.2.c. & ſeqq.

Pastores erant cvstodientes vigilias svper gregem svvm. Turris gregis quis ſit locus, iuxta quem paſtores hi oues ſuas cuſtodiebant. 415.1.c.417.1.a.b

In feſto S. Stephani.

Omnis sangvis ivstvs qvi effvsvs est. Sanguis innocens effuſus terram polluit, qui ſimul & terra expiantur, dum vindicta de homicidis ſumitur. 253.2.d.& ſeqq.

Iervsalem qvæ occidis Prophetas. Ieruſalem occidens Prophetas, & ipſum principem Prophetarum Chriſtum, ipſumque in maxilla percutiens, eſt filia latronis. 411.1.c

In feſto SS. Innocentium.

Quia magna Herodis infanticidæ hoc in facto fuit crudelitas, agi poterit de crudelitate, quámque ea Deo & hominibus exoſa ſit. 253.2.c.d

Dominica infra octauam Natiuitatis.

Anna vidva non discedebat de templo die ac nocte. Vt ſancta hæc vidua identidem Dei in oratione memor erat, ſic nos Deũ vbique & ſemper in memoria præſentem habere oportet. 62.2.d.69.2.a. 182.1.d.e

In feſto Circumciſionis.

Qvod vocatvm est ab angelo. Nomina olim ab euentu vel præſenti vel futuro accipiebantur. 68.1.e

Nomina Chriſtiana pueris danda, non Gentilium. 196.2.a. Nomen in Confirmatione vel ingreſſu Religionis cur immutari aliquando ſoleat. 63.2.a. b

In vigilia Epiphaniæ.

Apparvit Angelvs in somnis Ioseph in Ægypto. Chriſtum ex Ægypto reuocandum eſſe prædixit iam antè Oſeas Propheta. 166.1. e

In feſto Epiphaniæ.

De ſtella *vide in Indice Rerum, verbo* Bethlehem.

Obtvlervnt myrrham. Myrrha typus mortificationis eſt, & hæc ſpecies martyrij. 178.2 d. & ſeqq.

Dominica I. poſt Epiphaniam.

Sedebat inter doctores. Synagoga Iudaica, cuius pars hi doctores erant, cur dicatur claudicans. 414.2.b.c

Et erat svbditvs illis. Omnis obedientia tam parentibus quàm alienis præſtita, ſpecies martyrij eſt.

Dominica II. poſt Epiphaniam.

Nvptiæ factæ svnt. Maritus ſuccedit in ius patris, quem ſponſa reliquit, vt totum amorẽ & ſtudium in maritum transferat. 85.2.b.c. Sponſæ quales quærendæ & eligendæ adoleſcentibus. 55.1.a.b

Deus Chriſtianis velut ſponſus eſt & vir. 84.2.d

Parentum vitia, præſertim matrum, in proles transfunduntur. 55.1. a.b. Peccata maritorum punit Deus peccatis vxorum & filiorum. 102.2.e

Scortorum quanta ſit turpitudo & infamia. 142.2.d.e. Scortantes & impij plerumque illiberes ſunt, & ſterilitate à Deo puniuntur. 151.2.b. Fornicatio homini mentem ſimul & opes eripit: 100.1.b. Spiritus fornicationis an ſit dæmon aliquis ſpecialis ad libidinem incitans. 102.1.d.e.

Superbiæ pœna libido eſt. 110.1.d

Dominica III. poſt Epiphaniam.

Dico hvic, Vade, et vadit. Punitiones ſuas & iuſſa Deus timeri vult. 157.1.a. 457.1.a.b

Dominica IV. poſt Epiphaniam.

Factvs est motvs magnvs in mari. Quia nonnullorum interpretum opinio eſt, hanc maris tempeſtatem, occaſione Iudæ proditoris, qui vnà cum reliquis Apoſtolis vehebatur, excitatã fuiſſe, videre eſt, quàm ſit malorum Deóque exoſorum ſocietas noxia. 361.2.a. 450.1.c. & ſeqq.

Et svrgens imperavit. Quomodo Deus mox adſit ſe inuocantibus, & ſperantibus in eo: 453.2. d

Venti et mare obedivnt ei. Venti oſtendunt Dei magnificentiam & maieſtatem. 308.1.a Venti & reliquæ res creatæ ſunt Dei exercitus, & ad eius nutum militant. 281. 2. c. & ſeqq.

Et facta est tranqvillitas magna. Potentiam omnem aduerſam ſtatim Deus infringit, & ſubridendo velut deſpicit. 287.2.b.c

Dominica V. poſt Epiphaniam.

Vnde ergo habet zizania? Nulla mala homini niſi per Deum infligguntur. 269.2.c

Vis imvs et colligimvs ea, Zelus hic indiſcretus operarum viam ſternit, vt de zelo indiſcreto agatur. Quàm is peruerſus ſit, Deóque diſpliceat. 382.2.c.& ſeqq.

Et ait, Non. Clementior eſt Deus homine etiam ſancto & zeloſo. 385.2.c.c.d

Alligate ea in fascicvlos. Elementorum conglobatio & globos elementaris, quomodo ſit velut faſciculus in manibus Dei. 332.1.c

Impij, qui per zizania intelliguntur, compingentur in faſciculos, vt mittantur in ignem æternum. Æternitas temporum quæ ſit, æternitas propriè Dei eſt; æuum angelorum; tempus hominum. 431.1.c. & ſeqq.

Dominica VI. poſt Epiphaniam.

Regnvm cælorvm simile est fermento, qvod. Sicut fermentum totam paſtam ſapidam reddit, quamuis ipſum inſipidum ſit; ſic voluntas omnium rerum ſpeciem & faciem quaſi induit, quibus ſe per amorem iungit. 277.1.a

Dominica Septuageſimæ.

Ite et vos in vineam meam. Eccleſia vinea eſt, vti, & anima, ob varias analogias. 168.2.b & ſeq. Vindemia plena cõpetit diabolo, racematio Chriſto. 449.1.c. Anima ſancta eſt vinea, huiúſque

iuſque proprietates illi adaptantur. 139. a.a. Eſt quoque hortus & paradiſus Dei. ibid. a

MVLTI SVNT VOCATI, PAVCI VERO ELECTI. Quàm pauci viam ad cælum ducentem agnoſcāt, 203.a. Deus neminem reprobat ex ſe ante præuiſa demerita. 172.1.c. Vult omnes homines ſaluos fieri, ac neminem reprobari. 173.2.a. Reprobatio, obduratio, perditio, damnatio non eſt per ſe ex Deo reprobante, obdurante, perdente & damnante, ſed ex homine peccante, ſéque in peccatis ad finem vſque vitæ obdurante. 189. 1. c. Prædeſtinatio, vocatio & gratia non eſt ex præuijs prædeſtinatorum meritis, ſed ex Deo prædeſtinante, vocante, & gratia ſua prædeſtinatos preueniente. 189.c. & ſeq.

Dominica Sexageſima.

EXIIT QVI SEMINAT SEMINARE SEMEN SVVM. Opera bona ſemina ſunt æternæ vitæ. 161. 2. b. & ſeqq.

ET HI RADICES NON HABENT. Peccator omnis edit fructum mendacij, id eſt, inanem & euanidum. 163. 2. d. Quæ ſupra vires & ingenium tentantur, non ſunt durabilia. 142. 1.d

A VOLVPTATIBVS VITÆ SVFFOCANTVR. Conſuetudinis malæ, & præſertim fornicariæ, quanta ſit vis & arctæ compedes. 160. 2. b.e

VT VIDENTES NON VIDEANT. Peccator quā ſibi malè conſulat dum Dei obliuiſcitur. 61.1.d

Dominica Quinquageſimæ.

FILIVS HOMINIS TRADETVR. Venditio & traditio Chriſti triginta argenteis à Prophetis prædicta fuit. 261.2.a. & ſeq.

QVI PRÆIBANT INCREPABANT EVM VT TACERET. Impedire opera pietatis, & tendentes ad ſalutem remorari, quantum ſit ſcelus. 125. a.e

Quia autem hiſce diebus multi, proh dolor! ob Bacchanalia ventri & gulæ indulgent, inuehi in libidinem & crapulam concionator poteſt. Libido ergo pœna ſuperbiæ eſt. 110. 1. d. e. Voluptas eſt tinea ob varias analogias. 113. 2.d. Deliciæ corporales merum ſunt mendacium. 164. 1. a. Voluptuoſus & omnis peccans non videtur habere cor intra ſe, ſed inſanire. 134. 2. c. d. Guloſorum ſordes & probrum. 141. 2. b. c. Comeſſationes mentem & iudicium rectæ rationis homini eripiunt, ac libidinem inflammant. 100. 1. d. e. Peccator omnis cum peccatis & idolis ſuis, quaſi cum vitulis vitulatur & bacchatur. 156.1.b

Dominica I. Quadrageſima.

DVCTVS EST IESVS IN DESERTVM. Solitaria vita quanta bona adferat, quàm multiplicibus eam colentes à Deo donis compleantur. 78.1.b. Collectio ſui intra ſolitudinem exercenda de vitæ ſtatu eligendo deliberanti. 79.2.a

ACCEDENS TENTATOR. Diabolus eſt Aquilo omnia virtutum germina adurens, Chriſtus autem Auſter, ea creſcere faciens. 213.1.d.e

CVM IEIVNASSET QVADRAGINTA DIEBVS. Ieiunium dupliciter ſanctificatur. 211. 1. b. c. Ieiunium Niniuitarum. 379. 2. b

SVSTVLIT ILLVM IN PINNACVLVM TEMPLI Pinnaculum templi quod fuerit, & quod eius veſtibulum. 221. 1. c. d

SI CADENS ADORAVERIS ME, Diabolus in omnibus rebus & ritibus Dei eſt ſimia. 104.2.b

Diabolus mendax eſt, & omne mendacium eum parentem habet: mendacium triplex eſt, mentis, oris, operis. 128.2.a

OSTENDIT EI OMNIA REGNA. Honores, opes, dignitates mera ſunt vanitas, ita vt homini duntaxat ceu in ſpeculo oſtendantur. 88.2.a. & ſeqq

Dominica III. Quadrageſima.

OMNE REGNVM IN SE DIVISVM DESOLABITVR. Diſcordia tum ciuium, tum fratrum, lites & bella, quantopere Deo diſpliceant, & acriter ab eo puniantur. 257.1.d

ASSVMIT SECVM SEPTEM ALIOS SPIRITVS NEQVIORES. Vitio vno abeunte ſuccedit aliud, vt hominem oppugnet. 206.1.d.e

Dominica IV. Quadrageſima.

Vt panes in manibus Apoſtolorum multiplicati fuere, ita eleemoſynariorum opes, per benedictionem diuinam, quo plus in pauperes effunduntur, eo magis adaugentur. 111. 2. a. & ſeqq. Eleemoſynæ & miſericordiæ quanta ſit dignitas. ibid. Eleemoſynæ defectus ſæpè cauſa eſt paupertatis, ſterilitatis agrorum, & luis peſtiferæ. 94. 1. e Eleemoſyna & oblatio è tetrico corde profecta diſplicet Deo. 146. 2. e

In feſto Paſchatis.

SVRREXIT, NON EST HIC. Reſurrectio vniuerſalis adſtruitur in fine mundi futura. 162. 1. b. & ſeqq. Reſurrectionis tum Chriſti, tum noſtræ futuræ ſymbolum eſt phœnix & hydrus ſerpens. 193.1. c. & ſeqq. Chriſtus ad inferos deſcendens fuit inferno velut morſus, & moriēs morti mors. 192. 2. c. d. Aliquot eum animas tunc è purgatorio liberaſſe veriſimile eſt. 194. 1. c. & ſeqq. Morti inſultant Chriſtiani, ſicut & Chriſtus mortem occidit & ei mors fuit reſurgendo. 193. 2. d. Chriſtus tertia die reſurgens quomodo nos viuificat. 117.1.c. Ipſe ob ſex cauſas tertia die reſurrexit. 118.1.a. Chriſtus patiens & reſurgens figuratus eſt in Iona Propheta qui triduo in ventre ceti fuit. 357.2.b. 360.2.d. 365.2. c. & ſeqq.

Feria II. poſt Paſcha.

NOS AVTEM SPERABAMVS. Ex deſperatione oritur ſpes. 83.1. b. Chriſtianus ſemper ſperare debet, numquam deſperare. ibid.

IESVS APPROPINQVANS IBAT CVM ILLIS. Sollicitudo ambulandi cum Deo, quid requirat. 444. 1. b. Varij ad eam ſtimuli. ibid. c. & ſeqq. Modus & praxis ambulandi cum Deo per ſex alas. 444.1.d.e

Feria IV. poſt Paſcha.

TOTA NOCTE LABORANTES NIHIL PRENDIDERVNT. Vt Apoſtoli poſt continuatam tota nocte piſcationem, tandem ad vocem Domini piſces plurimos capere, ita labor continuus & intenſus tandem peruincit quod intendebat. 315. a. b.c. & ſeqq.

Dominica II. poſt Paſcha.

EGO SVM PASTOR BONVS. Chriſtus paſtor

oues ſuas ſemper tuetur, paſcit & protegit. 435.1. e. Nomen Dei quo ſuas oues Chriſtus paſcit, quadruplex eſt. 594.1.b

Mercenarivs fvgit, qvia mercenarivs. Prælati & paſtores quomodo fiant ſubditis rete & laqueus. 107.1.d

Dominica III. poſt Paſcha.

Mvndvs gavdebit. Mundi gaudium & voluptas mendax eſt. 397.2.a

Dominica IV. poſt Paſcha.

De peccato qvidem. Peccatum ob quatuor analogias vocatur ſanguis. 95.2.a Peccatum nullum relinquit Deus impunitum. 186.2.a. Peccati amaritudo & abſinthium. 285. 1.c. Peccata aliena & propria tollens & ſanans noctem conuertit in diem. 286.2.d. Amaritudo quanta peccati voluptatem ſequatur. 349.1.c.d

Dominica V. poſt Paſcha.

Petite et accipietis. Orationis factæ quæ ſint commoda, neglectæ quæ incommoda. 401. 1.b.c

In Litanijs maioribus.

Quia Litaniæ hæ inſtitutæ ſunt ad ſterilitatem & plagas agrorum auertendas, hinc agi poterit de locuſtis, bruchis, ærugine & eruca, quæ ſegetes & germina depaſcuntur. 206.2.a.b. Hiſce plagis paſſiones hominis deſignantur quæ eum depaſcunt. ibidem. hæ ipſæ mentem hominis inebriant & dementant. 206.2.d. Sterilitas agrorum Dei inuocatione auertenda eſt. 277.2. b.c. & ſeqq.

Litaniæ publicæ quàm antiquæ fuerint & ſolennes, earum recitatio quæ commoda attulerit. 220.1.a

Omnis qvi petit accipit. Semper opem Dei in arctis petere debemus. 231.1.c

Oratione quoque opus eſt ad ſacras Scripturas intelligendas. 15.2.1. Oratio clauis regni cælorum eſt. 16.2.5

Qvanto magis pater veſter de cælo dabit ſpiritvm bonvm. Bona omnia naturalia, fruges, eſcæ & ſupernaturalia, dona Dei ſunt, & cùm accipiuntur, Deo aſcribenda. 225. 1.b.c

In vigilia Aſcenſionis.

Vt cognoſcant te ſolvm devm. Beatitudo ſumma in hac vita eſt noſſe Deum. 92. 2.c.

In feſto Aſcenſionis Domini.

Vt Dominus vi ſua in cælum aſcendit: ſic Chriſtiano cuilibet via in cælos vi peruingenda eſt. 406.2.b. Dies Aſcenſionis, miſſionis Spiritus ſancti, & reſurrectionis Chriſti, &c. ſunt magni Dies Domini.

Prædicate Evangelivm. Animas curantes & lucrantes periculis à Deo eximuntur. 172.2.c. & ſeqq.

Dominica infra octauam Aſcenſionis.

Et vos teſtimonivm perhibebitis. Teſtes fideles Dei ſunt Apoſtoli, Doctores, Martyres. 177.1.2.b. Eorum acies ordinatim inſtruitur. ibid.c.d

In Dominica Pentecoſtes.

Ad evm veniemvs. Iuſto & iuſtificato Deus & SS. Trinitas ineſt ſubſtantialiter nouo quodam modo. 65.c.1. & ſeqq. 227.1.b.c

Manſionem apvd evm faciemvs. Anima cùm in Deo manet, & Deus in illa, ſerenata eſt, & quanta huic manſio illa pariat bona. 9.1.d

Pacem meam do vobis. Chriſtus eſt pax cauſalis triplex. 435.2.c. Ipſe quoque eſt pax noſtra. 434.1.c

Paraclitvs avtem ſpiritvs, qvem mittet Pater in nomine meo. Spiritus ſancti diuinitas adſtruitur. 226.1.c. & ſeqq. Mittitur à Filio de propria eius ſubſtantia. ibid.d. Quæ prodigia facta ſint Spiritu ſancto ſuper Apoſtolos deſcendente. 227.1.b.c. Per Spiritus ſancti gratiam plenè ad Deum conuertimur: vera & plena ad Deum conuerſio quæ ſit, & quomodo fiat. 197.1 b.c. Spiritus ſanctus in animam, cùm iuſtificatur, illabitur realiter, perſonaliter, ſubſtantialiter, & ſimul tota SS. Trinitas. 65.1.d.c. 216.1. d.c. Anima poſt iuſtificationem quomodo ſit turris gregis. 417.1.d.c. Inter Spiritus ſancti dona eſt lumen & gratia propfietandi. 25.1.b Per Spiritus ſancti gratiam in filios Dei adoptamur, quas hæc adoptio gratias menti infundat. 65.1.c. & ſeqq. Fimus quoque ſponſæ Dei. 85. 2.à

In feſto SS. Trinitatis.

Docete omnes gentes. Doctores fidelium plauſum non captent è nouorum ſenſuum S. Scripturæ productione. 7.c.1.2.1. Senſus verus S. Scripturæ pro concione adferendus. 8.2.c Sanctitas vitæ quantum conducat ad alios conuertendos, & veram S. Scripturæ intelligentiam acquirendam. 9.2.b

Quanta diſſidia occaſione Euangelij enata ſint inter domeſticos, patre diſſentiente ab euangelio, filio aſſentiente, & matre à filio. 452.1.b.& ſeqq. Occaſione conuerſionis ad Euangelium Chriſti, poterit agi de conuerſione à vitijs ad virtutes, quæ optima conuerſio eſt: conuerſio vera ſit per ſolidum, ſerium & efficax voluntatis propoſitum de vita mutanda. 217.2.a.b

In nomine Patris, et Filii, et Spiritvs ſancti. Ternarius numerus ſchema eſt SS. Trinitatis, eius elogia & myſteria. 251.2.a.& ſeqq. Eum cuique rei Deus inſeruit, vt imaginem ſui ipſius, qui trinus in perſonis, & vnus in eſſentia. 251.1.a

Dominica I. poſt Pentecoſten.

Eſtote miſericordes ſicvt pater veſter miſericors eſt. Quomodo ſit Deus miſericors & præſtabilis ſuper peccatores. 158. 1.b. Quomodo Deum tum in miſericordia, tum in alijs quatuordecim attributis imitari poſſimus, & ſancti viri imitentur. 258.2.c. & ſeqq.

In feſto vener. Sacramenti.

Vener. Euchariſtia eſt complementum bonorum. 93.2.b.c
Eius ſacrificium in pane & vino eſt à Chriſto inſtitutum, cur. 146.1.d. Eſt funiculus amoris. 168.2.b.c. Cur tori comparetur. 198.2.d. Eſt memoriale iuge Chriſti. 200.1.d.c. Ipſa fideles ſpiritualiter inebriat. 201.1.a.c
In ea Chriſtum deuotè ſuſcipientes, fiunt Bethlehem & præſepe. 428.2.b

Dominicâ 2. poſt Pentecoſt.

Villam emi. Bona præſentis ſæculi, quæ tanto labore mortales congerunt, quàm leuia & fugacia ſint. 317.2.c. & ſeq.
Auaritia quomodo ſit in capite omnium. 329.1.a. & ſeq.
Eius mala & damna varia recenſentur. 330.1.a. & ſeq. Lucri nimia auiditas ſæpè hominem extra iuris & iuſtitiæ metas rapit. 183.1.c
Habe me excuſatum. Vti illi inuitati ob res friuolas excuſari ſe petiere, quominùs ad cœnam paratam venirent: ſic peccator detinetur rebus nihili & friuolis, quo minùs ad Deum redeat. 305.2.a. Creaturæ quæ illum detinent, ſunt tantùm vmbræ rerum; ſolus Deus eſt ipſa eſſentia in ſe. 305.2.c. & ſeq.
Iuga boum. Diuitiæ ſunt fructus mendax. 65.2.c
Vxorem duxi. Laſciuia feminarum vndè naturaliter proueniat. 105.a.b. Vxori ſecreta non ſunt reuelanda. 452.2.a. Libidinoſi & mulieroſi in fœtore & ſordibus ſuæ libidinis computreſcunt. 213.a.b

Dominica 4. poſt Pentecoſt.

In navim quæ erat Simonis. Nauis hæc typus eſt Eccleſiæ, cuius caput eſt S. Petrus. Eccleſiaſticus cantus qua grauitate peragi debeat. 291.2.a. Eccleſia Chriſtiana & Catholica vocatur ſolitudo, quia colit vnum Deum, qui ſolus verus Deus eſt, & quia in ea ſolitudo religionis eſt, apud ſectarios pluralitas. 77.2.d
Quomodo eam Apoſtoli & Apoſtolici viri protegant. 435.1.b.c
Ipſa eſt regnum Chriſti, cuius imago eſt regnum & tabernaculum Dauid, quod Chriſtus reſtituturus dicitur. 335.2.d
Eccleſia quomodo dicatur turris gregis. 416.2.a

Dominica 5. poſt Pentecoſt.

Vade prius reconciliari fratri tuo. Offenſum præuenire, quàm decorum & meritorium ſit. 171.1.c
Quomodo in eo Dei & hominum ſit diſpar ſenſus. ibid.

Dominica 6. poſt Pentecoſt.

Attendite a falsis prophetis. Quia hæretici falſi ſunt prophetæ, agi poterit de eorum delirijs: eorum dogmata meræ ſunt inſaniæ & deliria. 271.2.b.c. *Vide indicem rerum, v.* Hæreticus *&* Hæreſis. Hæretici naſum cereum S. Scripturę affingunt, eámque detorquent in alienos ſenſus. 8.2.a. Hæreticorum fraudes 74.1.d. Hæretici Chananæis fraudulentis ſimiles ſunt. 183.2.c
A fructibus eorum cognoscetis eos. 402. Seductores hominem excoriant & excoſſant. 408.2.a.b

Dominica 8. poſt Pentecoſt.

Quasi dissipasset bona. Bona Dei ſunt creaturæ, quarum vſum hominibus concedit, quę impijs inuitæ ſeruiunt, pijs libenter. 75.1.c. & ſeqq.
Scribe. Aduocati, ſcribæ, iudices pauperem opprimentes ſugillantur. 261.2.c. & ſeqq.
Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. Eleemoſynariorum opes à Deo adaugentur. 321.2.c. & ſeq. *Vide notata in* Dominic. IV. Quadrageſimæ.
Villicum iniquitatis. Peccatores quomodo ſint arcus doloſus. 136.1.c.d
Filii huius sæculi prudentiores, &c. Columbæ, cui filij lucis ſimplices aſſimilantur, ſimplicitas pluribus deducitur. 133.1.c. & ſeqq.
Cor eſt bulla pectoris: qui cor habeant, & qui eo carere dicantur. 134.2.b

Dominica 9. poſt Pentecoſt.

Videns civitatem. Anima cuiuſque eſt velut vrbs, eius fabrica & ruina. 284.1.b.c
Circundabunt te inimici tui vallo. Quia Iudæi hanc vrbis obſeſſionem ſua culpâ promeruere, agi poterit quomodo Deus mala infligat, & pœnam commenſam culpæ. 307.1.a
Non manebit lapis super lapidem. Anima peccato infecta eſt velut vrbs euerſa & peſſumdata. 411.1.d
Vrbes magnæ & potentes Deo permittente tandem concidunt, vti & omnis mundi pompa. 376.1.c. & ſeqq. 383.1.c. & ſeqq.
Eò quod non cognoveris tempus visitationis tuæ. Dei gemitus & ſtridor ex faſtidio, & ex offenſione ſuſpirium, quo ſe excitat ad anhelatam plagam in impios. 165.1.c
Coepit eiicere ementes et vendentes in illo. Lucrum turpe à templo ſuo arcet Dominus. 391.2.b
Vos autem fecistis. Improperia Chriſti ad hominem ingratum. 440.2.c

Dominica 10. poſt Pentecoſt.

Occaſione arrogantis Phariſęi, oſtendetur quàm termini & fines impiorum anguſtiores ſint, quàm piorum, eorúmque ſtultitia. 298.1.2.c
Ieiuno bis in sabbato. Bonum operantes ob inanem gloriam vel quæſtum, ſeminant, & turbinem vanitatis metunt. 141.2.c. & ſeqq.
Anima Dei donis ſuperbiens à Deo deſeritur. 151.1.b.c
Qui se exaltat humiliabitur. Superbia quomodo ſemper à Deo retundatur, quamque ei omnis ſuperbus exoſus ſit. 384.1.c.d
Superbi colunt Luciferum. 294.2.c. & ſeqq.
Inceſſus non ſit pompaticus nec faſtuoſus, ſed modeſtus. 296.2.c. & ſeqq.
Omnis qui se humiliat exaltabitur. Humilitas conducit ad diuinas illuſtrationes accipiendas. 10.c.1

Dominica 12. poſt Pentecoſt.

MVLTI PROPHETÆ VOLVERVNT VIDERE QVÆ VOS VIDETIS. Prophetæ quomodo omnes ſint & fieri poſſint. 3.d.a

IN LEGE QVID SCRIPTVM EST? Leges ſunt velut vincula charitatis. 108.2.c.d. In decalogi lege an poſſit Deus diſpenſare, & in præceptis legis naturæ. 52.1.b

DILIGES PROXIMVM SICVT TEIPSVM. Amor fraternus quantum ſit bonum. 257.1.d
Paria fratrum & ſororum mutuò ſe ſecundùm carnem & ſpiritum diligentium. 258.1.a.b
Amor telum eſt violentiſſimum. 108.1.c.d

SACERDOS QVIDAM DESCENDERAT. Sacerdotis huius immitis occaſione, agi poterit quomodo ſacerdotum ſit eleemoſynas largiri, non auaritiæ ſtudere. 329.1.a.& ſeqq.
Amicos ſuos ditare non debent, aut ijs facultates ex Eccleſiæ prouentibus partas relinquere. ibid. a c.d. Immiſericordia quanta ſit diuitum in pauperes. 301.1.d. Sacerdotum eſt flere & plorare peccata populi. 111.1.c. Sacerdotes qua ratione comedãt peccata populi, dũ in ijs cõniuent. 97.1.b.c
Eorum vita licentioſa reprehenditur, cùm ſe à populo vitæ ſanctitate diſcriminare deberent. 96.2.c.97.1.a

INFVNDENS OLEVM. Olim quilibet Sancti ſint, & cur. 100.1.a.b

VADE, ET TV FAC SIMILITER. Exempla virorum magnorum ſibi ob oculos ponere, quàm ſit acer ad omnem virtutem ſtimulus. 438.2.b.& ſeqq.

Dominica 13. poſt Pentecoſt.

OSTENDITE VOS SACERDOTI. Quia peccatum inſtar lepræ animam inficit, hinc Euangelium hoc non ineptè peccatoribus adaptari poterit. *Vide Indicem rerum, v.* Peccator & Peccatum. Conſcientia penitus confeſſario à laïcis detegenda, & à Religioſo Superiori ſuo: quæ commoda & quies conſcientiæ hinc ſequatur. 191.2.b.c

Dominica 14. poſt Pentecoſt.

NE SOLLICITI SITIS QVID MANDVCETIS. Frumenti monopolæ penuriam & ſterilitatem ſperantes, ſugillantur. 311.2.c

CONSIDERATE LILIA AGRI. Fideles ob ſeptem analogias lilio comparantur. 218.1.a

Dominica 15. poſt Pentecoſt.

DEFVNCTVS EFFEREBATVR. Cadauera olim alia comburebantur, alia terræ mandabantur: oſſilegij quis eſſet ritus. 302.1.c.& ſeq.
Concupiſcentia nobis inhærens velut mora eſt. 195.1.b.c

FILIVS VNICVS MATRI. Quia adoleſcens hic in flore ætatis extinctus eſt, agi poterit de vitæ breuitate, & quomodo vita hominis inſtar pomi ſit ob varias analogias. 327.2.c.& ſeq.
Vita ipſa quàm ſæpè parua re lædatur & violetur. 318.1.a.b.& ſeqq. Epitaphiorum erigendorum quæ ſit ratio. 19.a.b.a

Dominica 18. poſt Pentecoſt.

TOLLE LECTVM TVVM. Lectus ſuperbi, auari, guloſi & libidinoſi quis ſit. 273.2.a.b

Dominica 19. poſt Pentecoſt.

SIMILE EST REGNVM CÆLORVM HOMINI REGI. Quomodo homo regnum Dei fiat, & quanta regni huius ſit excellentia. 355.1.b

QVOSCVMQVE INVENERITIS. Iudæis ad fidem venire renuentibus Gentes in magna copia venerunt; hinc in illis adimplentur prophetiæ & promiſſiones veteribus Patriarchis factæ. 64.a.b

Dominica 20. poſt Pentecoſt.

ERAT QVIDAM REGVLVS. Regnum animæ maximum eſt, cùm ſcilicet homo paſſionibus imperat. 417.1.d.c.& ſeqq *Vide notata in* Litanijs maioribus. A regibus pendet regnorum pietas, ſalus & fides. 389.2.c.d

NISI SIGNA ET PRODIGIA VIDERITIS. Miracula Ionæ in ventre ceti. 365.2.c.& ſeqq.

Dominica 21. poſt Pentecoſt.

DEBITVM DIMISIT EI. Peccator peccando duplex debitum contrahit, tum quòd Deum offendat, tum quòd pœnam ob crimen mereatur: confitenti Deus culpam quidem remittit, at pœnam reſeruat, quam luat oportet aut hoc in ſæculo, aut in Purgatorio. 454.2.a

TENENS SVFFOCABAT EVM. Non ita Deus, ſed ſemper vindictam elementia temperat. 154.a c.& ſeqq. Homo homini hodie quàm inimicus & durus ſit, quamque parua in ijs ſit fides. 451.2.a

Dominica 22. poſt Pentecoſt.

VIAM DEI IN VERITATE DOCES. Veritas triplex eſt, mentis, oris, operis. 118.1.b

COGNITA IESVS NEQVITIA EORVM. Cogitationes & propenſiones intimas peruidet & præuidet Deus. 109.1.c

DATE CÆSARI QVÆ SVNT CÆSARIS. Imperatores & reges ſunt paſtores populi. 408.1.b
A regibus pendet regnorùm pietas & fides. 389.a c.d. Regum & regnorum vis ſine Dei cultu & ope inualida eſt. 155.1.c. Tyranni per vim & bella iniuſta dominia ſua ædificant & adaugent. 410.2.b.c. Principes exemplo ſuis præeant: quantum eorum exemplum ſubditis proſit. 129.2.a. Ambitioſi reges ex Deo non regnant. 140.1.c. At boni & legitimi reges à ſolo Deo dantur. 140.2.a.b. Impios plectit Deus, dando eis reges ſceleſtos. 190.a.b.c

Dominica 25. poſt Pentecoſt.

MVLIER QVÆ SANGVINIS FLVXVM PATIEBATVR ANNIS DVODECIM, ACCESSIT. Tribulatione trahit Deus homines ad ſe refugientes à ſe. 116.1.d

CVM VIDISSET TIBICINAS. Olim in funeribus adhibebantur tibicines & lamentatores. 401.a.d.e

ET TVRBAM TVMVLTVANTEM. Tumultus & ſtrepitus pœna eſt altum ſilentium & ſolitudo. 320.2.a.b

NON EST MORTVA. Mortuorum fama non eſt lædenda. 260.1.c.d

Domi-

Pro concionibus.

Dominica vlt. poſt Pentec.

CVM VIDERITIS ABOMINATIONEM DESOLATIONIS. Iudæorum deſolatio orta eſt; quia Meſſiam ſuum non agnouerunt, ſed occiderunt. 911. c

SOL OBSCVRABITVR. Sol & luna, & ſtellæ quomodo in die iudicij obſcuranda ſint. 540. 1. d & ſeqq.

VIDEBVNT FILIVM HOMINIS VENIENTEM IN NVBIBVS. Homines omnes iudicandi in valle Ioſaphat conuenient, vbi iudicem Chriſtum videbunt: vallis hęc vbi ſita, eius deſcriptio. 135.1.b Cur iudicium futurum prope Ieruſalem. 235.2.b Chriſti diſceptatio cum impijs in die iudicij quænam futura. ibid.
Eiuſdem tunc ſtridor contra illos. 266.1.a.b

CÆLVM ET TERRA TRANSIBVNT. Terræ motùs ob ſchiſmata cõtingere Deo permittente ſolent. 249.2. b. Quia Beati poſt iudicium in cælum aſſumentur, agi poterit de cælo, vnde varia eius nomina & elogia *vide.* 541.1.a
Eius typus fuit Sectum locus ob varias analogias. 243.2.a. Cur vocetur typicè Ieruſalem, id eſt, viſio pacis. ibid. a. & ſeqq. Cæleſte præmium manet iuſtos, atque inde animæ immortalitas colligitur. 290.1.d.c. & ſeqq.

In dedicatione Eccleſiæ.

ASCENDIT IN ARBOREM SYCOMORVM. Sycomorus quæ ſit arbor, & vbi inueniatur. 314. 2. c.d. & ſeqq.

QVIA STATVRA PVSILLVS ERAT. Paruos & parua quomodo Deus aſſumat & euehat, & in paruis magnificentiam ſuam & artem patefaciat. 2. 1. b. Magnitudinem ſuam ad parua contrahit. ibid. 2. c. Puſilli homines ingenio & arte præſtãt. 341.1.d

FaciesDei in templo ſpeciatim dicitur eſſe. 335 2. c. & ſeq. Quia templo Salomonico perfecto, nebula impleuit illud, agi hîc poterit de commodis nebulæ matutinæ. 181. 1. c. & ſeqq. Anima fidelis eſt templum & domus Dei, eius partes & fabrica. 339.2.b

In feſto conuerſionis S. Pauli.

Occaſione S. Pauli ſuum peccatum vbique & paſſim in epiſtolis propalantis, agi poterit, quomodo Sancti peccatores poſt reſurrectionem à peccato & iuſtificationem ſemper ſummi huius beneficij memores ſint & fuerint. 259. 2.a.b
Semper iram Dei portant, & putant omne malum quod in orbe contingit, ob ſua peccata accidere. 454.2.d

DOMINE QVID ME VIS FACERE? Dei voluntas aſſiduè per preces homini exquirenda, & quid à ſe fieri velit, & quo in ſtatu officioque ab eo ſibi ſeruiri. 260.1. b.c. & ſeqq.

In feſto Cathedræ S. Petri.

SVPER HANC PETRAM. S. Petri Apoſtoli fides & conſtantia in fide, inuicta fuit vt adamas. 318.1. b.c

In feſto S. Matthiæ.

SORS CECIDIT SVPER MATTHIAM. Triplex eſt ſors, diuiſoria, diuinatoria, & conſultoria, & quæ ex his & quatenus licita. 361.1.a.b

In feſto Annuntiationis B. Mariæ.

ECCE QVOD NASCETVR EX TE SANCTVM VOCABITVR. Chriſtus cum carne humana hac die connubium iniji, velut cum muliere fornicaria. 55.2.c. Incarnatio eius quomodo peracta. ib.c. Chriſti Ieſu incarnati diuinitas & æternitas diuerſimodè cõtra hæreticos adſtruitur. 7.a.b.1.& ſeq.

In feſto S. Mariæ Magdalenæ.

OLEO CAPVT MEVM NON VNXISTI. Olim in conuiuijs flores & vnguenta nardina adhibebantur. 299.1. c. d. Adhibitus quoque fuit cantus & muſica. 299.2.c.d

REMITTVNTVR EI PECCATA MVLTA. Remiſſio peccatorum ſummum Dei donũ eſt, hinc iuſtificatus perpetuò homo debet meminiſſe, vti S. Maria Magdalena & alij graui peccatores. 259. 2.c.d

In feſto S. Iacobi.

POTESTIS BIBERE CALICEM, QVEM EGO. Chriſti alacritas in paſſionis calice ebibendo. 21.b c.1. S. Iacobi zelus indiſcretus in Samaritas Chriſtum non recipientes. 383. 1. c
Solis Iudæis in Hiſpania prædicauit, & paucos conuertit. 353.1. b.& ſeqq.

In feſto Aſſumptionis B. Mariæ.

Maria cælum aſcendens innixa Ieſu filio dilecto ſuo velut baſi, eſt vnà cum filio baſis & omne bonum orbis. 440.2.a.b

In feſto S. Matthæi.

MISERICORDIAM VOLO, ET NON SACRIFICIVM. Multis de cauſis miſericordia præſtat ſacrificio. 121.1.c

SECVTVS EST EVM. Mox vt Deus vocat, obediendum & ſequendum. 360. 1.d

In feſto Dedicationis S. Michaëlis Archangeli.

NISI EFFICIAMINI SICVT PARVVLI. Parua & paruos quomodo Deus aſſumat & extollat, quomodo in paruis ſuam magnificentiam & artem patefaciat. 2.c.1.2.b.1.341.1.c.
Quomodo magnitudinem ſuam ad parua contrahat. 2.d. 2

QVI SCANDALIZAVERIT VNVM DE PVSILLIS. Scandalizantes puſillos ſunt veri homicidæ animarum. 159.1.b.c

In feſto omnium Sanctorum.

BEATI ERITIS CVM MALEDIXERINT VOBIS HOMINES. Peccatoribus per odia, perſecutiones impiorum, ærumnas, morbos, damna, vias ad peccandum obſtruit Deus, & à peccatis eos reuocat. 73.2.c

In feſto fidelium defunctorum.

Chriſtus ad inferos deſcendens, haud dubiè animas aliquot iã penè aut plenè purgatas ſecum

lapide candido & mundo omnes plateæ eius ſternentur, & per vicos eius Alleluia cantabitur. Be-
nedictus Dominus qui exaltauit eam, vt ſit regnum eius in ſæcula ſæculorum ſuper eam. Amen.
Tunc rurſum pſallet regius Vates: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce*
exultationis. Elegit nobis hæreditatem ſuam, ſpeciem Iacob, quem dilexit. Magnus Dominus &
Pſal. 46. *laudabilis nimis in Ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius. Fundatur exultatione vniuerſæ terræ*
47. 96. *mons Sion, latera Aquilonis, Ciuitas Regis magni. Deus in domibus eius cognoſcetur cum ſuſci-*
97. 150. *piet eam. Lætentur cœli & exultet terra, commoueatur mare & plenitudo eius. Dominus regna-*
uit, exultet terra, lætentur inſulæ multæ. Adorate eum omnes Angeli eius, audiuit & lætata eſt
Sion. Exultauerunt filiæ Iudæ propter iudicia tua Domine. Viderunt omnes fines terræ ſalutare
Dei noſtri. Laudate eum in cymbalis bene ſonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis: omnis
C. 44. 25. *ſpiritus laudet Dominum, Halleluia.* Tunc exultabit Iſaias: *Laudate cœli, quoniam miſeri-*
cordiam fecit Dominus: iubilate extrema terræ, reſonate montes laudationem, ſaltus & omne
lignum eius: quoniam redemit Dominus Iacob, *& Iſrael gloriabitur. Ecce iſti de longè venient*
(ad Ieruſalem) *& ecce illi ab Aquilone & mari, & iſti de terra Auſtrali. Laudate cœli &*
C. 49. 12. *exulta terra, iubilate montes laudem, quia conſolatus eſt* Dominus *populum ſuum, & pauperum*
C. 60. 14. *ſuorum miſerebitur. Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria* Domini *ſuper*
te orta eſt. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui, &c. Tunc buc-
cinabit Sophonias: *Lauda filia Sion, iubila Iſrael: lætare & exulta in omni corde filia* Ieruſa-
C. 3. 14. *lem. Abſtulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Iſrael* Dominus *in medio tui:*
gaudebit ſuper te lætitia, ſilebit in dilectione ſua, exultabit ſuper te in laude. Tunc iubilabit Za-
charias: *Exulta filia Sion, iubila filia Ieruſalem. Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator,* &c.
C. 99. *quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius. Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius,*
niſi frumentum electorum & vinum germinans virgines?

Fac me voti mei, imò tui, compotem IESV Chriſte Saluator, amor noſter. *Hæc*
Ioan. 17. *eſt* enim, ſicut ipſe Patrem pro nobis precando dixiſti, *vita æterna, vt cognoſcant te ſolum*
Deum verum, & quem miſiſti IESVM *Chriſtum;* ac viciſſim Pater tibi promiſit dixitque:
Filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Tu quoque S. Dei Genitrix, Patris æterni filia, Verbi incarnati mater, Spiritus S. ſponſa, quæ ſola cunctas hæreſes interemiſti in vniuerſo mundo, has quoque noſtri æui interime. Aſſere tibi terram ſanctam, quaſi tuum natale ſolum, aſſere Hungariam, olim tibi clientem & ſupplicem, idcóque regnum Virginis nuncupatum; aſſere cæteras Prouincias: quia cunctarum es Regina & Domina. *Tu enim* (ait S. Cyrillus hom. 6. contra Neſtorium) *es pretioſa margarita orbis terrarum: tu lucerna inextincti luminis, corona virginitatis, ſceptrum orthodoxæ fidei, templum indiſſolubile continens eum qui nuſquam contineri poteſt, mater & Virgo. Per te Trinitas ſanctificatur, per te Crux pretioſa dicitur. Per te exultat cœlum, lætantur Angeli & Archangeli, fugantur Dæmones, & homo ipſe ad cœlum reuocatur; omnis creatura idolorum errore detenta conuerſa eſt ad notitiam veritatis, & in toto orbe terrarum constructæ ſunt Eccleſiæ. Te adiutrice gentes veniunt ad pœnitentiam. Per te vnigenitus Dei Filius, vera illa lux, effulſit ſedentibus in tenebris, & vmbra mortis. Te Prophetæ prænunciarunt, te Apoſtoli ſummis laudibus celebrarunt.* Dirige ergo vniuerſos, ô inclyta maris ſtella, inter æſtuantes huius ſæculi fluctus, & turbines recto curſu ad orthodoxam fidem, virtutem, ſanctitatem, & tandem ad portum ſalutis æternæ. Monſtra te eſſe matrem monſtrantium ſe tuos cupere eſſe filios. Da per potentes tuas ad Filium preces nobis omnibus, VIVERE DEO, VIVERE COELO, VIVERE ÆTERNITATI. DA CHRISTO FRVI, ILLI IVBILARE PER OMNIA SÆCVLA.

HOC EST ENIM OMNIS HOMO. AMEN.

MVTIVS

by Google

MVTIVS VITELLESCVS SOCIETATIS IESV, PRÆPOSITVS GENERALIS.

CVM COMMENTARIOS IN DVODECIM MINORES PROPHETAS R. P. CORNELII A LAPIDE noſtræ Societatis, aliquot eiuſdem Societatis Theologi, quibus id commiſimus, recognouerint, ac in lucem edi poſſe probauerint, facultatem concedimus, vt typis mandentur, ſi ita ijs ad quos pertinet videbitur. In quorum fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus. Romæ 10. Octobris 1624.

MVTIVS VITELLESCVS.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS in Prouincia Lugdunenſi.

EGO IOANNES FORERIVS Societatis IESV in Prouincia Lugdunenſi Præpoſitus Prouincialis, iuxta Priuilegium eidem Societati à Regibus Chriſtianiſſimis HENRICO III. 10. Maij 1583. HENRICO IV. 20. Decembris 1606. & LVDOVICO XIII. nunc regnante 14. Februarij 1611. conceſſum, quo Bibliopolis omnibus prohibetur, ne libros ab hominibus noſtræ Societatis compoſitos abſque Superiorum eius permiſſione imprimant, permitto CLAVDIO LANDRY Lugdunenſi Bibliopolæ, vt opus CORNELII A LAPIDE IN PROPHETAS MINORES, ad ſex proximos annos imprimere ac liberè diuendere poſſit. Datum Lugduni 15. Ianuarij 1625.

IOANNES FORERIVS.

APPROBATIO.

VT Doctus, ita & Catholicus eſt iſte eruditi, & docti R. P. CORNELII A LAPIDE IN MINORES PROPHETAS COMMENTARIVS, dignuſque proinde prælo, in communem eorum qui ſacras litteras tractant vſum. ergo prodeat. Lugduni 10. Decembris 1624.

F. ROBERTVS BERTHELOT Epiſc. Damaſci.

FACVLTAS D. VICARII GENERALIS SVBSTITVTI.

SIBI ipſe inſtar eſt lapidis lydij R. P. CORNELIVS A LAPIDE, editis tot eruditis iuxtà & pijs in ſacram Scripturam COMMENTARIIS, quibus vt accedant etiam alia in PROPHETAS MINORES à Doctoribus approbata, & in lucem edantur, facultatem concedo. Lugduni die 13. Decembris 1624.

MENARD Vic. Gen. Subſt.

INDEX

INDEX MATERIARVM TOMI I. AD EVANGELIA DOMINICARVM ET ALIQVOT FESTORVM ANNI TOTIVS ACCOMMODATARVM, in vſum concionantium.

Dominica I. Aduentus.

ERVNT SIGNA IN SOLE ET LVNA ET STELLIS. Signa Deus ſolet præmittere, & feriendos præmonere, antequam feriat. 229.b.1. Quæ ſigna diem iudicij præceſſura ſint. ibid. Cur dies hic vocetur magnus. 229. c. 2. Quis diei huius futurus horror. 230.c.1. Is homini Chriſtiano ſemper præ oculis habēdus. 231.c.5

Ignis futurus Chriſti velut lictor in die iudicij 310. c. 1

ET VIRTVTES CÆLORVM MOVEBVNTVR. Virtutes cælorum & terræ quomodo tunc commouendæ ſint. 239. r. a. Quia verò paulò pòſt tunc iudicium fiet; agi poterit de eo, & quomodo in die iudicij Deus fidelium ſuorum ab iniquis oppreſſorū ſanguinem mundaturus ſit. 240. 2.c. *Vide* notata Dominica vlt. poſt Pentecoſt.

Dominica II. Aduentus.

CVM AVDISSET IOANNES IN VINCVLIS. Conſuetudinum malarum & paſſionum indomitarum vincula & compedes rumpendæ ſunt è carcere peccati & diaboli in libertatem filiorum Dei egredi volentibus. 406. a.d

PAVPERES EVANGELIZANTVR. Quia pauperes Deo ita curæ ſunt, vt eis antè quàm diuitibus Euangelium annuntiari velit, grauiter peccant aduocati & iudices qui eos opprimunt. 262.1.c. Pauperes, abiectos & infirmos Deus eligit & euehit, eut. 247.1.c

TV ES QVI VENTVRVS ES, AN ALIVM EXPECTAMVS? Iudæi poſt Chriſtum, ſuum Meſſiam fruſtra expectant. 336.1.2.437.2.c

Dominica III. Aduentus.

PROPHETA ES TV? Prophetarum tres ſunt dotes, iudicium & efficaciæ. 409.2.c

Prophetæ omnes in Chriſto deſinunt, & ad eum auolant, vt qui eorum ſcupus eſt. 20. b. 1

Prophetæ veteres fuere velut angeli terreſtres. 31. a. c

Ioannes in deſerto locuſtis victitans fuit imago veterum Prophetarum, quorum victus ſobrius fuit, aſper & vilis, vti & omnis illorum geſtus grauis. 11. c. 5

TV QVIS ES? Ita ſeipſum quilibet interrogare poteſt; nam ita ad Dei cognitionem perueniet: nam cognitio ſui via eſt ad cognitionem Dei. 162.2.e

Dominica IV. Aduentus.

PRÆDICANS BAPTISMVM POENITENTIÆ. Pœnitentia publica ſæpè publicas cladea auertit. 377.1.d.e. Pœnitentiæ efficacia & vis. 380.2.d.e. Niniuitarum pœnitentia. 379. a. b. Eorum plurimi per pœnitentiam ſuam ſunt iuſtificati, & qui in ea ad mortem vſque perſeuerarunt ſaluati. 380 1.c.d. Saccus ac cilicium veſtis fuit veterum Prophetarum, velut qui præcones erant pœnitentiæ. 10. 2. d. Pœnitentia animæ priſtinum ſuum decorem reſtituit. 211. 1. a. b. Pœnitentiæ elogia. 212. 1. a. Eiuſdem vis & effectus. 225. 2. e. Pœnitentium & pœnitentiæ ſchema eſt aquila pennas veteres abijciens, & nouas aſſumens. 399.2.c

In feſto natiuitatis Domini.

Ortus Chriſti IESV elogia. 426. 1. b. Eius egreſſus triplex: æternus, temporalis, & partim temporalis & æternus. 429. 1. b. Chriſtus ortus & generatus eſt quaſi aurora ante diem exoriens, idque ob quinque analogias. 119.2.b.c

QVIA NON ERAT EI LOCVS IN DIVERSORIO. Locus natalis Chriſti fuit ſtabulum, eius deſcriptio: natus eſt rure, hinc Chriſtum ruſtici habent conciuem. 412. a. b. Eius concio è præſepio. 426. 2. b. c. Stabulo natali Chriſti ſimilia ſunt templa Catholicorum. ibid. Cur natus in Bethlehem. 427. 1. a. b. Bethlehem profanauit Hadrianus Imp. erecto illic Adonidis ſimulacro, ſed eo ablato cohoneſtauit eam pia Imperatrix Helena, eiúſque filius Conſtantinus. 418. 1. a. b. Bethlehem deſcriptio, ſitus, elogia. 411.1. b. c. & ſeqq. Cur dicatur & ſit domus panis. 412. 1.c.d. Quomodo nequaquam ſit minima in principibus Iuda. 422.2.c.d. & ſeqq.

DEDIT EIS POTESTATEM FILIOS DEI FIERI. Filiatio Dei in quo conſiſtat, & quanta bona

ſecum trahat. 65.1.e.2.e. & ſeqq.

PASTORES ERANT CVSTODIENTES VIGILIAS SVPER GREGEM SVVM. Turris gregis quis ſit locus, iuxta quem paſtores hi oues ſuas cuſtodiebant. 415.1.e. 417.1.a.b

In feſto S. Stephani.

OMNIS SANGVIS IVSTVS QVI EFFVSVS EST. Sanguis innocens effuſus terram polluit, qui ſimul & terra expiantur, dum vindicta de homicidis ſumitur. 253.2.d. & ſeqq.

IERVSALEM QVÆ OCCIDIS PROPHETAS. Ieruſalem occidens Prophetas, & ipſum principem Prophetarum Chriſtum, ipſumque in maxilla percutiens, eſt filia latronis. 411.1.c

In feſto SS. Innocentium.

Quia magna Herodis infanticidæ hoc in facto fuit crudelitas, agi poterit de crudelitate, quámque ea Deo & hominibus exoſa ſit. 253.2.c.d

Dominica infra octauam Natiuitatis.

ANNA VIDVA NON DISCEDEBAT DE TEMPLO DIE AC NOCTE. Vt ſancta hæc vidua identidem Dei in oratione memor erat, ſic nos Deũ vbique & ſemper in memoria præſentem habere oportet. 62.2.d.69.2.a. 182.1.d.e

In feſto Circumciſionis.

QVOD VOCATVM EST AB ANGELO. Nomina olim ab euentu vel præſenti vel futuro accipiebantur. 68.1.e

Nomina Chriſtiana pueris danda, non Gentilium. 196.2.a. Nomen in Confirmatione vel ingreſſu Religionis cur immutari aliquando ſoleat. 63.2.a. b

In vigilia Epiphaniæ.

APPARVIT ANGELVS IN SOMNIS IOSEPH IN ÆGYPTO. Chriſtum ex Ægypto reuocandum eſſe prædixit iam antè Oſeas Propheta. 166. 1. e

In feſto Epiphaniæ.

De ſtella *vide in Indice Rerum, verbo* Bethlehem.

OBTVLERVNT MYRRHAM. Myrrha typus mortificationis eſt, & hæc ſpecies martyrij. 178.2 d. & ſeqq.

Dominica I. poſt Epiphaniam.

SEDEBAT INTER DOCTORES. Synagoga Iudaica, cuius pars hi doctores erant, cur dicatur claudicans. 414.2.b.c

ET ERAT SVBDITVS ILLIS. Omnis obedientia tam parentibus quàm alienis præſtita, ſpecies martyrij eſt.

Dominica II. poſt Epiphaniam.

NVPTIÆ FACTÆ SVNT. Maritus ſuccedit in ius patris, quem ſponſa reliquit, vt totum amorẽ & ſtudium in maritum transferat. 85.1.b.c. Sponſæ quales quærendæ & eligendæ adoleſcentibus. 55. 1. a. b

Deus Chriſtianis velut ſponſus eſt & vir. 84.1.d

Parentum vitia, præſertim matrum, in proles transfunduntur. 55. 1. a. b. Peccata maritorum punit Deus peccatis vxorum & filiorum. 102.2.e

Scortorum quanta ſit turpitudo & infamia. 142.2.d.e. Scortantes & impij plerumque illiberes ſunt, & ſterilitate à Deo puniuntur. 151.a.b. Fornicatio homini mentem ſimul & opes eripit. 100.1.b. Spiritus fornicationis an ſit dæmon aliquis ſpecialis ad libidinem incitans. 101.1.d.e. Superbiæ pœna libido eſt. 110.1.d

Dominica III. poſt Epiphaniam.

DICO HVIC, VADE, ET VADIT. Punitiones ſuas & iuſſa Deus timeri vult. 157.1.2. 457.1.a.b

Dominica IV. poſt Epiphaniam.

FACTVS EST MOTVS MAGNVS IN MARI. Quia nonnullorum interpretum opinio eſt, hanc maris tempeſtatem, occaſione Iudæ proditoris, qui vnà eum reliquis Apoſtolis vehebatur, excitatã fuiſſe, videre eſt, quàm ſit malorum Deóque exoſorum ſocietas noxia. 361.2.a. 450.1.e. & ſeqq.

ET SVRGENS IMPERAVIT. Quomodo Deus mox adſit ſe inuocantibus, & ſperantibus in eo. 453. 2. d

VENTI ET MARE OBEDIVNT EI. Venti oſtendunt Dei magnificentiam & maieſtatem. 308.1.a Venti & reliquæ res creatæ ſunt Dei exercitus, & ad eius nutum militant. 281. a. e. & ſeqq.

ET FACTA EST TRANQVILLITAS MAGNA. Potentiam omnem aduerſam ſtatim Deus infringit, & ſubridendo velut deſpicit. 287.2.b.c

Dominica V. poſt Epiphaniam.

VNDE ERGO HABET ZIZANIA? Nulla mala homini niſi per Deum affliguntur. 269.2.c

VIS IMVS ET COLLIGIMVS EA, Zelus hic indiſcretus operarum viam ſternit, vt de zelo indiſcreto agatur. Quàm is peruerſus ſit, Deóque diſpliceat. 382.2.e.& ſeqq.

ET AIT, NON. Clementior eſt Deus homine etiam ſancto & zeloſo. 385.2.c.c.d

ALLIGATE EA IN FASCICVLOS. Elementorum conglobatio & globus elementaris, quomodo ſit velut faſciculus in manibus Dei. 332.1.c

Impij, qui per zizania intelliguntur, compingentur in faſciculos, vt mittantur in ignem æternum. Æternitas temporum quæ ſit, æternitas propriè Dei eſt; æuum angelorum; tempus hominum. 431.1.c. & ſeqq.

Dominica VI. poſt Epiphaniam.

REGNVM CÆLORVM SIMILE EST FERMENTO, QVOD. Sicut fermentum totam paſtam ſapidam reddit, quamuis ipſum inſipidum ſit; ſic voluntas omnium rerum ſpeciem & faciem quaſi induit, quibus ſe per amorem iungit. 277.1.a

Dominica Septuageſima.

ITE ET VOS IN VINEAM MEAM. Eccleſia vinea eſt, vti, & anima, ob varias analogias. 168. 2.b & ſeq. Vindemia plena cõpetit diabolo, racematio Chriſto. 449.1.e. Anima ſancta eſt vinea, huiúſque

iuſque proprietates illi adaptantur. 339. 2.a. Eſt quoque hortus & paradiſus Dei. ibid. a

MVLTI SVNT VOCATI, PAVCI VERO ELECTI. Quàm pauci viam ad cælum ducentem agnoſcãt. 80.2.a. Deus neminem reprobat ex ſe ante præuiſa demerita. 172.1.c. Vult omnes homines ſaluos fieri, ac neminem reprobari. 173.a.a. Reprobatio, obduratio, perditio, damnatio non eſt per ſe ex Deo reprobante, obdurante, perdente & damnante, ſed ex homine peccante, ſéque in peccatis ad finem vſque vitæ obdurante. 189. 1.c. Prædeſtinatio, vocatio & gratia non eſt ex præuijs prædeſtinatorum meritis, ſed ex Deo prædeſtinante, vocante, & gratia ſua prædeſtinatos præueniente. 189.c. & ſeq.

Dominica Sexageſima.

EXIIT QVI SEMINAT SEMINARE SEMEN SVVM. Opera bona ſemina ſunt æternæ vitæ. 161. 2. b. & ſeqq.

ET HI RADICES NON HABENT. Peccator omnis edit fructum mendacij, id eſt, inanem & euanidum. 163. 2. d. Quæ ſupra vires & ingenium tentantur, non ſunt durabilia. 142. 1.d

A VOLVPTATIBVS VITÆ SVFFOCANTVR. Conſuetudinis malæ, & præſertim fornicariæ, quanta ſit vis & arctæ compedes. 160. a.b.c

VT VIDENTES NON VIDEANT. Peccator quã ſibi malè conſulat dum Dei obliuiſcitur. 61.1.d

Dominica Quinquageſimæ.

FILIVS HOMINIS TRADETVR. Venditio & traditio Chriſti triginta argenteis à Prophetis prædicta fuit. 261.2.a. & ſeq.

QVI PRÆIBANT INCREPABANT EVM VT TACERET. Impedire opera pietatis, & tendentes ad ſalutem remorari, quantum ſit ſcelus. 125. 2.c

Quia autem hiſce diebus multi, proh dolor! ob Bacchanalia ventri & gulæ indulgent, inuehi in libidinem & crapulam concionator poteſt. Libido ergo pœna ſuperbiæ eſt. 110. 1. d. e. Voluptas eſt tinea ob varias analogias. 113. 2. d. Deliciæ corporales merum ſunt mendacium. 164. 1. a. Voluptuoſus & omnis peccans non videtur habere cor intra ſe, ſed inſanire. 134. a. c. d. Guloſorum ſordes & probrum. 142. a. b. c. Comeſſationes mentem & iudicium rectæ rationis homini eripiunt, ac libidinem inflammant. 100. 2.d.e. Peccator omnis cum peccatis & idolis ſuis, quaſi cum vitulis vitulatur & bacchatur. 156.1.b

Dominica I. Quadrageſimæ.

DVCTVS EST IESVS IN DESERTVM. Solitaria vita quanta bona adferat, quàm multiplicibus eam colentes à Deo donis compleantur. 78.1.b. Collectio ſui intra ſolitudinem exercenda de vitæ ſtatu eligendo deliberanti. 79.2.a

ACCEDENS TENTATOR. Diabolus eſt Aquilo omnia virtutum germina adurens, Chriſtus autem Auſter, ea creſcere faciens. 213.1.d.e

CVM IEIVNASSET QVADRAGINTA DIEBVS. Ieiunium dupliciter ſanctificatur. 212. 1. b. c. Ieiunium Niniuitarum. 379. 2. b

SVSTVLIT ILLVM IN PINNACVLVM TEMPLI Pinnaculum templi quod fuerit, & quod eius veſtibulum. 221.1.c.d

SI CADENS ADORAVERIS ME, Diabolus in omnibus rebus & ritibus Dei eſt ſimia. 104.2.b

Diabolus mendax eſt, & omne mendacium eum parentem habet: mendacium triplex eſt, mentis, oris, operis. 118.2.a

OSTENDIT EI OMNIA REGNA. Honores, opes, dignitates mera ſunt vanitas, ita vt homini duntaxat ceu in ſpeculo oſtendantur. 88.2.a. & ſeqq

Dominica III. Quadrageſimæ.

OMNE REGNVM IN SE DIVISVM DESOLABITVR. Diſcordia tum ciuium, tum fratrum, lites & bella, quantopere Deo diſpliceant, & acriter ab eo puniantur. 257.2. d

ASSVMIT SECVM SEPTEM ALIOS SPIRITVS NEQVIORES. Vitio vno abeunte ſuccedit aliud, vt hominem oppugnet. 206.1.d.e

Dominica IV. Quadrageſimæ.

Vt panes in manibus Apoſtolorum multiplicati fuere, ita eleemoſynariorum opes, per benedictionem diuinam, quo plus in pauperes effunduntur, eo magis adaugentur. 121. 2. a. & ſeqq. Eleemoſynæ & miſericordiæ quanta ſit dignitas. ibid. Eleemoſynæ defectus ſæpè cauſa eſt paupertatis, ſterilitatis agrorum, & luis peſtiferæ. 94. 1. e Eleemoſyna & oblatio è tetrico corde profecta diſplicet Deo. 146. 2. e

In feſto Paſchatis.

SVRREXIT, NON EST HIC. Reſurrectio vniuerſalis adſtruitur in fine mundi futura. 161. 1. b. & ſeqq. Reſurrectionis tum Chriſti, tum noſtræ futuræ ſymbolum eſt phœnix & hydrus ſerpens. 193.1. c. & ſeqq. Chriſtus ad inferos deſcendens fuit inferno velut morſus, & moriẽs morti mors. 192. a. c. d. Aliquot eum animas tunc è purgatorio liberaſſe veriſimile eſt. 194. 1. c. & ſeqq. Morti inſultant Chriſtiani, ſicut & Chriſtus mortem occidit & ei mors fuit reſurgendo. 193. 2.d. Chriſtus tertia die reſurgens quomodo nos viuificat. 117.1.c. Ipſe ob ſex cauſas tertia die reſurrexit. 118.1.a. Chriſtus patiens & reſurgens figuratus eſt in Iona Propheta qui triduo in ventre ceti fuit. 357.a.b. 360.2.d. 365.2. c. & ſeqq.

Feria II. poſt Paſcha.

NOS AVTEM SPERABAMVS. Ex deſperatione oritur ſpes. 83.1. b. Chriſtianus ſemper ſperare debet, numquam deſperare. ibid.

IESVS APPROPINQVANS IBAT CVM ILLIS. Sollicitudo ambulandi cum Deo, quid requirat. 444. 1. b. Varij ad eam ſtimuli. ibid. c. & ſeqq. Modus & praxis ambulandi cum Deo per ſex alas. 444.1.d.e

Feria IV. poſt Paſcha.

TOTA NOCTE LABORANTES NIHIL PRENDIDERVNT. Vti Apoſtoli poſt continuatam tota nocte piſcationem, tandem ad vocem Domini piſces plurimos capere, ita labor continuus & intenſus tandem peruincit quod intendebat. 315. a. b.c. & ſeqq.

Dominica II. poſt Paſcha.

EGO SVM PASTOR BONVS. Chriſtus paſtor

oues ſuas ſemper tuetor, paſcit & protegit. 455.1.c. Nomen Dei quo ſuas oues Chriſtus paſcit, quadruplex eſt. 394.1.b
Mercenarivs fvgit, qvia mercenarivs. Prælati & paſtores quomodo fiant ſubditis rete & laqueus. 107.1.d

Dominica III. poſt Paſcha.

Mvndvs gavdebit. Mundi gaudium & voluptas mendax eſt. 397.1.a

Dominica IV. poſt Paſcha.

De peccato qvidem. Peccatum ob quatuor analogias vocatur ſanguis. 95.1.a Peccatum nullum relinquit Deus impunitum. 186.1.a. Peccati amaritudo & abſinthium. 285.1.c. Peccata aliena & propria tollens & ſanans noctem conuertit in diem. 286.a.d. Amaritudo quanta peccati voluptatem ſequatur. 349.1.c.d

Dominica V. poſt Paſcha.

Petite et accipietis. Orationis factæ quæ ſint commoda, neglectæ quæ incommoda. 401.1.b.c

In Litanijs maioribus.

Quia Litaniæ hæ inſtitutæ ſunt ad ſterilitatem & plagas agrorum auertendas, hinc agi poterit de locuſtis, bruchis, ærugine & eruca, quæ ſegetes & germina depaſcuntur. 206.2.a.b. Hiſce plagis paſſiones hominis deſignantur quæ eum depaſcunt. ibidem. hæ ipſæ mentem hominis inebriant & dementant. 206.s.d. Sterilitas agrorum Dei inuocatione auertenda eſt. 577.2.b.c. & ſeqq.
Litaniæ publicæ quàm antiquæ fuerint & ſolennes, eatum recitatio quæ commoda attulerit. 220.1.a
Omnis qvi petit accipit. Semper opem Dei in arctis petere debemus. 451.1.c
Oratione quoque opus eſt ad ſacras Scripturas intelligendas. 15.2.s. Oratio clauis tegni cælorum eſt. 16.2.1
Qvanto magis pater veſter de cælo dabit ſpiritvm bonvm. Bona omnia naturalia, fruges, eſcæ & ſupernaturalia, dona Dei ſunt, & cùm accipiuntur, Deo aſcribenda. 225.1.b.c

In vigilia Aſcenſionis.

Vt cognoſcant te ſolvm devm. Beatitudo ſumma in hac vita eſt noſſe Deum. 95.2.c.

In feſto Aſcenſionis Domini.

Vt Dominus vi ſua in cælum aſcendit: ſic Chriſtiano cuilibet via in cælos vi perfringenda eſt. 406.1.b. Dies Aſcenſionis, miſſionis Spiritus ſancti, & reſurrectionis Chriſti, &c. ſunt magni Dies Domini.
Prædicate Evangelivm. Animas curantes & lucrantes periculis à Deo eximuntur. 172.a.c. & ſeqq.

Dominica infra octauam Aſcenſionis.

Et vos teſtimonivm perhibebitis. Teſtes fideles Dei ſunt Apoſtoli, Doctores, Martyres. 177.1.a.b. Eorum acies ordinatim inſtruitur. ibid.c.d

In Dominica Pentecoſtes.

Ad evm veniemvs. Iuſto & iuſtificato Deus & SS. Trinitas ineſt ſubſtantialiter nouo quodam modo. 65.c.1.& ſeqq. 157.1.b.c
Manſionem apvd evm faciemvs. Anima cùm in Deo manet, & Deus in illa, ſerenata eſt, & quanta hinc manſio illa pariat bona. 9.1.d
Pacem meam do vobis. Chriſtus eſt pax cauſalis triplex. 433.2.c. Ipſe quoque eſt pax noſtra. 434.1.c
Paraclitvs avtem ſpiritvs, qvem mittet Pater in nomine meo. Spiritus ſancti diuinitas adſtruitur. 156.1.c.& ſeqq. Mittitur à Filio de propria eius ſubſtantia. ibid.d. Quæ prodigia facta ſint Spiritu ſancto ſuper Apoſtoles deſcendente. 527.1.b.c. Per Spiritus ſancti gratiam plenè ad Deum conuertimur: vera & plena ad Deum conuerſio quæ ſit, & quomodo fiat. 197.1.b.c. Spiritus ſanctus in animam, cùm iuſtificatur, illabitur realiter, perſonaliter, ſubſtantialiter, & ſimul tota SS. Trinitas. 65.1.d.c. 216.1.d.c. Anima poſt iuſtificationem quomodo fit turris gregis. 417.1.d.c. Inter Spiritus ſancti dona eſt lumen & gratia propheticandi. 25.1.b
Per Spiritus ſancti gratiam in filios Dei adoptamur, quas hæc adoptio gratias menti infundat. 65.1.c. & ſeqq. Funus quoque ſponſæ Dei. 85.2.à

In feſto SS. Trinitatis.

Docete omnes gentes. Doctores fidelium plauſum non captent è nouorum ſenſuum S. Scripturæ prodoctione. 7.c.1.a.2. Senſus verus S. Scripturæ pro concione adferendus. 8.s.c Sanctitas vitæ quantum conducat ad alios conuertendos, & veram S. Scripturæ intelligentiam acquirendam. 9.a.b
Quanta diſſidia occaſione Euangelij enata ſint inter domeſticos, patre diſſentiente ab euangelio, filio aſſentiente, & matre à filia. 452.1.b. & ſeqq. Occaſione conuerſionis ad Euangelium Chriſti, potetit agi de conuerſione à vitijs ad virtutes, quæ optima conuerſio eſt: conuerſio vera ſit per ſolidum, ſerium & efficax voluntatis propoſitum de vita mutanda. 217.s.a.b
In nomine Patris, et Filii, et Spiritvs ſancti. Ternarios numerus ſchema eſt SS. Trinitatis, eius elogia & myſteria. 551.2.a.& ſeqq. Eum cuique rei Deus inſeruit, vt imaginem ſui ipſius, qui trinus in perſonis, & vnus in eſſentia. 251.1.a

Dominica I. poſt Pentecoſten.

Eſtote miſericordes ſicvt Pater veſter miſericors eſt. Quomodo ſit Deus miſericors & præſtabilis ſuper peccatores. 158.1.b. Quomodo Deum tum in miſericordia, tum in alijs quatuordecim attributis imitari poſſimus, & ſancti viri imitentur. 218.2.c. & ſeqq.

In feſto

In feſto vener. Sacramenti.

Vener. Euchariſtia eſt complementum bonorum. 93.2.b.c
Eius ſacrificium in pane & vino eſt à Chriſto inſtitutum, cur. 146.1.d. Eſt funiculus amoris. 168.2.b.c. Cur roti comparetur. 198.2.d. Eſt memoriale iuge Chriſti. 200.1.d.e. Ipſa fideles ſpiritualiter inebriat. 201.1.a.e
In ea Chriſtum deuotè ſuſcipientes, fiunt Bethlehem & præſepe. 418.2.b

Dominicâ 2. poſt Pentecoſt.

VILLAM EMI. Bona præſentis ſæculi, quæ tanto labore mortales congerunt, quàm leuia & fugacia ſint. 317.1.c. & ſeq.
Auaritia quomodo ſit in capite omnium. 329.1.a. & ſeq.
Eius mala & damna varia recenſentur. 330.1.2. & ſeq. Lucri nimia auiditas ſæpè hominem extrà iuris & iuſtitiæ metas rapit. 183.1.e
HAEE ME EXCVSATVM. Vti illi inuitati ob res friuolas excuſari ſe petiere, quominùs ad cœnam paratam venirent: ſic peccator detinetur rebus nihili & friuolis, quo minùs ad Deum redeat. 305.2.a. Creaturæ quæ illum detinent, ſunt tantùm vmbræ rerum; ſolus Deus eſt ipſa eſſentia in ſe. 305.1.e. & ſeq.
IVGA EOVM. Diuitiæ ſunt fructus mendax. 65.2.e
VXOREM DVXI. Laſciuia feminarum vndè naturaliter proueniat. 105.2.b. Vxori ſecreta non ſunt reuelanda. 452.2.a. Libidinoſi & mulieroſi in fœtore & ſordibus ſuæ libidinis computreſcunt. 213.2.b

Dominica 4. poſt Pentecoſt.

IN NAVIM QVÆ ERAT SIMONIS. Nauis hæc typus eſt Eccleſiæ, cuius caput eſt S. Petrus. Eccleſiaſticus cantus qua grauitate peragi debeat. 291.2.a. Eccleſia Chriſtiana & Catholica vocatur ſolitudo, quia colit vnum Deum, qui ſolus verus Deus eſt, & quia in ea ſolitudo religionis eſt, apud ſectarios pluralitas. 77.2.d
Quomodo eam Apoſtoli & Apoſtolici viri protegant. 435.1.b.c
Ipſa eſt regnum Chriſti, cuius imago eſt regnum & tabernaculum Dauid, quod Chriſtus reſtituturus dicitur. 335.2.d
Eccleſia quomodo dicatur turris gregis. 416.2.a

Dominica 5. poſt Pentecoſt.

VADE PRIVS RECONCILIARI FRATRI TVO. Offenſum præuenire, quàm decorum & meritorium ſit. 171.1.e
Quomodo in eo Dei & hominum ſit diſpar ſenſus. ibid.

Dominica 6. poſt Pentecoſt.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS. Quia hæretici falſi ſunt prophetæ, agi poterit de eorum delirijs: eorum dogmata meræ ſunt inſaniæ & deliria. 271.2.b.c. *Vide indicem rerum, v* Hæreticus *&* Hæreſis. Hæretici naſum cereum S. Scripturę affigunt, eámque detorquent in alienos ſenſus. 8.2.2. Hæreticorum fraudes. 74.2.d. Hæretici Chananæis fraudulentia ſimiles ſunt. 183.2.e
A FRVCTIBVS EORVM COGNOSCETIS EOS. Seductores hominem excoriant & exoſſant. 408.2.a.b

Dominica 8. poſt Pentecoſt.

QVASI DISSIPASSET BONA. Bona Dei ſunt creaturæ, quarum vſum hominibus concedit, quę impijs inuitæ ſeruiunt, pijs libenter. 75.1.c. & ſeqq.
SCRIBE. Aduocati, ſcribæ, iudices pauperem opprimentes ſugillantur. 26.2.e. & ſeqq.
FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA INIQVITATIS. Eleemoſynariorum opes à Deo adaugentur. 321.2.c. & ſeq. *Vide notata in* Dominic. IV. Quadrageſimæ.
VILLICVM INIQVITATIS. Peccatores quomodo ſint arcus doloſus. 156.1.c.d
FILII HVIVS SÆCVLI PRVDENTIORES, &c. Columbæ, cui filij lucis ſimplices aſſimilantur, ſimplicitas pluribus deducitur. 133.1.e. & ſeqq.
Cur eſt bulla pectoris: qui cor habeant, & qui corde carere dicantur. 134.2.b

Dominica 9. poſt Pentecoſt.

VIDENS CIVITATEM. Anima cuiuſque eſt velut vrbs, eius fabrica & ruina. 284.1.b.c
CIRCVNDABVNT TE INIMICI TVI VALLO. Quia Iudæi hanc vrbis obſeſſionem ſua culpa promeruere, agi poterit quomodo Deus mala infligat, & pœnam commenſam culpæ. 307.1.a
NON MANEBIT LAPIS SVPER LAPIDEM. Anima peccato infecta eſt velut vrbs euerſa & pelſumdata. 411.1.d
Vrbes magnæ & potentes Deo permittente tandem concidunt, vti & omnis mundi pompa. 376.1.c. & ſeqq. 383.1.e. & ſeqq.
EÒ QVOD NON COGNOVERIS TEMPVS VISITATIONIS TVÆ. Dei gemitus & ſtridor ex faſtidio, & ex offenſione ſuſpirium, quo ſe excitat ad anhelatam plagam in impios. 165.1.e
COEPIT EIICERE EMENTES ET VENDENTES IN ILLO. Lucrum turpe à templo ſuo arcet Dominus. 391.1.b
VOS AVTEM FECISTIS. Improperia Chriſti ad hominem ingratum. 440.2.e

Dominica 10. poſt Pentecoſt.

Occaſione arrogantis Phariſæi, oſtendetur quàm termini & fines impiorum anguſtiores ſint, quàm piorum, eorúmque ſtultitia. 298.1.2.e
IEIVNO BIS IN SABBATO. Bonum operantes ob inanem gloriam vel quæſtum, ſeminant, & turbinem vanitatis metunt. 141.1.e. & ſeqq.
Anima Dei donis ſuperbiens à Deo deſeritur. 151.2.b.e
QVI SE EXALTAT HVMILIABITVR. Superbia quomodo ſemper à Deo retundatur, quamque ei omnis ſuperbus exoſus ſit. 384.1.c.d
Superbi colunt Luciferum. 294.2.e. & ſeqq.
Inceſſus non ſit pompaticus nec faſtuoſus, ſed modeſtus. 196.2.e. & ſeqq.
OMNIS QVI SE HVMILIAT EXALTABITVR. Humilitas conducit ad diuinas illuſtrationes accipiendas. 10.c.1

Dominica 12. poſt Penteceſt.

MVLTI PROPHETÆ VOLVERVNT VIDERE QVÆ VOS VIDETIS. Prophetæ quomodo omnes ſint & fieri poſſint. 3.d.2

IN LEGE QVID SCRIPTVM EST? Leges ſunt velut vincula charitatis. 108.2.c.d. In decalogi lege an poſſit Deus diſpenſare,& in præceptis legis naturæ. 55.1.b

DILIGES PROXIMVM SICVT TEIPSVM. Amor fraternus quantum ſit bonum. 257.2.d

Paria fratrum & ſororum motuò ſe ſecundùm carnem & ſpiritum diligentium. 258.1.a.b

Amor telum eſt violentiſſimum. 108.2.c.d

SACERDOS QVIDAM DESCENDERET. Sacerdotis huius immitis occaſione, agi poterit quomodo ſacerdotum ſit eleemoſynas largiri, non auaritiæ ſtudere. 329.1.a.& ſeqq. Amicos ſuos ditare non debent,aut ijs facultates ex Eccleſiæ prouentibus partas relinquere.ibid.2.c.d. Immiſericordia quanta ſit diuitum in pauperes. 301.1.d. Sacerdotum eſt flere & plorare peccata populi. 211.1.c. Sacerdotes qua ratione comedãt peccata populi,dũ in ijs cõniuent.97.2.b.c Eorum vita licentioſa reprehenditur, cùm ſe à populo vitæ ſanctitate diſcriminare deberent. 96.1.c.97.1.a

INFVNDENS OLEVM. Oliua quilibet Sancti ſint, & cur. 200.1.a.b

VADE, ET TV FAC SIMILITER. Exempla virorum magnorum ſibi ob oculos ponere, quàm ſit acer ad omnem virtutem ſtimulus. 438.1.b. & ſeqq.

Dominica 13. poſt Penteceſt.

OSTENDITE VOS SACERDOTI. Quia peccatum inſtar lepræ animam inficit, hinc Euangelium hoc non ineptè peccatoribus adaptari poterit. *Vide Indicem rerum,v.* Peccator & Peccatum. Conſcientia penitus confeſſario à laïcis detegenda,& à Religioſo Superiori ſuo:quæ commoda& quies conſcientiæ hinc ſequatur. 191.2.b.c

Dominica 14. poſt Penteceſt.

NE SOLLICITI SITIS QVID MANDVCETIS. Frumenti monopolæ penuriam & ſterilitatem ſperantes, ſugillantur. 351.1.c

CONSIDERATE LILIA AGRI. Fideles ob ſeptem analogias lilio comparantur. 218.1.a

Dominica 15. poſt Penteceſt.

DEFVNCTVS EFFEREBATVR. Cadauera olim alia comburebantur, alia terræ mandabantur: oſſilegij quis eſſet ritus. 302.1.c.& ſeq.

Concupiſcentia nobis inhærens velut mors eſt. 195.1.b.c

FILIVS VNICVS MATRI. Quia adoleſcens hic in flore ætatis extinctus eſt, agi poterit de vitæ breuitate, & quomodo vita hominis inſtar pomi ſit ob varias analogias. 357.2.c. & ſeq. Vita ipſa quàm ſæpè parua re lædatur& violetur. 318.1.a.b.& ſeqq. Epitaphiorum erigendorum quæ ſit ratio. 19.a.b.2

Dominica 18. poſt Penteceſt.

TOLLE LECTVM TVVM. Lectus ſuperbi, auari, guloſi & libidinoſi quis ſit. 173.2.a.b

Dominica 19. poſt Penteceſt.

SIMILE EST REGNVM CÆLORVM HOMINI REGI. Quomodo homo regnum Dei fiat, & quanta regni huius ſit excellentia. 355.1.b

QVOSCVMQVE INVENERITIS. Iudæis ad fidem venire renuentibus Gentes in magna copia venerunt; hinc in illis adimplentur prophetiæ & promiſſiones veteribus Patriarchis factæ. 64.2.b

Dominica 20. poſt Penteceſt.

ERAT QVIDAM REGVLVS. Regnum animæ maximum eſt, cùm ſcilicet homo paſſionibus imperat. 417.1.d.e.& ſeqq *Vide notata in* Litanijs maioribus. A regibus pendet regnorum pietas, ſalus & fides. 389.2.c.d

NISI SIGNA ET PRODIGIA VIDERITIS. Miracula Ionæ in ventre ceti. 365.2.c.& ſeqq.

Dominica 21. poſt Penteceſt.

DEBITVM DIMISIT EI. Peccator peccando duplex debitum contrahit, tum quòd Deum offendat,tum quòd pœnam ob crimen mereatur: confitenti Deus culpam quidem remittit, at pœnam reſeruat, quam luat oportet aut hoc in ſæculo, aut in Purgatorio. 454.2.a

TENENS SVFFOCABAT EVM. Non ita Deus, ſed ſemper vindictam clementia temperat.254.1.c.& ſeqq. Homo homini hodie quàm inimicus & durus ſit, quamque parua in ijs ſit fides.451.2.a

Dominica 22. poſt Penteceſt.

VIAM DEI IN VERITATE DOCES. Veritas triplex eſt, mentis, oris, operis. 128.1.b

COGNITA IESVS NEQVITIA EORVM. Cogitationes & propenſiones intimas peruidet & præuidet Deus. 109.1.e

DATE CÆSARI QVÆ SVNT CÆSARIS. Imperatores & reges ſunt paſtores populi. 408.1.b A regibus pendet regnorum pietas & fides. 389.2.c.d. Regum & regnorum vis ſine Dei cultu & ope inualida eſt. 155.1.c. Tyranni per vim & bella iniuſta dominia ſuæ ædificant & adaugent.410.2.b.c. Principes exemplo ſuis præeant:quantum eorum exemplum ſubditis proſit.129.2.a. Ambitioſi reges ex Deo non regnant. 140.1.c. At boni & legitimi reges à ſolo Deo dantur. 140.1.a.b. Impios plectit Deus, dando eis reges ſceleſtos. 190.2.b.c

Dominica 23. poſt Penteceſt.

MVLIER QVÆ SANGVINIS FLVXVM PATIEBATVR ANNIS DVODECIM, ACCESSIT. Tribulatione trahit Deus homines ad ſe refugientes à ſe. 116.1.d

CVM VIDISSET TIBICINES. Olim in funeribus adhibebantur tibicines& lamentatores.401.2.d.e

ET TVRBAM TVMVLTVANTEM. Tumultus & ſtrepitus pœna eſt altum ſilentium & ſolitudo. 310.1.a.b

NON EST MORTVA. Mortuorum fama non eſt lædenda. 260 1.c.d

Pro concionibus.

Dominica ult. poſt Pentec.

Cvm videritis abominationem desolationis. Iudæorum deſolatio orta eſt; quia Meſſiam ſuum non agnouerunt, ſed occiderunt. 91.1. e

Sol obscvrabitvr. Sol & luna, & ſtellæ quomodo in die iudicij obſcuranda ſint. 240. 1. d & ſeqq.

Videbvnt filivm hominis venientem in nvbibvs. Homines omnes iudicandi in valle Ioſaphat conuenient, vbi iudicem Chriſtum videbunt: vallis hęc vbi ſita, eius deſcriptio. 133.1.b
Cur iudicium futurum prope Ieruſalem. 133.2.b
Chriſti diſceptatio cum impijs in die iudicij quænam futura. ibid.
Eiuſdem tunc ſtridor contra illos. 266.1.2.b

Cælvm et terra transibvnt. Terræ motùs ob ſchiſmata cōtingere Deo permittente ſolent. 249.2.b. Quia Beati poſt iudicium in cælum aſſumentur, agi poterit de cælo, vnde varia eius nomina & elogia *vide.* 241.1.a
Eius typus fuit Settim locus ob varias analogias. 243.2.a. Cur vocetur typicè Ieruſalem, id eſt, viſio pacis. ibid. a. & ſeqq. Cæleſte præmium manet iuſtos, atque inde animæ immortalitas colligitur. 290.1.d.e. & ſeqq.

In dedicatione Eccleſiæ.

Ascendit in arborem sycomorvm. Sycomorus quæ ſit arbor, & vbi inueniatur. 314. 2. c.d. & ſeqq.

Qvia statvra pvsillvs erat. Paruos & parua quomodo Deus aſſumat & euehat, & in paruis magnificentiam ſuam & artem patefaciat. 2. 1. b. Magnitudinem ſuam ad parua contrahit. ibid. 2. c. Puſilli homines ingenio & arte præſtāt. 341.1.d

FaciesDei in templo ſpeciatim dicitur eſſe. 332 2. c. & ſeq. Quia templo Salomonico perfecto, nebula impleuit illud, agi hic poterit de commodis nebulæ matutinæ. 181. 1. e. & ſeqq. Anima fidelis eſt templum & domus Dei, eius partes & fabrica. 339.2.b

In feſto conuerſionis S. Pauli.

Occaſione S. Pauli ſuum peccatum vbique & paſſim in epiſtolis propalantis, agi poterit, quomodo Sancti peccatores poſt reſurrectionem à peccato & iuſtificationem ſemper ſummi huius beneficij memores ſint & fuerint. 259. 2.a.b
Semper iram Dei portant, & putant omne malum quod in orbe contingit, ob ſua peccata accidere. 454.2.d

Domine qvid me vis facere? Dei voluntas aſſiduè per preces homini exquirenda, & quid à ſe fieri velit, & quo in ſtatu officioque ab eo ſibi ſeruiri. 160.1. b.c. & ſeqq.

In feſto Cathedræ S. Petri.

Svper hanc petram. S. Petri Apoſtoli fides & conſtantia in fide, inuicta fuit vt adamas. 312.1. b.e

In feſto S. Matthiæ.

Sors cecidit svper Matthiam. Triplex eſt ſors, diuiſoria, diuinatoria, & conſultoria, & quæ ex his & quatenus licita. 361.1.2.b

In feſto Annuntiationis B. Mariæ.

Ecce qvod nascetvr ex te sanctvm vocabitvr. Chriſtus cum carne humana hac die connubium inijt, velut cum muliere fornicaria. 55.2. e. Incarnatio eius quomodo peracta. ib. e. Chriſti Ieſu incarnati diuinitas & æternitas diuerſimodè cōtra hæreticos adſtruitur. 7.2.b.1. & ſeq.

In feſto S. Mariæ Magdalenæ.

Oleo capvt mevm non vnxisti. Olim in conuiuijs flores & vnguenta nardina adhibebantur. 299.1. c. d. Adhibitus quoque fuit cantus & muſica. 299.2.c.d

Remittvntvr ei peccata mvlta. Remiſſio peccatorum ſummum Dei donū eſt, hinc iuſtificatus perpetuò huius debet meminiſſe, vti S. Maria Magdalena & alij grati peccatores. 259. 2.c.d

In feſto S. Iacobi.

Potestis bibere calicem, qvem ego. Chriſti alacritas in paſſionis calice ebibendo. 21.b c.1. S. Iacobi zelus indiſcretus in Samaritas Chriſtum non recipientes. 383. 1.e
Solis Iudæis in Hiſpania prædicauit, & paucos conuertit. 353.1. b. & ſeqq.

In feſto Aſſumptionis B. Mariæ.

Maria cælum aſcendens innixa Ieſu filio dilecto ſuo velut baſi, eſt vnà cum filio baſis & omne bonum orbis. 440.1.2.b

In feſto S. Matthæi.

Misericordiam volo, et non sacrificivm. Multis de cauſis miſericordia præſtat ſacrificio. 121.2.e

Secvtvs est evm. Mox vt Deus vocat, obediendum & ſequendum. 360. 2.d

In feſto Dedicationis S. Michaëlis Archangeli.

Nisi efficiamini sicvt parvvli. Parua & paruos quomodo Deus aſſumat & extollat, quomodo in paruis ſuam magnificentiam & artem patefaciat. 2.e.t.a.b. 2.341.1.e.
Quomodo magnitudinem ſuam ad parua contrahat. 2.d. 2

Qvi scandalizaverit vnvm de pvsillis. Scandalizantes puſillos ſunt veri homicidæ animarum. 259.1.b.c

In feſto omnium Sanctorum.

Beati eritis cvm maledixerint vobis homines. Peccatoribus per odia, perſecutiones impiorum, ærumnas, morbos, damna, vias ad peccandum obſtruit Deus, & à peccatis eos reuocat. 73.2.c

In feſto fidelium defunctorum.

Chriſtus ad inferos deſcendens, haud dubiè animas aliquot iā penè aut plenè purgatas ſecum

aſſumpſit, & è Purgatorio liberauit. 194.1.c

In communi Apoſtolorum.

Quòd Apoſtoli infirmi & indocti potentiſſimos tyrannos, & philoſophos doctiſſimos in ſuas partes traxerint, & confutarint; oſtendi poterit quomodo Deus infirma & abiecta mundi velut apta inſtrumenta eligat, vt confundat fortia. 314.1.d. Apoſtoli & Chriſtus Dominus an comederint carnes. 11.2.a. Paruos & parua quomodo Deus extollat. 341.1.c

In Communi Martyrum.

Martyrij & Martyrum pro fide elogia. 177.2.c. & ſeqq. Martyres quomodo omnes quotquot viuimos, eſſe poſſimus. 178.1.c.d. Morbo lethali laborantibus miniſtrãtes, & ex eo obſequio morbum contrahentes & emorientes, ab Eccleſia inter Martyres recenſetur. 178.2.b

In communi Confeſſorum.

Quia Confeſſores & viri Religioſi, perfecti in hac vita eſſe ſtuduerunt; hinc de perfectionis ſtudio & medijs hîc agi poterit. Quomodo Deus viros perfectos per internas locutiones dirigat. 79.a.c. & ſeqq. Quot etiam modis Deus ad animam perfectam loquatur. 24.d. e. 2. Viri ſancti & Religioſi quàm ſit, Deo perfamiliarem eſſe. 445.2.c.d. Septem vitia capitalia fidelis luctator habitans in ſpecula mentis & contemplationis, ſupplantat. 354.1.a.

In perfectione proficiendi tria media. 13.b.2.

Religioſorum typus erant Nazaræi. 264.2.c.

In communi Pontificum.

Quia Pontifices Rom. vulgò ſeſe vocant ſeruos ſeruorum Dei, tractari poteſt, quàm ſit honorificum nomen, Seruus Dei, & quinam hoc nomine vocati ſint. 228.1.c.d.

In communi Abbatum.

Cœtus & filij Prophetarum, qui fuerint. 12.2.e

In communi Virginum.

Amorem carnalem virgines ſuperarunt, eiuſque ardorem exſtinxerunt: Amoris paſſio quàm ſit vehemens, quantúſque eius ardor. 131.2.b.

Quę poſt voluptatem carnalem ſequatur in conſcientia & homine afflictio & amaritudo. 349.1.b.c.

FINIS.

INDEX MATERIARVM TOMI II.

A D

EVANGELIA DOMINICARVM AC FESTORVM ALIQVOT ET FERIARVM PER ANNVM, accommodatarum, in gratiam concionantium.

Dominica I. Aduentus.

ERVNT *ſigna in ſole & luna.* Vnum è ſignis iudicii inſtantis erit ignis conflagrationis, qui totum orbem ſuccendet; iſque duplex. 354. 2 b. c. Eius conflagrationis horror deſcribitur. 355. 1. a. b. Hoc igne peccatores excoquentur. 342. 2. b. Aliud ſignum eſt Elias & Henoch in mundum venientes. illorum aduẽtus deſcribitur. 361. 2. c. & ſeqq. Eliam cur Chriſtus tunc miſſurus ſit. 362. 2. a & ſeqq. Hic multos Iudæos ad fidẽ Chriſtianã conuertet. 364. 1. e

IN ſole. Chriſtus eſt Sol, Adam nonniſi luna. 357. 1. c.

ET tunc videbunt filium hominis venientẽ. Chriſtus iudex hoc die erit propriè ſol iuſtitiæ ob rationes varias. 355. 2. a. b. c. Eius ad iudicium veniẽtis maieſtas 175. 2. a b. Cũ omnibus angelis & Sãctis ad iudicandũ veniet. 296. 2 d. e. Dies iudicii auferet impiis ſpem ſalutis vnquam conſequendæ. 355. 1. d. Chriſti iudicis quãta tunc futura perſpicacitas. 345. 2. c. Tunc ſcrutabitur cõſcientias velut ad lucernam. 100. 1. e. Eius diei horror ex variis epithetis oſtenditur. 102. 1. e. & ſeqq.

Dominica II. Aduentus.

ARVNDINEM vento agitatam. Mutatio omnis eſt quædam mors. 347. 2. b. Contrà mens in Deo fixa ſit immutabilis. ibid. c. Vir conſtans eſt quaſi Deus terreſtris. 347. 2. d. e

HOMINEM mollibus veſtitum. Veſtiũ luxus, nouitas & mollities reprehenditur. 95. 2. d. & ſeq. Veſtis peregrina vocari poteſt hæreſis & hypocriſis. 96. 1. e. d

ECCE ego mitto angelum meum. Ioannes Baptiſta quomodo miſſus ante faciẽ Chriſti. 337. 2. a. An fuerit angelus incarnatus. 338. 1. c. Vocatur angelus ob octo analogias. ibid. e. Eius infantia, abſtinentia, caſtimonia, receſſus in eremum, vitæ innocentia. 339. 1. a. b. & ſeqq. Elogia varia eiuſdem. ibid. r. b. Doctus eſt à Spiritu ſancto. ibid. Eſt alter Elias. ibid. e. Miſſus eſt vt Chriſtum iam miſſum indicaret. 339. 2. a. Fuit horizon & fibula legis veteris & nouæ. ibid. e. Ei ſimilia fuit & futurus eſt Elias zelo, officio, prædicatione, & ſanctitate. 362. 2. b. & ſeq. Quomodo corda patrum ad filios conuerterit, & incredulos & prudentiam. 364. 1. e.

Dominica III. Aduentus.

AN alium exſpectamus? Benè petunt Iudæi an alium expectent, quia eum qui venit Chriſtum repudiant, & alium expectant Meſſiã, ſc. Antichriſtum, qui ipſorum erit idolum & numen. 211. 1 a. Huius mores, & imperium deſcribitur. 290. 1. c. Quomodo is in fine ſæculi diſſoluendus ac deſtruendus à Chriſto ſit. 194. 1. d. Meſſiam iamdudum veniſſe contra illos oſtenditur. 144. 2. d. 14. 1. a.

Feria IV. quatuor temp. Aduent.

Chriſtus carnem aſſumens, vt humanam naturam liberaret, eſt vindex & Samſon orbis. 356. 2. c. Ipſe humana carne indutus repræſentatur per Ieſum pontificem ſordidis veſtibus indutum. 177. 1. d. Humanitas hæc fuit quaſi equus aut quadriga, cui inequitauit diuinitas. 79. 2. c. 80. a. Hæc quoque fuit templum Chriſti. 319 2. e

Dominica IV. Aduentus.

PRÆDICANS baptiſmum pœnitentiæ. Pœnitẽtia non eſt in ſolo dolore de peccatis ſita, ſed etiã in ſuſceptione operum pœnalium, & ſatisfactione per eadem pro illis. 10. 3. 0. Pœnitentia voluntaria interdum ſuſcipienda eſt. ibid. 2

PRÆDICANS. Concionator opportunitate plagarum à Deo immiſſarum vtatur ad peccatores conuertendos. 128. 1. c. Prædicet ore & manu, id eſt, dicat & faciat, vti fecit Ioannes Baptiſta. ib. 2. a. Conſtans ſit in vitiis arguendis, nec deficiat. 128. 2. c. d. Eſt annulus Dei. 155. 2. b

ERVNT praua in directa. Rectitudo animæ duabus in rebus ſita eſt. 155. 2. c

In feſto Natiuitatis Domini.

ERAT lux vera. Chriſtus Dominus primo ſuo in mundum aduentu fuit Sol iuſtitiæ ob quinque analogias. 755. 2. b. Eius in quantum Sol eſt, elogia. 356. 1. c. Ipſe rutilantiſſimus Sol eſt, Adam nonniſi Luna. 357. 1. e. Oriens ex Virgine eſt velut germen oriens. 383. 1. a. Item vt Sol poſt tenebras exoriens, & ſtellæ in tenebris lucentes. ib. e. Hinc & per candelabrum & lucernas repræſentatur.

ã

ſentatur. 192. 1. b. Ipſe centrum, principiũ, finis, nodus, vinculum, vita, ſalus, fœlicitas orbis vniuerſi. 141. 2. a. Eſt angelus tam veteris quàm noui teſtamenti. 340. 1. d. Eſt angelus noui teſtamenti quintupliciter. ibid. 2. b. Eius initia quàm parua fuerint. 196. 1. 2. & ſeqq.

VERBVM caro factum eſt. Chriſtus incarnatus eſt ſigillum Dei Patris quintupliciter. 154. 2. b

PLENVM gratiæ & veritatis. Gratia quia ipſe plenus eſt, hinc ſua nos gratia & virtute obſignat, vt ſigillum ceram. 154. 2. c

Naſcẽte Chriſto, & ante natiuitatem eius commotio facta eſt in cœlo & in terra. 139. 2. b. & ſeqq. 140. 1. 2. & ſeqq. Quæ commotio facta in mari. ib. 2. c. Cur tres hæ commotiones factæ ſint. 141. 1. c. Gentium quæ tunc facta ſit commotio. ibid. 1. d. Quomodo eius aduentum Gentes omnes deſiderarint. 142. 1. d. & ſeqq. Gloria Dei quomodo in hac natiuitate cœlum & terram compleuerit. 71. 2. c.

RECLINAVIT eum in præſepio. In quorum animalium medio Chriſtus cognitus ſit. 68. 1 b & ſeqq. In præſepio quare ſit reclinatus. 71. 1 a. b. Eius concio è præſepio ad homines. ib. 2. b. Cauſa tropologica cur Chriſtus in præſepio iacuerit. 72. 1. b. Septem ſymbola huius præſepij. 72. 2 e

In feſto SS. Innocentium.

ET fuge in Ægyptum. Fons Ieſu in Ægypto quis ſit & vbi fuerit. 403. 2. e & ſeqq Herodes quẽ Ieſus fugit, cur vellet haberi Meſſias, & qua ratione populo id oſtendere vellet. 146. 2. d. e

In feſto Circumciſionis.

VOCATVM eſt nomen eius Ieſus. Nomen Ieſu quam amabile & reuerendum, eius ſignificatio & effectus. 88. 1. b. ſeqq. Varij præferentes nomen Ieſu, fuerunt typus Ieſu Chriſti. 129. 2 d. Aſpirationes piæ ad Ieſum. 143. 1. b. c

In feſto Epiphaniæ.

Occaſione Magorum qui primi è Gẽtilibus ad Chriſtum venêre, & idcirco Gentium primitiæ vocantur, agi poterit de vocatione Gentium ad fidem & Eccleſiam Chriſti. Gentes ergo Eccleſiam conſtruxere. 304. 2. b. & ſeqq. Quantus earũ ſtatim ad eam confluxus fuerit. 192. 2. e. Quomodo hæc acceſſio facta ſit. 293. 2. d

STELLAM eius. Stella hæc deſcribitur & alia prodigia naſcente Chriſto facta. 149. b. c. & ſeqq. Stellas cur veteres adorarent. 94. 1. c. Stellæ peccatorem in die iudicij accuſabunt. 101. 1. b

MYRRHAM. Quia myrrha ſymbolum mortis & mortificationis eſt, agi poterit de mortificatione. Sancti quomodo carnem ſuam mortificarint. 307. 1. b

Dominica I. poſt Epiphaniam.

EXISTIMANTES illum in comitatu eſſe. Vt hinc colligere eſt, viri à fœminis in oratione, & actibus publicis ſeparabantur. 281. 1. 2

ET erat ſubditus illis. Obedientia vera quibus in rebus ſita ſit. 136. 1. d

Dominica II. poſt Epiphaniam.

NVPTIÆ factæ ſunt. Nuptiæ Dei cum anima ſancta quomodo contrahantur. 333. 2. a. Nuptiarũ conciliator & vindex eſt Deus. 333. 1. e. Earum ritus apud Gentiles. ib. b. Septem argumenta à repodio & adulterio auocantia. ibid 2 e. Fidei coniugalis ſymbolum eſt annulus. 152. 2. d Annuli vſus & ſymbola plurima. ibid. b. e. Vir vxori cur debeat amorem. 314. 2. c. & ſeqq.

Dominica III. poſt Epiphaniam.

IN tenebras exteriores. Hæ tenebræ quia inferni typus ſunt, hinc de eo agi poterit. Infernus eſt velut pila, in qua tunduntur damnati. 99. 1. c. d. *vide Domin. 19. poſt Pentecoſt.*

Dominica IV poſt Epiphaniam.

ECCE motus magnus factus eſt. Per motum hũc ſymbolicè intelligi poſſunt bella tum externa, tũ interna. Virtutum & vitiorum quanta inter ſe ſit pugna 314. 1. c. Paſſiones animæ quatuor ſunt velut impetuoſi turbines. 5. 2. a. b. Earum compeſcendarum ratio. ibid. d. Sunt item velut quatuor equi indomiti hominem in diuerſa raptantes, 26. 2. c Mundus quàm ſit turbulentus, ideo cymba noſtra quamprimum ex eo ſubducenda. 372. 2 c. Cupiditas eſt charybdis inſatiabilis. 57 2 c. Item mentis ebrietas. ibid. 1. d. Qui creaturas ſectatur, in perpetuo motu & metu eſt. 347. 2. a

IPSE vero dormiebat. Diabolus ſomnum menti inducit & ſoporem. 32. 2. b

IMPERAVIT ventis. Quomodo Deus increpet mare & ventos. 6. 1. b. c

MODICÆ fidei. De Deo in aduerſis nunquam deſperandum. 112. 2. d. Spes & fides de Dei ope omnia aduerſa ſuperat. 56. 1. c

ET facta eſt tranquillitas magna. Creaturæ omnes tum cœleſtes, tum terreſtres ſilent in conſpectu Dei. 63. d. e. 2. a. Quies & tranquillitas mentis quanta lateat in cultu & famulatu Dei. 314. 1. c. d. e.

Dominica VI poſt Epiphaniam.

SIMILE eſt regnum cœlorum. Regnum diuinum quomodo per Chriſtum Deus in terra ſtabiliat. 152. 2. a.

FERMENTO. Vitium ſtatim malignitatem ſuam affricat, non ita virtus, etſi magna. 150. 1. d

Dominica in Septuageſima.

CONDVCERE operarios. Omnia opera infidelium & impiorum non ſunt peccata. 50. 1. b. Virtutum, & bonorum operum tres ſunt gradus. 342. 1. c. d. Operibus bonis coronamus Chriſtum 219. 1. d. Bona opera quinam amittant. 131. 2. c. & ſeqq.

CONDVCERE operarios. Operariorum labor ſæpe in irritum cadit quidquid demum agũt, quia Dei cultum negligunt. 131. 2. c

QVID ſtatis hîc tota die otioſi? Acedi à Chriſto quomodo ſugillentur. 166. 2. d

AN oculus tuus nequam? Vt maleuoli hi & inuidi operarij conqueruntur de facto patrisfamilias, ita impij conqueruntur de Dei prouidentia. 336. 1. d. c. Chriſtus eſt noſter oculus actiuus & paſſiuus. 233. 1. c.

MVLTI vocati, pauci electi. Electio Iacobi præ Eſau quomodo intelligenda ſit. 313. 1. c

Dominica in Sexageſima.

SEMEN eſt verbum Dei. Verbum Dei magni faciendum eſt. 128. 1. e

VT videntes non videant, & audientes non audiant. Senſuum portæ cuſtodiendæ, & occaſiones videndi & audiendi illicita, etiam oblatæ, euincendæ, & cur. 97. 2. e. Videns & audiens,

Digitized by Google

diens,& videre & audire nolens,eſt omnis peccator in malo obſtinatus,qui proinde Æthiopi colorem non exuenti comparatur. 108 2.d. Peccãdi conſuetudo eſt velut maſſa plumbea. 209.2.e. Obſtinatio in peccatis denotatur per talentum plumbi.

Dominica in Quinquageſima.

ET occident eum. Crux, in qua Chriſtus mortuus,eſt ſigillum Chriſti. 155.1 b

IPSE vero multo magis clamabat. Sancti viri quã ad Ieſum & Deum ardenter clament & anhelent. 143. 1. b. Quia hiſce diebus multi crapulæ,gulæ & libidini indulgent, agi poterit de inſania peccatorum. Voluptas ſigillum diaboli eſt 155 1. b. Improbi vita ſua nequam delaſſant & affligunt Deũ.136.1. b. Peccatores vili pretio & parua voluptatula Deum vendunt. 265. 1. a. Bacchanalia ſugillantur. 273. 1. a. Crapula & gula quàm fœda ſit. 61.c. d. Ebrietatis ſordes. 62. 2 a. Voluptas omnis, & maximè crapula, quàm laborioſa ſit. 36.2.a.b. Ebrietatẽ ſequitur deſtructio fortitudinis corporalis. 105. 2. b. In Bacchanalibus quodammodo impletur peccatorum menſura cuiuſque. 211. 2. e. Choreæ mundanæ deſcriptio.360.2. Peccantibus omnibus celer imminet vindicta. 203.2.c. Peccatores ſunt nugaces agentes. 122 2. e. 123. 1. a. Impunitas illorum luctuoſa eſt 30.1.a. Peccantibus commiſerandum eſt. 111.1,a. *Vide Indicem rerum verbo* Peccator.

In die Cinerum.

MEMENTO homo quia cinis. Hominum vilitas & fragilis conditio. 32.2.e

Dominica I. in Quadrageſima.

Ductus eſt à Spiritu in deſertum. Seceſſus & quies parit ſapientiam. 343.2.c. In ſeceſſu & ſecreto loqui Deus animæ ſolet. 53 2 a

Accedens tentator. Diabolus quomodo ſit à dextris impiorum. 177. 2.c.178.1. a. Dæmones ſunt velut atri Æthiopes. 108.2. d

ET cum ieiunaſſet. Ieiunium corporale abſtrahit mentem à vitiis & rebus corporeis, eamque Deo vicinam reddit. 223. 2. b. Per ieiunia Iudæorum repræſentatur ieiunia quatuor temporum quæ Chriſtiani ſeruant. 229.2.b. quatuor de cauſis ea ſunt inſtituta, ibid. c. Quadrageſimale ieiunium obſeruantes, Deo quodammodo anniuerſarius decimam dant. 230.1.a

OSTENDIT illi omnia regna. Regna & potẽtatus huius mundi cur ventis comparentur. 216. 2.a. Regum omnium per Chriſti regnum Deus ſubuertit. 154. 1. a. 2. b. Regnum omne ſub alio potentiore regno eſt. 168.1. e. Regna huius mundi quàm fluxa ſint & citò tranſeant. 9.1. a. eorum ortus & occaſus celer eſt. 24. 2. e. Regnorum & monarchiarum omnium auctor & prouector eſt Deus. 213.2.e.& ſeq.

REGNA mundi. Mundana omnia, quantumuis magna, præ Deo nihil ſunt. 64.2.b. & ſeqq. Mundus quàm fucatus & fallax ſit. 25.2.d, 26.2.e Eius fallacia deſcribitur. 27.2 b.c.& ſeqq.

ANGELI miniſtrant ei. Suos in afflictionibus & tentationibus prælìantes Deus intuetur. 121. 2.d.

Feria VI quat. temp. Quadrageſ.

PISCINA probatica. Siloë fons, à quo Piſcina hæc dependet, deſcribitur, quantæque ſit Saracenis venerationi. 282.1.d

Dominica II in Quadrageſ.

RESPLENDVIT facies eius ſicut ſol. Chriſtus ſplendore ſuo omnium oculos offuſcat. 341. 2.a. b. Deus oculus & Sol mundi eſt. 207. 1. & ſeqq. *Vide notata de Sole in Natiuitate Domini, & Indicem rerum v.* Sol.

APPARVERVNT Moyſes & Elias. Hi duo cur vocentur filii olei. 202. 1.a. *De Elia vide alia notata in Domin I. Aduent.* Elias ſimilis erit officio, zelo, prædicatione, & ſanctitate Ioanni Baptiſtæ, & hic illi. 362.1.b. Cur apparuerit cum Moſe in hac transfiguratione. ibid 2.2.b. Ob zelum raptus eſt in cœlum. ibid. e. Eius elogium. ibid. e. & ſeqq. Quomodo conuerſurus ſit cor patrum ad filios. 363. 2. e. & ſeqq.

Dominica III. in Quadrageſ.

OMNE regnum in ſe diuiſum deſolabitur. Concordia quantæ ſit potentiæ cauſa. 117.1. a.b. Linguæ vnitas quantum ad ciuilem & politicam cõcordiam conferat. 117.2.b.

Dominica IV. Quadrageſ.

Occaſione panum miraculosè multiplicatorũ agi poterit de eleemoſyna, quæ dantes ditat, vnde eam qui dant, dant Deo dè ſuo. 144.2, a

Feria II. poſt Domin. IV. Quadrag.

QVADRAGINTA & ſex annis ædificatum. Templum tam Salomonis quam Zorobabelis quot annis durarit. 146.2.e. Templum ab Herode extructum an magnificentius Salomonico fuerit. 147.2.b. Templum Salomonis cur vocetur Libanus. 257 2.a. *Vide reliqua de templis notata in Dedicat. Eccleſia.*

Feria III.

VADE & corripe eum. Qui alium de vitiis monet, angelus eſt. 311.2. d. Hoc qui facit veri amici officium præſtat. ibid c. & ſeqq.

Dominica de Paſſione.

QVIS ex vobis arguet me de peccato? Sic loqui poteſt quilibet fidelis bonæ conſcientiæ, qui proinde ſigillum Dei eſt in quo eius imago relucet. 155.2.b.c

Dominica palmarum.

INVENIETIS aſinam. Chriſtus cur cum ſolemni pompa Ieruſalem ſit ingreſſus 237 1. b. Sedit ſuper aſinam & eius pullum, non ſimul, ſed ſucceſſiuè. 238 1 a. Aſini quàm in Iudæa frequentes & vſitati ſint. 237. 2. d.e. Quid duo hæc animalia ſymbolicè denotent. 238.1.b.c

EIECIT vendentes. Quare eos Dominus hodie templo eiecerit. 315. d. e. Ira Dei in peccantes quàm ardens ſit. 7.1. a. Quia Eccleſia hodie fidelibus paſſionem Domini proponit, de ea tractari poterit. Chriſtus patiendo & cruce ſua vicit diabolum. 180. 2. b. c. Venditus fuit triginta argenteis. 264.2. b. 266. 2.c. Hæc venditio pluribus examinatur. 265.1. a. b. Hinc meruit eſſe pretium peccati. 264. 2. e. Iudæ eum vendentis ingrãtitudo. 286.1.b. Chriſtus vt Deus, in crucem actus, eſt portentum ſæculorum. 182.2 d. Ei paſſo compati debemus. 279. 2.e. & ſeq Facie auerſa à Ieruſalem crucifixus eſt, Romam verſus conuerſus. 291.2.e. Tenebræ vnde factæ ſint in paſſione Chriſti. 296. 2.a. His viſis & Chriſti morte Iudæi corde compuncti ſunt. ibid. 1,e. & ſeq. Planctus fidelium

delium ob eius mortem quantus.279.1.c.Clauo crucis Dominicæ frænos equi ſui ornauit Conſtantinus Imper.305.1.c. Quando & quo tēpore præcisè per paſſionem ſuam Chriſtus mundum redemerit. 69.1.c

In feſto Paſchatis.

SVRREXIT, non eſt hic. Chriſti morientis & deinde reſurgētis imago eſt phœnix.358.1.d. Eius quanta fuerit poſt reſurrectionem gloria.120.1. b. Chriſtus à morte glorioſus reſurgēs, indutus quodammodo veſtibus mutatoris eſt. 181.1.e. Eum Patres è limbo liberaturum prædixerunt Prophetæ.259.2.b.& ſeqq. Statim à morte ad inferos deſcendit.ib. Hi patres in limbo quomodo vocentur vincti ſpei. ib. d. Corporis reſurgentis ſanitas eſt octuplex.358.2.d. In reſurrectione vniuerſali in fine mundi erit lux æternæ claritatis, nunc verò nox eſt.296.2.b. & ſeqq. Hæc reſurrectio vniuerſalis cur vocetur dies reſurrectionis Chriſti. 115.2.a.b

Feria II. poſt Paſcha.

QVI fuit potens in opere & ſermone. Chriſtianus & docere debet & facere.128.2 a Vitia populi magis exemplo quàm caſtigatione tollēda ſunt. 19(1.d.

NOS ſperabamus. Sperandum eſt Deum in aduerſis auxiliaturum,& ea ablaturum.56.1.c. *Vide in Indice rerum verbo* Spes.

INCIPIENS à Moyſe & Prophetis interpretabatur. Teſtamenti veteris & noui conſenſus magnam doctrinæ Chriſtianæ auctoritatem conciliat. 321.2.c.& ſeqq.

Feria III. poſt Paſcha.

STETIT in medio diſcipulorum. Chriſtus eſt medium vniuerſi, ac ſemper dum vixit, medium locum elegit.69.1.a & ſeqq. Et quare. 70.1. b. Quomodo ipſe ſit medium duarum vitarum.72. 2.c.

PARTEM piſcis aſſi. Chriſtus factus homo eſt piſcis huius ſæculi, at in crucis craticula aſſatus eſt. 48.1.c

Dominica in albis.

PAX vobis. Pacis quod ſit emblema. 201 2.d. e. Pax animæ & ſerena cōſciētia inuitat Deum ad habitandum in ea.156.1.b.c. Pacis ſemen quintuplex eſt.217.2 c.*Vide rerum Indicem v.* Pax.

OSTENDIT illis manus & latus. Vulnera manuum,lateris ac pedum, cur Chriſtus à reſurrectione reſumere voluerit, & adhuc in cœlo ſeruet. 285.1.c.& ſeqq. Sancti viri iugiter in vulneribus hiſce commorātor.386 1.c. & ſeqq. In his tutiſſima quies & ſtatio eſt. 283.1.e

MITTE in latus meum. Ex hoc latere perforato omnia Sacramenta & gratiæ effluxere. 283.1. 2.b. Vulnus hoc quàm ingens fuerit : vtrumque latus lancea militis apertum fuit. ibid.c.d

Dominica II poſt Paſcha.

PASTOR bonus animam ſuā dat. Bonus paſtor quomodo à malo differat.267.2.b.& ſeqq. Vero paſtori duo ſunt neceſſaria, vigilantia & eminentia ſanctitatis.269. 2.d. *Vide Indicem rerum verbo* Paſtor.

Dominica III poſt Paſcha.

MVNDVS autem gaudebit. Peccanti riſus & impunitas luctuoſa eſt. 36.1.a

VOS vero contriſtabimini. Deus pios opprimi, impios dominari permittit, cur. 37 1 c.d

Triſtitia veſtra conuertetur in gaudium. Pœnitētiis ſeſe macerantes & lugentes qua ſe ſpe ſolentur.359 1.c. Deus flagellans ſuos per tyrannos & impios, mox in flagella ipſa pro ſuis conuertitur. 3.2.b.167.1.b. Quos Deus in hac vita punit & triſtari facit, in altera ridere faciet & præmiabit. 10.1.b.

Dominica IV. poſt Paſcha.

ARGVET de peccato. Peccati emblema quod ſit. 208.2.b. Peccatum & impietas ob tres cauſas ſedere fingitur.ib.d. Peccati grauitas & pœna eius, talēto plumbeo repræſentatur. 209.1.e. Peccata ſunt folles,& peccatores torres ardentes. 179.2.e. Peccatum eſt ſagitta Deum configens. 349 1.c. Peccatum odit Deus odio infinito.46.1. e *Plura vide in Indice rerum v.* Peccatum.

DE iuſtitia. Peccatorum vindicta & iuſtitia quàm Deo ſit grata.217 2.c. Sceleratorum caſtigatio & iuſtitia acceptiſſimum Deo ſacrificium eſt.217 2.c. Scelus publicum publica pœna caſtigandum. 209.2.b

DE iudicio. Iudicia hominum quàm falſa ſint & malè fundata. 343.1.c.& ſeq.

In Litaniis maioribus.

PETITE & dabitur vobis. In clade publica ieiunio & precibus Deus placandus eſt. 223.1.b

In die Aſcenſionis Domini.

ASSVMPTVS eſt in cœlum. Mons Oliueti, è quo Chriſtus in cœlum aſcendit, qualis ſit, quæque in eo ipſe geſſerit. 291.1. e. Eſt ſymbolum Eccleſiæ gentium. ibid. e. Olea quarum rerum ſit ſymbolum. ibid.2.a. Aſcendit illic Chriſtus in cœlum facie ab Ieruſalem auerſa, & Romā verſus conuerſa. 291.2.e. Is mons quomodo ſciſſus. 292.1 b. Quæ in eo apparitiones factæ.293.1.d. & ſeqq. Hic Antichriſto & in die iudicij dehiſcet.294.1.a. & ſeqq. Qua nos via potiſſimum ad Deum aſcendere valeamus. 65.1.c

Dominica infra oct. Aſcenſ.

ABSQVE ſynagogis facient vos. Nihil nouum hoc Chriſtiano, qui ſe hac in terra peregrinum eſſe putat. 303.1.c

Dominica Pentecoſtes.

PARACLITVS autem Spiritus ſanctus. Spiritui ſancto appropriatur amor 1.8 2.b.c. Septem eius dona ſunt velut ſeptem oculi. 185.1.e. Eius dona diuiſim & diuerſimodè data ſunt. 313.1.e. Spiritum ſanctum auro emere volens, merus mercator eſt. 308.1.a. Eius inſpirationes quanti faciendæ ſint. 128.1.e

Spiritus ſanctus ſpecie ignearum linguarum deſcendit: nam Deus ignis eſt, & ei ignis præfertur 199.1.b. & ſeqq. Quomodo etiam Chriſtus ſit ignis conflans quintupliciter.341.1.a. Linguarum quale donum Spiritus ſanctus Apoſtolis dederit. 117. 2.c. *Plura vide in Indice rerum verbo* Spiritus.

MANSIONEM apud eum faciemus. Subſtantialiter in iuſto Deus habitat. 157.1. b. Anima ſancta Deo terra deſiderabilis eſt. 350. 2. e. Sion mons in quo Spiritus ſanctus datus, cur dicatur Sanctus. 226.2.d. *Vide Indicem rerum v.* Sion & Sina.

Feria

Feria II. poſt Pentecoſt.

SIC Deus dilexit mundum. Charitas & humilitas Chriſti ſunt eius cornua. 76.2.b

VT omnis qui credit in illum, non pereat. Alterius vitæ ſpem habent iuſti. 351 2. a. Chriſtus eſt omnium gentium & hominum ſaluator. 77. 2.c. & ſeqq.

Dominica SS. Trinitatis.

DOCETE omnes gentes. Religio eſt mater felicitatis. 228.1.c. Doctrina Euangelica velut aqua per totum orbẽ deriuata eſt 296.1.b. Fides Chriſtiana effecit vt regiones olim deſertæ coli cœpêrint. 299.b

IN nomine Patris & Filij & Spir. Deus eſt immutabilis octo de cauſis. 346.1. c. & ſeqq. Quæ huius immutabilitatis cauſa.2.c.d. Eius plenitudo.ibid. Ipſe eſt actus purus, ſimpliciſſimus; ipsũ eſt eſſe; quod vult, ab æterno voluit; omnia ei ſunt præſentia. 346. 2. d. & ſeqq. Virtutes omnes in eo ſunt eminentiſſimæ, & ipſe in ſuis attributis infinitus eſt. 64. 1. d. Lucerna Dei increata eſt eius mens & perſpicacia, creatas lucernas habet quinque. 100. 2. c. Omnibus in rebus conſtans eſt. 346 1.c. & ſeqq. In eo non eſt memoria, ſed rerum viſio. 352. e. Noſter & dominus & pater eſt, & vtroque titulo debetur ei amor. 315.1.d. Eius ſanctitas octuplex eſt. 332.1.a. Eius quæ ſint cornua. 76.1.c. & ſeqq. Diuinitatis quod ſit emblema. 78.2.a 100.2.c. Eius maieſtas eſt ſilentio veneranda. 63. 1.b. Quàm illa augusta, ſublimis, & immenſa ſit. 64. 1. a. Filij Dei Chriſti Ieſu diuinitas aſtruitur contra Arrianos. 374. 1.b

Dominica I. poſt Pentecoſt.

NOLITE iudicare. Mundani iudicant pietatem meram eſſe vanitatem. 351.1.d

PERFECTVS autem erit. Cor totum Deo dãdum, & ad perfectionem tendendum. 228 1. c.d. Vitæ perfectio in Religione ſeruata alios ad eam ſectandam allicit. 230. 2.c. Vitæ perfectio & ſanctitas in quo conſiſtat. 45. 2.b

EADEM menſura qua menſi fueritis. Auaritia punitur egeſtate & penuria. 326.1.c

In feſto Corporis Chriſti.

CARO mea vere eſt cibus. Euchariſtia eſt bonum & pulchrum Chriſti. 244.2.e. Compẽdium eſt mirabiliũ Dei. 245.1. d. Omnes eius proprietates, effectus & dignitates exponuntur. ibid. & & ſeqq. Quo ad eam affectu accedere oporteat. 246.1.c. Quomodo poſt eius ſumptionem ſe homo gerere debeat. ibid. 2. & 2.a. Ipſa facit hominem velut iuueneſcere & fortem. 2. d. Martyres per eam ad conflictum animantur.ibid.c. Per eam dæmonum vis infringitur. 247.1.a. Eius ope multi de hoſtibus victoriam retulerunt. ibid. b. Eius ſumptio ſæpè morbos fugat. ibid.d.& ſeqq. Ipſa amentes inebriat. 248.1.b. Variorum Sanctorum erga eam affectus. ibid. e. & ſeqq. Eius vi reſurgemus. 2. a. Reprimit ipſa libidinis impetum. ibid. 2. e Quos effectus in S. Catharina Senenſi operata ſit 249.1.e. Germinat virginitatem. ibid. 2. d. Olim mox à baptiſmo dabatur. 250.1.b. Sacrificium Euchariſticum præſtantius Aaronico eſt. 345.1 e. Ipſum vocatur oblatio munda. 309.1. c. Cur item incenſum vel thymiama. 310. 2.c. In Euchariſtia eminet Dei miſericordia. 321. 1. a. Tripliciter dicitur munda. ibid.d. Continet in ſe eminenter tres ſpecies Sacrificiorum Iudaicorũ. ibid. e. Ea Deus ſummè honoratur. ibid. 2. c. & ſeqq. Ei quanta debeatur reuerentia & honor. 63. 2 a. b

Dominica II. poſt Pentecoſt.

VXOREM duxi. Mulier ſymbolum concupiſcentiæ eſt; quorum ipſa ſit meliorum cauſa. 208.2. b. Mulierum, etiam deuotarum, fuga ſuadetur. 335.1. b.c

IVGA boum emi. Per hunc vt plurimum auari repræſentantur. Auaritiæ imago eſt mulier in amphora ſedens apud Zachariam. 211.2.c.& ſeqq.

Dominica III. poſt Pentecoſt.

ERANT appropinquantes ad Ieſum peccatores. Animæ peccantium ſunt ficus in os diaboli cadentes. 31. 1. b. Conuerſio peccatoris quomodo fiat. 196.2.c. Peccator polluit octuplicem ſanctitatem Dei. 333.1.e

PECCATORE pœnitentiam agente. Vide notata ſuprà Domin. III. Aduentus, & Dominica in Quinquageſima.

Dominica IV. poſt Pentecoſt.

IN nauim quæ erat ſimonis. Quia nauis hæc Eccleſiæ typus eſt, hinc de ea agi poterit. Eccleſia ergo eſt collectio ex omnibus populis. 30. 1. e Eccleſiæ ſuæ ſemper de reformatoribus Deus prouidit. 135. 2.d.e. Eius typus eſt candelabrum Zachariæ. 188. 2.c. 192. 1.b. Huius candelabri infuſoria ſeptem ſunt ſeptem Sacramẽta. 190.1.b. Eccleſiæ quæ ſint valla & munimenta. 137. 2. c. & ſeqq. Eam quotquot oppugnarũt, ab ea oppreſſi ſunt. 274. 2. e. Eius fundatio & propagatio Dei vi & robore facta eſt. 192.2.e. & ſeq. Eius maior eſt gloria quàm Synagogæ 149. 1. a. Ipſa eſt terra deſiderabilis. 350.2.c. Eſt exteriùs horrida, intrinſeum pulchra 274 1.c. & ſeqq. Prælato ſceleſto eleuatur Eccleſia quaſi luna ſequens ſolem. 87.2. a. Eccleſia ac religio maximè ſemper in vna lingua floruit. 117. 2 a.b. Eccleſiæ florentis typus eſt Ieruſalem florens. 170. 2. e

PER totam noctem laborantes, nihil cepimus. Bona opera quinam amittant. 133. 1. e.2.a. 144 2.a. Mundanorum inania & vana ſtudia & contentiones. 133. 1.e.2.a. 173.1 c

PISCIVM multitudinem. Homines ſunt in hoc mundo velut piſces, ob varias analogias. 47. 1. a. & ſeqq.

Dominica V. poſt Pentecoſt.

NISI abundauerit iuſtitia. Exigit Chriſtus plus à Chriſtianis, quam olim Deus à Iudæis, hinc doctrina eius vocari poſſet onus graue, quo ſenſu. 232 1 b. & ſeqq.

PLVS QVAM Scribarum & Phariſæorum. Horum & ſectæ Phariſaicæ ortus & auctores. 281. 1.b

QVI iraſcitur fratri ſuo, reus erit. Talionem quomodo Deus tyrannis iuſtos affligentibus reddat. 12. 1. c

Dominica VI. poſt Pentecoſt.

MISEREOR ſuper turbam. Fons omnis miſericordiæ & bonitatis eſt Chriſtus. 282. 2.d. Huius fontis aqua omnia peccata noſtra emundantur. ibid.

QVIA iam triduo ſuſtinent me. Tolerantia & virtutibus noſtris mire delectatur Deus. 121. 2. d

Dominica VII. poſt Pentecoſt.

ATTENDITE à falſis Prophetis. Hæretici, qui per falſos Prophetas intelligi poſſunt, plerique vindice Dei manu percuſſi. 301 1.c. Hæretici induunt veſtem peregrinam. 96. 1.c

INTRINSECVS ſunt lupi rapaces. Lupi veſpertini, qui dicantur. 42.1.a. Talis eſt diabolus & gula. 43.1.a. & ſeqq. Hæretici lupis veſpertinis aſſimilantur. ibid. d

A FRVCTIBVS eorum cognoſcetis eos. Hæreticorum fructus ſunt ſacrilegia & templorum profanatio, contra quos clamabunt lapides & ruinæ in die iudicij. 60. 1.c

Dominica VIII. poſt Pentecoſt.

QVASI diſſipaſſet. Vti villicus hic, factus inops, iniquis artibus rem ſuam augere voluit, ita pauperes ſæpè ex inopia peccant. 350. 1.b

SCRIBE. Liber memoriæ Dei eſt velut liber prædeſtinationis, vitæ & cœli. 352.1.c. 2 b.c

QVINQVAGINTA. Villicus hic dimidiũ ſibi ſeruauit, ſic dimidium melius eſt cum certitudine quàm totum cum incertitudine. 50. 1.c

DE mammona iniquitatis. Aurum quàm vanũ ſit & indignum cui homo cor ſuum apponat. 22. 2.a.b. & ſeqq. Auari cor habent in opibus, quæ eorum idolum ſunt. 99.2.e. Auarus ebrio, morti & inferno ſimilis eſt. 2. b. Opes denſum lutum cur vocari queant. 58. 2.d

Dominica IX. poſt Pentecoſt.

NON relinquent in te lapidem ſuper lapidem. Ieruſalem eſt à Tito obſeſſa iuxta montem Caluariæ. 292.2.c. Eam Deus antequam exſcinderet, exſpectauit plenam peccatorum eius menſuram. 205.1.d. e. Supplicium ſemper capiti ſceleſti imminet. 202.2.d. 209.1.c. 211.1.d. Familia impia vſque ad vltimum caput à Deo exſcinditur. 204 2. d. & ſeqq. Anni deſolationis Ieruſalem & captiuitatis Babylonicæ à quo anno inchoandi. 166. 1. 2.b. Ieruſalem à Romanis mox capiẽdæ prodigia. 258. 1. 2.b. Gentes eam iniquè capientes & templum profanantes quas Deo pœnas dederint. 273. 2.a. & ſeqq. Ieruſalem deſcriptio. 300.1.2

QVOD non cognoueris tempus. Temporis & opportunitatis quanta ratio habenda. 130. 2. d. Tempus docet prudentiam. 150. 2.c

Dominica X. poſt Pentecoſt.

VT orarent. Oratio ſpiritus à Deo venit. 277. 1.c. Quantum ea Dei ſit donum. 2.b. Sancti ſæpè ſuis precibus hominem à damnatione liberant. 277. 2.2. b. & ſeqq.

NOLEBAT nec oculos ad cœlum leuare. Homo quomodo ſe coram Deo deiicere debeat. 63. 2. b

OMNIS qui ſe exaltat, humiliabitur. Superbus ebrio, inferno & morti cur comparetur. 57. 2 b

Dominica XI. poſt Pentecoſt.

SOLVTVM eſt vinculum linguæ eius. Linguæ continentia Deo dicanda eſt. 305. 2.d

LOQVEBATVR rectè. Nugæ & nugacia verba quantopere fideli cauenda ſint. 323.2.d.e

Dominica XII. poſt Pentecoſt.

DILIGES Dominum Deum tuum ex toto corde. Amorem quantum Deo debeamus. 63. b.c

INFVNDENS oleum. Oleum quarum rerum ſit ſymbolum. 291.2.a. 2.2. b. *vide Indicem rerum* Olea & Oliua.

VADE & tu fac ſimiliter. Exemplorum quanta ſit vis in bonum. 230.2.c.d.e

Dominica XIII. poſt Pentecoſt.

OSTENDITE vos ſacerdotibus. Sacerdotes inter angelos verſantur. 182.1.b. Eſſe debent portenta ſanctitatis. 2 d. Sunt filij Dei tribus titulis. 315. 2. b. Ab eorum reformatione inchoanda reformatio laicorum. ibid. d. Stomacho comparatur. ibid. d. Eorum quanta eſſe debeat puritas. 321. 2.b. Quanta eorum ſit dignitas. 322.1.c. Scopus eorum ſit gloria Dei. 325.2.d. Variæ ipſorum dotes. 327.2.c. & ſeqq. Eorum eſt ſcire & docere legem Dei. 328.1.2. Angeli ſunt varij titulis. 329.1. a. Apes ſunt ob tres analogias. ibid. 2. d. Vitæ illorum idea & ſpeculum. 330.1. d. Eorum faſtus ſugillatur 95.2.b. & ſeqq. Item eorum auaritia. 96. 2.c. Myſticè cur lebetes ſint. 306.2.c

OSTENDITE vos ſacerdotibus. Accommodari hoc confeſſionis Sacramento poteſt. Confeſſarij quomodo ſe gerere in pœnitentibus audiendis debeant. 343.1.d.e

GRATIAS agens. Infinitas Deo gratias agere oportet pro eius in nos beneficiis, idque infinitis titulis. 90.1.c

Dominica XIV. poſt Pentecoſt.

PATER veſter cœleſtis paſcit illa. Ergo Sancti ſe Dei prouidentiæ committant, vtpote quæ fortiſſima teſtudo eſt. 21.1.b. Dei prouidentia eſt velut candelabrum aureum. 191 2. c. Prouidentiam particularem piſcium an habeat Deus. 51 2.d

QVÆRITE primum regnum Dei & iuſtitiam. Virtutibus ante omnia incumbendum, nam per eas anima & per cruces cælatur Deo. 187. 1. 2 b. Hominum quorundam inania ſtudia & contentiones neglectis rebus ſeriis. 122.1.d. & ſeqq.

Dominica XVI. poſt Pentecoſt.

CVM inuitatus eris ad nuptias. Conuiualis & menſalis detractio ſugillatur. 11.b.c

QVOMODO primos accubitus eligerent. Ambitio & ſtudij præeminentiæ quanta ſit vis. 52.2.a

Dominica XVII. poſt Pentecoſt.

SEDE à dextris meis. Dextera ſymbolum bonorum eſt. 177. 2. c. & ſeqq.

Dominica XIX. poſt Pentecoſt.

AMICE quomodo huc intraſti? Amici veri typus ſol eſt ob quinque analogias; & talis amicus Chriſtus eſt. 356.1.a. Amici beneficentia comparantur. 254.1.2.b

NON habens veſtem nuptialem. Animæ veſtis & ornamentum virtus eſt. 317. 2. b.c

IN tenebras exteriores. Per haſce intelligitur inferous, qui allegoricè Babylon, confuſio & obſcuritas eſt. 172. 2.c. Inferni folles ſunt damnati. 314.2.a. Vorago inferni deſcribitur. 294.1.2. Puniri in hac vita ſatius eſt quàm in die iudicij vel apud inferos.

Dominica XXI. poſt Pentecoſt.

PATIENTIAM habe in me. Patientia eſt vera potentia. 4. 2.d

DOMI

Dominica XXII. poſt Pentecoſt.

QVID me tentaris hypocrita? Hypocriſis eſt velut veſtis peregrina. 96.1.c

COGNITA nequitia eorum. Iudæorum ſub Chriſto quanta fuerit obſtinatio. 195.1.a

DATE Cæſari quæ ſunt Cæſaris. Cur Imperatorum & regum in manu eſt Dei. 132.1.e. & ſeqq. Imperatores & reges templorum & honoris Dei curam habentes, quomodo ab eo opibus & victoriis aucti ſint. 131. t. d. Regibus olim eur præferretur ignis. 199.2.d. Reges ſunt filij olei tripliciter. 101.2.d. Rectores ſunt Atlantes regni & ciuitatum 178.2.e. Audiant Rum. Pontificem. 220. a. e. & ſeq. hoc qui fecere, ſemper felices fuerunt. 222.1.a. Coronam gerunt quaſi dij quidam terreſtres. 219. 1.b.c. Sunt anguli, paxilli & ateus populo. 253. 2. b. Quomodo ſe in populi regimine gerere debeant. ibid. 2.d. Variæ eorum dotes. 253. 2.d. & ſeqq. Clementia quantopere eos deceat. 254. 1.a. & ſeqq. Regendi quæ ſit optima ratio. ibid. e. d. *Plura de regno & imperio vide notata in Domin. I. in Quadrag. & in Indice rerum verbo* Tyranni, Rex, Princeps.

Dominica XXIII. poſt Pentecoſt.

SI tetigero tantum veſtimentum. Chriſtus ſanat vt ſol varijs modis. 358.1. e. & ſeq.

Dominica vltima poſt Pentecoſt.

ERIT tunc tribulatio magna. Excidium Niniues eſt typus excidij mundi ſub diem iudicij. 25. 2. d

SICVT fulgur exit. Fulgura ſunt arma indignantis Dei. 7.1.c

ET qui in tecto. Tecta domorum Iudæarum erant plana. 94.t.c

ITE maledicti. Maledictionibus nomine intelligitur omne ſupplicium. 104. 2. a. Hæc vltima maledictio quàm ſit metuenda. 365.1.e 2.a. Chriſtus quomodo tunc hœdos ab ouibus ſeparabit. 235. 1. a. b. Tunc quoque quaſi lapis oneris impios opprimet. 273. a. Eorum tunc planctus ob mortem Chriſti. 181. 2.d

IN ignem æternum. Æternitatis vera & viua hypotyposis. 365. 1. e. Itinera æternitatis quæ ſint. 78.1.b. Itinera ad æternitatem quæ ſint. 78. 1. b. & ſeqq. Æternitatis gigas eſt Deus: æternitas eſt axis ſæculorum. 78.1.2.b. Grádus ad æternitatem qui ſint. 8 u.1.d

In Dedicat. Eccleſia.

DECIMAS de omnium quæ. Decimæ dari cur iubeantur. 350.1.c. Eccleſiæ typos eſt candelabrũ Zachariæ. 184.1.e. & ſeqq. 192.1.b. Templa Chriſtiana ſuperant Salomonicum numero, dignitate & gloria. 148.2. e. d. Templum Hieroſolymit. qui profanarunt, quas Deo pœnas dederint. 173. 2.a. & ſeqq. Analogia octo inter Religionem & templum materiale. 155. 2. e. & ſeqq. Item octo inter animam ſanctam & templum. ibid. Eccleſia primò erigenda in vrbis fabrica. 131. 1. d. Sacrorum & templorum neglectus vnde proueniat. 317.1.a. Bona & opes ſuas Dei templis offerre quã Deo ſit gratum. 227. 2. a. b. Spolia de hoſtibus relata & manubias victores dicant Deo, & in templis ſuſpendunt. 304.2.e. d. Ritus conſecrationis tẽplorum quinque ſunt. 155.2.e. Eorum euerſores omnes ſemper malè perierunt. 151.2.e. Homo eſt domus, templum, & paruus mundus, mundus autem magnus homo. 84. t. e. Æditnorum quod ſit officium, & olim Hieroſolymis eſſet. 93.2.a. & ſeqq.

In feſto Conuerſionis S. Paul.

APPROPINQVARET Damaſco. Damaſci ſitus, elogia, & celebritas. 231. 2. e. Cõuerſio peccatoris quomodo fiat. 193.1.a. S. Paulus corpore & nomine paruus fuit. 197.1.c. Eius zelus. 363. 1. a

In feſto Purificationis.

VT ſiſterent illum. Chriſtus templum ingrediens ſuo id introitu illuſtrauit. 144.2 d. & ſeqq.

OFFERRENT hoſtiam & duos pullos. Victimas maſculas cur requirat Deus. 323.2 e. Meliora & optima ſemper Deo danda & vouenda. 317.1.d. 324.1. e

In feſto Cathedra S. Petri.

TV es Petrus, & ſuper. Prælati ac Pontificis qualis eſſe vita debeat. 253.2.d & ſeqq Pontifice & Prælato ſe eleuante eleuatur Eccleſia, quaſi luna ſequens ſolem. 83.1.a. Prælati Eccleſiæ eſſe debent monſtra ſanctitatis. 183. 1. d. Sunt annulus Dei. 155. 2. e. Cardinales ſeptem Diaconi per ſeptem oculos repræſentantur. 185. a. b. Cardinalium & Epiſcoporum qualis eſſe vita debeat. 186. 1.e. Romani Pontificis cuſtos eſt S. Michaël, tentator Lucifer. 177.1. d. Cur Pontifex triplici corona coronetur. 218. 2

In feſto S. Matthia.

SORS cecidit ſuper Matthiam. Ordinandos in Epiſcopos & Pontifices ſæpè Deus cœlitus deſignat, vti S. Matthiam per ſortes in Apoſtolum deſignauit. 344. 2. d

In feſto Annunt. B. Virginis.

CONCIPIES in vtero. Vterus B. Virginis fuit templum Dei myſticum. 339.2.e. Chriſtus in vtero hoc conceptos, eſt ſymbolicè vir in myrtetis ſtans. 162. 1. e. E charitate ardenti Chriſtus Dominus incarnatus eſt. 74. 2.b. Hoc incarnationis opus eſt maximè ſtupendum. 67.2.b. 14.1.a. Vnde & ipſamet humanitas Chriſti hoc obſtupuit. 67.t.e. Chriſtus in incarnatione & paſſione eſt velut lapis cælatos. 186.1.e.2.a.& ſeq.

In feſto Inuentionis S. Crucis.

SICVT Moſes exaltauit. Crux ſigillum Chriſti eſt. 155. 1. b. Crux ambienda, non declinanda. 245. t. e. Cornua crucis ſunt Chriſti cornua. 76.1. e

In natiuit. S. Ioannis Baptiſta.

Vide notata in Dominica II. & III. Aduentus.

In feſto S. Maria Magdalena.

S. Maria Magdalena paſſionem Domini aſſiduè recoluit. 186. 2.e

REMITTVNTVR ei peccata multa, quia dilexit multum. Pœnitentia poſt lapſum Deo gratior, quàm ſegnis innocentia ante lapſum. 160.1. e. & ſeqq. Chriſti ad pœnitentem patheticu vox 286.1.e. In iuſtificatione Deus Æthiopes, id eſt, peccatores, velut dealbat. 118. 2.c.d

In feſta Iacobi Apoſtoli.

DIC vt ſedeant. Ambitionis quanta ſit via. 52. a. a

Index materiarum

Dominica VII. poſt Pentecoſt.

ATTENDITE à falſis Prophetis. Hæretici, qui per falſos Prophetas intelligi poſſunt, plerique vindice Dei manu percuſſi. 301 1.c. Hæretici induunt veſtem peregrinam. 96. 1.e

INTRINSECVS ſunt lupi rapaces. Lupi veſpertini, qui dicantur. 42.1.a. Talis eſt diabolus & gula. 43.1.a. & ſeqq. Hæretici lupis veſpertinis aſſimilantur. ibid. d

A FRVCTIBVS eorum cognoſcetis eos. Hæreticorum fructus ſunt ſacrilegia & templorum profanatio, contra quos clamabunt lapides & ruinæ in die iudicij. 60. 1.e

Dominica VIII. poſt Pentecoſt.

QVASI diſſipaſſet. Vti villicus hic, factus inops, iniquis artibus rem ſuam augere voluit, ita pauperes ſæpè ex inopia peccant. 350. 1.b

SCRIBE. Liber memoriæ Dei eſt velut liber prædeſtinationis, vitæ & cœli. 352.1.c.2 b.e

QVINQVAGINTA. Villicus hic dimidiũ ſibi ſeruauit, ſic dimidium melius eſt cum certitudine quàm totum cum incertitudine. 50. 1.e

DE mammona iniquitatis. Aurum quàm vanũ ſit & indignum cui homo cor ſuum apponat. 22. 2.a.b. & ſeqq. Auari cor habent in opibus, quæ eorum idolum ſunt. 99.2.e. Auarus ebrio, morti & inferno ſimilis eſt. 2. b. Opes denſum lutum cur vocari queant. 58.2.d

Dominica IX. poſt Pentecoſt.

NON relinquent in te lapidem ſuper lapidem. Ieruſalem eſt à Tito obſeſſa iuxta montem Caluariæ. 292.2.c. Eam Deus antequam exſcinderet, exſpectauit plenam peccatorum eius menſuram. 205.1.d. e. Supplicium ſemper capiti ſceleſti imminet. 202.2.d. 209.1.c. 211.1.d. Familia impia vſque ad vltimum caput à Deo exſcinditur. 204 2. d. & ſeqq. Anni deſolationis Ieruſalem & captiuitatis Babylonicæ à quo anno inchoandi. 166.1. a.b. Ieruſalem à Romanis mox capiẽdæ prodigia. 258. 1. a.b. Gentes eam iniquè capientes & templum profanantes quas Deo pœnas dederint. 273. 2.a.& ſeqq. Ieruſalem deſcriptio. 300.1. a

QVOD non cognoueris tempus. Temporis & opportunitatis quanta ratio habenda. 130. 2. d. Tempus docet prudentiam. 150. 2.e

Dominica X. poſt Pentecoſt.

VT orarent. Oratio ſpiritus à Deo venit. 277. 1.c. Quantum ea Dei ſit donum. 2.b. Sancti ſæpè ſuis precibus hominem à damnatione liberant. 277. 2.a.b. & ſeqq.

NOLEBAT nec oculos ad cœlum leuare. Homo quomodo ſe coram Deo deiicere debeat. 63. 2. b

OMNIS qui ſe exaltat, humiliabitur. Superbus ebrio, inferno & morti cur comparetur. 57. 2. b

Dominica XI. poſt Pentecoſt.

SOLVTVM eſt vinculum linguæ eius. Linguæ continentia Deo dicanda eſt. 305. 2.d

LOQVEBATVR recte. Nugæ & nugacia verba quaτopere fideli cauenda ſint. 323.2.d.e

Dominica XII. poſt Pentecoſt.

DILIGES Dominum Deum tuum ex toto corde. Amorem quantum Deo debeamus. 63. b.c

INFVNDENS oleum. Oleum quarum rerum ſit ſymbolum. 291.2.a. 2.2. b. *vide Indicem rerum* Olea & Oliua.

VADE & tu fac ſimiliter. Exemplorum quanta ſit vis in bonum. 230. 2.c.d.e

Dominica XIII. poſt Pentecoſt.

OSTENDITE vos ſacerdotibus. Sacerdotes inter angelos verſantur. 182.1.b. Eſſe debent portenta ſanctitatis. 2.d. Sunt filij Dei tribus titulis. 315. 2. b. Ab eorum reformatione inchoanda reformatio laicorum. ibid.d. Stomacho comparatur. ibid.d. Eorum quanta eſſe debeat puritas. 321. 2.b. Quanta eorum ſit dignitas. 322.2.c. Scopus eorum ſit gloria Dei. 325.2.d. Variæ ipſorum dotes. 327.2.c. & ſeqq. Eorum eſt ſcire & docere legem Dei. 328.2.a. Angeli ſunt varij titulis. 329.1. a. Apes ſunt ob tres analogias. ibid. 2.d. Vitæ illorum idea & ſpeculum. 330.1. d. Eorum faſtus ſugillatur 95.2.b.& ſeqq. Item eorum auaritia. 96. 2.c. Myſticè cur lebetes ſint. 306.2.c

OSTENDITE vos ſacerdotibus. Accommodari hoc confeſſionis Sacramento poteſt. Confeſſarij quomodo ſe gerere in pœnitentibus audiendis debeant. 343.1.d.e

GRATIAS agens. Infinitas Deo gratias agere oportet pro eius in nos beneficiis, idque infinitis titulis. 90.1.e

Dominica XIV. poſt Pentecoſt.

PATER veſter cœleſtis paſcit illa. Ergo Sancti ſe Dei prouidentiæ committant, vtpote quæ fortiſſima teſtudo eſt. 21.1.b. Dei prouidentia eſt velut candelabrum aureum. 191 2. c. Prouidentiam particularem piſcium an habeat Deus. 51. 2.d

QVÆRITE primum regnum Dei & iuſtitiam. Virtutibus ante omnia incumbendum, nam per eas anima & per cruces cælatur Deo. 187. 1. a b. Hominum quorundam inania ſtudia & contentiones neglectis rebus ſeriis. 222.1.d.& ſeqq.

Dominica XVI. poſt Pentecoſt.

CVM inuitatus eris ad nuptias. Conuiualis & menſalis detractio ſugillatur. 11.b.c

QVOMODO primos accubitus eligerent. Ambitio & ſtudij præeminentiæ quanta ſit vis. 52.2.a

Dominica XVII. poſt Pentecoſt.

SEDE à dextris meis. Dextera ſymbolum bonorum eſt. 177. 2. c.& ſeqq.

Dominica XIX. poſt Pentecoſt.

AMICE quomodo huc intraſti? Amici veri typus ſol eſt ob quinque analogias; & talis amicus Chriſtus eſt. 356.1.a. Amici beneficentia comparantur. 254.1.a.b

NON habens veſtem nuptialem. Animæ veſtis & ornamentum virtus eſt. 317. 2. b.c

IN tenebras exteriores. Per haſce intelligitur infernus, qui allegoricè Babylon, confuſio & obſcuritas eſt. 172. 2.c. Inferni folles ſunt damnati. 314.2.a. Vorago inferni deſcribitur. 294. 1.a. Puniri in hac vita ſatius eſt quàm in die iudicij vel apud inferos.

Dominica XXI. poſt Pentecoſt.

PATIENTIAM habe in me. Patientia eſt vera potentia. 4. 2.d

DOMI

Dominica XXII. poſt Penteceſt.

QVID me tentaris hypocritæ? Hypocriſis eſt velut veſtis peregrina. 96.1.c

COGNITA nequitia eorum. Iudæorum ſub Chriſto quanta fuerit obſtinatio. 295.1.a

DATE Cæſari quæ ſunt Cæſaris. Cur Imperatorum & regum in manu eſt Dei. 131.1.c.& ſeqq. Imperatores & reges templorum & honoris Dei curam habentes, quomodo ab eo opibus & victoriis aucti ſint. 131. 1. d. Regibus olim cur præferretur ignis. 199.2.d. Reges ſunt filij olei triplicitet. 101.2.d. Rectores ſunt Atlantes regni & ciuitatum 178.2.e. Audiant Rom. Pontificem. 220, a. e. & ſeq. hoc qui fecere, ſemper felices fuerunt. 222.1.a. Coronam gerunt quaſi dij quidam terreſtres. 219. 1. b. c. Sunt anguli, paxilli & arcus populo. 253. 2. h. Quomodo ſe in populi regimine gerere debeant, ibid. 2. d. Variæ eorum dotes. 253. 2. d. & ſeqq. Clementia quantopere eos deceat. 254. 1. a. & ſeqq. Regendi quæ ſit optima ratio. ibid. c. d. *Plura de regno & imperio vide notata in Domin. I. in Quadrag. & in Indice rerum verbo* Tyranni, Rex, Princeps.

Dominica XXIII. poſt Penteceſt.

SI tetigero tantum veſtimentum. Chriſtus ſanat vt ſol variis modis. 358.1. e. & ſeq.

Dominica vltima poſt Penteceſt.

ERIT tunc tribulatio magna. Eacidium Niniues eſt typus eacidij mundi ſub diem iudicij. 25. a. d

SICVT fulgur exit. Fulgura ſunt arma indignantis Dei. 7. 1. c

ET qui in tecto. Tecta domorum Iudæarum erant plana. 94. 1. c

ITE maledicti. Maledictionibus nomine intelligitur omne ſupplicium. 204. 2. a. Hæc vltima maledictio quàm ſit metuenda 365. 1. c a. a. Chriſtus quomodo tunc hœdus ab ouibus ſeparabit. 235. 2. a. b. Tunc quoque quaſi lapis oneris impios opprimet. 273. a. Eorum tunc planctus ob mortem Chriſti. 281. 2. d

IN ignem æternum. Æternitatis vera & viua hypotypoſis. 365. 1. c. Itinera æternitatis quæ ſint. 78. 1. b. Itinera ad æternitatem quæ ſint. 78. 1. b. & ſeqq. Æternitatis gigas eſt Deus: æternitas eſt axis ſæculorum. 78. 2. 2. b. Grâdus ad æternitatem qui ſint. 80. 1. d

In Dedicat. Eccleſiæ.

DECIMAS do omnium quæ. Decimæ dari our iubeantur. 350. 1. c. Eccleſiæ typus eſt candelabrũ Zachariæ. 184. 1. e. & ſeqq. 192. 1. h. Templa Chriſtiana ſuperant Salomonicum numero, dignitate & gloria. 148. 1. c. d. Templum Hieroſolymit. qui profanarunt, quas Deo pœnas dederint. 273. a. a. & ſeqq. Analogia octo inter Religionem & templum materiale. 155. 2. e. & ſeqq. Item octo inter animam ſanctam & templum. ibid. Eccleſia primò erigenda in vrbis fabrica. 131. 1. d. Sacrorum & templorum neglectus vnde proueniat. 317. 1. a. Bona & opes ſuas Dei templis offerre quã Deo ſit gratum. 227. 2. a. h. Spolia de hoſtibus relata & manubias victores dicant Deo, & in templis ſuſpendunt. 304. 2. e. d. Ritus conſecrationis templorum quinque ſunt. 155. 2. e. Eorum euerſores omnes ſemper malè perierunt. 131. 2. c. Homo eſt domus, templum, & paruus mundus, mundus autem magnus homo. 84. 1. c. Æditorum quod ſit officium, & olim Hieroſolymis eſſet. 93. 2. a. & ſeqq.

In feſto Conuerſionis S. Paul.

APPROPINQVARET Damaſco. Damaſci ſitus, elogia, & celebritas. 232. 2. e. Cõuerſio peccatoris quomodo fiat. 193. 1. a. S. Paulus corpore & nomine paruus fuit. 197. 1. c. Eius zelus. 363. 2. a

In feſto Purificationis.

VT ſiſterent illum. Chriſtus templum ingrediens ſuo id introitu illuſtrauit. 144. 2 d. & ſeqq.

OFFERRENT hoſtiam & duos pullos. Victimas maſculas cur requirat Deus. 323. 2. e. Meliora & optima ſemper Deo danda & vouenda. 317. 1. d. 324. 1. e

In feſto Cathedræ S. Petri.

TV es Petrus, & ſuper. Prælati ac Pontificis qualis eſſe vita debeat. 253. 2. d & ſeqq Pontifice & Prælato ſe eleuante eleuatur Eccleſia, quaſi luna ſequens ſolem. 83. 1. a. Prælati Eccleſiæ eſſe debent monſtra ſanctitatis. 183. 1. d. Sunt annulus Dei. 155. 2. c. Cardinales ſeptem Diaconi per ſeptem oculos repræſentantur. 185. a. b. Cardinalium & Epiſcoporum qualis eſſe vita debeat. 186. 1. c. Romani Pontificis cuſtos eſt S. Michaël, tentatur Lucifer. 177. 1. d. Cur Pontifex triplici corona coronetur. 218. a

In feſto S. Matthiæ.

SORS cecidit ſuper Matthiam. Ordinandos in Epiſcopos & Pontifices ſæpè Deus cœlitus deſignat, vti S. Matthiam per ſortes in Apoſtolum deſignauit. 344. 2. d

In feſto Annunt. B. Virginis.

CONCIPIES in vtero. Vterus B. Virginis fuit templum Dei myſticum. 339. 2. e. Chriſtus in vtero hoc conceptus, eſt ſymbolicè vir in myrtetis ſtans. 162. 1. c. E charitate ardenti Chriſtus Dominus incarnatus eſt. 74. 2. b. Hoc incarnationis opus eſt maximè ſtupendum. 67. 2. b. 14. 1. a. Vnde & ipſamet humanitas Chriſti hoc obſtupuit. 67. 2. c. Chriſtus in incarnatione & paſſione eſt velut lapis cælatus. 186. 1. c. 2. a. & ſeq.

In feſto Inuentionis S. Crucis.

SICVT Moſes exaltauit. Crux ſigillum Chriſti eſt 155. 1. b. Crux ambienda, non declinanda. 245. 1. e. Cornua crucis ſunt Chriſti cornua. 76. 1. e

In natiuit. S. Ioannis Baptiſtæ.

Vide notata in Dominica II. & III. Aduentus.

In feſto S. Mariæ Magdalenæ.

S. Maria Magdalena paſſionem Domini aſſiduè recoluit. 286. 2. e

REMITTVNTVR ei peccata multa, quia dilexit multum. Pœnitentia poſt lapſum Deo gratior, quàm ſegnis innocentia ante lapſum. 160. 1. c. & ſeqq. Chriſti ad pœnitentem pathetica vox 286. 1. c. In iuſtificatione Deus Æthiopes, id eſt, peccatores, velut dealbat. 108. 2. c. d

In feſto Iacobi Apoſtoli.

DIC vt ſedeant. Ambitionis quanta ſit via. 52. 2. a

IN DVODECIM MINORES PROPHETAS.

ARGVMENTVM.

A PROLEGOMENA hic pauciora præmitto: quæ enim Prophetis maioribus præfixi, eadem minoribus ſeruiunt. Rem ergo aggredior: ſtudeo enim breuitati, vt totam S. Scripturam octo vel nouem tomis complectar, quod viri ſapientes poſtulant. Notat S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 19. & Ruffinus præfatione in Oſeam, duodecim Prophetas minores dici reſpectu quatuor maiorum, putà Iſaiæ, Ieremiæ, Ezechielis, & Danielis, non eo quòd iis ſententiarum grauitate, & rerum verborúmque maieſtate cedant; ſed ob ſermonis & librorum breuitatem. Potuiſſent & ipſi paria maioribus volumina ſcribere, ſi voluiſſent, per multos enim annos munere concionandi, & prophetandi functi ſunt, vti Oſeas vſque ad annum ætatis nonageſimum ſtrenuè hoc officio perfunctus eſt. Ex quo liquet, eos multa vaticinando, & concionando dixiſſe, quæ ſcriptis non itadiderunt; idque ex ſtudio modeſtiæ & humilitatis, vt minores eſſent & haberentur, nec maioribus æquarentur. Quo ſtudio impulſus humilis S. Franciſcus, ſe & ſuos fratres minores eſſe, & noncupari voluit. Vnde cum Cardin. Hoſtienſis, qui poſtea creatus Pontifex, Gregorius nonus dictus eſt, ab eo quæſiſſet: vtrùm ſibi placeret, vt fratres ſui promouerentur ad Eccleſiaſticas dignitates; reſpondit: *Domine Minores ideo vocati ſunt fratres mei, vt maiores fieri non præſumant. Si vultis vt faciant fructum in Eccleſia Dei, tenete illos & conſeruate in ſtatu vocationis eorum, & ad Eccleſiaſticas prælationes nullatenus aſcendere permittatis.* Ita refert S. Bonauentura in vita S. Franciſci cap. 6. Eodem ſtudio & ſpiritu actus S. Paulinus Nolæ Epiſcopus, vir nobilis genere, ingenio, virtute, ſapientia, & eloquentia, quam mirè extollunt S. Hieronym. & Auguſt. rogatus vt ſcriberet in S. Script. reſpondit ſe minus peritum eſſe, & indignum qui tam ſublimes & diuinos libros interpretaretur. Quare nunquam calamum huic operi admoueri voluit, ſed aliis minùs ſublimibus epiſtolis & carminibus, quæ etiamnum extant, & viri doctrinam, æquè ac modeſtiam, religionem, mundíque contemptum teſtantur. Ita habet eius vita. Addit S. Chryſoſt. hom. 9. in Matth. *Multa*, inquit, *ex Propheticis perierunt monumentis: deſides enim cùm eſſent Iudæi, nec deſides modo, ſed & impij, alia quidem perdiderunt negligenter, alia verò tum incenderunt, tum conciderunt. Et de prophanitate quidem tali Ieremias refert cap. 36. 23. De negligentia verò 4. Reg. 22. legimus, quoniam poſt multum temporis vix Deuteronomij volumen ſit repertum, defoſ-* B *ſum quodam in loco ac pene deletum.*

Cur vocẽtur minores.

Itaque maluerunt hi noſtri Prophetæ multis omiſſis, pauca tantùm, nimirum præcipua capita ſuorum oraculorum & concionum conſcribere, quæ Iudæis dictorum à ſe, & ab iis auditorum, memoriam iugiter refricarent, quæque ipſi, æquè ac poſteri, præſertim Chriſtiani, ob prolixitatem non faſtidirent; ſed ob breuitatem auidè legerent. Verbo enim paucis, ſcripto toti conſulitur poſteritati. *Zacharias* (& quilibet doctor) ait Tertul. lib. de Idolol. cap. 23. *loquitur in ſtylo, auditur in cera manus omni ſono clarior, litera omni ore vocalior.* In hac ergo Prophetarum breuitate magna & prægnans eſt rerum copia, magnus dicendi neruus, magnum pathos, denſus & multiplex ſenſus. Audi S. Hieronym. C procemio in Epiſt. ad Philem. *Sed*, ait, *mihi videntur dum Epiſtolam ſimplicitatis arguunt ſuam imperitiam prodere, non intelligentes quid in ſingulis ſermonibus virtutis ac ſapientiæ lateat. Si autem breuitas habetur contemptui, contemnatur Abdias, Nahum, Sophonias, & alij duodecim Prophetæ, in quibus tam mira, & tam grandia ſunt quæ feruntur, vt neſcias vtrum breuitatem ſermonum in illis demirari debeas, an magnitudinem ſenſuum.* Quocirca idem hîc in procemio, Oſeam vocat commaticum, & quaſi per ſententias loquentem: breuibus enim ſententiis quaſi per

commata intercisis, multas magnáſque res pathetic è eloquitur; nimirum ſapiens vti verum vno mentis cernit in ictu, ita idem enunciat, vnóque dentis, verbique dicit & dictat in ictu. Sed audi ipſummet S. Hieron. *Oſee commaticus eſt, & quaſi per ſententias loquens. Ioel planus in principijs, in fine obſcurior. Et vſque ad Malachiam habent ſinguli proprietates ſuas.* Et in prologo Galeato: *Duodecim*, ait, *Prophetæ in vnius voluminis anguſtias coarctati, multò aliud, quàm ſonet in litera, præfigurant.* Hic ergo verum eſt iſtud quod de apibus cecinit Virgil. in Georg.

In tenui labor, at tenuis non gloria.

Nam, vt ait Eccleſ. cap. 11. verſ. 3. *Breuis*, Græcè μικρὰ, id eſt, parua *in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius.* Hinc iſta vox apum:

S. Paulus corpore Tydeus, animo Hercules.

Magna etenim eſt nobis in paruo corpore virtus.

Vt Tydeo illi, puſillo mole corporea, ſed mente gigantea, qui Tydeus fuit ſtatura, ſed animo Hercules, ſolertia Vlyſſes. Virtus enim compreſſa fit fortior, & maiores impetus plagáſque aduerſarijs infligit. Apoſtolus, vti nomine, ita corpore Paulus fuit & puſillus; ſed ſapientia & ſpiritu excelſus, imò longolius. *Tricubitalis eſt*, ait ſanctus Chryſoſt. *& cælos ſideráque tranſcendit.* Ita Prophetæ minores tricubitales ſunt, ſi verba & ſententias ſpectes; ſed ſapiẽtia & ſenſibus æthera tranſcendunt. Egregiè S. Paulus Epiſt. I. inter ſex quas ſcripſit ad Amandum: *Sicut mellis*, inquit, *gutta idem ſapit, quod totus fauus; ſic & in vno licet verbo ſtillicidium lingua veſtra, totum ſancta anima veſtra ſaporem refert. Nec ideo margarita vilis eſt quia exigua, ſed ideo magis pretioſa, quia & in exiguo modo magnum pretium habet. Sed & granum ſinapis, quod minimum videtur in ſemine, maximum tamen extat in olere: ideo etiam breuis ſermo veſter, dulcedinem ſimul ac vigorem verbi cæleſtis tenet.* Sic Alanus in Anti-Claudiano laudat Symmachum vrbis præfectum ſub Theodoſio Imp. à neruoſa ſtyli breuitate, dicens:

Symmachus in verbis parcus, ſed mente profundus;
Prodigus in ſenſu, verbis anguſtus: abundans
Mente, ſed ore minor: fructu, non fronde, beatus,
Senſus diuitias verbi breuitate coarctat.

Non dubitat Poëta muſcam exiguam cum rege componere:

An quiſquam conferre neget cum Principe muſcam?
Eminet in minimis maximus ipſe Deus.

In minimo eminet maximus.

Tria parua, ſed efficacia:

Vipera ſi memini, prima eſt, formica ſecunda,
Tertia cui proprio nectare lucet apis.
Non te parue culex, formica, aut vipera, non te
Vatis Bilbilici clarior eſſet apis.

Porrò Virgil. lib. 4. Georg. apum eſſe, vel habere quid numinis aſſerit:

Eſſe apibus partem diuinæ mentis, & hauſtus
Æthereos dixere: Deum namque ire per omnes
Terráſque, tractúſque maris, &c.

Homines ſtatura parui, communiter magnanimi ſunt. Cor membrorum minimum, ipſum tamen eſt quaſi focus & arx corporis, & alterum quaſi animal, primum viuens & vltimum moriens; vitæ, ſenſus & motus fons & origo: quin & animalia generoſa, vt leo, paruum habent cor; quæ verò magnum habent, vt hyæna, lepus, ceruus, aſinus, panthera, muſtela, timida & pauida ſunt, ait ex Ariſtot. Plinius lib. 11. c. 37. Adeo Deus & natura, paruos & parua amant: & in paruis vaſis ſua cimelia recondunt. *Nulli enim paruus*

A *eſt cenſus, cui magnus eſt animus.* ait S. Leo ſerm. 2. de Quadrageſ. Quocirca Philoſophus interrogatus, quid minimum eſſet ſimul & maximum; cum vnus dixiſſet eſſe oculum, eo quòd membrorum ſit minimum, & tamen totum mundum, qui maximus eſt, viſu comprehendat; reſpondit non eſſe oculum, ſed cor, tum ob rationem iam allatam, tum quia cor non ſolùm mundum, ſed & ea quæ ſupra mundum ſunt, adeóque res infinitas mente, amore & affectu complectitur, nec vlla re niſi Deo, qui immenſus eſt, repleri & ſatiari poteſt. Denique cor humilitate minimum, virtute & gloria eſt maximum, vti docet Chriſtus Matth. 18. 4. & c. 19. 26.

Præclarè Sapiens Prouerb. 30. 24. *Quatuor*, B ait, *ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientioribus. Formicæ populus infirmus, qui præparat in meſſe cibum ſibi. Lepuſculus plebs inualida, qui collocat in petra cubile ſuum. Regem locuſta non habet, & egreditur vniuerſa per turmas ſuas. Stellio manibus nititur, & moratur in ædibus regis.* Sapienter quoque Manil. lib. 4. Aſtron.

Nec contemne tuas quaſi paruo in corpore vires.
Quod valet, immenſum eſt. Sic auri pondera parui,
Exuperant pretio numeroſos æris aceruos.
Sic adamas punctum lapidis pretioſior auro eſt.
Paruula ſic totum peruadit pupula cælum;
C *Quóque vident oculi, minimum eſt, cum maxima cernant.*
Sic animi ſedes tenui ſub ſede locata,
Per totum anguſto regnat de limite corpus.

Gaudet ergo natura, æquè ac Deus qui eſt natura naturans auctórque naturæ, magna, imò magnitudinẽ ſuam imminuere, contrahere & coarctare ad parua, vt ibi vnita denſetur, eóque magis reſplendeat, quò in minori minor eſſe geſtit. Quid maius macrocoſmo & vniuerſo? hoc tamen Deus totum collegit in homine, dum eum microcoſmum effecit. Quid ſublimius Verbo æterno, Dei filio? hic tamen in infantili corpore integer inhabitare voluit, eíque ſe adæquauit. Hoc eſt verbum abbreuiatum, portentum ſæculorum, de quo Apoſtolus Rom. 9. 28. ait: *Ver-* D *bum breuiatum faciet Dominus ſuper terram.* Nam, vt de eodem vaticinatus eſt Iſaias cap. 10. 22. *Conſummatio abbreuiata inundabit iuſtitiam.* Quid magnificentius Chriſto, vero Deo & homine? & tamen ipſe in exigua Euchariſtiæ hoſtia, imò in quolibet eius puncto totum ſe ſiſtit. Magnus ergo eſſe cupis? Deum imitare: ab eo viam & modum grandeſcendi diſce: humilia, abbreuia, coarcta te, & magnus euades, Deóque ſimilis. Sic Angelus in punctum loci ſe contrahit: ſic & anima tota eſt in qualibet corporis particula. Sic Orator conuoluulum florem vocauit, rudimentum naturæ, lilium facere condiſcentis, pari E modo humilitas conuoluula eſt rudimentum animæ, qua ad apicem virtutum ſcandere condiſcit. Denique aureum eſt iſtud Poëtæ:

Quicquid præcipies eſto breuis, vt citò dicta
Percipiant animi dociles, teneántque fideles.

Et Cicero lib. de Orat. oratori hoc dicendi dat præceptum: *Satius eſt minus quàm nimis. Facilius enim cuiuſque rei in vnũ contracta ſpecies, quàm diuiſa temporibus, oculis animiſque inhæret*, inquit Velleius Paterc. lib. 1. Hac de cauſa hi Prophetæ breues & contracti potiùs quàm fuſi, & prolixi eſſe maluerunt.

Argumentum.

Argumentum minorum Prophetarum idem eſt

eſt quod maiorum, nimirum arguunt idololatriam, aliáque Hebræorum peccata, quæ Ieroboam erigendo vitulos aureos, quaſi Deos in Dan & Bethel, inuexerat ad hoc, vt per ſchiſma religionis, faceret & ſchiſma regni decem tribuum à regno duarum, Iudæ ſcilicet & Beniamin, ne videlicet decem tribus occaſione ſacrorum & cultus diuini, ex lege celebrandi in Ieruſalem, à ſe ſuóque regno ad duas tribus, & Regem Roboam redirent, vt patet 3. Reg. 12. 26. Deus ergo quaſi pius pater, ad eos reuocandos miſit Prophetas, qui tum decem tribus, tum duas reliquas hoc quoque idololatriæ contagio, ob vicinitatem & affinitatem decem tribuum, infectas, de hiſce ſceleribus corriperent, comminando eis captiuitatem Aſſyriacam & Babylonicam; itáque eas ad auitam patrum fidem & pietatem reuocarent, ac ad Dei cultum & amorem accenderent: qua de cauſa addunt vaticinia lætáque promiſſa de Chriſto, déque Eccleſia ſacramentis, gratia, omníque felicitate ab eo efferenda in nouo teſtamento: ideóque ſæpe hi Prophetæ à Chriſto, Paulo & Apoſtolis citantur. Nam, vt ſapienter ait S. Auguſt. in ſententijs num. 214. *Stultus eſt qui non credit denuntiationibus Prophetarum in paucis quæ reſtant, cum videat iam multa completa, quæ tunc non erant, quando prædicebantur implenda.*

Porrò facillimum eſt mutato tantùm nomine, quæ Iudæis hîc ob idololatriam, aliáque ſcelera ad literam intentant Prophetæ, tropologicè applicare Chriſtianis, atque animæ cuilibet, quæ per peccatum à Deo ad ſuas cupiditates abit, ac præſertim ad hæreſin, cui paſſim hæc tropolog. adaptat S. Hieron. nam, vt ipſe ait in c. 14. Oſee, guloſi Deus & idolum eſt venter, auari mammona, hæretici ſua hæreſis, ſuúmque commentum & dogma, & ita de cæteris. Quocirca æquè Chriſtianis, ac Iudæis ſua oracula dictarunt & conſignarunt Prophetæ.

Iam verò Prophetæ minores numero ſunt duodecim, inſtar duodecim Patriarcharum, & duodecim tribuum ad quas mittebantur. Fuerunt enim ipſi Patriarcharum ſuppares, imò ſui æui duodecim Patriarchæ, duodecim tribuum duodecim Doctores, duodecim Apoſtolorum duodecim prodromi & antitypi, imò veri veteris teſtamenti Apoſtoli, & Euangeliſtæ.

Meritò ergo Eccleſiaſticus celebrans heroes Hebræorum, hoc elogio duodecim hoſce Prophetas celebrat, & condecorat cap. 49. 12. *Duodecim Prophetarum oſſa pullulent de loco ſuo.* q. d. Oſſium & ſepulchri, ac per conſequens ipſorum duodecim Prophetarum virens ſemper, grata & florida ſit memoria; nomen & fama eorum cum ſepulchris & monumentis ipſorum perennet, vt videantur reuiuiſcere, & magis viuere defuncti quàm cùm reipſa viuerent; adeo eorum laus, decus & gloria promanet ad poſteros, imò permaneat in æternum, vt quoties poſteri inſpexerint eorum oſſa & ſepulchra, toties eorum virtutum & oraculorum glorioſam memoriam renouent & celebrent, dignóſque prædicent quorum oſſa inter Patriarchas & Apoſtolos, ad gloriam cœleſtem reſurgant in vniuerſali hominum reſurrectione. Eſt metalepſis: oſſa enim ponuntur pro ſepulchro, ſepulchrum pro ſepultis, putà pro ipſiſmet Prophetis: nimirum contentum ponitur pro continente: & pullulare idem eſt quod ſemper vigere & florere. Cauſam ſubdit: *nam* A *corroborauerunt* Iacob in fide & pietate vnius veri Dei & Meſſiæ, quem prædixerunt venturum: *corroborauerunt* inquam, non vaticinando, tum ſuis meritis & precibus robur & auxilium Dei populo impetrando. *& redemerunt ſe in fide virtutis*, putà in fide non quali quali, ſed valentiſſima & potentiſſima; vel *in fide virtutis*, id eſt, in fidelitate maximè ſtrenua & efficaci *redemerunt*, id eſt liberarunt & immunes præſeruarunt *ſe* ab omni culpa, pœna & calumnia: quia non niſi ea quæ Deus eis reuelabat, fideliter & conſtanter prolocuti & vaticinati ſunt. Simili enim phraſi de Ioſue, aliiſque Iudicibus Iſrael dicit idem Eccleſ. c. 46. 13. *Et Iudices quorum non eſt corruptum* B *cor, qui non auerſi ſunt à Domino, vt ſit memoria illorum in benedictione & oſſa eorum pullulent de loco ſuo*, hoc eſt, vt explicans ſubdit, *& nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, ſanctorum virorum gloria.* Oſſa ergo hæc Prophetarum etiamnum pullulant, & pullulabunt vſque ad finem mundi dum ipſi per ſua monumenta & oracula Chriſtianis, Iudæis, omnibúſque gentibus aſſiduè prædicant, & prædicabunt Meſſiæ aduentum, eiúſque fidem, mores, ſpiritum, omnémque virtutem & ſanctimoniam.

Myſticè Prophetæ qui?

Myſticè S. Bern. ſerm. 2. ad Fratres in illud, *Hæc eſt generatio quærentium Dominũ, quærentium faciem Dei Iacob*, docet omnes verè religioſos, C myſticè eſſe Prophetas, eo quòd perſpicaci mentis acie eminùs proſpiciant ſuperna, abſentia & futura; quòd eorum mens, cogitatio & conuerſatio in cœlis ſit, indéque ex ſummo cœlorum vertice, quaſi aquilæ, exiguum hoc terræ punctum reſpiciant & deſpiciant; quòd in altis æternitatis montibus commorentur, indéque ſub ſe videant & rideant inanes honorum opúmque pompas, reges & principes quaſi formicas intueantur; regnorum ortus & occaſus, rerum omnium viciſſitudines, temporum gyros & circumuolutiones, cunctóſque ſeculi turbines, flexus & reflexus, quaſi bullas naſcentes & mox denaſcentes, contemplentur. Hi nimirum viri videntes, D veri vates, viri myſtæ ſunt: cæteri cæcutientes præſentia exigua conſpicantur, futura, licèt maxima, non præuident; *in terrenis lynces, in cœleſtibus talpæ. Magnum ſanè*, inquit Bernard. *prophetandi genus, cui vos* (fratres ſuos alloquitur) *deditos eſſe conſpicio; magnum prophetiæ ſtudium, cui vos video mancipatos. Quid illud? Nempe iuxta Apoſtolum, non conſiderare quæ videntur, ſed quæ non videntur, ſine dubio prophetare eſt. Ambulare in ſpiritu, ex fide viuere, quærere quæ ſurſum, non quæ ſuper terram, obliuiſci quæ retrò ſunt, extendi in anteriora, ex magna parte prophetare eſt. Alioquin quonam modo, niſi per ſpiritum prophetiæ, conuerſatio noſtra in cœlis eſt? Sic nimirum Prophetæ olim quaſi* E *non inter homines erant ſui temporis, ſed virtute & impetu quodam ſpiritus dies illos tranſilientes, exultabant vt viderent diem Domini; & videbant & lætabantur in ea.* Talis Propheta, talis videns erat regius vates, ſibi occinens: *Credo videre bona Domini in terra viuentium.* Talis S. Hilarion, teſte S. Hieron. qui *monebat omnes præterire figuram huius ſæculi; & eam eſſe veram vitam, quæ vita præſentis emeretur incommodo.* Talis Paulus, qui in tertium cœlum raptus exclamabat: *Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Quod enim momentaneum eſt & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.*

Et: *Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum*, ergo futurarum, *argumentum non apparentium*, ergo obſcurarum & propheticarum. Fides eſt mente cernere bona cœleſtia, quæ oculis non vides. Talis videns & videntium pater erat Abraham, qui *fide demoratus eſt in terra repromiſſionis tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob, cohæredibus repromiſſionis eiuſdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Iuxta fidem & prophetiam defuncti ſunt Abel, Henoc, Noë, Iſaac, Iacob, Ioſeph, *non acceptis repromiſſionibus, ſed à longè eas aſpicientes & ſalutantes, & confitentes quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere. Ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum: parauit enim illis ciuitatem. Fide Moſes grandis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem: aſpiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Ægyptum.* Quare? *inuiſibilem enim tanquam videns ſuſtinuit.* Alij fidei & prophetiæ heroes, res ſperandas & futuræ gloriæ brauia ſpeculantes, pro ijs *diſtenti ſunt, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti; quibus dignus non erat mundus, non ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent reſurrectionem.* Myſtici ergo Prophetæ ſunt, qui vita magis quàm voce, ſingulis inclamant: *Deorſum corpora, ſurſum ſint corda: deſpice terrena, cœleſtia ſuſpice.*

Quibus prophetarunt?

Iam QVÆRITVR PRIMÒ, Ad quas gentes propriè miſſi ſunt hi Prophetæ; quibus populis prophetarunt? RESP. Aliqui Prophetarum vaticinati ſunt duabus tribubus tantùm, putà Iuda & Beniamin, alij cæteris decem, alij vtriſque: idque nominibus Regum, ſub quibus ſe propheta ſſe ſcribunt, aut nomine populi Iuda, vel Iſraël, aut alijs modis & circumſtantijs ſubindicant, imò ſæpe idipſum clarè exprimunt. Vbi rectè notat S. Hieron. in proœmio: quoties, inquit, ad decem tribus prophetia tenditur, ſub his nominibus ferè deſignātur, ſcilicet Ephraim, Samaria, Iſraël, Ioſeph, Ieſrahel, Bethel, Bethauen, & interdum Iacob; cum verò ad duas tantùm, tunc notantur nomine Iuda, Ieruſalem, Beniamin, domus Dauid, & aliquando Iacob. Porrò decem tribus vocantur Ephraim & Ioſeph: quia primus eorum rex Ieroboam, & multi deinceps oriundi fuerunt ex tribu Ephraim, qui fuit filius Ioſeph Patriarchæ. Dicuntur eædem Samaria & Ieſrahel: quia hæ duæ erant metropoles regni earundem. Dicuntur Iſraël & Iacob: quia poſterorum eius maior erant pars; vnde quaſi plures, parentis nomen ſibi appropriarunt. Iacob enim alio nomine vocatus eſt Iſraël. Geneſ. 32. 28. Dicuntur Bethel: quia in Bethel à Ieroboam erecti fuerūt vituli aurei, putà idola, quæ ipſi coluerunt. Vnde & Bethel dicta eſt per antiphraſin Bethauen, id eſt domus iniquitatis: quæ enim tempore Iacob vocabatur erátque Bethel, id eſt, domus Dei, Geneſ. 28. 19. à Ieroboam facta eſt Bethauen, id eſt, domus idoli & peccati. Porrò Prophetæ Iſraelitis, ob idola aliáque peccata minantur excidium, & captiuitatem Aſſyriacam, quam eis inflixit Salmanaſar anno ſexto Ezechiæ regis Iuda: Iudæis verò minantur excidium & captiuitatem Babylonicam, quā eis irrogauit Nabuchodonoſor anno vndecimo & vltimo Sedeciæ; ſub vtra-

A que verò repræſentant captiuitatem ſtragémque extremam, quam eiſdem inflixit Titus & Romani, ob occiſum ab eis Chriſtum. Illi ergo hæc facile eſt adaptare, mutato tantùm nomine Salmanaſar & Nabuchodonoſor in nomen Titi, & Chaldæorum in Romanorum.

Cur aliqui patres ſuos nominare, alij tacent?

Nota, initio horum Prophetarum aliquibus Prophetis addi nomina patrum & auorum, alijs non addi. Cauſam diſcriminis nonnulli hanc aſſignant, quòd ex traditione Hebræorum (quam refert S. Hieron. initio in Sophoniam, & S. Baſil. in Iſaiæ cap. 1.) patres & aui Prophetarum, qui in titulo eorundem nominantur, fuerint quoque Prophetæ; cæteri taceantur, eo quòd non
B fuerint Prophetæ. Sed hæc traditio incerta eſt & dubia, etiam ipſi S. Hieronymo, quinimò eam reijcit & confutat Paulus Burgenſis Hebræorum doctiſſimus, in Oſee cap. 1. Facilior ergo & magis conſona S. Script. ratio eſt, nomina patrum addi ijs, quibus ad diſtinctionem & notitiam addere ea opus fuit. Plures enim eodem loci erant tunc viri illuſtres & ſapientes, qui vocabantur Oſee, Ioel, Ionas, Sophonias, Zacharias: hinc vt Prophetæ habentes eadem nomina ab illis ſecernerentur, addiderunt nomen patris, dicendo: Oſee filius Beeri, Ioel filius Phatuel, Ionas filius Amathi, Sophonias filius Chuſi, Zacharias filius Barachiæ. Hanc cauſam dat ſan-
C ctus Chryſoſt. initio comment. in Iſaiam, Theodor. initio comment. in Ioelem, & S. Gregor. hom. 2. in Ezech. Secunda cauſa eſt: patres aliquorum nominantur, eo quòd fuerint nobiles; vel virtute, ſapientia, officio & auctoritate illuſtres: horum enim nominatio Prophetis aliquam dignitatem, & fidem apud populum conciliabat. Ita S. Baſil. & S. Hieron. in Iſaiæ 1. Hac enim de cauſa regibus & regali proſapia ortis, quales fuerunt Iſaias & Daniel, patrum nomina (vel certè ſtirps regia) adijciuntur. Adde, nomina patrum aliquando iuuare ad Prophetæ intelligentiam, & ad quædam myſteria ſignificanda, quæ eleganter aperit S. Hieron. in
D cuiuſque Prophetæ initijs, quæque inferiùs in eodem recitabo.

Eædem cauſæ ſunt, cur in aliquibus nomen patriæ recenſeatur, putà in tribus ſcilicet Amos, qui oriundus fuit ex Thecua: Michæa, qui ex Moraſthi: Nahum, qui fuit Elceſæus. Ex patria enim quiſque facilè dinoſcitur, & ab alijs ſecernitur. Quod ergo Rabbini nonnulli, vt R. Dauid, cenſent eum cui patria non additur, fuiſſe Ieroſolymitanum, commentum eſt, & falſum eſſe patet in Iona, cui patria non additur, qui tamen fuit Gethæus, non Ieroſolymitanus, vt patet 4. Regum 14. 25.

Quādo prophetarunt?

QVÆRITVR SECVNDÒ De tempore &
E ordine duodecim Prophetarum: Quando nimirum, & quo ordine prophetarint?

Dico Primò: Aliqui Prophetæ non notant tempus quo prophetarunt, quia generales ſunt eorum prophetiæ, & ad omnia ſpectant tempora. Tales ſunt Abdias, Ioel, Nahum, Malachias, Ionas: Alij tempus prophetiæ exprimunt, quia eam aptant certo tempori, aut vt ex tempore adiecto facilius, & meliùs ipſa materia & ſeries prophetiæ intelligatur. Ita S. Baſil. in Iſaiæ 1. & Ruffinus initio comment. in Oſee. Secundò, aliqui tempus omittunt, quia breuitati ſtudent, æquè ac obſcuritati, vt videantur eſſe Prophetæ non hiſtorici, ac lectoris ſtudium exerceant & acuant.

acuant. Ita Chriſtoph. à Caſtro lib. 4. de Prophetis c. 6. Tertiò, continua eſt tradirio, ait S. Hieronym. initio in Oſee, & Ruffinus in caput 1 Ioëlis, medios Prophetas qui tempus non præferunt in titulo, prophetaſſe ſub illis regibus (ſalteni ſub extremo illorum) ſub quibus prophetauit præcedens Propheta, qui temporis titulum præfert, excepto fortaſſe Ioële, qui non ſub Ozia, Ioathã, Achaz & Ezechia, vti Oſee, qui Ioëlem præcedit, ſed ſub Manaſſe ab Hebræis prophetaſſe perhibetur: & Habacuc, qui pariter ſub Manaſſe prophetauit, non ſub Ioathan, Achaz & Ezechia, vti Michæas & Nahum qui Habacuc immediatè præcedunt. Id patebit ex chronotaxi, quam mox ſubijciam.

Dico ſecundò, probabile eſt hoſce Prophetas pene omnes in Biblijs ordine temporis quo prophetarunt, eſſe collocatos. Hunc enim ordinem dedit eis tam Synagoga in Biblijs hebraicis, quàm Eccleſia in Biblijs latinis. Negat id S. Hieron. hic in prologo; ſed locum eius vitiatum eſſe liquet ex proœmio eiuſdem in Ioëlem: quare pro *apud Hebræos*, legendum eſt *apud Græcos*. Græci enim in ordine Prophetarum à Latinis diſſentiunt, ſed Hebræi conſentiunt. Quocirca vltimi fuerunt Zacharias & Malachias: hos enim fuiſſe vltimos patet ex lib. 1. Eſdræ c. 5. verſ. 1. & ex eorum titulo, in quo aſſerunt ſe prophetaſſe ſub Dario Hiſtaſpis, qui poſt Cyrum quartus fuit Perſarum rex. Primus ergo, qui ante omnes, etiam ante Iſaiam prophetauit, fuit Oſee. Ipſe enim ita orditur: *Principium loquendi Domino in Oſee.* cap. 1. verſ. 2. Ita Euſeb. in Chron. S. Hieron. & alij in Oſee 1. verſ. 2. Negant hoc nonnulli; vt Chriſtoph. à Caſtro, cenſéntque Primum fuiſſe Abdiam: putant enim eum prophetaſſe tempore Ioſaphat & Achab. Hi enim exciderũt Idumæos, vti prædicit Abdias, vt patet 4. Reg. 3. verſ. 4. & 2. Paral. 20. 1. Secundum eſſe Ionam, qui prophetarit excidium Niniues, quod factum eſt ſub Sardanapalo, anno octauo Azariæ vel Oziæ regis Iudæ: Tertium eſſe Oſee. Verùm hunc ordinem minùs verum videri, oſtendam in Abdia & Iona. Certè in omnibus Biblijs hebr. græcis & latinis Oſee primus ponitur; quin & ante Iſaiam collocatur à Septuag. qui tamen in alijs nonnullis ordinem inuertunt. Nam in biblijs Septuag. duodecim Prophetæ hoc ordine collocantur, 1. Oſee, 2. Amos, 3. Michæas, 4. Ioël, 5. Abdia, 6. Ionas, 7. Nahum, 8. Abacuc, 9. Sophonias, 10. Aggæus, 11. Zacharias, 12. Malachias. Deinde ſubnectuntur Prophetæ maiores, Iſaias, Ieremias, Ezechiel, Daniel: ídque vel quia Oſee tempore fuit primus; Oſee autem in eodem libro annectuntur cæteri minores: vel quia minores maioribus oraculorum & ſententiarum pondere non cedunt, eóſque numero ſuperant: ſunt enim duodecim, cùm illi ſint quatuor. Dixi *pene omnes*: quia ſi initium cuiuſque Prophetæ ſpectes, puta annum quo quiſque cœpit prophetare, præponendi ſunt nonnullis Ionas & Nahum, & poſtponendus Ioël. Hoc enim ordine cœperunt prophetare: Primus omnium fuit Oſee, 2. Ionas, 3. Amos, 4. Abdias, 5. Michæas, 6. Nahum, 7. Ioël, 8. Abacuc, 9. Sophonias, 10. Aggæus, 11. Zacharias, 12. Malachias. Id ita eſſe patebit ex harmonia, ſiue chronotaxi, quam mox ſubiungam. Vnde S. Chryſoſt. præfatione in Epiſt. ad Rom. probat in Epiſtolis S. Pauli non ſeruari ordinem temporis, quo ſunt ſcriptæ; quia, inquit, is ordo non ſeruatur in Pro-

A phetis. Iam verò voluit Deus prophetare per duodecim prophetas, vt nemo de eorum veritate dubitare poſſet, vtpote cùm videt oraculum vnius cæterorum omnium oraculis confirmari, tótque habere teſtes, quot ſunt Prophetæ. Blaſphema enim & mendaciſſima apud Euſebium lib. 5. hiſtor. cap. 13. eſt Apellis vox: *Prophetas ſe ipſas redarguere: eſſe enim eas à ſe inuicem diſcordes, mendaces, & ſibi ipſis contrarias*; ac proinde à contrario ſpiritu & ſibi repugnante editas.

Porrò ſcripſerunt in minores Prophetas S. Hieronym. Cyrill. Theodor. Theophil. Ruffinus; non ille Aquileienſis antagoniſta S. Hieronym. nam ſtylus diſſentit. Et Gennadius, qui
B ſtudioſè opera Ruffini Aquileienſis collegit, huius commentarij non meminit. Alius ergo fuit hic Ruffinus ab illo. Scripſit & in omnes, vno Oſee excepto, Remigius Altiſiodorenſis, qui vixit ſub anum Domini 880. ſub Carolo Caluo Imp. Extat in Biblioth. SS. Patrum. Item Rabanus, Rupertus, Lyra, Hugo, Dionyſ. Et nouiſſimè ac exactiſſimè Chriſtoph. à Caſtro, Gaſpar Sanchez, & Franciſcus Ribera, qui paſſim poſt literalem, minutim ſingulorum moralem ſenſum perſequitur. Breuiſſimè ſcripſerunt Emmanuel Sà & Ioannes Mariana, qui punctim multa tangunt. Hos omnes magno laboris & temporis impendio, à capite ad calcem perlegi, diſcuſſi, & in compendium redegi: ac pene decreueram poſt
C eos non ſcribere, iuxta illud: *In ſyluam ne ligna feras; ne ſydera cælo, lucem ſoli, noctuas Athenis addas; vt videare ſapientum octauus, tertius Cato, quintus Euangeliſta.* Verùm multa alia vt hæc ederem impulerunt, nimirum, vt æquabili tenore commentarium in totam S. Script. pertexerem: ſua enim cuique dicendi ſcribendíque eſt methodus, ab alijs omnibus diuerſa & diſpar. Rurſum vt multa propria adderē. S. Scrip. enim eſt abyſſus, quæ nullis ſcriptis, vel commentationibus exhauriri, imò nec penetrari poteſt. Inſuper, quia multa docet, nouáque affert ætas & tempus. Proficit enim Eccleſia ſapientia, ac velut
D aurora creſcit ſenſim ad claram vſque meridiem. Alioqui de me ſentio & dico, quod de ſe S. Bern. Epiſt. 87. ad Ogerum, poſtulantem à ſe inſtitutionem rectè viuendi; *Itáne lanam quærit ouis à capra, molendinum aquam a furno, ſapiens verbum à ſtulto.* Extant hic Romæ in Bibliotheca Vaticana & Medica, verſiones vetuſtæ Bibliorum duæ, Syriaca, & Arabica, eáq; duplex, Antiochena & Alexandrina, quas vti ſubinde citaui in Prophetis maioribus, ita & hic citabo. Vtramque in latinum idioma tranſtulit Illuſtriſ. & Reuerendiſ. Dom. Sergius Riſius Maronita, Archiepiſc. Damaſcenus, cui Arabica lingua materna eſt, Syriaca familiaris; ea enim vtuntur Damaſce-
E ni & Maronitæ in ſacris. Citabo vtramque in locis difficilioribus & illuſtrioribus ad prophetas hoſce vel illuſtrandos, vel locupletandos. Varietas enim hæc verſionum antiquarum ſeruit ad S. Script. tum claritatem tum copiam, quam ambiunt concionatores; quorum rogatu & commodo ad publicum bonum (cui omnes ad Dei gloriam conſulere ſatagimus) hęc mihi edenda communicauit Illuſtriſ. Dom. Riſius, cui proinde ea accepta referat lector. Nota eſt verſio Pagnini; item Tigurina, quam Leo Hebræus & Theodorus Bibliander, alíque eorum Symmiſtæ Zuinglij aſſeclæ Tigori in Heluetia concinnarunt, eámque commentarijs breuibus illuſtrauit Fran-

ciſcus Vatablus, regius Hebrææ linguæ Pariſijs Profeſſor: quæ quia ab Hæreticis edita eſt, multáque nouat, & à vulgata ſtudio diſſidet, vt eam tacitè carpat, & ſubruat, hinc ſæpe lima & cenſura indiget.

Denique extat Targum, id eſt, Chaldaica paraphraſis in Prophetas (æquè ac in cæteros veteris teſtamenti libros) cuius auctor eſt R. Ionathã filius Vzielis; ſicut Targum Pentateuchi auctor fertur R. Aquila, qui Chaldaicè Onkelus dicitur; cæterorum verò R. Ioſeph cæcus. Verùm hæc paraphraſis in cæteris libris præterquam in Pentateucho (vbi tamen aliquos quoque næuos habet, vti rectè oſtendit Bellarmin. lib. 2. de verbo Dei, cap. 5.) corrupta eſt aliquibus in locis, & fabulis meriſque Thalmudiſtarum nugis, de duobus Meſſijs, de tertio templo ædificando Iudæis, de liberatione à captiuitate Titi & Veſpaſiani, de lamentatione Dei, de aſcenſione Moſis in cælũ, de tabulis legis ex ſapphiro throni diuini exciſis, &c. conſperſa. Quocirca Franciſcus Ximenius Cardin. & Archiepiſ. Toletanus, in editione Bibliorum Complut. profitetur in Proœmio ſe ſolum Targum edere in Pentateucho. Verùm quia in cæteris libris nonnulla habet quæ valde fauent Chriſtianæ religioni, hinc illud ibidem quoque edidit Arias Montanus in editione Bibliorum Regiorum: vbi & Apologiam eiuſdem ſcripſit Franciſcus Lucas. Citabo illud frequenter ad verſionis vel illuſtrationem, vel copiam, exploſis fabulis Iudaicis.

QVÆRITVR TERTIÒ De phraſi & obiecto Prophetarum, nimirum quo ſtylo vtantur, & quod obiectum ſpectent, quidque ad literam ſignificent?

Vtuntur phraſi & ſtylo ſymbolico.

Dico primò, omnes quidem Prophetas, ſed præcipuè hoſce duodecim minores abundare parabolis, ſymbolis, ænigmatibus: idque tum quia Prophetæ ſunt, ideóque propheticè, id eſt obſcurè & ænigmaticè loquuntur: tum quia breues ſunt & conciſi: tum quia hoc poſcit maieſtas Spiritus ſancti, ne hæc eius oracula, quaſi patula & omnibus perſpicua, vileſcant, ſed velut arcana ſapientia plena, cunctis ſui venerationem, æquè ac ſtudium excitent: qua de cauſa Pythagoras, Heraclitus, Pherecydes, Plato & Ægyptij ſua dogmata per ſymbola & ænigmata tradiderunt. Quocirca Orig. hom. 7. in Exodum, cæleſtia eloquia comparat cum manna, quod cùm eſſet minutum & rotundum, plenum tamen erat interna ſuauitate, & vigore admirabili. Et R. Moyſes apud Galatin. lib. 5. c. 6. *Scito, ait, quod clauis intelligentia vniuerſorum quæ Prophetæ dixerunt, eſt intelligere parabolicas & metaphoricas ſimilitudines, ac ænigmata. Sic enim apud Oſeam cap. 12. dictum eſſe: In manu Prophetarum aſſimilabo. Et apud Ezech. cap. 17. Fili hominis ænigmatiza ænigma, & paraboliza parabolam ad domum Iſrael. Seu rurſus quod dicit Sapiens Prouerb. 25. Poma aurea in cancellaturis argenteis, verbum dictum ſecundùm ambas facies ſuas. Cancellatura argentea ſunt retiacula argentea, in quibus oculi ſunt minutiſſimi, penetrabiles tamen viſu. Eſt ergo ſenſus, quod verbum dictum ſecundùm ambas facies ſuas, id eſt, ſecundùm interiorem & exteriorem (putà myſticum & literalem ſenſum) eſt ſicut pomum aureum in retiaculo argenteo: ac ſi dicat, neceſſarium eſſe, vt ſit ſenſus exterior pretioſus & bonus velut argentum, interior verò multò melior ſicut aurum. Neceſſe quoque eſt, vt ſit aliquid in exteriori ſenſu quod ducat conſide-* A *rationem ad interiorem; quemadmodum pomum aureum veſtitum retiaculo argenteo, cùm procul reſpicitur, vel abſque multo intuitu, totum videtur argenteum; cùm habens viſum acceſſerit prouocatus argenti decore, videbit profectò aureum pomum intus latere. Sic ſunt verba Prophetarum.* Hucuſque R. Moyſes. Extat hic Romæ in picturis perelegantibus Biblioth. Vaticanæ hieroglyphicum prophetiæ. Pingitur enim ipſa quaſi matrona velatis oculis; dextra tenet gladium euaginatum & tubam; ſiniſtra catenam, quæ è ſole ſupereminente deſcendit. Capiti imminet columba. Velati oculi ſignificant prophetiæ obſcuritatem; tuba clangorem prædicationis; gladius minas necis; catena ſericea prouidentiæ omnes res & euentus B inter ſe aptè connectentis, quæ à ſole, id eſt, à Deo deriuatur. Columba index eſt Spiritus S. qui locutus eſt per Prophetas. Verè ergo dixit S. Chryſoſt. hom. 23. in Acta: *Abyſſus quæſtionum S. Scriptura eſt.* Et S. Auguſt. ſerm. 11. de verb. Dom. ſec. Matth. *Scriptura vbi aperta eſt, famem paſcit; vbi obſcura, faſtidium leuat.* Ruſum: *Scriptura vbi dilucescit, ibi dulceſcit.* Vide Clementem Alexãd. lib. 5. Strom. Vbi inter cætera docet, non tantùm Græcos & Ægyptios, ſed & barbaros hiſce ſymbolis vſos. *Aiunt, inquit, Idanthuram, Scytharum Regem (vt refert Pherecydes Syrus) Dario qui Iſtrum traiecerat, bellum minitantem ſymbolum miſiſſe pro* C *literis, Murem, Ranam, Auem, Iaculum & Aratrum. Cùm autem de ijs exorta eſſet dubitatio, Orontopagas tribunus militum dicebat eos tradituros imperium, coniectans ex Mure quidem domos, ex Rana aquas, ex Aue aerem, ex Iaculo arma, ex Aratro regionem. Xiphodres autem contra eſt interpretatus. Dicebat enim niſi tanquam aues euolauerimus, aut tanquam mures terram, vel tanquam ranæ aquam ſubierimus, illorum tela non effugerimus: non enim ſumus Domini regionis.*

Hinc liquet, quàm profundum, ſententioſum & elaboratum ſit hoc exiguum Prophetarum opus, vtpote in quo per ſymbola conſcribendo & concinnando, duodecim Prophetæ tanto tempore deſudarint: per omnem enim vitam non ſcripſerunt aliud. Fertur Virgilius vix quinde-D nos verſus per dies ſingulos compoſuiſſe, vt eos toto die lamberet, relamberet, limaret & expoliret, ideóque quælibet eius verba plena ſunt elegantiæ & doctrinæ. Quocirca paruo hoc ſuo poëmate inter Poëtas primas tulit, interque habetur Poëtarum Princeps. Verum eſt illud Apuleij in Floridis: *Nulla res poteſt eſſe eadem feſtinata, ſimul & examinata; nec eſſe quicquam omnium quod habeat & laudem diligentiæ, ſimul & gratiam celeritatis.* Idem ego in hiſce meis commentarijs ſolitáque breuitate conſector, vt pauca ſcribam, ſed ſucculenta, ac diu ſæpiúſque per annos viginti quinque, quibus tertiò hoſce Prophetas in ſcho-E lis pertractaui, librata, diſcuſſa, & expenſa.

Dico Secundò, Prophetas aliquando ad literã loqui de Cyro, Nehemia, Zorobabele, &c. qui Iudæos è captiuitate Babylonica reduxerunt in patriam: aut de Dauide, Salomone, Ezechia, qui regnum Iſraëlis euexerunt tam opibus & gloria, quàm pietate & Dei cultu: allegoricè verò de Chriſto: aliquando tamen ad literam loqui de Chriſto, etſi cum alluſione aliqua ad Ezechiam, Dauidem, Zorobabelem, &c. Negabat id Theodorus Mopſueſtenus iudaizans & ebionizans (contendebat enim Chriſtum non eſſe Deum, ſed purum hominẽ) qui omnia auguſta de Chri-

Error Mopſueſteni.

ſto

A

ſto oracula, ad literam referenda eſſe cenſebat ad Aaronem, Zorobabelem, Dauidem & Iudæos: ab Apoſtolis verò & Euangeliſtis ea accommodari Chriſto, ſenſu tantùm allegorico, vel accommodatitio. Quod eius dogma generatim recenſetur & damnatur in Concil. Oecumen. quinto, quod fuit Conſtantinopol. 2. Act. 5. ac particulatim in Concil. Romano ſub Vigilio Papa, quod extat in Biblioth. Vaticana, indéque illud tranſcripſit Antonius Auguſtinus, & noſter Prado proœmio in Ezech. ſect. 3. ac Turrianus, vt ipſe refert commentans in lib. 2. Conſtitut. Apoſtol. cap. 5. Porrò Concilium Romanum hæc affert exempla: Primum Ioël. 2. 28. *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem*: Mopſueſtenus hoc interpretabatur de fauore quo proſecutus eſt Dominus exercitum Zorobabelis, pugnantem contra Scythas. Secundum Michææ 5. 2. *Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael*: Mopſueſtenus per dominatorem hunc accipiebat Zorobabelem. Tertium Malach. 3. verſ. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum: & ſtatim veniet ad templum ſuum dominator*: Mopſueſtenus per dominatorem accipiebat Eſdram, vel quem ſimilem, qui olim cultum Dei in templo Iudaico reſtituit. Quartum Amos 9. 11. *In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*, &c. Mopſueſtenus. *Hoc loco*, inquit, *Amos reditum è Babylone prædicit, quando Zorobabel ex ſtirpe Dauid regem habuerunt: Iacobus verò Actor. 15. 16. hunc locum ad Chriſtum tranſtulit, in quos res eſt ad exitum verum perducta.* Quintum Zachar. 9. 9. *Ecce Rex tuus venit tibi*: Mopſueſtenus hunc regem aiebat eſſe Zorobabel redeuntem cum ſuis e Babylone. Ita & alij nonnulli, quorum ratio erat, quia, inquiebant, glorioſius eſt Chriſto & Eccleſiæ præſignari perſonis & rebus, quàm verbis.

Sextum Pſal. 15. 10. *Non derelinques animam meam in inferno*: Mopſueſtenus id ad literam non de Chriſto, ſed de populo Iſraël erepto ex periculis prædictum eſſe cenſebat. Rurſum illa Pſal. 21. *Foderunt manus meas & pedes meos. Dederunt in eſcam meam fel. Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea*; Mopſueſtenus aiebat hæc ad literam nõ de Chriſto, ſed de Dauide eſſe prædicta propter tyrannidem Abſalonis, qui regiam vrbem ſubſtantiámque peruaſerat, & in terra omnia patris ſui dinumerauerat; ſed Euangeliſtam hæc ex euentu ad Chriſti traxiſſe perſonam. Quibus omnibus recitatis Vigilius Papa ſubiungit: *Qui hæc ita ſapit, docet, credit, aut prædicat, anathema ſit.* De fide ergo eſt hæc loca ad literam non de Dauide, aut Iudæo aliquo, ſed de Chriſto eſſe intelligenda. Similiter in Synodo 5. generali Actio. 5. vbi damnatur Mopſueſtenus, de eo eiúſque erroribus ex Eccleſiaſtica hiſtoria Heſychij ſic dicitur: *Prima elementa doctrinæ ſuæ ex Iudaico vaniloquio incipiens, codicem in prophetiam Pſalmorum conſcripſit, omnes de Domino (Chriſto) prædictiones abnegantem.* Quocirca iure S. Thom. præfatione in Pſalmos, ait damnatum in quinta Synodo Theodotum Mopſueſtenum, eo quòd doceret in veteri Scriptura & Prophetis nihil expreſsè haberi de Chriſto, ſed ex ſola quadam accommodatione.

De abuſu S. Script. Porrò cauendi hic moderni nonnulli, præſertim Concionatores, qui à Prophetis & Patribus degeneres, nouum concionandi, nouum Prophetas explicandi & pertractandi modum commenti ſunt. Vt enim apud populum plauſum inueniãt, A verba S. Scrip. ad miros ſuos conceptus, ſibi, vt videtur, ingenioſos & elegantes, violenter inflectũt & trahunt. Quapropter nec ſenſum literalem S. Script. & Prophetarum, nec myſticum, qui literali quaſi baſi & fundamento inſiſtere, ipſique appoſitè ex æquo reſpondere debet, ſed ingenij ſui ſpeculationes parergas pro verbo Dei populo proponunt, imò ſupponunt. Hi enim non Dei, ſed ſua ſenſa populo pro diuinis venditant, ipſámque S. Script. in alienas, imò in ipſi contrarias ſubinde expoſitiones detorquent: ac proinde eam temerant, illique violentas manus inferunt: quæ ſanè audax & grauis in Deum, eiúſque S. literas eſt irreuerentia & iniuria: graue probrum, & pene ſa- B crilegium. Eſt enim ingens ſacrarum literarum abuſus & prophanatio. Vis exempla? accipe. Extat liber concionum, qui aſſerit Dauidem vxoria difficultate, vtpote re in hac vita moleſtiſſima, afflictũ, quotidie pro ea, próque vxore oraſſe. Probat id ex verſ. Pſal. 37. verſ. 69. *Deus in adiutorium meum intende*, id eſt, inquit, Deus in vxorẽ meam intẽde, fac eam facilem & morigeram: vxor enim vocatur adiutorium viri, vt patet Geneſ. 2. 18. *Faciamus ei (Adæ) adiutorium* (primã Euam) *ſimile ſibi.* Spectatum admiſſi riſum teneatis amici. Alterum audiui qui docebat, S. Script. aſſerere Moſen mortuum eſſe in oſculo Domini: quia nimirum Deuter. 34. verſ. 5. in Hebræo dicitur: *Moſes mor-* C *tuus ſuper os Domini*: ergo, inquit, in oſculo Domini. At quis neſcit os Domini in Scriptura ſignificare dictum, iuſſum, præceptum Domini? Quocirca noſter, Chald. Septuag. & alij paſſim vertunt, *iubente Domino.* Tertius ex illo Thren. 1. 15. *Torcular calcauit Dominus virgini filiæ Iuda: idcirco ergo plorans*, probabat B. Virginem conceptam eſſe ſine peccato originali. Hunc enim loci ſenſum dabat: Chriſtus torcular paſſionis præcipuè ſubiit pro B. Virgine, eíque illius merita ſingulariter applicauit, curando vt præſeruaretur à peccato originali: idcirco ego Ieremias ploro, quòd conceptus ſum in peccato originali, licèt in vtero ab eo fuerim expiatus: eſto enim hac re ſim D ſuperior cæteris hominibus qui in hoc peccato naſcuntur, inferior tamen ſum B. Virgine, quæ in eo nec nata, nec cõcepta eſt. Hæc erat ipſi demonſtratio: quaſi verò hic de B. Virgine agatur, & non potiùs de impia Ieruſalem, quæ à peccatis non fuit expiata, ſed ob ea oppreſſa & exciſa. Torcular enim hoc fuit excidij Ieruſalem, non paſſionis Chriſti. At, inquies, conceptus hi lepidi populo placent, videntúrque appoſiti & elegantes. Non audiat lepores hos Satyricus, ne ſubſannans exclamet: O lepidum, ſed leporinum caput, quod vt plebis rudis & indoctæ aures mulceat, & ſe, & S. Script. facit fabulam; quod

Humano capiti ceruicem iungit equinam.

Et alter:

Id ſibi negotij crediderit ſolùm dari,
E *Populo vt placerent quas feciſſet fabulas.*

Lepores hi illepidi ſunt, elegantiæ inelegantes, facetiæ inficidæ, ſales inſulſi, fabulæ ineffabiles, imò infandæ. Quis Philoſophorum ferret Ariſtotelem; quis Oratorum Ciceronem; quis Theologorum S. Thomam ſubtilibus explicationibus & commentis in alios, & ab eius mente alienos ſenſus torqueri? Qui hoc auderet, falſarius apud omnes audiret. Quis ergo ferat S. Script. quæ ipſius Dei ad homines eſt Epiſtola, vti ex S. Auguſt. ait S. Gregor. lib. 4. Epiſt. 84. ad Theodotum, in proprios conceptus, qui à mente Dei alieni ſunt, rapi

Exempla.

& diſtorqueri? Quis ex ſuſtineret præconē ſuas literas, ſua edicta, aliena à ſua mente explicatione interpretantem? Sanè in eum vel læſæ maieſtatis reum animaduerteret. Et Deus ſuſtinebit verbi ſui præcones illud aliena, imò ſibi aduerſa interpretatione peruertere & adulterare?

Damnauit Eccleſia Origenem, quòd ſui cerebri commenta fecerit S. literarum ſacramenta, dum Euæ ex Adami coſta formationem ſpiritaliter, arbores paradiſi angelicam fortitudinem; tunicas pelliceas humana corpora; & plura ſimilia myſticè interpretatus eſt, ac literæ veritatem fugiens ad myſticos ſenſus confugit, ſymbolicus ſemper interpres, ait S. Hieron. Atque hæc vna lapius eius fuit occaſio. Præclarè Caſſiodorus de inſtitut. diuin. lect. *Origenes*, inquit, *vbi bene, nemo melius: vbi male, nemo peius*. Quare ſic legēdus eſt, ſicut Virgilius dum Ennium legeret, à quodam quid faceret interrogatus, reſpondit: *Aurum ex ſtercore quæro.*

Eadem damnat Hæreticos, qui S. Scripturæ cereum naſum aſſuunt, eámque in ſua ſenſa volentem nolentem flectere & trahere conantur. Quis pariter non damnet Orthodoxos, qui eidem Scripturę ſenſum attexunt quem ipſa non habet, imò non patitur? Hæreſis eſt aliquid S. Scripturæ contrarium aſſerere: hæreſis ergo eſt S. Scripturæ alienos ab eius mente, & contrarios ſenſus affingere. Hoc enim eſt reipſa diſertè contrarium dicere eius, quod dicit & ſignificare intendit S. Scriptura. Non enim S. Scriptura in ſyllabis & verbis, ſed in ſenſu & ſententia conſiſtit. Quod enim eſt gladius ad vaginam, granum ad ariſtam, anima ad corpus, hoc eſt ſenſus genuinus ad ipſa verba S. Scripturæ. Si hunc ſenſum tollis, & alienū ſubſtituis, ipſam Scripturam exanimas, imò pro anima propria quam ei auellis, ſpuriā ipſi ſubſtituis. Hac de cauſa idipſum ne fieret, graui ſanctione vetuit S. Tridentina Synodus, cuius verba mox recitabo, omnéſque Patres. Vnus omnium inſtar ſit S. Hieron. qui ſcribens in cap. 13. Iſaiæ, vbi ad literam agitur de Babylonis excidio, taxat eos qui poſthabito literali ſenſu ad allegoricos & myſticos confugiunt, qui cum literali non cohærent, nec ei ſuperſtruuntur: *Audiuimus*, inquit, *Medos, audiuimus Babylonem & inclytam in ſuperbia Chaldæorum. Volumus intelligere quod fuit, & quærimus audire quod non fuit. Et hoc dicimus, non quod tropologicam intelligentiam condemnemus, ſed quia ſpiritalis interpretatio ſequi debeat ordinem hiſtoriæ, quod pleriſque ignorantes lymphatico in Scriptura vagantur errore.* Audiant hoc conceptuum aëriorum architecti: ſciant ſe nodum in ſcirpo quærere, ſe mente concipere quod non eſt in rerum natura, ſe fabricare chimæram: quærunt enim ſenſum in Scriptura quem ipſa non habet, ac proinde in ea lymphatico vagantur errore. Hic ergo eorum cōceptus non eſt veritas, ſed error phanaticorum, idcóque furor, ſi credimus S. Hieronymo. Monet S. Paulus Timotheum epiſt. 2. cap. 4. *Prædica verbum, argue, obſecra, increpa. Erit enim tempus cùm ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coacervabunt ſibi magiſtros, prurientes auribus.* Pariter hi ſanam doctrinam, putà ſenſum genuinum non ſuſtinent, ſed eum quaſi vulgarem faſtidiunt, ac vt auditoribus, qui prurientes habēt aures, ſe accommodent, pruriunt mēte pariter & lingua. Pruritus hic arguit iudicium minus ſolidum, mentem leuem, puerilem & curioſam, quæ talibus comuentis, & figmentis paſcitur; cùm

A ſolidum in S. Scripturæ germano ſenſu pabulum habeat, illúdque nauſeans reijciat: perinde vt ſtomachi malè ſani, vento turgidi & cacochymici, ſolidum vtilémque cibum faſtidiunt, appetúntq; cibos leues, fungoſos, paruos & noxios. De Chryſippo argutiarum opifice verè dixit Cicero: *Chryſippi acumē in ſeipſo frangitur & euaneſcit.* Ita acumina hæc aures plebis prurientes titillant, ſed ſi diſcutiantur, minùs vera, minùs germana inuenientur, & quaſi fumi tenues vaneſcunt in auras. Vbique enim verum eſt iſtud, Quę nimis acuta & arguta, ea minùs ſunt ſolida, & non rarò ſtolida. S. Scriptura pulcherrimas, æquè ac acutiſſimas, difficillimas & obſcuriſſimas habet ſentētias, & ſen-
B ſus de qualibet virtute & vitio, adeóque ſenſus eius ſunt conceptus ipſius Spiritus S. vt quid ergo, exiles homuncionum imaginationes, futiles ſæpe, & nugaces conſectamur? Deus per Ieremiā cap. 23. acriter increpat pſeudoprophetas, qui ſuis ſomniis prętendebant viſiones, & verba Dei: *Audiui*, inquit, *quæ dixerunt Prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniaui, ſomniaui. Vſqueque iſtud eſt in corde Prophetarum vaticinantium mendacium, & prophetantium ſeductiones cordis ſui? Propheta qui habet ſomnium, narret ſomnium; & qui habet ſermonem meum, loquatur ſermonem meum verè. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Nunquid non verba mea ſunt quaſi*
C *ignis, dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petras?* Arguit Deus Prophetas, qui cùm ſui cerebri commenta populo venditarent, dicebant, Hęc dicit Domin⁹: iubétque vt eo, vtpote falſo, omiſſo, dicant, Hæc ego commentus ſum, hæc ego ſomniaui, hæ ſunt paleæ meæ; Dei verò verbum eſt ignis, & malleus conterens petras. Itidem dicant & hi, Hic eſt conceptus meus, hoc commentum meum, non Dei, non S. literarum. Apoſtolus iubet Timotheo paſtori & prædicatori Epiſt. 2. c. 2. *Sollicitè*, inquit, *cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, rectè tractantem verbum veritatis*: rectè, inquit, non prauè, non contortè, non fictè, nimirum vt primò ſenſum litera-
D lem S. Scripturæ genuinum tradas, deinde myſticum & moralem appoſitè illi inhærentem ſuperſtruas, & quaſi inædifices. Vnuſquiſque, ait idem Paulus 1. Cor. 3. videat quomodo ſuperædificet: alij enim aurum, argentum, lapides pretioſos ſuperædificant; alij lignum, fœnum, ſtipulam. Sed hæc ignis in die Domini comburet: ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem. Quocirca S. Hieron. in c. 40. Ezech. *Eiſdem*, ait, *lineis & hiſtoria currit & tropologia: ſed illa humilior eſt, iſta ſublimior.* Idem, vel quiſquis eſt auctor, in cap. 3. Epiſt. 1. ad Corinth. *Ille*, ait, *verè ſpiritualis intellectus eſt, qui non veriſimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, ſed virtute rerum ipſam rem ex-*
E *primit veritatis.* Et S. Greg. hom. 4. in Euang. *Tūc allegoriæ fructus ſuauiter carpitur, cùm prius poſt hiſtoriam in veritatis radice ſolidatur.* Denique extat hac de re graue iuſtúmque decretum Sacroſancti Oecumenici Conc. Tridentini ſeſſ. 4. quod ſic habet: *Præterea ad coercenda petulantia ingenia decernit, vt nemo ſuæ prudentiæ innixus, in rebus fidei & morum ad ædificationem doctrinæ pertinentium, S. Scripturam ad ſuos ſenſus torquens, contra eum ſenſum quem tenuit & tenet S. mater Eccleſia, cuius eſt iudicare de vero ſenſu & interpretatione Scripturarum ſanctarum, aut etiam contra vnanimem conſenſum Patrum, ipſam Scripturam ſacram interpretari audeat, etiamſi huiuſmodi interpreta-*

tiones

tiones nullo vnquam tempore in lucem edendæ ſint. Qui contrauenerint per ordinarios declarentur, & pœnis à iure ſtatutis puniantur. Et inferiùs, agens contra eos qui ſententias S. Scripturæ ad fabuloſa, vana, adulationes &c. detorquent, iubet *vt omnes huius generis homines, temeratores & violatores verbi Dei, iuris, & arbitrij pœnis per Epiſcopos coerceantur.* Aduigilent ergo Epiſcopi, eorúmque vicarij, & idipſum ſtrenuè exequantur, atque effrænem hanc nouos S. Scripturæ ſenſus effingendi, imò in Eccleſijs deprædicandi licentiam, coërceāt, ideóque theatrales hoſce mimos, comœdos, fabulones è ſacris pulpitis deturbent, vel emendent, vt anctoritatis S. Scripturæ, quæ liber eſt ipſiuſmet Dei, ſint tutores & vindices, vtque ab B Eccleſia ſcandalum hoc, & monſtrum adeo fœdum & infame exterminent, meminerint huiuſce rei ſeueo reddituros rationem, quam exactam ab eis in hora mortis ipſe iudex, vtpote S. Scripturæ anctor & dictator, expoſcet.

Diſpoſitio ad prophetiam prima eſt quies mentis.

QVÆRITVR QVARTÒ, Quis fuit habitus, quæ diſpoſitio interna Prophetarum? Reſpond. Prima diſpoſitio animæ fuit quies, tranquillitas & ſerenitas: per hanc enim anima liberatur ab omni tribulatione, tumultu paſſionum & cogitationum diſtrahentium in diuerſa, ac colligitur in ſeipſam, vt planè plenéque poſſit intendere reuelationi diuinæ, quæ eſt cauſa prophetiæ. Ita S. Baſil. procemio in Iſaiam: *Prophetarunt*, inquit, *pura ac pellucida anima, veluti ſpecula facta diuina operationis, quæ imaginem integram & inconfuſam, nullâque ex parte turbatam carnis affectibus, repræſentabant. Nam omnibus quidem adeſt Spiritus S. verùm in his qui puri ſunt affectibus, peculiarem vim oſtendit.* Quocirca S. Hieron. in cap. C 28. S. Matthæi: *In veteri*, ait, *& nouo teſtamento hoc ſemper obſeruandum eſt, quòd quando auguſtior aliqua apparuit viſio, primùm timor pellitur, vt ſic mente pacata poſſint quæ dicuntur audiri.* Ita Chriſtus ſe poſt reſurrectionem reuelans mulieribus, vitam præmunit dicens: *Nolite timere.* Matth. 28. & Gabriel oraculum de Ioanne Baptiſta naſcituro daturus Zachariæ, Lucæ 1. 13. animum eius D præparat abſtergendo timorem, dicens: *Ne timeas Zacharias.* Vbi Theoph. autem dat regulam, & quaſi indicem boni maliue ſpiritus: *Si mēs*, inquit: *primùm turbatur, & ſtatim timor ſoluitur, & iterum quieſcit, reuera diuina viſio eſt: ſi autem timor ac turbatio magis ac magis creſcat, dæmoniaca viſio eſt.* Hinc Caſſianus, & alij rerum ſpiritualium magiſtri docent, hoc indicio conſolationem angelicam ab illuſione diabolica ſecerni & dinoſci, quòd angeli primo aſpectu terreant, mox terrore abſtruſo animam ſedent & conſolentur: ex aduerſo diabolus primò animam falſa conſolatione mulceat, mox eandem multis pauoribus & angoribus implicet.

2. abſtractio mētis.

Secunda diſpoſitio fuit, animæ à ſenſibus & ſenſilibus abſtractio, per crebram & aſſiduam orationem & meditationem. Hæc enim animam à rebus terrenis auellunt, & in Deum eleuant, vt eius inſpīrationi excipiendæ tota vacet & attendat. Rationem dat S. Auguſt. lib. 10. de Trinit. c. 4. nimirum, quòd anima, cùm ſit limitatæ virtutis, non poſſit ſimul attendere rebus ſenſibilibus & diuinis, præſertim cum hæ ab illis multùm diuerſæ, & quaſi contrariæ ſint: quocirca cùm attendit ſenſilibus, parùm ei reſtat virium, parúmque attentionis quod impendat diuinis: quò ergo minùs attēdit terrenis & corporalibus, eò magis po- A teſt attēdere ſpiritualibus & cœleſtibus. Quocirca Patriarchæ maximè prophetarunt cùm morti eſſent vicini, vt pote quaſi iam ſeparati à curis, cogitationibus, & affectibus huius vitæ: vti prophetauit moriturus Iacob Geneſ. 49. & Moſes Deuter. 33. Vide de hac re S. Greg. 4. dial. 26. Ad hæc quoque iuuat pſalmodia: hæc enim mentem excitat, eleuatque ad ſublimia. Vnde Eliſæus 4. Reg. 3. 15. poſtulaturus Dei oraculū, vocauit pſaltem: *cùmque caneret pſaltes, facta eſt ſuper eū manus Domini, & ait: Hæc dicit Dominus*, &c. Huc quoque facit fuga voluptatum carnis & ſenſuum: hæc enim mentem valde deprimit, incraſſat & inquinat, vt cœleſtes illuminationes & influxus cernere, excipere, haurire & guſtare nequeat. Quocirca B Moſes ieiunio 40. dierū purgauit corpus & mentem, ad excipienda Dei oracula & præcepta in Sina, Exodi 34. 24. Huc quoque confert ſolitudo. Quocirca Orpheus & Zoroaſtres multis annis vixerunt in ſolitudine, vt ſupernis intenderent. Talibus competit illud quod de Tireſia canit Homerus, & ex eo Plato in Menone:

Hic ſolus ſapit, aſt illi volitant velut vmbræ.

3. Sanctitas

Tertia eſt, ſanctitas vitæ. Licèt enim Deus ſubinde impijs det donum prophetiæ quaſi obiter, & per tranſennam: nam in die iudicij, vti docet Chriſtus Matth. 7. 22. improbi nonnulli dicent: *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus?* atque talis fuit Caiphas Ioannis 11. 51. & C Balaam num. 22. 32. & Saul. 1. Reg. 19. 24. qui cùm eſſent impij, prophetarunt: tamen donum prophetiæ continuum & quaſi habituale non ſolet dare niſi ſanctis, vti videre eſt in hiſce duodecim, qui omnes catalogo Sanctorum in Martyrologio aſcripti ſunt. Ratio eſt, Prima, quòd deceat tantum donū (prophetę enim ſunt quaſi os Dei) non dari niſi ſanctis: impij enim eo non tantum indigni, ſed & ad id inepti ſunt. Secunda, quòd ſanctitas mentem eleuet, diſponátque ad Dei illuſtrationes hauriendas. Tertia, quòd Prophetæ mittantur à Deo vt ſint Concionatores, qui quaſi mallei contundant ſaxea hominum corda. Ad D hoc autem ſanctitas non vulgaris, ſed eximia requiritur, putà ingens zelus, tum gloriæ diuinæ, tum ſalutis animarum promouendæ. Nam qua ratione peccator conuertat peccatorem ad vitam puram & ſanctam? Quomodo frigidus accendet frigidum? Calore & amore opus eſt, eóque ingenti, vt quis alium Dei amore inflammet: non aqua, ſed ignis maior minorem accendit. Præclarè S. Chryſoſt. hom. in titulum Pſalm. 50. *Propheta*, inquit, *velut quidam pictores ſunt virtutis: virtus autem meliùs pingitur vita quàm voce.* Viuacior enim eſt imago morum, quàm verborum. Quocirca Philo lib. *Quis rerum diuinarum hæres: Malum*, ait, *virum non eſt fas interpretem eſſe nu- E minis, ſed in ſolum ſapientem hoc competit: quia is ſolus eſt inſtrumentum Dei, reſonans ab eo contactum & pulſatum inuiſibiliter.* Et Orig. lib. 3. Periarch. cap. 3. *Sanæ*, inquit, *& immaculata animæ, ſi cum omni affectu omnique puritate ſe vouerint Deo, & alienas ſe ab omni dæmonum contagione ſeruauerint, & per multam abſtinentiam purificauerint, & pijs ſacræ religionis imbutæ fuerint diſciplinis, participium per hoc diuinitatis aſſumunt, & Prophetiæ, ac cæterorum diuinorum donorum gratiam merentur.*

Prophetia ſēmina nō datur niſi ſanctis ob tres cauſas.

Prophetæ ſunt pictores virtutes.

Modus aſſequendi prophetiam.

Præclariùs S. Baſil. procemio in Iſaiam: *Cùm anima*, inquit, *omni virtutis ſtudio dedita, vehementi in Deum amore perpetuam Dei memoriam ſibi impreſſam ſeruat, atque hac re primùm apparat ſeſe,*

vt Deum habebat velut inhabitantem, ex vehementiſſima in Deum intentione, & arcano amore numine afflata, digna Propheſia dono redditur, Deo diuinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente ad intelligendas quas velit ſpeculationes. S. Maximus Centuria 1. de Charitate cap. 95. *Quemadmodum,* inquit, *ſol exoriens & mundum illuminans, cum ſeipſum, tum res à ſe illuminatas demonſtrat; ita quoque ſol iuſtitiæ purgato animo exoriens, & ſeipſum videndum exhibet; & rerum quæ à ſe facta ſunt, & deinceps fient, rationes demonſtrat.*

Quocirca S. Bernar. lib. de interiori domo cap. 69. in fine: *Certum,* ait, *ſignum tibi ſit, quæcunque es anima, quòd dilectum tuum minùs diligis, vel ab illo minùs diligeris, ſi ad theoricos illos exceſſus nondum vocaris, vel vocantem ſequi nondum merueris. Vis noſſe, quia ſublimitas diuinarum reuelationum ſit manifeſtum diuinæ dilectionis indicium? Iam non dicam,* inquit, *vos ſeruos, ſed amicos: quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis. Satage ergo Deum tuum intimè & ſummè diligere, & omni hora in diuina contemplationis gaudium ſummo cum deſiderio anhelare. Collige teipſam ad temetipſam, & in ſolo diuinitatis deſiderio requieſce.* Prophetæ ergo Deo fuerunt familiariſſimi, eiúſque quaſi ſecretarij, interpretes & præcones.

Porrò inter cæteras virtutes, animam diſponentes ad illuſtrationem & reuelationem Dei, prima & maximè neceſſaria eſt humilitas. Nam, vt ait S. Laurent. Iuſtinian. lib. de connubio Verbi, ſub finem, *cum humilitatis virtus animam compleuerit, deiecerit, liquefecerit, tunc incipiet dilatari dilectione, irradiari veritate, repleri lumine, eleuari ſpiritu. Hinc ſecretorum oritur reuelatio, Scripturarum declaratio, futurorum cognitio, ſenſuum corporalium alienatio.* Humilitas enim ſubijcit & ſubſternit mentem Deo, vt in eam illuſtrationes ſuas immittat. Vnde S. Gregor. lib. 1. Dialog. cap. 1. *Mens,* ait, *quæ diuino ſpiritu impletur, habet euidentiſſima ſigna ſua, virtutes ſcilicet, & humilitatem, quæ ſi vtraque perfectè in vna mente conueniunt, liquet quòd de preſentia S. Spiritus teſtimonium ferant.* Hoc eſt quod ait Sapiens cap. 7. 27. *Sapientia Dei per nationes in animas ſanctas ſe transfert, amicos Dei & Prophetas conſtituit.* Quinimò id per vmbram vidit, gentilis licèt, Ariſtoteles lib. de Diuinat. per ſomnium cap. 1. dicens: *Si diuinatio ſomniorum à Deo eſt, inconueniens eſt eam immittere quibuſlibet, & non optimis viris.* Hac ratione poſterioribus ſæculis multi Anachoretæ, & ſancti Spiritum propheticum adepti ſunt. Audi Ruffinum oculatum teſtem, præfatione in vitas Patrum lib. 2. *Vidimus,* ait, *apud eos multos Patres, cæleſtem vitam in terra agentes, & nouos quoſdam Prophetas, tam virtutibus animi, quàm vaticinandi officio ſuſcitatos, quibus ad teſtimonium meritorum nec ſignorum quidem, ac prodigiorum deerat efficacia. Cur enim hi qui nihil terrenum, nihil carnale cupiunt, non accipiant cæleſtium poteſtatem? Nonnullos namque eorum ita ab omni malitiæ cogitatione, ac ſuſpicione vidimus defæcatos, vt nec ſi aliquid mali adhuc gereretur in ſæculo meminiſſent. Tanta in eis inerat tranquillitas animi, tantuſque inoleuerat eis bonitatis affectus, vt meritò de eis dictum ſit: Pax multa diligentibus nomen tuum Domine.* Et mox, *Tanta namque in eis fides eſt, quod etiam montibus vt transferantur, valeat imperare,* &c. *Sunt ergo ornati moribus, quieti, lenes, tranquilli, & charitatis vinculo velut quadam germanitate conſtricti. Ad æmulationem verè vir-*

A *tutum certamen ingens exercent & agones: ſtudet enim vnuſquiſque clementior altero, benignior, humilior ac patientior inueniri: ſi quis autem ſapientior cæteris fuerit, hic ita communis erga omnes & mediocris exiſtit, vt ſecundùm mandatum Domini, omnium minimus & omnium ſeruus eſſe videatur.* Ecce qua ratione, quibus virtutibus ſancti illi donum prophetiæ, & miraculorum meruerunt & obtinuerunt; quin & hodie merentur & obtinent.

Quatuor ſigna veri Prophetæ.

Deinde quatuor ſunt indicia, quibus verus Propheta & prophetia à pſeudopropheta, falſiſque oraculis ſecernitur, & dignoſcitur. Primum eſt ſanctitatis: Prophetæ enim erant viri ſancti: B pſeudoprophetæ verò erant idololatræ, hæretici, impij, ſuperbi, vani, luxurioſi, &c. vti etiamnum ſunt. Secundum eſt, quòd vera prophetia conformis ſit verbo Dei, fidei & doctrinæ Eccleſiæ, eique quaſi iudici ſe ſubmittit: pſeudoprophetia verò vtrique difformis eſt; quocirca nullius iudicium aut cenſuram admittit. Tertium eſt rei euentus: nam veræ prophetiæ reipſa eueniunt, falſæ neutiquam. Hoc ſignum dat Deus Deuter. 18. 22. Quartum, vera prophetia vtilis eſt ad ædificationem Eccleſiæ, prodéſtque pietati & moribus: pſeudoprophetia inutilis eſt, vana, curioſa, futilis, imò noxia & peſtilens. Ita S. Chryſoſt. hom. 19. in S. Matth. & S. Petrus apud S. Clementem lib. 3. Recognit. Accedunt non rarò miracula, quæ vera & ſolida patrant Prophetæ, ficta C verò & ſimulata pſeudoprophetæ.

Prophetæ an vncti oleo.

QVÆRITVR QVINTÒ, Quiſnam fuit habitus exterior Prophetarum? Reſpond. Primò, nonnulli cenſent eodem ſacro vnctionis oleo ex eodem cornu, quo ex præſcripto legis inungebantur ſacerdotes & reges, inunctos quoque fuiſſe Prophetas. Verùm hoc de vnico duntaxat Eliſæo legimus, ſcilicet eum iuſſu Dei vnctum ab Elia, itáque auctoratum & quaſi conſecratum Prophetam. Ita enim Eliæ iuſſit Deus 3. Reg. 19. 16. de cæteris id non legimus: imò Iſaias cap. 6. 7. ait ſe conſtitutum Prophetam tactu Seraphini, carbone ignito labia ſua tangentis, & purgantis: D Ieremias verò voce diuina cap. 1. 4. eadem cæteri conſtituti & auctorati ſunt Prophetæ. Accedit, quòd aliqui remotè à Ieruſalem & templo, imò in Samaria & Bethel apud idololatras prophetarunt, vbi non erat oleum ſacrum, quo vngi poſſent, nec idololatræ vnctionem hanc permiſiſſent. Quare non eſt veriſimile omnes Prophetas oleo ſacro vnctos, & conſecratos fuiſſe. Ita à Caſtro lib. 4. Prolegom. cap. 5. quin & S. Chryſoſt. hom. 1. in Epiſ. ad Roman. initio ad illa verba, *ſeruus Ieſu Chriſti*; & S. Auguſt. lib. 1. Retrac. cap. 26.

Veſtiebantur ſacco.

Secundò, veſtis Prophetarum erat ſaccus, ſiue cilicium ex pilis hircorum, vel camelorum, vel E equorum, &c. contextum. patet id Iſaiæ 20. 2. *Solue,* inquit, *ſaccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis.* Et Elias erat *vir piloſus, & zona pellicea accinctus.* 4. Reg. 1. 8. Et Zacharias cap. 13. 4. loquens de falſis prophetis habitum verorum aſſumentibus; *Nec operientur,* inquit, *pallio ſaccino*; Septuag. *veſte cilicina.* Vbi S. Hieron. aſſerit Prophetas, cùm prophetarent, induiſſe cilicium, vt populum incitarent ad pœnitentiam. Idem docet Clemens Alexand. lib. 3. Strom. Ita S. Ioannes Baptiſta pœnitentiæ præco, veſtitus erat cilicio è pilis camelorum, & zona pellicea. Matth. 3. 4. porrò ſacco huic, ſiue tunicæ ſaccinæ vel cilicinæ inijciebant pallium, vti patet de Elia,

qui

qui pallium ſuum inijciens Eliſæo, eum ad ſe ſequendum & propheiandum vocauit, imò vi diuina compulit. 3. Reg. 19. 17. Id ipſum tradit Origen. hom. 13. in Numer. Incedebant ergo Prophetæ tali, vel ſimili habitu, quali iam Patres Capuccini, quaſi contemptores mundi, & prædicatores regni vitæque cœleſtis. Sic qui olim à gentiliſmo ad Chriſtianiſmum conuertebantur, reiecta toga pallium induebant, quaſi modeſtiæ profeſſores, & mundi contemptores, vti Tertul. ſe feciſſe narrat & gloriatur lib. de pallio. Subinde iuſſu Dei alia quoque oraculis ſuis conformia aſſumebant, & induebant, vti Ieremias cap. 27. 2. iuſſu Dei induit catenas & vincula, vt repræſen-
B
taret inſtantem captiuitatem, in qua vinciendi erant Iudæi aliæque gentes à Chaldæis. Eadem de cauſa iuſſus eſt Ezechiel cap. 12. 3. aſſumere habitum tranſmigrantis: & incedere raſo capite cap. 5. 1.

Geſtus Prophetarum qualis?

Tertiò, victus Prophetarum fuit ſobrius, adeóque vilis & aſper; vox grauis, oculi in cœlum ſuſpicientes, imò ſuſpenſi, vita auſtera & inſolita, inceſſus motúſque omnis ad modeſtiam & pietatem compoſitus, factúſque ad commouendos & compungendos duros Iudæorum animos; ita vt viderentur eſſe homines noui & alterius ſæculi, ac quaſi angeli è cœlo venientes, & legati à Deo miſſi ad homines conuertendos. Hoc eſt
C
quod ait Iſaias cap. 8. 18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum, & in portentum Iſrael.* Ita Amos cibus erant ſycomori, id eſt, ficus fatuæ & inſipidæ, vt patet cap. 7. 14. Ezechielis c. 4. 2. panis hordeaceus ſubcinericius, & aqua; Danielis legumina: ea enim ipſe refutatis cibis regiis popoſcit, ideóque meruit donum prophetiæ, vt patet Daniel. 1. 17. Ioannis Baptiſtæ locuſtę & mel ſylueſtre. Matth. 3. 4. Sic & filij Prophetarum victitabant oleribus, vt patet 4. Reg. 4. cap. 39. Similis fuit victus & vita Chriſti & Apoſtolorum, iuxta illud Apoſtoli: *Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo, ne fortè cum alijs prædicauero, ipſe reprobus efficiar.* 1. Corinth. 9. 27. Et, *Bonum eſt non manducare carnem, & non bibere vi-*
D
num. Rom. 14. 21. Apoſtolus enim fuit perfectionis magiſter, & magis opere quàm ore docuit non ſolùm præcepta, ſed & conſilia Euangelica, quale eſt non bibere vinum, nec edere carnem. Hinc rurſum ait: *Vſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus.* 1. Corinth. 4. 11. Quocirca abſtemium fuiſſe Paulum, & nunquam bibiſſe vinum cenſet Baron. anno Chriſti 56. Porrò S. Hieron. contra Iouini. cap. 10. cùm dixiſſet homines initio mūdi, toto tempore quod diluuium præceſſit, abſtinuiſſe carnibus, æquè ac vino (eas enim poſt diluuium primùm conceſſas Noë Geneſ. 9. 3. qui & primus vitem plantauit, vinúmque ex ea elicuit) ſubdit: *Poſtquam Chriſtus venit in fine temporum, & extremitatem traxit ad princi-*
E
pium, nec repudium nobis dare permittitur, nec circumcidimur, nec comedimus carnes, dicente Apoſtolo: Bonum eſt vinum non bibere, & carnem non manducare. Vinum enim cum carnibus poſt diluuium dedicatum eſt. Sic Egeſippus, & ex eo S. Hieron. lib. de viris illuſtr. ſcribit de Iacobo fratre Domini: *Hic ex vtero matris ſuæ ſanctus fuit, vinum & ſiceram non bibit, carnes nunquam manducauit.* S. Petrum lupinus, herbis & leguminibus victitaſſe, tradit S. Gregor. Nazianz. orat. de amore pauper. Sic & S. Marcum Alexandriæ cum ſuis Eſſæis quotidie ieiunaſſe, ita vt veſpere

A
duntaxat pane & ſale, aut herbis veſcerentur, ac aquam biberent, tradit Euſeb. Ioſeph. & Philo lib. de Eſſęis. Rurſum S. Hieron. Epiſc. ad Lucinum Beticum, *Vtinam*, ait, *omni tempore ieiunare poſſemus, quod in Actibus Apoſt. diebus Pentecoſtęs, & die Dominico Apoſtolum Paulum, & cum eo credentes feciſſe legimus.*

An Chriſtus & Apoſtoli comederint carnes.

Ex quibus locis Vincentius Conſentinus, Doctor & Prouincialis ordinis Minimorum, libello hac de re edito probare contendit Chriſtum & Apoſtolos nunquam carnes comediſſe; & ad illud quod obijci poſſet ex Lucæ 10. 8. *Manducate quæ apponuntur vobis*, reſpondet limitando, *quæ apponuntur*, ſcilicet vilia & modica, inter quæ car-
B
nes numerari nequeunt. Hoc cum grano ſalis accipiendum, nimirum hoc ſenſu, quod Apoſtoli abſtinentiæ & ædificationis ſtudio, vt pote perfectionis magiſtri, vitarint quantùm honeſtè poterant delicias, carnes, & vina; non tamen ea religione & voto, quo faciunt Minimi. Nam ſi neceſſitas cogeret, aut ſi pietas & vtilitas aliud ſuaderet, v. g. ſi inuitati commodè alium cibum habere non poterant; liberè carnibus veſcebantur. Hoc enim poſcebat vita illorum Apoſtolica, vt per totum orbem diſcurrere, & cum omnibus agere viueréque poſſent, vt omnibus omnia fierent. Vnde hoc eis permiſſum, imò præceptum eſt verbis iam citatis Lucæ 10.

Prophetæ angeli terreſtres.

C
Denique mores, geſtus & actiones omnes Prophetarum tales erant, vt viderentur eſſe homines cœleſtes, & angeli terreſtres. Ad hoc enim eos Deus mittebat in mundum, vt homines à terrenis cupiditatibus auocarent, & cœleſtium deſiderium eis imprimerent. Eadem de cauſa in mūdum miſſus fuit S. Dominicus, qui quaſi ſui æui Paulus è cœlo lapſus, & verbo & vita omnes, etiam Prælatos & Cardinales, ad mundi contemptum, ac Dei amorem incitabat. Quocirca præter alia, ter ſingulis noctibus acriter ad ſanguinem ſeſe diuerberabat, vt peccata aliorum in ſuo corpore lueret: multas Albigenſium perſecutiones ſuſtinuit, ſuáque patientia eos ab hæreſi ad fidem
D
conuertit: zelo martyrij, ſalutis animarum, & gloriæ Dei flagrabat. Orabat adeo ardenter, vt ſpiritus in Deum eleuatus eleuaret & corpus in aëre pendulum. Hinc proceres & plebeij eum vt virum diuinum audiebant, & vt angelum Dei ſequebantur, beatóſque ſe exiſtimabant ſi veleum contingere poſſent: plurimi in eius diſciplinam ſe dantes, eúmque moribus exprimentes orbi admirationi & ſaluti fuêre. Circinatus enim ad illius normam Religioſus (quod de Philoſopho dixit Tertul. lib. de Pallio) dum videtur, auditur: magis enim exemplo quàm verbo loquitur & concionatur. Socius ei à Deo datus eſt S. Franciſcus, qui proinde animo oculíſque in cœlum intentus, non aliud vita & voce, habitu & vultu concionabatur, quàm, *Ad cœlum, ad cœlum.* Audi
E
S. Bonau. in vita eius cap. 4. *Euangelicus præco*, inquit, *ciuitates circuibat & caſtra, non in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in virtute ſpiritus annuncians regnum Dei. Videbatur intuentibus homo alterius ſæculi: quippe qui mente ac facie in cœlum ſemper intentus, omnes ſurſum trahere conaretur.* Vnde & fructum ingentem ſubdit: *Nam prædicationis ipſius feruore ſuccenſi quàm plurimi, ſecundum formam à Dei viro acceptam, nouis ſe pœnitentiæ legibus vinciebant, quorum idem Chriſti famulus ordinem fratrum de pœnitentia nominare decreuit. Conuertebantur etiam virgines ad perpetuum cœli-*

batum: inter quas virgo Deo chariſsima Clara, ipſarum plantula prima, tanquam flos vernans & candidus odorem dedit, & tanquam ſtella præfulgida radiauit. Multi etiam non ſolùm deuotione compuncti, ſed & perfectionis Chriſti deſiderio inflammati, omni mundanorum vanitate contempta, Franciſci veſtigia ſequebantur: qui quotidianis ſuccreſcentes profectibus, vſque ad fines orbis terræ celeriter peruenerunt. Et cap. 12. *Erat enim verbum eius velut ignis ardens, penetrans intima cordis, omniúmque mentes admiratione replebat; cùm non humanæ inuentionis ornatum prætenderet, ſed diuinæ reuelationis afflatum redoleret.* Et mox, *Tam efficacibus ſubitò cœpit verbis affluere, támque potenti virtute illorum mentes virorum ſublimium* (P. pæ ſcilicet, & Cardinalium) *ad compunctionem inflectere, vt apertè clareret, quòd non ipſe, ſed ſpiritus Domini loquebatur. Neſciebat aliquorum culpas palpare, ſed pungere; nec vitam fouere peccantium, ſed aſpera increpatione ferire. Eadem mentis conſtantia magnis loquebatur & paruis, eadémque ſpiritus iucunditate paucis loquebatur & multis: omnis ætas, omniſque ſexus properabat virum nouum mundo cœlitus datum & cernere, & audire.* Eius aſſeclæ fuere S. Antonius de Padua, de quo Auctor vitæ ita ſcribit: *Videbatur quaſi alter quidam prodiiſſe Elias, zelo Dei feruens, inflammatúſque igne Spiritus S. igniti ſermonibus accendebat, & vrebat auditorum tepida, torpentia, frigida & obſcura corda.* Item B. Petrus Martyr, cuius hoc continuum concionis erat thema, è noſtro Iona petitum, *Adhuc 40. dies, & Niniue ſubuertetur.* Et S. Bonauentura, S. Thomas, S. Bernardinus, S. Vincentius Fererius, aliíque ſimiles oratores cœleſtes. Hoſce ſibi imitandos proponant noſtri Prophetæ, Concionatores inquam, & Doctores, qui Clerum populum reformare, ſanctificare, ad cœlum deducere contendunt.

Homonymus & ſuppar S. Franciſco Aſſiſio fuit noſtro ſæculo noſter S. Franciſcus Xauerius, hoc anno Domini 1622. inter cœlites relatus, qui mente, oculiſque in cœlum defixus, non niſi cœlum cogitabat, aſpiciebat, prędicabat, ac quaſi homo cœlo lapſus ad cœlum omnes traducere ſatagebat. Huius enim vnius rei cauſa à Deo in mundum miſſus videbatur. Cœleſtia enim iugiter nō tantùm contemplabatur, ſed & reipſa guſtabat & ſapiebat, vt ineffabiles illas cœlitum delicias præripere & prælibare videretur. Hinc illæ eius voces: *Satis eſt Domine, ſatis eſt. Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Hinc ardens eius vultus inſtar Seraphini ſpirans amorem, imò ardorem diuinum effulgurans. Hinc illa corporis eius in oratione à terra eleuatio, vt inter cœlum & terram ſuſpenſus, ſpiritu ſecum rapiente molem corporis, in alta conſcenderet, vt videretur quod ait S. Greg. hom. 37. *angelorum choris intereſſe, cum beatiſsimis ſpiritibus gloria conditoris aſsiſtere, præſentem Dei vultum cernere, incircumſcriptum lumen videre, incorruptionis perpetuæ munere lætari.* Quapropter patria exul, parentibus amiciſque orbus, quaſi terrę hoſpes & ciuis cœli, inter exteros, extremóſque Indos viuere & mori ambiuit, ſciens vtique eò ſe Deo viciniorem, quò à nouis & amicis eſſet remotior. Deo ergo nixus, eius vnius amore inſtar fulguris, imò inſtar angeli tāta terræ mariſq; ſpatia, totúmque Orientē euangelizādo celerrimè peruaſit. Xauerius enim (quod de S. Paulo Prophetarum & Apoſtolorū Patriarcha ait Chryſoſt. hom. 2. de eius laudibus) *in terra*

A *gradiens ſic ſe agebat in cunctis, quaſi Angelorum ſocietate frueretur. Paſsibili enim colligatus corpori, illorum profectione gaudebat, tantiſque fragilitatibus ſubditus in nullo inferior ſupernis virtutib. apparere certabat. Quippe & pennatus totum docendo promolauit orbem, & velut incorporeus labores omnes periculáque contempſit, ac quaſi iam cœlum poſsidens, tanquam cum ipſis iam incorporeis degeret, ita iugi mentis intentione vigilauit. Angelis quidem diuerſarum gentium cura commiſſa eſt, ſed nullus eorum ita creditum ſibi gubernauit populum, vti Paulus orbem,* & Franciſcus *vniuerſum illuminauit* Orientem. *Quàm hoc admirabile, cùm ex terrena lingua ſermo proſiliens velut oraculum, mortem fugauit,*
B *peccata diſſoluit, tenebras infidelitatis diſcuſſit, atque mutatione mirifica terram conuertit in cœlum? Hac de cauſa ad confuſionem & iniurias, quas ob prædicandi ſtudium ſuſtinebat, & magis quam ad bonorum oblectamenta properabat, mortem potiùs quàm vitam appetens paupertatem quàm opulentiā, & multò magis laborem deſiderans quàm alii requiem poſt laborem: ſtudioſius pro inimicis orans quàm alii aduerſus inim cos. Conuertebat enim orbem terrarum, quem nos peruertimus. Huius rei ſtudio non tantùm vrbes, gentes, exercitus, prouincias, pecunias, poteſtates velut arenam vilia reputans; ſed & pro Chriſti dulcedine non angelorum, non archangelorum admiratus eſt dignitatem, nec quicquam ſimile concupiuit.*
C *Perfruis enim Chriſto, hoc illi vita erat, hoc mundus, hoc angeli, hoc præſentia, hoc futura hoc regnum, hoc promiſſio, hoc bona videbantur innumera. Præter hæc verò nihil in triſtium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur nihil aſperum, nihil etiam ſuaue reputabat. Sic deſpiciebat vniuerſa quæ cernimus, vt ſoles herba iam putrefacta contemni. Tyrannos verò ipſos, ac populos ſpirantes furorem, velut quoſdam culices æſtimabat. Mortem verò & cruciatus, & mille ſupplicia, quaſi ludū putabat eſſe puerorum, dummodo propter Chriſtum aliquid ſuſtineret. Tunc enim amplectebatur libenter, & decorabatur vinctus catenis, magis quam diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cœlum, ac libentiùs verbera*
D *excipiebat & vulnera, quàm alii brauia diripiunt: dolores non minùs quàm præmia diligebat, cùm ipſos vtique dolores loco duceret præmiorum: propterea enim illos & gratiam nominabat. Deinde illi viuere Chriſtus erat, & mori lucrum.* Hucuſque Chryſoſt. de Paulo, nos de Xauerio. Hæc Apoſtolatus Pauli Xauerij inſignia, hæc prophetiæ decora, hæc heroica virtutum facinora, quibus infidelitatis monſtra, & vitiorum portēta vbique debellauit, imò in Euangelicæ veritatis & virtutum ſplendorem tranſmutauit, ac paucorum annorum ſpatio ſeipſum meritis, Europam & Indiam beneficijs, Societatem Ieſu exēplis, orbem fama, Eccleſiam gloria, cœlum ciuibus ſanctiſſimis, ques eò tranſmiſit, impleuit & decorauit. En tibi
E idæam veri Prophetæ, veri Apoſtoli.

Quartò, de cœtu Prophetarum legimus 1. Reg. 10. 5. dictum Samuelis ad Saulem: *Cùm ingreſſus,* inquit, *fueris ibi vrbem, obuium habebis gregem Prophetarum deſcendentium de excelſo, & ante eos pſalterium, & tympanum, & tibiam, & citharam, ipſóſque prophetantes. Et inſiliet in te ſpiritus Domini, & prophetabis cum eis, & mutaberis in alium virum.* Hi Prophetæ erant viri religioſi, ſemoti à ſæculo, vacantes Dei laudibus, & pſalmodiæ, ideóque pſalterio, tympano, tibia & cithara, tum Deum laudabant, tum ſe inuicem ad laudes Dei concinendas prouocabant. Inter eos tamen erāt aliqui

Cœtus & filij Prophetarum qui?

aliqui Prophetæ propriè dicti, vt Elias, Eliſæus, &c. 4. Reg. 6. 1. Vnde S. Hier. Epiſt. 4. ad Ruſticũ, Religioſos & Monachos vocat filios Prophetarum. Horum enim in vita & moribus pij ſunt imitatores & aſſeclæ, æquè ac Eſſenorum & Therapeutarum, tum eorum qui apud Iudæos ante Chriſtum, tum eorum qui Chriſtiani extiterunt, quorum parens & dux fuit S. Marcus, de quibus Euſebius, Ioſeph. & Philo lib. de Eſſæis.

Porrò ſecedebant à populo Prophetæ, tum orationis & ſanctitatis, tum auctoritatis cauſa. Nam, vt ait Tacitus, *Maior eſt rebus ex longinquo honor*; &, vt B. Petrus Damiani. Epiſt. 4. ad Ruſtic. ſicut pictura ſi procul abſiſtat, inhianter & cum cupiditate proſpicitur; ſi iuxta ſit, contemptibilis iudicatur: ita ex ſeceſſu doctis & ſanctis oritur apud omnes reuerentia; ex aduerſo *minuit præſentia famam*.

Porrò, an aliqui è duodecim hiſce Prophetis fuerint ex hoc cœtu Prophetarum, incertum eſt: certum eſt non omnes fuiſſe. Nam Amos. c. 1. 1. ab armentis raptus eſt ad prophetandum. Rurſum eos certas non habuiſſe ſedes & domos, liquet ex eo, quòd diuerſis in locis, vrbibus & prouincijs prophetarunt. Alij enim in Iudæa, alij in Samaria, alij in Bethel, &c. prophetarunt. De Holda prophetiſſa legimus 4. Reg. 22. 14. eam Ieroſolymis habitaſſe *in ſecunda*, ſcilicet in media

C vrbis parte. Ieruſalem enim in tres partes, quaſi vicos & regiones erat diſtributa, ſcilicet in primam, ſecundam, ſiue mediam, & tertiam, vti patet ex eius chorographia. Traduut Hebræi in ſecunda, vtpote quietiori & ſecuriori vrbis parte, fuiſſe gymnaſia, ibique habitaſſe viros literatos, & ſtudioſos. Quocirca veriſimile eſt ibi pariter nonnullos habitaſſe Prophetas.

Etyma Prophetarum. Denique nominum Prophetarum etymologias & ſignificata ita paucis perſtringit S. Hiero. præfatione in Ioelem: *Oſee*, inquit, *interpretatur σώζων, quem nos Saluatorem poſſumus dicere. Ioel ἀρχόμενος, id eſt, incipiens. Amos βαστάζων, qui apud Latinos portans dicitur. Abdias δοῦλος κυρίου, id eſt,*

D *ſeruus Domini. Ionas περιστερὰ, id eſt, columba. Michæas ὅστις, quod apud nos ſonat, quis quaſi, aut quis velut. Nahum παράκλησις, id eſt, conſolatio. Habacuc περιλαμβάνων, id eſt, amplexans. ſiue luctans. Sophonias κεκρυμμένος κυρίου, hoc eſt, arcanus Domini. Aggæus ἑορτάζων, quem nos feſtiuum, ſiue ſolemnem poſſumus dicere. Zacharias μνήμη κυρίου, id eſt, memoria Domini. Malachias ἄγγελός μου, id eſt, nuncius meus. Quæ omnia quo ſenſu accipienda ſint, in ſuis voluminibus diſſeretur.* Attexit deinde etyma quatuor maiorum Prophetarum: *Iſaias*, ait, *σωτηρία κυρίου dicitur, id eſt, ſalus Domini. Ezechiel κράτος κυρίου, id eſt, robur Domini. Ieremias ὕψωσις κυρίου, id eſt, excelſus Domini. Daniel ἔκρινέ με κύριος,*

E *id eſt, iudicauit me Dominus.*

Denique mores, vitam & mortem ſingulorum Prophetarum ſcripſerunt S. Epiphan, Iſidorus, & Dorotheus, quem multi cenſent fuiſſe Epiſcopum Tyri, & martyrem ſub Iuliano apoſtata. Verùm Baronius vtrumque negat, rectéque oſtendit Dorotheum hunc alium eſſe à Dorotheo qui fuit presbyter (non Epiſcopus) Tyri, martyrque à Iuliano effectus eſt annum agens ætatis 107. de quo in Martyr. die 5. Iunij. Conſentit Bellarm. de Scrip. Eccleſ. aſſeritq; Synopſin hanc Dorothei de vita Prophetarum plenam eſſe fabulis. Nam Priſcam vxorem Aquilæ ponit inter 72. Chriſti diſcipulos, facitque Epiſcopum Co-

A lophonæ. Imò omnes quos S. Paulus in Epiſtolis ſuis nominat aut ſalutat, facit diſcipulos Chriſti. Vide de Synopſi Epiphanij & Iſidori Bellarm. libro citato, Baronium, & Poſſeuinum in Bibliotheca.

Finis & fructus Prophetarum. QVÆRITVR SEXTÒ, Quis ſit ſcopus, quis vſus, quis fructus Prophetarum? Reſp. finis eſt, enarrare nobis ipſa ſenſa & arcana mentis diuinæ: fructus, docere nos ſapientiam diuinam æquè ac vitam cœleſtem; docere nos ſapere ſecundùm Deum, ſapere diuina, viuere Deo, ex Deo, cum Deo. B. Carolus Borromæus, Italiæ & noſtri æui fulgor, & fulgur, aſſerebat hanc eſſe baſin vitæ ſapientis & ſanctæ, nimirum ſemper

B & vbique tendere ad Deum, vt omnes actiones & paſſiones noſtræ incipiant, dirigantur & deſinant in Deum. Si vis, inquit, proficere in vita Chriſtiana, perfici in doctrina, virtute & ſpiritu Chriſti, hæc tria obſerua: Primum, quotidie incipere & inchoare te exiſtima, vt ſcilicet eo feruore quotidie ſeruias Deo, ac ſi eo die primùm ei ſeruire inciperes. Secundum, in mente ſemper habeto Deũ, & iugiter cogitare in eius præſentia verſari: ſpectaculum enim facti ſumus mundo & angelis & hominibus. Tertium, effice vt omnia tua opera tendant ad Deum. Ita habet auctor vitæ B. Borromæi lib. 8. cap. 18. *Indicabo tibi ô homo*, ait Michæas c. 6. 8. *quid ſit bonum,*

Tria ad proficiendum in virtute media

C *& quid Dominus requirat à te: vtique diligere iudicium, & facere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cum Deo tuo*, vt quaſi alter terra, maior homine, cœli ciuis, par angelis cum Deo ambules, cum Deo iugiter verſeris & agas, ex Deo omnes tuas cogitationes, ſermones & actiones haurias, metiaris & dirigas. Sollicitudo hæc ambulandi cum Deo, multa magnáque complectitur, magnorum & heroicorum operum eſt parens, vti in Michæa oſtendam. Prophetæ ergo ſunt *os & oraculum Dei*, per quos ſecreta ſua, ſenſa & placita mundo Deus reuelauit, præſertim quid credere, ſperare, amare, agere debeamus, vt vitam beatam aſſequamur. *Multifariam*

D ait Paulus Heb. 1. 1. *multiſque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio.* Et Zacharias, Luc. 1. 70. *Sicut locutus eſt per os Sanctorum, qui à ſæculo ſunt Prophetarum eius.* Prophetæ ergo non ex ſe, ſed ex Deo locuti ſunt, fueruntq; os eius & lingua. Quocirca docent ipſi nos ſapientiam Dei, *ſcientiam ſanctorum*, & prudentiam iuſtorum, vt eandem & alios doceamus, ac cum Ioanne Baptiſta paremus Domino plebem perfectam. D. Thom. 1. p. quæſt. 1. art. 1. quærit, an præter ſcientias naturales neceſſaria ſit alia reuelata & ſupernaturalis: ac reſpondet, omnino eam neceſſariam eſſe, quam deinde ponit baſin totius Scripi. Sacræ, &

E Theologiæ, totiúſque doctrinæ & vitæ Chriſtianæ. Cauſam à priori aſſignat, quòd finis noſter & beatitudo ſupernaturalis ſit, quam lumen naturale, ratio & ſcientia naturalis non cognoſcunt, non attingunt, ac proinde ad eam eiúſque viam demonſtrandam, neceſſarium eſt lumen reuelatum & ſupernaturale: fini enim ſupernaturali media ſupernaturalia danda & coaptanda ſunt. Multa ſubtiliter de natura, de elementis, de animalibus, de homine, de vita œconomica & politica diſſeruerunt Gentilium Philoſophi, ſed hæc omnia intra naturæ fines conſiſtunt, terræ limites non excedunt: alijs ergo doctoribus opus, qui viam in cœlum, iter ad Deum nobis commou-

ſtrent. *Narrauerunt*, inquit Pſaltes pſal. 118. *mihi iniqui fabulationes: ſed non vt lex tua.* Quæ Plato, quæ Pythagoras, quæ Socrates, quæ philoſophi omnes de mundo, de moribus, de beatitudine ſcripſerunt, fabulæ ſunt, ſi cum lege tua, ô Domine, ſi cum oraculis, cum Prophetis tuis comparētur. *Vani*, inquit Sapiens cap. 13. 1. *ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt ſcientia Dei:* hanc autem Dei ſcientiam enunciant Prophetæ. Ipſe enim Deus per Oſee cap. 12. 10. proclamat: *in manu* (in oraculo) *Prophetarum aſsimilatus ſum.* Diſertè verò Baruch. veram ſapientiam inueſtigans c. 3. 14. *Audi*, ait, *Iſrael, diſce vbi ſit prudentia, vbi ſit virtus, vbi ſit intellectus; vt ſcias ſimul vbi ſit longiturnitas vitæ & victus, vbi ſit lumen oculorum & pax. Vbi ſunt principes Gentium, &c. Qui in* B *auibus cœli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum: exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt; viam autem diſciplinæ ignorauerunt. Non eſt audita in terra Chanaan, neque viſa eſt in Theman. Filij quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra eſt, negotiatores Merrhæ & Theman, & fabulatores, & exquiſitores prudentiæ & intelligentiæ: viam autem ſapientiæ neſcierunt. Non eſt qui poßit ſcire vias eius, ſed qui ſcit vniuerſa, nouit eam, & adinuenit eam prudentia ſua. Hic eſt Deus noſter: hic adinuenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam* (per Prophetas) *Iacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo. Poſt hæc*, vt ore tenus hanc ſapientiam C doceret homines, *in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt*, cùm ſcilicet *Verbum caro factum eſt.*

Hic ergo fuit error, hæc caligo vitæ humanæ, quòd mortales quaſi talpæ, terrā & terrena tantùm ſaperent, diuina verò, itérque ad diuinam beatitudinem ignorarent. Quinimo hic error etiamnum multos tenet Chriſtianos, qui vitam ſuam inſtituunt ſecundùm prudentiam politicam & humanam, ſecundùm rationes naturales & temporaneas, vt honeſtè, decorè, honoratè, ſapienter inter homines viuant, vt ſuam ætatem commodè tranſigant, eáque tranſacta cum Augusto Cæſare morituro dicant: Sat commodè, ſat decorè perſonam noſtram egimus: valete & plaudite. Interim non conſiderant, non prouident, D non conſulunt animæ ſuæ, ſaluti ſuæ, æternitati ſuæ. Ad hunc ſcopulum allidit, diſſilit & perit maior hominum pars. Deus ergo huic malo mederi, húncque errorem diſpellere volens, miſit Prophetas, qui quaſi videntes ea quæ remota, cœleſtia, futura & æterna ſunt, ex alta prophetiæ ſpecula, quaſi è cœlo, ſpeculantes oſtendant nobis viam ad ſalutem, erudiant nos ſapere & viuere ſecundùm rationes, non naturales terrenas & temporaneas, ſed ſupernaturales, cœleſtes & æternas, quæ conſcriptæ ſunt viuúntque in mente Dei, quæque ſolæ mentem ſatiant & beant. E Veriſſimum enim eſt illud Auguſt. Epiſt. 39. *Vincula huius mundi aſperitatem habent veram, iucunditatem falſam: certum dolorem, incertam voluptatem: durum laborem, timidam quietem: rem plenam miſeriæ, ſpem beatitudinis inanem.* Hoc eſt quod Zacharias de filio S. Ioannte baptiſta, qui Prophetarum fuit vltimus, finiſque legis & prophetiæ, ac Euangelij Chriſtique Lucifer, canit: *Tu puer Propheta Altißimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remißionem peccatorum eorum: per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tene-* A *bris & in vmbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.* Quapropter Prophetæ fuerunt quaſi ſtellæ noctem orbis illuminantes, imò quaſi ſoles mundi. Nam, vt ait Orig. S. Scriptura & verbum Dei, quod præferunt Prophetæ, eſt ſol, non corporalis hic & materialis; ſed ſpiritalis & intelligibilis, mundum vniuerſum illuſtrās. Quantùm ergo cœlum ſuperat terram, quantùm ſol lumine & fulgore vincit candelam, & lampadem, tantùm oracula S. Scripturæ & Prophetarum ſuperant ſapientiam, & dogmata omnium Philoſophorum. Viderat S. Petrus in transfiguratione Chriſti, cominùs oculis corporis gloriam Chriſti, vocem audierat ſuis auribus, *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipſum* B *audite*; & tamen hanc ipſam viſionem recenſens Epiſt. 2. c. 1. 17. prophetiæ poſtponit: oculus enim perſtringi poteſt, auris falli; ſed prophetia perſtringi aut falli nequit. *Hanc vocem*, inquit, *nos audiuimus de cœlo allatam, cum eſſemus cum ipſo in monte ſancto. Et habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui bene facitis attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat & lucifer oriatur in cordibus veſtris.* Lucifer eſt clarior illa Chriſti doctrina, pura fulgor Euangelij, ſuccedens nocti tenebrarum Gentiliſmi & Iudaiſmi, ducénſque ad claram meridiem beatæ æternitatis & viſionis Dei. *Hoc primum intelligentes,* C *quòd omnis prophetia propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia; ſed Spiritu S. inſpirati locuti ſunt Sancti Dei homines.* Quocirca cœleſti luce hîc opus, vt cœleſtes Dei voces, cœleſtes hoſce Doctores capiamus & intelligamus. Eapropter cum S. Thoma meditatione & oratione magis, quàm ſtudio hîc nitendum & vtendum. Hinc S. Bernardi hoc fuit axioma. *Mens hominis ſapientis qui Deum diligit, non eſt in terra, ſed in cœlo*: quia ſemper cœleſtia conſiderat & deſiderat. S. verò Auguſt. in pſal. 64. *E cœlis*, ait, *miſit ad nos epiſtolas Pater noſter, miniſtrauit nobis Scripturas Deus, quibus epiſtolis fieret in nobis redeundi deſiderium: quia peregrinationem noſtram diligendo ad hoſtes facies poſueramus, & dorſum ad patriam.* Et S. Greg. lib. 4. D Epiſt. 84. ad Theodorum Medicum: *Imperator*, ait, *cœli Dominus hominum & angelorum, pro vita tua tibi ſuas epiſtolas tranſmiſit: & tamen, glorioſe fili, eaſdem epiſtolas ardenter legere negligis. Stude ergo quaſo, & quotidie Creatoris tui verba meditare, Diſce cor Dei in verbis Dei, vt ardentius ad æterna ſuſpires, vt mens veſtra ad cœleſtia regna maioribus deſiderijs accendatur. Tanto enim tunc maior ei erit requies, quantò modò ab amore conditoris ſui requies nulla fuerit.* Ita S. Bernardus totus meditationi deditus, *confeſſus eſt aliquando ſibi meditanti, vel oranti ſacram omnem velut ſub ſe poſitam, & ex-* E *poſitam apparuiſſe Scripturam*, ait Auctor vitæ eius lib. 3. c. 3. De S. Franciſco ſcribit S. Bonau. in eius vita c. 11. *Ad tantam*, ait, *mentis ſerenitatem indefeſſum orationis ſtudium, cum continua exercitatione virtutum, virum Dei perduxerat, vt quamuis non habuerit S. literarum peritiam per doctrinam, æternæ tamen lucis irradiatus fulgoribus, Scrip. profunda miro intellectus ſcrutaretur acumine. Penetrabat enim ab omni labe purum ingenium myſteriorum abſcondita, & vbi magiſtralis ſcientia foris ſtat, affectus introibat amantis.* Vnde & Doctor quidam Theologus admirans eius reſponſa, dixit: *Verè Theologia Sancti Patris iſtius, puritate ac contemplatione tanquam alis in altum ſubuecta, & quaſi aquila vo-*

lans

laus: noſtra verè ſcientia ventre graditur ſuper terram. Nec abſonum, ſi vir ſanctus, Scripturæ à Deo intellectum acceperat, eam per imitationem Chriſti perfectam, veritatem ipſarum deſcriptam geſtaret in opere, & per Spiritus S. vnctionem plenariam, doctorem earum apud ſe haberet in corde. Meditatio ergo, oratio, & ſancta vita ſunt claues S. Scripturæ & Prophetarum: & hi viciſſim claues ſunt cœlorum. Nam *Prophetarum & Scripturarum lectio cœlorum eſt reſeratio,* ait S. Chryſoſt. hom. 2. in verba Iſaiæ, *Vidi Dominum*, &c. Idem conc. 3. de Lazaro, *Fieri,* ait, *non poteſt, vt quiſquam ſalutem aſſequatur, ni perpetuo verſetur in lectione ſpirituali.* Ex quo infert, non tantùm Monachos, ſed & laicos coniugatos debere lectioni S. Scripturæ vacare, idque eò magis, quò maioribus quàm Monachi diſtractionibus, tentationibus & periculis implicantur. *Vnde neceſſe eſt,* inquit *indeſinenter à Scripturis armaturam ſumere.* Additque: *Vbicumque fuerint libri ſpirituales, illinc omnis expellitur vis diabolica, multáque inhabitantibus accedit conſolatio, quia ipſe etiam ſacrorum librorum aſpectus, ſegniores nos reddit ad peccandum. Rurſum ſine in ſanctimonia perſtiterimus, in libris reddimur tutiores firmioréſque. Quod ſi acceſſerit ſacra lectio, non aliter quàm in ſacris adytis rebus diuinis vacans anima, ſic repurgatur, melióſque redditur, Deo cum ipſa per illas Scripturas colloquente.* Et inferiùs: *Memento Eunuchi reginæ Æthiopum* (Act. 8.) *qui cum eſſet homo barbarus, innumeriſque diſtentus curis, nec intelligeret quæ legebat, legebat tamen in curru ſedens,* Iſaiam Prophetam: *quod ſi in via tantam præſtitit diligentiam, cogita qualis fuerit domi verſans. Magna aduerſus peccatum munitio eſt Scripturarum lectio: magnum præcipitium, profundum barathrum Scripturarum ignoratio, magna ſalutis perditio,* &c. *Sicut mordent conſcientiam, ita non parum afferunt vtilitatis animis eorum qui mordentur.* Auctor Imperfect. in S. Matth hom. 17. Prophetas nuncupat angelos & paranymphos Chriſti. *Ecce,* ait, *omnes Prophetæ ante faciem Chriſti tranſmiſſi ſunt, & angeli ſunt vocati: ſicut ſcriptum eſt* Act. 7. *Qui accepiſtis legem in præceptis angelorum, & non cuſtodiſtis.* Et ſuperiùs: *Propheta eſt, de Chriſto prædicare. Propheta eſt pro merito conuerſationis & fidei prophetiam accipere, Propheta eſt, beneficium à Deo accipere Propheta eſt, verbum ante tempus ſignificare de Chriſto. Propheta eſt, vt ipſe de Deo prophetet.* Et hom. 41. *Via eſt Chriſtus, quæ ducit ad vitam. Et viæ dicuntur omnes Prophetæ, & omnes Apoſtoli: hæ enim omnes viæ ducunt ad Chriſtum: Chriſtus autem ad Patrem; ſic generalis & publica via eſt diabolus, quæ ducit ad mortem: & viæ ſunt omnes profeſſiones ſæculi iſtius, vtputa profeſſio philoſophiæ* (vanæ, gentilitiæ & erroneæ) *vna eſt via: profeſſio militia via altera, mundialis dignitas altera.* Quocirca S. Chryſoſt. hom. in titulum Pſal. 50. *Prophetæ,* ait, *velut quidam pictores ſunt virtutis, ac militia quæ contra peccata & diabolum decertamus.* Idem hom. 1. in cap. 1. Iſaiæ initio, docet prophetias eſſe oracula diuina, ac literas è cœlis delatas. Vnde hom. 4. in cap. 6. Iſaiæ, aſſerit *ſilentium Prophetarum eſſe ſignum iræ diuinæ.* Idem in c. 8. Iſaiæ: *Deus,* ait, *confecit medicamentum prophetiæ, delinquentes erudiens præſcientiam pœnarum, non item diſtrict experientia earum, vt ſi quidem reſipiſcerent comminationibus auditis, experimentum euitarent intentati ſupplicij.*

Porrò in Prophetis non eſt quærenda eloquentia, ſed ſapientia. Audi memorabilem hiſtoriam, quam in hoc argumento ſibi in iuuentute

A obueniſſe narrat S. Hieron. ſcribens ad Euſtochium de cuſtodia virgin. *Poſt noctium,* inquit, *crebras vigilias, poſt lachrymas, quas mihi præteritorum recordatio peccatorum ex imis viſceribus eruebat, Plautus ſumebatur in manus. Si quando in memetipſum reuerſus, Prophetas legere cœpiſſem, ſermo horrebat incultus: & quia lumen cæcis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam eſſe, ſed ſolis. Dum ita me antiquus ſerpens illuderet, &c. raptus in ſpiritu ad tribunal iudicis pertrahor, &c. Interrogatus de conditione, Chriſtianum me eſſe reſpondi. Et ille qui præſidebat, Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Chriſtianus. Vbi enim theſaurus tuus, ibi & cor tuum.* Subdit deinde ſe acriter flagellatũ,

Flagellatur S. Hieron. quod prophanos legeret, nõ S. Scrip.

B donec promitteret, & iuraret: *Domine ſi vnquam habuero codices ſæculares, ſi legero, te negaui.* Qua de cauſa idem S. Hieron. procœmio in lib. 3. Comment. in Amos: *In explanatione,* ait, *S. Scripturæ non verba compoſita & oratoris floribus adornata, ſed eruditio & ſimplicitas quæritur veritatis*: nihil mirum; hiſce ſublimibus Prophetarum myſterijs congruit illud Manilij: *Ornari res ipſa vetat, contenta doceri.* Et illud Fabij: *A Philoſophis ſi afferat eloquentiam, non aſpernor: ſi non afferat, non admodum efflagitem. Res magnæ ſeipſis ornatæ ſunt, non indigent fuco vt amentur,* Et S. Baſil. Græcorum facundiſſimus ad Diodorum: *Lectionis,* ait,

C *inaffectata & incompoſita ſimplicitas, decora mihi videbatur, & conueniens profeſſioni Chriſtiani hominis, cuius eſt non ad oſtentationem magis ſcribere, quàm ad publicam vtilitatem.* Rurſum S. Hieron. ad Damaſum quæſt. 2. *Scio,* ait, *hæc moleſta eſſe lectori. ſed de Hebraicis literis diſputantem non decet Ariſtotelis argumenta conquirere, neque ex flumine Tullianæ eloquentiæ ducendus eſt riuulus, neque aures Quintiliani floſculis, & ſcholarum declamatione mulcendæ pedeſtris, & quotidiana ſimilis, & nullã lucubrationem redolens oratio neceſſaria eſt, quæ rem explicet, ſenſum ediſſerat, obſcura manifeſtet, non quæ verborum compoſitione frondeſcat.*

Porrò tanta eſt obſcuritas & profunditas Prophetarum, vt ſingulæ pene eorum ſententiæ ænigmata

Obſcuritas Prophetarum.

D videantur: nimirum prophetia obſcuritatem in ſua ratione & eſſentia includit: eam ergo affectant Prophetæ. *Mira,* inquit S. Auguſt. lib. 12. Confeſ. cap. 14. *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos ſuperficies blandiens paruulis, ſed mira profunditas Deus meus, mira profunditas. Horror eſt intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris.* In ijs itaque verum eſt illud Auctoris Imperf. apud S. Chryſoſt. hom. 4. *Sicut in cœlo celatur Deus, ſic in Scriptura abſconditur.* Et ſicut hoc cœlum omnes homines vident, Deum autem inhabitantem cernere nequeunt; ſic & ſacras literas omnes ferè legunt, non tamen omnes Deum veritatis in arcanis ſenſibus latentem in-

E telligunt, niſi ſapientiæ lumine illuſtrati. Quocirca Origenes aſſiduè verſabat, meditabatur & ſcrutabatur S. Scripturas, indéque orbis doctor & pene oraculum euaſit, qui vtique maior extitiſſet, ſi minori affectu plauſus orbis excipiens, minor eſſe voluiſſet. Audi de eo S. Hieron. ad Marcellam Epiſt. 18. *Ambroſius, quo chartas, ſumptus, notarios miniſtrante, innumerabiles libros verè Adamantius, & Chalcenterus noſter explicauit, in quadam Epiſtola quam ad eundem de Athenis ſcripſerat, refert, nunquam ſe cibum Origene præſente ſine lectione ſumpſiſſe: nunquam iniſſe ſomnum, niſi vnus è fratribus ſacris literis perſonaret: hoc diebus egiſſe & noctibus, vt & lectio orationem*

exciperet, & oratio lectionem. Quid nos ventris ani-malia tale vnquam fecimus? quos ſi vel ſecunda hora legentes inuenerit, oſcitamus, manu faciem defricantes continemus ſtomachum; & quaſi poſt multum laborem, mundialibus rurſum negotijs occupamur. Perdius & pernox in S. literis fuit Origenes; at nimis ingenio & ſtudio ſuo confiſus, in errores iuſto Dei, qui excelſa deprimit ſternitque, iudicio prolapſus, ſuo malo nos docuit non altum ſapere, ſed cum metu & reuerentia ad Deum Deique libros accedere, ipſi fidere, nobis ipſis diffidere: ab ipſo humili prece aſſiduè poſcere, vt in ſacra ſua adyta, ſenſaque mentis ſuæ nos introducere dignetur.

Iam pene à quadraginta annis ſacro huic ſtudio incumbo, à triginta annis non aliud ago, quin & continuè S. literas doceo: & tamen ſentio quàm parùm in eis profecerim, longè plura me ignorare quàm didicerim, imò quò profundius eas ſcrutor, eò maiorem ſapientiæ abyſſum intueor. Vt clarè videam verum hîc eſſe vetus Sapientis dictum: *Cùm conſummauerit homo, tunc incipiet.* O æterna veritas, & vera charitas, & chara claritas, Deus meus & omnia, cui ſuſpiro die ac nocte, illumina tenebras meas (quas in dies in me maiores deprehendo) fulgore lucis tuæ irradia menti meæ in ſplendoribus Sanctorum, vt in lumine tuo videam lumen; quò & alios pariter illuminem, & tui amore inflámem. Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua, tu qui mentes & linguas infantium facis diſertas.

Iacobi 1. 17.

Omne enim datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt, deſcendens à Patre luminum, apud quem non eſt transmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio. Profiteor palàm, dicóque cum S. Auguſt. lib. 1. Confeſſ. cap. 15. *Ecce tu Domine, rex meus & Deus, tibi ſeruiat quicquid vtile puer didici, & tibi ſeruiat quod loquor, quod ſcribo, & lego, & numero.* Tibi enim, & tuæ gloriæ, tuæque Eccleſiæ vſibus laboro, ſcribo, viuo, non mihi, nec meis. Faue ergo, & cœptis meis radijs tui fauoris benignus aſpira. Hominum iudicia aut plauſus non moror: tibi enim ſoli placere cupio, & diſplicere timeo, dicóque cum Apoſtolo: *Mihi pro minimo eſt vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Sed neque me ipſum iudico: qui autem iudicat me Dominus eſt.* Et cum S. Hieron. Præfatione lib. 2. Commen. in Oſee: *Optarem illud mihi contingere, quod Titus Liuius ſcribit de Catone, cuius gloria neque profuit quiſquam laudando, neque vituperando quiſquam nocuit; cum vtrumque ſummis præditi fecerint ingenijs. Significat autem M. Ciceronem, & C. Cæſarem, quorum alter laudes, alter vituperationes ſupradicti ſcripſit viri. Dum enim viuimus, & in vaſe fragili continemur; videntur amicorum prodeſſe ſtudia, & nocere æmulorum opprobria. Poſtquam autem reuerſa fuerit terra in terram ſuam, & tam nos qui ſcribimus, quàm eos qui de nobis iudicant, pallida mors ſubtraxerit, & alia venerit generatio, primiſque cadentibus folijs virens ſylua ſuccreuerit, tunc ſine nominum dignitate, ſola iudicantur ingenia, non honorum diuerſitate, ſed operum merito.* Si quid in me, meiſque dictis & ſcriptis eſt veritatis, virtutis, pulchritudinis, totum, quantum quantum, tuum eſt, ô Sacroſancta Trinitas, quę es prima, increata & fontalis veritas, virtus, pulchritudo. Ergo non nobis Domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. Omnia enim noſtra bona, tua ſunt dona. Si quid verò in me meiſque eſt erroris, vitij, deformitatis, vti plurimum eſt, totum ex me eſt, totum mihi depuro, in me recipio, & ſupplex veniam poſco. Tibi itaque laus, tibi decus omnis boni: mihi dedecus omnis mali, & confuſio faciei meæ: tibi benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. Amen. Dixiſti Domine tuis Apoſtolis & Prophetis, eorúmque aſſeclis & interpretibus: *Vos eſtis ſal terræ, vos eſtis lux mundi.* Matth. 5. 13. Dixiſti, ac dicendo ſanxiſti & effeciſti. Nam, vt ait ibidem S. Hilarius, *Apoſtoli ſunt rerum cœleſtium prædicatores, & æternitatis velut ſatores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum ſermo aſperſus fuerit, conferentes.* Da Domine, vt eorum adinſtar ſimus & nos cœli prædicatores, & æternitatis ſatores, vt inſtar ſalis mentes hominum terrenas & inſulſas condiamus, eiſque incorruptionem impertiamur; vt quicunque hæc legunt, ex S. oraculorum tuorum cognitione, ex tuarum promiſſionum minarúmque grauitate & pondere, illecebroſas terræ cupedias deſpiciant, ac cœleſtium bonorum amore, & beatæ æternitatis deſiderio ſtudióque efficaci accendantur. Hoc vnum ſpecto, hoc vnum poſtulo: huc omnis mea lectio & ſcriptio, huc omnis labor deſudat, vt ſanctum nomen tuum ſanctificetur, tuáque ſancta voluntas fiat ſicut in cœlo, ſic & in terra; ac ſanctum tuum regnum gratiæ, gloriæ & felicitatis ſempiternæ, vbi tu eris omnia in omnibus, nobis adueniat. Amen.

CANONES
IN PROPHETAS MINORES.

PRÆTER canones quos maioribus Prophetis præfixi, hos minoribus pene proprios accipe.

Prophetæ in nominibus proprijs hominum vel vrbium, alludunt ad eorum ſignificata, tum ad elegantiam, tum ad vim & energiá: quocirca noſter interpres ſæpe pro ipſis nominibus hebraicis, eorum ſignificata reddidit. Tale eſt primò, Oſee 1. verſ. 6. vbi Oſee, cùm iuſſu Dei filiam ex fornicaria genuiſſet, à Deo audit: *Voca nomen eius Abſque miſericordia*, hebr. לא רחמה *Lo rachuma*. Hoc ergo erat nomen propriũ filiæ. Verùm quia *lo rachuma* ſignificat *abſque miſericordia*, ac ſignificatum hoc vrget hîc Deus, dicens: *Quia non addam vltra miſereri domui Iſrael*; hinc interpres ſolerter vertit, *Abſque miſericordia*. Ibidem v. 9. cum Oſee rurſum ex ea genuiſſet filium, audit: *Voca nomen eius, Non populus meus.* Hebr. לא עמי *Lo ammi*. Hoc ergo erat nomen proprium filij. Verùm Interpres perſpicax vidéoſque ad nominis ſignificatum alludi, rectè vertit, *Non populus meus.* Sequitur enim: *Quia vos non populus meus, & ego non ero veſter.* Sic cap. 10. 5. *Vaccas*, inquit, *Bethauen coluerunt*

habitatores

habitatores Samariæ. Ieroboam enim vaccas, ſiue vitolos aut eos colendos erexit in Bethel, quod hebraicè idem eſt quod domus Dei, Geneſ. 28. 17. Verùm quia Ieroboam ibidem colloeauit idola, hinc Oſee & Propheta Bethel vocant Bethaueo, id eſt, domum idoli. q. d. Vos Bethel munaſtis in Bethaueo, id eſt, vos ex domo Dei feciſtis domum idoli & diaboli.

Secundò, tale eſt Michææ 1. verſ. 10. *In domo pulueris puluere vos conſpergite.* Pro *pulueris* hebraicè eſt עפרה *Aphra*, quod eſt nomen propriū vrbis. Verùm quia *Aphra* ſignificat puluerem, eóque alludit Propheta, hinc eleganter vertit noſter: *In domo Aphra*, id eſt, *pulueris*, *puluere vos conſpergite.* Et verſ. 11. *Tranſite vobis habitatio Pulchra.* hebr. שפיר *ſapir*, quod eſt nomen vrbis; ſed ſignificat pulchram. Et mox: *Non eſt egreſſa qui habitat in Exitu*, hebr. *in Saanan*, quod eſt nomen vrbis, ſed exitum ſignificat. Et verſ. 12. *Infirmata eſt in bonum quæ habitat in Amaritudinibus*, hebr. *in Maroth*, quod eſt nomen vrbis; ſed ſignificat amaritudines. q. d. quæ habitat in Maroth, id eſt, in amaritudinibus, iuxta nomen ſuum infirmata & amaricata eſt. Et verſ. 14. *Dabit*, &c. *domûs mendacij in deceptionem regibus Iſraël*, hebr. אכזיב *Aczib*, quod eſt nomen vrbis; ſed ſignificat mendacium, eóque alludit dicens: לאכזב *leaczab*, id eſt, ad mentiendom & decipiendum reges Iſraël.

Tertiò, tale eſt Zachar. 3. 8. *Adducam ſeruum meum Orientem*, hebr. צמח *tſemach*, quod eſt nomen Chriſti; ſed ſignificat germen naſcens, & oriens ex terra virgine, vti Chriſtus ex matre Virgine ſine patre natus eſt.

Quartò, tale eſt Geneſ. 27. 20. Vbi Iſaac ex iurgio paſtorum puteū vocauit *Calumniam*, hebr. עשק *Eſec.* Hoc ergo erat nomen proprium putei. Et verſ. 21. alium ob ſimilem cauſam vocauit *Inimicitias*, hebr. שטנה *Sitna.* Et verſ. 22. tertium vocauit *Latitudo*, hebr. רחבות *Rechoboth*, *dicens: Nunc dilatauit nos Dominus.* Et verſ. 33. quartum vocauit *Abundantiam*, hebr. שבעה *Sabea. Vnde nomen vrbi impoſitum eſt* Berſabee, q. d. puteus ſaturitatis & abundantiæ.

Quintò, tale eſt 2. Reg. 8. 1. *Tulit Dauid Frænum tributi de manu Philiſthiim*, hebr. *Tulit Dauid Metheghamma*, quod eſt nomen proprium loci, vel vrbis, ſignificátque *Frænum tributi.*

Sextò, tale eſt 2. Reg. 21. 19. *A Deo datus filius ſaltus*, hebr. *El chanan ben iaare*, quod fuit nomen proprium viri vnius ex fortibus Dauidis, ſed *El* idem eſt quod Deus, *chanan* dedit, *ben* filius, *iaare* ſaltus.

Septimò, tale eſt Prouerb. 30. 1. *Verba congregantis filij vomentis*, hebr. *verba Agur filij Iake.* Agur enim fuit vir & Doctor, filius Iake, qui verba ſequentia dictauit: ſed *Agur* ſignificat congregantem, *Iake* vomentem.

Octauò, tale eſt 1. Paral. 4. 22. *Qui ſtare fecit ſolem, virique mendacij, & ſecurus, & incendens.* hebr. eſt: *Ioakim, & viri Kozba, & Ioas, & Seraph*, quæ ſunt nomina propria virorum: vnde ea retinuerunt Septuag. Sequitur enim: *Qui Principes fuerunt in Moab.* Sed *Ioakim* idem eſt quod ſtare faciens, *Kozba* eſt mendacium, *Ioas* ſecurus, *Saraph* incendens. Ibidem c. 2. verſ. 55. *Cinæi venerunt de Calore patris domus Rechab.* hebr. *Cinæi venerunt de Chamath patre domus Rechab.* ita Septuag. Pagnin. & Tigurini; ſed *Chamath* heb. ſignificat calorem.

Nonò, tale eſt nomen Petrus: nam S. Petrus in Syria Syriaco nomine à Chriſto vocatus eſt Cephas, cum priùs vocaretur Simon. Ioannis 1. 42. ſed quia Syriacè Cephas idem eſt quod græcè & latinè Petrus, & Petra, ſcilicet ſuper quam Chriſtus ædificauit Eccleſiam; hinc à S. Matthæo cap. 16. verſ. 18. veniens Romam à Romanis deinceps vocatus eſt Petrus: ſicut Saulus vocatus eſt Paulus: Saulus enim eſt nomen Hebræum, Paulus Romanum.

Decimò, tale eſt quod Iob vltimo verſ. 14. de tribus filiabus Iob dicitur: *Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen ſecundæ Caſsiam, & nomen tertiæ Cornuſtibij.* heb. *& vocauit nomen eius Iemima*; id eſt, diem, aut preſsiùs Diariam (*Iom* enim eſt dies: inde *Iemima* eſt diaria) *& nomen ſecundæ Ketſia*, id eſt, Caſsiam, *& nomen tertiæ Kerenhaphuc*, id eſt, Cornoſtibij. Hæ ergo tres filiæ propriè à Iobo vocatæ ſunt, *Iemima, Keſia, kerenhaphuc*; ſed interpres nominū earum ſignificata reddidit, quia ad ea alluſit Iob. Audi Nicetam: *Idco*, inquit, *primam filiam Diem nominauit, quòd ab obſcuriſsima ærumnarum nocte ad felicitatem reſtitutam diuinitus, quaſi ad diei aſpiciendam lucem eſſet reuocatus: ſecundam Caſsiam appellauit, quòd iam ſimilis odoris quadam ſuauitate honorúmque voluptate frueretur. Tertiam Amalthea cornu* (ſic enim vertunt Septuag.) *vocauit, quòd vitam deinde viuerit omni honorum genere perefflluentem.* Et Olympiodor. atque ex eo Vatab. Filias, ait, ita vocauit in monumentum vtriuſque fortunæ, proſperæ & aduerſæ, quaſi iam ex tenebris ad diem & lucem, à fœtore ſterquilinij in quo ſederat ad fragrantiam; ex ſordibus ſaniei & vlcerum ad nitorem & elegantiam rediſſet. Vnde pro *cornuſtibij*, R. Abraham vertit *cornu, vel robur immutatum* (hoc enim ſignificat hebr. *haphuc*) ſcilicet ex infirmitate & aduerſitate in hanc fortitudinem & felicitatem, priori & priſtina longè maiorem. Tropol. Olympiod. Dies ſumus, inquit, cùm lucifer Domini ortus fuerit in cordibus noſtris: Caſsia, cum ſuauis Chriſti odor progreſſu virtutum euadimus: Cornoſtibij, vel Amaltheæ, cum ſpiritualiō chariſmatum vbertate complemor, & ad perfectionem properamus. Symbol. S. Greg. per tres haſce Iobi filias accipit tres ſtatus generis humani. Qui enim lux fuimos conditi, & nunc redempti, inquit, ſumus caſsia, id eſt, fragrantes fortitudine, patientia & pœnitentia, erimus aliquando cornu ſtibij, in clangorem & exultationem æternæ laudis aſſumpti. Ita ipſe in verba citata Iob c. 45.

Metonymia crebrò vtuntur Prophetæ, æquè CANON 2. ac Poëtæ (vtrique enim ſunt vates) metonymia enim inter omnes figuras & ſchemata eſt elegantiſsima. Sic ciuitas capitor pro ciuibus, Samaria pro Samaritis, Ieroſalem pro Ieroſolymitis, idolum pro idolatris, templum pro ſacerdotibus, ſchola pro diſcipulis, Bacchus pro vino, peccatū Ieroboam pro cultu vitulorum aureorum, Iſaias pro ſuis oraculis, Vulcanus pro igne, cœlum pro cœlitibus, terra pro terrigenis, Ceres pro frugibus, bene moratæ vrbes pro bene moratis incolis, mors pallida pro mortuis pallidis, ſidera pro cœlo, penates pro domo, os pro vultu, cuſpis pro telo, ignia pro excidio, arx pro vrbe, acies pro oculis, Mars pro bello, vertex pro capite, Tellus pro terra, Neptunus pro mari, Pluto pro inferis, vnda pro flumine, oliua pro oleo, toga pro pace, merces pro merito, peccatum pro ſupplicio, meritum pro præmio. Iuxta hoc ſchema Troiam in Latio conſurgere Virgilius, dum ita canit:

Non Xanthus tibi, non Simois, non Dorica caſtra
Defuerint, alius Latio iam partus Achilles,
Natus & ipſe Dea. Vbi Latium Achillem vocat Turnum, Dorica caſtra Rutulos, Xanthum & Simoenta Anienem, Tiberim, &c.

CANON 3. Ablatiui, Infinitiui, Gerundia ſuis verbis iuncta, eorundem ſignificationem adaugent, & actionem complent, ſimúlque important & indicant modum, quo ea fieri & peragi ſolet. Sic videndo videre, eſt clarè & dilucidè videre; quia viſio fit media luce: audiendo audire, eſt rectè audire & percipere; quia auditio fit auribus excipiendo, & mente retinendo verbum quod profertur. Sic ore loqui, vel loquendo loqui eſt cordatè vel præmeditatè loqui: quia verè verbum oris eſt id, quod corde, id eſt, mente præconcipitur & præcogitatur.

CANON 4. Oculus corporis ſignificat oculum mentis, putà intellectum: ſic & auris ſignificat aurem mentis, putà voluntatem, quæ iulla audit iiſq; obedit. ſic Matth. 13. 9. dicitur: *Qui habet aures audiendi, audiat*, quaſi dicat, Qui habet voluntatem obſequentem & morigeram, hiſce meis dictis obſequatur & obediat. Geminatio enim eiuſdem vocis, putà *aures & audiendi*, ſignificat perfectionem & complementum actionis, vti dixi can. 3.

CANON 5. Metalepſis eſt crebra apud Prophetas hoſce minores, qua verbum, vel nomen ſumitur, non præciſè pro eo quod ſignificat, ſed pro eo quod C inde conſequitur: vt Oſee 2. 21. *Exaudiam cælos, & illi exaudient terram*, hoc eſt, ego reſpondebo cœlis in ſiccitate tacitè petentibus pluuiam, qua terram ſibi ſubiectam irrigent, nimirum eos ipſos nubibus complendo: & viciſſim cœli reſpondebunt terræ ſitienti & petenti pluuiam, illam in eam diſtillando. Ex reſponſione enim intelligitur poſtulatio: hanc enim illa conſequi ſolet: nemo enim reſpondet niſi rogatus. *Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.* q. d. Iezrahel, id eſt, ſemen & populus Dei, putà Iſraëlitæ petunt triticum, vinum & oleum illiſque quaſi dicunt, eia date nobis D copiam veſtri, cibate & paſcite nos; hæc viciſſim dicunt terræ, Eia eſto fecunda, parturi nos, vt ſatiemus Iezrahel; terra ruſum inuocat cœlum, Eia da mihi pluuiam, vt germinare poſſim triticum, vinum & oleum. Cœlum denique inuocat Deum, Eia Domine imple me nube, rore & pluuia, vt ea diſtillem in terram, eámque fœcundem. Deus exaudit cœlum, dando ei nubes & pluuiam: cœlum exaudit terram, diſtillando ea: terra deinde exaudit triticum, vinum & oleum, germinando & producendo ea: hæc denique exaudiunt Iezrahel, copioſè germinando & naſcendo, dandóque ſe Iezraheli in meſſem & cibum. Itaque omnium votis ſatisfit à Deo, qui omne E animal implet benedictione: ſed debito ordine & gradatione iam dicta.

CANON 6. Prophetæ minores mira quadam harmonia maioribus concinunt: quia eaſdé pene res prænunciant quas maiores, putà captiuitatem Aſſyriacam & Babylonicam, aduentum Meſſiæ, Eccleſiæ ſacramenta, &c. Voluit enim Deus oraculi ſui tot teſtes dare, vt nemo de eo dubitare poſſit, cùm idem omnes prænuncient, ac in omnibus conſonent, in nullo diſſonent. Hoc enim inuincibile veritatis, veræque diuinationis eſt argumentum, quo paſſim vtuntur S. Auguſt. contra Manichæos, & Tertullianus contra Marcionem, vt probent auctoritatem tam noui, quàm veteris

A teſtamenti, ac vtriuſque auctorem fuiſſe Deum, ex eo quòd per omnia vnum alteri pulchra, & diſcordi quadam concordia, velut voces diuerſæ & diſcordes in muſico concentu, conſonet & conſentiat. Sicut enim vmbra conſentit, & ad amuſſim correſpondet corpori, ſic & vetus teſtamentum nouo. Hinc minores Prophetæ maioribus ſunt quaſi ſuppares: quod enim hi fuſiùs & fluentiùs, hoc illi conciſiùs & neruoſiùs dicunt. Ita Michæas ſuppar & æmulus eſt Iſaiæ, imò ad verbum ſubinde idem cum eo dicit; vt cum cap. 4. verſ. 1. ait: *Et erit in nouiſſimo dierum mons domus Domini præparatus in vertice montium*, & cætera vſque ad verſ. 4. Eadem pene ad verbum ha-B bet Iſaias cap. 2. Rurſum quod Michæas de caſtris Sennacherib ait cap. 5. 1. *Nunc vaſtaberis filia latronis, obſidionem poſuerunt ſuper nos*; hoc idem de iiſdem ait Iſaias, cap. 33. 1. *Væ qui prædaris, nónne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nónne & ipſe ſperneris?* &c. Sic quod ait Oſee cap. 10. 8. *Et dicunt montibus, Operite nos; & collibus, Cadite ſuper nos*; hoc Iſaias cap. 2. verſ. 19. dicit: *Et introibunt in ſpeluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria maieſtatis eius, cum ſurrexerit percutere terram.* Sic prophetia Abdiæ contra Idumæos, eadem eſt cum prophetia Ieremiæ contra eoſdem cap. 49. verſ. 14. & ſeq. vt patet conferenti vtramque. Sic quod ait Na-C hum cap. 1. 15. *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem*, totidem verbis habet Iſaias cap. 52. 7. Sic quod ait Zacharias cap. 9. 9. *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator*; iiſdem verbis recenſet Iſaias cap. 62. 11. Similia ſunt perplura.

CANON 7. Apud Prophetas præſertim minores creber eſt ſarcaſmus, id eſt, hoſtilis irriſio, vel iocus cum amaritudine: qualis eſt ille Pyrrhi ad Priamum iam iam occidendum apud Virgil. Æneid. 2.

---- Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea triſtia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.

D Talis eſt Prouerb. 1. 25. *Deſpexiſtis omne conſilium meum*, &c. *Ego quoque in interitu veſtro ridebo, & ſubſannabo, cum vobis id quod timebatis euenerit.* Sic regē Babylonis à Cyro cæſum irridet Iſaias cap. 14. 12. *Quomodo cecidiſti de cælo lucifer, qui manè oriebaris?* Et Ezechiel regem Tyri cap. 28. 12. *Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia & perfectus decore, in delicijs paradiſi Dei fuiſti*, &c. *donec inuenta eſt iniquitas in te: & eieci te de monte Dei, & perdidi te ô Cherub.* Talis eſt illa gentium vox de Ieruſalem: *Lapidetur, & aſpiciat in Sion oculus noſter*, Michææ 4. 11.

CANON 8. Creber quoque eſt myctériſmus, id eſt, ſubſannatio, ſiue irriſio cum ſuſpenſione naſi, ac ri-E ſus Sardonius, de quo Cicero lib. 7. Epiſt. 26. ad Fabium Gallum: *Videris*, inquit, *mihi vereri ne ſi iſtum habuerimus, rideamus γέλωτα σαρδάνιον.* ſignificans futurum, vt ſi Cæſar rerum potiretur, multis arridere atque applaudere cogerétur, quę magnopere diſplicerent. μυκτὴρ enim græcè ſignificat naſum, qui index eſt iræ, & irriſionis. Vnde Plinius lib. 11. cap. 37. *Et altior* (naſus) *homini tantum, quem noui mores ſubdolæ irriſioni dicauere.* Hinc naſum ſuſpendere, eſt tacitè & vafrè irridere. Vnde Horat. lib. 1. ſerm. Satyr. 6.

Naſo ſuſpendis adunco.

Et Perſius Satyra 1. de Horatio:

Callidus excuſſo populum ſuſpendere naſo.

Idem

Idem Satyra 5.

Diſce, ſed ira cadat naſo, rugoſáque ſanna.

Et Martial. lib. 1. Epigram. 31.

Et pueri (dicaces) *naſum Rhinocerotis habent.*

Hinc naſutus vocatur, qui doctè nouit alios irridere. Vnde Martial. lib. 13. Epigr.

Naſutus ſis vſque licèt, ſis denique naſus.

Ita Cicero ſubſannat Verrem, comparans eum verri, id eſt, porco, Act. 3. *Homines*, ait, *negabant mirandum eſſe, ius tam nequam eſſe verrinum.* Verres enim & hominem, & ſuem ſignificat; ac ius tam ciuile eſt, quàm ſuillum. Et Act. 6. *Siculi*, ait, *Sacerdotem execrabantur, qui Verrem tam nequam reliquiſſet.* Nā C. Sacerdos Siciliæ prætura abiens, ſucceſſorem reliquerat Verrem; & ſacerdos, id eſt, mactator reliquit verrem, id eſt, ſuem, quam non mactauit, vt pote victimam fœdam & Dijs ingratam. Talis eſt Michææ 6.3. *Popule meus quid feci tibi; aut quid moleſtus fui? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſeruientium liberaui te, & miſi ante faciem tuam Moſen, & Aaron, & Mariam?* q. d. Quid mali tibi feci ô Iſraël? Anne ſumma mea beneficia quę in te contuli, maleficia æſtimas, & vt talia mihi improperas? Liberaui te ex Ægyptio carcere, deduxi per Moſen vſque in Chanaan: hæccine mihi obijcis? non enim habes aliud quod mihi obijcias. Similis eſt Oſee 9. 16. *Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo, facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent in gladio principes eorum à furore linguæ ſuæ. Ita ſubſannatio eorum in terra Ægypti.* Et Amos cap. 2. 13. *Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fæno.* Et cap. 4. 12. *Quapropter hæc faciam tibi Iſrael: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui.* quaſi dicat, Occurre, ſi potes, Deo te inuadenti, cum illo manus conſere, vim vi propulſa, ſi vales. Et Iſaiæ 57. 13. *Cum clamaueris, liberent te cōgregati tui.* q. d. Reliquiſti me ô Sion. Vade ergo ad Deos tuos: in tribulatione eos inclama: illi liberent te.

CANON 9. Solent Prophetæ poſt oracula excidij & cædū, ſubiungere carmen funebre, ſiue epitaphia, vel ad maius pathos, vel ad leniendam oraculi atrocitatem. Ita Michæas cap. 2. 4. Samariæ excindendę hoc pangit carmen funerale: *In illa die ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur cāticum cum ſuauitate dicentium: Depopulatione vaſtati ſumus, pars populi mei commutata eſt. Quomodo recedet à me, cum reuertatur qui regiones noſtras diuidat?* Simile Babyloni & Baltaſari pangit Iſaias cap. 14. 4. Et Ezechiel Tyro cap. 26. 17. *Quomodo*, inquit, *periſti, quæ habitas in mari vrbs inclyta?* &c. Et Ægypto cap. 32. verſ. 19. Et Ieremias Ieroſolymæ in Threnis. Porrò primum orbis, & commune Patriarcharum epitaphium extat Geneſ. 5 3. *Vixit Adam 930 annis & mortuus eſt. Vixit Seth 912. annis & mortuus eſt*, &c. Ita Dauid Sauli & Ionathæ occiſis hunc planctum planxit 2. Reg. 1. 18. *Inclyti Iſrael ſuper montes tuos interfecti ſunt: quomodo ceciderunt fortes? Montes Gelboe nec ros, nec pluuia veniant ſuper vos: quia ibi abiectus eſt clypeus fortium. Sagitta Ionathæ nunquam redijt retrorſum, & gladius Saul non eſt reuerſus inanis. Saul & Ionathas amabiles, & decori in vita ſua; in morte quoque non ſunt diuiſi: aquilis velociores, leonibus fortiores.* Solebant enim in hoc carmine defunctorum virtutes & victorias decantare. Vnde Virgil. Egloga 5. Daphnidis, id eſt, Cæſaris, vel Quintilij Vari ęgdem deflens, hoc eius epitaphium, imò apotheoſin canit:

A *Et tumulum facite, & tumulo ſuperaddite carmen:*

Daphnis ego in ſyluis, hinc vſque ad ſidera notus.

Et paulò ante:

Daphni tuum pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, montéſque feri, ſyluæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru ſubiungere tigres
Inſtituit (quia Cæſar ſacra Liberi patris ex Armenia Romam tranſtulit) *Daphnis thyaſos inducere Baccho.*
Et, folijs lentas intexere mollibus haſtas, &c.

Nimirum epitaphia hæc duplici fine inuenta sūt. *Epitaphiorum quatuor cauſæ.*
Prior eſt, vt viuentibus ſint mortis ſpecula, eóſque moneant vitam hanc eſſe comœdiam, in qua 1
B quiſque perſonam agit vel ruſtici, vel regis, vel Pontificis, donec finiatur actio comica, vel tragica. Poſterior, vt ijſdem ſint virtutum exempla, & 2
incitamenta. Ita Virgil. 11. Æneid.

Ite, ait, egregias animas, quæ ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus.

Idipſum ad viuum in ſeipſo repræſentauit moriens Auguſtus Cæſar, vti refert Sueton. in eius vita. Nam aſtantibus dixit: *Satiſne, bellè, Amici, perſonam noſtram egimus?* Illis reſpōdentibus, *Bellè: Valete ergo*, inquit, *& plaudite*: ac reducta cortina animam exhalauit; ſignificans vitam hanc eſſe fabulam, in eáque ſe egiſſe perſonam Imperatoris, eam ſe nūc in morte ponere, ac in terram, è qua
C formatus erat, redire; poſteris autem fortunati Imperatoris effigiē relinquere, vt iure ſinguli ei ſuccedentes ſibi acclamari optent: *Auguſto felicior, Traiano melior.* Tertiò, epitaphia hæc ſunt 3
heroïcorum facinorum decora, æquè ac defunctorum monumenta, vt viuant in memoria charorum & poſterorum, itáque æternitatem nominis conſequantur: hanc enim ex inſtinctu naturæ optat & ambit homo; quod ipſum ſignum eſt immortalitatis & æternitatis animæ, ac reſurrectionis: niſi enim ipſa æterna eſſet, non ambiret æternam ſui memoriam: nam ideo in mentibus hominum ſemper viuere exoptat, quia in ſeipſa
D ſemper viuit ſentítque, & gaudet ſe viuere in mentibus aliorum. Adde, cùm natura hoc æternitatis deſiderium animis hominum inſeuerit, ſequitur ipſos æternos eſſe. Natura enim nihil facit fruſtra, nec appetitus fruſtraneos inſerit, aut à ſe inſertos fruſtrari patitur. Deinde quartā cauſam aſſignat S. Auguſt. ſcilicet vt pro defunctis 4
fidelibus oretur. Audi eum lib. de cura pro mortuis cap. 4. *Non ob aliud*, ait, *Memoria, vel monumenta dicuntur ea, quæ inſignita ſunt ſepulchra mortuorum, niſi quia eos qui viuentium oculis morte ſubtracti ſunt, ne obliuione etiam cordibus ſubtraherentur, in memoriam reuocant, & admonendo faciunt cogitari.* Et mox: *Cùm itaque recolit animus,*
E *vbi ſepultum ſit chariſſimi corpus, & occurrit locus nomine martyris venerabilis, eidem martyri animam dilectam commendat recordantis & precantis affectus. Qui cùm defunctis à fidelibus chariſſimis exhibetur, eum prodeſſe non dubium eſt ijs, qui cùm in corpore viuerent, talia ſibi poſt hanc vitam prodeſſe meruerunt.* Pergit deinde oſtendere hæc monumenta non tantùm eſſe viuorum ſolatia, ſed & mortuorum adiumenta: ijſdem de cauſis quotidie in Martyrologio legimus Sanctorum eo die defunctorum agones, & triumphos.

CANON 10. Prophetæ minores, quia conciſi ſunt & pathetici, hinc affectibus abundant, eóſque alternant & miſcent, vt nunc peccatoribus minentur iram

A Dei, nunc blandiantur: nunc terreant, nunc con-
ſolentur; nunc iraſcantur, nunc miſereantur; nunc
fulminent, nunc gemant; nunc rideāt, nunc plo-
rent: perinde vt videmus homines in ira, mœ-
rore, gaudio, vel deſperatione conſtitutos, hoſce
affectus alternare: loquuntur enim quæcunque
affectua varij & inter ſe pugnantes, putà nunc
ira, nunc ſpes, nunc timor, nunc mœror, viciſſim
exurgentes ſuggerunt. Hac de cauſa abundant
hyperbaris, apoſiopeſibus, emphaſibus, aliíſque
figuris patheticis, quæ vel indignationem, vel mi-
ſericordiam concitant: hinc etiam ſententiæ ſe-
quentes, ſubinde immediatè præcedentibus non
ſunt connexæ; ſed eas quæ multò antè præceſſe-
B runt, reſpiciunt: vt Michææ 5. 4. 10. τὸ *Nolite cre-
dere amico*, non cohæret cum eo quod præceſſit,
Nunc erit vaſtitas eorum; ſed cum eo quod ſupe-
riùs dixit verſ. 2. *Perijt vir ſanctus de terra*, &c.
Vir fratrem ſuum ad mortem venatur.

CANON II. Omnes Prophetæ pro fine & ſcopo habent
Chriſtum, in eúmque toti collimant. Quocirca
ſæpe ad eum auolant: & quod obſeruatione di-
Prophetæ gnum eſt, omnes, excepto Iona & Nahum, ex-
deſinunt in preſsè in Chriſto deſinunt, in eóque oracula ſua
Chriſto. finiunt, quaſi ei coronidem operis ſui aſſignan-
tes. Primus enim Oſee c. vltimo verſ. 6. ita Chri-
ſtum pingit: *Erit quaſi ros Iſrael; germinabit ſicut
lilium, & erumpet radix eius vt Libani.* Secun-
C dus Ioël cap. 3. verſ. 18. ita concludit: *Et erit in die
illa* (Euangelij) *ſtillabunt montes dulcedinem, &
colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt
aqua*, &c. *Et Dominus commorabitur in Sion.* Ter-
tius Amos cap. 3. 11. *In die illa*, inquit, *ſuſcitabo
tabernaculum Dauid* (putà regnum & Eccleſiam
Chriſti) *quod cecidit, & reædificabo aperturas mu-
rorum eius*, &c. *Vt poſſideant reliquias Idumaa, &
omnes nationes, eo quòd inuocatum ſit nomen meum
ſuper eos.* Quartus Abdias ita definit: *Et aſcen-
dent ſaluatores in montem Sion, iudicare montem
Eſau, & erit Domino regnum.* Quintus Michæas
ita finit: *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquita-
tem & tranſis peccatum?* &c. *Reuertetur & miſere-
D bitur noſtri, & deponet iniquitates noſtras, & proij-
ciet in profundum maris omnia peccata noſtra: da-
bis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham, quæ
iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.* Chriſtus
enim eſt veritas & miſericordia, olim promiſſa
Abrahæ & Patribus. Sextus Abacuc ita clarè in
Chriſto exultans conquieſcit: *Ego autem in Do-
mino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo* cap. 3.
18. Septimus Sophonias cap. vltimo verſ. 9. *Tunc*
ait, *reddam populis labium electum, vt inuocent om-
nes in nomine Domini, & ſeruiant ei humero vno. Vl-
tra flumina Æthiopia, inde ſupplices mei filij di-
ſperſorum meorum deferent munus mihi.* Et verſ. 14.
*Lauda filia Sion, iubila Iſrael, latare & exulta in
omni corde filia Ieruſalem*, &c. Octauus Aggæus
ita concludit: *Ego mouebo cælum pariter & terram.
E In die illa dicit Dominus exercituum, aſſumam te
Zorobabel* (in Chriſto ex te naſcituro) *fili Sala-
thiel, ſerue meus, dicit Dominus; & ponam te quaſi
ſignaculum: quia te elegi.* Zorobabel enim hic re-
præſentat Chriſtum, quaſi pater filium. Nonus
Zacharias cap. vltimo verſ. 7. *Et erit*, ait, *dies vna,
quæ nota eſt Domino: non dies, neque nox, & in tem-
pore veſperi erit lux. Et erit in die illa, exibunt
aquæ viuæ de Ieruſalem. Et erit* Dominus *rex ſu-
per omnem terram: in die illa erit* Dominus *vnus,
& erit nomen eius vnum.* Decimus Malachias ita
finit in Elia, qui ſecundum Chriſti aduentum

præcurret: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophe-
tam, antequam veniat dies* Domini *magnus & hor-
ribilis. Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filio-
rum ad patres eorum.* Vndecimus Daniel pari mo-
do cap. 12. oracula ſua obſignat reſurrectione &
iudicio Chriſti. *Multi*, inquit, *de his qui dormiunt
in terra puluere, euigilabunt, alij in vitam æternam,
& alij in opprobrium, vt videant ſemper. Qui au-
tem docti fuerint fulgebunt quaſi ſplendor firmamen-
ti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ
in perpetuas æternitates.* Duodecimus Iſaias ſimili
argumento librum terminat: *Aſſumam ex eis*, in-
quit, *ſacerdotes & Leuitas, dicit* Dominus: *quia ſicut
cœli noui & terra noua quæ ego ſtare facio coram me,
dicit Dominus, ſic ſtabit ſemen veſtrum & nomen
veſtrum. Et erit menſis ex menſe, & ſabbathum ex
ſabbatho*, &c. Decimus tertius Ezechiel, cùm no-
uam Ieruſalem, putà Eccleſiam Chriſti, deſcri-
pſiſſet, in ea deſinit, dicens: *Et nomen ciuitatis ex
illa die, Dominus ibidem.* Decimus quartus Iere-
mias, Threnos ita claudit cap. 4. 20. *Spiritus oris
noſtri Chriſtus Dominus, captus eſt in peccatis no-
ſtris, cui diximus: In vmbra tua viuemus in genti-
bus.* Ita Prophetæ, Apoſtoli, Sanctíque omnes
quodlibet opus in Chriſto incipiunt, in Chriſto
finiunt & deſinunt, eíque quaſi centro cordis
ſui dicunt cum S. Nazianzeno: *A te principium,
tibi deſinet*: vti S. Paulus omnes omnino Epiſto-
las ſuas orditur à Ieſu Chriſto, & pene omnes in
eodem terminat. Vides hîc vt finis legis & Pro-
phetarum, æquè ac Apoſtolorum & ſanctorum
ſit Chriſtus. Sicut enim is qui aliquid vehemen-
ter amat, de eo crebrò cogitat, loquitur, ſomniat;
ſic & Prophetæ quaſi diuini amoris ſauciati vul-
nere, quo futurum Meſſiam ardebant, omnes ſuos
cogitatus, verba & facta eò flectebant, vt illum
quærerent, illum ſonarent; illius denique in quo
vno ſalus & redemptio mundi poſita erat, vitam,
mores, & myſteria, vbicunque commodè poſſent,
repræſentarent.

Verba S. Scripturæ & Prophetarum diuerſos, CANON III.
imò contrarios ſubinde habēt ſenſus, idque quia
à diuerſis, imò contraria ſentientibus proferun-
tur; vel diuerſas, imò contrarias cauſas, effectua
aut fines reſpiciunt. Exemplum illuſtre eſt Ioan.
11. 50. vbi Caiphas de Chriſto ait: *Expedit vobis
vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens
pereat.* quibus verbis Caiphas intendebat ſignifi-
care, expedire Iudæis vt Chriſtum neci darent, ne
Romani Iudæam, quæ Chriſtum quaſi Meſſiam
regem Iudæorum Cæſari oppoſitum colebat, in-
uaderent; quod ſanè politicum, ſceleſtum, & dia-
bolicum erat conſilium: verùm Spiritus S. qui
mouebat linguam Caiphæ, nō cor, vt ait S. Chryſ.
per hæc eius verba longè aliud intendebat ſigni-
ficare; nimirum, expedire vt Chriſtus pro ſalute
populi moreretur, ac morte ſua redimeret Iu-
dæos, omneſq; gentes; quod nō intelligebat Cai-
phas. Vnde ſubdit S. Ioannes: *Hoc autem à ſemet-
ipſo non dixit, ſed cum eſſet Pontifex* (idcóque caput
Eccleſiæ veteris) *anni illius prophetauit* (materiali-
ter, non formaliter) *quòd Ieſus moriturus erat pro
gente, & non tantùm pro gente, ſed vt filios Dei qui
erant diſperſi, congregaret in vnum.*

Sic 4. Reg. 8. 10. Hazael conſulens Eliſæum,
rogánſque an Benedad rex Syriæ à morbo conua-
leſceret necne, ab eo audit: *Vade, dic ei: Sanaberis:
porrò oſtendit mihi Dominus, quia morte morietur.*
Si ſanabitur, quomodo morte morietur? An verò
iubet Propheta Hazaëli, vt regi ſuo mentiatur?
Abſit.

Abſit. Itaque duo contraria ſignificat hic Propheta, quorum vtrumque erat verũ. Prius, morbum regis nõ eſſe lethalem, vnde ait, *Sanaberis*, ſcilicet quantum eſt ex parte morbi. q. d. Morbus tuus non eſt lethalis, morbo tuo non morieris; idque erat verum: poſterius, *morte* tamen *morietur*, ſcilicet non naturali, ſed violenta: nã Hazael regnum ambiens, & inuadens, verſ. 15. *tulit ſtragulum, & infudit aquam, & expandit ſuper faciem eius*, itáque ſuffocauit eum prætextu refrigerationis: *quo mortuo regnauit Hazael pro eo.*

Similis antiphraſis eſt 3. Reg. 22. 15. vbi Michęas Propheta conſultus ab Achab rege Iſraël, an oppugnatio vrbis Ramoth ſibi foret proſpera, necne, reſpondet: *Aſcende, & vade proſperè, & tradet eã Dominus in manus regis.* q. d. Quia vis aſcẽdere, aſcende, optóque vt proſper hic ſit aſcenſus, vrbſque tibi tradatur: verumtamen per prophetiam ſcio contrarium euenturum: ſcio enim quia ibi occideris, vti paulò pòſt occiſus eſt. Eſt ergo ironia, vt notant ibidem Abul. & Vatab.

Huc facit quod ſcribit Ambroſ. Catharinus in vita S. Catharinæ Senenſis lib. 2. cap. 28. & 29. ipſi à Deo reuelatos eſſe duos ſenſus illius orationis Chriſti in horto: *Pater mi, ſi poßibile eſt, tranſeat à me calix iſte; verumtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu.* Matth. 26. 39. Senſus, inquam, nouos & diuerſos, imò in ſpeciem contrarios vulgari expoſitioni. Prior eſt, q. d. Pater mi, illico da mihi bibere calicem paſſionis; illum enim auidiſſimè ſitio: da vt illico patiar & moriar: ardor enim meus patiendi, nullas patitur moras, ne quidem horæ, vel inſtantis vnius: fac ergo vt illico per me tranſeat, ac deinde à me tranſeat calix iſte, vt per paſſionem meam abolita morte & peccato, illico redimam genus humanum, itáque ad te reuertar, vt te fruar, mi pater. Hoc enim Chriſtus optabat ſecundùm ſpiritum: optabat enim accelerare, & abſoluere opus redemptionis noſtræ, ad quod à Patre erat miſſus. Vnde ipſe ait: *Baptiſmo habeo baptizari, & quomodo coarctor vſquedum perficiatur?* Lucæ 12. 50. Et paulò ante paſſionem: *Deſiderio deſideraui hoc paſcha manducare vobiſcum.* Voluit enim dare exemplum S. Ignatio, Laurentio, Vincentio, aliiſque generoſis martyribus deſiderandi cruces, & ambiendi martyria. Secundùm carnem tamen optabat contrarium, nimirũ, *tranſeat*, id eſt, auferatur à me calix paſſionis. Porrò hi duo ſenſus ſe inuicem compatiuntur: poterat enim Chriſtus vnum orare ſecundùm carnem, alterum ſecundùm ſpiritum. Si poterat, probabile eſt eum feciſſe. Nam ſi Apoſtolus ait 1. Corinth. 14. *Orabo ſpiritu, orabo & mente*; multò magis Chriſtus orãs carne, orauit & ſpiritu: ſpiritus autem deſiderium erat contrarium deſiderio carnis: caro ergo hiſce verbis optabat transferri à ſe paſſionem, ſpiritus verò optabat eam accelerari, & celeriter pertrãſire. Poſterior ſenſus illius orationis S. Catharinæ reuelatus, eſt hic: Videbat, inquit ipſa, Chriſtus Dominus multos fore ingratos ſuæ paſſioni, mãſuros in peccatis, ac damnandos: hic erat ei ſummus dolor, húncque vocat ſuum calicem. q. d. Tranſeat à me calix iſte, id eſt, amoue à me hunc dolorem, hoc tormentum, putà hunc numerum damnandorum: fac vt omnes meæ paſſionis ita ſint participes, vt ſaluentur. Et ſi hoc Chriſtus abſolutè & efficaciter oraſſet, vtique impetraſſet; quia Pater nihil negat Filio: ſed maluit Chriſtus ex reuerentia ſe conformare Patris voluntati & iuſtitiæ, ideóque ſubiunxit: *Verumtamen nõ ſicut ego* A *volo, ſed ſicut tu.* Ita S. Catharina. Hoſce S. Catharinæ Senenſis ſenſus citat, & ſequitur inter alios noſter Ludouicus de Pontes, Meditatione de oratione Chriſti in horto. Verùm hæc ſobriè accipienda ſunt, nec imitanda, niſi ex Dei reuelatione, vel aliunde conſtet illos ſenſus intentos fuiſſe à Spiritu S. qua in re peccant multi concionatores, qui ex cerebro ſuo fingunt ſenſus S. Scripturæ, ſæpe ipſi literæ & menti Spiritus S. contrarios, contra quos egi ſuperiùs quæſt. 3.

Simili modo vox carnis afflictiſſimæ eſt illa Iob, maledicentis diei ſuo c. 3. 2. *Pereat dies in qua natus ſum*; vox verò ſpiritus eſt: *Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc, Dominus dedit, Dominus abſtulit. Sicut Domino placuit, ita factum eſt. Sit nomen domini benedictum.* B Iob 1. 21. Sic vox carnis eſt illa Ieremiæ c. 20. 14. *Maledicta dies in qua natus ſum, &c. Quare de vulua egreſſus ſum, vt viderem laborem & dolorem, & conſumerentur in confuſione dies mei?* Vox verò ſpiritus: *Cantate Domino, laudate Deum: quia liberauit animã pauperis de manu malorum.* Ibidem verſ. 13. Sic ſæpe aliud caro noſtra orat, aliud per eandem orationem petit & impetrat Spiritus ſanctus. Nam, vt ait Apoſtolus Rom. 8. 26. *quid oremus ſicut oportet, neſcimus, ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus: quia ſecundùm Deum poſtulat pro ſanctis.* C Pari modo in Scriptura ſolerter ſecernendæ ſunt ſententiæ fidelium & piorum, à ſententijs dictiſque infidelium & impiorum: vt Eccleſiaſtæ 3. 19. *Vnus interitus eſt hominis & iumentorum, & æqua vtriuſque conditio, &c. & nihil habet homo iumento amplius.* quę verba S. Greg. lib. 4. dial. 4. Olympiad. & alij interpretes, cenſent dici à Salomone, non in perſona propria, ſed in perſona Epicureorum, negantium animæ immortalitatem. Sic in libro Iob ſolerter diſtinguenda ſunt verba Iob à verbis Eliphaz, aliorúmque amicorum eius: illa enim probantur à Deo, hęc improbantur, Iob vlt. verſ. 7. Simili modo in Euangelio S. Ioannis, ſecernenda D ſunt verba Iudæorum Chriſto credentium, à verbis incredulorum. In eadem enim turba alij credebant Chriſto, alij non credebant, Vnde contraria ſentiunt & dicunt: illi enim probant, hi improbant dicta Chriſti. Quare videndum quid cuique ſit tribuendum. Hoc canone multas ſoluemus antilogias, multa loca in ſpeciem contraria conciliabimus.

Hebræum כי *Ki*, id eſt, *quia, quoniam*, ſępe non CANON IJ. cauſam ſignificat, nec rationale eſt, ſed exceptiuum, vel aduerſatiuũ, vel ſermonis incboatiuum, vel encliticum & ornatus dumtaxat gratia additum. Hinc Primò *Ki*, id eſt, *quoniam*, ponitur pro *quamuis*, Pſal. 77. 20. *Quoniam*, id eſt, quamuis, C *percuſſit petram & fluxerunt aquæ, &c. nunquid & panem poterit dare, aut parare menſam in deſerto?* Habacuc 2. 18. *Quid prodeſt ſculptile, quia*, id eſt, quamuis, *ſculpſit illud fictor ſuus?*

Secundò, *Ki*, id eſt, *quoniam*, eſt nota aſſeuerationis, & capitur pro *ſanè, certè, enimuerò.* Pſal. 17. 30. *Quoniam*, id eſt, enimuerò, *in te eripiar à tentatione.* Pſal. 54. 13. *Quoniam*, id eſt, ſanè, *ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique.*

Tertiò, *Ki* ſæpe eſt nota initij ſermonis, & periodum incboat, vti videre eſt in Pſalmis. Sic Lucæ 1. 61. dicitur: *Et dixerunt ad illum, quia nemo eſt in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.* Oſeæ 11. 1. *Quia puer Iſrael, & dilexi eum.*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Quartò, *Ki*, id eſt, *quia* ponitur pro *quod*. Luc. 2. 23. *Sicut ſcriptum eſt in lege Domini, quia*, id e, A quod, *omne maſculinum adaperiens uuluam, ſanctum Domino vocabitur*.

Quintò, *Ki*, id eſt, *quia*, ſumitur pro *porro, adhac, inſuper*. Sophon. 3. 9. *Quia*, id eſt, inſuper, *tunc reddam populis labium electum*.

Sextò, *Ki* ponitur pro אשר *aſcer*, relatiuo, id eſt, *qui*. Geneſ. 4. 25. *Poſuit mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quem* (hebr. *Ki*, id eſt, *quia*) *occidit Cain*. Exodi 13. 17. *Non eos duxit Deus per viam terra Philiſthiim, qua* (hebr. *Ki*, id eſt, *quia*) *vicina eſt*.

Septimò, *Ki*, id eſt, *quia*, eſt aduerſatiuum, capitúrque pro *ſed*. 2. Reg. 16. 18. *Nequaquam, quia*, id eſt, ſed, *illius ero, quem elegit Dominus*.

Octauò, *Ki*, eſt nota temporis, ſignificans *quando, cùm*. Geneſ. 4 12. *Cum*, hebr. *Ki*, *operatus fueris eam, non dabit tibi fructus ſuos*.

Nonò, *Ki* eſt exceptiuum, idem valens quod *niſi*. 1. Reg. 30. 17. *Et non euaſit ex eis quiſquam niſi*, heb. *Ki*, *quadringenti viri*. Eſt apocope: כי *Ki* enim ponitur pro כי אם *Kim*, id eſt, niſi.

Decimò, *Ki* cum geminatur, eſt disiunctiuum, ſignificans *aut, vel*, vt 3. Reg. 18. 27. *Aut*, heb. *Ki*, *in diuerſorio eſt, aut in itinere, aut certè dormit* veſter Deus Baal.

Vndecimò, eſt negatiuum, ſignificans *ne, non*. Iſaiæ 30. 21. *Hac eſt via, ambulate in ea, & non* (hebr. *Ki*) *declinetis, neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram*.

CANON 14 Poſt ſchiſma Ieroboam & decem tribuum à duabus, earúmque rege Roboam, vſque ad captiuitatem Babylonicam, diſtinguuntur hæc duo nomina, Iſraël & Iuda. Iſraël enim decem, Iuda duas tribus ſignificat. Poſt captiuitatem verò Babylonicam, Iſraël & Iuda pro eodem accipiuntur, ſcilicet pro duabus tribubus: tum quia in his ſolis perſtitit familia & nomen Iſraëlis, id eſt, Iacobi Patriarchæ; cæteræ enim tribus toto orbe diſperſæ fuerunt: tum quia multi fideles è decem tribubus, iunxerunt ſe Iudæ. Tribus ergo Iuda cæteras decem, quæ Iſraël vocabátur, complexa eſt. Ita S. Cyril. Ribera & Arias in cap. 12. Zachariæ verſ. 1. Sic Zacharias pater Ioannis Baptiſtæ canit: *Benedictus Dominus Deus Iſraël*, id eſt, Iudæorum. Sic Chriſtus ait ſe miſſum ad oues quæ perierunt domus Iſraël. Sic Euangeliſtæ ſæpe nominant Iſraël; nec alium intelligunt, quàm populum Iudaicum, vt pote qui ſolus ex ſtirpe Iſraelis reſtabat, erátque hæres promiſſionum Abrahæ & Iſraëli, id eſt, Iacobo à Deo factarum.

CANON 15. Verba actiua Hebræorum ſæpe non actionem & effectum, ſed agendi virtutem, vim & potentiam ſignificant. Sic Chriſtus Ioannis 1. vocatur *Agnus, qui tollit peccata mundi: Lux qua in tenebris lucet, & illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, ſcilicet quantum in ſe eſt. q. d. Chriſtus in ſe habet virtutem tollendi peccata, diſpellendi tenebras, & illuminandi omnem hominem, nimirum, niſi ipſe oculos claudat, & lucem hanc videre nolit, vti multi infideles & impij fecerunt, & faciunt. Simili modo dicimus: Hic ignis vrit: hæc aqua humectat, id eſt, habet vim vrendi, humectandi, &c. etiamſi ſæpe nil vrat, nec humectet. Ita intellige illud Marci vltimo: *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit*, ſcilicet quantum eſt ex natura & vi fidei, & baptiſmi: ſi nimirum is qui credidit, leges & præcepta fidei, ac ſpiritum baptiſmo acceptum ſequatur, & exequatur in ſeruandis Chriſti mandatis. Et illud

A Ioan. 6. 55. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam*, ſcilicet quantum eſt ex vi Euchariſtiæ; cui tamen peccator obicem ſuis peccatis ponere poteſt, eamque elidere. Sic ſæpe Scriptura cum enarrat opera Dei, magis ſignificat ea quæ facere poteſt, quàm quæ re ipſa facit, vt: *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant*. Pſal. 103. 32. *Qui præcipit ſoli, & non oritur: & ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo*. Iob. 9. verſ. 7. Et clarius verſ. 6. *Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur*, hoc eſt, concutere & commouere poteſt. Sic Zacharias cap. 12. 12. dicit, quòd omnes familiæ Iudæorum videntes B Chriſtum in cruce confixum, plāgent, id eſt, iure plangere poterunt & debebunt. Quem enim ad planctum non moueat Deus in cruce fixus? etiāſi de facto multi increduli eum non planxerint, ſed ſubſannarint. Et Amos cap. 8. 10. *Conuertam*, inquit, *omnes feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum, & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput caluitium*. Non eſt neceſſe omnes ſacco indui, aut omnia capita decaluari; ſed ſenſus eſt q. d. Tanta erit clades, vt meritò omnes poſſint ſaccum induere, & caput decaluare. Et Iſaiæ cap. 4. 1. *Apprehendent ſeptem mulieres virum vnum in illa die*. Id factum nuſquam legimus; ſed ſenſus eſt q. d. Tanta erit cædes virorum, vt vix vnus maritus C ſeptem mulieribus reperiatur, ac conſequenter vt ſeptem mulieres pro vno marito certare poſſint, vel debeant, ſi more gentis ſuæ nubere velint.

Prophetæ, præſertim Zacharias, ſæpe vtuntur apologis, tum ad obſcuritatem, quæ propria eſt prophetiæ; tum ad elegantiam; tum ad excitandam auditorum torpentium, imò oracula Dei auerſantium iiſque aduerſantium, attentionem: ſicut Demoſthenes Iudicum oſcitantium attentionem excitauit, narrando fabulam mulionis, de vmbra aſini in ardente ſole contendentis cum aſini conductore. Ea enim eſt curioſitas homi- CANON 16 *Apologis vtitur Zacharias.*

D num, vt ad fabulas & res nouas aures arrigant, ad graues & ſerias demittant, velut iniquæ ſortis aſelli. Inſignis apologus eſt Ioas filij Gedeonis, dictatus ab eo contra Sichimitas, qui regem ſibi crearant ſpurium & tyrannum Abimelech. Iudic. 9. 8. *Ierunt*, ait, *ligna vt vngerent ſuper ſe regem, dixerúntque oliuæ: Impera nobis. Quæ reſpondit: Numquid poſſum deſerere pinguedinem meam, qua & dij vtuntur & homines, & venire vt inter ligna promouear? Dixeruntque ligna ad arborem ficum: Veni, & ſuper nos regnum accipe. Quæ reſpondit eis: Numquid poſſum deſerere dulcedinem meam, fructuſque ſuauiſſimos, & ire vt inter cætera ligna promouear. Locutáque ſunt ligna ad vitem: Veni & im-* *Et Ioas.*

E *pera nobis. Quæ reſpondit eis: Numquid poſſum deſerere vinum meum, quod lætificat Deum & homines, & inter ligna cætera promoueri? Dixerúntque omnia ligna ad rhamnum: Veni & impera ſuper nos. Quæ reſpondit eis: Si verè me regem vobis conſtituitis, venite & ſub vmbra mea requieſcite: ſi autem non vultis, egrediatur ignis de rhamno, & deuoret cedros Libani*.

Senſus eſt, q. d. Vos, ô Sichimitæ, elegiſtis vobis in regem Abimelech parricidam & tyrannum, quaſi rhamnum, qui proinde vos punget & cruciabit. Iuſto ergo Dei iudicio vobis eueniet, vt lis & bellum inter vos & Abimelech concitetur, quo & vos ipſum conficiatis, & ipſe viciſſim

vos, vt vtrique pereatis. Tyrannus enim in ſuos, etiam nobiliſſimos, ſi, vt communiter fit, ob tyrannidem ei litem moueant, exitium immittit; quo tamen & ipſe afflatur pariter, interítque, vti in pleriſque tyrannis viſum eſt. Verus Propheta fuit Ioas: nam Sichimitæ & Abimelech ſe inuicem confecerunt. Similis apologus eſt Ioas regis Iſraël, ad Amaſiam regem Iuda ſe proocantem ad bellum: *Carduus*, inquit, *Libani miſit ad cedrum quæ eſt in Libano, dicens: Da filiam tuam filio meo vxorem. Tranſierúntque beſtiæ ſaltus quæ ſunt in Libano, & conculcauerunt carduum.* Apologum explicat dicens: *Percutiens inualuiſti ſuper*
1. *Edom, & ſubleuauit te cor tuum: contentus eſto gloriæ, & ſede in domo tua: quare prouocas malum, vt cadas tu & Iudas tecum?* 4. Reg. 14. 9. Similis eſt Zachariæ 11. 2. *Vlula abies, quia cecidit cedrus.* q. d. Vlulate plebeij, quia ceciderunt magnates. Et verſ. 1. *Aperi Libane portas tuas & comedat ignis cedros tuos*, hoc eſt, aperi ô Ieruſalem portas tuas Tito & Romanis, qui domos tuas cedrinas comburent. Idem toto cap. 5. eleganti apologo deſcribit captiuitatem Iudæorum in Babylone, per mulierem impoſitam amphoræ, & ab alis miluinis translatam in Sennaar, id eſt, in Babylonem. Plurimi ſimilea ſunt apud Zachariam & cæteros Prophetas, quos paulò pòſt inter Hieroglyphica, vel Ænigmata, ordine recenſebo.

CANON 17

Prophetæ ſubinde alludunt ad fabulas Gentilium & Poëtarum: tum quia hæ fabulæ apud Gentiles erant tritæ & celebres: tum quia ſubinde non tam fabulæ, quàm ænigmata, aut mythologiæ ſunt, ad morum informationem compoſitæ: quales ſunt fabulæ Æſopi, quæ magnam ſapientiam & prudentiam continẽt. Ethicam enim docent per appoſitas rerum fictiones & fabulas. Hinc celebris fuit apud veteres Theologia μυθικὴ, id eſt, fabuloſa (& Mythologi habiti ſunt Philoſophi, imò Theologi) de quibus Fulgentius librum ſcripſit; eiúſque meminit S. Auguſt. lib. 6. de Ciuit. cap. 5. Et Euſeb. lib. 3. Præpar. cap. 2. Sic Malachias cap. 4. 1. dicens: *Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius,* D alludit ad fabulam phœnicis: quia phœnix ſymbolum eſt & ænigma ſolis, qui radijs ſuis quaſi pennis veſtitur, iiſque vitam & ſanitatem cunctis viuentibus impertit. Senſus ergo eſt, q. d. Orietur Chriſtus, qui à morte rediuiuus quaſi phœnix, id eſt, quaſi ſol ſalutaris, radiis gratiæ & gloriæ ſuæ, velut pennis contingens iuſtos mortuos & ſepultos, eos à morte ad vitam ſuſcitabit, ſanabit, beabit & glorificabit. Sic Iudith cap. 16. 8. dicitur: *Nec filij Titan percuſſerunt eum*, Holophernem: Vbi alluditur ad fabulam Titanum, quos Poëtæ fabulantur fuiſſe gigantes, cœli & terræ filios, ac bellum geſſiſſe cum Ioue, ab eóque fulmine adactos in tartara, de quibus Virgil. 6. Æneid.

Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine deiecti fundo voluuntur in imo.

E Non quòd fabulas Poëtarum approbet S. Scriptura, ſed vt loquatur more vulgi, eiúſque ſermone rem veram ſignificet: quia *non bene poſſumus intelligere quod dicitur, niſi per ea vocabula quæ vſu didicimus, & errore combibimus*, ait S. Hieron. in cap. 5. Amos, verſ. 8. & S. Gregor. lib. 9. moral. cap. 6. præſertim quando fabulæ ex S. Scriptura ortum ducunt, vti Perer. aliíque viri docti cenſent, fabulam Titanum originem accepiſſe ex hiſtoria & factis gigantum Geneſ. 6. 4. & cap. 11. 4.

A Filij ergo Titan, per catachreſin vocantur bellicoſiſſimi & robuſtiſſimi gigantes, quales poëtæ nuncupant, cenſéntque fuiſſe Titanes. Vnde explicando ſubdit Scriptura Iudith. 16. 8. *Nec excelſi gigantes oppoſuerunt ſe illi; ſed Iudith filia Merari in ſpecie faciei ſuæ diſſoluit eum.* Ita S. Hieron. in cap. 3. Epiſ. ad Galat. ſub initium. Sic Iſaias cap. 34. 14. alludit ad fabulas Onocentaurorum & Lamiarum, vt ibi dixi. Sic Iob. 42. 14. filia Iob, quæ hebr. & à Noſtro vocatur *Cornuſtibij*, à Septuag. nuncupatur *Cornu Amaltheæ*, quam Poëtę fingunt eſſe capram altricem Iouis Sic Iob 21. 33. dicitur: *Dulcis fuit glareæ Cocyti*: glarea eſt terra prope fluuium, arenoſa & lapidoſa. Coeytus eſt B fluuius in Arcadia, à ſtyge palude fluens, quem inferorum eſſe fluuium Poëtæ finxerũt; eo quod in illam paludem multa cadauera conjiciebãtur, vt citò exederentur. Veterum enim ſepulchra erant iuxta flumina, vt cadauera flumine conſumerentur, eóque purgaretur aër. Sẽſus ergo eſt, q. d. Impio bene conuenit cum ſepulchro: nihil enim ibi mali ſentit, ſed in eo dulciter & ſuauiter quieſcit, vt Poëtæ fingunt defunctos quieſcere in Cocyto. Myſticè S. Gregor. Impius, ait, dulcis eſt Cocyto, id eſt, diabolo & inferno, qui morte & pœnis improborum gaudet & paſcitur. Alludit itaque Iob ad fabulam tritam Cocyti: dictus enim eſt Cocytus ἀπὸ τοῦ κωκύειν, id eſt, lugere: C luctus enim conuenit mortuis. Hinc Cocytum fingunt vicinum Acheronti. Audi Virg. 6. Æneid.

--- Tenent media omnia ſyluæ,
Cocytúſque ſinu labens circumuenit atro.

Et Claudian.

--- Preſſo lachrymarum fonte reſedit.
Cocytus, Acheron tacitis obmutuit vndis.

Rurſum Virgil. 6. Æneid.

Acheron omnem Cocyto eructat arenam.

Vbi Seruius, ad Phyſiologiam hoc figmentũ pertinere ait, quòd qui caret gaudio, ſine dubio triſtis eſt. Triſtitia autem vicina luctui eſt, qui ex morte procreatur: rectè ergo in Cocytum per ſtygem arenas eructare ſuas Acherontem fingit Virgil. Quocirca iure hæc quaſi fabuloſa ridet Cicero Tuſcul. 1. *Dic quæſo*, ait, *dum te illa terrent, triceps apud inferos Cerberus, Cocyti fremitus, tranſvectio Acherontis, mento ſummam aquam attingens ſiti enectus Tantalus?* Sic Amos cap. 5. 8. ait de Deo: *facientem Arcturum & Orionem.* Vbi alludit ad fabulas Poëtarum: ex illis enim impoſita ſunt nomina ſtellis. Vnde Virgil.

Arcturum, pluuiáſque hyades, geminóſque Triones.
Armatúmque auro circumſpicit Oriona.

Ex titulo prophetiæ ſæpe colligere licet qualis ſit futura, an triſtis, an læta, an mixta. Nam cum titulus eius eſt משא *maſſa*, id eſt, onus, vel pondus, ſignum eſt euidens triſtem fore. Onus enim ſignificat pondus graue, & importabile vindictæ & pœnæ, ex certo & irreuocabili Dei decreto inferendum impijs, vt duram eorum ceruicem premat & curuet, vel frangat, qui Dei patientiam expectantem eos ad pœnitentiam contempſerunt, & in ſceleribus ſuis obdurati perſtiterunt. Vnde ſæpe ſignificat plenum vrbis & gentis excidium, vt: *Onus verbi Domini in terra Hadrac, & Damaſci requies eius.* Zachar. 9. 1. *Onus verbi Domini ſuper Iſrael.* Zachar. 12. 1. Onus domus Achab, quo exciſa eſt eius familia 4. Reg. 9. 25. Vide Ierem. 23. 33. & ſequent. Cum verò titulus prophetiæ eſt *viſio*, vel certè *verbum Domini*; tunc ordinariè

CANON 18

læta eſt, *& proſpera pollicetur, ſiue poſt comminationem meliora promittit*, ait S. Hieron. in cap. 23. Ierem. ſub finem. Cum denique titulus eſt, *Onus viſionis*, vt Iſaiæ 22. 1. aut, *Onus verbi Domini*, vt Malach. 1. 1. tunc partim triſtis eſt, partim læta. Hic canon S. Hieron. crebrò verus eſt, non tamen ſemper. Nam viſio exhibita Ieremiæ c. 1. & Ioëli cap. 1. & Amos cap. 1. & Nahum c. 1. nil ferè lætum habet, ſed omnia triſtia, ac proinde onus includit, vti rectè aduertit Ribera Oſee 1. 1. Porrò ſolus Abdias prophetiam ſuam inſcribit, & vocat Viſionem: Nahum verò, Habacuc & Malachias eam inſcribunt Onus: cæteri omnes Prophetæ minores eam inſcribunt Verbum Domini. In decurſu tamen prophetiæ, illam ſubinde viſionem nuncupant, vt eius certitudinem indicent. Viſus B enim omnium ſenſuum eſt certiſſimus. Vnde Theophraſtus apud Rhodig. lib. 10. 28. viſum ſcitè appellauit formam ſenſuum: quia ſcilicet experimenta illorum ille ſolus quaſi actuat, perficit & certificat. Et S. Auguſt. lib. 10. Confeſ. cap. 35. experientiam ſenſuum, & eorum quaſi fidei reſolutionem, in viſu ſitam eſſe docet: quocirca omnes ſenſus quaſi oculatos exhibentes, dicere ſolemus: Vide vt ſapiat, vide vt ſonet, &c. Et Ariſt. gnome eſt lib. 1. Metaph. finem contemplationis eſſe veritatem viſam: vnde & beatitudo noſtra conſiſtit in viſione Dei. Prophetæ ergo abſtracti à cæteris rebus, & mentis intuitum figentes in C contemplatione vnius ſimplicis veritatis, habuerunt prægustum quendam & initium beatitudinis, iuxta illud Apoſtoli 1. Corinth. 13. *Videmus nunc per ſpeculum & in ænigmate; tunc autem facie ad faciem:* quæ verba citans S. Auguſt. lib. 1. de Trinit. cap. 8. *Hic*, inquit, *nobis contemplatio promittitur, actionum omnium finis, atque æterna perfectio gaudiorum.*

In viſum ſi fidei ſenſuum reſolutio.

CANON 19. *Ecſtaſis differt à prophetia.*

Differunt prophetia & ecſtaſis. Prophetæ enim ſæpe viderunt futura ſine ecſtaſi, ſubinde tamen fuerunt alienati à ſenſibus, raptique in ecſtaſin, vti contigit Adæ Geneſ. 2. 21. Abrahæ Geneſ. 15. 12. S. Petro Actor. 10. 10. & S. Ioanni in Apocalypſi (quæ ecſtaſes ordinariè factæ ſunt, fiúntque D per angelos: hi enim ſunt adminiſtri Dei) omnibus enim hiſce locis græcè eſt *ἔκστασις*, quæ propriè eſt raptus mentis alienatæ à ſenſibus in aliquid ſublimius. Vnde S. Greg. lib. 5. Moral. cap. 21. docet in ecſtaſi mentem à ſenſibus auulſam dormire mundo, ſed laborioſius vigilare Deo. *Eſt* ergo *ecſtaſis dormitio vigilans, ſeu vigilia dormiens*, iuxta illud Cant. 5. *Ego dormio, & cor meum vigilat*. q. d. Sēſus meus dormit, ſed mens vigilat. Nota, S. Thom. quæſt. 13. de veritate, art. 2. ad vlt. & 2. 1. quæſt. 175. art. 3. ad 1. & in 2. Corinth. 12. lect. 1. docet, quod exceſſus mentis, ecſtaſis & raptus aliquando contingat ſine alienatione mentis à ſenſibus, nimirum cùm quis exterioribus ſenſibus & rebus vtitur, ſed tota eius intentio diuinis C contemplandis & amandis vacat; qua ratione S. Dionyſ. cap. 4. diuin. nom. aſſerit, quod diuinus amor ecſtaſim facit: amor enim tranſfert amantem à ſe in Deum amatum. Anima enim magis eſt vbi amat, quàm vbi animat: magis eſt ergo in Deo, quàm in ſeipſa. Vnde S. Bonau. tract. de gradibus contempl. *Ecſtaſis*, ait, *eſt deſerto exteriori homine, ſui ipſius ſuper ſe voluptuoſa quadam eleuatio, ad ſuper intellectualem diuini amoris fontem.* Aliter verò, & ſecundùm magis vſitatam ſignificationem, *fit*, inquit S. Thomas, *dictus exceſſus mentis, ecſtaſis & raptus, cùm aliquis etiam actu ab vſu* A *ſenſuum & ſenſibilium rerum abſtrahitur, ad aliqua ſupernaturaliter videnda; idque per abſtractionem à ſenſibus externis ad imaginariam viſionem, vel ab imaginatione quoque ad intellectualem: & hoc iterum aut per intelligibiles immiſſiones, aut ſecundùm quod intellectus videt Deum per eſſentiam.* quod S. Thom. cenſet conceſſum S. Paulo in raptu 2. Corinth. 12. 2. ſed contrarium eſt verius, ſcilicet S. Paulum non vidiſſe Dei eſſentiam, vti ibidem oſtendi. Cæteris verò vt Adæ, Abrahæ, S. Petro, & S. Ioanni cenſet ecſtaſim contigiſſe per abſtractionem à ſenſibus, ſed cum imaginaria viſione, quod verum eſt, & liquet ex locis citatis Scripturæ. Ordinariè enim mens in cognitione vtitur phantaſmatibus: vnde licèt rapiatur, habet tamen comites cogitationes phantaſiæ.

Porrò opera dæmonis, imò vi morbi poſſe aliquem alienari à ſenſibus, rapique in ecſtaſin quaſi naturalem, docet noſter Delrio lib. 2. Diſquiſ. Magic. quæſt. 25. Vbi refellit Cardanum, qui aſſerit, *cum libeat, poſſe quempiam vi naturali rapi*; & Bodinum, qui cenſet, *in eiuſmodi ecſtaſi animam reipſa migrare de corpore.* Denique S. Auguſt. lib. 12. de Geneſi ad liter. cap. 26. *Cum rapitur*, inquit, *anima ad ea viſa, quæ ſpiritu cernuntur ſimilia corporalibus, omnino à ſenſibus corporis auertitur, amplius quàm in ſomno ſolet; ſed minus quàm in morte.* Nam in ſomno non ita auertitur à ſenſibus, quin illi leui ſono, motu pulſúque euigilent; in ecſtaſi autem nullum motum, ſonum pulſúmque etiamſi acriùs vellicetur aut pulſetur, ſentit: in morte verò auertitur non tantum à ſenſibus externis, ſed etiam internis, imò à toto corpore, ita vt illud amplius non informet, nec animet aut viuificet.

Iam verò linguam, qua loquitur Deus animæ, & anima Deo, piè explicat S. Bern. ſerm. 45. in Cant. *Verbum & anima*, inquit, *habent linguas ſuas, quibus ſe alterutrum alloquantur, præſentéſque indicent. Verbi lingua, fauor dignationis eius: animæ verò, deuotionis feruor. Elinguis eſt anima atque infans, quæ hunc non habet, & non poteſt illi eſſe ſermocinatio cum verbo: ergo cum huiuſmodi linguam ſuam mouet, volens ad animam loqui, non poteſt anima non* D *ſentire. Viuus eſt enim ſermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ. Et rurſum cum, ſuam linguam anima mouet, verbum latere multo minus poteſt, non ſolùm quia vbique præſens, ſed quia niſi ipſo ſtimulante, deuotionis lingua minimè ad loquendum mouetur. Verbo ergo dicere animæ, Pulchra es, & appellare amicã, infundere eſt vnde amet, & ſe præſumat amari.* Et S. Gregor. lib. 5. mor. 20. explicans illud Iob cap. 4. 12. *Quaſi furtiuè ſuſcepit auris mea venas ſuſurri eius: Venas*, inquit, *ſuperni ſuſurri auris cordis furtiuè ſuſcipit, quia ſubtilitatem locutionis intimæ afflata mens, & raptim, & occultè cognoſcit: niſi enim* C *ſe ab exterioribus deſideriis abſcondat, interna non penetrat: occultatur autem vt audiat, & audit vt occultetur; quia & ſubtracta à viſibilibus, inuiſibilia conſpicit; & repleta inuiſibilibus, viſibilia perfectè contemnit.* Cum ergo loquitur Deus animæ, & illa loquentem audit, non duæ actiones ſunt, ſed vna eadémque, quæ vt à Deo proficiſcitur, vocatur locutio; vt recipitur in homine vocatur auditio. In phantaſia loquitur Deus per angelos, in mente per ſe. Solus enim ipſe illabi poteſt immediatè intellectui & voluntati, quod facere nequit angelus. Angeli autem in phantaſia loquuntur, per motum humorum & ſpirituum animalium, in quibus deferuntur internæ rerũ ſpecies,

Lingua Dei ad animã

nimi

nimirum ita illos commiſcendo & componendo, vt hanc illámue ſpeciem, & conſequenter rem quam volunt, phantaſiæ, & per phantaſiam intellectui repræſentent. Varios locutionis Dei & Angelorum modos recenſet S. Gregor. 18. moral. a.

Canon 21

Prophetia omnis cum ſit ſupernaturalis, expoſcit pariter lumen ſupernaturale, quod vulgò propheticum vocatur; ſicut enim ad viſionẽ corporalem tria requiruntur, ſcilicet 1. obiectum emittens ſui ſpeciem in oculum, 2. lumen obiectum illuminans, 3. ipſa viſio, putà ocul⁹ recipiens ſpeciem, & per illam obiectum illuminatum inſpiciens & videns, eáque ratione viſionem in ſe eliciens & producens; ita pariter ad viſionẽ propheticam requirũtur tria, ſcilicet 1. obiectum, putà res futura quæ præuidetur, 2. lumen propheticum mentem Prophetæ eleuans, vt quaſi ex alto eminus rem futuram videat, 3. ipſa viſio & cognitio rei futuræ. Porrò lumẽ propheticum non eſt aliud, quàm ipſa Dei illuſtratio & reuelatio, ſiue locutio interna qua mentem Prophetæ illuſtrat, eique reuelat futura, quæ partim Dei eſt, quatenus à Deo immittitur; partim Prophetæ, quatenus in eius mente recipitur, imò in ea, & per eam vitaliter concurrentem à Deo producitur: quà Dei eſt, vocatur illuſtratio; quà Prophetæ eſt, vocatur viſio, auditio, cognitio, vt dixi in fine can. 19. Lumen ergo hoc, ſiue illuſtratio eſt inſtar coruſcationis, vel fulguris ſpiritalis mentem perſtringens & illuſtrans (iuxta illud Pſal. 76. 19. *Illuxerunt coruſcationes tuæ orbi terræ.* Et illud Pſal. 143. 6. *Fulgura coruſcationem & diſſipabis eos*) qua mens certò cognoſcit rem futuram quæ à Deo reuelatur, & ſimul eam non à dæmone, ſed à Deo reuelari, vti fit in actu fidei: illius enim obiectum materiale eſt res reuelata, formale reuelatio diuina, vel ipſe Deus reuelãs. Ideo enim fide credo Deum eſſe trinũ & vnum, quia Deus ipſe, qui eſt prima veritas quæ nec falli nec fallere poteſt, id reuelauit. Quocirca Prophetæ excipientes Dei reuelationem, fide diuina tenebantur credere tam ſua oracula, quàm illa ſibi reuelata eſſe à Deo.

Lumen propheticũ quid?

Similes illuſtrationes, quaſi coruſcationes ſentiunt ſæpe viri ſpirituales, præſertim vacãtes orationi & contemplationi, quibus mens eorũ partim illuſtratur, ad clariùs & ſublimiùs cognoſcẽda attributa Dei, vaticinia Prophetarum, aliáque myſteria fidei & Scripturæ: partim amore Dei rerúmque cœleſtium afflatur, & accenditur. Similes ſentiunt ſubinde peccatores, cùm Deus eis immittit cogitationes, & illuminationes pias de morte, de iudicio, de breuitate vitæ, de vanitate concupiſcentiarum, de inferno, de cœlo; quibus clarè vident ſe malè & imprudenter agere, ac in periculo ſalutis verſari, ideóque timore & dolore percellũtur, qui eos impellit ad pœnitentiam vitæque mutationẽ. Porrò iſtæ illuſtrationes menti non ſunt liberæ, ſed neceſſariò in ea recipiuntur, cùm Deus illas ei immittit: perinde ac viſio fulguris aperto, ac vigilanti oculo eſt neceſſaria, non libera: iis tamen receptis, libera manet mẽs, vt circa eas liberum fidei actum eliciat, liberéque credat illa eſſe vera, atq; exinde alios liberos doloris, pœnitentiæ, amoris aliarúmque virtutum actus in ſe concipiat & efformet. Illuſtrationes enim, quas intellectui & pij impulſus affectúſque, quos voluntati Deus immittit & indit, ſunt gratiæ præuenientes, & excitantes mentem peccato, vel torpore ſopitam, vt euigilet, & iis liberè cooperetur, itáque in ſe actus pœnitentiæ, timoris, amoris & heroicarum virtutum producat. Pro talibus, vt ſcilicet crebrò eas nobis immittat Deus, continuè orare debemus. Ex iis enim omnis noſter profectus & ſalus pendet. Ita pro iis orat Pſaltes pſal. 12. 4. *Illumina,* ait, *oculos meos ne vnquam obdormiam in morte, ne quando dicat inimicus meus: Præualui aduerſus eum.* Pſal. 17. 29. *Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine: Deus meus illumina tenebras meas.* Pſal. 33. 6. *Accedite ad eum & illuminamini.* Pſal. 66. 1. *Deus miſereatur noſtri, & benedicat nobis: illuminet vultum ſuum ſuper nos.* Pſal. 75. 5. *Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.* Iſaiæ 60. 1. *Surge, illuminare Ieruſalem: quia venit lumen tuum & gloria Domini ſuper te orta eſt.* Lucæ 1. 79. *Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent.* Ioannis 1. 9. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ephes. 5. 14. *Exurge qui dormis, & illuminabit te Chriſtus.* Pſal. 26. 1. *Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quẽ timebo?* Iob. 11. 17. *Quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam; & cum te conſumptum putaueris, orieris vt Lucifer.* Pſal. 96. 4. *Illuxerunt fulgura eius orbi terræ.* Ezechiel 1. 13. *Hæc erat viſio diſcurrens in medio animalium ſplendor ignis, & de igne fulgur egrediẽs. Et animalia ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis.* Iob. 36. 29. *Si voluerit, &c. fulgurare lumine ſuo deſuper.* Pſal. 89. 17. *Sit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos, & opera manuum noſtrarum dirige,* Iſaiæ 58. 11. *Implebit ſplendoribus animam.* Habacuc. 3. 4. *Splendor eius vt lux erit.* Baruch 4. 2. *Ambulabimus per viam ad ſplendorem eius.*

Illuſtrationes pie quã optandæ?

Ex dictis patet errare veteres Philoſophos, qui cenſuerũt diuinationem fieri naturaliter: nam in anima ineſſe vim fatidicam, putà virtutem diuinandi, præſertim dum ea morti vicina eſt, aut melancholia, mania, vel furore poëtico exagitatur. Ratio eorum erat, quòd anima habeat aliquid diuinitatis, ſitque quaſi diuinæ particula auræ: creata enim eſt ad imaginem Dei: ergo & diuinationis Deo propriæ, eſt particeps. Ita cenſuit Plato dial. de natura: *Quòd,* inquit, *demẽtiæ humanæ Deus diuinandi vim dederit, illud argumento eſſe poteſt, quòd nemo dum ſana mentis eſt, diuinum & verum vaticinium vllum aſſequitur; ſed cum vel ſomno prudentis vis præpedita eſt, vel oppreſſa morbo, vel diuino aliquo raptu à ſua ſede dimota, fieri diuinatio ſolet.* Et in Apolog. pro Socrate, ex eius mente aſſerit, eos qui proximi ſunt morti ſolere diuinare. Et Ariſtot. in Problema. ſect. 30. probl. 1. *Multi,* inquit, *propterea quod ille calor ſedi mentis in vicino eſt, morbis veſaniæ implicantur, aut inſtinctu lymphatico inferueſcunt; ex quo Sibyllæ efficiuntur, & Bacchæ, & omnes qui diuino ſpiraculo inſtigari creduntur, cùm ſcilicet id non morbo, ſed naturali intemperie accidit.* Similia habet Cicero lib. 1. de diuinat. additque rationem. *Cùm eſt,* inquit, *ſomno ſeuocatus animus à ſocietate & contagione corporis, tum meminit præteritorum, præſentia cernit, futura prouidet. Iacet enim corpus dormientis vt mortui, viget autem & viuit animus. Quod multò magis faciet poſt mortem, cùm omnino ex corpore exceſſerit: itaque appropinquante morte multò eſt diuinior.* Quocirca concludit triplicem eſſe diuinationẽ: *omnem enim diuinandi vim à Deo, à fato, & à natura dimanare.* Et lib. 2. *Sæpe audiui,* ait, *poetam bonum neminem ſine inflammatione animorum exiſtere*

Canon 22
In anima morituri vel maniaci non eſt vis diuinandi.

poſſe, & ſine quodam quaſi afflatu furoris. Nam

Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo.
Impetus ille ſacra ſemina mentis habet.

Idem cenſuit Porphyrius, vti refert Iamblicus lib. de myſter. Ægypt. §. de ſomnijs diuinis. Videtur huic ſententiæ fauere S. Auguſt. lib. 12. Confeſſ. citatus à S. Thoma 1. p. q. 86. art. 4. ad 2. *Anima*, inquit, *habet quandam vim ſortis, vt ex ſui natura poßit futura cognoſcere: & ideo quando retrahitur à corporis ſenſibus, & quodammodo reuertitur ad ſeipſam, fit particeps notitia futurorum.* Sed rectè eum excuſat, mentémque eius explicat ibidem D. Thom. dicendo, animam ſeparatam à ſenſibus fieri aptam & diſpoſitam, vt recipiat impreſſiones angelorum, vel dæmonum, ac per eas accipiat notitiam futurorum, quam non habet ex ſe ipſa; & hoc dumtaxat velle S. Auguſtinum. Adde, quæſiui hæc verba ſtudioſè in S. Auguſt. nec hactenus ea reperire potui. Illud tantùm reperi lib. 4. Confeſ. cap. 3. & lib 7. 6. Mathematicos planetarios ſubinde diuinare, & futura prædicere, non arte, ſed ſorte, putà caſu: quod verum eſt, nec ad rem præſentem facit, imò eius oppoſitum inſinuat: inter multa enim quæ prædicunt, ſubinde caſu verum tangunt, dicúntque: ergo non naturæ vi, non artis certitudine, ſed ſortia caſu coniectant, verúmque attingunt, quaſi aleatores aci futuræ.

Hæc Philoſophorum ſententia eſt erronea, & repugnans non tantùm S. Scripturæ, ſed & Philoſophiæ. De fide enim eſt, prophetiā eſſe opus diuinum, & prænotionem futurorum contingentium eſſe dotem propriam Deo, adeóque eſſe notam & indicem diuinitatis. Nam, vt ait Tertul. Apolog. 20. *Teſtimonium diuinitatis eſt veritas diuinationis.* Vnde Deus cum idolis decertans, *Annunciate*, inquit, *quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus quia dij eſtis vos.* Iſaiæ 41. 23. Et S. Petrus Epiſt. 2. cap. 1. *Omnis*, inquit, *prophetia propria interpretatione non fit: non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed Spiritu S. inſpirante locuti ſunt ſancti Dei homines.* Hinc & Prophetæ omnes paſſim hunc titulum oraculis ſuis præfigunt: *Verbum Domini*: *Hæc dicit Dominus*, &c. Propheria ergo eſt verbum à Deo præſcitum & prædictū, non ab homine. Ratio phyſica eſt, Prima, quia futura contingentia ſunt planè indeterminata: determinabuntur enim ab agente libero, cùm ſcilicet voluntas libera in tempore futuro, liberè ad alteram contradictoriorum partem ſe determinabit. Ergo impoſſibile eſt, vt homo, dæmon, vel angelus ea determinatè præſciat & præcognoſcat; ſed id eſt virtutis & omniſcientiæ diuinæ, quæ infinita mentis ſuæ acie, & vi præuidet quid libera voluntas tali tempore, loco & circumſtantijs ſit electura, & determinatura. Secunda: Mens humana pendet à phantaſia & ſenſibus. Nihil enim eſt in intellectu, quod non fuerit prius in ſenſu, vt ait Ariſtot. At futura contingentia nullo ſenſu percipi poſſunt: ergo nec ab homine intelligi queunt, non magis quàm à cæco colores videri. Tertia: Quod non exiſtit vel in ſe, vel in ſua cauſa, ab homine & angelo cognoſci nequit. At futura contingentia nec in ſe, nec in ſuis cauſis, vtpote adhuc futuris & indeterminatis, exiſtunt. Ergo ab homine & angelo prænoſci nequeunt. Ita S. Auguſt. lib. de Diuinat. dæmon. & S. Thom. 2. 2. q. 55. art. 1. ad 5.

Prophetia eſt verbum Dei reuelans rem futuram.

Portò argumentum Platonis, & Ciceronis tātùm probat, animam cum morti vicina ſeparatur à ſenſibus, aut cùm amore, vino, igne, mania, bile, &c. incaleſcit, excitari & acui, vt quaſi ſe ſupra ſe attollat, videátque & cognoſcat ea, quæ aliàs non videret & cognoſceret; ſed intra terminos & limites naturæ. Vnde tunc præſagit ea, ad quæ vel ipſa bilis & humor inclinat, vel quorum cauſas & principia videt, vel quæ ſpiritus animales excitati & feruidi naturaliter ei ſuggerunt, vt patet in Poëtis. Quocirca viri prudentes ſimili praxi vtuntur, cum carmen, orationem, aut concionem, vel quid aliud componere volunt, curant enim vt corpus & caput igne, ſomno, veſte, &c. incaleſcat, itaque calente cerebro ſua componūt. Calor enim excitat ſpiritus animales, qui excitati multos & inſignes conceptus ſuggerunt; ſed deinde deferueſcente calore, ea relegunt, ſeligunt, iudicant, digerunt. Ingenium enim in calore conſiſtit, iudicium in frigore. Vnde iuuenes ingenio & inuentione pollent, ſenes iudicio & cenſura vtpote qui habent ſedatas paſſiones, frigidóſque affectus. Adde, ſæpe in maniacis immiſcere ſe dæmonem, & ſuggerere ea quæ remota ſunt, vel futura; illa enim præſciunt ex probabili, & ſubtili coniectura cauſarum præcedentium. Hac enim coniectandi vi & ſagacia, mens eorum acerrima, præ homine prædita eſt: ſanctis verò in morte ſuggerunt ſubinde angeli, vel Deus oracula de futuris, vti contigit Iacobo Geneſ. 49. & Moſi Deuter. 33. Altera Philoſophorum ratio petita ab imagine, non concludit. Anima enim eſt imago Dei naturalis: non ſupernaturalis; quocirca naturaliter tantùm naturalia Dei attributa repræſentat, & participat; qualia ſunt intellectus, voluntas, memoria, cognitio, amor, libertas, &c. non verò ſupernaturalia: qualis eſt præuiſio futurorum contingentium, vis patrandi miracula, charitas, gratia, gloria, beatitudo, &c. Adde, anima habet aliquid diuinationis, vti & diuinitatis, dū ex ſignis & cauſis præuijs præſagit futura naturaliter, ſed ſagaciter.

Maniaci quomodo diuinent.

Prophetæ & ſcriptores hagiographi, dum ad certas prouincias, & gentes prophetant, aut loquuntur, conſuetudines, ritus, leges, merces, &c. quin & multas voces illis gentibus proprias conſultò vſurpant, vt eis ſe accommodent, vtique melius res ſuas eis dilucidas faciunt. Ita S. Hieron. in Abdiam ſcribit eum vſurpare vocem Aſſyriacam *Sepharad*, id eſt, *terminum*, quam ipſe in textu Abdiæ vertit *Boſphorum*, quia de Aſſyrijs erat ſermo. Sic Daniel cap. 2. 3. & ſeq. multa ponit Babylonica nomina muſicorum inſtrumentorum, æquè ac Magiſtratuum, vti ſunt Satrapæ, Signæi, Adargazæi, Gedtebaæi, Detrabaæi, Tiphthaæi. Sic Iob, quia in Arabia vixit, & Arabicè liber eius primitus conſcriptus fuit; hinc multas voces, æquè ac conſuetudines Arabicas vſurpat, vti teſtatur S. Hieron. in eius prologo. Idem ad Algaſiam Epiſ. 151. quæſt. 10. ſcribit Apoſtolum humanum diem nominare ex Cilicum lingua (erat enim ipſe Cilix, putà Tharſenſis) dum dicit 1. Corinth. 4. 3. *Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die.* Tale quoque eſſe *ἐμβατεύων* Coloſſ. 2. 18. Vide ibi dicta. Additque, *Multa ſunt verba, quibus iuxta morem vrbis & prouinciæ ſuæ, familiarius Apoſtolus vtitur.* Rurſum Prophetæ ſæpe alludunt ad hiſtorias, & geſta ſui temporis, quæ tunc omnibus erant nota, nunc autem ſunt incognita, eáque de cauſa ſubinde nobis obſcura ſunt.

CANON 12

Prophetia propriè eſt de tempore futuro: per

CANON 13

cata

catachreſin tamen ad præteritum quoque, & præſens ſeſe extendit. Vnde Homerus Iliad. 1. ait, Calchantem vatem noſſe omnia, præterita, præſentia & futura. Quod imitatus Virg. 4. Georg. ait:

--- Nouit namque omnia vates,

Quæ ſint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.

Exempla dat S. Gregor. hom. 1. in Ezech. *Prophetia, ait, de futuro eſt: Ecce virgo concipiet, & pariet filium. Iſa. 7. Prophetia de præterito: In principio creauit Deus cælum & terram. De illo enim tempore dixit homo; quo non erat homo. Prophetia de præſenti, 1. Corinth. 14. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: occulta enim cordis* B *eius manifeſta fiunt, &c. Quod rectè prophetia dicitur, non quia prædicit futura, ſed quia prodit occulta. Ventura etenim res occultatur in futuro tempore, præſens autem cogitatio abſconditur in latenti corde:* vtriuſque ergo notitia eſt paris virtutis, putà non humanæ, ſed diuinæ. Sic Eliſæus Propheta abſens vidit Giezi petentem, & accipientem pecuniam à Naaman: *Nónne, inquit, cor meum in præſenti erat, quando reuerſus eſt homo de curru ſuo in occurſum tibi?* 4. Reg. 5. Addit S. Greg. Prophetas præteritis ventura permiſcere, itáque feciſſe Moſen, *vt dum implentur ea quæ de futuro prædiceret, oſtenderet etiam quia de præterito vera dixiſſet.*

Canon 24. *Octo modi Prophetiæ.*

Ex prædicto Canone 23. S. Greg. eadem hom. C 1. in Ezech. colligit octo prophetiæ modos & ſpecies. Prima eſt: *Aliquando, inquit, ſpiritus prophetiæ ex præſenti tangit animum prophetantis, & ex futuro nequaquam tangit.* Dat exemplum: *Sicut Ioannes Baptiſta venientem Dominum videns, ait: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: ſed cum iam moriturus eſſet, miſſis diſcipulis requirebat dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? In quibus verbis oſtenditur, quia in terris quidem veniſſe redemptorem nouerat, ſed an per ſemetipſum ad aperienda inferni clauſtra deſcenderet, dubitabat. Ex præſenti enim prophetiæ ſpiritu tactus fuerat, qui humanitatem mediatoris videns, & diuinitatem eius intelligens, confitebatur agnum qui peccata mun-* D *di tolleret. Sed tactus ex futuro non fuerat, quia aduentum illius in inferno neſciebat.*

Secunda: *Aliquando verò prophetiæ ſpiritus animum prophetantis ex futuro tangit, atque ex præſenti non tangit, ſicut apertè libri Geneſeos hiſtoria teſtatur, cùm Iſaac Eſau filium ſuum ad venandum miſit, cuius minorem filium Rebecca ad benedicendum ſuppoſuit, qui hædinis pellibus indutus, paterno palpatus corpus fraternum finxit. Cui ille minori filio, tanquam maiori benedictionem dedit, quæque ei eſſent longè futura nunciauit: ſed quis eſſet qui coram ſe aſſiſteret, ſcire non potuit. Prophetiæ ergo ſpiritus ex futuro animum prophetantis tetigit, atque ex præſenti non tetigit, quando caligantibus oculis pater & ventura prædicebat, & præſentem filium neſciebat.*

Tertia: *Aliquando prophetantis animum ex* E *præſenti, pariter & ex futuro tangit; quod ex eodem libro Geneſeos liquidò docemur. In illo quippe ſcriptum eſt, quia cùm ad vitæ iam terminum propinquaret Iacob, & duos filios ſuos Ioſeph feciſſet aſſiſtere ante eum, vt ex benedictione illius poſſent longè pòſt futura promereri, cuius maiorem ad dexteram, minorem verò poſuit ad ſiniſtram. Cúmque ille oculis ſenectute caligantibus nepotes ſuos, quis prior, quiſve eſſet minor, humano viſu diſcernere nequaquam poſſet, ductis in obliquum brachijs, dexteram manum minori, ſiniſtram maiori impoſuit. Quod dum corrigere* A *filius vellet, ait: Non ita conuenit Pater; quia hic eſt primogenitus, audiuit: Scio fili mi, ſcio. Et iſte quidem erit in populos, & multiplicabitur; ſed frater eius iunior maior illo erit. Prophetiæ ergo ſpiritus ex præſenti, pariter & ex futuro, prophetantis animum tetigit, dum Iacob & ventura nunciabat, & eos quos corporeis oculis videre non poterat, ante ſe poſitos per ſpiritum diſcernebat. Sic Abia Propheta animum prophetiæ ſpiritus & ex præſenti, atque ex futuro tetigerat, cùm caligantibus oculis eam quæ ſe eſſe aliam ſimulabat, & vxorem Hieroboam eſſe cognouit, & quicquid ei futurum eſſet aperuit, dicens: Ingredere vxor Hieroboam; hæc dicit Dominus Deus Iſrael: Quia operatus es malè ſuper omnes qui fue-* B *runt ante te, & feciſti tibi Deos alienos & conflatiles, vt me ad iracundiam prouocares, me autem proieciſti poſt corpus tuum, idcirco ego inducam mala ſuper domum Hieroboam. Ex præſenti ergo, atque ex futuro pariter prophetantis animus tactus fuerat, qui & ingredientem deprehendere potuit, & ei ventura nunciare.*

Quarta: *Aliquando autem ex præterito, & ex præſenti, atque ex futuro pariter tangitur animus prophetantis: ſicut Elizabeth venire ad ſe Mariam conſpiciens, quia incarnatum Verbum geſtaret in vtero, agnouit; eámque iam Domini ſui matrem vocauit, dicens: Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? De cuius conceptione per angelum quoque ad* C *Ioſeph dicitur: Quod enim in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt. Quæ videlicet Elizabeth dicit: Beata quæ credidiſti, quoniam perficientur ea quæ dicta ſunt tibi à Domino. Dicens enim: Beata quæ credidiſti, apertè indicat, quia verba angeli quæ dicta ad Mariam fuerant, per ſpiritum agnouit; atque ſubiungens: Perficientur ea quæ ſunt dicta tibi à Domino, quæ eam in futuro ſequerentur prævidit. Simul ergo de præterito, & præſenti, atque ex futuro per prophetiæ ſpiritum tacta eſt, quæ & eam promiſſionibus angeli credidiſſe cognouit; & matrem nominans, quia redemptorem humani generis in vtero portaret, intellexit. Et cum omnia perficienda prædiceret, quid etiam de futuro ſequeretur, aſpexit.*

D Quinta: *Aliquando verò prophetiæ ſpiritus ex præterito tangit animum, nec tangit ex futuro: ſicut in Paulo Apoſtolo apertè oſtenditur, qui Diſcipulis dicit: Notum vobis facio fratres Euangelium, quod euangelizatum eſt à me, quia non eſt ſecundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. Vnde alijs quoque diſcipulis dicit: Secundùm reuelationem notum factum eſt mihi ſacramentum. Qui tamen hoc ipſum Euangelium quod per reuelationem cognouerat, cùm Hieroſolymam prædicaturus aſcenderet, ait: Ecce ego alligatus ſpiritu vado in Hieruſalem, quæ in ea ventura ſunt mihi ignorans.*

Sexto: *Aliquando prophetiæ ſpiritus tangit ex futuro, nec tangit ex præterito: ſicut in Heliſæi facto ſcriptum eſt, quia cum vnus ex filijs Prophetarum* E *materiam ſuccideret, huic ferrum ſecuris in aquam cecidit, qui exclamauit: Heu heu Domine mi, & hoc ipſum mutuo acceperam. Dixit autem homo Dei: Vbi cecidit? At ille monſtrauit ei locum. Præcidit ergo lignum, & miſit illuc, natauitque ferrum. In quo videlicet prophetæ facto cognoſcitur, quia qui requirit vbi ceciderat, quid eſſet facturus nouerat: ſed tamen cùm requirit, conſtat, quia vbi ferrum cecidiſſet, ignorabat. Prophetiæ ergo ſpiritus Heliſæi mentem ex futuro tetigerat, ſed ex præterito non tangebat, qui & ferrum ex profundis demerſum quia reuocaturus eſſet ad ſuperficiem ſcire potuit; ſed*

vbi ceciderat omnino neſcivit.

Septima: *Aliquando prophetiæ ſpiritus in præſenti ex parte tangit, & ex parte non tangit. Quod Petri Apoſtoli hiſtoria teſtatur, cum miſsi ad eum à Cornelio milites, ei ſunt per ſpiritum nunciati. Scriptum quippe eſt: Et dixit ſpiritus ei: Ecce viri tres quærunt te. Ad quos ille deſcendens, & requirens dixit: Quæ cauſa eſt propter quam veniſtis? in cuius verbis oſtenditur, quia eandem cauſam per ſpiritum non audierat, quam à militibus requirebat. In præſenti ergo mentem Petri ſpiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tetigerat, qui & adeſſe milites dixit, & pro qua cauſa venerant, tacuit.*

Octaua: *Aliquando ſpiritus in futuro ex parte tangit; & ex parte non tangit: ſicut Prophetarum filij de auferendo Helia ad Heliſæum dicunt: Nunquid noſti quia hodie Dominus tollat dominum tuum à te? Quo tamen ablato ſeſe per diuerſa diſpergunt, eúmque in rupibus & vallibus quærunt. In futuro ergo eorum mentem prophetiæ ſpiritus ex parte tetigerat, & ex parte non tangebat, quando eum quem tollendum nouerant, non inueniendum quærebant. Ex parte itaque tacti ſunt, atque ex parte non tacti, qui & ſciebant quòd tolli poſſet, & neſciebant quòd inueniri non poſſet. Idem quoque Heliſæus per prophetiæ ſpiritum de futuro ex parte tactus eſt, & ex parte non tactus, cum Regi Iſrael diceret: Percute iaculo terram. Et cum percuſsiſſet tribus vicibus, & ſtetiſſet, iratus eſt contra eum vir Dei, & ait: Si percuſsiſſes quinquies, aut ſexies, ſiue ſeptie, percuſſiſſes Syriam vſque ad conſumptionem; nunc autem tribus vicibus percuties eam. Qui itaque nouerat quia toties percuteret Syriam, quoties percuſsiſſet terram; ſed cùm ei diceret: Percute terram, quoties eam percuſſurus eſſet, ignorabat: quippe & indignatus eſt terram tertiò fuiſſe percuſſam; profectò conſtat quia de futuro ex parte tactus fuerat, & ex parte non tactus, qui Syriam percuti prædixit, ſed terram ampliùs percuti voluit.*

CANON 25 *Aliquando*, inquit ibidem S. Gregor. *prophetiæ ſpiritus Prophetis deeſt, nec ſemper eorum mentibus præſto eſt, quatenus cùm hunc non habent, & hunc agnoſcant ex dono habere cùm habent. Vnde Heliſæus cum flentem Sunamitem mulierem à ſuis pedibus per Gyezi puerum auelli prohiberet, dixit: Dimitte illam; anima enim eius in amaritudine eſt, & Dominus celauit à me, & non indicauit mihi. Sic quoque cùm eum Ioſaphat de futuris requireret, & prophetiæ ei ſpiritus deeſſet, Pſaltem fecit applicari, vt prophetiæ ad hunc ſpiritus per laudem pſalmodiæ deſcenderet, atque eius animum de venturis repleret. Vox etenim pſalmodiæ cum per intentionem cordis agitur, per hanc omnipotenti Domino ad cor iter paratur, vt intentæ menti vel prophetiæ myſteria, vel compunctionis gratiam infundat.*

CANON 26 *Aliquando Prophetæ ſancti dum conſuluntur*, inquit ibidem S. Gregor. *ex magno vſu prophetandi quædam ex ſuo ſpiritu proferunt, & ſe hæc ex prophetiæ ſpiritu dicere ſuſpicantur; ſed quia ſancti ſunt, per Spiritum ſanctum citiùs correcti, ab eo quæ vera ſunt audiunt, & ſemetipſos quia falſa dixerunt, reprehendunt.* Ita Nathan, inquit S. Greg. Propheta fuit, quia occultum Dauidis adulterium & homicidium, ei reuelauit & redarguit; ſed prædicens Dauidi fabricam templi, quaſi Deus illud à Dauide vellet ædificari, errauit. Vnde mox de errore admonitus à Deo, eum correxit. *Qua in re inter Prophetas falſos ac veros iſta diſtantia eſt, quia Prophetæ veri ſi quid aliquando per ſuum ſpiritum dicunt, hoc ab auditorum mentibus per Spiritum S. eruditi citiùs corrigunt. Prophetæ autem falſi & falſa denuncians, & alieni à ſancto Spiritu, in ſua falſitate perdurant.*

CANON 27 Hæ voces, *non amplius*, *non vltrà*, in ſcriptura & Prophetis ſæpe non ſignificant æternitatem, ſed longitudinem temporis, ſcilicet rem illam non fore longo admodum tempore etiamſi poſtea futura ſit, ſcilicet poſt hominum tum viuentium mortem & memoriam. tunc enim videtur fore quaſi aliud nouúmque ſæculum, ad quod non ſe extendit vulgaris hominum ſermo, vti nec vita, vel memoria. Sic de ortu Chriſti ait Iſaias cap. 2.4. *Nec exercebuntur vltrà ad prælium:* quia naſcente Chriſto fuit pax vniuerſalis in orbe, eáque durauit diu. Sic idem cap. 23.12. ait de Tyro: *Non adijcies vltrà vt glorieris.* Et Ezechiel de eadem cap. 26. verſ. 13. *Sonitus cithararum tuarum non audietur amplius.* Et verſ. 14. *Non ædificaberis vltrà*, ſcilicet ad longum tempus: nam poſtea reædificata eſt, & priſtinam gloriam reſumpſit: vnde ab Alexandro Magno rurſum vaſtata eſt. Simili modo *æternum, ſæculum, generatio generationis*, ſæpe non æternitatem abſolutam, ſed temporariam & humanam, hoc eſt longum tempus denotant; vt cum lex Moſis dicitur fore æterna. vide can. 4. in Pentat.

CANON 28 Verba Hebræorum nunc actum perfectum, nunc continuatum, nunc inchoatum, nunc deſtinatum dumtaxat ſignificant. v.g. credo, nunc ſignificat credere deſtino, nunc credere incipio, nunc credere pergo & in fide confirmor, nunc planè & perfectè credo, vt alibi oſtendi. Rurſum, id fieri dicitur, quod aptum eſt & procliue vt fiat: atque id facere dicitur quis, cuius faciendi poteſtatem habet: vt facio ſit idem, quod poſſum facere. Sic Iob c. 9.7. ait: *Qui præcipit ſoli, & non oritur*, id eſt præcipere poteſt. Et verſ. 6. *Qui commouet* (id eſt, ad nutum commouere poteſt) *terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur.* Amos 9. 5. *Qui tangit terram & tabeſcet. tangit*, id eſt ita tangere poteſt, vt tabeſcat. Plura vide apud Salmer. prolegom. 20. quin. 2. can. 12. Sic Prophetæ dicunt ſub Chriſto abolenda omnia peccata; iuſtitiam, pacem, ſanctitatem, omnémq; virtutem toto orbe germinaturam: quia ſcilicet hoc natum erat fieri, atque Chriſtus idipſum, quantum eſt ex parte ſua, effecit. Dedit enim nobis lytrum ſanguinis ſui, & gratiam ſuam potentem & copioſam, qua quiſque omnia peccata abolere, omnéſque virtutes menti inſerere poteſt, ſi ea vti, eique cooperari velit: eſto multi ea non aboleant, nec virtutes inſerant, quia Chriſti gratiam reſpuunt, vel negligunt. Rurſum, non ſimul & ſemel id fit, ſed ſenſim, creſcente anima, æquè ac Eccleſia, in fide & virtutibus.

CANON 29 Dicitur conditor, vel auctor rei, qui illam ornauit & auxit, etſi eam primus non fecerit. Sic Alexander Magnus dicitur conditor Alexādriæ, quia eam iamdiu conditam auxit, & decorauit, eique nomen ſuum indidit. Sic Nabuchodonoſor de Babylone ait Daniel. 4.27. *Nonne hæc eſt Babylon ciuitas magna quam ego ædificaui?* id eſt amplificaui & decoraui: nam Babylon diu ante condita eſt à Nemrod, Geneſ. 10.10. Sic Romulus dicitur condidiſſe Romam, cum tamen de Euandro, qui ante Romulum fuit, dicat Virgil. Æneid. 8.

Tunc rex Euandrus Romanæ conditor arcis.

Sic ſæpe in Scriptura dicitur ædificaſſe locum, vel vrbem, qui eam collapſam, dirutam, vel

vaſtatam

vaſtatam reædificauit, aut reſtaurauit.

CANON 30. Dai iuus ſæpe apud Hebræos per paragogen redundat, vt Cantic. 1. *Si ignoras te* (heb. *tibi*) *ò pulcherrima inter mulieres, egredere*, vbi *te*, & *tibi* redundant. Ibidem cap. 2. 10. & 13. *Surge & veni*; heb. *Surge tibi, veni tibi*. Sic Hebræi dicunt: *vade tibi*, id eſt, vade, abi. Sic Iſaiæ 6. 8. *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Nonnulli cenſent τὸ *nobis*, per paragogen addi ornatus cauſa; vbi & τὸ *ſibi* Iſaiæ 59. 16. *Saluauit ſibi brachium ſuum*; eſto alius iſtorum locorum ſit ſenſus magis genuinus, vt ibidem dixi.

CANON 31. In Prophetis ſæpe eſt climax, id eſt, ſcala, ſiue gradatio ad orationis tum elegantiam, tum energiam. Talis eſt Oſee 2. 21. *Exaudiam cælos, & illi exaudient terram; & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.* Talis eſt Ioelis 1. 4. *Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.* Talis eſt illa, quæ ſepties iteratur Amos cap. 1. & 2. *Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum.* Similis eſt illa B. Petri Damiani ſerm. de S. Andrea: *Solum cor hominis capax eſt rationis & myſteriorum Dei. Cor eſt in pectore, anima in corde, mens in anima, fides in mente, Chriſtus in fide; & hoc eſſe puto quod ait Apoſtolus: habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris.* Et illa S. Gregorij hom. 29. in Euang. *Ecce iſte venit ſaliens in montibus tranſiliens colles: nam de cælo venit in vterum, de vtero venit in præſepe, de* C *præſepi venit in crucem, de cruce venit in ſepulchrũ, de ſepulchro rediit in cælum.* Porrò *Gradatio*, inquit Cicero ad Herenn. lib. 4. *eſt, in qua non ante ad conſequens verbum deſcenditur, quam ad ſuperius conſcenſum eſt, hoc modo: Nam quæ reliqua ſpes libertatis manet, ſi illis & quod libet licet, & quod licet poſſunt, & quod poſſunt audent, & quod audent faciunt, & quod faciunt vobis moleſtum non eſt?*

CANON 32. Paradoxa crebra ſunt apud Prophetas. Tale eſt Oſee 1. 2. *Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac filios fornicationum.* Et Oſee 13. 14. *Ero mors tua ò mors, morſus tuus ero inferne.* Et Ionæ 1. 2. *Erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus & tribus* D *noctibus.* Et Michææ 5. 2. *Ex te* (ô Bethlehem) *mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.* Si enim egreſſus eius eſt ab æterno, quomodo fiet in tempore? Tale eſt: *Qui totum cupit, totum perdit: dimidium ergo plus eſt toto*, de quo dixi Habacuc 1. 15. Sic Zacharias cap. 5. 8. vidit impietatem quaſi mulierem amphoræ incluſam, ferri in Babylonem. Et cap. 9. 17. vinum germinans virgines, cùm vinum incitet ad libidinem. Maximè verò paradoxa dicunt, cum vaticinantur de Chriſti incarnatione, vita, paſſione, reſurrectione, Eccleſia, miſſione Spiritus S. Tota enim œconomia vitæ Chriſti plena eſt paradoxis, æquè ac doctrina & philoſophia eiuſdem. E Quid enim magis apud mundi ſapientes paradoxum & incredibile, quàm, *humilitas exaltat, paupertas ditat, ieiunium ſatiat, in luctu ſita eſt conſolatio, in cruce gaudium?* &c. Hæc tamen Chriſtus palàm edicit: *Omnis qui ſe humiliat, exaltabitur: Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum: Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam; quoniam ipſi ſaturabuntur: Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur: Beati eſtis cùm maledixerint vobis, & perſecuti vos fuerint,* &c. *gaudete & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis*, Matth. 5. 1. & ſequent. *Prophetæ* enim fuerunt *viri portendentes*, vt ait Zachar. cap. 3. 8. & *portentum*

A *Iſrael*, vt ait Iſaias cap. 8. 18. Sic Cicero ſcripſit ſua, aut potiùs Stoicorum Paradoxa, id eſt, admirabilia, inquit, & contra opinionem omnium, nimirum hæc: Solum honeſtum eſſe bonum: virtute prædito nihil deeſſe ad beatè viuẽdum: æqualia eſſe peccata, & rectè facta (ſed hoc non tam eſt paradoxum, quàm error exploratus Stoicorum) ſolum ſapiẽtem eſſe liberum, & omnem ſtultum ſeruum; ſolum ſapientem eſſe diuitem.

CANON 33. Pleræque omnes veteris teſtamenti prophetiæ adimpletæ ſunt vel ante Chriſtum, vel per Chriſtum. Excipio pauculas de Gog, Magog, Antichriſto, iudicio & fine mundi, quæ extãt Ezech. B 38. & 39. Daniel. 7. 25. & cap. 11. 36. & ſequent. & cap. 12. Nonnulli tamen ex iis diuinarunt adhuc futura. Primò, per accommodationem, vti Proclus Epiſcopus Conſtantinop. Theodoſio iuniori contra Scythas pugnanti accommodauit ea, quæ Deus intentat Gog & Magog (nam hi erant Scythæ & Tartari) Ezech. 38. 42. quia ex plagis cœlitus in Scythas immiſſis, probabiliter coniectabat eorum excidium, vti refert Socrates lib. 7. Hiſtor, cap. 42. Secundò, per omen diuinum, vt cum S. Antonius, S. Franciſcus, S. Martinus, Clodonæos, & alij, quorum exẽpla receñſui Iſaiæ 8. 20. iuſſu, vel inſtinctu Dei, ex lectione Prophetarum, vel S. Scripturę primò occurrente acceperunt normã viuendi, vel didicerunt euentum belli, aut alterius rei futuræ. Dixi, inſtinctu C Dei: quia alioqui id facere eſt ſuperſtitio, & tentatio Dei. Tertiò, per nouam prophetiam. Ita Ioachim Abbas Floriacenſis ſcribens in Iſaiæ ca. 13. & ſeq. Onus Babylonis, ait, tangit Romam; Chaldęorum, Alemanniam; Philiſtinorum, Lombardos; Moabitarũ, Græcos; Tyri, Siculos; Ægypti, Francos, &c. vti dixi in fine procœmij in Iſaiam. Verùm in omnibus ipſe obſcurus & ænigmaticus eſt, in nonnullis falſus & fallens; eſto à multis habitus ſit Propheta. Ita ſæculo præcedenti Hier. Sauanarola per oracula Amos, Zachariæ & Danielis, vaticinatus eſt aduerſa & proſpera, quæ intra centum annos euentura erant D Florentinis; quòd Turcarum Imperator occupaturus eſſet Italiam & Romam, ac futurus Chriſtianus, æquè ac cæteri Turcæ & Saraceni; quòd Pontifex cathedram è Roma tranſlaturus eſſet Ieroſolymam; quòd breui venturus eſſet Papa angelicus, qui totam Eccleſiam reformaret: quæ ita aſſeueranter aſſerebat, vt diceret ea ſibi reuelata eſſe à Deo, & multos audientium viſuros illa reipſa compleri. Sed experientia docuit in pleriſque eum à vero aberraſſe, & illuſum fuiſſe, ac Florentiam paulò pòſt expugnatam: vnde tandem ipſe miſero fine vitam concluſit. Vide Ambroſ. Catharin. lib. de prophetijs Sauanarolæ, & Raphaelem Volater. lib. 5. Geogr. in fine. Similis E eſt liber propheticus, qui circumfertur nomine Methodij martyris, ſed falsò: nam libri auctor non eſt Methodius martyr, Olympiæ in Lycia Epiſcopus, & poſtea Tyri, ſed Methodius Cyrenſis: in quo cum citetur Magiſter ſentent. & alia non ſatis rationi conſona, videri poſſet hic liber ab aliquo magno nebulone compoſitus, ait, Salmeron tomo 1. Proleg. 7. ſub finem. Dixi *veteris teſtamenti*: Nam in Apocalypſi, quæ eſt prophetia noui teſtamenti, multa prædicuntur adhuc futura, vti in ea oſtendam: ſed in ea multi errant, dum oracula eius generalia, & totam Eccleſiam ſpectantia, ad particulares homines, vel euentus detorquent. Egi Romæ cum quodam, qui inta-

grum volumen talium diuinationum, vel potiùs imaginationum coniecturalium in Apocalypſin cõſcripſerat, ac nominatim quinam futuri eſſent Pontifices & Cardinales, ex ea ſe colligere iactitabat: Verè Comicus: *Amantes ſibi ſomnia fingunt:* & ſunt, qui indigent helleboro.

CANON 34. Multum valet ad genuinum ſenſum S. Scripturæ capiendum, capitum, ſententiarum, & vocum eius apta vel coniunctio, vel diſpunctio: ſyſtole, vel diaſtole. Exemplis res erit clara. Eccleſ. 24.10. multi Codices legunt: *In plateis ſicut cinnamomum & balſamum aromatizans odorem dedi.* & ita etiamnum legitur in Officio Eccleſ. B. Virginis ad Nonam, ſenſu obſcuro & difficili, quem Romana Biblia illuſtrant aliter diſpungendo, nimirum ſic: *Quaſi platanus exaltata ſum iuxta aquam in plateis. Sicut cinnamomum & balſamum aromatizans odorem dedi.* In plateis enim plantantur platani, non cinnama & balſama. Sic 1. Reg. 3. 2. multi legunt: *Oculi eius* (Heli) *caligauerant, nec poterat videre lucernam Dei antequam extingueretur.* Quid hoc? Ergóne extincta lucerna in tenebris meliùs videbat Heli, quàm in luce ea ſplendente? Ergóne noctuæ ſimilis erat Heli, & noctiluca? Rem elucidant Romani Codices, dum ita legunt & diſpungunt: *Oculi eius caligauerant, nec poterat videre: lucerna Dei antequam extingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini.* Eſt periphraſis noctis, q. d. Cùm adhuc arderent lucernæ, & Samuel dormiret, apparuit ei Dominus: noctu enim ardebant lucernæ in tabernaculo, manè extinguebantur. Ita S. Hieron. Sic Aggæi cap. 2. verſus primus referendus eſt ad finem capitis primi: alioqui enim manifeſtè pugnat cum verſu ſecundo, qui proximè ſequitur, vt patet intuenti. Similem diaſtolen eſſe Ierem. 28. 1. cenſet S. Hieron. & alij, vt ibi dixi. Talia nonnulla ſunt, quæ ſuis locis annotaui. Vbi nota, diſtinctio moderna capitum S. Script. non eſt facta à Prophetis, nec à Patribus Græcis aut Latinis, ſed ijs poſterior & recentior eſt, vti fusè docet Sixtus Senenſis lib. 3. Biblioth. in methodo partitionis. Excipio Pſalmos, qui ſinguli ſeorſum dictati & ſcripti ſunt. Patres enim citant S. Script, per citationem non capitum, ſed hiſtoriarum, vel materiarum. Sic S. Auguſt. dicit ſe ſcripſiſſe Comment. à principio Geneſis vſque ad eiectionem Adę de Paradiſo, quod nos diceremus, in tria prima capita Geneſis. S. Gregor. ait ſe ſcripſiſſe in lib. Regum, à principio vſque ad vnctionem Dauidis regis, quod nos diceremus, in quindecim prima capita lib. 1. Regum. Sic Elias Leuita Præfat. in Maſor. ait olim legem totam, putà Pentateuchum, fuiſſe vnum Paſoe, id eſt, vnum tractatum ſine inciſione, vel diuiſione. Hinc S. Hilar. ſcribens in S. Matthæum, eum diſtinxit in canones 33. & Ambroſius S. Lucam diuiſit in 64. titulos. Beda verò in 93. capita, licèt Sextus Senenſis ſuſpicetur hanc diuiſionem ab alijs eſſe factam. Ammonius Alexandrinus, vel vt alij volunt, Euſebius Cæſareenſis, aut Tatianus, pro numero materiarum concordiæ Euangelicæ, diſtribuit S. Matthæum in capita 350. Marcum in 235. Lucam in 345. Ioannem in 232. Porrò in Interpretibus Græcis à ſexcentis annis, putà Euthymio, Oecumenio, Aretha, Andræa Cretenſe, Suida, in nouo Teſtamento capitum diſtributio inuenitur ſimilis noſtræ, ſed ea paulò maior. Ergo paulò poſt illud tempus videtur facta ea capitum diuiſio, quam nunc in Biblijs cernimus. Vnde illa vtuntur S. Thomas, Alenſis, Albertus, S. Bonauentura, illíſque coæui. Denique veteres, libros æſtimabant numero verſuum, non capitum: verſus autem conſtabat ſex dictionibus. Sic S. Hieron. præfat. in homil. Orig. ſuper Cant. ait Origenem ſcripſiſſe in Cantica verſus ferè viginti millia. Idem de Script. Eccleſ. ait Nazianzenum omnia opera ſua cõcluſiſſe verſibus triginta millibus. Et Apol. in Ruffinum, ait Hilarium mutuatum ex Origene verſus propè quadraginta millia: ſeipſum verò, dum exponeret Epiſt. ad Epheſios, dictaſſe quotidie verſus mille. Ita Sixtus. Non mirum ergo ſi diuiſio hæc ſubinde minùs apta, aut commoda ſit, vti ſuis locis annotaui.

CANON 35. Euphemiſmus græcis eſt boni ominis captatio: Rhetoribus eſt figura, qua nomina, vel res mali ominis in boni commutant, aut certè auertunt, & deprecantur; vt Terent. in Andria: *Si euenerit* (*quod Dij prohibeant*) *diſceſſio.* Hæc non rarò occurrit in Script. Sic enim maledictionem & blaſphemiam ob ſui enormitatem & execrationem, non audent ſuo nomine nominare, ſed per euphemiſmum eam contrario nomine vocant benedictionem: vt, *Benedixit*, id eſt maledixit, *Naboth Deum & Regem*, 3. Reg. 21. 13. *Benedic*, id eſt, maledic, *Deo, & morere.* Iob. 2. 9. Sic in iuramento execratorio dicunt: *Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat*; ſed per euphemiſmum ſilet malum quod quis ſibi imprecatur, quaſi rem triſtem & mali ominis. Sic milites Dauidis à Nabal tondente oues petunt alimoniam, dicentes per euphemiſmum: *In die enim bona venimus.* 1. Reg. 25. 9. Huic vicinus eſt *Charientiſmus*, id eſt, vrbanitas, lepos & feſtiuitas ſermonis; quæ figura eſt Rhetorica, qua dura dictu gratius proferuntur; vt ſi interrogantibus, nunquis nos quæſierit? reſponſum detur, Bona fortuna; exinde intelligitur nos neminem quæſiſſe. Sic roganti matri: Audio filium meum in bello eſſe captum, éſtne verum? reſpondent amici eius dolorem feſtiuè leuantes, Non, eſt redemptus: quo tacitè ſignificant eum fuiſſe captum & malè habitum, ſed iam eſſe redemptum. Sic Cicero pro lege Manilia, ne diceret conſulares faſces eſſe captos, dixit eſſe redẽptos. Sic ſanatum eſſe vulnus libentiùs auditur, quàm illatum; inſtauratam eſſe domum, quàm dirutam; ſupplemento nouo refectas eſſe legiones, quàm occiſis militibus imminutas. Sic ait Iſaias cap. 40. 1. *Conſolamini, conſolamini popule meus, &c. quoniam completa eſt malitia eius, dimiſſa eſt iniquitas eius.* quo tacitè ſignificat eam fuiſſe malam & iniquam. Sic ſapiens illa mulier Thecuitis, feſtiuè Abſalonis ſcelus & fratricidium in ſe, ſuóſque filios tranſtulit, vt ei à Dauide veniam impetraret. 2. Reg. 14. 6. Sic Nathan Propheta, vt regem Dauidem de adulterio & homicidio Vriæ corriperet, vſus eſt apologo diuitis, qui pauperi ouiculam rapuit, & mactauit, vt in eius enormitate rex videret immanitatem ſui flagitij. 2. Reg. 12. 1. Atque hic eſt modus commodiſſimus corripiendi magnates, qui opibus & titulis ſuperbi, non ferunt ſe apertè & in fronte reprehendi. Charientiſmi illuſtres extant in Epiſt. Valerij ad Ruffinum, qua ei ſuadet ne ducat vxorem, tomo 9. operum S. Hieron. Sic enim habet: *Pacuuius flens ait Arrio vicino ſuo: Amice arborem habeo in horto meo infelicem, de qua prima vxor mea ſe ſuſpendit, poſtmodum ſecunda, iam nunc tertia. Cui Arrius: Miror te in tot ſucceſſibus lachrymas inueniſſe. Dij boni, quot tibi diſpendia arbor illa*

ſuſpen

ſuſpendit. Da mihi & de arbore illa ſurculos, quos ſeram. Timeo ne & te oporteat arboris illius ſurculos mendicare, cùm iam inueniri non poterunt. Cato Vticenſis dixit: Si abſque fœmina poſſet eſſe mundus, conuerſatio noſtra non eſſet abſque diis. Phoroneus rex ait Leontio fratri ſuo: Ad ſummam felicitatem nihil mihi deeſſet, ſi vxor mihi ſemper defuiſſet. Metellus Mario reſpondit, cùm eius filiam
A *dote diuitem, forma nobilem, genere claram, fama felicem ducere nollet: Malo meus eſſe, quàm ſuus. Cui Marius: Imò ipſa tua erit. At ille: Imò virum oportet vxoris eſſe. Logicum eſt enim: Talia erunt ſubiecta, qualia permiſerint prædicata. Lais Corinthia petiuit à Demoſthene centum talenta pro conſenſu. At ille ſuſpiciens in cœlum, ait: Non emo tanti pœnitere.*

HARMONIA CHRONOLOGICA
DVODECIM PROPHETARVM.

HOc eſt, tabola Chronologica, per annos mundi & Chriſti conſignans oracula duodecim minorũ Prophetarum, cooformis & ſubalterna illi, quã quaſi probabilem tum Pentateucho, tum Prophetis maioribus præfixi. Scio varios variè hæc cooſignare, omnéſque probabiliter; ſed paucis annis, quibus vna Chronologia ab alia diſtat, additis, vel demptis, hæc tabula cuilibet computoi & Chronologiæ ſeruiet.
B

Reges Iuda ſibi continuò ſuccedentes, ſub quibus prophetarunt Prophetæ.

Ozias, vel Azarias regnauit annis 52.
C Ioatham 16.
Achaz 16.
Ezechias 29.
Amon 2.
Ioſias 31.
Ioachas menſibus 3.
Ioakim annis 11.
A Ioakim anno vndecimo finito, potà ab eius cæde, & filij eius Ioachin tranſmigratiooe in Babylonem, incipiunt anni 70. captiuitatis Babylonicæ, de quibus Ieremias cap. 25. 11. Vnde hinc annos propheniæ ſuæ inchoat, & conſignat Ezechiel in tota ſua prophetia, vti ibidem dixi.
D Ioachin menſibos 3.
Sedecias annis 11.
Anno 11. Sedeciæ Nabuchodonoſor Ieruſalem & regnum Iuda euertit, anno regni ſui decimo octauo.
Regnauit poſt exciſam Ieruſalem Nabuchodonoſor annis 26.
Vniuerſim enim regnauit annis 44.
Et ſucceſſit ei filius Euilmerodach, ſiue Balſaſſar, qui regnauit annis 34.
Balſaſſarem capta Babylone occidit Darius Medus & Cyrus.
Itaque poſt Balſaſſaré in Babylone regnauit Darius Medus anno 1.
E Poſt Darium, Cyrus iam Monarcha regnauit annis 3.
In anno tertio Cyri finiuntur prophetiæ Danielis, qui vltimus omoium quatuor maiorum Prophetarum prophetauit.
Cyro ſucceſſit Cambyſes regnans annis 8.
Cambyſi poſt magos (qui paucis menſibos regnaruot) ſucceſſit Darius Hiſtaſp. qui regnauit annis 36.
Dario ſucceſſit filius Xerxes, qui regnauit annis 20.
Xerxi ſucceſſit filius Artaxerxes, à manu vna longiore altera, cognominatus Longimanus, qui regnauit annis 40.

ANNO MVNDI 3136. ante Chriſtum 814. qui fuit à diluuio annus 1479. à natiuitate Abrahæ annus 1187. ab exitu Hebræorum ex Ægypto annus 682. cœpit regnare in Ieruſalem & Iuda Ozias, ſiue Azarias rex, regnauitque per 52. annos: ſub quo prophetauit Oſee, Ionas, Amos, & Iſaias. Itaque Oſee, qui fuit primus omnium prophetarum, cœpit prophetare ſub initia regni Oziæ. Nam Iſaias, qui eum ſecutus eſt, cœpit prophetare ſub annum 17. Oziæ, vt habet Euſeb. in Chronico, qui fuit annus ante Chriſtum 797. Ioas verò cœpit aote annum 14. Oziæ, vt mox oſtendam. Inſuper ſub Ozia rege cœperunt Olympiades. Annus enim 40. Oziæ, qui fuit ante Chriſtum 774. fuit annus primus Olympiadis primæ. Ante Olympiades autem omnia apud gentiles ſcriptores & hiſtoricos ſunt incerta. Ab Olympiadibus enim cœpit apud eos hiſtoriæ fides. Audi Euſebium in Chronico ad Olympiadem primam: *Ab hoc tempore Græca de temporibus hiſtoria vera creditur: nam ante hoc, vt cuique viſum eſt, diuerſas ſententias protulerunt.* Vnde Varro apud Cenſorinum de die natali cap. 21. duplicem ponit ſæculorum ordinem, priorem à diluuio ad primam Olympiadem, eúmque vocat *μυθικὸν*, id eſt, fabuloſum: poſteriorem *ἱστορικὸν*, id eſt, hiſtoricum. Prophetæ ergo noſtri anteceſſerunt omnem gentilium hiſtoriam & ſapientiam, æquè ac Romam. Roma enim condita eſt anno 23. poſt inchoatas Olympiades, vti paſſim docent Chronologi.

Olympiades cœperunt anno 40. Oziæ.

Oſee ergo ſub initia regni Oziæ, iuſſu Dei duxit vxorem fornicariam, & ex ea procreauit duos filios & vnam filiam: primum nominauit *Iezrahel*: ſecundam filiam, *Lo rachuma*, id eſt, *Abſque miſericordia*: tertium, *Lo ammi*, id eſt, *Nõ populus meus*; vt tam factis, quàm verbis portenderet ſanguinem Iezrahel breui vindicãdum ſuper domum Iehu: ac Iſraëlem ob fornicationem cum idolis, aliáque ſcelera, grauiſſimè ſine miſericordia puniendum, atque cum vitulo aureò quem colebat in Dan & Bethel, transferendum in Aſſyriam. Poſt Oziam perrexit Oſee prophetare ſub Ioathan, Achaz & Ezechia, vt ipſe ait cap. 1. 1. ſed quid præciſè ſub hoc, illóve rege prophetarit, ignoramos: quia ipſe, vt & alij minores Prophetæ, ſua oracula per annos regum ſigillatim non conſignant, vti conſignant Ieremias, Ezechiel, Daniel, & ſubinde Iſaias. Porrò ſub hiſce regibus Oſee prædixit, Chriſtum deuicta morte & inferno, die tertia reſurrecturum; Synagogam Iudæorum, tanquam adulteram, à Deo repudian-

Oſee quando cœperit prophetare.

dam; Eccleſiam verò ex gentibus, Chriſto per fidem ſponſandam in ſempiternũ: denique Synagogam diebus multis fore ſine rege & lege, ſine ſacerdotio & ſacrificio, expectantem Meſſiam, ad quem in fine mundi conuertetur.

Ionas.

Paulò poſt Oſee prophetauit Ionas contra Niniuen, nimirum regnante in Iuda Ozia, in Iſraël Ieroboam, vt patet 4. Reg. 14. 25. Quare neceſſe eſt Ionam prophetaſſe primis quatuordecim annis regni Oziæ: illis enim dumtaxat cum Ozia regnauit Ieroboam. Ipſe enim vita & regno deceſſit anno 14. Oziæ, vt colligitur ex 4. Reg. 15. 1. iuncto cum cap. 14. verſ. 23. Eodem tempore in Latio regnabat Procas Syluius, auus Romuli, & in Aſſyria Sardanapalus, qui videtur fuiſſe rex Niniues à Iona conuerſus ad pœnitentiam. Ionas ergo præceſſit Amos paucis annis. Amos enim cœpit anno 25. Oziæ, vt iam dicam.

Amos.

Anno Mundi 3161. ante Chriſtum 789. qui fuit Oziæ regis annus 25. cœpit prophetare Amos. Cœpit enim *ante duos annos terræ motus* (vt ipſe ait cap. 1. 1.) qui contigit anno 27. Oziæ. Prophetat autem vindictam Dei in Damaſcum, Philiſthæam, Tyrum, Edom, Ammon, Moab, Iudam, & maximè contra Iſraël, id eſt, decem tribus, quibus ob idololatriam aliáque flagitia excidiũ per Aſſyrios intẽtat. Adhæc, tenebras è ſolis eclipſi, meridie futuras per totum orbem in paſſione Chriſti: ac per eum tabernaculum Dauidis collapſum reſtaurandum vaticinatur. Inſuper in Bethel prædicat captiuitatem & excidium Iſraëlis. Quocirca ab Amaſia ſacerdote idolorum accuſatur rebellionis, ac tandem vecte per tẽpora transfixus, martyr occumbit.

Paulò poſt Amos cœpit prophetare Abdias, qui Idumæis excidium per Chaldæos prædicit eo quòd ipſi perpetui fuerint Iudæorum hoſtes.

Michæas.

Anno Mundi 3188. ante Chriſtum 762. cœpit regnare in Iuda Ioatham, filius Oziæ: ſub quo cœpit prophetare Michæas, vt ipſe ait c. 1. 1. Prædicit autem initio Samariæ & Iſraëlis excidium per Aſſyrios.

Roma quando condita.

Anno Mundi 3198. ante Chriſtum 751. qui D fuit regni Ioatham vndecimus, Roma condita eſt à Romulo, qui in ea regnauit annis 29. Quocirca ſolerter & appoſitè notat S. Auguſt. lib. 18. ciuit. 27. hoſce Prophetas cœpiſſe prophetare ſub exordia vrbis Romæ, quia eorum oracula Romanis, & gentibus Chriſti fidem amplexuris ſcribebantur. Audi eum: *Ezechias quippe rex Iuda eo vſque regnauit, ac per hoc per ea tempora, iſti velut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quando regnum defecit Aſſyriorum, cœpitque Romanorum; vt ſcilicet quemadmodum regni Aſſyriorum primo tempore extitit Abraham, cui promiſſiones apertiſſimæ fierent in eius ſemine benedictionis omnium gentium; ita in occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Chriſtus imperante venturus, in quo implerentur illa promiſſa oracula Prophetarum, non ſolum loquentium, verum etiam ſcribentium in tanta rei futuræ teſtimonium ſoluerentur. Cùm enim Prophetæ nunquam ferè defuiſſent populo Iſrael, ex quo ibi reges eſſe cœperunt, in vſum tantummodo eorum fuere, nõ gentium. Quando autem ea Scriptura manifeſtius prophetica condebatur, quæ gentibus quandoq; prodeſſet, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc ciuitas, quæ gentibus imperaret.*

Anno Mundi 3220. ante Chriſtum 730. cœpit in Iuda regnare Ezechias: ſub huius annum 7. vel 8. cùm iam euerſa eſſet ab Aſſyrijs Sa- A maria, & Iſraël abductus in Aſſyriam anno ſexto Ezechiæ, ita vt ſola reſtaret intacta Ieruſalem & Iuda, Michæas cap. 3. 12. prædicit quod Ieruſalem à Chaldæis excindetur. *Sion*, inquit, *quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſyluarum.* Vide Ierem. 26. 18.

Nahum.

Sub idem tempus prophetauit Nahum excidium Niniues, eo quod Niniuitæ poſt prædicationem Ionæ, in priſtina ſcelera relapſi eſſent, vti dicam proœmio in Nahum.

Anno Mundi 3230. ante Chriſtum 720. Ezechias in regno agebat annum decimum: ſub hunc annum edidit Michæas illuſtre illud oraculum B c. 5. 2. de Chriſto in Bethlehem naſcituro, vti ibidem oſtendam.

Anno Mundi 3234. ante Chriſtũ 716. Ezechias agebat annum regni 14. ſub hunc annum Michæas protulit prophetiam illam c. 4. 1. de Eccleſia in Sion à Chriſto inſtituenda, vt ibidem demonſtrabo.

Ioel.

Anno Mundi 3249. ante Chriſtum 701. cœpit in Ieruſalem & Iuda regnare Manaſſes rex impius: ſub quo probabile eſt prophetaſſe Ioël: quia ipſe ſoli Iudæ (quaſi Iſraële iam vaſtato anno ſexto Ezechiæ) vaticinatur excidium ob idololatriam, & ob occiſos ab eis Prophetas, quod factum eſt tempore & iuſſu Manaſſis. S. Hieron. C tamen, Euſeb. & alij permulti cẽſent, Ioëlem prophetaſſe longè anteriùs, ſcilicet paulò poſt Oſee, ſub Ozia rege. Porrò Ioël prædicit Iudææ inſtare vaſtitatem per noxias beſtias, & hoſtes Chaldæos, quos ſub ſpecie locuſtarum, erucarum & bruchorum depingit; ideóque hortatur omnes, & præſertim ſacerdotes, ad planctum, ieiunium & orationem; & conuerſis magnam pollicetur proſperitatem, dandum Doctorem iuſtitiæ, Spiritum S. effuſum iri ſuper credentes, inuocantes Dominũ ſaluos fore. Denique diem iudicij prænunciat, ac graphicè deſcribit eius horrorem, & prodigia præuia; locum quoque ſignificat, nimirum in valle Ioſaphat peragendum eſſe.

Habacuc.

Sub Manaſſe etiam prophetauit Habacuc, qui pariter Manaſſi, ac toti Iudææ ob impietatem, extremam cladem per Chaldæos prænunciat.

Sophonias.

Anno Mundi 3306. ante Chriſtum 644. cœpit regnare in Iuda Ioſias: ſub quo prophetauit Sophonias, vt patet c. 1. 1. æquè ac Ieremias; quos ſecuti ſunt Ezechiel & Daniel, qui prophetarunt ſub Ioakim filio Ioſiæ. Quocirca hi ſoli Iudæ, vtpote Iſraële iam ſub Ezechia vaſtato, comminantur Dei vindictam: *Scrutabor*, inquit, Deus per Sophoniam c. 1. 12. *Ieruſalem in lucernis*: atque in typo excidij Ieruſalem, æquè ac Niniues, orbis excidium, diémque horribilem iudicij graphicè depingit.

E Nouem Prophetæ iam recenſiti, prophetarũt ante excidium Ieruſalem, & ante captiuitatem Babylonicam. Nam hæc contigit ſub Ioakim & Sedecia filijs Ioſiæ. Cæteri tres qui ſequuntur, putà Aggæus, Zacharias & Malachias, prophetarunt poſt captiuitatem Babylonicam, póſtque reditum Iudæorum ex Babylone, qui contigit anno primo Monarchiæ Cyri. Quocirca.

Aggæus.

Anno Mundi 3435. ante Chriſtum 517. qui fuit annus ſecundus Darij Hiſtaſpis, Tarquinij Superbi, Romani ſeptimi & vltimi regis, annus 27. ait S. Hieron. cœpit prophetare Æggæus, ac Iudæos hortari, vt templum à Chaldæis combuſtum reædificent. Aggæi oraculis excitati Ieſus

Pouti

Pontifex & Zorobabel Dux, cum populo, templi A fabricam ordiuntur, quibus Aggæus promittit tum frugum copiam, tum maiorem fore huius templi, quàm prioris Salomonici gloriam: Chriſtum enim ex Zorobabel naſciturum, hoc templum ſua præſentia, concionibus & miraculis condecoraturum.

Zacharias. Eodem anno, ſed bimeſtri poſt Aggæum (putà menſe octauo: Aggæus enim menſe ſexto) cœpit prophetare Zacharias, Aggæi adiutor, ſtimulans populum vt poſtpoſitis priuatis ſuis commodis & domibus, fabricæ templi inſiſtat. Vnde vidit virum metientem ciuitatem c. 2. 1. & Ieſum Pontificem templi cap. 3. & candelabrum templi cap. 4.

Anno Mvndi 3434. ante Chriſtum 516. B qui fuit annus regni Darij Hiſtaſpis tertius, Zacharias cap. 5. vidit amphoram in qua ſedebat mulier nomine impietas, per aërem raptari in Babylonem. Et cap. 6. vidit quatuor quadrigas, repræſentantes quatuor imperia, & monarchias ſibi inuicem ex ordine ſucceſſuras; ac poſt eas Chriſtum Chriſtique regnum; *Ecce*, inquit, *vir Oriens nomen eius.*

Anno Mvndi 3435. ante Chriſtum 515. qui fuit annus quartus Darij Hiſtaſpis, Zacharias, vt ipſe aſſerit c. 7. 1. rogatus, an priſtina captiuitatis ieiunia, ea iam ſoluta, adhuc ſeruãda forent? reſpondet, ea commutanda in feſtiuitates præclaras, ac Iudæos hortatur, vt in fabrica templi ani- C moſè pergant. Vnde c. 9. monet, ne timeant Philiſtæos; eo quòd hi ipſis à Deo ſint ſubiugandi; ac rurſum promittens Chriſtum, *Ecce*, ait, *rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & pullum filium aſinæ.*

Anno Mvndi 3437. ante Chriſtum 513. qui fuit annus Darij Hiſtaſpis ſextus, perfecta eſt templi fabrica: in cuius dedicatione Aggæus & Zacharias cecinerunt alleluia. Ita Epiphan. & Doroth. in eorum vita. Quocirca Zacharias ſequentibus annis vaticinatur ea, quæ cap. 10. & deinceps enarrat, nimirum ſummam vrbis & templi fore felicitatem, per Machabæos Pontifices, Duces & Vindices populi: ac præſertim per Chriſtum, qui in eo verſabitur, & victimam pro hominibus ſe offeret Deo, ideóque à Iuda vendetur Iudæis 30. argenteis; percutietur vt paſtor & diſpergentur oues: denique perfoſſis manibus affigetur cruci. *Quid ſunt*, inquit, *plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum qui diligebant me.* Zachar. 13. 6. Quocirca per Chriſtum effundendum ſpiritum gratiæ, & fontem baptiſmatis ſuper habitatores Ieruſalem, omnéſque gentes ad Chriſtum & Eccleſiam concurſuras prædicit & promittit.

Anno Mvndi 3467. ante Chriſtum 483. B qui fuit annus Darij Hiſtaſpis 36. & vltimus, Aggæum & Zachariam diem obijſſe tradunt Hebræi in Seder Olam, & innuunt S. Epiphan. & Doroth. in eorum vita.

Anno Mvndi 3487. ante Chriſtum 463. cœpit in Perſide regnare Artaxerxes Longimanus, filius Xerxis: ſub cuius annum 5. vel 6. prophetat Malachias, Prophetarum omniũ vltimus, contra vitia ſacerdotũ & populi, præſertim quod contra legem vxores alienigenas duxiſſent. Nam anno ſequenti, putà ſeptimo Artaxerxis, venit Eſdras in Ieruſalem, omnibúſque perſuaſit vt eas repudiarent. Inſuper prædicit Malachias, ſacrificia Iudæorum à Deo repudianda, ac eorum loco *Malachias.* C oblationem mundam Euchariſtiæ à Chriſto ſanciendam, quæ vbiuis gentium toto orbe offeratur & ſacrificetur: denique Chriſtum venturum ad templum quaſi angelum teſtamenti, eiúſque præcurſorem fore minorem angelum, ſcilicet Ioannem Baptiſtam: Eliam verò venturum ante ſecundum Chriſti aduentum, qui conuertet corda Patrum ad filios.

Ex dictis patet, hoſce duodecim Prophetas viciſſim & ſucceſſiuè prophetaſſe per trecentos annos: tot enim fluxerunt ab Ozia rege Iuda vſque ad Artaxerxem Longimanum. *Prophetarunt per 300. annos*

HIEROGLYPHICA EX DVODECIM MINORIBVS PROPHETIS EXCERPTA.

EX OSEE.

Cap. 1. verſ. 2. V*Ade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac filios fornicationũ.* Ad literam iubet Deus Prophetæ, vt ducat meretricem in vxorẽ, indéque procreet filios, qui à matre infami vocentur filij fornicationum, id eſt, filij fornicariæ & meretricis: idque ad hoc, vt repræſentet idololatriam Iſraëlis. Oſee enim repræſentat Deum, vxor meretrix Synagogam, filij Iſraëlitas. Vnde explicans ſubdit: *Quia fornicans fornicabitur terra à Domino.* q. d. Quia incolæ terræ, putà Iſraëlitæ, à Deo apoſtatabunt, & colent idola quaſi amaſios ſuos.

verſ. 4. *Et peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezrahel: quia adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu.* Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, repræſentat Iſraël, qui erat populus Dei. Oſee ergo iubetur à Deo primogenitum ſuum vocare Iezrahel, vt per eum repræſentet ſtragem poſterorum Iehu, regum D Iſraël. q. d. Succidam poſteros Iehu ob idololatriam, & quia ipſi Iezrahel, id eſt, pios Iſraëlitas, Deum verum colentes perſecuti ſunt, ſicut ſuccidi ſtirpem Achab in Iezrahel ob idololatriam, & quia ipſe in Iezrahel pium Naboth occidit. Vnde ſubdit: *Et conteram arcum Iſrael in valle Iezrahel.* *verſ. 6.*

Et peperit filiam. Et dixit (Dominus) *ei: Voca nomen eius Abſque miſericordia.* Cauſam ſubdit, ſcilicet vt ſuo nomine repræſentet, *quia non addam vltra miſereri domui Iſrael, ſed obliuione obliuiſcar eorum.*

Et concepit, & peperit filium. Et dixit: Voca nomen eius, Non populus meus, vt hîc filius ſuo nomi- *verſ. 9.* E ne Iſraëli aſſiduè in os ingerat, *Quia vos non populus meus; & ego non ero veſter.*

Dilige mulierem dilectam amico & adulteram, ſicut diligit Dominus filios Iſrael. Et fodi, id eſt, pretio conduxi, *eam. Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me, non fornicaberis, & non eris viro; ſed & ego expectabo te.* Quid hoc ſymbolum ſignificet, explicat ſubdens: *Quia dies multos ſedebunt* *Cap. 3. 1.*

filij Iſrael ſine rege, & ſine Principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine Ephod, & ſine theraphim: & poſt hæc reuertentur & quærent Dominum, &c. *in nouiſſimo dierum.*

Cap. 6.3. *Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius: & veniet quaſi imber nobis temporaneus & ſerotinus terræ.* Chriſti aduẽtum, eiúſque gratiam & Euangelium rectè denotat per ſymbolum auroræ: ſicvt enim hæc poſt longam noctem, lucis & diei omniſque boni eſt initium & cauſa, ita & Chriſtus: atque per ſymbolum imbris temporanei, qui ſementem rigat; ac ſerotini, qui meſſem impinguat & maturat: pari enim modo Chriſtus & ſemen gratiæ, & meſſem bonorum operum, ac gloriæ æternæ in nobis operatur.

Cap. 9.9. *Profundè peccauerunt ſicut in diebus Gabaa.* q. d. Sicut Gabaitæ grauiſſimè peccauerunt, enormi ſtupro occidentes vxorem Leuitæ, illúdque inſano bello contra cæteras omnes tribus defendentes, quo proinde vſque ad internecionem cæſi ſunt, Iudic. 19. & 20. ita nunc Iſraëlitę grauiſſimè peccant ſtupro ſpirituali, id eſt, idololatria: quia illam pertinaciſſimè retinent & tuentur, ideóque excindentur ab Aſſyriis.

verſ. 13. *Ephraim Tyrus erat fundata in pulchritudine.* q. d. Iſraël cum Deum coleret erat pulcherrimus, opulentiſſimus & fortiſſimus, vti eſt Tyrus, quæ in rupe ſita, & mari cincta, pulcherrima eſt, opulentiſſima & inexpugnabilis, omniúmque gentium accolis & opibus, quaſi regina coronatur. At iam cùm Deum dereliquit, vaſtabitur, & perdetur vt Sodoma.

Cap. 10. *Vitis frondoſa Iſrael: fructus adæquatus eſt ei.* q. d. Iſraël vitis eſt frondibus luxurians, & in eas totam ſe effundens; hinc ſimiles parit fœtus, folia nimirum inania, non ſolidos fructus. q. d. Iſraël frondibus abundat, fructu vacuatur: quia opes réſque externas conſectatur, internum verò in mente pietatis cultúſque Dei fructum negligit: fructus ergo eius eſt ventris, non mentis; carnis, non ſpiritus, putà opes, fruges, luxus, iodéq; conſequens impietas & idololatria.

verſ. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram.* Idem dicit metaphora vitulæ, quod priùs dixit per metaphoram vitis, q. d. Ephraim diligit trituram, id eſt, fruges & opes, ideóque amat laborem triturandi, id eſt, colendi idola: quia per ea ſe putat haſce fruges nanciſci. Hinc facta eſt pinguis & obeſa: ſed ego collum eius pingue & craſſum domabo, faciámque vt Aſſyrij in illud inſcendant, eúmque frænent & regant, vti eques frænat & regit equum. Hoc eſt quod ait: *Aſcendam ſuper Ephraim.*

Cap. 11.3. *Ego quaſi nutritius Ephraim: portabo eos in brachiis meis: & neſcierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.* Funiculi Adam ſunt amor & beneficentia, quibus allici trahíque ſolent homines ad redamandum: illex enim & magnes amoris eſt amor.

Cap. 13.3. *Idcirco* (quia ſcilicet vitulos aureos coluerunt, méque meum ad iram concitarunt, excindam eos per Aſſyrios: vnde tunc) *erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus præteriens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario*; id eſt, de camino, qui in aëre mox diſpellitur & euaneſcit: pari enim modo ipſi in captiuitate diſpergentur.

verſ. 7. *Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorum* (ab Aſſyrijs enim quaſi pardis in Aſſyriam ducentur) *occurram eis quaſi vrſa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum.* Solent enim leones & feræ prædam findere, & lacerare vſque ad cor, illúdque cum iecore primò deuorare. q. d. pari modo ego cor, id eſt, mentem; & iecur, id eſt, appetitum & concupiſcentiam Iſraëlitarum triſtiſſimis cogitationibus, anxietatibus, melancholijs, pauoribus & mœroribus affligam, & quaſi diſrumpam.

Ero mors tua ô mors: morſus tuus ero inferne. verſ. 14.
Chriſtus moriens fuit mors mortis, quia moriendo mortem occidit: momordit verò infernum, cum poſt mortem eò deſcendit, & Patres ex ipſo eduxit, ac vires inferorum & dæmonum confregit.

Ero quaſi ros Iſrael: germinabit ſicut lilium, & Cap. 13.6.
erumpet radix eius vt Libani. Ibunt (diffundent ſe) *rami eius, & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani.* Iſraëlis, id eſt, fidelis & iuſti fœcunditatem, gratiam & felicitatem comparat 1. rori & irrorationi, 2. lilio, 3. cedro, pino aliiſque arboribus Libani proceris, latis & odoratis, 4. oliuæ pingui & fertili. Addit 5. *Conuertentur ſedentes in vmbra eius. 6. Viuent tritico. 7. Germinabunt quaſi vinea. 8. Memoriale eius ſicut vinum Libani.* q. d. Iſraëlitæ, id eſt, fideles verique Chriſtiani, abundabunt omni annona ſpirituali verbi Dei & ſacramentorum, præſertim Euchariſtię; ideóque florebunt & creſcent omnibus virtutibus, bonis operibus & meritis.

EX IOELE.

Reſiduum erucæ comedit locuſta & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduũ bruchi comedit rubigo. Cap. 1.4.
q. d. Vna clades alteri ſuccedit, ſequens antecedentem continua ſerie excipit: Aſſyrij aſſiduis incurſionibus populantur, & vaſtant terram Iſraël. Loquitur enim de Aſſyrijs figuratè, quaſi de locuſtis & bruchis agros & vineas depaſcẽtibus dicens: *Gens enim aſcendit ſuper terram meam fortis & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. Poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit.*

Reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna quam miſi in vos. Cap. 2.25.
q. d. Priſtinam cladem & vaſtitatem noua pace & vbertate ſarciam, & compenſabo.

Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, verſ. 28.
& prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ. Id factum in Pentecoſte Act. 2.

Et dabo prodigia in cœlo, & in terra, ſanguinem, verſ. 30.
ignem, & vaporem fumi, in fine mundi, *antequam veniat dies Domini magnus & horribilis*, putà dies iudicij.

Congregabo omnes gentes, & deducam eas in val- Cap. 3.2.
lem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis ibi. In valle enim Ioſaphat, quæ eſt prope Ieruſalem, fiet iudicium, ac ſuper eam ſedebit in nube glorioſa Chriſtus Iudex.

Mittite falces, quoniam maturauit meſſis. Ve- verſ. 13.
nite & deſcendite, quia plenum eſt torcular. Meſſis eſt conſummatio ſæculi: tunc enim Angeli quaſi falce demetent homines, impióſque prement quaſi in torculari, *in valle conciſionis*, id eſt, in gehenna inferni.

In die illa ſtillabunt montes dulcedinem, & colles verſ. 18.
fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem Spinarum Hebr. *torrentem Setim.* Ligna Setim erant imputribilia: vnde ex eis facta erat arca,

& tabernaculum: hinc ſignificat Eccleſiam triumphantem & beatos, q.d. In cœlo omnia erũt plena dulcedinis, ſuauitatis & gaudij, & per beatiſſimos riuos, id eſt, choros laudãtium Deum, aquæ voluptatum decurrent; & fons, id eſt, lumen gloriæ & viſio beatifica de throno Dei egredietur, irrigans & beans omnes electos.

EX AMOS.

Cap 3. v. 3. N*Vnquid ambulabunt duo pariter, niſi conuenerit eis?* q.d. Sic ego non ambulabo cum Iſraële, quia ille mecum non conuenit, ſed cum idolis.

verſ. 4. *Nunquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit?* q.d. Sic Deus rugire non deſinet contra Iſraël, donec eum quaſi prædam capiat, & laniet per Aſſyrios.

verſ. 5. *Nunquid cadet auis in laqueum terræ abſque aucupe? Nunquid auferetur laqueus de terra antequam quid cœperit?* q.d. Sic Deus laqueum Aſſyriorum, quem quaſi auceps tetendit Iſraëli, non auferet, donec eodem Iſraëlem capiat & ſtrangulet.

verſ. 6. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcet?* Sic Deo clangente per Amos, ac indicente prælium & ſtragem, meritò expaueſcat Iſraël. Vnde hæc omnia hieroglyphica explicans, & applicans ſubdit: *Si erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecerit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus eſt, quis non prophetabit?*

verſ. 12. *Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ, ſic eruentur filij Iſrael qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in Damaſci grabato.* q.d. Sicut paſtor leoni ex oue deuorata eripit duo crura, ſic pauci Iſraëlitæ euadent manus Aſſyriorum, iique viles & inutiles, ſcilicet pauperes, & ægri macie morbóque confecti, qui in plaga, id eſt, latere & angulo lecti decumbunt, vel in Samaria, vel in Damaſco.

Cap. 4. 13. *Formans montes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium ſuum: faciens matutinam nebulam, & gradiẽs ſuper excelſa terræ. Dominus Deus exercituum nomen eius.* Eſt hypotypoſis potentiæ & magnificentiæ Dei.

Cap 5. v 5. *Bethel erit inutilis.* Heb. *Bethel erit in Auen.* q.d. Domus Dei fortis fiet domus vanitatis, doloris & diaboli.

verſ. 19. *Quomodo ſi fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrſus, & ingrediatur domum, & innitatur manu ſua ſuper parietem, & mordeat eum coluber.* q.d. Samariæ ex vno periculo in aliud, ex vno hoſte in alium, v.g. ex Phul in Teglatphalaſar, ex hoc in Salmanaſar incident.

Cap 7. 1. *Ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.* Locuſtæ ſunt Aſſyrij, fictor eſt Deus, imber ſerotinus eſt Ieroboam, tonſio regis eſt vaſtatio Iſraëlis facta à Benadad. q.d. Poſt vaſtitatem Iſraëli inflictam à Benadad, res Iſraëlis per Ieroboam regem refloreſcere cœperunt: ſed ecce mox Deus immiſit Phul & Aſſyrios, qui quaſi locuſtæ eas depaſcerent.

verſ 4. *Et ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus, & deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partem:* q. d. Poſt Phul, qui mille talentis à Manahen rege Iſraël acceptis, ſine noxa abijt, Deus iuſto ſuo iudicio immiſit Iſraëli *ignem*, id eſt, Salmanaſar, qui ignito quaſi ardore & impetu A eum inuadens, deuorauit *abyſſum multam*, id eſt, magnam multitudinem populi, putà tribum Ruben, Gad, & dimidiam Manaſſe trans Iordanem humili loco, quaſi in abyſſo habitantes: *Et comedit ſimul partem* Iſraëlis ſelectam, ſcilicet tribum Nephtalim, Azer & Zabulon, cis Iordanem commorantes.

Et ecce Dominus ſtans ſuper murum litum (calce incruſtatum, id eſt, elegantem & firmum) *& in manu eius trulla cæmentarij. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? Et dixi: Trullam cæmentarij. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Iſrael: non adijciam vltrà ſuperinducere eum.* Trulla eſt cura & prouidentia, qua B Deus murum Iſraelis calce illiniuit, id eſt, ſpecioſum, æquè ac fortem & hoſtibus inuictum effecit, quamdiu Iſrael Deo fidelis adhæſit. At nunc cùm infidelis ad vitulos aureos deflexit, Deus deponit trullã, id eſt, curam eiuſdem, ſinitque eum inuadi ab Aſſyriis, & ruere in interitum. *verſ. 7.*

Ecce vncinus pomorum. Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixit: Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis ſuper populum meum Iſrael. q. d. Sicut vncino poma ex arbore carpuntur, ſic per Aſſyrios carpam Iſraëlitas, & in captiuitatem abducam. ita S. Hieron. Myſticè, poma ſunt homines, quos vncinus, id eſt, mors carpit, nunc hunc, nunc illum, donec omnes colligat. *Cap 8. 1.*

C *Aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eijcietur, & deflnet quaſi riuus Ægypti.* q. d. Sicut Nilus exundans opplet totam Ægyptum, eámque abluit & euertit ſecum in mare, in quod defluit: ita Aſſyrij operient terram Iſrael, omnéſque eius opes & incolas in cumulum colligent, eóſque ſecum abducent in Aſſyriam. *verſ. 8.*

Vidi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit (angelo) *percute cardinem, & commoueãtur ſuperliminaria.* Iubet hic Deus Angelo, vt conuulſo cardine euertat templum, ob auaritiam & ſcelera populi. *Cap. 9. 1.*

In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, &c. Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes D *nationes, &c. & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.* q.d. Regnum Dauidis collapſum reſtaurabo per Chriſtum, faciámque vt ipſe per fidem poſſideat Idumæã omnéſque gentes, tanta donorum ſpiritualium vbertate & felicitate, vt montes & colles vina & mella fundere videantur. patet Actor. 15. 16. *verſ. 11.*

EX ABDIA.

E*Rit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula.* q.d. Iudæi & Iſraëlitæ ſubigent ſibi Idumæos, ſicut ignis ſubigit ſibi ſtipulam. Vnde explicans ſubdit: *& ſuccendentur in* E *eis, & deuorabunt eos.* *verſ. 18.*

EX IONA.

E*T erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus, & tribus noctibus. Sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.* Matth. 12. 40. Poſt triduum piſcis *euomuit Ionam in aridam* verſ. 11. Sic Chriſtus poſt triduum ex inferis rediuiuus & glorioſus reſurrexit. *Cap. 2. 1.*

Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius. Et lætatus eſt Ionas. Et præparauit Deus vermem, & percuſſit hederam, & exaruit, &c. Et per- *Cap. 4. 6.*

cuſſit ſol ſuper caput Ionæ, &c. Tropol. docet Deus omnes res & ſpes humanas eſſe vmbram hederç, quam ſubitò vermis aduerſitatis erodit, túmque homines in ea recumbentes ferit ſol angoris & tribulationis. Qui ergo ſapit, non in creatura aliqua, ſed in creatore ſpes réſque ſuas deponat. Ille iuge præbebit vmbraculum, ille iugis certúſque erit protector.

EX MICHÆA.

Cap. 4. 1. *ET erit in nouiſſimo dierum, mons domus Domini præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles: & fluent ad eum populi, & properabunt gentes multæ, & dicent: Venite aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de vijs ſuis, & ibimus in ſemitis eius: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* Eſt hieroglyphicum Eccleſię, quam Chriſtus inchoauit in Sion. Hæc eſt enim ciuitas in monte poſita, quam eminus intuentur omnes gentes, & ad eam confluunt, vt diſcant legem Dei & Chriſti, ac iuxta eam vitam Chriſtianã & ſanctam ineant in pace, concordia & gaudio Spiritus S. Vnde ſubdit: *Et concident gladios ſuos in vomeres, & haſtas ſuas in ligones: non ſumet gens aduerſus gentem gladium, & non diſcent vltrà belligerare. Et ſedebit vir ſubtus vineam ſuam, & ſubtus ficum ſuam, & non erit qui deterreat*, &c. *& regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in æternum.*

verſ. 8. *Et tu turris gregis nebuloſa* (hebr. *Ophel*, quæ erat turris altiſſima iuxta templum, ideóque intuentibus apparebat caliginoſa) *filia Sion, vſque ad te veniet, & veniet poteſtas prima regnum filiæ Ieruſalem.* q. d. Tu ô Sion quæ turribus Ophel, gregis, & alijs celſis, & nebuloſis excelſa es, nebuloſa & munita, felix eris & beata. Nam ad te primò veniet Chriſtus, ipſe primò in te regnabit, prima eius poteſtas & imperium tibi ab eo communicabitur, nimirũ priſcum & auitum regnum Dauidis, qui regnauit in Sion & Ieruſalem, ipſe quaſi eius filius & hæres ſuſcipiet, & reſtaurabit, ac fortiſſimum efficiet, non corporale, ſed ſpirituale; illúdque tibi conſignabit. Eccleſia enim quæ cœpit in Sion; quaſi regina regis Chriſti, dominatur omnibus Chriſtianis toto orbe diſperſis. Vnde ſubdit verſ. 13. *Surge & tritura* (hoſtes tuos infideles, eóſque tibi ſubige) *filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos, & interficies* (hebr. והחרמתי *hacharamti*, id eſt, quaſi anathemata conſecrabis) *Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino vniuerſæ terræ.*

Cap. 5. 2. *Et tu Bethlehem* (ſita in regione) *Ephrata* (id eſt, frugifera & fertili) *paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur* (Chriſtus) *qui ſit dominator in Iſrael: & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.* Egreſſus Chriſti duplex, ſymbolum eſt duplicis natiuitatis Chriſti. Prior fuit in cœlo æterna, in qua Chriſtus genitus eſt à ſolo Patre, fuítque *ἀμήτωρ*. Poſterior eſt temporalis, in qua Chriſtus natus eſt in Bethlehem ex Virgine Deipara, fuítque *ἀπάτωρ*.

EX HABACVC.

Cap. 3. 4. *COrnua in manibus eius.* q. d. *Manus*, id eſt, potentia, operatio & vindicta Dei eſt cornuta, id eſt, valida, acris & penetrans. Myſticè, cornua ſunt anguli & claui in manibus Chriſti crucifixi. Nam *ibi abſcondita eſt* (diuinitas &) *fortitudo eius.* Vnde quaſi in triumphum, *ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius*, &c. *Incuruati ſunt colles* (putà Reges & Principes) *mundi ab itineribus æternitatis eius.* In quẽcumque enim locum pedem ſuum intulit Chriſti æternitas, & æterna Maieſtas circumiens orbem, & euangelizans per Apoſtolos, illum, eiúſque principes ſibi ſuæque fidei & cultui ſubiugauit.

EX SOPHONIA.

VÆ prouocatrix & redempta ciuitas, columba. Cap. 3. 1.
Columba ſymbolum eſt ſtoliditatis: quia ablatis pullis è nido, ad illum tamen reuertitur. q. d. Væ Ieroſolymæ, quæ ſtolida eſt & excors vt columba: nam cum à me ex Ægypto, & aliàs ſæpe ſit redempta & liberata, ipſa tamen mei obliuiſcitur, ad idola pergit, itáque me ad iram prouocat.

In igne zeli mei deuorabitur omnis terra. Hic verſ. 8.
ignis zeli apparuit in Pentecoſte, quando Spiritus S. in linguis igneis inſedit Apoſtolis, per quos conſumpſit, & deuorauit omnem terram gentilium & gentiliſmi. *Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & ſeruiant ei humero vno.* Labium electum eſt lingua fidelis & Chriſtiana, qua omnes gentes ab Apoſtolis conuerſæ inuocant nomen Domini, eíque ſeruiunt humero vno, id eſt, vnanimiter, ſumma concordia & charitate. Vnde deiis ſubdit:

Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit; gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit in dilectione ſua. verſ. 17.
id eſt, in tui amore ſilẽter & gaudenter conquieſcet: *exultabit ſuper te in laude*, laudando tuam fidem, conſtantiam, patientiam, martyrium, &c.

Nugas qui à lege receſſerant, congregabo. Nugas verſ. 18.
vocat nugaces, leues & viles Iudæos, qui à lege receſſerant, quos Chriſtus in Sionem, id eſt, in ſuam Eccleſiam congregauit & adunauit.

EX AGGÆO.

ADhuc vnum modicum, & ego commouebo cælum, & terram, & mare & aridam. Et mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria. Cap. 2. 7.
Deſideratus eſt Meſſias, qui fuit gloria templi ſecundi, dum illud ſua præſentia, doctrina & miraculis condecorauit. Commota ſunt cœlum & terra, dum prodigia ſtupenda ediderunt in eius natiuitate & morte, quibus quaſi clamabant ſe ſtupere hanc creatoris ſui exinanitionem & dignationem: ac homines ad ſimilem ſtuporem, gratitudinẽ, amorem & laudem Dei prouocabant. Vnde explicans ſubdit: *Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ*, id eſt, templi Zorobabelis, *plusquam primæ*, putà templi Salomonis.

In die illa, dicit Dominus exercituum, aſſumam te Zorobabel fili Salathiel, ſerue meus, dicit Dominus, & ponam te quaſi ſignaculum: quia te elegi. verſ. 24.
Signaculum, id eſt, ſigillum, vel annulus ſignatorius: quia hic omnia obſignat & cuſtodit, ac literis & dictis regiis dat fidem: vnde regi eſt ad manum, eiúſque digito inſeritur: hinc ſymbolum eſt amoris, fidei, auctoritatis, honoris, excellẽtiæ, que Deus contulit Zorobabeli, dum ex eius

ſtirpe

ſtirpe fecit naſci Chriſtum, quem ſtatuit ſuum in orbe Legatum, Regem, Doctorem, Prophetam, Pontificem, Redemptorem, vt legem euangelicam, ſalutem & reconciliationem à Deo decretam, omnibus ſibi credentibus promulgaret, & reipſa conferret: *Hunc enim Pater ſignauit Deus*. Ioan. 6. 27.

EX ZACHARIA.

Cap. 1. 8. *Ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta quæ erant in profundo* (in valle, v. g. ad ripam Euphratis, cui adiacet Babylon:) *& poſt eum equi rufi, varij & albi.* Hic vir fuit S. Michaël cuſtos Synagogæ: inſidet equo rufo, quaſi vindex, fuſurus ſanguinem hoſtium populi Dei: ſtat inter myrteta, id eſt, inter Prophetas pióſque Iudæos, qui in profundum captiuitatis & ærumnarum in Babylone fuerant demerſi. Sequuntur eum equi & equites rufi, id eſt, angeli præſidea gentium quæ perſecutæ fuerant Iudæos: & albi, id eſt, angeli præſides gentium Iudæis beneuolarum: & varij, id eſt, Angeli præſides gentium variantium affectum, vt nunc Iudæis eſſent amicæ, nunc inimicæ. Omnes hi perluſtratis regionibus ſibi commiſſis, dicunt gentes omnes in pace degere. Vnde orat Michael, vt eadem Iudæis detur: *Vſquequo*, inquit, *tu non miſereberis Ieruſalem? iſte iam ſeptuageſimus annus eſt* deſolationis vrbis & templi.

verſ. 19. *Ecce quatuor cornua*, &c. *Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros*, &c. *Hæc ſunt cornua quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum. Et venient iſti deterrere ea, vt deijciant cornua gentium, quæ leuauerũt cornu ſuper terram Iuda.* Quatuor cornua ſunt quatuor gentes degentes ad quatuor mundi plagas, quæ vexarunt Iudæos, ſcilicet ab Oriente Ammonitæ, ab Occidente Philiſthini, à Meridie Idumæi, ab Aquilone Aſſyrij & Chaldæi. Porrò quatuor fabri, ſunt quatuor angeli tutelares Iudææ, qui haſce gentes & timore perculerunt, & perculſas proſtrauerunt.

Cap. 2. 5. *Ego ero ei* (Ieruſalem, & magis Eccleſiæ) *ait Dominus, murus ignis in circuitu.* q. d. Inſtar muri ignei cingam & tuebor Eccleſiam, ne quis hoſtis eam inuadat: ſicut Cherub flammeo gladio tuetur paradiſum. Geneſ. 3. Vnde ſubdit: *Et in gloria ero in medio eius.* q. d. Intrinſecus ciuibus ero conſolationi, & gloriæ: forinſecus verò hoſtibus, inſtar muri ignei ero terrori & vaſtitati.

verſ. 8. *Hæc dicit Dominus exercituum: Poſt gloriam miſit me ad gentes.* Eſt vox Chriſti. q. d. Olim ego Dei filius, gloriam meam oſtendi in Ieruſalem & Iudæis: nunc mittor à Patre in carnem, vt maiorem gloriam oſtendam in Eccleſia, & gentibus Chriſtianis. *Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

Cap. 3. 3. *Et Ieſus Pontifex filius Ioſedec, erat indutus veſtibus ſordidis. Et ſtabat ante faciem angeli. Qui reſpondit, & ait ad eos qui ſtabant coram ſe*, ſc. (angelos inferiores) *dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatorijs.* q. d. Abſtuli à te peccata tua, & reſtituo tibi Pontificatum, ideóque pro veſtibus ſordidis reddo tibi ſtolam Pontificiam, vt deinceps templum cultúmque meum inſtaures, in eóque Pontificatu fungaris. Alleg. Ieſus filius Ioſedec, repræſentat Ieſum Chriſtum, ob peccata noſtra ſputis, & plagis in paſſione ſordidatum; ſed die tertia reſurgentem, & ſtola gloriæ circundatum.

verſ. 8. *Audi Ieſu ſacerdos magne, tu, & amici tui qui habitant coram te, quia viri portendentes ſunt*, hebr. *viri portenti.* q. d. Tu ô Ieſu, Zacharias, Aggæus, &c. eſtis Prophetæ, & tam verbis, quàm factis portenditis Chriſtum, eiúſque Eccleſiam. Vnde ſubdit: *Ecce enim ego adducam ſeruum meum Orientem*, hebr. חמצ *tſemach*, id eſt, germen oriens, ex Virgine & radice Ieſſe, putà Chriſtum.

verſ. 9. *Quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Ecce ego cælabo ſculpturam eius, ait Dominus.* Lapis hic angularis & fundamentalis templi, id eſt, Eccleſiæ, eſt Chriſtus. Septem eius oculi, ſunt ſeptem angeli primarij protectores Eccleſiæ: ſculpturæ, ſunt vulnera & ſtigmata Chriſto in paſſione inciſa, per quæ abſtulit iniquitatem terræ, vt ſequitur.

Cap. 4. 2. *Vidi, & ecce candelabrum aureum totum: & lampas eius ſuper caput ipſius: & ſeptem lucernæ eius ſuper illud: & ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput eius. Et duæ oliuæ ſuper*, id eſt, iuxta illud, *vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius* Candelabrum repræſentat lucidiſſimam Dei prouidentiam, qua futurum erat, vt mox cãdelabrum materiale, id eſt, templum à Iudæis reædificaretur. Lampas eſt ipſa diuinitas, & mẽs diuina omniſcia. Septem lucernæ lucentes inſtar oculorum, ſunt ſeptem angeli primatij, adminiſtri & executores diuinæ prouidentiæ, præſertim in hac templi fabrica. Sic enim eas explicat Angelus verſ. 10. dicens: *Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.* Septem infuſoria, id eſt, calami concaui inſtar canalium & fiſtularum, per quos oleum è lampade deriuabatur, & defluebat in ſeptem lucernas, totidem calamis inſiſtentes, ſignificant varias diuinæ prouidentiæ rationes, modos & influxus, quas ſeptem angelis adminiſtris ſuis communicat, vt eas exequantur. Duæ oliuæ, ſunt Ieſus Pontifex & Zorobabel Princeps, qui aſtant candelabro repræſentanti Deum, Deique prouidentiam, vt eam exequantur, templúmque reædificent, ac Eccleſiam, æquè ac Rempublicam Iudæorum inſtaurent. Ita enim explicat angelus verſ. vltimo dicens: *Iſti ſunt duo filij olei, qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ.*

Alleg. Candelabrum eſt Eccleſia: Lampas eſt Chriſtus: Oleum eſt Chriſti ſanguis, merita & gratia. Hæc enim Chriſtus per ſeptem Sacramẽta, quaſi infuſoria, influit in ſeptem lucernas, id eſt, in omnes fideles & Eccleſias. Duæ oliuæ ſunt S. Petrus & Paulus, qui Chriſto aſſiſtunt quaſi primipili in fundanda & exornãda Eccleſia. Item Elias & Enoch in fine mundi, qui Iudæos gentéſque omnes ad Chriſtum conuertent; itaque conſummationem & culmen imponent Eccleſiæ, tam militanti, quàm triumphanti.

verſ. 7. *Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum.* q. d. Quis tu ô Sanaballat potens & ſuperbe, vt reſiſtas Zorobabeli in fabrica templi? complanare, deprime tuam potentiam & ſuperbiam. Non enim valebis Zorobabelem Deo nixum impedire, quo minus templum conſummet. Myſticè: Quis tu ô Satan potens & ſuperbe, vt Zorobabelis filio, id eſt, Chriſto & Chriſtianis reſiſtas in erigenda & propaganda Eccleſia? complanare: illi enim te calcabunt, & te inuito Eccleſiæ fabricam conſummabunt.

Et educet lapidem primarium, qui in culmine

emineat. q. d. Zotorabel culmen templo impo-
net,illúdque conſummabit. *Et exæquabit gratiam
gratiæ eius.* q. d. Faciet Zorobebel vt gratię con-
ſummationis templi, gratiæ inchoationis eiuſdē
commenſuretur, & quaſi ex æquo reſpondeat.
Vnde explicans ſubdit: *Manus Zorobabel fun-
dauerunt domum iſtam, & manus eius perficient
eam.*

vers. 10. *Quis enim deſpexit dies paruos?* Dies peruos vo-
cat,quibus parua & exilia templi fundamente ia-
ciebantur à pauperibus Iudæis, ita vt non vide-
rentur ad culmen poſſe deduci, multò minùs
æquere magnificentiam prioris templi à Salo-
mooe ædificati.

Et lætabuntur & videbunt lapidem ſtanneum in
manu Zorobabel. q. d. Videbunt mox Zorobabe-
lem perpendiculo dimetientem & perficientem
fabricam templi,túmque lætabuntur queſi in die
magno & mirabili. Lapis enim ſtanneus eſt, qui
funem perpendiculi diſtendit, vt recta & ad li-
bellam fabrica menſurari, & aſſurgere poſſit.

Cap. 5. 1. *Ego video volumen volans: longitudo eius viginti
cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.* Vo-
lumen hoc continebat furta, periuria & ſcelera
impiorum, æquè ac pœnas cuique pro menſura
ſcelerum debitas, & imminentes: hinc volat, &
quaſi inuolat in fures, periuros, &c. præſertim
qui opes à Dario, aliíſque datas pro fabrica tem-
pli,in ſuos vſus ſacrilegè conuertebant. Quocir-
ca viſum fuit egredi ex templo, vel circa illud
volare: vnde & ei in menſura fuit par. Taberna-
culum enim Moſis,quod erat inſtar templi, lon-
gum erat viginti cubitis,latum decem, tantundē
longum & latum erat hoc volumen. Ita explicat
Zecharias dum ſubdit: *Hæc eſt maledictio quæ egre-
ditur ſuper faciem omnis terræ: quia omnis fur ſicut
ibi ſcriptum eſt, iudicabitur; & omnis iurans ex hoc
ſimiliter iudicabitur.*

vers. 6. *Hæc eſt amphora egrediens. Et dixit: Hæc eſt ocu-
lus eorum in vniuerſa terra. Et ecce talentum plum-
bi portabatur: & ecce mulier vna ſedens in medio
amphoræ. Et dixit: Hæc eſt impietas. Et proiecit eam
in medio amphoræ, & miſit maſſam plumbeam in os
eius. Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mu-
lieres egredientes, & ſpiritus in alis earum, & habe-
bant alas quaſi milui; & leuauerunt amphoram in-
ter terram & cœlum. Et dixi ad angelum qui loque-
batur in me: Quò iſtæ deferunt amphoram? Et dixit
ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, &
ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſem ſuam.* Am-
phora eſt menſura peccatorū, qua impleta Deus
ea caſtigat & vindicet. Oculus omnium impio-
rum in eam reſpicit: quia impij non niſi ad ſuas
cupedias & ſcelera reſpiciunt, itáque eam ſen-
ſim adimplent, qua impleta, talento plumbi ipſa
obtegitur; quo ſignificatur grauis Dei vltio &
ſententia,quæ impietatem amphoræ,id eſt, men-
ſuræ pœnarum,culpis parium, adæquat,& inclu-
dit, vt eam euadere nequeat. Impietas eſt ido-
lolatria, aliáque crimina. Duæ mulieres, ſunt
Nabuchodonoſor & Nabuzardan, qui quaſi mi-
lui alati celerrimè & rapaciſſimè impietatē cum
amphora, putà impios Iudæos, qui iam menſu-
ram ſcelerum ſuorum impleuerant, tranſtulerūt
in Babylonem, vt ibi quaſi in ſua ſede, & regno
commoretur impietas,tam quoad culpā, quàm
quoad pœnam. Vide dicta Zachariæ 5.

Cap. 6. 1. *Ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duo-
rum montium; & montes, montes ærei.* Quatuor
quadrigæ ſunt quatuor Monarchiæ,quarum vna

A alteri continuè ſucceſſit: hæ prodierunt è duobus
montibus, id eſt, è celſitudine & arcane profun-
ditate diuini conſilij & prouidentiæ; cuius duæ
ſunt partes, quaſi duo montes; ſcilicet ſapientię
& potentia, ſiue prædeſtinatio & executio: vtra-
que fortis & efficax inſtar æris, adeo vt nemo eis
reluctari potuerit, aut poſſit.

In quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſe- vers. 2.
*cunda equi nigri, & in quadriga tertia equi albi, &
in quadriga quarta equi varij fortes.* Equi rufi ſi-
gnificant primam Monarchiam Chaldæorum,
qui rufa veſte, id eſt, purpurea & coccinea ami-
ciebantur; quique erant rufi, id eſt, crudeles &
ſanguinarij,præſertim in Iudæos. Nigri ſignificāt
B ſecundam Monarchiam Perſarum: nigror repræ-
ſentat pauorem & horrorem, quem incuſſerunt
Iudæis ſub Cābyſe, & ſub Aſſuero marito Eſther,
per dolos Aman. Albi ſignificant Græcos,qui al-
bati incedebant, ait Cyril. quique in Iudæos fue-
runt clementes & beneuoli. Varij ſignificant Ro-
manos,quorum varium fuit regimen, nunc Mo-
narchicum, nunc Ariſtocraticum, nunc Demo-
craticum.

Equi nigri egrediebantur in terram Aquilonis. vers. 6.
q.d. Perſæ aggreſſi ſunt & vaſtarunt impiam Ba-
bylonē. Vnde de ijs ſubdit verſ. 8. *Qui egrediun-
tur in terram Aquilonis, requieſcere fecerunt ſpiri-
tum* (Septuag. *furorem*) *meum in terra Aquilonis*,
putà in Babylone, quæ Aquilonaris eſt Iudææ.

C *Et albi egreſſi ſunt poſt eos.* Quia Alexander &
Græci ſucceſſerunt Perſis, eóſque cum ſuo rege
Dario profligarunt iuxta Babylonem. *Et varij
egreſſi ſunt ad terram Auſtri.* q.d. Auguſtus & Ro-
mani inuaſerunt Ægyptum, quæ Iudææ eſt ad
Auſtrum, eámque deuicto apud Actium Anto-
nio, & Cleopatra, quæ vltima ex Græcis, putà
Ptolomæis, fuit Ægypti regina, ſibi ſubiugauit,
eáque ratione extinctis planè Græcis, eorum
Monarchiam ad ſe tranſtulit.

Sumes aurum & argentum, & facies coronas duas, vers. 11.
vnam Pontificiam, alteram Ducalem, *& pones in
capite Ieſu filij Ioſedec ſacerdotis magni*, vt ſignifi-
D ces deinceps Pontifices fore duces, & Principes
Iudæorum: ac magis, vt allegoricè Ieſus filius
Ioſedec, id eſt, iuſtitiæ Dei, repræſentet Ieſum
Chriſtum fore ſummum orbis Pontificem, ęquè
ac regem. Vnde de eo ſubdit: *Ecce vir Oriens*
(Chald. *Meſſias*) *nomen eius. Et ſubter eum orietur*
multitudo fidelium & ſanctorum: *Et ædificabit
templum*, id eſt, Eccleſiam tam militantem, quàm
triumphantem *Domino: & ipſe portabit gloriam*,
&c. glorioſè reſurgens, & aſcendens cum trium-
pho in cœlum, ibique reſidens ad dexterā Patris,
quaſi Rex regum & Dominus dominantium.

Et habitabo in Ieruſalem: & vocabitur Ieruſalem Cap. 8. 3.
*ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum, mons
E ſanctificatus.* Ieruſalem typus eſt Eccleſiæ, quæ
eſt columna & firmamentum veritatis; ac mons
ſanctitatis, tam doctrinæ, quàm vitæ diuinæ.
Vnde ſubdit:

Ecce ego ſaluabo populum meum de terra Orientis, vers. 7.
& de terra occaſus ſolis. Hoc eſt quod Iudæis ait
Chriſtus de gentibus: *Multi venient ab Oriente
& Occidente, & recumbent cum Abraham, &
Iſaac, & Iacob in regno cœlorum.* Matth. 8. 11. Vn-
de & ſubdit Zacharias verſ. 23. *Apprehendent de-
cem*, id eſt, multi *homines ex omnibus linguis gen-
tium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi* (id eſt,
confitentis Deum, & credentis in Chriſtū eúm-
que prædicantis, putà Apoſtoli, vitíque Apoſto-
lici)

lici) *dicentes: Ibimus vobiſcum: audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt.*

verſ. 19. *Ieiunium quarti* (menſis) *& ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi, erit domui Iuda in gaudium & lætitiam, & in ſolemnitates præclaras.* Hæc fuerunt ſymbola ieiunij quatuor temporum, quod vſurpat Eccleſia, vti docet S. Leo. Vide dicta Zach. 8.19.

Cap. 11. 12. *Et dixi ad eos: Si bonum eſt in oculis veſtris, afferte mercedem meam; & ſi non, quieſcite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Proijce illud ad ſtatuarium, decorum pretium quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domo Domini, ad ſtatuarium.* Zacharias hac actione ſua ſymbolica, B per viſionem ipſi, vt videtur, in mente à Deo obiecta & efformata, repræſentauit venditionem Chriſti, qua Iudas eum vendidit triginta argenteis; quod proinde per ironiam vocat decorum, id eſt, vile & infame pretium. Vnde iuſſu Dei proiecit illud in templo, vt eo à ſtatuario, id eſt, à figulo emererent ager in ſepulturam peregrinorum. Matth. 27.3.

Cap. 13. 1. *In die illa erit fons patens domui David, & habitantibus Ieruſalem in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.* Fons hic eſt Chriſtus in cruce lancea & clauis perforatus, ex quo ſcaturiuit Baptiſmus, Euchariſtia, cæteráque ſacramenta; ac omnis gratia: quibus abluitur peccator, & menſtruata, id C eſt, peccatrix. Peccatum enim eſt menſtruum, id eſt, ſordes & virus animæ. Vnde hunc fontem explicans ſubdit:

verſ. 6. *Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum* (putà in Iudæa & Ieruſalem) *qui diligebant me.* q. d. Has plagas mihi inflixerunt mei ciues & cognati, putà Iudæi, qui erant populus colens & diligens Deum, & conſequenter me. Ego enim ſum Deus & Dei filius.

verſ. 7. *Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum.* Eſt vox Dei patris, qua ſignificat ſuo decreto occidendum eſſe Chriſtum. q. d. Iubeo tibi ô fra- D mea, ô gladie (ſub quo clauos, lanceam, flagella, & omnia mortis inſtrumenta, per ſynecdochen intellige) vt ferias & occidas Chriſtum, qui eſt vir cohærens mihi, & paſtor quem dedi meis fidelibus, vt ipſi eius morte redimantur. *Percute* ergo *Paſtorem, & diſpergentur oues.*

Cap. 14. 4. *Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem Oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur mons Oliuarum ex media parte ſui ad Orientem, & ad Occidentem prærupto grandi valde, & ſeparabitur medium ad Aquilonem, & medium eius ad meridiem.* Symbolum eſt Chriſti ex monte Oliueti aſcendentis in cœlum, indéque mittentis Apoſtolos in quatuor mundi plagas. Anagog. Chriſto ibidem conſidente ad iudicium, finE detur totus mons, vt impios, æquè ac Antichriſtum, abſorbeat, mittátque in tartara.

verſ. 7. *Et erit in die illa: non erit lux, ſed frigus & gelu. Et erit dies vna quæ nota eſt Domino, non dies, neque nox, & in tempore veſperi erit lux.* Ad literam dies hic fuit tempus perſecutionis Antiochi Epiphanis, qua Iudæis afflictis dies videbatur non eſſe dies, ſed nox. Verùm veſpere, id eſt, in fine perſecutionis ſucceſſit lux, id eſt, lætitia & conſolatio per victorias Iudæ & Machabæorũ. Anag. dies iudicij, qui ſoli Deo eſt notus, ita erit horridus, vt ſub illud tempus ſol obſcurandus ſit, & A ſtellæ de cœlo caſuræ: ſed veſpere, id eſt, in fine eius, ſuccedet ſanctis lux beatitudinis & gloriæ æternæ.

Et erit in die illa: exibunt aquæ viuæ ad Ieruſalem: medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum: in æſtate & hyeme erũt. verſ. 8. Alludit ad fontes Gibon, qui ad Occidentem; & Cedron, alióſque qui ad Orientem cingebant & decorabant Ieruſalem. Per hos intelligit Machabæos, qui ſuis prælijs & victorijs, quaſi fontes aquas viuas conſolationis, lætitiæ, & rerũ abundantiæ attulerunt Iudæis. Parabolicè ſignificantur Apoſtoli, qui è Ieruſalem exeuntes in totum orbem emanarunt aquas gratiæ, & doctrinæ E- B uangelicæ. Anagog. ſignificantur gaudia beatorũ ex viſione Dei, quaſi ex fonte manantia. Vnde huc alludens S. Ioannes Apocal. 22. 1. in deſcriptione cœleſtis Ieruſalem: *Et oſtendit mihi,* inquit, *fluuium aquæ ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & agni,* &c.

Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis gentibus, quæ venerunt contra Ieruſalem, aſcendent ab anno in annum, vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum. verſ. 16. Tenuiter id factum à Machabæis, qui Idumæos, Philiſtæos, aliáſque vicinas gentes coëgerunt ad ſuſcipienda ſacra Iudaica, eorúmque feſta colenda. Plenè id factum ab Apoſtolis, qui omnes gen- C tes conuerterunt & induxerunt ad celebranda feſta Chriſtiana, adumbrata per Iudaica; ac præſertim vt myſticè agant feſtum tabernaculorum, nimirum vt quaſi peregrini degant in hoc mundo, tanquam in tabernaculo; ac fide, ſpe & charitate iugiter contendant ad patriam cœleſtem.

In die illa erit quod ſuper frenum equi eſt, ſanctum Domino. verſ. 20. q. d. Machabæi phaleras equorum, aliáſque manubias hoſtium conſecrabunt Deo, quaſi victoriæ auctori. Idem facient de ſuis ſpolijs & opibus Principes, Reges & Imperatores conuerſi ad Chriſtum: quorum primus fuit Conſtantinus, qui proinde ad literam clauũ ſanctum quo crucifixus eſt Chriſtus, impoſuit fræno equi D ſui, tum ad oſtendendam ſuam fidem & pietatem in Chriſtum, tum vt eius ope communitus in prælijs, victoria potiretur.

Et erunt lebetes in domo Domini, quaſi phialæ coram altari. q. d. Ob victorias Machabæorũ, multi confluent ad ſacrificandum Deo: hinc plurimos adducent lebetes ad coquendas carnes victimarum, quos deinde relinquẽt templo, Deóq; conſecrabunt: ita fiet, vt tot ſint lebetes ſanctificati, quot phialæ; ac lebetes in maiorem & ſanctitatem phialarum, quaſi tranſeant. Myſticè, lebetes ſunt corda fidelium, in quibus igne charitatis excoquitur quicquid carnale eſt, vt fiant ſancta inſtar thymiamatis quod eſt in phialis, iugiter exhalantia incenſum orationis & laudis Deo. Hinc de S. E Magdalena canit Eccleſia:

Fit ex lebete phiala,
In vas tranſlata gloria,
Ex vaſe contumeliæ.

q. d. Priùs erat lebes concupiſcentiæ, deinde facta eſt phiala continentiæ & pœnitentiæ.

EX MALACHIA.

AB ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus: & in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Cap. 1. 11. hebr. מנחה *minchah,* id eſt, ſacrificium farreũ, putà

farinæ & panis, Leuitici 2. quod erat typus Euchariſtiæ, quæ hic ad literam ſignificatur, & prædicitur in lege noua fore non tantùm ſacramentum, ſed & ſacrificium.

Cap. 3.1. *Ecce ego mitto angelum meũ, & præparabit viam ante faciem meam. Et ſtatim veniet ad templũ ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis.* Duos hic angelos prænunciat Malachias, vnum communem & priorem, qui ſit præcurſor poſterior. Hic eſt S. Ioannes Baptiſta, qui fuit angelus, id eſt, legatus Chriſti; idque ante faciem eius, id eſt, coram eo: quia Chriſtum præſentem populo oſtendit, & digito demonſtrauit. B Alterum angelum teſtamenti, putà Chriſtũ, qui fuit angelus, id eſt, legatus Patris ad ſanciendum nouum teſtamentum, id eſt, fœdus inter Deum & homines. Hic poſt Ioannem concionantem, & præſertim incarceratum venit ad templum, ibique prædicauit & miracula patrauit, quibus cõprobauit ſe eſſe angelum teſtamenti, putà Meſſiam. Vnde de eo ſequitur: *Ecce venit, dicit Dominus exercituum, Et quis poterit cogitare diem aduentus eius. Et quis ſtabit ad videndum eum?* q. d. Ecce ego Malachias eminus in ſpiritu eum aduentantem conſpicio. C Et quis comprehẽdat, imò quis appendat, ponderet & penetret pro dignitate, vti meretur, eius in carnem aduenientis dignationem, charitatem, potentiam, ſapientiam, maieſtatem, gloriam? Quis verò coram tanta maieſtate conſiſtere queat? quis tantam lucem irretortis oculis intueri valeat? Quis hominum impurorum coram tanta puritate, imò igne conflante & purificante illæſus conſiſtat?

vers. 2. *Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum.* q. d. Chriſtus inſtar ignis conflabit, & inſtar herbæ ſaponariæ, qua fullones expurgãt pannos, emundabit ab omni peccato & immunditie

A ſuos fideles, præſertim ſacerdotes.

Et ſedebit conflans, & emundans argentum. Et purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum, & quaſi argentum: & erunt Domino ſacrificia offerentes in iuſtitia. q. d. Chriſtus quaſi aurifex, igne diuino excoquet ſuos ſacerdotes, vt niteant inſtar argenti, & ſplendeant inſtar auri, itáque iuſta & ſancta Deo offerant ſacrificia. Aaronici enim ſacerdotes fuerunt terreni, Chriſtiani verò ſunt argentei & aurei. vers. 3.

Ecce dies veniet ſuccenſa quaſi caminus: & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen. Dies hæc eſt dies iudicij, *ſuccenſa* igne, tum conflagrationis mundi, tum gehennæ, tum acris examinis & iudicij diuini, in qua impij cum omni ſua gloria, opibus, delicijs & pompis funditus excindentur, & comburentur vt ſtipula, cuius nulla radix ſupereſt, aut germen: ita tamen vt illa ſi ipſi ſemper perdurent in igne, ad pœnam continuam & æternam. Cap. 4.1.

Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis, Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ne fortè veniam & percutiam terram anathemate. Hinc pater Eliam Theſbitem, vt habent Septuag. cum Enoch venturum ante diem iudicij, vt Iudæos conuertat. Elias ergo cor, id eſt, mentem, fidem, & deuotionem patrum erga Chriſtũ venturum reducet, imprimétque filijs, vt cor, id eſt, mens, fides & deuotio filiorum erga Chriſtũ iam præſentem, imitetur & ſequatur cor, id eſt, mentem fidem & ſpem patrum; ne veniens Chriſtus ad iudicium, incolas terræ terrenis bonis affixos perdat anathemate, id eſt, pleno excidio & exterminio; ſed credentes in ſe ſaluet beétque. vers. 5.

AENIGMATA

EX OSEE.

Cap. 1. 10. *ET erit in loco vbi dicetur* (dicebatur) *eis: Non populus meus vos, dicetur eis, Filij Dei viuentis. Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſraël pariter, & ponent ſibi caput vnum, & aſcendent de terra.* Eſt ænigma vocationis Iudæorum, & gentium ad fidem & ſalutem per Chriſtũ. Hi enim antea non erant populus Dei, ſed per fidem in Chriſtum facti ſunt populus Dei, & filij Dei, veríque Iudæi & Iſraëlitæ, cum ſcilicet vnum caput ſibi poſuerunt Chriſtum, & cum eo aſcendere cœperunt mente, & conuerſatione ſancta de terra in cœlũ.

vers. 7. *Quia magnus dies Iezrahel.* q. d. Celeberrimus & feliciſſimus erit dies ille, quo Iezrahel, id eſt, ſemen & filij Dei antea diſperſi, per Chriſtum vnigenitum Dei filium congregabuntur in vnam Eccleſiam, nunc militantem, poſtea triumphaturam in cœlis.

Cap. 2. 15. *Dabo vallem Achor* (id eſt turbationis) *ad aperiendam ſpem.* q. d. Turbatio & deſperatio erit occaſio, & initium ſpei, vbi omnia videbuntur perdita & deſperata, ibi affulgebit ſpes ſalutis. Deus enim in arctis extremiſque difficultatibus maximè adeſſe ſolet, ſuiſque aperire viam ad euadendum.

D *Exaudiam cœlos, & illi exaudient terram. Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.* q. d. Dabo cœlis pluuiam, quam ita citè poſcunt, vt eam communicent terræ, quę per eam fœcundata dabit triticum, vinum & oleum, quo alatur Iezrahel, id eſt, populus Dei: Iezrahel enim poſcit triticum, &c. triticum poſcit terram fœcundam, terra fœcunda poſcit pluuiam è cœlo. Horum omniũ votis ſatisfacit Deus, dum facit vt cœlum impluat terræ, ex eáque producat fruges, ad alendum Iezrahel. vers. 22.

Laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor. Speculationem vocat populũ ſpeculandum, ſiue ſpeculationi & cuſtodiæ ſacerdotum & procerum commiſſum. q. d. Veſtrum erat E ſpeculari, præmonere, itáque auertere pericula à populo: at vos pro ſpecula eidem facti eſtis laqueus; quia verbo & exemplo eum idolis implicaſtis & illaqueaſtis, itáque in ruinam & exitium egiſtis: perinde ac venatores reti capiunt & illaqueant feras, & ſues in monte Thabor. cap. 5. 1.

Deuorabit eos menſis. Aquila, *neomenia*, id eſt, noua luna, putà nouus rex, nouum imperiũ: quæ ſub luna, cum luna, & inſtar lunæ mutantur & innouantur. vers. 7.

Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos. Ad literam primus dies, eſt captiuitatis cap. 6. 3.

Aſſyria

A Aſſyriacæ: ſecundus, Babylonicæ: tertius, redemptionis & libertatis per Cyrum, & multo magis per Christum. Allegoricè primus dies fuit paſſionis Chriſti; ſecundus ſepulturæ, tertius reſurrectionis, quo ſeipſum, nóſque in ſeipſo à morte ad vitam Chriſtus ſuſcitauit. Tropol. q. d. Citò Deus pœnitentiam ſua gratia viuificat; & patientem in tribulatione citò conſolatur & liberat.

verſ. 5. *Propter hoc dolaui in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei.* q. d. Iudæi erant duri vt marmora: conatus ergo ſum eos dolare, & ſcalpere per Prophetas, aſſiduè eos tundens & pulſans, nunc minando, nunc blandiendo, adeo vt Prophetas tot B oraculis, verbis & concionibus fatigarim, & quaſi enecarim; ſed fruſtra: ſcalpra enim mea hebetaui, & Prophetas meos tantùm non occidi; at ipſi marmora manent, ſculpi ſcalpíque nolunt.

Cap. 7. 8. *Ephraim factus eſt ſubcineritius panis, qui non reuerſatur.* Qui non inuertitur, ideóque ab igne aduritur. q. d. Iſraël quaſi panis ſubcineritius, manet in ſuo cinere & ſordibus idololatriæ, nec ſe ab ijs auertit, vt per pœnitentiã redeat ad Deum: quocirca igne Aſſyriaco ſenſim comburetur & conſumetur. Vnde ſubdit: *Comederunt alieni robur eius*, putà fruges & opes eius diripuerunt, & deuorarunt Aſſyrij: *& ipſe neſciuit*, ipſe non aduertit ſe conſumi, & tendere in ruinam.

Cap. 8. 7. C *Ventum ſeminabunt, & turbinem metent.* q. d. Sicut qui ſerit ventum, metit turbinem, quem cauſat ventus in terram iactus & concluſus: ita qui ſeminant idololatriam, ſuperbiam aliáque ſcelera, metent turbinem calamitatum & ærumnarum, quarum cauſa eſt idololatria, ſuperbia, &c. Vnde aſſinoi adagio idem explicans ſubdit:

Culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam. q. d. Sicut ex vento ſeminato naſci nequit culmus conſiſtens, germéque creſcens in granum quod faciat farinam: ita & ex idololatria, & ſuperbia naſci nequit aliquid boni, quod operantem paſcat & reficiat; ſed potiùs omne malum, quod eum cruciet, affligat & mille moleſtijs cu-D riſque exagitet.

verſ. 8. *Iſraël factus eſt quaſi vas immundum*, putà matula, in quam Aſſyrij, aliæque gentes ſuas ſordes conijciant. ita S. Hieron.

verſ. 9. *Iſraël eſt onager ſolitarius ſibi.* q. d. Iſraël iugum Dei & legis excuſſit: vult eſſe liber, ſibíque, vt lubet, viuere, inſtar aſini feri & ſylueſtris.

cap. 9. 8. *Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ factus eſt.* q. d. Propheta qui debebat eſſe ſpeculator populi, verſarique cum Deo, & ex eius ore loqui, hic factus eſt populo laqueus ruinæ: quia ſuis falſis oraculis, & doctrinis populum induxit in exitium & ruinam.

verſ. 14. *Da eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vuluam E ſine liberis, & vbera arentia.* q. d. Inflige Iſraëlitis pœnam raram & acrem, ſcilicet ſterilitatem & orbitatem, vt vel filios non concipiant, vel ſi cõceperint, lactare & educare nequeant: idque quia in filijs ſuperbierunt, iiſque ſacrilegè abuſi ſunt, immolando eos Moloch.

EX IOELE.

Cap. 2. 20. E*Vm qui ab Aquilone eſt procul faciam à vobis.* Scilicet Nabuchodonoſorem, & Holophernem, qui ex Aquilonari plaga, putà Chaldæa & Aſſyria veniunt, auertam ab Iſraële. Myſticè, diabolum auertam à fidelibus. Ipſe enim eſt frigi-A dus Aquilo, qui ſuo frigore omnia bona deſiccat, acediam & torporem piorum operum inducit.

EX AMOS.

S*Vper tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad.* q. d. Ob tria id eſt, multa ſcelera Damaſci, ſed maximè ob quartum, quia ſcilicet crudeliter ſæuiit in Iſraëlitas, putà Galaaditas, triturando eos quaſi triticum, non parcam ei; ſed pariter in eum ſæuiam, & acriter eum puniam. cap. 1. 3.

Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari B poteſt in bubalis? quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium, & fructum iuſtitiæ abſynthium. q. d. Equi & bubali ſequuntur naturæ ductum: vnde nil faciunt naturæ repugnans, v. g. vt equi currant in petris, vt bubali indomiti iugo domentur, & arent. At vos ô Iſraëlitæ, naturas rerum inuertitis: quia facitis naturæ repugnantia: nam iuſtitiam in iniuſtitiam, virtutem in vitium, dulcedinem in amaritudinem conuertitis. cap. 6. 13.

Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, id eſt, thronum, ad quem ſanctè terra aſcendunt: *& faſciculum ſuum ſuper terram.* Faſciculum vocat colligationem trium elementorum, aëris, aquæ & terræ. Myſticè, faſciculus Dei eſt Eccleſia, fi-C de, lege & charitate Dei conſtricta, & colligata: Eccleſia, inquam, tum mixta & militans, tum electa & triumphans. cap. 9. 6.

EX MICHÆA.

Q*Via de mercedibus meretricis congregata ſunt, & vſque ad mercedem meretricis reuertentur.* q. d. Quia Samaria ſuas opes collegit ex idololatria (hæc enim eſt meretricatus ſpiritalis) hinc eædem ad idololatras, putà ad Aſſyrios raptures deuoluentur. cap. 5. 7.

Adhuc hæredem adducam tibi quæ habitas in Mareſa. Eſt ſarcaſmus: hæredem enim vocat Aſ-D ſyrios, qui vaſtabunt & hæreditabunt Mareſa, cæteráſque vrbes Iudææ. Vnde ſubdit: *Vſque ad Odollam veniet gloria Iſraël.* q. d. Gloria Iſraël propulſa quaſi ab Aſſyrijs, qui eius vrbes capient, fugiet vſque ad Odollam, quæ eſt in finibus Iudææ, ibique cadet & extinguetur, cùm Odollam capient Aſſyrios. Ergo tu, ô Samaria, æque ac tu, ô Iudæa, *decaluare & tondere* (in ſignum extremi luctus) *ſuper filios deliciarum tuarum* (Sept. *ſuper filios tuos delicatos*) *dilata caluitium tuum ſicut aquila*, quæ ſeneſcens toto corpore deplumatur & decaluatur: *quoniam captiui ducti ſunt ex te.* verſ. 15.

Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis, E & menſura minor iræ plena. q. d. Adhuc ignis cupiditatis, toties à nobis prophetis repreſſus & reſtinctus, quaſi ſopitus reuiuiſcit, inardeſcit & increſcit, nimirum theſauri qui ex iniquitate comparantur, & vſus menſurarum quæ iuſto ſunt minores, ſed ira Dei plenæ: quia quod eis deeſt in pondere, hoc Deus ſupplebit & implebit ſua vindicta, cerréque ſupplicij. cap. 6. 10

EX NAHVM.

Q*Via ſicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur; ſic conuiuium* (id eſt, cœtus conuiuarum, ſiue conuiuæ) *eorum pariter potantium, conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.* q. d. Conuiuantes & cap. 1. 10.

compotantes Aſſyrij, qui in ſympoſijs inſtar coronæ è ſpinis contexiæ & implexæ, ſibi inuicem in orbem ſociantur, dum menſas & vina coronant: hi, inquam, ab angelo, & à Medis, quaſi ſtipula aridiſſima comburentur & conſumentur.

Cap. 3. 16. *Plures feciſti negotiationes tuas, quàm ſtellæ ſint cæli: bruchus expanſus eſt & auolauit.* q. d. Sicut bruchus ſole calente alas expandit & auolat; ita merces & opes tuæ, ô Niniue, quæ numero certant cum ſtellis, perſequente te Chaldæo, à te ad cum euolabunt.

verſ. 17. *Cuſtodes tui quaſi locuſta, & paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum, quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris: ſol ortus eſt, & euolauerunt.* q. d. Sicut locuſtæ tam magnæ, quàm paruæ, nocturno frigore torpentes, ſolis radijs excitatæ, & calefactæ auolant, ita tui duces & milites, ô Niniue, qui te cuſtodiebant, veniente Chaldæo aufugient.

EX SOPHONIA.

Cap. 1. 7. P*Raeparauit Dominus hoſtiam, ſanctificauit vocatos ſuos.* Hoſtia pro peccato immolanda diuinæ vindictæ, eſt impia Ieruſalem. Sacerdotes eam immolaturi, ſunt Chaldæi, quos Deus ad hoc vocauit, & *ſanctificauit*, id eſt, auctorauit, deſignauit, & quaſi conſecrauit miniſtros & executores ſuæ iuſtitiæ, & ſententiæ.

verſ. 12. *Scrutabor Ieruſalem in lucernis.* q. d. Scrutabor Iudæos in ſpeluncis ſe abdentes, per Chaldæos, qui eos vbique inueſtigabunt, vt occidant, vel capiant. Vnde ſubdit: *Et viſitabo* (puniendo) *ſuper viros defixos in fæcibus ſuis*, putà in peccatis ſuis. q. d. Sicut vinum iugiter reſidens in fæcibus ſuis, fit olidum, vapidum & inſipidum; ideóque ab œnopola ab ijs depromitur, & in aliud vas transfertur: ita Iudæi in Iudæa degentes in otio, & rerum abundantia laſciuiunt & luxuriant, putent & fœtēt; quocirca eos inde transferā in Babylonem.

verſ. 15. *Dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clāgoris.* Dies hæc ad literam, eſt dies excidij Ieruſalē per Chaldæos. Alleg. eſt dies mortis, & dies Iudicij. Vnde de ea ſubdit: *In igne zeli eius deuorabitur omnis terra; quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram.* Deus enim iudex & vindex, quaſi zelotes impulſus zelo iuſtitiæ, honoris & amoris ſui, ad vindicandum iniurias ſibi irrogatas, acriter puniet Iudæos, & fideles, qui quaſi ſponſæ ab eo adamatæ, eo ſpreto, cum creaturis adulteratæ ſunt.

EX ZACHARIA.

Cap. 10. 4. E*X ipſo* (Iuda) *angulus, ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælij, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.* Hæc ſunt quatuor ænigmata principis, putà Machabæorum, & myſticè Apoſtolorum. Princeps enim primò eſt angulus Reipublicæ, vtpote qui omnia eius latera ſtringit, continet & roborat. 2. eſt quaſi paxillus, quia ex ipſo omnium ſubditorum fortunæ, res & ſpes pendent, quaſi ex paxillo. 3. eſt quaſi arcus, hoſtes Reip. ſternens & profligans. 4. eſt exactor, id eſt, victor, qui victis leges, iura & tributa imponit.

Cap. 11. 1. *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.* q. d. Aperi, ô Ieruſalem, portas tuas Tito & Romanis, qui domos tuas cedrinas comburēt. Libanus enim eſt ænigma Ieruſalem & templi: tum quia ex cedris piniſque Libani erant conſtructa: tum quia vt Libanus arboribus, ita Ieruſalem populis abundabat.

Vlula abies, quia cecidit cedrus. Vlulate plebeij, quia ceciderunt magnates, qui vos protegebant: illis ergo cadētibus, cadetis & vos. Vnde explicans ſubdit: *Quoniam magnifici vaſtati ſunt.* verſ. 2.

Et aſſumpſi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui, Funiculum: & paui gregem. verſ. 7. Duæ virgæ paſtorales, ſiue duplex pedum ſignificat duplex regimen Dei. Primò enim rexit Iudæos amore, ſceptro quaſi decoris, per promiſſa & beneficia, deditque Principes & Pontifices beneuolos & beneficos; quales fuerunt ante Zachariam Moſes, Ioſue, Dauid, &c. poſt eum Machabæi, & maximè Chriſtus. Verùm quia Iudęi his recalcitrarunt, hinc fracto ſceptro decoris, aſſumpſit ſceptrum funiculi, quo cœpit eos regere terroribus, minis, vinculis & flagellis, præſertim poſt Chriſtum, ac tandem planè eos abiecit, tradiditque vaſtandos Tito & Romanis, vti in ſequentibus docet Zacharias.

Et dixit Dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa verſ. 15. *paſtoris ſtulti*, id eſt, improbi, qui gregem negligit, imò expilat, vt ſe vnum paſcat & ditet. Huius vaſa, id eſt, inſtrumenta, ſunt machæra, vel culter ad iugulandum oues; baculus ad confringendum earum crura; laqueus ad eas ſtrangulandum; cithara, quam neglectis ouibus pulſet, vt ſe oblectet. Vnde ſubdit:

O Paſtor & idolum, derelinquens gregem. verſ. 17. q. d. Tu, ô ſtulte & improbe paſtor, non es paſtor, ſed vmbra & idolum paſtoris. Habes nomen & pedum, ſed curam & vigilantiam paſtoris non habes. Tales fuere Iaſon, & Menelaus tempore Machabæorum, atque Annas, Caiphas & Scribę tempore Chriſti. Talis erit Antichriſtus in fine mundi, qui volet adorari vt idolum numen.

Ecce ponam Ieruſalem in ſuperliminare crapulæ Cap. 12. 2. *omnibus populis in circuitu.* Alludit ad profanationem templi factam ſub Antiocho, adeo vt in eo comeſſationibus & ſcortationibus vacarent, vt pateт. Machab. 6. Quocirca templum iam non erat templum, ſed popina, ganea & domus crapulæ, ita vt in eius ſuperliminari tituli loco ſcyphus, quaſi inſigne compotationis & crapulæ, exponi potuerit, & fortè reipſa expoſitus ſit. q. d. Græci, & nonnulli Iudæi ex domo Dei fecerunt domum crapulæ: ego faciam, vt quaſi ebrij in illam impingant, vtque à Machabæis cædantur, & iam non vino, ſed ſanguine ſuo inebrientur: propinabo eis calicem tremoris, ſtuporis & ſoporis (hæc enim omnia ſignificat hebr. רעל *raal*) vt eo conſopiti æternum ſomnum dormiant.

Ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis: verſ. 3. *omnes qui leuabunt eum, conciſione lacerabuntur.* Alludit ad palæſtram Gentilium, quam impius Iaſon in Ieruſalem induxit, in qua certabant diſco, id eſt, maſſa plumbea, vel ſaxea, quis ſcilicet eam altius eleuare, vel longius proijcere poſſet, qua ſæpe lacerabantur manus leuantium, imò ipſi leuantes ſubinde opprimebantur. q. d. Certant Græci, vt Iudæos, quaſi diſcum & lapidem oneris è Iudæa in Græciam proijciant; ſed ego faciam, vt ab eodem per Machabæos lanientur & opprimantur.

EX MALACHIA.

O*Rietur vobis timentibus nomen meū ſol iuſtitiæ,* cap. 4. 3. *& ſanitas in pennis eius: & egrediemini, & ſalietis*

Digitized by Google

lietis ſicut vituli de armento. Alludit ad ænigma phœnicis: huius enim ſunt pennæ. Phœnix enim eſt auis ſolaris, qoia ſymbolum eſt ſolis. q. d. Chriſtus ex morte rediuiuus orietur vobis, ô iuſti, quaſi phœnix, id eſt, quaſi ſol iuſtitiæ poſt occa-

A ſum exoriens, qui ſuis radijs, quaſi pennis expanſis, vobis irradians, à morte vos reſuſcitabit, ac gloria beatitudinis & dote agilitatis donabit, vt vegeti, læti & felices exiliatis, ſicut exiliunt vituli bene paſti & ſaginati.

A D A G I A.

EX OSEE.

Cap. 2. 6. *SEpiam viam tuam ſpinis.* Hoc eſt, impediam ne curras ad tuos amaſios, putà ad idola.

verſ. 9. *Liberabo lanam meam & linum meum.* Auferam à te veſtes laneas & lineas, quibus abuteris ad cultum idolorum. Significat creaturas inuitè ſeruire impietati, ideóque ab impijs quaſi captiuari: quia creatæ ſunt & deſtinatæ ad hunc finem, vt ſeruiant pijs in cultu Dei. Ab hac captiuitate liberat eas Deus, dum illas impijs adimit, & transfert ad pios vel homines, vel vſus.

verſ. 13. *Viſitabo ſuper eam dies Baalim.* Puniam eum ob cultum Baal.

verſ. 14. *Lactabo eam, & ducam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius.* Seducam eam ab amaſijs, & ſolus cum ſola agam, eique abblandiar.

verſ. 19. *Sponſabo te mihi in ſempiternum: & ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia & miſerationibus.* Aſſumam te mihi in ſponſam cum ſumma miſericordia, æquè ac iuſtitia, qua te tuebor, & hoſtes tuos poſternam.

Cap. 3. 1. *Diligunt vinacia vuarum.* Peccator relicta vua pingui & plena, id eſt, vero ſummóque bono, diligit vinacia, id eſt, folliculos vuæ paſſæ, putà picta & ficta bona, falſas delicias, falſos honores, falſas opes, falſa gaudia.

Cap. 4. 2. *Sanguis ſanguinem tetigit.* Cædes cædibus adduntur, peccata peccatis cumulantur.

verſ. 11. *Fornicatio & vinum, & ebrietas auferunt cor,* id eſt, rationem, iudicium, mentem, ſpiritum, hominémque dementant & infatuant.

verſ. 15. *Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltem Iuda,* habens Dei templum, Deóque quaſi dedicatus & intimus. *Quoniam ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſrael.* Iſraël vt vacca laſciuiat, Iuda in Dei lege conſiſtat vt leo.

Cap. 5. 3. *Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me.* q. d. Ego ſum cardiagnoſtes, ideóque video intimas Iſraëlitarum cogitationes, deſideria, & propenſiones in fornicationem & idololatriam. Vnde ſequitur: *Quia nunc fornicatus eſt Ephraim, contaminatus eſt Iſrael: quia ſpiritus fornicationum in medio eorum.*

verſ. 5. *Reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius.* q. d. Arrogans faſtus Iſraëlis, Deique contemptus publica clade ſternetur & punietur; hæcque humiliatio & pœna oſtendet eius ſcelera; eique interroganti, cur adeo punior? in faciem non voce, ſed facto & reipſa reſpondebit: Quia tam arrogans fuiſti. q. d. Pœna reſpondebit culpæ, pœna culpam prodet totique orbi demonſtrabit. Vnde ſequitur: *Et Iſrael, & Ephraim ruent in iniquitate ſua.*

verſ. 12. *Ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo* (heb. teredo) *domui Iuda.* q. d. Vti tinea molli lentóque, ſed certo morſu corrodit veſtem, ac teredo lignum: ita ego corrodam & conſumam Iſraëlitas & Iudæos.

B *Ego quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda.* q. d. Laniabo Iſraëlitas quaſi leæna, & Iudæos quaſi leunculos. verſ. 14.

Miſericordiam volui, & non ſacrificium: & ſcientiam Dei pluſquam holocauſta. q. d. Requiro internam pietatem, non externam; actus, nō ceremonias; victimas mentis, non carnis; cordis, non oris. Cap. 6. v. 6.

Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus à coquente. Sicut adulterandi libido adulterando increſcit, magiſque accenditur; ita libido colendi idola in Iſraëlitis, ipſo eorum cultura magis increuit, & incenſa eſt inſtar fornacis, quam ſuccendit piſtor; ita vt viderentur in idola furere & C inſanire. Cap. 7. 4.

Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta, non habens cor. Sicut columba ſtolida ſinit ſibi pullos auferri, & ad eundem nidum redit: rurſum, ob eſcam in retia ſe dat, ſinitque ſe capi: ita Iſraëlitæ ſtolidi implorant opem deorū & Aſſyriorum, à quibus vident ſe ſenſim ſpoliari, & vaſtari agique in exitium. verſ. 11.

Facti ſunt quaſi arcus doloſus. Videbantur Iehu & Iſraëlitæ, euerſo Baal, ſtudia ſua directuri ad ſtabiliendum Dei cultum; ſed ecce reſilierunt ad colendos vitulos Ieroboam. verſ. 19.

Ipſi regnauerunt & non ex me; principes extiterunt, & non cognoui. q. d. Reges Iſraël fecerunt ſchiſma à domo Dauid, & regnauerunt in Iſraël, non me auctore, ſed populo tumultuante, & de- D ficiente à Roboam. Ego enim vnum inſtitui regnum, putà Iuda, nō Iſraël: ego ſum auctor vnius Synagogæ & regni, non duplicis: odi enim diuiſionem & ſchiſma, præſertim tendens ad idololatriam. Cap. 8. 4.

Sacrificia eorum quaſi panis lugentium. q. d. Iſraëlitæ idololatræ, & mœrentes in captiuitate offerunt, & comedunt victimas immundas & illegitimas, æquè ac lugubres & funeſtas, quale eſt epulum funebre. Cap. 9. 4.

Facti ſunt abominabiles ſicut ea (idola, & meretrices Beelphegor, id eſt, Priapi obſcœniſſimi) *quæ dilexerunt.* Cap. 9. 10.

Seminate vobis in iuſtitia (heb. *iuſtitiam,* id eſt, E opera pia, iuſta & ſancta) *& metite* (id eſt, certò metetis) *in ore miſericordiæ.* heb. *iuxta os miſericordiæ,* ſcilicet Dei. *Os* ſymbolum eſt capacitatis & amplitudinis. q. d. Ampliſſimam à Deo recipietis mercedem, gratiam & miſericordiam, tantam ſcilicet, quanta decet os, id eſt, amplitudinem miſericordiæ Dei. Cap. 10. 12.

Innouate ergo vobis nouale. q. d. Cor veſtrum, euulſis vitiorum ſpinis & lolijs, quaſi nouale, id eſt nouum agrum Deo præparate, vt in eo ipſe ferat copioſa ſuæ gratiæ & miſericordię ſemina.

Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis. q. d. Hactenus araſtis, & ſeminaſtis impietatis ſemina & opera, ideóque pœnas iniquitati debitas meſſuiſtis: *ac comediſtis frugem mendacij.* q. d. Paucas verſ. 13.

tenuéſque comediſtis fruges, ideóque mendaces & fallaces: quia ſpem magnæ ſegetis, quam dabant in germine, in meſſe non præſtiterunt.

Cap. 11. 9. *Deus ego, & non homo.* q. d. Homo regitur ira, ego iram moderor & rego: homo offenſus ſpirat vindictam, ego miſericordiam hominis: cogitationes ſunt naturales, terrenæ & depreſſæ; meæ ſunt ſupernaturales, cœleſtes, & tranſcendentes omnem angelorum intellectum: homo eſt incõſtans & mutabilis, ego conſtans & immutabilis.

verſ. 12. *Circundedit me in negatione Ephraim: Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelis.* q.d. Cùm Ephraim, id eſt, decẽ tribus, abnegauit Dei cultum, & coluit vitulos aureos, tunc Iudas, id eſt, duæ tribus Deo fideliter, cum ſanctis ſacerdotibus aliíſque fidelibus adhæſit, ac quaſi deſcendit cum Deo: Deus enim parte ſui regni & Eccleſiæ ab Ephraim quaſi ſpoliatus, deſcendere & deprimi videbatur: illi tamen in hoc deſcenſu & contumelia, fidelis comes & aſſecla fuit Iudas. Iudas ergo fidem & amicitiam ſuam ſtabilem Deo in hac perſecutione, & tribulatione probauit. Vulgò enim fieri ſolet illud Poëtæ:

Cùm fueris felix, multos numerabis amicos;
Tempora ſi fuerint nubila, ſolus eris.

Cap. 12. 1. *Ephraim paſcit ventum, & ſequitur æſtum.* q. d. Iſraël facit rem futilem, perinde ac ſi quis ventos vellet paſcere & regere, quaſi oues; imò rem noxiam, perinde ac ſi quis perſequeretur æſtum: eum enim non comprehendet, nec lædet, ſed potiùs ab eo lædetur & vretur. Colit enim idola varia & noxia, in iíſque ſpes ſuas reponit; ob quæ vaſtabitur & comburetur.

verſ. 7. *Chanaan in manu eius ſtatera doloſa.* q. d. Iſraël iam non eſt Iſraël, ſed Chanaan, id eſt, mercator fraudulentus: in manu enim eius eſt ſtatera doloſa; quia per iniqua pondera & menſuras decipit ementes & vendentes, ac iniqua lucra aucupatur.

verſ. 11. *Si in Galaad idolum, ergo fruſtra erant in Galgal bobus immolantes.* q. d. Si Galaditæ, id eſt, Iſraëlitæ experti ſunt ſuos deos eſſe *idolum*, id eſt, rem vanam & noxiam, ideóque ſe cum iis exciſos eſſe, & in vanum abiiſſe: ergo fruſtra eoſdem colunt Iudæi in Galgal: pariter enim ſentient eos eſſe idolum, id eſt, rem vanam & noxiam, cum eóque excindentur & euaneſcent.

Cap. 13. 9. *Perditio tua Iſrael: tantummodò in me auxilium tuum.* q. d. Excidium tuum tibi, tuiſque ſceleribus aſcribe, non mihi, meæque ſæuitiæ: ego enim tantùm tibi auxiliari poſſum, idque deſidero, ſi pœnitere & ad me redire velis. Tuum ergo exitium habes ex te: ex me verò non niſi auxilium.

verſ. 11. *Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.* q. d. Non eſt quod ſperes auxilium à regibus tuis, Ieroboam & poſteris eius: quia ſicut eos tibi iratus dedi, ita & iratus auferam, tradámque vnà tecum Aſſyriis. Id fecit Deus in Oſee vltimo rege Iſraël.

Cap. 14. 3. *Dicite ei* (Deo, quem offendiſtis) *Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum* (id eſt, da veniam, gratiam omnéque bonum, quod rurſum per gratiarum actionem à nobis accipias. Vnde ſubdit) *& reddemus vitulos labiorum noſtrorum*, putà laudem & hymnodiam labiis noſtris expreſſam. Præſcribit Propheta Iſraëli pœnitenti formulam confeſſionis & deprecationis.

verſ. 10. *Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia recta viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis.* q. d. Soli ſapientes, id eſt, fideles & iuſti intelligunt vias legéſque Domini, ac in eis ambulant rectè in cœlum: ceteri, infideles ſcilicet & impii, inſipientes ſunt: quia vias Dei practicè non cognoſcunt, nec in eis ambulant, ſed in eis impingunt corruúntque in ſcelera, ac deinde in ſupplicia, putà in gehennam.

EX IOELE.

Cap. 1. 15. A A A diei: *quia propè eſt dies Domini*, putà dies excidii Samariæ, & typicè totius mundi. q. d. Inſtat extrema clades vrbi & orbi, *& quaſi vaſtitas à potente veniet.* Vnde de eodem ait c. 2. 1. *Canite tuba in Sion, vlulate in monte ſancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: quia venit dies Domini; quia propè eſt dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quaſi mane expanſum ſuper montes populus multus & fortis.* q. d. Sicuti ſummo manè ſol expandit ſpargítque radios in montes, eóſque præoccupat: ita Aſſyrii ſumma celeritate aduolarunt, & præoccuparunt mentes Iſraëlis, antequam eos aduentare ſcirent & ſentirent Iſraëlitæ.

cap. 2. 3. *Ante faciem eius ignis vorans, & poſt eum exurens flamma: quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eum ſolitudo deſerti: neque eſt qui effugiat eũ.* q. d. Exercitus Aſſyriorum ita omnia vaſtabit, ac ſi ignem euncta afflantem ante ſe præferret, & poſt ſe exhalaret, ita vt terram, quæ antea erat florens quaſi paradiſus, redigat in ſolitudinem & vaſtitatem. Hinc:

verſ. 10. *A facie eius contremuit terra: moti ſunt cæli, Sol & Luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum.* Hæc propriè fient in fine mundi; ſed impropriè facta ſunt in excidio Iſraëlis: quia ſcilicet Iſraëlitis pauore perculſis, cœli & terra inuerti, concuti & obſcurari viſa ſunt. Eſt hypallage.

EX AMOS.

cap. 5. 7. Q*ui conuertitis in abſynthium iudicium.* Qui iniuſtas, amaras, & acerbas fertis ſententias in pauperes & innocentes, itáque eos quos iuuare & conſolari debebatis, exacerbatis & mœrore conficitis.

verſ. 9. *Qui ſubridet vaſtitatem ſuper robuſtum.* Qui ludens, & quaſi ſubridens immittit plagas in robuſtos, quibus eos vaſtat & conculcat.

verſ. 11. *Pro eo quod diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantiſſimas, & non bibetis vinum earum.*

verſ. 13. *Prudens in tempore illo* (excidii, conſiderans iuſtum Dei iudicium & vindictam) *tacebit, quia tempus malum eſt.*

verſ. 23. *Aufer a me tumultum carminum tuorum, & cantica lyræ tuæ non audiam.* Quia Deus quærit cantica cordis, non oris; planctum mentis, non vocis.

verſ. 24. *Et reuelabitur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.* q. d. Dei iuſta vindicta vos obruet, inſtar torrentis longè latéque exundantis, qui omnia ſecum conuoluit & abripit.

cap. 6. 1. *Væ qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ; optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Iſraël. Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris. Qui comeditis agnum de grege. Qui canitis ad vocem pſalterii. Bibentes vinum in phialis, &c. & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph* (populi ſui.) *Quapropter*

nunc

A *nunc migrabunt in capite tranſmigrantium* (in captiuitatem Aſſyriacam) *& auferetur factio laſciuientium. Iurauit* Dominus Deus *in anima ſua*, &c.

verſ. 12. *Quia ecce* Dominus *mandabit, & percutiet domum maiorem* (decem tribus) *ruinis* (excidio pleno & perpetuo) *& domum minorem ſciſſionibus*, id eſt, duas tribus ſcindet & carpet; ſed non delebit: quinimò poſt 70. annos captiuitatis Babylonicæ, eas ſibi & patriæ reſtituet.

Cap. 7.14. *Non ſum Propheta, & non ſum filius Prophetæ; ſed armentarius ego ſum, vellicans ſycomeros. Et tulit* Dominus *me cum ſequerer gregem, & dixit* Dominus *ad me: Vade, propheta ad populum meum Iſrael.* Ita ſtulta & ignobilia mundi eligit Deus, implétque ſuo ſpiritu, vt confundat nobiles & ſapientes.

Cap. 8.11. *Emittam famem in terram, non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum* Domini. q. d. Redigam Iſrael in obſidione Samariæ ad tantas anguſtias, vt Prophetas, quos antea ſpreuit, vndique conquirat, vt ex iis ſciſcitetur oraculum de futuro obſidionis euentu, an, & quomodo manus Aſſyriorum poſſit euadere.

Nunquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſrael? Quia ſicut Æthiopes colore, ita vos moribus atri eſtis, deformes, obdurati & immutabiles. Cap. 9.7.

EX ABDIA.

D*Icis* (ô Edom) *in corde tuo: Quis detrahet me* (ex rupe in qua ſecurus habito) *in terram? Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham, te dicit* Dominus. verſ. 3.

B

EX IONA.

Q*Vi cuſtodiunt vanitates fruſtra, miſericordiam ſuam derelinquunt.* q. d. Qui colunt idola, quíque voluptates ſuas à Deo vetitas ſectantur, derelinquunt Deum, à quo omnem miſericordiam, & omne bonum expectare debent. cap. 2. 9.

Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. cap. 3. 4.

A D A G I A.

EX MICHÆA.

Cap. 1.5. Q*Vod ſcelus Iacob? nonne Samaria? & quæ excelſa Iudæ? nonne Ieruſalem?* q. d. Samaria quaſi metropolis, quæ decem tribubus debebat eſſe dux fidei & religionis, facta eſt iiſdem dux idololatriæ, æquè ac Ieruſalem Iudæ, ſiue duabus tribubus.

verſ. 8. *Super hoc plangam & vlulabo, vadam ſpoliatus & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum, quaſi ſtruthionum.* q. d. Miſerabiliter, & inconſolabiliter plangam excidium Samariæ.

verſ. 10. *In domo pulueris* (hebr. *in Aphra*) *puluere vos conſpergite.* q. d. Aphra, vrbs Samariæ, rectè vocatur Aphra, id eſt, puluis: quia in puluerem ab Aſſyrijs eſt redigenda. In ea ergo quaſi in domo D pulueris, vos ô Samaritæ, puluere vos conſpergite, & lugete excidium eius & veſtrum.

Cap. 2.13. *Aſcendet pandens iter ante eos: diuident & tranſibunt portam, & ingredientur per eam: & tranſibit rex eorum coram eis, &* Dominus *in capite eorum.* q. d. Chriſtus præibit pandétque viam fidelibus ſuis in Eccleſiam, tum militantem, tum triumphantem.

Cap. 3.6. *Propterea nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione: & occumbet ſol ſuper Prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies.* q. d. Quia vos ô pſeudoprophetæ, non lucem, id eſt, veritatem, ſed noctem & tenebras, id eſt, mendacia prophetaſtis, prædicendo impiis pacem, id eſt, proſpera: E idcirco puniam vos, faciámque vt viſiones, id eſt, prophetiæ veſtræ vertantur in noctem, tum falſitatis, vt omnibus appareat eas fuiſſe tenebras, id eſt, errores & figmenta: tum calamitatis & excidij. Redigam enim vos in eas anguſtias, vt ſol vobis pauidis & attonitis occumbere, diéſque in meridie obtenebrari videatur.

verſ. 8. *Veruntamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus* Domini, *iudicio & virtute, vt annunciem Iacob ſcelus ſuum, & Iacob peccatum ſuum.* Doctori & concionatori neceſſaria ſunt hæc tria; 1. fortitudo, id eſt, libertas, & conſtantia docendi & arguendi C peccata, & peccatores potentes: 2. iudicium, id eſt, veritas, æquitas & diſcretio: 3. virtus, id eſt, efficacia dicendi.

Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate. q. d. Qui domos magnificas in Ieruſalem ædificatis ex iniuſtis vectigalibus, donis, vſuris, contractibus, fraudibus, rapinis & oppreſſionibus pauperum. Vnde explicans ſubdit: *Principes eius in muneribus iudicabant*, &c. verſ. 10.

Propter hoc cauſa veſtri (ob veſtras rapinas & ſcelera) *Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſyluarum.* q. d. Demoliar Sionem, & in ea domos veſtras: quia eas ædificatis ex rapinis & ſanguine pauperum. Vrbs enim plectitur, propter ciues: & templum igni deſtinatur, propter impios & ſacrilegos indigenas. Satius enim eſt illud dari igni quàm ſceleri; excidio, quàm ſacrilegio; hoſti Chaldæo, quàm idololatræ & homicidæ Iudæo. verſ. 12.

Popule meus quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſeruientium liberaui te, & miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aaron, & Mariam? q. d. Eſtne hoc maleficium quod mihi imputas, nimirum beneficium, quo te è carcere Ægyptiaco redemi, & ex mancipio effeci ingenuum & liberum? Eſt myctериſmus. cap. 6. 3.

Indicabo tibi ô homo, quid ſit bonum, & quid Dominus *requirat à te: vtique facere iudicium* (iuſtitiam) *& diligere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cum Deo tuo.* Sicut reus ſupplex, & ſollicitus ambulat cum iudice, à quo veniam & vitam petit: & ſicut famuli ſolliciti ambulant cum dominis ſuis, à quibus victum & omnia bona ſperāt. verſ. 8.

Humiliatio tua in medio tui. In te reſidet tam colpa, quàm pœna afflictionis tuæ. verſ. 14.

Væ mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum. q. d. Heu mihi: nam ego Michæas prædicatione mea excolui vineam Iuda; ſed oleum & operam perdidi: vix vnum alterúmue conuerti: diabolo & idolis cedunt botri groſſi & plurimi: cap. 7. 1.

Deo & mihi pauculi acini. Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi.

verſ. 4. *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus, & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe.* q. d. Optimus inter Iudæos, nocens eſt & aculeatus, pungitque & lædit vt paliurus & ſpinæ: cogitate ergo quales ſint cæteri, quales peſſimi.

verſ. 5. *Ab ea quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui.* q. d. Vxori ne reueles ſecreta tua: prodet enim te, vtpote infida & garrula: *Nam inimici hominis domeſtici eius.*

verſ. 8. *Ne læteris inimica mea* (ô æmula Idumæa) *ſuper me* (Ieruſalem, quæ vaſtata ſum à Chaldæis) *quia cecidi: conſurgam cùm ſedero in tenebris: Dominus lux mea eſt. Iram Domini* (captiuitatem 70. annorum in Babylone) *portabo, quoniam peccaui ei, donec cauſam meam iudicet: educet me in lucem* (in libertatem per Cyrũ, & magis per Chriſtum) *videbo iuſtitiam eius*, iuſtam vindictam in Chaldæos, aliósque fidelium tyrannos.

verſ. 18. *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? Reuertetur & miſerebitur noſtri: deponet iniquitates noſtras, & projiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Dabis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham, quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.* q. d. Tu, ô Domine Deus, verè & fideliter præſtabis libertatem per Cyrum, & magis per Chriſtum Iacobo, id eſt, Iacobæis, ſiue Iudæis, quam miſericorditer olim promiſiſti, & iuraſti Abrahæ cæteriſque Patriarchis, te daturum poſteris eorum.

EX NAHVM.

Cap. 1. 9. *Non conſurget duplex tribulatio*, id eſt, vt Septuag. *non vindicabit bis in idipſum in tribulatione.* q. d. Deus idem ſcelus non punit bis. ita S. Cyril. & Theoph.

verſ. 15. *Ecce ſuper montes pedes* (greſſus, aduentus: huius enim ſymbolum & cauſa ſunt pedes) *euangelizantis & annunciantis pacem: celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adjiciet vltrà vt pertranſeat in te Belial, vniuerſus interiit.* Belial hic ad literam eſt Sennacherib: allegoricè eſt diabolus: tropologicè eſt peccatum: anagogicè eſt mors, quæ tolletur in reſurrectione, qua ſublata beati in cœlo celebrabunt perenne feſtum & Iubilæum.

Cap. 2. 11. *Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum?* Vbi eſt Niniue, quæ erat loſtrum leonum, id eſt, tyrannorum, qui prædabantur omnes gentes, earúmque ſpolia & opes diſtribuebant ſuis catulis, id eſt, filijs & optimatibus? q. d. Euerſa eſt & expilata à Chaldæis, ſicut ipſa euertit & expilauit alias.

Cap 3. 1. *Væ ciuitas ſanguinum, vniuerſa mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina.* q. d. Væ ciuitati Niniue, quę tota eſt ſanguinaria, mendax, plena rapinis & prædis: quia ſicuti prædata eſt, & lacerauit alias gentes; ſic pariter ipſa lacerabitur, eritque prædæ Chaldæis.

verſ. 4. *Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficiis ſuis.* q. d. Excindetur Niniue ob idololatrias ſuas, ſuperſtitiones & veneficia, quibus infecit & imbuit omnes gentes ſibi ſubiectas.

verſ. 8. *Nunquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aqua in circuitu eius; cuius diuitiæ, mare: aqua, muri eius: Æthiopia fortitudo eius.* q. d. Ne fidas tuis viribus & opibus ô Niniue: nam Aleſandria quæ te eſt fortior & opulentior, vtpote adiacens mari & aquis cincta, ijs ſe tutari non poterit, ſed capietur à Chaldæo: pariter ergo ab eo capieris & tu.

EX HABACVC.

Cap. 1. 6. *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinem terræ &c. Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis, &c. Volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.* In pardo notatur Chaldæorum ſæuitia, in lupo voracitas, in aquila rapacitas: in omnibus velocitas.

verſ. 13. *Quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe? Et facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem?* q. d. Cur permittis, ô Domine, Nabuchodonoſorem quaſi balęnam impunè graſſari, nóſque quaſi piſciculos tyrannicè opprimere & deglutire? Cur nos quaſi lumbricos ſinis ab eo iniuſtè calcari & proteri?

verſ. 16. *Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo: quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus.* Sagenam & rete vocat arma, vires & caſtra Nabuchodonoſoris, quibus quaſi retibus ipſe illaqueabat, & capiebat gẽtes inſtar piſcium. q. d. Ipſe ſibi ſuiſque viribus, non Deo, aſcribit ſuas victorias. Vnde eam habet pro numine: quocirca ipſe vt Deus, in ſtatua aurea quam erexit, Daniel. c. 3. coli & adorari voluit.

Cap. 2. 1. *Super cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum ſuper munitionem, & contemplabor vt videam, quid dicatur mihi.* q. d. Ego diſputans & argumentans cum Deo, cur ſinat impios Chaldæos vaſtare populum Dei; vt meam theſin quaſi munitionem propugnem, ſtabo vigil in excubijs, vt argumentanei excipiam, eáque alijs argumentis, ſi poſſim, repellam & refellam.

verſ. 3. *Et reſpondit mihi Dominus, &c. apparebit in finem, & non mentietur: ſi moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit: iuſtus autem in fide ſua viuet.* q. d. Tandem Deus puniet Chaldæos, & è Babylone liberabit Iudæos, ſcilicet poſt 70. annos: quare ſi mosam fecerit, expectate eum; quia certò veniet, ídque breui. Nolite ergo in iſta mora eſſe impatientes, increduli, & diffidentes de hiſce Dei promiſſis; ſed in eorum fide & ſpe veſtram captiuitatem, & ærumnas generosè ſuſtentate, alacréſque viuite.

verſ. 6. *Væ ei qui multiplicat non ſua? vſquequo & aggrauat contra ſe denſum lutum?* q. d. O miſer Nabuchodonoſor, cur rapis alienas opes? quid enim hæ ſunt aliud, quàm denſum lutum, quo te opples & aggrauas?

verſ. 11. *Quia lapis de pariete clamabit.* q. d. Lapides, ligna & tigna quæ rapuiſti, vel ex rapto emiſti, ad ſuperba tua palatia exſtruenda, propalam omnibus inclamabunt tuam auaritiam & rapinã, ideóque te iuſtè à Deo puniri, vaſtari & diſperdi.

verſ. 18. *Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus, conflatile & imaginem falſam?* q. d. Quid in idolo tui Beli cenfidis? Hoc enim non eſt numen, ſed numinis imago falſa, quam plaſtes finxit. *Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.*

Cap. 3. 16. *Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, vt requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam*

dam ad populum accinctum noſtrum. q. d. Veniant in me omnes ærumnæ, omnes morbi, omnes afflictiones, vt in die illa horrenda excidij Babylonis, communem Chaldæorum cladem euadam, & aſcendam ad populum accinctum ad iter, eum eóque ſoſpes redeam in Iudæam. Alleg. vt in die excidij mundi, diéque iudicij ſim ſecurus, & aſcendam ad populum electorum, tam accinctum ad iter in cœlum.

verſ. 18. *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo Deo Ieſu meo,* id eſt, liberatore & ſaluatore meo, tum è Babylone, tum myſticè à peccato & gehenna. *Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor,* in Ieruſalem tum terreſtrem, tum cœleſtem, *in pſalmis canentem.* B

EX SOPHONIA.

Cap. 2. 9. *MOab vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum & aceruí ſalis, & deſertum vſque in æternum.* Eſt periphraſis extremæ vaſtitatis & deſolationis, qua Moab & Ammon regiones olim florentes, per Chaldæos conuertendæ erant in ſpineta, & aceruos ſalis inſtar Sodomæ. Cauſam ſubdit verſ. 10. *Hoc eis eueniet pro ſuperbia ſua: quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini.* hebr. *Magnificarunt,* ſcilicet os & linguam, ſubſannãdo Iudæos cum vaſtarentur à Chaldæis, & blaſphemando, ac dicendo, quod Deus eorum non potuiſſet eos contra Chaldæos tutari. Quocirca *horribiles,* hebr. terribilis, erit *Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ, & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ gentium.* Hoc impletum eſt per Euangelium Chriſti, & prædicationem Apoſtolorum. C

verſ. 15. *Ponet ſpecioſam* (Niniuen) *in ſolitudinem, &c. Hæc eſt ciuitas glorioſa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alius. Quomodo facta eſt in deſertum, cubile beſtiæ?* q.d. Niniue, vrbs illa inclyta, ſuperba & glorioſa, orbis Domina, à Chaldæis vaſtabitur, ita vt in ea deinceps non habitent homines, ſed beſtiæ & feræ. D

EX AGGÆO.

Cap. 1. 6. *SEminaſtis multum, & intuliſtis parum; comediſtis, & non eſtis ſatiati: bibiſtis, & non eſtis inebriati: operuiſtis vos, & non eſtis calefacti; & qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.* Cauſam dat v. 9. *Quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam.* q. d. Quia vos prætuliſtis veſtras domos & commoda Deo, indeque neglexiſtis fabricam templi, vt illud maneret deſertum; hinc Deus punit vos ſterilitate & penuria, vt agri, horrea, vineæ & cellaria veſtra ſint arida, deſerta & ſqualida, nec vos ſatient aut reficiant. Vnde verſ. 11. *Vocaui,* inquit, *ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinum,* &c.

EX ZACHARIA.

Cap. 1. 12. *ET reſpondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vſquequo tu non miſereberis Ieruſalem & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.* Hi 70. anni ſunt deſolationis, ſiue excidij Ieruſalem & templi, qui inchoantur anno 18. Nabuchodonoſoris, & finiuntur anno ſecundo Darij Hiſtaſpis, quo hæc dixit Angelus: ac proinde diuerſi ſunt ab annis 70. captiuitatis Babylonicæ. Hi enim finiuntur anno primo Cyri, & inchoantur anno vndecimo Ioakim, vel vt alij, anno tertio eiuſdem. A

O ô fugite de terra Aquilonis. Putà de Babylone, quæ eſt confuſio errorum & vitiorum, ideóque ruſſum breui capietur, & vaſtabitur à Dario Hiſtaſpis. Tropol. fugite de mũdo, qui plenus eſt pompis, vanitatibus, erroribus, concupiſcentijs, ęrumnis, periculis. Cap. 2. 6.

Nunquid non iſte torris eſt erutus de igne. q. d. Ieſus filius Ioſedec rediens à captiuitate, eſt quaſi torris vſtulatus & fuliginoſus, è fornace Babylonia erutus, id eſt, miſer, ſqualidus & pauper. Cur ergo tu, ô Satan, ei aduerſaris, vt eum planè comburas & diſperdas, ne tẽplum cultúmque meum quaſi Pontifex reſtauret? Cap. 3. 2. B

In die illa, &c. vocabit vir amicum ſuum ſubter vineam, & ſubter ficum. q. d. Tempore Chriſti & Euangelij erit ſumma pax, lætitia & communicatio, vt fideles inter ſe bona habeant communia, in iíſque conuiuentur, tum corporaliter, tum potiùs ſpiritualiter in Euchariſtia, vita, doctrina & gratia Chriſti. Ipſe enim eſt noſtra vitis & ficus. verſ. 10.

Et factum eſt ſicut locutus eſt (Deus) *& non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam.* q. d. Lege talionis par pari referam: ipſi me vocãtem noluerunt audire, viciſſim ego quoque eos in neceſſitate me inuocantes non exaudiam. Zach. 7. 13. C

Domini eſt oculus hominis, & omnium tribuum Iſrael, q.d. Deus eſt *oculus,* tum actiuus, & videns omnes gentes, æquè ac tribus Iſraël, iíſque prouidens: tum paſſiuus & viſus. q. d. Deus eſt obiectum oculi: Deus eſt in quem oculum intendunt omnes homines, ab eo ſperantes opem & omne bonum. Sic Ægyptij Deum & numen, ſiue prouidentiam, pingebant quaſi oculum baculo inſiſtentem. Baculus ſignificat ſceptrum, putà dominium & poteſtatem regiam; oculus, vigilantiam & prouidentiam Dei. Zach. 9. 1.

Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem. Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filiũ aſinæ. Rex eſt Chriſtus, qui in die Palmarum quaſi rex certò debellaturus dæmones, peccata & mortem, triumphans ingreſſus eſt Ieruſalem, vectus aſina, Matth. 21. verſ. 9. D

Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo nõ eſt aqua, q.d. Tu, ô Chriſte, merito & pretio ſanguinis tui, quo ſanciuiſti nouum fœdus inter Deum & homines, liberaſti Patres in limbo detentos, vt tecum reſurgerent, & aſcenderent in cœlum. verſ. 11.

Et ſuſcitabo filios tuos, Sion, ſuper filios tuos, ô Græcia, & ponam te quaſi gladium fortium. Et Dominus Deus ſuper eos videbitur, & exibit vt fulgur iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Auſtri. q. d. Apoſtoli ex Sione, id eſt, è Iudæa oriundi, erunt quaſi gladius fortis, arcus, iacula fulgurantia, lapides fundæ, tubæ & turbines Dei, quibus Græcos, id eſt, omnes gẽtes clangore, & potenti virtute Euangelij proſternet, ſibique ſubijciet. Vnde de iiſdem ſubdit. verſ. 13. E

Quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terrã eius. q. d. Apoſtoli erunt quaſi lapides ſancti, in titulum & trophęum victorię, de toto mundo partę, erecti & eleuati; vt quiſquis eos viderit, vel nominari audierit, cogitet & ſtupeat tantam eo- verſ. 16.

rum gratiam & vim, qua pauci totum orbē Chriſto ſobegerunt.

verſ. 17. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrū eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* q.d. Apoſtoli eorūmque aſſeclæ tantæ erūt virtutis, tantáque patrabunt, non vi ſua, ſed ope Dei, qui omne ſuum bonum & pulchrum eis communicabit, ſcilicet S. Euchariſtiam, quæ eos quaſi frumentum alet, roborabit; & velut iuuenes agiles, electos & validos reddet, ac quaſi vinum celeſte, eos virgineas, cœleſtes & angelicos efficiet.

Cap. 10. 3. *Poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ. Eos*, ſcilicet Machabæos pugnaces & victorioſos. Myſticè Apoſtolos. Sic equus gloriæ Chriſti fuit S. Paulus. Vnde de iis ſubdit verſ. 5. *Et erunt quaſi fortes conculcantes lutum viarum in prælio, & bellabunt; quia Dominus cum eis.* Et verſ. 12. *Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt.*

Cap. 12. 6. *In die illo ponam duces Iuda ſicut caminum ignis in lignis, & ſicut facem ignis in fæno, & deuorabunt ad dexteram & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu.* q.d. Ponam Machabæos quaſi caminos & faces, qui omnes gentes in circuitu ſuccendant, ſibique ſubijciant. Alleg. Dabo Apoſtolos, qui inſtar ignis totum mundum amore Dei inflammabunt.

verſ. 9. *Et erit qui offenderit ex eis in die illa*, vt reſurgat fortior, *quaſi Dauid: & domus Dauid quaſi Dei, ſicut angelus Domini in conſpectu eorum.* q. d. Iudæi qui metu Antiochi à fide apoſtatarint, videntes Machabæorum victorias, animas reſumēt, & fortiores reſurgent inſtar Dauidis poſt lapſū. Rurſum proceres & poſteri Dauidis, erunt validi quaſi angeli Dei. Hoc verum in Machabæis, verius in Apoſtolis & Chriſtianis.

verſ. 10. *Effundam ſuper*, &c. *Ieruſalem ſpiritum gratiæ & precum, & aſpicient ad me quem confixerunt.* Eſt prophetia de Chriſto in cruce ſpinis, clauis & lancea transfixo, quem Iudæi pij aſpexerunt cum intimo dolore & compaſſione, precantes Deum, vt tam indignam filij ſui & Meſſiæ necem auerteret, & vlciſceretur.

verſ. 11. *In die illa magnus erit planctus in Ieruſalem, ſicut planctus Adadremmon in campo Mageddon.* q. d. Magno planctu plangent mortem Chriſti; ſicut olim planxerunt necem Ioſiæ, qui occiſus eſt in Mageddo, iuxta Adadremmon vrbem, ita dictam à copia malogranatorum.

EX MALACHIA.

Cap. 1. 3. D*ilexi Iacob, Eſau autem odio habui.* Quia ſcilicet Iacobæos è Babylone in patriam reduxi, Idumæos autem in captiuitate reliqui. Vnde explicans ſubdit: *Poſuit montes eius in ſolitudinem, & hæreditatem eius in dracones deſerti.* Et verſ. 4. *Iſti ædificabunt, & ego deſtruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.* Alleg. Iacob, id eſt, ſanctos & electos dilexi, & elegi ad vitam æternam: Eſau, id eſt, impios & reprobos odio habui, & damnaui ad gehennam. Vide dicta Rom. 9. 13.

verſ. 6. *Filius honorat patrem, & ſeruus Dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Et ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?*

verſ. 14. *Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in gentibus.* Deo enim ſummo & optimo, ſumma & optima ſunt danda, præſertim quæ illi voto promiſſa ſunt.

Cap. 2. 7. *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt. Angelus*, id eſt, nuncius & legatus, vt vertit Vatab. quem ſcilicet Deus legat ad homines, vt eis ſuam voluntatem & legem enunciet.

Cap. 3. 6. *Ego Dominus, & non mutor.* Sum immutabilis, idcóque non reuoco mea decreta, promiſſa & minas.

verſ. 14. *Dixiſtis: Vanus eſt qui ſeruit Deo: & quod emolumentum, quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum? Ecce nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem.* Eſt vox impiorum negantium numen & prouidentiam Dei, eo quod videant pios in hoc mundo deprimi, impios exaltari. Hiſce reſpondet Propheta: *Et attendit Dominus, & audiuit* hoſce ſermones impiorum prouidentiam Dei impugnantium, & piorum eam defendentium: *& ſcriptus eſt liber monumenti*, id eſt, memoriæ, *coram eis timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius*, q. d. Deus in memoria & mente ſua, quaſi in libro conſcripſit omnium hominum dicta & facta, eáque in die iudicij leget, & cuique pro merito præmium vel pœnam decernet: præmium, ſcilicet timentibus, & aſſiduè cogitātibus Dominum. Nam *hi erunt mihi*, ait *Dominus exercituum, in die qua ego facio*, id eſt, faciam, ſcilicet iudicium, *in peculium*, hoc eſt populus peculiaris, peculiariter à me electus, dilectus & exaltatus, quem omnibus meis bonis beabo & glorificabo: *& parcam*, id eſt, miſerebor, indulgens & munificus ero *eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.* Quocirca in die iudicij *videbitis, quid ſit* differentiæ *inter iuſtum & impium, & inter ſeruientem Deo & non ſeruientem ei.*

COMMEN-

COMMENTARIVS
IN OSEE.

ARGVMENTVM.

Oſee idem quod Ioſue Ieſus, vti & Iſaias.

OSEE vti oraculis, factis & moribus, ita & nomine præfigurat, imò repræſentat Chriſtum, vti notat S. Hieronym. & Leo Caſtrius hic. Oſee enim idem eſt quod Ioſue, & Ieſus, id eſt, Saluator: vnde Ioſue antè vocatus eſt Oſee, vt patet Numer. 13. 17. Sicut ergo Ioſue in ducatu & regimine populi, Iſaias in prophetia & geſtis, ita pariter & Oſee ſua voce & vita repræſentauit Chriſtum: ac proinde hi tres idem nomen, purà Ieſu, prætulerunt. Ab eadem enim radice ישע *iaſça*, id eſt, ſaluauit, deducitur nomen Ioſue, vel Ieſus, id eſt, ſaluator; & nomẽ Iſaias, id eſt, ſalus Dei; & nomen Oſee, id eſt, ſaluans populum, nimirum ſanctitate doctrinæ ſuæ, æquè ac precum & morum, vitæque exẽplo. B Vbi nota, *Oſee* propriè hebr. ſignificare *Salua*: hebr. enim הושע *Hoſcea* eſt imperatiuus hiphil, à rad. *iaſça*, ſignificans *ſalua*. Appoſitè: Oſee enim optat oràtque Dominum, dicens: Salua nos Domine ab Aſſyrijs, Chaldæis, & præſertim à peccato & morte, per Meſſiam quem n.iſſurus es. Huic optioni reſpondit Deus mittendo Ieſum, id eſt, Saluatorem poſtulatum.

Propheta Iuda & Iſraeli.

Fuit ergo ipſe iuxta nomen ſuum Oſee, id eſt, ſaluator, quia ſalutem populi ſui quà orando, quà prædicando, quà ſanctæ vitæ exempla dando procurauit, æquè ac Ioſue pugnando, de quo ait Eccleſ. cap. 46. 2. *Qui fuit magnus ſecundùm nomen ſuum in ſalutem electorum.* Ac proinde vterque typus fuit Ieſu Chriſti. Hinc & noſter hic fuit filius *Beeri*, id eſt, *putei mei*, quia ex Deo quaſi puteo hauſit aquas doctrinæ cæleſtis, quas in Iudæos, velut agros aridos effunderet, iuxta illud Iſaiæ C 12. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.* ita S. Hieron. hic, & Epiſt. 131. ad Ruffinum.

Porrò Oſee tam ad Iuda, quàm ad Iſraël ſiue decem tribus prophetat: vnde vtriuſque reges in titulo præfigit.

Synchronos Iſaiæ, imò Prophetarum primus.

Oſee fuit ſynchronos Iſaiæ, ait S. Hieron. imò ante Iſaiam Prophetarum primus, vt patet cap. 1. 4. Oſee ergo cœpit prophetare ſub initium regni Oziæ vel Azariæ, ante Olympiades, & ante Romam conditam: cùm Albæ regnaret Procas Syluius, auus Romuli. Itaque Oſee prænunciat Iſraël, id eſt, decem tribus excindendas ab Aſſyrijs, quòd primum regem ſuum Ieroboam, eiúſque poſteros in idololatria vitulorum aureorum ſe- A cuti ſint: Iudam verò ab hac Aſſyriorum clade immunem ſeruandum, quòd Prophetarum vocibus obtemperans reſipuerit, ſecutúſque ſuum regem Ezechiam idola abiecerit templúmque purgarit, licèt poſtea ad eadem redierit; ideóque ſub Sedecia à Chaldæis vaſtatus ſit. Quocirca Chriſtum ſaluatorem & cõſolatorem ei, aliíſque fidelibus miſeris & afflictis, qui ſunt veri Iſraelitæ in ſpiritu, eſto non in carne, promittit. Primò ergo prædicit Iſraelitarum carnalium excidium & reprobationem, ac ſpiritualium Iſraelitarum, præſertim gentilium, vocationem & electionem; idque reipſa repræſentat, dum Dei iuſſu ducit vxorem meretricem, ex eáque gignit proles, quibus dat nomina, 1. *Iezrahel*, 2. *Abſque miſericordia*, 3. *Non populus meus: quia*, inquit, *vos nõ populus meus, & erit in loco vbi dicitur eis, Non populus meus vos: dicetur eis, Filij Dei viuentis.* Secundò, continua oratione idololatriam aliáq; peccata populi acriter inſectatur, minãdo ei Dei plagas & excidium tantum, vt dicant *montibus, Operite nos; & collibus, Cadite ſuper nos.* Tertiò, Dei clementiam, gratiam & gloriam pœnitentibus promittit. Hinc ait cap. 13. 14. *Ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero inferne.* Et cap. 14. 6. *Ero quaſi ros, Iſrael germinabit ſicut lilium*, &c.

An angelus de quo Apoc. 5.

Cenſet Alcazar. Apoc. 5. verſ. 2. angelum fortem, qui ibi inducitur, ad literam eſſe Oſee Prophetam. De angelo enim hoc ibidem ita legimus: *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis eſt dignus aperire librum & ſoluere ſignacula eius?* Quibus verbis alludit Ioannes ad illud Oſee 14. 10 *Quis ſapiens & intelliget? intelligens & ſciet hæc? quia recta via Domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.* Liber enim ille ſignatus Apocal. 5. continet vias tam piorum, qui legem Domini ſequendo beantur; quàm impiorum, qui eam ſpernendo damnantur. Iure autem Oſeas nuncupatur Angelus fortis, tum ob robur animi, quo primus concionando perfregit glaciem duricordium Iudæorum, & profligauit idola ac vitulos aureos, tum quia Epiphan. in eius via ſcribit, eum verborum ſuorum vi, ingentem quercum in duodecim partes diuiſiſſe, vt probaret Dominum venturum cœlitus in terram, hócque fore ſignum aduentus eius: *Si quercus*, inquit, *in Selom ſindatur à ſeipſa in portiones bis ſenas, & fierent totidem quercus. Et accidit ita.* Hæc appoſitè dicuntur, veráque ſunt in ſenſu non literali, ſed myſtico. Nam

E

ad literam angelus ille Apoc. 5. non fuit homo, ſed verus & propriè dictus angelus, vti ibidem oſtendi.

Eſt commaticus, quia patheticus. Porrò patheticus eſt Oſee, ideóque commaticus, vt ait S. Hieron. hoc eſt conciſus. Agit enim perſonam Dei, qui quaſi ſponſus ſponſam Synagogam deperiens, eámque in adulterio deprehendens, grauiſſimos concitat affectus; hinc indignationis & minarum, inde amoris & zeli. Inde pariter obſcurus eſt, tum quia affectus plenè non eloquitur, ſed per Apoſiopeſin ob pathos incidit; tum quia verum eſt illud Poëtæ: *Breuis eſſe laboro, obſcurus fio*: tum quia profundus eſt. *Oſee Propheta quantò profundius loquitur, tantò operoſius penetratur*, ait S. Auguſt. lib. 18. ciuit. 28.

Denique Oſee obedientia & vitæ ſanctitate illuſtris ab Eccleſia Sanctorũ catalogo aſcriptus eſt 4. Iulij. Vide Epiph. Dorot. & Iſidor. in vita Oſee.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Iubetur Oſee vxorem ducere fornicariam, & fornicationis ex ea filios procreare, vt hoc ſuo facto & connubio repræſentet Synagogam, putà Iſraelitas, religionem & fidem vni Deo datam violaſſe, & ad idola quaſi adulterinos Deos declinaſſe. Obedit Propheta & meretricem ducit, ex eáque gignit tres proles, quarum primæ dat nomen Iezrahel, *id eſt, ſemen Dei; ſecundæ* Lo rachuma, *id eſt, abſque miſericordia; tertiæ* Lo ammi, *id eſt, non populus meus, quibus Iſraelis impietatem, ideóque punitionem & repudium velut in quotidiana imagine Iudæis obijcit; quæ deinde fuſiùs per ſequentia capita proſequitur. Denique verſ.* 10. *promittit ſpiritalem Iſraelem innumerabilem, fore populum Dei & filios Dei viuentis.*

℣. 1.) Verbum Domini, quod factum eſt ad Oſee filium Beeri, in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſraël.

℣. 2.) Principium loquendi Domino in Oſee: & dixit Dominus ad Oſee: Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum: quia fornicãs fornicabitur terra à Domino.

VERBVM *Domini quod factum eſt ad Oſee filium Beeri.*] Eſt hic titulus prophetiæ, præfixus non ab Eſdra (vti aliqui putarunt) qui poſt captiuitatẽ reſtituiſſe & reſtauraſſe dicitur codices S. Scripturæ; ſed ab ipſomet Oſea, vti & tituli cæterorum Prophetarum ab ipſiſmet, prophetijs eorum præfixi ſunt, quibus teſtabantur ſe eſſe earum auctores, ſéque eas à Deo per reuelationem accepiſſe; cui proinde omnes credere & fidem adhibere debeant. *Verbum* ego idem eſt quod oraculum, prophetia, ſermo Domini, vt vertit Chald. Addit Caiet. in illud Lucæ 3. *Factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem*: Diuina, inquit, inſpiratio, inſtructio & miſſio, vocatur verbum Domini: verbum ergo non tantùm prophetiam, ſed & miſſionem ſonat. Hoc enim Dei verbo mittebãtur ad populum, eíque hæc Dei oracula edicere iubebantur. Hoc ergo verbo conſtituebantur legati Dei, Prophetæ, Doctores & præcones ad populum. Cur prophetia nunc vocetur verbum, nunc viſio, dixi can. 1. in Prophetas maiores.

Ad Oſee filium Beeri.] Hebræi, & ex eis Lyran. Arias & Guadalupenſis cenſent hunc Beeri eſſe Beera, qui fuit princeps tribus Ruben, ac à Teglatphalaſar captus ductus eſt in Aſſyriam 1. Paral. 5. 6. Verùm obſtat ratio temporum: nam Oſee & pater eius Beeri diu præceſſerunt Teglathphalaſar. Oſee enim cœpit prophetare initio regni Oziæ: Teglatbphalaſar verò inuaſit Samariam, ex eáque captiuos abduxit anno Oziæ 52. vt patet 4. Regum 15. verſ. 27. & 29. Accedit quod S. Epiphan. Dorotheus & Iſidorus in vita Oſee, aſſerunt Oſee fuiſſe oriũdum ex tribu Iſſachar, non Ruben. Quare fabuloſum eſt quod tradit R. Dauid & ex eo Vatab. Oſee & cæteros Prophetas qui nomen patriæ non præferunt, fuiſſe Ieroſolymitas.

Allegor. Allegoricè S. Hieron. Oſee, inquit, id eſt, Ieſus, eſt filius Beeri, id eſt, putei mei, hoc eſt, Dei Patris. Deus enim Pater non eſt ciſterna nũc aquis plena, nunc vacua & ſicca; ſed eſt quaſi puteus perennes viuáſque ſcaturiens aquas, tum generationis filij, tum ſapientiæ, & bonorum omnium, quæ ſuo filio communicauit & iugiter communicat, quibus ipſe per Oſee alióſque Prophetas & Apoſtolos, Iudæorum & gentium ſiccitatem rigat, humectat & fœcundat.

Aliter Leo Caſtrius: Beeri, inquit, idẽ eſt quod *in lumine meo.* Significat ergo Ieſum, qui quaſi lumen de lumine, eſt verbum à Patre & in Patre exiſtens. Verùm ſic dicendum fuiſſet בארי *Beeri*, non *Beeri*, vti rectè aduertit S. Hieron.

In diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Iſrael.] Nominat reges tam Iuda quàm Iſraël; quia tam contra Iudam, quàm contra Iſrael, id eſt, decem tribus prophetat, magis tamen cõtra Iſrael: vnde toties nominat Ephraim, Iſrael, Bethel, Bethaue, quæ non niſi Iſrael, id eſt, decem tribus ſignificant. ita S. Hieron. Athanaſ. in Synopſi, & Euſeb. in lib. de appellationibus librorum propheticorum. Hinc patet primò, has prophetias licèt breues, ſucceſſiuè tamen & per longum tempus fuiſſe dictas, deinde ſcriptas. Secundò Oſee fuiſſe primum Prophetarum, vti mox oſtendam, ac diutiſſimè prophetaſſe, nec tantũ prædixiſſe, ſed etiam vidiſſe excidium decem tribuum à ſe prædictum: hoc enim contigit anno ſexto Ezechiæ. ita S. Hieron. & Ruffin. Quocirca tradunt Hebræi Oſee prophetando ſuperaſſe annos nonaginta, quibus multa dixit quæ non ſcripſit; multa etiam à populo rebelli perpeſſus, confeſſionis, id *Annis 90. prophetauit Oſee.*

eſt,

eſt, lenti, ſed longi martyrij palmam obtinuit.

Ieroboam.] Hic non fuit primus rex Iſraël, qui ſchiſma fecit ſub Roboam 3. Reg. 12. 20. ſed eo longè fuit poſterior, nimirum fuit pronepos Iehu regis Iſraël, cui Deus 4. Regum 10. 3. promiſerat regnum vſque ad quartam generationem, itáque præſtitit. Nam Iehu ſucceſſit filius Ioachas, huic Ioas, huic Ieroboam hic, huic Zacharias, quem regno ac vita ſpoliauit Sellum: in quarto ergo rege ſuæ proſapiæ, putà in Zacharia, defecit ſtirps regalis Iehu 4. Reg. 15. 10.

Nominat Oſee præter reges Iuda etiam Ieroboam regem Iſraël, vt ſignificet ſe tam, imò magis, contra Iſraël, quàm contra Iudam prophetare. B Sed cur è regibus Iſraël ſolum nominat Ieroboam, omittens Zachariam, Sellum, Manahem Phacee, Phaceam & Oſee, qui in Iſrael regnarũt eo tempore, quo in Iuda regnabant Ozias, Ioathan, Achaz & Ezechias? nam anno ſexto Ezechiæ, qui fuit annus nonus Oſee, euerſum eſt ab Aſſyrijs regnum Iſrael. Reſpond. varij varias dant cauſas, ſed vera & genuina eſt, vt Propheta indicet ſe non extremo, nec medio tempore regni Oziæ vel Azariæ, (vtpote qui 52. annos regnauit) ſed eius initio prophetare cœpiſſe. Nam anno Ieroboam regis Iſrael 27. cœpit in Iuda regnare Ozias: Ieroboam autem regnauit 41. annis: vnde ſequitur vltimos tantùm quatuordecim annos Ieroboam concurrere C cum primis quatuordecim annis Oziæ, quibus ſimul regnarunt, Ieroboam in Iſrael, Ozias in Iuda, quibus neceſſe eſt prophetaſſe Oſee: cœpit enim cùm vterq; ſimul regnaret. Vide 4. Regũ 14. 23. & 4. Reg. 15. verſ. 1. Tunc quoque putà paulò poſt Oſee, prophetare cœpit Amos ſub vtroque hoc rege, vti ipſe ait c. 1. verſ. 1. ita Arias, Ribera & à Caſtro. Ex dictis ſequitur, Oſee prophetaſſe excidium Samariæ & regni Iſrael ferè nonaginta annis (tot enim ſunt ab initio regni Oziæ vſque ad ſextum Ezechiæ, quo capta eſt Samaria) antequam illud contingeret: excidium verò Ieruſalem & Iuda prædixit circiter 224. annis (tot enim ſunt à primo anno Oziæ vſque ad D vltimum Sedeciæ, quo euerſa à Chaldæis eſt Ieruſalem) antequam eueniret. Nam excidium Ieruſalem poſterius fuit excidio Samariæ 134. annis. Ita tempeſtiuè Deus peccatores præmonet de imminenti plaga, dátque ſignificationem vt fugiant à facie arcus, eúmque pœnitendo euadãt, ne querantur ſe ſerius eſſe munitos. Ita centum annis ante diluuium iuſſit Noe fabricare arcam, & monere homines de inſtante diluuio. Hinc rurſum ſequitur, Oſee cœpiſſe prophetare paulò ante Iſaiam. Nam Iſaias cœpit anno 17. Oziæ, vti habet Euſeb. in Chronico.

Cœpit 90. annis ante excidium Samariæ, & 224. ante excidiũ Ieruſalem.

verſ. 2. *Principium loquendi Domino in Oſee.*] Duplex hîc eſt ſenſus literalis. Prior, quaſi dicat, Primò E omnium ante Iſaiam, Ioelem alióſque Prophetas locutus eſt Dominus ipſi Oſee, vel ad Oſee. Vnde ſequitur, Oſee fuiſſe primum omniũ Prophetarum. Negat hoc Chriſt. à Caſtro; ſed aſſerunt S. Hieron. Ruper. Haymo, Vatab. Alber. Hugo Cardin. Dion. hic, & S. Baſil. ac Ruffin. in Iſaiæ cap. 1. Idque confirmant Hebræa, prout nunc punctantur. Sic enim habent: *Principio locutus eſt Dominus per Oſee*, vt vertit Vatab. Iam enim punctant דבר *dibber*, id eſt, *locutus eſt* in præterito, cum noſter & Septuag. legerint in infinitiuo *dabber*, id eſt, *loquendi*. Fauet inſuper noſtra verſio. Nam *principium loquendi Domino* (ſubaudi *fuit*) A *in Oſee*, idem eſt quod, Principium loquendi Dominus ſumpſit fecitque in Oſee, ſiue primò loqui cœpit in Oſee.

Secundus ſenſus eſt, quaſi dicat: Hoc eſt principium quo Dominus cœpit loqui cum Oſee, ſcilicet illud quod ſequitur: *Sume tibi vxorem fornicationum*, &c. Ita quoque explicat S. Hieron. Theodor. Haymo, Hugo, Lyran. à Caſtro & Vatab. qui rurſum ſic vertit: *Initio quo locutus eſt Dominus per Oſeam, dixit ad ipſum Oſeam: Vade, ſume tibi vxorem*, &c. quaſi dicat: Aduerte, ô lector, & admirare quale principium oraculis ſuis dederit Deus, nimirum iubẽdo Oſee ducere meretricem, vt hoc ipſo meretricios populi mores repræſentaret & carperet.

Verùm hoc ſenſu cæteri omnes Prophetæ idẽ principium vſurpare potuiſſent, ac pari modo dicere: Principium loquendi Domini in Iſaia, Abdia, Ioel, &c. Iam autem nemo alius hoc dicit, ſed ſolus Oſee. Signum ergo eſt eum non tantùm hunc ſenſum, ſed vel maximè priorem, qui ſoli ei competit, expoſcere.

Domino.] id eſt, *Domini*. vtrouis enim modo ex Hebræo vertas; ſignificantiùs tamen *Domino*: vt enim *Domino* ſignificat cauſam & auctorem principij loquendi, quaſi dicat: Dominus principium & quaſi fundamentum oraculorũ ſuorum dedit, & iecit in Oſee.

C *In Oſee.*] Interiùs inſpirando illi ea quæ faceret & diceret populo. Secundò, *in*, id eſt, *ad Oſee*, vt vertũt Septuag. Vatab. & alij. Tertiò, *in*, id eſt, per Oſee ad populum. Quartò, *in*, id eſt, cum Oſee. Hæc enim omnia ſignificat Hebr. *beth* præpoſitionis.

Vade, ſume tibi vxorem fornicationum.] Id eſt, multis fornicationibus deditam & infamem, inſignem fornicariam, publicam meretricem vel in taberna, vel in lupanari, vel alio loco corpus pro turpi lucro cuilibet proſtituentem. Simili Hebraiſmo vocatur vir ſanguinum, vir dolorum, vir miſericordiæ, vir virtutis, qui valde eſt ſanguinolentus, valde dolens, inſigniter miſericors, inD ſigni virtute præditus. Iubetur ergo Oſee ducere famoſam meretricem, eámque ſibi legitimo copulare matrimonio, ac filios ex ea procreare, vt hoc ſymbolo quaſi verbis & ſermone reali, carpat apoſtaſiam & idololatriam populi ſui. Propheta enim hic Deum refert: vxor fornicaria Synagogam, id eſt, populum Iſrael ſiue decem tribuum, vt patet ex ſequent. fornicatio enim hic, & paſſim apud Prophetas ſignificat peccata, præſertim idololatriæ: qua Iſraelitæ, relicto Deo ſponſo ſuo, licentioris vitæ deſiderio, idolis voluptatibúſque ſuis quaſi amaſijs adhærebant. Ita enim explicat Propheta, dum mox cauſam huius ſui connubij à Deo præcepti ſubnectens, ſubdit: E *Quia fornicans fornicabitur terra*, id eſt, quia Iſraelitæ valde addicent ſe idololatriæ, prono & communi impetu procurent ad colẽda idola, quaſi dicat: Ego Deus te, ô Oſee, habere volo vxorem fornicationi hactenus addictiſſimam, vt deſignẽ vxorem meam, putà Synagogam myſticè fornicariam, id eſt, idololatram eſſe & fore, vt quod cœpit eſſe ſub Ieroboam, deinceps ſit magis. ita S. Hieron. Chald. & alij.

Errant ergo illi qui cenſent, hoc loco iuberi Prophetę vt fornicetur, vt ſcilicet accedat ad meretricem manentem meretricem, ita vt eam non ducat in vxorem; vnde colligunt, fornicationem eſſe licitã. Hic enim eſt error manifeſtus, quem

1. Error. Oſee non iubetur fornicari.

Græcis attribuit Alphonſus à Caſtro lib. 7. contra hæreſ. verbo fornicatio: fornicatio enim non tantùm in nouo, ſed & in veteri teſtamento iure naturali & diuino fuit prohibita, vti oſtendi in fornicatione Thamar, Geneſ. 38. verſ. 16. ex communi Patrum & Interpretum ſententia. Et fuſiùs 1. Corinth. 6. verſ. 9.

Denique iubet Deus Prophetæ: *Sume tibi uxorem*; ergo iubet vt eam matrimonio ſibi copulet, non vt cum ea fornicetur: ita paſſim Patres & Interpretes.

Dices, S. Thom. 1. 2. quæſtione 100. art. 8. ad 3. & 2. 2. quæſt. 154. art. 2. ad 2. Caiet. & nonnulli Thomiſtæ dicunt Oſee fornicatum eſſe, & tamen non peccaſſe, quia Deus matrimonij rerúmque omnium Dominus cum eo diſpenſauit, eíque dedit poteſtatem & ius in corpus meretricis. Hæcque omnia putant ſignificari verbis Dei ad Prophetam, quibus ait: *Sume tibi vxorem*, non matrimonij, ſed *fornicationum*.

An Deus poſſit diſpenſare vt fornicatio ſit licita.

Reſpon. diſputant Theologi an Deus diſpenſare poſſit in lege naturæ, putà in Decalogo: ac varij variè reſpondent. Primò Occam in 2. quæſt. 19. ad 3. & 4. dubium, Gerſon in trac. de vita ſpiritali lect. 1. Corol. 10. in Alphabeto 61. litera E, & Almainus trac. 3. Moral. cap. 15. aſſerunt Deum in omni omnino præcepto Decalogi & legis naturæ poſſe diſpenſare, imò Occam ait, Deum poſſe præcipere odium Dei, facereque vt illud non ſit malum, ſed bonum. Ratio eorum eſt: omne C peccatum inquiunt, ideo eſt peccatum, quia voluntate Dei prohibitum eſt. Si ergo Deus velit vt aliquid non ſit peccatum, hoc ipſo non erit peccatum.

Secunda eſt S. Bonauenturæ in 1. diſtinct. 47. quæſt. 4. Scoti in 3. diſtinct. 37. quæſt. 1. §. *Hic dicitur*, & Gabriel in 3. diſt. 37. quæſt. 1. art. 2. concl. 1. Deum poſſe diſpenſare in præceptis ſecundæ tabulæ, non verò primæ, putà poſſe in ijs quæ tangunt proximum, non verò in ijs quæ tangunt Deum.

Tertia eſt Durandi in 1. diſt. 47. q. 4. num. 16. D Deum poſſe diſpenſare in præceptis affirmatiuis ſecundæ tabulæ, non verò in negatiuis.

Verùm dico, Deum in nullo præcepto legis naturæ directè & formaliter poſſe diſpenſare. Ratio eſt, quia lex naturæ continet & præcipit id quod natura ſua & intrinſecè bonum eſt: quocirca quæ contra eam fiunt, natura ſua & intrinſecè mala ſunt, non quia voluntate Dei prohibita, ſed quia ſuapte natura contraria & diſſentanea ſunt naturæ & rationi naturali. Sicut enim res poſſibiles ſunt poſſibiles, non quia Deus voluit eas eſſe poſſibiles, ſed quia ex ſe non implicat contradictionem vt eſſe poſſint; eodem modo opera contra legem naturæ ſuapte natura ſunt mala, E non quia Deus voluit ea vt mala prohibere, ſed quia ex ſeipſis naturæ rationali, vt rationalis eſt, contraria ſunt & repugnantia. Cùm ergo Deus non poſſit pro voluntate ſua mutare naturas rerum, non poterit etiam mutare legem naturæ, vt quod illa dictat eſſe conueniens rationi eſſéque bonum, Deus decernat non eſſe conueniens eſſéque malum. Quocirca nullus, ne Deus quidē, facere poteſt vt odium Dei ſit bonum, vel licitum (hoc enim repugnat non tantùm rationi & naturæ, ſed & ipſi diuinitati) vt furari, mœchari, mentiri liceat: furari enim eſt accipere rem alienam inuito domino: mœchari eſt turpiter vti fœmina non ſua, ſed aliena: mentiri eſt contra men-

A tem loqui & fallere. Hæc autem intrinſecè & natura ſua ita mala & praua ſunt, vt nequeant eſſe bona & honeſta. Quocirca Deus vti hæc non poteſt ſuadere, ita nec facere, nec præcipere, multò minùs velle & efficere vt ſint honeſta & licita. Hinc patet falſam eſſe primam ſententiam, eiúſque fundamētum. Non enim ideo fornicatio eſt mala, quia Deus ita vult, eámque odit; ſed potiùs ideo eam odit, quia ipſa in ſe ſuáque natura eſt inhoneſta & turpis. Sicut ergo creaturæ ſuā exiſtentiam habent à voluntate Dei, ſuam verò poſſibilitatem habēt ab ipſa natura Dei; poſito enim quod ſit Deus omnipotens, naturaliter ſequitur & quaſi reſultat quod poſſit creare hominem, B equum, &c. ac conſequenter quod illæ creaturæ ſint poſſibiles, quæ ſine Deo eſſent impoſſibiles: ita pariter lex poſitiua, tā diuina quàm humana, pendet & fit à voluntate Dei; lex verò naturalis deriuatur à lege æterna, quæ eſt in mente & ratione Dei. ita S. Thomas, Caiet, Richardus, & ex ijs Gabriel Vaſquez 1. 2. diſput. 179. num. 12. Indirectè tamen & materialiter poteſt Deus in ijſdem diſpenſare, nimirum mutando materiam rei præceptæ, itáque eam ſubtrahendo legi naturæ & obligationi Decalogi. Hoc autem ferè fit in præceptis duntaxat ſecundæ tabulæ, non verò primæ, vti dixerunt auctores ſecundæ ſententiæ. Explico: poteſt Deus mihi dare ius in bona, corpus, & vitam alterius, & tunc licitè potero illi C eripere bona, quod aliàs fuiſſet furtum; vti corpore alterius, quod aliàs fuiſſet mœchatio; occidere alterum, quod aliàs fuiſſet homicidium. Sic Deus iuſſit Hebræis Exodi 12. 36. vt ſpoliarent Ægyptios, quia hoc ipſo eis dedit bona Ægyptiorum, fecitque vt illa iam non eſſent Ægyptiorū, ſed Hebræorum: quocirca Hebræi ea occupantes, non aliena, ſed ſua occuparunt, ſua, inquam, ex donatione Dei, qui eſt ſummus omnium, imò vitæ necíſque dominus. Sic hic dedit Oſee ius in corpus fornicariæ, & hoc ipſo fecit vt illa eſſet ſua vxor, non aliena. Quocirca vtens ea Oſee nō eſt fornicatus, ſed actu maritali in coniugio illi D quaſi ſuæ vxori eſt copulatus. Sic ſi Deus alicui præciperet, vel permitteret ire ad lupanar, ibique copulari meretrici ſemel duntaxat, ad prolem ex ea ſuſcitandam, illa copula iam non eſſet fornicatio, ſed eſſet actus coniugij temporarij: copularetur enim non alienæ, ſed ſuæ, ac conſequenter vxori ſaltem temporariæ ex diſpenſatione Dei. Deus enim poteſt remittere obligationem, qua ſe vxor marito in coniugio ad perpetuam fidem obligauit, ideóque poteſt diſpenſare in matrimonij vinculo, ac facere vt non ſit perpetuum, ſed temporarium, quamdiu ſcilicet ei libuerit; præſertim quia poteſt educationem prolis, ob quam E matrimonium requirit perpetuitatem, vel negligere tanquam eius Dominus, vel alijs modis procurare. Ita olim diſpenſauit cum Iudæis in matrimonio, cùm eis permiſit dare vxoribus libellum repudij, quo verè ſoluebatur matrimonium, ita vt vterque coniunx quaſi liber & ſolutus poſſet cum alio aliud coniugium contrahere. Sicut ergo tunc maritus quolibet tempore, imò poſt primam copulam poterat vxorem repudiare; ita poſſet & nunc copulari ſemel cum vna, ac mox illam dimittere, ſi Deus pari modo nunc cum illo diſpenſaret.

Cenſet ergo S. Thom. Oſee iuſſu & diſpēſatione Dei cum fornicaria copulatum fuiſſe tantùm copula temporali (ideóque eam copulam per ca-

thacteſin

tachreſin vocat fornicationem) non verò matrimonio ſtabili & perpetuo. Itaque opinatur hanc Oſee vxorem fuiſſe temporariam, & matrimonium cum ea temporarium, ſcilicet ad aliquos actus generationis, & ad tres proles ex ea generandas: deinde dimiſiſſe illam, itàque ſolutũ fuiſſe temporarium cum ea matrimonium. Ergò docet S. Thom. Oſee acceſſiſſe ad fornicariam, non tanquam ad concubinam, ſed tanquam ad vxorem, licèt temporariã tantùm: cenſet enim Deum cum eo diſpenſaſſe, vt ad tempus duntaxat eſſet ea contraheret, eáque vteretur vt ſua; cenſet ergo Oſee non eſſe fornicatum, ſed vſum matrimonio licèt temporali tantùm. Verba eius ſunt: *Oſee accedens ad vxorem fornicariam vel mulierem adulteram, non eſt mœchatus nec fornicatus: quia acceſſit ad eam quæ ſua erat ſecundùm mandatum diuinum, qui eſt auctor inſtitutionis matrimonij.* Quomodo verò hic eius actus matrimonij vocetur fornicatio explicat 2.2.q.154.art.2.ad 1. *Oſee*, ait, *non peccauit fornicando ex præcepto diuino, nec talis concubitus propriè fornicatio debet dici, quamuis fornicatio nominetur* (dum dicitur: *Sume tibi vxorem fornicationum*) *referendo ad curſum communem*, quo ſcilicet communiter à vulgo vocatur fornicator, qui cum fornicaria ad tempus copulatur, & expleta libidine eam deſerit. Vnde liquet D. Thomam docere, quòd Oſee hic non ſit fornicatus, ſed cum fornicaria quaſi ſua vxore, concedente & diſpenſante Deo, ad tempus ſit copulatus. Verùm verius eſt quod paſſim cenſent alij Doctores & Interpretes, ſcilicet Oſee non temporarium, ſed ſtabile & perpetuum cum fornicaria iniiſſe coniugium. Ideo enim iubetur eam ducere vxorem: atque ex ſequentibus patet eum per quatuor, imò plures annos illi cohabitaſſe; nam dicitur ex ea tres proles genuiſſe, eáſque deinde per eam lactaſſe & educaſſe. Quo fit vt nulla hic fuerit diſpenſatio, ſed ſola iuſſio Dei: licitè enim poterat Oſee fornicariam in vxorem accipere, ſed non tenebatur: vt ergo teneatur, iubet & obligat eum Deus.

D Inſtabis: Vxor hæc fornicaria repræſentat Synagogam idololatrantem; atqui hæc poſt connubium cum Deo, iterum redit ad ſua idola: ergo & hæc fornicaria poſt connubium cum Oſee, redit ad ſuas fornicationes; alioqui enim non ex æquo repræſentaret Synagogam, nec typus reſponderet antitypo. Reſp. Simile per omnia non eſt ſimile; ſed in eo tantùm, in quo collocatur ſimilitudo: quocirca non eſt neceſſe in allegorijs & typis, vt omnes circumſtantiæ temporis, modi, actionis, &c. reſpondeant rei ſignificatæ, ſed eæ tantùm in quibus fit repræſentatio, & comparatio ſignificantis cum ſignificato, putà typi cum antitypo. Ita hic iubetur Propheta ducere fornicariam, vt per hoc repræſentet Synagogam eſſe fornicariam. In eo ergo tantùm ponitur hîc comparatio & ſimilitudo, quòd ſicut Propheta ducit fornicariã, ex eáque gignit proles, quæ à probro matris vocantur filij fornicationum, id eſt, fornicariæ: ita Dei vxor, id eſt, Synagoga, ſit fornicaria, id eſt, idololatra, ſimiléſque ſibi gignat & educet filios, putà idololatras. Nec enim hæc res licitè aliter repræſentari potuit. Non enim potuit Deus præcipere Prophetæ fornicationem, vt ad fornicariam accederet tanquam non ſuam, ſicut Synagoga idola colebat & Deos non ſuos: aut vt poſt copulam & proles, remitteret eam ad lupanar, & ad ſua ſtupra, hoc enim fuiſſet peccatum. Erat er-

A go hic matrimonium Oſee cum fornicaria (etiã ex ſententia S. Thomæ, ſaltem temporarium) ac conſequenter filij fornicationum vocantur filij ex matrimonio hoc nati; ideóque verè non erant filij fornicationum, ſed tantùm hoc nomine vulgò cenſebantur & nominabantur, ob præcedentes ante connubium matris fornicationes. Simpliciter ergo & in genere iubetur hic propheta per vxorem fornicariam repræſentare Synagogę idololatriam, abſtrahendo à tempore & loco, vbi & quandiu an ante connubium cum Deo, an pòſt eam perpetraret. Adde, Iudæos poſt hanc Oſee prophetiam, putà poſt punitionem & excidium à
B Chaldæis illatum, poſtquam puniti & pœnitẽtes connubium cum Deo per Eſdram renouarunt, ampliùs non rediiſſe ad ſua idola, ſicut vxor hæc Oſee poſt connubium cum eo, non legitur rediſſe ad ſuas fornicationes. Verum eſt, maiorem eſſe ſpeciem fornicationis, & conſequenter ſimilitudinis, ſi cum D. Thoma quis dicat, non ſtabile, ſed temporarium fuiſſe matrimonium: ſed ex altera parte, res ipſa turpior & magis inhoneſta apparet: videtur enim reuera eſſe fornicaria copula & ſimulatum tantùm matrimonium.

Errat Secundò Haymo, qui vxorem fornicationũ interpretatur vxorem, quæ poſt matrimonium, ex priori fornicandi habitu rurſum cum
C alijs procis fornicetur, id eſt, adulteretur; ex eiſque gignat filios; qui proinde vocantur filij fornicationis, id eſt, ex adulterio nati, quos Propheta iubeatur ſibi aſciſcere & educare, æquè ac matrem retinere & alere. Hoc enim fuiſſet non tantùm infame, ſed & ſcandaloſum; ideóque illicitum: viſus enim fuiſſet Propheta vxorem in adulterijs fouere, eiſque conſentire. Vnde edicit Sapiens: *Qui tenet adulteram, ſtultus eſt & impius.* Prouerb. 18. verſ. 22. vide Sanchez lib. 10. de diuortio diſp. 13. Quocirca infamia, & publicum orbis probrum fuit Claudius Imperat. eo quòd eius vxor Meſſalina publicè ſcortaretur. Ita Sueton. in Claudio: & M. Antoninus Philoſophus
D ob Fauſtinam coniugem, quæ in continuis ſtupris verſabatur, cúmque de ea re moneretur, amicíq; ſuaderent vt eam repudiaret, ſi nollet occidere, effœminatè reſpondit: *Si vxorem dimittimus, reddamus & dotem*: dotis nomine ſignificans Imperium, quod ab Antonio Pio Patre Fauſtinæ, ita volente Adriano Imperat. adoptatus acceperat, Ita Iulius Capitolinus in Antonino.

2. *Oſee non aſciuit ſibi filios adulterinos, ſed ſuos procreauit.*

Errant tertiò, Lyran. & Burgen. qui fornicationem hic myſticè accipiunt pro idololatria, putántque Oſee hic iuberi vt ducat vxorem fornicationum, id eſt, gentilem & idololatram. Ratio eorum eſt, quia hæc vxor repręſentat Synagogam idololatrantem; ergo ipſa quoque vxor fuit idololatra: Reſp. negãdo conſequentiam. Idem enim non repræſentatur per idem, ſed per ſimile: atq;
E Prophetæ ſolent repræſentare idololatriam per fornicationẽ: quia hęc illius aptiſſimum eſt ſymbolum, ſpeculum & imago. Ita S. Hieron. Theod. Haymo, Hugo & paſſim interpretes. Quocirca cùm Deus Prophetæ ait: *Sume tibi vxorem fornicationum*, fornicationem literaliter vt ſonat accipit: cùm verò huius iuſſionis cauſam & ſymbolum ſubdit, explicátque dicens: *Quia fornicans fornicabitur terra*, fornicationem myſticè accipit, pro idololatria: quia illam ſymbolicè per veram & realem fornicationem vxoris Prophetæ, repræſentari iuſſerat.

3. *Oſee non duxit idololatram.*

Quæres, an verè & realiter hæc geſta ſint, an

Digitized by Google

verò tantùm per viſionem imaginariam i ſine, an renera Oſee duxerit fornicariam, ex eáq; genuerit filios fornicationum, an verò Deus idipſum tantùm in imaginatione illi repręſentarit, vt videretur ſibi eam ducere, & ex ea gignere; quomodo ſomniantes videntur ſibi facere ea, quæ ſomniant? Viſionem tantùm fuiſſe cēſent Chaldæus & Rabbini nonnulli, quos ſequuntur Origenis ſectatores, teſte Ruffino, Haymo, Iſidorus, Burgenſis & Vatab. imò S. Hieron. idipſum cenſet ſcribens in Ezechiel. 4. Et hic in proœmio, *Oſee*, ait, *audiens à Domino, Accipe vxorem fornicariam non frontem rugat, non mærorem pallore teſtatur, non verecundiam mutato genarum rubore demonſtrat: ſed pergit ad lupanar & ſcortum ducit ad lectulum.* B *Et non initiat illam pudicitia matronali, ſed ſe luxurioſum & nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici vnum cum ea corpus efficitur. Quis ſapiens & intelliget iſta?* ac poſtea reſpondet, infértque hæc typicè & figuraliter eſſe interpretanda. Ratio ergo fundamentalis huius ſententiæ eſt hæc, quia res turpis & indigna fuiſſet, ſi vir ſanctus & Propheta duxiſſet ſcortum.

Verùm longè verius eſt quod communiter cenſent alij omnes Patres & Interpretes, rem hāc non per viſionem, ſed realiter eſſe peractam. Ita Theod. Cyrill. Hebræi, Arias, Hugo, Dionyſ. & alij hic, ac S. Auguſt. lib. 3. de doctrina Chriſt. cap. 12. & lib. 22. contra Fauſtum cap. 23. S. Baſil. in C Iſaiæ 8. Irenæ. lib. 4. contra hær. ca. 37. S. Thomas loco citato & alij paſſim, imò idem cenſet hic S. Hieron. vti videbit qui verba eius accuratè expenderit. Ait enim more ſuo, hiſtoriam hanc ad antitypum eſſe referendam, id eſt, Oſee duxiſſe fornicariam non ex eius amore & libidine, ſed vt Chriſti & Eccleſiæ coniugiū repræſentaret. Hoc ergo, non aliud voluit, cùm dixit, hoc Oſee factum typicè & figuraliter eſſe interpretandum. Ratio huius ſententiæ eſt, quia hoc exigit ſimplex narratio præcepti diuini & facti, puta obedientiæ Prophetæ; aliàs enim cùm viſio eſt, ſolet id exprimere, vel ſigno aliquo indicare Script. vt patet Apoc. 1. verſ. 4. Ezech. 40. 2. & alibi. D Adde, nominatur hic maritus, ſcilicet Oſee; vxor, ſcilicet Gomer; vxoris mater, ſcilicet Debelaim; tres eius proles, ſcilicet *Iezrahel*, *Lo ammi*, *Lo rachuma*, quæ omnia ſignificant non eſſe parabolam, ſed veram hiſtoriam. Cauſa eſt, quòd populus in idolis & peccatis ſuis obdormierat, itáque ordinarias increpationes & monitiones Prophetarum ſpernebat, imò non audiebat: voluit ergo Deus reali & portentoſa prophetia, iubendo ſcilicet Prophetæ ducere fornicariā, ex eáque proles procreare, populum in peccatis dormientem à ſomno ſcelerum excitare, & cōmouere ad pœnitentiam. Eadem de cauſa iuſſit Iſaiæ cap. 20. vt E ipſe cum eſſet vir nobilis & magnæ auctoritatis, nudus per vrbem Ieruſalem media luce diſcurreret, vt hoc portento omnium oculos in ſe conuerteret, ac reipſa daret eis typum & ſpeciem imminentis ſpoliationis & excidij, itáque populum ad lamenta conuerteret. Eadem de cauſa iuſſit Ezechieli cap. 4. ſtercore boum veſci, vt eo inſtantem vrbi famem & cladem præmonſtraret.

Ad argumentum reſpondeo, Dei iuſſionem & auctoritatem abſterſiſſe ab hoc Prophetę connubio omnem infamiæ & turpitudinis maculam, pręſertim quia aſſumebatur ad prophetiam & rei futuræ ſacramentum. Adde, non eſſe turpe, ſed ſanctum & honeſtum fornicariā ducere hoc fine, A vt ipſa vitam turpem cum honeſta, fornicationē cum matrimonio commutet; imò confeſſarij ſolent, & debent concubinarijs ſuadere vt concubinatum in connubium vertant.

Ita S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſt. cap. 80. reſpondet Manichæis impugnantibus vetus teſtamentum, & obijcientibus illi, quòd in eo fornicatio Prophetæ ſit imperata. Reſpondet enim S. Auguſt. Non imperata eſt fornicatio, ſed meretrix relicta fornicatione in caſtum & ſanctum coniugium aſſumpta eſt, de quo mox plura.

Idem Gentilibus reſpondet hîc S. Hieron. eíſque ſimilia Gentilium exempla opponit. *Qua ratione*, inquit, *prædicent virum eruditiſſimum Xenocratem, qui Polemonem luxurioſiſſimum iuuenem, & inter pſaltrias atque tibicines & impudicas mulieres ebrium, & hedera coronatum fecit obedire ſapientiæ; & adoleſcentem turpiſſimum mutauit in ſapientiſſimum Philoſophorum? Cur Socratem ad cælum leuent, qui Phædonem ex cuius nomine Platonis liber eſt, de lupanari, ob crudelitatem & auaritiam domini, multorum libidini ſeruientem, in Academiam tranſtulerit? Et quicquid illi de Philoſophia magiſtris reſponderint, nos ad Prophetæ defenſionem referemus.*

Et fac tibi filios fornicationum.] τὸ *fac* non eſt in Hebræo, nec in Septuag. nec in Syro, nec in Arabico. Sic enim habent: *Accipe tibi matrem fornicationum, & filios fornicationum.* Vnde primò C aliqui *filios fornicationum* propriè accipiunt filios ex fornicatione procreatos, quos velut teſtes fornicationis maternæ, Oſee cum matre iubeatur vt ſuos recipere, alere, & quaſi adoptare, quæ ingēs erat ignominia & pœna Prophetæ; idque ad hoc, vt per hæc repræſentaret pari modo Synagogam peperiſſe filios idololatras, quos tamen Deus quaſi Patriarcharum ſuóſque filios, cum ignominia & dolore alat in Ieruſalem. Ita explicant Theod. Hugo, Lyran. & Arias.

Filij fornicationum qui?

1. expoſitio.

Verùm hos filios non fuiſſe adoptiuos, ſed naturales: nec antea genitos, ſed à Propheta ex fornicaria generandos, patet ex ſequen. Ait enim: *Et abijt* (Oſee) *& accepit Gomer filiam Debelaim, &* D *concepit & peperit ei filium*, &c. Vox ergo, *fac*, licèt expreſsè non ſit in Hebræo, tamen ſubauditur; imò includitur in voce, *accipe*. Accipere enim ex vxore filios, Hebræis idem eſt quod ſuſcipere & procreare. Verbum enim לקח *lacach*, id eſt, accipio, ſumo, tollo, apud Hebræos eſt ampliſſimæ ſignificationis. Ita S. Hieron. Auguſt. Baſil. Vatab. & alij ſuperiùs citati.

2\. Secundò, Ribera cenſet vocari filios fornicationum, id eſt, fornicariæ; quia erant filij matris idololatræ. Verùm hoc ſuperiùs refutaui. Idololatria enim eſt fornicatio myſtica, non literalis, de qua hic agitur.

3. genuina. Dico ergo, filij procreandi ab Oſee ex legiti- E mo cum fornicaria coniugio, vocantur filij fornicationum, id eſt, filij matris, quæ antea tota fornicationibus fuit dedita. Hanc enim ſuam turpitudinem & infamiā prolibus afflabat mater, quæ fuerat publica meretrix; nec eam matrimonium ſubſequens apud populum detergere & delere poterat. A matre ergo proles infamiæ notam & fornicationis nomen ſortiuntur. Ita S. Hieron. & alij iam citati.

Adde vocantur hi filij fornicationum, quòd & ipſi in fornicationem futuri ſint procliues, hócque vitium, hánceque libidinoſam indolem vnà cum natura à matre fornicaria ſint hauſturi & ſucturi. Hoc enim aptè reſpondet rei ſignificatæ.

Hi

A Hi enim filij libidinoſi, ſignificant Iudæos myſticè libidinoſos, id eſt, in idola procliues: vnde ijs æquè ac matri exitium intentat cap. 2. 4. dicens: *Filiorum eius non miſerebor, quia filij fornicationum ſunt.* Ita Emmanuel Sa, Mariana, & Pineda lib. 1. de rebus Salom. cap. 4. num. 3. Simili enim phraſi in Scrip. vocantur filij, obedientiæ diffidentiæ, ſuperbiæ ij qui in obediētiam, diffidentiam, ſuperbiam ſunt valde propenſi, adeo vt ex ipſa obedientia, diffidentia, ſuperbia geniti & procreati videantur. Vnde Syrus vertit: *Sume tibi mulierem quæ fornicatur, & filios qui fornicantur: quia fornicando fornicabitur terra de poſt Dominū*, à Domino.

Meretricis indolem ſuam proli communicans.

Vbi moraliter nota vitia parentum, præſertim B matrum transfundi in filios. Vitiata enim matre, vitiatur ſemen, quod vitiat prolem quæ ex ſemine formatur. Quocirca ſponſis qui quærunt ſponſas, valde inquirendum eſt non tam an ſponſæ ſint opulentæ & pulchræ, quàm an ſint caſtæ, honeſtæ, virtuoſæ, ne ſi ſint inceſtæ, inhoneſtæ, vitioſæ, ſimiles generent proles. *Iuſti* ergo *mores* ait Antiphanes Philoſ. *ſunt peculium præſtantiſſimum, & dos omni auro nobilior.*

Id ita eſſe docent Phyſici & Medici, ipſáque ratio & experientia. Hac enim de cauſa paſſim in libris Regum, Salomonis, Abiæ, Ioſaphat, Manaſſis aliorúmq; Regum matres ſtudioſè nominantur, quia à matre pendet indoles & educatio prolium vel in bonum, vel in malum; & qualis eſt C mater, talis eſt & proles: præſertim quia proles ſequitur affectum & amorem, quem magis in matre, quàm in patre experitur. Cauſam dat Ariſt. lib. 9 Ethic. 7. Magis, inquit, à matribus amantur proles, quia generatio earum laborioſa eſt; & magis ſciunt eas eſſe ſuas. Ita Spartani teſte Plutarcho in Apoph. Lacon. continentes fuerunt, fortéſque in bellis & laboribus, quia matres habebant viragines, quæ ex inſtitutione Lycurgi continentiæ laboribus & duritiei tam ſe, quàm proles aſſuefaciebant. Vnde Gorgon Leonidæ vxor cuidam ſibi exprobrāti: *Vos Spartanæ ſolæ viris veſtris imperatis*, reſpondit: *Quia ſolæ viros parimus.* D Hinc filius meretricis vocatur is, qui habet mores meretricios. Ita Saul Ionatham filium ſuum pro Dauide intercedentem, vocat filium *mulieris vltro virum rapientis*, 1. Reg. 20. 30. id eſt, filium meretricis, quaſi dicat: meretricius es, quia mater tua fuit meretrix. Aut quaſi dicat: Non videris filius meus; ſed filius adulteræ, quia Dauidem hoſtem meū magis amas, quàm me; quaſi mater tua non es me, ſed ex Dauide te genuerit, ideóque Dauidis amorem tibi ingenerarit. Ita Agrippina Neronis mater in libidines fuit effuſa adeo vt & Neronem ad ſui inceſtum prouocaret, ideóque quale libidinis & crudelitatis monſtrum, Neronem, orbi dedit? Ita ex Corn. Tacito Sabell. l. E 2. Enn. 7. Heliogabalus Imper. græcæ meretricis filius, ab ea ſuam ſpurcitiē & obſcœnitatem hauſit. ita Lamprid. & Rodigin. lib. 11. c. 15.

Quin & Salomon trecentarum vxorum maritus, & ſeptuagintarum pellicum concubinus, matrem habuit Berſabee adulteram. Semiramis Ninum filium ad ſtuprum compellauit, ideóque ab eo interfecta eſt, ſi credimus Cteſiæ, quem citat Sabell. lib. 1. Enn. 1.

S. Aphra martyr, antea meretrix (quæ à Narciſſo Ieroſolymorum Epiſcopo à turpi & immundo quæſtu reuocata fuit) matrem habuit Hilariam, quæ ſolis lenocinijs ſibi victum comparabat. Ita habet eius vita.

Venus inceſta inceſtuoſiſſimi Iouis fuit filia, ait Ouid. 10. Metamor.

Iulia Cæſaris Auguſti filia, libidinum paternarum fuit æmula, teſte Sueton. in Auguſto. Hac de cauſa, æquè ac ob ignominiam ſpurij iure canonico arcētur ſacerdotio, ſúntque irregulares. Sacerdotium enim angelicam puritatem requirit.

Simili modo infantes dum ſugunt, nutricum indolem, affectus, & vitia vnà cum lacte ſugere & imbibere multis exemplis oſtendi Geneſ. 21. verſ. 7.

Denique filios matribus quàm patribus ſimiliores naturam efficere ſolere, tum corpore, tum moribus docent Ariſt. l. 2. de gener. anim. cap. 4. & in probl. l. 10. cap. 12. ac Hippocrates de Genitura. Quocirca pium æquè ac prudens eſt nonnullarum vrbium inſtitutum, vt impudicarum matrum ſpuriæ proles per magiſtratum à matribus auellantur, ne matres vitiatam in ſemine filiorum indolem, magis vitiata educatione prauóque exemplo corrumpant, ac grauibus matronis alendæ tradantur, quæ deprauatam natiuitatem graui ſeueráque inſtitutione caſtigent & reforment, quales videmus Romæ in Hoſpitali S. Spiritus, & in Monaſterio S. Catharinæ de Funarijs. Simili modo in alijs vrbibus ſpurtotrophia erecta & dotata ſunt.

Cur Oſee iuſſus ducere fornicariam? 1. Cauſa.

Quæres, quibus de cauſis voluit Deus vt Propheta fornicariam duceret, ex eáque filios procrearet? Reſpond. literalis cauſa primaria eſt ea, quam paulò antè dedi, vt nimirum hoc quaſi viuum ſpeculum daret Iudæis, in quo clarè conſpicerent & contemplarentur ſuam turpitudinem & idololatriam. Secundaria fuit charitas, vt ſcilicet fornicariæ pudori & conſcientiæ conſuleret, dum eam commutat in vxorem. Ita S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum cap. 80. *Quid*, ait, *aduerſum clementiæ veritatis* (qua Chriſtus, qui eſt veritas, dixit Phariſæis, *Meretrices & publicani præcedēt vos in regno cælorum*) *quid inimicum fidei Chriſtianæ ſi meretrix relicta fornicatione in caſtum coniugium commutetur? Et quid tam incongruum & alienum à fide Prophetæ, quàm ſi non crederet omnia peccata impudicitiæ dimiſſa eſſe in melius commutata? Itaque cùm meretricem Propheta* (Oſee) *fecit vxorem, & ad vitam corrigendam mulieri conſultum eſt, & figura ſacramentum, de quo mox loquemur, expreſſum.* Subdit deinde ibidem, & fuſiùs c. 89. Manichæos carpſiſſe hoc factum Oſee, non quia infame, ſed quia ipſi matrimonia damnabāt, malebántque liberi fornicari, quàm prole grauare vterum vxoris, & ſe onere illam alendi: ideóque fingebant Deum, ſiue diuinæ ſubſtantiæ partem, in prole quaſi ligari & vinculis conſtringi.

2.

3.

Inſuper voluit hic Deus Prophetæ obedientiam exercere æquè ac patientiam, *vt quantò illa* (vxor) *ſordidior eſt, tantò ſit Propheta patientior, qui talem vxorem duxerit*, ait S. Hieron. præſertim quia Oſee erat iuuenis, virgineus, ſanctus, & in flore ætatis, æquè ac puritatis & virtutis, dum meretricem duxit: fuit enim hæc prima eius prophetia quam habuit initio regni Oziæ, ac deinde prorogauit vitam per annos 52. Oziæ 16. Ioathan, totidem Achaz, peruenitque ad tempora Ezechiæ. Iuuenis ergo, dum duxit fornicariam, fuerit oportet. Allegorica cauſa eſt, vt Oſee per connubium cum fornicaria repræſentaret ſimile, ſed myſticum, idque duplex, Chriſti cōiugium: Prius cum carne noſtra, quæ erat fornicaria, id eſt, caro peccati, quam depuratam ſibi vniuit & deſpondit

Allegor.

per incarnationem. Ita S. Ambroſ. lib. 2. de Apolog. Dauid. cap. 10. myſticè explicat non tantùm hoc Oſee connubiũ, ſed & Dauidis adulterium. *Ad Prophetam*, inquit, *dictum eſt: Vade, accipe tibi vxorem fornicariam. Dominus iubet cum ea quæ fornicaria fuerit eſſe coniugium, cuius coniugij fructus eſt Chriſtus. Námque filio qui ex fornicatione* (id eſt, ex vxore Oſee quæ antea fuerat fornicaria) *eſt natus, à Domino nomen impoſitum eſt Iezrahel, quod eſt diuina generatio. Si ergo pia illa copula fornicariæ, & iam iſta vtique pia ſocietas adultera copula eſt*, &c. Et mox: *Ex diſparibus copulis contubernium pium factum eſt, quando ſcilicet verbum caro factum eſt. non ſunt legitima conſortia diuinitatis & carnis. Suſcepit carnem Deus, aſſumpſit animam, per inuſitatam nec legitimam incarnationem conſortium fecit eſſe legitimum, vt ſit Deus omnia in omnibus.* vnde nomen filij eſt Iezrahel, id eſt, ſemẽ Dei, vel brachium Dei. Chriſtus enim eſt brachium, id eſt, virtus Dei, vti eum vocat Iſaias cap. 51. 1. Chriſtus etiam eſt ſemen Dei, quia non ex ſemine viri, ſed ex Spiritu ſancto conceptus & natus eſt. Quocirca Tertul. lib. de carne Chriſti cap. 18. & 19. *Dei filius*, inquit, *ex patris Dei ſemine, id eſt, Spiritu, vt eſſet hominis filius, caro ei ſola erat ex hominis carne ſumẽda ſine viri ſemine: vacabat enim viri ſemen apud habentem* Dei *ſemen*. Et cap. 19. *Quid eſt ergo? non ex ſanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo natus eſt.* Ita & Leo Caſtrius, qui tamen perperam contendit hunc ſenſum ſolum eſſe literalem, & alios omnes excludit. Obiter hic nota, Spiritum S. propriè non eſſe ſemen Dei. Deus enim nullum ex ſe ſemen decidit, vti facit homo: impropriè ergo & per catachreſin Tertul. Spiritum S. vocat ſemen Dei, quia ſcilicet ipſa diuina virtute à Patre & Filio accepta fecit in virgine, quod in vxore facit ſemen viri; vocatur ergo ſemen, quia fuit loco & vice ſeminis: formauit enim & organizauit corpus Chriſti in virgine, vti embryonis corpus in vtero matris ex eius ſemine & ſanguine coagulat, coagmentat, format, & organizat ſemen virile.

Poſterius Chriſti connubium eſt cum Eccleſia, quod Oſee ſuo hic repreſentat. Ita S. Ambroſ. lib. de Salomone cap. 5. *Meretrix*, inquit, *iſta Eccleſiæ typus eſt, aliquando in gentibus conſtituta, idolorum cultibus vitiata, quam vana ſuperſtitionis ſtupra polluerant, quam falſorum Deorum adulteram fecerat multitudo: laſciuaſque ac turpes incompoſitis motibus ſaltus, nemorum & lucorum inculta luſtrabat, dedita luxuriæ, pompæ Gentilium mancipata. Hanc poſteaquam Dominus noſter Ieſus Chriſtus puro baptiſmatis fonte perfudit, ablutionem & criminis accipit & nominis.* Ita & S. Aug. lib. 22. contra Fauſtin. cap. 89. ac S. Proſper lib. de prædictionib. & promiſ. c. 15. par. 1. imò S. Paulus Rom. 9. 24. In huius rei typum Moſes duxit vxorem Æthiopiſſam Num. 12. 1. *contra quem*, inquit S. Hieron. in procemio, *Aaron & Maria, carnale ſacerdotium Iudæorum & prophetia litera ſeruiens, muſſitant, & offendunt Deum. Quæ dicit in cantico canticorum: Fuſca ſum & formoſa filiæ Ieruſalem.* Chriſto ergo venienti in mundum dixit iuſſitque Pater: *Sume tibi vxorem fornicariam*, puta Eccleſiam ex gentibus, ex eáque procrea filios, qui ſint filij fornicationum, id eſt, matris gẽtilis, ſed ex patre, vtpote filio Dei, ſint & ipſi filij Dei, ex quibus multi ad priſtinam matris fornicationem ſunt redituri, id eſt, concupiſcentias ſuas ſecuturi & peccaturi, ideóque à Deo puniendi & reijciendi.

Mira ſanè miſericordia & dignatio fuit Oſee ducentis fornicariam, ſed longè maior Chriſti carnem & Eccleſiam noſtrã arctiſſimè ſibi vnientis & deſpondentis, vt eam depuraret, ſanctificaret, glorificaret, & quaſi diuinam redderet; túmque Oſee, id eſt, Ieſu & Saluatoris nomen adeptus eſt. Ita Oſee æmuli, & Chriſti ſectatores ſunt, qui ad dura, vilia & abiecta quæuis ſeſe demittunt, & quoſlibet labores & dolores ſubeunt, vt animas cum cõcupiſcentijs fornicantes, ſordidas & horridas conuertant, puráſque efficiant, & ad Deum ſponſum reducant.

Vnde tropologica cauſa eſt, vt hoc exemplo doceret Deus Oſee, id eſt, prædicatores, confeſſarios, alióſque zelo proximorum flagrantes abducere animas à Satana, carne, & peccato; eáſque per pœnitentiam & caſtimoniam deſpondere Chriſto, vti Paulus Corinthios deſpondit epiſt. 2. c. 11. verſ. 2. Anima enim peccatrix eſt fornicaria, imò adultera, gignítque filios fornicationum, id eſt, opera luxuriæ, gulæ, ſuperbiæ. Tropol.

Vnde S. Hieron. in procemio, per fornicariam hanc tropologicè accipit S. Magdalenam, quam pœnitentẽ ſibi Chriſtus deſpondit. *Hæc*, inquit, *eſt meretrix & adultera, quæ in Euangelio pedes Domini lauit, crine deterſit, & confeſſionis ſuæ honorauit vnguento.* Et inferius: *Hæc eſt meretrix de qua loquitur Dominus ad Iudæos: Amen dico vobis, meretrices & publicani præcedent vos in regno Dei. Iſta meretrix* (Raab Ioſue 2.) *exploratores mitte duos, fortiſſimos iuuenes, quorum alterum in circumciſionem miſit, alterum ad gentes, humanitate ſuſcepit, abſcondit ſtudio, leuauit in tectum, operuit lini ſtipula. Quæ cæſa perſecutionibus, & lota in baptiſmate immutat colorem, & de tetro in album vertitur.*

Quia fornicans fornicabitur terra.) Hoc eſt impenſe & continuò fornicabitur Iſraël, id eſt, decem tribus. De his enim loquitur, non de Iuda, vt patet ex ſequent. Nam futurum iunctum participio vel gerundio eiuſdem verbi, Hebræis ſignificat actus vehementiam, & continuationem ſiue conſuetudinem. Fornicationem hic myſticam intellige, puta idololatriam: hic enim Deus ſymbolum ſiue parabolam applicat, & explicat, quaſi dicat: Iuſſi te, ô Oſee, ducere fornicariam, & ex ea generare filios fornicationum, vt per hoc Iudæis repræſentem quòd ipſi pari modo myſticè fornicabũtur, id eſt, amabunt coléntque idola, me vero Deo relicto.

℣. 3.) Et abijt, & accepit Gomer filiam Debelaim: & concepit, & peperit ei filium.

℣. 4.) Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezrahel, quoniam adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnum domus Iſraël.

℣. 5.) Et in illa die conteram arcum Iſraël in valle Iezrahel.

E*T abiit & accepit Gomer filiam Debelaim.*) verſ. 3. Perperam Hugo & Dionyſ. per diaſtolen legunt *De Belaim*, quaſi *Belaim* ſit nomen proprium

prium loci, ex quo oriunda fuerit Gomer. *Debelaim* enim vnam eſſe vocem, eámque Hebræam patet ex Hebræo. *Debelaim* ergo eſt nomen matris Gomer, ait S. Hieron. & Rupert. licèt aliqui velint eſſe nomen patris eiuſdem. Notat vxorem ex nomine & ſtirpe, vt ſciamus hanc eſſe hiſtoriam, non viſionem. Suſpicatur Sanchez Debelaim quoque fuiſſe fornicariam, tum quia tacetur nomen mariti eius, tum qoia talis fuit eius filia Gomer: nam *ſicut mater, ita & filia eius*, ait Ezech. cap. 16. 44. Appoſitè vxor vocata eſt Gomer, & parens Debelaim: Gomer enim heb. idem eſt quod conſummatio vel conſumptio; Debelaim idem eſt quod duæ maſſæ ficuum aridarum, quo ſignificatur conſumendam & vaſtandam eſſe Synagogam; *quæ conſummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quæ fruentibus ſuauis videtur & dulcis*, ait S. Hieronym. eo quòd animo & corpore idolis & voluptatibus ſeruierit. Debelaim enim, id eſt, ficus geminæ, ſymbolum eſt voluptatis & dulcedinis geminæ. Vnde Vatab. *Gomer*, ait, *ſignificat conſumptionem, & Debelaim palatas duas, quibus animi & corporis voluptates intelliguntur, quæ pariunt conſumptionem & interitum*, iuxta illud Apoſtoli: *Qui ſeminat in carne, de carne metet corruptionem.* Poteſt quoque hæc gemina volupeas accipi ſpiritus & carnis, ſiue ambitionis & ventris; putà gulæ & libidinis. Ex his enim duabus oritur omnis concupiſcentia, omne peccatum, omnis ruina hominum. Eſt ergo elegans hic gnome: Gomer eſt filia Debelaim, id eſt, corruptio eſt filia ficuum, putà eſt filia voluptatis, pœna eſt filia culpæ: hæc enim quaſi mater illam parit; vti enim ficui & pomo vermis, ita & amori ac voluptati dolor, putor & pudor innaſcitur. Præclarè Valer. libr. 9. cap. 1. *Campana*, ait, *luxuria inuictum Hannibalem armis ſuis, illecebris amplexata, vincendum Romano militi tribuit.*

Tropol. corruptio eſt filia voluptatis

Denique Arias per geminas ficus ad literam accipit geminum regnum Hebræorum, ſcilicet Iſrael & Iuda: vtrumque enim idolis & cupedijs ſuis erat deditum, ideóque excidio à Deo addictũ. Licèt enim hæc prophetia capitis primi propriè & primariò ad Iſraël (hunc enim vocat Iezrahel verſ. 4.) dirigatur, tamen ſecundariò & conſequenter ad Iuda Iſraëlis æmulum & aſſeclam qooque dirigitur.

verſ. 4.

Voca nomen eius Iezrahel.) Oſee iubetur à Deo primum filium ſoum ex fornicaria vxore genitum vocare Iezrahel, vt per eum Hebræis repræſentaret cladẽ imminentem Iezraheli, id eſt, Iſraëli, ſiue decem tribubus.

Iezrahel ſignificata quatuor.

Iezrahel hebr. quadruplex habet etymon, & quatuor ſignificat 1. Iezrahel dicitur quaſi זרע אל *zera el*, id eſt, ſemen Dei. 2. quaſi זרוע אל *zeroa el*, id eſt, brachium Dei. 3. quaſi יזה רע אל *iezzera el*, id eſt, aſperget malum vel contritionem Deus. 4. quaſi זרע אל *zara el*, id eſt, ſparget vel diſperget Deus, ſcilicet Iſraëlitas, vt captiui eant in Aſſyriam & ſpargantur per totum orbem. Ruſum Iezrahel notat Iſrael, imò idem eſt cum Iſrael, ſi literam ז commutes in ש, & ע in א affine.

Nota, Iezrahel erat vrbs regalis, & metropolis decem tribuum, ait S. Hieron. erátque terminus tribus Manaſſe & Iſſachar, ſita in pede montis Gelboe ad Occidentem, inſigni turri & ſpecula, qua per totam Galilæam vſque ad Carmelum, Thabor, Libanum, ac vltra Iordanẽ patebat proſpectus illuſtris. Iuxta hanc vrbem erant campi

A amœniſſimi & fertiliſſimi, ac vallis vaſtiſſima, quę plus quàm decem millibus paſſuum tẽdebatur, quæ ab vrbe vicina, vallis Iezrahel dicebatur; ſicut viciſſim vrbs à valle fertiliſſima dicta eſt Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, quod ſemen in meſſe vberrimum, putà centuplum redderet, vt videretur eſſe ſemen Dei, & à Deo benedictum. Ante vrbem erat vinea & ager Nabot, qui adhuc temporibus Borchardi & Breidembachij oſtendebatur, vti ipſi ſcribunt in deſcriptione terræ ſanctę. Porrò Deus iubet Oſee, vt ſuum primogenitum ab hac vrbe & valle vocet Iezrahel, vt per eum repræſentet Iſraël. Vnde cauſam nominis ſubdit dicens:

Quoniam adhuc modicum & viſitabo ſanguinem
B *Iezrahel ſuper domum Iehu.*) Iehu nominat, quia eius poſteri tum regnabant in Iſraël, erántque propagatores idololatriæ. Regnabat enim tunc Ieroboam, qui fuit tertius à Iehu: Iehu enim ſucceſſit Ioachas filius, huic Ioas, huic Ieroboã, huic Zacharias qui occiſus eſt à Sellum, in eóque ſtirps Iehu exciſa eſt.

Ex verbis Oſee liquet, & omnes fatentur, alludi hic ad hiſtoriam Achab, Iezabel, Nabot, & Iehu. Iezabel enim vxor Achab per calumniam curauit occidi Nabot in Iezrahel, vt eius vineam ibidem ſitam inuaderet & poſſideret. Quocirca Deus per Eliſæum vnxit Iehu in regem, iuſſitque
C ei vt hoc ſcelus eodem in loco vindicaret. Iehu ergo occidit Iezabel, & curauit eam ſepeliri in agro Iezrahel. inſuper omnes filios Achab iuſſit occidi in Samaria, eorúmque capita ad ſe mitti in Iezrahel 4. Reg. cap. 9. & ſequen.

Iam Primò Arias verba textus ſic explicat, quaſi dicat: Voca ô Oſee filium tuum Iezrahel, id eſt, brachium Dei, quia ſicut ego Deus brachio meo in Iezrahel effudi ſanguinem Iezabel & filiorum eius, ita eodem effungam ſanguinem poſterorum Iehu, quia Achabo & Iezabeli ſimiles ſunt in ſcelere. Hic ſenſus alienior videtur. Sanguis enim Iezrahel in genitiuo hic accipiendus eſt, quaſi ſanguis Iezrahelis, velut perſonæ cuius ſanguis effunditur; non in datiuo vel ablatiuo, quaſi ſan-
D guis Iezrahele vt brachio, vel inſtrumento effuſus. 1. explic.

Secundò Theodor. quem ſequitur noſter Emmanuel, Iezrahel, inquit, id eſt, ſemen Dei eſt Iſraël, qui eſt populus Dei, putà decem tribus. Sãguis autem in Scriptura vocatur homicidium, & per catachreſin quoduis enorme peccatum & ſcelus, quale hic eſt idololatria, præſertim quia idololatræ non tantò fundebant ſanguinem occidendo pueros, alióſque homines, eóſque immolando Moloch, Baal, aliiſque idolis, atque ſemper occidebant animas tum ſuas, tum ſuorum. Hic ſenſus myſticus potiùs videtur, quàm literalis. 2.

E Tertiò Ruper. Vatab. & Anton. Fernan. in viſione 1. lect. 3. exponunt quaſi dicat: Puniam ſanguinem Iezabelis & filiorum eius à Iehu effuſum in Iezrahel; quia licèt me iubente id fecerit, tamen ipſe in illa cæde non tam ſtuduit meæ voluntati, quàm ſuæ ambitioni ſeruire; vt ſcilicet occiſo ſemine regio, ipſe regnum inuaderet, & quaſi Tyrannus regnaret. Hic ſenſus non ſatis reſpondet Scripturæ, quæ ob hoc factum laudat Iehu, eíque regnum promittit vſque ad quartam generationem 4. Reg. 9. & ſequen. 3.

Quartò Chriſt. à Caſtro, Iezrahel, inquit, eſt Iſraël eiúſque primus rex Ieroboã, cæteríque eius reges: quaſi dicat, Vindicabo ſanguinem Iezrahel 4.

id eſt, Iſraelitarum effuſum per Ieroboam & cęteros Reges, præſertim oriundos è familia Iehu, eo quòd ipſi pios Iſraelitas renuentes ire in Dan & Bethel ad adorandos eorum vitulos aureos, occiderunt. Id enim feciſſe Ieroboam patebit c. 5. quocirca euertam domum Iehu, totúmque regnum Iſraël. Verùm hoc incertum eſt: nuſquam enim legimus quòd Iehu renuentes adorare idola occiderit. Hic tamen ſenſus, vti & alij iam recenſiti, quaſi acceſſorij & partiales locum habere & admitti poſſunt, ſúntque probabiles. Sed quærendus eſt ſenſus principalis & genuinus.

5. genuina. Dico ergo, quia verba Prophetæ manifeſtè alludunt ad ſtragem domus Achab editam à Iehu in Iezrahel, eíque ſimilem minantur; hinc primus & principalis ſenſus hic eſt, q.d. Ego Deus, ô Iehu elegeram te vt idololatriã inuectam à Ieroboam, & promotam ab Achab & Iezabel in Iſraël euerteres; ideóque te regem conſtitui, iuſsíque vt occideres & ſepelires omnes poſteros Achab, idque in valle Iezrahel, eo quòd ipſe in eadem fidelem meíque cultorem Nabot interemerat. Quod ſi id non faceres, ſed eis occiſis foueres nihilominus eorum idola, ſcires te ſimilem horribilem, imò horribiliorem Dei vindictam capturum. At tu quaſi vecors & temerarius, huius ſeueræ vltionis Dei contra Achab, cuius ipſe miniſter & carnifex fueras, oblitus, in eundem lapidem impegiſti, eadem idola coluiſti. Hoc eſt enim quod dicitur 4. Regum 10. 19. *Deleuit itaque Iehu Baal de Iſrael; veruntamen à peccatis Ieroboam, qui peccare fecit Iſrael, non receſſit, nec dereliquit vitulos aureos.* *Viſitabo* ergo *ſanguinem Iezrahel ſuper domum* tuam, hoc eſt, domui tuæ ſimilem plagam & ſtragem inducam, qualem tu meo iuſſu induxiſti ſuper domum Achab in Iezrahel. Itaque ſicut tu filiorum eius omnium ſanguinem effudiſti, ita & omnium tuorum effundetur, omnéſque poſteri tui regno & vita ſpoliabuntur; ac paulò pòſt, putà poſt quadraginta annos totus Iſrael qui te in idololatria ſecutus eſt, vel occidetur, vel captiuus abducetur in Aſſyriam. Quocirca vt hoc Iſraëlitis ô Oſee repræſentes, iubeo vt filium tuum voces Iezrahel, eíſque explices ideo eum vocari Iezrahel, vt meminerint Iezabelis & filiorum Achab occiſorum & ſepultorum in Iezrahel ob idololatriam; ſciántque ſe ob eandem cauſam pari modo occidẽdos, vt quoties nominarint vel audient nominari nomen filij tui Iezrahel, toties eis recurrat & redeat in mẽtem ſtrages domus Achab, facta in Iezrahel, & eorum ſimilis propediem facienda, quam ego hic per te eis intento. ita Mariana & alij. Vnde Iezrahel, æquè ac Sodoma, prouerbialiter ſignificat ingentem vindictam, ingens excidium, ait Sanchez.

Vbi nota, pro *viſitabo* Syrus vertit, *vlciſcar*: heb. eſt פקדתי *pakadti*, quod valde generalis & auguſtæ eſt ſignificationis; nec tantùm vindicare, vlciſci & punire ſignificat, ſed in genere idem eſt quod requirere, recenſere, imponere, inducere. Sẽſus ergo eſt quaſi dicat, *Viſitabo*, id eſt, requiram *ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu*, dicámque: Cur tu ô Iehu effudiſti ſanguinem domus Achab in Iezrahel? nónne id feciſti meo iuſſu quia idololatræ erant, & idololatriæ duces in Iſrael? Quare ergo tu nõ es veritus eadem idola colere & propugnare? Eſto ergo eis ſimilis in pœna, quibus fuiſti ſimilis in culpa: illorum ſanguis à te effuſus eſt; tuus quoque effundatur; ſtirps illorum excisa eſt, & tua excindatur. *Viſitabo* ergo, id eſt, requiram & recenſebo ac annumerabo ſupplicia domus Achab domui tuæ, dicámque: Ecce Achab peccauit in tot tantíſque idolis & ſceleribus, tu ô Iehu in totidem peccaſti. Quocirca ſicut Achab tot plagis, omniúmque (putà ſeptuaginta) filiorum ſtrage puniui, ita & totidem plagis te puniam: ac ſicut numerum culparum, ita & plagarum Achab, tibi tuæque domui annumerabo & accenſebo, hoc eſt, inducam & infligam.

Hic eſt ſenſus principalis, cui tamen cæteri annexi & connexi ſunt. Itaque ſecundam Theodoreti expoſitionem & quartam Chriſt. à Caſtro hic iam addas, hoc modo quaſi dicat: Quia tu ô Iehu, inſtar Achab, piorum Iſraëlitarum Deum verum colentium, tuóſque vitulos aureos ſpernentium, qui erant Iezrahel, id eſt, ſemen, hoc eſt, populus Dei, ſanguinem effudiſti; & quia omnes Iſraëlitas ad ſanguinem, id eſt, ad enorme ſcelus idololatrię compuliſti, ideo inſtar Achab ſanguis tuorum omnium effundetur. Et ſicut ſanguinem Nabot ab Achab effuſum, in Achabi domo omnem eius ſtirpem occidendo vltus ſum, ita & ſanguinem fidelium à te & tuis effuſum in tua familia, eam euertendo, vlciſcar; graue enim crimen, & in cœlum clamans vindictam eſt occiſio innocentis, præſertim fidelis & ſancti. Nam, vt ait S. Auguſt. in Pſal. 9. explicans illud: *Sedet in inſidijs*, &c. *vt interficiat innocentem; Innocentem interficere eſt ex innocente facere nocentem*, quæ eſt peruerſio tam iuſtitiæ, quàm naturæ.

Dices, Sanguis poſterorum Achab effuſus eſt in Iezrahel, non ob eius idololatriam, ſed quia ipſe ibidem effuderat ſanguinem Nabot, vt eius vineam occuparet. Ergo hæc non rectè adaptantur ſanguini poſterorum Iehu effundẽdo ob idololatriam. Reſpond. Antecedens eſſe falſum. Hæc enim ſtrages inducta eſt domui Achab ob idololatriam, vti diſertè dicitur 4. Regum 21. 22. & 26. determinatio verò loci, quòd ſcilicet fieret in Iezrahel, facta eſt ob occiſum ibidem Nabot, qui erat idolorum hoſtis, & vnius veri Dei cultor.

Nam ad idololatriæ pœnam hæc omnia ſpectare, patet ex eo, quòd ea de cauſa iubeatur Oſee ducere fornicariam, & gignere filios fornicationum, vt idololatriam Iſraëlitarum repræſentet. Vnde ait: *Quia fornicans fornicabitur terra*, myſticè ſcilicet cum idolis, ideóque ei ſanguinem & exitium intentat.

Huc pertinet explicatio quam ex Chaldęo afferunt Haymo, Hugo, & Albertus, quæ talis eſt: Viſitabo, id eſt, imputabo ſanguinẽ domus Achab à Iehu effuſum in Iezrahel, ipſi Iehu eiúſque domui, eo quòd ipſe eadem idola coluerit, ob quæ filios Achab occidit eiúſque ſtirpem euertit; ac proinde opere ipſo oſtendit ſe iniquè & iniuſtè occidiſſe idololatras; nec tam paruiſſe Dei iuſſui, quàm ſecutum eſſe ſuam ambitionem & tyrannidem, vti dixit Vatab. cùm ipſe æquè ac illi fuerit idololatra. Itaque ſanguis Iezrahel cõtra ipſum reuertetur, & in eius domum recurret: meruit enim ipſe qui iniquè idololatras occidit, vt eius, vtpote pariter idololatræ, domus & ſtirps tota ſimiliter excindatur, vt ſicut ipſe idololatras gladio puniuit, ita & eius idololatria gladio puniatur & ſuccidatur. In Iezrahel pulchra eſt annominatio ad eius etymon, quaſi dicat, Viſitabo ſanguinem Iezrahel, id eſt, ſeminis & populi Dei, putà piorum Iſraëlitarum, quos afflixerunt & occiderunt Achab (vt patet 4. Reg. 9. 7.) & Iehu, ſuper

eorum

eorum domum & familiam, ideóque eis Iezrahel, A
id eſt, יזר רע אל *izzara el*, id eſt, inducens malum & contritionem Deus, putà conteram & euertam eos.

Alleg. Denique Septuag. & poſt eos Arabicus, planè aliter vertunt, nimirum: *Vlciſcar ſanguinem Iſrael ſuper domum Iuda.* Suſpicor cum S. Hieronymo in eis typographicum eſſe mendum, & pro *Iſrael* legendum eſſe *Iezrahel*, ac pro *Iuda Iehu.* Sic enim habent Hebr. Chald. Latina, & Syrus. Perperam ergo Leo Caſtrius ex verſione Septuag. & ex eo quòd non dicit Propheta, Viſitabo vitulos Ieroboam, ſed, *Viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iuda*, contendit hæc ad literam accipienda eſſe de excidio Iudææ & Ieroſolymæ per Ti- B
tum. Senſum enim eſſe, quaſi dicat: Sanguinem Iezrael, id eſt, Chriſti (hic enim dicitur Iezrahel, id eſt, ſemen Dei; quia non ex ſemine viri, ſed ex Spiritu ſancto eſt conceptus) à Iudæis occiſi vlciſcar ſuper Iuda, euertédo Ieruſalem & Iudæam per Romanos. Perperam, inquam: nam ex toto contextu liquet hic agi de idololatria Iſraël, eiúſque punitione per Aſſyrios, non de excidio Iudæ per Titum. Hic ergo eius ſenſus myſticus eſt & allegoricus, iſque congruus, non literalis.

Tropol. Moraliter diſce hic, quàm ſeuerè puniat Deus illos, qui Dei iudicia & caſtigationes impiorum non æſtimant, nec propter eas ad Dei timorem & vitæ mutationem inducuntur, ſed eadem pec- C
cata perpetrant, ob quæ vident alios à Deo caſtigari, imò ſe iuſſu Dei alios caſtigaſſe, quales ſunt impij Principes, Iudices, Prætores, Prælati, Prædicatores, &c. qui ea quæ in alijs puniunt, ipſimet perpetrant. Hac enim de cauſa excidium minatur Deus domui Iehu, quòd peccata Achab, quæ per eum caſtigauerat, non deuitarit. Qui enim tam manifeſtis & acribus diuinæ vindictæ exemplis non emendantur, merentur vt eandem ſubeundo, alijs ſtatuantur in exemplum.

Simili modo & ſenſu dixit Lamech Geneſ. 4. 24 *Septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech verò ſeptuagies ſepties.* Geneſ. 4. 14. q. d. Si Cain qui vnum occidit, ſeptuplum, id eſt, multipliciter pu- D
nitus eſt; ergo ego Lamech, qui duos occidi, quique pœnam Caini vidi, nec tamen ab eius peccato abſtinui, 77. id eſt, longè grauiùs & multipliciùs puniendus ſum. Ita S. Chryſoſt. ibidem. Sic & Ezechiel cap. 16. vt & alij Prophetæ, Iudæ intentat excidium, eo quòd habuerit legem & tabernaculum Dei (ideóque vocat illum Ooliba) ac conſequenter debuerit caſtigare idololatriam Iſraelis, ſiue decem tribuum (quas proinde vocat Ooliba) & tamen hoc adeo non fecerit, vt etiam dum videret Iſraelem puniri & excindi à Deo, nihilominus in eius ſcelere & idololatria perſtiterit. Talibus meritò intonat Apoſt. Rom. 2. 1. E
Propter quod inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim agis, quæ iudicas. Exiſtimas autem hoc ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iudicium Dei? Et verſ. 21. *Qui ergo alium doces, teipſum non doces: qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum mœcharis: qui abominaris idola, ſacrilegium facis?* &c.

Et quieſcere faciam regnum domus Iſrael) Id eſt, abolebo & euertam regnum Iſrael, ſiue decem tribuum. Ita Vatab. domum vocat tribum & gentem. Hebræi enim ſub Roboam in duas quaſi tribus & gentes fuerunt diuiſi, ſcilicet in Iſrael & Iuda. Præſtitit id Deus paulò poſt hanc prophetiam, ſed ſenſim & paulatim. Hæc enim prophetia facta eſt vltimis annis Ieroboam, qui fuit pronepos Iehu, & pater Zachariæ. Zacharias autem tantùm ſex menſibus regnauit, occiſus à Sellum: ac paulò pòſt regnum Iſrael inuaſit Phul rex Aſſyriorum, eique tributum indixit: deinde Teglathphalaſar, qui cœpit & tranſtulit in Aſſyriam tribum Ruben, Gad, & dimidiam Manaſſe. Denique Salmanaſar, qui anno nono Hoſee vltimi regis Iſrael (qui erat annus ſextus Ezechiæ regis Iuda) Samariam cepit, totúmque regnum Iſrael euertit. Poſt Ieroboam ergo & Zachariam circiter 40. anno (mẽdosè codex S. Hieron. habet 49.) euerſus & captus eſt Iſrael. Vide hiſtoriam 4. Regum 15. & ſeq.

Et in illa die conteram arcum Iſrael in valle verſ. 5.
Iezrahel.) Arcum vocat robur, vires, arma, milites Iſraelitarum, ſiue decem tribuum. Ita S. Hieron. Ruper. Haymo, Lyra. Hugo & alij. Malè ergo Arias per Iſrael accipit duodecim tribus, putà tam Iuda, quàm Iſrael.

Quæres, quando & quomodo in valle Iezrahel contritum ſit regnum Iſrael? nihil enim de eo in Scriptura legimus. Aliqui per Iezrahel accipiunt Samariam: ad illam enim confluxit totus populus imminente Aſſyrio, ibidémque ab eo victus & captus eſt. Verùm nuſquam vallis Iezrabel capitur pro Samaria, præſertim quia Samaria ſita erat in monte, non in valle. Meliùs ergo alij cenſent ex hoc loco Prophetæ, ante excidium Samariæ & gentis, Iſraelitas de more collatis ſignis conflixiſſe cum Aſſyrijs in vicina valle Iezrahel. Hæc enim longiſſimè patet, & aptiſſima erat conflictui. Ibi ergo ſuperati & cæſi ſunt Iſraelitæ ab Aſſyrijs, qui deinde victoriam proſecuti Samariam obſederunt, & euerterunt cum toto regno. Ita S. Hieron. Cyrill. Theod. Haymo & alij Interpretes. Vnde Burchar. Breidemb. & ex eis Adrichomius in deſcriptione terræ ſanctæ, de hac valle ita ſcribit: *Vallis Iezrahel lata duobus milliaribus* (ſed multò longior) *quæ & planities Galilææ. In valle hac ſeu planicie intermedia magni & multi habiti ſunt conflictus. Hic enim pugnauit Gedeon contra Madianitas, Iudic. 6. & 7. Et Saul contra Philiſthæos 1. Reg. 31. Item Achab contra Syros, 3. Regum 20. & poſtea Tartari ibi conflixerunt contra Saracenos.*

Porrò aptè Deus ſtatuit vt Iſrael in Iezrahel cæderetur. Eſt enim magna vis & emphaſis in verborum & rerum tum vicinitate, tum alluſione, quaſi dicat, Olim ſi decem tribus eratis Iſrael, id eſt, populus dominans Deo, cùm pietaté veſtri Patris Iacob ſecuti vni Deo ſeruientes, ab eo impetrabatis benedictionem & omne bonum quod petebatis, qua de cauſa Iacob vocatus eſt Iſrael, Geneſ. 32. verſ. 28. Eratis pariter tunc Iezrahel, id eſt, ſemen & populus Dei. At nunc Deo rebelles & apoſtatæ, cùm ad idola defecxiſtis, non eſtis Iezrahel, id eſt, ſemen Dei; nec Iſrael, id eſt, dominantes Deo; ſed Deus iam iam dominabitur vobis. quaſi hoſtis dominans, ſæuiens & graſſans in vrbe quam capit & vaſtat.

Ipſe ergo cædet vos per Aſſyrios in valle Iezrahel: tum quia ibidem cæſa eſt ſtirps Achab idololatræ, quem vos imitati eſtis: tum quia huic loco aptè conuenit triplex etymon Iezrahel, quod receſui initio capitis. Eò enim alludit, quaſi dicat: In hac valle ſentietis Iezrahel, hoc eſt i. יזרע אל *izgroa el*, id eſt, brachium Dei vos feriens &

A occidens, 2. quia ibidem erit Iezrahel, hoc eſt, יזרעאל *izzrael*, id eſt, aſperget in vos malum & contritionem Deus, 1. ibidem erit Iezrahel, id eſt זרה אל *zara el*, hoc eſt, diſpergens vos Deus in Aſſyriam, omnémque ventum & plagam orbis. Alium ſenſum affert Leo Caſtrius: Vellis, inquit, Iezrahel, id eſt, ſeminis Dei, putà Chriſti, eſt Ieruſalem; quia Chriſtus in Ieruſalem docuit, vixit, crucifixus & mortuus eſt. quaſi dicat, Adhuc modicum, id eſt, poſt paruum tẽpus, ſcilicet 40. poſt Chriſti crucem anno *viſitabo ſanguinem Iezrahel*, hoe eſt, Chriſti à Iudæis crucifixi, *ſuper domum Iehu*, id eſt, ſuper decem tribus: *& conteram Iſraël*, id eſt, Iudæos omnes tam ex decẽ, quàm ex duabus tribubus, *in valle Iezrahel*, id eſt, in Ieruſalem

B per Titum. Succreuerant enim poſt captiuitatem decem tribus ex reſiduis captiuitatis, itàque tam regnum Iſraël, quàm Iuda deletum eſt à Tito & Romanis. Verùm hic ſenſus non eſt literalis, vt ipſe contendit; ſed allegoricus & myſticus, iſque appoſitus. Si enim Deus ſanguinem Iezrahel, id eſt, Iſraël vindicauit tam atrociter in domo Iehu; quidni atrociſſimè vindicaret ſanguinem vnigeniti filij ſui in gente Iudaïca, tam perfidè & ſceleratè ab ea trucidati?

Tropol. pari modo vindicabit Deus & puniet Chriſtianos impiè viuentes, qui vt ait Apoſt. Heb. 10. 29. *Filium Dei conculcauerint, & ſanguinem teſtamẽti pollutum duxerint, in quo ſanctificati ſunt, &*

C *ſpiritui gratiæ contumeliam fecerint. Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis.*

℣. 6.) Et cõcepit adhuc & peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen eius, Abſque miſericordia: quia non addam vltra miſereri domui Iſraël, ſed obliuione obliuiſcar eorum.

℣. 7.) Et domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos in Domino Deo ſuo: & non ſaluabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.

D *verſ. 6.* ET *concepit adhuc, & peperit filiam.*) Quia Iſraëlitæ duri erant & obſtinati, hinc multis Prophetarum ictibus tundendi erant. Priori ergo filio & oraculo triſti additur hic ſecundum oraculum & portentum æquè triſte & minax, imò triſtius & minacius: quaſi ſecundus aries, qui ferree eorum pectora feriat & quatiat. Audi S. Cyrill. lib. 6. Glaphirorum: *S. Oſeas*, inquit, *meretricem duxit vxorem, neque infames deprecatus eſt nuptias, & paſſus eſt ſe eſſe patrem infamium liberorum, quorũ nomina fuerunt, Non populus meus, Non conſecuta miſericordiam. Prophetarum prædictionibus aduerſabantur Iſraëlitæ, neque recipiebant, neque legebant legem Dei. Iubebat ergo Deus facere ea quæ velut picturæ eſſent rerum futurarum, vt velut in tabula quadam futura planè & apertè depingerentur, vt in aures & in oculos vel nolentium incurrerent, vt qui ſaperent diligerent potiora; vt quos poſſent ab impietate abducerent.* Quoties enim Iſraëlitæ has proles Prophetæ, toties ſeipſos quaſi in imagine intuebantur; & quoties eas nomine ſuo compellabant, toties ſeipſos ſuáque fata ſibi à Deo decreta nuncupabant & recenſebant; verbi gratia, cùm vocantes hoſce pueros dicebant, Veni huc *Lo rachuma*, id eſt, *abſque miſericordia*; adeſdũ *Lo ammi*, id eſt, *non populus meus*, tacitè ſibiipſis dicebant &

verſ. 6. Secunda proles Oſee quid ſignificat.

cogitabant, *Mutato nomine de te fabula narratur.* Tu es quem puer hic repræſentat, cui ille perſonam gerit. Tu ergo es non populus Dei, tu es abſque miſericordia, quẽ Deus reiecit & reprobauit.

Filiam.) Filia hæc idem repræſentat quod primus Oſee filius Iezrahel, ſcilicet Iſraëlis ſiue decem tribuum vaſtationem. Sed cur primus eſt filius, ſecunda filia? Reſp. cauſa phyſica eſt, quia ſolent coniuges nunc filios, nunc filias generare. Cauſa ſymbolica eſt prima, vt repræſentet tam viros, quàm fœminas, vtpote idololatriæ participes hac clade inuoluendas. Secunda: filia repræſentat infirmitatem & debilitatem Iſraëlitarum, qui ob peccata non tam viri, quàm fœminæ facti Aſſyrijs non potuerunt reſiſtere. ita S. Hieron. Chal. Cyrill. Haymo, Hugo & Rabbini. Tertia: hi tres filij repræſentant idem, ſcilicet Iſraëlitarum cladem & excidium; ſed ſimul repræſentant huius cladis tres quaſi partes & gradus. Itaque primus Iezrahel repræſentat ſtragem ſtirpis Iehu, vti expreſsè dicitur verſ. 4. nam regnante ea ſtirpe validum adhuc & quaſi maſculum erat regnum Iſraël. Iehu autem ſtirpa extiſa eſt in Zacharia abnepote, quem occidit Sellum Tyrannus. Secunda filia repræſentat ſtatum debilem & infirmum, quem habuit regnum Iſraël poſt Zachariam ſub Sellum, Manahem, & Phacea regibus Iſrael; quando Salmanaſar multis rapinis, cladibus, & captiuitatibus ita attriuit & attenuauit regnum Iſrael, vt iam inclinaret ad ruinam. Tertius filius repræſentet plenam gentis ſtragem & regni excidium ſub Phacee penultimo, & ſub Hoſee vltimo rege Iſraël; ita Iſiodorus, Clarius & R. Dauid. Phacee enim rex impius & crudelis centum Iudæorum millia occidens, & Ieruſalem cum Raſin rege Syriæ obſidens, concitauit in ſe ſuúmque regnum Iſrael iram Dei, eiúſque excidium accelerauit, vti prædixit Iſaias cap. 8. 6. & ſequent. Poſſent quoque tres hæ proles repræſentare tres reges Aſſyriorum, ſcilicet Phul, Teglathphalaſar, & Salmanaſar, qui vaſtarunt & carpſerunt regnum Iſrael, donec Salmanaſar capta Samaria illud planè euertit.

Cur filia non filius.

Et dixi (Deus) *ei* (Oſee) *voca nomen eius, Abſque miſericordia*: vt per hanc prolem ſignifices Iſraëlitas miſericordia Dei indignos & incapaces, iuſto Dei decreto certo exitio eſſe deſtinatos, vnde explicãs ſubdit: *Quia non addam vltra miſereri domui Iſrael.* Septuag. *non addam vltra vt diligam eos*, quaſi dicat: Sæpius antehac Iſraëlitis ob peccata afflictis & pœnitentibus miſertus ſum, dum eis miſi Gedeonem, Sampſonem, Dauidẽ, aliósque reges & iudices, ſiue vindices populi: at nunc quia peccandi & idololatrandi finem nullum faciunt, & quia in ſceleribus ſuis ſunt obſtinati & impœnitentes, eorum ampliùs non miſerebor, ſed ſine vlla ſpe veniæ aut miſericordiæ,

E tradam eos gladio & igni Aſſyriorum.

Hebr. pro *Abſque miſericordia* eſt לארחמה *Lo rachuma.* Hoc ergo fuit nomen proprium filiæ Oſee. Cenſet Arias τὸ *lo*, id eſt, *non*, ſcilicet, *miſerebor*, ad Iſrael ſiue decem tribus ſpectare; τὸ verò *rachuma*, id eſt, *miſericordiam conſecuta*, ſpectare ad Iuda: de quo ſubdit: *Et domui Iuda miſerebor*: quia Iuda ex captiuitate redijt, non Iſrael. verùm hoc ſubtilius eſt, quàm ſolidius, τὸ enim *Lo rachuma* vnicum eſt nomen, vnúmque ſignificat, ſcilicet Iſraëlis directionem à Deo: quare τὸ *Lo* à *rachuma* diuelli nequit. De Iſraële enim propriè hic agitur, non de Iuda: obiter verò tantùm additur

Digitized by Google

additur illud: *Et domui Iuda miſerebor*, vt per hoc Iſraëlis pœna augeatur, dum ſe ſolum exitio deſtinatum, ſibique vindictam, Iudæ verò vicino & fratri ſuo miſericordiam parari audit.

Sed obliuione obliuiſcar eorum.] Hebr. כי נשא אשא להם *Ki naſo eſſa lahem*, quod variè vertitur. Hebr. enim נשא *naſa* varia ſignificat, ſcilicet portare, tollere, eleuare, parcere.

Quocirca Primò Chald. vertit: *Si reſipuerint parcendo parcam eis*. Sed hæc verſio repugnat nomini, *Abſque miſericordia*.

Secundò Vatab. vertit: *Tollendo tollam eos à facie mea.*

Tertiò R. Dauid: *Eleuando eleuabo ſuper eos*, ſcilicet, hoſtes Aſſyrios.

Quartò Septuag. non verbo tenus, ſed ſenſum reddenter vertunt: *Aduerſans aduerſabor eis*, vel potiùs vt alij legunt: *auerſans auerſabor eos*.

Quintò alij: *Exportando exportabo eos* in captiuitatem.

Sextò alij: *Decipiendo decipiam eos*, vel, *ſeducendo ſeducam eos*. Hebr. enim *naſa* ſi *ſcin* habeat punctum in dextro cornu, ſignificat ſeducere, decipere.

Septimò noſter & alij vertunt: *Obliuiſcendo obliuiſcar eorum*, id eſt, planè & omnino obliuiſcar eorum; eradam eos ex mea memoria, vt nunquam amplius velim de eis cogitare aut loqui. Hebr. enim *naſa* per *he* ſignificat obliuiſci. Literæ enim *aleph* & *he* apud Hebræos ſunt commutabiles, & ſæpe vna pro alia ponitur.

Nota catachreſin: in Deo enim propriè nullius rei eſt obliuio, vtpote qui ſumma pollet ſapientia, cuique omnia & præterita & futura obiectiuè ſemper præſentia ſunt: dicitur tamen obliuiſci, cum abijcit, negligit, & derelinquit aliquẽ, ita vt hominibus videatur eius eſſe oblitus. Sicut ergo iraſci dicitur cùm punit; recordari cum benefacit; dormire cùm differt vel pœnam, vel præmium, ita obliuiſci, cùm negligit & abijcit. Pulchrè S. Aug. lib. 1. Cõfeſſ. cap. 4. *Amas* (inquit, ô Domine) *nec æſtuas; zelas & ſecurus es; pœnitet te, & non doles; iraſceris & tranquillus es: opera mutas, nec mutas conſilium.*

Mor. obliuio Dei quantum malum.

Moral. ingens eſt pœna peccatoris cùm Deus illius obliuiſcitur: quia ſignum eſt eius impœnitentiæ & obſtinationis, æquè ac derelictionis & reprobationis diuinæ. Talis ergo nihil gratiæ, nihil ſapientiæ, nihil boni expectare poteſt à Deo, à quo quaſi à ſole omnis lux & omne bonum dimanet neceſſe eſt. Cauſa huius obliuionis Dei eſt, quòd peccator prius obliuiſcatur Dei; quæ ei omnium malorũ eſt cauſa. Vnde vt hanc ſui obliuionem Deus populo excutiat, clamat per Ieremiam, cap. 2. 32. *Nunquid obliuiſcetur virgo ornamenti ſui, aut ſponſa faſciæ pectoralis ſuæ? populus verò meus oblitus eſt mei diebus innumeris.* & Iſaias cap. 17. 10. *Oblita es Saluatoris tui.* Et cap. 51. 13. *Oblitus es Domini factoris tui.* Et cap. 44. 21. *Memento horum Iacob & Iſraël quoniam ſeruus meus es tu: formaui te, &c. ne obliuiſcaris mei.* Ex aduerſo orat Pſalter pſal. 12. 2. *Vſquequo Domine obliuiſceris mei in finem?* Et Pſalm. 41. 10. *Quare oblitus es mei, & quare contriſtatus incedo dum affligit me inimicus?* Porrò hanc pœnitentiam infligit Deus peccatori iuſtè & congruè: qui enim obliuiſcitur, lege talionis meretur viciſſim vt Deus eius obliuiſcatur.

Vis ergo vt Deus tui non obliuiſcatur, ſed iugiter recordetur? Noli eius obliuiſci, ſed iugiter eius recordare, ſemper eum ante oculos & in mente habe. Hinc B. Catharinæ Senenſi hoc dogma dedit Chriſtus: *Filia recordare mei, & ego recordabor tui. De me ſemper cogita, & ego de te pariter cogitabo.* ita habet eius vita. Quocirca S. Dominicus ſuis edicebat, *vt continuò cum Deo, vel de Deo loquerentur* & S. Thomas Aquinas dicere ſolebat: *Religioſus non eſt, qui non ſemper in mente habet Deum.* Hoc eſt quod clamat Pſaltes pſalm. 63. 7. *Miſerationum Domini recordabor.* Et Ieremias c. 51. 50. *Recordamini procul Domini.* Ita Ionas in ventre ceti cap. 2. 8. *Cum anguſtiaretur*, ait, *in me anima mea, Domini recordatus ſum, vt veniat ad te oratio mea*; & mox Deus viciſſim eius recordatus *dixit piſci, & euomuit Ionam in aridam.* Ruſum Pſaltes fructum huius memoriæ ſignificat dum ait pſalm. 76. 4. *Memor fui Dei, & delectatus ſum.* Et pſal. 113. 12. *Dominus memor fuit noſtri, & benedixit nobis.* Ergo cum Iſaia cap. 26. 8. aſſiduè dicamus: *Domine nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte: ſed & ſpiritu meo in præcordijs meis manè vigilabo ad te.* *verſ. 7.*

Et domui Iuda miſerebor.] Quia Iuda licèt aliquos habuerit impios reges, & nonnullos è populo; multos tamen habuit fideles & pios reges, quos ſecutus eſt populus: vt Ioſaphat, Oziã, Ezechiam, Ioſiam, & præſertim Dauid, cui Deus promiſit & iurauit pſal. 88. miſericordiam & regnum ſtabile, ac Chriſtum ex eius ſemine naſciturum. Iſraël verò cum omnibus ſuis regibus à primo Ieroboam, vſque ad vltimum Hoſee per annos 256. continuè coluit idola, putà vitulos aureos in Dan & Bethel; ideóque Deus eius miſereri noluit, ſed eum funditus excidit. Secundò, quia ex Iuda naſciturus erat Chriſtus, ita enim decreuerat Deus. vnde ſubdit, *Et ſaluabo*, &c. Nota in Deo nulla eſt paſſio, ſed ſola omniſque virtus. Miſericordia ergo qua virtus, eſt in Deo, nõ qua paſſio. Miſericordia enim in Deo eſt affectus beneuolentiæ, quo cupit ſuccurrere miſeriæ noſtræ, eámque leuare & tollere, vel certè mitigare. In hominibus verò eſt virtus, & ſimul eſt paſſio, concitans teneritudinem animi, compaſſionẽ & ſenſum miſeriæ alienæ, lachrymas, planctũ, &c. quæ in Deo eſſe nequeunt. Deus enim eſt ἀπαθὴς & impaſſibilis. Quocirca verè Lactan. lib. de Ira Dei cap. 16. reprehendit eos, qui nullum animi motum, nullum affectum putant eſſe in Deo, ac ſubdit, *Et quia ſunt aliqui affectus qui non cadunt in Deum, vt libido, timor, auaritia, mœror, inuidia, omni prorſus affectu eum vacare dixerunt: his enim vacat, quia vitiorum affectus ſunt eos autem qui ſunt virtutis, id eſt, ira in malos, charitas in bonos, miſeratio in afflictos, quoniam diuina poteſtate ſunt digna, proprios, & iuſtos, & veros habet.*

Miſericordia qua virtus eſt in Deo, non qua paſſio.

Vnde & Eccleſia orat: *Deus cui proprium eſt miſereri ſemper & parcere*, &c. In Deo ergo eſt verus & proprius actus miſericordiæ, æquè ac charitatis, ſapientiæ, aliarúmque virtutum. Deus enim cùm ſit vita, habet hoſce actus vitales virtutum; ſed hi non ſunt in eo accidentia, vti ſunt in nobis, ſed ſunt idem cum eius eſſentia. Hæc enim cùm ſit immenſa, & infinitæ virtutis, perfectionis, actiuitatis (eſt enim ipſa actus quidam immẽſus & efficaciſſimus) in ſe cõtinet & abſorbet omnes actus virtutum, qui in angelis & hominibus ſunt diuiſi & diſcreti, quia finiti & terminati. Sicut ergo mare abſorbet omnia flumina, nec ijs augeſcit vel intumeſcit, quia vaſtum eſt & quaſi im-

menſum, vt eius reſpectu flumina ſint inſtar guttæ, quam illico ſorbet; ita & diuinitas eſt mare quod omnes dotes & perfectiones ſorbet, aut potius in ſe continet. Rurſum, ſicut diuina eſſentia ob ſui immenſitatem eadem eſt cum Patre, & eadem cum Filio, & eadem cum Spiritu S. quæ ſunt tres perſonæ diſtinctiſſimæ & realiter diuerſæ: ita multò magis eadem eſſentia diuina identificatur cum intellectu, voluntate, amore, aliiſque potentijs & actibus diuinis tum circa ſe, tum circa creaturas. Cùm enim ipſa quaquauerſum plenè & planè ſit infinita, hinc nihil prorſus ei addi poteſt: quia quicquid cogites vel optes, iam ante in ipſa extitit, illúdque ipſum communicat creaturis ſine vlla ſui imminutione vel mutatione. Tanta enim eſt in ipſa omnis boni plenitudo, vt nulla fingi poſſit acceſſio; tãta firmitas, vt nulla diminutio. Quicquid ergo in tota multitudine angelorum, hominum, & creaturarum omnium ſparſim habetur boni, id totum in Deo eſt collectum in ſimplicem vnitatem, ídque ſine limitatione & infinitè. Hinc fit vt Deus per ſimpliciſſimam ſuam eſſentiam formaliter ſit ſapiens, iuſtus, miſericors, &c. adeóque ſit ipſa ſapientia, bonitas, iuſtitia, miſericordia, &c. Ipſa ergo eſſentia Dei per ſe præſtat ſola, quod in creaturis præſtant bonitas, ſapientia miſericordia, aliæque plurimæ & diuerſiſſimæ virtutes, ſed modo eminentiſſimo & illimitato. Quis iam non amet hoc bonum in quo omne bonum? imò quis amet aliud bonum, quod cum eo comparatum vmbra eſt, & potiùs priuatio boni quàm bonum?

Et ſaluabo eos in Domino Deo ſuo.] Id eſt, per Dominum, ope & viribus non ipſorum, ſed Domini. Nota hebraiſmum, Hebræi enim de ſe loquuntur in tertia perſona ac ſi de aliquo alio loquerentur. Sic dicitur Geneſ. 19. 24. *Dominus pluit ſuper Sodomam ignem à Domino*, id eſt, à ſeipſo. Et Num. 12. 7. *At non talis ſeruus meus Moſes, qui*, &c. *palàm Dominum*, id eſt, me, *videt*.

Chald. vertit: *Saluabo eos per verbum Domini Dei ſui*, id eſt, per Dei promiſſionem fidelem & firmam, qua ſalutem à ſe promiſſam reipſa præſtabit. Myſticè per *verbum*, id eſt, per filiũ ſuum, qui ex Iudæis carnem aſſumet & homo naſcetur; quaſi dicat: Saluabo eos per Ieſum, id eſt, ſaluatorem mundi. Ita & S. Hieron. & S. Hilar. lib. 4. de Trinit. ſub finem, imò Leo Caſtrius ad literã putat Prophetam hic loqui de Chriſto, qui ſalutem attulit Iudæ, id eſt, credentibus; & repulit Iſraël, id eſt, incredulos. Verùm patet ex dictis hæc allegorica eſſe, non literalia. Porrò licèt hæc verba ſint generalia & communia toti S. Trinitati, tamen myſticè appropriari poſſunt filio: illi enim appropriatur ſalus, liberatio & redemptio. Quæres, de qua ſalute Iudæ ad literam loquitur hic Propheta? Primò S. Hiero. Cyrill. Haymo, Theodot. Ruper. Lyran. Hugo & Vatab. putant eum loqui de ea qua liberauit Ezechiam, & duas tribus à manu Sennacherib, occidendo in eius caſtris vna nocte per angelum 185. millia Aſſyriorum 4. Reg. 19.

Secundò, & potiùs loquitur Propheta de ſalute, quam Iudæis attulit Cyrus liberans eos è captiuitate Babylonica. Hæc enim longè maior magíſque optata, iucunda, plena, & vniuerſalis omnium fuit ſalus: & in hac rectè Iuda opponitur & anteponitur Iſraëli, qui nũquam ex captiuitate Aſſyriaca redijt. Ita ijdẽ auctores paulò antè citati.

Nota, duas tribus, ſcilicet Iuda & Beniamin, ſub Cyro eos laxante ex Babylone redijſſe in Iudæam, certum eſt ex 1. Eſdræ cap. 1. Idem de decem tribubus quæ ante duas adductæ erant in Aſſyriam, ſcilicet eas inde redijſſe in Samariam, cenſent S. Cyrill. in Oſee 11. Theodor. & Theophyl. in Oſee 3. Verùm contrarium, ſcilicet has ex Aſſyria nunquam redijſſe patet ex hoc loco, & ex 3. Reg. 17. 23. & ex Ioſepho lib. 11. antiq. cap. 5. Eſtque communis S. Hieron. hic & in Malach. 2. Catholicorum æquè ac Hebræorum omnium ſententia.

An decem tribus ex Aſſyria redierint

Dices, eas redituras prædicit hic Oſee verſ. 11. & cap. 11. verſ. 8. & ſequen. & cap. 12. verſ. 9. & cap. 14. verſ. 6. ac Ezechiel cap. 37. verſ. 14. & 22. & Ieremias cap. 50. 4. ac Tobias cap. 14. verſ. 6. dicens: *Propè erit interitus Niniue, & fratres noſtri qui diſperſi ſunt à terra Iſrael reuertentur ad eam.* Reſpõd. Oſee, Ieremias. Ezechiel loquuntur de reditu & libertate ſpirituali (non corporali) quam multi ex Iſraëlitis, æquè ac ex Iudæis, adepti ſunt per fidem in Chriſtum, de quo plura inferiùs. Tobias verò loquitur de reditu Iudæorum non in Samariam, ſed in Ieruſalem. Ait enim: *Domus Dei quæ in ea incenſa eſt iterum reædificabitur; ibique reuertentur omnes timentes Deum, & relinquent Gentes idola ſua, & venient in Ieruſalem, & inhabitabunt in ea.* Fateor tamen non paucos ex Iſraëlitis ſiue Samaritis, exciſa Niniue vbi detinebantur captiui, fugiſſe in Ieruſalem, ibiq; cum Iudæis in templo coluiſſe Deum: & hoc videtur innuere Tobias, cùm poſt exciſam Niniuen ſtatim ſubiungit: *Et fratres noſtri qui diſperſi ſunt à terra Iſrael, reuertentur ad eam.* Verùm hæc reuerſio fuit priuata paucorum fugientium, non communis & publica: quia nec auctoritate publica Aſſyriorum vel Chaldæorum, nec communi conſilio & conſpiratione Iſraëlitarum peracta eſt (vti Iudæorum reuerſio è Babylone facta eſt auctoritate Cyri, & communi populi conſenſu duce Nehemia & Eſdra) ſed quiſque vel manſit in Niniue, vel redijt in Iudæam, vel aliò migrauit prout cuique libuit, vel commodius fuit. Simili modo anterius non pauci Iſraëlitæ fideles & pij, fugientes idololatriam Ieroboam & cladem Iſraëli inſtantem, ex Samaria fugerunt in Iudæam, ibique ſedem fixerunt, vt patet 2. Paral. 11. 16. & cap. 15. verſ. 9. & c. 30. verſ. 1. & ex Ioſepho lib. 8. antiq. 3. Hi cum Iudæis in Babylonem adducti, indéque cum ijs reducti, poſtea valde multiplicati ſunt. Multi etiam in ipſo excidio Samariæ profugerunt in vicinam Iudæam: multi etiam pauperiores relicti ſunt in Samaria, ad eam colendam, cùm cæteri ducerentur in Aſſyriam: ſicut in excidio Iudææ & Ieroſolymæ, Chaldæi in ea reliquerunt aliquot Iudæos vt eſſent vinitores, agricolæ, &c. vt patet 4. Reg. vlt. 12. Vnde his, putà ex Zabulon & Nephthalim prognatis, prædicauit Chriſtus Matth. 4. 13. & ex his pleroſque Apoſtolos elegit, vt patet Pſal. 67. 28. & Iſaiæ 9. 1. Hinc & Anna Prophetiſſa quæ erat ex tribu Aſer habitabat in Iuda & Ieruſalem Lucæ 2. 36.

℣. 8.) Et ablactauit eam, quæ erat Abſque miſericordia. Et concepit, & peperit filium.

℣. 9.) Et dixit: Voca nomen eius: Non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero veſter.

℣. 10.) Et erit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur.

verſ. 8. ET *ablactauit eam.*] Hæc ablactatio filiæ typicè ſignificabat pari modo Iſraëlitas priuandos eſſe lacte, id eſt, doctrina, oraculis promiſſis, lege, gratia, omnique fauore & conſolatione Dei, ita S. Hieron. Haymo, Lyran. & Vatab. ac iugi captiuitati tradendos, in qua Gentilium cibis, moribus & ritibus ſuſtentarentur. Ita Ruper. & à Caſtro.

verſ. 9. *Et concepit & peperit filium*, putà tertiam prolem. *Et dixit ei*, ſcilicet Deus Oſee, vt patet verſ. 4. *Voca nomen eius, Non populus meus.*] Nomen ergo tertiæ prolis erat לא עמי *Lo ammi*, id eſt, *non populus meus.* Iam Primò, Ruffinus & Albertus putant hanc prolem ſignificare duas tribus, putà Iudæos in Babylonicam captiuitatem à Deo abiectos: Vatab. & Arias eoſdem à Tito & Romanis planè exciſos. Verùm hoc c. vaticinatur Propheta excidium Iſraëlis, ſiue decem tribuum; nō duarum, ſiue Iudæorum. De his enim paulò antè contrarium dixit verſ. 7. nimirum: *Domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos.* Secundò, alij putant hic ſignificari Cuthæos, id eſt, Aſſyrios, qui ex Cuth aliiſque locis à Salmanaſar tranſlati ſunt in Samariam, cùm ipſe inde Iſraëlitas in Aſſyriam abduceret. Cuthæi enim non fuerunt populus Dei, quia cum Deo Iſraël coluerunt idola Aſſyriorum, vti dicitur 4. Reg. 17. 41. Verùm Cuthæi nō fuerunt Iſraelitæ, ſed Gentiles. Pergit ergo Propheta prophetare de excidio & vaſtitate Iſraelis, ſiue decem tribuum, earúmque omnimodam abiectionem & reprobationem à Deo, tertiæ huius prolis nomine repræſentare iubetur, quòd ſcilicet Iſrael amplius non ſit futurus populus Dei, ſed gentium & idolorum, atque inter gentes victurus, ibiſque prole & robore creſcens, quaſi puer maſculus in gentiliſmo vir fortis & robuſtus ſit euaſurus. Ita S. Cyrill. S. Hieron. Theod. Chald. Rupert. Haymo & alij. Sic ex aduerſo Iſaias cap. 8. 3. à Deo iubetur vocare filium ſuum, *Sear Iaſub*, id eſt, reliquiæ conuertentur; vt ſignificet reliquias Iudæorum ad Deum, & Chriſtum conuertēdas, vti ibidem dixi. Talia nomina prophetica, & quaſi omnia à Deo indita crebra ſunt in Scriptura: vt, *Tu es Petrus, & ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam meam*, Matth. 16. 18. Sic Chriſtus Iacobum & Ioannem vocauit Boanerges, id eſt, filios tonitrui, tonantes ſcilicet & fulminantes. Sic Iſaias cap. 8. 1. nomen pueri Emmanuelis dicit fore: *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari.* Simile ſchemate dixit Horatius:

Sint Mecænates, non deerunt Flacce Marones.

Et Virgil. Eclog. 4. Iulium Cæſarem 23. vulneribus in curia confoſſum vocat Daphnidem, eiúſque apotheoſin canit:

Candidus inſuetum miratur limen Olympi.
Sub pedibúſque videt nubes, & ſidera Daphnis.
Ipſa ſonat arbuſta, Deus, Deus ille, Menalca.

Porrò Gentiles ſæpe ab euentu vel præſenti, vel futuro nomina accipiebant, vel commutabāt. Sic apud Græcos teſte Cicero. l. de Orat. Tyrannus, poſtea ab eloquentia Euphraſtes, tandem à diuinitate loquēdi Theophraſti nomen inuenit. Philoſophorum Homerus, qui ab auo Ariſtoclis nomen acceperat, à pectoris latitudine, vel potius à latiſſima feliciſſimi ingenij ad diſputādum copia, *Plato prius vocatus Ariſtocles.*

A Plato fuit appellatus teſte Plut. in Platon. Apud Romanos ille Tyrius, qui prius Malchus, quod priſca Hebræorum & Phœnicum lingua regem ſonat, dicebatur, demum Longino Caſſio præceptore ſuo id volente, à Regum purpura Porphyrium ſe tranſnominauit. ita Porphyrius in vita Plotini. Ita & Imperatores recens creati noua accipiebant vel nomina, vel cognomina. Seuerus Afer vt populo Romano placeret, Pertinacis, Iulianus vt militibus voluptarijs ſatisfaceret, Commodi cognomen accepit. Ita Herodia. lib. 2. Sic nunc in Sacramento Confirmationis cuique licet nomen ſuum permutare: quin & in ingreſſu Religionis multi illud permutant, vt v. g. apud Fran-
B ciſcanos Franciſci, apud Dominicos Dominici, apud Benedictos Benedicti nomen accipiant, vt fundatorum ordinis ſui virtutes cum nomine ſemper ob oculos ponant, eáſque æmulari & moribus exprimere conentur.

Quia vos non populus meus, & ego non ero Deus veſter.] Hebr. *Ego non ero vobis*, ſcilicet, Deus, gubernator, tutor, prouiſor, nutritor, pater, mater, vti hactenus fui. Quāta ſit felicitas & benedictio eſſe populum Dei, Deúmque habere patrem; ex aduerſo quanta ſit infelicitas non eſſe populum Dei, Deúmq; habere hoſtem, fusè deſcribit Moſes in Leuitico toto cap. 26. & in Deut. toto c. 28. Myſticè hæ tres proles ſignificant tres gradus
C peccati, & tres gradationes peccatoris, quibus ſenſim ruit in gehennam. Prima enim proles Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, ſcilicet perditum & effuſum, ac quaſi occiſum, vti dixit verſ. 4. ſignificat primum gradum peccati, quo peccator ſuis illecebris intentus negligit & non curat monitiones, conciones, inſpirationes Dei, ideóque Deus illas ſuámque gratiam ſenſim ei ſubtrahit. Hinc deſcendit ad ſecundum gradum, qui eſt impœnitentia & obſtinatio, vt ſit abſque miſericordia. Inde ruit ad tertium, vt non ſit è populo Dei, ſed à Deo reprobatus trudatur in gehennam. *Myſticè tres proles ſunt tres gradus peccatorum.*

Et erit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur.] Hic *verſ. 10.*
D aliò tranſit Propheta, & à triſtibus ad læta demoreſe conuertit. vnde Hebræi & Lyranus hic inchoant caput ſecundum. Quocirca minùs rectè Theodor. & Cyrill. hæc connectunt præcedentibus per exaggerationem hoc ſenſu, quaſi dicat, Firmum manet manebitq; meum decretum de excidio Iſraelis, etiamſi ille creſceret vt arena maris, fieretque innumerabilis. Nam contrarium ſignificat ו & erit, & quæ ſequuntur. Itaque hoc loco aſſurgit Propheta ab Iſraele carnali ad ſpiritualem, à bonis terrenis ad cœleſtia & diuina. Ne quis enim obijciat, dicátque: Quomodo, ô Propheta, prædicis Iſrael perdendum & excindendum, cùm Deus Abrahæ promiſerit, ſemen
E eius, putà Iſraelem, fore inſtar arenæ maris innumerabilem Geneſ. 22. 17? occurrit & reſpondet, id verum ratúmque eſſe & fore, ſed in Iſraele ſpirituali, non carnali.

Quæres, quando & per quem impleta ſit hæc prophetia? Primò, Hugo cenſet impletā eſſe per Ezechiam, qui 2. Paral. 30. vndequaque Iſraelitas euocauit ad colendum Deum in Ieruſalem, item per Ioſiam, qui inſtituit ſolēmne paſcha ad quod tam Iſraelitæ, quam Iudæi vndique confluxerūt. Hi ergo tunc caput vnum ſibi conſtituerunt, ſcil. pium regem Ioſiam, vel Ezechiam. *Iſraelitæ quādo ſaluati, & qui?*

Verùm Ezechias conuocauit Iſraelitas initio regni ſui, cum nundum eſſet exciſa Samaria, nec

diſperſi Iſraelitæ. Oſee antem loquitur hic de Iſraelitis iam diſperſis, imò reiectis à Deo rurſum congregandis. Ioſias verò poſt exeiſam Samariã eos diſperſos quidem congregauit, ſed paucos: at Oſce ait eos fore innumeros.

Secundò Ruffinus, Theod. & Hugo putant impletam eſſe ſub Cyro: tunc enim Iſraelitæ mixti Iudæis duce Zorobabele è Babylone redierunt in Ieruſalem. Verùm & hi perpauci fuerunt.

Dico ergo, prophetiam hanc impleri cœptam eſſe à Chriſto, qui tam Iſraelitis quàm Iudæis per ſe euangelizauit; prædicauit enim in Galilæa & Samaria, ac nominatim in terra Zabulô & Nephthali, vt ait S. Matth. cap. 4. 15. indéque ſuos euocauit & collegit Apoſtolos. Rurſum paulò pòſt Samaria per Philippum recepit verbũ Dei, quocirca eò miſſus eſt S. Petrus & S. Ioannes Actor. 8. Adde, in dies plures ex Iſrael conuertuntur. Denique omnes Iſraelitæ conuertentur in fine mundi, vt ait Apoſtolus Rom 11 26. túncque perfectè implebitur hæc Oſee prophetia. Ita S. Hieron. & Chriſtoph. à Caſtro hic. Verùm quia hi Iſraelitæ ſunt erúntque pauci, nec poſſunt dici innumerabiles, hinc

Dico ſecundò, ſub Iſraelitis intelligi quoque Gentiles conuerſos ad Chriſtum, in iiſque perfectè impleri hanc propbetiam. Hi enim ſunt innumerabiles, & hi ſunt veri Iſraelitæ ſecundùm ſpiritum, non ſecundùm carnem; quia ſecundùm fidem ſunt filij Abrahæ & Iſraelis, & conſequenter benedictionis & bonorum à Deo vtriq; promiſſorum hæredes. Per fidem enim cooptantur in familiam Abrahæ & Iſraelis, ideóque vocãtur & coram Deo ſunt filij Iſrael: ſicut filij adoptati ciuiliter, vocantur & ſunt filij & hæredes adoptantis. Senſus ergo eſt quaſi dicat, Licèt dixerim Iſraelitas ſecundùm carnem exterminandos & proijciendos à Deo, tamen promiſſio Abrahæ facta Geneſ. 22. 17. qua ait: *Benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli, & velut arenam, quæ eſt in littore maris*, non excidit nec erit irrita: quia eorum loco in familiam Abrahæ ſuccedent & adoptabuntur alij qui ex gentibus credent in Chriſtum, erúntque filij Abrahæ ſecundùm fidem & ſpiritum: hi enim erunt inſtar arenæ maris quaſi innumerabiles. Id ita eſſe patet Primò, quia Apoſtolus Rom. 9. 25. diſertè hunc Oſee locum explicat de gentibus, ex eóque contra Iudæos probat non ſolùm Iudæos, ſed & gentes Chriſti vocationis & gratiæ participes fore. *Quos*, inquit, *vocauit nos non ſolùm ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus, ſicut in Oſee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam; & non dilectam, dilectam; & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam cõſecutam. Et erit in loco vbi dictum eſt eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui*. Deinde Iſraelitas, ſiue Iudæos quoque vocandos & ſaluandos per Chriſtum, ſed paucos, non innumerabiles, probat ex Iſaia dicens: *Iſaias autem clamat pro Iſrael: Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient*, &c. Quid clarius?

Dices Oſee verba ad literam intelligenda ſunt de Iſraelitis naturalibus, Apoſtolus verò per analogiam & ſimilitudinem tantùm accommodat ea gentibus: quia vti Iſraelitæ, ita & gentiles nõ erãt populus Dei, ſed à Chriſto vocati facti ſunt populus Dei, vti explicant S. Chryſoſt. Theoph. & Chriſt. à Caſtro. Verùm hoc dici nequit. Nam Apoſtolus didacticè loquitur, & contra Iudæos ſcholaſticè argumẽtatur, probátque ex hoc loco Oſee gentes vocandas à Chriſto: ergo de gentibus verè & propriè locutus eſt Oſee. Alioqui enim reſpondiſſent Paulo Iudæi, hócque eius argumentum eluſiſſent dicendo: Oſee loquitur de Iſraelitis tantùm, non de gentibus: ergo tu, ô Paule, perperam & falsò trahis, imò detorques eius verba ad gentes.

Secundò, quia Apoſtolus clarè alibi docet benedictionem Abrahæ & Iſraeli promiſſam, ac bona quæ Iſraelitis eorum poſteris per Chriſtum promittũt Oſee aliíque Prophetæ, non pertinere ad carnales Iſraelitas, ſed ad ſpirituales, id eſt, ad credentes tam ex gentibus, quàm ex Iſraelitis: optimus autem Interpres Prophetarum eſt S. Paulus. Audi eum clarè id pronunciantem Rom. 9. 6. itáque ſoluentem & explicantem ſimilia veteris teſtamenti loca à Iudæis obiecta: *Non autem quòd exciderit verbum* (promiſſio poſteris Abrahæ & Iſraelis facta) *Dei: non enim omnes qui ex Iſrael ſunt, Iſraelitæ: neque qui ſemen Abrahæ, omnes filij: ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, id eſt, non qui filij carnis, hi filij Dei; ſed qui filij ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine*, &c. Et Galat. 3. 6. *Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam: cognoſcite ergo quia qui ex fide ſunt, ij ſũt filij Abrahæ. Prouidens autem Script. quia ex fide iuſtificat gentes Deus, prænunciauit Abrahæ dicens: Quia benedicentur in te omnes gentes. Igitur qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham*. Ergo hæc Oſee promiſſio pertinet ad gentes Iſraelis fidem imitantes & credentes in Chriſtum.

Tertiò, hæc eſt communis Patrum expoſitio; ſcilicet per Iſrael hic tam intelligi gentes, quàm Iſraelitas naturales ad Chriſtum conuerſos. Ita S. Hieron. Cyrill. Ruffinus, Haymo, Hugo, Albertus, & alij hic, ac S. Auguſt. lib. 22. contra Fauſtum cap. 89. & ſæpe alibi, Cyprian. lib. 1. teſtimon. contra Iudæos cap. 19. Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 16. Irenæus lib. 1. cap. 4. Proſper lib. 2. de vocat. gentium cap. 18. Primaſ. Anſelm. & S. Thom. in Rom. 9.

Deniq; id ipſum verba ſequentia planè ſignificant, quibus ait eos qui aliquando non erant populus Dei, vocandos filios Dei viuentis, congregandos in vnam Eccleſiam ſub vno capite Chriſto, aſcenſuros de terra, foréque hunc magnum diem Iezrahel, quæ omnia magis Gentibus fidelibus, quàm Iſraelitis conueniunt.

℣. 11.) Et erit in loco vbi dicetur eis: Non populus meus vos: dicetur eis: Filij Dei viuentis.

℣. 12.) Et congregabuntur filij Iuda, & filij Iſraël pariter: & ponent ſibimet caput vnum, & aſcendent de terra: quia magnus dies Iezrahel.

E*T erit in loco vbi dicetur* (id eſt, dicebatur tam à Deo, quàm ab hominibus. ita Vatab. vnde Septuag. vertunt, *vbi dictum eſt eis*) *Non populus meus vos: dicetur eis: Filij Dei viuentis.*] Locum hunc intellige non Chaldæam, in quam abducti erant Iudæi, vti vult Alber. nec Ieruſalem & Iudæam, vti cenſent Haymo & Hugo, ſed quemcunque locum in toto orbe vbi fuerint fideles & credentes Chriſto. Ita ex Chald. S. Hieron. & S. Auguſt. lib. 1. ad Simplic. quæſt. 2. imò S. Petrus Epiſt. 1. c. 2. Scribens cum Chriſtianis diſperſis *verſ. 11.*

per

per Bithyniam, Pontum, Galatiam, Aſiam, &c. quibus ipſe euangelizauerat, graphicéque explicans hæc Oſee verba, ait: *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti.* Locus ergo hic eſt Eccleſia Chriſti vbiuis gentium & toto orbe diſperſa.

Filiatio Dei qua & quanta ſit.

Filij Dei viuentis.] Maxima eſt hæc hominis dignitas & ſublimatio, per quam ſimus diuinæ conſortes naturæ, ait S. Petrus. Verè S. Leo ſerm. 6. de Natiuit. *Omnia*, inquit, *dona excedit hoc donum, vt Deus hominem vocet filium, & homo Deum nominet patrem.* Quocirca idem ſerm. 1. de Natiuit. docet hominem debere imitari Deum patrem, eiuſque mores induere, vt vitam agat diuinam, non terrenam, non animalem. *Agnoſce*, inquit, *ô Chriſtiane dignitatem tuam, & diuinæ conſors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degenere conuerſatione redire.* Et ſerm. 6. *Genus electum & regium regenerationis ſuæ reſpondeat dignitati: Diligat quod diligit pater, & in nullo ab auctore ſuo diſſentiat, ne iterum dicat Dominus illud Iſaiæ c. 1. Filios enutriui & exaltaui, ipſi autem ſpreuerunt me;* ſed ſequatur illud Chriſti Matth. 5. *Eſtote perfecti ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt.* Hi ergo *non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt*, ſimiles vnigenito Dei, cui Pater ab æterno dixit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Porrò τὸ *viuentis* habet emphaſin; quaſi dicat, Non ſunt deorum mutorum & mortuorum, non idolorum; ſed Dei veri viuentis filij, qui eſt ipſa vita diuina & increata, eámque illis aſpirat & communicat.

Nota, in hac generatione & filiatione Pater eſt Deus, ſemen eſt gratia præueniens, mater eſt voluntas ei conſentiens & cooperans, proles eſt homo iuſtus, anima eſt charitas. Rurſum exemplar huius filiationis eſt filiatio verbi Dei: ſicut enim Deus pater ab æterno genuit filium ſibi conſubſtantialem & æqualem per omnia, ita illius ad inſtar in tempore gignit filios, qui per gratiam ſint id quod filius Dei eſt per naturam. Noſtra ergo filiatio eſt imago filiationis diuinæ. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Rom. 8. 29. *Quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* Et cap. 7. 14. *Quicunque Spiritu Dei aguntur, ij ſunt filij Dei. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore; ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis, in quo clamamus: Abba, Pater.* Idipſum probat ſubdens: *Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei. Si autem filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti: ſi tamen compatimur, vt & conglorificemur.*

Fit per Spiritũ S. qui perſonaliter datur filijs Dei.

Porrò vt hanc Dei adoptionem profundiùs inſpiciamus, ambiamus & ſuſpiciamus, notãdum eſt, in ea non tantùm animæ infundi gratiã, charitatem, aliáque dona Spiritus S. ſed etiam ipſum Spiritum S. qui eſt primum & increatum donũ, quod Deus donat hominibus. Potuiſſet Deus in iuſtificatione, per gratiam & charitatem infuſam nos tantùm facere iuſtos & ſanctos, illáque magna fuiſſet Dei gratia & beneficentia, etiamſi nos in filios ſuos non adoptaſſet: ſed hac non cõtentus, voluit nos ita facere iuſtos, vt ſimul faceret & adoptaret in filios. Rurſum hanc adoptionem facere potuiſſet, dando nobis ſolam charitatem, gratiam & dona creata: gratia enim eſt participatio diuinæ naturæ in ſummo gradu, quantum A ſcilicet deitas à creatura non tantum naturaliter, ſed & ſupernaturaliter participari poteſt. Magna itaque priori fuiſſet hoc Dei beneficium. Verùm eo non contenta immenſa Dei bonitas, voluit ſimul nobis dare ſeipſam, ac per ſe nos ſanctificare & adoptare. Quocirca Spiritus S. ſpõte ſua ſe annexuit ſuis donis, gratiæ & charitati, vt quandocunque ea infundit animæ, ſimul cum eis & per ea infundat ſeipſum perſonaliter ac ſubſtantialiter, iuxta illud Apoſtoli: *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum S. qui datus eſt nobis.* Rom. 5. 5. Quocirca Apoſtolus eum vocat *Spiritum adoptionis. Non enim*, inquit, *accepiſtis ſpiritum* B *ſeruitutis in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba Pater. Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei: ſi autem filij, & hæredes: hæredes quidẽ Dei, cohæredes autem Chriſti: ſi tamen compatimur, vt & conglorificemur.* Roman. 8. 15. Et, *Quicunque ſpiritu Dei aguntur, ij ſunt filij Dei*. ibidẽ verſ. 14. Et, *Quoniam autem eſtis filij, miſit Deus ſpiritum filij ſui in corda veſtra clamantem: Abba, Pater.* Galat. 4. 6. Hęc ergo eſt ſumma Dei noſtri dignatio, æquè ac noſtra ſumma dignitas & exaltatio, qua recipientes charitatem & gratiam, ſimul recipimus ipſam perſonam Spiritus S. quæ ſe ſponte charitati & gratiæ inſerit, & annectit, ac per ea nos inhabitat, C viuificat, adoptat, deificat, agitq; ad omne bonũ. Vis maiora? Accipe. Spiritus S. deſcendens perſonaliter in animam iuſtam, ſecum adducit cæteras diuinas perſonas, Patrem & Filium, vtpote à quibus ſeparari nequit. Tota ergo Trinitas perſonaliter & ſubſtantialiter venit ad animam quę iuſtificatur & adoptatur, in eáque quaſi in ſuo templo manet & inhabitat, quamdiu illa in iuſtitia perdurat, iuxta illud 1. Ioan. 4. 16. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* Et 1. Cor. 6. 17. *Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt.* Hoc eſt quod Chriſtus moriturus, in diuiniſſima illa oratione ad Patrem rogauit & impetrauit, dicens: *Vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint.* Ioan. 17. 21. vt ſcilicet D Spiritum S. vnum & eundem participent, & in ipſo vniantur, & per ipſum cæteris perſonis diuinis: itáque in ipſo omnes vnum ſint: quia Spiritus S. qui ab omnibus participatur, & qui in omnibus eſt, vnus & idem eſt. Vnde omnes in vnica re indiuidua vnum ſunt, ſcilicet in Spiritu S. ſicut tres perſonæ diuinæ vnum ſunt in vna natura diuina, eáque ſingulari & indiuidua. ita explicat S. Cyrill. lib. 11. in Ioan. cap. 26. S. Athanaſ. orat. 4. contra Arrian. & ex eis Toletus. In iuſtificatione ergo & adoptione, animæ infunditur gratia & charitas, ac cum ijs Spiritus S. totáque deitas, & S. Trinitas, quæ ſe hiſce ſuis donis ſubſtantialiter quaſi annexuit & incluſit, vt nos ſibi ſubſtantialiter vniat, ſanctificet, deificet & adoptet: qua E adoptione primò accipimus ſummam dignitatem filiationis diuinæ, vt reipſa non tantùm accidentaliter per gratiam, ſed & quaſi ſubſtantialiter per naturam ſimus filij Dei, & quaſi dij, Deus enim ſuam naturam realitèr nobis cõmunicat & donat. Secundò per eandem quaſi filij accipimus ius ad hæreditatem cœleſtem, putà ad beatitudinẽ omniáque Dei patris noſtri bona. Tertiò, per eandem nãciſcimur miram dignitatem operum, & meritorum, vt ſcilicet opera noſtra quaſi filiorum Dei ſubſtãtialium, vt ita dicam, maximæ ſint dignitatis, valoris & pretij, ac planè commenſa & condigna ſuo præmio, putà æternæ vitæ & gloriæ

cœleſti, vtpote quaſi procedentia ab ipſo Deo ſpiritúque diuino, qui nos inhabitat, ad eáque nos impellit, iiſque cooperatur.

Ex dictis ſequitur Primò, quòd iuſtitia inhærens, ſiue gratia iuſtificans, per quam ſanctificamur & adoptamur in filios Dei, non ſit vna ſimplex qualitas, vt quidam imaginantur; ſed multa complectatur, ſcilicet remiſſionem peccatorum, fidem, ſpem, charitatem, aliáque dona, ac ipſum Spiritum S. donorum auctorem (ac conſequenter totam S. Trinitatem.) Hæc enim omnia in iuſtificatione infuſa accipit homo, vt ait Concilium Trid. ſeſſ. 6. c. 7.

Deum ſubſtantialiter nouo modo ineſſe iuſto.

Seqnitur Secũdò, falli eos, qui in iuſtificatione & adoptione cenſent dari Spiritum S. dumtaxat quoad ſua dona, non autem quoad ſuam ſubſtantiam & perſonam. Contrarium enim docet S. Bonauen. in 1. ſenten. diſt. 14. art. 2. quæſt. 1. qua tota oſtendit Spiritum S. non tantùm in effectu, ſed etiam in propria perſona, quaſi donum increatum iuſtis dari, vt ſit eorum perfecta poſſeſſio. Idem docet Magiſter ſentent. lib. 1. diſt. 14. & 15. ex S. Auguſtino & alijs. Et Scotus, Gabriel, Marſilius ibidẽ. Idem clarè aſſeuerat S. Thomas 1. p. quæſt. 43. art. 3. & 6. & quæſt. 38. art. 8. Vbi oſtendit Spiritus S. nomen propriũ eſſe donum, quia ipſe donatur omnibus iuſtis. S. Thomam ſequuntur eius diſcipuli, ac noſtri PP. Vaſquez, Valenna, & maximè, Suarez lib. 12. de Deo trino & vno cap. 5. num. 8. 11. 12. qui inde infert, quòd Spiritus S. nouo modo ſecundùm ſubſtantiam ſuam incipiat præſens eſſe in anima iuſti, quo ante non erat, citátque pro hac ſentẽtia S. Leonem, S. Auguſt. S. Ambr. adeóque eam certam eſſe aſſerit, vt contrarium dicere cenſeat eſſe errorem. Probátque ex S. Scriptura, 1. Corint. 6. *Membra veſtra templum ſunt Spiritus S. quem habetis à Deo.* Rom. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum S. qui datus eſt nobis.* 1. Ioan. 4. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.* Ioan. 14. *Quem mittet Pater in nomine meo.* Et, *Apud vos manebit & in vobis erit.* Et, *Ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.* Et Ioan. 16. *Si abiero mittam eum ad vos.* Rationem dat Suarez, num. 12. *Quia*, inquit, *dona gratia vi ſua & quaſi connaturali iure, poſtulant realem ac perſonalẽ præſentiam* Dei *in anima, per talia dona ſanctificata: quia ſi per impoſſibile fingamus, Spiritum S. non eſſe aliàs realiter præſentem intra animam, eo ipſo quòd anima talibus donis afficeretur, ipſemet Spiritus S. veniret ad eam per præſentiam perſonalem, & maneret quamdiu gratia in illa duraret.* Simili modo, inquit, verbum præſens eſt humanitati Chriſti, vt ſi per impoſſibile antea non fuiſſet illi præſens, iam per vnionem hypoſtaticam illi fieret perſonaliter & intimè præſens. Addit deinde rationem moralem: quòd ſcilicet per gratiam fiat perfectiſſima amicitia inter Deum & hominem, quæ poſtulat præſentiam amici, putà Spiritus S. qui manet in anima amici ſui, vt illi intimè vniatur, in eáque tanquam in templo ſuo reſideat, colatur, ametur & adoretur.

Ex hac communicatione ipſiuſmet perſonæ Spiritus S. & diuinitatis, ſequitur animæ ſumma cum eo vnio, eleuatio & quaſi deificatio, ac conſequẽter adoptio perfectiſſima, ſcilicet non tantùm per gratiam, ſed & per ſubſtantiam diuinam: quia per eam non tantùm ius ad hæreditatẽ Dei patris, ſed & naturæ diuinæ participationem, ipſúmque Spiritũ S. ac Dei filiationem non tantùm accidentaliter, ſed quaſi ſubſtantialiter, eo ſenſu quo paulò antè dixi, adipiſcimur. Sicut enim apud homines propriè pater dicitur, qui naturam ſuam filio communicat; ſic Deus, dando nobis cum donis & per dona Spiritum S. naturã ſuam diuinam communicat, eóq; modo propriè & perfectè nos facit & adoptat in filios. Vnde S. Baſil. hom. de Spiritu S. ait ſanctos propter inhabitantem Spiritum S. eſſe Deos. Dictum enim eſt illis à Deo: *Ego dixi: Dij eſtis, & filij Excelſi omnes.* indéque probat Spiritum S. eſſe Deum. *Neceſſe eſt enim*, inquit, *diuinum eſſe ſpiritum, & ex Deo eſſe, qui dijs diuinitatis eſt cauſa.* Iam ſicut prioris adoptionis per gratiam cauſa formalis eſt ipſa gratia, ita huius ſecundæ adoptionis, quæ fit per communicationem ipſius Spiritus S. cauſa formalis eſt ipſe Spiritus S. animam iuſti inhabitans, medium verò eſt ipſa gratia.

Sequitur Tertiò, quòd adoptio noſtra licèt in ſe vna ſit, virtute tamẽ ſit duplex. Prior eſt, qua adoptamur in filios Dei per charitatem creatam, & gratiã animæ infuſam. Hæc enim eſt ſumma participatio diuinæ naturæ. Poſterior eſt, qua per gratiam adipiſcimur ipſum Spiritum S. eiúſque naturam diuinam; ac per eum quaſi deificamur, & in filios Dei adſciſcimur. Porrò vtraque hæc adoptio hic inchoatur per gratiam, ſed in cœlo perficietur & ſolidabitur per gloriam æternam, qua hereditatis Dei poſſeſſionem reipſa nanciſcemur (idque firmè & immobiliter, ſine vllo timore vel periculo eam vnquam amittẽd.) Deóque intimè vniemur & fruemur per viſionem beatificam, qua nouo modo Deus ſeipſum ſubſtantialiter animæ beatæ communicabit, illíque intimè & ſuauiſſimè illabetur, ſéque inſinuabit. De hac ait Apoſt. Rom. 8. 23. *Ipſi intra nos gemimus adoptionem* (id eſt, adoptionis, putà hæreditatis ad quam adoptati ſumus, poſſeſſionem) *filiorum* Dei *expectantes.* Et S. Ioan. Apoc. 21. verſ. 3. *Ecce*, ait, *tabernaculum* Dei *cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipſi populus eius erunt, & ipſe* Deus *cum eis erit eorum* Deus. Et verſ. 7. *Qui vicerit, poſſidebit hæc, & ero illi* Deus, *& ille erit mihi filius.*

Sequitur Quartò, quod ſicut Chriſtus eſt filius Dei naturalis, tum qua Deus per generationem æternam, tum qua homo per vnionem hypoſtaticam; ita nos ſimus filij Dei adoptiui, ſed longè nobiliùs, quàm ſunt filij adoptiui hominum. Illi enim nihil Phyſicum recipiunt à patre adoptante, ſed tantùm denominationem moralem, per quam ius ad eius hæreditatem cõſequuntur: nos verò recipimus à Deo gratiã, & cum gratia ipſam Dei naturam, vt ſicut apud homines pater propriè dicitur, qui alteri communicat ſuam naturã humanam, generátque hominem; ita Deus dicatur pater non tantùm Chriſti, ſed & noſter: quia naturam ſuam nobis communicat per gratiam, quam Chriſto communicauit per vnionem hypoſtaticam, vt eius fratres nos efficeret, iuxta illud Rom. 8. 29. *Quos præſciuit & prædeſtinauit conformes fieri imaginis filij ſui, vt ſit ipſe primogenitus in multis fratribus.* Et Ioan. 1. 12. *Dedit eis poteſtatem filios* Dei *fieri, his qui credunt in nomine eius: qui non ex ſanguinibus, &c. ſed ex* Deo *nati ſunt.*

Morale de dignitate filiorum Dei.

Moral. Ex his diſce, quantum, & quàm inæſtimabile ſit filiationis & adoptionis diuinæ beneficium. Pauci illud tantæ dignitatis eſſe ſciunt, quantæ iam eſſe oſtendi: pauciores illud ponderant eo pondere quod meretur. Sanè quiſque in

ſe

ſe illud venerabundus admirari deberet, ac Doctores & prædicatores illud populo, eo modo quo iam expoſui, explicare & inculcare, vt fideles & ſancti ſciant ſe eſſe templa animata Dei, ſéque Deum ipſum in corde portare: ac proinde diuinè cum Deo ambulent, dignè cùm tanto hoſpite conuerſentur, qui vbique eos comitatur, vbique adeſt, vbique intuetur. Meritò Apoſtolus 1. Corinth. 6. 19. *An neſcitis*, ait, *quoniam membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti qui in vobis eſt, quem habetis à Deo, & non eſtis veſtri? Empti enim eſtis pretio magno: glorificate & portate Deum in corpore veſtro.* Et S. Leo ſerm. 1. de Natiuit. *Agnoſce*, ait, *ô Christiane dignitatem tuam, & diuinæ conſors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degeneri conuerſatione redire. Memento cuius capitis & cuius corporis ſis membrum. Reminiſcere quia erutus de poteſtate tenebrarum, translatus es in Dei lumen & regnum. Per baptiſmatis ſacramentum Spiritus ſancti factus es templum. Noli tantum habitatorem prauis de te actibus effugare, & diaboli te iterum ſubijcere ſeruituti: quia pretium tuum ſanguis eſt Chriſti, qui in veritate te iudicabit, quia miſericordia te redemit.* Et S. Auguſt. ſerm. 14. de Tempore, tomo 10. *Prima*, ait, *natiuitas ex maſculo & femina: ſecunda natiuitas ex Deo & Eccleſia. Ecce ex Deo nati ſunt. Vnde factum eſt, vt habitaret in nobis. Magna mutatio: ille factus caro, iſte ſpiritus. Quid eſt hoc? qualis dignatio fratres mei? Et erigite animum ad ſperanda & capienda potiora, nolite adijcere cupiditatibus ſæcularibus. Pretio empti eſtis: propter vos verbum caro factum eſt, propter vos qui erat filius Dei, factus eſt filius hominis, vt qui eratis filij hominum, efficeremini filij* Dei. Idem in Pſal. 52. *Filij*, ait, *hominum ſunt, quando malè faciunt: quando bene filij* Dei. *Hoc enim facit* Deus *ex filijs hominum filios* Dei, *quia ex filio* Dei *fecit* Deus *filium hominis. Videte quæ ſit illa participatio diuinitatis! Filius enim* Dei *particeps noſtræ mortalitatis effectus eſt, vt mortalis homo fiat particeps diuinitatis ſuæ. Qui tibi promiſit diuinitatem, oſtendit in te charitatem.*

Audi & S. Cyrillum Ieroſol. catecheſi 7. *Hæc itaque*, ait, *cognoſcentes ſpiritualiter conuerſemur, vt adoptione* Dei *digni efficiamur. Qui enim ſpiritu* Dei *ducuntur, iſti ſunt filij* Dei, &c. *Ne forte & illud nobis dicatur: Si filij Abraham eſſetis, opera Abraham faceretis.* Si *enim eum patrem vocamus, qui opus cuiuſque ſine perſonæ acceptione iudicat, non ſine timore, incolatus ſeu peregrinationis noſtræ tempus tranſigemus; non diligentes mundum, nec ea quæ in mundo ſunt. Qui enim diligit mundum, non eſt dilectio Patris in illo. Itaque dilectiſſimi Patrem cœleſtem per opera glorificemus, vt videant opera noſtra bona, & glorificent Patrem noſtrum qui in cœlis eſt: Omnem ſollicitudinem noſtram in illum proijciamus: ſcit enim Pater noſter, quibus opus habeamus.*

Audi & S. Ambroſ. lib. 5. de fide cap. 3. *In quibus*, inquit, De*us filium ſuum ad imaginem ſuam cernit, eos per filium adſciſcit in gratiam filiorum: vt quemadmodum per imaginem ad imaginem ſumus, ſic per generationem filij in adoptionem vocemur.* Et mox: *Eſtote perfecti, ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt. Quod ſi ille ſecundum plenitudinem maieſtatis ſuæ perfectus eſt, nos autem perfecti ſecundùm virtutis accedentis profectum.*

Hoc eſt quod admirans ſtupénſque Chriſtianis inculcat S. Ioan. Epiſ. 1. cap. 3. verſ. 1. *Videte*, ait, *qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij* A Dei *nominemur & ſimus. Chariſſimi, nunc filij* Dei *ſumus: & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus: quoniam videbimus eum ſicuti eſt.* Cogita in humanis quanta ſit dignitas eſſe filium Principis, Regis, Imperatoris (hic enim filius hoc ipſo dignior eſt cæteris omnibus totius regni hominibus) & ſcito idem in diuinis eſſe, cenſeri filium Dei. Eſſe ergo filium Dei in immenſum amplius eſt, quàm eſſe Regem, Pōtificem, Imperatorem, Dominū cœli & terræ; imò quàm eſſe Angelum, Archangelum, Cherubinum, Seraphinum. Quàm ergo hæc filiatio Dei ambienda, quàm ſuſcipienda, quàm ſollicitè conſeruanda, & ſi amiſſa ſit, recuperanda? B Quantæ pro ea à quolibet iuſto gratiæ Deo agendæ? Quanta fiducia, amore & reuerentia ipſe iuſtus cum Deo, quaſi filius cum patre, iugiter agere & verſari debet? Nimirum cum Noë, Enoch, Abraham, in generatione ſua ſit perfectus, ambuléque cum Deo; & angelis potiùs ſit familiaris, quàm hominibus. Verè S. Cyprian. lib. de ſpectaculis. *Nunquam*, inquit, *humana opera mirabitur, quiſquis ſe cognouerit filium* Dei. *Deijcit ſe de culmine generoſitatis ſuæ, qui admirari aliquid poſt* Deum *poteſt.* Idem tract. de orat. domin. *Quando*, ait, De*um Patrem dicimus, quaſi filij* Dei *agere debemus; vt quomodo nos nobis placemus de* Deo *Patre, ſic ſibi placeat & ille de nobis. Cōuerſemur quaſi* Dei C *templa, vt* Deum *in nobis conſtet habitare, vt qui cæleſtes & ſpiritales eſſe cœpimus, non niſi ſpiritalia & cæleſtia cogitemus & agamus.*

Congregabuntur filij Iuda & filij Iſraël.) Tum naturales, putà Iudæi & Iſraëlitæ, qui conuertentur ad Chriſtum, ita S. Hieron. Haymo, Alber. Vatab. Arias & à Caſtro: tum filij Iuda & Iſraël ſecundùm ſpiritum, putà gentiles qui familiæ Iudæ & Iſraëlis accenſebuntur, in eámque tranſibunt imitando Abrahæ fidem in Chriſtum, itáque erūt eius filij adoptiui: *congregabuntur*, inquā, in vnam Chriſti Eccleſiam. Scio S. Auguſt. locis citatis & Lyran. hæc duo diſtinguere, & per Iſraël accipere gentes, per Iudam Iudæos: ex aduerſo S. Hieron. D & Ruper. per Iudam accipere gentiles, per Iſraël Iudæos ad Chriſtum conuerſos: ſed puto hac diſtinctione opus non eſſe. Cùm enim per Iſraël & Iuda fundamentaliter intelligantur veri Iſraëlitæ & Iudæi, qui ad Chriſtum conuertentur; ſymbolicè verò & myſticè gentiles ad Chriſtum conuertendi, qui tam Iudæis quam Iſraëlitis conuerſis in vna eadémque Eccleſia aſſociabuntur, non video ad quid, vel quomodo in gētibus fidelibus ea diſtinguere debeamus, aut poſſimus. Quocirca cenſeo in gentibus Iſraël à Iuda non ſecerni; ſed gentes tam Iudæ, quàm Iſraëli fideli & credenti in Chriſtum aſſociari & accenſeri, ac proinde eas tam Iuda, quàm Iſraël vocari. vers. 11.

E *Et ponent ſibi caput vnum.*) Putà Chriſtum ducem & ductorem, eiúſque vicarium Romanum Pontificem.

Et aſcendent de terra.) Alludit ad reditum è captiuitate Babylonica, vti notant Chald. Theodor. & Hugo, quaſi dicat: Vti olim Iudæi in Babylone depreſſi, & quaſi mancipia curuato collo & capite incedentes, dum per Cyrum liberi effecti ſunt, inde erecto capite exultabundi exierunt & aſcenderunt in Ieruſalem, ita è ſimili captiuitate ſpirituali, qua ſub peccato & dæmonis poteſtate incarcerati tenebantur Iudæi, Iſraëlitæ, & gentes, per Chriſtum liberabuntur, indéque exibunt & alacres ac lætabundi aſcendent pergént-

que in terram promiſſam, putà in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſiam tum militantem in terris, tum per eam ad triumphantem in cœlis.

Vocatur hic tranſitus ab infidelitate, Gentiliſmo & Iudaiſmo, ad fidem & Eccleſiam aſcenſus, tum quia fuit è tenebris & carcere in lucem & ciuitatem, putà in Eccleſiam ſublimem, & in admirabile lumen Dei, vt ait S. Petrus. Secundò, quia fuit tranſitus à ſeruitute in libertatem: ſerui enim curui, depreſſi & quaſi deſcendentes, liberi verò ceruice erecta, & quaſi aſcendentes incedunt.

Tertiò, vox *aſcendere* notat Chriſtianorum vitam non eſſe terrenam, vti eſt infidelium, ſed cœleſtem, eóſque à terris mente & conuerſatione conſcendere in cœlum: *noſtra enim conuerſatio in cœlis eſt*, vt ait S. Paulus.

Quartò, addit Ebyran. & Ribera, voce aſcẽdendi ſignificari incrementum & propagationem fidei & Eccleſiæ, quaſi dicat, *Fideles aſcendent de terra*, id eſt, creſcent ſenſim, latéque ſe per vniuerſum orbem ſpargent & propagabunt inſtar fontis, qui è terra exiliens eructat aquas, ſed modicas, quæ tamen partim continua fontis eructatione, partim aliorum fontium & riuulorum confluxu ita creſcunt, vt ingentem lacum vel flumen efficiant. Sic aſcẽdere pro creſcere capitur Ierem. 46.6. Vbi de Pharaone, eiúſque copioſo exercitu dicitur: *Quis eſt iſte qui quaſi flumen aſcendit, & velut fluuiorum intumeſcunt gurgites eius? Ægyptus fluminis inſtar aſcendit, & velut flumina mouebuntur fluctus eius; & dicet: Aſcendens operiam terram.* Et de Nabuchonoſoris copijs cap. 47. 2. *Ecce*, inquit, *aquæ aſcendunt ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram.* Sic Ezech. cap. 19. 3. ait: *Eduxit vnum de catulis ſuis, leo factus eſt.* pro *eduxit* heb. eſt, *aſcendere fecit*, id eſt, exaltauit eum & promouit in regem. Et Pſaltes pſal. 96. 6. *Nimis exaltatus es*, heb. *nimis aſcendiſti* (ô Domine) *ſuper omnes deos*, hoc eſt præ omnibus gentium dijs tuum robur & gloriam exaltaſti & dilataſti.

Magnus dies Iezrahel quis? *Quia* (heb. כי ki, quod ſæpe non eſt cauſale, ſed affectiuum & admiratiuum, idémque valet quod *ſanè, equidem, profectò*) (*magnus eſt dies Iezrahel.*) *Magnus*, id eſt, celeberrimus, iucundiſſimus & feliciſſimus. Sic Romani magnos dies vocabant eos qui magnis moleſtijs, longíſque laboribus & miſerijs finem dabant, ideóque erant lętiſſimi, optatiſſimi & fauſtiſſimi. Sic de hoc eodem Oſee die, putà de diebus Meſſiæ, cecinit Sibylla apud Virgil. Eclog. 4.

Incipient magni procedere menſes.

Sic Mathematici magnum annum vocant eum, quo ſeptẽ planetæ expletis proprijs curſibus ſibi concordant, de quo Cicero lib. 2. de Natura Deorum. Magnus, inquit, annus eſt, qui tenet duodecim millia quingẽtos quinquaginta quatuor annos, poſt quos Platonici dicebant omnium rerum fore reditum & reuolutionem. Ita Chriſtus reduxit magnum annum, dum omnia reparauit, & ad primæuam originem & felicitatem reduxit. Ex aduerſo dies parui vocantur dies humiliationis, paupertatis & anguſtiæ, Zachar. 4. 10. *Quis* inquit, *deſpexit dies paruos?* quibus ſcilicet Zorobabel parua & exilia iecit noui templi fundamenta.

Iam *Iezrahel*, id eſt, ſemen Dei, vocatur populus Dei, ſiue Eccleſia ex Iudæis, Iſraelitis, & gentibus congregata, cuius caput eſt Chriſtus, quem Apoſtolus Galat. 6. 16. vocat *Iſrael Dei.* Senſus ergo eſt quaſi dicat: Equidem magnus, illuſtris, fauſtus, admirabilis, & térque quatérque beatus erit ille dies, illud ſæculum, quo Iſraelitæ & Iudæi tum naturales, tum myſtici & adoptiui, putà Gentiles conuerſi ad Chriſtum, antea diſperſi & errabũdi, congregabuntur in vnum, vt fiant *Iezrahel*, id eſt, vnus populus, vna Eccleſia, putà filij Dei viuentis, vt ponãt ſibi vnum caput Chriſtum, & aſcendere incipiant de terra in cœlum. O quàm felix, quàm nouus & nunquam viſus, quàm clarus & glorioſus erit, quantámque mutationem ſingulis fidelibus totique orbi inducet dies ille, quo *lo ammi* fiet *ammi*, id eſt, non populus meus, fiet populus meus, quo *lo rachuma* fiet *rachuma*, id eſt, ea quæ erat abſque miſericordia, plena erit gratia & miſericordia Dei. Ita Alber. Haymo, Hugo, Lyran. & Vatab. O quã ſalutaris, auguſtus, cœleſtis & beatus erit dies ille, ſæculum illud quo naſcetur, prædicabit, & regnabit *Iezrahel*, id eſt, filius Dei, putà Chriſtus Dominus, qui *Iezrahel*, id eſt, ſemen benedictum, putà plurimos filios fideles, ſanctos & glorioſos Deo pariet per prædicationem & cœleſtem vitam, tum ſuam, tum Apoſtolorum ſuorum. Ita S. Hieron. Ruper. Alber. Leo Caſtrius, Emmanuel & Mariana.

Hinc dies hic *Iezrahel* accipi poteſt dies Incarnationis, Natiuitatis, Paſſionis, Reſurrectionis, Aſcenſionis Chriſti, ac Pentecoſtes, ſiue miſſionis Spiritus S. & prædicationis Apoſtolorum per totum orbem. Hiſce enim omnibus Chriſtus operatus eſt & operatur indies ſalutem noſtram, nóſq; Deo generauit & generat: vnde Haymo magnum diem Iezrahel interpretatur totum tẽpus Chriſtianiſmi, putà totum quod fluxit à Chriſto fluétque ad finem mundi: toto enim hoc tempore generatur & propagatur Iezrahel, id eſt, Eccleſia ſiue populus Dei.

Hinc Primò Leo Caſtrius hîc, & S. Cyrill. in glaphyris lib. 5. hæc intelligunt de die Incarnationis & Natiuitatis Chriſti: Magnus, inquiunt, dies Iezrahel, quia de Iezrahel, id eſt, de ſemine Dei, putà de Spiritu S. conceptus eſt filius Dei; de quo dixit Pſaltes: *Hæc dies quam fecit Dominus.* Et Paulus: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nũc dies ſalutis. Et Ieremias cap. 31. 22. *Creauit Dominus nouum ſuper terram: fœmina circumdabit virum.* Et Iſaias cap. 9. 6. *Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis: & factus eſt principatus ſuper humerum eius: & vocabitur nomen eius, Admirabilis, conſiliarius, Deus, fortis, pater futuri ſæculi, princeps pacis.* Quin & Sibylla apud Virgilium Ecloga 4. de eo ita canit:

Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo:
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna;
Iam noua progenies cœlo demittitur alto,
Chara Deûm ſoboles, magnum Iouis incrementum.
Tu modò naſcenti puero, quo ferrea primum
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta faue Lucina.

Secundò, magnus erit dies Iezrahel, quo ſcilicet in cruce duriſſima paſſurus & moriturus eſt filius Dei *pro gente, & non tantum pro gente, ſed vt filios Dei qui erant diſperſi, congregaret in vnum*, ait S. Ioan. cap. 11. 52. Hi enim ſunt *Iezrahel*, id eſt, *ſemen cui benedixit Dominus.* Iſaiæ 61. 9. de quo idem Iſaias ait cap. 6. verſ. 13. *Semen ſanctum erit id, quod ſteterit in ea.*

Tertiò, magnus erit dies Iezrahel, quo ſcilicet ſemen Dei, id eſt, Chriſtus reſurget & reuiuiſcet.

Magnus,

Magnus, inquit Ruper. *erit dies, & magna illuſtratio ſeminis Dei, quod eſt Chriſtus; ſeminis, inquam, reſurgentis ex mortuis, cum quo conſurgentes vtique aſcendunt de terra, faciendo quod ait Apoſtolus: Si conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram. Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo. Sic nimirum prima aſcenſione facta, quæ eſt reſurrectio prima, tandem aſcendent corpora quoque de terra, quæ erit reſurrectio ſecunda; & ſequentur caput ſuum ſicut membra capiti coniuncta, & ſicut ipſe Chriſtus expreſſit dicendo: Vbicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.*

Hinc Quarto, magnus dies Iezrahel erit dies iudicij & reſurrectionis, quo Chriſtus iudex diſcernet ſemen Dei à ſemine diaboli, puta electos à reprobis, illóſque ad beatam & glorioſam vitam euocabit, ſecúmque ducet in cœlum ad triumphum æternum. ita Cyril. *Magnus*, ait, *reuera dies Chriſti, quo omnes vita functos excitabit, & deſcendet quidem de cœlo, ſedebit autem ſuper throno gloriæ ſuæ, & reddet vnicuique iuxta opera ſua:* Vnde de hac die ait Ioël cap. 2. 11. *Magnus dies Domini & terribilis valde, & quis ſuſtinebit eum?* Et verſ. 31. *Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et erit omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit: quia in monte Sion & in Ieruſalem erit ſaluatio, ſicut dixit Dominus, & in reſiduis, quos Dominus vocauerit.* Hi ecce ſunt Iezrahel.

Rurſum Iezrahel ſignificat brachium Dei. Ita hi omnes dies ſunt Iezrahel, id eſt, dies & opera magni brachij, id eſt, magnæ virtutis & potentiæ diuinæ. ita Arias. Simili modo magnus fuit dies Madian, quo ſcilicet Gedeon contriuit Madianitas, & ab eorũ iugo Hebræos liberauit, qui dies fuit typus huius diei Chriſti redẽptoris noſtri, de quo proinde canit Iſaias cap. 9. 4. *Iugum oneris eius & virgam humeri eius, & ſceptrum exactoris eius* (puta diaboli, ô Chriſte) *ſuperaſti, ſicut* (Gedeon) *in die Madian.* Vbi nota, in hac eadem valle Iezrahel, Gedeon Madianitas proſtrauit, vt dicitur Iudic. 6. 33. vt planè eò allodere videatur hic Propheta. vide quæ de die Madian dixi Iſaiæ 9. 4.

Hic eſt ergo magnus dies Iezrahel, quo per Chriſtum incarnatum magnum illud myſterium vocationis & adoptionis fidelium peractum eſt, quod in omnibus ſuis epiſtolis Apoſtolus ita ſtupet & admiratur. Vnde Epheſ. 2. 11. gentes ad gratiarum actionem & iubilum excitans: *Memores*, inquit, *eſtote quòd aliquando vos gentes*, &c. *eratis*

A *ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſrael, & hoſpites teſtamentorum, & promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.* Et mox: *Ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei.* Hinc ruſum attonitus exclamat: *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei! Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius!* Rom. 11. 33.

Tropol. Magnus dies Iezrahel Eccleſiæ eſt, quo multi ad illam conuerſi facti ſunt Iezrahel, id eſt, ſemen, hoc eſt, filij Dei. Talis fuit dies quo
B Conſtantinus Magnus conuerſus conuertit orbem ſibi ſubiectum. Magnus dies genti, vel vrbi eſt, quo ab Hæreticorum, vel Turcarum iugo liberata, tranſijt in libertatem filiorum Dei, & in regnum Chriſti; vt illum iugiter recolere debeat, ac gratulabũda cum Pſalte canere: *Hæc dies quam fecit Dominus: exultemus & lætemur in ea.* Sic magnus dies fideli animæ eſt, quo baptizata & fidelis effecta eſt; quo relapſa in peccatum per pœnitentiam ad Dei gratiam redijt; quo è ſeculi turbinibus ad ſtatum perfectionis à Deo euocata eſt; quo profeſſionem emiſit; quo ſacerdotio initiata eſt, &c. Hiſce enim diebus vel ſimpliciter, vel excellentiùs facta eſt Iezrahel, id eſt, ſemen, ſiue
C filia Dei; vt meritò illos quotannis recurrentes cum ingenti gratiarum actione, laude & iubilo celebrare debeat, ac canere cum B. Virgine: *Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit ſpiritus meus in Deo ſalutari meo, Quia fecit mihi magna qui potens eſt: & ſanctum nomen eius. Fecit potentiam in brachio ſuo.*

Tropol.

Sic magnus dies Iezrahel fuit, quo Iudith occidens Holophernem, patriam liberauit, quem proinde Hebræi annuo feſto celebrarunt, vt patet Iudith. vlt. verſ. 31. Sic magnus fuit dies Iezrahel, quo Eſther Iudæos neci deſtinatos eripuit, quem proinde annuo feſto phurim, id eſt, ſortiũ recoluerunt poſteri. Eſther cap. 9. verſ. 26. & 31. Sic magnus fuit dies Encæniorum, id eſt, dedica-
D tionis templi, tum factæ primitus per Salomonem 3. Reg. 8. tum reſtauratæ per Eſdram 1. Eſdræ 6. & poſtea per Iudam Machabæum 1. Machab. 4. 52. Sic magnus fuit dies cæſi à Iuda Nicanoris, annuúmque feſtum, 1. Machab. 7. 49. Sic magnus fuit dies cœlitus dati Aaroni, & ſub Iuda Machabæo recuperati ignis ſacri, quo comburẽdæ erant victimæ, 2. Machab. 1. 18. Sic magnus dies, imò annus, fuit quinquageſimus, putà Iubilæus, Leuit. 25.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Iubet Deus argui Iſraelem de Idololatria & ingratitudine, quòd nimirum vinum, frumentum, linum, &c. quæ acceperat à Deo, accepta tulerat idolis, vnde ſe ea ablaturum minatur, quódque viſitabit ſuper eum dies Baalim. Hinc ſecundò prædicit Iſraelis pœnitentiam; ac conſequenter verſ. 14. promittit quod eum lactabit, ducet in ſolitudinem & loquetur ad cor eius, eritque vir eius. Denique verſ. 18. Percutiam, *inquit*, cum eis fœdus: Et ſponſabo te mihi in ſempiternum. Et ſeminabo mihi eam in terra, & miſerebor eius, quæ fuit abſque miſericordia.

Verſ. 1.

℣. 1.) Dicite fratribus veſtris: Populus meus: & ſorori veſtræ, Miſericordiam conſecuta.

℣. 2.) Iudicate matrem veſtram, iudicate: quoniam ipſa non vxor mea, & ego nõ vir eius, auferat fornicationeſ ſuas à facie ſua, & adulteria ſua de medio vberum ſuorum.

℣. 3.) Ne fortè expoliem eam nudam, & ſtatuam eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ: & ponam eam quaſi ſolitudinem, & ſtatuam eam velut terram B inuiam, & interficiam eam ſiti.

℣. 4.). Et filiorum illius non miſerebor: quoniam filij fornicationum ſunt.

℣. 5.) Quia fornicata eſt mater eorum, confuſa eſt quæ cõcepit eos: quia dixit: Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum.

verſ. 1. DICITE *fratribus veſtris*. Hæc videntur C pertinere ad finem capitis primi: vnde S. Hieron. Lyran. Vatab. & alij hæc connectunt cum cap. 1. & caput ſecundum inchoant à verbis proximè ſequentibus, *Iudicate matrem.* Planè enim alludit ad tres proles Oſee, ſcilicet, *Iezrahel, Lo ammi, & Lorachuma*; quaſi *Iezrahel*, id eſt, ſemen Dei, loquatur fratri ſuo *Lo ammi*, id eſt, non populus meus, & eum conſoletur, eique congratuletur de tam felici mutatione, quâ à Deo iam factus ſit *Ammi*, id eſt, populus meus: itémque ſorori ſuæ *Lorachuma*, id eſt, abſque miſericordia, quòd iam ſit *Rachuma*, id eſt, miſericordiam conſecuta: vnde ex Hebræo ſi pro puncto *tſere* ſubſtituas *chiric*, D vt pro אחיכם *achechem*, legas אחיכם *achichem*, vertas: *Dic fratri veſtro*, æquè ac, *Dic ſorori veſtræ*; ſed eodem res redit, ſiue in ſingulari, ſiue in plurali vertas, fratri, vel fratribus, ſorori, vel ſororibus; tuæ, vel veſtræ: ſingula enim hæc filiorum nomina licèt voce ſint ſingularia, ſignificatione tamen & repræſentatione ſunt pluralia: ſignificant enim ſemen Dei, & populum Iſraëliticum, in quo hominum erat multitudo & pluralitas.

Hinc patet fratres & ſorores hîc vocari eos, quos cap. 1. 10. vocauit filios Iſraël & filios Dei viuentis. Iam, cùm ex dictis cap. 1. pateat, hos tres Oſee filios ſignificaſſe primò Iſraëlem, ſiue decem tribus, ob impietatem à Deo deſertas; ſecundò, gentes paris impietatis & idololatriæ; ſed quę æquè ac Iſraëlitæ poſtea per gratiam Dei ad Chriſtum conuerſæ, factæ ſunt populus Dei, & miſericordiam conſecutæ; hinc ſenſus huius loci eſt, quaſi dicat: O vos viri Iuda, qui eſtis fidelis Dei populus, nolite abijcere decem tribus & gentes, qui fratres veſtri ſunt per Dei prędeſtinationem, vocationem & gratiam, per quam ad Chriſtum ſunt conuerſi; vocate ergo eos, Populum meum & miſericordiam conſecutum, qui olim erant & vocabantur, Non populus meus, & abſque miſericordia. Nam τὸ *dicito fratribus*, ſcilicet Iſraëlitis, eſt vox Iudæ. Hic enim fuit frater Iſraël: quia duæ A tribus erant fratres duodecim tribuum: aut, ſi mauis, eſt vox Iezrahelis: hic enim fuit frater *Lo ammi*, *& Lo rachuma*. Iam per Iuda aut Iezrahel intelligit primos fideles Chriſto credentes. Hi enim fuerunt ex Iuda & ex Iſraël: hi enim mirè gauiſi ſunt, cùm viderunt Samaritas, Galilæos, & gentes ad Chriſtum conuerti: iiſque quaſi iam fratribus ſuis in Chriſto & Eccleſia applaudebant, eóſque vocabant fratres & populum Dei, ac miſericordiam conſecutum, vti eos vocat S. Petrus Epiſt. 1. cap. 2. 10. & S. Paulus Rom. 9. 25.

Hūc ſenſum expoſcunt nomina *Ammi*, id eſt, populus meus; & *Rachuma*, id eſt, miſericordiam conſecuta: his enim planè alludit ad finem capitis primi, vbi Iſraëlitis iam conuerſis ad Chriſtum B hæc nomina indidit. Ita cenſent S. Hieron. Albert. Hugo, Haymo, Lyran. Iſidor. Vatab. & Arias. Audi S. Hieron. qui ita explicat, quaſi dicat: *O homines tribus Iuda, nolite deſperare decem tribuum ſalutem; ſed eam quotidie & ſermone, & voto, & literis ad pœnitentiam prouocate: quia frater veſter appellatur & ſoror; frater ex eo quod dicitur, populus meus: ſoror ex eo quod appellatur, miſericordiam conſecuta.* Deinde aliter explicat, hæc applicando Iudęis: *Qui*, inquit, *in Chriſtum creditis & eſtis tam ex Iudæis, quàm ex gentibus, dicite fractis ramis & priori populo, qui proiectus eſt: Populus meus, quia frater tuus eſt: & miſericordiam conſecuta; quia ſoror tua* C *eſt: cùm enim intrauerit plenitudo gentium; tunc omnis Iſrael ſaluus fiet.* Additque tropol. *Hoc idem nobis præcipitur, ne hæreticos penitus deſperemus; ſed prouocemus ad pœnitentiam, & illorum ſalutem germanitatis optemus affectu.*

Verùm quia in biblijs Latinis & Græcis hæc diuelluntur à fine capitis primi, ita vt ab his incipiat caput ſecundum, hinc iuxta hanc diſtinctionem aliter hæc explicanda ſunt, cum Chald. & Chriſt. à Caſtro, nimirum vt ſpectent ad ſequentia, *Iudicate matrem*; quaſi Propheta hîc redeat ad initium cap. 1. ac per eum iubeat hic Deus Prophetis, & pijs quibuſlibet viris Iſraëlitis, vt dum adhuc retinent nomen populi Dei, & miſericor- D diam conſecuti, plebem Iſraeliticam matrē ſuam, cuius ſinguli ipſi ſunt membra ac filij, iudicent; id eſt, moneant, & coarguant; ne ſi in ſua impietate perſeueret, & ſibi & filijs interitum pariat. Vnde Chal. vertit: *Propheta dicite fratribus veſtris: Popule mi, conuertimini ad legem meam, & congregationis veſtræ miſerebor.* Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Vos ô Prophetæ dicite fratribus veſtris, ſcilicet ijs, qui ſunt veri Iſraëlitæ, id eſt, Dei cultores; qui proinde ſunt, & vocantur *Ammi*, id eſt, populus meus; & ſororibus veſtris, ſcilicet mulieribus, quæ ſunt veræ Iſraëlitides; ideóque ſunt & vocantur *Rachuma*, id eſt, miſericordiam conſecuta: vt iudicent, id eſt, arguant, & increpent matrem ſuam, ſcilicet Synagogam, ſiue cœtum Iſraëlitarum colentium idola; eíque denuncient ex me & meo nomine, quòd ipſa iam non ſit vxor mea, nec ego maritus eius: auferat ergo fornicationes, id eſt, idololatrias ſuas, vt mereatur ad me redire, & in gratiam thorúmque recipi. Vnde Syrus vertit: *Vocate fratres veſtros, Populum meum, & ſorores veſtras miſericordiam conſecutas, inite iudicium* (iudicate) *cum matre veſtra.* Et Arabicus Antiochenus: *Dicite, Popule meus, fratri veſtro, & ſorori veſtræ dilectæ, & iudicium decernite ad matrem veſtram.* Et Arabicus Alexandrinus diuerſis verbis, ſed eodem ſenſu: *Dicite fratribus veſtris* (Iudæis infidelibus) *Vos non populo meus; & ſorori veſtra.*

veſtra, quod non eſt miſericordiam conſecuta: inite A *iudicium cum matre veſtra.*

Sorori veſtra.) Hebr. eſt *ied plurale* לאחותיכם *laachotechem*: vnde Vatab. Pagnin. & alij recentiores vertunt, *ſororibus veſtris*. Sed eodem res redit, ſiue in ſingulari, ſiue in plurali vertas, vt paulò antè oſtendi. Congruentiùs tamen noſter Interpres vertit in ſingulari, quia vna erat filia Gomer, nomine *Lo rachuma*, ſoror *Iezrahel* & *Lo ammi*, filiorum Oſee: ad illam enim alludit. Porrò *ied* iſtud additur voci huic etiam in ſingulari, vt patet Cantic. 88. *Quid faciemus ſorori noſtræ* hebr. לאחותינו *laachotenu*.

verſ. 2. *Iudicate matrem veſtram.*) Hic propriè iuxta S. Hieron. & alios permultos, quos paulò antè citaui, incipit caput ſecundum. Hic enim redit Pro- B pheta à ſæculo Chriſti de more ad ſuum, & ad ſuos Iſraëlitas, putà ad ſui ſæculi deprauatos mores, ſcilicet vt Iſraëlitas qui toti idololatriæ dediti ruebant in exitium, increpet & ab ea reuocet.

Quæritur, quænam hæc mater? Aliqui accipiũt Iudam & Ieruſalem, ſiue Synagogam duarum tribuum, quaſi hic Propheta increpet duas tribus, ſicut primo cap. increpauit decem. ita Ribera, vt ſenſus ſit, quaſi dicat: Vos, ô pij Iudæi, qui pios Iſraëlitas vocatis fratres, & pias Iſraëlitides ſorores; arguite Ieruſalem & Synagogam, ſiue cœtum populi, qui in ea eſt, quæ eſt quaſi mater veſtra (ad vos enim loqui cœpi) arguite, inquam, eam, C eo quòd iam cœperit imitari decẽ tribus, & cùm eſſet vxor cultrixque Dei, iterum ſe adulterij, id eſt, idololatriæ ſordibus inquinarit: ne idem illi faciam, quod feci decem tribubus; ſcilicet vt eam repudiem & abijciam. Hoc enim facere planè cogito & deſtino.

Meliùs alij per matrem accipiunt Samariam, ſiue Synagogam Iſraëlitarum. Alludit enim ad Gomer vxorem Oſee, quę fornicando repręſentabat idololatriam Iſraël, vti dixi cap. 1. 2. Iubet ergo Propheta, vt *Ammi* & *Rachuma*, id eſt, fratres & ſorores, putà fideles Iſraëlitæ & Iſraëlitides arguant hanc matrem ſuam de infidelitate & idololatria. vnde verſ. 4. ait, *Et filiorum eius nõ miſerebor, quia filij fornicationum ſunt: quia fornicata* D *eſt mater eorum*, vbi planè notatur Gomer, eiúſque filij, id eſt, Iſraëlitę impij. Denique verſ. 13. & 14. expreſſè nominantur eius filij, ſcilicet *Iezrahel*, *Lo ammi*, *Lo rachuma*. Pergit ergo Propheta hic inſectari Iſraëlis idola. Iam ſenſus eſt idem quem paulò antè dedi; illum ergo hic repete & applica, mutato tantùm nomine Iuda in Iſraël. ita S. Hieron. Chald. Alber. Hugo, Arias & alij. Hinc patet Prophetam hic increpare Iſraëlitas idololatras ſui æui, non autem Iudæos qui erant futuri tempore captiuitatis Babylonicæ, vt vult Theodor. multò minus Iudęos futuros tempore Chriſti. Alleg. tamẽ hęc rectè ijs adaptes hoc ſenſu, quaſi E ſcilicet hic veri Iſraëlitæ, putà Apoſtoli, iubeantur increpare Synagogam, eo quòd Chriſtũ ſponſum ſuum non recipiat nec agnoſcat. ita Haymo & Vatab.

Iudicare pro accuſare. Nota, pro *iudicate*, alij vertunt, *litigate*, id eſt, iudicio contendite, litem ei intentate, Vatab. *expoſtulate*. Iudicare ergo hic non eſt ſentẽtiam ferre; ſed accuſare, ſiue partes accuſatoris agere: hoc enim ſignificat heb. ריבו *ribu*. Eſt catachreſis, vel metonymia; ponitur enim cauſa pro effectu, antecedens pro conſequente; ſcilicet accuſatio pro iudicio, ſiue lata ſententia, hæc enim certò ferenda eſt in reum certum & confeſſum, putà in publicos idololatras Iſraëlitas, ſicut ex lege Deuter. 13. 6. certa & lata erat ſententia mortis, putà lapidationis, in adulteram. Sententia ergo de iure lata, & per iudicem certò ferenda, habetur moraliter quaſi iam lata.

Septuag. vertunt κρίθητε, id eſt, *iudicamini cum matre veſtra*, eodem ſenſu: qui enim iudicio contendit cum parte aduerſa, vti facit actor ſiue accuſator cum reo, hic dicitur cum eo iudicari, id eſt, in iudicio diſceptare, in iudicio agitari & ventilari, vt à iudice ſententiam vel fauorabilem, vel aduerſam excipiat. Aliter à Caſtro: *iudicamini*, inquit, id eſt, vos inuicem arguite & increpate. ſed prior expoſitio eſt genuina, eámque expoſcit vox heb. *ribu*, & conſenſus cæterorum Interpretum.

B *Vt auferat fornicationes ſuas à facie, mea & adulteria.*) Tritum eſt in Scriptura apud Prophetas, fornicationes & adulteria vocari idololatriam, eiúſque actus, præſertim ſacrificia, quia per hęc anima, vel gens, relicto Deo ſponſo ſuo, copulatur idolo & dæmoni, quaſi fornicario & adultero. Fornicatio ab adulterio diſtinguitur quaſi genus à ſpecie, fornicatio enim eſt copula tam cum ſoluta, quàm cum coniugata: adulterium, cum coniugata tantùm. Aliter S. Hieron. *Fornicaria*, inquit, *eſt quæ cum pluribus copulatur, adultera quæ vnum virum deſerens, alteri iungitur.* Hinc Pſal. 17. cum Pſaltes dixiſſet verſ. 25. *Quid mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram?* pro quo Hebr. C S. Hieron. & Aquila habent: *Quis mihi eſt in cælo, & tecum nolui in terra*, ſcilicet habere aliũ ſponſum, amicum, & adiutorem, vt exponit Theodor. & vt Chald. ſocium; Arnobius legit: *Quid mihi reſtat in cœlo, & à te quid volui ſuper terram?* quaſi dicat: Ego Chriſtus in terra poſitus, ita cœleſtem vitam egi, vt cùm in cœlum aſcendero, nil mihi ſupererit, quod in terra poſitus non impleuerim: nil enim præter te ô Deus meus volui ſuper terram! nihil ergo in terra deſidero niſi obedientiam & adimpletionem voluntatis tuæ; nihil in cœlo niſi amorem & cultum tui: tu enim es omne quod in cœlo & in terra volo & adamo: ſubdit verſ. 27. *Quia ecce qui elongant ſe à te peribunt,* D *perdidiſti* (perdes) *omnes qui fornicantur abſque te,* qui ſcilicet à te ſponſo ſuo, tuáque fide, amore, & cultu deſciſcunt, adhærendo idolis vel creaturis, quaſi adulteris. *Quorum anima*, inquit Arnob. *alterum ducit Deum*, (quaſi maritum) *aut à veritatis & ſanctitatis coniugio ſe falſitate & iniquitate commiſcet.* Quocirca ſubdit & infert Pſaltes verſ. 28. *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt*, græcè προσκολλᾶσθαι, id eſt, mihi agglutinari Deo bonum eſt. Triplici vinculo, inquit S. Bernard. anima colligatur Deo. 1. honeſtate & promiſſione, quaſi fune. 2. timore inferni, quaſi clauis, de quo dicitur Pſal. 118. *Confige timore tuo carnes meas: à iudicijs enim tuis timui.* 3. amore, quaſi glutino.

E *A facie mea.*) Eſt emphaſis, quaſi dicat: Non pudet te, ô impudens meretrix & adultera, quòd me vidente, & in oculis meis forniceris. Scis me zelotypum & non metuis, ne te in flagranti delicto confodiam, ſidarem aut fulmine afflem?.

Et adulteria de medio vberum ſuorum.) Per hęc grammaticè intelligit illecebras & ſigna adulterij; putà omnẽ ornatum & geſtum meretricium. Solent enim meretrices nuda oſtentare vbera, eáque onerare floribus, gemmis, bullis, vnguentis, philtris & amatorijs carminibus, vt amaſios in ſui concupiſcentiam illiciant. Denique contrectatione vberum inchoatur, accenditur, & expletur

libido. Iam per hæc literaliter intelligit ornamēta faciei, capitis, pectoris, bullas, annulos, torques, aliáque quæ ad vbera geſtabant in honorem idolorum, ac præſertim medallia & imagines idolorum, quas è collo ſuſpenſas, vel in lamina cælatas ad pectus deferebant. Idipſum poſcit ſponſus à ſponſa, ſed ſancto & caſto amore dicens, Cantic. 8. *Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum*, quaſi dicat: O ſponſa, cor tuum æquè ac brachium mei imagine obſigna, mei imaginem cæla & geſta tam in bullis appenſis ad cor, id eſt, ad pectus, quàm in armillis appenſis ad manus & brachia, vt hæc tibi iugem mei memoriam & amorem refricent & ingerāt, vt aſſiduè non aliud, quàm me cogites & ames.

verſ. 3. *Ne fortè expoliem eam nudam, & ſtatuam eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ.*) *Diem natiuitatis* Iſraëlis vel Synagogæ, vocat ortum vel propagationem primam gentis Iſraëliticæ in Ægypto: in Moſe enim, & cum Moſe quaſi orta eſt Synagoga, creuit & adoleuit, ac quaſi pubes deſponſata eſt Deo, quando in Sina per Moſen à Deo legem, & cæremonias, & ritum ſacrorum, quibus Deum coleret, accepit. Ita S. Hieron. Theodor. Ruper. Haymo, Hugo & alij. Paulò aliter Arias: cenſet enim ortam Synagogam in Chaldæa, cùm Abraham eius parens ibidem ortus eſt. Verùm ibi non tam gens ipſa, quàm gentis pater, putà Abraham, ortus eſt.

Nuditatem vocat, tum inopiam & paupertatem Iſraëlis in Ægypto, vbi affligebatur, viuebat & victitabat quaſi mancipium Ægyptiorum, tum infirmitatem & impotentiam eiuſdem, quâ quaſi inermis & imbellis, carénſque duce, ſe tutari non poterat; ideóque Pharaoni erat in prædam & rapinam: tum quòd deſtitutus lege, religione, tabernaculo, Prophetis, à Deo quaſi derelictus & nudus, omníque veſte tam corporali, quàm ſpirituali deſtitutus videretur. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: In Ægypto Iſraël natus eſt nudus, miſer, pauper, imbellis, abiectus, informis; carens rege, duce, lege, religione, Synagoga, Repub. imò Deo, omníque bono; expoſitus prædæ & neci, ac infanticidio Pharaonis: Ego eius miſertus commiſeratus, eum per Moſen collegi, liberaui, aduxi, armaui, ſpolijs Ægyptiorum ditaui, manna paui, lege & ſacris inſtruxi, in Synagogam & Rempub. efformaui, mihíque eam deſpondi. At illa iam diues facta, luxúque abundans, laſciuire & recalcitrare cœpit, fornicari & idola colere, me aſpernari. Itaque moneo, vt priſtinæ ſuæ conditionis, meæque beneficentiæ memor reſipiſcat, alioqui eam derelinquam, ſinámque reuolui in primæuam infantiæ ſuæ miſeriam & nuditatem; vt ſit ſine opibus, ſine rege, ſine lege, ſine Deo: vt vaſtetur & ſpolietur ab Aſſyrijs, omnibúſque bonis & rebus ſuis nudetur. Hoc eſt quod ſubdit: *Ponam eam quaſi ſolitudinem*; *eam*, ſcilicet terram, & conſequenter gentem Iſraël; deſolatio enim gentis, eſt deſolatio terræ: & viciſſim deſolatio terræ, eſt deſolatio gentis. Quocirca Oſee, alúque Prophetæ de Iſraële nunc loquuntur quaſi de gente, nunc quaſi de regione & terra: vnde ſubdit: *Et ſtatuam velut terram inuiam*. Hebr. & Septuag. *terram ſine aqua*. Chald. *terram deſertam*: hæc enim eſt inuia, *& interficiam eam ſiti*, quaſi dicat: Faciam eam arentem & ſiticuloſam ita vt ſiti enecetur tam terra, quàm gens, quæ eam incolit. Cùm enim agri & prata carent aqua, itáque ſitiunt & areſcunt, nullas dant fruges, nullam ſe-

A getem, nullos fructus, nulla germina, ac conſequenter iumenta & homines tunc ſuo pabulo potúque deſtituti, ſitiunt & tabeſcunt. Hoc idem ſchema Synagogæ, quaſi puellæ recèns natæ, nudæ & miſeræ, à Deo veſtitæ, ditatæ, & deſponſatæ, ac deinde laſciuientis, adulterantis & idololatrantis; ideóque à Deo rurſum derelinquendæ, ac per Chaldæos denudandæ & vaſtandæ, graphicè & fusè proponit Ezechiel cap. 16. & Ierem. c. 2. vide ibi dicta. Tropol. pari modo Deus gentes & animas ſui olim cultrices, ſi eo ſpreto ad hæreſin, aliáque ſcelera deflectant, omnibus ſuis gratijs, beneficijs & donis denudat: itáque facit, vt incultæ & inutiles iaceant, ac redigantur in ſoli-
B tudinem: punítque eas ſiti, id eſt, deſiderio voluptatum, quas obtinere nequeant: vt inſtar Tantali ſitientes aquas videant & tangant; ſed eas ore contingere, & haurire nequeant: rurſum ſiti, id eſt, deſiderio felicitatis, quam aſſequi non poſſunt: vera enim & ſolida felicitas ſolis iuſtis à Deo deſtinatur & obtingit.

Secundò, ſicut in locis aridis ſunt feræ, quæ venenum ab immodico æſtu trahunt virulentiſſimum, vti ſunt ſerpentes & dracones, eorúmque variæ ſpecies; ita anima arida & ſitiens non parit niſi cupiditatum feras, & vitiorum venena. Tertiò, terra arida generat mōſtra; vnde de Libya dicitur: *Semper Libya aliquid mali affert*; & de Afri-
C ca: *Semper Africa aliquid noui parit*. Rationem dat Ariſtot. lib. 2. de Gener. animal. c. 5. quòd cùm regio ſit æſtuans & arida, paucos habeat fontes, ad quos ſitis leuandæ cauſa congregantur animalia & feræ, ibíque inter ſe commiſcentur, itáque è commixtione diuerſarum ſpecierum generantur monſtra; & è monſtrorum commixtione noua rurſum procreantur monſtra, fœtúſque biformes, imò triformes & quadriformes: ita anima cum relicto ſponſo Deo, vagatur per opum, honorum, deliciarum amores, innumera parit peccatorum monſtra, vti videre eſt in aulis, ciuitatibus, imò & collegijs Clericorū & Monachorum, in quibus dominatur ambitio, auaritia, gula,
D libido, &c. ita Sanchez.

Et filiarum illius non miſerebor.) Notat parabolicè filios Gomer, putà *Iezrahel*, *Nō populus meus*, *Abſque miſericordia*, & per eos ad literam intelligit Iſraëlitas idololatras, Synagogæ idololatrantis filios; vti dixi cap. 1. Horum dicit Deus ſe non miſerturum; ſed eos per Aſſyrios exciſurum, *quia filij fornicationum ſunt*, id eſt, quia imitati ſunt matrem ſuam in idolorum cultu, quem ab ea didicerunt & imbiberunt. Alioquin enim ſi ſola mater peccaſſet, filijque innoxij fuiſſent & pij, & ſola mater merita fuiſſet ſupplicium, nō filij: *Anima enim quæ peccauerit, ipſa morietur*; *& filius non portabit iniquitatem patris*, vti ſancit Deus Ezech. 18. 20.
E ita S. Hiero. Chald. Theodor. & Lyran. Nota, per matrem intelligit Synagogam, id eſt, primores & ſenes Synagogæ; hos enim quaſi duces, iuniores & populus in idolorum cultu ſequebantur. vnde ſubdit: *Quia fornicata eſt mater eorum*: quaſi dicat, Principes ſuo exemplo, inſtitutione & iuſſu docuerunt, imò compulerunt populum ſecum fornicari, & idola colere. verſ. 4.

Confuſa eſt quæ concepit eos.) Primò, Rupert. & Albert. *confuſa eſt*, inquiunt, confuſione non verecundiæ, ſed ignominiæ: quia in peccato (adulterij, id eſt, idololatriæ) deprehenſa eſt. verſ. 5.

Secundò & melius, cōfuſa eſt, quia ſpe ſua fruſtrata eſt; quia id quod ſperabat non obtinuit,

Sperabat

Sperabat enim luxuriari cum ſuis amaſijs, id eſt, idolis & idololatrijs, ab iiſque ditari; ſed Deus ei iter ad illos intercluſit. Hoc eſt enim quod ſubdit, *Quia dixit: Vadam poſt amatores meos*; ſed à Deo viam intercipiente audit: *Sepiam viam tuam ſpinis*. Sic ait Apoſtolus, *Spes non confundit*, id eſt, non fruſtratur hiantem & ſperantem; ſed eum certò deducit ad rem ſperatam. Sic ſæpe Pſaltes orat, dicitque: *In te Domine ſperaui, non confundar in æternum*; id eſt, ſpe mea non excidam; ſed certò à te aſſequar, quod à te ſpero. Spes enim & ſperans pudefit, & confunditur, cùm ſpe ſua deluditur, nec rem ſperatam aſſequitur.

Quia dixit: Sequar amatores meos.] Meretrix hæc, ait S. Hieron. *in tantam venit impudentiam, vt audiret per Ieremiam: Facies meretricis facta eſt tibi, impudorata es tu. An non eſt hoc duræ frontis, & meretriciæ impudentia, vt in ſuo ſcelere glorietur, & dicat: Sequar amatores meos, vadam ad idola, quæ mihi & ad victum, & ad veſtitum neceſſaria præbuerunt?* ita quoque Theodoret. Haymo & Vatab.

Alij per amatores intelligunt ipſos Gentiles, quorum idola Iſraël colebat, ſperans ab eis protectionem & auxilium contra hoſtes; vt ſuis agris & bonis ſecurè frui, indéque honeſtè, imò lautè viuere poſſet. Ita Chald. Haymo, Hugo & Iſidor. nec malè. Nam Prophetæ, amatores vocant tam idololatras, quàm eorum idola, vt patet Ezech. 16.36. Sed eodem res redit: ab idolis enim, quaſi dijs, alimoniam, ab idololatris amicitiam & ſubſidia ſperabant Iſraëlitæ.

Qui dant panes mihi.] Hebr. *panem meum*: per panem Hebræi ſignificant quemlibet cibū, quodlibet obſonium, quaſuis delicias: *& aquas meas*, tum fontium, tum pluuiarum, ad irrigandam & fœcundandam terram. nam de potu mox ſequetur. *Lanam meam & linum*, ex quibus veſtes laneas, & lineas mihi meiſque conficiam: *oleum meum*, quo vtar ad cibum, ad lumen, & ad vnctionem: *& potum meum*, tum vini, tum ſiceræ, quæ fiebat nunc ex aqua in farina tritici & hordei elixa & cocta (quâ etiamnum vtuntur Tranſalpini, vocántque cereuiſiam) nunc ex contuſis pomis, pyris, ceraſis aliiſque fructibus; quin & ex herbis, ſaluia, cicorio, origano, &c. & ex radicibus, atque ex inciſione arborum: inde enim lachryma copioſa ſtillans, potum dat, vti fit in Braſilia, quæ proinde multis in locis alio non vtitur potu.

℣. 6.) Propter hoc ecce ego ſepiam viā tuam ſpinis. & ſepiam eam maceria, & ſemitas ſuas non inueniet.

℣. 7.) Et ſequetur amatores ſuos: & non apprehendet eos: & quæret eos: & non inueniet, & dicet: Vadam, & reuertar ad virum meum priorem: quia bene mihi erat tunc magis quàm nunc.

℣. 8.) Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.

℣. 9.) Idcirco conuertar, & ſumam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo, & liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius.

℣. 10.) Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius: & vir non eruet eam de manu mea.

℣. 11.) Et ceſſare faciam omne gaudium eius, ſolemnitatem eius: neomeniam eius ſabbatum eius, & omnia feſta tempora eius.

℣. 12.) Et corrumpam vineam eius, & ficum eius: de quibus dixit: Mercedes hæ, meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei: & ponam eam in ſaltum, & comedet eam beſtia agri.

℣. 13.) Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus accendebat incenſum, & ornabatur inaure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit Dominus.

Propter hoc.] Hic verſus, & proximè ſequens recto ordine collocandi eſſent immediatè ante verſ. 14. *Propter hoc ecce ego lactabo eam.* Sic enim omnia optimè cohærent. Primò enim Deus ſponſæ ſcelera recenſens ei pœnam infligit, illa afflicta de more confugit ad ſuos deos; ſed Deus viam ſepit & intercludit; illa ergo pœnitens ad Deum reuertitur: Deus miſericors eam pœnitentem & reuertentem excipit, dicitque: *Propter hoc ecce ego lactabo eam.* Hic enim eſt rectus ordo, quem paſſim videmus ſeruari in reconciliatione coniugū. Quocirca nonnulli hos duos verſus, ſextum ſcilicet & ſeptimum, parentheſi intercludendos cenſent. Eſt enim hic vehemens pathos ſponſi Dei, indignantis ſponſæ ob adulteria; in quo proinde affectus ex vehementia & copia inciduntur, miſcentur & turbantur. *verſ. 6.*

Sepiam viam tuam ſpinis.] Syrus: *Sepiam viam tuam ſpina*, ſcilicet Arabica, quæ acuta, denſa & multa eſt in Palæſtina. Sēſus eſt, quaſi dicat: Quia tu, ô Synagoga, confugis ad deos gentium; quia frumentum, lanam, linum, omnéque bonum petis, non à me, ſed à tuis amaſijs, putà idolis & idololatris; idcirco ego tibi viam ad eos intercludam, nimirum tot calamitatibus te premam, tanta hoſtium incurſione & obſidione te cingam, vt ad tuos amaſios egredi, opémque ab eis poſcere nō valeas. Fecit hoc Deus, cùm in Samariam immiſit Phul, Teglathphalaſar, & Salmanaſar reges Aſſyriorum. Hi enim ſuis copijs omnes vias ita obſidebant, vt Iſraëlitæ neque in Syriam, neque in Ægyptum, neque in Ammonitidem, Damaſcum, Idumæam profugere poſſent.

Moral. Deus ſepit & obſtruit vias peccatoribus, cum eos à peccatis, morbo, ærumnis, odijs, perſecutionibus (hæ enim ſunt ſepes & maceria, quibus Deus iter eis ad peccata intercludit) cohibet, vel ipſas occaſiones peccatorum aufert: quæ ingens eſt Dei miſericordia, licèt peccatori ſuas delicias concupiſcenti, ingrata & exoſa. Ita Adamo ſuperbienti, & ex ligno ſcientiæ bonæ & mali ambienti omniſcientiam & diuinitatem, Deus ſepiuit viam, ponēs ante paradiſum Cherubim, cū flammeo & verſatili gladio, qui eum aditu para- *Mor. Deus obſtruit vias peccatorum.*

diſi prohiberet;ne ad lignum ſciĕtiæ boni & mali [A] poſſet accedere. Ita ſepit viam libidinoſis, dum occultas eorum libidines orbi pandit, & prodit; percutiens eos lue gallicâ, vt publicè confundantur, ſubeántque grauem cruciatum ęquè ac ignominiam & infamiam: hæc enim eſt ſepes & maceria, qua à peccatis cohibentur, vitámque emĕdant. Sic ſepiuit viam Iſraëlitis fornicantibus cum filiabus Moab, occidendo 24. millia, Numer. 25. 9. & Sodomitis, afflando eos igne cœleſti, Geneſ. 19. Ita ſepit guloſis viam ad delicias & vina, dum eos paupertate, vel morbo affligit; vt ad omnem cibum nauſeent: vti fecit filijs Iſraël, deſiderantibus catnes pro manna, Numer. 11. 20. & 34. Sic [B] ſepit auaris viam ad lucra, dum merces per naufragium perdit, aut per piratas & latrones diripit. Sic ambitioſis ſepit viam ad honores, dum eis patronorum, per quos promoueri ſperabant, fauorem & gratiam aufert; vt eis ſint odio, quibus antea erant in delicijs: dum eis æmulos opponit, dum eis alios maiori pollentes dexteritate, prudentia, gratiâ, anteponit. vti quotidie in aulis & ſæcularium, & Eccleſiaſticorum Principum fieri videmus. Hæ ſunt ſepes, hæ maceriæ, quæ aſſiduè eis inclamant: *Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* imò ſpinas & cruces? Audi S. Gregor. 34. Moral. cap. 2. & hom. 36. in Euang. *Spinis electorum viæ ſepiuntur, dum dolorum punctiones inueniunt in hoc, quod temporaliter concupiſcunt. Quaſi interpoſita maceria vis eorum obuiat, quorum nimium deſideria perfectionis difficultas impugnat. Horum profectò anima amatores ſuos quærunt, & non inueniunt; dum ſequendo malignos ſpiritus, nequaquam eas, quas appetunt, huius ſæculi voluptates apprehendunt. Tunc dicit: Vadam ad virum meum priorem*, id eſt, ad Deum: *quem tunc mens vniuſcuiuſque deſiderat, cùm multiplices amaritudines, velut quaſdam ſpinas inuenit in ijs delectationibus, quas temporaliter concupiſcit. Nam dum aduerſitatibus mundi, quem diligit anima, morderi cœpit, tunc plenius intelligit, quantò illi cum priori viro melius fuit. Eos ergo quos voluptas praua peruertit, plerumque aduerſitas corrigit*, vti correxit [D] filium prodigum fame pereuntem, Lucæ 15. 17.

[vers. 7.] *Et ſemitas ſuas.*] Quibus ad idola & idololatras currebat) *non inueniet*, vtpote ſpinis à me obſeptas. Eſt enallage perſonæ, crebra apud Prophetas. Tranſit enim à ſecunda perſona in tertiam, à *tuas* in *ſuas*. vnde explicăs ſubdit: *Et ſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos.* quaſi dicat, Implorabit opem idolorũ & gentiũ, quibus religione & fœdere ſe deuinxit; ſed non obtinebit, tum quia ipſę vias medias ſpinis à me interclusas trăſire non poterunt; tũ quia ſine me imbelles ſunt, & inualidæ ad opitulandum. Quocirca Syoagoga omni eorum ſpe deſtituta, ad ſe & ad Deum redibit & dicet: *Vadam & reuertar ad virum meum, priorem* (ad Deum) *quia bene mihi erat tunc magis,* [E] *quàm nunc*. Comparat deos gentium amatoribus, eo quòd Synagogam comparauerit meretrici.

[Tropol.] Tropol. hoc dicit & ſentit anima pœnitens, dum videt ſe à ſuis amaſijs, id eſt, ſocijs, voluptatibus, applauſibus, derelictam & deceptam. Tŭc enim damnat illas; & ad Deum, in quo antea veram experta eſt requiem & gaudium, recurrit. Ita ad Chriſtum recurrit Magdalena, filius prodigus, S. Paulus, S. Matth. & alij. Pulchris apologis fallaciam harum amaſiarum declarat Damaſcenus in hiſtoria Barlaam & Ioſaphat c. 12. & 13.

[vers. 8.] *Et hæc neſciuit.*] Redit ad verſ. 5. eò enim hæc pertinent, vti dixi initio verſ. 6. quaſi dicat, Synagoga coluit Deos dicĕs, Hi dăt mihi panes, aquas lanam, linum, oleum; & tam impudens fuit, vt neſciret, id eſt, non recognoſceret, me illi hęc dediſſe, quin & argentum, & aurum, quod ipſi dedi, cŏſecrauit Baal, ex eiſque fecit ſimulachra Baal. Io voce, *neſciuit*, eſt catachreſis: Sciebat enim Synagoga ſe habere à Deo; ſed *neſciuit*, id eſt, ſcire noluit, non agnouit, ita ſe geſſit, ac ſi neſciret. ita Vatab. Sic Terent. in Andria ait: *Tu adepol ſi ſapis, quod ſcis neſcies*, id eſt, neſcire te ſimulabis.

Tropol. S. Hieron. Panis, inquit, Hęreticorum eſt luctus perpetuus: aqua, cœnoſa doctrina, qua etiam baptizatos ſuffocant: lana & linum, ſimulata ſanctitas & munditia, quia veniunt in veſtimentis ouium: oleum eſt adulatio, vnde dicitur: Oleum peccatoris non impinguet caput meum. Potus, S. Scriptura, quam illi peruertunt.

Quæ fecerunt Baal.] *Baal* eſt datiui caſus, vt patet ex articulo Hebræo *lamed* לבעל *lebaal*, quaſi dicat, Quæ fecerunt, id eſt, obtulerunt, & accepta tulerunt ipſi Baal, quaſi eorum auctori & datori; vel quæ dedicarunt ipſi Baal. Sic facere Latinis idem eſt quod ſacrificare; vnde τὸ *quæ*, non tantùm ad argentum & aurum, ſed & ad frumĕtum, vinum, & oleum referri poteſt: hæc enim faciebant, id eſt, offerebăt & libabăt Baal. vide Ezech. 16. 17. Secundò, *quæ fecerunt*, id eſt, ex quibus fabricarunt & ornarũ *Baal*. Vnde ex Hebræo verti poteſt, *Aurũ fecerunt Baal*, quaſi dicat, Ex auro Dei, & à Deo accepto, fabricarunt idolum Baal: facere enim aurum, vel argentum, eſt illud cælare, polire, aut in vas vel effigiem aliquam efformare: infectũ enim dicitur, quod rude eſt & impolitum. Audi Iſidorum lib. 15. cap. 17. *Tria ſunt genera argenti, & auri, & æris; ſignatum factum, infectum. Signatum eſt, quod in nummis eſt: factum eſt, quod in vaſis, & ſignis: infectum, quod in maſſis, quod & graue dicitur, id eſt, maſſa.* Tropol. peccatores ſuas cupiditates faciunt ſuos deos. Vnde S. Hieron. in pſal. 80. 10. *Non erit in te Deus recens. Cui Deus*, ait, *venter eſt, Deus ei recens eſt: quotcunque vitia habemus, quotcunque peccata, tot recentes habemus* Deos. *Iratus ſum, ira mihi* Deus *eſt: vidi & concupiui mulierem, libido mihi* Deus *eſt. Vnuſquiſque enim quod cupit & veneratur, hoc illi* Deus *eſt*. Ita fornicatores corpus, vires, opéſq; quas à Deo acceperunt, mancipant ſuis veneribus. Vnde Syrus vertit: *Ex eo* (auro & argento) *fecerunt Baal*. Arabicus: *Conflauit ea Baal*. Porrò Baal, ſiue Baalim, ſiue Bel, Bal, & Belus, erat Iupiter Belus, qui fuit Deus primus Chaldæorum, de quo plura dixi Geneſ. 10. verſ. 9. & Daniel. 14. 2.

Tropol. Origenes hom. 2. in Cant. per aurum accipit ſenſum & intellectum; per argentum facundiam & gratiam ſermonis; quæ dum ad vanam gloriam, vel ad lucra ſectanda, non verò ad Dei gloriam, & animarum ſalutem expendimus, tunc ea Baalim offerimus. *Deinde*, inquit Orig. *vobis ſenſum & rationem, qua me Deum & ſentire poſſetis, & colere: vos autem ſenſum & rationem, quæ in vobis eſt, ad colenda dæmonia tranſtuliſtis.* Simile eſt Ezech. 7. 20. vide ibi dicta. Gloſſa verò ex Haymone: *Per vinum*, inquit, *lætitia ſpiritualis ſignatur, quam non in hoc ſæculo, ſed in Deo habere debuerunt; per oleum, ſenſus illuminatio; per argentum nitor eloquij; per aurum præceptum dilectionis Dei, & proximi: in quibus omnibus non Deum, ſed dæmones venerabantur*, Similia habet S. Greg. 3. p. paſtor. admon. 25. [Tropol.]

Idcirco

verſ. 9. *Idcirco conuertar, & ſumam frumentum meum.*] Conuertar ab amore in odium, à beneficentia in vindictam; conuertar, inquam, ab alimonia qua tam liberaliter eam alui, dedique frumentum, vinum, &c. ad puniendum eam ſterilitate, & fame; vt ex prophetia hac, & ipſa eius experiētia diſcat, ſciátque meum eſſe frumentum, & vinum, illáq; à me dari, non ab idolis: *ſumam* ergo, *& auferam frumentum meum in tempore ſuo*, putà in tempore meſſis; *& vinum meum in tempore ſuo*, putà in tempore vindemiæ, quaſi dicat, Faciam vt parum frumenti in meſſe, & parum vini in vindemia colligant, aut ſi multum collectum ſit, euanidum ſit, parúmque det panis & vini; aut certè incendio, graſſatione hoſtili, aliòue modo illud diſperdam.

Et liberabo lanam meam & linum meum.] *Liberabo*, ſcilicet, quaſi è captiuitate, qua detinentur ab iniquo vel iniuſto poſſeſſore. vnde Chald. vertit: *Detraham veſtem ſericam & byſſinam, quam dederam ei ad operiendum ignominiā ſuam*. Septuag. *Auferam linteamina mea, & veſtimenta mea, ne tegant ignominiam eius; ignominiam*, id eſt, nuditatē; hanc enim ſignificat heb. ערוה *erva*, & hęc eſt turpis & ignominioſa, quaſi dicat, Spoliabo & nudabo eam veſtibus, nudámque ignominioſè ad ludibrium exponam, vt ab omnibus rideatur & illudatur. Eſt proſopopœia: tanquam enim lana & linum inuitè ſeruirent ingratis & impijs idololatris, quaſi iniuſtis poſſeſſoribus; inde ea dicit ſe liberaturum. Ergo τὸ *liberabo*, ſignificat quod creaturæ coactè ſeruiant impijs, ſuperbis, & ingratis, Deus enim eas creauit ad hunc finem, vt homini ſeruirent ad cognoſcendum & amandum Deum, earum creatorem & largitorem. Quocirca dum hoc ſuo fine, ad quem conditæ ſunt, priuantur, imò contra Deum aſſumuntur ad ſuperbiam & luxum, naturaliter idipſum auerſantur, captiuantur, & vim patiuntur, ac reipſa dolerent, gemerent, & de iniuria proteſtarentur, ſi ſenſum haberent. Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens; ſed propter eū qui ſubiecit eam in ſpe.* Et mox: *Scimus enim quod omnis creatura ingemiſcit, & parturit vſque adhuc.*

creatura inuitè ſeruiunt impijs.

Deus ergo creaturas ita gementes ſub hac ſeruitute liberat, dum impijs eas aufert, & pijs eas tradit, aut facit eas ſibi, ſuóque obſequio, ad quod conditæ ſunt, & ad quod naturaliter propendent, totóque naturæ pondere feruntur, impendi

Audiui in Belgio celebrem concionatorem, qui calumniatoribus nonnullis obiectātibus Clericos & Religioſos quoſdam lautè viuere, pro concione reſpondit, primò, hanc eſſe calumniam & mendacium: ſecundò, eſto id verum eſſet, non eſſe iniquum; ſed ſecundùm ordinem rerū: Deus enim creauit creaturas vt ſeruirent pijs, non impijs; famulis, non hoſtibus. Quocirca, inquit, ſi panis, ſi vinum, ſi oua, ſi perdices loqui poſſent, clamarent: Comedant nos viri ſancti, ſerui Dei noſtri, non comedamur ab inimicis Domini noſtri. Subſtantia noſtra, caro noſtra incorporetur ſanctis, vt in ijs ad gloriam reſurgat, non peccatoribus: in illis enim reſurget ad gehennam. Quæ enim creatura non mallet eſſe in cœlo & gloria, quàm in inferno & igni?

Hac de cauſa in fine mundi, & maximè in die iudicij omnes creaturæ, quaſi vindices creatoris ſui, inſurgent in impios, eóſque diſperdent. Hoc eſt enim quod ait Sapiens, cap. 5. 21. *Pugnabit cum eo orbis terrarum contra inſenſatos. Ibunt directè emiſſiones fulguris & tanquam à bene curuato arcu*

A *nubium exterminabuntur. Et à petroſa ira mittentur grandines, & flumina concurrent duriter. Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tanquam turbo venti diuidet illos.*

Et nunc reuelabo ſtultitiam eius.] Septuag. *immunditiam*, Vatab. *turpitudinem*, Pagn. *ſpurcitiam*, Chaldæus *ignominiam eius*, propriè heb. נבלות *nablut*, ſignificat rem ſtolidam & ſtultam, vnde de Nabal marito ſtolido, appoſitè dixit Abigail vxor Dauidi: *Ne ponat, oro, Dominus meus rex cor ſuum ſuper virum iſtum iniquum Nabal: quoniam ſecundùm nomen ſuum ſtultus eſt, & ſtultitia eſt cum eo*, 1. Reg. 25. 25. verſ. 10.

Porrò ſtultitia Iſraelis ſiue decem tribuum (de
B his enim loquitur, vt antè dixi) erat hæc, quòd relicto Deo optimo patre, & prouiſore, à quo percipiebant frumentum, vinū, linum, omniáque bona, colerent muta & ſurda idola, eíſque ſuum frumentum, vinum, &c. aſcriberent, & accepta referrent: quæ ſanè ingens erat ſtoliditas, ingratitudo, & impietas. Hanc reuelaturum ſe toti orbi minatur hic Deus, ídque reipſa præſtitit, cùm Iſraëlem bonis omnibus nudauit, eúmque prædæ, captiuitati, & irriſioni Aſſyriorum (quorum deos Iſraël colebat) expoſuit.

Similis eſt ſtultitia cuiuſque peccatoris; vtpote qui creaturam creatori, terram cœlo, diabolum Deo, infernum paradiſo, peccatum ſanctitati,
C malum bono præfert.

Et ceſſare faciam omne gaudium eius.] Quia ceſſare faciam omnes fruges eius; item omnia ſabbatha, omnéſque dies feſtos eius, vt ſequitur; in his enim feriari, gaudere, & recreare ſe ſolent Iudæi æquè ac Chriſtiani. verſ. 11.

Et corrumpam.] Vatab. *deuaſtabo*, tum per grandinem & procellas, tum per Aſſyrios *vineam eius, & ficum*. quaſi dicat, Non tantùm vuas & ficus; ſed & ipſas vineas, ipſáſque ficuum arbores excindam, & demoliar. Cauſam ſubdit: *De quibus dixit: Mercedes* (meretricatus, id eſt culturæ idolorum) *hæ mea ſunt, quas dederunt mihi amatores mei.* quaſi dicat, Excindentur, quia fruges & opes quas verſ. 12.
D ego ei dedi, ipſa ingratè & ſtolidè acceptas retulit ſuis idolis.

Et ponam eam in ſaltum.] Ribeta ex Hebræo, Chaldæo, & Septuag. contendit legendum *ea*, ſcilicet vineā & ficum: verùm Romana legit *eam*, ſcilicet Synagogā, & terram Iſraël; hæc enim ab Aſſyrijs vaſtata, data eſt beſtijs terræ deuorandas huic enim continuè loquitur, eámque peccati coarguit: minùs ergo genuinè S. Hieron. Theod. & Lyran. Ieruſalem, eiúſque excidium hîc ſignificari volunt: nam, vt dixi, agit hic Propheta de decem, non de duabus tribubus. Septuag. pro יער *iaar*, id eſt, ſaltum, vel ſyluam, legentes עד *iaad*, id eſt, teſtimonium, verterunt: *Ponam eam in teſtimo-*
E *nium*, vt ſcilicet toti orbi atteſtetur quanta ſit Dei in ſceleratos ira, iuſtitia, potentia & vindicta.

Et viſitabo ſuper eam dies Baalim.] Quaſi dicat, Puniam *dies*, id eſt, peccata illis diebus, putà idolorum feſtis, commiſſa, quibus ornabat ſe, colúitque Baalim, id eſt, varios gentium deos, feſtiuis ſacrificijs, & veſtibus, vti ſequitur. ita Chald. Haymo, Hugo & Vatab. Nota, Baal heb. primò ſignificat dominum à *rad.* בעל *baal*, id eſt, dominatus eſt: inde ſecundò ſignificat ſponſum & maritum, maritus enim eſt caput & dominus vxoris ſuæ, 1. Corinth. 11. 3. hinc tertiò, gentiles ſuum Iouem vocabant Baal, quaſi dominum cœli & terræ. Baal in plurali habet Baalim, quaſi dicas, multi verſ. 13.

domini, multi mariti, multi dij: hos multos opponit ſolitudini, & ſingulari *Baals*; vti mox dicam.

Myſticè dies Baalim qui? Aliter S. Hieron. quaſi dicat: faciam vt illis ipſis feſtis diebus, quibus colebat Baalim, puniatur & excindatur. Sic tropol. dies Baalim ſunt, quibus quis ſeruit Veneri, Mammonæ, ſpiritui ſuperbiæ & ambitionis, quaſi Baalim, id eſt, amaſijs dominis & heris, imò dijs ſuis. Hos Deus viſitat cùm peccatorem punit lue Venerea, paupertate, amiſſione honoris, & ſtatus.

Rurſum viſitat dies Baalim, cùm peccatorem licèt pœnitentem, punit tribulationibus, rebus aduerſis, deſolationibus & præſertim tentationibus priſtinorum peccatorum, ad eum quaſi ad veterem amicum recurrentium; vti S. Maria Ægyptiaca, totidem annos, putà 17. quod peccatat, obſcœnis cogitationibus tentata fuit. Idem paſſim alijs contingit. Vide S. Bern. ſerm. 3. & 4. in Cant.

Quibus accendebat incenſum.] *Quibus*, ſcilicet Baalim, putà idolis: *& ornabatur inaure ſua, & monili ſuo*; quaſi meretrix, quæ ſe adornat & fucat amaſijs ſuis. Iudæi enim in feſtis cultiores induebant veſtes, ad cultum feſti & idoli ſui: vti & faciunt Chriſtiani, ſed in honorem Dei, & ſanctorum quorum feſta colunt.

℣. 14.) Propter hoc, ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem: & loquar ad cor eius.

℣. 15.) Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam ſpem: & canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti.

℣. 16.) Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me: Vir meus: & non vocabit me vltrà, Baali.

℣. 17.) Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.

℣. 18.) Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum beſtia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terræ: & arcũ, & gladium, & bellũ conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter.

℣. 19.) Et ſponſabo te mihi in ſempiternum: & ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus.

℣. 20.) Et ſponſabo te mihi in fide: & ſcies quia ego Dominus.

℣. 21.) Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos, & illi exaudient terram.

℣. 22.) Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Iezrahel.

A ℣. 23.) Et ſeminabo eam mihi in terra, & miſerebor eius, quæ fuit abſque miſericordia.

℣. 24.) Et dicam non populo meo: Populus meus es tu: & ipſe dicet, Deus meus es tu.

Propter hoc ecce ego lactabo eam.] Difficile eſt *verſ. 14.* *τὸ propter hoc*: quæ enim eſt cauſa, imò quæ conſequentia & connexio dicere, Vxor adultera eſt, ideóque puniam & perdam illam, propterea lactabo eam? Primò, aliqui ſic connectunt & exponunt; quaſi dicat, Quia Iſraël tam grauiter peccauit, quia tam grauiter errat & delirat, quia in tantis verſatur animæ miſerijs & periculis ſalutis, vt mihi miſerationem potiùs moueat, quàm irã & bilem: hac de cauſa ego poſt eius caſtigationem, iram in miſericordiam vertam, & oſtendam ei diuitias potentiæ & miſericordiæ meæ; nimirum lactabo eam, & loquar ad cor eius: itáque eam ad me conuertam, & reducam. ita Ribera. Secundò, Lyran. hæc connectit cum initio capitis: *Dicite fratribus veſtris, Populus meus: & ſorori veſtra, Miſericordiam conſecuta.*

Verùm dico eſſe hic hyſterologiam, vti oſtẽdi verſ. 6. Hæc ergo verba, *Propter hoc ecce ego lactabo eam*, referenda & connectenda ſunt cum verſ. 6. & 7. Sic enim omnia ordinatè cohærent, & fluunt. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Dixi verſ. 6. & 7. *Sepiam viam eius ſpinis*, vexabo & caſtigabo eam; ne ſcilicet ſponſa mea Synagoga, gentes & deos alienos adire & colere poſſit: vnde ipſa in ſe reuertetur, pœniténſque vitæ prioris, dicet: *Vadam & reuertar ad virum meum priorem. propter hoc*, quia ſcilicet ipſa pœnitens ad me redit; *ecce ego lactabo eam*, quaſi dicat: Ego priorum eius ſcelerum oblitus, eam redeuntem excipiam, quaſi ſponſus amantiſſimus, & in eius amplexus ruam, vt ruit pater in amplexus filij prodigi ad ſe redeuntis, Lucæ cap. 15.

D Præclarè S. Bernardus ſerm. 83. in Cant. docet tantum eſſe ſponſi Dei noſtri amorem, vt anima quantumcunque vitijs corrupta, adhuc per amorem caſtum & ſanctum poſſit redire ad nuptias, & thalamum ſponſi. *Magna*, inquit, *res eſt amor, ſponſa res & ſpes vnus eſt amor. Hoc ſponſa abundat, hoc contentus eſt ſponſus: nec is aliud quærit, nec illa aliud habet. Hinc ille ſponſus, & ſponſa illa eſt.* Et inferiùs: *Quidni amet ſponſa, & ſponſa amoris? Quidni ametur amor?* vide ſequentia.

Ecce ego lactabo eam.] Ruffinus, *Lactabo*, inquit, id eſt, dabo manna Hebræis in deſerto: manna enim dicitur lac, quia lacti erat ſimile in colore, & ſapore. Verùm hoc mãna olim dederat Deus; E hîc autem ait, *lactabo*, in futuro. Rurſum, *lactare* hic non ſignificat lac dare, vel lacte nutrire; ſed eſt verbum frequentatiuum, deriuatum à primitiuo lacio: cuius ſignificatio patet ex compoſitis allicio, illicio, pellicio, & ex frequentatiuis lacto, illecto, delecto: lactare ergo idem eſt, quod allicere, ſuadere, pellicere, & velut lacte dato ineſcare decipere, & capere: vti docet Sextus Põpeius lib. 10. Sic vulgò dicimus: Herus me⁹ hac ſpe me lactat, magnis promiſſis lactor, &c. Sic Prouerb. 1. dicitur: *Si te lactauerint*, id eſt, pellicere & ſeducere voluerint, *peccatores, ne acquieſcas eis.* Et hoc ſignificat hebr. פתה *patha*, vnde græcum πείθω, id eſt, ſuadeo, perſuadeo. Quocirca Septuag. vertunt

ἐγὼ,

ἐγὼ πλανῶ αὐτὴν, *Ego ſeduco eam, & ponam eam quaſi deſertum.* Vatab. *Ego pelliciam eam.* Syrus: *Ecce decipio eam.* Arabicus: *Errare faciam eam.* Arabicus Alexand. *Perdam eam.* Alij, *Ego ineſcabo eam*, ſicut piſces & aues data eſca ineſcantur, itáque capiuntur. Iam primò, Theodor. & Theoph. hoc in malam partem accipiunt, atque ex Septuag. hunc dant ſenſum, quaſi dicant: *Ecce ego faciam eam ſeduci, & erroribus implicari, ac labi; vt ducatur in captiuitatem* (in Aſſyriam) *& captiuam factam his omnibus bonis faciam deſtitui.* Verùm hæc in bonam accipienda eſſe, & ſignificare læta promiſſa, non triſtia & minas, docent paſſim alij Interpretes; & patet ex ſequentibus. Ait enim: B *Loquar ad cor eius, dabo ei vinitores eius, canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ: vocabit me, Vir meus, auferam nomina Baalim: percutiam cum eis fœdus: ſponſabo te mihi in ſempiternum. Lactabo* ergo *eam*, id eſt, ſuadebo, alliciam, & quaſi pio dolo ineſcabo, & decipiam eam; vt vltra idola ſua contemnat, & mihi quaſi ſponſo & Deo ſuo ſe totam addicat & mancipet. Vnde Chald. vertit: *Ecce ego ſubjiciam eam legi, & operabor illi miracula, & grandia facinora, qualia edidi illi in deſerto.* Hoc eſt quod ait Ezech. cap. 36. 25. *Dabo vobis cor nouum, & ſpiritum nouum ponam in medio veſtri, & auferam cor lapideum de carne veſtra, & dabo vobis cor carneum.*

Mor. quomodo lactet Deus ſuos. C Tropol. ita Chriſtus lactabat S. Magdalenam, vt opes, delicias, veneres, & quicquid eſt in mundo faſtidiret; vt famam & iudicia Phariſæorum contemneret, qui putabant eam non tantùm deceptam, ſed & inſanam, cùm in publico conuiuio Chriſti pedes lachrymis lauit, & capillis terſit. Sic lactauit Deus S. Antonium, Hilarionem, Franciſcum, Claram, tótque nobiles & diuites, qui ſpretis ſæculi oblectamentis, religioſam & auſteram pœnitentiæ vitam amplexi ſunt, & in dies amplectuntur, quos mundani deceptos, imò fatuos æſtimant. Ita lactatus S. Paulus dicebat: *Domine quid me vis facere?* Actor. 9. Et, *Mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Et, *Viuo ego, iam non ego viuit verò in me Chriſtus.* Ita lactauit primos D Chriſtianos & martyres; vt dulcedine diuinæ cõſolationis, & amore Chriſti pro eis crucifixi illecti, imò ebrij procurrerent ad martyria, ambirent ignes, beſtias, cruces; ac in ipſis cataſtis, craticulis, & ignibus exultarent; tyrannisque & tortoribus inſultarent, vti videre eſt in vita S. Ignatij, Laurentij, Vincentij, Agathæ, & aliorum plurimorũ.

Iſraël ductus in ſolitudinem, quam? *Et ducam eam in ſolitudinem.*] Alludit Primò ad ſponſam adulterantem, quæ turbis ſeſe inferens, & per multorum adulterorum cubilia & lupanaria diuagata, tandem pœnitens à marito domum reducitur, quaſi in ſolitudinem; vt ibi ſola cum ſolo marito degat. Secundò, alludit ad Synagogam Hebræorum, quæ in Ægypto turbis Ægyptiorum, & idolorum; putà Apis, Iſidis, Oſiridis, E Canopi, Hammon, & aliorum plurimorum commiſta, iuſſu Dei à Moſe educta eſt in deſertum Sina; ibique à Deo legem, tabernaculum, & religionem accipiens, in ſponſam, id eſt, Eccleſiam & Rempub. ab eo electa & aſſumpta eſt. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Sicut olim te ô Iſraël vagantem, & meretricantem cum turba Gentilium, & deorum Ægypti, inde eduxi in ſolitudinem; ita pariter nunc ex turba Aſſyriorum, Medorum, Chaldæorum, Perſarum, Parthorum, inter quos captiuus & diſperſus diuagaris, nunc horum, nũc illorum deos colens, ducam te in ſolitudinem, A qua itur in Iudæam & in Ieruſalem, vt per illam te in patriam ſedem & religionem, quaſi in ſolitudinem reducam. Erant enim Iudæi in Iudæa à gentibus ſeparati; imò poſt excidium, Iudæa erat ſolitudo. Hoc eſt quod ait Ezechiel cap. 20. 34. *Educam vos de populis, & congregabo vos de terris, in quibus diſperſi eſtis, &c. Et adducam vos in deſertum populorum, & iudicabor vobiſcum ibi faciem ad faciem; ſicut iudicio contendi aduerſum patres veſtros in deſerto terræ Ægypti*; qui locus huic noſtro perſimilis eſt, eúmque explicat. ita Chald. Haymo & alij.

B Tertiò, & potiùs, ducam eam in ſolitudinem, hoc eſt, ducã Synagogam, putà Iſraëlitas, ab idololatria Ægyptiâ & Aſſyria æquè ac à ſuperſtitione Iudaica, ad Eccleſiam Chriſti, in qua quaſi ſponſus ſolus cum ſola ſegregata iam à priſtinis amaſijs & peccatis, & à multitudine ac tumultu ſæculi, cum illa agam blandè & ſecretè; illam protegam, illi miracula faciam, qualia olim feci Hebræis in deſerto.

Nota, hunc locum R. Salomon & Iudæi accipiunt de ſolo reditu, ex captiuitate Babylonis: tunc enim multi Iſraëlitæ cum Iudæis redierunt in Ieruſalem, nec deinceps nominarunt aut coluerunt Baalim: ſed quieti & læti Deo vero ſeruierunt. Chriſtiani verò permulti, vt S. Hieron. C Cyrill. Ruffin. Theodor. Theoph. Lyran. Vatab. Arias, Ribera & alij, hęc accipiunt de redemptione hominum è captiuitate Diaboli, facta per Chriſtum.

Verùm mediam ſententiam ego ſequor, dicóque Prophetam alludere ad reditum è captiuitate Babylonica, eúmque obiter perſtringere; ſed ſub eo quaſi tenui typo, potiùs ſignificare reditum è captiuitate diaboli, per redemptionẽ Chriſti. Ita Theodor. *Hæc*, inquit, *typicè & adumbratè ſub Zorobabel acciderunt: expreſſè verò, & veritate ipſa, vbi Chriſtus ſe hominem fecit.* Idque patet ex verbis & promiſſis Prophetæ, quæ auguſtiora ſunt, quàm vt Iſraëlitis, iiſque paucis è Babylone D cum Iudæis redeuntibus, conueniant. Talia ſunt: *Arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.* Nam Iudæi Babylone redeuntes, mox ſeruierunt Perſis, Græcis, Romanis. Et *Sponſabo te mihi in ſempiternum.* Et *Dicam non populo meo: Populus meus es tu; & ipſe dicet: Deus meus es tu.* Quod Apoſt. Rom. 9. 25. & S. Petrus Epiſt. 1. 2. 10. de populo Chriſtiano explicant.

Quæres, cur Eccleſia vocetur ſolitudo, cùm in ea ſit gentium multitudo? Reſpond. Primò, quia ipſa colit vnum Deum, qui ſolus verus eſt Deus; ideóque eſt Baal, vel Baali, verſ. 16. Hunc enim opponit Baalim, id eſt, multis amaſijs, dominis, & dijs, quos Iſraël coluit in Ægypto, & in Aſſyriâ. In Eccleſia ergo eſt ſolitudo Dei, & conſequen- E ter ſolitudo fidei, & ſolitudo religionis; cum apud idololatras, & hæreticos ſit multitudo & confuſio vti deorũ, ita & errorũ, & ſectarum. Hoc eſt quod ait Apoſt. Epheſ. 4. 5. *Vnus Dominus, vna fides, vnum baptiſma.* Hinc conſequenter Eccleſia eſt ſola, id eſt, vna, cùm hæretici & idololatræ plurimas, ſibique inuicem contrarias habeant Synagogas & congregationes. *Eccleſia vocatur ſolitudo. cur? 1. cauſa.*

Secundò, quia ſicut Deus Hebræos duce Moſe deduxit per mare rubrum merſis Ægyptijs, in deſertum Sina; ibique eos in ſuam Synagogã efformauit, dando legem & ſacerdotiũ; ita & Chriſtianos per mare rubrum ſanguinis Chriſti in

Digitized by Google

baptiſmo, merſis peccatis & vitijs, deducit in Eccleſiam; ibíque eis dat ſuas leges, & ſacra.

3. Tertiò, ſicut Hebræos in deſerto aluit manna, & aqua ex petra; ita Chriſtianos in Eccleſia alit Euchariſtia, aliíſque ſacramentis & gratijs, ac conſolationibus ſpiritualibus.

4. Quartò, ſicut Hebræis in deſerto dedit victoriam contra Amalec, Og, Sehon, alióſque hoſtes; ita Chriſtianis in Eccleſia dat victoriam contra dæmones, carnem, & mundum.

5. Quintò, ſicut Hebræos per deſertum duce columna ignis per noctem, & nubis per diem, protexit ab æſtu & procellis; eóſque illuminauit & deduxit in terram promiſſam: ita Chriſtianos in Eccleſia per deſertum huius vitæ deducit, duce Spiritu S. qui in aduerſis eos illuminat & inflammat, in proſperis protegit & humiles facit, vt ſecuri tendant in terram viuentium, promiſſam in cœlis.

Mor. de bono ſolitudinis.

Tropol. Deus verè pœnitentes deducit ad ſolitudinem, ibíque eos diuinis donis exercet, & perficit, vbi ſcilicet ſeparati ſunt ab omni ſæculi, illecebrarum, & hominum turba & tumultu. Ita Magdalenam ſeparauit à turba, fecitque vt ſe ſequeretur in ſolitudinem; ac poſt mortem & reſurrectionem deduxit eam in ſolitudinem, montémque vicinum Maſſiliæ, vbi in Bauma peccata priſtina deflens, cum Chriſto & angelis verſabatur; vitam angelicam magis quàm humanã agẽs. Sanè, qui è peccatis emergere, vitámque ſeriò emendare & mutare volunt, neceſſe eſt, vt à turba declinent, & in ſolitarium locum, ſaltem ad tempus, ſe recipiant; vbi & priſtina vitia dediſcãt, & occaſiones peccatorum diſtractionúmque declinent; & meditationibus ſanctis, piiſque exercitijs inſiſtentes, diſcant qua ratione & modo vitam corrigere debeant; denique vbi à Deo viſitentur, illuminentur, & corroborentur in hoc melioris vitæ propoſito. Nam, vt ait Iob cap. 12. *Ad me dictum eſt verbum abſconditum, & quaſi furtiuè ſuſcepit auris mea venas ſuſurri eius.* Loquitur enim Deus, ait S. Dionyſ. lib. de diuin. nom. aut per lumen quoddam, aut per inſpirationes internas, rarò verò per vocem ſenſibilem; vt quis ergo eum audiat, recipiat ſe in ſolitudinem, & ſilentium, vbi mentem & aures à rebus alijs auulſas introuertat, & ad Deum qui in centro cordis eſt reflectat: ibi ſilentium eius ſibilum & ſuſurrũ excipiet. Quæ cauſa mouit Carolum V. Imper. vt abdicatis tot regnis in ſolitarium locum ſe reciperet, vbi liber à curis & turbis, totus ſibi & Deo vacaret, atque ad inſtãtem mortem vitámq; beatam ſe compararet, vt reipſa præſtitit perſtitítque vſque ad vitæ finem. Quocirca Franciſcus Boria, olim ſub eo Dux Gandiæ, in eius funere rogatus, vt oratione funebri illi parentaret, hoc thema propoſuit, Carolóque adaptauit: *Elongaui fugiẽs & manſi in ſolitudine*, oſtendens quàm piè & ſapiẽter egiſſet, qui mundũ priùs reliquiſſet quàm mundus ipſum, quod propediem futurum erat. Nouum hoc, & orbi noſtro ſæculo inauditũ fuit tanti viri exemplum. Maior fuit Carolus in ſua eremo quàm in imperio: quia maior mundo, æquè ac ſeipſo. ita noſter P. Sacchinus tomo 2. Annal. Societatis Ieſu, ad annum Domini 1558. Caroli aui ſui ſenſa animi ſecutus eſt Philippus III. Hiſpan. Rex, moriens hoc anno Domini 1621. licèt enim vitam iuſtè, innocenter, & piè traduxiſſet, adeo, vt hoc obfirmatũ haberet, malle ſe omnibus regiis priuari, quàm ſcienter Deum

A vel venialiter offendere; tamen in mortis agone penitius rationem regni adminiſtrati Deo mox reddendam conſiderans, & expaueſcens, in has voces & vota erupit: *Vtinam nunquã fuiſſem Rex; vtinam annos quos in regno egi, exegiſſem priuatus in eremo. Vtinam vitam ſolitariam cum Deo duxiſſem in Thebaide. Quam nunc ſecurius morerer? Quam fidentius ad Dei tribunal pergerem?* Ita habet eius mors typis vulgata, & teſtantur quotquot ei interfuere. Audit Loth in Sodomorum incendio: *Salua animam tuam, noli reſpicere poſt tergum, neque ſtes in omni circa regione; ſed in monte ſaluum te fac*, Geneſ. 19. Ita S. Ioannes Baptiſta ſeceſſit in deſertum, vt ibi verbo & exẽplo prædicaret pœ- B nitentiam, eóque ab vrbium ſtrepitu ſeuocans turbas, omnibus inclamabat: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum.* Ita Chriſtus Dominus inchoaturus opus ſuæ prædicationis, & noſtræ redemptionis, ſibi à Patre impoſitum, à Spiritu S. ductus eſt in deſertum, ibique ad illud quadraginta dierum meditatione, oratione, & ieiunio ſe comparauit, Matth. 4. eodémq; prædicaturus turbas eduxit, vti & Apoſtolos in montem, apicem Euangelij eos docturus, Matth. 5. 1. Solitudo enim facit mentem quietam, ſibi præſentem, collectam, eámque compungit cogitatione rerum cœleſtium & æternarũ.

Ex S. Hieron.

Ita S. Hieron. pœnitens abijt in ſolitudinem Syriæ, & ad il- C lam inuitans Heliodorum, epiſtolam hoc epilogo quaſi celeuſmate concludit: *O deſertum Chriſti floribus vernans! ô ſolitudo in qua illi naſcuntur lapides, de quibus in Apocalypſi ciuitas regis magni extruitur! O eremus familiarius Deo gaudens! Quid agis frater in ſæculo, qui maior es mundo? quamdiu te tectorum vmbra premunt? quamdiu fumoſarum vrbium carcer includit?* Tertul. lib. de pallio cap. 5. *Seceſſi*, inquit, *de populo, imò vnicum mihi negotium eſt, nec aliud nunc curo quàm ne curem. Vita meliore in ſeceſſu fruare, quàm in promptu*, id eſt, in publico. *Nemo alij naſcitur, moriturus ſibi.*

Ex S. Baſilio.

S. Baſilius cum S. Gregor. Nazian. in eremo orationi & ſtudio ſacrarum literarum vacans, ſcripſit tractatum D de laudibus eremi, quem ſic inchoat: *Solitaria vita cœleſtis doctrina eſt ſchola, ac diuinarum artium diſciplina. Illic Deus eſt totum, quod diſcitur; via, qua tenditur: totum, per quod ad ſumma veritatis notitiam peruenitur. Eremus eſt paradiſus deliciarum, vbi ſpirant ornamenta virtutum; ibi roſa charitatis igneo rubore flammeſcunt; ibi lilia caſtitatis niueo candore candeſcunt; cum quibus etiam humilitatis viola: ibi myrrha mortificationis, non ſolùm carnis; ſed, quod glorioſius eſt, propria voluntatis exundat: & thus aſſiduæ orationis indeſinenter emanat.* Et paulò pòſt: *O eremus ſanctarum mentium delectatio, & intimi guſtus inexhauſta dulcedo. Tu caminus ille Chaldaicus, vbi ſancti pueri feruentis incendij vi-* E *res orationibus reprimunt, & extinguunt. Tu fornax, vbi ſuperni regis vaſa formantur, & ad perpetuum nitorem malleo pœnitentiæ percuſſa, ac lima ſalutiferæ correctionis eraſa, perueniunt. O cella negotiatorum cœleſtium apotheca. Felix commercium, vbi terrenis cœleſtia, tranſitorijs mutantur æterna.* Et inferiùs: *O cella ſpiritalis exercitij mirabilis officina, in qua humana anima creatoris ſui imaginem in ſe reſtaurat, & ad ſua redit originis puritatem. Tu das vt homo mundo corde Deum conſpiciat, qui ſuis obuolutus tenebris, Deum & ſeipſum priùs ignorabat. Tu facis vt homo in mentis arce conſtitutus, cuncta ſub ſe videat terrena defluere, ſemetipſum quoque proſpiciat in ipſa rerum labentium decurſione tranſi-*

re

re. O cella caſtrum Dei, *turris Dauid, angelorũ ſpectaculum, palæſtra fortiter dimicantium. O eremus mors vitiorum, fomes & vita virtutum. Tibi Moyſes dedit bis accepta legis decalogum. Per te Helias nouit* Domini *pertranſeuntis aduentum. Per te Heliſæus duplicem magiſtri ſortitus eſt ſpiritum. Tu ſcala illa Iacob, qua homines vehis ad cælum, & angelos ad humanum deponis auxilium. O vita eremitica, balneum animarum, purgatorium ſordidorum; cella nempe eſt conciliabulum* Dei *& hominum.* Et ſub finem: *O eremus mundi perſequentis felix effugium, laborantium quies, mœrentium conſolatio, ab æſtu ſæculi refrigerium, peccandi repudium, recluſio corporum, libertas animarum, exedra gemmarum cæleſtium, curia cæleſtium ſenatorum; vbi victor dæmonum, ſocius efficitur angelorum: exul mundi, hæres eſt paradiſi: abnegator ſui, ſectator eſt Chriſti.*

Ex S. Bernardo. S. Bernard. epiſtol. ad Fratres de Monte Dei: *Cella,* ait, *& cæli habitatio cognata ſunt: ſicut enim cælum & cella adinuicem videntur habere aliquam cognationem nominis, ſic & pietatis. A celando enim cælum, & cella nomen habere videntur: & quod celatur in cælis, hoc & in cellis. Quod quæritur in cælis, hoc & in cellis. Quid nam eſt hoc? vacare Deo frui Deo. Quod cùm ſecundùm ordinem piè, & fideliter celebratur in cellis, audeo dicere, Sancti angeli Dei cellas habent pro cælis, & æquè delectantur in cellis, ac in cælis.* Et paulo pòſt: *A cella in cælum ſæpe aſcenditur: vix autem vnquam à cella in infernum deſcenditur: quia vix vnquam niſi cælo prædeſtinatus, in ea vſque ad mortem perſiſtit.* Et inferiùs: *Cella terra ſancta, & locus ſanctus eſt, in qua crebrò fidelis anima cum verbo Dei coniungitur, ſponſa ſponſo ſociatur, terrenis cæleſtia, humana diuinis vniuntur. Siquidem ſicut templum ſanctum Dei, ſic cella eſt ſerui Dei.* Et, *In templo enim & in cella diuina tractantur, ſed crebriùs in cella.* Idem tract. de modo bene viuendi ad ſororem, cap. 58. *Si,* ait, *propter Deum in terra vitaueris ſocietatem virorum, per Deum in cælo habebis ſocietatem angelorum.*

Porrò hic receſſus maximè quęrẽdus eſt ei, qui deliberat de vitæ ſtatu, dubitátque quem capeſſere debeat. Docet id S. Bernar. epiſt. 107. in fine, Thomam Præpoſitum, vt ſi cupiat cœli vocẽ audire, ſecedat. *Huic,* ait, *voci Dei tu, dulciori ſuper mel & fauum ſi præparas aurem interiorem, fuge curam exteriorem, vt expedito & vacante interno ſenſu, dicas & tu cum Samuele: Loquere* Domine, *quia audit ſeruus tuus. Vox hæc non ſonat in foro, ſed nec auditur in publico: ſecretum conſilium, ſecretũ quærit auditum. Auditui tuo gaudium pro certo dabit & lætitiam, ſi ſobria aure perceperis.* Hoc modo ſe præparabat Dauid, cùm dixit: *Audiam quid loquatur in me Dominus, quia loquetur pacem in plebem ſuam, & ſuper ſanctos ſuos, & in eos qui conuertuntur ad cor:* id ſignificans, quòd Deus non loquatur ijs, qui extra cor ſunt in res externas effuſi, ſed ijs, qui ſe recipiunt ad interna cogitanda. B. Petrus Damian. epiſt. ad Teuzonẽ ait, ſe quendam ſanctum Eremitam conſuluiſſe de ſe, ſuóque ſtatu; an ſibi expediret, Eccleſiæ ſcilicet & proximis ſeruire in Cardinalatu & Epiſcopatu Oſtienſi: an verò ijs abdicatis recipere ſe ad monaſteriũ, eo quòd vitam illam actiuam ſentiret ſpiritum ſuum diſtrahere & minuere, eiúſque profectum impedire. Cui Eremita: *Quid prodeſt lucerna ſi alijs luceas, & ipſa ſe flamma vorax abſumat?* Quocirca Petrus relicto Epiſcopatu & Cardinalatu ad ſuum monaſterium redijt, ibíque totus ſuæ ſaluti & perfectioni vacauit. Hæc enim erat prima eius vocatio, putà monaſtica.

Iam verò non ſufficit ſolitudo corporis, ſi deſit ſolitudo mentis, ad quam illa ducit, ſi nimirum mens per ea, quæ vidit vel audiuit, diuagatur, totúmque mundum cogitando oberret. Deus, inquit S. Bern. ſerm. 40. in Cant. eſt ſpiritus: requirit ergo à nobis ſolitudinem ſpiritalem magis, quàm corporalem. *Sola,* inquit, *indicitur tibi mentis & ſpiritus ſolitudo. Solus es ſi non communia cogites, ſi non affectes præſentia, ſi deſpicias quod multi ſuſpiciunt, ſi faſtidias quod omnes deſiderant, ſi iurgia deuites, ſi damna non ſentias, ſi non recorderis iniuriarum. Alioquin nec ſi ſolus corpore es, ſolus es.* Et paulò ſuperiùs docens quomodo anima fiat ſponſa Dei: *Omnino,* inquit, *ſupra te eſt angelorum Domino deſponſari. An non ſupra te, adhærere* Deo, *atque vnum ſpiritum eſſe cum eo? Sede itaque ſolitarius ſicut turtur, nihil tibi & turbis; etiam ipſum obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui, & concupiſcet rex decorem tuum. O ſancta anima ſola eſto, vt ſoli omnium ſerues teipſum, quem ex omnibus tibi elegiſti. Fuge publicum, fuge & ipſos domeſticos. An neſcis te verecũdum habere ſponſum, & qui nequaquam ſuam velit tibi indulgere præſentiã præſentibus cæteris? Secede ergo, ſed mente, non corpore ſed intentione, ſed deuotione, ſed ſpiritu.* S. Greg. 30. Moral. 12. explicans illud Iob. 39. *Quis dimiſit onagrum liberum in ſolitudinem, & vincula eius quis ſoluit? Viri,* inquit, *contemplatiui quaſi onagri ſolitudinem mentis inhabitant, & liberi à ſæcularium negotiorum tumultibus, Deum ſitiunt. Quid enim prodeſt ſolitudo corporis, ſi ſolitudo defuerit cordis? Itaque bene conuerſantibus primùm ſolitudo mentis tribuitur, vt exurgentem intrinſecus ſtrepitum terrenorum deſideriorum premant; vt ebullientes ab infimis curas cordis, per ſuperni gratiam reſtringant amoris, omnéſque motus importunè ſe offerentium leuium cogitationum, quaſi quaſdam circumuolantes muſcas, ab oculis mentis abigant manu grauitatis, & quoddam ſibi cum* Domino *intra ſe ſecretum quærant, vbi cum illo exteriori ceſſante ſtrepitu, per interna deſideria ſilenter loquantur.* Denique ſcripſit Cornelius Muſius, illuſtris noſtro æuo Delphis in Hollandia Chriſti martyr, carmen doctum in laudem vitæ ſolitariæ, cui hanc patheticam dat clauſulam:

Viue vt vis, ſed cum ægrotabis
Iuſtis lachrymis damnabis
Omnes mundi infulas.
Et cùm morti propinquabis,
Tunc, ſed ſero prouocabis,
Ad beatas cellulas.
O beata ſolitudo,
O ſola beatitudo,
Pijs ſeceſſicolis.
Quàm beati candidati,
Qui ad te volant alati,
Porrò à mundicolis.

Notatu dignum eſt quod ſcribit Ioannes Mauburnus Abbas Liuriacenſis in Roſeto 1. cap. 3. ſub finem, nimirum varios ordines varijs de cauſis à primæua ſanctitate & ſplendore decidiſſe, vt Cluniacenſes propter otium, Ciſtercienſes propter negotia nimia ruralia, Præmonſtratenſes ob nimia Miſſarum & chori onera; Mendicantes ob nimiam cum ſæcularibus familiaritatem, quia nimis ſe populo immiſcuerũt, iuxta illud Pſalm. 105. 35. *Commiſti ſunt inter gentes, didicerunt opera eorum, & factum eſt illis in ſcandalum:* Benedictinos ob nimias opes, iuxta illud: *Filia ampla*

dotationis, ſuffocauit matrem deuota Religionis. Addit, præ cæteris in ſuo nitore & vigore ſteriſſe Carthuſienſes ob ſtudium ſolitudinis & ſilentij, ac ob ſtrenuam obſeruãtiam viſitationum. Vnde hæc tria carmine complexus, ait:

Per tria ſi, ſo, vi, Carthuſia permanet in vi, id eſt, vigore.

Si eſt ſilentium, *ſo* ſolitudo, *vi* viſitatio. Epiſcopus enim, Rector, ſuperior viſitans ſubditos, corrigit eos ſi prolapſi ſint; ſi ſtent integri, vigiles & conſtantes eos conſeruat. Silentium & ſolitudo faciunt Primò, ne ſubditi ſuas murmurationes & tentationes inuicem communicent & affricent. Secundò, ne mentem terrenis & vanis phãtaſmatibus, quæ concupiſcentiarum ſunt excitamenta, impleant. Tertiò, diſponunt animum vt ſatus diuinos excipiat. Deus enim hoc ſuũ balſamũ non infundit niſi animo libero, puro, à fæcibus terræ ſecreto, & ſoli Deo attendẽti. Hoc enim dignum & iuſtum eſt. Audi Thomam Theodidactum lib. 1. de Imitat. Chriſti cap. 20. *Dixit quidam: Quoties inter homines fui, minor homo redij. Nemo ſecurè apparet, niſi qui libenter latet. Nemo ſecurè loquitur, niſi qui libenter tacet. Nemo ſecurè præeſt, niſi qui libenter ſubeſt. Qui ſe abſtrahit à notis & amicis, appropinquabit illi Deus cum angelis ſanctis. Maximi ſanctorum humana conſortia, vbi poterant, vitabant, & Deo in ſecreto viuere eligebant.*

Ex Gentilibus.

Idipſum Gentiles per vmbram viderunt, ſuaſerunt, & reipſa præſtiterunt. Scipio Africanus teſte Plutar. in eius vita, dicebat, *nunquam ſe minus eſſe ſolum, quàm cùm ſolus eſſet; nec vnquam minus otioſum, quàm cùm otioſus eſſet.* Alius ex aduerſo aiebat, *nunquam ſe minus hominem eſſe, quàm cum inter homines verſaretur.* Ptolomæi vt habetur in eius vita, in prologo Almageſti, hæc erat gnome: *Securitas ſolitudinis dolorem remouet, pauor multitudinis conſolationem aufert.* Cicero ſeneſcens, forenſis vitæ pertæſus Tuſculum ſeceſſit; ibiq; philoſophatus eſt, ac Tuſculanas quæſtiones, quibus alterum Senecam ſe exhibet, conſcripſit. Seneca Epiſt. ad Lucilium, cap. 7. dans ei præcepta honeſtæ & beatæ vitæ: *Quid tibi,* inquit, *vitandum præcipuè exiſtimem, quæris? Turbam. Nondum illi tutò te commiſeris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam, nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quòd compoſui turbatur, aliquid ex his quæ fugaui, redijt.* Et mox: *Inimica eſt multorum conuerſatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commodat, aut imprimit, aut neſcientibus illinit. Nihil verò eſt tam damnoſum, quàm in aliquo ſpectaculo deſidere. Tunc enim per voluptatem faciliùs vitia ſubrepunt. Quid me exiſtimas dicere? Auarior redeo, ambitioſior, luxurioſior; imò verò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui.* Et inferiùs: *Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem ſuam diſsimilis multitudo potuiſſet: adeo nemo noſtrum qui maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium poteſt, vnus Lictor delicatus paulatim eneruat & emollit; vicinus diues cupiditatem irritat; malignus comes quantumuis candido & ſimplici, rubiginem ſuam affricat.* Et paulò pòſt; *Recede in te ipſum quantum potes, cum his verſare qui te meliorem facturi ſunt, illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuò iſta fiunt, & homines dum docent, diſcunt. Non eſt ergo quod gloria publicandi ingenij te producat in medium, vt recitare iſtis velis. Cui ergo, inquis, iſta didici? Tibi didiciſti. Democritus ait: Vnus mihi pro populo eſt, & populus pro vno. Alius cùm quæreretur ex illo, quò tanta diligentia*

A *artis ſpectaret ad paucos peruentura: Satis,* inquit, *mihi ſunt pauci, ſatis eſt vnus, ſatis eſt nullus. Epicurus cùm vni ex conſortibus ſtudiorum ſuorũ ſcriberet: Hæc,* inquit, *ego non multis, ſed tibi: ſatis enim magnum alter alteri theatrum ſumus.* Et cap. 8. *Seceſſi non tantùm ab hominibus, ſed etiam à rebus, & primùm à rebus meis. Duriùs tractandum eſt corpus, ne animæ male pareat. Contemne omnia, quæ ſuperuacuus labor velut ornamentum ad decus ponit. Cogita in te præter animum nihil eſſe mirabile, cui magno nihil magnum eſt.* Nonne hæc aurea ſunt? nonne quot ſententiæ, tot margaritæ?

Qui ergo ad vitam ſolitariam vel monaſticam à Deo vocantur, hac ſolitudine iugiter gaudeant, vitámque angelorum agant in Dei laudibus: ac

B ea vtantur non tantùm ad ſuam, ſed & ad aliorum ſalutem, orando, docendo, concionãdo, ſcribendo &c. pro ſuo quiſque talento. Non enim ſibi ſolis ſunt nati, ſed & alijs. Atque ea eſt perfecta contemplatio, quæ in actionem dimanat: hæc enim illam fouet, oblectat, perficit & cõſummat. Qui verò ad vitam actiuam deſtinantur, ſubinde ad ſolitudinem hanc ſe recipiant, mentémque à curarum tumultu reuocent, & ſe ſibi reddant; vt interquieſcat tam corpus, quàm ſpiritus: vtque errata ſua multiplicia introſpiciant & corrigant; vtque Deo ſe vniant; ab eóque ad cor loquente nouum lumen, nouas vires & animos hauriant,

C ad labores vitæ illius moleſtæ ſuſtinendos, & difficultates omnes fortiter ſuperandas, propter Eccleſiæ & Reipub. publicum bonum. Memorabilis hac in re fuit Thomas à Kempis, auctor libri de Imitatione Chriſti, anno Domini 1441. qui inter fratres ſui ordinis occupatus, cum iiſq; colloquens, quoties ſentiebat cœleſtis ſponſi vocem & inſpirationem, ſe quaſi ſponsã ad colloquium euocantem, humiliter, ſed liberè fratribus valedicens & ſecedens, aiebat: *Chariſsimi fratres oportet me ſecedere: eſt enim, qui in cella me expectat.* Illico ergo in cellam ſe proripiens, deuotè inſtar Samuelis inquiebat: *Loquere Domine, quia audit ſeruus tuus.* ita habet eius vita à viro graui ipſi coæuo conſcripta. Lege caput 20. lib. 1. & vide-

D bis profunda eius ſenſa de amore ſolitudinis & ſilentij, ac aſſeres eum in cella ex Dei inſtinctu hauſiſſe illum cœleſtem ſpiritum, quem ipſe cuique eius libellum legenti iugiter exhalat & afflat. Denique Hugo de S. Vict. lib. 4. de Arca Noë cap. 4. *Scrutemur,* ait, *Scripturas, & inueniemus vix aut nunquam Deum locutum fuiſſe in multitudine, ſed quotieſcunque innoteſcere voluit aliquid hominibus, non gentibus & populis, ſed vel ſingulis, vel admodum paucis, & a communi hominum frequentia ſegregatis, vel per nocturna ſilentia, vel in campis & ſolitudinibus, & montibus & vallibus ſe manifeſtauit. Sic locutus eſt cum Noë, cum Abraham, cum Iſaac, cum Iacob, & Moſe, Samuele, Dauid, &*

E *omnibus Prophetis.* Ac paulò pòſt: *Quid eſt quod ſemper loquitur in ſecreto Deus, niſi quod nos ad ſecretum vocat? Et quid quod cum paucis loquitur, niſi vt nos colligat ſiue vniat?*

Et loquar ad cor eius.) Senſus eſt Primò, quaſi dicat: Loquar ei interiùs, non exteriùs; loquar ei in mente & voluntate, non in aure, ingerendo ei ſuæ ingratitudinis & peccatorum pudorem, terrorem, odium, ac ſpem veniæ, & deſiderium & amorem melioris vitæ: vt ad ſponſum ſuũ Deum pœnitens redeat.

Secũdò, quaſi dicat: Cor eius verbis meis mulcebo, flectam, & ad me, meique amorẽ & cultum

conuer-

A conuertam. Vnde Leo Hebræus vertit: *Loquar in cor eius*. Hoc eſt, quod ait Ezechiel c.36. 26. *Dabo vobis cor nouum & ſpiritum nouum.* Vide ibi dicta.

Tertiò, ex Hebr. propriè vertas: *Loquar ſecundũ cor*, id eſt, affectum *eius*, quaſi dicat: Alloquar eum blandis verbis & plenis conſolatione, quaſi ſponſus ſponſam ad me reuertentem; quibus eius cor, id eſt, amorem & affectum lactabo, vt præceſſit, mulcebo, & ad me rapiam. Sicut Iſaias c.40.2. ait: *Loquimini ad cor Ieruſalem*, id eſt, *conſolamini eam*, vti præceſſit. Vnde Syrus vertit: *Demulcebo cor illius*. Arabicus: *Loquar in corde eius, & detrimentum non ingredietur intellectum illius*, vti fit ab amaſijs carnalibus & fallacibus. Sic Geneſ. 34. 3. de Sichem conſolante Dinam à ſe violatam, dicitur:
B *Triſtémque deliniuit blanditijs.* heb. *locutus eſt ad cor puellæ*. Sic Booz conſolatus eſt Ruth: *& locutus eſt ad cor eius*, Ruth. 2. 13. Fecit hoc Deus Synagogæ per Eſdram, vt patet lib.2.c.8. verſ. 10. vbi Eſdras legens populo legem, illi flenti dixit: *Ite, comedite pinguia, & bibite mulſum, &c. quia ſanctus dies Domini eſt, & nolite contriſtari, gaudium enim Domini eſt fortitudo noſtra.* Sed maximè fecit id Eccleſiæ per Chriſtum & Apoſtolos, præſertim in Pentecoſte mittendo Spiritum S. quaſi paracletum, id eſt, cõſolatorem fidelium; in quo, vt ait Apoſt. Rom. 8. *clamamus: Abba Pater.* Vnde ipſe hoc ſpiritu plenus & exultans, in omni-
C bus ſuis laboribus & tribulationibus iubilabat dicens: *Benedictus Deus & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra.* & cap. 12. 9. *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti: propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in neceßitatibus, in perſecutionibus, in anguſtijs pro Chriſto. Cùm enim infirmor, tunc potens ſum.* Ita Deus Eremitas in ſua auſtera vita, Magdalenam & pœnitentes in ſuis lachrymis, martyres in tormentis conſolatus eſt; adeo, vt illa omnibus epulis præferrent. Hoc eſt quod ait Iſaias, 10. 27. *Computreſcet iugum à facie olei.* vide ibi dicta.

D Myſticè, loquitur Deus ad cor ſanctorum, qui ſe totos illi deſpondent, imò conſecrant, dum ſtudent illi per omnia placere, illi iugiter inhærere, cum illo ambulare & colloqui. His enim præſentem ſe ſiſtit quaſi ſponſus, loquitur, erudit, conſolatur: *quo præſente*, ait Richar. Victor. in Cãtica (explicans illud cap. 3. 4. *Paululum cùm pertranſiſſem eos, inueni quem diligit anima mea*) *innouatur anima, & quaſi ei adhærens ſentit interni guſtus dulcedinem, intelligentiam ſpiritualem, fidei illuminationem, ſpei augmentum, charitatis incentiuum, compaßionis affectum, iuſtitiæ zelum, delectationem virtutum. Habet in oratione cum Deo familiare colloquium, audiri ſe ſentiens, & plerumque exaudiri, facie ad faciem cum Deo loquens, & audiens quid loquatur in ea Dominus Deus, in ora-*
E *tione Deum cogens, & interdum conuincens.* Ecce hæc loquitur ad cor ſponſæ ſpõſus, facitque eam loqui, vt ei poſtulanti eadem largiatur. Idem docet S. Ben. ſerm. 57. & 58. in Cant. vbi explicans illud: *En dilectus meus loquitur mihi: Surge propera amica mea*, ait Deum in anima deuota loqui humilitatẽ, patientiam, fraternam charitatem, obedientiam, pacem, mortificationem vitiorum, cõpũctionem, omnémque ſanctimoniam. *Porrò*, inquit, *hoc igne conſumpta omni labe peccati, & rubigine vitiorum, ſi iam emundata ac ſerenata conſcientia, ſequatur ſubita quadam atque inſolita latitudo*

A *mentis, & infuſio luminis illuminantis intellectum, vel ad ſcientiam Scripturarum, vel ad myſteriorum notitiam; quorum alterum propter nos oblectandos, alterum propter proximos ædificandos reor dari, oculus procul dubio reſpicientis eſt iſte, educens quaſi lumen iuſtitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem.* Subdit, ſponſum hortari ſponſam, id eſt, viros perfectos ad regimẽ imperfectorum, vt ex eis vitia extirpent, & virtutes inſerant, dicendo: *Surge, propera amica mea.* Idem ſerm. 47. *Viuum*, ait, *& efficax eſt* Dei verbum, *moxque vt intus venit, expergefecit dormitantem animam meam, monit & molliuit & vulnerauit cor meum, quoniam durum lapideumque erat, & malè ſanum. Cœpit quoque*
B *euellere & deſtruere, ædificare & plantare, rigare arida, tenebroſa illuminare, clauſa reſerare, frigida inflammare, nec non & mittere praua in directa, & aſpera in vias planas, ita vt benediceret anima mea Domino, & omnia quæ intra me ſunt nomini ſancto eius.*

Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco.) Ita & Chald. qui proinde in Hebræo legit cum noſtro כרמיה *ceremeha*, id eſt, vinitores eius. Iam alij punctis legunt כרמיה *kerameha*, id eſt, vineas eius. vnde & Septuag. vertunt, *Poſſeſſiones eius*. quaſi dicat: Vineta quæ in terra Chanaan *eodem loco*, putà in ſolitudine, de qua præceſſit, incipiunt; quæque Iſraëlitis abſtulerunt Aſſyrij verſ. 12. reſtituam eis verſ. 15.
C ibidem. ita Vatab. & myſticè, per Chriſtum reſtituam eis gratiam & dona Spiritus ſancti qui eſt pignus hæreditatis æternæ, Epheſ. 1. 13. hæ enim ſunt vineæ, quas fideles hic poſſident inchoatè, ſed planè poſſeſſuri ſunt in cœlo. ita Atias. Verùm eodem redit ſenſus, ſiue vineas legas, ſiue vinitores: vbi enim eſt vinea, ibi eſt & vinitor, & vice verſa. Quocirca Sanchez cenſet hîc alludi ad ritus nuptiales, in quibus dos ſponſæ data, erat dotalis ager: ita enim Deum hic ſuæ ſponſæ, putà Synagogæ in dotem dare vineam fertiliſſimam Engaddi: illam enim vel eandem, vel vicinam eſſe valli Achor. Vnde eò alludi Cantic. 1. 14. *Dilectus meus in vineis Engaddi.* Et Cantic. 8. 11. *Vinea*
D *fuit pacifico in ea, quæ habet populos*, Hebr. *in Baal hamon.* Idem enim videtur locus qui hic vocatur *vallis Achor*, & ibi *Engaddi* ac *Baal hamon.* Vallis Achor hic ergo præ cæteris Iudææ locis meminit Oſee, quia hæc fuit velut prima dos à Deo data Synagogæ, per quam quaſi accepit ſpem, & arrham totius Chananææ breui poſſidendæ.

Aptiùs tamen noſter legit, *cerehema*, id eſt, vinitores eius: vinea enim Dei erat olim Synagoga, nunc eſt Eccleſia, vt patet Iſaiæ 5. 7. *Vinea Domini exercituum, domus Iſrael eſt.* Et Matth. 21. 33. vinitores ſunt Prophetæ & Apoſtoli. Vnde Chald. vertit: *Conſtituam ei inde gubernatores eius.* Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Sicut olim vineæ meæ, id eſt,
E Synagogæ, putà Iſraëli exeunti ex Ægypto dedi curatores & cultores, putà Moſen, Ioſue, & Aaron: ita poſtea eidem redeunti ex Aſſyria & ex Babylone, dabo ſimiles, putà Eſdram, Nehemiã, Aggæum, Malachiã, &c. ac tempore Chriſti dabo ei Apoſtolos, Euangeliſtas, alióſque paſtores & doctores, qui primi erunt *ex eodem loco*, putà oriundi ex Iſraële æquè ac Moſes, Eſdras, &c. nam poſtea eorum ſucceſſores erunt alieni & peregrini, vti prædicit Iſaias cap. 61. 5. putà Gentiles conuerſi ad Chriſtum; cùm ſcilicet Eccleſia per Gentes ſparſa & propagata fuerit. Hi ergo erunt vinitores maximè ſeduli & ſtrenui, qui aſſiduè Eccleſiam, putà fideles, cuſtodient, dirigent, corri-

gent, excitabunt, vt fructus bonorum operum, A quibus vitam æternam mereantur, proferant: perinde ac vinitores vineam ſolent plantare, dirigere, putare, ablaqueare &c. vt vuarum copiam proferat. Ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana, & alij paſſim. Moraliter diſcant hic paſtores & Prælati, ſe eſſe vinitores ſuæ parochiæ vel diœceſeos, illámque tanta cura & aſſiduitate excolere debere, quanta vinitor excolit vineam.

Et vallis Achor ad aperiendam ſpem.) Vallis Achor ſita eſt iuxta Iericho: dicta eſt *Achor*, id eſt, turbationis, eo quòd Hebræis duce Ioſue ingredientibus terram promiſſam, ob ſacrilegiú Achan, ibidem Iſraël turbatus ſit & cæſus ab hoſtibus. Nam Ioſue cap. 7. 25. dixit ad Achan: *Quia turbaſti nos, exturbet te Dominus in die hac, indéque vocatum eſt nomen loci illius, Vallis Achor vſque hodie.* Erat hæc vallis amœna, compaſcua, & fœcunda, vt patet Iſaiæ 65. 10. Vnde Iſraël ingrediens in Chanaan, in ea primùm ex longa quadraginta annorum peregrinatione conquieuit, ſéque refecit & recreauit.

Vallis Achor aperit ſpem quo modo?

B

Pro, *ad aperiendam ſpem.* hebr. *ad*, vel, *in oſtium ſpei*, vt vertit Vatab. Pagn. R. Dauid, & alij. Sic Latini dicunt, aperire fores amicitiæ, cùm cui ad eam aditum vel occaſionem præbent. Theodot. vertit, *Ad aperiendam ὑπομονὴν*, id eſt, *ſuſtinentiam & expectationē eius.* Heb. enim תקוה *ticua* ſignificat filum, lineam & extenſionem; indéque C per metaphoram longam ſpem & expectationē: ſpes enim eſt quaſi linea, qua ſe animus ſperantis ad rem ſperatam extendit & prolongat, dum ad eam ſperando anhelat. Hoc ſpectaſſe videtur Chal. dum vertit: *Ad delicias animæ.* Anima enim rem ſperatam adipiſcens, ea deliciatur. Mirum eſt Septuag. & Syrum vertere: *Ad aperiēdam intelligentiam*, vel vt Syrus, *ſenſum ſuum*; quod tamen Theodor. & Theoph. congruè ſic exponunt, quaſi dicant: Sicut ex pœna Achan, & conturbatione Iſraël, in valle Achor, ob furtū Achan, intellexit & didicit Iſraël timere Deum, eiúſque plagas & vindictam; ita pariter ex captiuitate Babylonica didicit eundem reuereri, eíque obedire, D multò magis exinde Chriſtiani timent Chriſtum, eiúſque legi parent, ne in vallem Achor, id eſt, perturbationis & gehennæ, vbi nullus eſt ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat, detrudantur; ſicut Achan in valle Achar lapidatus & combuſtus eſt. Ita moraliter ex aduerſis eruditur anima, & deuenit ad conſolationem ſperatam.

Porrò noſtræ verſionis multiplex eſt ſenſus. Primò, à Caſtro explicat, quaſi dicat: Sicut in valle fertiliſſima, quæ poſtea à peccato & punitione Achan, dicta eſt Achor, Iſraël ex longo itinere recreatus eſt, & vberrimos terræ promiſſæ fructus prælibare & guſtare incepit; indéque intellexit quanta eſſet totius terræ illius vbertas, eámque certa ſpe concepit & quaſi deuorauit: ita pa- E riter eadem vallis Achor, prima eidem ex Babylone redeunti occurrit, in qua requieſcat, & primitias fructuum terræ cum gaudio prælibet: ac tempore Chriſti Iſraëlitis ex captiuitate diaboli redeuntibus, & ingreſſis terram Euangelicam, prima occurret eadem vallis, putà Eccleſia Ieroſolymitana, omni virtutum genere florens: indéque aperietur ianua ſpei, ſimili modo totum orbem ſubijciendi Chriſto & Euangelio, ex eóque vberrimos virtutum fructus colligendi. Nam ex vbertate vallis illius, tanquam ex vngue leonem, & ex filo glomum, eruerunt, collegerunt, & in- A tellexerunt vbertatem terræ reliquæ, quam inuolutè cognouerant & ſperabant. Vnde Chald. vertit: *Vallem Achor, ad delicias animæ*; illas enim guſtarunt primi Chriſtiani, qui cum Apoſtolis primitias ſpiritus hauſerunt. Idem experiuntur qui vitam malam in bonam, aut bonam in meliorem & perfectiorem commutant: ſentiunt enim miram animæ quietem, ſuauitatem, conſolationem; ac ex illa conijciunt longè maiorem ſentire eos, qui prouecti ſunt; & maximam, qui poſt luctam in cœlis coronantur; *vbi erit vita ſine morte, ſine errore veritas, ſine perturbatione felicitas*, ait S. Auguſt. Enchir. 25. ex quo ſpem concipiant idem ſibi euenturum, ſi perſeuerent.

B Hic ſenſus appoſitus eſt; ſed non plenus, nec adæquatus: non enim explicat, nec applicat, cur hæc vallis dicatur Achor: in voce enim Achor magna eſt emphaſis, vt omnes Interpretes docent. Quocirca,

Secundò, Vatab. putat hîc eſſe antitheſin vallis Achor & Eccleſiæ, quaſi dicat: Non erit in iſta mutatione, putà in Eccleſiæ fundatione, tale initium, quale fuit in ingreſſu terræ ſanctæ: illic enim fuit turbatio; hîc, nempe initio Eccleſiæ, læta & proſpera erunt omnia.

Tertiò, optimè S. Hieron. quem ſequuntur Haymo, Ruper. Lyran. Ribera, & alij, cenſent hîc alludi ad factum Ioſue, qui Achan ſacrilegum oc- C cidit, omniáque quæ eius erant, igne conſumpſit; indéque potitus eſt vrbe Hai, totáque Chananæa. Significat ergo quod *in prima Iſraelis victoria*, inquit S. Hieron. *mæror in gaudium commutatus ſit: ibique aperta eſt ſpes, vbi fuerit deſperatio; vt punitis his qui peccauere in Chriſto, & commiſere ſacrilegium, ſaluentur ex eis qui blaſphemantes Iudæos fuerint deteſtati, & quantum in ſe eſt, interfecerint.* quaſi dicat: Olim in valla Achor punito Achan, conturbatio in quietem, & in ſpem conuerſa eſt deſperatio Iſraëlis. Ita & tempore Chriſti punientur Iudæi ſacrilegi, & Chriſticidæ; túmque ſalutis ſpem concipient veri Iſraëlitæ, qui eorum incredulitatem & ſcelus fuerint deteſtati; & quantum D in ſe eſt, ſuſtulerint. Ioſue enim fuit typus Ieſu Chriſti; Achan Iudæorum incredulorum; vallis Achor, Iudææ & Ieruſalem. Quocirca Beda, & ex eo Haymo: *Sicut*, inquit, *occiſo Achan populi perturbatore, omnis Iſraël ſpem concepit hoſtes ſuos deuincendi, eorumque vrbes capiendi; ita deſtructa Ieruſalem per Romanos, Apoſtolis cæteriſque credentibus aperta eſt ſpes victoriæ, de vniuerſo mundo reportanda*, vt ſcilicet gentes ſubijcerentur Chriſto & Eccleſiæ. Moraliter hîc ſignificatur Primò, Eccleſiam ob ſcelera impiorum, præſertim ſacrilegorum puniri & turbari; ideóque illam impios plectere & expellere debere, túmque fore ei omnia proſpera: ſic enim punito Achan, Iſraël ha- E buit maximas victorias contra Chananæos. Sic ergo ait S. Auguſt. quæſt. 8. in lib. Ioſue, *Diſciplina ſancitur, vt non ſe ſolum quiſque curet in populo; ſed inuicem adhibeant diligentiam, & tanquam vnius corporis & vnius hominis, alia pro alijs ſint membra ſollicita.* Sicut enim manu furis peccante & furante, totum eius corpus plectitur: ita fit & in corpore politico, putà in Eccleſia, vt ſcilicet Deus eam caſtiget ob membrorum, id eſt, fidelium paucorum, & ſubinde vnius enormia peccata. Vallis ergo Achor, eſt vallis iuſtitiæ & vindictæ; ac conſequenter ſpei.

Secundò, hîc docemur pœnitentiam aperire oſtium ſpei & ſalutis: pœnitentia enim eſt vallis

Achor,

Achor, quâ mens timore Dei percellitur. Nam, A vt ait Albert. & Dionyſ. *Interfecto Achan, debilitas populi verſa eſt in fortitudinem, paupertas in abundantiam, triſtitia in gaudium, & hæc omnia in valle pænitentiæ ſeu contritionis promittuntur, in ea enim aperitur ex perceptione præſentium bonorum ſpes futurorum.*

Tertiò, diſcimus hic Deum permittere Eccleſiam & fideles tentari, vexari, turbari extremè, & ad reſtim quaſi adigi: túncque ſi ipſi in ſpe, & inuocatione Dei perſiſtant, celerem & admirabilem afferre opem: vallis enim Achor, eſt humiliatio & tribulatio, quæ eſt ianua ſpei. Ita Chriſto crucifixo & occiſo, turbati ſunt Apoſtoli & Eccleſia, illáque videbatur peritura; ſed mox tertio B die Chriſtus reſurgens, eam in miram lętitiam & ſpem erexit.

Moral ex deſperatione oritur ſpes.

Ita ſub Diocletiano ſumma erat fidelium perſecutio: iurauerat enim ipſe ſe illos extirpaturũ, aut imperium depoſiturum, quod proinde de facto depoſuit. Et ecce ſubitò Deus affuit, ac per Conſtantinum Eccleſię libertatem & triumphum dedit. Idem paſſim in particularibus Eccleſijs, congregationibus, Ordinibus, & fidelibus quibuſque ſemper fuit, & etiamnum eſt videre. Qui ergo eſt in valle Achor, id eſt, in turbatione, tentatione & perſecutione, ſtet in fiducia Dei, ſciátque certò vicinam eſſe conſolationem, neúmque mox aperturum oſtium ſpei & ſalutis. Hoc eſt C Dei paradoxum: *Vallis Achor aperit oſtium ſpei*, nimirum deſperatio (res deſperata) parit ſpem, turbatio quietem, tentatio gaudium, tribulatio coronam, lucta triumphum. Sic ſæpe deſperatio victis eſt ſtimulus & cauſa victoriæ. Hinc ait Abner ad Ioab in conflictu nimis ſe ſuóſque vrgentem: *An ignoras quod periculoſa ſit deſperatio?* 2. Reg. 1. Hinc illud in prælijs aureum præceptum: *Hoſti fugienti aureum ſterne pontem.* Qui enim deſperant de vita & ſalute, extrema tentant, & in rabiem acti, ne inulti moriantur, victores ſecum in exitium trahunt. Talibus enim *vna in audacia eſt ſpes ſalutis*, ait Tacitus lib. 4. Vnde Ouidius lib. 3. de Ponto cap. 7. D

Proximus hic gradus eſt bene deſperare ſalutem,
Séque ſemel vera ſciſſe periſſe fide.

Et Seneca in Medea:

Qui nihil poteſt ſperare, deſperet nihil.

Et alius:

Vnica ſpes victis eſt deſperare ſalutem.

Verè Thrincrius Apophtheg. 50. *Qui in ſummo*, inquit, *periculo omnem liberationis ſpem abijcit, Deum cum malo duce comparat, qui militum obiectatur interitu, aut exercitum in præcipitio collocat.*

Quocirca Abbas Iſidorus apud Sophron. in prato ſpirit. cap. 110. dicebat: *Dæmonum opus eſt vt cum animam in peccatum deiecerint, tunc nos in deſperationem præcipitent, vt perfectè nos perdant; ſemper enim dæmones dicunt animæ: Quando morietur & peribit nomen eius? At pænitens è contra clamabit: Non moriar, ſed viuam & narrabo opera Domini. Ipſi impudentes rurſum clamant: Tranſmigra in montem ſicut paſſer. Idcirco & nos ad illos dicere debemus: Nam & ipſe Deus meus, & ſaluator meus, adiutor meus, non emigrabo.*

Idem Iſidorus dæmoni ſuggerenti ei deſperationem, ac dicenti: *Quoniam poſt hæc omnia iturus es in tormenta*, reſpondebat: *Quamuis ego in tormenta mittar, tamen vos ſubtus me inueniо:* teſte Ruffino in vitis Patr. lib. 3. num. 101. cui ſimilia refert num. 102. & ſequenti.

Porrò cauſa cur Deus ſuos permittit ad extrema adigi, eſt, vt planè diffidant ſibi omníque opi creatæ, ac toti fidant Deo, in eúmque ſe totos conijciant; quod dum faciunt, non poteſt non ſuccurrere. Ipſe enim promiſit dicens: *Quoniam in me ſperauit, liberabo eum: protegam eum, quoniam cognouit nomen meum*, pſal. 90. 14. Hoc eſt quod Propheta ait ad Ioſaphat regem hoſtibus circumſeſſum 2. Paral. 20. 15. *Nolite timere, nec paueatis hanc multitudinem: non eſt enim veſtra pugna, ſed Dei: non eritis vos qui dimicabitis, ſed tantummodo confidenter ſtate, & videbitis auxilium Domini ſuper vos.* Sic & Moſes Hebræos à Pharaone cinctos, ac pauidos animans, ait Exodi 14. 13. *Nolite timere: ſtate & videte magnalia Domini quæ facturus eſt hodie: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.* Hoc eſt quod canit Pſaltes pſal. 21. 5. *In te ſperauerunt patres noſtri, & liberaſti eos: ad te clamauerunt, & ſalui facti ſunt: in te ſperauerunt, & non ſunt confuſi.* Et Ezechiel cap. 1. 11. *Reſpicite filij nationes hominum, & ſcitote quia nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt.* Et Iob 13. verſ. 15. *Etiamſi occiderit me, in ipſo ſperabo.* quaſi dicat: Dum ſpiro ſpero; & viuens, & moriens ſpero in Deo meo. Et Ioſue cæſus ab hoſtibus cap. 7. 9. *Quid facies*, inquit, *nomini tuo magno?* & Pſaltes rurſum pſal. 113. 9. *Non nobis Domine, non nobis, ſed nomini tuo da gloriam.* Idem ſecurus & exultans in Deo: *Dominus*, ait, *illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo?* pſal. 26. 1. vide ſequentia.

Hoc eſt quod Græci dicunt, θεὸς ἀπὸ μηχανῆς; & Latini, *Deus ex machina, Deus ex improuiſo apparens.* Et Eurip. in Oreſte: *Apollo in medijs tumultibus apparens, res turbatiſſimas ſubitò compoſuit.* Sic Priamus apud Homerum Iliade ω.

Numen adhuc aliquod dextram mi obtendit amicam.

Et adagium vetus: *Adhuc aliquis Deus reſpicit nos.*

Alleg. Leo Caſtr. (licèt ipſe id putet eſſe literale) vallis Achor, id eſt, paſſio & turbatio Chriſti, ac nominatim vallis Geſſemani, vbi orans captus eſt Chriſtus, turbatique ſunt & fugerunt Apoſtoli, facta eſt credentibus ſpes & ianua vitæ æternæ; per illam enim redempti & ſaluati ſumus.

Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ.) Septuag. & Syrus: *Et humiliabitur ibi*, Symmach. *Et affligetur ibi.* Theodotion: *Reſpondebit ei.* Aquila, *Et audiet.* Chald. *Dedent ſeſe ibi verbo meo.* Noſter, Vatab. & alij melius vertunt: *Et canet ibi.* licèt enim hebr. ענה *ana* & humiliari, & affligi, & reſpondere, & audire, & canere ſignificet: & licèt Iſraël in Ægypto à Pharaone afflictus ſit: tamen hic non agitur de afflictione, ſed de liberatione, & ob eam lætitia & cantu. quaſi dicat: Sicut olim Synagoga Iſraëlis liberata à Pharaone merſo in mari ru-
E bro, cecinit alternis choris Deo carmen eucharisticum dicens: *Cantemus Domino: glorioſè enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem proiecit in mare*, Exodi 15. ita pariter canet cùm ex Aſſyria, & ex Babylone liberata à Cyro redibit in patriam; ac multò magis cùm è captiuitate peccati & diaboli liberata à Chriſto, redibit in Eccleſiam, vt tendat in patriam & Ieruſalem cœleſtem: canet, inquam, quaſi alternis choris, his præcinentibus, alijs ſuccinentibus, tanquam exultans de tanto dono, tripudians & triumphans. ita S. Hieron. Vatab. & alij. Simili modo anagogicè beati in cœlo qui mare huius ſæculi feliciter quaſi victores tranſierunt, canunt canticum Moſis & Agni Apoc. 15. 3.

Nota, *dies iuuentutis* Synagogæ, vocat tempus Moſis, quo illa recèns nata, euocata à Deo ex Ægypto, & educta per Moſen, lætabunda cecinit, gratiáſque egit Deo, Exodi 15. vnde explicans ſubdit: *Et iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti.* Vox enim, *&*, eſt *διηγητικὴ*, idémque valet quod *id eſt.*

vers. 16. *Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me, Vir meus, & non vocabit me vltra, Baali.*) Ita legendum cum Heb. Rom. & Septuag. non *Baalim.* Nota, *Baali* idem eſt quod dominus meus, habens vel poſſidens me, maritus meus. Et ſic vocabant vxores Hebrææ maritos ſuos dicentes: *Baali*, id eſt, Domine & marite mi, peto hoc vel illud abs te. vnde idē eſt *Baali*, quod אישי *iſci*, id eſt, vir meus: quo ſenſu Arabicus vertit: *Vocabunt me Baali & non Baalim.* Verùm quia Baal in plurali addita littera, m, putà Baalim, ſignificat deos & idola; & quia Baal, ſiue Bel, & Belus, Deus erat gentium idololatrarum; hinc in odium idololatriæ, & ad eius extirpationem, nomen hoc abolet Deus, *ne dum Iſrael aliud loquitur, alterius recordetur; & virum nominans, idolum cogitet*, ait S. Hieron. quaſi dicat: Eſto ſim veſter Baal, id eſt, Dominus & maritus; nolo tamen me hoc nomine compelletis, ne videar eſſe Baal, vel Baalim, id eſt, Deus Chaldæorum, Tyriorum, & aliarum gentium. Simile eſſet ſi diceret: Nolo à vobis vocari Iehoua, vel Ioua (vti Caluinus, Caſtalion, & alij nouantes vertunt vocántque Deum) ne me Iouem æſtimetis. quaſi dicat: Iſraëlitæ Babylone redeuntes, & multò magis credentes in Chriſtum, adeo Baalim, id eſt, idola deteſtabūtur, vt nec nominare ea velint, nec memores eorum futuri ſint per labia ſua. ita Ruper. Haymo, Dionyſ. Vatab. Emmanuel & alij. Vnde Syrus vertit: *Vocabit me, Vir meus, & non Baal meus.* Aliter R. Salomon, Lyran. Leo Caſtrius, Mariana, Iſidorus, & Arias exponunt, quaſi dicat: Iſraël in lege noua compellabit me *Iſci*, id eſt, vir meus, quod amoris eſt nomen: ſponſum enim amantiſſimum ſignificat; non Baali, quod timoris & dominatus eſt nomen: Baal enim ſignificat herum, ſiue dominum imperioſum, vxori & alijs herili iure dominantem. Sic Auguſtus Cæſar noluit vocari Dominus, eò quòd domini ad ſeruos referantur, vt tyranni; non vt Reges in ſubditos, qui eis ſint id quod eſt paſtor ouibus. Dominus enim & ſeruus correlatiua ſunt. Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 8. 15. *Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed ſpiritum adoptionis filiorum Dei.* Iudæis ergo Deus fuit Baal, id eſt, Dominus: Chriſtianis eſt *Iſc*, id eſt, vir & ſponſus. Verùm priorem ſenſum exigit id quod

Deus vult vocari vir non Dominus. Cur?

1\.

2\.

vers. 17. ſequitur: *Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.* Poteſt ta-

3\. men hic ſecundus ſenſus vt acceſſorius & alluſiuus admitti. Ad varia enim alludunt Hebrææ voces. Vnde voce *Iſci*, id eſt, vir meus, alluſio eſſe poteſt ad אש *eſc*, id eſt, ignis. quaſi dicat, Deum inuocabis nomine *Iſci*, id eſt, vir meus; quaſi *eſci*, id eſt, ignis meus, amor meus. Deus enim noſter ignis conſumens eſt, totus amor, totus ardor: ardet enim amore noſtri. Quocirca Hebræi dicunt virum vocari *Iſc* ab אש *eſc*, id eſt, ignis, eò quòd

4\. calidæ ſit naturæ & igneæ complexionis, cùm femina ſit aqueæ & phlegmaticæ. Ita in Pentecoſte Deus oſtendit ſe eſſe *Eſci*, id eſt, ignem noſtrum; quando in ſpecie ignis, & linguarū ignearum deſcendit in Apoſtolos, eiſque dedit cor igneum, & linguam igneam. Alij, vt Forſterus, cenſent virum dici heb. *iſc* à verbo יש *ieſc*, id eſt, *eſt*, vel *exſtitit*; eò quòd vir prior ſit eſſentia ſeu exiſtentia femina: femina enim ex viri coſta formata eſt, indéque dicta eſt אשה *iſca*, quaſi virago, aut potiùs vira à viro: vt vt eſt, ſicut Latinis vir dicitur à virtute, græcis *ἀνὴρ* ab *ἀνδρείας*, id eſt, fortitudine, ita Hebræis *Iſc* ſignificat virum, qui ætate, auctoritate, dignitate, virtute, robore, iudicio & gloria non tantùm feminis, ſed & iuuenibus, omnibúſque plebeijs præſtat & anteponitur. vir ergo idem eſt quod virilis, præſtans, illuſtris. Sicut ergo homo dicitur *Adam ab adama*, quaſi terrenus à terra, luteus à luto; & אנוש *enoſc* ab infirmitate, quaſi deſperatæ vitæ, & breui moriturus: ita ex aduerſo dicitur *iſc* à robore, præſtantia, virtute: quocirca apposite hic iubet Deus ſe à Synagoga vocari *iſc*, vtpote qui omnibus rebus præſtet & tēpore, & dignitate, & potentia, & prouidentia. Ipſius enim nomen eſt Iehoua, ſiue, *Ego ſum qui ſum.* Et, *qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt*, Apocal. 1. 4. Et ſic apposite opponitur Baalim, id eſt, idolis, quæ non habent eſſe verum, ſed fictum; ſuntque dij non veri, ſed mendaces. *Idolum* enim *nihil eſt in mundo*, ait Apoſt. 1. Cor. 8. 4. vide ibi dicta.

Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum beſtia agri.) Pro *cum eis*, Heb. & Septuag. habent *eis.* vnde S. Hieron. in comment. legit: *Percutiam fœdus inter eos, & beſtias.* Loquitur de Synagoga ſiue Iſraële nunc in ſingulari, nunc in plurali: quia in populo ſunt multi. Theodor. & Theoph. putant hæc præſtita Iſraëlitis Babylone redeuntibus. Hi enim Deo auctore fœdus & pacem habuerunt cum beſtijs, id eſt, cum barbaris; putà cum Perſis, Græcis, & Romanis: item propriè cum beſtijs, inquit Theoph. quia Deus effecit vt feræ & beſtiæ fruges eorum non conſumerent aut læderent. Verùm hæc leuia & exilia fuerunt: quare pleniùs & perfectiùs hæc eis præſtita ſunt per Chriſtum. Vbi nota: ſymbolicè hîc beſtiæ ſignificant homines barbaros & truces: volucres ſignificant timidos, & ambitioſos: reptilia denotant vafros & ventri deditos, quaſi dicat: Hi omnes per Chriſtum & Apoſtolos contrarijs virtutibus exculti & manſuefacti, pacem inibunt & colent tam cum Deo, quàm inter ſe. Hoc eſt quod prædixit Iſaias cap. 11. 6. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit*, &c. Hinc & S. Petrus Actor. 10. 15. mittendus ad Cornelium aliósque gentiles, vidit linteum plenum quadrupedibus, ſerpentibus, & volatilibus; audítque: *Occide & manduca:* ex quo intellexit gentibus eſſe prędicandū Euangelium, eáſque conuertendas ad Chriſtum. ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Alber. Hugo, Vatab. Ribera & alij. vide dicta Iſaiæ 2. 4.

vers. 18.

Inſuper Apoſtoli aliíque nonnulli illuſtres ſancti, vt S. Antonius, Franciſcus, verè & propriè acceperunt à Chriſto poteſtatem in ſerpentes, ſcorpiones, piſces, aues & beſtias terræ, Lucæ 10. 9. Ita Ruper. Iſidor. & Arias. Verùm hoc paucorum fuit priuilegium: prius verò omnibus fidelibus eſt commune. Prior ergo ſenſus eſt genuinus & plenus.

Et ſponſabo te mihi in ſempiternum.) Quaſi dicat: vers. 19.
Iſraëlem olim ob adulteria, id eſt, idololatriam repudiaui, & Aſſyrijs in prædam dedi: at iam Babylone reduces, & longè magis tempore Chriſti veros Iſraëlitas, eos ſcilicet qui ex Iſraële, & ex gentibus ab infidelitate & impietate conuertentur, credéntque in Chriſtum, adſciſcam mihi in

ſponſam;

ſponſam, putà in Eccleſiam, quam nunquam repudiabo, ſed mihi copulabo in æternum, ideóque vt ſponſalia hæc & connubium confirmem, ſanciámque in æternum, dotem ei excellentem & multiplicem dabo, qua exornata non poſſit non mihi iugiter placere, vt eam cogar ſemper amare, & vt coniugem retinere. Dotes hæ ſunt iuſtitia, iudicium, miſericordia & fides. Rectè Theodor. Ruper. Lyran. Arias & alij paſſim ex τῷ *in ſempiternum*, inferunt hîc agi de Eccleſia Chriſti. nam Synagoga eſt repudiata, & eſſe deſijt. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Synagogam mihi deſponſabo vſque ad Chriſtum, tuncque per Chriſtum vertam eam in Eccleſiam, quæ erit mihi ſponſa æterna. Hinc patet Eccleſiam nunquam in fide defeciſſe, nec poſſe deficere.

Et ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio.] Primò Sanchez explicat quaſi dicat: Regam te & in officio (hoc enim eſt iuſtitia & iudicium) continebo, ac viuendi leges præſcribam, quaſi maritus vxori, quomodo filia in officio continetur à patre, à quo leges accipit, quas ſequatur, vtpote qui illius pudori & honori conſulit, déque rebus omnibus neceſſarijs prouidet. Cui per patrium nomen, ac poteſtatem licet admonère liberè, atque etiam ſeuerè, ſi quando in eo quod ius exigit coniugale peccauerit. Maritus enim ſuccedit in locum patris, quem ſponſa relinquit, vt totum amorem & ſtudium in maritum transferat. Vnde Ierem. 3. 4. à Deo ſponſo audit Synagoga: *A modo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ.* Hæc ergo eſt mutua inter ſponſum & ſponſam iuſtitia, ſiue officium. Rurſum, quaſi dicat: Iuſtificabo te, & iudicando, ſiue vindicando te in ſponſam accipiam. Iuſtitia enim hîc Primò ſignificat iuſtificationem Eccleſiæ & fidelium, qua Deus eis infundit iuſtitiam, id eſt, gratiam, charitatem, cæteráſque virtutes, quibus abolentur peccata, & conſtituuntur noſtri gratique Deo, Deíque filij & hæredes; imò vxores & ſponſæ, vt hîc ait Propheta. Iudicium ſignificat ius & ſententiam iudicialem, quam pro Eccleſia tulit Deus contra diabolum, qui vt Tyrannus eam iniuſtè poſſidebat, eique dominabatur. Secundò, iuſtitia & iudicium cùm iunguntur in Scriptura, ſignificant duas partes, ſiue duo officia iuſti iudicis & iudicij. Iudex enim per iuſtitiam iuſtos defendit, eíſque dat, & conſeruat, id quod eſt ipſorum: per iudicium verò iudicat & condemnat impios, qui iuſtos iniuſtè vexant & perſequuntur. quaſi dicat: Ego te, ô Eccleſia, ô ſponſa, te tuáque ſemper tuebor, ego hoſtes & perſecutores tuos puniam & diſperdam.

Et in miſericordia & miſerationibus.] Eſt hendiadys: quaſi dicat, In miſericordia ſummæ miſerationis, in miſericordia maxima, vtpote profecta ex intimis viſceribus, & ex viſcerali commiſeratione: hanc enim ſignificat heb. רחמים *rachamim.* Eſt hæc ſecunda arrha & dos ſponſæ, qua Deus eam in æternum ſibi deſpondet; nimirum intima miſeratio & ſumma miſericordia illi à Deo exhibita, & iugiter exhibenda. Hoc eſt quod ait Paulus Tit 3. 5. *Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundùm ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus S. quem effudit in nos abundè per Ieſum Chriſtum.* Hæc ſunt viſcera miſericordiæ Dei, quæ in nos effundit per Chriſtum, Lucæ 1. 78.

verſ. 10. *Et ſponſabo te mihi in fide.*] Tertia dos ſponſæ eſt fides. vnde tertiò repetit τὸ *ſponſabo*, vt certam,

A plenam, perfectam, & in æternum duraturam deſponſationem ſanciat, & ſignificet. Quocirca Chald. vertit: *Conſolidabo & ſtabiliam ſede meam in te.* Sicut enim in matrimonio eſt mutua corporum traditio, ita hîc ſponſa ſe tradit Deo, ac viciſſim Deus ſe tradit ſponſæ, vt in ea thronum ſibi æternum conſtituat, in quo quaſi rex & iudex habitet & ſedeat, ac iudicium exerceat, iuſtos tuendo, impios puniendo. Vnde thronus hic Dei quatuor virtutibus quaſi columnis fulcitur, nimirum iuſtitia, iudicio, miſericordia, & fide. Sic Pſal. 88. 15. *Iuſtitia & iudicium præparatio* (id eſt, fulcimentum: hoc enim ſignificat heb. מכון *mechon*) *ſe-*
B *dis tuæ.* Et Prouerb. 20. 28. *Miſericordia & veritas cuſtodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius.* Porrò fides hæc in Deo eſt fidelitas & conſtantia in promiſſis, quę in Scriptura vocatur veritas. Per hanc enim Deus ſponſæ aſſecurat nuptias has cum illa fore perpetuas, nec vllo repudio diuellendas. ita à Caſtro. In ſponſa verò accipi poteſt, tum eadem fidelitas, qua ſponſa ſe fidelem promittat & præſtet ſuo ſponſo, vt nil præter eum amet; tum fides Chriſtiana, quæ eſt initium iuſtitiæ & gratiæ, per quam deſpondemur Deo. Hæc enim Chriſti fides initio Eccleſiæ maximè inculcanda fuit, vt homines crederent in Deum incarnatum & crucifixum, itáque fierét fideles, & ſponſæ Dei ac Chriſti. Vide de deſponſatione animæ cum Deo ea quæ dixi 2. Corinth. 11. 2. ad
C illa verba: *Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Intuere hîc amorem & zelum ſponſi Dei in ſponſam Synagogam. Meritò S. Bern. ſerm. 5. de dedicat. Eccleſ. citans hæc Oſee verba ſubdit: *Si non fecit ille quod ſponſus, ſi non tanquam ſponſus amauit, ſi non zelatus eſt tanquam ſponſus, noli acquieſcere ſponſam te arbitrari.*

Porrò Philo Carpathiorum Epiſcopus ordinatus à S. Epiphanio, tempore Arcadij & Honorij Imper. ſcribens in Cantica Cant. to. 1. Biblioth. SS. Patrum, explicans illud Cant. 3. 11. *Egredimini & videte filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater ſua in die deſponſationis*
D *illius,* docet Chriſtum ter, ſiue tribus diebus ſibi deſpondiſſe Eccleſiam. Primò, dum incarnatus eſt: tunc enim ſibi carnem noſtram, & per eam hominum Eccleſiam cœtúmque hypoſtaticè copulauit. Secundò, in paſſione: tunc enim ſuo ſanguine Eccleſiam lauit, ſibique in ſponſam emit. Tertiò, in Pentecoſte: tunc enim deſponſationis arrham Eccleſiæ dedit, nimirum Spiritum S.

Denique hac Oſee ſententia, quaſi formula ſponſaliorum, Chriſtus Dominus S. Catharinam Senenſem in ſponſam aſſumpſit, eámque ſibi viſibiliter deſpondit. Rem miram narrat Auctor grauis vitæ eiuſdem, P. Raymundus, qui Generalis fuit Ordinis S. Dominici Magiſter, S. Theolo-
E giæ Doctor, & S. Catharinæ Confeſſarius. *Vt poſſet, inquit, ſponſo cæleſti, immutabili quodammodò & inuiolabili fidelitate ſemper manere ſubiecta, valde aſpirabat ad perfectum fidei gradum, dicens cum Apoſtolis: Domine, adauge mihi fidem, eámque adeo in me perfice, vt nulla poſſit vi aduerſantium concuti vel proſterni. Cúmque ſæpe illi id oranti, ſæpe etiam reſponderet Dominus. Deſponſabo te mihi in fide, tandem in Bacchanalibus, alijs ventris feſta celebrantibus, ipſa ſe incluſit in ſuam cellulam, non reſpiciens in vanitates & inſanias falſas, ſed ardentiſſime petens à Domino eam, quam diximus, fidei perfectionem. Et quia veriſſimè dixit Propheta: Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui;*

Nota, *dies iuuentutis* Synagogæ, vocat tempus Moſis, quo illa recèns nata, euocata à Deo ex Ægypto, & educta per Moſen, lætabunda cecinit, gratiáſque egit Deo, Exodi 15. vnde explicans ſubdit: *Et iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Ægypti.* Vox enim, *&*, eſt [illegible], idémque valet quod *id eſt.*

verſ. 16. *Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me, Vir meus, & non vocabit me vltra, Baali.*) Ita legendum cum Heb. Rom. & Septuag. non *Baalim.* Nota, *Baali* idem eſt quod dominus meus, habens vel poſſidens me, maritus meus. Et ſic vocabant vxores Hebrææ maritos ſuos dicentes: *Baali*, id eſt, Domine & marite mi, peto hoc vel illud abs te.

Deus vult vocari vir non Dominus. Cur?

vnde idē eſt *Baali*, quod אִישִׁי *iſci*, id eſt, vir meus: quo ſenſu Arabicus vertit: *Vocabunt me Baali & non Baalim.*

1\. Verùm quia Baal in plurali addita litera, m, putà Baalim, ſignificat deos & idola; & quia Baal, ſiue Bel, & Belus, Deus erat gentium idololatrarum; hinc in odium idololatriæ, & ad eius extirpationem, nomen hoc abolet Deus, *ne dum Iſrael aliud loquitur, alterius recordetur; & virum nominans, idolum cogitet*, ait S. Hieron. quaſi dicat: Eſto ſim veſter Baal, id eſt, Dominus & maritus; nolo tamen me hoc nomine compelletis, ne videar eſſe Baal, vel Baalim, id eſt, Deus Chaldæorum, Tyriorum, & aliarum gentium. Simile eſſet ſi diceret: Nolo à vobis vocari Iehoua, vel Ioua (vti Caluinus, Caſtalion, & alij nouantes vertunt vocántque Deum) ne me Iouem æſtimetis. quaſi dicat: Iſraëlitæ Babylone redeuntes, & multò magis credentes in Chriſtum, adeo Baalim, id eſt, idola deteſtabūtur, vt nec nominare ea velint, nec memores eorum futuri ſint per labia ſua. ita Ruper. Haymo, Dionyſ. Vatab. Emmanuel & alij. Vnde Syrus vertit: *Vocabit me, Vir meus, & non Baal meus.*

2\. Aliter R. Salomon, Lyran. Leo Caſtrius, Mariana, Iſidorus, & Arias exponunt, quaſi dicat: Iſraël in lege noua compellabit me *Iſci*, id eſt, vir meus, quod amoris eſt nomen: ſponſum enim amantiſſimum ſignificat; non Baali, quod timoris & dominatus eſt nomen: Baal enim ſignificat herum, ſiue dominum imperioſum, vxori & alijs herili iure dominantem. Sic Auguſtus Cæſar noluit vocari Dominus, eò quòd domini ad ſeruos referantur, vt tyranni; non vt Reges in ſubditos, qui eis ſint id quod eſt paſtor ouibus. Dominus enim & ſeruus correlatiua ſunt. Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 8. 15. *Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed ſpiritum adoptionis filiorum Dei.* Iudæis ergo Deus fuit Baal, id eſt, Dominus: Chriſtianis eſt *Iſç*, id eſt, vir & ſponſus. Verùm priorem ſenſum exigit id quod

verſ. 17. ſequitur: *Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltrà nominis eorum.* Poteſt ta-

3\. men hic ſecundus ſenſus vt acceſſorius & alluſiuus admitti. Ad varia enim alludunt Hebrææ voces. Vnde voce *Iſci*, id eſt, vir meus, alluſio eſſe poteſt ad אֵשׁ *eſç*, id eſt, ignis. quaſi dicat, Deum inuocabis nomine *Iſci*, id eſt, vir meus, quaſi *eſci*, id eſt, ignis meus, amor meus. Deus enim noſter ignis conſumens eſt, totus amor, totus ardor: ardet enim amore noſtri. Quocirca Hebræi dicunt virum vocari *Iſç* ab אֵשׁ *eſç*, id eſt, ignis, eò quòd

4\. calidæ ſit naturæ & igneæ complexionis, cùm femina ſit aqueæ & phlegmaticæ. Ita in Pentecoſte Deus oſtendit ſe eſſe *Eſci*, id eſt, ignem noſtrum; quando in ſpecie ignis, & linguarū ignearum deſcendit in Apoſtolos, eíſque dedit cor igneum, & linguam igneam. Alij, vt Forſterus,

A censent virum dici heb. *iſç* à verbo יֵשׁ *ieſç*, id eſt, *eſt*, vel *exſtitit*; eò quòd vir prior ſit eſſentia ſeu exiſtentia femina: femina enim ex viri coſta formata eſt, indéque dicta eſt אִשָּׁה *iſça*, quaſi virago, aut potiùs vira à viro: vt vt eſt, ſicut Latinis vir dicitur à virtute, græcis [illegible] ab [illegible], id eſt, fortitudine, ita Hebræis *Iſç* ſignificat virum, qui ætate, auctoritate, dignitate, virtute, robore, iudicio & gloria non tantùm feminis, ſed & iuuenibus, omnibúſque plebeiis præſtat & anteponitur. vir ergo idem eſt quod virilis, præſtans, illuſtris. Sicut ergo homo dicitur *Adam ab adama*, quaſi terrenus à terra, luteus à luto; & אֱנוֹשׁ *enoſç* ab infirmitate, quaſi deſperatæ vitæ, & breui moriturus: ita ex aduerſo dicitur *iſç* à robore, præſtantia,

B virtute: quocirca appoſitè hic iubet Deus ſe à Synagoga vocari *iſç*, vtpote qui omnibus rebus præſtet & tēpore, & dignitate, & potentia, & prouidentia. Ipſius enim nomen eſt Iehoua, ſiue, *Ego ſum qui ſum.* Et, *qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt*, Apocal. 1. 4. Et ſic appoſitè opponitur Baalim, id eſt, idolis, quæ non habent eſſe verum, ſed fictum; ſuntque dij non veri, ſed mendaces. *Idolum enim nihil eſt in mundo*, ait Apoſt. 1. Cor. 8. 4. vide ibi dicta.

Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum beſtia agri.) Pro *cum eis*, Heb. & Septuag. habent *eis.* verſ. 18.
vnde S. Hieron. in comment. legit: *Percutiam fœ-*

C *dus inter eos, & beſtias.* Loquitur de Synagoga ſiue Iſraële nunc in ſingulari, nunc in plurali: quia in populo ſunt multi. Theodor. & Theoph. putant hæc præſtita Iſraëlitis Babylone redeuntibus. Hi enim Deo auctore fœdus & pacem habuerunt cum beſtijs, id eſt, cum barbaris; putà cum Perſis, Græcis, & Romanis: item propriè cum beſtijs, inquit Theoph. quia Deus effecit vt feræ & beſtiæ fruges eorum non conſumerent aut læderent. Verùm hæc leuia & exilia fuerunt: quare pleniùs & perfectiùs hæc eis præſtita ſunt per Chriſtum. Vbi nota: ſymbolicè hîc beſtiæ ſignificant homines barbaros & trucres: volucres ſignificant timidos, & ambitioſos: reptilia denotant vafros & ventri deditos, quaſi dicat: Hi omnes per Chri-

D ſtum & Apoſtolos contrarijs virtutibus exculti & manſuefacti, pacem inibunt & colent tam cum Deo, quàm inter ſe. Hoc eſt quod prædixit Iſaias cap. 11. 6. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit*, &c. Hinc & S. Petrus Actor. 10. 13. mittendus ad Cornelium alióſque gentiles, vidit linteum plenum quadrupedibus, ſerpentibus, & volatilibus; audiitque: *Occide & manduca*: ex quo intellexit gentibus eſſe prædicandū Euangelium, eáſque conuertendas ad Chriſtum. ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Albert. Hugo, Vatab. Ribera & alij. vide dicta Iſaiæ a. 4.

Inſuper Apoſtoli alíique nonnulli illuſtres ſā-

E cti, vt S. Antonius, Franciſcus, verè & propriè acceperunt à Chriſto poteſtatem in ſerpentes, ſcorpiones, piſces, aues & beſtias terræ, Lucæ 10. 9. Ita Ruper. Iſidor. & Arias. Verùm hoc paucorum fuit priuilegium: prius verò omnibus fidelibus eſt commune. Prior ergo ſenſus eſt genuinus & plenus.

Et ſponſabo te mihi in ſempiternum.) Quaſi dicat: verſ. 19.
Iſraëlem olim ob adulteria, id eſt, idololatriam repudiaui, & Aſſyrijs in prædam dedi: at iam Babylone reduces, & longè magis tempore Chriſti veros Iſraëlitas, eos ſcilicet qui ex Iſraële, & ex gentibus ab infidelitate & impietate conuertentur, credéntque in Chriſtum, adſciſcam mihi in

ſponſam;

Digitized by Google

ſponſam, putà in Eccleſiam, quam nunquam repudiabo, ſed mihi copulabo in æternum, ideóque vt ſponſalia hæc & connubium confirmem, ſanciámque in æternum, dotem ei excellentem & multiplicem dabo, qua exornata non poſſit non mihi iugiter placere, vt eam cogar ſemper amare, & vt coniugem retinere. Dotes hæ ſunt iuſtitia, iudicium, miſericordia & fides. Rectè Theodor. Ruper. Lyran. Arias & alij paſſim ex τῷ *in ſempiternum*, inferunt hîc agi de Eccleſia Chriſti. nam Synagoga eſt repudiata, & eſſe deſijt. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Synagogam mihi deſponſabo vſque ad Chriſtum, túncque per Chriſtum vertam eam in Eccleſiam, quæ erit mihi ſponſa æterna. Hinc patet Eccleſiam nunquam in fide defeciſſe, nec poſſe deficere.

A

B

Et ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio.] Primò Sanchez explicat quaſi dicat: Regam te & in officio (hoc enim eſt iuſtitia & iudicium) continebo, ac viuendi leges præſcribam, quaſi maritus vxori, quomodo filia in officio continetur à patre, à quo leges accipit, quas ſequatur, vtpote qui illius pudori & honori conſulit, déque rebus omnibus neceſſarijs prouidet. Cui per patrium nomen, ac poteſtatem licet admonêre liberè, atque etiam ſeuerè, ſi quando in eo quod ius exigit coniugale peccauerit. Maritus enim ſuccedit in locum patris, quem ſponſa relinquit, vt totum amorem & ſtudium in maritum transferat. Vnde Ierem. 3. 4. à Deo ſponſo audit Synagoga: *A modo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ.* Hæc ergo eſt mutua inter ſponſum & ſponſam iuſtitia, ſiue officium. Rurſum, quaſi dicat: Iuſtificando te, & iudicando, ſiue vindicando te in ſponſam accipiam. Iuſtitia enim hîc Primò ſignificat iuſtificationem Eccleſiæ & fidelium, qua Deus eis infundit iuſtitiam, id eſt, gratiam, charitatem, cæteráſq; virtutes, quibus abolentur peccata, & conſtituuntur iuſti gratique Deo, Deíque filij & hæredes; imò vxores & ſponſæ, vt hic ait Propheta. Iudicium ſignificat ius & ſententiam iudicialem, quam pro Eccleſia tulit Deus contra diabolum, qui vt Tyrannus eam iniuſtè poſſidebat, eíque dominabatur. Secundò, iuſtitia & iudicium cùm iunguntur in Scriptura, ſignificant duas partes, ſiue duo officia iuſti iudicis & iudicij. Iudex enim per iuſtitiam iuſtos defendit, eíſque dat, & conſeruat, id quod eſt ipſorum: per iudicium verò iudicat & condemnat impios, qui iuſtos iniuſtè vexant & perſequuntur. quaſi dicat: Ego te, ô Eccleſia, ô ſponſa, te tuáque ſemper tuebor, ego hoſtes & perſecutores tuos puniam & diſperdam.

C

D

Et in miſericordia & miſerationibus.] Eſt hendiadys: quaſi dicat, In miſericordia ſummæ miſerationis, in miſericordia maxima, vtpote profecta ex intimis viſceribus, & ex viſcerali commiſeratione: hanc enim ſignificat heb. רחמים *rachamim.* Eſt hæc ſecunda arrha & dos ſponſæ, qua Deus eam in æternum ſibi deſpondet; nimirum intima miſeratio & ſumma miſericordia illi à Deo exhibita, & iugiter exhibenda. Hoc eſt quod ait Paulus Tit 3. 5. *Non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecundùm ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus S. quem effudit in nos abundè per Ieſum Chriſtum.* Hæc ſunt viſcera miſericordiæ Dei, quæ in nos effundit per Chriſtum, Lucæ 1. 78.

verſ. 20. *Et ſponſabo te mihi in fide.*] Tertia dos ſponſæ eſt fides. vnde tertiò repetit τὸ *ſponſabo*, vt certam, plenam, perfectam, & in æternum duraturam deſponſationem ſanciat, & ſignificet. Quocirca Chald. vertit: *Conſolidabo & ſtabiliam ſede meam in te.* Sicut enim in matrimonio eſt mutua corporum traditio, ita hic ſponſa ſe tradit Deo, ac viciſſim Deus ſe tradit ſponſæ, vt in ea thronum ſibi æternum conſtituat, in quo quaſi rex & iudex habitet & ſedeat, ac iudicium exerceat, iuſtos tuendo, impios puniendo. Vnde thronus hic Dei quatuor virtutibus quaſi columnis fulcitur, nimirum iuſtitia, iudicio, miſericordia, & fide. Sic Pſal. 88. 15. *Iuſtitia & iudicium præparatio* (id eſt, fulcimentum: hoc enim ſignificat heb. מכון *mechon*) *ſedis tuæ.* Et Prouerb. 20. 18. *Miſericordia & veritas cuſtodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius.* Porrò fides hæc in Deo eſt fidelitas & conſtantia in promiſſis, quę in Scriptura vocatur veritas. Per hanc enim Deus ſponſæ aſſecurat nuptias has cum illa fore perpetuas, nec vllo repudio diuellendas. ita à Caſtro. Io ſponſa verò accipi poteſt, tum eadem fidelitas, qua ſponſa ſe fidelem promittat & præſtet ſuo ſponſo, vt nil præter eum ametitum fides Chriſtiana, quæ eſt initium iuſtitiæ & gratiæ, per quam deſpondemur Deo. Hæc enim Chriſti fides initio Eccleſiæ maximè inculcanda fuit, vt homines crederent in Deum incarnatum & crucifixum, itáque fierent fideles, & ſponſæ Dei ac Chriſti. Vide de deſponſatione animæ cum Deo ea quæ dixi 2. Corinth. 11. 2. ad illa verba: *Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Intuere hic amorem & zelum ſponſi Dei in ſponſam Synagogam. Meritò S. Bern. ſerm 5. de dedicat. Eccleſ. citans hæc Oſee verba ſubdit: *Si non fecit ille quod ſponſus, ſi non tanquam ſponſus amauit, ſi non zelatus eſt tanquam ſponſus, noli acquieſcere ſponſam te arbitrari.*

Porrò Philo Carpathiorum Epiſcopus ordinatus à S. Epiphanio, tempore Arcadij & Honorij Imper. ſcribens in Cantica Cant. to. 1. Biblioth. SS. Patrum, explicans illud Cant. 3. 11. *Egredimini & videte filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater ſua in die deſponſationis illius*, docet Chriſtum ter, ſiue tribus diebus ſibi deſpondiſſe Eccleſiam. Primò, dum incarnatus eſt: tunc enim ſibi carnem noſtram, & per eam hominum Eccleſiam eiúſque hypoſtaticè copulauit. Secundò, in paſſione: tunc enim ſuo ſanguine Eccleſiam lauit, ſibique in ſponſam emit. Tertiò, in Pentecoſte: tunc enim deſponſationis arrham Eccleſiæ dedit, nimirum Spiritum S.

Denique hac Oſee ſententia, quaſi formula ſponſaliorum, Chriſtus Dominus S. Catharinam Senenſem in ſponſam aſſumpſit, eámque ſibi viſibiliter deſpondit. Rem miram narrat Auctor grauis vitæ eiuſdem, P. Raymundus, qui Generalis fuit Ordinis S. Dominici Magiſter, S. Theologiæ Doctor, & S. Catharinæ Confeſſarius. *Vt poſſet*, inquit, *ſponſo cæleſti, immutabili quodammodo & inuiolabili fidelitate ſemper manere ſubiecta, valde aſpirabat ad perfectum fidei gradum, dicens cum Apoſtolis: Domine, adauge mihi fidem, eámque adeo in me perfice, vt nulla poſſit vi aduerſantium concuti vel proſterni. Cúmque ſæpe illi id orantis, ſæpe etiam reſponderet Dominus. Deſponſabo te mihi in fide, tandem in Bacchanalibus, alijs ventris feſta celebrantibus, ipſa ſe incluſit in ſuam cellulam, non reſpiciens in vanitates & inſanias falſas, ſed ardentiſſimè petens à Domino eam, quam diximus, fidei perfectionem Et quia veriſſimè dixit Propheta: Delectare in Domino, & dabit tibi petitiones cordis tui;*

E

Chriſtus ei apparuit cum ſanctiſſima matre ſua & aliquot ſanctis, & eam mirabili modo ſibi deſpondit, hortatúſque eſt eam, vt deinceps ageret viriliter & incunctanter ea, quæ ex diuina prouidentia ipſi facienda incumberent. Poſt eam autem deſponſationem cœpit Dominus *eam ſenſim trahere ad hominum conuictum & conſuetudinem. Volebat enim eius opera vti ad multorum hominum promouendam ſalutem.* Ex hac deſponſatione ſecuta eſt mira virginis cum Chriſto familiaritas & vnio. Nam etiamſi familiæ & ægris ſeruiret, *nihil ab æterni ſponſi caſtis amplexibus recedebat. Verſa enim propemodum in naturam videbatur incredibilis quadam habilitas, & promptitudo mentem ſuam cum Chriſto coniungendi, etiam quouis loco & tempore, nec ab hac feliciſſima coniunctione vllo actu externo impediebatur, ſemper & vbique tendens ad cœleſtia. Vnde fiebat, vt prope innumeris vicibus extra ſe raperetur.*

Porrò cauſam deſponſationis & quaſi meritum, hanc dedit Chriſtus: *Quia tu*, inquit, *ſpreuiſti vanitates mundi, amplexa es crucem & pœnitentiam, quæris ſummum & æternum bonum, atque hiſce diebus Bacchanalium, quibus mundani vacant gulæ & luxuriæ, tu ſtudes mortificationi & orationi, ideirco ego te mihi deſponſabo.* Modus ritúſque fuit hic: *B. Virgo accipiens dexteram Catharinæ, extendendo eius digitum annularem petebat à Filio, vt illam ſibi deſponderet. Matri annuit Chriſtus, ac accipiens Catharinæ dexteram, digito eius annulum ſponſalitium* (qui etiamnum Romæ ſeruatur in Monaſterio Virginum Dominicarum in Magnanapoli, vbi eum clarè intuitus ſum) *inſeruit, dicens: Ecce ego qui ſum Creator & Saluator tuus, te mihi deſpondeo in fide, quæ perdurabit in te ex hac hora ſemper immutabilis, donec nuptijs æternis tibi in cœlo coniungar, vbi videbis me facie ad faciem, méque perfrueris. Supereſt ergo, vt viriliter decertes, & in robore fidei, quam tuo cordi infixi, ſuperes omnes illecebras & anguſtias mundi, omnes ſtimulos carnis, & omnem tentationem inimici.* Ita Raymundus in vita S. Catharinæ Sen. quam in Italicum idioma tranſtulit Ambroſ. Catharinus lib. 1. cap. 23.

verſ. 21. *Exaudiam cælos.*] Nimirum mandãdo id quod mãdo per Ezech. cap. 38. 8. *Vos montes Iſrael ramos veſtros germinetis, & fructum veſtrum afferatis populo meo Iſrael.*

Nota Primò, ad emphaſin & elegantiam hic in cœlis, &c. proponi proſopopœiam per gradationem, quaſi dicat: Cœli appetitu naturali, quo terræ, hominum totiúſque vniuerſi, cuius ipſi pars ſunt, bonum & commoda deſiderant, videntur à me Deo poſcere nubes & pluuiam: ego illam eis annuam, ſtatimque dabo; & ſic conſequenter cœli reſpondebunt votis terræ ſitientis, & pluuiam fœcundam deſiderantis, eam diſtillando; & terra ſatisfaciet votis tritici multipliciter creſcere cupientis; & triticum explebit vota Iezrahel, id eſt, ſeminis & populi Dei, qui haſce fruges exoptat. Hæc gradatio ſignificat tum miram fertilitatem bonorum, etiam temporalium, quam populo ſuo pollicetur Deus; tum ſubordinationem cõgruã, & ordinatam cauſarum ſecũdarum ſeriem à Deo inſtitutam, qua infimæ à medijs, mediæ à ſummis, ſummæ à Deo pendent & reguntur, quam Gentiles fatum, fideles harmoniam mundi appellarunt, de qua Iob 38. verſ. 37. *Concentum cæli quis dormire faciet?* Sic hic Iſraëlis, id eſt, populi Dei vita pendet & ſuſtentatur à tritico, hoc à terra, hæc à cœlo, hoc à Deo; vnde pro, *exaudiam*, hebr.

A eſt ענה *ana*, quod vt dixi, inter alia ſignificat reſpondere, & canere alternis. Vnde hic vertas: *Reſpondebo cælis*, vel *illis præcinentibus ſuccinam*, & accinam: cœli enim poſtulando canent Deo: Domine da nobis pluuiam vt terra producat triticum, vinum, & oleum, quo alatur Iezrahel, id eſt, populus tuus, cui nos & omnia creata ſeruire decreuiſti. Reſpondebit & ſuccinet Deus: Æquum mihique gratum poſtulatis: idipſum præſtabo. Amo enim Iezrahel, id eſt, Iſraël, quaſi ſponſam chariſſimã. Vnde moraliter hic aduertit Pineda in Iob 37. verſ. 11. num. 3. quod vniuerſitas creaturarum cum ſuo creatore cõſpirans in commoda hominum, præſertim fidelium & ſanctorum, videatur mirabilem concentum efficere, & vt Sapiens ait cap. 19. 17. *ſicut in organo ſuum ſonum cuſtodire*, quaſi dicat: Sicut cùm in muſico inſtrumento ſonus vnius chordæ ex variatione modulationis & toni, aliam & aliam efficit harmoniam in gratiam audientium; ita Deo ludente in elementis Ægypti, elementum ſuam naturam & ordinem retinens, iunctum alteri, in eius conditionem & vſum tranſiiſſe viſum eſt, ad punitionem Ægyptiorum, in gratiam Hebræorum. Nam iumenta Hebræorum terreſtria tranſeuntia mare rubrum à Deo diuiſum, videbantur piſcium naturam induiſſe, & natantia, putà ranæ, in terra degentia Ægyptios affligebant, ac ſi fuiſſent terreſtria. Simili ſchemate ait Euripides apud Ariſt. 8. Ethic. cap. 1. *Cum eſt ſicca tellus, ipſa certè tunc imbrem amat.* — concentus creaturarum.

Cum turget æther imbre, cum cælum tumet,
Affectat, vt telluris in ſinus cadat.

Tollit hic Deus prius maledictum, quod Iſraëli adulteranti cum idolis intentauit verſ. 9. *Sumã frumentum meum in tempore meo.* De Iezrahel dixi cap. 1. 4. Chaldæus cenſet Iezrahel hic ſignificare populum Dei antea diſperſum, nunc à Deo in Eccleſia collectum & benedictum.

Nota Secundò, hic eſſe continuam allegoriam. Alludit enim ad Iſraëlem ex Aſſyria & Babylone redeuntem in Iudæam, cui Deus dedit pluuiam, triticum, oleum & vinum, vti notant S. Hieron. Theodor. Theoph. Albert. & Hugo: ſed ſub his allegoricè ſignificat Deum tempore Chriſti pro votis fidelium eis abundantiam gratię, Sacramẽtorum, concionum, omniúmque donorum ſpiritualium daturum. ita S. Hieron. & Ruper. Vterque ſenſus eſt literalis; ſed prior eſt quaſi typus & vmbra poſterioris; vnde ad illum tantùm alludit, eúmque obiter perſtringit: intendit verò per eum ſignificare poſteriorem, in eóque hæret, ſeſéque explet, vti fieri ſolet in allegoria. Deus enim & populus Dei, putà veri Chriſtiani, parui æſtimant omnia bona temporalia & caduca. Hi enim didicerunt à Chriſto calcare terrena, & amare cœleſtia, eiſque toto affectu inhiare, vt viuant æternitati. Hinc ſymbolicè ex Theoph. Leo Caſtrius, Vinum, air, & frumentum, id eſt, Euchariſtia, aliáque Sacramẽta exaudient Iezrahel, id eſt, ſemẽ vel brachium Dei, putà Chriſtum, qui conceptus eſt de Spiritu ſancto, quique eſt virtus & brachium Patris, vt ſcilicet ipſa Sacramenta faciant opus ſuum, quod eſt fideles Chriſti purgare, ſanctificare, paſcere, roborare: Chriſtus enim eſt qui per ea hæc operatur in fidelibus. Rurſum Deus Pater Chriſti cauſâ è cœlo depluit in Eccleſiam vbertatem bonorum ſpiritalium. Idem Caſtrius ex S. Aug. Exaudiã, inquit, cœlos, id eſt, cœlites, putà angelos & Sãctos, qui pro Iezrahel, id eſt,

id eſt,fidelibus militantibus Deum precantur:& cœli,id eſt,ſancti exaudient terram, id eſt, Eccleſiam, vt à Deo pluuias cœleſtium bonorum Iezrahelis,id eſt,fidelibus impetrent. Ante Chriſtum enim eiúſque ſanctos, iuſſum erat cœlis ne pluerent: mandabo, inquit Deus, nubibus cœli ne pluant ſuper terram. ita ipſe ad literam, ego ſymbolicè. Hinc & anagugicè Cyrill. *Exaudiam cœlum*,inquit, *id eſt, munerum meorum largum diſpenſatorem faciam cœlum, ſiue cœlicolas, vt & ipſi miſericordiam conſecutos exhortari poſſint. Et tunc planè terra exaudiet frumentum, vinum & oleum, id eſt, fructum ferent qui ſunt in terra, ſpem vita, latitia, hilaritudinis. Et typus quidem vita frumentum eſt, vinum autem latitia, oleum hilaritatis & bona habitudinis.*

verſ. 23. *Et ſeminabo eam mihi in terra.*] *Seminabo*, id eſt,inſtar ſeminis ſpargam ipſam, ait Vatab.quaſi dicat: Ego Eccleſiam,eiúſque Apoſtolos& Principes ſpargam per totam terram, vt illi per ſemen doctrinæ & martyrij ſui multam fidelium & ſanctorom ſegetem producant. ita Haymo & Rupert.

Nota, vox *eam* grammaticè non refert *Iezrahel*, vtpote maſculinum, ſed *matrem eius*, putà Synagogam: de ea enim egit hoc capite. Alludit & obiter perſtringit, vti iam dixi, Iſraëlitas è Babylone redeuntes in Iudæam, vbi inſtar ſeminis iacti in terram vbertim creuerunt, & propagati ſunt. Ita Chald. Theod. Theoph. & alij. Simile eſt A Ieremiæ 31. 27. vide ibi dicta. Nota τὸ *ſeminabo*, ſignificat abiectionem&mortificationē ſeminis, putà Apuſtolorum & poſterorum. Nam, vt ait Chriſtus Ioan. 12. 24. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Non minuitur*, ait S. Leo ſerm. 1. de S. Petro & Paulo, *Eccleſia perſecutionibus, ſed augetur: & ſemper dominicus ager ſegete ditiore veſtitur, dum grana qua ſingula cadunt, multiplicata naſcuntur.* Idem fit in qualibet anima fideli & ſancta.

Et miſerebor eius qua fuit abſque miſericordia.] Hæc explicata ſunt cap. 1. 6. Tantùm nota, pro *miſerebor*, &c. Vaticana Biblia legunt: *Diligam non dilectam.* Hebr. enim רחם *racham*, ſignificat B intimum affectum tam dilectionis, quàm miſerationis & miſericordiæ. Vnde S. Paulus citans hunc locum Rom. 9. 15. vtrumq; ponit. Ait enim: *Sicut in Oſee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam.* quod enim Paulus dicit: *Vocabo non plebem meam, plebem meam*; Oſee dicit: *Dicam non populo meo: Populus meus es tu.* Præponit enim ea Paulus, quæ Oſee poſtponit. Porrò quod addit Paulus: *Et erit in loco vbi dictum eſt eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viuentis*, non ex hoc capite, ſed ex cap. 1. verſ. 10. deſumpſit. Ibi enim dixit Oſee: *Et erit in loco vbi dicetur eis: Non populus vos, dicetur eis: Filij Dei viuentis.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Iubetur Oſee adulteram domum ſuam abducere, cum eáque paciſci vt ibi multo tempore cœlebs ſedeat, nec fornicetur, nec ad virum ſuum redeat; ac per hoc repræſentat Iſrael multo tempore fore ſine Deo, ſine idolis, ſine lege, ſine rège, ſine theraphim; ſed in nouiſſimo dierum reuerſurum ad Dominum.

℣. 1.) Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem dilectā amico & adulterā: ſicut diligit Dominus filios Iſraël, & ipſi reſpiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacea vuarum.

℣. 2.) Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei.

℣. 3.) Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro: ſed & ego expectabo te.

verſ. 1. ADHVC *vade.*] Iubetur hic Oſee amare & pretio conducere, inque domum ſuam inducere adulteram: quia prior fornicaria Gomer non plenè repræſentabat Iſraëlis adulteria, id eſt, idololatrias cum dijs gētium quaſi adulteris commiſſas, ſpreto vero amico, putà Deo.

Quæres, contra quos hoc ſignum aſſumitur, ſiue quoſnam repræſentat hæc adultera? Duodecim tribus repræſentare cenſet S. Hieron. & Lyran. Duas tantùm, putà Iuda & Beniamin ſignifi- C care cenſent alij, vt ſicut Ezechiel cap. 23. per duas ſorores meretricantes notauit omnes Hebræos idololatrantes, putà per Oolla decem tribus, per Ooliba duas; ita hic Oſee per Gomer fornicariam cap. 1. ſignificet decem tribus, per adulteram verò hoc capite ſignificet duas, quæ decem in idolorum cultu ſecutæ & imitatæ ſunt. ita Haymo, Ruper. Albert. Hugo, Vatab. Ribera & Sanchez.

Verùm meliùs Chald. Theod. Theoph. & à Caſtro, cenſent hic eoſdem notari, qui capite primo notati ſunt, putà Iſraëlem, ſiue decem tribus. Hiſce enim comminatur ob idolulatriam plenū D excidium & deſolationem; vt ſint ſine rege, ſine lege, Deo, Repub. &c. quod ita eueniſſe poſt Samariæ excidium anno ſexto Ezechiæ regis peractum cernimus: cum ex aduerſo duæ tribus Babylone redeuntes habuerint Duces, legem, & Rempub. vſque ad excidium per Titum, quod non ob idololatriam, ſed ob occiſum Chriſtum perpeſſæ ſunt, & etiamnum perpetiuntur.

Dilige mulierem dilectam amico.] Ita & Chald. S. Hieron. & alij paſſim: legunt enim in Hebr. רע *rea*, id eſt, amico. Verùm Septuag. alijs punctis legentes רע *ra*, id eſt, malum, vertunt: *Dilige mulierem diligentem mala*; ſcilicet adulteria: & ita

legunt Theod.& Theoph. vtpote Græci, qui proinde Græcam verſionem Septuag. ſequuntur: ſed eodem redit ſenſus.

Quæres, quænam hæc? an Gomer quam duxit Oſee ca. 1. an quæ alia? Primò Ruffinus, Ribera, & aliqui alij cenſent fuiſſe Gomer, quæ, inquiũt, poſt coniugium cum Oſee, tréſque proles ex eo ſuſceptas, adulteris ſe miſcuerat: vnde Oſee eius repudium cogitabat. Sed Deus eam recipi, diligi, & retineri renouato & redintegrato per nouum contractum cum ea matrimonio, iubet, vt hoc facto repræſentet Synagogam Deo deſponſatã, licèt adulterantẽ diligi à Deo, eámque ipſum poſt adulteria idololatriæ amare, & retinere ſibi ſponſam. Ratio eſt, quia Oſee non potuit aliam adulteram, quæ alterius eſſet vxor, in vxorem ducere: fuiſſet enim hoc nouum adulterium: debuiſſet ergo illa ad priorem verúmque maritum remitti (eius enim erat vxor) non ab Oſee duci. Secundò, Chald. S. Hieron. Cyrill. Theodor. Hugo, Iſidor. Paulus à Palatio, à Caſtro, Emmanuel & alij, cenſent hanc mulierem non fuiſſe Gomer, ſed aliam (vti verba textus innuunt, præſertim τὸ *adhuc, & fodi*, id eſt, emi: ergo hactenus non erat empta nec comparata) quæ à viro ſuo diſcedens adultera effecta ſit, quam Oſee iubetur à ſcelere auocare, & emere non in vxorem, ſed in ancillam, ac domi retinere caſtam, vt nec cum viro, nec cum adultero copuletur, donec poſt multum tempus ad virum ſuum reuocetur, & in eius gratiam thorúmque redeat. Audi S. Hieron. *Propheta diligit adulteram, & tamen non ei matrimonio copulatur, neque fornicatione coniungitur, ſed tantum diligit delinquentem.* Hoc enim verba Oſee ſignificant verſ. 7. *Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro: ſed & ego expectabo te.* quod deinde explicans, & ad ſcopum per eam propheticè repræſentatum applicans, ſubdit: *Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, &c. & poſt hæc reuertentur & quærent Dominum Deum ſuum.*

Tertia ſententia, quam Theoph. Ruper. (qui vult hanc fuiſſe ſororem Gomer) Vatab. Sanchez & alij ſequuntur, media eſt; nimirum mulierem hanc aliam fuiſſe à Gomer, emptámque ab Oſee in ſponſam & vxorem, non in ancillã. Hoc enim ſignificat τὸ *dilige mulierem*, quaſi dicat: Duc in vxorem, & vt vxorem dilige. Rurſum τὸ *expectabis me, ſed & ego expectabo te*, vnde liquet eam ab Oſee fuiſſe deſponſatam, vt fieret vxor; ſed Oſee conſummatione coniugij & copula abſtinuiſſe ad longum tempus, quo expleto, ei copulatus eſt; vt repræſentaret pari modo Synagogam multo tẽpore fore ſine rege, lege, Deo, eóque expleto, ad Dei amplexus redituram. Oſee enim videtur hic perſonam Dei gerere, mulier Synagogæ, cõiugium & copula religionis & cultus Dei. Ergo fuit hæc vxor Oſee, ſicut Synagoga erat vxor Dei. Vnde ſequitur, virum eius priorem ſub quo adulterata erat, iam fuiſſe mortuũ, aut certè per libellum repudij ei à viro ob adulteria datum, ſciſſum & ſolutum fuiſſe prius cum eo coniugium, ita vt iam ſoluta potuerit nubere Oſee Prophetæ. Hæ ſententiæ probabiles ſunt; ſed ſecunda probabilior, ob noſtram verſionem, quæ vertit; *dilectã amico*, id eſt, marito: ſequitur enim: *Sicut Dominus Deus diligit filios Iſrael*, quaſi dicat: Sicut hæc mulier, licèt multùm dilecta à marito, tamen adulteratur; ita filij Iſrael, licèt multum dilecti à Deo, tamen copulantur idolis. Ami-

A cus ergo hic non poteſt accipi adulter, ſed maritus: talis enim erat Deus reſpectu Synagogæ. Hinc ſequitur mulierem hanc habuiſſe amicum, id eſt, maritum ſuperſtitem, ac proinde non potuiſſe appeti ab Oſee in vxorem, ſed tantùm in ancillam, aut potiùs Oſee eam perditam & profugam adamaſſe ex charitate, vt proximam, eiq; dediſſe pretium & hoſpitium, vt adulterare deſineret. ita auctores citati, ac nominatim per amicum hunc, accipiunt maritũ, non adulterũ Chald. Lyran. Iſidor. Paulus à Palatio, Arias, Guadalupẽſis, Vatab. & alij multi: licèt S. Hieron. Theodoret. & Theoph. ex Septuag. intelligant adulterũ. Et ſic *rea*, id eſt, amicus vel ſocius, ſignificat ma-

B ritum Ierem. 3. 20. *Quomodo ſi contemnat mulier amatorem ſuum*, hebr. *rea*, id eſt, amicum, putà maritum. Hic ergo amicus gerit typum Dei, non Oſee, qui tantùm mulieris huius eſt conductor.

Porrò Chald. Iſid. & Vatab. cenſent hæc facta eſſe in Oſee non realiter, ſed tantùm in ſpiritu per viſionem imaginariam. Meliùs Theod à Caſtro, & alij, cenſent reipſa ab eo eſſe facta & patrata. vide dicta cap. 1. verſ. 1.

Et adulteram.] Septuag. Complut. & Regia legunt καὶ μοιχαλίδας, id eſt *& adulteras*, ſed corruptè: legendum enim cum Codice Vatic. S. Hieron. & Theoph. καὶ μοιχαλίδα, id eſt, *& adulteram*. Patet ex Hebræo, Syro, Arabico, & alijs. Vi-

C de hic tenerum Dei cor, quo amat & ſequitur peccatores à ſe auerſos.

Moral. S. Auguſt. hom. 38. inter 50. *Euelle*, ait, *cor tuum ab amore creaturæ, vt inhæreas creatori, quia ſi amas illa quæ fecit, adulter es & quæres iram, quia amicitia huius ſæculi inimica eſt* Deo. *Quicunque ergo voluerit eſſe amicus huius ſæculi, inimicus conſtituitur* Dei. *Anima deſerto creatore, amans creaturam adultera eſt, Illius enim amore nihil caſtius, nihil delectabilius. O anima vt illius amplexibus digna ſis, dimitte iſtã, & illi inhære gratis. Nam inde dixit Pſaltes pſal. 72. Mihi adhærere* Deo *bonum eſt, ideóque verſum priorem præmiſit dicens: Perdidiſti omnes qui fornicantur abs te.*

D *Et diligunt vinacea vuarum.*] Pro *vinacea*. hebr. eſt אשישי *aſciſee*, quod Chald. Lyran. Marinus, Forſterus, R. Dauid & ex eo Vatab. & Pagn. vertunt *ænophora*, vel *lagenas vuarum*, quaſi notetur hîc idololatrarum gula & ebrioſitas. Solebant enim idololatræ in ſuis ſacrificijs & feſtis ſolemnioribus epulari & pòtare, imò præſentibus certam vini & cibi menſuram diſtribuere, vti & fecit Dauid cùm arcam tranſtulit in Sion 2. Reg. 6. 19. Hinc & Septuag. vertunt πέμματα, id eſt, bellaria, panes ex ſimila factos & placentas, quæ idolis offeruntur, ait S. Hieron. & Theoph.

Vinacea ſunt folliculi vuarum.

Verùm melius S. Hieron. Vatab. & alij vertũt *vinacea*. Nam & Aquila vertit παλαιά, id eſt, *ve-*

E *tuſta*; & Symmac. ἀκάρπους, id eſt, *infrugiferos*, ſiue aridos & ſteriles vuarum folliculos: vinacea enim ſunt folliculi ſiue pelliculæ vuarum, quæ in torculari expreſſa vua vinóque defluente remanent. Vnde Hebr. vocantur אשישים *aſciſcim*, quaſi dicas *ima*, ſeu *fundamenta*, quæ in torculari ſubſidunt; à rad. אשש *aſcaſc*, id eſt, fundauit. ita Columella lib. 6. cap. 3. (vbi vocat *ſiccata vinacea*) & Varro lib. 3. de re ruſtica cap. 11. & Cato cap. 20. & Plinius lib. 17. 22. Eadem vocantur *lora*, *quod lota acina: ac pro vino operarijs datur hyeme*, ait Varro lib. 1. cap. 4. & Plinius lib. 14. 10. *Non poſſunt*, ait, *iure dici vina, quæ Græci deuterias appellant, Cato & nos loram maceratis aqua vinaceis; ſed*

tamen

tamen inter vina operaria numerantur. Audi & Hugonem: *Vinacea, ait, ſunt pellicula, botrus plures racemi, racemi plures vua, acinum granum, glarea liquor.* Significat ergo hîc Propheta idololatras idolis ſuis obtuliſſe hæc vinacea, inquit Theod. Theoph. aut potiùs acri ſarcaſmo perſtringit eos, quòd relicto domi vino puro & præſtanti, adirent idola & idolothyta; vbi ob aduenarum turbam ſingulis dabatur lora ex vinaceis aqua dilutis, non vinum: vnde tropol. vinacea & inanes

Tropol. vuarum folliculi ſignificant res vanas & futiles, in quibus nihil eſt ſucci, nihil medullæ, nihil boni, quales erant idola, & idolothyta, aliáque quæ amabant Iſraëlitæ relicto Deo: omnis enim peccati voluptas inanis eſt, inſipida & exſucca, non ſolida, non ſatians. Hinc Hugo: *Vinacea,* inquit, *ſunt dæmones, qui creati in magna pinguedine Spiritus S. ſed per ſuperbiam areſacti, proiecti ſunt de cœlo. Nam Deus in eis, ait S. Auguſt. fuit ſimul & largiens gratiam, & condens naturam;* ſed effuſâ gratiâ per peccatum, manſit natura vacua, quaſi vinaceum. Sic, ô peccator, cùm ſectaris honores & dignitates, vina & veneres, vinacea ſectaris, folliculos inanes, & mero aëre aut vento turgidos ſectaris. Veſcebaris in domo Dei pane cœli, pane angelorum: nunc vagus & profugus cum filio prodigo ambis ſiliquas porcorum. Quod enim in tritico ſunt ſiliquæ, hoc in vuis ſunt vinacea. Ináne, ô ſtolide, mundo te credis, qui pro tritico ſiliquas, pro vino loram tibi propinat? Argentum tuum verſum eſt in ſcoriam, vinum tuum miſtū eſt aqua, imò aqua eſt mera, eáque putrida. Quin ad patrem, ad Deum tuum redis? Inuitat te ille ad menſam ſuam vino & delicijs inſtructiſſimam, ac clamat: *Venite, comedite panem meum, & vinum quod miſcui vobis,* Prouerb. 9. 5. *Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendi: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum,* Ioan. 6. verſ. 52. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Zachar. 9. 17. *Venite, & bibite, & inebriamini chariſſimi,* Cant. 5. 1. Quin accedis, quin accurris? vt ſentias dicáſque cum ſponſa: *Introduxit me rex in cellaria ſua: exultabimus & lætabimur in te.* Pulchrè S. Bern. in ſentent. *Vinum,* inquit, *gratia eſt, quod ex botro Cypri, id eſt, conditoris largitate decurrit: & hoc eſt muſtum quo ſponſi filij inebriantur, quod mittitur etiam in vtres nouos.* Et rurſum: *Triforme vinum eſt in ſcypho Dei: rubicundum in longanimitate ſanctorum, quod lætificat Iſaac in ægritudine: album in remuneratione iuſtorum, quo ebriatur Noe: nigrum & acidum in damnatione prauorum, quod Ieſus guſtat, ſed non vult bibere.* Et ex hoc vino, ait idem trac. de diligendo Deo, *ſobria illa ebrietas vero, non mero, ingurgitans: non madens vino, ſed ardens Deo.* Et ſerm. 18. in Cant. *Orando bibitur vinum lætificans cor hominis, vinum ſpiritus quod inebriat, & carnalium voluptatum infundit obliuionem.*

verſ. 2. Foas, id eſt, emi eur?

Et fodi eam.] Id eſt, conduxi, comparaui eam. ita Septuag. Chald. S. Hieron. Hugo, Lyran. Vatab. Arias, & alij paſſim. Vnde Syrus vertit, *emi eam.* Arabicus, *conduxi eam.* Nota hebr. כרה *cara* propriè ſignificat fodere, excindere, excauare: inde per metalepſin ſignificat cōparare vel emere. Olim enim quiſque fodiebat ſibi cryptas ad habitationem & ad ſepulturam, ac multò magis vineas, agros, puteos, & ciſternas, quibus maximè in Meſopotamia locíſque vicinis (vbi habitarūt Patriarchæ Iſraëlis) ob terræ ſiccitatem & calorem

A indigent, indéque tot & tanta iurgia paſtorum Iſaac cum paſtoribus Abimelech ob hoſce puteos, Geneſ. 26. verſ. 17. 20. 21. adeo vt etiamnum viatores ibidem ad puteos communes anhelent, & diuertant, æquè ac in Europa anhelant ad hoſpitia, vt mihi retulit oculatus teſtis R. P. Marietus. Puteos ergo olim fodiendo ſibi comparabāt, vt patet Geneſ. 50. 5. & alibi. Hinc *fodere* ſignificat *emere, comparare,* vt Deuter. 2. 6. pro, *Aquam emptam haurietis,* hebr. eſt, *Aquam fodietis ab eis argento,* id eſt, emetis argento, emptámque haurietis. Addit S. Hieron. Haymo & Lyran. Oſee vti hoc verbo fodiendi, quia alludit ad vinacea

B iam dicta. Iſraël enim erat quaſi vinea, quæ fodi ſolet. Vnde c. 2. verſ. 15. dixit: *Dabo ei vinitores ex ea.* Quocirca Leo Caſtrius: Fodi, inquit, & paſtinam vineam, impendens in foſſores quindecim argenteos. Secundò, Forſterus: *Cara,* inquit, ſignificat fodere & ſcindere, indéq; emere: quia ementes & vendentes dextras inuicem percutiendo quaſi diſcindunt, earúmque diſciſſione & diuiſione ſtipulantur venditionem vtriuſque eſſe factam, ratámque emptionem ſignificant. Tertiò, Arias: *fodi eam,* id eſt, emi in ſeruam perpetuam: huic enim fodi & perforari ſolebant aures, iuxta legem Exodi 21. 6. & Deuter. 15. 16.

Vnde Nota, licèt Ruffin. & Ribera paulò antè citati, cenſeant hanc feminam ab Oſee fuiſſe emptam in vxorem: apud veteres enim, etiam

C Hebræos, ſponſi & mariti emebant ſponſas & vxores, tum ab earum parentibus, tum ab ipſiſmet, dando eis pro dignitate cuiuſq; munera: ac ſponſæ viciſſim dotem dando, ea ſibi maritos coemebant. Ita Dauid emit Michol centum præputijs Philiſthinorum, Iacob Rachelem emit ſeruitio ſeptem annorum, Geneſ. 29. 18. Sephora emit Moſen ſanguine filij, quem circumcidit, Exodi 4. 25. vide ibi dicta. Idem mos fuit apud Romanos, vt patet ex Cicerone oratione pro Murena, & Gellio lib. 18. 6. atque apud Græcos: vnde Iliad. 9. Agamemnon Achilli offert filiam ſine ἕδνων, id eſt, donis, quæ ſponſi ſolent dare ſponſis. Vnde

D ab Ouidio dona iugalia vocantur, ab alijs ſponſalia. Sic ergo Oſee hic videtur emiſſe vxorem. Tamen verius eſt, ipſum eam non emiſſe in coniugem, ſed conduxiſſe in ancillam, ad hoc vt adulteris & adulterijs abſtineret. Vnde Septuag. vertunt: ἐμισθωσάμην αὐτὴν, id eſt, *mercede & pretio conduxi eam.* μισθὸς enim eſt merces. ita S. Hieron. Albert. Hugo, & alij ſuprà citati.

Quindecim argenteis.] Scilicet ſiclis. Siclus autem pendebat quatuor drachmas Atticas, id eſt, ſemiunciam, puta quatuor regales Hiſpanicos, ſiue quatuor Iulios Italicos, vti dixi Exodi 30. 13. Ergo ſiclus argenteus erat florenus Brabanticus, & quindecim ſicli quindecim floreni Brabantici.

E *Coro hordei.*] Corus hebr. חומר *chomer* (diuerſus eſt ab עמר ſiue *gomer*, quæ menſura erat victus diurni, Exodi 16. verſ. 16.) erat menſura continens 30. modios. ita S. Hieron. & Epiphan. lib. de menſuris, qui ait, corum continere triginta modios, eſſéque cameli onus. Addit Paulus à Palatio, corum ſiue chomer eſſe onus aſinarium, quod ſcilicet fortis aſinus ferat, indéque dici *chomer* à חמור *chamor*, id eſt, aſinus. *Antiquiſſimum,* ait Plinius lib. 18. 7. *in cibis hordeum ſicut in Atheinienſium ritu apparet. & gladiatorum cognomine, qui hordearij vocantur.*

Et dimidio coro hordei.] Hebr. eſt לתך שערים *letech ſeorim*, quod mirum eſt Septuag. vertere

νέβελ οἴνου, id eſt, lagenam vini: *ſeorſum* enim hordeum ſignificat, non vinum. Et cæteri interpretes verterunt ἡμικόρον, id eſt, medium corum; hoc eſt quindecim modios hordei. ita S. Hiero. Epiphan. & alij.

Porrò empta fuit hæc vxor dimidio coro hordei: quia olim confarreatione nuptiæ contrahebantur, cum certis verbis coram teſtibus ſolemni ſacrificio, in quo panis farreus adhibebatur, in manum conueniebant, ait Vlpianus; quod à Romulo inſtitutum fuiſſe teſtatur Dionyſ. nam farreatio illa ſignificabat vitæ communionem: quocirca diffarreatio apud Feſtum eſt diſſolutio matrimonij confarreatione contracti. ita Vlpian. lib. B 9. Inſtit. Plinius lib. 18. cap. 3. & ex ijs Pineda lib. 5. de rebus Salomonis cap. 2.

Quæres, quidnam hæc ſignificent? Primò Chald. S. Hieron. Hugo, Lyran. & alij cenſent quindecim argenteis ſignificari decimamquintam diem primi menſis Niſan, purà Paſcha, quo Hebræi ſanguine Agni Paſchalis à morte, quam inferebat angelus percutiens primogenita Ægyptiorum, redemerunt ſuos primogenitos; ideóq; deinceps eoſdem quinque ſiclis redimere ſunt iuſſi. Corus & dimidius, id eſt, 45. modij ſignificant 45. dies quibus ex Ægypto peruenerunt ad montem Sina, vbi legem acceperunt, in qua ſanxit Deus primitias hordei ſibi offerri altera die C Paſchatis, inquit Chald. Verum eſto eò alludi poſſit, tamen hæc iam pridem tranſacta erant: hic autem eſt prophetia de futuro, quæritur ergo quid in futurum portendant?

Secundò, Arias cenſet quindecim argenteis ſignificari quindecim Prophetas tam maiores, quàm minores, qui Iſraëli prædicarunt eúmque conduxerunt ad pœnitētiam: corus ſiue chomer, inquit, eſt cumulus; *ſeorim* eſt hordeum, item turbo & tempeſtas, 45. modij ſunt 45. pœnæ quas Deus Iudæis Leuit. 16. intentauit, ſi legem violarent, quas Propheta hic Iudæos ſubituros ſignificat. Alij alia afferunt, ſed impertinentia, quæ vide ſi lubet apud Chriſt. à Caſtro.

D Simpliciùs dicendum videtur, hoc pretium taxsınm fuiſſe huic mulieri ad annuum victum: ad hunc enim Romani deſignabant modios ſuos 48. quos efficiunt Hebræorum modij 45. putà corus cum dimidio. Vnde Terentius in Phormione docet, quod ſerui quatuor modios in menſe accipiebant pro victu: iam multiplica quatuor per duodecim (tot enim ſunt menſes in anno) habebis modios 48. quæ erat menſura annui victus Romæ. Porrò hordeum & hordeaceus panis erat cibus ſeruorum, ancillarum & pauperum; apud Hebræos etiam adulterarum: vnde mulier de adulterio accuſata, ait S. Hieron. iubetur accipere gomor farinæ hordeaceæ, Num. 5. 15. Per hæc ergo omnia ſignificat Propheta, quòd Deus Iſraëlitas ob peccata ſeruituti deſtinatis, & quaſi iumē- E tis terrenis (horum enim pabulum eſt hordeum) dabat bona terrena, ſed cum labore & pauca, putà tanta quanta ad victum ſufficiunt, tale enim eſt corus cum dimidio hordei ad victum annuum, ac quindecim ſicli ad veſtitum & cætera neceſſaria; idque ad hoc, ne cogantur gentes & idola ſequi, ſicut olim faciebāt, ſed ſciant ſe non omnino à Deo eſſe derelictos, quinimò eius in ſe curam, alimoniam & bonitatem agnoſcant, & ſpe maiorum donorum ad Deum reuertantur. quod fiet in nouiſſimo dierum, vt dicitur verſ. 5. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Rom. 11. *Non repulit Deus*

A *plebem ſuam quam præſciuit*, ſed expectat donec in fine *omnis Iſrael ſaluus fiat*. ita Ribera, à Caſtro & alij. Moral. de pretio hoc vide S. Hieron. hic, & S. Ambr. lib. 4. Epiſt. 59. & lib. 9. Epiſt. 77.

Et dixi.] Propheta conduxit adulteram pretio quindecim argenteorum, & ſeſqoicoro hordei, nunc conductionis pacta & conditiones quas ab ea exigit, illi proponit. *verſ. 3.*

Prima eſt, *Dies multos* (putà annum integrum: hunc enim Hebræi vocant ימים *iamim*, id eſt, dies, quia annus eſt omnium dierum complexio & reuolutio: & ad annuum victum dederat ei pretium, vti iam dixi) *expectabis me*, heb. *ſedebis mihi*, B vel mecum, quaſi dicat, Per annum apud me habitabis & deſidebis, nec vagaberis per domos & hoſpitia tuorum amaſiorum. ita Theodoret. Theoph. Pagn. & alij. vnde Iſidor. & Vatab. exponunt quaſi dicat: *Multos dies in luctu ſedebis quaſi vidua*. Oſee hic repræſentat non Deum, ſed Salmanaſar, qui Iſraelitas in Aſſyria quaſi in hoſpitio captiuos detinuit. Noſter vertit: *Expectabis me*, quia reſpicit rem ſignificatā, ad hoc enim ſedebat domi Prophetæ, vt expectaret tempus quo ab eo reconciliaretur, & reduceretur ad maritum. ita S. Hieron. Haymo & alij.

Secunda eſt, *Non fornicaberis*: hic enim fuit præcipuus ſcopus Prophetæ, nimirum vt auoca- C ret eam à fornicatione. vbi nota inſignem eius charitatem & zelum animarum. Ita S. Ephrem celebrat zelum & ſolertiam Abramij Eremitæ (in eius vita) qui Mariam neptem ſuam in fornicationem lapſam, indéque publicè in hoſpitio meretricantem re cognita inſecutus, magno labore æquè ac induſtria inde abduxit, & in eternum ad priſtinam vitæ ſanctitatem perennémque pœnitentiam reduxit. Ita B. P. N. Ignatius Romæ monaſterium S. Marthæ extruendum curauit, vt in eo reciperentur mulierculæ, quæ à turpi quæſtu abductæ vitam in melius mutare vellent, ipſéque exiſtens Generalis illas eò deducebat. Cúmque ei obijceretur in illis operam perdi, quòd facilè ad vomitum redirent: *Minimè* D *ſanè*, inquit Ignatius, *ſed ſi omnibus vita mea curis atque laboribus id poſſim efficere, vt vel vnam noctem peccato vacuam præterire iſtarum aliqua velit, omnes ego quidem neruos contendam, vt vel illo tam exiguo tempore Deus & Dominus noſter non offendatur, etiamſi ſciam illam ſtatim ad ingenium redituram.* ita Ribaden. lib. 3. vitæ eius cap. 9. Nimirum clarè perſpiciebat quantum malum, quanta Dei offenſa & iniuria ſit vnum peccatum mortale, vna fornicatio, ad quam proinde auertendam quilibet Dei zelotes omnes vires corporis & animi contendere & impendere debeat.

Tertia eſt, *Et non eris viro*, id eſt, nulli viro nubes, aut copulsberis; & cōſequenter nec ad tuum virum (ille enim te ob adulteria negligit & ſper- E nit) redibis, ſiue copulaberis; multo minus mihi, qui ſum merus tui cuſtos, hoſpes, & conductor.

Quarta eſt, *Et ego expectabo te.* Hebr. *Et ego ad te*, ſcilicet reſpiciam & veniam; vt ſuo tempore, putà poſt annum, te ex hoc meæ domus hoſpitio educam, & ad maritum reducam. Noſter vertit *expectabo*, quia reſpicit rem ſignificatam, quaſi dicat, Expectabo vt tu pœnitens conuertaris, túmque ego te marito reſtituam. ita Chald S. Hiero. Haymo, Hugo & Lyran. Aliter Ribera, Expectabo, inquit, te vt tecū copulet, & ex te rurſum liberos procreem. Cenſet enim ban- fuiſſe Gomer vxorem Oſee, à qua ipſe ad tempus iuſſu Dei

abſtinue-

abſtinuerit, iuſſeritque eam domi ſedere quietã, nec fornicari; ſed expectare ſe, ſuúmque thorum ad quem denuo eam reuocaturus erat, vt repræſentaret quòd Deus qui Synagogam Iudæorum tam quaſi dereliquerat, data interim frugali ſuſtentatione bonorum temporalium, expectaret eam vſque in finem mundi, vt tunc ei rurſum deſponſetur, eíque liberos procreet. Aliter quoque Vatab. Pagn. & Arias: vertunt enim: *Non eris viro, nec etiam ego ad te*, ſupple, ingrediar, vt tecum copuler. Significationem & cauſam harum conditionum explicat Oſee, & applicat Iſraëli dum ſubdit: A

℣. 4.) Quia dies multos ſedebunt filij Iſraël ſine rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine ephod, & ſine theraphim. B

℣. 5.) Et poſt hæc reuertentur filij Iſraël, & quærent Dominum Deum ſuum, & Dauid regem ſuum: & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius, in nouiſſimo dierum.

verſ. 4. *Quia dies multos ſedebunt.*) Deſolati & diſperſi, ideóque lugentes, afflicti, & ſqualidi *filij Iſrael ſine rege*, &c. Primò Rabbini, Ruffin. Albert. & Hugo, hæc accipiunt de captiuitate Babylonica duarum tribuum, vſque ad eius laxationem per Cyrum. Verùm obſtat quòd in illa captiuitate habuerint hæ tribus pontificem, ſcilicet Ioſedech: item legem & iudices, vt patet Daniel. 13. 5. quin & regem Ioachin, & principes Zorobabel & Salathiel: inſuper altare, vt patet Baruch 1. 10. & Sacerdotes ac Prophetas, vt Danielem, Ezechielem, &c. atque Deum colebant, quæ tamen omnia hîc eis defore prædicitur. Rurſum Zorobabel aut Salathiel non poteſt dici Dauid rex. ita S. Hieron. Cyrill. Rupert. & S. Auguſt. 18. ciuit. 28. C

Secundò, R. Dauid hæc contigiſſe putat tempore Machabæorum & Herodis: tunc enim ſubacti fuerunt Iudæi ab Antiocho Epiphane eiúſque poſteris, qui ſacra Iudæorum profanarunt, & pontificatum vendebant; ac licèt tunc Machabæi eſſent Principes, non tamen erant legitimi, quia oriundi ex tribu Leui, non Iuda, cui ſceptrum dedit Deus, Geneſ. 49. 10. Verùm errat: tunc enim ſub Machabæis maximè floruit religio, virtus & fortitudo Iudæorum, eráotque ipſi legitimi Principes, vtpote à toto populo electi. Nec obſtat locus Geneſ. 49. 10. vti ibi oſtendi. D

Tertiò, S. Hieron. Cyril. Haymo, Hugo, Lyrã. Paulus à Palatio, Vatab. Ribera, Sanchez & paſſim alij, ac S. Auguſt. 18. ciuit. 28. cenſent hæc pati Iudæos nunc, putà poſt Chriſtum, & paſſuros eadem vſque ad finem mundi. Iam enim carent rege, ſacerdotio, altari, &c. Verùm hoc patiuntur Iudæi ob occiſum ab eis Chriſtum, non ob idololatriam; quod tamen aſſerit hîc Propheta. Rurſum, hucuſque Propheta egit de Iſraëlitis, id eſt, decem tribubus, non de duabus, putà Iudæis: Iudæorum enim dixit ſe miſerturum, cap. 1. 7. fateor tamen à pari ad eos hæc poſſe extendi. vnde E

Quartò dico cũ Theodor. Theoph. Chaldæo, & à Caſtro, Prophetam pergere loqui de Iſraëlitis, id eſt, decem tribubus, ac prædicere earum excidium, & deſolationem duraturam vſque ad finem mundi. In Aſſyriã enim abducti, inde nunquam redierunt, niſi perpauci mixti Iudæis; ſed ſparſi, & incogniti vagantur etiamnum toto orbe: vnde carent rege, lege, repub. ſacerdotio, &c. ſeruiúntque viles, pauperes, & miſeri alijs gentibus & principibus, vti mulier illa (quæ horum erat typus) ſedebat apud Oſee deſolata, quaſi vidua, carens marito, omníque alia ope diuina & humana, habens ſolam tenuem ſuſtentationem quam dabat illi Oſee. Hoc eſt quod eis pariter prædixit Azarias propheta 2. Paral. 15. 3. *Tranſibunt multi dies in Iſrael abſque Deo vero, & abſque ſacerdote, doctore, & abſque lege.* quaſi dicat, Exciſa Samaria ab Aſſyrijs anno ſexto Ezechiæ regis Iuda, Iſraëlitæ captiui erunt & profugi, carebúntque tam repub. quàm Eccleſia; tam rege, quàm põtifice; tam curia, quàm templo; tam ciuili iure, quàm ſacro.

Sine altari.) Heb. eſt מצבה *matſeba*, id eſt, ſtatua. vnde Leo Hebr. Iſidor. Arias, Pagnin. & alij vertunt: *ſine idolis*. Verùm melius vertit noſter: *ſine altari*, ita enim vertunt Septuag. altare enim directè & correlatiuè reſpondet ſacrificio, quod anteceſſit. Hinc & Chald. vertit: *Neque erit in Samaria excelſum*, ſcilicet altare. *Matſeba* enim ſignificat omne id quod erigitur, ſtatuitur, firmatur, quale in primis eſt altare à rad. יצב *iatſab*, id eſt *ſtetit*: & in hiphil הציב *hitſib*, id eſt, *ſtatuit*, erexit, firmauit.

Sine ephod.) Ephod, ſiue ſuperhumerale, erat primaria veſtis pontificum, vti dixi Exod. 28. 6. Vnde ſignificat pontificatum & ſacerdotium Iſraëli auferendum, vti iam pridem ablatum eſt. ita S. Hieron. Theodoret. Theophyl. Hugo Lyran. quocirca Septuag. vertunt: *ſine ſacerdotio*. Verùm quia in τῷ *ſine ſacrificio, & ſine altari*, ſat ſignificauit auferẽdum pariter ſacerdotium, hoc enim ſine altari & ſacrificio eſſe nequit; hinc preſſius & melius per ephod accipiemus oracula & prophetiam, quæ fiebat per vrim & thummim poſitis in ephod, vti dixi Exodi 28. 30. ſignificat ergo ab Iſraële auferendos Prophetas & pontifices, qui per vrim & thummim dent oracula, & conſulti reſpondeant de futuris. ita S. Cyril. Theodoret. & Theoph.

Sine theraphim.) Quæres, quid eſt theraphim? Primò Iudæi cenſent fuiſſe ſacras imagines, quibus priuandæ erant decem tribus in Aſſyriaca captiuitate; vnde Aben-ezra & alij Rabbini ex hoc loco colligunt ſacras imagines non fuiſſe Iudæis vetitas, ſed tantùm profanas & idololatricas. Sileat ergo Lutherus & hæretici, qui volunt theraphim fuiſſe ſacras imagines ſimiles imaginibus Catholicorum, vnde eas eſſe vetitas, quia alibi paſſim Scriptura vetat & damnat theraphim. Legant hi fabulones Bellarm. lib. 2. de Sanctis. *Theraphim quid? 1. ſent.*

Secundò, Arias & Caiet. in Iudic. 17. & Oleaſter in Geneſ. 31. 19. cenſent eſſe imagines quas certo aſtrorum ſitu conficiebant Aſtrologi, vt ex ijs loquentibus, reſponſáque dantibus cognoſcerent futura. Vnde R. Eliezer in ſuis capitulis cap. 36. *Quare*, inquit, *vocantur theraphim?* ac reſpondet: *Adducebant hominem primogenitum & mactabant, eique caput abſcindebant, atque hoc ſale & aromate condiebant, ac inſcribebant ſuper laminam nomen cuiuſdam ſpiritus immundi. Porrò ſupponebant nomen illud ſub lingua ipſius, eámque reponebant in pariete, atque ceram eo accendebant lucernas & adorabant eum: ipſe verò alloquebatur eos.* Et Aben-ezra in Geneſ. 31. Theraphim, ait, erant 2.

hominum imagines, ad ſuperiorum virtutum & cœlorum influxum ſuſcipiendum. Sic & Lyran. in Iudic. cap. 17.

3. Tertiò, alij Rabbini cenſent eſſe inſtrumenta quædam ærea, ad horarum partes internoſcendas, ſeu eſſe horologia, cylindros, aſtrolabos.

4. Quartò, Monceius lib. 5. de vitulo aureo c. 18. & 20. putat theraphim fuiſſe Cherubim, alij Seraphim. vnde Cedrenus referens hiſtoriam Iudic. 17. pro theraphim habet Seraphim. Chaldæi enim ita dicunt: nam pro litera, s, ponunt, t, vt pro *ſçales*, id eſt, tria dicunt *thelath*: pro *ſcet*, id eſt, ſex, dicunt *ſcet*: pro *meſçalim*, id eſt, prouerbia, dicunt *methalim*. pro *matſeca*, id eſt, fuſile, *matheca*, pro *ſçaar*, id eſt, ianua, dicunt *therah* cum metatheſi, è qua Græcorum θύρα, & Germanorum *thur*, inquit Serarius in Iudic. 17. quæſt. 5. Hinc & S. Hieron. Theraphim, ait, ſunt Cherubim & Seraphim, ſiue alia quæ in templi ornamenta iuſſa ſunt fieri. hæc enim omnia per ſynecdochen ſignificantur in ſui parte, putà in theraphim, hoc eſt, Cherubim & Seraphim. ita & Haymo, Albert. Hugo & Dionyſ.

5. Quintò, Chriſt. à Caſtro, Sanchez & Leo Caſtrius cenſent theraphim eſſe vrim & thummim, quæ erant duo lapides, vel duo ſimulachra, vt putat Chriſt. à Caſtro, in rationali pontificis, dantia oraculum & reſponſa conſulentibus. Probant, quia Septuag. & Aquila vertunt, *illuminationes*, vel, *manifeſtationes*: ſic autem ijdem vertũt vrim & thummim Exodi 28. verſ. 30. Verùm hoc vti nouum, ita parum veriſimile videtur: præſertim quia hoc periculoſum valde fuiſſet apud Iudæos, ſi imagines vidiſſent, vel audiſſent loquentes & vaticinantes. Erant enim ipſi in imaginum adorationem & idololatriam propenſiſſimi.

6. genuina Quocirca dico, Primò theraphim ſignificat imagines ſiue ſimulachra. Patet, quia ita vertit noſter 1. Reg. 19. 16. in ſtatua quam pro Dauide profugo ſuppoſuit vxor Michol. vbi Septuag. vertunt κενοτάφια, id eſt, ſtatuas repræſentantes mortuum hominem, ſed inanes & euanidas, cùm ipſum corpus hominis non adſit, ſed abſit. Secundò, quia Aquila vertit μορφώματα, id eſt, figuras ſeu imagines; Chald. צלמניא *tſalmenaia*, id eſt, ſimilitudines & ſimulachra.

Dico Secundò, hinc conſequenter theraphim, ſicut & ſimulachra ſumuntur pro idolis, quia priſcæ imagines præſertim apud Iudæos, vix fiebant niſi dijs & idolis. Patet, quia noſter Interpres & alij Geneſ. 31. 19 Iudic. 17. 5. Ezech. 21. 21. & alibi paſſim theraphim vertunt idola. Hæc dicũtur theraphim, vel à rad. רפה *rapha*, id eſt, demittere, vt vult Marinus & Forſter. quod idololatræ coram ijs ſe demitterent & humiliarent, ea adorando: vel à Chaldæo תרף *teraph*, id eſt, putreſcere, exprobrare, & probris afficere. vnde Chaldæi *beth hatturpha*, id eſt, domum turpitudinis, vocant phanum idoli, & fortè inde manauit Latina vox turpis & turpitudo, ait Serarius loco citato. Theraphim ergo idem eſt quod turpe, probroſum, immundum, putridum & putrefactione dignum; tale enim eſt idolum, quod proinde hebr. vocatur ſtercus & ſordes: vel potius theraphim dicta ſunt à ſeraphim & cherubim; de quo mox plura.

Porrò theraphim hic, vti & alibi ſignificare idola, ex eo colligitur, quòd per *vi ſine theraphim*, explicat illud quod de muliere dixit verſ. 3. *Non fornicaberis, & non eris viro.* quaſi dicat: Volo te ô mulier domi meæ degere ſolam ita vt nec adul-

A teris, nec marito tuo copuleris; vt repræſentet quòd Iſraëlitæ poſt excidium pari modo ſedebũt ſine ſacrificijs & altari, vt non colant Deũ verum, quaſi maritum ſuum & ſine theraphim, vt nõ colant deos alienos, quaſi adulteros: ſignificat ergo Iſraëlitas longo tempore non colituros Deum verum, nec theraphim, id eſt idola.

Dico Tertiò, theraphim ſignificat idola, tum quà deos, tum quà dabant oracula, & conſulentibus reſpondebant de futuris euentis. Patet, quia Ezech. 21. 21. de rege Babylonis dicitur: *Interrogauit idola* (heb. *theraphim*) *exta conſuluit*. Et Zachar. 10. 2. *Quia theraphim locuta ſunt, & diuini viderunt mendacium.* vnde & Chald. hic vertit: *Non erit qui reſponſum reddat.* Idem patet Iudic. 17. 5.

B & cap. 18. 20. in theraphim Michæ. Secundò, quia Septuag. pro *theraphim*, vertunt δήλωσιν, & manifeſtationem; & Aquila φωτισμὸν, id eſt, illuminationem, hoc eſt, prophetiam & oraculum. Denique Rabbini *theraphim*, inquiunt, *ſunt imagines futura prænunciantes.*

Theraphim ergo erant ſimulachra & idola, quæ idololatræ domi habebant, inuocabant, & in omnibus difficultatibus dubiiſque conſulebant, quaſi Lares & Penates ſuos. Sic Rachel furata eſt theraphim, id eſt, idola & Lares patris ſui, Geneſ. 31. 19. Sic Micha habuit theraphim, quaſi Penates ſuos, Iudic. 17. verſ. 5. Itaque ſignificatur hic

C quod Iſraël in captiuitate carebit theraphim, id eſt, dijs patrijs, Laribus & Penatibus ſuis, putà vitulis aureis, & Baalim, quos colebat in Samaria: licèt enim mixtus Gentibus coluerit earum idola, tamen hi non erant eius theraphim, id eſt, dij patrij, Lares & proprij Penates quos coluerat in Samaria. Ita Hebræi, Lyran. Vatab. Pagn. Iſidor. Arias, Serarius loco citato, & alij. Similimodo Gentiles coluerunt ſuos Lares, adeo vt etiam poſt excidium domo & vrbe fugientes, eos ſecũ peregrè aſportarent, vti Æneas exciſa Troia extulit ſecum idola patria, quaſi Lares ſuos: quod tacitè irridens Virgil. ait:

Ilium in Italiam portans victoſque Penates.

D Hinc narrant Gentiles, quod cum Troiæ in honorem Palladis arx, & eius in ſummo templum illi ædificaretur, è cœlo cecident Palladiũ, id eſt, Palladis ſimulachrum ligneum mouens oculos & haſtam quam manu geſtabat, vt ſcribit Seruius. Hoc Palladium ſibi locum in eo templo delegit, móxq; oraculum ab Apolline datum eſt, Troiam excindendam ſi Palladium hoc ex vrbe efferretur. Quocirca Diomedes & Vlyſſes clanculum occiſis cuſtodibus, illud extulerunt; ac paulò poſt à Græcis capta eſt Troia. ita Ouid. 5. Faſtor. & Virgil. 2. Æneid.

Fatale, inquit, *aggreſſi ſacrato auellere templo*
Palladium, &c.

E Palladium enim erant Penates Troiæ. Et S. Aug. in lib. de ciuit. ridet hoſce deos vrbiúmque tutores, qui oculos habent & non vident, pedes & non ambulant, manus & non poſſunt opitulari. *Tales*, inquit, *fuerunt præſides & cuſtodes Capitolij, qui cum ſeipſos non poſſent defendere, quantò minus valebant ciuitatem tueri?* De his ait Plautus.

Ego Lar ſum familiaris ex hac familia,
Vnde exeuntem me aſpexiſti.

Inde Lararium vocabatur locus ſiue oratorium in quo theraphim, id eſt, Lares & dij domeſtici ſeruabantur & colebantur. Scribit Lampridius Alexandrum Seuerũ Imper. in Larario rem diuinam manè factitaſſe ad effigies deorum, in quibus

habebat

habebat Abrahamum & Chriſtum: in ſecundo autem Larario habebat ſimulachrum Virgilij & Ciceronis.

Iidem dicti ſunt Penates, *ſiue à penu ducto nomine (eſt enim omne quo veſcuntur homines penus) ſiue ab eo quòd penitus inſident, ex quo etiam penetrales à Poetis vocantur*, inquit Cicero lib. 2. de natura deorum: Et Macrob. lib. 3. Saturn. cap. 4. *Penates*, ait, *eſſe dixerunt per quos penitus ſpiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poſſidemus.* Vnde Plaut. in Merc. *Ego mihi alios Penates deos proſequar, alium larem.* Et Terent. in Phormione: *At ego deos Penates hinc ſalutatum domum diuertar.*

Hinc rurſum ſuſpicari quis poteſt, theraphim ortum habere à cherubim & ſeraphim, vti ſuperius dixi. Cum enim gentes viderent Iudæos tāta veneratione proſequi Cherubim & Seraphim, tum poſt fabricam arcæ & cherubim per Moſem, tum ante eam. Nam ante eam Geneſ. 31. Rachel dicitur furata theraphim, id eſt, idola patris ſui: atque ab initio mundi cherubim poſiti erant ad cuſtodiam paradiſi; denique ex traditione Adæ, Noë, Abrahæ, filij & nepotes eorum ante Moſen cognoſcebant & venerabantur angelos, ſeraphim & cherubim: inde Gentiles ſuſpicati ſunt hæc eſſe eorum numina & deos tutelares; vnde ipſi pariter ſuos Lares & Penates nonnihil immutata & corrupta voce (vti fieri ſolet, cùm voces è primæua lingua in alıam peregrinam transferuntur) pro ſeraphim & cherubim vocaſſe videntur theraphim, præſertim Chaldæi, qui litera t gaudent, & s, in t commutant, vti initio dixi. Hinc & theraphim ſæpe iunguntur cum ephod, vti hoc loco, & Iudic. 17. 5. & cap 18. verſ. 4. 17. & 20. conſtat enim ephod veſtem fuiſſe ſacerdotalem Iudæorum.

verſ. 5. *Et quærent* Iſraëlitæ, ſiue decem tribus, tot centenorum annorum deſolatione & derelictione afflicti, pœnitentes, & reſipiſcentes, *Dominum Deum ſuum, & Dauid regem ſuum. Dauid*, id eſt, Meſſiam, ſiue Chriſtum Dauidis filium, & in regno (non temporali, ſed ſpiritali Eccleſiæ) ſucceſſorem. ita Chald. S. Hieron. Hugo, Vatab. Iſidor. Arias & alij paſſim. ita Chriſtus vocatur Dauid Ezech. 34. 23. *Suſcitabo ſuper ſeruum meum Dauid.* Ieremiæ 30. 9. *Seruient Dauidi Regi ſuo, quem ſuſcitabo eis*, & alibi, vti docet S. Auguſt. tomo 4. lib. de octo Dulcitij quæſtionibus quæſt. 5. & vltima, ac fusè Galatin. lib. 3. cap. 23. nomina enim

A parentum apud Hebræos ſæpe patronymicè ſumuntur pro filijs & poſteris.

Et pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius.) Pauor vbi Scriptura cùm Deo & rebus diuinis tribuitur, ſignificat ſummam venerationem & reuerentiam: quaſi dicat, Summa reuerentia proſequentur & colent Dominum. Septuag. vertunt: *Stupebunt in Domino, & in bonis eius.* Porrò *ad Dominum*, id eſt, audito nomine Domini, quaſi dicat: Solo nominis diuini auditu perculſi & attoniti, eum reuerebuntur. Bonū autem hîc ſignificat Dei erga Iſraëlitas largitatem & beneficentiam, quam Deus fidelibus per innumeras gratias, dona & beneficia demonſtrat, & teſtatiſſimam facit, ita vt fideles ijs viſis in Dei tam liberalis &

B benefici admirationem & ſtuporem rapiantur: quaſi dicat, Iſraëlitæ mira deuotione & reuerentia venerabuntur Dei bonitatem & magnificentiam; quia videbunt tam magnifica dona & beneficia ab ea ſibi, licèt tam diu rebellibus, poſt tot ſecula exhiberi, iuxta promiſſa Abrahæ & Patribus facta. Vnde Primò particulatim S. Hieron. Albert. & Hugo per *bonum* accipiunt Ieſum Chriſtum quem vnigenitum ſuum (ac conſequenter omnia dona per eum & cum eo) nobis donauit Deus pater. Secundò, Haymo, Albert. & Arias per *bonum* accipiunt Spiritum S. hic enim eſt primum & increatum bonum & donum Patris & Filij, qui omnia creata dona in ſe complectens, ea vberrim in

C nos effudit. Tertiò, alij per *bonum* accipiunt Euchariſtiam: in hac enim ſummam bonitatē, opes & gratias nobis in dies oſtendit & communicat Deus Pater & Chriſtus Dominus, iuxta illud Zachariæ 9. 17. *Quid eſt bonum eius, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?*

In nouiſſimo dierum.) In fine mundi, quādo ſub aduentum Antichriſti, maximè poſt eum occiſum Iſraëlitæ & Iudæi qui ei viuenti & regnanti adhæſerant, partim memores concionum & miraculorum Eliæ & Enoch, partim aliorum concionatorum exhortatione cōuertentur ad Chriſtum, vti dixi Apocal. 11. tunc enim omnis Iſraël ſaluus

D fiet, Rom 11. 25. ita S. Hieronym. Haymo, Albert. Hug. Lyran. & alij paſſim. Secundò, Iſidor. & à Caſtro hæc facta putant in incarnatione, & primo aduentu & prædicatione Chriſti, ſcilicet inchoatè: tunc enim pauci ex Iſraël conuerti cœperunt. Errant alij, qui hæc præſtita putant in laxatione Iudæorum è Babylone facta per Cyrum.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Cauſas iræ Dei & vindictæ in Iſraelem recenſet, maledictum, mendacium, homicidium, furtum, adulterium, &c. quorum omnium origo fuit, quòd in eo non eſſet ſcientia Dei. Rurſum horum omnium cauſam verſ. 8. aſſignat ignorantiam & malitiam ſacerdotum, qui peccata populi adulando fouebant, vt pro iis hoſtias ab eo acciperent. Tertiò, verſ. 19. arguit Iſraelis laſciuiam & libidinem, ideóque ei ignominioſum excidium & captiuitatem comminatur.

℣. 1.) Audite verbum Domini filij Iſrael, quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ: nō eſt enim veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra.

℣. 2.) Maledictum, & mendacium, &

homicidium & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.

℣. 3.) Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in beſtia agri, & in volucre cœli: ſed & piſces maris congregabuntur.

℣. 4.) Veruntamen vnuſquiſque non iudicet: & non arguatur vir: populus enim tuus, ſicut hi, qui contradicunt ſacerdoti.

℣. 5.) Et corrues hodie, & corruet etiam Propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam.

℣. 6.) Conticuit populus meus, eo quòd non habuerit ſcientiam: quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorũ tuorum & ego.

℣. 7.). Secundum multitudinem eorum ſic peccauerunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo.

vers. 1. AVDITE *verbum Domini filij Iſrael.*) Hinc patet Prophetam adhuc alloqui decem tribus. ita Chald. Sanctus Hieronymus, Hugo, Vatab. & alij: hæ enim vocantur Iſraël, & Ephraim verſ. 17. licèt aliqui, vt Haymo & Arias, hæc accipiant de duabus tribubus, eo quòd verſ. 15. nominet Iuda; ſed id facit obiter, per ſubitam depreſſionem, imò per comparationem & oppoſitionem ad Iſraël, id eſt, ad decem tribus. Alij denique, vt Ribera, hæc accipiſũt, tam de Iſraël quàm de Iuda, id eſt, de duodecim tribubus, quod non eſt improbabile; licèt primum quod dixit ſit probabilius, magiſque proprium & connexum.

Quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ.) *Iudicium*, id eſt, accuſatio & expoſtulatio, vnde Chald. vertit: *diſceptatio*, quaſi dicat: Habet Deus quod in iudicio accuſet, iuſtéque expoſtulet cum incolis Samariæ. ita Vatab. & alij.

Non eſt enim veritas.) Id eſt, fidelitas, ſiue fides promiſſorum & factorum: quaſi dicat: Iſraëlitæ non ſeruant fidem, ſed doloſi ſunt & fraudulenti: decipiunt enim & fraudant proximos ſuos. ita paſſim Interpretes. Solus Alber. quem ſequitur Dionyſ. accipit veritatem morum & vitæ, quia ſcilicet vita dicitur vera, id eſt, recta, iuſta & conformis ſuę regulæ, putà rectæ rationi.

Non eſt miſericordia.) Quaſi dicat: Non eſt qui miſereatur, & miſerendo ſubueniat egenti & afflicto. ita Haymo, Hugo, Vatab. Arias, ac S. Cyprian. Epiſt. ad Demetrianum: vbi & addit: *De ſterilitate, aut fame quereris, quaſi famem maiorem ſiccitas quàm rapacitas faciat, quaſi non de captatis annonarum incrementis & pretiorum cumulis flagrantior inopiæ ardor excreſcat. Quereris cludi imbribus cælum, cum ſic horrea cludantur in terris. Quereris minus naſci, quaſi quæ nata ſunt, indigentibus præbeantur. Peſtem & luem criminaris, cum peſte ipſa & lue detecta ſint, vel aucta crimina ſingu-* A *lorum; dum nec infirmis exhibetur miſericordia, & defunctis auaritia inhiat ac rapina; iidem ad pietatis obſequium timidi, ad impia lucra temerarij, fugientes morientium funera, & appetentes ſpolia mortuorum; vt appareat in ægritudine ſua miſeros ad hoc forſitan & derelictos eſſe, ne poſſint, dum curantur, euadere.* Ita ſanè & hodie ſæpe immiſericordia eſt cauſa miſeriarum priuatarum, & publicarum.

Et non eſt ſcientia Dei in terra.) *Et*, id eſt, *quia* (hoc enim ſignificat heb. *vau*) quaſi dicat: Defectus ſcientiæ Dei, quaſi luminis practici, eſt cauſa cur deficiat miſericordia & veritas, ſiue fidelitas. Porrò ſcientiam Dei accipe non ſpeculatiuam, ſed practicam qua cognoſcimus, æſtimamus, & reueremur Dei nomen, prouidentiam, iuſtitiam, B vindictam, &c. idéóque hæc Dei ſciẽtia cum eiuſdem timore, amore, cultu & obedientia coniuncta eſt. Hęc enim eſt ſcientia, ſapientia & prudentia quam paſſim commendat Scriptura, præſertim in Prouerbijs, Eccleſiaſtico, & alijs libris ſapientialibus, quaſi dicat: Non eſt qui Deum practicè cognoſcat, putà qui eius maieſtatem & prouidentiam apprehendat, & ęſtimet vti par eſt, qui eum timeat, colat, & reuereatur; vt cogitans eius prouidentiam qua punit impios, & præmiat pios, ſtudeat ei placere; idéóque vacet operibus pijs, & abſtineat ab impijs: de quo ait S. Ioan. Epiſt. 1. c. 2. 4. *Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non* C *cuſtodit, mendax eſt.* Vnde Chald. vertit: *Non eſt qui ambulet in timore Domini.* Sic & S. Cyrill. & S. Cyprian. lib. ad Demetrianum. Quòd enim homines à peccato abſterret, & ad bonum impellit, eſt Nominis metus & reuerentia: hoc ſi tollas, homines impunè fræna laxabunt ſuis concupiſcentijs, & ruent in omnia ſcelera. Hoc eſt quod queritur Pſaltes pſal. 13. *Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus*: hac de cauſa *corrupti ſunt, & abominabiles facti.* Ex aduerſo S. Auguſt. ſerm. 112. de Temp. *Cognitione*, ait, *Dei nihil melius eſt, quia nihil beatius eſt, & ipſa vera beatitudo eſt. Vnde & Saluator ad Patrem ait: Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te vnum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Et mox: *Beata ſiquidem vita, eſt* D *cognitio diuinitatis: cognitio diuinitatis, virtus boni operis eſt: virtus boni operis, fructus eſt æternæ beatitudinis. Qui vult cum Deo ſemper eſſe, frequenter debet orare & legere. Nam cùm oramus, ipſi cum Deo loquimur: cùm verò legimus, Deus nobiſcum loquitur.* Idem ſcripſit librum de beata vita, quo toto docet non aliud eſſe beatam vitam, quàm perfectam Dei cognitionem. S. Bern. tract. de interiori domo in fine: *Deum*, ait, *cognoſcere plenitudo eſt ſcientiæ: plenitudo autem huius ſcientiæ; plenitudo eſt gloriæ, conſũmatio gratiæ, perpetuitas vitæ. Ad huius verò ſcientiæ plenitudinem, opus eſt potiùs intima compunctione, quàm profunda inueſtigatione: ſuſpirijs, quàm argumentis: lachrymis, quàm ſententijs: oratio-* E *ne, quàm lectione: cæleſtium potiùs contemplatione, quàm terreſtrium occupatione.* Idem lib. de conſcientia, docet multos quærere ſcientiam, paucos conſcientiam, cùm vera ſcientia conſiſtat in pura & ſancta coram Deo conſcientia.

Beatitudo eſt noſſe Deum.

Maledictum & mendacium.) Chald. vertit: *Peierant incolæ huius terræ, mentiuntur*, &c. *committunt adulteria, perfringunt* (ſcilicet ſeptem mandatorum Dei) *& ſanguis ſanguinem tangit, cædes cædem excipit.* Sic & Vatab: Alij vertunt, & explicant: *Maledictis, calumnijs, conuitijs & execrationibus inſectãtur proximos* ita Theoph. Haymo, Lyra. & Hugo. Vtrumque ſignificat hebr. אלה *ala*, ſed vers. 2.

magis

magis prius: oſtendit enim non eſſe veritatem in terra ex cõtrario, quia ſcilicet in ea regnat *ala*, id eſt, periurium execratorium, vt vertunt Septuag. quaſi dicat: Execrantur, dicúntque: Diſpeream, terra mihi dehiſcat ſi hoc non ſit verum, vel ſi hoc non fecero, & mentiuntur fidémque falluot; ideóque ſunt periuri.

Inundauerunt.) Chald. & Vatab. *Eruperunt inſtar diluuij*, quod omnes aggeres & ſepes ſua vi diffringens & diſrumpens, campos implet & opplet aquis. hic enim eſt hebr. פרצו *paratz*: pari enim modo Iſraëlitæ ſuis ſceleribus plurimis & maximis diffringebant omnia iura iuſſáque Dei, atque omnia replebant furtis, fraudibus, adulterijs, cædibus, &c.

B *Et ſanguis ſanguinem tetigit.*) Septuag. *Sanguines in ſanguinibus miſcent.* Sic enim legit Codex Vatican. Heb. ad verbum eſt: *Sanguines in ſanguines tetigerunt. In ſanguines*, id eſt, *ſanguines*. Verba enim contactus apud Hebræos cõſtruuntur cum *beth*, id eſt, *in*. Dicunt enim, percutere in manu, pro, percutere manum: occidere in anima, id eſt, occidere animam. Sanguis in Script. ſignificat Primò homicidium, per metonymiam, qua obiectum ponitur pro actu; puta ſanguis, pro effuſione ſanguinis: indéque extenditur per catachreſin ad quamuis vim, fraudem, & iniuriam proximo illatam: hæc enim viam ſternit ad homicidium,

C eiúſq; eſt quaſi inchoatio: vnde prohibetur quinto Decalogi præcepto, *Non occides.* Secundò, ſignificat omnem cõtaminationem, pollutionem & immũditiem: ſanguis enim effuſus omnia contaminat, polluit, cruentat & fœdat. Tertiò, per ſynecdochen ſignificat quodlibet ſcelus: quia enim maximum ſcelus in proximum eſt homicidium, hinc ab eo, vtpote famoſiori, ſumitur denominatio, vt quodlibet aliud facinus à pari vel ſimili vocetur ſanguis. Hiſce omnibus modis hic accipitur.

Primò ergo Vatab. exponit: *Sanguis ſanguinem tetigit*, id eſt, cædes cædi fuit continua, vel cædes cædem tetigit: quaſi dicat, Sunt continuæ cædes

D in Samaria, mutuis vulneribus ſeſe paſſim interficiunt. Sic Latinis priſcis alternum dare ſanguinem dicebantur qui ſe inuicem vulnerabant. Vnde Seneca in Thyeſte:

Quis vos agitat furor
Alternum dare ſanguinem,
Et ſceptrum ſcelere aggredi?

Vnde Syrus vertit: *Sanguinem ſanguine miſcuerunt.* Arabicus: *Sanguinem ſuper ſanguinem effuderunt.* In Hebræo maior eſt emphaſis. Habet enim in plurali, *ſanguines tetigerunt ſanguines*, quaſi dicat: Tanta eſt effuſio ſanguinis, vt non guttatim is ſtillet, ſed inſtar riui & torrentis decurrat, atque ad ſanguinem alibi effuſum confluat, efficiátque quaſi lacum ſanguineum, & campos ſanguinan-

E tes. Inde vir ſanguinum vocatur homicida & latro, vti Dauid vocatur à Semei 2. Reg. 16. 7.

Secundò, Ruper. ſanguinem accipit pro commixtione ſeminis & ſanguinis (ſemen enim eſt ſanguis optimus, & plenè percoctus) conſanguineorum, quaſi dicat: Conſanguinei inuicem ſanguinem, id eſt, ſemen commiſcent, inuicem inceſtant & polluunt.

Tertiò pleniſſimè, Chald. S. Cyrill. S. Hieron. Haymo & Hugo ſanguines accipiunt pro peccatis, quaſi dicat: Addunt peccata peccatis, ſcelera ſceleribus accumulant. Audi S. Gregor. hom. 11. in Ezech. *Sanguis ſanguinem tangit, quando pecca-*

A *tum peccato additur; vt ante Dei oculos adiunctis iniquitatibus anima cruentetur. Paulus Apoſtolus ait: Vt impleant peccata ſua ſemper. Ioanni quoque per angelum dicitur: Qui nocet, noceat adhuc: & qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc.* q. d. Domus, vici fora, templa, muri, agri peccatis inundant & exundant.

Quæres, cur ſanguis ſit ſymbolum peccati? Reſpond. Primò quia effuſio ſanguinis, puta homicidium, inter homines cenſetur grauiſſimum eſſe peccatum. Secundò, quia ſanguis eſt ſedes & inſtrumentum concupiſcentiæ, quæ eſt cauſa peccati. Sãguis enim ſubminiſtrat materiam tam libidini, quàm iræ & ſuperbiæ, eáque accendit & *Peccatũ vocatur ſanguis ob 4. analogias.*

B inflammat. Vnde ſanguis eſt ſymbolum carnalis ſenſus & cupiditatis, vti ex Theod. docui Leuit. 17. verſ. 11. Tertiò, quia ſanguis Iudæis ex lege erat immundus & abominabilis, nec eo licebat veſci, idque in odium & deteſtationem homicidij, Leuit. 17. 10. Rurſum, ſanguis menſtruatarũ & naturaliter, & ex lege immundiſſimus erat, Leuit. 15. 19. & ſequen. Tale eſt & peccatum quod eſt menſtruũ, & teterrimum virus animæ. Quartò, quia peccatum occidit animam, eiúſque quaſi ſanguinem & vitam effundit.

Alleg. Theoph. & ex eo Leo Caſtrios (qui hũc ſenſum affert quaſi literalem) Iudæi ſanguini Prophetarum miſcuerunt ſanguinem Chriſti, Apo-

C ſtolorum, & Martyrum, dum eos æquè ac Prophetas occiderunt, vti Chriſtus eis obijcit. Matth. 23. 33. Rurſum, ijdem, ait Caſtrios, Chriſtum inter duos latrones crucifixerũt, vt crederetur eſſe latro. Sic ergo ſanguinem Chriſti ſanguini latronum miſcuerunt.

Propter hoc lugebit terra.) Hîc pœnam tot tantiſque ſceleribus debitam intentat. Ait ergo, *Lugebit*, id eſt, vt Chald. *vaſtabitur & deſolabitur terra*, vt metaphoricè lugere videatur: ſicuti ex aduerſo prata ridere dicuntur, cùm germine, floribus & fructibus vernant. ita Lyran. Arias & Vatab. Secundò, *lugebit* metonymicè, quia vaſtata luctum incolis inducet. ita Haymo & Hugo. *verſ. 3.*

D Quocirca huius luctus terræ effectum ſubdit dicens:

Et infirmabitur.) Id eſt, languebit, fame conficietur, tabeſcet & morietur. ita Chald. Eſt metonymia: ponitur enim antecedens pro conſequente, puta infirmitas pro morte.

Omnis qui habitat in ea, in (id eſt, *cum*) *beſtia agri, & in* (id eſt, cum) *volucre cæli.*) Quaſi dicat: Deſolatâ terrâ non tantum homines, ſed & beſtiæ auéſque, quin & piſces morientur: tum quia hæc omnia ex terræ frugibus viuunt, ijs ergo ſublatis enecantur: tum quia per hæc omnia punitur à Deo homo peccãs, qui eſt eorum dominus.

Et piſces maris congregabuntur.) Id eſt, deficiẽt *Congregari, id eſt mori. cur?*

E & morientur. ita Septuag. & Chald.

Quæres, cur defectus animalium & mors, vocatur congregatio? Reſpond. Primò, quia animalia etiam fera, vt leones, cerui, lupi, apri, ſparſa per agros & ſyluas dum periculum mortis ſentiunt, naturæ inſtinctu ſolent congregari in vnum agmen, vt ſimul iuncta validiùs periculo reſiſtant. Secundò, quia piſces cum ob vitium aquarum, aëris, aliáue de cauſa (vt ob fœturam, vel cùm balæna grauida onus ventris ſentiens agitat ſeipſam, totúmque mare, & conſequenter omnes piſces) aliò migraturi ſunt, ſolent congregari in vnum agmen, itáque ſimul proficiſci: vnde tunc piſcatores qui id præſentiunt, eos piſcari ſolent; vti

quotan-

quotannis ſtato tempore videmus fieri piſcatienem halecum, mugilum, ſalmonum. Tertiò, Ribera & alij exponunt: *Congregabuntur*, ſcilicet ad multitudinem & congregationem mortuorum, id eſt, tabeſcent & morientur. Hinc enim illa trita phraſis, *Apponi vel congregari ad patres*, id eſt, mori. Eſt metalepſis, vel metonymia: ponitur enim conſequens pro antecedente: ſcilicet deſcenſus in ſepulchrum & limbũ, pro morte præuia. Quarta & genuina, quia Hebræum אסף *aſaph* ſignificat congregare, colligere, auferre. Sic enim poma dicuntur congregari vel colligi, dum carpi im auferuntur. Sic piſces congregantur in ſagenã, dum expiſcando auferuntur. Vnde Lucilius:

Ruis huc, & colligis omnia furtim.

Congregare ergo vel colligere, idem eſt quod auferre.

Potiò hæc mors vel deſcenſus piſcium in deſolatione terræ contingit partim naturaliter; ſiccitas enim & combuſtio terræ areſacit torrentes & riuos, qui alebant piſces; partim & potiùs iuſto Dei iudicio, quo hominum impiorum terra & aqua, beſtijs & piſcibus abutentium luxum caſtigat omnium defecto & deſolatione. Hoc eſt quod minatur Iſaias Ægyptijs cap. 19. 5. *Areſcet aqua de mari, & fluuius deſolabitur atque ſiccabitur: & deficient flumina, & mærebunt piſcatores.* Ita in hiſtorijs legimus, & hoc ſæculo vidimus, in Francia, Scotia, Hollandia vrbes olim piſcarioue & piſcibus diuites, poſtquam hęreſim admiſerunt, piſcibus emorientibus, vel aliò commigrantibus ſterilitate & paupertate à Deo vindice punitas. Refert Platina ſub Victore 3. Pont. ob pecata illius æui, piſces tam in mari quàm in fluminibus defeciſſe, Idem Hibernię contigiſſe, ſed precibus S. Malachię correctum eſſe, in eius vita ſcribit S. Bernar. Sic ex aduerſo Chriſtus ſemel & iterum ingentem copiam piſcium adduxit in retia S. Petri, vtpote fidelium Principis. Lucæ 5. 6. & Ioan. 21. 6. Theodor. per aues accipit diuites, qui in piſces, id eſt, pauperes graſſantur, eóſque conſumunt: ſed hoc myſticum eſt, non literale.

verſ. 4. *Veruntamen vnuſquiſque non iudicet* (id eſt, non expoſtulet, vt vertit Vatab. non increpet) *& non arguatur vir.*) Quaſi dicat: Nemo increpet & arguat homines huius regionis: fruſtra enim id faciet, nam monenti obſtrepunt & contradicunt. ita S. Hieron. Lyran. & Vatab. loquitur quaſi deſperans de eorum emendatione, ſimúlque ſignificat eos planè indignos eſſe monitione & correptione, ait Ruper. Audi S. Hieron. *Prouocati erant ad iudicium Dei filij Iſrael, vt cauſas dominicæ indignationis audirent, & præterita peccata cognoſcerent, propter quæ hoſtibus traderentur. Nunc quia in ſcelere perſeuerant, & impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: Non neceſſe eſt vt veniatis ad iudicium, vt in veſtris flagitijs arguamini: quia tanta eſtis impudentiæ, vt nec conuicti quidem, pudorem habeatis & verecundiam; ſed contradicatis mihi, quaſi ſi diſcipulus magiſtro, ſacerdoti plebecula contradicat.*

Populus enim tuus ſicut hi qui contradicunt ſacerdoti.) Vatab. *ſicut hi qui litigant cum ſacerdote*, quaſi dicat: Iſraëlitę contradicunt mihi & Prophetis ſicut improba & impudens plebs contradicit ſacerdoti, eum eóque litigat. ita S. Hieron. Alleg. Iudęi contradixerunt Chriſto, qui eſt ſummus ſacerdos, dicentes: Non habemus regem niſi Cęſarem, ait Leo Caſtrius. Secundò, *ri ſicut*, poteſt accipi vt nota non ſimilitudinis, ſed veritatis,

A vti eſt Ioan. 1. 14. quaſi dicat: Populus tuus eſt obſtreperus & vitiligator, vti decet eum qui litigat & iurgatur cum ſuis ſacerdotibus. Quocirca Arias ſic exponit, quaſi dicat: Nemo eſt qui arguat populum. Nam ſacerdotes quorum eſt eum arguere, æquè improbi ſunt. Vnde ſi hi populum increpent, ille recalcitrat, & ſcelus ſceleri tegerit, illud occinens:

Væ tibi tu nigra dicebat cacabus olla.

Et corrues hodie.) Id eſt, breui: quaſi dicat, Iam iam tibi, ô Iſraël, imminet ruina & calamitas captiuitatis Aſſyriacæ; tibi, inquam, & tuis pſeudoprophetis, qui tibi quaſi nunquam vaſtandę falsò abblandiebantur. ita Chald. S. Hieron. Theodor. verſ. 5.

B Lyran. & Iſidor.

Alij pro *hodie*, vertunt, *interdiu*, aliterque ſequentia diſpungentes, ſic transferunt: *Corrues igitur interdiu*; id eſt, palàm, media luce, non per tenebras & inſidias, *corruet & Propheta tecum nocte*, id eſt, in ſua calamitate & ſtrage, æquè ac ignorantia, imprudentia, & inopia conſilij. ita Chald. Vatab. Pagnin. Iſidor. & Arias. vnde ſequitur:

Nocte tacere feci (præ pudore & confuſione) *matrem tuam.*) Putà Synagogam: ſiue Samariam. quaſi dicat: Puniam eius obſtreperam contradictionem ſilentio, vt ſe excuſare, imò loqui nec audeat, nec poſſit. *Nulla flendi maior eſt cauſa, quàm flere non poſſe*, vel metu tyranni fletum proC hibentis, vel prę grauitate mali, quæ oculis mentique ſtuporem inducit. *Cum miſerrimum ſit flere, quàm infelix ſum, cui ne hoc quidem licet?* ait Seneca lib. 1. controu. 1. Noctem vocat tempus calamitatis & excidij putà captiuitatis, cædis & ſpoliationis Samariæ: fortè etiam quia noctu capta eſt ab Aſſyrijs. Vnde hebr. eſt: *nocte, & tacere feci*, vel compeſcui *matrem tuam.* quaſi dicat: Cùm nox erit, tũc tacebit. Rurſum hebr. דמיתי *damiti*, verti poteſt cum Vatab. Pagn. & alijs *ſuccidi*, quaſi dicat: Nocte ſuccidi matrẽ tuam. Tertiò, verti poteſt cum Septuag. *Nocti aſſimilaui matrem tuam.* quaſi dicat: Ita cladibus obruetur, vt dies videatur eſſe nox, vtque ipſa nocti tenebroſæ & horriD dę ſimilis eſſe videatur.

Conticuit populus meus) Vatab. *Ad ſilentium redactus eſt, vel ſucciſus eſt populus meus, eò quòd non habuerit ſcientiam* Dei, de qua verſ. 10.

Quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te, ne ſacerdotio fungaris mihi.) Scientiam vocat Dei legiſque diuinæ ſtudium & cognitionem, non tantùm ſpeculatiuam, ſed & practicam, vt dixi verſ. 1. vnde Chald. vertit: *Quia tu repuliſti timorem Dei, repellam te*, &c. Nota primò, alloquitur Synagogam ſiue populum Iſraël: vnde de ea loquitur nunc in genere maſculino, nunc in feminino dicens: *Oblita es legem Dei tui*, quaſi dicat: Repellam te, ô Iſraël, ne vllus ex filijs tuis, aut ex cœtu tuo ſit miE hi ſacerdos. Maximè tamen alloquitur ipſos ſacerdotes, vt patet ex ſequentibus. Nam verſ. 8. ait *Peccata populi mei comedent*, ſcilicet ſacerdotes. ita Chald. & Arias. Iam ſacerdotium intelligit non falſum & idololatricum, inſtitutum à Ieroboam, vt vult Alber. hoc enim non *mihi*, id eſt, Deo, ſed vitulis aureis fuit dicatum: ſed verum & diuinum. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Quia tu ô Iſraël, & maximè vos ô ſacerdotes ſparſi per Iſraëlem, vt eum Dei cultum & timorem doceretis, repuliſtis ſtudium meæ legis; hinc ex lege & pœna talionis vobiſcum agam; nimirum quia vos legem meam adeo neglexiſtis, vt nec eam legeretis, nec ipſos legis libros haberetis, ego viciſſim vobis ipſam legem, verſ. 6.

legem, ſcientiam, ſacerdotium, omnémque mei A cultũ & religionem auferam; vt quaſi ad atheiſmum & paganiſmum redigamini. Ex ſacerdotio enim pendet totius populi fides, cultus, & religio. Eo ergo ablato neceſſe eſt vt hæc pariter auferantur & pereant. Ingẽs ergo pœna quã Deus Iſraëli hic ſocordi in ſui cultu comminatur, eſt ſacerdotij ablatio. Videant nunc Reſpubl. hæreticæ, quæ ſacerdotes & ſacerdotium Chriſtianum exterminant, quàm non tantùm illis & Chriſto, ſed & ſibi ipſis ſint iniuriæ: hoc enim ipſo auferunt ſibi Dei fidem, Dei Eccleſiam, Dei cultum, vetámque religionem. Denique Arabicus vertit: *Quia tu es qui dilexiſti ſæculum, & conſolationem eius, & ego repellam te, ne fungaris mihi ſacerdotio,* B quod notent ſacerdotes, ne ſe implicent rebus ſæcularibus, vt monet Apoſtolus, ſi Deo ſeruire & frui velint. Rurſum ex hac Oſee ſententia, Synodus ſeptima generalis probat arcendos eſſe Epiſcopatu indoctos, qui carent S. Script. ſcientia, vt habetur diſtinct. 38. cap. *Omnes.*

verſ. 7. *Secundum multitudinem eorum ſic peccauerunt mihi.*] *Eorum*, ſcilicet, *filiorum*, vt præceſſit. quaſi dicat: Multiplicaui Iſraëlitas ſicut ſtellas cœli, ſed quò plures fuerunt, eò plùs peccarunt, & grauiùs; vt quot Iſraëli filios dedi, tot mihi videar hoſtes genuiſſe. Ipſe enim eos educat in mei odio & in idolorum amore, cultúque. Quocirca, *gloriam eorum in ignominiam commutabo*, quaſi dicat: C Auferam eis filios (hi enim ſunt gloria parẽtum, præſertim in lege veteri) quod eis erit valde probroſum & ignominioſum. Ita S. Cyrill. Theodor. & Theoph. Secũdò, S. Hieron. explicat, quaſi dicat: *Quot homines habuit Iſrael, tot aras extruxit dæmonibus, in quorum victimis peccauit mihi. Propterea gloriam eorum, in qua gloriabantur ſibi, cùm Deo idola præferebant, in ignominiam commutabo; vt & ſacerdotes capiantur, & populi. Siquidem ſacerdotes peccata populi mei comedunt: quia cùm eum peccare perſpexerint, non ſolùm non arguunt, ſed laudant, atque ſuſtollunt, ac beatos prædicant.* Tertiò, Chald. *τὸ eorum*, ad opes & prouentus refert. vertit enim: D *Sicut multiplicaui eis prouentus, ſic ipſi multiplicauerunt contra me peccata.* Ita ſæpe videmus non tantùm laïcos, ſed & ſacerdotes ex opibus inſoleſcere & luxuriari, iuxta illud Deuter. 32. 15. *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit.* Quocirca appoſitè, ait S. Ambroſ. *Diuitiæ de vitijs nomen acceperunt,* quia diuitiæ vitiorum ſunt fomes.

℣. 8.) Peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum ſubleuabũt animas eorum.

℣. 9.) Et erit ſicut populus, ſic ſacerdos: & viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei.

℣. 10.) Et comedent, & non ſaturabuntur: fornicati ſunt, & non ceſſauerunt: quoniam Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.

℣. 11.) Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.

℣. 12.) Populus meus in ligno ſuo interrogauit, & baculus eius annunciauit ei: ſpiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo.

A ℣. 13.) Super capita montium ſacrificabant, & ſuper colles accendebant thymiama: ſubtus quercum & populũ, & terebinthum, quia bona erat vmbra eius: ideo fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt.

℣. 14.) Non viſitabo ſuper filias veſtras cùm fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cùm adulterauerint: quoniam ipſi cum meretricibus cõuerſabãtur, & cũ effeminatis ſacrificabant, B & populus non intelligens vapulabit.

Peccata populi mei comedent.] *Comedent*, id eſt, verſ. 8. comedere ſolent: futurum enim Hebræis ſæpe ſignificat morem, conſuetudinem actionis. Peccatum in Scriptura tripliciter ſumitur. Primò, pro peccato propriè dicto. Secundò, metonymicè pro pœna peccati. Tertiò, pro hoſtia pro peccato; vt cùm ait Apoſtol. 2. Corinth. 5. 21. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum*, id eſt, hoſtiam pro peccato, *fecit*.

Triplex ergo hic affertur ſenſus. Primus, quaſi dicat: Sacerdotes comedent, id eſt, luent pœnas peccatorum populi, quorum cauſa fuêre ſua diſ- C ſimulatione: efficiam ergo vt quæ comederunt peccata, & quorum ipſi fuerunt cauſa, euomant cum viſceribus, inquit Chriſt. à Caſtro. Vnde & Theodor. ſic exponit, quaſi dicat: *Metent quæ ſeuerunt, & ſuorum peccatorum fructum vindemiabunt.* Verùm cum hac explicatione non rectè cohæret id quod ſequitur: *Et ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum.*

Peccata populi comedunt ſacerdotes tripliciter.

Secundus, quaſi dicat: Peccata, id eſt, hoſtias pro peccato à populo oblatas comedunt ſacerdotes, in iiſque conuiuantur & epulantur. Vnde S. Bern. ſerm. 77. in Cant. *Peccata*, inquit, *populi mei comedent, quaſi dicat: Peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam ſollicitudinem non im-* D *pendunt. Quem dabis mihi de numero præpoſitorum, qui non plus inuigilet ſubditorum vacuandis marſupijs, quàm vitijs exſtirpandis?* Vnde Proſper. lib. 2. de vita contemplat. cap. 10. ex hoc loco docet grauiter peccare eos, qui ex bonis Eccleſiæ locupletari volunt. *De Clericis*, inquit, *dicit Spiritus S. Peccata populi mei comedunt: ſed ſicut nihil habentes proprium, non peccata ſed alimenta quibus indigere videntur accipiunt; ita poſſeſſores non alimenta quibus abundant, ſed aliena peccata ſuſcipiunt.*

Tertius, *Peccata populi comedunt*, qui precibus & victimis ſuis ea abolent & conſumunt. ita Ruffinus, & alij. Verùm hæc eſt laus ſacerdotis, non probrum, de quo hic agitur.

E Dico ergo, ſenſus eſt quaſi dicat: Sacerdotes *peccata populi mei comedunt*, non ea conſumendo per orationes & oblationes, vti par erat (hoc enim eorum officium, æquè ac oblationes fidelium poſcunt & exigunt) ſed ea laudando, diſſimulando, & in ſe ſuámque conſcientiam ac caput ea ſuſcipiendo. Ita enim agendo quaſi hauriebant & abſorbebant peccata populi, eántque cauſa vt illa multiplicarentur, idque ad hoc vt *peccata*, id eſt, hoſtias pro peccato plurimas à populo acciperent & comederent. Dicebant enim adulando, & extenuando peccata populi: Illud nullum, vel leue eſt peccatum; Deus ſcit nos eſſe fragiles & infirmos: tales ergo ſciens tolerat, iiſque compa-

titur: non ergo ſitis anxij, ego illud in me ſuſcipio, ego pro te ſatiſfaciam Deo: & vt ait Theoph. *ſuper nos ſit condemnatio*, vti Iudæi dicentes Pilato: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.* ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Ribera & alij. Et S. Gregor. hom. 17. in Euang. *Cur*, inquit, *peccata populi comedunt, niſi quia peccata delinquentium fouent, ne temporalia ſtipendia amittant?* Et Arias: *Optant*, inquit, *magnam peccatorum eſſe copiam, qua ſuam illis mercem cum quæſtu compendióque ſuppeditent.* Sic apud Iapones peccata populi comedunt ſacerdotes, quos ipſi Bonzios vocant, qui cuilibet omnium ſcelerum impunitatem ſpondent, dummodo eis largas det oblationes & eleemoſynas: huiúſque ſponſionis ſuæ dant ſyngraphas, quas morituri ſecum deferunt ad ſepulchrum, quaſi eas exhibituri iudici & vindici Deo. ita habent epiſtolæ Iaponicæ.

Duo ergo hac phraſi ſignificat Propheta, adeóque peccatum accipit dupliciter: ſcilicet propriè, & metaphoricè, pro hoſtia, pro peccato: hãc enim offerebant, & ex parte comedebant ſacerdotes iuxta legem Leuit. 7. verſ. 7. eò ergo alludit, quaſi dicat: Hi ſacerdotes ex lege comedunt peccata, id eſt, hoſtias pro peccato à populo oblatas; & quia auari ſunt & guloſi, inhiant hiſce oblationibus & hoſtijs, ideóque ipſa peccata populi extenuando & adulando ſorbent, & deglutiunt, & vt ait S. Iob, bibunt quaſi aquam iniquitatem. Ita ſorbebat peccata Henrici Octaui regis Anglicus ille palpo, qui regi volenti ducere Annam Bolenam, quæ putabatur Regis eſſe filia ex pellice, ac roganti quãtum peccatum eſſet cognoſcere matrem & filiam, reſpondit: Tantum, quantum ſi quis deuoret pullum cum matre, putà cum gallina, vti refert Sanderus lib. 1. de ſchiſmate Anglicano. Hunc ſenſum poſcit id quod ſequitur.

Et ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum.] Hebr. ad verbum præcisè ſic habent: *Peccata populi mei comedent* ſacerdotes: *& ad iniquitatem eorum* (ſcilicet ſacerdotum, id eſt, ſuam) *eleuabunt*, vel *portabunt animam eius*, ſcilicet populi, in quo quia ſunt multi, hinc noſter, vertit in plurali, *eorum*, ſcilicet populorum: quaſi dicat, Sacerdotes reſpuentes Deum, Deíque ſcientiam, epulantur in hoſtijs & oblationibus populi, indulgent genio & ventri: & ad hanc ſimiléſque iniquitates ſuas imitandas inuitant, erigunt, & inducunt animas populi verbo & exemplo. Vnde ſubdit: *Et erit ſicut populus ſic ſacerdos*; quaſi dicat: Sacerdos qui populum præire debebat virtute, par eſt ei, imò præit eum in ſcelere. Hinc Secundò, R. Dauid, Vatab. Arias ſic explicant, quaſi dicat: Inhiãt, & auidè expectãt iniquitates populi, ſiue vt contra legem peccet populus, vt exinde ab eo hoſtias pro illis peccatis expiãdis accipiant, quibus epulentur: inhiant ergo peccatis populi, quaſi inde toti pendeant & viuant; nam ſubleuare animam hebr. ſignificat erigere animam in ſpem ſperare, inhiare, vt patet Ezech. 24. 25. & alibi. Tertiò, Haymo: *Subleuant*, inquit, *dicentes: Quoniam populus Dei eſtis, ex genere Abraham deſcendiſtis, propter illius amicitiam parcet vobis Deus, ſi peccaueritis ei.* Et Ribera ſic explicat. q. d. Sacerdotes addunt animos popularibus ad hoc vt magis peccent, dum peccatis eorum conniuent, ea palpant, iiſque adulantur. Quartò alij *ſubleuant* exponunt per *exonerãt*, quaſi dicat: Sacerdotes animas oneratas peccatis adulando ſubleuant, alleuiant, exonerãt. ita S. Hiero. Haymo, Ruper. Hugo, Lyran.

A & alij. Quintò, pro *ſubleuabunt*, Septuag. vertunt, *accipient*, quaſi dicat: Sacerdotes pro iniquitatibus populi accipiunt, id eſt, offerunt Deo animas ſuas, ſeipſos deuouendo iræ Dei pro populo. ita Cyrill. Verùm primus ſenſus maximè genuinus eſt, ac deinde ſecundus, & tertius. Porrò Cyrill. pulchrè docet ſacerdotes debere ſe, orando & ſanctè viuendo, hoſtiam Deo pro peccatis populi offerre. *Talis enim*, ait, *poteſt populum qui in offenſam Dei incurrit, legémque Dei violauit, in gradum priſtinum reſtituere.*

Et erit ſicut populus ſic ſacerdos.] Hebr. *Et erit* *verſ. 9.*
(vel *& eſt*) *ſicut populus, ſicut ſacerdos*. Eſt hebraiſmus. Hebræi enim ſimilitudinem exprimunt nota ſimilitudinis, putà *τὸ ſicut* apponendo vtrique
B rei comparatæ, vel ſimili: *quod* latinus Interpres aptè latina phraſi reddidit vni apponendo *τὸ ſicut*, alteri *τὸ ſic*, quod reſpondet voci *ſicut*, éſtque redditio ſimilitudinis. Senſus eſt, quaſi dicat: Similis eſt eritque populus ſacerdoti, & ſacerdos populo; qualis populus, talis ſacerdos, & vice verſa. Hoc enim exigit non tantùm ipſa notæ ſimilitudinis reciprocatio, vt vult Martin. Martines lib. 8. hypotypoſ. ca. 8. ſed & ipſa ſimilitudinis ratio: ſimile enim eſt ſimili ſimile, & vice verſa: ſimile enim eſt relatiuum æquiparantiæ. Siue ergo dicas, *Sicut populus ſicut ſacerdos*, ſiue dicas, *Populus eſt ſicut ſacerdos*, idem dicis, idémque ſignificas:
C ſimilis, inquam, eſt in culpa. Vnde Vatab. vertit: *Hinc fit vt ſit talis populus, qualis ſacerdos*: ac conſequenter ſimilis erit in pœna. Hanc enim ſententiam infert tum ex eo quod proximè præceſſit, ſcilicet: *Peccata populi mei comedent* (ſacerdotes) *& ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas eorum*, quibus verbis ſacerdotes æquantur, imò præferuntur populo in culpa; tum ex eo quod paulò antè dixit, *Gloriam eorum in ignominiam commutabo*; quaſi dicat: Nulla erit differentia inter ſacerdotes & plebeios: nam omnes erunt captiui citra delectum; & ob id omnes afficientur ignominis & contumelia. *Eximiorum enim & magnatum rationem hoſtes habere non ſolent*, ait Procop. in Iſaiæ 24. 2. vnde & ſequitur: *Et viſitabo ſuper eum
D vias eius*. Nam ſacerdotes erant decus & gloria Iſraëlis; vtpote conſecrati Deo, & mediatores inter Deum & populum. Debebant ergo hanc ſuam gloriam tueri antecellendo populo tum in legis ſcientia, tum in ſanctitate Deique cultu. At quia neutrum præſtiterunt, ſed populo tam in ignorantia, quàm nequitia fuerunt pares, imò ſuperiores; hinc iiſdem pares, imò ſuperiores fuerunt in pœna & ignominia. ita S. Hieron. Haymo & Hugo. Simili modo dicas de indiſciplinatis clericis & religioſis: Qualis laicus, talis clericus: qualis ſæcularis, talis religioſus. Tolle habitum, hunc ab illo non diſcernes: quia eadem vtriuſque
E eſt lingua, ſermo, actio, vita & mores.

Præclarè vrget hunc locum S. Gregor. hom. 17. in Euang. & 2. par. Paſtor. cap. 7. Verè S. Chryſoſt. *Sacerdotes multi, ſacerdotes pauci: non omnis ſacerdos ſanctus, ſed omnis ſanctus eſt ſacerdos*, ſcilicet myſticus qui myſticas laudis, orationis, & ſanctorum operum hoſtias Deo offert. Audi & Gilbertum Abbatem in append. ad ſerm. S. Bernardi in Cant. ſerm. 13. *Factus eſt ſacerdos ſicut populus, vt licentius populus ſicut ſacerdos fiat. Mundo ſe monachi ſtudio conformant, & qui in mundo ſunt errorem ſuum noſtrorum ſatis verſutè, & nimis verè tuentur exemplo. Mutuis ad vitia ſeſe aut informant aut fouent exemplis paſtores, populi ſæculares & religioſi:*

gioſi: promptuaria plena ſunt huiuſmodi, eructantia ex hoc in illud aut turpis, aut tepidæ conuerſationis ſpiritum peſtilentem. Heu quàm auido cordis ore prauum hunc attrahimus ſpiritum, & corrumpentem haurimus auram? Ieſu bone quando erit ſi tamen aliquando erit, ſicut fides integra, ſic & incorrupti mores.

Et viſitabo ſuper eum vias eius.] Quaſi dicat: Puniam eius actus & peccata. Viæ enim in Scriptura vocantur actus, modus viuendi, tenor vitæ, conuerſatio: per hæc enim mens incedit, ſicut per vias corpus.

Et cogitationes eius reddam ei.] Hebr. מעלליו *maalalau* ſignificat ſtudia, machinationes, molitiones, opera hæc ergo vocantur hic cogitationes, ſcilicet ipſæ machinationes ſcelerum: has reddit Deus peccatori, cùm illum propter eaſdē ex æquo punit & affligit.

vers. 10. *Et comedent, & non ſaturabuntur.*] Pauperes ſpiritu, qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, ſaturabuntur, ideóque beati prædicantur à Chriſto, Matth. 5. 6. At hi auari ſacerdotes & epulones, qui peccata populi comedunt, iíſque inhiant inexplebili auiditate, iuſto Dei iudicio ad tantam famem redigentur in captiuitate Aſſyriaca, vt eam ſaturare & explere nequeant. ita Theop. & Arias, qui addit: *Qui hoſtias captant, ipſi in hoſtias conuertentur,* vt ſpolientur & mactentur ab Aſſyrijs.

Secundò, Ribera & Arias, quaſi dicat: Licèt gulæ, ventri, & ſceleribus ſe immergant, nūquam tamen deſiderium ſuum explebunt. Nam vt ait S. Hieron. & ex eo Haymo, *voluptas inſatiabilis eſt, & quanto magis capitur, tantò plus vtentibus ſe famem creat. Econtrario beati eſurientes & ſitientes iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur. Sicut iuſtitia ſaturat, ſic iniquitas ſubſtantiam non habens, vana comedentes fraude deludit, & vteros deuorantium vacuos derelinquit.* — *Voluptas eſt inſatiabilis.*

Alieniùs Theodor. Comedent, inquit, pœnas & ſupplicia, at nunquam ijs ſaturabuntur, id eſt, nunquam illa deſinent: quia vnum alteri continuò ſuccedet.

Fornicati ſunt & non ceſſauerunt.] Chald. Vatab. Pagnin. Arias & Iſidor. hęc accipiunt de corporali fornicatione, de qua ſequitur: *Fornicatio & vinum, & ebrietas auferunt cor.* vnde vertunt: *Scortabuntur, & non prorumpent.* Syrus, *non ſunt multiplicati*, id eſt, non creſcent, non augebuntur filijs, quaſi dicat: Quærunt liberos, ideóque non tantùm vxoribus, ſed & meretricibus copulantur: ſed Deus puniet eos ſterilitate, vt filios non procreent: ſicut paulò antè eoſdem, quia epulones, puniuit fame, vt eam ſaturare nequeant. Cōgrua enim & iuſta pœna fornicantium eſt ἀτεκνία & ſterilitas illiberis, vt qui ex matrimonio ad proles à Deo inſtituto eas procreare nolūt, ex meretricibus eas procreare cupientes non poſſint, aut ſi procreent, prauæ ſint & miſeræ, breuiſque æui; vti hodierna ſæpe docet experiētia. Hoc eſt quod dicitur Sapient. 4. verſ. 3. *ſpuria vitulamina*, græcè μοσχεύματα, id eſt, propagines, & noui ſurculi, *non dabunt radices altas*, quod clarè explicans cap. 3. v. 16. ait: *Filij adulterorum in inconſummatione erunt*, id eſt, inconſummati erunt, nec peruenient ad perfectam ætatem: *& ab iniquo thoro ſemen exterminabitur.* Secundò, & meliùs S. Hier. Theod. Cyrill. Theoph. Haymo, Hugo & Lyran. hæc accipiūt de fornicatione myſtica, id eſt, de idololatria: de hac enim continuè agit hic Propheta, de eáque ſtatim, cauſam huius ſui dicti dans, ſubdit:

A *Quoniam dereliquerunt Dominum* Senſus ergo eſt, quaſi dicat. Comedent, & non ſaturabuntur, quia fornicati ſunt cum idolis, & non ceſſauerunt, nec ſua fornicatione ſaturati ſunt; ſed inexplebili libidine fornicati, id eſt, idololatrare continuè perrexerunt. *Vires*, inquit S. Hieron. *in fornicatione deficiunt, & fornicandi deſiderium non quieſcit.* vnde pro, *non ceſſauerunt*, heb. eſt לא יפרצו *lo ipretſu*, id eſt, *non ſunt diuiſi*, ſcilicet à ſua fornicatione, ſuiſque amaſijs, putà idolis; ſed ijs iugiter copulati ſunt: radix enim פרץ *parats* ſignificat diuidere. Inde locus in quo Deus pro Dauide pugnans, diuiſit & diſperſit Philiſthæos, dictus eſt *Baal Pharaſim*, id eſt, habens diuiſionem, quaſi dicat: Planities diuiſionum, vel campus fracturæ & rupturæ, dicente Dauide: *Diuiſit Dominus inimicos meos coram me, ſicut diuiduntur aquæ*, 2. Reg. 5. 20. Vterque ſenſus verus & genuinus eſt. Fornicatio enim hic & in ſequent. tum propriè pro ſcortatione, tum myſticè pro idololatria capitur. Ratio eſt, quia illa huius erat non tantùm imago & ſymbolum, ſed comes quoque & aſſecla, imò & inſtrumentum. Idola enim, præſertim Beelphegor, ſiue Priapum colebant fornicatione, omnique obſcœnitate, etiam infanda vt Sodomitica cum effeminatis, & patebit verſ. 14.

B

Quoniam Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.] Scilicet eius legē & præcepta. ita S. Hieron. Hugo, Albert. Lyran. & alij. Hebr. habent: C *Quia deſeruerunt Dominum ad cuſtodiendum*, id eſt, quia deſeruerunt cuſtodire Dominum, ſiue cuſtodiam Domini. Cuſtodia Domini Hebr. vocantur leges, præſertim cæremoniales Domini. Hæ vocantur cuſtodia per metonymiam, quia ſummè obſeruandæ & cuſtodiendæ ſunt; vt qui eas cuſtodit, Deum ipſum qui eas ſanxit, quique ijs colitur & honoratur, cuſtodire videatur. vnde Chald. vertit: *Quia cultum Domini dereliquerūt, & non cuſtodierunt*: & Vatab. *Quia deſeruerunt Dominum, quò minùs eum* (id eſt, eius iuſſa) *obſeruarent.* Sicut ergo aulici & ſtipatores, putà Heluetij, ſumma cura iugiter cuſtodiunt Principem, & D omnia quæ eum tangunt, nec faciunt aliud tota vita: ita nos, præſertim ſacerdotes, cuſtodire decet cultum ritúſq; ſacros Dei. Sic Sapien. 6. 19. dicitur: *Cura diſciplinæ dilectio eſt: & dilectio cuſtodia legum illius eſt: cuſtoditio autem legum, conſummatio incorruptionis eſt.* Alludit ad Leuitas, qui dicuntur in tabernaculo excubare, & cuſtodire cuſtodias Domini, id eſt, tabernaculum, vaſa, ritúſque Domini, Leuit. 8. 35. Num. 1. 53. & cap. 3. 32. 36. 38. & cap. 8. 26. & cap. 18. 4. 5. 8. & alibi. — *cuſtodia; id eſt lex, cur?*

Quocirca minùs rectè Cyrill. & Theop. ſic exponunt, quaſi dicat: Dereliquerunt Dominum, vt cuſtodirent vias ſuas malas, ebrietatem, fornicationem, &c. Et Ruper. qui ex aduerſo, *Non cu-* E *ſtodierunt ſe*, inquit, *ne ſeruirent peccatis.*

Fornicatio, & vinū, & ebrietas auferunt cor.] *Fornicatio*, tū corporalis, iūgitur enim vino & ebrietati; tum quæ inde conſequi ſolet ſpiritalis, id eſt, infidelitas & idololatria, aufert cor, id eſt, mentem, rationem, iudicium, animum, ac hominem dementat, facitque vecordē, ita Theod. Theoph. & alij. Idque tum quia ipſa fornicatio eſt fœda & veſana, ac repugnans rectæ rationi: tum quia corporalis ſubijcit hominem meretriculæ, quæ veſanis cupiditatibus agitur; ſpiritalis verò ſubijcit hominem idolo & dæmoni, qui eſt iuratus eius hoſtis: tum quia exhaurit & perdit eius opes, famam, ſanitatem, cōſcientiam. Ita Dalila Philiſthi- vers. 11.

na cor, vires & vitam eripuit Sampſoni: Ita ſeptingentæ concubinæ Salomonis dementarunt Regem ſapientiſſimum, eúmque ad ſua idola colenda pertraxerunt, & perdiderunt 3. Reg. 11. 1. Porrò fornicario & peccatori excordi cor reſtituit timor Dei, iudicij & gehennæ. Deus enim per timorem cor pulſat, & ad vitam ſpiritualem excitat. Nam vt ait Sapiens Eccleſ. 25. *Qui timet Dominum, conuertetur ad cor ſuum.* Iuſtos verò & generoſos, ſed dormitantes vel incogitantes, excitat Deus per amorem & beneficia: vt Dauidis cor excitauit 2. Reg. 7. cùm dixit: *Reuelaſti autem ſerui tui dicens: Domine ædificabo tibi: propterea inuenit ſeruus tuus cor ſuum, vt oraret.*

Mor. libido eripit luxurioſo cor.

Moral. Diſce hîc, quàm bruta ſit libido, quæ præ alijs vitijs homini, etiam ſapienti & Principi, cor & mentem eripit. Quocirca Diogenes teſte Laërtio lib. 6. dicebat *ſcorta eſſe regum reginas*; quod reges demētarent, ac ab illis quicquid collibuiſſet, peterent & impetrarent; ideóq; in ipſos reges quaſi regnum, imò tyrannidem exercerēt. Reges enim à populo non ſemper obtinēt quod exigunt: at ſcorto nihil negatur. Idem Diogenes dicebat ſcorta ſimilia eſſe mulſo lethalibus venenis temperato; eò quòd afferrent quidem initio voluptatem, ſed quam perpetuus dolor conſequeretur. Quocirca Demoſthenes Corinthi poſtulans à Laide famoſa meretrice corporis copiam, cùm illa pro nocte ſtipularetur drachmarum decem millia, deterritus magnitudine pretij, mutauit ſententiam dicens: *Non emo tanti pœnitere*, ſignificans inhoneſtæ voluptati comitem eſſe dementiam, æquè ac pœnitentiam.

Xerxes iratus Babylonijs quòd à ſe defeciſſent, poſtquam illos in ſuam poteſtatē redegit, vetuit ne ferrent arma; ſed pſalterijs, tibiíſque canerent, ſcorta alerent, cauponas haberent, quò voluptatibus euirati & excordes, non molirentur denuo defectionem. teſtis eſt Plutarc. in Apophtheg. regum.

Demetrius Phalereus cùm vidiſſet iuuenem luxurioſum: *Ecce*, ait, *quadratam ſtatuam, habentem ſyrma, ventrem, pudenda, & barbam.* Ita Bruſſo lib. 3. cap. 33.

Hæc gentiles, quid iam dicant Chriſtiani, quibus maior à Chriſto puritas & ſanctitas indicitur, quibúſque magis nota eſt libidinis turpitudo, noxa & vindicta æternorum ignium? Præclarè Salomon ſua experientia & periculo (ideo enim fortè damnatus eſt, eius enim ſalus eſt dubia) edoctus: *Vinum*, inquit, *& mulieres faciunt apoſtatare ſapientes.* vt ait Poëta.

Nox & amor, vinúmque nihil moderabile ſuadent:
Illa pudore caret, Liber amórque metu.

Præclarè S. Ambroſ. lib. 4. in Lucam cap. 4. *Nec minorem*, ait, *febrem amoris eſſe dixerim quam caloris. Itaque illa animum, hic corpus inflammat. Febris enim noſtra auaritia eſt, febris noſtra libido eſt, eò quòd ignea ſint cupiditates.* Ea mox: *Vehemētior tamen eſt animi quàm corporis febris, & ideo pro animi voluntate corporis ſalus plerumque contemnitur, nec à periculis abſtinetur.* Affert exemplum illuſtre: *Theotimus cùm graui oculorum incommodo laboraret, & amaret vxorem, interdicta ſibi à medico facultate coeundi, cupiditatis impatiens atque impetu libidinis raptus: Vale*, inquit, *amicum lumen.* In æſtu ergo cupiditatis ſciens ſe oculos amiſſurum, maluit illos amittere, quàm libidine abſtinere. An non libido ei cor mentémque eripuerat? Vtique, A idque ſenſit cùm libido deferbuit, & oculos amiſit: tunc enim errorem cæcitatémque ſuam defiens, ſed ſerò, nec libidinis voluptatem retinere, nec oculos perditos recuperare valuit.

Appoſitè quoque tres illi Heroes cuſtodes Darij regis, cùm inter ſe quærerent & diſputarent quidnam eſſe fortiſſimum? primus eorum reſpondit: *Forte eſt vinum*: *Alius, Fortior eſt Rex. Tertius Zorobabel: Fortiores ſunt mulieres: ſuper omnia autem vincit veritas*, 3. Eſdræ 3. 10. Mulieres ergo ſunt Sirenes, quæ ſocios Vlyſſis ſua forma & cantu ineſcarunt, dementarūt, & perdiderunt. Vis remedium? Vnicum eſt in fuga: *Fugite fornicationem*, B ait Apoſtolus, fugite aſpectum vocémq; mulierum. Illuſtre hac de re exemplum extat in vita S. Martiniani apud Surium, qui grauiter & crebrò tentatus à mulieribus, vt eas effugeret, toto orbe factus eſt profugus: cuius hic iugis erat ſtimulus: *Fuge Martiniane.* Denique fornicatio eripit homini cor, id eſt, mentem & cerebrum: quia in ipſo eius actu homo videtur eſſe impos ſui, æſtuare & furere inſtar epileptici. Vnde Philoſophi nonnulli dixerunt actum venereum eſſe meram epilepſiam; præſertim quia ille ſi frequētetur, realiter hanc inducit, vti experientia vidi, & ratio phyſica clarè id demonſtrat. Quocirca Alexander Magnus licèt ab adulatoribus audiret C ſe eſſe filium Iouis, tamen hominem ſe faterī coactus: *Ex vſu*, inquit, *Veneris, & ex ſomno manifeſtè me eſſe hominē conuincor.* ita Plutarch. in eius vita.

Vinum & (& capitur pro, *id eſt*, ita Emmanuel) *ebrietas auferunt cor.*] Septuag. hæc aliter diſpungunt & vertunt, nimirum: *Fornicationem, vinū, & ebrietatem ſuſcepit cor populi mei:* Verùm alij paſſim diſpungunt, & vertunt vti noſter Interpres. Heb. ad verbū eſt: *Fornicatio, vinum, & muſtum* (vel vt Vatab. vertit, *potus inebrians, capiunt*, vel accipiūt, vel eripiunt *cor.* Alludit heb. תירש *tiroſc*, id eſt, muſtum, ſiue vinum recēns expreſſum, ad *rad.* ירש *iaraſc*, id eſt, poſſedit & occupauit; eò quòd cum craſſum ſit, turbidum, bulliens, & fumo- D ſum, ſtatim occupet & poſſideat cor, id eſt, arcem mentis, faciátque hominem ebrium & amentem. Notat originem idololatriæ, omniſq; mali fuiſſe comeſſationes & compotationes: hæ enim eripiunt mentem, & iudicium rectæ rationis, ſimúlque libidinem inflammant, itáque hominē præcipitant in fornicationem, aliáque ſcelera ac tandem in infidelitatem & idololatriam; eius enim Deus eſt venter. Id ita eſſe, patet ex prima hominum poſt diluuium propagatione. Cùm enim vinum inuentum fuit à Noë, mox ipſi, & multò magis eius poſteris cor ad ſe rapuit, & mentem eripuit, adeo vt plerique omnes ad vitia, imò ad idololatriam deflexerint. Noë enim moriens, gemens, freméńſque vidit pene totum orbem, id E eſt, omnes ſuos poſteros impios & idololatras, vti dixi Geneſ. 9. ſub finem capitis. Hinc nonnulli notarunt vinum à Noë inuentum, adeo auidè citóque ab omnibus arreptum tentúmque fuiſſe, vt ipſum eius nomen in omnes linguas tranſierit, idémque quod priùs, apud omnes, licèt iam linguis diuiſus, remáſerit. Vinum enim heb. dicitur יין *iain*, vel *ien*: inde Ianus (putà Noë) vini inuentor: inde græcum οἶνος: inde Latinum *vinum*: Gallicum *vin*: Italicū, Sclauonicum, & Hiſpan. *vino*: Germanicum, Anglicum, & Belgicū *vvin*, & ita de cæteris gētibus & linguis. Porrò quàm vinum & deliciæ eripiant cor, non tantùm Prophetæ, ſed

& gen

& gentium Philoſophi docuerunt.

Mor. vinũ erpit cor. Antiſthenes quodam prædicante delicias: *Hoſtium*, inquit, *filijs contingat in delicijs viuere*, vt rem amentem & peſtilentem deteſtans delicias, quas plerique pro ſummo bono complectuntur. ita Laërtius lib. 6. de vitis Philoſ. cap. 1.

Diogenes apud Laertium eodem lib. diſtomachabatur in eos, qui pro bona valetudine dijs munera offerrent, & in ipſo ſacro omnibus voluptatibus ſe obruentes perderent. Idem eos qui per luxum in coquos, nepotes, ſcorta & adulatores facultates ſuas profunderent, ſimiles dicebat arboribus per præcipitia naſcentibus, quarum fructus homo non guſtaret, ſed à coruis & vulturibus ederentur: ſentiens eos qui gulæ ventrique ſeruiunt, non eſſe homines.

Socrates apud Laertium lib. 2. cap. 5. aiebat eſſe turpe, ſi quis ſua ſponte ſeruiens voluptatibus, talem ſe faceret, quales nemo domini ſuæ vellet habere ſeruos. Talibus autem nullam ſalutis ſpẽ reliquam eſſe, niſi ſi pro eis deos comprecarentur alij, vt bonos dominos nanciſci poſſent, quando prorſus decretum eſſet ſeruire: indicans nullos fœdiorem & miſeriorem ſeruire ſeruitutem, quàm qui & animo & corpore ſeruirent voluptatibus. Idem admonebat, voluptates non aliter quàm Sirenas eſſe prætereundas, obturata aure inſtar Vlyſſis, ei, qui properat vt Itacham, id eſt, virtutem veluti patriam conſpiciat.

Plato cùm videret Agrigentinos magnis impenſis ędificare, eodémque modo cœnare: *Agrigentini*, inquit, *ædificant quaſi ſemper victuri, & comedunt quaſi ſemper morituri*. ita Ælian. lib. 12.

Arceſilaus Scytha percunctanti, qui fieret vt ab elijs ſectis multi deficerent ad Epicureos, ab Epicureis nulli deſciſcerent ad alios: *Quoniam*, inquit, *ex viris Galli fiunt, ex Gallis viri nequaquam*. Gallos dixit ſacerdotes Cybelis euiratos, quaſi diceret: In voluptatem proniores ſumus, quàm in virtutem, cùm tamen hæc ex feminis viros, illa ex viris feminas efficiat. Ita Laert. lib. 4. cap. 6. Idem reſpondit B. Thomas Morus cuidam roganti, cur tam multi ad Lutheri hæreſin voluptuariam deficerent.

Cato ſenior vinoſo cuipiam & guloſo eius familiaritatem ambienti abnuit, cauſámque addidit: *Quia*, inquit, *viuere non poſſum cum eo, qui melius & ſubtilius palato, quàm corde ſentit*. ita Bruſſo. lib. 3. cap. 7.

Tiberius Cæſar Attilo Buiæ viro prætorio, cum ad inopiam per luxum redactus eam deploraret: *Sero*, inquit, *experrectus es*. Dormiunt nimirum temulentiæ ac luxui deditì veriùs, quàm viuunt. Nam *vita mortalium vigilia eſt*. Ita Seneca in epiſtol.

Scipio Æmilianus Cenſor declaratus, ſtudiens iuuenem placentam ex melle in vrbis formam compactam, Carthaginémque nuncupatam cõuiuis diripiendam dediſſe, equo priuauit. Rogatus cur? *Quia*, inquit *me prior Carthaginem diripuit*. Quo dicto militem damnauit ignauum & vecordem, qui gulæ deditus cum placentis potius melle conditis, quàm contra hoſtes pugnaces belligeraret. Ita Bruſſo. lib. 3. c. 2.

Sed accipe propria vini & crapulæ. Pythagoras dicere ſolebat: *ebrietatem eſſe inſaniæ meditationem*. ita Maximus ſerm. 30.

Leontychidas Spartiata rogatus cur parum bibant Spartiatæ? *Ne*, inquit, *alij pro nobis conſultent*: quaſi dicat, Nequit prudenter de rebus conſulta- A re, cui ſanum iudicium à vino ablatum eſt. ita Plutar. in Lacon.

Aſtyages cùm rogaſſet Cyrum, cur vinum non hauſiſſet? *Quia*, inquit, *metuebã, ne in cratere mixta venena forent. Etenim cum tu in natalitijs amicum adhibuiſti, perſpicuè didici eum vobis venena infudiſſe. Et quo pacto*, inquit ille, *ô fili, hoc dignouiſti? Quod videbam vos*, reſpondit, *neque corporis eſſe, neque mentis compotes*. Ita Xenophon in Pædia.

Androclides vir ſapiens ad Alexandrum Magnum vino deditum dixit: *Vinum potaturus, rex, memento te bibere terræ ſanguinem: cicuta homini venenum, cicuta eſt vinum*. ita Bruſſo. lib. 1. c. 19.

De Bonoſo bibaciſſimo, qui poſtea Imperator B creatus eſt, dixit Aurelianus: *Non vt viuat, ſed vt bibat natus eſt*. ita Vopiſcus in Aureliano. Idem Bonoſus ſe ſuſpendit: ac roganti cuipiam quis eſſet ſuſpenſus, reſpõdet alter: non hominem eſſe, ſed amphoram. Æſchines dicebat, *Speculum formæ eſt æs* (olim enim ſpecula fiebant ex ære polito) *vinum autem animi*, nihil enim tam occultum in corde, quod ebrius non effutiat. ita Maxim. ſerm. 30.

Luxurioſa res eſt vinum & tumultuoſa ebrietas. Prouerb. 20. 1.

*Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui fouea? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffuſio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epo*C*tandis? Ne intuearis vinum quando flaueſcit, cum ſplenduerit in vitro color eius, ingreditur blandè, ſed in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet*. Prouerb. 23. 29.

Noli regibus ô Lamuel, noli regibus date vinum: quia nullum ſecretum eſt, vbi regnat ebrietas. Prouerb. 31. 4.

S. Baſil. & Ambroſ. dicunt ebrietatem eſſe voluntariam inſaniam. Amplius ait S. Bern. lib. de modo bene viuendi, cap. 25. *Multi*, ait, *per vinum à dæmonibus capti ſunt, nec eſt aliud ebrietas, quàm manifeſtiſſimus dæmon*. Et paulò antè: *Ebrietas corpus debilitat: ebrietas generat perturbationem mentis, auget furorem cordis, ita alienat mentem, vt homo* D *neſciat ſeipſum*.

Monachus quidam Ægyptius interrogatus, cur aſſiduè ſibi voluptates ſubtraheret? reſpondit: *Subtraho eas mihi, vt iræ cauſam & occaſionem præcidam. Scio enim illam ſemper de voluptatibus belligerari, mentémque meam perturbare, & cognitionem ipſam fugare*. Ita Niceph. lib. 11. hiſt. cap. 43.

Populus meus in ligno ſuo interrogauit.] Probat quòd fornicatio & ebrietas auferant cor, ex eo quòd homines deducant ad idololatriam, vt idola ligna, ſurda, cæca, muta & inania interrogent quaſi deos ſuos, & conſulant de futuris rerum euentis. Aut potiùs ſenſus eſt, quaſi dicat: Adeo luxus & libido tam fornicandi, quàm idolola- E trandi dementauit eos, vt à lignis & baculis oracula poſcant.

Quæres quodnam ſit hoc lignum? Primò, Chald. Ruper. & Lyran. reſpõdent eſſe ligneum idolum. Secundò Iſidor. eſſe Pſeudoprophetas quos conſulebat populus. Hi metaphoricè vocantur lignum, quòd eis quaſi ligno & ſcipioni innitebatur vulgus. Tertiò, meliùs S. Hieron. Haymo, Hugo & Vatab. per lignum hoc accipiunt baculum diuinatorium, eo enim quaſi inſtrumento diuinabant. vnde Septuag. vertunt: *In ſymbolis eorum interrogabant*: erant enim hi baculi ſuperſtitionis & diuinationis ſymbola. Hinc & ſubdit: *Et baculus eius* (ab eo interrogatus) *reſpon-*

dit eos. Nota, veteres Chaldæi, eóſque ſecuti Hebræi vtebantur ῥαβδομαντείᾳ & βελομαντείᾳ, id eſt, diuinatione per virgas & ſagittas. Ita Nabuchodonoſor dubitans an Ieruſalem, an Philadelphiã oporteret bello appetere, accepit duas ſagittas, quarum vni inſcripſit nomen Ieruſalem, alteri nomen Philadelphiæ; deinde ſorte eas commiſcuit, vnámque eduxit, cui cum videret inſcriptũ nomen Ieruſalem, coniecit illam ſibi primò eſſe expugnandam, Ezech. 21. 21. vide ibi dicta. Rurſum ſagittas iaciebant in altum, & aſpiciebant quò illæ caderent: an antrorſum, an retrorſum; an ad dextram, an ad ſiniſtram, eóque ſibi pergendum eſſe coniectabant. ita Theoph. Tertiò, Moſes Sampſonis filius, in explicatione præcepti negatiui 52. commemorat huiuſmodi ritum: decorticabant baculum ligneum vno tantùm ex latere, tum in aërem proijciebant; ſi primo iactu apparuiſſet ſuperior pars decorticata, at ſecundo iactu ſuperior pars adhuc veſtita, proſperum ſucceſſũ augurabantur: ſin è contra primùm pars veſtita, infelicem: ſi vtroque iactu veſtitum vel nudatum latus ſuperius fuiſſet, mixtum euentum ſibi pollicebantur: & hoc ab Oſee hic notari & carpi. Vide Rodiginum lib. 4. cap. 29. & Delrio lib. 4. Diſquiſ. Magic. cap. 2. quæſt. 7. ſect. 1. ſub. finem, & ſectione 3. ſub initium.

Spiritus enim fornicationum decepit eos.] Aliqui per hunc ſpiritum accipiunt ſtimulum carnis, putà vehementem inclinationem & impulſum ad fornicandum. Huc accedit Caſſian. collat. 7. cap. 32. qui ex Sereno Abbate docet ſpiritum fornicationis eſſe dæmonem incitantem ad fornicationem: licèt enim dæmones ſint incorporei, & quiſque eorum homines ad quælibet vitia ſollicitet, tamen vt ſit inter eos aliquis ordo, vtque ordinatiùs, ideóque potentiùs & efficaciùs homines oppugnent, ipſimet inter ſe operas & vitia diſtribuerunt; ita vt hi præſint huic vitio, ad illúdque ſollicitent; iſti illi, alij alteri, inde enim in Scrip. vocari videntur ſpiritus iræ, ſuperbiæ, gulæ, luxuriæ, &c. Sic Moabitides puellæ deceperunt Hebræos, dum eos primò induxerunt vt ſecum fornicarentur, deinde vt idolum ſuum Beelphegor colerent, itáque Dei iram & plagam eis acciuerunt, Numer. 25.

Secundò, *ſpiritus fornicationum* eſt ardor & impetus animi, incitans eum ad idololatriam. ita Theodor. Theoph. Arias & alij. Hoc ſpiritu quaſi œſtro acti veſani Iſraëlitæ ruebant ad idola colenda, vti fornicator ruit ad ſcorta; vti patet ex Prophetis, qui paſſim in hunc ardorem inuehuntur & detonant. Vnde ſequitur: *Et fornicati ſunt cum Deo ſuo.* quaſi dicat: Fornicando, id eſt, idololatrando deſciuerunt à Deo, Deique cultu. Vterque ſenſus huic loco congruit, vti dixi verſ. 10. ſed poſteriorem magis intendit Spiritus S.

verſ. 13. *Super capita montium ſacrificabant.*] Hæc capita ſunt quæ à loci altitudine excelſa vocantur paſſim in libris Regum. *Et ſuper colles accendebant thymiama,* id eſt, incenſum, ſuffitum. græcè enim θυμιᾶν ſignificat ſuffire, ſuffumigare, adolere incenſum: & hoc ſignificat hebr. קטר *katar*: thymiama ergo hîc non tantùm eſt illud compoſitum ex ſtacte, onyche, galbano, & thure, quod Deus iuſſit adoleri in altari thymiamatis Exodi 30. 34. ſed etiam thus, ambra, & quodlibet incenſum edens ſuffitum.

Quia bona, amœna, iucunda *erat umbra eius*] Idem de arbore populo cãdida (hanc enim ſignificat hebr. *libne*: ſunt enim & populi nigræ) ait Virgil. Egloga. 9.

Hic candida populus antro
Imminet, & lenta texunt umbracula vites.

Ideo fornicabuntur filiæ veſtræ.] Quaſi dicat: In pœnam veſtræ fornicationis, tum corporalis, tum ſpiritalis, ſcilicet idololatriæ, Deus permittet, vt filiæ veſtræ corporaliter fornicentur, tum cum amaſijs ſuis, tum cum hoſtibus veſtris, putà Aſſyrijs; qui eis abutentur, cùm eas captiuas abducẽt: nec eas impediet aut puniet: quo fiet vt magis & magis fornicentur, ac maiori dolore & ignominia vos afficiant, animóſque veſtros vulnerent. ita Theodor. Haymo, Alber. & Hugo.

Secundò Chald. Vatab. & Pagnin. vertunt in præſenti: *Ideo fornicantur filiæ veſtræ.* quaſi dicat: Quia vos fornicamini, hinc veſtro exemplo fornicantur & filiæ ac ſponſæ veſtræ, præſertim quia abſunt ab ædibus & oculis veſtris, ac verſantur apud excelſa in locis ſyluoſis & amœnis, quæ ſcelus illectant; vt ſicut vos fidem fregiſtis Deo, ita iuſto Dei iudicio frangant & ſponſæ fidem vobis datam. Lex enim eſt talionis:

Frangenti fidem fides frangatur eidem.

Pro *ſponſa* hebr. eſt כלת *callot*, quod verti poteſt cum Chald. Theoph. & Vatab. *nurus*, id eſt, vxores filiorum veſtrorum, quaſi dicat: Hæ fidem frangent datam filijs veſtris, fornicãdo cum adulteris; ſicut vos fidem fregiſtis Dei datam, fornicando cum idolis: itaque tam vos, quàm filios veſtros, maritos ſuos pudore & mœrore afficient & conficient.

Non viſitabo.] Id eſt, deſeram, negligam, peccare impunè permittam. ita S. Hiero. Theodor. Hugo, Lyran. aut vt Iſidor. & Vatab. quaſi dicat: Non puniam tam ſeuerè vt vos, filias & ſponſas veſtras cùm adulterauerint. Cauſam ſubdit: *Quoniam ipſi cum adulteris conuerſabantur.* Eſt enallage perſonæ: ex indignatione enim quaſi auertens faciem ab ipſis, mutat ſecundam perſonam in tertiam, dicens: *Ipſi*, id eſt, vos ipſi, quaſi dicat: Quia vos relictis filiabus & vxoribus, aditis meretrices, cum eíſque ſcortamini; hinc ipſæ veſtro exemplo irritatæ, & à vobis derelictæ, pari modo & iure relictis vobis adibunt amaſios & adulteros, cum eíſque fornicabuntur. Hebr. habent: *Quoniam ipſi cum meretricibus ſeparabantur*, id eſt, ſeparatim relictis filiabus & vxoribus conuerſabantur & ſcortabantur: licèt Marinus in lexico heb. יפרדו *yppáredu*, id eſt, ſeparabuntur, deriuet à פרד *pered*, id eſt, mulus (qui ſic dicitur, quòd ſit generatione ſeparatus) quaſi dicat: Mulos, id eſt, ſpurios gignent; vel quaſi dicat: Ad inſtar mulorum abutuntur matrimonio, non generandi causâ, ſed explendæ libidinis ergo duntaxat. Porrò meretrices hæ erant ſacerdotiſſę Beelphegor, id eſt, Priapi, & ſua proſtitutione eum colebant, ait S. Hieron. Cyrill. & Theodor. de quibus 3. Reg. 15. 13. aut Veneris cultrices, vt vult Alber. quæ ſedẽtes ad eius templum aduentantibus ſe proſtituebãt, vti dixi Baruch. 6. verſ. 42.

Moraliter diſce hîc proles & vxores imitari parentes & maritos in ſcelere, Deúmque horum peccata, prolium & vxorum peccatis & ignominia vlciſci ita vltus eſt adulteriũ Dauidis ſcelere Abſalonis, qui vxores Dauidis Patris ſui inceſtauit 2. Reg. 12. 11. *Mor. Deus punit peccata patrũ peccatis filiorum & vxorum.*

Præclarè Iuuenalis Satyra 4.

Et quod maiorum vitio ſequitúrque minores,
Et nitidis maculam ac rugam figentia rebus,

Quæ

Quæ monſtrant ipſi pueris, tradúntque parentes.
Si damnoſa ſenem iuuat alea, ludit & hæres
Bullatus, paruoque eadem mouet arma fritillo.
Sic natura iubet.

Quocirca illud in mente recondant parentes:
Et peccaturo obſiſtat tibi paruulus infans.

Et illud Plauti in Pſeud.
Probum patrem eſſe oportet, qui gnatum ſuum
Probiorem, quàm ipſus fuerit poſtulet.

Denique illud Verini:
Et verbo & facto paruis ſit regula natis,
Optima ſitque omni tempore norma pater.

Sanè pueri dum circa mores inconditos monentur vel arguuntur, illam quaſi naturâ inſitam excuſationem regerũt: A patre hoc didici: Id mater me docuit: Sic faciebat mater mea, ſic pater: vulgò dicitur, *Mali corui, malũ ouum.* Audiui non rarò parentes grauiter querentes de filijs, quòd eſſent ſpurei, vinoſi, maledici, ceruicoſi, inobedientes, intractabiles. Quibus ego: Parentes horum ſæpe ſunt cauſa: quia ipſi iiſdem vitijs addicti filijs prauo exemplo præeunt, illóſq; eadem verbis & factis docent. Si ergo cuperent filios mores corrigere, ipſi priùs ſuos corrigerent, quibus illos dedocerent ea, quæ antè docuerant.

Ita Auguſti Cæſaris libidines & ſordes imitatæ ſunt duæ Iuliæ, filia, & neptis, quæ proinde publicum illi probrum extiterũt: vnde ipſe tertiam adoptauit, Agrippam; ſed & hanc mox ob ſordes abdicauit: nec aliter tres illas, quã tres vomicas, ſeu tria carcinomata ſua appellare ſolebat: quin & teſtamento cauit, ne mortuæ in ſepulchrum ſuum inferrentur. Denique exclamare ſolebat illud Homericum:

O vtinam cælebs vixiſſem, orbúſque periſſem.

Ita Sueton. in eius vita. Eadem, imò maior eſt ratio vxorum, quàm filiorum. Nam, vt ait Seneca epiſt. 65. *improbus eſt, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipſe alienarum corruptor vxorum*: vxor enim mariti adulteri exemplo ipſo incitata, aut imitari ſe putat, aut vindicari, ait Quintil. Quocirca de multis dici poteſt, quod de Clyténeſtra ait Ouid. lib. 1. de arte amandi:

Dum fuit Atrides vna contentus, & illa
Caſta fuit: vitio eſt improba facta viri.

Et illud Euripidis de eadem:
Stulta quidem ſumus mulieres, non nego:
Cum autem inſit hoc animis, peccat maritus
Faſtidiens connubia, imitari vult
Mulier virum, & alium parare amaſium.

Denique Ariſtot. in Oeconom. *Primũ itaque*, inquit, *leges ſint viro ad vxorem, vt iniuria ceſſet; ſic nec ipſe iniurias patietur:* alioqui talionem rependet ei vxor, & lege talionis ſe tuebitur.

Et cum effeminatis.) Hi erant viri ſiue ſcorta maſcula, vti ſunt pueri pathici, ſacerdotes Priapi, qui mollitie & venere ſuccuba Sodomitis ſeruiendo, ex viris quaſi feminas ſe efficiebant, ideóque vocantur effeminati. vnde Aquila vertit ἐνηλλαγμένους, id eſt, mutatos, ſcilicet ex officio virili in femineũ: Septuag. τετελεσμένους, id eſt, conſecratos, ſcilicet Priapo aut Veneri: Theodotio κεχωρισμένους, id eſt, ſeparatos à vulgo, quaſi ſacerdotes Priapi. ita Cyrill. qui ait, Erant viri, ſed in feminas mollicie mutati, qui muliebri vociferatione & cymbalis vtentes, facéſque ferentes circumcurſabant. Sic & Theodor. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. & alij, qui & addunt aliam cauſam cur vocentur effeminati, quia, inquiunt, multi ex illis caſtrabantur, fiebántque eunuchi; vt ad venerem tantùm paſſiuam valerent, quaſi feminæ, non actiuam. Porrò hoſce viros ſuccubos Beelphegor, id eſt, Priapo conſecratos fuiſſe in Iſraël & Iuda, patet 3. Reg. 14. 24. & 4. Reg. 23. 7. Sed audi S. Hieron. *Nos*, ait, *effeminatos vertimus. Hi ſunt quos hodie Roma matri non deorum, ſed dæmonum ſeruientes, Gallos vocant: eò quòd de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys (quem eunuchum meretrix fecerat) ſacerdotes illius mancipariut: propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, vt qui vrbem Romam ceperant, hac feriantur ignominia. Iſtiuſmodi idololatria erat in Iſrael, colentibus maximè feminis Beelphegor, ob obſcæni magnitudinem, quem nos Priapum poſſumus appellare.*

Secundò tamen non minùs aptè pro effeminatis, vertas meretrices. Has enim propriè ſignificat heb. קדשות *Kedeſçot*, quod eſt femininum: viri enim & mares maſculinè vocãtur קדשים *Kedeſcim* (poſſunt tamen & hi femininè vocari *Kedeſçot*, per catachreſin quia erant effeminati, vti iam dixi.) Fauet S. Hieron. *Sciendum*, inquit *quod in præſenti Kedeſçot, meretrices ἱεροδούλας, id eſt, ſacerdotes Priapo mancipatas vocet.* Verùm rectè ſuſpicatur Ribera in Codice S. Hieron. eſſe mendum librariorum, & legendum eſſe: ἱεροδούλους, *ſacerdotes Priapo mancipatos vocet*, ne ſecum pugnet: nam paulò antè eos viros vocauit. Erant ergo viri ſexu, ſed meretrices & feminæ abuſu libidinis & naturæ. Fauet & Symmachus qui ἑταίρας (id eſt, ſocias, amicas, amaſias) propriè meretrices appellauit. Sic & Theoph. *Initiatos*, inquit, *huiuſmodi vocat ſacros myſtas, dignos iam arcanis apud illos ſacris iudicatos, ceu perfectiores: qui mares eſſe viſi femellæ fuerũt, cymbalis vtentes, femineiſque vlulatibus circumibant triuia, Beelphegor ſacramenta perficientes.* Et Chald. qui vertit: *Cũ ſcortis comeſſantur & potant.* vbi nota Hebræis plus eſt *Kedeſça*, quàm זונה *zona*: *zona* enim ſignificat quamlibet meretricem, *Kedeſça* verò famoſam, publicã, quaſi lupanari iam auctoratam & conſecratam: hæc enim dicitur *Kedeſça*, id eſt, ſancta, per antiphraſim, quia ſpurciſſima & fœdiſſima, ac ſpurcitie ſua infamis & celebris. Rurſum *Kedeſça*, id eſt, ſancta vocabatur meretrix, quæ Priapo aut Veneri erat conſecrata quaſi ſacerdos, quales hæ erant.

Et (id eſt, idcirco, ſcilicet ob ſcelera iam recenſita) *populus non intelligens vapulabit.*) Cùm ſcilicet tandem à me punietur, excindetur, & in captiuitatem, putà in Aſſyriã ducetur. ita S. Hieron. Tigurina vertit: *Et populus qui intelligere noluit varijs mactabitur malis.* Vatablus. *Populus non intelligens peribit, vel corruet, quaſi dicas: Populus ignorans Deum, corruere ſolet. Aut ſtupore afficietur, cum ſcilicet ſentiet tanta Dei flagella, qui licet ſit miſericors, eſt tamen & iuſtus in puniendis peccatis*, & tarditatem ſupplicij grauitate compenſat.

Heb. ילבט *libat* propriè ſignificat impingere, offendere, ruere, vapulare. R. Dauid vertit *peruertetur*. R. Ioſeph *claudicabit*. Thargum *capietur*. R. Salomon *laberabit, fatigabitur* Pagnin. *feſtinabit, anceps erit & dubius, neſciens quò ſe vertat.*

℣. 15.) Si fornicaris tu Iſraël, non delinquat ſaltem Iuda: & nolite ingredi in Galgala, & ne aſcenderitis in Bethauen, neque iuraueritis: Viuit Dominus.

℣. 16) Quoniam ſicut vacca laſciuiens

declinauit Iſraël: nunc paſcet eos Dominus, quaſi agnum in latitudine.

℣. 17.) Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum.

℣. 18.) Separatum eſt conuiuium eorum, fornicatione fornicati ſunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores eius.

℣. 19.) Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis, & confundentur à ſacrificijs ſuis.

verſ. 15.

Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltem Iuda.) Ab Iſraël ſermonem conuertit ad Iuda, eúmque monet vt memor templi & regni Dei (in Iuda enim regnabat Deus per poſteros Dauidis, ibique ſuam habebat domum & templum) non imitetur Iſraël fornicando, & fornicatione ſua honorando & colendo Beelphegor, alióſq; deos, id eſt, dæmones.

Galgala vbi & qualis.

Et nolite ingredi in Galgala.) Galgala locus erat & ciuitas inclyta, diſtans à Iordane ſtadijs quinquaginta, à Iericho ſtadijs decem: miraculis & religione patrum ſancta & illuſtris. Nam primò hîc tranſito Iordane caſtra longo tempore poſuerunt filij Iſraël, ibique prima publica facta eſt gentis circumciſio. Ibi enim Ioſue circumcidit omnes maſculos Hebræorum, qui per 40. annos peregrinationis nati erant in deſerto, ibique primum in Chananæa Paſcha celebrauit: vnde in Galgala Hebræi adierunt quaſi poſſeſſionem terræ promiſſæ. Nam deficiente manna, ibidem primum comederunt de frugibus terræ. Inde locus nomen accepit, dictúſque eſt Galgala, Ioſue 5. 9. vbi ſic legimus: *Dixitque Dominus ad Ioſue* (peracta circumciſions) *Hodie abſtuli opprobriũ Ægypti à vobis*: quia hodie vos à vita & moribus incircumciſorum Ægyptiorum, per circumciſionem tranſtuli in ſanctam meam legem & gẽtem: ideóque *vocatum eſt nomen loci illius Galgala.* Galgala enim vel Gilgal, vel Galgal, vel vt S. Hieron. vocat Golgol, heb. idem eſt quod amotio & ablatio; ſcilicet præputij, & conſequenter opprobrij, & gentiliſmi Ægyptiorum, radix enim גלל *galal* ſignificat deuoluere, remouere, auferre: inde geminata litera *ghimel, ghilgal*, vel *galgal*, idem eſt quod deuolutio, remotio, ablatio.

Secundò, in Galgala Ioſnc accepit omen victoriæ & poſſeſſionis Chananææ: videns enim angelum euaginatum habentem gladium, perrexit ad eum, & ait: *Noſter es, an aduerſariorum?* audiuítque ab eo: *Nequaquam, ſed ſum princeps exercitus Domini, & nunc venio*, vt tibi Chananæam ſubiugem. *Solue calceamentum tuum de pedibus tuis: locus enim in quo ſtas, ſanctus eſt*, Ioſue 5. 15.

Tertiò, in Galgalis Ioſue repoſuit duodecim lapides, quos tulerat de medio Iordanis alueo, idque vt ibi eſſent in perpetuum monumentum tranſitus miraculoſi, quo duodecim tribus ſicco pede per Iordanem tranſierant in Chananæam Ioſue 4. 20. vnde S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ ait, hoſce lapides ibidem viſos à S. Paula. Hi duodecim lapides repræſentãt duodecim tribus, & patriarchas; ac conſequenter duodecim Apoſtolos, quaſi duodecim petras & fundamenta Eccleſiæ Apoc. 21. 14. ita Tertul. lib. 4. contra Marcio. c. 13.

A Quartò, in Galgalis per multos annos conſtitit tabernaculum Dei, cum arca & propitiatorio: vnde ibidem Samuel iudicabat populum, ibique Saulem ſecundò in regem vnxit 1. Reg. 10. 8. Ibi quoque Agag tegem Amalec occidit 1. Regum 15. 33.

Quintò, Elias & Eliſæus frequenter verſabantur in Galgalis, ibique prophetabant, & faciebant miracula 4. Reg. 2. 1. & c. 4. 38.

Hac de cauſa idololatræ idola ſua iam inde ab initio ſtatuerunt in Galgalis; vtpote loco ſancto adeo, & celebri. Nam tempore Aod, qui tertius à Ioſue fuit Iudex Iſraelis, erant idola in Galgalis: vt patet Iudic. 3. 19.

B Vbi nota, dæmonem eſſe ſimiam Dei, ideóque coli velle vbi cultus fuit Deus; tum vt Deum poſſeſſione ſua excludat, tum vt celebrior ſit eius honos & veneratio. Idcirco Antichriſtus ſedem regiam conſtituet in Ieruſalem, vti oſtendi Apocal. 11. 8. ibique in templo ſedebit, & coletur vt Deus, tum vt habeatur verus rex Sionis, id eſt, Meſſias, ſucceſſor Dauidis & Salomonis: tum vt profanet vrbem olim ſanctam, & pro templo Dei ſuum conſtituat: tum vt euertat monumenta omnia paſſionis, reſurrectionis, & aſcenſionis Chriſti, cuius ipſe erit hoſtis, & Antichriſtus. Sic experientia conſtat dæmonem maximè inſidiari monaſterijs tum virorum, tum feminarum, vt C magum vel magam, lubricam, turbulentam, &c. aliquam in illud inducat, quæ cæteras omnes vel turbet, vel inficiat, vt vbi maximè cultus fuit Deus, colatur ipſe, itáque Deum ſuo templo quaſi expellat, de eóque ſe vindicet.

In Bethauen.) Bethauen vrbs fuit Iudææ, ſed ignobilis: ſita iuxta Bethel, de qua Ioſue 7. 2. & de ea hîc loqui Prophetam cenſet à Caſtro. Verùm S. Cyrill. Hieron. Theoph. Theod. Haymo, Lyran. Vatab. & alij paſſim, putant ipſam Bethel vocari Bethauen: tum quia ei erat vicina; tũ quia Bethel erat celeberrima: primò, ſanctitate & pietate, poſtea idolis & idololatria. Ieroboam enim vitulos aureos collocauit in Dan, & Bethel, quaſi D in duobus regni limitibus, ibique hiſce vitulis per ſe ſacrificauit. Nota, Bethel priùs dicta eſt Luza, ob copiam nucum & amygdalarum (hæc enim heb. vocantur לוז *luz*) à Iacob verò Patriarcha, qui ibi vidit Deum ſcalæ innixum, & angelos per ſcalam aſcendentes & deſcendentes, vocata eſt Bethel, id eſt, domus Dei, Geneſ. 28. 16. Eadẽ à Prophetis per antiphraſin vocatur *Bethauen*, id eſt, *domus iniquitatis*, vt vertit Theodotion: aut *domus nihili*, vt vertit Symmachus & Aquila. Septuag. pro און *auen* per eraſin legentes און *on*, vertunt, *domus doloris*, vel *domus idoli*: quia in ea erat templum, in quo colebantur vituli aurei Ieroboam. Id ita eſſe patet Amos 5. 5. vbi Pro-E pheta eadem pene verba, quæ hîc habet Oſee, vſurpat atque: *Nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare*, &c. *quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis*, heb. *auen*. Bethel ergo eſt Bethauen. Monet itaque Iudam, putà duas tribus, ne adeant idola vicina poſita in Galgalis, & in Bethel. Dico vicina, quia Galhala & Bethel erant in ſorte tribus Beniamin, vt patet Ioſue 18. verſ. 12. & 22. ideóque ea potius nominat, quàm Dan aut Samariam. Dicit autem: *Ne aſcendatis in Bethauen*, quia Bethel ſita erat in loco alto. ita Vatab. Tropol. Bethel fit Bethauen, cùm regnũ, populus, vrbs, vti Anglia, Scotia, Dania à fide & cultu Dei ad hæreſim deſciſcit: cùm templa in

Bethel eſt Bethauen, id eſt, domus idoli.

ſtabula,

ſtabula, monaſteria in armamẽtaria, hoſpitalia in tabernas & ganeas conuertuntur; quibus competit illud Ieremiæ, & Chriſti: *Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum*, Matth. 21. 13. Rurſum ſancta anima fit Bethauen, cùm à Dei gratia per peccatum excidit, tunc enim à regno & dominio Dei, tranſit in ius & poteſtatem diaboli.

Nota Prophetam hîc, & deinceps vſque ad finem capitis, maximè loqui duabus tribubus: ad illas enim conuertit ſermonem v. 15. dicens: *Si fornicaris tu Iſrael, non delinquat ſaltem Iuda.*

Neque iuraueritis: Viuit Dominus.) Quaſi dicat: Ne iuretis per vitam idoli, quod eſt in Galgalis, vel in Bethel, ei attribuendo nomen *Dominus*, hebr. *Iehoua*, quod eſt nomen incommunicabile, & proprium Deo vero. Iuramentum enim eſt actus latriæ: iurando enim per aliquem, teſtabantur eum eſſe infallibilem, primam & increatam veritatem; ac conſequenter eſſe numen & Deum: eum enim iurantes in teſtem ſuæ aſſertionis vocabant, dicentes v. g. Viuit Dominus, quòd hoc illúdue fecerim, aut faciam, quaſi dicerent: Iuro per Deum, vitámque Dei, quòd hoc illúdue feci, aut faciam. Sicut ergo paulò antè vetuit cultum idoli, ita hic vetat iuramentum per idolum: hoc enim eſt proteſtatio & inuocatio numinis, Deique veri, ita Theod. Albert, Hugo, Lyran. & alij.

Alij exponunt, quaſi dicat: Ego Deus & Dominus, ſiue Iehoua veſter, nolo vt per me meámque vitã amplius iuretis, cùm ſitis idololatræ; nolo vt ore, quod inuocatione idolorum polluiſtis iuretis, nominetis, & inuocetis, itáque polluatis nomen ſanctũ meum. ita S. Hier. Cyrill. Theoph. Haymo, Iſidor. Vatab. & alij. Verùm hæc expoſitio non rectè cohæret cum eo, quod præceſſit: *Nolite intrare in Galgala, & ne aſcẽderitis in Bethauen*; huic enim annectit: *Neque iuraueritis: Viuit Dominus*: hæc enim tria pari caſu, tenore, & nexu dicuntur, vt patet ex Hebræo. Eodem ergo ſpectant; ſcilicet ad hoc ne colant idola in Galgalis & Bethauen, néue per ea iurent. Alioqui quæ eſſet connexio dicere: Nolite colere idola in Galgalis & Bethauen, &, Nolite iurare per nomen meum? Contrarium enim potiùs dicendum eſſet, hoc modo: Nolite colere nec iurare per idola, quæ ſunt in Galgalis; ſed potiùs colite me, & iurate per nomen meum.

16. *Quoniam ſicut vacca laſciuiẽs declinauit Iſrael.*) Proponit Iudæ petulantiam & laſciuiam Iſraëlis, quaſi rem fœdam, indignam, & Dei indignationem exitiúmque gentis prouocantem; vt Iuda aliena inſania & periculo ſapiat, illúdque declinet, quaſi dicat: Iſraël carens cerebro laſciuiat vt vacca; at tu ô Iuda, perſta in Dei lege, quaſi leo: huic enim te aſſimilaui Geneſ. 49. 10. ita S. Hier. Theod. Theoph. Haymo & alij.

In Hebræo eſt elegans paronomaſia: *Sicut vacca vel vitula* שררה שרר *ſarera ſarar Iſrael*, q. d. Sicut vacca rebellis rebellauit Deo Iſraël. ita Vatab. *ſarera* enim ſignificat vaccam, quæ laſciuia vel œſtro agitatur, ideóque indomita & rebellis iugum omne excutit, & quaſi furens huc illúcq; diſcurrit.

Quocirca Septuag. vertunt: *Sicut vacca aſilo percuſſa inſaniuit Iſrael* i aſilo, id eſt, œſtro; vti ex Virgilio docet S. Hieron. ſic enim canit Virgil. lib. 3. Georg.

Eſt lucos Silari circa, ilicibúſque virentem

A *Plurimus Alburnum volitans, cui nomen aſilo*
Romanum eſt, œſtron Graij vertere vocantes,
Aſper, acerba ſonans: quo tota exterrita ſyluis
Diffugiunt armenta.

Aſilum ſignificat furorem Hebræorum, quo impetu inſano ferebantur & ruebant ad cultũ idolorum. Noſter generalius, magiſque propriè & adæquatè vertit *laſciuiens*: non enim ſolo œſtro, ſed & paſtu, amore, aliiſque de cauſis laſciuiunt vaccæ. vnde Chald. vertit: *Sicut bos qui ſaginatur & recalcitrat, ſic rebellat Iſrael propter multitudinem bonorum*, iuxta illud Deuter. 32. 15. *Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit*, &c. Noſter verò meliùs vertit *vacca*, quàm *bos*: tum quia hebr.
B פרה *para* vaccam ſignificat, non bouem; tum quia feminę omnium pene animantium magis laſciuę ſunt, petulcæ, & deliræ, quàm mares, vti docet Ariſtot. lib. de Phyſiognomia, & ex eo Auguſt. Niphus, qui huiuſce rei phyſicas rationes adducit: *Magis maleſica*, inquit Ariſtot. *ſunt feminea maſculis, & proteruiora, & minus defenſiua*. Rurſum: *Maſculina natura ſunt fortiora, & iuſtiore genere: feminina autem ſunt timidiora & iniuſtiora natura*. Feminina tamen, quia minus habent cerebri, iudicij, animi & virium, hinc natura id aliunde compenſante, plus habẽt affectus, paſſionum, procaciæ & impudentiæ: hiſce enim illa ſupplet. Denique Propheta comparat Iſraëlem vaccæ, nõ
C cani vel aſino: Primò, quia coluit vaccas, putà vitulos aureos, vocatur vacca potiùs, quàm vitulus, ad maiorem confuſionem: quia ſic miro fornicationis modo à vitulis ſubigebatur, quibus viſibiliter adorãdo ſe ſubſternebat: inuiſibiliter verò ſuam animam tauro, id eſt, dęmoni proſtituebat. Secundò, quia Deus eius erat venter, & vt ait Dauid, *prodijt quaſi ex adipe iniquitas eorum*. Tertiò, quia eius laſciuia commutanda erat in iugulationem, iubilus in mugitum & planctũ. ita Ruffin. Rupert. & ex ijs Delrio Adagio 977. Denique quia vitulabatur & laſciuiebat, vti vaccæ & vituli quos colebat.

Nunc paſcet eos Dominus quaſi agnum in latitu-
D *dine.*) Id eſt, in loco lato & ſpacioſo. quaſi dicat: Sicut agnus qui ſaginatur, latiſſimè in paſcuis vberrimis paſci ſinitur, vt impinguatus ſtatim mactetur: ita Deus ſinit Iſraëlem bonis affluere & laſciuire, vt ſit prædæ Aſſyrijs, ab eiſque ſpolietur & iuguletur. ita S. Hieron. Vatab. & Lyran.

Secundò, alij, quaſi dicat: Iſraël captiuus ibit in Aſſyriam, vbi non laſciuiet vt vacca; ſed ducetur quò hoſtes volent, agetúrque ad nutum Aſſyriorum tãquam agnus manſuctus. ita Haymo, Hugo & à Caſtro. Aut, ſicut agnus manſuetus vbiq; matris vbera requirit; ita Iſrael in captiuitate domitus & manſuefactus; me meáque vbera requiret. ita Theod. & Theoph.

E Tropol. S. Hieron. per Iſraël hæreticũ, per Iuda fidelem & Eccleſiaſticum accipit. *Si ſemel*, inquit, *fornicaris hæretice, ſaltem tu, Eccleſiaſtice, non delinquas: nec ingrediaris in Galgala, hæreticorum conciliabula, vbi peccata omnia reuelantur, & inſtar porcorum volutantur in cœno* (alludit enim Galgala ad גלה *gala*, id eſt, reuelauit, & ad גלל *galal*, id eſt, reuoluit, volutauit) *ne te aſcendere putes ad ſuperbas & arrogantes falſorum dogmatum fictiones. Non eſt enim ibi domus Dei, ſed domus idoli. Sicut enim vacca percuſſa aſilo, percuſſi ſunt hæretici ardentibus diaboli ſagittis, & legis notitiam reliquerũt: ideo paſcentur in lata & ſpatioſa via, quæ ducit ad mortem, & patientia Domini boni que paſtoris eos*

nutriet ad interitum. Idem mutato nomine hæretici adaptes ambitioſo, luxurioſo, auaro, & cuilibet peccatori.

verſ. 17. *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum.*) Quaſi dicat: O Iuda, dimitte Ephraim, id eſt, Iſraël, putà decem tribus, quæ ſunt participes cultus & menſæ idolorum: comedunt enim idolothyta, ſcilicet carnes & cibos idolis immolatos: noli ergo eum imitari, noli cum eo participare in idolis & idolothytis. ita S. Hieron. Theoph. Hugo, Lyran. & alij. Minus rectè Ruper. & Vatab. cenſent hæc eſſe verba Dei ad Prophetam, quaſi dicat: Luſeris operam ſi ad pœnitentiam inuitaris Ephraim: dimitte ergo eum cum ſuis cupidinibus & idolis: grauiſſima enim eſt pœna dimitti à Deo, & tradi ſibi ſuiſque concupiſcentijs.

verſ. 18. *Separatum eſt conuiuium eorum.*) Dat cauſas Iudę, cur Iſraëlis commercium & ſocietatem vitare debeat: Prima eſt hæc, quaſi dicat: Quia illorum cultus, religio, & conuiuium à tuo, ô Iuda, ſeparatum & diuerſum eſt: tu enim abſtines cibis lege Leuit. 11. vetitis; illi ſine ſcrupulo ijs veſcuntur: tu participas ex hoſtijs pacificis Deo immolatis; illi participãt & comedunt idolothyta. ita S. Hieron. Alber. & Hugo: tu poſt epulas caſtum te cõſeruas; illi epulis diſtenti ardent in libidines. Hoc eſt quod ſequitur: *Fornicatione fornicati ſunt.* Pro *ſeparatum eſt conuiuium* hebr. eſt סר סבאם *ſar ſobeam*, id eſt, receſſit potatio vel compotatio, id eſt, conuiuium eorum. Hebræi enim vocant *miſte*, id eſt, compotationem, vti & græci συμπόσιον à communione potus, quod Latini à communione victus & cibi vocant conuiuium. Eſt metaphora à vinis acidis. Nam recedere venuſtè ab Hebræis vſurpatur de vino, quando in vappam reſoluitur. Vnde & Græci tale vinum ἐξεστηκὼς, Cicero *vinum fugiens*, Flandri *afgaende vvyn* vocãt. Chald. R. Dauid Vatab. Pagnin. & alij recentiores vertunt: *Putruit* vel *fœtuit potus eorum*, quaſi dicat: Vinum eorum erat olim vinum *eos*, id eſt, coloratum, odoratum, ſapidum; iam per ſcelera eorum receſſit à ſuo colore, odore, ſapore; factúmque eſt decolor, putidum, acidum, quaſi dicat: Lætitia eorum in triſtitiam verſa eſt, gaudia in luctum, epulæ in abſynthium.

Mirum eſt Septuag. vertere: *Prouocauit Chananæos.* quod ſic explicat S. Hieron. quaſi dicat: *Tantum ſtudium habuit Iſrael in idolorum cultu, vt non imitatus ſit Chananæos, id eſt, Ethnicos, ſed ad imitationem ſui eos prouocauerit erroris.*

Denique Iſidor. vertit: Receſſit ebrietas & crapula eorum; quaſi Iſraëlitis hîc tacitè obijciatur, quod vſque ad crapulam & vomitum ſeſe ingurgitarent.

Dilexerunt ignominiam protectores eius.) Altera ratio qua vrget Propheta Iudam, vt recedat ab Iſraël; quia, inquit, *protectores*, id eſt, dij quos colunt, vel vt Chald. Hebr. Pagnin. & Vatab. principes eius, qui ſanciunt idololatriam, fornicationem, crapulam, illúmque ad ea inducunt verbo & exemplo, ijſdem non niſi igoominiam & probrum ipſi acceſſunt. Itaque per ignominiam intellige probroſam & ignominioſam tam idololatriam, cum S. Hieron. Haymone, Hugone & Lyrano; quàm gulam & fornicationem cum Aria & Chaldæo, qui vertit: *Fornicationem dilexerunt, vt venirent ſibi in ignominiam proceres eorum.*

Legit Interpres הבו *habo*, id eſt, afferre: iã alijs punctis legunt הבו *habu*, id eſt, afferte, date. Vnde vertunt: *Diligunt, date ad ignominiam, clypei eius,*

A id eſt, protectores eius qui eum tuentur vt clypei, quaſi dicat: Protectores & principes Iſraëlis, diligũt munera, dicũtque, Date date oobis dona, quod eſt illis, æquè ac populo ignominioſum. ita Vatab. Pagnin. Iſidor. Rabbini. Aut vt Arias, *date*, ſcilicet vina & delicias, quaſi dicat: Aſſiduè poſtulant vina & delicias, quaſi Epicurei, quæ eſt ſumma ignominia. Verùm hęc verſio obſcurior eſt, ac textui nonnulla addit & ſupplet: noſtra verò clarior, planior, magiſque adæquata eſt, ideóque verior & germanior.

Ligauit eum ſpiritus (id eſt ventus, ſiue turbo) *in alis ſuis.*) Septuag. *Turbo ſpiritus ſibilabit in alis eius*, quaſi dicat: Turbo diuinæ indignationis & vindictæ, quaſi alis ſuis colligabit Iſraëlem, ſiue verſ. 19.
B Synagogam, eá ique auferet in captiuitatem Aſſyriacam, ibique celerrimè diſperget in omnes mundi plagas: ſicut turbo cõtorquere, iactare, & diſpergere ſolet paleas. Aut quaſi dicat: Quocũque ventus perflauerit, eò ſecum deferet alligatum Iſraëlẽ: quare celerrimè hinc auolabit, quaſi impulſus velociſſimo & rapidiſſimo vento. Ventis enim dantur alæ per metaphoram, ob velocitatem: vnde & pinguntur alati, æquè ac angeli, ait Iſidor. lib. 7. Etymol. cap. 5. Hinc Ouid. 1. Metam.

Emittitque Notum, madidis Notus euolat alis.

Sic aquæ pluuiæ dicuntur in nubibus, non tantùm includi, ſed & ligari, Iob 26. verſ. 8. vt niſi
C ſimul cum nubibus, moueri & diſcurrere non poſſint. Nubes enim ſunt pluuiæ vehiculum. ita Pineda ibidem. Vnde Syrus vertit: *Colligabitur ſpiritus in alis eorum.* Arabicus Antiochenus: *Venit ſpiritus inflexus* (retortus) *in alis eius.* Arabicus Alexandrinus: *Flauerunt venti ex alis eius.*

Eſt Poëtica deſcriptio captiuitatis. ita Ruffin. Theodor. Theop. pro *ligauit*, hebr. eſt צרר *tſarar*, id eſt, ligauit, conſtrinxit, contorſit, arctauit, afflixit, tribulauit. Cyrill. & Theoph. pro אותה *ota*, id eſt, *eam*, alijs punctis legunt אתה *atta*, id eſt, *tu*: vnde vertunt: *Turbo ſpiritus tu es in alis eius*, quaſi Propheta loquatur Deo, dicátque eum eſſe ipſũ turbinem, qui auferet Iſraëlem: aut vt Cyril. quaſi dicat, Tu Iuda fuiſti Iſraëli quaſi turbo ſpiritus in alis volucris: cum enim Iſraël vidit te, qui habes
D templum, tam inertem & ſupinum, ijſdémque peccatis illigatum, magis citiúſque apoſtatauit.

Ex aduerſo S. Hieron. Haymo, Alber. Hugo & Lyran. per ſpiritum hunc accipiunt diabolum, quaſi dicat: Diabolus eſt qui impellit Iſraëlem ad idololatriam, aliáque ſcelera, adeo vt videatur ei mentem & voluntatem colligaſſe, eáque aſtrinxiſſe idolis. Sic dæmon peccatorem alligat amaſiæ, vino, ambitioni, itáque ligatũ agitat & raptat quaſi mancipium, quocunque vult, vti magas & ſagas tam corpore, quàm ſpiritu raptat vbilibet.

Secundò, Leo Hebr. vertit: *Ligauit ventũ in alis ſuis*, quod Vatab. expoñit, quaſi dicat: *Ventus con-*
E *ſtrictam tenebat illam congregationem* (hanc enim ſignificat hebr. אותה *ota* quod eſt femininum) *Iſraëlitarum in alis ſuis, & ita eos aliò transferet*, putà in captiuitatem Aſſyriacam: alas enim vocat oras & ſinus veſtium, quaſi Iſraël in ijs ligatum habeat ventum ſiue turbinem, qui eum ita alatum celerrimè transferat in Aſſyriam. Vnde & Symmach. vertit: *Ligauit ventum in alis venti*, quod explicans S. Hieron. *Ligauit eos Diaboli ſpiritus in alis ſuis, qui circumferuntur omni vento doctrinæ, & ſtabili in Eccleſia pede permanere non poſſunt.*

Secundus hic ſenſus coincidit cum primo: ſiue enim dicas Iſraëlem in Aſſyriam abreptum alis turbinis

turbinis iræ Dei, ſiue alis turbinis ſui, eodem res redit: turbo enim Iſraëlis non eſt alius, quàm turbo iræ Dei, quem ſcilicet ei ira Dei indidit & impreſſit, vt eum auferat in Aſſyriam; ſicuti vis iacientis lapidem, & vis iacti lapidis, eadem eſt. Iaciens enim vim ſuam lapidi iacto imprimit, vt eum proijciat quò vult: vis ergo hæc tam eſt hominis iacentis, quaſi efficientis; quàm lapidis iacti, quaſi recipientis & patientis. Denique hebr. *ota*, id eſt, eam, aliqui referunt ad ignominiam, quaſi dicat: Turbo iræ Dei ligauit ignominiam in

A alis Iſraëlis, vt illam excutere nequeat. vnde ſubdit: *Cõfundentur à ſacrificijs ſuis*, id eſt, ob ſacrificia quæ idolis obtulerunt.

Tropol. diſce hic peccata creare turbinem qui peccatores ignominiosè diſpergat, & tandem deturbet in tartara. Quocirca Zacharias cap. 5. verſ. 7. vidit mulierem, cui nomen erat impietas, amphoræ inſidentem, à duabus mulieribus habentibus alas milui, & ſpiritum in alis, rapi in Babylonem, quæ eſt ſymbolum gehennæ. vide quæ de funibus & vinculis peccatorum dixi Iſaię 5. 18.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Vocat Deus ad iudicium ſacerdotes & primores, eóſque accuſat quòd laqueus fuerint populo, eúmque ſuis idolis & ſceleribus implicarint: quia ſpiritus, *inquit*, fornicationum in medio eorum. *Hinc eis cum populo, & cum Iuda, qui Iſraëlis ſcelus ſecutus eſt, hoſtile excidium intentat, dicens verſ.* 5. Reſpondebit arrogantia Iſraël in facie eius: ruet etiam Iudas cum eis. Denique *verſ. 12. ait ſe eos quaſi tineam & cariem corroſurum, ac verſ. 14. quaſi leænam diſcerpturum.*

℣. 1.) Audite hoc ſacerdotes, & attendite domus Iſraël, & domus regis auſcultate: quia vobis iudiciũ eſt, quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor.

℣. 2.) Et victimas declinaſtis in profundum: & ego eruditor omnium eorũ.

℣. 3.) Ego ſcio Ephraim, & Iſraël non eſt abſconditus à me: quia nunc fornicatus eſt Ephraim, contaminatus eſt Iſraël.

℣. 4) Non dabunt cogitationes ſuas vt reuertantur ad Deũ ſuum: quia ſpiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognouerunt.

vſ1. AVDITE *hoc ſacerdotes.*) Increpat primò ſacerdotes, deinde populum, pręſertim primores populi, demum regis aulicos & principes Iſraëlis de idololatria: hanc enim ſacerdotes & primores abolere, & populum dedocere debebãt, eúmque docere verum Dei cultum. Per ſacerdotes S. Hieron. Haymo, Hugo, Ribera, & alij accipiunt pſeudoſacerdotes idolorum in Iſraël, hi enim non erant veri & legitimi; tum quia non erant ex tribu Leui; tum quia erãt idolorum; tum quia non à Deo, ſed à Ieroboam idololatra rege conſtituti 3. Reg. 12. 28. poſſunt tamen accipi veri Dei ſacerdotes. Hi enim ſparſi erant per Iſraël, vt eum in Dei cultu continerent; ſed cùm Ieroboam vitulos ſuos induxit, non tantùm populus, ſed & ſacerdotes regis ſui imperium ſecuti, vitulos hoſce & Baalim coluerunt, alióſque colere docuerunt, imò compulerunt.

Quia vobis (Septuag. *ad vos*) *iudicium eſt.*) Quaſi dicat: Vos Deus vocat ad iudicium, & condemnationem; vt ſcilicet vos ob idololatriam in iuſto

B iudicio accuſet, & condemnet, ad excidium inferendum ab Aſſyrijs. Iudicium ergo hic 1. propriè ſumi poteſt 2. impropriè, per catachreſin pro diſceptatione, accuſatione, redargutione, increpatione, quæ fieri ſolet in iudicio 3. metonymicè pro condemnatione, quaſi dicat: Adeſte in iudicio Dei vt veſtram ſententiam & condemnationem audiatis. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Hugo, Ribera & alij. Aliter Chald. & Iſidor. quaſi dicat: Quia veſtrum eſt iudicium, id eſt, quia ad vos ſpectat iudicare, quia polletis auctoritate in iudicijs; hinc adeſte in hoc Dei iudicio; verùm non vt iudices, ſed vt rei.

Quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor.) *Pro ſpeculationi* hebr.
C eſt *mitſpha, vulgò maſpha*, quod Vatab. Arias, Pagnin. & paſſim hebraizantes ac nouantes accipiunt vt nomen proprium vrbis. Maſpha enim fuit vrbs ſita in monte, eáque celebris: nam in ea fuit arca teſtamenti; vnde eò conueniebat populus ad orationem. Hinc & Samuel in Maſpha iudicabat populum 1. Reg. 7. 20. In Maſpha quoque habitauit Godolias, & Ieremias, Ierem. 40. 41. vertunt ergo hebraizantes: *Nam laqueus facti eſtis in Maſpha, & rete expanſum ſuper Thabor*, ídque dupliciter exponunt. Primò, Vatab. Kimchi & Pagn. ſubaudiendo vocem *ſicut*, exponunt quaſi dicat: Vos ſcandalo & offendiculo eſtis populo, vt eum capiatis & inducatis ad idololatriam, indéque in
D exitium & ruinam; ſicut venatores laqueos extendunt in Maſpha, & retia in Thabor, ad capiendas aues & feras. Secundò Arias exponit, quaſi dicat: Ieroboam in Maſpha & Thabor ſtatuit ſpeculatores & cuſtodes, qui capiebãt Iſraëlitas euntes Ieruſalem ad templum, cóſque cogebant ire in Dan vel Bethel, ibíque adorare vitulos aureos Ieroboam. Verùm vt alia omittam, huic verſioni obſtat, quòd Maſpha non erat in Iſraël, vbi regnabat Ieroboam; ſed in Iuda, vbi regnabat Roboam, vti docet S. Hieron. in locis Hebr. Adrichom. & paſſim alij.

Quocirca noſter à Caſtro cenſet vrbem hanc Maſpha, aliam fuiſſe ab iſta Maſpha Iudææ, ac

fuiſſe ſitam in Iſraël, putà in monte Galaad. Mons enim Galaad dictus eſt Miſphe vel Maſpha, id eſt, ſpecula; vel vt Septuag. vertunt, *ὅρασις*, id eſt, viſio ex eo quòd Laban ſanciens fœdus cum Iacob, ibi Deum, quaſi ſpeculatorem, in teſtem & vindicem ſui fœderis per iuramentum vocarit, vt dixi Geneſ. 31. 48. Itaque cenſet à Caſtro, Iereboam ſpeculatores conſtituiſſe in Galaad, qui populum auerterent à templo, & cogerent adorare in Dan & Bethel. Hic ſenſus probabilis & plauſibilis videtur.

Verùm obſtat Primò, qnòd de his ſpeculatoribus in libris Regum, & in tota Script. nulla fiat mentio; aliquid tamen de ijs innuitur Oſee cap. 6. 9. vti eo loco dicam. Secundò, quòd Galaad nuſquam vocetur Maſpha, niſi Geneſ. 31. 48. idque tantùm in Hebræo. Tertiò, quòd Mitſpha hic in Hebræo habet articulum datiui caſus: ſic enim hebr. ad verbum habent: *Quia laqueus fuiſtis ipſi Matſpha, & rete expanſum ſuper Thabor.* Male ergo recentiores vertunt in Mitſpha, vel ſuper Mitſpha: Mitſpha coim hic eſt datiui caſus. Quartò, quia Septuag. Chald. S. Hieron. planè conſentiunt noſtræ verſioni, vertuntque: *Quia laqueus facti eſtis ſpeculationi*, vel ſpeculæ. Itaque *Mitſpha* hic eſt nomen non proprium vrbis, ſed appellatiuum, ſignificans ſpeculationem, vel ſpeculam.

Speculatio quæ? Quæres, quænam eſt hæc ſpeculatio? Primò, S. Hieron. exponit, quaſi dicat: Facti eſtis laqueus pro ſpeculatione, eo ſenſu quem mox afferam. Hebr. enim *lamed* in *lemitſpa*, ſubinde ſignificat *pro*. Secundò, abſtractum hic accipi poteſt pro concreto, more Hebræo: ſpeculatio ergo accipi poteſt pro populo ſpeculato, ſeu veſtræ, ô ſacerdotes & Principes populi, curæ & ſpeculationi cõmiſſo, quaſi dicat: Vos ô primores (hos enim alloquitur) qui debebatis ſpeculari, excubare, & cuſtodire populum in cultu Dei, eundem verbis & exemplis pertraxiſtis ad idololatriam. Sic Ezechiel à Deo conſtitutus eſt ſpeculator populi cap. 3. 17. vide ibi dicta. ita Cyrill. Alber. Hugo, Emmanuel, Mariana & Lyran. Aut certè *ſpeculationi*, id eſt, prophetiæ, hoc eſt, Prophetis, quaſi dicat: Vos ô Iſraëlitæ facti eſtis laqueus Prophetis & doctoribus, quia eis inſidias tenditis, eóſque capitis & occiditis. ita Chald. Theodor. Theophyl. *Miſpha* ergo, id eſt, ſpeculatio, ſignificat vel *mitſphe*, id eſt, ſpeculatum, ſcilicet populum; vel *tſophim*, id eſt, ſpeculatores, ſcilicet Prophetas; perinde ac ſi dicas, Laqueus facti eſtis epiſcopio, id eſt, Epiſcopo, & ſubditis Epiſcopo. vnde Syrus vertit: *Laquei enim facti eſtis ſpeculatori.*

Quocirca allegor. Cyrill. hæc accipit de Iudæis Chriſto (hic enim eſt ſpeculator & Epiſcopus animarum noſtrarum, vt ait S. Petrus Epiſt. 1. cap. 2. verſ. vlt.) eiúſque verbis & factis vbique inſidiantibus, vt eum in necem & crucem agerent, vti tandem fecerunt. Sic & Leo Caſtrius, qui putat hunc eſſe ſenſum literalem; adeóque de Chriſto totum hoc caput, imò totum Prophetam explicat ad literam, in quo hallucinatur. De Chriſto enim Propheta loquitur allegoricè, non literaliter. Nota in Heb. pulchra eſt paronomaſia inter משפט *miſpat*, id eſt, iudicium, & מִצְפָּה *mitſpa*, id eſt ſpeculationem, quaſi dicat: *Vobis miſpat*, id eſt, *iudicium eſt*, hoc eſt, cito vos ad iudicium; quia fuiſtis laqueus *lemitſpha*, id eſt, ſpeculationi. Rurſum inter פח *pach*, id eſt, laqueus, & מצפה *mitſpha*, id eſt, ſpecula, quaſi dicat: Pro ſpecula facti eſtis laqueus: veſtrum enim erat ſpeculari, & præmo-

A nere ac cuſtodire populum; ſed vos ipſi eum illaqueaſtis, & in laqueum, id eſt, in captiuitatem hoſtium induxiſtis, iuxta expoſitionem S. Hieron. primo loco aſſignatam. Perinde ac ſi Latinè ludas, ac dicas: Vos ſpeculatores facti eſtis expilatores, aut ſpiculatores; vos tutores traditores; vos curatores proditores; vos defenſores direptores; vos paſtores perditores, vos Epiſcopi apoſtatæ. Ita Synodus generalis V. Actione 5. ex verbis S. Cyrilli, hunc Oſee laqueum ait eſſe Theodorũ Mopſueſtenum, & ſimiles hæreſis & falſitatis doctores.

Et rete ſuper montem Thabor.) Subaudi voculam *ſicut*, quaſi dicat: Sicut venatores rete tendũt auibus & feris in Thabor, ita vos inſidias tetenB diſtis vel populo, vel Prophetis & prædicatoribus. Porrò Thabor, vel, vt Septuag. & Ioſeph. vocant, Itabyrius, mons eſt pulcherrimus in medio Galilææ campo, mira æqualitate ex omni parte rotundus: in vertice viginti ſex ſtadiorum campeſtris planicies patet: cœli temperie eſt ſaluberrimus: vineis, oliuis, aliiſque arboribus fructiferis vndique conſitus. Rore perpetuo vuidus: arborum frõdibus, & verſicoloribus herbis ſemper viridis, atque ſuaui omnigenum florum odore fragrantiſſimus. Hinc magna ferarum, maximéque auium in eo eſt frequentia, quarum & grato concentu amœniſſimus eſt, & venatu celebris: vnde in eo venatores retia tendebant, vt ait hic C Oſee. Denique totus hic mons paſcendis oculis, reficiendiſque animis natus, factúſque videtur: ideóque eum Chriſtus Dominus meritò delegit tum orationi, tum transfigurationi ſuæ, in quo ſole lucidior & niue candidior refulgens coram Moſe & Elia, cœleſtis beatitudinis & gloriæ ſpecimen aliquod diſcipulis ſuis dedit. ita Borcard. Bredembach. & Adrichom. in deſcript. terræ ſanctæ. Tropol. Theoph. ſpeculatores, id eſt, Epiſcopi, paſtores & prælati, quorum erat inuigilare ſaluti ſubditorum, eis fiunt rete, cum vel falſa doctrinâ, aut prauis conſilijs, vel moribus & exemplis eos ſecum implicant, trahúntque ad ſcelera, & in ruinam; ídque in Thabor, quod nomen D hebraicè ſignificat, puritas, vel veniens lumen, ait S. Hieron. quia in ipſa ſacerdotij pulchritudine, animis fœditatem afferunt; in ipſa puritate inquinant; in ipſo lumine tenebras offundunt; in ipſa celſitudine in profundum plebem præcipitant, ait Sebaſt. Barrad. lib. 7. cap. 5. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Quia facti eſtis laqueus in offenſionem, & quaſi rete expanſum ſuper abyſſum.* Et Arabicus Alexandrinus: *Iam facti eſtis ſicut laquei in locis inſidiarum, & ſicut cibus qui ponitur in venationem in nemoribus animalium.*

verſ. 2. *Et victimas declinaſtis.*) Scilicet à Deo, eiúſque templo, & altari Ieroſolymitano, ad idola eorúmque aras erectas in Dan & Bethel; idque *in proE fundũ*, ſcilicet impietatis. Vnde Chald. vertit: *Sacrificant idolis largiſſimè.* Hebræi enim ſumunt verba pro aduerbijs. ita Ribera. Hebr. ad verbum habent: *Victimam declinantes profundauerunt*, id eſt, in profundum ſcelerum abierunt, profundè deſcenderunt, in fundum idololatriæ prolapſi ſunt; & vt ait Oſee cap. 9. verſ. 9. *profundè peccauerunt.* Eadem phraſi vtitur Iſaias cap. 31. 6. *Conuertimini ſicut in profundum receſſeratis.* (hebr. *ſicut profundaſtis*) *filij Iſrael.* Et cap. 30. 33. dicitur Tophet, id eſt, gehenna, profunda & dilatata; hebr. *profundauit & dilatauit ſe.* ita S. Hieron. Albet. Lyran. Arias, Ribera & alij. Aliter Vatab. & Clarius, qui per profunditatẽ intelligũt calliditatem

& ver-

& verſutiam, quaſi dicat: Apoſtatæ qui declinant à vera religione, rationem ſubtilem & callidam inuenerunt immolandi dijs alienis: dicunt enim ſe colere idola in honorem Dei. Sic Galli dicũt: *Voyla vn homme profond*, cùm callidum & aſtutum denotare volunt.

Septuag. hæc referunt ad rete quod præceſſit, vertunt enim: *Qui capiunt venationem cõfixerunt*; vt hebr. *profundauerunt*, idem ſit quod, profundè vel retia in terram, vel lanceas & venabula in corpora defixerunt, ſcilicet venatores, legendũ enim *confixerunt*, vt habet editio Romana Caraffæ, S. Hieron. Theodor. & Theophyl. non *timuerunt*, vt habent Cõplut. & Regia. Syrus vertit: *Et venatores qui venantur operuerũt laqueos*, q. d. Capti ſunt laqueis ſuis, quos alijs tetenderunt: *ego autem erudiam* (corripiam) *eos omnes, ego ſcio*. Myſticè S. Gregor. hom. 4. in Ezech. *Sunt*, ait, *nonnulli qui idcirco ſe in prece lamentis afficiunt, vt aut terrena commoda acquirant, aut hominibus ſancti videantur. Quid hi niſi victimas in profundum deferunt? qui per hoc quod in imo ſunt quærequirunt, orationis ſuæ ſacrificium deorſum deponunt.*

Et ego eruditor eorum.] Quaſi dicat: Profundè peccant, cùm tamẽ ego nunquam deſtiterim eos corripere per Prophetas & erudire, ne tantum ſcelus patrarent. ita S. Hieron. & Septuag. qui vertunt: *Et ego magiſter eorum*. Minus rectè vertit Lyran. *Et ego cognitor eorum*, quaſi dicat: Non pudet eos peccare in mea præſentia; ego enim omnium eorum ſcelera cognoſco & video. Nam hebr. מוסר *muſar*, non ſignificat cognitionem, ſed correptionem, obiurgationem, caſtigationem: vnde diſciplina & caſtigatio puerorum vocatur *muſar*. Quocirca Chald. vertit: *Ego adduco correptiones*, vel *caſtigationes ſuper omnes illos*, quod Theod. & Theoph. exponunt per futurum, quaſi dicat: Ego caſtigabo eos excidio, puniam eos captiuitate.

vers. 3. *Ego ſcio Ephraim.*] Id eſt, vt rhytmicè more Hebr. quaſi per carmen antiſtrophum explicat, dum ſubdit: *Et Iſrael non eſt abſconditus à me*; aut potiùs Ephraim vocat tribum regiam & capitalem; Iſraëlem verò reliquas nouẽ, quæ Ephraim idololatriam & imperium ſecutæ ſunt: diſtinguit enim Ephraim ab Iſrael verſ. 5. quaſi dicat: Noui ingenium & indolem Iſraelis, quòd ſcilicet in idola ſit propenſiſſimus, & à me maximè auerſus, quódque idololatriam & vitulos Ieroboam, qui fuit primus eorum rex ex tribu Ephraim, mox prono animo ſecutus, ſit adeóque altè animo ſuo impreſſerit, vt eum quaſi contribulem ſuum totus populus, omnéſque deinceps reges in ſcelere imitati & affectati ſint; nec vllis Prophetarum monitis aut minis ab eo reuocari poſſint, niſi excidio conterantur, & captiuitate dura eorum corda frangantur. ita S. Hieron. Theod. Ruper. Alber. Arias, Lyran. & Vatab.

Tropol. hìc nota, Deum cognoſcere & præuidere intimas & ſecretiſſimas mentium cogitationes, deſideria, propenſiones, intentiones. vnde in Script. vocatur cardiagnoſtes: quia ſcrutatur renes & corda. Quocirca Iſaias cap. 29. 15. grauiter redarguit impios, qui putant ſe Deum latere, dicentes: *Quis videt nos, & quis nouit nos?* quod tantundem eſt, ac ſi *figmentum*, inquit, *dicat fictori ſuo: Non intelligis*, nõ me cognoſcis. quod impium eſt. Dei enim eſt creaturas ſuas quas ex nihilo creauit & finxit, regere & conſeruare: ergo qui eas creauit, eas pariter intimè cognoſcit, penetrat

A & peruidet. Præclarè Sapiẽs Prou. 15. 11 *Infernus*, ait, *& perditio coram Domino, quanto magis corda filiorum hominum? perditio*, id eſt, damnatio æterna, quaſi dicat: Nouit Deus ima inferni; & qui, quot, quantúmque ob ſcelera ſua ſint damnandi, aut damnati: ergo multò magis nouit ſecreta cordium cuiuſque. Ita valet, ſtringítque hoc argumentum à maiore ad minus, quaſi dicat: Cùm in cubili, imò in corde occultiſſimè peccas, cùm te latere credis, adeo Deum non lates, vt ſimul ipſe videat pœnas, quas præcisè mereris, quáſque ipſe tibi in gehenna pro illo crimine præparauit. Tu peccas, & inanem concupiſcentiam exples, interímque non cogitas gehennã & ignes æter-
B nos, qui tibi à Deo parantur. Hoc eſt quod grauiter & ſignificanter ait Apoſt. Hebr. 4. 12. *Viuus eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus; compagum quoque & medullarum, & diſcretor cogitationũ & intentionum cordis. Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius.* vide ibi dicta. Atque hæc eſt cauſa cur Deus præuideat & præcognoſcat omnia contingentia futura, omnéſque actus voluntatis liberos futuros, vel abſolutè, vel conditionatè, ſi videlicet in tali, vel tali rerum ſerie, talibúſque circumſtantijs voluntas poneretur, quid ipſa factura & electura eſſet: quia ſcilicet ipſe præuidet, & planè comprehendit to-
C tam voluntatem, omnéſque eius occultas affectiones & propenſiones, vti & circumſtantiarum rerúmque omnium; itáque videt ipſam poſitam & compoſitam cum tali gratia, tentatione, aliíſque circumſtantijs certò & infallibiliter, ſed liberè ad hoc, illúdve ſe determinaturã. Qui enim cauſam comprehenſiua cognitione cognoſcit & comprehendit, comprehendit & omnes eius effectus actúſque, etiam liberos.

Non dabunt cogitationes ſuas vt reuertantur ad vers. 4. *Dominum,*] Aliter verti poteſt ex Hebræo, ſcilicet, *Nõ permittent opera eorum* (& impia & idololatrica, quibus aſſiduè vacant) *vt reuertantur ad Dominum*.
D ita Chald. & Vatab. cui aptè cohæret quod ſequitur.

Quia ſpiritus fornicationum in medio eorũ.] Quaſi dicat: Ita dediti ſunt idololatriæ, vt videantur ſpiritu & œſtro idololatrandi agi & furere, vti vaccæ actæ œſtro furentes diſcurrunt, & à bubulco reuocari compeſcíque nequeunt. Aliter Vatab. intelligit enim ſpiritum Pſeudoprophetarum, q. d. Decepti ſunt à Pſeudoprophetis, illorúmque doctrina & ſpiritu idololatrico imbuti, in idola inſaniunt.

℣. 5.) Et reſpondebit arrogantia Iſraël in facie eius: & Iſraël & Ephraim ruent in iniquitate ſua, ruet etiam Iudas cum eis.

℣. 6.) In gregibus ſuis & in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient: ablatus eſt ab eis.

℣. 7.) In Dominum præuaricati ſunt, quia filios alienos genuerũt: nunc deuorabit eos menſis cum partibus ſuis.

℣. 8.) Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: vlulate in Bethauen, poſt tergum tuum Beniamin.

ỳ. 9.) Ephraim in deſolatione erit in die correptionis: in tribubus Iſrael oſtẽdi fidem.

ỳ. 10.) Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum: ſuper eos effundam quaſi aquam iram meam.

verſ. 5. *Et reſpondebit arrogantia Iſraël in facie eius.*] Arrogantiam vocat ſuperbiam Iſraëlis, qua ſpernens Deum, ſequebatur idola: rurſum arrogantia hîc ſumitur pro pœna culpæ arrogantiæ debita, quaſi dicat: Punietur hæc arrogantia Iſraëlis ita vt pœna reſpondeat culpæ, eique publicè, quaſi in faciem dicat: Ecce, quia, ô Iſrael, tam arrogans fuiſti & rebellis in Deum tuũ, hinc meritò nunc ab eo humiliaris & plecteris. Hinc Vatab. & Pagnin. vertunt: *Teſtificabitur faſtus Iſraelis contra eum*, idque *in faciem eius*. Vnde explicans ſubdit: *Et Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua.* Quocirca Septuag. pro *reſpondebit*, vertunt: *humiliabitur iniuria* (iniurioſa in Deum arrogantia) *Iſrael in faciem eius.* Chald. *Deprimetur gloria Iſrael ipſis videntibus. Reſpondebit* ergo, id eſt, ex æquo punietur & humiliabitur, vt conquerenti iuſtè reſpondere poſſit, eum ita puniri, quia fuit tam arrogans. Nam pœna debetur & commenſuratur, itáque ex æquo reſpondet culpæ ac peccanti; ſicut præmium virtuti, merces labori, fructus agricolæ, vti ait Iacob ad Laban, Geneſ. 30. verſ. 33. quò hîc alluditur. ita S. Hieron. Theodor. Alber. Hugo, Lyran. & Ribera.

In facie.] Id eſt, palàm, publicè, ipſis aliíſque omnibus videntibus, & iuſtum Dei iudicium ac vindictam approbantibus. ita Chald. Theoph. & alij iam citati. Aliter Arias, qui τὸ *in facie*, putat ſignificare impudentiam, quaſi dicat: Arrogantia & faſtus Iſraëlis cernitur & relucet in facie eius, oculis & ſupercilijs inflatis, altis & tumidis, iuxta illud Iſaiæ 3. 9. *Agnitio vultus eorum reſpondit eis.* vide ibi dicta. Verè dixit B. Cæſarius Epiſcop. Arelat. hom. 23. *Quiſquis ſuperbus eſt, dæmone plenus eſt.*

Moral. libido eſt pœna ſuperbiæ. Moraliter S. Gregor. lib. 26. moral. cap. 13. ex hoc Oſee loco docet luxuriam eſſe pœnam arrogantiæ: *Occultam*, inquit, *culpam ſequitur aperta percuſſio; vt malis exterioribus interiora puniantur, & cor publicè corruat, quod latenter tumebat.* Probat id ex eo quod Oſee hic dixit: *Spiritus fornicationum in medio eorum*, eiúſque cauſam aſſignans ſubdit: *Et reſpondebit arrogantia Iſrael in faciem eius; ac ſi diceret: Culpa quæ per elationem mentis in occulto latuit, per carnis luxuriam in aperto reſpondit. Proinde per humilitatis cuſtodiam ſeruanda eſt munditia caſtitatis. Si enim piè ſpiritus ſub Deo premitur, caro illicitè ſuper ſpiritum non leuatur. Habet quippe ſpiritus commiſſum ſibi dominium carnis, ſi tamen ſub Deo recognoſcit iura legitimæ ſeruitutis. Nam ſi auctorem ſuum ſuperbiendo contemnit, iure & à ſubiecta carne prælium ſuſcipit.* Probat id exemplo Adæ, qui mox vt inobediens contra Deum ſuperbiuit, ſtimulum carnis ſenſit; ideóque erubeſcens, nuda membra folijs ficus contexit; *vt ſuperatus diſceret, quid elatus amiſiſſet.*

Et Iſraël & Ephraim ruent in iniquitate ſua.] Hæc eſt reſponſio realis, non verbalis; de qua iam dixit: *Et reſpondebit arrogantia Iſrael in facie eius.* Diſtinguit Iſrael ab Ephraim, vti corpus à capite, regnum à metropoli, Tribus enim Ephraim dedit primum regem Ieroboam, multóſque deinde eius ſucceſſores Iſraëli: vnde Ephraim continebat imperium & regnum Iſraëlis, ſiue decem tribuum, earúmque erat quaſi caput & metropolis. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Decem tribus ruent cum ſuo capite, putà cum ſuo imperio, cum ſua tribu regali Ephraim, eiuſque rege & regno, idque *iniquitate ſua*, id eſt, merito iniquitatis, propter iniquitatem ſuam. Sic enim præpoſitio, *in*, Hebræis ſæpe ſignificat meritum vel demeritũ, idémque valet quod propter, vti legenti pſalmos notiſſimum eſt.

Ruet & Iudas cum eis.] Quaſi dicat: Etiam duæ tribus, ſiue regnum Iuda ruet; quia Iſraëlis idololatriam ſecutum eſt.

verſ. 6. *In gregibus ſuis & armentis.*] Quaſi dicat: Poſiti in calamitate, & ab hoſte circumdati, quærent Deum per victimas gregum & armentorum; ſed fruſtra: nec enim eum inuenient; vtpote qui derelinquẽtes ſe pariter dereliquerit. ita S. Hieron. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Ablatus eſt ab eis.* Chald. *Subduxit ſe maieſtas eius ab eis.* Allegor. quaſi dicat: Iudæi poſt Chriſtum volent Deo offerre priſtinas gregum victimas, iíſque Deum placare; ſed fruſtra: ipſe enim receſſit ab eis ad Chriſtianos, & gregum victimas in Euchariſtiam corporis Chriſti commutauit. Ita Theoph. & Leo Caſtrius.

verſ. 7. *Quia filios alienos genuerunt.*] *Alienos*, ſcilicet à Deo, Deique cultu; ſiue quos ab infantia in idololatria educarunt, aut Moloch aliíſque idolis per ignem conſecrarunt. Hi enim me non cognoſcunt, nec ego illos vt meos cognoſco, ſed vt alienos æſtimo. ita S. Hieron. Cyrill. Alber. Hugo & Clarius. Huc accedit Rupert. & Lyran. qui per filios alienos intelligunt diſcipulos, familiares, aut ſubditos, quos ipſi docebant ſuam idololatriam.

Secundò, Cyrill. Theodor. Theophyl. Clarius Emmanuel & Mariana, cenſent vocari filios alienos, quos ex alienigenis, putà ex filiabus gentiũ, quarum connubia eis erant à Deo vetita Exodi 34. 16. & Deuter. 7. 3. procreabant. vnde Chald. vertit: *In verbum Domini perperam egerunt, quia filios de filiabus gentium ſibi ſtatuerunt.*

Nunc deuorabit eos menſis.) Quaſi dicat: Per ſingulos menſes irruet in eos hoſtis & plaga, eóſque percutiet & vaſtabit. Vnde Chald. vertit: *Nunc adducam aduersùs eos populos per ſingulos menſes, qui populabuntur fructus terræ eorum.* Et Arabicus Antiochenus: *Nunc deuorabunt eos latrones, & gentem eorum.* Et Arabicus Alexandrinus: *Comedet eos Aſſur, & omnia bona eorum.* S. Hieron. Haymo, Hugo. Vatab. Emmanuel & alij: & patet ex 4. Reg. 15. 19. & 29. ſub Phul, Teglathphalaſar, & Salmanaſar crebras fuiſſe irruptiones Aſſyriorum in Samariam. Ruiſum Deum plagas alias & alias ſucceſſiuè & continuè in Iſraelitas immiſiſſe, ſignificat illud Ioelis 1. 4. *Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus. & reſiduum bruchi comedit rubigo.*

Secundò, Clarius & Vatab. per menſem, ſynecdochicè accipiunt breue tempus. Declarat, inquiunt, illud *nunc*, quod dixerat, cum dicit *menſis*, quaſi dicat: Poſt tempus menſtruum, id eſt, breuiſſimum, perituri ſunt cum ſuis facultatibus: aut, hoc menſe vaſtabuntur & deuorabuntur, Videtur enim Propheta hæc dixiſſe, iamiam imminente hoſte & clade: vnde ſubdit: *Clangite buccina in Gabaa.* hic ſenſus planus videtur & facilis.

Tertiò

Tertiò, Lyran. Mariana & Arias ex R. Salomone, per menſem accipiunt *Ab*, id eſt, Iulium: cenſent enim in Iulio captam & exciſam eſſe Samariam cum regno Iſraël. Sed hoc incertum eſt: certum eſt eodem menſe Iulio combuſtam eſſe Ieruſalem cum templo à Chaldæis, totúmque regnum Hebræorum, ſiue poſterorum Iſraëlis 4. Reg. 25. 8. illi ergo eertius hæc attribuas.

Denique Septuag. pro *menſis*, vertunt *rubigo*; videntur ergo pro חדש *chodeſç*, id eſt, menſis, legiſſe חסיל *chaſil*, id eſt, rubigo. Aquila verò vertit *neomenia*, fortè quia cenſuit primo die menſis exciſam eſſe Samariam. Hæc Aquilæ verſio illuſtrē dat allegoriam & tropologiam. Neomenia enim, ſiue nouilunium, quod erat Hebræis prima dies B menſis (hunc enim inchoabant à noua luna) ſymbolicè repræſentat nouum imperium, ac conſequenter mutationem ſtatus, gentis & regni, quaſi dicat: Breui veniet neomenia, id eſt, nouus Monarcha, putà Salmanaſar & Nabuchodonoſor, ac nouum eorum imperium, quod deuorabit Iſraëlitas & Iudæos, veterémque eorum gentem, mores & regnum. *Nouus enim rex, noua lex, noua plebs*, vt vulgò dicitur. Et hoc ſignificat hebr. חדש *chodeſç*, ſcilicet innouationem, nouitatem, à rad. חדש *chadaſç*, id eſt, innouauit, nouum fecit: inde enim neomenia, ſiue calendæ vocantur *chodeſç*, eò quòd tum fiat innouatio lunæ, & conſequenter menſis lunaris, quo vtebantur Hebræi. Itaque C omnes res humanæ, omnes gentes, omnia imperia ſub luna ſunt, & reguntur à luna, id eſt, à viciſſitudine, mutabilitate, & quaſi à fortuna. Sunt ergo lunatica, ac inſtar lunę, & cum luna citò decurrunt, tranſeunt, & finiuntur in nouilunio, dum ſcilicet nouus rex, nouúmq; imperium aſſurgit.

Quocirca mulier illa cœleſtis Apocal. 12. 1. Eccleſiam & fideles repræſentans, lunam habet ſub pedibus: quia fideles & ſancti terra ſunt altiores & lunâ, id eſt, omni rerum temporalium mutabilitate, ac cum S. Paulo mentem & conuerſationem habent in cælis.

Cum partibus ſuis.] Septuag. *Et cleros eorum*: *cleros*, id eſt, ſortes, putà terras & agros, quæ ſortitò cuilibet tribui & familiæ obuenerant, Ioſue D 15. vnde Leo Hebr. vertit: *Cum agris ſuis.*

verſ. 8. *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama.*] *Buccina* erat è cornu cornea: *tuba* ex ære ærea; ſubinde ex argento argentea, quaſi dicat: Adeſt hoſtis, imminet prælium, vel obſidio: ergo clangite & conuocate populum ad arma, vt hoſti reſiſtat. Nota, Gabaa & Rama vrbes erant celebres in tribu Benjamin, vicinæ, & in monte ſitæ: vnde & nomen acceperunt. Rama enim ſignificat excelſum, Gabaa collem. Quocirca Septuag. vertunt: *Clangite tuba ſuper colles, reſonate in excelſis.* Potiò Benjamin Iudæ adhæſit, fuerúntque hæ duæ tribus vnitæ ſceptro & familiæ Dauidis tempore E Roboam, cùm ab ea decem reliquæ tribus fecerunt ſchiſma, electo rege Ieroboam. Hiſce ergo poſt Iſraelem exitium denunciat, explicat enim illud quod dixit: *Ruet & Iudas cum eis*, quaſi dicat: O duæ tribus, ne putetis vos immunes fore à clade & excidio Iſraelis: quin potiùs tubis clangite: video enim in ſpiritu imminere bellum & excidium decem tribubus, quæ colunt idola in Bethel ac Bethauen: video pariter quòd iis abductis, in vos quaſi vicinos ſeſe conuertet hoſtis, vóſque pariter vaſtabit & excindet. ita S. Hiero. Hugo, Lyran. Ribera, à Caſtro, & alij. Hac de cauſa cùm dixiſſet: *Vlulate in Bethauen*, quæ vrbs erat A decem tribuum, ſubdit: *Poſt tergum tuum Beniamin*, quaſi dicat: Poſt Bethauen, quæ tibi à tergo eſt ô Benjamin, te hoſtis quaſi flamma proſerpens pariter inuadet & corripiet:

Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Aliam cauſam cur in Gabaa & Rama clangere iubeat, dat Chald. dum vertit: *Buccinate, prophetate venturos contra eos populos interfectores, eò quòd crearunt regem ſuper ſe Saulem, qui erat de Gabaa Beniamin, &c. & eò quòd minime ſuſceperint verba Samuelis Prophetæ, qui erat de Ramatha.* Verùm eſto hæc de Saule & Samuele vera ſint, tamen remotiora ſunt; nec de iis hîc agitur, ſed de præſenti idololatria, ob quam Iſraelitæ puniendi B erant excidio ab Aſſyrijs, & Iudæi à Chaldæis.

Vlulate.] Hebr. הריעו *harin*, id eſt, vociferamini, conclamate; ſcilicet ad arma, eò quòd hoſtis adſit. Vnde Vatab. vertit *clangite* Septuag. *prædicate in domo ōn*: aut *vociferamini*, quaſi de re iam deſperata & conclamata, quòd ſcilicet hoſtis iam expilet & incendat vrbem, omnéſque trucidet: tunc enim ſolet audiri clamor & vlulatus puerorum & feminarum: & hoc videtur voluiſſe noſter, dum vertit *vlulate*. ita Ruper. Haymo, & Albert. Potiò Septuag. vertunt *in domo ōn*, in quo Græci interpretes ſe torquent; ſed dico Septuag. pro בית און *bethauen* per craſin legiſſe בית און *beth on*. Idem ergo eſt *Bethauen*, id eſt, domus iniqui- C tatis, putà idoli, quod *Bethon*, id eſt, *domus doloris*. Idolum enim & ſcelus hebr. vocatur labor & dolor, quia eius eſt cauſa. Ex *Bethauen* ergo, id eſt, ex domo peccati, itur in *Bethon*, id eſt, in domum doloris tum præſentis, tum æterni; putà in gehennam.

Poſt tergum tuum Beniamin.] Quaſi dicat: A tergo tibi inſtat, & imminet hoſtis ô Benjamin; iam enim expugnat Bethauen, quæ tibi à tergo adiacet. ita Clarius, Vatab. & alij. Hebr. eſt: *Poſt te Beniamin*, ſcilicet eſt hoſtis in Bethauen. Mirum Septuag. vertere ἐξέςη, id eſt, mēte exceſſit, vel in mentis ſtuporem & exſtaſin raptus eſt Beniamin.

In die correptionis] Punitionis, vindictæ, & ex- verſ. 9. D cidij. Refer hæc verba tum ad id quod præcedit: *Ephraim in deſolatione erit.* ita Hebr. Chald. Septuag. & Latina Romana, quaſi dicat: O quantū deſolabitur Ephraim in die excidij! tum ad id quod ſequitur: *In tribubus Iſrael oſtendi fidem*, quaſi dicat: In die excidij *oſtendi*, id eſt, oſtendam fideles & veras fuiſſe meas minas, quibus per Prophetss eis hoc excidium intentaui & prædixi; oſtendam ergo eis meam fidem, id eſt, veritatem ſeu fidelitatem: fiet enim excidium quod prædixi, & comminatus ſum. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Arias & Ribera. Alij tamen hæc à ſequentibus dirimunt, ac tantùm ad id quod præcedit referunt. Vnde id quod ſequitur *oſtendi*, E propriè accipiūt in præterito, quaſi dicat: Sæpius fideliter admonui decem tribus de excidio futuro, niſi reſipiſcerent: liberaui ergo fidem meam per fidelē admonitionem: ideo me accuſare, ſéque excuſare non poſſunt, quòd à me non fuerint præmonitæ. Hiſce ergo verbis occludit eis os: fidem enim vocat ſinceram, amicam & fidelem præmonitionem. ita Chald. Clarius, Vatab. & à Caſtro. Hic ſenſus appoſitus eſt, magiſque reſpondet diſpunctioni Bibliorum Hebr. Chald. Græcor. & Latinorum Rom.

Facti ſunt Principes Iuda quaſi aſſumentes termi- verſ. 10. *num.*] Sedicet alienum, putà alieni agri & fundi, id eſt, *transferentes*, vt vertunt Septuag. ac Sy-

rus,& promonentes terminum, id eſt, lapidem, ſtipitem, vel columnam terminalem (quo agri proprij limitantur,& ab alienis diniduntur) ſcilicet ad hoc, vt eos, vel eorum partem ſuis agris & fundis adiungant: qnod eſt peccatum iniuſtitiæ & furti, vetitum lege Dei, Deuteron.19.18. Solebant enim veteres vel lapide in terram defoſſo, vti etiamnum fit, vel erecta columna, aut titulo fundos ſuos limitare, vt conſtaret quonſque eorum fundus pottigeretur, ne ab alio inuadi aut occupari poſſet. Hic lapis limes, & ſignum diuidens agrum ab agro, vocabatur terminus. Hinc Terminus gentilibus erat Deus, in cuius tutela eredebant eſſe fines agrorum, cuius feſta dicebantur Terminalia. Tales deos Terminos paſſim Romæ, quaſi antiquitatis monumenta, in hortis magnatum aſſeruati & exponi videmus. Iam ſenſus hîc eſt multiplex. Primò, quaſi dicat: Principes Iuda transferunt terminos agrorum, & alienos agros inuadunt, ſuiſque contra ius & fas adijciunt. ita Chald. Vatab. Arias & à Caſtro. Verùm eſto huc alludat, & quaſi obiter hoc eorum ſcelus perſtringat, tamen omnia præcedentia & ſequentia aliò, ſcilicet ad idololatriam ſpectant.

Secundò, S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Mariana & alij exponunt, qnaſi dicat: Principes Iuda, ipſique Iudæi gaudent decem tribus eſſe abductas ab Aſſyrijs, vt ipſi ſuos terminos prorogare eorúmque terram occupare poſſint. Verùm hoc parum credibile eſt de Ezechia pio rege, ſub quo decem tribus abductæ ſunt. Rurſum, eſto id feciſſet, licitè feciſſet. Iuſtè enim potuiſſet Iudas Iſraele abducto, eius terrã occupare. Erat enim eius proximus hæres, eique vt frater fratri ſuccedere poterat & debebat. Tota enim Chananæa data erat à Deo, Iacobo, & poſteris eius; vnde ſi qui ex eis moriebantur, vel abducebantur, fratres in eorum poſſeſſiones ſuccedebant. Denique obſtat ratio priori ſententiæ oppoſita.

Tertiò ergo, meliùs ſic exponemus, quaſi dicat: Principes Iuda ſimiles ſunt raptoribus, qui terminos ſuos transferunt, vt alienos inuadant. Pari enim modo ipſi terminos fidei & cult' mei, meæque Eccleſiæ transferunt, volúntque ſibi adiungere & copulare deos gẽtium, eorúmque cultus templa & aras, ipſaſque Gentes & Synagogam infidelium. ita Theop. Theodor. & Theodorus Antiochenus, qui ait: *Transferunt terminos meos, & iura, honorem qui mihi debetur in idola transferentes, more eorum qui contra ius alienos terminos transferunt.* Hoc enim exigit vox *quaſi*: hæc enim ſignificat eos non eſſe propriè tranſlatores terminorum, ſed tantùm illis eſſe ſimiles. Addit Ribera, quaſi dicat: Iudæi non contenti adorare idola, quæ erant in Iudæa, tranſierunt quoque in alienos terminos, vt in Bethanen, quæ erat decem tribuum, imò in Aſſyriam, vt earum idola coleret, templáque & aras victimis ſuis impleret; imò vt idola hæc ex Aſſyria traduceret in Iudæam, vti fecit Achaz 4. Reg. 16. verſ. 10. & 18. Hunc ſenſum expoſcunt ſequẽtia. ſequitur enim: *Quoniam cœpit abire poſt ſordes*, id eſt, idola. Et clariùs verſ. 13. *Et abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem.* Iudæi enim, æquè ac Iſraelitæ, preſſi ab hoſtibus, ad vicinas gentes opem poſtulantes confugiebant; vtque eam impetrarent, eis in fide & religione ſe ſociabant, eorúmque idola colebant, imò trãsferebant in Iudæam: vnde hoc paſſim redarguit Ieremias, Ezechias, Oſee hic, aliíque Prophetæ. Hac de cauſa noſter vertit, non *transferentes*, ſed *aſſumentes terminum*: quia idola hæc Gentium aſſumebant ſibi Iudæi quaſi Deum ſuum tutorem & terminalem, qualis Romanis erat Deus Terminus. Prophetæ enim minores loquuntur conciſè, ænigmaticè & parabolicè, ideóq; obſcuri ſunt, quia paucis verbis multa ſignificant, & ad multa alludunt.

Tropol. *aſſumentes terminum* in fide, ſunt Hæretici, qui tranſgredientes terminos religionis à Patribus ſancitos, aſſumunt ſibi quaſi idolum hæreſin Lutheri, Calnini, &c. In moribus verò, qui tranſgredientes iuſtitiæ aut charitatis terminos Decalogo ſancitos, aſſumunt ſibi concubinas, vſurpant fundos, domos, & prædia aliena. Rurſum qui actionum ſuarum ſcopum & finem ſibi præfigunt, non Dei honorem, ſed ſuum; qui ambiunt dignitates & prælaturas; qui nomen & famam non in cœlis, ſed in terris aucupantur; qui familias ſuas præter ius & fas eohere & extollere moliuntur.

Denique Arabicus Aleſandrinus vertit: *Tanquam qui immutati ſunt in funibus ſuis*: olim enim agros & fundos dimetiebantur funibus. Arabicus verò Antiochenus: *Facti ſunt principes Iuda, tanquam qui dimiſſus eſt cum alis ſuis.* Videtur reſpicere ad id quod dictum eſt cap. 4. 19. *Ligauit enim ſpiritus in alis ſuis.*

Super eos effundam quaſi aquam iram meam.] verſ 10.
Quaſi dicat: *Hoſtium multitudine velut inundatione quadam fluminis* (aut torrentis) *occupabo eos*, ait S. Hieron. Et Theodor. vnde à Caſtro: *Effundam*, ait, *ſuper eos quaſi diluuium indignationem meam.* Videtur alludere ad diluuium Noë, quo Deus omnes impios obruit. Verùm quia ait, *aquam*, non flumen, non torrẽtem, non diluuium: hinc ſecundò ſimpliciùs cum Vatab. & Ribera accipiemus de aqua, quæ è vaſe euerſo & inuerſo tota effunditur, ita vt vix gutta hæreat aut reſtet: aqua enim tota eſt liquida & fluida, quia nihil habet glutinoſum aut viſcoſum, quod vaſi adhæreat, vti habet oleum, lac, mel, &c. quæ proinde ſi effundantur, ſui partem vaſi adhærentem relinquunt. quaſi dicat: Sicut aqua ex vaſe inuerſo vniuerſa ſimul effunditur, ita ego meã excandeſcentiam totúmque furorem meum, ſimul & ſemel in eos effundam. Sic Chriſtus Pſalm. 21. 15. ait: *Effuſus ſum ſicut aqua*, quaſi dicat: Omnes vires, ſpiritus, & ſanguinem effudi inſtar aquæ effuſæ. Sic Iſraëlitæ cincti à Philiſthæis, pœnitẽtes inuocarunt Dominum, *hauſerúntque aquam & effuderunt in conſpectu Domini*, quaſi dicerent: Sumus coram te Domine vt aqua iſta effuſa. vnde ſequitur: *Atque dixerunt: Tibi peccauimus Domine.* Quocirca Chald. vertit: *Et impleuerunt aquas, & effuderunt cor ſuum in pœnitentia.* Et S. Gregor. in illum locum: *Quid enim, ait, eſt aquam haurire, niſi de profunda animi pœnitentis confuſione fluenta lachrymarum producere?* &c.

℣. 11.) Calumniam patiens eſt Ephraim, fractus iudicio: quoniam cœpit abire poſt ſordes.

℣. 12.) Et ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo domui Iuda.

℣. 13.) Et vidit Ephraim languorem ſuum, & Iuda vinculum ſuũ: & abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem,

vltorē: & ipſe non poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculum.

℣. 14.) Quoniā ego quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda: ego ego capiam & vadam: tollam, & non eſt qui eruat.

℣. 15.) Vadens reuertar ad locum meū: donec deficiatis, & quæratis faciem meam.

Calumniam patiens eſt Ephraim.] Calumniam Hebræi vocant oppreſſionem, ſiue ab hoſte, ſiue ab accuſatore fiat, ſiue à quo alio, vim aut iniuriam faciente: hanc enim ſignificat עשק *aſſec*. quaſi dicat: Iſrael opprimetur ab Aſſyrijs iniuſtè, vtpote tyrannis; iuſtè tamen reſpectu ſuorum ſcelerum, Deique iuſti vindicis: vnde *fractus eſt iudicio*, tum iuſto Dei, tum iniuſto Aſſyriorum. ita S. Hieron. Haymo, Hugo & Lyran. Alludit ad iudicium in quo quis per calumniam falſorū teſtium, aut iniuſti iudicis opprimitur, damnatur, plectitur. vnde pro *fractus* hebr. eſt רצוץ *retſuts*, id eſt, concuſſus, oppreſſus, conculcatus, fractus, proſtratus eſt. Sic enim hic quaſi Iudex erat tyrannus Salmanaſar, qui Iſraelitas iniuſtè concuſſit, oppreſſit, ſpoliauit, occidit. Iudicium ergo hic eſt vindicta & ſupplicium per iudicium quaſi irrogatum, quod ex parte Dei erat iuſtum, iuſtáque ſcelerum vltio, ex parte Salmanaſar iniuſtum: ei enim non nocuerunt Iſraëlitæ.

Secundò, Vatab iudicium propriè accipit, quaſi dicat: Iſrael vi opprimetur & iniquis iudicijs apud gentes, inter quas erit captiuus. Sic enim fieri ſolet peregrinis, præſertim captiuis. Cum ergo Iſraelitæ oppreſſi ab Aſſyrijs iudicio cum eis contenderent, ſuúmque ius & res in eo repeterent, ab Aſſyrio iudice quaſi exteri & captiui repellebantur, & cauſa Aſſyrio oppreſſori adiudicabatur.

Tertiò, Septuag. cenſent hic denotari crimen Ephraim, ob quod Deus in eum iram effundere decreuit. vnde vertunt: *Oppreßit Ephraim aduerſarium ſuum, conculcauit iudicium; quia cœpit abire poſt vana*, putà poſt idola. Iniuria enim in Deum per idololatriam, eſt origo iniuriæ, oppreſſionis & iniuſtitiæ in proximum: ſicut ex aduerſo qui fideles ſunt Deo, fideles ſunt & proximo. Nimirum pro עשוק *aſſuc*, id eſt, calumniam patiens, Septuag. alio puncto legerunt עשוק *aſſoc*, id eſt, opprimere, calumniā facere; ſic pro רצוץ *retſuts*, id eſt, fractus, legerunt רצוץ *ratſots*, id eſt, frangere; hoc eſt, oppreſſit, fregit. Hebræi enim infinitiuis vtuntur pro præterito.

Quia cœpit abire poſt ſordes.] Id eſt, poſt idola. Hæc enim Scriptura vocat ſordes & ſtercora: quia ſunt numina viliſſima & putidiſſima; vt ea adducat in odium & contemptum. Secundò, Chald. vertit: *Quia abijt vt erraret poſt mammona iniquitatis*: quaſi dicat: Ideo Ephraim vim patitur & iudicio opprimitur, quia ipſe pari modo pro muneribus in iudicio oppreſſit pauperes inſontéſque damnauit.

Tertiò, Clarius, Arias, Vatab. & Pagn. vertunt: *Quia cœpit abire poſt præceptum*; Sicque exponunt, quaſi dicat: Ephraim volens & vltro ſecutus eſt præceptum Ieroboam de adorandis vitulis, quos proinde adorauit. In Hebr. enim iam legitur

A צו *tſau*, id eſt, præceptum. Verùm aliter legerunt priſci, Septuag. Chald. S. Hieron. & alij, nimirum שוא, & eliſo א quieſcenti, צו *tſo*, id eſt, ſordes, ſtercora, putà idola. Hæc enim Septuag. vocant *vana*.

Et ego quaſi tinea Ephraim.] Quaſi dicat: Senſim per Aſſyrios carpam, corrodam, conſumam & perdam decem tribus: *Et quaſi putredo*, hebr. רקב *rachab*, id eſt, teredo, (& ſic aliqui hic legendum cenſent cum R. Dauid: teredo enim reſpondet tineæ quæ præceſſit) vel caries (hæc enim eſt putredo oſſium & lignorum, quæ ea corrodit & conſumit) *domus Iuda*, quaſi dicat: Decem tri- verſ. 12.

B bus per Aſſyrios conſumam citiùs, vt tinea pannum, vtpote molle, citò exedit; duas verò tribus tardiùs, vti caries lignum, vtpote durum, tardiùs erodit. ita S. Hiero. Lyran. Vatab. Portò Septuag. vertunt: *Ego quaſi conturbatio Ephraim, & quaſi ſtimulus domui Iuda*. Syrus: *Ego vero quaſi commotio Ephraim, & commotio domui Iuda*. Arabicus Antiochenus: *Ego vti perturbans Ephraim; & ego tanquam mordens domum Iuda*. Arabicus Alexandrinus: *Et ego diſturbabo Ephraim*. Ita & hodie Deum videmus inſtar tineæ familias, vrbes, & prouincias ſceleratas ſenſim ſine ſenſu corrodere, depauperare & conſumere. Idē tropol. ſentit fidelis, clericus & religioſus in anima, dum peccat, aut in Dei obſequio ſuóque officio intepeſcit: nunc enim hanc gratiam, virtutem & fortitudinem;

C nunc illam, nunc aliam ſibi auferri perſentiſcit.

Nota, appoſitè Deum comparat tineæ & teredini, quia Iſraelem eiúſque idololatriam vocauit ſordes: tinea enim & teredo inuadunt veſtem aut lignum, non ſanum & elimatum, ſed vetuſtate, puluere, aliíſque ſordibus obſitum, ſqualidum, & quaſi emaciatum. Nam tineas ex puluere, ſitu & putredine naſci docet experientia. vnde Plinius lib. 11. cap. 35. *Idem, ait, puluis in lanis & veſte tineas creat, præcipuè ſi araneus vnà includatur: ſitit enim, & omnem humorem abſorbens, ariditatem ampliat.* Et Horat. lib. 2. ſermon. Satyr. 3.

Cui ſtragula veſtis,

D *Blattarum ac tinearum epulæ putreſcat in arca.*

Hinc homini ſordido tineas minatur Martial. libr. 2. Voluptas eſt tinea, ob 4. analogias.

Non metuas mortem Neuole, ſed tineas.

Quocirca tropologicè tinea aptè repræſentat homines carni & voluptati deditos: hos enim ipſa voluptas quaſi tinea conſumit. Vnde S. Gregor. explicans illud Iob cap. 4. 19. *Qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, conſumentur velut à tinea*, ſic ait: *Tinea quippe damnum facit, & ſonitum non facit: ita iniquorum mētes, quia damna ſua conſiderare negligunt, integritatem quaſi neſcientes perdunt. Amittunt namque à corde innocentiam, ab ore veritatem, à carne continentiam, & per*

E *acceſſum temporis ab ætate vitam.* Sed id non ſentiunt, *dum toto deſiderio curis temporalibus implicantur. Quaſi ergo a tinea conſumuntur, quia ſine ſonitu culpæ morſum tolerant, dum quanta detrimenta vitæ & innocentiæ patiantur, ignorant.* Rurſum tinea, ait idem Gregor. 18. moral. 11. *ſibi domum corrumpendo ædificat*, ita gula & luxuria carnem in quā exoritur, corrumpit. Inſuper tinea chartas & pannos ſine vllo cuiuſquam fructu, ac tandem ſeipſam conſumit; itidem facit gula & luxuria. Extat hac de re elegans ænigma tineæ:

Littera me pauit, nec quid ſit littera noui.
In libris vixi: nec ſum ſtudioſior inde.
Exedi Muſas, nec adhuc tamen ipſa profeci.

Denique tinea clanculum rodens pannos, ſignificat occultum Dei iudicium, indéque occulta damna & ſtrages, vti notat Pineda in locum Iob citatum.

verſ. 13. *Et vidit Ephraim languorem ſuum.*] Putà ſuum imperium infirmari, langueſcere, deficere, & ad occaſum tendere.

Et Iudas vinculum ſuum.] Hebr. מזר *mazor*, id eſt, colligationem ſuam, hoc eſt, plagam ſuam pannis obuolutam & obligatam. Significat plagam & cladem quam accepit Iuda à Raſin rege Syriæ, & à Phacee rege Iſraël, qui multos Iudæos adduxerunt 4. Reg. 15. 38. & cap. 16. verſ. 5. & 6. ita S. Hieron. qui ſecundò addit, per vinculum hoc poſſe accipi colligationem & conſociationem, qua Iuda Iſraeli in idololatria & ſcelere fuit colligatus; aut potius conſpirationem & coniurationem, qua Raſin & Phacee contra Achaz & Iudam coniurarunt. Porrò Ephraim vt hanc plagam ſuam ſanaret, *abijt ad Aſſur*, quaſi ad medicum & chirurgum, hoc eſt, miſit legatos ad regẽ Aſſyriorum, petẽs ab eo opem & protectionem. Id fecit Manahem rex Iſrael, mittens ad Phul regem Aſſur mille talenta argenti ad hoc, vt ſuum regnum confirmaret & protegeret, 4 Reg. 15. 19. ita S. Hieron. Haymo & Hugo. Rurſum id fecit Hoſee vltimus rex Iſrael, qui ſe quaſi vaſallum ſubdidit Salmanaſar, pendens ei annuum tributum, vt ſub eius alis tutò & quietè viueret & regnaret, 4. Reg. 17. 3. Ita Theoph. & Arias.

C *Et miſit ad regem vltorem.*] *Miſit*, ſcilicet Iudas, vt ſolueret vinculum ſuum, de quo paulò antè dixit. Alternè enim Propheta hic loquitur de Iſrael & de Iuda, vt patet ex antecedentibus & ſequentibus. ita S. Hieron. Cyrill. Haymo, Dionyſ. Arias, Ribera & alij, qui ſic exponunt Iudas, inquiunt, id eſt, Achaz rex Iudæ, preſſus & quaſi obſeſſus à Raſin rege Syrię & Phacee rege Iſrael, miſit legatos & munera opis petendæ cauſa ad Teglathphalaſar regem Aſſur, 4. Reg. 16. verſ. 7. Hunc ergo vocat Propheta regẽ vltorem; Aquila & Theodor. *Iudicem*; Symmach. ὑπερμάχοντα, id eſt, *defenſorem* (vindicare enim, vel vlciſci, apud veteres ſignificabat defendere, & ita ſubinde capitur in Scriptura, vti dixi Rom. 12. 19.) quia erat Monarcha potentiſſimus, ita vt ad eum quaſi tutorem & vindicem omnes Principes & Reguli confugerent. Heb. eſt ירב *iareb*, id eſt, qui vlciſcetur, id eſt, vltor. Chald. *vt aduentaret vltũ eos.* Septuag. Syrus, Arabicus, Vatab. Pagnin. Arias & Clarius retinent hebr. *iareb*: ſed falluntur in eo, quod putent illud nomen eſſe vrbis Aſſyriæ, in qua hic rex regnarit. Sic Gedeon à *iareb* dictus eſt *Ierobaal*, id eſt, vltor vel vindex Baal, eo quòd deſtructo ab eo altari Baal, Ioas pater vt eum contra vim vicinorum tueretur, dixerit: *Vlciſcatur ſe de eo Baal, qui ſuffodit aram eius*, Iudic. 6. 31. Videtur ergo alludere ad Gedeon, æquè ac ad Ieroboam: vterque enim fuit *iareb*, id eſt, vltor, iudex & vindex Iſraëlis: ille contra Madianitas, hic contra Roboam: ab eo enim oppreſſus Iſraël, miſit ad Ieroboam, poſtulans eum libertatis ſuæ vindicem & Principem, 3. Reg. 12. 20.

Rex vltor quis?

D Minùs rectè Chald. Theod. & Lyran. per regem vltorem accipiunt *Sua* regem Ægypti, ad quem confugit Hoſee rex Iſraël, preſſus à Salmanaſar, ideóque ab eodem cum toto regno captus & euerſus eſt, 4. Reg. 17. 4. hæc enim pertinent ad Iuda, non ad Iſraël, vt dixi. Adde, *Sua* impotẽs erat, nec potuit Iſraelitas tutari. Vnde non rectè

E

A vocatur rex *Iareb*, id eſt, iudex & vindex.

Myſticè, aliqui, ait S. Hieron. per regem *Iareb*, id eſt, vltorem, accipiunt Chriſtum, qui peccatores ſaluare non poterit in die iudicij, ſicut ſcriptum eſt: *In inferno quis confitebitur tibi?* Allegor. Theophyl. & Leo Caſtrius, per regem vltorem accipiunt Romanos, quorum opem inuocauit Hircanus Pontifex & Iudæi, ſed ab eis per Titum exciſi ſunt; aut certè Iulianum Apoſtatam, qui Chriſtianis infenſiſſimus in eorum odij[illegible] ſe fecit Iudæorum vindicem, eiſque templum reſtaurare aggreſſus eſt; ſed fruſtra: Deus enim immiſſo in fabricam igne, opus conſumpſit. ita Socrates lib. 3. 20.

B *Quoniam ego quaſi leæna Ephraim.*] Quaſi dicat: Rex vltor non poterit vos ab hoſte liberare; quia ego Deus ſum qui hoſtes immitto & roboro, imò ego ſum veſter hoſtis, qui quaſi leæna inuado Ephraim. Aptè Dei vindicta comparatur leęnæ: quia hæc fortiſſima eſt & ferociſſima, præſertim cum peperit aliquos catulos; ad quos, omnibus inuitis & fruſtra obſiſtentibus, prædam quam cepit & diſcerpſit, domum aſportat. Docent Phyſici, & ex eis Geſnerus in leone, leonem tam eſſe ferum, vt ad retundendam eius feritatẽ indita ei ſit à natura febris quartana, qua iugiter laborat, quámque abſtinentia ſuperat. Hæc enim ei eſt medicina, cui horologium eſt fames & venter. Hebr. שחל *ſcachal* ſignificat beſtiam quamuis trucem & efferatam, qualis eſt leo. Septuag. vertunt pardalim, quæ velociſſima eſt & ſæuiſſima. ita S. Hieron. qui addit: *Vt quicquid ſæuum in beſtijs eſt, hoc in Dei indignatione cognoſcas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius. In panthere velox per Aſſyrios regni Samariæ ſignificatur interitus: & in leone fortiſſimum contra Ieruſalem & Iudam aliquanto poſt tempore oſtenditur regnum Chaldæorum, &c. vt fiat* (Deus) *quaſi panther, vertatur in leonem, mutetur in beſtias.* Vnde ſubdit: *Ego ego capiam & vadam; tollam, & non eſt qui eruat.*

verſ. 14. Ira Dei cõparatur leænæ cur?

Nota, ſicut verſ. 12. Deum quaſi tineam oppoſuit ſordibus Iſraëlis, ita hic appoſitè Deum quaſi leænam opponit regi vltori, ad quem recurrebat Iſrael; hoc enim fortior eſt leæna; ſic & Deus fortior erat Teglathphalaſare.

Et quaſi catulus leonis domui Iuda.] Hi enim catuli ſolent eſſe audaciores, vtpote ignari periculorum & inſidiarum: ac ferociores, vtpote auidiores ſanguinis, quem recèns deguſtarunt, præſertim quia feruet & bullit in iuuentute ſanguis. Quocirca Iudas aggrediens hoſtes, comparatur catulo leonis; quieſcens verò, leoni, Geneſ. 49. 9. *Catulus leonis Iuda. Ad prædam fili mi aſcendiſti: requieſcens accubuiſti vt leo.* Iuſti quoque confidentia comparatur catulo leonis Prouerb. 28. 1. *Fugit impius nemine perſequente: iuſtus autem quaſi leo* (hebr. כפיר *kephir*, id eſt, leunculus) *confidens abſque terrore erit.* Leunculus enim animoſus eſt & ſæuus, quia iugiter ei latrat ſtomachus; ac fame, æquè ac ſpecie & forma, oríſque rictu & rugitu, videtur eſſe quaſi latrator Anubis, præſertim cum grandeſcit, fitque leo.

Vadens reuertar ad locum meum.] Vti ſolent leænæ laniata fera raptáque præda in ſpeluncam reuerti, eámque ibi cum catulis deuorare: ita ego per Aſſyrios & Chaldæos tam Iſraelitas, quàm Iudæos prædabor, eóſque in captiuitatem abducam, ibique eos ſeruitute, tributis & oneribus conſumam & quaſi deuorabo. ita Haymo, Arias & Vatab. verſ. 15.

Chald.

Chald. vertit: *Auferam maieſtatem meam, & in locum ſanctitatis meæ reuertar, qui eſt in cœlis, donec norint ſe peccaſſe.* quaſi dicat: Deſeram Iudæos cum templo, & quaſi oblitus eorum tradénſque eos hoſtibus, abibo in cœlum: hîc enim eſt locus ſolij & gloriæ Dei, ex quo eminus ſpectat reorũ carceres & ſupplicia. ita S. Cyrill. Hieron. Theodor. & alij. Vatab. hæc refert ad caput ſequens, hîcque inchoat caput 6. cum eo enim cohærent, eóque ſpectant, vti mox patebit.

Donec deficiatis.) Hebr. עד אשר יאשמו *ad ieſcemu*, id eſt, donec peccatum ſuum & culpam agnoſcant. ita Chald. Vatab. Clarius, Arias & alij. אשם *aſçã* enim peccare & peccatum ſignificat.

Verùm *aſçam* ſubinde ponitur pro שמם *ſçamã* id eſt, deſolauit: ordines enim verborum imperfectorum ſæpe apud Hebræos inter ſe commutantur, v. g. defectiua *Pe aleph*, quale eſt *aſçam*, commutantur cum duplicãtibus ſecundam, quale eſt *ſçamam*. Vnde Septuag. vertunt: *Donec diſpereant.* Noſter: *donec deficiatis.* Hic ſenſus priori ſubſeruit, cúmque antecedit. Iudæi enim per cla- A dem & excidium excitati peccata ſua agnouerũt. & pœnitentes ad Deum redierunt, vti patet ex libro Baruch. Huc enim tendunt plagæ omnes à Deo in vrbes, gentes, familias & homines immiſſæ, vt ſcilicet ijs ſternat eorum ſuperbiam, vtque cor concupiſcentijs obſtructum & obduratum aperiat, cruciet & ſauciet, quo afflicti ſua ſcelera Deúmque vindicem agnoſcant, ad eúmque pœnitentes recurrant; cum videant non eſſe alium qui plagas haſce depellere, malíſque tantis ſuccurrere poſſit, iuxta illud pſal. 15. *Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea accelerauerunt.* Dum ergo flagellaris à Deo, non ad Aſſyrios, id eſt, non ad Principes & potentes, qui te è manibus Dei eripere non poſſunt, ſed ad Deum ipſum cum B Dauide & Niniuitis recurre; ac ſupplex dicito: *Miſerere mei Deus ſecundùm magnam miſericordiam tuam. Tibi ſoli peccaui & malum coram te feci.* Ita mulcebis iram Dei, ac flagellum ex manibus irati extorquebis, priſtinúmque eius fauorem, gratiam & opem tibi conciliabis & reſtitues.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Promittit afflictis Chriſtum redemptorem, qui eos viuificabit tertia die, quique orietur quaſi diluculum, & quaſi imber temporaneus & ſerotinus. Inde verſ. 4. redit ad ſua tempora, & accuſat duritiem Ephraim, quòd cum per Prophetas dolare voluerit, ſed ipſe omnes dolabras reſpuerit: item immiſericordiam, cum Deus miſericordiam velit, non ſacrificium. Denique verſ. 8. inuehitur in Galaaditas, qui Dei cultores euntes in Ieruſalem in via occidebant.

℣. 1.) In tribulatione ſua manè conſurgent ad me: Venite, & reuertamur ad Dominum.

℣. 2.) Quia ipſe cepit, & ſanabit nos: percutiet, & curabit nos.

℣. 3.) Viuificabit nos poſt duos dies: in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius. Sciemus, ſequemúrque vt cognoſcamus Dominũ, quaſi diluculũ præparatus eſt egreſſus eius, & veniet quaſi imber nobis temporaneus, & ſerotinus terræ.

verſ. 1. *IN tribulatione ſua conſurgent ad me.*) Hæc pertinent ad finem capitis quinti, vnde eò hæc referunt Hebræi, Chald. & Pagnin. & caput ſextum inchoant ab illis verbis: *Venite & reuertamur ad Dominum.* Vatab. verò caput ſextum inchoat à verſ. vlt. cap. 5. vti ibi dixi. Sed eodem omnia recidunt, indicántque initium huius capitis connexum eſſe cum fine cap. præcedentis, hoc modo & hoc ſenſu: Reuertar ad locum meum, ait Dominus, donec tribulatione afflicti & deficientes Iſraëlitæ culpam ſuam agnoſcant, & quærant faciem meam. Cum enim fuerint in tribulatione, manè conſurgent ad me. Hinc patet tribulationem hic intelligi tum eam, quam paſſi ſunt Iſraëlitæ in captiuitate Aſſyriaca, tum eam quam paſſi ſunt Iudæi in captiuitate Babylonica. ita S. Hiero. C Theod. & Theoph. vtramque enim vtriſque cõminatus eſt cap. præcedenti verſ. 5. dicens: *Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua, ruet etiam Iudas cum eis.* Et verſ. 12. *Ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo domui Iuda.* Vndè eius remedium quærens tam Iſraël quàm Iuda, *abijt ad regem vltorem, & ipſe*, inquit Propheta, *non poterit ſanare vos:* quocirca opem humanam ab ijs deſperantes, in tribulatione recurretis ad me Deum veſtrum, vti hic dicitur.

Aliter Arias, qui per tribulationem accipit captiuitatem Iudæorum, quam paſſi ſunt à Tito, & Romanis. Verùm illius nulla cap. præcedenti facta eſt mentio: nec in illa Iudæi conuerſi ſunt ſyncerè ad Dominum. nec Deus tertia die illos viuificauit; quin potiùs eos excidit & internecio- D ne deleuit.

Manè.) Id eſt, citò, maturè, feſtinè petentes à me vt eos tribulatione liberem: putà manè hoc ſymbolicum fuit, cum tranſacta nocte captiuitatis, in pleríſque eius ſeptuaginta annis à Deo decretis, Iudæi excitante eos in ſpem Daniele, Eſdra, Haggæo, alijſque Prophetis, ad vicinam ſub Cyro liberationem anhelantes, ſupplices à Deo eam poſtularunt & impetrarunt: manè enim & aurora Iudæis captiuis fuit ſpes vicinæ liberationis, mox expletis 70. annis præſtandæ per Cyrum.

Myſticè S. Hieron. *manè*, inquit, id eſt, cùm ortum fuerit eis lumen pœnitentiæ per facem fidei. Alleg. Lyran. *manè*, ait, id eſt, in prædicatione Ioãnis Baptiſtæ, qui quaſi lucifer & aurora præiuit Chriſtum ſolem iuſtitiæ, exhortans homines ad pœnitentiam, vt per eam illos ad Chriſti gratiam

& iuſtitiam præparet, Tertul. lib. 4. contra Marc. 43. hæc accipit de mulieribus pijs, quæ afflictæ ob mortem Chriſti, venerunt manè ad monumentum vt eum vngerent: vnde meruerunt primæ videre eum reſurgentem, qui mirè eas conſolatus eſt. Verum hic ſenſus eſt accommodatitius.

verſ. 2. *Venite.*) Subaudi, dicentes, & ſe inuicem adhortantes: *Venite & reuertamur ad Dominum: quia ipſe cepit*, hebr. טרף *taraph*, id eſt, rapuit, vel abripuit nos, quaſi dicat: Non Salmanaſar, non Nabuchodonoſor, ſed Deus vindex fuit, qui ob ſcelera noſtra, per Salmanaſar & Nabuchodonoſor nos vinctos abripuit in Aſſyriam & Babylonem: vnde ipſe ſolos poteſt nos liberare, & plagam hanc ſanare, vti ſe ſanaturum promiſit, ideóque breui reipſa ſanabit. Reſpicit ad illud quod dixit cap. præcedẽti verſ. 14. *Ego quaſi leana Ephraim: ego capiam & vadam: tollã, & non eſt qui eruat*: & verſ. 13. *Ipſe* (rex vltor, putà Aſſyrius) *non poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculũ*; ſed ego ſolus qui illud vobis induxi, vnde ſubdit: *Percutiet & curabit nos*, heb. ויחבשנו *iachbeſeenu*, id eſt, obligabit nos, putà faſcijs vulnera noſtra alligabit, itáque curabit. Vnde Septuag. vertunt, μοτώσει: μότα enim, ait S. Hieron. *appellantur linteola quæ inſeruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulentias: artiſque medicorum eſt grandia vulnera longo ſanare tempore, & per dolorem reddere ſanitatem. Percutit ergo nos Dominus, & curat nos: quia quem diligit corripit, & non ſolum curat, ſed & viuificat poſt duos dies.* Sic & Iſagoge Galeno adſcripta; vbi μότος dicitur eſſe quadruplex: στρεπτὸς, id eſt, tortilis: ξυστὸς, id eſt, raſilis, quòd de raſa linteorum materia formaretur: πλαστὸς, id eſt, concerptilis, à concerptu vellicatúque materiæ: ἐλλυχνωτὸς, quod ex ellychnio conflaretur. Interpres Biblior. Regior. μοτώσει vertit, *turbabit nos*: quia chirurgus vt vulnus curet & pus eximat, penicillo illud expurget, turbet & radat oportet; vt deinde μότον, ſiue ellychnium ſanans inſerat. Eleganter S. Auguſt. in Pſal. 50. *Illa*, ait, *eſt vox Domini: Ego percutiam, & ego ſanabo. Percutit putredinem facinoris, ſanat dolorem vulneris. Faciunt hoc medici, ſecant, percutiunt, & ſanant: armant ſe vt feriant, ferrum geſtant & curare veniunt.*

Morale, Tribulatio eſt telum Dei, quo fugientes ad ſe retrahit. Moral. diſce hic tribulationem eſſe telum Dei, quo Deus homines à ſe fugientes, & abeuntes in ruinam, ad ſe & ad ſalutem reuocat. Tribulati enim hoc telo confixi, proſtrati & humiliati, ponunt faſtum, culpam agnoſcunt, & pœnitentes poſcunt à Deo veniam; qui mox ſupplicibus parcit, eóſque vlnis maternis amplectitur. Hoc eſt quod ait Pſalm. *Sagittæ tuæ infixæ ſunt mihi, & confirmaſti ſuper me manum tuam.* Pſalm. 37. 3. Ita S. Auguſt. in Pſalm. 21. ſerm. 2. docet Deum eſſe medicum, qui tribulatione quaſi medicamento curat vitia noſtra. *Sub medicamento*, inquit, *poſitus vreris, ſecaris, clamas: non audit medicus ad voluntatem, ſed ad ſanitatem.* Et lib. 1. de verbis Domini ſerm. 18. *Bibe*, ait, *amarum calicem: tu enim tibi feciſti. Præcepta illa mea quæ ſano data ſunt tam dulcia, tam leuia, contempta ſunt: cœpiſti laborare, ſanari non potes niſi amarum bibas calicem tentationum, tribulationum, anguſtiarum & paſſionum. Bibe vt viuas. Et ne reſponderet ei languidus, Non poſſum, non fero, non bibo, prior bibit medicus ſanus, vt bibere non dubitaret ægrotus. Quid enim amarum eſt in tali poculo quod ille non biberit?*

A *Si contumelia, prior audiuit cum dæmones expelleret: In Beelzebub eiicit dæmonia. Si dolores amari ſunt, ligatus, & flagellatus, & crucifixus eſt. Si mors amara eſt, etiam mortuus eſt. Si genus mortis exhorreſcit infirmitas, nihil illo tempore fuit ignominioſius quàm mors crucis.* Idem ſerm. 3. de Machabæis: *Totus mundus fornax aurificis eſt. Ibi iuſtus tanquam aurum, impij tanquam palea. Ibi tribulatio ſicut ignis, ibi Deus ſicut aurifex. Pius Deum laudat, aurum rutilat, impius Deum blaſphemat, palea fumat: iſte purgatur, ille vaſtatur eodem igne; Deus in vtroque laudatur.* Idem in Pſalm. 40. *Patitur quis tribulationes, docetur amare meliora per amaritudinem inferiorum, ne viator*
B *tendens ad patriam, ſtabulum amet pro domo ſua.* Idem lib. de vera innocentia: *Cum Dominus permittit, aut facit vt aliqua tribulatione vexemur, etiam tunc miſericors eſt: qui exercitans fidem, & differens adiutorium, non auxilium negat, ſed deſiderium mouet.* Idem Epiſt. 87. *Res proſpera donum eſt conſolantis, res autem aduerſa donum eſt monentis Dei.* S. Gregor. in moral. *Aurem cordis*, inquit, *tribulatio aperit, quam ſæpe proſperitas huius mundi claudit.* S. Chryſoſtom. homil. 4. de pœnitentia, tribulationem vocat aratrum: *Illo ergo*, inquit, *corda ſcindamus, vt ſi qua doloſa herba, & improba cogitatio nobis ineſt, radicitus eã euellamus,*
C *vt puras pietatis ſeminibus terras exhibeamus.* Idem hom. 4. de diuite & paupere: *Niſi tentatio*, inquit, *nec corona: niſi certamina, nec brauia: niſi ſtadia, nec honores: niſi tribulatio, nec remiſſio: niſi hyems, nec æſtas. Et hoc non tantum in hominibus, ſed & in ſeminibus intueri licet. In his enim multam pluuiam, multam nubium colliſionem, multam glaciem fieri oportet, ſi vernũs ſpica exurgere debet. Cum ergo ingruit hyems animarũ, feramus & nos in hac hyeme, vt in æſtate metamus.* Hic fuit ſenſus, hæc praxis Sanctorum omnium; Saræ, Tobiæ cap. 3. 21. *Hoc habet pro certo omnis qui colit te, quod vita eius ſi in probatione fuerit, coronabitur: ſi autem in tribulatione fuerit, liberabitur.* Iob cap. 5. 17. *Bea-*
D *tus homo qui corripitur à Deo: increpationem ergo Domini ne reprobes, quia ipſe vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius ſanabunt.* Pſaltis Pſal. 15. 4. *Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea accelerauerunt.* Salomonis Prouerb. 3. 11. *Diſciplinam Domini fili mi ne abijcias, nec deficias cum ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit, & quaſi pater in filio complacet ſibi.* Ieremiæ cap. 31. 18. *Caſtigaſti me, & eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus.* Ionæ, cap. 2. 8. *Cum anguſtiaretur in me anima mea, Domini recordatus ſum.* Danielis, cap. 11. 35. *Et de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur.* Zachariæ, cap. 13. 9.
E *Vram eos ſicut vritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum.* Malachiæ, cap. 3. 2. *Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum: & ſedebit conflans & emundans argentum; & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum & quaſi argentum.* Quin & Philo cum alijs Iudæis apud C. Caligulam accuſatus ab Appione, quòd Cæſari diuinos honores non tribueret, eiectus ex aula, ſocijs Iudæis reſpondit: *Bono animo nos eſſe oportet, quibus iratus eſt Caius: quia neceſſe eſt adeſſe diuinum, vbi humanum ceſſat auxilium.* Ita Euſeb. lib. 2. hiſtor. cap. 5. Denique S. Bern. in ſententijs. *Tribulatio*, ait, *tria confert. Exercitium, ne virtus amoris, otij tepore frigeſcat. Probationem, vt noſtra conſtantia fortitudo, ad exemplum hominibus innoteſcat. Præmium, vt iuxta tribulationis*

modum

modum, immenſum gloriæ pondus accipiat. Subdit deinde totidem remedia. *Aduerſitati, ait, tria ſunt opponenda. Electorum agones & anguſtia, quas patiuntur qui piè viuunt. Redemptoris afflictiones & moleſtia, quas ei ſæuiſſimi principes intulerunt. Diſpoſitio moderatricis iuſtitiæ, cuius altitudinem, quaſi virga Ioſeph ſummitatem non diſcutere, ſed adorare debemus.*

Verſ. 3.

Viuificabit nos poſt duos dies.) Primò Hebræi ſic exponunt, quaſi dicat: Poſt duos, id eſt, paucos dies Deus liberabit nos Babylone, in qua captiui, afflicti, & quaſi mortui, & vt ait Ezech. cap. 37. quaſi oſſa arida in ſepulchro degimus: liberans ergo nos ab hac morte ciuili, putà captiuitate, *viuificabit nos*, vt videamur nobis reſurgere in libertatē, quaſi in nouam vitam. Sicut enim ſeruitus, carcer, mœror, ſunt mors quædam ciuilis & moralis, its libertas, lux & lætitia eſt vita moralis & ciuilis: *nec enim viuere, ſed vigere & valere eſt vita*, ait Poëta. Verum id locum habet in ſolis Iudæis, non in Iſraëlitis: hi enim ex Aſſyria nunquam liberati ſunt. De vtriſque autem egit, & agit Propheta. Adde, Catholicos omnes hęc referre ad Chriſtum. Fateor tamen ad liberationem Iudæorum è Babylone per Cyrum hic alludi, eámque obiter & alluſiuè perſtringi. Loquitur enim Iſraëlitis, quorum primus dies fuit tempus captiuitatis Aſſyriacæ, & Iudęis, quorum fuit ſecundus æquè miſer dies captiuitatis Babylonicę: poſt quos ſucceſſit tertius dies lætus & fauſtus redemptionis & liberationis, quam inchoauit Cyrus, perfecit Chriſtus.

Viuificauit nos Chriſtus die tertia quo ſurrexit

Secundò ergo Patres & Interpretes Orthodoxi omnes, docent hic prædici Iudæis & Iſraëlitis aduentum Chriſti redemptoris. Hunc enim eis in captiuitate afflictis identidem ingerebant Eſdras, Zorobabel, Haggæus, Zacharias, Ieſus filius Ioſedec, aliíque ſacerdotes & Prophetæ. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Suſtinete, ô Hebræi, modicum, ſperate, inuocate Deum: quia poſt duos dies, id eſt, poſt breue tempus ipſe vos liberabit, inchoatè per Cyrum, ſed plenè & perfectè per Chriſtum (à Cyro enim ad Chriſtum aſſurgere, & ſubitò quaſi auolare ſolent Prophetæ, vti dixi Iſaiæ 45. 8.) qui Abrahæ, nobíſque à tot ſęculis promiſſus eſt ſaluator & redemptor. Ipſe enim nos à peccato, morte & inferno liberabit, ac gratiæ, vitæ & cœlo reſtituet; itáque viuificabit nos vita ſancta, cœleſti & diuina. Sic *duo dies* ſumuntur pro paucis & breuibus, Numer. 9. 22. *Si verò biduo* (id eſt, pauco tempore) *aut vno menſe, vel longiore tempore fuiſſet* (columna nubis) *ſuper tabernaculo.* Sic & cap. 11. 19. Iſaiæ 17. 6. & alibi. Tempus ergo 591. annorum (tot enim fuerunt à captiuitate Babylonica, vſque ad natiuitatem Chriſti) vocatur hic duo dies: quia Deo (& Prophetis in lumine Dei eleuatis) reſpectu æternitatis ſuæ, & reſpectu æternæ & cœleſtis ſalutis afferendæ per Chriſtum, *mille anni ſunt ſicut dies heſterna quæ præteriit*, vt ait Pſaltes Pſal. 89. 4. Hinc eodem reſpectu & ſenſu ait de Chriſto Aggæus, cap. 2. 7. *Adhuc vnum modicum* eſt, &c. *& veniet deſideratus cunctis gentibus.* Ita Cyrill. Arias, Vatab. à Caſtro & alij. Itaque tempus natiuitatis & primi aduentus Chriſti, putà tempus gratiæ, noui teſtamenti & Chriſtianiſmi, vocatur hic dies tertia, tum quia breui erat aduentura, tum quia plenam vitam, lætitiam, lucem, cumulúmque (hunc enim ſignificat ternarius) bonorum omnium erat allatura: tum quia poſt primā diem legis naturæ, & ſecundam diem legis Moſaïcę, immediatè quaſi tertia erat ſucceſſura: propriè verò poſt primam diem captiuitatis Aſſyriacæ, & ſecundam captiuitatis Babylonicæ, quaſi tertia erat hæc dies liberationis futura, vti paulò antè dixi; tum quia alludit hic Oſee ad diem tertium quo Chriſtus à morte reſurrexit. Vnde dico

Tertiò, planè reſpicit hic Propheta ad reſurrectionem Chriſti, quæ tertio die à paſſione eius facta eſt, eámque hic ſignificat & prophetat. Liberatio enim & redemptio Iſraëlitarum & Iudæorum, æquè ac noſtra, facta per Chriſtum, cōpleta & planè perfecta fuit in eius reſurrectione: hæc enim eius fuit terminus & coronis. In ea ergo Chriſtus plenè nos viuificat, tum quia in ea plenè nos redemit & ſanctificauit, tum quia ipſa noſtræ reſurrectionis eſt cauſa, tam exemplaris, quàm efficiens: vnde in ea Chriſtus nos ſecum quaſi viuificauit, & ſuſcitauit ad vitam beatam & immortalem. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Sanabit nos poſt duos dies, & in tertia ſurgemus, & manebimus* (habitabimus) *in conſpectu eius*, coram eo. Et Arabicus Alexandrinus: *Ipſe eſt qui ſanabit nos, & liberabit nos poſt duos dies, & in tertia ſtabimus viui coram eo.* Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 4. 25. *Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.* Et Epheſ. 2. *Cum eſſemus mortui peccatis, cōuiuificauit nos Chriſto, cuius gratia eſtis ſaluati, & conreſuſcitauit, & conſedere fecit in cœleſtibus in Chriſto Ieſu.* Ex reſurrectione enim Chriſti tam certam habemus fidē & ſpem noſtrę reſurrectionis, ac ſi iam cum ipſo de facto reſurrexiſſemus. vide ibi dicta. Ita hunc locum paſſim intelligunt Patres, qui ex hoc loco probant reſurrectionem Chriſti & noſtram, vt S. Hieron. Theod. Haymo, Hugo, Lyran. Emmanuel, Mariana & alij hic, Origen. hom. 5. in Exod. Tertul. lib. 4. contra Marc. 43. Cyprian. l. 2. contra Iudęos cap. 25. Lactan. lib. 4. 19. Cyrill. Ieroſol. catech. 14 Auguſt. lib. 18. ciuit. 28. Ruffin. in expoſ. ſymb. Gregor. hom. 20. in Ezech. Nyſſen. lib. de cognitione Dei, qui tres putāt hęc dies in perſona ſanctorum qui reſurrexerunt cum Chriſto Ieruſolymis, ibíque multis apparuerunt Matth. 27. 53. Idem docuerunt veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8. 21. Et R. Moyſes in Bereſith Rabba, id eſt, Geneſi magna, explicans illud Geneſ. 22. *Die autem tertia eleuatis oculis vidit locum procul*, dicit: *Multæ ſunt in S. Script. dierum trinitates, quarum vna eſt reſurrectio Meſſiæ.* Vnde illud 1. Corinth. 15. 4. *Et quia reſurrexit tertio die ſecundum ſcripturas.* Anſelm. ibi, & Doroth. in vita Oſee, exponunt de hac ſcriptura Oſee: nec enim alibi dies tertius reſurrectioni Chriſti præſcribitur. Accedit Iſidorus Peluſ. qui lib. 2. Epiſ. 112. ſic legit: *Tunc mors lugebit fortiore morte deuicta. Sanabit nos poſt duos dies: in tertio reſurgemus, ac viuemus cum eo*; atque explicat de reſurrectione Chriſti in qua & ſuam, & noſtram mortem ipſe ſuperauit & profligauit.

Porrò hos tres dies ita conſignant Orig. loco iam citato, S. Auguſt. ſerm. 90. de tempore, & alij, primum diem numerant eum, quo paſſus & crucifixus eſt Chriſtus: ſecundum, quo ſepultus eſt & deſcendit ad inferos: tertium, quo reſurrexit. Aliter Ribera: Primus, inquit, dies fuit, decima quarta luna, qua poſt celebrationem paſchæ & inſtitutionem Euchariſtiæ, in horto orans captus eſt, patíque cœpit Chriſtus. Secundus eſt luna decima quinta, putà paraſceue, qua paſſus & occiſus

eſt. Tertius eſt luna decimaſexta, qua reſurrexit. Verùm ſic ſabbathum eſſet luna decimaſexta; hoc enim ſuccedit lunæ 15. ſiue paraſceuæ; cum tamen conſtet Chriſtum non ſabbatho, ſed dominico die reſurrexiſſe, vide Interpretes in Matt. 12. verſ. 40.

Tertia die Chriſtus reſurrexit ob ſex cauſas.

Porrò Chriſtus reſurrexit præcisè tertio die, varijs de cauſis. Prima eſt, quia Ionas cap. 2. tribus diebus fuit in ventre ceti, & hoc facto portendit Chriſtum tribus diebus fore in ſepulchro, ac tertio die reſurrecturum, vti ipſe tertio die viuus è ventre ceti prodijt. Hanc cauſam dat Chriſtus Matth. 12. 40. Secunda, quia Chriſtus idipſum prædixerat Ioan. 2. 19. *Soluite*, ait, *templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Tertia, quia ſi caro eius diutius manſiſſet in ſepulchro, fuiſſet corrupta. Hoc autem non decebat, iuxta illud Pſal. 15. 10. *Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem.* Quarta, ne videretur quis alius reſurrexiſſe. Quinta, quia Chriſtus moriendo mortem deſtruxit: decebat ergo, vt in morte diu non teneretur, ſed mox quaſi eius domitor & triumphator glorioſè reſurgeret. Sexta, quia vita Chriſti hominis fuit diuina, & inter res omnes creatas nobiliſſima: decebat ergo eam peracta redemptione & ſatisfactione noſtra, illico reſtaurari, præſertim quia diuinitas ſemper, etiam in morte, manſit tam corpori, quàm animæ Chriſti coniuncta. Quod enim ſemel aſſumpſit, hoc nunquam dimiſit. Audi S. Leonem ſerm. 1. de Reſurr. *Ne turbatos diſcipulorum animos longa mæſtitudo cruciaret, denunciatam tridui moram tam mira celeritate breuiauit, vt dum ad integrum ſecundum diem, pars primi nouiſſima, & pars tertij prima concurrit, & aliquantum ſpatio temporis decideret, & nihil dierum numero periret.* Et mox: *Tam velox incorrupta carnis viuificatio fuit, vt maior ibi eſſet ſoporis ſimilitudo, quam mortis. Quoniam deitas, qua ab vtraque ſuſcepti hominis ſubſtantia non receſſit, quod poteſtate diuiſit, poteſtate coniunxit.* Moralis cauſa fuit, vt doceret crucem & mortem fidelium breuem fore, & quaſi triduum reſpectu beatæ æternitatis. Ergo quaſi animat eos ad crucem & mortem, quod ex ea quaſi ex ſomno ſecum mox reſurrecturi ſint ad vitam æternam.

Myſticè tres dies qui?

Myſticè, varij variè tres hoſce dies annumerant. Primò S. Auguſt. ſerm. 90. de tempore: *Tres*, ait, *dies non incongruè poſſumus dicere, Patrem, & Filium, & Spiritum S. quia & Pater dies eſt, & Filius dies eſt, & Spiritus S. dies eſt; & hi tres, vnus dies.* Viuificauit nos Pater, creando & dando naturam: Filius, redimendo, & dando ſuum ſanguinem: Spiritus S. ſanctificando & dando gratiam & iuſtitiam. Secundò, Fulgentius apud Albertum, primũ diem numerat quo ab æterno à Deo Patre genitus eſt Filius: ſecundum, quo in tempore ex Virgine natus eſt homo: tertium, quo è ſepulchro reſurrexit. Tertiò alij, primus, inquiũt, dies eſt natiuitatis Chriſti 2. paſſionis 3. reſurrectionis. Quartò Lyran. & R. Salom. per tres dies tria templa, eorúmque tempora accipit: Primus, inquit, dies fuit tempus templi Salomonici, cui ſucceſſit nox captiuitatis Babylonicæ: ſecundus templi Zorobabelis, cui ſucceſſit nox excidij Titi & Romanorum: tertius templi Chriſti, id eſt, Eccleſiæ ſemper duraturæ.

Tropol.

Tropol. S. Bernar. Tres dies, ait, ſignificant triplicem vitam; primã naturæ & culpę, putà peccati originalis: ſecundam gratiæ: tertiam glorię: nam ſerm. 72. in Cant. explicans illud Cant. 2. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia, donec aſpiret dies & inclinentur vmbra*, ſic in fine ait: *Cum igitur duo in nobis præcedant dies, vnus quidem inſpirans pro corporis vita, alter verò reſpirans in ſanctificationis gratia, porrò tertius ſuperſit in reſurrectionis gloria, clarct profectò aliquando implendum in corpore quod præceſſit in capite, magnum vtique pietatis ſacramentum, & Prophetæ teſtimonium, qui ait: Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius.* Et fuſiùs ſerm. 2. in vigilia Natiuit. *Tres*, ait, *dies ſunt de quibus legimus: Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia reſuſcitabit nos; vnus ſub Adam, alter in Chriſto, tertius cum Chriſto. Vnde & ibi ſubditur: Sciemus, ſequemurque, vt cognoſcamus Dominum. Et hic dicitur: Cras egrediemini, & Dominus erit vobiſcum. His enim dicitur, qui dimidiauerunt dies ſuos, in quibus perit dies in qua nati ſunt, qua eſt dies Adæ, dies peccati, cui Ieremias quoque maledicebat: Maledicta dies in qua natus ſum: omnes enim in illa naſcimur. Vtinam pereat in nobis omnibus dies illa, dies nebulæ & caliginis, dies tenebrarum & turbinis, quam nobis fecit Adam.* Deinde agens de ſecundo die gratiæ Chriſti: *Ecce*, ait, *illuxit nobis dies redemptionis nouæ, reparationis antiquæ, felicitatis æternæ. Hæc eſt dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea: quia cras egrediemur. Vnde, niſi de conclaui huius ſæculi, de ergaſtulo huius corporis, de compedibus neceſſitatis, curioſitatis, vanitatis, voluptatis? Quid cum ſpiritus noſtro cum terrenis*, &c. *Agite diem iſtum in Chriſto, vt ambuletis ſicut & ipſe ambulauit.* Tertium deinde explicans ait: *O Iuda & Ieruſalem nolite timere, cras egrediemini, id eſt, quàm cito à corpore exierit anima, omnes ſimul affectiones, omnia deſideria, quibus per vniuerſum interim mundum diſperſa & ligata tenebatur, diſſoluentur; & egredietur de viſco hoc, & Dominus erit vobiſcum, &c.* Idem ruſus ſerm. 5. inter paruos: *Viuificabit*, ait, *nos poſt duos dies, ſcilicet cognitionis & conuerſionis: in die tertia ſuſcitabit nos voce verbi incarnati per primam ſuam reſurrectionem: & viuemus in conſpectu eius viuificati per paſſionem, ſereniùs illuminati per miraculorum cognitionem: ſequemurque vt cognoſcamus Dominum, instructi per doctrinæ conuerſionem.*

Anagog. S. Hieron. quem ſequuntur Alber. Hugo & Clarios, putant hic notari tres Chriſti aduentus: primum *in humilitate*, cùm natus eſt homo: *ſecundum in gloria*, cùm reſurrexit: *tertiũ in habitu iudicantis*; itáque dies tertia erit dies iudicij & reſurrectionis vniuerſalis, qua ſancti reſurgent ad vitam & gloriam æternam. Vnde Chald. vertit: *Vita donabit nos in diebus conſolationis qui venturi ſunt, & in die reſurrectionis mortuorum ſuſcitabit nos, & viuemus cum eo.*

Et die tertia ſuſcitabit nos.) Explicat quod dixit, *Poſt duos dies*: hoc enim idem eſt quod, *die tertia.* Vnde Lactan. loco iam citato, *Viuificabit*, inquit, *nos poſt biduum die tertio.* Sic & Tertul. Theodor. Clarius, Arias & à Caſtro hic, & S. Gregor. ac Origenes ſuperius citati. Quis ſit hic dies tertius, iam dixi. Pro *ſuſcitabit*, hebr. eſt יְקִמֵנוּ iekimenu, quod Hebræi & Chaldæus vertunt, *ſtare faciet, fulciet, ſuſtentabit nos.* Sed alij paſſim vertunt: *Suſcitabit nos*; ſequitur enim, *& viuemus*; & præceſſit, *viuificabit nos.* Agitur ergo hic de ſuſcitatione ad vitam, non de ſuſtentatione in vita.

Et viuemus in conſpectu eius.) Primò Theodor. Theoph. & Rupert. expoũt quaſi dicat: *Viuemus*, ſcilicet

ſcilicet vita gloriæ & beatitudinis, præſertim cum poſt generalem reſurrectionem in corpore glorioſo reſurgemus; tunc enim non tantùm Deum oculis mentis videbimus facie ad faciem, ſed & Chriſtū oculis corporeis. Verùm quia ſequitur, *Sciemus, ſequemúrque vt cognoſcamus Dominum*, hanc meliùs hæc accipiemus de vita gratiæ, quaſi dicat: Viuemus in eius (Dei & Chriſti) gratia & cura quam habet de nobis, imò in eius cōſpectu: videbimus enim tum facie ad faciem, & viciſſim videbimur ab eo, ac proinde illi vt nos intuenti ſemper placere conabimur, itáque eum eiúſque leges & doctrinam ſequemur in ſancta conuerſatione, vt in dies eum magis magíſque cognoſcamus, amemus, colamus, donec eum aſſequamur, & videamus facie ad faciem in cœlis. Ita S. Hiero. Albert. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. Ribera & à Caſtro. Vbi nota τὸ *in conſpectu eius*, tripliciter exponi poteſt: Primò, quaſi dicat: Viuentes videbimus eum facie ad faciem, inquit Vatab. putà Chriſtum in carne natum.

Secundò, quaſi dicat: Ita ſanctè viuemus, vt ſemper ſimus memores nos in eius præſentia oculiſque verſari, ac proinde ei per omnia placere & obſequi ſtudebimus; quomodo Enoch, Noë, aliique viri ſancti & perfecti dicuntur ambulaſſe cum Domino, Geneſ. cap. 5. 22. & cap. 6. 9. vide ibi dicta.

Tertiò, quaſi dicat: Securi & felices viuemus in conſpectu eius, ſcientes eum iugiter nos intueri, curare, regere, tueri, qui antea cum viueremus in peccatis, oculos, mentémque & curam à nobis auerterat. τὸ enim, *in conſpectu eius*, opponit ei quod dixit cap. 5. v. vlt. *Reuertar ad locum meum donec deficiant, & quærant faciem meam*, ſiue, vt ait Ieremias, cap. 7. 15. *Proijciam vos à facie mea, ſicut proieci fratres veſtros vniuerſum ſemen Ephraim*. Sicut enim Deus Cainum Geneſ. 4. 14. omnéſque impios proiecit à facie ſua, ita ex aduerſo pios iugiter in oculis & mente habet. Quocirca id ſibi ſuíſque expoſcens Dauid orabat Pſalm. 122. 2. *Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum, donec* ipſe viciſſim oculos ſuos benignè conuertat ad nos & *miſereatur noſtri*. Sicut enim ſol quæcunque luce ſua, quaſi oculo aſpicit, ea illuſtrat, calefacit, viuificat, lætificat, fœcundat; ita prorſus facit & Deus, qui eſt ſol increatus & immenſus. Hinc rurſum Pſaltes paſſim orat dicens: *Reſpice in me & miſerere mei*; reſpiciendo enim miſereris & benefacis: *non auertas faciem tuam à me: ne proijcias me à facie tua: oſtende mihi faciem tuam: faciem tuam Domine requiram*. Item *Illuſtra faciem tuam ſuper ſeruum tuum*, Pſalm. 30. 17. *Dominus illuminet vultum ſuum ſuper nos*, Pſal. 99. 2. *Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum*, Pſalm. 118. 135. quaſi dicat, Lucidam, id eſt, ſerenam, lætam, hilarem, benignam amicam & beneficam mihi faciem vultúmque oſtende, non atram, ſeueram, triſtem, iratam, minacem.

Quartò, *viuemus*, id eſt, erimus viuaces, ſani, vegeti, alacres, fortes, glorioſi. Hęc enim omnia complectitur vita, quaſi mater & radix omnium. nam vt ait Martial. lib. 9. Epigram. 96.

Non eſt viuere, ſed valere vita

Et Seneca:

Mortis habet vices
Lentis quæ trahitur vita gemitibus.

Hinc gloria beatorum vocatur vita æterna.

Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius.) Quaſi dicat: Chriſti natiuitas & ortus, quo è cœlo in terram naſcendo & conuerſando egreditur à Deo, paratus eſt inſtar auroræ: quia vt aurora depellet tenebras ignorantiæ & peccati, ac Iſraëlitas omnéſque homines luce ſuæ doctrinæ & ſanctæ vitæ colluſtrabit. Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 13. *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit*. Pro *præparatus eſt*, hebr. eſt נכון *nachon*. id eſt, firmiter & certiſſimè præparatus, ac fixo Dei decreto confirmatus eſt, putà in Dei prædeſtinatione, aduentus Chriſti. ita S. Hieron. Theod. Roper. Hugo, Lyran. & Vatab.

Anagog. Iſidor. hæc accipit de gloria reſurrectionis, qua Chriſtus cœpit toti orbi velut aurora coruſcare, ſuámque vim & fortitudinem exercere, iuxta illud Pſal. 106. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ in ſplendoribus ſanctorum*, quaſi dicat: Princeps eris, ô Chriſte, in die, non humilitatis & crucis, ſed in die virtutis, id eſt, potentiæ & regni tui, cum ſplendore, gloria & maieſtate ſanctiſſima & ſacratiſſima, quæ apparebit in tua diuina reſurrectione, aſcenſione, ſeſſione ad dexteram Patris, miſſione Spiritus S. & conuerſione omnium gentium.

Nota, Chriſti ortus tum diuinus, tum humanus, rectè comparatur auroræ, Primò, quia ſicut aurora eſt prima diei lux, ita primum opus Dei Patris fuit generatio æterna filij; per auroram ergo ſignificatur eius antiquitas & æternitas, iuxta illud Pſal. 106. 3. *Ex vtero ante luciferum genui te*. pari modo primum opus redemptionis noſtræ fuit eius generatio humana, ſiue incarnatio. Vnde S. Auguſt. Iuſtin. contra Triphon. illud, *Ex vtero ante luciferum genui te*, ſic exponunt, quia, inquiunt, ex ſolo vtero virginis, ſine viri ſemine ante luciferi ortum, poſt mediam noctem genitus & natus eſt Chriſtus. Addit Tertul. libr. 5. contra Marc. c. 9. Sicut in diluculo apparent ſtellæ, ſic in diluculo quo natus eſt Chriſtus, ſtella noua Magis apparuit, indicans eis Chriſti quaſi auroræ ortum. *Chriſti generatio eſt q. aurora ob quinque analogias.* 1.

Secundò, ſicut aurora ſolem tegit, & quaſi parit, ita caro Chriſti naſcens tegebat eius diuinitatem, eámque nobis ſecum afferebat, & quaſi pariebat. 2.

Tertiò, ſicut aurora eſt lux exigua, quæ creſcit vſque ad meridiem; ita & creuit Chriſtus infans ætate, ſapientia & gratia apud Deum & homines, vſque ad crucem. 3.

Quartò, ſicut in aurora producitur ros ex aëre, qui herbas & plantas irrorat, vegetat & fœcundat; ita & Chriſtus ex cœlo per virginem operâ Spiritus S. prodiit, qui animas peccato mortuas ſua gratia irrorans viuificat, & bonis operibus meritiſque fœcundat. vnde pro *Ex vtero ante luciferum genui te*, Hebræa, Symmach. Aquila & V. editio habent: *Ab aurora tibi ros adoleſcentiæ tuæ*. Alij vertunt: *Ab aurora rorem genui te*. Sic Iſaias comparat Chriſti generationem rori c. 45. 8. dicens: *Rorate cœli deſuper*. vide ibi dicta. Rurſum ros adoleſcentiæ Hebræis idem eſt, quod flos & decor adoleſcentiæ. Ros ergo Primò deſignat ſuauitatem, hilaritatem & dulcedinem Chriſti. Secundò, eius generationem cœleſtem ex virgine, ſicut ros naſcitur ex aurora virtute cœleſti, ait R. Hadarſan. Vnde ex Hebręo verti poteſt: *Ex vtero auroræ ros iuuentutis tuæ*. Tertiò, gratiarum copiam, quæ inſtar roris in Chriſtum effuſa eſt. Hinc Chald. vertit: *Miſericordiæ Dei præſto erunt tibi tanquam ros, ſedebunt confidenter nati tui*. Vnde *Chriſtus genitus q. ros.* 4.

ex hoc loco probat Vatab. & Suarius 3.p.tomo 1. A diſp.18.ſect.3. plenitudinem gratiæ animæ Chriſti infuſam eſſe in vtero, putà in primo cõceptionis eius inſtanti. Sic ergo Chriſtus genitus vt ros, fuit filius auroræ, id eſt, Patris æterni quà Deus, & matris virginis quà homo. Hinc ſumpſit Triſmegiſtus ſuum illud: *Deus cum maris & feminæ vim haberet, peperit verbum*: atq; ex eodẽ Lactan. lib. 4. 13. docet quod Deus eſt ἀπάτωρ & ἀμήτωρ, ac proinde oportuiſſe vt bis naſceretur filius, in prima ſpiritali natiuitate ἀμήτωρ, in ſecunda carnali ἀπάτωρ. Inſuper per rorẽ ſignificatur filium eſſe tam patri, quàm matri conſubſtantialem: ros enim eiuſdem ſubſtantiæ eſt cum materia ex qua fit. ita Molina 1.p.q.27.art.1. diſput. 1. Denique B noſter Maldon. (cui fauet Caietan. & verſio Chaldæi iam recitata) commentans in pſalm. 109. ſic exponit: Ex vtero, id eſt, ex baptiſmo tibi ô Chriſte naſcetur ros pueritiæ, id eſt, multitudo puerorum; vel ros adoleſcentiæ & iuuentutis, id eſt, multitudo adoleſcentium & iuuenum, putà fidelium & Chriſtianorum: ros enim in copia gignitur, totámque terrá quaſi operit: eſt enim inſtar minutiſſimæ pluuiæ, ſiue ſtillarum, quæ frequentiſſimè & creberrimè cadunt. Rurſum, ros ſignificat gratiam largam fidelibus hiſce Chriſti filijs datam. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Generatio, progenies & poſteritas tua, ô Chriſte, non erit carnalis, ſed ſpiritalis, eáque copioſa tum numero, tum gratia, qualis eſt roris. C

5. Quintò, ſicut auroræ lux hominibus, qui cæcis longæ noctis tenebris fatigantur, optatiſſima eſt, gratiſſima & iucundiſſima, ita & hominibus ſedentibus in tenebris & in vmbra mortis exoptatiſſimus, & fauſtiſſimus fuit Chriſti ortus. Hinc enim eſt iſtud quod ait Iob cap. 11. 17. *Cum te conſumptum putaueris, orieris vt Lucifer.* Et S. Petrus Chriſtum, Chriſtique Euangelium vocat luciferum Epiſt. 2. c. 1. 19. *Donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris.*

Et veniet quaſi imber nobis temporaneus & ſerotinus.) Imber temporaneus, vel tempeſtiuus in Palæſtina eſt, qui cadit in autumno iactis in terra D ſeminibus, vt ea radices figant in terra, & germinare incipiãt: ſerotinus, qui cadit in vere vt ſegetem incraſſet, impinguet & maturet. Dicitur ille tempeſtiuus, quia eſt ſementis, hic ſerotinus, quia eſt ſegetis & meſſis. In Syria enim tota æſtate vix pluit, ſed ſudi ſereníque ſunt dies. ita S. Hieron. & Vatab. vterique Chriſtum comparant Prophetę; quia æquè vt illi optatus aduenit, terrámque, id eſt, hominum animas fœcundauit & viuificauit.

℣. 4.) Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? miſericordia veſtra quaſi nubes matutina, & quaſi ros manè pertranſiens. E

℣. 5.) Propter hoc dolaui in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei: & iudicia tua quaſi lux egredientur.

℣. 6.) Quia miſericordiã volui, & non ſacrificium: & ſcientiã Dei, pluſquàm holocauſta.

℣. 7.) Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum, ibi præuaricati ſunt in me.

A *Quid faciam tibi Ephraim.*) *Parentis in perditos filios monſtrat affectum*, ait S. Hieron. iuxta illud Iſaiæ 5. *Quid eſt quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci?* & Michææ 6. *Popule meus quid feci tibi?* Redit hic Propheta ad ſua tempora, ac mores incorrigibiles Hebræorum ſui æui, ob quos à Deo deſtinati ſunt excidio, vti ait in ſequentibus. Hic ergo oſtendit ipſos ſuæ perditionis eſſe cauſam, non Deum, qui de ea dolet, eámq; omnibus modis auertere conatus eſt, pulſando aſſiduè animos eorum duros & rebelles per Prophetas, nũc minis, nunc promiſſis, nũc flagellis; ita vt ex parte ſua omnia adhibuerit, quæ eos ſanare, & ad ſalutem tam animæ quàm corporis perducere po- B terant. Quocirca moral. Dionyſ. Carth. *Hæc*, ait, *poſſunt eſſe verba clementiſſimi Dei ad Chriſtianos peccatores, temporalia congregantes, & labijs tantùm confitentes, vel alijs vitijs implicitos, quos Deus ad pœnitentiam indeſinenter inuitat, eorum damnationi velut compatiens. De quo dicit Apoſtolus, quòd vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hinc & S. Petrus Epiſt. 2. cap. 3.* ait: *Patienter agit Dominus propter vos, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. Cui conſonat Iſaias cap. 30. Propterea, inquit, expectat Dominus vt miſereatur veſtri. Non ergo diuitias bonitatis & longanimitatis eius contemnamus. Mallet etiam Chriſtus animarum amator denuò crucifigi* C *quàm fineret quempiam (quantum in ſe eſt) condemnari.* Hæc ergo voluntas in Deo ſincera eſt, ſeria, & quantum eſt ex eius parte, efficax: eſt ergo volũtas non ſigni tãtùm, vt quidam volunt, ſed beneplaciti: alioqui enim fictè & ſimulatè Deus ageret, dùm inuitat peccatores ad ſe tanto dolore & affectu, ſi eum tantùm in ore & verbis haberet, non in mente & corde. quod cogitare eſt nefas, de quo plura cap. 11. 9.

Miſericordia veſtra.) Heb. חסד *cheſed* ſignificat pietatem & miſericordiam, indéque ſanctitatem; huius enim ſignum & cauſa eſt miſericordia. vnde *chaſidim* vocantur viri miſericordes & pij. Senſus eſt quaſi dicat: Quid faciam vobis, ô He- D bræi? obſtinati enim eſtis in veſtris ſceleribus, nec pia mea monita & inſpirationes in mentem admittitis: licèt enim aliquando aliqua pietatis & miſericordię in proximos egentes, & miſeros vos tangat cogitatio & ſenſus, tamen is inſtar nubis & roris matutini, qui ſtatim ad ortum & calorem ſolis euaneſcit, ſubitò pręterit & pertranſit. quaſi dicat: Pietas & miſericordia veſtra inconſtãs eſt, inſtabilis & euanida. ita Chald. Ruper. Lyran. Vatab. & Arias. Secundò, alij hic accipiunt miſericordiam Dei, non Iudæorum, quaſi dicat: Ego Deus cuperem veſtri, ô Iudæi, miſereri, idque aſſiduè & continuò; ſed vos hanc meam voluntatem & miſericordiam veſtra nequitia diſpellitis, E æquè ac ventus ſubitò diſpellit nubes, & ſol oriens ſubitò ſorbet rorem. ita S. Hier. Theoph. Hugo & Ribera. Priori ſenſui magis fauet id quod ſequitur: *Miſericordiam volo, & non ſacrificium.*

Propter hoc dolaui in Prophetis.) Pro *dolaui* verſ. 5. heb. eſt חצבתי *chatſabti*, id eſt, excidi, ſuccidi, occidi, ac tribuitur lignis & lapidibus, dum cæduntur vt dolentur & quadrentur: vnde Septuag. vertũt: *Propterea ſuccidi* (Syrus, *dilaceraui*: Arabicus, *meſſui*) *Prophetas veſtros*, quod S. Hieron. Haymo, Rupert. & Hugo exponunt de falſis Prophetis, quaſi dicant: Occidi pſeudoprophetas qui vos à me, & à pietate vera abducebant ad impietatem &

ſuper

ſuperſtitionem, vt qui cauſa erroris fuerant proſpera promittentes, interfecti verterentur in occaſionem ſalutis, ait S. Hieron. ita Deus per Heliam occidit 450. Prophetas Baal. 3. Reg. 18. Leo Caſtrius verò, vti & Theophyl. accipiunt veros Prophetas, ſicque exponunt quaſi dicat: Occidi, id eſt, occiſioni & neci certæ expoſui meos Prophetas, dum eis iuſſi vt aſſiduè veſtram impietatem redarguerent. Sciebam enim ideo illos à vobis occidendos. Aut vt Vatab. & à Caſtro, quaſi dicat: Obtudi Prophetas meos, & quaſi enecaui: nã eos fatigaui aſſiduis ſtimulis, adeo vt eos quaſi ad necem redegerim, iugiter ſcilicet eos impellendo & pulſando, vt vos aſſiduè monerẽt & pulſarent, nunc minis, nunc promiſſis. Verùm quia Hebræa habent, *in Prophetis*, itáque vertit noſter, Chald. & alij, hinc melior & illuſtrior ſenſus erit, ſi hanc dolationem ad populum referamus. vnde S. Hier. quem ſequuntur Haymo, Alber. & Hugo, ſic exponit: *Dolaui vos in Prophetis* (id eſt, per Prophetas) *& verbis terribilibus comminatus, ſcalpellum, ignes & cauteria protuli, vt quem clementem contemnebatis, timeatis offenſum.* Explicat & probat id quod dixit: *Quid faciam tibi Ephraim?* tua enim pietas & miſericordia leuiſſima eſt, impietas ſolidiſſima, & duriſſima inſtar marmoris & adamantis: propterea eam frangere & dedolare conatus ſum per Prophetas, ſed fruſtra: nam dum marmora iſthæc ſilice duriora ſculpere nitor, hebetaui dolabras & ſcalpra mea, ſcilicet miniſtros & Prophetas meos; nã *occidi eos in verbis oris mei*, quaſi dicat: Continuis oraculis, monitis & iuſſis fatigaui, & confeci: hæc enim magno eis ſtabant: oportuit enim illos ſæpius cum ſermone omnia bona, & vitam ipſam ſimul exponere & profundere: ſed obduruerunt marmora, cælari recuſant, nihil profecimus tanto labore, tantis impendijs, nolunt effingi ad imaginem Dei homines ipſius figmenta. Similis eſt querela, & pathos Dei per Ieremiam cap. 6. 27. *Probatorem dedi te in populo meo robuſtum*, &c. *æs & ferrum: vniuerſi corrupti ſunt. Defecit ſufflatorium, in igne conſumptum eſt plumbum, fruſtra conflauit conflator: malitiæ enim eorum non ſunt conſumptæ. Argentum reprobum vocate eos: quia Dominus proiecit illos.* vide ibi dicta. ita Hieron. Prado in Ezech. 24. 12. Emmanuel, Mariana, & alij.

Et occidi eos in verbis oris mei.] S. Hieron. hoc æquè ac præcedens refert ad Iudæos, quaſi dicat: *Occidi negligentes in verbis oris mei, vt antè peccatores verborum terrore punirem, quàm captiuitas immineret.* quaſi dicat: Occidi eos, non reipſa, ſed verbis & minis. Melius & efficacius alij, τὸ *dolaui* ad *Iudæos*, τὸ verò *occidi* ad Prophetas referunt. ita Lyran. Arias, à Caſtro & Prado iam citatus. Senſus eſt, quem paulò antè dedi.

Et iudicia tua quaſi lux egredientur.] Quaſi dicat: Dolaui & occidi vos ad hoc, vt *iudicia*, id eſt, iuſtitiæ veſtræ inſtar lucis orirentur ac ſplendeſcerent. Sicut enim ſol per radios ſplẽdet, ita iudicia & leges Dei per opera emicant, ait à Caſtro. Secundò, Vatab. quaſi dicat: Res tuę feliciter & proſperè tibi ceſſerunt. Sicut enim tenebræ infauſta, ita lux proſpera & fauſta ſignificat. quaſi dicat: Propter Prophetas quibus te dolaui, cumulaui te beneficijs meis. verùm *iudicia* non ſignificant beneficia. Tertiò ergo aptiſſimè, quaſi dicat: *Et*, id eſt, idcirco, *iudicia tua*, id eſt, condemnatio tua velut in luce clara videbitur, & apparebit omnibus eſſe iuſta, tuúmque ſcelus eſſe inexcuſabile,

A vtpote obſtinatum poſt tot Dei monita, dolationes & verbera. ita S. Hieron. Theod. Hugo, Lyran. Arias & alij.

Quia miſericordiam volui, & non ſacrificium.] *vers. 8.*
S. Hieron. hic, & S. Chryſ. Hilar. & Euthym. in Matth. c. 9. 13. accipiunt miſericordiam non hominum, ſed Dei, quaſi dicat: Iucundius mihi eſt miſereri veſtri, quàm à vobis ſacrificia recipere; magis delector veſtra cõuerſione & ſalute, quàm victimis. Fauet Chriſtus Matth. 12. 7. Cum enim Phariſæi carperẽt Apoſtolos, quod ſabbatho vellerent ſpicas, vt fami ſuæ ſuccurrerent, Chriſtus eis hæc Oſee verba obijcit, dicens: *Si autem ſciretis, quid eſt, Miſericordiam volo, & non ſacrificium,*
B *nunquam condemnaſſetis innocentes*, quaſi dicat: Si ſciretis quanta ſit Dei miſericordia, ſciretis pariter gratius ei eſſe, ad famem pauperum ſubleuandam velli ſpicas in ſabbatho, quàm ſabbathum tam rigido ab operibus otio, cum tanta meorum fame obſeruari. Verùm ſic non rectè cohærent hæc cum præcedentibus, quibus minatus eſt eis iudicia, id eſt, condemnationem; nec cum ſequẽtibus, *Et ſcientiam Dei plusquam holocauſta.* hæc enim ſcientia eſt hominum: ergo & miſericordia. Adde, non congruè miſericordiam Dei cum victimis hominum comparari.

Melius ergo hæc accipiemus de miſericordia, id eſt, eleemoſyna & beneficentia hominũ in pro-
C ximos egentes & miſeros. ita Chald. Theodoret. Theophy. Haymo, Alber. Lyran. Arias, Vatab. & S. Auguſt. lib. 10. ciuit. S. Cyprian. lib. 3. contra Iudæos c. 5. & alij, imò Chriſtus Matth. 12. 7. Senſus enim eius eſt, quaſi dicat: Permiſi diſcipulos meos famentes ſabbatho vellere ſpicas, quia miſereor eorum, cupióque vt fami ſuæ ſuccurrant. Scio enim Deo gratiorem eſſe miſericordiam quàm otium ſabbathi, imò ſacrificium: hoc ergo à me diſcite, mecúmq; miſericordiam hanc in diſcipulos meos famientes induite & exercete, vt eos non accuſetis ob ſabbathum violatum, ſed ob famem leuatam excuſetis, eíſque compatiamini.

D Nota Primò, vox *quia* dat cauſam præcedentium, præſertim eorum quæ dixit verſ. 4. vbi accuſauit eorum miſericordiam, qua vnâ ſcelera ſua expiare, Deúmque placare poterant, quod eſſet inſtabilis & fallax, eo quod mox in ſolitam immiſericordiam & crudelitatem (idololatria enim crudelis eſt, æquè ac hæreſis) relaberentur. quaſi dicat: Commendaui vobis miſericordiam, & immiſericordiam accuſaui, quia illa Deo gratiſſima eſt, hæc exoſa & ingratiſſima: miſericordiam enim Deus mauult & præfert ſacrificio. Erant enim Iudæi, vti immiſericordes in proximos, ita miſericordes & propenſi ad ſacrificia & oblationes externas, quaſi in illis tota pietas Dei-
E que reconciliatio conſiſteret, putantes ſi illa præſtarent, omnia ſibi fore ſecura, Deúmque eorum ſcelera diſſimulaturum: quem errorem eis hic Deus adimit, aſſerens contrarium, nimirum: *Miſericordiam volo, non ſacrificium.* Et Chriſtus Matt. 23. 23. *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, & cyminum, & reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis, iudicium, & miſericordiam, & fidem.*

Nota Secundò, ex eo quod ait, *non ſacrificium*, putarũt aliqui vetera ſacrificia Deo non placuiſſe, imò ei exoſa fuiſſe. Sed hic eſt error: erant enim ab eo inſtituta & præcepta toto Leuitico, erántque actus religionis & latriæ Dei. Itaque τὸ

non ſacrificium, idem eſt quod, *quàm ſacrificium*, vti vertunt Septuag. Chald. & alij. Hebræi enim quia carent comparatiuo, hinc eum exprimunt per negationē eius quod minus eſt. Itaque quod Hebræi dicunt, *miſericordiam volo* (id eſt, amo, cupio, diligo, opto; hoc enim eſt Heb. חפצתי *chaphats*) *non ſacrificium*, hoc Latini dicunt: Miſericordiam malo quàm ſacrificium, vel miſericordiam præopto, prçeligo, præfero, præpono ſacrificio. vnde S. Auguſt. lib. 10. de Ciuit. cap. 5. *Vbi ſcriptum eſt*, inquit, *Miſericordiam volo magis quàm ſacrificium, nihil aliud quàm ſacrificium* (myſticum miſericordiæ) *ſacrificio* (propriè dicto) *prælatum oportet intelligi.*

Miſericordia præſtat ſacrificio. cur?

Quæres, quomodo reuera miſericordia prçſtet ſacrificio? Reſp. & dico Primò: Actus ſacrificij, vti manat à religione & deuotione interna, melior & nobilior eſt actu miſericordiæ. Patet, quia ille Deum, hic hominem ſpectat: ille eſt actus religionis & latriæ; hic miſericordiæ, quæ eſt virtus moralis: religio autem præſtat omnibus virtutibus moralibus: eſt enim cultus ipſius Dei. ita S. Th. 2. 2. q. 81. art. 6.

Dico Secundò. Miſericordia tamen præſtat ſacrificio externo, quia illud in lege veteri ſecundùm ſe, ſiue ex opere operato Deo non placebat, ſed tantum ex deuotione offerentium: miſericordia autem per ſe placet Deo. Et hoc intendit hic Propheta. Iudæi enim immiſericordes ſummam ſanctitatem, pietatem & placationem Dei ponebant in externis hiſce ſacrificijs, quaſi per ſe Deo placerent, eúmque placarent victimæ ouium & boum. Hoc Deus hic reprehendit per Oſee, vti & per Iſaiam cap. 1. 11. *Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum?* &c. *quieſcite agere peruersè*, &c. *Subuenite oppreſſo.* & Ierem. 7. 22. *Holocauſtomata veſtra addite victimis veſtris, & comedite carnes: quia non locutus ſum cum patribus veſtris, & non præcepi eis*, &c. *de verbo holocauſtomatum & victimarum.* Et Pſal. 49. 13. *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo?* Et Pſal. 50. 18. *Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem vtique: holocauſtis nō delectaberis.* Simili modo dicitur 1. Reg. 15. 22. *Melior eſt obedientia quàm victima.* Et Pſalm. 50. 19. *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus.* Simili ergo modo verè dici poſſet, charitatem, humilitatem, obedientiam, pœnitentiam internam volo, non ſacrificium, id eſt, præfero ſacrificio externo. Rurſum, licèt ſacrificium nobilius ſit ratione objecti, quod eſt honor Dei, tamen ratione neceſſitatis ſæpe nobilior eſt miſericordia, ideóque præferenda, adeo vt tunc malum eſſet ſacrificare, v. g. cum ægroto eſt miniſtrandum. Sic Chriſtus reprehendit filios, dicentes parentibus egentibus *corban*, hoc eſt, munus illud Deo offerre prçſtat, quàm dare tibi ô pater, Matth. 15. 6. Sic S. Auguſt. damnat parentes, qui bona ſua dant monaſterio, cum habeant filios indigétes, adeóque talium oblationes ipſe refutare ſolebat, vti refert Poſſidonius in eius vita c. 24. Tertiò, quia miſericordia ſæpe imperatur à charitate, eámque includit: conſtat autem actus charitatis nobiliores eſſe actibus religionis. Vbi nota, per ſacrificium hic omnem cultum externū, vt cultum ſabbati Matth. 12. 7. intelligi: per miſericordiam verò, omnia opera charitatis & pietatis internæ: hāc enim ſignificat heb. חסד *cheſed*, idque patet ex eo quod ſubdit: *Et ſcientiam Dei, pluſquam holocauſtum.* Vnde Pineda lib. 8. de rebus Salom. cap. 1. ſic explicat: *Miſericordiam*, id

A eſt, animum bene erga me affectum *volo, non ſacrificium.* Quartò, miſericordia præſtat ſacrificio, ſi miſericordia referatur ad cultum Dei, & imperetur à virtute religionis; tunc enim ſunt duo actus, vnus elicitus à miſericordia, alter imperatus à religione, qui duo præſtant vni religionis & ſacrificij.

Moral. de præſtantia miſericordiæ.

Moraliter diſce hic, quanta ſit excellentia miſericordiæ, quámque ea grata ſit Deo; qui eam præfert ſuis ſacrificijs. Ratio eſt, quia ipſa eſt virtus diuina & propria Deo. Summum enim bonum ſummè eſt miſericors & beneficum. hinc ait Pſaltes: *Miſerationes eius ſuper omnia opera eius.* Et Eccleſia orat: *Deus cuius proprium eſt miſereri ſemper & parcere.*
B Præfert ergo Deus ea quæ per miſericordiam homini conferuntur, ijs quæ ipſi per ſacrificium donantur, tum quia ijs non indiget, úſque nihil honoris aut gloriæ ei accreſcit; tum quia plus quærit hominis vtilitatem quam ſuam, quod puri eſt amoris, quódque glorioſius eſt & ſummè magnanimum, planéque regium & diuinum. Hinc B. Nazianz. orat. de cura pauperum: *Eſto*, inquit, *calamitoſo Deus.* Et S. Cypria. tract. de orat. dominica: *Quando*, ait, *quis miſeretur pauperis, Deum fœnerat: & qui dat minimis, Deo donat. ſpiritaliter Deo ſuauitatis odorem ſacrificat.* Neque enim, ait idem tract. de opere & eleemoſyna, *promereri miſericordiam Domini poterit, qui miſericors ipſe non fuerit.* Vnde inferius
C docet, in fame miſericordiam eſſe cibo præponēdam, exemplo viduæ, quæ primò fecit panem Heliæ, deinde ſibi & filijs, 3. Reg. 17. *Eſurientibus*, ait, *liberis alter prius paſcitur, neque in penuria & fame cibus, ante quā miſericordia cogitatur.* S. Chry. hom. 36. ad popul. *Miſericordia*, ait, *maior eſt gratia quàm mortuos ſuſcitare.* Idem hom. 51. in Matth. docet pluris eſſe miſericordiam facere, quàm templa magnifica condere: *hoc enim templum* (viuum, putà pauperum) *illo* (materiali) *eſt multò præſtantius.* Et hom. 53. *Miſericordia*, ait, *ars quædam liberalis eſt, in cælis habens officinam, & non hominem, ſed Deum magiſtrum poſſidet. Hæc nobis manſionem in cœlo ædificat, & æterna tabernacula præpa-*
D *rat.* S. Auguſt. lib. de Eleemoſyna: *Hæ*, ait, *ſunt, hoſtiæ graſiſſimæ, miſericordia, humilitas, confeſſio, pax & charitas.* Idem lib. 9. de Ciuit. cap. 5. *Cicero*, ait, *in Cæſaris laude locutus eſt, dicens: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior, nec gratior eſt miſericordia.* Idem ſerm. 34. de reſurrectione Domini: *Vide*, ait, *ſi non magnam Deus tibi dat miſericordiæ mercedem. Si dimittis homini in quo te læſit homo hominem, & Deus tibi ignoſcet in quo offendiſti homo Deum.* Idem tract. de auaritia & luxuria: *Ego*, inquit, *Dominus accepi, ego reddam. Eſuriui & dediſtis mihi manducare*, &c. *Terram accepi, cælum dabo: temporalia accepi, æterna reſtituam: panem accepi, panem dabo, ſed cœleſtem & æternum: hoſpi-*
E *tium accepi, domum dabo: æger viſitatus ſum, ſalutem dabo: in carcere viſitatus ſum, libertatem dabo*, &c. Idem ſerm. 203. de tempore: *Multa*, ait, *ſunt genera miſerationum, quæ cum facimus adiuuamur, vt dimittantur nobis noſtra peccata; ſed eâ nihil eſt maius, qua ex corde dimittimus quæ quiſque peccauit.* Auctor. ſermon. ad fratres in eremo ſerm. 5. *Sola*, ait, *miſericordia ad Deum deducit hominem, ſola Deum deducit ad hominem, ſola Deum humilians nos ſublimat.* Quocirca Ioſaphat rex apud Damaſc. in hiſtor. c. 36. relicto regno, tēdens ad vitam anachoreticam, Barachiæ, quem ſibi in regno ſubſtituerat, valedicens, hoc ei primum dedit præceptum,

non

non ſuum, ſed Chriſti: *Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.* Et rurſum: *Eſtote miſericordes, ſicut & pater veſter cæleſtis miſericors eſt. Hoc enim præceptum*, inquit, *potiſsimum ab ijs expoſcitur, qui in ſummo imperio conſtituti ſunt, vt eum imitentur à quo potentiam acceperunt. Hac porrò in re maximè quis Deum imitabitur, ſi miſericordia nihil potius antiquiuſque habeat. Huc accedit, quod ſubditos nihil æquè ad beneuolentiam alliciat, vt beneficij gratia egentibus conceſſa.*

S. Ioannes, qui à miſericordia, Eleemon, id eſt, miſericors, vel Eleemoſynarius eſt dictus, omnes miſeros iuuabat, & veſperi lachrymabatur, ſi nemo afflictus eo die opem eius poſtulaſſet. Hinc ditatus à Deo eſt bonis tam temporalibus, quàm ſpiritualibus.

Porrò originem huius ſuæ virtutis ita ipſe alijs enarrat apud Leontium: *Mihi*, ait, *cum eſſem quindecim annos natus, & verſarer in Cypro, quadam nocte puella quædam apparuit in ſomnis eximia pulchritudine, ſplendidè veſtita, & oleagina corona in capite redimita. Cum verò prope me ſtetiſſet, & manu latus pupugiſſet, me territum è ſomno excitat. Roganti autem eam, quænam eſſet, & vnde veniret, & quomodo auſa eſſet accedere ad me dormientem. Illa autem ſubridens & læto vultu me hilariter & placidè intuens:* Sum, inquit, *prima ex filiabus magni regis. Si tu me tibi amicam paraueris, potero te ei efficere familiarem: nulli enim maior eſt apud eum, quam mihi, fiducia. quoniam ei vt è cælo deſcenderet in terram, & carnem acciperet humanam, ego perſuaſi. Ego verò cum ad me rediſſem, & id quod viſum fuerat mente verſarem, iudicabam eam eſſe miſericordiam: ſtatim ergo ſurgens, iui ſolus ad Eccleſiam: & fio obuiam pauperi, qui erat nudus & valde affligebatur frigore. Ei, cum me mea veſte exuiſſem, eam trado, apud me dicens: Sciam, an ſit verum, & non deceptio, id quod à me eſt viſum: & priùs quàm veniſſem in Eccleſiam, ad me accedens vir quidam candidatus, tradit mihi auri centum nummos, qui mox euanuit. Tunc intellexi viſionem non eſſe phantaſiam, ſed apertam viſionem.* Vnde ipſe deinceps in miſericordiæ opera ita ſe effudit, vt in ijs fuerit exemplum & portentum orbis. Dictitabat autem ſe cum quid erogaret, mox à Deo duplum, imò centuplum recipere. Proinde eius hæc erant axiomata.

1. *Non eſt iuſtum vllius alterius rei curam nos gerere priùs quàm Chriſti. Ite ergo per vrbem, & ſigillatim deſcribite dominos meos.* Cúmque rogarent ſui, quos ſuos vocaret dominos? *Quos vos*, inquit, *pauperes & mendicos ſoletis appellare, eos ego dominos meos & adiutores nomino. Nam ij ſoli mihi poſſunt opem ferre, vt à Chriſti regno non excidam.*

2. *Si nobis qui homines ſumus, licet omnino ad Deũ accedere abſque vllo interceſſore, & de quibus voluimus eum rogare; quomodo non ipſi quoque noſtris conſeruis portas aperuerimus, abſque vllo impedimento? & non cuilibet, cui eſt opus, benignam aurem præbuerimus?* Scimus enim, qua menſi fuerimus menſura, eadem nobis remetiendum.

3. Sophronius videns eum quadam die triſtem, cauſam rogans audiuit: *Hodie miſerandus Ioannes non ab aliquo vllam accepit mercedem, neque vllum vel minimum piaculum potuit offerre Chriſto pro multis & magnis ſuis delictis.* Quid hoc minus illo Titi Imper. *Hodie non regnauimus, quia neminem affecimus beneficio?*

4. *Chriſtus iubet dari cuiuis petenti: ſi autem dicitis, vos eſſe alicuius alterius, qui imperat vt examinetis vitam & ſtatum mendicantium, ſciatis quod neque Chriſtus, neque humilis Ioannes opus habet curioſis miniſtris.*

Si noſtra eſſent quæ dantur, & ea à nobis illata eſſent in mundum, forte aliqua venia danda eſſet ei, qui parcè vteretur. Si autem Dei ſunt omnia quæ ſunt, eius omnino iuſſum in eis quæ ſunt eius, ſeruare oportet. 5.

Si ſubit vos timor ex incredulitate, ne fortè multitudo impenſarum ſuperet Eccleſiaſticos reditus, ego ne tantillum ſuſtinebo eſſe ſocius veſtræ modicæ fidei. Perſuaſum enim habeo quod etiamſi totus mundus veniret ſimul Alexandriam, egens beneficentia, hos Dei theſauros nequaquam in anguſtum redigeret. 6. Hæc omnia narrat Leontius in eius vita. Palladius in Lauſiaca cap. 115. narrat Eleemonem monachum adeo in omnes fuiſſe miſericordem, vt etiam libros venderet, eorúmque pretium mox in pauperes erogaret. Rogatus cur id faceret, dixit: *Qui poſſum meo perſuadere magiſtro, me eius artem accuratè didiciſſe, niſi illo ipſo vſus fuero ad artem rectè exercendam?*

Et cap. ſequenti Biſarionem ab eadem virtute commẽdat, quod nudum pauperem veſtiret ſuo habitu, ipſe interim nudus; quin & Euangelium vendiderit vt pauperi ſubueniret dicens: *Vt illic habeamus fiduciam, propter obedientiam vendidi ipſum ſermonem, qui mihi ſemper dicebat: Vende quæ habes, & da pauperibus.*

Et cap. 118. celebrat Melaniam Romanam, quod in totum orbem fuerit benefica: & Olympiadem neptem Ablauij Præfecti cap. 144. quòd omnia ſua in pauperes erogaret.

Denique vt alia omittã, viuum & ardens miſericordiæ ſpeculum, æquè ac ſpiculum nobis eſt Chriſtus Dominus, qui per viſcera miſericordiæ ſuæ viſitauit nos oriens ex alto, vt noſtris miſeriis, quæ plurimæ erant & grauiſſimæ, ſubueniret. Quamobrem hæc ipſa tota in nos effudit, tum in incarnatione, tum in vita, tum in cruce, vt verè dixerit Iſaias cap. 53. 4. de eo: *Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit*, Vis ergo viuam miſericordiæ effigiem, intuere Chriſtum in cruce, vbi totus eſt miſeria, quia totus eſt miſericordia noſtra. Nec tantùm in cruce, ſed & poſt mortem per omnia ſæcula, imò in æternum totum ſe per miſericordiam in ſuos effundit: *ſe naſcens enim dedit ſocium, conueſcens in edulium, ſe moriens in pretium, ſe regnans dat in præmium.* Naſcendo enim curauit miſerias natiuitatis & vitæ noſtræ, eas in ſe ſuſcipiendo, moriendo curauit miſerias peccatorum noſtrorum, pro ijs ſatisfaciendo; conueſcendo dandóque ſe in Euchariſtia ad manducandum, curat ſingulorum infirmitates & paſſiones animæ, cibando eam alimonia cæleſti; regnando curat miſeriam mortis & mortalitatis, dando corpus ſuo conforme, putà immortale & glorioſum. Sanè qui miſerias infinitas animæ ſuæ, æquè ac corporis clarè perſpicit, vidétque eos per ſingula momenta à Chriſto curari nouis & infinitis miſerationibus, non poteſt non eas admirari, æmulari, in eáſque transformari, vt iugiter canat cum Pſalte: *Miſericordias Domini in æternum cantabo.*

Et ſcientiam Dei pluſquam holocauſta.] Scientiam Dei practicam intellige, putà coniunctam cum interna Dei reuerentia, pietate, charitate, miſericordia. Opponit enim internam pietatem externæ; putà holocauſtis. Vnde ſequitur, hebr. חסד *cheſed* hic non tantùm miſericordiam, ſed

quoſlibet veræ & internæ pietatis actus denotare, & comprehendere, vti ſuperiùs dixi. *Cheſed* enim propriè ſignificat pietatem tum in Deum, tum in homines, putà pium & propenſum affectum, benignitatem, beneficentiã, gratiam, charitatem, beneuolentiam, gratitudinem, ſanctitatem ſiue bonitatem. Inde enim חסיד *chaſid*, id eſt, pius, vocatur vir bonus & ſanctus. Et *chaſida* vocatur ciconia, auis pia in parentes, ideóque pietatis ſymbolum. ita à Chriſto hic, & Marinus Forſterus, Pagnin. & alij in lexicis. Sic Ionæ 2. 9. dicitur: *Qui cuſtodiunt vanitates* (idola) *fruſtra miſericordiam ſuam* (hebr. חסדם *chaſdam*, id eſt, pietatem ſuam erga Deum, & conſequenter erga homines) *derelinquunt*: vbi *cheſed* propriè ſignificat B Dei timorem & cultum.

verſ. 7. *Ipſi autem ſicut Adam* (primus parens in paradiſo violans pactum cum Deo, eiúſque conditionem & legem de non comedendo pomo vetito) *tranſgreßi ſunt pactum*] Quaſi dicat, Imitantur parentem ſuum, putà primum legis & pacti Dei præuaricatorem, ideóque ſicut ille paradiſo expulſus eſt, ita & ipſi terra ſua, quæ inſtar paradiſi eſt, putà Iudæà, expellentur. ita S. Hieron. Cyrill. Rupert. Hugo & Lyran. Addit Clarius: Sicut Adam non fame preſſus, non concupiſcentia incitatus, ſed mera ſua lubentia pomum vetitum comedit, ita hi peccant ex mera petulantia.

C Secundò Septuag. τὸ *Adam* acceperunt vt nomen commune, non proprium, ſignificans hominem, vnde vertunt: *Ipſi verò ſunt ſicut homo præuaricans teſtamentum*, vel *fœdus*. Sic & Vatab. & Clarius: ſed hi duo cum Theodor. vertunt in genitiuo: *Ipſi autem tranſgreßi ſunt fœdus meum ſicut hominis*, id eſt, vt fœdus ictum cum homine. quaſi dicat: Non pluris fecerunt fœdus mecum initum, quàm ſi cum homine iniuiſſent: vnde ex leuitate mox illud reſciderunt & violarunt. Aut vt Arias, quaſi dicat: Ipſi externis victimis me colũt quaſi cum hominibus agerent, qui non vident cor. falluntur: ego enim ſum cardiagnoſtes, ideóque internam pietatem & miſericordiam volo, non ſacrificium.

D *Ibi præuaricati ſunt in me.*] τὸ *ibi* quadrupliciter exponi poteſt. Primò, *ibi*, ſcilicet in Adamo, quaſi dicat: Ex eo tempore quo Adam peccauit, cœperunt præuaricari in me: inſigniter ergo hãc Adæ præuaricationem imitati ſunt, imò continuarunt. Secundò, *ibi*, ſcilicet in paradiſo, quaſi dicat: In terra ſua, putà in Iudæa, quæ amœna & fertilis erat inſtar paradiſi terreſtris, in qua ego eos benignè collocaueram, vti Adamum in paradiſo, *ibi*, inquam, paradiſo hoc ſuo, meáque benignitate abuſi & laſciuientes recalcitrarunt. ita S. Hieron. Chald. & Vatab.

E Tertiò, *ibi*, ſcilicet in ſuo ſacrificio & holocauſto, quod vel idolis cum idololatria, vel mihi cum impia mente & conſcientia ſcelera offerunt. Quartò & genuinè, *ibi*, ſcilicet in tranſgreſſione qua pactum meum tranſgreſſi ſunt, ſicut Adam *præuaricati ſunt in me*, quia hoc pactum mecum, non cum angelo, non cum homine inierunt.

℣. 8.) Galaad ciuitas operantium idolum, ſupplantata ſanguine.

℣. 9.) Et quaſi fauces virorum latronum particeps ſacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichen: quia ſcelus operati ſunt.

A ℣. 10.) In domo Iſraël vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim: contaminatus eſt Iſraël.

℣. 11.) Sed & Iuda pone meſſem tibi, cùm conuertero captiuitatem populi mei.

Galaad ciuitas operantium, id eſt, fabricantium, ornantium & colentium *idolum*.] Galaad erat mons celebris terræ ſanctæ, ita dictus à fœdere inito inter Laban & Iacob, Geneſ. 31. 48. qui ceſſit in ſortem tribubus Ruben & Gad. Inde ciuitas in eo ædificata dicta eſt pariter Galaad, & ab altitudine Ramatha, ex qua ortus eſt Iephte Iudic. 11. 1. & Ramoth Galaad, in qua vnctus fuit Iehu in Regem 4. Reg. 9. 1. Hęc erat ciuitas refugij, vt patet Ioſue 21. 36. & 1. Paral. 6. 78. ideóque in ea erat multitudo ſacerdotum. Quocirca ob vrbis celebritatem idololatræ poſuerant in ea ſedem idololatriæ, templúmque & aras idolis exædificarant, vti hic ſignificat & taxat Propheta, quaſi dicat: Galaad ciuitas ſacerdotalis & ſancta, facta eſt metropolis idololatriæ & iniquitatis; adeo vt ad eam tota compoſita factáque videatur. ita S. Hieron. Chald. vertit: *Galaad ciuitas vim inferentium*. hebr. enim און *aven* ſignificat iniquitatem, indéque violentiam, vti & idololatriã. Vtraque enim inſignis eſt iniquitas. verſ. 8. Galaad quæ?

Supplantata ſanguine.] Quaſi dicat Galaad ſupplantabitur, capietur & vaſtabitur ob ſanguinem piorum Deum colentium, quem ipſa idololatra copioſè & iniuſtè effudit. Eſt emphaſis in verbo *ſupplantata*, quaſi dicat: Ipſa ſupplantauit, & per dolos ac inſidias deiecit Dei cultores; hinc ipſa pari modo ſupplantabitur, decipietur & deijcietur in ruinam. Vnde hebr. eſt, *ſupplantata à ſanguine*; & ita latinè legendum hic contendit Ribera. Ita reipſa factũ eſt, vt Galaad quæ prima erat in ſcelere, prima pariter eſſet in clade & excidio, Nam quia Syris erat vicina, hinc prima expugnata eſt ab Aſſyrijs tempore Phacee, 4. Regum 15. 29. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Ribera & alij.

Hinc Secundò, pro *ſupplantata ſanguine*, Leo Hebr. vertit, *Oppreſſa ſanguine*; Hebræi & Pagnin. *Fœdata ſanguine*, Chald. *Doloſè effundens ſanguinem*, Lyran, *Inſidiatrix ſanguinis*, quaſi dicat: Galaad ita dedita fuit inſidijs & cædibus piorum & innocentium, vt eorum ſanguine quaſi ſupplantata, oppreſſa & ſubmerſa videatur: natauit in ſanguine alieno & innocenti, iam natabit in ſanguine ſuo & nocenti.

Tertiò Septuag. pro מדם *middam* legentes מים *maim*, vertunt, *perturbans aquas*, id eſt, ſanam doctrinam, vti faciunt idololatræ & hæretici, inquit Theodor.

Alleg. Galaad, id eſt, tumulus teſtimonij, eſt Ieruſalem polluta ſanguine Prophetarum, Chriſti & Apoſtolorum, aliorúmque eius teſtium, quos ipſa cum ſuis Scribis & Sacerdotibus occidit & tumulauit, vti eis obijcit Chriſtus Matth. 23. 29. ita Leo Chriſtus ad literam, ego allegoricè.

Et quaſi fauces virorum latronum] Quaſi dicat: verſ. 9.
Galaaditæ habent fauces hiantes ad prædam inſtar latronum, imò luporum: ſitiunt enim ſanguinem & cædem innocentium. Sic de voraci famelico ait Silius lib. 3.

Immani fauces diducit hiatu.

Legit Interpres in hebr. חכו *chicko*, id eſt, fauces,

iam

iam legunt alio puncto חכי chacke, id eſt, expectare, inhiare; vnde vertunt: *Sicut latrones qui expectant virum*, vt eum occidant vel ſpolient, putà qui prædæ inhiant. ita R. Dauid, Pagnin. Vatab. & alij. Alio caſu & ſyntaxi, ſed eodem redeunte ſenſu, vertit Chald. *Sicut obſeruat vir latrunculos, conſociati ſunt ipſi & ſacerdos eorum.* quaſi dicat: Deicolæ euntes ad templum in Ieruſalem, ita timebant & cauebant Galaaditas eorúmque ſacerdotes, vt viator timet & cauet latrunculos.

Aliter Haymo & Alber. per fauces enim metaphoricè accipiunt ſtrictos ingreſſus vallium aut collium, in quibus latere ſolent latrones, & inſidiari viatoribus, eóſque inopinantes repente aggredi. Sic enim vocantur fauces terræ, fauces portus, fauces ſcopuli, fauces Orci, de quibus Virgil. 6. Æneid.

Veſtibulum ante ipſum primiſque in faucibus Orci.

Ita Græci pauci numero expectarunt Xerxem cum innumeris copijs ad faucas Thermopylarũ, ibíque eum ceciderunt. Sic ergo ſenſus eſt, quaſi dicat: Galaaditæ inſidebant fauces montium, vt euntes Iaroſolymam caperent, ſpoliarent, occiderent. Vnde Symmac. vertit: *Fauces tua quaſi viri inſidiatoris.*

Verùm hebr. *chicke*, fauces hominis, non terræ ſignificat: à radice enim חכה chaka, id eſt, expectare, anhelare, inhiare, deducitur nomẽ חך chec, id eſt, palatum, gula, fauces, eo quòd cibo inhiẽt: ſunt enim ipſæ quaſi os ſtomachi, ſcilicet interior pars gulæ, vbi os anguſtiatur tenditque in ſtomachum, quam partem Græci & Latini laryngem, vel pharyngem vocant. Vnde de ea Plin. lib. 11. 37. *Summum gulæ*, inquit, *fauces vocãtur, extremum ſtomachus.* Hæ enim fauces magis ſignificant auiditatem inexplebilem cædis & ſanguinis, quàm illæ montium & vallium. Sic Cæſar apud Lucan. Pompeium comparat tigridi, quæ aſſueta ſanguini ferarum, ſemper eum ſitit:

Sic & Syllanum ſolito tibi lambere ferrum,
Durat Magne ſitis: nullus ſemel ore receptus
Pollutus patitur ſanguis manſueſcere fauces.

Porrò Septuag. pro כחכי kechike, alijs punctis legentes כחכי cocachi, vertunt: *Fortitudo tua quaſi viri piratæ*, quaſi dicant: Summa vi & fortitudine inuadis tranſeuntes in Ieruſalem, vti faciunt piratæ: כח coach, enim eſt vis, virtus, & fortitudo.

Princeps ſacerdotum.] Putà, Galaad habens fauces latronum, particeps & ſocia fuit ſacerdotum, qui in via interficiebant *pergentes de Sichem*, quaſi dicat: Galaaditæ fuerunt ſocij ſacerdotum Bethel, putà idolorum & vitulorum aureorum, qui Deicolas eũtes à Sichem in Ieruſalem in Paſchate, Pentecoſte, & Scenopegia, vt iuxta legem Deum in templo adorarent, trucidabant vel per ſe, vel per ſubmiſſos à ſe ſicarios. ita S. Hieron.

Hebr. iam ad verbum habent: *Sicut latrones qui obſeruant virum, ita conſpiratio ſacerdotum in via qua itur Sichem. trucidant*, ſcilicet viatores. Pro *conſpiratio* Vatab. vertit *congregatio*: Pagnin. *collegium*. Alij *ſocietas*. Notatur hic ſceleris atrocitas & imperium. Nam vbi in illud multi conſpirant, nihil non perficiunt. Armata enim tot manibus, tótque conſilijs impietas, omnia perfringit & ſternit.

Pergentes de Sichem.] Hebr. שכמה ſechma, id eſt, in Sichẽ: hoc enim ſignificat ה locale. ita Vatab. & Arias. Verùm dico ה hîc non eſſe locale, ſed terminatiuum nominis proprij. Vrbs enim hæc dicta eſt *Sichem*, vel addito ה *Sichima*. Vnde Septuag. & Symmach. vertunt. *Interfecerunt Sichimas*; id eſt, *Sichimitas*. Noſter verò, quia hîc fit mentio viæ in Ieruſalem, rectè ſubaudiens præpoſitionẽ מן min, id eſt, *de*, vertit, *Pergentes de Sichem*. Hi enim idololatræ non occidebant euntes in Sichem, ſed ex *Sichem* euntes in Ieruſalem. Sichem enim vrbs, dicta à Sichem Principe, qui violauit Dinam Iacobi filiam Geneſ. 34. 2. tempore Chriſti dicebatur Sichar, quam Chriſtus per mulierẽ Samaritanam conuertit Ioan. 4. 5. deinde dicta Neapolis, hodie Napoloza. Errant qui putant ad has inſidias alluſiſſe Chriſtum Lucæ 10. in parabola euntis è Ieruſalem in Iericho, qui incidit in latrones. Nam Iericho erat ad Orientem Ieroſolymæ. Sichem verò ad Septentrionem. Quare nulla erat via, quæ ex Ieruſalem per Sichem tenderet in Iericho. Nominat Sichem præ alijs vrbibus, tum quia ex Samaria, quæ erat metropolis decem tribuum, recta erat via in Ieruſalem per Sichem: tum quia Sichẽ religione erat celebris: in ea enim habitarunt Abraham & Iacob, cuius & puteus ibidem oſtenditur: in ea quoq; ſepultus eſt Ioſeph, Ioſue 24. 32. Rurſum Sichem erat iuxta montes Hebal & Garizim, in quibus Moſes proclamauit legem, & benedictiones eam ſeruantibus, & maledictiones eam præuaricantibus Deuter. 27. verſ. 4. Hinc multi Sichimitæ in cultu Dei perſtiterunt, cum alij declinarunt ad vitulos Ieroboam. Hinc quoq; peregrini viſentes loca ſancta, viſebant (vti etiamnum viſunt) Sichem & Ieruſalem. Sicut Chriſtiani in Italia viſitant Lauretum & Romam: tum denique quia iuxta Sichem erãt Dan & Bethel, vbi Ieroboam poſuit vitulos aureos. Ibi ergo erat ſedes idololatriæ: ac conſequenter ibi vigebat perſecutio in pios & fideles euntes in Ieruſalem, quos in via intercipiebant & malè multabant.

Porrò Chald. Aquila, Theodot. Vatab. Clarius & Pagnin. τὸ *Sichem* accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, ſignificans humerũ. Vnde vertunt: *Turma, vel conſpiratio ſacerdotum in via interficit humero vno*, id eſt, conſenſu vnanimi, pari ſtudio & conatu. Sic enim fures & milites dum conſpirant in domus vel vrbis expilationem, vno quaſi humero ferunt ſcalas, trabes, aliáque inſtrumenta quibus turres conſcendant, aut oſtia ſternant ad irrumpendum & prædandum. Aquila vertit in accuſatiuo: *Participatio ſacerdotum in via occidebant*, id eſt, amputabant, *humeros* viatorum euntium in Ieruſalem.

Quia ſcelus operati ſunt.] Quaſi dicat: Inſidiantur Galaaditæ Deicolis eóſque occidunt, quia totos ſe ſceleribus dediderunt. Pro *ſcelus* hebr. eſt זמה zimma, id eſt, piaculũ, nefas, abominatio, putà ſcelus horrendum & execrabile. Diſce hic moraliter, quantum ſcelus ſit impedire opera pietatis, ac remorari eos qui tendunt ad ſalutem & ad Dei cultum, v. g. ad ſtatum perfectionis. Vnde S. Hieron. hæc applicans hæreticis: *Nos dicamus*, inquit, *hæreticos* (tu dic libertinos aliàs catholicos, vt iriſores & ſanniones operum piorum) *intercludere viam, ne de Sichem, id eſt, de bonis operibus pergamus in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſiam. Iſti ſunt quaſi fauces latronum & interficiunt eos qui per huius ſæculi viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur* ὦμοι, *id eſt, humeri: in humeris opus intelligimus: & omnes falſi ſacerdotes abſcondunt viam, & occidunt homines malis operibus, ne perueniant Ieruſalem. Quod autem humerus opus*

ſignificet illud oſtendit Ierem. 32. iuxta Septuag. Da cor tuum in humerum tuum, hoc eſt, quæ intelligis verte in opera. Et de Iſſachar legimus Geneſ. 49 quod ſuppoſuerit humerum ſuum ad laborandum, & vir agricola ſit. Quocirca S. Chryſ. lib. 3. contra vitu-per. vitæ monaſt. hunc ponit nonum & ſummum malitiæ gradum. Primus, ait, malitiæ & impietatis gradus eſt, iumenta & pecora ipſa inimicorum errantia, vel lapſa negligere. Secundus & maior, inimicis ipſis, ſi qua re egeant, non ſubuenire. Tertius, proximos ignotos aſpernari. Quartus, deſpicere familiares. Quintus, non ſolùm corpora, ſed etiam animas fratrum pereuntes negligere. Sextus, ipſos filios pereuntes negligere. Septimus, nec eos per ſe curare, nec alios qui curent comparare. Octauus, prohibere inſuper eos qui ſponte iuuare illos velint. Nonus, non modò eos à ſalute arcere, ſed etiam eorum ſalutem vltrò oppugnare. Hoc eſt quod tam ſedulò monet & præcipit Apoſt. 1. Theſſal. 5. 19. *Spiritum nolite extinguere.* vide ibi dicta, ac præſertim mirum hac de re exemplum Prætextatæ, quod refert S. Hieron. Epiſt. 7. ad Lætam.

Nonum gradus impietatis.

verſ. 10. *In domo Iſrael*, putà in regno decem tribuum, *vidi horrendum*, putà *fornicationes Ephraim*, ſcilicet idola & vitulos aureos, quos induxit Ieroboam rex oriũdus ex Ephraim; quémq; tribus Ephraim quaſi ciuem & regem ſuum ſecuta eſt, & mox totus Iſraël; hoc eſt quod ait, *Contaminatus eſt Iſrael.* Pro *horrendum* hebr. eſt שערורית *ſçaaruria*, idem quod *ſçaarurit*, ſed per auxeſin quid amplius & maius ſignificat, vt notat Marinus in lexico. Vatab. vertit, *Pollutiones*, inquinamenta. Pagnin. & Marin. *turpitudinem*, fœditatem. Noſter Ierem. 5. 3. *mirabilia. Stupor*, inquit, *& mirabilia facta ſunt in terra.* Hic verò propriè vertit *horrendum* quod horripilationem excitet, faciátq; vt pili & crines audientium ex horrore erigantur: שער *ſear* enim pilum ſignificat; & inde *Seirim* vocantur ſatyri piloſi & hirſuti. Talis eſt idololatria, præſertim communis totius gentis, Deo olim addictæ & deuotæ, quæ vnum hominem, putà Ieroboam ſecuta eſt, Deo omnium Domino relicto & ſpreto.

verſ. 11. D *Sed & Iuda.*] Hæc verba connectenda ſunt cum præcedentibus hoc modo: *Contaminatus eſt Iſrael; ſed & Iuda.* ita Hebr. Chald. & Septuag. Iuda enim ſecutus eſt idola Iſraëlis.

Pone meſſem tibi.] *Pone*, ſcilicet, ô Iſraël, vel potiùs, tu ô Iuda, quaſi dicat: O Iuda tu etiam capieris, æquè ac Iſraël, quia eius ſcelera imitatus es: nec tu, vt putas, pones & recondes meſſem tuam, quia eam hoſtis Chaldæus vaſtabit: is enim metet ea quæ tu ſeminaſti: pones tamen & recõdes tibi meſſem, quæ ex ſpicis deciduis per tot annos captiuitatis tuæ ſponte & copioſè ſuccreſcet, cum te è captiuitate reduxero per Cyrum, quaſi dicat: Ante ne ponas, quia hoſtes id nõ permittẽt; tunc verò pones: tu enim redibis è captiuitate, non Iſraël, qui in ea iugiter manebit: Oſee E enim conciſè loquitur, & paucis multa complectitur, vt dixi in prœmio. ita Hugo, Dionyſ. Ribera & Lyran. qui ſic breuiter & planè exponit: Relinque meſſem tuam in tempus quo conuertam captiuitatem tuam, & nunc ei ne impliceris:

A tunc enim meſſem colliges, licèt nunc captiua ducaris. Simili ſchemate Virgil. in perſona paſtoris Mantuani, finibus ſuis à milite veterano pulſi, ait Eclog. 1.

Poſt aliquot mea regna videns mirabor ariſtas.
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? en quo diſcordia ciues
Perduxit miſeros! en queis conſeuimus agros!

Secundò, Haymo & Hugo per meſſem intelligunt filios, quaſi dicat: Pone meſſem, id eſt, genera filios, quos demetat, id eſt, capiat, vel occidat hoſtis Chaldæus. Sed huic expoſitioni non conſentiunt, nec cohærent ſequentia: *Cum conuertero captiuitatem populi mei.* Licèt enim id Ruffinus ſic B exponat, quaſi dicat: Tu quoque ô Iuda, demeteris, cum captiuitas populi mei Iſraël conuertetur ad te, vt tu ſimiliter capiaris; tamen id non reſpondet hebraiſmo, quo conuertere captiuitatem ſignificat liberare è captiuitate, non verò in captiuitatem ducere.

Tertiò, Arias hæc refert ad tempora Chriſti, quaſi dicat. Demetetur Iudæa à Tito & Romanis, cum captiuitatem generis humani è poteſtate diaboli ſoluam per Chriſtum. hoc allegoricũ eſt. Adde, ponere meſſem ſignificat metere, non demeti. Eſt enim actus eius qui metit, non qui metitur; vnde Septuag. vertunt τρυγᾶν, id eſt, vindemiare.

C Recentiores aliter vertunt, ideóque aliter explicant pro *pone* enim legunt שת *ſçat* in præterito, id eſt, poſuit; vnde vertunt: *Etiam Iudas poſuit, vel poſuit meſſem*, vel plantarium: quod primò aliqui ſic explicant, quaſi dicat: O Iuda tuis ſceleribus continuis paras tibi demeſſionem, id eſt, excidium, cum conuertenda erat captiuitas populi mei, id eſt, dum ego cogito de captiuitate tua auertenda. Vnde Theod. & Theoph. ex Septuag. legunt: *Sed & Iudas dimiſit meſſem ſuam*, putà ſuas ſegetes & opes, quia ſecutus eſt idola Iſraëlis, ideóque à Chaldæis ſpoliatus & excisus eſt.

Secundò, Clarius vertit & explicat, quaſi dicat: Etiam, ô Iuda, Ephraim poſuit plantulam, tibi vel contra te. Nam plantauit tibi lucos, & docuit idololatriam, qua te effecit ne te conuerterem, D ſed à me abiectus abires in captiuitatem.

Tertiò, Vatab. putat hîc notari factum Ieroboam, quo reſtituit Damaſcum & Emath Iudæ 4. Reg. 14. 25. & 28. quaſi dicat: Ephraim, id eſt, Ieroboam filius Ioas, rex in Ephraim, poſuit tibi, ô Iuda, plantarium in Damaſco & Emath: ipſe enim has vrbes tibi reſtituit, in iíſque Iudæos incolas plãtauit tunc, cum conuertit captiuitatem populi, cum ſcilicet iugum regis Syriæ à populo ſuo, putà ab Iſraële depulit & excuſſit: & tamen tu, ô Iuda, cum accepiſſes tantum à Deo beneficium, ei ingratus fuiſti, eum ſpreuiſti, & deos gentium tibi adſciuiſti.

Cum conuertero.] Vſque dum conuertam: hebr. E enim eſt בשוב *beſçubi*, id eſt, in, vel ad conuerſionem captiuitatis *populi mei*, id eſt, tuam, ô Iuda. Eſt hebraiſmus: Hebræi enim eum quem alloquuntur, ſæpe compellant in tertia perſona, vti faciunt & Germani, dum honoris cauſa dicunt: Dominus hoc dicat, vel faciat, id eſt, tu ô Domine hoc dicas, vel facias.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Deſcribit nequitiam & malitiam Iehu, *& Iſraelis idololatrantis, comparando eam primò furno ſuccenſo, ſecundò fermento v. 4. & pani ſubcineritio v. 8. tertiò columbæ ſeductæ non habenti cor. v. 11. quartò arcui doloſo v. 16.*

℣. 1.) Cum ſanare vellem Iſrael, reuelata eſt iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati ſunt mendacium: & fur ingreſſus eſt ſpolians, latrunculus foris.

℣. 2.) Et ne fortè dicant in cordibus ſuis, omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circundederunt eos adinuentiones ſuæ, coram facie mea factæ ſunt.

℣. 3.) In malitia ſua lætificauerunt regem: & in mendacijs ſuis Principes.

℣. 4.) Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquente: quieuit paulum ciuitas à commiſtione fermẽti, donec fermentaretur totum.

℣. 5.) Dies regis noſtri: cœperunt Principes furere à vino: extendit manum ſuam cum illuſoribus.

℣. 6.) Quia applicauerunt quaſi clibanũ cor ſuum, cum inſidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, manè ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ.

℣. 7.) Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus, & deuorauerunt iudices ſuos: omnes reges eorũ ceciderunt, non eſt qui clamet in eis ad me.

CVM *ſanare vellẽ Iſrael reuelata eſt iniquitas Ephraim.*) Multi hæc accipiunt de tempore Ieroboã, qui fecit ſchiſma à Roboã, factúſque rex decẽ tri-
verſ. 1. buum induxit idola, putà vitulos aureos in Iſraël, quaſi dicat: Cum ſanare vellem Iſraël à ſceleribus & idololatria quam induxit Salomon, colẽs deos concubinarum ſuarum alienigenarum 3. Reg. 11. 31. tunc erupit Ieroboam ortus è tribu Ephraim, qui vitulos aureos erexit in Dan & Bethel, quem ſecuta eſt tota Samaria operãs mendacium, id eſt, colens idola vitulorum. ita S. Hieron. Cyrill. Haymo, Hugo, Lyran. Clarius & Ribera. Huc accedũt Theod. Theoph. Arias & Sanchez, qui hæc accipiunt de Ieroboam, cæteriſque omnibus regibus Iſraël: hi enim Ieroboam ducem in ſcelere & idololatria ſunt æmulati. Verùm obſtat, quòd tempore Ieroboam needum erat Samaria: quia illa condita eſt poſt ſexaginta annos ab Amri patre Achab 3. Reg. 16. 24. Rurſum, Deus tunc ſanare volebat non ſolùm Iſraël, ſed magis Iuda, qui erat fons mali & idololatriæ: nec tunc reuelata eſt,

A quaſi antea latuiſſet abſcõdita iniquitas Ephraim, ſed eſſe & exiſtere cœpit.

Dico ergo Prophetam loqui de tempore Iehu: ſub Iehu enim cœpit prophetare. vnde eum nominat initio prophetiæ dicens cap. 1. 4. *Adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu.* Per Iehu enim Deus volebat ſanare & exurpare idololatriam: vnde iuſſit ei 4. Reg. 9. 61. euertere Baal & domum Achab, eiúſque prophetas 450. occidere; quod & præſtitit Iehu initio regni. Verum mox metuens idem, quod Ieroboam, ne ſcilicet ſi populus ad Deum eiúſque templum in Ieruſalem rediret, pariter ad regnum regémq; Iuda rediret; hac de cauſa in ido-
B lolatriam relapſus eſt, populóque vitulos aureos Ieroboam colendos propoſuit. Quocirca in eum hic detonat Deus.

Porrò Deus hic perſonam medici induit, qui chirurgum ſibi aſciuit Iehu ad reſecanda putrida membra Iſraëlis, & reliqua ſananda. Alludit enim ad Ramoth Galaad, vbi rex creatus eſt Iehu 4. Reg. 9. 1. & ſequent. In Galaad enim erant aromata & pharmaca optima, æquè ac chirurgi & medici. vnde de ea ait Ierem. cap. 8. 22. *Nunquid reſina non eſt in Galaad? aut medicus non eſt ibi? Quare igitur non eſt obducta cicatrix filiæ populi mei?* vide ibi dicta. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Cum per Iehu quaſi chirurgum meum in Galaad
C ſanare vellem vulnus idololatriæ Iſraëlis, ideóq; per eum reſecaſſem Achab & Iezabelem (quæ, vtpote Tyria, fuerat fax & incentrix cultus Baal Dei Tyri) eiúſque proſapiam, putà ſeptuaginta filios, videbatur iam euerſum regnum idololatriæ, omnéſque idololatræ timentes Iehu quaſi vindicem & exciſorem Baalitarum, diffugiebãt aut latitabant: ſed ecce Samaria, quæ erat metropolis in Ephraim, putà conſiliarij Regij aliíque politici in Samaria, fraudulenter ſuggeſſerunt & ſuaſerunt Iehu ſtabilire cultum vitulorum in ſuo regno, ſi illud ſtatúmque ſuum conſeruare vellet. Hoc enim exigere politiam: alioqui enim populum, ſi permittatur redire ad Dei cultum in Ieru-
D ſalem, pariter rediturum ad priſtinum eius ſceptrum & regnum, putà ad ſtirpem Dauidis. Hoc conſilio politico & ſatanico ictus captúſque Iehu, in eorum ſententiam conceſſit, cultúmque vitulorum reſtituit & ſanxit. Tunc ergo reuelata eſt malitia Samariæ, à Iehu paulò antè compreſſa, ideóque latitans, poſtquam ſcilicet Samaritæ ſubdolè pertraxerunt Iehu in ſuam idololatriam, ídque paulò ante hanc Oſee prophetiã: ipſe enim prophetauit ſub Ieroboam pronepote Iehu, vt patet ex proœmio.

Ita etiamnum videmus politicos ſuadere Principibus hæreſin, vt ſtatum & principatum ſuum tueantur, vel adaugeant. Ita hæreſis inuecta in Hollandiam: qui enim in ea dominari cupiebant, hæreſin induxerunt hoc prætextu, quòd ſi Hol-

landi Catholicam fidem permitterent, certò iugum Hiſpanicum eſſent ſubituri: Catholici enim, inquiebant illi, ſcrupulo conſcientiæ adacti ad ſuum auitum & legitimum Principem, putà ad regem Hiſpaniæ, redire volent: vt ergo excludamus Hiſpanum, excludamus fidem Catholicam oportet. Idem fuit paralogiſmus Elizabethę reginæ Angliæ. Cum enim ipſa ob natales ſpurios, & à Pontifice Romano damnatos, incapax eſſet regni, vt fulmen Pontificis & Pontificiorum auerteret, regnúmque ſibi ſtabiliret, ſchiſma fecit à Pōtifice & fide, ac hæreſin inuexit: ideóque Deus illico ſuccidit eius regnum ſtirpémque, vti olim ſuccidit domum Ieroboam, Achab, Iehu, aliorúmque regum, qui cultum Dei abiecerunt, & cultum idolorum ſanxerunt. Idem euenit Hollādis, qui cum caput ſibi præciderint, acephali ſunt, ac inter ſe hæreſibus odiíſque internecinis digladiantur, quibus ſeſe conſument, niſi ad vnitatem priſcæ religionis, æquè ac reipub. & ad caput auitum redeant. Det eis Deus idipſum ſapere.

Veritas triplex.

Quia operati ſunt mendacium.) In Script. vti triplex eſt veritas, mentis, oris, & operis: mentis, cū eius cognitio adæquatur & conformis eſt ſuo obiecto, putà cum mens res cognoſcit prout verè à parte rei ſunt: oris, cum verba conformia ſunt menti: operis, cum opera conformia ſunt ſuæ regulæ, putà rectæ rationi, officio & legi: ita ex aduerſo triplex eſt mendacium, ſcilicet mentis, oris, & operis: mentis, eſt error quo mens difformis eſt ſuo obiecto, putà quo falſo iudicat de re: oris, eſt mendax locutio, qua contra quàm in mente ſentit, proloquitur: operis, eſt ſcelus quo homo deuiat à ſuo officio, à recta ratione & lege. Tribus hiſce modis hic accipi poteſt. Samaritæ enim inuehentes idololatriam & falſam religionem, inuehebant menti errorem in fide: blaſphemiam in lingua, qua ſpernebant Deum & laudabant idola; ſcelus in opere, putà in ſacrificio & externo cultu idolorum.

Propriè ergo mendacium ſignificat hîc cultum falſum & mendacem idolorum, ipſúmque idolum. Idolum enim eſt numen & Deus mendax: cum enim ſit lapis vel lignum, mentitur ſe eſſe Deum, ſéque opponit Deo, qui eſt veritas verúmque numen. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Theodor. Theophyl. & alij. Quocirca *Socrates dicebat ſe malle adorare canem quàm idolum*, eò quòd canis cùm ſit opus naturæ, idque viuum, dignior ſit idolo, quod eſt opus artis, idque inanime. Idem aiebat ſe mirari, quod cum ſimulachrorum artifices id ſummo ſtudio conniterentur, vt lapis quàm ſimillimus homini redderetur, non pariter hoc curarent, ne ipſi lapidibus ſimiles & viderentur, & eſſent. Hoc eſt quod ait Propheta Pſalm. 121. *Simulachra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: oculos habēt & non vident: aures habent & non audiunt, &c. ſimiles illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui cōfidunt in eis.* Diogenes teſte Laërtio libr. 6. ſolebat ſubinde adire ſimulachra, & aliquid ab eis petere; demirantibus cur id faceret? *Vt conſueſcam*, inquit, *non commoueri, ſi quando ab hominibus non impetro quod peto.* Idem rogatus à tyranno, è cuiuſmodi ære potiſſimum oporteret fieri ſimulachra? *Ex eo*, inquit, *ex quo fuſi ſunt Harmodius & Ariſtogiton*; innuens illa cum ipſo eſſe tollenda, quod iſti tyrannicidæ fuerint. Idem dicebat *bonos viros eſſe deorum ſimulachra.* Deorum cum ſint optimi, naturæ proprium eſt benefacere omnibus, nocere

A nemini. Hæc imago meliùs relucet in ſapientibus ac bonis viris, quàm in ſtatuis, cum dij ſint incorporei. Fabius Hannibalis domitor, capto direptóque Tarento, ſcribæ percuntanti quid de ſtatuis templorum ſtatuiſſet? *Relinquamus*, inquit, *Tarentinis deos iratos.* ita Plutarch. in Apophth. Roman.

Secundò, vt Clarius & Arias, ſicut facere veritatem in Script. eſt facere id quod officium cuiuſque requirit, ita facere mendacium eſt facere contra officium & debitum. Sic diabolus mendax *in veritate*, id eſt, in officio, ſubiectione & fide quam Deo debebat, *non ſtetit*, Ioan. 8. 44. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Conſiliatij & primores Sa-
B mariæ tranſgreſſi ſunt officium ſuum, fidémque quam Deo & Reipub. debebant. Debebant enim Regi Iehu ſuadere veram religionem, verúmque vnius Dei cultum; at ipſi induxerunt eum in idololatriam, indéque in excidium & ruinam, tum ſuam, tum gentis totius & regni. Mentiebantur enim regnum Iehu ſtabile fore, ſi populum domi in cultu vitulorum contineret, vt non iret in Ieruſalem. Mentiebantur, inquam: nam omne regni firmamentum eſt vera religio, vera fides, verus Dei cultus. Docet hoc S. Aug. in lib. de ciuitate Dei, quos hoc argumento conſcripſit, vbi lib. 1. c. 33. ait: *Scipio non cenſebat felicē eſſe Rempub. ſtantibus mœnibus, ruentibus moribus*, inter
C quos primas tenet religio & pietas. Et libr. 2. 18. enarratis vitijs quæ Romam gentilem inuaſere & pene perdidere, addit, eius imperium cruce Chriſti firmatum eſſe & ſtabilitum. Ait enim: *In iſta colluuione morum peſſimorum, maximè venire ac ſubuenire debuit cœleſtis auctoritas, qua voluntariam paupertatem, continentiam & beneuolentiam, iuſtitiam atque concordiam, verámque pietatem perſuaderet, cæteráſque vitæ luminoſas validáſque virtutes, non tantùm propter iſtam vitam honeſtiſſimè gerendam, nec tantùm propter ciuitatis terrenæ concordiſſimam ſocietatem, verùm etiam propter adipiſcendam ſalutem ſempiternam, & ſempiternæ cuiuſdam populi cœleſtem diuinámque Rempub. cui*
D *nos ciues adſciſcit fides, ſpes, charitas.* Et mox: *Deus enim ſic oſtendit in opulentiſſimo & præclaro imperio Romano, quantùm valerent ciuiles etiam ſine religione virtutes, vt intelligeretur hac addita fieri homines ciues alterius ciuitatis, cuius rex veritas, cuius lex charitas, cuius modus æternitas.*

Tertiò, aliqui vertunt: *Quia ſibi mutuò non ſeruant fidem*: qui enim fidem Deo non ſeruant, nec ſeruāt homini: quocirca vbi eſt hæreſis, ibi pariter graſſantur fraudes & doli. Caſtrius hoc refert ad Samaritas, qui contra fidem Achab regi datam, occiderant 70. eius filios, cum Iehu id iuberet 4. Reg. 10. 7. Verùm hos occidi iuſſerat Deus:
E ergo magis ob idololatriam, quàm ob hāc cędem eos per Prophetam hic redarguit, præſertim quia periculum erat, ne impij parentis idola impiæ proles ſequerentur. Taxat tamen quoque Propheta hanc cædem ob perfidiam, vti inferius dicam.

Et fur ingreſſus eſt ſpolians, latrunculus foris.) vò *&*, explicat *mendacium*, idémque valet, quod *id eſt*: aut certè *&*, id eſt, *ideo*, quaſi dicat: Quia Samaritę fraudulenter & mēdaciter ſuaſerunt cultum vitulorum regi Iehu (S. Hieron. cum alijs, vti dixi initio capitis, hæc attribuit regi Ieroboam) idcirco ipſe Iehu ſecutus eorum fraudulenta conſilia, clanculum in regni gubernacula ingreſſus eſt vt fur, diſſimulans occultam ſuam nequitiam & idololatriam,

lolatriam, at vbi rerum planè potitus eſt, quaſi latro publicè graſſatoa eſt, cogens omnea ad ſua idola, & nolentes ſpolians, vel occidens. Sic Nabuchodonoſor vocatur latro Ieſem. 18. verſ. 22. vide ibi dicta.

Secundò, ſic exponas, quaſi dicat: *&*, id eſt, idcirco fures & latrones tum domeſtici, tum externi inuadunt vrbes & agros Iſraëlitarum, eóſque vaſtant & expilant. Nam dum in Repub. eliminatur vera religio, ſubintrant furta, latrocinia, omniáque ſcelera, vti hæc in Galaad & Samariam ſubintraſſe dixit cap. præcedēti verſ. 9. ita Chald. Lyran. & Arias. Rurſum, Deus in eos Syros & Aſſyrios, qui eos vaſtarent, immiſit, vti dicitur 4. Regum 10. 32. ita Theodor. Theoph. Dionyſ. & Ribera. Hi enim in libris Regum vocantur latrunculi, id eſt, prædones, graſſatores, quos Belgæ vocant *vrybeuters*. Septuag. vertere ſolent μονοζωνοι, id eſt, vnius, ſcilicet eximiæ, zonæ, quaſi dicant, excellentes bello, & qui cingulo eximio à cæteris differunt, egregiéque ſunt accincti & armati. ita Suidas. Hebr. enim גדוד *gadud*, ſignificat accinctum & expeditū militem. Sic & olim milites vocabantur latrones, vel ἀπὸ τοῦ λατρεύειν, id eſt, à ſeruiendo, vt vult Feſtus lib. 10. vel à latendo, quia ex inſidijs more latronū hoſtes adoriuntur. Nota. Iehu hic primò comparatur furi & latroni: ſecundò verſ. 4. piſtori ſuccendenti furnum idololatriæ, eiúſque fermento fermentāti populum: terniò columbario ſeducenti & capienti columbas verſ. 11. quartò arcui doloſo verſ. 16. quia euertendo Baal, videbatur idola euerſurus, & mox ea reſtituit.

verſ. 2. *Et ne fortè.*) Quaſi dicat: Ne cogitent & quærantur me in memoriam reuocare præterita parentum ſuorum peccata, ac propterea filios plectere ex vindicta magis, quàm ex deſiderio ſanādi eos, enumerabo illis modernas eorum machinationes impias, quas hiſce diebus coram facie mea impudenter perpetrarunt, vt eas negare vel excuſare non potuerint. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera & Arias.

Septuag. hæc referunt ad præcedentia, vertúntque: *Vt concinant quaſi canentes in corde ſuo*, id eſt, vt S. Hieron. vt quaſi ſocij conſentiant cum fure & latrone, & cum eis quaſi canant eandem cantilenam: vel vt Theodor. vt videntes tantas ſuas clades gemant canántque threnos, non publicè, ne hoſtis eos ſubſannet, vel acriùs puniat, ſed tacitè in corde ſuo.

Tertiò, Chald. vertit: *Nec interim reputant in cordibus ſuis, omnia ipſorum maleficia manifeſta eſſe coram me; mox circumuenient eos opera eorum mala* (id eſt, vindicta & ſupplicia operū malorum) *quæ coram me aperta ſunt*, quaſi dicat: Breui fiet, vt videant me operū eorum cognoſcere, & videre, cum ſcilicet ſentient mea verbera & flagella. ita Vatab.

verſ. 3. *In malitia ſua lætificarunt Regem.*) Ieroboam, ait S. Hieron. vel potiùs Iehu, quaſi dicat: Sua mala & impia voluntate applauſerunt Iehu eiúſque principibus, deficiendo à ſuo rege Achab, eiúſque familia regia, ac in gratiam Iehu colendo vitulos pro Baal; item perfidè occidendo 70. filios Achab fidei ſuæ commiſſos, & 40. fratres Ochoziæ: hanc enim defectionem & perfidiam vocat mendacia. Licèt enim Iehu à Deo per Prophetam vnctus & creatus rex, mandante Deo eos occidi iuſſerit, tamen Samaritæ ignorabant Dei iuſſu hæc fieri. Secretò enim vnx erat Propheta Iehu in regē: quocirca non Dei iuſſu, ſed metu Iehu tyranni eos occiderunt, idcóque iniuſtè & perfidè Septuag. vertunt, *Reges*: non enim ſoli Iehu, ſed & anteceſſoribus & ſucceſſoribus eius in idololatria conſenſerunt. Ita ſolet vulgus mobile adulari regibus, & ad eorum libitum mutare fidem & religionem inſtar arundinis, vti hodie in Germania fieri videmus. Quàm verum eſt illud:

Regis ad exemplum totus componitur orbis!

Quocirca melior eſſe nequit oratio, quàm illa qua oratur pro Regibus & Principibus, tum Eccleſiaſticis, tum ſæcularibus, vt eos prudentes, pios & ſtrenuos vel largiatur, vel efficiat Deus. Hoc eſt quod inculcat Apoſt. 1. Timoth. 2. 1. *Obſecro igitur primò omnium fieri obſecrationes*, &c. *pro regibus & omnibus qui in ſublimitate ſunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate.*

Viderunt idipſum Gentiles. Euripidis eſt hæc vox: *Gubernari oportet malos à bonis, & parere ſe melioribus: ſi verò impios in ciuitate promoueris, ſurſum atque deorſum vita noſtra inopinatò tota peruertetur.* Platonis iſta: *Sutores ſi praui & perditi ſint, quanquam diſſimulent, nihil inde periculi ciuitati imminet. cuſtodes verò legum & ciuitatis, ſi non reuera ſint, ſed videantur tantùm, vrbem totam funditus perdunt.* Velleij Paterculi: *Princeps optimè faciendo docet; cùmque ſit imperio maximus, exemplo eſt maior.* Neoptolemi apud Sophoclem in Philoct.

Principibus omnia, quos penes rerum fuit
Summa, imputo: nam vrbs à magiſtratu, à duce
Exercitus dependet: exemplo ducum
Peccant frequenter milites.

Hoc eſt quod clamat Eccleſiaſt. cap. 10. 2. *Secundùm iudicem populi, ſic & miniſtri eius: & qualis eſt rector ciuitatis, tales & inhabitantes in ea. Rex inſipiens perdet populum ſuum.* Hinc Arabicus hoc loco vertit: *Lætati ſunt reges eorum in iniquitate, & principes eorum in mendacio: & fiducia eorum ſicut ſues grunniunt, & ſicut qui paſtam conficit, & expectat eam donec fermentetur. ſic erunt dies regum ipſorum.* Et Syrus: *In malitia ſua lætificauerunt reges, & in malitia ſua omnes principes eorum: exardeſcunt quaſi clibanus ardens in decoctionem.*

Omnes adulterantes) Id eſt, omnes idololatrantes. Eſt metaphora à piſtore furnum accendente, quaſi dicat: Iſraëlitæ inſtar furni accenſi æſtuant libidine & ardore colendi idola. ita S. Hieron. Cyrill. Vatab. Vnde Hebr. habent: *Omnes illi adulterio* (idololatria) *incaleſcunt, vti furnax ſuccenſa à piſtore.* Hebræi enim coquentem vocant piſtorem, vti & veteres Latini. Vnde Feſtus Pompeius: *Cocum*, ait, *& piſtorem apud veteres eundem fuiſſe accepimus.* Grammaticè ſignificat libidinem & concupiſcentiam adulterandi, ipſo adulterij actu non extingui, ſed quaſi fornacem iniectis ſarmentis magis accendi. Vnde Salonius in Parab. Salom. qui extat tomo 1. Bibliothecæ SS. Patrum, ſic explicat illud Prouerb. 30. *Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ dicentes, Affer affer, & nunquam ſatiantur.* Sanguiſuga diabolus eſt qui ſemper ſanguinem ſitit, id eſt, ad peccata homines trahere cupit, & ſitim peccandi inceſſanter accendit: duæ filiæ ſunt luxuria & auaritia, quæ diaboli ſitim & ardorē imitantur, dicentes, Affer affer: quia ſicut ille nunquam peccādo ſatiatur, ſic nec luxuria & auaritia. Nam quantò quiſque magis luxuriatur & fornicatur, tantò amplius delectatur. Similiter quantò quiſque diuitias ſibi accumulat, tantò magis eas ſemper augmentat. Hinc & S. Gaudentius Epiſc. Brix. verſ. 4.

tempore S. Ambroſij, tomo 2. Biblioth. SS. Patrum tract. 13. ad Neophytos: *Stupri*, inquit *aſſiduitas luxuriam carnis non cohibet, ſed accendit dicente Propheta: Omnes fornicantès, velut ardens clibanus corda eorum. Prædatoris quoque rapacitas non comprimit auaritiam, ſed irritat. Scriptum eſt enim: Qui amat pecuniam, non ſatiabitur pecunijs*, Eccleſ. 5. Sic guloſus gula, iratus ira, ſuperbus honore, &c. magis inflatur & accenditur. Nam

Quo plus ſunt potæ plus ſitiuntur aquæ.

1 *Quieuit paululum ciuitas à commiſtione fermenti donec fermentaretur totum.*) Quaſi dicat: Sicut piſtor fermentum indit maſſæ farinæ, ac deinde ſuccenſa fornace quieſcit: mox enim fermentum quietè & tacitè proſerpit per totam maſſam, eámque ſuo acore inficit & fermentat: quo facto piſtor in fornacem ſuccenſam maſſam infert, in cáque coquit panem (vnde Syrus vertit: *Ceſſabit de ciuitate conſpiciens paſtam donec fermentetur*: Ita Iehu noluit vim facere populo. *Quicquid enim neceſſitate fit, citò ſoluitur; quod voluntate arripitur, perſeuerat*, ait S. Hieron. Iehu ergo non coëgit populum ad colendos vitulos, ſed permiſit idololatras ſenſim & occultè fermentum idololatriæ ſuæ per populum ſpargere, donec eius permiſſione & conniuentia, imò beneuolêtia, totus populus hoc ſcelere inficeretur & corrumperetur: tunc eo conuocato ſuo decreto cultum vitulorum ſanxit, quod populus auidè excepit, fauſtáque regi acclamauit. Ita totus ab eo in clibanum ſuccenſum, id eſt, in impetum & ardorem, imò furorem idololatrandi coniectus eſt, atque idololatria publica ardénſque inſtar fornacis ab eo ſuccenſæ exarſit. Ita S. Hieron. Cyrill. Alber. Hugo, Lyran. & Ribera. Eleganter hunc Oſee locum tractat Petrus Abbas Cellenſis anno Domini 1181. lib. de panibus cap. 4. in fine, tomo 8. Biblioth. SS. Patrum: *Etiam quieſcens Ægyptius ab operatione exteriorè*, inquit, *dum non animaduertit, fermentatur. Sicut paſta, non ſolùm cum ei admiſcetur fermentum, fermentatur; ſed multò magis cum à commixtione ceſſat qui commiſcuit, & ipſa paſta bene cooperta quaſi quieſcens obdormit: ſic animo concepta malitia, etſi videatur aliquanto tempore (fortè, quia deeſt occaſio) à malo opere ceſſare, eo tamen quaſi acriùs ſæuit in corde, quo non tranſit in opere. Vnde Oſeas: Paululum ciuitas ceſſauit à commixtione fermenti, donec fermentaretur totum, q. d. Vt ſtudioſius cogitatum perpetret malum, callidiùs pro tempore retrahit manum. Conſotum enim ſtuparum ſuperiniectione incendium, non dormit, ſed ſerpit; non extinguitur, ſed reficitur: ſic voluntas mala, velut flamma latens, vorat eandem ſuperpoſitas neceſſitates, & reijcit velut torrens, dilatationum obicee.* Vnde infert: Ergo religionem profeſſus, periculosè guſtat ſæculi fermentum. Audit Nouitius verbum ſæculare, ambitioſum, illecebroſum, non mouetur; ſed phantaſia excepit fermentum, quod in cella menti recurret, eámque ad ſæculum repetendum, ad ambitionem, ad nuptias ſollicitabit, & fortè expugnabit. Idem videmus in pueris & puellis innocentibus.

Ad hanc Oſee ſententiam pertinet illud Oedipi: *Ab inquieto ſæpe ſimulatur quies.* Sic tropol. Hæretici, ait S. Hieron. initio quieſcunt & omnia pacificare promittunt, ſed occultè ſua docent, itáque cancer paulatim ſerpit in populos. Addit S. Hieron. ex Hebræorum traditione, Ieroboam (de eo enim ipſe hæc accipit, vti dixi; ego de Iehu) cùm ſubitò religionem nouare non auderet

A metu ſeditionis & rebellionis, occultè quoſdam ſubmiſiſſe qui populum excitarent, vt à Rege peteret Deum domeſticum, putà Lares & Penates, ſcilicet vitulum quem coluerant in Ægypto: id ita factum libentibus illis, ſed maximè rege Ieroboam. *Ergo*, inquit, *ſimiles erant clibano ardenti, parato ad coquendum ſi quid immittas: ardebant enim cupiditate.* Ita Elizabetha regina Angliæ, teſte Sandero de Schiſm. Anglic. reſtitutam à Maria ſorore ſua Regina fidem catholicam in Anglia, ſuccedens ei primo anno regni ſui ſubuertit, conſtituens magiſtratus hæreticos, qui in parlamêto hæreſim reſtitui peterent, imò decernerent. Politicè, Principes ſapientes & boni hoc Ieroboam,

B vel Iehu conſilium imitentur, ſed in bono. ita Alphonſus Aragonum rex, teſte Guicciardino, cum cogitaret bellum, aut quid aliud moliretur, priuſquam deliberationes animique ſui cogitata intelligerêtur, tacitè per ſuos rumorem ſpargebat, regem his illiſue de cauſis meritò talia moliri debere. Hinc fiebat, vt magno omnium applauſu & laude, conſilia & molimina eius probarentur; cum publicè proponebantur ea, quæ iam omniũ calculis, & quaſi præiudicijs iuſta, aut neceſſaria habebantur.

Hebr. eſt hendiadys: *Quieuit à ciuitate, à commiſtione*, id eſt, quieuit rex à commiſtione, id eſt,

C deprauatione ciuitatis, quod in re idem eſt cum eo quod vertit Noſter: *quieuit ciuitas*, rege videlicet quieſcente, & tacitè diſſimulante, *à commiſtione*, id eſt, à corruptione & deprauatione regia aperta. ita Ribera. Hebr. enim מעיר *meir*, idem eſt quod *à ciuitate*. Recentiores vertunt, *ab excitando*, ſcilicet, quieuit furnarius, vt furnum accendat, húncque dant ſenſum: Quibus in locis furni ſunt publici, ſolent furnarij noctu vicatim inclamare mulieres & excitare, vt paſtam ſubigant: quas poſtquam excitare quieuerunt, furnum interim accendunt, tamdiúque vehementer calefaciunt, donec fermentatam paſtam & in panes conformatam ipſæ afferant, vt coquatur in furno vehe-

D mentiſſimè calido; cuius calori comparat hic propheta feruentiſſimum idololatrarum ſtudium in colendis idolis. Sunt, inquit, vt fornax à furnario accenſa, quam accendere ſolet ſtatim, poſtquam ceſſauit excitare mulieres ſubigendæ paſtę cauſa, quæ tantiſper vehementiſſimè æſtuat, donec à mulieribus inferatur panis. ita Vatab. & Clarius ex R. Dauid. Hæc verſio conſentit cum eo quod præceſſit: *Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus à coquente*, illúdque explicat. Verùm iuxta noſtrum Interpretem eſt hic alia ſimilitudo, eáque valde apposita: ſicut enim prius ardorem idololatrandi Iehu & Iſraëlis comparauit fornaci

E ſuccenſæ, ita hic comparat fermêto, quod totam maſſam illico peruadit. Vnde eadẽ comparatione vtitur Apoſt. 1. Corinth. 5. *Neſcitis quia modicum fermentum totam maſſam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio.* Quanquam eodem res redit, & ſecundus ſenſus primum continet & includit. Iehu ergo fuit quaſi furnarius, qui fornacem idololatriæ accẽdit, tum permittendo vitulos aureos, tum ſua conniuentia excitando alios, qui fermentum idololatriæ in maſſam, id eſt, in cœtum populi ſpargerent, qui dum totus eo infectus fuit, Iehu eam publico decreto, templo & cultu in hanc idololatriæ ſuæ fornacem intulit, & percoxit.

Deniq; Pagnin. vertit: *Ceſſauit piſtor à ciuitate*, id eſt, vt Chald. vertit, *migrabũt citò à ciuitatibus ſuis.*

Alleg.

Alleg. Leo Caſtrius (licèt id ipſe putet eſſe literale) hæc refert ad Iudæos, qui fermento iræ & ſuperbiæ tumidi, cum plebem corrupiſſent, Chriſtum cruci affigi à Pilato poſtularunt, & impetrarunt. Sic ait Plautus: *Mea vxor propter illam tota in fermento iacet*, id eſt, præ ira tumet & turget, vt fermentum eleuat & tumefacit paſtam.

vers. 5. *Dies regis noſtri.*) Eſt mimiſis, imitatur enim & exprimit vocem populi applaudentis, & congratulantis tam Regi, quàm dijs ſuis, putà vitulis à rege ſancitis & erectis, quaſi dicat: Populus cum iam omnino fermẽto idololatriæ eſſet corruptus, acclamauit regi Ieroboam, ait S. Hieron. vel potius regi Iehu, dicens: Hæc eſt dies regis noſtri, ſcilicet regalis, læta & fauſta (ſic ait Pſaltes: *Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea*) túmque & ipſi Principes cœperunt furere quaſi ebrij, & comeſſantes, Deíque obliti idola colere: túmque ipſe rex *extendit manum ſuam* (ad calices) *cum illuſoribus*, id eſt cœpit agere idem quod illuſores iam dicti, putà Principes eorúmque aſſeclæ, qui Deo, aut potius Regi vanis laudibus & acclamationibus illudebant, quaſi dicat: Libenter cœpit cum eis potare, illudere, ſcurram agere, laudare idola, ſpernere Deum. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera & alij. Vide hic, vt magis adulatio, quàm hoſtis Reges & principes perdat. ita Mariana.

Nota hebr. לץ *lets*, quod noſter illuſorem vertit, ſignificat hominem ſuperbum, irriſorem, qui omnia diuina & humana irridet, planè corruptũ, peſtilentem, qui quaſi peſtis alios inficit & corrumpit, quales ſæpe ſunt in aulis, qui Principes etiam bonos omnino immutant & deprauant. Aliter Chald. Arias, Pagnin. & Vatab. exponũt enim quaſi dicat: Die illo quo regem inaugurarunt, cœperunt Principes cum eo compotare, indéque iugiter vacant compotationi, non Reipub. aut vt Clarius, ægrotare eum fecerunt propinantes ei lagenam vino plenam, vt eum aſſuefacerẽt potationi, itáque eneruarent, vt mentem quoque & conſilium ei adimerent, vt cum potatoribus aſſiduè potaret, cum nugatoribus nugaretur, cum illuſoribus alijs illuderet. Hebr. enim החלו *hechelu*, ſignificat tam ægrotare, quàm incipere. Ruſum pro חמת *chamat*, id eſt, furere (eſt enim infinitiu[s] à rad. יחם *iacham*, id eſt, incaluit, iratus eſt, furit) ipſi legunt חמת *chemet*, id eſt, vtrem lagenam.

vers. 6. *Quia applicauerunt quaſi clibanum cor ſuũ, cum inſidiaretur eis.*) τὸ *quia* cauſam dat, cur Ieroboã, vel potius Iehu tam facilè populum totum, putà omnes Iſraëlitas induxerit ad cultum idolorum, ſcilicet vitulorum. Cauſa eſt hæc: quia Iſraëlitæ in corde & mente erant corrupti, & libidine, id eſt, amore idololatrię æſtuabant: vnde cum rex Iehu inſidiaretur eis, vt eos pelliceret ad idololatriam, ipſi ei mox applauſerunt, corque ſuum quaſi clibanum idololatria æſtuantem aperuerunt & applicuerunt, ideóque totius populi communi conſenſu & decreto vitulorum cultus receptus, ſancitus & ſtabilitus eſt. Quocirca rex Iehu priùs anxius & timens, ne aliqui ex populo voluntati & idololatriæ ſuæ reſiſterent, cognita populi mente & conſenſu dormiuit, id eſt, ſecurus fuit inſtar hominis qui tota nocte dormit, *coquens eos*, id eſt, permittens eos per ſe coqui, hoc eſt, fermentari planè, maſſámque impietatis efficere: vnde ſicut piſtor per noctem fermentata maſſa, manè eam infert in furnum quem eadem nocte calefecit, quémque rurſum eodem manè extremo igne &

A flamma calefacit: ita Iehu populum in idololatrię furnum conſentientem & volentem iniecit, imò *manè ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ*, quaſi dicat: Ipſe Iehu non tantum quaſi piſtor flammam idololatriæ, qua idololatras percoqueret, ſuccendit ſed & quaſi conuerſus in ipſam flammã, inflammauit omnes Iſraëlitas. Quocirca hac flamma *omnes calefacti ſunt quaſi clibanus* ſummo ardore, quo inſtar ignis *deuorauerunt iudices ſuos*, vers. 7.
alliciendo & cogendo eos, vt & ipſi furentem populum ſequerentur, cum eóque idola colerẽt, imò ſuo decreto colenda præciperent: hinc *& omnes reges eorum*, qui Ieroboam, aut potiùs Iehu ſecuti ſunt, in eundem impietatis furnum *ceciderunt*. B ita S. Hieron. Albert. Haymo Hugo, & Lyran. Nota, amor ardens vocatur ignis, & clibanus ſuccenſus: quia amor ciet motum cordis vehementem, qui cauſat calorem in homine, imò feruorem & æſtum. Vnde Iob 31. dicitur, *Ignis eſt vſque ad perditionem deuorans*: Et iſtud ſapientis: *Qui non zelat, non amat.*

Amor eſt ignis & ardor.

Quocirca Epictetus rogatus ab Adriano Imp. *Quid eſt amor?* reſpondit: *Otioſi pectoris moleſtia, in puero pudor, in virgine rubor, in femina furor, in iuuene ardor, in ſene riſus.* Cur Venus Vulcano nupta dicitur? *Vt oſtendat amorem ardore incendi.* Hinc Virgil. de Didone amante Æneam Æneid. 4. *Et cæco carpitur igne. Vritur infelix Dido. Ar-* C *det, amans Dido.* Et alibi:

Eſt mollis flamma medullas
Interea, & tacito viuit ſub pectore vulnus.

Porrò amor, quia ignis eſt & calor, hinc emollit & liquefacit partes corporis: & quia eo calore reſoluuntur ſpiritus vitales & animales, adiuuante ad eam reſolutionem & conſumptionem vehementi cogitatione, quæ fixa eſt in re amata; hinc ex amore vehementi ſequitur deliquium, & languor, totiúſque corporis infirmitas: ad quam iuuat triſtitia, & ægritudo animi de abſentia rei amatæ. Vide Richard. de S. Victore lib. de gradibus charitatis cap. 4 & lib. de gradibus violentæ charitatis, vbi fusè explicat, quomodo amor vul- D neret, liget, liquefaciat, deliquium & languorem adducat. Hos amoris æſtus & affectus ſentiebat ſponſa, dicens Cantic. 2. 5. *Fulcite me floribus, ſtipate me malis: quia amore langueo.* Et c. 8. 6. *Lampades eius lampades ignis atque flammarum.*

Secundò, Chald. & alij hanc flammam cenſent eſſe inſidiarum, iniuriæ & violentiæ in proximos, quæ ex flamma idololatriæ proſerpere & exoriri ſolet. Chald. enim ſic vertit: *Inſtar clibani ardet cor eorum in inſidijs ſuis: tota nocte protrahitur furor eorum, vſque manè æſtuat in morem ignis flammigeri*, quaſi dicat: Vt piſtor noctu ſuccenſo furno dormit vſque manè, túmque rurſum ignem furni ſuſcitat & auget, quo furnus ſuccenſus nouas E & ſcintillantes euomit flammas; ita Iſraëlitæ noctu quieſcunt, cogitantes & meditantes modos inſidiandi & nocendi proximo, vſque manè: tum enim quiſque ſurgit, vt quaſi ignis ſuccenſus inſidias & noxas noctu meditatas in proximũ euomat, & opere conſummet: quocirca Iſraëlitæ *omnes calefacti ſunt* hac malignitate *quaſi clibanus*, vt regi Iehu placerent, ideóque *deuorauerunt*, id eſt, occiderunt *iudices ſuos*, & *omnes reges*, id eſt, 70. filij Achab regis *eorum*, manu ipſorum cæſi *ceciderunt*: *non eſt qui clamet in eis ad me*, quaſi dicat: Nullum eis ſpatium dederunt ante mortem conuertendi ſe ad Dominum, eúmque inuocandi, ſed ſubitò omnes trucidarunt, itáque tam ani-

mas quàm corpora eorum perdiderũt.ita Theod. Theoph. Arias & Vatab.

Tropol.rex impius, qualis fuit Ieroboam, eſt piſtor cacodæmonis; Regi enim omnes ſubditi applicant cor ſuum quaſi clibanũ ſuccendendum. videat rex quem ignem inijciat, cœleſtémne diuini amoris, an tartareum vitiorum. Rex impius tartareum iοücit,eóque panes ſuauiſſimos,id eſt, peccata.coquit cacodæmoni, qui parem illi gratiam referet; nam in inferno clibanum ei ſuccẽdet,quo in æternum ardeat.ita Sebaſt.Barrad.lib. 9.c.12. concor. Euang.

ỳ.8) Ephraim in populis ipſe commiſcebatur· Ephraim factus eſt ſubcineritius panis, qui non reuerſatur.

ỳ.9.) Comederunt alieni robur eius, & ipſe neſciuit: ſed & cani effuſi ſunt in eo, & ipſe ignorauit.

ỳ.10.) Et humiliabitur ſuperbia Iſraël in facie eius, nec reuerſi ſunt ad Dominum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his.

verſ.8. *Ephraim in populis ipſe commiſcebatur.*) Dat cauſam tãtorum ſcelerum, quaſi dicat: Cauſa cur Ephraim, id eſt, Iſraël ſuccenſus fuerit vt fornax impietatis, eſt, quod fœdus & amicitiam inierit cum vicinis populis & gentibus, cum iiſque conuerſans eorum impietatem & ſcelera imbiberit, iuxta illud pſal. 105. 35. *Commiſti ſunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & ſeruierunt ſculptilibus eorum,* &c. ita Theod. Vatab. & Arias.

Ephraim factus eſt ſubcineritius panis, qui non reuerſatur.) Quaſi dicat: Sicut paſta quæ ſub cineribus iuxta ignem coquitur, ſi non vertatur, inſenſibiliter exuritur & conſumitur; ita & Iſrael in cineribus & ſordibus idololatriæ manẽs, nec per pœnitentiam ſe conuertẽs ad Deum, exuretur ab hoſtibus. *Nam comederunt alieni robur eius, & ipſe neſciuit*, quaſi dicat: Aſſyrij paulatim vires Iſraëlis atterent, eúmque expilabunt, quod tamẽ ipſe non aduertet, putãs ſe in ruinam & exitium tendere, ſéque à Deo puniri ob eum derelictum per cultum vitulorum. ita Cyrill. Theodor. & Theophyl. Vel *neſciuit*, id eſt, non ſapuit, non reſipuit. vnde Chald. vertit: *Similis eſt domus Ephraim ſubcineritio pani, qui antequam verſetur comeditur,* vel à famelico, vel potius ab igne quo coquitur; *diripuerunt populi ſubſtantias eorum.*

Iſrael ſubcineritius panis.cur Nota, in pane ſubcineritio multas notat Iſraëlis cõditiones. Primò pertinaciam, ſcilicet cũ cinere, id eſt, ſordibus vndique eſſe circumdatum, in iiſque perdurare, nec ab ijs recedere & reuerti ad Deum, etiam dum ab eo igne tribulationis excoquitur. ita S. Hieron. Cyril. Theod. &

Tropol. Theoph. Vnde tropol. S. Gregor. lib. 32. moral. 7. *Factus eſt*, ait, *Ephraim quaſi panis ſubcineritius qui non reuerſatur. Ex natura quippe bene condita eſt nobis intentio, quæ ſurgat in Deum, ſed ex conuerſatione nequiter aſſueta ineſt voluptas, quæ præſens premat in ſæculum. Panis autem ſubcineritius ex ea parte mundior eſt, quam inferius occultat; atque ex ea parte ſordidior, quæ deſuper cinerem portat. Quiſquis ergo intentionem quæ Deum debuiſſet quærere, negligit, quaſi mere panis ſubcineritij mundiorem partem inferius premit: & cum curas ſæculi libenter tolerat, quaſi congeſtum cinerem ſuperius portat.* Et lib. 11. cap. 6. *Si terrenarum cogitationum cinerem à mente excutimus, quaſi panem ſubcineritium reuerſamus.*

Secundò, celerem vindictam & exitium: panis enim ſub cinere coquitur, non in furno, à pauperibus & famentibus, vt ſtatim ab eis comedatur: rurſum panis ille ſi nõ vertatur, mox exuritur; ſic & Iſraël ſtatim ab Aſſyrijs deuoratus & exuſtus eſt. ita Chald. Albert. & Vatab.

Tertiò imprudentiam, quod ſcilicet Iſraël in cupidinibus ſuis ſordidis & exitioſis reſidens, non verterit ſe in alteram partem, vt videret clades, & exitium ob illas ſibi imminens. ita Clarius. Cupiditates enim & peccata ſunt inſtar panis ſubcineritij, qui duas habet facies, ſiue ſuperficies; inferiorem, qua terræ; ſuperiorem, qua igni & cineribus adhæret: ita peccati facies inferior eſt voluptas terrena, quam intuetur & arripit peccator, ſuperior eſt cinis, id eſt, mors & ignis, hoc eſt pœna & gehenna quæ voluptatẽ peccati certò quaſi à tergo ſequitur, éique connexa eſt: hanc non intuetur peccator: vnde ab ea imprudens & incautus cum minimè putat comprehenditur, & exuritur. Quocirca Syrus vertit: *Ephraim factus eſt placenta paruuli, decocta eſt, comeſta eſt.* q. d. Mox vt facta & cocta, comeſta quoque eſt. Sic enim pueri placentam mox vt cocta eſt comedunt. Arabicus Alexandrinus: *Ephraim factus velut locus combuſtus, & ipſe non mutatur.* Arabicus Antiochenus: *Ephraim erat ſuccenſus neu reuertens.*

Comederunt alieni (Aſſyrij) *robur eius.*) *Robur*, *verſ. 9.* id eſt, fruges & opes eum roborantes: *panis enim cor hominis confirmat*, pſalm. 103. 15. Myſticè, alieni ſunt dæmones, qui vires animæ, ſuggerendo cupiditates, eneruãt, eo non aduertente. vnde ait: *Et ipſe neſciuit, aduerſarios amicos putans, & deuoratores ſuos arbitrans eſſe conuiuas*, ait S. Hieron. Sic & S. Gregor. 34. moral. cap. 3. Quocirca rectè S. Bern. ſerm. 2. de quadrag. id adaptat religioſo, qui in exteriora cor effundit, itáque eius robur ſpirituale diſſipat & perdit. *Miſer*, ait, *homo, qui totus pergens in ea quæ foris ſunt, & ignarus interiorum ſuorum, putans aliquid ſe eſſe cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit. Sicut aqua effuſus ſum (ait Pſalmiſta in perſona hominis) & diſperſa ſunt omnia oſſa mea. Et alius quidam Propheta: Comederunt, inquit, alieni robur eius, & ignorauit. Exteriorem quippe ſuperficiem intuens, ſaluã ſibi omnia ſuſpicatur, non ſentiens vermem occultum, qui interiora corrodit. Manet tonſura, veſtis necdum mutata eſt, ieiuniorum regula cuſtoditur, ſtatutis pſallitur horis; ſed cor longè eſt à me, dicit Dominus. Attende ſolerter quid diligas, quid metuas, vnde gaudeas, aut contriſteris: & ſub habitu religionis animum ſæcularem, ſub pannis conuerſionis inuenies cor peruerſum.*

Sed & cani effuſi ſunt ſuper eo.) Quaſi dicat: Iam Iſraël captiuitati & excidio proximus eſt, vti homo ſenex & canus morti: Iſraël caneſcit, ſeneſcit, tendit ad interitum. Eſt catachreſis. *Et ipſe ignorauit*, ſe excidio proximũ, multò magis ignorauit ſe ob derelictum Deum, & ob idola excindendum. ita S. Hieron. Aliter Haymo, Hugo & Lyran. quaſi dicat: Iſraël peruenit ad canitiem, mortem & excidium: itáque tunc cœpit ſapere, & agnoſcere ſuam culpam causámq; excidij. Nemo enim tam inſipiens eſt, qui non in morte ſapiat. Sic Ptolomæus, vt habetur in eius vita præfixa Almageſto, dicere ſolebat: *Vltimæ promiſſiones hominis cana ſunt*, id eſt, ſapientes, ſeriæ, æquè ac ſeræ & vlti-

& vltimæ. Verùm cum hac explicatione non rectè cohæret τὸ *& ipſe ignorauit*. Tropol. S. Hieron. hæc referens ad Hæreticos, aliòſque impios: *Comederunt*, inquit, *alieni, id eſt, dæmones robur eius: ſed & cani effuſi ſunt in eo, imò effloruerunt, id eſt, multo errauit tempore, & nihilominus ignorauit ſenectutem & vetuſtatem ſuam, de qua ſcriptum eſt Hebr. 4. quod veteratur & ſeneſcit, prope exterminium eſt. Et ſi ad iuſtum virum, & ad Eccleſiaſticum dicitur Sapien. 4. Cani hominis ſapientia eius; quare non dicatur ad iniquum & ad hæreticum: Cani hominis ſtultitia eius? De hac ſenectute Daniel dicebat ad Presbyterum: Inueterate dierum malorum. Vnde & in libro Paſtoris (ſi cui tamen placet illius recipere lectionem) Herma primùm videtur Eccleſia cano capite; deinde adoleſcentula & ſponſa crinibus adornata.* Appoſitè ergo hæc Oſee verba Pelagio hæreſiarchæ ſeni, & inueterato malorum dierum, cum iam ipſe hæreſin antea occultatam detegeret, ac inſtar Cain vagabundus eandem per Ægypti monaſteria ſpargeret, adaptat & intorquet B. Iſidorus Peluſiota, ſcribens ad eum ſub annum Domini 405. lib. 1. Epiſt. 314. *Cani*, inquit, *effuſi ſunt in Ephraim, & ipſe ignorauit, vitioſis nimirum affectibus iuueneſcens. Eodem modo tibi quoque ingens annorum turba caniciem innexit, & tamen rigidum & inflexum animum habes, ex alio monaſterio in aliud migrans, atque omnium menſas perſcrutans & explorans.*

verſ. 10. *Et humiliabitur Iſrael in facie eius.*] Hebr. *reſpondebit ergo faſtus Iſraelitis in faciem*, id eſt, teſtificabitur contra eum palam & apertè, quòd ſcilicet iuſtè ob ſuperbiam deprimatur & euertatur. vide dicta cap. 5. v. 7.

℣. 11.) Et factus eſt Ephraim quaſi colũba ſeducta non habens cor: Ægyptũ inuocabant, ad Aſſyrios abierunt.

℣. 12.) Et cùm profecti fuerint, expandam ſuper eos rete meũ: quaſi volucrem cœli detraham eos, cædam eos ſecundùm auditionem cœtus eorũ.

℣. 13.) Væ eis, quoniam receſſerunt à me: vaſtabuntur, quia præuaricati ſunt in me, & ego redemi eos: & ipſi locuti ſunt contra me mendacia.

℣. 14) Et non clamauerunt ad me in corde ſuo, ſed vlulabunt in cubilibus ſuis: ſuper triticum & vinum ruminabunt, receſſerunt à me.

℣. 15. Et ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum: & in me cogitauerunt malitiam.

℣. 16.) Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo, facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent in gladio principes eorum, à furore linguæ ſuæ. Iſta ſubſannatio eorum in Terra Ægypti.

verſ. 11. *Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta non habens cor*] *Cor*, id eſt, mentem ſenſum, prudentiam. Simile adagium eſt apud Suidam, *Columba ſedens*; hæc enim ſimplex, facilè ſeducitur & capitur vel à miluo, vel ab aucupe. Pro *ſeducta* hebr. eſt פותה *potha*, id eſt, flexilis, facilis, ſeductilis Septuag. ἄνους, id eſt, inſipiens, *amens*, vti legit Iſidor. Peluſ. lib. 4. Epiſt. 137. Aquila & Symmac. *decepta*. Leo Hebræus, *ſtolida*, quæ ſcilicet facilè ſe ſinit capi & decipi, quia ſimplex & carẽs corde, id eſt, intelligentia & ſagacitate; rurſum corde, id eſt, cordato animo & memoria. Vnde Syrus vertit: *Factus eſt Ephraim quaſi columba puella* (paruæ ætatis, ideóque ignara, inexperta & ſeductilis) *cui non eſt cor*, animus, animíque fortitudo. Arabicus Alexandrinus: *Factus eſt Ephraim vt aues inſipientes, & non eſt illi intelligentia.* Arabicus Antiochenus: *Factus eſt Ephraim ſicut columba, non habens intellectum, neque cor.* Nam Primò, columba cum ſingulis menſibus oua pariat & pullos excludat, videátque ſingulos è columbario & nido continuè auferri, ad eum tamen obliuioſa & ſtolida iterum iterúmque, & millies redit; ibíque rurſum oua fouet, pullos excludit, qui iterum auferũtur. Secus faciunt aliæ aues, quæ ouis aut pullis ſublatis aufugiunt, nidúmque mutant: ita Iſraël licèt videret ſe ſpoliari, ſuáſque proles capi nunc à Phul, nunc à Teglathphalaſar, nunc à Salmanaſar regibus Aſſyriorum, tamen identidẽ ad Aſſyrios recurrebat opem poſtulans. Nota, Ariſt. lib. de Generat. & par. animalium docet, nec columbã, nec vllum animal quod ſanguinem habeat, poſſe viuere ſine corde: cor hic ergo non phyſicè, ſed ſymbolicè accipiendum pro ſenſu & ſapientia qua præ reliquis auibus carent columbæ. Id maximè verum eſt in columbis Syriæ, quæ ita nidum & columbarium ſuum adamant, vt etiamſi per centum milliaria & amplius ab eo abducantur, & in peregrina ignotáque regione conſtituantur, tamen vel ex odoratu, vel ex ſagacitate & inſtinctu naturæ cognoſcentes vbi ſit ſuum columbarium, ſi liberè ex alto auolare ſinantur, mox ad illud directè paucis horis contento volatu reuolent: vnde Syri columbis pro nuncijs & veredarijs vtuntur, vti oculati teſtes mihi retulerunt, de quo plura cap. 11. 11. Tales erant Iſraëlitæ in Syria, qui opes ſuas in idola ſtolidè profundebant, quin & filios proprios idolo Moloch comburendos quaſi inſani tradebant, atque ob hæc vaſtabantur ab Aſſyrijs: ipſi tamen ſpoliati opibus & orbati filijs; ſine vllo quaſi doloris aut diſpendij ſenſu redibant ad ſua idola, æquè ac ad Aſſyrios, eorúmque opem & amicitiam ambiebant: quod æquè vecors & ſtultum erat, ac ſi quis lupo ouem aut prolem committeret. Erat ergo Iſraël excors, ingens ſine medulla pepo, & cucurbita. ita S. Hieron. Chald. Theod. Theoph. Hugo, Arias, Ribera, Mariana & alij.

Columba excors. 1.

2. Secundò, columba eſt vecors & excors, quia, vt ait Arias, cum reliquæ aues retia caueant & aucupem fugiant, columba tamen adeo ſtupida eſt, vt propter obiectam eſcam, præſertim tempore niuis, ſponte in retia incurrat. mox enim vt videt abeuntem eum qui retia tetendit, in illa ad eſcam deuolat. Rurſum S. Baſil. Epiſt. 175. ad Iulitam: *Ars*, ait, *quædam eſt aucupandi columbas, videlicet talis: vbi vnam ceperunt, qui capiendis illis ſtudent, cicurem illam reddunt, & ad humanum conuictum aſſueſaciunt. Deinde vnguento alas illius perungunt, ſinúntque coniungi agreſtibus: illa verò per vnguenti fragrantiam agreſtem illum ac liberi paſſim gregem, ad poſſeſſionem transfert eius, cuius ipſa domeſtica eſt. Bene olentes autem ſequuntur & reliqua, atque ita in poteſtatem columbarij veniunt.* Prudentius

quoque in Hamartigenia, luculenter omnes modos enumerans, quibus ab aucupibus columbæ decipiuntur, oſtendit totidem ferè illuſionibus hominum animas à dæmone in tartara detrudi. Hinc & Chriſtus Matth. 10. 16. monet, vt ſimplicitatem columbæ cum ſerpentis prudentia copulemus, eáque illam acuamus & cuſtodiamus, vt ſcilicet ita ſimus ſimplices, ne alijs noceamus; ſed & prudentes, ne aliorum inſidijs capiamur, prudentia enim ſine ſimplicitate, calliditas eſt: ſimplicitas ſine prudentia, ſtultitia eſt. Hinc Prudentius Euam à ſerpente deceptam columbæ comparat:

Eua columba fuit tum candida, nigra deinde
Facta per anguineum maleſuada fraude venenum.

Inſuper columba domeſtica à columbis alterius columbarij, ſibilóq; aucupis illecta, in illud ſponte ſeſe infert, ſeſéque capi permittit. Denique ſolent aucupes exoculatam columbam in reti ponere, quæ ſubſultans & in reti ludens, eóque ſe illaqueans, ad idem cæteras columbas alliciat. Ea Græcis *παλεύτρια*, teſte Suida, dicitur à *παλεύειν*, quod eſt ſeducere, ſeu in laqueum inducere. Vnde Ariſtophan. in Auibus, loquens de columbis, ait: *Et cogit paleutriam agere* (columbas) *alligatas in reti.* Similes paleutrias anates vidi in Belgio, quæ in lacubus & paludibus iungentes ſe anatibus ſylueſtribus, eas abducebant in terra, magna herorum voluptate & quæſtu. Ita Iſraëlitæ ſponte in laqueos & aucupes, putà in Aſſyrios & Ægyptios incurrebant, ſe ſuáque illis dedebant, hoſtéſque ſuos æſtimabant amicos. Hoc eſt quod explicans ſubdit Oſee: *Ægyptum inuocabant, ad Aſſyrios abierunt. Et cum profecti fuerint, expandam ſuper eos rete meum, & quaſi volucrem cœli detrahamˀ eos.* Id maximè verum fuit in Hoſee vltimo rege Iſraël: hic enim cum eſſet tributarius Salmanaſar regis Aſſyriorum potentiſſimi, ſtolidè rebellauit, ac contra eum implorauit opem Sua regis Ægypti: quare indignans Salmanaſar, Samariam cum rege & regno euertit, 4. Reg. 18. 10.

Moraliter, tales ſunt qui occaſiones peccatorum, v. g. ſocietatem puellarum, aut prauorum ſociorum non vitant, imò ambiunt. Vnde corruunt in peccata & gehennā. Quid ſtolidius quàm ſponte Aſſyrio, id eſt, dæmoni ſe dedere, quàm ſponte in ruinam æternam ſe præcipitare? ita Theoph. Verè S. Auguſt. lib. 1. Confeſſ. 13. *Quid eſt miſerius miſero non miſerante ſeipſum?* Sapienter monet S. Ephrem Ode in eos qui aſſiduè peccant & rarò pœnitent, tomo 1. *Fuge*, ait, *ſcorpionem, cuius noſti ſtimulum: fuge ſerpentem, cuius exploratam habes perniciem. Qui ſecundò in eundem impegerit lapidem, cæcus eſt, aut mente captus.*

3. Tertiò, columba notat ingratum erga bene de ſe meritum. Nam mas vbi robuſtior euaſerit, ex conſortio matris patrem expellit, itáque ei connubio iungitur, ait Horus hierogl. 54. & Aldrouandus in columba pag. 418. Sic Iſraël ingratus fuit Deo optimè de ſe merito, eúmque expulit è thoro matris ſuæ, putà Synagogæ, quam ſua idololatria conſtuprauit & conſpurcauit.

Quartò, columba eſt vecors, quia vt docet Plinius lib. 10. cap. 36. & ex eo Sanchez ſibi in colorum varietate mirè placet; vnde vt eam columbæ in pennis ſuis aliſque oſtentent, inani quadam iactantia eas inter ſe collidunt & implicant, vt reſonent ſtrepitúmque edant. Ad ſtrepitum excitantur accipitres, qui aduolant, eáſque implicitis alis auolare non potentes, facilè capiunt. Ita dum

A vanæ gloriæ, ſuæque pulchritudini indulgent, vltrò ſibi mortem adſciſcunt: ſic & Iſraël ſua ſuperbia, iactando ſuas opes, ſuæque terræ fertilitatem & amœnitatem, illexit Aſſyrios ad eam inuadendam & capiendam. Sic & hodie multis venuſtas & oſtentatio eſt cauſa ruinæ, & interitus. Verè Poeta:

Sed tacitus paſci ſi poſſet coruus, haberet
Plus dapis, & rixa multo minus inuidiæque.

Denique Iſraëlem imprudentem comparat columbæ ſeductæ & inſipienti, quia eſt & columba ſapiens, de qua dicitur: *Quis dabit mihi pennas, ſicut columba, & volabo, & requieſcam?* &c. *cuius pennæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in*
B *pallore auri*, Pſal. 67. ita S. Hieron.

Symbolicè, cor eſt bulla pectoris, & bulla eſt cordis ſymbolum. Bullam enim geſtabant nobiles in pectore, vt eam inſpicientes ſe homines & rationales cogitarent, ſi corde & mente excellerent. Rurſum cor arcano ſermone notat conſilium, ait Pierius hierogl. 34. & viciſſim bulla Macrobio dicitur ἀπὸ τῆς βουλῆς, id eſt, conſilio: tam ergo bulla, quàm cor, ſymbolum eſt, monitor, indéxque conſilij. Hinc Salomon orat. 3. Reg. 3. 9. *Dabis ſeruo tuo cor docile*, id eſt, ſapiens plenúmque conſilio, *vt populum iudicare poſſit*. Ex aduerſo carent corde Principes & ſubditi, qui ſine ratione & conſilio regunt aut reguntur, qui Symbolicè.
C non animaduertunt quid eligant, quid faciant, quem finem ſit res habitura, in quas difficultates & ærumnas ſe conijciant; ſed temerè obiecta voluptatis, opum, aut honorum eſca, eam inuadunt cum iactura vitæ, ſtatus & animæ. Sic Iudæis ait Ierem. c. 5. 21. *Audi popule ſtulte qui non habes cor.* Et Sapiens Prouerb. 6. 32. *Qui autem adulter eſt, propter inopiam cordis perdet animam ſuam.* Et cap. 11. 12. *Qui deſpicit amicum, indigens corde eſt.* Et cap. 10. 13. *Virga in dorſo eius qui indiget corde.* Sic Plautus ait de muliere: *Cui pectus ſapiat; nam cor non poteſt*: quia nullum habet. Sic Tertull. lib. 4. c. 10. contra Marcionem ait, eum nec cor, nec cerebrum habere.

D Videtur ergo peccator, qui ſtultè & imprudenter parua præ magnis, caduca præ ſolidis, momentanea præ æternis ambit & amplectitur, non habere cor: quia illud ei eripuit Plutus, Venus, faſtus, &c. Exempla ad literam illuſtria ſuppetunt. Narrat ex Proſpero Gabriel Incino canon. Eccl. Lateran. ſerm. 1. de puritate cordis, rem miram de diuite auaro, qui cum mortuus eſſet, hæredes aperuerunt corpus, ac ſingula luſtrantes, non inuenerunt cor: quod vndequaq; requirentes, tandem in cumulo nummorum eius aureorum reconditum & ſepultum inuenerunt: quin & dæmonem ſpecie draconis cordi aſſidentem, illúdq; diſcerpentem viderunt, cúmque ſibi dicentem
E audierunt: *Hoc aurum & argentum eſt pretium cordis, quod mihi vendidit amicus veſter, ideóque iure meum eſt, eóque pro arbitratu vti poſſum.* Simile eſt quod in vita S. Antonij de Padua legimus: cùm enim ipſe orationem funebrem haberet in funere diuitis cuiuſdam auari, vrgerétque verba Chriſti: *Vbi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum*, enthuſiaſmo actus: Inſpicite, ait, mortui theſaurū, videbitis quàm hoc Chriſti dictum ſit verū: ibi cor diuitis inuenietis. quare illud in eo quæſierunt, & inuenerunt. Eleganter verbíſque neruoſis docet S. Bernard. lib. de natura & dignitate amoris cap. 1. impios & carnales non habere cor hominis, illúdque in ventrem eorum diffluxiſſe,

xiſſe, & mutatum eſſe in brutum. Applicans enim eis illud Pſal. 21. *Factum eſt cor meum tanquam cera liqueſcens in medio ventris mei*, ſubdit: *In anguſta quippe corporis parte cor locatum eſt, vbi quaſi medium ſuperiorum ſenſuum arcem, & corporis inferioris ſicut populi humilioris, quaſi quandam regeret & diſpenſaret Remp. totámque circumquaque cogitatuum & actionum regionem; ſed ad concupiſcentia carnalis ignem degener quadam mollitie liqueſcens, totum diffluxit in ventrem & in medium ventris, videlicet non ſapiens niſi ea qua ventris ſunt, & de ventre in ventris inferiora omnia confundens, omnia degenerans, omnia adulterans, amoris naturalem affectum peruertens in brutum quendam carnis appetitum; non ſolùm qua non licet appetentem, enim contumelijs corporis in paßionibus ignominia, ſed adeo oblitum ſua antiqua generoſitatis, vt qui creatus erat Deo ſoli, à corruptis & corruptoribus ſuis æſtimetur eſſe potiùs luxuriæ naturale domicilium, & vitiorum omnium proſtibulum. Infelices qui tantum natura reclamante ſibi voluerunt, vt anima ſuæ locum qui proprius Dei creatoris erat, & nulli creaturæ communicabilis, ſedem Satana, ſedem ſpurcitiarum & omnis immunditiæ conſtituerent.*

Ægyptum inuocabant, &c.] Quaſi dicat: Nunc Ægyptiorum, nunc Aſſyriorum opem inuocare ſolent Iſraelitæ. vnde mox de more rurſum eam inuocabunt: *& cum profecti fuerint expandam ſuper eos rete meum*, vt ab Aſſyrijs reti quaſi capiātur, à quibus opem ſperabant. patet 4. Reg. 15. 29. & cap. 17. 24. ita Theodor. rete vocat exercitum Aſſyriorum. Hinc ſecundò, quaſi dicat: cum Hoſee opem Sua regis Ægypti inuocabit, *abierunt*,
verſ. 11. id eſt, abibunt & captiui ducentur Iſraelitæ *ad Aſſyrios*. ita S. Hieron. Verùm ſic τὸ *abierunt*, non reſpondet τῷ, *cum profecti fuerint expandam ſuper eos rete*. Nam hoc ſenſu rete expanſum erat à Deo antequam abirent & proficiſcerentur in Aſſyriam, quia hoc reti capti & abducti ſunt.

Tropol. Ægyptios & Aſſyrios inuocant, qui non Dei, ſed hominum fauorem ambiunt, ijs adulantur, dant munera, vt præbendam, vel ſtatum ad quem aſpirant aſſequantur, ſed Deus ſuper eos expandit rete, putà faſtidia, moleſtias, æmulationes, ignominias, morbos, mortem, &c. quibus illaqueantur, & miſerè viuunt, & contabeſcunt.

Quaſi volucrem cæli detraham eos.]. Quaſi dicat: Detraham Iſraelitas ex altiſſima & munitiſſima vrbe Samariæ (hæc enim ædificata erat in monte Somer, indéq; vocata eſt Samaria 4. Reg. 16. 24) quam dabo expugnandam & vaſtandam Aſſyrijs, perinde ac aues arte aucupum, putà per immiſſos falcones, ex altiſſimis arboribus detrahuntur, capiuntur & occiduntur.

Secundum auditionem.] Quaſi dicat: Sicut olim audiuit & monitus eſt Iſrael à Moſe Deuter cap. 27. & cap. 28. ſcilicet ſe puniendum à Deo, ſi ab eo deflecteret ad deos Gentium, ita nunc ab eo punietur & cædetur. ita Vatab. Clarius & à Caſtro. Aliter alij, quaſi dicat: Sicut totus eorū cœtus auditus eſt inclamare & poſcere opem deorum & gentium, ita totum pariter cædam & plectam. ita S Hieron. Haymo, Hugo & Lyran.

verſ. 13.] *Ego redemi eos.*] Liberaui eos tum ex Ægypto, tū ab alijs hoſtibus, putà Madianitis per Gedeonem, Philiſthęis per Sampſonem, Ammonitis per Iephte, &c. *Et ipſi locuti ſunt contra me mendaciū*, quaſi dicat: Ipſi tamen hanc redemptionem non mihi, ſed vel idolis, vel alijs gentibus mendaciter aſcripſerunt, mentiti ſunt quod dij gentium eos ſaluaſſent, non ego. ita S. Hieron. Chald. Theod. Cyrill. Vatab. & alij. Sic Hebræi educti ex Ægypto cum Moſes abeſſet, acciperétque legem à Deo in Sina, fabricarunt ſibi vitulum, putà Apin, eique acclamarunt: *Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, Exodi 32. 8.

Vlulabant.] Quaſi dicat: Iſraelitæ vlulabant verſ. 14.
præ miſerijs & ærumnis, putà præ defectu tritici & vini, præ fame, ſiti, &c. neſcientes aliud quàm gemere & plorare, nec memores tunc opem meam eſſe implorandam. ita Arias, Ribera & à Caſtro, Secundò, S. Hierōn. Theophyl. Hugo & alij, quaſi dicat: Vlulabant more gentilium bacchantium aut furentium, qui vlulatu & horrendis clamoribus deorum opem expoſcunt, putantes quod ijs aures deorum ferient & pertundent, vti fit apud homines.

Super triticum & vinum ruminabant.] Non dicit, comedebant, ſed ruminabant, vt eos ſimiles beſtijs oſtenderet, ait S. Hieron. quæ non faciunt aliud quàm comedere & ruminare, id eſt, cibum comeſtum in os regerere, rurſúmque mandere, itáque iugiter cibum ex ore in ſtomachum, & ex ſtomacho in os mittere & remittere, quaſi dicat: Non aliud cogitant, non aliud ſomniant, quàm eſcas & ventrem, modúmque ea comparandi, ob hoc plorant, ob hoc vlulant, dicentes cùm patribus ſuis: *Quis dabit nobis carnes ad veſcendum? Recordamur piſcium quos comedebamus in Ægypto: in mentem nobis veniunt cucumeres & pepones*, Num. 11. 4. De cætero non cogitant à quo ea petere, aut ſi eis donentur, cui gratias agere debeāt quia *receſſerunt à me*. Hinc omnia tribuunt fortunæ, aut dijs ſuis, non meæ prouidentiæ. ita Vatab. Clarius & Arias. Aliter S. Hieron. & Chald. quaſi dicāt: Præ copia tritici, & vini, quæ ruminat quaſi beſtiæ, recalcitrarunt & receſſerunt à me. Verùm quia vlulabant præ fame, hinc potiùs inopia laborabant, quàm copia. Pro *ruminabant*, heb. eſt, יתגוררו *ytgoraru*, quod & recentiores vertunt, conueniebant, congregabant ſe. Septuag. verò, concidebant ſe, ſcilicet cultris ad placandos deos, vt ab ijs impetrarent triticum & vinum. Sic enim fecerunt Sacerdotes Baal ad eliciendum ignem è cœlo, 3. Reg. 18. 28. ita Cyrill. & Theoph. qui addit, Virilia ſibi amputabant, vt ſanctiùs dijs miniſtrarent, vt faciebant cultores Rheæ matris. Noſter optimè vertit, *ruminabant*, quia hoc rectè ſignificat gulam Hebræorum, ob quam murmurare & vlulare ſolebant: & *ytgoraru* id propriè ſignificat. Nam גרן *garen* eſt guttur, inde גרר *gorer* idem eſt quod gargarizo, guttur mulceo, vel proluo, vti Philoxenus, teſte Ariſt. in Ethicis, optabat ſibi guttur gruis, vt diutius cibi potúſque voluptatem & delitias ſentiret. Et Alciatus hoc dat emblema guloſi:

Gurgulione gruis, tumida vir pingitur aluo,
Qui larum, aut manibus geſtet onocrotalum.

Ita Forſter*, Marinus, & paſſim Hebræi in Lexicis, docent quod גרה *ghera* ſignificet pabulū præmanſum, quod animal ex imo trahit & denuò ruminat, quaſi dicas, trahenda, ſeu rumen. radix enim *gor*, vel *gorer*, vel *gara*, ſignificat trahere, attrahere, quod in beſtiarum ſtomacho & ore eſt ruminare, indéque deducitur *garon*, & גרגרה *gargbera*, id eſt, guttur, gurgulio, eo quòd gutture trahitur & retrahitur cibus, æquè ac halitus, inſtar ſerræ, quæ proinde ab eadem radice, à continuo tractu & retractu heb. dicitur מגרה *meghera*, quaſi

dicas,traha : gulonibus enim terra, æquè ac horologium,eſt gula & venter.

verſ. 15. *Et ego erudiui eos.*] Docui eos legem viámque ſalutis per Moſem. Secundò, *erudiui*, id eſt, reprehendi & caſtigaui prauos eorum mores per Prophetas: hoc enim ſignificat hebr. יסרתי *yiſarti*, ita Leo Hebræus. Tertiò, Arias, *Erudiui*, inquit, id eſt, inſtar medici dedi, dóque eis ſana conſilia & remedia. Quartò, *erudiui* eos ad bellum, putà conſtrinxi & accinxi eos gladio, inquit Vatab. ſequitur enim: *Et confortaui brachia eorum*, vt hoſtes ſuos debellarent. Sic ait Dauid Pſal. 143. 1. *Qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* Erudiui ergo eos, & roboraui tot tantíſque modis: *&*, id eſt, at *ipſi in me cogitauerunt malitiam*, vt mihi rebellarent, ac deos gentium ſequerentur & colerent.

verſ. 16. *Reuerſi ſunt*, ad priſtinum ſuum ingenium, prauámque indolem & mores, *vt eſſent abſque iugo.*] Vt ſcilicet eſſent filij Belial, effrænes, exleges, rebelles, qui omne legis Deique iugum, quaſi vaccæ indomitæ, excutiũt. vnde Chald. vertit: *Auerſi ſunt vt deficerent à lege.* Legit Interpres cũ Chaldæo על *ol*, id eſt, iugum, iam legunt על *al*, quod Rabbini, Vatab. Pagnin. & Clarius vertunt, excelſus, altiſſimus, à rad. עלה *ala*, id eſt, aſcendit in altum. Vertunt ergo: *Reuertuntur, at non ad altiſſimum*, ſed ad vitulos aureos. Videtur notare Iehu, qui cùm euertiſſet Baal, videretúrque Deum verum culturus, mox rediit ad vomitum, iterúmque cultum vitulorum, quos Ieroboam erexerat, reſtituit. Septuag. vertunt: *Reuerſi ſunt in vanum*, id eſt, ad idola. Tropol. ad vanas opes & honores ſæculi. Alleg. Chriſtus erudiuit Iudæos, ſed ipſi ab eo auerſi, eius legem excuſſerunt, & ſagittis linguæ ſuæ eum confixerunt, clamantes: *Crucifige, crucifige eum.* ita ex Cyrillo Leo Caſtrius.

Facti ſunt quaſi arcus doloſus.] Qui ſcilicet, cum ſuam ſagittã mittere & iaculari videatur in vnam

Arcus doloſus, quis? partem, in quam à iaculante dirigitur, eam diuertit & in aliam partem, imò in ipſum iaculantem, eam reflectit & retorquet, vel ex ſe, vel quia collimat & iaculatur in materiam duram, aut validam, quæ miſſam ſagittam reſilire facit in iacientem, vti accidit militibus Eugenij Tyranni, pugnantibus contra Theodoſium Imperat. quod miraculum ita celebrat Claudianus in eius panegyr.

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduerſas acies, reuolutáque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas.

Pari modo Iſrael & Iehu, cum à me dirigeretur ad excidium Baal & idolorum, reflexus eſt in me, meúmque cultum excidit, & ſtatuit aras vitulorum, eáſque ſuo arcu propugnauit. Propriè arcus doloſus, ſiue prauus, diſtortus & obliquus eſt, qui inter iaculandum aliò mox vertitur (vel à vafro iaculatore, vel ob fabricam arcus ita compoſitam, vel caſu, vel ob defectum arcus) quàm in directum quò tenditur & reſpicit, ſicque aliũ, vel etiam ipſum iaculantem nec opinantem, dimiſſa ferit ſagitta. vnde Illyrica verſio pſal. 77. 57 habet: *Conuerterunt ſe in arcum inuerſum*, quales arcus arte fiunt, in quibus ſemicirculus cum ſagitta in aduerſam partẽ leui ferri motu reflectitur, inſeiúmque iaculantem configit. ita Fenella Kenethum regem Scotorum occidit porrigens ei pomum aureum, ita fabrefactum, vt quicunque illud tetigiſſet, ſtatim multis telis è pomo proſi-

A licientibus transfigeretur, vti narrat Cardan. lib. 12. de rerum variet. cap. 56.

Arcus doloſus, ait S. Hieron. *eſt qui percutit dirigentem, & vulnerat dominum*: ita Iſrael qui contra gentes, earúmque deos ſe armare debebat, aduerſus ſe, ſuúmque Deũ armatus eſt. Seipſum enim lædit, qui Deum offendit. Vnde tropologicè S. Gregor. 27. Moral. 27. Conuertitur, ait, in arcum prauum arrogans Doctor, quia dum contra elationem verba facit, in ſeipſo ſagittas figit; ſicut arcus peruerſus ipſum à quo intenditur, percutit, quod volgò dicitur, *Cornicum oculos configere.* Addit S. Cyrill. Deus, ait, tetendit Iſraelem, pugnans cum tyrannide diaboli, quaſi proprium ar-

B cum aduerſus idololatriam, quæ vniuerſum mundum occupauerat: verùm ipſi conuerſi ſunt in contrarium, ſcilicet in Dei contumeliam & contemptum, ait Ruffinus. Alludit ad pſalm. 77. 9. *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli*: & ad arcum Iehu, quo doloſè occidit Ioram regem Iſrael, clamantem: *Inſidiæ Ochozia*, 4. Reg. 9. 23.

Rurſum Iſrael eſt arcus doloſus, quia aliò mittit ſagittas fiduciæ & orationis ſuæ, ſcilicet ad idola, me relicto, ad quem eas mittere debebat, ait à Caſtro. Secundò, arcus doloſus eſt, qui videtur neruoſus & paratus ad iaculandum, cum ſit remiſſus & ineptus. vnde Theodor. legit & Septuag. *Facti ſunt vt arcus non contentus*, ſed laxatus,

C nullam perniciem hoſtibus infert: quanquã verſionis Septuag. vera lectio ſit contraria, ſcilicet *Facti ſunt quaſi arcus intenſus.* quod S. Hieron. ſic tropologicè de hæreticis explicat: *Quia*, inquit, *ſemper parati ſunt ad pugnas, & contentiones in perniciem audientium.* Idem ſunt arcus doloſus, vt habet noſtra verſio, *quia ſicut eorum hæreſiarcha Iudas inſtructi de ſcripturis ſanctis, aduerſus Dominum legis, & Prophetarum, & Euangelij verba vertunt*: deprauãt enim ſcripturas, eiſque Deum earum auctorem, ipſámque eius fidem & veritatem impugnant, quibus rectè competit illud pſal. 77. 57. *Conuerſi ſunt in arcum prauum.* vbi S. Aug. *Arcus*, inquit, *peruerſus non pro nomine Domini, ſed contra nomen Domini, iuxta illud: Non erunt tibi*

D *dij alij præter me. Per arcum autem ſignificat animi intentionem.*

Tropol. Hinc Tropol. arcus praui vel doloſi ſunt, qui intentionem quam in Deum dirigere debebant, dirigunt ad creaturas, v.g. qui ieiunia, orationes, eleemoſynas, quæ dirigere debebant in Dei honorem, dirigunt ad auram popularem. ita Guadalupenſis.

Rurſum arcus doloſi ſunt, qui per immanẽ ingratitudinem opibus & potentia ſua abutuntur aduersùs illos, quorum opera fuerunt ea conſecuti; vti de Eutropio & Habundantio narrat Claudianus lib. 1. in Eutrop. Ita Delrio adagio 946. Si maledicus lingua ferit Deum, qui eam dedit ad ſui laudem. Sic homicida manu quaſi

E ferit Deum datorem, dum Dei imaginem, putà hominem occidit. Sic omnis qui peccat, vel ingenio ſuo, vel facundia, vel opibus, vel alijs naturæ aut fortunæ dotibus à Deo datis, contra Deũ pro dæmone pugnat.

Cadent in gladio (Aſſyriorum) *Principes eorum* (Iſraelitarum) *à furore linguæ ſuæ.*] Quia ſcilicet furente & indignante inſana lingua, blaſphemias in me, pro ſuis idolis certantes, euomuerunt, cum ab iis opem contra hoſtes peterent, me ſpreto. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Hugo & Lyran. vnde Chald.

Chald. vertit: *Propter prauitatem linguæ eorum.* Septuag. *propter imperitiam* (id eſt, ſtoliditatem) *lingua eorum*, qua dicunt ligno: Deus meus es tu: & lapidi: Tu me genuiſti, ait Cyrill. Aliter Vatab. & Arias: furorem enim Dei acceperunt, quaſi dicat: Cadent, quia maledica ſua lingua concitatũt furorem Dei, qui eos diſperdet.

Iſta eſt ſubſannatio eorum in terra Ægypti.] Quaſi dicat: Hic eſt mos olitanus, hæc auita indoles eorum. Sic enim me deriſerunt, & ſubſannarunt A olim habitantes in Ægypto, colentéſque Apin. Vnde Chald. vertit: *Iſta ſunt opera eorum dum eſſent in terra Ægypti*, ita S. Hiero. Theoph. Alber. & Hugo. Aliter Clarius & Vatab. Subſannationem enim paſſiuè capiunt, quaſi dicat: Ridebuntur ab Ægyptijs, cum ab eis opem poſcent: dicent enim: Ite ad Dominum Deum veſtrum, ite ad veſtros Aſſyrios, illi vos iuuent: aut vt Lyran, ridebuntur ab ipſo Deo, iuxta illud pſ. 2. 4. *Qui habitat in cælis irridebit eos, & Dominus ſubſãnabit eos.*

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

Minatur Deus Iſraeli excidium, quòd Ieroboam poſteróſque eius, ſe inconſulto, crearit reges, cum eiſque vitulos aureos coluerit. Vnde ait: Ventum ſeminabunt, & turbinem metent. *Secundò, taxat quòd amicitiam Aſſyriorum ambierit, & dato tributo emerit, ideóque ab illis ipſis excindendum prædicit, exciſis pariter vrbibus & delubris, quæ magnificè ædificauerat tam Iudas, quàm Iſrael. Nota, Iſraelem, eiúſque opera & idola comparat 1. verſ. 6. aranearum telis. 2. verſ. 7. vento & turbini, ac culmo euanido. 3. verſ. 8. vaſi immundo, id eſt, matulæ. 4. verſ. 9. onagro.*

℣. 1.) In gutture tuo ſit tuba quaſi aquila ſuper domũ Domini: pro eo quòd tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & legem meam præuaricati ſunt.

℣. 2.) Me inuocabunt: Deus meus cognouimus te Iſrael.

℣. 3.) Proiecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum.

℣. 4.) Ipſi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui: argentum ſuum & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent.

℣. 5.) Proiectus eſt vitulus tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eos. Vſquequò non poterunt emundari?

℣. 6.) Quia ex Iſrael & ipſe eſt: artifex fecit illũ, & non eſt Deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.

verſ. 1. IN gutture tuo.] Quaſi dicat: Admoue tubam ori tuo, aut potius, maxima voce & clamore tubali, ac ſi tubam haberes in gutture, proclama & expectora id quod ſequitur, ſcilicet: Veniet hoſtis *quaſi aquila ſuper domum Domini.* Sic Iſaiæ cap. 58. 1. ait, iubétque Deus: *Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam.* Septuag. vertunt: *In ſinu eorum quaſi terra.* Cur ita verterint neſcire ſe fatetur S. Hieron. nec enim quid tale eſt in Hebræo. Suſpicor pro שפר *ſcophar*, id eſt, tuba, eos legiſſe עפר *aphar*, id eſt, puluis terræ: & pro חכך *chickecha*, id eſt, in gutture tuo, legiſſe חיקך *chekecha*, id eſt, in ſinu tuo. Theodor. refert iſtud ad finem capitis præcedentis, hoc ſenſu: *Subſannatio iſta recidet in ſinum eorum: fient enim quaſi terra inuia: nam hoſtis veniet quaſi aquila.* Porrò Theodor. miſcens B verſionem Theodotionis verſioni Septuag. legit: *Quaſi terra inuia ſicut tuba.* Syrus vertit: *Tonitruum tuum velut tuba (ſit), & quaſi aquila ſuper domum Domini.* Arabicus: *Et erat in foraminibus eorum quaſi terra & quaſi aquila in domo Domini.*

Quaſi aquila ſuper domum Domini.] Subaudi veniet, aduolabit, ſcilicet hoſtis. Hunc enim comparat aquilæ, quæ in ſublime elata, ex improuiſo inſtar tormenti inuolat in prędam, putà in agnos, capras, lepores. Per aquilam multi intelligunt Nabuchodonoſor: hic enim domum Domini, id eſt, templum vaſtauit & incendit; idémque ab Ezechiele cap. 17. 3. Ieremiæ cap. 48. 40. & Habacuc cap. 1. v. 8. comparatur aquilæ. ita S. Cyrill. Theodor. Hieron. Theoph. Alber. Hugo, Lyran. C Vatab. & Ribera. Verùm Nabuchodonoſor euertit regnum Iuda, non Iſrael, de quo continuè hic agitur.

Secundò, Arias accipit Sennacherib, qui poſt exciſos Iſraelitas inuaſit Ieruſalem & templum. Alij accipiunt Salmanaſar, qui euertit *domum Domini*, id eſt, Iſrael, qui erat populus quem inhabitabat Dominus.

Tertiò, à Caſtro hic explicat, quaſi dicat: Veniet Salmanaſar tantis copijs & animis, vt videatur non tantùm Samariam, ſed & Ieruſalem templúmque exciſurus: vnde ex Hebræo vertas, *Quaſi aquila vſque ad domum Domini*, putà vſque ad Iudam & templum veniet, ſed Deo adhuc E parcente Iudæis & templo, eúmq; ab illis auertente, Iudam & templum reipſa non inuadet. Denique aliqui per *domum Domini* accipiũt phanum vitulorum: hoc enim idololatræ vocabant domum, id eſt, templum Domini.

Quartò & meliùs, iungendo primam expoſitionem cum ſecunda, per aquilam intelligas hoſtem in genere, tam Chaldæum, quàm Aſſyrium, putà Nabuchodonoſorem, qui Iudam & templum; ac Salmanaſar, qui Iſraëlem euertit. Loquitur enim Propheta breuis confusè & conciſè, miſcétque ſubinde Iudam cum Iſraele, & vtrique hoſtes cæcidiúmq; interminat: eſto crebrius vaticinetur Iſraeli, vti hic mox ad eum reſilit. Iſraelis

enim excidium fuit præmium, vicinum, & affine, ac quaſi præludium excidij Iudæ; eò quòd tam Iudæi, quàm Iſraëlitæ tranſgreſſi ſint fœdus legémque Dei, vt ſequitur.

Porrò *domus Domini* hic vocatur templum, quod ex ſui origine, Deique inſtitutione commune erat Iudæ & Iſraëli; hinc ſymbolicè tam Iſraël, quàm Iuda, erat domus Domini: quia in vtroque populo à ſe electo per ſui cultum & templum habitabat Deus. Sic Ierem. 12. 7. dicitur: *Reliqui domum meam, dimiſi hæreditatem meã*, id eſt, reliqui Iudæam. Et cap. 11. 15. *Quid eſt quod dilectus meus in domo mea* (in terra ſancta) *fecit ſcelera multa?* Sic paſſim apud Prophetas, populus Dei vocatur domus Iacob, domus Iſraël, domus Iuda. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Veniet hoſtis Aſſyrius & Chaldæus cum magno impetu, feritate & velocitate aduolans quaſi aquila ad prædam, vt domum Domini, id eſt, terram ſanctam, tam duarum, quàm decem tribuum diripiat, imò ipſum Dei templum ſuccendat. cur Chaldæi comparentur aquilæ, dixi Ezech. 17. 3.

Quintò & optimè, totus hic verſus ſic connecti (vti in Biblijs paſſim ſine diſpunctione media connectitur) explicarique poteſt: *In gutture tuo ſit tuba, quaſi aquila*, ſupple clange & exalta vocem tuam *ſuper domum Domini*. Clangor enim propriè aquilarum vox eſſe dicitur. Vnde auctor Philomelæ.

An clangant aquilæ? *Dum clangunt aquilæ, vultur pulpare probatur.*] Et Homer. Iliad. μ. *Ipſa verò* (aquila) *clangens volabat flatibus venti.* Quidam aquilæ vocem vocarunt reboatum, propter ſtrepitum granem auibus alterius ſpeciei, maximè nocentibus, tam inimicum adeóque terribilẽ, vt earum feratur tardare motum & obtundere, qualis ſanè regiam auem decebat: quin & draco ipſe clangorẽ aquilæ audiens, terrore perculſus intra latebras ſuas mox ſe abſcondere dicitur. Verùm hoc verũ eſt tantùm in degeneri aquila, quam vulturinam, vel ſubaquilam vocãt. Nan vera aquila tantùm abeſt vt vocem aliquam edat, aut canat, vt mutã penè Phyſici tradant, aut vix vocalem, idque ex animi magnitudine, qua fame & ſiti ſuperior, animæ affectus & cupiditates regere & moderari nouit: voces enim huiuſmodi plerumque intemperantis impotentiſque animi affectus, putà inopiam, aut cupiditatem, aut timorem, aut lætitiam indicant. ita ex Plinio & Æliano Aldrouandus in Aquila pag. 33. Quin & Ariſt. lib. 9. hiſt. anim. cap. 32. melanætum, ſiue pullam aquilam, quam liberalem vocat, inuidiæque expertem, ideo non clangere nec murmurare autumat, quia modeſta miniméque petulans, affectus moderari ac cohibere meliùs poſſit quàm cæteræ. Hic ſenſus planus & appoſitus videtur. Iubetur enim Propheta tuba clangere inſtar aquilæ, vt repræſentet clangorem tubarum Chaldæorum & Aſſyriorũ, qui quaſi aquilæ feroces inuolabũt in Samariam, Iudæam & templum. Vnde huc videtur alludere Ioan. Apoc. 8. 13. *Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cælum, dicentis voce magna: Væ væ væ habitantibus in terra.* Hæc enim aquila erit Propheta, prædicens orbi calamitates imminentes ſub tempora Antichriſti, vti Oſee hic prædicit clades Iſraëli inſtantes. vide dicta Apoc. 8. Porrò in Scriptura non raiò aquila vocatur ſubaquila, vt Matt. 24. 28. *Vbicunque fuerit corpus* (cadauer) *illic congregabuntur & aquilæ*, ſcilicet vulturinæ, ſiue ſubaquilæ: vera enim aquila,

A quia generoſa, non cadauer quærit, ſed prædam viuam; nec comedit niſi quod ipſa necauerit, teſte Ariſt. Plinio, alijſque Phyſicis. Alleg. Leo Caſtrius: Aquila, ait, ſignificat Titi & Romanorum exercitum ac vexilla: in his enim præferebant aquilas. quaſi dicat: Romani vaſtabunt Ieruſalem & templum, in eóque ſua vexilla, putà aquilas collocabunt, ob cæſum à Iudæis Chriſtum.

Me inuocabunt, cùm ſibi exitium imminere ſentient, dicéntque: *Deus meus, cognouimus te Iſrael.*] Quaſi dicat: Nos qui ſumus Iſrael, id eſt, Iſraelis, putà Iacobi Patriarchæ filij & hæredes, inuocamus opem tuam: quia cognouimus & coluimus te, ô Deus noſter: tu enim nobis tui cognitionem & cultum per Moſem & patres noſtros B indidiſti. Verè Lactantius lib. 1. cap. 1. *Nullus*, ait, *ſuauior eſt animæ cibus, quàm cognitio veritatis*, præſertim primæ & increatę. Dicit *meus* in ſingulari, pro noſter: quia reſpicit nomen *Iſrael*, quòd pariter eſt ſingulare quoad vocem, ſed plurale quoad ſignificatum: ſignificat enim totum populũ. Vnde ait, *Inuocabunt* in plurali. Hic à toto cœtu Hebræorum, tam duarum, quàm decem tribuum, deſcendit ac ſalit Oſee ad vnam eius partem, putà ad Iſrael, id eſt, decem tribus: contra has enim maximè prophetat; eò quòd ipſæ idololatriæ & ſchiſmatis fecerint initium eo ipſo tempore, quo viuebat & hæc prædicabat Oſee; cum duæ tribus poſt mortẽ Oſee, ſub Achaz & Manaſſe regibus C ad idola deflexerint. ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Hugo, Ribera & alij. Chald. vertit: *Omni tempore in quo adduco ſuper eos anguſtiam, erant coram me dicentes: Nunc certò cognoſcimus quod non ſit nobis Deus præter te: redime nos, quia ſumus populus tuus Iſrael.* Sed fruſtra clamabunt, méque inuocabunt: cauſam ſubdit, dicens: verſ. 2.

Proiecit enim Iſrael bonum. Deum ſcilicet, eiúſque fidem & religionem. Deus enim eſt omne bonum, tam ſuum, quàm noſtrum, vt ei ſinguli merito dicere debeamus cum S. Franciſco: *Deus meus, amor meus, & omnia.* Secundò, *proiecit Iſrael bonum.* virtutis & pietatis, æquè ac diuini- D tatis meæ. Idcirco ego pariter à me abijciam & proijciam eum, quo facto, *inimicus perſequetur eum.* Cauſam primam & fontem mali ſubdit, dicens:

verſ. 3. *Ipſi regnauerunt & non ex me.*] Primò taxatur hic populus, quòd inconſulto Deo reges ſibi crearit proprios, eóſque ſchiſmaticos: vnde & ſtatim cum eis à Deo ad idola vitulorum defecit, tamque ſchiſma à fide, quàm à domo Dauidis fecit 3. Reg. 12. ita S. Hieron. Theoph. Theod. vbi nota pro *regnauerunt*, Hebr. & Chald. eſt המליכו *himlichu*, id eſt, regnare fecerunt, reges ſibi conſtituerunt. Quocirca Origen. hom. 4. in li. Iudic. & Cyprian. Epiſt. 55. legunt: *Sibimet regem conſti-* E *tuerunt, & non per me; principem, & non per conſilium meum.* Clarius Chald. *Regem ſibi crearunt, & non ex ſententia mea: conſtituerunt ſibi principes, ſed non ex voluntate mea.* Porrò Origen. & S. Hieron. putãt hic notari Saulem, cum populus à Samuele regem peteret. Tunc enim Deus dixit Samueli: *Non te abiecerunt ſed me, ne regnem ſuper eos.* Verùm hoc factum iam exoletum erat, & emendatum per Dauidem, quem Deus ipſe Sauli ſubſtitui, regémque à Samuele vngi iuſſit: nec Saul fuit cauſa ſchiſmatis & idololatriæ, ſed tam Iudam, quàm Iſraelem, in vnius Dei cultu continuit.

Meliùs ergo idem S. Hieron. Cyrill. Theodor. Haymo, Lyran. Hugo, Ribera cum Rabbinis, cẽ-

ſent,

ſent hîc notati Ieroboã: hic enim ab Iſraële creatus fuit rex, fecítque ſchiſma tã à Roboam & ſtirpe Dauidis, quàm Deo, eiúſque cultu & templo, erigendo vitulos aureos in Dan & Bethel.

An Ieroboã fuerit rex, an tyrãnus

Dices, Ieroboam à Deo per Ahiam Silonitam Prophetam deſignatus fuit rex. Sciſſo enim pallio in duodecim partes, dixit ei Ahias: *Tolle tibi decem ſciſſuras. Hæc enim dicit Dominus: Ecce ego ſcindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus.* Quocirca Abulen. in 3. Reg. 12. quæſt. 8. & 9. cenſet decem tribus licitè feciſſe ſchiſma à Roboam, & elegiſſe Ieroboam in regem.

Regẽ fuiſſe cẽſet Abul.

Ratio eius eſt: quia, inquit, ipſæ tribus liberæ erant, populúſque liber; Roboam autem volebat eas in ſeruitutem redigere, eáſque regere vt tyrannus, non vt rex: poterant ergo ab eo recedere, & nouum regem ſibi creare. Populus enim vel reſpub. principibus & regibus dedit imperium in ſe, putà poteſtatem & ius regendi populum, ſed certis iuſtiſque conditionibus: vnde & poteſt illud iiſdem auferre, vel imminuere, ſi ipſi eo abutantur & tyranni euadant. Non enim populus abſolutè ſe dedit regi, vti quis dat aurum vel equum amico, ita vt omne ſuum ius in eum trãſferat, nec vnquam illud reuocare poſſit; ſed certis pactis interuenientibus, inter quæ primum eſt, vt iuſtè ab eo regatur, vtque contra hoſtes ab eo defendatur, quod ſi id negligat aut violet rex, poteſt populus reuocare poteſtatem quam illi dedit, eúmque regno deponere. ita Abulen.

Pro reſponſione nota; duplex de Ieroboam eſt ſententia, vtraque probabilis. Prior aſſerit eum creatum eſſe regem tam à Deo, quàm à populo: poſterior cenſet eum creatum à ſolo populo, non à Deo.

A Deo creatum cenſet Pineda.

In primis ergo Pineda libr. 1. de rebus Salomonis cap. 2. ita reſpondet: Ieroboam, inquit, accepit à Deo ius regni ſuper decem tribus miniſterio Ahiæ Prophetæ, dicentis 3. Reg. 11. 37. *Te autem aſſumam, & regnabis ſuper omnia quæ deſiderat anima tua, eriſque rex ſuper Iſrael.* Sed poſtea ſuffragiis populi nõ tam cepit ius regni, quàm poſſeſſionem 3. Reg. 12. 20. *Cum audiſſet Iſrael quod reuerſus eſſet Ieroboam, miſerunt & vocauerunt eum congregato cœtu: & conſtituerunt eum regem ſuper omnem Iſrael.* Quod non tam pertinet ad ius regni, quàm ad ſolemnitatem quandam inaugurandi regis, atque regii muneris exercendi. Qua ratione Origen. Cyprian. Theop. & Theodoret. docent accipiendum hoc Oſee 8. 4. *Ipſi regnauerunt, & non ex me,* id eſt, me inconſulto, ſuo tantum libito & cupiditatis temeritate regem conſtituerunt Ieroboam. Queritur enim Deus non de ipſo Ieroboam, cui diuinitus ius regni collatum fuerat, ſed de decem tribubus, quæ ira potiùs & animi impatientia, quàm idonea aliqua ratione ductæ à domo Dauid defecerant, & alteri ſe regi regendas permiſerant. vnde in Hebr.

Alij à populo.

pro, *regnauerunt*, eſt המליכו *himlichu*, id eſt, regnare fecerunt, regem crearunt. ita ipſe. Alij ex aduerſo, & fortè probabilius cenſent, Ieroboam nõ à Deo, ſed à populo creatum eſſe regem, idque Deum tantùm prædixiſſe 3. Reg. 11. 37. nam illa verba, *regnabis, eriſque rex*, prædictio ſunt tantùm & promiſſio regni, non verò eius donatio, regíſque creatio: regni, inquam, dandi à populo per eius ſchiſma & defectionem à Roboam, quod tamen permittere & non impedire intẽdit Deus, quia per illud punire volebat idololatriam Salomonis, vti ipſe eidem prædixerat 3. Reg. 11. 11.

A Quod ergo ait, *Te autem aſſumam*, idem eſt quod, te autem aſſumi faciam, ita animos populi reſque omnes diſponam, meâque prouidentia dirigam vt aſſumaris in regem tu, non alius. Idipſum, non aliud, nec amplius ſignificat Deus, dum ait 3. Reg. 12. 24. *A me factum eſt verbum hoc*, putà ſchiſma Iſraëlis, quo nouum regem ſibi creauit. Huic ſententiæ planè fauet noſtra verſio hic, quæ habet: *Ipſi* (ſcilicet Ieroboam, & poſteri eius reges Iſrael) *regnauerunt & non ex me.* Hebræum enim *himlichu*, tam ſignificat regnarunt, quàm regnare fecerunt: ſæpe enim ſumitur in ſignificatione Kal, eſto ſit Hiphil. Fauet & hiſtoria lib. 3. Regũ:

B nam cùm cap. 11. Dominus tantùm prædixerit & promiſerit Ieroboam regnum, dandum per populum, nuſquam autem de facto ipſum vnxerit, aut crearit regem, ſed cap. 12. ſolus populus faciens ſchiſma à Roboam per ſe inconſulto Deo eum regem conſtituerit, planè videtur à ſolo populo, non à Deo ipſe creatus fuiſſe rex. Populus autem creando eum regem peccauit: quia temerè, ſine conſilio & conſenſu Dei id fecit. Debebat enim in re tam graui ex priſco more conſulere Deum per Pontificem, vel per Prophetam. Deus enim inſtituerat regnum Hebræorũ per Samuelem, volueráatque vnum eſſe, non duo. Hebræi enim erant populus & regnum Dei: ac proinde

C regnum hoc non tantùm humanum erat, vti eſt aliarum gentium, ſed & ſpirituale & diuinum. Peccarunt ergo Iſraëlitæ qui inconſulto Deo hoc regnum immutarunt, & merè humanum effecerunt, ac diuiſerunt, nouúmque regem ſibi crearunt: ſic peccaret populus & clerus ſi Pontificem, etiam tyrannicè regentem deponeret. Põtifex enim à Deo auctoritatem accipit & poteſtatem, non ab Eccleſia, ideóque à ſolo Deo deponi poteſt. Ieroboam quoque peccauit: quia licèt ſciret à Deo prædictum & promiſſum ſibi regnum, tamen illud iniit ſine Deo, neque vnctus fuit à Pontifice, aut Propheta, ſed ſolius populi tumultuantis vocibus & acclamationibus creatus, illud acceptauit & vſurpauit. Secus eſt de Iehu, qui ſchiſmate iam facto, & regno Iſraëlis iam

D inſtituto, à Deo creatus & vnctus eſt rex per Prophetam 4. Regum 9. 6. Quod ergo Deus per Ahiam dicit Ieroboam 3. Reg. 11. 31. *Scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus*, intellige non actiuè per me, ſed obiectiuè & permiſſiuè per Iſraëlem, putà per populũ. Obiiciam enim eius oculis & animis imprudens, & tyrannicum reſponſum & regimen Roboam, quo fiet vt ipſe ab eo auerſus, conuertat ſe ad Ieroboam, eúmque creet: quod ego permittam, vt puniam peccata tam Salomonis, quàm Roboam.

E Sicut ergo Chriſtus ait, ob hominum malitiam & infirmitatem neceſſe eſſe vt fiant ſcandala, væ tamen homini illi per quem ſcandalum venit: ita poſita duritie Roboam, & auerſione populi ab eo, neceſſum quaſi erat alium, putà Ieroboam à populo regem creari; væ tamen illi, qui huius creationis fuit cauſa & ſcandalum: Deo enim irato, ideóque inuito ea facta eſt: vnde Iſraëlitæ non leguntur Deum conſuluiſſe, nec ex eius oraculo aut directione, ſed motu proprio & temerario regem ſibi ſubitò creaſſe, ita S. Hieronym. Theodor. Cyrill. Vatab. Riberá, à Caſtro & alij. Prædixit ergo Deus Ahiæ, & Ieroboam, eum regem futurum per tumultum populi, non verò ipſe per ſe eum regem conſtituit. Taxat itaque Deus hic Primò populum, quòd ſine ſuo nutu

regnum Dauidis vnum à ſe conſtitutum, in duo A diuiſerit, quódque ab eo fecerit ſchiſma, ac nouum ſceptrum & regnum ſibi erexerit, creando ſibi regem Ieroboam; præſertim quia per hoc ſchiſma præuidebat eum inducturum ſchiſma in fide, & idololatriam. Itaque peccauit populus contra ius non humanum, ſed diuinum, ac conſequenter contra religionem, non contra iuſtitiam. Iure ergo queritur Deus, quod reges in Iſraël non regnarunt ex ſe, vti regnarunt reges Iuda: quia ipſe non inſtituit regnum Iſrael, vti inſtituit regnum regéſque Iudæ.

Secundo, taxat ipſos Reges Iſrael, quod non ex Deo, ſed ex ſe regnarint: quia ſcilicet aliqui ex eis tyrānicè regnum inuaſerunt, vt Zamri, Amri, B Sellum, Manahem, Phaceia, Phacee & Hoſee, ſub quibus hæc prophetauit Oſee 4. Regum 15. & ſequent. Alij verò, vt Ieroboam, Iehu &c. licèt à Deo viderentur deſignati vel electi, tamen non tam ex diuina auctoritate & voluntate, quàm ex propria cupiditate & regnandi libidine regnum iniuerunt: vnde & ſtatim ad idola defecerunt, vt ſequitur. Quocirca Septuag. vertunt: *Ex ſemetipſis regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non indicauerunt mihi.* Denique regnarunt, id eſt, regnum adminiſtrarunt non ex me, id eſt, non iuxta meam legem & volūtatem, ſed iuxta ſuam tyrannidem & impietatem, præſertim quia per leges & edicta ſua ſanxerunt idololatriam. ita C Sanchez.

Tropol. ambitioſi non regnāt ex Deo.

Tropol. hæc facile eſt adaptare tyrannis, qui regnum vel inuadunt, vel legitimè adeptum tyrannicè adminiſtrant, præſertim qui hæreſim, ſchiſma, ſacrilegia in regnum inuehūt. Rurſum ijs qui ex ambitione potius, quàm virtute imperium regiménque ambiunt, & capeſſunt principatum vel prælaturam, contra quos ait S. Gregor. 1. part. Paſt. cap. 1. *Dominus per Prophetam queritur dicens: Ipſi regnauerunt, & non ex me: Principes extiterunt, & ego ignoraui. Ex ſe namque, & nō ex arbitrio ſummi rectoris regnant, qui nullis fulti virtutibus nequaquam diuinitus vocati, ſed ſua cupidine accenſi, culmen regiminis rapiunt potius, quàm aſſequuntur.* D *Quos tamen internus iudex & prouehit, & non cognoſcit: quia quos permittendo tolerat, profectò per iudicium reprobationis ignorat.* Et S. Bern. de conuerſ. ad cleric. cap. 27. taxans clericos ambientes prælaturas: *Tollitis,* inquit, *& non accipitis claues. De quibus Dominus queritur per Prophetam: Ipſi regnauerunt, & non ex me: Principes extiterunt, & ego non vocaui eos. Vnde tantus prælationis ardor, vnde ambitionis impudentia tanta, vnde veſania tanta præſumptionis humanæ? Audeátne aliquis veſtrum terreni cuiuſlibet reguli, non præcipiente, aut etiam prohibente eo, occupare miniſteria, præripere beneficia, negotia diſpenſare? Nec tu Deum putes, qui in magna domo ſua à vaſis iræ aptis in interitum ſuſtinet, approbare. Multi quidem veniunt, ſed conſidera quis vocetur.*

Aptiùs hæc adaptat S. Cyprianus Fortunato & Feliciſſimo, aliiſque ſchiſmaticis, qui cathedram Pontificiam S. Cornelij legitimi Papæ conuellere, & inuadere moliebantur. vnde ſcribens ad Cornelium Epiſt. 3. lib. 1. habet hanc auream ſententiam: *Neque enim aliunde hæreſes obortæ ſunt, aut nata ſunt ſchiſmata, quàm inde quòd ſacerdoti Dei non obtemperatur, nec vnus in Eccleſia ad tempus iudex vice Chriſti cogitatur: cui ſi ſecundum magiſteria diuina* (notent hoc hæretici) *obtemperaret fraternitas vniuerſa, nemo aduerſum ſacerdotum* A *collegium quicquam moueret: nemo poſt diuinum iudicium, poſt populi ſuffragium, poſt coepiſcoporū conſenſum, iudicem ſe iam non Epiſcopi, ſed Dei faceret: nemo diſsidio vnitatis Chriſti Eccleſiam ſcinderet, nemo ſibi placens ac tumens ſeorſim foris nouam hæreſin conderet.* Et inferius: *Planè Epiſcopi* (ſchiſmatici) *non de voluntate Dei fiunt; ſed qui extra Eccleſiam fiunt, ſed qui contra diſpoſitionem & traditionem Euangelij fiunt, ſicut ipſe Dominus in duodecim Prophetis ponit & dicit: Sibimet regem conſtituerunt, & non per me.*

Reges à Deo dari.

Viderunt id ipſum per vmbram gentiles, qui reges & Principes legitimos à Deo dari crearíque aſſerunt. Ita Callimachus: *Ex Ioue ſunt reges.* Et Homerus paſſim reges vocat *διογενεῖς*, Ioue genitos; & *διοτρεφεῖς*, quaſi Iouis alumnos. Romulus quoque primus Romanorum Rex hanc legem ſanxit, *vt nemo regnum magiſtratúmque iniret, niſi auctor fieret Deus ipſe*, vti refert Pompon. Lætus de Magiſtr. Rom. Titus Imper. teſte Suetonio in eius vita cap. 9. duos patricios in necem ſuam cōiurantes non occidit, ſed monuit vt deſiſterent: *principatum fato dari* inquiens, *fruſtráque tentari facinus potiundi ſpe, vel amittendi metu.* Plinius in Panegyr. Traiani: *Principem, ait, dat Deus, qui erga genus humanum vice ſua fungitur.*

Non cognoui.) Practicè, id eſt, non approbaui Principes Iſraelis. ita S. Hieron. Vatab. & alij paulò antè citati. Sic dicet Chriſtus reprobis: C *Neſcio vos*, id eſt, auerſor vos, Matth. 25. 12. ſimiles phraſes plures recenſet S. Greg. lib. 1. Moral. 4.

Argentum ſuum & aurum ſuum fecerunt ſibi idola.) Quaſi dicat: Ex auro & argento ſuo conflauerunt ſibi idola, *vt interirent*, id eſt, ad interitum eorum; vel, vnde interibunt. *vt* enim *vt* euentum & effectum ſignificat, non cauſam. Hebr. habent in ſingulari, *vt excinderetur*, id eſt, vt interiret, ſcilicet argentum & aurum eorum, cum ab hoſte Aſſyrio vel rapietur, vel incendio conſumetur. Quare minùs rectè hoc aliqui ad homines referunt eo ſenſu, quaſi dicat, Totam copiam auri & argenti contulerunt in fabricam idolorum, ita vt multum de ſuis opibus detraxerint. D Hebr. enim נכרת *carat* ſignificat excindere, ſuccidere, perdere, & ad hoſtes pertinet. vnde ſequitur, *Proiectus eſt vitulus tuus*, quem ex auro tuo fabricaſti.

Moral. propriè auari aurum & argentum faciunt ſuum idolum: quia illud præ rebus omnibus adamant, quærunt, tuētur, Deóque ſæpe præferunt: vnde auaritia ab Apoſtolo vocatur idolorum ſeruitus, Epheſ. 5. 5. vide ibi dicta.

Proiectus eſt vitulus tuus Samaria.) Hebr. *proiecit* *verſ. 5.* (ſcilicet Deus) *vitulum tuum, ô Samaria*, quia fecit vt tecum caperetur ab Aſſyrijs. Septuag. legentes alijs punctis זנח *zenach*, in imperatiuo, vertunt: *Proijce vitulum tuum, ô Samaria.* R. Dauid & E Arias vertunt. *Elongabit ſe à te*, vel, *proijciet te vitulus tuus*, pote à Apis, quem colis, quem amas, in quo omnem ſpem tuam reponis. Hebræi enim carent caſibus: vnde עגל *eghel* tam eſt *vitulus* in nominatiuo, quàm *vitulum* in accuſatiuo. Porrò præterita accipe pro futuris: *proiectus eſt*, id eſt, proijcietur: *proiecit*, id eſt, proijciet. Eſt enim prophetia.

Vſquequo non poterunt emundari? Quaſi dicat: Quamdiu durabit iſta obſtinata voluntas vitulos & idola colendi? vtique vſque ad excidium & captiuitatem Aſſyriacam. *Quæ tanta inſania*, ait S. Hieron. *me dante locum pœnitentiæ, illos ad ſanitatem nolle reuerti?* Chaldæus nectit hæc præceden-

cedentibus, itáque vertit: *Exarſit furor meus in eos, quamdiu non potuerunt* (quia obſtinatè noluerunt) *ſe purgare* ab idololatria. Hebt. eſt i *Vſquequando non poterunt innocentiam*, ſupple comparare ſibi Iſraëlitæ, id eſt, quamdiu impuris & immundis animis erunt propter idololatriam? ita Vatab. A

vers. 6. *Quia ex Iſrael & ipſe eſt.*) Quaſi dicat: Iſraelis opus & figmentum eſt hoc idolum vituli, purà Apis Ægyptij, vti & alia idola aliarum gentium ſtulta figmenta ſunt. patet ex ſequentibus. Hunc enim vitulum Primò finxerunt Ægyptij: inde Hebræi exeuntes ex Ægypto, eundem formatũt in deſerto, Exodi 32. 4. Hos imitatus Ieroboam eundem conflauit, cum fecit ſchiſma à Roboam & Iuda. B Senſus eſt, quaſi dicat: Apis nõ eſt Deus, non eſt numen, nil ex ſe habet diuinitatis aut potentiæ; ſed Deus effectus, & formatus eſt à ſtultis Ægyptijs & Iſraelitis.

Quoniam in aranearum telas erit vitulus.) Probat Apin non eſſe Deum, quia ab Aſſyrijs diſperdetur. quaſi dicat: Licèt auteus hic vitulus, quaſi Deus iam magnifiat ab Iſraelitis, tamen breui ab hoſtibus exterminabitur, & difflabitur vt tela araneæ, ſiue vt fila in autumno per aërem volantia, quæ per ventum in atomos & in auram diſſoluũtur & abeunt. Vult dicere: Idolum eſt opus inutile, vile, euanidum; ac proinde ſe, ſuóſque cultores adiuuare impotens, planéque infirmum & inualidum. C

Pro *telas aranearum* hebr. eſt שבבים *ſcebabim*, quod R. Dauid, Arias & Vatab. vertunt, *ſeſſilia, fragmenta, fruſta*: Chald. *aſſeres*; Symmach *inſtabiles* V. editio, *vagus & fluctuans*; Septuag. πλανῶν, id eſt, *ſeducens* vel *decipiens*. quaſi dicat: Aſſyrij confringent & captiuum abducent Apin, qui Iſraelitas ſeducit. R. Dauid, R. Abraham, & ex eis Pincda in Iob 18. verſ. 5. vertunt, *ſcintillas*, quaſi dicat: Samaritæ fecerunt vitulum æreum, ſplendentem & ſcintillantem: ſed ſcintillæ ſplendoris in ſuos cultores deſæuient, velut ſcintillæ ignis. Inſuper ipſi velut leuiſſimæ ſcintillæ ſtatim peribunt, & extinguentur. Moral. peccator per vſuras, fraudes &c. parans ſibi opes, præbendas, dignitates D magnis laboribus & moleſtijs, quid niſi telas aranearum texit? quæ mox vento caſuum humanorum, ac præſertim mortis difflabuntur & euaneſcent, nec eum in Dei iudicio tegere aut veſtire poterunt; imò quæ quaſi ſcintillæ ignem gehennæ illi ſuccendent. vide dicta Iſaiæ cap. 59. v. 6.

℣. 7.) Quia ventum ſeminabunt, & turbinem metent: culmus ſtans non eſt in eo, germen nõ faciet farinam: quod & ſi fecerit, alieni comedent eam.

℣. 8) Deuoratus eſt Iſrael: nunc factus eſt in nationibus quaſi vas immundum. E

℣. 9.) Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur, onager ſolitarius ſibi: Ephraim munera dederunt amatoribus.

℣. 10.) Sed & eum mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos: & quieſcent pauliſper ab onere regis & Principum.

℣. 11.) Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum: factæ ſunt ei in delictum.

℣. 12.) Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ ſunt.

℣. 13.) Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus nõ ſuſcipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorũ, & viſitabit peccata eorum: ipſi in Ægyptum conuertentur.

℣. 14.) Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & ædificauit delubra: & Iudas multiplicauit vrbes munitas: & mittã ignẽ in ciuitates eius & deuorabit ædes illius.

Ventum ſeminabunt, & turbinem metent.) Quaſi vers. 7. dicat: Fruſtra laborarunt colendo Apin: nullum enim ex eo fructum capient, niſi turbinem excidij & captiuitatis. Nota pulchram metaphoram, ab agricola ſeminante & metente mutuatam, quę crebra eſt in Script. nam ſeminare ſignificat operari; metere, mercedem operis recipere; ventus, opus inane, ſterile, futile; turbo, calamitatẽ, ſcilicet captiuitatem. ita Mariana & alij. Rurſum, alludit ad ventum, qui quaſi ſemen intra terram ex exhalationibus conceptus & genitus, cùm in lucem & aërem erupcrit, eiet puluerem, turbinémq; infeſtum excitat. Significat ergo hoc adagium, laborem idololatrarum & impiorum in colendis ſuis idolis non tantùm eſſe fruſtraneum, ſed & noxium. Quid enim fructus ſperet qui ventum ſeminat, niſi terræ motum & pulueris nubem? horum enim cauſa eſt ventus intra terra concluſus. vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Seminauerunt ventum, & in perditione auferentur: non implebitur manipulus de hordeo.* Arabicus Antiochenus verò: *Seminauerunt plauſtis maiores eorum, vt paſceretur* (vitulus Samariæ, de quo præceſſit) *eas nõ fuit autem illis arundo, neque virtus ad faciendum.* Notat Anton. Ferdinand. in viſion. 13. ſect. 1. quòd turbo puluerem diſſipans appoſitè quadret in tribulationes quibus homo iactatur, homo, inquam, qui eſt puluis & cinis à primæua illa maledictione peccati. vnde eſt illud pſal. 1. 4. *Non ſic impij, non ſic, ſed tanquam puluis quẽ proijcit ventus à facie terræ.* vbi S. Hilar. *Vt ſit*, inquit *pœna ludibrioſa: leuiſſimus quippe terra puluis, paleæ, & huiuſmodi aliæ quiſquiliæ nihil aliud ſunt, quàm rapidis ludibria ventis.* Et quid eſt homo poſt peccatum, niſi merum ludibrium tentationum & calamitatum vndique ingruentium, eúmque huc illúcque rapiantium. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 21. 1. excidium Babyloni miſerrimum denuncians: *Onus deſerti maris; ſicut turbines veniunt de terra horribili.*

Quærit S. Gregor. in illud Iob 38. 1. *Reſpõdens autem Dominus, Iob de turbine dixit*, cur Deus de turbine ſit locutus? ac reſpondet: quia flagellato loquebatur: durabat nempe illa adhuc tempeſtas malorum, qua Deus flagellabat Iob: idcirco non alius flagellanti è quo loqueretur conueniebat thronus, quàm turbo.

Tropol. ventum ſeminant, & turbinem metunt, qui bonum operantur vt inanem gloriam, vel quæſtum ſordidum aucupentur: hæc enim vt Tropol.

turbo mille curarum, ſollicitudinum & dolorum flatibus æſtibúſque eos exagitat. ita Cyril. Sic ferè & Theoph. quem audi: *Seminans in carne, & ex carne corruptionem metens, ventis corrumpenda, leuia & vacua ſeminat, à ſpiritu, ſeu flamine nequitiæ noxam hanc recipiens. Nec iam robore præſtat, vt faciat opus animam alens. Nec enim dicere cum D. Paulo poteſt: Omnia poſſum in eo qui me confortat, Chriſto. Si vnquam quicquam operetur boni, non iuxta diuinum hoc ſcopum faciens, ſed ad humanam quandam gloriam, vel aliam rationem non commendabilem, dæmonibus iſtud impertit.* Vbi nota Theophyl. de more ſequi verſionem Septuaginta. Septuag. enim ſic vertunt: *Corrupta vento ſeminauerunt, & ſubuerſio eorum ſuſcipiet ea:* quod tropologicè de hæreticis explicans S. Hieron. *Iſti*, inquit, *ventum ſeminant, ſiue ἀνεμόφθορα, quæ à vento corrupta ſunt ſemina, quæ medullam non habent, quam Græci ἐντεριώνην vocant: & idcirco vacua ſeminantes, inania vacuáque recipiunt. imò ſeminantes in carne, de carne metunt corruptionem, & circumferuntur omni vento doctrinæ.* Ita ſementi ſeges reſpondet.

Culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam.) Ex Septuag. S. Cyrill. legit & explicat, quaſi dicat: *Similes erunt manipulo ſpicarum carentium granis, quæ inutiles ſunt ad conficiendum panem.* Adagium eſt ſimile priori, imò prioris pars & explicatio, quaſi dicat: Idololatræ ventum ſeminant, & turbinem metent: quia ex ſemine eorum non naſcetur culmus & germen, quod creſcat & matureſcat in grana & ſegetem, vt ex ea fiat farina & panis edulis; ſed totus culmus in germen & inanem ſpicam abibit. quaſi dicat: Omne opus eorum, putà cultus idolorum, nullum eis afferet fructum, nil opis diuinæ, nil conſolationis, nil boni pariet; ac nominatim culmum, & germen faciens farinam, id eſt, meſſem & ſegetem, rerúmque copiam & opes, quas ab hiſce ſuis dijs ſperant, eis non dabit. Vnde Chald. vertit: *Omnes eorum opes & ſegetes deprædabitur hoſtis*; vel diſperdet Deus, vt fiant extremè pauperes. Eſt ſynecdoche: ex culmo enim & germine ſegetem, omnéſque opes intelligendas relinquit. ita S. Hier. & Ruffin. quem audi. *Apud te*, inquit, *nihil fertilitatis firmitatiſque remanebit, vt ſolet in culmo, cuius proceritas per aliquam aeris iniuriam, ſpicæ plenitudinem non creauerit. Ita igitur & tu nihil emolumenti conſequeris, nec vlla culturæ reſpondebit induſtria.* Loquitur, vt dixi, de idolis & idololatris: à pari tamen & ſimili hoc adagium adaptes, ait Delrio, adagio 948. oſtentationi virtutis non ſolidæ, rebúſque modicè duraturis, nec ad felicem exitum peruenturis: quales eſſe ſolent diuitiæ malè partæ, immodicæ diligentiæ, ſtudia intemperata, præcocia puerorum ingenia, conciones, diſputationes & ſcriptiones ſupra vires, ſupra doctrinam & ingenium. De quibus verum eſt iſtud Ptolomæi dictum prol. in Almageſtum: *Qui ſcientiam ſuam vltra aſtutiam quæ in ipſo eſt extendit, eſt ſicut paſtor debilis cum multis ouibus:* has enim regere, paſcere & impinguare nequit. Quocirca S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 28. tropologicè hæc Prophetæ verba hypocritis adaptat: *Culmus*, inquit, *germen non habet, cùm vita virtutum meritis caret. Farinam culmus non facit, cùm is qui in præſenti ſæculo proficit, nil ſubtilitatis intelligit, nullum boni operis fructum reddit. Sed ſæpe & cum fecerit, hanc alieni comedunt: quia & cum bona opera hypocritæ oſtendunt, de his malorum ſpirituum vota ſatiantur. Qui enim per hæc placere Deo non appetunt, nequaquam agri dominum, ſed alienos paſcunt. Fæcundo itaque hypocrita & neglecto palmiti ſimilis, ſeruare fructum non valet; quia botrus boni operis in terra iacet. Sed tamen hac ipſa vecordia ſua paſcitur* (vt ait Iob) *quia pro bono opere à cunctis honoratur, cæteris præeminet, ſubiectas hominum mentes tenet, maioribus locis attollitur, fauoribus nutritur: ſed tunc ſe ſtultè egiſſe intelliget, cùm pro delectatione laudis ſententiam diuinæ correptionis acceperit.*

Tropol.

Denique Leo Caſtrius per culmen & germen non faciens farinam, accipit diram famem, qua à Deo puniti ſunt Iudæi ob occiſum Chriſtum, quando obſeſſi à Tito, fame extabuerunt, adeo vt & matres comederent filios.

Deuoratus eſt Iſrael.) Opes Iſraëlis, vires, fama & gloria attrita & abſumpta ſũt ab Aſſyrijs, quaſi dicat: Iſraël miſtus idolis & gentibus, proprium & nobile Iſraelis nomen amiſit, factúſque eſt *quaſi vas immundum*, ſordibus & fęcibus plenum, putà matula, vt omnium gentium ſordes, ignominiam & probra vnus exciperet. matulam enim verterunt alij Interpretes, teſte Ruffino. Idem rectè dicas de quouis fideli peccatis inquinato & polluto. *Immundum vas ſiue inutile*, vt vertunt Septuag. *Hebræi matulam vocant*, ait S. Hieron. *quo ad projicienda ſtercora vti ſolemus.* Et Ruffinus: *Nunquam*, ait, *Iſrael honeſto delegatus officio eſt, vt poſt libertatis ac dominationis inſignia, ſaltem inter ſeruos liberaliter cenſeretur; ſed quaſi vas ad naturæ requiſita compoſitum, ita contumeliarum ſordibus implebatur.* Sic Varro, Plautus, & alij hominem viliſſimum & ſordidum vocant matulam, dicúntque, *non homo eſt, ſed matula.* Vnde & Martial. vers. 8.

Diſpeream ſi tu Pyladi præſtare matellam
Dignus es, aut porcos paſcere Pirithoi.

Ita Iudæi ob cæſum Chriſtum, à Romanis capti, & ad ſtercora exportanda damnati, ſtabularij & matularij effecti ſunt. Vnde Iuuenal. Satyr. 3.

Iudæi, quorum cophinus, fœnúmque ſupellex.

Quin & fœtorem genti toti proprium contraxerunt, quem non niſi baptiſmo eluere poſſunt, ſi conuertantur ad Chriſtum. Vnde à Poetis fœtentes appellantur, & tales experientia ſentimus. Ita Martialis lib. 4. Epigr. 4. fœtentem Iudęorum halitum coniungit cum exhauſta palude, cum aqua ſulphurea, cum fumante lychno, cum vulpino ſtercore, cum viperino cubili. Et Fortunatus lib. 5. Carm. Epiſt. ad Gregorium:

Abluitur Iudæus odor baptiſmate diuo;
Et noua progenies reddita ſurgit aquis.
Vincens ambroſios ſuaui ſpiramine rores,
Vertice perfuſo chriſmatis efflat odor.

Pari modo peccatores, præſertim ſcorta, ſunt hominum, imò diaboli matulæ, ait Delrio adagio 949. venter enim guloſi & luxurioſi quid aliud eſt, quàm matula, quàm latrina, quàm cloaca? Dũ ergo hanc per diem ſæpe viſere, inſpicere & olfacere cogitur, cogitet talem eſſe ventrem, & multò magis talem eſſe animam ſuam. Huc pertinet illa meditatio S. Bernardi: *Cogita, ô homo quid fuiſti, quid es, quid eris? Fuiſti ſperma fætidum: es vas ſtercorum: futurus eſca vermium.* Ita tentationem gulę ſuperauit B. Iacoponus, carnes putidas identidè applicando ori & naribus: ac libidinis ignem ſuperauit odorando cadauer purulentum mulieris adamatæ monachus ille in vitis Patr. lib. 5. tractat. 5. de fornicatione §. 21. *Scorta matulæ diaboli.*

Porrò quàm hoc nomen & obſequium matulæ vile & infame ſit, docuit adoleſcens Spartanus, qui vt refert Plutarch. in Apophteg. Lacon.

ab

ab Antignno captus ac venditus, paruit quidem in omnibus emptori quæ non eſſent indecora ingenuis: cęterum iuſſus afferre matulam, detrectauit obſequium, addens: Non ſeruiam. Surgente domino, puer, Sêties, inquit, quem emeris, ſimúlque conſcenſo tecto ſeſe præcipitem dedit, malens mori, quàm tam viliter ſeruire.

verſ. 9. *Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur, onager ſolitarius ſibi.*) Quaſi dicat: Iſraël petijt opem ab Aſſyrijs ad hoc, vt quaſi onager, id eſt, aſinus ſylueſter omne iugum legis Dei excuteret, viuerétque liber, ac faceret quicquid liber more onagrorum, & more gentium quibus idola hanc peccandi dant licentiam. ita Theodor. Theoph. Arias, Vatab. Ribera & à Caſtro. Hinc iuſto Dei iudicio Iſraël derelictus, ſolus erit vt onager, deſtitutus tam Aſſyriorum, quàm Dei quem dereliquit auxilio. Idem dicas de hæreſi & hæretico. Aliter S. Hieron. & ex eo Haymo, Hugo & Lyran. *Aſcenderunt*, inquit, id eſt, *aſcendent imitantes onagrum ſolitarium, nequaquam vt oues paſti a Domino, ſed malè abutentes libertate ſua, & educti in captiuitatem.* quaſi dicat: Aſcenden. Iſraëlitæ captiui in Aſſyriam, quia voluerunt viuere vt onagri liberi, & abſque iugo diſciplinæ; ideóque Aſſyriorum amicitiam & opem magnis muneribus & tributis coëmerunt. vnde Chald. vertit: *Aſcendent ad Aſſyrios pro eo quod ambulauerint in voluntate animæ ſuæ, tanquam onager efferus.* Septuag. vertunt: *Germinauit* (fructificauit, fœtus produxit) *apud ſemetipſum Ephraim.* Tradit enim Oppianus, onagrum marem ita eſſe zelotypum, vt pullos ſuos dentibus exſecet, ne generare queant, vt ipſe ſolus onagra ſua fruatur. Vnde & vocatur ſolitarius: licèt enim feminarum agmine ſtipatos incedat, tamen eis ſolus imperare & frui vult, nec alium marem riualem, vel æmulum patitur. Incedit ergo ſolus non ab onagratum, ſed ab onagrorum conuictu. Audi Solinum Polybiſt. cap. 30. *Africa onagros habet, in quo genere ſinguli imperitant gregibus feminarum; æmulos libidinis ſuæ metuunt. Inde eſt quod grauidas ſuas ſeruant, vt in editis maribus, ſi qua facultas fuerit, ſpem generandi morſu detruncent: quod cauentes feminæ in ſeceſſibus partus occulunt.* Idem tradit Plinius lib. 8. c. 30.

Allegor. Leo Caſtrius: Iſraël, ait, poſt occiſum Chriſtum eſt onager ſolitarius, quia ſolus in ſuo errore & perfidia Iudaica pertinaciter perſiſtit, nec cum cæteris gentibus omnibus in religione cultúque Dei communicat.

Tropol. hæc facilè adaptes ſuperbis, præſertim apoſtatis à fide, vel ordine. vnde Ruper. *Onager*, ait, *id eſt, agreſtis aſinus hominem ſtultum atque ſuperbum ſignificat, ſicut in Iob cap. 11. 12. ſcriptum eſt: Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & quaſi pullum onagri liberum ſe natum putat.* Et inferiùs: *Onager ergo dicitur, id eſt, aſinus, ſed ſuperbus: aſinus per ſtultitiam, ſed infrauis, & præſepij dominici contemptor, vel ignarus præ ſuperbia: ſolitarius, à rectore Deo profugus, & ſolus, vtpote Dei deſertor, & à Deo deſertus.* vide & S. Gregor. in citatum S. Iob. locum lib. 10. Mor. c. 15.

Ephraim munera dederunt amatoribus.) Aſſyrijs, quorum opem & amicitiam ambiebāt, ideóque eorum idola colebant. Sic enim Phul regi Aſſyriorum in tributum dederunt mille talenta, ideóque Manahem rex Iſraël ſingulis indixit tributum quinquaginta ſiclorum, 4. Reg. 15. 19. & 20.

verſ. 10. *Sed & cum mercede conduxerint nationes.*) Quaſi dicat: Quia muneribus & mercede conduxerunt Aſſyrios, hinc ne fruſtra conducti videātur, *nunc* contra ipſoſmet Iſraëlitas, in excidium Samariæ *congregabo eos.* ita Arias, Clarius, Vatab. & Pagnin. Dicit *eos*, & non *eas* (vti dicendum erat; reſpicit enim *nationes*) quia hebr. גוים *goim*, id eſt *nationes*, eſt maſculinum. Secundò planius per *eos* accipias Ephraim, id eſt, Iſraëlitas. ita Chald. S. Hieron. Theod. Haymo & Lyran. quaſi dicat: *Nunc congregabo eos*, ſcilicet Iſraëlitas in Samariam aliáſque vrbes, vt in ijs præſidijs Ægyptiorum adiuti contra Aſſyrios ſe muniant, ibique quieſcant paululum à tributo & muneribus, quæ pendebant regi Aſſyriorum & principibus: ſed modica erit hæc quies: nam mox ſequetur, vt ab Aſſyrijs ob rebellionem indignantibus obſideantur, expugnentur & vaſtentur. vide 4. Reg. 17. Ita hæretici vt excutiant iugum fidei & Catholicorum Principum, implorant opem Turcarum: itaque paululum videntur quieſcere à iugo & onere; ſed mox longè grauius iugum Turcicum ſubeunt, vti in Hungaria factum & fieri videmus & legemus.

Nota, pro *quieſcent*, vti vertit Noſter & Septuag. hebr. eſt ויחלו *vaiachelu*, quod ſi à חול *chul* deducatur, ſignificat dolere, cruciari: ſi à חול *chol*, in Hiphil ſignificat incipere. vnde Arias & Pagnin. vertunt: *Dolebunt & cruciabuntur paululum propter onus regis & principum.* quaſi dicat: Modicum dolebunt ob tributum quod pendunt Aſſyrijs, ſed paulò poſt longè magis dolebunt, cum ab eiſdem vaſtabuntur. Alij verò vertunt: Incipient paululum ab onere regis & principū, putà à tributo quod eis pendunt, ſupple *liberi eſſe & quieſcere*, vt vertit Noſter. Rurſum Clarius vertit: *Incipient eos onerare* (tributis) *tam rex quàm Principes.* Et R. Dauid, Vatab. & Pagnin. *Incipient conqueri & murmurare paululùm propter onus regis & principum*, putà propter tributum. quaſi dicat: Iam incipiunt grauari & queri ob tributa, ſed multò magis querentur, cum mox excindentur & abducentur in captiuitatem. Ita impij, inquit à Caſtro, incipiunt deguſtare in oneribus quibus grauantur, æterni exilij inſtantis, & carceris gehennalis anguſtias & ſupplicia.

Quia multiplicauit.) Quaſi dicat: Habuit Iſraël ſat idolorum & altarium, quid opus fuit ea ad inſaniam multiplicare, & cumulare peccata peccatis, vt ſibi iram Dei, vindictam & excidium accelerarent? Quocirca multipliciter punietur. Verè S. Ephrem tract. de timore Dei tom. 3. *Cui*, ait, *non placet miniſtrare Domino vni, ſeruiet multis: & qui non vult ſubeſſe Præfecto vni, ſubijcietur multis.* verſ. 11.

Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ ſunt.) Hic expletur ſenſus prioris ſententiæ aliàs pendentis, quaſi dicat: Quia multiplicauit Iſraël altaria, idcirco & ego multiplicabo leges capitales contra eum. Nota, alludit ad Scripturam legis in lapidibus factam à Moſe, iuſſu Dei Deuter. 27. & 28. idque ad perpetuam legis memoriam apud Iſraëlitas, vt eam, eiúſque præmia, ſi eam obſeruarent, ac pœnas, ſi eam negligerent, cordi imprimerent, ac iugiter pre oculis haberent. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Leges meas, earúmque pœnas multiplices olim ſcripſi per Moſen in lapide; at iam ſcribam eas in dorſo Iſraëlitarum virga & ſtylo ferreo; nimirum multiplices illas plagas à Moſe deſcriptas infligam eis gladio hoſtili, eo quòd leges meas, quaſi alienas, obliti neglexerint & contempſerint. Leges ergo verſ. 12.

hic pœn.les intellige, putà pœnas lege decretas A ijs qui eam violent. eſt metonymia. Ita Ruffinus. Sicut enim vir pius eſt quaſi lex viua, quæ ſuis moribus clamat quid facto opus, quid lex, quid Deus, quid religio poſtulat, vt docet S. Auguſt. lib. de Mendacio cap. 15. & S. Gregor. hom. 10. in Ezech. *In ſanctorum*, ait, *vita cognoſcimus, quid in Scriptura legere debeamus.* Et Philo lib. de Abraham, ait legem ſcriptam eſſe commētarium vitæ ſanctorum: ita impius à lege punitus eſt lex viua, inclamans cæteris vt impietatem fugiant, ne in eaſdem pœnas incurrant. Sic fur ſuſpenſus, è patibulo reipſa omnibus inclamat: Cauete à furto, ne ſuſpendamini ſicut ego. Tradit Herodotus lib. 2. Aſſyrios depinxiſſe regis Sennacherib cla- B dem & cœleſtem vindictam cum hoc lemmate: *In me intuens pius eſto.* Et Virgil. 6. Æneid.

Phlegyáſque miſerrimus omnes
Admonet, & magna teſtatur voce per vmbras:
Diſcite iuſtitiam moniti, & non temnere Diuos.

Aliter Vatab. & alij recentiores vertunt, nimirū: *Præſcripſeram ei* רבי *rubbe*, id eſt, *multiplicitatee* vel *excellentiora*, vel *axiomata legis meæ, ſed reputarunt ea ceu quid alienum.* quaſi dicat: Dedi legem Iſraëli quaſi margaritam, eámque digito meo conſcripſi: at ipſe quaſi alienam eam reſpuit, tanquam ad eum non pertineret. Quid ergo vltrà ei faciam? ſcribam aliam legem? Nequaquam: quia pari modo eam ſpernet. ita S. Hieron. & Syrus, C qui vertit: *Scripſi illi multitudinem legum mearum, & velut aliena computauit ipſa verba mea.*

Verùm hic ſenſus non cohæret cum τὸ *quia*, nec cum verſu præcedenti; additque notam interrogationis, qua carent Biblia: legunt enim hęc aſſertiuè, non interrogatiuè. Veriſimiliùs Sanchez hæc accipit quaſi ironicè dicta à Deo, ac ſi Deus ſuum conſilium reprehendat, quod laboret de corrigendis Iſraëlis moribus, cum tamen ipſi nihilo idcirco futuri ſint meliores. q. d. Scilicet ſcribam Iſraëli nouas leges, quas æquè vt veteres contemnet: non ſcribam. Similis ironia eſt Iſaiæ 26. 11. *Miſereamur impio, & non diſcet iuſtitiam facere.* Et apud Virgil.

En queis conſeuimus agros!
Inſere nunc Melibæe pyros, pone ordine vites.

Sic vulgò dicitur: *Ale luporum catulos, & canis qui te lanient.*

verſ. 13. *Hoſtias* (victimarum & *oblationum mearum*, vt addunt Hebræa) *offerent, immolabunt carnes & comedent & Dominus non ſuſcipiet eas.*) Hebr. *Dominus non volet illa*, vel *non delectabitur illis.* quaſi dicat: Si quando mihi ſacrificarunt, non idolis, hoc fecerunt vt veſcerentur ſacrificatis, non ad me placandum. ita Vatab. Nota, Samaritæ cum idolis colebant quoque Deum verum & auitum, eique ſubinde ſacrificabant, vt patet 4. Reg. 17. 33. Verùm quia id faciebant, non propter Deum, E vt eum colerent, ſed ad hoc, vt inde epularentur & opipara inſtruerent conuiuia, hac de cauſa reprehēdit hic eos Deus, eíſque minatur excidium. ita S. Hieron. Vatab. Ribera, à Caſtro & alij.

Ipſi in Ægyptum conuertentur.) Quaſi dicat: Cogentur fugere & reuerti in Ægyptum. Ita factum: nam poſt excidium Samariæ multi Iſraëlitæ ex illo elapſi, vt ſe ſaluarent fugerunt in Ægyptum, ibíque mortui ſepulti ſunt in Memphi, vt patebit cap. 9. 3. ita S. Hieron. Theoph. Theod. Arias & Vatab. Idem fecerunt Iudæi poſt excidium Ieruſalem, vt patet Ieremiæ cap. 44. 12. Ægyptus enim erat iuge, & commune Iſraëlis refugium & aſylum. Secundò, S. Hieron. ſic quoque exponit q.d. Ipſi reuertentur ad eum viuendi modum, quem tenuerunt in Ægypto: colent enim idola & vitia gentium induent, ſicut fecerunt in Ægypto. Tertiò, Lyran. & Sanchez q.d. Reuertentur in Ægyptum, hoc eſt, talia breui apud Aſſyrios patientur, qualia ipſorum patres paſſi ſunt ab Ægyptijs, ſcilicet duram ſeruitutem, miniſteria ſordida, pauperiem, famē, &c. vt more hebræo ſubintelligatur nota ſimilitudinis *ſicut, velut.* Ipſi ibunt in Aſſyriam, velut in nouā Ægyptum, hoc eſt, nouum carcerem. Primus ſenſus planiſſimus eſt, eique fauet verſ. 6. cap. ſequentis: *Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos.*

Oblitus eſt Iſrael factoris ſui.) Dei creatoris ſui, qui eum ſibi populum peculiarem fecerat, & ſe- verſ. 14. legerat ex omnibus gentibus, vti eidem prædixit & exprobrauit Moſes in Deuter. toto c. 32. præſertim verſ. 18. *Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui.*

Et ædificauit delubra.) Putà templa, vel phana idolis, ſpreto Deo: ſpes enim ſuas omnes collocauit in idolis. Delubra dicta ſunt loca ante aras, quòd in ijs eſſent labra, id eſt, conchæ & vaſa ad abluenda mortuorum cadauera, inquit Aſconius in Diuinat. vel vt alij, à diluendis tum cadaueribus, tum manibus ſacerdotum ante ſacrificium. Quocirca delubra erigebant iuxta magnatum ſepulchra, ibíque captabant in ſomnis oracula per necromantiam. vnde Iſaias cap. 65. 4. *Qui habitant*, inquit, *in ſepulchris, & in delubris idolorum dormiunt*, ad captandam diuinationem. Feſtus verò delubrum dici putat quaſi delibratum, id eſt, decorticatum fuſtem, quem pro Deo venerabantur. Seruius autem: Delubrum, inquit, dictum eſt, quod vno tecto plura complectitur numina, vt eſt Capitolium, in quo eſt Minerua, Iupiter, Iuno.

Et Iudas multiplicauit vrbes munitas.) Ijs, non Deo, confidens ſe fore tutum ab hoſte Chaldæo. Idcirco ego *mittam ignem in ciuitates eius, & de-* D *uorabit ædes* (hebr. ארמנות *armenot*, id eſt, palatia, ædes magnificas) *illius.* fecit id Deus per Nabuchodonoſor. ita S. Hieron. Hugo, Lyran. & alij, licèt Haymo & Hugo hęc quoque facta putent per Sennacherib, qui cepit omnes vrbes munitas Iuda, excepta Ieruſalem. Ciuitates & palatia, tum Iuda, tum à pari Iſraëlis intellige: ſicut enim vtrumque culpauit de obliuione & neglectu Dei, ita vtrumque pariter reum damnat ad excidium, & incendium vrbium & ædium. Minùs ergo rectè aliqui *ciuitates* referunt ad Iſraël, palatia ad *Iudam:* quia, inquiunt, Oſee vſurpat hebr. Iſraël in genere maſculino, Iuda in feminino: ſubaudit enim terram Iuda. Verùm hæc ratio non ſubſiſtit: nam Oſee hic Iudam vſurpat in genere maſculino, dicens: *Iudas* הרבה *hirba*, id eſt, *multiplicauit vrbes*: *hirba* enim verbū eſt maſculinum; femininè enim dicendum fuiſſet הרבתה *hirbeta*, vt norunt hebraicè periti. Rurſum cum, ait, *mittam ignem in ciuitates*, planè intelligit eas de quibus paulò antè dixit, *Iudas multiplicauit vrbes*: in Hebræo enim vtrobique eſt eadē vox ערים *arim.* Ergo ciuitates intelligit Iudæ. Si quis tamen hæc diſtinguere velit, meliùs cum Aria vice verſa, *ciuitates* ad Iudam, *ædes* vel palatia ad Iſraël referet: ארמנות *armenot* enim, id eſt, palatia, vel domus auguſtæ & templa, ſunt היכלות *hechalot*, id eſt, baſilicæ, delubra, templa, quæ paulò antè dixit

ædificaſſe

ædificaſſe Iſrael. Verum vt dixi, verius eſt eodem pertinere ciuitates, & ædes ſiue palatia, ſcilicet primò ad Iudam, deinde à pari ad Iſrael. vnde & Septuag. vertunt: *Mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit fundamenta illius*: fundamenta enim ſunt ciuitatum, quæ cum ciuitatibus deuorabit immiſſus ab hoſte ignis. Porrò de Iuda, æquè ac

A de Iſraele, loquitur Propheta nunc in genere feminino, intelligens terram, vti cum dicit ארמנותיה *armenoteha*, id eſt, ædes illius femininè; nunc maſculinè, intelligens populum, vt cum dicit הרבה *birba*, id eſt, multiplicauit; & עריו *arav*, id eſt, vrbes eius, cum affixo, ſiue pronomine maſculino.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

Iſraeli in frugibus & opibus laſciuienti, deóſque gentium quaſi earum datores ludis & feſtis colenti; minatur captiuitatem, in qua panem lugentium & pollutum comeſturus ſit. Secundò, verſ. 9. docet quod imitemur parentes ſuos, qui caluerunt Beelphegor, Numer. 25. & Gabaitas, qui vxorem Leuitæ ſtupro enecarunt. Hinc verſ. 11. minatur eis cædem filiórum, vuluam ſine liberis, & vbera arentia, quódque eos in perpetuum deſerens & abdicans tradet hoſtibus, vt planè excindantur, fiántque toto orbe vagi & profugi.

℣. 1.) Noli lætari Iſraël, noli exultare ſicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.

℣. 2.) Area & torcular non paſcet eos, & vinum mentietur eis.

℣. 3.) Non habitabunt in terra Domini: reuerſus eſt Ephraim in Ægyptum, & in Aſſyrijs pollutum comedit.

℣. 4.) Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei: ſacrificia eorum quaſi panis lugentium, omnes qui comedent eum, contaminabuntur: quia panis eorum animæ ipſorum, non intrabit in domum Domini.

℣. 5.) Quid facietis in die ſolenni, in die feſtiuitatis Domini?

℣. 6.) Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos: deſiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum.

℣. 7.) Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis: ſcitote Iſraël ſtultum Prophetam, inſanum virum ſpiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

℣. 8.) Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias eius, inſania in domo Dei eius.

verſ. 1. NOLI *lætari Iſrael.*] Quaſi dicat: Ne exultes, ô Iſrael, ne publica feſta, ait Chald. tripudia & ludos inſtituas, vti inſtituunt gẽtes in honorẽ deorũ, quo-

B rum cultum nunquam dereliquerunt, cùm ab eis abundantiam opum, victoriam, aut aliud inſigne beneficium accipere ſe putant: quia tu *fornicatus es*, id eſt, coluiſti idola, itáque auerſus es *à Deo tuo*, ergo tibi lugendum eſt iugiter, non exultandum. ita Chald. Hugo, Clarius & alij. Aliter Arias, quaſi dicat: Noli lætari, ô Iſrael, vt cæteri populi; quia tu iam diſperſus per captiuitatem, non amplius es populus, ſed mancipium & fæx populorum omnium.

Dilexiſti mercedem.] Scilicet meretriciam, vt

C nimirum pro mercede idola coleres ſuper areas, id eſt, pro areis tritici: merces ergo fuerunt areæ tritici; quaſi dicat: Fornicatus es cum idolis quaſi meretrix, pro pretio & mercede tritici, vt ſcilicet idola darent tibi eius copiam. Vnde Chald. vertit: *Dilexiſti ſeruire idolis pro omnibus areis frumenti.* quaſi dicat: Vbicumque erat ſpes frumenti, lucri, aut copiæ rerum, ibi quaſi meretrix, illarum ſpe idolis te ſubſternebas, eáque colebas, ſperans te ab eis ditandum; ideóque iuſtè à Deo hac mercede, putà frugibus & opibus priuaberis, vt ſequitur. ita S. Hieron.

D Secundò, *ſuper*, id eſt, *apud omnes areas tritici fornicatus es*, putà coluiſti idola: quia in ipſis areis, æquè ac in torcularibus, vel iuxta eas, tripudia & ludos inſtituebant in gratiarum actionem, laudando deos ſuos, quòd copioſam meſſem aut vindemiam dediſſent. Ita S. Hieron. Hugo, Lyran. & Arias; q. d. Plena horrea, & copioſam meſſem, quam Deus tibi dederat, tu non Deo, ſed idolis acceptam tuliſti, iiſque feſta & ludos inſtituiſti, quæ ſumma eſt ingratitudo, æquè ac impietas. ita Theodor. & Theoph. ac S. Cyrill. quem audi. *Solebant*, ait, *Gentiles cum incipienda*

E *erat aratio ſacrificare dæmonibus, petentes fertilitatẽ: item cum metendum erat, & vindemia calcanda, libabant & ſacrificabant canentes odas* ὁμαλίνω (viſdemiales) *in ſumma lætitia. Accuſat ergo nunc Dominus Iſrael qui hoc idem faciebat, quod gentes, quæ Deum non cognouerant. Fornicatus es ergo, inquit, dilexiſti munera. &c. petiſti non à Deo, ſed ab idolis fertilitates agrorum, quas tibi non dederunt; hoc enim ſignificat, Area non cognouit eos, &c.*

Area & torcular non paſcet eis.] Quaſi dicat: verſ. 2.
Quia Iſrael dilexit areas & horrea meſſis, eáque petebat & accepta referebat: non mihi eorum

datori, ſed idolis, qui nihil in ea iuris & poteſtatis habent, idcirco ergo hæc Iſraëli ingrato & impio auferam, faciámque vt nec area det frumentum, nec torcular vinum quod paſcat eos: quocirca *vinum mentietur eis*, quaſi dicat: Vineæ quæ eis multas vuas, multum vini promittere videbantur, fallent eos, & parum vel nihil vuarum & vini proferent, itáque ſpe ſua eos fruſtrabunt; quinimo faciam vt vaſtentur ab Aſſyrijs: vnde *non habitabunt in terra Domini* & Chananæa, quam Deus eis promiſit & dedit; ſed *reuerſus eſt* (reuertetur) *Ephraim*, putà Iſraël exciſus & profugus, *in Ægyptum, & in Aſſyrijs* captiuus *pollutum comedit*, hoc eſt, comedet idolothyta; ac cibos lege Leuit. 11. vetitos, ideóque immundos. ita S. Hieron. Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Lyran. & alij. Vide dicta cap. 8. 8. Erat ingens probrum ac pœna, æquè ac peccatum apud Iudæos, pro pane ſancto comedere pollutum. Vnde Machabæi excarnificari maluerunt, quàm ſuilla carne lege vetita veſci 2. Machab. 6. 18. Sic & Daniel. cap. 1. 8. & 5. Petrus Actor. 11. 8. exhorruerunt cibos gentilium immundos. Simile eſt illud Horatij lib. 2. Epiſt. 2.

Verùm vbi oues furto, morbo periere capellæ,
Spem mentita ſeges, bos eſt enectus arando.

verſ. 4. *Non libabunt Domino vinum.*] Quaſi dicat: Non Deo, ſed idolis & dæmoni ſacrificabunt & libabunt, &, vt ait Apoſt. 1. Corinth. 10. 20. bibent *calicem dæmoniorum* (id eſt, dæmonibus oblatum) non Domini. ita S. Hieron. Haymo, Arias, & Vatab. Secundò & potiùs, quaſi dicat: Puniam eos ſterilitate & fame, vt ne quidem habeant vinum quod Deo in ſacrificijs libent, patet ex paulò antè dictis. Nota, Deus in Leuitico & Num. 15. ſanxit, vt in omni ſacrificio carneo, putà ouis, capræ & bouis adhiberentur libamina, quaſi condimenta, putà panis, vel ſimila oleo conſperſa, ſal & vinum. Sacrificium enim erat quaſi conuiuium Dei. Vnde victimæ in Scriptura vocantur panis, id eſt, cibus Dei. In conuiuio autem requiritur tam cibus, putà panis, & caro cum ſale, quàm potus, putà vinum; quod in honorem Dei vel in terram effundebatur, vel à ſacerdotibus bibebatur, hócque vocabatur libare, & libamen. Vnde & Chriſtus in ſacrificio Euchariſtiæ inſtituit ſpeciem panis, quaſi cibum; & ſpeciem vini, quaſi potum libandum, id eſt, hauriendum à ſacerdote in honorem Dei. Vide dicta in Leuit. & Numer. 15. Nota Secundò, videntur Iſraelitæ, ſaltem ſapientiores, errorem & dementiam ſuam in cultu vitulorum agnouiſſe, & damnaſſe; ac voluiſſe Deo vero ſacrificare, cui ſacrificarant patres eorum. Vnde de eis ait Deus cap. 8. 2. *Me inuocabunt Deus meus, cognouimus te Iſrael.* Verùm, quia non ex toto corde ad Deum ſe conuertebant, ſed partim Deo in occulto, partim vitulis & idolis in publico, vt communi populo ſe accommodarent, ſeruiebant; hinc Deus eos eorúmque victimas reſpuit & reprobat. ita ferè Sanchez. Vnde ſequitur.

Et non placebunt ei.] Quaſi dicat: Hoſtiæ & ſacrificia Iſraelis deficiente libamine, putà vino, non placebunt Deo, quia imperfecta & illegitima, & quia ab idololatris oblata extra Ieruſalem & templum in Aſſyria, vbi captiuus detinetur Iſrael. Hebr. *non dulceſcent ei*, id eſt, non erunt Deo dulcia & iucunda, ſicut iniucundum & ingratum eſt epulum, in quo deeſt vinum, in quo editur tantùm, non bibitur. Vnde ſubdit:

A *Sacrificia eorum quaſi panis lugentium.*] Supple immunda erunt, æquè ac triſtia & inſuauia, vti ſunt prandia lugentium; tum quia carentia vino; tum quia ab idololatris oblata inter idola & idololatras, ſæpe etiam ipſis idolis, vti cenſet S. Hieron. & Cyrill. éſtque valde veriſimile: tum quia contra legem, extra templum & Ieruſalem in Aſſyriaca captiuitate oblata, in qua Iſrael degit mœrens & lugens, ac proinde feſta & ſacrificia ſua lætè & feſtiuè celebrare nequit, vti fecit in Ieruſalem & templo. Nota, explicat hic cibum Iſraelis *pollutum*, de quo dixit verſ. 3. per panem lugentium, qui ſcilicet comedi ſolet in exequijs & funeribus, quæ Græcis *περίδειπνα*, id eſt, lugen-
B tium cœnæ dicuntur; Latinis *parentalia*, quod parentibus mortuis immolentur, ait S. Hieron. úſque hæc quaſi vltima iuſta & pietatis officio ſoluantur. Porrò hic panis & cibus Iudæis immundus erat: nam Numer. 19. verſ. 11, 14. & 16. ſancit Deus, vt omnes contaminentur, ſintque immundi per ſeptem dies, qui mortuum tetigerint, aut funeri interfuerint, aut ex pane epulóue funebri comederint. Panis ergo luctus, ſiue domus funeſtæ, tangentes & comedentes funeſtabit, & contaminabit. Significat ergo totam vitam Iſraelis in Aſſyriaca captiuitate, fore continuam quámdam quaſi funebrem & feralem cœnam: in qua ſqualens & mœrens comedet cibos gentium
C pollutos, eiúſque oblatio non ſuperis, ſed inferis erit aptior, inquit Ruffin. Albert. Hugo, Vatab. & Arias.

Tropol. S. Hieron. Hæretici, ait, qui nonniſi lucra & ſympoſia aucupantur, omniáque deliciarum cauſa faciunt, vt populum decipiant, & domos deuorent viduarum, habent panem lugentium, id eſt, verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum, qui panis non ingreditur in domum Domini. Sic omnis peccator comedit panem lugentium, quia ei nihil eſt lætum, etiamſi epuletur & tripudiet; non enim poteſt eſſe vera lætitia, vbi eſt mala conſcientia. Hæc enim vermem rodentem & remorſum pú-
D gentem ſemper ſecum defert.

Quia panis eorum anima ipſorum.] Scilicet, erit, quaſi dicat: animæ, id eſt, concupiſcentiæ, & gulæ ſuæ conſulunt, & ſatisfaciunt ſacrificando, non autem ſacrificant vt Deum, vel idola colant: ac propterea indigni ſunt vt panis, id eſt, victimæ eorum *ad domum Domini*, id eſt, ad templum deferantur; quod proinde me puniente à Chaldæis igne ſuccendetur: in Aſſyria autem & Chaldæa *ad domum Domini* deferri non poterunt: quia nulla erit ibi domus Domini. ita S. Hiero. Theophil. Hugo, Arias, Ribera & alij.

Tropol. hæc rectè adaptes ſacerdotibus indignè ſacrificantibus, non pietatis, ſed lucri & gu-
E læ cauſa: horum enim ſacrificium, licèt ex parte hoſtiæ, putà filij Dei, ſit Deo gratiſſimum; tamen ex parte offerentium eſt quaſi qui patri filium necat, ipſúmque ſe offerentem occidit. Eſt ergo panis lugentium. vnde Chald. vertit: *Sacrificia eorum erunt inſtar panis abominabilis.* ita Delrio adagio 951. Rurſum Theoph. hæc adaptat ſacrificio quod fit ex iniuſtè partis: hoc enim eſt panis lugentium, quia eſt de bonis oppreſſorum, ideóque lugentium. *Triſtis oblatio diſplicet.*

Symbolicè hîc diſce, Deo non placere oblationes & victimas, quæ triſti, lugubri & melancholico animo ei offeruntur, ſed hilarem datorem diligere, vt ait S. Paul. 2. Corinth. 9. 7.

Hermes

[A] Hermes Epiſcopus & Martyr. S. Pauli diſcipulus, in lib. Paſtoris, quem probauit S. Dorothæus, Damaſus, & multi veterum, viſione 5. Mandato 10. narrat ſibi apparuiſſe angelum in figura paſtoris, & inter alia dixiſſe: *Triſtitia omnium ſpirituum nequiſſimus eſt, & peſſimus ſeruus Dei, & omnium ſpiritus exterminat, & contribulat ſpiritum S. & oratio triſtis non habet virtutem vt aſcendat ad altare Dei. Quoniam triſtitia ſedet in corde eius. Cùm ergo mixta fuerit oratio viri cum triſtitia, hæc non patietur orationem mundam aſcendere ad altare Dei. Sicut enim vinum aceto mixtum, eandem ſuauitatem non habet: ſic & triſtitia Spiritui S. mixta, eandem orationem mundam non habet.* Hoc eſt quod ait Aaron, lugens in ſtrage filiorum: *Quomodo potui placere Domino in ceremonijs mente lugubri.* [B] Quocirca Caſſianus collat. 9. cap. 3. docet, quòd ad rectè orandum, iræ præ omnibus, ac triſtitiæ perturbatio funditus ex animo ſit eruenda.

verſ. 5. *Quid facietis in die ſolemni, in die feſtiuitatis Domini?*] Primo ſenſus eſt, quaſi dicat: in captiuitate non poterit Iſrael celebrare feſtum Paſchæ, Pentecoſtes, & ſimilia, quæ cum gaudio celebrabat in Ieruſalem. Ita Theodor. Arias, & Lyran.

Secundò & neruoſiùs, S. Hieron. Haymo, Alber. Hugo, Clarius & alij exponunt, quaſi dicat: Feſta priſtina non celebrabitis, ô Iſraelitæ, in templo, [C] vtpote poſiti in captiuitate, ſed facietis perenne feſtum & ſolemnitatem vindictæ meæ, quo ſcilicet publicè puniam vos captiuitate, paupertate, & gladio. Hæc enim dicitur ſolemnitas Domini, quia in ea ſolemnis Dei iuſtitia & gloria toto orbe ſplendebat, & ab omnibus gentibus celebrabatur. Sic ait Ierem. Thren. 1. 21. *Vocaſti quaſi ad diem ſolemnem, qui terrerent me de circuitu.* Ex eadem phraſi & tropo, impij excindendi & occidendi in hac Dei ſolemnitate, vocantur hoſtiæ & victimæ, quæ immolantur iuſtitiæ Diuinæ; ac Aſſyrij & Chaldæi, qui eos occidunt & immolant, vocantur ſacerdotes Dei. Sic ait Iſaias c. 34. 6. *Victima Domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom. &c. quia dies vltionis Domini, annus retributionis iudicij Sion.* [D] Hinc bellum contra impios vocatur ſanctum, militéſque ſancti, quaſi auctorati & conſecrati à Deo ſacerdotes. Sic ait Ierem. cap 6. 4. *ſanctificate*, ô Chaldæi, *ſuper eam* (Ieruſalem) *bellum*. Vide ibi dicta.

Anagog. S. Cyrill. lib. 4. in Ioannem cap. 35. quaſi dicat: Vos, ô impij, qui ſpreuiſtis viam arduam, laboréſque virtutis, non poteritis ingredi ſolemnitatem cœnæ & beatitudinis cæleſtis. Dicet enim vobis pater familias, Quomodo intraſtis huc abſque veſte nuptiali?

verſ. 6. *Ecce enim profecti ſunt à vaſtitate.*] Id eſt proficiſcentur & fugient in Ægyptum, propter excidium [E] & vaſtitatem Samariæ. Vide dicta c. 8. 8.

Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos] Memphis, nũc Cairus, vulgò Alcairo dicitur; aut potius Memphis vetus fuit è regione Cairi, ab alia parte fluminis Nili. vide dicta Ierem. 44. 1. S. Hieron. Haymo, Alber. & Hugo hæc accipiunt de Iudæis, qui occiſo Godolia, quem Chaldæi præfecerant Iudææ, timentes eorum vindictam, fugerunt cum Ieremia cap. 43. 7. in Ægyptum. Verùm hic non agitur de Iudæis, ſed de Iſraelitis, id eſt, Samaritis: eorum ergo excidium & fuga in Ægyptum hic prædicitur, quódque morituri & ſepeliendi ſint in Memphi.

[A] *Deſiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit.*] Per vrticas ſignificat longam fore captiuitatem & Samariæ vaſtitatem, quaſi dicat: Domos ſplendidas, quas Samaritæ magno argento comparauerant, vaſiſque argenteis & pretioſis exornauerant, ac in quibus ſuos theſauros argentúmque condiderant, vaſtabit & radet Aſſyrius vſque ad ſolum, adeo vt in eo tribuli, lappæ & vrticæ germinent. ita S. Hieron. Haymo, Alber. Arias. Vnde Chald. vertit: *In domo deſiderabili argenti eorum vrtica degent.*

Lappa in tabernaculis eorum.] Pro *lappa* Septuag. vertunt *ſpina*. Alij *tribuli*. Eſt enim lappa ſpinoſa teſte Dioſcor. lib. 3. cap. 98. floſculum habens aculeis plenum, qui iniectus in veſtem te-[B]naciter adhæret, quo ludo ſolent pueri delectari. Cuius tria ſunt genera, ait Perottus. Nam quædam dicitur canaria, quæ eſt exigua, canibus adhærens. Altera maior eſt, & philanthropos appellatur, quod veſtibus hominum adhærens, eos amare videatur. Tertia appellatur perſonata, & maxima eſt, naſcitúrque iuxta riuos & flumina. Folia habet ampliora cucurbitis: ideóque veteres ea vtebantur ad perſonatus faciendos. Porrò Plinius lib. 21. 17. *Notabile*, ait, *eſt in lappa quæ adhæreſcit, quoniam in ipſa flos naſcitur non euidens, ſed intus occultus, & intra ſe germinat, velut animalia quæ in ſe pariunt.* Hebr. חוח *choach* propriè hamum ſigni-[C]ficat, indéque omnem plantam ſpinoſam, quæ inſtar hami tenet & capit id cui applicatur. Vnde noſter Interpres nunc lappam, nunc carduum, nunc tribulum, nunc paliurum vertit.

verſ. 7. *Venerunt dies viſitationis.*] Id eſt, punitionis & excidij, qui erunt *dies retributionis*, quibus Deus rependet eis ſupplicia pro ſceleribus. Ita Syrus.

Scitote.] Legit Interpres ידעו *udeu* in Imperatiuo, iam legunt ידעו *iedeu* in futuro, id eſt, ſcient. Septuag. verò legerunt ירעו *iaroa*, id eſt, *affligetur Iſrael ſicut Propheta inſaniens*. Senſus eſt, quaſi dicat: Nemo vobis aduletur, nemo vos decipiat; nam inſtant dies caſtigationis & ſupplicij veſtri: proinde ſcitote nunc, vel tunc ipſa experientia [D] ſcietis, ſtultos fuiſſe & inſanos Prophetas, qui vos non capiendos nec excindendos, ſed ſecurè & lætè victuros, omniáque proſpera pollicebantur; me verò, Iſaiam, Ioelem, & ſimiles fuiſſe veros Prophetas, qui cladem hanc & ſtragem vobis prædiximus.

Secundò, S. Hieron. & Lyran. cenſent, hic ipſummet Iſrael vocari Prophetam ſtultum, quaſi dicat: Scitote, vel tunc ſcient omnes, Iſrael fuiſſe Prophetam ſtultum & inſanum, hoc eſt multa effutientem temerè, inſtar inſani & furore quodam, aut ſpiritu perciti: quia ipſe ſecuritatem & fauſta omnia ſibi promittebat, cum ecce iam captus & vaſtatus ſit.

[E] Tertiò, S. Hieron. rurſum, Haymo, Albert. & Hugo, hæc intelligunt de veris Prophetis, quaſi dicat: Scitote & aduertite nunc, vel tunc ſcietis & aduertetis, Prophetas qui excidium minabantur, quos vos ſtultos vocabatis, an inſani fuerint, an potiùs viri ſpirituales, id eſt, afflati Spiritu S. Primus ſenſus & ſecundus aptiores & planiores ſunt. Comparat enim populum auiculis, pſeudoprophetas aucupibus, Prædicationem eorum laqueo ita Vatab.

Virum ſpiritualem. Id eſt, Prophetam. Hunc enim Hebræi vocant *virum ſpiritus*, id eſt, ſpiritu Dei afflatum. Pro *virum ſpiritus*, vertas, *virum venti*; & pro *ſpiritualem ventoſum*, id eſt, vanum

& mendacem. Sic Ierem. 5. 13. ait: *Prophetæ fuerunt in ventum locuti, & reſponſum* (oraculum, prophetia) *non fuit in eis.* Syrus: *Cognoſcet Iſrael ſtultum Prophetam inſanum, virum qui amictus eſt ſpiritu ſtoliditatis.* Arabicus: *Conſumetur Iſrael vt veſpera perturbata, aut ſicut homo indutus ſpiritu malo.*

Propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.] Quaſi dicat: Habuiſti falſos ſtultóſque Prophetas qui te deciperent, & in exitium agerẽt; quia id merebatur multa tua iniquitas & amentia, qua Deum tuum, eiúſque veros Prophetas ſemper ſpreuiſti: aut vt Hiero. Prado in Ezech. 13. verſ. 3. q. d. Propheta quidem veſter ſtultus fuit; ſed in hanc amentiam præcipitarunt eum iniquitates veſtræ, atque odium Dei veſtris impietatibus conceptum. Pro *amentia* Hebr. eſt משטמה *maſtema*, quod R. Dauid, Vatab. & alij recentiores vertunt olim, iram, furorem (nam ira furor breuis eſt) radix enim שטם *ſatam* ſignificat odiſſe, inimicari, aduerſari: odium ergo eſt amentia, & odire Deum ſumma eſt amentia. Senſus eſt quaſi dicat: Adhęſiſti idolis, eorúmque falſis Prophetis; quia odiſti Deum, eiúſque Prophetis aduerſatus es; quæ ſumma eſt veſania & dementia.

verſ. 8. *Speculator Ephraim cum Deo meo: Propheta laqueus ruinæ* (hebr. *aucupis*, qui auem capit agítque in ruinam) *factus eſt ſuper omnes vias eius, inſania* (hebr. *maſtema*, id eſt, *odium*, vti iam dixi) *in domo Dei eius.*] Primò Theodor. ſic explicat, quaſi dicat: Ephraim per legem & Prophetas, quos à C
Deo accepit, conſtitutus quaſi ſpeculator & doctor gentium omnium, vt eas doceret verbo & exemplo Dei cultum, viamque virtutis & ſalutis. At ipſe factus eſt eis laqueus, dum inſanè coluit idola & vitia idololatrarum.

Secundò Vatab. quaſi dicat: Ephraim fecit ſibi ſpeculatorem, id eſt, pſeudoprophetas, eóſque vult audire ſimul cum Deo ſuo, quaſi dicat: Vult audire & colere tam idola, quàm Deum, tam falſos quàm veros Prophetas, quæ eſt mera inſania.

Tertiò Chald. & Lyran. quaſi dicat: Speculator Dei, id eſt, verus Propheta eſt in Iſrael: at Iſrael ei laqueum tetendit, vt eum interficiat, itáque concitat ſibi odium Dei, qui hunc ſpeculato- D
rem in domo, id eſt, Eccleſia ſua conſtituit.

Quartò & genuinè, quaſi dicat: *Speculator cum Deo meo*, id eſt, Propheta qui debuerat ſecundùm Deum, & quaſi à Deo auctoratus & conſtitutus Propheta, aut qui dicebat ſe Deo familiarem & ab eo miſſum, ideóque debebat Iſraeli vera prædicere & docere, ac hoſtes & imminentia mala ex alta prouidentiæ ſuæ ſpecula proſpicere, præmonere & auertere, hic eum illaqueauit, & quaſi laqueus aucupis eum decepit ſua falſa prophetia & doctrina, qua inter alia prædicabat quaſi acceptum ex ore Dei, Iſraeli nihil timendum eſſe ab hoſte & vaſtitate. itáque cauſa fuit, vt Iſrael perduraret in ſuis vijs, id eſt, impijs actionibus, ac E
præſertim in ſua idololatria, quæ ſumma eſt *inſania*: nam *in domo Dei eius*, id eſt, in templo idoli eius, quod ipſe colit vt Deum ſuum, incitat eum ad adorandum idolum, id eſt, ligna & lapides. ex his enim compactum eſt idolum. Speculator ergo hic eſt Pſeudopropheta, & falſus falláxque doctor. At quis? S. Hieron. Haymo, & Hugo accipiunt Ieroboam. Hic enim creatus rex illaqueauit populum, eúmque coëgit adorare vitulos aureos à ſe erectos in Dan & Bethel. Secundò, Albert. & Dion. Carthuſ. accipiunt Ahiam

A Silonitem, qui licèt eſſet verus ſpeculator, id eſt, Propheta Dei, tamen per accidens factus eſt laqueus Iſraeli, quia prædixit, & quaſi promiſit regnum impio Ieroboam, qui cauſa fuit idololatriæ & ruinæ Iſraelis. Tertiò, planiùs & pleniùs accipias quoſuis falſos Prophetas. Hi enim mentiebantur ſe à Deo miſſos, itáque illaqueabant & decipiebant populum. Hi quoque ſunt ſtulti Prophetæ & inſani, de quibus dixit verſ. præcedenti.

Tropol. hæc rectè adaptes Tertulliano, Lucifero Calaritano, Origeni, aliíſque viris ſapientia & virtute illuſtribus. Hi enim fuerunt quaſi oraculum Dei, & quaſi ſpeculator cum Deo con- Tropol.
B uerſans; ſed per apoſtaſiam & lapſum facti ſunt laqueus in Eccleſia; multóſque fideles ſecum traxerunt in ruinam, quibus rectè competit verſio Arabica verſ. 11. *Ephraim quaſi auis volauit, & eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quaſi vallis, & quaſi vada.*

℣. 9) Profundè peccauerunt, ſicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum.

℣. 10.) Quaſi vuas in deſerto, inueni Iſraël: quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius, vidi patres eorum: ipſi autem intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati ſunt in confuſionem, & facti ſunt abominabiles, ſicut ea quæ dilexerunt.

℣. 11.) Ephraim quaſi auis auolauit, gloria eorum à partu, & ab vtero, & à conceptu.

℣. 12.) Quod & ſi enutrierunt filios ſuos, abſq; liberis eos faciã in hominibus: ſed & væ eis cùm receſſero ab eis.

℣. 13.) Ephraim, vt vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios ſuos.

Profundè peccauerunt ſicut in diebus Gabaa.] verſ. 9. Heb. eſt *profundarunt*, Syrus, *profundum petierunt*, id eſt, in profundum, putà in barathrum ſcelerum prolapſi ſunt; &, vt Vatab. profundam fecerunt defectionem, ex qua ſcilicet emergẽdi vix videtur vlla eſſe ſpes, aut poſſibilitas; & vt Prado in Ezechiel. 13. 3. quaſi dicat: Ex profundo & imo corde, ex toto affectu receſſerunt à Deo, & coluerunt idola. Porrò dies Gabaa S. Hieron. Haymo & Hugo referunt ad tempus, quo Saul creatus eſt rex in Gabaa, cùm populus inuito Deo à Samuele regem ſibi poſtularet; quaſi dicat: Vti Iſrael olim Saulem, ita nunc Ieroboam me inuito regem ſibi conſtituit. Melius idem Hieron. Cyrill. Theop. Lyran. Vatab. Ribera & alij, hæc referunt ad enorme ſtuprum à Gabaitis commiſſum in vxorem Leuitæ, ob quod omnes cęſi ſunt. vide hiſtoriam Iudic. c. 19. & 20. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Sicut profundè, id eſt, prauiſſimè peccarunt viri Gabaa, & Beniaminitæ, fœdo & inſano ſtupro occidentes vxorem Leuitæ, illúdque deinde contra alias omnes tribus pertinaciſſimè defendẽtes ſtolido bello, quos omnes penè

vſque ad internecionem totius tribus Beniamin occiſi ſunt: ita nunc Iſraelitæ grauiſſimè peccant ſtupro ſpirituali, id eſt, idololatria publica, & communi omnibus decem tribubus, illámque pertinaciſſimè tuentur & defendunt, nec vllis Prophetarum monitis aut minis ab ea euocari ſe ſinunt; quin potiùs Pſeudoprophetarum vocibus & oraculis in ea confirmari, & perfici gaudent: quocirca à Deo excidentur vt Gabaitæ.

vers. 10. *Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael*] Quaſi dicat: Elegi Iſrael, eduxíque per Moſen ex Ægypto in deſertum; fuítque ipſe mihi chariſſimus & in delitijs, vti ſolent eſſe viatori in deſerto fame, ſiti & fatigatione afflicto, vuæ repertæ, & *prima poma ficulneæ*, id eſt, primæ & præcoces ficus (pomum enim Latinis ſignificat fructus omnes qui molliori ſunt cortice) quæ Ieremiæ 24. 2. vocantur *præcoquæ*, alibi *primitiuæ*, vel *primi temporis*. Septuag. Iſaiæ 28. 4. vertunt *præmaturas*. Hæ enim, quia poſt longam earum carentiam auidè expetuntur, in prouerbium abierunt, ſignificántque rem valdè deſiderabilem, diúque expetitam; primos enim fructus, præſertim ficus, mirè concupiſcimus: quia ijs, vtpote immaturis, diu, putà toto anno abſtinuimus. Immaturitas enim, & mora cupiditatē acuit, vt vbi primùm maturuerint, aut ſeſe oſtenderint, cupidè arripiantur. Simili modo ego Iſraelem inopem & famelicum in deſerto manna de cœlo alui. At ipſe ingratus & recalcitrans, me ſpreto defecit ad Beelphegor, id eſt, Priapum, eúmque adorauit, Num. 25. 1. vide ibi dicta. ſenſus ergo eſt, quaſi dicat; Iſrael colens nunc vitulos, imitatur parētes ſuos, qui primitus coluerunt Beelphegor. ita Chald. Albert. & Arias. Ita quoque explicant S. Hiero. Theod. Theoph. Ruper. Haymo, Hugo & Lyran. niſi quod ipſi per *patres* accipiant *Abraham, Iſaac, Iacob*, non *Moſen*. Verùm hi non fuerunt in deſerto. Nota, pro *quaſi prima poma ficulnea*, Septuag. vertunt, *Sicut ſcopum in ficu temporaneum*. Sicut enim ſcopus, id eſt, ſpeculator rem longè venientem annunciat, ita præcox ficus maturitatem, vti eruditè annotauit Billius in orat. 31. Nazian.

Abalienati ſunt in confuſionem.] Quaſi dicat: Conuerterunt ſe ad colendum pudendum idolum Priapi, quod vti obſcœnum, ita per obſcœnas libidines & fornicationes colebant. ita S. Hieron. Cyrill. Theod. Theoph. & Lyran.

Et facti ſunt abominabiles ſicut ea quæ dilexerūt.] Putà, ſicut idolum Priapi erat fœdiſſimum & abominandum; ac ſicut abominandæ erant meretrices Madianitæ quas dilexerunt, & cum quibus fornicabantur, quæ eos ad cultum Priapi illexerunt. vnde Arias & Vatab. vertunt: *Facti ſunt abominabiles ſecundùm amorem earum*, ſcilicet meretricum, id eſt, ſicut meretrices hæ, amórque earum & fornicatio erant abominabiles. Sic ait Pſaltes pſal. 113. 8. *Similes illis* (ſimulachris & idolis) *fiant qui faciunt ea*, quaſi dicat, Idoloplaſtæ & idololatriæ fiant trunci, ſtipites, ſtupidi ingenio, omníque ſenſu homine digno, ac viribus deſtituti, clauſis & mortuis mentibus, ait S. Aug. & Hieron. tales enim ſolent eſſe idololatræ, idolis ſuis ſimiles. Hinc ſcholaſticè rectè docet D. Thomas 1. 2. q. 18. art. 2. actus humanos ſumere ſpeciem ex obiectis, vt ſi obiectum ſit bonum, actus ſit bonus; ſi obiectum ſit malum & abominandum, actus ſit malus & abominandus, idque in tali ſpecie virtutis vel vitij, cuius eſt obiectum: obiectum enim à voluntate amatum & cōcupitum,

A ſuam bonitatem vel malitiam in eandem transfundit. Arabicus vertit: *Illuſi ſunt in operibus ſuis, & aſſimilati ſunt amenti*. Peccator ergo eſt ſtultus & amens.

Moral. Diſce hic, quòd voluntas noſtra natura ſua ſit quaſi chamæleon: ſicut enim ille rerum omnium quibus ſe applicat, colorem induit, præter rubrum & candidum, inquit Plin. lib. 8. c. 33. ideóque in omnes formas & ſpecies ſe tranſmutat: ſic & voluntas omnium rerum ſpeciem & faciem quaſi induit, quibus ſe per amorem iungit & applicat. Hinc dixit vir ſapiens: *Quod per voluntatem reſolutè & efficaciter vis, hoc abſolutè es.* Vis
B reſolutè eſſe humilis, hoc ipſo humilis es: vis eſſe temperans, caſtus, obediens, patiens; ſi id efficaciter vis, de facto es temperans, caſtus, obediens, patiens. Hoc eſt quòd ait S. Auguſt. epiſt. 52. ad Macedonium: *Non faciunt bonos vel malos mores niſi boni vel mali amores.* Sicut ergo facti ſunt abominabiles, qui dilexerunt peccata; ita facti ſunt, fiúntque ſpecioſi & gratioſi, qui diligunt Deum ſpecioſiſſimum & gratioſiſſimum. Nam vt ait S. Auguſt. tract. 1. in epiſt. 5. Ioannis, *talis eſt quiſque, qualis eſt eius dilectio; terram diligis? terra es: Deum diligis? Quid dicam? Deus eris.* Amor enim tranſformat amantem in rem amatam. vnde *anima*, ait S. Auguſt. *magis eſt vbi amat, quàm vbi animat*: & viciſſim res amata magis eſt in amante, quàm animante. Quocirca Cato Cēſorius aman-
C tis animum dicebat in alieno corpore viuere, ita refert Plutarch. in eius vita. Et Plato aſſerebat omnes qui perditè amarent, in ſuo & proprio corpore mortuos eſſe, eò quòd in alieno viuerēt, vti refert Fulgoſ. lib. 7. cap. 2. Et Panetius Philoſophus, amorem turpem aiebat eſſe rem impotentem, alteri emancipatam, vilem ſibi, vti refert Bruſſon. lib. 1. c. 2. Eius enim officium non eſt aliud, quàm corpus proprium & creaturas alias, putà carnes, panes, vina, delicias, &c. in putredines, deuorando, vel voluptuando conuertere. Hæc eius vtilitas, imò vilitas; hæc eius poteſtas, imò infirmitas, vt per eum noſtra ſanies tranſeat
D affluēter: non enim facere valet, vt maneat. Hoc eius ſtudium, hæc eius beatitudo, vt voluptatum creaturarum ſordibus affluat, quibus vottiuè ſuccumbit, corrumpente eum per illas diabolo: qui mirè gaudet de hominis deceptione & interitu, cum rei creatæ quam turpiter homo adamat, imago ei maneat impreſſa, tāquam ſimulachrum in templo ſuo; cui non bouem, non hircum, ſed animam rationalem & corpus, id eſt, ſeipſum totum peccator immolat, cum ea fruitur. An non ergo abominabilem ſe facit, cum ſe pro vili delectatione, eáque momentanea, putri carni, imò teterrimo dæmoni ſe mancipat, & ſeruum addicit? quando creaturas quas fœdè diligit, ac cum
E eis ſeipſum in putidas vomicas carcinomata, aliáſque ſordes & putredines tranſmutat. Ex aduerſo anima amans Deum, fit ſpiritalis, angelica, diuina, & in Deum illi inhærendo tranſit. Vnde S. Ambroſ. lib. de Iſaac & anima cap. 3. *Tunc*, ait, *nos oſculatur Dei verbum, cum cor noſtrum lumine cognitionis illuminat, & amore bonitatis inflammat; vt adhæreat ipſi, & vnus cum ipſo ſpiritus efficiatur.* Neruoſiùs S. Gregor. explicans illud Cant. 1. 1. *Oſculetur me. Cum eius* (ſponſi, ait ſponſa) *oſculum ſentio, ſubita mutatione me derelinquo, & in eius ſimilitudinem illico liquefacta transformor.* Amor enim eſt motus & impulſus, quo amans fertur in rem amatam, eíque ſe vnit, & in eam ſe

Voluntas eſt chamæleon.

transformat. Secus eſt in intellectu & intellectione. Hic enim non tendit extra ſe, ſed res intellectas per ſpecies & cognitionem ad ſe trahit, ſibi imprimit & incorporat, vt docet S. Thom. 1. 2. q. 22. art. 2. Denique ex hoc loco & ſimilibus, rectè probant Theologi quòd actus peccati tränſiens, poſt ſe relinquat in anima peccantis maculam habitualem peccati, per quam ipſa formaliter ſit exoſa & abominabilis Deo. ita Ioannes Salas 1. 2. q. 86. initio.

verſ. 11. *Ephraim quaſi auis auolauit, gloria eorum à partu.*] Eſt hebraica metathesis, ſiue verborum tranſpoſitio: ſic enim illa ordinanda ſunt: Gloria Ephraim quaſi auis, id eſt, velociſſimè auolauit à partu, &c. Gloriam vocat filios: hi enim ſunt parentum decus & gloria, vti dicitur Prouer. 10. 8. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Filij Ephraim in quorum multitudine, ſpecie & robore ipſe gloriabatur, cito morituri ſunt: alij *à partu*, cum ſcilicet primùm prodierint in lucem, alij *ab vtero*, quia ſcilicet abortiui erunt, quaſi dicat: Faciam vt matres patiantur abortum, fœtúſque ſuos abortiant; alij *à conceptu*, quia ſemen conceptum mox diffluet, vt ex eo embryo formari nequeat; quaſi dicat: Puniam vxores veſtras ſterilitate & vitio matricis, faciámque vt fœtum non concipiant, aut conceptum abortiant, aut natum mox perdant.

verſ. 12. Hunc eſſe ſenſum patet ex ſequentibus: *Quod etſi enutrierint filios ſuos, abſque liberis eos faciam,* quaſi dicat: Quod ſi filios aliquos procrearint & educarint, illos vel gladio hoſtili, vel peſte, aut morbo occidam, vt ad ætatem maturam non perueniãt, nec computentur *in hominibus.* Idem patet ex verſ. 14. vbi dicit: *Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia.* ita S. Hiero. Chald. Vatab. Arias & alij. Aliter Theod. Haymo & Lyran. quaſi dicat: Ephraim citò quaſi auis auolabit in captiuitatem Aſſyriacam, qui gloriabatur de ſobole copioſa, de vtero conceptúque fœcundo.

Aliter quoque Theoph. quaſi dicat: Ephraim citò quaſi auis auolauit, & receſſit à vijs & moribus patrum ſuorum: quia gloriam ſuam non in me, ſed in prole, partu & conceptu vbere conſtituit. Hinc ego illam ei adimam & ſuccidam.

Tropol. Tropol. *Gloria Ephraim à partu, ab vtero, à conceptu tranſit,* inquit Iulianus Arch. Toletan. qui in Nahum exſtat tomo 2. Bibl. SS. Patrum, *quando mens priùs honore, gloria quaſi ſemidea, pro fama infamiam, pro gloria miſeriam, odium pro gratia, contemptum pro reuerentia, lucrum pro iactura, inediam pro copia iuſto Dei iudicio recipit: Partus eſt operatio, venter intentio, conceptus cogitatio. Gloria igitur Ephraim auolat à partu, à conceptu, ab vtero, quando priùs ſplendidè foris ſecus viuentium, & de vita extrinſeca honeſtate in ſe gloriantium inhoneſtatur actio, corrumpitur intentio, fœdatur cogitatio,* de quo plura verſ. 14.

Arabicus Antiochenus vertit: *Ephraim quaſi auis volauit, & eminentia* (claritas, nobilitas) *eorum quaſi vallis, & quaſi vada.* Arabicus Alexãdrinus: *Ephraim velut auis volans, & quaſi dolor parturienti, ſic gloria eorum; quia enutrit filios ſuos vt exteros è filijs hominum, væ illis, quia receſſerunt à vijs meis.*

Sed & væ eis cum receſſero ab eis.] Eſt gradatio: primò enim minatus eſt eis, quod ſobolem impediret ne naſceretur: ſecundò, quod natam occideret: & hoc tertiò minatur eis omnimodam deſolationem, indéque vaſtitatem & excidiũ, quaſi dicat: Væ eis cum eos orbabo non tantùm filijs, ſed & mea cura & prouidentia, atque à me A abdicabo; tunc enim inuadent eos perdéntque Aſſyrij.

Nota, eſt hîc duplex lectio, prior בסורי *beſuri*, per *Sin*, quod idem eſt cum *Samech*, id eſt, *cum receſſero.* ita legunt & vertunt noſter Aquila, Symmach. Ionathan Chaldeus paraphraſtes (quẽ Galatinus lib. 1. de arcan. fidei cap. 3. aſſerit 42. annis præceſſiſſe Chriſtum) qui vertit: *Væ eis cum ſuſtulero maieſtatem meam ab eis.* R. Dauid, R. Abraham, R. Salomon, Vatab. & alij. Poſterior, בשרי *beſari*, id eſt, caro mea; vnde vertunt: *Væ eis cum caro mea ex eis.* ita Septuag. & Theodot. quos ſequuntur Græci, vt Cyrill. Theod. Theoph. Doroth. in Synopſi, Cyrill. Ieroſol. catecheſi 12. B Quocirca Theodor. & Theoph. putant hic eſſe prophetiam de incarnatione Chriſti; imò Raymundus quem citat Lyran. ſic legit: *Væ eis, incarnatio mea ex eis;* quaſi dicat: Væ nunc Iſraelitis cùm excindentur ab Aſſyrijs, ſed longè magis væ cum ex eis carnem ego Chriſtus aſſumam: tunc enim ipſi me, licèt cognatum ſuum, perſequentur & occident, ideóque à Tito, & Romanis funditus delebuntur, & in æternum deſolabuntur. Sic & Lyran. Burg. Mariana, Galatin. lib. 1. cap. 8. & Leo Caſtrius, qui contendunt Iudæos hunc locum corrupiſſe, ac pro *beſari*, id eſt, *caro mea*, ſcripſiſſe *beſçues*, id eſt, *cum receſſero*, idque, quia Verbum incarnatum oderunt & repudiarunt. C Verùm id perperam dicitur Primò: nam Chriſtus carnem ſumpſit ex Iudæis, non ex Iſraelitis. Secundò, quia paſſim in Biblijs ſcribitur בסורי *beſuri* per *Vau*, quod nequit eſſe in בשרי *beſari*, id eſt, caro mea, vt patet intuenti. *beſuri* ergo, id eſt, *cùm receſſero*, legendum eſt, non *beſari*, id eſt, *caro mea.* Tertiò, quia verſionem hanc vulgatam, qua legimus, *cùm receſſero*, recepit & probauit Eccleſia à mille annis: impium autem eſt dicere, Eccleſiam vitiata & falſa verſione vti.

Quocirca Cyrill. & Theoph. aliam meliorem, & vulgatæ editioni viciniorem huius verſionis Septuag. dant interpretationem, ſcilicet hanc: *Audistis*, inquit Theoph. *Propheta minis Dei aduerſus Iſraelem,* D *precatur, ne vel ipſe, vel ſui contribules, & ſecundum carnem cognati, ſint participes futuræ iſtius iræ. Idcirco inquit: Caro mea ex ipſis, hoc eſt extra ipſos. Longè quaſi ab ipſis remouear, & ego, & caro mea ſiue cognati & contribules.* Sic Apoſtolus Iudæos vocat *carnem ſuam*, id eſt, cognatos ſecundùm carnem, Rom. 11. 14. Simili modo Cleon in tragœd. apud Senec. Iaſonem à communi culpa cœtúque eximit, dicens:

Procúlque veſtro purus à cœtu ſtetit.

Ephraim, vt vidi, Tyrus erat.] Quaſi dicat: verſ. 13. Ephraim vt Tyrus quomodo.
Ephraim, prout ego ipſe vidi, par erat Tyro in opibus, proſperitate, fortitudine, munitione, copia prolium, omniq; decore & gloria, cùm Deum E coleret eiúſq; legem ſeruaret, inquit Chald. quia ſic vallabatur Dei auxilio, ſicut Tyrus mari, ait S. Hieron. At quia nunc Deum relinquit, ſibi ſuiſque idolis præfidens, hinc omnem ei gloriam Deus adimet, ac præſertim filios, in quibus ipſe adeo ſolet gloriari, dabit tum in bello pugnantes, tum poſt bellum victos & captos, occidẽdos Aſſyrijs eorúmque regi. Hunc enim vocat *interfectorem.* ita S. Hieron. Albert. Lyran. Vatab. & alij. Tyrus olim erat quod nunc Venetiæ. De gloria Tyri dixi Iſaiæ 23. & Ezech. 26. Huc accedit Vatab. qui ſic vertit & explicat: Vidi Ephraim ſicut Tyrum, putà primò florentem pace rerúmq; copia, mox ob idololatriam vaſtatum. Secũdò, Arias putat

putat eſſe antitheſin Ephraim & Tyri, quaſi dicat: Eſto Tyrus ad Ephraim, putà ad tribum Aſer pertineret, vt patet Ioſue 19. 29. tamen vidi Ephraim à Tyro toto cœlo differre, vidi enim Tyrum floreniſſimã opibus & prolibus, Ephraim verò ei vicinum vidi viriſque orbatum & deſolatum.

Tertiò, Aquila, Symmac. & Theodot. pro *Tyrus* vertunt, *petra*: hãc enim ſignificat heb. צור *tſor*, indéque vrbs in petra fundata dicta eſt hebr. *Tſor*, Chald. *Tor*, Græcè & Latinè *Tyrus*; quaſi dicat: Ephraim erat vt arx munitiſſima, putà vt petra & ſcopulus duriſſimus, qui fixus in terra omnes cõtemnit procellas, turbines & ventos, putà omnes hoſtium incurſus: ſed quia in Deũ peccauit, Deus ei vires robúrque adimet, vt filios cogatur tradere Aſſyrijs mactandos. ita Hieron.

Quartò, Septuag. pro ר legentes ד, putà pro צור *tſor*, id eſt, Tyrus, צוד *tſud*, id eſt, venatio vel captura, verunt: *Ephraim ſicut vidi, in* θήραν *id eſt, venationem vel captionem, præbuit filios ſuos, vt educeret ad interfectionem.*

Nota, Deus Ephraim, id eſt, Iſraëli intentat filiorum necem & orbitatem præ cæteris ęrumnis: tum quia ipſe in ijs gloriabatur & præfidebat, quaſi ob eorum & ciuium copiam eſſet inexpugnabilis; vnde eos vocauit gloriam Ephraim v. 11. tum quia Ephraim filijs ſuis abuſus erat non tan- C tùm ad faſtum, ſed & ad idololatriam; eos enim immolauerat idolo Moloch: iure ergo ijſdem à Deo ſpoliatur & orbatur: tũ quia imitabatur fornicationem & idololatriam Gabaitarum, & parentum colentium Beelphegor. Fornicationis enim congrua & propria pœna eſt ἀτεκνία, ſiue liberorum orbitas, vti dixi cap. 4. 10.

℣. 14) Da eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia.

℣. 15.) Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exoſos habui eos: propter D malitiam adinuentionum eorum, de domo mea eijciam eos: non addam vt diligam eos, omnes principes eorum recedentes.

℣. 16.) Percuſſus eſt Ephraim, radix eorum exſiccata eſt: fructum nequaquam facient. Quod & ſi genuerint, interficiam amantiſſima vteri eorum.

℣. 17.) Abijciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in E nationibus.

Da eis Domine.) Pœnas & ſupplicia quæ merentur. Sed quas? *Quid*, inquam, *dabis eis?* quas pœnas in particulari decet me ijs imprecari, & te, ô Domine, ijs infligere? Vtique vt filios, quos perditè amant, quibúſque abutuntur, perdant, itáque ſummè crucientur. *Da* ergo *eis vuluam ſine liberis, & vbera arentia.* quaſi dicat: Puni vxores Ephraim ſterilitate, vt liberos non concipiãt, aut ſi quos conceperint & pepererint, lactare & nutrire nequeant, vbera enim arentia ſunt, quæ lacte carent. Sic nimium eis occaſionem faſtus & idololatriæ, quam per filios committunt, præ-

verſ. 14.

A cides, ô Domine: ſic pariter tolles ſtirpem tibi inuiſam. ita S. Hieron. Cyrill. Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Lyran. & alij. Solus Arias hæc in bonum accipit, quaſi Deus hic pœnam Iſraëlitis decretam moderetur & imminuat, vt ſenſus ſit: Ne Iſraëlitæ nimis cruciẽtur, videndo filios iam maturos ab Aſſyrijs capi & interfici; fac, Domine, vt illi vel non concipiantur, vel concepti & nati mox tabeſcant & moriantur. Paulò aliter quoque Vatab. vertit, nimirũ ſine interrogatione, ſic: *Da eis Domine quod daturus es: da eis vuluam abortientem & vbera arentia.* Arabicus Alexandrinus: *Da eis, ô Domine, ſecundùm retributionem eorum; & da eis non parturientes, & mammam arentem.* Ara- B bicus Antiochenus: *Ephraim vidi in ſtatu quo vidi ſterilem. Da eis Domine vuluam non parturientem, & vber ſiccum.* Syrus: *Da eis Domine id quod das* (dabis) *eis: da illis matricem illiberem, & vbera arida.*

Moral. diſce hic Deum punire parentes orbitate filiorum, dum ipſi matrimonio turpiter, vel prolibus ſuperbè vel impiè abutuntur ad Dei offenſam: ex aduerſo Deum pios parentes ſæpe donare egregia multáque ſobole. Exemplum eſt pia Anna, eiúſque æmula Phenenna: hæc enim in filijs ſuperbiens, Annámque ſterilem irridens, ab ea ſupplantata eſt Deus enim Annæ filium dedit Samuelem Prophetam, ac inſuper quinque alias C proles. 1. Reg. 2. 21. vnde ipſa gratias agens Deo carmen euchariſticum cecinit, dicens: *Exultauit cor meum in Domino, & exaltatum eſt cornu meum in Deo meo: dilatatum eſt os meum ſuper inimicos meos* (Phenennam, eiúſque filios & aſſeclas, mihi ſterili inſultantes) &c. *donec ſterilis* (vti ego) *peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata eſt.* Tradunt Hebræi, & ex eis S. Hieron. Abul. Vatab. & alij, Phenennæ tot mortuos eſſe filios, quot naſcebantur Annæ. Celebris eſt apud Gentiles Niobe, quæ ſeptem filijs totidémque filiabus pulcherrimis ſuperbiens, ſéque Latonæ præferens, ab Apolline Latonæ filio, filijs & filiabus omnibus interfectis orbata, præ dolore attonita D obmutuit, ac velut lapideſcens malis diriguit, vti deſcribit Ouid. 6. Metamorph. & Statius lib. 5. Sic Auguſtus, Tiberius, Caligula, Nero, Domitianus, Traianus, Adrianus, cæteríque pęnè omnes Imperatores gentiles, ob libidines & faſtum ſobole caruerunt, neque vllum ex ſe tanti imperij reliquerunt hæredem.

Mor. impij ſunt illiberes.

Myſticè id verius eſt in anima, quæ ob virtutes Deique gratias & dona vanè gloriatur & ſuperbit, quaſi illa ſua ſint opera, non Dei munera. Hęc enim cum humilis agnoſceret Deum datorem, eique gratias ageret, pulchra erat & florens rerum ſpiritualium copia, vt Tyrus: at iam ſuperbiens, ſibíque præfidens deſeritur à Deo ſponſo; itaque E ab eo ſemen & lac gratiæ non accipit, vt opera bona parturiat; aut ſi acceperit & pepererit, ea lactet & nutriat: vbera enim animæ arent, id eſt, ſucco gratiæ & ſpiritus deſtituta ſunt: vnde proles, id eſt, opera bona grandeſcere nequeunt, ſed tabeſcunt & euaneſcunt. Idem maximè locum habet in Prædicatoribus, Prælatis, Confeſſarijs, aliíſque qui animas Deo parere ſatagunt. Dum enim puro zelo gloriæ Dei & ſalutis animarum id faciunt, florent filiorum ſpiritualium copia & fructu; dum verò ſe, putà plauſum, lucra, aut commoda aucupantur, mox matrix eorum ſteriliſcit, & vbera areſcunt, vt nec filios in ſpiritu gignere, nec ſi quos genuerint, alere & promo-

Sic & anima Dei dono ſuperbiens.

uere poſſint. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite: ſic nec vos, niſi in me manſeritis.* Et mox: *Si quis in me non manſerit, mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.* Ioan. 15. 4. omnis enim ſuccus vigórque gratiæ, qua ſpiritualiter viuimus, vegetamur, creſcimus, & fructificamus, deriuatur à Chriſto, quaſi à radice & humo. Vide S. Greg. hom. 17. in Euangelia. Præclarè S. Bernard. ſerm. 15. in Cant. *Ingratitudo*, inquit, *inimica eſt animæ, exinanitio meritorum, virtutum diſperſio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus vrens, ſiccans ſibi fontem pietatis, rorem miſericordiæ, fluenta gratiæ.* Idem trac. de interiori domo cap. 41. *Superbia*, inquit, *ſicut eſt origo omnium criminum, ita eſt ruina omnium virtutum. Sola ſuperbia contra cunctas animi virtutes ſe erigit, & quaſi generalis ac peſtifer morbus omnes corrumpit.* Idem ſerm. 54. in Cant. *Argumentum ſuperbiæ, priuatio eſt gratiæ.* Ex aduerſo, argumentum humilitatis eſt copia gratiarum. Si quem ergo videris priuari gratia & donis ſuis, ſcias eum eſſe ſuperbum; ſi verò aliquem videris ijs abundare & creſcere, ſcito eum eſſe humilem. Humilitas enim eſt mater & conciliatrix donorum, quorum diſſipatrix eſt ſuperbia. Deus enim humilibus dat gratiam, quam ſuperbis aufert.

verſ. 15. *Omnes nequitiæ eorũ in Galgal.*) In Galgal enim Iſraëlitæ abiecerunt omne regimen Dei, tam politicum, quàm ſacrum. Politicum, quia à Deo regi nolentes, in Galgal petierunt à Samuele dari ſibi regẽ, qui proinde dedit eis Saulem. Sacrum, quia in Galgal ſtatuerunt idola, quæ ſpreto Deo coluerunt. ita S. Hieron. Theod. Hugo, Lyran. Vatab. & alij, de Galgal vide dicta c. 4. 20.

Quia ibi exoſos habui eos.) Hebr. כִּי *ki*, id eſt, *quia*, ſæpe non cauſam ſignificat, ſed encliticum eſt, & ornatus cauſa additur; imò ſubinde effectum ſignificat. Ita capitur hic, quaſi dicat: *Quia*, id eſt, idcirco ibi cœpi eos odio habere & aduerſari. ita Ribera, à Caſtro & alij.

De domo mea eyciam eos.) Putà de templo, vt explicat Chald. vel potiùs de terra ſancta, quæ tota erat quaſi vna domus & familia Dei, in qua ſub eius alis & protectione ſecuri, & felices degebant Iſraëlitæ, quaſi filij ſub parentis cura. vnde in ea habebant nomen Iſraelis & populi Dei: ibi quoque Deus ſuos Prophetas, quaſi paterfamilias ad eos erudiendos & formãdos mittebat. *De domo ergo mea eyciam eos*, vt alieni à me abeãt captiui ad gentes, & idola quæ coluerunt. ita S. Hieron. Theop. Lyran. Arias & alij.

Non addam vt diligam eos.) Id eſt, *non amplius diligam eos*, vt vertit Vatab. Nam vt ſequitur, & vt ait S. Hieron. *abiecit eos Deus omnium Prophetarum, quia non audierunt eum: & vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non ſedem, non principem, donec ad Chriſtum conuertantur.*

Omnes principes eorum recedentes.) Quaſi dicat: Omnes reges Iſraël à primo Ieroboam vſque ad vltimum Oſee, à Deo ad vitulos aureos receſſerunt.

Percuſſus eſt Ephraim, radix eorũ exſiccata eſt.) verſ. 16. Comparat Ephraim arbori, priùs frondibus & fructibus luxurianti, poſtea percuſſæ ærugine, & areſcenti, quòd radix eius ſiccata ſit, ideóque fructum producere non valẽt, quaſi dicat: Ephraim, id eſt, populus Iſraël, inſtar arboris percuſſæ & areſcentis in radice, paucos vel nullos proferet fructus, id eſt, filios. patet ex ſequenti. Vnde Chald. vertit: *Domus Iſrael ſimilis eſt arbori, cuius radix vredine percuſſa eſt deorſum, & ſiccatur folium eius ſurſum, fructum non faciet.* Porrò radix Iſraël accipi poteſt fœcunditas illi à Deo indita cum Ruffin. & Lyran. vel regia poteſtas, ſiue reges & principes cum Theod. & Theoph. Hi enim inſtar radicis ſuſtentabant, & vegetabant totum populum. Vnde Arias appoſitè: Radix, inquit, eſt rex, truncus eſt regia tribus Ephraim, folia & rami cæteræ nouem tribus, quaſi dicat: Vltimus Samariæ rex (qui eſt quaſi radix) putà Hoſee cum Samaria, totáque tribu Ephraim, quę eſt quaſi truncus arboris, vaſtabitur à Salmanaſar: vnde ab eodem mox vaſtabuntur cæteræ omnes (quæ ſunt quaſi rami) vt planè areſcat, vtpote ſiccata radice, regnum & reſpub. Iſraël; adeo vt etiamſi aliquos *genuerint, interficiam amantiſſima*, vel vt Vatab. & alij vertũt, *deſiderabilia vteri eorum*, id eſt, chariſſimos filios, qui erant eorum deſiderium & delicię, vnde Chald. vertit: *Interficiã viſcerum eorum pulchritudinem.* Proles enim ſunt parentum pignora, & quaſi viſcera.

Myſticè, radix regni & reipub. eſt Deus. Hic enim regnum & reſpub. ſuſtentat, auget, florere & fructificare facit. ita S. Hieron. qui rurſum per radicem accipit Patriarchas Iſraëlis, putà Abraham, Iſaac & Iacob. Hi enim licèt in ſe viui, aridi tamen, & quaſi mortui erant ſuæ ſoboli degeneri, putà Iſraëlitis idololatris, quia eos auerſabantur, nec eos merito & prece ſua iuuabant.

Abijciet eos Deus meus, non illorum: *quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.* Hoc eſt quod deplorat Ieremias Thren. 1. verſ. 8. *Peccatũ* (fornicationis ſpiritalis, putà idololatriæ. Loquitur enim de Ieruſalem quaſi de virgine meretricante) *peccauit Ieruſalem: propterea inſtabilis facta eſt*, quaſi dicat.

Ætheres ſcelus hoc ægrè tulit ira mariti,
Inque ſuam vetuit te remeare domum.
Inde vaga, huc illuc incertis ſedibus errans
Nulla tibi domus eſt, cum ſit vbique domus.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Primò comparat Iſraelem viti frondoſæ, ſed fructibus vacuæ; quòd Dei opibus abuſus ſit ad augendum cultum idolorum, ideóque minatur ei excidium, quódque idolum eius, putà vitulus aureus, deferetur munus regi vltori, ſcilicet regi Aſſyriorum; tantáſque ſtrages & ærumnas, vt dicturi ſint montibus, Operite nos; & collibus, Cadite ſupra nos. *Additque id iure fieri, quia priſcum eſt hoc Iſraelis peccatum, putà ex diebus Gabaa, in quo pertinaciter perſiſtit, quod*

non

non niſi excidio extirpari poteſt. Secundo v. 11. comparat eum vitulæ amanti trituram, id eſt, fruges & opes, vnde ait: Hactenus araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis; nunc ſapite, ac ſeminate in iuſtitia, vt metatis in ore miſericordiæ. Deinde hortatur vt nouale cordis ſui innouent, & præparent ad gratiam quam afferet Chriſtus, iuſtitiæ doctor ac dator. Denique verſ. 14. Si in impietate perſtent, minatur quod Bethel, id eſt, idola Bethel perdent eos; ſicut Beth Arbel, id eſt, domus Gedeonis perdidit Salmana cum Madianitis.

℣. 1.) Vitis frondoſa Iſraël, fructus adæquatus eſt ei: ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ ſuæ exuberauit ſimulachris. A

℣. 2.) Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt: ipſe confringet ſimulachra eorum, depopulabitur aras eorum.

℣. 3.) Quia nunc dicent: Non eſt rex nobis: non enim timemus Dominum: B & rex quid faciat nobis.

℣. 4.) Loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quaſi amaritudo iudicium ſuper ſulcos agri.

verſ. 1. VITIS *frondoſa Iſrael.*) Pro *frondoſa* hebr. eſt בקק *boker*, id eſt, euacuans, quia ſcilicet ſe totam in frondes effundit, in eáſque ſuccum ſuum exhaurit & euacuat, vt nil, vel parum ſuperſit quod C in fructus & vuas transferat. Vnde Chald. & Vatab. vertunt, *Vitis vacua*, vel *diſſipata*, id eſt, *ſucco carens & humore*. Sic Nahũ. 2. 2. dicitur: *Vaſtatores diſſipauerunt eas*; hebr. eleganter *bekakim bokekim*, id eſt, euacuatores euacuarunt eos, hoc eſt prædatores prædati ſunt eos. Hinc & *Aquila*, ait S. Hieron. *boker interpretatus eſt ἔνυδρον, quam nos aquoſam, vel ἔξυδρον poſſumus dicere, eo quòd vini perdat ſaporem: Symmachus ὑλομανοῦσαν, quæ tota in frondibus creuerit: vites enim quæ putatæ à vinitore non fuerint, in flagella (id eſt, palmites) frondéſque luxuriant, & humorem quem debuerant in vina mutare, vana frondium & foliorum ambitione diſperdunt. Talis fuit Iſrael creſcens in multitudine* D *populorum, & non reddens fructus agricolæ Deo.* Addit deinde aliam, imò contrariam interpretationem: *Vitis*, inquit, *frondoſa, ſiue iuxta Septuag. εὐκληματοῦσα, id eſt, bonas habens propagines & flagella fructifera, multos botros attulit; & vuarum fœcunditas ramorum magnitudinem coæquauit: ſed hæc quæ prius talis erat antequam offenderet Deum, poſtea abundantiam fructuum vertit in offenſa multitudinem; vt quanto plures haberet populos, tanto plura ædificaret altaria; & abundantiam terræ numero* E *vinceret idolorum.* Hæc deinde more ſuo tropologicè appoſitè adaptat hæreticis: hi enim ſimiles, imò peiores ſunt idololatris. Ratio huius diuerſæ, imo contrariæ verſionis & explicationis eſt, quòd *boker*, idem ſit, quod *euacuans ſe*. Iam autem vitis ſe euacuare poteſt in frondes ſolas (ita vt nil, vel parum poſſit ſuppeditare fructibus & vuis) aut partim in frondes, partim & magis in vuas, itáque erit frõdoſa, ſimúlque fructifera. Sic Iſraël olim tempore Patriarcharum erat fructifer, id eſt, affluebat tum vuis & fructibus, æquè ac hominibus, iuxta illud pſalm. 78. *Extendit palmi-*

A *tes ſuos à mari vſque ad mare*: tum pietate, Dei cultu, boniſque operibus. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. & alij. Sic ait Iſaias cap. 5. *Vinea Domini ſabaoth domus Iſrael eſt, & viri Iuda germen delectabile.* vnde *fructus adaptatus eſt ei*, id eſt, fructus eius reſpondit palmitum, id eſt, familiarum multitudini; tot tulit fruges, quot numero incolarum alendo ſufficerent.

Verùm prius veriſimilius eſt: *boker* enim propriè euacuantem ſe, id eſt, vacuam & euanidam ſignificat, vt vertit Symmach. Aquila, Chald. & Vatab. quin & Septuag. nam εὐκληματοῦσα idem B eſt quod, bonos habens palmites, ſurculis luxurians, κλήματα enim à Theophraſto, Columella & alijs vocantur palmites & pampini vitis, vel faſciculus ſarmentorum vitis: vnde ex eo fiebant κλήματα, id eſt, virgæ centurionales, quibus ſcilicet centuriones cædebant milites delinquentes. Hinc Macrobius vocat vitem cẽturionalem: lege enim Romana ſancitum erat, vt ciues non virgis cæderentur, ſed ſarmentis vitium, teſte Liuio lib. 57. Huc facit quod Plutar. in Apophthegm. & ex eo Valer. Maxim. lib. 6. cap. 4. ſcribunt, Pompilium Lænam à Romanis miſſum ad Antiochum Epiphanem, vt eum iuberent recedere ab Ægypto, C nec pugnare in Ptolomæos, cum Antiochus moram faceret, deliberans quid eſſet reſponſurus, Antiochum κλήματι, id eſt, virga circumſcripſiſſe, eique dixiſſe: Non exibis hoc circulo, niſi reſpõſum des mihi & Romanis. εὐκληματοῦσα ergo idem eſt, quod frondoſa & pampinoſa.

Itaque de hac vinea in frondes euaneſcenti, id eſt, de Iſraël in opes bonáque terræ effuſo ait: *Fructus adæquatus eſt ei*, id eſt, eum fructum tulit, quem promittebat pampinorum & ſarmentorum laſciuia, ſcilicet nullum verum & ſolidum, quia totus abijt in frondes & ſurculos, totus terrenis bonis inhians, iiſque & prolibus luxurians, atque D ea idolis accepta referens ſpreuit Deum, itáque nullũ pietatis, timoris Dei & ſanctitatis fructum dedit; non vuas religionis, ſed labruſcas protulit idololatriæ. ita S. Hieron. Vatab. Arias, Prado in Ezech. cap. 15. ver. 2. fructus enim reſpondens & adæquatus viti frondoſæ, ſunt frondes & labruſcæ. Vnde Vatab. vertit: *Ponetne*, vel, *afferetne fructum?* quaſi dicat, Non, niſi foliatum & futilem. Alij vertũt: *Fructus mentietur illi*, id eſt, fallet eum & fruſtrabit ſua ſpe. Hebr. enim ישוה *ieſcaue*, id eſt, *adæquatus eſt*, שוא ſi à *ſcaue*, id eſt, mendacium E deducatur, ſignificat, *mentietur*. Aliter Arabicus Alexandrinus vertit: *Vitis florida habens ramos eſt Iſraelis multi ſunt fructus eius in templis eorum*, putà moliæ in idolis victimæ & impietates. Arabicus Antiochenus: *Iſrael quaſi vitis fertilis, & fructus eius facilis eſt ei.* Syrus: *Vitis pampinorum* (pampinoſa) *Iſrael, quæ fecit fructus ſecundum multitudinem fructuum eius, multiplicauerunt altaria.* Iuxta hos Sanchez ſic explicat, q. d. Iſrael quaſi vitis, vti frondes, ita & fructus multos protulit, & opibus abundauit, ſed has omnes ſuis idolis impendit, plures impenſurus, ſi plures habuiſſet. Alij quaſi dicat. Vitis euacuat, id eſt, dementat Iſraë-

Iem. Nam *fornicatio & vinum auferunt cor*, cap.4. A
11. Sic Ierem. cap. 51. 2. ait, *iebokeku*, id eſt, euacua-
bunt terram eius. Chald. hæc ad captiuitatem re-
fert; vertit enim: *Vitis vaſtata eſt Iſrael, quæ erat
plantata cum legem exequeretur: & fructus reſpon-
det ei. Nam opera eius mala facient vt exulet.* Vitis
ergo vaſtata ſimilem fructum feret, ſcilicet exi-
lium & captiuitatem.

Vinea eſt Eccleſia & anima ob variam analogiam. Alleg. vinea eſt Eccleſia, & tropologicè anima
quæuis fidelis, idque Primò, quia antiquis, præ-
ſertim Patriarchis potiſſimum prædium erat vi-
nea. Ita Noë mox à diluuio plantauit vineam, Ge-
neſ. 9. 20. Sic Deus Iſraëlitis in terra promiſſa
promiſit vineta, Deuter. 6. 11. Sic ſponſa Cant. 8.
11. hæreditatem ſuam vineam: *Vinea*, ait, *mea co- B
ram me eſt*, quaſi dicat: Mihi chariſſima eſt & vici-
niſſima, in ea, vel iuxta eam dego, illa oculis meis
ſemper obuerſatur. Solebant enim veteres, vti &
moderni, in atrio domus ad ianuam plantare vi-
neam, ad vmbram, & ad amœnitatem. Eſt enim
vinea quid medium inter hortum & agrum: nam
hic quæſtuoſus eſt, ille delicioſus; vinea & quæ-
ſtuoſa, & delicioſa. Secundò, quia vinea maximè
fructifera eſt: tum quia vinum fert, quod Deum
lætificat & homines, Iudic. 9. 13. tum quia nulla
arbor vite feracior, ſi eius ſenuitatem ſpectes: tū
quia multæ vineæ bene excultæ copioſum dant
fructum, vti fuit illa, de qua Cato, quæ ex ſingulis
iugeribus dabat decem vini culeos, *efficaci exem- C
plo*, ait Plinius lib. 14. 4. *non maria plus temerata
conferre mercatori, non in rubrum littus Indicumue
merces petitas, quàm ſedulum ruris larem.* Hinc ſa-
pientia ſeſe deprædicans: *Ego*, ait, *quaſi vitis fructi-
ficaui*, Eccleſ. 24. 23. Talis vitis fuit S. Polycarpus,
diſcipulus S. Ioannis Apoſtoli, Chriſtianorum in
Aſia doctor, pater, & dux ad martyrium, de quo
proinde verè Poëta:

Fructificas Polycarpe Deo, mente, ore, & amore:
A fructu meritò nomen & omen habes.

Nimirum polycarpos poſcis, amat & probat
Deus, non polyphyllos: fructiferos, non frondo-
ſos. Denique vinum quod profert vitis, ita vires
hominis reficit & recreat, vt non tantùm lætifi- D
cum, ſed lignum vitæ, imò vita hominis dici poſ-
ſit. Tertiò, quia vinea iucundiſſima eſt, ſiue ordi-
nes vitium, ſiue pampinos, ſiue botros vernantes
& rubeſcentes ſpectes. Quocirca ſponſa ſpon-
ſum ad ambulandum per vineam inuitat in Can-
ticis. Denique muſti ex vuis recens expreſſi tanta
eſt vis, vt lagenas & vaſa ſæpe diffringat, vt ho-
mines non tantùm ebrios, ſed & mentis impotes,
& quaſi amentes efficiat. Ita Eccleſia & anima
fidelis, Primò eſt prædium Deo chariſſimum: Se-
cundò, fertiliſſimum bonorum operum: Tertiò,
amœniſſimum: Quartò, efficaciſſimū: licèt enim
exterius inſtar ligni vitis ſit vilis & deſpecta, in-
terius tamen habet ſuccum viuificum, putà ſpiri- E
tum Chriſti, quo languidi & quaſi emortui reui-
uiſcunt, incaleſcunt, alióſque Dei amore inflam-
mant ad ardua virtutum opera. Hoc ergo eſt vi-
num germinans virgines, id eſt, caſtos & immor-
tales: virgo enim viduo toróque colore floreſ-
cens, iuuentæ nunquam ſeneſcentis & immorta-
lis vitæ eſt ſymbolum. ita Prado loco citato. Et
Bernard. ſerm. 63. in Cantic. *Viro ſapienti*, ait, *ſua
vita vinea eſt, ſua mens, ſua conſcientia: nil quippe
incultum deſertumve in ſe ſapiens derelinquet.* Et
mox: *Cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum
teſtimonium conſcientiæ, cui lingua torcular expreſ-
ſionis ſermo, cogitatio, conuerſatio, & ſi quid aliud eſt
ex eo, quid ni totum Dei agricultura, Dei ædificatio
eſt, & vinea Domini Sabaoth?* Vinea ergo hæc non
tantùm frondoſa, ſed & florens, fructifera & vi-
noſa eſt. Idem ſerm. 65. Eccleſiam vocat vineam
grandem nimis, Domini plantatam manu, redem-
ptam ſanguine, rigatam verbo, propagatam gra-
tia, fœcundatam ſpiritu. Et ſerm. 60. *Si vinea ani-
ma, flos, opus, odor opinio eſt, fructus quid? Marty-
rium. Et verè fructus vitis, ſanguis eſt martyris. Quid
ni muſtum rubens, probatum, pretioſum, planè de vi-
nea Sorec, torculari paſſionis expreſſum?* Denique
vide eundem lib. de paſſione Domini, qui totus
eſt de myſtica hac vite & vinea. Explicans enim
illud Ioan. 15. *Ego ſum vitis vera*, docet Chriſtum
eſſe veram vitem, cuius proinde præciſionem, cir-
cumfoſſionem, vincula, culturam & ſpeciē Chri-
ſto accommodat deinde cap. 8. & ſeq. ſeptem vi-
tis huius folia myſtica recenſet: mox cap. 16. eiuſ-
dem flores. *Habuit*, inquit, *vitis iſta vera nō vnius,
ſed omnium florum ſpeciem, violam humilitatis, li-
lium caſtitatis, roſam patientiæ & charitatis, & flo-
rem abſtinentiæ quem crocum appellamus.* De his
dicitur in Cant. *Fulcite me floribus, ſtipate me ma-
lis, quia amore langueo.* Et, *Botrus Cypri dilectus
meus mihi in vineis Engaddi.*

*Secundùm multitudinem fructus ſui multiplica-
uit altaria.*) Fructus vocat frondes; non enim
vuas, ſed frondes proferebat hæc vitis, vti paulo
antè dixi. Per frondes intelligit filiorum, frugúm-
que copiam, quaſi dicat: Quanto plures habebat
ciues & opes Iſraël, tanto plura ædificauit idola &
altaria; quia inſtar vitis frondoſæ, in ea totus efflu-
xit. ita S. Hier. Theod. Theoph. Chald. Lyran. &
Varab. In Hebr. eſt elegans paranomaſia inter טוב
tob, & היטיבו *hetibu*, quaſi dicat: Secundùm bona
terræ fecerunt bona idolis, quaſi eorum largito-
ribus, vt quo plus bonorum ab ijs ſe accipere pu-
tabant, eo plus ijs impenderent. Sic ait de Deo
frugum Virgil. Eclog. 7.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu,
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.

Hoc eſt quod ſubdit hic Propheta: *Iuxta vberta-
tem terræ exuberauit ſimulachris.* Ita impij Deo
reddunt mala pro bonis, & beneficia vertunt in
maleficia, ac fruges in gladios, diuitias in vitia,
quibus contra auctorem eorum pugnant pro
diabolo.

Diuiſum eſt cor eorum.) Hebr. *Diuiſit cor eorum*, *verſ. 2.*
Septuag. *Diuiſit corda ſua*, quia ſcilicet Iſraël, putà
Samaritæ, ſepararunt mentem ſuam Primò à Deo,
Deique lege, ait Chald. & Theoph. Secundò, à
ſeſe inuicem, q. d. animis & odijs inter ſe diſſi-
dent, dum hi hæc, illi illa idola, alij alia inducere
conantur. ita S. Cyrill. Theodor. Alber. & Hugo.
Simili modo inter hæreticos perpetua videmus
ſchiſmata & iurgia, quæ parit ſuperbia. Cùm enim
faſtu tumeant, nolunt aliorum hæreſes ſequi, eſ-
ſéque eorum diſcipuli: ſed ipſi nouorum dogma-
tum auctores & magiſtri eſſe ſatagunt. Porrò Hu-
go putat hic notari ſchiſmata inter Iſraël & Iuda,
ſiue inter Roboam & Ieroboam, ac conſequenter
inter Deum & vitulos aureos: hos enim coluit
Iſraël, illum Iuda. Verùm hoc remotius eſt: vici-
niùs S. Hieron. Haymo & Albert. putant hic ſigni-
ficari ſchiſma inter Hoſee vltimum regem Iſraël,
& populum, dum populus vitulos, rex Deum co-
lendum cenſeret: ſed huius ſchiſmatis in Scri-
ptura nulla eſt mentio, imò de Hoſee rege dicit
4. Reg. 17. 2. *Fecitque malum coram Domino*, quia,
vt videtur, coluit vitulos aureos, non Deum.

Tertiò

Tertiò, *diuiſum eſt cor eorum in ſeipſis*, dum partem eius Deo, partem idolis dare volunt. Cupiũt enim tam Deum, quàm idolum colere, vt vtrumque habeant propitium, vt patet 4. Reg. 17. 33. ita Lyran. Sic Romani colebant deos omnium gentium, vt omnes haberent propitios & fauentes, ne ſi quem negligerent, eum contra ſe concitarent, vti Troiani colendo Venerem, concitarunt contra ſe Iunonem, vti narrat Virgil. 1. Æneid. Putabant enim inter Deos eſſe lites & bella, vti ſunt inter homines.

Nunc interibunt.) Quaſi dicat, Idcirco iam iam excindentur & deſolabuntur, vt vertunt Septuag. diuiſio enim & ſchiſma eſt cauſa ruinæ & interitus. Verum enim eſt illud Chriſti: *Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur.* Secondò, eum Chald. Aria & Vatab. verti poteſt, *Nunc delinquent*, quaſi dicat: Inſigne delictum & enorme flagitium eſt, hæc cordis eorum diuiſio à Deo & proximis, imò à ſeipſis. Hebr. enim אשם *aſçam* & delinquere, & deſolari, ſiue excindi & interire ſignificat.

Ipſe, ſcilicet Deus, *confringet* per Aſſyrios *ſimulachra eorum*, Iſraëlitarum. ita S. Hieron. Theodor. Theoph. Alber. & Vatab. Hebræi enim ſæpe ſuppoſitum ſubticent, & ex circumſtantijs ſubintelligendum & ſupplendum relinquunt. Secundò, *ipſe*, id eſt, *ipſum*, ſcilicet, cor diuiſum: לב *leb* enim, id eſt, *cor*, hebr. eſt maſculini generis, æquè ac *ipſe*: vel certè *ipſe*, ſcilicet Iſrael, qui diuiſit cor ſuum, vt habent Hebręa, quaſi dicat: Ipſe diſſenſus animorum, ipſa diſcordia, ipſa ſchiſmata & factiones perdent eos, tradéntque hoſti, qui ſimulachra, æquè ac domos & vrbes eorum euertet. ita à Caſtro. Vnde ſequitur.

verſ. 3. *Quia tunc dicent: Non eſt rex nobis*, &c.) Quaſi dicat: Cum viderint aduentare Aſſyrios, ac Samariam obſidere, nec Hoſee regem ſuum poſſe eis reſiſtere, tunc dicent: Non eſt rex qui nos poſſit tueri: rex noſter perinde eſt, ac ſi non eſſet rex, idque iuſtè accidit nobis, quia non timemus, nec colimus Dominum, ſed idola. Deo enim, qui eſt rex regum & dominus dominantium, irato, quis mortalis rex iuuare & ſaluare poterit? ita Lyran. & Vatab. Vnde Secundò S. Hieron. Theodor. & Albert. exponunt quaſi dicat: Cum Oſee rex capitur ab Aſſyrijs, dicet Iſraël: Iam orbati ſumus rege; quia Deum Regem tuum reliquimus. Tertiò, à Caſtro, quaſi dicat: Deus qui ſolet nos regere, eſſéque rex noſter, nos deſeruit, quia non colimus eum: quid ergo opis nobis conferet Hoſee rex miſer, & ruinæ proximus? Denique Hugo & Arias exponunt, quaſi dicat: En regnum Iſraël quod inuito Deo inſtituimus, iam ſucciſum eſt: quia Deum non timuimus. Quid ergo illud nobis profuit, aut proderit, quod nos ſecum trahit in ruinam?

Mor. vis regni ſine Deo eſt inualida. Moral. diſcant hic Reſp. & Reges, omnem eorum potentiam eſſe imbellem & inualidam, niſi Dei cultu & ope fulciatur. Hoc profeſſus Salomon 3. Reg. 2. 24 *Viuit*, ait, *Dominus, qui firmauit me, & collocauit me ſuper ſolium Dauid patris mei*. Et Dauidi ait Deus pſalm. 88. 36. *Semel iuraui in ſancto meo ſi Dauid mentiar: ſemen eius in æternum manebit; & thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo.* Quocirca Dauid moriens Salomoni hæc vltima dedit monita: *Obſerua cuſtodias Domini Dei tui, vt ambules in vijs eius*, &c. *vt confirmet Dominus ſermones, quos locutus eſt de me, dicens: ſi cuſtodierint filij tui vias meas, & ambulauerint coram me in veritate in omni corde ſuo, & in omni anima ſua, non* A *auferetur tibi vir de ſolio Iſrael.* Quin imo Moſes moriturus, ex ore Dei de regibus ita ſanxit Deuter. 17. 18. *Poſtquam ſederit* (rex) *in ſolio regni ſui, deſcribet ſibi Deuteronomium*, &c. *legétque illud omnibus diebus vitæ ſuæ, vt diſcat timere dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba, & ceremonias eius*, &c. *vt longo tempore regnet ipſe, & filij eius.* Hoc ipſum æterna ſapientia edicit Prouerb. 8. 15. *Per me reges regnant.* Hinc de Ioſaphat pio rege dicitur 2. Paral. 1. *Fuit Dominus cum Ioſaphat, quia ambulauit in vijs Dauid patris ſui*, &c. *confirmauitque Dominus regnum in manu eius*, &c. *factæque ſunt ei infinitæ diuitiæ, & multa gloria.* Hac de cauſa Agapetus rectè monuit Iuſtinianum Imperatorem, B vti refert Baron. tom. 7. in Iuſtin. *Sceptrum*, inquit, *imperij cum à Deo ſuſceperis, cogitato quibuſnam modis placebis ei, qui id tibi dedit, eúmque omnibus hominibus ab eo ſis prælatus, præ omnibus eum honorare feſtina.* Viderunt idipſum Gentiles. Scribit Plinius de viris illuſtr. cap. 2. Numam Pompilium ſecundum Romanorum regem, ferum populum *religionis inſtitutione & vtilibus legibus domuiſſe, ſummque regnum ita firmaſſe, vt pendente eius regno nemo illi bellum mouerit.* Apud Liuium lib. 44. eſt illa vox C. Marcij: *fauere pietati fideique deos, per quæ populus Romanus ad tantum faſtigij peruenit.* De Ageſilao Spartanorum duce ita ſcribit Xenophon in eius laudibus: C *Exiſtimabat diuina auxilia non minùs in hoſtili, quàm amico in ſolo imploranda eſſe.*

Loquimini verba viſionis inutilis.) Legit Interpres דברו *dabberu* in Imperatiuo, id eſt, *loquimini*: verſ. 4. iam legunt דברו *dibberu* in præterito, id eſt, locuti ſunt. Chald. vertit in præſenti, *loquuntur verba violenta*: quia Hebręi carent præſenti, & pro eo vtuntur præterito. Rurſum, pro *viſionis inutilis*, hebr. eſt אלות שוא *aloth ſcau*, id eſt, *iuramenti mendacis*, vel futilis & *inutilis*. Solebant enim Prophetæ ſuas viſiones, ſiue prophetas confirmare iuramento, dicendo: *Viuo ego, dicit dominus*, id eſt, iuro per vitam meam; aut potiùs ſe diris deuouendo, dicere; *hæc mihi faciat Deus, & hæc ad-* D *dat ſi mentior.* Hebr. enim *alot*, ſignificat iuramentum execratorium, maledictionem & imprecationem triſtium: Talis ergo viſio & prophetia vocatur *ala*, id eſt, execratio: quia fiebat cum execratione. Senſus eſt ergo, quaſi dicat: Loquimini ſanè, & iactate verba Pſeudoprophetarum, qui afferunt ſuas viſiones, eáſque iurando & deiërando confirmant, ſed mendaces & futiles. Pollicentur enim omnia proſpera, nec timendos eſſe Aſſyrios, ſed mentiuntur & decipiunt vos, agúntque in ruinam. Eſt ironia: ridet enim & ſubſannat eos, quòd falſis Prophetis & ſeductoribus fidem habeant in ſuam perniciem, loquuntur enim viſiones, ſed futiles & mendaces, putà non Dei E oracula, ſed cerebri ſui ſomnia. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, & alij.

Fœdus ferietis.) Hęc ſunt *verba viſionis inutilis*, ſeu oracula Pſeudoprophetarum. dicebant enim: *Ferietis*, vel ferite *fœdus*, ſcilicet cum dijs veſtris, æquè ac Regibus, iurando & deuouendo vos diris, ſi vnquã eos, eorúmque ſchiſma deſeratis, & ad Deum domúmque Dauid in Ieruſalem & templum redeatis. ita Vatab. Arias & Clarius. Secundò, ferite fœdus cum Aſſyrijs, aut cum Ægyptijs: ſi hoc feceritis, omnia erunt vobis ſecura & proſpera. ita ipſi. At fallunt: nam inſtat vobis amaritudo captiuitatis. vnde de ea ſubdit:

Et germinabit quaſi amaritudo iudicium ſuper

ſulcos agri.) Pro *amaritudo* hebr. eſt ראש *roſc*, quod A ſignificat venenum, amaritudinem, réſque venenatas & amariſſimas, vti eſt fel, virus ſerpentum (vnde Chald. vertit, *caput ſerpentum maleficorum*) colocyntides, abſynthium, &c. Septuag. vertunt *germen*, ſcilicet amarum & noxium. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: *Iudicium*, id eſt, ſupplicium Iſraëlis *germinabit*, & prodibit quaſi *amaritudo*, id eſt, amaræ & noxiæ herbæ, v. g. abſynthium, *ſuper ſulcos agri*, vbi copioſiùs germinant, vtpote terra ſulcata & elaborata. quaſi dicat: Vti noxiæ herbæ copioſè germinant in terra culta; ita copia ſuppliciorum germinabit in Iſraël, qui in agro tam terræ, quàm cordis duxit ſulcos non pietatis, ſed impietatis: hiſce enim cor ſuum ſulcauit, id eſt, ſtudioſè & data opera peccauit, ſculpendo B & colendo idola, ac Deum Deíque legem & minas ſpernendo; idque ex eo, quòd credidit Pſeudoprophetis dicentibus, eum ſi id faceret, fœdúſque cum idolis feriret, tutum & ſecurum fore. ita Theodor. Theoph. Arias, Vatab. & S. Hier. qui & addit de hac amaritudine ſupplicij: *Vt qui ſeminauerunt copioſè in gaudio, copioſè metant in lachrymis, qui riſerunt, fleant, qui habuerunt conſolationem, lugeant.* Alludit ad minas & execrationes Moſis Deuter. 18. 28. *Ne fortè ſit inter vos vir aut mulier: familia aut tribus, cuius cor auerſum eſt hodie à Domino, vt vadat & ſeruiat dijs illarum gentium, & ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinem, cumque audierit verba iuramenti huius, benedicat ſibi in corde ſuo dicens: Pax erit mihi, & ambulabo in prauitate cordis mei. Et Dominus non* C *ignoſcet ei, ſed tunc quam maximè furor eius fumet, &c.* imò haſce minas in Iſraële iam implendas Oſee hîc prædicit. Secundò, *iudicium*, id eſt, vindicta *ſuper ſulcos agri*, accipi poteſt ſterilitas inducta agris, quaſi dicat: Deus puniet vos agrorum ſterilitate, vt licèt ſulcati & ſeminati, non proferant ſegetem, ſed potiùs ſpinas, tribulos, lolia, herbáſque amaras & venenatas.

℣. 5.) Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit ſuper eum populus eius, & ędirui eius ſuper D eum exultauerunt in gloria eius, quia migrauit ab eo.

℣. 6.) Siquidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi vltori: confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſrael in voluntate ſua.

℣. 7.) Tranſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciē aquę.

℣. 8.) Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael: lappa & tribulus aſcen- E det ſuper aras eorum: & dicent montibus: Operite nos; & collibus: Cadite ſuper nos.

℣. 9.) Ex diebus Gabaa peccauit Iſrael, ibi ſteterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium ſuper filios iniquitatis.

℣. 10.) Iuxta deſiderium meum corripiam eos: congregabuntur ſuper eos A populi, cùm corripietur propter duas iniquitates ſuas.

Vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samaria.) verſ. 5. Bethauen eſt Bethel. Bethel enim, id eſt, domus Dei, dicta eſt, ob viſum ibi à Iacobo Deum ſcalæ innixum. Eadem deinde dicta eſt Bethauen, id eſt, domus iniquitatis, vel idoli, ob vitulos aureos quos ibi adorandos propoſuit Ieroboam. Vaccas ergo, ſiue iuuencas vocat hoſce vitulos. Vnde Septuag. hic vertunt *vitulum*; & de eo mox ſequitur: *Quia luxit ſuper eum* (vitulum) *populus*. Pro quo nota, vitulus hic fuit Apis, ſiue Serapis, Deus Ægyptiorum. Hunc enim cum Ægyptijs coluerunt Hebræi degentes in Ægypto, ideóque B Deus, vt eos ab hoc idolo auelleret, iuſſit Moſi vt eos educeret ex Ægypto in Sina: vbi cum Moſes accepturus legem, diutius cum Deo hæreret in monte, mox populus volens redire in Ægyptum, Apin, putà vitulum aureum, quaſi ducem viæ ſibi conflauit, Exodi 32. 4. Eundem renouauit & reuocauit Ieroboã, faciens ſchiſma à Deo, & à domo Dauid. lege hiſtoriam 3. Reg. 12. 18. Porrò Ieroboam non vnum, vti videtur velle S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo & Lyran. ſed plures erexiſſe vitulos patet, tum 3. Reg. 12. 28. tum quia hic eos vocat vaccas in plurali: vaccæ ergo Bethauen, ſunt duo vituli aurei, quos fecit C Ieroboam, vnúmque poſuit in Bethel, alterum in Dan. Dan ergo, æquè ac Bethel, vocatur hic Bethauen, id eſt, domus idoli. Tropol. peccator qui carni, abdomini, ventri & veneri indulget, colit vitulos & vaccas Bethauen, cum iíſque vitulatur, fitque quaſi vitulus. Sicut enim vituli & vaccæ ſtupidi ſunt, petulci, iugum ſubeunt, terram aratro ſubigunt, & collum oneri ſupponunt: ita & carnales ſtupidi fiunt mente, laſciuiunt, labores maximos ſubeunt vt ſuis delicijs fruantur, onera grauiſſima & pænè importabilia ſuſcipiunt, fœno paſcuntur, totíque in terram & terrena proiecti ſunt. Nota, Scriptura hos deos nunc vocat vitulos, nunc vitulas, vel vaccas. Primò, quia Patres quos citaui Exodi 32. 4. docent eos non fuiſſe in- D tegros vitulos, ſed tantùm capita vitulina, ita vt Aaron Hebræis tantùm conflauerit caput vituli. vnde an is mas eſſet, an femina, putà an vitulus, an vitula, vix dignoſci poterat. Secundò, quia valde veriſimile eſt, ſi è capite ſexus dignoſci poterat, fuiſſe vitulas potius quàm vitulos: tum quia Herodot. lib. 2. id docet: *Boues mares*, inquit, *eoſdémque mundos, ac vitulos vniuerſi Ægyptij immolant: fœminas eis immolare non licet, vtpote Iſidi conſecratas. Nam Iſidis ſimulachrum muliebre eſt bubulis praditum cornibus, quemadmodum Io Graci deſcribunt, boueſque feminas omnes itidem Ægyptij venerantur ex omnibus pecudibus longè plurimum:* tum quia hebr. vocantur עגלות *eglot* femininè, id E eſt, vitulæ, vti vertunt Septuag. 3. Reg. 12. 28. ac Ioſeph. lib. 8. Antiq. cap. 3. ſiue vaccæ, vti vertit noſter hic. *Vaccas* ergo nouellas accipe, id eſt, vitulos adultos, aut potiùs adultas: vitulus enim vti & bos, aſinus, equus, ouis, camelus, & cætera animalium nomina vtrumque ſexum putà tam feminam, quàm marem ſignificant. Hæc ſententia valde probabilis eſt: contraria tamen, ſcilicet fuiſſe vitulum potiùs quàm vitulam, non eſt improbabilis, eámque videtur ſequi S. Hieron. Rupert. Vatab. & Arias. Ratio eſt, quia paſſim vocatur vitulus; hic tantùm vocatur vacca ad irriſionem. Apis ergo, ſiue Serapis, erat bos, vel vitulus

corpore

corpore nigro, candida fronte, habens in tergo albam notam vel maculam, vti dixi Exodi 32. 4.

Coluerunt.] Heb. eſt יגורו *iaguru*, id eſt, timuerunt, hoc eſt, coluerunt & venerati ſunt, vt vertit Noſter, Chald. & alij: nam *primus in orbe deos fecit timor.* Hinc in Scriptura timor Dei ſignificat venerationem & cultum Dei. Timor ergo hic eſt reuerentia Dei. ita S. Hiero. Theodor. Haymo & alij. Aliter Vatab. Arias, Pagnin. & Clarius, quaſi dicat: Samaritæ vidētes ab Aſſyrijs vaſtari Bethel & vitulos ſuos, pauebunt, timentes quod & ipſimet propediem ſimili clade vaſtabūtur. Septuag. vertunt, *morati ſunt*: גור *gur* enim ſignificat propriè peregrinari, morari, degere: inde גר *gher* eſt peregrinus: & quia peregrini peregrè, apud exteros & incognitos ſunt timidi & pauidi, hinc *gur* ſignificat quoque timere, pauere. Vertunt ergo Septuag. *apud vitulum domus ὤν* (pro און *auen* enim legunt ipſi per craſin און *on*) *morabuntur habitatores Samaria.* Hinc & Vatab. vertit: *Ad vitulas Bethauen concurrent Samaria.*

Quia luxit ſuper eum populus eius.] *Eum*, ſcilicet vitulum, vt vertunt Septuag. Itaque quas ante vaccas vocauit, hic vitulum vocat, ob cauſas iam dictas: & quia voluit ſubſtantiam tantùm idoli, non ſexum, non numerum ſignificare, ſcilicet quòd eſſet bos, ſiue vitulus, non equus, non hircus, non aries. Sēſus ergo eſt: *Luxit*, id eſt, lugebit populus ſuper vitulum Deum ſuum, cùm ſcilicet videbit eum ab Aſſyrijs capi, & captiuum auehi in Aſſyriam: lugebunt *& adituí eius*, putà ſacerdotes & cuſtodes vituli eiúſque templi, qui antea *exultauerunt in gloria eius*, cum ipſe ab omnibus coleretur: *quia gloria* hæc vituli *migrauit ab eo.*

vers. 6. *Siquidem & ipſe* (vitulus) *in Aſſur* (Aſſyriam) *delatus eſt munus regi vltori.* Septuag. *Et ipſum vinciendum duxerunt xenia regi.* quaſi dicat: Vitulum hunc captiuum, quaſi munus & xenium inſigne obtulerunt Aſſyrij regi ſuo. Nota Primò, τὸ *quia* hic non cauſam ſignificat, ſed euentum. Hebr. enim כי *ki* ſæpe tantùm conſequentiæ & ornatus cauſa additur, idémque valet quod *hinc*, *hac de cauſa*, *idcirco*. Secundò, poſt τὸ *adítui*, more Hebræo ſubauditur relatiuum אשר *aſcer*, id eſt, *qui*. Tertiò, regem Aſſyriorum vocari vltorem, id eſt, vindicem, Symmachi ἐκδικητὴν, id eſt, præſulem & defenſorem, ob cauſam quam dedi cap. 5. verſ. 13. Alleg. Tertull. lib. 4. contra Marc. cap. *Oſeas*, inquit, *de Chriſto prophetauit: & vinctum eum ducent xenium regi*: nempe cum Pilatus eum miſit ad Herodem. Sed perperàm; donum enim hoc fuit idolum, putà vitulus aureus, qui nequit eſſe typus Chriſti.

Confuſio Ephraim (Ephraimitas, id eſt, Iſraelitas, ſiue Samaritas) *capiet, & confundetur Iſrael in voluntate ſua.*] Heb. מעצתו *meatſato*, id eſt, *à conſilio ſuo*, vt vertunt Septuag. Vatab. & alij.

Quæres, quænam hæc confuſio, quæ voluntas, quodnam conſiliū? Primò, S. Hieron. Theod. Theoph. Haymo & Hugo: *Tradunt*, inquiunt, *Hebræi vitulos aureos à ſacerdotibus furto eſſe ablatos, & pro his æneos & deauratos repoſitos. Cum igitur lugeret populus tempore neceſſitatis & anguſtia, etiam vitulos aureos inter munera catera Aſſyrijs regibus, & maximè regi Sennacherib ab Iſrael eſſe directos; exultabant adítui quod fraus eorum nequaquam poſſet argui & deprehendi. Et hoc eſt quod ait: Adítui eius, ſcilicet vituli, ſuper eo exultauerunt in gloria populi, hoc eſt, in vitulo quem habebant pro gloria: quia migraſſet ab eo, id eſt, à populo, & tranſla-*
A *tus eſſet ad Aſſyrios. Siquidem ipſe delatus eſt munus regi vltori, ſtatimque ſequitur: Cōfuſio capiet eos, &c. Deprehenſa enim fraus vitulorum deauratorum, regi Iſrael literis indicatur; & vnde ſe placere exiſtimauerant, inde vel maximè confunduntur, & offendunt eos quibus munera miſerant, exiſtimantium non furto ſacerdotum; ſed fraude regum atque conſilio hoc eſſe perfectum.* Additque S. Hieron. *Legimus 4. Reg. 15. 19. regem Iſrael Manahem regi Aſſyriorum Phul mille talenta argenti miſiſſe, vt ei præberet auxilium, inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos eſſe directos.* Conſilium ergo hoc ſacerdotum fuit, quòd ſuaſerint regi Iſrael, vt vitulos deauratos mitteret dono regi Aſſyriorum, vt ſic fraus eorum lateret, quia ipſi furati vitulos aureos, ſuppo-
B ſuerant æneos deauratos: confuſio & pudor eorumdem fuit, cùm fraus eorum detecta per regem Aſſyriorum, redundauit in caput regis Iſrael, & tandem in caput ipſorummet ſacerdotū. Aliter Theoph. opinatur enim ſacerdotes ſuaſiſſe principibus, vt vitulos hoſce mitterent in Aſſyriam, quòd ſperarent eos ab Aſſyrijs adorandos: ſed confuſi ſunt: nam Aſſyrij eos confregerunt. Aliter & Theod. Conſilium, ait, hoc fuit de mittendo vitulo in donum Sua regi Ægypti, vt is Iſraelitas tueretur contra Salmanaſar. Sed confuſi ſunt: nam & vitulum perdiderunt, & à Sua adiuti non ſunt.

C Verùm hæc omnia incerta ſunt, & fabulas Rabbinicas olent, præſertim quia Oſee ſatis ſignificat, vitulum hunc non datum, ſed captum ab Aſſyriis cap. 8. 5. *Proiectus eſt*, inquit, *vitulus tuus Samaria.* Et hic verſ. 2. *Ipſe confringet ſimulachra eorum.* Et verſ. 8. *Diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael.*

Dico ergo: Voluntas hæc & conſilium Iſraëlis fuit, quod vitulum quaſi numen ſuum elegerint, & Deo vero prætulerint, eique, non Deo, ſeruire voluerint, ſperantes eius ope ſe tutos fore ab Aſſyrijs: ſed confuſi ſunt: nam vaſtati ſunt cum vitulo, qui ab Aſſyrijs captus & irriſus, in domum oblatus fuit regi vltori, putà Salmanaſar, qui vl-
D tus eſt defectionem Iſraelitarū tam à Deo, quàm à ſe, quod ſcilicet contra fœdus ſecum initum confugiſſent ad Sua regem Ægypti. ita Lyran. Arias, Vatab. Ribera, à Caſtro & alij.

Tropol. S. Gregor. explicans illud S. Iob c. 21. 16. *Conſilium eorum longè ſit à me; Quod eſt*, inquit, *iniquorum conſilium; niſi terrenam gloriam quærere, æternam negligere; ſalutem temporalem cum damno interiori appetere, & dolores tranſitorios ad æternos gemitus commutare?*

Tranſire fecit Samaria regem ſuum.] Hebr. נדמה vers. 7.
nidme, quod primò verti poteſt, *excindetur in Samaria rex eius*, ſcilicet rex Samariæ, putà Hoſee occidetur in ea. ita Vatab. Secūdò, *Similis eſt cum Samaria rex eius ſpuma, quæ eſt in ſuperficie aqua-*
E *rum*, quaſi dicat: Rex cum regno inſtar ſpumæ diſſipabitur & euaneſcet. ita Arias. Tertiò, *In ſilentium redacta eſt*, vel *obmutefacta eſt*, id eſt, perijt, diſperijt *Samaria cum rege ſuo.* ita Forſter. Quartò, noſter paſſiuum *nidme* accepit pro actiuo דמה *dama*, vel *dimma*, id eſt, excidit. vnde vertit, *Trāſire fecit.* Septuag. *abiecit*, fortè pro נדמה *nidme* legerunt נדפה *niddepha*, id eſt, impulit, propulit, propulſauit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam: ſpuma enim ab vnda & fluctu propriè propelli dicitur, quaſi dicat: Samaria idola colendo trāſire fecit, impulitque in exitium regem ſuum quaſi ſpumam. Suo enim ſcelere apud Deum meruit

& effecit, vt regnum ſuum cum rege ab eo excinderetur, & trāſiret celerrimè, euaneſceretque vt ſpuma aquæ propulſa & diſpulſa à fluctibus. Rurſum, quaſi dicat: Cum rex populo in idololatriam propenſo obſecundaret; & hic ſceleris auidus regi aſſentiretur & aſſentaretur, fecit populus, quem aquæ multæ repræſentabant, regem ſuum perire quaſi ſpumam ex ſe natam, eam ſcilicet in ſeipſo, velut in aqua conſumens, perdens & euaneſcere faciens. Aliter Sanchez qui per regem accipit idolum, putà Moloc, vel vitulos aureos, quos ſecum perdiderunt Samaritæ.

Nota, pro, *ſpumam* hebr. eſt קצף *ketſeph*, quod propriè ſignificat ebullitionem & efferueſcentiam; inde itam ebullientem; inde bullam & ſpumam. Septuag. vertunt φρύγανον, quod interpres *cremium* vertit, puta ſarmenta, ſtipulę, omniáque ignis fomenta ad cremandum facilia, quibus fornax inceditur, vel torretur aliquid atque frigitur: à frigendo enim vocatur φρύγανον. ita ex Columella & Plinio S. Hieron. Hæc enim ſarmenta vel ſtipulæ, inſtar ſpumæ ab aqua propelluntur, & ſi accenſa ſint, ab ea mox extinguuntur, ait Theod. Symmachus vertit, ἀνάζεμα, *volens oſtendere feruentis olla ſuperiores aquas, & in ſpumam bullaſque ſurgentes, quas Græci πομφόλυγας vocant*, ait S. Hieron. Syrus vertit: *Reiecit Samaria Regem ſuum quaſi paleam*, vel *quaſi teſtudinem* (pro *ghelo* enim alijs punctis legi poteſt *golo*) *ſuper faciem aqua*. Arabicus Annochenus: *Deſpexit Samaria regem ſuum quaſi herbam ſuper aquas*, v. g. algam. Arabicus Alexandrinus: *Suſtulit Samaria regem ſuum ſicut ſpumam, qua eſt ſuper faciem* (ſuperficiem) *aquarum.*

vers. 8. *Et diſpergentur excelſa.*] Altaria, ſacella & templa (hæc enim Iudæi more gentilium erigebāt in montibus, locíſque excelſis) *idoli*, putà vituli aurei in Bethel erecti, quod eſt *peccatum Iſrael*. peccatum vocat non actum, ſed obiectum peccati, putà idololatriæ.

Et dicent Iſraelitæ in excidio Samariæ per Salmanaſar, *montibus: Operite nos.*] Quaſi dicat: Tanta erit clades & cædes Iſraelitarum, tantus clamor, pauor & horror Aſſyriorum, vt qui poterunt abdant ſe in ſpeluncas & cauernas: qui non poterunt, optent montibus & collibus operiri & contegi, ne hanc ſtragem videant & ſentiant; *vt nemo futurus ſit*, ait Theoph. *qui non malit obrui aut terra diſcedente, aut repentino montium caſu, quàm mala ab hoſtibus admiſſa ſuſtinere.* Et Cyrill. *Dicent*, inquit, *montibus in quibus idola colebant: Cadite ſuper nos, & anticipate crudelitatem Babyloniorum, & captiuitatis extremam miſeriam.*

Nota, ad literam, vt patet ex antecedētibus & ſequentibus, hæc intelligi de excidio & calamitate extrema, ac deſperata decem tribuum, cum ab Aſſyrijs exciſa eſt Samaria. ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin. & alij. Alleg. verò hic dari typum calamitatis & excidij, tum Ieruſalem per Tytum & Romanos, quæ tanta fuit, vt in cryptas & cloacas ſe abderent Iudæi, teſte Ioſepho; excidium enim Samariæ fuit typus & præludium excidij Ieruſalem: vnde eidem hæc accommodat Chriſtus Lucæ 23. 30. ita S. Hieron. Haymo. Theoph. & Hugo, imò Rupet. vult hunc eſſe ſenſum literalem; ſed perperam: tum totius orbis in fine mundi. Vnde eidem hæc adaptat S. Ioannes Apocal. 6. 16. Simile eſt Iſaiæ 2. 19. *Introibunt in ſpeluncas petrarum, & in voragines terra à facie formidinis Domini.* Sic in Troadibus vidua Hectoris occultans filium in ſepulchro, ait ei:

Fata ſi miſeros iuuant,
Habes ſalutem: fata ſi vitam negant,
Habes ſepulchrum.

Quod Malchus Monachus, teſte S. Hieron. in eius vita, herum inſequentem fugiens, abdenſq; ſe in ſpeluncam, ſibi adaptans: *Si*, inquit, *Dominus miſeros iuuat, habemus ſalutem: ſi deſpicit peccatores, habemus ſepulchrum.*

Anagog. hæc planè plenéque congruunt damnatis in gehenna, qui optant mortem, vt pœnas euadant, & mori nequeunt. De quibus S. Bern. lib. 5. de conſid. cap. 12. *Horreo*, ait, *vermem mordacem, & mortem viuacem. Horreo incidere in manus mortis viuentis, & vita morientis. Quis det illis ſemel mori, vt non moriantur in æternum? Qui dicunt montibus, Cadite ſuper nos: & collibus, Operite nos, quid niſi mortem mortis beneficio aut finire, aut euadere volunt? Denique inuocabunt mortem, & non veniet*, ait S. Ioan. Apoc. 9. Vnde Arabicus vertit: *Et dicent montibus, & rupibus, & collibus: Cadite ſuper nos.*

Et diebus Gabaa peccauit Iſrael.] Quaſi dicat: vers. 9.
Priſcum & inolitum eſt hoc idololatriæ Iſraelis peccatum, olitana & pertinax hæc in eo eſt labes & macula, quæ proinde non niſi igne & excidio purgari & euelli poteſt.

Quæres, quinam ſunt dies Gabaa? Primò, Chald. hæc refert ad Saulem, qui creatus eſt Rex in Gabaa: peccauit enim Iſrael petendo regem contra voluntatem Dei: quaſi dicat: A tempore Saulis peccauit Iſrael, & Deo rebellare cœpit: in Gabaa ergo tam populus, quàm rex, ſteterunt coram Domino, imò contra Dominum; & tamen non comprehendit eos prælium ſuſceptum ſuper, id eſt, contra *filios iniquitatis*, putà Philiſthinos incircumciſos & infideles. quaſi dicat: Licèt Iſrael peccauerit creando regem Saulem, tamen Deus eum non deſeruit, nec tradidit Philiſthæis, ſed potiùs eos illi ſubiugauit. Nam vt dicitur 1. Reg. 14. 58. *Erat bellum potens aduerſus Philiſthæos omnibus diebus Saul.* At Iſrael tantæ Dei clementiæ immemor & ingratus, ab eo deſciuit ad idola. Ergo acriter ab eo punietur. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Iuxta deſiderium meum corripiam eos.* Verùm in creando Saule rege non peccauit ſolus Iſrael, de quo hic agitur, ſed & Iuda: nec ſub Saule, aut poſt Saulem ſub Dauide & Salomone à Deo deſciuit ad idola, ſed ſub Roboam.

Secundò ergo, meliùs alij hæc referūt ad tempora Iudicum, putà ad tempus quo ſtuprum in Gabaa eſt commiſſum à Beniaminitis in vxorem Leuitæ, ob quod omnes pene in prælio deleti ſunt, Iudic. 19. 20. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Ex eo tempore, quo viri Gabaa & Beniaminitæ ſcelus in Leuitam, eiúſque vxorem admiſerunt, peccauit Iſrael, ſcilicet idololatria publica, putà colendo idolum à Micha erectum in vrbe Dan, Iudic. 17. 5. & cap. 18. 30. Nam vtramque hiſtoriam, putà ſtuprum Gabaa & idolum Michæ eodem tempore contigiſſe, patet Iudic. 17. 1. nimirū ſtatim poſt tempore Ioſue, viuente adhuc Caleb, ſub Othoniele, vt docent Hebræi, S. Hiero. Ruffin. Ruper. Theodor. Theoph. Lyran. à Caſtro & alij. Vnde & Ioſephus vtrumque morti Ioſue illico ſubnectit, ante hiſtoriam Iudicum. Idque demonſtratur ex eo quod Phinees filius Eleazari filij Aaron iam tum viuebat, vti ibidem dicitur c. 17. 6. & cap. 18. 1. & cap. 20. 27. & ex eo quòd Ionathan filius Gerſon, filij Moſi, cōſecratus fuerit

ſacerdos

ſacerdotes idoli Michæ, vti dicitur ca. 18. 30. Rurſum, quòd tum necdum ab Iſraelitis expugnata eſſet Ieruſalem, vti dicitur 19. 11. Cum igitur Ieruſalem expugnatio narretur initio libri Iudic. c. 1. ſequitur ſtuprum Gabaa & idolum Michæ cõtigiſſe ante tempora Iudicum, & hiſtorias eorum libro Iudicum eſſe præponendas. vide Abulenſ. ibidem. Porrò nominat ſcelus & ſtuprum Gabaa, potiùs quàm idolum Michæ, quia illud enorme erat, infame & execrabile, non tantùm coram Deo, ſed & coram hominibus: & quia ſtuprum hoc myſticè repræſentabat idololatriam. Hæc enim in Scriptura vocatur fornicatio, adulterium, &c. Denique, quia hæc duo vicina & coniuncta ſunt: libido enim eſt mater idololatriæ, æquè ac hæreſis; & vice verſa idololatræ ſunt libidinoſi, ac Gabaitæ vtrumque fuiſſe videntur, & ex vno vitio in alterum prolapſi.

Tertiò, pro *ex diebus*, hebr. eſt מימי *mime*, quod verti poteſt, *præ diebus Gabaa* peccauit Iſrael, quaſi dicat: Grauiùs peccauit Iſraël colendo idola, quàm Gabaitæ violando vxorem Leuitæ: grauiùs ergo punientur quàm illi; cúmque illi pene ad internecionem deleti ſint, multò magis Iſraël internecione delebitur. ita Vatab. & Sanchez. Aliter Clarius, quaſi dicat: O Iſraelitæ grauiùs nunc peccaſtis colendo vitulos Ieroboam, quàm in diebus Gabaa per ſtuprum: illud enim pauci Gabaitæ commiſerunt, totus verò reliquus Iſrael illi reſtitit, ſcelúſque publico bello vindicauit. Hic autem nullus eſt qui idololatriæ vitulorum reſiſtat, ſed omnes in eam cõſpirant. Ego ergo Deus ſceleris, æquè ac honoris mei vindex exurgam, omnéſque vos ſontes plectam per Aſſyrios.

Ibi ſteterunt.] Quaſi dicat: A diebus Gabaa, in idololatria Michæ immobiles perſtiterunt, vt patet Iudic. 18. 30. & 31. æquè ac Gabaitæ in defenſione ſtupri. Ita Theodor. & Theop. perſtiterunt, inquam, vſque ad Ieroboam, qui idololatriam in vitulis ſuis renouauit & auxit. Aliter Ruper & Lyran. quaſi dicat: cum Iſraelitæ vindicaſſent ſtuprum Gabaa, ibi ſteterunt, nec perrexerunt vindicare grauius ſcelus, putà idolum Michæ, vti facere debebant. Aliter & Clarius, quaſi dicat: In Gabaa vnanimiter ſteterunt Iſraelitæ ad vltionem ſceleris, & conſpirarunt ad vindicandum ſtuprum.

Non comprehendet eos in Gabaa prælium.] Eſt hebraiſmus: cum enim ait, *in Gabaa*, ſubauditur particula ſimilitudinis *ſicut*, quaſi dicat: *Comprehendet* Iſraelitas *prælium*, at *non* tale quale fuit Gabaitarum, vel ſicut fuit *in Gabaa ſuper*, id eſt, contra *filios iniquitatis*, putà Gabaitas, qui abuſi erant vxore Leuitæ; ſed longè grauiùs, quo ſcilicet planè exeindetur tam Samaria, quàm rex & regnum totum Iſrael.

Aliter à Caſtro, quaſi dicat: In Gabaa filios iniquitatis, id eſt, Gabaitas non comprehendit prælium Iſraelis: quia primo & ſecundo prælio Iſraël à Gabaitis vict9, & cæſus eſt. Verùm obſtat quod ait, *comprehendet* in futuro: loquitur ergo de futuro, non de præterito. Adde, ſenſum illum videri extra propoſitum, & difficulter toti ſententiæ adaptari.

verſ. 10. *Iuxta deſiderium meum corripiam eos.*] Quaſi dicat: Cum omnes ſtent & conſpirent in priſca idololatria, quam cœperunt à tempore Michæ, deſidero & aueo eos inſigniter corripere & caſtigare. Meo ergo nutu & prouidentia *congregabuntur ſuper eos populi*, Aſſyrij, *cùm corripientur*, id

A eſt, punientur *propter duas iniquitates ſuas*, putà duos vitulos (eſt metonymia: idololatria enim ponitur pro ipſo idolo) quos coluit, ſcilicet vnum in Bethel, quam verſ. 5. vocauit Bethauen, alterũ in Dan, vbi primitus fuit idolum Michæ in diebus Gabaa, vti innuit verſ. 9. ita S. Hiero. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. & Clarius: qui ſecũdò duas iniquitates accipiunt duplicem idololatriã, ſcilicet vnam priſcam idoli Michæ in diebus Gabaa, alteram recentem vitulorum Ieroboam. Tertiò, Arias exponit, quaſi dicat, Gabaitæ vnam ſtupri iniquitatem admiſerunt, hi verò duas, putà fornicationem & idololatriam. Quartò, S. Hieron. addit vnam iniquitatem eſſe, quòd non coluerit
B Deum; ſecundam, quòd coluerit vitulos. Simile eſt Ieremiæ 2. 13. Interpres noſter hebr. אסרם *aſram* accepit quaſi deriuatũ à יסר *iaſar*, id eſt, corripere. Ordines enim verborum imperfectorum, qualia ſunt אסר *aſar* & יסר *iaſar*, ſæpe commutãtur, ita vt vnum ab alio modos & tempora mutuetur. Recentiores verò propriè *aſram* ab אסר *aſar*, id eſt, vincire, ligare deriuant; vnde vertunt: *Cum colligarint*, vel coniunxerint *ſe in duobus iugeribus*, *vel ſulcis*; húncque dant ſenſum, vt ſit metaphora à iugo, vel à pari boum arantium, quaſi dicat: Sicut duo boues vno iugo conſtringuntur ad arandum, & ad ſulcandos agros, v. g. duo iugera; ita Iſrael & Iuda cõſpirabunt in eandem idololatriam, putà ad colendos duos vitulos
C aureos. Cum ergo vterque ſic conſpirauerit, tũc vtrumque, quaſi duos boues colligatos, cædam & mactabo. Addit Chald. quaſi dicat: Sicut Iſraelitæ laborarunt in cultu duorum vitulorum, ita ipſimet capti & conſtricti ab hoſtibus, quaſi duo illi vituli arabũt: damnabit enim eos hoſtis quaſi boues & mancipia ad aratrum, & ad agricolationẽ. vbi aduerte, pro *iniquitates* heb. eſt עונות *onoth*, quod Chald. R. Dauid. Vatab. & alij vertunt *iugera*, vel *ſulcos*. Verùm alijs punctis legendum eſt עונות *auonoth*: aut certè *onoth* per craſin ponitur pro *auonoth*, id eſt, iniquitates; ita enim vertunt Septuag. Noſter, Arias, Pagnin. Forſter. in lexico
D & alij. nuſquam enim alibi *ona* ſignificat iugerũ, aut ſulcum.

℣. 11.) Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius: aſcendam ſuper Ephraim, arabit Iudas, confringet ſibi ſulcos Iacob.

℣. 12) Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos iuſtitiam. E

℣. 13.) Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis, comediſtis frugem mendacij: quia confiſus es in vijs tuis, in multitudine fortium tuorum.

℣. 14.) Conſurget tumultus in populo tuo: & omnes munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut vaſtatus eſt Salmana à domo eius qui iudicauit Baal in die prælij, matre ſuper filios alliſa.

℣. 15.) Sic fecit vobis Bethel, à facie malitiæ nequitiarum veſtrarum.

verſ. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram.*] Sicut A verſ. 1. Iſraelem comparauit viti frōdoſæ, ſed fructibus vacuæ; ita hic eundem comparat vitulæ, quæ atauit impietatem, & meſſuit iniquitatem: in eáque metaphora perſiſtit vſque ad finem capitis. Porrò alludit ad multa: 1. in voce *Ephraim*, id eſt, frugifer, fertilis, ad fertilitatem terræ Ephraim. 2. in *vitula* ad aureos vitulos, vel potius vitulas, ſiue vaccas, vti dixit verſ. 5. quas colebat, quaſi dicat: Ephraim colendo vitulas vitulatur, æſtróque inſaniæ agitur quaſi vitula 3. *docta*, id eſt aſſueta, vt vertit Vatab. & alij. Vnus Lyran. vertit *ſtimulata*, quod eodem reduci poteſt: conſuetudo enim illi erat pro ſtimulo. Alludit ad Apim, id eſt, vitulum, quem Iſrael in Ægypto co- B luit; indéque eius cultui ſe aſſuefecit, eique pertinaciter adhæſit in Chanaan. Rurſum ad fruges copioſas Ægypti, quibus Iſrael meſcatus in Ægypto, ad eas earúmque triturationem, æquè ac ad Apim, quaſi earum datorem iugiter anhelabat. 4. pro *trituram* hebr. eſt לדוש *laduſ*, id eſt, ad triturandum, putà ad excutiendum grana è ſegete. In Palæſtina enim, æquè ac in Italia, Canarijs, aliíſque regionibus grana excutiunt, non homines ligneis flagellis, vti faciunt Germani & Galli, ſed boues & vaccæ, ſiue pedibus & vngulis ſegetem calcando & terendo, ſiue vt ait S. Hieron. ferreos orbes ſuper aceruum ſegetum trahendo. 5. in vo- C ce *docta*, & *diligere*, ſignificatur vitulas ad hanc laborioſam trituram condoceri per pabulū, quod ex area capiunt, ſed ſenſim: ſæpe enim laxantur; itáque ſpe pabuli diſcunt ſponte ad aream, & ad triturandum redire: eo quòd dum triturant, ſubinde ſegetem ore capere, ex eáque edere ſiuuntur, iuxta legem Deuter. 25. 4.

Senſus ergo huius allegoriæ eſt, quaſi dicat: Ephraim inſtar vitulæ amantis trituram & triturationem, eíque aſſuefactæ, didicit idola colere, & idololatriæ ſe aſſuefecit; ac licèt ſubinde ea dimiſerit, tamen mox ad ea recurrit: quia per ea ſibi frugibus ditari, diuéſque fieri & proſperari videbatur. Vnde labores & moleſtias, quas in idolorum cultu ſuſtinet, vel non ſentit, vel facilè ſu- D perat: quia ex eo putat ſe frui libertate, opibus, rerúmque copia. Ita Ruper. Haymo, Lyran. Hugo. Notat S. Hieron. τὸ *docta*, ſignificare conſuetudinem & amorem *Ephraim*, inquit, *ſimilis eſt vacca, vel vitula, quæ à iuuentute ſua didicit aream terere, & ferreos orbes ſuper aceruum ſegetum trahere, vt palea à tritico ſeparentur: & non ſolùm didicit, verùm nimia conſuetudine cœpit amare quæ didicit, &c.* Aliter explicat Vatab. quaſi dicat: Ephraim mauult triturare, quàm arare, id eſt, mauult comedere quàm laborare: vnde eſt inſtar vitulæ ſaginatæ pinguis & obeſus. Et alij: Ephraim, inquiunt, amat trituram, id eſt, regnum, quo trituret, id eſt, ſibi ſubdat, & tributis exhauriat alias E tribus & gentes. Hinc

Tertiò, Septuag. pro *trituram* vertunt *contentionem* & vexationem: *Ephraim*, inquiunt, *vitula docta diligere νεῖκος*, id eſt, *contentionem*: ſicut enim tritura affligit & vexat ſegetem, ita contentio, vexat homines, præſertim ſubditos. Aut potiùs, vt Theodor. Cyrill. Theoph. & S. Hieron. contētio hæc eſt cum Deo. Sicut enim vitulus triturans contendit cum ſegete, vt ei grana adimat & excutiat; ita Iſrael contendebat cum Deo, nec eius iugum ſuſcipere volebat, ſed illud excutiebat. Quocirca ego, inquit Deus, collum eius obeſum & ſuperbum premam, & ſubigam per Aſſyrios.

Verſioni Septuag. conſentit Chald. qui vertit: *Similis eſt domus Iſrael vitulæ quam arare docent, & non diſcit.* Perperam Leo Caſtrius pro νεῖκος legit νῖκος, id eſt, victoriam, quaſi dicat: Ephraim aſſuetus fuit non domari & vinci, ſed vincere, vt ait S. Cyrill. Senſus tamen eodem redit.

Verùm prima expoſitio eſt genuina. Eſt enim adagium, ſignificans indolem, vſúmq; & morem Iſraelis, quo aſſuetus libertati, gulæ & ventri, ardenter & conſtanter diligebat idola, quaſi per ea libertatem & gulam ſuam expleret. Alludit ad ingenium meretricum: hæ enim ſunt, & vocantur vitulæ laſciuientes. Meretrices enim aſſuetæ amaſijs, ſcortationi & ſympoſijs, ad ea iugiter redeunt, nec vllis vel amicorum monitis, vel amaſiorum contumelijs, vel lue venerea, dolore & ſordibus, vel infamia &c. ab illis auocari ſe ſinunt, ſed ad illa ſemper reuertuntur velut canis ad vomitum, etiamſi cum dolore, labore & confuſione turpitudinem ſuam expleant. Sic & Iſrael aſſuetus idolis, & idololatrarum gentium commercijs, cum quibus epulabatur, quibúſque ſe ditari putabat, nullis Dei minis, plagis, aut probris ab ijs auocari poterat; ſed quaſi vitula & meretrix laſciuiens, cum ijs comeſſabatur & ſcortabatur aſſiduè. ita Martinus de Roa lib. 3. ſingul. cap. 13. & Delrio adagio 954.

Mor. de vi conſuetudinis. Moral. hinc diſce, quanta ſit vis conſuetudinis præſertim meretriciæ. Vulgò & verè dicitur: *Conſuetudo eſt altera natura.* Et Sapiens Prouerb. 22. 6. *Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam cùm ſenuerit non recedet ab ea.* Vnde S. Gregor. lib. 20. Mor. 16. *Vitula*, ait, *tritura laboribus aſſueta, relaxata plerumque ad eandem laboris vſum, etiam non compulſa reuertitur. Ita prauarum mens huius mundi ſeruitijs dedita, & rerum temporalium fatigationibus aſſueta, etiamſi ſibi liberè vacare liceat, ſubeſſe tamen terrenis ſudoribus feſtinat, & vſu miſera conuerſationis trituram laboris quærit, vt à iugo mundanæ ſeruitutis ceſſare non libeat, etiamſi liceat.* Et hom. 10. in Ezechiel. *Nonnulli*, ait, *vt in hoc mundo aliquid eſſe videantur, terrenis laboribus inſudant, inſiſtunt cauſis, permiſcentur iurgijs. Et quamuis ſe corpore deficere inter labores ſentiant, amore tamen terrenarum rerum deuicti, delectabiliter fatigantur. Quibus per Prophetam dicitur: Ephraim vitula docta diligere trituram, &c. Rogant vt premantur graue ſe incurriſſe periculum quietem putant.* Talibus congruit illud Iobi cap. 30. 7. *Qui inter huiuſmodi lætabantur, & eſſe ſub ſentibus delicias computabant.* Et illud Iſaiæ 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in vinculis vanitatis, & quaſi vinculum plauſtri peccatum.* vide ibi dicta. Vide & S. Auguſt. lib. 8. confeſſ. cap. 5. vbi ſe à concubinatu, cui aſſueuerat, non potuiſſe expedire narrat, etiamſi is diſpliceret, ideóque gemeret & ſuſpiraret, donec efficaci Dei gratia tactus, nodum hunc quo cōcubinæ alligabatur diſcidit. Sic & hodie qui tractant animas, audiunt ſæpe concubinarios, vſurarios, ebrioſos, &c. ſuam infelicitatem plangentes, ſibique indignantes, quin & verè pœnitentes, qui tamen data occaſione ad vomitum ſtatim redeunt. Nam, vt ibidem ait S. Auguſt. *Ego ſuſpirabam ligatus non ferro alieno, ſed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat & conſtrinxerat me. Quippe ex voluntate peruerſa facta eſt libido; & dum ſeruitur libidini, facta eſt conſuetudo; & dum conſuetudini non reſiſtitur, facta eſt neceſſitas. Quibus quaſi anſulis quibuſdam ſibimet innexis, vnde catenam appellaui, tenebat me*

obſtrictam

obſtrictum dura ſeruitus. Nota ſecundò, Iſraelem vocari vitulam, quia vitulando cum vitulis, vitula potius erat quàm homo.

Pulchrè Boëtius lib. 4. Conſol. phil. proſa 3. oſtendit: quomodo vitium hominem ſua humanitate deijciat, & in beſtiam transforment: *Auaritia,* inquit, *feruet alienarum opum violentus ereptor? Similem lupo dixeris. Ferox atque inquietus, linguam litigijs exercet? cani comparabis. Inſidiator occultus ſurripuiſſe fraudibus gaudet? Vulpeculis exæquetur. Ira intemperans fremit? Leonis animum geſtare credatur. Pauidus ac fugax non metuenda formidat? Ceruis ſimilis habeatur. Segnis ac ſtupidus torpet? Aſinum viuit. Leuis atque inconſtans ſtudia permutat? Nihil ab auibus differt. Fœdis immundiſque libidinibus immergitur? Sordida ſuis voluptate detinetur. Ita fit, vt qui probitate deſerta, homo eſſe deſierit, cum in diuinam conditionem tranſire non poſſit, vertatur in belluam.*

Peccator non eſt homo, ſed beſtia.

Et ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius.] Vatab. *Et ego tranſiui ceruicem eius pinguem*, quaſi dicat: Quia Ephraim, id eſt, Iſrael, pertinaciter diligit trituram idolorum, ex eáque facta eſt pinguis & obeſa, vti ipſa putat; *&*, id eſt, *idcirco ego* tranſiui, id eſt, tranſibo ſuper pulchrum pinguéque collum eius, & tumentes eius ceruicum toros iugo impoſito edomabo, ait S. Hieron. ſcilicet per Aſſyrios. Nota, tranſit Deus cum plagas infligit; hinc tranſire in Scriptura ſignificat punire: ita tranſiuit per domos Ægyptiorum occidens primogenita eorum, indéque tranſitio & nuncupatum eſt Paſcha, Exodi 12. 12. ita S. Hieron.

Aſcendam ſuper Ephraim.] Vbi ſolet eques aſcendere ſuper equum; hoc enim eſt Heb. ארכיב *arkib*, quaſi dicat: Deinceps omnino Iſraelem mihi ſubiugabo, faciámque vt Aſſyrij inſcendant in collum eius, perinde ac Sapores Perſarũ Rex conſcenſurus equum, Aureliani Imp. dorſum, quaſi ſcabellum prius inſcendebat. Idem fecit Tamberlanes Baiazeti Turcarũ Imperatori. Simili ſchemate ait Ieremias c. 46. 20. *Vitula elegãs atque formoſa Ægyptus: ſtimulator* (hoſtis & vaſtator Nabuchodonoſor) *ab Aquilone veniet ei.*

Arabit Iudas.] Nota Hebræam metaphoram, qua arare ſignificat operari & colere. Heb. enim חרש *charaſſ* ſignificat operari, arare, & fabricare. Dicit ergo, quòd cum Deus vltor aſcendet ſuper Ephraim, id eſt, cum decem tribus ſubiugabit Aſſyrijs, trahétque eas captiuas in Aſſyriam, tunc Iudas, id eſt, duæ tribus hanc Iſraelis cladem videntes, ſibíque de eadem metuentes, reſipiſcent, & ſub Ezechia pio rege aratrum legis reſument, ideóque perſiſtent in terra ſua, ibique colent Deũ verum: ac *confringent ſulcos*, id eſt, opera & idola *Iacob*, putà Iſraelis, ſiue decẽ tribuum; ita Theod. & Theoph. Aut quaſi dicat: Iacob, id eſt, reliqui ex decem tribubus profugi ex Samaria, confugient ad Iudam, cum eóque in vnum populum coaleſcent, & conſpirabunt in verum vnius Dei cultum, vti in agricolatione conſpirant agricolæ, dum vnus arat, alter ſulcos & glebas confringit. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Lyran. & alij. Huc accedit Vatab. vertit enim: *Iuda arabat, Iacob confringebat ei glebas*; quod tamen alij paulò aliter accipiunt, quaſi dicat: Ephraim, id eſt, Iſrael dilexit trituram, id eſt, regnum: At Deus ſubijciet illum tribui Iudæ, & Iudas arabit tanquam paterfamilias, Iacob verò, ſiue Iſrael confringet ei glebas, quaſi miniſter & famulus. Duo ergo hic ſignificantur: prius, quod Iſrael profugus conſpirabit cum Iuda in vnum ſceptrum, vnámque religionem: poſterius, quod in hac re minor erit Iudâ, eíque ſubditus ſubſeruiet. Iuda enim tenuit ſceptrum, iuxta promiſſa Iacobi Patriarchæ Geneſ. 49. 10.

Verſ. 12. Miſericordia triplex

Seminate vobis in iuſtitia, & metite.] (id eſt, metetis certiſſimè. Imperatiuum enim vſurpãt Hebræi pro futuro, cum eius certitudinem, quaſi illa ſit in manu noſtra, denotare volunt) *in ore miſericordiæ.*) Hebr. *ad os miſericordiæ*: & ita legit Origen. tract. 12. in Matth. & S. Ambroſ. lib. de Naboth. c. 7. Iam miſericordia tripliciter accipi poteſt: Primò, vt idem ſit quod iuſtitia, & ſignificet opera pia, iuſta & ſancta, quaſi dicat: Date operam iuſtis, pijs & ſanctis operibus; metetis enim & recipietis præmium in ore, id eſt, ſecundùm menſuram miſericordiæ, hoc eſt, eorundem ſanctorum operum. ita Chald. Theoph. Haymo, Hugo, Dionyſ. & alij. Os enim hebr. ſæpe ſignificat capacitatem, proportionem, menſuram: vnde לפי *lephi*, id eſt, *ad os*, idem eſt quod *ſecundùm, iuxta, pro ratione, menſura* vel *merito* operum, cum de ijs agitur, vti norunt Hebraicè periti, & docent Marinus, Pagninus & alij in lexicis. Sic Exod. 12. 4. dicitur: *Aſſumet vicinum iuxta* (hebr. *lephi.*) *numerum animarum, quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni.* Et cap. 16. 16. *Colligat vnuſquiſque ex eo* (manna) *quantum ſufficit ad veſcendum*, hebr. *lephi achlo*, id eſt *ſecundùm os cibi eius*, hoc eſt iuxta edacitatem eius, quantum os eius poteſt capere & comedere. Sic & Geneſ. 47. 12. de Ioſeph dicitur: *Alebat eos omnémque domum patris ſui, præbens cibaria ſingulis*, hebr. לפי הטף *lephi hattaph*, id eſt, *ſecundùm os paruuli*, hoc eſt, quantum quiſq; etiam paruulus comedere poterat. Porrò miſericordia in Scriptura ſæpe ſumitur pro ſanctitate & iuſtitia, putà pro operibus ſanctis & pijs: quia propria ſanctorum virtus & index eſt miſericordia, vti oſtendi Daniel. 4. 24. & 2. Corinth. 9. 8. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Exercete vos in actibus miſericordiæ & iuſtitiæ, id eſt, quarumlibet virtutũ, & referetis mercedem ampliſſimam *ſecundùm os* id eſt, amplitudinem miſericordiæ & piorum operum, quæ exercuiſtis. Explicat enim id quod dixit verſ. præcedenti: *Arabit Iudas, confringet ſibi ſulcos Iacob*; vnde perſiſtens in metaphora arationis & agricolationis, explicans ſubdit: *Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ*, quaſi dicat: Quantum iuſtitiæ, id eſt, pietatis, miſericordiæ, cæterarúmque virtutum quaſi arando ſeminaueritis, tantum meſſis & præmij ex ijs percipietis. Huic Prophetæ adagio ſimile eſt illud S. Ephrem in ſerm. ad fratres tomo 2. *Poſt formicam apis, poſt laborem requies* & fructus, poſt tribulationem refrigerium, quaſi dicat: Poſt labores formicæ colliges mel, & fauos apis. *Acerbitatem enim laboris dulcedo quietis excipit, & aſperitatem vitæ gaudium* Sic Chriſtus *fauos poſt fella* (crucis & paſſionis) *guſtauit*, ait Tertull. lib. de Corona militis cap. 14.

Secundò, planiùs miſericordia hic propriè accipi poteſt, & ad Deum referri, quaſi dicat: *Seminate in iuſtitia*, hebr. *iuſtitiam*, vel *ad iuſtitiam*, hoc eſt, iuſtitiæ & ſanctitatis ſemina, putà pia de Deo ritè colendo deſideria, & propoſita cordi veſtro inſerite, vt inde opera iuſta & ſancta germinent, ſicque metetis eorum ſegetem, id eſt, mercedem ampliſſimam, quam Deus *in ore miſericordiæ*, id eſt, iuxta miſericordiam ſuam immenſam, quæ merita noſtra ſuperat & vota vobis pru-

mittit, & reipſa præſtabit. ita Vatab. qui vertit: *Seminate vobis ad iuſtitiam metite beneficentiam.* ſcilicet Dei. Et Septuag. *Seminate vobis in iuſtitia, vindemiate fructum vitæ.* Huc accedit explicatio Riberæ: *Seminate*, inquit, *opera iuſta, & metetis in ore miſericordiæ*, id eſt, quantum miſericordia voluerit, hoc eſt, largiſſimè. Os enim ſubinde pro voluntate capitur, vt cum dicitur: *Percuſſit eos in ore gladij*, id eſt, quantum gladius percutere & occidere valebat & volebat, quaſi dicat, Omnes occidit, nemini pepercit. Hæc explicatio ſubtilior videtur: planius & ſolidius dixerimus os ſignificare amplitudinem, capacitatem, quantitatē, menſuram, quaſi dicat: Seminate opera pia & ſancta, & metetis ſecundùm os, id eſt, ſecundùm capacitatem & amplitudinem miſericordiæ Dei, hoc eſt, ampliſſimam ab eo mercedē recipietis, tantam ſcilicet, quantam decet Deum Deique miſericordiam, quæ ampliſſima eſt, vtpote diuina & immenſa. Quocirca ex Hebræo verti poteſt cum Marino: *Metite ori miſericordiæ, ori*, id eſt, amplitudini, hoc eſt ampliſſimè. Vnde Syrus vertit: *Seminate vobis iuſtitiam, & metite os miſericordiæ.* quaſi dicat: Ex ſemine iuſtitiæ metetis os ipſius miſericordiæ & gratiæ, vt illud totum, quantum quantū eſt, metatis & capiatis. Porrò miſericordia hæc eſt remiſſio culparum præcedentium, & pœnarum eis debitarum, ac præſertim inſtantis excidij & captiuitatis. quaſi dicat: Parcet vobis Deus, nec ſinet vaſtari, quin & bonis temporalibus ac ſpiritualibus vos cumulabit, vt eis cumulatus eſt Iudas ſub Ezechia pio rege, ac liberatus de manu Salmanaſar & Sennacherib.

Tertiò, S. Ambroſ. lib. de Nabot c. 7. iuſtitiam accipit pro miſericordia, vti accipitur Pſal. 111. 9. *Iuſtitia*, id eſt, miſericordia & eleemoſyna *eius manet in ſæculum ſæculi*, & alibi. Et miſericordiam propriè capit pro eleemoſyna, quaſi dicat: Studete miſericordiæ & eleemoſynæ, & amplam eius mercedem recipietis, iuxta illud 2. Corinth. 9. 6. *Qui parcè ſeminat, parcè & metet, & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Sed audi Ambroſ. *Bonorum enim fructus munerum, in eos ipſos qui contulerunt conuertuntur, & gratia liberalitatis in auctorem boni operis redit. Denique ſcriptum eſt: Seminate vobis ad iuſtitiam. Eſto ſpiritalis agricola, ſere quod tibi proſit. Bona ſatio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus vberiores quàm acceperit, quanto magis miſericordiæ remuneratio reddet multipliciter quam dederis.* Deus enim liberalior eſt, quàm ſit terra vel natura. Si ergo terra ex vno ſemine dat centum, imò ſubinde trecenta grana; multò magis Deus pro vna eleemoſyna dabit centum, trecentas, imò mille? Rurſum bonum opus ſemen eſt melioris. Humilias te, inde incitaris ad magis te humiliandum. Oras, magis cupis orare. Das eleemoſynam, plura dare exoptas. Nam vti ſomnus ſomnum, ita virtus virtutem adeſcat: labor laborem, vigiliæ vigilias pariunt, vti aiebat S. Dominicus Loricatus.

Quartò, pro miſericordia heb. eſt חסד *cheſed*, quæ vox tam pietatem, quàm miſericordiam ſignificat. vnde vertit Marinus: *Metite ori pietatis.* Propriè enim hic agitur de operibus pijs, quibus colitur Deus, quæ contraria ſunt operibus impietatis, quibus Iudæi coluerunt idola, de quibus ſubdit verſ. 13. *Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis*, quaſi dicat: Eſtote iuſti & pij in Deum, & Deus viciſſim pius, fidelis ac beneficus erit in vos: ſicut antea cum impij eratis in Deum, Deus pariter quaſi iniquum, id eſt, minus humanum & maleficum ſe vobis exhibuit. Primus ſenſus, & magis ſecundus, planiſſimus & pleniſſimus eſt, húncque quartum in ſe complectitur. Quarto fauet Arabicus, dum vertit: *Inquirant Dominum, & veniat fructus iuſtitiæ eorum.*

Symbolicè S. Hieron. Haymo, Arias & Hugo, ſic exponunt: Seminate in lege, & metetis in gratia, quaſi dicat: Studete legi, ô Iſraelitæ, ita præparabitis vos ad gratiam Chriſti. Lex enim Moſis fuit lex iuſtitiæ & rigoris, lex verò Chriſti eſt lex gratiæ, amoris & liberalitatis. vnde ſubdit: *Tempus autem requirendi Dominum.*

Anagog. S. Bern. de Conuerſ. ad Clericos cap. 35. ſeminate in gratia, & metetis in gloria: ſeminate in terra cum labore, & metetis in cœlo cum iubilo. *Nec enim*, inquit, *opera noſtra tranſeunt, vt videntur; ſed temporalia quæque velut æternitatis ſemina iaciuntur. ſtupebit inſipiens, cum ex hoc exiguo ſemine copioſam videbit exurgere meſſem.* Nota opera bona eſſe ſemina beatæ æternitatis. Idem ſer. de S. Benedicto: *Seminemus*, inquit, *hominibus exemplum bonum per aperta opera: ſeminemus angelis gaudium magnum per occulta ſuſpiria. Seminate & vos, quia tam multi ante vos ſeminauerunt: fructificate, quia vobis ſeminauerunt. O genus Adam, quàm multi ſeminauerunt in te, & quàm pretioſum ſemen, quàm malè peribis, & quàm meritò ſi perierit in te tantum ſemen ſimul & ſeminantium labor. Seminauit in terra noſtra tota Trinitas, ſeminauerunt angeli pariter & Apoſtoli, ſeminauerunt martyres, confeſſores & virgines, &c. Seminauit Pater panem de cœlo, Filius veritatem, Spiritus S. charitatem. Apoſtoli ibant & flebant mittentes ſemina ſua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos. Duo manipuli ſunt quos quæro, honoris ſcilicet, & quietis. Qui ſeminauerunt laborem & vtilitatem, metent honorem pariter & quietem.*

Innouate vobis nouale.] Nouale eſt ager nouus, cum ſcilicet iā exciſis ſpinis, lolijs herbiſque noxijs, primò colitur & ſeritur, quaſi dicat: Euellite è corde veſtro lolia cupiditatum & ſpinas vitiorum, quæ crebrò repullulant, vt innouati, velut nouus ager, ſemen diuinum gratiæ & virtutum excipiatis. Vatab. vertit: *Arate vobis arationem.* ſicque explicat, quaſi dicat: *Interim præparate corda veſtra ad aduentum Chriſti.* Septuag. vertunt: *Illuminate vobis lumen ſcientiæ*, id eſt, vt Theop. illuſtrate lucernam mentis veſtræ lumine cognitionis Dei, deficientes ab idolis, eorúmque tenebris & erroribus. Hebr. enim ניר *nir* ſulcum & deriuationem tam luminis, quàm fluminis, æquè ac agrorum ſignificat. Quocirca rectè S. Clemens Rom. lib. 2. Conſt. Apoſt. cap. 5. *Habe*, inquit, *curam verbi Epiſcope, vt poſſis omnia ſecundum verbum interpretari, ac multa doctrina populum tuum copioſè nutrias, & illuſtratione legis illumines. Accendite vobis, ait Dominus, lumen cognitionis dum tempus eſt.*

Moral. ex hac verſione Septuag. docet S. Ambroſ. cognitionem ſui debere præcedere cognitionem Dei, nec niſi per illam, pérque bona opera ad hanc perueniri. Audi eum in Pſal. 18. octonario primo: *Seminate vobis ad iuſtitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis: non priùs illuminate, ſed ſeminate: nec ſolùm priùs ſeminate ad iuſtitiam, ſed etiam vindemiate, inquit, ad fructum vitæ, & ſic illuminate lumen cognitionis, vt perfectio non ſolùm conſiſtis, ſed* *Mor cognitio ſui eſt via ad cognitionem Dei.*

etiam

etiam receptis fructibus approbetur. Per lumen etiam cognitionis S. Ambroſ. hic. & clarius lib. de Iſaac cap. 4. accipit perfectionem charitatis. Plenius verò & pientiùs S. Bern. ſerm. 37. in Cant. *Seminate*, ait, *vobis ad iuſtitiam, metite ſpem vitæ, & tunc demum illuminate, vobis* (ait) *lumen ſcientiæ. Vltimā poſuit ſcientiam tanquam picturam, quæ ſtatum habere nequeat ſuper inane; & inde illa duo præmiſit, & ſubiecit illi, tanquam ſi ſolidum aliquid picturæ ſubſterneret. Securus iam intendam ſcientiæ, ſi vitæ prius per beneficium ſpei ſecuritatem accepero. Tu ergo ſeminaſti tibi ad iuſtitiam, ſi ex vera notitia tui euigilaſti timere Deum, temetipſum humiliaſti, fudiſti lachrymas, eleemoſynas profudiſti, ieiuniis & vigiliis afflixiſti corpus, ſi pectus tunſionibus,* B *cœlos clamoribus fatigaſti. Hoc ſi quidem ſeminare eſt ad iuſtitiam. Semina ſunt bona opera, bona ſtudia, ſemina lachrymæ ſunt. Ibant, inquit, & flebant mittentes ſemina ſua.* Idcirco metent manipulos gloriæ, qoin & ſtatim metunt ſpem vitæ & gloriæ futuræ. Et Epiſtola 108. *Veram ſcientiam*, inquit, *ſoli Chriſti diſcipuli, id eſt, mundi contemptores Dei munere aſſequuntur. Nec enim hanc lectio docet, ſed vnctio: non litera, ſed ſpiritus; non eruditio, ſed exercitatio in mandatis Domini. Seminate*, inquit, *vobis ad iuſtitiam, metite ſpem vitæ: illuminate vobis lumen ſcientiæ. vides, quia non rectè proceditur ad lumen ſcientiæ, niſi iuſtitiæ germen præcedat ad animam, ex quo formetur granum vitæ, & non palea* C *gloriæ.* Huc accedit S. Hilar. qui in Pſ. 118. ſic legit & explicat: *Serite in iuſtitia* (Alij legunt, in iuſtitiam) *voſmetipſos, & metite vos in fructu* (Alij, in fructum) *vitæ, & illuminate vos in lumine ſcientiæ. Non illuminatio primùm, ſed ſatio noſtra præcepta eſt; vt cum ante noſmetipſos, id eſt, vitæ noſtræ vſum, in ſpem fructuum ſeuerimus, deinde cum quæ ſata ſunt meſſuerimus, tunc nos lumine ſcientiæ illuminemur. Tenendus igitur hic ordo eſt ſationis, meſſis & illuminationis. Plures enim noſtrum illuminari ſe priuſquam ſerere ac metere feſtinant, cum ſatio atque meſſis quadam conſequendi luminis præparatio ſit.*

· *Tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos iuſtitiam.*) quaſi dicat: Cum ve- D nerit Chriſtus doctur iuſtitiæ, tunc erit tempus inquirendi ea quæ Dei ſunt & ſalutis: illud ergo obſeruate, ô Iſraelitæ, & ne ſinatis illud vobis elabi & effluere. ita S. Hieron. Haymo & Hugo, qui cenſent Prophetam hic de more auolare ad Chriſtum.

Secundò, Lyran. hæc de Ezechia explicat: hic enim reduxit populum ad Dei cultũ, itáque fuit doctor iuſtitiæ, ſed inchoatè & imperfectè, ac quaſi in typum Chriſti, qui plenè & perfectè idipſum præſtitit.

Tertiò, pro *cum venerit*, ex Heb. Septuag. Vatab. & alij vertunt: *Donec veniat, & depluat ſuper* E *vos iuſtitiam.* quaſi dicat: Nunc eſt tempus quærendi Dominum vóſque præparandi ad aduentum Meſſiæ; ille enim veniens docebit vos, imò dabit veram iuſtitiam, qua coram Deo iuſti ſitis, filij & hæredes regni eius. vnde Chald. vertit: *Recipite vos ad timorem Domini: nunc enim reuelabitur, & afferet vobis iuſtitiam.* ita veteres Hebræi apud Galatin. lib. 3. cap. 29. Theoph. Vatab. & alij.

Mor. de vſu temporis. Moral. diſce hic vti tempore gratiæ & ſalutis, dum datur. Nam poſt hoc tempus non erit aliud gratiæ, ſed iuſtitiæ. Pulchrè S. Ephrem tract. de Morte tomo 1. *Nemo*, ait, *finitis nundinis merca-* A *turam exercet: neque ille qui poſt certamina accedit, coronatur: neque qui iam confecto bello venit, laudem conſequitur. Meritò ergo nec is qui vita iam exacta poſt mortem pietatem exercet, pius eſſe cenſendus eſt.* Ponderent hoc tempiperdæ.

Araſtis impietatem.) Hebr. חרש *charas*: ſignifi- *verſ. 13.* cat 1. arare 2. fabricare 3. machinari. vnde Primò exponas, quaſi dicat: Ager quem araſtis hactenus, & ſemen quod ſeminaſtis, fuit impietas, ac conſequenter ſeges nõ fuit alia quàm impietas, quaſi dicat. Nihil cogitaſtis aliud, quàm impietatẽ impietati addere, ſcelera ſceleribus cumulare. Secundò, q. d. in corde veſtro extirpaſtis ſulcos & ſemina pietatis, cognitionis cultúſque Dei, ac B duxiſtis & ſeminaſtis ſemina impietatis & idololatriæ: idcirco *iniquitatem meſſuiſtis*, putà fraudes, dolos, omnéque nefas in Deum & proximũ operati eſtis. Ex corde enim impio & iniquo, non niſi impietatis & iniquitatis fructus & opera proueniunt. Rurſum, quaſi dicat: Ex impietate in Deum prodiit omnis iniquitas in proximum, vti docet Apoſt. Rom. 1. 18. & 29. ita S. Hieron. Tertiò, iniquitas accipi poteſt pro pœna iniquitatis, putà pro deprædatione, & captiuitate. q. d. Perpetraſtis culpam iniquitatis, hinc eius pœnam, putà ſpoliationem ab Aſſyriis & captiuitatem luitis & ſuſtinetis. ita Theoph. Opponit enim Propheta hunc verſ. 13. verſui 12. quaſi dicat: Hacte- C nus araſtis & ſeminaſtis impietatem, ideóque iniquitatis huiꝰ pœnas meſſuiſtis: deinceps ergo ſapite & ſeminate in iuſtitia, vt metatis miſericordiam & beneficentiam Dei: alioqui ſi perſiſtatis in ſcelere, certò vaſtabimini & excindemini, vt ſequitur.

Comediſtis frugem mendacij.) Id eſt, mendacem & fallacem. Nota, fructus & fruges dicũtur mentiri, cum tantum non reddunt, quantum in germine promittebant, putà cum ſeges ſiccitate vel aurugine in agro deperit, aut in horreis à vermibus, aut vento aëréue corrupto atteritur, conſumitur & euaneſcit. quaſi dicat: Simili modo vos, ô Iſraëlitæ, ex veſtra impietate & idololatria non D percipietis pacem, proſperitatem, rerum copiam, quæ ſperabatis, quæque pſeudoprophetæ vobis promittebant.

Tropol. omnis guloſus, omnis auarus, omnis *Omnis impius edit fructũ mendacij.* luxurioſus, omniſque impius comedit fructum mendacij. Nam vt ait S. Hieron *guloſus cor habet in ventre laſciuus in libidine, cupidus in lucro*: Lucrum autem mendax eſt, libido mendax, gula mẽdax: nec enim ſatiant appetitum, nec veram afferunt delectationem, ſed fucatam, vmbraticam & euanidam. vnde Pſaltes pſal. 3. *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Præclare S. Gregor. hom 36. in Euang. docet hoc diſtare inter delicias corporis & cordis, quod *cor-* E *porales*, inquit, *deliciæ cum non habentur, graue in ſe deſiderium accendunt, cum verò auidè eduntur, comedentem protinus in faſtidium per ſatietatem vertunt. At contra ſpiritales deliciæ cum non habentur, in faſtidio ſunt; cum verò habentur, in deſiderio, tantóque à comedente amplius eſuriuntur, quanto & ab eſuriente amplius comeduntur. In illis appetitus placet, experientia diſplicet: in iſtis appetitus vilis eſt, & experientia magis placet. In illis appetitus ſaturitatem ſaturitas faſtidium generat: in iſtis autem appetitus ſaturitatem, ſaturitas appetitum parit. Augent enim ſpiritales deliciæ deſiderium in mente, dum ſatiant: quia quantò magis earum ſapor percipitur, tanto amplius cognoſcitur quod auidius ametur; &*

idcirco non habitæ amari non poſſunt, quia earum ſapor ignoratur. vide eundem lib. 10. moral. cap. 16. Accedit, quod carnales deliciæ ſpiritales & veras excludant, iiſque viam obſtruant, dum ipſæ per omnes ſenſus occupât, totúmque hominem poſſident. Quocirca aſſerit verè S. Hieron. *animas in nimio ſanguine & adipibus quaſi luto inuolutas, nihil tenue, nihil cæleſte, ſed ſemper de carnalibus eructare, & ventris ingluuiem cogitare.* Tertiò, deliciæ & diuitiæ ſunt mendacium, quia pro delectatione ingerunt, deſinúntque in faſtidium & cruciatū tam animæ, quàm corporis. Ita Cicero pro Cœlio: *Amores,* ait, *& deliciæ maturè & celeriter defloreſcunt, & in omnibus rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt.* Et Boëtius lib. 3. Metro. 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit furentes,
Apumque par volantum
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morſu.

Quocirca Epictetus Art. 120. *Dignum eſt,* inquit, *Deorum conuiua, qui rebus creatis moderatè vtitur; qui verò licitas etiam voluptates contemnit, non tam conuiua Dei eſt, ſed conſors.*

Quia confiſus es in viis tuis.) In operibus tuis impijs, ac præſertim in cultu idolorum. Eſt enallage numeri: tranſit enim à plurali numero ad ſingularem, quia loquitur populo, qui ſingularis eſt, ſi cœtum ſpectes; pluralis, ſi capita & homines.

vers. 14. *In multitudine fortium tuorum.*) Tum ciuium, tum amicorum gentilium, tum idolorum: idcirco *conſurget tumultus in populo tuo*, cum te inuadent hoſtes Aſſyrij, *& omnes munitiones tuæ vaſtabuntur.*

Sicut vaſtatus eſt Salmana à domo) à familia, ſeruis & militibus, *eius qui iudicauit.* (ita legendum cum Hebr. & Rom. non *vindicauit*, vti legunt nonnulli codices Latini) *Baal.*) Puta à domo Gedeonis. Comparat enim excidium Iſraelis futurum per Salmanaſar regem Aſſyriorum, excidio Madianitarum, quorum princeps erat Salmana, facto per Gedeonem, Iudic. 8. 2. & Pſal. 81. 12. ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin Theodor. Rupert. Albet. Hugo & alij paſſim. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Sicut Gedeon cęcidit Salmana idololatram, hoſtē populi Dei; ita Salmanaſar cædet Iſraelem, ob idola quæ coluit in Bethel.

Nota Primò, Salmana quem occidit Gedeon ſcribitur per *Tſade*, hic verò Salmana ſcribitur per *Scin*. vnde hunc eſſe diuerſum ab illo contendit Lyran. cum Chaldæo, qui proinde Salmana hic accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, ſignificans pacificum, idémq; quod Salomon. Sic enim Turcarum Imperator vocatus eſt Solymanus, id eſt, Salomon, vtrumque enim nomen ab eadem radice שלם *ſcalam*, id eſt, pacificus fuit, deducitur. vnde vertunt: *Sicut vaſtari ſolet pacificus per inſidias belli*, vel ab inſidiatore in bello, ſic vaſtabitur Iſrael. Verùm auctores iam citati aſſerunt vnanimiter, hunc Salmana eſſe eundem cum illo quem occidit Gedeon, idque mox clariùs parebit. Nec obſtat, quod hic per *Scin*, ille per *Tſade*, ſcribatur: quia hæ duæ literæ vicinæ ſunt & commutabiles. vtraque enim includit σίγμα licèt illud in *Tſade* addito. t, roboretur & dureſcat, idémque valeat quod ts.

arbel quid Nota Secundò, pro *qui iudicauit Baal*, hebr. eſt

A vna vox ארבאל *arbel*, quod variè à variis explicatur. Primò Chald. & Lyran. vti iam dixi, vertunt *inſidias*, vel *inſidiatorē*, à rad. ארב *arab*, id eſt, inſidiatus eſt. Secūdò, alij cenſent eſſe nomē propriū principis, vel vrbis, de qua 1. Mach. 9. 2. dicitur: *Caſtra poſuerunt in Caſſaloth, quæ eſt in Arbellis*, húncq; dant ſenſum: Sicut Salman, id eſt, Salmanaſar, primo anno Hoſee regis Iſraël, vaſtauit vrbem Arbel crudeliſſimè, ita vt infantes corā matribus, & matres coram infantibus colliderct; ſic Deus vaſtabit Iſrael & Samariam. Licèt enim hęc hiſtoria in Scriptura non narretur, tamen tempore Oſee erat apud omnes vulgata & celebris. Porrò vrbs hæc dicta eſt Arbel, aut ab ארבע *arba*, B id eſt, quatuor, & אל *El*, id eſt, *Deus*, vel *fortis*, quod in ea celebres extarent & colerentur quatuor dij, vel quatuor Heroes: ſicut dicta eſt *Cariat arbe*, id eſt, ciuitas quatuor, ſcilicet Gigātum, Ioſue 14. 15. aut ab ארב *arab*, id eſt, inſidiatus eſt, & אל *el*, id eſt, Deus, vel Deo. ita Arias, Vatab. & Alarinus in lexico. Syrus pro *Arbel* legit *Il*, vel *El*, id eſt Deus. vnde vertit: *Sicut vaſtatio Salma de domo El in die prælij.*

Verùm dico, *Arbel* idem eſſe per craſin quod *Ierobaal* (vt vertunt Septuag. vnde perperam in Complut. æquè ac in Arabico vtroque legitur *Ieroboam*, pro *Ierobaal.*) id eſt, Gedeon. ita auctores iam citati. Audi S. Hieron. *Arbel idipſum* C *ſignificat quod & Ierobaal, ſed breuiori diſertioreque ſermone.* Arbel enim, idem eſt quod litigator, vel iudex Dei, putà Baal: idem ſignificat Ierobaal: ריב *rub* enim idem eſt quod litigauit, contendit, iudicauit: *Baal*, eſt Deus Baal. Ex eo enim quòd Gedeon iudicauit, id eſt, damnauit, & infirmum conuicit eſſe Baal, dum eius aram euertit, dictus eſt Ierubbaal, dicente Ioas patre Gedeonis: *Vlciſcatur ſe de eo Baal* (ſi eſt Deus) *qui ſuffodit aram eius.* Iudic. 6. 31. Ruſum Gedeon dicitur *Arbel*, id eſt, inſidiator Dei: quia Deum Baal clanculum noctu per inſidias euertit.

Matre ſuper filios alliſa.) Quæres, vnde hoc petitū? Reſp. S. Hieron. ſcriptum eſſe Iudic. 8. *Sicut* D *fecit abſque liberis mulieres gladius tuus, ſic abſque liberis erit inter mulieres mater tua.* Verùm id non reperitur Iud. 8 Sed 1. Reg. 15. 33. ſunt enim verba Samuelis ad Agag regem Amalec, cum eum occidi mandaret. Lapſus ergo memoria videtur S. Hieron. Dico ergo, id in libro Iudicum & hiſtoria Gedeonis non narrari, reipſa tamen accidiſſe, vti hic aſſeritur. nimirum fuit tātus pauor, conſternatio & confuſio in caſtris Madian, dum Gedeon & ſocij eius clangerent tubis trecentis, & faces trecentas ardentes oſtentarent, vt vel gladijs Madianitarum in ſeſe inuicem conuerſis, vel feſtinatione & trepidatione fugientium, matres cum filijs allideretur. ita Ribera, Emmanuel, E Mariana & alij.

Si fecit (id eſt, faciet) *vobis Bethel.*) Quaſi dicat: Sic vos punient & cædent non tam hoſtes vers. 15. Aſſyrij, quàm *Bethel*, id eſt, peccata, à vobis commiſſa, putà idola adorata in Bethel, ſicut Salmana punitus & cæſus eſt à *Beth Arbel*, id eſt, à domo & exercitu Gedeonis. In Hebræo eſt elegans paranomaſia, & antitheſis inter *Beth Arbel*, & *Bethel*, quaſi dicat: Sicut cęcidit & proſtrauit Madianitas idololatras *Beth Arbel*, id eſt, domus Gedeonis, qui fuit *rub*, id eſt, iudex & vindex *El*, id eſt, Dei falſi, putà Baal; ita cædet vos *Bethel*, id eſt, domus Dei veri, quam vos violaſtis & feciſtis *Bethauen*, id eſt, domum idoli: propter

ſacrile-

ſacrilegia enim commiſſa in Bethel excindemini. A vnde ſubdit: *A facie malitiæ nequitiarum veſtrarum*, id eſt, propter peſſimas nequitias veſtras, quibus polluiſtis Bethel, id eſt domum Dei. Hac de cauſa ait Iſaias cap. 31. 9. *Dixit Dominus, cuius ignis eſt in Sion, & caminus eius in Ieruſalem.* vide ibi dicta.

Simili elegantia & tropo Iſaias Ieruſalem vocat Ariel, in cáque voce variè ludit cap. 29. v. 1. & 2. dicens: *Væ Ariel, Ariel, ciuitas quam expugnauit Dauid*, &c. *Et circumuallabo Ariel*, &c. *Et erit mihi quaſi Ariel.*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS.

Inculcat Deus, & in os iniicit Iſraeli amorem & beneficia à ſe ei iugiter præſtita, vt oſtendat eius ingratitudinem, quòd à ſe ad vitulos aureos deſciuerit. Puer, *inquit*, Iſrael, & dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum. Et ego quaſi nutritius Ephraim, & portabã eos in brachiis meis. In funiculis Adã traham eos, in vinculis charitatis. *Quocirca ingrato captiuitatem & iram intentat, quam tamen ita miſericordia temperat, vt reditum in patriam ſpondeat. Ab hac clade eximit Iudam, quia ipſe fidelis à parte Dei ſtetit cum ſanctis Leuitis.*

℣. 1.) Sicut manè tranſijt, pertranſijt rex Iſrael Quia puer Iſrael, & dilexi eum: & ex Ægypto vocaui filium meum.

℣. 2.) Vocauerunt eos, ſic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant, & ſimulachris ſacrificabant.

℣. 3.) Et ego quaſi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis: & neſcierunt quod curarem eos.

℣. 4.) In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis: & ero eis quaſi exaltãs iugum ſuper maxillas eorum: & declinaui ad eum vt veſceretur.

℣. 5.) Non reuertetur in terram Ægypti, & Aſſur ipſe rex eius: quoniam noluerunt conuerti.

℣. 6.) Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & conſumet electos eius, & comedet capita eorum.

℣. 7.) Et populus meus pendebit ad reditum meum: iugum autem imponetur eis ſimul, quod non auferetur.

verſ. 1. SICVT *manè tranſiit, pertranſiit rex Iſrael.*) Chald. Arias, Pagnin. & Vatab. hæc verba referũt ad finem præcedẽtis capitis, quia eò pertinere videntur. Verùm noſter, Septuag. & paſſim veteres Græci & Latini, ab hiſce verbis inchoãt caput vndecimum. Hebr. eſt: *In aurora*, (vel *inſtar auroræ* ב enim, id eſt, *in*, ſæpe ſumitur pro כ, id eſt, *inſtar*, *ſicut*) *planè exciſus eſt rex Iſrael.* quaſi dicat: Sub initium regni Hoſee, rex Iſrael cum Samaria & regno excindetur ab Aſſyriis. Comparat Hoſee auroræ, quia ſicut aurora medium quid eſt inter noctem & diem, lucem & tenebras, éſtque poſt noctem initiũ diei & lucis: ita poſt longas ærumnas & ſpoliationes, quas Iſrael ſuſtinuerat ab Aſſyriis, ſub Hoſee rege reſpirauit, & in ſpé melio- B ris ſortis ſe erexit, præſertim cùm Sua rex Ægypti videretur illi opitulaturus: ſed hæc ſpes velociter inſtar auroræ, ſole oriente & auroram fugante, pertranſijt & euanuit. ita S. Hieron. Cyrill. Ruffin. Theodor. & Theoph. Similimodo Iſraelis regem comparauit ſpumæ cap. præcedenti verſ. 7. cùm ait: *Tranſire fecit Samaria regẽ ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ.* vbi pro *tranſire fecit* in Hebræo eſt idem verbum quod hîc, ſcilicet נדמה *nidme*, quod, vt ibi dixi, variè exponi poteſt.

Secundò, S. Cyrill. per manè accipit experrectionem Dei ad vindictam, qui ante diſſimulans peccata Iſraelis, dormire videbantur. *Cum*, inquit Cyrill. *Deus nondum peccata aliquorum punit, dor-* C *mire dicitur; vt ait Ieremias: Ne, inquit, ſis Domine tanquam ſomno dormiens, aut tanquam vir non potens ſaluare. Et Dauid: Surge* Domine. *Et alias videns auxilium* Domini: *Surrexit, inquit, tanquam dormiens. Manè itaque vocat hic tempus ipſius velut euigilationis in eos: manè enim ſolemus euigilare.* Verùm prior ſenſus, & alluſio eſt aptior: manè enim hic tribuitur regi pertranſeunti, non Deo euigilanti: quanquam hoc cum illo coniunctum eſt. Ideo enim rex manè pertranſiit & exciſus eſt, quia Deus in eius excidium euigilauit.

Tertiò, nonnulli ex eo quod ſequitur, *Ex Ægypto vocaui filium meum*, id eſt, Chriſtum, vti D explicat S. Matth. cap. 2. 15. hæc omnia de Chriſto ad literam accipiunt, quaſi dicat: Chriſtus in mundo naſcetur quaſi aurora, ſed & citò tranſibit vt aurora: poſt tres enim prædicationis annos redibit ad Patrem. Ergo, ô Iſraelitæ, venientem ſtudioſè excipite, eiúſque tempus diligenter obſeruate. Ego enim vos, quaſi Abrahæ amici mei filios, dilexi, ideóque ex Ægypto vocaui filium meum, vt vos eius præſentia, doctrina & gratia frueremini.

Verùm ad Hoſee regem hęc pertinere ad literam, non ad Chriſtum, patet ex eo quod ait, *Pertranſiit rex Iſrael.* Idem patebit ex ſequenti- E bus: toto enim capite agitur de iudicio & excidio Iſraëlis. Vnde moraliter diſce, regna terrena ſimiles eſſe aurorę, quę aurea videtur, ſed mox euaneſcit: eorum enim vita eſt quaſi vapor, vt ait S. Iacobus Epiſt. cap. 4. ad modicum parens: vapor, inquam, aurea quadam honoris regiæque pompæ luce perfuſus. Somnia ſunt hominum

regna, ideóque meritò in ſomnis à Nabuchodonoſore, Chaldæorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum imperia viſa ſunt Daniel. 2. Quid ergo ſunt dignitates, ſtatus & ſceptra? nónne aureus quidam nubium color, temporis momento euaneſcens?

Quia puer Iſrael.) Vox *quia* more hebræo redundat, vti dixi cap. 10. 17. vnde Leo Hebræus vertit: *Quando Iſrael adhuc puer erat, dilexi eum*, cùm ſcilicet in Ægypto degeret, & quaſi oriretur creſceretque populus Iſraël, eſſétque paruus, imbellis, ignorans, afflictus quaſi puer, ex tunc dilexi eum, curámque eius egi, & quaſi puerum per Moſen inde liberaui & eduxi. ita S. Hieron. Vatab. & alij.

Secundò tamen, τὸ *quia* propriè vt cauſale accipi poteſt, quaſi dicat: Quia Iſrael in Ægypto erat puer tenellus, ſui impos, ſe regere impotens, neglectus ab omnibus, ab Ægyptijs oppreſſus & neci deſtinatus, opíſque indigus; hac de cauſa eum dilexi, & enutriui quaſi mater. Solet enim puerorum paruitas, imbecillitas & pericula, matres allicere ad eorum amorem & curam. ita Theoph.

Adde, *dilexi eum*, quia *puer* erat, eò quòd eſſet filius Iacobi Patriarchæ, quem puerum, imò in vtero adhuc exiſtentem dilexi, dicens Malach. 1. 2. *Iacob dilexi, Eſau autem odio habui*. & Geneſ. 25. 23. *Maior ſeruiet minori*, putà Eſau Iacobo, nimirum Idumæi ſeruient Iacobitis, id eſt, Iſraëlitis. Sicut ergo Iacobum puerum, ita & filium eius Iſraëlem puerum dilexi. Denique τὸ *quia* connectit hæc præcedentibus, q. d. Rex Iſraël cum ſuo populo tranſijt, id eſt, breui tranſibit & interibit, quia Iſraël, quem à puero dilexi, ex Ægypto eduxi, alui & nutriui vt mater, huic meæ dilectioni & beneficijs ingratus & rebellis, me ſpreuit, & ad Baalim declinauit.

Et ex Ægypto vocaui filium meum,) *Et*, id eſt, idcirco, quaſi dicat: Quia Iſraël puerum dilexi, idcirco eum quaſi filium meum, ex Ægyptia ſeruitute per Moſen euocaui & eduxi. ita Septuag. & Chald. qui vertunt: *Ex Ægypto vocaui filios eius*, ſcilicet Iſraëlis: licèt enim in Hebræo ſit בני *beni*, id eſt, *filium meum*, tamē hoc in re idem eſt quod, *filios eius*; filij enim Iſraëlis erant filij Dei; & quia Iſraël, vt ait S. Hieron. *ſingulariter dicitur, ſed pluraliter intelligitur*, vtpote populus: fortè etiam Septuag. & Chald. pro *beni* legerunt בניו *banav* id eſt, filios eius, vti opinatur Maldon. in Matth. 2. 15. Porrò populum ſuum Deus vocat filium, dicens Exodi 4. 22. *Filius meus primogenitus Iſrael.* Et, *Dimitte filium meum vt ſeruiat mihi*. ita S. Hieron. Theod. Theop. Ruper. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. hic, Ianſen. Maldon. Barrad. & alij in Matt. 2. 15. Et patet ex iis, quæ hic antecedunt & ſequuntur: hæc enim ſpectant ad populū Iſraël. Hic enim dicitur filius Dei primogenitus, quia dilectus ab eo fuit vt primogenitus, & ſolus primò electus ex omnibus gentibus, vt eſſet Dei peculium, reſp. regnum, ſacerdotium.

Dices, quomodo ergo S. Matth. cap. 2. 15. ait hoc Oſee oraculum impletū eſſe in Chriſto puero, cùm ex Ægypto reuocatus eſt in terram Iſraël? Iulianus Apoſt. teſte S. Hieron. hic, hoc obijciebat Chriſtianis, vt S. Matthæum vel falſitatis, vel inſcitiæ argueret. Reſpondet Primò Ianſenius in Matth. 2. id impletum eſſe in Chriſto per accommodationem, quia quod dictum eſt de populo Iſraël, rectè Chriſto quaſi ſimili aptari & ac-

A commodari poteſt: perinde atque ſi quis de filio qui patri percharus eſt, diceret:

Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.

Verùm hoc liberiùs dicitur, & pene temerariè, inquit Suarez loco mox citando: nec enim prophetiæ impleri dicuntur, niſi cum eueniunt ea quæ per eas prophetata ſunt. Quare aliud eſt accommodari, vel aptari Scripturam, aliud eam impleri. Igitur prophetia propriè impleri dici nequit, niſi cum fit quod ipſa in ſenſu vel literali, vel allegorico futurum prædicit, vti docent communiter Interpretes.

Secundò, Euſebius lib. 9. de demonſtr. Euang. cap. 4. Lyran. & Dionyſ. cenſent hunc locum ad literam intelligi de Chriſto. Verùm ex antece-
B dentibus & ſequentibus patet, hic agi de populo Iſraël. Dices, duplicem hic eſſe ſenſum literalem, vnum de populo, alterum de Chriſto. ita Prado proœm. in Ezech. ſect. 8. & 9. Reſpond. id minus congruè dici, tum quia cætera non ſpectāt Chriſtum, ſed populum; in ſenſu enim literali omnia & ſingula congruere debent rei de qua agitur; ſecus eſt in allegorico: tum quia populus Iſraël fuit typus Chriſti. Ergo ad literam ſermo eſt de populo, typicè de Chriſto. Senſus enim literalis non eſt typicus, ſed typici figura & imago: populus enim Iſrael exultans in Ægypto, Chriſti ibidem exultaturi figura fuit: ſicut nunc corpus my-
C ſticum Eccleſiæ, corporis naturalis Chriſti figura eſt.

Tertiò ergo, meliùs dicemus ad literam hanc ſententiam impletam eſſe in populo Iſrael per Moſen educto ex Ægypto; allegoricè verò & typicè in Chriſto puero reducto ex Ægypto: licèt autem hic ſenſus ſit allegoricus, tamen eſt priore literali dignior, potior & magis intentus à Spiritu S. populus enim Iſrael in hoc reditu ex Ægypto geſſit typum Chriſti, præſertim, quia Chriſtus illius populi fuit pars & propago, eáque nobiliſſima. Hac de cauſa ait, *filium meum*, non *filios meos*, vt denotet Chriſtum. Neque hoc mirum aut nouum eſt: nam magis noua & inſolens videtur allegoria, qua Sina & Sion, item Sara & Agar signi-
D ficant duo teſtamenta, vetus & nouum, vti explicat Apoſtolus Galat. 4. 24. ita S. Hieron. Ribera & alij initio citati, ac S. Chriſoſt. & Theoph. in cap. 2. Matth. atque Franc. Suarez 3. p. q. 37. art. 4. diſput. 7. ſect. 1. & Gabriel Vaſquez 1. p. q. 1. art. 10. diſput. 14. c. 4.

Obijcit Oſiander in cap. 2. Matth. Fieri nequit vt populus Iſrael innumerabilis, vnius hominis ſit figura: ergo in ſenſu allegorico hic locus nequit accipi de Chriſto. Reſp. negando Antecedens. Si enim vnus homo poteſt repræſentare totum populum ex ſe generandum, vti Patriarcha, ſicut de Iacob & Eſau dicitur Rebeccæ matri Geneſ. 25. *Duæ gentes ſunt in vtero tuo*, &c. vel ſibi ſub-
E ditum, vti Rex repræſentat regnum; cur vice verſa vnus populus vnum hominem, quaſi Patriarcham & Regem, ac præſertim Chriſtum Dominum repræſentare non poſſit? ita Patres paſſim & Doctores. Porrò qua ratione populus Iſrael fuerit figura Chriſti peregrinantis in Ægypto, & inde redeuntis, fusè explicat Rupert. in locum citatum Matth. 2.

Ex hoc loco oſtendit S. Hieron. quædam non haberi in verſione Septuag. quæ habentur in Hebræo, ideóque ſe nouam ex Hebræo verſionem cudiſſe, idque ei obtrectantibus obijcit. *Qui*, inquit, *detrahunt noſtræ tranſlationi, videant ſcripturam*

Digitized by Google

ram de qua Euangeliſta hoc teſtimonium ſumpſerit, & interpretatus eſt de Domino Saluatore quando de Ægypto reductus eſt in terram Iſrael: & cum inuenire non quiuerint, deſinant rugare frontem, adducere ſupercilium, criſpare nares, digitis concrepare.

verſ. 2. *Vocauerunt eos*) Ex Ægypto & idololatria Moſes, Aaron, aliique Prophetæ, vt eos ad auitum Dei cultum reducerent, ſed ipſi licèt *ſic*, id eſt, adeo & toties vocati & inuitati, *abierunt à facie eorum*, id eſt, obuerterunt eis terga, euntes ad Baalim. Vnde planè vertunt Septuag. *Sicut vocaui eos, ita abierunt à facie mea.* Hebræi enim ſæpe ſubaudiunt voculam *ſicut*, & ſimiles, quaſi dicant: Vti ego eos vocaui, ita ipſi impudentes auerterunt ſe à me; quanta fuit mea benignitas & aſſiduitas in vocando, tanta fuit eorum duritìes & contumacia in reſiſtendo, & reſpuendo meam vocationem. ita Chald. Cyrill. Hieron. & alij. Poteſt Secundò *ſic* accipi pro *propterea*, quaſi dicat: Quia ego vocaui eos toties, propterea abierunt, vti ſolent facere pueri proterui & refractarij, qui eo quòd vocentur à parentibus, vt hoc illúdue faciant, idcirco rebelles auertunt faciem & abeũt: qua expoſitione ſignificatur Iſraëlis maior, plenáque obduratio & peruicacia. Sic hebr. כן *ken*, id eſt, *ſic*, ſumitur pro על כן *alken*, id eſt, *ſuper ſic*, hoc eſt, *propterea*, pſal. 60. 9. *Miſericordiam & veritatem eius quis requiret: ſic* (id eſt, propterea, idcirco) *pſalmum dicam nomini tuo.* Ioan. 4. 6. *Ieſus autem fatigatus ex itinere ſedebat ſic* (id eſt, idcirco, quia ſcilicet fatigatus) *ſuper fontem*, vti exponunt Tolet. & Maldon. ibidem. Sic enim vulgò dicimus, *Venit feſſus & ita* (id eſt, ideo) *conſedit.* Quin & Cicero 4. Tuſcul. *Sic*, inquit (id eſt, idcirco) *tot ſimul virtutes, continentia, grauitates, iuſtitia, fidei defecerunt.*

Aliter Arias: Vocauerunt, ait, Ideſt, inuocauerunt Iſraëlitæ *eos*, ſcilicet deos gentium: *ſicque abierunt*, videlicet vt non tantùm eos inuocarent, ſed & ijs ſacrificarent: vnde ſequitur: *Baalim immolabant. Abierunt*, inquam, *à facie*, id eſt, ante faciem *eorum*, vti ſolet grex ouium ire ante faciem paſtoris, populus ante Epiſcopum, milites ante ducem, filij ante parentes. Verùm de dijs gẽtium nulla hic præceſſit mentio.

Baalim.) Id eſt, dijs gentium, potà idolis, nimirum vitulo aureo, Exodi 32. 4. & Beelphegor, ſiue Priapo, Num. 25. 1. *immolabant.* Quia enim Deus primarius Chaldæorum, Tyriorum, Carthaginẽſium, &c. erat Baal, vel Bel, ſiue Belus: hinc quoſlibet deos vocarunt Baalim in plurali.

verſ. 3. *Et ego quaſi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis.*) Legit Interpres זרועותי *zerootai*, id eſt, *in brachijs meis*, iam addito *vau* legũt זרועותיו *zerootav*, id eſt, *brachijs eius.* Pro *nutritius* hebr. eſt תרגלתי *tirgalti*, quod Rabbini, Vatab. Arias, & alij hebraizantes dicunt poni pro הרגלתי *hirgalti*, id eſt, incedere feci, in pedes erexi, ambulare docui, pedetentim deduxi, vti faciunt nutrices, dum infantes deducunt docéntque incedere. Vnde vertunt: Ego Ephraim, id eſt Iſraëlem puerum deduxi, & ambulare docui per deſertum. Aut vt Vatab. Ego ſenſim & pedetentem eum deduxi, ne conficeretur labore viæ. Alij vertunt: *Ego dedi pædagogum Ephraim* (purà Moſen) *qui portaret eos ſuper brachia ſua*, quaſi alludat ad illud Moſis, *Vt dicas mihi: Porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum*, Numer. 11. 12.

Verùm meliùs magiſque præciſè vertit Noſter, *nutritius*, id eſt, nutritor, vel nutrix. Hoc enim propriè ſignificat תרגלת *tirghelet*, & addito iod paragogico תרגלתי *tergalti* (quod planè diuerſum eſt ab *hirgalti*, id eſt, incedere feci: hoc enim verbum eſt, illud nomẽ, deducitur enim à רגל *reghel*, id eſt, pes. Vnde Marinus in lexico vertit *pedatio*, q. d. *Itio*, vel, *ambulatio mea erat ad Ephraim*) *tirghelet* ergo eſt nutrix, quæ pedes infantium format & firmat, eóſque deducit, docet & aſſuefacit inceſſui. Vnde Septuag. vertunt, *συνεπόδισα*, id eſt, colligaui pedes, ſcilicet faſcijs infantilibus, quod etiam eſt nutricum, ait Theoph. Iam ſenſus eſt is, quem dat S. Hieron. *Narrat*, inquit, *Deus, quo Iſrael amore dilexerit, ſecundùm illud Deuter. 1. 31. Portauit te Dominus Deus tuus, vt ſolet homo geſtare paruulum filium ſuum, in omni via per quam ambulaſti, donec venires ad locum iſtum. Et in alio loco* (Deuter. 32. 11.) *Expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portauit in humeris ſuis.* Et pſal. 79. a. *Qui deducis velut ouem Ioſeph. Ego*, inquit, *qui pater eram, nutritius factus ſum. & paruulum meum in vlnis meis ipſe portabam, ne læderetur in ſolitudine, & ne vel æſtu, vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna, vt quos protexeram, meo illuſtrarem & ſanarem lumine: cumque peccaſſent, & feciſſent ſibi vituli caput, dedi eis locum pœnitentiæ, & ignorauerunt quod curarem eos, vt vulnus idololatriæ quadraginta annorum ſpatio obducerem, & priſtinæ redderem ſanitati.* Quod ergo ſubdit, *Et neſcierunt*, idem eſt ac ſi dicat, Et tamẽ poſt tot beneficia, quibus quaſi nutrix eos educaui, ipſi hæc officia prouidentiæ & maternæ curæ meæ erga ſe non agnouerunt, ſed me ſpreto dixerunt vitulo: *Hi ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti*, Exodi 32. 4.

Portabam eos in brachiis meis.) In deſerto enim per Moſen, per columnam ignis & nubis, per manna, per veſtium eorundem conſeruationem, &c. tam ſuauiter & benignè Deus Iudæos tractauit & deduxit, ac ſi quaſi nutrix eos brachijs ſuis portaſſet.

In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis.) Adam hic accipi poteſt vel vt nomen verſ. 4.
proprium protoplaſti, vel vt commune, ſignificatis *hominem.* Si vt proprium, ſenſus erit quem dat S. Hieron. quaſi dicat: Sicut ex amore Adamum natura ſimul ac gratia, & amicitia mea donaui, ita & vos poſteros eius donabo. Adam enim ex mea gratia eſt veſter Protogenes & Archigenes, id eſt, humanæ generationis princeps. Aut vt noſter Prado in Ezech. cap. 6. verſ. 9. Funiculi, inquit, ſunt dolores: illis enim quaſi funibus homo arctatur & conſtringitur, iuxta illud pſal. 17. 6. *Dolores* (hebr. חבלי *chable*, id eſt, funes) *inferni circumdederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis.* Hebræum enim *chebel* funiculum, ligamen, vinculum, indéque dolorem, quaſi ligantem & vincientem ſignificat. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Ego Iſraëlitas per dolores & afflictiones, quas ab Adamo parente ſuo hæreditarunt, ad me traham, quæ ſunt mei erga illos amoris pignora. Vnde ſequitur: *In vinculis charitatis*, id eſt, in vinculis quibus ſoleo ad me allicere chariſſimos filios, quæ ſunt caſtigationes & flagella.

Secundò, alij paſſim *Adam* accipiunt vt nomen commune, vertúntque, *hominis*, ita Aquila, Syrus, Symma. Theodot. & Septuag. quaſi dicat: In funiculis quibus ſolent homines ligari & trahi, nempe amore & beneficijs, traham illos ad me. Vnde Chald. vertit: *Sicut moris eſt trahi filios dilectos, traxi eos fortitudine charitatis.* Arabicus: *At-*

traxi eos pugillo protractionis meæ. Alludit ad cap. 10. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram*, quaſi dicat: Vitulæ laſciuientes, qualis eſt Iſraël, trahuntur funibus canabinis, vel ferreis: at ego Ephraim, licèt ſubinde mihi renitentem, nolo vt beſtiam tractare, traheréque inuitum fune verberum & terrorum; ſed vt hominem (non ſeruum, ſed filium) traham cũ funiculis amoris: illis enim trahi ſolent homines, præſertim ingenui, & filij. ita S. Hieron. Vatab. Emmanuel, Mariana & alij. Porrò S. Hieron. per *hominem* ſpecialiter accipit Patriarchas, Abraham, Iſaac, & Iacob. *Curaui*, inquit, *eos propter funiculos, & vincula charitatis, quibus mihi Abrahàm, Iſaac & Iacob aſtrinxeram* Hi enim fuerunt parentes Iſraelis, ob quos Deus Iſraëlem amabat & curabat. Verùm planiùs quilibet homines accipi poſſunt: omnes enim trahuntur amore.

Tertiò, nonnulli funiculos Adam, id eſt, hominis, actiuè accipiunt, non paſſiuè, id eſt, non quibus homo trahitur à Deo, ſed quibus homines ſancti, putà Abraham, Iſaac, & Iacob traxerunt Deum in ſui, ſuæque familiæ & gentis amorem, vt eam diligeret, & eligeret ex omnibus gẽtibus in ſuam Eccleſiam & regnum. Verùm prior ſenſus eſt magis genuinus.

Quartò, Hebr. חבל *chebel* verti poteſt corruptio, vaſtatio. Vnde Septuag. vertunt: *In corruptione hominum extendi eos in vinculis charitatis meæ*, quaſi dicat: Eſto ſint peccatis infecti & corrupti, tamen adhuc conabor eis mederi ex charitate, ſicut medicus ægro, v. g. contracto volens mederi, extendit membra eius contracta, alligans ea vinculis, non vt eum affligat & torqueat, ſed ex charitate vt ſanet.

Nota Primò, *traham* poteſt propriè accipi vt futurum, quaſi dicat: Licèt Iſraël me offenderit, tamen adhuc traham illum ad me. Verùm melius accipias pro præterito: *Traham*, id eſt, traxi: clariùs enim liquet, quod Deus traxerit eos in deſerto, quàm quod poſt tempora Oſee eos tracturus ſit: paulò enim poſt eos vaſtauit, & tradidit Aſſyrijs; & quia ſequitur: *Declinaui ad eum*, &c. in præterito. ita S. Hier. Septuag. Chald. Ruper. Hugo, Lyra, Dionyſ. Arias & Sanchez. Præceſſit enim præteritum: *Portabam eos in brachiis meis*. Rectè S. Auguſt. in Pſal. 3. verſ. 6. *In prophetia*, ait, *bene miſcentur futura præteritis, quo vtrumque ſignificetur.*

Nota Secundò: tractus & funiculi ſignificant copiam, æquè ac ſuauitatem amoris, qua Deus homines ad ſe trahit: *Magnes enim amoris eſt amor.* Hoc eſt quod ait S. Auguſt. de ſua ad Deum conuerſione & tractu, lib. 9. Confeſſ. 1. *Quàm ſuaue mihi ſubitò factum eſt carere ſuauitatibus nugarum, & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eijciebas enim eas à me tu vera & ſumma ſuauitas, eijciebas & intrabas pro eis omni voluptate dulcior.* Idem Auguſt. ſerm. 2. de verbis Apoſtoli tomo 10. *Nemo venit ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum: Non dixit*, inquit, *duxerit, ſed traxerit. Iſta violentia cordis fit, non carnis. Quid ergo miraris? crede, & venis; ama, & traheris. Non arbitreris iſtam aſperam moleſtámque violentiam; dulcis eſt, ſuauis eſt; ipſa ſuauitas te trahit. Nonne ouis trahitur, cum eſurienti herba monſtratur? Et puto quia non corpore impellitur, ſed deſiderio colligatur: ſic & tu veni ad Chriſtum. Ad illum enim qui vbique eſt, amando venitur, non nauigando.*

Nota Tertiò: Ruffinus funiculos Adam cenſet eſſe beneficentiam, qua Deus Adamum poſt peccatum proſecutus eſt, dans ei cibos illaboratos, & ſponte naſcentes; ſic vice verſa funiculos Iſraelis eſſe manna, & aquam de petra, quæ ei ſine ſatione & foſſione in deſerto Deus dedit, quibus quaſi charitatis vinculis eum alligauit: quæ fuerunt typus Euchariſtiæ. Vnde

Allegor.

Allegor. traxit nos Chriſtus in funiculis Adam, cum pro nobis factus eſt Adam, id eſt, homo, caro noſtra, & frater noſter, vt docendo, patiendo, & moriendo pro nobis, nos ad ſe & ad Deum traheret, ac terrenum Adam redimeret, transformaret, faceretque cœleſtem: cúmq; hominum morbos, tam corporis, quàm animæ curauit, inquit Theoph. & Ruper. ac præſertim cùm quaſi nutritius Ephraim, corpus & ſanguinem ſuum nobis dedit in Euchariſtia. Hic enim eſt funiculus Adam, quo nos ſibi Deóque aſtrinxit. Eſt enim Chriſtus in Euchariſtia *amor amorum*, vt ait S. Bern. ſerm. de Cœna Domini. ita Delrio Adagio 956. Audi & S. Hieron. *In tantùm dilexi, & tam demens paſtor fui, vt morbidam ouem humeris meis ipſe portarem: ipſi verò ignorauerunt, quod mea illos paſſione curarem; & qui amator ſum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis.*

Symbolicè.

Symbolicè, Paulus à Palatio: Funiculi Adam, ait, ſunt leges veteres datæ Iudæis, & multò magis nouæ datæ Chriſtianis: hæ enim ligant, id eſt, obligant populum quaſi funiculi, ſúntque Adam, id eſt, hominum, non beſtiarum: quia humanæ ſunt, & rectæ rationi ac æquitati conformes. Eædem ſunt vincula charitatis: quia finis legis eſt charitas, vt ſcilicet nos ducat ad amorem Dei & proximi. Tales debent eſſe leges humanæ, ſcilicet vincula charitatis, non tormina cupiditatis: quia publicæ vtilitati, non propriæ auiditati ſeruiant oportet.

Tropol. amor eſt telum violentiſſimum

Tropol. diſce hic amorem eſſe telum violentiſſimum, quod hoſtes expugnat, immo immutat, & ex inimicis facit amicos. Errat hic mundi ſapientia, quæ hoſtem odiis, maleficijs & plagis vult vincere, cum ijs magis accendatur odium & hoſtilitas. Vera ratio vincendi hoſtem eſt, eum vincere amore, & vincere beneficijs. Vidit hoc Philippus Macedo, qui, vt teſtatur Plutar. in eius vita, cum Capitaneum quendam haberet, qui iugiter illi eiúſque famæ detrahebat, cenſeréntque amici cum terrore & minis compeſcendum, Philippus alijs armis vtens, miſit ad eum magnam pecuniæ vim, addens, ſi plura cuperet, ſe plura daturum. Hoc dono vincta eſt eius lingua, victa maledicentia, ac qui primò Philippum carpebat, nunc eum laudabat & in cœlum euehebat. Mirabantur amici doni ignari tantam in calumniatore mutationem, quibus Philippus: *En*, ait, *in mea manu eſt facere, vt detractores mei ſint laudatores.* Idem obſeſſurus arcem in rupe ſitam, cùm ſui diſſuaderent, dicerentque eam eſſe inacceſſam, ideóque inexpugnabilem, rogauit, num aſinus onuſtus auro eò aſcendere poſſet: aſſerentibus viam patere aſino: Ergo, inquit, acceſſu & expugnatu facilis eſt. Quare ſubmiſſa ingenti auri vi, arcis præfectum ſibi deuinxit, fecitque vt arcem ſibi dederet. Nimirum *validius & facilius aureis haſtis pugnatur, quàm ferreis.* Norunt hoc ſapientes principes & Duces. Docuerat id Philippum Apollo Pythius, dum ab eo conſultus reſpondit:

Si telo ex auro pugnaueris, omnia vinces.

Seneca

Seneca Epiſt. 9. ad Lucill. *Si vis amari, ama.* Et Poëtæ:

Vt præſtem Pyladen, aliquis mihi præſtet Oreſtem.
Hoc non fit verbis: Marce vt ameris, ama.

Præclarè S. Chryſoſt. hom. 13. ad pop. explicans illud Chriſti, *Omnia ergo quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis*, ait: *Vis beneficia capere? confer beneficium alteri: vis laudari? lauda alium: vis amari? ama: vis partibus primis potiri? cede illas prius alteri.*

Et ero eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorum.] *Ero*, id eſt, *eram*: ſicut paulò antè *traham*, id eſt traxi. Sequitur enim, *& declinaui* in præterito. Iam quoad ſenſum, Alber. explicat, quaſi dicat: Faciam vt maxillæ eorum premantur iugo

B Aſſyriorum. Vnde Symmach. vertit: *Putauerunt quod imponerem iugum ſuper maxillas eorum* Iugum ſcilicet, vel hoſtis, vel legis meæ, quam ipſi æſtimant duriſſimum eſſe iugum. Meliùs alij contrariè exponunt, quaſi dicat: Exaltabo, id eſt, auferam ab eis iugum aliarum gentium. Tertiò Septuag. vertunt: *Ero eis quaſi dans alapas homo ſuper maxillas eius*, quod explicans S. Hieron. *Quia*, inquit, *non ſua ſponte currebant, ſed vinctis funibus trahebantur, paululum maxillas eorum verberaui, non puniens, ſed corrigens & emendans. Iudex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat: qui autem pater eſt, laſciuientem filium palma percutit manu.* Sic &. Cyrill. & Theod. per

C alapam hominis accipiunt caſtigationem leuem, qua Deus quaſi pater leniter caſtigat ſuos, quaſi pueros: *quem enim diligit Deus, caſtigat.* Imò aliqui hæc accipiunt de alapa qua pater leniter tangit maxillas pueri, quaſi applaudens ei poppyſmo blandientis, vt doceat Dei alapas non eſſe aliud, quàm plauſus quoſdam, & manuum colliſiones, quibus equiſones, ſeu poppyzontes voce ſimul & manuum tractatione equos animare ſolent, & indomitos cicurare, vti Deus hic cicurauit Iſraëlem. ita Delrio adagio 937. Quare minùs rectè Leo Caſtrius hæc refert ad alapam à milite datã Chriſto in paſſione, coram Caipha pontifice;

D præſertim quia ipſe contendit, in Hebræo pro *exaltans* על *ol*, id eſt, *iugum*, legendum eſſe *exaltans* יד *iad*, id eſt, *manum*, ſcilicet ad dandam alapam, quod eſt contra omnes codices.

Sed quæres, qua ratione & qua alluſione ad rem ruſticanam, in noſtra verſione dicatur: *Ero eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas?* Nec enim ruſtici exaltant iugum ſuper maxillas, ſed ſuper collum, vel cornua boum. Primò, Ruffinus cenſet alludi ad boues qui trahunt currus, *In quibus*, inquit, *iuga cum ſoluuntur, eriguntur*: cum enim boues è curru ſoluuntur & abeunt, eleuatur currus temo, qui pariter ſecum eleuat iugum. Verùm ſolutis bobus ſolet & iugum eorum ſolui,

E nec dimitti alligatum temoni. Adde, hic magis ad boues arantes, vel triturantes, quàm ad currũ trahentes reſpici. Alludit enim ad id quod paulò antè dixit cap. 10. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius: aſcendam ſuper Ephraim, arabit Iudas, &c.*

Secundò, alij cenſent reſpici ad morem ruſticorum, qui ad ſingulos ſulcos eleuant iugum boum ad caput & cornua, ne eo collum nimis incaleſcat & grauetur. De eo enim ſic præcipit Columella lib. 2. cap. 2. *Sulcum longiorem facere quàm pedum 120. contrarium eſt pecori, quoniam plus æquo fatigatur, vbi hunc modum exceſſit. Cum*

A *ventum erit ad verſuram, in priorem partem iugum propellat, & boues inhibeat, vt colla eorum refrigeſcant, quia celeriter conflagrant, niſi aſſiduè refrigerentur, & ex eo tumor, ac deinde vlcera inuadunt.* ita Figuerios. Verùm hæc ſpectant eleuationem iugi ad caput & cornua, non verò ad maxillas, quod quærimus.

Tertiò, veriſimilius Sanchez cenſet per iugum hic ſignificari capiſtrum, quod os boum & maxillas tegit & ſtringit, ne inter arandum germina carpant: hoc enim capiſtrum alligatur iugo, ne boues caput demittant, ſed eo erecto incedant. Hoc enim faciendum eſſe docet Columella loco citato, *vt boum colla*, inquit, *minus la-*

B *befactentur, iugúmque melius aptatum ceruicibus inſideat.* Cùm enim boues ab arando vel triturando ceſſant: eleuatur & aufertur iugum, vnáque capiſtrum quod erat ori & maxillis alligatum; imò ſubinde inter arandum & triturandum agricolæ laxant eleuántque capiſtrum à maxillis, vt boues caput demittere, & germina vel grana quę triturant, carpere, & edere poſſint. Sub iugo ergo hic intellige frænum ſiue capiſtrum: hoc enim propriè tangit maxillas, & eleuatur ſupra eas, vt boues comedere poſſint. Vnde & ſequitur: *Et declinaui ad eum cibum, vt veſceretur.* q. d. Iſraël quaſi traxit iugum meum peregrinans per deſertum 40. annis: ſed cum aliquid laboris & moleſtiæ ſubiuit, in tam diuturno & difficili itinere,

C ego ſic eum releuaui & refeci, ſicut agricola ſolet laborantem bouem, à quo iugum & laborem amouet, vt ſuis ſe temporibus pabulo reficiat & reſtauret.

Quocirca optimè Hebræa vertit Chald. *Verbum meum fuit ſicut bonus agricola, qui alleuat humerum boum, & relaxat* (frænum) *in maxillis eorum.* Alludit enim ad vitulos, vel boues arantes & triturantes (huic enim comparauit Iſrael cap. 10. 11.) quibus iugum ceruici, capiſtrum ori imponitur, vt aſſiduè arent vel triturent, nec ab hoc opere diuertere poſſint os ſegeti, vel cibo admouendo: hos agricola, ſi clemens & benignus ſit,

D ſubinde à iugo ſoluit aut laxat, vt quieſcant & comedant. quaſi dicat: Pari modo ego ceruicem Iſraelis iugo, maxillas capiſtro liberaui, dum in deſerto hoſtium arma & iugum ab eo auerti, fecíque vt à labore itineris ſępe interquieſceret, *& declinaui*, id eſt, demiſi è cœlo manna, quo *veſceretur.* ita S. Hieron. Exaltatur ergo iugum ſuper maxillas, cum ab illis attollitur & aufertur, aut vt Vatab. cum more ruſticano è collo boum aufertur, & in cornibus eorum ſuſpenditur, vt per maxillas dependeat & defluat. Sic enim reſpirãt boues, & refocillantur aliquantolum in medijs arandi & triturandi laboribus. Alleg. Chriſtus exaltat & aufert à nobis iugum peccati, dęmonis,

E & concupiſcentiæ dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos*, Matth. 11. 28. Aut enim tentationes & difficultates tollit, aut ſua gratia ita eas emollit, vt hoc earum iugum non videatur maxillas ſtringere, neque collum arctare.

Et declinaui ad eum vt veſceretur.] Id eſt, vt Symmach. & Vatab. *declinaui ad eum cibum*: hunc enim ſignificat Hebr. אוכיל *ochil*, quod alij vertunt, *Comedere faciam*, putà tum bona terræ Chanaan, tum manna, quo Iſraelem alui in deſerto. ita S. Hier. Chald. Haymo, Alber. Lyra. & alij. Allegor. per manna accipe Euchariſtiam, qua Chriſtus ſuos alit, de qua ait S. Hieron. *Declinaui* (ego

Chriſtus) *ad eos, deferens regna cœlorum, vt cum eis veſcerer aſſumpta forma hominis : ſiue dedi eis eſum corporis mei : ipſe & cibus & conuiua.*

Pro *declinaui* hebr. eſt אט *at*, quod per apocopen ponitur pro אטה *atte* futuro hiphil, à rad. נטה *nata*, id eſt, declinauit. Aliqui *at* accipiunt vt aduerbium, ſignificans *quietè*, quaſi dicat : Exaltaui iugum gentium abſtulique à maxillis Iſrael, fecique vt quieſceret à bellis in Chananæa per Ioſue, vtque quietè eius frugibus veſceretur. Sed hæc ſignificatio & verſio dubia eſt & incerta. Docti enim Hebræi cenſent *at* eum aduerbiaſcit, ſignificare abſconditè, clam, tectè, à rad. לאט *laat*, id eſt, abſcondit.

verſ. 5. *Non reuertetur in terram Ægypti.*] Eſt hic oratio pathetica, ideóq; confuſa, in qua multa ſupplẽda ſunt. Deus enim hic induit pathos parentis, vel nutricis zelotypæ, quaſi dicat: Ego tanta charitate, tot beneficijs affeci, & allexi ad me Iſraelem: ſed ille cor habet algidum, & à me auerſum, ad me reuerti non vult, ſed reuerti cogitat in Ægyptum, vt eius opem imploret contra Aſſyrios. Quid ergo? impune hoc feret? Non feret: ſepiam viam eius ſpinis, faciámque vt vijs ab hoſte obſeſſis in Ægyptum reuerti nequeat, vtque Aſſyrius eas ex improuiſo præoccupet, & in Aſſyriam captiuum abducat, ſitque *Aſſur ipſe rex* (imò tyrannus) *eius*. Vnde Chald. vertit: *Non reuertentur in terram Ægypti, ſed Aſſur* (putà Salmanaſar) *dominabitur eis.* ita S. Hieron. Albert. Lyran. & Hugo. Aliter Arias, quaſi dicat: Debebant ire & opem implorare, non Ægypti, nec Aſſur, ſed Domini Dei, vt τὸ *reuertetur*, non rem futuram, ſed debitũ & obligationem ſignificet, idémque ſit quod, *reuerti debet*, ſic enim Hebræi ſubinde loquuntur dicentes, *Hoc non fiet*, id eſt, hoc fieri non debet.

verſ. 6. *Cœpit gladius.*] Quaſi dicat: Iam Aſſyrij per crebras excurſiones cœperunt vaſtare, & occidere Iſraelitas, nec deſiſtent donec *electos & capita*, id eſt, conſiliarios (vt habent Hebræa) & principes eorum cum tota gente conſumant. Id ita factum eſſe patet ex hiſtoria lib. 4. Reg. c. 15. & ſequentibus.

verſ. 7. *Et populus meus Iſrael pendebit ad reditum meũ.*] Quaſi dicat: Iſrael annuo pendulus ſperabit & expectabit, vt ego de more rediens liberem eum ab Aſſyrijs, qui velut recedens iam eum deſerueram; ſed falletur: quia enim ipſe in ſua contra me rebellione & vitulorum cultu perſiſtit, faciam, vt *iugum* Aſſyriorum *imponatur eis omnibus ſimul*, nemine excepto, *quod non auferetur*, ſed erit perpetuum. ita S. Hieron. Albet. Haymo, Clarius & alij.

Secundò, quaſi dicat: Iſrael pendet & hæſitat an ad me conuerti & redire velit, nécne. ita Leo Hebræus & Chald. qui vertit: *Populus meus haſitat ſe conuertere ad legem meam.* Accedit Arias, qui explicat quaſi dicat: Iſrael ſuperbus, & peruicax non vult prior me de reconciliatione compellare, ſed expectat vt ego prior ei reconciliari poſtulem, quaſi ego ſim offendens & reus, ille offenſus & actor.

Huc quoque accedit R. David, quem ſequitur Pagnin. & Vatab. qui heb. משובתי *meſcubati*, quod noſter vertit, *reditum meum*, vertunt, *auerſionem, vel rebellionem meam*, hincque dant ſenſum: Iſrael in ſua à me auerſione vndique preſſus anguſtijs, & hoſtibus hæſitat quid agere, quò confugere, cuius opem implorare debeat.

Nota, pro, *iugum imponetur ei*, Hebr. eſt, *Ad iugum vocabunt eum*. Legit interpres על *ol*, id eſt, iugum, æquè ac Chald. qui vertit: *infirmitatem grauem incurrent ſimul.* Iam legunt alio puncto על *al*, id eſt, altus, excelſus, putà Deus. Vnde vertũt; *Ad altißimũ vocabant eum* quaſi dicat: Prophetæ vocabant Iſraelem vt ad Deum rediret. Septuag. vertunt: *Deus ſuper pretioſa eius iraſcetur.*

Ruſum pro *non auferetur*, Hebr. eſt, *non exaltabit*, vel *non exaltabitur*, ſcilicet iugum, id eſt, non auferetur à maxillis Iſraelis, vti expoſui verſ. 4. Alij aliud ſuppoſitum verbi ſubaudiunt, ſcilicet Theod. *non exaltabit*, putà *eos Deus*. Chald. *non exaltabit*, ſupple *caput* Iſrael depreſſus ab Aſſyrijs. Vatab. *non exaltabit*, ſupple *Iſrael Deum*, id eſt, non laudabit, nec celebrabit Deum, quia ab eo auertit ſe ad idola, quaſi dicat: Hæſitat Iſrael an mecum in gratiam rediturus ſit: & licèt Prophetæ eum crebiò vocent, vt ad Altiſſimum redeat, nemo tamen eſt qui ad Deum redeat, eúmque exaltet & colat.

℣. 8.) Quomodo dabo te Ephraim, protegam te Iſraël? quomodo dabo te ſicut Adama, ponam te vt Seboim? Conuerſum eſt in me cor meum, pariter conturbata eſt pœnitudo mea.

℣. 9.) Non faciam furorem iræ meæ; non cõuertar vt diſperdam Ephraim: quoniam Deus ego, & non homo: in medio tui ſanctus & non ingrediar ciuitatem.

verſ. 8. *Quomodo dabo te Ephraim, protegam te Iſrael.*] Pro *protegam* hebr. eſt אמגנך *amagghen*. Quod ſi à radice גנן *ganan*, id eſt, tegere, obtegere, deducas, ſignificat *protegam*, obtegam, & vt Septuag. ac Aquila vertunt, *ſcuto circundabo te.* Nonnulli tamen cenſent *amagghen* eſſe contrariæ ſignificationis (talia enim ſunt multa Hebræorum verba, quæ aliquando vnum, aliquando eius contrarium ſignificant) vnde Theodotion vertit ἀποπλῶ σε, id eſt, nudabo te, & *auferam à te* ὅπλον, id eſt, ſcutum, quo te ante protexeram, ait S. Hiero. & Chald. *exterminabo te.*

Secundò, ſi *amagghen* à rad. מגן *magan*, id eſt, tradere, deducas, ſignificat *tradam te*, ſcilicet hoſtibus Aſſyrijs. ita Symmach. Leo Hebræus & Pagnin. Hi ſenſus licèt verbo tenus diuerſi, imò contrarij, in eundem tamen ſenſum, quaſi finem & ſcopum, collimant. Deus enim hic duas perſonas & duos affectus alternantes induit, ſcilicet amantis patris, qui filium peccantem punire ex amore refugit; & ſeueri iudicis, qui eum vt reum plectere deſtinat. Eſt enim in hac Dei interrogatione ingẽs pathos, in quo quaſi luctatur amor cum dolore & ira, putà ſumma Dei miſericordia cum eiuſdem iuſtitia & vindicta. Deus enim, ait Cyrillus hic, quaſi pendulus ſe verſat vtrinque, hæſitátque an protegere, an perdere debeat Iſraelem tam perditæ & profligatæ vitæ, vt oſtendat quàm eius miſereri cupiat, ſi reſipiſcere velit, quámque inuitus ad eius impœnitẽtis excidium deſcendat. Senſus ergo eſt quaſi dicat: *Quomodo dabo*, id eſt, quid de te, vel tibi faciam, ô Iſrael? protegámne te more ſolito vt pater? At tua obſtinata à me auerſio & rebellio obſiſtit: tuáque ſcelera atrocia clamant in cœlum, & vindictam à me efflagitãt. Perdámne te per Aſſyrios, vt Sodomã, Adamam,

Digitized by Google

Adamam, Seboim, vtbes Pentapoleos? at quomodo id paternus meus in te affectus patietur? Cū Sodomā perdidi, tactus fui dolore cordis intrinſecus: at nooc ſi te filiū meum perdam, magis cor meum, quam tuū, dolore ſauciabo Cor enim mihi fiodi, conuelli & diſſecari (antropopathῶs) videtur, ſi te, quem amaui vt filium, vt viſcera mea, abijciam, tradam Aſſyrijs, vaſtem & diſperdam. Quid ergo faciam? quo me vertam? vincet amor, an dolor? miſericordia, an iuſtitia? Vincat amor, vincat miſericordia. Ait ergo: *Cōuerſum eſt in me cor meum, pariter conturbata eſt pœnitudo mea.* Leo Hebræus vertit: *inuerſum eſt in me cor meum, ſimúlque accenſa ſunt in me pœnitudines meæ.* quaſi dicat: Dum ita mecum luctor, miſericordia & B pietate paterna vincor. Itaque cor meum conuerto, & inuerto, muto ſententiam, reuoco decretum de excindendo prorſus Iſraele; ac quaſi pœnitens conturbor intimo animi ſenſu, percellórque quod eum omnino perdere voluerim. Non ergo eum excindam vt Sodomam, ſed caſtigabo vt filium: puniam, non vt perdam, ſed vt emendem. *Non faciam furorem iræ meæ*, vt eum exterminem, prout ſcelera eius poſtulabant. Denique *non conuertar vt diſperdam Ephraim.* ita S.

verſ. 8. Cyrill. Hieron. Theod. Theoph. Albert. Hugo, & alij. Cauſam ſubdit: *Quia Deus ego ſum, & non homo.* quaſi dicat: Non ſum ego ſimilis hominibus, qui in inferendo ſupplicio plerumque extra C tranſiliunt metas iuſtitiæ: Deus ſum, qui in poniendo non ſolùm metas iuſtitiæ æquare non ſoleo, ſed citra illas me contineo, ait Anton. Fernan. viſione 29. ſect. 3. nimirum homo furore ebrius naturæ moderari neſcit, ego ſcio: homo in vindictam ſe effuodit; ego vindictā miſericordia tempero, imo ſupero: in me enim miſericordia ſuperexaltat iudicio: quantùm ergo Deus homini, cœlum terræ eminet, tantùm magnifica & diuina clementia mea eminet iuſtitiæ & vindictæ, ipſíſque omnibus hominum omnium ſceleribus, quæ tam facilè abſorbet, quàm mare ſorbeat guttam aquæ. ita S. Cyrill. Theod. & alij.

Aliter Chald. & R. Dauid, quaſi dicat: Homo D offenſus reuocat promiſſa: at ego licèt offenſus ab Iſraele, promiſſa tamen, quæ Abrahæ, Iſaac, & Iacob, patribus eius feci, ſeruabo & opere præſtabo.

Omnes ergo hæc in bonum accipiunt: vnus Arias hoc in malum accipit, quaſi dicat: Fixum maneat decretum meum de excindendo Iſraele: *quia Deus ego ſum, non homo.* quaſi dicat: Quia ſum Deus immutabilis, non homo, qui facilè flectitur mox átque ſententiam. Verum perperam: cætera enim omnia hic non vindictam, & odium, ſed ſummum amorem & clementiam ſpirant.

Aor. quàm decorum ſit præuenire offenſum. Moral. diſce hic, quàm in offenſis condonandis diſpar ſit ſenſus Dei & hominum. Homo offenſæ vindictam machinatur, Deus reconciliationem. Homo punit vt perdat, Deus punit vt emendet. Homo paſſione & ira, Deus ratione & iuſtitia mouetur. Homo ſtultè reputat ſibi fore dedecus, ſi prior recōciliationem poſtulet: Deus idipſum ſibi honori ducit. Eſt hæc mundana, imò diabolica hominum magnanimitas, vt pertinaces ſint in offenſis & litibus: eáque de cauſa multi iuges alunt inimicitias, quia neutra pars vult prior reconciliationem, multò minus veniam, etiamſi offenderit prior, poſtulare. Concionatores eos dedoceant hanc mūdi ſapientiam, imò ſtultitiam & dementiam, oſtendántque non dedecus, ſed A decus & laudem eſſe eximiam, ſi quis prior de reconciliatione aduerſarium interpellet. Hoc enim ſignum eſt animi liberalis, iræ potentis, māſueti, humani, imò diuini. Deum enim ducem imitatur, qui prior nos peccatores ſua gratia præuenit, & inuitat ad reditum in gratiam. Vide S. Chryſoſt. homil. de ſimultate & ira, tomo 5. vbi præclarè docet honorificum eſſe præuenire partem aduerſam, eámque inuitare ad reconciliationem; eò quòd hæc reconciliatio & præuentio, ſit heroïca virtus, ingénſque bonum vtrinque, cuius cauſa & auctor eſt non rogatus, ſed rogans. *Qui enim prior venit, ait*, inquit, *totum lucrum anticipat: Si enim ab alio exoratus iram relinquis, illi imputatur, B cuius precibus impetratum eſt. Non enim Deo obtemperans, ſed illi gratificans legem adimpleuiſti.* Chriſtus prior è cœlis deſcēdit ad nos, vt nos ad ſe reuocaret. Chriſtianus ergo eſt, & Chriſti aſſecla, qui idipſum imitatur. Puſilli & arcti animi eſt fouere iniurias, ampli & celſi eas abolere. Vnde Moſes poſtulans à Deo veniam rebellionis à populo admiſſæ: *Magnificetur ergo*, inquit, *fortitudo Domini ſicut iuraſti, dicens: Dominus patiens & multæ miſericordiæ, auferens iniquitatem & ſcelera*, Num. 14. 17. Sic Theodoſius Imp. teſte S. Ambr. ſerm. de eius obitu, beneficium ſe accepiſſe dicebat, cùm ignoſceret: quia & Hadrianus, licèt gētilis, Imperator creatus dixit, ſibi iam ereptam C eſſe facultatem iniuriæ priuatæ vlciſcendæ; quod Imperatorem deceat non niſi publicas Reip. iniurias vindicare, priuatas verò condonare: eius enim dotem propriam eſſe clementiam. ita Sanchez ad verſ. 7.

In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem.] Quaſi dicat: Hoſtes crudeles dum ciuitatem obſeſſam capiunt, eam ingrediuntur, & vaſtant: non ita ego, non ingrediar vrbes tuas vt eas vaſtem: quia ſanctus ſum, & in medio tui habito, ideóque cupio te corrigere & correctum ſaluare. ita Ruffin. Ruper. & S. Hieron. Non ergo ponam te vt Sodomam, ſed tui reliquias conſeruabo, imò te totam, ô Ieruſalem, ſub Ezechia pio rege à D Sennacherib tuabor & protegam. Hoc eſt enim quod prædixit Iſaias cap. 36. 4. *Non ingredietur vrbem hanc, & non iaciet ibi ſagittam.* Licèt enim hæc ſpectent ad Ephraim, tamen ſpectant quoque ad Iuda & Ieruſalem, vti iam dicam: magis tamen ſpectant ad Ephraim. Vnde rectè noſter Prado in Ezech. 4. 3. ſic explicat: *In medio tui ſanctus*, id eſt, hucuſque à te cultus & honoratus fui, *& non ingrediar ciuitatem*, quaſi dicat: Non ergo decet me ciuitatem Sichem (vel Samariam, quæ erat metropolis Ephraim) idolorum ſentinam ingredi: quia decreui eius ciues ſeruare. Suſtinet enim Deus perſonam Iudicis, qui aduertere animum non vult ad ea quæ plectere recuſat; ac E proinde non ingreditur loca ſceleratorum, ne videns ſcelera, vrgente iuſtitia cogatur ea punire.

Secundò, Hebræi, Haymo, Alber. & Hugo exponunt, quaſi dicat. Ego in medio tui, ô Iſrael, moror & color; nec te ſedémque meam derelinquam, vt ingrediar aliam ciuitatem vel gentem. Hinc R. Salomon, R. Abrahā, R. Dauid, & cæterorum Iudæi deliri exiſtimant, Deum tantùm apud Iudæos habitare. Huc accedit Chald. qui de Ieruſalem explicat, quaſi dicat: Ieruſalem eſt mea ciuitas, ibi habeo templum, in medio eius habito: nō ergo illud deſeram, vt aliud templum vel vrbem ingrediar. Licèt enim hæc ſpectent ad Iſ-

tael, id eſt, ad decem tribus primariò, ſecundariò tamen ſpectant ad Iudam: vtriſque enim prophetat Oſee: præſertim quia decem tribus priſcum ex Dei inſtitutione ius habebant ad Ieruſalem, & ad templum, nec illud à ſe abdicare poterant, quantumuis ad idola deflecterent.

Tertiò, quaſi dicat: Ego Deus dignor in medio tui habitare, ô Iſraël, eſto nullam ingrediar ciuitatem, aut locum: tum quia omnibus locis ſum præſens: tum quia loco non egeo, nec capior: ſum enim toti orbi infuſus, effuſus, & circumfuſus. ita Theod. & Lyra.

Quartò, aliter Sanchez, quaſi dicat: In te, ô Ephraim, ſunt aliqui ſancti (vt Oſee, Ioel, Amos, aliíque Prophetæ) qui in Sodoma totáque Pentapoli non fuerunt; qui ſi non omnino cohibere, obtundere tamen poſſint diſtrictum gladiũ vindicis iracundiæ. Quare non ingrediar ciuitates Ephraim eo modo, quo olim per angelos ſum ingreſſus Sodomam, ad eius ſcelera videndum, & incendio vindicandum.

Moraliter, vide hic viſcera charitatis, elementiæ, & dignationis Dei noſtri, qua peccatores ſceleratiſſimos, quales erant Iſraelitæ, ad ſe trahere conatur in funiculis Adam, dolet & pœnitet, gemit & ſuſpirat ex intimo corde, quòd eos caſtigare debeat, motat & reuocat ſententiam de eorum excidio. Audi S. Hieron. *In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem, hoc eſt, non ſum vnus de his qui in vrbibus habitant, qui humanis legibus viuunt, qui crudelitatem arbitrãtur iuſtitiam. Ius ſummum ſumma malitia eſt: mea autem lex, meáque iuſtitia eſt ſaluare correptos.*

Nominem Deus. reprobat ex ſe, ante præuiſa demerita. Conſiderẽt hæc penitiùs Theologi illi, qui ponunt in Deo reprobationem, vel poſitiuam, vel negatiuam damnandorum, non ob eorum demerita, ſed ex mero Dei beneplacito: cenſent enim Deum ante omnem præuiſionem operum, imò ante præuiſionem lapſus Adami & peccati originalis (vti illorum nonnulli volunt) ex hominibus hos, putà electos, abſoluta & efficaci voluntate elegiſſe ad gloriã, illiſque ſolis deſtinaſſe media, & auxilia congrua & efficacia ad ſalutem: cæteros verò omnes, vtpote damnandos, neglexiſſe, reprobaſſe negatiuè, & poſuiſſe in ſerie damnandorum; ex quo infallibiliter fiet, vt hi ad vnum omnes damnentur; ideóque Deum negare eis auxilia congrua, imo (vt aliqui volunt) etiam ſufficientia ad ſalutem, vtpote qui ſtatuerit eos relinquere in maſſa peccato originali damnata, ideóque permittere eos labi in peccata actualia, in iiſque obdurari & mori, itáque damnari.

Prob. 1. Quomodo quæſo hæc conſentiunt cum verbis Prophetæ noſtri, & cæterorum omnium, in quibus proteſtatur, imò iurat Deus, ſe ex animo cupere omnium hominum, etiam peccatorum & obſtinatorum (quales erant hi Samaritæ) ſalutem, nolle ſe eorum mortem & perditionem; de eáque ex intimis viſceribus dolet & ingemiſcit, ideóque aſſiduè per Prophetas eorum ſcelera arguit, minatur pœnas, hortatur & inuitat ad pœnitentiam, promittens eis veniam & gratiam? Si quis rex aut princeps hæc omnia præſtaret populo rebelli, nónne diceretur ab omnibus ſincerè ſumméque cupere, vt populos ad ſe ſibíque reconcilietur, itaq; mortem rebellibus debitam euadat, viuat & ſaluetur? At Deus longè melior, benignior & clementior, longè ſincerior, longè veracior eſt quouis rege aut principe.

Sanè qui aliter ſentiunt, videntur Primò Deo

A fucum vel hypocriſin aſcribere, vt exteriùs dicat & promittat, quod interiùs non putat, vel vult. Si enim Deus damnandos omnes ante præuiſionẽ demeritorum reiecit & reprobauit negatiuè, ergo interiùs in animo ſuo noluit eos ſaluare, imò voluit derelinquere vt perirent & damnarentur: ergo cum exteriùs per Prophetas dicit ſe velle eorum ſalutem, nolle mortẽ, ſimulatè, & quoad ſpeciem & apparentiam externam tantùm id dicit: non enim reuera & ex animo poteſt velle contradictoria, nimirum velle eorum ſalutem, eandémque ſimul nolle.

Ficta ergo & ſimulata (quod cogitare horret mens Chriſtiana, imò humana) erit illa Dei per
B Iſaiam cap. 5. 4. ad Iudæos vox: *Quid eſt quod debui vltra facere vineæ meæ, & non feci? & Ieremiæ c. 2. v. 5. Quid inuenerunt patres veſtri in me iniquitatis, quia elongauerunt à me, & ambulauerunt poſt vanitatem? Et v. 12. Obſtupeſcite cæli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini vehementer: duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas:* Similibus querelis Dei plenus eſt Ieremias. Talia quoque ſunt Prouerb. c. 24. *Vocaui & renuiſtis: extendi manus meas, & non fuit qui aſpiceret.* Ezech. 20. 31. *Conuertimini & agite pœnitentiam, facite vobis cor nouum, &c. Et quare moriemini domus Iſrael? quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus: reuertimini & viuite.*

C Secundò, hæc ſententia valde coarctat Dei clementiam & bonitatem, ſcilicet ad ſolos electos, qui pauci ſunt; circa alios verò omnes, qui plurimi ſunt, facit eum rigidiorem quàm ſit vllus rex, Turca aut Tartarus in populum ſuum. Abſit crudelitas à Deo benigniſſimo. Inſuper reprobationem, damnationẽ, obdurationem, & conſequenter peccatorum patrationem, quæ inde ſequitur, aſcribit Deo optimo & ſanctiſſimo, eiúſque prouidentiæ & curæ; cùm & Scripturæ, & rei natura doceat ea aſcribenda eſſe peccatori. Cur Deo clementiſſimo illa tribuunt, à quo ſunt alieniſſima, & non homini, cuius ea ſunt propria? Clamat Oſee c. 13. 9. *Perditio tua ex te Iſrael, tantummodo in me auxilium tuum.* Quàm ergo perperam dicunt
D nonnulli: Perditio tua, non tua, ſed ex Deo eſt reprobante. Quid enim eſt reprobatio, etiam negatiua, niſi perditio, eáque extrema & æterna? Clamat Eccleſ. cap. 15. 11. *Non dixeris: Per Deum abeſt à me ſapientia & ſcientia ſalutis: quæ enim odit ne feceris.* q. d. Non per Deum, ſed per te ſtat, quòd non capeſſas viam ſalutis, quia facis ea quæ Deus odit, ac proinde à via iſta recedis. Si enim non facias illa quæ Deus odit, accedet ad te Deus & ſapientia, ſiue ſcientia ſanctorum. *Non dicas: Ille me implanauit*, id eſt, in errorem impulit: *Non enim neceſſarij ſunt ei homines impij.* Iam ſi Deus ex ſe, ante præuiſionem operum impios reprobauit, nonne rectè dicere poterunt impij: Non
E per me, ſed per Deum ſtat, quod primitus ſim reprobatus ab eo: huic autem eius decreto reſiſtere ego non potui, nec reprobationem eius euadere. Illi ergo imputanda eſt prima mei reprobatio, omnéſque eius effectus, non mihi. Quis enim ego ſum, qui reſiſtam Deo, eiúſque prouidentiæ ſeriem fruſtrer & euertam?

Adde, reprobare, punire, damnare ſunt actus iuſtitiæ vindicatiuæ: ergo non præcedunt, ſed ſequuntur & præſupponunt peccatum, & culpam reprobandi & damnandi. Princeps enim eſſet iniuſtus & tyrannus, ſi ſubditos impelleret vel induce-

induceret ad peccata eo fine, vt eos poſſet punire, damnare, & occidere.

3. Tertiò, Chriſti filij Dei vnigeniti redemptionem, & œconomiam valde hi doctores extenuāt, eiúſque gratiam & gloriam imminuūt: nam eam ad paucos electos reſtringunt; cæteros ab ea reipſa excludunt, etiamſi nomine tenus partē eius aliquam, aut potiùs apparētem aliquam vmbram ad eos extendere videantur. Iam ex aduerſo, ex S. Scriptura & ex doctrina Patrum & Eccleſiæ conſtat, quòd Chriſtus hac de cauſa incarnatus ſit, laborauerit, ſudauerit, paſſus, crucifixus, & atrociſſima quæque perpeſſus ſit, vt omnes omnino homines, etiam eos qui ſua culpa damnantur, redimeret, vt omnibus gratiam non tantùm ſufficientem, ſed & copioſam ad ſalutem impetraret, pro eáque aſſiduè patrem orauit, atque ad eam omnes toto Euangelio ex animo inuitat. Hinc amarè fleuit ſuper Ieruſalem, dicens: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti?* Hac de cauſa per totum orbem miſit Apoſtolos, quia ſcilicet, vt ait Apoſtolus 1. Timoth. 2. 4. *Omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.* Idcirco rurſum ſingulis ſæculis, imò ſingulis annis per vrbes ſingulas, vicos, & caſtella mittit Prædicatores, qui doceant & inuitent omnes ad eius gratiam & ſalutem: ergo neminem ab ea excluſit vel excludit, niſi nolentem venire.

4. Quartò, multi ex ijs qui damnabuntur ſunt baptizati, pœnitentes & iuſti, in quibus omne peccatum, etiam originale, planè deletum, & abolitum eſt. Ergo Deus eos tunc odiſſe, reprobare, negligere aut deſerere nequit; ſed amat, iuuat, protegit & deſtinat vt fiant hæredes gloriæ, & regni ſui, vti docet S. Scriptura, & Conc. Trident. quod inter cætera ait ſeſſ. 6. art. 11. Deum gratia ſua non deſerere iuſtum, niſi prius ab eo deſeratur.

5. Quintò, ex hac ſententia Deus videtur inſidiari ſaluti omnium eorum qui damnantur. Nā ante omnem præuiſionem decreuit eos reprobare, vtque hoc decretum ſit infallibile & efficax, debet procurare illis paſſim offendicula & gratias inefficaces & incongruas, vt peccent iuſtéque damnari poſſint, vti rectè argumentatur Gregor. de Valentia. Hoc enim inuoluit id quod dicunt auctores illius ſententiæ, ſcilicet Deum ante omnem præuiſionem ponere reprobos in ſerie damnationis & damnandorum.

Quocirca viri ſapientes non pauci auerſantur iſta dogmata, & præſertim reprobationem tam negatiuam, quàm poſitiuam ante præuiſionem operum & finis vitæ cuiuſque, eámq; è cathedris & pulpitis eliminandam cenſent, tanquam Dei æquitati, ſanctitati, bonitati & clementiæ, æquè ac Chriſti redemptioni, meritis & charitati iniuriam; quæque hominibus teporem ad bona opera, & pronitatē ad peccata ingerat, ad eáque ſollicitet. Sanè noui plures, qui ex illius ſententiæ prædicatione & doctrina, vel in deſperationem, vel in inſaniam acti miſeri vixerunt; aliquos etiā qui ſe occiderunt. Semper enim decretum Dei de ſua ſalute vel damnatione, quaſi fatum quoddam ineluctabile, idque dubium, & incertum, capiti ſuo impendens phantaſiæ ſuæ obijcientes, nec illud excutere valentes, ſuccubuerunt tandem, ac in diffidentiam, vel amentiam prolapſi ſunt. Denique hæc ſententia impulit Caluinum & hæreticos ad hoc, vt dicant Deum eſſe auctorem operum malorum, æquè ac eſt bonorum.

Itaque ſentiamus, dicamus, doceamus & prædicemus quod Prophetæ & Apoſtoli prædicarunt, ſcilicet Deum benignum eſſe in omnes, velléque & optare ex animo omnium ſalutem, idcóque reprobationis cuiuſque cauſam eſſe peccata propria, non quæcunque, ſed ea tantùm in quibus quis vitam finit; Deúmque neminem reprobaſſe, niſi quem in peccatis moriturum præuidit, vti docet S. Auguſt. lib. de correp. & gratia cap. 13. & Proſper. in reſponſ. ad cap. 2. & 3. Gallorum. Deus enim cuique hanc vitam dedit quaſi ſtadium, in quo vſque ad mortem decurrat & decertet: ſi ritè decertarit, eum eliget, coronabit & glorificabit: ſi nequiter, eum reprobabit & damnabit. Quandiu ergo in hac vita ſumus, in via, ſtadio & agone ſumus, id eſt, in ſtatu merendi gloriam, vel demerendi gehennam: in morte erit terminus, vti vitæ, ita & meriti vel demeriti. Quocirca in cuiuſque arbitrio eſt quamdiu viuit, vel bene agere, itáque mereri & eligi ad gloriam; vel malè, itáq; reprobari. Hoc eſt quod per Moſen Deuter. 30. 15. Deus Hebræis edixit: *Conſidera quod hodie propoſuerim in conſpectu tuo vitam, & bonum; & è contrario mortem & malum, vt diligas Dominum &c. & viuas.* Et Eccl. 15. 14. *Deus ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu conſilij ſui. Adiecit mandata & præcepta ſua: ſi volueris mandata facere, conſeruabunt te. Appoſuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris porrige manum tuam. Ante hominem vita & mors, bonum & malum, quod placuerit ei dabitur illi.* Ita feciſſe Deum cum Angelis & Adamo clarum eſt, & fatentur auctores illius ſentētiæ: ergo & idem facit cum hominibus poſt lapſum: per Chriſtum enim homines lapſos erigere, & in priſtinum, imò altiorem gradum reſtituere decreuit, & de facto reſtituere dignatus eſt, vti manifeſtiſſimum eſt in ijs qui baptizati & iuſti, imò magni ſancti euaſerunt, è quibus tamen poſtea nonnulli ſua ſuperbia, aliáve culpa perierunt, & etiamnum pereunt & damnantur. Hic ſenſus dignus eſt Deo, dignus Chriſto, dignus Eccleſia. Sentiamus ergo cum Sapiente de Deo in bonitate, à quo, vt ait Iſaias c. 28. 21. mala infligere vel inferre alienum eſt & peregrinum, proprium verò miſereri & parcere. Nam, vt ait Pſaltes, *Miſerationes eius ſuper omnia opera eius.* Et Sapiens cap. 11. 27. *Parcis autem omnibus, quoniam tua ſunt Domine, qui amas animas.* græcè ſignificantius, δέσποτα φιλόψυχε. Ipſe ergo eſt φιλόψυχος, & vt ait Apoſtolus Tit. 3. 4. φιλάνθρωπος, qui ex mero amore animas creauit, eáſque perditas Chriſti ſui ſanguine redemit, ac proinde non vult eas perire, ſed ſaluari, ideóque ſingulis gratias & media ad ſalutem ſufficientia, imò copioſa & abundantia, ex immenſo hoc amore quo eas proſequitur, ſuppeditat; vt qui pereunt, non Deo, ſed ſuæ ignauiæ, vel malitiæ id tribuere debeant, vti ait hic Propheta. Vide inter alios Gregor. de Valentia 1. p. q. 23. diſp. 1. puncto 3.

Dices, Deus elegit hanc rerum ſeriem, in qua præuidebat hoſce, puta reprobos omnes, peccaturos, ideóq; damnandos: ergo voluit & intendit eos negligere, & reprobare ante omnem præuiſionem operum. Cur enim eos poſuit in hac ſerie rerum, in qua infallibiliter damnandi erant, niſi quia voluit eos abijcere? alioqui enim poſuiſſet eos in alia ſerie, in qua præuidebat illos ſaluādos. Reſp. negando conſequentiam; inde enim à pari

ſeqoeretur, Deum intendiſſe peccata reproborum, quia ea pari modo præuidit in tali ſerie, in qua eos poſuit, certò futura. Hoc autem dicere eſt impium & blaſphemum. Cauſa ergo cur eos poſuerit in tali ſerie, non fuit illa, quòd intenderet eos reprobare aut damnare; ſed quia liberum ei fuit eligere ſeriem quamcumque voluit, præſertim quia præuidebat Deus, quod quamcumque ſeriem eligeret, ſemper aliqui cum communibus gratiæ auxilijs (noluit enim omnibus dare extraordinaria & potentiſſima: hoc enim quaſi priuilegium paucis reſeruauit) ex arbitrij libertate, facilitate, & fragilitate deficerent & peccarét, ideóque reprobarentur & damnarentur. Quod ergo hanc ſeriem de facto elegerit, in qua præuidebat hoſce defecturos &, damnandos, non illam, in qua prouidebat hoſce in gratia perſtituros & ſaluandos, ſed alios defecturos & damnandos; hoc liberæ eius electionis & poteſtatis fuit: eſt enim ipſe ſummus rerum omnium Dominus. Taceo occultas alias hui⁹ electionis cauſas, quas pluries in mente ſua habuit & habet: has enim homini ſcrutari nec poſſibile, nec fas eſt: ſufficiat nobis non fuiſſe hanc cauſam, quòd hos præ alijs vellet reprobare ante præuiſionem operum, vti iam oſtendi. Nam dedit eis, æquè ac alijs, communia gratiæ auxilia, cum quibus facilè bene viuere & ſaluari poterant & debebant (hócque volebat & intendebat Deus) ſicut multi alij iiſdem bene vixerunt, & ſaluati ſunt. Tribuant ergo ſuæ libertati, fragilitati & negligentiæ, non Deo, nec Dei reprobationi, quòd gratiæ Dei cooperari ſtrenuè, prout res tanta poſcebat, noluerint, ideóque reprobati ſint.

℣. 10.) Poſt Dominum ambulabunt, quaſi leo rugiet: quia ipſe rugiet, & formidabunt filij maris.

℣. 11.) Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorum: & collocabo eos in domibus ſuis, dicit Dominus.

℣. 12.) Circumdedit me in negatione Ephraim, & in dolo domus Iſraël: Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelis.

vers. 10. *Poſt Dominum ambulabunt.*] Quia Dominus *quaſi leo rugiet*, ſuóque metu percellet cogétque omnes vt ſe ſequantur, & poſt ſe ambulent. Id reipſa factum eſt Primò, cum Deus in vaſtitate, & captiuitate Iſraelitarum rugijt & ſæuijt quaſi leo. Tunc enim multi ex ijs plagis fracti, & pauore Dei perculſi ad Deum redierunt, eúmque in captiuitate Aſſyriaca coluerunt, & inuocarunt petentes veniam & liberationem. ita S. Hieron. Haymo, & alij.

Secundò, cum Ezechias conuocauit, & inuitauit Iſraelitas in Ieruſalem ad Dei cultum, 2. Paral. 30. Rurſum & potiùs, cùm Iudæi è Babylone redierũt in Iudæam. Tunc enim multi ex Iſrael, id eſt, è decem tribubus Iudæis permiſti, cum eis redierunt in Ieruſalem, ibíque in templo Deum coluerunt. Ita S. Cyrill. Theod. Chald. Albert. & Hugo.

Tertiò & maximè, Chriſto incarnato & prædicante, ac rugiente quaſi leone tum per ſe, tum A per Apoſtolos, multi Iſraelitæ tam ex Samaria & Iudæa, quàm ex Ægypto, Aſſyria omníque mundi plaga ad eum conuerſi ſunt, & quaſi columbæ aduolarunt, quos ipſe collocauit in domibus ſuis, putà in particularibus Eccleſijs, vbi piè ſanctéq; Deo ſeruierunt, ſeruiunt & ſeruient. Ad Chriſtum enim auolare hic Prophetam cenſent Hebræi, S. Hieron. & alij paſſim.

Nota, Chriſtus per ſe & Apoſtolos euangelizans comparatur leoni, Primò, quia ipſe vt leo terrore, & minis iudicij & gehennæ terruit peccatores, & reipſa in iudicio terrebit damnatos infligendo illis ignem æternum. Secundo, quia vti leo quaſi rex dominatur cæteris feris & animalibus, B ita Chriſtus dominatus eſt Philoſophis, ſectis & erroribus tam Gentilium, quàm Iudæorum. Tertiò, quia ſumma auctoritate & maieſtate loquebatur quaſi leo. Quartò, quia ſumma & leonina fortitudine è captiuitate peccati, diaboli, & gehennæ veros Iſraelitas eduxit.

Quia ipſe rugiet, & formidabunt filij maris.] Id eſt, homines marini, v.g. inſulani. ſic Iſaiæ 23. 10. Tyrus dicitur filia maris, quia inſula. Aut *filij maris*, id eſt, Occidentis (mare enim mediterraneum eſt ad Occidentem Iudææ; hinc mare in Scriptura ſignificat Occidentem) hoc eſt, Occidentales populi. q.d. Remotiſſimi quique Iſraelitæ qui in Occidentem profugerant, æquè ac gentes Occi- C dentales audito hoc leonis, id eſt, Dei & Chriſti rugitu, *formidabunt*, hebr. יחרדו *iecherdu*, id eſt, trepidabunt, eique ſe ſubdent. Nam vt ait Amos c. 3. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?* Significat quod ad remotiſſimos quoſque Iſraelitas, æquè ac nationes, perueniet vox, terror, potentia, & dominans gratia Chriſti.

Aliter Theod. nam per filios maris accipit piſces. q.d. Tam horrendus erit Dei rugitus, vt piſces etiam fugituri ſint, & in maris imo ſe abdituri.

Myſticè, Mare eſt ſæculum hoc varium, æſtuãs & tempeſtuoſum: filij ergo maris ſunt filij huius ſæculi, quos Chriſtus rugiens perculit & con- D uertit.

Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorum.] vers. 11. Cùm ſcilicet ego Deus rugiam per Cyrum, proclamando libertatem, vt Iudæi Babylone redeant in patriam, & multò magis cùm rugiam per Chriſtum proclamando libertatem à peccato & gehenna, tunc Iſraelitæ inter gentes diſperſi vndique ad me confluent, ſcilicet à mari, id eſt, ab Occidente; ab Ægypto, id eſt, à Meridie; & ab Aſſur, id eſt, ab Aquilone & Oriente, vt me duce redeant per Eſdram in Iudæam, & multò magis per Chriſtũ redeant ad Eccleſiam, quæ eſt prima veráque eorum patria, vbi eos *in domibus ſuis* & ſedibus, pu- E tà in localibus Eccleſijs *collocabo.* Ita Chald. qui vertit: *Poſt Dominum ambulabunt, & verbum eius ſicut leo erit qui rugit: ſtatim enim ac rugiet congregabuntur exules ab Occidente. Sicut auis quæ apertè venit, ſic venient qui in exilium acti fuerunt in terram Ægypti: & ſicut columba quæ reuertitur ad columbare ſuum, ſic redibunt qui deportati ſunt in terram Aſſur.* q. d. Iſraelitæ, æquè ac gentes, leonis, id eſt, Dei & Chriſti auguſta voce territi, & exciti, ad eum eiúſque fidem & ſequelam confluent.

Nota, per Aſſyrios & Ægyptios, quaſlibet regiones & gentes accipit per ſynecdochen: hos tamen præ alijs nominat, quia eò fugerant, vel

abducti

abducti erant Iſraëlitæ tempore captiuitatis, indéque quaſi columbæ reuolarunt.

auis Ægypti qua? Quæres Primò, quænam ſit auis Ægypti, & cur ei comparetur Iſrael rediens è captiuitate? Reſp. eſſe ibin, vel accipitrem: vtraque enim Ægyptijs erat in honore, & ſacra, imò diuinis honoribus colebatur. Per eam ergo ſignificat Iſraëlis, non tantùm celerem reditum, ſed & indemnitatem, ac dignitatem, honorem & reuerentiam, quibus ab hoſtibus ipſis dimiſſus honorificè & glorioſè in patriam ſit reuerſurus. Ægyptij enim, ait Strabo, è terreſtribus tria coluerunt, ſcilicet bouem, canem & felem: è volatilibus duo, accipitrem & ibin: ex aquatilibus duo, ſepidotum piſcem & oxyrynchum. Accipiter auis eſt rapax, ab accipiendo dicta, ideóque celerrima. Vnde Æthiopes rem citò factam ſignificaturi, pingunt accipitrem; quod hæc aliarum ferme omnium auis ſit velociſſima, ait Diodor. lib. 4. c. 1. Eadem à Virgilio 11. Æneid. ſacra vocatur, dum ita canit:

Quàm facilè accipiter ſaxo ſacer ales ab alto,
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam.

Porrò accipiter Ægyptijs erat in honore & veneratione. Primò, quia accipiter eſt hieroglyphicum ſolis, tum ob vim prolificam qua præditus eſt; eſt enim inter aues fœcundiſſimus: tum quia viuaciſſimus eſt: tum quia iubar radióſque ſolis firmiter intuetur: tum quia oculos & viſum habet acutiſſimum. Vnde Plutarch. accipitrem interpretatur Oſirim & ſolem. Origenes eundem vocat Apollinis nuncium: tum quia trigeſimo quoque die feminæ ſolet coniungi æquè ac ſol lunæ. Hinc & Zoroaſtres, teſte Euſebio, dixit Deum accipitris habere caput. Deus enim eſt ſol iuſtitiæ, Malach. 4. 2. Secundò, quia cæteræ aues dum in ſublime tendunt, non recto, ſed obliquo feruntur tractu: ſolus autem accipiter ſublimipeta recto meatu volat. Tertiò, quia accipiter ſymbolum eſt animi alati, ac in altum cœlúmque euolantis, ac conſequenter ſacerdotis & ſacerdotij; quod verum & legitimum ſolus Iſraël poſſidebat. Quartò, quia accipiter ſymbolum eſt gloriæ & victoriæ, tum quia agilitatis in volatu principatum obtinet: tum quia auis eſt pugnaciſſima & ſolertiſſima; quo fit, vt dimicans alias aues ſemper vincat, vincatur nunquam. Quocirca Darius Perſarum rex, qui ſibi totius orbis victorias promittebat, pallam geſtabat auro diſtinctam, in qua accipitres tres velut roſtris inter ſe concurrebât, inſcripta hac voce, *νικητικώτατος*, id eſt, victorioſiſſimus. Et Antiochus tot victorijs illuſtris, accipitris cognomine vocari geſtiebat. Hæc & plura tradit Pierius Hierogl. 21. cap. 1. 6 & 19.

Ibis vero ita propria eſt Ægypto, vt alibi non reperiatur. Ibis autem eſt ciconiæ ſpecies, excelſa, rigidis cruribus, procero roſtro. Hinc Ægyptus in obeliſcis & nummis repræſentatur per ibin: tum quia ibis alibi quàm in Ægypto viuere nequit: tum quia Ægyptus habet ſpeciem, Δ: vnde & delton vocatur; eandem habet ibis, tum in roſtro, ſi illud patefaciat; tum in inceſſu, quo pedes ad æquales trianguli lineas deducit. Porrò ibis Mercurio dicata erat, qui totius cordis & ſermocinationis dominus habebatur: hinc & cordis eſt ſymbolum, præſertim quia ibis mirificè cordi confert, vti aſſerunt medici: & quia ibis duas æquè drachmas ponderat, teſte Plutarcho; quod vtique pondus eſt cordis pueri recens nati. Inſuper ibis roſtro purgans aluum, docuit homines

A vſum clyſteris; hinc ſanitatis & ſalutis eſt ſymbolum, præſertim, quia, vt ait Cicero lib. 1. de natura Deorum, *ibes maximam vim ſerpentum conficiunt, itáque auertunt peſtem ab Ægypto, cum volucres angues, ex vaſtitate Libyæ vento Africo inuectas, interficiunt, atque conſumunt: ex quo fit, vt illæ nec morſu viuæ noceant, nec odore mortuæ.* Vnde Poeta vocat *ſaturam ſerpentibus ibim*. Hinc & ſcribit Ioſephus lib. 2. Antiq. 5. Moſen copijs Ægyptiorum à Pharaone præfectum, cum in Æthiopas caſtra moueret, quia per loca ſerpẽtibus plena profecturus erat, vim ibium ingentem papyraceis arcis incluſiſſe, iiſque in ſerpentes immiſſis,
B ab ijs illæſum in Æthiopiam penetraſſe, eámque ſubiugaſſe. Hæc Pierius Hierog. 24.

Qᴠᴀᴇʀᴇs Secundò, cur auem Aſſyriorum vocat columbam, potius quàm aquilam & cur Iſraëlem reducem comparat columbæ, non alteri aui? Reſp. Primò, quia volatus columbæ directus eſt, æquè ac conſtans. *columba volatus qualis? Reſp. 1.* Secũdò, quia apud Aſſyrios columbæ ſacræ habebantur, & nefas erat eas occidere: vnde tanta ibi creuit harum volucrum copia, vt accedentium mercatorum ora peruolarent. *2.* Hac de cauſa ait hic Oſee: *Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorum.* Hinc & Tibullus lib. 1.

Quid referam, vt volitet crebras intacta per vrbes,
C *Alba Palæſtino ſancta columba Syro.*

Teſtatur Euſeb. lib. 8. præparat. 5. ſe cum ad Aſcalonem Syriæ ciuitatem appuliſſet, miratum eſſe multitudinem columbarum, cúmque cauſam rogaret, audiuiſſe, lege apud eos columbarum vſum eſſe prohibitum. Cauſa fuit, quòd adulatores Semiramidis, reginæ primæ Aſſyriorum, finxerint eam commutatam in columbam, eaque ſpecie eam quaſi Deam coluerint. Quocirca Martial. lib. 13. de columba ita canit:

Ne violes teneras praduro dente columbas,
Tradita ſi Gnidiæ ſunt tibi ſacra Deæ.

Tertiò, quia columba timida, ad vmbram etiam accipitris celeriter auolat. Nam vt ait Poëta. *3.*

Terretur minimo pennæ ſtridore columba.

D Ita Iſraëlitæ timidi data licentia à Cyro, ſtatim è Babylone aufugerunt, & deinceps ad ſolum Babylonis & idololatrarum nomen trepidarunt, iuxta vetus prouerbium:

Timet naufragus omne fretum.

Et,

Vitaret cœlum Phaëton ſi viueret.

Quartò, quia columbæ vnicè amant ſuum columbare, æquè ac nidum & pullos: vnde etiamſi *4.* alio abducantur, mox vt liberæ euadunt, eò ſtatim reuolant: quocirca columbis vti ſolent in obſidione vrbium, quaſi tabellarijs. Obſeſſi enim
E per eas ad amicos vltro citróque litteras tranſmittunt, & recipiunt. Ita ijs vſus eſt Brutus in obſidione Mutinenſi, de quibus Poëta:

Quid vigil obſidio, quid arces *columba tabellaria.*
Aut valla proſunt, per ſpatia inuij
Euntes cœli nuncios?

ait Plinius lib. 10. cap. 37. Ita Chriſtiani Ptolemaidem obſidentes, per columbam tabellariam eam miro ſtratagemate obtinuerunt. Cùm enim per columbam Sultanus miſiſſet litteras, quibus ſe breui obſidionem ſoluturũ ſignificabat, Chriſtiani eam intercipientes, contrarias fictáſque, Sultani nomine inſcriptas litteras, per eandem in vrbem miſerunt, quibus ſignificabatur Sultanum alijs diſtrictum vrbi ſuccurrere non poſſe: ergo cum hoſte optimis conditionibus componerent.

Ita obſeſſi vrbem Chriſtianis dediderunt, vti narrat Egnatius, & ex eo Aldrouandus prolegom. in Ornithol.

Quin & patresfamilias, vt docet Lipſius lib. 2. Saturnal. cap. 6. qui in theatrum aut circum ibãt, vnde non tam citò dabatur reditus, columbas ſecum in ſinu ferebant, eáſque emittebant cum tabellis nunciis domum quid vellét, idque probat ex Varrone lib. de re ruſtica, qui ait: *Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quod multi in theatro è ſinu miſſas faciant, atque ad locum redeunt, quæ niſi reuerterentur non emitterentur.* Id maximè verum in columbis Syriæ & Palæſtinæ, quæ etiamſi ad centum milliaria à columbari abducantur, ſi è loco alto liberè auolare ſinantur, ſtatim directè mira vel odoratus, vel naturę ſagacitate, ad columbare ſuum paucis horis reuolant: quibus proinde etiamnum mercatores & ciues, vt merces aduectas aliáque nuncient, pro tabellarijs vtuntur. Nam eas ſecum deferentes ad portus, vel ad alias vrbes, inde cum litteris domum remittunt, vti mihi Romæ narrarunt viri graues, qui in Syria vixerunt oculiſque idipſum conſpexerunt.

Idipſum fuſè narrat & confirmat R. P. Stephanus Montegazza ordinis S. Dominici, in ſuo Ierosolymæ itinerario lib. 1. cap. 22. & 23. vbi narrat ſe id vidiſſe Cairi in Ægypto, additque in toto Oriente incolas columbis vti pro nuncijs & veredarijs, quibus catent, magno & pretij & temporis compendio, eáſque ad id edoceri: atque Godefridum Bullonium, qui terram ſanctam ante ſexcentos annos recuperauit, primúſque è Chriſtianis creatus eſt Ieroſolymæ rex, in obſidione Ieroſolymæ intercepiſſe columbam, quæ à Sultano cum litteris ad obſeſſos mittebatur: ipſum viciſſim columbam cum litteris miſiſſe ad obſeſſos in caſtello Heſaræ.

Hiſce ergo columbis ſuis rectè Iſraëlitas comparat Propheta. q. d. Auolabitis è captiuitate ad patriam, vti columbæ veſtræ alicubi detentæ auolant ad ſuum columbare & nidum. Tropol. fidelis amet Eccleſiam, religioſus ſuum ordinem, vti columba amat ſuum columbare, & ſi quo caſu inde abducatur, mox vt poteſt eò reuolet, vt dicat cum Iob cap. 29. 18. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.* Et cum Pſalte pſal. 83. 4. *Etenim paſſer inuenit ſibi domum, & turtur nidum, vbi ponat pullos ſuos*: mea autem domus eſt templum, meus nidus altare, de quo ſubdit: *Altaria tua Domine virtutum rex meus & Deus meus.* q. d. Altaria tua ſunt ad quæ anhelo, vti auis ad nidum ſuum. De his ait Iſaias cap. 60. 8. *Qui ſunt iſti qui vt nubes volant, & quaſi columba ad feneſtras ſuas?* vide ibi dicta.

verſ. 12. *Circundedit me.*) Hic redit Oſee ad ſua tempora & ad priſtinas minas. Vnde Lyran. Arias, Pagnin. & Vatab. hinc inchoant caput 12.

Senſus ergo eſt q. d. Cupitis ſcire cauſam, cur non obſtante mea tanta miſeratione & amore, Ephraim æterna captiuitate, vti iugiter inclamo, damnandus ſit? Ea in promptu eſt, quia ſcilicet circumuenit me ſuo mendacio, negauit enim cultum mihi debitum; & reliquas tribus dolo: nam doloſè eas ſeduxit ad colendos vitulos aureos, quos mihi aſtutè ſubſtituit: *Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelis.* q. d. Iudas autem non fecit ſic: quia eodem tempore ſub Ezechia pio rege, ſua fide, cultu & vita Deo adhæſit, ad cuiúſque partes ab Iſraële neglectas, ideó-

A que quaſi inferiores, *deſcendit teſtis* veritatis, putà diuinitatis Dei; itáque *cum ſanctis*, tum Patriarchis & Prophetis, tum potiùs Sacerdotibus & Leuitis (hi enim in ſchiſmate Ieroboam retinuerunt cultum Dei, ideóque ex Iſraël ad Iudam & Ieruſalem confugerunt, vt patet 2. Paral. 13. 9) *fidelis* Deo fuit, verámque eius religionem & obedientiam fideliter, ſtabiliter & conſtanter (hoc enim ſignificat hebr. נאמן *neeman*) conſeruauit: ideóque cum excinderetur Ephraim & Samaria, tunc Iudas & Ieruſalem ſtabit & florebit. ita S. Hieron. Haymo, Hugo, Emmanuel, Mariana & alij. Perperam Compluten. pro *fidelis* legunt *fidelibus*. Nota noſter Interpres legit עד *ed*, id eſt, teſtis, alij legunt
B עוד *od*, id eſt, adhuc. Ruſum רד *rad* accepit vt infinitiuum à ירד *iarad*, id eſt, *deſcendit*: iam accipiunt vt præteritum verbi רוד *rud*, id eſt, dominatus eſt; vnde vertunt: *Iudas autem adhuc dominatur cum Deo.* ita Chald. Leo Hebræus, Lyran. & Pagnin. quaſi alludat ad luctam Iacobi cum angelo vices Dei gerente, cui cum præualeret Iacob, vocatus eſt, *Iſrael*, id eſt, dominans Deo, Geneſ. 32. 28. Verùm eodem redit ſenſus. q. d. Cum Ephraim vaſtabitur, Iudas ſuum retinebit dominatum & ſceptrum: quia cum Deo conſentit & conſpirat; retinet enim eius fidem & cultum, quaſi teſtis eius fidelis: vnde regnat adiutus & protectus à Deo, adeóque à Deo & cum Deo regnare videtur. nec
C enim regnum terrenum erat in Iuda, vti cœleſte eſt in cœlo. Vnde Chald. vertit: *Proles verò Iuda valida fuerunt in cultu Domini.* Et Arabicus Alexandrinus: *Iudas teſtis cum Deo remotus ab eis, & factus eſt fidelis & ſanctus.*

Aliter Arias & Alber. q. d. Iudas ſtetit in cultu Dei quaſi teſtis eius fidelis, etiam cùm deſcendit de ſplendore regni, dum ſcilicet Ephraim, id eſt, Ieroboam potiorem regni partẽ occupauit, eámque ad vitulos aureos abduxit.

Ruſum Vatab. & Lyran. cenſent hic innui myſterium S. Trinitatis. Nam pro *fidelis*, vertit in datiuo: *& cum ſanctis fideli*: ac per *τὸ ſanctis*, accipit Deum qui præceſſit, in perſonis trinum, in eſſen-
D tia vnum. q. d. Iudas deſcendit cum Deo, cum Deo, inquam, qui ſanctiſſimus eſt, ac ter ſanctus in tribus perſonis (vt pluraliter vocari poſſit קדשים *kodeſcim*, id eſt, ſancti: tum quia ſanctiſſimus eſt: tum quia in eo ſunt tres perſonæ ſanctiſſimæ) æquè ac fideliſſimus. Simili enim modo & cauſa Deus vocatur Eloim in plurali. Verùm primus ſenſus vti planiſſimus, ita maximè genuinus eſt. Porrò Septuag. hæc aliter diſpungunt, itáque vertunt: *Circundedit me mendacio Ephraim, & in impietate domus Iſrael & Iudas nunc cognouit eos Deus, & populus ſanctus vocabitur* Dei. Septuag. ſequitur Syrus: *Circundedit me Ephraim in mendacio, & domus Iſrael & Iuda dolo, donec deſcendit*
E *cum ipſo* Deo *populus ſanctus & fidelis.* Et Arabicus Antiochenus: *Conſiderate* (reperite modum) *quomodo remeaueatis mendacium, ô domus Ephraim, & iniquitatem, ô domus Iſrael & Iuda; quoniam iam cognouiſtis Dominum, & vocabimini* Deo *populus ſanctus.*

Denique Hebræi hæc referunt ad tranſitum maris rubri, de quo hiſtoriam vel fabulam hanc narrant, ait S. Hieron. *In exitu Iſrael ex Ægypto, quando ex alia parte mons, ex alia rubrum mare, & ex alia Pharaonis cingebatur exercitu, & incluſus populus tenebatur; cæteris tribubus deſperantibus ſalutem, & aut reuerti in Ægyptum, aut bellare cupientibus, ſolus Iuda fideliter ingreſſus eſt mare: vnde*

&

& regnum meruit accipere; & hoc eſſe quod nunc dicitur: Iudas teſtis ſermonum Dei, & aſtipulator ac vindex deſcendit cum Deo in mare, & inter ſanctos fuit fideliſſimus, vt verbis iubentis crederet Dei.

Verùm quicquid ſit de hac hiſtoria, certè de ea hic non agitur (eſto eò alludi poſſit) ſed de ſchiſmate Iſraelis facto per Ieroboam, in quo Iudas fideliter perſtitit in cultu veri Dei.

Hi teſtes fideles Dei ſunt apoſtoli, Doctores & Martyres.

Moral. Iudas, id eſt, confeſſor & teſtis fidelis Dei, cum eo deſcendens in apoſtaſia Iſraelis, eſt verus Chriſtianus, qui cæteris à fide, pietate, caſtitate vel iuſtitia, metu pœnarum, vel ſpe opum & honorum deficientibus, in ijs cum Deo & pro Deo conſtans vſque ad mortem perſiſtit, cum iactura bonorum, famæ & vitæ. Sic toto pene orbe arrianizante, vnus pro fide Homuſij inuictus ſtetit S. Athanaſius, quaſi Atlas Eccleſiæ, hæreſimque profligauit, ac de ea triumphum egit. Horum dux & anteſignanus eſt Chriſtus, de quo ait S. Ioan. Apocal. 1. 5. *Qui eſt teſtis fidelis, primogenitus mortuorum & princeps regum terræ, qui dilexit nos & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.* Tribunus eſt Moſes, dicens Deuter. 4. 26. *Teſtes inuoco hodie cælum & terram, citò vos perituros eſſe*, ſi à Deo ad idola deſciſcatis. Chiliarchæ ſunt Apoſtoli, à Chriſto ad id deputati Actor. 1. 8. *Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa & Samaria, & vſque ad vltimum terræ.* Signifer eſt S. Paulus, ad id à Chriſto electus Actor. 22. 15. *Eris teſtis illius* (Chriſti) *ad omnes homines eorum quæ vidiſti & audiſti.* Hinc ipſe ait Rom. 1. 9. *Teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſeruio in ſpiritu meo in Euangelio filij eius, quod ſine intermiſſione memoriam veſtri facio.* Et Philip. 1. 8. *Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti.* Et 1. Theſſal. 2. 10. *Vos teſtes eſtis, & Deus, quàm ſanctè, & iuſtè, & ſine querela vobis qui credidiſtis fuimus.* Primicerius eſt S. Stephanus, vt patet Actor. 7. de quo proinde ait Paulus Actor. 22. 20. *Et cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego aſtabam & conſentiebam.* Prodromus eſt Ioſue c. 24. 22. *Teſtes*, inquit, *vos eſtis, quia ipſi elegeritis vobis Dominum, vt ſeruiatis ei.* Propheta eſt Samuel 1. Reg. 12. 5. *Teſtis*, ait, *eſt Dominus aduerſum vos, & teſtis Chriſtus eius in die hac, quia non inueneritis in manu mea quippiam* muneris, oppreſſionis, vel iniuſtitiæ aut criminis. Milites ſunt Chriſtiani, qui alijs ad hæreſim, libidinem, aliáue ſcelera deficientibus, perſtant in fide, continentia & virtute. Triarij ſunt Martyres, qualis fuit Antipas, qui boui æneo includi, & cremari maluit, quàm Chriſti fidem negare. Apocal. 2. 13. *In diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos.* Agmen claudent Elias & Enoch, Martyres Chriſti futuri, & occidendi ab Antichriſto, Apocal. 11. 3. *Dabo*, inquit, *duobus teſtibus meis, & prophetabunt diebus* 1260. Atque vt veteres prætercam, illuſtre, idque recens & domeſticum habemus exemplum quadraginta martyrum è Societate noſtra, quorum Prouincialis & dux fuit P. Ignatius Azebedo, qui anno Domini 1570. die 15. Iulij, miſſi in Braſiliam ad docendum & conuertendum barbaros, iuxta Palmam inſulam intercepti à pirata Caluiniſta, Iacobo Soria, ſegregati à cæteris omnibus Laïcis & Eccleſiaſticis, qui eadem naui vehebantur, quia Ieſuitæ, ad vnum omnes pro fide Chriſti, próque conſtanti profeſſione religionis ſuæ confoſſi pugionibus, ſclopis & lanceis, in mare præcipitati ſunt; cum Ignatius quaſi dux, elata in altum imagine B. Virginis, hortaretur omnes ad mortem, & martyrium animosè obeundum: qui proinde capite gladio diffiſſo, immotus mortem operiens, tribus confoſſus lanceis vociferando cecidit: *Teſtes*, inquit, *appello mortales & angelos, me pro fide Catholica Romana profeſſione occumbere, à qua ne latum quidem vnguem reſiliendum cenſeo*, ſociósque reſpiciens: *Filioli*, inquit, *mei mortem ne expaueſcite, præliate fortiter prælium Domini: Deus vires ſuggeret, qui coronas oſtentat. Illi gratias agite, qui vos ad eas vocat.* Ei proximus Didacus Andrada, cum pugionibus confoſſus in mare præcipitaretur: *Pugnemus*, inquit, *ſocij fortiter, ſanguinis prodigi: Chriſti enim ſanguine redempti ſumus.* Quocirca duo è ſocijs infirmi, qui facilè latere potuiſſent, in pedes vltro è lectulo deſiliunt, iniectáque veſte ſeminudos ſe iugulúmque offerunt. Quin & Ioannes Sanctius, cum è Societate non eſſet, cæteris tamen ſocijs ſe adiunxit, vt hanc martyrij palmam aucuparetur; quam & obtinuit. Denique Emmanuel Aluarez martyrij ardore incenſus, increpans hæreticos, multis plagis & vulneribus acceptis, contritis manibus, pedibus & oſſibus, longa diutáque nece emoriens: *Mihi*, inquit, *ô fratres nolite compati, ſed potiùs inuidete: profiteor enim palam me nunquam tantũ bonum, tam glorioſam mortem promeritum: quindecim annis ſeruiui Deo & Societati, oppidò quàm liberaliter Deus omnia obſequia mea, labores omnes hac nobili martyrij laurea compenſat & remuneratur!* ita Petrus Ribadeneira in vita P. Franciſci Borgiæ lib. 3. cap. 11. *Nimirum ſanctorum vita eſt interpretatio Scriptur.* ait S. Hieron. imò viua concio, lectorem delectans, docens & mouens.

Martyrij elogia.

Præclarè S. Clemens lib. 5. Conſtit. Apoſt. cap. 1. *Qui*, inquit, *propter nomen* Domini Dei *noſtri damnatus eſt, hic eſt ſanctus martyr, frater* Domini, *filius altiſſimi, receptaculum Spiritus ſancti, per quem illuminationem gloriæ Euangelij ſinguli fideles acceperunt, cùm digni habiti ſunt immortali corona, & teſtimonio paſſionum eius, ac ſocietate ſanguinis ipſius, vt conformarentur morti* Chriſti *in adoptionem.* Et S. Cypr. ad Fortunat. de Exhort. Martyr. *Martyrium*, ait, *eſt baptiſma in gratia maius, in parte ſublimius, in honore pretioſius: baptiſma, in quo angeli baptizant: baptiſma, poſt quod nemo peccat: baptiſma, quod fides noſtræ incrementa conſummat: baptiſma, quod de mundo recedentes ſtatim* Deo *copulat.* Et in fine: Clauduntur *oculi in perſecutionibus terra, ſed patet cælum: minatur Antichriſtus, ſed* Chriſtus *tuetur: mors infertur, ſed immortalitas ſequitur: occiſo mundus eripitur, ſed reſtituto paradiſus exhibetur: vita temporalis extinguitur, ſed æterna reparatur. Quanta eſt dignitas, & quanta ſecuritas exire hinc lætum, exire inter preſſuras & anguſtias glorioſum, claudere in momento oculos, quibus homines videbantur & mundus, & aperire eoſdem ſtatim vt* Deus *videatur &* Chriſtus? Sicut balſami frutex inciſus, balſamum ſtillat ſuauiſſimum, quo vulnera ſanantur: ita Martyres ſecti & cæſi, virtutis ſuæ odorem & exemplum toto orbe ſparſerunt, quo infirmorum animi ſanantur, & ad idem decus excitantur: de quibus S. Chryſoſt. hom. de S. Martyr. *Flamma*, ait, *illos vndique obſidente, ac ſcintillis in vlcera proſilientibus, & quauis fera crudelius vulnera vellicantibus, perinde atque ſi eſſent adamantini, & in alienis iſta corporibus fieri cernerent, ita generosè, ac cum ea qua illos decebat fortitudine, in confeſſionis verbis conſtantiſſimè perſeuerabant, & in omnibus his malis durantes, ſimul &*

animi ſui robur inuictum & Dei gratiam egregiè præ ſe ferebant. Deinde eos comparans ſoli: *Dum*, ait, *velut croceo quidam radij riui ſanguinis vndique illis diffluerent corumque corpus multò, quàm cælum ſol ipſe, ſplendidius illuſtrarent.* S. Gregor. Nazian. vti citat S. Maximus ſerm. de patientia, apologũ narrat arboris, quæ reſecta pullulat, & cum ferro certat, & tãtùm abeſt vt moriatur, vt potiùs morte ipſa viuat, ſectione germinet, ac decerpta ſuccreſcat. Arbor hæc ait Nazian. eſt *vir Philoſophus, qui infortunijs illuſtratur, & moleſta quæque vt virtutis materiam transfundit, ipſiſque aduerſis venuſtatur.* Hunc Horatius Ode 4. lib. 4. ita pingit:

Duris vt ilex tonſa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in algido,
Per damna, per cædes, ab ipſo
Ducit opes animumque ferro.

Ita *nimirum iuuat ire periclis ad Deum.*

Scribit Plinius lib. 37. cap. 9. & Iſidor. lib. 13.16. alectoriam gemmam eſſe cryſtallina ſpecie, magnitudine fabæ, quæ inuenitur in ventriculis gallorum gallinaceorum, eáque vſum Milonẽ Crotoniatem, in certaminibus inuictum fuiſſe. Vtut hoc ſit, talis alectoria eſt animi conſtantia, quæ omnia hoſtium tela illæſa excipit, & retundit, de qua Chryſoſt. apud Nicetam: *Beatus*, ait, *ille vndique petitus, firmus ſtetit, & ſexcenta tela clypeo excipiens deditionem non fecit, exhauſit dæmonis pharetram, nec concidit, imo nec de gradu quidem tantiſper motus eſt.* Hic eſt amianthus lapis, qui impoſitus igni igneſcit, ſed exemptus candidatus apparet & purior, teſte Plinio lib. 36. 19. Hic eſt ſalamandra, quæ in igne viuit: proinde eam pro inſigni aſſumpſit Franciſcus Primus Galliarum Rex, ſubſcripto hoc diſticho:

Vrſus atrox, aquilæve truces, & tortilis anguis
Ceſſerunt flammæ iam Salamandra tuæ.

Sed audi ipſos martyres è carcere ſcribentes, & buccinantes ad S. Cyprian. lib. 5. Epiſt. 12. *Quid glorioſius, quidue felicius vlli hominum poterit ex diuina dignatione contingere, quam inter ipſos carnifices interritum confiteri Dominum Deum: quàm inter ſæuientia ſæcularis poteſtatis varia & exquiſita tormenta, etiam extorto, & excruciato, & excarnificato corpore Chriſtum Dei filium, etſi recedente, ſed tamen libero ſpiritu confiteri? quàm relicto mundo cælum petiiſſe? quàm deſertis hominibus inter angelos ſtare? quàm impedimentis omnibus ſæcularibus ruptis, in conſpectu Dei iam ſe liberum ſiſtere? quàm collegam paßionis cum Chriſto in Chriſti nomine factum fuiſſe? quàm immaculatam conſcientiam de confeßione nominis reportaſſe? quàm humanis & ſacrilegis legibus contra fidem non obediſſe? quàm veritatem publica voce conteſtatum fuiſſe? quàm ipſam quæ ab omnibus metuitur, moriendo mortem ſubegiſſe? quàm per ipſam mortem immortalitatem conſecutum fuiſſe? quàm omnibus ſæuitiæ inſtrumentis excarnificatum & extortum, ipſis tormentis tormenta ſuperaſſe? quàm omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuiſſe? quàm ſanguinẽ ſuum profluentem non horruiſſe? quàm ſupplicia ſua poſt fidem amare cœpiſſe? quàm detrimentum vitæ ſuæ putare, non exiſſe?* ô robora, ô nobiles triumphi!

Quid ſupereſt? niſi vt claſſicum Apoſtoli Heb. 12. 1. audientes, eorum virtutis æmuli, cum Iuda quaſi teſtes fideles cum Deo deſcẽdamus in arenam, ac generosè pro Chriſto, religione & iuſtitia decertantes, eandem, vel ſimilem martyrij palmam conſequamur. *Ideoque & nos tantam habentes impoſitam nubem teſtium, deponentes omne* A *pondus & circumſtans nos peccatum, per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen, aſpicientes in auctorem fidei & conſummatorem Ieſum, qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem, confuſione cõtempta.* Nemo ſe excuſet, dicátque, Felicia iſta martyrij tempora iam tranſierunt, deſierunt perſecutores, tranſijt Nero, Decius, Diocletianus: nam hoſtis nulli deeſt: perſecutor iugiter te infeſtat, nunc dæmon, nunc caro, nunc mundus: cum his acriter conflige, hos ſupera, martyr eris. Si ſocios, ſi mulierculas ad obſcœna te ſollicitantes fortiter repudies, & cum Ioſeph effugias, martyr eris pudicitiæ: ſi bonorum rapinas, fraudes, iniurias patienter ſuſtineas, martyr eris patientiæ: ſi tui contemptum, depreſſionem, opprobria hilariter feras, martyr eris humilitatis: B ſi ſuperioris iuſſa varia, & ardua ſtrenuè capeſſas & adimpleas, martyr eris obedientiæ. Ita B. Petrus Faber, primus B. Ignatij fundatoris noſtri ſocius, ab eo per omnẽ vitam varijs iuſſionibus mandatiſque exercitus, tandem Romam reuocatus, licèt medici ob intenſos calores iter diſſuaderẽt, maluit obedire quàm viuere: vitam ergo quam in obedientia traduxerat, in obedientia poſuit, ideóque inter alias in cœlo laureas hanc vnam præcipuam obtinuit, quod ſit hoſtia obediẽtiæ. Poſt mortem enim apparens ipſe cuidam perſonæ ſanctæ, oſtendit ei ſuam gloriam, cum lætiſſimus ſæpius diceret, ſe C obediẽtiæ nomine mortem oppetiuiſſe, ideóque miris in cœlo gaudijs perfrui. Ita in eius vita lib. 2. cap. 18. narrat Nicol. Orlandinus, ídque ſe accepiſſe ex litteris R. P. Andreæ Ouiedo Patriarchæ Æthiopię aſſeuerat. Hoc eſt quod ait S. Bern. ſerm. 2. in feſto omnium ſanctorum: *Martyrij veri genus eſt paupertas voluntaria*, multò magis caſtitas & obedientia. *Quid mirabilius, aut quod martyrium grauius, quàm inter epulas eſurire, inter veſtes multas & pretioſas algere, paupertate premi inter diuitias, quas offert mundus, quas oſtentat malignus, quas deſiderat noſter ille appetitus? Annon meritò coronabitur, qui ſic certauerit mundum abijciens promittentem, irridens inimicum tentãtem, & (quod glorioſius eſt) de ſemetipſo triumphans, & crucifigens concupiſcentiam prurientem?* Idem ſerm. 1. D in octaua Paſchæ: *Memento*, ait, *& vnicum, & quotidianum eſſe baptiſmum, ſimiliter & martyrium. Eſt enim & martyrij genus, & quadam effuſio ſanguinis in quotidiana corporis afflictione. Eſt & baptiſmus aliquis in compunctione cordis, & lachrymarum aſſiduitate.* Idem ſerm. de B. Virgin. in illud Apocal. 12. *Mulier amicta ſole, & in capite eius corona ſtellarum duodecim*, duodecimam eius ſtellam & gemmam aſſignat *martyrium cordis.* Ipſa enim, vt idem ait ſerm. 4. in cœna Domini, fuit *martyr non ferro carnificis, ſed acerbo dolore cordis: quàm amarè flebat, quàm amarè dolebat* aſtãs Chriſto crucifixo? Idem in ſententijs: *Martyrium ſine* E *ſanguine triplex eſt, Parcitas in vbertate, quam habuit Dauid & Iob: Largitas in paupertate, quam exercuit Tobias & vidua: Caſtitas in iuuentute, qua vſus eſt Ioſeph in Ægypto.* Idem docet S. Auguſt. ſerm. 250. de temp. *Contra mortifera*, inquit, *blandimenta luctemur, ſcientes in eo etiam quotidiana martyria Chriſtianis non deeſſe.* Et S. Greg. tom. 35. in Euang. *Ferre*, ait, *contumelias, odientes diligere, martyrium eſt in occulta cogitatione.* Et S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ, eam vocat martyrẽ: *Nam*, inquit, *nõ ſolum effuſio ſanguinis in martyrio reputatur, ſed & deuota quoque mentis ſeruitus immaculata, quotidianum martyrium eſt. Illa corona de roſis*

Martyriũ eſt obediẽtia, conſtãtia, mortificatio, caſtitas, &c.

& de

& de violis texitur, iſta de liliȷs. Quocirca ſapienter S. Pachomius (vt habet eius vita) cuidam monacho volenti clauſtris egredi ad captandũ martyrium: *Frater*, inquit, *monachi certamen fortiter & ſtrenuè ſuſtine, & cum vitam tuam nulli reprehēſioni affinem ita geſſeris, vt Chriſto placeas, habebis in cælis communicationem martyrij.* Vide S. Cypr. (vel quiſquis eſt auctor) tract. de duplici martyrio, paſſionis ſcilicet, & actionis, puta ſanctæ vitæ: hac enim teſtimonium perhibemus Deo, illúmque glorificamus æquè ac illa: *Fidelis*, inquit, *tota vita martyrium, hoc eſt, teſtimonium reddat Deo, quod adeo negligendum non eſt, vt niſi ea præceſſerit, martyrium quod ſanguine perhibetur, non ſit martyrium. Fruſtra enim ceruicem præbueris carnifici, niſi priùs occideris membra quæ ſunt ſuper terram, hoc eſt, affectus qui militant aduerſus ſpiritum, odium, inuidiam, ſuperbiam, libidinem*, &c. Quiſquis ergo ſatagit eſſe Iudas, vt teſtis cum Deo deſcendat in arenam, & perſiſtat cum ſanctis eius fidelis. Huic enim vtraque corona promiſſa eſt, & debetur dabitúrque. Congruit enim, vt qui cum Deo & ſan- A ctis eius fidelis deſcendit in arenam, cum eis pariter glorioſus ad palmam aſcendat in cœlum.

Denique præ cæteris, Eccleſia Martyribus annumerat eos, qui morbo laborantibus miniſtrantes ex charitate, eodem afflantur & emoriuntur. Exemplum illuſtre eſt in Martyrol. Romano die 28. Februarij, vbi ſic legimus: *Alexãdriæ commemoratio SS. Presbyterorum, Diaconorum, & aliorum plurimorum, qui tempore Valeriani Imper. cum peſtis ſæuiſſima graſſaretur, morbo laborantibus miniſtrantes, libentiſſimè mortem oppetiere, quos velut Martyres religioſa piorum fides venerari conſueuit.* Vbi Baronius ex Euſebio lib. 7. Hiſtor. cap. 16. & ſequent. citat S. Dionyſium Alexandrinum Epiſcopum, Epiſt. ad Hieracem, de eiſdem ſic loquẽtem: *Ex Patribus qui virtute erant præſtantiſſimi, in hunc modum mortem oppetierũt, quorum nonnulli erant Presbyteri, alij Diaconi. quidam è populo, virtutis ergo multum laudati, adeo vt iſtud mortis genus, quod propter incredibilem pietatem & robuſtam fidem ſuſcipiebatur, nihil à martyrij ſplendore abeſſe videretur.*

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS.

Diſceptat, litémque intentat Iudæ & Iſraeli, Primò, quòd paſcat ventum implorando opem, non Dei, ſed Aegyptiorum & Aſſyriorum. Secundò, quòd ingratus ſit Dei beneficijs, tam Iacobo patri præſtitis, vt quòd eum prælegerit & prætulerit Eſau, quòd eum fecerit Iſrael, id eſt, dominantem Deo, &c. quàm ſibi; vt quòd per Moſen eductus ſit ex Aegypto. Tertiò, quòd Iudas videns vanitatem, & punitionem idololatriæ in excidio Iſraelis, eam tamen non cauerit: vnde offenſus minatur ei necem & opprobrium.

℣. 1.) Ephraim paſcit ventum, & ſequitur æſtum: tota die mendacium & vaſtitatem multiplicat: & fœdus cum Aſſyrijs inijt, & oleum in Ægyptum ferebat.

℣. 2.) Iudicium ergo Domini cum Iuda, & viſitatio ſuper Iacob: iuxta vias eius, & iuxta adinuentiones eius reddet ei.

℣. 3.) In vtero ſupplantauit fratrem ſuum: & in fortitudine ſua directus eſt cum angelo.

℣. 4.) Et inualuit ad angelum, & confortatus eſt: fleuit, & rogauit eum: in Bethel inuenit eum, & ibi locutus eſt nobiſcum.

℣. 5.) Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale eius.

℣. 6.) Et tu ad Deum tuum conuerteris: miſericordiam & iudicium cuſtodi: & ſpera in Deo tuo ſemper.

verſ. 1. EPHRAIM *paſcit ventum.*) Primò S. Hieron. Alber. Clarius & Dionyſius exponunt, quaſi dicat: Ephraim perdit oleum & operam, C facitque rem inanem, inutilem, & futilem, imò noxiam, & impoſſibilem, dum relicto Deo ad idola & ad idololatras in afflictione & vaſtatione confugiens, ab eis ſperat opem & ſalutem: perinde enim facit, ac ſi paſtor ventum, velut gregem ſuum, vellet paſcere, vt eo ſe aleret & ſuſtentaret: hoc enim futile eſt & noxium (ventus enim homine eſt potentior, eique flando noxam infert) imò impoſſibile. Pari enim modo Ephraim colit idola ſaxea, quæ iuuare nequeunt, imò nocent: prouocant enim iram & vindictam Dei. Se- D cundò, ex Hebræo vertas: *Ephraim paſcitur vento.* Vnde R. Dauid explicat, quaſi dicat: Ephraim colens vitulos, ſimilis eſt homini aperienti os ſuum vento, & paſcenti illum, ex quo non viuit. Paſcor enim eſt verbum deponens, támque accuſatiuum regit, quàm ablatiuum. Vnde Virg. lib. 4. Georg. ait, Apes paſcuntur arbuſta. Et lib. 3. *Paſcuntur verò ſyluas.* Sic dicimus, Equus paſcitur gramen, æquè ac, paſcitur gramine. Itaque *Ephraim paſcit ventum*, partim poteſt accipi actiuè, vt *paſcit*, ſit idem, quod paſcitur vento. ſic Ouid. ait lib. 1. Faſtor.

E *Paſcit ouis pratum, verbenas improba carpſit:*

Paſſim paſſiuè, vt *paſcit*, ſit idem quod, facit ſe cibum ventis, vt venti, puta Aſſyrij, eum deuorẽt. Sic S. Auguſt. libr. 5. contra Creſc. explicans illud Prouerb. 6. 10. *Qui nititur falſis, hic paſcit ventos. id eſt*, inquit, *fit eſca malis ſpiritibus.* Potiùs actiuè accipiendum hic videtur. Sic enim qui vana ſpe lactatur, aut ſeipſum lactat, dicitur paſci

vento, aut paſcere & comedere ventum.

Tropol. ambitioſi paſcuntur vento. Quid enim eſt honor, niſi popularis aura, & ventus in omnem partem mobilis, ſtatímque euaneſcens? ſunt ergo quaſi chamæleontes, qui feruntur viuere & nutriri vento. ita Sanchez. Similia huic prouerbia ſunt: Reti ventos venaris: cribro aquam hauris: in arena ędificas: in ſaxis ſeminas: ignem diſſecas: littus aras: Æthiopem lauas: lapidem elixas: laterem abluis: aranearum telas texis: ſurdo canis: vndas numeras: arenam metiris: ferrum natare doces: aquam in mortario tundis: aſinum ſub fræno currere doces.

B *Et ſequitur æſtum.*) Idem dicit alia ſimilitudine. Pro *æſtum* hebr. eſt קדים *kadim*, id eſt, ventus Orientalis, qui vrens eſt & noxius, putà Subſolanus, qui collaterales habet duos, ſc. Vulturnum ad Septentrionem, Eurum ad Meridiem. Vnde R. Dauid intelligit Euroauſtrū. Chald. vertit *turbinem: Iſrael*, inquit, *ſeminat ventum, & metit turbinem.* Quin & S. Hieron. alibi ſæpe *Kadim* vertit Notum, ſiue Auſtrum: imò Gen. 41. 6. vertit *vredinem Kadim* ergo ſignificat omnem ventū vrentem, ipſámque vredinē & æſtū, quem LXX. vertūt καύσωνα, qui febres, inflāmationes, aliósque morbos cauſare, frugéſque adurere & conſumere ſolet. ſic enim vertunt Septuag. *ſpiritus malus* (id eſt, voluntas mala, ait Theod.) *perſecutus eſt καύσωνα,*

C id eſt, æſtum. *Iſrael*, inquit Gril. *appetiuit cauſonē, cum poſſet ſe ſub meam vmbram recipere. Cauſonem*, id eſt, *æſtum vocat calamitates incendentes, & inflammantes dolore.* Cauſon, inquit Ariſtot. morbus eſt, quo pars extima corporis leniculа febri calet, intima tamen feruentiſſimo calore æſtuant. Et ab Hippocrate cauſon vocatur febris quam ardentem, & tertianam exquiſitam vocamus. Et Celſus lib. 2. cap. 8. *Febrem*, inquit, *ardētem quam Græci καυσώδη vocant, ſubitus horror exſoluit.* Sic ſæpe in animi morbis, ait Delrio adagio 958. æſtus venis alitur, & in anima immane incēdium eſt luxuriæ, auaritiæ, vel iræ, vix ſe foris prodens, ſed ſuo tempore lethale fouens, & in publicam

Cauſon quid?

D tandem vrbis & reip. erumpens conflagrationem.

Talis eſt hæreſis, præſertim Caluini, quæ ſuos aſſeclas zeloras facit erroris, atque quaſi cauſon occultè ſerpens, in publicum tandē ciuitatis, vel prouinciæ graſſatur incendium, vti in Gallia, Scotia, Belgio aliíſque regnis hoc ſæculo vidimus. Hoc eſt quod ait S. Hieron. *Secūdum tropologiam omnes hæretici peſſimo dæmonum ſpiritu continentur, de quo Eph. 6. Aduerſus ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus. Et immundus ſpiritus cum exierit ab homine, & requiem non inuenerit, ſeptem alios ſpiritus nequiores ſe ſibi copulat, & priſtinam reuertitur ad*

E *domum. Spiritu ergo peſſimo ſequuntur καύσωνα, id eſt, ariditatem, ſiue ventum vrentem, qui contrarius eſt floribus, & germinantia cuncta* (virtutum opera) *diſperdit: tota die inania vacuáque ſectatur; nec proprio errore contentus eſt, ſed multos diſcipulos, imò comites ſua vanitatis erroriſque multiplicat. Fœdus quoque facit cum Aſſyrijs, quorum princeps eſt ſenſus magnus, vt quæcunque finxerit, ſapienter ſimulaſſe videatur ea ſapientia quæ deſtruitur à Deo.* Hinc & Theoph. & ex eo Leo Caſtrius, per cauſonem accipit zelum Iudæorum contra Chriſtum. Hoc allegoricum eſt, non literale vt ipſi volunt.

Tota die mendacium & vaſtitatem multiplicat.) Quaſi dicat: Iſrael iugiter concinnat res & ſpes fallaces, quæ ei vaſtitatis & excidij erunt cauſa.

A S. Hieron. hæc refert ad Manahem regem Iſrael, qui tributo emebat opem Aſſyriorum, 4 Reg. 15. 19. Melius Lyranus, & alij referunt ad Oſee vltimum regem Iſrael: hic enim primò fœdus iniit cum Aſſyrijs, deinde cōtra eos implorauit opem Sua regia Ægypti, miſſis ei muneribus, 4 Reg. 17. 4. Porrò Lyran. hæc ita aptè diſtribuit: *Ephraim*, ait, *paſcit ventum*, tribuendo tributa Aſſyrio: *ſequitur æſtum*, dum opem petit ab Ægyptio: *mendacium multiplicat*, dum fœdus cum Aſſyrio abrumpit, negans ei pactum tributum: *& vaſtitatem*; hanc enim illi attulit violatio, & negatio tributi.

B *Et oleum in Ægyptum ferebat.*) Sub oleo per Synecdochen cæteras fruges & munera intellige, quæ Iſraëlitæ mittebant regi Ægypti, vt eius fauorem, & opem contra Salmanaſar ſibi conciliarent. ita S. Hieron. Chald. Arias & alij. oleum prę cæteris notat, quia illo excellebat Samaria (vti Romæ excellit oleum Tybure allatum) carebat Ægyptus.

Iudicium ergo Domini cum Iuda.) *Iudicium*, id eſt, iuſta querela, iuſta expoſtulatio. heb. eſt ריב *rib*, id eſt, lis, diſceptatio, accuſatio iudiciaria. quaſi dicat: Quia Iuda ſecutus eſt Iſraelem in apoſtaſia à Deo, & cultura vitulorum, idcirco litem ei intentat Deus, reúmque impietatis in iudicio per- verſ. 2.

C agit. *Et viſitatio ſuper Iacob*, per Iacob accipe Iſraël, ſiue decem tribus. quaſi dicat: meus litem intentat Iudæ, ſed Iſraeli viſitationem, id eſt, certam punitionem, qua eum viſitet, id eſt, puniat & plectat: vterque enim eſt reus idololatriæ, ſed Iſrael magis. ita Lyran. Vatab. Arias: licèt S. Hieron. Theodor. Hugo & alij, per Iacob accipiant Iudam, vt idem dicatur & repetatur alio nomine. Porro Lyra. *cum Iuda*, exponit *pro Iuda*. q. d. Litigat Dominus pro Iuda contra Iacob, vt ex pœna qua plectetur Iacob, ſapiat Iudas, nec eius ſcelera imitetur, ſed reſipiſcat. Meliùs Arias q. d. Litigat Dominus cum Iuda, eúmque obiurgat, ne miretur Iacob, qui longè grauiùs peccauit, quod à Deo viſitetur & plectatur. Optimè quaſi dicat:

D Iudicium, ſiue litem intento Iudæ, quia eius ſcelus necdum liquidum eſt, quia necdum publicum & commune: eget ergo inquiſitione & examine, antequam ſententiam in eum pronūciem, cúmque condemnem & plectam. Viſitationem verò, id eſt, condemnationem, ſupplicium, & excidium intento Iacob, quia eius ſcelus eſt clarum, vniuerſale & inexcuſabile.

Similem differentiam & gradationem ponit Chriſtus inter iudicium, & viſitationē, putà gehennam, dum hanc & illud diuerſis iræ gradibus, quaſi pœnam commenſam aſſignat. *Qui*, inquit,

E *iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri, raca, reus erit concilio: qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis*, Matth. 22. Similis gradatio fuit in trina voce Doctoris Pariſienſis defuncti, qui in vita vulgò habitus ſanctus, in exequijs, cùm ad illam lectionem ventum eſſet, *Reſponde mihi, quantas habeo iniquitates & peccata?* è feretro exurgens, primo die exclamauit: *Iuſto Dei iudicio accuſatus ſum.* Secondo die: *Iuſto Dei iudicio iudicatus ſum.* Tertio die: *Iuſto Dei iudicio condemnatus ſum.* qua voce perculſus S. Bruno cum ſocijs, mundo rebúſque omnibus valedicens, in eremum receſſit, & ordinem Carthuſienſem inſtituit.

In vtero ſupplantauit (Iacob) *fratrem ſuum.*) verſ. 3.
Eſau. Iacob enim naſcens tenebat plantas Eſau,

quo

quo ſignificabat Deus, ſe Iacobum præeligere & A prædiligere, ac prælaturam Eſau primogenito, quódque Iacob prærepturus eſſet Eſau ius primogenituræ & patris benedictionem, itáque eum ſupplantaret; indéque vocandus eſſet Iacob, id eſt, ſupplantator, vide dicta Geneſ. 25. 25. Ita S. Hieron. Theod & Chald. qui ita vertit: *Nónne de Iacob patre veſtro antequam natus eſſet prædictum eſt, quod maior euaderet fratre ſuo?* Commemorat hic Propheta beneficia Iacobo olim in vtero, ante omne meritum ex mera Dei gratia præſtita, itémque Iacobi ſanctitatem, vt Iſraelitæ poſteri eius patrem imitentur, Deóque ſeruiant, & gratias agant. Hæc enim prælectio Iacob, qua à Deo prælatus eſt Eſau fratri, magis ad poſteros B eius ſpectabat, putà ad Iſraelitas, quos Deus præelegit & prætulit Idumæis poſteris Eſau. Nam alioqui Eſau dum viueret, potentior, & ditior fuit Iacobo.

Et in fortitudine ſua directus eſt cum angelo.] *Directus*, id eſt, feliciter luctatus eſt cum angelo: quia, vt vertunt Septuag. & Chald. *præualuit angelo* vicem Dei gerenti. vnde angelus hic in Hebræo vocatur *Elohim*, indéque Iacob vocatus eſt Iſrael, id eſt, dominans Deo, Geneſ. 32. 28. vide ibi dicta. Hinc & Tigurina verſio habet: *Præualuit Deo, præualuit, inquam, angelo.* Verùm hebr. ישר *iáſçar*, propriè ſignificat *directus eſt*, indéque *verſ. 4.* congruè ſequitur: *Et inualuit*, id eſt, præualuit *ad* C *angelum*, id eſt, angelo, vel contra angelum: licèt in Hebræo hæc verba tranſpoſita ſint. Eſt hoc ſecundum Dei erga Iacobum & Iacobæos inſigne beneficium. Nota dirigi in Scripr. eſt proſperè agere, vt Pſal. 139. 12. *Vir linguoſus non dirigetur in terra.* & ſæpe alibi. *Directus eſt* ergo Iacob cum angelo, id eſt, proſperè egit, rectè ei ſucceſſit lucta cum angelo; quia vicit. Rectiùs forſan, *directus eſt cum angelo*, id eſt, non ſuccubuit angelo, ſed recta imperterrito vultu & pectore aggreſſus eſt eum, latus lateri quaſi commiſcens, ac fortiter ſtringens, iuxta illud Poëtæ:

Haſit pede pes denſúſque viro vir:

Et inualuit, id eſt, ſuperior euaſit & vicit, vt ver- D tit Chald. nam angelus quaſi victus dixit Geu. 32. 26. *Dimitte me.* Et Iacob arctiùs eum ſtringens reſpondit: *Non dimittam te*, &c.

In voce *directus* alludit ad nomen *Iſrael*, quod deduci poteſt dicique quaſi ישר אל *ieſçar el*, id eſt, rectus Dei, vel cum Deo, vel apud Deum; etſi hæc non fuerit nominis origo, nec proprium etymon. Iſraël ergo dicitur hic directus, vel dirigens ſe cum Deo, quia non quomodolibet, ſed recto & imperterrito vultu ac pectore adortus eſt angelum, eúmque luctando vicit, vt per hoc ſignificaretur eum intrepidum fore contra Eſau & omnes hoſtes, eóſque ſuperaturum. Hinc Sap. 10. verſ. 10. de eo dicitur: *Certamen forte dedit illi vt vinceret.* ita Anton. Fernand. viſione 2. in E præfatione, & viſione 22. ſect. 2. Vnde Syrus vertit: *Et potuit fortitudine angeli* (vt angelus) *fortitudine congreſſus eſt cum angelo.* Arabicus Alexandrinus: *Et corroboratus eſt in angelo.* Arabicus Antiochenus: *Reſtitit angelo, & potuit*, id eſt, præualuit.

Fleuit & rogauit eum.) Putà angelum, q.d. Iacob timens fratrem ſuum Eſau contra ſe venientem cum quadringentis armatis, luctans cum angelo, ſupplex & flēs petiit ab eo benedictionem, vt hoc fratris periculum ope angeli euaderet. Hæc de lachrymis & precibus Iacob in Geneſi non habentur expreſſa, ſed hic ea ſupplet Oſea quaſi ex traditione, vel ex reuelatione Dei accepta. ita S. Hieron. Theod. Haymo & Hugo. Vnde Aquila, Theodotion & Symmach. vertunt: *Fleuit & deprecatus eſt me*, quaſi Deus loquatur. Aliter R. Salomon, & ex eo Lyran. & Vatab. ipſi enim hæc de angelo, non de Iacob accipiũt. quaſi dicat: Fleuit angelus, & ſuppliciter rogauit Iacobum, qui eum luctando tenebat, vt ſineret ſe abire; quia aurora aſcendebat. Verùm prior expoſitio eſt verior: flendi enim occaſio erat in Iacobo, non in angelo. Iacob enim nolebat eum dimittere, niſi ſibi benediceret, fléntque petebat hanc eius benedictionem: poterat ergo angelus ei benedicere, itáque dimiſiſſet eum Iacob, ac liber abiiſſet angelus, vti de facto data ei benedictione ab eo dimiſſus liber abiit.

In Bethel inuenit eum.] Putà Iacob angelum, vel etiam angelus Iacobum: eodem enim res redit. ſignificatur enim reciprocatio occurrentium putà mutuus occurſus Iacobi & angeli.

Eſt hoc tertium Dei in Iacob & Iacobæos beneficium, quòd ſcilicet Deus Iacobo, ob fratris iram profugo & miſero, apparuerit ſcalæ innixus, eum conſolans & confortans: indéque locus vocatus eſt Bethel, id eſt, domus Dei, dicente Iacobo: *Verè non eſt hic aliud niſi domus Dei, & porta cæli*, Geneſ. 28. 13. & ſequent. qua viſione ſignificabat Deus, ſe Iacobi, & poſterorũ eius Deum fore, tutorem & prouiſorem in omnibus aduerſis, æquè ac proſperis; ſéque Iacobo, id eſt, poſteris eius terram illam lacte, & melle manantem daturum in hæreditatem. ita S. Hieron. Theod. Haymo, Albert. Hugo, Lyra. Dion. & alij. Nota Primò, pro *inuenit eum*, heb. eſt. מצאנו *ymtſaenu*, pro quo Aquila, Symmach. & Theodotion, alijs punctis legentes מצאנו *ymtſanu*, vertunt, *inuenit nos*, ſcilicet non in perſona noſtra, ſed in perſona patris noſtri Iacob, in cuius lumbis continebamur, dum ei in Bethel apparuit Deus. Septuag. verò legentes מצאני *ymtſauni*, vertunt: *in domo on* (id eſt, idoli & vitulorum, putà in Bethauen: hæc enim eſt Bethel, vti iam ſæpius dixi) *inuenerunt me.* Perperam Lyra. legit: *inueniemus eum.*

Nota Secundò, Iacob bis inuenit & vidit Deũ putà angelum Dei vicarium in Bethel. Primò enim vidit eum ſcalæ innixum, vti iam dixi: Secundò, dum è Meſopotamia rediens cum tota familia, iuſſu Dei aſcendit in Bethel, ibique erigẽs altare, ſe ſuóſque omnes obſtrinxit ad iugiter colendum Deum, ac proinde à Deo accepit promiſſionem terræ Chanaan, & magnæ longæque poſteritatis, andiuitque: *Creſce & multiplicare*, Geneſ. 35. De hac ſecunda apparitione hic vel maximè agitur. Sequitur enim: *& ibi locutus eſt nobiſcum*, ſcilicet Deus per angelum, promittens nobis in patre noſtro Iacob Chananæam, & poſteritatem iam dictam.

Aliter Vatab. ex Chaldæo, quaſi dicat: *Ibi locutus eſt* Deus *nobiſcum*, id eſt mecum (putà cum Oſee Propheta) & cum Amos, iubens nobis, vt prædicatione noſtra inuitaremus populum Iſrael ad pœnitentiam. Nam Amos ca. 7. 12. dixit Amaſias pſeudoſacerdos Bethel ad Prophetam Amos: *Gradere, fuge in terram Iuda: in Bethel non adijcias vltrà vt prophetes quia ſanctificatio regis eſt.*

Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale eius.] Heb. eſt, Et *Iehoua Elohim* (id eſt, Deus) *verſ. 5.* *exercituum, Iehoua* (inquam) *eſt memoria*, vel *memoriale eius.* Eſt hic multiplex ſenſus, iſque congruus & illuſtris. Primò, quaſi dicat: Deus in

Bethel locutus eſt nobiſcum, inuitans & iubens vt eum coleremus: ſed videte, ô Iſraelitæ, ne ab idololatris decipiamini: ne, inquam, erretis in Deo falſo (quales pſeudoprophetæ & gentiles multos vobis obtrudunt, mihique per fraudem ſupponūt; vti diabolus pro Deo, perinde ac ſimia pro homine, ſe ſupponit, ſéque Deum ementitur) pro vero colendo. Ecce dico & repeto, nomen meum proprium eſt Iehoua: Deum ergo colite, qui eſt Iehoua, id eſt, ipſum Ens, & eſſe tam ſuū, quàm creaturarum omnium, putà qui eſt plenitudo entis, creator rerum omnium, pelagus eſſentiæ, ſapientiæ, gloriæ, omniſque boni immenſum. Alludit ad Exod. 3. 14. *Qui eſt* (id eſt Iehoua) *miſit me ad vos, &c. hic nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem.* q. d. O Iſraelitæ ne colatis Apim Ægyptium pro Deo; iſte enim eſt vitulus, non Deus; ſed colite me, qui ſum Iehoua, id eſt, *ſum qui ſum*, vel, *qui eſt*, fuit & erit. Hoc nomen mihi eſt æternum: hoc ergo nomine mei memoramini, méque inuocate. ita Chald. Arias, & Lyran. Secundò, q. d. Deus qui Iacob prætulit Eſau, aliáque beneficia ei & poſteris præſtitit, non eſt Baal, ſed Iehoua: hoc eſt nomen & memoriale eius, quo coli & nominari vult. ita à Caſtro.

Tertiò, q. d. Iacob Deum verum, putà Iehoua, ſemper in mente & memoria quaſi præſentem habebat, vel actu, vel virtute. Ergo & tu, ô Iſrael, patrem tuum imitare, iugémque Dei memoriam conſerua; ideóque ad Deum tuum conuertere, *miſericordiam & iudicium cuſtodi, & ſpera in Deo tuo ſemper.* ita Theodor. & Lyran. Quod vt faciliùs præſtes, voluit Deus nomen ſuum patri tuo tibíque imponere, vocando eum & te Iſrael, id eſt, dominans Deo, vt in hoc nomine iugiter Dei memoria apud te perſeueraret, nec poſſes eius obliuiſci, ſicut tui nominis non potes obliuiſci: ac proinde quoties patrem tuum vel te nominas, aut nominari audis, memoreris & recorderis *El*, id eſt, Dei tui, qui ita includitur in nomine *Iſrael*, vt ab eo ſeparari nequeat: quàm ergo *El* includitur in *Iſrael*, tam Deum in te tuáque mente include, vt ab eo nunquam oculos vel mentem auertas. ita S. Hieron. & Haymo: licèt enim hic in Hebræo nomen Dei ſit *Iehoua*, non *El*, tamen reipſa *Iehoua* idem eſt quod *El*.

Moral. de præſentia Dei.

Moraliter hic diſce, quàm Dei iugiter memorari debeamus, vtpote qui nobis eſt præſentiſſimus vbique & intimus, magis quàm anima & ſpiritus vitalis, quo reſpiramus & viuimus. Ipſe enim eſt in quo viuimus, mouemur, & ſumus. Ipſe eſt qui halitum noſtrum manu ſua continet. Ipſe eſt qui mortem & vitam noſtram tam præſentem, quàm æternam in poteſtate habet, à quo pendemus vt radij à ſole, vt vmbra à corpore, qui ſemper nos aſpicit, ſemper in nobis operatur; denique eſt omnia in omnibus. Præclarè S. Auguſt. Epiſt. 3. ad Fortunatianum: *Deus*, ait, *totus oculus eſt, totus manus eſt, totus pes eſt. Totus oculus eſt, quia omnia videt: totus manus eſt, quia omnia operatur: totus pes eſt, quia vbique eſt.* Quocirca idem in ſoliloq. cap. 13. enumeratis perennibus Dei beneficijs: *Hæc*, ait, *& multa alia beneficia feciſti mihi Domine Deus meus, vita animæ meæ, de quibus dulce eſſet mihi ſemper loqui, ſemper cogitare, ſemper tibi gratias agere, vt poſſim te pro omnibus bonis tuis laudare & amare.* Idem lib. 1. de verbis Domini ſer. 6. *Sicut*, ait, *vita corporis anima eſt, ſic vita animæ Deus. Sicut expirat corpus cum animam emittit, ita expirat anima cum Deum amittit.* Meritò ergo Pſaltes pſal. 76. 4. *Memor*, ait, *fui Dei & delectatus ſum.* Cauſam delectationis dat S. Bern. tract. de diligendo Deo, dicens: *Iuſtum quippe eſt vt quos præſentia non delectant, præſto eis ſit memoria futurorum; & qui de rerum fluentium qualibet affluentia deſpiciunt conſolari, recordatio illos delectet æternitatis. Et hæc eſt generatio quærentium Dominum. Dei ergo quærentibus & ſuſpirantibus præſentiam, præſto interim & dulcis memoria eſt, non tamen qua ſatientur, ſed qua magis eſuriant vnde ſatientur.* Hoc ſapiebat Iſaias cap. 26. 8. *Domine nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte, ſed & ſpiritu meo in præcordijs meis de manè vigilabo ad te.* Et Ierem. Thren. 3. 20. *Memoria memor ero, & tabeſcet in me anima mea.* vide ibi dicta.

Et (id eſt, idcirco) *tu ad Deum tuum conuerteris.*] *verſ. 6.* Id eſt, conuertaris, vel conuertere. Eſt hebræa enallage: ponitur enim futurum pro imperatiuo. q. d. Tu ergo, ô Iſrael, ad Deum patris tui Iacob ab idolis redi & conuertere, quaſi genuina Iacobi proles, hæréſque pacti ab eo cum Deo initi.

Iudicium, id eſt, iuſtitiam *cuſtodi.*] Tranſit enim à Deo ad proximum, vt ex honore & amore Dei id iubentis, proximo ſuum ius, æquè ac miſericordiam debitam præſtet: veram enim fidem cultúmque Dei ſequitur fides, id eſt, fidelitas erga proximum; ſicut ex aduerſo infidelitatem in Deum, ſequitur infidelitas & iniuſtitia in proximum. Vnde ſubdit:

℣. 7.) Chanaan, in manu eius ſtatera doloſa, calumniam dilexit.

℣. 8.) Et dixit Ephraim: Veruntamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi: omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatē, quam peccaui.

℣. 9.) Et ego Dominus Deus tuus ex Terra Ægypti, adhuc ſedere te faciā in tabernaculis, ſicut in diebus feſtiuitatis.

℣. 10) Et locutus ſum ſuper prophetas, & ego viſionem multiplicaui, & in manu prophetarum aſſimilatus ſum.

Chanaan in manu eius ſtatera doloſa.] *verſ. 7.* Hoc eſt vt Syrus, *ſtatera doloſa* (Arabicus *ſtatera oppreſſionum*) *eſt in manu Chanaan.* Hebræi enim repetūt Relatiuum, ponúntque cum ſuo Antecedente. q. d. Ephraim & eſt Chanaan, id eſt, mercator fraudulentus: in manu enim eius eſt ſtatera doloſa & iniuſta. Nota hic Ephraim, id eſt, Iſrael, ſiue decem tribus, vt ſequitur, vocari Chanaan per catachreſin, Primò, quia Iſraelitæ impij erāt vt Chananæi, vt potius filij Chanaan, quàm Iacob viderentur. Sic ait Danieli cap. 13. 56. Seni Suſannæ caſtitati inſidianti: *Semen Chanaan & non Iuda.* Et Ezech. cap. 16. 3. *Radix tua & generatio tua de terra Chanaan.* Sic Iſaias cap. 1. 10. Scribis & Iudæis ait: *Audite verbum Domini principes Sodomorum.* ita S. Hiero. Cyril. Theod. Ruper. Hugo, Dionyſ. Emmanuel & Mariana. Secundò, quia Chanaan hebr. ſignificat mercatorem, vti vertit hic Leo Hebræus, Chald. Pagnin. Lyran. & Arias. Vnde

Prouerb.

Prouerb.31.24. dicitur: *Cingulum tradidit Chananæo*, id eſt, mercatori. Chananæi enim terreni & auari, ob maris viciniam mercaturæ, & in ea fraudibus, dolis, furtis, & rapinis vacabant: inde hebr. כנעני *kenaani*, id eſt, Chananæus, ſignificat mercatorem. Alludit ergo Oſee hic ad dolos & fraudes mercatoris. q.d. Iacob pater tuus ob ſanctitatem meruit vocari Iſrael, id eſt, dominans Deo; tu verò ô Ephraim non mereris hoc nomen, ſed potiùs vocandus es Chanaan, quia habes mores Chananæorum, & quia defraudas proximos in pondere, vti facit mercator, præſertim Chananæus, qui doloſa ſtatera defraudat emētes, vtens maiori pondere dum merces emit, minori dum eas vendit. Vnde Chald. vertit: *Ne ſitis ſicut mercatores, in quorum manibus ſunt bilances doloſæ, rapinæ ſtudentes.* Sicut ergo ſerui vocantur *Phryges*, fures *Lacones*, guloſi & delicioſi *Sybaritæ*, infames *Ambrones*; ita impij & iniuſti mercatores vocantur *Chananæi*, quorum vnicum eſt ſtudium decipere, & quæſtu iniuſto diteſcere, ideóque bilances habent fallaces, ſiue, vt ait Sapiens Prouer. 20.10. *pondus & pondus, menſuram, & menſuram*, id eſt, duplicia pondera, duplices menſuras. Tales etiamnum multi ſunt inter Iudæos, qui meri lucriones nil niſi fœnerari norunt, quos proinde in ſpiritu præuidens Propheta, meritò Chananæos ſtateræ doloſæ vocauit; adeo vt ſi inſtitorem auarum & fraudulentum pingere velis, pingas Iudæum inſtar Chananæi, cum bilance & ponderibus iniuſtis.

Mor. de nimia lucri auiditate.

Tales pariter ſunt non pauci mercatores, qui toti lucro inhiant. Fieri enim nequit, quin huiuſmodi ex tanta lucri auiditate, ſæpe extra metas iuris & iuſtitiæ ferantur. Quocirca de talibus ait S. Chryſoſt. hom. 38. in Matth. & habetur cap. 11. *Eyciens*, diſt. 88. *Eyciens Dominus vendentes & ementes de templo, ſignificauit quod mercator nunquam poteſt Deo placere: & ideo nullus Chriſtianus debet eſſe mercator.* Loquitur enim de lucrionibus qui finem vltimum, ſummúmque bonum in lucro conſtituunt, parati peccare mortaliter vt lucrentur, vti exponit S. Thom. 2.2. quæſt. 77. art. 4. quique fraudibus & periurijs negotiationem exercent, vti exponit noſter Leſſius lib. 2. de Iuſtitia cap. 21. dub. 1. Sic Thales Mileſius aſſiduè in ore habuiſſe fertur: *Noli ditari nequiter: lucrum enim fraude partum, damnum eſt, non lucrum.* ita Laërt. lib. 1. de vitis Philoſ. cap. 1. Chilon Lacædemonius dicere ſolebat: *Damnum turpi lucro præferendum eſt: illud enim ſemel dolet, hoc autem ſemper.* Iactura facta ſarciri facilè poteſt addita induſtria, infamia autem ex lucro iniquo cōtracta nūquam apud viros bonos diluitur. Et ſic lucrum ſcelere partum, damnum eſt, non lucrū. ita Laërt. lib. 1. cap. 4. Antiphanes dictitabat: *Vſuram quæſtúmque breues habere delicias, longam autem calamitatem.* Ageſilaus fœneratorum chirographa publicè in foro combuſſit, dicens, *Nunquam ſe puriorem ignem vidiſſe.* ita Plutar. in Lacon. Alphonſus rex Aragon. teſte Panorm. in eius vita, *fœnus* non aliud eſſe dixit, quàm *animæ funus*. Muſonius: *Iupiter*, inquit, *non fœneratur, multò minus fœnerat.* q.d. Deus non accipit ad vſuram, multò minùs dat. Diuinitùs Pſaltes pſal. 70.18. ait: *Quoniam non cognoui literaturam* (hebr. ספרות *ſiphrot*, id eſt, ciphras, numeros, vt vertit Symma. & Rabbini, ac Septuag. γραμματείας, vel vt S. Auguſt. Arnob. & Chryſoſt. legunt, πραγματείας, id eſt, *negotiationem*, vti habet Roman. Pſalterium) *introibo in potentias Domini.* Vide ibi S. Auguſt. qui & in Pſal. 123. *Lucrum*, ait, *feciſti, ſed vt lucrum faceres Deum offendiſti: acquiſiuiſti aurum, fidem perdidiſti. De arca gaudes, de corde non plangis? plus perdidiſti quàm acquiſiuiſti. Et perdidiſti quod nec naufragio tibi potuiſſet auferri.* Et inferiùs: *Ille habet aurum, qui nouit vti auro: qui autem auro vti non nouit, habetur, & non habet; poſſidetur, & non poſſidet. Eſtote domini auri, & non ſerui auri: quia & aurum Deus fecit, & te ſuper aurum ipſe fecit. Aurum fecit ad ſubſidium tuum, te ad imaginem ſuam. Vide quod ſuper te eſt, & calca quod infra te eſt. Quid ergo acquiſiuiſti? Tolle tecum ad inferos quod acquiſiuiſti. Cor tuum inane fidei ad pœnas exit, quod plenum fide ad coronam exiret.* Mercator ergo hoc lucri ſtudium temperet, & moderetur timore Dei, & deſiderio opum maiorum & cœleſtium, auream que illam Sapientis ſententiam menti inſcribat: *Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles*, Prouerb. 15. 16. Et, *Melius eſt parum cum iuſtitia, quàm multi fructus cum iniquitate*, Prouerb. 16.8. Secundò, iugiter audiat ſibi intonantem Apoſtolum: *Diuitibus huius ſæculi præcipe non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum, ſed in Deo viuo (qui præſtat nobis abundè omnia ad fruendum) bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare, theſaurizare ſibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendāt vitam æternam*, 1. Timoth. 6.17. Tertiò, crebrò ruminet illud Iob cap. 20. 15. de diuite impio & iniquo: *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.* Et quod vulgò dicimus & cernimus:

De malè quæſitis non gaudet tertius hæres.

Denique illud Chriſti: *Stulte hac nocte animam tuam repetent à te; quæ autem paraſti cuius erunt?* Lucæ 12. 20.

Chananæus eſt 1. Hæreticus.

Tropol. Primò, Chananęus eſt hęreticus. Chanaan quippe, ait S. Hier. interpretari poteſt *quaſi mouentes.* Et nota quòd dixerit *quaſi mouentes*, & non, *mouentes. Mouentes* ſunt eos, quos deceperint; *quaſi mouentes ſunt* eos, quos mouere tentauerint; ſed quia fundati ſunt ſupra petram, nullo poſſunt turbine concuti, nec pedum ſuorum mutare veſtigium. In iſtiuſmodi Chananæi manu, id eſt operibus, eſt *ſtatera doloſa* & iniqua: quidquid enim hæreticus loquitur, Dei iuſtitiam non habet, & plenum eſt doli & fraudum. Hinc & eques equúſque niger Apocal. 6. 5. denotans hæreſim, *habebat ſtateram in manu.* Vide ibi dicta.

2. Ambitioſus.

Secundò, ſtatera doloſa eſt praua intentio, ambitio & cupido primatus. Audi Theodot. *Tu ô Ephraim, imitans malitiam Chanaan, iniquam mentis ſtateram habes: Iuſtitiam ſemper vilipendis, iniquam potentiam exoptas, in diuitijs elato ſpiritu es, & plurimum tibi arrogas in earum rationibus perſcribendis.* Et Proſperum par. 1. de prædict. c. 14. qui admonens reges & Principes: *Ipſi*, inquit, *caueant qui has accipiunt poteſtates, ſi cupiditate dominandi, nec conſulendi affectu ſuſcipiunt: ſi miniſtrari eligunt, ac non potiùs miniſtrare, quod Dominus per ſeipſum, & per Prophetam Oſee increpat dicens: Chanaan in manu eius ſtatera iniuſtitiæ; dominationem enim elegit. Et in Euangelio ipſe: Qui voluerit maior eſſe in vobis, erit veſter ſeruus; ſicut filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare.*

3. Auarus hypocrita.

Tertiò, Ruper. *Statera doloſa*, inquit, *eſt malitioſa terrenæ cupiditatis duplicitas.*

Quartò, ſtatera doloſa ipſa malitia, & propoſitum deliberatum peccādi. Hoc enim, ait Ruffin.

cum ſuſpenſis ab vtraque parte penderibus nefanda committat, dicitur peccaſſe ſub trutina, de quo Dauid pſal. 61. 10. Verumtamen mendaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum, Cum ergo hoc ſit præcipuum huiuſmodi munus ingenij, vt quid obire debeat, quid vitare, perpendiculo rationis & momentis collationis examinet, profanatus populus veritatem in mendacio detinens, admouit quidem ſtateram negotijs, ſed doloſam, melioribus videlicet deteriora præponens, & noxijs magis quàm vtilibus acquieſcens.

Calumniam dilexit.] Leo Hebr. *Gaudet vim facere.* Septuag. *καταδυναστεύειν ἠγάπησεν, id eſt, opprimere per potentiam dilexit.*

verſ. 8. *Et dixit Ephraim: Veruntamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi.*] Idolum vocat ſuas opes & diuitias. q. d. Obſtrepunt mihi Prophetæ, méque ob ſtateras doloſas culpant & arguunt: at ego has voces non moror, ſed vt garritus graculorum deſpicio: habeo enim penes me idolum, id eſt, Deum fortiſſimum (putà Mammonam, id eſt, diuitias, quas mea vnius induſtria mihi peperi) quo præſente neminem timeo: quia omnibus bonis abundo. ita S. Hieron.

Nota pro *idolum* hebr. eſt און *on*, quod propriè ſignificat iniquitatẽ, & *rapinam*, vt vertit Chald. aut *vim & robur*, vt vertit Arias & Vatab. Porrò Lyran. & Pagnin. vertunt *diuitias*, ſcilicet iniquè partas. Septuag. *requiem*: opes enim auaro ſunt 1. idolum. 2. rapina. 3. omnia eius robur. 4. eius diuitiæ. 5. omnis eius ſpes & requies; ſed futilis, fallax & euanida. Ex Chaldæo aliqui ſic vertunt & explicant: *Inueni vim mihi*, ſcilicet pecuniam, quę quaſi dominus mihi vim inferat, méque violenter opprimat. ita S. Gregor. Nazianz. Orat. 24. initio: *Aurum*, inquit, *eſt occultus tyrannus, per quem multa ſurſum deorſúmque velut in talorum ludo iactantur*, quæ verba ſic explicat Helias Cretenſis: *Tyrannum vocat, quod auri cupidis vim afferre, eóſq; velut tyrannide opprimere poſſit. Inuiſibilem verò, propterea quod tacens, miniméque conſpectum auaros ſubijciat, ab eiſque quæ decreuerit, per vim abducat.*

Omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem, quam peccaui.] q. d. Non poterit inueniri in meis negotijs, contractibus, ponderibus (eſto ſcrutetur ea quiſquis volet) vlla iniuſtitia qua peccauerim. Nota hic vocem diuitum, quos cæcauit cupiditas & auaritia, qui Deo ſuo, putà Mammonæ, & opibus ſuperbientes & tumidi, omnia iuſta & licita ſibi putant. Vni enim intendunt lucro: hoc eorum idolum eſt, hoc eorum ios ſiue per fas ſiue per nefas illud conquirant. ita Arias & Vatablus.

Tales etiamnum ſunt inter Chriſtianos, qui cum iugiter vſurarius, alióſque illicitos contractus ineant, nullum tamen ſibi mouent ſcrupulum, imò in confeſſione ſacramentali etiam hac de re rogati reſpondent, ſe nullos niſi licitos iniuiſſe. ita in lucro & auaritia occalluerunt & obſurduerunt.

Secundò, lucra mea *non inuenient iniquitatem*, id eſt, iudicẽ qui ea iniquitatis & iniuſtitiæ damnare audeat: quia enim diues ſum & potens, nullum iudicem timeo, aut ſi quem timeam, muneribus oculos eius excæcabo: ego enim nullius, omnes mea ope indigent. q. d. Non refert quomodo habeam opes, dummodo habeam. ita S. Hieron. & Albet.

Tertiò, Septuag. paſſiuè & contrariè vertunt: *Omnes labores eius non inuenientur ei, propter iniquitates quibus peccauit.* q. d. Malè parta citò dilabuntur. Et Chald. *Omnes diuitiæ veſtræ non permanebunt vobis in die retributionis peccatorum*, iuxta illud Pſal. 75. verſ. 6. *Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis.*

Huic verſioni noſtram accommodat Lyran. quaſi ſit hic correctio Prophetæ. q. d. Vos, ô diuites, diuitijs veſtris velut idolo confiditis & præfiditis; attamen ſcitote ex me, quod ipſæ quantumuis labore veſtro partæ, non *inuenient* vobis *iniquitatem*, id eſt, expiationem iniquitatis.

Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti.] q. d. Ex eo tempore quo ex Ægypto te eduxi, fui iugis tui cuſtos, dux, Deus, pater. *Adhuc te ſedere faciam in tabernaculis.* q. d. Expectabo an pœnitere velis, ac proinde differam pœnam captiuitatis, quam tuis ſceleribus decreui, faciámque te in tuis ſedibus & vrbibus lætum habitare, & idcirco lætam feſtiuitatem Scenopegiæ, ea de cauſa olim inſtitutam Leuit. 23. 39. quotannis de more celebrare, ſicut hactenus illã celebraſti. ita S. Hieron. Quare minùs rectè Theodor. hæc accipit vt minas, ac contrariè exponit q. d. Quia immemor es liberationis tuæ, qua te eduxi ex Ægypto, è domo tua expellam te in Aſſyriã, vbi quaſi exul in tabernaculis habitabis, ac mœrens recordaberis Paſchatis, quo te ex Ægypto exultantem eduxi, aliarúmque feſtiuitatum, quas in patria feſtiuè celebrare ſolebas. — verſ. 9.

Secundò, Alber. & à Caſtro hæc referunt ad reditum è captiuitate Babylonica: ex ea enim multi Iſraelitæ cum Iudæis miſti redierunt. q. d. O Iſrael ibis in captiuitatem ob tua ſcelera; at faciam vt inde redeas, túncque in memoriam reditus, & tranſitus felicis per deſertum, celebrabis feſtum tabernaculorum, ſicut olim illud celebraſti in memoriam exitus ex Ægypto, & tranſitus per deſertum, quando ſcilicet Deus ipſos quadraginta annos te, duce columna ignis & nubis, per horridam ſolitudinem deduxit vſque in Chanaan.

Alleg. q. d. Tempore Chriſti faciam te habitare in tabernaculis, id eſt, in Eccleſijs, primò militantibus in terra, deinde triumphantibus in cœlo, vbi continuas & perennes ages feſtiuitates, longè lætiores, quàm olim egiſti celebrando Paſcha, Pentecoſten, Scenopegiam, &c. ita Lyran. & Clarius, qui putant hunc eſſe ſenſum literalem.

Et locutus ſum ſuper (id eſt, *ad*, vt vertunt Septuag. Vatab. & alij) *Prophetas* vt te ad pœnitentiam, & conſequenter ad feſtiuitatem hanc tabernaculorum inuitarent, ideóque viſiones, prophetias & correptiones tibi ingerendas, eis *multiplicaui, & in manu Prophetarum aſſimilatus ſum.* q. d. Per Prophetarum facta & verba varias formas & ſimilitudines aſſumpſi, nunc monendo, nunc minando, nunc blandiendo. Rurſum aſſimilaui me nunc paſtori, nunc aurigæ, nunc patri, nunc regi, nunc ſponſo, &c. Denique iuſſi Prophetis, vt varias figuras & ſimilitudines induerent, quibus te permouerent ad emendationem. Sic Oſee cap. 1. iuſſi vt ſuo matrimonio aſſimilaret me ſponſo, ambienti ſponſam fornicariam, ita S. Hier. Theodor. Lyran. & alij. Nota hebraiſmũ: *in manu Prophetarum*, id eſt, per Prophetas; quaſi per meum organum & inſtrumentum: manus enim eſt organum organorum, ait Ariſt. *In manu* ergo, id eſt, miniſterio, opera, ſermonibus *Prophetarum aſſimilatus ſum*, q. d. Qui ego ſim & qualis, quid velim, quid exigam, ex Prophetarum dictis & factis — verſ. 10.

cognoſci

cognoſci poteſt: Prophetæ enim ſuis me actionibus geſtiſque, æquè ac verbis repræſentarunt arcanæ non tantùm mentis voluntatiſque, ſed & indolis ac ingenij quandam quaſi ſimilitudinem & imaginem oculis hominum ſubiecerunt. ita Pineda lib. 7. de rebus Salom. cap. 23. Emmanuel & Mariana hic. Sic legatus repræſentat ſuum Principem, Apoſtolus Chriſtum.

Alleg. q. d. Ego Chriſtus meam incarnationem, humanitatem, paſſionē, &c. varijs Prophetarum figuris adumbraui, aſſimilaui, & repræſentaui. ita S. Chryſoſt. hom. 58. in Geneſ. *Tunc*, ait, *quoniam initium & principia erant, in figura vnicuique illorum apparebat, ſicut ipſe per alium Prophetam dicit: Ego viſiones multiplicaui, &c. quando* B *autem dignatus eſt Dominus humanam formam ſuſcipere, & primitias noſtras recipere, non putatiuam tantùm, neque apparentem, ſed veram carnem induit.* Sic de Cyro ait Deus Iſaiæ 45. 4. *Aſſimilaui te & non cognouiſti me.* q. d. Feci te ſimilem Chriſto, eiúſque typum: ſicut enim tu Iudæos Babylone liberabis, ita Chriſtus homines inferno liberabit: ſed tu hoc non cognoſcis. Hoc eſt quod ait Paulus Hebr. 1. 1. *Multifariam multiſque modis olim loquens Deus patribus in Prophetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio*; vbi pro *multiſque modis* Græcè eſt πολυτρόπως, id eſt, multis modis, formis, figuris, ſimilitudinibus.

C ℣. 11.) Si Galaad idolum, ergo fruſtra erant in Galgal bobus immolantes: nam & altaria eorum quaſi aceruí ſuper ſulcos agri.

℣. 12.) Fugit Iacob in regionem Syriæ, & ſeruiuit Iſrael in vxorem, & in vxorem ſeruauit.

℣. 13.) In propheta autem eduxit Dominus Iſrael de Ægypto: & in Propheta ſeruatus eſt.

D ℣. 14.) Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis, & ſanguis eius ſuper eum veniet, & opprobrium eius reſtituet ei Dominus ſuus.

verſ. 15. *Si Galaad idolum, ergo fruſtra erant in Galgal bobus immolantes*] Nota, Galaad erat vrbs & regio trans Iordanem pertinens ad decem tribus, putà ad Rubem & Gad: vnde primò occurrit Aſſyrijs inuadentibus terram Iſrael, & ab eis expugnata eſt. 4. Reg. 15. 29. Galgal verò cis Iordanem erat, & ſpectabat ad tribum Iuda, ait S. Hieron. Porrò tam Galaad fuit celebris idolis, vt patet c. 6. verſ. E 9. quàm Galgal, vt patet cap. 9. verſ. 15. Sermo eſt ad duas tribus, putà ad Iudam. q. d. Vos ô duæ tribus agnoſcitis Galaaditarum vitulos eſſe idolum, id eſt, rem vanam, numen fictum & pictum, ideóque iniquum & impium (hoc enim ſignificat און *auen*) eaque de cauſa vidiſtis aras illius dirui ab Aſſyrijs, vertíque in aceruos lapidum, terrámq; eius deſolari, ac deſolatā aratro & ſulcis ſubigi. cur ergo ſimile idolum, putà vitulos, ſiue boues fruſtra colitis, iíſque immolatis in Galgal? Idcirco enim terra veſtra in ſimiles aceruos lapidum redigetur ac deſolabitur, & aratro ſulcíſque à bobus ſubigetur. Ita S. Hieron. Lyran. Clarius & alij.

A Vnde ex Hebræo expreſſiùs ſic verti poteſt cum Vatab. *Si in Galaad iniquitas vel vanitas* putà idolum iniquum & vanum *fuit, vtique vani facti ſunt*, id eſt, idcirco in vanum abierunt, exciſi ſunt & euanuerunt: cur *in Galgal bobus* (vel boues) *ſacrificarunt?* Hoc eſt *iudicium Iudæ* de quo dixit verſ. 2. *Iudicium ergo Domini cum Iuda, & viſitatio ſuper Iacob.* q. d. Si Galaaditis idolum non profuit, ſed obfuit, pariter & tibi, ô Iuda, idolum in Galgalis non proderit, ſed oberit. In Hebræo eſt neruoſa paronomaſia in vocib' און *auen*, און *on*, & און *auen*. Reſpicit enim ad v. 8. q. d. *Dixit Ephraim: Diues effectus ſum, inueni idolum*, hebr. *on*: *omnes labores mei non inuenient iniquitatem*, hebr. *auen*. B Huic reſpondet hic Galaad eſſe *auen*, id eſt, iniquitatem, vanitatem & *idolum*, ideóque laborem & dolorem, idque probat ex eo, quod eius aræ in acernos & ſulcos redactæ ſint. Videtur ergo hæc prophetia edita ab Oſee poſt vaſtatam ab Aſſyrijs vrbem Galaad in tribu Gad, antequam ab eiſdem vaſtaretur Samaria & Galgala, quæ erant trans Iordanem, cum cis eum eſſet tribus Gad & Galaad. ita Sanchez.

Secundò, pro *ergo*, hebr. eſt אך *ach*, id eſt, certè, vtique, ergo, vel attamen, *tamen*, vti legūt Biblia Plantin. & Haymo, qui proinde exponit, q. d. Si Galaad, id eſt, Iſrael colit idolum, et ex parte cōdonandum eſt, quia templo & altari Dei caret: C tibi tamen, ô Iuda, colenti eadem idola in Galgalis, condonandum non eſt: quia tu poſſides Dei templum, altare, ſacerdotes, ſcribas, &c.

Tertiò, alij. q. d. Si vultis idola colere, ite in Galaad: ibi enim eſt ſedes idololatriæ: nolite ergo ea colere in Galgalis; quia hic locus pertinet ad Iudam, & conſequenter ad Deum, Deíque templum.

Nam & altaria eorum quaſi acerui ſuper ſulcos agri.] q. d. Ne mihi negetis idolum Galaaditis fuiſſe vanum, fruſtraneum & noxium; en appello ipſa altaria idolorum. Hæc enim redacta ſunt in aceruos & terram arabilem, vti iam dixi. Aliter Clarius, q. d. Miſeri vbique aceruos lapideos col- D ligunt, vt ex eis altaria idolis conſtruant, & dijs terminalibus immolant relicto Deo vero. Prior ſenſus eſt verus & genuinus. Sic enim in terra ſaxoſis, qualis eſt Iudæa, ſolent eximi ſaxa, vt poſſint arari & ſulcari, quod ruſtici vocant exoſſare agros: ſaxa enim ſunt in agris, quod oſſa in homine. Sic Perſius Satyra vltima ait:

Exoſſatus ager iuxta eſt.

Fugit Iacob in regionem Syriæ.] *Fugit*, ſcilicet à verſ. 16. facie Eſau fratris ſui, indignantis ob erepta ſibi ab eo primogenita, Geneſ. 28. Redit Propheta ad oſtendendam Dei prouidentiam & curam, quam habuit de Iacob patre Iſraelitarum, & per conſequens de ipſiſmet Iſraelitis, vt demonſtret eorum E ingratitudinem, atque eos ad Deum redamandum ruſúmque colendum reuocet.

Seruiuit Iſrael in vxorem.] q. d. Iacob pro vxore Rachel ſeruiuit Laban ſeptem annis: *Et in vxorem*, id eſt, pro vxore altera, ſcilicet Lia, *ſeruauit*, id eſt, cuſtodiuit & pauit oues Laban. Hic enim *ſeruauit* legendum cum Hebr. Septuag. & Rom. non *ſeruiuit*, vti paolò antè.

Senſus eſt. q. d. Deus ſua prouidentia effecit, vt Iacob ſeruiens Laban ditaretur, tam in ouibus, quàm vxoribus ac prolibus, putà duodecim patriarchis, ex quibus vos prognati eſtis. Nota hebraiſmum; Hebræi enim per *beth*, id eſt, *in*, ſignificant pretium: dicunt enim: Emi domum in ar-

gento, id eſt, argento i [illegible] parauí mihi opes in labore, id eſt, labore: ſeruiui in vxore, id eſt, pro vxore. hoc ergo eſt *beth* pretij: vel *in vxorem*, id eſt, ad, propter vxorem ſibi comparandam.

verſ. 13. *In Propheta*, id eſt, per Prophetam, putà Moſen, *autem eduxit Dominus Iſrael de Ægypto & in Propheta* (per eundem Moſen) *ſeruatus eſt* à Pharaone aliiſque hoſtibus.

verſ. 14. Quocirca *ad iracundiã me prouocauit Ephraim*.] Id eſt, Iſrael: quia tot beneficijs meis ingratus me ſpernit, & vitulos adorat *in amaritudinibus ſuis*, id eſt, in peccatis ſuis, præſertim idololatriæ, quæ mihi amaritudinem, id eſt, dolorem & bilem mouent. Loquitor anthropopathōs. Nota hic, peccata & idola vocati *amaritudines* Dei: quia maximè Deum offendunt, adeo vt ſi dolor, mœror, anxietas, imò mors & interitus in Deum cadere poſſent, hæc non aliunde, nec alia ſagitta, quàm peccato ei obuenirent.

Sanguis eius ſuper eum veniet.] Sanguis in Script. vocatur homicidium, & metonymicè pœna homicidij, vti hic. quaſi dicat: Occidetur vt reus, ac pœna ſuæ necis & ſui interitus ipſi obueniet, ipſique imputabitor.

Et opprobrium eius, id eſt, pœnam opprobrij, *reſtituet ei Dominus ſuus*.] Scilicet pro opprobrio

A quo ipſe Deum affecit, adimens ei diuinitatem, eámque ſacrilegè transſcribens idolis. Deus enim peccatum nullum, præſertim tam enorme, ſinit multum. Nam vt ait S. Auguſt. in Pſal. 44. *Peccatum puniturus eſt* (Deus) *quia virga directionis eſt virga regni ipſius. Puniendũ eſt peccatum: ſi puniendum non eſſet, nec peccatum eſſet. Præueni illum: non vis vt ipſe puniat? tu puni*. Et mox: *Puniendum ergo erit aut à te, aut ab ipſo. Tu agnoſce, vt ille ignoſcat*. Idem in Pſal. 58. *Quid eſt*, inquit, *Operantem æquitatẽ? quia hoc in te odiſti quod & odit ille, vt incipias placere Deo, dum hoc in te punis quod diſplicet Deo. Nam non poteſt impunitum relinquere peccatum, quia* B *verum eſt: Non miſerearis omnium qui operantur iniquitatem*. Idem in Pſalm. 50. explicans illud: *Ecce enim veritatem dilexiſti*, id eſt, inquit, *impunita peccata eorum, etiam quibus ignoſcis, non reliquiſti: veritatem dilexiſti. ſic miſericordiam præerogaſti, vt ſeruares & veritatem. Ignoſcis confitenti, ignoſcis, ſed ſeipſum punienti. Ita ſeruatur miſericordia & veritas: miſericordia, quia homo liberatur; veritas, quia peccatum punitur*. Vide eundem Epiſt. 122. ad Victorianum, vbi docet Deum nemini peccanti, ne ſancto quidẽ parcere; ideóque permiſiſſe Barbaris Italiam & Hiſpaniam inuadentibus, affligere etiam ſanctos viros, & violare ſacras virgines.

Deus nullum peccatum impunitum relinquit.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS.

Iſraeli minatur excidium, eo quod homines immolauerit vitulis, vt diſpergatur, & euaneſcat quaſi nubes, ros, gluma & fumus: quia Deus inuadet eum quaſi leæna, pardus, & vrſa raptis catulis. Ergo perditio tua, id eſt, ex te eſt Iſrael: in me verò auxilium tuum. Secundò, verſ. 14. auolat ad Chriſtum, docétque quod Chriſtus moriens eos, omnéſque credentes à morte liberabit, & ex inferno educet: erit enim quaſi ventus vrens, qui per ignem conflagrationis perdens mundum impium in die iudicij, cuique ſortem pro meritis diuidet & retribuet.

℣. 1.) Loquente Ephraim, horror inuaſit Iſraël, & deliquit in Baal, & mortuus eſt.

℣. 2.) Et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntque ſibi conflatile de argento ſuo quaſi ſimilitudinem idolorum, factura artificum totum eſt: his ipſi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes.

℣. 3.) Idcirco erunt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus prætereiens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario.

℣. 4.) Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti: & Deum abſque me neſcies, & ſaluator non eſt præter me.

℣. 5.) Ego cognoui te in deſerto, in terra ſolitudinis.

℣. 6.) Iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: & leuauerunt cor ſuum, & obliti ſunt mei.

C ℣. 7.) Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorum.

℣. 8.) Occurram eis quaſi vrſa raptis catulis, & dirumpam interiora iecoris eorum: & conſumam eos ibi quaſi leo, beſtia agri ſcindet eos.

LOQVENTE *Ephraim*.] Ephraim vocat Ieroboam, qui ortus fuit ex tribu Ephraim primúſque ex ea creatus eſt rex Iſraelis. q. d. Dum loqui cœpit D Ieroboam Ephraimita, ac incitare plebem ad idola, putà ad vitulos aureos colendos, *horror*, vel vt Symmach. & Theodotion, *tremor inuaſit Iſrael*, vt regi idololatræ reſiſtere non auderet, ſed eius metu quaſi tremore perculſos, Baal, id eſt, idola, potà vitulos aureos ab eo propoſitos coleret: *itáque mortuus eſt*, tam ipſe, quàm rex eius, id eſt, captiuitati & morti temporali fuit addictus, ac multò magis ſpiritalem animæ mortem incurrit, perdens eum qui dicit: *Ego ſum vita*, Ioan. 14. 6. iuxta illud Ezech. 18. 20. *Anima quæ peccauerit ipſa morietur*. ita S Hiero. Rupert. Hugo, Lyran. Emmanoel & Mariana. Ad literam, Baaſa occidit Nabat filium Ieroboam, eiúſque ſtirpem euertit, ac regnum verſ. 1.

regnum ad ſe tranſtulit, 3. Reg. 15. 29. Aliter Arias: horrorem enim accipit auerſionem à Roboam, quam populo impreſſit Ieroboam, proponens ei illius tyrãnidem, & tributorum immanitatem, itáque à populo auerſante Roboam, creatus eſt rex Ieroboam.

Secundò, pro *inuaſit*, hebr. eſt נשא *naſa*, quod inter alia ſignificat *extulit, alienauit*. Vnde Chald. & Vatab. ſic vertunt & explicant: Olim cum ipſe Ephraim Deum coleret, tremebant omnes dum ipſe loqueretur, túncque extulit caput, factúſque eſt rex, ſed poſtquam deflexit ad Baal, mortem incurrit, vitáq; & regno priuatus eſt. Per Ephraim intellige Ieroboam, vel ipſammet tribum regiã: tribus enim Ephraim in Ieroboam & poſteris, regnum in cæteras tribus obtinuit.

verſ. 2. B *Et nunc addiderũt ad peccandũ.*) Quaſi dicat: Inſuper peccata peccatis, idola idolis addunt & accumulant, nam *fecerunt ſibi conflatile* (conflauerũt idolum) *de argento ſuo*, vel auro, aliòve metallo, *quaſi ſimilitudinem idolorum*, hebr. *iuxta intelligentiam, vel conceptionem ſuam idolorum*, ſiue quam habebant de idolis, hoc eſt, prout cuique in mentem venit, prout quiſque phantaſia ſua concepit, prout cuique viſum fuit, vel libuit effingere, aut formare hoc vel illud idolum, tali vel tali ſpecie, forma & figura; quod clarè noſter vertit, *ſimilitudinem idolorum*. Hæc enim eorum mentis conceptio, vel idæa non erat aliud, quàm idæa & ſimilitudo idolorum. C Vnde ſubdit: *Factura artificum totum eſt*, quaſi dicat: Idolum nil habet numinis, vel diuini, ſed totum eſt artificis idæa conceptum, & eiuſdem manu fabricatum, dum ergo idolum adoras, idæam & phantaſiam fabri adoras: illius enim eſt opus & imago, nec aliunde quàm ex hac eius officina prodiit: ſicut enim artifex mente priùs concipit idæam domus quam fabricare cogitat, ac deinde iuxta eam domum conſtruit, & fabricat; ita & idoloplaſtes, ſiue artifex idoli, priùs format ſibi idæam idoli in mente, vt v. g. talem habeat menſuram, talem vultum, tales oculos, talẽ ſitum, &c. ac deinde iuxta eam illud ex argento, vel auro conflat & efformat. Hebr. ergo תבונה *tebuna* propriè intelligentiam ſignificat, non idæam, à rad. בן *ban*, id eſt, intellexit; D ſed in re, intelligentia architecti, artificis & fabri non eſt aliud, quàm exemplar & idæa rei ædificandæ & fabricandæ, quam Hebræi propriè תבנית *tabnit* vocant, à rad. בנה *bana*, id eſt, ædificauit.

Hinc patet, magis ſubtiliter quàm ſolidè & genuinè, aliquos per *ſimilitudinem idolorum* accipere *imagines idolorum*. quaſi dicat: Quanta eſt Iſraëlitarum vanitas & ſtultitia, quòd non tantùm ipſa idola, ſed & eorum effigies ac imagines expingãt & exſculpant, eáſque colant quaſi deos?

His ipſi dicũt: Immolate homines vitulos adorãtes.) E Vox *homines* eſt accuſatiui caſus, nõ vocatiui. patet ex Hebr. זבחי אדם *zobeche Adam*: & ex Septuag. θύσατε ἀνθρώπους, id eſt, *immolate homines*, v. g. filios quaſi victimas: *vituli enim defecerunt*. Senſus eſt quaſi dicat: De idolis dicunt idololatræ, præſertim eorum Sacerdotes: Vos, ô Iſraëlitę, qui vitulos aureos Ieroboã adoratis, immolate eis non tantùm oues & boues, ſed & homines: quia id faciunt gentes, & quia id fecit Abraham, immolans Iſaac filium ſuum, Geneſ. 22. Sed vera cauſa erat, quia dęmon ſitit cruorem humanum, eorúmque necem ſibi depoſcit. Eſt neruoſa antithesis inter vitulos & homines. quaſi dicat: Quanta ſtupiditas A eſt vitulis immolare homines, cum vituli quaſi beſtiæ homini ſeruire debeant, non homo vitulis? ita S. Hiero. Cyril. Hugo & alij. Aliqui tamen vt Lyran. Pagnin. Vatab. & Arias, τὸ homines accipiunt in vocatiuo. q. d. Vos ô homines, immolate victimas vitulis aureis, eos adorantes.

Nota pro *adorantes*, heb. eſt ישקון *iſſakun*, id eſt, *oſculantes*. Vnde Vatab. vertit: *Vos ô homines qui ſacrificatis vitulis, oſculamini eos.* Solebant enim idololatræ in ſignum venerationis & ſalutationis, oſculari idolum, aut ſi id non poſſent, manum propriam loco idoli. Hoc eſt quod ait Iob c. 31. 27. *Si vidi ſolem cum fulgeret, &c. Et oſculatus ſum manum meam*, hoc eſt ſi ſolem fulgentem adoraui oſculando manum meam. Et Ezech. 8. 17. *Ecce* B *applicant manum ad nares ſuas*, quaſi odorantes & oſculantes Deum, cui ramus hic ſacer erat. vide ibi dicta. Hinc adoro idem eſt quod ad ora applico, ſcilicet manum oſculando. ita Plinius lib. 28. cap. 2.

Ideirco erunt quaſi nubes matutina.) Culpæ intẽtat pœnam exeidij, eámque celerem, acrem, & plenam, quam proinde quatuor parabolis explicat & exaggerat. Prima eſt. *Erunt*, inquit, (ſcilicet Iſraelitæ qui vitulos adorarunt) *quaſi nubes matutina*, quæ citò à ſole oriente diſſoluta, vel diſpulſa interit. verſ. 3.

Secunda, ſicut *ros matutinus præteriens*, quem C ſcilicet ſol matutinus ſtatim turbet, ſiccat & aufert.

Tertia, *ſicut puluis turbine raptus ex area*: puluerem intellige, non arenæ, nec terræ, ſed palearum frumenti trituati, putà glumam & quiſquilias palearum (has enim ſignificat hebr. מוץ *mots*) quas ventus turbinis rapit ex area, & huc illúcque difflat. Pari enim modo Iſraelitæ exciſa Samaria, ex ea quaſi area ſua abrepti ſunt ab Aſſyrijs in captiuitatem, indéque quaquauerſum diſperſi.

Quarta, *ſicut fumus de fumario*, putà de fumibulo, vel camino exit & propellitur, qui ſtatim tenues vaneſcit in auras: ita è Samaria expellentur Iſraëlitæ in Aſſyriam. Pro *fumario* hebr. eſt ארבה *arubba*, quod Aquila *cataractam*, Symmach. *foramen*, D Theodotion καπνοδόχην, id eſt, fumibulũ vertit. Cataractam autem propriè vocant foramen in pariete fabricatũ, per quod fumus egreditur, ait S. Hieron. Verùm Septuag. alijs punctis legẽtes ארבה *arbe*, vertunt *locuſtam*; quod explicans S. Hieron. Audiat, ait, Ephraim ſe ἀτμῷ, id eſt, vapori, ſiue auræ & ſpiritui comparari, qui ita tenuis de ore locuſtæ egreditur, vt non ſentiatur.

Ego autem Dominus Deus tuus fui continuò *ex terra Ægypti.*) Quaſi dicat: Ex ultimo tempore, quo ex Ægypto te per tot portenta eduxi, iugem tui curam geſſi, te protexi, alui, proſperaui quaſi Deus, imò pater tuus. Quocirca dixi, & mandaui E tibi viciſſim id quod ſequitur, ſcilicet: *Deum abſque*, id eſt, præter, *me neſcies*. quaſi dicat: Non agnoſces, nec coles alium Deum quàm me: & *ſaluator non eſt præter me*. Hebr. *Vau*, ſignificans *&*, eſt cauſale. *Et* ergo, id eſt, *quia*. quaſi dicat: Coles me, quia redemptor & ſaluator tibi nõ eſt alius, quàm ego, qui ex Ægypto aliiſque hoſtibus te ſaluaui & liberaui. ita Cyril. Theod. Lyran. & alij. verſ. 4.

Ego cognoui, practicè, id eſt, amaui, benefeci, rexi & direxi *te in deſerto*. ita S. Hieron. Vnde Septuag. vertunt: *Ego te paui in ſolitudine*, nempe dans manna de cœlo quotidie. Verè Pſaltes verſ. 5.

Pſal. 22. 1. *Dominus*, ſit, *regit me* (hebr. *paſcit me* vel *eſt paſtor meus*) *& nihil mihi deerit: in loco paſcua ibi me collocauit.* A

vorſ. 6. *Iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt.*) Quaſi dicat: Cum tam largiter & miraculosè eos per manna, coturnices, & aquam de petra paſcerem in deſerto aridiſſimo, ac ſi in paſcuis vberrimis eos collocaſſem; ipſi ſaturi mihi recalcitrarunt. ita Chald. itàque impleuerunt illud Moſis de ſe vaticinium: *Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deũ factorẽ ſuum*, Deuter. 32. 15. ita S. Hieron. Chald. Hugo, Lyra. & alij.

vorſ. 7. *Et.*) Id eſt, *idcirco*. q. d. Quia ipſi mihi, ſe tam affluenter paſcenti, ingrati & rebelles fuerunt, *idcirco ero eis quaſi leæna.* B Deum vindicem acrem & terribilem, ac conſequenter Aſſyrios, quibus ad hanc vindictam vſus eſt Deus, comparat Primò leænæ, quæ ſæuior eſt leone, præſertim dum catulos nutrit. Secundò, pardis *in via Aſſyriorum*, qui ſcilicet ſolent graſſari in deſerto, per quod ex Iudæa & Samaria itur in Aſſyriam. Notat captiuitatem per Aſſyrios factam: Aſſyrij enim quaſi pardi, per hoc deſertum Iſraëlitas vexando, occirando, & verberando quaſi mancipia, deduxerunt in Aſſyriam. Hebr. eſt אשור *Aſſur*, id eſt, Aſſyrius, verùm Chald. Rabbini, Clarius, Arias, Pagnin. & Vatab. pro Aſſur legunt אשור *Aſur*, id eſt, aſpiciam, accingar ad prædam, inſidiabor, à C rad. שור *ſur*, id eſt, aſpexit, inſidiatus eſt. Vnde vertunt: *Sicut pardus ad viam aſpiciam, & inſidiabor eis*, vt eos deprædet & dilaniem.

vorſ. 8. Tertiò: *Occurram eis quaſi vrſa raptis catulis*, ſæuiens in raptorem, & conſequenter in obuios quoſque. Mira eſt ſæuitia vrſæ raptis catulis: quia mirus illius in eos amor. Vrſa enim catulos informes gignit, cóſque deinde lambendo ſenſim format & perficit, quod non faciunt alia animalia. Vnde B. Iſidor. Peluſiota, diſcipulus S. Chryſoſtomi, lib. 3. Epiſt. 267. legit: *Occurram eis vt vrſa anxia.* aitque hoc ſimili ſignificari vim Dei vltricem.

Tropol. ſi tantus eſt vrſæ amor in fœtus infor- D mes, tantúſque furor in eum, qui illos ſibi eripit; quantus eſt amor Dei in ſuos fideles & filios, quantúſque furor in eos, qui illos malo exẽplo, vel prauis conſilijs, illecebris, &c. à Deo auertũt, & in Venerem aliáque ſcelera pelliciunt? Sanè in tales ſæuiet Deus magis, quàm vrſa in raptorem catulorum. Vide de vrſæ in catulos ſtudiu Plinium lib. 8. c. 36. & Ælian. lib. 2. c. 19.

Et dirumpam interiora iecoris eorum.) Hebr. Chald. & Septuag. *dirumpam clauſuram cordis eorum.* Leo Hebr. *Lacerabo pertinax cor eorum.* Alludit ad leones aliáſque feras, quæ ſolẽt captæ prædæ corpus ſcindere & findere vſque ad cor, ipſúmque cor primò deuorare. Porrò hebr. לב *leb*, E id eſt, cor, in Script. per Synecdochen ſignificat interiora omnia, putà iecur, præcordia, aliáque viſcera. Itaque noſter Interpres maluit vertere *iecoris*, quàm *cordis*, quia iecur eſt ſedes amoris & concupiſcentiæ; ac proinde iuſtè à Deo punitur, & dirumpitur. Hac de cauſa in hymno Sabbathi, ad matutinas horas orat Eccleſia:

Lumbos, iecurque morbidum
Adure igni congruo.

quaſi dicat: Cõcupiſcentiam adure, quæ in lumbis & iecore maximè reſidet.

Ita ſentiunt quoque & loquuntur Philoſophi & Poëtæ, vt Plato & Horat. lib. 1. Ode 25. cũ ait:

A *Cum tibi flagrans amor & libido*
Sauiet circa iecur vlceroſum.

Et lib. 4. Ode 1. ad Venerem:

Si torrere iecur quæris idoneum.

Et lib. 1. Epiſt. 18.

Non ancilla tuum iecur vlceret.

Rurſum dirumpet Deus iecur, id eſt, vitam, felicitatem & gloriam Iſraëlitarum; horũ enim ſymbolum eſt iecur, vt dixi Thren. 2. 8.

Et conſumam eos ibi ſicut leo: beſtia agri ſcindet eos.) *Ibi*, ſcilicet *in via Aſſyriorum*, ipſáque Aſſyria. ita S. Hieron. Lyran. & Vatab. Aliter Arias: *Ibi*, inquit, *id eſt in corde.* quaſi dicat: Sicut leo cor prædæ petit & vorat, adipémque & ſanguinem B circa cor diffuſum exugit, cætera verò membra permittit vrſis, lupis aliíſque beſtijs deuoranda: ita ego corda Iſraëlitarum immiſſis aſſiduis curis, mœroribus, anxietatibus & terroribus caedam & conſumam: ſed beſtia agri, id eſt, Aſſyrij reliquas corporis partes ſcindent, & laniabunt. Hæc expoſitio appoſita eſt, æquè ac erudita.

Moraliter, Deus credentibus & pœnitentibus eſt mater, aitque: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos*, Matth. 11. 28. *Incredulis verò & nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, vrſa, & leo efficitur*, ait S. Hieron.

℣. 9.) Perditio tua Iſrael: tantummodo in me auxilium tuum. C

℣. 10.) Vbi eſt rex tuus? maximè nunc ſaluet te in omnibus vrbibus tuis, & iudices tui, de quibus dixiſti: Da mihi regem, & principes.

℣. 11.) Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.

℣. 12.) Colligata eſt iniquitas Ephraim, abſconditum peccatum eius.

D ℣. 13.) Dolores parturientis venient ei: ipſe filius non ſapiens, nunc enim non ſtabit in contritione filiorum.

Perditio tua Iſrael: tantummodo in me auxilium tuum.) *Tua*, id eſt, ex te, tuiſque peccatis & demeritis tibi obuenit. quaſi dicat: Tu ô Iſrael tibi es cauſa perditionis, id eſt, captiuitatis & excidij, non ego; quia in me nõ eſt perditio, ſed auxilium tuum: nullus enim eſt qui tibi auxiliari poſſit & velit niſi ego. Tu vadis te perditum, ego non niſi tibi auxiliari, téque ſaluare opto & conor. verſ. 9.

Hinc Leo Hebr. Pagnin. & Vatab. pro שחת *ſcachet*, id eſt, perdere, perditio, legentes שחת *ſcichet*, E id eſt, perdidit, excidit, deleuit, vertunt: *Perdidit te vitulus tuus*, quem me relicto coluiſti; *ſed in me auxilium tuum.* Perditio ergo hic non ſignificat peccatum & culpam, ſed peccati pœnam & excidium: hoc enim ſignificat Heb. *ſcachet.* ita Septuag. S. Hieron. Lyran. Vatab. à Caſtro, Mariana, & alij. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Tu, ô Iſraël ſemper tua rebellione, idolis & ſceleribus aſciuiſti tibi clades, ruinas, & mille calamitates: ego ex aduerſo, quantum in me eſt, curaui & curo tuam ſalutem mittendo Prophetas, qui te ad pœnitentiam, qua clades imminentes euaderes, hortarentur: tibi ergo tuum excidium imputa, non mihi: Eſto enim tandem occurſurus ſum tibi per Aſſy-

rios

rlos qoaſi leo, pardus, & vrſa ſæuiens; tamen tu ad hoc me cogis tua obſtinatione & impœnitentia, quæ tanta eſt, vt ipſa volenti mihi tui miſereri & parcere, quaſi inuito flagellum quo caſtigeris extorqueat. Hinc Chald. vertit: *Cum vos depranatis opera veſtra, ô domus Iſrael, dominantur in vos populi: ſed quoties conuerſi eſtis ad legem meam, verbum meum fuit vobis præſidio.* Syrus verò: *Corrupi* (perdidi) *te Iſrael, quis adiuuabit te?* Arabicus Alexandrinus: *In perditione tua, ô Iſrael, quis eſt qui te adiuuet?* Arabicus Antiochenus: *Corrumpent te* (hoſtes, v. g. Aſſyrij) *quis eſt qui te adiuuet?*

Vbi nota, vox *tantummodo* licèt expreſsè non ſit in Hebræo, tamen per antitheſin intelligitur, duóque ſignificat. Prius, Iſraëli nec ab Aſſyrio, nec ab Ægyptio, nec ab Hoſee rege ſuo, nec ab vllo alio ſpetare debere auxiliom, niſi tantū à Deo. Poſterius, Dei tantùm eſſe auxiliari, non perdere. quaſi dicat: Sicut tibi propriom eſt te perdere, ita Dei proprium eſt tibi auxiliari, téque ſaluare: per accidens enim ei eſt, & quaſi alienum ab eo, ſi ob peccata cogatur te punire. ita noſter Emmanuel Sa.

Secundò, S. Hieron. ex Hebræo hunc quoque dat ſenſum: *Diſpereas Iſrael, quia nihil tibi reliquum eſt, niſi vt mea ſolùm elementia conſerueris.*

Tertiò, Septuag. vertunt: *Corruptioni tuæ Iſrael quis auxiliabitur?* id eſt, captiuitati tuæ *& vltimæ ſeruituti quis eorum, quos tibi præſules æſtimaſti, poterit ferre auxilium:* ait S. Hieron. Vnde ſequitur: *Vbi eſt rex tuus?*

Loquitur Propheta de perditione & auxilio primo corporeo & temporali, deinde ſpiritali & æterno. Hoc enim illo longè grauius, maximíque momenti eſt. Vnde ſequitur, perditionē, reprobationem, obdurationem, & damnationem, non eſſe propriè & per ſe ex Deo perdente, reprobāte, obdurante, & damnante; ſed ex homine peccante, ſéque in peccatis vſque ad finem vitæ obdurante. Ex aduerſo prædeſtinationem, vocationem, & gratiam non eſſe ex præuijs prædeſtinatorum meritis; ſed ex Deo prædeſtinante, vocante, & gratia ſua prædeſtinatos præueniente. Hæc enim ſunt auxilium Dei. Ita Theologi 1. p. quæſt. 23.

Reprobatio eſt ex homine, prædeſtinatio ex Deo.

Quocirca licèt in prædeſtinatis non ſit cauſa, vel ratio cur prædeſtinentur, tamen in non prædeſtinatis eſt ratio, ſeu cauſa cur non prædeſtinentur. Si enim Deus ex ſeipſo motus, aliquos excluderet à beneficio prędeſtinationis, ipſe eſſet prima cauſa perditionis illorum, cùm certum ſit perituros qui non ſunt prædeſtinati, ait Greg. de Valentia 1. p. q. 23. puncto 4. diſp. 1.

Eſt ergo hæc ſententia, *Perditio tua ex te Iſrael, tantummodo in me auxiliū tuum*, generalis & vniuerſalis, qoam ſic quaſi per partes & parallela explices:

Captiuitas tua Iſraël ex te: redēptio tua ex me.
Interitos tuus ex te: ſalus tua ex me.
Mors tua ex te: vita tua ex me.
Malum tuum ex te: bonum tuùm ex me.
Reprobatio tua ex te: prędeſtinatio tua ex me, qui ſemper ad oſtium cordis ſto & miſericorditer pulſo.
Derelictio tua ex te: vocatio tua ex me.
Miſeria tua ex te: felicitas tua ex me.
Damnatio tua ex te: ſaluatio & beatificatio tua ex me.

Nam vt ait S. Auguſt. in ſententijs num. 311. *Multa bona facit Deus in homine, quæ non facit homo: nulla verò facit homo, quæ Deus non facit vt faciat homo.*

A Quod ergo nonnulli Doctores ſic exponunt: *perditio*, id eſt, peccatum & culpa tua, qua te perdis, ô homo reprobe, eſt ex te, tuáque mala volūtate: perditio verò, id eſt, reprobatio & permiſſio peccati, ex qua infallibiliter ſequitor peccatum & damnatio, eſt ex Deo reprobante: Hæc, inquā, expoſitio, huic loco eſt impertinens: quia perditio, vti oſtendi, hic pœnam ſignificat non culpam. Eſt & falſa, vt videtur: prima enim permiſſio primi peccati hominis in Deo, non eſt effectus reprobationis, nec à Deo reprobante; ſed eſt effe-

B ctus communis prouidentiæ, qua Deus cauſas ſecundas & liberas permittit ſuæ libertati, vt liberè bene faciant aut malè, proot voluerint. Hoc enim exigit hominis libertas, & ſuauis diuinæ prouidentiæ diſpoſitio. Nam reprobatio non eſt cauſa peccati, ſed potius eius effectus. Deus enim neminem reprobat ideo, vt peccet; ſed omnem reprobum ideo reprobat, quia peccauit & reproba geſſit, ideóque ſe reprobum & damnatione dignum effecit. Reprobatio enim eſt actus iuſtitiæ vindicatiuæ, quæ neceſſariò peccatum vindicandum & puniendum, quaſi obiectū proprium præſupponit, non facit, nec cauſat. vide dicta c. 11. verſ. 8. & 9.

C Præclarè S. Bern. ſerm. 8. in natali Domini: *Rectè*, inquit, *Deus, non pater iudiciorum, vel vltionum dicitur, ſed pater miſericordiarum, eo quod miſerendi cauſam & originem ſumat ex proprio, iudicandi vel vleiſcendi magis ex noſtro.* Et S. Auguſt. ſententia 379. *Neminem*, ait, *Deus ad peccandum cogit: prauidet tamen omnes qui propria voluntate peccabunt. Cur ergo non vindicet iuſtus, quæ fieri non cogit præſcius? Sicut enim nemo memoria ſua cogit facta eſſe quæ præterierunt, ſic Deus præſcientia ſua non cogit facienda quæ futura ſunt. Et ſicut homo quædam quæ fecit meminit, nec tamen omnia quæ meminit fecit; ita Deus omnia quorum ipſe auctor eſt præſcit, nec tamen omnium quæ præſcit ipſe auctor eſt: quorum autem non eſt auctor malus, iuſtus eſt vl-*

D *tor.* Clarius idem Epiſt. 106. *Si Deus*, inquit, *quēquam immeritum damnare creditur, immunis ab iniquitate non creditur.* Et lib. de bono perſeuer. cap. 8. *Qui liberatur, gratiam diligat: qui non liberatur, debitum agnoſcat.* Et cap. 11. *Inueſtigabilis ergo eſt miſericordia Dei, qua cuius vult miſeretur, nullis eius præcedentibus meritis, & inueſtigabilis veritas* (id eſt, iuſtitia) *qua quem vult indurat, eius quidem præcedentibus meritis, ſed cum eo cuius miſeretur plerumque communibus.* Et Epiſt. 105. *Quærimus cauſam prædeſtinationis, nec inuenimus: reprobationis autem cauſam quærimus, & inuenimus.*

E *Nam quibus Deus miſericordiam non impertit, vt non impertiatur merentur.* Et lib. 1. ad Simplician. quæſt. 2. *Ille cui ſubuenit, & ille quem deſerit, ex eadem maſſa ſunt peccatorum. Et quamuis debeat vterque ſupplicium, ab vno tamen exigitur, alteri donatur.* Ibidem aſſerit Eſau odio habitum à Deo propter peccata. Cum ergo reprobatio ſit odiū; Deus autem nihil odit in homine niſi peccata, vt ait S. Auguſt. Epiſt. 105. ſequitur, Deum neminem reprobare niſi propter peccata. S. Auguſtinum ſequitur S. Proſper ad capitula Gallor. in ſententia ſuper cap. 7. vbi dicit: *Gratia Dei non priùs eos* (reprobos) *deſerit, quàm ab eis deſeratur. Et quia hoc ipſos voluntaria facturos defectione prauidit, ideo in prædeſtinatione electione illos nō habuit.* Vtrumque ſecutus S. Fulgent. lib. 1. ad Mo-

nimum: *Quæſo*, inquit, *Monime chariſſime, vt hunc locum Apoſtoli diligenter attendas. Notum namque eſt, iram Dei dici non poſſe, niſi vbi creditur hominis iniquitas præceſſiſſe.* Deus enim cum reprobat dicitur ab Apoſtolo velle *oſtendere iram*, Rom. 9. 22. Idem docent Scotus, Herueus, Caieta. Ferrarienſis, Ioannes Maior, Sylueſter, Dom. Soto & alij, quos citat & ſequitur Ludou. Molina 1. par. quæſt. 23. art. 4. & 5. diſput. 3. Vaſquez, Bellarmin. Suarez & Gregor. de Valentia ibidem. Hi omnes aſſerunt Deum neminem reprobare niſi ob eius peccata, in quibus vitam finit.

Tropol. *perditio tua Iſraël*, non hoſtium, non infecti aëris, non concurſus ſiderum, non virium accenſi ignis, non armorum, non ducum, non hoſtium, nec exercituum validiſſimorum: hęc enim omnia imbellia & euanida forent, nec te perdere poſſent, niſi tu tuis peccatis iram Dei in te concitares, eámque in tui perditionem laceſſeres & euocares: tibi ergo eam aſcribe, tibi imputa, non hoſti. Idem dicat quælibet reſpub. ciuitas, & anima peccatrix, quæ ſuis ſceleribus Dei vindictam ſibi accerſit, ſuóſque hoſtes in ſuum exitium concitat & armat.

Rurſum idem S. Auguſt. lib. 2. de peccat. mer. & remiſſ. cap. 5. pulchra ſimilitudine idipſum explicat. Sicut, inquit, corporis oculus non adiuuatur à lumine, ſi oculum claudas, aut ſi eum à luce auertas: ita ſi te auertas à Deo, qui lumẽ eſt quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, aut ſi claudas mentis oculos, incurres in laqueos dæmonum & peribis: ſi verò te conuertas ad Deum, ille tuam mentem illuſtrabit, & te ad ſe conuertet. Itaque ô Iſraël, tua perditio ex te eſt, quia te auertis à Deo: ſalus tua tantummodo ex me, quia conuerſio ad Deum ex peccato, à Deo incipiat neceſſe eſt. Hinc D. Thom. 1. 2. q. 112. art. 3. ad 2. ſic explicat: *Defectus gratiæ prima cauſa eſt ex nobis; ſed collationis gratiæ prima cauſa eſt à Deo, ſecundùm illud Oſee: Perditio tua ex te Iſraël, tantummodo in me auxilium tuum.*

Simili ſchemate de excidio Troiæ cecinit Poëta:

Non tibi Tyndaridæ facies inuiſa Lacænæ,
Culpatuſue Paris; verùm inclementia Diuum
Has euertit opes.

verſ. 10. *Vbi eſt rex tuus? Maximè nunc ſaluet te.*) q. d. Reges quos tibi petiuiſti & creaſti non poſſunt te ab inſtante Aſſyriorum excidio eripere & ſaluare; ſed ego ſolus, quem tu negligis & ſpernis. Probat id quod dixit v. præcedenti: *tantummodo in me auxilium tuum.* q. d. Reges & principes tui non poſſunt tibi in hac clade auxiliari: diſce ergo ipſa experientia, quod ego ſolus tibi opitulari poſſim.

Pro *vbi* hebr. eſt אהי *ehi*, quod Septuag. Chald. noſter, Leo hebr. & alij vertunt *vbi*. Aliqui tamen vertunt *ero*, quaſi *Ehi* ſit futurum ab היה *haia*, id eſt, *fuit*, vt ſenſus ſit: *Ero rex tuus nunc*. q. d. Nunc regam & frænabo te quaſi equum rebellem & indomitum. Verùm huic verſioni repugnant ſequentia, *ſaluet te*, &c. quæ de rege, non de Deo, accipienda eſſe liquet.

Et iudices (conſiliarij & principes, vt ſequitur) *tui, de quibus dixiſti*, 1. Reg. 8. 5. *Da mihi reges & principes.*) Hinc videtur, quod populus petens regem à Samuele (qui ei annuens iuſſu Dei, dedit Saulem) ſimul ab eo petierit iudices, quaſi regis conſiliarios; licèt hoc in hiſtoria lib. Regum non exprimatur.

Dabo tibi regem in furore meo.) *Dabo*, id eſt, dedi tibi Saulem iratus, quod regem alium à me peteres: item Ieroboam, cæteróſque reges Iſraël, quos proinde mox abſtulit, eo quod impiè viuerent. Simili modo breui auferam vltimum regem Hoſee pariter impium, & in eo, ac cum eo regnum tuum euertam. Verè S. Auguſt. in ſenten. ſententia 251. *Deus*, ait, *cùm malè aliquid poſcitur, dando iraſcitur, non dando miſeretur.* verſ. 11.

Vnde S. Hieron. & Lyran. ſic explicant: Dedi tibi Saulem primum regem in furore, & vltimum regem Sedeciam auferam pariter in furore. Aut potiùs, dedi Ieroboam primum regem tuum, ô Iſraël, in furore (de eo enim hic agitur, non de Sedecia & Iuda) & auferam vltimum regem tuum Hoſee in furore.

Nota, Ieroboam, cæteróſque reges ſequentes Iſraëli dedit Deus in ira, quia offenſus peccatis populi, voluit eum abijcere à Ieruſalem, temploque ac regno ſuo, quod erat in Iuda: vnde in pœnam peccatorum eius, dedit ei reges qui ſchiſma facerent à Iuda & Deo, populúmque ad vitulos aureos abducerent.

Probat quod dixit, Iſraëlem à regibus ſuis non debere expectare tutelam contra Aſſyrios & ſalutem: quia, inquit, ego reges hoſce dedi Iſraëli, non ex amore, ſed ex ira; ac proinde pariter auferam eos cum regno & populo ex ira. Quocirca ipſi non tam ſunt ſceptrum, quàm flagellum Dei: quia ſunt virga, qua Deus, non regat gregem ſuum, ſed caſtiget hoſtes ſuos. Verè dixit Liuius lib. 9. *Imperia malè parta, malè geſta, malè retenta obruuntur.* Hoc eſt quod ait Iob cap. 34. 30. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi*: quæ verba explicans S. Greger. lib. 25. Mor. 14. docet ſubditos non debere conqueri de regum & principum vitijs, ſed de ſuis proprijs, quia ob ea Deus iniquos eis dat principes. *Culpã ergo*, inquit, *proprij magis accuſet operis, quàm iniuſtitiam gubernantis. Scriptum namque eſt: Dabo reges in furore meo. Quid ergo illos nobis præeſſe deſpicimus, quorum ſuper nos regimina ex Domini furore ſuſcepimus.* Vnde concludit: *Sic ergo ſecundùm merita ſubditorum, tribuuntur perſonæ regentium. Sic pro qualitatibus ſubditorum, diſponuntur acta regentium, vt ſæpe pro malo gregis etiam verè boni delinquat vita paſtoris.* Idem lib. 6. Epiſt. 7. *Ita*, ait, *ſibi regentium merita connectuntur & plebium, vt ſæpe ex culpa præcedentium deterior fiat vita ſubiectorum, & ſæpe ex merito plebium delinquat vita paſtorum.* Probat id exemplo Dauidis: *Ille enim Deo atteſtante laudatus, ille ſupernorum myſteriorum conſcius, tumore repente elationis inflatus, populum numerando peccauit, & tamen vindictam populus Dauid peccante ſuſcepit. Cur hoc? quia videlicet ſecundùm meritum plebium, diſponuntur corda regentium.* Vnde infert, ſubditos maximè debere orare tam pro regibus, quàm pro toto populi cœtu. Sic Deus Iudæis & improbis in fine mundi, dabit Antichriſtum regem in furore ſuo, vti docet ibidem S. Gregor. imò S. Paulus, *eo quòd charitatem veritatis*, inquit, *non receperunt, vt ſalui fierent: ideo mittet illis operationem erroris, vt credant mendacio*, 2. Theſſ. 2. 10. q. d. Quia Iudæi noluerunt recipere Chriſtum veracem, ideo mittet eis Deus Antichriſtum mendacem. Scelera ergo impiorum quæ in fine mundi erunt maxima, parturient quaſi Antichriſtum, eúmque à Deo regem extorquebunt.

Mor. Deus impijs impios dat reges.

Præclarè Plutarch. lib. de ſera numinis vindicta

ĉta cap. 4. docet impios Principes & Tyrannos dati à Deo, quaſi carnifices, ad ſumendum de impio populo pœnas. ſicut enim fel hyenæ vtile eſt ad morbos ſanandos, ſic & ſæuitia Tyranni, vel Magiſtratus, valet ad expurganda vitia populi: *Tale medicamentum*, inquit, *Agrigentinis fuit Phalaris, Marius Romanis, Orthagoras Myro, Chliſthenes Sycronijs.* Hinc Theognides, cum videret vrbem faſtu & luxu tumentem:

Vterum, inquit, *fert ciuitas hac: timeo autem ne pariat*
Virum correctorem mala inſolentiæ veſtra.

Anaſtaſ. Nicænus quæſt. 15. in Script. duo illuſtria refert exempla. Primum, cùm Phocas, inquit, Imp. quaſi Tyrannus ſæuiret in innocentes, Mo- B nachus quidam ſæpe cum Deo expoſtulabat: *Cur Domine eum feciſti Imperatorem?* Cui reſponſum eſt cœlitus: *Quoniam non inueni peiorem.* Secundum: Monachus quidam hypocrita, ſed ſceleſtus, angeli monitu creatus Thebaidis corruptiſſimæ Epiſcopus, cum ex facto honore inſoleſceret, audiuit ab angelo: *Cur ſuperbis, ô infelix? non es creatus Epiſcopus, quòd dignus ſacerdotio ſis, ſed quod ciuitas tali digna erat Epiſcopo.* Quin & S. Ambroſ. in Apolog. Dauid, agens de eius lapſu: *Regum*, ait, *lapſus pœna populorum eſt: ſicut enim eorum virtute ſeruamur, ita etiam errore periclitamur.* Porrò inter alia peccata, quæ impios Principes merentur, Deúmque ad eos dandum prouocant, excellit contemptus ſacerdotum & ſacrorum: hunc enim Deus tyrannide Principum caſtigat, inquit S. Cyprian. Epiſt. 67. ad Rogatianum, idque probat exemplo Samuelis. Huic enim dixit Deus: *Non te ſpreuerunt, ſed me, atque vt hoc vlciſceretur excitauit eis Saul regem, qui eos iniurijs grauibus affligeret, & per omnes contumelias & pœnas ſuperbum populum calcaret & premeret; vt contemptus ſacerdos, de ſuperbo populo vltione diuina vindicaretur.*

verſ. 12. *Colligata eſt iniquitas Ephraim.*) q. d. Scelus Iſraël repoſitum & reconditum eſt in ſcrinio memoriæ meæ, vti pecunia in arca & loculis colligatur & reconditur: colligatur, inquam, ne excidat, ideóque in mente mea *abſconditum eſt peccatum eius*: quia in ea reſeruatur ad tempus vltionis, quod breui aderit, vt puniatur. ita Chald. S. Hieron. Theod. Vatab. & alij. Alludit ad Deuter. 32. 34. *Nonne condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?*

Moral. de confeſſione. Tropol. nonnulli hæc referunt ad fideles, qui ex verecundia, aut ſuperbia nolunt Confeſſario ſua peccata confiteri: & ad Religioſos, qui nolunt ſuperiori detegere ſuam conſcientiam, animæque infirmitates & malas inclinationes. In his enim colligata eſt lingua, & conſequenter iniquitas: ſicut enim morbus ægri curari nequit niſi ipſe eum detegat medico, ita nec vitia animi: quibus E hoc proprium eſt, vt ſola humilitate confeſſionis, & charitate, conſolatione & inſtructione Patris ſpiritualis, vel ſanentur, vel mitigentur, vti docet Caſſianus, vitæ patrum, ipſáque experiētia. Vnde ſequitur: *Dolores parturientis venient ei:* quò enim diutius quis ſilet peccatum, eò difficiliùs illud pandit & expellit; ſicut puella quæ fœtum mortuum vtero geſtat, quò diutius eum tacet & diſſimulat, eò difficiliùs parturiet; quia in dies magis is corrumpitur, vt à matrice & virtute pariendi eijci nequeat. Audi Caſſian. Collat. 2. cap. 10. *Illico vt patefacta fuerit cogitatio maligna, marceſcit, & antequam diſcretionis iudicium proferatur, ſerpens* A *teterrimus velut è tenebroſo & ſubterraneo ſpecu, confeſſionis virtute protractus ad lucem & traductus quodammodo, ac dehoneſtatus abſcedit. Tamdiu enim ſuggeſtiones eius noxia dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde.* Confirmat deinde idipſum exemplo Serapbionis, qui ſolitus furari panem ad famem ſatiandam, furtum cōfitera, mox tentatione & fame omni liberatus eſt. vide & Dorotheum ſerm. 5. Huc ſpectat illud pſal. 31. verſ. 3. *Quoniam tacui inueterauerunt oſſa mea.* Et Eccleſ. 4. 14. *Pro anima tua ne confundaris dicere verum. Eſt enim confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gratiam & gloriam.* Et S. Auguſt. lib. de decem chordis: *Melior eſt modica amaritudo in faucibus, quàm æternus cruciatus in viſceribus.*

Dolores parturientis venient ei, &c. quia nunc non verſ. 13. *ſtabit in contritione filiorum.*) q. d. Iſrael dolebit vt parturiēs, dum cernet filios ſuos ab Aſſyrijs occidi & conteri. Pro *in contritione filiorum*, Pagnin. & Vatab. vertunt, *in confractione fœtuum*, id eſt, in ipſo partu, & partus anguſtijs: per contractionem enim intelligit anguſtias vteri materni, ab effectu, eò quod fœtus illic confringantur. q. d. Grauiſſimas de Iſraële ſumam pœnas, & tamen non reſipiſcet: nam eſt tanquam fœtus inſipiens, qui non conatur ſtatim egredi ex anguſtijs vteri materni, & prodire in lucem; ſed illic diu moratur C in confractione. Tam ſtolidi ſunt peccatores, qui cum ſint ſæpe in extremis anguſtijs, in illis hærent, ab iiſque confringuntur, & conteruntur, nec ad pœnitentiam & ad Deum recurrunt: quod ſi facerent, mox ab ijs ſe expedirent: à Deo enim liberarentur. Aliter Rupert. & Arias. q. d. Ephraim non agnoſcit ſuam culpam & ſcelus, *dicitque, Cuncti labores non inuenient mihi iniquitatem*: facit ergo ſicut ſtolida puella, quæ cum fornicata ſit, ſcelus occultat: ſed dum ei partus anguſtiæ obueniunt, illud cum ſummo dedecore & dolore prodit: nam non ſtabit in contritione filiorum, id eſt, tantos in pariendo cruciatus & contritiones patietur, vt ſuſtinere, & diſſimulare nequeat; ſed D ſe parere vultu & voce prodat, imò proclamet. Pari modo accidet Iſraeli in excidio: tanta enim erit eius clades & dolor, vt omnes agnoſcant eius ſcelus fuiſſe enorme, ob quod adeo punitur; licèt illud nunc neget & occultet. ita Rupert. Arias, & Sanchez quem vide.

Tropol. ſicut puella fœtum, ſic peccator peccatum concepit cum modica & breuiſſima voluptate, ſed illud parturit & parit cum magno & longo dolore, præſenti & æterno. vide S. Hiero. hic ad verſ. 15.

℣. 14.) De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne: conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis.

℣. 15.) Quia ipſe inter fratres diuidet: adducet vrentem ventum Dominus de deſerto aſcendentem: & ſiccabit venas eius, & deſolabit fontem eius, & ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.

De manu mortis liberabo eos.) Chald. vertit in verſ. 14. præterito, *liberaui eos.* q. d. Hactenus ſæpius Iſraëlitas pœnitentes, & me inuocantes liberaui ab bo-

ſtibus, morte & excidio: at iam impœnitentes, mihique rebelles tradam hoſtibus & morti: imò ipſe ero eis mors, vt ſequitur. Verùm Heb. Septuag. & alij paſſim legunt in futuro, *liberabo & redimam*. Secundò, Leo Hebræus & Clarius ſubaudiunt conditionalem voculam *ſi*, vertúntque per ſubiunctiuum, q. d. Si populus Iſraël eſſet filius ſapiens, & reſipiſceret à peccatis, ac ad me rediret, de faucibus inferni & mortis liberarem eum: at quia manet inſipiens & impœnitens, morti à me tradetur. Vbi nota, pro *mortis*, hebr. eſt שאול *ſceol*, id eſt, *infernus*, vt vertit Syrus; ſed eodem res redit: quia hæc duo tunc erant coniuncta. Nam ante reſurrectionem Chriſti, qui ibãt in mortem, ibant pariter in infernum.

Verùm nec Hebr. nec Septuag. nec Chald. nec alij habent voculam *ſi*, ſed legunt abſolutè *liberabo & redimam*. Hæc ergo eſt vera & genuina lectio.

Quæres, quis eius ſit ſenſus, & de qua liberatione hic agatur? Primò, Ruffinus hæc accipit de liberatione vrbis Ieroſolymæ è manu Sennacherib eam obſidentis, quæ facta eſt per angelum cædentem 185 millia Aſſyriorum, 4. Reg. 19. 35. Verùm illa fuit liberatio Iudæ & Ieroſolymæ; hic verò agitur de liberatione Ephraim, id eſt, decem tribuum, vt patet verſ. 1.

Meliùs Theodor. & à Caſtro, cenſent hic agi de liberatione è captiuitate Babylonica: licèt enim ea primariò fuerit Iudæorum, tamen ſecundariò fuit quoque Iſraëlitarum, multi enim ex iis miſcentes ſe Iudæis, cum iis è captiuitate, in Iudæam redierunt. In captiuitate enim erant quaſi in morte & in inferno, erántque ibi morituri & in infernum deſcenſuri, niſi Deus inde eos liberaſſet. Typicè autem agi hic de liberatione & redemptione Chriſti, qui moriens & reſurgens Patres è limbo & morte liberauit, vitæque reſtituit. Simili ſchemate Ezechiel cap. 37. 1. per oſſium aridorum viuificationem, repræſentat liberationem Iudæorum è captiuitate, & typicè reſurrectionem mortuorum.

Verùm alij paſſim hæc non typicè, ſed ad literam accipiunt de Chriſto, qui ſua reſurrectione Patres inferno & morte liberauit, ſecúmque reſurgere fecit; ac in fine mundi omnes pariter à morte ad vitam reuocabit in vniuerſali reſurrectione. Tunc enim perfectè hoc oraculum implebit Chriſtus, qui inchoatè illud impleuit in ſua reſurrectione: in ea enim nos ſimul cum eo quaſi reſurreximus per fidem & ſpem. Ita cēſent S. Hieron. Haymo, Hugo, Ruper. Lyran. Vatab. Arias, Ribera & alij paſſim hîc, ac S. Auguſt. ſerm. 157. de Temp. Euſeb. lib. 4. demonſtr. cap. 21. S. Gregor. hom. 22. in Euang. & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 8. c. 21. vbi refert verba R. Moſis Hadarſan, dicentis: *Ibat mecum Meßias filius Dauid, quouſque perueni ad portas gehennæ, cumque viderent captiui qui in gehenna erant, lumen Meſſiæ, gauiſi ſunt eum recipere, dicentes: Hic educet nos de his tenebris, ſicut dictum eſt Oſee 13. De manu inferi redimam eos, de morte liberabo eos.* Probatur hæc ſententia Primò: quia ita de Chriſto hæc explicat Apoſt. 1. Corinth. 15. 54. dicens: *Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem* (in communi reſurrectione) *tunc fiet ſermo qui ſcriptus eſt: Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Vbi manifeſtè citat verba Oſee hoc loco, vti mox pleniùs dicam. Secundò, quia id arguunt ipſa verba ſequen-

A tia: *Ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero, inferne*, quę vmbraticè tantùm, & tenuiter admodum conueniunt Cyro Iudæos è Babylone liberanti; propriè verò competunt Chriſto, victori & triumphatori mortis & inferni, vti liquet ex ipſis verbis, & paſſim docent Patres & Interpretes, adeo vt hic videatur communis eſſe fidelium & Eccleſiæ ſenſus, cui contradicere eſt nefas. Tertiò, quia Iſraëlitæ de quibus hic agi nonnulli cenſent, è captiuitate Aſſyriaca nunquam ſunt liberati, ſed in ea manſerunt. Ergo de iis dici nequit, *liberabo & redimam eos*: licèt enim aliqui cum Iudæis è Babylone redierint, tamen id per accidens fuit, illíque fuere perpauci. Hæc autem ſententia & promiſſio, *De manu mortis liberabo eos*, eſt generalis &

B vniuerſalis: ergo omnes ſpectat, & ad paucos arctanda non eſt.

Dico ergo, Prophetam hic de more ab Iſraëlitis ſui temporis auolare ad Chriſtum: ſolent enim Prophetæ triſtibus læta ſubiungere, ne populi animos in deſperationem adigant, ſed ad ſpem meliorem erigant. Illa autem lęta ſunt, liberatio & redemptio faciēda per Chriſtum. Cùm enim hic Propheta plenum Iſraëlis prædixiſſet excidium, quę erat res triſtiſſima, & extremæ deſperationis occaſio, vt hoc leniat cōſolatione melioris ſortis, vtque hoc quaſi fel melle iucunditatis dulcoret, ſubdit eos non tantùm è captiuita-

C te, ſed & à morte ac inferno liberandos per Chriſtum: Chriſtum enim eos, ſi in ipſum credant, æquè ac alios omnes ſibi credentes, à morte & inferno liberaturum.

Fateor tamen alludi hic ad liberationem è captiuitate Babylonica, iuxta ſenſum ex Theodoreto paulò antè allatum; ita tamen vt in ea non ſiſtat Propheta, ſed eam obiter tantùm, quaſi vmbram perſtringat & præteruolet, ac mentis ſuæ aciem ſcopúmque figat in Chriſto, quem vnum ad literam ſignificare intēdit. Simili modo Iſaias à Cyro auolat ad Chriſtum, dicens cap. 45. 8. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum.* Vide can. 4. & 5. quos præfixi prophetis maioribus.

Ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero, inferne.)

D Ruper. lib. 6. in Ioannem poſt medium, morſum paſſiuè accipit pro cibo qui mordetur & comeditur, ac talem fuiſſe Chriſtum, qui deſcendens ad inferos, ſeipſo pauit, recreauit, & viuificauit Patres in limbo: *Quem*, inquit, *agnum in cruce torridum, illa ſacratiſſima veſpera ſimul omnes in inferno poſiti velociter comederunt, impleta prophetia qua dicit: O mors ero mors tua, morſus tuus*, inquit, *ero inferne: quem, inquam, agnum mortui in inferno comederunt, nos eundem manducamus* (in Euchariſtia) *vt in æternum viuamus.* Verùm hoc myſticum eſt, non literale nec genuinum. Potiùs enim morſus hic actiuè capitur, æquè ac mors, quo ſcilicet Chriſtus momordit infernum, æquè ac mori fecit

E mortem, eámque moriendo occidit. Hoc enim ſignificat vox Hebræa, vt mox dicam. Vnde & pro *morſus*, Septuag. vertunt *aculeus*, per quem Ruper. rurſum hic & 1. Cor. 15. accipit diuinitatem Chriſti. Ait enim: *Libera eos à morte. Sed quomodo id fiet? Mordebis me, ô inferne, & vt hamum deuorabis; ſed poſtea hamo diuinitatis meæ diſrumpam ventrem tuum, & exibo, ac ſimul exibunt Patres. Chriſtus eſt de quo ait Iob cap. 40. 20. An extrahere poteris Leuiathan hamo?* Hoc accommodatitium eſt & elegans: nam ad literam ſtimulus hic eſt mortis, non Chriſti: vertunt enim Septuag. *Vbi eſt mors ſtimulus tuus?* Ergo quoad ſenſum literalem,

teralem, Theodot. & à Caſtro per mortem & infernum accipiunt captiuitatem Babyloniçam. q. d. E Babylone, quaſi è faucibus mortis & inferni, Iſraelitas liberabo, itáque ipſis quaſi mortem interficiam, & infernum deſtruam. Chaldæus contrariè vertit: *erit*, inquit, *verbum meum contra eos in necem, & verbum meum ad diſperdendum*. q. d. Verbo & iuſſu meo per Aſſyrios occidam Iſraelitas, trudámque in infernum. Huc accedit Clarius: vertit enim: *Ero peſtis tua ad mortem, ero excidium tuum ad ſepulchrum*. q. d. Conſumam te, ô Iſraël, vſq; ad internecionem, vſque ad mortem & ſepulchrum. Verùm ex definitione Eccleſiæ, Concilij Tridentini Seſſ. 4. ſancientis, vulgatam verſionem eſſe genuinam S. Scripturam; de fide certum eſt, hanc huius loci eſſe ſententiam: *Ero mors tua, ô mors, ero morſus tuus, ô inferne*: ſic enim habet vulgata verſio. Certũ pariter eſt, de Chriſto victore mortis & inferni hic eſſe ſermonem, vti paulò antè probaui. Mors enim & infernus ſignificant regnum mortis & inferni, quo mors per Adæ peccatum in orbem inducta, omnibus eius poſteris dominabatur, vti docet Apoſtolus Rom. 9. 12. & ſequentibus, ac in omnes mortuos ius & imperium exercebat, eóſque inferno, quaſi aſſeclæ & carcerario ſuo dedebat, & mancipabat vſque ad Chriſti aduentum. Eſt proſopopœia: mors enim & infernus hic quaſi duæ perſonæ, & duo reges inducuntur latè dominantes, quos regno & vita ſpoliauit Chriſtus è morte & inferno reſurgens, ac de vtroque triumphauit: mortem quidem, quia poſt reſurrectionem mors nulla erit: infernum verò, quia poſt eandem nullum amplius poterit capere, & deuorare.

Symbol. Reſur phœnix & hydrus. Hinc reſurrectionis Chriſti & noſtræ ſymbolum eſt Primò, phœnix, qui fertur emori, reſurgere & iuueneſcere: moriendo ergo occidit mortem, & ſuſcitat vitã, Vnde illud Iob. 29. 18. *Dixit: In nidulo meo moriar, & ſicut palma*. Tertul. lib. de reſurr. cap. 13. Vatab. R. Salomon & alij vertunt, *Et ſicut phœnix multiplicabo dies*. Hic enim longæuus eſt, & in nidulo moritur.

Secundò, ſicut hydrus crocodilum interficit, ſic Chriſtus mortem & tartarum. Audi B. Petrũ Damian. lib. 2. Epiſt. 18. ad Cardin. *Hydrus*, ait, *animal eſt habitans in gurgitibus fluminum, crocodilis feraliter inimicum. Hic itaque cum viderit crocodilum aperto ore in crepidine fluminis dormientem, prouoluitur in limo luti, vt faucibus illius lubrico corpore facilius poßit illabi. Tunc in os crocodili dormientis perniciter inſilit, quem ille de ſubitatus repente deglutit. Hydrus verò viſcera eius cuncta dilaniat, donec eo iam prorſus extincto, de cadauere illius viuus & victor erumpat. Quid hic crocodilus, niſi figuram tenet mortis & tartari? Quid hydrus, niſi victoriam innuit Saluatoris? Limo ergo hydrus obuoluitur, dum Redemptor noſter humana carnis luto veſtitur. Hic ventrem ingreditur crocodili, quia Dominus clauſtra penetrauit inferni. Hic demolitur intima viſcerum, & Dominus mortis euertit imperium. Ille corroſo ac penetrato cadauere poſt victoriam redit, quia ſaluator noſter poſtquam infernum moriendo momordit, cum triumphali de ſepulchro gloria reſurrexit. Vnde morti per Prophetam victor inſultat: Vbi eſt, inquit, ô mors victoria tua? vbi eſt ſtimulus tuus? Et iterum: O mors ero mors tua: morſus tuus ero inferne.*

Citat hunc Oſee locum S. Paulus 1. Corinth. 15. verſ. 54. ſed ex verſione Septuag. hoc modo: *Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus*

A *tuus?* Vnde patet hic duplicem eſſe ex Hebræo verſionem, vtramque canonicam: tam enim noſtra hic in Oſee, quàm Septuag. quos ſequitur Paulus, eſt canonica.

Vbi nota Primò, Hebræum אהי *ehi* ſignificat *ero*, vt vertit Noſter hic verſ. 14. Secundò, vt R. Iona, *ehi* per metatheſin ſumitur pro איה *aje*, id eſt, *vbi*, vti vertunt Septuag. & Paulus 1. Corint. 15. 55. & ita τὸ *ehi* vertit noſter, Septuag. & Chald. hic verſ. 10.

Nota Secundò. pro *mors tua*, hebr. דבריך *deuarecha*, quòd ſi à דבר *deuer* deducas, ſignificat *peſtis tua*, q. d. O mors ero pleniſſima peſtis & mors tua: &, vt Symmachus vertit, *ero plaga tua*.

B Sin à דבר *dauar*, id eſt, verbũ, deducas, ſignificat, *vbi verba tua*, vel *ſermones tui?* vt vertit Aquila & V. editio. Septuag. vertunt δίκη, hoc eſt, cauſa; pro quo Paulus hic habet νῖκος, id eſt, victoria. Vnde putant aliqui Paulum apud Septuag. legiſſe νῖκος, vel νίκη, pro δίκη: ſed omnia vetera exemplaria Septuag. interpretum, teſte Hieronymo, habent δίκη, id eſt, cauſa: meliùs ergo dicimus Apoſtolum immutaſſe verba, non ſenſum, cum pro *cauſa* poſuit *victoriam*: græcum enim δίκη quatuor ſignificat. Primò cauſam forenſem, & vt Hiero. in Oſee 13. vertit, contentionem. q. d. Vbi eſt, ô mors, cauſa tua contentioſa, qua in Dei iudicio homines ob peccatum mortis reos peragebas & vincebas? Secundò, ſignificat δίκη ſententiam. q.

C d. Vbi eſt ô mors, ſententia tua, qua ſcilicet omnes tibi, id eſt, morti adiudicati ſunt? Tertiò, ſignificat ius. q. d. Vbi eſt ius quod olim habebas in omnes? Quartò, ſignificat pœnam. q. d. Vbi eſt pœna illa duriſſima qua homines puniebas, & perdebas? & hoc quartum alludit ad hebræum *deuer*, id eſt, peſtis; priora tria alludunt ad *dauar*, id eſt, verbum. Ex quibus patet in re cauſam idem eſſe quod victoriam.

Nota Tertiò, pro *morſus tuus* Hebr. eſt קטבך *katavcha*, quod Symmachus occurſum vertit, Theodotion & V. editio plagam & concluſionem, Septuaginta κέντρον, id eſt, ſtimulus, aculeus, quo ſcilicet mors homines confodiebat & occidebat. Propriè *katavcha* ſignificat exciſionẽ, qua

D Chriſtus mortem omnia ſuccidentem ſuccidit. Hoc enim eſt *katob*, ſcilicet euulſio, exciſio, excidium, ſeu exitium, hoc eſt, lues ſubitò euelleos & excindens, qualis eſt febris valida, peſtis, apoplexia, quæ ſubitò mortem adfert, ipſáque mors ſubitanea, quæ hominem auellit & excindit.

Noſter aptè vertit *morſum*. Vbi aduerte, *morſus* hic tam paſſiuè, quàm actiuè ſumi poteſt. q. d. Ego Chriſtus mordebor à te, ô mors, & ô inferne; ſed ita, vt à te morſus te viciſſim mordeam, ita vt à te quaſi abſorptus viſcera tua diſrumpam, itáque fideles electos educam è ventre tuo.

Nota Quartò, pro *inferne*, vt habent hebræa & Noſter, & græca 1. Corinth. 15. 55. ποῦ σοῦ ᾅδη τὸ

E νῖκος; *vbi eſt ô inferne victoria tua?* interpres noſter hic vertit: *Vbi eſt mors victoria tua?* eodem ſenſu: infernus enim & mors ſignificant ſtatum mortuorum: omnes enim olim ante Chriſtum poſt mortem in limbum deſcendebant. Sic Act. 2. 24. & alibi, græcum θανάτου, id eſt *mortis*, noſter interpres vertit *inferni*. Eodem ergo redit verſio Septuag. quam ſequitur Paulus, cum noſtra & hebræo. Senſus ergo eſt, Vbi eſt mors victoria & ſtimulus tuus, quo ſoles homines occidere, eiſq; dominari? quaſi dicat: Perijt, confractus eſt à Chriſto, qui eſt mors tua, ô mors, & morſu ſuo

te, ô inferne, diſrupit & abſorpſit.

Vbi aduerte hoc cœptú eſt impleri cùm Chriſtus reſurrexit, & animas ſanctorum è limbo reduxit, ſicque ex inferis quaſi morſu hanc partem abſtulit. ita Anſelm. & Orig. homil. 22. in Euangelia, & Aug. ſerm. 137. de tempore: perfectè autem implebitur in communi reſurrectione, vt docet Apoſtolus. Pulchrè S. Hieron. in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum, mortem alloquens illique cum Paulo inſultans: *Qui*, inquit, *per Oſee quondam tibi rigidus minabatur: Ero mors tua, ô mors, ero morſus tuus, inferne, illius morte tu mortua es, illius morte nos viuimus: deuoraſti, & deuorata es, dúmque aſſumpti corporis Chriſti ſollicitaris illecebra, & auidis faucibus prædam putas, interiora tua adunco dente* (vel vt alij legunt *vnico*) *confoſſa ſunt. Gratias tibi Chriſte Saluator, tua agimus creatura, quod tam potentem aduerſarium noſtrum dum occideres, occidiſti.*

B

Denique Syrus ſecutus Septuag. vertit: *Vbi eſt igitur victoria tua, ô mors? aut vbi eſt aculeus tuus, inferne?* Et Arabicus Alexandrinus: *Vbinam ſententia tua, ô mors? & vbi ſpina tua?* putà ſtimulos tuus. Et Arabicus Antiochenus: *Vbi eſt cauſa tua* (lis tua, ius tuum) *ô mors? Et vbi telum* (vel gladius) *tuum, ô inferne?*

Mor. per chriſtum chriſtians inſultans morti.

Audi S. Auguſt. ſerm. 137. de tempore, & ex eo S. Gregor. hom. 22. in Euang. *Ero*, ait, *mors tua ô mors, ero morſus tuus, inferne: Id namque quod occidimus, agimus vt penitus non ſit. Ex eo enim quod* C *mordemus, partem abſtrahimus, partémque relinquimus: quia ergo in electis ſuis funditus occidit mortem, mors mortis extitit: quia verò ex inferno partem abſtulit, & partem reliquit, non occidit funditus, ſed momordit infernum. Ait ergo: Ero mors tua, ô mors, ac ſi apertè dicat: Quia in electis meis te funditus perimo, ero mors tua. Ero morſus tuus inferne, quia ſublatis eis, te ex parte tranſfigo.* Celebrant veteres robur, victorias, & triumphos Achillis, Herculis, Sampſonis, Alexandri, Iulij Cæſaris & ſimilium, quibus nemo in hac vita reſiſtere valuit: ſed hi omnes à morte victi ſunt, & ad inferos deſcenderunt. Solus Chriſtus domitor eſt mortis & inferni. D Vnde ait ipſe Apoc. 1. 18. *Habeo claues mortis & inferni.* Et cap. 20. 13. *Mors & infernus dederunt* (Chriſto iudici) *mortuos ſuos. Et infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis.* Itaque in die iudicij mors & infernus in triumphum ducentur à Chriſto, eiúſque currum triumphalem ſequentur, iuxta illud Abac. 3. 4. *Ante faciem eius ibit mors. Egredietur diabolus ante pedes eius.* Inſuper fecit Chriſtus, vt non tantùm ipſe, ſed & omnes eius milites & ſequaces infernum & mortem vincant, de iiſque triumphent.

Præclarè S. Bernard. ſerm. 26. in Cant deſcribens mortem lætam & felicem Gerardi fratris ſui: *Non*, inquit, *dubium quin ad illos ieris, quos* E *circa medium extremæ noctis tua inuitabas ad laudem, cum in vultu & voce exultationis ſubitò erupiſti in illud Dauidicum, ſtupentibus qui aſſiſtebant: Laudate Dominum de cœlis: Laudate eum in excelſis. Iam tibi, frater mi, nocte adhuc media dieſcebat, nox ſicut dies illuminabatur. Prorſus illa nox illuminatio tua in delicijs tuis. Accitus ſum ego ad id miraculi, videre exultantem in morte hominem, & inſultantem morti: Vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? Iam non eſt ſtimulus, ſed iubilus. Iam cantando moritur homo, & moriendo cantat. Vſurparis ad lætitiam mater mœroris, vſurparis ad gloriam gloriæ inimica, vſurparis ad introitum* A *regni porta inferi, & fouea perditionis ad inuentionem ſalutis, idque ab homine peccatore.* Cauſam ſubdit: *Iuſtè nimirum, quia tu iniquè in hominem innocentem & iuſtum poteſtatem temeraria vſurpaſti. Mortua es, ô mors, & perforata hamo quem incauta glutiſti, cuius illa vox eſt in Propheta: O mors ero mors tua, morſus tuus ero inferne. Illo inquam hamo perforata, tranſeuntibus per medium tui fidelibus, latum latúmque exitum pandis ad vitam. Gerardus te non formidat larualis effigies. Gerardus per medias fauces tuas tranſit ad patriam, non modò ſecurus, ſed & lætabundus & laudans.* Ita S. Vincentius, Laurentius, Sebaſtianus, aliique Martyres tortoribus, tormentis, & morti per Chriſti gratiam & robur inſultarunt. Ita SS. Confeſſores, Anachoretæ, Religioſi in morte exultarunt, & etiamnum exultant: quia mortem moriendo ſuperant, & ad beatam immortalitatem tranſeunt, vti multis demonſtrat noſter Hieron. Platus li. 2. de bono ſtatus religioſi cap. 31. Neque religioſi tantùm, ſed & fideles quique. Hinc illæ eorum voces: *Mors Chriſtianis ludus eſt. Maturus æui eſt, qui pro Chriſto poteſt mori. Vita mihi in tædio, mors in deſiderio. Vita mihi non eripitur, ſed in melius commutatur. Nunc mori deſino, & viuere incipio.* In hac enim vita *propter te*, ô Domine, *mortificamur tota die.* S. Cyprianus audiens ſententiam mortis: *Gratias*, inquit, *ago Deo omnipotenti, qui me à vinculis huius corporis dignatur abſoluere.* Idem Epiſt. 1. C ad Cornelium, laudans eius & populi Rom. in fidei confeſſione conſtantiam: *Intellexit aduerſarius*, inquit, *milites Chriſti vinci non poſſe, mori poſſe, & hoc ipſo inuictos eſſe, quia mori non timent.* Nam vt ait S. Bernar. trac. de natura & dignitate diuini amoris cap. 15. *Hunc tranſitum ad vitam miſeri infideles mortem appellant, fideles autem quid, niſi Paſcha? quia moritur mundo, vt perfectè viuat Deo: ingreditur locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei.*

Denique ex hoc loco, & ex 1. Petr. 3. 19. vbi dicitur Chriſtus prædicaſſe inferis, Origenes, & nonnulli alij opinati ſunt, Chriſtum aliquando D omnes damnatos ex inferno liberaturum, ac cõſequenter omnes damnatos aliquando fore ſaluandos. Ita cenſuit Marcion, Chriſtum in ſuo ad inferos deſcenſu omnes animas damnatas liberaſſe, vti referunt Iren. lib. 1. cap. 29. & Epiphan. hær. 24. ſic multi putant animam Traiani Imperatoris, precibus S. Gregorij ex inferno fuiſſe liberatam. Et in nonnullis Patrum hiſtorijs, (teſte Niceta in orat. 48. Nazianzeni) refert, Platonem apparuiſſe cuidam Chriſtiano, qui ei ſæpe maledicebat, ac dixiſſe: *Ego quidem peccatorem me eſſe non inficior; verùm cùm Chriſtus in infernum deſcendit, nemo ante me ad fidem acceſſit.* Verùm hæc apocrypha ſunt, fabuloſa & hæretica, vti docet E Bellarm. lib. 2. de purgat. cap. 8. Suarez 3. p. q. 52. art. 8. diſp. 33. ſect. 3. & alij.

Chriſtus in limbo primum dedit iubilæum.

Chriſtus ergo deſcendens ad inferos, ſolùm Patres è limbo, & animas purgatas, vel purgantes è purgatorio liberauit. Piè enim multi cenſent, Chriſtum triumphatorem in ſuo deſcenſu ad inferos, omnibus in purgatorio exiſtentibus dediſſe iubilæum, & primas indulgentias, nimirum plenariam culparum ac pœnarum remiſſionem. Sic enim ſolent reges cum alicubi inaugurantur, reos omnes è carceribus liberare. Hoc enim decet beneficentiam & magnificentiam noui Principis, vt felix ſit regni auſpicium, vtque opinionem clementiæ ſibi conciliet. Vnde S.

Gregor.

Gregor. lib. 13. mor. 20. aſſerit Chriſtum deſcen- A
dendo ad inferos liberaſſe omnes electos. Et S. Auguſt. ſerm. 137. de temp. *De electis ſuis*; inquit, *nullum apud inferos reliquit*, Et S. Anſelm. in Elucidario: *Omnes abſoluit, & in gloriam duxit rex gloriæ*, iuxta illud Iſaiæ 49. verſ. 9. *Dices his qui vincti ſunt: Exite: & his qui in tenebris ſunt: Reuelamini*. Huc quoque inclinat Marſil. in 3. quæſt. 53. art. 2. dubio 3. Maior in 3. diſt. 22. Gabriel ibidem dubio vltimo, Dom. Soto in 4. diſt. 45. quæſt. 1. art. 1. Gerſon Alphabeto 83. lit. F. dicens, Chriſtum fortè purgatorium euacuaſſe: licèt D. Thom. 3. p. q. 52. art. 8. & ibidem Suarez, ſuſpicentur Chriſtum non omnes purgatorio liberaſſe, ſed aliquibus tantùm hanc gratiam indulſiſſe, B
nimirum illis ſolis, qui ad illam magis diſpoſiti erant, v. g. qui ſingularem aliquam perfectionem fidei ac deuotionis erga Chriſtum, vel paſſionem, aut gloriam eius habuerunt dum viuerent. Dubius eſt quod cenſent Durand. in 3. diſt. 22. q. 4. Richard. ibidem art. 3. q. 2. Abulen. paradoxo 5. cap. 118. Chriſtum nil penitus indulſiſſe animabus purgatorij, ſed tantùm illas liberaſſe, quæ iam omne debitum pœnæ exoluerant.

Mor. mors eſt concupiſcentia. Myſticè, S. Auguſt. lib. 83. quæſt. 70. & Epiſt. 57. ad Dardanum, per mortem accipit concupiſcentiam, ſiue fomitem peccati: hæc enim concupiſcit & contendit contra ſpiritum: hanc enim mortē, inquit ipſe, peccato meruimus. Hæc mors C
& contentio auferetur in reſurrectione & gloria cœleſti: nulla enim erit contentio inter carnem, & ſpiritum, cum mortale hoc induerit immortalitatem: *Mortem*, inquit, *ſignificari arbitror hoc loco carnalem conſuetudinem, quæ reſiſtit bonæ voluntati delectatione bonorum temporalium fruendorum. Non enim diceretur, Vbi eſt contentio tua? ſi non reſtitiſſet & repugnaſſet. Ipſius contentio etiam illo loco deſcribitur: Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem. Hæc enim ſibi inuicem reſiſtunt & aduerſantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis. Fit ergo per ſanctificationem perfectam, vt omnis carnalis appetitus ſpiritui noſtro illuminato & viuificato, id eſt, bonæ voluntati ſubijciatur. Hanc autem* D
mortem meruimus. Et mox: *Ergo aculeus mortis peccatum eſt, quia peccato facta eſt delectatio, quæ iam poſſit reſiſtere bonæ voluntati, & cum dolore cohiberi: quam delectationem, quia in defectu eſt anima deterioris effecta, iure mortem vocamus. Tunc itaque abſorpta erit mors in victoriam, cum per ſanctificationem in omni parte hominis perfectam delectatione ſpiritualium delectatio carnalis obruitur.*

Conſolatio abſcondita eſt (heb. *abſcondit ſe*) *ab oculis meis.*] Ita Heb. Septuag. & alij paſſim. Perperam ergo Chald. & Theod. vertunt, *ab oculis ipſorum*, putà Iſraelitarum eum excindentur. q. d. Auferam ab illis omnem conſolationem, auferendo meam præſentiam & maieſtatem, & con- E
ſequenter omne bonum ab eis: Iam *abſcondita eſt*, id eſt, breui certóque abſcondetur.

Rurſum pro *conſolatio* hebr. eſt נחם *nocham*, quod tria ſignificat, conſolationem, commiſerationem, & pœnitentiam. Conſolationem vertit noſter & Septuag. at recentiores, vt R. Dauid, & ex eo Leo Hebr. Pagnin. & Arias vertunt pœnitudinem, q. d. Abſcondetur, id eſt, non veniet in conſpectum meum pœnitudo, hoc eſt, non mutabo ſententiam meam de Iſraelis excidio pœnitentia ductus, vti ſæpe hactenus feci, ſed ſine vlla commiſeratione certò & obfirmatè eum diſperdam. Verùm quomodo hæc cohærent cum conſolatione ſumma quæ præceſſit, *Ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero, inferne?* Ruſum hæc ad Chriſtum ſpectant, non ad Iſraelem, vti paulò antè demonſtraui.

Dico ergo, ſenſus eſt quem dat S. Hieron. *Dum video & conſidero*, inquit, *duram mortis neceſſitatem (eo quòd nullus ſit hominum qui viuat, & non moriatur) non valeo conſolari, quicquid mente concepero dolorem meum non poteſt mitigare, cernentis chariſſima inter ſe nomina morte ſeiungi: ipſe*, inquit, *infernus inter fratres diuidit*. q. d. Dum contemplor omnes homines mori & ad infernum deſcendere, dum video mortem omnia depaſci, & fratres à fratribus ſeparare, valde contriſtor, ſed mè conſolor, dum ad Chriſtum mortis domitorem oculos reflecto. Ille enim id quod promiſit, *Ero mors tua, ô mors; morſus tuus ero, inferne*; ſine dubio re ipſa præſtabit, Huc accedit Lyranus, qui hanc accipit quaſi vocem à morte per Chriſtum ſuſcitandorum, ſed anxiorum, eo quòd neſciant ſuam ſortem, an ſcilicet in die iudicij inter electos ad dextram, an inter reprobos ad ſiniſtram collocandi ſint, donec Chriſtus iudex inter fratres diuidat, & cuique ſuam ſortem, locum, & mercedem pro meritis attribuat. Hæc expoſitio huic loco congrua eſt, & appoſita.

Quia ipſe inter fratres diuidet.] *Ipſe*, ſcilicet *verſ. 15.*
infernus, non captiuitatis Aſſyriacæ, vt vult Theodor. & Arias, q. d. Quia Ephraim fecit ſchiſma, & diuiſit ſe à fratribus, putà à duobus tribubus, idcirco adducet Deus ventum vrentem, putà Salmanaſar, qui eum in captiuitate diuidat & diſpergat: ſed infernus propriè dictus. Hic enim diuidit fratres viuos à mortuis, quos abſorbet: ipſos etiam mortuos diuidit, dum vnus hoc loco, alius alio in inferno pro operum diuerſione collocatur. Ita S. Hieron. & Haymo. Aliter Lyran. Ipſe, inquit, ſcilicet Chriſtus, diuidet in iudicio homines iuſtos ab iniuſtis, putà electos à reprobis.

Nota pro *diuidet*, vti vertunt Noſter & Septuag. legentes in Hebr. יפריד *iaphrid*, iam in Hebræo legitur יפריא *iaphri*, id eſt, multiplicabit, creſcet, fructificabit: vnde deducitur nomen Ephraim, id eſt, frugifer, creſcens, multiplicans. Inde enim Ioſeph filium ſibi natum vocauit Ephraim, dicens: *Creſcere me fecit Deus in terrà paupertatis meæ*, putà in Ægypto, in qua fuit incarceratus, pauper & miſer. Geneſ. 41. 52. quam nomenclaturam confirmans & extendēs Iacob, pater Ioſeph, benedicens Ephraim dixit: *Semen illius creſcat in gentes*. Geneſ. 48. 19. Alludit ergo *iaphri* ad *Ephraim*, de quo eſt ſermo. q. d. Ephraim iuxta etymon ſuum erat Ephraim, id eſt, frugifer: creuit enim & germinauit in multam ſobolem, iuxta benedictiones aui ſui Iacob, quamdiu in cultu & lege Dei ſtetit: at quia iam ab eo deſciuit, adducam ventum vrentem, qui omnia hæc eius germina areſaciat. ita Clarius & Pagnin. Aut vt Chald. *Quia*, inquit, *multiplicauerunt opera corrupta, ideo adducam regem fortem*, putà Salmanaſar, qui eos puniat & perdat. Meliùs Vatab. & alij hoc de Chriſto accipiunt. q. d. Chriſtus eſt Ephraim, qui *iaphri*, id eſt, multiplicabit electos ſuos in die iudicij, tunc numero, tum gloria: vti in hac vita multiplicauit eos gratia, meritis & virtutibus. Optimè de inferno accipias. Hunc enim demonſtrat pronomen *ipſe*. q. d. Quia infernus in immenſum creuit, itáque dilatauit os ſuum, vt maiorem hominum partem abſumpſerit, idcirco adducet vrentem ventum Dominus, &c.

Adducet vrentem ventum Dominus.] Per ventum vrentem Theod. accipit Cyrum, Arias & Clarius Salmanazar. hic enim Iſraelitarum, ille Babyloniorum terram, venáſque opum, omniáque deſiderabilia & pretioſa quaſi ventus vrens ſiccauit, perdidit, & rapuit.

Verùm dico, ventum vrentem eſſe Chriſtum. q. d. Quia infernus fratres à fratribus diuiſit, idcirco Deus pater Chriſtum quaſi Auſtrum vrentem in orbem induxit, cum eum de inculto huius mundi deſerto, æquè ac de inarato B. Virginis vtero, quaſi de deſerto ſuſcitauit, vt venas mortis, putà peccata quibus ad mortem & infernum, quaſi ad communem plenúmque malorum fontem tendimus, ſiccaret & aboleret, ipſúmque fontem, putà mortem & infernum, deſolaret, ac diriperet animas SS. Patrum & ſanctorum, quas mors & infernus, vt ſupellectilem maximè pretioſam & deſiderabilem, in theſauris ſuis habebat, & arctè retinebat. Ita S. Cyrill. Hieron. Ruper. Haymo & alij.

Ruſum non incongruè Lyran. & Vatab. per ventum vrentem accipiunt ignem conflagrationis mundi, quem Chriſtus quaſi adminiſtrum

A præmittet, vt omnes mortis & inferni venas, putà peccata & peccatores, omnémque mundi concupiſcentiam perdat & comburat. Hic enim ignis admixtum habebit ventum, quo propelletur per omnes mundi partes, vt vniuerſa quaquauerſum conſumat. Ad Chriſtum enim hæc omnia ſpectant. Ad eum enim auolare cœpit verſ. 14. De eóque loqui pergit vſque ad finem capitis. Hiſce enim omnibus deſcribit Chriſti de morte & inferno victoriam, ſpolia & triumphum, ita tamen vt alludat ad Cyri, vel Salmanaſar victorias, ſpolia & triumphos. Sicut enim hi impios perdiderunt, ita & Chriſtum: & ſicut Cyrus pios Babylo-

B ne, ita Chriſtus credentes in ſe à morte & inferno liberauit. Quare accommodatitium eſt, non literale, quod S. Hippolyt⁹ Epiſc. & Martyr tract. de conſummat. mundi, initio, per ventum hunc vrentem intelligit Antichriſtum: *Ecquis*, inquit, *alius ventus vredinis à deſerto, quàm Antichriſtus, qui temporibus ſuis deleturus eſt & deſiccaturus venas aquarum, & fructus arborum, propterea quod homines amplexuri ſunt opera eius? Itaque delebit eos, ipſique ſeruient in impuritate ipſius.*

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Samariæ excidium, eo quòd toti Iſraeli fuerit dux idololatriæ. Hortatur ad pœnitentiam, eique formulam pœnitentiæ, confeſsionis & deprecationis præſcribit, qua poſtea vſi ſunt Iſraelitæ conuerſi ad Chriſtum, quibus proinde verſ. 5. veniam omnémque Dei gratiam, & benedictionem pollicetur, quam varijs promißis & parabolis explicat & exaggerat: verſu enim 5. auolat ad Chriſtum, indéque vſque ad finem capitis felicitatem Iſraelis, id eſt, populi fidelis & Chriſtiani ample fuséque deſcribit.

℣. 1.) Pereat Samaria quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum: in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ diſcindantur.

℣. 2.) Conuertere Iſrael ad Dominum Deum tuum: quoniam corruiſti in iniquitate tua.

℣. 3.) Tollite vobiſcum verba, & conuertimini ad Dominum: & dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum: & reddemus vitulos labiorum noſtrorum.

℣. 4.) Aſſur non ſaluabit nos, ſuper equum non aſcendemus, nec dicemus vltrà: Dij noſtri opera manuum noſtrarum: quia eius, qui in te eſt, miſereberis pupilli.

verſ. 1. PEREAT *Samaria.*] τὸ *pereat* poteſt propriè accipi vt optatiuum, quaſi Propheta conformans ſe voluntati Dei vindicis, ex zelo iuſtitięque vindictæ ad ſarciẽdum Dei honorem à Samaria violatum optet vt ipſa diſpereat. Meliùs tamen accipias optatiuum pro futuro, ſcilicet *pereat* pro

C *peribit*, vt ſit propheticum. ita Hebr. & Septuag. Sic & alibi optationes extremorum malorum in viris ſanctis, pro prophetijs & prędictionibus eorundem accipiuntur, vt Pſal. 68. 29. *Deleantur*, id eſt, delebuntur *de libro viuentium, & cum iuſtis non ſcribantur*, id eſt, non ſcribentur. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Prima peccauit Samaria inducendo vitulos aureos, prima ergo & vltima puniatur: prima in ſuis contribulibus, quos videbit ab Aſſyrijs iugulari & vaſtari; poſtrema in ſeipſa, cum ab iiſdem ipſa eiúſque populus iugulabitur & vaſtabitur, itáque diſperibit.

Pro *pereat* hebr. eſt תאשם *teſçam*, quod & deſolari ſiue perire, & peccare ſignificat, quia ſæpe

D peccatum eſt cauſa deſolationis & perditionis. Vnde Chald. vertit: *Peccati rea eſt Samaria.* Leo Hebr. & Pagn. delinquet, vel peccabit, id eſt peccauit Samaria. Vtrumque ſenſum nexuit Symmach. dum vertit: *Pœnitebit*, id eſt, pœnam peccati luet *Samaria*, idcóque propriè pœnitebit eam peccati, ſed ſerò.

Quia ad amaritudinem concitauit.] Leo Hebr. *exacerbauit Deum ſuum.* Septuag. *ὅτι ἀντέστη πρὸς τὸν θεόν, quia reſtitit contra Deum.* Mira ergo eſt peccati acerbitas, vtpote quæ Deum benigniſſimum & dulciſſimum amaricet & exacerbet.

Paruuli eorum elidantur.] Id eſt, elidentur, vt habent Hebr. putà ad ſaxa & muros, itáque occidentur.

Et fœta, id eſt, matres grauidæ & prægnantes, ita

A ita Hebr. Sept. & Chald. *eius diſcindantur*, id eſt, diſcindentur vnà cum fœtu quem vtero geſtant. Vtrumque notat extremam iram, furorem & ſæuitiam barbaram hoſtium Aſſyriorum, ac conſequenter grauiſſimum ſcelus Samariæ quod hanc in ſe Dei iram concitauit. Quocirca Heliſæus prædicens Azaëli quod futurus eſſet Rex Syriæ, quódque paruulos Iſraëlis elideret, & prægnantes diuideret, conturbatus eſt vſque ad ſuffuſionem vultus & fleuit, 4. Reg. 8. 11. Ita acciſſe ipſa Samariæ certum eſt ex hoc oraculo, etiamſi in libris Regum id non narretur.

verſ. 2. *Conuertere Iſrael ad Dominum.*] Nota hic alternantes Dei & Prophetæ affectus. A minis enim ſubitò tranſeunt ad blanditias, vt oſtendant pietatem & clementiam Dei quæ minatur non vt B perdat, ſed vt corrigat, ſaluet & ad ſe reducat Iſraelem.

Moral. de plena ad Deum cõuerſione. Moral. nota hic veram & plenam conuerſionem eſſe, qua mens à venere, vino, aliíſque cupedijs, quas priùs adamabat, auerſa, tota conuertitur ad Deum, illiq; tota copulatur & adhæret. Conuerſio, ait Alber. & ex eo Sãchez hic, eſt mutatio ſitus, vt quæ ſiniſtra ſunt, dextra fiant; & contra ſiniſtra, quæ dextra fuerant; quæ anteriora, poſteriora; quæ ſuperiora, inferiora. Ad quem locũ & gradum niſi peruenerit qui ſibi in pœnitentiæ nomine gratulatur, ſanè ad Dominum vſque non peruenier. Auarus dextras, anteriores & ſupe- C riores habuit opes terrenas & caducas; ſiniſtras, poſteriores & inferiores habuit opes ſpirituales & cœleſtes: neceſſe eſt vt harum ſitum & ordinem conuertat, ſi Deo perplacere velit, vt ſcilicet ad dextram, ante & ſuperiori loco conſtituat opes cœleſtes; ad ſiniſtram verò, poſteriùs & inferiori loco terreſtres. Vnde S. Gregor. in lib. 1. Reg. c. 7. lib. 3. *Perfectè*, inquit, *conuertitur, qui quod ſemel prauè egerat, plangit: quod rurſum plangat, vltrà non repetit.* Et S. Auguſt. ſerm. 3. in Domin. 1. Quadrag. docet illum non eſſe conuerſum, qui priorum vulnerum cicatrices aperit & reſauciat. Idem lib. 8. de Geneſ. ad liter. cap. 12. *Tota*, inquit, *hominis actio bona eſt, conuerti ad eum à quo factus* D *eſt, & ab eo iuſtus pius, ſapiens, beatúſque ſemper fieri, non fieri & recedere, ſicut à corporis medico ſanari & abire.* Cum enim quis ſanatus eſt, recedit à medico, & manet ſanus, cum verò quis à peccato ſanatur, & conuertitur ad Deum, debet ſemper illi adhærere, ac dicere: *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt: quia eius præſentia iuſtificatur, & illuminatur, & beatificatur, operante & cuſtodiente Deo, dum obedienti ſubiectóque dominatur*, &c. *eo autem abſente, continuò tenebratur.* S. Bern. ſerm. 1. de S. Paulo, eum ſtatuit exemplar perfectæ conuerſionis. *Hæc planè fratres*, inquit, *perfectæ conuerſionis eſt forma, Paratum inquit, cor meum Deus, paratum cor meum. Domine quid me vis facere? O ver-* E *bum breue, ſed plenum ſed viuum, ſed efficax, ſed dignum omni acceptione. Quàm pauci inueniuntur in hac perfectæ obedientiæ forma, qui ſuam ita abiecerint voluntatem, vt ne ipſum quidem cor proprium habeant, ſed quid Dominus velit, omni hora requirant, dicentes ſine intermiſſione: Domine quid me vis facere?* &c. *Sic enim decet, ſic omnino dignum eſt, non meam à te, ſed à me tuam quæri & fieri voluntatem.*

Corruiſti in iniquitate tua.] Quaſi dicat: Per, & propter iniquitatem tuam corruiſti in tot ærumnas.

Tollite vobiſcum verba.] Scilicet mollia & lacrymoſa, æquè ac pia & ſancta, quaſi dona & munera grauiſſima, quæ Dei irati & exacerbati cor mulceant, leniant & ad miſericordiam inflectant, purà verba humilitatis, pœnitentiæ, confeſſionis, deprecationis & laudis Dei, nimirum *dicite ei; Omnem aufer iniquitatem*, pœnitet nos peccaſſe; condona ergo & condonando aufer quæſumus iniquitatem noſtram. *Et accipe bonum*, tam animum noſtrum, quàm verbum. quaſi dicat: Accipe cor noſtrum contritum, accipe bonum pœnitentiæ & deprecationis noſtræ.

Secundò, *accipe bonum*, id eſt, effice vt malitia & iniquitate noſtra ſublata, per te bono gratiæ tuæ cum vita & ſalute donemur, vt ſic deinceps B bona noſtra tum opera, tum ſacrificia, nóſque totos quaſi tibi deditos, tuóſque in gratiarũ actionem accipias. Vnde Chald. vertit: *Accipe nos iam bonos*, & tibi deuotos, ſimul & bona opéſque quas tacitè à te petimus, vt ea tibi reddamus, túque ea à nobis in ſacrificium, vel oblationem Euchariſticã accipias. *Accipe* ergo, id eſt, *da bonum*, quod viciſſim à nobis accipias. Eſt metalepſis: ad blandiendum enim artificioſi mendici dicunt, Accipe, non, da. quaſi dicat. Da non tam nobis, quàm tibi: quia nos illud tibi reddemus, túque illud rurſum à nobis in oblationem & gratiarum actionem accipies. Simili ſchemate dicitur Pſal. 67. 19. *Aſcẽdiſti in altum*, &c. *accepiſti dona in hominibus*. C *accepiſti*, id eſt, *dediſti* mittens Spiritum S. eiúſque dona in Apoſtolos in Pentecoſte, rurſus ab eis illa accepturus per laudem & Euchariſtiam, vti explicat Apoſtolus Epheſ. 4. 8. vide ibi dicta. Eſt ergo antitheſis. quaſi dicat: *Aufer iniquitatem*, & pro ea *accipe bonũ*, id eſt, confer gratiam, da iuſtitiam. Rurſum aufer iniquitates, pœnas & mala ob eas nobis inflicta, vel infligenda, & pro eis confer bonum, purà tuum fauorem, beneficentiam, omniáque bona, tum corporalia, tum ſpiritualia, quæ tuis amicis conferre ſoles, vti patribus noſtris nobíſque olim, dum te coleremus, ea contuliſti.

Et reddemus vitulos labiorum noſtrorum.] Hic D explicat quod dixit, *Accipe bonum*, bonum enim hoc, aut boni huius effectus & fructus ſunt vituli, id eſt, hoſtiæ *labiorum*, purà Dei laudes & gratiarum actiones, quas pro venia boníſque à te acceptis, labijs noſtris tibi offeremus loco vitulorum. ita S. Hieron. Chald. Vatab. Arias & alij: vel vt alij, reddemus tibi vitulos, quos tibi labijs noſtris vouim⁹ & oblaturos promiſimus. Ridiculè hæc accipiunt Iudæi, quaſi dicat: Cùm ob vaſtatum templum non poſſimus Deo offerre vitulos veros & reales, offerimus ei vitulos labiales, purà lectionem Leuitici de ſacrificijs in Synagogis, itáq; ſatisfacimus Deo & legi, vti prędixit Oſee. Septuag. vertunt, *fructus labiorum*. Hebr. enim E פרים ſi punctes פָּרִים *parim*, ſignificat vitulos; ſi פְּרִים *perym*, ſignificat fructus. Huc alluſit Apoſt. Hebr. 13. 15. cum ait: *Per ipſum ergo offeramus hoſtiã laudis ſemper Deo, id eſt, fructus labiorum confitentium nomini eius*; vox enim, *id eſt*, ſignificat eum aliò, ſcilicet huc, alludere. Præſcribit hic Propheta Iſraëli, & cuiuis pœnitenti formulam confeſſionis, pœnitentiæ & deprecationis, nimirum, vt dicant Deo, 1. *Omnem aufer iniquitatem*. 2. *Accipe bonum*. 3. *Reddemus vitulos labiorum noſtrorum*. 4. *Aſſur*, &c. Hac vtamur in culpis & cladibus tum priuatis, tum publicis. Vnde S. Ambr. Epiſt. 28. ad Theodoſium, per vitulos labiorum accipit cõfeſſionem peccatorum. *Erant*, inquit, *tũc* (tem-

pore Dauidis) *ſacrificia pro delictis hac nunc ſunt ſacrificia pœnitentiæ*, qua quaſi cultro occidimus priores iniquitates & cupiditates, hominémque veterem cum dolore & pudore, vt nouus homo incipiat viuere Deo, legi & virtuti.

vers. 4. *Aſſur non ſaluabit nos.*] q. d. Poſthac non confidemus Aſſyriorum potentiæ, nec equitatui & equis gentium, præſertim Ægyptiorum, vti hactenus fecimus, Iſaiæ 31. 1. Spem ſalutis non in hominibus, nec in gentibus, ſed in te Domine collocabimus. ita S. Hieron. Cyril. Chald. & alij. Ægyptij enim valebant equorum copia & robore: vnde ex Ægypto equos acciuit Salomon 2. Paral. 1. 16. Porrò equitatus & equorum copia vetita fuit Iudæis, eorúmque regibus Deuter. 17. 16. B tum ne illis præfiderent & ſuperbirent, tum ne equorum emendorum cauſa in Ægyptum redirent, itáque ſenſim in Ægyptiorum idololatriam & vitia relaberentur. vide dicta Deuter. 17. & Iſaiæ 2. 8.

Quia eius qui in te eſt miſereberis pupilli.] q. d. Miſereberis, ô Domine, Iſraelis, qui quaſi ſine patre & matre, ac ab omnibus derelictus, quaſi pupillus *eſt in te*, id eſt, tuus eſt, ac tuæ curæ relictus & creditus, ideóque in te vno omnes ſpes ſuas reponit: *tibi enim derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor*. Sic 1. Petri 5. 2. dicitur: *Paſcite qui in vobis eſt*, id eſt, qui vobis creditus, & veſtræ quaſi paſtorum curæ commiſſus eſt, *gregem Domini*. ita C S. Hieron. Theod. Cyril. & alij.

Secundò, pupillus *eſt in te*, ô Domine, per memoriam, miſerationem & curam: ſicut enim obiectum amatum eſt in amante per amorem, ita miſer, v. g. pupillus, eſt in Deo miſerante per miſericordiam. Hebræa enim habent: *Quia in te eſt miſeratio pupilli*. Septuag. *In te miſereberis pupilli*. q. d. In te tuíſque viſceribus, ô Domine, intimam & viſceralem compaſſionem, miſerationem, & miſericordiam habet pupillus: hoc enim ſignificat ירחם יתום *ieruchâm iatom*. Hæc ergo eſt ingẽs conſolatio pupillorum & miſerorum, quod in Deo, Deíque memoria, miſeratione & prouidentia, quaſi in Dei viſceribus ſint, in eáque ſecuri viuant & habitent, iuxta illud Pſal. 90. 1. *Qui habitat in adiutorio Altiſsimi, in protectione Dei cæli* D *commorabitur.* Hucuſque formula precationis Iſraelis pœnitentis. Huic occurrit benignus Dominus ac reſpondet:

℣. 5.) Sanabo contritiones eorum, diligam eos ſpontaneè: quia auerſus eſt furor meus ab eis.

℣. 6.) Ero quaſi ros, Iſrael germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani.

℣. 7.) Ibunt rami eius & erit quaſi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani. E

℣. 8.) Conuertentur ſedentes in vmbra eius: viuent tritico, & germinabunt quaſi vinea: memoriale eius ſicut vinum Libani.

℣. 9.) Ephraim quid mihi vltrà idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus eſt.

A ℣. 10.) Quis ſapiens, & intelliget iſta? intelligens, & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.

Sanabo contritiones eorum.] Hebr. משובתם *meſubatam*, id eſt, auerſionem eorum, putà apoſtaſiam qua à me ad idola deſciuerunt: *Sanabo*, inquam, cùm pœnitebunt, dicéntque, *Omnem aufer iniquitatem*, &c. vti præceſſit: quod fiet vmbrancè & typicè cùm è captiuitate dimittentur per Cyrum, inquit Ruffinus; planè verò & plenè fiet per Chriſtum. q. d. Per Chriſtum euangelizantem ſa- vers. 5.
B nare incipiam, & ſub finem mundi per eundem iudicantem & beantem perfectè ſanabo contritiones, id eſt, vulnera Iſraëlitarum, quæ ex contritione vel confractione fieri ſolent, vulnera, inquam, animæ, putà auerſionem à Chriſto & Deo. Faciam enim vt videant ſuas ærumnas eſſe pœnas auerſionis ſuæ à me, indéque pœnitentes conuertantur ad me, Chriſtúmque meum Saluatorem & Meſſiam ſuum agnoſcant. Sequentia enim ſubliniora ſunt, quàm vt Cyro conueniant. Ergo ad Chriſtum tranſit hic de more Propheta, ſuáque oracula concludit læto de Chriſto eiúſque redemptione nuncio. ita S. Hieron. Cyrill. Theod. Haymo, Vatab. & alij paſſim. *Diligam eos* C *ſpontaneè*, putà ſine eorum meritis, gratuitè & ex mera beneuolentia. hebr. eſt נדבה *nedaua*, id eſt, animo liberali, regio, magnifico. Vnde Leo Heb. vertit, *liberaliſſimè*.

Ero quaſi ros Iſrael.] Syrus: *Ero quaſi ros Iſraeli, & germinabit quaſi lilium*. Arabicus vterque: *Ero quaſi ros Iſraeli, germinabit autem vt roſa*. q. d. Sicut ros herbas leniter humectat, & fœcundat, ita ego lege, doctrina & gratia mea ſuauiter irrorãs Iſraeli, eum virtutibus & bonis operibus fœcundabo. ita S. Hieron. Theodor. & Vatab. Hinc Ægyptij, ait Horus Apollo lib. 1. Hierog. 35. doctrinam indicãtes, cœlum pingebant rorem fundens, innuẽtes quòd ſicut ros mollit herbas, non ſaxa, ſic doctrina molliat & imbuat dociles, non ſtupidos, duros & indociles. vers. 6.

D Secundò, q. d. Sicut ros è cœlo in terram noctu occultè deſcendit, ita ego Chriſtus, qui ſum filius Dei, è cœlo in vterum Virginis Iſraeliticæ occultè deſcendam, ex eáque carnem aſſumam, vt Iſraelem ſaluem: perinde ac ros in vellus Gedeonis deſcendit, ſignificans Gedeonem liberaturum Iſraelitas de oppreſſione Madianitarum, Iudic. 6. 37. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 45. 8. *Rorate cœli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* ita Ruper. Lyran. & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 3. cap. 17. & lib. 9. ca. 11. Cur Chriſtus comparetur rori & irrorationi, varias rationes & analogias aſſignaui Iſaiæ 45. 8.

E Tertiò, aliqui per rorem accipiunt Euchariſtiam, in quam Chriſtus ſilenter & latenter inſtar roris illabitur, germinátque lilia virginitatis, de quibus mox; præſertim quia manna, quod fuit expreſſus typus Euchariſtiæ, erat quaſi ros concretus & conglaciatus; imò Hebræi tradunt cum manna depluiſſe rorem, qui manna tegeret, ſicut ſpecies panis in Euchariſtia tegunt velántq; corpus Chriſti, de quo plura dixi Exodi 16. verſ. 13. & ſequent. Eſt ergo hic proportio analogica primi ad ſecundum, qualis eſt, tertij ad quartum. Sicut enim ſe habet ros ad terram cui illabitur, eam fœcun-

fœcundando; ſic ſe habet diuinitas, ſiue Verbum ad humanitatem tum Chriſti, cui per gratiam vnionis hypoſtaticæ; tum noſtram, cui per gratiam creatam & Euchariſtiam illabitur, eam omnibus donis & bonis operibus fœcundans.

Moral. fidelis eſt liliũ ob ſeptem analogias

Germinabit, Leo Hebr. *florebit ſicut lilium.*) q. d. Iſraël rore gratiæ meæ irroratus, creſcet & florebit vt lilium: Primò, amplitudine & propagine. Sicut enim lilium mirificè creſcit, ſéque propagat; ita Iſraël, id eſt, populus fidelis per Chriſtum & Apoſtolos toto orbe propagatus eſt. Secundò, candore caſtitatis & puritatis vitę. Tertiò, odore, & fragrantia bonæ famæ. ita Cyril. & Theoph. Lilium, inquit, odoris fragrantiam habet, magnitudinem non habet, q. d. Sic vir doctus & ſanctus quo humilior eſt, eo maiorem virtutis & ſapientiæ exhalat fragrantiam. Quartò, admirabili ſplẽdore virtutum: nam vt ait Theod. *admirationem concitat lilij* ſplendor: & Theoph. *Cum, ait, in Eccleſia videris aliquem bene viuere, & luce virtutum coram hominibus ſplendere, illum vocato lilium.* Quintò, ſicut lilium tota ſurſum erigit, etiam inter nimbos & grandines: ita Iſraël, id eſt, Sanctus, cor in cœlum ad Deum erectum habet tam in aduerſis, quàm in proſperis. ita Hebræi apud Galatin. lib. 5. cap. 17. Iſraël ergo, id eſt, fidelis & iuſtus ſimilis eſt Chriſto, qui, vt ait S. Hieron. Cantic. 2. 1. *Ego flos campi, & lilium conuallium: ſicut lilium inter ſpinas ſic amica mea inter filias.* Sicut enim Chriſtus in mundi huius campo quaſi lilium æſtibus & imbribus laborum, perſecutionum & dolorum, in medio ſpinarum, id eſt, Iudæorum expoſitus fuit, loquit S. Ambroſ. lib. de inſtit. Virg. cap. 14. ita & iuſtus. Sextò, lilium ſymbolum eſt ſpei. Hinc in Roman. Imperat. nummis ab altera parte viſitur Deus, dextera lilium protendẽs, cum hac inſcriptione, *ſpes publica*, vel *ſpes auguſta*, vel *ſpes P. R.* teſte Pierio Hierogl. 55. Vide & Virgil. ſignificans ſpem de Marcello conceptam, ſic de eo canit 6. Æneid.

Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet auos.

Et mox:

Tu Marcellus eris: manibus date lilia plenis.

Sicut enim lilium conuallium expoſitum eſt radijs ſolis corporei, ab iiſque expectat & haurit ſpiritum, vitam, decorem, & omne bonum; illis enim vegetatur & viuificatur: ita & vir bonus, præſertim ſi ſit excellens, radijs diuinæ prouidentiæ iugiter irradiatur, iiſque alitur & augeſcit; ideo ab ipſo omne bonum ſperat, & poſtulat. Septimò, Greg. Nyſſ. hom. 4. in Cant. & S. Ambr. lib. 1. de Virgin. *Lilium*, inquiunt, *inter ſpinas ſignificat caſtitatem & virtutem ſpiritualium nequitiarum ſentibus obſideri; vnde nemo fructum referat, niſi qui cautus incedat.* Idem Ambroſ. lib. 1. de Virgin. explicans illud, *Lilium inter ſpinas: Nonne*, ait, *inter aſperitates laborum contritionéſque animorum boni flos odoris aſſurgit? quia contrito corde Deus placatur.* Vide S. Bern. ſerm. 48. in Cant. vbi inter cætera ait. *O candens lilium ô tener & delicate flos, increduli & ſubuerſores ſunt tecum; vide quomodo cautè ambules. Plenus eſt mundus ſpinis. In terra ſunt, in aere ſunt in carne tua ſunt verſari in his, & minimè lædi, diuina potentia eſt, non virtutis tuæ.* Idem ſerm. 70. in Cant. *Quot, ait, virtutes, tot lilia. Hinc Chriſtus ſe lilium appellauit, quòd totus verſetur in lilijs; & omnia quæ ipſius ſunt, lilia ſunt: conceptio, ortus, conuerſatio, eloquia, miracula, ſacramenta, paſſio, mors, reſurrectio, aſcenſio; quid horum*

A *non candidum, & non ſuauiſſimè redolens? Porrò ortum candidauit incorrupta virginitas matris, conuerſationem innocentia vitæ, eloquia veritas, miracula puritas cordis, ſacramenta pietatis arcanum, paſſionem patiendi voluntas, mortem libertas non moriendi, reſurrectionem fortitudo, aſcenſionem exhibitio promiſſionum.*

Et erumpet radix eius vt Libani.) Id eſt, iaciet Iſraël & fidelis radices ſua ita profundas, vt cedri aliæque arbores Libani, quæ cum ſint excelſæ & vaſtæ, ac ventorum flatibus agitentur, profundè iaciunt radices, nimirum quantum in auras conſurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, vt nulla tempeſtate quatiantur, ſed
B ſtabili mole diu conſiſtant, ait S. Hieron. q. d. Pari modo Iſraël in Dei præſidio tutus firmúſque per multa, imò omnia ſæcula conſiſtet, nec vllo hoſtium vel aduerſæ fortunæ vento loco ſuo dimoueri poterit. ita S. Hieron. Vatab. & Chald. qui ita vertit: *Habitabunt in robore terræ ſuæ, ſicut arbor Libani quæ diffundit ſuam propaginem.*

Secundò, Libanus hebr. ſignificat thus. Vnde de thure ſic explicat Cyril. *Erit Iſrael ſic tutus & firmus, vti eſt thuris planta, quæ altè iacit radices: talis eſt mens credentium, qui non mouentur ventorum impulſu.* Talis fuit, & eſt cõſtantia Martyrum.

Tertiò, Sanchez radicem metonymicè ſumit
C pro germine è radice pullulãte, quomodo Chriſtus vocatur *radix Dauid*, id eſt, germen è Dauide quaſi radice prognatum, Iſaiæ 11. & Apoc. 22. Germen enim propriè erumpere dicitur, non radix, quæ ſub terra ſe abſcondit. Germen autem hoc Libano familiare eſſe cedrum, quæ eſt arbor procera & firma, ideóque immortalitatis & æternitatis ſymbolum. Vnde Perſius: *Et cedro digna locutus*: quin & Plinius lib. 16. 40. cedrum & cupreſſum vocat arbores æternas, eo quòd vetuſtatem & cariem non ſentiant. Senſus ergo erit q. d. Iſraël pene emortuus reuireſcet vt germen cedri, vt eius ad inſtar in magnam celſitudinem & gloriam, eámque æternam excreſcat. Verùm pri-
D mus ſenſus videtur genuinus. Primò, quia Hebræa & Septuag. habent, *Mittet, vel proijciet radices ſuas*: mittere autem vel iacere radices, eſt profundè eas in terra quaquauerſum ſpargere & firmare. Secũdò, quia ſi radices propriè accipias, habebis hic cauſam propriã eius quod ſequitur: *Ibunt rami eius; ibunt*, id eſt, ſpargent ſeſe longè latéque. Nam quantum arbor deorſum in profundum & latum mittit radices, tantum ſurſum in altum & latum ſpargit ramos, iuxta illud Virgil. 4. Æneid. de quercu:

Ipſa hæret ſcopulis, & quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice ad tartara tendit.

E Tertiò, quia ita ſeipſum in Comment. interpretatur S. Hieron. ipſe enim eſt auctor verſionis vulgatæ. Vnde huic ſenſui non obſtat vox *erumpet*, quia radix non tantùm in germina, ſed & in fibras ſuas erumpere dicitur: cùm enim ipſa quæ priùs videbatur arida & emortua, vim vitalem & vegetantem in ſe latentem foras emittit, & in fibras, quibus ſe in terra ſpargat & figat, exerit, erumpere dicitur.

Ibunt, id eſt, promouebunt, ſe creſcent, diffundent ſe *rami eius*) Per ramos accipit ſobolem & liberos, præſertim ſpirituales. q. d. Iſrael magnam habebit ſobolem filiorum, putà fidelium, quos ad Deum conuertet, æquè ac virtutum & bonorum operum. Vnde Chald. vertit: *Iſraelitæ creſcent filijs & filiabus.* *verſ. 7.*

Et erit quaſi oliua gloria eius.) q. d. Erit Iſrael A fœcundus, ſpecioſus, & glorioſus inſtar oliuæ frondibus, & fructibus vndique circundatæ & quaſi coronatæ. Hæc enim eſt gloria oleæ. Hoc eſt quod dicitur Pſal. 127. *Filij tui ſicut nouella oliuarum in circuitu menſæ tuæ.*

Cor. ſanctus eſt oliua. Cur? Nota Eccleſiam, & ſanctum quemlibet vocari oliuam, ob fœcunditatem bonorum operum, ob præſtãtem charitatem, miſericordiam, lenitatem, & ſplendorem virtutum. Horum enim ſymbolum eſt oleum. Sic de Elia & Henoch dicitur Apocal. 11. 4. *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes.* Et Ieremiæ 11. 16. de Iſraële dicitur: *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, ſpecioſam vocauit Dominus nomen tuum.* vide ibi dicta. Addit Martin. de Roa lib. 4. B ſingul. cap. 6. oliuam pacis, deditionis & obedientiæ eſſe ſymbolum: ramóſque enim oliuę victoribus prętendunt deditij, vti fecerunt Iudæi Chriſto, dum in die palmarum quaſi Rex, victor & triumphator ingreſſus eſt Ieruſalem: ſicque explicat illud pſal. 127. *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.* q. d. Filij tui tibi ſe ſubmittent, eruntque obedientes, atque inter ſe non rixabuntur; ſed concordes erunt & pacifici quaſi oliuæ nouellæ. Chald. vertit: *Splendor eorum ſicut ſplendor candelabri ſanctitatis.* Candelabrum enim templi habebat lucernas ſeptem ardẽtes oleo oliuarum.

Et odor eius vt Libani.) Per Libanum, mon- C tem, vel etiã thus accipe: לבונה *lebona* enim hebr. vocatur thus, inde mons thure, cedro, pino, aliíſque reſinoſis & odoriferis arboribus abundans, vocatus eſt Libanus. Hinc Chald. vertit: *Odor eorum velut odor incenſi aromatum.* Et Cyril. *Odor,* inquit, *eius vt thuris. odoris optimi eſt. Idcirco lex Moyſis eum ſacrauit Deo. Odoratus itaque eſt fructus electorum & vocatorum.* Et Theoph. *ſignificatur,* ait, *eum qui ſeipſum offert* Deo *mente & ſpiritu orans, inſtar Libani fragrantiam ſuauis odoris habere.*

verſ. 8. *Conuertentes ſedentes in vmbra eius.*) q. d. E captiuitate reuertentur Iſraelitæ, vt ſedeant planè ſecuri, ſtabiles, & fortunati in vmbra id eſt, tutela Chriſti. ita Chald. S. Hieron. Ruper. Lyran. & alij D paſſim. Pronomen enim *eius*, reſpicit Chriſtum; ipſe enim eſt dux Iſraëlis, id eſt, populi fidelis: de Chriſto enim continuo agit hic Propheta à verſ. 5. vſque ad finem capitis.

Aliter à Caſtro: *Eius*, inquit, id eſt, Iſraëlis, q. d. Qui ſedent in vmbra Iſraëlis, id eſt, qui ſe coniungunt Eccleſiæ & populo fideli, *conuertentur* à vita carnali ad Chriſtum, eiúſque mores puros & ſanctos induent.

Aliter & Arias: *Eius*, inquit, id eſt, Libani. q. d. Fideles conuertentur vt ſedeant ſemper ſub vmbra Libani, eiúſque ſuauiſſimo odore recreentur.

Viuent tritico) q. d. Iſraëlitæ, id eſt, fideles tem- E pore Chriſti abundabunt annona ſpirituali, qua affluenter & delicioſè paſcant recreéntque animas; annonâ, inquam, tum verbi Dei, vt ait Chald. S. Hieron. & Theod. tum Euchariſtiæ, vt ait Emmanuel. Hęc enim panem cœleſtem, putà corpus Chriſti viuificum manducandum nobis exhibet ſub ſpecie panis triticei, & ſanguinem eiuſdem potãdum præbet ſub ſpecie vini, de quo hic ſubditur: *Germinabunt quaſi vinea, memoriale eius ſicut vinum Libani.* Hoc eſt *frumentum electorum*, de quo Zach. 9. 17. & panis vitæ, de quo Chriſtus Ioan 6. 50. *Hic eſt panis de cœlo deſcendens, vt ſi quis ex ipſo manducet non moriatur.* & verſ. 59. *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum.* ita Haymo, Albert. & Lyran. Hinc & Septuag. vertunt: *bibent* (vel vt Romani codices Caraffæ legunt, *viuent*) *& inebriabuntur* (licèt Complut. legant ἐνισχύσουσι, id eſt, firmabuntur, vel *confortabuntur*) *tritico.* Triticum enim bibitur in potu ex eo confecto, putà in cereuiſia, qua Tranſalpini vt vino deliciantur & inebriantur. Triticum ergo eis eſt cibus & potus, æquè ac Euchariſtia fidelibus. Vnde S. Hieron. exponens Septuag. *Bibent & inebriabuntur tritico*, hoc eſt, ait, *rerum omnium abundantia. Quod autem ebrietas hic non euerſionem mentis, ſed copiam rerum omnium ſignificet, verſiculus ille declarat dicens: Viſitaſti terram, & inebriaſti eam*, pſal. 64. & *Ioſeph conuiuium in quo inebriaſſe dicitur fratres ſuos, Gen. 43. Et Dominus loquens ad Apoſtolos: Comedite amici mei, & bibite, & inebriamini fratres,* Cant. 5. *Siue quia Dominus noſter ipſe eſt frumentum, & vinea, quicunque crediderit in eo, inebriari dicitur.* Denique ſequitur: *Et efflorebit quaſi vinea, memoriale eius ſicut vinum Libani.* Euchariſtiæ ergo effectus vnus è multis eſt, vt ex ea fideles fiant ſpiritualiter ebrij, iuxta illud Pſal. 22. *Calix tuus inebrians quàm præclarus eſt?* Et pſal. 35. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ:* vbi S. Auguſt. *Hoc calice* ait, *inebriati erant Martyres, quando ad paſſionem euntes ſuos non agnoſcebant. Quid tam ebrium quàm non agnoſcere vxorem flentem, non filios non parentes? Nolite mirari, ebrij erant. Vnde ebrij erant? Videte acceperunt calicem vnde inebriarentur.* Idem in pſal. 103. ad verſ. 15. *Et vinum lætificet cor hominis. Videbitur,* inquit, *iſta ebrietas in operibus veſtris. videbitur in ſancto amore iuſtitiæ. videbitur poſtremo in alienatione mentis veſtræ. ſed à terrenis in cœlum.*

Quin & Rabbini ex hoc, ſimilibúſque locis agnoſcunt, Meſſiam mutationem quandam miram in frumento facturum, putà tranſubſtantiationem panis in corpus ſuum; hóc que prædici pſal. 71. 16. *Erit firmamentum in terra in ſummis montium, ſuperextolletur ſuper Libanum fructus eius: firmamentum* enim idem eſt, quod panis cor hominis confirmans. nam hebr. eſt פסת בר *piſſat bar*, quod Burgenſis vertit, *Placentula frumenti.* R. Emmanuel *vola*, id eſt, manus plena frumenti: propriè *piſſat bar* eſt particula, libum, vel pugillus frumenti. S. Hieron. vertit: *Erit memoriale triticum.* Chald. *Erit ſubſtantificus panis.* Ionathan clarè: *Erit placenta tritici in vertice ſacerdotum.* Denique veteres Rabbini verba hæc Pſaltis exponunt de ſacrificio panis delicatiſſimo, tempore Meſſiæ offerendo & comedendo. Leo Hebræus hic pro, *viuent frumento*, vertit, *reuiuiſcent vt frumenta*; quod Vatab. exponit. q. d. Fideles Chriſti gratia fortiſſimè ferent afflictiones & perſecutiones, iiſque quaſi viuificabuntur, vti triticum fert frigora hyemis, ex iiſque vegetius & copioſius reſurgit. Tribulationes ergo non enecant, ſed viuificant fideles, eóſque in vita ſpirituali corroborant, vt magnum in ea faciant incrementum, æquè ac fructum in proximis. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Et viuent & permanebunt ſine peccato, & permanebit memoria eius ſicut vitis, & ſicut ligna* (arbores) *Libani, quæ ſunt Ephraim: quid illi eſt cum idolis? Et ego qui corroboro eum velut arbores platani vberis,* quæ ſcilicet ramis & frondibus luxuriat. Et Arabicus Alexandrinus: *Et viuent & ſaturabuntur de tritico, & germinabit quaſi vinea, & erit ſicut incenſum.* Denique de hoc vino quod germinat virgines, æquè ac de frumento,

iuuenum,

iuuenum, ſiue electorum, plura dicam Zachar. A 9.17.

Germinabunt quaſi vinea.) q. d. Fideles latiſſimè, vberrimè, feliciſſimè inſtar vineæ felicis & fertilis propagabunt ſe ad hanc, non vpupæ, ſed cygneam Dei vocem & promiſſionem. Nam vpupa, ait Horus Apoll. lib. 2. Hierogl. 88. canens ante tempus vitium, magnam vini bonitatem & copiam prænunciat. Vnde Ægyptij præſagium copiæ vini ſignificantes, pingebant vpupam.

Memoriale eius.) Hebr. זכרו *zichro, id eſt, memoria eius ſicut vinum Libani.* ita Syrus. q. d. Memoria & commemoratio Iſraëlis erit gratiſſima & ſuauiſſima, vti erat vinum creſcens in Libano. B Nam hoc præſtantiſſimum fuiſſe, æquè ac odoratiſſimum ex afflatu arborum odoratarum, quibus abundabat Libanus, docent Geographi terræ ſanctæ. Audi Burchardum in Antilibano: *Antilibanus,* ait, *diſtat ab iſta ciuitate* (Sidone) *per leucam & dimidiam, & ibi habetur vinum delicatiſſimum, de quo dicit Propheta* (Oſee hoc loco) *Memoriale tuum vt vinum Libani.* Quocirca Arabicus Alex. vertit: *Et erit ſicut incenſum*: vinum ergo Libani, eſt vinum incenſi, puta odoratum ſicut thus, vel incenſum. Libanus enim hebr. ſignificat thus, vel incenſum. Vnde R. Dauid ex libro Aſaph Medici, docet vinum Libani fuiſſe vinum *eos*, id eſt, colore, odore, ſapore, imò & vi medica excelluiſſe. C Certè Byblus vrbs eſt ad Libanum ſita, quæ nomē dedit byblino vino, quod ab Heſiodo, Achæo, Theocrito & alijs celebratur. Denique Patres Societ. noſtræ oriundi è Libano, putà Maronitæ, Romæ mihi aſſeuerarũt, vinum Libani etiamnum eſſe valde generoſum & præſtans, ideóque vim ſuam per multos annos conſeruare. Adhæc, botros & vuas, è quibus exprimitur, eſſe ingentes, ſimiles illis quas exploratores è terra ſancta in vecte extulerunt Numer. 13. 24. Idem ſuadet ſitus loci. Libanus enim eſt in regione calida, frugifera, montoſa & vitifera. Bacchus enim amat colles calidos. Quocirca Theodor. ſic explicat: *Iſraelitæ ſimiliter vt vinum odoratum in Libano cultum, virtutis fragrantiam poſſidebunt, atque illinc* D *manantem bonam exiſtimationem quaſi fructum percipient.* Et S. Cyril. *Tale,* inquit, *eſt omnis Chriſti ſermo & doctrina;* item vitæ eius myſteria & ſacramenta, præſertim Euchariſtiæ, quæ ſub ſpecie panis & vini corpus & ſanguinem Chriſti nobis exhibet. hæc enim eſt memoria, & memoriale ingens Chriſti, de quo Pſaltes pſal. 110. 4. *Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus, eſcam dedit timentibus ſe;* & Chriſtus ipſe: *Hoc facite in meam commemorationem* Matth. 26. 26. *Quotieſcunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis,* ait Paulus 1. Corinth 11. 26. Sic de Ioſiæ piiſ- E ſimi Regis fama dicitur Eccleſ. 49. 1. *Memoria Ioſia in compoſitione odoru facta opus pigmentarij. In omni ore quaſi mel indulcorabitur eius memoria, & vt muſica in conuiuio vini.*

Aliter aliqui apud S. Hieron. nam per vinum Libani accipiunt vinum thure conditum. Verùm hoc inſuaue eſt. Aliter & Chald. S. Hieron. & Haymo: nam per vinum Libani accipiunt vinum templi, quod ſacrificijs adhibebatur vt libamen, dicitúrque Libani, quia ex vuis Libani confectum. Vnde Chald. vertit: *Erit memoriale bonitatis eorum fructificans & indeficiens, iuxta ac memoria tubarum clangoris ſuper vino veteri, quod libari ſolet in domo ſanctuarij.* Primus ſenſus vti ſimplex & planos, ita & germanus eſt; cui adde alium valde appoſitum, quem tradit Sanchez, nimirum vinum Libani vocari vinum aromatibus Libani cōditum, ideóque odoratum. Libanus enim adeo odoratis guttis, herbis & aromatibus abundāt, vt pro ipſis odoribus vſurpetur. Tale eſt vinum myrrhatum, foliatum, nardinum. Addit Sanchez, vinum condiri ſolitum non ſolùm ad ſuauitatem guſtus, & ad ſalubritatem corporis, ſed etiam ad vim odoris, & vnguenti. Sic vinum in quo ſpica Ciliſſa, id eſt, crocus incoquitur, pro vnguento pretioſo ſpargebatur in theatris. Sic ait Martial. in Amphith. Epigr. 3.

Et Cilices nimbis hic maduere ſuis.

Nimbi enim Cilicum ſunt vina, quæ ſibi odorem ex croci coctione traxerunt. Senſus ergo eſt, q. d. Iſraëlis nuper apud omnes gentes exoſi, iam ad Deum conuerſi tam grata erit memoria, eiúſque nomen & commemoratio tantam audientibus ſuauitatē inhalabit, quantam inhalat vinum aromate Libani conditum, ſiue vnguentum fragrantiſſimum.

Ephraim (ſupple, tot à Chriſto affectus beneficijs dicet, vt habet Hebræa & Chald.) *Quid mihi vltra idola?*) Quid mihi cum idolis? abeant in malam crucem: mihi deinceps ſolus Deus paſtor & director erit, Chriſtus amor meus. Septuag. vertunt: *Ephraim quid vltra & idolis?* Huc alluſit Apoſtolus 2. Corinth. 6. 15. *Quæ conuentio Chriſti ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Qui autem conſenſus templo Dei cum idolis? Vos enim eſtis templum Dei viui.* verſ. 9.

Aliter S. Hieron. & Alber. accipiunt hæc verba, ſcilicet, non vt Iſraëlis, ſed vt Dei. q. d. Quid mihi, ô Ephraim, obiectas idola? vides eſſe idola, id eſt, res vmbraticas, & vanas; ea ergo deſere, me vnum ſequere & cole.

Ego exaudiam & dirigam eum (Ephraim, ſiue Iſraëlem) *ego vt abietem* (Arabicus, *vt plantatum*) *virentem.*) Abies enim ſemper viret, nec hyeme folia amittit, vt docet Plin. lib. 16. 21. q. d. Vti abiea arbor enodis, procera, ſemper virens, recta, ſemper directè in altum aſcendit; ita ego Iſraëlem virtutibus ſemper virentem dirigam in cœlum ad me, & ad vitam beatam. ita Rupert. Abies, inquit Plinius lib. 16. 10. *è cunctis ampliſſima eſt, & femina etiam prolixior* (eſt enim abies mas & femina) *materia mollior viliorque, arbore rotundior, folio pinnato denſa, vt imbres non tranſmittat, atque hilarior in totum.* Talis eſt & Iſraël, id eſt, fidelis quem Deus facit virere ſemper, denſari, & hilareſcere gratia & virtutibus. ita S. Hieron.

Septuag. pro *abies* vertunt *iuniperus*. Hebr. enim ברוש *beroſ*, & abietem, & iuniperum, & cupreſſum ſignificat. vertunt ergo: *Ego ſicut iuniperus condenſa cooperiens.* Iuniperus enim, ait Cyril. adeo frondibus denſatur, vt nec Solis radios, nec imbres, quantumuis vehementes, tranſmittat: ſic & Deus Chriſtúſque fidelibus ſuis in omni tentatione & tribulatione denſam præſtat vmbram & protectionem: licèt enim Virgil. iuniperi vmbram vocet grauem, nimirum dormienti ſub ea; eadem tamen ſuauis eſt & tuta confugienti, vt imbrem vitet vel æſtum, ait Delrio adagio 965. Addit Theod. *Iuniperus,* inquit, *ſemper viridis exiſtit, nec putreſcit, & coma redimitur aculeata. His oſtendit, quod omni ſtudio te curabo, ab omnique pernicie tutum efficiam, & inuadentem quaſi quibuſdam aculeis perterrefaciam.* Aculeos hoſce, ſiue ſpinas aliter interpretatur Theoph. nimirū Deum

eſſe ſpinam, quia ſuis fidelibus, qoi ſecundùm Deum cupiunt viuere, imperet vitam aſperam, quæ eos pungat, & compungar ex conſideratione iudicij extremi.

Ex me fructus tuus inuentus eſt.) Quaſi dicat: Dixi quod faciam te pulchrum & virentem vt abietem; & ne putes te frondoſum taotùm fore, non fructiferum, vti eſt abies, addo me inſuper fructus bonorum operum, gratiæ & gloriæ tibi daturum. Eris ergo abies frondibus, vitis & oliua fructibus. ita Chald. S. Hieron. Lyran. & alij.

Moraliter, fidelis in verbis & pręceptis ſanctis ſit abies, ſed ſimul in operibus & fructibus ſit oliua. ita Ieſus erat potens in opere & ſermone. Cur? quia eius verba & dicta erant facta, quod docebat verbo, monſtrabat exemplo. Phocion teſte Plutarcho in eius vita, dicentes & docentes bona, ſed non faciētes, aiebat ſimiles eſſe cupreſſis, quæ cum ſint ſublimes & pulchræ, nullum tamen edunt fructum. Ita hic Oſee ait, eos ſimiles eſſe abieti virenti.

verſ. 10. *Quis ſapiens & intelliget iſta?*) Scilicet oracula mea: illa enim profunda & remota ſunt à ſenſu hominum carnalium & impiorum, ſoliſque iuſtis peruia. ita S. Hieron. & Rupert. aut potiùs *iſta*, ſcilicet myſteria & promiſſa Chriſti. quaſi dicat: Quàm pauci erunt Iudæi qui hæc Chriſti, qui eſt via, veritas & vita, myſteria credant, ſapiant, ament & faciant.

Quia recta ſunt viæ Domini.) Rectǽq; ducunt in altum ad Deum rectiſſimum: vnde à ſolis rectis cognoſci terique poſſunt. Soli enim *iuſti ambulabunt in eis*; ſed depreſſæ & curuæ in terras animæ, ac cœleſtium inanes, quales ſunt Iudæorum, has ſapere & ingredi nequeunt; quin verò impingent *& corruent in eis*, præſertim cum detrudentur ruántque in gehénam, eo quòd eas agnoſcere noluerint, nec per eas ambularint.

Secundò, ex Hebræo ſic verti poteſt cum Leone Hebræo, Vatab. Lyra. & Aria: *Si quis ſapiens eſt, intelligat iſta; ſi quis prudens, cognoſcat ea, quòd rectæ ſint viæ Domini, & iuſti in eis ambulabunt, præuaricatores verò corruent in eis.* quaſi dicat: Qui ſapiens eſt, intelligit & videt iuſta eſſe opera & iudicia Domini, tam circa iuſtos, quàm iniuſtos; dum illos dirigit, fouet, & præmiat, hos negligit, reijcit & punit: iuſtum enim eſt quicquid à Deo fit. Vnde iuſti qui ſoli ſapiunt, ambulant, id eſt, obſeruant vias Domini, laudántq; Deum in omnibus operibus ſuis: peccatores verò inſipientes eas negligunt, ſpernunt, vituperant, ideóque corruent in eis.

Cenſet Alcazar ad hæc Oſee verba alludere S. Ioannem Apoc. 5. 2. vbi ait: *Et vidi angelum fortem prædicantem voce magna: Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacula eius?* imò cenſet hunc angelum fortem eſſe ipſummet Oſee, de qua re quid ſentiendum ſit dixi in proœmio.

Moraliter: Pauci ſunt qui viam in cœlum, itérque ad beatitudinem cognoſcant & capeſſant. Meritò ingemuit Moſes: *Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia. Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac nouiſſima prouiderent*, Deuter. 32. 28 & Chriſtus: *Intrate per anguſtam portam, quia lata porta, & ſpatioſa via eſt quæ ducit ad perditionem, & multi intrant per eam. Quàm anguſta porta & arcta via eſt quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt qui inueniunt eam*, Matth. 7. 13. *Sequamur ergo Domine Ieſu te, per te, ad te: quia tu es via, veritas, & vita: via in exēplo, veritas in promiſſo, vita in præmio*, ait S. Bern. ſerm. 2. de Aſcenſione.

Mor. pauci viã in cœlum cognoſcunt.

Porrò ſapientum, putà fidelium, quia Chriſtum ſequuntur, felicitatem hic quatuordecim partim promiſſis, partim phraſibus & parabolis graphicè depingit omnibúſque ſpectandam, & amplectendam proponit Propheta. Nam 1. iis promittit v. 5. *Sanabo contritiones eorum.* 2. *Diligam eos ſpontaneè.* 3. *Ero quaſi ros.* 4. *Iſrael germinabit ſicut lilium.* 5. *Erumpet radix eius vt Libani.* 6. *Ibunt rami eius.* 7. *Erit quaſi oliua gloria eius.* 8. *Odor eius erit vt Libani.* 9. *Conuertentur ſedentes in vmbra eius.* 10. *Viuent tritico.* 11. *Germinabũt quaſi vinea.* 12. *Memoriale eius ſicut vinum Libani.* 13. *Ego exaudiam & dirigam eum, ego vt abietem virentem.* 14. *Ex me fructus tuus inuentus eſt.*

O ſtulti ergo filij Adæ, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? vt quid inſtar chamælcontis aëre & aura inani vos paſcitis? ô ſtolidi, vt quid caduca ſolidis, exilia immenſis, terrena cœleſtibus, humana diuinis, momentanea æternis anteponitis? vt quid creaturam Creatori, amaſiam Chriſto, Mammonã Deo antefertis? vt quid viliſſima, breuiſſima, & fœdiſſima voluptate ſempiternos gehennæ ignes, dolores & angores emitis? Pœnitebit vos, & in æternum pœnitebit; ſed ſerò, & fruſtra. Sapite dum licet, operamini dum lux eſt, capeſſite gratiam dum offertur; ne cum fatuis virginibus in morte eã cum lachrymis requiratis, nec inueniatis; ne cum ijs nuptijs cœleſtibus excluſi, audiatis à Chriſto: *Neſcio vos. Suſpicite in cœlum*, deſpicite in tartara, Deum vindicem cogitate. viuite.

ÆTERNITATI.

Appende mille annos contra Æternitatem, imò millia millium, quid appendis cum infinito quantumcunque finitum? ait S. Auguſt. in Pſal. 36.

COMMEN-

COMMENTARIVS

IN IOELEM.

ARGVMENTVM.

IOel, ait Epiphan. lib. de vita & obitu Prophet. natus eſt in agro Bethor, de tribu Ruben. ſic & Dorotheus in vita Ioëlis, niſi quod agrū nuncupat Bethomerō in Ruben. R. Salomon putat Ioēlē fuiſſe filium Samuelis Prophetæ, qui vixit Dauidem in regem; eo quòd eius filius vocetur Ioël à Ioſepho 6. Antiq. 3. Sed alius eſt iſte Ioël à noſtro: noſter enim eo longè poſterior fuit tempore, vt mox patebit. Cenſent nonnulli Ioëlem, æquè ac Oſee, prophetaſſe tam contra decem, quàm con- B tra duas tribus, potà tam contra Samariam, quàm contra Iudam. Ita S. Hieron. ex ſentētia Hebræorum Epiſt. 103. ad Paulinum: *Ioel*, ait, *filius Phatuel deſcribit terram duodecim* (licèt Albertus legat duarum) *tribuum eruca, brucho, locuſta, rubigine vaſtante corruptam, & poſt euerſionem prioris populi effuſum iri Spiritum S. ſuper ſeruos Dei & ancillas, id eſt, ſuper* 120. *credentium nomina, & effuſum iri in cœnaculo Sion.* Ita & Theod. Remigius, R. Salomō, Lyra. Vatab & alij recentiores Hebræi, qui putant Ioëlem vixiſſe, & prophetaſſe cum Eliſæo ſob Iotam rege, ideóque cap. 1. prophetare famē, C quæ illo tempore tam Samariam, quàm Iudam afflixit, vt patet 4. Reg. 6. 25.

Ioel prophetas ſolis Iuda. Verùm meliùs idem S. Hieron præfatione in Ioëlem, cenſet Ioëlem ſolis duabus tribubus, Iudæ ſcilicet & Beniamin prophetaſſe. *Quomodo*, inquit, *in Oſee Propheta ſub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Iſrael ſæpe nominantur; ſic in Ioel omne quod dicitur, ad tribum Iuda & ad Ieruſalem pertinere credendum eſt, & nullam omnino Iſraelis, id eſt, decem tribuum in hoc fieri mentionem.* Ita & Epiphan. lib. de vita Prophetarum in Ioële, Hugo, Albertus, Haymo, Ribera, Dionyſ. à Caſtro, Sanchez, & D alij: & patet ex verbis Ioëlis cap. 1. 13. *Plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris.* & cap. 2. 1. 15. & 17. *Canite tuba in Sion. Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes*, &c. Altare enim erat in Ieruſalem, non alibi.

Quando. Porrò Ioël prophetauit eodem pene tempore quo Oſee, ſub Ozia, Ioathan, Achaz & Ezechia regibus Iuda, ait S. Hieron. Cyril. Theod. Ruffin. & S. Aug. lib. 18. Ciuit. 27. licèt Hebræi in Seder Olam, & ex eis R. Dauid, Genebrardus in Chronol. Arias & à Caſtro hic, putent eum pro- A phetaſſe ſub Manaſſe, ac conſequenter poſt excidium Samariæ & decem tribuum: hoc enim contigit anno ſexto Ezechiæ, qui fuit pater Manaſſis: idque veriſimile fit ex eo, quòd Ioël ſolis duabus tribubus prophetet, nō reliquis decem; eò quòd illæ iam eſſent exciſæ & abductæ. Rurſum ex eo quòd Scriptura dicat, Deum miſiſſe Prophetas, qui Iudææ clades nomine Dei intentarēt ob ſcelera Manaſſis, 4 Reg. 21. 10. & cap. 23. 26. videtur ergo ex his fuiſſe Ioel: ipſe enim Iudææ clades haſce comminatur, æquè ac Ieremias cap. 15. 4. qui ob ſcelera Manaſſis eas irrogandas disertè aſſerit. Hæc ſententia eſt valde probabilis: vnde & B in editione Septuag. Romana, Ioel poſt Michæā ponitur. Hinc & diem excidij Ieroſolymæ ita viuè & horrificè depingit, vt quaſi inſtantem, & penè præſentem oculis eum cernere videatur.

Ex dictis ſequitur, Ioelem comminari captiuitatem non Aſſyriam, qua vaſtata eſt Samaria; ſed Babylonicam, qua vaſtata eſt Ieruſalem & Iuda à Chaldæis.

Argumentum ergo Ioelis eſt, prædicere Dei vindictam, & captiuitatem Babylonicam, indéque eius antitypum iudicium extremum, in quo re- C probi gehennæ, probi cœlo adiudicabuntur. *Argumentum.*

Primò ergo, cap. 1. Iudæis excidium per Chaldæos comminatur, vtque hoc euadant, hortatur omnes ad lamenta & ad pœnitentiam.

Secundò, cap. 2. pergit atrocitatem huius diei & excidij deſcribere, indéque excitat omnes ad luctum, & publicas ſupplicationes. Deinde pœnitentibus reditum è captiuitate & Babylone pollicetur. Adhæc promittit aduentum Chriſti, qui Spiritum S. in ſuos fideles effundet. Inde tranſit ad ſecundum Chriſti aduentum, eiúſque ſigna præuia enarrat.

Tertiò, cap. 3. docet Chriſtum in valle Ioſaphat D quaſi Iudicem iudicaturum omnes gētes, ac damnaturum impios ad gehennam; pios verò tranſlaturum in cœleſtem Ieruſalem, cuius delicias, gloriam & felicitatem deſcribit. *Ioelis etymon.*

Tropol. *Ioel* hebr. idem eſt quod *volens*, *incipiens*; vel *Dominus deſcenſus*: *Phatuel* verò pater eius, hebr. idem eſt quod *latitudo*, aut *oſtium*, aut *ſuaſio Dei*, vel *aperiens Deus*; vt moraliter ſignificetur, quod qui oſtium, ſuaſionem & ſcientiam habuerit Dei, rectè incipit prophetare, vt eum Paulo poſſit dicere: *Os noſtrum patet ad vos, ô Corinthij, cor noſtrum dilatatum eſt*; quia audiebat à

Domino: *Dilata os tuũ & implebo illud.* Ipſa enim A oris adapertio non in hominis, ſed in Dei poteſtate eſt, dicente eodem Paulo: *Oſtium mihi apertum eſt magnum & euidens*, 2. Corinth. 6. ita S. Hieron. qui & in cap. 1. Oſee ait: *Ioel* idem eſt quod *Dominus Deus*; vt Ioël per craſim idem ſit quod *Iehoua*, vel *Iael*, quæ omnia ſunt nomina Dei. Denique Ioël relatus eſt inter ſanctos, ac Romano Martyrologio inſcriptus legitur 13. Iulij.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Iudææ excidium per erucam, locuſtam, bruchum & rubiginem, putà per varias hoſtium Chaldæorum populationes prædicit. Hinc verſ. 13. Sacerdotes & populum hortatur ad pœnitentiam & ſupplicationem, vt iis Deum ſibi reconcilient, plagaſque ab eo hic comminatas auertant.

℣. 1.) Verbum Domini, quod factum eſt ad Ioël filium Phatuel.

℣. 2.) Audite hoc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: ſi factum eſt iſtud in diebus veſtris, aut in diebus patrum veſtrorum.

℣. 3.) Super hoc filijs veſtris narrate, & filij veſtri filijs ſuis, & filij eorum generationi alteræ.

℣. 4.) Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.

verſ. 1. AVDITE *hoc ſenes.*) Initio Propheta hiſce verbis ſibi attentionem conciliat, quòd res (putà clades) graues, nouas, & ab hominum, quantumuis ſenum, memoria inauditas ſit dicturus, quæ tamen Iudæos maximè tangant, vt eorum planè interſit hæc noſſe, poſteriſque tradere, vt ipſi hiſce patrum ſuorum flagellis moniti reſipiſcant, vníque Deo toto corde ſeruiant, cuius prouidentiam & vindictam in parentibus ſuis aſpiciunt, itáque eandem euadant, eiúſque gratiam, & beneficentiam ſibi concilient.

Si factum eſt iſtud.) Quod ſequitur, quódque mox enarro.

verſ. 3. *Super hoc.*) De hoc *filijs veſtris narrate*, iuxta præceptum Moſis Exodi 10. 2. *Narres in auribus filij tui & nepotum tuorũ quoties contriuerim Ægyptios, & ſigna mea fecerim in eis, & ſciatis quia ego Dominus.* & Pſaltes pſal. 77. 6. *Quanta mandauit patribus noſtris nota facere ea filijs ſuis, vt cognoſcat generatio altera, filij qui naſcentur, & exurgent, & narrabunt filijs ſuis: vt ponant in Deo ſpem ſuam, & non obliuiſcantur operum Domini, & mandata eius exquirant.*

verſ. 4. *Reſiduum erucæ comedit locuſta.*) Quatuor hic peſtes & plagas recenſet, & comminatur. Prima eſt *eruca*, Septuag. κάμπη, Chald. זחלא *zachala*, id

Quatuor plagæ. prima eſt. eruca. eſt, vermis qui poſt pluuiam naſcitur, ac per caules, olera, arborúmque folia repit, eáque pigro & lento, ſed exitiali morſu arrodit & depaſcitur, Vnde heb. vocatur גזם *gazam*, id eſt, tonſor, raſor, roſor, exciſor. Sic & eruca Latinè ab erodendo dicitur, ait Iſidor. lib. 12. Orig. cap. 5. licèt Apuleius erucam ab hærẽdo dictam velit, quod braſ-

B ſicis, aliiſque herbis quas occupat tenaciter adhæreat. Vnde Columella lib. 11. de re ruſtica cap. 3. *Erucæ, ait, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti: ſic enim dum adhuc torpent nocturno frigore ſi deciderint, non iterum amplius in ſuperiorem partem prorepunt.*

Secunda eſt locuſta, quæ erucam ſuperat acrimonia, volatu & numero. Vnde heb. dicitur ארבה *arbe*, id eſt, *plurima*, è rad. רבה *raba*, id eſt, *multus fuit.* ita Arias & Pagni. tanta eſt enim locuſtarum copia, vt volando ſolem cœlúmque operiant, cubando verò integras prouincias obtegant, vt nil niſi locuſtas videas; quin & maria volando tegant & tranſeant, vt vnã regionem depaſtę, aliam *2. locuſta.*

C inuadant & aliam, ſingulas ex ordine deuorãtes. Vnde locuſtarum plaga fuit vna ex plagis grauiſſimis Ægypti, Exodi 10. 4. Vide ibi dicta. Quocirca *locuſta* dicta eſt quaſi *loca vrens*, vel exultulans, inquiunt Grammatici: licèt Iſidorus & Lyra ita dictam velint, quod *longis ſit pedibus.* Albertus Magnus verò, *locuſta*, inquit, dicitur quaſi *loco ſtans.* ita Aldrouandus in locuſta.

Reſiduum locuſtæ comedit bruchus.) Tertia eſt hæc plaga, putà bruchus, pro quo heb. eſt ילק *ielec* quod ſepties reperitur in Scriptura, & vbique noſter bruchum vertit: Pſal. 104. 34. *Dixit & venit locuſta* (hebr. *arbe*) *& bruchus* (heb. *selec*) Ierem.

D 51. 14. *Replebo te hominibus quaſi brucho:* & v. 27. *Adducite equum quaſi bruchum.* Eodem modo vertit hic, & c. 2. 25. & Nahum 3. 15. *Deuorabit te vt bruchus, congregare vt bruchus, multiplicare vt locuſta:* & v. 16. *Bruchus expanſus eſt & auolauit.*

Dicitur *ielec*, id eſt, *ligurio*, quòd herbas lingat, lambat & rodat: radix enim לקק *lacac*, ſignificat lingere, lambere: vnde Aquila, teſte S. Hieron. in Nahum cap. 3. vertit *comeſtor.*

Quæres, quid ſit *ielec*, & *bruchus*? Primò, Suidas, & Scaliger exerc. 36. Bruchus, inquiunt, eſt κάμπη, id eſt, eruca, quam Lombardi *bruch*, Galli *bruyere* vocant; verùm erucam hic Ioel diſtin- *3. bruchus.*

E guit à brucho. Secundò, Ambr. Calepinus ex Sipontino, & nõnulla lexica latina & græca: bruchus, inquiunt, eſt vermiculus ſimilis locuſtæ, herbas erodens, ſine alis. Verùm Nahum cap. 3. brucho dat alas. Tertiò, R. Dauid hic, cenſet bruchũ eſſe animalculum alatum inſtar crabronis, ſed minoris quantitatis, quod arborum folia depopuletur, & in maxima multitudine vaſtet: vnde aliqui putant bruchum eſſe inſectum illud rubea tunica veſtitum (quod ſtatis annis humidioribus turmatim enaſcitur) quam dum expandit, alas oſtentat, quibus volat in arbores, earúmque

A quæ folia depaſcitur: ſolent id roſtici colligere, & foſſa facta ſepelire, vt de brucho ait Iſaias c. 31. 4. Verùm hoc inſectum genus eſt ſcarabæi, non bruchi, nec ab vllo claſſico auctore vocatur bruchus. etiamſi pueri in Gallia bruchum, vel *bruyant* vocent à bombo, quem volando edit, à quo & Flandri eum vocant *prædicantem*.

Bruchus eſt pullus locuſtæ.

Dico ergo, bruchum eſſe paruam locuſtam, ſiue pullum locuſtæ: varij enim ſunt locuſtarum gradus, &, vt ita dicam, ſpecies, ſecundùm eorum ætates & incrementa diſtinctæ. Primò enim *locuſta* relinquit ſemen: ex eo naſcitur parua locuſta inſtar vermis, qui vocatur *bruchus*: qui dum creſcit & grandeſcit, ac modicis alis veſtitur, vocatur *attacus*, vel *attelabus*. Hic ruſum dum increſcit corpore & alis, vocatur *ophiomachus*, qui dum mole corporis & alis perficitur, vocatur *locuſta*. Vnde appoſitè ait Propheta: *Reſiduum locuſtæ comedit bruchus*. Locuſtæ enim cum grandiores ſint, grandiora tantùm depaſcuntur, ſed B poſt ſe relinquunt pullos paruos, qui reſiduum, & minima germina quæque vſque ad radices ſtirpitus depaſcũtur. Id ita eſſe patet Primò, quia Septuag. Ierem. 51. 14. & alibi, pro *ielec*, id eſt, brucho, vertunt *ἀκρίδας*, id eſt, locuſtas. Secundò, quia omnes Phyſici, & claſſici ſcriptores dicunt, bruchum eſſe ſpeciem locuſtæ, vel locuſtam inchoatam & imperfectam. Vnde in Scriptura paſſim bruchus iungitur cum locuſta, quaſi proles cum matre. Et Ariſtot. lib. 5. hiſtor. animal. c. 29. bruchum nectit & ſubiungit locuſtæ. Sic & S. Hieron. in Nahum cap. 3. *Bruchus*, ait, *eſt animal nihil volare valens, ventri tantum ſtudens: attelabus ſaltans potius, quàm volans paruis alis: locuſta iam perfectas alas habens*. Alber. Magnus lib. 26. de animal. *Bruchus*, inquit, *eſt primus partus locuſtæ, & cum efficitur maior, vocatur archilabus* (corrige attelabus) *& quando perficitur, eſt locuſta. Bruchus autem eo quòd immobilis eſt, totum depaſcitur vſque ad radices, nihil viroris relinquens*. Lyran. bruchum & locuſtam differre ſcribit ſicut perfectum & imperfectum in eadẽ ſpecie. *Bruchus*, ait Gloſſa, *vocatur fœtus locuſtæ antequam alas habeat: deinde cùm parùm incipit volare, attelabus dicitur: cum verò plenè volat, locuſta dicitur: multóque grauior eſt bruchus quam locuſta vel attelabus; quòd iacens in vno loco, radicitus comedit fructus*.

S. Chryſoſt. in illud Pſal. 104. 34. *Venit locuſta & bruchus*: Locuſta, inquit, & bruchus non ſimul exiſtere ſolent: aut enim præcedens locuſta bruchum parit, aut bruchus auctus in locuſtam tandem euadit. Βροῦχος, inquit Varinus, ἐστὶ εἶδος ἀκρίδος. παρὰ τὸ βρύκειν. τὸ ἐσθίειν: τὸ αὐτὸ δὲ καὶ μάσταξ καλεῖται, παρὰ τὸ μασᾶσθαι: ἢ βροῦχος ἡ κάμπη, ἡ νεογενής, καὶ ἄπτερος ἀκρίς. *Bruchus*, inquit, *eſt ſpecies locuſtæ, ita dicta à vorando, quæ & maſtax dicitur, à mandendo. Item, bruchus eruca primùm nata & locuſta carens alis*. Sic & Heſychius in lexico ait, bruchum eſſe locuſtarum ſpeciem, ac Cyprios viridem locuſtam vocare bruchum, Tarentinoa attelabum. E

Bruchus ergo dicitur vel à *βρύκω*, id eſt, comedo, vel à *βρύχω*, id eſt, dentibus ſtrido & frendeo, vel [illegible]*ρύχω*, id eſt, ſorbeo, deglutio, voro, inde *βρόγχος* eſt guttur: quia bruchus non videtur habere aliud quàm guttur & ventrem: pedes enim licet oblongos, graciles tamen habet: vnde fortè Italorum *broccare* pro vorare; & Germanorum *bruchen*, quod conſumere & conficere ſignificat: & Belgarum *brocken*, quod eſt minutim conſcindere, ait Aldrouandus. Hoc etymon verius eſt, quàm illud quod dat Anonymus in Pſalm. 104. dicens: Bruchus dicitur quaſi *βραχὺς*, id eſt, breuis & paruus. Eſt enim paruus vermis à locuſta generatus. Denique bruchos eſſe genus locuſtæ, cenſent Remigius, Pagninus, Forſterus, Marianus (qui illud gryllum vocat: gryllus autem eſt parua locuſta cinerei, vel griſei coloris) in lexicis, Cælius lib. 5. cap. 15. Aldrouandus lib. de inſectis, in locuſta, qui & pag. 414. omnes locuſtarum ſpecies, ac nominatim bruchum depingit, eiúſque formam in imagine ſpectãdam exhibet. Accedit Syrus, qui vertit: *Quod reliquit locuſta non alata* (vermis corrodens frumentum in agro) *comedit locuſta volans; & quod reliquit locuſta volans, comedit locuſta parua* (vel locuſta quæ vocatur *ſeparata*) *& quod reliquit locuſta ſeparata, comedit ſarſur*, quæ etiam eſt locuſtæ ſpecies, vt mox dicam. Vnde patet, Syrum per has quatuor Ioëlis plagas accipere quatuor locuſtæ ſpecies. Syro planè conſentit Arabicus vterque. Dices, ſi bruchus eſt pullus locuſtæ inſtar vermis, carens alis, quomodo ergo Ieremias cap. 51. 14. dat ei aculeum, eúmque vocat aculeatum; & Nahum cap. 3. 16. dat ei alas eúmque vocat alatum?

Reſp. nomen bruchi ſubinde extendi ad alias locuſtarum ſpecies, ac complecti attelabos & ophiomachos. Opponitur enim locuſtæ. ergo ſicut locuſta omnem perfectam, ita bruchus om-
C nem imperfectam locuſtam (quales ſunt attaci, attelabi, ophiomachi, qui alati, & pedibus, dentibus, & cauda aculeati ſunt) ſignificat. Sic agnos, hœdos, vitulos ſubinde vocamus, non tãtùm pullos recenter natos, ſed adultiores etiam & grandiores, putà iuuencos annieulos, vel biennes, vſque dum generare incipiant: imò Hebræi vaccas nouellas dum primò pariunt, vocant עגלות *eglot*, id eſt, vitula. Id ita eſſe patet ex S. Hieron. qui eſt auctor verſionis noſtræ: ipſe enim ſcribens in Nahum 3. per *ielec*, quem hic vocat bruchum, accipit attelabum. *Attelabus*, ait, *quem ſignificantius comeſtorem interpretatus eſt Aquila, parua locuſta*
D *eſt inter locuſtam & bruchum, & modicis pennis reptans potius quàm volans, ſempérque ſubſiliens, & ob hanc cauſam vbicunque orta fuerit, vſque ad puluerem cuncta conſumit: quia donec creſcant pennæ, abire non poteſt*. Et mox: *Confertur exilienti attelabo*, &c. Hunc Aldrouandus lib. de inſectis, cap. de brucho pag. 406. *Bruchus*, inquit, *S. Scripturæ differt à brucho profanorum, ſicut perfectum ab eo quod ſuam perfectionem necdum eſt conſecutum*. Et Cœlius lib. 3. variat. lect. 25. docet locuſtas quaſlibet rodentes ſata, vocari bruchos, & attacos, & maſtacas, vti eſt apud Nicandrum. Et Quinquarboreus in cap. 4. Amos, cenſet bruchum eſſe locuſtæ genus, quod præter numerum & copiam, volatu etiam præſtet celeriore, & latiùs quàm cætera extenditur, pluréſque agros celeriùs conficit, & conſumit, ideóque à Ieremia vocari aculeatum. Quocirca Chald. hic pro *ielec* ſiue brucho vertit פרחא *pircha*, id eſt, motitans, curſitans, volitans, (radix enim פרח *perach* ſignificat motauit ſe, volitauit, curſitauit) eo quòd huc atque illuc vaſtãdo fruges curſitet, & ſubſiliat. Ex dictis patet, vocem bruchus ſignificare infimam & minimam ſpeciem locuſtæ, cum cæteræ omnes ſpecies numerantur; cum verò illæ ſubticentur, pro illis ſubſtitui, vt bruchus iam ſit attelabus, iam ophiomachus, iam quælibet alia locuſtarum ſpecies. Quocirca cùm Ieremias bruchum vocat aculeatum

S

A & Nahum alatum, nomen bruchi extendunt ad attelabum, ophiomachum, aliáſque locuſtæ maioris ſpecies: haſce ſpecies enarrat Moſes Leuit. 11. 22. vbi earum eſum Hebræis concedit.

Quarta plaga eſt rubigo.

Et reſiduum bruchi comedit rubigo.] Quarta eſt hæc ſegetum & germinum peſtis & plaga, ſcilicet rubigo. Hebr. eſt חסיל *chaſil*, id eſt, perditor, depaſtor, abſumptor, à rad. חסל *chaſal*, id eſt, abſumpſit; eo quod omnia vaſtet & perdat, ac nil reliquum faciat. Racentioras, Pagnin. Arias & alij, cenſent eſſe tertiam locuſtæ ſpeciem, eámque voraciſſimam: primam enim vocauit Ioël bruchum, ſecundam locuſtam, tartiam *chaſil*: itáque pro *chaſil* vertunt *locuſtam* Septuag. & Noſter Iſaiæ 33. 4. & 2. Paral. 6. 28. B Vnde nonnulli per rubiginem hic accipiunt animal: rubigo, inquiunt, eſt vermis qui maximè rorem ſequitur. Hinc Aldrouandus in locuſta, citans S. Hieron. Rubigo, inquit, rorem noxium ſequitur, qui cum in folia depluit, ſole ſuperueniente animatur & viuit, variéque plantis nocet.

Suffragatur Syrus, qui pro *chaſil* vertit *ſarſur*, de quo Illuſtriſ. Dominus Sergius Riſius, Archiep. Damaſcenus, natione Syrus, hęc mihi Romæ aſſeuerauit: Sarſur, inquit, eſt animal in Syria paruulum vt locuſta, imò è genere locuſtarum; ſed à locuſtis vulgaribus differt, quòd locuſtæ interdum, & certis quibuſdam annis pro cœli & auræ temperie proueniunt; C hoc autem continuum & perpetuum aſt. Eſtque duplex: eius enim vnū genus domeſticum eſt, aliud ſylueſtre. Quatuor prorſus vt locuſta pedes habet, & alios duos paruulos quibus cibum ad ſe trahit & comedit. Colorem habet nigrum, & dorſum planum. Differt etiam à locuſtis, quòd ſylueſtre valde nocet frumento & herbis, non autam arboribus vt locuſtæ, quæ ficuum & aliarum arborum corticem omnino corrodunt. Permoleſtum eſt ob ſonum & ſtrepitum, quem ingentem præcipuè noctu axcitat, præſertim apud aquas in Ægypto, vbi poſt Nili inundationem vnà cum ranis procreatur & remanet; adeo vt vbi horum animalium copia fuerit, homines ob eorum ſtrepitum, & D damna quæ inferunt, habitare nequeant. Aliud eius genus eſt domeſticum, habitans cum hominibus, quod in trabibus degit, earúmque puluere & excramentis veſci perhibetur, moleſtum quoque ob rumorem & ſtrepitum.

Verùm pro Heb. *chaſil*, hic vertunt *rubigo*, non locuſta, Septuag. Chald. Vatab. & alij, æquè ac Pſal. 78. 4. & alibi. Hebræa enim nomina, præſartim animalium, arborum, gemmarum, lapidum, &c. ſunt amplæ & variæ ſignificationis, nuncque vnum, nunc aliud ſignificant. Quocirca *chaſil*, vertunt nunc locuſtam, nunc bruchum, nunc rubiginem: rubigo enim non minùs quàm locuſtæ ſegetes abſumit. E Porrò rubigo, vel robigo Latinis ſignificat vitium ſegetum, non locuſtam. Eſt enim rubigo, ſiue aurugo, vel ærugo vitium ſegetum ex corrupto aëre, & quaſi earum morbus regius, quo ſcilicet culmi palleſcunt in modum auri vel æris, itáqua paulatim areſcunt & euaneſcunt. *Rubigo*, inquit Albertus hic, *eſt ros incenſus ab aëre deſinens, qui primò ad minij colorem, poſtea in fuliginem conuertit ſegetes marcidas, & in puluerem fœtidum verſas, ac friabiles.* Agricolæ nebulam vocant. Dicitur rubigo à rubedine: quia rubras facit ſegetes, vti & metalla, cùm ſitum contrahunt. Hinc Apuleius lib. 3. Florid. *Profectò*, ait, *vt gladius vſu ſplendeſcit, ſitu rubiginatur, ita* A *vox in vagina ſilentij condita diutino torpore hebetatur.* Et Plinius lib. 18. 17. *Rubigo maxima ſegetum peſtis, lauri ramis in arvo defixis, tranſit in earum folia ex aruis.* A rubigine dicta ſunt rubiginalia, id eſt, feſti dies & ſacra ad amoliendam rubiginem inſtituta à Gentilibus, quales ſunt ſupplicationes ambubiales in diebus Rogationum apud Chriſtianos, quæ eadem de cauſa peraguntur. Hinc Plinius lib. 18. 17. *Rubiginalia*, inquit, *Numa conſtituit, quæ nunc aguntur ad ſeptimum Calen. Maij: quoniam tunc ferè rubigo ſegetes occupat.* Hæc de litera. Iam

Quæritur quid eruca locuſta, bruchus, & ærugo ſignificẽt?

Quæritur, quid hæ quatuor plagæ, putà eruca, locuſta, bruchus & ærugo ſignificent? & an litera-B liter vt ſonant, an ſymbolicè ſint accipiendæ?

Reſp. primo, ſterilitatem.

Multi eas vt ſonant accipiunt, vt ſignificet Ioël verè ab hiſce animalculis ob ſcelera ſua vaſtatam fuiſſe Iudæam, indéque ſterilitatem ac famem ei inductam. Vnde cenſent hic prædici famem ſeptem annorum, quam Heliſæus quoque prædixit ſub Ioram 4. Reg. 8. v. 1. & 2. Hanc enim famem aiunt fuiſſe inductam per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem per quatuor annos ſibi inuicem ſuccedentes, ac inſupar duraſſe tres alios annos, quibus Deus clauſit cœlum ne plueret. Ita Remigius, Ruffinus, Lyra. Vatab. Arias, R. Salomon, & alij Rabbini. Theodor. verò putat prædici hic ſterilitatem & famem biennalem, C quam prædicit Amos c. 4. 9. vbi minatur Iſraelitis auruginem, ſiue rubiginem, & erucas, æquè ac Ioël hic. Verùm Ioël diu poſt Heliſæum & Ioram prophetauit cum Oſee, ſub Ozia & poſteris eius, vti dixi in proœmio. Amos autem prophetat Samariæ, id eſt, decem tribubus, vt patet Amos 1. 1. non duabus, vti facit Ioël: nec meminit locuſtæ & bruchi, quæ nominat Ioël. Quare ſi ad literam hæc accipias, vti ſonant, de ipſa eruca, brucho, locuſta & rubigine, alio tempore in Iudæa illa contigiſſe neceſſe eſt. Multa enim comminatur Prophetæ, quæ omnia re ipſa accidiſſe credimus, etiamſi illa alibi non narreutur. Vnde Ioël, c. 2. 24. conſolans ſuos hiſce plagis afflictos, ſpe D melioris ſortis & fertilitatis: *Implebuntur*, inquit, *areæ frumento, & redundabunt torcularia vino, & oleo. Et reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna, quam miſi in vos, &c.* Ergo verè eis immiſit erucas, locuſtas, bruchum & rubiginem. Adde haſce & plures alias plagas comminatus eſt Hebręis Moſes Leuit. 26. 22. & Deuter. 28. 22. ſi ipſi Deũ deſererent, eúmque offenderent. Ergo cum eum tempore Ioelis offenderint, ideóque exciſi ſint, veriſimile eſt illas plagas Deum eis irrogaſſe, ac minas ſuas expleſſe. Inſuper, naturala & ordinarium Dei flagellum eſt ſterilitas, & fames inuecta per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem.

E Præclarè S. Chryſoſt. hom. *Quod nemo læditur niſi à ſeipſo*: *Omne*, inquit, *quod eſt in rebus, habet aliquid quo corrumpi poſſit ac lædi: lanam tinea, ouium greges lupus, vinum aceti permutatio, dulcedinem mellis amaritudo corrumpit: lolium ſegetibus nocet, grando vineam lædit, virgulta ac diuerſa plantaria locuſta ac bruchi exercitus vaſtant, & ſingulis quibuſque corporibus varia morborum ſpecies inferunt corruptelam.* Plinius lib. 11. 29. cùm oſtendiſſet quàm ingenti copia locuſtæ vento ſublatæ, gregatim maria volando tranent: *Tanquam*, inquit, *paruum ſit maria tranſiſſe, immenſos tractus permeant, diráque meſſibus contegunt nube, multa contactu adurentes, omnia verò morſu erodentes, & fores*

quoque

quoque tollerum. Quanta damna locuſtæ varijs prouincijs intulerint, multis exemplis & hiſtorijs docet Aldrouandus in locuſta pag. 422. & ſeq. Extat Emblema Alciati cum lemmate: *Nihil reliqui*, hoc carmine explicatum.

Scilicet hoc deerat poſt tot mala, denique noſtris
Locuſta vt raperent quicquid ineſſet agris.
Vidimus innumeras Euro ducetendere turmas,
Qualia non Attylæ, caſtráque Xerxis erant.
Hæ fœnum, milium, farra omnia conſumpſerunt:
Spes & in anguſto eſt, ſtant niſi vota ſuper.

Hinc Ægyptijs locuſta erat hieroglyphicum famis, ait Pierius lib. 28. Porrò refert Theodoretus in Philotheo, S. Aphraatem agrum cuiuſdam ſupplicis ſibi, aſperſione aquæ benedictæ ab exer- B citu locuſtarum, qui Perſidem vaſtabat, tutatum eſſe, ita vt eum tangere non auderent. Idem feciſſe S. Vincentium Ferrerium in agro Muriſiæ, ciuitatis in Hiſpania, teſtatur auctor vitæ eius lib. 3. ſub finem. Sic S. Theodorum prece ſua locuſtas agros populantes enecaſſe, ſcribit Georgius presbyter in eius vita lib. 2.

Verùm eſto hæ plagæ ad literam accipi poſſint vt ſonant, tamen per eas ſymbolicè, & potiùs ſignificatur hoſtes vaſtaturi Iudæam. Sic enim eas explicat ipſe Ioël verſ. 6. *Gens enim aſcendit ſuper terram fortis & innumerabilis, dentes eius vt dentes leonis.* Et verſ. 15. *A a a dies: quia prope eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à potente veniet.* Et cap. C 2. *Venit dies Domini, dies tenebrarum*, &c. *quaſi manè expanſum ſuper montes, populus multus & fortis.* Et verſ. 4. *Quaſi equites ſic current*, &c. Ita S. Hieron. Theod. Lyra. Hugo, Ribera, Emmanuel, Sanchez, & Mariana, qui ait: Vtrumque, ſcilicet fames & bellum, hic ſignificatur. Eſt ergo hic ænigma, ſiue allegoria & parabola continua, ſignificans hoſtem hoſti ſucceſſurum, cladem cladi vſque ad excidium, & internecionem Iudæorum. Simile eſt Iſaiæ 24. 17. *Formido, & fouea, & laqueus ſuper te, qui habitator es terræ. Et erit qui fugerit à facie formidinis, cadet in foueam: & qui ſe explicauerit de fouea, tenebitur laqueo.* Et Ierem. 48. 43. *Pauor, & fouea, & laqueus ſuper te ô habi-* D *tator Moab. Qui fugerit à facie pauoris, cadet in foueam: & qui conſcenderit de fouea, capietur laqueo.* Et cap. 15. 2. *Qui ad mortem*, ſcilicet deſtinati ſunt à Deo, *ad mortem*, ſupple ibunt: & *qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem. Et viſitabo ſuper eos quatuor ſpecies, dicit Dominus: gladium ad occiſionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & beſtias terræ ad deuorandum, & diſſipandum: & dabo eos in feruorem vniuerſis regnis terræ, propter Manaſſen filium Ezechiæ regis Iuda, ſuper omnibus quæ fecit in Ieruſalem*, quò fortè alludit hic Ioël. Simile eſt illud Homeri Odyſ. ε

Secundo, hoſtes, & clades alias alijs ſucceſſuras.

Tradebat Notus hunc Boreæ quandoque vehendum,
Nunc rurſum Zephyro iactandum tradidit Eurus. E

Et Iliad. τ

Triſtia perpetuò mihi triſtibus excipiuntur.

Sic Auſonius in Epigram. eleganter hoſce vocat *labores* (& dolores) *catenatos*, cum labor ex labore, dolor ex dolore ſeritur. Hinc adagium: *Malorum panegyris*, quo vtitur Piſides apud Suidam: *Omnes*, inquit, *ſimul malorum vt in panegyre, alios tenebat aliud infortunium.*

Huc ſpectat illud Diogeniani: *Mali thripes, mali rurſum ipes*, de duplici ac multiplici malo dici A ſolitum. Thrips enim vermiculus eſt, qui lignis innaſcens, ea vitiat: ipa item cornibus & viribus infeſtus. Et illud Socratis apud Athenæum lib. 9. *Malis ter mala eueniunt.* Et illa. *Ilias malorum theſaurus, & lerna malorum, agmen & mare malorum*, cum malum malo velut vnda vndæ, fluctus fluctui ſuccedit, eúmque protrudit; quibus vtitur Euripides in Ione dicens: *Me miſeram, vt ingens panditur theſaurus, ac penus malorum.* Et Æſchylos in ſupplicibus:

Tantum malorum pelagus aſpicio miſer,
Vnde enatandi nulla ſpes alluceat.

In hoc pelago volutantur damnati in gehenna. Cauſa adagij eſt, quod ſæpe erucis ſuccedant locuſtæ, locuſtis bruchi, brucho ærugo, eáque ingentes calamitates afferát, idque agminatim inſtar exercitus, & aciei hoſtilis. Hinc caſtra Madian, quæ proſtrauit Gedeon, comparantur locuſtis, Iudic. 6. 5. vti & Apoc. 9. 3. exercitus dæmonis in fine mundi afflicturus impios, turmis locuſtarum aſſimilatur. Adde, locuſtas, bruchos & erucas non tarò præire, & prænunciare hoſtium aduentum, & bellorum ſtrages, vt liquet ex hiſtorijs. Inde locuſta ab Heſychio, Nicandro, Suida, Theocrito Edyl. 10. & alijs vocatur μάντις, id eſt, vates, vel diuinatrix & prænuncia, quòd ſemper famem prænunciet, & inferat, ſæpe etiam hoſtium incurſus & clades: licèt aliam quoque cauſam det Cœlius lib. 30. 22. *Mantis*, inquit, *locuſtæ genus eſt, quæ in ſtipulis enaſcitur, virens colore, corpore prælongo, pedibus item prælongis, quos & agitat aſſiduè. Ariſtarchus in Commentario Lycurgi ſcribit, locuſtam hanc ſi quod inſpexerit animal, protinus illi quippiam prædicere mali: vnde mantis vocatur, quia noxij moleſtique aſpectus eſt: vel dicitur mantis, quod locuſtis aduentantibus præſagium ſit ingruentis penuriæ.* Exempla pauca, ſed rara è multis accipe, quæ recenſet Aldrouandus pag. 425. Anno, inquit, Domini 1543. locuſtæ illæ quæ ab Oriente per Illyricum ſtupendis agminibus in Italiam conuolarunt, maximáque paſſim damna dederunt, Turcarum aduentum portendere viſæ ſunt. Nam & Turca Regium occupauit, Romæque trepidatum eſt, dum Hoſtiæ ſubſediſſet. Nicæam cepit, Chriſtianorum multa millia in ſeruitutem abduxit. Tamberlanes, referente Cranzio, Ieroſolymam expugnare ſtatuerat, ſed cum bruchi exercitum eius vexarent, admonitum ſe interpretatus à Deo, ea de re temperauit. Primam expeditionem factam (vt Sigonius teſtatur) Ieroſolymitanam anno Domini 1096. Claramonte inſtitutam, locuſtarum repente nata vis tanta præceſſit, vt nubium inſtar Solis lucem adimerent. Mirum quod ſcribit Gregor. Turonen. duas acies locuſtarum per Auernum atque Lemouicum tranſeuntes, Romaniacum campum ingreſſas, ibidem prælio inter ſe conflixiſſe, ingentémque ſtragem edidiſſe, cum Clotarius cum Chranno filio ſuo eſſet pugnaturus, quem deinde victum vnà cum vxore & filijs comburi iuſſit.

Locuſtæ portendunt bella.

Sed quinam fuerunt hi hoſtes & vaſtatores Iudææ, quos per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem denotat, & repræſentat Propheta? Hebræi, & eos ſecuti S. Hiero. Ruper. Haymo, Hugo, Lyran, & Dionyſ. cenſent hic ſignificari quatuor orbis monarchias ſibi inuicem ſuccedentes, quæ afflixerunt Iudæos, ſcilicet per erucam ſignificari Aſſyrios & Babylonios; per locuſtam Medos & Perſas; per bruchos Græcos, ac præſertim Antiochū

Quinam hi quatuor hoſtes, & clades Iudæorum? Prima ſententia.

Epiphanem, contra quem pugnarunt Machabæi: per rubiginem Romanos. Has enim quatuor monarchias ſimilimodo recenſet, & depingit Daniel cap. 2. & cap. 7. per quatuor beſtias; ac Zacharias cap. 1. & cap. 6. per quatuor quadrigas. Verùm Perſæ & Medi, & Cyrus & Darius, Iudæos non afflixerunt, qui potius è Babylone eos liberarunt: afflixit tamen eos Cambyſes, impediens fabricam templi, 1. Eſdræ 1. Per rubiginem verò non intelligi Titum & Romanos, qui Ieroſolymam exciderunt, patet ex eo, quod hiſce plagis Propheta c. 2. 18. remedium afferendum dicit à Chriſto: Chriſtus autem cladem Ieroſolymæ per Titum illatam non reparauit, imò eam anteceſſit ac prædixit.

Secundò, Theodor. per quatuor haſce plagas accipit ſolos Aſſyrios & Babylonios, qui Iſraëlitas vaſtarunt, ſcilicet per erucam accipit Teglathphalaſar, per locuſtam Salmanaſar, per bruchum Sennacherib, per rubiginem Nabuchodonoſor. Verùm primi duo tantùm vaſtarunt decem tribus, non duas, de quibus hic agitur. Ioel enim Iudæ duntaxat & Ieruſalem vaticinatur, cladémque minatur, vti oſtendi in proœmio; ac, vt ibidem dixi, videtur id feciſſe ſub Manaſſe, quando iam exciſæ erant decem tribus.

3. Germina.

Tertiò ergo, aptiùs & veriùs S. Hier. per quatuor haſce plagas accipit Nabuchodonoſorem, qui in ſuis caſtris habebat varias gentes quaſi erucas, locuſtas, & bruchos, quæ populatæ ſunt ita Iudæam, vt quod vna relinquebat, altera raperet, vel vaſtaret. Aut potiùs, magíſque particulatim, appoſitè & genuinè per quatuor haſce plagas intellige quatuor expeditiones Nabuchodonoſoris, quibus ſenſim magis & magis carpſit Iudæam & Ieruſalem, donec eam excinderet: nimirum prima fuit anno primo regni eius (qui fuit annus tertius Ioakim regis Iuda) quo ipſe inſtar erucæ terram perrepentis, leuiter tantum Iudæam raſit & perſtrinxit. Nam duntaxat Ioakim regem cum Daniele & ſociis Babylonem abduxit, Daniel. 1. 1. Secunda fuit anno octauo eiuſdem (qui fuit vndecimus & vltimus Ioakim) quo turmas ſuas inſtar locuſtarum alatarum & validarum in Iudæam immiſit, ac ſumma germina carpſit. Nam regem Ioakim rebellantem cepit & occidit, eiq; ſubſtituit filium Ioachim, quem poſt tres menſes Babylonem abduxit, ſurrogans ei patruum Sedeciam. Tertia fuit anno decimo octauo eiuſdem, qui fuit vndecimus Sedeciæ, quo inſtar bruchi reſidua germina, etiam minima, eroſit. Nam totum populum vel occidit, vel cepit, vrbem excidit, regem Sedeciam excæcauit, filios eius necauit, regnúmque Iudæorum euertit. Quarta fuit, cum poſt quatuor menſes ſubmiſit Nabuſardan, qui vt rubigo templum incendit, ęquè ac regiam, domóſque Principum, omniáque in fauillas & cineres conuertit.

Huc accedit, imò in re pene eadem eſt, expoſitio Chriſtophori à Caſtro, qui haſce quatuor plagas adaptat quatuor Ioſiæ filiis, ſcilicet Ioachas, Ioakim, Ioachin, & Sedeciæ, qui ob ſcelera Manaſſis vaſtati & occiſi, vel in captiuitatem abducti ſunt: nimirum, vt eruca, quæ leuiter tangit terram, ſignificet Pharaonem Nechao, qui Ioachas abduxit in Ægyptum, relinquens Iudæam intactam, imò præficiés illi Ioakim, fratrem Ioachas: locuſtæ ſignificent latrunculos Chaldæorum, Syrorum, Moab & Ammon, qui inſtar locuſtarum turmatim inuaſerunt Iudæam, & Ioakim occiderunt: bruchus ſignificet Nabuchodonoſorem, qui poſt eos quaſi pullus locuſtarum, putà bruchus, cepit Ieruſalem, ac Ioachin pullum, id eſt, filium Ioakim, auexit in Babylonem: rubigo ſit idem Nabuchodonoſor, qui poſt vndecim annos rurſum Ieruſalem cū rege Sedecia cepit, templúmque ac palatia combuſſit, & quaſi rubigo in fauillas redegit, regnúmque & Remp. Iudæorum funditus euertit.

Alleg.

Alleg. Hugo de S. Victore ſcribens in hunc Ioëlis locum, per quatuor has plagas accipit quatuor perſecutiones Eccleſiæ, quarum prima fuit Gentilium Imperatorum, Neronis, Domitiani, Decij, Diocletiani, &c. Secunda Arrij & hæreticorum, qui elati ſaliunt in alta quaſi locuſtæ, quæ priori ceſſanti, per Imperium Conſtantini, mox ſucceſſit. Tertia malorum Chriſtianorum, qui carnales ſunt & ventres, vt bruchi. Quarta Saracenorum & Antichriſti, quę quaſi rubigo ferro & flamma omnia vaſtat, & vaſtabit. Vnde eaſdem pene quatuor equis, ſcilicet primo albo, ſecundo rufo, tertio nigro, quarto pallido repræſentat S. Ioan. Apocal. 6. 2. & ſequent. vt ibi dixi.

Tropol.

Tropol. plagæ hæ ſibi ſuccedentes ſignificant, quod vnum vitium alteri, imò ſubinde virtuti ipſi ſuccedat, quodque vno abeunte, aliud nos oppugnet, vt reſiduum, quod prius reliquit, poſterius depaſcatur & deſtruat: nimirum poſt erucam, quæ toto corpore repens in terra, repræſentat libidinem, ſuperatam, vel recedentem, ſuccedit & inuadit nos volans locuſta, id eſt, vana gloria & ſuperbia. Locuſta enim pedibus ambulare neſcit, & cum alas vix habeat, volare nititur, ideóq; inanes dat ſaltus. Sic & lucifer ambiit æqualitatem Dei, ad quam aſſurgere non potuit, ſed corruit. Idem facit ſuperbus. Poſt hanc ſequitur ventroſus bruchus (totum enim eius corpus pene in ventrem colligitur) id eſt, gula. Poſt hanc ſuccedit ignea rubigo, quæ quicquid tangit incendit, putà ira & impatientia, cuius flamma omnes virtutum fructus tabeſcunt. Quare reſiduum erucæ, id eſt, libidinis eſt caſtitas: reſiduum locuſtæ, id eſt, vanæ gloriæ, eſt humilitas: reſiduum bruchi, id eſt, gulæ, eſt ſobrietas: reſiduum rubiginis, id eſt, iræ, eſt patientia. Reſiduum ergo erucæ comedit locuſta, & locuſtæ bruchus & bruchi rubigo: quia ſæpe accidit, vt de continentia & caſtitate oriatur inanis gloria, humilitatem ſequatur ebrietas & crapula: ſobrietatem excipiat ira & impatientia. Ita Hugo loco citato, & S. Greg. lib. 33. moral. c. 27. Alij per rubiginem vel æruginem accipiunt auaritiam, quæ verſatur in illis quæ ærugo & tinea demolitur: ærugo enim aurum & argentum depaſcitur. Porrò primum, putà luxuriam, docuit corrupta natura: ſecundum, putà ſuperbiam, inuenit lucifer: tertium, ſcilicet gula, parentes noſtros perdidit, Adamum & Euam: quartum gigantes & tyranni à Cain prognati adinuenerunt.

Symbol. ſunt quatuor paſſiones animi.

Symbolicè, ſiue phyſicè, S. Hieron. per hæc quatuor accipit quatuor paſſiones & ægritudines animę, purà gaudium, triſtitiam, ſpem, & metum, quæ faciunt quaſi quadrigam curſus & volubilitatis vitæ noſtræ: mox enim gaudio ſuccedit triſtitia, triſtitiæ ſpes, ſpei metus, hiſque quatuor affectionibus continua ſucceſſione agitatur & iactatur anima hominis, præſertim mundani & peccatoris.

Eruca repræſentat ægritudinem triſtitiæ, locuſta gaudium, bruchus metum, rubigo ſpem. Audi

S. Hier.

S. Hieron. *Has perturbationes vno, & nec pleno verſiculo illuſtris Poeta comprehendit: Hi metuunt, cupiuntque (hoc de futuro) dolent, gaudéntque (hoc de præſenti) neque auras, inquit, reſpiciunt, clauſi tenebris & carcere cæco. Qui enim perturbationum tenebris obuoluuntur, clarum ſapientiæ lumen non valēt intueri. Cauendum eſt igitur, ne ægritudo quaſi eruca nos comedat, ne locuſta vaſtet in gaudio, huc illúcque volitans, & geſtiente lætitia per diuerſa ſe iactans: ne bruchus, id eſt, pauor & futurorum metus radices ſapientiæ deuoret: ne rubigo & deſiderium futurorum res inutiles concupiſcat, & nos perferat ad ruinam: ſed vt in omnibus quatuor quadrigas, & quatuor cornua, & quatuor equos, rufos, & varios, & albos, & nigros, id eſt, vel diuerſa, vel proſpera, vel ex vtroque ſociata frenis ſapientiæ gubernemus.* Subdit deinde: *Ego reor erucam eſſe inſipientem in animo paſſionem; quæ tarda eſt & diſcurrere non poteſt, & mora ipſa ac pertinacia ebibit & exugit omnem vigorem, quam ſi non occiderimus, in nobis creſcet, & auolat. & nunc deuorat quicquid attigerit, nunc ſemeſa dimittens pergit ad alia, reuertéńſque ad priſtinam ſedem bruchus efficitur, vt non ſolùm fruges, & folia, & cortices, ſed & ipſam medullam deuoret tarditate.* Hiſce verbis, vt hoc obiter notem, indicat S. Hieron. erucam eſſe vermiculum, qui creſcens fiat bruchus, ac deinde euadat locuſta, Sic & alij nonnulli, pullum locuſtæ vocant vermem, & erucam. Qui ergo mentis quietem & celſitudinem ambit, has paſſiones inter ſe iugiter conflictantes ſupprimat & edomet: ſic erit imperturbabilis, quietus, excelſus, felix. vide dicta Apocal. 3. verſ. 21. in fine.

℣. 5.) Expergiſcimini ebrij, & flete, & vlulate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam perijt ab ore veſtro.

℣. 6.) Gens enim aſcendit ſuper terram meam, fortis & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis: & molares eius vt catuli leonis.

℣. 7.) Poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit: nudans ſpoliauit eam, & proiecit: albi facti ſunt rami eius.

℣. 8.) Plange quaſi virgo accincta ſacco ſuper virum pubertatis ſuæ.

℣. 9.) Perijt ſacrificium & libatio de domo Domini: luxerunt ſacerdotes miniſtri Domini.

℣. 10.) Depopulata eſt regio, luxit humus: quoniam deuaſtatū eſt triticum, confuſum eſt vinum, elanguit oleum.

℣. 11.) Confuſi ſunt agricolæ, vlulauerunt vinitores ſuper frumento & hordeo, quia perijt meſſis agri.

℣. 12.) Vinea confuſa eſt, & ficus elanguit, malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt: quia confuſum eſt gaudium à filijs hominum.

A *Expergiſcimini ebrij* (propriè *à vino*, vt habent Septuag.) *& flete qui bibitis vinum in dulcedine.*] verſ. 5.
Chald. *vinum merum*, Pagn. & Vatab. *muſtum*: item expreſſum: hoc enim eſt עסים *aſis* à rad. עסס *aſas*, id eſt, preſſit, expreſſit: *quia perijt*, hebr. *exciſum eſt*, id eſt, breui excindetur *ab ore veſtro*, per erucas, locuſtas, bruchos & rubiginem, id eſt, per Chaldæorum turmas, incurſus & populationes, quas Deus vineis, agriſq; veſtris immittet. ita Chald. Lyran. & Arias.

Tropol. voluptates omnes, æquè ac paſſiones & perturbationes mentem inebriant, id eſt, dementant, recto iudicio priuant, ſopiunt, excæcant, ac inſenſibilem ſuique impotem efficiunt, perinde ac ebrietas hæc eadem cauſare ſolet in corpore & capite. ita S. Hieron. Remigius, Theodor. Albert. Hugo. Audi S. Hieron. *Nulla res ita inebriat, vt animi perturbatio. Eſt ira quæ iuſtitiam Dei non operatur, & furori proxima, mentem ſuæ impotentem facit, in tantum vt labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mutetur. rectéque illud laudatur Architæ Tarentini. qui cùm villico ſuo eſſet iratus: Iam te, inquit, occiderem, niſi iratus eſſem. Quid referam de gaudio & voluptate. & maximè de amore, qui excæcat cordis oculos, & nihil aliud amantem niſi id quod amat, cogitare permittit? An non eſt dicenda ebrietas, cùm propter vile ſcortum, & ignominioſam corporis partem, animæ libertas in ſeruiles blanditias inclinatur: cùm laborem ſuum alterius facit eſſe delicias? cùm furto, ſcelere atque periurijs opes futuræ præparat voluptati? & cum videatur ab omnibus, ſe æſtimat non videri, dummodò potiatur eo quod deſiderat. Sed & auaritia excæcat animum eius cui nihil ſatis eſt, & muliebris amor, & dulcium cupido vitiorum.* Addit S. Hieron. Deum peccatori non rarò auferre hæc dulcia, quæ eum deceperant, *vt qui*, inquit, *Deum non cognouerunt in proſperis, cognoſcant in aduerſis; & qui diuitijs malè vſi ſunt, ad virtutes penuria corrigantur*, imò cogantur. Sicut ergo virtus eſt animæ ſobrietas & ſapientia, ita vitiū quodlibet eſt animæ ebrietas & inſania, quam cauſat vinum malitiæ expreſſum ex vua cupiditatis, quod ei propinat dæmon. Audi & S. Gregor. 31. mor. 27. *Ebrij vocati ſunt, qui mundi huius amore confuſi, mala non ſentiunt quæ patiuntur.* Quid eſt ergo dicere, *Expergiſcimini ebrij & flete, niſi, ſomnum veſtræ inſenſibilitatis excutite, & in deuaſtatione cordis tot ſibi ſuccedentibus vitiorum peſtibus, vigilantibus lamentis obuiate?*

Mor quàm paſſio mentem dementes.

Gens enim. S. Hieron. per gentem metaphoricè accipit locuſtas. Simili enim tropo de ijs dixit Sapiens Prouerb. 30. 25. *Formica populus infirmus, lepuſculus plebs inualida.* Et, *locuſta regem non habet, ſed egreditur vniuerſa per turmas ſuas.* Et Apocal. 9. verſ. 1. & ſeq. myriades exercitus dæmonis immittendi in impios in fine mundi, vocantur locuſtæ. Sic & Theod. Ruffin. à Caſtro, Mariana, Emmanuel & alij. Vnde cap. 2. Ioël locuſtas haſce comparat equis, equitibus, & quadrigis: *Quaſi aſpectus*, ait, *equorum aſpectus eorum, & quaſi equites ſic current, &c. Velut populus fortis præparatus ad prælium.* Eſt ergo hic continua metaphora, ſiue allegoria. Nam toto hoc capite & ſequenti, loquitur de exercitu Chaldæorum Iudæam populantium, ſub allegoria locuſtarum, quæ agros vaſtare ſolent, & omnia obuia, quæcunque eunt; *vt cùm locuſtas legeris, hoſtes cogites: cùm hoſtes cogitaueris, redeas ad locuſtas*, ait S. Hieron. Vnde conſequenter populum Iudæorum verſ. 6.

compatat vineæ & ficui, quas arrodere ſolent locuſtæ, iuxta illud Iſaiæ 4. 7. *Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt, & vir Iuda germen eius delectabile.* Locuſtæ ergo ſunt Chaldæi: ficus & vinea ſunt Iudæi & Iudæa. Hinc & Chriſtus Lucæ 13. 6. Iudæorum impiorum excidium ſignificauit per ficum ſterilem, quam pater familias iuſſit excindi: & Ieremias cap. 24. per ficus bonas & malas, ſignificauit Iudæos bonos & malos. Sic Virgil. de formicis ait Georg. 4.

It nigrum campis agmen, prædámque per herbas
Conuectat.

Dentes eius (gentis, putà locuſtarum, hoc eſt Chaldæorũ) *vt dentes leonis.*] Quaſi dicat: Chaldæi numero innumeri, robore fortiſſimi, gladijs quaſi dentibus omnia lacerabunt & ſuccident, ac ſi leones eſſent, & leoninis dentibus prædam auidè, celeriter, audacter, & crudeliter diſcerperent. Sic S. Ioannes locuſtis, id eſt, exercitui dæmonis in fine mundi, qui omnia vaſtabit, dat dentes leonum, Apoc. 9. 8. vtique alludens ad has Ioëlis locuſtas, quaſi præambulas & antitypas.

Et molares (dentes) *eius, vt catuli leonis.*] Ita & Septuag. & Chald. Catulum intellige grandiorẽ & prouectũ (hunc enim ſignificat hebr. לביא *labi*) qui vt iuuenis ferox & robuſtus, dentibus ſuis omnia molit, frangit, & comminuit. Habet enim dentes acutiores & firmiores, vtpote non attritos, ſed recentes & integros. Vnde Scriptura dẽtes leunculorum celebrat, vt Iob. 4. 10. *Rugitus leonis & vox leænæ, & dentes catulorum leonum contriti ſunt.* Horum enim dentes valentiores & violentiores ſunt. Nam ob ætatem, & continuam prædæ lacerationem leonibus grandæuis dentes ſæpè comminuuntur, vel excidunt, vti docet noſter Pineda ibidem. Notat Theodot. quòd ſicut locuſta poſt ſe ducit bruchos minores, & graciliores; & ſicut leo poſt ſe ducit cátulos; ſic Chaldæi bellicoſi & ſtrenui, ſecum ducunt alias gentes minùs fortes, minúſque in bello expertas, non minùs tamen feroces, & noxias, ad vaſtandam Iudæam. Rurſum, ſicut per dentes, Chaldæorum gladios; ſic per molares, baliſtas, arietes aliáſque machinas, quibus concuſſerunt Ieroſolymam, intellige. ita à Caſtro.

Tropol. Roper. notat, per locuſtas hic nos doceri quòd etiam infirmi, viles & abiecti, vti ſont locuſta, contra eos quibus Deus iraſcitur, robuſti ſint, inuicti, & ſæui, Deo dante illis robur, animos & iras: vnde Deum per tales ſolere contundere faſtum arrogantium, vti per locuſtas, ciniphes, muſcas & ranas contudit arrogantiam Pharaonis tempore Moſis. Rurſum, detractor vocatur locuſta: blandus enim & gracilis videtur in narratione lepida, ſed habet linguam & dentes leonis, vti docet noſter Viegas Apocal. 9. verſ. 8. com. 2. ſect. 9. Denique de peccato quolibet dicitur Eccleſ. 21. 3. *Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum.*

Et ficum meam decorticauit.] Solent locuſtæ arrodere cortices arborum, quæ arborum ſuccũ & calorem quaſi veſtes fouent & continent. Vnde ijs arroſis vel ablatis, rami quaſi tunicis ſuis exuti, virore deperdito, albi fiunt & exſucci, & areſcunt, ac quaſi proiecti in terram corruunt. ita S. Hiero. Ficus ſignificat ſacerdotes & Principes, qui in populo Iudaico eminebant, ſicut ficus in vinea, quique populum S. Script. ſapore diuino, & legum ſanctarum dulcedine, quaſi ficus paſcebant & recreabant, quos Chaldæi vel vita, vel libertate, vel opibus, quaſi corticibus ſpoliarunt. ita Ribera.

Tropol. cortex & tegmen virtutum eſt humilitas, quam ſi tollas, peribunt omnes. ita S. Greg. cuius mox verba recitabo.

Et proiecit.] Tum fructus, cortices & folia, quæ arroſit; tum ſurculos, & ramos teneriores: hos enim arrodẽdo ſuccidit, & deiicit locuſta: ipſámque denique ficum omni ſua veſte ſpolians, & areſaciens talem efficit, vt à colono ſuccidi, & in focum proijci debeat. Tales fuere Iudæis Chaldæi, æquè ac Chriſtianis Hunni, Alani, Gothi, Vvandali, & etiamnum ſunt Turcæ, qui quaſi erucæ, bruchi, locuſtæ & rubigo, ſibi ordine ſuccedentes, orbem Chriſtianum populati ſunt, & etiamnum populantur.

Tropol. Tropol. idem in animabus fidelium faciunt dæmones, ait S. Hieron. item hæretici, vt Lutherus, Caluinus: ac lenones, paraſiti & morum corruptores. Hi enim omnes pietatis fructus, omnes cæremonias, quaſi folia, omnem Sacramentorũ efficaciam, quaſi corticem arrodunt, omnémque Eccleſiæ, æquè ac animæ ornatum, opes, felicitatem & gloriam auertunt & diſſipant, eámque faciunt inopem, aridam, deſolatam & mortuam, inſtar ficus & vineæ à locuſtis eroſæ, ac in deſertum redactæ.

Vana gloria bona opera decorticat. Rurſum, id in bonis operibus facit vana gloria. Audi S. Greg. 8. mor. 30. *Inſidiantibus ſpiritibus* (dæmonibus) *Dei vinea in deſertum ponitur, cùm plena fructibus anima humana laudis cupiditate diſſipatur. Ficum Dei gens iſta decorticat, quia ſeductam mentem in fauoris appetitum rapiens, quo hanc ad oſtentationem pertrahit, tegmen* (quaſi corticem) *quo veſtitur, ei humilitatis tollit, eámque nudans expoliat,* &c. *Albi facti ſunt rami eius: quia oſtenſa humanis oculis eius opera candeſcunt; de ſanctitate nomen ſumitur, cùm recta actio diuulgatur; ſed ſubducto cortice rami areſcunt: quia facta arrogantium humanis oculis oſtenſa, vnde placere appetunt, inde ſiccantur. Mens itaque quæ per iactantiam proditur, decorticata rectè ficus vocatur: quia & candida eſt, per hoc quod cernitur, & ſiccitati proxima, per hoc quod tegmine corticis nudatur. Intus ergo ſeruanda ſunt quæ agimus, ſi ab interno arbitro vicem recipere noſtri operis expectamus.*

vers. 8. *Plange.*] q. d. O Ieruſalem dirè plange & lamentare, quòd à Deo ſpõſo tuo, cui in adoleſcentia & virginitate tua (ſcilicet cùm primùm naſcereris in Ægypto) nupſiſti, ſis deſerta, & tradita hoſtibus Chaldęis; ſicut virgo quæ recèns nupta fuit, amatiſſimè ſolet plangere cùm perdit virum ſuum, cui primò pubes effecta nupſerat, quem proinde intimè & tenerrimè diligebat. Vnde Septuag. vertunt, ἄνδρα παρθενικόν, id eſt, virum virgineum, cui ſcilicet ſe virginem in vxorem tradiderat: *Plange*, inquiunt, *ſuper virginem* (id eſt, præ virgine, magis quàm virgo) *præcinctam cilicio, quæ plangit ſuper virum ſuum virgineum*, quem mors ei abſtulit. Vbi aduerte Hebr. *ſac*, id eſt, ſaccum, Septuag. vertere cilicium. Erat enim ſaccus veſtis aſpera & lugubris lugentiũ, & pœnitentium. qua vtebantur in funere ſuorum luctus ergo, vel in publica calamitate pœnitentię cauſa, ad Deum propitiãdum, vt is cladem auerteret. Simili modo Ezechiel c. 16. 8. hortatur Synagogam ad pudorem & dolorem, quòd Deum ſponſum ſuum dereliquerit, qui eam iuuenculam, & miſeram, ac proiectam in Ægypto ſibi deſpondit, vt reginam veſtiẽs ſubtilibus, armillis, torquibus, ac corona

corona

rona in capite eam coronans. Sic & Ierem. c. 2. 2. *Recordatus*, ait, *ſum tui miſerans adoleſcentiã tuam, & charitatem deſponſationis tuæ quando ſecuta es me in deſerto, in terra quæ non ſeminatur.* Et cap. 3. 4. *Saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es.* Porrò cubabant in ſacco non ſolùm noctu, ſed & per diem in graui calamitate, cùm Deo fiebant ſupplices, vt eum ad commiſerationem hoc habitu commouerent. vide Sanchez hic.

Modo de pœnitentia. Tropol. plangat anima quæ per peccatum deſeruit Deum, cui in baptiſmo ſe deſpõderat, iuxta illud Apoſtoli 2. Corinth. 11. 2. *Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Hæc enim à Deo viciſſim deſerta, omni gratiæ & virtutum dulcore & decore ſpoliata, quaſi vinea & ficus comeſta à locuſtis, mancipata & proſtituta eſt dæmoni, qui ea quaſi ſcorto viliſſimo abutitur pro ſua libidine, & tyrannide ad omnem malitiam, inuitam opprobrium, & miſeriam. *Anima enim*, inquit Hugo de S. Vict. *eſt virgo cõditione naturæ, virgo priuilegio gratiæ, virgo quoque præmio gloriæ. Animam ſiquidem meretricem facit inordinata concupiſcentia: caſtitatem ei reddit virilis pœnitentia: virginitatem ſapiens innocentia. Fornicaria eſt igitur anima in proſtibulo: coniugata in atrio: continens in domo: virgo in thalamo. In primo exponitur concupiſcentiæ, in ſecundo opera facit pœnitentiæ: in tertio plangens virum, deſiderio afficitur iuſtitiæ: in quarto virgineis fœcundatur amplexibus & oſculis ſapientiæ. Fornicaria igitur eſt anima per concupiſcentiæ iniquitatem: caſta per continentiæ humilitatem: continens per iuſtitiæ puritatem: virgo per contemplationis ſublimitatem. Vir eius pubertatis Chriſtus eſt, deſponſator virginitatis.*

Pœnit. S. Fabiola. Ita peccatum ſuum planxit S. Fabiola, Romana matrona prænobilis, quæ marito adultero repudiato, alteri nubens, putans id ſibi licere, eo mortuo errorem ſuum & culpam agnoſcens, publicam egit pœnitentiam, ac omnibus ſuis in pauperes erogatis, ſeipſam in noſocomio ægrorum miniſterio mancipauit. Audi de ea S. Hiero. in eius Epitaphio ad Oceanum: *Quis hoc*, ait, *crederet, vt poſt mortem ſecundi viri in ſe reuerſa*, &c. *ſaccum indueret, errorem publicè fateretur, & tota vrbe ſpectante Romana, ante diem Paſchæ in Baſilica quondam Laterani, qui Cæſariano truncatus eſt gladio, ſtaret in ordine pœnitentium, Epiſcopo, presbyteris, & omni populo collachrymantibus, ſparſum crinem, ora lurida, ſqualidas manus, ſordida colla ſubmitteret?* Et inferiùs: *Non eſt confuſa Dominum in terris, & ille eam non confundet in cœlo. Aperuit cunctis vulnus ſuum, & decolorem in corpore cicatricem flens Roma conſpexit: deſcendit de ſolio deliciarum ſuarum, & diſcalceatis pedibus tranſiuit fluenta lachrymarum: ſedit ſuper carbones ignis. Faciem per quam ſecundo viro placuerat, verberabat: oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat.* Et mox: *Omnem cenſum quem habere poterat (erat autem ampliſſimus, & reſpondens generi ſuo) dilapidauit ac vendidit; & in pecuniam congregatum in vſum pauperum præparauit, & prima noſocomium inſtituit. Quoties morbo regio & pædore confectos humeris ſuis ipſa portauit? quoties lauit purulentam vulnerum ſaniem, quam alius aſpicere non valebat? Præbebat cibos propria manu, & ſpirans cadauer ſorbitiunculis irrigabat* &c. *Auguſta miſericordia eius Roma fuit. Peragrabat ergo inſulas, & totum Hetruſcum mare, imò Ieroſolymam nauigauit*, &c. Quare meritò S. Hieron. eam nuncupat *laudem Chriſtianorum, miraculum Gentilium, luctum pauperum, ſolatium Monachorum.* Quin & *S. Paula.* S. Paula poſt conuerſionem in Bethlehem commigrans, ita delicias vitæ prioris caſtigauit & plãxit, vt ieiunijs, lachrymis, aliiſque pœnis pene ſe conficeret. *Mollia*, ait S. Hieron. in eius vita, *etiam in grauiſſima febre lectuli ſtrata non habuit, ſed ſuper duriſſimam humum ſtratis cilicioli quieſcebat: ſi tamen illa quies dicenda eſt, quæ iugibus pene orationibus dies noctéſque iungebat, illud implens de pſalterio: Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, & lachrimis meis ſtratum meum rigabo: in qua fontes crederes lachrymarum: ita leuia plangebat peccata, vt illam grauiſſimorum criminũ crederes ream. Cùmque à nobis crebriùs moneretur, vt parceret oculis, vt eos ſeruaret Euangelicæ lectioni, aiebat: Turpanda eſt facies, quam contra Dei præceptum purpuriſſo & ſtibio ſæpe depinxi; affligendum corpus, quod multis vacauit delicijs: longus riſus perpeti compenſandus eſt fletu: mollia linteamina aſperitate cilicij commutanda: quæ viro & ſæculo placui, nunc Chriſto placere deſidero.* Verè S. Gregor. hom. 10. in Ezech. *In ſanctorum vita cognoſcimus*, inquit, *quid in Script. legere debeamus.*

Perijt ſacrificium & libatio de domo Domini.) *verſ. 9.* Pro *ſacrificium* hebr. eſt מנחה *mincha*, id eſt, ſacrificium ex farre vel pane, de quo Leuit. 2. *Libatio* erat oblatio libaminis, putà vini, & olei, quo ſacrificia tum farrea, tum carnea condiebantur. quaſi dicat: Quia locuſtæ, putà Chaldæi, vaſtarunt agros, vineas & olíueta Iudæorum, hinc perijt frumentum, vinum & oleum, quod Domino de more ſacrificaretur & libaretur. Quocirca *luxerũt ſacerdotes*, tum quia perijt cultus & oblatio Dei in templo; tum quia deficientibus oblationibus quibus viuunt (nec enim aliam habent hæreditatem) non habent vnde ſe ſuſtentent. ita S. Hieron. Theod. Ribera, à Caſtro & alij.

Confuſum eſt vinum.) *verſ. 10.* Eſt proſopopœia. quaſi dicat: Erubuit vinum & quaſi pudore ſuffuſum eſt, videns ſe non reſpondere votis & laboribus vinitorũ, nec ſpei à ſe datæ. Vnde Septuag. vertunt: *Aruit vinum, aruerunt vites.* Hebræum enim הוביש *hobiſç*, propriè eſt præteritum *hiphil* à rad. יבש *iabaſç*, id eſt, aruit: ſed quia ordines verborum imperfectorum apud Hebræos ſæpe commutantur. hinc *hibiſç.* poteſt deduci à בוש *boſç*, id eſt, confuſus eſt, pudefactus eſt. Adde, ſi legas alijs punctis הוביש *hubaſç*, propriè ſignificabit, *confuſum eſt gaudium*, hoc eſt, perijt, defecit, vt iam dixi.

℣. 13.) Accingite vos, & plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris: ingredimini, cubate in ſacco miniſtri Dei mei: quoniam interijt de domo Dei veſtri ſacrificium & libatio.

℣. 14.) Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate ſenes, omnes habitatores terræ in domum Dei veſtri, & clamate ad Dominum.

℣. 15.) A a a, diei: quia prope eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à potẽte veniet.

℣. 16.) Numquid non coram oculis veſtris alimenta perierunt de domo Dei noſtri, lætitia & exultatio?

℣. 17.) Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo, demolita ſunt horrea, diſſipatæ ſunt apothecæ: quoniam confuſum eſt triticum.

℣. 18) Quid ingemuit animal, mugierunt gentes armenti? Quia nõ eſt paſcua eis: ſed & greges pecorum diſperierunt.

℣. 19.) Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omnia ligna regionis.

℣. 20.) Sed & beſtiæ agri, quaſi area ſitiens imbrem, ſuſpexerunt ad te: quoniam exſiccati ſunt fontes aquarum, & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti.

vers. 13. *Accingite vos.*) Scilicet ſaccis, ſiue cilicijs, vt dixit verſ. 8. & *plangite ſacerdotes*: veſtrum enim eſt pro populo Deum propitiare planctu, precibus & pœnitentijs.

vers. 14. Sanctificatur ieiuniũ dupliciter. 1. *Sanctificate ieiunium.*) Nota, ſanctificare Hebræis propriè eſt ſegregare ab vſibus prophanis, & addicere ſacris. q. d. Vos, ô ſacerdotes, & Pontifices, ac Principes, ſegregate, deſignate & indicite tempus aptum ieiunio, illúdque cum toto populo purè & ſanctè obite & celebrate, vt placetis Deum peccatis veſtris offenſum. ita Theod. Arias, & alij. Vnde Chald. vertit: *Decernite ieiunium.* Vatab. *indicite ieiunium.* Tertul. lib. de ieiunijs c. 16. *ſancite ieiunium.*

2. Secundò, S. Hieron. Haymo, Hugo & Lyran. *Sanctificate*, inquiunt, id eſt, ſanctum facite, & condite ieiunium per eleemoſynas, preces aliáque pia opera, vt v. g. quod ieiunando ſubtrahitis ventri, detis pauperibus. Vnde S. Greg. hom. 16. in Euang. *Ieiunium*, ait, *ſanctificare, eſt adiunctis bonis alijs dignam Deo abſtinentiam carnis oſtendere. Ceſſet ira, ſopiantur iurgia. Incaſſum enim caro atteritur, ſi à prauis voluptatibus animus non refrænatur, cum per Prophetam Dominus dicat: Ecce in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra.* Et ſuperiùs: *Illud ergo ieiunium Deus approbat, quod ad eius oculos manus eleemoſynarum leuat, quod cum proximi dilectione agitur, quod cum pietate conditur. Hoc ergo quod tibi ſubtrahis, alteri largire: vt vnde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur.*

Cultores & curatores qui? *Vocate cœtum.*) Symma. *Synodum*, Aquila *diem collectæ*, ſcilicet populi. quod fiebat in die feſto, vt in die octaua Paſchæ, & feſti tabernaculorum. Vnde dies hęc octaua vocabatur heb עצרת *atſara*, id eſt, cœtus, ſiue collecta populi. Septuag. κηρύξατε θεραπείαν, id eſt, *prædicate curationem*, id eſt, ieiunium quo curantur peccata, ait S. Hieron. aut potiùs *curationem*, id eſt, orationem & ſupplicationem publicam, qua curetur Dei cultus, inuocatio & propitiatio: θεραπεία enim ſignificat famulatum, obſequium, cultum. Vnde S. Dionyſ. de Eccleſ. hierar. cap. 10. monachos vocat θεραπευτάς, id eſt, cultores, & famulos qui iugiter aſſiſtunt & obſequuntur Deo. Quocirca Tertul. lib. de Ieiunijs c. 16. vertit: *prædicate officia curantia Deum*, additque: *Vnde, & qui in idolis colendis, & in hac re* (alii melius legunt, *in aris*) *ornandis, & ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, curationem facere dicuntur.* Curatio ergo idem eſt quod cultura, & curator idem quod cultor. Sic Parochi vocantur à vulgo curati, vel curatores, quia curant cultum Dei, gerúntque curam Eccleſiæ & Parochianorum. Ita ex Platone Leo Caſtrius hic, & Pammelius in Tertul. Sic apud Gentiles ait Tertul. *cùm ſtupet cœlum, & aret annus, nudipedalia denunciantur: magiſtratus purpuras ponunt, faſces retro auertunt, preces indigitant, hoſtias inſtaurant.*

A a a diei.) q. d. Væ diei quo Ieruſalem vaſtabitur à Chaldæis, væ Ieroſolymis, væ Iudæis in illo die. heb. eſt vnica dictio diſſyllaba אהה *Ahah*, quæ eſt interiectio dolentis & deſperãtis. Noſter vertit vnica dictione, ſed triſyllaba, *A a a*, tum quia hæc apud Latinos & Europæos eſt vox, & ſuſpirium ſummè afflicti: tum quia Hebræa aſpiratio h ſæpe per a vertitur, vt docet S. Hieron. in tradit. hebr. in Geneſim: ſic enim pro hebr. *Aharon* vertunt Aaron, pro *Habel*, Abel, pro *Halleluia* Alleluia. *vers. 15.*

Iam quia in Hebræo *Ahah* duplex eſt h, & ſecundum eſt mappicatum in ventre, ac forte, quòd proinde ſonare, & audiri debet, ita vt *Ahah* licèt vox ſit diſſyllaba, virtute tamen ſit triſyllaba; hinc per duplex A noſter vertit, cui adde primũ A in *Ahah*, habebis triplex *A a a*. Quocirca Septuag. trinam pariter pro *Ahah* habent vocem, ac ter repetunt, οἴμμοι οἴμμοι οἴμμοι, id eſt, *oime, oime, oime*, vel *heu mihi, heu mihi, heu mihi in diem.* Syrus & Arabicus vterque: *Heu, heu huic diei; quia proximus eſt dies Domini, & direptio à Deo veniet*, q. d. O triſtem diem excidij, qui nobis imminet. Hinc Hugo de S. Victore per tria *A a a* putat ſignificari trinam calamitatem, & cladem Iudæis à Deo per Chaldæos infligendam: *Tria ſiquidem*, inquit, *Babylonicæ captiuitatis fuerunt infortunia: templi ſcilicet euerſio, vrbis deſtructio, populi tranſmigratio q. d. A ciuitas deſtruetur; ſed miſerere ciuitatis ſanctificationis tuæ. A templum euertetur; ſed audi Domine orationem quam ſerui tui orant coram te hodie, vt ſint oculi tui aperti ſuper domum hanc die ac nocte. A populus tuus in captiuitatem ducetur, ſed miſerere Domine plebi tuæ ſuper quam inuocatum eſt nomen tuum.*

Alleg. Idem patheticè & eleganter refert hæc ad ruinam Iudæorum tempore Chriſti, & ad excidium eorum per Titum & Romanos, ob repudiatum, imò occiſum ab eis Chriſtũ. quaſi dicat: *A veniet qui auertet iniquitatem à Iacob, & eripiet iugum ab Iſrael. A & non eſt ei ſpecies neque decor, & vidimus eum, & non erat ei aſpectus. A & quaſi abſconditus vultus eius & deſpectus: vnde nec reputauimus eum, & putauimus eum quaſi leproſum, & percuſſum à Deo & humiliatũ. A quia vidimus, & non cognouimus. A quia audiuimus, & contempſimus. A quia operantem bona accepimus, & pro nobis orantem interfecimus. Audiuimus verba, accepimus beneficia, vidimus miracula, ſed a verba contempſimus: a beneficijs ingrati fuimus: a miraculis detraximus. Audiuimus docentem in monte; ſed a ſurda aure tranſiuimus: inde dolor. Vidimus eũ turbas paſcentem, ſed a non curauimus: inde mœror. Vidimus eum pendentem in cruce; ſed a contempſimus: & inde terror. Audiuimus doctrinam, accepimus vitam, vidimus mortem.* Doctrina *illius noſtram cæcitatem illuminauit: a cui non obtemperauimus. Vita eius noſtram informauit: a quam non recipimus. Mors eius mortem noſtram captiuauit: a quam contempſimus, imò quam fecimus.* Idem concionator *Alleg.*

facilè

facilè accommodet animæ quæ damnanda eſt in A iudicio, tum particulari, tum vniuerſali.

Tropol. Symbol. & Tropol. idem: *A a a quia ſunt mala quoque tria* Iudæorum, æquè ac quorúlibet peccatorum: *ignorantia, concupiſcentia & miſeria. Legis naturalis prævaricatio attulit ignorantiam: legis ſcriptæ tranſgreſſio inordinatam propagauit concupiſcentiam: prophetiæ contemptus miniſtrauit miſeriam. A præuaricata eſt lex naturalis: inde dolor; ſed vindicatum eſt in ea captiuitate Ægyptiaca. A præuaricata eſt lex ſcripta: inde mæror; ſed vindicatum eſt in ea captiuitate Aſſyriaca. A contemnitur prophetia: inde terror; ſed & hoc diſponis vindicare captiuitate Babylonica. A incidimus in miſeriam quam vindicaſti: a decidimus in concupiſcentiam quam puniſti: a incidemus in miſeriam horrendam quam diſpoſuiſti.* Vnde cauſam doloris fuſius explicans Ioel ſubdit, atque Synagogam, æquè ac animam, B peccando perdidiſſe omnes ſuas opes & delicias: *Perijt*, inquit, *ſacrificium, id eſt, mortificatio carnis, & libatio, id eſt, fletus compunctionis & regio, id eſt, ſerenitas conſcientiæ: humus, humilitas cognitionis propriæ: triticum amor iuſtitiæ: vinum, feruor ſapientiæ: oleum, odor miſericordiæ: ficus, dulcedo contemplationis & æternorum ſuauitas: hordeum, abiectio pœnitentiæ: agricolæ, tum efficaces concionatores & paſtores, tum gemitus & motus confeſſionis: vinitores, deſideria compunctionis & ſuſpiria contemplationis: palma, contemptus terrenorum: malogranatum, tum charitas vnionis fraternæ, tum ardor & ſitis præmiorum malum ſimplex, bonus affectus: ligna alia, cæterarum virtutum ſunt deſideria; vel potiùs opera & profectus. His amiſſis, confuſum eſt gaudium; quibus poſſeſſis, ordinatum & glorioſum diſponitur præmium.*

Quia prope eſt dies Domini.) Putà dies iudicij, & vindictæ Domini, quam in Ieruſalem exeret per Chaldæos. *& quaſi vaſtitas à potente veniet.* hebr. eſt pulchra & neruoſa paronomaſia כשד מכשדי *kedeſcod miſſcadai*, id eſt, quaſi vaſtitas potena à vaſtante potente veniet: *ſcadai* enim eſt nomen Dei, & Deum vel miſericordiam, vel potentem & vaſtantem ſignificat, vti dixi Geneſ. 17. 1.

verſ. 16. *Coram oculis veſtris.*) Ita & Septuag. licèt Heb. & Chald. habeant, *coram oculis noſtris*: ſed eodem redit ſenſus. q. d. Vobis & nobis ſpectantibus vaſtabitur Iudæa, ideóque alimenta, ſcilicet ſacerdotum, putà ſacrificia & oblationes *perierunt*, id eſt, peribunt *de domo* (templo) *Dei noſtri*, ac conſequenter *peribit lætitia & exultatio*, qua in feſtis & ſacrificijs exultare ſolebant, Deúmque feſtiuè colere pſalmis, hymnis, organis, tympanis, &c.

verſ. 17. *Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo.*) q. d. Hæc Chaldæorum ſtrages non tantùm homines, ſed & iumenta affliget. Nam illa ob metum hoſtium Ieruſalem obſidentium, educi non poterũt ad paſcua, ſed in ſtabulis & ſtercore ſuo, deficiẽte herba & fœno, fame morientur, contabeſcent, & computreſcent. ita Remigius, Lyran. Albert. Ribera & à Caſtro. Pro *computruerunt* hebr. eſt עבשו *abeſcu*, quod verbum hìc tantum reperitur. Septuag. vertunt: *Subſultauerunt vitulæ in præſepibus ſuis*, non præ laſciuia, ſed præ fame corruẽtes, pedéſque ad terram allidentes, ait Theodor. Arabicus Antiochenus: *Vox animalium ſuper præſepibus, & non ſaltant animalia, & greges boum plorant præ carentia pabuli.* Arabicus Alexandrinus: *Non guſtant animalia, & armenta boum boant præ defectu paſcuorum.* Syrus: *Dormierunt vitulæ iumentæ* A (incœnatæ) *in præſepibus ſuis.* Meliùs noſter, R. Ionathan. R. Dauid & Abenezra vertunt, *computruerunt*, id eſt, putredine corrupta ſunt.

Pro *iumenta* hebr. eſt פרדות *perudot*, aut potiùs alijs punctis פרדות *pirdot*, id eſt, *mula*, à rad. פרד *parad*, id eſt, diuiſit, ſeparauit, muli enim à patre & matre, putà ab equo & aſina, ſpecie diſtinguuntur. nec enim ſunt equi, nec aſini, ſed tertia ſpecies, putà mulæ. Sub mulis, qui frequentes erant apud Iudæos (adeo vt filij Regum ijs vterentur, vt patet 2. Reg. 13. 29.) equos, aſinos, boues, cæteráque iumenta per ſynecdochen intellige. Septuag. vertunt, *vitulæ* Chald. vertit, *dolia*: *Computruerunt*, inquit, *dolia vini ſub operculis ſuis.* Tigurina vertit, *ſemina* ſparſa & ſata in agro: *Computruerunt*, inquit, *ſemina diſperſa ſubter glebas ſuas*, B ac proinde ex tali ſemente nulla ſperari poterat meſſis.

Tropol. in ſtercore & fœtoribus libidinis ſuæ computreſcunt luxurioſi, inquit Remigius, Albert. & Hugo, ac S. Gregor. 24. Mor. c. 6. vel iuxta aliam editionem 8. *iumenta, ait, in ſtercore ſuo computreſcere, eſt carnales homines in fœtore luxuriæ vitam finire. Non enim eſſe homines, ſed iumenta declarantur, de quibus per Prophetam* (Ieremiam cap. 5.) *dicitur: Vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat. Et de quibus Propheta alius* (Ezechiel cap. 23.) *dicit: Vt carnes aſinorum carnes eorum, &* C *fluxus equorum fluxus eorum.* Idem ad verbum habet Rupert. cenſétque id impletum in Iaſone, alijſque apoſtatis, 2. Machab. 4. æquè ac hoc æuo in Luthero, Caluino, Petro Martyre Bucero, alijſque ab ordine ad nuptias transuolantibus completum vidimus. Et S. Bern. ſerm. 10. in Pſalm. 90. *Quomodo*, ait, *dicũt nobis carnales homines: Crudelis eſt vita veſtra, non parcitis carni veſtræ? Eſto non parcamus ſemini, in quo ei magis parcere poteramus? Annon melius eſt illi renouari & multiplicari in agro, quàm in horreo putreſieri? Heu computruerunt iumenta in ſtercore ſuo ſic vos parcitis carni veſtræ? Simus nos crudeles interim non parcendo, at vos planè parcendo crudeliores: ſiquidem etiam nunc caro noſtra requieſcit in ſpe: videritis vos ipſi quid ignominiæ interim veſtra ſuſtineat, quid miſe-* D *riæ eam maneat in futurum.*

Denique S. Hieron. *Cõputreſcit*, inquit, *in ſtercore, cuius Deus venter eſt, & qui dicit: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Sicut enim luxurioſus in morbo gallico, ita guloſus in phlegmonibus, vomitu & ſordibus ſuis putreſcit. Et ſic accipi poteſt verſio Chaldæi: *Computruerunt dolia vini*, id eſt, ebrioſi & guloſi ventripotentes, vt potè quorum venter dolium eſt. ita Delrio adagio 967.

Demolita ſunt (vaſtata vel combuſta à Chaldæis) *horrea.*

Diſſipata ſunt apotheca.) Quaſi dicat: Apothecæ in quibus grana & annona recõdebatur, euer- E ſæ ſunt ab hoſte, vel collapſæ ex incuria colonorum, eo quod non haberent frumenta quæ in illis reponerent, ac conſequenter nec ſumptus ad earum ſarta tecta reſtauranda: *quoniam confuſũ eſt* (exaruit, perijt, vt dixi verſ. 10.) *triticum.*

Quia non eſt paſcua eis.) Veteres Latini vſurparunt paſcuum in genere neutro, & in plurali paſcua ſubſtantiuè; ſed adiectiuè vocabant ſyluam, vel regionem paſcuam, æquè ac agrum paſcuum, & iura paſcua. Hinc vox paſcua adiectiua, ſcilicet regio, vel terra, tranſijt in ſubſtantiuũ. Script. enim tam vſurpat paſcua paſcuæ in ſingulari, verſ. 18.

℣. 17.) Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo, demolita ſunt horrea, diſſipatæ ſunt apothecæ: quoniam confuſum eſt triticum.

℣. 18.) Quid ingemuit animal, mugierunt gentes armenti? Quia nõ eſt paſcua eis: ſed & greges pecorum diſperierunt.

℣. 19.) Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omnia ligna regionis.

℣. 20.) Sed & beſtiæ agri, quaſi area ſitiens imbrem, ſuſpexerunt ad te: quoniam exſiccati ſunt fontes aquarum, & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti.

vers. 13. *Accingite vos.*) Scilicet saccis, ſiue cilicijs, vt dixit verſ. 8. & *plangite ſacerdotes*: veſtrum enim eſt pro populo Deum propitiare planctu, precibus & pœnitentijs.

vers. 14. Sanctificatur ieiunium dupliciter. *Sanctificate ieiunium.*) Nota, ſanctificare Hebræis propriè eſt ſegregare ab vſibus prophanis, & addicere ſacris. q.d. Vos, ô ſacerdotes, & Pontifices, ac Principes, ſegregate, deſignate & indicite

1\. tempus aptum ieiunio, illúdque cum toto populo purè & ſanctè obite & celebrate, vt placetis Deum peccatis veſtris offenſum. ita Theod. Arias, & alij. Vnde Chald. vertit: *Decernite ieiunium.* Vatab. *indicite ieiunium.* Tertul. lib. de ieiunijs c. 16. *ſancite ieiunium.*

2\. Secundò, S. Hieron. Haymo, Hugo & Lyran. *Sanctificate*, inquiunt, id eſt, ſanctum facite, & condite ieiunium per eleemoſynas, preces aliáque pia opera, vt v. g. quod ieiunando ſubtrahitis ventri, detis pauperibus. Vnde S. Greg. hom. 16. in Euang. *Ieiunium*, ait, *ſanctificare, eſt adiunctis bonis alijs dignam Deo abſtinentiam carius oſtendere. Ceſſet ira, ſopiantur iurgia. Incaſſum enim caro atteritur, ſi à prauis voluptatibus animus non refrænatur, cum per Prophetam Dominus dicat: Ecce in die ieiunij veſtri inuenitur voluntas veſtra.* Et ſuperiùs: *Illud ergo ieiunium Deus approbat, quod ad eius oculos manus eleemoſynarum leuat, quod cum proximi dilectione agitur, quod cum pietate conditur. Hoc ergo quod tibi ſubtrahis, alteri largire: vt vnde tua caro affligitur, inde egentis proximi caro reparetur.*

Cultores & curatores qui? *Vocate cœtum,*) Symma. *Synodum*, Aquila *diem collecta*, ſcilicet populi. quod fiebat in die feſto, vt in die octaua Paſchæ, & feſti tabernaculorum, Vnde dies hęc octaua vocabatur heb עצרת *atſara*, id eſt, cœtus, ſiue collecta populi. Septuag. κηρύξατε θεραπείαν, id eſt, *prædicate curationem*, id eſt, ieiunium quo curantur peccata, ait S. Hieron. aut potiùs *curationem*, id eſt, orationem & ſupplicationem publicam, qua curetur Dei cultus, inuocatio & propitiatio: θεραπεία enim ſignificat famulatum, obſequium, cultum. Vnde S. Dionyſ. de Eccleſ. hierar. cap. 10. monachos vocat θεραπευτὰς, id eſt, cultores, & famulos qui iugiter aſſiſtunt & obſequuntur Deo. Quocirca Tertul. lib. de Ieiunijs c. 16. vertit: *prædicate officia curantia Deum*, additque: *Vnde, & qui in idolis comendis, & in hac re* (alij meliùs legunt, *in aris*) *ornandis, & ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, curatio-*

A *nem facere dicuntur.* Curatio ergo idem eſt quod cultura, & curator idem quod cultor. Sic Parochi vocantur à vulgo curati, vel curatores, quia curant cultum Dei, gerúntque curam Eccleſiæ & Parochianorum. Ita ex Platone Leo Caſtrius hic, & Pammelius in Tertul. Sic apud Gentiles ait Tertul. *cùm ſtupet cælum, & aret annus, nudipedalia denunciantur: magiſtratus purpuras ponunt, faſces retro auertunt, preces indigitant, hoſtias inſtaurant.*

A a a diei.) q. d. Væ diei quo Ieruſalem vaſtabitur à Chaldæis, væ Ieroſolymis, væ Iudæis in illo die. heb. eſt vnica dictio diſſyllaba אהה *Ahah*, vers. 15.

B quæ eſt interiectio dolentis & deſperãtis. Noſter vertit vnica dictione, ſed triſyllaba, *A a a*, tum quia hæc apud Latinos & Europæos eſt vox, & ſuſpirium ſummè afflicti: tum quia Hebræa aſpiratio h ſæpe per a vertitur, vt docet S. Hieron. in tradit. hebr. in Geneſim: ſic enim pro hebr. *Aharon* vertunt Aaron, pro *Habel*, Abel, pro *Halleluia* Alleluia.

Iam quia in Hebræo *Ahah* duplex eſt h, & ſecundum eſt mappicatum in ventre, ac forte, quòd proinde ſonare, & audiri debet, ita vt *Ahah* licèt vox ſit diſſyllaba, virtute tamen ſit triſyllaba; hinc per duplex A noſter vertit, cui adde primũ A in *Ahah*, habebis triplex *A a a*. Quocirca Se-

C ptuag. trinam pariter pro *Ahah* habent vocem, ac ter repetunt, οἴμοι οἴμοι οἴμοι, id eſt, *oime, oime, oime*, vel *hei mihi, hei mihi, hei mihi in diem.* Syrus & Arabicus vterque: *Heu, heu huic diei; quia proximus eſt dies Domini, & direptio à Deo veniet*, q. d. O triſtem diem excidij, qui nobis imminet. Hinc Hugo de S. Victore per tria *A a a* putat ſignificari trinam calamitatem, & cladem Iudæis à Deo per Chaldæos infligendam: *Tria ſiquidem*, inquit, *Babylonicæ captiuitatis fuerunt infortunia: templi ſcilicet euerſio, vrbis deſtructio, populi tranſmigratio q.d. A ciuitas deſtruetur; ſed miſerere ciuitati ſanctificationis tuæ. A templum euertetur; ſed audi Domine orationem quam ſerui tui orant coram*

D *te hodie, vt ſint oculi tui aperti ſuper domum hanc die ac nocte. A populus eius in captiuitatem ducetur, ſed miſerere Domine plebi tuæ ſuper quam inuocatum eſt nomen tuum.*

Alleg. Idem patheticè & eleganter refert hæc ad ruinam Iudæorum tempore Chriſti, & ad excidium eorum per Titum & Romanos, ob repudiatum, imò occiſum ab eis Chriſtũ. quaſi dicat: *A veniet qui auertet iniquitatem à Iacob, & eripiet iugum ab Iſrael. A & non eſt ei ſpecies neque decor, & vidimus eum, & non erat ei aſpectus. A & quaſi abſconditus vultus eius & deſpectus: vnde nec reputauimus eum, & putauimus eum quaſi leproſum,* Alleg.

E *& percuſſum à Deo & humiliatũ. A quia vidimus, & non cognouimus. A quia audiuimus, & contempſimus. A quia operantem bona accepimus, & pro nobis orantem interfecimus. Audiuimus verba, accepimus beneficia, vidimus miracula, ſed a verba contempſimus: a beneficijs ingrati fuimus: a miraculis detraximus. Audiuimus docentem in monte; ſed a ſurda aure tranſiuimus: inde dolor. Vidimus eũ turbas paſcentem, ſed a non curauimus: inde mæror. Vidimus eum pendentem in cruce; ſed a contempſimus: & inde terror. Audiuimus doctrinam, accepimus vitam, vidimus mortem. Doctrina illius noſtram cæcitatem illuminauit: a cui non obtemperauimus. Vita eius noſtram informauit: a quam non recepimus. Mors eius mortem noſtram captiuauit: a quam contempſimus, imò quam fecimus.* Idem concionator

facilè

facilè accommodet animæ quædamanda eſt in A iudicio, tum particulari, tum vniuerſali.

Tropol. Symbol. & Tropol. idem: *A a a quia ſunt mala quoque tria* Iudæorum. æquè ac quorúlibet peccatorum: *ignorantia, concupiſcentia & miſeria. Legis naturalis præuaricatio attulit ignorantiam: legis ſcripta tranſgreſſio inordinatam propagauit concupiſcentiam: prophetia contemptus miniſtrauit miſeriam. A præuaricata eſt lex naturalis: inde dolor: ſed vindicatum eſt in ea captiuitate Ægyptiaca. A præuaricata eſt lex ſcripta: inde mæror; ſed vindicatum eſt in ea captiuitate Aſſyriaca. A contemnitur prophetia: inde terror; ſed & hoc diſponis vindicare captiuitate Babylonica. A incidimus in miſeriam quam vindicaſti: a decidimus in concupiſcentiam quam puniſti: a incidemus in miſeriam horrendam quam diſpoſuiſti* Vnde cauſam doloris fuſius explicans Ioel ſubdit, atque Synagogam, æquè ac animam, peccando perdidiſſe omnes ſuas opes & delicias: *Periit*, inquit, *ſacrificium, id eſt, mortificatio carnis, & libatio, id eſt, fletus compunctionis & regio, id eſt, ſerenitas conſcientiæ: humus, humilitas cognitionis propria: triticum amor iuſtitiæ: vinum, feruor ſapientiæ: oleum, odor miſericordiæ: ficus, dulcedo contemplationis & æternorum ſuauitas: hordeum, abiectio pœnitentiæ: agricola, tum efficaces concionatores & paſtores, tum gemitus & motus confeſſionis: vinitores, deſideria compunctionis & ſuſpiria contemplationis: palma, contemptus terrenorum: malogranatum, tum charitas vnionis fraternæ, tum ardor & ſitis præmiorum malum ſimplex, bonus affectus: ligna alia, cæterarum virtutum ſunt deſideria; vel potius opera & profectus. His amiſſis, confuſum eſt gaudium; quibus poſſeſſis, ordinatum & glorioſum diſponitur præmium.*

Quia prope eſt dies Domini.) Putà dies iudicij, & vindictæ Domini, quam in Ieruſalem exercet per Chaldæos. *& quaſi vaſtitas à potente veniet.* hebr. eſt pulchra & netuſta paronomaſia כשד משדי *kedeſſod miſſcadai*, id eſt, quaſi vaſtitas potens à vaſtante potente veniet: *ſcadai* enim eſt nomen Dei, & Deum vel miſericordiam, vel potentem & vaſtantem ſignificat, vti dixi Geneſ. 17.1.

verſ.16. *Coram oculis veſtris.*) Ita & Septuag. licèt Heb. & Chald. habeant, *coram oculis noſtris*: ſed eodem redit ſenſus. q.d. Vobis & nobis ſpectantibus vaſtabitur Iudæa, ideóque alimenta, ſcilicet ſacerdotum, putà ſacrificia & oblationes *perierunt*, id eſt, peribunt *de domo* (templo) *Dei noſtri*, ac conſequenter *peribit lætitia & exultatio*, qua in feſtis & ſacrificijs exultare ſolebant, Deúmque feſtiuè colere pſalmis, hymnis, organis, tympanis, &c.

verſ.17. *Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo.*) q.d. Hæc Chaldæorum ſtrages non tantùm homines, ſed & iumenta affliget. Nam illa ob metum hoſtium Ieruſalem obſidentium, educi non poterũt ad paſcua, ſed in ſtabulis & ſtercore ſuo, deficiẽte herba & fœno, fame morientur, contabeſcent, & computreſcent. ita Remigius, Lyran. Albert. Ribera & à Caſtro. Pro *computruerunt* hebr. eſt עבשו *abeſſu*, quod verbum hic tantum reperitur. Septuag. vertunt: *Subſultauerunt vitulæ in præſepibus ſuis*, non præ laſciuia, ſed præ fame corruẽtes, pedéſque ad terram allidentes, ait Theodor. Arabicus Antiochenus: *Vox animalium ſuper præſepibus, & non ſaltant animalia, & greges boum plorant præ carentia pabuli.* Arabicus Alexandrinus: *Non guſtant animalia, & armenta boum boant præ defectu paſcuorum.* Syrus: *Dormierunt vitulæ incœnatæ*) A *in præſepibus ſuis*. Meliùs noſter, R. Ionathan. R. Dauid & Abenezra vertunt, *computruerunt*, id eſt, putredine corrupta ſunt.

Pro *iumenta* hebr. eſt פרדות *perudot*, aut potiùs alijs punctis פרדות *perdot*, id eſt, *mula*, à rad. פרד *parad*, id eſt, diuiſit, ſeparauit, muli enim à patre & matre, putà ab equo & aſina, ſpecie diſtinguuntur. nec enim ſunt equi, nec aſini, ſed tertia ſpecies, putà mulæ. Sub mulis, qui frequentes erant apud Iudæos (adeo vt filij Regum ijs vterentur, vt patet 2. Reg. 13. 29.) equos, aſinos, boues, cæteráque iumenta per ſynecdochen intellige. Septuag. vertunt, *vitula* Chald. vertit, *dolia*: *Computruerunt*, inquit, *dolia vini ſub operculis ſuis.* Tigurina vertit, *ſemina* ſparſa & ſata in agro: *Computruerunt*, inquit, *ſemina diſperſa ſubter glebas ſuas*, B ac proinde ex tali ſemente nulla ſperari poterat meſſis.

Tropol. in ſtercore & fœtoribus libidinis ſuæ computreſcunt luxurioſi, inquit Remigius, Albert. & Hugo, ac S. Gregor. 14. Mor. c. 6. vel iuxta aliam editionem 8. *Iumenta*, ait, *in ſtercore ſuo computreſcere, eſt carnales homines in fætore luxuriæ vitam finire. Non enim eſſe homines, ſed iumenta declarantur, de quibus per Prophetam* (Ieremiam cap. 5.) *dicitur: Vnuſquiſque ad vxorem proximi ſui hinniebat. Et de quibus Propheta alius* (Ezechiel cap. 23.) *dicit: Vt carnes aſinorum carnes eorum, & fluxus equorum fluxus eorum.* Idem ad verbum ha- C bet Rupert. cenſétque id impletum in Iaſone, aliíſque apoſtatis, 2. Machab. 4. æquè ac hoc æuo in Luthero, Caluino, Petro Martyre Bucero, aliíſque ab ordine ad nuptias tranſuolantibus completum vidimus. Et S Bern. ſerm. 10. in Pſalm. 90. *Quomodo*, ait, *dicũt nobis carnales homines: Crudelis eſt vita veſtra, non parcitis carni veſtræ? Eſto non parcamus ſeminis, in quo ei magis parcere poteramus? Annon melius eſt illi renouari & multiplicari in agro, quàm in horreo putreſieri? Heu computruerunt iumenta in ſtercore ſuo. ſic vos parcitis carni veſtræ? Simus nos crudeles interim non parcendo, at vos planè parcendo crudeliores: ſiquidem etiam nunc caro noſtra requieſcit in ſpe: videritis vos ipſi quid ignominia interim veſtra ſuſtineat, quid miſe-* D *ria eam maneat in futurum.*

Denique S. Hieron. *Cõputreſcit*, inquit, *in ſtercore, cuius Deus venter eſt, & qui dicit: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Sicut enim luxurioſus in morbo gallico, ita guloſus in phlegmonibus, vomitu & ſordibus ſuis putreſcit. Et ſic accipi poteſt verſio Chaldæi: *Computruerunt dolia vini*, id eſt, ebrioſi & guloſi ventripotentes, vt potè quorum venter dolium eſt. ita Delrio adagio 967.

Demolita ſunt (vaſtata vel combuſta à Chaldæis) *horrea.*

Diſſipata ſunt apotheca.) Quaſi dicat: Apothe- E cæ in quibus grana & annona recõdebatur, euerſæ ſunt ab hoſte, vel collapſæ ex incuria colonorum, eo quod non haberent frumenta quæ in illis reponerent, ac conſequenter nec ſumptus ad earum ſarta tecta reſtauranda: *quoniam confuſũ eſt* (exaruit, perijt, vt dixi verſ. 10.) *triticum.*

Quia non eſt paſcua eis.) Veteres Latini vſurpa- verſ. 18. runt paſcuum in genere neutro, & in plurali paſcua ſubſtantiuè; ſed adiectiuè vocabant ſyluam, vel regionem paſcuam, æquè ac agrum paſcuum, & rura paſcua. Hinc vox paſcua adiectiua, ſcilicet regio, vel terra, tranſijt in ſubſtantiuũ. Scriptura enim tam vſurpat paſcua paſcuæ in ſingulari,

quàm paſcua paſcuorum in plurali, vt pſal. 22. 2. *In loco paſcua ibi me collocauit.* Iob. 39. 11. *Montes paſcua ſua.* 1. Paral. 4. 40 *Inueneruntque paſcuas vberrimas.* Pſal. 78. 13. *Oues paſcua tuæ.* Iſaiæ 37. 27. *Gramen paſcua.* Ezech. 38. 18. *Reliquias paſcuarum.* Denique Anton. Nebriſſenſis in dictionario, notat tam dici paſcua paſcuæ, quàm paſcua paſcuorum. Deſinant ergo nouantes noſtrum Interpretem quaſi illatinum ſuggillare, eique barbariſmum impingere.

vers. 19. *Ad te Domine clamabo.*) In tantis tamque immedicabilibus malis vnum ſupereſt confugium, vt ſcilicet tuam, ô Domine, opem implorem: tu enim ſolus potes & ſoles extremis malis mederi, cum à tuis toto corde inuocaris.

Quia ignis ſuccenſus ab homine comedit ſpecioſa deſerti.) q.d. Chaldæi ſuccenderunt ſpecioſas villas, hortos, arbores, ſegetes, &c. Iudæorum. ita S. Hieron. Theod. Ribera & alij.

Cauſam doloris & planctus, ait Hugo de S. Victor. *Subdit magna detrimenta. Detrimenta verò ſunt hæc, putredo fœtida iumentorum, anxietas animalium, interitus pecorum, demolitio horreorum, apothecarum diſſipatio, paſcuæ inanitio, quorum cauſa hæc eſt. ſpecioſorum combuſtio, lignorum ſuccenſio, fontium exſiccatio.*

Myſticè idem: quatnor ſunt ſpecioſa deſerti, putà bona ſpiritualia Eccleſiæ, & animæ ſanctæ, quę ipſa peccando deperdit, ſcilicet *præcepta, exercitia, virtutes, chariſmata. Præcepta ſunt ad ſa-*

A *nitatem: exercitia ad fortitudinem: virtutes ad formam: chariſmata ad audaciam. Lætitia eſt de tranſitoriis: exultatio de æternis. Hæc autem alimenta, quæ ſunt exultatio & lætitia, perierunt de domo Dei, id eſt, de Eccleſia: quia præcepta calcãtur, virtutes cõtemnũtur, exercitia perierunt. chariſmata receſſerunt.*

Sed & beſtiæ agri) q.d. Non ſolus ego, nec ſoli vers. 20. homines, ſed & beſtiæ eſurientes & ſiticotes, vti ſolet area ſicca imbrem ſitire, v. g. oues ſuo balatu, boues & vaccę mugitu, aſini ruditu, &c. ad te, ô Domine, ſuſpiciunt & vociferantur, diuerſis, ait Ruffin. faucium ſonis, velut diſſona conſonantia, & muſico concentu, tacitéque opem tuam implorant, poſtulantes à te in tanta fame & ſiti pabulum & potum: fontes enim *exſiccati ſunt* à

B Chaldæis, qui eos vel obturauerunt, vel riuos eorum interruperunt & auerterunt, ne in vrbem influerent. ita S. Hieron. Theod. Lyra.

Tropol. Ruper. Homines, ait, brutis ſimiles ſunt, qui ingemiſcere neſciunt, niſi pro penuria cibi, nullum habentes dolorem de peccatis ſuis, & ſolum eſſe miſerum ſiue dolendum reputantes, ſi ventri quippiam deſit.

Rurſum Hugo de S. Victore: *iumenta, ait, ſunt luxurioſi: armenta, curioſi: pecora, guloſi: animalia petulantes & cupidi: beſtiæ ſimplices & idiotæ: horrea, authentica eloquia: apotheca, expoſitorum volumina: paſcua paſſiones ſanctorum & geſta: ſtercora ſunt vitia & peccata: fontes aquarum, Doctores populorum: ignis, cupiditas: flamma, luxuria.*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Pergit horrorem diei excidij Ieruſalem per Chaldæos, & ſub eius typo allegoricè horrorem diei iudicij deſcribere & comminari. Inde verſ. 12. hortatur omnes ad pœnitentiam & planctum, vt Deum ſibi reconcilient, itáque has eius minas euadant. Tertiò, verſ. 18. pœnitentibus promittit ſalutem per Cyrum, & multò magis per Chriſtum Doctorem iuſtitiæ, per quem effundet Spiritum ſanctum in fideles. Denique verſ. 30. dat ſigna præuia iudicio & Iudici Chriſto.

℣. 1.) Canite tuba in Sion, vlulate in C monte ſancto meo, cõturbentur omnes habitatores terræ: Quia venit dies Domini, quia propè eſt.

℣. 2.) Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quaſi manè expãſum ſuper montes populus multus & fortis: ſimilis ei non fuit à principio, & poſt eum non erit vſque in annos generationis & generationis.

℣. 3.) Ante faciem eius ignis vorans, & D poſt eum exurens flamma: quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eum ſolitudo deſerti, neque eſt qui effugiat eum.

℣. 4) Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum: & quaſi equites ſic current.

℣. 5.) Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita mõtium exilient, ſicut ſonitus flammæ ignis deuorãtis ſtipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium.

℣. 6.) A facie eius cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam.

℣. 7.) Sicut fortes current: quaſi viri bellatores aſcendent murum: viri in vijs ſuis gradientur, & non declinabunt à ſemitis ſuis.

℣. 8.) Vnuſquiſque fratrem ſuum non coarctabit, ſinguli in calle ſuo ambulabunt: ſed & per feneſtras cadent, & non demolientur.

℣. 9.) Vrbem ingredientur, in muro current: domos conſcendent, per feneſtras intrabunt quaſi fur.

℣. 10.) A facie eius contremuit terra, moti ſunt cœli: ſol & luna obtenebrati ſunt,

ſunt, & ſtellę retraxerunt ſplendorem ſuum.

℣. II.) Et Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui; quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia & facientia verbum eius: magnus enim dies Domini, & terribilis valde: & quis ſuſtinebit eum?

verſ. 1. Vlulate.) Non tam voce, quàm buccina. Hebr. enim eſt תִּרְעוּ *tariu*, id eſt, *taratantara inſonate.* Tigurina, *Claſſicum canite*, ſcilicet triſte, & horriſonum, quale ſolet cani in aduentu hoſtium, in prælio, in ſtrage & excidio. q. d. En aduentat hoſtis, adeſt Chaldæus, inſtat vrbi obſidio & vaſtitas: perſonate ergo tubis, tum vt ad arma, tum potiùs vt ad Deum in templum omnes confugiant, Deique opem implorent & impetrent, ac ibi habeãt aut aſylum, aut ſepulchrum.

In monte ſancto meo.) In templo & arce montis Sion.

Conturbentur, Tigurina, *contremiſcant*, *omnes habitatores terræ*, noſtræ, putà Iudææ; ac tremuli & conſternati Dei auxilium vnanimes vna voce omnes inclament.

verſ. 2. *Quia venit dies Domini.*) Putà dies iudicij & vindictæ Domini, quam Dominus in Iudæos exercebit per Chaldæos. Vnde hæc dies à Ioële vocatur *dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis*, id eſt, ſummè funeſta, triſtis, nubila & calamitoſa, in qua præ mœrore Iudæi caligabunt oculis, vt videatur meridies eis eſſe caligo, omniáque videantur ſibi videre tenebroſa & atra. Sicut enim lux eſt ſymbolum & cauſa lætitiæ, & proſperitatis; ita tenebræ ſunt ſymbolum triſtitiæ, aduerſitatis, & carceris, ac captiuitatis. Ad literam ergo loquitur de die excidij Ieruſalem: tropol. de die mortis, iudicij & excidij orbis, cùm archangelus canet tuba nouiſſima, 1. Corinth. 15. 51. ita S. Hieron. Theodor. Alber. Hugo, Arias, Ribera & alij.

Quaſi manè.) q. d. Vt manè quaquauerſum ſe ſpargit aurora, & prima lux ſolis, qui ſtatim vt oritur omnia ſuis radijs illuſtrat, omniáque ſua luce occupat; ita populus multus & fortis, nimirum locuſtæ hæ, de quibus dixi cap. 1. 4. putà Chaldæorum agmina, celerrimè omnes Iudææ montes occupabunt. Perſiſtit enim in parabola & allegoria locuſtarum. *Hoc autem*, inquit S. Hieron. *de locuſtis dicitur, vt de hoſtibus intelligatur: vt dum locuſtas legimus, Babylonios cogitemus.* ita & Theodor. Remig. Hugo, Clarius & alij, & patet ex ſeq. vbi eos comparat equis, & equitibus. Hiſce enim ſimiles ſunt locuſtæ, non Chaldæi, qui non ſimiles, ſed ipſimet erant equites.

Aliter Arias, q. d. Sicut manè luce oriente & occupante montes, tenebræ coguntur in valles; ita venientibus Chaldæis monteſque occupantibus, tenebræ calamitatis & vaſtitatis cogentur in Iudęam & in Ieruſalem. Illi ergo erit *dies tenebrarum & caliginis*, vt præceſſit; cùm Chaldęis, aliiſque gentibus erit manè lucidum, lætum & fœlix.

Similis ei non fuit à principio, & poſt eum non erit vſque ad annos generationis & generationis.) q. d. Per duas, vel per multas generationes & ſæcula, nullus hoſtis nocentior fuit, aut erit Iudææ, quàm Chaldæi. Nam poſt plura ſęcula, Romanos ſub Tito & Veſpaſiano magis illi nocuiſſe, planéque eam euertiſſe & deſolaſſe, liquet ex Ioſepho, & ex moderna Iudæorum per totum orbem diſperſione. ita Theodor.

verſ. 3. *Ante faciem eius ignis vorans.*) q. d. Quicquid attigerit hic populus locuſtarum, putà Chaldęorum, idipſum totum ipſe quaſi flamma vorax conſumet, ita vt ignem manibus præferre, eóque omnia afflare & concremare videatur, adeo vt omnia in ſolitudinem redigat, & poſt ſe non niſi carbones, & cineres relinquat. ita S. Hieron. Eſt catachreſis.

Aliter Sanchez, Ignis hic, inquit, eſt is qui pręferebatur regibus & caſtris Chaldæorum, quaſi comes & dux viæ: ignem enim vt Deum colebant Chaldæi. Ignis ergo erat eis quaſi militare ſignum, minans & portendens incendia, cædes & ſtrages. Idem à Chaldæis, ijs euerſis, acceperunt Perſarum reges, quibus prælatum fuiſſe ignem docet Xenophon lib. 8. Cyrpædiæ, Curtius lib. 3. & alij. Sic & Holopherni præferebantur lampades ardentes & ignitæ, Iudith. 10. 7. iuxta Septuag. Hunc ergo huius loci ſenſum dat: Pręit ante caſtra hoſtilia in Iudęam properantia ignis vorax, proprium inſigne Chaldæorũ: ſubſequetur alius, quem ſparget hoſtis, vt Iudæam, quæ priùs erat hortus voluptatis, comburat & deſolet. Simili modo & cauſa vidit Ieremias cap. 1. ollam accenſam, qua portendebatur aduentus Chaldęorum, qui omnia ferro & flammis erant vaſtaturi. S. Greg. Nazianz. orat. 15. ex Septuag ſic legit: *Anteriora eius, hortus voluptatis: poſteriora autem, campus exterminij*; ſicque explicat: *Ioel*, inquit, *hiſce verbis deplorat terræ corruptionem, & famis cruciatum, tragicè priſtinæ pulchritudini poſteriorem deformitatem opponens.* q. d. Terra quæ priùs erat florida & frugifera, & poſtea effecta eſt arida & ſqualida, ac quaſi exterminata.

verſ. 4. *Quaſi aſpectus equorum aſpectus eorum.*) q. d. Hæc caſtra locuſtarum, quæ repræſentant Chaldęorum agmina, erunt ſimilia equis & equitibus. ita S. Hieron. Locuſta enim ſpeciem habet equi armati, & equitis cataphracti: vnde Italicè vocatur *cavalletta*, id eſt, equulus. Huc alludit S. Ioan. in ſuis locuſtis futuris ſub finẽ mundi Apoc. 9. 7. *Similitudines*, ait, *locuſtarum ſimiles equis paratis in prælium.* & verſ. 9. *Et habebant loricas ferreas, & vox alarum earum ſicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum.*

verſ. 5. *Sicut ſonitus* (ſtrepitus & crepitus) *flammæ ignis deuorantis ſtipulam.*) q. d. Sicut flamma ſtipulam allambens & ſuccendens ſtrepit & crepat, ſic ſtrepent hæ locuſtæ, id eſt, Chaldæi cùm arua Iudææ inſtar ſtipularum arrodent & adurent.

Omnes vultus redigentur in ollam.) Chald. *Nigreſcent quaſi olla*, ſcilicet præ timore & pauore. Timor enim ſanguinem reducit ad cor, vt illi quaſi arci in periculo conſulat; vnde extremę partes velut exanimes & exſangues palleſcunt; mox metu ingraueſcente nigreſcunt. Leuis enim metus pallorem; grauis, vti eſt mortis, nigredinẽ inducit, vt facies, inquit Ruffinus, *futuræ mortis lurido veſtiantur: hinc non ſolùm palleſcunt, ſed etiã penitus atrahuntur* (ſic enim lego cum Delrio adagio 969. non *attrahentur.*) ſic Iſaias c. 13. 6. de Babyloniorum clade ait: *Facies combuſtæ facies eorum*, id eſt, nigreſcunt pauore & mœrore: ſicut enim lętitia vultus fit ſerenus & ſplendidus, ita triſtitiâ & metu fuſcatur, & obnubilatur, ait S. Hieron. & Theoph. Secundò, Theod. hęc refert

ad famem, quaſi ad cauſam q. d. Præ fame fient
luridi & atri: item ſolis ardore, cum in Chaldæa
quaſi mancipia cogentur laborare in luto, & alijs
ſordidis miniſterijs, ait Sanchez, præſertim cùm
fiēt ollarij, cacabarij, ferrarij, furnarij carbonarij,
qui quàm atri ſint, videre eſt in fodinis Leo-
dienſibus.

Tropol. hic eſt typus, hic color decolor, hæc
ſpecies, hæc facies peccatorum omnium coram
Deo & angelis eius.

verſ. 7. *Aſcendent murum.*) Chaldæi. Nota, in parabo-
lis miſcetur res cum parabola; vnde quædam di-
cuntur in ijs quæ magis propriè rei quàm para-
bolæ ipſi conueniunt. Tale eſt hic, aſcendere mu-
ros Ieruſalem, & per eos in vrbem obſeſſam ir-
rumpere, quod magis Chaldæis, quàm locuſtis
eorum antitypis, conuenit. Talia ſunt & quæ ſe-
quuntur: *Vrbem ingredientur, in muro current, in
domos conſcendent.* & verſ. 11. *Multa ſunt nimis
caſtra eius, quia fortia: viri in vijs ſuis gradientur.
Viri*, id eſt, ſinguli quaſi viri fortes more exerci-
tus, in acie & ordine ſuo procedent. Hebr. enim
vir duo ſignificat 1. *vir*, id eſt, vnuſquiſque, 2. *vir*,
id eſt, fortis & virilis.

Ita locuſta *egreditur vniuerſa per turmas ſuas*,
ait Sapiens Prouerb. 30. 27. *Hoc nuper*, inquit
S. Hieron. *in hac prouincia (Iudæa) vidimus. Cum
enim locuſtarum agmina venerint, & aerem qui
inter cælum & terram eſt occuparint, tanto ordine
& diſpoſitione iubentis Dei volitant, vt inſtar teſſe-
rularum, quæ in pauimentis artificis figuntur manu,
ſuum locum teneant & ne puncto quidem, vt ita di-
cam, vngue tranſuerſo declinent ad alteram.* Hoc
eſt quod ſubdit Ioel; *Vnuſquiſque fratrem ſuum
non coarctabit, ſinguli in calle ſuo ambulabunt.* Sy-
rus: *Singuli in ſemita ſua ibunt, de pondere* (grauita-
te) *iudicij ſui cadent, & non aſcendent ad ſummum.*
Per has locuſtarum acies, ordinatam Chaldæo-
rum aciem intellige.

verſ. 8. *Sed & per feneſtras cadent.*) *Nihil enim locuſtis
inuium eſt cum & agros, & ſata, & vrbes, & domos,
& cubiculorum ſecreta penetrent*, ait S. Hieron. vti
fecerunt locuſtæ à Moſe immiſſæ in Pharaonem
& Ægyptios, Exodi 10. 14. Notat Chaldæorum
impetum, impudentiam & audaciam; quòd quaſi
locuſtæ per feneſtras portis clauſis in domos
Iudæorum irruituri ſint.

verſ. 9. *Et non demolientur.*) Paſſiuè, id eſt, non læden-
tur, non ſauciabunt ſe in hoc ſaltu per feneſtras.
q.d. Molem corporis ſui armis grauati ad humum
non allident, de mole & robore ſuo nihil hoc ca-
ſu decerpent. Hoc ſigno notat eorum dexterita-
tem, & exercitationem in pugnando, ſaltando,
&c. æquè ac audaciam, qua in ipſos hoſtium gla-
dios intrepidi irruent; quin & illæſi, ex vſu & ha-
bitu ſaliendi & digladiandi. ita Sanchez. Poſſet
quis ſuſpicari pro *demolientur*, legendum eſſe *de-
morientur*, id eſt, vulnerabuntur adeo vt morian-
tur. Hoc enim ſignificat Hebr. יבצעו *ibtſau*. Ve-
rùm codices Latini, etiam antiquiſſimi quos Ro-
mæ inſpexi, conſtanter legunt *demolientur*, id eſt,
deſtruentur, & vt Septuag. apud S. Hieron. *conſu-
mentur*; idque latinum eſt, non barbarum. Vete-
tes enim actiuè dicebant demolio, demoliui, pro
deſtruo, deſtruxi; ac conſequenter paſſiuè demo-
lior, demolitus ſum, pro deſtruor, deſtructus ſum.
Sic cap. 1. 17. dicitur: *Demolita*, id eſt. deſtructa,
ſunt horrea. Ita Alphenus in l. *Qui inſulam*, in
prin. ff. *Dominus*, ait, *inſulæ, quia ædificia vitium fa-
cere diceret, demolierat eam.* Et Vlpianus in l.

A *Quid tamen*, §. 1. ff. *Quibus modis vſuſfructus
amit. Si demoliens*, ait, *ædibus teſtator alias nouas re-
ſtituerit.* Et, *ædificium demolitum*, in l. *Qui inſulam*,
in prin. ff. locat. Senſus ergo eſt q. d. Audaces
Chaldæi prædæ auidi, clauſis oſtijs per feneſtras
irrumpent in domos, & non demolientur, id eſt,
non concidentur, non lædentur, vel à ſe ſuiſque
armis in hoc ſaltu, vel ab incolarum, putà Iudæo-
rum, ſe ſuáſque domos defendentium, gladijs:
tam enim fortes & dexteri erunt, vt ſaliendo in
arma ſua non impingant; tam terribiles, vt Iudæi
eos inuadere non audeant, ſed in latebras ſe ab-
dant.

Nota, pro *feneſtras* hebr. eſt שלח *ſcelach*, id eſt
B immiſſio & emiſſio, putà feneſtra, per quam lux
& aër in domum immittitur, ſordes verò in pla-
team emittuntur & eijciuntur. Rurſum, *ſcelach*
ſignificat miſſile, putà telum, vel iaculum. Vnde
ſeptuag. vertunt: *In iaculis cadent, & non conſu-
mentur.* Pagnin. & Vatab. *Super gladium deijcient
ſe, & non ſauciabuntur.* q.d. Chaldæi irruent in gla-
dios Iudæorum, ijſque non lædentur, ſed eos
ſternent, ſuiſque ipſorum gladijs eos confodient.
Rurſum, pro *demolientur* hebr. eſt יבצעו *ibtſau*,
quod ſignificat vulnerare, item eſſe auarum, am-
bire pecuniam. Vnde Chald. vertit: *Ad locum ad
quem miſſi ſunt vadunt trucidantes; & non recipient
pecuniam.* q.d. Chaldæi vitam Iudæis eripient, nec
C aurum ab eis pro lytro oblatum recipient. Arias
& Tigurina vertunt: *Lucro non inhiant.* Sic & tro-
pol. dæmones animas quærunt, non aurum. De-
nique diſce hic, auaritiam appoſitè hebr. vocari
בצע *beſa*, id eſt, vulnus: quia lædit & vulnerat
proximum per vſuras, fraudes, iniquos contra-
ctus, &c. Nam, vt ait Philoſophus, *Pecunia eſt ani-
ma & ſanguis mortalibus.*

A facie eius (populi, de quo verſ. 2.) *contremuit* verſ. 10.
terra, moti ſunt cæli.) Eſt poëtica hyperbole, in
qua partim alludit Propheta ad locuſtas, partim
ad Chaldæos, per eas ſignificatos. q.d. Tanta, tám-
que numeroſa & denſa erit hæc locuſta, id eſt,
exercitus Chaldæorum: tantus pariter erit eius
D horror & pauor in Iudæis, vt ipſis hoc metu per-
culſis & attonitis, per locuſtas haſce quaſi nubes,
pérque puluerem ab eis excitatum, ſol & luna
obuelari, & obtenebrari videantur (ſolent enim
agmina locuſtarum ita denſari ſubinde, vt dum
volant expanſis alis, ſolem cœlúmque obtegant:)
quin & præ horriſono tubarum clangore, tympa-
norum, & tormentorum ſonitu, equorum fremi-
tu & curſu, vngularum ad ſaxa colliſione, mili-
tum clamore & furore, *cælum ruere, terra fluctua-
re videatur*, ait S. Hiero. Remig. Albertus Hugo,
Ribera & alij. Simili modo Iſaias cap. 13. 10. & 13.
ait in excidio Babylonis Solem, lunam & ſtellas
retraxiſſe ſuum lumen, cœlum fuiſſe turbatum,
E & terram motam de loco ſuo. Sic Pſaltes pſal. 7.
poëticè pingit Deum deſcendentem ad vindi-
ctam impiorum, quaſi cœlos, aëra, terram, totám-
que mundi machinam quatientem, &, vt Poëta
ait, *qui nutu concutit orbem.* Vide can. 32. in Proph.
maiores.

Secundò, Theodor. & Arias hęc non hyperbo-
licè, ſed propriè accipiunt. Cenſent enim Deum
ante exercitum Chaldæorum præmiſiſſe procel-
las, fulgura, & tonitrua ad percellendum Iudæos.
Hiſce enim cœlum, id eſt, aër totus, æquè ac ter-
ra commouetur & quatitur, iuxta illud Virgilij
Æneid. 4.

Tonitru cælum omne ciebo.

Rurſum

Ruſum procellis hiſce ſol cœlúmque obduci- A
tur,& obtenebratur. Vnde ſequitur:

vers. 11. *Et*, id eſt, quia, *Dominus dedit vocem ante faciem exercitus ſui.* Id eſt, ante exercitum ſuum, putà ante Chaldæos. Vox enim Dei eſt tonitru, vt patet Pſal. 28. a. & ſeq. Alludit ad vocem ducis, qui ſuos milites ad inſtans prælium ingenti animo & voce cohortatur & acuit. q.d. Deus quaſi dux belli milites ſuos, putà Chaldæos venientes in Iudæam per tonitru animabit ad bellum; Iudæos verò per idem percellet,& perterrefaciet,quia eius benignam vocem & inuitationem ad pœnitentiam audire noluerunt, eiúſque legatos, putà Prophetas, contempſerunt: tonitru ergo Dei audient & ſentient qui eius blandiloquia audierunt & ſpreuerunt. Nota, Chaldæi hic B vocantur milites & exercitus Dei: quia quaſi lictores fuerunt iuſtitiæ, & vindictæ diuinæ exercitæ in Iudæos, aliáſque Gentes. Licèt enim ipſi dominandi libidine, & ſpolijs ditandi ſe cupidine Iudæos, Gentéſque tyrannicè inuaſerint, ac proinde ad hoc directè à Deo excitari & poſitiuè immitti non potuerint: Deus tamen hanc eorum tyrannidem, libidinem & cupidinem directè permittere decreuit, téque ipſa permiſit ad hoc, vt per eam Iudæorum Gentiúmque luxum, idololatriam, aliáque peccata caſtigaret. Vide can. 36. in maiores Prophetas.

Allegoricè, hæc veriora & maiora erunt in die C mortis, & magis in die iudicij, cuius hic viua imago datur in excidio Ieroſolymæ per Chaldæos. Itaque hæc dies erit tenebrarum & caliginis, qua locuſtæ, id eſt, dæmones innumeri armati peccatis noſtris quæ in vita commiſimus, animam inuadent, percellent, lancinabunt, & in extremas anxietates redigent, vt terra, aër ac cœlum nimis ei anguſtum videatur.

Et ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum: Syrus, & Arabicus vterque: *Occidit lumen* (fulgor) *ſtellarum.*

℣. 12.) Nunc ergo dicit Dominus: Conuertimini ad me in toto corde veſtro, D in ieiunio, & in fletu, & in planctu.

℣. 13.) Et ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra, & conuertimini ad Dominum Deum veſtrum: quia benignus & miſericors eſt, patiens & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia.

℣. 14.) Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionem, ſacrificium & libamen Domino Deo veſtro? E

℣. 15.) Canite tuba in Sion, ſanctificate ieiunium, vocate cœtum.

℣. 16.) Congregate populum, ſanctificate eccleſiam, coadunate ſenes, congregate paruulos, & ſugentes vbera: egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.

℣. 17.) Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri Domini, & dicent: Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hereditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. Quare dicunt in populis: Vbi eſt Deus eorum?

Conuertimini ad me.] Qui auerſi eratis à me, vers. 12. & conuerſi ad varias illicéſque veſtras cupidines: *Conuertimini*, inquam, *in toto corde*, tota mente, tota anima, toto ſpiritu, toto affectu. Ego enim cordis & mentis ſum creator & dominus, ideóque totum illud mihi dedi, imò reddi volo, nec patior ex eo partem aliquam quæ idolis, Veneri aut ventri detur, mihi ſuffurari. Vide S. Greg. lib. 7. Moral. cap. 12. ad illud Iobi: *Inuoluta ſunt ſemita greſſuum eorum*, vbi docet peccatores ſæpe facere bona propoſita, ſed occurrente tentatione illico ad ſua vitia relabi, quia cor non mutant, nec ſeriò & ex toto corde ſe ad Deum conuertunt: *Eſſe quippe humiles*, inquit, *ſed tamen ſine deſpectu: eſſe contenti proprijs, ſed ſine neceßitate: eſſe caſti, ſed ſine maceratione corporis: eſſe patientes, ſed ſine contumelijs volunt: cúmque adipiſci virtutes quærunt, ſed labores virtutum fugiunt, quid aliud quam exhibere belli certamina in campo neſciunt, & triumphare in vrbibus de bello concupiſcunt?* cum ex aduerſo, vt ait S. Bern. humiliatio ſit via ad humilitatem, paſſio ad patientiam, mortificatio ad caſtitatem, ieiunium ad abſtinentiam. Vera ergo conuerſio fit per ſolidum, ſerium & efficax voluntatis propoſitum de mutanda vita, ſi illud crebrò innouetur, & in opus conferatur. *Auerſio à Deo*, inquit Hugo de S. Vict. *fit tribus modis, vanitate mundi, voluptate ſui, curioſitate proximi. At conuerſio fit confeßione oris, compunctione mentis, mortificatione carnis; vt ſcilicet in ore veritas, in mente puritas, in carne pudica ſit ſobrietas.* Porrò internam hanc cordis conuerſionem, & compunctionem oſtendite *in ieiunio*, quo puniatis peccata carnis & gulæ, *& in fletu & in planctu*, quo non tantùm lachrymis profuſis defleatis, ſed & cum gemitibus, ſuſpirijs, tunſione pectoris, comploſione manuum, &c. ploretis & plangatis priſtina ſcelera & cæcitatem veſtram, ac ingratitudinem & iniurias mihi illatas.

Rectè enim Tertul. lib. de pœnit. cap. 9. pœnitentibus hoſce actus & geſtus ex priſco Eccleſiæ more præſcribit: *Exomologeſis*, inquit, *proſternendi, & humilificandi hominis diſciplina eſt, conuerſionem iniungens miſericordia illicem. De ipſo quoque habitu ac victu mandat, ſacco & cineri incubare, corpus ſordibus obſcurare, animum mœroribus deijcere, illa quæ peccauit triſti tractatione mutare. cæterum paſtum & potum pura noſſe, non ventris ſcilicet, ſed animæ cauſa: plerumque verò ieiunijs preces alere, ingemiſcere, lachrymari, & mugire dies noctéſque ad Dominum.* Idem lib. 3. contra Marc. cap. 18. ait, *afflictos in rebus attonitis genibus poſitis, & manibus cadentibus pectus, & facie humi volutante orationem commendare debere.*

Conuertimini ergo *ad me in toto corde*, vt ſcilicet omnes affectiones in vnum Deum referatis. Audi S. Bern. ſerm. 2. de Quadrag. *Attende ſolerter quid diligas, quid metuas: vnde gaudeas, aut contriſteris: & ſub habitu religionis animum ſecularem, ſub pannis conuerſionis inuenies cor peruerſum. Totum enim cor in his quatuor affectionibus eſt, & de his accipiendum puto quod dicitur, vt in toto corde tuo conuertaris ad Dominum. Conuertatur*

proinde amor tuus, vt nihil omnino diligas niſi ipſum, aut certe propter ipſum. Conuertatur etiam ad ipſum timor tuus, quia peruerſus eſt timor omnis, quo metuis aliquid præter eum, aut non propter eum, ſic & gaudium tuum & triſtitia æquè conuertatur ad ipſum. Hoc autem ita fiet, ſi non niſi ſecundùm eum doleas, aut læteris.

Scindite corda veſtra.] Solebant enim Iudæi in blaſphemia & ſimili atroci ſcelere, æquè ac in graui luctu ſcindere veſtimenta à capite vſque ad pectus, ait Arias, vt hac ſciſſione oſtenderent internum animi dolorem & diſplicantiam. Sed in multis hæc ſciſſio erat mera ceremonia, hærens tantùm in veſte, nec ex corde promanans. Iubet ergo Deus hic cor ſcindi, potiùs quàm veſtem.

Quinque epitheta clementiæ Dei.

Quia benignus.] Quinque epithetis declarat immenſam Dei pietatem & clemẽtiam ẽrga peccatores pœnitentes. Primum eſt, quod in eos ſit *benignus*, hebr. חנון *channun*, id eſt, miſericors, gratioſus, benignus. Secundum eſt, quod in eos ſit *miſericors*, hebr. רחום *rachum*, id eſt, miſerator viſceralis, ſiue commiſerans ex intimis viſceribus. Tertium eſt, quòd ſit *patiens*, hebr. ארך אפים *erech appaim*, hoc eſt, *longus*, id eſt, latis, *naribus*, hoc eſt longanimis, patiens, tardus ad vindictam, facilis ad veniam. Qui enim latas habent nares, tardè iraſcuntur, & citò placantur: quia iræ fumos naribus efflant: ex aduerſo קצר אפים *ketſar appaim*, id eſt, *anguſtis naribus*, ſignificat facilem ad iram, & tardum ad veniam: quia iræ ſpiritus & fumos efflare nequit, ſed reſeruat, & in corde mentéque continet, vti dixi Exodi 34. 6. Quartũ eſt, *multa miſericordia*, hebr. eſt, *multus pietate* & bonitate. Quintum, *præſtabilis*, id eſt, placabilis & pœnitens *ſuper malitia*, id eſt, afflictione & punitione, quam comminatus eſt peccatoribus, vt ſcilicet pœnitente homine pœniteat & Deum, nec minarum decreta iis infligat, ſed ea reuocet & aboleat. ita Heb. Chald. S. Hieron. & alij. Hebr. enim eſt נחם *nicham, id eſt, pœnitens ſuper malitia,* vt vertunt Septuag. & Vatab. *Deus*, ait Hugo Victor. *benignus eſt, quia iram inimicorum vertit in manſuetudinem, miſericors, quia ſæuitiam in pietatem: patiens, quia contemptum in compunctionem: multus miſericordia, quia odium in dilectionem: præſtabilis ſuper malitia, quia baratrum deſperationis in gratiam prouehit contemplationis.* Vnde Arabicus vertit: *Multa miſericordia potentia tua, & gratia eius, & auertens malum.* Syrus: *conuertens malitiam.*

Præſtabilis id eſt, placabilis cur?

Nota hic rurſum latinitatem, imò elegantiam noſtri interpretis. Nam *præſtabilis ſuper malitia*, latinè ad verbum idem eſt, quod præſtans, vel qui præſtat, excellit & eminet malitiæ, hoc eſt, iræ & vindictæ; qui maior & melior eſt malitia, nec ſinit ſe ab ea vinci aut regi, ſed eam ipſe vt dominus vincit & regit. ita Ribera. Ira enim eſt quaſi fera tigris, & quaſi indomabilis leæna: quis enim hominum furens ira & cholera, eam domet & regat? Ira ergo dominatur irato, eique habenas rationis & imperij excutit, imò verò eum quaſi mancipium ſibi ſeruire & obſequi facit. Vnde Poëta:

Ira furor breuis eſt,

Et Cicero Tuſcul. 4. *An*, ait, *eſt quicquam ſimilius inſaniæ, quàm ira? Quàm bene Ennius initium dixit, inſaniæ: color, vox, oculi ſpiritus, impotentia dictorum atque factorum quam partem habent ſanitatis? Quid Achille Homerico fœdius? Quid Agamemnone in iurgio? nam Aiacem quidem ira ad furorem mortemque perduxit.* Deus autem tam potens, tam ſanctus, tam manſuetus eſt, vt iræ & vindictæ ſuæ ad nutum imperet: tam præſtans & excellans eſt eius bonitas, vt omnem malitiam tam culpæ, quàm pœnæ peccatoribus decretæ, omnem vindictæ cupidinem, omnem puniendi ſententiam in eos latam, ſi pœniteant, mox reuocet & deleat. Vnde hebr. *nicham* verti poteſt *conſolabilis ſuper malitia.* q. d. Deus malitiam, id eſt, iram & vindictam, quantumuis trucem, amariſſimam, & acerbiſſimam conſolari, flectere & dulcorare poteſt, imò ipſam iram vertere in conſolationem, & beneuolentiam ſummam. Quanta eſſet vis & dulcedo mellis, quod fel, imò mare fell cum dulcoraret? Longè maior eſt vis bonitatis Dei, dulcorantis omnem malitiam & amaritudinem. Hác ſibi proponant irati, in eáque quaſi abyſſo iras ſuas mergant & ſepeliant.

Porrò *præſtabilis* Latinis idem eſſe quod præſtans, excellens, eximium patet ex Cicerone lib. de Amicitia, vbi ait: *Nihil amicitia præſtabilius eſſe putetis.* Et lib. 2. de natura deorum: *Nil melius mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius.* Et lib. 2. de orat. *Sumenda autem res* (oratori) *erunt aut magnitudine præſtabiles, aut nouitate primæ, aut genere ipſo ſingulares. Neque enim parua, neque vſitata, neque vulgares admiratione, aut omnino laude digna videri ſolent.* Et Gellius: *Chilo ait, præſtabilis homo ſapientia.* Sic Deus *præſtabilis*, id eſt, præcellentis, eminentis & tranſcendentis eſt miſericordiæ, quæ oritur partim ex eius celſitudine & magnitudine animi immenſa: verum enim eſt illud Ouidij lib. 3. triſtium Eleg. 5.

Quo quiſque eſt maior, magis eſt placabilis ira,
Et faciles motus mens generoſa capit,
Corpora magnanimo ſatis eſt proſtraſſe leoni,
Pugna ſuum finem cum iacet hoſtis habet.
At lupus, & turpes inſtant morientibus vrſi,
Et quæcunque minor nobilitate fera eſt.

partim ex eius infinita bonitate. Boni enim viri proprium eſt, ait Plato, opus ſuum non deſtruare, ſed perficere: perficitur autem pœnitentia ex parte deſtructi, & remiſſione ex parte Dei. Quod videns Moſes, inter alia arcana ſibi oſtenſa in Sina, dum Deum corpore veſtitum à tergo intueretur, exclamauit: *Dominator Domine Deus, miſericors & clemens, patiens & multæ miſerationis, ac verax, qui cuſtodis miſericordiam in millia*, id eſt, in mille generationes, &c. *qui reddis iniquitatem Patrum filijs ac nepotibus in tertiam & quartam generationem.* Quantum ergo mille excedit quatuor, tantum bonitas & clementia Dei excedit iuſtitiam. Hoc eſt quod Eccleſia profitetur dicens: *Deus cui proprium eſt miſereri ſemper & parcere.* Vide dicta Exodi 34. 6.

Moral. de imitando Deo in 15. attributis.

Moral. fidelis hæc Dei ſui, ad cuius imaginem creatus & per Chriſtum recreatus eſt, attributa iugiter conſideret, eáque imitari, induere, & moribus exprimere ſtudeat: ſcripſit S. Thomas hac de re opuſc. 62. quod inſcribitur *de diuinis moribus*, quo docet quomodo quindecim attributa Dei æmulari debeamus, itáque fieri diuini. Primum, inquit, eſt immutabilitas. *Apud Deũ enim non eſt mutatio, nec viciſſitudinis obumbratio*, Iac. 3. 1.
Et ideo immutabilia ſunt opera eius ſecundùm eſſentiam, ſcilicet angelus, anima, cœlum & quatuor elementa: mutat quidem multa in mundo, ſed omnis hæc mutatio eſt in creaturis, non in creatore, ſæculares aſſiduè mutantur, & conſtan-

tes ſunt in ſua inconſtantia. Sancti verò tendunt A
iugiter ad mentis conſtantiam, vt nec aduerſis
fracti, nec proſperis illecti à via recta deflectant.
Inſuper eundem ſemper in ſtatu, inceſſu omni-
que conuerſatione vitæ piæ tenorem ſeruant.
2. Secundum, omne bonum Deo placet, omne
malum diſplicet: ita & ſanctis placet omne bo-
num ſemper & vbique, & in qualibet creatu-
ra, omnibúſque bonum, id eſt, gloriam Dei &
ſalutem proximi impugnantibus fortiter reſi-
ſtunt, multò magis omni malo, id eſt, peccato.
3. Tertium, Deus præuidet & prouidet omnia: ita
ſancti præuident tentationes, contra eáſque ſe
muniũt; item nouiſſima, putà mortem, iudicium,
itáque ſuis rebus & ſaluti æternæ proſpiciunt. B
4. Quartum, Deus patiens eſt, quin & ſolem ſuum
oriri facit ſuper bonos & malos, ac pluit ſuper
iuſtos & iniuſtos: ita & ſanctorum propria vir-
tus eſt patientia, qua inimicos non tantùm tole-
rant, ſed & amant, eóſque benefactis obruere
& amicos reddere ſtudent. Rurſum, patienter
ſuſtinẽt tot ſcelera, tot rapinas, tot oppreſſiones,
tot ſtrages & clades, publicas & priuatas, quæ in
hoc mundo fiunt; ſicut Deus eadem ſuſtinet. Hoc
enim commendat omnipotẽtiam Dei: non enim
eſt magnæ potentiæ iniquum in foueam inferni
demergere; ſed miſericordiam ſuam parcẽdo ma-
5. ximè, & miſerendo manifeſtare. Quintum, Deus
eſt iuſtus, adeo vt quantum eſt ex parte ipſius, C
nullus ex alterius malitia recipiat detrimentum.
Nihil enim nocet S. Michaëli caſus Luciferi, nec
Iudæ malitia Petri charitatem imminuit: ſecus
faciunt mundani, qui vnius, v.g. religioſi aut cle-
rici peccatum, in totum ordinem & ſtatum Ec-
cleſiaſticum refundunt: at ſancti Dei iuſtitiam
6. imitantur. Sextum, Deus eſt rectus, nihil facit ex
priuato amore vel odio, nunquam propter iuſti-
tiam miſericordiam deſerit, nec propter miſeri-
cordiam iuſtitiam derelinquit: idem facere ſtu-
7. dent ſancti. Septimum, Deus eſt liberalis, & com-
municat ex ſuo quicquid communicabile eſt,
etiam iis qui id non petunt, imò negligunt &
contemnunt. Ita angelis cõmunicauit ſuam bea- D
titudinem, Apoſtolis ſuam poteſtatem ligandi &
ſoluendi, Prophetis ſuam præſcientiam, Docto-
ribus ſuam ſapientiam, Martyribus ſuam fortitu-
dinem, Confeſſoribus ſuam conſtantiam inter
læta & triſtia, virginibus ſuam puritatem: ac ſpe-
ciatim Moſi ſuam manſuetudinem, Ioſepho ſuã
prouidentiam, Eliæ ſuum zelum, Sampſoni ſuum
robur, Salomoni ſuam prudentiam, Dauidi ſuam
miſericordiam, B. Petro ſuam charitatẽ, S. Ioan-
ni ſuam caſtitatem, S. Paulo ſuam magnanimi-
tatem: ſic & ſancti oculos habent ad videndum
pro aliis, aures ad audiendum confeſſiones, os ad
prædicandum, pedes ad ambulandum, cor ad me-
8. ditandum pro aliorum ſalute. Octauum, Deus E
eſt placabilis: nam pœnitẽtibus ita offenſas, etiam
grauiſſimas, condonat, vt nunquam illarum re-
cordetur, eóſque ita diligit, imò magis, quàm an-
tea: ita & ſancti iniuriæ obliuiſcuntur, familiarita-
tem ſuam lædentibus non ſubtrahunt, imò om-
nia probra condonant, & pro exprobrantibus
9. orant. Nonum, Deus eſt benignus iis qui eum
grauiſſimè offenderunt, imò ſuis irriſoribus &
crucifixoribus, quos gratia ſua præuenit, vocauit-
que ad pœnitentiam, gratiam & gloriam: ita ni-
hil facit Deo ſic ſimilem, ait S. Chryſoſt. atque
malignis & lædentibus eſſe benignum & clemẽ-
tem, cùm ſit cumulus perfectionis inimicos di-
ligere, & pro ipſis orare, vti fecit Chriſtus in cru-
ce. Rurſum, Deus à nemine exigit quicquam ſu-
pra vires in pœnitẽtiis, ieiuniis, orationibus, elee-
moſynis, omnique diſciplina, ſed paucis lachry-
mis & gemitu, imò corde dolente & contrito cõ-
tentus omnia ſcelera indulget; ſic ſanctus nemi-
nem grauat ſupra vires, ſed tãtùm exigit id, quod
facilè præſtare poteſt. Decimum, Deus eſt verax 10.
in dictis & promiſſis, vt patet in oraculis hiſce
Prophetarum: ita ſanctus, verax & fidelis eſt, tum
Deo in fide, cultu, obedientia, ac votis; tum pro-
ximo in omnibus dictis & factis: quia *qui veritatẽ
odit, odit Chriſtum*; & vt ait S. Chryſoſt. *veritatis
proditor eſt non tantùm ille qui mentitur, ſed etiam
qui liberè veritatem non pronunciat, aut defendit, cum
opus eſt*. Vndecimum, Deus non eſt acceptor 11.
perſonarum, vt diuites & potentes præferat pau-
peribus & miſeris, imò hos illis anteponit & eue-
hit; vti euexit Dauidem, Saulem, Gedeonem,
Ioſue, &c. ad regnum & principatum. Et in do-
nis gratiæ non reſpicit naturæ dotes; atque in do-
nis gloriæ nil niſi merita intuetur. Deniq; æqua-
lis eſt ei cura de omnibus: ita & ſanctus tam a-
mat, & curat pauperes quàm diuites, tam pere-
grinos quàm ciues, tam, imò magis, afflictos
quàm felices: nam æquè omnes iuuare, & ad ſa-
lutem dirigere ſatagit. Duodecimum, Deus nulla 12.
re turbatur, ſed in omnibus rebus, & euentis eſt
æquaminis: ita ſanctus vitat omnem turbationẽ:
quia modica, vel potius nulla gratia quieſcere
poteſt in anima turbata. Hinc maledicta & male-
facta proximorum diſſimulat, & cum Dauide
quaſi ſurdus ea non audit, & quaſi cæcus ea non
videt: quia totus in Deo, Deique voluntate &
dilectione defixus eſt & conquieſcit. Decimum- 13.
tertium, Deus non quærit commodum ſuum,
ſed in omni opere creationis, conſeruationis, gu-
bernationis, redemptionis, &c. ſpectat bonum
hominum & creaturarum: ſic & ſanctus non
quærit quæ ſua ſunt, ſed purè Dei gloriam, & pro-
ximorum vtilitatem in omnibus actibus ſuis pro-
curat: quia quantò magis & puriùs Deum reſpi-
cimus, & quantò minùs noſtram, magiſque pro-
ximi vtilitatem attendimus, tantò acceptabilius
eſt Deo, & tantò vniuerſitati fructuoſius eſt opus
noſtrum. Decimumquartum, Deus omnia bene 14.
& perfectè facit in operibus naturæ, æquè ac
gratiæ, ſiue ſit ventus, ſiue pluuia, ſiue calor, ſiue
frigus, ſiue ſterilitas, ſiue vbertas, &c. pro illo
tempore nil melius fieri poteſt: quia immenſa
ſua ſapientia ſingula perfectè ſuo tempore ope-
ratur: ſic & ſanctus ſtudet eſſe in ſingulis operi-
bus ſuis perfectus, quaſi tota ſalus eius, & omnis
laus Dei, ac vniuerſitatis vtilitas ex vno opere
penderet; & quaſi nunquam ad illud eſſet reuer-
ſurus, neque aliud opus incepturus: vnde in eo
conquieſcit, donec illud abſoluat & cõpleat. Qui
enim cupit auétque abſoluere, ideóque feſtinat,
vt ad aliud ſe transferat, minuit affectum & co-
natum operis laſſeſcit, & facilè ab incœpto deſi-
ſtit. Decimumquintum, Deus non punit bis id- 15.
ipſum: idem facit ſanctus, qui in hoc, & in reli-
quis vniuerſis ſtudet ſe per omnia conformare
ſanctiſſimæ Dei voluntati. Hæc ſummatim, quæ
fusè D. Thomas opuſc. 61.

Quis ſcit ſi conuertatur.] Ita vertunt & Septuag. *verſ. 14.*
Vatab. & alii paſſim, licèt enim τὸ *ſi*, non ſit in
Hebræo, tamen de more ex phraſi Hebræa ſub-
intelligitur. Vox *ſi* ſignificat dubitationem Pro-
phetæ de venia Iudæis, etiam pœnitentibus apud

Deum impetranda: licèt enim certò ſciret Deum A pœnitentibus ſemper remittere offenſam, id eſt, culpam & pœnam æternam; tamen ſciebat pariter Deum non ſemper pœnitentibus remittere pœnam temporalem, qualis hic erat excidium Iudææ per Chaldæos à ſe decretum, & comminatum. De illa ergo dubitans Propheta, ait: *Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat*: id eſt, an fortè ignoſcat. q.d. Spero eum ignoſciturum, & aſſerere & promittere nõ audeo. Simili modo Deus Dauidi pœnitẽti culpam homicidij ſed adulterij remiſit, non pœnam: nam eum puniuit morte filij, & priuatione regni in perſecutione Abſalonis, 2. Reg. 12. 10. ita S. Hieron. Theod. Ruffin. Rupert. B & alij. Chald. ex Hebræo, omiſſo *ſi* vertit aſſertiuè, & paraphraſticè hoc modo: *Qui ſcit apud ſe eſſe peccata, diſcedat ab eis, & miſericordia applicabitur ei, & quicunque pœnitentiam egerit, remittentur ei peccata ſua; & recipiet benedictiones ac conſolationes, & erit eius oratio ſicut viri qui offert oblationes, & libamina in domo ſanctuarij Domini.*

Et ignoſcat. Hebr. ונחם *venicham*, id eſt, *& pœniteat*, hoc eſt, reuocet ſententiam, non vaſtando Iudæam per Chaldæos, vti decreuerat.

Et relinquat poſt ſe benedictionem.] Eſt proſopopœia. Loquitur enim de Deo, quaſi de homine offenſo, qui pœnitentia amici à quo offenſus eſt placatus, iram & offenſam ponens, ad amicum redit blandus & ſerenus, imò cum munuſculis & donis, quæ deinde abiens illi relinquit, tanquam C ſymbola amicitiæ redintegratæ. q. d. Simili modo Deus vobis, ô Iudæi, relinquet benedictionem, id eſt, frugum & bonorum omnium copiam, ex qua illi in gratiarum actionem *ſacrificium & libamen* crebrò & largè offerre poſſitis. Paulò aliter τὸ *poſt me* explicat Chriſto. à Caſtro. q. d. Poſt ſuam vindictam, putà poſt 70. annos captiuitatis Babylonicæ.

verſ. 15. *Canite tuba in Sion.*] Vt ſono tubæ omnes conuocentur ad publicam ſupplicationem, & litaniam ad tantam cladem auertendam. Iudæi enim ad populum conuocandum vtebantur tubis, ex præſcripto Dei Num. 10. verſ. 2. non campanis. Hæ D enim propriæ ſunt Chriſtianorum: & initio quidem fuerunt minores, ſed pace Eccleſiæ reddita per Conſtantinum, paulatim grandiores factæ: nomen autem campanarum acceperunt à loco, vbi primò maiores factæ ſunt, nempe à ciuitate Nola in Campania: vnde & minores campanulæ, dicuntur nolæ. Ita Ration. diuin. offic. libr. 1. cap. 4. num. 1. Card. Baron. tom. 1. anno Chriſti 58. Iodous Lorichius in theſauro Theolog. verbo *Campana*.

Moral. de publicis litanijs. Ex hoc loco refellitur Lutherus, & eum ſecuti Magdeburgenſes Centuria 3. cap. 10. in Tertulliano, qui proceſſiones & litanias publicas referunt ad Montani hæretici ceremonias, & Tertulliani errores. E Nam illas hoc loco Deus indici iubet per Prophetam, vti & Ioſue c. 6. 4. vbi per illas corruerunt muri Ierico. Eaſdem indixit Dauid 1. Paral. 13. 2. & Ioſaphat 2. Paral. 20. 21. imò eas ſanxit Chriſtus ſuo facto & exemplo, dum publica populi proceſſione ingreſſus eſt Ieroſolymam in die palmarum, Matth. 21. 8. Ita Gregorius Magnus in publica lue & peſte publicas litanias indixit, quibus auerſa eſt ira Dei & plaga, vt ipſe teſtatur lib. 11. Epiſt. 2. Et Carolus Magnus Imper. lib. 6. legum cap. 74. *Litania*, inquit, *maior more Romano ſeptimo Calend. Maij celebretur.* Eandem ſanxit Concilium Moguntinum habitum anno Chriſti 813. c. 33. Ita anno 36. imperij Theodoſij Imper. cùm Conſtantinopolis terræ motu quateretur, totus populus ſupplicans inclamauit *Kyrie eleiſon*, ac puer raptus in cœlum iuſſus eſt Epiſcopo & populo nunciare, vt litanias facerent, dicerẽtque: *Sanctus Deus, ſanctus fortis, ſanctus immortalis miſerere nobis.* Proclus ergo Epiſcopus hac ſuſcepta litania præcepit populo ſic facere, & ſtatim terræ motus ceſſauit, inquit Paulus Diaconus lib. 14. variar. hiſtor. plura vide apud Iodocum Cocciũ in theſauro Cathol. p. 2. lib. 3. art. 7. Verè S. Leo ſerm. 3. de ieiunio ſeptimi menſis cap. 3. *Pleniſſima*, ait, *peccatorum obtinetur abolitio, quando totius Eccleſia vna eſt oratio, & vna confeſſio: ſi enim duorum vel trium ſanctorum pio conſenſui, omnia quæ popoſcerit, Dominus præſtanda promittit, quid negabitur multorum millium plebi vnam obſeruantiam pariter exequenti, & per vnum ſpiritum concorditer ſupplicanti?* Et Tertul. in Apologetico: Publica, ait, omnium oratione *quaſi manu facta expoſtulamus, & vim facimus Deo. Sed hæc vis grata eſt Deo.*

Sanctificate ieiunium, indicite ſanctum ieiuniũ. *verſ. 16.* Vide dicta cap. 1. verſ. 14. *vocate cœtum.* Myſticè S. Bern. ſerm. 4. de ieiunio quadrag. *Sunt*, ait, *ieiunio noſtro, vt facilè cælos penetret, duæ alæ, orationis ſcilicet & iuſtitiæ*, vt reddas fratri vnitatem & pacem, quam debes. vnde ait: *Vocate cœtum. Quid eſt enim cœtum vocare? Vnitatem ſeruare, diligere pacem, fraternitatem amare. Superbus ille Phariſæus ieiunium habuit, ieiunium ſanctificauit, qui nimirum & ieiunauit bis in ſabbatho, & gratias egit Deo: ſed non vocauit cœtum, dicens: non ſum ſicut cæteri hominum, ideóque ala vna nitens ieiunium eius, non peruenit in cælum. Vos ergo chariſſimi lauate manus veſtras in ſanguine peccatoris, & omnino ſolliciti eſtote vt alias duas habeat ieiunium veſtrum, ſanctimoniam ſcilicet, & pacem, ſine qua nemo videbit Deum, ſanctificate ieiunium, vt pura intentio & deuota oratio diuinæ illud offerat Maieſtati. Vocate cœtum, vt congruat vnitati, laudate Dominum in tympano & choro, vt concors ſit mortificatio carnis.*

Sanctificate Eccleſiam.] q.d. Facite quà monendo, quà exhortando, quà minando, quà ſanctæ vitæ exemplo præeundo, vt totus Eccleſiæ populus ſe Deo ſuo ſanctum præſtet, itáque eius offenſam placet, eúmque ſibi reconciliet. ita S. Hieron.

Congregate ſenes.] q.d. Congregate omnis ætatis, ordinis, & ſexus homines, vt omnes clament in cœlum, flagitẽntque miſericordiam, eámque communi omnium voce, quaſi armata manu, à Deo extorqueant. Nominat præ cæteris ſenes, quia hi effœta ætate ſolent eſſe puriores à vitijs carnis, & ob affectam debilémq; valetudinẽ promiores ad preces & vota. Item paruulos & ſugẽtes vbera, vt hi innocentes ſuo miſerabili vagitu aures Dei pulſent, flectántque ad miſericordiam. Sic de paruulis ab Herode occiſis ait S. Auguſt. ſerm. 1. de innocentibus: *Miſcebatur lamentatio matrum, & ad cælum tranſibat oblatio paruulorum*, Deum concilians matribus totíque Iudææ. Sic pullos coruorum lamentabili crocitatione, quaſi naturali prece, poſcere cibum à Deo, docet Pſaltes pſal. 146. 9. *Qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.* Et leunculos ſuo rugitu: *Catuli leonum*, inquit, *rugientes vt rapiant, & quærant à Deo eſcam ſibi*, pſal. 103. 21. Et verſ. 27. De omnibus animalibus ait: *Omnia à te expectant, vt des illis eſcam in tempore.* Hæ enim

ſunt

ſunt quaſi naturales animalium obſecrationes, quibus tacitè ab auctore naturæ poſtulant cibum & potum ſibi congruum. Vnde Deus illorum conditor eas audit & exaudit, dum cuique eſcam prouider & largitur. Adde, paruulos hos ſuo ploratu excitare parentes & vicinos, vt feruentiùs orent & plorent.

Egrediatur ſponſus.] q. d. Sponſi & ſponſæ complexibus & voluptate thalami abſtineant, ac dent ſe pœnitentiæ & lachrymis, adeántque Eccleſiam, vt vna voce omnes vociferentur in cœlum, flagitantes veniam. Docet hic Propheta, tempore publicæ calamitatis, pœnitentiæ & ſupplicationis coniugibus abſtinendum coniugio, vt melius ſe dent orationi, quod & docet Apoſtolus 1. Corinth. 7. 5. Et Miſſale Romanum iubet, vt paſtores hac de re moneant cõiuges, dum eos matrimonio coniungunt. Ita Nicolaus I. in reſpon. ad quæſt. Bulgar. cap. 50. ſcribit vt toto tempore Quadrageſimæ, vtpote orationis & ieiunij, vſu coniugij abſtineant. Ita Noe eo abſtinuit toto tempore diluuij degens in arca, idque volẽte Deo, vti ex S. Ambr. dixi Geneſ. 8. 16.

Symb. Hugo Victor. Sponſus, inquit, id eſt, ſapiens, *egrediatur de cubili ſuo, id eſt, de ſtudio ſapientiæ: & ſponſa de thalamo ſuo, id eſt, de priuilegio deſcendat contemplatiua gratia: & ſqualorẽ ſubeant pœnitentiæ, obtentu quærenda venia.*

verſ. 17. *Inter veſtibulum & altare.*] Nota ex lib. 3. Reg. 6. templum Iudæorum propriè tantùm duas cõtinuiſſe partes, ſcilicet Sanctum, & Sanctum ſanctorum; ſed ante ſe habuiſſe veſtibulum, ſiue porticum, quam Aquila vertit [illegible], quaſi præuiam templo. hebr. vocatur אולם *vlam*, id eſt, colligatum & connexum templo. Symmach. vertit [illegible], *q. d. ante fores, pro forium*: idque duplici de cauſa; prior, ad dignitatem baſilicæ, & ad maieſtatem incolarum. Hac enim de cauſa palatiis addi ſolent veſtibula, vt docet Vitruuius lib. 6. cap. 8. ſic Romę ante baſilicam S. Petri, S. Laurentij, S. Clementis, S. Crucis, &c. videmus veſtibula, ſiue porticus ſuis columnis ſubnixas. Poſterior, ad aduentantium ſtationem. Vnde Macrobius lib. 6. cap. 8. *veſtibulum* dici putat quaſi *ve ſtabulum*, vel *ve ſtatio*: *ve* autem tum intenſionem ſignificat, tum minutionem. Nam vetus dicitur ab ætatis magnitudine, quaſi ve, id eſt, magna ætas: vehemens quaſi vi mentis inſtructum. Vecors autem & veſanus priuationem ſignificãt ſanitatis & cordis. Ergo locum ante fores relictum dici putant veſtibulum à ſtationis exceſſu: quia in eo diu ſtabant aduentantes, domus dominum ſalutaturi, expectantes audientiã. Et Gellius lib. 16. cap. 5. Veſtibulum dici putat, quaſi venientium ſtatio: Seruius verò, quòd ianuam veſtiat; vel quod Veſtæ conſecratum eſſet. Vnde nubentes puellæ limen non tangunt. Hinc Lucanus lib. 2.

Veſtibulum quod eius etymon.

Tranſlata vetuit contingere limina planta,

Porrò veſtibulum hoc templi ad magnificentiam habebat in altitudine 120. cubitos, vti docet Villalpando lib. 3. de templo cap. 46. Erat ergo inſtar ingentis turris: vnde in eius pinnaculo, hoc eſt, culmine, ſtatuit diabolus Chriſtum, eum tentans & dicens: *Mitte te deorſum.* q. d. Si tu es filius Dei, ergo hoc tuum eſt templum: mitte ergo te deorſum, vt illæſum te ſiſtas inter veſtibulũ & atrium ſacerdotum; illique æquè ac laici, hoc miraculum videntes, te vt templi Dominum, Deique filium agnoſcant & colant. Ita Franc. Lucas in Matth. 4.

A Nam ante hoc templi veſtibulum, erat atrium ſacerdotum ſub dio: & in eo erat altare holocauſtorum: poſt hoc atrium ſacerdotum ſequebatur atrium extremum laicorum, quod ab atrio ſacerdotum diuidebatur muro trium cubitorum altitudinis, teſte Ioſepho lib. 8. antiq. 2. ita vt populus ſpectare poſſet ſacerdotes, holocauſta, cæteráque quæ fiebant in atrio ſacerdotum, non autem illud ingredi.

Iubet ergo hic Propheta ſacerdotibus, vt inter templi veſtibulum & altare holocauſtorum, id eſt, in atrio ſuo, ſed proximè ad veſtibulum & templum, ſupplices orent & plorent: idque Primò, quia decebat eos proximè ad templum, in B tanta populi neceſſitate ſupplicare. Secundò, vt populus eos ſpectare poſſet, & eorum exemplo accẽdi ad communes preces, & complorationes. Ita S. Hieron. Lyran. Ribera, à Caſtro, Villalpando & alij. Tertiò, quia ſacerdotes priùs ſacrificabant, & per victimas pro peccato, & holocauſta parabant ſibi aditum ad Deum, vt deinde accedentes ad veſtibulum templi, ſua vota precéſque Deo ſupplices offerrent: qua re tropol. ſignificabatur, accedenti ad orationem præmittendam eſſe mortificationem. Altare enim holocauſtorum ſymbolum erat mortificationis, templum orationis.

Denique in hoc loco à Ioële hic deſignatu C occiſus eſt & martyr occubuit Zacharias Propheta, de quo Chriſtus Matth. 23. 25. *Vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare*, quod hic dicitur, *Inter veſtibulum & altare.* Veſtibulum enim templo erat connexum, & quaſi pars extima templi: quare nomine templi comprehendit illud Chriſtus. *Plorabunt*, id eſt, proſtrati, cineréque & ſacco operti plorent & dicant: *Parce Domine.* Hebræi enim ſępe futurum capiunt pro imperatiuo vel ſubiunctiuo. Ita S. Hieron.

Nota hic, ſacerdotum eſſe flere & plorare peccata populi. Ita olim pij ſacerdotes fluebant lachrymis in ſacrificio. Hac de cauſa ſudario vte- D bantur, vti etiamnum vtuntur. Audi Amalarium lib. 3. de Eccleſ. offic. cap. 24. *Propter effuſionem lachrymarum tergendam fertur ſudarium, vt in Martyrologio Beda legitur 19. Iulij, quod Pater noſter Arſenius propter redundationem lachrymarum tergendam, ſemper ſudarium in ſinu vel in manu habuerit. In manu ſiniſtra portatur, vt oſtendatur in temporali vita tædium nos pati ſuperfluis humoris, hoc eſt, carnalis delectationis.* Porrò Beda in Collectan. agens de veſtibus ſacerdotum tomo 3. hoc ſudarium vocat mappulam, ſiue amapham, ita dictam, à mundando ſudore & humore; eámque ait ſacerdotem geſtare in ſiniſtra. Vnde videtur, quod mappula hæc fuerit manipulus: nam & manipulus videtur dici quaſi manus mappula; quódque E in locum mappulæ, deficiente deuotione & lachrymis ſacerdotum, ſucceſſerit noſter manipulus. Quocirca Amalarius inter veſtes ſacerdotis non nominat manipulum, ſed eius loco ponit ſudarium. Hinc & ſacerdos induens manipulum ait: *Merear Domine portare manipulum fletus & doloris, vt cum exultatione recipiam mercedem laboris.* Manipulus ergo eum moueat compunctionis, & deuotionis & lachrymarum priſcorum ſacerdotum.

Manipuli ſacerd. origo & vſus.

Ne des hæreditatem tuam populum tuum, de quo dixiſti: *Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius*, Deut. 32. 9. &, *Eritis mi-*

bi in peculium de cunctis populis, Exodi 19. 5.) *in opprobrium, vt dominentur eis nationes*, Chaldæi.

Quare dicunt.] Id eſt, dicent Septuag. *Ne dicant: Vbi eſt Deus eorum?* q.d. Si nos tradis Chaldæis, gentes & uos, & te, ô Domine, ſubſannabunt & blaſphemabunt dicentes: Deus Hebræorum ſuos Iudæos deſeruit, quia infirmus eos cõtra Chaldæos tutari non valuit; aut ſi valuit, immiſericors & crudelis noluit. Auerte hæc probra à te, à nomine tuo glorioſo.

℣. 18.) Zelatus eſt Dominus terram ſuam, & pepercit populo ſuo.

℣. 19.) Et reſpondit Dominus, & dixit populo ſuo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum, & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos vltrà opprobrium in Gentibus.

℣. 20.) Et eum, qui ab Aquilone eſt procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inuiam & deſertam: faciem eius contra mare Orientale, & extremum eius ad mare nouiſſimum: & aſcendet fœtor eius, & aſcendet putredo eius, quia ſuperbè egit.

℣. 21.) Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret.

℣. 22.) Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt ſpecioſa deſerti, quia lignum attulit fructum ſuum, ficus & vinea dederunt virtutẽ ſuam.

℣. 23.) Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro: quia dedit vobis doctorem iuſtitiæ, & deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum & ſerotinum, ſicut in principio.

℣. 24.) Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

℣. 25.) Et reddam vobis annos, quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam miſi in vos.

℣. 26.) Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei veſtri, qui fecit mirabilia vobiſcum: & non confundetur populus meus in ſempiternum.

℣. 27.) Et ſcietis quia in medio Iſraël ego ſum, & ego Dominus Deus veſter, & non eſt amplius: & non confundetur populus meus in æternum.

vers. 18. *Zelatus eſt.*] Zelabitur, id eſt, amore & zelo proſequetur *Dominus terram ſuam*, Iudæam: *& pepercit*, id eſt, parcet *populo ſuo*, cùm Cyrum fle-
A ctet, vt eos è Babylone in Iudæam liberos dimittat, ſcilicet poſtquam eos captiuitate ſeptuaginta annorum punierit, in eáque contritos, pœnitentes ſibíque ſupplicantes, vti præceſſit, audierit. Conſolator de more Propheta ſuos poſt minas & ſupplicia. vide can. 12. ita S. Hieron. & alij paſſim. Vnde Arabicus vertit: *Zelatus eſt Dominus terræ, & pepercit populo ſuo.*

Tropol. vide hic fructum contritionis & pœnitentiæ, quæ Deum non tantùm ad miſericordiam & amorem, ſed & ad zelum parcendi, & tuendi pœnitentes excitat & accendit. Quare meritò exclamat hic Hugo Victor: *O fructuoſa & virilis pœnitentia. O virago amplectenda, mediatrix*
B *peccatorum fidiſſima. O ſecunda naufragij tabula. O refugium pauperum, miſerorum auxilium. Exulum ſpes, debilium fomes, lumen cæcorum, petulantium virga, vitiorum fera, virtutum apotheca: quæ ſola Iudicem flectis, conditorem arguis, omnipotentem ſternis, dum vinceris vincis, dum cruciaris crucias, dum vulneras ſanas, dum ſalubriter ſuccumbis, glorioſè triumphas. Tu ſola cæteris ſilentibus, thronum gratiæ audacter conſcendis.* Probat id & illuſtrat exemplis: *Dauid*, inquit, *manu ducens reconcilias, Petrum reſtituis, Paulum illuminas, Publicanum ſumptum de telonio, Apoſtolorum fidenter inſeris choro: Mariam de proſtibulo leuas in æthera, & iungis Chriſto: Latronem affixum patibulo adhuc vernantem ſanguine inſeris paradiſo. Quid plura? Tuis iuris eſt*
C *cæleſtis curia.* Et mox per antitheta, mala culpæ inflicta cap. 1. verſ. 10. bonis (quæ ſequuntur verſ. 22.) pœnitentiæ opponens, & emendans: *Contra terræ vaſtitatem*, inquit, *ipſius opponit vbertatem: contra famem, ſaturitatem: contra opprobrium, gloriæ ſecuritatem: contra crudelitatem & incurſionem hoſtium, ipſorum fœtorem & interitum: contra ſterilitatem fructuum, & arborum ariditatem, ipſorum germina & vbertatem: contra famem verbi & ſitim doctrinæ, fontem vitæ inducit, & doctorem iuſtitiæ: contra triſtia gaudium, contra confuſionem ſolatium, contra conuitium gloriam, contra mortem vitam, contra cinerem coronam.*

Elogia pœnitentiæ.

Reſpondit Dominus, per me Ioëlẽ hoc loco: *Ecce ego mittam vobis frumentum*, quod abſtuli per erucam, D locuſtam, bruchum & rubiginem, c. 1. 4. vers. 19.

Et non dabo vos vltrà in opprobrium.] *Vltrà*, id eſt, in longum tempus, putà hoc ſæculo, vel quamdiu durabit veſtri memoria. Sic τὸ *non vltrà*, non perpetuum, ſed longum, & immemoriale tempus ſignificat 3. Reg. 10. 10. 4. Reg. 6. 23. & alibi.

Et eum qui ab Aquilone eſt.] Aquilonarem tyrannum *procul faciam à vobis*. vers. 20.

Quæres, quiſnam hic Aquilonaris? S. Hieron. Theod. Remigius, Albertus & Hugo accipiunt Sennacherib, quem Dominus longè fecit à Ieruſalem: quia dum eam obſideret, angelus Domini vna nocte percuſſit centum octuaginta quinque millia militum; itáque eum fugere compulit, 4. E Reg. 19. 35.

Veniens ab Aquilone quis?

Verùm Ioël tota prophetia agit de vaſtitate Iudæis imminente, non à Sennacherib, ſed à Nabuchodonoſor & Chaldæis, vti iam ſæpius dixi. Hic enim veniens ab Aquilone, id eſt, è Chaldæa, cepit & vaſtauit Ieruſalem, ac Iudæos in captiuitatem Babylonem abduxit. Vnde Ieremias cap. 1. 14. comminans eius cladem, eundem vocat Aquilonem: *Ab Aquilone*, inquit, *pandetur malũ ſuper omnes habitatores terræ.* Hunc Deus procul fecit & abegit à Iudæis, dum eius filium, vel nepotem

A potem Balſaſarem cum vrbe Babylone, totóque regno per Cyrum euertit. Quocirca Chaldæi, qui tum in Iudæa degebant, illique præſidebant, vt patet Ierem. 40. 10. audita hac Balſaſaris domini ſui clade, perterriti fugerunt in inuias ſolitudines, partim versùs mare mortuum, ſitum ad Orientem Iudææ; partim versùs mare Mediterraneum ſitum ad Occidentem eiuſdem, multíque ex illis à Iudæis & Perſis cæſi ſunt, ita vt occiſorum fœtor & putredo aërem compleret, ſícque punita eſt eorum ſuperbia & tyrannis, qua populum Dei ſuperbè opprimebant. ita Theodor. & à Caſtro. Secundò, S. Hieron. & alij multi mox citandi, per hunc venientem ab Aquilone, rectiùs & pleniùs intelligunt Holophernem, qui iuſſu B alterius Nabuchodonoſoris regnantis in Niniue, Iudæos Babylone reuerſos inuaſit; ſed euerſus & cæſus eſt à Iudith. De eo enim dicitur: *Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone, in multitudine fortitudinis ſua*, Iudith. 16. 5. Cæſo enim Holopherne, milites Aſſyrij fugerunt in inuia, diſperſíque ſunt versùs mare Occidentale & Orientale. Iudæa enim ab occaſu habet mare Mediterraneũ, quod hic nouiſſimum dicitur, ab Oriente verò habet mare Galilææ, quod & Genezareth, & Tiberiadis dicitur; è regione cuius erat Bethulia, vbi fugati ſunt Aſſyrij, q. d. Exercitum immenſum Holophernis, qui videbatur pertingere à mari Galilææ vſque ad mare Mediterraneum, quaquauerſum C in omnem mundi plagam diſpergam. Probatur hæc explicatio ex eo, quòd poſt reditum populi è Babylone in Iudæam, in eáque pacem & copiam frugum, Deus promittit hanc de Tyranno ab Aquilone venturo victoriam: ac nec in Scriptura, nec apud Ioſephum, alium tunc ex Aquilone veniſſe legimus, niſi Holophernem. Adde, huic magis congruit, quod hic dicitur de fuga militum ad mare Galilææ & Mediterraneum, quàm Nabuchodonoſori & Chaldæis. ita Ribera. Licèt enim Pererius in cap. 1. Danielis, Genebr. l. 2. Chronol. Canus lib. 11. de locis cap. 6. à Caſtro hic, Serarius in c. 1. Iudith, & nonnulli alij putent hiſtoriam Iudith contigiſſe ante captiui- D tatem Babylonicam ſub Manaſſe rege Iuda, tamen Suidas verbo *Iudith*, & Iulius Africanus apud eundem S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. 16. Euſeb. in chron. Beda de Tempor. Rabanus, Hugo Card. Dionyſ. in Iudith cap. 1. Gerardus Mercator in Chronol. Ribera & alij multi putant poſt eam contigiſſe, regnante vel Cambyſe, vel Dario Hiſtaſpis, vel eius filio Xerxe, de quo plura dixi in libro Iudith.

Chriſtus eſt Auſter, diabolus eſt Aquilo. Alleg. Aquilonaris hic Tyrannus eſt diabolus, qui quaſi Boreas frigus, id eſt, acediam & torporem mentibus hominum immittit, hyemémque virtutum & bonorum operum inducit: ſed hunc fugauit Chriſtus, qui quaſi Auſter, calorem & fer- E uorem mentibus Apoſtolorum & fidelium aſpirauit. Vnde de eo dicitur Cant. 4. 16. *Surge* (id eſt, abi) *Aquilo, & veni Auſter: perfla hortum meum, & fluant aromata illius*, putà aromata virtutum, ait ibidem Theodot. & Nyſſenus. Vnde Richard de S. Victore ibidem addit: *Per Aquilonem enim colliguntur aqua ne fluant; inde dictus eſt Aquilo quaſi aquas ligans.* Hinc & *Deus ab Auſtro veniet*, ait Abacuc cap. 3. 3. Porrò Hugo Victor. ſingula ita adaptat: Is qui ab Aquilone eſt *apoſtata angelus qui per incarnationem Chriſti per verbum fides, per gratiam baptiſmi expulſus eſt in terram mutam, id eſt, in ariditatem gentilis & Iudaici populi.* Vnde

A Chriſtus: *Cùm, ait, immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem*, Matth. 12. 43. Pergit Hugo: *Mare Orientale ſunt electi, nouiſſimum reprobi, facies intentio, extremum incluſio: vel mare Orientale ſunt primitia electionis gentium, nouiſſimum credulitas Iudæorum: fœtor eius eſt mors Antichriſti: putredo ſuper eum, ſententia iudicij.* Vnde de his ait Iſaias cap. vlt. verſ. vlt. *Egredientur* (beati) *& videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me: & vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. Et erunt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni.* Vide ibi dicta. Arabicus vterque vertit: *Occidentalem* (vel *Occidentem*) *expellam à vobis.* Sub Aquilone enim in- B telligitur ei vicinus Occidens, in quem tendunt reprobi: diabolus enim eos trahit in occaſum; ſicut ſub Auſtro intelligitur ei vicinus Oriens, in quem tendunt ſancti & beati.

Moraliter: terra eſt reproba anima, inuia eſt quia ſine viſitatione angelorum: deſerta, quia ſine fructu virtutum, & ſemine morum, dæmonis expulſio eſt peccati confeſſio: mare Orientale, eſt mens per compunctionem amara, per deuotionem contemplationis Oriens facta: mare nouiſſimum, eſt mens fœtore conſcientia amara, deſperatione venia abſorpta: facies eius, aſtuta intentio nocendi: extremum eius, furor, & inſania triumphandi: fœtor eſt odium peccati, putredo contemptus mundi. Hucuſque Hugo.

C *Mare Orientale & extremum eius vſque ad nouiſſimum.*) Mare Orientale eſt mare Galilææ, vel potiùs mare mortuum, ſiue lacus Aſphaltites, in quem verſa eſt Sodoma & Pentapolis, dum cœleſti igne conflagrauit, quod proinde vocatur mare ſalſiſſimum, & ponitur limes Iudææ, ſiue terræ Iudæis promiſſæ ab Oriente, Num. 34. 3. ſicut ibidem verſ. 6. limes eiuſdem ab Occidente ponitur mare magnum, ſiue Mediterraneum. ita S. Hieron. Alber. Lyran. Minùs rectè ergo aliqui per mare Orientale accipiunt Oceanũ. Hic enim non tangit Iudæam, atque tam versùs Meridiem aliáſque mundi plagas, quàm versùs Orientem porrigitur.

D Loquitur hic iugiter Propheta de exercitu Aſſyriorum, vel Chaldæorum ſub allegoria locuſtarum, atque alludit ad plagam locuſtarum, Ægypto à Moſe inflictam. Has enim orante Pharaone tollens Moſes, induxit ventum occidentalem, putà Zephyrum, qui *arreptam locuſtam proiecit in mare rubrum*, Exodi 10. 19. Simili enim modo Deus Aſſyrios diſperſit ex Iudæa, vt fugerent versùs eius limites, putà versùs mare mortuum, & ad mare Mediterraneum in exteras regiones.

Noli timere terra.) Iudææ ſcilicet. Iudææ enim, *verſ. 21.* id eſt, eius incolis, putà Iudæis poſt reditum è Babylone promittit bona quælibet temporalia, E eáque per antitheſin malis ſingulis, quæ iiſdem comminatus eſt cap. 1. ver. 4. & ſequentibus, oppoſita. Ita S. Hieron. Theod. Hugo & alij. Myſticè, ſub hiſce temporalibus intelligit bona ſpiritualia per Chriſtum danda, ad quæ ſenſim aſſurgit: *Omnibus*, ait S. Hieron *quibus ſupra comminatus fuerat, nunc contraria pollicetur, & lætis triſtia mitigat, & lachrymas vertit in riſum.*

Quoniam magnificauit Dominus vt faceret.] Hoc eſt magnificè Deus tecũ fecit, id eſt, faciet, magnifica tecum facturus eſt, magna tua rerum damna maiori copia & magnificentia ſarciet, imò obruet. Eſt Hebraiſmus: repetitur enim *ri vt faceret*, quod continetur in voce *magnificauit*.

hi in peculium de cunctis populis, Exodi 19. 5.) *in opprobrium, vt dominentur eis nationes*, Chaldæi.

Quare dicunt.] Id eſt, dicent Septuag. *Ne dicant: Vbi eſt Deus eorum?* q.d. Si nos tradis Chaldæis, gentes & nos, & te, ô Domine, ſubſannabunt & blaſphemabunt dicentes: Deus Hebræorum ſuos Iudæos deſeruit, quia infirmus eos cõtra Chaldæos tutari non valuit; aut ſi valuit, immiſericors & crudelis noluit. Auerte hæc probra à te, à nomine tuo glorioſo.

℣. 18.) Zelatus eſt Dominus terram ſuam, & pepercit populo ſuo.

℣. 19.) Et reſpondit Dominus, & dixit populo ſuo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum, & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos vltrà opprobrium in Gentibus.

℣. 20.) Et eum, qui ab Aquilone eſt procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inuiam & deſertam: faciem eius contra mare Orientale, & extremum eius ad mare nouiſſimum: & aſcendet fœtor eius, & aſcendet putredo eius, quia ſuperbè egit.

℣. 21.) Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret.

℣. 22.) Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt ſpecioſa deſerti, quia lignum attulit fructum ſuum, ficus & vinea dederunt virtutẽ ſuam.

℣. 23.) Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro: quia dedit vobis doctorem iuſtitiæ, & deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum & ſerotinum, ſicut in principio.

℣. 24.) Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

℣. 25.) Et reddam vobis annos, quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam miſi in vos.

℣. 26.) Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei veſtri, qui fecit mirabilia vobiſcum: & non confundetur populus meus in ſempiternum.

℣. 27.) Et ſcietis quia in medio Iſraël ego ſum, & ego Dominus Deus veſter, & non eſt amplius: & non confundetur populus meus in æternum.

verſ. 18. *Zelatus eſt.*] Zelabitur, id eſt, amore & zelo proſequetur *Dominus terram ſuam*, Iudæam: *&* *pepercit*, id eſt, parcet *populo ſuo*, cùm Cyrum flectet, vt eos è Babylone in Iudæam liberos dimittat, ſcilicet poſtquam eos captiuitate ſeptuaginta annorum puniuerit, in eáque contritos, pœnitentes ſibique ſupplicantes, vti præceſſit, audierit. Conſolatur de more Propheta ſuos poſt minas & ſupplicia. vide can. 12. ita S. Hieron. & alij paſſim. Vnde Arabicus vertit: *Zelatus eſt Dominus terra, & pepercit populo ſuo.* (A)

Tropol. vide hic fructum contritionis & pœnitentiæ, quæ Deum non tantùm ad miſericordiam & amorem, ſed & ad zelum parcendi, & tuendi pœnitentes excitat & accendit. Quare meritò exclamat hic Hugo Victor: *O fructuoſa & virilis pœnitentia. O virago amplectenda, mediatrix peccatorum fidiſſima. O ſecunda naufragij tabula. O refugium pauperum, miſerorum auxilium. Exulum ſpes, debilium fomes, lumen cæcorum, petulantium virga, vitiorum ſera, virtutum apotheca: quæ ſola Iudicem flectis, conditorem arguis, omnipotentem ſternis, dum vinceris vincis, dum cruciaris crucias, dum vulneras ſanas, dum ſalubriter ſuccumbis, glorioſè triumphas. Tu ſola cæteris ſilentibus, thronum gratiæ audacter conſcendis.* Probat id & illuſtrat exemplis: *Dauid*, inquit, *manu ducens reconcilias, Petrum reſtituis, Paulum illuminas, Publicanum ſumptum de telonio, Apoſtolorum fidenter inſeris choro: Mariam de proſtibulo leuas in æthera, & iungis Chriſto: Latronem affixum patibulo adhuc vernantem ſanguine inſeris paradiſo. Quid plura? Tui iuris eſt cæleſtis curia.* Et mox per antitheta, mala culpæ inflicta cap. 1. verſ. 10. bonis (quæ ſequuntur verſ. 22.) pœnitentiæ opponens, & emendans: *Contra terræ vaſtitatem*, inquit, *ipſius opponit vbertatem: contra famem, ſaturitatem: contra opprobrium, gloriæ ſecuritatem: contra crudelitatem & incurſionem hoſtium, ipſorum fœtorem & interitum: contra ſterilitatem fructuum, & arborum ariditatem, ipſorum germina & vbertatem: contra famem verbi & ſitim doctrinæ, fontem vitæ inducit, & doctorem iuſtitiæ: contra triſtia gaudium, contra confuſionem ſolatium, contra conuicium gloriam, contra mortem vitam, contra cinerem coronam.* (B) (C) — *Elogia pœnitentiæ.*

Reſpondit Dominus, per me Ioëlẽ hoc loco: *Ecce ego mittam vobis frumentum*, quod abſtuli per erucam, locuſtam, bruchum & rubiginem, c. 1. 4. verſ. 19.

(D) *Et non dabo vos vltrà in opprobrium.*] *Vltrà*, id eſt, in longum tempus, putà hoc ſæculo, vel quamdiu durabit veſtri memoria. Sic τὸ *non vltrà*, non perpetuum, ſed longum, & immemoriale tempus ſignificat 3. Reg. 10. 10. 4. Reg. 6. 23. & alibi.

Et eum qui ab Aquilone eſt.] Aquilonarem tyrannum *procul faciam à vobis.* verſ. 20.

Quæres, quiſnam hic Aquilonaris? S. Hieron. Theod. Remigius, Albertus & Hugo accipiunt Sennacherib, quem Dominus longè fecit à Ieruſalem: quia dum eam obſideret, angelus Domini vna nocte percuſſit centum octuaginta quinque millia militum: itáque eum fugere compulit, 4. Reg. 19. 35. (E) — *Veniens ab Aquilone quis à*

Verùm Ioël tota prophetia agit de vaſtitate Iudæis imminente, non à Sennacherib, ſed à Nabuchodonoſor & Chaldæis, vti iam ſæpius dixi. Hic enim veniens ab Aquilone, id eſt, è Chaldæa, cepit & vaſtauit Ieruſalem, ac Iudæos in captiuitatem Babylonem abduxit. Vnde Ieremias cap. 1. 14. comminans eius cladem, eundem vocat Aquilonem: *Ab Aquilone*, inquit, *pandetur malũ ſuper omnes habitatores terræ.* Hunc Deus procul fecit & abegit à Iudæis, dum eius filium, vel nepotem

poτem Balſaſarem cum vrbe Babylone, totóque regno per Cyrum euertit. Quocirca Chaldæi, qui tum in Iudæa degebant, illique præſidebant, vt patet Ierem. 40. 10. audita hac Balſaſaris domini ſui clade, perterriti fugerunt in inuias ſolitudines, partim versùs mare mortuum, ſitum ad Orientem Iudææ; partim versùs mare Mediterraneum ſitum ad Occidentem eiuſdem, multíque ex illis à Iudæis & Perſis cæſi ſunt, ita vt occiſorum fœtor & putredo aërem compleret, ſícque punita eſt eorum ſuperbia & tyrannis, qua populum Dei ſuperbè opprimebant. ita Theodor. & à Caſtro. Secundò, S. Hieron. & alij multi mox citandi, per hunc venientem ab Aquilone, meliùs

B & pleniùs intelligunt Holophernem, qui iuſſu alterius Nabuchodonoſoris regnantis in Niniue, Iudæos Babylone reuerſos inuaſit; ſed euerſus &

Eſt Holophernes. cæſus eſt à Iudith. De eo enim dicitur: *Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone, in multitudine fortitudinis ſuæ*, Iudith. 16. 5. Cæſo enim Holopherne, milites Aſſyrij fugerunt in inuia, diſperſique ſunt versùs mare Occidentale & Orientale. Iudæa enim ab occaſu habet mare Mediterraneũ, quod hic nouiſſimum dicitur, ab Oriente verò habet mare Galilææ, quod & Genezareth, & Tiberiadis dicitur; è regione cuius erat Bethulia, vbi fugati ſunt Aſſyrij, q. d. Exercitum immenſum Holophernis, qui videbatur pertingere à mari Galilææ

C vſque ad mare Mediterraneum, quaquauerſum in omnem mundi plagam diſpergam. Probatur hæc explicatio ex eo, quòd poſt reditum populi è Babylone in Iudæam, in eáque pacem & copiam frugum, Deus promittit hanc de Tyranno ab Aquilone venturo victoriam: ac nec in Scriptura, nec apud Ioſephum, alium tunc ex Aquilone veniſſe legimus, niſi Holophernem. Adde, huic magis congruit, quod hic dicitur de fuga militum ad mare Galilææ & Mediterraneum, quàm Nabuchodonoſori & Chaldæis. ita Ribera. Licèt enim Pererius in cap. 1. Danielis, Genebr. l. 1. Chronol. Canus lib. 11. de locis cap. 6. à Caſtro hic, Serarius in c. 1. Iudith, & nonnulli alij

D putent hiſtoriam Iudith contigiſſe ante captiuitatem Babylonicam ſub Manaſſe rege Iuda, tamen Suidas verbo *Iudith*, & Iulius Africanus apud eundem S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. c. 6. Euſeb. in chron. Beda de Tempor. Rabanus, Hugo Card. Dionyſ. in Iudith cap. 1. Gerardus Mercator in Chronol. Ribera & alij multi putant poſt eam contigiſſe, regnante vel Cambyſe, vel Dario Hiſtaſpis, vel eius filio Xerxe, de quo plura dixi in libro Iudith.

Chriſtus eſt Auſter, diabolus eſt Aquilo. Alleg. Aquilonaris hic Tyrannus eſt diabolus, qui quaſi Boreas frigus, id eſt, acediam & torporem mentibus hominum immittit, hyeméinque virtutum & bonorum operum inducit: ſed hunc

E fugauit Chriſtus, qui quaſi Auſter, calorem & feruorem mentibus Apoſtolorum & fidelium aſpirauit. Vnde de eo dicitur Cant. 4. 16. *Surge* (tranſi, abi) *Aquilo, & veni Auſter: perfla hortum meum, & fluant aromata illius*, putà aromata virtutum, ait ibidem Theodor. & Nyſſenus. Vnde Richard de S. Victore ibidem addit: *Per Aquilonem enim colliguntur aquæ ne fluant; inde dictus eſt Aquilo quaſi aquas ligans.* Hinc & *Deus ab Auſtro veniet*, ait Abacuc cap. 3. 3. Porrò Hugo Victor. ſingula ita adaptat: Is qui ab Aquilone eſt *apoſtata angelus qui per incarnationem Chriſti per verbum fidei, per gratiam baptiſmi expulſus eſt in terram inuiam, id eſt, in ariditatem gentilis & Iudaici populi.* Vnde

A Chriſtus: *Cum*, ait, *immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem*, Matth. 12. 43. Pergit Hugo: *Mare Orientale ſunt electi, nouiſſimum reprobi. facies intentio, extremum incluſio: vel mare Orientale ſunt primitiæ electionis gentium, nouiſſimum credulitas Iudæorum: fœtor eius eſt mors Antichriſti: putredo ſuper eum, ſententia iudicij.* Vnde de his ait Iſaias cap. vlt. verſ. vlt. *Egredientur* (beati) *& videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me: & vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. Et erunt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni.* Vide ibi dicta. Arabicus vterque vertit: *Occidentalem* (vel *Occidentem*) *expellam à vobis.* Sub Aquilone enim in-

B telligitur ei vicinus Occidens, in quem tendunt reprobi: diabolus enim eos trahit in occaſum; ſicut ſub Auſtro intelligitur ei vicinus Oriens, in quem tendunt ſancti & beati.

Moraliter: terra eſt reproba anima, inuia eſt quia ſine viſitatione angelorum: deſerta, quia ſine fructu virtutum, & ſemine morum, dæmonis expulſio eſt peccati confeſſio: mare Orientale, eſt mens per compunctionem amara, per deuotionem contemplationis Oriens facta: mare nouiſſimum, eſt mens fœtore conſcientiæ amara, deſperatione veniæ abſorpta: facies eius, aſtuta intentio nocendi: extremum eius. furor, & inſania triumphandi: fœtor eſt odium peccati, putredo contemptus mundi. Hucuſque Hugo.

C *Mare Orientale & extremum eius vſque ad nouiſſimum.*) Mare Orientale eſt mare Galilææ, vel potiùs mare mortuum, ſiue lacus Aſphaltites, in quem verſa eſt Sodoma & Pentapolis, dum cœleſti igne conflagrauit, quod proinde vocatur mare ſaliſſimum, & ponitur limes Iudææ, ſiue terræ Iudæis promiſſæ ab Oriente, Num. 34. 3. ſicut ibidem verſ. 6. limes eiuſdem ab Occidente ponitur mare magnum, ſiue Mediterraneum. ita S. Hieron. Alber. Lyran. Minùs rectè ergo aliqui per mare Orientale accipiunt Oceanũ. Hic enim non tangit Iudæam, atque tam versùs Meridiem aliáſque mundi plagas, quàm versùs Orientem porrigitur.

D Loquitur hic igitur Propheta de exercitu Aſſyriorum, vel Chaldæorum ſub allegoria locuſtarum, atque alludit ad plagam locuſtarum, Ægypto à Moſe inflictam. Has enim orante Pharaone tollens Moſes, induxit ventum occidentalem, putà Zephyrum, qui *arreptam locuſtam proiecit in mare rubrum*, Exodi 10. 19. Simili enim modo Deus Aſſyrios diſperſit ex Iudæa, vt fugerent versùs eius limites, putà versùs mare mortuum, & ad mare Mediterraneum in exteras regiones.

Noli timere terra.) Iudææ ſcilicet. Iudææ enim, *verſ. 21.* id eſt, eius incolis, putà Iudæis poſt reditum è Babylone promittit bona quælibet temporalia,

E eáque per antitheſin malis ſingulis, quæ iiſdem comminatus eſt cap. 1. ver. 4. & ſequentibus, oppoſita. Ita S. Hieron. Theod. Hugo & alij. Myſticè, ſub hiſce temporalibus intelligit bona ſpiritualia per Chriſtum danda, ad quæ ſenſim aſſurgit: *Omnibus*, ait S. Hieron. *quibus ſupra comminatus fuerat, nunc contraria pollicetur, & lætis triſtia mitigat, & lachrymas vertit in riſum.*

Quoniam magnificauit Dominus vt faceret.] Hoc eſt magnificè Deus tecũ fecit, id eſt, faciet, magnifica tecum facturus eſt, magna tua rerum damna maiori copia & magnificentia ſarciet, in ô obiicet. Eſt Hebraiſmus: repetitur enim *τὸ vt faceret*, quod continetur in voce *magnificauit*.

verſ. 22. *Nolite timere animalia regionis.*) Præ fame & defectu paſcuorum ſqualentia & tabeſcentia, vt dixit cap. 1. verſ. vltimo. *Quoniam germinauerunt ſpecioſa deſerti.* q. d. Poſt reditum è Babylone faciam vt germinent loca amœna, antea deſolata & deſerta, faciam vt prata, imò & ſteriles ericę proferant pinguia paſcua, & agri lætas ſegetes, quibus vos, ô animalia, paſcamini, & impinguemini.

verſ. 23. *Ficus & vinea dederunt virtutem ſuam.*) Id eſt, fructum vigoris ſui, ait Chald. putà vigoroſas, ſapidas & ſucculentas vuas & ficus. Eſt metonymia, ponitur enim cauſa pro effectu, virtus, ſiue vigor pro fructu vegeto, & vigoroſo.

Et filij Sion exultate & lætamini in Domino Deo veſtro.) Qui licèt omnium ſit communis Dominus, tamen propriè ſe veſtrum dumtaxat Deum oſtendit, dando vobis tanta & tam magnifica dona, ac ſi veſter tantùm eſſet pater, prouiſor & procurator; cæteras verò gentes præ vobis negligeret. Porrò Sion, non carnalem, ſed ſpiritualem hic accipit. Filij ergo Sion, ſunt omnes filij Eccleſiæ Chriſti, omnes fideles & Chriſtiani. Ad Chriſtum enim ſalit & auolat Propheta. Hic enim eſt Doctor iuſtitiæ, vt iam dicam. Solent enim Prophetæ à ſolutione captiuitatis Babylonicæ, & libertate data per Cyrum, quaſi à typo ſalire ad antitypum, putà ad ſolutionem captiuitatis humanæ è poteſtate diaboli; & libertatem filiorum Dei datam per Chriſtum.

Quia dedit vobis doctorem iuſtitiæ.] Pro *doctorem* hebr. eſt מורה *more*, quod aliqui vertunt pluuiam, ſicque hunc locum transferunt: *Quia dedit vobis pluuiam propter iuſtitiam.* Vnde appoſitè ſequitur: *Et deſcendere faciet ad vos imbrem matutinum & ſerotinum.* Fauet verſio Sept. *Quoniam dedit vobis eſcas* (triticum ex pluuia fœcundante agros) *in iuſtitiam.* q. d. Poſt reditum è Babylone dabit vobis Deus pluuiam, indéque meſſem & annonam copioſam, in præmium veſtræ pietatis, & iuſtitiæ, vtque ſtudioſius ei ſeruiatis in iuſtitia. ita S. Hieron. & Theod. Hinc & Syrus, & Arabicus vterq; vertit: *Dedit vobis cibum iuſtitiæ.*

Verùm meliùs *morè* vertas *doctorem.* Primò, quia ita vertit S. Hieron. Chald. Vatab. Clarius, Arias & paſſim alij. Secundò, quia de pluuia mox ſubdit: *Et deſcendere faciet ad vos imbrem*: ergo hic *more* non imbrem, ſed doctorem ſignificat; alioqui eſſet tautologia, & idem bis diceretur. Tertiò, quia hebr. eſt, *Dedit vobis more ad iuſtitiam*, quod propriè de doctore accipi debet, non de pluuia: nec enim pluuia, ſed doctor datur ad docendam iuſtitiam. Quartò, quia *more* ſemper alibi à Noſtro, Sept. & alijs vertitur doctor, aut legiſlator: pluuia enim hebr. non *more*, ſed יורה *iore* vocatur. ita Pſal. 83. 8 *Etenim benedictionem dabit legiſlator*, heb. *more*, licèt R. Dauid ibi vertat: *Piſcinas operiet pluuia.* Iſaiæ 30. 20. *Et non faciet auolare doctorem tuum*, hebr. מורך *morecha.* Et alibi paſſim. Vnde à *more* dicitur Syrum *Mara* (vnde *Maranata*, id eſt, *Dominus noſter venit*) Arabicum *Mir*, id eſt, Magiſter, Dominus: vnde *Marta* idem eſt quod Magiſtra, Domina. Alludit tamen *more* ad תורה *thora*, id eſt, lex; & ad יורה *iore*, id eſt, pluuia: quia Hebræi doctrinam vocant rorem, vel pluuiam, eo quod illam doctor inſtar pluuiæ ſuauiter, ſenſim & guttatim inſtillet auribus & mentibus diſcipulorum, eáſque ſapientia irriget, lætificet & fœcundet. Vnde Moſes Deuter. 32. 2. *Concreſcat*, ait, *vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi* A *ſtilla ſuper gramina.* Quocirca in Hebr. hic eſt pulchra paranomaſia inter *more*, id eſt, doctorem, *iore*, id eſt, pluuiam, & יורד *iored*, id eſt, deſcendere faciet. q. d. Deus dabit vobis *more*, id eſt, doctorem, qui *iored*, id eſt, deſcendere faciet, & quaſi è cœlo ſtillabit in vos *iore*, id eſt, pluuiam cœleſtis doctrinæ. Sic Iſaias Chriſtum comparat rori è cœlis deſcendenti & terram irroranti cap. 45. 8. *Rorate*, ait, *cœli deſuper, & nubes pluant iuſtum.* vide ibi dicta.

Quæres, quiſnam hic doctor iuſtitiæ? Rabbini, quos ſequitur Roffinus, aſſerunt eſſe Ezechiam regem, qui populum excitauit ad pietatem Deique cultum 2. Paral. 30. Ideóque Ieruſalem ab obſidione Sennacherib liberauit. Alij volunt eſſe B Ioſiam, pium pariter regem, qui aras idolorum euertit. Verùm hic non agitur de Sennacherib, ſed de Nabuchodonoſor, vel Holopherne: hunc enim doctorem promittit poſt captiuitatem Babylonicam, vti dixi verſ. 20. Adde, hic auguſtus titulus *Doctor iuſtitiæ*, in Scripturis non datur Ezechiæ, Ioſiæ aut Prophetis, ſed ſoli Meſſiæ, vt patet Iſaiæ 10. 20. & cap. 55. 4. *Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.* quò hic alludit Ioël, præſertim quia hic doctor in hebræo habet articulum, & vocatur המורה *hammore*, id eſt, ille eximius, & ſingularis orbis doctor, putà Doctor doctorum & Prophetarum omnium, C quem ſinguli auidè expectamus, vtpote à Prophetis omnibus promiſſum. Vnde Ieremias cap. 23. 6. loquens de Meſſia: *Hoc*, ait, *eſt nomen quod vocabunt eum, Dominus iuſtus noſter.* Et Daniel. c. 9. 24. Vt *adducatur iuſtitia ſempiterna, & vngatur Sanctus ſanctorum*, putà Chriſtus. Tertiò, quia ſequentia verſ. 28. *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri: & dabo prodigia in cœlo*, &c. *Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis*, ad nullum niſi ad Chriſtum pertinent.

Iiſdem rationibus confutatur ſententia Recentiorum Rabbinorum, quos ſequuntur Lyran. Hugo, & Dionyſ. qui per doctorem accipiunt D doctores, id eſt, Prophetas Iudæorum poſt captiuitatem Babylonicam, quales fuerunt Zacharias, Aggæus & Malachias: fateor tamen ad eos alludi, eóſque quaſi obiter perſtringi (alludit enim Ioël ad felicitatem populi Babylone redeuntis, cui dedit Deus frugum copiam.) Vnde ſubdit: *Et implebuntur areæ frumento. Et reddam vobis annos quos comedit locuſta*) ſed ita, vt acies Prophetæ primariò & directè figatur, finiatur & expleatur in Chriſto: ſicut Moſes Deuter. 18. 18. promiſit poſt ſe Prophetam, id eſt, Prophetas, & inter eos vnum eximium & ſingularem, putà Chriſtum. Chriſtus enim eſt E vnus noſter Magiſter, & Rabbi per excellentiam, vti ipſe ait Matth. 23. 8. Ita Remig. Ruper. Haymo, Alber. Arias, Vatab. Ribera, à Caſtro & alij.

Doctor iuſtitiæ quis?

Et deſcendere faciet Dominus ad vos imbrem matutinum & ſerotinum. Apud Prophetas imber matutinus vocatur, qui in autumno depluit, cum ſementis fit in Iudæa, vt illius grana ſoluantur, & radices figant in terra. Serotinus, qui matureſcente ſegete deſcendit in Aprili aut Martio. Ita Chaldæus, Rabbini, & paſſim interpretes. In Iudæa enim calida & ſicca regione, tota æſtate, id eſt, à Maio vſque ad Octobrem, per quinque menſes non pluit, ſed ſudum iugiter & ſerenum eſt cœlum, tam nocte quàm die: vnde noctu in

Imber matutinus & ſerotinus quis?

tectis

tectis ſub dio dormiunt, vti à viris grauibus qui ibi habitarunt accepi. Quocirca duplex ibidem eſt tempus pluuiæ, prius poſt æſtatem cùm iaciuntur ſemina, illúdque dicitur manè, ſiue matutinum reſpectu ſegetis quæ tunc è terra erumpit, vti manè in aurora exurgit ſol: poſterius, ante æſtatem, quod ſegetes incraſſat & maturat, illúdque dicitur ſerotinum reſpectu matutini iam dicti. Segetes enim ſuum quaſi habent diem, cuius aurora eſt germen & germinatio: veſpera, ſeges & meſſis, cum ſcilicet in horrea conduntur.

Nota, per hunc imbrem ſignificat meſſem, & fruges temporales copioſè dandas Iudæis poſt reditum è Babylone. ita S. Hieron. Theod. Remig. Alber. Hugo & Lyra. Verùm ſub his tropicè & metaphoricè, longè magis intendit ſignificare fruges, & bona ſpiritualia danda per Chriſtum. q. d. Chriſtus doctor iuſtitiæ talem vobis doctrinam, & tantam vbertatem bonorum ſpiritualium dabit, qualis & quanta olim in veteri teſtamento, imbre illo matutino & ſerotino adumbrabatur. Ita Ruper. Haymo, Arias, Ribera, à Caſtro & alij. Id ita eſſe patet ex rationibus paulò antè allatis, & ex eo quod hæc bona promittat *in æternum*: æterna autem ſunt bona ſpiritualia Chriſti, non temporalia Iudæorum. Quocirca imber matutinus, eſt prædicatio prima, ſiue doctrina, illuſtratio & gratia præueniens, quæ primò peccatorem conuertit, facítque iuſtum: ſerotinus, eſt illuſtratio, & gratia conſequens, quæ iuſtum in iuſtitia promouet, & ad perfectionem deducit, ac præſertim eſt donum perſeuerantiæ. Hoc enim iuſtum ad gratiam conſummatam, id eſt, ad gloriam & beatitudinem cœleſtem perducit. ita S. Hieron. Arias, à Caſtro & alij.

Symbol. imber matutinus fuit vetus teſtamentum, quod prima pietatis ſemina pullulare fecit: ſerotinus, eſt nouum, quod veteris ſemina maturauit, & ad meſſem virtutum perduxit. ita S. Hieron. & Haymo.

Rurſum Ruper. Matutinus, ait, imber fuit prædicatio Euangelij facta Iudæis à Chriſto & Apoſtolis: ſerotinus erit, quæ fiet ab Elia & Enoch in fine mundi, cùm omnis Iſraël ſaluus fiet.

verſ. 24. *Et implebuntur areæ frumento.*) Perſtringit obiter fertilitatem Iudææ poſt reditum è Babylone, ſed per hanc intelligit præcipuè copiam charismatum & virtutum datam agris, & areis, ac oliuetis & vineis, id eſt, eccleſijs particularibus per Chriſtum. Porrò *torcularia*, in quibus exprimitur vinum & oleum, ſunt tum gymnaſia, monaſteria, collegia, aliáque aſceteria: tum perſecutiones & tribulationes, quibus vinum ſapientiæ & fortitudinis; ac oleum conſolationis diuinæ exprimitur & hauritur.

Torcular eſt cor preſſum. Tropol. *Torcularia*, ait Hugo Victor. *ſunt ipſa corda inter ſpem & timorem poſita, conſtantiam ſuperiùs, patientiam inferiùs habentia: conſtantiam in tentatione, patientiam in tribulatione. Conſtantia ſiquidem premit, & deſuper arcet: patientia inferiùs iacet, & pondus ſuſtinet. Inter hæc duo mens ſancta quaſi in torculari poſita premitur, defæcatur, eliquatur. Premitur flagellis, defæcatur vitijs, eliquatur ab otijs. Premitur à calamitate, defæcatur ab iniquitate, eliquatur à vanitate. Hinc namque elicitur gemitus puræ confeſſionis: hinc fluunt lachrymæ anxiæ compunctionis: hinc manant ſuſpiria iucunda deuotionis: hinc liqueſcunt deſideria ſuauiſſima dilectionis: hinc eliciuntur ſtillicidia limpidiſſima contemplationis. Frumentum eſt perfectio iuſtitiæ: vinum claritas ſpiritualis intelligentiæ: oleum ſuauitas puriſſimæ conſcientiæ.*

Et reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, &c.) q. d. Præteritam inopiam, quam vobis intulerunt Chaldæi, tum literales, tum potiùs myſtici, id eſt, dæmones & vitia, compenſabo gratiarum & opum cœleſtium vbertate. Vnde Chald. vertit: *Reddam vobis annos bonos pro annis quibus vexarunt vos populi, gentes & reges.* Chaldæi enim fuerunt *fortitudo mea magna.* Hebr. & Chald. *Exercitus meus robuſtus.* Alludit ad id quod de locuſtis ſignificantibus caſtra Chaldæorum dixit verſ. 11. *Dominus dedit vocem ante faciem exercitus ſui: quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia, & facientia verbum eius.* verſ. 25.

Porrò per locuſtas & Chaldæos, intelligit exercitum ſpiritualium hoſtium. q. d. Ego Deus tentationes, peccata, dæmones, carnem & mundum, quaſi hoſtes & prædones veſtros immiſi in vos (eo ſenſu & modo quo dixi can. 27. in Prophetas maiores) ad puniendam veſtram ſuperbiam, aliáque peccata priora. Hi vaſtarunt agros Eccleſiarum & animarum veſtrarum, ac depaſti ſunt omne germen virtutum & bonorum operum. At iam idem ego placatus & reconciliatus vobis, omnia hæc damna ſarciam, vobíſque priſtinam bonorum cœleſtium copiam reſtituam, imò maiori fœnore cumulabo, vt dicatis cum Pſalte pſalmo 89. 15. *Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, annis quibus vidimus mala.*

Tropol. ſignificatur hic vis pœnitentiæ, quæ lapſo, ſed pœnitenti, omnes priores virtutes, omnia priora merita reſtituit, vt docet S. Hieron. hic, ac S. Thom. & Theologi tract. de pœnitentia, ideóque facit vt homo lapſus ſemper ad maiorem gratiam reſurgat: præter enim gratiam præteritam, quam omnē reducit, addit inſuper propriam, tum virtuti, tum ſacramento pœnitentiæ cōmenſam. Vide Franc. Suarez opuſc. 5. de reditu bonorum operum, vbi diſp. 2. ſect. 3. cum Io. Maiore, Gabriele Ockam, Medina & Henrico à Gandauo docet, hunc reditum fieri vi pœnitentiæ non in altera vita, vti cenſuit Scotus & Durand. ſed in præſenti, adeóque in eodem pœnitentiæ inſtanti; nec tantùm per actus pœnitentiæ prioribus virtutum actibus intenſiores, vti cenſuit D. Thomas & Paludanus, ſed etiam per actus eiuſdem remiſſiores.

Symbol. Hugo Victor. *In aduentu*, ait, *Chriſti redduntur nobis anni quos præfata peſtis deuorauerat: quia in eo nobis contra locuſtam veram, id eſt, contra faſtum, dedit humilitatem dicens: Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde: cōtra bruchum, id eſt, gulam, perfectam ſobrietatem dicens: Videte ne grauentur corda veſtra in crapula, & ebrietate, & curis huius vitæ: contra rubiginem, id eſt, iram, perfectam patientiam dicens: Si quis te percuſſerit in dexteram maxillam, præbe illi & alteram: contra erucam, id eſt, luxuriam, perfectam caſtitatem dicēs: Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris. Locuſtam igitur exterminauit dicens: Beati pauperes ſpiritu: beati qui lugent. Bruchum, dicens: Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam: beati miſericordes. Rubiginem, dicens: Beati pacifici: beati mites. Erucam, dicens: Beati mundo corde.* Vides hic quatuor hæc animalia & peſtes octo beatitudines depaſci, eáſque reduci per Chriſtum, & per pœnitentiam.

Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini: & laudabitis nomen Domini.) Ille enim dedit vobis eſ- verſ. 26.

eam, eámque talem, támque ſucculentam & copioſam, vt vos abundè ſaturaret, fortéſque, vegetos & alacres efficeret. Moral. diſce hic fruges, eſcas, omniáque bona naturalia, & multo magis ſupernaturalia, eſſe dona Dei, eorúmque laudem & gloriam non noſtro labori, ſed Deo, ciúſque beneficentiæ aſcribendam. Qui ſecus facit, Deo quod ſuum eſt ſuffuratur, & ſe Dei donis indignum facit, iíſque ſpoliari meretur. Deus enim eſt zelotes ſuæ gloriæ, vtpote quæ ei omni iure debetur; vnde ait ipſe: *Gloriam meam alteri non dabo*, Iſaiæ 48. 11. Quocirca S. Franciſcus hoc mirè ſuis inculcabat, ac inter alia illud documentum dabat: *Quando*, inquit, *ſeruus Dei orans, viſitatur diuinitus*, B *dicere debet Iſtam conſolationem mihi peccatori & indigno de cælo miſiſti Domine, & ego illam tuæ committo cuſtodiæ, quia theſauri tui me ſentio eſſe latronem*, dum eius laudem & gloriam ſibi ſuffuror, & mihi aſcribo. ita S. Bonauent. in eius vita cap. 10.

℣. 28.) Et erit poſt hæc: effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem: & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ: ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt

℣. 29.) Sed & ſuper ſeruos meos & C ancillas in diebus illis effundam ſpiritum meum.

vers. 18. *Et erit poſt hæc effundam ſpiritum.*) Hebræi hinc inchoant nouum caput. Iam iidem, & ex ijs Ruffinus, ſicut per doctorem iuſtitiæ verſ. 23. acceperunt Ezechiam; ita ſpiritum à Deo effuſum cenſent in eius nuncios, quos ipſe miſit per totam Iudæam, vt omnes ad auitam fidem, Deíque cultum reuocaret: S. Petrum verò in concione ſua Acto. 2. tantùm hæc accommodaſſe ſuo tempori, eo quòd illi quoque congruerent; ac Ruffinus audaces vocat eos, qui contrarium cenſent: ſed D audacior eſt hæc eius cenſura, vtpote repugnans SS. Patribus, & Interpretibus pene omnibus, ipsíque S. Petro Act. 2. 17.

Alij ſicut per Doctorem accipiunt Doctores, putà Prophetas qui fuerunt poſt reditum è Babylone, v. g. Aggæum, Zachariā, Malachiam; ita per eoſdem ardenter concionantes, putant effuſum ſpiritum pietatis in populum. Verùm cum ſuperius probatum ſit, Doctorem iuſtitiæ intelligi Chriſtum, ſequitur ad illius tempora hæc pertinere, præſertim quia nunquam aliàs effuſum Spiritum S legimus. Adde, pro *Et erit poſt hæc*, S. Petrus Act. 2. vertit: *Et erit in diebus nouiſſimis*, E putà in diebus Meſſiæ. Illius enim ætas, lex & tempus in Script. vocatur nouiſſimum: quia illi nulla alia lex, religio, vel Eccleſia ſuccedet. De fide ergo eſt, hæc ad literā non de Ezechia, Aggęo, aut quouis alio, ſed de Chriſto eſſe intelligenda. Ita enim definit Vigilius Papa in Conc. Romano contra Theodor. Mopſueſtenum, vt dixi in proœmio.

Ait ergo, & promittit dicens: *Poſt hæc*, id eſt, poſt Chriſtum doctorem, eiúſque mortem, & aſcenſum in cœlum, ego Deus effundam Spiritum S. in Pentecoſte, ac deinceps; primo Eccleſiæ ſæculo viſibiliter in Apoſtolos, & Chriſti diſcipulos; ſequentibus verò ſæculis inuiſibiliter eundem effundam in omnes, quotquot per baA ptiſmum in Chriſto renaſcentur, eiúſque Eccleſiæ incorporabuntur. De Pentecoſte enim hunc locum explicat S. Petrus Acto. 2. 17. quem ſequuntur omnes Patres, & Interpretes orthodoxi, vt S. Hieron. Cyril. Theod. Remig. Rupert. Albert. Haymo, Lyra. Hugo vterque, ſcilicet Cardinalis, & Victorinus, Dionyſ. Vatab. Arias, Clarius, Ribera, à Caſtro hîc, Chryſoſt. Oecum. & alij in Acto. 2. Didymus & Ambroſ. libr. 1. de Spiritu S. cap. 7. Iuſtin contra Tryph. Hilar. lib. 8. de Trinit. & alij. Quin & Rabbini, vt Chald. R. Salomon, R. Dauid, R. Ieſua apud Lyran. & Galat. lib. 8. cap. vlt. & alij hanc miſſionem Spiritus S. ad tempus Meſſiæ referunt. B Porrò cum ait *Effundam*, loquitur idem qui dixit, *Mittam Doctorem iuſtitiæ*, ſcilicet Deus Pater; eſto ipſe ſimul cum Filio vt ſpirat, ita & mittat Spiritū S. ita Chryſoſt. in Acto. 2. Hinc Cyril. Ieroſ. catech. 17. cenſuit hic loqui Chriſtum, cui, inquit, Pater omnia dedit in manus, ac poteſtatem dandi Spiritum S. quem non ad menſuram accepit.

Nota, vox *effundam* ſignificat vbertatem & copiam donorum Spiritus S. tum gratum facientium, vt gratiæ, charitatis, fortitudinis, aliarúmque virtutum; tum gratis datorum, vt prophetiæ, &c. effundendam in Apoſtolos & fideles. Vnde in Scriptura hæc effuſio vocatur Baptiſ C mus, vt Matth. 3. 11. ait Ioannes Baptiſta de Chriſto: *Ipſe vos baptizabit Spiritu S. & igni*. q. d. Ipſe vos replebit Spiritu S. in eúmque eiúſque ignem quaſi immerget, vti homo immergitur in aquam dum baptizatur. Et Chriſtus aſcenſurus in cœlum Actor. 1. 5. ait: *Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu S. non poſt multos hos dies*. Quocirca pro *effundam* Arabicus Antiochenus vertit: *Inundare faciam ſpiritum meum ſuper vniuerſos homines*. Et Arabicus Alexandrinus: *Inundabo de ſpiritu meo ſuper omnes homines*. Sicut ergo flumen, vel mare turgidum exundat in agros, ita Spiritus S. in homines. Ita S. Chryſoſt. & Theop. Act. 2. Audi Hugo. Victor. D *Chriſtus*, ait, *ſpiritum ſuum effudit, non Moyſi abſtulit, nec Eliæ rapuit, ſed ſuum largiter diſtribuit*.

Nota τὸ *effudit*. *Primò enim fudit, ſecundò infudit, tertiò effudit. Fudit in paradiſo, infudit in deſerto, effudit in cœnaculo. In paradiſo legem dando naturæ: in deſerto præcepta & ceremonias legis ſcriptæ: in cœnaculo plenitudinem gratiæ. Fudit ergo primò rigando aream naturæ: ſecundò infudit torrentem doctrinæ: tertiò effudit flumium gratiæ. q. d. In exordio mundi rigans aridam naturam: in ſqualore deſerti Moſi in ſinū ſtillans legis doctrinam, in plenitudine temporis vbertatem gratiæ effundam.* Et paulò pòſt neceſſariam docet fuiſſe hanc effuſionem: E *Tria namque*, inquit, *erant hominis mala: ignorantia boni, concupiſcentia mali, malitia impœnitendi. Venit ergo filius, ſapientia Dei & virtus; miſſus eſt paraclitus, benignitas ipſius. Sapientia fuſa vanum ſuſtulit ignorantiæ: virtus infuſa ſordes purgauit concupiſcentiæ: effuſio ſpiritus mundauit faces malitiæ. ſiquidem ſapientia illuminauit, virtus ſanauit, benignitas ſedauit. Quod Pſalmiſta prauidens ait: Secundum multitudinem miſerationum tuarum dele iniquitatem meam. Amplius laua me Domine ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. q. d. Dele fundendo, laua infundendo, munda effundendo: fundendo ſapientiam ab oculis dele ignorantiam: infundendo virtutem ab intimis laua concupiſcentiam: effundendo benignitatem à toto corpore extermina malitiam.*

Nota

A Nota Secundò, pro *effundam ſpiritum meum*, S. Petrus Act. 2. 17. ait: *Effundam de ſpiritu meo*, vbi particula, *de*, ſignificat hanc communicationem gratiæ, & donorum Dei prouenire à Spiritu S. tanquam Patre luminum. Rurſum Spiritum S. partiri inter fideles ſua dona, vt vni det gratiam docēdi, alteri exhortādi, alteri miraculorum, &c. vti docet Apoſtolus Rom. 12. 6.

Nota Tertiò, Didymus & S. Ambroſ. lib. de Spiritu S. ex hoc loco probant Spiritum S. eſſe Deum: quia, inquiunt, non dicitur effundi à Deo, niſi quod de ipſo participabile eſt. Angelus enim non dicitur effundi: quia cùm ſit creatura, non eſt participabilis. Licèt enim charitas, donáque Spiritus S. dicantur effundi quoque à Deo, tamen nulla ſubſtantia, vel perſona (qualis eſt Spiritus S.) dicitur effundi in animam mentémque;
B ita vt eam poſſideat, illuminet, ſanctificet, ſatiet & impleat, niſi Deus: ſolus enim Deus menti illabi poteſt, eámque docere, ignire, implere, flectere & mouere quocunque vult. hoc enim nequit Angelus. Vbi nota, cum anima ſit iuſta & ſancta, aut iuſtior & ſanctior, non tantùm gratia & charitas, vel eius incrementum, ſed ipſe Spiritus S. adeóque tota Trinitas realiter per ſanctificationem menti noſtræ illabitur, in eáque inhabitat quaſi in throno, & templo ſuo: perinde ac verbum aſſumens humanam naturam, eidem illapſum eſt perſonaliter, ita vt in illa habitaret plenitudo diuinitatis corporaliter, vt ait Apoſt. Coloſſ. 2. 9. Hoc eſt quod ait Chriſtus Ioannis 14. 23. *Si quis diligit me, ſermones meos ſeruabit, & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.* Sicut ergo beatis Deus realiter eſt præſens, cùm illis ſuam eſſentiam per viſionem beatificam, & lumen gloriæ oſtendit, eámque eis fruendam & poſſidendam communicat; ſic & idem ipſe eſt in anima ſancta, ac proinde in ea ſuā gratiā, charitatē, aliáque dona diuina diffundit: perinde ac ſol vbi oritur, mox ſuam lucem, radios & calorem ſpargit. Poſita ergo vltima diſpoſitione ad iuſtitiam, v. g. contritione, ſtatim ſubintrat in animam, quaſi in templum ſuum, Spiritus S. totáque S. Trinitas, eam
D ſanctificans, ſibique quaſi dedicās & conſecrans; ac deinde eodem inſtanti temporis, ſed poſteriùs natura, eidem ſuam charitatem & gratiam communicat. Hoc ſignificat *τὸ ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.* Eſt enim hæc ſumma Dei vnio cum anima ſancta, qua nulla puræ creaturæ maior dari poteſt. Nam per eam ſimus diuinæ conſortes naturæ, vt ait S. Petrus Epiſt. 2. cap. 1. 4. Vide hic, ô Chriſtiane dignitatem ſanctitatis ad quam vocatus es, eámque omni ſtudio conſectare, conſerua & adauge.

Spiritus S. realiter illabitur animæ ſanctæ.

Denique Nazian. orat. 49. ſub finem, probat Spiritum S. mitti à Filio de propria ipſius ſub-
E ſtantia, ex hoc loco: *Effundam de ſpiritu meo.* & ex illo Ioan. 16. *De meo accipiet & annunciabit vobis: ex eo vtique*, inquit, *quod eſt Filius, quia & Filius de eo, quod Pater, eſt.* q. d. Spiritus ex eo quod à Filio accipit, annunciabit; ſicut Filius annunciat Spiritum S. ex eo, quod accepit à Patre.

Super omnem carnem.) Id eſt, ſuper omnem hominem; per ſynecdochen enim pars capitur pro toto, caro pro homine, vt cum dicitur: *Verbum caro factum eſt*, *caro*, id eſt, homo: poterat dicere pariter: Verbum anima, id eſt, animatus homo factum eſt. ſed maluit dicere, *caro*, tum vt ſignificaret ſummam dignationem verbi, qua, vt ait

A S. Auguſt. Epiſt. 120. cap. 4. ſe humiliauit ad noſtram carnem, quæ inter omnes animalium carnes miſerrima eſt & infirmiſſima: tum quia morbus noſter, putà concupiſcentia, reſidet in carne: hanc autem curare venit cœleſtis Medicus, putà Chriſtus, æquè ac Spiritus S. vnde Græcis *σάρκωσις* vocatur incarnatio, & vt Tertul. ait lib. de carne Chriſti cap. 1. incorporatio, id eſt, viuificatio carnis corruptæ, ait S. Thom. tum denique quia per eam pro corde lapideo & duro, accepimus cor carneū, id eſt, molle, flexibile, obediēs, 2. Corinth. 3. 3. Senſus ergo eſt, q. d. Super omnem hominem Chriſto credentem cuiuſcunque ætatis, ſexus & ſtatus ſit, effundam Spiritum S. in Pentecoſte, & deinceps. Simpliciter itaque & pla-
B nè capitur vox *omnem*: loquitur enim de fidelibus tantùm, credentibus & obedientibus Chriſto. Quocirca arctiùs nonnulli vocem *omnem* accipiunt, non pro ſingulis generum, quaſi dicat: Effundam ſpiritum ſuper omne hominum genus, putà ſuper aliquos viros, aliquas feminas; aliquos iuuenes, aliquos ſenes; aliquos ſeruos, aliquos nobiles; non autem ſuper omnes, id eſt, ſingulos. Nam ſuper ſingulos diſcipulos ſuos effudit, & effundit iugiter Chriſtus Spiritum S.

Nota, ſicut Ioël & Prophetæ ſolis Iudæis propriè & directè promittunt doctorem iuſtitiæ, putà Meſſiam, ita iiſdem ſolis Ioël hic promittit Spiritum S. ita Chryſoſt. Act. 2. Vnde ſequitur: *Et
C prophetabunt filij veſtri.* Verùm quia ex miſericordia Dei gentes aſcitæ ſunt per fidem in familiam Abrahæ, putà in Eccleſiam & congregationem fidelium, hinc pariter benedictionum & promiſſionum Abrahæ à Deo factarum (inter quas prima eſt effuſio Spiritus S. iuſtificatio & adoptio) ſunt participes & hæredes, vti docet Apoſtolus Rom. 9. 10. & 11. Et hoc ſignificat *τὸ ſuper omnem carnem.* Quocirca in Cornelium Centurionem, aliósque credentes ex Gentibus effuſus eſt Spiritus S. ſpecie viſibili, æquè ac in Apoſtolos & Iudæos, vt patet Act. 10. 44. ita S. Hieron. Theod. Alber. Lyra. & alij paſſim.

Moral. Spiritus S. oſtendit ſuam munificentiam animúmque regium, dum in omnes indiffe-
D renter beneficus & liberalis eſt, nec priuatos habet amores & amicitias, ſicque omnem excludit æmulationem & inuidiam, ait Chryſoſt. in Act. 2.

Et prophetabunt filij veſtri.) Tum propriè futura prædicendo, vti fecerunt Apoſtoli, B. Virgo Luc. 1. 46. Zacharias, Anna & Elizabeth Luc. 2. 38. Philippus Actor. 21. 9. Agabus ibidem verſ. 10. S. Ioan. in Apocalypſi, & alij in primitiua Eccleſia. Vide Bozium lib. 6. de ſignis Eccleſiæ cap. 12. tum ex Spiritus S. afflatu loquendo, & celebrando varijs linguis Deum, quod Act. 2. 11. dicitur:
E *Audiuimus eos loquentes noſtris linguis magnalia Dei.* Prophetare enim in Script. amplè capitur, pro docere, exhortari, orare, canere Dei laudes, miracula facere, &c. vti dixi 1. Corinth. 14. initio capitis. Sub prophetia ergo hic donū linguarum, aliáque Spiritus S. chariſmata intellige.

Senes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbūt.) *Somnia* intellige diuina & à Deo immiſſa, ideóque rerum arcanarum, vel futurarum præſaga, qualia fuerunt Pharaonis Geneſ. cap. 40. & 41. & Nabuchodonoſoris Daniel. c. 2. & 4. Pari modo *viſiones* accipe diuinas & propheticas. Appoſitè ſenibus ætate feſſis, & in ſomnum propenſis tribuit ſomnia; iuuenibus verò

excitatis & vigilibus viſiones, quæ in vigilia ho-
minibus à Deo immittuntur. Deus enim ſæpe ſe
ſuáque oracula attēperat conditioni hominum,
& cuique pro ſuo ſtatu & gradu accommodè,
& opportunè apparet; alioqui & ſenex Ioãnes in
Apocalypſi multas habuit viſiones, & Paulus iu-
uenis ſomnia, vt patet Act. 16. 9. Per viſiones
ergo & ſomnia, quaſlibet reuelationes, & pro-
phetias accipe. Addit D. Thom. 2. 2. q. 174. art. 3.
quòd licèt viſio quæ fit vigilanti, in ſe ſit perfe-
ctior ſomnio, quod fit dormienti; tamen quando
in viſione ſolùm videtur ſpecies & imago pro-
gnoſtica futurorum, nec auditur vox aut verbum
illam explicans, quæ audiri ſolet in ſomnio (iux-
ta illud Moyſis Num. 12. 6. *Si quis fuerit inter
vos Propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per
ſomnium loquar ad illum*) tunc ſomnium diuinum
eſt perfectius quàm viſio. Vnde Moral. aliqui per
filios, ac filias, accipiunt incipientes in fide & vir-
tute: per iuuenes, proficientes: per ſenes, perfe-
ctos. Primi prophetant, dum bona idole dant
ſpem frugis: ſecundi vident, dum meditando &
orando clariùs diuina hauriunt: tertij ſomniant,
ob paſſiones ſedatas, mentémque pacatam. Hos
tres gradus diſtinguit S. Ioannes Epiſt. 1. cap. 2.
verſ. 12. primiſque aſſignat condonationem pec-
catorum, ſecundis victoriam in agone, tertijs Dei
cognitionem. *Scribo*, ait, *vobis filioli, quoniam re-
mittuntur vobis peccata propter nomen eius: ſcribo
vobis adoleſcentes & iuuenes, quoniam fortes eſtis,
& verbum Dei manet in vobis: ſcribo vobis, quoniam
cognouiſtis eum qui ab initio eſt.* De viſione plura
dixi can. 1. in Propb. de ſomnio Geneſ. 40. &
Dan. 2.

verſ. 29. *Sed & ſuper ſeruos meos & ancillas, &c. effun-
dam ſpiritum.*) Hebr. Chald. & Septuag. *Et etiam
ſuper ſeruos & ancillas effundam de ſpiritu meo.* q. d.
Non tantùm ſuper vos, ô Iudæi, ſed & ſuper ſer-
uos & ancillas veſtras, æquè ac meas, effundam
ſpiritum meum. Ne quis enim putet ſolos heros
& dominos Spiritum S. accepturos, addit illius
participes fore quoque ſeruos & ancillas. Nul-
lum enim quantumuis vilem & abiectum aſper-
natur Spiritus S. non enim eſt perſonarum acce-
ptio apud Deum, Rom. 2. ſed omnes promiſcuè
ad gratiam, & ſalutem vocat: omnibus enim de-
dit animam æquè nobilem, puta rationalem ad
imaginem ſui creatam, eámque ad ſuam gratiam,
gloriam & felicitatem ab æterno deſtinauit. ita
Hebræi, Cyril. Ieroſol. catecheſi 17. Ruffinus, &
à Caſtro. Alij per ſeruos & ancillas, accipiũt gen-
tes. Iudæi enim in lege veteri erant quaſi filij Dei,
gentes quaſi ſerui; ſed per Chriſtum in filios ſunt
adoptati. ita Ruper. Ribera & alij.

Moral. illuſtris & perhonorificus titulus eſt,
Seruus Dei. Seruire enim Deo regnare eſt. Hinc
Pſaltes pſal. 115. 16. *O Domine, quia ego ſeruus
tuus, & filius ancillæ tuæ.* Sic Abraham Geneſ. 26.
24. vocat ſe ſeruum Dei. Ita vocatur & Moſes
Num. 12. 7. Iob cap. 1. 8. Quin & Chriſtus Iſaiæ
cap. 49. 3. Sic *Abdias* hebr. idem eſt quod *ſeruus
Dei*, quo nomine vocatur vnus è duodecim Pro-
phetis. Sic Paulus initio Epiſtolarum hoc titulo
gloriatur: *Paulus ſeruus Ieſu Chriſti.* Sic B. Virgo
vocat ſe ancillam Dei: *Ecce*, ait *ancilla Domini,
fiat mihi ſecundùm verbum tuum*, Lucæ 1. Et B.
Agatha Præſidi ſibi obiectanti, Cur tu cum ſis no-
bilis, ſeruilem viuis Chriſtianorum vitã? reſpon-
dit: *Chriſtianorum humilitas & ſeruitus longè præ-
ſtat Regum opibus & ſuperbia.* Denique B. Dama-

A ſus Epiſt. 2. ad Stephanum, S. Gregorius, & alij
deinceps Pontifices hoc titulo: *Seruus ſeruorum
Dei*, humilitatem, imò dignitatem ſuam ſignifi-
cant.

℣. 30.) Et dabo prodigia in cœlo, & in
terra ſanguinem, & ignem, & vapo-
rem fumi.

℣. 31.) Sol conuertetur in tenebras, &
luna in ſanguinem: antequam veniat
dies Domini magnus, & horribilis.

B ℣. 32.) Et erit: omnis qui inuocauerit
nomen Domini, ſaluus erit: quia in
monte Sion, & in Ieruſalem erit ſalua-
tio, ſicut dicit Dominus, & in reſiduis,
quos Dominus vocauerit.

Et dabo prodigia.) Prodigium eſt id, quod por- verſ. 30.
rò dicit, id eſt, futura prædicit, ait Cicero lib. 1. de
diuinat. & ex eo S. Auguſt. lib. 21. ciuit. 8. *ſignum
quo ſignificatur aliud: illudque in magnis eſt, & in
cœlo; hoc in paruis, & in terris*, ait Hugo Card.
Origenes verò in Ioan. *τέρατα*, ait, id eſt, prodigia
*vocantur, quæ præter opinionem ſunt, & humanam
conſuetudinem excedunt*: *σημεῖα*, id eſt, ſigna, *quæ
C aliquid ſignificãt*, & vt Ammon. ait in catena græc.
in Ioannem, *quando non fit aliquid præter naturam.*
Verùm ſæpe hæc duo confunduntur, idémque
ſignificant. Iam quoad ſenſum, Rabbini, qui hæc Prodigia
referunt ad Ezechiam, cenſent prodigia hæc re- hæc quãdo
uera vti ſonant accidiſſe in cœlo & terra, cùm acciderunt.
angelos percuſſit caſtra Sennacherib, etſi in li-
bris Regum id non narretur. Verùm hæc prodi-
gia ſunt Iudæorum commenta & figmenta: nec
enim Script. nec Ioſephus, nec Ioſippus, nec
quis alius, tunc prodigia aliqua in cœlo extitiſſe
commemorat.

Secundò, Catholici nonnulli putant hæc pro-
digia contigiſſe, 1. in Chriſti natiuitate, cum ſtel-
D la apparuit Magis, & angeli cecinerunt: *Gloria in
excelſis Deo.* 2. in Chriſti reſurrectione, cum an-
geli fulgurantes perculerunt milites cuſtodes ſe-
pulchri Chriſti, ac conſolati ſunt Magdalenam
eiúſque comites. 3. in paſſione Chriſti, cum ſol
vniuerſali eclipſi toto orbe obſcuratus eſt, terra
contremuit, lapides ſciſſi ſunt, monumenta aper-
ta, &c. tunc enim è latere Chriſti mortui, lancea
militis aperto, exiuit ſanguis & aqua, quæ ignem
charitatis in diſcipulis & fidelibus accenderunt,
idque ante diem reſurrectionis Chriſti, qui Iu-
dæis fuit horribilis. ita S. Hieron. Remig. Hugo.
4. in Pentecoſte: tunc enim Spiritus S. in igne &
linguis igneis apparuit & inſedit Apoſtolis. ita
E S. Hieron. Et videtur fauere S. Petrus Act. 2. 17.
vbi agens de miſſione Spiritus S. in Pentecoſte,
allegat hæc prodigia Ioëlis: ergo illa circa tem-
pus Pentecoſtes videntur edita, puta tempore
paſſionis & reſurrectionis Chriſti. Hæc expoſitio
probabilis eſt, ſed incompleta. Tunc enim cœ-
perunt hæc prodigia, ſed complebuntur ſub diem
iudicij, vti mox dicam.

Tertiò, S. Chryſoſt. & Oecum. hæc prodigia pa-
trata putant paulò ante excidium Ieroſolymæ per
Titum: hic enim dies fuit Iudæis horribilis. Tunc
enim plurimus Iudæorum fuſus eſt ſanguis, vrbs
& templum igne combuſta in fumum & vapo-
rem abierunt. Et P. Prado in Ezech. 10. verſ. 2.

Dabo,

Dabo, inquit, *Ieroſolymæ tria ſupplicia*, ſcilicet, *ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi, id eſt, cædem ciuium, ædificiorum incendium, & quod grauius eſt, veritatis ignorationem excæcationemque oculorum, quæ eadem tria in Pſalmo 68.25. Iudæis vaticinatus eſt Chriſtus: Furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deſerta, obſcurentur oculi eorum ne videant*. Hanc autem cladem ſoli Chriſtiani euaſerunt, inuocantes nomen Domini: quia diuinitus præmoniti de vrbe excindenda, ex illa fuga ſe proripuerunt in alias regiones & vrbes, vti docet Euſeb. lib. 3. hiſtor. c. 5.

Quartò & genuinè, certum eſt hic agi de ſignis & prodigijs quæ præibunt diem iudicij extremi: hic enim erit dies magnus & horribilis. Et de eo hic agi patet ex ſequentibus initio cap. 3. B cui hæc connectenda ſunt (imò Hebræi hæc referunt ad caput 3. vt dixi verſ. 28.) *Quia ecce in diebus illis*, &c. *congregabo omnes gentes, & deducam illas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis.* Hoc autem fiet in die iudicij. Porrò ante diem iudicij prodigia exiſtent quæ prædixit Chriſtus Matth. 24. 29. & Lucæ 21. a 5. dicens: *Erunt ſigna in Sole, & Luna, & ſtellis: nam Sol obſcurabitur, & Luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cælo.* Rurſum Luna videbitur ſanguinea, Iſaiæ 24. 23. item mare videbitur ſanguineum Apoc. 8. 8. multus etiam fidelium ab Antichriſto, & tandem ipſius Antichriſti, eiúſque exercitus Gog. & Ma- C gog ſanguis effundetur. Ignis erit fulgurum & ſtellarum cadentium de cœlo: turſum ignis conflagrationis mundi, quo omnia mundana in fumum & vaporem abibunt. Vnde Syrus & Arabicus fumum à vapore diſtinguunt, & quatuor prodigia aſſignant. vertũt enim: *Dabo ſanguinem, & ignem, & vaporem, & fumum.* Vapor enim eſt exhalatio ſubtilior & albior, fumus verò denſior & nigrior. Hæc ſigna prædicta ſunt à S. Ioanne Apoc. cap. 8. & 9. Ita Theod. Ruper. Lyra. Vatab. Arias, Ribera, à Caſtro hic, S. Chryſo. & Oecum. in Act. 2. Tertul. l. 4. cõtra Marc. 39. Orig. tract. 30. in Matth. S. Thom. in cap. 24. Matthæi, & alij paſſim. Quin & S. Hieron. huc tandem inclinat, D cenſétque hæc ſigna magis ad diem iudicij, quàm ad paſſionem Chriſti eſſe referenda. Cauſam horum ſignorum dat S. Chryſoſt. in Matth. 24. *Moriente*, ait, *patrefamilias domus turbatur, familia plangit, & nigris ſe veſtimentis induit: ſic humano genere propter quod facta ſunt, circa finem conſtituto, cæli myſteria lugent, & candore poſito tenebris induuntur.*

Dices, quomodo ergo S. Petrus hæc prodigia refert ad Pentecoſten Act. 2. Reſp. S. Petrus recenſet ea, non quaſi tunc contigerint, ſed hoc ſenſu q. d. Ne miremini, ô Iudæi, hæc Spiritus S. & linguarum ignearum prodigia, quę cernitis in hac Pẽtecoſte, videbitis enim maiora da- E ri à Chriſto in vindictam infidelium in fine mundi. q. d. Aut ergo nunc in Chriſtum credite, aut terribilem eius manum & vindictam tunc expectate. Ideo enim Propheta poſt doctorem Chriſtum, & effuſionem Spiritus S. ſtatim ſubiungit hæc prodigia futura in fine mundi, vt ſignificet poſt Chriſti legem nullam aliam eſſe expectandam, idcóque illam ab omnibus qui ſalui eſſe velint, capeſſendam, ita Ribera. Adde, hæc prodigia inchoari cœpiſſe tempore Chriſti: nam in eius paſſione obſcuratus eſt Sol & Luna: in Pentecoſte & deinceps Spiritus S. in ſpecie ignis apparuit, &c. perfectè verò & completè fient in fi- A ne mundi. q. d. Ioël: ô Iudæi cum veniet Chriſtus, licèt humilis & pauper, eum recipite: quia ipſe effundet Spiritum S. in vos, dabitque prodigia benefica credentibus, malefica & horrifica incredulis, eáque inchoabit viuens, ſed perficiet in fine mundi; quando pro igne Spiritus S. quem increduli reſpuerunt, dabit eis ignem conflagrationis mundi, indéque flammas gehennæ. Simili modo Iacob benedicens filijs ſuis ante mortem Geneſ. 49. quædam prædicit quę paulò poſt, quædam quæ poſt longum tempus ſub Chriſto, quædam in fine mundi euentura.

Symbol. Hugo Victor. *Sol*, ait, *eſt Chriſtus, Luna Eccleſia: Sol in tenebras verſus, Chriſtus cruci affixus. Vnde de cæcitate Iudæorum Ieremias loquens Thren. 3. Dabis*, inquit, *eis Domine ſcutum cordis laborem tuum. Luna verſa in ſanguinem, Eccleſia eſt Chriſti imitans paſſionem. Sanguis profeſſionem deſignat martyrum: ignis eborum virginum ardore dilectionis æſtuantium. Vapor eſt frequens & deuota compunctio continentium, Dies magnus & horribilis, dies eſt paſſionis & reſurrectionis; magnus fidelibus, horribilis non credentibus, horribilis ijs qui dixerunt: Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros: magnus qui dixerunt: Verè filius Dei erat hic. Aliter: Sol in tenebras verſus, Chriſtus eſt in cordibus electorum in articulo mortis obſcuratus. Vnde & dixerunt: Nos autem ſperabamus quòd ipſe eſſet redempturus Iſraël. Luna in ſanguinem verſa, Synagoga eſt Chriſti paſſione cæcata.* Deinde per ſanguinem accipit Iudæorum ſtragem ſub Tito: per ignem, incendium vrbis & templi: per vaporem, Iudæorum per maria & inſulas relegationem.

Symbol. prodigia.

Tropol. *viſio eſt propria cognitio ſui, ſomnium exceſſus animi, prophetia contemplatio ſponſi, cælum animus, terra caro: vel cælum contemplatiuus, terra actiui: vapor compunctio mentis, ſanguis mortificatio carnis, ignis feruor dilectionis. Sol verſus in tenebras, animus eſt in ſui confuſus cognitione: Luna in ſanguinem, caro in ſui mortificationem.* hucuſque Hugo. Et inferiùs: *Poſt data in cælo prodigia, poſt lucem propriæ cognitionis, poſt fumum deuotæ compunctionis, poſt ſanguinem iuſtæ mortificationis, poſt ignem perfectæ dilectionis, ſola reſtat ſuauitas contemplationis.* Hæc eſt inuocatio nominis Dei, de qua ſequitur *Quicunque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.* hæc Hugo.

Tropol.

Antequam veniat dies Domini.] Dies huius vitæ ſunt noſtri, quibus agimus quod lubet: ille dies erit Domini, id eſt, iudicis, quo aliorum dierum noſtrorum omnium rationes exiget, iuxta illud Pſalm. 74. 3. *Cùm accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo.* Sic dies ſinguli hebdomadæ ſunt ſcholarium, ſed ſabbathum eſt dies magiſtri, quo rationem profectus & modeſtiæ à ſingulis exigit, & negligentes petulantéſque flagellat.

verſ. 31.

E *Magnus.*] Magnus erit dies iudicij, quia Primò finem dabit orbi, ſceleri, merito, & demerito. Secundò, quia erit horizon temporis & æternitatis: hanc enim ab illo diuidet & diſterminabit. Nam hic dies erit vltimus temporis, & primus æternitatis. Tertiò, quia magna in eo fient, nimirum Chriſtus cum omnibus angelis deſcendet in vallem Ioſaphat, ibique in magnifico throno ſedebit Iudex: omnes homines qui vnquam fuerunt, ſunt, & erunt, coram eo iudicandi ſiſtentur: omnium cogitata, dicta & facta exactiſſimè diſcutientur: de omnibus feretur ſententia abſoluta, & irreuocabilis per omnem æternitatem: ſancti cœlo, impij inferno addicẽtur: ſtatuetur chaos

Dies iudicij magnus cur?

magnum & medium, quod in æternum hos ab illis ſecludet, vt impij nunquam Sanctos, nunquam cœlum, nunquam Deum viſuri ſint; ſed carcare æterno concluſi igni cremabuntur, quamdiu cœlum erit cœlum, quamdiu Deus erit Deus. Sic Oſee 1. 4. vocatur magnus dies Ieſrahel. Sic apud Romanos magnus dies vocabatur, qui dabat victoriam, belloq; aut grauibus malis finem imponebat, vt docet Corn. Tacitus in vita Agricolæ, & Turnebus lib. 1. Aduerſ. c. 24.

Et horribilis.] Hebr. eſt נורא *nora*, quod Primò propriè deductum à radice ירא *iare*, id eſt, timuit, ſignificat tremēdum, terribilem; & per catachreſim mirabilem, glorioſum, auguſtum & reuetendum ob ſummam poteſtatem, æquitatem, maieſtatem & gloriam. Hinc Chald. vertit דחילא *dechila*, id eſt, formidabilis. Secundò, *nora* deduci poteſt à ראה *raa*, id eſt, vidit, vt *raa* mutuetur tēpora à *iara*: ſæpe enim ordines verborum imperfectorum apud Hebræos inter ſe commutantur, vt vnus ab alio ſuam inflexionem deſumat: & tunc *nora* ſignificat illuſtrem & manifeſtum. Vnde Septuag. vertunt ἐπιφανής, id eſt, clarus, conſpicuus. Eos ſequitur S. Petrus Act. 2. dicens: *Antequam veniat dies Domini magnus & manifeſtus.* Erit enim in die illa lux magna, & magna claritas Chriſti glorioſi, omniúmque eius angelorum & ſanctorum. Et, *Ignis in conſpectu eius exardeſcet.* Pſal. 49. 2. quæ omnia reis & damnandis extremum horrorem incutient. Videbunt enim ſe, ſuáque in tanta luce latere non poſſe: videbunt ſe oculos & manus Iudicis nuſquam euaſuros: videbunt excuſationi, ſimulationi, fraudi, appellationi nullum fore locum: videbunt gehennæ incendia flammantia ſibi parata, & decreta in æternum, ſéque certiſſimè in illa præcipitandos.

Moral. de horrore diei iudicij

Patheticè S. Baſil. in illud Pſal. 33. *Venite filij timorem Domini docebo vos*, horrorem huius diei deſcribit, atque: *Cùm te appetitus inuaſerit peccandi, velim cogites horribile illud & intolerabile Chriſti tribunal, in quo præſidebit Iudex in alto & excelſo throno, aſtabit autem omnis creatura ad glorioſum eius conſpectum contremiſcens. Adducendi etiam nos ſumus ſinguli, eorum quæ in vita geſſimus rationem reddituri. Mox illis qui multa mala in vita perpetrarunt, terribiles quidam & deformes aſſiſtent angeli, igneos vultus præ ſe ferentes, atque ignem ſpirantes, noctique vultu ſimiles, propter mœrorem & odium in humanum genus. Adhæc, cogita profundum barathrum, & inextricabiles tenebras, & ignem carentem ſplendore, vrendique vim habentem, ſed priuatum lumine: deinde vermium genus venenum emittens, & carnem vorans, inexplebiliter eſuriens, neque vnquam ſaturitatem ſentiens, atque intolerabiles dolores corroſione ipſa infigens. Poſtremò, quod ſupplicium omnium grauiſſimum eſt, conſidera opprobrium illud & confuſionem ſempiternam. Hæc time, & hoc timore inſtructus, animam à peccatorum concupiſcentia, tanquam freno quodam reprime.*

Exempl. Vdonis.

Huius horribilis diei ſchema, & viuam hypotypoſin dedit Deus in iudicio Vdonis, Antiſtitis Marpurgenſis. Cùm enim ille impurè & ſcandaloſè viueret, cœlitus ad eum miſſa eſt vox:

Vde, Vde ceſſa à ludo: luſiſti ſatis Vde.

Eáque tertiò ab eo audita. Verùm cum ille, licèt ad horam perculſus, mox ad ſuas veneres rediret, citatus eſt ad tribunal Dei. Nam S. Mauricius euaginatum tenens gladium, in Eccleſia ſua (cuius Vdo erat antiſtes) valenter exclamauit: *Omnes ſancti quorum reliquiæ hic habentur, ſurgite, & venite ad iudicium Dei.* Mox maxima & præfulgida apparuit vtriuſque ſexus multitudo: Chriſtus ſole ſplendidior, ſtipatus B. Virgine, & duodecim Apoſtolis, regali ſolio conſedit, iuſſítque Vdonem adduci. Raptus ille è lecto adductus eſt. Accuſauit eum S. Mauricius, conclamarunt omnes: *Reus eſt mortis.* Tulit ergo Chriſtus in eum ſententiam mortis, quam executus S. Mauricius eum decollauit. Vidit hæc Canonicus quidam; ſimúlque alius conſpexit animam eius à dæmonibus ad gehennæ incendia abripi, ibique maledicere diei natiuitatis ſuæ, ſuíſque amaſijs; ac manè clericis venientibus ad Eccleſiam, Vdonem in ſuo ſanguine tabefactum oſtendit. Porrò cruor Vdonis etiamnū adeo indelebiliter adhæret pauimento, vt quaſi de eſſentia marmoris eſſe videatur. Cúmque creantur noui Antiſtites, ibidem oraturi proſternunt ſe, vt videntes Vdonis ſanguinem, ſibi caueant, ne fortè pereant ſicut ille. Rem geſtam fusè & graphicè narrant Nauclerus volum. 3. gener. 43. noſter Caniſius lib. 5. Marial. cap. 10. Fulgoſ. lib. 9. cap. 12. & alij.

Chryſaorij.

Simile iudicij ſchema, imò exemplum reale extat in Chryſaorio, cuius horribilem iudicij ſui viſionem, & mortem enarrat S. Greg. hom. 12. in Euang. & in Aulico Coënredi regis Merciorum, apud Bedam lib. 5. Hiſt. Angl. c. 14. & in viſione

Mauricij.

Mauricij Imp. qui ob peccata citatos ad Dei tribunal, petijt in hac vita potiùs puniri, quàm in futura, idque obtinuit: vnde à Phoca & imperio & vita cum vxore & prolibus eſt ſpoliatus; vti narrat Eutropius lib. 17. Zonaras lib. 3. Nicephor. lib. 18. c. 40. & in viſione Petri telonarij, qui auarus & immiſericors, vidit ſe ſiſti Iudici Chriſto, omniáque peccata in vnam lancem reponi, in alteram verò vnam duntaxat eleemoſynam ſuam, qua à manibus dæmonum liberatus, audiuit: *Recedens adde huic pani, & operare.* Quare vitam & mores mutans, totum ſe dedit operibus miſericordiæ & charitatis, vti narratur in vita S. Ioannis Eleemoſynarij. Quin & S. Hieron. raptus ad tribunal Chriſti, audiuit: *Ciceronianus es, non Chriſtianus*, ideóque acriter vapulauit, vti ipſe refert Epiſt. ad Euſtochium, quæ incipit, *Audi filia.* Ecce vt vita ſanctorum eſt commentarius legis ſcriptæ, imò ipſa eſt lex viua, ſuis moribus edicens quid formidare & fugere, quid amare & proſequi debeamus. Graphicè quoque hunc Iudicij diem deſcribit Daniel cap. 7. & S. Ioannes Apocal. 1. & Chriſtus Matth. c. 24. & 25. & S. Petrus Epiſt. 1. c. 3.

Petri telonarij.

S. Hieron.

Patheticè etiam S. Hieron. ad Heliodor. *Tunc*, ait, *ad vocem tubæ pauebit terra cum populis, tu gaudebis. Iudicaturo Domino lugubre mundus immugiet, & tribus ad tribum pectora ferient. Potentiſſimi quondam Reges nudo latere palpitabunt. Adducetur cum ſuis ſtultus Plato diſcipulis: Ariſtotelis argumenta non proderunt. Tunc tu ruſticanus & pauper exultabis & dices: Ecce Iudex, qui inuolutus pannis in præſepio vagijt*, &c. Et S. Chryſoſt. in cap. 24. & 25. Matth. *In illo*, ait, *die nihil eſt quod reſpondeamus, vbi cælum, terra, aer, aqua & totus mundus ſtabit aduerſum nos, in teſtimonium peccatorum noſtrorum: & ſi omnia taceant, ipſæ cogitationes noſtræ, & ipſa opera ſpecialiter ſtabunt ante oculos noſtros, nos ante Deum accuſantes.*

S. Bern. ſerm. de Virginibus: *Meritò*, ait, *dies illa dies iræ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis prædicatur, in qua*

Iudicij ſignum tellus ſudore madeſcet:

In

In qua

Decidet è cælis ignisque & ſulphuris amnis?

Tartareúmque chaos monſtrabit terra dehiſcens. *Ignis enim ante Dominum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius, quos tunc inſtar Sodomitarum inuenies nudos & inteſtos.* Et paulò antè: *Canet tuba, ad cuius clangorem timebit mundus. Fragor igitur tubæ illius, dum tubabit angelus, dum expergiſcentur homines, tartara etiam tenebroſa concutiet. Audient miſeri qui ibi ſunt, audient tunc qui nunc audiunt & facere nolunt: Exite obuiam ei: quando Dominus aduocabit cœlum deſurſum, & terram diſcernere volens populum ſuum ante ſe, & prudentes virgines ab infatuatis ſeparare. Aduocabit cœlum deſurſum, ut virtutes illæ cælorum de ſuis ſedibus moueantur, & omnes angeli cum eo ad iudicandum congregentur. Tunc plangent ſe omnes tribus terræ. Tunc dicent montibus: Cadite ſuper nos; & collibus: Operite nos.* Idem in Cant. *Veniet dies illa, in qua plus valebunt pura corda, quàm aſtuta verba; conſcientia bona, quàm marſupia plena: quoniam quidem iudex non falletur verbis, nec flectetur donis.*

S. Anſel. lib. de ſimilitud. *A dextris*, ait, *erunt peccata accuſantia, à ſiniſtris infinita dæmonia, ſubtus horrendum chaos inferni, deſuper iudex iratus, foris mundus ardens, intus conſcientia vrens. Ibi vix iuſtus ſaluabitur. Heu miſer peccator ſic deprehenſus quò fugies? latere enim erit impoſſibile, apparere intolerabile.* Quàm ſapiunt, qui hunc diem ſemper præ oculis habent! & ad illum ſe, ſuáſque actiones componunt, vt nihil dicant vel faciant, quod in illo die eis periculum ſalutis creare poſſit, quódque iuſtam Dei cenſuram & vindictam ſubeat. Nil, ait S. Ambroſ. in Offic. *eſt quod magis proficiat ad vitam honeſtam, quàm vt credamus eum iudicem futurum quem & occulta non fallunt, & indecora offendunt, & honeſta delectant.* Ita S. Hieron. *Siue comedo*, inquit, *ſiue bibo, ſiue quid aliud facio, ſemper tuba illa inſonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Hoc eſt quod Chriſtus ſeriò præmonuit Lucæ 21. 36. *Vigilate omni tempore orantes, vt digni habeamini fugere iſta omnia quæ futura ſunt* (in die iudicij) *& ſtare ante filium hominis.* Hac de cauſa indictæ fuerunt olim nocturnæ vigiliæ & preces, quòd Chriſtus ad iudicium media nocte venturus crederetur, iuxta illud Matth. 25. 6. *Media nocte clamor factus eſt, ecce ſponſus venit, exite obuiam ei*, inquit S. Hieron. & Hilar. ibidem, & Lactan. lib. 7. 19. vide dicta Apoc. 6. in fine. Quocirca S. Bern. Epiſt. vltima hanc regulam vitæ ſanctæ præfigit: *Talis ſtudeas viuere, qualis affectas in extremo iudicio inueniri.*

verſ. 32. *Et erit quicunque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.*] q. d. In die iudicij, ab hoc eius terrore, & horribili tot reorum & damnandorum ſententia, liberabuntur, euadent (hoc enim ſignificat hebr. פלט *palat*) & ſaluabuntur veri Dei cultores, qui ſcilicet in hac vita Deum puro corde, in vera fide, ſpe & charitate coluerint, inuocarint, prædicarint & celebrarint. Hæc enim omnia ſignificat vox *vocare*, vel inuocare apud Hebræos, nimirum omnem tam internum, quàm externũ Dei cultum, publicámque veræ fidei & religionis profeſſionem in eius Eccleſia. Eccleſia enim dicta eſt hebr. מקרא *micra*, à קרא *cara*, id eſt, vocauit: græcè ἐκκλησία, ab ἐκκαλεῖν, id eſt, à vocando & inuocando; quòd à Deo vocata ſit ad ſincerum, & publicum eius cultum & inuocationem.

Inuocare nomen Dei quid.

A Vnde de ea ſubdit: *Quia in monte Sion*, &c. Porrò nomen Domini eſt ipſe Dominus, quem per nomen inuocamus. Rurſum, eſt ipſe Chriſtus, qui eſt nomen, id eſt, notio & definitio Patris, ait Cyrill. lib. 11. in Ioan. c. 20.

Symbol. nomen Dei eſt eius virtus, gloria, potentia omniſque perfectio. Hinc Pſal. 8. 1. dicitur: *Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum*, id eſt, tua ſapientia, potentia, clementia, &c. *in vniuerſa terra?* & B. Virgo canit: *Fecit mihi magna qui potens eſt, & ſanctum nomen eius*: in incarnatione enim verbi omnis Dei ſanctitas, virtus & perfectio eluxit.

Moral. diſce hîc quàm Deo grata ſit ſui inuo-
B catio, quámque inuocantibus adſit, opem & ſalutem afferat. Cauſa eſt, quod inuocans Deum fateatur ſuam miſeriam & impotentiam, Dei verò gloriam & omnipotentiam, vtpote à qua auxilium ſperat & flagitat. Sibi ergo honori ducit Deus, quòd quis ad ſe in tribulatione confugiat, & ſua magis vti velit, quàm aliena ope & miſericordia, iuxta illud Pſal. 49. *Inuoca me in die tribulationis, eruam te, & honorificabis me*: quia qui Deum inuocat; fidem & ſpem in eo collocat, cúmque quaſi facit Deum ſuum. Vnde Martialis lib. 8. Epigram. 24. docet Deos non tam fieri ab idoloplaſtis, quàm à cultoribus eos inuocantibus:

C *Qui fingit ſacros auro vel marmore vultus,*
Non facit ille Deos; qui rogat, ille facit.

Hinc paſſim in Pſalmis Pſaltes Deum inuocat, cúmque in afflictione inuocari iubet. Nam Deus ipſe promittit Ierem. 33. 3. *Clama ad me; & exaudiam te.*

Quia in monte Sion & in Ieruſalem erit ſaluatio.] Per Sion & Ieruſalem intelligit Eccleſiam, quam Chriſtus primò erexit in Sion & Ieruſalem. q. d. Qui fidem & pietatem Eccleſiæ, quam Chriſtus docuit in Iudæa & Ieruſalem, ſectati fuerint, hi ſaluabuntur. ita S. Hieron. Theod. Ruper. Lyran. Arias & alij. Alludit ad Iſaiæ 4. 3. *Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, & reſiduus in*
D *Ieruſalem, ſanctus vocabitur, omnis ſcriptus ad vitam in Ieruſalem.* vide ibi dicta. Vnde ſubdit Ioël: *Sicut dixit Dominus*, ſcilicet tum mihi hic, tum Iſaiæ cap. 4 & cap. 2.2. tum alijs Prophetis.

Et in reſiduis.] Repete, *erit ſaluatio*. q. d. In die iudicij ſoli ſaluabuntur qui in Sion, id eſt, in Eccleſia Deum inuocarint, ſanctéque coluerint: item reſidui, id eſt, reliquiæ Iudæorum, quæ in fine mundi à Deo vocatæ & electæ, Chriſto & Eccleſiæ aggregabuntur, itáque ſaluæ fient, ita docet Apoſtolus Rom. 11. 26. Secundò, à Caſtro explicat. q. d. Qui ſuperioribus ſæculis Deum inuocantes in Chriſti gratia obierint, hi in die iudicij ſaluabuntur: inſuper reſidui, id eſt, ij qui in
E perſecutione Antichriſti cæteris cadentibus, fortes ſteterint in fide & profeſſione Chriſti, itáque ſuperſtites remanſerint tantæ fidelium cladi & ruinæ.

Nota, pro *reſiduis* hebr. eſt בשרידים *baſſeridim*, quod Rabbini nonnulli, teſte S. Hieron. putant eſſe nomen loci, putà montis vel vrbis. q. d. Cladem iſtius diei effugient qui profugerint in Sion, in Ieruſalem, aut in Seridim. Septuag. legerunt בשרים *baſſeurim, id eſt, euangelizati, quos Dominus vocauit*, vel legunt codices Romani: licèt Theodor. legat *euangelizantes*, vel *annunciantes* actiuè, & S. Hieron. *euangelizans*, vel *annuncians* in ſingulari, quod ſic explicat: *Hos reſiduos Do-*

Digitized by Google

minus vocauit, ſiue euangelizauit eos quos vocauit: A *Sic enim Septuag. interpretati ſunt.* Omnes enim ſaluandi vel ſunt euangelizantes, vel euangelizati, nemóque niſi per Euangelium Chriſti ſaluatur. Hoc enim *virtus Dei in ſalutem omni credenti*, vt ait Apoſt. Rom. 1.16.

Simile huic loco eſt, qood patheticè proclamat Iſaias cap. 1. 9. *Niſi Dominus exercituum reliquiſſet nobis ſemen* (reſiduos, & reliquias aliquas, qui proſeminarent & propagarent ſtirpem Iſraël) *quaſi Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorrha ſimiles eſſemus.* ita S. Hieron.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Deſcribit diem iudicij, pœnam reproborum, & gloriam electorum. Primò ergo docet, *Chriſtum in valle Ioſaphat iudicaturum Tyrios, Sydonios, aliáſque gentes, quæ Iudæos & fideles afflixerunt, impiéque vixerunt. Secundò, verſ. 15. mittit Chriſtus angelos cum falcibus, qui demetant omnes gentes, eáſque adducant in vallem conciſionis, vbi Chriſto contra eas irato & rugiente, ſol, luna, & ſtellæ obſcurabuntur, ac cœli & terra mouebuntur. Tertiò, verſ. 17. docet Ieruſalem cœleſtem tunc fore ſanctam, felicem & glorioſam in æternum*: Stillabunt, *inquit*, montes dulcedinem, & colles fluent lacte, *&c. Ita paſſim Interpretes. Quare minus rectè Mariana in fine capitis ſuſpicatur hoc capite deſcribi ad literam ſtragem caſtrorum Sennacherib factam ab angelo 4. Reg. 19. 35. hanc enim factam eſſe prope Ieruſalem in valle Ioſaphat, ac ſub eius typo depingi cladem impiorum in die iudicij. Fateor tamen ad ſtragem Sennacherib hic alludi, cùmque alluſiuè perſtringi.*

℣. 1.) Quia ecce in diebus illis, & in B tempore illo, cum conuertero captiuitatem Iuda & Ieruſalem.

℣. 2.) Congregabo omnes Gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat: & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo, & hereditate mea Iſraël, quos diſperſerunt in nationibus, & terram meam diuiſerunt.

℣. 3.) Et ſuper populum meum miſerunt ſortem & poſuerunt puerum in C proſtibulo, & puellam vendiderunt pro vino vt biberent.

verſ. 1. QVIA *ecce in diebus illis.*] In die extremi iudicij, de quo præceſſit in fine cap. præced. *Cùm conuertero captiuitatem Iuda*, Non Babylonicam, ſed ea longè acerbiorem, eáque tantùm adumbratam, ſcilicet captiuitatem peccati & cæcitatis, qua Iudæi tenentur captiui, & occæcati ſub iugo legis Moſaicæ, quam pertinaciſſimè retinent; quod fiet in fine mundi, q. d. Poſtquam Iudæos in fine mundi à Iudaiſmo conuertero ad Chriſtianiſmum, & D à ſeruitute Iodaica traduxero ad libertatem Euangelij, ad ſortem, inqoam, & gloriam filiorum Dei: *congregabo omnes gentes* ad iudicium extremum. ita S. Hieronym. Ruper. & alij mox citandi.

verſ. 2. quando gentes ha iudicandæ *Et deducam eas in vallem Ioſaphat.*] Quæres Primò, quando, & vbi id factum? Primò, aliqui Rabbini cenſent hic ſignificari victoriam, quàm Ioſaphat rex Iuda coofecutus eſt de Ammonitis, Moabitis & Idumæis, cùm illi ipſi mutua ſe cæde trucidarent, idque io valle Ioſaphat, id eſt, iudicij, & vindictæ diuinæ, qoam popoſcit Ioſaphat. 2. Paral. 20. 12. diceos: *Ergo non iudicabis eos?* Verùm hæc vallis longè diſtabat à Ieruſalem, erátque in

B Aſaſonthamar, quæ eſt Engaddi, vt ibi dicitur v. 2. Et licèt verſ. 26. vocetor vallis illa benedictionis, nuſquam tamen ab hiſtoricis, vel chorographia vocator vallis Ioſaphat. Adde, hæc victoria diu præceſſit tempora Ioelis, qui de futuro tempore vaticinatur hic contra Tyrioa. Sidonios & Ægyptioa, non contra Ammonitas, Moabitas & Idumæos. Inſuper ſub Ioſaphat nulla fuit captiuitas Iuda: imò Iuda tunc erat hoſtibus ſuis dominans, & formidabilis: iiſdem rationibus refelluntur alij, qui hęc intelligunt de clade Sennacherib, cùm angelus cęcidit in eius caſtris 185. millia, 4. Reg. 19. Fateor tameo hic alludi ad hanc vallem C & victoriam Ioſaphat. q. d. impij iudicabuntur & damnabuntur à Chriſto & ſanctis eius in valle Ioſaphat, ſicut Moabitæ cæſi ſunt à Ioſaphat in ſua valle, huius antitypa. Vnde & io valle Ioſaphat, aliàs amœniſſima, erat Tophet & gehenna, vbi cremabant filios idolo Moloc: qoæ proinde erat viua imago inferni, & damnatorum qui igne æterno cruciantur, ad quem à Chriſto in eadem valle damnabuntur. ita Saochez.

Secundò, Cyril. & Theod. hæc referũt ad tempora Eſdræ & Nehemiæ: tonc enim Iudæi redierunt è captioitate Babylonica. Verùm tunc nullę gentes hoſtiles Iudæis cæſæ ſuot in valle Ioſaphat. Porrò toto cœlo errant Iudæi moderni, qui D hæc accipiunt de captiuitate & clade Romana, qua ipſi à Tito & Veſpaſiano vaſtati ſunt, quaſi hic eis promittatur eius ſolutio & liberatio, cæſis Romanis, Gog & Magog in valle Ioſaphat. Nam hæc non fuit captiuitas, ſed excidium gentis, durabitque vſqoe ad finem mondi, vti prædixit Daniel cap. 9. 26. Vnde ipſi eandem nunc patiuntur per 1600 annos nec affulget, vel vnquam affulſit eis vlla ſpes reſtaurationis. Adde, nullam hic Romanorum fieri mentionem, ſed Tyri, Sidonis & Ægypti.

Tertiò, Chriſtiani aliqui hæc referũt ad tempora perſecutorum Eccleſiæ, puta Neronis, Decij, Diocletiani, &c. à quibus liberauit eos Chriſtus per Conſtantinum. Verùm tunc gentes omnes

nes congregatas in vallem Ioſaphat, ibique cæſas A nuſquam legimus.

Dico ergo, certum eſt hæc ſpectare ad diem iudicij. De eo enim egit in fine c. præced. cui hæc proximè ſubijcit Propheta, dicens: *Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo*, vtique iam paulo antè à me deſignato, putà iudicij extremi. Tunc enim omnes omnino gentes congregabit Deus, & iudicabit in valle Ioſaphat: nunquam enim aliàs Deus congregauit omnes gentes toto orbe diſperſas. Ita S. Hieron. Ruper. Remigius, Haymo, Lyran. Vatab. Clarius, Ribera, à Caſtro & alij paſſim; quin & veteres Hebræi, quos citat S. Hieron. & Galat. lib. 12. c. 1.

Vallis Ioſaphat quæ

Quæres Secundò; quænam, & vbinam ſit vallis B Ioſaphat, in quam congregabuntur omnes homines, & ad quam è cœlo deſcendet Chriſtus Iudex, vt in eo omnium iudicium peragat? Aliqui cenſent nomen *Ioſaphat*, hic non eſſe proprium, ſed appellatiuum, ſignificans *Domini iudicium*; ac proinde non deſignare certum locum aut vallem, ſed indefinitè ſignificare locum iudicij, quiſquis ille ſit futurus. Vnde verſ. 14. vocatur hæc vallis *conciſionis*, quod in ea Deus concidet gentes. Ita Chaldæus, vertit enim: *Congregabo omnes gentes in vallem diuiſionis iudicij*. Et S. Hieron. hic, & Epiſ. 142. ad Damaſum, ait gentes congregandas in vallem iudicij Domini, hoc eſt in iudiciū Domini profundum. Græcum enim [illegible] idem C eſt, quod *deorſum ducam*. S. Hieronymum ſequūtur Haymo & Albertus. Alij cenſent vallem Ioſaphat certam eſſe vallem, ſed adhuc innominatam & incognitam, quæ ab euentu, putà à iudicio Chriſti in ea peragendo, nominanda ſit vallis Ioſaphat, id eſt, iudicij Dei. Ioſaphat enim idem eſt quod ישפט *ie ſçaphat*, id eſt, *erit iudicium*, ſcilicet tali loco quem Deus nouit & decreuit. Sic locus in quo ſedebit Antichriſtus, vocatur, id eſt, vocabitur *Apadno*, id eſt, palatium regale, Daniel. 11. 45. Sic locus in quo cædentur reges ſub finem mundi, Apocal. 16. 16. vocatur, id eſt, vocandus dicitur, *Armagedon*, id eſt, anathema excidij, ſiue plenum excidium. Sic locus in quo cæ- D detur Gog. Ezech. 39. 11. nominatur, id eſt, nominandus prædicitur, Polyandrium, vel *vallis multitudinis Gog*. ita Ruper. Arias & Clarius.

Verùm meliùs, magiſque genuinè cum Syro, Arabico vtroque & alijs, nomen Ioſaphat hic accipias vt propriū. Eſt enim vallis Ioſaphat ſita inter Ieruſalem & montem Oliueti, quam perluit torrens Cedron: *vbi hortus erat, in quo Iudas proditor tradidit ſaluatorem*, ait S. Hieron. in Ieremiæ 31. Ita V. Beda, Borchardus, Salignacus, Adrichomius & alij in deſcriptione terræ ſanctæ, *Vallis Ioſaphat*, ait Adrichom. *quæ & vallis Cedron, & vallis montium vocatur, vallis eſt lata & profunda, inter Ieruſalem & montem Oliueti interiecta, totam ab Oriente cingens vrbem, quam torrens Cedron tranſiens ſuis aquis egregiè fœcundat. In hac valle pij ac religioſi Reges Iuda Aſa, Ezechias & Ioſias templi combuſſerunt idola, eorúmque cineres in torrentem Cedron proiecerunt. Hæc vallis communis totius ciuitatis erat cæmeterium, vbi vulgus & ignobiles ſepeliebantur: extra vrbem enim Iudæis ſepeliri mos erat: ibique nunc Turcæ ſepeliuntur. In hac quoque valle die illa cunctis mortalibus tremenda omnes vndique homines ad extremum iudicium ſunt congregandi, vt à Chriſto iudice recipiant debita pro meritis præmia quiſque ſuis. Vnde & vallis conciſionis appellatur, quòd ibi mali à bonis ſeparabuntur. Tempore quo Chriſtiani Palæſtina potiebantur, erat hic Abbatia quædam, in qua Domina Meliſendis Regina Ieruſalem ſepulta eſt.* In valle ergo Ioſaphat erat villa Getſemani, & hortus, in quo Chriſtus orans ſudánſque ſanguinem, proditus à Iuda, captus eſt à Iudæis; & in eadem ſepulta eſt B. Virgo Maria, vt notat Adrichom. Porrò vallis hæc nomen accepit à Ioſaphat rege, quòd eam ipſe inſigni titulo & fabrica, v. g. arcu triumphali poſt victoriam de Ammonitis & Idumæis, ornarit: vel quòd in ea mauſolæum illi erectum ſit, pulchro pyramide inſignitum, vt tradunt Beda, & Salignacus: licèt enim Ioſaphat ſepultus ſit in Sion, vti dicitur 2. Paral. 21. 1. tamen mauſolæum illi erigi potuit in hac valle, in quod fortè eius oſſa tranſlata ſunt. Hæc ſententia probatur Primò ex eo quod Septuag. Noſter, & alij retinent nomen hebræum *Ioſaphat* quaſi proprium. Et ſanè qui hebraicè ſciunt, ex ipſa compoſitione & terminatione norunt Ioſaphat eſſe nomen proprium, æquè ac Ioſias, Ioannes, Ioſue, &c.

Secundò, quia in hac valle Ioſaphat, Ezechias, & Ioſias idololatras & idola combuſſerunt, in typum quòd Chriſtus in eadem iudicaturus eſſet infideles & impios, eóſque in ignē gehennæ detruſurus. Tertiò, quia in eadem valle erat cæmeterium Ieruſalem: ergo par eſt vt ibidem reſurgant Ieroſolymitæ, id eſt, fideles Eccleſię ciues iudicandi à Chriſto. Rurſum in valle Ioſaphat erat gehenna, in qua cremabant infantes idolo Moloc: ergo par eſt vt illi ibidem à Chriſto damnentur ad gehennam ignis æterni. Addit S. Thomas in Iſaiæ 30. 33. Hebræos opinari ibidem eſſe fauces inferni, ſiue quædam infernalis incendij ſpiracula, qualia nonnulli opinantur eſſe in Æthna, Olla Vulcania, Veſuuio, Hecla, & ſimilibus montibus qui flammas vomunt. Indicium afferunt, quòd ibi duæ palmæ iugiter fument, vti fumat Æthna. Verùm huius rei fides ſit penes ipſos: apud Latinos enim nil tale legi. Quartò, quia vallem Ioſaphat eſſe iuxta Ieruſalem patet ex eo, quod verſ. 16. ſubdit Ioël: *Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam.* Confirmatur, D quia Ieruſalem cenſetur eſſe medium terræ, in quo Deus, vt ait Pſaltes pſal. 73. 12. ſalutem operatus eſt, per paſſionem, mortem, & aſcenſionem Chriſti: ergo decet vt ibidem ſancti fructum ſanguinis & paſſionis eius, ac gloriam aſcenſionis participent. Quintò, quia Chriſtus Ieroſolymis vixit, docuit, miracula fecit, iudicatus & occiſus eſt: ac in monte Oliueti, qui huic valli imminet, gloriam, & maieſtatem ſuam aſcendens in cœlum oſtendit, ibique angeli eum rediturum ad iudicium prædixerunt Actor. 1. 11. dicentes: *Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis in cælum, ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cælum.* Ergo do- E cet & conuenit, vt in eadem iudicet incredulos & inobedientes ſibi, qui tantæ eius charitati, redemptioni, doctrinæ & miraculis, quibus doctrinam ſuam cœleſtem eſſe, ſéque à Deo miſſum Meſſiam & Saluatorem probauit, credere & obedire noluerunt. Iuſtum enim eſt, vt ibi Chriſtus ſuæ gloriæ maieſtatem oſtendat, vbi ſummam ignominiam ſuſtinuit; vtque ibi iudicet, vbi iudicatus eſt, & vindictam ſumat de ſuis perſecutoribus, aliíſque omnibus qui ſuo ſanguine vti noluerunt. ita S. Hilar. can. 25. in Matth. *Congregantibus*, ait, *angelis conuentum futurum in loco paſſionis oſtendit: & dignè illic claritatis aduentus expectabitur, vbi nobis gloriam æternitatis paſſione cor-*

Digitized by Google

porea humilitatis operatus eſt. Ita & Remigius, Lyra. Vatab. Emmanuel Mariana hic, D. Thomas & Albert. in cap. 24. & 25. Matth. D. Soto, Paludanus & paſſim alij Scholaſtici in 4. diſt. 47. aut 48. ac nominatim Suarez 3. p. q. 59. art. 6. diſp. 53. ſect. 3.

Porrò Chriſtus Iudex non deſcendet in ipſam vallem Ioſaphat, ſic enim à tot hominum millionibus iudicandis videri non poſſet, ſed in aërem huic valli & monti Oliueti incumbentem, & vicinum. Sedebit enim in nube lucida & glorioſa. Aſſidebit ei Virgo mater, quæ in hac valle ſepulta eſt & reſurrexit: item Apoſtoli & viri Apoſtolici. In valle verò, locíſque ei vicinis conſiſtēt homines iudicandi, circumſtantibus angelis: ſed electi & beati rapientur in nubibus obuiã Chriſto in aëra, vt ait Apoſtol. 1. Theſſal. 4. 16.

Et diſceptabo cum eis ibi.] Hebr. *& iudicabor*, id eſt, *iudicio contendam cum eis*, vt vertit Syrus Arabicus: *& dijudicabo eas ibi pro populo meo.* Alludit per paranomaſiã in voce נִשְׁפַּטְתִּי *miſpatti*, id eſt, *iudicabor*, hoc eſt, diſceptabo, ad nomen *Ioſaphat*, quod hebr. ſignificat *Domini iudicium*. q. d. In valle Ioſaphat, id eſt, iudicij Domini, ego Chriſtus, quaſi Deus & Iudex, iudicio cõtendam cum omnibus gentibus, omnéſque infideles & impios ſceleris conuincam, & condemnabo, quod ſcilicet meam redemptionem vel non crediderint, vel neglexerint, vel aſpernati ſint. Atque inter cætera argumenta hoc proferam: Ecce ego reſurgens à morte ex hoc monte Oliueti, publicè coram Apoſtolis, plurimíſque diſcipulis in cœlum conſcendi, vt oſtenderem me è cœlis veniſſe, indéque à Patre æterno miſſum, eius legem & doctrinam cœleſtem vobis tradidiſſe, ac per vera miracula confirmaſſe: ideóque eò me, peracto legationis & redemptionis officio, à Patre reuocari, & regredi, ac conſequenter vitã meam fuiſſe innocentem & cœleſtem, nec mortem crucis me meis peccatis promeritum, ſed pro veſtris eandem amplexum ſponte ſubijſſe. Cur ergo mihi non credidiſtis? cur meam redemptionem, & ſalutem non acceptaſtis? cur meæ legi non paruiſtis? Sanè nihil haberis cauſæ, quod veſtræ incredulitatis & inobedientiæ prætendatis, inexcuſabiles eſtis: conuincit vos veſtra ipſorum mens & ratio, iudicat & condemnat vos veſtrum ipſorum iudicium, veſtra ipſorum ſententia, veſtra conſcientia vos reos & ingratos, mortem & gehennam promeritos; me verò æquũ, miſericordem & pium eſſe proclamat. Chriſtus ergo ſupra vallem Ioſaphat in throno iudiciario conſidens diſceptabit, & indignans rugiénſque dicet impijs in valle conſiſtentibus, & pauidis: Ecce ego in hoc ipſo loco pro vobis laboraui, & atrocia paſſus ſum: ecce hic in Getſemani pro vobis ſudaui aquam & ſanguinem, proditus & captus ſum, ligatus quaſi latro, tractúſque per Cedron in vrbem: ecce iuxta hanc vallem in domo Caiphæ, ac mox in domo Pilati, pro vobis iudicatus & damnatus ad mortem, flagellatus, ſpinis coronatus, colaphis cæſus, irriſus & conſputus ſum: ecce hic totam vrbem circumductus crucem baiulans tandem in Caluariæ monte pro vobis crucifixus ſum: ecce hic nudus inter cœlum & terram ſuſpenſus, diſtenſis manibus, pedibus, totóque corpore memetipſum pro vobis in victimam Deo Patri obtuli. Teſtis es Pilate, teſtis Anna, teſtis Caipha, teſtis Iuda, teſtes Pontifices, teſtes Iudæi, qui hoc ipſo loco contra me contentis vocibus clamaſtis: *Reus eſt mortis: crucifigatur, crucifigatur.* Meminiſti Pilate, quòd quaſi reus hic ſteterim coram tuo tribunali, & ſententiam mortis à te acceperim; cùm tamen tu innocentem me ſcires, diceréſque: *Innocẽs ego ſum à ſanguine iuſti huius.* Meminiſti Caipha, meminiſtis Põtifices, quòd in concilio à vobis adiuratus: *Dic nobis, ſi tu es Chriſtus filius Dei viui*, Reſponderim: *Tu dixiſti: verumtamen dico vobis: A modo videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli.* Mihi tamen non credidiſtis, imò ſubſannaſtis, & quaſi blaſphemum condemnaſtis & crucifixiſtis. Ecce nunc dies illa quam vobis prædixi, & intentaui: ecce nunc ſors mea cum veſtra commutata, iudices ſediſtis, ſteti ego reus: nunc rei vos, Iudex ego. Nunc videtis me eũ eſſe quem dixi, Meſſiam filium Dei, orbis Dominum & Iudicem: quomodo vos in me ſceleratas manus immittere, quomodò ſacrilegè filium Dei blaſphemare, & occidere auſi fuiſtis? Cernite manus quas fodiſtis, pedes quos perforaſtis: cernite ſacra ſtigmata, quæ corpori meo impreſſiſtis. Hęc vos iudicant, hæc contra vos clamant, hæc condemnãt. Ite ergo ſacrilegi, ite deicidæ cum Lucifero in ignem æternum. Et vos, ô infideles, ô Turcæ, ô praui Chriſtiani, hæc ſciuiſtis, vel ſcire potuiſtis & debuiſtis; & tamen neglexiſtis, ſpreuiſtis meos labores, ſudores, dolores: ſanguinem teſtamenti pollutum duxiſtis: maluiſtis ſequi veſtras concupiſcentias, quàm me, meámque doctrinam & legem: delicias, opes, honores momẽtaneos æternæ ſaluti à me promiſſæ prætuliſtis: gehennæ incendia minitãtem me contempſiſtis. Ecce nunc videtis quem contempſeritis: nunc cernitis minas meas non fuiſſe vanas, ſed veras: promiſſa mea non vana, ſed certa: nunc cernitis vanas & fallaces fuiſſe veſtras amaſias, diuitias, dignitates: nunc cernitis vos in earum amore fuiſſe ſtultos & inſenſatos: nunc gemitis & plangitis: nunc pectora tunditis; ſed ſerò & fruſtra. Ite ergo improbi, ite ingrati, ite increduli, ite inſenſati, ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius à conſtitutione mundi.

Vos verò, ô Apoſtoli, qui me hoc in loco damnari, flagellari, crucifigi, occidi vidiſtis, & tamen in me credidiſtis, me ſecuti eſtis vſque ad mortẽ & crucem: vos pariter, ô viri religioſi & Apoſtolici, qui meam paupertatem, humilitatẽ, mundi contemptum & crucem amplexi eſtis; quíque meam fidem, doctrinam & religionem toto orbe propagaſtis: vos denique, ô fideles, qui me redẽptorem veſtrum credidiſtis, ſperaſtis, amaſtis, coluiſtis, qui per omnia meę legi paruiſtis, qui Chriſtianam, méque dignam vitam egiſtis; qui ſobriè, piè & iuſtè in hoc ſæculo vixiſtis expectantes beatam ſpem, & hunc meum aduentum gloriæ magni Dei: Venite ô dilecti & electi, Venite ô benedicti Patris mei poſſidete regnum cœlorum vobis paratum ante ſæcula, ab omni æternitate. Et ibunt illi in ignem æternum, iuſti autem in vitam æternam. Beatus qui hæc iugiter cogitat, præuidet & prouidet. Similem exprobrationem Chriſti Iudicis ad impios habet S. Auguſt. ſerm. 67. de temp. qui eſt de die Iudicij.

Hæc cogitabat S. Pelagia pœnitens, quæ à vanitate mundi conuerſa per B. Nunnum Epiſcopum Heliopoleos, perpetuæ pœnitentiæ ſe addixit, ad eámque delegit hunc locum. Nam in mõte Oliueti tugurium erexit, ex quo in Vallem Ioſaphat

Diſceptatio Chriſti cum impiis in die iudicij.

Exemp. S. Pelagiæ.

ſaphat deſpectus eſt, vt ingem Chriſti patientis, æquè ac Iudicis venturi imaginem ſibi ob oculos poneret. Ita habet eius vita 8. octob. & Adrichóm. in deſcrip. terræ ſanctæ.

B. Xauerij. Ad hanc quoque vallem B. Xauerius citauit Præfectum Malacæ, qui cupidine auri victus, iter eius in Sinas, ac conſequenter Sinarum conuerſionem impediebat: *Ego*, inquit, *nunquam poſthac illum, neque ille me viſurus eſt in hac vita, niſi cum apud ſummum illum Iudicem in valle Ioſaphat eum accuſaturus ſum, quòd improbiſſima turpiſſimáque cupiditate occæcatus, tantam animarum impedierit meſſem.* ita Turſel. in eius vita lib. 5. cap. 7. Ad eandem nos oraculo Ioëlis citat hic Deus, reipſa citaturus per archangelum, cum ille tubali voce omnes è monumentis euocabit ad tribunal Christi. Patheticè S. Cyrillus oratione de animæ exceſſu, quam fusè recitat noſter Raderus in viridario ſanctorum pag. 189. *Metuo*, inquit, *mortem, quoniam acerba mihi eſt. Metuo gehennam, quoniam æterna eſt. Metuo tartarum* (ita vocat gehennam frigoris & glaciei, qua æquè ac igne torqueri damnatos in inferno multi cenſent, moti illo Iobi cap. 24. 19. *Ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium.* ita ibidem Philippus presbyter, S. Thomas, Titelm. Stunica & alij) *quoniam nihil habet caloris. Metuo vermem veneniferum, quoniam æternus eſt. Metuo angelos iudicio præficiendos, quoniam immiſericordes ſunt. Metuo cum cogito illius diei terribile, & muneribus inexpugnabile cõſilium, tribunal horribile, iudicium incorruptum. Metuo flumen ignis ante tribunal illud fluens, vehementiſſimáque flamma terrens, & acutos enſes. Metuo ſeueriſſimas pœnas. Metuo ſupplicium finem non habens. Metuo tetram illam caliginem. Metuo profundas tenebras. Metuo infracta vincula, ſtridorem dentium, fletum inconſolabilem. Metuo ineuitabiles probationes. Nihil enim accuſationibus eget Iudex ille, neque teſtibus, neque demonſtrationibus, neque probationibus, ſed quæcunque fecimus, diximus, decreuimus, ea in medium adfert ob oculos nocentium. Tum nullus eſt qui adſit & pœnis eripiat, non pater, non mater, non filius, non filia, non amicus, non defenſor, non pecuniarum largitio, non diuitiarum abundantia, non potentiæ faſtus: quin hæc omnia cineris ritu in puluerem abeunt, ſolúſque reus ex ſuis factis abſoluentem aut condemnantem ſuſtinet ſententiam.* Et inferiùs: *Tunc vbi huius mundi iactantia? vbi inanis gloria? vbi apparatus? vbi reges? vbi cruatus? vbi pecunia? vbi nobilitas? vbi delectatio? vbi corporis virilitas? vbi falſa illa & inutilis mulierum pulchritudo? vbi tunc veſtimentorum comptus? vbi qui cum tympanis & cithara vinum potant? vbi theatra? vbi venationes?* Et poſt nonnulla: *Acerbum eſt in igne eſſe, & clamare, neque ſubueniri. Inſuperabiles fauces, immenſus gurges, vbi incluſus quis & detentus euadere, aut aufugere nequeat: inſuperabilis cuſtodia muris, immites cuſtodes, tenebricoſus carcer, tetri Æthiopes, infracta vincula, inconuulſa catenæ, diri feríque flammæ illius miniſtri, graues illa quæ ad ſupplicium adhibentur ſcutica, firmi vngues & infracti, duri neruus, turbida pix, atque torrens, fœtens ſulphur, ignea illa cubicula inextincta pyra, putidus veroſuſque vermis: inexorabile conſilium, inuictus gratia Iudex, inexcuſabilis defenſio: votis compuncti magnatum vultus, exules optimates, mendici reges, imperiti ſapientes, fatui oratores, dementes diuites: non audita falſa ſcribentium aſſentationes: manifeſta malitioſorum verſutia, perſpicua fraudatorum calliditates: væ improbis. Profani, ſcelerati, & impuri ſunt in*

A *conſpectu Dei: væ contumacibus, contentioſis & turbulentis: væ periuris: væ helluonibus quorum Deus venter eſt.*

Super populo meo & hæreditate mea Iſraël.) Populum ſuum, ſiue Iſraël, vocat ſuos fideles & ſanctos. Horum enim typus erat populus Iſraël, olim à Deo electus, fidelis & ſanctus: illique in eius à Deo & Chriſto apoſtatantis locum ſubrogati, & adoptati ſunt, vt docet Apoſt. Rom. 9. 8. nam vt idem ait Galat. 6. 16. *Quicunque hanc regulam* (Chriſti & Euangelij quod ego prædico) *ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſraël Dei.* Vox & ſignificat, *id eſt*, q. d. *Pax ſit ſuper illos*, id eſt, ſuper Iſraëlitas: quia illi ſunt veri Iſraëlitæ, non carne, ſed fide, & ſpiritu: ſe-
B quuntur enim fidem & virtutem Iſraëlis, Iſaaci, & Abrahæ. Horum ergo diſperſionem, id eſt, perſecutiones, & exilia ſe vindicaturum hic dicit Deus. Senſus ergo eſt, q. d. In valle Ioſaphat diſceptabo cum infidelibus, & impijs, qui populum meum Iſraël, id eſt, fideles meos, & pios, veróſque Dei cultores afflixerunt, eóſque condemnabo & puniam æterna morte.

Et terram meam (populi mei, ideóque meam, illo eiecto, inter ſe) *diuiſerunt.*) Perſiſtit in typo & allegoria vaſtationis, & excidij Iudææ per Chaldæos; ſed per hoc intelligit expilationes, & iniurias fidelibus irrogatas. Sic enim Turcæ Chri-
C ſtianorum prædia, & prouincias inuaſerunt, occuparunt, diuiſerunt: ſic Angeli etiamnum Orthodoxorum bona confiſcant, & per mulctas exhauriunt, vti olim fecerunt Nero, Decius, Diocletianus, &c. quibus rectè competit id quod ſequitur: *Et ſuper populum meum miſerunt ſortem.* ſortitò *verſ. 3.* inter ſe diſpertientes tam ipſum, quàm ipſius bona, vti milites Chriſti crucifixi veſtimenta eo inſpectante ſortitò inter ſe diuiſerunt, quæ ingens fuit contumelia & afflictio. Alludit ad ſortem quam iecit Aman ſuper Iudæos de die & menſe, quo eos trucidare deſtinabat, Eſther 3. 7. Arguit gentium turbam *ſuper tribus*, ait Hugo Victor. De *auaritia, de luxuria, de gula.* De *auaritia, quia ſuper populum Domini ſortem miſit. De luxuria, quia puerum proſtituit. De gula, quia pro vino puel-*
D *lam vendidit.*

Tropol. *Dæmones terram Domini, id eſt, fidelem animam vitijs diuidunt; ſuperque populum virtutum, peccatorum ſortem mittunt. Tunc puerum, id eſt, puritatem mentis proſtituunt illicitis deſiderijs. Tunc puellam, id eſt, cordis innocentiam vendunt, pro vino, id eſt, lætitia temporali & terreno delectamento*, hucuſque Hugo.

Et poſuerunt puerum in proſtibulo.) q. d. Pueros populi mei poſuerunt in lupanari, vt ſcilicet ex eorum corpore expoſito pæderaſtis ad innaturalem & execrandam libidinem, lucrum & quæ-
E ſtum facerent. ſic & puellas vendiderunt partim ad libidinem, partim ad ſeruitium, vt ex earum pretio vinum emerent, eóque gulam ſuam explerent. Vnde Hebræa ad verbum habent: *Dederunt puerum in meretricem*, vel pro meretrice, quam S. Hieron. vertere & vocare ſolet *proſtibulum*. Vnde in comment. hîc ait: *Poſuerunt puerum in proſtibulum*, hoc eſt, proſtituerunt puerum lenonibus quaſi ſcortum maſculum, *vt eum virilem cogerent mutare naturam*, vti fecit Iaſon 2. Machab. 4. 9. Sic & Theod. Remig. Rup. Hugo, & Vatab. Quocirca Arabicus vterque vertit: *Commutauerunt pueros in mercedem meretricum*, ſcilicet meretricibus ſubſtituendo pueros meri-

torios, ex quibus captarent turpem mercedem, A qualis ſolet dari meretricibus. Syrus verò vertit: *Dederunt pueros in mercedem adulterarum*, vt eis ſeruirent quaſi famuli. Noſter rectè vertit, *in proſtibulum*. Proſtibulum enim latinè non tantùm lupanar, ſed & meretricem ſignificat. Audi Plautum in Aulul. *Bellum & pudicum verò proſtibulum populi*. Eadem dicebatur proſtibula fœmininè. Audi Feſtum *Alicariæ meretrices appellabantur, in campis ſolitæ ante piſtrina alicariorum verſari quæſtus gratia; ſicut hæ quæ ante ſtabula ſedebant, dicebantur proſtibula*.

Secundò, Septuag. vertunt: *Puerum dederunt meretricibus*, ſcilicet pro pretio corporis earum B ſibi proſtituti. q. d. Tam vili æſtimarunt pueros Iudæorum, vt eos loco pretij darēt meretricibus pro vſu corporis earum, ſiue pro mercede meretricandi. ita Chald. Lyra. Vatab. Pagnin. Clarius, Arias, & à Caſtro. Huic ſenſui fauet hebr. בזונה *bazzona*, id eſt, pro meretrice, ſicut mox de puellis ait, eas venditas ביין *beiain*, id eſt, pro vino: vtrobique enim eſt *beth* pretij.

Tertiò, Hieron. Prado in Ezech. 16. verſ. 15. *Poſuerunt puerum in proſtibulo*, hoc eſt, inquit, ad edulia in caupona proſtituta, vt vendantur hoſpitibus, emenda & comparanda. q. d. Dederunt in pretium eſculentorum puerum Iudæum captiuum, æquè ac pro vino dederūt in pretiū puel- C lam Iudæam. Hebr. enim זונה *zona*, id eſt, proſtibulum, ſignificat propriè cauponam, quæ proſtituit edulia, vel merces, vel operas ſuas, vel etiam corpus, & tum vocatur meretrix. Verùm latinum proſtibulum nunquam cauponam, nec eſculenta, verum proſtituta ſignificat. Primus ergo ſenſus eſt genuinus, eúmque exigit noſtra verſio latina: deinde ſecundus, qui valde congruit textui hebræo. Pauca hic, ſed enormia in innocentes pueros, & puellos ſcelera, in die iudicij iudicanda & punienda recenſet Propheta, atque per ſynecdochen ſub his quæuis alia ſubintelligit. ita Lyranus.

℣. 4.) Verum quid mihi & vobis Tyrus D & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum? nunquid vltionem vos reddetis mihi? & ſi vlciſcimini vos contra me, citò velociter reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrum.

℣. 5.) Argentum enim meum & aurum tuliſtis: & deſiderabilia mea & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra.

℣. 6.) Et filios Iuda, & filios Ieruſalem E vendidiſtis filijs Græcorum: vt longè faceretis eos de finibus ſuis.

℣. 7.) Ecce ego ſuſcitabo eos de loco, in quo vendidiſtis eos: & conuertam retributionem veſtram in caput veſtrum.

℣. 8.) Et vendam filios veſtros, & filias veſtras in manibus filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabæis genti lōginquæ, quia Dominus locutus eſt.

℣. 9.) Clamate hoc in gentibus, ſanctificate bellū, ſuſcitate robuſtos: accedant, aſcendāt omnes viri bellatores.

℣. 10.) Concidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros in lanceas. Infirmus dicat: Quia fortis ego ſum.

℣. 11.) Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robuſtos tuos.

℣. 12.) Conſurgant, & aſcendant Gentes in vallem Ioſaphat, quia ibi ſedebo vt iudicem omnes gentes in circuitu.

Verum quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum:) Phraſis illa, *Quid mihi & vobis eſt*: auerſantis, indignantis, abijcientis, verſ. 4. reprobantis, & condemnantis eſt, quòd aduerſus ipſum Deum bella mouere, odiáque & ſimultates exercere præſumpſerint, cùm populum Dei perſequebantur. Nam vt ait S. Hieron. *qui populum Dei perſequitur, ipſum Deum perſequitur: cuius eſt populus*. Vnde Chriſtus Saulo ait: *Quid me perſequeris? Ego ſum Ieſus, quem tu perſequeris*, Act. 9.

4. Iam Haymo, Rupert. Arias, Vatab. & Ribera cenſent Tyrum, Sidonem & Palæſtinos hic ad literam capi metaphoricè, pro quibuſuis impijs: ac vice verſa per Iudæos, ſignificari omnes pios & ſanctos. Tyrus enim heb. idem eſt quod coarctatio, & Tyrij idem quod coarctantes, anguſtiantes, affligentes: Sidonij, idem quod venantes, ſcilicet ad mortem: Philiſthini, idem quod conſpergentes cinere, id eſt, luctum afferentes, vt notat S. Hieron. Alij, & melius, hæc propriè accipiunt: ſicut enim Ioël ex multis ſceleribus in die iudicij iudicandis, pauca tantùm per modū exempli paulò antè recēſuit, ex his cætera omnia ſynecdochicè ſubintelligens; ita & hîc ex omnibus gentibus tum iudicandis per modum exempli producit paucas & fama & vicinia & ſcelere apud Iudæos inſigniores, atque ex his cæteras omnes partim per ſynecdochen, partim per metaphoram intelligendas relinquit. Tyrij enim, Sidonij, & Philiſthini fuere acres, & pene perpetui populi Dei, putà Iudæorum hoſtes, in eóſque ſæpe crudeliter deſæuierunt ſpoliando, occidendo & vendendo eos Græcis, id eſt, gentibus Aſianis. Vnde contra eos tonant Prophetæ vno ore, & excidium per Chaldæos eis intentant, vt Iſaias cap. 14. 29. & toto cap. 23. Ieremias toto cap. 47. Ezechiel toto cap. 27. & 28. Eadem de cauſa Ioël hic eiſdem idem per Chaldæos temporale excidium (ſed obiter perſtringendo id tantùm) ac multò magis æternum in die iudicij, putà condemnationem & gehennam, intētat. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyra. Ribera & alij. Miſcet ergo Ioël literam allegoriæ: quia miſtim loquitur de hoſtibus Iudæorum ſui temporis, & de hoſtibus fidelium & ſanctorum quouis æuo. Sic Iſaias cap. 14. miſcet caſum Balſaſaris cum caſu Luciferi; & Ezech. cap. 28. miſcet caſum regis Tyri cum caſu Cherubini. vide can. 4. & 52. in Prophetas maiores.

Quare minùs rectè aliqui hæc referunt ad Tyrios, Sidonios & Palæſtinos, qui tempore Titi & Romanorum Iudæos afflixerunt: Alij ad eos, qui Chriſtia-

Chriſtianos & naſcentem Eccleſiam Chriſti in Iudæa perſecuti ſunt; præſertim cum non legamus Tyrios, ſed Iudæos ipſos perſecutos fuiſſe Chriſtum & Chriſtianos. Senſus ergo eſt ad literam, q.d. Quid mihi vobiſcũ eſt, ô Tyrij, Sidonij & Palæſtini, qui acerbi & continui fuiſtis hoſtes populi mei (Iudæorum) ac conſequenter mei ipſius, qui populi huius mei tutor ſum & Deus? Num vltionem de me, quod ſæpe per Iudæos vos ceciderim, ſumere vultis hoc ipſo, quod cùm me non poſſitis, populum meum opprimitis, eiúſque aurum & opes diripitis; templum meum ſpoliatis, vt delubra Beli & idolorum veſtrorum ornetis; ac Iudæos quaſi mancipia venditis Græcis, id eſt, gentibus, vti fecit Nicanor 2. Machab. 8. 14. Sed agite, ecce ego viciſſim vlciſcar me, & haſce populi mei iniurias, ac talionem vobis rependam: ſuſcitabo enim & liberabo populum meum de manu veſtra, faciámque vt ille veſtri dominetur, & viciſſim filios veſtros vendat Sabæis, qui ſunt prædones notiſſimi, vt patet Iob 1. 15. licèt enim hoc reipſa factum alibi non narret Script. hic tamen futurum prædicit, vnde factum eſſe, nõ dubium: ſic enim multa à Prophetis prædicta, facta non legimus, & tamen facta non dubitamus. Credimus enim oracula eorum fuiſſe vera, ac proinde reipſa impleta. Vide can. 41. in Prophetas maiores. ita Theod. Remig. Lyra.

Hic eſt ſenſus primus & quaſi fundamentalis, ſed ſub hoc alium magis præcipuum intendit Propheta, nimirum per hæc Tyriorum, Sidoniorum & Palæſtinorum ſcelera, & eorundem punitionem, ſignificat ſimilia crimina tum Turcarum & Saracenorum in Chriſtianos, tum quorumuis impiorum qui pios perſequuntur, quos Deus in die iudicij, cum ſuos fideles & pios à morte ſuſcitabit ad vitam, & in libertatem gloriæ filiorum Dei aſſeret, puniet, & vendet Sabæis, id eſt, tradet cruciandos dæmonibus. Hiſce enim Sabæi moribus & nomine erant ſimiles. Sabæi enim per *Sein*, ſignificat hebr. captiuitatem, vti *Sabæi etymon.* verterunt hic Septuag. & captiuantes, quales ſunt dæmones. Vnde & Arabicus Alexandrinus vertit: *Venundabunt eos in captiuitate, captiuitatem* (captiuos abducendos) *ad gentem remotam.* ita Ruper. Clarius, Arias, Vatab. Ribera & à Caſtro. Ruſſum Sabæi per *Sin*, hebr. ſignificant epulantes, ſaturos à rad. שבע *ſaba*, id eſt, ſaturatus eſt; vel potantes, & ebrios, à rad. סבא *ſaab*, id eſt, potauit, vt ſit Metatheſis. Dæmones enim laniabunt impios in gehenna, eorúmque carnibus, ſanguine & pœnis ſe paſcent, & quaſi inebriabunt. De iudicio enim extremo agit hic Propheta in præcedentibus, æquè ac in ſequentibus: vnde ſymbolicè per Tyrios, Sidonios & Palæſtinos notantur hi tres, id eſt, omnes claſſes impiorum. Tyrus *Tyrij ſunt ſuperbi, Sidonij auari, Palæſtini guloſi.* enim ſuperba, & inſtar maris in mari eminens, notat ſuperbos: Sidon mercaturæ dedita, venáſque opes notat auaros: Palæſtini, id eſt, cadentes, notant carnales, qui quaſi porci corruunt in ventrem & Venerem, ac volutantur in cœno gulæ & libidinis. Nam vt ait S. Ioan. Epiſt. 1 cap. 2. verſ. 16. *Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum* (auaritia ſiue cupiditas auri & argenti) *& ſuperbia vitæ.* Hos Deus, eiúſque ſancti iudicabunt & damnabunt in die iudicii, iuxta illud pſal. 149. *Exultabunt ſancti in gloria, &c. & gladij ancipites in manibus eorum ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis: ad alligandos reges eorum*

A *in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium conſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius.*

Et omnis terminus Palæſtinorum.) Ita & Tigurina, & alij paſſim. q.d. Et omnes fines omnéſque regiones Palæſtinorum. Verùm Septuag. Hebr. גלילות *ghelilot* retinuerunt quaſi nomẽ proprium, verteruntque: *Et omnis Galilæa alienigenarum,* id eſt, Philiſthinorum. Mirum hoc: nam nulla Galilæa fuit in Philiſthæa: vnde in Hebræo non eſt alienigenarum, ſed Palæſtinorum. Audi S. Hieron. *Pro Galilæa in Hebræo ſcriptum eſt gelilot, quod Aquila θινὰς, Symmachus terminos tranſtulit:* B *θινὰς autem, id eſt, tumulum arenarum, referamus ad littora Palæſtinæ, non ad Galilæam Philiſtym, quæ omnino nulla eſt.* Quare credo Septuag. qui id ſciebant, voluiſſe retinere Hebr. nomine *gelilot*, vt Galilæa ſit nomen appellatiuum, non proprium, ſignificans fines, terminos: hi enim hebr. vocantur *gelilot*, indéque regio Galilæa nomen accepit, putà à reuolutionibus & molibus arenarum, quibus diſterminatur: quia enim mari adiacet, hinc ab eo ſe diuidit, & muniatur congeſtis in littore arenarum tumulis: radix enim גלל *galal* ſignificat voluere, conuoluere. ita Andreas Maſius in Ioſue 13. verſ. 2. Vbi pariter noſter vertit: *Omnis Galilæa Philiſtiim & Geſſuri* Septuag. verò, C Chald. & Rabbini vertunt: *Omnes limites,* vel *littora Philiſthinorum & Geſſuri.*

Sabæis.) Sic & Aquila, & Symmachus: licèt *Sabæi qui & vbi.* Septuag. vertant, *in captiuitatem*, שבי *ſcebi* enim hebr. eſt captiuitas. Sabæi autem ſunt vel Æthiopes, vel Arabes Arabiæ Felicis, de quibus Poëta: *Centúmque Sabæo thure calent aræ.* Duplex enim eſt Saba, vna in Æthiopia, altera in Arabia: vtraque longinqua, longéque diſtans à Iudæa, vti doctè docet P. Pineda lib. 5. de rebus Salom. cap. 6. num. 3. & 4. vnde Preto Ioannes Imperator Abyſſinorum, hoc titulo gloriatur: *Dominus Sabaim* (id eſt vtriuſque Sabææ, & vtrorumque Sabæorum) *& ſucceſſor Reginæ Saba,* quæ cum muneribus venit ad Salomonem 3. Reg. 10. Porrò D *Iudæi*, inquit, *S. Hieron. promittũt ſibi, imò ſomniãt, quod in vltimo tempore congregentur à Domino, & reducantur in Ieruſalem. Nec hac felicitate contẽti, ipſum Deum ſuis manibus Romanorum filios & filias aſſerunt tradituros, vt vendant eos Iudæi non Perſis, & Æthiopibus, & cæteris nationibus, quæ vicinæ ſunt; ſed Sabæis genti longiſſimæ: quia Dominus locutus ſit, & populi ſui vlciſcatur iniuriam. Hæc illi, & noſtri iudaizantes* (Chiliaſtæ) *qui mille annorum regnum in Iudæa ſibi ſinibus pollicentur, & auream Ieruſalem & victimarum ſanguinem & filios ac nepotes, & delicias incredibiles, & portas* E *gemmarum varietate diſtinctas* (de quibus Apocal. cap. 21.) *Nos autem dicamus, quòd & ſuſcitauit Dominus poſt aduentum ſuum, & quotidie ſuſcitat, & ſuſcitaturus eſt eos, quos varius error eduxerat de finibus ſuis: pulchréque* Suſcitabo, ait, *quaſi iacentes & corruentes, & qui iacebant in hæreſi, ſiſtens in Eccleſia reddens hæreticis quod fecerant, vt filios eorum & filias, quos in myſticis & carnalibus erudierant, tradat in manus filiorum Iuda, id eſt, in manibus eorum qui Eccleſiarum principes extiterunt, vt ad meliora conuerſi, Eccleſiaſticis dogmatibus incipiant eſſe ſubiecti.* Hoc tropologicum eſt: nam ad literam agit Ioël de impiis, quos in die iudicij æternæ ſeruituti & carceri Deus mancipabit.

Clamate hoc in gentibus, proclamate hæc voce *verſ. 9.* præconis apud gentes: *ſanctificate*, Tigurina, *indi-*

cite, Chald. *præparate bellum.*) Eſt catachreſis: quia A enim feſta futura ſolebant apud Iudæos ſanctificari, id eſt, indici & præconis voce publicari, vt ad ea quaſi ſancta populus ſe ſanctè compararet; hinc ſanctificare idem eſt quod indicere & proclamare. Vide dicta Ieremiæ 6. 4. vnde Theod. *Sanctificate bellum*, hoc eſt, inquit, *excitate pugnatores & ſegregate ad bellum: quoniam enim ſanctus ſeipſum à ſceleribus ſegregat, hinc omne quod ſegregatur ad aliquid, vocat ſanctificare.*

Tropol. Hugo Victor. *Sanctificare bellum, eſt bellum ſanctitate donare, nónne bellum ſanctificatur, vbi virtus triumphat, & vitium necatur?*

Nota hęc per ironiam dici. q. d. Defendite vos, ô Tyrij, aliæque quęlibet gentes, quantum poteſtis; at non euadeus iudicium meum, manum B meam, vindictam meam, quam exercebo in vos tum per Chaldæos, tum potiùs per Chriſtum & angelos in die iudicij. ita S. Hieron. Lyra. Clarius & Vatab. Addit Arias, omnes impios quaſi claſſico euocatus, ruituros in bellum contra Chriſtum & ſanctos, ac properaturos in vallem Ioſaphat, itáque inſtar furentium ruituros in ſuum exitium, quod ibidem eis inferet Chriſtus. Verùm hoc parum eſt veriſimile: nam morientur omnes ante iudicium, ac claſſicum archangeli audient: *Surgite mortui, venite ad iudicium.* Scient ergo ſe euocari ad iudicium, non ad bellum. Minùs etiam veriſimile eſt quod cenſent Ruper. & Hugo, hęc C dici concionatoribus, vt bellum indicant peccatis & peccatoribus; aut viris ſanctis, vt contra impios parent arma, de iiſque ſe vlciſcantur. Patet enim ex ſequen. hæc ad impios in fine mundi ironiceè dici. Vnde ſequitur:

Aſcendent.) Prodeant in prælium, acies ſuas explicent, arma viréſque ſuas oſtentent.

verſ. 10. *Concidite aratra veſtra in gladios.*) Hæc phraſis ſignificat bellandi cupidinem, æquè ac neceſſitatem extremam, tantam ſcilicet, vt opus ſit ex aratris fabricare gladios, quibus pro vita pugnetur, etiam à languidis & infirmis. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Infirmus dicat: Quia fortis ego ſum.* q. d. Infirmus in tanta neceſſitate infirmitatem excutiat, vires & arma ſuſcitet: agitur enim de eius, & omnium aliorum capite & ſalute: ex aduerſo D Iſaias cap. 2. 4. ſignificans pacem ſummam à Chriſto naſcente orbi afferendam, ait: *Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces.* Simili phraſi tempus belli exprimit Virgil. 1. Georg.

Et curuæ rigidum falces curuantur in enſem.

Et Ouidius lib. 1 Faſtor.

Sarcula ceſſabant, verſique in pila ligones:
Factáque de raſtri pondere caſſis erat.

Et Martialis lib. 14. Epigr. 34. cuius titulus: *Falx ex enſe.*

Pax me certa ducis placidos conflauit in vſus.
Agricola nunc ſum, militis ante fui.

Sic S. Paulum gladium perſecutionis vertiſſe in E vomerem Euangelij, cùm ex lupo factus eſt agnus, docet Tertul. contra Gnoſticos c. 13. *Paulus Apoſtolus*, inquit, *de perſecutore, qui prius Eccleſiæ ſanguinem fudit, poſtea gladium ſtylo mutans, & conuertens macharam in aratrum: lupus rapax Beniamin, deinde afferens etiam ipſe eſcam.*

Tropol. Hugo Victor. *Quid*, ait, *ſunt aratra, niſi membra mortificata? Quid eſt aratra in gladios concidere, niſi membra mortificata pro cura fidei, pro virtute verbi neci frequenter opponere? Ligones ſunt variæ mentis compunctiones: lanceæ ſunt ſeuera comminationes. Quid eſt autem ligones in lanceas concidere, niſi è varia mentis compunctione ardorem fidei, virtutem verbi, vim ſententiarum conciperet Gladius eſt, de præſenti virilis conceptio: lancea, de futuris ſalubris comminatio.* Vnde ſequitur.

Ibi occumbere faciet Dominus robuſtos tuos.) q. verſ. 11. d. Quantumcunque, ô gentes, ſitis armatæ, quantumlibet fortes & pugnaces, tamen in valle Ioſaphat cædemini à Domino, occumbetis, & in tartara detrudemini. Dicit *robuſtos tuos*, non veſtros, quia loquitur collectiuè toti gentium populo, tanquam vni. Omnes enim hi Dei hoſtes & impij, vnus cẽſentur reproborum cœtus, vnus damnatorum populus. Sic ſæpe alibi Script. de iiſdem loquitur nunc in plurali, reſpiciens ſingulos, qui ſunt plures; nunc in ſingulari, reſpiciens populum, qui eſt vnus.

Pro *occumbere faciet* hebr. eſt הנחת *hanchat*, id eſt, deſcendere fecit, hoc eſt, faciet. Propheticè enim pręteritum capitur pro futuro. Vnde Tigurina verſio habet: *Ibi ſternet Dominus heroes tuos.* Sic & Chald. & Pagninus. Rurſum *hanchat*, poteſt accipi vt Imperatiuus. Vnde Vatab. vertit, & explicat: *Deſcendere fac, ô Domine, fortes tuos, vt ſcilicet contra gentes pro Eccleſia tua dimicent: vel deſcendere facies è cœlo angelos tuos fortes*, iuxta illud Iudic. 5. 20. *De cœlis dimicatum eſt contra eos.*

Septuag. aliter hæc accipiunt: vertunt enim: *Manſuetus ſit pugnator.* q. d. Fac, ô Domine, vt tui bellatores deſcendant de ſua ferocia, ponant animos & iras, ſintque manſueti, vt vindictam clementia temperent. fortè etiam pro *hanchat* legerunt הענה *haane*, id eſt, humilia, humiles fac & mites.

Nota, loquitur Ioël & Prophetæ de die iudicij quaſi de die prælij, quo Chriſtus confliget & proteret reprobos, vt pote hoſtes ſuos, calcás eos quaſi in torculari, & concidens eos in valle conciſionis. Idem Chriſti prælium deſcribitur Apocal. 19. 11. Sapien. 5. 18. Iſaiæ 66. verſ. 15. & 24.

Conſurgant & aſcendant gentes in vallem Ioſaphat.) Sunt verba Chriſti omnes gentes euocantis, & citantis ad ſuum tribunal. q. d. Gentes vbilibet mortuæ & ſepultæ, à morte & è ſepulchro reſurgant, pergántque in vallem Ioſaphat: *Quia ibi ſedebo vt iudicem omnes gentes.* ita S. Hieron. Ruper. Remig. Lyran. Hugo, Vatab. & alij. Dicit *aſcendant*, Primò, quia aſcendere Hebræis idem eſt quod ire, pergere. Secundò, quia Ieruſalem ſita eſt loco alto, vt aliunde venientes eò ſcandere oporteat; alioqui ex ipſa Ieruſalem in vallem Ioſaphat deſcenditur, non aſcenditur. Tertiò, quia tribunalia iudicum ſolent eſſe loco ſublimi & conſpicuo, vt eò euntibus ſcandendum ſit: ſic Chriſti tribunal erit loco edito ſuper vallem Ioſaphat, vt gentes ad illud euntes, rectè aſcendere dicantur. Quartò, aſcendere Hebræis eſt verbum militare & forenſe. Milites enim dicuntur aſcendere in prælium, cùm pergunt contra hoſtem, cum eóque confligunt. aſcendere enim ſignificat aggredi rem arduam, ad quam animos erigere viréſque excitare, & acuere opus: tale autem eſt prælium, vel militare, vel iudiciale, putà quo reus cum teſtibus & iudice diſceptat, & quaſi confligit pro ſe ſuóque capite. verſ. 12.

℣. 13.) Mittite falces, quoniam maturauit meſſis: venite, & deſcẽdite, quia plenum eſt torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata eſt malitia eorum.

℣. 14.)

℣. 14.) Populi populi in valle conciſionis: quia iuxta eſt dies Domini in valle conciſionis.

℣. 15.) Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum.

℣. 16.) Et Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam: & mouebuntur cæli, & terra: & Dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael.

verſ. 15. *Mittite falces.*) Loquitur hic Chriſtus ad Apoſtolos aliósque qui ſecum ſeſſuri ſunt iudices in die iudicij, vt impios condemnent. ita S. Hieron. & Remig. vel potiùs ad angelos, qui demetent homines in fine mundi, ac mox eoſdem reſuſcitabunt, & ducent ad tribunal Chriſti, ab eóque damnatos detrudent in tartara. q. d. Vos, ô angeli, demetite omnes homines viuentes, vt moriãtur: quia *maturauit*, id eſt, matura eſt *meſſis*, id eſt, quia completus eſt electorum omniúmque hominum numerus, ac mundi ſæcula à Deo præſtituta iam euoluta ſunt; ac proinde Deus illis finem imponere decreuit, ita Ruper. Haymo, Lyran. & Vatab. Propriè autem impiorum maturitas ſignificat tempus eorum poſt felicem vitam decurſam, cum nimirum illa in omni voluptate & turpitudine vſque ad maturam ætatem eſt tranſacta: tũc enim maturitas eſt tam ætatis, quàm iniquitatis, quaſi ſegetis, quæ poſcit manum & falcem meſſoris, vt in tartaro, velut horreo condantur. Hoc alluſit Chriſtus Matth. 13. 39. *Meſſis*, ait, *conſummatio ſæculi eſt: meſſores autem angeli ſunt.* Et mox verſ. 41. *Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem, & mittent eos in caminum ignis.* Huc quoque alluſit S. Ioannes Apoc. 14. 15. vbi vidit tres angelos cum falcibus demẽtẽtes meſſem, & vindemiantes botros terræ. Ibidem P. Alcazar cenſet, primum angelum, qui verſ. 15. dicit: *Mitte falcem tuam & mete: quia venit hora vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ*, ad literam eſſe Ioëlem, qui hic idem dicit quod angelus ille Ioannis: ſecundum, qui verſ. 17. vindemiat botros terræ, eſſe Moſen, qui eſt typus ſapientiæ: tertium verſ. 18. qui ſecundum admonet vt botros vindemiet, eſſe Eliam, qui eſt typus zeli: hæc enim demeſſio & vindemia terræ, erit opus ſummæ Dei ſapientiæ, æquè ac zeli.

Porrò addit Alcazar, Ioëlem, æquè ac Ioannem, meſſi iungere vindemiam hoc ſenſu, q. d. Vos ô meſſores, id eſt, prædicatores Euangelici, ſtrenuè prædicando inſiſtite meſſi Dei colligendæ; neque enim vobis laborantibus & ſudantibus deerit vini copia & affluentia, quæ vos reficiat & ſoletur. Nam cum vos totos in meſſem Domini impenderetis, Dominus viciſſim vindemię curam ſuſcipiet, imò meſſem veſtram illico in vineam maturam conuertet, & ex ea exprimet muſtum delicatiſſimum. Nihil enim eſt quod prædicatores ita recreet, nullum vinum ſapidius, quàm copioſa ſeges & fructus prædicationis ipſorum. Dum enim vident tot conuerti, adeo ſanctos euadere, imò martyres fieri, bibunt vinum conſolationis ſuauiſſimum. Verùm hic ſenſus nec eſt literalis, vt patet, ſed potius literali, qui eſt de damnatione reproborum, aduerſus & oppoſitus; ac conſequenter nec eſt myſticus. Hic enim fundari

A debet in literali, eique congruè & ex æquo reſpondere, vt ei naturaliter inſertus, & quaſi innatus videatur.

Venite & deſcendite, quia plenum eſt torcular) Botris & vuis: in illud ergo vos, ô angeli, deſcendite, vt haſce vuas prematis & calcetis, vti habet Septuag. Torcular hoc, ſiue prælum plenum vuis id eſt, impijs premendis & conculcandis, erit gehenna, ſiue inferous. Vnde Chald. vertit: *Conculcate interfectos.* Nota metaphoram: calcare enim torcular, in Scriptura ſignificat vleiſci, & acres pœnas de reo ſumere: quia ſicuti torculari vinũ, ita vindicta & ſupplicio ſanguis anima & vita exprimitur. Sic Thren. 1. 15. dicitur: *Torcular calca-*

B *uit Dominus virgini filiæ Iuda.* Et Iſaiæ 63. 3. *Torcular calcaui ſolus, &c. calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea.* Et Apoc. 19. 15. *Ipſe,* Chriſtus, *reget eas* (gentes infideles & impias) *in virga ferrea, & ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.* vide ibi dicta.

Populi populi.) Hoc eſt plurimi populi, ſcilicet erunt in *valle conciſionis*, id eſt, Ioſaphat, vbi concidentur, id eſt, perdentur impij, iuxta illud Pſalmi 128. *Dominus iuſtus concidet ceruices peccatorum.* ita S. Hieron. q. d. O quot populi, quot turbæ, ô quot gentes concidentur in valle Ioſaphat. ita Vatab. Vnde Septuag. vertunt *Sonitus auditi ſunt in valle iudicij.* Hebr. enim המונים *hamo-* verſ. 14.

C *nim* ſignificat tumultus, & ſtrepitus turbarum & populi multi. Vnde Syrus vertit: *Murmur* (fremitus) *clamoris in profundo catuum* (in valle congregationis populi.) Arabicus: *Hic eſt tumultus caſuum, quorum incurſus in valle Ioſaphat.*

Nota hebr. חרוץ *charuts*, Primò verti poteſt *conciſionis*, ita vertunt Aquila, Symmach. V. editio & noſter.

Secundò, *charuts* verti poteſt *tribulationis, triturationis*; vel tribulæ, ſiue trahæ ferratæ & dentatæ, inſtar ſerræ ad ſerrandum, quâ grana ex ariſtis quaſi ſerrando excutiuntur, triturantur, & à paleis ſeparantur. Vnde Tigurina vertunt: *Turbæ, turbæ conueniunt in valle excuſſionis.* Alij, *in valle*

Vallis charuts i. conciſionis multipliciter.

D *ſerrationis.* Chald. *in valle diuiſionis.* Alij, *in valle conciſionis*, id eſt, *ſeparationis*, in qua ſcilicet boni à malis, triticum à palea, agni ab hædis ſeparabuntur. ita Remigius & Lyran. Vbi nota, congruè reſpondet hęc tribula paſſiua impiorum tribulæ actiuæ eorundem, qua ipſi tribularunt in hac vita pios & iuſtos. Iuſtum eſt enim, vt tribulationem iniuſtam, quam alijs intulerunt, ipſi ſentiant & ſubeant. Rurſum, tribula hæc aptè reſpondet torculari, de quo præceſſit. Tunc enim excutienda eſt, æquè ac exprimenda omnis impiorum felicitas, & humor priſtinæ felicitatis, ait P. Pineda in Iob 24. verſ. 24.

Tertiò, Vatab. vallis, ait, dicitur *charuts*, id eſt,

E conciſionis, vel deciſionis, id eſt, *iudicij definiti, determinati, & conciſi.* Vnde Septuag. & Theodot. vertunt, *δίκης καὶ τῆς κρίσεως*, id eſt, *cauſæ & iudicij.* Rurſum vallis *conciſionis*, id eſt, decurtationis & abbreuiationis, vt vertit Syrus hic & noſter Iſaiæ 10. 23. eſt vallis in qua conciſus, curtus, breuis & exiguus conſtabitur beatorum numerus. Vbi nota, pulchra eſt antitheſis inter gentium omnium immenſam multitudinem & conciſionem, ſiue abbreuiationem: amputatis enim, reſectis & reiectis impijs, quorum infinitus eſt numerus, colliget Deus breuem quandam iuſtorum & electorum ſummam & numerum, iuxta illud Iſaiæ 10. 23. *Conſummationem & abbreuiationem Dominus*

Digitized by Google

Deus exercituum faciet in medio omnis terræ: ſicut A in tritura reiectis paleis, pauca reſtant tritici grana.

Quartò, vallis *charuts* verti poteſt *vallis exciſionis, conſumptionis, excidij*, ſcilicet impiorum.

Quintò, *charuts* ſignificat aurum conciſum, vel confuſum; aut potius præciſum, diſcretum & ſeparatum, id eſt, expurgatiſſimũ, quod obrizum vocant. Sicut ergo Romæ Vaticanus vocatur mons aureus, quia in eo crucifixus eſt S. Petrus Apoſtolorum Princeps: ita vallis Ioſaphat vocari poteſt vallis aurea, tum quia ſanctis & electis erit aurea & feliciſſima, æquè ac reprobis ferrea, & infeliciſſima: tum quia excoctis in iudicio ſordibus peccatorũ, purum aurum remanebit, inquit B ex Hebræis S. Hiero. tum quia in iudicio, Christi iuſtitia, & ſanctorum charitas & gloria fulgebit vt aurum.

Sextò, *charuts*, id eſt, conciſus, vel præciſos, vocatur vir acutus, ſollicitus, acer & ſtrenuus. Vallis ergo *charuts*, verti poteſt 1. *vallis acuta*, vel aſpera, nimirum reprobis, vti apud Louanium eſt *Aſper collis*, ita dictus ab aſcenſu arduo olim & pręrupto, in quo viſitur imago miraculoſa B. Virginis, quæ inde Aſpericollenſis nuncupatur. 2. *vallis ſollicitorum & anxiorum*, vbi ſcilicet impij dicent montibus: *Cadite ſuper nos, & collibus, Operite nos*. 3. *vallis acrium, fortium, & ſtrenuorum*, vbi ſcilicet ſancti Apoſtoli, virgines & martyres, qui C fortiter vſque ad mortem pro virtute laborarunt & certarunt, Chriſto iudice coronabuntur. ita P. Pineda in Salom. præuio lib. 4. cap. 18. Vbi nota: Hebræi non habent verba compoſita, ſed ea per ſimplex ſignificant. v. g. חרץ *charats* ſignificat cędere cum ſuis compoſitis, putà concidere, excidere, præcidere, ſuccidere, &c. Hinc tanta ex Hebræo ſenſuum varietas, & verſionum multiplicitas, quæ magnam cõceptuum rerúmque copiam concionatoribus ſubminiſtrat, vti patet hic in *charuts*.

vers. 15. *Sol & luna obtenebrati ſunt*.) In die iudicij tam calamitoſo & horribili: nõ enim agit hic de ſignis iudicio præuijs: de his enim egit cap. 2. 30. ſed de D ipſo iudicio, cùm ad illud omnes cogentur in vallem Ioſaphat. Nota hyperbolicam hypallagen crebram apud Prophetas, qua dicunt, ſolem, lunã & ſtellas obſcurandas eſſe, cum ſignificare volunt magnitudinem & atrocitatem afflictionis, timoris & horroris. q. d. Dies ille (iudicij) tantæ calamitatis erit, vt hominibus ex illa attonitis & conſternatis, ac ad vultum irati iudicis expaueſcentibus, ſol, luna & ſtellæ deficere & obſcurari videantur. Mœſtis enim & pauidis omnia videntur triſtia, mœſta & atra. Similis phraſis eſt Iſaiæ c. 13. verſ. 10. Amos 8. 9. & alibi. vide can. 32. in Iſaiam. ita S. Hieron. Remig. & Ruper.

Addunt aliqui, reuera in die iudicij obſcuran- E dum eſſe ſolem, lunam & ſtellas, vt iudici creatori ſuo ſe conforment, eiúſque iram & indignationem partim induant, partim excipiant, eo quod impijs in ſuis ſceleribus luxerint & ſeruierint, ideóque verecundentur, & quaſi ſibi timentes à vultu irati iudicis ſe abſcondant. ita S. Hieron. aut quia tanta erit claritas Chriſti aliorúmq; corporum beatorum, vt ſuo fulgore offuſcent lucem ſolis & ſtellarum. ita Remig. & Lyran.

Alij apud Orig. tract. 30. in Matth. cenſent ſolem & ſtellas obſcurandas à fumo, qui prodibit ex igne conflagrationis mundi. Alij ex defectu nutrimenti: cenſent enim ſicut lucerna alitur oleo, A ſic & ſolem & ſtellas vapore, ſimiliue reali, eóque deficiente extingui. ſed hoc refellunt phyſici.

Symbol. Orig. ibidem: *Sicut*, inquit, *in diſpenſatione crucis* (dum Chriſtus in cruce penderet) *ſole deficiente tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram; ſic ſigno* (crucis) *filij hominis apparente in cœlo in die iudicij, deficiet ſolis lumen, & lunæ, & ſtellarum, quaſi conſumptum à multa virtute ſigni illius*. Symbol. tenebra ſolis.

Alleg. Haymo: Sol, ait, eſt Chriſtus, luna B. Virgo, ſtellæ ſancti, qui lucem, id eſt, ſerenitatem & fauorem vultus ſui retrahunt à reprobis. Ex aduerſo Orig. loco citato: Sol, ait, mundi huius eſt diabolus, luna eſt Eccleſia malignantium, ſtellæ B ſunt pſeudoprophetæ & hæretici, qui quaſi ſtellæ cadent de cœlo, id eſt, de ſua dignitate & gradu excident in die iudicij, quando ſententiam damnationis à Chriſto accipient.

Tropol. Hugo Victor. *Sol*, ait, *eſt mundi Philoſophia: luna ſæcularis potentia: ſtellæ cæteræ poteſtates ſubditæ. Sol ergo & luna in Ioſaphat, id eſt, in humilitate iudicij obtenebrati ſunt: quia ex quo ſapientes huius mundi, potentes huius ſæculi ad fidei claritatem acceſſerunt, ſtatim ſui erroris tenebras agnouerunt. Stellæ verò retraxerunt ſplendorem ſuum: quia dum diſcipulos Chriſti in cauſa fidei contemptum arripere mundi, & abiectionem ſui agonémque ſitire martyrij; dum eos fulgentes ſignis, ornatos prodigijs, C glorioſos miraculis proſpexerunt, mox ab elatione conuerſi, à dignitate terrena proſtrati, humilitatem Chriſti ſectati, colla fidei ſubdiderunt*. Tropol.

Dominus de Sion rugiet.) Chriſtus iudex impijs vers. 16. terribilis, tanquam leo de tribu Iuda Apoc. 5. 5. rugiet de Sion, vti leo rugit cum è ſpecula ſpeculatur, & proſpicit hoſtem. q. d. Chriſtus iudex ſedens in aëre ſuper vallem Ioſaphat, & ſupra Sion & Ieruſalem (hæc enim vicina ſunt & contigua) ſpirans iras & ignes in impios quaſi leo, fulmen, id eſt, ſententiam æternæ damnationis horribili voce, & quaſi rugitu in eoſdem pronunciabit & intorquebit, adeo vt hac voce cœli & terra concuti, & tremere videantur, ſicut ad rugitum leonis tremit tota domus. Eſt hyperbole. ita D Lyran.

Myſticè Ruper. de Sion & de Ieruſalem, id eſt, inquit, de medio angelorum & hominum beatorum, quibus in die iudicij cingetur, Chriſtus rugiet in impios. Minùs rectè Arias vertit: *pro Sion & pro Ieruſalem*, id eſt, pro vindicanda Eccleſia ſua, ſuíſque electis rugiet Chriſtus contra ſceleratos, qui eam afflixerunt.

Et mouebuntur cœli & terra.) Cenſent aliqui cœlos & terram, totúmque orbem quaſi conturbatum, & indignantem ad paſſionem ſui Creatoris, in Chriſti cruce & morte fuiſſe concuſſum, & è ſuo centro conuulſum, paríque modo concutiendum & conuellendum cùm Chriſtus iudex E eius ſedebit in valle Ioſaphat. Pugnabit enim cum illo orbis terrarum contra inſenſatos, Sapien. 5. verſ. 21. Prius probant ex Matth. 27. verſ. 51. vbi dicitur, quòd Chriſto pendente in cruce, non tantùm petræ ſciſſæ, & monumẽta aperta, ſed & terra (vtique tota, putà globus ipſe terræ) mota ſit. Terra enim ſuo motu, & quaſi ſenſu ſignificabat, Chriſtum qui patiebatur eſſe Deum, eúmque terram conquaſſare; terrámque ob tantum ſcelus in Dominum ſuum admiſſum, hominibus quaſi indignari, in eóſque vindicem inſurgere.

Myſticè ſignificabatur noua terra & nouus mundus fidelium, per Chriſtum inſtituendus. Inſuper commouenda fore per hãc Chriſti necem,

terrea

terrea & ſaxea hominum corda ad pœnitentiam. Vtrumque probant ex illo Iob. 9. 6. *Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur.* ita cenſet Didymus in catena Græcorum Iob. 1. 9. & fauet ibidem Philippus Presbyter, & Hugo Victor. hic, qui ait: *Vox Chriſti tam excelſa erit atque terribilis, vt cælorum cardines & terrarum fundamenta quatiantur.*

Secundò, mouebitur terra, quia dehiſcet & abſorbebit reprobos, mittétque in tartara: mouebitur & cœlum, quia ſinu ſuo excipiet beatos, eiſque quaſi applaudet. ita Lyra.

Tertiò, *mouebuntur cæli*, id eſt, cœlites, putà beati, ad exultandum & iubilandum, cum à Chriſto iudice audient: *Venite benedicti patris mei: & terra*, id eſt, reprobi terrigenæ & terræ filij, ad tundendum pectora, vellendum crines, complodendum manus & brachia, cum ab eodem rugiente audient: *Ite maledicti in ignem æternum.* ita Remigius & Hymo.

Et Dominus ſpes populi ſui.] q. d. In illa die (iudicij) rugiente Chriſto contremiſcent cœli & terra: populus autem eius, putà vetus Iſrael, non carnalis, ſed ſpiritualis, hoc eſt, fideles & ſancti, ſecuri & confidentes ſtabunt: nam confident in Deo ſuo, ab eóque ſperabunt ſalutem, gloriam & regnum æternum: ſperabunt, & obtinebunt. Deus enim erit *ſpes*, id eſt, complementum ſpei, ſiue adimplens & complens ſpem ipſorum. Idē erit eis *fortitudo*, corroborans eorum mentes & corpora, faciénſque ea immortalia, æterna, & glorioſa. Hoc eſt quod ait Sapiens cap. 5. 1. *Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt.*

℣. 17.) Et ſcietis quia ego Dominus Deus veſter, habitans in Sion monte ſancto meo, & erit Ieruſalem ſancta, & alieni non tranſibunt per eam amplius.

℣. 18.) Et erit in die illa: diſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.

℣. 19.) Ægyptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertum perditionis: pro eo quòd iniquè egerint in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua.

℣. 20.) Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generationem & generationem.

℣. 21.) Et mundabo ſanguinem eorum quem non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.

verſ. 17. *Et ſcietis quia ego Dominus Deus veſter, habitans in Sion.*] Promittit hîc Deus Sioni & Ieroſolymę ingentia & multiplicia bona, quæ Iudæi carnales carnalia expectant in aduentu ſui Meſſiæ. Accedunt iudaizantes Chiliaſtæ, qui ex hoc loco, & ex Apocal. 20. 4. putarunt poſt reſurrectionem & diem iudicij, ſanctos hîc in terra, putà in Ieruſalem cum Chriſto victuros in omnibus carnis

A delicijs, & in omni felicitate terrena per mille annos, quibus exactis eos rapiendos in cœlum ad æternam gloriam, vti dixi Apoc. 20. Verùm hîc agi de Sione ſpirituali, non carnali, id eſt, de Eccleſia & electis Dei, non de Synagoga & Iudæis, déque ſpiritualibus eius bonis, non carnalibus, patet Primò ex eo, quòd hæc futura ſint in fine mundi, cùm ſcilicet Chriſtus in valle Ioſaphat iudicabit omnes omnium ſæculorum gentes, vti dixit verſ. 1. 2. 12. Vnde verſ. 13. iubet mitti falces, quibus omnes gentes demetantur. Quocirca, vt ait, ſol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum, & mouebuntur cœli & terra, quæ omnia ſignificant hæc futura in

B fine, commotione & mutatione totius mundi. Fruſtra ergo Iudæi hæc in hoc mundo, & in hac vita expectant.

Secundò, quia Dan. cap. 9. 26. prædixit euerſionem Ieroſolymæ & templi factam à Tito & Romanis, fore perpetuam & duraturam vſque ad finem mundi: ergo hæc non ſpectant ad Sionis & Ieruſalem terreſtris reſtaurationem. Tertiò, quia certũ eſt multa hîc non poſſe, niſi abſurdiſſimè, ad literam carnaliter, vti ſonant, accipi, ſed accipienda eſſe myſticè. Talia ſunt verſ. 18. *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum, &c.* Quartò, quia verſ. 20. ait: *Iudæa in æter-*

C *num habitabitur, & Ieruſalem in generatione & generationem*: ergo agit de Iudæa & Ieruſalem cœleſti non terreſtri: illa enim æterna erit, cum hæc ſit temporalis.

Secunda ſententia eſt S. Hieronym. Remig. Ruper. Hugo. & Vatab. qui hæc omnia vſque ad finem capitis referunt ad primitiuam Eccleſiam, & ad chariſmata Spiritus S. in Pentecoſte, de quo dixit cap. 2. 18. *Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem.* *Montes* ergo, inquit Vatabl. *ſunt Apoſtoli eorúmque ſucceſſores: muſtum, verbum Dei & doctrina Euangelica: eidem & lac: ſed vinum robuſtis, lac paruulis datur. q. d. Apoſtoli aſſiduè*

D *docebunt Euangelium. Aluei & riui, ſunt Eccleſiæ particulares: aqua viua, verbum Dei: fons aquæ viuæ, copia prædicationis Euangelicæ, & inexhauſta illa doctrina Euangelij, vnde animæ fidelium irrigantur: domus Dei, Eccleſia. Egredietur autem opera prædicatorum. Torrens, Eccleſia: ſettim, genus cedri electi, quod vt cedrus neſcit corruptionem: ita fideles viuent vita æterna. Ægyptus & Idumæa, omnes nationes quæ non receperunt Chriſtum, quæ gratijs illis erunt vacuæ. Iuda & Ieruſalem, Eccleſia militans, in qua fideles ſunt viri Iudæi verè confitentes Deum. q. d. Licèt Eccleſia à multis opprimatur, tamen manebit inuicta. Et mundabo fonte baptiſmatis, vel ſanguine Chriſti, ſanguinem electorum, quem non munda-*

E *ueram ante paſſionem Chriſti.*

Verùm etſi hæc inchoatè facta ſint, & fiant in Eccleſia militante, tamen plenè & perfectè fient in triumphante. De ea enim propriè agit Propheta. Omnia enim hæc conſequenter & connexa erunt cum die iudicij, quod fiet in valle Ioſaphat, de quo agit toto cap. hucuſque. Subiungit ergo congruo ordine, iudicio & damnationi impiorum gloriam piorum & electorum, quam ipſi à Chriſto iudice in illa die accipient, eiuſque copiam & magnificentiam per varias metaphoras deſcribit. Idem rurſum confirmatur ex eo, quòd S. Ioannes alludens, imò citans & interpretãs Ioëlem, iiſdem pene verbis deſcribat cœ-

leſtem Ieruſalem cap. 21. vti patebit ex parallelis A vtriuſqoe, quæ mox combinabo. Ita explicant Remigius, Haymo, Ruper. Hugo, Lyra. Ribera, à Caſtro & alij.

Ieruſalem cœleſtis elogia. 1. De hac ergo cœleſti Ieruſalem, ſiue cœto beatorom triumphante dicit Ioël Primò, quòd eius ciues, putà beati, ſcient, id eſt, ſentient, videbunt & guſtabuor, quòd in ea, & in illis ipſis habitet Deus per gratiam & gloriam, illiſque ibidem ſuas opes, felicitatem & magnifieeonam oſtendat & communicet, itáque eos beet, & ineffabili gaudio repleat. Hoc eſt quod huc alludens, totidem, imò pluribus verbis de eadem ait S. Ioannes Apoc. 21. 3. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipſi populus eius erunt, &* B *ipſe Deus cum eis erit eorum Deus.*

2. Secundò, quòd ſit mons ſanctus: quia ſublimis eſt eius felicitas, æquè ac ſanctitas, quod S. Ioannes Apoc. 21. 10. ait: *Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnum & altum.*

3. Tertiò, quòd ſit Ieruſalem ſancta; qood S. Ioannes ibidem ait: *Et oſtendit mihi ciuitatem ſanctam, Ieruſalem deſcendentem de cœlo à Deo.* Dicitur Ieruſalem, id eſt, viſio pacis: quia in viſione Dei beati fruentur pace ſumma, ampliſſima & æterna, putà bonorum omnium affluentia. Haoc enim Hebræis ſignificat pax. Dicitur ſancta, quia in cœleſti Eccleſia non eſt macula vel ruga, vt ait Apoſt. Ephеſ. 5. verſ. 27. ſed plena puritas, C plena integritas, perfecta ſanctitas. Vnde de ea ſubdit: *Et alieni non tranſibunt per eam amplius.* Alludit ad alienigenas, putà Tyrios, Sidonios, Philiſthæos, Chaldæos, Romanos, qui prophanarunt, & vaſtarunt Ieruſalem. q.d. Pari modo Eccleſiam militantem polluerunt, vexarunt, & afflixerunt pagani, Saraceni, hęretici, impij; ſed eam tranſlatam in cœlum, & triumphantem non polluent, nec affligent amplius. Huic parallelum eſt quod ait Ioanes Apocal. 21. 27. *Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens.* Tropol. Hugo Victor. *Ieruſalem, ait, id eſt, Eccleſia eſt ſancta, in ſacramentis, in præceptis, in iudicijs, in conſilijs, in promiſſis. Sacramenta ſiquidem* D *eius ſunt ſine face: præcepta ſine mole: iudicia ſine livore: conſilia ſine zelo. promiſſa ſine fuco fallacia, ſine zelo inuidia, ſine lite controuerſia. ſine mole angaria, ſine face concupiſcentia. Eſt ergo ſancta, cuius eſt contemplatiuus intellectus, cæleſtis affectus, ſpiritualis ſenſus, angelicus actus.*

4. Quartò, quòd in ea *ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.* Huic reſpondet quod ait Ioannes Apoc. 22. 1. *Et oſtendit mihi flumium aquæ vitæ ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei, & agni, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menſes* E *ſingulos reddens fructum ſuum, & folia ligni ad ſanitatem gentium.*

5. Quintò, *& Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generatione & generationẽ.* Huic æquipollet id quod ait Ioannes cap. 21. 16. *Ciuitas in quadro poſita eſt.* Et verſ. 18. *Et erat ſtructura muri eius ex lapide iaſpide.* Et cap. 22. 5. *Nox vltra non erit, &c. Quoniam Dominus illuminabit eam, & regnabunt in ſæcula ſæculorum.*

verſ. 18. *Stillabunt montes dulcedinem.*] q. d. Tunc in montibus illis cœleſtibus, putà in Sione cœleſti, quæ ſita eſt & fundata in montibus, tum cœli empyrei, tum æternitatis & diuinitatis S. Trinitatis, implebitur illud toties de terra ſancta lacte & melle manante promiſſum, ac decantatum; hoc eſt, tunc beatis in cœlo vita erit iucundiſſima, omnibus bonis & delicijs affluens: & omnes *riui Iuda*, id eſt, omnes potentiæ, omnes vires, omnes ſenſus, omnia ora, omnes linguæ ſanctorum Deo confitentium & laudãtium (hos enim hebr. ſignificat Iuda) manabunt, ſcilicet perennibus aquis laudis, gratiarum actionis, & iubilo, æquè ac voluptatum & bonorum omnium.

Symbolicè, à Caſtro per montes accipit tres perſonas diuinas, quæ creatis omnibus totíque mundo eminent, quaſi diuini montes. Ex his enim omne genus ſuauitatis profluet in terram illam viuentium, qua inebriabuntur omnes beati: & colles beatorum ſpirituum fluent candidiſſimum lac cognitionis, & puritatis angelicæ: atque per omnes riuos, putà per cæteros beatos homines, fluent aquæ gaudiorum: quia omnes affluẽt Dei poſſeſſione & fruitione. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente* (non ſcypho, non poculo, ſed torrente) *voluptatis tuæ potabis eos.* Torrens, ait ibidem S. Auguſt. tum impetum, tum copiam voluptatis ſignificat. *Quoniam apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.*

Tropol. Hugo Victor. *Montes, ait, ſunt contemplationum ſublimia: colles innocentiæ opera, riui pænitentiæ exercitia: dulcedo eſt perfecta dilectio: lac eſt ſancta deuotio: aqua deuota compunctio. In illa ergo die, hoc eſt, in illa vnionis felicitate, ſponſa per gaudium contemplationis dulcedinem accipit perfectæ dilectionis: à qua deſcendens, & ad ſeipſam rediens affluit lacte deuotionis: vnde ſeſe præ amore ſupernorum crucians, immergitur aquis compunctionis, indéque egrediens per pænitentiam exercetur aſperam. Poſt hæc ad innocentiæ trahitur opera: demum ad contemplationis anhelat faſtigia, dicens: Quid enim mihi eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terram?*

Et fons de domo Domini (de throno Dei) *egredietur.*] Fons hic, ſiue, vt S. Ioannes Apoc. 22. 1. vocat, fluuius procedens de ſede Dei & agni, eſt profluuium bonorum, qood Deus emanat & effundit in beatos per ſui viſionem, & fruitionem beatificans, vti dixi Apoc. 21.

Et irrigabit torrentem ſpinarum. Nota Primò, *Settim & torrens ſpinarũ quis.* pro *torrentem* hebr. eſt נחל *nachal*, quod ſignificat vallem anguſtam, indéque torrentem qui per eam decurrere ſolet. Vnde torrens hic metonymicè pro valle tali capitur: & Symmach. vertit vallem: ſed maluit Interpres vertere torrentem quàm vallem, vt perſiſtat in metaphora fontis, & eius exuberantiam oſtendat. Nam vt ait S. Bern. in Meditat. cap. 4. *in torrente illius voluptatis nihil vltra appetet cumulata ſatietas, tanta erit felicitas. Ibi ſiquidem erit cumulus felicitatis, ſupereminens gloria, & ſuperabundans lætitia.*

Secundò, pro *ſpinarũ* Heb. & Chald. eſt *Settim*, illúdque quaſi nomen proprium in Latina verſione retinent Lyran. & Vatab. item Syrus, & Arabicus vterque, ſed Theodot. Symm. & noſter vertunt *ſpinarum*, Septuag. *funiculorum*, Nazian. orat. 40. in S. Baptiſma. *iuncorum.* Audi S. Hieron. *Septuag. tranſtulerunt torrentem funiculorum, id eſt χειμάῤῥουν τῶν σχοίνων, quod aut funiculum ſignificat, aut iuxta Ægyptios menſuram certi itineris. In Nilo enim ſolent naues funibus trahere certa habentes ſpatia, quæ appellant funiculos, vt labori defeſſorum recentia trahentium colla ſuccedant.* Torrens

ergo

ergo funiculorum, eſt torrens hęreditarius, quem ſcilicet funiculis dimetiuntur, & inter hæredes, putà cæli ciues, diuidunt. Porrò *Settim* locus eſt trans lacum Aſphalitem in Moab, ſex milliaribus diſtans à Liuiade vrbe, vbi filij Iſraël fornicati ſunt, coluerúntque Beelphegor, idcóque à Deo cæſi ſunt, Numer. 25.1. Ibi arbores naſcentes, à loco dictæ ſunt Settim: erántque hæc ligna Settim imputribilia, & vt vertunt Septuag. Exodi 25.5. ἄσηπτα. Vnde Hebræi cenſent ea fuiſſe optimum cedrorum genus. Erát enim leuiſſima, fortiſſima, ſolidiſſima, polcherrima, & tam graues arbores, vt latiſſima ex illis tabulata cæderentur, ait S. Hieron. quocirca ex illis facta erat arca teſtamenti, tabernaculum, eiúſque vaſa, vti dixi Exodi 25.5. Noſter hic, & Iſaiæ 41.10. *Settim* vertit *ſpinam*, non quòd ſpina ſit, ſed qood ſpinæ albæ colore & folijs ſit ſimilis. Minùs ergo veriſimile eſt quod cẽſet Lyra. Settim eſſe Cettim, id eſt, Græciam, vnde egreſſus dicitur Alexander Magnus 1. Machab. c. 1. Nam Settim per *ſamech*, Cetum per *Caph* ſcribitur, & longiſſimè diſtat à Ieruſalem. Nec placet quod ex R. *Saadia* ſcribit Arias, torrentem Settim eſſe torrentem qui in Iordanem influit iuxta vrbem Settim. Nemo enim chorographorum huius torrentis, vel vrbis meminit.

Ex dictis patet, hæc omnia non carnaliter, vt ſonant, ſed myſticè eſſe accipienda: nec enim vllus vnquam fuit, vel erit fons, qui de Ieruſalem egrediatur, & tanto terrarum tractu tranſmiſſo effundat ſe in campeſtria Moab, vbi eſt torrens & vallis Settim. Vallis ergo Settim, æquè ac arca & tabernaculum, facta ex lignis Settim, ſignificant locum beatorum in cœlo empyreo, quem Deus in ſua amœnitate, delicijs & pulchritudine in æternum conſeruabit: quia iugiter velut fons perennis in illum, æquè ac in incolas eius, putà in beatorum animas & corpora, influet perpetuum virorem omnis gratiæ & gloriæ, vt fiant Settim, id eſt, immortalia & imputribilia, ac candicantia vt ſpinæ; inſtar fluuij irrigantis & fœcundantis paradiſum, qui perennem ei virorem, & fructus amœniſſimos afferebat, Geneſ. 2. 6. ita Ruper. Lyra. Ribera, Emmanuel & alij. vide dicta Apoc. 22.1. & 2.

Alleg. S. Hieron. in apol. ad Pammachium pro lib. aduerſus Iouinia. in fine: *Chriſtus*, inquit, *virgo, mater virginis noſtri, virgo perpetua, mater & virgo*, &c. *Hortus concluſus, fons ſignatus, de quo fonte ille fluuius manat iuxta Ioel, qui irrigat torrentem vel funium, vel ſpinarum; funium peccatorum, quibus ante alligabamur: ſpinarum, quæ ſuffocant ſementem patrisfamilias.* B. Virgo ergo eſt fons, ex quo manauit fluuius, id eſt, Chriſtus irrigans torrentem funium & ſpinarum, id eſt, peccatorum & vitiorum noſtrorum.

Hinc myſticè Nazian. loco citato, per hunc fontem accipit baptiſmum: S. Hiero. hic, gratiam Spiritus S. quæ à Deo promanans, ex terra cordis ſpinas vitiorum euellit, & pro eis virtutes quaſi arbores fructiferas inſerit, vt ſpinas noſtras, ait S. Hieron. *& vitia atque peccata, quæ nullam frugem habuere iuſtitiæ, commutent in Domini noualia, & ariditatem noſtram rigent aquis largiſſimis, & pro ſpinis & vepribus flores virtutum multiplices germinemus: & in eo loco vbi quondam fornicatus eſt Iſrael, & initiatus eſt Beelphegor* (deo obſcœnitatis) *lilia caſtitatis, & roſæ pudoris ac virginitatis exuberent.* Sic & Remigius, Hugo, Arias.

Vnde Hugo Victor. Torrens, ait, ſpinarum, eſt impetus, feruor & crudelitas gentium. Porrò fons de domo egreſſus torrentem ſpinarum rigauit, quando per Apoſtolos & eorum ſucceſſures, Euangelica doctrina gentilem populum à crudelitate conuertit, fide initiauit, & ad baptiſmi gratiam perduxit.

Settim fuit typus cæli ob ſeptem analogias.

Quæres, cur Settim ſignificet locum beatorum? Reſp. Primò, quia in Settim fuit vltima manſio Hebræorum in deſerto, Num. 33. 49. vbi Settim vocatur Abelſatim, ex qua proximè ingreſſi ſunt Hebræi in terram promiſſam. Vnde in eam ex Settim exploratores miſit Ioſue cap. 2.1. Sicut ergo terra promiſſa typus erat cœli, ſic & ei vicinum Settim.

Secundò, quia in Settim, vt patet Num. 25.1. Iſraël benedictus fuit à Deo per Balaam, magnificis multíſque benedictionibus, quę recenſentur Numer. 23. & 24. qui fuit typus, ſimili modo ſanctos in cœlis benedicendos à Deo omni benedictione cœleſti.

Tertiò, quia Balaam Numer. 24. 5. inter alias benedictiones, quas Deo afflatus Iſraël imprecatur, affert hanc: *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Iſrael, vt valles nemoroſæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quaſi cedri prope aquas. Fluet aqua de ſitula eius, & ſemen illius erit in aquas multas.* quæ optimè conueniunt myſtico Iſraeli & Settim, id eſt, cœlitibus & cœlo, eóque videtur hic alludere Ioël, dum ait: *Per omnes riuos Iuda ibunt aquæ & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum*, hebr. *Settim*. S. Gregentius Archiep. Thephrenſis, Diſput. cum Herbano Iudæo, tom. 4. Biblioth. SS. Patrum. legit *torrentem iuncorum*; & per *fontem* hunc accipit *inenarrabile illud gaudium & lætitiam inexplicabilem, & fruitionem. & odoris ſuauitatem Spiritus S. quæ ex ipſo præpotente Deo ineffabiliter & perenniter manat, & rigabit ſanctorum agmina, & cor ipſorum tremenda illa & incomparabili ſuauitate implebit.* Hæc comparantur iuncis; quia ſicut iunci, vtpote ſicci & fungoſi ſitiunt & bibunt aquam copioſam; ita ſancti ſitiunt & bibunt pelagus diuinæ voluptatis, iuxta illud: *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

Quartò, ligna Settim imputribilia, ſignificant corpora beatorum impaſſibilia. Rurſum, ſicut arca & tabernaculum compacta erant ex tabulis Settim, ſic Eccleſia cœleſtis compaginabitur ex ſanctis & electis Dei: arca enim exiſtens in Sancto ſanctorum, habens ſuper ſe propitiatorium quaſi thronum Dei, & vtrinque Cherubinos, Eccleſiæ cœleſtis typum geſſit.

Quintò, in Settim Phinees ſuo zelo occidens fornicantes, placauit Deum, expiauit ſcelus populi, & maledictionem plagámque ei à Deo immiſſam vertit in benedictionem, Numer. 25. 7. ita Chriſti zelus, quo aboleuit peccatum, & ab eo ſuos expiauit, in cœlo Settim, id eſt, ſpinas mortalitatis, & maledictionem laborum & dolorum, à Deo Adæ & poſteris inflictam Geneſ. 3.18. conuertet in benedictionem gaudiorum & bonorum omnium.

Sextò, in Settim Balaam dixit & prædixit de Iſraele: *Orietur ſtella ex Iacob* Stella eſt Chriſtus, qui licèt corporaliter ortus & natus ſit ex Iacobæis, ſiue Iſraelitis in Bethlehem, tamen ſpiritualiter & glorioſè orietur ex eis, imò præ eis poſt reſurrectionem, quaſi ſol in cœlo, illuminans & beans omnes veros Iſraelitas: ſtellæ enim pro-

prius locus eſt cœlum, non terra.

Denique iuxta Settim, putà in Cades, Moſes è petra eliciuit fontem aquarum decurrentem per ſolitudinem, & fortè per Settim, Numer. 20. 11. Rurſum, Numer. 21. 16. Deus dedit Moſi & Hebræis puteum aquarum, cui ipſi accinuerunt: *Aſcendat puteus, puteus quem foderunt Principes, & parauerunt duces multitudinis in datore legis, & in baculis ſuis.* Ad hæc loca, & aquas haſce videtur alludere hic Ioël in hiſce riuis Iuda, & fonte Dei irrigante Settim; præſertim quia Chaldæus, & alij cenſent, petram illam Moyſis, eiúſque fontem aquarum comitatam fuiſſe Hebræos per Settim, aliáque deſerti loca, illúdque velle Apoſtolum 1. Corinth. 10. 4. cùm ait: *Bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra.* Vide dicta Num. 21. verſ. 19. Pari enim modo fons ille aquarum viuentium vbique comitabitur beatos in cœlo empyreo.

verſ. 19. *Ægyptus in deſolatione erit.*] Nominat Ægyptum, quia ipſa ſuperſtitionis & idololatriæ fuit inuentrix & magiſtra, ideóque Iudæis & animo infeſta, & exemplo ac viciniâ ſuâ noxia, vtpote pelliciens eos ad ſuum Apim: hũc enim Ieroboã expreſſit vitulis aureis, quos in Dan & Bethel erexit, populóque quaſi numina adorandos propoſuit. Nominat Idumæam, quia perpetuò fuit æmula & hoſtis populi Dei, ſcilicet Iudæorum. Vnde Edom vel Idumæa heb. idem eſt quod terrena & cruenta: Miſraim, id eſt, Ægyptus, idem eſt quod anguſtians, coarctans, tribulans, ait S. Hieron. ſed ſub his per ſynecdochẽ cæteras gentes idololatras, infideles & impias intelligit. q. d. Ægyptij, Idumæi, & eis in impietate ſimiles cæteræ gentes perdẽtur, earúmque regiones tot peccatis pollutæ deſolabuntur, atque ipſi ibunt in tartara in die iudicij, cùm Iudæi, id eſt, fideles confitentes & laudantes Deũ ſaluabuntur, ibúntque in Sion cœleſtem.

verſ. 20. *Iudæa in æternum habitabitur.*] Patet hoc de terrena Iudæa, vt volunt Iudæi, non intelligi. Nam hæc in fine mundi pariter ſuum habebit finem: & quia S. Script. promittit Iudæis, æquè ac aliîs gentibus, poſt hanc vitam, & poſt reſurrectionem in fine mundi regnum æternum, & glorioſum in cœlis. Ergo neceſſe eſt hæc accipere de Iudæa & Ieruſalem cœleſti, vti pluribus oſtẽdi verſ. 17. Cœlum ergo empyreum dicitur Iudæa, id eſt, confeſſio & laus Dei: quia in eo iugiter ſancti Deum laudant, laudabúntque in æternum; & vt ait Tobias cap. 13. 22. *per vicos eius alleluia cantabitur.* Et Pſaltes pſal. 83. verſ. 5. *Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te.* Hoc enim eſt otioſum eorum negotium & negotioſum otium.

Idem cœlum, vel potiùs pars & ciuitas cœli, in qua ſimul quaſi ciues degent beati, fruentes Deo & Chriſto, vocatur Ieruſalem, id eſt, viſio pacis, id eſt, poſſeſſio bonorum omnium, totiúſq; æternitatis, quin & ipſius Dei ac ſanctiſſimæ Trinitatis. Hæc enim erit ſors & hæreditas æterna ſanctorum. Ibi enim Deus erit omnia in omnibus, iuxta illud Sapientis:

Te cernere finis,
Principium, rector, dux, ſemita, terminus idem.

Tropol. Hugo Victor. *Iudæa*, inquit, *& Ieruſalem in æternum habitabuntur: Iudæa confeſſio, Ieruſalem dicitur pacis viſio. Mens enim deuota & perfecta, vel ad ſui deſcendens cognitionem delicta confitetur Deo per humilitatem compunctionis: vel ad Dei aſ-*A *cendens cognitionem, per gratiam contemplationis ſublimatur ad viſionem pacis; & tunc in voce exultationis & confeſſionis ſonus in ea fit epulantis: nunquam fidelis anima deſerit Iudæam: quia vel compuncta confitetur ſcelera, vel deuota gratias agit propter gratia munera, vel ſublimata exultat hymnum recipiens præmia.*

Et mundabo ſanguinem eorum, quem (malè Compluten. legunt *quos*) *non mundaui.*] Rabini, vt R. Abraham & R. Kimchi, ex Hebræo ſic vertunt & explicant: *Et mundabo*, id eſt, ſpoliabo Ægyptios ſuis opibus, eáſque dabo Iudæis in aduentu Meſſiæ: at *ſanguinem eorum* (ab eis iniuſtè in Iudæa effuſum) *non mundabo.* q. d. Non condonabo eis B cædes & ſtrages Iudæis illatas, ſed ob eas illos morte puniam. Verùm hiulca, & torta eſt hæc verſio & explicatio. Nam τὸ *ſanguinem eorum*, pertinet ad *mundabo*, quod præceſſit, non ad *non mundabo*, quod ſequitur. Ergo ſupplendum eſt in heb. de more relatiuum אשר *aſcer*, id eſt, *quem*, ſicque cum noſtro vertendum: *Et mundabo ſanguinem eorum* (putà Iudæorum & Ieroſolymitanorum de quibus proximè fuit ſermo, id eſt, fidelium & electorum meorum) *quem non mundaui.* *verſ. 21.*

Iam tripliciter id exponi poteſt. Primò q. d. Sanguinem, id eſt, homicidia, & quæuis alia ſcelera (horum enim ſymbolũ in Script. eſt ſanguis) quæ ante paſſionem Chriſti, & ante aduentum Spiritus S. non mundaui, eo adueniente in Pen- C tecoſte emundabo: luſtrationes enim & ceremoniæ veteris teſtamenti corpus tantùm abluebant, & conſcientiam non emundabant, Hebr. 9. 9. ita S. Hieron. & Arias, qui putant Ioelem redire ad effuſionem Spiritus S. de qua dixi cap. 2. 28. aut vt Haymo, q. d. Peccata quæ electi in hac vita perpetrarunt, nec plenè emẽdarunt, ego in morte, vel poſt mortem in purgatorio expiabo, vt mundati cœlum ingredi poſſint. Aut vt Ribera, q. d. Auferam peccata, & pœnam ſanguinis Chriſti & Apoſtolorum à Iudæis, quem ipſi olim ſibi imprecati ſunt, dicentes: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros*: nam ſub diem iudicij conuertentur Iudæi ad Chriſtum.

Secundò, & meliùs Lyra. & Dionyſ. *mundabo*, D id eſt, mundum declarabo ſanguinem ſeruorum meorum, ab Ægyptijs & Idumæis, aliíſque tyrannis quaſi immundum, & reum damnatum & effuſum, quod antea non declaraui. Heb. enim נקה *nirka* ſignificat mundare, innocentem declarare, abſoluere & eximere. Vnde Marinus in lexico hunc locum ita vertit: *Abſoluam ſanguinem quem non abſolueram.* Syrus & Arabicus vterque: *Vlciſcar ſanguinem eorum, & non parcam*: qui enim non abſoluit reum, ei non parcit, ſi ſit iudex, vti hic eſt.

Tertiò & genuinè, q. d. In die iudicij *mundabo*, id eſt, vlciſcar ſanguinem fidelium meorum, iniuſtè ab Ægyptijs aliíſque impijs effuſum, quem E antea non ſum vltus: quo facto *Dominus*, Chriſtus, *commorabitur*, & glorioſè cum ſuis fidelibus regnabit perpetim *in Sion cæleſti.* Vnde Chald. Septuag. Syrus, & Arabicus vterque pro *mũdabo* vertunt *vindicabo.* Hanc enim vindictam petunt animæ ſanctorum dicentes: *Vſquequo Domine ſanctus & verus, non iudicas & vindicas ſanguinem noſtrum?* Apoc. 6. 10. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & à Caſtro. Planè enim reſpicit ad ſanguinem de quo paulo ante dixit: *Pro eo quòd iniquè egerint* (Ægyptij & Idumæi) *in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua.* Nec

mireris

Digitized by Google

A miteris *mundare ſanguinem* ſignificare vindicare ſanguinem. Nam phraſi Scrip. terra recipiẽs ſanguinem innocentem & iniuſtè effuſum, eo ipſo cenſetur pollui fierique immunda, à qua pollutione & immunditie mundatur & expiatur, dum à iudice & vindice puniuntur & plectuntur homicidæ qui eum effuderunt, vt patet Pſal. 105. 39. *Infecta eſt terra in ſanguinibus*, Ierem. 2. 24. *In alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum pauperum* q. d. Ob ſanguinẽ ſuſum immunda es, ergo per vindictam emundabo te. Sic Salomon ait Banaiæ 3. Reg. 2. 31. *Amouebis ſanguinem innocentem qui effuſus eſt à Ioab à me, & à domo patris mei: amouebis*, vindicando eius homicidia, quibus occidit Ab-

B ner, & Amaſam, eúmque pari modo occidendo. Ezech. 7. 23. *Terra plena eſt iudicio*, id eſt, reatu *ſanguinum*. Iſaiæ 26. 2. *Ecce enim Dominus egredietur de loco ſuo, vt viſitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum. & reuelabit terra ſanguinem ſuum, & non operiet vltra interfectos ſuos:* ad quem locum videtur alludere hic Ioël: idem enim dicit. Hac de causa iubebat Deus Iudæis, vt inuento cadauere alicuius occiſi, magiſtratus vrbis vicinæ pro expiatione terræ offerret vitulam Deuter. 21. 3. vide ibi dicta. Clariſſimè verò Ezechiel ca. 24. 6. *Væ*, ait, *ciuitati ſanguinum*, &c. *Sanguis enim eius in medio eius eſt. ſuper limpidiſſimam petram effudit il-*

C *lum*, &c. *vt ſuperinducerem indignationem meam & vindicta vlciſcerer, dedi ſanguinem eius ſuper petram limpidiſſimam, ne operiretur*: quod explicans verſ. 13. *Immunditia*, ait, *tua execrabilis, quia mundare te volui, & non es mundata à ſordibus tuis; ſed nec mũdaberis priùs, donec quieſcere faciam indignationem meam in te*, donec ſcilicet vindictam exeram in te: vindicta ergo ſanguinis & ſcelerum, eſt eorundem emundatio & expurgatio.

Dices, hoc ſenſu potiùs mundatur terra, quàm ſanguis innocentium in terram effuſus. Reſp. vtrumque mundari. Nam ſicut terra excipiens ſanguinem iniuſtè effuſum, cenſetur polluta, ita

D pariter ſanguis ipſe, iniuſtâ & impiâ hac ſui effuſione cenſetur violatus, maculatus, & pollutus: tum quia vis ei facta eſt, & iniuria ac læſio illata: tum quia maculam nominis & famæ apud homines incurrit: dãnatus enim & effuſus eſt quaſi noxius & reus: vnde talem eum homines æſtimarunt. Iam per vindictam vtraque hæc macula tol-

A litur: nam & iniuria talione ſarcitur, & infamia tollitur vindicta, qua declaratur eius innocentia: hoc ipſo, quo Deus iuſtè eum vindicat. Hac enim vindicta Deus declarat nocẽtes eſſe eos qui eum effuderunt, ac conſequenter ipſum fuiſſe innocentem, & iniuſtè ab eis effuſum.

Noterit hoc Principes & iudices, ſcilicet, ſe dum puniunt homicidas, & ſontes, emũdare ſanguinem innocentium qui clamat vindictam in cœlum, ac ſimul expiare terram ſuam eo pollutam, eiúſque vindictam diuinam à ſuo capite & domo auertere. Ad hæc, ſe innocentibus occiſis, *Vindicta expiatur terra, & ſanguis innocens effuſus.*
quaſi Manibus iuſta perſoluere & parentare; ac

B diuinæ iuſtitiæ & vindictæ placabilem, & gratiſſimam hoſtiam offerre. Denique ſe imitari, imò præuenire iudicium rigidum Chriſti, quo omnes omnino ſontes plectet in valle Ioſaphat. Porrò cogitent ſe non tantùm ſanguinem fuſum, ſed & fundendum emũdare: dum enim homicidas plectunt, terrent maleficos, eorúmque audaciam, iras & rixas frænant, itáque multas multorũ cædes inhibent. Nam vt ait Apoſtolus, *Magiſtratus non ſine cauſa gladium portat. Dei enim miniſter eſt, vindex in iram ei qui malum agit*, Rom. 13. 4. Meminerint oraculi diuini intentati Achab regi: *Quia dimiſiſti virum dignum morte* (Benadad regem Syriæ, homicidam & hoſtem Iſraelis) *de ma-*

C *nu tua, erit anima tua pro anima eius, & populus tuus pro populo eius*, 3. Reg. 20. 42. Quippe, vt ait Seneca, *delictorum impunitas homines audaciores facit ad malum*; & vt Cicero lib. 3. offic. *impunitas peccandi maxima eſt illecebra*. Veterem enim ferendo iniuriam, inuitas nouam. Quocirca Socrates apud Platonem lib. 2. de legibus aſſerit, *ciuitates optimè gubernari, cùm iniuſti dant pœnas*. Idem dixit Solon teſte Cicerone ad Brutũ. Theophraſtus apud Stobæum cap. 41. rogatus quidnam vitam humanam cõſeruaret? reſpondit, *Beneficentia, honor, & pœna*. Lycurgus apud Ciceronem loco citato, cenſet Spartam omnéſque reſp. ſtare pœ-

D na & præmio. Quin & Democritus duos tantùm Deos credidit, pœnam & beneficium, ait Plin. lib. 2. cap. 17. Modeſtius Pius IV. Pont. emblema habuit laurum & virgam, hoc lemmate: *Pœna & præmium*. Denique Sapiens cap. 14. 7. *Benedictum*, ait, *eſt lignum, per quod fit iuſtitia*.

Digitized by Google

COMMENTARIVS
IN AMOS.

ARGVMENTVM.

SANCTVS Epiphan. in vita Amos, & Clemens Alexand.l.1.Strom. cenſent Amos fuiſſe patrem Iſaiæ:ipſe enim c.1.1. vocat ſe filium Amos. Verùm hunc Amos alium eſſe ab Amos patre Iſaiæ, docent S. Hieron. S. Baſil.in c.1. Iſaiæ, S. Auguſt. 18. ciuit. cap. 27. Iſidorus in vita Amos, & alij. *Amos Propheta*, inquit S. Hieron. *non eſt ipſe, quem patrem Iſaiæ Prophetæ legimus. Ille enim* אמוץ *amots ſcribitur per primam literam Aleph & vltimam tſade & interpretatur fortis atque robuſtus: hic verò* עמוס *amos per ain & ſamech, & interpretatur populus auulſus.* Et mox: *Fuit de oppido Thecue, quod ſex millibus ad meridianam plagam abeſt à ſancta Bethlehem, quæ mundi genuit ſaluatorem: & vltrà nullus eſt viculus, ne agreſtes quidem caſæ & furnorum ſimiles, quas Aphri appellant mapalia. Tanta eſt eremi vaſtitas, quæ vſque ad mare rubrum, Perſarúmque & Æthiopum, atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humus arido atque arenoſo nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus vt ſterilitatem terræ compenſent pecorum multitudine. Ex hoc numero paſtorum & Amos Propheta fuit, imperitus ſermone, ſed non ſapientia. Idem enim qui per omnes Prophetas in eo Spiritus S. loquebatur.* ita S. Hieron. De ſolo arido diſſentit S. Cyrill. qui cenſent Thecue fuiſſe irriguam, ideóque compaſcuam: *In qua*, ait, *gentes quamplurimæ paſcunt pecudes: eſt enim propter amplitudinem, irrigationem, herbarúmque diuerſitatem, ad omnium greges alendos percommoda.* Fuit ergo Amos ruſticus & armentarius, indéque à Spiritu S. qui humiles exaltat, euectus ad prophetiam, æquè ac Dauid, & alij quos recenſet Nazian. orat. 25. & S. Gregor. hom. 30. in Euang. Hinc crebrò ſumit ſimilitudines à rure. Fabulantur R. Salomon & R. Dauid, terram Thecue, vtpote oliuarum fertilem progenuiſſe viros ſapientes: regiones enim oleis abundantes gignere viros ſapientes, ideóq; Amos locum originis nominare Thecue, vt inde liqueat eius ſapientia. Verùm hæc eorum de more fabella eſt, fortè à gentibus hauſta, qui Mineruam, quæ Dea eſt ſapientiæ, faciunt oliuæ inuentricem, iuxta illud Virgil. Georg.1.

[Margin: *Thecue vbi?*]

> *Adſis ô Tegeæ pater, oleæque Minerua*
> *Inuentrix.*

In hoc deſerto Thecue, vbi vixit Amos, vitam [A] egerunt poſtmodum multi miræ ſanctitatis monachi, qui à Saracenis ſunt interfecti, vti narrat Caſſian. collat. 6. cap. 1.

Amos apud Septuag. & in Codice Vaticano ſecundus eſt inter duodecim minores Prophetas, & proximè ſequitur Oſee: illi enim fuit coæuus, cum eóque prophetauit: cœpit enim prophetare anno vigeſimoquinto Oziæ, vti oſtendam cap. 1. verſ. 1. Verùm Hebræi, æquè ac Latini, ponunt tertium; ſecundum enim collocant Ioël.

[Margin: *Argumentum Amos.*]

Argumentum Amos eſt: directè prophetat ad Iſrael, id eſt, ad decem tribus; ſed obiter quoque [B] ad Iudam, aliáſque gentes: vtrique captiuitatem prænunciat, Iſraeli Aſſyriacam, Iudæ Babylonicam. Incuſat Iſraëlis ſcelera, ac nominatim immiſericordiam, quòd fratres egenos ope & opibus non adiuuerit, ſed vendiderit & oppreſſerit: ac tandem more Prophetarum læta triſtibus ſubiungens, promiſſione Meſſiæ, qui libertatem, pacem, felicitatem, & quaſi aureum ſæculum ſit allaturus, Iſraëlitas conſolatur.

Prophetam Amos luculenter citat S. Stephanus diſputans contra Iudæos Act. 7. 42. Iſidorus [C] in vita Amos, ſcribit eum prophetaſſe ſub Amaſia rege Iuda, ab eóque percuſſum, & ab eius filio Ozia vecte transfixum & occiſum. Verùm lapſus eſt memoria, & deceptus identitate nominum Amaſiæ & Oziæ. Nam hic Amaſias percuſſor Amos, non fuit Rex, ſed ſacerdos idolorum in Bethel, vt patet Amos 7. 10. Idipſum patet ex chronologia: Amos enim cœpit prophetare, non ſub Amaſia Rege, ſed ſub filio eius Ozia, vt ipſe ait cap. 1. 1. ita Epiphan. in vita Amos, Rom. Martyrol. 31. Martij, TornIellus in Annal. anno mundi 3208. & alij paſſim. Amos, inquit Adrich. in [D] deſcriptione terræ ſanctæ, in Bethel prophetans contra Iſraelem, vecte per tempora transfixus, in Thecua ex dolore expirauit, cuius ſepulchrum ibi adhuc oſtendebatur ætate S. Hieron. vti ipſe ſcribit hic cap. 1. & in Ierem. c. 6. in locis hebr. Sed audi ipſum S. Hieron. *Amos aliquantulum exorſus eſt prophetare ante quam Iſaias* (vnde & Euſeb. in Chronico, Amos, æquè ac Oſee, præponit Iſaiæ) *maximè autem contra decem tribus locutus eſt, pauca de duabus interſerens. Hunc ablatum de numero paſtorum miſit Dominus, vt in Samaria prophetaret, quem Amaſias ſacerdos* (vitulorum in Bethel) *frequenter plagis afflixit: tandem filius eius Oſee vecte per tempora transfixit. Poſt hæc ſeminecius in terram ſuam deuectus, poſt aliquot dies dolore*

[Margin: *Martyrol.*]

vulneris

vulneris expirauit, ſepultuſque eſt cum patribus ſuis. Eadem habentur in Romano Martyrol. 31. Martij, vbi Amos ſanctorum catalogo quaſi martyr aſcriptus legitur, Thecuæque ſepoltus dicitur. Eadem habent Iſidorus, Dorotheus, ac Epiphan. in vita Amos, qui & cauſam martyrij addit, *quòd ipſum* (Oſee) *de inſidijs duarum iuuencarum ex auro ſuggillaſſet*, putà, quòd eum ob cultum vitulorum aureorum, quibus ſeducebat populum, increpaſſet. Atias cenſet Amos per biennium duntaxat prophetaſſe, ſcilicet quod præceſſit terræ motum, & lepram Oziæ regis, ob quam regno eſt amotus, de quo cap. 1. 1. idque valde probabile eſſe cenſet Sanchez. Verùm incertum eſt an illi duo anni cap. 1. 1. tantùm initium prophetiæ Amos, an totam eius prophetiam ſpectent.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Damaſco ob tria & quatuor ſcelera, præſertim eo quòd ſæuierit in Iudæos, excidium intentat. Idem facit Gazæ verſ. 6. & Tyro verſ. 9. & Idumeæ verſ. 11. & Ammonitis verſ. 13.

℣. 1.) Verba Amos, qui fuit in paſtoribus de Theeue: quæ vidit ſuper Iſraël in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſraël, ante duos annos terræ motus.

℣. 2.) Et dixit: Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocē ſuam: & luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Carmeli.

vers. 1. IN *paſtoribus.*) Ita legūt Roman. Chald. Symmach. & V. editio. q. d. Amos fuit vnus è paſtoribus Thecue. Minùs rectè Aquila vertit, ἐν τοῖς ποιμνιοτρόφοις, id eſt, in paſtoralibus (& ita legunt Biblia Plantini, ac textus S. Hieron. in comment.) quia tunc ſubaudire, & ſupplere oportet ſubſtantiuum *locis*, vel *opilionibus*. Septuag. retinent nomen Hebraicum, quaſi propriū loci, vertúntque: *Qui facti ſunt in Accarim* quia pro ר legerūt ד putà pro נקדים *nokedim* ܢܟܪܝܡ *naccarim*. Vnde in Septuag. pro *accaeim* legendum videtur *naccarim*. Quare perperam Theodor. & alij legunt *Cariathiarim*. Complut. *Accarpi*. Putant aliqui Amos non fuiſſe paſtorem, ſed mercatorem gregibus diuitem, qui ſub ſe plures haberet ſuorum gregum paſtores, qualis fuit Abraham, Iob, & Meſa rex Moab 4. Reg. 3. 4. qui in Hebræo vocatur נקד *noked*, æquè ac vocatur Amos huc loco. Verùm idipſum refellit Amos cap. 7. 14. dicens: *Armentarius ego ſum vellicans ſycomoros, & tulit me Dominus cum ſequerer gregem:* fuit ergo Amos bubulcus, vel vt S. Hieron. ait, opilio. Vterque hebr. vocatur *noked* (vnde *nekuda* Eſdræ cap. 2. verſ. 48. id eſt, *Nicodemus*, ait Marinus in lexico) id eſt, punctator, muſtor, hoc eſt, armentarius & paſtor, qui pecudes ſuas proprijs notis, punctis vel maculis inurit, vt eas ab alienis ſecernat, omnibúſque conſtet eas eſſe ſuas. Radix enim נקד *nakod* ſignificat punctum, ſtigma, maculam, quę pecudi inuritur vel imprimitur. Vnde S. Iſidorus in vita Amos: *Amos*, inquit, *paſtor & ruſticus*, &c.

Mor. quod Deus euehat & eligat abiectos Moral. diſce hic, quod infirma mundi eligat Deus, vt confundat fortia. Virtus enim Dei in noſtra infirmitate perficitur, 1. Corinth. 12. 9. Spiritus enim S. tam potens eſt, vt inopes, ignorantes & miſeros euehat ad ſummam ſcientiam, dignitatem & gradum. Audi S. Gregor. hom. 30. in Euāg. *Ecce*, ait, *Dauid, Amos, Danielem, Petrum, Paulum, Matthæum intueor, & ſanctus iſte Spiritus qualis ſit artifex, conſiderare volo; ſed in ipſa mea conſideratione deficio. Implet namque citharædum puerum, & pſalmiſtam facit. Implet paſtorem armentarium ſycomoros vellicantem, & Prophetam facit. Implet abſtinentem puerum & iudicem ſenum facit. Implet piſcatorem, & prædicatorem facit. Implet perſecutorem, & doctorem gentium facit. Implet publicanum & Euangeliſtam facit. O qualis eſt artifex iſte ſpiritus! nulla ad diſcendum mora agitur in omne quòd voluerit. Mox enim vt tetigerit mentem, docet, ſolúmque tetigiſſe, docuiſſe eſt. Nam humanum animum ſubitò vt illuſtrat, immutat: abnegat hoc repente quod erat, & habet repente quod non erat.*

De *Thecue.*) Vrbs erat Iudææ, ex qua oriunda fuit mulier ſapiens & diſerta, quam Ioab miſit ad Dauidem, vt Abſaloni reditum ab exilio impetraret, quæ inde dicta eſt Thècuitis, 2. Reg. 14. 4. *Thecua*, inquit Adrichom. in deſcrip. terræ ſanctę, *ciuitas eſt in monte ſita: vberrimis abundat paſcuis: diſtat à Bethlehem milliaribus* (leucis, quarū quæque continet tria millia paſſuum: diſtabat enim à Bethlehem ſex millibus paſſuum, vti initio dixi ex S. Hieron.) *duobus. Hanc Roboam muniuit ædificijs: de hac fuit Amos paſtor.* Ait Guil. Tyrius lib. 8. belli ſacri cap. 1. & 15. *etiam fuiſſe domicilium Prophetæ Abacuc. Eſt autem nunc Thecua vicus* ait S. *Hier. in nono ab Ælia milliario, cōtra meridionalem plagam.*

Myſticè, Thecua hebr. idem eſt quod clangor tubæ, vel buccinæ: quia vt ait S. Hieron. *verba Amos, quo tempore populus Iſrael auulſus erat à Domino & aureis vitulis ſeruiebat, ſiue auulſus à regno ſtirpis Dauid, clara voce cecinerūt inſtar clangentis tuba*, Amos enim hic claſſicum canit Chaldæis ad inuadendum, & puniendum Iſraëlem: vnde & nomine ſuo prophetat. Amos enim idem eſt quod populus auulſus, vt quoties Iſraëlitæ eum nominarent, meminiſſent ſe eſſe Amos, id eſt, populum à Deo & à Dauidis domo auulſum.

Quæ vidit (quæ reuelatione diuina accepit: hæc enim reuelatio & prophetia vocatur viſio, vel verbum Domini, de quo plura Iſaiæ 1. 1.) *ſuper Iſrael.* Poteſt verti *contra Iſrael*; ſed meliùs *ſuper Iſrael*: quia Amos non tantùm aduerſa, ſed & proſpera Iſraeli prænunciat. *Primus Oſee*, ait S. Hieron. *prophetat ad decem tribus, quæ appellantur Ephraim, Samaria, domus Ioſeph, & Iſrael. Secundus Ioel ad Ieruſalem & duas tribus, nullam omnino Iſraelis faciens mentionem. Tertius Amos*

Digitized by Google

nequaquam ad Ieruſalem, quæ regebatur à tribu Iuda, ſed ad Iſrael & in Samaria prædicat. Idipſum patet ex cap. 7. 10. vbi dicitur: *Miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ieroboam regem Iſrael, dicens: Rebellauit contra te Amos in medio domus Iſrael, non poteſt terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam, & Iſrael captiuus migrabit de terra ſua. Et dixit Amaſias ad Amos: Qui vides gradere, fuge in terram Iuda, & comede ibi panem, & prophetabis ibi: & in Bethel non adjicies vltra vt prophetes.* Obiter tamen Amos etiam de alijs gentibus, ac de Iuda quaſi per contentionem, & oppoſitionem prophetat: cum illis enim confert, componit, & opponit Iſraëlem.

In diebus Oziæ.) Regis Iuda, qui alio nomine Azarias dicitur: *Quando*, inquit S. Hieron. *apud Aſſyrios regnabat Sardanapalus, de quo inſignis orator: Turpior inquit, vitijs quàm nomine: & apud Latinos Procas Syluius, cui Amulius expulſo Numitore Germano ſucceſſit in regnum: quo interfecto, congregata paſtorum & latronum manu, Romulus ſui nominis condidit ciuitatem.* Ergo ſub initia Romæ prophetauit hæc Amos. Porrò Ozias dictus eſt Azarias, id eſt, auxilium Dei: quia adiuuit eum Deus, vt occiſo à rebellibus patre, regnum paternum occuparet, & victorias illuſtres contra Philiſthinos, Arabes & Ammonitas obtineret, vti narratur 2. Paral. 26. verſ. 7. & 16. Dictus eſt Ozias, id eſt, fortitudo Dei, eadem de cauſa: vel quia, vt ait S. Hieron. fortitudine Dei percuſſus fuit lepra, cùm vſurpans ſacerdotium obtulit incenſum.

Et in diebus Ieroboam.) Hic Ieroboam non eſt filius Nabath, qui peccare fecit Iſrael erectis vitulis aureis; ſed filius Ioas, filij Ioathan, filij Iehu, ac conſequenter pronepos eiuſdem Iehu, ſub quo prophetarunt Oſee, Ioël & Amos, ait S. Hieron.

Synchroniſmus annorum Oziæ & Ierobo͞a.

Nota ex 3. Reg. 14. 23. Ieroboam cœpit regnare anno 15. Amaſiæ patris Oziæ, & regnauit quadraginta vnum annis; Amaſias verò regnauit viginti nouem annis: deſijt ergo Amaſias regnare & viuere anno decimo quinto Ieroboam. Succeſſit Amaſiæ filius Ozias: ſed quia puer erat trium duntaxat annorum, per tutores adminiſtratum eſt regnum per tredecim annos, vſque ad annum vigeſimum ſeptimum Ieroboam: illo enim anno per ſe regnare cœpit Ozias, vel Azarias, cum iam ſexdecim eſſet annorum, & regnauit deinceps quinquaginta duobus annis, vti dicitur 4. Reg. 15. 1. vnde ſequitur, vltimis quatuordecim annis quibus in Iſraël regnauit Ieroboam, regnaſſe in Iuda Oziam; ſic vt vltimi anni quatuordecim Ieroboam, coincidant cum annis primis quatuordecim regni Oziæ, quibus neceſſe eſt prophetaſſe Amos. ita Arias & Ribera hic. Meliùs alij, vt Torniellus in Annal. Caiet. in 4 Reg. 15. & à Caſtro hic, negant hoc interregnum inter Amaſiam & Oziam, cenſéntque eundem annum Ieroboam nunc vocari decimum quintum, nunc vigeſimum ſeptimum: quia ſcilicet annus hic erat decimus quintus ab eo tempore, quo ipſe poſt mortem patris ſolus regnauit: idem erat vigeſimus ſeptimus, ſed ab eo tempore, quo viuente adhuc patre ab eo creatus rex, cũ eo regnare cœperat: quo fit vt hi viginti ſeptem anni inchoandi ſint ab anno quarto Ioas, patris Ieroboam, quo ipſe à patre regni conſors factus, cum eo regnauit vndecim annis. Ex qua ſententia ſequitur, Ieroboam cum Ozia regnaſſe non tantùm quatuordecim, ſed viginti ſeptem annis, vt fuſiùs dixi Iſaiæ 7. 8. vnde & Amos regnantibus Ozia & Ieroboam, prophetauit hoc anno vigeſimo quinto Oziæ, putà duobus annis ante terræ motum, qui contigit anno vigeſimo ſeptimo Oziæ, vti iam oſtẽdam. Fauet Euſeb. in Chronico, dum ad annum decimum ſeptimum Oziæ, & ſequentes annotat: *Prophetabant apud Hebræos Oſee, Amos, Iſaias, Ioel & Ionas Prophetæ.*

Ante duos annos terræ motus.] Huius terræ motus meminit & Zachar. cap. 14. 5. dicens: *Fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oziæ regis Iuda.*

Quæres, quis, quando, & qua de cauſa fuit hic terræ motus: Primò Lyran. ſecutus R. Salomonem, & Arias cenſent eſſe illum, de quo in viſione Iſaiæ cap. 6. cùm ſcilicet ipſe vidit Deum ſedentem in throno, & Seraphinos illi acclamantes *Sanctus*, dicitur: *Et commota ſunt ſuperliminaria cardinum à voce clamantium, & domus repleta eſt fumo.* Verùm obſtat Primò, quod hæc fuerit viſio imaginaria, Iſaiæ menti obiecta, non autem realis terræ motus. Secundò, quòd hæc fuerit imaginaria concuſſio templi, & cœli (in templo enim cœleſti reſidebat Deus) non terræ. Tertiò, quòd illa viſio contigerit anno quinquageſimo ſecundo Oziæ, quo ipſe mortuus eſt, vt ait Iſaias: tunc autem nõ regnabat, nec viuebat Ieroboam, vtpote qui mortuus ſit anno decimo quarto, vel potiùs vigeſimo ſeptimo Oziæ, vti paulò antè oſtendi. Reſpondet Lyran. viſionem illam Iſaiæ, contigiſſe eo anno quo mortuus eſt Ozias morte, non naturali, ſed ciuili, ſcilicet cum percuſſus lepra ob vſurpatum officium ſacerdotale, tẽplo, & hominum conuictu regnóque eiectus eſt, ac pro eo filius eius Ioathan regni adminiſtrationẽ ſuſcepit. Vnde Chald. vertit: *In anno quo percuſſus eſt Ozias.* Verùm τὸ *mortuus*, ad literam mortem naturalem, non ciuilem ſignificat, vti cæteri omnes Interpretes docent; qui proinde communiter cenſent, viſionem illam Iſaiæ exhibitam fuiſſe anno quinquageſimo ſecundo, & vltimo Oziæ.

Dico ergo, hunc terræ motum contigiſſe anno vigeſimo ſeptimo Oziæ, ac conſequenter Amos hæc prophetantem biennio ante terræ motum, prophetaſſe ea anno vigeſimo quinto Oziæ. Vnde ab hoc anno vigeſimo quinto Oziæ, & ab hac prophetia Amos, Iſaias c. 7. 8. computat ſexaginta quinq; annos, poſt quos regnum Iſraelis euertendum prædicit. Nam præcisè ſexaginta quinq; anni fluxerunt ab anno vigeſimo quinto Oziæ, vſque ad annum ſextũ Ezechiæ, quo ab Aſſyrijs euerſa eſt Samaria & regnum Iſrael, vti oſtendi Iſaiæ 7. 8. Hæc ſententia eſt communis doctorum, & Interpretum, putà Hebræorum, S. Hieronymi, Cyrilli, Remigij, Procopij, Ruperti, Hugonis, Lyrani, Clarij & aliorum. Accedit ferè Torniellus, & alij Chronologi, qui hunc terræ motum cenſent contigiſſe anno vigeſimo quinto Oziæ, ac conſequenter Amos biennio ante, putà anno vigeſimo tertio Oziæ, cœpiſſe prophetare.

Porrò ijdem omnes, excepto Torniello, & vno alteróue, ſecuti Ioſephum lib. 9. Antiq. 11. addunt, hunc terræ motum contigiſſe ob faſtum Oziæ regis, quo ipſe victorijs & ſecundis rebus inflatus, arrogauit ſibi munus ſacerdotale, obtulitque incẽſum in altari thymiamatis. Hunc enim regis faſtum Deus tribus plagis, æquè ac portentis puniuit, ait Ioſephus. Nam Primò, mox vt Rex ſacerdotibus, prohibentibus eum adito altaris, minatus eſt mortem, *ecce ibi terra vehementer concutitur.* Secundò, *fiſſo supernè templo, radius ſolis os regis*

Quatuor plagæ Oziæ

regis ferit, quod è veſtigio lepra contactum eſt. Tertiò, *eodem terræ motu ante vrbem, in loco qui dicitur Eroge, dimidium montis ad Occidentem vergentis reuulſum, per quatuor ſtadia volutum, obiectu demum Orientalis montis conſtitit, obſtructa via publica, & oppreſſis ruina hortis regijs.* Hæc Iuſephus, & alij iam citati ex ipſo. Vide hic obiter, quàm acriter Deus ſuperbos, præſertim ſacrilegos & ſacra inuadentes, puniat. Acceſſit quarta plaga, quòd rex lepra tactus templo & regno eius, vſquè ad mortem vitam priuatam & ſeparatam, iuxta legem egerit: quocirca regnum adminiſtrauit filius eius Ioathan. Hæc Script. & Ioſephus.

Cenſent ergo Auctores citati, anno vigeſimò ſeptimo Oziç eum adoleuiſſe incenſum, ideóque percuſſum lepra, & terræ motu perculſum, è templo & regia receſſiſſe, ac vixiſſe priuatum per annos viginti quinque, putà ad annum quinquageſimum ſecundum, quo mortuus eſt, ſucceſsitque ei filius Ioathan, qui tum erat viginti quinque annorum. Vnde ſequitur, Ioathan natum eſſe eódem anno vigeſimo ſeptimo, quo Ozias pater percuſſus eſt lepra. Quare neceſſe eſt dicere, Oziam per optimates deinceps regnum adminiſtraſſe, donec Ioathan adoleſceret & regeret: quod quia nuſquam legimus, hinc aliqui de tota hac re dubitant, putántque hunc terrç motum ad peccatum & lepram Oziç non pertinere, ſed alio tempore, aliáque de cauſa accidiſſe, præſertim quia Ioſephus loco citato innuit Oziam pauco dumtaxat tempore fuiſſe leproſum. Ait enim: *Et cum aliquamdiu priuatus extra vrbem vixiſſet, filio Iothamo Remp. adminiſtrante, mærore tandem confectus obijt anno ætatis ſexageſimo tertio, regni quinquageſimo ſecundo.* Vnde Torniellus in Annal. cenſet, Oziam lepra percuſſum anno quadrageſimo octauo regni ſui, cum iam Ioathan filius eius ſedecim eſſet annorum, vt pro eo regnum adminiſtrare poſſet. Fauet tamen priori ſententiæ tot Auctorum iam dictæ, quòd ipſa appoſitè combinet & conciliet Amos cum Iſaia cap. 7. 8. ex eáque liquet Amos hęc prophetaſſe ſexaginta quinque annis ante excidium Samariæ, putà anno vigeſimo quinto Oziæ. Fauet etiam, quòd Script. 2. Paral. 26. 16. & 21. indicet Oziam citius lepra percuſſum, longiore tempore leproſum vixiſſe. Ait enim verſ. 16. *Cùm roboratus eſſet* (quod factum eſt victorijs, quas contra Philiſthinos, Arabes, & Ammonitas primis viginti quinque, vt videtur, annis regni obtinuit, vt ibidem dicitur verſ. 6. & ſeq.) *eleuatum eſt cor eius in interitum ſuum, & neglexit Dominum Deum ſuum, ingreſſúſque templum Domini adolere voluit incenſum.* Et verſ. 21. *Fuit igitur Ozias rex leproſus vſque ad diem mortis ſuæ, & habitauit in domo ſeparata plenus lepra, ob quam eiectus fuerat de domo Domini*: vbi verba *vſque ad diem mortis*; &, *habitauit*; &, *eiectus fuerat*, indicant diutinam fuiſſe eius lepram, & ſeparationem. Fauet tertiò, quod videatur Deus inſoleſcentem iam Oziam voluiſſe præmonere per Iſaiam & Amos, ne imitaretur ſcelera, & ſacrilegia regum Iſraël, qui per ſe, & ſacerdotes à ſe conſtitutos offerebant incenſum ſuis dijs, putà vitulis aureis in Dan & Bethel, 3. Reg. 13. 1. & 33. alioqui ſciret ſe regno eijciendum, ſicut ob idem peccatum poſt ſexaginta quinque annos excindendum erat regnum Iſraël cum ſuo rege. Viciſſim, vt reges Iſraël viſa poſt biennium punitione & eiectione Oziæ ob vſurpatum ſacerdotium, conijcerent ſibi idem euenturum, veráſque eſſe prophetias & comminationes excidij, quas Amos & Iſaias eis intentarunt. Atque hęc videtur eſſe cauſa, cur Amos & Iſaias tam præciſè tempus ſuæ prophetiæ conſignent: Amos dicendo, *Ante duos annos terræ motus*: Iſaias, *Adhuc ſexaginta anni, & deſinet Ephraim eſſe populus.* Fauet quartò, quòd de alio terræ motu, & diuerſo ab hoc Oziæ, nec in Script. nec apud Ioſephum, Ioſippum, Euſebium, alióſque Hiſtoricos quicquam legamus. Ergo non videtur fuiſſe alius quàm hic Oziæ.

Denique Amos, vti nomine ſuo (Amos enim hebr. idem eſt quod *populus auulſus*, vt dixi) ita & hoc terræ motu ſignificat motum animorum Iſraëlis, quo ipſe auellens ſe à Deo & à regno Dauid, ſchiſma & diuortium fecerat, erigens coléntſque vitulos aureos, eáque de cauſa tunc, vti & aliàs ſæpe, hunc terræ motum Deus immiſit, vt ſimul minaretur terræ & populo, eiúſque exilium & excidium portenderet. Ita anno Domini 458. Antiochia, cùm Neſtorij ſchiſma & hæreſim amplexa eſt, ingenti terræ motu conquaſſata eſt, vti narrat ex Marcellino Baronius. Eodem Pontica regio ob Eutychetis hæreſim concuſſa eſt anno Domini 499. vt idem narrat ex Theodoro Collectan. lib. 2. Ita cùm S. Ioannes Chryſoſt. in exilium pulſus eſt, Conſtantinopolis terræ motu contremuit, quo cubilis Imperatorij pars collapſa eſt. Vnde territus Imperator miſſo notario eum reuocauit; vt planè conſtiterit *propter iuſtum ſuum Dominum commouiſſe terram*, ait Pallad. in Dial. & Theodor. lib. 5. cap. 23. Ob eandem hæreſim anno Domini 518. in Dardania aſſiduo terræ motu viginti quatuor caſtella vno momẽto collapſa ſunt, & ex iis duo cum omnibus, alia cum multis habitatoribus demerſa; ac paulò pòſt eodẽ anno Anaſtaſius Imp. Eutychianus fulmine à Deo ictus interijt, ita Marcellin. in chronico. Hucuſque titulus Prophetæ, nunc orditur ſuam prophetiam, aitque.

Terra motus ſũt pœna ſchiſmatis hoc enim indicat & punit ſciſſio terræ.

De Sion rugiet.) q. d. Deus verus, cuius in Sione (non autem in Dan & Bethel, vti vos ô Iſraëlitæ, imò idololatrç, falsò prçſumitis) eſt templum, ſolium, & oraculum ex propitiatorio à Cherubinis ſuſtentato: hic, inquam, Deus potens, & acer ſui templi, cultúſque & ſanctitatis vindex, per me, pérque Oſee, Iſaiam, alióſque Prophetas, ex Sione & Iudæa à ſe miſſos, inſtar leonis rugiet, dum horribilem vaſtationis & excidij ſententiam contra impios Iſraëlitas, aliàſque vicinas gentes, ob varia earum ſcelera per nos proferet, & proclamabit. Simili ſenſu ait Iſaias cap. 31. 4. *Quomodo ſi rugiat leo & catulus leonis ſuper prædam ſuam,* &c. *ſic deſcendet Dominus exercituum vt prælietur ſuper montem Sion.* Et verſ. 9. *Dixit Dominus, cuius ignis eſt in Sion, & caminus eius in Ieruſalem.* q. d. Deus qui in Sione reſidet, ibique igne ſacro & ſacrificijs colitur, inde quaſi leo rugiens exiliet grauis vltor in hoſtes ſuos, putà in impios, qui eius cultum & numen vel idololatria, vel alijs ſceleribus violarunt. ita S. Hieron. *verſ. 2.*

Luxerunt.) Id eſt, lugebunt *ſpecioſa paſtorum*, ſcilicet paſcua: per quæ metaphoricè intelligit ſpecioſas vrbes & palatia, æquè ac agros & prata Iudææ. q. d. Sicut leone rugiente aufugiũt paſtores cum gregibus, ideóque paſcua deſerta ac deſolata lugere, & ſqualere videntur; ita Deo rugiente, & per Chaldæos ſæuiente contra Iſraëlitas aliáſque gentes, omnes eorum ſpecioſæ vrbes & domus, æquè ac agri & campi vaſtabuntur & deſolabuntur, cæſis, vel abductis eorum incolis &

cultoribus, ita vt mœrere & lugere videantur. Sicut enim metaphoricè agri prata ridere dicuntur, dum florent; ita & lugere, cum deſolantur. ita Remig. Hugo, & Vatab. ac S. Hieron. qui notat Amos, vtpote paſtorem, appoſitè vti metaphoris deſumptis à paſcuis. *Naturale eſt*, inquit, *vt omnes artifices ſuæ artis loquantur exempla, & vnuſquiſque in quo triuit ætatem, illius ſimilitudinem proferat. v. g. qui nauta eſt & gubernator, triſtitiam ſuam comparat tempeſtati, damnum naufragium vocat, inimicos ſuos ventos contrarios appellat. Rurſum, proſperitatem & lætitiam auram placidiſſimam & ſecundos nominat ventos, tranquilla maria & æquora. E regione miles quicquid dixerit, ſcutum, gladium, loricam, galeam, lanceam, arcum, ſagittam, mortem, vulnus & victoriam ſonat. In ore Philoſophorum ſemper Socrates, Plato & Ariſtoteles. Oratores, Gracchos & Catones, Tullios & Hortenſios in cœlum laudibus ferunt, &c. Sic & Amos qui paſtor fuit, non in locis cultis, ſed in lata eremi vaſtitate, in qua verſatur leonum ferocitas, & interfectio pecorum, artis ſuæ vſus eſt ſermonibus; vt vocem Domini terribilem, rugitum leonum & fremitum nominaret, euerſionem Iſraeliticarum vrbium paſtorum ſolitudini, & ariditati montium comparans.* Hoc eſt quod vulgo dicitur:

Nauita de ventis, de bobus narrat arator.

Et Eccl. 38. 26. *Qui tenet aratrum, & qui glориatur in iaculo, ſtimulo boues agitat, & conuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum*, &c. Denique Arabicus Antiochenus vertit: *Contriſtati ſunt paſtores gregum.* Arabicus Alexandrinus: *Lugeat paſcua paſtores, quia exſiccatum eſt caput Carmeli.*

Carmeli duo.

Exſiccatus eſt vertex Carmeli.] *Duo*, ait S. Hiero. *ſunt montes hoc nomine. Alter, in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail, ad Auſtralem plagam,* 1. Reg. 25. *Alter iuxta Ptolemaidem, qua prius vocabatur Accho, mari imminens, in quo Elias Propheta flexis genibus pluuias impetrauit. Si ergo de Carmelo dicit in quo habitauit Nabal, magis paſtorum gregibus conuenit: quia eſt iuxta ſolitudinem. Sin autem de illo qui vicinus eſt littori, ad reges, & ad ſuperbiam pertinet regni Iſrael, quos imminente captiuitate inſtar montium deſertorum dicit eſſe vaſtandos.* Vterlibet ergo Carmelus hîc accipi poteſt, & vterque fertilis in prouerbium abijt, eſtq; ſymbolum fertilitatis, abundantiæ & lætitiæ. Vnde lingua Punica, ſiue Arabica, quæ Hebrææ vicina eſt, adhuc hodie in Bætica, amœniſſimæ & pulcherrimæ villæ vocantur *Carmenes*, ait Delrio adagio 970. Commodiùs tamen accipias de priore, qui paſcuorum & paſtorum erat. Ab eo enim Amos, vtpote paſtor, paſtoritiam duxit ſimilitudinem. Senſus ergo eſt q. d. Iſraëlis, & vicinarum gentium Carmeli, id eſt, villæ, agri, vineæ, paſcua, opes, copia & gaudium diſperdentur per Chaldæos. Rurſum, in voce *vertex* notantur Reges, Regúmque arces, palatia, horti & villæ; & ſymbolicè potẽtia, imperium & gloria deſtruenda à Babylonijs. Vnde Chald. vertit: *Deſolabuntur habitacula regum, & deſertum fiet præſidium arcium illorum.* Accedit Theodor. qui per verticem accepit tum Ieruſalem, quæ erat caput & vertex Iudææ; tum Samariam, quæ erat vertex Iſraelis, ſiue decem tribuum, Iſaiæ 7. 8. & 9. Denique Alber. & Hugo cenſent, hic ad literã prædici ſiccitatem, ſterilitatem, & famem Iſraeli, & gentibus impijs immittendam & infligendam à Deo.

Porrò Carmelus hic non tantùm notat agros & opes Iudææ, ſed & aliarum gentium: omnis enim ager & locus fertilis, diues & ſpecioſus, prouerbialiter vocatur Carmelus. Id ita eſſe patet ex ſequentibus. Nam hanc propoſitionem: *Dominus de Sion rugiet*, &c. *& luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exſiccatus eſt vertex Carmeli*, initio quaſi thema propoſitum, ſic in ſequentibus explicat, de Damaſco verſ. 4. dicens, *Et mittã ignem in domum Azael, & deuorabit domos Benadad.* Specioſa ergo paſtorum, & vertex Carmeli Damaſci, ſunt domus Azael & Benadad. Et de Gaza verſ. 7. *Mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius.* Specioſa ergo paſtorum, & vertex Carmeli Gazæ, ſunt murus & ædes eius. Et de Tyro verſ. 10. *Mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius.* Specioſa ergo & Carmelus Tyri, ſunt murus & ædes eius. Idem de Idumæa dicit verſ. 12. & de Ammon verſ. 14. & de Moab c. 2. verſ. 2. & de Iuda c. 2. verſ. 5. & de Iſraël c. 2. verſ. 6. 13. & 15.

℣. 3.) Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd triturauerint in plauſtris ferreis Galaad.

℣. 4.) Et mittam ignem in domũ Azaël, & deuorabit domos Benadad.

℣. 5.) Et conteram vectem Damaſci: & diſperdam habitatorem de campo idoli, & tenentem ſceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenem, dicit Dominus.

℣. 6.) Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Gazę, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd trãſtulerint captiuitatem perfectam, vt concluderent eam in Idumæa.

℣. 7.) Et mittam ignem in murum Gazæ, & deuorabit ædes eius.

℣. 8) Et diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrum de Aſcalone: & cõuertam manum meam ſuper Accaron: & peribunt reliqui Philiſthinorum, dicit Dominus Deus.

verſ. 3.

Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus (perperam Arabicus Antioch. vertit *regionibus*, vel *climatibus*) *Damaſci, & ſuper quatuor non cõuertam eum.*) Incipit Amos à minis, quas Deus gentibus Iſraëli inimicis intentat, eo quòd Iſraëlem afflixerint. Primò, vt ex hoſtium ſuorũ vindicta ſciat Iſraël, ſe Deo ſuo curæ & cordi eſſe. Secundò, vt ex pœna infidelium, putà Damaſcenorum, Gazenſium, Tyriorum, Idumæorum, Ammonitarũ & Moabitarum, ſuam, putà fidelium æſtimet. *Si enim in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* ait Christus Lucæ 23. 31.

Tria & quatuor ſcelera Damaſci quæ & quot

Quæres Primò, quid ſibi vult τὸ *ſuper tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor?*

Vatab. Clarius, Emmanuel & Mariana per tria & quatuor accipiunt ſeptem, id eſt, plurima ſcelera Damaſci. q. d. Damaſcus nullum facit finem peccan-

peccandi, ſed iugiter ſcelera ſceleribus accumulat: ſi tantùm bis aut ter peccaſſet, pepercíſſem illi; nunc quia non ceſſat, ſed alia alijs iugiter addit, non parcam ei. Septenarius enim in Script. ſymbulum eſt multitudinis & vniuerſitatis, ex eo quòd ſeptem diebus Deus omnia creauit, Geneſ. 1. & ſeptem diebus hebdomadæ iugiter recurrentibus decurrant omnes dies, omniáque tempora. Sic dicitur Eccleſiaſtæ 11. 2. *Da partem ſeptem, necnon & octo*, id eſt, omnibus indigentibus diſtribue partes panum & eleemoſynarum. Prouerb. 24. 16. *Septies*, id eſt, frequenter *in die cadit iuſtus*. Zachar. 3. 9. *Super lapidem vnum ſeptē oculi*, id eſt, multæ excubiæ. 1. Reg. 2. 5. *Donec ſterilis peperit ſeptem*, id eſt, multos filios. Pſalm. 118. 164. *Septies in die laudem dixi tibi*. Hic ſenſus videtur planus: tria enim & quatuor faciunt ſeptem, præſertim quia repetit τὸ *ſuper*, dicens, *& ſuper quatuor*: ergo hæc quatuor ſcelera alia ſunt à tribus quæ præceſſerunt: ſi alia, ergo iuncta tribus prioribus faciunt ſeptem. Meliùs alij cenſent, hic quatuor tantùm Damaſci ſcelera denotari: τὸ enim *quatuor* idem eſt quod *quartum*, vt vertit Syrus, & Arabicus. Hebræi enim ſæpe numeros cardinales ſumunt pro ordinalibus. Exempla ſunt in hac eadem voce Prouerb. 30. 15. *Tria ſunt inſaturabilia, & quartum* (hebr. וארבע *vearba*, id eſt, *& quatuor*) *quod nunquam dicit: Sufficit*. Et verſ. 18. *Tria ſunt difficilia mihi, & quartum* (heb. *vearba*, id eſt, *& quatuor*) *penitus ignoro*. Similia ſunt verſ. 21. & 29. Porrò hac phraſi vtuntur ad auxeſin, vt ſignificent quarti eminētiam ſuper tribus quæ præceſſerūt. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Haymo. Hugo. Lyra. & alij. Simile eſt illud Virgilij Ecloga. 3.

Triſte lupus ſtabulis, maturis frugibus imber,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.

q. d. Quartum & vltimum, putà iræ Amaryllidis nobis ſunt triſtiſſimæ. Et Theocritus Idyl. 8. ex quo more ſuo id mutuatus eſt Virgil. *Arboribus metuendum malum tempeſtas; aquis cœnum, auibus laqueus, feris agreſtibus retia; viro autem teneræ virginis amor*. q. d. Virginis amor præ cæteris omnibus viro metuēdus eſt: quia illi eripit cor & mentem. Tale eſt illud Prouerb. 30. *Tria ſunt inſaturabilia, & quartum quod nunquam dicit: Sufficit: infernus, & os vulua, & terra quæ non ſatiatur aqua; ignis verò nunquam dicit: Sufficit*. q. d. Ignis omnium maximè eſt inſaturabilis. Et Prouerb. 6. *Sex ſunt quæ odit Dominus, & ſeptimum deteſtatur anima eius*, putà *eum qui ſeminat inter fratres diſcordias*. q. d. Hunc maximè odit Deus.

Senſus ergo eſt, q. d. Super tribus ſceleribus Damaſci, & maximè ſuper quarto iraſcor, nec parcam, ſed puniam illam: quodnā ſit hoc quartum explicat, dicens: *Eo quòd triturauerint in plauſtris ferreis Galaad*. Similiter explicat quartum ſcelus Gazæ verſ. 6. & quartum Tyri verſ. 9. & quartum Idumææ verſ. 11. & quartum Ammon verſ. 13. & quartum Moab c. 2. 1.

Quæres Secundò, quænam ſint hæc quatuor ſcelera Damaſci? Rurſum, An hic numerus ſcelerum ſumendus ſit definitè, an indefinitè? Definitè accipiunt Rupertus, Albertus, Lyran. Dionyſ. Palacius, & Arias, qui cenſent tria ſcelera eſſe idololatriam, inceſtum, homicidiū: Albertus verò, eſſe rapinam, mulctam, & gladium, quibus Damaſceni perſecuti ſunt & afflixerunt Iſraëlitas. Quartum verò exprimit Propheta dicēs: *Eo quod triturauerūt in plauſtris ferreis Galaad*. Verùm tria priora non exprimit Propheta: quocirca illa ex cerebro Interpretum conficta videntur.

Dico ergo, tria & quatuor hic indefinitè ſumi, & ſignificare plurima ſcelera Damaſcenorū; quæ ipſi perpetrarunt ſub Aſael Rege, tum contra Hebræos, tum contra alias gentes, 4. Reg. 8. Ternarius enim familiaris eſt S. Scripturæ, & primus eſt numerus multitudinis: hinc eius eſt ſymbulum. *Tria enim ſunt omnia, & ipſum ter in omnem partem ſe effundit*, ait Ariſt. lib. 1. de cœlo c. 1. intellige *omnia*, non ſola; ſed prima: nec enim vnitas, nec duo, faciunt omnia, ſed mox vt ſunt tria, ſi ea ſingula adſint, dicimus adeſſe omnia: Vnde S. Chryſoſt. hom. 41. in Matth. explicans illud cap. 13. 33. *In farina ſatis tribus*: Tria, inquit, ſata, ſunt multa. Quando verò ternario vnitas additur, vt fiat quaternarius, tunc maxima multitudo, quæ communem & ordinariam ſuperat, ſignificatur. Sic Virgil.

Tria ſunt omnia, cur?

O térque quatérque beati,

id eſt, plurimum beati, in ò beatiſſimi. Et Seneca in Hippolyto; *O térque quatérque proſpero fato dati*. Hinc & Deus vocatur *ter maximus, ter felix, ter ſanctus*. Cauſa & origo huius rei & phraſis eſt, increatus ternarius, putà ipſa ſanctiſſima Trinitas. hęc enim eſt ſanctiſſima, feliciſſima, maxima, ac omnia, imò infinita bona in ſe complectitur; eáque ternarijs à ſe creatis communicat, ideóque mentibus hominum, etiam Gentilium S. Trinitatem ignorantium, inſeruit hanc auguſtam de ternario opinionem, vt cum Ariſt. libr. 1. de cœlo cap. 1. cenſerent ternarium eſſe principium multitudinis, eóque in arcanis vterentur, quaſi ſacratiore, quòd vehementior atque efficacior ad omnia putaretur, vti ait Plinius lib. 18. cap. 3. & Macrob. lib. 1. Satur. cap. 6. Hinc priſcis ternio, abſolutiſſimus, & ſacer erat, adeo vt quidquid ter dictum aut factum eſſet, id ratum & efficax haberetur. Hinc & Galli per *tres*, id eſt, ter, ſignificant ſuperlatiuum, putà ſummum & maximum in ſuo genere, vt *tresbon*, id eſt, optimus: *treſſage*, id eſt, ſapientiſſimus. *treſriche*, id eſt, ditiſſimus, &c. Ioſuper *ternarius ad quaſcunque controuerſias dirimendas maximè idoneus eſt, vt qui principium, medium & finem in ſe contineat*, ait Dion. Halicar. lib. 3. Quocirca Plutar. tract. de Pythag. diſc. tradit vnitatem à Pythagoræis Apollinem nuncupari; dyada (id eſt dualitatem) litem & audaciam, triada iuſtitiam & virtutem, quæ eſt medium duorum vitiorum. In ternario enim, aiebant, ipſum vnum eſt medium, quaſi centrum & numen, quo æqua diſtributio regitur, & ad quod quaſi finem refertur. Hinc ternarius eſt quaſi circulus, & complexio omnium. In ternario enim eſt principium, medium & finis: vnde & tria ſunt omnia. Et priſci Theologi vt deſignarent principium, medium & finem referenda eſſe in Deum, tria in ſacrificijs offerebant. Et tria poſita ſunt à Philoſophis in cultu Dei; adoratio propter reuerentiam, thus ob diſtributionem ſuauiſſimę cognitionis diuinæ, & cœleſtium ac terreſtrium virtutum; hymnus ſecundùm Pythagoram, propter concentum cœli. Hinc Nicomachus: *Ter*, ait, *libant, & ter ſacrificāt, qui vota ſua petunt à Deo conſummari*. Theocritus Idyl. 2.

Myſteria ternarij.

Ter libo, ter & hæc pronuncio myſtica verba.

Virgil. 4. Georg. de ſacrif. Oceani:

Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam:
Ter flamma ad ſummum tecti ſubiecta reluxit.

Ouid. 3. Faſt.

Ter caput irrorat, ter tollit ad æthera palmas.
Idem dicunt alij paſſim. Seraphim ter clamant, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, Iſaiæ 6.

Ternariū Deus cuique rei inſeruit.

Tres ſunt virtutes Theologicæ, quibus Deum colimus, fides, ſpes, charitas. Tres partes pœnitētiæ, quibus eum conciliamus, contritio, confeſſio, ſatisfactio. Tria opera bona, quibus eum demeremur, oratio, ieiuniū, eleemoſyna. Arithmetica docet ternarium in qualibet re inueniri. Mundus enim eſt triplex, ſcilicet angelicus, corporeus, humanus. Anima tres habet potentias, intellectum, memoriam, voluntatem. Tres ſunt angelorum hierarchię, & in ſingulis tres ordines. Tria eorum officia, purgare, illuminare, perficere. Triplex eorum cognitio: matutina, quæ eſt in verbo: veſpertina, quæ eſt rerum in ſe: meridiana, quæ eſt aperta Dei viſio. Caſtitas triplex, virginalis, vidualis, cōiugalis. Cœlum triplex, empyreum, ſydereum, aëreum. In Sole ſunt tria, ſubſtantia, radius & lumen: ſic in Deo, qui eſt Sol increatus, ſunt tres perſonæ, Pater, Filius, & Spiritus S. In omni re ſunt tria, eſſentia, virtus, operatio: vel entitas, ſpecies, ordo. In compoſitis eſt materia, forma & vnio. Tres ſunt aëris regiones, infima, media, ſumma. In arbore & planta ſunt tria, folia, flores, fructus. Ita in rebus omnibus S. Trinitas ſui veſtigia poſuit, ex quibus eam agnoſceremus & contemplaremur. Tres in homine ſunt ſpiritus: animalis, vitalis, naturalis. Tres animæ vegetatiuæ operationes: nutritio, augmentatio, generatio. Bonum eſt triplex: vtile, delectabile, honeſtum. Tres rerum ſunt ordines: naturæ, gratiæ, gloriæ. Tres præcipuæ corporis partes: venter, cor, cerebrum. Tres cauſæ artificiales & artificum: efficiēs, formalis, finalis. Philoſophia triplex: Ethica, Phyſica, Mathematica. Syllogiſmi tres ſunt propoſitiones: Maior, Minor, Cōcluſio. Triplex lex: naturæ, Moyſis, Chriſti. Tres temporis differentiæ & partes: præteritum, præſens, futurū. Locus triplex: ſummus, medius, infimus. Triangulus tres habet angulos, æquè ac lineas. Anguli ſunt tres: rectus, acutus, obtuſus. Quantitas corporis trina eſt: longitudo, latitudo, craſſities. Denique omnia in ternario, putà in menſura, numero & pondere creauit & diſpoſuit Deus, Sap. 11. verſ. 21. Hæc & plura Petrus Bongus lib. de numeror. myſterijs, in ternario. Hiſce ergo de cauſis ternarius ſymbolum eſt multitudinis, plenitudinis, perfectionis, vniuerſitatis.

Itaque ſenſus huius loci eſt, ait S. Hieron. q. d. *Expectaui multo tempore, vt Damaſceni de ſuis ſceleribus agerent pœnitentiam, & ideo nolui punire peccantes, vt aliquando conuerſi reciperent ſanitatem: verùm quia tertiò & quartò eadem faciunt, cogor mutare ſententiam, & plagis corrigere delinquentes.* Sic & Theodot. *Quod verò*, inquit, *ſuper tribus & ſuper quatuor, multitudinem ſignificat, hoc eſt, vt ſubdit, infinitas iniquitates.* Sic & Ribera, Delrio adagio 971. aliique ſupra citati. Hic ſenſus appoſitus eſt, planéque genuinus videretur, ſi Propheta dixiſſet (*ſuper tribus & quatuor ſceleribus*) ſic enim dicimus: *O térque quatérque beati.* Verùm quia tribus non iungit quatuor, ſed potius quatuor à tribus ſeparat & disiungit, dicens: *Et ſuper quatuor*; hinc magis genuinus videtur ſenſus, quem quæſt. 1. indicaui, nimirum vt *quatuor* ſumatur pro *quarto*, ſenſúſque ſit: Quia Damaſcus tria, id eſt, plurima perpetrauit ſcelera, nec his contenta addidit quartum, præ cæteris omnibus inſigne & enorme, hac de cauſa indigna planè eſt venia, ideóque non parcam, ſed plectam eam. Aut vt à Caſtro, q. d. Cum ſemel, iterum & tertiò pepercerim Damaſcenis, quarto enormi ſceleri, quod cæteris addiderunt, nequaquam parcam, ſed puniam. Quartum hoc ſcelus eſt, quod ſubdit: *Eo quòd triturauerunt in plauſtris ferreis Galaad.* Cur enim inter tot ſcelera hoc vnum exprimit, & ſubdit Propheta, niſi quia hoc quartum erat, & enorme. Idē facit, idémque vt quartum ſcelus Gazæ, Tyri, Edom, Ammon & Moab nominat, & taxat verſ. 6 9. 11. 13. & cap. 2. 1. Cum enim poſt *quatuor*, id eſt, quartum ſcelus, hoc vnum ſubiiciat, planè ſignificat illud ipſum eſſe quartum. Omnino enim enorme, cæteráque omnia ſuperans erat hoc ſcelus, quod inaudita crudelitate plauſtris ferreis triturarent Iſraëlitas, putà Galaaditas.

Tropol.

Tropol. S. Hieron. *Primum*, ait, *peccatum eſt cogitaſſe quæ mala ſunt: ſecundum cogitationibus peruerſis acquieuiſſe: tertium quod mente decreueris, opere compleſſe: quartum poſt peccatum non agere pœnitentiam & in ſuo ſibi complacere delicto. Hoc faciunt omnes hæretici, qui non ſolùm cogitant, & faciunt mala, ſed doctrina ſua quoque ſimplices decipiunt, & in morem Damaſcenorum, qui interpretantur ſanguinem bibentes, eorum quos deceperint ſanguinem bibunt.* Et Ruper. *Primum*, ait, *ſcelus eſt voluntas peruerſa, & tunc peccator moritur interius, Secundum, voluntatem opere compleuiſſe, & hoc facto mortuus eſt peccator, & foras elatus; ſed adhuc ſuſcitari poteſt ſicut illum iuuenem Dominus ſuſcitauit, qui per portam ciuitatis mortuus efferebatur. Tertiū ſcelus eſt, opus in conſuetudinem vertiſſe: & tūc peccator mortuus & ſepultus eſt; ſed adhuc ad vitam ſuſcitari poteſt, ſicut Lazarum ſepultum iam quatriduanum & fœtentem Dominus ſuſcitauit. Quartum ſcelus eſt, in ſuo ſibi peccato complacere. Deóque ad pœnitentiam reuocanti, & legi eius redarguenti ſuperbiæ ſpiritu reſiſtere. Hoc ſcelus diabolicum eſt, Eſt enim cor impenitens, & rebellio, ac defenſio ſcelerum.* ideóque planè venia indignum, & pene irremiſſibile.

Denique Hebræi nonnulli, quos ſequitur Georgius Venetus in problem. S. Script. tomo 5. num. 114. cēſent Amos hîc ſignificare, quòd difficilè cōuertantur ij, qui quater vel pluries in idē peccatum corruunt. q. d. Super tribus ſceleribus conuertam eos, ſuper quarto autem non conuertam; ſed ipſos ſibi, ſuíſque ſceleribus & conſuetudini voluntariæ derelinquam. Hoc tropologicum pariter eſt, non literale vt ipſi cenſent.

Non conuertam eum.) Aliqui codices legunt *eam*, ſcilicet Damaſcum: ſed Rom. Heb. & Interpretes paſſim legunt *eum*, ſcilicet populum. Hunc enim Damaſcus ſignificat: metonymicè enim ponitur continens pro contento, ciuitas pro ciuibus & incolis. hebr. eſt לא אשיבנו *lo aſcibennu*, id eſt, non faciam reuerti eum, non reducam eum. Vatab. *non reuocabo eum*, ſcilicet furorem meum, ſed effundam & cōplebo eum in Damaſco. Septuag. *non auerſabor eos*, id eſt, non auertam faciē meam, inquit Theod. à Damaſcenis, ſed iratus firmiter illam conuertam ad eos, vt iras meas in eos effundam. Vnde Arabicus ſubinde vertit: *Non reuertar ab eis.* Cùm enim Deus ſcelera alicuius vlciſcitur, dicitur firmare in eum vultum ſuum: ex aduerſo Dauid petens veniam & gratiam Dei, ait: *Auerte faciem tuam à peccatis meis*, Pſal. 50. 11. Verùm quia nulla furoris, nec faciei Dei præceſſit mentio, hinc Secundò & genuinè, *non conuertam eum*

(Dama-

Digitized by Google

(Damaſcum, id eſt, Damaſci populum) ſcilicet ad me, ſeu ad veniam & miſericordiam meam, ſed eum in ſuis ſceleribus, æquè ac ira & vindicta mea, derelinquam. Vnde Chald. & Pagninus vertunt: *non parcam ei*, ſed acriter puniam. ita S. Hier. Alber. & Hugo. Hinc Syrus vertit: *Non retraham, non reuerti faciam ab eis*. Arabicus Antiochenus: *Non ero pœnitens ſuper eo*: vel, *non conuertam eum in locum ſuum*. q. d. E captiuitate non reducam eum in ſolum patrium. Huc pertinet expoſitio Sanchez. q. d. *Non conuertam eum*, id eſt, non reuocabo eum à morte, quæ ex iudicio & decreto Dei tam certò ei eueniet, vt iudicari debeat iam aduenisse. Videtur ergo iam eſſe mortuus, quia certæ morti deſtinatus: ab hac ego eum non conuertam, id eſt, non reducam, non liberabo.

Tertiò Arias, *aſcibennu* vertit *retribuam ei*, hoc eſt, ſcelera eius vlciſcar, ſicque per interrogationem legit, & explicat: Nunquid ob tria & quatuor, id eſt, plurima ſcelera non retribuam e contrario retribuam & plectam eum. Arabicus Alexandrinus vertit nouè: *Super tribus & ſuper quatuor ſceleribus Damaſci non ſum triſtitia affectus*. q. d. Peccata me non affligunt, ſed ipſum peccantem. Meliùs idem cap. 2. 1. *non differam, non prolongabo*, ſcilicet vindictam.

Impertinens eſt Ruperti expoſitio: *non conuertam eum*, ſcilicet verticem Carmeli, ad priſtinum ſuum viror em & fertilitatem. Erronea eſt R. Salomonis, qui ex hoc loco contendit tribus tãtùm

C vicibus peccatorem pœnitentem à Deo recipi, quartò non recipi. Quin & Theologi nonnulli, peccatorem quandoque adeo grauiter & ſæpe peccare cenſent, vt in pœnam Deus deneget illi auxilium ſufficiens ad pœnitendum: quo fit vt pœnitere, & conuerti nequeat. Id autem fieri, cum impleuit menſuram peccatorum à Deo determinatam, de qua accipiunt illud Matth. 23. 32. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum*. Verùm hoc de copioſo & efficaci auxilio verum eſt, de ſufficienti falſum: ſic enim peccator non eſſet amplius viator, ſed cum damnatis quaſi damnatus, vtpote priuatus auxilio neceſſario ad ſalutẽ, ſine quo impoſſibile eſt eum ſaluari, & neceſſe

D damnari.

Impunitas eſt ingens flagellum.

Moral. diſce hic grauem Dei eſſe punitionem, cum ipſe peccatores non conuertit, nec à peccatis reuocat, ſed in ijs derelinquit & obdurat, vti obdurauit Pharaonem: tunc enim ruunt in interitum præſentem, & æternum, vti contigit Pharaoni Exodi 7. 3. vide ibi dicta. *Impunitas incuriæ ſoboles, inſolentiæ mater, radix impudentiæ, tranſgreſſionum nutrix*, ait S. Bern. libr. 3. de conſider. cap. 5.

Eo quod triturauerint in plauſtris ferreis Galaad.] Quartum, & ſummum hoc eſt ſcelus Damaſci, ideóque irremiſſibile quoad vindictam, ob hoc enim Deus Damaſcum deſtinauit gladio & excidio Aſſyriorum. q. d. Damaſcus tria, id eſt, plurima ſcelera perpetrauit: ea diſſimulaui, iiſque

E adhuc pepercifſem. Verùm quia quartum addidit, tam crudele, & horrendum; hinc vlterius non parcam, ſed vltor exurgam, in eúmque deſæuiam, vti ipſe ſæuit in Iſraelem. Certa ergo eum manet vltio, certũ excidium. Nota, perpetua à tempore Ioſue fuere bella inter Syros, quorum caput erat Damaſcus, & Iſraelitas: tum ob viciniam, tũ ob diſparitatem fidei & morum. Syri ergo ſæpe afflixerunt Iſraelem, diſſimulante Deo: ſed intoleranda fuit afflictio, qua eos plauſtris ferreis tri-

A turarunt, quam proinde Deus diſſimulare & decoquere non potuit. Hæc afflictio contigit ſub Azael rege Syriæ, illámque ei flens prædixit Eliſæus, cùm ei regnum promitteret: *Scio*, inquit, *quæ facturus ſis filijs Iſrael mala: ciuitates eorum munitas igne ſuccendes, & iuuenes eorum interficies gladio, & paruulos eorum elides, & prægnantes diuides*, 4. Reg. 8. 12. itáque factum eſſe patet ibidem cap. 13. verſ. 3. *Attriuerat*, inquit, *eos Rex Syriæ*. & verſ. 7. *Interfecerat eos Rex Syriæ, & redegerat quaſi puluerem in trituram areæ*. Vnde perſpicuum eſt ait Theod. *quòd Damaſceni in aream quandam mulieres Iſraelitides proycientes, rotis ferratis tanquam ſpicas crudeliter triturabant*.

B *In plauſtris ferreis.*] Heb. חרוץ *charuts* ſignificat traham, ſiue tribulã, quæ ſuper ſegetem circumacta, grana ex ea excutiuntur, teruntur & triturantur. Vnde & tribula à terendo dicta videtur. Radix enim חרץ *charats* ſignificat ſtringere, excutere, concidere, excidere. Hebræi enim triturabant plauſtris ferreis & dentatis, quaſi tribulis. Hoc, ait S. Hieron. eſt genus plauſtri, quod rotis ſubter ferreis atque dentatis voluitur, vt excuſſis frumentis, ſtipulam in area conterat & comminuat. Vnde Septuag. vertunt: *Secuerunt in ſerris ferreis*. Symma. *in rotis ferreis*. Tigurina: *in raſtris ferreis*. Alij: *in carpentis ferratis*. Vatab. *in tribulis ferreis*.

C Aliqui hæc metaphoricè accipiũt, vt hac phraſi tantùm ſignificetur acerbitas afflictionis, qua Azael afflixit Iſraëlitas, vt eos *inſtar tribulorũ frumentum in areis triturantium, ſingularet atque contereret*, inquit S. Hieron. & Clarius. Verùm alij paſſim idipſum propriè accipiunt: tum quia idipſum Azaëli prædixit Eliſæus loco citato: tum quia enormis hic ſæuitia ſignificatur, & punitur, tum quia olim victores victos, præſertim infideles, ſæuos & barbaros ita mulctabant. Sic Dauid Ammonitas, eo quòd legatos à ſe miſſos violaſſent & ſubſannaſſent, *ſerrauit, & circumegit ſuper eos ferrata carpenta, diuiſitque cultris, & traduxit in typo laterum*, 2. Reg. 12. 31.

Moral. diſce hic, quàm crudelitas Deo & hominibus ſit exoſa; quámque Deus par pari refe- *Moral. de crudelitate*

D rat, vt crudelis ſit in crudeles, imò eos ſimili quod alijs intulerunt, tormẽto occumbere cogat: quia crudelitas hæc iuſtitia eſt, iuſtáque vindicta. Hac de cauſa hic per Amos, æquè ac per Iſaiam cap. 14. 29 & ſequent. Ieremiam cap. 47. & ſequent. Ezech. cap. 25. & ſequent. alióſque Prophetas Philiſthinis, Idumæis, Tyrijs, aliiſque gentibus acerrima ſupplicia intentat, eo quòd ſæuierint in Iſraëlem populum Dei. Quocirca Ariſtoteles ad Alexand. hoc ei dat documentum: *Parcè effunde humanum ſanguinem: quia hoc illius eſt, qui nouit ſecreta cordium*. Periander apud Auſon.

Multis terribilis caueto multos.

Caſſiod. in pſal. 10. *Quid prodeſt crudelibus perſequi, quos vident perſecutionibus ſemper augeri?* Exo-

E ſa & exploſa fuit vxor Hannibalis, ipſéque Hannibal, qui inſpecta humani ſanguinis foſſa, pulchrum in ea ſpectaculum dixerũt, ita Fulgoſ. lib. 9. cap. 11. Crudeli Syllæ dixit Q. Catul. *Cum quibus tandem victuri ſumus, ſi in bello armatos, in pace inermes occidimus?* ita Eutrop. in Sylla. Auguſtus Cæſar audito Herodis infanticidio: *Mallem*, inquit, *Herodis porcus eſſe quàm filius*. Porcos enim non mactabant Iudæi. ita Macrob. libr. 2. Satur. cap. 4. Neroniana vox eſt: *Me mortuo terra miſceatur incendio*. ita Dion. Nicæus in vita Ne-

tonis. Quocirca mater Neronis Agrippina, cum A eius iuſſu occideretur, Centurioni ferrum ſtringenti ventrem oſtendens, clamabat: *Hūc percute: hic eſt ferro fodiendus, qui portentum iſtud genuit.* ita Sueton. in Nerone. Hi ſunt Phalarides, Mezentij, Maximini, Timones, Diocletiani. C. Caligula frequenter exclamare ſolebat: *Vtinam vniuerſus populus Rom. vnicam ceruicem haberet*, ſcilicet ad eam vno ictu amputandam. ita Eutrop. Eiuſdem fuit hæc vox: *Mementote mihi omnia in omnes licere.* Vitellius occiſo Othone cum ſuis, dum eius aſſeclæ tabem cadauerum abhorrerent, dixit, *optimè olere occiſum hoſtem, & meliùs ciuem.* Sed hic tandem religatis poſt tergum manibus, iniecto ceruicibus laqueo, veſte diſciſſa, ſeminudus in fo- B rum tractus inter ludibria, tandem apud ſcalas Gemonias minutiſſimis ictibus excarnificatus, confectúſque eſt, indéq; vnco in Tiberim tractus. ita Fulgoſ. lib. 9. cap. 11. Sic miſerè perijt Deo vindice, imò ſe occidit Nero. Sic & miſerè perierunt Caligula, Maximianus, Diocletianus, Hannibal, Herodes. Verè Thales Mileſius, rogatus quid difficile vnquam vidiſſet, reſpondit, Tyrannum ſenem. Quocirca Phalaris tyrannus dicere ſolebat: *Ego qui expertus vtrumque ſum, tyrannidi malim ſubeſſe quàm præeſſe. Subditus enim aliorum malorum ſecurus, vnum tyrannum metuit: tyrannus autem & eos qui foris inſidiantur, & illos per quos ſeruatur.* ita Stobæus ſerm. 47. Quidam tyrannicidam optans, Bruti ſtatuæ ſubſcripſit: *Vtinam viueres*, quòd opera Bruti Tarquinius ex vrbe pulſus C eſſet. Cæſaris ſtatuæ hos verſus ſubſcripſerunt:

Brutus quia reges eiecit, primus conſul factus eſt.
Hic quia conſules eiecit, rex poſtremus factus eſt.

Hic multò pòſt Cæſar à Senatoribus viginti tribus vulneribus in curia confoſſus eſt. Mithridates vna epiſtola octoginta millia Romanorum in Aſia, per vrbes negotiandi cauſa diſperſa, interemit; tantámque prouinciam iniuſto, ſed non inulto, ſanguine reſperſit. Nam à Romanis in eas anguſtias redactus eſt, vt veneno mortem ſibi conſciuerit. Quocirca, ipſe cū maximo cruciatu, veneno repugnantem (ex longo eius vſu) ſpiritum D ſuum tandem ſuccumbere coëgit. S. Cyprian. tract. de oratio. domin. ait, homines ſuperare beſtias crudelitate: leones enim pepercerunt Danieli in lacu, in quem eum coniecerant Medi: & cum Achab perſequaretur Eliam, pauerunt eum corui, 3. Reg. 17. *O humana malitia*, inquit, *deteſtāda crudelitas! feræ parcunt, aues paſcunt, & homines inſidiantur & ſæuiunt.* Idem ad Demetrianum ſub Decio, & cum Decio ac Valeriano, perſecutoré Chriſtianorum: *Innoxios*, ait, *iuſtos, Deo charos domo priuas, patrimonio ſpolias, catenis premis, carcere includis, beſtijs, gladio, ignibus punis. Nec ſaltem contentus es dolorum noſtrorum compendio, & ſimplici ac veloci breuitate pœnarum: admones laniandis* E *corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis viſceribus numeroſa ſupplicia, nec feritas, neque immanitas tua vſitatis poteſt contenta eſſe tormentis: excogitat nouas pœnas ingenioſa crudelitas. Quæ hæc eſt inſatiabilis carnificinæ rabies? quæ inexplebilis libido ſæuiendi?* Sed & Decio vices repēdit Deus, effecítque vt à Gothis, quos Arrianos effecerat, acie victus, fugiens in caſam paluſtrem, ab eiſdem igne ſubiecto concrematus ſit. Valerianum verò Sapori Perſarum regi captiuum tradidit, qui conſcenſuros equum eo pro ſcaballo vtebatur. Denique ſeptem illi Machabæi, fratres, crudeliter ab Antiocho excruciati & frixi, eidem quaſi leo-

A nes inſultarunt, & crudelem æquè necem ei quaſi Prophetæ intentarunt, 2. Machab. 7. inter quos minimus natu verſ. 31. *Tu verò*, ait, *qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei.* Et mox: *Tu autem, ô ſceleſte, & omnium hominum flagitioſiſſime, noli extolli vanis ſpebus, in ſeruos eius inflammatus: nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inſpicientis iudicium effugiſti: nam fratres mei modico nunc dolore ſuſtentato, ſub teſtamento æternæ vitæ effecti ſunt: tu verò iudicio Dei iuſtas ſuperbiæ tuæ pœnas exſolues.* Verus fuit vates, nam Antiochus paulò pòſt acerrimo viſcerum dolore, & fœtore intolerabili excruciatus, corroſus à vermibus, blaſphemam animam dæmoni B exhalauit, 2. Mach. 9.

Et mittam ignem in domum Azaël.] Putà in familiam & poſteros Azael. Iam enim Azael mortuus erat, & regnabat filius eius Benadad, de quo ſequitur, vt patet 4. Reg. 13. 25. & ſeq. Ignem intellige, tum propriè dictum, ſolent enim victores dum vrbis rebelles capiunt & excindunt, ferro flammáque in eas graſſari: tum acres pœnas efficaces ſtrages, ac excidium gentis & regni. Hoc enim in Script. per catachreſin ſignificat ignis, qui omnia depaſcitur & in cineres redigit. Porrò hæc ſtrages Damaſci facta eſt à Teglathphalaſar rege Aſſyriorum, qui vocatus ab Achaz rege Iuda, preſſo & pene oppreſſo à Raſin Rege Syriæ, C & à Phacee rege Iſrael, in auxilium, Damaſcum obſedit, cepit, excidit, Raſin occidit, Damaſci ciues tranſtulit Cyrenen, vt patet 4. Aug. 16. 9. ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyran. Arias & alij. Nominat Azael, quia is vixit, & afflixit Iſraelem paulò antè tempore Amos, putà ſub Ioachas, aut Ieroboā ſub quo prophetauit Amos. Porrò Deus non puniuit Damaſcum & Azaelem ſtatim, ſed de more expectauit, vt poſteri implerent menſuram peccatorum à ſe vindictæ præſtitutam, quod factum eſt tempore Raſin: vnde tunc & filios, & patres in filijs puniuit, & euertit. verſ. 4.

Et deuorabit domos (palatia) *Benadad.*] Benadad hic fuit filius Azaelis, 4. Reg. 13. 24. ac proinde diuerſus à Benadad, qui pugnauit contra Sa- D mariam tempore Achab 3. Reg. 20. 1. Illum enim occidit Azael, eiúſque regnum occupauit 4. Reg. 8. 7. & ſeq. Porrò illo tempore multi Reges Syriæ vocati ſunt Benadad. Adad enim, ſiue Adarezer fuit primus rex Syriæ, quem deuicit Dauid 2. Reg. 8. ab hoc ſucceſſores dicti ſunt Benadad, id eſt, filius, vel hæres & ſucceſſor Adad. Iam ſtrages hæc facta eſt, non ſub Benadad filio Azaelis, ſed ſub nepote eius Raſin, vti iam dixi.

Et conteram vectem Damaſci.] *Vectem*, id eſt, verſ. 5. portas: hæ enim vectibus obſerari ſolent. Rurſum *vectem*, id eſt, robur, vt vertit Chald. (robur enim portarum eſt in vectibus: hinc vectis typus eſt ro- E boris, putà Duces, milites, arma, animos, munitiones, annonam, quibus quaſi vectibus ſe communierant, & inuictos putabant Damaſci: ſed nil horum Deo, per Aſſyrios oppugnanti eos, reſiſtere valuit, imò omnia ab eo contrita, illico prolapſa corruerunt.

Et diſperdam habitatorem de campo idoli.] Damaſcus, eique adiacens planities, vocatur hic cāpus, iíſque idoli: quia idolis abundans, iiſque addictiſſima, inquit S. Hieron. & Theodor. Tigurina & Arias vertunt: *De valle vanitatis.* Talis & fuit Damaſcus: quæ vanitati dedita, ideóque Deo punienti excisa & euaneſcens, toti orbi vanitatis ſpeculum dedit. Septuag. & Theod. retinent vo-

cem

Digitized by Google

A cem hebræam, vertúntque: *De domo On*. Symma. & V. editio: *De domo iniquitatis*. Aquila: *De domo inutili*. Eadem Damaſcus mox vocatur domus voluptatis, id eſt, delicijs affluens: in qua ſceptrũ tenebat rex Raſin, quando ea, illo occiſo ab Aſſyrijs euerſa eſt. Pro *voluptatis* hebr. eſt עדן *Eden*: vnde græcum ἡδονὴ, id eſt, voluptas. Hinc pro *Eden* Septuag. vertere ſolent ἐδέμ; hoc tamen loco vertunt Charran: quia Eden regio, in qua ſitus erat paradiſus terreſtris, fuit in Meſopotamia, & locis vicinis, in quibus ſunt Charræ, vrbs Parthorum, vbi cæſus eſt Craſſus Romanus, vti oſtendi Geneſ. 2. 8. Porrò Theod. idipſum ſic exponit q. d. Non ſolùm Damaſcum, ſed & accolas omnes, & eos qui ex Charran eo habitatum commigrarũt, captiuos efficiam. Complut. retinent *Eden*, ſed corruptè legunt *Adan*; vel vt Villalpando in cap. 27. Ezech. verſ. 23. legit, *Adam*; eo quòd Eden fuerit locus Adami: ipſe enim à Deo in Eden collocatus eſt. Hinc & Syrus vertit: *In domo Aden*. Porrò Damaſci regio & ditio non longè abeſt à Meſopotamia, in qua fuit Eden & paradiſus terreſtris. Rursũ ipſa Damaſcus vrbs & regio amœna eſt, & fertilis: quocirca & ipſa ſuam habuit Eden vrbem, vel regionem, ad quam hic alludit Amos. Vnde de hac Damaſcena Eden loqui Ezechiel. cap. 27. 23. & Iſaiam cap. 37. 12. cenſet Marinus in lexico, & alij nõnulli. Alludit ergo Amos ad Eden paradiſi, & ad Adam, quem nonnulli à C Deo creatum cenſent in Damaſceno agro, ex terra rubea, indéque dictum Adam. Adam enim, vel Edom, hebr. idem eſt quod rubeus, vel rufus, de quo dixi Geneſ. 2. 7. q. d. Sicut Adamum ob peccata expuli ex Eden paradiſi, ſic Damaſcenos ob ſcelera expellam ex ſua Eden, id eſt, loco voluptatis. Addunt alij, in Damaſco occiſum eſſe Abelem à Cain, indéque nomen accepiſſe. Damaſcus enim hebr. idem eſt quod *ſanguinem bibens* (ait S. Hieron. in cap. 27. Ezech.) ſcilicet Abelis. ita Sanchez. Sic etiamnum hodie Deus gentes ſuis regionibus, & priuatos ſuis ditionibus opulentis, & viridarijs, ac paradiſis delicioſis expellit ob eorum crimina, præſertim illis ipſis locis commiſſa, vti vidimus in Belgio. Denique Arabicus vertit: *Et concidam elationem* (faſtum) *de virtute* D (robore) *eius*.

Et transferetur populus Syriæ Cyrenen.] Duæ vrbes dictæ fuerunt heb. קיר *kir*, & latinè Cyrene. Prima fuit in Libya, à qua denominata eſt regio Cyrenaica, ait S. Hieron. & Strabo lib. 17. de hac ait Lucas Act. 2. 10. *Et partes Libyæ quæ eſt circa Cyrenen*. Secunda fuit in Media. Hic agitur non de prima, vt cenſuit S. Hieron. Remig. & Hugo; ſed de ſecunda. Hæc enim Aſſyrijs erat ſubiecta & vicina: vnde eò Syros expugnata Damaſco tranſtulerunt Aſſyrij, 4. Reg. 16. 9. idque diſertè aſſerit Ioſeph. dicens lib. 9. 13. *Teglathphalaſar Damaſcenos* (à ſe victos & expugnatos) *in ſuperiorem Mediam deſtinauit*.

E Dicta eſt Cyrene ab Hebræo, & Chaldæo (lingua enim Aſſyria & Chaldæa vicinæ ſunt, & dialecti duntaxat linguæ Hebrææ) *kir*, id eſt, paries, murus; quòd egregiè murata & munita eſſet, quaſi arx & propugnaculum regionis. Id ita eſſe patet ex Iſaiæ 16. 7. vbi tertia *kir*, ſiue Cyrene in Moab, hebr. vocatur קיר חרשת *kir chareſcet*, id eſt, habens muros lateritios. Vnde noſter vertit, *muros coctilateris*. vide ibi dicta. Septuag. pro Cyrene vertunt ἐπίκλητος, id eſt, nominatus: *Transferetur*, inquiunt, *populus Syriæ nominatus*: quia hebr.

A קיר *kir*, id eſt, Cyrenen, acceperunt non vt proprium vrbis, ſed vt appellatiuum: rurſum *kir* cenſuerunt idem eſſe quod קרא *kira* per *Aleph*, id eſt, vocatio, nominatio. ita S. Hieron. Verùm *kira* eſt femininum, nõ maſculinum. Meliùs ergo noſter & alij vertunt vt proprium, *Cyrenen*.

Super tribus ſceleribus Gazæ.] A minis & onere Damaſci tranſit ad minas & onus Gazæ, & Philiſthinorum, ob tria, id eſt, plurima eorum ſcelera, & quatuor, id eſt, quartum, ſcilicet, quòd *tranſtulerint captiuitatem perfectam*, de quo mox. Phraſim hanc iam explicui in onere Damaſci v. 3. Porrò Philiſthæa quinque habuit vrbes, & ſatrapias, totidem ſatrapis, ſiue Principibus ſubie- B ctas. Vrbium nomina ſunt, Geth, ex qua natus eſt Goliath, quem occidit Dauid; Accaron, Azotus, Aſcalon, & Gaza, quæ Iudæis fuerunt infenſiſſimæ, & perenne cum eis bellum geſſerunt. Dicitur *Gaza* hebr. עזה *hazza*, vel *Gaza* (hebræum enim *Ain*, quia gutturale, imò pectorale, ſolet ſæpe verti per g, vt patet in Gomor, Gomorrha, Phegor, in quibus pro g, hebr. eſt Ain) id eſt, fortis, à munitione. ita S. Hieron & alij. Errat ergo Pomponius Mela lib. 1. de ſitu orbis c. 11. dum ait, huic vrbi inditum eſſe nomen Perſicum, dictáque Gazam, id eſt, ærarium: gaza enim perſicè pecuniam opéſque ſignificat; eo quòd Cambyſes, inquit, cùm Ægyptum inuaderet & ſpoliaret, in Gazam belli opes contulerit. Nam tẽpore Amos, C imò Moſis & Abrahæ, qui longè præceſſerunt Cambyſen, hæc vrbs vocabatur Gaza, vt patet Geneſ. 10. 19. & Deuter. 2. 23. Illud ergo etymon Gazæ quod affert Mela, verum eſſe poteſt de Gaza Mediæ (hæc enim Perſis erat vicina) de qua Ptolom. lib. 6. c. 2. aut Æthiopiæ, de qua Ptolom. lib. 4. cap. 7. non Palæſtinæ, vt ipſe habet. Gaza poſtea dicta eſt Gazera.

vers. 6.

Contra Gazam & Philiſthæos prophetat quoque Ieremias c. 47. eíſque excidium per Chaldæos intentat. Vide ibi dicta.

Tropol. S. Hieron. Gaza, inquit, hebr. idem eſt quod fortitudo, vel imperium. Edom eſt rufus, ſanguinarius & terrenus. Azotus, vel vt hebr. *Aſdod*, idem eſt quod ignis vberis, ſiue patrui. Aſca- D lon idem eſt quod ignis homicida, ſiue appenſa & ponderata. Accaron idem eſt quod στείρωσις, id eſt, ſterilitas; & ἐκρίζωσις, id eſt, eradicatio. Hiſce omnibus ſignificantur Iudæi (æquè ac hæretici) qui perſecuti ſunt fideles. Hi enim dicuntur Gazæi: quia fortitudinem ſcientiæ ſuæ, & imperium ſibi repromittunt. Vocantur Azotus: quia vbera Synagogæ iam non lacte, ſed igne ſunt plena; & quæ mentitur ignem habere ſe patrui, eius vniuerſa generatio ignibus deputanda eſt. Vocantur Aſcalon: ſicut enim ignis Domini ſaluos faciet eos, quorum corda penetrauerit; ſic ignis iſte qui de cœlo decidit quaſi fulgur, qui ſuccendit diaboli ſagittas, quoſcunque afflauerit interficiet. Vocantur Accaron: quia ſteriles ſunt & eradica- E ti, iuxta illud Oſee 9. *Quid dabis eis? Da eis vuluam ſterilem, & vbera arentia*. Vocantur Geth, id eſt, torcular, ſcilicet diaboli. Vocãtur Philiſthiim, id eſt, cadentes poculo. Cum enim inebriati fuerint corruent, & in ſuo vomitu volutabuntur. hucuſque S. Hieron. Preſſiùs Ruper. *Gaza*, ait, *ſonat fortitudinem, & Iudæorum deſignat rebellionem aduerſus veritatem. Azotus interpretatur ignis vberis ſiue patrui; & ardentem in illis ſignificat inuidiam patris eorum diaboli, quæ exuberat in eis. Aſcalon interpretatur ignis homicida, & homicidialem*

Tropol.

illorum furorem deſignat. Accaron ſterilitas, & inopiam illorum, quia fructum ſpiritus fugiunt, & paleam literæ ſectantur, ſignificat. Philiſthiim, potione cadentes, & illorum verè ebrioſum hoc nomine intelligimus ſcandalum, iuxta illud Pſal. 68. Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributionem, & in ſcandalum: Obſcurentur oculi eorum ne videant, &c.

Eo quòd tranſtulerint (Gazenſes & Philiſthæi) *captiuitatem perfectam*, id eſt, plenam & abſolutã, ita vt vix vnum Iudæum reliquerint, quem non captiuum abduxerint: *vt concluderent eam in Idumæa*, Vatab. *Et tradiderint eam ipſi Edom*. q.d. Philiſthini omnes penè Iudæos abduxerunt, eóſque vendiderunt Idumæis infenſiſſimis Iudæorum hoſtibus, vt ibi velut æterno carcere clauderentur, ſine vlla ſpe liberationis & libertatis, ibique agerent vitam ſeruilem & aſperam in ſordidis, duris & continuis laboribus, ſeminudi, famelici, afflicti, oppreſſi. Hæc enim eſt perfecta captiuitas. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Ribera, Sanchez & alij. Quando hanc captiuitatem ex Iudæa abduxerint Philiſthæi, nec ex Scrip. nec ex Ioſepho liquet. Nam quod Remig. & Hugo putant eam contigiſſe in excidio Samariæ & decem tribuum: Alij, in excidio Ieruſalem & Iudææ per Chald. Alij, tempore Achaz 2. Paral. 28. v. 17. & 18. falluntur. Hæc enim omnia contigerunt poſt tempora Amos: ipſe enim prophetauit ſub Ozia, qui fuit auus Achaz: captiuitas autẽ hæc eius prophetiam anteceſſit, eratq; iam præterita, vti ipſe hic ait. Pro *perfectam* hebr. eſt שלמה *ſcelema*, id eſt, perfecta, vt vertunt noſter, Aquila, Symmach. & Theodotion. Verùm Septuag. alijs punctis legẽtes שלמה *ſcelomo*, vertunt *Salomonis*. Iam captiuitas Salomonis, eſt captiuitas Iudæorum, qui fuerunt populus & poſteri Salomonis: à Rege enim tam præclaro & illuſtri, ſplendorem & claritatem populi demonſtrat, inquit Theod.

Et mittam ignem in murum Gazæ.] *Ignem*, id eſt, cladem & ſtragem; vel etiam ignem propriè dictum. Minatur Gazæ & Philiſthinis excidium per Nabuchodonoſor. Hic enim Philiſthæos vaſtauit, vt patet Ieremiæ 25. 20. & c. 47. verſ. 4. vide dicta illis locis.

℣. 9.) Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd concluſerint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non ſint recordati fœderis fratrum.

℣. 10.) Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius.

℣. 11.) Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum, & violauerit miſericordiam eius, & tenuerit vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem.

℣. 12.) Mittam ignem in Theman: & deuorabit ædes Boſræ.

℣. 13.) Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus filiorum Ammon, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd diſſecuerit prægnantes Galaad ad dilatandum terminum ſuum.

℣. 14.) Et ſuccendam ignem in muro Rabba: & deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli, & in turbine in die commotionis.

℣. 15.) Et ibit Melchom in captiuitatem, ipſe, & principes eius ſimul, dicit Dominus.

Super tribus ſceleribus Tyri.] A Philiſthæis tranſit ad Tyrios, eiſque præter tria, id eſt, plurima ſcelera, idem quartum de Iudæis in captiuitatem abductis obijcit, pœnámque eandem ſubijcit & intentat: *Non conuertam eum*, ſcilicet ad gratiam & veniam. q.d. Non parcam Tyro, ſed *mittam ignem* in eam. Eadem ſcelera, idémque excidium per Chaldæos intentat Tyro Iſaias c. 23. Ezechiel c. 27. Ieremias c. 47. 4. vide dicta illis locis. *verſ. 9.*

Eo quòd concluſerint captiuitatem perfectam in Idumæa.] Hebr. לאדום *leedom*, id eſt, *ipſi Edom*. q.d. Quia captiuarunt omnes Iudæos, eóſque vendiderunt Idumæis, qui nati ſunt hoſtes Iudæorum, æquè ac Philiſthini; cum quibus aliiſque vicinis gentibus conſpirarunt in excidium Iſraelitarum, iuxta illud Pſal. 82. 8. *Aduerſum te teſtamentum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum, & Iſmaelitæ, Gebal, & Ammon, & Amalec, & alienigenæ* (Philiſthini) *cum habitantibus Tyrum*. ita S. Hieron. Theodor. Lyran. Hugo & alij. Porrò quando hanc captiuitatem intulerint Iudæis Tyrij, ignoratur, vti de Philiſthinis dixi verſ. 6. Albertus & Vatab. cenſent eam illis intuliſſe quando illi fugientes è Iudæa, ob inuaſionem Aſſyriorum & Chaldæorum, in Tyrum, quaſi in aſylum, à Tyrijs capti & venditi ſunt Idumæis. Remigius verò & Arias cenſent, Iudæos mercium cauſa venientes Tyrum à Tyrijs comprehenſos, venditóſque fuiſſe. Theodor. autem: *Externi*, inquit, *Iudææ tribui vicini, continenter cum hac bellum gerentes, quos capiebant non alijs quàm Idumæis vendebant, qui illorum inimici, & maximi hoſtes erant.*

Et non ſint recordati fœderis fratrum.] Quod ſcilicet Hiram rex Tyri pepigit cum Salomone rege Iudæorum: illud enim tantum támque arctum fuit, vt ſe inuicem fratres nominarent, vt patet 3. Reg. c. 5. & 9. ita S. Hieron. Theod. Hugo, & Lyran.

Aliter Vatab. *fœderis fratrum*, id eſt, quod debuerat eſſe inter fratres, putà inter Iacob & Eſau, eorúmque poſteros Iſraëlitas & Idumæos. q.d. Tyrij inter fratres excitarunt odia, nimirum Idumæos concitarunt contra Iudæos, dum eis Iudæos quaſi ſeruos vendiderunt. Hoc ſcelus eſt ingens, mihíque diſplicens; ideóque excidio Tyri illud puniam & vindicabo.

Mittam ignem in murum Tyri.] Ignis ſynecdochicè, vel catachriſticẽ quamuis pœnam, ſtragem, & calamitatem ſignificat, vt dixi verſ. 4. Hæc vaſtatio Tyri facta eſt per Nabuchodonoſorem, qui poſt tredecim annorum obſidionem, eam expugnauit & vaſtauit, vti docet Ezechiel c. 29. 18. & Ieremias cap. 27. 3. & cap. 47. 4. vide ibi dicta. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. & alij paſſim. *verſ. 10.*

verſ. 11. *Super tribus ſceleribus Edom.*] A Tyrijs tranſit ad Idumæos, idémque ſcelus perſecutionis Iudæorum in ijs culpat & plectit. Cœpit enim hoc diſſidium ab ipſo Eſau, qui ob erepta ſibi primogenita à Iacobo, eum internecino odio perſecutus eſt: vnde factum, vt odium fratrum ſeruaretur in poſteris, ait S. Hieron. nam illud cum ſemine prorogarunt, non tam ipſe, quàm nepotes eius in poſteros: quod tam acre & continuum fuit, vt Pſal. 136. 7. Numer. 20. 18. & alibi, acerbè de eo querantur Prophetæ. Porrò, quàm hoc ſcelus Deo diſplicuerit, declarat hic ipſe dicens: *Quòd perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum* (alludit ad Geneſ. 27. 41. & magis ad Numer. 20. verſ. 18. vbi Idumæi armati Iſraëlitas ex Ægypto tendentes B in Chanaan, tranſitu prohibuerunt) *& violauerit miſericordiam eius.* Tigurina: *Corrupit viſcera miſerationis ſua*, quibus ſcilicet debebat fratrem ſuum proſequi, eiúſque afflicti misereri. Septuag. *Quòd violauerit μήτραν*, id eſt, *matricem*, ſiue vuluam matris. (Heb. enim רחם *rechem* & vuluam, & miſericordiam ſignificat, ait S. Hieron.) *in terris.* Iacob enim & Eſau fuerunt gemini, & ex eadem Rebeccæ matrice eodem tempore prodierunt: vnde inter ſe diſſidentes, videntur vuluam matris ipſámque matrem violaſſe & laceraſſe. Quocirca Romana editio Septuag. habet: *Quòd violauerit μητέρα*, id eſt, *matrem*. Et Symmachus: *Quòd violauerit viſcera propria; vt obliuiſceretur germanitatis, & obduraret viſcera miſericordia, fratremque ſe eſſe C neſciret, & contemneret vuluam Rebecca, qua vno partu geminos edidiſſet infantes*, ait S. Hieron. Et mox tropologicè Idumæos, id eſt, terrenos & ſanguinarios, ait eſſe Iudæos, qui perſecuti ſunt fratres, id eſt, Chriſtum, Apoſtolos, & Chriſtianos. *Hi enim violauerunt miſericordiam ac iura natura, oblitique ſunt matris ſua Rebecca, qua interpretatur patientia, & ſimul eos generauit in Chriſto, & dummodo nos interficiant, volunt igne comburi.* Denique Arabicus vertit: *Et eſurire fecerunt anxios in terra eorum, & furtim rapuerunt teſtimonium debitum animis eorum.*

Moral. de fratrum diſcordia. D Moral. nota hic, quàm diſpliceat Deo fratrum diſcordia, lites & bella, quámque ſeuerè illa puniat & vindicet. Arctiſſima enim in fratribus ſanguinis coniunctio, iure naturæ, diuino & humano, ſummam poſtulat concordiam & amorem.

Frater enim dicitur, quaſi *ferè alter*, ait Gellius lib. 13. & Cicero lib. 3. Epiſt. 7. *Fratris*, ait, *officium eſt, erga fratrem ceu ferè alterum affici.* Hinc Saluſtius in Iugurtha: *Quis*, ait, *amicior, quàm frater fratri? aut quem alienum fidum inuenies, ſi tuis hoſtis fueris?* Quocirca Antiſthenes *fratres concordes* dicebat, *omni pariete eſſe fortiores.* ita Laërt. lib. 6. c. 1. Et Sapiens Prouer. 18. 19. *Frater*, inquit, *qui adiuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma.* Cain fratrem E Abel occidens, à Deo maledictus, tremulus, vagus fuit & profugus, Geneſ. 4. 14. Et Iſmaël, quia perſecutus eſt fratrem Iſaac, iuſſu Dei ab Abrahamo domo pulſus, & exhæredatus eſt. *Iſmael*, ait S. Auguſt. lib. 1. de vnico baptiſmo, & habetur diſt. 56. can. Iſmaël, *vt ſepararetur à populo Dei, non obfuit mater ancilla, Agar; ſed fraterna diſcordia.* Pygmalion rex Tyri, quia Sichæum patruelem occidit, vt eius opibus potiretur, orbis fuit probrum, de quo Virg. 1. Æneid.

Pygmalion ſcelere ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor. Ille Sichæum
Impius ante aras, atque auro cæcus amore,
Clam ferro incautum ſuperat.

A Romulus Remum fratrem occidit, itáque, vt ait Lucan. 1. pharſ.

Fraterno primum maduerunt ſanguine muri.

Quocirca Horat. Epod. 7.

Acerba, ait, fata Romanos agunt,
Scelúſque fraterna necis,
Vt immerentis fluxit in terram Remi,
Sacer nepotibus cruor.

Antiochus Epiphanes Demetrium, fratris Seleuci filium, regno paterno excluſit: hinc inter vtriuſque poſteros, continua per ducentos annos fuerunt bella, altero alterum viciſſim obtruncante, & pro eo regnante. Audi Plutar. tract. de fraterno amore: *Antiochi, Seleuci, Grypi, Cyziceni,* B *cùm non didiciſſent ſecundo à fratribus eſſe loco, ſed purpuras ac diademata appeterent, ſeipſos inuicem, ipſamque adeo Graciam multis calamitatibus oppleuerunt.*

Iugurtha rex Numidarum, perfide fratres regno ſpoliauit, ideóque à Mario Conſule cæſus, captúſque, Romæ, in carcere necatus eſt, vt patet ex Saluſtio in bello Iugurthino.

Verè Petrarcha Dial. 83. *Vt ferme nullus amor æquior fraterno, ſic nullum, vbi inceperit, iniquius odium, nulla acrior inuidia. Sic paritas incitat animos, atque incendit, cum cedendi pudor, & amor excellentia ardentior, quo incunabulorum recordatio, & quacunque beneuolentiam paritura viderentur, vbi ſemel à recto calle deflexum eſt, odium & contemptum pariunt.* Et Ariſtot. lib. 7. polit. 7. *Fratrum* C *contentiones, & ira ſunt acerbiſſima, & qui ſe nimium amant, hi ſe nimium oderunt.* Caracalla Imp. occidit fratrem Getam: ad mitigandam inuidiam parricidij, ſuaſit ei Baſſianus præfectus, vt fratrem Getam appellaret Diuum: *Sit*, inquit, *Diuus dum non ſit viuus.* Et ſic fratrem in diuos retulit. *Ita regnandi cupiditas neſcit iura pietatis*, inquit Spartian. Quocirca Deo vindice pari modo à Martiali Tribuno Caracalla obtruncatus eſt, cum paulò antè ei in ſomnis apparuiſſet pater cum gladio, dicens: *Vt tu fratrem tuum interfeciſti, ita ego te interficiam.* ita Dion Caſſius lib. 78. Hiſtor. Romanæ.

D Ex aduerſo amor fraternus, Dei & hominum gratiam conciliat. Cyrus apud Xenophon. lib. 8. *Qui*, inquit, *ex eodem ſemine ſunt orti, & nutriti ab eadem matre, & in eadem domo adoleuerunt, ab eiſdem parentibus amati, eandem matrem, eundémque patrem appellant; quomodo hi non ſint omnium inter ſe coniunctiſſimi?* Tales inter ethnicos fuere Agamemnon & Menelaus, Eumenes & Attalus, Ariamenes & Xerxes, Craterus, & Antigonus, Caſander & Pitilaus, Caſtor & Pollux, ait Plutarch. loco citato. *Dulcior*, ait S. Chryſoſt. *ante Deum eſt oratio, non quam neceſſitas tranſmittit, ſed quam charitas fraternitatis commendat.* — Fratrum amor quàm ſit bonum.

Hierocles lib. de fraterno amore: *Sicut oculi,* E inquit, *manúſque, ſi anima & mentis per ſe compotes fierent, reliquas partes omni ſtudio curarent, propter intercedentem ipſis communionem; quoniam ne ipſa quidem functionem ſuam rectè adminiſtrare poſſunt citra præſentiam aliarum partium; ita nobis etiam qui homines ſumus, & animam nos habere fatemur, omnibus viribus annitendum eſt, vt fratribus decenter vtamur. Magis enim quàm partes corporis, ad auxilium mutuum fratres compoſiti eſſe videntur.* q. d. Fratres quodammodo corporis tui partes ſunt, ſicut oculi tui, pedes, manus, &c. eos ergo dilige & iuua, vti pes iuuat manum, manus pedem. Intaphernis vxor Dario permittente vt vnum ex ſuis eligeret, cuius vitam ſibi depoſce-

ret, fratrem elegit. Rege admirante, & cauſam ſciſcitante: *Alius*, inquit, *maritus, alij liberi, ſi Deus volet, poſſunt contingere; alium fratrem parentibus vita functis, non eſt quod ſperem.* ita Plutar. loco citato, qui & addit. *Sicut*, inquit, *minores numeri additi maioribus, eos multiplicant, & vicißim multiplicantur ipſi; ſic frater obſequens fratri euecto ad honores, auget illius dignitatem, & vicißim ornatur illius ſplendore.* Porrò Ioſeph Abbas apud Caſſian. collat. 16. cap. 6. Fraterni, ait, amoris primum fundamentum eſt, ſuperbiam mundi contemptui habere: iniuſtum enim eſt, vt ſupellex viliſſima pretioſiſſimæ rei, putà dilectioni fratris, præferatur. Secundum, vt vnuſquiſque ſuas reſecet voluntates, ne ſe ſapientem & conſultum eſſe iudicans, ſuis malit, quàm fratris definitionibus obedire. Tertium, vt ſciat omnia, etiam quæ vtilia ac neceſſaria æſtimat, poſtponenda bono charitatis & pacis. Quartum, vt credat nec iuſtis, nec iniuſtis de cauſis penitus iraſcendum. Quintum, vt aduersùs ſe iracundiam fratris, etiam ſine ratione conceptam, eo modo quo ſuam, curare deſideret, ſciens æqualiter ſibi pernicioſam eſſe alterius triſtitiam, ac ſi aduerſus alium ipſe moueatur, niſi eam quantum in ſe eſt, de fratris etiam mente depulerit. Ita Pinnenius Abbas in vitis Pat. lib. 7. c. 42. iuſſit fratribus, vt idolum laceſſerent iniurijs: cúmque idolum nulla iniuria moueretur, ait: *Fratres ecce ſeptem ſumus: ſi vultis ergo pariter manere, vt lucrum animæ faciamus, ſit idolum iſtud nobis in exemplum, nequando iniuriatur aliquis, iraſcatur; ne quando ab eo venia petitur glorietur aut extollatur: quod ſi non ita vultis, vnuſquiſque vadat quò vult.* Præclarè S. Hieron. lib. 1. in Thren. cap. 3. *Ille verè & non ex parte perfectus eſt, qui & in eremo ſqualorem ſolitudinis, & in cænobio infirmitates fratrum æquali magnanimitate ſuſtentat.* Fratrum ergo & ſororum concordia, ſuauiſſimum edit concentum in auribus Dei & hominum, adeóque ſorores concordes, ſunt quaſi Muſæ. Nam ob beneuolentiam & amorem ſororiũ, Muſæ quaſi ὁμοῦ οὖσαι, id eſt, ſimul ſemper degentes, nuncupantur, ait Plutar. loco citato.

Amoris fraterni baſes quinque.

Sorores concordes ſunt Muſæ.

Tales Muſæ diuini conſenſus & concentus fuerunt SS. Fides, Spes & Charitas, tres filiæ S. Sophiæ, quæ tam ſanguine, quàm ſanctitate ac martyrio ſorores, ſicut in vita dilexerunt ſe, ita & in morte non ſunt ſeparatæ, quam glorioſam pro Chriſto obierunt die prima Auguſt. Tales S. Ruffina & Secũda die 10. Iulij: tales S. Nymphodora, Menodora & Metrodora ſorores, virgines & martyres ſub Maximiano 10. Septembris: tales S. Tarſilla & Æmiliana materteræ S. Gregorij, de quibus ipſe homil. 38. in Euang. tales S. Pulcheria, Placilla, Arcadia & Marina, ſorores Theodoſij Imp. quas S. Pulcheria in aula quaſi in cœnobio educauit, ſecúmque virginitatem Deo conſecrare docuit. ita Cedrenus, Zonaras & alij, atque ex his noſter Raderus in Aula Theodoſij; vt meritò patres omnes in conc. Calcedonenſi, Pulcheriæ iam Auguſtæ, vno ore acclamarint: *Noua Helena, munimen orthodoxorum, & gloria Eccleſiarum!* Tales Muſæ & Muſici cœleſtes, fuere S. Ioannes & Paulus ſub Iuliano Apoſtata, quos eadem fides & paſſio verè fecit eſſe germanos: tales S. Baſilius & S. Gregorius Nyſſenus: tales S. Gregorius Thaumaturgus & Athenagoras: tales S. Gregorius Nazianzenus & Cæſarius cũ S. Gorgonia: tales ſeptem fratres Machabæi 2. Mach. 7. tales ſeptem filij S. Felicitatis, & totidem S. Symphoroſæ, quos ardens charitas & in vita, & in morte coniunxit, ac ſimul omnes eadem martyrij laurea decorauit: tales Godefridus Bullonius & Balduinus eius frater, qui coniunctis animis & armis terram ſanctam recuperarunt, primíque Ieroſolymæ reges coronati ſunt: tales Iudas, Ionathas & Simon Machabæi, qui conſpirantes, paucis copijs, ſed vnitis, numeroſos Antiochi exercitus profligarunt. Funiculus triplex difficilè rumpitur. Nota eſt Sciluri hiſtoria.

Et tenuerit vltra furorem ſuum.] Hebr. ויטרף *ytroph*, id eſt, *& rapuerit*, id eſt, inſtar animalis rapacis ſæuierit, ait Vatab. Septuag. vertunt: *Et rapuit in teſtimonium horrorem ſuum, & impetũ ſuum cuſtodiuit in victoriam*, id eſt, vt S. Hieron. legit, *in æternum*, hebr. enim לנצח *lanetſach*, id eſt, *in victoriam*, idem eſt quod *in finem*, vt patet in inſcriptione Pſal. 4. 5. 6. 8. Complut. legunt εἰς νεῖκος, id eſt, *in contentionem*, pro εἰς νῖκος, id eſt, *in victoriam*. Rurſum pro לעד *laad*, id eſt, *vltra* vel *in ſæcula*, vt vertit Syrus: vel *in æternum*, Septuag. & Arabicus legerunt לעד *laed*, id eſt, *in teſtimonium*. noſter optimè *ytroph* vertit *tenuerit*: quia rapere vltra furorem ſuum, Hebræis idem eſt, quod eum ſeruare & retinere, nimirum ex furore rapere, ſæuire & lacerare prædam, vel hoſtem: vel rapere furorem vltra metas humanitatis, & inhumaniter ſæuire. Vnde Marinus in lexico vertit: *Eo quòd lacerarit in æternum furore ſuo.* Denique Heb. אפו *appo*, & furorem, vt vertit noſter, & horrorem, vt vertunt Septuag. ſignificat: atque עברתו *ebra*, tam indignationem, vt vertit noſter, quàm impetum, vt vertunt Septuag. denotat. ita S. Hieron.

Mittam ignem.] Per Chaldæos & Nabuchodonoſorem, vt patet Ierem. cap. 25. 27. & Ezech. 27. *verſ. 12.*

Theman.] Vrbs eſt, & regio Idumææ, cuius rex fuit Eliphaz amicus Iob, qui inde dictus eſt Themanites. Diſtat à Petra vrbe Arabiæ quinque millibus paſſuũ. In hac vrbe viguit ſtudium ſapientiæ, vt patet Baruch 3. 22. Tempore S. Hieronymi villa erat. ita ipſe in locis Hebr. Borchardus, Bredemb. & alij in deſcript. terræ ſanctæ.

Boſra.] Vrbs eſt in Idumæa, non longè à Theman, ita dicta à firmiſſima munitione, vel arce. Boſra enim hebr. idem eſt quod munita. Eſt alia Boſra in Arabia, & tertia in Moab. Eſt ſynecdoche: à parte enim præcipua, totam Idumæam intelligit.

Super tribus ſceleribus filiorum Ammon.] Ab Idumæis tranſit ad Ammonitas, eodem ſtylo & cenſura. Ammon fuit filius Loth, nothus ex eius inceſtu cum filia: vnde prognati dicti ſunt filij Ammon, vel Ammonitæ: habitarunt in Arabia: Metropolis eorum erat Rabba, quæ poſtea dicta eſt Philadelphia. ita S. Hier. & Theod. *verſ. 13.*

Eo quòd diſſecuerit prægnantes (Syrus & Arabicus, *ventres prægnantium*: Arabicus verò Antiochenus: *Quia ſerris ferreis ſecabant prægnantes*) *Galaad.* Ne ſcilicet ex matribus grauidis filij naſcerentur, qui terram occuparent; ſed hæredibus & incolis deficientibus, ipſi terram eorum inuaderẽt & occuparent. Vnde ſequitur: *Ad dilatandũ terminos ſuos.* Idem auaritiæ crimen, & cupidinem dilatandi ſuos terminos, obijcit Ammonitis Ierem. cap. 49. 1. *Nunquid*, ait, *non filij ſunt Iſrael, aut hæres non eſt ei? cur igitur hæreditate poſſedit rex eorum Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit?* ita Theod. Remig. Hugo, & Lyra. ac S. Hieron.

qui

qui cenſet Ammonitas diſſecuiſſe prægnantes Iſraël eo tempore, quo regnabat Saul, cum ſcilicet Naas rex Ammon vaſtauit Iabes Galaad, 1. Reg. 11. licèt ibi diſſectionis prægnantium non fiat mentio. Nota pro *prægnantes*, hebr. eſt הרות *haret*, quod ſi ab הרה *hara*, id eſt, concepit, deducas, ſignificat *prægnantes*: ſi ab הר *har*, id eſt, mons, ſignificat *montes*. Vnde Arias, Vatab. & Pagnin. vertūt: *Eo quòd diſſecuerunt montes Galaad*, vt ſcilicet ditionem tramontanam Galaaditarum ſuæ coniungerent: verùm Septuag. Chald. noſter, Tigurina & alij iam citati, vertunt, *prægnantes*. Hoc enim eſt quartum enorme ſcelus, ob quod Ammonitæ à Deo excidio deſtinantur. Diuidere autem montes, nō eſt enorme ſcelus; ſed diuidere, ſiue ſecare prægnantes, vti fecit Azael rex Syriæ Iſraëlitis grauidis, 4. Reg. 15.16.

Symbol. Villalpandus in Ezech. 24. verſ. 14. Prægnantes, ait, vocantur ciuitates munitę & populoſæ: has enim meritò prægnantibus compares, vtpote populis plenas.

Secare prægnātes Galaad myſticè quid? Tropol. S. Greg. 3. p. Paſt. cap. 25. *Galaad*, inquit, *id eſt, aceruus teſtimonij, eſt Eccleſia, quæ ore cunctorum fidelium de Deo quæ vera ſunt teſtatur. Prægnantes autem Galaad vocantur animæ, quæ intellectum verbi ex diuino amore concipiunt, & ſi ad perfectum tempus veniant, conceptam animæ intelligentiam, boni operis oſtenſione parituræ ſunt. Terminum verò ſuum dilatare, eſt opinionis ſuæ nomen extendere. Secuerunt ergo prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum ſuum: quia nimirum hæretici mentes fidelium, quæ iam aliquid de veritatis intellectu conceperant, peruerſa prædicatione perimunt, & ſcientiæ ſibi nomen extendunt: paruulorum quippe corda iam de verbi conceptione grauida, erroris gladio ſcindunt, & quaſi doctrinæ ſibi nomen faciunt.* Sic & S. Hieron. *Prægnantes*, ait, *ſunt animæ credentium, quæ in principio fidei poſſunt dicere: A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus*, &c. Notent hæc illi, qui puſillos ſcandalizāt, atque eos, qui parturiunt meliorem vitam, ſeducunt, & partum ſpiritualem impediunt. Hi enim ſunt homicidæ, non corporum, ſed animarum, ac vt tales horrendè à Deo puniuntur, qui hāc animarum à ſe creatarum & redemptarum ruinam ita ſentit, ſicut ſentit mater dolorem, cum eius diſrumpuntur viſcera, vt fœtus tradatur lacerandus canibus. Ipſe enim de ſuis ait: *Qui portamini à meo vtero, qui geſtamini à mea vulua*, Iſaiæ 46. 3.

verſ. 14. *In vlulatu in die belli.*) Vlulatum tum tubarum, tum militum confligentium, ac victorum & occiſorum, æquè ac vincentium intellige. Hinc Tigurina vertit: *In claſſico in die belli.* Vatab. *in vociferatione*, quæ ſcilicet fit ſub conflictum. *Et in turbine.* Tigurina, *in tempeſtate*, id eſt, in valido impetu, in horribili incurſu hoſtium. Hunc enim comparat turbini, qui rapit & vētilat paleas, æquè ac hoſtes hi ventilaturi erant Ammonitas. Hoſtes hi fuere Chaldæi, vt patet Ezech. 21. 20. Ierem. 27.6. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo & alij. Poſtea rurſum vaſtati ſunt Ammonitæ ſub Antiocho, à Iuda Machabæo 1. Machab. 5. 6.

Vbi nota ex Ioſepho: Nabuchodonoſor anno 18. regni ſui, qui fuit vndecimus Sedeciæ regis Iuda, cepit & vaſtauit Ieruſalem: deinde quinto anno poſt, putà anno regni ſui 23. vaſtauit Ammonitas, Moabitas, Idumæos, cœpitque obſidere Tyrum, quam poſt tredecim annos expugnauit, anno regni ſui trigeſimo quinto, vti oſtendit Daniel. c. 2. initio.

verſ. 15. *Et ibit Melchom in captiuitatē.*) Melchom, ſiue Melech, vel Moloch, erat idolum Ammonitarum, ſpeciem habēs regis, putà Iouis. Vnde *Melchom* heb. idem eſt quod *rex eorū*, vt vertit Chald. & Vatab. Quis fuerit Melchom, an Iupiter, an Saturnus, dixi Leuit. 18. verſ. 21. Septuag. in Vaticano, & apud S. Hieron. habent: *Et ibunt reges eorum in captiuitatem, principes eorum, & ſacerdotes eorum ſimul.* Hæc de litera: nunc tropologiam totius capitis accipe.

Tropol. totius capitis Per haſce ſeptem gentes, quæ perſecutæ ſunt Iudam, id eſt, animam & populum fidelem, ſignificantur ſeptem vitia capitalia, putà Primò per Damaſcum (quæ hebr. idem eſt quod ſanguinis ſaccus, vel ſanguinem potans) gula & guloſi, qui toti in carne & ſanguine voluntantur. Secundò, per Gazam, auaritia & auari; quorum totum robur eſt in gaza, id eſt, in auro & argento. Idem ſignificat *Aſcalon*, id eſt, vt vertit S. Hieron. in nomine hebr. in Acta, *ignis inſanus*, vbi corrige, *ignis infamis* אש *eſc* enim eſt *ignis*. קלון *calon* eſt *infamia*. Idem ſignificat *Accaron*, id eſt, *ſterilitas* (hāc enim parit auaritia) vel *eradicatio* (malè in S. Hieron. in nom. Heb. in Ioſue legitur *eruditio*) *triſtitia*, ait S. Hieron. hic. Tertiò, per Tyrum, ſuperbia & ſuperbi: Tyrus enim ſuperba in mari eminebat quaſi arx. Quartò, per Edom, id eſt, ſanguinarium, ira & iracundi, qui in verba, verbera & cædes prorumpunt. Quintò, per Ammon, libido & libidinoſi. Ammon enim ex inceſtu Loth cum filia natus eſt. Sextò, per Moab, de quo cap. ſequenti verſ. 1. inuidia & inuidi: Moab enim idem eſt quod *de patre*: quia ipſe patris ſui ex filia fuit filius, ſimul & nepos; ac conſequenter Loth ei fuit tam auus, quàm pater. Sic inuidi, fratres excludunt, eorùmque locum, opes & nomen ſibi arrogant, perinde ac nepotes non carò excludunt patruos, imò fratres & parentes ſuos ab auita hæreditate. Septimò, Iſraël ſunt acedia & acedi, qui ex pigritia ad paupertatem redacti, vendunt pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis, vti de ijs dicetur c. 2. verſ. 6.

Cuiuſque horum quatuor ſcelera ſunt, quatuor gradus vitij cuiuſque: ſcilicet primus eſt, peccatum voluntatis. Secundus, operationis. Tertius, conſuetudinis. Quartus, gloriationis, vti dixi verſ. 3. ex S. Hieron. & Ruperto. Hoſce omnes Deus diſperdet in die iudicij, mittétque in ignem gehennæ, eo quòd pios perſecuti ſint, & fœdus fratrum ruperint, ſuſcitādo bellum inter carnem & ſpiritum, imò faciendo vt caro incarceraret & opprimeret ſpiritum, cui quaſi frater, imò quaſi ſeruus obſequi & ſeruire debuerat.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Ob tria & quatuor ſcelera Moab verſ.1. & Iudæ verſ.4. & Iſraelis verſ.6. cladem & excidium intentat, ac deinceps Iſraeli pergit exprobrare ingratitudinem, eo quòd cùm Chananæam, expulſis Chananæis, dono à Deo acceperit, inſuper Prophetas & Nazareos; iis tamen ingratè contra Deum, Deique iuſſum abuſus ſit. Vnde minans ſubdit verſ.13. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, *&c.*

℣. 1.) Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Moab, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad cinerem.

℣. 2.) Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in ſonitu Moab, in clangore tubæ.

℣. 3.) Et diſperdam iudicem de medio eius, & omnes principes eius interficiam cum eo, dicit Dominus.

℣. 4.) Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quòd abiecerit legem Domini, & mandata eius non cuſtodierit: deceperunt enim eos idola ſua, poſt quæ abierant patres eorum.

℣. 5.) Et mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes Ieruſalem.

verſ. 1. SVPER *tribus ſceleribus Moab.*) Cap. 1. quatuor gentium quatuor ſcelera arguit, eiſque punitionem meritam intentauit; nunc hoc capite tres alias gentes ſubnectit, putà Moab, Iſrael & Iuda, iiſque ſingulis eodem ſchemate totidem ſcelera obijcit, & ſimilem pœnam comminatur.

Eo quòd incenderit (Moab) *oſſa regis Idumææ.*) R. Dauid, Clarius, & Arias cenſent, hunc regem fuiſſe filiũ regis Idumææ, qui à Meſa rege Moab in conflictu captus eo tempore, quo Meſa pugnabat contra Ioſaphat regem Iuda, & contra regem Edom regémque Iſrael; quem tandem Meſa à tribus hiſce regibus obſeſſus, & ad extrema redactus, ex ira & deſperatione mactauit, & obtulit dijs ſuis, eúmque quaſi cathatma & piaculum cum oſſibus concremauit, & in cineres redegit in conſpectu patris vrbem obſidentis: quo facto pater, putà Rex Edom, indignans regi Iſrael, quòd eum ad hoc bellum excitaſſet, quo in conſpectu ſuo filius mactabatur & cremabatur, fœdus abrupit, & domum redijt, ídque cenſent ſignificari illis verbis 4. Reg. 3. 27. *Accipiénſque* (rex Moab) *filium ſuum primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, obtulit holocauſtum ſuper murum.* vbi *vi filium ſuum*, exponunt *filium eius*, ſcilicet regis Edom. Hebr. enim *vau*, quæ eſt nota pronominis affixi, tam eum, quàm ſuum ſignificat. Verùm Septuag. Chald. Hebræi, S. Hieron. Ruffin. A Ruper. Lyra. Abulenſis, Burgenſis, Caiet. Vatab. Pagnin. quin & Philo Biblius, vetus Phœnicum hiſtoricus apud Euſeb. lib. 4. Præpar. Euang. ac Ioſephus lib. 9. Antiq. cap. 3. tradunt regem Moab 4. Reg. 3. immolaſſe filium ſuum, id eſt, propriũ, non alienum, putà regis Edom. Cur id fecerit, varias cauſas afferunt Abul. 4. Reg. 3. & Perer. tomo 3. in Geneſ. cap. 22. num. 98. Meliùs ergo Hebræi S. Hieron, Ruffinus, Remigius, Alber. Hugo, Lyra. & Pererius loco iam citato, Ribera & à Caſtro cenſent, hunc fuiſſe ipſum met regem Idumææ, qui cum Ioſaphat & Ioram pugnauit contra Moabitas, eóſque obſidens in tantam deſperationem coëgit, vt rex Moab filiũ proprium dijs ſuis immolaret, vt eorum opem in tanta ne- B ceſſitate imploraret & impetraret. Quocirca Moabitas tanto in regem Idumææ odio exarſiſſe, vt eius poſtea mortui & ſepulti oſſa effoderint, cremarint & redegerint in cineres. Addunt aliqui, Moabitas ex his cineribus calcem feciſſe, eáque domos ſuas obliniuiſſe, vt perenne odium in Regem Edom teſtarentur. Vnde Chald. vertit: *Eo quòd combuſſerit oſſa regis Idumææ, & oblinierit eis quaſi calce domum ſuam.* Et hebr. לַשִּׂיד *laſſid*, tam *in calcem*, quàm *in cineres* verti poteſt. Vnde & Syrus vertit: *Eo quòd incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad calcem, vel cinerem.* Quo præcisè tempore & anno id fecerint Moabitæ, non narrat Script. nec Ioſephus: ſufficit ex hoc loco Amos conſtare, id contigiſſe & tempore Amos fuiſſe C rem omnibus notam & celebrem, erant enim crebra bella inter regem Moab, & Edom, ob viciniam & confinia: & in aliquo horum victor Moab hanc iniuriam, & ignominiam intulit regi Edom.

Porrò minatur hic Deus, ſe Moabitarum odia, & crudelitatem in oſſa regis Edom exercitam puniturum, vt oſtendat ſe non tantùm Iudæorũ, ſed & aliarum gentium eſſe Deum creatorem, prouiſorem & vindicem, vt quaſi talis ab omnibus agnoſcatur, timeatur & colatur. Porrò inhumanum eſt & probroſum valde exhumare mortuos, & illorum inſultare cineribus: tum quia honor ſepulchri ſunt vltima iuſta naturę, quæ defunctis decreuit viuorum pietas apud omnes pe- D nè gentes: tum quia hoc eſt cum mortuis dimicare, & eos rurſus quaſi interficere: tum quia animę fit iniuria cùm eius corpus inhonoratur. Vnde Gentiles ſepulchra dicabant, & ſæpe inſcribebãt *Dijs manibus*. Hinc peſſimè apud omnes audiuit Cambyſes, teſte Herodoto lib. 3. qui Amaſis regis Ægypti iam defuncti effodit cadauer, illúdque flagris cædi, vellicari, & ſtimulis pungi iuſſit. Crudelis Sylla C. Marij oſſa effoſſa diſperſit; quod ne ſibi iure talionis fieret, iuſſit ſe poſt mortem cremari. Idem eandem ob cauſam ſecu-

ti

ti ſunt Romani, vt docet Plinius lib. 7. c. 54. Quin & Scythæ cætera deſpicientes, cum Darius eis metum vel inertiam exprobraret, quòd bellum declinarent, reſponderunt ipſum cogniturum animos & vires Scytharum, cum ad parentum ſuorum ſepulchra veniſſent: pro ijs enim ſe vſque ad mortem præliaturos. ita Valer. lib. 5. cap. 4. Hac de cauſa Deus impio Ieroboam, aliiſque regibus Iſraël idololatris, quaſi pœnam extremam minatur, quòd oſſa eorum ſepulchris eruta proijcienda ſint canibus, Ierem. 8. 1. & Baruch. 2. 24.

Hinc moraliter diſce, quantum nefas ſit mortuorum famam lacerare: fama enim pluris eſt quàm oſſa: oſſa laniant canes, famam detractores: canini ergo ſunt, & crudeliores canibus. ita Sanchez.

verſ. 2. *Mittam ignem in Moab.*) Per Nabuchodonoſorem, qui quaſi flagellum gẽtium omnium in manu Dei, quinto anno poſt exciſam Ieroſolymam percuſſit & vaſtauit tam Moabitas, quàm Ammonitas, teſte Ioſepho lib. 10. Antiq. c. 11.

Et deuorabit ædes Carioth.) Aliqui *Carioth* accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, vertúntque *vrbes*. קריה *kiria* enim in ſingulari eſt vrbs: inde *Carioth* in plurali vocantur vrbes. Vide Septuag. vertunt: *Fundamenta vrbium ſuarum diſperdet*. ſic & Chald.

Melius noſter, Tigurina & alij, Carioth accipiunt vt nomen proprium vrbis, & metropolis Moab. Sic enim accipit Ieremias c. 48. 21. Fortè vrbs hæc ab amplitudine dicta eſt Carioth, eo quod vrbes plures in ſe complecteretur, vti Praga, Cracouia, Leodium, Pariſij, tres imò plures vrbes in ſe continent.

Et morietur in ſonitu Moab.) Tigurina, *in fremitu*. q. d. In ſtrepitu horriſono expugnationis vrbis Carioth, & cæterarum Moabitidarum occidentur, & morientur Moabitæ. ita Vatab. vnde explicans addit: *In clangore tubæ.* q. d. Tubis clangentibus, armis perſonantibus, & hoſtibus vociferantibus cædentur Moabitæ, magno terrore & horrore.

verſ. 4. *Super tribus ſceleribus Iuda.*) A gentibus tranſit ad Iudam (id eſt, ad duas tribus, Iudam & Beniamin) qui gentium idololatriam & ſcelera imitatus eſt, imò ſuperauit, ideóque ei excidium per eundem Nabuchodonoſorem & Chaldæos comminatur.

Tropol. S. Hieron. *Auarus*, inquit, *aurum, guloſus ventrem, libidinoſus panem & Beelphegor colit: laſciua mulier, quæ cùm ſit in delicijs, mortua eſt, adorat venereas voluptates.* Hæc ſunt idola Iudæ, id eſt, fidelium & Chriſtianorum.

℣. 6.) Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Iſraël, & ſuper quatuor non conuertam eum: pro eo quòd vẽdiderit pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis.

℣. 7.) Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum, & viam humilium declinant: & filius ac pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen ſanctum meum.

℣. 8.) Et ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare: & vinum damnatorum bibebant in domo Dei ſui.

Super tribus ſceleribus Iſrael.) A Iuda tranſit ad Iſraël, id eſt, ad decem reliquas tribus, quarum caput erat Samaria, eáſque pariter arguit, & plectit ob tria, id eſt, multa ſcelera, & ob quatuor, id eſt, quartum, quod eſt crudelitas & oppreſſio pauperum, nimirum, *eo quòd vendiderit pro argẽto iuſtum & pauperem.* verſ. 6.

R. Samuel Marochianus tract. de aduẽtu Meſſiæ c. 6. & ex eo Galatin. lib. 4. cap. 24. & Arianus Finus libr. 6. flagelli Iudæorum cap. 47. cenſent quartum ſcelus fuiſſe, quòd Chriſtum, qui iuſtus fuit per excellentiam & antonomaſiam, vẽdiderint triginta argenteis. Primum, inquiunt, ſcelus fuit, quòd vendiderint Ioſeph, Geneſ. 37. 28. propter quod puniti ſunt captiuitate Ægyptiaca. Secundùm, quòd Dauidem, & in eo Chriſtum ſpreuerint, dicentes: *Non eſt nobis pars in Dauid*: atque adorauerint vitulos aureos, propter quod puniti ſunt captiuitate Aſſyriaca. Tertium, quòd filios ſuos immolarint Moloch & idolis, ac Prophetas eos arguentes occiderint, propter quod puniti ſunt captiuitate Babylonica. Quartũ, quòd Chriſtũ vendiderint & occiderint, propter quod planè exciſi, & deſolatione ſemper duratura vaſtati ſunt à Tito & Romanis. Verùm obſtat, quòd Chriſtus non ab Iſraële, vtpote iam abducto in Aſſyriam, ſed à Iuda venditus, & occiſus ſit. Quocirca potiùs Iudæ, quàm Iſraëli hoc ſcelus aſcribendum fuiſſet. Adde, quòd tempore Chriſti nec Iudæi, nec Iſraëlitæ coluerunt idola, quæ hic verſ. 4. in Iuda arguit Propheta. Ad literam ergo loquitur de quolibet iuſto & paupere, ab Iſraëlitis iniuſtè vendito & oppreſſo: ſed quia inter hos excelluit Chriſtus, quem Prophetæ habent pro ſcopo, hinc ad Chriſtum quoque videtur acies Prophetæ finaliter dirigi. Primò enim Prophetæ taxant ſcelera ſui ſæculi, deinde ſub ijs taxant ſimilia poſterorum crimina, maximè committẽda tempore Chriſti contra ipſum Chriſtum. Prophetæ enim omnibus temporibus ſcripſerunt hæc oracula. Vnde & inter ſeptem gentium ſcelera, Amos hoc ponit vltimum, quaſi maximum: tale enim eſt venditio & occiſio Chriſti; præſertim quia non legimus Iſraëlitas alio tempore quàm Chriſti, vendidiſſe iuſtum & pauperem verè & propriè. Porrò hoc fuit ſcelus tam Iſraëlis, quàm Iudæ: quia poſt vaſtatã ab Aſſyrijs Samariam, Iſraëlitæ cladi ſuperſtites fugerunt Ieroſolymam, & cum Iuda commixti coaluerunt in vnam gentem. Nam ab olim, putà à Patriarcha Iacob, Iſraël & Iuda, id eſt, decẽ tribus & duæ, fuerunt quaſi fratres: quocirca ſcelera hic Iſraëli aſcripta, ad Iudam quoque pertinent. Quartum enim ſcelus Damaſci, & cæterarum gentium, hic aſſignatur crudelitas: ergo eadem Iudæ quoque aſſignanda videtur: cùmque in oraculo Iudæ verſ. 4. illa non inueniatur, ex onere Iſraëlis hoc verſu mutuanda eſt. Id clariùs patebit cap. 3. verſ. 1. vbi S. Hieron. & alij paſſim, per filios Iſraël intelligunt tam duas, quàm decem tribus. Iſraëli tamen potiùs, quàm Iudæ aſcribit eam Amos: quia ipſe directè, & propriè à Deo miſſus fuit ad Iſraëlem, non ad Iudam, ac prophetauit in Samaria & Bethel, non in Iudæa & Ieroſolyma: vnde in ſequentibus pergit prophetare contra Iſraëlem. Iſraëlis ergo onus vltimò ponit, illúdque aggrauat, vt de eo continua ſerie prophetet.

A Senſus ergo eſt. q. d. Quartum & grauiſſimum ſcelus Iſraëlis eſt, *quod vendiderit pro argento iuſtum*, id eſt, iuſtam iuſtorum, putà pauperum innocentiam, cauſam & ſubſtantiam, vt eam in iudicio adiudicaret diuitibus, propter pecunias & munera accepta ab eis, qui illos illorúmque bona iniuſtè inuadebant, & à Iudice ſibi dari depoſcebant. Venditio ergo hęc iuſtorum tempore Amos, non fuit ipſorummet iuſtorum, vt cenſuit Remig. hoc enim eos feciſſe nuſquam legimus, ſed prædiorum & opum eorundem, qua ſcilicet donis iudici oblatis peruertebant iudicium, ac emebant ab eo ſententiam iniuſtam, per quam ipſe eis adiudicabat bona pauperũ. ita Chald. S. Hieron. Alber. Lyran. Clarius, Arias, Vatab. Ribera & à Caſtro.
B Propriè verò quartum hoc ſcelus Iudæ & Iſraëlis eſt, *quod vendiderit*, id eſt, venditurus ſit *pro argento*, putà pro triginta argenteis, *iuſtum*, ſcilicet Chriſtum, qui antonomaſticè eſt iuſtus, quia Sanctus ſanctorum. Chriſto enim propriè ſingula hæc verba competunt, & non alteri; & ad Chriſtum, quaſi ad ſcopum & amorem ſuum, data vel leui occaſione & ſimilitudine, ſubitò auolare ſolent Prophetæ. Eſt ergo hic duplex ſenſus, iſque literalis; vel potiùs prior de iuſtis quibuſlibet tépore Amos literalis, poſterior de Chriſto allegoricus. Denique Arabicus vertit: *Eo quòd poſuerunt contra veritatem pro argento & veſtimentis*. q. d. Quia veritatem & iuſtitiam vendiderunt argento, &
C calceamentis, hoc eſt, viliſſimo pretio.

Et pauperem pro calceamentis.) Hebr. eſt duale נעלים *nahalaim*, id eſt, pro duobus calceis, ſiue pro pari calceorum. Perperam R. Salomon, & ex eo Lyran. vertit: *Pro clauſuris*. q. d. Sępè quia pauper claudebat agrum, cogebat diues dirui; vt eius agrum inuaderet, & ſuo, qui vicinus erat, copularet. Nam Septuag. Chald. & alij paſſim, *nahalaim* vertunt calceos. Remigius propriè id accipit, cénſétque Iſraëlitas vendidiſſe pauperes in ſeruos vicinis gentibus, vel ipſis etiam Iſraëlitis, idque viliſſimo pretio, putà pro pari calceamentorum. Hoc ſcelus in iure vocatur plagium, quo ſcilicet homo liber rapitur, venditúrque in mancipium;
D quod proinde lege diuina morte punitur Exodi 21. 15. *Qui furatus fuerit hominem & vendiderit eum, conuictus noxæ morte moriatur*. Lege verò ciuili, putà lege Flauia punitur verberibus & plagis, à quibus reus dictus eſt plagiarius, & crimen plagium. Verùm hoc iam refutaui: neque veriſimile eſt hominem liberum ab eis tam vili pretio, putà duobus calceis, venditum fuiſſe.

Meliùs ergo alij cenſent, pauperem hic dici venditum, eo quòd eius ius, cauſa & ſubſtantia ſit vendita. Sic enim vulgò dicimus hominem vendi, dum in iudicio, vel extra iudicium eius ſtatus, vel iura venduntur. ita S. Hieron. Clarius, Vatab.
E Arias & alij paulò ante citati. Nota adagium, *pro calceamentis*, id eſt, exiguo & vili pretio. Sic vulgò etiamnum dicitur: Nõ pluris eum facio quàm meos calceos: tanti eum æſtimo, quanti veteres calceos: pro calceis iſtud dabo. ita S. Hieron. Sic Chriſtus à Iudæis venditus eſt vili pretio, putà triginta argenteis, qui totidem florenos Brabanticos, vt aliqui; vel vt alij, dimidiam eorum partem, putà quindecim flor. Brab. conficiunt. florenus Brabanticus continet quatuor Iulios: quindecim ergo floreni faciunt ſexaginta Iulios, putà ſex aureos. Annon hoc vile pretium, quo Dominus vniuerſorum æſtimatus & venditus eſt? Minùs rectè Theodor. ſic exponit, q. d. Iudices, Ad-

A uocati & Procuratores, ita affligebant pauperes cauſam ſuam agentes, vt cùm non haberent quod pro ſtipendio eis ſoluerent, ſordida auaritia & tyrannide calceos eis exuerent, & raperent. Et Clarius, q. d. Diues inuadens agrum pauperis, cogebat illum renunciare iuri ſuo extracto calceo, iuxta morem Iſraelitarum, qui narratur Ruth. 4. 7. Denique Arabicus vertit: *Fecerunt pauperem loco calceamentorum*, hoc eſt, vili æſtimarunt, non pluris fecerunt quàm veteres calceos, vt vulgò dicitur.

Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum.) q. d. Deprimunt pauperes in iudicio, vt verſ. 7.
cauſa cadant; quin & extra iudicium eoſdem deijciunt & conculcant, æquè ac conculcatur man-
B cipium, vel beſtia, quæ in puluerem deijcitur, ibique caput & capillos opplet luto & puluere, vt videatur tota eſſe puluerulẽta. ita S. Hieron. Notat diuitum faſtum, & ſæuitiam in pauperes. Nam vt rectè aduertit P. Pineda lib. 6. de rebus Salomon. cap. 21. num. 14. apud inſolentiſſimos diuites Iſraelis res non erat inſolens, vt obuios pauperes pro libidine peſſundarent, & iniecto opprimerent pede, ac tantùm non ſuffocarent, animámque extorquerent. Vnde Septuag. vertunt: *Conculcabant ſuper puluerem terræ, & pugnis percutiebant in capite mendicum*. Vatab. verò & Tigurina: *Anhelabant ſuper puluerem terræ in caput*
C *tenuium*. q. d. Deſiderant opprimere pauperes, quos libenter vident proijci in terram & luto oppleri. Chald. *Qui contemnunt quaſi puluerem terræ caput mendicorum*. Alij: *Qui abſorbent quaſi puluerem terræ caput pauperum*. Hebr. enim שאף *ſcaaph* ſignificat reſpirare, attrahere, anhelare, optare, inhiare, abſorbere. ita Pagnin. Marinus, Forſterus, & alij in lexicis.

Et viam humilium declinant.) q. d. *Viam*, id eſt, ius, rem & cauſam pauperum in iudicio ob munera ſubuertunt, litémque & victoriam diuiti munera danti tranſcribunt. ita Theod. Vatab. & Arias. Vnde Chald. vertit: *Et viam obſcuriorum peruertunt*. Secundò generalius, q. d. *Viam*, id eſt, con-
D ſilia, inſtituta, conatus pauperum ſubuertunt, eóſque cogunt incœpto deſiſtere, illiſque ſua potentia & iniquitate omnis boni aditum, & viam præcludunt. Tertiò ſimplicius, & magis connexè ad præcedentia: *viam humilium*, id eſt, humiles & pauperes viatores, vt ſit hypallage, *declinãt*, id eſt, deijciunt, & in terram proſternunt, ac conculcãt. Hoc enim aptè reſpondet priori hemiſtichio, quo dixit: *Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum*. Solent enim Hebræi, in rythmis præſertim & carminibus, poſteriori hemiſtichio idem aut quaſi idem dicere, quod dixerant priori. Simile eſt Iob. 24. 3. *Subuerterunt pauperum viam, &*
E *oppreſſerunt pariter manſuetos terræ*. Vbi vide P. Pinedam, qui decem expoſitiones illius æquè ac huius loci affert. Aliter S. Hieron. q. d. *In tantam eleuantur ſuperbiam, vt nolint cum humilibus ambulare vel agere*: & Lyran. q. d. Cum in via occurrunt pauperi, ex faſtu cogunt eum ſibi cedere, & de via declinare. Myſticè Albertus. q. d. Pauperũ bona diripiunt, itáque cogunt eos vel per impatientiam, vel per indigentiam à via virtutis, & iuſtitię declinare ad furta, aliáque ſcelera, vt victum ſibi comparent. Primus ſenſus eſt literalis & genuinus: via enim in Script. ſæpe rem, negotium, ius & cauſam ſignificat.

Mor. in aduocatos iura peruertentes.

Notent hæc Iudices & Aduocati, qui pauperes opprimunt, cùm ex iuramento eos tueri, imò ex officio

officio cauſam eorum gratis agere teneantur. Audiant fulmen Dei Deuter. 17. 19. *Maledictus qui peruertit iudicium aduenæ, & pupilli, & viduæ. Et dicet omnis populus: Amen.* Rectè S. Ambroſ. in ſerm. *Iuſtè aduocato dicitur: Redde quod accepiſti, quoniam contra veritatem feciſti, iniquitati adfuiſti, iudicem fefelliſti, iuſtam cauſam oppreſſiſti, de falſitate viciſti.* Caſſiod. in pſal. 73. *Hi, ait, ſunt in conuiuiis ſcurræ, in exactionibus harpyiæ, ad fallendum vulpes, ad ſuperbiendum tauri, ad conſumendum minotauri. Hi ſunt, quorum ſi nares afflauerit tuinſquam rubiginoſi aura marſupij, confeſtim videbis illic oculos Argi, & manus Briarei, & Sphyngarum vngues, & periuria Laomedontis, Vlyſſis argutias, Sinonis fallacias, fidem Polymneſtoris, & pietatem pigri Leonis adhiberi.* Et Alanus lib. de conqueſtione naturæ: *Si quis armatus eſt pecunia, tanquam loricis argenteis, torrentis impetum Tullianı, fulgur incurſus Hectorei, robur virtutis Herculeæ verſipelles Vlyſſis vilipendit aſtutias. Intantum enim habendi fames incăduit, vt Dialecticæ muta ſit ſubtilitas, Rhetoricæ langueſcat ciuilitas, vbi nummorum perorat pluralitas. Nummus vincit, nummus regnat, nummus imperat vniuerſis.* Hæc de rabulis litigioſis, auaris & iniquis: veri enim aduocati iuris tutores, pauperum patroni, noui Iuones ſunt.

Et filius, ac pater eius ierunt ad puellam) Eandem, vt habent Septuag. notat Iſraëlitarum inceſtum, quòd filius ſocru, id eſt, vxore patris, vel potius nurus, id eſt, vxore filij abuteretur, inquit S. Hieron. Remig. Hugo & Lyran. aut certè, eandem puellam & meretricé baberet vterque pro concubina: itáque *violarent nomen ſanctum Dei*, exponendo illud infamiæ & ludibrio Gentilibus, dicentibus: Ecce quàm ſpurci & obſcœni ſunt Iſraëlitæ; quàm ſpurca ergo eorum fides & religio ſit oportet: & qualis eorum Deus, qui iſta tolerat, nec punit? Huius blaſphemiæ cauſam dabant ſuo inceſtu Iſraëlitæ.

verſ. 8. *Et ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare.*) Iſraëlitæ cœnaturi, vel conuiuaturi non ſedebant ad menſam, ſed iuxta eam diſcumbebant, id eſt, iacebant in lectulis, qui inde cœnatorij dicebantur. Ita diſcubuit in lectulo Chriſtus in domo Simonis leproſi, cùm à tergo ei Magdalena pedes lachrymis ſuis lauit. Taxat ergo eos, quòd immolantes victimas vitulis aureis in Dan & Bethel, ex iiſque deinde iuxta altare epulantes, diſcumberent in lectulis & veſtibus, quas à pauperibus, præſertim nolentibus edere hoſce vitulos, vi extorſerant, quaſi pignora pro debitis: aut quòd ijs diuendiis ex pretio victimam & epulum inſtruerent: vnde ad illud accumbentes cenſebantur ad veſtes pauperum pignoratas diſcumbere, & ſuper ijs epulari, cum tamen Deus iuſſiſſet pignus pauperi ante noctem reddi, Deuter. 24. 11. ita Hebræi, & ex eis S. Hieron. Lyran. & Vatab. Peccabant ergo dupliciter, Primò, quod bas veſtes eriperent pauperi. Secùdò, quod ijs colerent idola. ita Sanchez.

Aliter Septuag. qui per accubitum intelligunt concubitum. *Veſtimenta*, inquiunt, *eorum ligantes funibus*, παραπετάσματα, id eſt, *velamina faciebant adhærentia altari*, vt nemo eos ibi in idolio concumbentes & fornicantes videret. Sic enim Beelphegor colebant fornicando iuxta eius idolum & altare, vt patet Numer. 25. 1. ita Septuag. explicat S. Hieron. & Theodor. Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Colligauerunt veſtiměta ſua funibus, & fecerunt inceſſus coram templo meo, & biberunt vinum cum luſu in domo deorum ſuorum.*

Denique Clarius cenſet, eos dormiendo in veſtibus hiſce in pignus acceptis, captaſſe oraculū, vti Græci dormientes in pelle arietis Ioui immolati, captabant eius reſponſum, teſte Herodoto lib. 8. Talia fuerunt lectiſternia gentilium in fano Serapidis, Æſculapij, Podalyrij & aliorum, quibus incubantes ſomnia captabant, de quibus P. Delrio Diſquiſit. Magic. lib. 4. c. 3. quæſt. 6. Huc accedit explicatio Martini de Rua lib. 2. ſingular. c. 9. qui per veſtes pigneratas accipit ſacras, quibus ſe ſuis dijs deuouebant & conſecrabant. Erant hæ veſtes, inquit, quæ quaſi pignus deuotionis, aut militationis, diis conſecrabantur; aut quæ ipſi militati deuotique tanquam inſigne eius numinis, cui ſeſe dicauerant, geſtabant. Sic ait Cicero Philip. 14. *Mars ipſe ex acie fortiſſimum quemque pignerari ſolet*, id eſt, tanquam ſuum, ſibique deuotum & debitum vſurpare. Et Sueton. in Claudio c. 10. *Primus Cæſarum*, inquit, *fidem militis etiam præmio pigneratus*, id eſt, quaſi pignore ſibi obligans. Et Seneca lib. 1. de Benef. c. 4. *Nemo non victuram in animo ſuo memoriam dixit, nemo non deditum ſe, & deuotum profeſſus eſt, & ſi quod aliud humilius verbum, quo ſe oppigneraret, inuenit*, id eſt, quo ſe illi cōſecratum aut deuotum ſignificaret. Simili modo erant hę veſtes dijs eorum oppigneratæ, per eáſque ſeipſos dijs ſuis oppignerabant & deuouebant. Subdit tamen Roá, pignora hic potiùs iudicialia ſignificari, quæ iuriſperitis ea dicuntur, in quorum poſſeſſionem quis à iudice mittitur: ſiue quæ aliquo iure cuipiam adiudicata, attribuiáque ſunt, eſto iniuſtè, vti hic fiebat. Ergo veſtis pignorata non eſt aliud quàm veſtis damnatorum, vt vinum etiam damnatorum, de quo ſequitur.

Et vinum damnatorum (quos per calumniam, & vim damnarant ad ſpolium, vel ad mortem. Vnde Septuag. vertunt: *Vinum de calumnijs bibebant* Chald. *bibebant vinum rapinæ*, vtique expreſſum ex oppreſſione & conculcatione pauperum) *bibebant in domo Dei ſui.*) q.d. Pauperes, præſertim Dei veri cultores, nec in Dan & Bethel, ſed in Ieruſalem ſacrificantes, calumniis & falſis teſtibus circumuentos damnabant, boniſque mulctabant; ex quibus inſtituebant ſympoſia, ſéque inebriabant in ſuis idolijs, quaſi hac idololatria, calumnia, rapina & ebrietate deos ſuos honoraturi, & Deum verum Iudæorum offenſuri. ita S. Hiero Theod. Lyran. & Vatab. Paulò aliter P. Prado in Ezech. 13. verſ. 31. Bibebant, ait, vinum damnatorum, id eſt, vinum generoſum, delicatum, pretioſum, quale propinari ſolet damnatis à familiaribus & amicis, vt animoſiùs tolerent cruciatus, & ſupremum mortis agonem; quaſi ſola gula & ebrietas hic eis improperetur. Verùm prior ſenſus ſimplicior, plenior & neruoſior eſt. Simile ſcelus impijs improperat Iob cap. 24. 6. *Agrum*, ait, *non ſuum demetunt, & vineam eius quem vi oppreſſerunt, vindemiant*, vti fecit Achab in agro Naboth, 3. Reg. 21. Porrò ex damnatorum bonis olim dijs ſacrificari conſueuiſſe, docet Seruius in illud Æneid. 4.

Simul Diuum templis indicit honorem.

Indici, inquit, *dicuntur, quia paupertas maiorum ex collatione ſacrificabat, aut certè de bonis damnatorum; vnde & ſupplicia dicuntur.* Ac D. Iſidorus lib. 6. ex Feſto: *Supplicationes*, ait, *quæ ſunt de bonis paſſorum ſupplicia.* Hinc etiam ſacer homo, ſacra bona, & ſacrum pro execrando ſumptum, quia ſa-

cræ res de bonis execrandorum fiebant. Audi rurſum Iſidorum, & ex eo Martinum de Roa lib. 2. ſingular. c. 9 *Supplicium propriè dicitur, non qui quoquo modo punitur, ſed ita damnatur, vt bona eius conſecrentur, & in publicum redigantur. Nam ſupplicia dicebantur ſupplicamenta, & ſupplicium dicitur de cuius damnatione delibatur aliquid Deo: vnde & ſupplicare.* Vinum ergo damnatorum eſt, quod ex damnatorum mulcta & ſupplicio comparabatur; ex quo dijs ſacrificare, ac proinde conuiuari etiam peracto ſacrificio veteres conſueuere.

℣. 9) Ego autem extermiuaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo, cedrorum altitudo &, eius fortis ipſe quaſi quercus: & contriui fructum eius deſuper, & radices eius ſubter.

℣. 10.) Ego ſum, qui aſcendere vos feci de terra Ægypti, & duxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis Terram Amorrhæi.

℣. 11.) Et ſuſcitaui de filijs veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos: nunquid non ita eſt filij Iſrael, dicit Dominus?

℣. 12.) Et propinabitis Nazaræis vinum: & prophetis mandabitis, dicentes: Ne prophetetis.

℣. 13.) Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.

℣. 14.) Et peribit fuga à veloce, & fortis nō obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animam ſuam.

℣. 15.) Et tenens arcum non ſtabit, & velox pedibus ſuis non ſaluabitur, & aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam.

℣. 16.) Et robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in die illa die, dicit Dñs.

vers. 9. *Ego autem exterminaui Amorrhaeum.*) q. d. Ego duce Ioſue Chananæâ expuli Amorrhæos, aliáſque ſex gentes eius incolas, eámque dedi vobis, ô Iſraelitæ: hęccine ergo mihi rependitis? Recenſet beneficia eis præſtita, vt eorum ingratitudinē & apoſtaſiam acriùs arguat. Nominat Amorrhæos præ cæteris: quia hi tam ſtatura & robore, quàm ſæuitia & ſcelere ſuperabāt cæteros Chananæos: inde dicti ſunt Amorrhæi Hebr. id eſt, loquentes, ſiue famoſi & frequenti ſermone celebrari, ait S. Hieron. Vnde ſubdit: *Cuius altitudo cedrorum altitudo eius.* q. d. Amorrhæi alti & proceri erant inſtar cedri. q. d. Erant gigantes. Eſt hyperbole: & hebraiſmo redundat pronomen eius. Simile eſt illud Virg.

Abietibus iuuenes patrijs, & montibus aquos.

Et fortis ipſe (populus Amorrhæus) *quaſi quercus*: de qua Seneca in Herc. Octeo:

Gemit illa multo vulnere impreſſo minax,
Frangitque cuneos, reſilit excuſſus chalybs:

A *Vulnuſque ferrum patitur, & truncum fugit.*

Sic Lucan. lib. 1. Pompeiū aſſimilat quercui. Hæc enim eſt fortitudinis ſymbolum, ait Pierius Hiero. 15. Sic & Philo, ait S. Hieron. Eſau vocat *δρύϊνον*, id eſt, quercinum, roboreum, quaſi ex quercu excíſum: imò Feſtus à robore, id eſt, quercu, robur dictum putat. Senſus ergo eſt, ait Ruffinus, q. d. *Syluam gentium longa iam ætate prævalidam, ita celſis verticibus comminantem, & profundis radicibus innitentem, ſedulus quaſi caſtrorum metator excidi, ne habitationis leuia ſaltem impedimenta ſentirent. Quicquid ergo roboris fuerat, ſtirpitus amputaui.*

Et contriui fructum eius deſuper & radices eius ſubter.) q. d. Penitus hunc populum euerti; inſtar B cedri, cuius tam ſurſum rami, quàm deorſum radices ſuccinduntur. Perſtat enim in metaphora & ſimilitudine cedri. Porrò per ramos & radices accipi poſſunt filij & patres. Deus enim volens gētem & ſtirpem tam impiam radicitus delere, iuſſerat Moyſi & Ioſue vt Chananæos omnes, etiam pueros & infantes, occiderent, itáque omne eorum ſemen abolerent, Deut. 7. 1. Ioſue 6. 21. Sapien. 12. 11. vbi Chananæi vocantur *ſemen maledictum*. ita Theodor. Remig. & Arias.

Et ſuſcitaui de filijs veſtris in Prophetas) q. d. vers. 11.
Filios veſtros impleui ſpiritu prophetiæ, fecíque prophetas, eáque ratione tam filios veſtros, quàm C vos in filijs euexi & honoraui.

Et de iuuenibus veſtris nazaræos.) Repete *ſuſcitaui*. Nazaræi erant quaſi religioſi legis veteris, qui vt Deo meliùs vacarent, ex voto abſtinebant vino, & geſtabant cęſariem intonſam, ideóque dicti ſunt Nazaræi, id eſt, ſeparati à mundo, & addicti Deo. Vnde S. Nazianz. orat. in laudem S. Baſilij, religioſos noſtros vocat Nazaræos. Vide dicta Numer. 6. Nota hic nazaræatum, id eſt, ſtatum religionis, & vocationē ad eam, vitámque in ea, eſſe opus Dei, quòd nec niſi Deo auctore ſuſcipi, nec niſi eo adiutore retineri poteſt. Inſuper eandem eſſe magnum Dei donum quo Deus honorat familias, eiſque benedicit, dum filios earum in eum ſibi, quaſi in ſuam familiam, aſciſcit, eóſque facit quaſi aulicos aulæ ſuæ cœleſtis; vt meD ritò parentes hoc Dei donum in filijs impedire & euertere non debeant, niſi Deo ingrati eſſe, eíque reſiſtere velint; ſed potiùs de eo ſibi gratulari, Deóque gratias agere, ac filios eò impellere, eóſque Deo eorum creatori offerre, imò reddere, vti docent S. Baſil. in aſcet. S. Chryſoſt. lib. 3. contra vituper. vitæ monaſt. S. Ambr. lib. 1. de Virgin. S. Bern. Epiſt. 112. vide P. Platum lib. 3. de bono ſtatus religioſi c. 53. & lib. 2. c. 12. 13. 14. 15. 16. & 19.

Et propinabatis eis vinum.) Ita legunt omnes vers. 12.
Codices Latini, Græci, & Hebræi, in præterito. Vnde in Romanis vitio typographico irrepſiſſe E videtur, *Propinabitis & mandabitis*, in futuro. Taxat enim pręterita eorum ſcelera, nimirum quòd Nazaræis contra votum & profeſſionem eorum, propinarint vinum, & Prophetis à Deo miſſis ad prophetandum mandarint, dixerintque, *Ne prophetetis*, itáque Nazaræis & Prophetis, ipſíque Deo eorum datori non tantùm ingrati, ſed & hoſtiliter obluctati fuerint. Qua de cauſa iratus eis vindictam, & excidium horribile comminatur. Notent hæc ij, qui Clericos & Religioſos ad ſua vota, & inſtituta violanda inuitant, & ſollicitant. Audiant fulmen Dei quod ſequitur: *Ecce ego ſtridebo*, &c.

Ex

Ex hoc loco, ait S. Hieron. *hæreſis ſuam Tatianus Encratitarum princeps ſtatuere nititur, vinum aſſerens non bibendum: cum & lege præceptum ſit ne Nazaræi bibant vinum; & nunc accuſentur à Propheta, qui propinent Nazaræis vinum.* Eandem antè ſexennium renouauit phanaticus quidam in Hollandia, docens Chriſtiano abſtinendum eſſe vino & carne, quòd hiſce veſcens nequeat ſeruare caſtitatem: ſed exploſus ab œnopolis & laniónibus, ac à magiſtratu flagellatus, & in exilium pulſus, inſaniæ ſuæ pœnas dedit.

vers. 13. *Ecce ego ſtridebo ſubter.* (malè quidam Codices legunt *ſuper*. Hebr. enim eſt תחת *tachat*, id eſt, *ſubter*, & Græcè ὑποκάτω, id eſt, *ſubtus*) *vos.*] Pro *ſtridebo* hebr. eſt מעיק *meic*, quod Primò Chald. vertit actiuè: *Ecce ego adduco ſuper vos anguſtiam, & anguſtijs afficiet vos in loco veſtro. ſicut anguſtijs premitur plauſtrum onuſtum manipulis*, dum ſcilicet manipuli fœni, vel ſegetum laxi, ab auriga comprimuntur & ſtringuntur, vt currus capiat multos, itáque iuſtum onus ſuſcipiat. Verùm Hebr. Græci, & Latini Codices legunt: *ſubter vos*, non *ſuper vos*, vt dixi. Secundò ergo, alij ſic vertunt: *coarctationem*, vel, *compreſſionem facio ſubter vos*. id eſt, coarctabo & anguſtiabo vos vndique, ſubtus & ſupra, ſicut auriga denſat & coarctat manipulos in curru, tam inferiores quàm ſuperiores. q.d. Multiplicabo & denſabo anguſtias vobis circumquaque, ſicut ſtringuntur & denſantur ſegetes in curru, præſertim imæ, quæ ſubtus ſunt, vt alijs fiat locus, pluréſque ſuper eas poſſint inijci. Vnde Emmanuel & Mariana ex Chald. ſic exponunt: *ſtridebo*, id eſt, obſidione vos premam, ſicut plauſtrum premitur & coarctatur plenum manipulis. Hinc & Arabicus Alexand. vertit: *Ego deuoluam vos vt plauſtrum voluens.* Tertiò & optimè vertit noſter, cui conſentit Tigurina, quæ ſic habet: *En ego onuſtus nimium premor, ſtrideóque ſub vobis, perinde ac plauſtrum onuſtum manipulis premitur, ac gemit*; quod explicans Vatab. *Conqueritur*, inquit, *Deus de Iſraelitis, quòd eum onerent peccatis & ſceleribus ſuis: hinc ſequitur, quod & Deus eos in anguſtias ducturus ſit, è quibus eluctari non poſſint.* Et R. Abraham: *Non eſt robur, vt feram vos; ſed gemo ſub onere*, iuxta illud Iſaiæ c. 1. verſ. 14. *Laboraui ſuſtinens*: Et c. 43. verſ. 24. *Seruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Optimè S. Hieron. *Idcirco*, inquit, *ſicut plauſtrum ſtipulæ, vel fœni onere prægrauatum, ſtridore & ſonitu longè exululat, ſic ego peccata veſtra vltrà non ſuſtinens, & quaſi ſtipulam tradens incendio, clamabo & dicam: Peribit fuga à veloce*, &c. Hinc Syrus vertit: *Ecce ego anxius* (compreſſus) *ſum* (ero) *ſubter vos, vti comprimitur* (angitur) *plauſtrum plenum ſpicis.* Et Arabicus Antiochenus: *Ego deflectar ne ſim veſter iudex, eo modo quo voluitur plauſtrum plenum arundinibus.*

Vox ergo *ſtridebo* tria ſignificat. Primò Deum quaſi grauatum mole peccatorum Iſraëlitarum ſub ijs gemere: vnde ait, *ſubter vos.* Secundò, indignari & ſtridere, ac diras omnes impijs cum excidio intentare: ſtridor enim eſt is qui ſequitur: *Peribit fuga à veloce*, &c. Tertiò, *ſtridebo*, id eſt, ſtridere faciam, premam, & affligã vos vt ſtrideatis. Hebr. enim מעיק *meic* eſt coniugationis *hiphil*, ac proinde planè actiuum. Vnde Chald. & alij vertunt, *coarctabo vos*, nimirum per Salmanaſar & Aſſyrios, qui obſidebunt & vaſtabunt Samariam. Quocirca Ribera rectè ſic exponit: *Stridebo ſubter vos*, id eſt, *in terra veſtra audiri faciam magnum*

A *ſtridorem, & moleſtiſſimum auribus veſtris ſonum*, putà clamorem hoſtium vincentium & exultantium, vlulatum verò veſtrorum ciuium occumbentium, vel captiuorum. Ergo τὸ *ſtridebo*, non tam eſt vox & ſtridor Dei ſub onere gementis, quàm indignantis, vindicantis & punientis. Gemitus enim in Deo non eſt ſignum animi fracti, aut imbecillis; ſed infenſi, ſeſe intendentis, & excitantis ad plagam. Aliter enim gemit qui grauius portat onus, quàm vires ferant; aliter gladiator, aut lignator, qui tunc gemunt, cum ſe ad firmitatem & conatum intendunt: ille vt hoſtem feriat, hic vt quercum ſecuri deijciat. Sed in Deo videre eſt vtrumque, & gemitum ac ſtridorem ex faſti-

B dio, & ex offenſione ſuſpirium, quo ſe Dominus excitat ad anhelatam plagam, ait Sanchez. Rurſum *ſtridebo*, ſignificat Deum hic comparari plauſtro: non tam quatenus ipſe hoſtes inſtar plauſtri onuſti premit & calcat, vti putant Abenezra, Lyran. & Palacius, quàm quatenus inſtar plauſtri fœno onuſti, quod ex fœni leuitate nunc in hanc, nunc in illam partem inclinando conquaſſatur, fremit & ſtridet. Vbi nota ſtrepitum hoſtium, armorum, prœliorũ & bellicæ vaſtitatis, rectè comparari ſtridori plauſtri, quod re leui, putà fœno, vel ſtipula onuſtum magis ſtridet, quàm ſi lapidibus oneretur: lapides enim magis premunt, ſtringunt, onerant, ideóque firmiter degrauant plauſtrum, eiúſque ſuccuſſionem & ſtridorem impe-

C diunt; contrarium per omnia facit fœnum: ſimul appoſitè voluptates peccatorum rectè comparantur rebus leuibus & vilibus, putà fœno & ſtipulæ, quę ſtatim marceſcunt, areſcunt, à vento rapiuntur, igne conſumuntur: pari enim modo voluptates tranſeunt, marceſcunt, & igne gehennæ comburuntur. Ruſum pro *fœno* hebr. eſt עמיר *amir*, id eſt, manipulus, id eſt, manipuli, quibus ſignificatur multitudo peccatorum. *Hoc eſt fœnum*, ait S. Hieron. *de quo Propheta Pſal.* 128. *Fiant ſicut fœnum ædificiorum, quod priuſquam euellatur exaruit. Et, Omnis caro fœnum: ſtipula autem illa eſt, ſuper enim incendio flebiliter Propheta Mich. c. 7. complorat dicens: Heu mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit ſtipulam in meſſe, &c. Hoc eſt fœnum, &*

D *ſtipula, de quo & Apoſtolus loquitur* 1. *Corinth* 3. *Ligna fœnum, ſtipula, vniuſcuiuſque opus manifeſtũ fiet: quoniã in die Domini in igne reuelabitur.* Quocirca aliqui apud Vatab. ſic vertunt: *Ecce ego gemere faciam* (vos) *ſub vobis, id eſt, in locis veſtris*; vel *ſtridere vos faciam*, ſcilicet ſub onere tribulationum. *Meic* enim ſignificat ita aliquid premere, arctare, grauare tot ponderibus & anguſtijs, vt res preſſa & oppreſſa ſub ijs gemat, & ſtrideat inſtar plauſtri nimis onuſti. Et τὸ *ſub vobis*, vel *ſubter vos*, Hebræis idem eſt quod *in loco veſtro*, vt patet Exodi 16. 29. Abacuc 3. 16. & alibi. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. & alij. Conſentiunt Septuag. qui vertunt: *Ecce ego voluo* (anguſtias & tribolationes) *ſubter vos* (in loco veſtro)

E *ſicut voluitur plauſtrum plenum ſtipula*, ita vt eas fugere & effugere non poſſitis. Vnde ſubdit: *Et peribit fuga à veloce*, &c. ita Theodor. & S Hieron. *Voluero*, inquit, *ſe ſubter eos ſicut plauſtrum comminatur Deus, fœno vel ſtipula prægrauatum, vt quia frumentum non habent quod in horrea condatur fœnum eorum & ſtipula incendio concrenetur.* Simili modo *ſtridula plauſtra* dixit Ouid. lib. 3. Triſt. eleg. 12. & Virgil. lib. 8. Æneid. *Stridúntque caminis ſtrictura chalybum.* Et 4. Georg.

Stridere apes vtero, & ruptis efferuere coſtis.

Et Æneid. 1.

Cardo foribus ſtridebat ahenis.

Mor. ſtridor Dei. Moral: S. Greg. lib. 31. mor. c. 6. *Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno: quia enim fœnum eſt vita carnalium, ſicut ſcriptum eſt: Omnis caro fœnum, in eo quòd Dominus vitam carnalium patitur, more plauſtri fœnum ſe portare teſtatur. Cui ſub fœni onere ſtridere, eſt pondera & iniquitates peccantium cum querela tolerare.* Addit Ruffinus: Queritur, ait, Deus, quia diu peccantem populum ſuſtinebat, ſe oneratum inſtar plauſtri, ſed cui onus vilis materiæ contigiſſet. q.d. *Si plauſtrum onuſtum haberet aliquam diſcernendi facultatem, indignantius ſine dubio ſtrideret ſi vilia, quàm ſi pretioſa portaret. ſic & Deus noſter maiorem ſe ſarcinam pronunciat experiri, eorum peccata tolerando, in quibus nihil queat de pretioſis ſtudijs reperire, ſed qui omnes ad vile fœnum, quod facile ignibus conſumitur, acceſſerunt.* Et Rupert. Fœni, ait, ſimilitudine vtitur, quia plauſtrum fœni tardiùs progreditur, & ideo velociùs comprehenditur ab inſequente, & celerrimè incendio abſumitur.

Alleg. Chriſtus ſtridebit contra reprobos in die iudicij dicens: *Ite maledicti in ignem æternum:* ibique inſtar ferri in igne, iugi follium flatu ſucceſo, ſtridentis, ſtridere eos faciet. nam vt ait Matth. 8. 12. *ibi erit fletus, & ſtridor dentium.*

verſ. 14. *Et peribit fuga à veloce.*] Hęc verba accipi poſſunt dupliciter: Primo quaſi pendentia à verbo *ſtridebo*, quod præceſſit, quaſi ſtridor, vox & rugitus Dei contra impios Iſraelitas, ſit hic: *peribit* (pereat) *fuga à veloce.* Secundò, quaſi non pendeant à verbo *ſtridebo*, ſed huius ſtridoris Dei ſint fructus & effectus. q.d. Cum ſtridebit Deus contra Iſraël, omnes communi clade inuoluet, à qua proinde velox eripere ſe non poterit velocitate ſua, nec miles fortis bellica ſua fortitudine, vel agilitate, &c. vt vitam ſuam tueatur & ſeruet. Id ita accidiſſe Iſraël & Samariæ, cum eam vaſtauit Salmanaſar, patet 4. Reg. 17. & 18. & 2. Paral. 5. Porrò S. Hieron. (& ex eo Remig. Alber. & Hugo) ſcribit Rabbinos ſingula hæc adaptare ſingulis regibus Iſraël, à primo Ieroboam vſque ad vltimum Hoſee, hoc modo: *Peribit*, inquit, *fuga à veloci, quem Hebræi Ieroboam filium Nabath intelligunt, qui prius in Ægyptum fugerat*, perſequente eum Salomone 3. Reg. 11. *Et fortis non obtinebit virtutem ſuam, fortem Baaſam interpretantur, qui fuit ad bella promptiſſimus. Et robuſtus non ſaluabit animam ſuam, hunc Amri ſentiunt. Et tenens arcum non ſtabit, ſiue ſuſtinebit, de Iehu filio Namſi, qui Ioram regem Iſrael ſagitta percuſſit, dictum putant. Et velox pedibus ſuis non ſaluabitur, Manahem intelligunt, qui fruſtra feſtinans, regi Aſſyriorum dona direxit. Et aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam, hunc Phacee filium Romeliæ interpretantur, qui iuncto Aram, id eſt, Syro, ſub rege Achaz, Iudæa multa vaſtauit. Et robuſtus corde, nudus fugiet in die illa: ſolus Hoſee, qui vltimus rex decem tribuum fuit, & errantem populum ad Dei cultum reuocare conatus eſt, quaſi nudus egreditur de incendio: nudum autem vocat, quia ſub ipſo decem tribus captæ ſunt.* Ita Hebræi apud S. Hieron.

Verùm priora ex his iam erant præterita: hic autem intentatur Iſraëli futura clades extrema, eiúſque excidium, quod cœpit à Phul tempore Manahen, ac perfectum eſt à Salmanaſar tempore Hoſee 4. Reg. 15. 19. & 4. Reg. 18. 9.

Tenens arcum non ſtabit.) q.d. Sagittarij Iſraëlitarum, qui eminus iaciendo ſagittas pugnát, non conſiſtent contra aduerſarios, putà Aſſyrios. ita Vatab.

Robuſtus corde inter fortes nudus fugiet.] Tigurina: *Qui inter heroes magnanimus eſt, nudus aufugiet in die illa*, putà proiecto clypeo, & enſe, inermis. q.d. Viri fortes tam corpore, quàm animo, non ſuſtinebunt impetum Aſſyriorum, ſed cadent animis, & proiectis armis terga vertentes aufugient. Hinc Septuag. vertunt: *Fortis non inueniet cor ſuum in potentatibus.* S. Hieron. legit: *Inter potentes nudus fugiet.* Ad literam agitur de Iſraëlitis fugientibus Aſſyrios, vt patet ex præceden. Quare minus rectè Iſidor. Peluſ. lib. 1. Epiſt. 51. ad literam cenſet hic agi de paſſione Chriſti, & per nudum intelligi adoleſcentem, qui *ſindone coopertus ad nudum, carnificum Domini ſæuitiam, relicta ipſius ſindone, effugit.* Myſticè, cenſet notari hic viros religioſos, qui ſe terrenis nudant, vt leues & expediti à mortaliũ fæce, ad eam vitã quæ ab interitu remota eſt, quaſi additis alis euolent. verſ. 15.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Prophetat Iſraelem Aſſyrijs, & Deo, quaſi leoni rugienti, & aucupi in prædam dandum. Secundò v. 9. aduocat Philiſtinos & Ægyptios, vt videant ſcelera, indéque ſtragem Iſraelis, quæ tanta erit, vt ex ea vix duo vel tres, ijque miſeri & ægri euadant; ſed tam ipſe, quàm eius idola & aræ, ac palatia domúſque eburneæ diruantur.

℣. 1.) Audite verbum, quod locutus eſt Dominus ſuper vos, filij Iſraël ſuper omnem cognationem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens:

℣. 2.) Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.

℣. 3.) Nunquid ambulabunt duo pariter, niſi conuenerit eis?

℣. 4.) Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit?

℣. 5.) Numquid cadet auis in laqueum terræ abſque aucupe? numquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?

verſ. 6.

Digitized by Google

℣. 6.) Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcat? ſi erit malum in ciuitate, quod Dominus non fecerit?

℣. 7.) Quia non facit Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretũ ſuũ ad ſeruos ſuos prophetas.

℣. 8.) Leo Rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt, quis non prophetabit?

verſ. 1. FILII *Iſraël.*] S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. & alij, per filios Iſraël accipiunt omnes duodecim tribus, ac conſequenter & Iudam, eo quòd ſequatur: *ſuper omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti.* Verùm ex ſequent. verſ. 12. & 14. liquet, Prophetam propriè loqui Iſraeli, id eſt, Samariæ & decem tribubus, ita tamen, vt ſermonem mox dilatet, & extendat quoque ad Iudam. q.d. Vos ô Iſraelitæ, quin & tu ô Iuda, adeóque omnes quos Deus eduxit ex Ægypto, qui cognati eſtis, vti ſanguine, ita & ſcelere, futuri & ſimiles in pœna ſtragéque, audite ex ore meo Dei iras, minas & onꝰ, quod vobis imponit. ita Theod. Alber. Arias & alij.

verſ. 2. *Tantummodo vos cognoui ex omnibus.*] q.d. Vos, ô Iſraelitæ, ſolos ex omnibus gentibus *elegi*, vt vertit Chald. mihi in populum, in familiares, & amicos, imò in filios, vt vos quaſi pater alerem, tuerer, proueherem, & exaltarem. Subaudi cum Chald. Vatab. & alijs: Cur ergo à me ad vitulos aureos defeciſtis? *Idcirco viſitabo* (puniam) *ſuper vos omnes iniquitates veſtras.*

Secundò, *cognoui*, id eſt, curaui, & curo vos, réſque veſtras per peculiarem prouidentiam, qua vobis legem dedi, tot miracula & bona contuli, pœnas & præmia propoſui, rexi & direxi, imò rego & dirigo, ideóque bene agentibus mihique obedientibus proſpera omnia, malè verò facientibus aduerſa immitto, vt vos quaſi pater caſtigem, eóque quaſi fræno vos infrænem, & per viam virtutis ad me reducam, cum alias gentes præ vobis non cognoſcere, id eſt, non curare & negligere videar, eáſque vt alienas à me dimittam ſequi deſideria cordis ſui, in futuro acerrima & æterna pœna eas punitúrus. Magnũ enim indicium animi verè paterni, & de filiorum commodis ſolliciti eſt, admouere aut ægrotanti cauterium, aut pigritanti aculeos, aut erranti flagellum, ait Sanchez.

verſ. 3. *Nunquid ambulabunt duo pariter, niſi conuenerit eis?*] Septuag. *niſi cognouerint ſe.* Aquila: *niſi conſtituerint inter ſe.* Quæres, quorſum dicitur, & quid ſignificat hoc adagium, & quinque quæ ſequuntur vſque ad verſ. 6. Et quinam ſunt hi duo ſimul ambulantes? Reſpondent Primò Theod. Remig. & à Caſtro in paraphraſi, hoſce duos eſſe Deum & Aſſyrios. q. d. Deus & Aſſyrij pariter ambulant, pergúntque ad veſtrum excidium, ô Iſraelitæ. Deus enim eſt qui Aſſyrios in vos immittit, vt ſcelera veſtra puniat. Idem cenſent ſignificari ſequentibus quinque adagijs: putant enim omnia eò ſpectare, vt ſignificent nonniſi Deo vindicante hoſtes immitti, ſicut duo non ambulant ſimul, niſi priùs inter eos conuenerit; & ſicut leo non rugit, niſi capta præda, & ſicut auceps non aufert laqueum, niſi capta aue, & ita de cæteris: nihil enim eorum fit, niſi poſita conditione; ſic nihil fit in cladibus & excidijs, niſi annuente & puniente Deo. Probant, quia Deus hæc adagia concludens, eorúmque ſcopum & ſententiam indicans, ſubdit verſ. 6. *Si erit malum in ciuitate quod non fecerit Dominus?* q. d. Hæc duo pariter, paríque paſſu ambulant, Dominus & malum, ſiue numen & prouidentia, Deus & vindicta, putà caſtigatio impiorum: quia nec eſt Deus ſine prouidentia, ſiue numen ſine vindicta impiorum; nec aliqua eorum vindicta exercetur, ſine Deo & numine. Hic ſenſus ſublimis eſt, & moribus congruens.

Secundò, Arias cenſet hos duos eſſe Iuda & Iſrael, ſiue duas tribus & decem. Rurſum, eſſe Nabuchodonoſor & Salmanaſar. q. d. Iuda & Iſrael ſchiſmate à ſe videntur diuiſi, ſed tamen in idololatria & ſcelere conſentiunt, & pariter ambulant ad colenda eadem idola. Idcirco pariter contra eos ambulabunt Nabuchodonoſor & Salmanaſar: ille vt Iudam, hic vt Iſraelem puniat & perdat. Deus enim vtrumque immittet, & diriget ad idem vtriuſque excidium.

Tertiò, Hugo, Lyra. & Vatab. per duos hos ſimul ambulantes, accipiunt Deum & Prophetam, v.g. Amos. q.d. ait Vatab. *Sicut duo nunquam aliquò ſimul proficiſci ſolent ob aliquod negotium, niſi prius de eo conueniat inter ipſos; ſic Prophetæ, per quos prædicam me viſitaturum iniquitates veſtras, vti iam dixi, non accedent ad vos vt hæc annuncient, niſi maximè illis mecum conueniat, vt de hoc vos admoneant. Hac enim ſimilitudine voluit oſtendere præſtantiam prophetiæ, magnúmque eſſe inter Deum & Prophetas conſenſum. Vnde paulò pòſt verſ. 7. ſeipſum declarat his verbis: Quia non facit Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ad ſeruos ſuos Prophetas.*

Quartò & congruentius, magiſque genuinè Rupert. Clarius & Ribera cenſent, hos duos ſimul ambulantes eſſe Deum & populum Iſrael, q.d. Ego Deus ambulaui ſimul cum Iſraele, olim pio & obſequente, cùm ſcilicet eum quaſi manu tenens eduxi ex Ægypto, & per deſertum perduxi in Chanaan: quia tunc ipſe mecum conueniebat, ſinebat ſe à me regi, meúmque ductum & legem libens ſequebatur. At nunc me relicto ambulat cum dijs alienis. Quocirca ego pariter non ambulabo cum eo: quòd ipſe cum idolis conuenit, non mecum; ſed potius contra eum vt hoſtis incedam, vti minatus ſum Leuit. 26. 24. putà ambulabo cum eo, vti carnifex cum reo, quem ducit ad furcam; ſicut leo ambulat cum præda quam diſcerpſit; auceps cum aue quam cepit; venator inſtructus laqueo cum fera quam illaqueauit. Rugiam enim in eum quaſi in prædam meam, & per Amos aliósque Prophetas, certum & ineuitabile ei per Aſſyrios exitium prædicam & intentabo.

Vt hæc expoſitio explicetur & probetur, ſuppono, quòd ſicut in fabulis & apologis (v. g. Æſopi) ſunt tres partes, ſcilicet μῦθος, προμύθιον, & ἐπιμύθιον, id eſt, fabula, profabulatio & affabulatio: profabulatio eſt ipſa prælibatio & quaſi prologus, ſignificans in quos, & quorſum dicatur fabula: affabulatio eſt epilogus fabulæ, ſignificans quid ex ea diſcere, quem fructum capere debeamus: ita pariter in adagijs, ænigmatibus & parabolis ſunt tres partes, putà parabola ipſa, proparabola & poſtparabola. Proparabola eſt ipſe prolo- *Tres partes parabolæ.*

Digitized by Google

gus parabolæ, indicans eius finem & ſcopum, qualis eſt illa Lucæ 14. 7. *Dicebat autem ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent.* q.d. Scopus Chriſti in parabola ſequenti, quæ eſt de inuitatis, eſt, taxare ambitioſos, qui primas cathedras & diſcubitus primos ambiunt. Poſtparabola eſt concluſio parabolæ, ſignificans eius vſum & fructum, qualis eſt ibidem verſ. 11. *Quia omnis qui ſe exaltat humiliabitur; & qui ſe humiliat exaltabitur.*

Hoc ſuppoſito dico, horum ſex adagiorum ſiue parabolarum ſenſum venãdum eſſe ex proparabola, ſiue prologo qui immediatè præceſſit; & ex poſtparabola, quæ immediatè poſtea ſubiungitur. Prologus autem hic eſt: *Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos, filij Iſrael, ſuper omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens: Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ.* & maximè id quod mox ſequitur, & immediatè adagia hæc præcedit, nimirum: *Idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.* q. d. Puniam veſtra in me ſcelera, eo quòd cùm ego eduxerim vos ex Ægypto, & vobiſcum iugiter quaſi pater ambulauerim, vos tamen ſuperbè & ingratè vertentes mihi dorſum, me ſpreto ambulaueritis cum idolis & vitulis aureis. Poſtparabola eſt verſ. 6. *Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit? quia non facit Dominus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas. Leo rugiet, quis non timebit? Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* q. d. Vti in proparabola dixi, ita in poſtparabola dico & repeto, me, non alium, mala & clades vobis intentare per Prophetas, eáque mox reipſa per Aſſyrios inflicturum, vt in vos rugiam & ſæuiam, ſicut leo in prædam, eo quòd tanquam hoſtes contra me inceſſeritis ambulantes cum idolis, qui ſunt iurati mihi inimici. Ecce hic videmus clarè tam prologum, quàm concluſionem parabolæ ſignificare, eò ſpectare parabolas haſce, vt per eas indicet Deus, ſe olim cum Iſraele ambulaſſe quaſi patrem cum filio, eo quòd rectè illi cum eo cõueniret: at iam poſt eius apoſtaſiam, ſchiſma & idololatriam, ſe amicam illam præſentiam, & paternam curam opémq; ob eo ablaturum, & contra eum inceſſurum, ac per Prophetas ſuos, ſtrages & exitium ei intentaturum, illúdque mox illaturum per Aſſyrios. Ergo hic eſt horum ſex adagiorum, & parabolarum ſcopus & ſenſus. Vbi nota, duo hic in poſtparabola ſignificat Deus: prius, nihil mali immitti ciuitati, v.g. Samariæ, niſi à Deo. Secundum, illud ipſum malum ſe ei non infligere, niſi priùs ipſam de eo præmoneat per Prophetas, vt vitam corrigat, & malum euadat; vtque ſciat malum, cùm id ei obuenerit, non aliunde quàm à Deo vindice, qui illud ei per Prophetas comminatus eſt, obuenire. Propheta enim hic vult fidem & auctoritatem, æquè ac certitudinem conciliare ſuæ prophetiæ ac minis, quæ ex Deo Iſraeli intentabit: auctoritatem, dicendo, Deum non facturũ quippiam mali Samariæ, niſi illud priùs ſibi reuelarit, & per ſe prænunciarit: certitudinem, dicendo, hæc ſua minacia oracula eſſe ſibi à Deo reuelata, eſſéque minas & verba ipſius Dei, qui eſt prima veritas, fallique aut fallere nequit. Credant ergo Iſraelitæ, has non eſſe minas verbales & inanes, ſed reales & efficaces, vtpote Dei irati & ſæuientis inſtar leonis. Quocirca hîc ſe Propheta non conſtituit alterum, vel ſecundum à Deo, ſed quaſi eundem cum Deo, ſcilicet vt Dei os & tubã, quæ clanget & rugiat contra Iſrael, qui eſt alter, vel ſecundus à Deo. Duo ergo ambulantes hic ſunt, Deus per Prophetam minans, & Iſrael minas haſce Dei excipiens. Iam ſecundùm hæc, reliqua quinque adagia ſigillatim explicanda & adaptanda ſunt. ſecundum ergo eſt, quod ſequitur: *Nunquid rugiet leo*, &c. ita S. Hieron. Emmanuel, Mariana & alij.

Alleg. S. Hieron. non poſſunt duo, putà Gentiles & Iudæi ambulare ſimul, niſi conuenerint in vna fide, vnóque capite Chriſto. Quod ſi diſcordia ſeparentur, ſtatim eos leo rugiens, & auceps diabolus inuadet & capiet.

Tropol. Rupert. Non poteſt Deus ambulare cum peccatore, ſi ille peccatum defendat. *Nos duo ſumus*, inquit, *ego qui arguo, vel corripio Deus, & Iſrael qui corripitur, nimirum non conuenit nobis, quia me corripientem Deum correptus Iſrael non audit. In hoc nobis animus diſconuenit: quia ego arguo, ille ſe defendit.* Et S. Auguſt. in pſal. 75. *Quamdiu*, inquit, *non confiteris peccata tua, quodammodo rixaris cum Deo. Quomodo enim non cum illo litigas, qui quod illi diſplicet laudas? Pſalmi vox eſt dicentis: Incipite Domino in confeſſione. Quid eſt, Incipite Domino in confeſſione? Incipite adiungi Deo. Quomodo? Vt hoc vobis diſpliceat, quod & illi diſplicet. Diſplicet illi vita tua mala, ſi placeat tibi, diſiungeris ab illo; ſi diſpliceat tibi, per confeſſionem illi coniungeris.*

Nunquid rugiet leo in ſaltu, ni habuerit prædam?] *verſ. 4.*
Leo eſt Deus, præda eſt Iſrael, rugitus ſunt minæ Prophetarum, Iſraeli excidium per Aſſyrios ex Dei iuſſu intentantium. q. d. Sicut leo fameliciis rugit, dum in vnguibus, vel etiam in oculis habet prædam: rugit, inquam, vt iras & animos excitet, ad feram, quã prædari vult inuadendam, aut ſi eam ceperit, ad eam contra lupos, vrſos aliáſque feras & homines tutandam, ne ſibi eripiatur; ita Deus rugit, indignatur & minatur per me alióſque Prophetas, vobis, ô Iſraelitæ, quos iam inuadit per Aſſyrios, quóſque quaſi iam captos in manu habet, & proximæ cladi & captiuitati deſtinat. Sicut enim leo nunquam rugit, quin prædam capiat, laceret & deuoret, ita Deus non minatur obſtinatis pœnas, quin protinus illas eis infligat, eóſque cædat & mactet, vti vos, ô Iſraelitę, mactabit per Salmanaſar. Nota ex Ariſt. *Leo rugit*
Plinio & alijs mox citandis, leo ſolet rugire bis, *bis cur?*
primò cùm famet, & quærit videtque prædam: ſecundò, cùm eam capit: tum enim partim ita, ne ſibi eripiatur, partim fame & ingluuie frendens & murmurans rugit. Leo enim guloſus eſt & helluatur, ita vt partes integras oſſáque degluriat, antequam dentibus ea comminuat. Vnde ita ſe infarcit, vt repletus ad biduum vel triduum non eſuriat, nec comedat ordinariè niſi alternis diebus, putà ſemel in biduo, vti docet Ariſt. lib. 8. hiſt. anim. c. 5. Plinius lib. 8. c. 16. & Ælian. libr. 4. hiſt. anima. c. 33. Hinc & ex ingluuie hac, halitus eius grauis eſt & fœtet. *Anima leonis virus graue*, ait Plinius lib. 11. c. 53. Simili modò rugijt Deus, tum ante excidium Iſraelis, per Prophetas ei minando; tum in excidio, Iſraelem per Aſſyrios concidendo, nec permittendo vt Ægyptij, aliíve eum ſibi eriperent. Magis tamen hic Propheta loqui videtur de rugitu leonis ante prædam, ſuas enim prophetias minaces per Amos, Oſee & alios editas de futuro & inſtante excidio, Deus hic comparat rugitui leonis. Adde, maior & horribilior eſt rugitus leonis cùm videt hoſtem, vt eum inuadat

uadat & prædetur, quàm dum eum capit & deuorat. Porrò dicitur tunc eam habere, tum quia eam habet oculis ſuis propoſitam, tum quia in ſpe certa eam habet. Sequitur tertium adagium ſecundo ſimile.

Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit?] Tigurina: *Num catulus leonis vocem ſuam edit egreſſus de luſtro, cum nihil prædæ cepit?* Repetitione hac Propheta Dei potentiam & oraculi certitudinem aſtruit. q.d. Si præda ſaluari nequit à leone, & à catulo leonis rugiente, quis veſtrum, ô Iſraelitæ, euadet manus Dei irati? Leoni ſubiungit catulos: quia hi, vtpote petulci & latrante ſemper ſtomacho, famelici rugiunt magis, iuxta illud Pſal. 103. 21. *Catuli leonum rugientes, vt rapiant & quærant à Deo eſcam ſibi.* B Vnde in Script. ita Dei, æquè ac hoſtium acer inſultus, comparatur rugitui leunculorum, vt Iſaiæ 31. 4. *Quomodo ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam,* &c. *ſic deſcendet Dominus vt prælietur.*

vers. 5. *Nunquid cadet auis in laqueum terræ abſque aucupe?*] Qui aui laqueum poſuit. q.d. Non: ſicut ergo auis non capitur laqueo niſi ab aucupe, ita & vos capiemini ab Aſſyrijs, non alio id agente, quàm Deo, qui Aſſyrios quaſi laqueum vobis poſuit. Heb. מוקש *mokes* ſignificat illaqueatorem, putà aucupem, vt vertunt Septuag. noſter & alij. C Poteſt ſecundò cum Vatablo verti *offendiculum.* q.d. Sicut auis non cadit in laqueum ſine offendiculo, id eſt, quin eo capiatur & ſtranguletur, ſic nec vos cadetis in manus Dei & Aſſyriorum, quin ab eis capiamini & ſtrangulemini. verùm quia illud ſignificatur proxima parabola, hinc vt ſit gradatio, ſimpliciùs noſter & Septuag. vertût, *Abſque aucupe.* Sequitur ergo quartum adagium tertio connexum.

Nunquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?] q.d. Sicut laqueus à venatore non tollitur, niſi eo auem vel feram illaqueauerit & ceperit, ſic nec ego tollam expanſum rete meum, putà Aſſyrios è Samaria, donec eam ceperint & D vaſtarint: ſed quaſi auceps continuò aſſiſtam & intendam ijs, quaſi meis laqueis, nec deſiſtam donec vos capiant & iugulent. Excludit omnia effugia impiorum & incredulorum, qui hæc eius oracula vel eleuabant, vel eludebant dicendo: Minæ hæ ſunt ſolitæ Prophetarũ, ſed minæ duntaxat, ſicut parentes pueris oſtentant virgam, non vt feriant, ſed vt minis eos percellant: veniet Aſſyrius, oſtentabit ſe Samariæ, ſed non audebit vrbem tam potentem & munitam aggredi: nobis ergo intactis & illæſis domum redibit. Hæc effugia, & has eluſiones minarum & oraculorũ ſuorum ſuccidit hic Deus, certóque denunciat Aſſyrium non receſſurum à Samaria, donec eam E capiat, ſicut venator non tollit laqueum, donec eo auem conſtrinxerit. Nota minas Prophetarum & prædicatorum hic comparari rugitui leonis, reti aucupis, & clangori tubæ verſ. 6. Verè Nicetas in vita Alexij Com. *Laqueos,* ait, *& retia diuinæ prouidentiæ nemo euadere poteſt,* vti eoſdem euadere nequiuit Pharao, Diocletianus, Maximianus, Iulianus Apoſt. Valens Imp. aliíque ſimiles. Similem laqueum Iudæis intentat Dauid Pſal. 68. 23. *Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributiones & in ſcandalum.* Hæc eſt diuinæ iuſtitiæ venatio: ſicut enim Principes viri apros lupóſque, ita Dei vindicta venatur tyrannos & impios. Sic de Sedecia ait Deus Ezech. 12. verſ. 13.

A *Extendam rete meum ſuper eum, & capietur in ſagena mea,* per Chaldæos. Sequitur adagium quintum.

Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcet?] q. d. Sicut tuba tempore belli perſonante, & claſſico perſtrepente, ac ſignificante hoſtem adeſſe, paranda eſſe arma & aciem, fieri nequit quin populus metu hoſtis, & cladis; ac horrore clangoris bellici percellatur; ſic multò magis vos, ô Iſraëlitæ, deberetis pauere & percelli ad voces haſce meas, quibus ex Deo claſſicum cano, ac hoſtem, ignem & flammam vobis prædico & intento. Clangor ergo tubæ, eſt prophetia: clangens eſt Deus: tuba eſt os Prophetæ: hoſtis B eſt Aſſyrius: ciuitas, Samaria: populus, Iſraëlitæ metu percellendi & exanimandi. — vers. 6.

Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit?] Hic eſt poſt parabola, ſiue concluſio & applicatio parabolarum præcedentium. q.d. Quinque parabolæ quas iam recenſui, ſignificant malum, id eſt, afflictionem & cladem extremam afferendã Samariæ per Aſſyrios, non ab alio, quàm à Deo à quo apoſtatarunt, quémque irritarunt, præponendo ei vitulos aureos. Cùm ergo hæc clades vobis ô Iſraelitæ, aduenerit, certò ſcitote à me illam vobis inferri: ideo enim ego ſolus illam per Prophetas vobis prædico & comminor, quia ſolus illam vobis infligã, non Baal, non Chamos, C non quis alius inanium deorum. Vnde explicans ſubdit: *Quia non facit Dominus,* &c.

Moral. diſce hic, rapinarum, incendiorũ, ſtragum & calamitatum omnium, tum publicarum, tum priuatarum, quæ impijs & peccatoribus infliguntur, Deum eſſe auctorem. Deus enim gubernator vniuerſi, iudex eſt & vindex omnium. Rectè Plutar. in Moral. *Vt amnes,* ait, *quidam repente ſe condunt ſub terram, nihilominus eò perferuntur quò tendunt, ita numinum ira, licèt occulta, tamen in extremas calamitates auferunt aliquando nocentes,* etiam dum non cogitant *vltorem poſt caput eſſe Deum.* Et Horat. — *Moral. nil mali, niſi à Deo infligi.*

Rarò antecedentem ſceleſtum
D *Deſeruit pede pœna claudo.*

Et Ierem. Thren. 3. 37. *Quis eſt qui dixit vt fieret, Domino non iubente? Ex ore Altiſſimi non egredientur nec mala nec bona? Quid murmurauit homo viuens, vir pro peccatis ſuis?* vide ibi dicta. Et c. 18. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum.* Et Iſaiæ cap. 45. 7. *Ego Dominus, & non eſt alter, formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum.* Vide S. Baſil. hom. *Quòd Deus non eſt auctor malorum,* vbi oſtendit propriè nihil malum eſſe niſi peccatum; cuius auctor eſt voluntas creata, non Deus: cætera verò mala pœnæ, quæ vocantur, bona eſſe, non mala, præſertim quia per ea Deus interficit peccatum, & viuera facit iuſtitiam, aut E potiùs facit hominem mori peccato, vt viuat iuſtitiæ. *Quantum enim,* inquit, *exterior homo noſter corrumpitur, tantum interior renouatur. Non igitur alium interficit, & alium viuificat; ſed eundem per ea quæ interficit viuificat. Caro igitur percutitur, vt anima ſanetur. Peccatum perimitur, vt iuſtitia viuat.*

Quia non facit Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos Prophetas.] vers. 7. Ki *quia* poteſt accipi pro *veruntamen,* efficaciùs tamen accipias propriè, vt cauſale eius quod præceſſit. q. d. Non eſt malum in ciuitate quod non faciat Dominus: quia ipſe omnia mala ciuitati euentura priùs reuelat Prophetis, & per eos illa

ſe ciuitati mox inflicturum cõminatur: ergo cum mox illa ciuitati infligatur, ipſe eſt, non alius, qui ea ciuitati quaſi iudex & vltor infligit, vti comminatus eſt. Porrò Deus hanc cladem ciuitati Samariæ non inferet, niſi vobis, ô Samatię, pet Prophetas præmonitis, idque duas ob cauſat. Prior eſt, ne cauſari poſſitis vos nunquam fuiſſe tepręhenſos. Poſterior, vt certi ſitis eam ob ſcelera veſtra vobis infligi, Deúmque eorum vindicem eius aſſe auctorem: quare Propheta declarat tum dignitatem, tum neceſſitatem ſui muneris, putà propheriæ, vtpote à Deo accepti, vt ſcilicet ipſa eſſet quaſi legatus Dei ad Iſrael, & inter eos internuncius, ſequeſter & mediator: tum miſericots Dei conſilium, vti mox oſtendam. Quocirca nota, verbum metonymicè ſignificat rem, putà cladem verbo ſignificatam & prædictam. Vnde mox idem vocat *ſecretum ſuum*, &, vt Theodotion, *conſilium ſuum*, putà arcanum eius decretum de clade hac inferenda. Septuag. verunt *παιδείαν*, id eſt, eruditionem, vel potiùs vt S. Hiero. vertie *correptionem ſuam*, quo ſignificatur minas & plagas Dei oon proficiſci ex odio, ſed ex amore paterno erga homines. Sicut enim pater corripit & caſtigat filium quem diligit, vt eum erudiat, ſic & Deus peccatorem. Quapropter caſtigationẽ hãc inuitus, & quaſi coactus infert, ideóque vt eam pœnitendo euadant homines, priùs per Prophetas & pręd icatores eam comminatur & prænunciat, quæ omnia miram Dei clementiam ſignificant, ait S. Hieron. Ita aote diluuium præmonuit peccatores pet Noë, qui ea de cauſa centum annis arcam fabricauit, vt per centum annos homines ſciſcitantes fabricæ huius cauſam, monerentur de inſtante diluuio, illúdque pœnitendo auerterent & euaderent, vti excidium euaſerunt Niniuitæ præmoniti à Iona. Sic per Moyſen nullam Ægypto plagam inflixit, niſi priùs per eundem de ea Pharaonem, & Ægyptios præmoneret, vt vt patet Exodi cap 7. 8. & 9. Sic clades per Syros, Ammonitas, Madianitas & Philiſthæos, quæ narrantur in libris Iudicum, Hebræis non intulit, niſi ijs præmonitis per Ioſue c. 14. pérque Debotam Iudic. 4. 4. & alios Prophetas. Sic excidium pat Titum & Romanos Iudæis non irrogauit, niſi ijs præmonitis pet Chriſtum Lucæ 19. 42. & Apoſtolos. Sic cladem extremam orbi non inferet, niſi præmiſſis Prophetis & Angelis, qui ſeptem tubis inſonantes eamdem toto orbe proclamabunt, Apocal. c. 16. verſ. 1.

verſ. 8. *Leo rugiet, quis non timebit?*] q. d. Quanto magis Deus rugiens & comminans ab omnibus timendus eſt? Vnde partim explicans, partim inferens ſubiungit: *Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* Hęc enim propoſitio prioris eſt parallela partim explicatio, partim illatio & concluſio. q. d. Si leone rugiente omnes timent, ergo multò magis Deo fremente omnes timeant oportet; ac imprimis nos Prophetæ, qui primi hunc Dai in nobia loquentis rugitum audimus, illius metu percellimur, ideóque trepidi tacere non poſſumus, ſed prophetamus & inclamamus omnibus, vt ſibi caueant & proſpiciant, ne eius præda fiant & ab eo diſcerpantur, præſertim quia ideo in nobis loquitur & rogit, vt nos eundem rugitum propherando alijs promamus & exprimamus. q. d. Cum Deus nos Prophetas mittat, iubeátq; prophetare, ſilere non poſſomus. ita S. Hiero. Emmanuel, Mariana & alij. Amolitur aliud incredulorum Iſraelitarum effugium, vel potiùs improperium. Improperabãt enim iugiter Prophetis, quòd ipſi triſtia ſemper prophetantes Iſraeli, viderẽtur de eius clade gaudere, eique inſultare. Reſpondet Amos, ſe inuitum hæc prophetare, cogiq; à Deo, nec poſſe ſe illi reſiſtere. Deo enim loquente, mandante, & mittẽte Prophetam, quis non prophetet? quis ſilere, quis Dei imperium detrectare audeat? Deus enim eſt quaſi leo rugiens, qui Prophetam inobedientem, æquè ac populum rebellem, diſcerpat: ſicut per leonem diſcerpſit Prophetam illum in re modica inobediẽtem, ſcilicet quòd contra iuſſum Dei cibum ſumpſiſſet in Bethel, deceptus licèt ab alio Propheta, qui Deum iuſſum ſuum reuocaſſe aſſerebat, 3. Reg. 13. 24. Senſus ergo eſt, q. d. Minæ meæ non ſunt meæ, ſed Dei: rugitus meus nõ eſt meus, ſed Dei: Deus enim quaſi leo rugit in mente noſtra, & inde in ore noſtro, vt vos percellat: ne ergo nobis hæc triſtia oracula imputetis. Deo enim loquente per mentem & os noſtrum, tacere non audemus nec poſſumus. Rurſum ſi leo fame, vel catulis raptis fremens, & rugiens è ſaltu incurrat in vrbem, quis eum eminus videns, non inclamet omnibus: Fugite, leo fremens imminet, proſpicite vobis? quin ergo ego Amos videns Deum iratum in Samariam incurrere, vt eam diſperdat, omnibus inclamem, vt ſibi caueãt? Hoc eſt quod Deus Ezechieli edixit c. 3. 27. *Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſrael, &c. ſi dicente me ad impium: Morte morieris, non annunciaueris ei, &c. ſanguinem eius de manu tua requiram.* Simile fuit reſponſum S. Aphraatis Eremitæ. Cum enim ipſe egreſſus eremo Arrianis graſſantibus reſiſteret, ac Valentem Imper. de arrianiſmo & perſecutione orthodoxorũ increparet; Valens autem ei obijceret: Quid tu monache, qui vitam ſolitariam profiteris, ſilẽtio & quiete relicta, vrbem & forum ingrederis? reſpondit: Si virgo in thalamo abſcondita, videret quempiam faces domui inijcientem, nónne à domo proſiliret, & inclamaret: Incendium, incendium; vt ſe ſuóſque ab eo liberaret? ne ergo me reprehẽdas, qui quietem reliquerim; ſed teipſum reprehende, qui hanc flammam in domum Dei iniaceris, & non me, qui conor extinguere, ideóque omnibus inclamo, vt caueant à te, & à tua hæreſi, qua quaſi igne Eccleſiam Dei ſuccendere conaris. ita refert Theodor. in Philotheo c. 8. Pari modo Amos obſtrepentibus ſibi Iſraelitis: Quid tu minaris nobis? armentarius es, non Propheta: quid nos flagellas? vade ad tua paſcua, flagella tuos boues; reſpondet: *Leo rugiet quis non timebit? Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* Hoc eſt quod in eadem cauſa Iudæis reſpondit Ieremias c. 20. 9. *Factus eſt*, ait, *mihi ſermo Domini in opprobrium, & in deriſum tota die.* Et mox: *Et factus eſt in corde meo quaſi ignis exæſtuans, clauſúſque in oſsibus meis, & defeci ferre non ſuſtinens.* Et cap. 6. 10. *Cui loquar? Et quem conteſtabor vt audiat? ecce incircumciſa aures eorum*, &c. *Idcirco furore Domini plenus ſum, laborans ſuſtinens.*

Quis non timebit?] Verè S. Auguſt. in ſententijs num. 77. *Omnia quæ timentur, rationabiliter declinantur: Deus ſic timendus eſt, vt ab ipſo ad ipſum confugiatur*, ſcilicet ab ipſo irato ad ipſum clementem & placidum.

℣. 9.) Auditum facite in ædibus Azoti, & in ædibus Terræ Ægypti: & dicite: Congregamini ſuper montes Samariæ,

riæ, & videte inſanias multas in medio eius, & calumniam patientes in penetralibus eius.

℣. 10.) Et neſcierunt facere rectum, dicit Dominus theſaurizantes iniquitatem & rapinas in ædibus ſuis.

℣. 11.) Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tribulabitur, & circuietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.

℣. 12.) Hæc dicit Dominus: Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: ſic eruentur filij Iſraël, qui habitant in Samaria in plaga lectuli, & in Damaſci grabato.

℣. 13.) Audite, & conteſtamini in domo Iacob, dicit Dominus Deus exercituum.

℣. 14.) Quia in die cùm viſitare cœpero præuaricationes Iſraël, ſuper eum viſitabo, & ſuper altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.

℣. 15.) Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua: & peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

vers. 9. [1] *Auditum facite in ædibus Azoti.*] Aduocat Deus vicinas gentes, puta Azotios & Ægyptios, in Samariam. Primò, vt, viſis eorum ſceleribus ac punitione, teſtes ſint, vti beneficiorum multiplicium & inſignium Iſraëlitis, tum in exitu ex Ægypto, tum in deſerto, tum in Chananæa à Deo collatorum: ita & vindictæ mox ab eodem exercendæ in eundem, vtpote ingratum. Secundò, vt magis doleant Iſraëlitæ, videntes ſe gentibus hoſtilibus in probrum & ludibrium exponi, quódque hoſtes clades ipſorum videant & rideant, gaudeántque de eorum ſtrage & excidio, iuxta illud Pſal. 136. 7. *Memor eſto Domine filiorum Edom in die* (excidij) *Ieruſalem: qui dicunt: Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* Porrò hoc ſchemate & artificio conatur Deus Iſraëlitas ad ſe reuocare, dum oculis eorum obijcit infamiam & probra, quæ laturi ſunt à gentibus, ſi in apoſtaſia pergant, ideóque à Deo per Aſſyrios vaſtentur.

Per Azotios, cæteros Philiſthinos accipe. Eſt ſynecdoche. ita S. Hieron. Ruper. Hugo, Lyran. Arias & alij. Miratur, & meritò, S. Hieron. apud Septuag. pro Azotijs legi *in Aſſyrijs:* videtur mendum librariorum.

Super montes Samariæ.) Hi montes imminent Samariæ, quæ fuit vrbs ab Amri rege ædificata in monte Somer, indéque & vrbs, & ab ea, vtpote Metropoli, tota regio dicta eſt Samaria: eam poſtea Herodes Aſcalonita nominauit Sebaſten, id eſt, Auguſtam, in honorem Auguſti Cæſaris: perinde vt nunc vocatur Auguſta Vindelicorum, Auguſta Treuirorum, &c. Herodes enim eam à fundamentis inſtaurans, firmiſſimo muro per viginti ſtadia circumdedit, & in eius medio tem- A plum maximum ſeſquiſtadij magnitudine, modis omnibus ornatiſſimum Auguſto Cæſari dedicauit, & Sebaſten nuncupauit. ita Ioſeph. lib. 15. Ant. c. 10. & ex eo Adricho. in Samaria.

Et videte inſanias multas in medio eius.) Hebr. מהומת *mehumot*, id eſt, *tumultus*, & conturbationes ingentes, vt vertit Chald. Hinc Septuag. vertunt, *admirabilia*, quæ ſcilicet admiraturi erant Philiſthim & Ægyptij, ad ſpectaculum hoc à Deo euocati.

Iam per *tumultus*, Arias accipit tumultus ciuium Samariæ, cùm ea capta ab Aſſyrijs, ciues tumultuantes fugientes ſe inuicem obtriuerunt, & ab inſtantibus Aſſyrijs obtriti ſunt. Meliùs de culpa, quàm de pœna hæc accipias. Vnde noſter vertit B *inſanias*, ſcilicet in colendis vitulis aureis, ait Hieron. Ruper. Hugo & Lyran. ait *inſanias*, id eſt, inſanos tumultus & ſeditiones, quibus ſe inuicem obtruncarunt. ita Theodor. Vnde Vatab. vertit, *confractiones multas.* Has enim ſignificat hebr. *mehumot.* Hinc & ſequitur, *& calumniam patientes*, vel vt Vatab. *oppreſſos per vim & calumniam*, ſupple & repete, *videte.*

Tropol. Inſaniæ ſunt figmenta Hæreticorum, ait S. Hieron. *dum vnuſquiſque fingit quod voluerit, & adorat figmentum ſuum; vt Marcion bonum Deum & otioſum: vt Valentinus αἰῶνας triginta, & extremum Chriſtum, quem appellat ἔκτρωμα, id eſt,* C *abortiuum: vt Baſilides, qui omnipotentem Deum portentoſo nomine appellat ἀβραξας, & eundem ſecundum græcas literas & annui curſus numerum, dicit in ſolis circulo contineri.* Talia ſunt hodie Caluini & Lutheri placita: hominem carere libero arbitrio, opera bona nil mereri, fidem ſolam iuſtificare, omnia opera ſanctorum eſſe concupiſcentia & peccato contaminata, Deum eſſe auctorem omnium operum, tam malorum, quàm bonorum; Chriſtum in cruce quaſi deſperaſſe, & pertuliſſe pœnas damnatorum; vota caſtitatis Deo nuncupata eſſe impoſſibilia, nec ſeruanda; Deum præcepiſſe legem impoſſibilem. An non hæ inſaniæ lymphaticorum, quibus nihil inſanius vidit D hæc ætas?

Theſaurizantes iniquitatem.) Iniquas opes, ſcilicet partas per vim, calumniam, furta, &c. Vnde Vatab. vertit: *Hi ſunt qui theſaurizant rapinam, & prædam in palatijs ſuis*, congregant opes per fas & nefas, vt dicitur. vers. 10.

Et rapinas.) Septuag. *Et miſeriam.* Syrus, *Et preſſuram*, anguſtiam. Vnde videntur ipſi hæc de pœna Samariæ accipere, cùm potiùs de culpa accipienda videantur, vti dixi.

Propterea hæc dicit Dominus, puniens tuas rapinas & ſcelera: *Tribulabitur & circuietur* (id eſt, cingetur obſidione, & circum circa obſidebitur ab Aſſyrijs) *terra.*) Ne quis effugiat. Tigurina vers. 11. E vertit: *Anguſtia tibi erunt, idque vndique in terra:* quod explicans Vatab. *Hoſtis, ait, venturus eſt, & in circuitu terræ huius caſtra metabitur, ne quis poſſit effugere.* Loquitur hic Propheta tanquam attonitus magnitudine tribulationis, & ſtragis futuræ, quam quaſi præſentem ſpiritu prophetico intuebatur: propterea vtitur locutionibus conciſis, multáque ſubticet & ſubaudit, vt admirationem & terrorem incutiat audientibus. Mirum eſt Septuag. hæc de Tyro accipere, eo quòd hebr. צר *tſor* ſignificet anguſtias, & petram anguſtam, indéque Tyrum in petra conditam. Vertunt enim: *Tyrus, & in circuitu terra tua deſerta erit.* Agitur enim hic de clade Samariæ, non Tyri. Meliùs

ergo Symmach. *ſic* vertit πολιορκίαν, id eſt, obſidionem: & Theodotion, *fortitudinem*.

Detrahetur ex te fortitudo tua.) Tigurina: *Deijciet à te robur tuū. Et diripientur palatia tua.* Vatab. *Hoſtis auferet tibi opes tuas, in quibus tuum belli robur conſiſtit.* q. d. Aſſyrij rapient tuas opes, quas per vim, dolum & calumniam congeſſiſti.

vers. 12. *Quomodo ſi eruat paſtor de ore leonis duo crura.*) Per paſtorem, Deum; per leonem, hoſtem; per crura & extremum auriculæ, paucitatem Iſraëlis ab hoſte ſeruandam intellige. q. d. Sicut paſtor leoni rapienti & diſcerpenti ouem, aut bouem, aliquam ex eo partem, ſed paruam & ad eſum inutilem, v.g. duo crura, quæ leo non curat, eripit; ſic aliqui Iſraëlitæ, ſed pauci, iique infirmi pauperes & viles ab hac eorum ſtraga & captiuitate eruentur, ij ſcilicet, quos Aſſyrij contemnunt, & vt quiſquilias fæcéſque plebis relinquent in Samaria ad colendum agros & vineas. ita Theod. Clarius, Arias, & Vatab. Ecce Amos, vtpote paſtor, crebrò à re paſtoritia ſibi familiari petit ſimilitudines.

Aliter, imò contrariè S. Hieron. cenſet enim hæc ironicè per ſarcaſmum dici. q. d. Iſraëlitæ præfiſi robori Samariæ, & auxilijs Damaſci, id eſt, Syrorum, putant quòd eruent & expedient ſe de manibus Aſſyriorum, ſicut paſtor ope eanum de ore leonis extorquet, & eripit duo crura, &c. ſed errant & falluntur. Verùm prior ſenſus, vti communior, ita ſimplicior eſt & verior. Deus enim poſt commendatam iuſtitiam, commendat hic ſuam miſericordiam, eáque illam temperat. q.d. Non omnes omnino peribunt: nam aliqui ſeruabuntur, licèt pauci. Porrò per crura & oſſa ſignificat eos nudos ac ſpoliatos, vita vix ſalua, ſtragi communi eripiendos.

Rurſum cenſet Theodot. duo hæc crura à paſtore aripi, vt ijs fidem faciat hero, pecus à leone eſſe laniatum, non à ſe venditum, aut furto ſublatum.

Symbol. notat Ruper. duo crura & extremum auriculæ ad hoc reſeruari, vt ex ijs conſtet quale fuerit pecus deuoratū, an ouis, an bos, an equus: ſic videlicet ex paruis Iudæorum reliquijs, colligi quales fuerint ipſi ante peccatum, & ante Chriſtum, atque illas ipſas fidem Chriſtianorum confirmare, dum teſtimonium legis & Prophetarum nobis circumferunt, ex quibus Chriſtum ſalutis auctorem cognoſcimus, eundémque gentiliboa demonſtramus per Iudæorum, fidei noſtræ hoſtium, libros & monumenta.

Tropol. S. Hieron. hæc applicat doctoribus & prædicatoribus: *In crure*, ait, *via oſtenditur doctrinarum, in aure ſacramenta dictorum. Vnde Apoſtoli abſque calceamentis & vlla mortui animalis pelliculа iubentur incedere*, Matth. 10. *Et ad credentes dicitur: Qui habet aures audiendi audiat*, Lucæ 8. In corporis ergo totius ſtrage auris eripiēda eſt, qua monita ſalutis audiamus; & crura, quibus in illis & iuxta illa ambulemus & connectſemur. Vnde Stephanus Cantuarienſis in Sylua allegor. per duo crura accipit continentiam mentis & corporis, per extremum verò auriculæ perſeuerantiam in obedientia: crura verò reſtringit & applicat Prælatis. *Sic* enim, inquit, *cùm multi ſunt Prælati, maior pars peribit, & conſumetur à leone, ſcilicet diabolo, & parua reliquia ſalua fient per illum paſtorem qui dicit: Ego ſum paſtor bonus.*

In plaga lectuli.) Id eſt, in latere vel angulo lecti. Sic enim quatuor plagæ mundi vocantur A quatuor eius latera. Nam hebr. eſt פאת מטה *peath mitta*, id eſt, in angulo, latere, vel extremitate lecti: in angulo enim vtrúque corpus fulcitur; hinc meliùs & pleniùs in eo quieſcit. Huc facit illud Thomæ à Kempis: *In omnibus requiem quæſiui, & non inueni, niſi in angello cum libello.* Porrò plaga vox eſt deſumpta à Græcis. Hi enim πλάγια vocant latera & angulos tranſuerſos. Rurſum plagæ & plagulæ tapetes græcè dicuntur, latinè ſtragula. Vnde Varro de vita populi Rom. *Eburneis lectis & plagis ſigillatis.* Et Liuius lib. 9. in bello Maced. *Luxuria*, ait, *peregrina origo ab exercitu Aſiatico aduecta in vrbem: ij primùm lectos aratos, veſtem ſtragulam pretioſam, plagulas, & alia textilia, &c.* B *Romam aduexerunt.* Nec hoc longè abit ab Hebræo *pea*, id eſt, angulus, extremitas: ſtragula enim ſunt angulata, & in angulis ſignata & plagulis inſignita. Senſus eſt. q. d. Pauci Iſraëlitæ, vt dixi, habitantes in Samaria, in eáque ſecurè quaſi in ſuaui lecti ſtragulo, vel angulo quieſcentes eruentur à clade Aſſyriorum. Samariam vocat plagam, vel angulū lectuli, eo quòd inſtar lecti eleuata eſſet & montoſa, æquè ac mollis, delicioſa, opulenta, indéque culta & populoſa, vt videretur eſſe angulus & arx decem tribuum. Vnde in ea fidenter quaſi in lectulo quieſcebant, non timentes Aſſyrios. ita S Hieron. & alij. Adde, per plagam accipi poteſt clima, ſitus & ragio Samariæ. Hæc enim C Hebræi vocant *pea*, id eſt, angulum terræ. Rurſum, propriè Samaria ſita erat in angulo reſpectu Iudææ, & montium Samariæ vrbi imminentium, vt patet in tabula eius chorographica, quam exhibet Adrichomius, poſt paginam 24.

Iam Primò Chald. ſic vertit & explicat: *Eruentur qui habitant in Samaria, in fortitudine poteſtatis & in Damaſco innitentes.* q. d. Eruentur qui confidunt Samariæ munitioni, & opi Damaſcenorum ac Syrorum, in qua pariter quaſi in grabato quieſcunt & ſecuti dormiunt.

Secundò Lyran. per plagam lectuli accipit Ieruſalem, in qua erat templum, in quo quaſi in lecto requieſcebat Deus. q. d. Saluabuntur pauci ex D Iſrael, ſcilicet ij, qui profugerint in Ieruſalem ad alas Dei & Ezechiæ regis, vel in Damaſcum ad alas Syrorum.

Tertiò Vatab. q. d. Cladem Aſſyriacam pauci effugient, ſcilicet ij dumtaxat, qui poſt lectum in angulo ſe abſconderint: aut ægroti, qui in lectis decumbētes ſua ægritudine mouebunt Aſſyrios, vt ijs parcant. q. d. Aſſyrij parcent ſolis miſeris, qui adeo pauperes erunt, vt bini vel terni in lecto, aut non tam in lecto, quàm in parte & angulo lecti requieſcera cogantur.

Quartò Septuag. pro, *In plaga lecti & Damaſci grabato*, vertunt, *Contra tribum & in Damaſco, vt iuxta tropologiam referamus tribum* (hebr. enim E מטה *mitta* lectum, ſed ſi legas alio puncto מטה *matte*, virgam & tribum ſignificat) *ad Iudam, & Damaſcum ad vocationem gentium, de quibus vnus grex factus eſt Domini: cuius ſæpe oues leonum feritas laniat, de quorum faucibus vix duo crura, aut extremum aufertur auricula*, ait S. Hieron.

Quintò probabiliter P. Prado in Ezech. 24. verſ. 40. hæc accipit de lectulis menſalibus. q. d. Qui habitant (quieſcunt) *in Samaria in plaga lectuli*, id eſt, qui primos habent diſcubitus in lectis ſtratiſque inter conuiuas. Nam pro *plaga* hebr. eſt *in angulo lecti*, id eſt, in capita, in loco primario. De quibus rurſum dicit c. 6. 4. *Qui dormitis* (cubatis) *in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris.*

Ex

Ex his omnibus maximè genuina videtur tertia explicatio: tum quia vox *plaga*, vel angulus *lectuli*, ac vox *grabato*, ſignificant hæc ad pauperes & ægros pertinere. Hi enim iacent in grabatis & angulis: tum quia hi rectè comparātur cum duobus cruribus, & extrema auricula, leoni ereptis, alioqui enim non conſtabit ſimilitudo Prophetæ, eiúſque vis & neruus, niſi his duo crura & extremum auriculæ adaptes. Senſus ergo totius huius verſiculi eſt hic: Sicut paſtor de veruece aut vitulo à leone deuorato eripit, ſeruátque duo crura, aut extremum auriculæ, ab illo carnibus iam ſatiato, vt potè oſſea & inſipida, neglecta, vt ea ad herum deferat, quo demonſtret vitulum non à ſe ſobductum, ſed à leone laniatum: ita ex tota Samaria quaſi è corpore politico, duo vel tres, id eſt, pauci duntaxat cladi illius eripientur, iique viles & inutiles, putà pauperes macie confecti, vt ſola crura oſſea habere videantur; & ægri, qui bini vel terni in eiuſdem lecti & grabati lateribus decumbant, ſiue in Samaria, ſiue in Damaſco. ita à Caſtro. Quocirca fortè idcirco Interpres pro heb. *pea*, id eſt, angulus, vertit *plaga*, quæ & latus, & vulnus morbúmque ſignificat, vt innueret eos in latere lectuli decumbere ex vulnere & morbo. q. d. Saluabūtur ij, qui ex plaga vulneris & morbi decumbunt in plaga, id eſt, in latere, & angulo lectuli. Propriè plagæ, vel plagulæ ſunt commiſſuræ, ſiue aſſumenta, quæ tapetibus, caſulis, ſtragulis, lectis, veſtibus attexuntur vel aſſuuntur; pretioſæ (vti ſunt effigies aureæ & gemmæ in caſulis) à diuitibus ornatus & ſplendoris ergo; rudes & viles à pauperibus neceſſitatis cauſa. Laceris enim ſtragulis, lectis & veſtibus pauperes aſſuunt partes, putà plagulas, vt rupturam farciant, præſertim ad angulos. Ibi enim facilius ob affrictum parietis, aliarúmque rerum, frangūtur. Plaga ergo lectuli eſt angulus lectuli pauperis, aſſumento reſarciti, & vt S. Franciſcus dicere ſolet, rappeciati. Pauperes enim lectos habēt non integros, ſed plagulis tum maioribus, tum minoribus conſarcinatos, inſtar centonum. Quare dormire in plaga lectuli, idem eſt quod dormire in centone, aut potiùs in aſſumento & latere centonis, ita vt in altero lecti latere dormiat alius, vel plures. Senſus ergo eſt q. d. In Samariæ excidio ſaluabuntur ſoli pauperes & miſeri, qui in centonibus gregatim ob paupertatem dormiunt.

Et in Damaſci grabato.) Sicut Samariam lectum, ſic Damaſcum vocat grabatum: quia Iſraëlitæ vexati ab Aſſyrijs, miſeri & afflicti confugiebant Damaſcum, ibique quaſi ægri in lecto ſecurè quieſcebant, ſéque recreabant. Damaſcus ergo ijs afflictis, feſſis & ægris erat quaſi lectus. ita S. Hieron. Ruper. Remig. Hugo & alij, *Vt quomodo qui feſſus eſt refocillatur in lectulo, ſic illi fractas vires viciniæ gentis* (Damaſci) *auxilio roborarent*, ait S. Hieron.

Perperam Recentiores, vt R. Dauid Pagnin. & alij, heb. דמשק *dammeſeec*, id eſt, Damaſci, accipiunt nō vt proprium, ſed vt appellatiuum, quaſi compoſitum ex ד *de* & משק *meſçec*: meſcet autem ſignificat tibiam vel crus. Vnde vertunt, *in crure*, id eſt, pede vel ſponda lecti; aut vt Arias, *in lecto mobili & agitabili*, vt eius agitatione ægro ſomnus conciliétur, vti matres agitāt cunas infantium, vt hoc motu ipſi ſomnum concipiant. Vnde ipſe exponit q. d. Aſſyrij ijs ſolis parcent, qui ex graui longáque infirmitate decumbentes in lectulis, ſeipſos mouere, & ab vna parte in aliam conuertere non poterunt, ſed inſtar puerorum moueri, & conuerti ab alijs debeant. Perperam inquam; nam hebr. non eſt *meſcec*, ſed *dammeſeec*, quod non aliud quàm Damaſcum ſignificat, vti vertunt Septuag. Chald. Noſter & alij. Adde ד *de* Hebræis non eſſe articulum, nec ſolere præfigi nominibus.

Tropol. lectus auari eſt mammona, lectus ſuperbi honor, lectus guloſi menſa opipara, lectus luxurioſi cubilia & impudicitiæ, lectus acedi torpor & ſomnus. Nam *ſicut oſtium vertitur in cardine ſuo, ita piger in lectulo ſuo*, Prouerb. 26. 14. Hi lecti varios habent angulos & ſtragula mollia, quæ quiſque ſibi fingit, capiat & adaptat.

verſ. 13. *Audite.*) Vos ô populi, ait S. Hieron. vel potius, vos ô Prophetæ, cladem ad quam non ego, ſed Deus per os meum deſtinat domum Iacob, id eſt, poſteros Iacobi ſiue Iſraëlis, putà decem tribus eorúmque aras & delubra, in quibus colunt vitulos aureos in Dan & Bethel. ita Alber. Hugo, Arias & Vatab. Vnde Septuag. habent, *Sacerdotes audite*. ſed rectè notat S. Hieron. *Puto*, inquit, *Septuag. ipſum verbum poſuiſſe, quod quidam non intelligentes, pro* עדו *areſç legerunt ἱερεῖς, id eſt, ſacerdotes.* *Ares* enim noſter Interpres, & alij ad verſum præcedentem referunt, vertúntque lectulum; ſed Septuag. huc referunt, retinéntque vt nomen proprium.

Et conteſtamini.) Id eſt, conteſtando Deum, eúmque in teſtem vocando prædicite & prædicate inſtans eis exitium, niſi ab idolis & ſceleribus reſipiſcant.

verſ. 13. *Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua*) Ita & Aquila, Symmach. & Theodot. verùm Septuag. vertunt: *Domum pinnatam, eo quòd oſtiola habeat per feneſtras, & quaſi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam*, ait S. Hieron. qui hac re ſignificari putat, Iſraëlitas delicioſos *tantarum fuiſſe opum, vt duplices haberent domos, hyemales & æſtiuas, quarum aliæ* (hyemales) *verſa eſſent ad Aquilonem, aliæ* (æſtiuæ) *ad Auſtrum, vt pro varietate temporum, frigoris & caloris cœlíque temperiem prouiderent.* Sic Ierem. 36. 22. Ioakim dicitur fuiſſe in domo hyemali menſe nono. Ita in Belgio domos æſtiuas in villis ad delicias comparatas, ob luxum in ijs admiſſum, per bella hæc deſtruxit & raſit Deus.

Myſticè idem S. Hieron. *Domus*, ait, *hyemalis erat regnum Iſraël, in qua frigus erat religionis & cultus Dei, variique ventorum turbines & ſæua tempeſtas: & domus æſtiua, Iuda & Ieruſalem, in qua erat templum, & offerebantur holocauſta manè & veſperè, & vigebat calor religionis.*

Et peribunt domus eburneæ.) *Legimus in Achab regem Iſraël tantis fluxiſſe delicijs, vt domum ſibi eburneam fecerit*, 3. Reg. 22. 39. ait S. Hieron. non quod fecerit eam ex ebore ſolido: vnde enim tantum eboris habuiſſet? ſed quod illam ebore incruſtarit: hæc enim vocatur domus eburnea, teſte Plinio lib. 16. 43. vide Sanchez.

Digitized by Google

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Minatur Deus Iſraelitis, quòd Aſſyrij leuabunt eos in contis, & reliquias eorum in ollis feruentibus. Deinde ob impura & ſacrilega eorum ſacrificia ait ſe percuſsiſſe ſex plagis, ſcilicet fame, ſiccitate, vento vrente, aurugine, eruca, peſte: denique pene eos ſubuertiſſe ſicut Sodomam; eos tamen hiſce plagis nihil meliores effectos, nec rediſſe ad ſe. Quocirca dira & extrema quæque illis intentat, additque: Præparare in occurſum Dei tui, *qui creat montes; ventos, nebulas, &c.*

℣. 1.) Audite verbum hoc vaccæ pingues, quæ eſtis in mōte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis veſtris: Affete, & bibemus.

℣. 2.) Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo: quia ecce dies venient ſuper vos, & leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus.

℣. 3.) Et per aperturas exibitis altera contra alteram, & proijciemini in Armon, dicit Dominus.

℣. 4.) Venite ad Bethel, & impiè agite, ad Galgalam, & multiplicate præuaricationem: & afferte manè victimas veſtras, tribus diebus decimas veſtras.

℣. 5.) Et ſacrificate de fermentato laudem, & vocate volūtarias oblationes, & annunciate: ſic enim voluiſtis filij Iſraël, dicit Dominus Deus.

℣. 6.) Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris, & indigentiam panū in omnibus locis veſtris: & non eſtis reuerſi ad me, dicit Dominus.

℣. 7.) Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cum adhuc tres menſes ſupereſſent vſque ad meſſem: & plui ſuper vnam ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatem non plui: pars vna compluta eſt: & pars, ſuper quam non plui, aruit.

℣. 8.) Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem vt biberēt aquam, & non ſunt ſatiatæ: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

verſ. 1. AVDITE *verbum hoc vaccæ pingues.*) hebr. *vaccæ Baſan.* ita Septuag. Theodotion, Aquila & hebræi paſſim. Verùm quia regio Baſan paſcuis opima, pingues alebat boues & vaccas, vt patet Deuter. 32. 14. hinc rectè vertit noſter, *vaccæ pingues:* & Symmac. *boues ſaginatæ.* Alij. *vaccæ laſciuientes.* Iam Theodor. per vaccas accipit mulieres Samariæ

A laſciuas, rapaces & imperioſas. *Vaccas,* inquit, *Baſanitides, mulieres vocat luxu & voluptatibus diffluentes. Eiuſmodi enim erant vaccæ Baſanitides, ob pabuli copiam exultantes. Vnde fiebat, vt bona tenuiorum in rem ſuam conuerterent* (vti vaccæ depaſcebantur prata Baſan) *atque viris, quibus ex diuina lege ſubditæ erant, imperare non vererentur, in ordinemque eos redigi iuberent: qualis fuit Iezabel, viro* (Achab) *tanquam mancipio vtens.* Sic & Lyra. Arias & Vatab. Eſt enim vacca, muliebris ingenij petulantiæ & ſalacitatis ſymbolū. Vnde Ælianus lib. 4. c. 45. ſcribit, in Ægypto vaccam, ſimul & Venerem religioſè coli, eo quòd vacca affinitatem & conuenientiam cum dea habere exiſtimetur: quin & vacca Veneri in Ægypto immo- Vaccæ Baſan quæ
B labatur, ait Girald. in Syntag. nam vt ait Columella lib. 6. 24 vaccæ *poſt vernam pinguedinem geſtientes, & pabuli nimietate exhilaratæ laſciuiunt.* Inſuper *vacca quamuis plena fœtu, non expletur libidine.* Quocirca Amos hic deſcribere videtur familias & domus impiorum, quæ ſunt *ſicut congregatio taurorum in vaccas* populorum, Pſalm. 67 31.

Meliùs S. Hieron. Ruffin. Rupert, Albertus, Gloſſa, Hugo, Clarius & alij, cenſent hæc tam imò magis ad viros, quàm ad mulieres Samariæ ſpectare. viri enim, quia effeminati, laſciui & impudentes, vocantur vaccæ, vel vitulæ populorum pſal. 67. 31. Oſee 10. 11. & alibi. Id patet ex ſequentibus: *Ecce dies veniunt ſuper vos,* ſcilicet vi-
C ri. hebr. enim הם *chem* maſculinum, viros notat: vaccas ergo Baſan, vocat opulentos (vnde Chald. vertit, *diuites ſubſtantiarum*) & Principes Samariæ, qui bona pauperum depaſcebātur, tum quia gulæ & ventri erant dediti, tum quia ſaginæ & mactationi deſtinabantur. Audi S. Hieron. *Loquitur ad Principes Iſrael, & optimates quoſque decem tribuum, qui delicijs ac rapinis vacabant, vt audiāt ſermonem Dei, & non aratores boues, ſed vaccas pingues de armento ſe eſſe nouerint, ſiue quæ nutriantur in paſcuis Baſan, quæ ſunt loca herbarum fertiliſſima, ac per hoc ſignificat eos non agriculturæ, ſed immolationi & eſui præparatos.*

Porrò, cur hi vocentur vaccæ Baſan, tres cauſas adfert Ruffinus. Prima, quòd gloria ipſorum
D in ignominia erat terminanda. Baſan enim hebr. confuſionem & ignominiam ſignificat. Secunda, quòd vox eorum humana in vaccinam, putà in mugitum, præ dolore erat commutanda. Tertia, quia Deus eorum erat venter, ac iugibus vacabant conuiuijs & ſympoſijs, ideóque vt ait Pſaltes, *prodijt quaſi ex adipe iniquitas eorum.* Quartam adde, quòd vaccas, putà vitulos aureos, quaſi deos coluerint. Vnde Rupert. per vaccas Baſan accipit ſacerdotes Bethel, qui viſibiliter ſubſtrati

vitulis

vitulis quos colebant, erant inſtar vaccarum inuiſibiliter verò ſuas animas tauris infernalibus, id eſt, dæmonibus proſtituebant. Hi enim dicebant Principibus: Date nobis victimas & oblationes, quas comedamus & bibamus: nos viciſſim vos veſtráque peccata expiabimus apud Deum, & excuſabimus apud populum.

Tropol. S. Hieron. vaccæ Baſan ſunt hæretici Veneri & gulæ addicti, vti fuit Lutherus, Caluinus, Bucerus, &c. Item diuites & nobiles inſolentes & rapaces, qui ex aliorum, præſertim pauperum, bonis ſe ditant, iiſque luxuriantur.

Quæ dicitis Dominis, putà Regibus & Principibus *veſtris: Afferte, & bibemus.*) q. d. Auferte ſpolia pauperum, vt inde vobiſcum epulemur, & compotemus: vel vt S. Hieron. *Date nobis, & bibemus, id eſt, iubete tantùm, & nos cuncta vaſtabimus, id eſt, diripiemus,* inquit Chald. vt lictores, vel vt ebrij abſorbebimus: Nā *voce, bibemus, ebrietatem eorum ſignificat in vino atque luxuria, quæ ſtatum mentis euertunt*, ait S. Hieron.

Tropol. idem dicunt iniqui Aduocati & Procuratores Iudicibus; Conſiliarij, Scabini & Prætores Principibus & Magiſtratibus, æquè impijs. Hi enim quaſi harpyiæ inhiant bonis populi, in eáque inuolantes illa inter ſe diſtribuunt, atque ex ijs opipara conuiuia & ſympoſia inſtruunt. Hoc ſcelus enorme, vti Rempub. euertit, ita horrendam certámque Dei iram & vindictam prouocat. Vnde ſubdit:

verſ. 2. *Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo*) Heb. בקדשו *becadſco*, id eſt, *in ſanctitate ſua*, hoc eſt, per ſanctitatem ſuam. Heb. enim *beth*, id eſt, *in*, eſt nota iurantis. ita Chald. Symmach. & paſſim Hebræi. q. d. Iurauit Deus per ſemetipſum: ipſe enim eſt ſumma & increata iuſtitia & ſanctitas, quam vos, ô Iudices & Principes, in terra imitari & tueri debebatis, nunc autem eandem violaſtis & euertiſtis. Quocirca hæc Dei ſanctitas iurat, ſe huius violationis, & vt ita dicam ſacrilegij, acerrimum fore vindicem. ita S. Hieron. Remig. Rupert. & alij, qui inſuper tres alios afferunt ſenſus. Primus eſt, iurauit Deus per ſanctitatem, id eſt, per ſanctum templum ſuum. Secundus, per filium ſuum ſanctum. Tertius, per ſanctos Prophetas. Vnde Septuag. vertunt: *Iurauit Dominus ſanctos ſuos.* Verùm quod initio dixi, literala eſt & genuinum.

Quia ecce dies venient ſuper vos & leuabunt vos in contis.) Septuag. Syrus & Arabicus, *in armis*. Symmac. *in clypeis*. Meliùs Theodotion, *in haſtis*. q. d. Inſtant dies, quibus Aſſyrij vos, ô Samaritæ, contis & haſtis ſuis configent. Vnde Tigurina vertit: *Auferet vos lanceis. Seruat vaccarum metaphoram*, ait S. Hieron. *vt quas eſſe pingues dixerat vaccas, earum carnes narret in contis, vel ſcutis eſſe portandas.* Fortè etiam alludit ad morem militum, putà ad feros ſæuóſque victores, qui capita cæſorum in lanceis geſtant quaſi in triumphum, vti faciunt Turcæ. Contus enim vocatur ſudes & haſta longior, vel pertica oblonga nautarum, qua ipſi nauem protrudunt & dirigunt. vnde Virgil. 5. Æneid.

Et acuta cuſpide conti.

Et reliquias veſtras in ollis feruentibus.) Arabicus, *in ollis ardentibus*. Syrus, *in olla venatoris*. Heb. בסירות דוגה *beſirot duga*, id eſt, in ollis piſcium, quas ſcilicet piſcatores ſeruant plenas feruenti aqua, vt piſces recentes, quos è mari extrahunt, illico coquantur. q. d. *Sicut lebes feruentiſſimus mi-*
A *nutos piſces pariter inuoluit, ita & vaccæ Baſan abſque vllo ordine captiuitatis miſerijs opprimentur*; ait. S. Hieron. Aut preſſiùs & conciniùs, q. d. Sicut laniones capita boum & vaccarum à ſe mactatarum, longis contis & perticis oſtentant, vt inde populus cognoſcat qualis, quantáque vacca ſit mactata, & ad eius carnes emendum accurrat, reliquias verò, putà hepar, ſtomachum, inteſtina conijcit coquítque in ollis feruentibus; ita & milites Aſſyrij capita, id eſt, optimates Samariæ à ſe occiſos, vel captos oſtentabunt, vt ex ijs aliæ gentes conijciant, qualis quantúſque fuerit Samariæ populus, quantáque de ijs ſtrages & victoria: reliquias verò, putà milites ciuéſque, qui in arces, vrbes domóſque munitas, aut in caueas & ſpe-
B luncas confugient, in illis ipſis quaſi piſces in ollis feruentibus comburent. ita Lyran. & Dionyſ. *ſicut enim Ieruſalem*, ait S. Hieron. *habens clauſos populos & obſeſſos, aſſimilatur ollæ feruenti & plenæ carnium*, Ezech. 24. 3. *ſic & vrbes Samariæ ollis feruentibus comparantur, quæ fame & peſtilentia clauſos populos exire compellant, & ire in captiuitatem.* Addit à Caſtro, q.d. Corpora eorum dilacerata, & in fruſtra conciſa in feruentes ollas inijcient, vt fecit Antiochus Epiphanes Machabæis, 2. Machab. 7.

Aliter Ruper. & Remig. q.d. Aſſyrij Samaritas confusè ſine vllo ordine in Aſſyriacam captiui-
C tátem quaſi in ollam conijcient.

Secundò, Hebr. *beſirot duga*, Pagnin. Vatab. & Clarius exponunt, *in hamis piſcatoriis*. q. d. Sicut piſcatores hamis piſces extrahunt ex mari, ita Aſſyrij ſuis armis vos extrahent ex Samaria, abducéntque in Aſſyriam.

Tertiò, Chald. vertit: *Eleuabunt vos in clypeis, & filias veſtras in ſcaphis*, vel nauibus piſcatorijs. q.d. Per naues quæ excauantur, & orbiculantur inſtar clypeorum, è Samaria auehent & ablegabūt vos in Cyprum, aliáſque remotas inſulas.

Quartò, R. Abraham & R David pro *ollis*, vertunt *ſpinis*: has enim quoque ſignificat Hebr. *ſirot*. Iam *ſpinis*, id eſt, hamis: vel *ſpinis*, id eſt, contis, & lanceis acutis inſtar ſpinarum, vt more He-
D bræo idem dicat hemiſtichio poſteriore quod dixit priore: vel *ſpinis*, id eſt, flagellis: ex ſpinis enim tyrāni faciebāt flagella, quæ quia ſuis aculeis carnes pungebant, lacerabant, & diſcerpebāt, vocabantur ſcorpiones, quos Roboam tyrannus minatus eſt populo dicens: *Pater meus cæcidit vos flagellis, ego cædam vos ſcorpionibus*, 3. Reg. 12. 14.

Quintò, Arias pro *in contis*, vertit *in frigoribus*, ſenſúmque dat q.d. Aſſyrij vos, ô Samaritæ, quaſi vaccas æſtate laſciuientes transferent in regiones frigidas & algentes, vbi pro cibis non aliud habeatis quàm viles piſciculos, qui olim mancipijs dabantur in eſcam.

Denique Septuag. vertunt: *Tollent vos in armis,*
E *& eos qui vobiſcum ſunt in ollas feruentes peſtilentes*: ἐμπύρους enim ferueotes ſignificat; pro quo aliqui legunt ἐρήμους, id eſt, deſolati, vel deſolatores: Complut. ἐμπόρους, id eſt, mercatores. Vnde ſic habet: *Tollent vos in armis, & eos qui vobiſcum ſunt in lebetes negotiatores peſtilentes.*

Et per aperturas (muri Samariæ, qui ab Aſſyrijs eam obſidētibus arietibus diruetur & aperietur) verſ. 3. *exibitis altera contra alteram.*) Id eſt, vna cum altera, vel vna poſt alteram, hoc eſt ſinguli, vel ſimul bini & terni, vel viciſſim & ord[illegible]e ſuo exibunt captiui abducti ab Aſſyrijs. ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *Confringent ſuper vos muros,*

& educent vos quaſi mulieres, ſinguli ante ſe. Dicit, *altera contra alteram*, id eſt, alter contra alterum: quia perſiſtit in nomēclatura vaccarum, quæ eos vocauit verſ. 1. ſolent enim vaccæ gregatim educi per portas, ita vt binæ, ternæ & quaternæ, ſimul egrediantur; aliæ pari ordine & turma ſequantur. Aliter alij, q. d. *Altera*, ſcilicet *vacca*, *egredietur contra alteram*, ſcilicet aperturam muri. q. d. Quælibet egredietur per aperturam ſibi oppoſitam, quo ſignificat multas fore muri rupturas; ſicuti de muris Iericho circumeirca corruentibus, ait Ioſue cap. 6. 5. *Muri funditus corruent, ingredienturque ſinguli per locum contra quem ſteterint.* Vnde Vatab. vertit: *Egredimini vnaquæque ante ſe, id eſt, per rupturam quæ prima vobis occurret.* Sic & Clarius, & Arias.

Et proijciemini in Armon.] q. d. Aſſyrij abducēt vos in Armeniam, quæ adiacet Aſſyriæ. ita S. Hier. Chald. Symmach Remig. Rupert. Hugo, & Clarius. Heb. eſt הרמונה *haharmona*, quod Primò noſter & alij iam dicti vertunt, *in Armon*, vel *in Armeniam*. Hæc enim ab Aram filio *Sem*, primo incola, dicta eſt *Aram*, vel *Harmon*: litera enim *Aleph* ſæpe cum *He* commutatur. Secundò alij, *Harmona* per diaſtolen diuidunt. vnde Theodotion vertit, *in montē*. (*hor* enim heb. ſignificat montem) *Mona*. Aquila, Syrus & Arabicus, *in montem Armona*. Septuag. *in montem Remnam*, vel vt Theodor. legit, *Armana*. q. d. Abducemini in montes Armeniæ. Hæc enim montoſa eſt: vnde in eius montibus primùm quieuit & ſubſedit arca Noë, Geneſ. 8. verſ. 4. imò à mōtibus dictam eſſe Hebr. Aram, ſiue Armeniam, q. d. Altam, excelſam, cenſent viri docti; eo quòd cæteris prouincijs omnibus excelſior & montoſior ſit. V. editio vertit, *in montem excelſum*.

Tertiò, recentiores, R. Dauid, Vatab. Arias, à Caſtro, Marinus & Pagnin. Harmon, vel Armon accipiunt vt nomen, non proprium, ſed appellatiuum, ſignificans palatium, domum excelſam, arcem: hebr. enim רם *ram*, altum, celſum ſignificat: vnde Abram vocatus eſt, quaſi *Ab*, id eſt, pater, *ram*, id eſt, excelſus. Senſus ergo eſt q. d. Aſſyrius Samariam expugnando, obuióſque trucidando, vel capiendo, reliquos veſtrum ſtringet & coget confugere, & conijcere ſe in arces munitas; ſed fruſtra: nam & illas expugnabit, vóſque capiet & trucidabit. Aliter Pagnin. vertit enim *Deijcietis palatium*, ſcilicet regis muro adhærens, vt per illud manus inſtantis Aſſyrij effugiatis.

Trop. Vaccæ Baſan, id eſt, Hæretici proijciuntur à dæmone in montes Armeniæ, id eſt, ſuperbiæ. Omnis enim Hæreticus eſt ſuperbus: quia ſuum iudicium præfert toti Eccleſiæ. Hinc Remman, idem eſt quod viſio alicuius, ait S. Hieron. quia hæretici non omnia Eccleſiæ dogmata carpunt, *ſed partis alicuius ſcientiam ſibi promittunt, vt proijciantur, eo quod ſcire ſe credunt*: ſui enim ingenij & iudicij lima politula limare volunt fidem & Eccleſiam.

vers. 4. *Venite.*) Eſt ſarcaſmus, id eſt, hoſtilis irriſio. q. d. Agite ſacrilegi, vitulamini cum vitulis veſtris in Bethel, cum idolis in Galgalis; ſatiate vos eorum victimis, ingurgitate vos veſtris idolothytis: at ſcitote vos ibidem ab Aſſyriis mactandos, quaſi victimas Deo vltori: ita S. Hieron. Quocirca hunc ſarcaſmum candidè explicant Chald. & Septuag. dum aſſertiuè & increpando vertunt: *Ingreſſi eſtis in Bethel, & iniquè egiſtis in Galgala, multiplicaſtis impiè agere.*

Afferte manè victimas veſtras.) q. d. Iuge ſacrificium agni, quod ex lege ſolebatis manè & veſpere offerre Deo vero Ieroſolymis, nunc vitulatores illud ipſum manè offerte vitulis veſtris. ita Clarius, Arias, Vatab. & alij. Quodnam & quale fuerit hoc iuge ſacrificium, dixi Exodi 29. 38. Secundò, S. Hieron. putat per manè ſignificari auiditatem, celeritatem & multitudinem ſacrificiorum. q. d. Agite quòd agitis, pergite ſummo manè ex ardore idololatrandi offerre victimas, vt alijs & alijs ſuperuenientibus ante veſperā omnia abſoluere poſſitis, ne dies citiùs vos deficiat quàm ſacrificia & ſcelera veſtra. Addit S. Hieron. *manè* notare victimas pridie immolatas, & contra legem ſeruatas in poſterum manè. q. d. Vos ex lege Leuit. 7. 15. debebatis victimas eodem die comedere quo eas immolaſtis: at nunc contra legem vel ex auaritia, vel ex crapula, quia ſcilicet tot victimas eodem die vorare non poteſtis, ſeruatis multas earum reliquias in manè ſequentis diei: nam & mox taxat eos, quòd contra legem fermentum offerrent in ſacrificio.

Tribus diebus decimas veſtras.) Septuag. *tertio die*, vel vt habet Codex Vatican. *in triduum decimas veſtras*. q. d. Vos contra legem Leuit. 7. 17. ſeruatis victimas in tertium diem. ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Verùm lex illa Leuit. vetat tantùm victimas ſeruari, non decimas, de quibus hic agitur.

Secundò, Arias, Vatab. & Pagnin. vertunt: *Afferte ad tertium dierum*, id eſt, tertio die, hoc eſt, tertio anno decimas idolis veſtris, iuxta legem Deuter. 14. 28. Nam dies apud Hebr. ſæpe ſignificat annum, vt Geneſ. 14. 1. *Erat Abraham ſenex dierumque* (id eſt annorum) *multorum*. Verùm illa lex Deuter. non iubet afferri ad templum; ſed tantùm domi ſuæ ſeruari decimas, eáſque tertio anno diſtribui in Leuitas, peregrinos, pupillos, & viduas, vti fecit Tobias c. 1. 7. *ita vt in tertio anno proſelytis, & aduenis miniſtraret omnem decimationem.*

Dico ergo, propriè hic tres dies accipi. Iuſſerat enim Deus Hebræis Exod. 23. verſ. 14. & 19. vt tribus diebus, ſiue feſtis præcipuis per annum, putà in die Paſchatis, Pentecoſtes & feſti tabernaculorum, adirent templum ſacrificij & orationis cauſa: & tunc partim ad iter, partim ad oblationes & epulum ſacrum (quo cum Leuitis ex victimis ſuis pacificis epulaturi erant coram Domino, id eſt, in templo coram arca & Sancto ſanctorum in quo reſidebat Deus) ferebant ſecum vnam decimam ſuarum frugum & opum, quam ad hoc ſeparare iubentur Deuter. 14. 22. itáque fecit Thobias, vt patet c. 1. 6. & 7. Idem feciſſe Iſraëlitas in Bethel, quaſi ſimias Iudæorum, docet hic Propheta. q. d. Agite, ter in anno, ſiue tribus præcipuis feſtis afferte decimas in Bethel vitulis, quas olim afferre ſolebatis Deo in Ieruſalem. ita Rupert. Lyra. à Caſtro & alij.

Et ſacrificate de fermento laudem.) *Laudē*, id eſt, *ſacrificium laudis*, vt vertit Tigurina, ſeu *gratiarum actionis*. Vnde Aquila vertit, *Euchariſtiam*. Hoc enim à fine vocatur hebr. תודה *toda*, id eſt, confeſſio, laus, gratiarum actio. Eſt ironia & ſarcaſmus. Irridet enim eorum ſacrificia fermentata, ideóque impura: nam Iudæorum erant azyma & pura, idque ex præſcripto Dei Leuit. 2. 11. & cap. 7. 12. & ita S. Hieron. Rupert. Lyran. & Hugo. Quare impetitè Græci nonnulli hunc locum citant, vt contra Latinos probent Euchariſtiam vers. 5.

ſtiam celebrandam eſſe in pane fermentato, non azymo. Nam Amos non laudat, ſed culpat & damnat hic ſacrificium fermentatum.

Nota nihil fermentatum inferri poterat altari; poterant tamen panes fermentati afferri tanquam donaria pro ſacerdotibus, vt ipſi illis veſcerentur, vti oſtendi Leuit. 7. 13. Quare minùs rectè Varab. & Arias cenſent, in ſacrificio laudis potuiſſe offerri fermentum. Hoc enim disertè vetatur Leuit. 2. 11.

Myſticè, fermentum eſt ſymbolum corruptionis & malitiæ, 1. Corinth. 5. 6. vnde Chald. vertit: *Colligunt ex rapina ſacrificium laudis. Quia de fermentato laudem immolat, qui Deo de rapina ſacrificium parat*, ait S. Gregor. homil. 22. in Euang.

Et vocate.] Celebrate, proclamate, & deprædicate veſtras victimas, quaſi liberales, ſpontaneas & *voluntarias* oblationes, ſed fruſtra. Nam Deus eas, vti impuras, & idololatricas, abominatur. ita S. Hieron. Ruper. Remig. & Hugo. Secundò, *Vocate*, id eſt, vt Vatab. *indicite voluntaria ſacrificia* & oblationes, æquè ac feſta vitulorum, atque in ijs conuocate populum, vt voluntarias oblationes ijs offerat, vt fecit Aaron in fabricatione & dedicatione vituli aurei, Exodi 32. 2. *Tollite*, ait, *inaures aureas de vxorum, filiorúmque & filiarum veſtrarum auribus, & afferte ad me. Fecitque populus quod iuſſerat, deferens inaures ad Aaron. Quas cùm ille accepiſſet*, &c. *fecit ex eis vitulum aureum.* Ita homines in rebus diuinis parci & auari ſunt, ſed in ijs quæ ſpectant pompam, aut ventrem, putà in obſequio mundi & diaboli, profuſi ſunt, ſuáſque opes libenter & liberaliter exhauriunt. vnde Arias vertit: *Vota nuncupate.* Pagnin. *vocate ad ſolemnitatem: voluntaria congregari facite.* nam à קראו *kiru*, id eſt, vocate, dicta eſt מקרא *micra*, id eſt, conuocatio, & cœtus populi, indéque ſolemnitas & feſtum. In feſto enim conuocabant *micra*, id eſt, Eccleſiam & cœtum populi ad celebrandam ſolemnitatem, & ad offerendum victimas ac alias quaſlibet oblationes.

verſ. 6. *Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium* (perperam Arabicus vertit *benedictionem*) *in cunctis vrbibus veſtris.*] Ita & Chald. & Septuag. Stuporem dentium intellige ex fame: ſubdit enim quaſi explicando: *Et indigentiam panum in omnibus locis veſtris*, nam longa fames, vti hebetat ſopitque appetitum, ita pariter contrahit gingiuas, itáque hebetat & ſtupefacit dentes. ita Ruffin. Vnde Hebr. נקיון *nikion*, ſignificat vacuitatem (vt dentes vacui ſint à cibo) & *munditiem dentium*, vti vertunt Aquila, Symmac. Theodotion, S. Hiero. Arias, Vatab. Pagnin. Marinus & alij. Cùm enim in fame & penuria dentes non habẽt quod mordeant & mandant, innocentes ſunt & mundi, indéque areſcentibus & contrahentibus ſe gingiuis & neruis hebetantur, conſtipantur & obſtupeſcunt, æquè ac oculi deficientibus ſpiritibus caligant & obſtupeſcunt: idcirco noſter, & Septuag. vertunt, *ſtuporem dentium.* Eſt metalepſis, niſi malis eſſe onomatopœiam, vt vox *nikion* ſuo ſono repræſentet ſonum & ſtridorem dẽtium ſtupentium. Senſus eſt q. d. Quia vos me priuatis ſacrificijs mihi debitis, ego pariter priuabo vos pane & cibo neceſſario ad vitam, faciámq; vt dentes veſtri ex fame, & ex comeſtione fructuum immaturorum, qui acerbi ſunt & pontici, obſtupeſcãt. Nota, *dedi*, ſcilicet propriè in præterito. ſæpius enim Deus per Eliam & Eliſæum Iſraelitis, ob idola & ſcelera intentauit, & induxit ſiccitatem, indéque famem, vt patet 3. Reg. 17. & 4. Reg. 6. 25. ita S. Hiero. Theodor. Rupert. Hugo & Lyra. licèt Vatab. & Clarius propheticè accipiant *dedi* pro *dabo*, quaſi Deus hic comminetur famem futuram. Plenus foret ſenſus, ſi *dedi* amplè acciperes pro *do, dedi & dabo.* q. d. Ob idola & ſcelera veſtra ſæpius vobis induxi famem, & etiam induco, ac in poſterum inducam, tum per me cohibendo pluuias, tum per hoſtes, præſertim Aſſyrios, populando vrbes & agros Samariæ. Verùm primum ſenſum expoſcit id, quod poſt hanc plagam aliáſque quatuor ſequentes ſingulis verſibus ſubdit, *Et non rediſtis ad me.* Et illud verſ. 12. *Quapropter hæc faciam tibi Iſraël*: quæ verba ſignificant famem hanc aliáſque plagas fuiſſe præteritas non futuras.

Nota, quod ait, *ſtuporem dentium in cunctis vrbibus*, ſignificat communem & publicam fore hanc cladem & famem, vt non tam ſinguli, quàm vrbes integræ à ſe alienari & obſtupeſcere videantur. Eſt enim ſtupor alienatio quædam vel mentis, vel ſenſuum, quòd ſcilicet ſenſus conſtipentur. Sic ait Liuius lib. 5. *Priuatos deinde luctus ſtupefecit publicus pauor, poſtquam hoſtes adeſſe nunciatum eſt.*

Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cum adhuc tres menſes ſupereſſent.] Extraordinaria & miraculoſa fuit hæc ſiccitatis & ſterilitatis plaga, vtpote qua vna pars vrbis innocens & pia fuerit compluta, non altera, quæ erat nocens & impia. Similiter ager heri iuſti fuerit complutus, cum vicinus heri iniuſti pluuiam non ſenſerit, idque ad hoc, vt omnibus manifeſtò pateret, hoc diſcrimẽ Dei vindicis eſſe opus. ſic diſcriminauit Deus agros Geſſen, vbi erant Hebræi, vt non ſentirent plagas, quas cæteris agris Ægypti infligebat Moſes, Exodi 8. 21. Simile contigiſſe Græcij per merita & preces S. Franciſci, in eius vita c. 8. commemorat S. Bonauen. Cùm enim lupi & grandines agros vaſtarent, S. Franciſcus dixit ad indigenas: *Ad honorem & laudem omnipotentis Dei fideiubeo vobis, quòd peſtilentia hæc omnis abſcedet, & reſpiciens vos Dominus multiplicabit in temporalibus bonis, ſi mihi credentes, miſereamini veſtri, vt veſtra confeßione præmiſſa, dignos faciatis pœnitentiæ fructus. Iterum hoc annuncio vobis, quòd ſi beneficij ingrati ad vomitum conuerſi fueritis, innouabitur plaga, duplicabitur pœna, maiori in vos ira deſæuiet. Ab illa vtique hora, pœnitentiam ad exhortationem ipſius agentibus illis, ceſſauerunt clades. Imò quod maius eſt, ſi quando vicinorum arua grando peruaderet, iſtorum terminis appropinquans, terminabatur ibidem, aut in partem aliam diuertebat.* Porrò in Palæſtina tantus eſt ardor & ſiccitas, vt ſi deſit pluuia, hominibus & beſtijs ſiti pereundum ſit. *In his locis*, ait S. Hieron. *præter paruos fontes, omnes ciſternarum aquæ ſunt; & ſi imbres diuina ira ſuſpenderit, maius ſitis quàm famis periculum eſt.*

verſ. 7.

Quando hæc ſterilitas Amos contigerit, ignoratur. Nam quòd alij ad famem quæ contigit tempore Eliæ, alij ad eam quæ tempore Eliſæi, hæc referunt, non ſatis congruè id fieri videtur; nam illa ſiccitas & fames Eliæ, vti & illa Eliſæi, fuit vniuerſalis & æqua omnibus, ſine diſcriminatione nocentum & innocentum; hæc autem diſcriminabat noxios ab innoxijs. Rurſum illa Eliæ fuit trium annorum, Eliſæi etiam diutina extitit; hæc verò Amos fuit trium duntaxat menſium, illorum ſcilicet, qui præibant meſſem.

Aa

Digitized by Google

Cœpit ergo hæc ſiccitas in fine Aprilis, quando incipere ſolebat in Iudæa pluuia ſerotina, maximè neceſſaria. Hæc enim faciebat, vt germina creſcerent, & culmi euaderent in ſpicas, ſpicæque turgentes conciperent grana & parerent triticũ, quod ſine hac pluuia exaruiſſet, & in fronde ſola, ſine granis & fructu deſijſſet. Erat ergo hæc pluuia ſerotina in Aprile, meſſis; ſicut matutina in Octobri, erat ſeminis, ſcilicet ad ſemina ſatáque riganda, vt radices figerent in terra. ita S. Hiero.

Notent hic agrorum domini & coloni, ſiccitatem & ſterilitatem agris immitti peculiari Dei prouidentia & vindicta. Cùm ergo eam ſentiunt, ad Deum per pœnitentiam precéſque recurrant, vti faciunt coloni Hiſpani, qui tempore ſiccitatis B publicas proceſſiones & diuerberationes agricolarum indicunt, itáque ſæpe pluuiam à Deo recõciliato eliciunt, imò quaſi vi facta extorquent.

Tropol. S. Gregor. hom. 10. in Ezech. Dominus, ait, pluit ſuper vnam ciuitatis partem, non ſuper aliam, cùm facit vt vna pars populi, prædicationis verbique Dei ſemina excipiat, non alia. Rurſum pars vna eiuſdem agri compluitur, non alia, cùm aliqui vnum vitium edomãt, non aliud, v.g. gulam, ſed non iram; aut patientes ſunt, ſed auari remanent, aut caſti ſunt, ſed ſuperbi, &c.

℣. 9.) Percuſſi vos in vento vrente, & in aurugine, multitudinem horto- C rum veſtrorum, & vinearum veſtrarum: olíueta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

℣. 10.) Miſi in vos mortem in via Ægypti, percuſſi in gladio iuuenes veſtros, vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum: & aſcendere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares veſtras: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

℣. 11.) Subuerti vos, ſicut ſubuertit De⁹ Sodomam & Gomorrham, & facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio: & non rediſtis ad me, dicit Dominus.

℣. 12.) Quapropter hæc faciam tibi Iſraël: poſtquam autem hęc fecero tibi, pręparare in occurſum Dei tui Iſraël.

℣. 13.) Quia ecce formans montes, & creans ventum, & annuncians homini eloquium ſuum, faciens matutinam nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ: Dominus Deus exercituum nomen eius.

verſ. 9. *Percuſſi vos in vento vrente.*] Tres hic nominat agrorum plagas, ventum vrentem, aruginem, & erucam germina depaſcentem, quæ æquè vt ſiccitas, ſterilitatem & famem afferunt. Ventus vrens, vel vredo, eſt Eurus æſtuans, qui ſuo æſtu omnem ſuccum ariſtarum & germinum deſiccat & adurit: vel Boreas, qui ſuo acerrimo frigore, nebula & pruina pariter ſegetes adurit & areſacit. Vnde dicitur frigus vrens. Audi Poëtam:

A *Illigat aqueream immodici vis frigoris vndam;*
Et prata algenti mordet aduſta gelu.

Quocirca Theodot. Symmac. & Aquila vertunt *ἀνεμοφθορίαν*, id eſt, corruptionem à vento, vel aërem corruptum: à Plinio li. 18. c. 28. vocatur carbunculus in vitibus, eo quòd illæ vredinis quaſi carbune exuſtæ videãtur: in ſegetibus ab eodem vocatur rubigo, à rubore quem culmis indit: à Theophraſto lib. 4. dicitur ærugo, quod colorem quaſi æneum ſegetibus affleт. Pagnin. & Vatab. vertunt *ariditas*, ab effectu, quem ſegeti inducit. Secunda plaga eſt aurugo, quæ propriè vitium eſt, & quaſi morbus regius ſegetum, cum ſcilicet culmi ex nimio humore (vnde heb. vocatur ירקון B *ierakon*, quaſi vireſcens) marceſcunt, & palleſcunt in modum auri vel æris; vnde & ærugo, ac rubigo dicitur: marcidæ verò areſcunt & euaneſcunt. Hinc à Theodotione vocatur *ὠχρίασις*, id eſt, pallor; ab Aquila, Symmacho, & Septuag. *ἴκτερος*, id eſt, morbus regius. hic enim color eſt in ictericis. Vnde vice verſa morbus regius, vel ictericus, à Cornelio Celſo & Apuleio vocatur aurugo, à colore auri quem in homine producit. Et quia idẽ color ex timore oritur, hinc Ierem. 30. 6. dicitur: *Conuerſa ſunt vniuerſa facies* (Iſraelitarum ex nimio pauore) *in auruginem.* Vbi nota *ierakon*, id eſt, aurugo, vel ærugo, aut rubigo propriè oritur ex humore, quo marceſcunt ſegetes: quia tamen C idem color, eadémque corruptio & areſactio ſegetum oritur ex vredine & æſtu) licèt Plinius loco citato contendat ex ſolo frigore oriri) hinc pariter vredo interdum vocatur aurugo, ærugo & rubigo, vti paulò antè dixi. Tertia plaga eſt eruca, de qua dixi Ioëlis 1. 4.

Ventus vrens quis.

Miſi in vos mortem in via Ægypti.] Quinta eſt verſ. 10. hæc plaga, ſed hominibus inflicta, ſcilicet *peſtis*, vt habent Hebr. & Chald. quam noſter vocat mortem, quia peſtis certam mortem affert. Adde, hebr. דבר *deber*, id eſt, peſtis, per catachreſin ſignificare famem, gladium, & quicquid inſtar peſtis exitiale eſt & mortiferum.

Quæres, quænam, & quando contigit hæc pla- D ga? S. Hieron. Theodor. Ruper. Hugo, Lyran. & alij, putant contigiſſe Iſraelitis illis qui mittebantur ad Ægyptios, vt ab ijs poſcerent opem contra Aſſyrios: Vatab. & Arias illis, qui cum milite præſidiario ibant in Ægyptum, vt ibi coëmerent frumenta ad leuandam famem Samariæ. Hos enim in itinere partim peſte, partim à latronibus occiſos, ac cadauera eorum inſepulta & putida fœtorem exhalaſſe, qui poſt longam priorum moram, aliorum in eorum locum ſubmiſſorum nares offenderit. Veriſimilius Ribera & à Caſtro hæc referunt ad cladem quam Ioachaz rex Iſrael accepit à rege Syriæ, quæ tanta fuit, vt ex toto Iſraelis exercitu non ſuperfuerint niſi quinqua- E ginta equites, 4. Reg. 13. 7. Tunc enim partim aër corruptus & æſtuans, partim ex tot cæſorum cadaueribus orta putredo, fœtorem, & peſtem ſuperſtitibus afflauit.

Dices, hæc clades contigit in Samaria, non in via Ægypti. Reſpõd. Verum id eſt; quocirca ſubintelligẽda videtur more Hebræo particula *ſicut*, ſicque vertendum cum Chaldæo: *Miſi in vos peſtilentiam* (Arabicus: *Percuſſi vos febribus, & malis inſipientibus*, incognitis) *ſicut in via Ægypti*; ſcilicet cum in deſerto patres veſtros ex Ægypto tẽdentes in Chanaan, ob eorum murmura, peſte, aliiſque plagis punini & occidi, v.g. cum miſi ſerpentes ignitos, qui ardorem peſtiferum morſu

ſuo

ſuo eis inferrent, Num. 21. 6. Adde, fortè hoc pręlium & hanc ſtragem contigiſſe in via, qua ex Samaria tendebant in Ægyptum; ſicut enim nunc ſtrata & trita eſt via Romana, via Mediolanenſis, via Pariſina: ſic tunc celebris & publica erat via Ægypti, vt patet Ierem. 2. 18. Iſaiæ 10. 24. vnde eam in tabulis chorographicis terræ ſanctæ depingit Adricho. & alij.

Denique per hebraiſmum בדרך *bederech*, id eſt, *in via*, exponi poteſt per כדרך *kederech*, id eſt, *inſtar viæ, ſecundùm viam*, hoc eſt, ſecundùm rationem, modum & morem Ægypti. q. d. Puniam te peſte ea ratione & acerbitate, qua puniui Ægyptios per Moſen: quinta enim plaga Ægypti fuit peſtis adeo grauis, vt per eam occiſi ſint omnes equi, aſini, cameli omniáque animantia quæ erant in tota Ægypto, vt patet Exodi 9. verſ. 3. & 6. Sic *bederech*, id eſt, in via, accipitur pro *kederech*, id eſt, ſecundùm viam, id eſt, morem, Iſaiæ 10. v. 25. & 26. *Suſcitabit*, ait, *ſuper eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam Madian in Petra Oreb; & virgam ſuam ſuper mare, & leuabit eam in via Ægypti*, id eſt, ſecundùm viam Ægypti, hoc eſt, ſecundùm modum quo per virgam Moſis percuſſit Ægyptum, eique decem plagas inflixit; ſimili modo percutiet Sennacherib & Aſſyrios, per Angelum occidens vna nocte 185. millia in eorum caſtris.

Vſque ad captiuitatem.] Chald. & Septuag. *cum captiuitate equorum veſtrorum.* Videtur vt dixi alludere ad tempora Ioachaz quando Iſraëlitæ à Syris ita attriti ſunt, vt ſolùm eis ſupereſſent quinquaginta equites, 4. Reg. 13.

Aſcendere feci putredinem.] Hebr. enim באש *beoſç*, ſignificat putredinem, & fœtorem: ſed Septuag. alijs punctis legentes באש *beeſç*, id eſt, *in igne*, vertunt: *Adduxi in igne caſtra veſtra.* ita Complut. licèt Romana legant *eduxi.*

verſ. 11. *Subuerti vos.*] Primò per Teglathphalaſar regem Aſſyriorum, inquit Arias, qui cepit & euertit omnes vrbes Iſraëlis, vna excepta Samaria, 4. Reg. 15. 29. Id enim factum eſt ſub annum 52. Oziæ, ſiue Azariæ regis Iuda, vt dicitur ibidem verſ. 27. Amos autem cœpit prophetare anno 25. Oziæ, vti dixi in procemio: facilè ergo fieri potuit, vt idem ſuperſtes ſub annum 52. Oziæ, poſt cladem Iſraëli à Teglathphalaſar illatam, hæc proloqueretur. Prophetæ enim per plurimos annos prophetarunt, vt Iſaias annos 96. Ieremias annos 45. Daniel annos 76.

Secundò, per Syros, qui cum aliàs, tum maximè tempore Ioachaz, vti iam dixi, ita attriuerunt Iſrael, vt penè euerterint eum inſtar Sodomæ, paucis duntaxat euadentibus & reliquis. Id ita eſſe patet ex prophetia Ionę, quę refertur 4. Reg. 14. 26. *Vidit*, ait, *Dominus afflictionem Iſraël amaram nimis, & quod conſumpti eſſent vſque ad clauſos carcere & extremos, & non eſſet qui auxiliaretur Iſraëli. Nec locutus eſt Dominus, vt deleret nomen Iſrael de ſub cælo, ſed ſaluauit eos in manu Ieroboam filij Ioas, qui reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath vſque ad mare ſolitudinis.* Quod enim hæc prophetia Ionæ ad tempora Ioachaz maximè ſpectet, non ad alia aliorum regum, vt volunt aliqui, patet ex ſerie & geſtis Regum Iſrael. Nam Iehu, qui regnum Iſrael familię Achab ademit, & ad ſe tranſtulit, fuit bello potens & felix, ſub eóque floruit regnum Iſrael. Succeſſit ei Ioachaz, ſub quo à Syris attritum eſt, vt dixi. Ioachaz ſucceſſit filius Ioas, cui Eliſæus per trinam ſagittæ percuſſionem prædixit trinam victoriam contra Syros, quam re ipſa Ioas adeptus eſt, vt patet 4. Reg. 13. 18. & 25. ſub Ioas ergo floruit pariter regnum Iſrael. Ioas ſucceſſit filius Ieroboam, qui cœpit regnare ante Oziam regem Iuda, & cum eo regnauit quatuordecim vltimis vitæ ſuæ annis, de quo prędicit Ionas, quod ipſe reſtituet collapſum ſtatum Iſrael cunctis diebus Ioachaz, idque diſertè ait Script. 4. Reg. 13. 22. *Igitur Hazael rex Syriæ afflixit Iſrael cunctis diebus Ioachaz.*

Denique Albertus hæc accipit propheticè de futuro. q. d. *Subuerti*, id eſt, ſubuertam Iſrael per Salmanaſar. Hic enim anno ſexto Ezechiæ cepit Samariam, & regnum Iſrael planè euertit. Sic & Ruper. qui accipit hęc de excidio Ieruſalem, tum per Chaldæos, tum per Titum & Romanos. Verùm patet ex dictis, hæc propriè pertinere ad Iſrael, id eſt, ad decem tribus; poſſe tamen extendi ad Iudam & Ieruſalem non nego. Prophetæ enim qui Iudæ prophetarunt directè, indirectè quoque reſpexerunt Iſrael, & vice verſa. Rurſum hæc non ad futurum, ſed ad præteritū tempus ſpectare, patet ex eo quod ſubdit Amos: *Et non rediſtis ad me. Quapropter hæc faciam tibi Iſrael.* Quod enim Rupert. reſpondet, hæc omnia præterita exponenda eſſe in actu inchoato, vel deſtinato, hoc modo: *Percuſſi, miſi in vos mortem, ſubuerti*, &c. hoc eſt, percutere, mittere in mortem, ſubuertere vos decreui, & per Prophetas comminatus ſum; ſed tamen vos has minas non curaſtis, nec rediſtis ad me. quocirca hæc faciam tibi Iſrael. Hæc, inquam, expoſitio dura & contorta videtur in tam multis pręteritis, quę omnia actionem realem, non deſtinationem, vel minas ſignificant. Quapropter S. Hieron. Remig. Lyran. Clarius, Dionyſ. Ribera, à Caſtro & alij paſſim, hæc præterita propriè vt ſonant accipiunt.

Sicut ſubuertit Dominus Sodomam.] q. d. Sicut ego ſubuerti Sodomam. Loquitur Deus more Hebræo de ſeipſo in tertia perſona honoris cauſa, vti faciunt Germani. Sic dicitur Geneſ. 19. 24. *Pluit Dominus à Domino ſulphur & ignem ſuper Sodomam*, id eſt, pluit à ſeipſo: licèt Euſeb. lib. 5. demonſt. c. 23. cenſeat Patrem hic loqui de Filio. q. d. Ego Pater ſubuerti Iſrael, ſicut Filius meus ſubuertit Sodomam. Sic multi exponunt illud Geneſ. 19. *Pluit Dominus à Domino.* q. d. Pluit Filius à Patre. vide ibi dicta.

Sicut torris.] q. d. Penè euerſi & ad internecionem conſumpti eſtis, inſtar Sodomæ; ſed Deus miſerens veſtri, volénſque ſeruare reliquias ſeminis & gentis veſtræ, manum ſuam hoſtéſque cohibuit, & paucos hac clade eripuit, ſicut ex incendio eripitur torris aliquis ambuſtus & fumigans.

verſ. 12. *Quapropter.*] Quia ſcilicet ſex plagis iam recentitis, putè fame, ſiccitate, vento vrente, aurugine, eruca, peſte, quas tibi inflixi, non reſipuiſti, nec rediſti ad me; ſed ijs inſtar Pharaonis magis obduruiſti; *hæc faciam tibi Iſrael: hæc* ſcilicet, quæ initio capitis comminatus ſum, nimirū, *Leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus, & proijciemini in Armon.* ita à Caſtro. Verùm hęc minora videntur plagis quas iam inflixit, dicens: *Subuerti vos ſicut ſubuertit Deus Sodomam*, &c. Hic autem grauiorem plagam ſe inflicturum minatur, eo quòd præteritas omnes contempſerint. Quocirca neruoſiùs & efficaciùs alij: *hæc*, inquiunt, ſcilicet diriſſima, & atrociſſima quæ indignans mente concepi, nec eloqui præ horrore

poſſum. Loquitur enim anthropopathôs, & ad pathos per apoſiopeſin verba mináſquè incidit, vti Virgil. Æneid. 1.

Quos ego, ſcilicet acerrimè puniam ; *ſed nunc motos præſtat componere fluctus.*

Ita ſolent Hebræi in iurame[illegible], maximè comminatorijs & excetatorijs, vti hac formula : *Hæc faciat mihi Deus & hæc mihi addat*, nec exprimũt quænam ſibi addi vel fieri imprecentur, quaſi non audeant illa nominare præ timore, & deteſtatione, vtpote mala horrenda & atrocia. Simili euphemiſmo, id eſt, bona ominatione, maledictionem & blaſphemiam ſignificant voce contraria, eámque vocant benedictionem, vt Iob 2. 9. 3. Reg. 21. 10.

Poſtquam autem hæc (has atroces plagas quas mente concepi) *fecero* (facere & infligere cœpero: ſignificatur enim hic actus inchoatus) *tibi præparare in occurſum Dei tui Iſrael.*] q. d. Si præteritæ plagæ tibi leues videntur, ſi hos contemnis ſatellites, ſi cum peditibus pugnare dedignaris; en ego formans montes & creans vẽtos, &c. te inuadam quaſi eques cataphractus, vires exeram, haſtas teláque mea omnia in te cõtorquebo : obfirma pectus, clypeum apta, oppone te mihi, mecum manus conſere, ictum dexteræ meæ declina aut ſuſtine, ſi potes. Eſt ſarcaſmus. Vnde Symmach. & Aquila vertunt : *Cùm hoc fecero, præparare vt aduerſeris Deo tuo.* ita Albertus, Arias, à Caſtro & Prado in Ezech. c. 5. verſ. 8.

Ita ſuo Ioui occurrit vecors Caius Caligule Imper. qui iratus cœlo, quod turbidius ſuis pantominis & ſpectaculis officeret, Iouem ad pugnam prouocauit, imò ad duellum internecinũ, illud Homeri exclamans: *Aut tolle me, aut ego te.*

Secundò alij, itque plurimi contrariè hæc accipiunt, quaſi Deus hic Iſraelem euerſum, ne planè deſperet, conſoletur, inuitétque vt per pœnitentiam & conuerſionem ſe præparet ad Deum (Deique clementiam & gratiam) præſertim poſt aliquot ſecula naſciturũ in Bethlehem. eò enim cenſent aſſurgere Amos more prophetico. Vnde in ſequentibus Dei omnipotentiam & magnificentiam graphicè deſcribit, ne eius in carne paupertatem & humilitatẽ deſpiciat Iſrael, vti fecit. Quocirca Septuag. Syrus, & Arabicus vterque vertunt : *Veruntamen quia ſic faciam, præparare vt inuoces Deum tuum Iſrael.* Et in ſequentibus, pro, *Annuncians homini eloquium ſuum*, vertunt, *Annuncians in homines Chriſtum ſuum.* Et Chald. *Præpara*, ait, *te vt ſuſcipias doctrinam legis Dei tui Iſrael.* q. d. Præpara te, vt Deum carnem factum, in aſſumpta humanitate venientem toto mentis affectu excipias. ita S. Hiero. Remig. Alber. Hugo, Vatab. & Lyran. qui putant hanc prophetiam complendam in fine mundi: tunc enim omnis Iſrael conuertetur ad Chriſtum, & ſaluus fiet, vt ait Apoſt. Rom. 11. Perperam ergo Theodor. hęc refert ad Cyrũ, qui Iudæos Babylone liberauit. Agitur enim hic non de Iudæis, ſed de Iſraelitis in Aſſyriam abductis, quos inde nec Cyrus, nec quis alius vnquam liberauit. Prior ſenſus videtur literalis & genuinus: poſterior, quia plurimorum, probabilis & accommodus eſt, ac vel vt literalis, vel vt myſticus admittendus eſt, vti mox oſtendam; vt ſit antiphraſis, q. d. Occurre & reſiſte Deo irato & vindici ſi vales; ſed quia id non vales, occurre ei vt ſaluatori humili & manſueto, venienti in carnem vt te redimat & ſaluet. Aut vt S. Hieron. q. d. *Feci vt te corrigerem quæ præteritus ſermo*

A *deſcripſit : & quia noluiſti reuerti ad me, faciam tibi quæ meo continentur arcano. Occidiſti ſeruos meos quos ad te miſeram, mittam nouiſſimè filium meum : tu autem iuxta conſuetudinem tuam, quæ ſemper voluntati Dei reſtitiſti, præpara te vt contradicas, & aduerſeris Deo tuo, iuxta illud quod ſcriptum eſt : Ecce hic poſitus eſt in ruinam & in reſurrectionem multorum, & in ſignum cui contradicetur. Loquitur non præcipiendo, ſed prædicendo, quaſi arguens, & increpans, vt ſaltem correptus non faciat quod prædictum eſt.* Huic ſententiæ fauet vox *poſtquam*, pro qua heb. eſt עקב *ekeb*, id eſt, finis, vel merces: merces enim eſt finis operis & operantis. Vnde ex Hebręo ſic vertas: *In fine*, vel vt Aquila, *poſtea*, vel

B vt Theodotion, *nouiſſimè occurre es.* In fine enim ſæculorum incarnatus eſt Chriſtus, & in fine mundi eidem occurret Iſrael. Aut ſic: *pro mercede*, qua ego te vt filium flagellaui, tótque flagellis conatus ſum te ad me reducere, pro hac, inquam, mea in te paterne cura, loco mercedis hoc ſaltem mihi da, vt cùm in carnem veniam, mihi occurras, méque vt tuum Meſſiam recipias. Vnde Eccleſia in officio Eccleſiaſtico hiſce Amos verbia ſuos excitat, vt Chriſto occurrant. Cauſam ſubdit Propheta, immenſam eius maieſtatem, & poteſtatem : *quia*, inquit, ecce *ipſe* eſt *formans montes*, &c. quod tropol. exponens S. Hieron. *Excelſus*, ait, *in excelſis eſt Dominus, & non habitat in humilibus qui excelſus eſt ; ſed creator montium aſcendit in*

C *montes, in his qui municipatum habent in cæleſtibus, & in carne ambulantes non viuunt ſecundùm carnem ſed ſecundùm ſpiritum.* Septuag. vertunt: *Firmans tonitruum*, ne ſcilicet orbem conquaſſet, vti ſuo fragore minari videtur.

Creans ventum.] Hebt. רוח *ruach* ſignificat ſpiritum, animam, ventum. Vnde Primò Chald. Septuag. & Hieron. in comment. vertunt: *creans ſpiritum*, quod Macedoniani Hæretici negantes diuinitatem Spiritus S. auidè arripiebant, indéq; probabant Spiritum S. non eſſe Deum, ſed creaturam Dei, quos refutant S. Athanaſ. Epiſt. ad Serapionem, S. Baſil. lib. 3. contra Eunomium, S. Hieron. hic, & S. Ambroſ. lib. 2. de Spiritu S. c. 7. non enim agitur hic de Spiritu S. & cœleſti, ſed de ſpiritu ſublunari & corporeo: iungitur *verſ. 13.*

D enim nebulæ, montibus, &c. Secundò, S. Hieron. Rupert. & Remig. vertunt: *creans animam*; vel vt Arias, *creans ſpiritus* & animos militares, id eſt, indens militibus audaciam & virtutem bellicam. Tertiò, Arabicus Alexandrinus vertit : *Ego ſum qui formaui tonitruum, & creaui ſpiritum.* Arabicus verò Antiochenus : *Et reduco in homines ſpiritum*, halitum.

Verùm optimè noſter & Tertull. lib. contra Hermog. c. 32. ac Clarius, Vatab. Pagnin. aliíque Recentiores vertunt: *creans ventum.* Rectè enim venti iunguntur montibus, nebulis, &c. aliíſque creatis ſublunaribus, quæ cum homini obuiæ ſint *Venti oſtendunt Dei magnificentiam.*

E & admirabiles, oſtendunt ei Dei creatoris potentiam & magnificentiam, præſertim vẽti, qui, cum eorum natura ſit inuiſibilis, & tamen ſenſibilis, origo incognita, motus item varius, ſed ſtatus, & pro loco ac tempore fixus, rectè demonſtrant ſe à Deo creari, regi, mutari ad eius nutum. Vnde Deus dicitur inſidere & inequitare ventis pſal. 17. 11. *Aſcendit ſuper Cherubim & volauit ſuper pennas ventorum.* Et vẽtus turbinis vehebat Deum ſedentem in ſolio cherubico Ezech. 1. 4. Quocirca angeli comparantur ventis Pſal. 103. 4. *Qui facis angelos tuos ſpiritus* (ſubtiles, celeres & for-

tes

tes vt ventos) *& miniſtros tuos ignem vrentem.* Hinc & Deus dicitur ventos educere de theſauris ſuis Ierem. 10. 12. ac proinde ex ijs Iob c. 28. verſ. 25. oſtendit Dei potentiam: *Qui*, inquit, *fecit ventu pondus, & aquas appendit in menſura.* Hinc & ſancti inuitant ventos, vt opus magnificum Dei, ad laudandum Creatorem ſuum tam potẽtem, vt Pſaltes pſal. 148. 8. *Laudate Dominum de cælis, &c. Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Nam, vt ait Seneca lib. 5. Natur. quæſt. c. 18. *inter cætera prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis vt dignum admiratione ſuſpexerit. Non enim ex vna cauſa ventos aut inuenit, aut per diuerſa diſpoſuit. Primum, vt aëra non ſinerent pigreſcere, ſed aſſidua vexatione vtilem redderent, vitalémque terris. Deinde vt imbres terris ſubminiſtrarent, ijdémque nimios compeſcerent. Nam modò adducunt nubes, modò deducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi poſſent. In Italiam Auſter impellit, Aquilo in Africam reijcit: Eteſiæ non patiuntur apud nos nubes conſiſtere: ijdem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant.* Et Plinius lib. 2. cap. 47. *Omnes venti vicibus ſuis ſpirant maiori ex parte, aut vt contrarius deſinenti incipiat, &c. Sol & auget & comprimit flatus, auget exoriens, occidenſque comprimit. Meridianus æſtiuis temporibus. Itaque medio diei aut noctis plerumque ſopiuntur: quia aut nimio frigore aut æſtu ſoluuntur, &c.*

C *Annuncians homini eloquium ſuum.*] Hebr. מה שיחו *ma ſicho*, id eſt, quænam ſit meditatio, cogitatio, cõſilium, eloquium, opus ſuum. שיח *ſiach* enim ſignificat meditationem, & rem meditatã, grauem & ſeriam, quam ore proloquimur & opere perficimus. ita vertũt Aquila, Symmach. Theodot. Chald. & paſſim Hebr. Soli Septuag. verbi ſimilitudine & ambiguitate decepti, ait S. Hiero. nimirum pro מה שיחו *ma ſicho*, legentes משיחו *meſçicho*, id eſt, Meſſiam, vel Chriſtum eius, verterunt: *Annuncians in homines Chriſtum ſuum*, per quem licèt Theodot. accipiat Cyrum, omnes tamen alij accipiunt Chriſtum Dominum. ita S. Athanaſ. lib. de fidei vnit. & Trinit. Didymus lib. D 2. de Spiritu S. Tertul. loco citato, Baſil. lib. 4. contra Eunom. Ambroſ. lib 2. de Spiritu S. cap. 7. Auguſt. lib. 18. ciuit. 2. imò Conc. Sardicenſe apud Socrat. lib. 2. c. 20. Quare non eſt credibile Septuag. hic eſſe deceptos, ſed conſilio ita vertiſſe; vel quia in Codicibus Hebræis tunc erat duplex lectio, vna *meſçicho*, altera *ma ſicho*; vel quia per *ma ſicho*, intellexerunt ſignificari *meſcicho*. Meſſias enim, ſiue Chriſtus, eſt patris meditatio, conceptio, dictio, eloquium & opus ſummum, immenſum, increatum ac diuinum.

Eſt hic ergo duplex verſio, eſt & duplex ſenſus; ſed prior poſteriori ſubordinatus. Prior, *an-* E *nuncians homini eloquium ſuum.* q. d. Deus per Prophetas annunciat hominibus ſua conſilia, decreta & eloquia. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo & Lyran. Quocirca Syrus vertit: *Oſtendens hominibus quid ſit gloria* (laus) *ſua.* Et Arabicus: *Mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus.* Quis enim Dei conſilia, & gloriam agnitam non laudet?

Poſſet quoque verti, ait S. Hieron. *Annuncians homini eloquium eius* (quia Hebræi idem habent pronomen reciprocum & abſolutum. Nam per *vau* cum *cholem* ſignificant tam *eius*, quàm *ſuum*) q. d. Deus nouit ſecretas hominis cogitationes, quid ſcilicet animo meditetur & deſtinet, imò illas ipſi, ſi bonæ ſint vel indifferentes, ingerit &

A ſuggerit, eáſq; ipſi per internam inſpirationem, vel alijs per Prophetas, enunciare & eloqui poteſt. ita Ariar & Vatab.

Poſterior eſt, *Annuncians homini eloquiũ ſuum*, putà Chriſtum, qui eſt vnicus patris conceptus, vnicum verbum, quo omnia dicit, creat, mandat & gubernat, Hoc enim Dei verbum & eloquium cætera omnia complectitur. Simile eſt Deuter. 18. 18. vbi Moſes Prophetam, id eſt, Prophetas alios poſt ſe à Deo dandos promittit; ſed inter eos vnum eximium & Principẽ, qui antonomaſticè vocetur Propheta, putà Chriſtus. Senſus ergo eſt q. d. Deus Pater annunciat per nos Prophetas, B ſe ad homines miſſurum in carnem verbũ ſuum, vt hominibus eius voluntatem, legem, ſalutem, gratiam & gloriam reuelet, eámque illis reipſa conferat & impertiatur. Quocirca vos, ô Iſraelitæ, huic Meſſiæ veſtro venienti occurrite, in eum credite, ſperate; illũ amate, colite, ſectamini; ipſi obedite: ita ipſe vos ab ira Dei, à peccato, à morte, à gehenna, & ab omni hoſte liberabit. Ipſe vos Dei amicos, filios & hæredes, ac beatos in æternũ efficiet. Solent enim Prophetæ omnium captiuitatum, & miſeriarum finem, & liberatorem ſtatuere Chriſtum. Vnde cùm multas clades multáque triſtitia prædixerunt, omnia hæc mitigant & dulcorant promittẽdo Chriſtum. Chriſtus enim eſt finis & ſcopus legis & Prophetarum. Confirmatur, quia pro *eloquium ſuum*, Aquila vertit, C τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, Symmach. τὸ φώνημα αὐτοῦ, Theodotion τὸν λόγον αὐτοῦ, id eſt, ſermonem & verbum eius. Atque ex hoc loco & ſimilibus videtur S. Ioannes ſumpſiſſe nomen λόγος, quo iugiter vocat Chriſtum dicens: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* Vbi pro *verbum*, græcè eſt λόγος: non quod vocem λόγος S. Ioãnes acceperit à Theodotione, qui duobus ſæculis S. Ioanne fuit poſterior; ſed quod Hebr. שיח *ſiach*, idem ſit quod λόγος, ideóque Theodotion vertit λόγος. Denique Theophanes Nicenus in ſymbolo noui & veteris Teſtamenti, quem citat Turrianus lib. 2. de Hierar. D ordin. c. 1. ex verſione Septuag. cenſet hic eſſe prophetiam de Transfiguratione Chriſti. *Ecce*, inquit Amos *firmans tonitru* (id eſt creans nubem, ex cuius colliſu erumpit tonitru) *& creans ſpiritum, ſiue ventum*, ex cuius verberatione, cum intentione ſignificandi, exiſtit vox de qua ſubdit: *Et annuncians hominibus Chriſtum ſuum*, ſcilicet cum vox Patris de nube intonuit: *Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipſum audite*, Matth. 17. 5.

Faciens matutinam nebulam.] Ita propriè ſonant Hebræa, quæ tamen alij variè vertunt. Primò Septuag. addentes *&*, vertũt, *faciens manè & nebulam.* Secundò Pagnin. *Qui facit auroram &* E *tenebras*, id eſt, diem & noctem, læta & triſtia. Tertiò Tigurina, *Qui auroram facit caliginem.* Quartò Clarius, *Qui facit auroram ex caligine*, id eſt, ex tenebris noctis, vt ſcilicet nocti ſuccedat aurora & dies. Quintò alij ex aduerſo, *Qui facit ex aurora caliginem*, id eſt, diem mutat in noctem, proſpera in aduerſa. Sextò, Arabicus vertit: *Creans abyſſum primò, & aſcendit ſuper altitudinem terræ, & mittens laudantem* (præcinentem) *in hominibus.* Septimò, myſticè Chaldæus: *Qui præparat lumen iuſtis quaſi lumen auroræ, & præparat tenebras impijs.* Porrò matutina nebula oſtendit magnam Dei potentiam & ſapientiam. Primò, quia hæc nebulam poſt noctes ſerenas ſubitò in au- *Nebula commoda quinque.*

rora producit per ſolem orientem, qui vapures & exhalationes è terra educens & eleuans, ijs quaſi nebula tegit aërem. Secundò, quia manè nebula maxima eſt & latiſſima, velátque, veſtit & ornat totum horizontem inſtar tapetis. Tertiò, quia hæc nebula cingit & faſciat ſolem orientem, vti infans dum oritur & naſcitur, faſciatur linteolis. Sic enim de prima nebula, primiſque tenebris recèns creatum mundum & mare inuoluentibus, loquitur Iob c. 38. 9. *Cùm ponerem nubem veſtimentum eius, & caligine illud quaſi pannis infantiæ obuoluerem.* Vbi Auctor Catenæ: *Sicut,* inquit, *infanti panni ſunt perquam commodi, ſic etiã mari nubes ac nebula.* Quartò, quia hæc nebula Deum, quaſi cum ſole manè orienrem, velat, vt homines eum intueri nequeant: ſed eum vt inuiſibilem ſuſpiciant & reuereantur. ſic Virgil. l. 1. Æneid. ait de Ænea & Hechate Heroibus:

At Venus obſcuro gradientes aëre ſepſit,
Et multo nebula circum Dea fudit amictu.

Quintò, quia hæc nebula eſt roſcida & fœcunda. Producit enim manna & rorem, quo herbæ & ſata irrorantur & impinguantur. Inſuper calorem & halitum vitalem terræ, & terreſtribus omnibus affert. Hinc experimur *nebulas nec æſtate nec maximo frigore exiſtere: rores neque gelu, neque ardoribus, neque ventu, niſi ſerena nocte,* ait Plin. lib. 2. c. 60. Quocirca ex nebula Dei magnificentiam celebrat Ierem. c. 10. 13. *Eleuat,* ait, *nebulas ab extremitatibus terræ.* Pſalm. 147. 26. *Qui dat niuem ſicut lanam, nebulam ſicut cinerem ſpargit.* Eccleſ. 24. 6. *Ego* (Sapientia) *ſicut nebula texi omnem terram.* Et c. 4,. 15. *Aperti ſunt theſauri, & euolauerunt nebulæ ſicut aues.* Et cap. 50. 6. de Simone Pontif. dicitur: *Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ.*

Gradiens ſuper excelſa terræ.] Putà ſuper montes altiſſimos, & petras rupéſque hominibus inuias, & inacceſſas, q. d. Deus omnia terrena, quãtumuis celſa & inacceſſa maieſtate ſua peruadit & tranſcendit, ſuáque prouidentia continet & gubernat, ita vt ventos & turbines ciere, nebulas hoſtibus ſuis ſuperbis & impijs offundere, montes transferre, & in valles deijcere poſſit. q. d. Deus eſt qui montes, ventos, fulgura, tonitrua, omnéſque res ſublunares, æquè ac cœleſtes producit, temperat, regit. Vnde omnes creaturę ſunt exercitus Dei, qui illi ad nutum obediunt, ſempérque ei præſto ſunt, vt ad eius nutum ferantur, eiúſque inimicos & impios inuadant & ſternant. ita S. Hiero. Albertus, Clarius & alij. Audi S. Hieron. *Præparare,* inquit, *in occurſum Dei tui, vt venientem ad te Dominum tota auiditate ſuſcipias. Iſte eſt qui firmat tonitruum, ſiue montes confirmat: ad cuius vocem cœlorum cardines, & terræ fundamenta quatiuntur. Iſte eſt qui creat ſpiritum.* Quocirca Timæus Pythagoricus Deum vocat *mundum exemplarem.* Sicut enim mundus ſuo complexu omnia cingit, & ſtringit, ſic & Deus. Ipſe enim eſt maxima vniuerſaliſque natura, vbique præſens, omnia videns audiénſque, cuncta continens, nullius verò ambitu contenta. Ipſe eſt mundus increatus ſapientiæ, ſanctitatis, intelligentiæ, vitæ, rationum, formarum; cauſa, fons, creator & rector cæterorum omnium. Quocirca Ægyptij, ait Euſeb. libr. 3. de præpar. Euang. c. 3. Deum, quem ipſi *Eneph* vocant, pingunt humana forma, colore cæruleo, zonam tenentem & ſceptrum, ac pennam gerentem in capite, ouum inſuper ab ore producens. Teſta enim oui, cœli omnia cingentis imaginẽ exhibet: vitellus, ignis: ſpiritus qui ſunt in ouo, aëris: albumen, aquæ: terræ porrò ſymbolum ſunt partes magis concretæ. *Hierogl. Dei.* 1. Addit Euſeb. aliud Dei hieroglyphicum. Illud eſt, homo complicatos habens pedes, veſtẽ talarem, eámq; auream, pilam capite ſuſtinẽs, quo mundi forma, immobilis conſtitutio, rotunditas, & ſtellarum varietas ſignificatur, eáque omnia regi à Deo ſuſtentarique, & in Dei cognitionem mentes hominum perducere. 2. Nam ex ventis, nebulis, mõtibus, aliíſque creatis Deus agnoſcitur, quaſi ex vngue leo, quaſi ex linea Apelles, quaſi ex voce choraulis, quaſi ex carmine poëta. Vnde S. Augu. Epiſt. 28. docet mundum hunc eſſe Dei carmen & canticum. *Si homo,* inquit, *carminis artifex nouit quas quibus moras vocibus tribuat, vt illud quod canitur ſuccedentibus ac decedentibus ſonis, pulcherrimè currat ac tranſeat: quantò magis Deus, nulla in naturis naſcentibus & occidentibus temporum ſpatia, quæ tanquam ſyllabæ ac verba ad particulas huius ſæculi pertinent, in hoc labentium rerum quaſi mirabili cantico, vel breuius, vel productius quàm modulatio præcognita & præfinita depoſcit, præterire permittit?* Inſuper S. Dionyſ. cœleſt. hier. c. 15. docet Deum deſignari per vẽtum, propter naturalem vim mouendi atque animãdi, & celerem inſuperabilemque diſceſſum, ac nobilium principiorum & finium incognitas & inuiſibiles latebras. 3. Pari modo Euſeb. loco citato docet Ægyptios, vt Dei prouidentiam ſignificarent, pinxiſſe Solem radijs circumfuſum in naui, quæ aduerſo flumine rapiebatur remis veliſque incitata, ac deportabatur à ſubſternente ſe crocodilo. Sic enim Deus quaſi gubernator regit hanc mundi nauim, omniáque in eo animalia & inanima, quantumuis fera, horrenda & vaſta, edomat ac regit. Rurſum Deus princeps temporum eſt, quaſi Sol, qui vt ait Lucan. lib. 12.

Tempora diuidit æui,
Mutat nocte diem, radiiſque potentibus aſtra
Ire vetat, curſúſque vagos ſtatione moratur.

Denique S. Paulinus natali 9. S. Felicis:

Eſt naturæ opifex Deus omnis & artis, in omni
Fons opere, & finis, faciens bona, factáque ſeruans.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Prædicit & plangit Samariæ vaſtitatem extremam & æternam, infligendam à Deo terribili, qui facit Arcturum & Orionem, ac ſubrides vaſtitatem ſuper robuſtum, ob eius ſcelera, præſertim ob rapinas & oppreſſiones pauperum. Deinde v. 14. hortatur eam ad pœnitentiam. Nam verſ. 21. aſſerit ſe eius victimas & cæremonias externas non curare, imò deteſtari.

V. 6.

℣. 1.) Audite verbum iſtud, quod ego A
leuo ſuper vos planctum: Domus Iſ-
raël cecidit, & non adijciet vt reſur-
gat.

℣. 2.) Virgo Iſraël proiecta eſt in terram
ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.

℣. 3.) Quia hæc dicit Dominus Deus:
Vrbs de qua egrediebantur mille, re-
linquentur in ea centũ: & de qua egre-
diebantur centum, relinquentur in ea
decem in domo Iſraël.

℣. 4.) Quia hæc dicit Dominus domui B
Iſraël: Quærite me, & viuetis.

℣. 5.) Et nolite quærere Bethel, & in
Galgalam nolite intrare, & in Berſa-
bee non tranſibitis: quia Galgala ca-
ptiua ducetur, & Bethel erit inutilis.

℣. 6.) Quærite Dominum, & viuite:
ne forte comburatur vt ignis domus
Ioſeph, & deuorabit, & non erit qui
extinguat Bethel.

℣. 7.) Qui conuertitis in abſinthium C
iudicium, & iuſtitiam in terra relin-
quitis.

℣. 8) Facientem Arcturum & Orionem,
& conuertentem in mane tenebras,
& diem in noctem mutantem: qui vo-
cat aquas maris, & effundit eas ſupet
faciem terræ: Dominus nomen eſt
eius.

℣. 9.) Qui ſubridet vaſtitatem ſuper
robuſtum, & depopulationem ſupet
potentem affert. D

verſ. 1. AVDITE *verbum quod ego leuo ſuper vos* (Chald. & Septuag. *Aſſumo contra vos*) *planctum.*) Eſt appoſiuo. q. d. Audite verbum, id eſt, planctum & lamentum, ſiue lugubre carmen, quod ego pango & plango de inſtante excidio veſtro, ô ciues Samariæ. Vnde Tigurina clarè vertit: *Audite ſermonem iſtum, ô domus Iſrael, quem de vobis ſumo, lugubre ſcilicet carmen.* Alij: *Audite verbum quod ego leuo ſuper vos in planctum & lamentum.* Propheta ergo præuidens ſuorum cladem, commiſerans & ingemiſcens edit hoc lugubre carmen, E quo publicè miſeram Samariæ ſortem iam imminentem deplorat. Simile carmen & lamentum de Tyro, eiúſque rege & ciuibus exciſis canit Ezechiel cap. 27. 2. & de Ægypto ac Pharaone euerſis c. 32. verſ. 2. ac de Babylone & Balſaſare à Cyro vaſtatis Iſaias cap. 14. 4. ac de Ieroſolymę excidio Ieremias in Threnis. Porrò lugubre hoc carmen, & quaſi epitaphium Samariæ, eſt id quod mox ſubdit Propheta dicens: *Domus Iſrael cecidit,* &c.

Domus Iſrael cecidit.) Ita & Septuag. S. Hiero. in comm. Remig. Lyra. & alij. Licèt enim Heb. בית *beth*, id eſt, domus, ſit maſculinũ; נפלה *naphela*

A verò, id eſt, *cecidit*, ſit femininum, tamen in re & ſenſu eſt concordantia, nam per *beth*, id eſt, domum Iſraël, intelligit עדה *eda*, id eſt, ſynagogam, & congregationem populi, quæ eſt feminini generis, & rectè concordat cum feminino *naphela*, id eſt, cecidit. Comparat enim hic domum, id eſt, populum Iſraël, feminæ, putà virgini afflictæ & proſtratæ. Immeritò ergo Maſſoretæ & Chaldæus, Hebræa aliter diſpungentes, nimirum ponentes hypocolon poſt τὸ *domus Iſrael*, ita legunt: *Audite verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos, planctum domus Iſrael: Cecidit, & non adijciet vt reſurgat virgo Iſrael.* Sed quomodocunque diſpungas & legas, eodem redit ſenſus.

Cecidit.) Id eſt, cadet proſtrata in terra ſua ab B Aſſyrijs Samaria, eiúſque regnum, adeo vt nunquam reſurgat & refloreſcat. Decem enim tribus, quarum fuit hoc regnum, abductæ in Aſſyriam, nunquam inde redierunt.

Virgo Iſrael.) Solent Hebræi vrbs & regna, verſ. 2. ob ſpeciem, opes, & gloriam vocare virgines. Hinc Ieruſalem vocatur virgo filia Sion, & de Babylone ait Iſaias c. 47. 1. *Deſcende, ſede in puluere virgo filia Babylon.* Sic Ægyptus vocatur virgo & filia Ierem. 46. 11. Virgo ergo Iſraël, eſt Samaria, eiúſque regnum ſpecioſum & optimum, quod defloratum & vaſtatum ab Aſſyrijs, ſimile fuit virgini regiæ olim ornatæ, nunc ſpoliatæ, C violatæ, proſtratæ & conculcatæ. Secundò, vocatur virgo, quia intacta à iugo hoſtis: nunquam enim antea Samaria ab Aſſyrijs, alijſve gentibus ſubacta fuerat: ſed eius regnum & reſpub. inſtar virginis, liberum & illibatum efflorеſcebat. ita Ruffin. Clarius & Arias.

Addit S. Hieron. & Theod. Samariã olim fuiſſe virginem, id eſt, puram in cultu Dei, cum in ſuis patribus Deum verum coluit. Sed hoc accipi debet de priſcis patribus, qui ſchiſma, quo diuiſum & erectum eſt regnum Iſraël, præceſſerũt: Nam cum ſchiſmate, adeóque cum regno Iſraël cœpit eius impietas & idololatria vitulorum aureorum, quos erexit primus Iſraëlis rex Ieroboam.

D *Proiecta in terram ſuam.*) Hebr. נטשה *nitteſça*, quod Tigurina vertit: *Afflicta eſt ad terram ſuam.* Vatab. *Derelinquetur in terra ſua.* Pagnin. & alij propriè: *Dimiſſa eſt in terra ſua.* q. d. Cecidit virgo Iſraël, támque valido ictu ab Aſſyrijs proſtrata eſt, non qualitercunque, ſed vſque in imã terram, vt iaceat humi toto corpore prona, planè afflicta, proiecta eſt quaſi deſperata, ab omnibus derelicta dimiſſáque, ſine vlla ope & ſpe reſurgendi: quia nec ipſa, vtpote conquaſſata & confracta, ſe erigere poterit; nec rex Ægypti, ait Theod. aut quis alius: tanta eſt eius clades, adeo E attrita, membris luxata, & diffracta eſt, vt nemo eã ſibi reſtituere poſſit: perinde ac olla teſtacea alliſa ad petram, diſſilit & diffringitur, vt à nullo figulo redintegrari queat. Vnde ſequitur: *Non eſt qui ſuſcitet eam.* Alludit ad medicos, qui videntes quem ex turri lapſum & omnibus membris confractum, vt curari & ſibi reſtitui nequeat, cum vt deſperatum humi iacentem dimittunt & derelinquunt. Phyſicè alludit ad virginem, quæ ſi lapſa & corrupta libidine virginitatem amiſit, ſuſcitari nequit, vt decus virginitatis recuperet. Vnde S. Hieron. ad Euſtochium de cuſtodia virginitatis: Caue, inquit, *quæſo, nequando de te dicat Deus: Virgo Iſrael cecidit; & non eſt qui ſuſcitet eam. Audenter loquar: Cum omnia poſſit Deus, ſu-*

ſeitare virginem non poteſt poſt ruinam: valet quidem liberare de pœna, ſed non vult coronare corruptam. Rurſum *viſuam*, auget cladem & mouet commiſerationem. q. d. Proiecta eſt, & afflicta in terra, non aliena & hoſtili, quod minùs mirum & miſerandum eſt; ſed in ſua, quam vnicè amabat, & à qua viciſſim quaſi à matre & nutrice amabatur & alebatur: ſicuti res miſeranda eſt, ſi filia occidatur in ſinu matris.

verſ. 3. *Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum.*) q. d. Tot cladibus afficientur Iſraëlitæ ab Aſſyrijs, tum in obſidione triẽnali Samariæ, 4. Reg. 18. 10. tum ante & poſt eã, vt gladio, fame & peſte plerique omnes abſumantur; ita vt mille redigantur ad centum, & centum ad decem, adeóque ex tãto Iſraëlitarum numero vix B decimus quiſque tantæ ſtragi ſuperſtes ſit. ita Remigius, Hugo, Arias & alij. Idem Iudæ comminatur Iſaias c. 6. 11. *Et dixi*, ait, *Vſquequo Domine? Et dixit: Donec deſolentur ciuitates abſque habitatore, & domus ſine homine*, &c. *Et adhuc in ea decimatio & conuertetur*, id eſt, rurſum erit in deprædationem, & oſtenſionem, vti ibidem explicat S. Hieron.

Tropol. de fabrica & ruina animæ. Tropol. ex Orig. hom. 8. in Ioſue, Ribera: Vrbs, ait, eſt cuiuſque anima, quæ ædificatur à Domino ex lapidibus viuis, id eſt, ex virtutibus varijs, de qua quiſque ſanctus pugnando eijcit peccatores, id eſt, cogitationes, & cupiditates prauas: ac contra eas ſanctificat bellum, hoc eſt, ijs ſancto ſui C odio mortificatis, ſanctum ſe efficit corpore & ſpiritu, vt mereatur venire in conſpectum Dei viuẽtis, & pro palma victoriæ virtutis merito coronari à Chriſto. Egrediebantur olim ex anima hac feruida, quæ Deo adhærebat, mille, id eſt, omnium virtutum opera, quaſi milites ſtrenui cum diabolo & vitijs pugnaturi: at poſtea cum cupiditate rerum terrenarum capta, feruorẽ hũc remittit, profert centum, numerum decuplo minorem; & ſi prius centum educebat, decem in ea relinquuntur: quia hæc remiſſio & declinatio animæ, non vnius alicuius, ſed omnium virtutum opera minuit, & omnibus modis efficit imperfectiora, idque ſenſim magis & magis, vt tandem planè ab ijs ceſſet, totáque à Dæmone & vitijs D opprimatur & poſſideatur, itáque in extremam ruinam & interitum abeat.

In domo Iſrael.) Domum vocat familiam, id eſt, Remp. & Synagogam Iſraël, in qua multæ erant vrbes oppida & pagi.

Quia hæc dicit Dominus: Quærite me & viuetis.) *Quia* ponitur pro *igitur*. q. d. Hoc quod iam dictum eſt, accidet domui Iſraël propter idololatriam: agite igitur pœnitentiam, relinquite idola & quærite Dominum. Nã hebr. כי *ki*, id eſt, *quia*, ponitur pro *igitur*, *quo circa*, vel *verumenimuero*: Ki enim Hebræis ſæpe tãtùm eſt initium, & exordium orationis. Poſt minas enim Deus hic inuitat Iſraëlem ad pœnitentiam, vt minis territos reſipiſcat. Paulò aliter Vatab. nam pro *quia*, vertit, *ſic enim* dixit Dominus (quærite me) volens ſcilicet reuocare ab idololatria, propter quam multa mala illi euentura erant, niſi reſipiſceret & quæreret Dominum.

E

verſ. 5. *Nolite quærere Bethel.*) Vt colatis vitulos aureos, quos in Bethel erexit Ieroboam.

Et in Berſabee non tranſibitis.) Berſabee vrbs erat vltima terræ ſanctæ, eiúſq; terminus ad Meridiem, ſicut Dan erat eiuſdem terminus ad Septentrionem. Vnde de tota terra ſancta dicitur, à A Dan vſque ad Berſabee: ita dicta à iuramento, & fœdere quod ibidem iuxta puteum Abrahã iniјt cum Abimelech, dando ei ſeptem agnas. באר *beer* enim hebr. eſt puteus; שבע *ſaba* per *ſin* iuramentum, per *ſcin* ſeptem ſignificat. Berſabee ergo idem eſt quod puteus iuramenti, vel puteus ſeptem, ſcilicet agnarum. Vide dicta Geneſ. 21. 31.

Pertinebat hæc vrbs ad tribum Simeonis, ſed quia Simeonis ſors erat exigua, eáque intra ſortem tribus Iudæ cõtinebatur, hinc Ioſue 15. 28. Berſabee ponitur inter vrbes Iuda. Hic multo tempore habitarunt Abraham, Iſaac & Iacob: vnde & vocatur oppidum Iſaac. Tempore S. Hieron. erat vicus grandis, in eóque erat præſidium Romanorum, & Vicus ſalutaris vocabatur: nunc Gibelina nuncupatur. ita Adrichom. in deſcrip. terræ ſanctæ. Porrò in Berſabee poſita erant idola, æquè ac in Bethel, & Galgalis, vt patet 4. Reg. 23. 8. Vnde iubet hic Propheta, ne eò tranſeant, ad colenda ſcilicet idola. Quia enim Abraham in Berſabee oratorium Deo ſtatuerat, in quo eum inuocauerat, Geneſ. 21. 33. hinc poſteri eius ibidem altare ſtatuerunt, at non Deo, ſed ſuis idolis. ita S. Hier. Theod. Remig. Hugo, Lyran. & alij. Vnus Arias aliter explicat, q. d. Ne colatis idola in Bethel & Galgalis: ita fiet, vt non abducamini in captiuitatem, nec per Berſabee tranſeatis in Aſſyriam. Verùm ſic potiùs dixiſſet, *Et in Dan non tranſibitis*. nam per Dan, vtpote aquilonarẽ, ibatur in Aſſyriam; per Berſabee verò, vtpote meridionalem, ibatur in Ægyptum.

Quia Galgala captiua ducetur.) Galgala erat ciuitas duarum tribuum, putà ſortis Iuda; ſed vicina decem tribubus, & cum ijs exciſa. In Hebræo eſt elegans agnominatio: *Galgal galo igale*, id eſt, volubilitas voluendo voluetur, vel rota rotando rotabitur, vel migratio migrando migrabit. Galgal enim dicitur à גלל *galal*, id eſt, voluit, deuoluit, migrauit. vnde Tigurina vertit: *Galgal tranſmigrans tranſmigrabit*. Pagnin. *Gilgal demigrando demigrabit*.

Et Bethel erit inutilis.) Septuag. & Syrus, *Bethel erit quaſi non ſit*. Heb. *Bethel erit in Auen*. q. d. *Bethel fiet Bethauen*, id eſt, domus fortis fiet domus vanitatis, inanitatis) *inanis & vacua*, vt vertit Arabicus) & nihili, vel domus Dei fiet domus iniquitatis, & doloris lnctúſque.

Tropol. per peccatum anima quæ erat Bethel, id eſt, domus & templum Dei, fit Bethauen, id eſt, domus ſcelerum & diaboli. Rurſum, domus cœli fit domus gehennæ, vt in ea ardeat in æternum. Hoc videt & ſentit anima peccatrix in hora mortis, quando opes, honores & deliciæ, quibus illecta Deum offendit, vertuntur ei in nauſeam, opprobrium, miſeriam, & tormentum æternum.

Quærite Dominum & viuite.) Id eſt, & viuetis, vel vt viuatis. ita Vatab. & Pagnin. *verſ. 6.*

Ne fortè comburatur, id eſt, ardeat & deflagret, *vt ignis domus Ioſeph, & deuorabit* vicina, *nec erit qui extinguat Bethel*, hoc eſt, ignem immiſſum à Deo in Bethel, vt patet ex Hebræo & Græco. Pagn. & Vatab. vertunt: *Ne fortè diffindat vt ignis domum Ioſeph*: diffindat, inquit Vatab. id eſt, perrumpat & diſperdat. Ignis enim validiſſima quęque perrumpit & conſumit. Per Ioſeph intelligit Ephraim, qui fuit filius Ioſeph: per Ephraim autem intelligit decem tribus: quia Ieroboã primus earum rex, & regni conditor, fuit ex tribu Ephraim.

Digitized by Google

Ephraim. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Vatab. Iſraël ergo nunc vocatur Ephraim, nunc Ioſeph, nunc Iacob, nunc Samaria.

vers. 7. *Qui conuertitis.*) Cohæret hæc cum initio verſus præcedentis. q. d. Quærite Dominum vos, ô Iſraëlitæ, qui ab eo aucti conuertitis iudicium, eiúſque ſuauitatem & dulcedinem in abſinthij amaritudinem. ita Ruper. Aliter Vatab. connectit enim hæc cum verbo *deuorabit.* q. d. Ignis hic deuorabit vos, qui conuertitis iudicium in abſinthiũ. Iam *iudicium* primò accipe propriè dictum. Sæpe enim Prophetæ culpant Iſraëlem, quod peruerteret iudicium adiudicando cauſam nocentibus, vtpote amicis, vel diuitibus & dantibus munera; atque innocentes, quia pauperes vel inimici, condemnando, quibus proinde æquitas & conſolatio, quam quærebant ex iudicio, vertebatur in amaritudinem iniuſtitiæ & condemnationis, quæ illis acerba & amara erat inſtar abſinthij. ita Ruper. Hugo & Lyra. Vnde explicãdo ſubdit Amos: *Et iuſtitiam in terra relinquitis.* Tigurina: *Iuſtitiam in terra affligitis.* Vatab. *In terra iacere ſinitis.*

Secundò, S. Hieron. *iudicium* generatim accipit pro iuſtitia & ſanctitate, puta pro debito & officio virtutis, quod quiſque Deo & proximo præſtare debet. Sic ſæpe Pſaltes pſalm. 118. ait, ſe feciſſe iudicium, id eſt, quod æquum eſt, debitum & gratum Deo. q. d. Vos qui conuertitis virtutem in vitium, iuſtam & ſanctam vitam in peccati amaritudinem, eáque quaſi abſinthio potatis Deum. Hinc peccata in Scriptura vocantur amaritudines, quia amaricant, exacerbant, offendunt & ad iram concitant Deum. Ita ait Oſee c. 12. 14. *Ad iracundiam prouocauit me Ephraim in amaritudinibus ſuis.* Rurſum, peccatum per catachreſin vocatur, fel, toxicum, abſinthium: (Peccatũ eſt abſinthiũ cur?) Primò, quia animam vellicat, lædit, occidit. Secundò, quia qui peccat, Deo quaſi fel propinat. Tertiò, quia modicum mel & voluptas peccati æternum fel & dolores amariſſimos peccatori accerſit. Hinc ait Moſes Deuter. 32. 32. *Vua eorum vua fellis & botri amariſſimi. Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile.* Et S. Petrus ad Simonem Magum, Act. 8. 23. *In felle amaritudinis & obligatione iniquitatis video te eſſe.*

Huc pertinet expoſitio Ariæ, qui per iudicium accipit legem Dei. Hæc enim pſalm. 118. & alibi ſæpe vocatur iudicium, quia ſecundùm eam iudicandum eſt quid ſit bonum, quid malũm. q. d. Vos legem Dei, quæ ſuauior eſt melle & fauo pſal. 18. verſ. 11. ob veſtras prauas concupiſcentias & conſuetudines, abominamini: quia æſtimatis eã amaram vt abſinthium, illámque vt talem apud alios depingitis & traducitis, itáque eos ab illa ad ſcelera veſtra abducitis.

Tertiò, Septuag. hæc referunt ad Deum. ſic enim vertunt: *Quærite Dominum & viuite, &c. qui facit in excelſo iudicium, & iuſtitiam in terra poſuit.* q. d. Quærite Deum, timentes iuſtum æquè ac rigidum eius, vtpote acerrimi vindicis, iudiciũ. Et Arabicus: *Dominum faciens iudicium in altiſſimis, & ipſe eſt qui fundauit iuſtitiam in terra, & operatur omne, & parrat illud.*

Et iuſtitiam in terra reliquitis,) Iuſtitia idem eſt quod iudicium, de quo iam dixi Hæbræi enim verſu poſteriore explicant priorem. Aliter S. Hieron. Lyran. & Ribera. Hi enim per iuſtitiam accipiunt Deum, qui eſt iuſtitia eſſentialis & increata. q. d. Vos adoratis iniuſta & ſordida idola, relinquitis verò, imò in terra quaſi iacentem contemnitis & conculcatis ipſam iuſtitiam, id eſt, Deum iuſtiſſimum & omnipotentem, vtpote *facientem Arcturum & Orionem,* &c. vnde Chald. vertit: *Deſierunt timere à facie Domini, qui facit Arcturum,* &c. Sed prior ſenſus, vti ſimplicior & communior, ita germanior eſt.

Facientem Arcturum.) Ribera ex Remigio hæc connectit cum verbo *relinquitis*: illud enim hic repetit. q. d. Relinquitis iuſtitiam, quin & ipſum Deum facientem Arcturum. Vnde Syrus vertit: *Dereliquerunt illum qui facit Arcturum & Orionem.* Rurſum planè hæc referas ad verſ. 6. *Quærite Dominum.* q. d. Quærite Deum creatorem, gubernatorem, iudicem & vindicem, æquè ac remuneratorem omnium; vtpote qui facit Arcturum, Orionem, &c. cætera enim hic intermedia, quaſi per parentheſin interijciuntur. Senſus eſt. q. d. Quærite Deum, non idola: ſolus enim Deus creat, gubernat, iudicat, vindicat, præmiat vniuerſa, non idola. vnde Septuag. vertunt: *Qui facit omnia & transformat.* ita S. Hieron. Vatablus & Lyra. Quocirca ſi illum quæſieritis, viuetis etiam in medijs periculis & hoſtibus, ſecuri & incolumes: ille enim potens eſt dare ſuis vitam, ſalutem & omne bonum: ſin autem, moriemini, & ab hoſte Aſſyrio excindemini: Deus enim immittet ignem in domum Ioſeph, vt dixit verſ. 6. ipſe enim facit Arcturum, Orionem, cœlum & terram, & omnia quæ in eis ſunt & fiunt. vers. 8.

Arcturum.) Ita Heb. כימה *kima* Arcturum vertunt Septuag. Iob. c. 9. 9. Pagn. Vatab. Arias hic. 2. Symmac. & Theodotion vertunt Pleiadas, ſiue Vergilias, quæ ſunt ſeptem ſtellæ in cauda Arietis, aut potius in tauro; & ita vertit noſter Iob 38. 31. 3. Tigurina vertit Cynoſuram, id eſt, vrſam minorem. 4. Arabicus & alij vertunt, ſuculas, quæ ſunt in capite Tauri, & à Græcis vocantur hyadæ ab ὕειν, id eſt, pluere, eo quòd pluuias concitent. Alij aliter vertunt: Hebræa enim nomina arborum, animalium, ſtellarum plures earũ ſpecies ſignificant. Porrò Arcturus eſt vrſa minor, (Arcturus quis?) putà ſeptem ſtellæ quæ ſitæ ſunt iuxta polũ Arcticum, ideóque circa eas voluitur axis cœli, nobíſque ſemper apparent & nunquam occidunt, inquit Albertus. Veriùs Arcturus eſt ſtella ingẽs in ſydere Bootæ, ſiue bubulci poſt caudam maioris vrſæ, indéque vocatur Arcturus q. d. Vrſæ cauda: ἄρκτος enim eſt vrſa, οὐρὰ cauda. Oritur Arcturus die quinta Septembris, ait Columella l. 2. c. 4. ſuóque ortu, æquè ac occaſu, grandines & procellas ingentes concitat, ait Plinius libr. 2. c. 39. vnde Virgil. 1. Æneid.

Vnde imber, & ignes.
Arcturum, pluuiáſque Hyades geminóſque Triones.

Et Horat. lib. 3. Carm.

Stella micans radijs Arcturus nomine claro.

Et Cicero lib. 2. de natur. deorum ait, eam ſitam ſubter præcordia Bootis, qui & Arctophylax, id eſt, cuſtos vrſæ dicitur, quia eam ſequitur quaſi cuſtos. Vnde Cicero ibidem:

Arctophylax vulgò qui dicitur eſſe Bootes,
Quod quaſi temone adiunctam præ ſe quatit Arctum.

Et Ouid. 3. Faſt.

Siue eſt Arctophylax, ſiue eſt piger ille Bootes.

Horum omnium ſitus clarè patet inſpicienti globum aſtronomicum: in eo enim pingitur Arcturus vt clara ſtella inter femora Bootis, ſiue

Arctophylacis, qui ſequitur vrſam maiorem, ſiue plauſtrum, vt vulgus vocat, eo quòd ſeptem eius ſtellæ formam plauſtri vel currus exhibeant. Porrò Arcturus acer eſt & vehemens in ciendis procellis. Vnde Plautus in Rudent.

Arcturus ſignum ſum omnium quàm acerrimum:
Vehemens ſum exoriens, occidens vehementior.

Quocirca Plinius vim ordinariâ maiorẽ, & quaſi diuinam in concitandis tempeſtatibus in Arcturo agnoſcit lib. 18. 28. Et hoc innuit hic Propheta dicens: Deus eſt *qui facit Arcturum*, hoc eſt, qui vim tantam iaculandi nimbos, grandines, fulgetra ei indit, quantam quotannis cernimus & experimur. Iampridem enim Deus fecit, id eſt, creauit Arcturum, putà ab origine mundi: quare Propheta cum B ait hic, *facientem Arcturum* in præſenti, non videtur de præterita eius creatione loqui.

Orion quis

Et Oriona.) Sic & Syrus, & alij paſſim. Arabicus verò vertit *Geminos*. Orion ſidus eſt meridionale ante Taurum conſtans 18. ſtellis, & pingitur in globo aſtronomico quaſi vir pede inſiſtens lepori, inter Hyades & Syrium, ſiue canem maiorem. Dictus eſt græcè Orion, ἀπὸ τοῦ ὀρίνειν, id eſt, turbare, eo quòd eius ortu oritur pariter hyems, & quia oriens nimbis & procellis aërem terrámque turbat. Inde heb. dicitur כסיל *keſil*, id eſt, inconſtans, eo quòd inconſtans ſit in micando, & inconſtantiam auræ, putà ſerenitatis, & tempeſtatis adducat: naſcitur nono menſe, putà Nouem- C bri, qui inde hebr. dicitur *kaſlen*. In Nouembri enim magna eſt cœli inconſtãtia & intemperies, quam ſignificat & inducit *keſil*, id eſt, Orion. Vnde Virgil. 1. Æneid.

Cùm ſubitò aſſurgens fluctu nimboſus Orion.

Hinc Poëtæ fabulati ſunt, Orionem, vel Vrionẽ filium eſſe Neptuni, itáque dictum ab vrina Iouis. Plautus Iugulam vocat, quod ſit quaſi armatorum gladius, ſtellarum fulgore (vnde noſter Iſaiæ 13. 10. hebr. *keſil* vertit *ſplendor*) terribilis. Idcirco ab Ouidio lib. 4. Faſtor. Orion vocatur enſifer. Hic ſi fulget, ſerenitatem; ſi obſcurat, tempeſtatem denotat. Quocirca Horat. lib. 1. D Carm.

Notus, inquit, *deuexi rapidus comes Orionis*,

Deuexum vocat, quia in deuexa cœli parte, id eſt, in occaſu poſitum: comitem verò eius Notum facit, quia tempeſtatem & ventos ſecum fert Orion.

Sub Arcturo & Orione per ſynecdochen, reliquas ſtellas & aſtra omnia accipe. Vnde Symmach. pro Orione vertit *ſtellas*, Theodotion *veſperum*, qui ſecum ſtellas omnes adducit, vt idem hic dicatur quod Pſal. 146. 4. *Qui fecit multitudinem ſtellarum & omnibus eis nomina vocat*. Quamobrem Septuag. hic vertunt: *Omnia faciens & fabricans*.

E Quæres, cur hæc duo aſtra præ cæteris nominat Propheta? Reſp. Primò S. Hieron. quia hæc duo ſunt celebriora & nobis notiora. Secundò, quia grandines, procellæ, &c. ab horridis ſideribus exeunt, velut Arcturo, Orione & Hædis, ait Plinius lib. 18. 28. Hæc ergo ſidera cientia tempeſtates, iræ Dei ſunt ſymbola: iram autem & vindictam hic Iſraëlitis minatur Deus. ita Ribera & Pineda in Iob 9. 9. quæ ſanè ratio huic loco valde congruit.

Tertiò, quia Orion præcipuum eſt ſidus meridionale, Arcturus præcipuum Septentrionale: ſub his ergo duobus omnia, putà tam meridionalia, quàm Septentrionalia comprehendit.

A Addunt aliqui, hæc duo iuuare ad prodocendos flores & fructus vernos. Vnde Iob 38. 31. pro eo quod nos legimus: *Nunquid coniungere valebis micantes ſtellas Pleiadas* (hebr. *kima*) *aut gyrum Arcturi* (hebr. *keſil*) *poteris diſſipare?* ſic transfert Pagninus: *Nunquid ligare poteris manibus tuis fructus delicatos Vergiliarum, vel ſerotinos fructus Orionis aperire facies?* & Tigurina: *Num prohibebis delicias Pleiadum, aut contractiones Orionis aperies?*

Quartò Chriſt. à Caſtro: Videntur, inquit, poſſe his duobus præcipuis ſideribus æſtatis & hyemis, ſignificari quatuor anni tempora. Nam ver æſtati adiungitur, hyemi autumnus. q. d. Qui facit quatuor anni temporá, ſicut mox adijcit: *Qui facit noctem & hyemem*. Qui enim adeo facilè tempora commutat ex ortu ſiderum, æquè facilè è periculis eruet, & ſortes infeſtas in felices fauſtáſque commutabit, & captiuitatem inſtantem auertet.

Oriones ſunt martyres.

Tropol. S. Greg. lib. 9 Moral. c. 6. *Arcturus*, inquit, *ſemper verſatur, & nunquam mergitur: ſic & Eccleſia perſecutiones iniquorum ſine ceſſatione tolerat, ſed tamen vſque ad mundi terminum ſine defectu perdurat. Arcturus dum verſatur, erigitur: quia tunc S. Eccleſia valentiùs in veritate reficitur, cùm ardentiùs pro veritate fatigatur. Quid poſt Arcturum per Oriones, niſi martyres deſignantur? Ex Orio- C nibus igitur hyems inhorruit, quia clareſcente ſanctorum conſtantia, frigida mens infidelium ad tempeſtatem ſe perſecutionis excitauit. Orionas ergo cœlum edidit, cùm S. Eccleſia martyres miſit. Qui dum loqui rudibus recta auſi ſunt, omne pondus ex frigoris aduerſitate pertulerunt.* Subdit deinde; Poſt Oriones ſequuntur Hyades, id eſt, doctores, qui poſt martyres doctrinæ ſuæ pluuia rigarunt Eccleſiam: nam poſt tria ſæcula martyrum, ſub Conſtantino cœpit quartum ſæculum Doctorum. Syrus: *Conuertit in mane vmbras mortis*, id eſt, vmbras triſtiſſimas, & tenebras denſiſſimas.

Conuertentem in manè tenebras.) q. d. Qui tenebras noctis cõuertit in mane & lucem aurore, quâ noctem conuertit in diem, ac viciſſim *diem* D *in noctem mutat*. Vnde Pagnin. vertit: *Eſt qui conuertit in mane vmbram mortis, & diem in noctem teneбreſcere facit.* Tigurina: *Qui tenebras mortis, id eſt, mortifera conuertit in lucem matutinam, & diem nocte obtenebrat*. Nota tenebræ noctis hebr. vocãtur צלמות *ſalmauet*, id eſt, vmbra mortis, hoc eſt, maximæ & denſiſſimæ, æquè ac horribiles, vti eſt vmbra mortis, in ſepulcbris, & in inferno. Porrò hæc vmbra & tenebræ ſymbolicè denotant ingentia pericula, ſit Theod. clades & ærumnas. q. d. Deus conſolationem in deſolationem, riſum in luctum, proſpera in aduerſa, ſecuritatem in timores, plauſum in planctum commutat, & vice verſâ deſolationem in conſolationem, &c. prout E ei libuerit, & prout merentur vel demerentur homines.

Qui vitia ſanat noctem in diem conuertit.

Ita Chæremon Abbas apud Caſſian. collat. 12. cap. 12. hunc Amos locum explicat de mira mutatione cordium, quam facit ſua gratia potens, æquè ac miſericors Deus. *Quis*, inquit, *planè non miretur opera Dei, ac toto proclamet affectu: Quia ego cognoui quod magnus eſt Dominus; cùm ſe vel alium quempiam ex rapaciſſimo liberalem, ex prodigo continentem ex ſuperbo humilem, ex delicato ac tenero ſqualidum hirtumque perſpexerit, & egeſtate atque anguſtia præſentium rerum etiam voluntariè perfruentem? Iſta ſunt prodigia quæ poſuit Deus ſuper terram, quæ Propheta conſiderans, ad admirationem*

tirmem eorum cunctos populos aduocat, dicens: Venite & videte opera Dei, quæ poſuit prodigia ſuper terram, auferens bella vſque ad fines terræ: arcum conteret, & confringet arma, & ſcuta comburet igni. *Quod enim maius poteſt eſſe prodigium, quàm ſub momento breuiſſimo ex rapaciſſimis publicanis Apoſtolos fieri, ex perſecutoribus truculentis, Euangelij prædicatores patientiſſimos reddi, ita vt eam quam perſequebantur fidem, etiam effuſione ſui ſanguinis propagarent? Iſta ſunt opera Dei quæ ſe quotidie vnà cum Patre operari Filius proteſtatur, dicens: Pater meus vſque modo operatur, & ego operor,* Ioann. 5. *De iſtis operibus B. Dauid in ſpiritu canens: Benedictus, inquit, Dominus Deus Iſrael, qui facit mirabilia magna ſolus,* Pſal. 71. *De iſtis & Amos Propheta: Qui facit, inquit, omnia, & conuertit ea, &* B *tranſmutat in matutinum vmbram mortis. Hæc nempe eſt mutatio dexteræ excelſi.* Ruſum Caſſian. collat. 13. cap. 8. haſce mutationes mentium miraculis præfert, dicens: *Et reuera maius miraculum eſt, de propria carne fomitem eradicare luxuriæ, quàm expellere immundos ſpiritus de corporibus alienis. Et magnificentius ſignum eſt, virtute patientiæ truculentos motus iracundiæ cohibere, quàm aëreis poteſtatibus imperare: pluſque eſt excluſiſſe edaciſſimos de corde proprio triſtitiæ morbos, quàm valetudines alterius febreſque corporeas expulſiſſe. Poſtremò multis modis præclarior virtus, ſublimiorque profectus eſt, animæ propriæ curare languores,* C *quàm corporis alieni.* Cauſam dat. *Quanto enim hæc ſublimior carne eſt, tanto præſtantior eius eſt ſalus; quantoque pretioſioris excellentiorisſue eſt ſubſtantia, tanto grauioris ac pernicioſioris eſt & ruina.* Noteut hoc qui in animabus conuertendis deſudant: ſciant ſe tot miracula patrare quot animas conuertunt, imò quot vitia extirpant; eáque non corporalia & tranſitoria, ſed ſpiritalia & in omne æuum in cœlis ad perenne trophæum manſura.

Qui vocat aquas maris.) q. d. Qui calore ſolis euocat, & attollit in aërem vapores ex aquis maris, eóſque reſoluit in pluuiam; itáque *effundit eas* (aquas) *ſuper faciem terræ*: Dominus nomen eius. D Pro *Dominus* hebr. eſt *Iehoua*, id eſt, *Qui eſt*, vel τὸ ὄν, qui eſt ipſum eſſe, tum ſuum formale, tum cauſale rerum omnium, putà qui eſt plenitudo, vniuerſitas & complexus entis, eſſentiæ & exiſtentiæ; qui eſt Oceanus eſſendi, & immenſum pelagus exiſtendi. Suſpicatur Sanchez Amos, vtpote ruſticum, alludere ad ruſticorum opinionem, licèt falſam, quæ cenſet iridem bibere & haurire aquas è mari, de qua Rhodigin. lib. 25. cap. 29.

Tropol. *S. Paulus*, ait S. Hieron. *quaſi turbo violentus, & ſæua tempeſtas, & tumentis maris gurges perſequebatur & opprimere nitebatur Eccleſiam* E *Dei. Qui vocatus à Domino, effuſus eſt ſuper faciem vniuerſæ terræ, vt prædicaret Euangelium de Ieroſolymis vſque ad Illyricum, &c. vt vſque ad Hiſpanias tenderet, & à mari rubro, imò ab Oceano vſque ad Oceanum curreret, imitans Dominum ſuum, & ſolem, de quo legimus: A ſummo cœlo egreſſio eius, & occurſus eius vſque ad ſummum eius; vt antè eum deficeret terra, quàm ſtudium prædicandi.*

verſ. 9. *Qui ſubridet vaſtitatem ſuper robuſtum.*) Hebr. eſt מבליג *mablig*, quod Primò Septuag. vertunt: *Qui diuidit contritionem ſuper fortitudinem*, id eſt, qui varias contritiones quaſi diuiſas, & diſſectas iaculatur in fortes & potentes, vt eos ſternat; quique, vt explicat Theodor. facilè infirmos co-

A roborat, & robuſtos infirmat & conterit. Secundò Chald. Vatab. & Arias: *Qui fortificat debiles, eoſque facit præualere robuſtis & fortibus.* Tertiò Lyran. *Qui contemnit vaſtationem à robuſto factam; & depopulationem*, id eſt, populi ſtragem, *& abductionem è regno potenti facit.* Quartò Pagninus: *Qui roborat vaſtatorem ſuper populum robuſtum.* Quintò Tigurina: *Qui conterquet vaſtatorem ſuper fortem.* Sextò Arabicus: *Exaltans humilem ſuper fortem, & infirmum ſuper magnificantem ſe.* Et Syrus: *Qui præficit vilem* (abiectum) *forti & humilem ſuper excelſum* (eleuatum) *eleuat.* Hæ omnes interpretationes eodem tendunt, ſcilicet ſignificant, Deum eſſe qui dat robur & victoriam cui vult, ac ſæpe infirmos roborare, vt præualeant B fortibus. Sic tropologicè ait S. Hieron. *Fortitudo corporis imbecillitas animæ eſt: rurſum animæ fortitudo imbecillitas corporis eſt.*

Noſter eodem ferè ſenſu, ſed neruoſiùs magiſque propriè, cum Aquila vertit: *Qui ſubridet*, id eſt, Subridendo comminatur & immittit vaſtitatem. Iræ enim magnitudo ſubinde ſubridendo oſtenditur, aut potiùs ab heroibus per riſum diſſimulatur, vti patet ex illo Virgil. Æneid. 10. *Subriſus ſignum iræ deſpicientis aduerſarium*

Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere.

Ita Deus omnem humanam potentiam ſibi aduerſam ſubridet, id eſt, ſubridendo deſpi- C cit, deridet & ſternit. Riſu ergo oſtendit eam minorem eſſe ſua ira, & indignam cui ſuccenſeat & iraſcatur; vti leo canes, lupos, vrſos non dignatur ſua ira; ſed ſi ei obſiſtant, quaſi ludens & ridens eos diſcerpit. Sic Deus ludens in orbe terrarum, deridet faſtum homuncionum, & ſubridés mactat impios, cum per homines debiles & infirmos, téſque viles eos contundit, vti Pharaonem contudit per ranas, locuſtas, ciniphes & muſcas. Hic eſt ludus, hic riſus Dei omnipotentis. Hinc à Caſtro ita explicat: *Qui ſubridet*, &c. id eſt, qui ſolet quaſi per riſum extimulare debilem quemque in robuſtiſſimum, vt eum deuaſtet. Et Mariana: Deus, ait, *ſubridet*, id eſt, vide- D tur ludere in noſtris malis. Et Emmanuel: *Subridet*, id eſt, ridendo, vel deridendo facilè immittit *vaſtitatem*. Sic de ſtruthione ait Iob cap. 39. 18. *Deridet equum & aſcenſorem eius.* Et de Leuiathan cap. 41. 20. *Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum, & deridebit vibrantem haſtam.* Et Pſaltes de Deo ait pſal. 2. 4. *Qui habitat in cœlis irridebit eos.* Et pſal. 36. 13. *Dominus autem irridebit eum.* Et Prouerb. 1. 29. *Ego quoque in interitu veſtro ridebo.* Pulchrè verò Sapiens cap. 12. 25. cùm dixiſſet impios Chananæos impiè & inſipienter inſtar infantium inſenſatorum vixiſſe, ſubdit: *Propter hoc tanquam pueris inſenſatis iudicium in deriſum de-* E *diſti.* q. d. Velut puerilibus & ridiculis pœnis (putà per veſpas & crabrones) eos quaſi pueros, grauiter tamen & acriter puniuiſti: vbi in græco pulchra eſt paranomaſia inter παίειν & ἐμπαίζειν. q. d. Ridiculos ridiculè irriſiſti, pueros pueriliter luſiſti & caſtigaſti. Hoc eſt quod ait Claud. 5. in Eutr. *Subriſit crudele pater.* Sic felis ſubridet murẽ quem cepit, id eſt, ſubridens deuorat: nam antequam deuoret, cum eo quaſi ridens geſticulatur & ludit. Sic eſt riſus Sardonicus, riſus equinus, riſus caninus: equi enim & canes dum ringunt & mordere parant, dentes nudant quaſi ridétes. Sic Iupiter, inquit Heſiodus, iratus Prometheo, quòd ignem è cœlo furatus in terram detuliſſet, riſit riſum ſubamarulentum. Dioſcorides lib. 6. inter

venena prodidit herbam, quæ latinè ranunculus, græcè batrachion dicitur, & à regione in qua copioſiùs prouenit, Sardoa, vel Sardonia nuncupatur ſi potetur, vel comedatur, mentem adimere, labiiſque contractis riſus ſpeciem præbere. Atque inde prouerbium de Sardonio riſu. Strabo lib. 11. Geographiæ ſcribit, in Cambyſene, quæ flumen Alazonium accolit, aranearum genus quoddam naſci, quod alios ridendo cogat emori, alios flendo, deſiderio ſuorum. Quin & Ariſt. lib. 3. de partibus animalium, ait, ictu etiam traiecta præcordia in prælijs, riſum attuliſſe ſubinde, idque accidere calore quem moueat vulnus. Iam verò *ridere de hoſte riſus eſt ſuauiſſimus*, ait Sophocles in tragœdia cui titulus, *Aiax flagellifer*. Ita lætatur non tantùm Deus, ſed & iuſtus, cum videt vindictam peccatorum.

Porrò hebr. מַבְלִיג *mablig* ſignificare *qui ſubridet*, patet ex Aquila, qui vertit *μειδιῶν*, id eſt, *ſubridens*, & ex S. Hieron. dum ait: *Propriè μειδίαμα dicitur, quod nos ſubriſionem poſſumus appellare, quando quis iraſcitur, & apertis paululum labiis ſubridere ſe ſimulat, vt iræ oſtendat magnitudinem.* Idem in caput Ierem. 8. verſ. 18. Heb. ait, מַבְלִיגִית *mabligit eſt μειδίαμα, quod nos interpretari poſſumus riſtum oris dolore contracti, & habentis riſus ſimilitudinem, qualis eſt riſus caninus & Sardonicus.* Iam quis non videt magis credendum Aquilæ & S. Hieron. quàm modernis inductis & infidelibus Rabbinis?

℣. 10.) Odio habuerunt corripientem in porta, & loquentem perfectè abominati ſunt.

℣. 11.) Idcirco pro eo quòd diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo: domos quadro lapide ædificabiris, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantiſſimas & non bibetis vinum earum.

℣. 12.) Quia cognoui multa ſcelera veſtra, & fortia peccata veſtra: hoſtes iuſti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta.

℣. 13.) Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum eſt.

℣. 14.) Quærite bonum, & non malum, vt viuatis: & erit Dominus Deus exercituum vobiſcum ſicut dixiſtis.

℣. 15.) Odite malum, & diligite bonum, & conſtituite in porta iudicium: ſi fortè miſereatur Dominus Deus exercituum reliquijs Ioſeph.

℣. 16.) Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus: & in cunctis, quæ foris ſunt, dicetur væ væ: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui ſciunt plangere.

℣. 17.) Et in omnibus vineis erit planctus, quia pertranſibo in medio tui, dicit Dominus.

℣. 18.) Væ deſiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? dies Domini iſta, tenebræ, & non lux.

℣. 19.) Quomodo ſi fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrſus: & ingrediatur domum, & innitatur manu ſua ſuper parietem, & mordeat eũ coluber.

℣. 20.) Nunquid non tenebræ dies Domini, & non lux: & caligo, & non ſplendor in ea?

Odio habuerunt corripientem (Prophetam) *in porta.*) Prophetæ enim prædicabant in publicis plateis, & magis in portis, tum ob confluxum hominum, tum quia in portis ſedebant Iudices, Procuratores & Aduocati iniqui, peruertentes iudicia & cauſas pauperum, quos redarguebat Amos aliique Prophetæ. Iudæi enim ſua tribunalia & iudicia exercebant in portis, quia ad eos liberè & facilè conuenire & confluere poterant, tam alienigenæ quàm indigenæ, tam coloni quàm ciues. Ita ſanxit Moſes Deuter. 21. 19. *Ducent*, inquit, *reum ad ſeniores ciuitatis & ad portam iudicij.* Ita in portis prophetauit & prædicauit Ieremias cap. 17. 19. & Eſdras lib. 2. cap. 8. 2. ita S. Hieron. Theodor. Lyra. Vatab. & alij paſſim. In portis ergo erat quaſi forum, tum ciuile rerum venalium, tum iudiciale cauſarum forenſium. Vnde Tigurina vertit, *in foro*. Audi S. Gregor. 11. Moral. 15. *Mos apud veteres fuit, vt ad portam ſederent ſeniores, qui certantium iurgia iudiciaria examinatione diſcernerent, quatenus vrbem in qua concorditer oportet viuere, diſcordes minimè intrarent. Vnde & per Prophetam dicitur: Conſtituite in porta iudicium.* Quocirca ſubdit, portam ſubinde capi pro iudicio quod exercebatur in porta, vt cum Iob ait: *Cum viderem me in porta ſuperiorem: in porta*, id eſt, in iudicio.

Et loquentem perfectè abominati ſunt.) *Perfectè*, id eſt, perfectum & ſanctum ſermonem, vt vertunt Septuag. & Symmach. ac *immaculatum*, vt vertit Theodotion: Tigurina, *loquentem integra.* Eſt periphraſis Prophetæ.

Diripiebatis pauperem.) Septuag. *pugno percutiebatis pauperem.* Alij, ſpreuiſtis, confudiſtis & pudore affeciſtis; Pagnin. *Onerastis pauperem.* Propriè Tigurina, *conculcaſtis tenuem*, vt ſcilicet diriperetis & ſpoliaretis. Hebr. enim בּוֹשַׁסְכֶם *boſſes*, poteſt deduci à rad. בּוּשׁ *boſ*, id eſt, confundere, pudefacere: & à rad. בּוּס *bos* per *ſamech*, id eſt, ſpernere, calcare, conculcare, polluere, inquinare, diripere. Porrò *boſ* vicinum eſt alluditque ad בז *baz*, id eſt, ſpoliare, prædari, diripere.

Et prædam electam.) Septuag. *munera electa.* q. d. Iudices aliique potentes extorquebant à pauperibus dona, non vulgaria, ſed ſelecta & pretioſa. Clarius Pagnin. Vatab. Arias & R. Dauid vertunt: *Et onus frumenti ab eo accepiſtis*, putà vi aut dolo extorſiſtis: onus intellige equi, vel hominis, quantum ſcilicet equus vel homo baiulus portare poteſt. Hebr. enim בר *bar*, & *electum*, & *frumentum* ſignificat. Hinc iuſtam & congruam eius pœnam ſubiungit dicens: *Domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantiſ-*

amantiſſimas, & non bibetis vinum earum. Iuſta A
enim vindicta eſt, vt qui rapuit aliena, perdat ſua. Æquum eſt, vt qui ex rapina domos & vineas comparat vel acquirit, eas non poſſideat, ijs non gaudeat, earum vſu & guſtu non fruatur, vti ſæpe raptoribus & iniuſtis iuſto Dei iudicio accidere videmus.

verſ. 12. *Quia cognoui multa ſcelera veſtra, & peccata veſtra fortia.*] *Fortia*, id eſt, grauia, grandia, crudelia, adeo vt meam clementiã vincant, ligent, & quaſi obruant, illíque iuſtam vindictam & flagellum è manu extorqueant.

Hoſtes iuſti, id eſt, iuſtorum, ſupple eratis. Tigurina *conſtringentes*, Vatab. *affligentes iuſtum, accipientes munus.*] Vt reum nocentem ob munera B
abſolueretis, & innocentem impotentem ad ea dandum condemnaretis. Pro *munus*, Septuag. Symmach. & Theodor. vertunt ἀλλάγματα, id eſt, commutationes. Porrò ἄλλαγμα iuxta idioma Script. pretium dicitur, ait S. Hieron. *Et pauperes deprimentes*, Septuag. *declinantes*, Symmach. *opprimentes in porta*, id eſt, in iudicio quod fiebat in portis.

verſ. 13. *Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum eſt.*] Tigurina: *Idcirco prudens hoc tempore ſilere cogitur; quandoquidem periculoſum eſt.* q. d. Propter iniuſtitiam Iudicum, & imprudentiam hominum huius temporis odientium veritatem, tacent tum ipſi oppreſſi, ferúntque in ſilentio C
ſuas iniurias, & rapinas; ne ſi clament aut conquerantur, grauiùs affligantur, inquit Arias; tum Prophetæ: irridentur enim eorum minæ & monita, nec illa monitio cederet ad emendationem, ſed ad incrementum rapinarum & peccatorum. ita Remig. Alber. Lyran. & Vatab. Ita V. Beda lib. 3. Hiſtor. Anglic. c. 19. narrat S. Furſeum raptum ad tribunal Chriſti, accuſatum à dæmonibus, inter alia dicentibus: *Scriptum eſt; Niſi annunciaueris iniquo iniquitatem ſuam, ſanguinem eius requiram de manu tua. Hic non annunciauit dignè peccantibus pænitentiam:* verùm angelum ſanctum pro eo reſpondiſſe: *De hoc tempore ſcriptum eſt: Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus peſſimum eſt: quando enim auditores deſpiciunt verbum, lingua etiam Doctoris præpeditur, dum videt quòd audita prædicatio deſpicitur.* Subdit Beda: *In omni* D
contradictione dæmonum præualida nimis extitit pugna, donec iudice Domino, triumphantibus eius angelis, contritis deiectiſque aduerſarijs, immenſa claritate vir ſanctus circumfuſus eſt, ſanctorum angelorum choris concinentibus: Nullus labor durus videri debet, nullum longum tempus, quo gloria æternitatis acquiritur.

Secundò, magiſq; appoſitè S. Hieron. & Theodor. q. d. Idcirco, ſcilicet ob tot rapinas & ſcelera quæ iam recenſui, prudens in tempore illo captiuitatis Aſſyriacæ, videns Iſraelitas adeo horrendè à Deo puniri; non conqueretur, quia tempus malum eſt, quo ſcilicet Deus decreuit impios plectere & perdere; ſed tacebit, probans & laudans E
iuſtum Dei iudicium, & impiorum ſupplicium. de hoc enim agit, vt patet ex præcedẽtibus. Nam alioqui Amos aliíque Prophetæ non tacebãt, ſed acriter reprehendebant ſceleratos, eíſque dira quæque minabantur; eſto ſceleſti ea contemnerent & riderent.

verſ. 14. *Sicut dixiſtis.*] Scilicet apud vos ipſos, id eſt, ſicut deſideraſtis. Nil enim aliud optabant, quàm Deum manere ſecum in terra, quam eis dederat; eo enim manẽte, manſuri erant & ipſi; eo abeunte, ipſi quoque abituri erant in captiuitatem. ita A
Lyran. & Clarius. Secundò, q. d. Præſtate quod promiſiſtis, ſcilicet vos quæſituros bonum, non malum, ad hoc, vt Dominus ſit vobiſcum: agite quæ dixiſtis, & facta verbis conſentiant, vt mores malos in bonos conuertatis, quibus Deum vobis concilietis. ita Theodor. Prior ſenſus ſimplicior, ſecundus plenior eſt. Tertiò, nouè Ioannes Alba Electorum c. 23. ſic explicat: *In tempore illo prudens tacebit*, q. d. Sapientes & principes populi ad ſilentium redigentur, & obmuteſcẽt, ac præ malorum pondere profunda ſilentia ſeruabunt. Sic dicitur 1. Reg. 2. 9. *Impij in tenebris conticeſcent*, hoc eſt, præ malis obmuteſcent. Et de Tyro euertenda ait Ezech. cap. 27. 32. *Quæ eſt vt Tyrus, quæ* B
obmutuit? id eſt, obmuteſcet. Et Sapien. 10. 21. *Sapientia aperuit os mutorum.* Mutos vocat afflictos Hebræos, & ob Ægyptiam ſeruitutem obmuteſcentes: vehemens enim dolor loquelam adimit. Horum Deus ora aperuit, cum dolorem ademit, & illos exhilarauit liberando in Ægypto. Tunc enim eruperunt in hymnos laudéſque Dei, ac cecinerunt: *Cantemus Domino; glorioſè enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem proiecit in mare*, Exod. 15.

Conſtituite in porta iudicium.] Scilicet iuſtum, verſ. 15.
hoc eſt, iuſtos iudices, qui munera non accipiant, ſed pauperes & innocentes tueantur.

Si fortè miſereatur Dominus reliquijs Ioſeph.] Id C
eſt, regno Iſraël, cuius inſtitutor fuit Ieroboam, ortus ex Ephraim filio Ioſeph.

In omnibus plateis erit planctus, & in cunctis quæ verſ. 16.
foris ſunt, putà *in cunctis vicis*, vt vertit Vatab. & Arias, pagis & villis, *dicetur: Væ, væ*, hebr. הוֹ הוֹ *ho-ho*, id eſt, heu heu, quæ vox eſt gementis & plangentis ſtragem Samariæ. ita S. Hieron.

Vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui ſciunt plangere, putà planctores, & planctrices, ſiue præficas, qui ad funus mortui vocabantur, vt cum voce, & geſtu, & tibiæ ſonitu plangerent, de quibus dixi Ierem. 9. 17. q. d. Tanta erit clades, vt omnes plangant, & vrbani & ruſticani: hi naturaliter more ruſticano, illi ex arte & vſu ciuili.

Quia tranſibo in medio tui.] Quaſi fulgur mo- verſ. 17.
mento omnia peruadens, percellens & ſternens. D
Vnde Aquila vertit, ἀνεκθεράπευτον, quaſi citam & curationis minimè capacem calamitatem, ait S. Hieron.

Væ deſiderantibus diem Domini.] S. Hieron, verſ. 18.
Rupert. & Hugo, hæc intelligunt de Iudæis, æquè ac Iſraelitis: Arias de ſolis Iudæis. Nam c. ſequenti v. 1. nominat Sionem, quæ erat vrbs & arx Iudæorum, at hic verſ. 22. agit de victimis Deo vero oblatis: hæ autem offerebantur in Iudæa, non in Iſraële. Senſus ergo eſt, ait S. Hieron. q. d. Dicunt impudentes Iudæi & Samaritæ: Veniat dies prædicta à Prophetis, veniat intentata captiuitas, dũmodo quod promittitur per Prophetas etiam E
reſtitutionis tempus conſequatur. Non eſt enim tantum mali in captiuitatis iniuria, quantum boni in his quæ poſt captiuitatem Dominus pollicetur. Quibus Propheta reſpondet, eos falli & falſa præſtolari, nam poſt 70. annos captiuitatis grauiores clades eis obuenturas. Cum enim iugum Chaldæorum euaſeritis, inquit, incidetis in vrſum, id eſt, Cyrum & Darium, à quo eruti occurretis colubro, id eſt, Alexandro Magno, & Antiocho Epiphani. Verùm ad Iſraelitas ſolos hactenus fuit ſermo, hique vocantur verſu 15. reli-

quiæ Ioſeph: hi etiam habuerunt ſua altaria Deo vero dicata, quæ deſtruxit Achab & Iezabel, vti plangit Elias 3. Reg. 19. 10. Loquitur ergo Iſraelitis, qui irridebant minas captiuitatis & excidij, quas eis intentabant Prophetæ, dicentes: *Manda remanda, expecta reexpecta*, Iſaiæ 28. 10. Senſus ergo eſt, q. d. Vos, ô Iſraelitæ, irridetis noſtra oracula, & irriſoriè dicitis: Vbi eſt dies Domini? vbi eſt dies vindictæ & excidij, quam ad rauim usque inclamant & intentant nobis Prophetæ? veniat, veniat. Nam ad hanc diem & vocem iampridem occalluerunt aures noſtræ: dies enim illa ſemper nobis obijcitur, & nunquam venit. Quare minas haſce vt inanes ſpernimus: diem illum venturum non credimus, nec timemus. Et ſi veniat, nō adeo horribilis erit, atque abibit vti venit: nec Deus populum ſuum derelinquet, ſed paulò pòſt reſtituet & reſtaurabit, vti vos, ô Prophetæ, promittitis. Quibus reſpondet Propheta, diem Domini fore terribilem, foréque diem nubis, caliginis & tenebrarum, id eſt, plenam miſeriarum, triſtitiæ & ærumnarum, ac omnia infauſta & acerba allaturam. ita Theod. Lyre. & Vatab.

verſ. 19. Vrſus, leo coluber qui? *Quomodo ſi fugiat vir à facie leonis.*] Senſus eſt, Dies illa periculum ex periculo, cladem ex clade feret, perinde ac ſi quis leonem fugiens incidat in vrſum; & vrſum fugiens in domum, ibi mordeatur à colubro, q. d. In die illa omnia vbique erunt plena periculis & ſtragibus: nec foris nec domi quis tutus erit: foris enim graſſantur leones & vrſi, domi in parietinis & foraminibus latent angues. Rurſum, minori periculo & malo ſuccedet maius, ſicut ſæuior eſt vrſus leone. Leo enim ſupplicibus parcit & mortuis, vrſus nulli, quin & cadauera inuadit & laniat. Addit à Caſtro, per leonem intelligi Teglathphelaſar, cui ſucceſſit vrſus ſæuior, ſcilicet Salmanaſar, excurrens & populans agros Samariæ: vrſum excepit nocentior coluber, id eſt, idem Salmanaſar Samariam euertens, regnúmque Iſrael excindens.

Alleg. Alleg. Ruper. hæc refert ad duplicem Chriſti aduentum: Leo, inquit, eſt Chriſtus reſurgens vt leo de tribu Iuda, à cuius facie fugerunt Iudæi: ſed in eundem incident quaſi in vrſum, cùm ſecundò veniet vt Iudex orbis, quando Iudæi conabuntur ſe tueri, & abſcondere in maceria & parietinis, hoc eſt, in lege Moſis iam pridem ruente & abolita: ſed ibi comprehendet eos coluber, id eſt, Antichriſtus tyrannorum omnium ſæuiſſimus, de quo dixit Iacob Geneſ. 49. *Fiat Dan coluber in via, ceraſtes in ſemita.* Sic enim de Deo ait Ierem. Thren. 3. 10. *Vrſus inſidians factus eſt mihi, leo in abſconditis.*

Tropol. Tropol. S. Hieron. Diabolus, ait, eſt leo, vrſus, coluber: putà leo in hac vita, vrſus in morte, coluber in gehenna: ibi enim damnatos mordet & cruciat vt aſpis. Rurſum Clarius: Væ, ait, illis qui deſiderant diem Domini, id eſt, diem mortis, vt præſentis vitæ mala euadant. nam incident in vrſum, id eſt, in terribile Chriſti iudicium; & in colubrum, id eſt, in gehennam, vbi ab vno dæmone & tortore incident in alium & alium iugiter. Denique hæc rectè Epicuræis, politicis & atheis adaptes, qui hic voluptuantur, ventriq; & Veneri indulgent, ideóque ſibi perſuadere conantur animam hominis eſſe mortalē, & in morte cum corpore interituram. Hi enim non timent mortem, ſed ſaturi & oppleti eam optant, vt in ea quieſcant. Verùm in morte incident in vrſum & colubrum, id eſt, in dæmones, qui oſtendent eis animam eſſe immortalem, dum eam rapient ad æterna tormenta. Ibi agnoſcent ſuam ſtoliditatem, cum dæmones eis obijcient teſtimonium ipſius animæ, dicéntque: Si nolebas credere S. Script. Eccleſiæ, conſenſui SS. Patrum & ſapientum, qui omnes vno ore credunt & docent animam eſſe immortalem, debebas ſaltem credere animæ tuæ, quæ teſtatur ſe liberam, rationalem, creatam ad imaginem Dei, Deúmque fore ſuum iudicem & vindicem, præſertim ijs, qui omnem hanc vitam in voluptatibus & ſceleribus tranſegerunt. Vbi? niſi in altera vita, eáque æterna. Id clamauit, id iugiter occlamauit tibi conſcientia tua. Clamorem eius ſurditate tua ſopire voluiſti, at extinguere non potuiſti: ſemper tibi hæſit ſcrupulus, ſemper dubitatio, ſemper metus, quid ſi anima ſit immortalis? quid mihi poſt hanc vitam accidet? quas ſcelerum pœnas dabo? Stolide, in dubio tanto, ex quo ſciebas æternitatem tuam pendere, eámque vel beatiſſimam, vel miſerrimam, cur non tutiorem, cur non ſecuriorem partem elegiſti? Si dubites an via ſit obſeſſa latronibus, aliam capeſſis, licèt longiorem & difficiliorem. Cur idem non feciſti in hoc cæco animæ biuio? Hoc dilemma (quo nuper politicus quidam moriens conuictus & conuerſus eſt) te ſapientiam & prudentiam docere debebat: Vel eſt numen, & vindex Deus poſt hanc vitam, vel non eſt. Si non eſt, et tamen ſi id credidero, non mihi nocebit, imò proderit: inducet enim me ad vitam honeſtam & homine dignam: ſi eſt, & ego illud non credidero, imò negauero, quas eius iras, quæ tormenta ab eo ob hanc perfidiam & blaſphemiam expectare me oportet? Potiùs ergo illud credam & confitebor, cum illud credere nocere nequeat; non credere autem grauiſſimos cruciatus mihi accerſere poſſit. Rurſum, vel ſunt præmia bonorum & ſupplicia malorum, vti ipſe ratio dictat, poſt hanc vitam, vel non ſunt. Si non ſunt, ea tamen credere, ſperare & timere non oberit, imò proderit ad omnem virtutem: ſi ſunt, & ego ea non credens turpiter & ſceleratè vixerim, vtique ſupplicijs hiſce æternis mancipabor. Longè ergo ſatius & prudentius eſt, ea credere, quàm non credere. Vide Tertul. lib. de teſtimonio animæ.

Nunquid non tenebræ dies Domini, & non lux?] verſ. 20. Tenebræ ſymbolum ſunt aduerſitatis, calamitatis & mœroris: lux verò proſperitatis, felicitatis & gaudij. q. d. Vt quid contemnitis, imò irridendo prouocatis & deſideratis diem vindictæ Domini? neſcitis illam diem vobis fore tenebroſam, id eſt, ærumnoſam maximè, & luctuoſam, in qua bonis, libertate & vita ſpoliabimini? in qua occidet vobis ſol huius lucis, omniſque conſolationis & boni, ac nox vna perpetua vobis erit dormienda, in qua nullus erit ſplendor, ſed vmbra mortis, & æterna caligo, mœror & deſolatio.

℣. 21.) Odi, & proieci feſtiuitates veſtras: & non capiam odorem cœtuum veſtrorum.

℣. 22.) Quòd ſi obtuleritis mihi holocauſtomata, & munera veſtra, non ſuſcipiam: & vota pinguium veſtrorum non reſpiciam.

℣. 23.) Aufer à me tumultum carmi-

num

num tuorum : & cantica lyræ tuæ non audiam.

℣. 24.) Et reuelabitur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.

℣. 25.) Nunquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſraël?

℣. 26.) Et portaſtis tabernaculum Moloc veſtro, & imaginem idolorum veſtrorum, ſidus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.

℣. 27.) Et migrare vos faciam trans Damaſcum, dicit Dominus, Deus exercituum nomen eius.

verſ. 21. *Odi & proieci feſtiuitates veſtras.*] Eſt prolepſis. Occurrit enim tacitæ obiectioni. q.d. Vos confidentes in templo eiúſque ſacrificijs, dicitis & ingeminatis: Templum Domini, templum Domini eſt apud nos. Deus non ſinet ſuum templum ab hoſtibus euerti, nec popolum ſe tot victimis colentem, ab iiſdem capi & trucidari. Quibus Deus reſpondet: Fruſtra hæc iactatis, fruſtra in hiſce confiditis. Nam ego odi ſacrificia & feſta veſtra; odore & nidore eorum, dum cremantur, æquè ac thymiſmatis incenſique veſtri, non capior, imò offendor: quia ab hoſtibus meis, impijs & ſceleratis mihi offeruntur, iuxta illud Iſaiæ 1. 13. *Incenſum abominatio eſt mihi: calendas veſtras, & ſolemnitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laboraui ſuſtinens.* Illa enim ſacrificia valebant tantùm & placebant Deo ex opere operantis, non ex opere operato, vti placet ſacrificium legis nouæ. vide ibi dicta.

verſ. 22. *Et vota.*] Septuag. vertunt, *Et ſalutares*, ſcilicet hoſtias, putà pacificas, quæ pro pace & ſalute domus vel populi offerebantur, vel ſponte, vel ex voto. vnde noſter vertit, *vota pinguium veſtrorum.* Hoc ſignificat hebr. מרי אכם *meri echem*: ſed Septuag. legentes alijs pūctis מראכם *marechem*, vertunt ἐπιφανείας, id eſt, apparitionis, vel præſentiæ veſtræ. q. d. Hoſtias ad quas offerendas vos Deo præſentes in templo ſiſtitis, non reſpiciam.

verſ. 23. *Aufer à me tumultum.* Septuag. *ſonitum*, S. Iuſtin. contra Triphon. *multitudinem carminum tuorum.*] Canebant Iudæi pſalmos Dauidis & cantica in templo in laudem Dei: ſed Deus ea hic faſtidit, vocátque *tumultum carminum*: Primò, quia eadem canebant idolis. Secundò, quia non prodibant ex interna deuotione, ſed ex vſu & vanitate. Tertiò, quia erant hominum impiorum. ita S. Hieron. Quartò, quia inconditis & confuſis vocibus tumultuariè boabant, vel vlulabant. Vnde Syrus vertit: *Transfer à me vocem iubilationis tuæ.*

Cantica lyræ tuæ non audiam.] Septuag. *Pſalmum organorum tuorum nō audiam.* Pſalmos enim & cantica partim canebant voce, & partim inſtrumentis muſicis, putà lyra, pſalterio, organo, &c. Putabant craſſi Iudæi, ſe ſua deliria lyrando tegere, ſe ſuaui concentu aures Dei irati mulcere, eúmque quaſi incantare, vti incantantur cerui & ſerpentes. Hinc Ægyptij hominem adulatione deceptum, ſignificabant per ceruum cum tibicine, ait Horus lib. 2. Hierogl. 87. Huius enim concentu capitur ceruus, & facilè in venatorum manus incidit. Simili modo Circe voluptuaria incantauit ſocios Vlyſſis, eóſque in porcos & beſtias conuertit, vti fabulantur Poëtæ: ſed Vlyſſes ijs aures clauſit: vnde incantari non potuit. Verùm errabant: Deus enim canticis cordis, non oris, capitur.

Moral. de cātu, vt is grauis ſit. Videant hic choraules & cantores Chriſtiani, ne in pſalmodia ex feſtinatione verſus præcipitent, præmordeant, cum altero choro commiſceant & confundant, ne audiant à Deo: *Aufer à me tumultum carminum tuorum.* Videant pariter, ne totam pſallendi deuotionem collocent in voce
B canora, in ſubtilitate modulandi, in agilitate tonos minuendi, &c, dum inſtar auium minuriút, vt curioſorum aures titillent, ad ſe rapiant, & ab oratione auocent; ne audiant à Deo: *Cantica lyræ tuæ non audiam.* pro quo Arabicus vertit: *Ne diſtinctionem* (varietatem, flexus & gyros) *faciatis mihi in vocibus laudum veſtrarum.* Quocirca diſcant illud Apoſtoli: *Pſallam ſpiritu, pſallam & mente.* Et illud S. Auguſt. & S. Athanaſij quem citat S. Auguſt. lib. 10. Confeſſ. c. 33. *Tutius, ait, mihi videtur, quod de Alexandrino Epiſcopo Athanaſio ſæpe mihi dictum commemini, qui tam modico flexu vocis faciebat ſonare lectorem pſalmi, vt pronuncianti vicinior eſſet, quàm canenti.* Et mox: *Commoueor non cantu, ſed rebus quæ cantantur; cùm liquida vo-*
C *ce & conuenientiſſima modulatione cantantur, magnam inſtituti huius vtilitatem agnoſco, vt per oblectamenta aurium, infirmior animus in affectum pietatis aſſurgat. Tamen cùm mihi accidit, vt me amplius cantus, quàm res quæ canitur, moueat, pœnaliter me peccare confiteor, & tunc mallem non audire cantantem.* Idem in pſal. 30. concione nona, docet pſallenti induendos eſſe pſalmi cuiuſque affectus. *Si orat pſalmus,* inquit, *orate: & ſi gemit, gemite: & ſi gratulatur gaudete: & ſi timet, timete. Omnia enim quæ hic conſcripta ſunt, ſpeculum noſtrum ſunt.* Idem in pſal. 42. initio: *Eius* (Chriſti) *vocem in omnibus pſalmis, vel pſallentem, vel gementem, vel*
D *lætantem in ſpe, vel ſuſpirantem in re, notiſſimam iam & familiariſſimam habere debemus, tanquam noſtram.* Idem in pſalm. 119. *Quàm multi,* inquit, *ſonant voce, & corde muti ſunt? Et quàm multi tacent labijs, & clamant affectu? quia ad cor hominis aures Dei, ſicut aures corporales ad os hominis, ſic cor hominis ad aures Dei. Multi clauſo ore exaudiuntur, & multi in magnis clamoribus non exaudiuntur. Affectibus orare debemus, & dicere: Multum peregrinata eſt anima mea: cum his qui oderant pacem eram pacificus.* Hoc eſt quod Pſaltes ait pſalm. 46. verſ. 2. & 7 *Iubilate,* ait, *Deo in voce exultationis. Pſallite Deo noſtro, pſallite, pſallite regi noſtro, pſallite. Quoniam rex omnis terræ Deus: pſallite ſapien-*
E *ter.* S. Auguſt. legit, *pſallite intelligenter*: quod explicans S. Bern. ſerm. 7. in Cant. *Attendite,* ait, *Principes veſtros* (angelos) *cum ſtatis ad orandum vel pſallendum, & ſtate cum reuerentia & diſciplina, & gloriamini, quia angeli veſtri quotidie vident faciem patris. Vſurpemus officium, quorum ſortimur conſortium. Dicamus eis: Pſallite Deo noſtro, pſallite, atque audiamus eos viciſſim reſpondentes: Pſallite regi noſtro, pſallite. Laudem ergo cum cœli cantoribus in commune dicentes, vtpote ciues ſanctorum & domeſtici Dei, pſallite ſapienter. Cibus in ore, pſalmus in corde ſapit,* &c. *Mel in cera, deuotio in litera eſt. Alioquin litera occidit, ſi abſque ſpiritus condimento glutieris. Si autem cum Apoſtolo pſallas ſpi-*

ritu pſallas & mente, cognoſces & tu de illius veritate ſermonis quem dixit Ieſus: Verba quæ locutus ſum vobis, ſpiritus & vita ſunt. Idem de modo benè viuendi ad ſororem c. 52. *Hoc*, ait, *tracta in mente, quod cantas in voce. Mens tua cum voce concordet, neu aliud cogites, aliud cantes.* Et mox: *Pſalmorum decantatio ſignificat perpetuam laudem Dei in æterna gaudia, ſicut ſcriptum eſt: Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Quicunque fideliter & intenta mente pſalmos decantat, quodammodo angelis Dei ſociatur. Quomodo? Quia homo illum pro modulo ſuo laudat in terris, quem angeli ſine intermiſſione adorant & glorificant in cœlis.* Et inferiùs: *Sacrificium laudis* B *honorificabit me, inquit, & illic iter quo oſtendam illi ſalutare Dei. Ac ſi apertiùs diceret: in pſalmis eſt iter laudis, quo ad æternam laudem peruenire poſſis.*

vers. 24. *Et reuelabitur quaſi aqua iudicium.*] *Et*, id eſt, *idcirco*, ſcilicet ob ſcelera veſtra iam recenſita, impiáque veſtra ſacrificia & carmina, reuelabitur & profluet à Deo iudicium, id eſt, ſupplicium, quod ipſe ex improuiſo in vos immittet, ſicut reuelatur & profluit aqua è fonte occluſo & obturato, ſi is aperiatur, & multò magis ex torrente in valle aggeribus coarctato, ſi is increſcat & exundet: tunc enim prata & campos obruit & ſepelit.

Pro *reuelabitur* hebr. eſt יגל *iggal*, quod ſi à C radice גלה *gala* deducatur, vt ſit futurũ Niphal per apocopen, *iggal* pro יגלה *iggale*, tunc ſignificat *reuelabitur*: ſin autem deducas à rad. גלל *galal*, & per craſin גל *gal*, tunc ſignificat *voluet, conuoluet, obruet.* Vnde Septuag. vertunt: *Voluetur ſicut aqua iudicium, & iuſtitia ſicut torrens inuius.* Pagninus: *Voluet ſe ſicut aqua iudicium*, &c. R. Dauid: *Iudicium vltionis meæ quaſi moles aquarum inundantium affluet, & reuoluetur ad vos.* q. d. Ita & vindicta mea inſtar torrentis furioſo impetu exundãtis vos inuoluet, obruet & auferet. Secũdò, Tigurina, Arias & Vatab. vertunt per optatiuum, vocémque, &, capiunt aduerſatiuè pro, *ſed.* Vnde ſic vertunt: *Sed profluat*, vel *deuoluat ſe*, D *aquæ inſtar, iudicium, & iuſtitia ceu torrens vehemens.* q. d. Corrigite veſtra iudicia iniqua & oppreſſiones pauperum, quas paulò antè reprehendi verſ. 7. neque ijs ampliùs indulgete, ſed ex aduerſo colite iudicium & iuſtitiam, pauperes & innocentes protegendo: quod ſi feceritis, me vobis reconciliabitis, mináſque à me intentas euadetis. verùm priorem ſenſum exigit verſio noſtra, Septuag. & Chaldæi: omnia enim hæc pœnam & vindictam inculcant.

vers. 25. *Nunquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis?*] Quibus peregrinati eſtis in deſerto. q. d. Non.

Quæres, quomodo hoc ſit verum? Reſpõdent E S. Hiero. Albet. Ruper. Hugo hic, & S. Chryſoſt. & Beda in Act. 7. Iudæos primo anno quo in paſchate, putà in Martio, egreſſi ſunt ex Ægypto, adoraſſe vitulum aureum quarto menſe, putà vigeſima quarta die Iunij: & ab illo tempore non ſacrificaſſe Deo vero ſponte ſua, ſed coactos à Deo & Moſe. Verùm obſtat, quod mox eos adorationis vituli pœnituerit, Deóque reconciliati ſint. vnde Deus cum eis fœdus inijt, ac tabernaculum ſibi dedicari iuſſit anno ſecundo ab exitu ex Ægypto, menſe primo, in qua dedicatione Hebræi multas victimas ſponte obtulerunt Deo, vt patet Exodi 40. Leuit. 9. & 10. Numer. 7. Se-

A cundò ergo meliùs reſpõdent alij, Hebræos poſt hanc dedicationem tabernaculi, & conſecrationem Aaronis & filiorum eius in ſacerdotes, nunquam, vel ratò obtuliſſe Deo ſolemne ſacrificiũ in deſerto, ſicut in eodem non fuerunt circumciſi, vt patet Ioſue 5. 7. quia verſabantur in continua peregrinatione, nec certi erant de ſtatione ad vnum diem: quia mox vt mouebatur ab angelo columna nubis incubans tabernaculo, debebant mouere caſtra & proficiſci, vnde deinceps poſt caput 10. Leuitici, toto reliquo Leuitico, Numeris & Deuteronomio nuſquam legimus eos ſacrificaſſe. ita Lyran. Vatab. Arias & alij. Adde, Hebræos in deſerto procliues fuiſſe in murmura, ac crebrò contra Deum & Moſem rebellaſſe, atque ad idola quæ recenter in Ægypto coluerant rediſſe.

Nota, vocantur hic quadraginta anni, cùm fuerint tantum 38. & aliquot menſes. Nam ſecundo anno ab egreſſu ex Ægypto erectum eſt tabernaculum, & in eo obtulerunt victimas; deinceps verò nullas, vel raras: hi ergo duo anni ex quadraginta ſubtrahendi ſunt. Solet enim Script. integros numeros conſignare, etiamſi illis aliquid deſit, vel ſuperſit. Sic vocantur ſeptuaginta diſcipuli Chriſti, cum fuerint 72. Sic Iudic. 9. 5. dicitur Abimelech occidiſſe ſeptuaginta fratres, filios Gedeonis, cum fuerint tantum ſexaginta nouem: nam vnus, putà Ioathan, fuga lapſus euaſit.

Et portaſtis tabernaculum Moloc (Deo, vti aliqui vers. 26. *codices legunt) veſtro*, hebr. נשאתם *neſatem*, id eſt, eleuaſtis, erexiſtis, ſuſtuliſtis in humeros veſtros. S. Stephan. Act. 7. legit, *ſuſcepiſtis.* Pro *tabernaculũ*. heb. eſt סכות *ſiccut*, quod Chald, & Vatab. cenſent eſſe nomen idoli. vnde vertunt: *Portaſtis Siccut regem veſtrum* Arias verò ex R. Iona: *Portaſtis, vel ſuſtinuiſtis auſculationem regis veſtri.* Theodotion vertit *viſionem*. Verùm *ſiccut* incognitum eſt nomẽ, nec alibi reperitur. Pro *ſiccut* ergo alio puncto legendum סכות *ſuccot*, id eſt, tabernacula. ita Septuag. Symmachus, noſter, Tigurina, & Aquila, quia vertit σκηνώματα, id eſt, vmbracula. Quin & S. Stephanus Actor 7. 43. legit *tabernaculũ*. Deniq; pro *Moloc* Hebr. eſt מלככם *malkekem* id eſt, regis veſtri, vel regi veſtro, vt vertunt Symmach. Theodotion & Tigurina, putà Moloc. *Moloc* enim idem erat qui *Melchom*, vt vertit hic Aquila, & *Melech*, id eſt, rex ſummus hominúmque Deúmque, putà Iupiter, ſiue Deus Ammonitarum. Quis fuerit Moloc, dixi Leuitic. 18. 21.

Quæres, quando Iſraelitæ portarunt tabernaculum Moloc eúmque coluerunt? Lyran. Vatab. Arias & à Caſtro, hæc propheticè accipiunt quaſi futura: *portaſtis*, inquiunt, id eſt, *portabitis.* q. d. E Transferam vos trans Damaſcum in Aſſyriam, ibique Aſſyrij cogent vos captiuos humeris portare Moloc, aliáque idola veſtra per ludibrium, quòd illi dij vani ſint, qui vos à clade Aſſyriorum tutari non potuerint. Aut *portaſtis*, id eſt, portabitis & lueris ſupplicium excidij & captiuitatis, propter tabernaculum & idolum Moloc quod erexiſtis. Verùm hic ſenſus durus eſt: tam enim Hebræa quàm Septuag. Chald. & alij omnes vertunt, *portaſtis* in præterito: τὸ enim *portaſtis* pertinet ad 40. annos in deſerto, qui præceſſerunt. q. d. Quadraginta annis in deſerto ſacrificaſtis, non mihi, ſed Moloc & idolis? Ita explicat S. Stephan. Act. 7. 43. *Et vitulum*, inquit, *fecerunt in diebus illis,*

lis,

lis, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro, &c. *Conuertit autem Deus & tradidit eos ſeruire militiæ cœli* (ſtellis) *ſicut ſcriptum eſt in libro Prophetarum* (in Amos hoc loco) *Nunquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloc*. Vbi vocula, *&*, aduerſatiua eſt, capitúrq; pro *ſed*. q. d. Non meum, ſed Moloc tabernaculum & cultum ſuſcepiſtis. Alij, vt Lyran. cenſent Hebræos coluiſſe Moloc, non in deſerto, ſed in terra ſancta, vti fecit Salomon 3. Regum 11. verſ. 5. verùm hoc huic loco non conuenire, patet iiſdem rationibus iam allatis. Quare alij paſſim, vt S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. & alij cenſent, Hebræos in deſerto coluiſſe Moloc. Oecum. in Act. 7. putat eos coluiſſe Moloc tunc, quando Moſes cum Deo agebat in monte Sina. Tunc enim conflarunt vitulum aureum, Exodi 32. Verùm quia id accidit paulò poſt egreſſum ex Ægypto, cùm necdum attigerant fines Ammonitarum, quorum Deus & idolum erat Moloc; hinc verius videtur quod ait Ribera, id eos feciſſe Numer. 25. 1. dum fornicantes cum filiabus Moab coluerunt Beelphagor. nam Ioſephus lib. 4. Antiq. 6. ait eos tunc nō vnum, ſed multos deos coluiſſe: & Ammonitæ vicini erant & cognati Moabitis: quocirca hi ab illis acceperunt idolum & cultum Moloc. Nec Moſes id impedire potuit, ſicut impedire non valuit cultum Beelphegor in populo furente, & Principibus populo conſentientibus, imò illi in ſcelere præeuntibus, vt habetur Numer. 25. verſ. 4. Licèt ergo id Moſes in Pentateucho non ſcripſerit, tamen id reuera contigiſſe patet ex Amos, & ex S. Stephano, qui vel traditione maiorum, vel reuelatione Dei id acceperunt.

Senſus ergo eſt q. d. Iam inde ab initio ſynagogæ vos, ô Iſraelitæ, coluiſtis idola in deſerto, & exinde nunquam ab eorum cultu planè receſſiſtis. Ergo ego Deus deteſtor ſacrificia veſtra, etiam mihi oblata: quia me cum Moloc & idolis componitis & colitis. Quare excindam vos, vti minatus ſum verſ. 1. traducámq; per Damaſcum in Aſſyriam. Nota τὸ *portaſtis*. Iudæi enim more gentium, ſolemni pompa in tabernaculo ſecum circumferebant Moloc Deum ſuum, religionis & protectionis ergo, quaſi viæ ſuæ comitem & ducem; ſicut per deſertum portarunt arcam & propitiatorium, in quo quaſi throno reſidebat Deus. Sic gentes per viam ſecum duxiſſe tutelares deos docet Seruius in illud Æneid. 6.

Errantéſque Deos, agitatáque numina Troiæ.

Sic Rachel furata idola patris ſui, ea ſecum duxit in Chanaan, Geneſ. 31. 34. Iacob verò de Deo ait, *Socius fuit itineris mei*, Geneſ. 35. 3.

Et imaginem idolorum veſtrorum.] Pro *imaginem* hebr. eſt כיון *kijun*, quod retinuerunt in ſua verſione Aquila, Symmac. & Chaldæus. Quin & Syrus: *Portaſtis*, inquit, *tabernaculum Malchum, & Keuon ſimilitudinem* (imaginem, ſimulachrum, idolum) *veſtram, ſidus quod feciſtis vobis Deum*. R. Dauid, Pagnin. & Vatab. vertunt *placentam*; quam ſuis idolis offerebant. Theodotion vertit ἀμαύρωσιν, id eſt, obſcuritatem. Noſter rectè vertit *imaginem*, vel ſtatuam affabrè apparatam, concinnatam & erectā ad cultum. Radix enim כון *kon*, ſignificat parare, concinnare, firmare, erigere. Septuag. vertunt: *Sidus Dei veſtri Reempham*, vel potius vt Romani Codices legunt, *Rephan*. Septuag. ſequitur S. Stephanus Actor. 7.

Quæres, vnde Septuag. acceperunt τὸ *Rephan*, A quod non eſt in Hebræo, nec in vllo interprete? Theod. Ribera & à Caſtro cenſent, eos τὸ *Rephan* de ſuo addidiſſe, vt nomen idoli exprimerent. verùm dico Septuag. Hebræum *Kiun* vertiſſe *Rephan*. Id enim expreſsè aſſerit S. Hieron. *Pro eo*, inquit, *quod in Septuag. legitur* ῥαιφὰν, *Aquila & Symmac. ipſum Hebraicum transferentes, poſuerunt Kiun*. Et patet: nam Hebræo *Kiun*, apud Septuag. non eſt vox alia quæ reſpondeat, niſi *Rephan*. Vbi aduerte Septuag. & ex eis S. Stephanum legiſſe Hebræas voces inuerſo ordine, ac nonnullas tráſpoſuiſſe. ſic enim legerunt: *Cocab elohechem Kiun tſalmechem aſcer aſitim*, id eſt, *ſidus Dei veſtri Kiun* (pro quo ipſi vertunt *Rephan*) *figuras eorum quas feciſtis*. B Iam verò in Hebræo legitur: *Kiun tſalmechem cocab elohechem aſcer aſitim*, id eſt, *Kiun* (quod noſter vertit *imaginem*) *figurarum, vel idolorum veſtrorum, ſidus deorum veſtrorum, quos, vel quæ feciſtis*. Sed qua ratione Septuag. pro *Kiun* verterunt *Rephan*? Reſpondet Primò Chriſt. à Caſtro, id eos feciſſe, quia idolum & ſidus quod hebr. vocabatur *Kiun*, græcè vocabatur ῥαιφὰν, à ῥαιφαίνω, id eſt, purè & caſtè viuo, eo quòd purè luceret; ſiue à ῥαφὴ, id eſt, ſutura, eo quòd ſidus hoc poſitum eſſet in idoli caluaria, ea parte, qua ipſa ſuturam habet & commiſſuram: aut vocari ῥεμφὰν à ῥύμφος, id eſt, roſtrum, aut os, eo quòd ſidus hoc in ore idoli poſitum eſſet. Verùm obſtat, quod Repha, vel Rempham non videatur eſſe C græca vox, ſed Hebræa, aut Arabica, vel Perſica. nam S. Stephanus loquēs Hebræis hebraicè, non græcè, Actor. 7. vocat illud Rephan; aut potius ſignificet, ab illis ipſis vocari & inuocari Rephan. Ait enim: *Sidus Dei veſtri Rephan*. q. d. Vos Deum veſtrum vocatis Rephan. Illi autem loquebātur hebraicè, non græcè; nec cum Græcis vllam adhuc communicationem habuerant.

Secundò ergo veriſimiliùs nonnulli Hebræi periti reſpondent, *Kiun* idem eſſe quod *Rephan*: Septuag. enim pro כיון *Kiun*, alijs punctis legiſſe כון *Kewan*: & deinde mutatione vnius literæ ſimilis in ſimilem, puta כ in ר, pro *Kewan* legiſſe *Rephan*: aut certè errore librariorum & deſcriptorum id factum eſſe, vt pro K ſcripſerint R. ita Auctor theſauri Hebraici, Druſius & Forſterus in lexico, & aliqui ſimiles, in fide licèt heterodoxi. D Fauet huic coniecturæ, quod ſimili modo Nahum 1. 6. pro eadem litera כ Septuag. legerunt ר, nimirum pro כאש *kaeſ*, id eſt, ſicut ignis, alio puncto legerunt ראש *roſ*, id eſt, caput, princeps, vnde verterūt ἀρχὰς, id eſt, principatus. Sic pro Achan legunt Achar, pro Abimelech Achimelech, pro Caſdin Chaldæi, vbi literam s in l. transmutant, perinde ac Latini, dum pro Ὀδυσσεύς vertūt dicúntque Vlyſſes. Sic alibi crebræ ſunt ſimiles literarum metatheſes. Sic hoc loco pro *Rephan*, Arabicus Alexand. vertit, *Bacham ſimulachrum quod feciſtis vobis*. Verùm obſtat huic ſententiæ, quòd E omnes codices Hebræi habeant *Kiun*, non *Rephan*; ex aduerſo omnes codices Græci & Latini Actor 7. conſtanter habeant *Rephan*, non *Kenan*, aut *Kiun*. Non ergo eſt veriſimile, ſolos Septuag. legiſſe in vno Hebræo codice *Rephan*, pro *Kenan*, aut deſcriptores pro *Kenan* in Septuag. deſcripſiſſe *Rephan*, præſertim cum tota Eccleſia in vulgata editione Act. 7. conſtanter legat *Rephā*, quaſi hæc vera & genuina ſit lectio. Accedit, quod in Hebræo apud Amos hoc loco non ſit *kenan*, ſed *Kiun*, vti legit S. Hieron. Aquila, Symmac. & alij paſſim: *Kiun* autem procul abeſt à *Rephan*.

Rompham vel Rephā quid?

A Dico ergo cum Leone Caſtrio Apologet. l.6. *Kiun* & *Keuan* idem eſſe quod *Rephan*, eo quod hoc idolum primitus nominatum & cultum ab Iſmaëlitis & Perſis (vti paſſim Interpretes confitentur, & Rabini tradunt) eorum lingua dictum ſit *Kinan*, vel *Kenan*, quam vocem vt barbaram cum non intelligerent Hebræi, leui vnius literæ commutatione, ſua lingua vocarunt illud *Rephan*, id eſt, gigantem: quomodo Syri Deum vocant gigantem ſæculorum, quia ipſe vt gigas omnia mundi, æquè ac temporum ſpatia, ſua immenſitate & æternitate ambit & complectitur: aut certè *Rephan*, id eſt, ſanatorem. q. d. Hic eſt qui nos ſanat & ſaluat. Vnde ab eadem Hebræa radice vocatur angelus Raphaël, q.d. Medicina, vel ſanatio Dei. B Aliqui codices pro *Rephan* legunt *Rompha*, quod hebr. dicitur רום פה *rumpe*, idémq; eſt quod *celſitudo oris*: fortè idolum hoc habebat magnum altúmque os, vti habēt pleraque idola priſca que dabant oracula. Talia enim vidi in Vaticano, ac tale eſt celebre illud quod iuxta Eccleſiam S. Mariæ in Schola Græca, ſiue in Coſmedin, Romæ viſitur, & volgò vocatur *Bocca de la verita*, id eſt, os, vel oraculum veritatis. Porrò licèt vulgus Hebræorum nomen barbarum *Keuan* verterit vocaritque hebraicè *Rephan*, *Rempham* & *Rompha*, doctiores tamen Hebræi retinuerunt originale *kenan* quoad literas, & leui punctorum ſiue vocalium mutatione, hebræa voce vocarunt illud *kiun*. C Ita enim haber hic Amos, Aquila & Symmachus. Nam *kiun* deducitur à radice כון *kun*, quod ſignificat parauit, aptauit, rectus fuit direxit, verificauit, certificauit, firmauit, perfecit, decreuit. Vnde *kiun* idem eſt quod paratus, aptatus, erectus, perfectus, dans vera, certa & firma oracula ac decreta.

Quæres Secūdò: Quis fuit hic *Rephan*? Girald. in Syntagmat. lib. de Hercule, cenſet Repham ſignificare gigantem, ab hebr. Rapha, qui fuit pater gigantum. vnde hebr. gigantes dicti ſunt Raphaim: Repham ergo eſſe nomen Herculis; qui etiam à Gentilibus dictis ſit hebræa voce *Con*, vel *Conen*, id eſt, ſtator, vel erectus, excelſus; ita vt D Hercules dictus ſit *kon*, vel *kiun*, & *Rapha*; ſicut Iupiter dictus eſt ſtator. Secundò, Hebræi recentiores cenſent eſſe Saturnum: quia is ab Arabibus & Perſis vocatur *Kinan*, quod idem videtur eſſe cum *kenan*, & *Rephan*. Ternò, Ribera cenſet fuiſſe Iouem, qui habuerit ſtellam in vertice. Quartò, alij volunt fuiſſe Martem. Quintò, veriſimilius S. Hiero. Remigius, Albertus, Beda, Lyran. & alij cenſent eſſe ſtellam Veneris, quæ manè præiens ſolē vocatur Lucifer, veſpere ſequens ſolem vocatur Heſperus. *Rephan eſt Lucifer.* Probatur idipſum ex eo quòd hanc ſtellam quaſi cœli reginam coluerint olim Syri, teſte S. Hieron. in vita S. Hilarionis, & etiamnum colunt Saraceni: quin & Giraldus Syntag. 13. ex Æliano & alijs docet, Venerem Vraniam, id eſt, cœleſtem, quæ non videtur alia eſſe quàm Lucifer, cultam fuiſſe ab Ægyptijs, Phœnicibus, & Aſſyrijs. E Huc eos pellexit ſplendor & fulgor Luciferi, quem ita depingit Ouidius:

Ecce vigil nitido patefecit ab ortu
Purpureas aurora fores, & plena roſarum
Atria, diffugiunt ſtellæ, quarum agmina cogit
Lucifer, & cœli ſtatione nouiſſimus exit.

Porrò Lucifer dictus videtur *kiun*, vel *kenan*, à rad. כוה *cana*, id eſt, ardere, vrere: quia habet ſpeciem ignis. Vnde Poëtæ.

Heſpere, qui luces cœlo iucundior ignis.

Vnde pro *kenan* Arabicus vertit *Bacharà*, quod eſt nomē arboris cortice rubeo, quale eſt lignum quod vulgo Braſilicum dicitur, quaſi ex ea fabricarint idolum. Color enim rubeus eſt ardens & igneus, ideóque refert ardorem ſtellæ Veneris. Aut dicitur *kiun*, à radice כון *cun*, id eſt, dirigere, præparare; quòd ſolem veſperi ſequens, manè verò præcedens, illum quaſi dirigat, illique viam præparet. Luciferum ergo videntur coluiſſe Hebræi peregrinantes in deſerto, tanquam ducem itineris, inſtar columnæ ignis & nubis: quia Lucifer auroræ, ſolis & diei dux eſt; ſolem enim adducit. Theodotion, & ex eo Oecumen. Actor. 7. *kenan*, vel *Rephan* vertit *obſcuritatem*. q. d. Vos ô Hebræi lucem à ſtella hac Luciferi, quaſi à Deo & idolo veſtro, petitis, qui non eſt lux, ſed tenebroſos & nocturnus, ipſaque obſcuritas; ac proinde lumine ſuo ad viam vobis præire nequit; ſed vos obſcurat & excæcat, & in auia inuiáque abducit. Porrò veriſimile eſt, idololatras hoſce Luciferum figuraſſe quaſi hominem excelſum & fulgidum, eique affixiſſe in fronte aut vertice ſtellam Luciferi; ſicuti Romani ſtatuæ Iulij Cæſaris ſtellam in vertice appingebant, teſte Suetonio in vita eius cap. 88. & Plinio lib. 2. 25. Vnde Horat. lib. 1. Ode 12.

Micat inter omnes
Iulium ſidus, velut inter ignes
Luna minores.

Et Virgil. Eclog. 9.

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum,
Aſtrum quo ſegetes gauderent frugibus.

Hinc patet Rephan, vel Rempham alium fuiſſe à Moloc: nam Lucifer, ſiue ſidus Veneris, aliud fuit à Moloc: vterque ergo fuit Deus Gentium, & Hebræorum, vti hic dicitur. Quare minùs rectè cenſent aliqui, vt Beda, Lyran. & Gloſſa, Rempham fuiſſe ſidus, & ſtellam quæ affixa fuerit fronti, vel vertici Moloc. Non improbabiliter tamen Sanchez hic & Actor. 7. cēſet Moloc eſſe ſolem, Rempham Luciferum. Hinc ſtella, ait, Luciferi poſita erat in fronte Moloc, quia Lucifer Solem orientem antecedit. Sol enim eſt Moloc, id eſt, rex ſtellarum. Hinc & Iudæi cum Moloc filios ſuos conſecrarent, eos per ignem traducebant, quia ſolis igneam eſſe naturam putabant. Quocirca Reges Perſarum cenſentes Solem eſſe Deum, Solis nomen ſibi aut imaginem aſſumebant, quaſi Dij quidam terreſtres. Ita Sapor, vt tradit Marcellinus lib. 7. ſcripſit ad Conſtantium Imp. *Rex Regum Sapor, particeps ſiderum, & frater Solis & Lunæ, Conſtantio fratri ſalutem.* Hac quoque de cauſa ignem ſibi præferri curabant, cuius ſpeciem habet ſtella Luciferi. Ita Q. Curtius lib. 3. & Rhodiginus lib. 8. c. 2. tradunt in caſtris Regum Perſarum, ſuper tabernaculum Regis cōſpicuam omnibus promicare ſolis imaginem cryſtallino incluſam globo, & illi ignem prælucere: quia enim Solem Perſæ & Chaldæi colebant; hinc & ignem pro Deo coluere, vtpote qui viua ſit ſolis imago. Hæc Sanchez.

Tropol. Repham, id eſt, Luciferum, colunt ſuperbi, qui excellere, ſuámque lucem, id eſt, doctrinam & ſapientiam oſtentare ſatagunt, qui ambiunt honores & prælaturas mox perituras. *Repham colunt ſuperbi.* Hi enim Luciferiani ex Lucifero fiunt Heſperi, ex ortu ibunt in occaſum, ex ſummo in imum, à luce in tenebras, vti facit ſtella quæ vocatur Lucifer; atque à cœlo in gehennam, ſicuti contigit Lucifero angelo ſuperbo. Hinc Lucifer varię fortunæ

A tunæ & ſortis, ac incunſtantiæ, æquè ac calamitatis eſt ſymbolum, vti dixi Iſaiæ 14. 12. ad illa verba: *Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris?* Omnis ergo mundi honor & gloria, eſt ſtella cadens: ſpleodet enim ad modicum vt Lucifer, ſed mox occidit vt Heſpetus, idque occaſu æterno, & in omne æuum duraturo. Verè S. Auguſt. in illud pſal. 89. *Dies noſtri ſicut aranea meditabuntur; Aranea, ait, texit tota die, & labor grãdis eſt, ſed effectus nullus; ſic & vita hominum: poſſeſſiones quarimus, diuitias appetimus, procreamus filios, in regna ſuſtollimur, & omnia facimus; & non intelligimus quod aranea telam teximus*, & interim æternæ felicitatis, ad quam creati & vocati ſumus, obliuiſcimur. Ita Heliogabalus Imperi ait Lamprid. in eius vita, iubebat ſibi deferri millena B pondo aranearum, propoſito præmio, dicitúrque collegiſſe decem millia pondo, dicens, & hinc conijciendum, quàm magna eſſet Roma. Quam multi hodie ſunt Heliogabali, quam multi aranearum venatores, qui non aliud quàm opes & honores, id eſt, aranearum telas aucupantur!

verſ. 17. *Et migrare vos faciam trans Damaſcum.*) In Aſſyriam: eo enim ab Aſſyrijs ex Samaria traductæ ſunt decem tribus, vt patet 4. Reg. 17. 6. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Arias & alij.

A Dices, quomodo S. Stephanus Actor. 7. 43. citans hunc locum, ait: *Et transferam vos trans Babylonem?* alia enim eſt Babylon, alia Damaſcus. Reſpondet ibidem Oecum. & Caiet. Damaſcum hic ſumi, non pro vrbe, ſed pro regione & ditione Damaſcena, quæ ſe extendebat vſque ad Babylonem. Verùm hoc non videtur verum: quia circum Babylonem quaquauerſum latè dominabantur Babylonij Monarchæ, non Damaſceni. Rurſum S. Stephanus non ait, *Transferam vos Babylonem*, ſed *trans Babylonem*: Damaſceni autem nunquam trans Babylonem dominati ſunt. Reſp. ergo S. Stephanum citare Amos, non quoad verba, ſed quoad ſenſum & rem. Nam reipſa decem tribus abductæ trans Damaſcum in Babylonem, B etiam trãs Babylonem in Mediam, Perſiam, aliáſque regiones traductæ & diſperſæ ſunt. Salmanaſar enim *tranſtulit Iſrael in Aſſyrios, poſuitque eos in Hala & in Habor, iuxta fluuium Gozam in ciuitatibus Medorum*, 4. Reg. 17. 6. Vnde Tobias c. 1. 1. inuiſit ſuos contribules captiuos in Rages, ciuitate Medorum. Idem docet Ioſeph lib. 9. antiq. c. vlt. & lib. 11. cap. 5. ita S. Hieron. Beda, Ruper. Ribera, à Caſtro & alij. Porrò S. Stephanus id ex ſe, non ex Septuag. dixit. Septuag. enim hic habent vt noſter, *trans Damaſcũ*, non *trans Babylonẽ*.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Carpit Deus optimates, qui ex rapinis pauperum laſciuiebant in ſtratis, bibebant vinum in phialis, &c. & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph (populi.) Quocirca verſ. 8. iurat per animam ſuam, quòd illos funditus perdet & mactabit.

℣. 1.) Væ qui opulentis eſtis in Sion, & C confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Iſraël.

℣. 2.) Tranſite in Chalane, & videte, & ite inde in Emath magnam: & deſcendite in Geth Palæſtinorum, & ad optima quæque regna horũ: ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt.

℣. 3.) Qui ſeparati eſtis in diem malum: & appropinquatis ſolio iniquitatis.

℣. 4.) Qui dormitis in lectis eburneis, D & laſciuitis in ſtratis veſtris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.

℣. 5.) Qui canitis ad vocem pſalterij: ſicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa cantici.

℣. 6.) Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti: & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph.

℣. 7.) Quapropter nunc migrabunt in C capite tranſmigrantium: & auferetur factio laſciuientium.

VÆ *qui opulenti eſtis in Sion.*) Hinc verſ. 1. Arias putat, Prophetam hic ab Iſraele diuertere ſermonem ad Iudam: hic enim erat incola Sionis & Ieruſalem. Vnde ipſe ſic vertit: *Væ opulentis in Sion, &* (id eſt, ſicut) *confidentibus in monte Samariæ.* q. d. Sionitis idem væ imminet, quod hucuſque intentaui Samaritis. Vox enim, *&*, quando duo ſimilia nectit & iungit, eſt nota comparationis, idémque valet quod *ſicut*, vt patet in Prouerbijs, ſingulis ſæpe verſibus.

Ex aduerſo Theodor. ex Septuag. putat, hic D ſermonem eſſe ad ſolos Samaritas. Sic enim vertunt Septuag. *Væ ſpernentibus Sion*, id eſt, Samaritis, qui deſpiciunt templum Dei in Sion, vt extollant ſua phana in Dan & Bethel. Verùm media hic viâ incedendum, vt vtrumque iungamus; Propheta enim hic directè & primariò pergit, vti cœpit, loqui Samaritis; ſecundariò tamen compellat quoque Sionitas & Iudæos. Id enim clarè ſignificat, cum ait: *Væ qui opulentis eſtis in Sion, & confidentibus in monte Samariæ.* Et quia verſ. 6. & 8. vocat eos Ioſeph, & Iacob, quibus nominibus propriè ſignificantur Samaritæ. Denique clarè verſ. 15. *Ecce*, inquit, *ſuſcitabo ſuper vos domus Iſrael*, &c. Propriè ergo Iſraëlem, id eſt, Samaritas hæc ſpectant, comitanter tamen ad Iudæos quoque qui Iſraëlis erant fratres tam ſcelere, quàm

ſanguine, ideóque fratres pariter futuri in pœna & excidio, minas ſuas extendit Propheta, vt illos ab idololatria Iſraëlis, per eius cladem & ſtragem imminentem auertat. Vnde Chald. verſ. 2. ſic habet: *Percutiet regnum magnum Iſrael percuſsione forti, & regnum minus Iuda plaga remiſsiori.* ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. & Vatab.

Nota, pro *opulenti*, hebr. eſt השאננים *haſſçaanannim*, id eſt, fertiles, diuites, abundantes, ſecuri. Vnde S. Iuſtinus contra Triphon. vertit: *Væ qui delicijs affluitis in Sion.* Pagnin. *Væ quietis in Sion.* Vatab. *Væ tranquillis*, id eſt, vitam degentibus in ſummo otio. Radix enim שאן *ſçaan* videtur conflata ex ש אין *ſçe en*, id eſt, *qui nihil*, ſcilicet timent, nihil curant, nihil agunt. Rurſum, quibus nihil deeſt, ſed in ſumma pace & rerum affluentia ſecuram, tranquillam, otioſam, & delicatam agunt vitam. Vnde R. David vertit: *Væ diuitibus qui ſunt quieti, qui fidunt quod nihil eis mali continget.* *Sçaanan* ergo eſt diues, qui ſecurè & delicioſè quieſcit in ſuis opibus. Alij: *Væ inſolentibus*: ex diuitijs enim & delicijs homines inſoleſcunt, inſtar vitulorum in paſcuis laſciuientium. Hoc ſpectaſſe videntur Septuag. Syrus & Arabicus, qui vertunt: *Væ ſpernentibus.* Inſolentes enim faſtum induunt, aliòſque ſpernunt. Aut certè hebr. *haſſçaanannim* deriuarunt à tad. אין *ain*, & per craſin *en*, id eſt, *non, nihil*, vt litera *ſcin* non ſit radicalis, ſed ſeruilis, idem valens quod אשר *aſcer*, id eſt, *qui*, quaſi *haſſaçaanannim* ſint *annihilantes*, id eſt, nihil facientes, qui non æſtimant & nihili faciunt ſuos vicinos & fratres. Hoc enim innuit græcum ἐξουδενοῦσιν, quod pariter ab οὐδέν, id eſt, *nullus, nihil* deriuatur. q. d. Qui alios annullant, nullos putant, nihil pendunt. Niſi quis ſuſpicetur Septuag. pro duplici *Nun*, legiſſe literam *Tet*, cuius character eſt quaſi duplex *Nun*, putà pro השאננים *haſſçaanannim*, legiſſe השאטים *haſſçoatim*, id eſt, ſpernentes. Radix enim שאט *ſçaat* propriè ſignificat ſpernere, deſpicere, contemnere, diſpicere.

Huc alluſit Chriſtus Lucæ 6. 24. dicens: *Væ vobis diuitibus, quia habetis conſolationem veſtram: væ vobis, qui ſaturati eſtis, quia eſurietis.*

Optimates.) Hebr. נקבי *nekube*, id eſt, *perforati*, hoc eſt, nominati, famoſi, celebres, quos vulgo dicimus currere per linguas & ora hominum, vti ſunt optimates & principes.

Capita gentium.] Hebr. ראשית *reſcit* ſignificat principium, primitiua, primitias, præcipua, id eſt, duces & capita gentium, id eſt, populorum, putà decem tribuum Iſraël. q. d. Ad vos, ô optimates, qui eſtis capita Iſraëlis, mihi eſt ſermo. ita S. Hieron. Aut *gentium*, id eſt, gentilium, quia inter eos eminebat Iſraël, eiúſque optimates, tanquam populus à Deo electus, Deique quaſi primogenitus. Vnde Arias vertit: *Notatiſſimi primitiæ gentium.* Tigurina: *Celebratiſſimi primitiarum gentium.* Alij hæc referunt non ad optimates, ſed ad montes Sionis & Samariæ. q. d. Væ opulentis habitantibus in montibus Sionis & Samariæ, qui montes nominati & famoſi fuerunt ab olim, putà *ab initio gentium*, vt vertit Pagnin. vel vt Vatab. *à primitijs gentium.* q. d. Montes iſti nominati ſunt à gentibus nobiliſſimis: in Sion enim & in Samaria habitarunt Chananæi, Amorrhæi, Iebuſæi aliæque gentes vſque ad ſeptem, antiquitate & robore celebres. q. d. Ego Deus dedi vobis, ô Hebræi, montes hoſce inclytos, expulique propter vos priores incolas robuſtos & celebres, cur ergo ijs contra me ad luxum, laſciuiam & idololatriam

A ſuperbè & ingratè abuſi eſtis? Huic ſenſui fauent ſequentia, vbi Sion & Samariam confert & præfert Chalanne, Emath, Geth, aliíſque inſignibus Gentium vrbibus.

Tertiò, Chald. vertit: *Væ opulentis, &c. qui imponunt nomen filijs ſuis ſecundùm nomen filiorum gentium*, quaſi hic taxentur Iudæi, quòd filijs ſuis imponant nomina gentilia gentium vicinarum, putà Ægyptiorum, Tyriorum, Moabitarum, &c. cum quibus commercia & fœdera inibant. Quod notent Chriſtiani, qui ſuis filijs malunt gentilium, quàm Chriſtianorum nomina indere. Quartò, Syrus vertit: *Seiuncti* (deſignati) *ſunt in capita gentium.* Arabicus Antiochenus: *Depacti ſunt cum capitibus* B *populorum.* Arabicus Alexandrinus: *Dilexerunt capita populorum*, *capita*, id eſt, primas dignitates & officia. Quintò, nouè vertunt Septuag. in codice Complut. *Vindemiaui principatus*, vel *principes gentium.* q. d. Suſtuli principes Chananæos ex Sion & Samaria, vt vos, ô optimates Hebræorum, iis ſurrogarem. Vnde in codice Romano, & apud Iuſtin. contra Tripho. legitur: *Vindemiarunt* Iſraëlitæ *primitias*, vel *principatus*, id eſt, principes Gentium, *& ingreſſi ſunt ipſi*, ſupple in eorum locum & gradum: fortè pro נקבי *nekube*, legerũt נקבתי *nakabiti*, id eſt, perforaui, gladio traieci, occidi; vel נקמתי *nakamti*, id eſt, vindicaui, puniui; pro quo Septuag. vertunt *vindemiaui*, eo C quòd agatur hic de montibus Sion & Samariæ vitiferis, in quorum vindemia hi principes opulenti luxuriabantur. q. d. Vindemiabo vos, ſicut vos vindemiaſtis vineas Samariæ, in iíſque vino & ventri indulſiſtis. *Et confiditis in monte Samariæ.* Ita Hebræa, Syrus & alij paſſim. Quare malè vertit Arabicus: *Qui confidunt in ſideribus cœli.*

Ingredientes pompaticè domum Iſrael.) Domum vocat cœtum, congregationem, ſiue populum Iſraël adunatum. Pro *pompaticè* hebr. eſt להם *lahem*, id eſt, ſibi, vel ad ſeipſos. Tanto enim ſatellitio & pompa incedebãt, tanto faſtu & oſtentatione pedes figebant, tanto ſtudio per famulos turbam ſubmouebant, ſolique cum ſuis plateas occupa- D bant, vt reliquis contemptis viderentur ſibi ſoli ingredi & incedere; vti videmus & hodie nonnullos potentes, & nonnullas matronas etiam vulgares, ita pompaticè tanto ſyrmate incedere, vt ipſæ ſolæ pompæ, imo pauones, & pappi eſſe videantur. Hinc vocauit eos *capita gentium*, quòd Gentilium Principum quibus ſucceſſerant, faſtum, præſertim in inceſſu imitarentur, & referrent. ita Remig. Rupert. & S. Hieron. qui & addit: *Vt tumorem animi corpus oſtendat, & pomparum ferculis ſimiles eſſe videantur*, de quibus ita præcipit Cicero lib. 1. offic. *Cauendum eſt, ne tarditatibus vtamur in greſſu mollioribus, vt pomparum ferculis ſimiles eſſe videamur.* Recentiores vertunt: *Et in-* E *greſſa eſt ad eos domus Iſrael.* ita Pagnin. Tigurina, Vatab. Rurſum Chald. *Quibus innititur domus Iſrael.* Aut: *Et putant quod iungatur ad eos domus Iſrael.* Arabicus: *Ingreſſi ſunt cum parte* (ſecta) *Iſraelis.* Syrus: *Captiuauerunt ſibi filios Iſrael.* Verùm noſtra verſio, vti clarior & ſimplicior, ita germanior, & neruoſior eſt. Nam idem in inceſſu pompatico vitium apud Iſraëlitas & Iſraëlitides taxat Iſaias cap. 3. 16. *Pro eo*, ait, *quòd eleuatæ ſunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, ambulabant & pedibus ſuis compoſito gradu incedebant; decaluabit Dominus verticem filiarum Sion*, &c. vide ibi dicta. Præclarè Solon dicebat, *magnam curam inceſſus habẽ-* (*Inceſſus cura.*)

dam. Ex inceſſu enim colligitur animus: præceps arguit præcipitem, nimium lętus ignauum, pompaticus arrogantem. ita Laërt. lib. 1. cap. 4. imò Sapiens Eccleſ. 19. 17. tres indices animi aſſignat, veſtitum, riſum & inceſſum. *Amictus corporis*, inquit, *& riſus dentium, & ingreſſus hominis enunciant de illo.* Quocirca Maximus Tyrius oratione 4. ita virtutem pingit: *Decora*, ait, *aſpectu, inceſſu quieta, ſermone muſica, oculis placidis & clementibus.*

verſ. 2. *Tranſite.*) Perperam Arias vertit: *Tranſibitis in Chalanne*, id eſt, in Babyloniam captiui, & in Antiochiam, & in Geth vrbem Palæſtinorum. Nuſquam enim Iudæos Antiochiam, vel Geth abductos legimus.

In Chalanne.) Chalanne celebris potenſque fuit ciuitas iuxta Babylonem, condita à Nemrod Geneſ. 10. 10. quæ poſtea aucta à Parthis, ad exhauriendam Babylonem & Seleuciam, dicta eſt Cteſiphoo, factáque regni Metropolis. vide Plinium lib. 6. 26. Senſus eſt. q. d. Tranſite, ô Hebræi, in Chalanne, Emath & Geth, vrbes maximas & potentiſſimas, atque videbitis quòd ipſæ non ſint maiores, fertiliores & meliores terminis & regione veſtra, quam ex meo dono poſſidetis. Aduertite ergo, quàm me ſpernendo, & idola colẽdo ac peccata peccatis cumulando, in me ingrati & inhumani ſitis, qui vobis dedi terram hãc, qua nulla eſt feracior nec præſtantior. ita S. Hier. Theodor. Lyran. Vatab. & alij.

Hemath quæ & quotuplex? Prima ſententia. *In Emath magna.*) Emath, quæ & Hemath, Amath, Hammath, Heb. Chamath dicitur, ciuitas fuit potens, ita dicta, ait Ioſeph. 1. Antiq. c. 7. à conditore Amath, vel Amathæo, qui hebr. Chamati vocatur, fuitque filius Chanaan, filij Cham, Geneſ. 10. 18. Porrò duplex erat Emath, ait S. Hieron. Ribera & alij: vna maior, quæ hic vocatur magna, atque ab Antiocho conditore dicta eſt Antiochia, fuitque caput Syriæ. Altera minor, quæ ab Antiocho Epiphane dicta eſt Epiphania, & Reblata, iuxta Emeſam, vbi à Nabuchodonoſore excæcatus fuit Sedecias, 4. Reg. 25. 6. Vnde Epiphaniam inter Apamiam & Palmyram, verſùs Meſopotamiam ponit Ortelius in theatro orbis. *Hemath magna*, ait S. Hieron. *quæ nunc Antiochia nominatur. Magnam autem vocat ad diſtinctionem minoris Hemath, quæ appellatur Epiphania. Vnde vſque hodie pergentibus Meſopotamiam prima manſio vocatur Emmas, corrupto quidem vocabulo, ſed priſtini nominis veſtigia retinens: cuius regio appellatur Reblata, in qua præſente Nabuchodonoſor regis Iudaæ Sedeciæ interfecti ſunt filij, & oculi illius excæcati.* Et in locis Hebr. *Emath*, ait, *Damaſci ciuitas, quam oppugnauit Rex Aſſyriorum, &c. Diximus de hac & ſupra, quod nobis videretur hanc eſſe Epiphaniam iuxta Emeſam, quæ vſque hodie Syro ſermone ſic dicitur.* Nota quod ait, *nobis videretur*: non ergo certò id aſſerit, ſed dubitanter & coniectando. Fauet huic opinioni, quòd etiamnum extet vrbs inſignis nomine Emath, inter Tripolim, & Aleppo, vti Romæ accepi à Reuerendiſſimo D. Archiepiſcopo Damaſceno Maronita, & alijs qui recenter Syriam perluſtrarunt, quæ ſanè Emath eodem pene ſita eſt loco, quo fuit veterum Epiphania, vt patet ex tabulis coſmographicis.

Secunda. Secundò, alij ex aduerſo probabilius cenſent, Script. tantùm vnam ponere Emath, ſcilicet Antiochiam, ſitam poſt Libanum, ad Orontem fluuium in Syria Damaſci (vnde nunquam nominat A Emath minorem) in qua primum S. Petrus cathedram collocauit, atque Diſcipuli primitus vocati ſunt Chriſtiani. Hæc ab Amos, volente ex eius magnitudine oſtendere magnitudinem Ieroſolymæ, & Samariæ, dicta eſt *magna*, non reſpectu alterius minoris, ſed quia ampliſſima fuit, adeo vt Strabo lib. 16. tradat eam fuiſſe tetrapolim, hoc eſt ſuo ambitu complexam quatuor ciuitates. Primam, inquit, Antigonus filius Philippi conſtruxerat: alteram multitudo habitatorum: tertiam Seleucus Callinicus: quattam Antiochus Epiphanes, à quo Epiphania, ſicut & Antiochia dicta eſt. Vnde liquet eandem ciuitatem nunc vocari Antiochiam, nunc Epiphaniam, nunc Reblata. Hinc Aquila hic vertit, *Epiphaniam*. Sic & Ioſeph. 1. B Antiq. 7. & à Caſtro hic. Quin & S. Hieron. in locis Hebr. videtur dicere Rabbath magnam, id eſt, Antiochiam, eſſe Epiphaniam, quanquam cõciſè & confusè loquitur. Iuxta hanc ſententiam, omnia quæ in Script. de Emath dicuntur, accipienda ſunt de Antiochia. Antiochia igitur fuit terminus terræ ſanctæ ad Septentrionem: vnde eius longitudo in Script. ab introitu Emath (Antiochiæ) vſque ad torrentem, ſeu riuum Ægypti cenſetur. Hinc eo vſque peruenerunt exploratores terræ ſanctæ miſſi à Moſe, Num. 13. 22. Inſuper Thou rex Emath, miſſis muneribus pacem à Dauide petijt & impetrauit, 2. Reg. 8. 9. ſed Salomõ Emath, C id eſt, Antiochiam expugnauit, & eiectis inde Chananæis reſtaurauit, validéque communiuit, 2. Paral. 8. 3. Obtinuerũt deinde eam Syri: ſed Ieroboam rex Iſraël tempore Amaſiæ regis Iuda, Ionæ Prophetæ verbis excitatus, eandem recuperauit & Iſraëli reſtituit. Deinde expugnauit eam Sennacherib 4. Reg. 18. 24. Hinc eius mẽtio crebra fit in Iſaia, Ieremia, Ezechiele & Zacharia. Tenuit eam Nabuchodonoſor, in eáque reſedit dum caſtra eius obſiderent Ieroſolymam, 4. Reg. 23. 33. & c. 25. 21. Poſtea ab Alexandro Magno occupata, & ab Antiocho illuſtrata ſedéſque regni facta dicta eſt Antiochia. Ibidem Ionathas Machabæus contra Demetrium caſtra metatus fuit, D 1. Machab. 12. 25. Demum Romani, ac tandem Saraceni eandem ſui iuris fecerunt, vti etiamnum Toreis ſubiacet.

Tertia. Obijcit huic ſententiæ Andreas Maſis, exactus locorum terræ ſanctæ indagator, ſcribens in Ioſue 19. verſ. 35. quod Emath à Zacharia c. 9. 2. & Ieremia cap. 49. 23. ponatur intra ditionem & terminos Damaſci: Antiochia autem duobus gradibus cum dimidio, Epiphania verò ſeſquigradu altior Damaſco collocetur à Ptolomæo; quouſque non videtur ſe extendiſſe ditio & regnum Damaſci: ergo Emath non videtur eſſe Antiochia, nec Epiphania, ſed tertia aliqua vrbs poſt Sephaniam infra Iordanis ortum. Nam ibi ponitur E Rebla (quæ dicitur fuiſſe in Emath Ieremiæ 39. 5.) Numer. 34. 11. eáque vicinia erat Nephthalitis, quibus in ſortem cecidit Emath Ioſue 19. 35. Huic opinioni fauet Ortelius, qui in priſcæ Chananææ deſcriptione ponit Chamath, ſiue Emath, iuxta Libanum & Sephamã, inter Tyrum & Cæſaream Philippi: idem facit Adrichom. in deſcriptione terræ ſanctæ. Videtur id valde probabile: nam Emath hæc fuit in tribu Nephthalim, cuius ſors non videtur ſe extendiſſe vſque ad Antiochiam. Vnde Marinus in lexico, Emath Nephthaliam diuerſam ponit ab Emath vulgata & communi, ex eáque prognatos dicit Cinæos, vt liquet 1. Paral. 2. 55. vbi dicitur: *Hi ſunt Cinæi qui vene-*

runt de calore patris, hebr. *de Chamath*, vel *Emath*. Verùm Maſij ratio non planè conuincit: nam ditio Damaſci, æquè ac Iſraëlis, primitus longè admodum ſeſe extendit, ſcilicet vſque ad Euphratem, vt patet Ioſue 1. 4. Deuter. 11. 24. Imò non deſunt qui cenſeant Damaſci fines ſe extendiſſe vſque ad Babylonem, ideóque pro eo quod ait Amos c. 5. 27. *Transferam vos trans Damaſcum*, S. Stephanũ Actor. 7. dum citat verba Amos, dicere, *Transferam vos trans Babylonem*. Damaſcus enim totius Syriæ erat caput & domina. Magis vrget ratio Marini, quòd ſors Nephthalim non videatur ſe extendiſſe vſque ad Antiochiam. Sic enim longè ſuperaſſet ſortes aliarum tribuum. Rurſum, quòd ex Stephano lib. de vrbibus, conſtet plures vrbes (facilè decem) dictas eſſe Antiochias, quatuor verò Epiphanias, ſed in diuerſis prouincijs. Ergo pariter plures videntur fuiſſe Emath. Denique maximè vrget quod Ioſue 1. 4. Deuter. 11. 24. pro Emath, terminus terræ ſanctæ ponatur Libanus, imò vt Septuag. vertunt, Antilibanus, à quo vlterius progrediendo Antiochia diſtat itinere quinque dierum. quis credat vltra Libanum tanto ſpatio ſe extendiſſe fines Iſraëlis, imò vnius tribus Nephthalim? huic enim Emath attribuitur Ioſue 19. 35. Quocirca nulli chorographi terræ ſanctæ, in eius deſcriptione ponunt Antiochiam quaſi eius terminum, ſed Libanum, & iuxta eum Emath, vt patet ex tabulis Adrichomij, Ortelij & aliorum. Emath ergo, quæ ponitur terminus terræ ſanctæ ad Aquilonem, fuit vicina Libano, nec longè à Damaſco: cui ex aduerſo ad meridiem, terminus eiuſdem terræ ſanctæ ponitur deſertum, ſcilicet Arabiæ, per quod tranſierunt Hebræi venientes ex Ægypto in Chanaan, ac præciſè torrens Rincoluræ: ſicut ad orientem terminus eiuſdem ponitur Euphrates: ad occidentem mare mediterraneum. Tertia ergo hæc ſententia chorographorum valde probabilis eſt. Sed quicquid de ea ſit, conſentiunt omnes, hic apud Amos per Emath magnam intelligi Antiochiam ad Orontem, illuſtrem & potentem Syriæ vrbem, quæ & Epidaphnia dicta eſt, à ſuburbano & vicino fonte Daphnes, lauris & amœnitate inclyto. Hæc dicta eſt Hebr. *Chamat*, *&* *Chamma* id eſt, Sol, quòd quaſi Sol inter vrbes orientis effulgeret, vti poſtea effulſit in Chriſtianiſmo, cum S. Petrus in eadem primò cathedram Pontificiam collocauit.

Et ad optima quæque regna horum.) Septuag. *Et ad optimas*, ſcilicet ciuitates, *de regnis iſtis*. q. d. Ite & luſtrate optimas vrbes Syriæ, & videbitis Samariam & Sion ijs præſtare. vnde Arias, Pagn. & Vatab. vertunt: *Si meliora ſunt regna horum regnis veſtris?*

Moral. de finibus piorum & impiorum.

Myſticè, Iſraël ſunt fideles & ſancti: hi præ cæteris gentibus latiores habent terminos, eóſque optimos: quia non exigui temporis limitibus, terræque puncto, vti impij & mundani, ſed immenſis æternitatis cœlique ſpatijs ſpes ſuas, fineſque felicitatis ſuæ metiuntur, ita vt fidenter impijs dicere poſſint: *Si terminus veſter latior termino noſtro eſt?* Et illud Zach. 4. 10. *Quis* veſtrum *deſpexit dies paruos* huius æui momentanei? Et illud Iob 24. 24. *Eleuati ſunt ad modicum, & non ſubſiſtent, & humiliabuntur ſicut omnia, & auferentur.* Et illud pſal. 36. 35. *Vidi impium ſuperexaltatum, & eleuatum ſicut cedros Libani: & tranſiui, & ecce non erat: & quæſiui enim, & non eſt inuentus locus eius.* Impij verò tegerant pijs & ſanctis illud Baruch. 3. 14. *O Iſraël quàm magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſſionis eius? Magnus eſt & non habet finem, excelſus & immenſus.* Ipſi verò gementes ſuam ſortem defleant, eo quòd ſtultè parua magnis, breuia æternis, terrena cœleſtibus prætulerint, dicántque illud Sap. 5. 8. *Quid nobis profuit ſuperbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Tranſierunt enim omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuncius percurrens, & tanquã nauis, &c.* Quàm ſapit qui cum Magdalena audit illud Chriſti: *Optimam partem elegit ſibi Maria, quæ non auferetur ab ea in æternum.*

verſ. 3. *Qui ſeparati eſtis in diem malum.*) Scilicet captiuitatis & excidij. q. d. A Deo ob ſcelera veſtra, quaſi anathemata ſeparati, & dicati eſtis mactationi & excidio. Secundò, efficaciùs hebr. מנדים *menaddim* vertas actiuè, *ſeparantes* vos ad diem malum. q. d. Ipſimet vos ſeparatis, & deuouetis excidio, dum minas Prophetarum contemnitis, & vltrò in ſcelera ruitis, ob quæ quaſi oues à Deo mactabimini: vnde Septuag. vertũt: *venientes*, vel, *qui venitis ad diem malum*. ita S. Hieron. Albert. Hugo & alij. Tertiò, Chald. Clarius, Vatab. & Rabbini vertunt: *Separãtes diem malum*, id eſt, qui à vobis ſeparatis, & amoliri conamini diem excidij, quem Prophetæ intentant, vt liberiùs peccetis, dicentes illos falli, vel de futuris & longinquis ſæculis loqui. vnde Tigurina vertit: *Qui in longinquum reijcitis diem malum*. Pagnin. *Qui longinquum putant diem malum*. Nam vt ait Ariſt. 2. Rhet. cap. 5. *quæ longinqua ſunt, non metuuntur: ſciunt enim omnes fore vt moriantur, ſed quia id prope eſſe non putant, ideo nullam curam ſuſcipiunt.*

Et appropinquatis ſolio iniquitatis.) Solium iniquitatis, quod inducet Iſraëlitis diem malum, eſt regnum, tyrannis & ſolium imperij Aſſyriorum, qui Iſraëlitas iudicabunt, id eſt, vindicabunt, capient & punient, quaſi ſubmiſſi iudices & vindices à Deo, ad vlciſcendam idololatriam aliáque ſcelera in Deum commiſſa. q. d. Veſtris continuis ſceleribus acceſſitis Aſſyrios, & acceleratis veſtrum excidium. Sic tropologicè peccatores qui peccata peccatis cumulant, appropinquant ſolio Luciferi & inferno. ita S. Hieron. Albert. Hugo, Lyran. & S. Auguſt. lib. 4. de doctr. Chriſti cap. 7. vbi ex hoc loco Amos oſtendit, quãta in S. Scrip. ſit eloquentia, neruus & vis dicendi.

Secundò, Chald. Rabbini, Pagnin. Clarius & Vatab. iam citati, ſic vertunt & exponunt per antitheſin: Separatis & amouetis à vobis diem malum excidij, ſolium autem violentiæ & iniuſtitiæ (quo iniuſtè iudicatis, pauperéſque opprimitis & ſpoliatis) prope adducitis. q. d. Vultis amouere à vobis pœnam, & interim acceditis ad culpam; cùm non poſſitis à vobis amoliri pœnam niſi priùs amoliamini culpam.

Tertiò, alij moraliter ſic exponunt: Separatis à vobis diem malum, putà diem laboris, ideóque acceſſitis ſolium iniquitatis. q. d. Non vultis laborare, otioſi eſtis & pigri, ideóque vos ditare vultis ex iniquitate, iniuſtitia & rapina pauperum, vt eorum bonis otioſè laſciuiatis & luxuriemini, vt ſequitur.

verſ. 4. *Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris.*) Ad laſciuiam libidinis hæc referũt S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo, Lyran. & S. Auguſt. lib. 4. de doctr. Chriſt c. 7. q. d. Væ vobis laſciui & libidinoſi: vnde pro *laſciuitis*, Vatab. & Pagnin. vertunt: *Indecorè ſe diſtendentes in ſtratis ſuis.*

ſuis. Chald. *Qui ſubmergunt ſe in ſtratis ſuis.* Secundò & aptiùs ad tricliniorum & menſarum luxum, putà ad pretioſos tapetes & ſtragula, quibus veſtiebant cubicula & triclinia, & ad pretioſos toros & lectulos, in quibus molliter iacentes more gentis accumbebant menſæ, hęc referunt R. Dauid, Arias, à Caſtro & Prado in Ezech. c. 23. 41. Taxantur enim hic optimates & Iudices Iſraëlis, quòd ex rapinis pauperum luxu diffluerent, ac ſplendida & opipara inſtruerent conuiuia. Vnde ſequitur: *Qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti. Qui canitis ad vocē pſalterij*, &c. *Bibentes vinum in phialis.* Epulæ enim & cantilenæ triclinio & menſæ adhibentur, non cubili & veneri. Quocirca Septuag. hic vertūt: *Qui affluitis delicijs in ſtratis veſtris.* Ex Hebræo ſic vertas: *Qui cubatis in toris eboris, & ſuperfluitis in lectulis veſtris*. q. d. Qui ſuperbo, & ſuperfluo apparatu, & ornatu condecoratis lectulos veſtros. Rurſum, ſuperfluis ferculis & delicijs inſtruitis menſas, iiſque diſtenditis ventres veſtros, quod eſt peccatum luxus & gulæ, æquè ac laſciuiæ. vnde noſter vertit, *laſciuitis*: ſicut enim vituli bene paſti ſunt petulci, & laſciuiunt ſaltitando, cornutando, erecta cauda curſitando: ita & conuiuæ bene ſaginati petulantes ſunt, & quaſi aſoti laſciuiunt indecoris verbis & geſtibus. Vnde Apoſtolus Epheſ. 5. 18. *Nolite*, ait, *inebriari vino in quo eſt luxuria*, græcè ἀσωτία, id eſt laſciuia, qualis exercetur in ſaltationibus, choreis, pſalterijs, &c. item in pretioſis vnguentis, coronis, balneis, tum præuijs conuiuio, tum illud comitantibus & ſequentibus. Vterque hic ſenſus huic loco congruit, & poſterior priori ſubordinatur, in eúmque deſinit: nam ex menſis itur ad cubilia, ex gula in venerem: venter enim mero æſtuans deſpumat in libidinem.

Lectuli mēſales quales. Porrò lecti menſales dicti ſunt lecti, à legendis herbis & ſtramentis, ex quibus olim fiebant, ait Varro. Iidem dicti ſunt tori à tortis herbis, quæ accumbentium humeris ſupponebantur, ait Iſidor. lib. 2. Etymol. & Seruius in illud libr. 5. Æneid.

Proximus vt viridante toro conſederat herbæ.

Inde triclinium dictum à tribus lectis, in quibus veteres epulabantur. Iſta ſuper triclinia fieri, inſterni & ornari ſolita ebore, auro & argento, docet illud lib. Eſther c. 1. 6. in conuiuio Aſſueri: *Lectuli quoque aurei & argentei ſuper pauimentum, ſmaragdino & pario ſtratum lapide, diſpoſiti erant.* Idem docet Plinius lib. 33. c. 11. & Varro lib. 8. & Horat. lib. 2. Satyr. 6. dum ita canit:

——— rubro vbi cocco
Tincta ſuper lectos canderet veſtis eburnos.

Qui comeditis agnum de grege.) De grege ſelectum, vt pinguiorem & meliorem cæteris.

Et vitulum de armento.) Selectum, pinguem & ſaginatum. Hebr. *Et vitulum de medio ſaginarij*, id eſt, de loco ſaginæ, in quo ſaginantur & impinguantur. Is locus vitulis grādioribus ſunt paſcua: vnde noſter 1. Reg. 28. 24. vertit, *vitulum paſcualem*: vitulis verò tenerioribus eſt ſtabulū, in quo, vtpote loco obſcuro & quieto (tam enim quies quàm obſcuritas facit ad concoctionem, ruminationem & impinguationem animalium) lacte, præſertim materno, ſaginantur & incraſſantur.

verſ. 5. *Qui canitis ad vocem pſalterij.*) Septuag. ἐπικρατοῦντες, id eſt, *præualentes* (S. Hieron. legit ἐπικροτοῦντες, id eſt, *concrepantes*) *ad vocem organorum.* Hebr. הפורטים על *happoretim*, id eſt, qui *particularizant ad os nabli*, id eſt, qui propria & particularia cantica concinunt, eáque varia iuxta varium concentum nabli. ita Pagnin. & Vatab. vel, vt R. Dauid & à Caſtro, qui vocem varijs inciſionibus, minutionibus, tonis, inflexionibus & modulationibus incidunt, & variant inſtar philomelæ minuriētes. Taxat nimiam mollitiem & delicias muſices in conuiuijs optimatum Iſraëlis, qui huic ſuæ muſicæ prętexebant exemplum Dauid. Vnde ſubdit: *Sicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa cantici*, id eſt, inſtrumenta muſica. q. d. Luxum ſuæ muſices conuiuialis excuſant exemplo Dauidis; ſed perperam: nam ille eam adhibuit ad Dei laudes, eámque grauem; hi verò ea molli & laſciua abutuntur ad gulam & luxuriam. ita S. Hieron. Mirum eſt Septuag. vertere: *Sicut ſtantia putauerunt, & non ſicut fugientia.* q. d. Putarunt has delicias fore ſtabiles, cùm ſint fugaces & euanidæ. Aurea eſt hæc gnome, quam vrgens & exaggerans S. Chryſoſt. hom. 1. in Geneſ. *Et hæc*, ait, *cum experientia didicerint, quaſi ſtantia arbitrati ſunt & manentia, & non quaſi fugientia, hoc eſt, auolantia, & ne ad momentum quidem permanentia. Talia enim ſunt humana omnia, & carnalia. nondum rectè aduenerunt, & auolarunt: tale quiddam ſunt deliciæ; & tale quiddā humana gloria & potentia; tale quiddam diuitiæ; tale quiddam vniuerſa huius vitæ proſperitas, nihil firmum habens, nihil ſubſiſtens, nihil fixum; ſed magis quàm fluminum fluenta prætercurrit, nudoſque ac ſolos relinquit eos qui illis inhiant. Atqui ſpiritualia ſunt firma, immobilia, viciſſitudinem non accipientia, ad omne ſæculum ſe extendentia. Quāta igitur fuerit dementia inſtantia cum immobilibus commutare, temporaria cum his quæ in ſæculum duratura ſunt, perpetuo manentia cum his quæ auolāt; & ea quæ nobis illic graue ſupplicium paritura ſunt, cum his quæ in futuro ſæculo felicitatem ſummam afferunt?*

Nota, veteres Hebræos & Gentiles in conuiuijs ad recreationem conuiuarum adhibebant muſicam, & vocum, & inſtrumentorum, quam, ſi moderata ſit & honeſta, laudat Eccleſ. c. 32. verſ. 1. 2. 4. loquens enim de ſympoſiarcha, ſiue moderatore conuiuij: *Non impedias*, ait, *muſicam. Gemmula carbunculi in ornamento auri, &* (ſic eſt, ſic ornat conuiuium) *comparatio*, id eſt, concentus *muſicorum in conuiuio vini. Sicut in fabricatione auri* (in aureo annulo v. g.) *ſignum*, id eſt, ſigillum & pala *eſt ſmaragdi: ſic numerus*, id eſt, numeroſa harmonia *muſicorum in iucundo & moderato vino.* Et cap. 40. 20. *Vinum & muſica lætificāt cor, & ſuper vtraque dilectio ſapientiæ. Tibia & pſalterium ſuauem faciunt melodiā, ſuper vtraque lingua ſuauis.* Idem vſus fuit tempore Chriſti, vnde Lucæ 15. 25. ſenior filius *audiuit ſymphoniam & chorum*, quibus pater celebrabat conuiuium ob filij iunioris reditum. Verùm Prophetæ ſubinde hanc muſicam carpunt, vel ob exceſſum, vel ob intemperantiam, vel quòd canerent cantica inhoneſta, vel irriſoria: aut quod ita ijs vacarent, vt negligerent curam Reip. & iuſtitiæ, imò ea adornarent & inſtruerent ex rapinis pauperum. Ita Iſaias cap. 5. verſ. 11. *Væ*, ait, *qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam*, &c. *Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuijs veſtris*; vt inanius & plenius vos inebrietis. Pſal. 68. 13. *In me pſallebant qui bibebant vinum*, id eſt, in me dictabāt carmina: ego eram eorum cantilena, riſus & fabula. Quocirca Apoſtolus Chriſtianos monet de ſua agape & conuiuio euchariſtico: *Nolite*, ait, *ine-*

Muſica veterum in conuiuijs.

briati vino, in quo eſt luxuria; ſed implemini Spiritu S. loquentes vobiſmetipſis in hymnis & canticis ſpiritualibus, Epheſ.5. 18. Idem mos apud Gentiles. Vnde Athen.lib.14. de cœnis ſapientum, docet lege & more maiorum ſancitum eſſe, vt in conuiuijs canerentur deorum hymni, idque voce communi, omnibus pæana canentibus, ait Clemens lib. 2. pædag. 4. Quin & conuiuis tradebatur lyra, quam iuxta propinationes reſignabant alternatim & tranſuerſè: vnde ob obliquam & tranſuerſam hanc lyræ circumlationem, carmina illa dicebantur *σκολιὰ*, id eſt, obliqua, de quibus Athenæus lib.8. & lib. 15.

verſ. 6. *Bibentes vinum in phialis.*) Septuag. *vinum defacatum.* Hoc enim bibitur ab opulentis in phialis aureis, aut vitreis, vt præſtans & limpidum. Tigurina: *Qui bibunt vinum in pateris.* Vatab. *in vaſis amplis & magnis.* q.d. Vinipotentes, qui ingentes pateras & crateres exhauriunt.

Vnguenta inconnuntur? *Et optimo vnguento delibuti.*) Chald. *Excellentia pretioſorum vnguentorum vnguuntur.* Hebr. eſt *capite vnguentorum*, id eſt, præcipuo aromate & vnguento, v.g. balſamo, de quo Iuuenal. Satyra 2.

Hirſuto ſpirant opobalſama collo.

Ex capite enim defluebant in faciem & collum. Veteres in conuiuiis adhibebant vnguenta, tum ad voluptatem, tum ad ſanitatem; eo quòd cerebrum natura frigidum & concretum, ſuo fragranti odore, calore, & lenitate reſoluant & recreent, inquit ex Ariſtot. Plutar. lib. de Iſide; & Maſſarius apud Athenæum: *O felix*, inquit, *an non noſti ſenſus noſtros qui ſunt in cerebro, excitari ſuauibus odoribus, & puriores ſuauioreſque effici, ſicut Alexis ait: ſanitatis maximã partem bonos odores cerebro conciliare?* Hinc illud pſal. 103. 15. *Vt exhilaret faciem in oleo.* & pſalm. 22. 5. *Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos qui tribulant me: impinguaſti in oleo caput meum.* Ita Magdalena effudit vnguentum ſuper caput Chriſti diſcũbentis Matth. 26.7. Et Chriſtus Matth. 6. 17. *Tu autem, ait, cùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciẽ tuam laua.* q. d. Vt tuum ieiunium diſſimules & regas, adhibe vnctionem & lotionem in conuiuio adhiberi ſolitam, quaſi ex eo prodeas. Denique Eccleſiaſtes cap. 9. 8. *Omni, ait, tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.* q.d. Indulge balneis & conuiuijs: nam veſtes candidæ & oleum, ſymbola ſunt balnearum & compotationum, eo quòd à balneis exeuntes albis veſtibus induebantur, quas cœnatorias Romani vocabant, quòd cum ipſis in cœna menſæ accumberent. Ita Philo lib. de vita rurſtica, tradit Iudæos in feſtis conuiuiſa albatos celebrare ſolitos. Idem de Romanis tradit Horat. lib. 2. Satyr. 2.

Ille Repotia, natales, alioſve dierum
Feſtos albatus celebret.

Iiſdem de cauſis coronabant capita conuiuarum coronis roſaceis, myrteis, aliíſque floribus & herbis odoriferis; ſimul ad hoc, vt cerebrum ijs confortatum minùs læderetur vino, magíſque reſiſteret ebrietati. Ita Ouid. Faſt. 5.

Tempora ſubtilibus pinguntur texta coronis,
Et latet iniecta ſplendida menſa roſa.

Roſa enim odoris ſui prodiga, citiſſimè euaporatur: emittit enim odoris fluxum, indéque roſa à Græcis *ῥόδον* vocatur. q.d. fluens odor, ait Plutar. lib.3. ſympoſ. c. 3. qui & addit: *Quo fit vt etiam celerrimè marceſcat: naturalem enim habet vim refrigerandi, aſpectu igneum aliquid oſtentans. Nam in ſuperficie eius tenuis efflorescit calor, eò à frigore expulſus.* Hic calor profuſi odoris eſt cauſa. Vnde voluptuarij dicunt Sapien. 2. 7. *Vino pretioſo & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis: coronemus nos roſis antequam marceſcant.* Vide Plutarc. 3. ſympoſ. probl. 1. Athen. lib. 5. Plinium lib. 21. c. 3. Meritò nimias in hiſce delicias carpit hic Propheta: quia effeminant animos viriles, adigúntque ad dolos, rapinas aliáque ſcelera. Quocirca Epaminondas Dux Thebanorũ, à quodam ad cœnam inuitatus, cum bellariorum obſoniorum, & vnguentorum mirum apparatum inueniſſet, ſubitò receſſit dicens: *Ego te ſacrificare, non laſciuire putabam.* ita Bruſſon. lib. 2. c. 2. Et Cicero in Piſonem, de Gabinio: *Erant compti capilli, & madentes cincinnorum fimbria.* Et Tibullus lib. 3. Eleg. 7. *Iamdudum myrio madefactus tempora nardo.* Hinc videtur quod Hebræi, æquè ac Romani, inceſſerint nudo capite; aliequi enim indecorè illud perfuſum fuiſſet vnguento. ita Sanchez.

Et nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph.) Tigurina: *Neque illis dolet quod Ioſeph*, id eſt, regnum Iſraël, *atteritur.* q.d. Non compatiebantur calamitati, & paupertati multorum populariium ſuorum inter decem tribus, quæ hic à ſuorum regum patre & patriarcha vocantur Ioſeph: nimirum hi optimates Iſraël ex rapinis pauperum ſe ditantes, conuiuantes, & laſciuientes, ærumnas populi tum priuatas, tum publicas non curabant, ac præſertim inſtans illi Dei iudicium & excidium Aſſyriorum, per ſana conſilia, per pœnitentiam & emendationem vitæ, per preces, per leges pias & ſanctas non conabantur ab eo auertere & amoliri. ita S. Hiero. Theod. Lyra. Emmanuel, Mariana & Vatab. Addit S. Auguſt. lib. 4. de doctr. Chriſt. c. 7. *Ioſeph* pro quouis fratre & proximo hic poni: quia in fratribus, inquit, Ioſeph eſt celebris, vel in malis quæ pendit, vel in bonis quæ rependit.

Motal. hic innuitur, quòd voluptatis filia propria & genuina ſit immiſericordia, iuxta illud Prouerb. 12. 10. *Nouit iuſtus iumentorum ſuorum animas, viſcera autem impiorum crudelia.* Ita Sodomitæ ex delicijs crudeles euaſerunt, iuxta illud Ezech. 16. 49 *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ*, &c. *ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius & filiarum eius: &* (vnde) *manum egeno & pauperi non porrigebant*: quia putabant ſuo ventri, id eſt, gurgiti voluptatum, deceſſurum id, quod in eos expendiſſent. Ex aduerſo piorum & ſanctorum nota & virtus eſt miſericordia. Vnde ſanctus hebr. vocatur חסיד *chaſid*, id eſt, miſericors; & eleemoſyna ſolet vocari iuſtitia, id eſt, ſanctitas, vt pſal. 111. verſ. 9 *Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia* (id eſt, miſericordia, eleemoſyna) *eius manet in ſæculum ſæculi.* Vide S. Chryſoſt. concione 1. de Lazaro.

Ita videmus id quod deplorat hîc Amos, etiãnum ſubinde fieri, nimirum vt optimates & magiſtratus qui ſua quærunt, ſuo genio indulgent, ſuis commodis ſtudent, ærarium in conuiuia expendũt, dies in epulis tranſigunt, rem pauperum & populi negligere, iura habere venalia, muneribus iuſtitiam vendere, pauperes opprimere, atque, vt verbo dicam, Remp. perdere, imò hoſti, ſi is iam emere velit, prodere. Ita olim de Roma luxu diffluente dixit Iogurtha, ait Bruſſon lib. 1. cap. 1. *O vrbem venalem, & citò perituram, ſi emptorem inuenerit!* Nam vt ait Pythagoras apud Laërt. lib. 7. 5, in ciuitates primò deliciæ irrepunt, mox

ſaturitas, deinde violentia, denique excidium. Quocirca Sapiens Prouerb. 31. 4. *Noli, ait, regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum ſecretum eſt vbi regnat ebrietas: & ne fortè bibant & obliuiſcantur iudiciorum, & mutent cauſam filiorum pauperis.* Et Eccleſiaſt. 10. v. 16. *Væ tibi terra cuius rex puer eſt, & cuius principes manè comedunt. Beata terra cuius rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tempore ſuo ad reficiendum, & non ad luxuriam.* Huic enim dediti, tam temperantiam & caſtitatem, quàm famam perdunt, vitámque abbreuiant, & mortem accelerant.

verſ. 7. *Quapropter migrabunt in capite transmigrantiũ.*] q. d. Optimates Iſraël inter primos capientur ab Aſſyrijs, ipſi quaſi hirci gregis duces, ducent agmen captiuorum euntium in Aſſyriam, ita S. Hieron.

Et auferetur factio laſciuientium.] Factionem vocat cœtum optimatum qui in ſcelere, putà in rapinis, conuiuijs, luxu & laſciuia, ſimul conuiuantes & compotantes conſpirabant. q. d. Ipſi factiones & ſympoſia inſtituunt; ſed ego Deus illas diſſoluam & diſſipabo. Septuag. vertunt, *hinnitum. Et auferetur*, inquiunt, *hinnitus ex Ephraim.* Eſt metaphora ab equis: ſicut enim equi auena bene paſti & ſaginati hinniunt & laſciuiunt, ita & hi optimates. Heb. eſt מרזח *mirzach*, quod propriè ſignificat conuiuium funebre in exequijs mortui. q. d. Veſtra conuiuia ſunt funebria: quia ex rapinis pauperum quos emaciatis, itáque occiditis, ea inſtituitis. vnde Tigurina vertit. *Tunc recedet conuiuium luxurioſorum.* Syrus: *Auferetur gaudium à principibus eorum*: Arabicus: *Auferetur varietas* (ornatus & variegatæ veſtes) *ab equitibus.* Vatab. & Pagnin. *Tunc appropinquabit luctus extenſorum*, id eſt, eorum qui ſe extendere ſolebant in lectis eburneis, vt dixit verſ. 4. Heb. enim סור *ſur* ſignificat & recedere, & accedere. Hebræi enim verbũ ſimplex vſurpant pro omnibus compoſitis, eo quòd ijs careant.

Factio collenda ſublato capite. Politicè hic nota: vt factio & rebellio gentis tollatur, tollendos eſſe optimates. Hi enim factionis ſunt capita & duces. Id probè notat Tarquinius Superbus, qui nuncio dubiæ fidei ad filium nullas dedit literas, ſed eo in hortum adducto ſumma papauerum capita baculo decuſſit: quo facto nunciato filius intellexit quid pater vellet, nimirum præcipi ſibi, vt capita & optimates Gabinorum ſibi reſiſtentium demeteret, hoc eſt, vel occideret, vel in exilium relegaret. Ita refert Liuius decad. 1. lib. 1. Valer. Max. lib. 7. ca. 4. Plinius lib. 17. cap. 4. & 8. Idem ſuaſit Traſybulus Myleſiorum tyrannus Periandro Corinth. tyranno, qui eum per nuncium rogarat quid facto opus eſſet, vt ſecurus regnaret? Reſpondit enim ipſo facto: nam nuncio in meſſem maturam adducto, ſummas frumenti ariſtas baculo decuſſit; ex quo cognouit Periander Principum capita tollenda, ſi tyrannide potiri vellet. ita narrat Ariſt. lib. 3. Polit. c. 9. & lib. 5. c. 10. & Laërtius in Periandro.

℣. Iurauit Dominus Deus in anima ſua, dicit Dominus Deus exercituum: Deteſtor ego ſuperbiam Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis.

℣. 9.) Quod ſi reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipſi morientur.

℣. 10.) Et tollet eum propinquus ſuus, & comburet eum, vt efferat oſſa de domo: & dicet ei, qui in penetralibus domus eſt: Nunquid adhuc eſt penes te?

℣. 11.) Et reſpondebit: Finis eſt. Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini.

℣. 12.) Quia ecce Dominus mandabit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus.

℣. 13.) Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari poteſt in bubalis, quoniam conuertiſtis in amaritudinẽ iudicium, & fructum iuſtitiæ in abſinthium?

℣. 14.) Qui lætamini in nihilo: qui dicitis: Nunquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua?

℣. 15.) Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos domus Iſraël, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: & conteret vos ab introitu Emath, vſque ad torrentem deſerti.

Iurauit Dominus Deus in anima ſua.] Per animam & vitam ſuam, dicendo: *viuo ego*, id eſt, iuro per vitam meam. *verſ. 8.*

Deteſtor ego ſuperbiam Iacob (Iſraëlis) *& domos eius odi.*] *Domos*, ſcilicet magnificas & ſuperbas, quas ex vſuris & rapinis ædificant, cũ patres eius, Abraham, Iſaac & Iacob in caſis & tentorijs habitarint, quaſi exules & peregrini in terra, ac ciues cœli. Vnde hebr. eſt ארמנות *armanot*, id eſt, palatia. ita Chald. Ita Deus ſuperbas domos Ioakim regis deteſtatur Ierem. 22. 13. dicens: *Væ qui ædificat domum ſuam in iniuſtitia, & cœnacula ſua non in iudicio. Qui dicit: Ædificabo mihi domum latam, & cœnacula ſpatioſa: qui aperit ſibi feneſtras, & facit laquearia cedrina pingitque ſinopide.* Hinc ei pœnam intentans verſ. 9. *Sepultura*, ait, *aſini ſepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ieruſalem.* Et Iſaias cap. 5. 8. *Væ qui coniungitis domum ad domum: nunquid vos ſoli habitabitis in medio terræ?* vide ibi dicta.

Et tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis.] Hebr. *Tradam vrbem & plenitudinem eius*, hoc eſt, Aſſyrijs tradam Samariam & incolas eius. Hi enim vocantur eius plenitudo, quia eam ſuo numero, & turba implent & replent. Per ciuitatem enim intelligi Samariam probat Theodor. ex eo, quòd agat de decem tribubus: has enim vocat Ephraim, Iacob & Ioſeph: harum autem caput & metropolis erat Samaria. ita & S. Hieron. Remig. & Hugo, qui tamen ſecundò per ciuitatem accipiunt Ieruſalem, quæ erat caput Iacob, id eſt, duodecim, & poſtea duarum tribuum. Cenſent ergo excidium Ieruſalem per Chaldæos, ac deinde per Titum & Romanos hic denotari. Vtramque expoſitionem conciliabis, ſi cum Lyrano dicas, per ciuitatem ſynecdochicè hic accipi ciuita-

tes quaſlibet Hebræorum. Porrò directè loquitur Propheta de Samaria & decem tribubus, indirectè & comitanter de Ieruſalem & Iudæis, vti dixi initio capitis.

verſ. 9. *Quod ſi reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipſi morientur.*] q. d. Si qui Iſraëlitæ in domo aliqua abſconditi manus Aſſyriorum effugerint, aut ab eis vt pauperes, viles, vel ægri derelicti fuerint, hi quoque in eadem domo peſte aut fame morientur.

verſ. 10. *Et tollet eum*, id eſt, vnumquemque eorum (ita Septuag.) qui ſcilicet peſte & fame mortui ſunt, *propinquus*. Pagnin. & Vatab. *patruus ſuus*, vt comburat nepotis vel cognati ſui cadauer, oſſáque reliqua ſepeliat. Hæc enim erant iuſta funebria, B quæ propinqui cognatis defunctis perſoluebant, tam apud Hebræos, quàm apud Romanos.

Et comburet eum.] Hebr. ומסרפו *vmeſarepho*, id eſt, *& comburens eum*: *ſaraph* enim ſiue per *ſamech*, ſiue per *ſin* ſcribatur (hæ enim duæ literæ æquipollent) ſignificat comburere. Vnde angeli vocantur Seraphim, id eſt, incendentes: quia Dei amore ardent, alióſque accendunt. Hinc Tigurina vertit, *veſpillo*: huius enim erat cadauer curare, & more gentis comburere ac tumulare. Et Chald. *Tollet eum ab incendio propinquus eius ad efferẽdum.* Imperitè ergo Rabbini recentiores, quos ſequitur Pagnin. & Vatab. vertunt, *auunculus eius*.

Hebræi, Græci & Romani cadauera comburebant. Porrò combuſta fuiſſe mortuorum Iſraelitarum C cadauera patet ex eo quod ſubdit, *vt efferat oſſa* reliqua ex combuſtione cadaueris: ex quo patet Iſraelitas ad vitandum cadauerum fœtorem, putrefactionem, tabem & luem, ne ſcilicet illa peſtem viuis afflarent, ea combuſſiſſe. Idem feciſſe Romanos norunt qui Romam viderunt. Romæ enim in priſcis ſepulchris paſſim ingentes vrnas teſtaceas conſpicimus, in quibus cadauerum cõbuſtorum cineres ſeruabantur. Græcos quoque cremaſſe defunctorum cadauera docet Thucydides lib. 2. & Lucianus lib. de luctu: *Græcus*, ait, *exurit*, *Perſa defodit.* Porrò fuerunt hac de re diuerſæ ſapientum ſententiæ. Nam vt ait Seruius in lib. 11. Æneid. *Heraclitus qui vult omnia igne* D *conſtare, dicit debere corpora in ignem resolui: Thales verò qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obruenda corpora, vt poſſint humore reſolui.* Rurſum Varro lib. de ſepultura: *Heraclides*, ait, *Ponticus plus ſapit, qui præcepit vt comburerent, quàm Democritus, qui vt in melle ſeruarent* (quaſi reſurrectura & rurſum victura:) *quem ſi vulgus ſecutus eſſet, peream, ſi centum denarijs calicem mulſi emere poſſemus.* Inſuper Seruius in lib. 3. Æneid Romanos crematione funerum vſos eſſe docet: *Romani*, ait, *contra faciebant comburentes cadauera, vt ſtatim anima in generalitatem, id eſt, in ſuam rediret naturam.* Et Ouid. lib. 1. Triſt. Eleg. 4.

Spiritus hic vacuas prius extenuandus in auras E
Ibit, & in tepido deſeret oſſa rogo.

Et Silius Italic. lib. 10. in funere Pauli, vbi & cauſam aſſignat:

Hæc libijs: atque recèns crepitantibus vndique flammis,
Æthereas anima exultans euaſit in auras.

Cauſam aliam dat Quintilian. declam. 10. *Dixerunt*, inquit, *animam flammei vigoris impetum perennitatémque non ex noſtro igne ſumentem, ſed quò ſidera volant, & quò ſacri torquentur axes, inde venire, vnde omnium rerum auctorem parentémque ſpiritum ducimus, nec interire, nec ſolui, nec vllæ mortalitatis affici fato: ſed quoties humani pectoris carce*A*rem effregerit, & exonerata membris mortalibus leuiſſo igne luſtrauerit, petere ſedes inter aſtra.* Chriſtiani hanc cremationem ſuſtulerunt, tum vt Dei ſententiæ in Adam eiúſque poſteros latæ Geneſ. 3. magis ſe conformarent: *Puluis es, & in puluerem reuerteris*: tum vt naturam ſequerentur, quę ſponte corpora defuncta in elemẽta ſua reſoluit: tum maximè vt fidem & ſpem reſurrectionis ſuperſtitibus ingererent. Ideo enim cadauera terræ commendabant quaſi in depoſitum, quòd in die reſurrectionis ea repetiturus ſit Deus, vt reſuſcitet, & viuificet. Idem feciſſe Iudæos fideles verique Dei cultores, patet Geneſ. 50. 3. & 25. Ioſue 8. 29. 3. Reg. 13. 22. Tobiæ 1. 21. Ioan. 19. 43. Ex- B cipio funera Regum, quæ publica pompa cum aromatibus honoris cauſa cremabantur. Iſraelitę verò etiam plebeiorum oſſa cremabant, vel quia idololatriæ gentium idololatrarum ritus ſequebantur: vel quia in communi lue & peſte, eandem reprimere ignéque purgare, ne in ſuperſtites proſerperet, conabantur. Cadauera ergo cum tabe & peſte comburebant. Poſt cremationem faciebant oſſilegium: cognati enim & amici oſſa cremati colligebant, & in æneam, auream, argenteam vel marmoream vrnam recõdebant magna cura & cæremonia. Docet hoc Virgil. Æneid. 6. Oſſilegij ritus in funere.

Oſſáque lecta cado texit Corinæus aheno.

Quin & ſuorum coniugum, fratrum, filiorum, C parentum, ſi alibi defuncti eſſent, oſſa in patriam reuehebant. Vnde Ouid. in Scythia moriturus, ita de ſuis oſſibus præcipit lib. 3. Triſt. Eleg. 3.

Oſſa tamen facito parua referantur in vrna.
Sic ego non etiam mortuus exul ero.

Ritum huius oſſilegij deſcribit Tibullus lib. 3. Eleg. 2. Primò enim docet lecta fuiſſe ab amicis & propinquis.

Ergo ego cum tenuem fuero mutatus in vmbram,
&c.
Mæreat hæc genero, lugeat illa viro.
Pars quæ ſola mei ſuperabit corporis, oſſa,
Incinctæ nigra candida veſte legant.

Vbi Secundò docet, collectores oſſium fuiſſe D incinctos, id eſt, ſoluta fluxáq; veſte more mulierum; & atratos, hoc eſt, nigra veſte indutos. Inſuper prius manus abluiſſe, dum ait: *Perfuſæq; piæ ante liquore manus.* Tertiò, in oſſa collecta lac & vinum infudiſſe, ac deinde in linteo ea ventilaſſe, vt humor vini infuſi exugeretur. Subdit enim:

Et primum annoſo ſpargant collecta Lyæo:
Mox etiam niueo fundere lacte parent.

(vt ſpectentur circulo lacteo, ad quem heroum animas poſt mortem deduci cenſebant Romani, teſte Cicer. in ſom. Scip.)

Poſt hæc carbaſeis humorem tollere ventis,
Atque in marmorea ponere ſicca domo.

Quartò, in oſſa immiſiſſe odores & aromata, ac E denique lachrymas:

Illic quas mittit diues Panchaia merces,
Eoique Arabes, diues & Aſſyria.
Et noſtri memores lachrymæ fundantur eodem.
Sic ego componi verſus in oſſa velim.

Sextò, matres & cognatæ oſſa priùs in ſinum colligebant, quàm ea in vrnam inferrent. Docet id Tibullus lib. 1. Eleg. 3.

Abſtineas mors atra precor: non hic mihi mater,
Quæ legat in mæſtos oſſa peruſta ſinus.

Et Seneca Conſol. ad Heluiam cap. 11. *Modò in eundem ſinum ex quo tres nepotes emiſeras, oſſa trium nepotum recepiſti.*

Porrò Auguſti oſſa ait Sueton. in eius vita cap. 100.

Digitized by Google

100. legerunt primores equeſtris ordinis, tunicati & diſcincti, pedibúſque nudis. Hoc vltimum reuerentiæ Auguſti datum: nam nudipedes fuiſſe aliorum oſſium collectores, non legimus. Hæc Gentiles Gentilibus, quid iam faciant Chriſtiani Chriſtianorum, imò ſanctorum & Martyrum oſſibus & reliquijs? quo honore ea proſequentur? A

verſ. 11. *Et dicet.*] Scilicet propinquus, qui quaſi veſpillo, ſiue pollinctor è domo mortuaria ſibi cognatorum extulit oſſa ad ſepulturam: *dicet*, inquam, cùm à ſepultura redierit, *ei qui in penetralibus*, id eſt, incolæ *domus* mortuariæ ſuos defunctos lugenti: *Nunquid adhuc eſt penes te* aliquis mortuus, cuius oſſa efferam & ſepeliam? *Et reſpōdebit* incola domus: *Finis eſt*. q.d. Omnes mortui elati ſunt, nemo reſtat præter me, qui meam orbitatem & ſolitudinem lugeo. Vnde Syrus vertit: *Et dicet illi: Non eſt, quoniam perierint, pro eo quod recordationem non facerent in nomine Domini.*

Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini.] Quæres, quis dicet? an incola domus, an propinquus veſpillo? Et cur? Primò, Chald. Dicet inquit, propinquus, incolæ domus lamentanti ſuos defunctos, *tace*, noli flere: defunctus enim tuus iuſtè à Deo morte punitus eſt: quia Deum non colebat, Deique nominis oblitus, eum non inuocabat. Sic enim vertit: *Remoue* lachrymas & lamenta, *quia dum vita fruebatur* (cognatus tuus defunctus) *non fundebat preces in nomine Domini.* Secundò, S. Hieron. & Vatab. Solebant, inquit, in lamentis & ærumnis, v.g. in funeribus nominare, & inuocare nomen Domini: Iſraëlitæ verò adeo erant idolis addicti, vt nec in funere vellent Deũ verum nominare, & inuocare. Tertiò, Lyran. Sanchez & Ribera cenſent eſſe verba incolæ domus, qui ex impatientia dicat propinquo eum ſolanti, & vt Dei opem inuocet ſuadenti: Noli mihi refricare nomen Domini. Ipſe enim horum funerum & malorum omnium mihi eſt auctor. Ita ex impatientia delirant impij, cùm, ſi ſaperent in tribulatione ad Deum recurrerent, & omne ſuum refugium in eo collocarent. Imò Gentiles in afflictione ſuis dijs, quaſi eius auctoribus maledicebant, vti etiamnum faciunt Sinæ & Iapones, qui deos ſuos flagellant. Sic Æneas ob mortuam vxorem Æneid. 2.

Quem non incuſaui amens, hominúmq; Deúmque?

Sapienter enim Seneca lib. 8 declamat. *Diligentius*, ait, *dij coluntur irati.* Ita ſapuit Iob à Deo tot flagellis exercitus, cùm dixit cap. 23. 3. *Quis mihi tribuat, vt cognoſcam & inueniam illum, & veniam vſque ad ſolium eius?* Quartò, alij cēſent ex deſperatione dici. q.d. Ne mihi nomines Deum, eúmque inuocare ſuadeas: perijmus enim, actum eſt de nobis; nec ipſa ſalus ſi velit, nos ſeruare poſſit. Quintò, Ruffinus cenſet dici ex omine & terrore. Adeo enim malis à Deo inflictis perculſi erant, vt vel Deum nominare non auderent, formidantes, ne ſi vel eum nominarent, nouam ab eo cladem & quaſi nouum fulmen exciperent. Vnde Arabicus vertit: *Tacete, & non nominetis in nomine* (nomen) *Domini.* Sextò, Arias & à Caſtro cenſent eſſe verba Amos, qui hoc epiphonemate ærumnas haſce extremas concludat. q. d. Dicet propinquus incolæ domus lugenti ſuorum funera: Tace, ne fleueris: *Et ne recorderis*, id eſt, nam tunc recordari non licebit *nominis Domini.* Tunc enim tãta omnes obruet calamitas & afflictio, vt non lubeat, nec liceat Deum nominare & inuocare. Sic ſæpe iuſto Dei iudicio accidit peccatoribus, qui vitam in delicijs tranſigunt, & pœnitentiam in mortem differunt, vt in morte tot curis, doloribus & angoribus opprimantur, vt Dei & ſalutis ſuæ obliuiſcantur. Omnes penè hi ſenſus probabiles ſunt: ſecundus tamen, tertius & quartus planiores ſunt. Porrò contrariè vertit Pagninus: *Non enim ſumus aſſueti commemorare nomen Domini.* q. d. Veſpillo ſolabitur incolam domus dicendo: Noli flere, ſed de more inuoca nomen Domini.

Quia ecce Dominus mandauit (id eſt, ordinauit, diſpoſuit, decreuit, ac ſicut decreuit, ſic & exequetur, atque) *percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus.*] *Tò quia* rectè cohæret cum ſenſu tertio Lyrani iam dato. Verùm generaliùs referri poteſt ad omnia præcedentia. q.d. Tantæ clades & ſtrages imminent tam Sioni, quàm Samariæ, quas à verſ. 1. hucuſque recenſui, quia Dominus iuſtus iniuriarum ſuarum vindex *percutiet domum maiorem*, id eſt, regnum decem tribuum, ac Samariam *ruinis*, id eſt, pleno interitu & perpetua captiuitate, vt planè corruat & pereat regnum Iſraël inſtar teſtæ caſu diffractæ, quæ reparari & redintegrari nequit: *Domum minorem* verò, id eſt, regnum Sionis & Iudæ, *percutiet ſciſſionibus*, id eſt, rupturas & ſciſſuras ex eo auferet; partem eius ſcilicet occidendo, partem captiuando: ſed has ſciſſuras ſarciet & reſtituet per Eſdram & Nehemiam, cum annuente Cyro captiuos ex Babylone in Iudæam remittet. ita S. Hieron. Chald. Remig. Ruper. Hugo, Lyran. Ribera & alij. Vnde Chald. vertit: *Et percutiet regnum magnum percuſſione forti, regnum verò minus plaga remiſſiore.* verſ. 12. B C

Nota, pro *ruinis* Pagnin. & Vatab. vertunt *rimis*, vel fiſſuris, quaſi hic Deus minetur Samariæ terræ motum, quo domus tam magnæ quàm paruæ fundendæ, & rimas acturæ ſint. Hebr. eſt רסיסים *reſiſim*, quod Marinus, Forſterus & à Caſtro vertunt, *ſtillis*, vel *diſtillationibus* quæ cauſant rimas & fiſſuras in domo, iuxta illud Cant. 5. 2. *Caput meum plenum eſt rore, & cincinni mei reſiſim*, id eſt, diſtillationibus, & *guttis noctium.* Senſus eſt, ait à Caſtro, q. d. Deus per Aſſyrios percutiet & ſubuertet omnes domus Samariæ, tam maiores, quæ multis conſtant habitatoribus, ſig...tim illos interimendo; quàm minores, quæ minùs poſſunt reſiſtere, ſimul & ſemel eas confringendo. Verùm primus ſenſus iam datus, vti communior, ita verior & certior eſt. Vnde hebr. *reſiſim*, non tantùm compluuiones & diſtillationes, ſed & fracturas & contritiones validas ſignificat: ita enim vertunt Septuag. Chald. & noſter. Alludit enim רסיסים *reſiſim* per *ſamech*, ad רציצים *retſitſim* per *tſade*, quod propriè fracturas, & contritiones ſignificat omnium Hebræorum conſenſu. Adde, hic non agi de vnius Samariæ & decem tribuum, ſed & de duarum, id eſt, omnium duodecim tribuum excidio. Hoc enim ſignificant illa verba verſ. 15. *Et conteret vos ab introitu Emath vſque ad torrentem deſerti.* Hic enim limes & terminus ponitur non decem ſed duodecim tribuum, adeóque totius terræ promiſſæ, vti dixi verſ. 2. ita S. Hieron. Porrò cauſam tanti vtriuſque gentis excidij ſubdit, eius ſcelera, quòd ſcilicet iuſtitiæ, rerúmque naturā & ordinem peruerterit & ſubuerterit: ideo enim lege talionis mereri, vt & ipſa vtraque ſubuertatur & intereat. Ait ergo: D E

verſ. 13. *Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari poteſt in bubalis?*] Hebr. eſt: *Num current in petra*

equi? Num arabit (arator) *in bobus?* ſcilicet feris & A indomitis, putà bubalis, vris, biſontibus: vnde noſter vertit, *in bubalis*. Nam alijs bobus eicuribus & domeſticis tam aratur, quàm equis. Porò bubali olim tempore Amos, præſertim in Iudæa, feri erant & indomiti; vt iugum & aratrum excuterent. Vnde Martial. lib. 1.

Illi ceſſit atrox bubalus atque biſon.

Iam verò in Italia videmus eos eatenus cicurari, vt ſubiugales fiant, iugúmque currus admittant, & aratris ſeruiant. Senſus eſt q. d. Sicut impoſſibile eſt, vt in petris currant equi, & arent iugúmque ſuſcipiāt bubali indomiti: ita impoſſibile eſt vos currere in via mandatorum Domini, quæ vobis dura & ſaxea videtur; aut ſubire iugum legis Dei: quia vos eſtis quaſi bubali indomiti, iugum B omne excutientes. Ita libertas libertate perit. Qui enim renuit ſeruire Deo, cui ſeruire regnare eſt, ſeruiet ſuis concupiſcentijs, ſuæque præfractæ voluntati & diabolo, quæ grauiſſima eſt ſeruitus. Quocirca Chriſtus repudiatis Iudæis, iugi euangelici impatientibus, quaſi bubalis, elegit gentes, quaſi boues cicures & domitos, dixitque illis: *Tollite iugum meum ſuper vos*: qui proinde vomere euangelicæ doctrinæ & vitæ terram infidelium proſcindentes, fructum regno Dei operati ſunt, magnámque animarum meſſem collegerunt. ita Ruper. qui putat ab Amos hic prædici Iudæorum, quaſi bubalorum, reprobationem; C Gentium verò, quaſi cicurum, electionem.

Secundò, Recentiores paſſim repetunt τὸ *in petris*, ſicque facilè ad quoſuis boues hæc adaptant, hoc modo: *Nunquid current in petra equi? nunquid arabit arans bobus in petra?* q. d. Vos ô Iſraëlitæ perinde agitis, ac ſi in rupe quis equum ad curſum, aut bubalum, vel bouem ad arandum incitaret, hoc eſt, agitis omnia ordine inuerſo & præpoſtero. Sicut enim iſta naturæ repugnant, ita vos agitis repugnantia naturæ, rationi & Deo: quia iudicium, id eſt, iuſtitiam, quæ naturæ, Deo & rationi conſona dulcis eſt, & placet, vertiſtis in peccati abſynthium & amaritudinem, quæ naturæ, Deo, & rationi diſſona amara eſt, & execran- D da. ita Pagnin. & Vatab. Rurſum, *ſicut non ſolent equi currere in petris, neque agricola arare in petroſis locis, cum nullus inde fructus ſit ſperandus; ſic ex tam impœnitenti vita veſtra, nequaquam felicitas erit ſperanda*, inquit Clarius. Vnde Syrus vertit: *Nunquid current ſupra petram equi, aut trahunt in ea aratrum*, vel *vomerem?*

Inſuper contra naturam eſt equi, inquit Palacius, *currere ſuper rupe, & contra naturam bouis eſt arare ſuper eadem rupe; itidem contra naturam iudicis eſt, currere, & arare ſuper iniuſtitia. Si enim velint bos aut equus currere, vel arare ſuper petra, frangent crura, & pectora lacerabunt*. Parœmia hæc ergo tria ſignificat. 1. Iſraëlitas in ſua iniuſta & E praua vita præpoſterè laborare. 2. inutilem laborem cúmque moleſtum ſuſcipere, ac rem impoſſibilem tentare. Sic ait Poëta:

Non profecturis littora bobus aras.

3. laborem hunc non tantùm fore inutilem eis, ſed & noxium ac exitialem. Hic ſenſus facilis eſt & planus, ac valde Hebræo conſonat. Simile prouerbium eſt: *Fronti ocream, tibiæ galeam applicas.*

Huc pertinet expoſitio Sanchez, qui cenſet eſſe amplificationem ab impoſſibili. Cùm enim quid inexpectatum aut valde abſurdum fieri videmus, dicimus in rerum natura nihil fore iam impoſſibile factu. q. d. Cum video quòd Iſraël Deum dulciſſimum amaricarit, & conuerterit in fel & abſynthium, quod videbatur impoſſibile, dico iam naturam rerū inuerti, vt deinceps equi curſuri ſint in petris, bubali araturi, quod hactenus credebam eſſe impoſſibile. Sic Ouidius videns ſe proditum ab amico intimo, quod putabat eſſe impoſſibile, ait iam nihil impoſſibile eſſe iudicandum. Sic enim canit lib 1. Triſt. Eleg. 7.

Terra feret ſtellas, cælum findetur aratro,
Vnda dabit flammas, & dabit ignis aquas.
Omnia naturæ præpoſtera legibus ibunt,
Párſque ſuum mundi nulla tenebit iter.
Omnia iam fient, fieri quæ poſſe negabam;
Et nihil eſt, de quo non ſit habenda fides.
Hæc ego vaticinor, quia ſum deceptus ab illo,
Laturum miſero quem mihi rebar opem.

Et paſtor ille videns Niſam nympham ſpecioſam nupſiſſe Mopſo ſtolido, apud Virgil. Ecloga 8.

Mopſo Niſa datur; quid non ſperemus amantes?
Iungentur iam gryphes equis, æuóque ſequenti
Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Porrò idem preſſiùs hæc applicat Iſraëli, q. d. Nō eſt ô Iſraëlitæ, quod putetis ciuitates veſtras eſſe inexpugnabiles ab hoſte, ſicut petræ ſunt inarabiles ab equis & bubalis: quia cum vos ſceleribus veſtris rerum naturam immutaueritis, & Deum ſuauiſſimum in fel conuerteritis; pariter ipſe ſoli locíque veſtri naturam immutabit, faciétque vt equi hoſtiles in petris veſtris currere, eáſque ſubiugare, ac in ijs bubali arare poſſint. Hæc expoſitio videtur concinna & plauſibilis.

Tertiò, S. Hiero. quem ſequuntur Remig. Alber. & Hugo, cenſent Iſraëlem ruinis, Iudam ſciſſionibus comparari, quia ſciſſa domus ſarciri poteſt, ruinæ verò debent reædificari, reſtaurari nequeunt: ruinas Iſraelis comparari equis, qui nequeunt in petris currere: ſciſſiones Iudæ comparari bubalis, qui ſilueſtres boues ſunt, & tam indomiti, vt iugum ceruicibus non recipiant, & propter feritatem nolint arare. q. d. Vos ô Iſraelitæ ſtolidiores, duriores & deteriores eſtis equis & bubalis. *Cum enim hi naturam ſuam mutare non poſſint, vos mutaſtis naturam Dei, vt dulcem amarum faceretis, & fructum iuſtitiæ eius in abſynthium verteretis, quæ eſt herba amariſſima.* Hæc expoſitio mutationem naturæ & repugnantiam non in Iſraelitis eorúmque moribus, ſed in Deo cōſtituit, quòd ſcilicet Iſraelitæ ſuis ſceleribus irritando Dei naturam, quæ eſt ipſa clementia, eam quaſi commutarint in ſeueritatem & vindictam acerrimam.

Quartò, Ruffinus: Certum eſt, inquit, quòd nec bubalus iuga portet, nec per ſaxa equus ſponte incedat: vos autem, qui vos & iuga diſcuſſiſſe, & fræna rupiſſe gaudentes, videbamini vobis eſſe equi in luxuria, in virtute & libertate bubali, rebus probare quod ſpebus hauſiſtis, id eſt, quod nullis ſubiaceatis imperijs. Quod cum vtique in contrarium cadit, atque ad arbitrium hoſtium, pérque itinera aſperrima ingredimini; ac graues labores confracta ceruice toleratis, confitcamini neceſſe, nec equos vos eſſe, nec bubalos, nec quicquam præſidij ac viriū ad opes veſtras comparaſſe. Sēſus ergo Ruffini hic eſt: O Iſraelitæ iactabatis vos eſſe liberos, quaſi equos ſalaces & effrænes, qui non in petris, ſed in campis quò volunt currunt; & bubalos indomitos, qui iugum aratri excutiunt. At ego iugum captiuitatis per Aſſyrios veſtro collo impoſui, cogóque incedere & currere per petras & rupes, quaſi mancipia in

B.bylo-

Babylonem. Ergo non eſtis equi effrænes, ſed frænati; non bubali indomiti, ſed domiti & capiſtrati. Verùm hæc expoſitio multa ſubaudit & ſupplet, quæ in textu non habentur. Quocirca prima & ſecunda expoſitio magis planæ ſunt & genuinæ.

Quintò, Septuag. hæc omnia de equis, non de bubalis accipiunt. Vertunt enim: *Si perſequentur in petris equi, ſi tacebunt ad feminas?* Hebr. enim יחרוש *iacharos*, & arare vt vertit noſter, & tacere vt vertunt Septuag. ſignificat. Rurſum ipſi pro בבקרים *babbekarim*, id eſt, in bobus, videntur legiſſe בנקבים *bannekebim*, id eſt, in feminis, ad feminas: vtrobique enim hebraicæ literæ ſunt ſimiles. Alludunt ad id quod verſ. 7. verterunt: *Auferetur hinnitus equorum ex Ephraim.* pro quo noſter vertit: *Auferetur factio laſciuientium.* Porrò verſionis Septuag. hunc ſenſum dat Theodor. Sicut equi ad equas quas proſpexerunt non tacent, ſed adhinniũt, ſic hoſtes Aſſyrij in vos, ô Iſraelitæ, expeditiſſimo impetu & clamore, quaſi hinnientes ad prædam, irruent & graſſabuntur. Tropol. S. Hieron. per equos accipit dæmones, qui formidant viros, inſaniunt in feminas, id eſt, homines molles & effeminatos. *Quando*, inquit, *virilem viderint animũ & Dei fortitudine roboratũ, non audent accedere; quandò verò effeminatam mentem, vnguentis ac delicijs eneruatam, & in muliebrem verſam mollitiem, ſtatim inſaniunt, & ſe tenere non poſſunt, & geſtiunt ad libidinem.* Vnde Arabicus vertit: *Qui currere nimis faciunt equos in tadio, vt ſileant* (quieſcant) *à feminis.*

Quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium &c.) *Iudicium* & *iuſtitia* Primò hic propriè accipi poſſunt, quaſi dicat: Peruertitis iura & iuſtitiam in iudicijs, abſoluendo diuites nocentes ob munera, & pauperes innocentes condemnando. Hoc enim taxauit c. 4. 1. Secundò, generatim pro eo quod æquum & iuſtum eſt. q. d. Pro æquo facitis iniqua, pro iuſto iniuſta & impia, pro honeſto inhoneſta, pro virtute vitia & ſceleta.

verſ. 14. *Qui lætamini in nihilo.*] Hebr. *in non verbo*, id eſt, *in non re*, in nihilo, *in eo quod non eſt aliquid*, vt vertit Pagnin. Sed Symmach. ἀλόγως, id eſt, fruſtra, abſque ratione & cauſa. q. d. Qui exultatis in veſtris idolis, quæ ſunt res nihili, aut in vania fluxíſque opibus & voluptatibus, ac præſertim in potentia huius ſæculi veſtróque robore ac viribus, dicentes: *Nunquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua?* id eſt, vires, animos & robur, quibus Remp. tueamur & hoſtes inuadamus. Ita ſuperbi vires, quas à Deo acceperunt, imò quas non habent, ſibi arrogant. Humiliùs & veriùs Pſaltes pſal. 43. 6. *In te*, ait, *inimicos noſtros ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis*, in nos. Eſt metaphora à tauris, quorum audacia & robur eſt in cornibus. Vnde tauro rhinocerotem comparans Martial. in Amphith. ſic ait:

Namque grauem gemino cornu ſic extulit vrſum,
Iactat vt impoſitas taurus ad aſtra pilas.

Sic Horatius ait vinum addere cornua, id eſt, animos viréſque timido & pauperi. Nam lib. 3. Ode 21. alloquens amphoram:

Tu, ait, *ſpem reducis mentibus anxijs,*
Viréſque, & addis cornua pauperi

Sic Plautus ait, *Cornutam beſtiam petis*, id eſt, laceſſis animoſum & paratum vlciſci. Et Moſes Deuter. 33. 17. de Ioſeph ait: *Cornua rhinocerotis cornua illius: in illis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ.* Porrò quia opes dant animos viréſ-

A que, ſunt itque quaſi cornua diuitum; hinc per *cornua* aliqui cum Chaldæo hic intelligunt ſubſtantiam & diuitias.

Tropol. peccator lætatur in nihili, id eſt, in rebus friuolis & euanidis. Hinc peccatum vocatur nihil: Primò, quia ipſum eſt res nihili, id eſt, vana, & nullius pretij vel momenti. Secundò, quia citò voluptas eius tranſit & euaneſcit. Vnde Pſaltes pſal. 75. 6. *Et nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis.* Tertiò, quia peccatum peccatorem ducit ad nihil, id eſt, ad interitum & mortem, tum præſentem, tum æternam. Quartò, peccatum eſt nihil in genere moris & virtutis, quod eſt bonum morale: peccatum enim non eſt

Mor. peccator lætatur in nihilo ob ſeptem rationes.

B bonum, ſed malum morale. Quintò, quia peccatum eſt priuatio boni: priuatio autem non eſt ens poſitiuum, ſed negatiuum, putà nihil. Sextò, quia peccatum priuat Deo, qui eſt omnia & omnium opifex, ſine quo factum eſt nihil: cum ergo peccatum & peccator ſit ſine Deo, ſequitur ipſum eſſe nihil in genere moris. Audi S. Auguſt. in Soliloq. cap. 3. & 4. *Nihil eſt mors: nam per ipſam ad nihilum tendimus, dum nos nihil facere per peccatum non formidamus. Et iuſtè quidem hic Domine: nam digna factis recipimus, dum ad nihilum deuenimus tanquam aqua decurrens: quia ſine te factum eſt nihil, & nos faciendo nihil, facti ſumus nihil: quia ſine te ſumus nihil, per quem facta ſunt omnia, ſine*

C *quo factum eſt nihil. Væ mihi miſero toties annihilato: quia tu verbum per quod facta ſunt omnia, & ego ſine te, ſine quo factum eſt nihil.* Et c. 5. *Miſer factus ſum, & ad nihilum redactus ſum, & neſciui: quia tu es veritas, & ego non eram tecum. Ad nihilum duxerunt me iniquitates: quia tu es verbum per quod facta ſunt omnia, ſine quo factum eſt nihil: & ideo ſine te factus ſum nihil: quia eſt nihil, quod ad nihilum ducit. Quæcunque per verbum facta ſunt, valde bona ſunt. Quare bona ſunt? quia omnia per verbum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil: quia nihil bonum ſine ſummo bono eſt: ſed malum eſt, vbi non eſt illud bonum, quod vtique nihil eſt: quia nihil aliud eſt malum, quàm priuatio boni: ſicut nihil aliud eſt*

D *cæcitas, quàm priuatio luminis. Malum ergo nihil eſt: quia factum non eſt. ſed qualiter malum eſt, ſi factum non eſt? Quia malum priuatio boni eſt per quod factum bonum eſt: eſſe ergo ſine verbo, malum eſt; quod eſſe non eſt: quia ſine ipſo nihil eſt. Separari ergo à verbo, eſt eſſe ſine via ſine veritate, ſine vita; & ideo ſine ipſo nihil, & ideo malum: quia ſeparatur à verbo, per quod facta ſunt omnia valde bona. Separari autem à verbo per quod omnia facta ſunt, nihil aliud eſt, quàm deficere, & à facto tranſire in defectum: quia ſine ipſo eſt nihil. Quoties ergo à bono deuias à verbo te ſeparas: quia ipſum eſt bonum: & ideo nihil efficeris, quia ſine verbo es, ſine quo factum eſt nihil.* Et Paulò poſt: *Si ergo nihil fui cum ſine te fui, quaſi*

E *nihil fui, & velut idolum quod nihil eſt, quod quidem aures habet, & non audit; nares habet, & non odoratur; oculos habet, & non videt.* Sic Ezechiel de Tyro peccatrice ait c. 26. *Ad nihilum deducta es, & non eris in perpetuum.* Et de eius rege ſuperbo c. 28. 20. *Nihili factus es, & non eris in perpetuum.* Et Apoſt. Galat. 6. 3. *Si quis, ait, exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil ſit, ipſe ſe ſeducit.* Septimò, propriè & phyſicè peccatum eſt nihil, quia adhæret & lætatur in creaturis, eáſque opponit & anteponit creatori: creaturæ autem ſi cum creatore comparentur, ſunt vmbræ rerum, non veræ res, idcóque ſunt nihil. Dei enim eſſentia & nomen eſt, *Ego ſum qui ſum.* q. d. Ego ſum qui ſolus habeo ve-

Solus Deus eſt creatura ſunt vmbra rerum.

rum, plenum, ſolidum, æternum & immenſum A eſſe: creaturæ verò à me participant vmbram iſtum huius veri eſſe; quia eſſe ipſarum tam eſt exile, diminutum, breue, fugax, inſtabile & caducum, vt ſi cum meo eſſe comparentur, potiùs dicendæ ſint non eſſe, quàm eſſe. Conſequenter creaturæ ſicut non habent verum eſſe, ſic nec habent verum bonum, ſed vmbram tantùm boni: ens enim & bonum conuertuntur: quale ergo & quantum eſt eſſe, tale & tantum eſt bonum, quod inuma entis eſt proprietas. Hinc Chriſtus: *Quid*, inquit, *me dicis bonum? nemo bonus niſi ſolus Deus*, Lucæ 18. 19. q. d. Tu cenſes me eſſe merum B hominem, non Deum: noli ergo me vocare bonum; quia vera bonitas, ſicut & vera entitas, non homini, ſed ſoli competit Deo. Hinc & Philoſophi docent, Deum in nullo eſſe prædicamento: quia prædicamenta ſunt ſeries rerum dumtaxat creatarum. Deus ergo hæc omnia tranſcendens, ſolus vnum verùmque ſubſtantiæ rerùmq; omnium prædicamentum conſtituit, cuius reſpectu noſtra prædicamenta, omnéſque res eis contentæ, ſunt tantùm vmbræ, imò nihil. Quod dixi de bono, idem dico de veritate, ſapientia, potentia, iuſtitia, ſanctitate aliiſque attributis. Hæc enim C in Deo habent verum eſſe, in creaturis vmbram eſſendi dumtaxat. Quocirca Deus in Script. vocatur *ſolus ſapiens* Rom. 16. 27. *Solus potens* 1. Timoth. 6. 15. *ſolus immortalis* ibidem verſ. 16. *ſolus Dominus* Iſaiæ 37. 20. *ſolus bonus, ſolus præſtans, ſolus iuſtus* 2. Machab. 1. verſ. 24. *ſolus pius* Apoc. 15. 4. *ſolus glorioſus* 1. Corinth. 1. 17. quia ipſe ſolus habet veram, plenam, increatam, & immenſam ſapientiam, potentiam, bonitatem, &c. Peccator ergo, quia in creaturis delectatur, non in creatore, hinc delectatur in vmbra, in nihili, non in ente vero: ſed quia hæ vmbræ creaturarum in huius vitæ caligine homini cæco magnæ D apparent, perinde vt occidente ſole magnæ altæque cadunt de montibus vmbræ; hinc vmbras haſce ipſe admiratur & ſectatur inſtar canis Æſopici, qui viſa vmbra carnis in aqua, eam inuaſit (vtpote quæ maior carne apparebat in aqua) itáque carnem amiſit, nec vmbram obtinuit. Eia Domine, aſpiret dies tuæ claritatis æternæ, & inclinentur vmbræ huius caliginis, vanitatis & mortalitatis. Eia Domine, diſpelle tenebras noſtras, illumina oculos noſtros, vt non vmbras honorũ, opum & deliciarum, quæ quaſi præſtigiæ in terra aciem mentis noſtræ præſtringunt, ſed ipſos veros honores, opes & delicias, quas in cœlis diligentibus te abſcondiſti & præparaſti ab æterno, fixo obtutu intueamur, amemus & ambiamus. Amen.

Nota peccatum hebr. vocatur און *auen*, quod multa ſignificat, ſcilicet mendacium, vanitatem, iniquitatē, laborem, fatigationem, afflictionem, idolum, nihil & nihilum. Hæc enim omnia in ſe reuera habet, imò reipſa eſt peccatum. Rurſum אן *aven* per craſin eſt אוון, id eſt, dolor, nimirum peccatum in ſe contrahit paritque omnem dolorem: Inſuper און *auen* per craſin eſt אין vel אין, id eſt, *en* vel *ain*, hoc eſt, *non*, ſiue negatio entis omniſque boni. Hoc enim eſt peccatum, vti iam oſtendi. *Auen* ergo eſt *Benoni*, hoc eſt, peccatum eſt filius, imò & pater doloris.

Centum.] Aſſyrios, qui vaſtent Samariam; & verſ. 15 Chaldæos, qui vaſtent Ieruſalem, itáque totam Chananæam: huius enim terminus Aquilonaris eſt Emath, Meridionalis eſt torrens Ægypti, putà riuus ex Nilo deriuatus de eremo veniens, qui Iudæam diuidit ab Ægypto, & inter Rinocoluran & Peluſium in mare influit. Vnde alibi ſæpe vocatur torrens Ægypti, aliquando torrens deſerti, aliquando fluuius turbidus, id eſt, Nilus, quia ex eo oritur & profluit. ita S. Hiero. Remig. Ruper. Hugo, Lyra. & Arias. Alij tamē, vt Theod. Vatab. à Caſtro, per gentes ſolos Aſſyrios accipiunt: cenſent enim hic agi tantùm de Samariæ & decem tribuum excidio, atque alludi ad robur & potentiam Ieroboam regis Iſrael, ſub quo prophetauit Amos. Hiſce enim verbis obterit eius animos & vires, de quibus dicitur 4. Reg. 14. 28. *Reliqua autem ſermonum Ieroboam, & fortitudo eius qua præliatus eſt, & quomodo reſtituit Damaſcum & Emath Iuda in Iſrael, nónne hæc ſcripta ſunt*, &c. Et verſ. 25. *Ipſe reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath vſque ad mare ſolitudinis.* Huic præſidentiæ & robori Ieroboam & Iſraelis opponit ſe Deus per Amos, dicens totidem verbis, ſed antiſtrophis: Ecce ego adducam Aſſyrios qui vaſtent Iſrael, ab Emath vſque ad mare ſolitudinis, imò vlteriùs vſque ad riuum Ægypti, & tunc videbunt quàm infirma fuerit eorum firmitas, quàm inane robur, quàm vana & falſa præſidentia, cum eorum virtus in debilitatem, gloria in contumeliam, iactantia in gemitus & lamenta tranſibit. Vtraque ſententia ita conciliāda eſt, vt dicamus Prophetam primariò agere contra Samariam & decem tribus, ſecundariò contra Ieruſalem & Iudæos, vti initio capitis oſtendi. Quænā ſit Emath dixi verſ. 2.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Videt Amos Primò locuſtam depaſcentem terram Iſrael. Secundò ignem in illam immitti, ſed vtramque plagam deprecans precibus ſuis auertit. Videt Tertiò Deum deponere trullam ſuæ curæ & prouidentiæ, qua incruſtare & conſeruare ſolebat murum Iſraelis, indéque Iſraelem ruere in interitum. Rurſum verſ. 10. Amaſias accuſat Amos apud Ieroboam, quaſi ſeditioſum, eíque ſuadet vt in Bethel non prophetet; ſed redeat in Ieruſalem. Cui reſpondet Amos, ſe non eſſe Prophetam, ſed armentarium, à Deo tamen iuſſum prophetare in Bethel, quod cùm impedire velit Amaſias, ex Deo intentat illi vxoris ſtuprum, liberorum necem, expulationem, exilium, totique Iſraeli captiuitatem & excidium.

℣. 1.

℣. 1.) Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.

℣. 2.) Et factum eſt: cùm conſummaſſet comedere herbam terræ, dixi: Domine Deus propitius eſto, obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt?

℣. 3.) Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Non erit, dixit Dominus.

verſ. 1. ECCE *fictor locuſtæ.*) *Fictor*, id eſt, figulus, plaſtes & formator locuſtarum: hoc enim ſignificat hebr. יוצר *iotſer*. Alij legerunt alus punctis יצר *ietſer*, id eſt, figmentum, plaſma. Vnde Chald. vertit: *Ecce creatio locuſtarum*. Septuag. *Ecce fœtus locuſtarum*. Tigurina: *Ecce examen locuſtarum*. q. d. Vidi Deum quaſi plaſten, fingere & formare ingens examen locuſtarum, ipſúmque examen ab eo iam formatum & productum inuadere terram Iſraël. Solus Arias vertit: *fingens exactores*.

Porrò heb. גבי *gobe* ſignificat locuſtas, eo quòd eleuent & exaltent pedes, à rad. גבה *gaba*, id eſt, exaltauit: *gobe* ergo, quaſi dicat, gibboſi (& vt Itali dicunt *gobi*) cruribus. Iam *gobim* plurale, in regimine habet *gobe*. Eſt enim hic quaſi regimen genitiui, nimirum, *locuſta in principio*, id eſt, locuſtæ principij, hoc eſt, primi temporis germinantis: tunc enim locuſtæ teneram herbam & germen, quo mirè delectantur, depaſcentes, ingens ſatis campiſque damnum inferunt. Nota, Prophetæ non tantùm per verba, putà per locutionem internam, excipiebant & audiebant oracula Dei, ſed ſubinde etiam videbant idæas, vel ſpecies quaſdam oculis, aut potiùs imaginationi ſuæ obiectas, per quas quaſi per ſymbola edocebantur à Deo de futuris rerum euentis. Hæ enim ſpecies ſignificabant, & ſymbolicè repræſentabant res futuras vel arcanas. Sic Ieremias c. 1. 11. & 13. vidit virgam vigilantem, & ollam ſuccenſam, per quæ ſignificabatur Nabuchodonoſor, qui quaſi virga percuſſurus, & quaſi olla accenſa cõbuſturus erat Ieroſolymam. Sic Ezechiel cap. 1. vidit currum cherubicum, quaſi ſolium glorioſum iudicis & vindicis Dei. Sic Iſaias c. 7. 20. vidit nouaculam acutam, quæ repræſentabat Aſſyrios, qui quaſi nouacula raſuri erant terram Iſraël. Pari modo Amos hic vidit fictorem quendam & plaſten, qui agmina locuſtarum fingeret & formaret, vti figulus fingit vaſa vel animalia ex luto. Iam fictor hic eſt Deus, qui omnium animalium rerúmque eſt creator & plaſmator: hoc enim ſignificat hebr. יוצר *iotſer*. Hic ergo examina locuſtarum, id eſt, innumeros milites Aſſyrios producit, & per turmas educit, vt terram decẽ tribuum depaſcantur & deuaſtent. Locuſta enim habet ſpeciem militis armati, volentis inſilire in hoſtẽ. Similes locuſtas vidit Ioël cap. 1. 4. & 5. Ioannes Apocal. cap. 9. 1. & 2. vbi multa de ijs dixi, quæ proinde hic non repetam. Porrò Lyran. Clarius, Vatab. & Arias, locuſtas hic propriè accipiunt, quaſi Deus famem & ſterilitatem, ex frumenti corroſione futura à locuſtis, minetur Iſraëli. hoc non eſt improbabile: ſub his tamen potius ſymbolicè intelligit Aſſyrios, qui populum corroſerunt, id eſt, occiderunt, vel captiuarunt. Vnde Propheta eius clade ingemiſcens, ait verſ. 2. *Domine Deus propitius eſto, obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt*: id eſt, ad paucitatẽ redactus. Ita S. Hieron. Theodor. Remig. Rupert. Haymo, Dion. & alij paſſim.

Moral. Deus fingit pœnã commiſſam culpa. Moral. nota τὸ *fictor*; ſignificare Deum artem & curam ſuam intendere in locuſtis efformandis, ſicut figulus omnem cogitationem & induſtriam adhibet in excogitando & effingendo vaſe figulino. In hiſce enim animalculis elucet ars & potentia diuina, *nec in vllis magis quàm in his tota natura eſt*, ait Plinius lib. 11. c. 2. Nimirum, locuſta, apis, muſca, &c. ſi naturam, organa, membráque omnia ſpectes, magnum mirúmque eſt Dei opus & artificium: ſin vſum conſideres, multo eſt maius. Nam Deus quaſi mirus artifex, locuſtas & muſcas ita fingit & format, vt per eas domet tyrannos & reges potentiſſimos (vti Pharaonem) ac grauiſſima eis inferat ſupplicia. Hoc eſt quod ait per Ieremiam cap. 18. 11. *Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito cõtra vos cogitationem*: *fingo*, id eſt, excogito & formo ita appoſitè, vt malum & pœna ad amuſſim culpæ veſtræ reſpondeat, eámque ſuo modo & modulo adæquet: ſicut Iudex excogitat ſupplicium ſceleri latronis congruum & commenſum. vide Tertul. lib. 2. contra Marc. c. 14. Sciant ergo coloni, ſciant ciues, cùm grando vuas percutit, cùm aurugo ſegetes afflat, cùm tonitru & fulmen agros ſiderant, cùm locuſtæ, erucæ, bruchi, &c. ſata depaſcuntur, ea à Deo immitti. Deus enim horum omnium eſt factor & fictor. Quocirca ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum faciunt verbum eius, vt ad eius nutum feriant peccatores. Itaque procellis hiſce & creaturis non indignentur mortales, vti faciunt ſtolidi canes, qui lapidem quo appetiti ſunt inſectantur & mordent, non hominem iacientem: ſed ad creatorem & vindicem, qui eas fingit & format, oculos conuertant: ab eo veniam & indulgentiam ſcelerum humili confeſſione efflagitent. Qui enim ipſi obſtrepit & obmurmurat, maiorem in ſe eius iram prouocat. *Nam cum culpa ſua feriri ſe denegat, quid aliud quàm iuſtitiã ferientis accuſat?* ait S. Greg. lib. 32. mor. c. 5. Cogitet ergo illud S. Pauli Rom. 9. 20. *Nunquid dicit figmentum ei qui ſe finxit: Quid me feciſti ſic?*

In principio germinantium ſerotini imbris.) Id eſt, in principio veris, cum omnia germinare ſolent per imbrem ſerotinum, id eſt, vernum. Heb. *in principio cum aſcenderet ſerotinus*, ſcilicet imber vernus, qui prima educit & creſcere facit germina. Matutinus enim imber Hebræis eſt, qui manè, id eſt, tempore ſementis depluit in Octobri, vt ſemina riget, ſoluat, & radicet in terra. Serotinus eſt, qui ſerò, id eſt, tempore ariſtatum & meſſis depluit in vere, vt ariſtas granis impleat, fœcundet & maturet. Aut potiùs, hunc ſerotinum explicat, dum ſubdit: *Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis*. q. d. Serotinum imbrem intelligo eum, qui poſtquam prima herba & graminea luxuriantia detonſa eſſent pro fœno, ad alendos equos regios, depluit, fecitque vt detonſa herba repullularet & recreſceret, ac in culmos ſpicáſque euaderet. Senſus eſt. q. d. Deus has locuſtas, id eſt, Aſſyrios finxit & emiſit in terram Iſraël tempore verno, id eſt, illo quo res Iſraeliticæ à cladibus reſpirare, vernare, proſperari, & in ſegetem ingentem creſcere incipiebant, adeo vt Iſraelitæ regi Aſſyriorum monarchæ tam potenti rebella-

te audirent. ita S. Hieron. Pro *ſerotinum* hebr. eſt לקש *lekeſç*, quod propriè ſignificat imbrem ſerotinum: húc enim ſignificat מלקש *malcoſç*, vti omnes Hebræi fatentur, quod ab eadem radice deſcendit, imò idem eſt cum *lekeſç*. Pagn. tamen *lekeſç* vertit, *herba ſerotina*: Tigurina, *herba renaſcēs & repullulans*: per quam Vatab. accipit fœnū autumnale, ſiue *cordum*, potà herbam quæ in pratis, poſtquam illa falce demeſſa ſunt, ſuccreſcere ſolet, éſtque apprime commoda ouibus; ſicut vice verſa fœnum vernum commodum eſt equis. q. d. Locuſta hæc inuolauit in fœnum autumnale quo paſci ſolent oues, illúdque depaſta magnam famem & cladem intulit ouibus. Alij, vt Clarius, meliùs per herbam ſerotinam accipiunt, non autumnalem, ſed vernam, eam nimirum, quæ poſt primam graminis luxuriem & copiam reſecta ad alimentum equorum regiorum mox repullulauit, ac in ſpicas & culmos ſuccreuit: & ſic hæc verſio cum noſtra in idem redit. Senſus enim eſt q. d. Deus finxit locuſtas in principio germinationis, quæ poſt demeſſionem in pabulum equorum regiorum factam, rurſum imbre ſerotino repullulauit in culmos; ac tunc illum inuadens locuſta radicitus depaſta eſt.

a Allegor. S. Cyril. in Zachar. c. 10. & S. Hieron. in Iob. 28. pluuia matutina fuit lex vetus data per Moſen, qua ſemina iacta per Patres legis naturæ germinabant: ſerotina verò eſt lex noua data per Chriſtum, qua ſemina legis veteris germinantia maturuerunt, & ad perfectionem perducta ſunt.

Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.) Ita legendum cum Romanis, non, *poſt tonſorem gregis*, vti legunt nonnulli: ſicque explicant q. d. Locuſtæ hæ de more eo tempore enatæ ſunt, quo depluente imbre ſerotino ſegetes (quas depaſcuntur) ſuccreuerunt, & quo pariter tonderi ſolent oues, ſcilicet ſub æquinoctium vernum, *in quo oues neque frigus, ſi lanam detraxeris; neque æſtum, ſi nondum detonderis, ſentiant*, ait Columella lib. 7. c. 4. Verùm legendum eſt, *poſt tonſionem regis* non *gregis*. Hoc enim ſignificat Heb. אחר גזי המלך *achar ghizzi hammelech*. Secundò, Septuag. pro ז legentes affine ג ſcilicet pro גזי *ghizzi* ג *gog*, vertunt: D *Et ecce bruchus vnus Gog rex*, vel vt Complut. *in Gog regem*. nam pro אחר *achar*, id eſt, *poſt*, legerunt אחד *achad*, id eſt, *vnus*, atque *lekeſç*, quod prius verterant *ſerotinus*, æquè ac noſter & alij, hic vertunt *bruchus*: fortè pro *lekeſç*, legerunt לקק *lekec*, id eſt, ligurio, qui omnia lambit & lingit, qualis eſt bruchus. Videntur ergo Septuag. bruchi innumerabilem multitudinem, Gog genti ſæuiſſimę comparaſſe, quæ terram Iudæam vaſtatura deſcribitur, ait S. Hieron. Septuag. ſequitur Arabicus Antiochenus, qui vertit: *Oſtendit mihi Dominus & (quod) ipſe veniens cum pullis* (paruulis) *locuſtæ, adueniens, currens. Et hæc eſt quæ iuit in terram Og regis Baſan, ad comedendum herbam eius.* Et vicinus Arabicus Alexādrinus: E *Locuſta congregata eſt, & efferuet* (ebullit) *de valle prima in principio hyemis, & ignis venit in fine æſtatis: & ipſe eſt Gog rex.* Tertiò Aquila pro *ghizzi* perperam legens עזה *aza*, id eſt, *Gaza*, vertit: *Ecce ſerotinus poſt Gaza regem.* Quartò, S. Hieron. in comment. vertit: *Ecce poſt ſerotinum tonſor* (ſiue *tonſura*) *regis*, ſicque explicat: *Oſtendit*, inquit, *Dominus Sennacherib regem Aſſyriorum cum infinita exercitus multitudine, inſtar locuſtæ vniuerſa, tondentis eſſe venturum in principio imbris ſerotini, quando cuncta virent &* A *cunctarum rerum abundantiam pollicentur. Has autem locuſtas, quæ primo vere volitabant, bruchus innumerabilis ſequebatur, qui veniebat poſt imbrem ſerotinum, & appellabatur tonſor, vel tonſura regis, eo quòd vniuerſa vaſtauerit. Hunc tonſorem Iſaias c. 7. 20. acutam nouaculam vocat, & ſtatim explicat vocatque regem Aſſyriorum: nouacula igitur & tonſor regis, exercitus Chaldæorum eſt, qui in modum bruchi vniuerſa populatus eſt.* Locuſta ergo eſt Sennacherib cum ſuis agminibus: poſt quem ſequitur bruchos, id eſt, Nabochodonoſor cū ſuis, qui relicta à Sennacherib vaſtauit. Ita & Theod. Remig. Haymo, Alber. & Hugo. Aliter Ruper. & Ribera: Locuſta, aiunt, eſt Salmanaſar, qui decem B tribus vaſtauit: bruchus eſt Sēnacherib, qui duas tribus afflixit; ſed orante Ezechia rege, per angelum cæſa ſunt eius caſtra. Verùm hæc omnia propriè ad decem, non ad duas tribus ſpectare, colligitur Primò ex eo, quòd in Bethel, quæ erat decem tribuum, prophetabat Amos. Vnde verſ. 13. ab Amaſia inde iubetur egredi, & pergere ad duas tribus. Secundò, quia verſ. 9. in tertia plaga comminatur regi Ieroboam & Iſraëli excidium: ergo prima vel ſecunda plaga nequeunt referri ad Sennacherib, qui duas tribus poſt excidium Ieroboam, & Iſraëlis afflixit. Tertiò, quia duas priores haſce plagas à ſe intentatas Deus placatus precibus Amos ſuſpendit & remiſit. Conſtat C autem cladem à Salmanaſar & Nabucbodonoſor reipſa Iudæis fuiſſe inflictam, non autem ſuſpenſam, eámque fuiſſe integram & extremam. nam Salmanaſar decem tribus, Nabuchodonoſor duas euertit & abduxit. Denique in Hebr. & Latinis codicibus non habetur: *& ecce poſt ſerotinum tonſor regis*, vt legit S. Hieron. ſed vice verſa τὸ *poſt* tranſponitur, diciturque: *Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis*, quæ verba ſenſum S. Hieron. non admittunt, ſed elidunt: ſignificant enim ſerotinum imbrem non ante, ſed poſt detonſam & demeſſam à miniſtris regis, pro eius equis, herbam, eam feciſſe repullulare, ac tum in eam inuolaſſe locuſtam, vt eam depaſceret, eo ſenſu quem iam ſubiungo.

Dico ergo, hęc tantùm ad decem tribus ſpectare. D Illarum enim tres clades ab Aſſyrijs inflictas, ſibi ordine ſuccedentes, totidem viſionibus præuidit ac prædicit hic Propheta. Vnde ter repetit: *Hæc oſtendit mihi Dominus.* Prima, quam hic deſcribit, inflicta fuit à Phul, qui primus è regibus Aſſyriorum Iſraëlem inuaſit. Huic ergo ſingulæ huius prophetiæ & viſionis partes ex æquo reſpondent. Propheta eas conciſè enarrat, aut potiùs conuoluit. Accipe eas explicatas & adaptatas. Vidit Amos 1. herbam primò germinantem & luxuriantem: illa ſignificabat res Iſraëlis effloreſcentes. 2. vidit eam tonderi & demeti à Rege: hic eſt Benadad rex Syriæ, qui valde afflixit Iſraëlem, eiúſque opes totondit & demeſſuit. 3. *vidit ſerotinum poſt tonſionem regis*, hoc eſt, vidit E herbam à rege Benadad demeſſam, per imbrem ſerotinum, id eſt, ſubſequentem repullulare & refloreſcere. Id factum tempore Amos, per Ieroboam filium Ioas regem Iſraël, qui ſuo robore, & armis res Iſraëlis afflictas reſtituit, vt patet 4. Reg. 14. 25. Inde 4. vidit Amos in herbam repullulantem inuolare locuſtas à Deo formatas, eámque depaſci. Id factum per Phul regem Aſſyriorum, qui regnum Iſraëlis reſtauratum & reſtitutum à Ieroboam, inuaſit magno exercitu, regnante in Iſraële Manahem, ſub finem regni Oziæ regis Iuda.

Digitized by Google

Iuda. 5. Amos præuidens hanc locuſtarum, id eſt, Aſſyriorum irruptionem, precatur Deum, vt cladem hanc ab Iſraël auertat: precatur & impetrat. *Miſertus enim Dominus ſuper hoc, dixit: Non erit.* Id ita contigiſſe patet: nam Manahem ex tributo quinquaginta ſiclorum ſingulis capitibus indicto, dedit Phul mille talenta argenti, quibus acceptis Phul *reuerſus eſt, nec moratus in terra*, vt dicitur 4. Reg. 15. 20. ita à Caſtro quoad rem, licèt in modo non tam explicatè, nec tam adæquatè.

verſ. 2. *Et factum eſt cùm conſummaſſet* (locuſta) *comedere herbam terræ.*) *Cum conſummaſſet*, id eſt, cœpiſſet conſummare: ſignificatur enim actus inchoatus, non perfectus. Sic dicitur Lucæ c. 2. 21. *poſtquam conſummati* (id eſt, cœpti ſunt conſummari) *dies octo*, id eſt, die octauo. Senſus eſt. q. d. Cum in viſione vidiſſem locuſtarum agmen incipere depaſcere terram Iſrael, adeo vt videretur eam omnino depaſturum, & intellexiſſem à Deo per hoc ſignificari, quod exercitus Phul, & Aſſyriorum planè expilaturus & vaſtaturus eſſet terram Iſraël, *dixi* ego Amos, tantam Iſraëlis vaſtitatem futuram præuidens, & ingemiſcens: *Domine Deus propitius eſto obſecro*, miſerere Iſraëlis tui ita affligendi, & atterendi, eiúſque expilationem & ſtragem tantam auerte. Cauſam ſubdit: *Quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? paruulus*, ſcilicet primò, numero, id eſt, paucus. Secundò, robore, quia infirmus & inualidus. Tertiò, opibus, quia pauper & miſer. Senſus eſt: Quis eriget Iacob, id eſt, Iſraëlem, ſi permittas Phul eum atterere, exhaurire & accidere? q. d. Niſi auertas, ô Domine, haſce ſtrages Phul, populus Iſrael ab eo ita accidetur & minuetur, ita fiet paruulus, id eſt, paucus, & modicus, vt inſtaurari nequeat, ſed intereat & pereat. ita S. Hieron. Dicit, *paruulus eſt*, non quod iam eſſet, nam iam Iſrael per vires & arma Ieroboam recreuerat; ſed *eſt* ponitur pro *erit*. Dicit tamen *eſt*, quia in ſymbolo locuſtarum terram depaſcentium, iam eum paruulum, id eſt, certò expilandum & atterendum videbat Amos.

verſ. 3. *Et miſertus Dominus dixit: Non erit.* (Hæc plaga locuſtarum, quam vidiſti. q. d. Ego exoratus tuis & aliorum Prophetarum precibus, plagam hanc à me comminatam reuoco, faciámque vt non veniat locuſta, id eſt, Phul, qui vaſtet terram Iſrael. Ita contigit: quia vaſtationem imminentem auertit & redemit Manahem rex Iſrael, dando Phul mille talenta argenti, vti ſuperiùs dixi. Hic verum eſt iſtud Themiſtoclis apud Plutarch. in Apophtheg. *Periſſemus pueri, niſi periſſemus.* Perditus enim ad Deum confugiens, ab eo ſalutem & omne bonum impetrat; vti impetrauit Themiſtocles exul, & profugus à Xerxe rege Perſarum, nuper hoſte ſuo, cum eius opem implorans, ab eo magnis donis ornatus & ditatus eſt. Ita hic perditio Iſraëlis præuiſa à Propheta, mouit eum ad ardentes preces, quibus illi veniam opémque, ac dona Dei conciliauit.

℣. 4.) Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus: & deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partem.

℣. 5.) Et dixi: Domine Deus quieſce, obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt?

A ℣. 6.) Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: Sed & iſtud non erit, dixit Dominus Deus.

Hæc oſtendit mihi Dominus.) Hæc eſt ſecunda oſtenſio Dei, & viſio Prophetæ, qua vidit Deum iudicem mittere ignem in terram Iſrael, qui primò abyſſum, id eſt, molem magnam aquarum abſumpſit; deinde partem terræ ſelectam; ac pari modo reliqua omnia combuſſiſſet, niſi Amos precibus ſuis iram ignémque Dei ſtitiſſet & repreſſiſſet. Hoc eſt enim quod ait: *Et ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus.* Arabicus: *Vocauit in iuſtitia ignem.* Syrus: *Vocauit ad iudicandū in ignē*, per ignem. ſic & Septuag. Eſt proſopopœia. Tri- verſ. 4.

B buit enim Deus hic iudicio perſonam quaſi Iudicis, aut lictoris. q. d. Deus iudicium, id eſt, ſententiam ſuæ condemnationis & vltionis quaſi iuſtum vindicem mittet ad ignem, quaſi ad tormentum, vt ſcilicet ignem excitet, eóque conſumat terram Iſrael; & deuoret *abyſſum multam*, Tigurina *abyſſum profundam*, Pagnin. *Voraginem magnam*, id eſt, populi, domorum & opum immenſitatem; *& partem*, id eſt, portionem ſelectam & hæreditariam. vnde Chald. vertit, *hæreditatem*. q. d. Deus ſæpius varijs ſupplicijs corripuit Iſraelitas, at cùm vidit illos non reſipiſcere, decreuit tandem rem ad ignem reducere, & obduratos concremare. ita

C Emmanuel, Mariana & alij.

Secundò, Hebr. לריב *larib*, ſic verti poteſt cum Tigurina & Arias: *Et ecce vocans ad litem*, vel *ad iurgium in igne Dominus.* q. d. Deus iuridicè citauit, & in ius ad ſuum tribunal vocauit terram Iſrael, prouocans ad ignem atque illi litem intēdit, vt ageret eam ream ignis, & ad incendium damnaret. Tertiò, Vatab. vertit: *Et ecce vocabat Dominus ad litigandum cum igne.* q. d. Vocabat Dominus ad ſeſe angelos miniſtros iuſtitiæ ſuæ, vt iudicio ſuo damnatos plecterent igne, hoc eſt incendio magno abyſſum multam, id eſt, multam terræ regionem, & partem ſcilicet regionum pratorum abſumerent.

Quæres, quodnam fuit hoc iudicium ignis?

D Reſp. Lyran. & Vatab. Deum immiſiſſe in terram Iſrael ignem propriè dictum, aut vt alij, ingentem ſolis ardorem, qui abyſſum, id eſt, mare Galilææ ſiccaret, ac magnam fructuum fructuúmque partem torreret & perderet. Tale fuit incendium quod ſub Phaethonte rege contigit tēpore Moſis, vti notat Euſeb. in Chron. de quo multa fingunt & fabulantur Poetæ. Incendium Phaethōtis quod:

Audi Ciceronem lib. 3. officior. *Phaethontis*, inquit, *filio Sol facturum ſe eſſe dixit quicquid optaſſet: optauit vt in currum patris tolleretur: ſublatus eſt, atque is antequam conſtitit, ictu fulminis deflagrauit. Quanto melius fuerat in hoc promiſſum patris non eſſe ſeruatum?* Hinc dictus eſt Phaethon, ἀπὸ

E τοῦ φάος, id eſt, à luce, & αἴθω, id eſt, vro, ait Seruius in illud Æneid. 5.

Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant.

Et Ouid. 2. Metamorph. fusè fabulam enarrans ait:

Tum verò Phaethon cunctis è partibus orbem
Aſpicit accenſum, nec tantos ſuſtinet æſtus:
Et mox arbitrio volucrum raptatur equorum.
Sanguine tum credunt in corpora ſumma vocato
Æthiopum populos nigrum traxiſſe colorem.
Tum facta & Libye raptis humoribus æſtu
Arida.
Arſit & Euphrates, Babylonicus arſit Orontes,

Æſtuat Alpheus, ripæ Sperchiades ardent:
Quodque ſuo Tagus amne vehit, fluit ignibus aurum.

Et inferiùs Iouem fulmine afflantem Phaethontem ita pingit:

Intonat, & dextra libratum fulmen ab aure
Miſit in aurigam, pariterque animaque rotiſque
Expulit, & ſæuis compeſcuit ignibus ignes.
At Phaethon rutilos flamma populante capillos
Voluitur in præceps, longoque per aera tractu
Fertur.

Hoc eſt quod pater ei prædixerat:

Phaethon pœnam pro munere poſcis.

Secundò, Arias per ignem accipit peſtem, quam ait Deum immiſiſſe Iſraeli, quæ abyſſum, id eſt, B magnam populi multitudinem, & partem optimatum & principatum abſumpſerit.

Tertiò S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo & Ribera, cenſent poſt cladem decem tribuum prima viſione Amos præſignificatam, hac ſecunda eius viſione præſignificari cladẽ duarum tribuum, & excidium ac incendium Ieroſolymę infligendum à Nabuchodonoſor & Chaldæis. nam cap. præcedenti verſ. 1. & 12. ſignificauit Amos, ſe non tantùm contra Samariam & decem tribus, ſed etiam contra Sionem & duas tribus prophetare. Hæ enim deuorarunt abyſſum, id eſt, ingentem populi multitudinem & opum, quæ erat Ieroſolymæ (ipſa enim erat quaſi abyſſus & Oceanus ho- C minum) ac partem, id eſt, tẽplum: hoc enim erat pars & hæreditas Dei, æquè ac vrbis ſanctæ. Sed huic expoſitioni obſtat Primò, quòd hoc capite directè contra decem tribus, non contra duas vaticinetur Amos, vti oſtendit verſ. 1. Secundò, quòd Amos orans hanc cladem precibus ſuis auerterit: conſtat autem eum non auertiſſe excidium Ieroſolymæ. Hoc enim de facto contigit, vrbique re ipſa inflictum eſt. Dices, Amos ſuis precibus impetrauit, vt hoc excidium ſarciretur, ſcilicet vt Iudęi poſt 70. annos Babylone redeuntes reſtaurarent Ieruſalem. Reſp. id non ſufficit. Nam Deus flexus precibus Amos, dixit: *Sed & iſtud non erit;* quæ verba ſignificant plagæ non reſtaurationem, D ſed omnimodam ceſſationem & reuocationem. q. d. Plaga hęc à me comminata non eueniet, retinebo eam, ignem quem comminatus ſum non immittam.

Quartò ergo & genuinè, iudicium hoc ignis in Iſraelem exercuit Deus per Teglathphalaſar regem Aſſyriorum, qui poſt Phul quaſi ignis ingenti ardore & ferocia inuaſit Iſraelitas, atque abyſſum multam, id eſt, innumeram turbam populi, putà tribus Ruben, & Gad, ac dimidiam tribum Manaſſe humiliore loco trans Iordanem, quaſi in abyſſo ſitas, inſuper partem illam inſignem Iſraelis cis Iordanem poſitam, putà tribum Nephthalim, Aſer & Zabulon, abduxit in Aſſy- E rios, 4. Reg. 15. 29. qui reliquias omnes pariter abduxiſſet, ac Samariam cum regno Iſrael euertiſſet, ni Deus flexus precibus Amos eius ardorem inhibuiſſet, ac reliquias Iſraelis conſeruaſſet. ita à Caſtro.

Vocare iudicium ad ignem quid? Myſticè, Chriſtus Iudex vocabit iudicium ad ignem, id eſt, ignem ad iudicium, per hypallagen, vt ignis quaſi lictor ipſi in die iudicij aſſiſtat, & damnatos ab ipſo comprehendat, & conuoluat in tartara, iuxta illud pſal. 69. 3. *Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Et pſal. 49. 3. *Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida.*

A Audi S. Gregor. 33. Mor. c. 6. *Iudicium, ait, ad ignem vocatur, cum iuſtitiæ ſententia ad pœnam iam æternæ concremationis oſtenditur. Et multam abyſſum deuorat, quia iniquas atque incomprehenſibiles hominum mentes concremat, quæ nunc ſe hominibus etiam ſub ſignorum miraculis occultant. Pars autem domus Domini comeditur, quia illos quoque gehenna deuorat, qui nunc quaſi in ſanctis actibus de electorum numero ſe eſſe gloriantur.*

℣. 7.) Hæc oſtendit mihi Dominus: & ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu eius trulla cæmẽtarij.

℣. 8.) Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? Et dixi Trullam cæmentarij. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Iſraël: non adijciam vltra ſuperinducere eum.

℣. 9.) Et demolientur excelſa idoli, & ſanctificationes Iſraël deſolabuntur: & conſurgã ſuper domum Ieroboam in gladio.

C *Hæc oſtendit mihi Dominus.*) Eſt hæc tertia huius capitis viſio, qua Propheta videt Deum quaſi cæmentarium ſtare cum trulla in manu, qua murum Iſraelis oblinere & incruſtare ſolebat, pertæſum iam ſcelerum Iſraelis, deponere trullam, vt ſignificet ſe curam & tutelam Iſraelis, qua eum ſuis legibus, fide & cultu quaſi muris, quos ſua ope & defenſione quaſi trulla & calce oblinere & roborare ſolebat, ob eiuſdem idololatriam & crimina deponere & abijcere; itáque eum reſignare, & tradere Aſſyrijs, qui eum ferro flammáque vaſtent. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Hugo, Lyran. Ribera, Fernandius in viſion. c. 33. & alij. Vbi nota, maximæ Dei iræ pœnæque ſignum eſſe, cùm D ipſe à Repub. vel ab anima cuiuſque abit, eam deſerit & derelinquit: hoc enim ipſo tradit eam hoſtibus, vtpote quibus illa ſine Dei auxilio reſiſtere nequit. *verſ. 7.*

Super murum litum.) Ideóque pulchrum aſpectu & firmum robore. Hinc & Aquila, ait S. Hieron. vertit γάνωσιν, id eſt, ſtagnaturam, vel inunctionem, aut illituram, qua murus ſtagnatur, id eſt, inungitur, illinitur, incruſtatur à cæmentario per trullam. Theodotion vertit τηκόμενον, id eſt, tabeſcentem. Hinc & Rupertus putat, Amos hic prædicere excidium Ieroſolymę per Titum & Romanos. Verùm obſtat quod ſequitur: *Et demolientur excelſa idoli.* Tempore enim Titi Iudęi E non coluerunt idola. Agit ergo Amos de excidio Samariæ, poſt quinquaginta circiter annos futuro ſub Hoſee, anno ſexto Ezechię regis Iuda.

Nota, murus litus eſt qui calce illinitur & incruſtatur, non tantùm vt ſit elegantior, ſed etiam, idque magis, vt perſeueret firmior cõtra imbres & procellas. Muri enim malè illiti procellis quaſſantur, finduntur, & tandem in ruinam eunt, iuxta illud Ezech. 13. 11. *Dic ad eos qui liniunt abſque temperatura, quod caſurus ſit: erit enim imber inundans.* Trulla eſt inſtrumentum quo fabri lapides in fabrica componunt, ac calcem è vaſe hauriunt, & muro inijciunt illinúntque. Murus ergo illius trulla Dei, ſignificat Iſraelem dum à Deo obline-

batur & incruſtabatur, id eſt, tegebatur, roborabatur & protegebatur, ſtetiſſe integrum & inuictum contra omnes hoſtium inſultus. Porrò trulla in manu Dei ſtãtis ſuper, id eſt, iuxta, prope (ſic enim dicitur Lucæ 4. 38. *ſtans ſuper*, id eſt, iuxta *illam, imperauit febri*) murum, ſignificat peruigilem iugémque Dei in tuendo Iſraële curam ac prouidentiam. Sicut enim cæmẽtarius cum trulla aſtat parieti, ex quo pluuia calcem deijcit, vt damna ruináſque omnes impacta trulla ſarciat; ita pariter Iſraëli ab olim hucuſque aſtitit Deus: ſed iam offenſus, & quaſi deſperans de reſtauratione iam ruinoſi muri, id eſt, Iſraëlis, ponit abijcitque trullam ſuæ curæ & protectionis, ſinítque eum ruere in interitum. Vnde ait: *Non adijciam vltrà ſuperinducere*, ſuperlinere trulla & incruſtare. Hebr. *Non adijciam vt pertranſeam eum*, ſcilicet eum oblinendo, ſarciendo & roborãdo. q. d. Non pertranſibo illum impunè, ſed puniam & occidam eum. Sic enim ait cap. 8. 5. *Non adijciam vltrà vt pertranſeam eum*. Deus enim ſua clementia, condonatione & gratia, quaſi calce oblinit tegítque peccata, iuxta illud pſal. 31. 1. *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata*. hebr. *Beate dimiſſi præuaricatione, & tecti, vel operti peccato*. Cùm verò Deus calcem & trullam ponit, ſinit peccata cum peccatoribus quaſi aperta & hiantia, vt pateant pluuiæ & nimbis, id eſt, diuinæ vindictæ ac hoſtibus, à quibus deijciuntur & aguntur in ruinam. Ita hic Deus potens trullam Iſraëlis, hoc ipſo eum tradidit Aſſyrijs. Significatur ergo hac depoſitione trullæ, vltima Iſraëlis derelictio & ſtrages, ac extremum excidium illi infligendum à Salmanaſar anno ſexto Ezechiæ regis Iuda. Vnde ſymbolicè Clarius, per trullam & calcem accipit flagella & clades Iſraeli impactas à Deo, vt reſipiſceret, & rectus in fide cultúque Dei conſiſteret. Has iam deponit Deus, quia eum obduratum & impœnitentem ſtatuit omnino deſerere, & hoſtili ferro ignîque tradere & reſignare.

Secũdò, pro *trulla* heb. eſt אנך *anach*, quod hic tantùm reperitur. Rabbini & hebraizantes moderni vertunt *perpendiculum plumbeum*, vel ſtanneum, aut *normam & amuſſim*, ad quam fabri ædificare ſolent, vt recta, æqualis & commenſa ſit fabrica & muri. ita R. Dauid, Lyran. Pagn. Arias, Vatab. vnde vertũt: *Ecce Dominus ſtans ſuper murum perpendiculi, & in manu eius perpendiculum*. vel vt Tigurina: *Ecce Dominus conſtitit ſuper murum ad normam extructum, & habebat normam in manu ſua*. Quod eodem ſenſu, quem iam de trulla dedi, accipi poteſt. q. d. Dominus ponit, id eſt, deponit perpendiculum, ad quod ædificare & reſtaurare ſolebat murum Iſraelis, hoc eſt, Dominus deponit reip. & regni Iſraelis curam, ſinitque illud ruere. Alij tamẽ, vt Vatab. & Arias, per perpendiculum accipiunt Dei iudicium, & iuſtæ vindictæ menſuram. q. d. Deus pro circulo, & curuatura ſuæ miſericordiæ, applicuit Iſraeli perpendiculum ſuæ iuſtitiæ, vt eum ex æquo pro ſceleribus puniat, vt deinceps nõ miſericorditer ei parcat, ſed iuſtè eum plectat. vnde Chald. vertit: *Ecce Dominus conſiſtit ſuper murum iudicij, & coram illo erat iudicium. Et dixit Dominus: Quid tu vides*
verſ. 8. *Amos? & reſpondit, iudicium. Dixit ergo Dominus ad me: Ecce ego iudicium exercebo in medio populi mei Iſrael, non addam vltrà vt dimittam ei*.

Tertiò, Symmach. Syrus, & Septuag. pro *trulla* hebr. *anach*, vertunt *adamantem*. Aiunt enim: *Et* A *ſtabat ſuper murum adamantinum, & in manu eius adamas. Et dixit Dominus ad me: Ecce ego impono adamantem in medio populi mei Iſrael*. Hebr. enim *anach* nonnulli deducunt à radice נכה *nacha*, id eſt, percuſſit, vt *anach* ſit idem quod *percuſſor*, qui ſcilicet alia omnia percutit & confringit, ac à nullo alio percutitur & confringitur, qualis eſt adamas. Hinc adamas ſymbolum eſt duri iudicij, ac rigidæ, irreuocabilis & ineuitabilis vindictæ, æquè ac perpendiculum, de quo iam dixi. Idem ſignificat ſartago ferrea, quam vidit Ezechiel cap. 4. 3. ſcilicet firmum Dei decretum euertendi Ieruſalem. Hoc enim opponit hic Iſraeli in ſceleribus ſuis obfirmato & obdurato. Vnde Arabicus B Alexandrinus vertit: *Oſtendit quaſi hominem ſtantem ſuper arcem de lapide adamantino, & in manu eius lapis ex eo: & ego proijcio hunc lapidem in medio populi mei Iſrael, & non addam requirere eum, & peribit ſubſannatio*. Quare mirum eſt Arabicum Antiochenum pro adamante vertere *legem*, ſenſúmque dare contrarium. Sic enim vertit: *Et ecce ipſe murus ſtans ſuper reſpicientes. Et dixit mihi Dominus: Quid eſt hoc quod vidiſti? Et dixi: Eſt lex. Et dixit Dominus mihi: Ecce ego confirmo legem in medio populi Iſrael, & non adijciam declinare ab eo*.

Senſus ergo eſt q. d. Etiamſi animus, æquè ac murus Iſraelis & Samariæ, ſit duriſſimus & adamantinus, ego tamen vt adamas longè durior & C fortior ſeum confringam & conteram. Significat ergo adamas, cuilibet potentiæ etiam adamãtinæ oppoſitam eſſe Dei omnipotentiam, & vindictam quouis adamãte fortiorem, iuxta illud Zachar. 7. 12. *Et cor ſuum poſuerunt vt adamantem, ne audirent legem & verba, &c. & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum, &c. Et diſperſi eos per omnia regna quæ neſciunt, & terra deſolata eſt*. ita Fernandez in viſion. c. 33. Simili modo Ezechiel c. 3. verſ. 7. cùm audiſſet à Deo: *Domus Iſrael attrita fronte & duro corde* eſt, audit illico: *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum: vt adamantem & vt ſilicem dedi faciem tuam*. Malo enim nodo ma- D lus quærendus eſt cuneus, & mens ac facies adamantina adamantino malleo contundenda eſt ita Theodor. Rurſum, adamas ſignificat rigidos, & ad miſericordiam inflexibiles ſæuóſque Aſſyrios. Hos enim impoſuit Deus Iſraeli quaſi malleos adamantinos, vt eum contunderent. Sic Ouidius lib. 4. Metamorph. dicit inferni aditus clauſos eſſe adamante, vel vt Virgil. 6. Æneid. columnis adamantinis. Et Statius lib. 7. regias Martis fores obſerat adamante: ac Horatius Marti dat loricam adamantinam, id eſt, inuictam & omnia vincentem. Vide quæ de adamante dixi Ezech. 3. verſ. 9.

Adamas ſymb. eſt Dei decretum rigidum.

Audi & S. Hieron. hic ex Xenocrate: *Adamas*, E ait, *ſui nominis lapis eſt, quem nos indomitum poſſumus appellare, eo quòd 1. nulli cedat materiæ, ne ferro quidem. Nam ſi ponatur ſuper incudem, & grauis ictu feriatur mallei, antea incus & malleus vulnus accipiunt, quàm adamas conteratur. 2. Cùm ignis omnia domet & vniuerſa metalla conſumat, reddit adamantem duriorem, vt ne paruulum quidem angulum vis nimij ardoris obtundat. 3. Vidi & in auro adamantem magnitudine milij, cumque viciniũ conſumatur aurum longo vſu ac nimia vetuſtate, ſolus adamas non atteritur. 4. Nulla lima imminui poteſt, ſed è contrario limam terit, & quicquid atterit lineis ſulcat. 5. Hic lapis duriſſimus & indomabilis, ſolo hircorum cruore diſſoluitur, & miſſus in cali-*

dum ſanguinem perdidit fortitudinem ſuam (hoc tamen alij negant, vti dixi Ezech. 3) 6. *Eſt autem paruus & indecorus, ferrugineum habens colorem, & ſplendorem chryſtalli.* 7. *Quatuor adamantis genera deſcribuntur. Primus eſt Indicus: ſecundus Arabicus: tertius Macedonicus: quartus Cyprius, pro qualitate regionum plus vel minus duritiem poſſidentes.* 8. *Dicitur quoque in electri ſimilitudinem venena deprehendere, & maleficis reſiſtere artibus.* Deinde hæc ſymbolicè applicans Chriſto: *Talis*, ait, *eſt Dominus & Saluator, qui cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit, &c. factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis. De quo Iſaias ſcribit c. 53. Non eſt ſpecies illi, neque decor: vidimus eum, & non erat pulchritudo: deſpectum & nouiſſimum* B *hominum, virum dolorum, & ſcientem ferre infirmitatem. Hic ſtat ſuper murum adamantinum, id eſt, ſuper ſanctos & Apoſtolos ſuos, quibus donauit vt & ipſi adamantes vocarentur, & a nullo ſuperati dicerent: Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an perſecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? Certus ſum, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque inſtantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos ſeparare a charitate* Dei, *quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Petrus quoque qui erat fortiſſimus adamas, portæ inferorum non præualuerunt aduerſus* C *eum* (hac de cauſa Pontifices Romani geſtant crucem ex adamante, vt moneantur crucis Chriſti & S. Petri, ac vtriuſque fortitudinis adamantinæ, cùm hoc intuentur.) *Hic vir & Dominus qui ſtat ſuper murum adamantinum, habet in manu ſua adamantem, quia niſi Dei teneantur manu & illius valletur auxilio, omnem perdit fortitudinem, dicente Domino in Euang.* Ioan. 10. *Nemo poteſt rapere de manu patris mei. Et in tantum robuſtus eſt, vt dicatur ad eum: Si tranſieris per ignem, flamma non comburet te,* Iſaiæ, 43. *quantoque magis tentationibus caditur, tanto fortior fit, & pro nomine ſaluatoris inter flagella lætatur. Cumque à nullo ſuperari queat, ſolo mortifera libidinis calore diſſoluitur. Hæc enim ſanguinis hircorum & ipſius hirci dicitur eſſe natu-* D *ra, vt ſit ad libidinem calidiſſimus, & quod ignis edomare nequeat, ſolus illius diſſoluat cruor. Ponit ergo Dominus huiuſmodi adamantem in medio populi ſui Iſrael, &c. vt omnia hæreticorum myſteria, domumque Ieroboam, qui primus populum Dei ſeparauit, percutiat gladio atque ſubuertat.*

S. Petrus eſt adamas.

Hactenus S. Hiero. quem ſecutus Viegas in c. 12. Apoc. commen. 1. ſect. 2. Adamas, ait, eſt Chriſtus in manu patris, murus adamantinus eſt Eccleſia, ſuper quam eſt Chriſtus. Pater ergo Chriſtum quaſi adamantem in medio Gentiũ ac Principum miſit, quem tamen nulla potentia frangere vnquam potuit; quam inuictam fortitudinem ipſe muro adamantino, id eſt, Eccleſiæ ſuæ com- E municauit, dicens S. Petro Eccleſiæ capiti: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam*, Matth. 16. 18.

verſ. 9. *Et demolientur.*) Paſſiuè, & actiuè, id eſt, deſtruentur & deſtruent Aſſyrij *excelſa idoli.* Excelſa, intellige phana, & altaria idolis dicata, in quibus ijs ſacrificabant. Hebr. *excelſa Iſaac: Iſaac*, id eſt, Iſraëlis, ſiue populi Iſraël, qui ab Iſaac, & Iacob prognatus eſt. ita Vatab. vel vt Clarius & R. Dauid, dicuntur *excelſa Iſaac*, quòd in ijs ad ſimilitudinem & memoriam Iſaac à patre Abrahamo immolati, filios ſuos idolis, vti Moloc, im- A molarent & concremarent. Meliùs Septuag. Arabicus, & Syrus *excelſa Iſaac*, vertunt *altaria riſus*, vel deriſionis (Iſaac enim heb. riſum ſignificat, & à riſu nomen accepit: quia naſcens riſum & gaudium ingens ſterilibus parentibus attulit) id eſt, ridicula & deridenda, hoc eſt, *excelſa idoli*, vt vertit noſter. Idola enim hebr. vocantur *Auen*, id eſt, res vanæ, leuiculæ, ludicræ: & *Elilim*, id eſt dei culi, ſiue dij leuiculi & ridiculi. Sic Ierem. cap. 10. 15. idolum vocat *opus riſu dignum*. Et cap. 51. 18. *Vana*, ait, *ſunt opera* (ſculptilia idolorum) *& riſu digna.* Quid enim magis ridiculum, quàm inanime idolum ex ligno, ære vel auro manu hominis efformatum, æſtimare & colere vt Deum, vt Numen, quod omnia cognoſcat, regat, gubernet? vide Baruch toto c. 6. Aliter Theodor. cenſet enim *aras riſus* dici, quòd idololatræ apud eas continuis, hilaritati, riſibus, cantibus & luſibus vacarent, iuxta illud Exodi 32. 6. *Sedit populus manducare, & bibere, & ſurrexerunt ludere.*

Et ſanctificationes Iſrael deſolabuntur.) Sanctificationes, hebr. מקדשי *miedeſce*, id eſt *ſanctuaria*, puta templa vitulis aureis in Dan & Bethel, aliiſque vrbibus conſecrata: quæ enim paulò antè vocauit *excelſa idoli* ab obiecto, hic à ſubiecto vocat *ſanctuaria Iſrael.* ita Lyran. Vatab. Arias & alij: licèt Septuag. vertant *ſacrificia*, Chald. *ſacra.* Remig. Hugo & à Caſtro intelligũt ipſa idola purà ipſos vitulos aureos. Verùm hebr. *miedeſce* propriè ſignificat *ſanctuaria*, id eſt, templa. Significat ergo, Aſſyrios combuſturos templa vitulorum & idolorum Iſraëlis, in quibus Deum ad iram & æmulationem prouocauerat.

Et conſurgam ſuper domum Ieroboam in gladio.) q.d. Trucidabo poſteros Ieroboam, eiuſque ſtirpem regiam excindam. Ieroboam hic non eſt filius Nabat, auctor regni, ſchiſmatis & idololatriæ; ſed alter eodem nomine, filius Ioas, nepos Iehu, pater Zachariæ. Id ita contigiſſe patet. Nam Zacharias filius Ieroboam, occiſus eſt à Sellum, qui regnum ab eius familia ad ſuam trãſtulit, 4. Reg. 15. 13. Vti Iehu eius proauo interminatus erat Deus 4. Reg. 10. 30. ita S. Hieron. Remig. Alber. Lyran. & alij. Quare minus rectè, & nimis amplè D Theodor. per domum Ieroboam accipit totum regnum Iſraël. q.d. Regnum Iſraël cum ſuo rege Hoſee excindam per Salmanaſar, anno ſexto Ezechiæ regis Iuda. Nam Hoſee vltimus rex Iſraël, non fuit è domo & ſtirpe Ieroboam. Hæc enim iam ſucciſa erat in vltimo ex ea Rege Zacharia.

℣. 10.) Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ieroboam regem Iſraël, dicens: Rebellauit contra te Amos in medio domus Iſraël: non poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius.

E ℣. 11.) Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam, & Iſraël captiuus migrabit de terra ſua.

℣. 12) Et dixit Amaſias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Iuda: & comede ibi panem, & prophetabis ibi.

℣. 13.) Et in Bethel non adijcies vltrà vt prophetes: quia ſanctificatio regis eſt, & domus regni eſt.

verſ. 10. *Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ieroboam.*] A Amaſias Pontifex idolorum, putà vitulorum aureorum in Bethel, timens ne populus Iſraël oraculis & minis Amos perculſus idola abijceret, & cultum veri Dei amplecteretur, itáque ſibi oblationes & victimæ vitulis offerri ſolitæ decederent, ipſéque Pontificatu, fortè etiam vita priuaretur, tanquam pſeudopontifex & pſeudopropheta, hac de cauſa accuſat Prophetam Amos apud Ieroboam regem, tanquam ſeditioſum & regni perturbatorem, quaſi qui populum à Ieroboam auocare, & ad ſceptrum Iuda traducere, & reuocare moliretur. Ita faciunt hodie hæretici, & politici in Anglia, Hollandia, Bohemia, &c. qui Catholicos & ſacerdotes inſectātur, eóſque apud B Magiſtratus accuſant & calumniantur, eóſque perduellionis agũt, quaſi qui prætextu religionis reges & principes ſolio ſuo deturbare, alióſque reges & principes Catholicos inducere moliantur, & ad id plebem ſollicitent. *Rebellauit*, inquiunt, *contra te* nouus hic *Amos*, & vt Septuag. *συςρέφει*, id eſt, *congregationes & coniurationes facit contra te*: omnes enim congregationes ad verbum Dei, & ad Miſſæ ſacrificium, æſtimant eſſe coniurationes cõtra magiſtratum & ſtatum politicum.

verſ. 11. *Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Ieroboam.*] Mentitur pſeudopropheta. Non enim dixerat Amos: *In gladio morietur Ieroboam*, ſed, *conſurgam ſuper domum Ieroboam in gladio*, ſcilicet occidendo, non ipſum Ieroboam, ſed eius filium C Zachariam, vt dixit verſ. 9.

verſ. 12. *Et dixit Amaſias ad Amos.*] Cum videret Amaſias pſeudopropheta, regẽ Ieroboam ſuis criminationibus contra Amos non moueri, eúmque vt Prophetam habere ac revereri, aggreditur ipſummet Amos, leni oratione & adulatione ſuadens ei, vt relicta Bethel tranſeat in Iudam: Noli, ait, mihi hanc facere iniuriam, cùm ego tibi non ſim iniurius: noli inuadere parochiam & diœceſim meam, ego non inuado tuam: noli populum meum à me auocare, ego non auoco tuum. Ego Pontifex & Propheta ſum in Iſrael & Bethel: tu ex Thecua vrbe Iudæ oriundus Iudæus es; vade ergo ad tuos Thecuitas, age Prophetam in Iuda: nil tibi cum meis Bethelitis. Hoc eſt quod ſequitur: *Qui vides*, id eſt, ô videns, ô Propheta Amos, D *fuge in terram Iuda*, q. d. Ego tanquam amicus tibi amico ſuadeo fugam, quia in Bethel & Iſrael, vtpote vrbe & regione idolorum, Rex ipſe, cæteríque omnes idololatræ tibi parant inſidias, necémque machinantur. In Iuda verò ſecurus eris, ac in pretio & honore habeberis, vtpote Propheta Domini. *Comede* ergo *ibi panem tuum*, id eſt, ibi exerce munus prædicandi, ea eóque alimoniam & lucrum capta, vti ego capto in Bethel. q. d. Quietè & lautè ibi viue ex tua prophetia, ac ſine me pariter in Bethel pacificè & ſplendidè viuere ex meo ſacerdotio, oblationibus & victimis idolorum; nec mihi hanc offam tam pinguem à faucibus eripias. ita S. Hieron. Remig. & Lyran. Addit Arias, q. d. Fuge in terram Iuda, vt ibi habeas E panem, ac euadas famem quam Iſraeli obuenturam vaticinatus es.

verſ. 13. *Et in Bethel non adijcies vltrà vt prophetes, quia ſanctificatio*, hebr. מקדש *micdaſ*, id eſt, ſanctuariũ *regis eſt, & domus regni eſt.*] q. d. Bethel eſt locus ſanctus dicatus vitulis aureis, in quo rex habet ſuum palatium, ęquè ac templum & baſilicam, in quo eoſdem colit, quod eſt quaſi domus ſacra & phanum totius regni, ad quod orationis & ſacrificij cauſa confluunt omnes Iſraelitæ ex toto regno decem tribuum. Bethel ergo eſt locus ſacer, quem Rex ſuis idolis ſibique ſegregauit, & ſanctificauit. Si igitur videat ipſe & populus te contra illud illiúſque Deos vaticinari, planè metuendum eſt, ne capiat & occidat te. Quare conſule tibi, & migra ex Bethel in Iudam. ita Remig. Alber. & Arias. Nota, templa à regib⁹ in palatio, vel iuxta palatium, aut alibi, pro toto regno regio ſumptu & magnificentia ædificata, dictæ ſunt baſilicæ, q. d. Regales, ſcilicet domus & delubra: *βασιλεὺς* enim græcis eſt rex. Ita Conſtantinus Romæ palatium ſuum Lateranum in templum conuertit, indéque vocata eſt Baſilica Lateranenſis, B & Conſtantiniana.

Secundò, Bethel erat ſanctuarium Regis: quia à Ieroboam filio Nabat, primo rege Iſrael, in Bethel erecti ſunt vituli aurei, eíſque templum erectum 3. Reg. 12. 32. ita Lyran. & Arias.

Aliter S. Hieron. per regẽ enim accipit Deum, putà Baal, ſiue Iouem, qui eſt *Rex hominúmque Deúmque*. q. d. Bethel regi, id eſt, Baal eſt ſacra & dicata, ne ergo in illam Deum Iuda, vtpote alienum & contrarium, concionando inducas.

℣. 14.) Reſpondítque Amos, & dixit ad Amaſian: Non ſum propheta, & non ſum filius prophetæ: ſed armentarius C ego ſum vellicans ſycomoros.

℣. 15.) Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregem: & dixit Dominus ad me: Vade, propheta ad populum meum Iſraël.

℣. 16.) Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Nõ prophetabis ſuper Iſraël & non ſtillabis ſuper domum idoli.

℣. 17.) Propter hoc hæc dicit Dominus: Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui, & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & D tu in terra polluta morieris, & Iſraël captiuus migrabit de terra ſua.

Reſpondítque Amos, &c. *Non ſum Propheta.*] verſ. 14. Septuag. *nõ eram Propheta*, ſcilicet ex arte, inſtituto & profeſſione mea. q. d. Officium meum non eſt prophetare, ſed paſcere armẽta: Dominus tamen ab ijs me abripuit, vt hæc vobis prophetem & annũciem, quo peracto rurſum rediturus ſum ad mea armenta. Alij enim Prophetæ, ſiue prædicatores, à puero vel à Deo, vel à parentibus, vel ab alijs Prophetis & prædicatoribus inſtituebantur & docebantur prophetare, id eſt, prædicare. Amos verò à nullo fuerat inſtitutus, nullas eiuſ- E modi ſcholas frequentarat, ſed ab armentis ſubitò raptus eſt à Deo, factúſque Propheta. ita S. Hieron. Albert. & Arias. Aliter S. Gregor. lib. 2. Moral. c. 41. Remigius & Hugo: putant enim eo tempore quo dixit hæc Amos, receſſiſſe ab eo ſpiritum prophetiæ, vt verè dixerit Amos, *Non ſum Propheta*, id eſt, nunc non habeo, non ſentio ſpiritum prophetiæ. Hic enim ſpiritus per interualla Prophetas corripiebat, docebat, mouebátq; ad prophetandum: Non enim erat permanens & ſtabilis, ſed tranſiens & abiens. Verùm de hoc r.ó agi-

tur hic: nec enim Amaſias poſtulabat ab Amos, ne hoc inſtanti, ſed vt deinceps nunquam ampliùs prophetaret in Bethel cõtra vitulos aureos. Prior ergo ſenſus genuinus eſt, cui adde ſecũdò: *Non ſum Propheta.* q. d. Ex arte prophetandi non viuo, non aucupor lucrũ, vt tu facis Amaſia, quia viuo ex meis armentis. ita Sanchez. Tertiò, alij q. d. *Non ſum Propheta* veſtitu & habitu, quia veſtitum meum ruſticanũ vt ruſticus retineo. Prophetæ enim proprium habebant habitum, putà ſaccum, & cilicium, Zachar. 13. 4.

Amos fuit armentarius & opilio.

Sed armentarius ego ſum.] Putà paſtor boum, camelorum, mulorum, equorum, vel ſimilium maiorum animalium. Hæc enim vocantur armenta, quia idonea ſunt ad opus armorum, ait Feſtus: vel vt Valla, ab arando, quaſi aramenta, indéque per craſin armenta. Vnde Aquila, Symmachus, & Theodotion vertunt βουκόλος, id eſt, vt Arias, *bubulcus*, vnde Bucolica vocãtur carmina ruralia paſtorum apud Virgilium. Hoc enim propriè ſignificat hebr. בוקר *boker*, à rad. בקר *bacar*, id eſt, bos, q. d. boum cuſtos. Secundò, Septuag. vertũt αἰπόλος, id eſt, *caprarius*, ſiue paſtor caprarum, S. Hieron. *opilio*, id eſt *paſtor ouium*, vt vertit Arabicus, qui addit, *& agricola*. nã mox ait Amos: *Et tulit me Dominus cum ſequerer gregem*, hebr. צאן *hatſon*, id eſt, oues, vel capras. Grex enim propriè eſt ouium, caprarum, porcorum, & ſimilium minorum animaliũ. ita S. Cyril. præfatione in Amos: *Amos*, ait, *fuit opilio, paſtorit ijs moribus & inſtitutu educatus.* Et Nazian. orat. 25. *Quid ait Amos? nónne caprarius erat, moróſque carpebat, cum Propheta illi delegatum eſt munus?* Hinc patet Amos & bubulcum fuiſſe, & caprarium, & opilionem. Nec id mirum: ſolent enim bobus & vaccis immiſceri capræ & oues, cum iiſque ire ad campos pabulatum. Vnde Ouid. 4. Metam.

Mille greges illic, totidémque armenta per herbas
Paſcebant.

Et Virgil. 3. Georg.

Hac ſatu armentis: ſuperat pars altera cura,
Lanigeros agitare greges, hirtáſque capellas.

Porrò officio Amos aptè reſpondet eius nomen: Radix enim עמס *amas*, ſignificat onerare: inde Amos, ait S. Hieron. Epiſt. ad Paulinum, idem eſt quod *onuſtus*, ſcilicet gregibus; vel *onerans* & exonerans, ſcilicet boues & armenta.

Moral. diſce hic, Deum eligere infirma & ſtulta mundi, vt in eis oſtendat ſuam ſapientiam & potentiam, ac per ea confundat ſapientes & potentes mundi. Ita elegit pauperes, rudes & viles Apoſtolos, per quos fidei ſuæ totum ſubegit orbem. Ita S. Ioannes Baptiſta ſecutus humilitatem & verba Amos, negauit ſe eſſe Prophetam, dicens ſe meram eſſe vocem: *Ego*, inquit, *Vox clamantis in deſerto: Parate viam Domini*, Matth. 3. 3. Quocirca à Chriſto meruit vocari pluſquã Propheta, lucerna ardens & lucens, hominibus maior, par angelis, imò angelus, Matth. 11. verſ. 9. 10. 11.

Pulchrè S. Aug. ſerm. 59. de verbis Domini: *Veni*, ait, *tu pauper, nihil habes, nihil noſti? ſequere me, tam largo fonti vas inane admouendum eſt.* Et S. Hieron. Quia, ait, Amos humiliauit ſe, dicens, nõ ſum Propheta, ſed armentarius, hinc meruit illico ſpiritu prophetico donari contra ipſum Amaſiam, cui dura ex Deo ſupplicia liberè intentauit. Hic verum eſt iſtud Pſal. 8. 3. *Ex ore infantium & lactentium* (ruſticorũ & rudium inſtar infantium) *perfeciſti laudem propter inimicos tuos, vt deſtruas inimicum & vltorem.*

A *Vellicans ſycomoros.*] Sic & Theodotion & Septuag. Id tripliciter accipi poteſt. Primò, q. d. *Vellicans*, id eſt, vellendo euellens & decerpens folia ſycomororum, eáſque defrondens, vt earum frondibus paſcam mea pecora. ita Remig. Alber. & Hugo. Tria, inquit Seruius in 1. Æneidos, ſunt frondatorum genera: *Frondator, qui arbores amputat, & qui è frondibus manipulos facit hyemis tempore, animalibus ad paſtum offerendos; & qui manibus vitium folia auellit, quò ardor ſolis vuam maturiorem reddat.* Secundò, *vellicans*, id eſt, auellens & colligens ipſos fructus ſycomororum,

B putà ipſa ſycomora, vt ijs veſcar. ita Pagnin & Tigurina. Vnde aliqui hebr. בולס *boles*, vertunt *comportator, collector* ſycomororum quaſi *boles* per metatheſin idem ſit quod סבל *ſobel*, id eſt, portans, comportans. Hinc Aquila vertit, ἐρευνῶν συκομόρους id eſt, ſcrutans ſycomoros. Symmach. ἔχων συκαμίνους, id eſt, ſycamina, vel ſycomoros. Tertiò & propriè, *vellicans*, id eſt, vnguibus ferreis incidens & ſcalpens ſycomora, & vt Heſychius ait, *pungens*, vt matura fiant: ſycomora enim, quia dura æquè ac amara admodum ſunt, incidi ſcalpíque ſolent, vt à ſole penetrentur, matureſcant & dulceſcant, teſte Theophraſto, Athenæo, & Dioſcoride lib. 1. c. 144. alioqui à culicibus corrum-

C puntur, ait S. Hieron. idque ad hoc, vt ijs veſcantur tum boues mei, inquit Varab. tum ego ipſe. q. d. Ego non propheto ſpe panis & lucri, vt tu facis, ô Amaſia, ſed ſycomoris agreſtibus contentus victito. Hæc mihi ad victum ſufficiunt: quocirca menſis & burſis alienis non inhio, vt tu.

Sycomorus quid?

Sycomoros.] *Sycomorus*, vel inuersè *moroſycus*, aut femininè *ſycomorea*, dicta eſt à σῦκον, id eſt, ficus, & μόρος, id eſt, morus, eo quod arbor hæc ficui ſimilis ſit fructu, moro verò folijs: aut à μωρός per omega, id eſt, fatuus, q. d. ficus fatua, quod inſipidi & fatui ſaporis ſit. A Plinio lib. 13. 7. vocatur *ficus Ægyptia*, quòd in Ægypto ſola reperiatur, inquit ipſe, ſed fallitur. Nam, vt alia ta-

D ceam, frequens erat hæc arbor in Iudæa, vt patet ex hoc loco & alijs: crebra enim huius mentio eſt in Script. Porrò ſycomorum ex Galeno, Dioſcoride, Theophraſto, Celſo, Plinio, ita deſcribit Ruellius lib. 1. de ſtirpib. c. 79. *Eſt arbor ampliſſima ficus ſimilitudine, largo ſucco, folijs moro quam proximus. Fructus ex argumento guſtus ignaui cognomines, ternos aut quaternos anno fundit, eóſque non ramis vt ficus, ſed caudice ipſo gerit, ſimiles caprificis, dulcioréſque groſſulis, hoc eſt, primitiuis in fico pomis, ſine granis interioribus. Nec matureſcunt aliter quam ſcalpendo ferreis vnguibus, magno prouentu eorum in Caria & Rhodo, locíſque prorſus parum tritici feracibus, populis in annona caritate pro*

E *pane frumentóque ſatisfaciunt. Tam reſtibilis pomi eius vbertas & copia eſt. Pomum ventri quidem amicum, ſed minimam præbet alimoniam.* Hebr. vocatur שקם *ſekem*, in plurali *ſekamim*: inde Septuag. & Theodot. verterunt συκαμίνους, & Latini ſycaminus. Porrò S. Hieron. cenſet per *ſekem* hoc loco Amos non ſignificare ſycomorum, ſed mora quæ in rubis creſcunt: *Nobis*, inquit, (*quia ſolitudo in qua morabatur Amos*, Thecue, *nullam huiuſcemodi gignit arborem*) *magis videtur rubos dicere, qui afferunt mora, ac paſtorum famem & penuriam conſolantur.* Verùm omnes alij, quin & ipſe S. Hieron. alibi paſſim, hebr. *ſekem* vertit morum, vel ſycomorum. Videtur ergo, quòd The-

cue

cue tempore Amos abundarit ſycomoris, ſed iјs vel exciſis, vel areſactis caruerit tempore S. Hieronymi. Sic reginnum natura & feracitas varijs temporum mutationibus, aut culturæ defectu perit & immutatur. Olim Libanus cedris abundabat, nunc iјs penè caret. Olim Iudæa erat terra lacte & melle manans, nunc lapidoſa eſt & ſterilis. Aſia minor olim paradiſus erat, nunc ſub Turca multis in locis inculta ſqualet; quinimo vulgare dictum eſt: Quocunque pedem infert Turca, eodem ſterilitatem inducit, vtpote agricolis ob eius tyrannidem diffugientibus.

Porrò ſycomorum, vel ſycaminum Syriæ, ita mihi Romę deſcripſit Illuſtriſ. Dominus Sergius Riſius, Archiep. Damaſcenus, oculatus teſtis: Arbor, inquit, hæc in Syria frequens, magna eſt & lata, ſed moderatæ altitudinis, inſtar nucis non nimis altæ, diſſimilis tamen folijs & cortice. Nam folia habet parua & rotunda; corticem planum & penè expolitum, in album colorem vergētem: fructus fert plurimos quidem, ſed admodum paruos, qui meſpilum forma & magnitudine referunt, vergúntque in rubedinem: dulces ſunt, ſed non adeo vt ficus. Dicitur autem hæc arbor *gemmayz*, indigna quæ in vineis aut hortis inter cæteras habeatur, eo quod ingratos & inſuaues fructus producens, inutiliter ſua magnitudine terram meliorum feracem occupet: quare in plateis vt plurimum, vel ad viam conſiſtere ſolet, vulgo ſubiecta, vt quiſque ex eius fructibus, vtpote abiectis, & nullius decoris, ſaporis aut pretij colligat quantum libuerit. Hinc in prouerbium abijt, vt de arbore, æquè ac homine inutili, vel non in loco, qui ei conuenit, commutante dicatur: *Eſt vt gemmayz in horto*: rhamnus inter quercus: anſer inter olores. Hac de cauſa qui eius fructus colligunt, tenues, egeni & viles habentur. Quocirca paupertatem ſuam, humilémque conditionem & ſtatum ſponte confitetur hic humilis, ſanctus & à Deo electus Propheta, dicendo ſe ex eorum numero & ordine eſſe, qui ſycomoros colligunt, iiſque victitant; vt inde eluceat mira Dei Opt. Max. qui ignobilia & infirma mundi eligit, vt confundat glorioſa & fortia, bonitas & magnificentia, quæ eum ex imo in ſummum euexit, & ex paſtore ac bubulco Prophetam illuſtrem effecit.

Ex dictis liquet primò, ſycomorum aliam eſſe arborem à caprifico: diſtinguit enim eas Dioſcorides, & Ruellius verbis iam citatis: illa tamen huic eſt ſimilis. vnde Theoph. & Euthym. Lucæ 19. 1. pro ſycomoro legunt caprificum. Secundò, ſycomorum in penultima ſcribi tam per omicron, quàm per ω mega, ideóque eam habere in carmine communem, id eſt, breuem & longam: breuem, quia morus arbor à Græcis pleriſque ſcribitur per omicron: longam, tum quia μωρὸς, id eſt, fatuus, ſcribitur per ω mega: tum quia morus arbor græcè ſcribitur quoque per ω mega in lexicis Heſychij, Henr. Stephani, Ioannis Scapulæ, æquè ac à S. Luca c. 19. 1. vnde Poëta;

Cornáque & in duris hærentia mora rubetis.

Et patet ex etymo: dicta eſt enim arbor morus per antiphraſin, quaſi minimè μωρὰ, id eſt, fatua: nam vt ait Plinius lib. 16. 25. morus arborum eſt prudentiſſima, quia lædi ſe à frigore non ſinit: vnde non niſi planè exacto frigore germen emittit, ſed cum germinare incipit, in tantum germinatio erumpit, vt vna nocte peragat etiam cū ſtrepitu. Alij ſycomorum dictam volunt à ficu & mora, eo quòd ſi vnum pomum ex ea decerpas, illico alterum ſine mora protuberet: tantæ enim eſt fœcūditatis, vt vno anno ſeptiea fructus ferat. Verum hoc etymon latinum eſt, nec conuenit græco μόρε, vel μῶρε.

Sycomorus eſt crux, cur?

Symbolicè, ſycomorus eſt crux Chriſti, ciúſque doctrina, quæ gentibus, & terrenis hominibus videtur fatua, ſycomorus enim reſpondet arbori ſcientiæ boni & mali Adamo vetitæ: hæc enim à multis putatur fuiſſe σύκη, id eſt, ficus. ita Theoph. & Beda in Lucæ 19. 1. Porrò Amos & viri ſancti hanc ſycomorum, id eſt, crucem, crucíſque doctrinam vellicare, id eſt, mente & meditatione ſcalpere, & profundè expendere, ruminare & penetrare debent: quo magis id faciunt, eo magis eius dulcedinem, & arcana myſteria penetrant & guſtant; præſertim cum ſimul vellicant affines ſycomoros, id eſt, expendunt & minutim inſpiciunt corpora martyrum à tyrannis vellicata, id eſt, ſcalptis, pectinibus, cultris inciſa, laniata & lancinata. Huius rei ſymbolo Zachæus cupiens videre Chriſtum aſcendit in arborem ſycomorum Lucæ 19. 1. vti ibidem notat Ambr.

vers. 16.

Non ſtillabis ſuper domū idoli.] q. d. Ne ô Amos propheres amplius in & contra Bethel, quæ olim fuit Bethel, id eſt, domus Dei, nunc à regibus noſtris facta eſt Bethauen (vt tu ô Amos eam nuncupas) id eſt, domus idoli, putà vitulorum aureorum. Nota, vox *ſtillare* Prophetis eſt frequens, &

Stillare quid?

metaphoricè ſignificat effundere ſenſim, ſiue verba, ſiue res, eaſque vel bonas & beneficas, vel malas & pœnoſas. Doctor enim & concionator, quando cum rudibus vel duris agit, debet ſtillare, non profundere ſuum ſermonem. ſi enim profundat, perdet: ſi ſtillet, ſenſim eos imbuet & emolliet. Verum eſt illud vulgi:

Stilla cauat lapidem, non vi, ſed ſæpe cadendo:
Sic homo fit doctus, non vi, ſed ſæpe ſtudendo.

Id ſciebat Moſes, qui docens rudes & duros Hebræos Deuter. 31. 2. *Concreſcat*, ait, *vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina.* Id imitantur ſapientes ludimagiſtri, qui pueris ſenſim lentéque docent. ſicut enim vaſa anguſti oris ſtillando ſenſim implentur, effundendo verò parum vel nihil liquoris hauriunt, ita & ingenia puerorum.

Huc ſpectat exemplum memorabile S. Iſidori Hiſpalēſis Archiepiſcopi, qui floruit tempore S. Gregorij Magni Rom. Pontificis, fuitque frater S. Leandri (cui S. Gregor. libros moralium dedicauit) ipsique in Archiepiſcopatu Hiſpalenſi ſucceſſit. Hic enim in iuuentute à parentibus applicitus ſtudijs, cum ingenio tardiore parùm in iјs proficeret, etſi ingenti labore iјs incumberet, cogitauit iјs relictis alteri rei ſe dedere. Cúmque hæc cogitans ſtaret iuxta puteum, vidit & conſiderauit in eius limbo, licèt lapideo, ſulcos, quos funes ſitularum, longo earum attactu, in lapide ſenſim effecerant. Idipſum ſibi applicās: ſi funes, inquit, lōgo vſu poſſunt excauare lapidem, quidni longo ſtudio potero duritiem ingenij emollire, illique ſcientiam & doctrinam imprimere? Reſumptis ergo ingenti animo libris, continua lectione & meditatione tantum in iјs profecit, vt ſui ſæculi vir doctiſſimus in ſacris æquè ac prophanis literis, quin & in linguis, latina, græca & hebraica euaſerit, nec illo æuo haberet ſibi parem; cui proinde Hiſpania & doctrinam, & ſemi-

naria, in quibus S. Ildelphonſus, S. Brsulius, aliique Prælati ſancti æquè ac eruditi, fuerunt educati & inſtructi, debet. Ita habet eius vita apud P. Ribadeneiram & alios, die 4. Aprilis.

Secundò, vox *ſtilla* ſignificat minas & pœnas præſentes, quas intentant ſceleratis Iſraelitis Prophetæ, eſſe tantùm guttam ſi comparentur cum pœnis inferni, vbi imber eſt & torrẽs, imò Oceanus ignis ardentis pice & ſulphure, qui iugiter cremat, voluit & reuoluit damnatos, iuxta illud Iob 26. 14. *Cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Hic ergo eſt ſtilla & ſibilus, in inferno erit mare & tonitru iræ Dei.

vers. 27. *Propter hoc hæc dicit Dominus: Vxor tua in ciuitate fornicabitur.*] q. d. Quia tu, ô Amaſia, ob quæſtum & lucra tua populum ad fornicationem ſpiritalem, id eſt, ad idololatriam impellis, mihíque eam impugnanti reſiſtis, idcirco congruè & iuſtè punieris hac ignominia & indignatione, vt videas, licèt fremens & frendens, vxorem tuam in ciuitate te relicto fornicari & adulterari, vel cum amaſijs ſuis, vt vult Arias; vel cum hoſtibus tuis, putà Aſſyrijs, à quibus capta vrbe violabitur. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo. Vnde S. Hieron. ex Symmacho vertit πορνευθήσεται, id eſt, *ſuſtinebit fornicationem*.

Hæc prima Amaſiæ eſt pœna, de qua S. Hiero. *Grandis, ait, dolor, incredibiliſque ignominia, quando maritus in media ciuitate vxoris iniuriam prohibere non poteſt. Non eſt tantus dolor in filia conſtuprata, quantus in vxore polluta: maritus enim libentius audit vxorem interfici, quàm pollui.* Secunda eſt, filiorum ſtrages: *Filij tui*, inquit, *& filiæ tuæ in gladio cadent.* Tertia eſt, ſpoliatio & bonorum priuatio: *Humus*, ait, *tua funiculo metietur.* q. d. Aſſyrij & Cuthæi inuadentes & occupantes Samariam & Bethel, tuos fundos agróſque funiculo inter ſe dimetientur, & diuident. Olim enim funiculis pro virgis menſorijs vtebantur, ad menſurandam & diuidendam terram. Hinc funiculus in Script. ſignificat ſortem hereditariam, ſiue portionem quæ cuique in hæreditatis diuiſione ſortitò obtingit, vt pſal. 15. verſ. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, quod more ſuo, poſteriore hemiſtichio explicat dicens: *Etenim hæreditas mea præclara eſt mihi.* Deuteron. 32. 9. *Iacob funiculus hæreditatis eius.* q. d. Iacobæi, ſiue Iſraëlitæ ſunt ſors & hæreditas Domini. Ioſue 17. 5. *Ceciderunt funiculi* (id eſt, ſortes) *Manaſſe decem.* Et verſ. 14. *Dediſti mihi poſſeſſionem ſortis & funiculi vnius.* Et cap. 19. 9. *In poſſeſſione & funiculo Iuda.* Et verſ. 29. *De funiculo Achziba.* Quarta eſt: *Tu in terra polluta* (idololatria, infidelitate & ſceleribus, putà in Aſſyria, ad quam captiuus duceris) *morieris.* Quinta, non tantùm tu, ſed & totus *Iſrael*, quem tu decipis, & in idololatriam ſceleráque adigis, captiuus *migrabit de terra* ſua in Aſſyriam. ita S. Hiero. Cyril. Theodor. Remig. Ruper. Haymo, Hugo & alij.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

Videt Amos vncinum pomorum, vt ſignificet, quòd ſicut vncino poma ex arbore carpuntur, ita Iſraelitas ab Aſſyrijs fore carpendos, & abducendos in Aſſyriam. Cauſam dat verſ. 4. quòd pauperes oppreſſerint, eíſque nimis carè & fraudulenter frumenta vendiderint, vtentes menſuris doloſis. Vnde verſ. 9. tam atrox eorum fore excidium prædicit, vt Sol obtenebreſcat, omnéſque ſaccum & caluitium ſibi inducant. Denique verſ. 11. famem extremam tum corporalem, tum ſpiritalem eis intentat.

℣. 1.) Hæc oſtendit mihi Dominus Deus, & ecce vncinus pomorum.

℣. 2.) Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixi: Vncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis ſuper populum meum Iſraël: non adijciam vltrà vt pertranſeam eum.

℣. 3.) Et ſtridebunt cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus; multi morientur, in omni loco proijcietur ſilentium.

vers. 1. HÆc *oſtendit mihi Dominus.*] q. d. Poſt tot viſiones & minas, Deus hanc quoque vncini pomorum addidit, vt tot comminationibus quaſi ictibus repetitis dura Hebræorum corda molliret & flecteret. Sic de Pharaone & Ægyptijs, quos obduratos Deus merſit in mari rubro, ait Pſaltes pſalm. 17. 15. *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.*

Ecce vncinus pomorum.] Hebr. כלוב קיץ *Kelub Kaits*, quod Chald. Rabbini, Pagnin. & Tigurina vertunt *caniſtrum*, vel *corbem æſtatis*, hoc eſt *fructuum æſtiuorum*, qui ſcilicet in æſtate maturantur & maturi colliguntur. Syrus: *Ecce ſignum finis*; legit enim קץ *kets*, id eſt, *finis*. Arabicus vertit, *vaſa venationis*, & mox, *ſagittam venationis*, vel capturæ. Vncinus pomorum quid?

Meliùs noſter vertit *vncinum pomorum*. Primò, quia agitur hic de inſtrumento quo poma attrahuntur & capiuntur: hoc autem eſt vncinus, non corbis: per vncinum enim ſignificantur haſtæ & arma Aſſyriorũ. Secundò, quia hebr. *kelub* ſignificat inſtrumentum venatorium & attractorium: deducitur enim à כלב *keleb*, id eſt, canis: quia ſicut canis venatur & capit leporem aliáſq; feras, ſic *kelub* venatur capítque poma: vterque enim longus eſt, gracilis, & acuto roſtro rictúque. Tertiò, quia Septuag. vertunt *vas*, id eſt, inſtrumentum *aucupij*. Et Ierem. 5. verſ. 27. tam Septuag. quàm noſter vertunt *decipulam*, qua decipiuntur & capiuntur aues. Quartò, quia vncinus pomorum multis in locis comprehendit & includit

includit corbem, non verò è contra corbis comprehendit vncinum. Vncinus enim pomorum eſt vncus, puta fuſtis ab vno latere incuruus & hamatus, alligatus, vel appenſus corbi, quo hortulani attrahunt ramos, vt poma decerpant & iniiciant in corbem: aut quo corbem ad ramos ſuſpendunt, vt ex iis lecta poma in illum inferant. Vidit ergo Amos vncinum, eique adiunctum corbem, ad colligendum poma. Per poma intellige quoque ficus, pyra, ceraſa, pruna: omnes enim fructus, præſertim qui molliori ſunt cortice, vocantur poma. Quinimo Plinius lib. 15. c. 22. etiam nuces pomorum genere comprehendit.

Symbol. Symbolicè, vncinus hic ſignificat Dei iram & vindictam, qua Deus tempus captiuitatis populi Iſrael accelerabat, & quaſi attrahebat, vt Iſraelitę quaſi poma ex ſua regione decerperentur, & caperentur ab Aſſyriis; quorum proinde arma bellica, quibus Iſraelitas in poteſtatem redegerunt, rectè quoque per vncinum intelliguntur. Vnde explicans vncinum ſubdit: *Venit finis Iſrael.* ita S. Hieron. *Eſt*, inquit, *ſenſus: Sicut vncino rami arborum detrahuntur ad poma carpenda, ita ego proximum captiuitatis tempus attraxi.* Vide Heb. *kelub.* per metatheſin alludit ad כבל *kebel*, id eſt, compes, vel catena ferrea, qua Iſraelitæ captiui conſtringendi erant. Poma enim in æſtate matura, ſymbolum ſunt captiuitatis opportunæ, & punitionis tempeſtiuæ. q. d. Iam arbor Iſraelitica maturos dat fructus, ſcilicet ficus peſſima (quales vidit Ieremias in Iuda cap. 24. 1.) reſtat ergo vt colligantur & conterantur. Sic Apocal. 14. 15. ait angelus vnus alteri: *Mitte falcem tuam, quoniam aruit meſſis terræ,* id eſt, quoniam adeſt tempus maturum & opportunum puniendi impios, vtpote cum ipſi menſuram peccatorum ſuorum iam impleuerint. Hoc eſt quod ait Ezechiel cap. 7. 6. *Venit finis: euigilauit aduerſum te.* id eſt, maturo & opportuno tempore ſurrexit: quaſi fructus æſtiui, qui in æſtate maturi ſunt, ſic maturabit tuum exitium, ſic finis adeſt tibi: colliges enim fructus arboris quem plantaſti, & frugem quam ſeminaſti metes.

Vncus reorum qualis. Alludit vncinus ad vncum, quo olim vincti trahebantur, vel etiam feriebantur rei & hoſtes prælio victi captique. Vnde Iuuenalis de Seiano à Tiberio Imper. capitis damnato Satyr. 10. ait:

Impactus Seianus ducitur vnco.

Et Cicero Philip. 1. *Vncus impactus eſt fugitiuo illi, qui C. Marij nomen inuaſerat.* Idem pro C. Rabirio: *Nos à verberibus, ab vnco, à crucis denique terroribus neque res geſta, neque acta ætas, neque noſtri honores vindicabunt.* Et Horat. lib. 1. Carm. ode 35. ad Fortunam.

Te ſemper anteit ſæua neceſſitas,
Clauos trabales, & cuneos manu
Geſtans ahena, nec ſeuerus
Vncus abeſt, liquidúmque plumbum.

Lampridius in Commodo, ſcribit ipſi mortuo acclamatum à populo: *Qui ſenatum occidit, & templa ſpoliauit, vnco trahatur.* Et Suetonius in Vitellio, ſcribit eum poſt mortem vnco tractum in Tiberim, hoc ſummum erat probrum. Inſuper vnco ſuſpendebantur reorum, æquè ac martyrum, corpora, vti in Actis S. Sebaſtiani legimus, corpus eius inuentum in cloaca pendens ex vnco. Adhæc martyres vncis perinde ac vngulis lacerabantur, vti legimus in Actis S. Platonis & Pontiani martyrum. vide Gallonium de cruciatibus

A martyrum. Significat ergo vncinus, quòd Iſraëlitæ quaſi captiui & damnati, vnco ab Aſſyriis trahendi ſint vel ad necem, vel in captiuitatem. Secundò, vncino ſolent colligi paucula poma, quæ in arbore poſt excuſſionem ſunt reliqua in ramis altioribus: vncinus ergo ſignificat hic, Iſraelitas poſt varias clades & ſtrages Syrorum & Aſſyriorum reliquos, ad extremum vltimo plenóque excidio vrbis & gentis vaſtandos, etiam illos qui in locis editis, munitis vel abſtruſis, remotis & inacceſſis degebant, à Salmanaſar anno ſexto Ezechiæ. ita Lyran. Emmanuel, Mariana & alij. vnde Chald. vertit. *Ecce vas plenum extremis æſtatis fructibus.* q. d. Sicut collectis vuis extre-

B miſque agri, vel vineæ fructibus, deſeritur ager, vel vinea, fructúſque in vaſe collecti domum aſportantur; ita deſolabitur Samaria, ciuéſque eius vniuerſi in Aſſyriam abducentur.

Idem ſignificant Septuag. ſed alia metaphora, caueæ ſcilicet, vel retis & aucupis: vertunt enim: *Ecce vas*, id eſt, inſtrumentum, *aucupis*, puta rete, cauea, vel bacilli viſco infecti, vt ei ſe implicent aues. Auceps eſt Salmanaſar, rete ſunt eius caſtra & arma, quibus illaqueauit, cepit, & abduxit Iſraelitas. Audi Theodoretum: *Viſio*, ait, *hæc celerem & expeditam venationem Iſrael ſignificat ſicut enim aues viſco facilè capiuntur, ſic ab Aſſyriis populus apprehendetur.*

C Tropol. Ruper. Vncinus, inquit, eſt auaritia: rami & poma ſunt diuites, eorúmque opes: pomum quippe res leuis eſt, maximéque pueros mulcet: viris autem, & maximè ianis, pro nihilo eſt. Sic nimirum bona præſentis ſæculi leuia ſunt, & eos quidem qui ſenſu paruuli ſunt nimis oblectant; ſapientibus autem qui cœleſtia ſapiũt, contemptibilia ſunt. Hinc primus homo cupiditatis crimen per quod periit, non per aurum, neque per argentum, ſed per exiguum pomũ commiſit. Addit Ruper. Sicut hortulanus vncino ſenſim ſine ſtrepitu, ramum quò vult crebro motu contorquet, donec poma decerpat; ſic auarus, fur & fraudulentus mille habet capiendi & attrahendi artes, quibus innectit & adducat opes aliorum adeo occultè & doloſè, vt ipſi ſua damna niſi depauperati, ſeróque gementes, non ſentiant:

D iuxta illud pſal. 10. 9. *Inſidiatur in abſcondito quaſi leo in ſpelunca ſua: inſidiatur vt rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. In laqueo ſuo humiliabit eum, inclinabit ſe & cadet, cum dominatus fuerit pauperum.*

Myſticè Ribera: Vncinus, inquit, eſt mors, quæ ramos & poma, id eſt, omnes hominis dotes, virtutes & vitia, quamuis recondita attrahit, vt à Deo carpantur, & ſuis locis ſingula collocentur. Diſtinctiùs Fernãdius viſione 28. mors, inquit, variis vncinis, id eſt, variis morborum & caſuum generibus, attrahit ramos, in quibus plura ſunt poma, id eſt, familias in quibus plura ſunt

E capita, eáque robuſta & valentia, quæ à morte videntur remotiſſima.

Vita hominis eſt pomum ob octo analogias. Vita enim humana rectè comparatur pomis. Primò, quia ſicut poma citò in gemmas erũpunt, creſcunt, matureſcunt, carpuntur: ita & homines. Secũdò ſicut è pomis alia matura, alia immatura ſponte decidunt, alia in arbore putreſcunt, alia rubent; ſed ſi aperias, vermibus plena, & corroſa inuenies: alia manu carpuntur, alia baculo & vi decutiuntur: ita hominum alij in ætate virili, alij in iuuenili naturali morte decedunt, alij in putri ſenectute; alij exteriùs rubent vt roſæ, ſed intus

ſordibus & morbis ſcatent, alij in lecto, alij in bello, pugna, &c. violenta morte occumbunt. nine ait S. Iob 9. 16. *Dies mei pertranſierunt quaſi naues poma portantes*: hæ enim naues celerius aguntur cæteris, ne poma quæ citò putreſcunt, corrumpantur antequam ad portum, vbi vendenda ſunt, appellant. ita celerrimè tranſit æuum noſtrum.

Tertiò, Varro lib. 1. de re ruſtica c. 35. pomum dictum eſſe cenſet eo quod potu indigeat: *Poma, inquit, quæ inſita erũt ſiccitatibus, aquam addi quotidie veſperi: à quo, quòd indigent potu, poma dicta eſſe poſſunt.* Ita vita hominum potu non tantùm indiget, ſed & abundat, ac deliciatur maximè.

Quartò, pomum Perſicum in Perſide, ob frigus veneni vim habere dicitur, eáque de cauſa in Italiam tranſmiſſum, vt incolis noceret; verùm mutato ſolo mutauit naturam, & ſalubre repertum eſt, vt ait Columella.

Pomis quæ barbara Perſis
Miſerat, vt fama eſt, patrijs armata venenis,
At nunc expoſiti paruo diſcrimine lethi;
Ambroſios præbent ſuccos oblita nocendi.

Ita voluptas vitæ humanæ in ſe, & in ſolo quaſi natiuo, venenata eſt: at ſi ſolum mutet, & in campum virtutis tranſplantetur, vitium ponit, & pro morte vitam & ſalutem affert.

Quintò, pomum rotundum gerit ſpeciem orbis, qui rotundus eſt; & vitæ humanæ, quæ gyrat & in orbem ſemper recurrit. Quocirca anno Domini 1013. cum Henricus Imper. recèns creatus Romam ingrederetur, Benedictus Papa cũ Clero & Senatu ei obuiam proceſſit, eíque inſigne imperij obtulit: pomum id erat aureum, circum circa pretioſiſſimis gẽmis diſtinctum, aurea cruce deſuper eminente, vt dum illud reſpiceret, cogitaret, ſe ſic debere imperare in mundo, vt illum crucis Chriſti vexillo ſubderet. Accepit pomum Imperator, ac manu tractans: *Nullis, ait, melius hoc pomum cernere & poſſidere congruit, quàm illis qui pompis mundi calcatis crucem Chriſti ſequuntur*: ac proinde illico miſit illud ad Cluniacenſe Monaſteriũ in Gallia. ita Glaber, & Baron. anno Chriſto 1013. Sic in bulla aurea Caroli IV. c. 22. traditur & ſancitur, vt in proceſſione ſolenni, poſtquam creatus eſt Imperator, ante illum deferat enſem Dux Saxoniæ, ſceptrum Marchio Brandeburgenſis, pomum Comes Palatinus: pomum, quia ſphæricum, repræſentat orbem. Vnde Chronicon Hirſaug. in inauguratione Comitis Hollandiæ, tradit Imperatori inaugurato globum aureum in manum dari his verbis, quæ profert Palatinus Rheni: *Accipe globum ſphæricum, vt omnes nationes Romano imperio ſubijcias, & Auguſtus glorioſus appellari valeas.* Se ergo, ſuúmque cor in manu Dei ſtatuat Imperator, vt cum mundo gerat, regátque illum Deus: ac ſimul meminerit orbis imperium paruum eſſe & exile inſtar pomi & globi, ſi cum cœleſti regno comparetur. Ad illud ergo anhelet, ſéque & ſuos omnes transferre ſatagat. Sapienter S. Franciſcus Xauerius lib. 2. Epiſt. 5. Ioanni III. Luſitaniæ regi (ac in eo cæteris Principibus & Prælatis) hoc ſaluberrimũ dat conſilium, vt quotidie per quadrantem horæ diuinam illam ſententiam meditando: *Quid prodeſt homini ſi vniuerſum mundum lucretur, anima verò ſua detrimentum patiatur?* germanam eius intelligentiam à Deo petat, cum ſenſu animi interiore coniunctam; & ſimul omnium ſuarum precationum illam velit eſſe clauſulam: *Quid prodeſt homini ſi vniuerſum mundum lucretur*, &c. quoniam

A propiùs, inquit, quàm ille exiſtimat, abeſt hora, qua illum Rex regum, & Dominus dominãtium ad rationem reddendam euocaturus eſt, illud intonans: *Redde rationem villicationis tuæ*. Verus fuit vates: nam paulò pòſt rex vita functus eſt.

Sextò, pomo ſæpe venenum homini propinatur, aut alio modo mors affertur. Mirum hac de re exemplum narrat Cardan. de rerum variet. lib. 12. c. 56. Cum, inquit, Kenethus rex Scotorum, Etuthlinthum Fenellæ filium occidiſſet; tum etiam Malcolmum Druſſum regem & affinẽ Fenellæ, illa ſtatuam mira arte fabricari iuſſit, in cuius manu pomum aureũ gemmis refertum erat, quod quicunque tetigiſſet, ſtatim multis iaculis è
B pomo proſilientibus confodiebatur: eo regem nihil ſuſpicantem inuitatum in Feſtiearij oppido occidit. Ita voluptas huius vitæ blandum eſt, ſed exitiale pomum, quod inani quodã fulgore perſtringit & illectat eorum oculos, quos decepturum & necaturum eſt: *Equo ne credite Teucri.* ita Nicol. Cauſinus lib. 11. parabol. hiſtor. c. 5. Rurſum ſi offeras puero pomum & ſimul aureum, puer pomum eliget præ aureo; quia pomi ſpecie capitur, auri pretium non nouit. Annon ergo bis pueri ſenes, qui voluptatem virtuti, id eſt, mala bonis, terrena cœleſtibus, caduca æternis, fallacia veris anteponunt? Verè pomum hoc illecebroſum eſt, dicitúrque malum. Quamobrem apud
C Martial. lib. 13. nuces pineæ viatorem affantur:

Poma ſumus Cybeles, procul hinc diſcede viator,
Ne cadat in miſerum noſtra ruina caput.

Præclarè S. Bernard. tract. de gradib. humilit. *Serpens Euæ, ait porrigit pomum, & ſurripit paradiſum. Haurit virus peritura, & perituros paritura. Perit ſalus, non deſtitit partus. Naſcimur, morimur, ideóque naſcimur morituri, quia prius morimur naſcituri. Propterea graue iugum ſuper omnes filios tuos vſque in hodiernum diem.*

Septimò, eſt & alia pomi cum homine analogia, conſideratione & commiſeratione digna. Vides arborem florentem & floribus comptam, imò onuſtam; aduerte, ex quinquaginta floribus quibuſlibet, vix vnus in pomum maturum euadet:
D antequam enim gemmeſcant, plurimi vel vento decuſſi, vel æſtu areſacti, vel à vermibus arroſi, vel humore deficiente marceſcentes decidunt: ex ijs verò qui gemmeſcent, plurimi pariter antequam in poma matureſcant, ſimilibus caſibus in terram corruent. Ita prorſus ex quinquaginta infantibus qui naſcuntur, vix vnus in virum euadit, ſed alij in infantia, alij in pueritia, alij in adoleſcentia moriuntur. Quis non lugeat, quis non gemat miſeram hanc hominum ſortem? Sapienter Philoſophus ille: *Breuis, ait, vita prohibet ſuſcipere longas ſpes, vel ad eas aſpirare.*

Octauò, inter arbores *infirmiſſima eſt malus,*
E *maximéque quæ dulcis eſt*, ait Plinius lib. 17. 24. qui & addit: *Ægrotant aliquando & poma ipſa per ſe ſine arbore, ſi neceſſarijs temporibus imbres, aut tepores, vel afflatus defuere, aut contra abundauere: decidunt enim, aut deteriora fiunt.* Idem lib. 17. c. 2. *Si, ait, cum defloruere protinus ſequantur imbres, in totum poma depereunt, adeo vt amygdala & pyri, etiam ſi omnino nubilum, auſtrinúſue flatus, amittant fætus.* Pari modo quid inter animalia infirmius homine? qui catharro, id eſt, guttula aquæ ſuffocatur, æſtu vritur, aura infecta peſtem haurit, qui plurimis, imò innumerabilibus, & ſæpe nouis, ac medicis ignotis morbis laborat. In ſolo hominis oculo morbos centum numerat & nominat Galenus

lenus lib. qui inſcribitur *Introductio*, ſeu *Medicus*, cap. de oculorum affectibus. Verè S. Iob hæc expertus, hominem deſcribens c. 14. 1. *Homo*, ait, *natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miſeriis: qui quaſi flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem ſtatu permanet.* Flos pomi mox vt effloruit, flaueſcit: pomum ſi decortices, aut ſciodas, antequam illud ori admoueas, illico cultrum nigrore inficit, vigorem perdit, marceſcere incipit: ita & iuuenis ætate florenti & vulto roſeo, mox deflореſcit, palleſcit, seneſcit. *Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael, quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum*, ait Deus Oſee 9. 10. Annon ergo cœtus hominum eſt vncinus & corbis pomorum? Quotidie ex arbore aliqua aut cadunt, aut leguntur poma, donec omnia in corbem inferantur: quotidie aliqui hominum vita hac decedunt, & in cœtum mortuorum transferibuntur, donec omnes ad vnum ſenſim, ſed breui temporis ſpatio, in eundem transferantur. Quocirca Cæſar à Ripa in Iconographia, mortem pingit cum falce, & vncino pomorum, ex hoc loco Amos: quia ſicut falce omnia demetit, ita vncino omnia carpit, inſtar pomilegii & pomicarpii. Ite nunc iuuenes, florete, gaudete, exultate, dicite: Nos poma natamus, cras mergendi, cras morituri. Hæc conſiderans Cicero, gentilis licèt, ſapienter cenſet animum ab omni voluptate caduca & terrena auocandum, atque in ſtabili & cœleſti defigendum: *Altè*, inquit ipſe in ſomn. Scipion. *ſpectare ſi voles, atque hanc ſedem & æternam domum contueri, neque ſermonibus vulgi dederis te, nec in præmiis humanis ſpem poſueris rerum tuarum: ſuis te illecebris oportet ipſa virtus trahat te ad rerum decus. Veſtra quæ dicitur vita, mors eſt.* Idem quæſt. 4. Academ. *Cogitantes ſuperiora atque cæleſtia, hæc noſtra vt exigua & minima contemnamus.* Et Tuſcul. 1. *Confer noſtram longiſſimam ætatem cum æternitate, & breuiſſima reperietur: tunc erimus beati, cùm corporibus relictis cupiditatum & æmulationum erimus expertes.* Et in Catone Maiore: *Ex ipſa vita diſcedimus tanquam ex hoſpitio, non tanquam ex domo: commorandi enim nobis natura diuerſorium, non habitandi, dedit. Quis eſt, quamuis ſit adoleſcens, cui ſit exploratum ſe ad veſperum eſſe victurum? O dii boni, quid eſt in hominis vita diu? Mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo eſt aliquid extremum. Cùm enim id aduenit, tum illud, quod præteriit, effluxit, tantùm remanet quod virtute & rectè factis ſis conſecutus. Horæ quidem cedunt, & dies, & menſes, & anni, nec præteritum tempus vnquam reuertitur, nec quid ſequatur ſciri poteſt.* Ruſum Tuſcul. 1. *Duæ ſunt viæ, vt ait Socrates, duplicesque curſus animorum è corpore excedentium. Nam qui ſe humanis vitiis contaminarunt, & ſe totos libidinibus dediderunt, iis demum quoddam iter eſt ſecluſum à concilio Deorum: qui autem ſe integros caſtoſque ſeruarunt, quibuſque fuit minima cum corporibus contagio, ſuntque in corporibus humanis vitam imitati Deorum, his ad illos, à quibus ſunt profecti, facilis patet reditus.* Quid iam dicat, quid faciat Chriſtianus?

verſ. 2. *Venit finis ſuper populum meum Iſrael.*) *Finis*, id eſt, excidium Iſraëli à me decretum & præfinitum. In hebræo pulchra eſt paranomaſia inter קיץ *Kaits*, id eſt, poma æſtatis, & קץ *Kets*, id eſt, finis. Radix enim eſt קוץ *Kots*, quæ ſignificat compungi, angoſtiari, affligi: inde קוץ *Kots*, ſignificat ſpinam pungentem, & קיץ *Kaits* ſignificat æſtatem,

A qua ſol pungit, vrit & maturat fructus. q. d. Vncinus hic *Kaits*, id eſt, pomorum æſtiuorum vret te, ô Iſrael, vt ſol æſtiuus; & punget te vt *Kots*, id eſt, ſpina; ac denique tibi *Kets*, id eſt, finem & exitium adducet. Quocirca הקיץ *hekits*, id eſt, euigilauit & maturauit prauum tuum *Kaits*, id eſt, pomum æſtiuum; & tua *Kots*, id eſt, ſpina; & tuus *Kets*, id eſt, finis, vt ait Ezechiel c. 7. 6.

Non adiiciam vltrà vt pertranſeam eum.) Vt diſſimulem peccata eius, vt eum ſontem prætereäm & impunitum relinquam, vti pertranſiens prætor, cum ſcelera & ſceleratos videns præterit & diſſimulat. q. d. Tanta ſunt crimina Iſraëlis, vt nõ poſſim vlteriùs conniuere, non poſſim tacere & parcere; ſed illa ſui enormitate & multitudine, B quaſi clamore iugi & valido cogant me ad ea vindicandum. ita S. Hieron. Theodor. Rupert. & alij.

Stridebunt cardines templi in die illa.) Ita vertunt quoque Tigurina & Pagnin. q. d. Stridebunt cardines templi, cùm hoſtes vi ianuas eius perrumpent, vt illud ſpolient & vaſtent. Ruſum ſtridebunt ex crepitu poſtium conflagrantium, cùm templum ab hoſtibus incendetur, ait Theodor. Arabicus: *Cadent altaria templi in die illa*: quia ſcilicet Iſraëlitæ templum idolis & ſceleribus contaminarunt. Stridebunt ergo eius cardines, cum illos illiſus aries, aut mallei hoſtiles frangent, aut reuellent; cúmque per illos agmina C hoſtium in templum irrumpent. Aliter quoque Sanchez: Signum, ait, belli priſcis erat, templi portas perfringere, iuxta illud Æneid. 7. verſ. 3.

Sunt geminæ belli portæ, formidine Martis,
Has vbi certa ſedet Patribus ſententia pugnæ,
&c.
Inſignis reſerat ſtridentia limina Conſul.

Verùm hic mos fuit Romanorum, non Hebræorum. Adde agi hic de excidio vrbis & templi, non de belli ſigno. Ad verbum Hebræa vertas: *Vlulabunt cantica templi*, id eſt, cantica templi vertentur in vlulatus. Syrus: *Corruent laudationes* (cantica, fama & gloria) *templi*. Secundò Lyran. vertit: *Stridebunt cardines palatij*, ſcilicet regis & optimatum, cum hoſtes in illorum palatia irrumpẽt. D Tertiò Chald. vertit: *Vlulabunt vice canticorum carmina palatij*, ſiue palatiorum, in quibus feſtiuæ cantiones & muſica inſtrumenta perſonare ſolebant. Et Vatab. *Vlulabunt cantica palatij*. Per cantica lætitiam intelligit. q. d. Cantica principum & potentum vertentur in vlulatum & mœrorem. Noſter enim Septuag. & alijs iam citatis, meliùs vertit *cardines templi*: quia hebr. היכל *hechal*, propriè auguſtum & potens templum, ſiue baſilicam ſignificat, à rad. יכול *iachol*, id eſt, potuit, præualuit, q. d. Baſilica potens, cæteriſque ſua magnificentia præualens. Quartò, Septuag. vertunt; *Vlulabunt laquearia templi*. q. d. Tantus erit E clamor hoſtium, & cæſorum ab iis in templo, vt totum templum vlulatu compleatur, ipſáque laquearia voces vlulantium inſtar echo reuerberantia, vlulare videatur. Sic & noſtram verſionem explicat, & cum Septuag. conciliat S. Hieron. *Stridebunt*, inquit, *cardines templi, ſiue laquearia. Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendum eſt, quod tam graue malorum pondus incumbat, vt ipſi quoque portarum cardines & excelſa laquearia vlulent, & incredibilem ſentiant vaſtitatem.* Vnde patet, licèt hebr. שירות *ſcirot* paſſim alibi ſignificet *cantica*, hic tamen ſignificare *cardines & laquearia* (ita enim vertunt Septuag. & S. Hieron. qui

hebraicæ linguæ erant periti ſſimi) fortè per onomatopœiam: vox enim *ſcirot*, refert & exprimit ſonum cardinum ſtridentium, qui ipſorum quaſi eſt cantus. Adde à rad. שור *ſçur*, quæ recta intendere, extendere, canere, multáque alia ſignificat, deducitur nomen שור *ſçor*, id eſt, murus, & ædificium ex quo proſpicitur, vel quod procurrit & foras extenditur: inde *ſçirot* vocantur laquearia, quæ per totum templum supernè extenduntur, quæque in totum templum proſpiciunt.

Quæres, de quo templo loquatur hic Amos? an de Ieroſolymitano Dei, an de Bethelino idolorum? De Ieroſolymitano accipiunt S. Hieron. Theod. & Ruper. Alij, & planiùs, accipiunt de eo quod erat in Bethel dicatum vitulis aureis. In Bethel enim degebat, & prophetabat cõtra vitulos aureos Amos, vt patet c. 7. 13 vnde hic verſ. 2. celerem ei finem comminatur, qui & ei obuenit; cum Ieruſalem multò tardiùs vaſtata ſit. Sicut ergo Iudæi ſuum templum in Ieruſalem vocabant *hecbal*, id eſt, baſilicam, ita eorum æmuli Samaritæ ſuum phanum in Bethel pariter nuncupabant *hecbal*. Id ita eſſe patet ex verſ. 7. *Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob*. Iacob enim vocantur decem tribus, non duæ. Et ex verſ. 14. *Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: Viuit Deus tuus* Dan. Vnde liquet hæc dici contra Samaritas, eorúmque deos collocatos in terminis regni, putà in Dan & Bethel. ita Ruffinus, Lyran. Clarius, Arias & à Caſtro.

Multi morientur hebr. *multiplicabitur cadauer*, id eſt, multa erunt cadauera, multi occidentur, *in omni loco projciet tace*. id eſt, ſilentium. q. d. *Multi morientur, & capta habitatoribus, vel occiſis, in omni loco proijcietur ſilentium*, ait S. Hieron. hoc eſt, ſummam vaſtitatem inducam, omniáque plena populo redigam in ſolitudinem. Eſt metalepſis: ſilentium enim ponitur pro ſtrage & deſolatione: ex occiſione enim & ſtrage ſequetur deſolatio, ex deſolatione ſolitudo, ex ſolitudine ſilentium. Vnde Septuag. vertunt: *In omni loco inijciam ſilentium*. Sic modò ait S. Hieron. *In toto orbe terrarum protectum eſt ſilentium Iudæorum: vbicumque fuerint, muſſitant potius quàm loquuntur*: oppreſſi licèt, mutire & hiſcere non audent. Secundò, contrariè vertit & explicat Lyran. nimirum accipiendo *beth*, id eſt, *in*, pro *min*, id eſt, *à*, *ab*, ſic vertit: *Ab omni loco proijcietur ſilentium*. quia in omni loco erit clamor tam hoſtium accidentium, quàm incolarum occiſorum. Tertiò, Vatab. ſic vertit: *Multiplicabitur cadauer in omni loco* (qui) *projciet* (dicet) *tace*. q. d. Pollinctor qui curam habet proijciendi cadauera in ſepulchrum, agnoſcendo iuſtam Dei vindictam in tanta Iſraelitarum ſtrage, dicet ſocio ſuo: Tace, noli conqueri de Domino Deo, quod tot nobis det funera: quia iuſtè hæc patimur propter idololatriam & peccata noſtra. Verùm hic multa ſupplenda ſunt, quæ non habentur in textu. Quartò, Tigurina vertit: *Multa cadauera* (hoſtis) *proſternet in omni loco, idque ſilentio*. Quintò, Arias hæc aliter diſpungens, & ad Amaſiam ſacerdotem idolorum referens, ſic vertit & explicat: Adeo multa erunt cadauera, vt in omni loco proijciantur inſepulta: at tu, ô Amaſia, quia hiſce meis oraculis & minis non credis, tace, & tacens expecta rei euentũ. Videbis enim hæc omnia compleri, & tunc ſerò credes vel inuitus. Verùm primus ſenſus planus & genuinus eſt. Simili modo regio vmbræ mortis, id eſt, ſtatus & locus defunctorum, in quo ſumma eſt vaſtitas & horror, vocatur *terra ſilentium*, & hebr. *duma*, id eſt, *ſilentium*. Nam vt ait Ouid. 5. Faſtor.

Mox etiam lemures animas dixere ſilentum.

Et Virgil. 6. Æneid.

Dij quibus imperium eſt animarum, vmbræque ſilentes,
Et Chaos, & Phlegeton, loca nocte ſilentia latè.

Et inferiùs:

Quæſitor Minos vrnam mouet ille ſilentum,
Conciliumque vocat, vitaſque & crimina diſcit.

Mor. ſtrepitus pœna eſt ſilentium.

Moral. diſce hic, ſtrepitum, & tumultum Iſraelitarum congruè puniri contrario, ſolitudine & ſilentio. Sicut enim Medicorum in morbis axioma & praxis eſt, contraria contrarijs curari, ita & iudex Deus contraria ſcelera contrarijs ſupplicijs curat, nimirum ſuperbiam depreſſione, gulam fame, libidinem morbis & doloribus, acediam laboribus & ſudoribus, tumultum deſolatione. Quia enim Iſraëlitæ magno ſtrepitu, pompa, turba & tumultu celebrabant feſta idolorum, putà vitulorum aureorum, eodémque inuadebant & vaſtabant bona pauperum, vt dicitur verſ. 4. & 5. hinc pariter Deus congruè mulctat eos omnium rerum ſpoliatione, ſtrage & vaſtitate. Simili modo apud Chriſtianos, vrbes & prouincias in quibus magnus fuit rerum hominúmque luxus, merciúmque, vſurarum & fraudum turba, punit deprædatione & deſolatione. Pari ratione & iure monaſteria & ordines, in quibus abiecto ſilentio viguit diſſolutio, garrulitas, detractio, murmuratio, inuidia, &c. punit ſilentio, ſinendo ea ab hæreticis vaſtari, comburi & redigi in ſolitudinem. Exẽpla ſunt in Gallia, Germania, Belgio, Anglia, in qua ſola ſub Henrico VIII. teſte Sandero,

Millia dena vnus templorum ſuſtulit annus.

In cæteris prouincijs ſimiliter plurima monaſteria funditus euerſa videmus, atque in nonnullis cauſa publica fuit omnibúſque nota, nimiũ ſilentij & diſciplinæ religioſæ abiectio, vitáque Monachorum licentioſa, & pluſquam ſæcularis. Dicat ergo talibus Deus: Quia vos proieciſtis diſciplinam & ſilentium, ego ſilentio, quod vim à vobis patitur, ſuccurram, illúdque in omni loco reſtituam, imò proijciam, redigendo omnia in cineres campóſque ſilentes.

℣. 4.) Audite hoc qui conteritis pauperẽ, & deficere facitis egenos terræ.

℣. 5.) Dicentes: Quando tranſibit menſis, & venũdabimus merces, & ſabbatum, & aperiemus frumentum: vt imminuamus mẽſuram, & augeamus ſiclum, & ſupponamus ſtateras doloſas.

℣. 6.) Vt poſſideamus in argento egenos, & pauperes pro calceamentis, & quiſquilias frumenti vendamus?

℣. 7.) Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob: Si oblitus fuero vſque ad finẽ omnia opera eorum.

℣. 8.) Numquid ſuper iſto non commouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius: & aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eijcietur, & defluet quaſi riuus Ægypti?

Quando

verſ. 5. *Quando tranſibit menſis.* ita Rom. Hebr. & Septuag. malè ergo Remig. Ruper. Hugo & Lyra. legunt *meſſis*. *& venundabimus merces* (Septuag. *& negotiabimur*) *& quando tranſibit* (ita Syrus) *ſabbathum, & aperiemus frumentum*; Syrus, *horrea*. *Menſis & ſabbathum* tripliciter accipi poſſunt. 1. ſynecdochicè pro quolibet tempore generatim. Hebræi enim tempus omne menſurabant & diuidebant per menſes & ſabbatha. 2. magis particulatim menſis, hebr. *chodes*, vocabatur Neomenia, id eſt, prima dies cuiuſlibet menſis: & ſabbathum propriè erat ſeptima dies hebdomadæ. 3. ſpecialiſſimè, menſis ſacer erat menſis ſeptimus, putà Septẽber, quo poſt collectas fruges totum penè menſem ſacrum feſtúmque agebant, vti dixi Leuit. 23. 23. & ſequent. ac proinde idem menſis erat ſabbathum, non dierum, ſed menſium: quia erat ſeptimus menſis, iſque feſtus. Iuxta primam menſis & ſabbathi acceptionem, primus huius loci ſenſus erit hic: Quolibet menſe & ſabbatho, id eſt, quolibet tempore, quo vos, ô auari frumentipolæ, videtis frumentum vilis eſſe pretij, illud reconditis, vt tempus hoc tranſeat, & ſuccedat poſt tempus copiæ tempus inopiæ, quo illud carius vendatis. ita à Caſtro & Vatab.

Triplex menſis & ſabbathum

Iuxta ſecundam acceptionem ſenſus ſecundus erit hic: Ita inhiatis lucro, vt doleatis aduenire feſtum Neomeniæ & ſabbathi, ac optetis illa citò tranſire, vt illis tranſactis illico ad mercimonia & lucra veſtra redeatis, ac de more veſtro carè vendatis frumentum. ita S. Hieron. Theod. Ruffin. Remig. Lyran. & Ribera. Vbi nota auarorũ mercatorum vota, qui nil niſi merces, mercatus & lucra ſomniant, quibus proinde omnis res diuina eſt longa, adeóque Miſſa dimidiæ horæ ſæpe nimis eſt prolixa. Addit Sanchez: Calendas, inquit, ſiue primum menſis diem auidè expectabãt auari mercatores: quia tunc pecunias dabant fœnori, & fœnebres exigebant vſuras, vt patet ex Plutarcho lib. de non fœnerando, & ex Horatio lib. 1. Satyra 3. vnde tunc debitorum, qui fœnus ſoluere non poterant, pignora vendebant, vel bona inuadebant. Huc refertur expoſitio Chaldæi & Pauli Burgenſis, qui per menſem accipiunt non quemuis, ſed embolismalem, qui ſcilicet tertio quoque anno quaſi decimus tertius, alijs duodecim anni menſibus addebatur ab Hebræis ad hoc, vt annum ſuum lunarem æquarent ſolari, vti dixi Exodi 12. 2. q. d. Quando tranſierit annus ille tertius longior, poſt quem ob additum menſem ſolet citiùs frumentum deficere, & cariùs vendi, nos illud carè vendemus. Rurſum Chald. Burgenſis, Alber. & Arias, ſabbathum accipiunt non dierum, nec menſium, ſed annorum, putà annum ſeptimum remiſſionis, qui totus erat ſacer & ſabbathum, id eſt, feſtus. q. d. Quando tranſierit annus ſeptimus quo ſerere non licet, vnde ſequetur frumenti penuria, tunc carè illud vendemus; quaſi hoc Propheta dixerit inſtante vel præſente anno ſeptimo & ſabbathico, taxans abuſus auarorum qui illo abutebantur ad turpia ſua lucra.

Iuxta tertiam acceptionem tertius ſenſus erit hic: Quando tranſierit tempus meſſis, quo ob copiam vilius ſolet eſſe frumentum; pariter & menſis ſeptimus, quo feriantur Iudæi, ac liberaliter fruges ſuas conſumunt, menſe octauo & ſequentibus, cùm frumentum iam deficere incipit, nos illud pretio caro ad libitum vendemus. Hunc ſenſum afferunt quoque Remig. Alber. Ruper. Lyran. & Hugo. Fauet huic expoſitioni articulus

A hebraicus *he* additus voci *chodes*, qui certum mẽſem, eúmque cæteris illuſtriorem ſignificat, qui ſanè alius eſſe nequit quàm menſis ſeptimus. Rurſum fauet rei natura: poſt menſem enim ſeptimum carius erat frumentum, idque ordinariè quolibet anno. Non enim videtur loqui Propheta de anno ſeptimo, vel ſimili extraordinario & rariùs occurrente. Denique poſſet quis opinari, per menſem hic ſignificari menſem meſſis, quo ſcilicet metebant nouas fruges, putà Maium, vel Iunium; ac per ſabbathum ſignificari feſtum Pentecoſtes, quo ex meſſe primos panes quaſi primitias Deo offerebant. Sabbathum enim Hebræis erat quintuplex. Primum dierum, putà ſeptima dies hebdomadæ. B Secundum hebdomadum, putà ſeptem hebdomadæ numeratæ à Paſchate quæ conficiunt quadraginta nouem dies, quibus expletis ſequens dies quinquageſima erat Pentecoſte. Tertium menſium, putà ſeptimus menſis, de quo iam dixi. Quartum annorum, putà annus ſeptimus remiſſionis, qui proinde vocabatur ſabbathicus, erátque feſtus. Quintum hebdomadis annorum: Septem enim hebdomades, ſiue ſeptenarij annorum, faciunt quadraginta nouem annos, poſt quos annus ſequens quinquageſimus erat Iubilæus, & totus ſabbathum, id eſt, feſtum. Verùm quia ſtatim à meſſe & Pentecoſte erat copia frumenti, ac proinde illud vilis erat pretij, C hinc aliud tempus hi auari mercatores hic notare videntur, videlicet poſt ſeptimum menſem, quando iam illud deficere, eiúſque pretium carius effici incipiebat.

Et aperiemus frumentum.) Aperiemus granaria tempore copię clauſa, vt tempore penuriæ promamus, caréque pro libito noſtro vendamus frumentum. Porrò quàm hoc Deo ſit inuiſum, docet ipſe hoc loco, dum mox mutas grauéſque talibus pœnas intentat. Deum imitentur Principes & Magiſtratus, vt hoſce monopolas, quaſi mures tritici corroſores, imò corroſores, famem publicam afferentes capiant & plectant. Ita fecit B. Carolus Comes Flandrię. Cum enim Lambertus D Stratenſis, frater Bertolfi Præpoſiti S. Donatiani, decimas in multos annos redemiſſet, plenáque horrea haberet, atque ingruente annonæ caritate ea egenis communicare nollet, iuſſit B. Carolus eius horrea effringi, triticíque vim ingentem egentibus gratis admetiri. Qua de cauſa à monopolis ei in templo oranti ſacrilegè mora violenta illata eſt, ipſéque iuſtitiæ æquè ac annonæ publicæ tutor pro muneris ſui fortiter obiti merito martyrij palmam tulit. ita habet eius vita nuper à Belgis edita, & Æmil. lib. 5. Celebris & ſancta huius facti memoria etiamnum Brugis Flandrorum perdurat, vbi locus, in quo Comes occiſus, mihi olim oſtenſus eſt.

Mors in monopolas frumenti.

Exemp. D. Caroli.

E Narrat Procopius lib. 3. Ioannem præfectum prætorio Beliſſarij, bello Vvandalico nauticum panem, ne bis coctus põdere leuiori redderetur, adhuc crudum ad publici balnei fornacem aſſari feciſſe, ne quid ponderi decederet: at vix Methonẽ perueniſſe, cùm panes diſſolui cœpere, & militibus per modios diſtributi grauiſſimos morbos inuexere. Ita vnius auaritia totum exercitum afflixit, & penè perdidit. Ad hoſce auaros Tantali fabulam ingenioſè transfert Horat. lib. 1. ſerm. Satyra. 1. qui

Congeſtis vndique ſaccis
Indormit inhians, & tanquam parcere ſacris
Cogitur, aut pictis tanquam gaudere tabellis.

Porrò Deus iuſto iudicio auaros penuria ponit, facitque vt frumentum quod auarè aſſeruant, à muribus corrodatur, vel tempeſtate aut naufragio mergatur, vel ab hoſtibus diripiatur, vel alio caſu pereat. Memorabile eſt quod in vita S. Pau-
S. Paulini. lini legimus, eum Chriſti imitatione & amore opes ampliſſimas in pauperes erogaſſe, & ex ditiſſimo factum pauperrimum. Cum quadam die pauper ab eo ſtipem peteret, dixit B. Teraſiæ olim coniugi, nunc ſorori ſuæ (cum ea enim viuebat in continentia) vt eam illi daret. Reſpondit Teraſia, ſe non habere niſi vnicum panem. Iuſſit tamen Paulinus illum dari. Teraſia timens ne in prandio non haberet quod apponeret Paulino, panem non dedit, ſed ſeruauit. *Interea*, inquit Gregor. Turon. lib. de gloria Confeſſ. c. 107. *aduenerunt quidam dicentes ſe miſſos à dominis ſuis, vt illi annonæ ac vini deferrent ſpeciem; ſed pro hoc ſe moratos, quòd orta tempeſtas vnam ex cum tritico abſtulerit nauim. Tunc vir Dei conuerſus ad mulierem ait: Intellige te illi pauperi vnum panem fuiſſe furatam, & ideo hanc nauim eſſe merſam.* Ex aduerſo dum idem Paulinus iam Nolæ Epiſcopus, adeo liberalis eſſet, vt cum fruges omnes erogaſſet in pauperes, tandem ſeipſum pro filio viduæ redimendo ſeruituti manciparet, paulò pòſt Dei nutu à rege Vvandalorum agnitus, cum ſuis ciuibus omnibus, atque onuſtis fru-
C mento nauibus Nolam eſt remiſſus: *ſicque factum eſt, vt qui ſe in ſeruitium ſolum tradiderat, cum multis à ſeruitio ad libertatem rediret, illum videlicet imitatus, qui formam ſerui aſſumpſit, ne nos eſſemus ſerui peccati. Cuius ſequens veſtigia Paulinus, ad tempus voluntariè ſeruus factus eſt ſolus, vt eſſet poſtmodum liber cum multis*, ait S. Gregor. 3. Dialog. 1. Simile eſt quod narrat Leontius in vi-
S. Ioan. Eleemoſ. ta S. Ioannis Eleemoſynarij, de mercatore quodam opulento, cuius fruges & merces naufragio perierunt, qui cum hoc ſuum infortunium lamentans narraret S. Ioanni, audiuit ab eo: *Scias hoc tibi nulla alia de cauſa accidiſſe, niſi quod hæc nauis non iniuſtè, non inneſtè à te eſſet acquiſita.* Iuſſit ergo ei dari vnam ex nauibus Eccleſiæ, onuſtam viginti millibus modiorum frumenti: cum
D qua feliciſſimè nauigans mercator, appulit in Britaniam fame tunc laborantem, vbi moderato pretio vendens frumentum, Britannorum indigentiæ dum cõſulit, ipſe ditatus eſt. Hoc eſt quod ait Sapiens Prouerb. 11. 24. *Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt: alij rapiunt non ſua, & ſemper in egeſtate ſunt. Anima quæ benedicit impinguabitur, & qui inebriat ipſe inebriabitur. Qui abſcondit frumenta maledicetur in populis, benedictio autem ſuper caput vendentium.* Et S. Paulus 2. Corinth. 9. 6. *Qui parcè ſeminat, parcè & metet, & qui ſeminat in benedictionibus*, (beneficè, largiter, copioſè) *de benedictionibus & metet.* vide ibi dicta.

Quocirca grauiter & acriter monopolas inſectans S. Ambroſ. lib. 3. Offic. c. 6. *Cur*, ait, *ad fraudem
E conuertis naturæ indulgentiam, quæ copioſas dat fruges? Cur inuides vſibus hominum publicos partus? Cur populis minuis abundantiam? Cur affectas inopiam? Cur optare facis à pauperibus ſterilitatem? Cùm enim non ſentiant beneficia fœcunditatis, te auctionante pretium, te condente frumentum, optant potiùs nihil naſci, quàm te de fame publica negotiari.* Et mox: *Latrocinium hoc, an fœnus appellem? Captantur tanquam latrocinij tempora, quibus in viſcera hominum durus inſidiator obrepas. Lucrum tuum damnum publicum eſt. Ioſeph fa-*

A *ctus omnibus aperuit horrea, non clauſit. Rectè Salomon* (Prouerb. 11.) *Qui continet*, inquit, *frumentum, relinquet illud nationibus, non hæredibus: quoniam auaritiæ emolumentum ad ſucceſſorum iura non peruenit. Quod non legitimè acquiritur, quaſi ventis quibuſdam, ita extraneis diripientibus diſſipatur.*

Vt imminuamus menſuram, & augeamus ſiclũ.) Pro *menſuram* hebr. eſt *epha*, quę erat certa, vſitata & communis menſura, ſub qua omnes alias per ſynecdochen intelligit. Porrò epha erat decima pars cori: corus autem continebat triginta modios Italicos: ergo epha continebat tres modios Italicos, & ſex Hiſpanicos (modius enim Italicus duplus eſt ad Hiſpanicum.) Quocirca epha
B Hebræum idem erat quod medimnus Atticus, teſte Ioſepho lib. 10. antiq. 12. Rurſum ſatum erat tertia pars epha, putà modius vnus Italicus. vide ea quæ dixi de menſuris in fine Pentateuchi. Notat non tantùm auaritiam, qua cariſſimè vendebant, ſed etiam dolum & fraudem mercatorum, quo in vendendo menſuram minuebant, id eſt, menſura æquo minori rem quam vendebant emptoribus admetiebantur; è contrario verò augebant *ſiclum*, ſupponendo ſcilicet ſtateras doloſas, vt ſequitur, quarum videlicet lanx altera in qua appendendus erat ſiclus (vt videretur auguſti eſſet ponderis) quem ementes pro merce empta ſoluebant, eſſet depreſſior & grauior, ita vt ſiclus
C alioqui iuſti ponderis, his doloſis ſtateris appenſus, iuſto leuior videretur, ac per conſequens illi drachmas aliquas argenti, vel auri, ementes adijcere deberent. ita Clarius, Ribera, Arias & à Caſtro. Olim enim omnis pecunia, præſertim cum rudis eſſet, nec ſignata, ſemper ponderabatur, & ad pondus annumerabatur, atque pro pondere maiori vel minori ſuum habebat pretium maius vel minus, vt patet Geneſ. 23. 16. Ierem. 32. 9. Iſaiæ 55. 2.

Secundò, S. Hieron. & Vatab. per ſiclum accipiunt, non monetã, ſed pondus. Siclus enim heb. idem eſt quod pondus. q. d. *Augeamus ſiclum*, hoc eſt, cum ememus merces, maiori æquo ſiclo, id eſt, pondere, eas ponderemus; cum verò eaſdem alijs vendemus, minori æquo pondere eaſdem
D appendamus. Vnde Vatab. vertit: *Diminuamus modium, & augeamus pondus, & peruertamus bilancem doloſam* húncque dat ſenſum: *Vendamus triticum noſtrum menſura æquo minori, & peruertendo ſupponamus bilancem doloſam. q. d. In his quæ menſura vendi ſolent, vt modio, vtemur menſura æquo minori: in his verò quæ accipiemus, maiori æquo pondere vtemur.*

Tertiò, Remig. & Lyran. ſic exponunt: *Augeamus ſiclum*, id eſt, augeamus pretium frumẽti q. d. Conſpiremus in pretium iuſto maius, vt nemo noſtrum infra illud minoris vendat, ita vt cogantur emptores omnes pretio illo iniuſto à nobis taxato merces noſtras emere. quod vitium vocatur monopolium, de quo vide P. Leſſium de iuſti-
E tia & iure lib. 2. cap. 21. de emptione dubio 11. Quartò, Mariana explicat, q. d. Poſt vẽditum frumentum & receptam pecuniã augeamus ſiclum, id eſt, ſicli pretium, vt ſic creſcat pretium pecuniæ, opéſque noſtræ.

Nota, *ſiclus*, heb. idem eſt quod pondus, à rad. שקל *ſçakal*, id eſt, appendit, ponderauit. Sic græcè ſiclus dicitur στατὴρ à σταθμὸς, id eſt, libra, pondus, ſtatera. Siclus enim erat nummus vulgaris, communis & vſitatus, põdere quatuor drachmarum, ſiue ſemunciæ, quo non tantùm pecunias,

ſed

ſed & metalla, adeóque res quaſlibet ponderabant. Valebat ergo ſiclus quatuot Iulios, ſiue quatuor regales Hiſpanicos. Iulius enim, ęquè ac regalis, pcodit drachmam argenti. Erat & ſiclus æreus, & aureus, eiuſdem ponderis, ſed pro materia maioris vel minoris pretij. vide quæ de ſiclo dixi Exodi 30. 13.

vers. 6. *Vt poßideamus in argento* (id eſt, argento, pretio argenti. Heb. enim *beth*, id eſt, *in*, eſt nota pretij) *egenos, & pauperes pro calceamentis.*) q.d. Vt hoſce noſtris artibus & fraudibus redigamus pauperes ad extremam inopiam, qua cogátur ſe vendere nobis in mancipia, itáque poſſideamus eos, vt nobis quaſi iumenta ſeruiant, idque paruo pretio, imò pro pari calceamentorum.

Et quiſquilias frumenti vendamus.] Pro puro frumento. Nota hic auarorum mercatorum varias artes & dolos, quibus alios expilant & ſe ditant. Primus eſt, quòd cariſſimè merces ſuas diuendant. Secundus, quòd minuant menſuras. Tertius, quòd augeant ſiclum, id eſt, pondus. Quartus, quòd ſupponant ſtateras doloſas. Quintus, quòd cogant pauperes non tantùm ſua, ſed & ſeipſos vẽdere pro calceamentis. Sextus, quòd frumentum miſtum paleis, cicere, auena, arena, &c. vendant pro puro frumento. Vnde Arabicus vertit: *Vendemus vaſorum purgationes*, id eſt, quod poſt ſublatum frumentum ſcopis aream purgando, conuerritur & congeritur. Hinc ira Dei excita detonat in eos, aitque:

vers. 7. *Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob.*) id eſt, contra ſuperbiam Iſraelis, qua ſuperbè dominatur pauperibus, eóſque deprædatur. ita Septuag. S. Hieron. Theod. Remig. Hugo Lyran. & alij. Heb. pro *ſuperbiam* eſt גאון *gehon*, id eſt, magnificentia, celſitudo, arrogantia. Vnde Chald. vertit: *Iurauit Dominus qui dedit magnitudinem Iacob.* Pagnin. *Iurauit Dominus per celſitudinem ſuam notam in Iacob.* Arias & Tigurina: *Iurauit Dominus per excellentiam ipſius Iacob* q. d. Iurauit Deus per templum, quod erat gloria, pręſtantia, magnificentia, & quaſi ſuperbia Iacob. Sic ait Iſaias cap. 60. 15. *Ponam te in ſuperbiam*, id eſt, in magnificentiam & gloriam, *ſæculorum.* ita Vatah. & Prado in Ezech. c. 7. 24. explicans illud: *Et quieſcere faciam ſuperbiam potentium*: Templum, inquit, vocat ſuperbiam potentium, id eſt, arcem potentiſſimam, ſuperbiſſimam, magnificentiſſimam & celſiſſimam. Prima verſio & ſenſus noſtri interpretis, vti hebræo congruentior, ita & neruoſior eſt.

Si oblitus fuero.) Vox *ſi* eſt nota iurantis, & ſignum iuramenti execratorij apud Hebræos. q.d. Iurauit tuens dicens: Iuro per me, meámque veritatem, quod non obliuiſcar hæc opera & ſcelera Iſraelis, ſed ea acriter puniam, adeo vt ſi eorum oblitus fuero, non habear verax, nõ habear Deus. Vox ergo *ſi* in iuramento vel impropriè capitur pro *non*, vel propriè ſi ſubaudias execrationem, v.g. hanc, Non habear Deus. Hanc enim Hebræi per euphemiſmum tam horroris, quàm boni ominis cauſa ſubticent, & ſubaudiendam relinquunt.

Vſque ad finem. In perpetuum.

vers. 8. *Nunquid ſuper iſto non commouebitur terra.*) Scilicet vaſtitate, vt diripiatur & vaſtetur. Vnde Chald. vertit: *Deſolabitur terra.* Secundò, Heb. eſt תרגז *tirgaz*, id eſt, *cõtremiſcet*, vt vertit Tigurina: Pagnin. *mouebit ſe*, q.d. Tanta ſunt ſcelera Iſraelis, tantæque ob ea illi clades imminent, vt meritò

A terra hæc audiens, ſuſtinens & ſentiens, quaſi terrore & ſtupore perculſa contremiſcere, omnéſque incolæ plangere & eiulare debeant. Eſt proſopopœia: ad pathos enim terræ inſenſili ſenſum, indignationem, horrorem & tremorem attribuit. Omnes enim creaturæ ſenſu naturali ſentiunt vocem & nutum ſui creatoris, multóque magis eiuſdem offenſam & iram.

Et aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & defluet quaſi riuus Ægypti.) Aliqui, vt à Caſtro, per riuum accipiunt torrentẽ deſerti, qui Iudæam diſterminat à deſerto & ab Ægypto, de quo dixi c. 6. verſ. 15. q. d. Sicut hic torrens in mare defluit, & amplius non apparet, aquis eius à mari hauſtis; ita Iſraelitæ haurientur ab Aſſyrijs, ab eiſque ab-B ducentur & diſpergentur, vt amplius non appareant. ita à Caſtro, qui & citat pro hac expoſitione S. Hieron. & alios: ſed in S. Hieron. idipſum non reperi: atque ille torrens deſerti, torrens eſt & vocatur, non fluuius. Adde, riuus Ægypti non alius eſt quàm Nilus, vel riuus Nili. Vnde Septuag. pro *riuus*, vertunt *fluuius* Ægypti.

Meliùs ergo Clarius, Arias, Vatab. & alij paſſim; per fluuium intelligunt Nilum: hic enim paulò pòſt vocatur riuus Ægypti, præſertim quia Nilus in ſeptem riuos ſe diuidit, quibus per totidem oſtia in mare defluit. Appoſitè autem adducit Nilũ, potiùs quàm alios fluuios: quia Nilus quot-C annis exundans & reſtagnans, oblimat fertilémque facit Ægyptum (non enim pluit in Ægypto, ſed vice pluuiæ eſt Nilus exæſtuans.) Vnde meſſis Ægypti dicitur eſſe in Nilo, quaſi in cauſa, iuxta illud Iſaiæ 23. 3. *In aquis multis ſemen Nili, meſſis fluminis fruges eius, & facta eſt negotiatio gentium.* Adde, Iſraelitæ mercatores frumentũ emebant ex Ægypto. Ægyptus enim ita fertilis erat, vt eſſet horreum Romanorum, imò totius Oriẽtis. q.d. Quia vos, ô Iſraelitæ, frumentum Niliacum in Ægypto vili pretio emptum reconditis, vt carè vendatis, quin & illud mixtis quiſquilijs vitiatis, & iniuſtis menſuris doloſè diuenditis, hac de cauſa ego adducam exercitum Aſſyriorum, qui inſtar Nili copia ſua inũdabit Iſraelem, eúmque cum ſuo frumento & opibus euertet, & D transferet in Aſſyriam. Alludit ergo ad aſcenſum, id eſt, incrementum Nili intumeſcentis & exundantis, qui deinde ſtatim detumeſcit & ſubſidit, ac partim abſorbetur à terra, partim refluit in ſuum alueum, & ex eo in mare delabitur. q.d. Pari modo aſcendente exercitu Aſſyrio in terram Iſrael, vos pariter aſcendetis, & ab eis in magnam turbam conglobabimini, & conglobati turmatim expellemini in Aſſyrios, ibique diſpergemini & abſorbebimini, vt inter numeroſiſſimam gentem diſperſi, vix vlli eſſe appareatis. Vnde Chald. vertit: *Irruet in eam rex cum exercitu ſuo maximo ſicut aqua fluuij, & eluet eam omnem, expellétque habita-E tores eius vt fluuius Ægypti.* Alij actiuè vertunt: *Et tranſcendit* (Aſſyrius) *ſicut fluuius vniuerſam illam* (terram Iſrael) *& deprimetur tanquam fluuio Ægypti.* q. d. Sicut terra Ægypti obruitur Nilo, ſic terra Iſrael obruetur & opprimetur ab Aſſyrijs. Rurſum, ſicut Nilus exundans euertit totam Ægyptum, ſic Aſſyrij euertent omnes fruges & opes Iſrael. Secundò, Vatab. vertit: *Et aſcendet tanquam amnis vniuerſa ipſa* (terra Iſrael) *& pelletur* (loco ſuo) *& abſorbebitur ſicut fluuius Ægypti*, ſicque explicat q. d. Terra Iſrael tota operietur aquis, & vertetur tota quaſi in amnẽ. per aquam & amnem ſignificat omnes clades & calamitates,

quibus illa quaſi aquis obruenda erat ab ira & vindicta diuina.

Tertiò, Clarius explicat, q. d. Sicut Nilus euomit ea quæ ipſi innatant, ſic terra Iſraël euomet ex ſe Iſraëlitas, proiiciétque eos in Aſſyriam.

Nota τὸ *aſcendet*, ſcilicet non *habitator*, ſed *terra*: hebr. enim עלתה *aleta*, cum ſit femininum, reſpicit terram. terra ergo Iſraël aſcendet, eiicietur & deflue: *terra*, id eſt, incolæ, fruges & opes terræ aſcendent, id eſt, in cumulum redigentur, vt auferantur ab Aſſyriis hoſtibus & prædatoribus.

Hinc conſequenter τὸ *vniuerſus*, ſupple non *habitator*, ſed *fluuius*. q. d. Sicut fluuius vniuerſus, id eſt, totus in Ægypto collectus aſcendit & in altum aſſurgit, ita pariter totus cumulus Iſraëlis abducendi ab Aſſyriis ingens erit, & in magnam ſummam aſcendet. Iam in Hebr. legitur כלה *culla*, id eſt, *omnis illa*, ſcilicet terra Iſraël aſcendet: ſed noſter Interpres aliis punctis legit כלה *cala*, i. cōpletus perfectus, vniuerſus, ſc. fluuius aſcēdet. Sic etiam legerunt Septuag. vertunt enim: *Et aſcendet quaſi flumen conſummatio, & deſcendet quaſi fluuius Ægypti, conſummatio*, id eſt, tota & conſummata multitudo, æquè ac ſubſtantia Iſraëlis: quod myſticè, vel potiùs accommodatiuè electis & reprobis adaptat S. Hiero. *vt qui egerit*, inquit, *pœnitentiam, aſcendat cum fluuio ſcandente; qui autem perſeuerauerit in delictis, deſcendat ſicut fluuius Ægypti, & ingreſſus mare abſorbeatur: ac per hoc oſtendit ſuperbiam Iacob, contra quam iurat Dominus, æternis ſuppliciis deuorandam.*

Denique pro *deflue* heb. eſt נשקה *niſkea*, id eſt, demergatur in profundum, abſorbeatur, eat in abyſſum. Vbi nota, pro נשקה legendū נשקעה, vti legendum docent Maſoretæ: litera ergo *Ain* ſuppreſſa eſt vel vitio ſcriptorum, vel ſtudio ab ipſo Propheta, vt omnimodam demerſionem innueret, inquit Marinus in lexico. Radix enim eſt שקע per *Ain*, id eſt profundari, demergi, ad ima trahi; non שקה per *He*, id eſt, irrigari, potari: ſic enim dicendum fuiſſet נשקתה *niſketa* in genere feminino, eo quòd ארץ *erets*, id eſt, terra ſit nomen femininum. Iſraël ergo ibit in abyſſum perinde ac Babylon, de qua dicit Ieremias c. 51. verſ. 63. & ex eo S. Ioannes Apocal. 18. 21. *Et ſuſtulit vnus angelus fortis lapidem quaſi molarem magnum, & miſit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna &, vltrà iam non inuenietur.* Poſtremò Syrus hoc loco vertit: *Aſcendet quaſi fluuius finis eius, & repellet* (opprimet) *& deſcendet ſicut fluuius Ægypti*: Arabicus Alexandrinus; *Aſcendet quaſi fluuius, & deſcendet quaſi Nilus Ægypti.* Arabicus Antiochenus: *Et adueniet finis eius quaſi fluuius, & defluet & eiicitur quaſi fluuius Ægypti.*

℣. 9.) Et erit in die illa, dicit Dominus Deus: occidet ſol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis.

℣. 10.) Et conuertam feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cātica veſtra in planctum: & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput caluitium: & ponam eam quaſi luctum vnigeniti, & nouiſſima eius quaſi diem amarum.

℣. 11.) Ecce dies veniunt, dicit Domi-
A nus: & mittam famem in terram: non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.

℣. 12.) Et commouebuntur à mari vſque ad mare, & ab Aquilone vſque ad Orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient.

℣. 13.) In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti.

℣. 14.) Qui iurant in delicto Samariæ,
B & dicunt: Viuit Deus tuus Dan: & viuit via Berſabee: & cadent, & non reſurgent vltrà.

Occidet Sol in meridie.) Non quòd re vera ſol verſ. 9.
Iſraëlitis occidet & abſcondetur; ſed quod nimio pauore & mœrore conſternatis occidere & abſcondi videatur. Pauor enim & mœror caliginem oculis, æquè ac menti inducit, vt mœrentes in meridie videantur ſibi verſari in tenebris, nec lucem ſolis conſpicere. Hoc eſt enim quod explicans ſubdit: *Et tenebreſcere faciam terram in die luminis.* ita S. Hiero. Theodor. & S. Chryſoſt. hom. 2. ad populum, vbi idipſum Antiochenis ſuo
C illo tempore contigiſſe aſſeuerat, eo quod ipſi ob violatam Theodoſii Imp. imaginem pauidi & anxii, in horas ſingulas ab eius ira laqueos, furcas & ignes expectarent.

Secundò ſymbolicè, *occidet Sol in meridie*, id eſt, in ſumma proſperitate & felicitate Iſraëlis maxima ei accidet calamitas & captiuitas; vt ſit parabolica catachreſis: ſol enim & lux ſunt cauſa & ſymbolum lætitiæ & proſperitatis, æquè ac tenebræ calamitatis & triſtitiæ. ita Remig. Ruper. Hugo, Lyra. & S. Greg. lib. 5. mor. cap. 1. Rurſum Sol, id eſt, mens & ratio occidit irato & peccatori: quia tenebræ iræ & perturbationum animam eius occupāt, vt velut in nocte cæca poſitus, non
D videat quid agere debeat. ita Caſſianus lib. 8. de Inſtitutis Renunc. cap. 9.

Alleg. hæc de occaſu & eclipſi ſolis, quæ per miraculum facta eſt in paſſione Chriſti, qua ſol quaſi pullatus inceſſit, & luxit necem ſui creatoris, exponunt S. Hieron. Ruffin. Ruperi. hic, & Euſeb. lib. 10. de demōſt. c. 6. S. Auguſt. lib. quæſt. ex vtroque Teſtamento quæſt. 15. Cyril. catech. 13. Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 42. S. Cyprian. lib. 2. ad Quirinum c. 23. Iſidor. lib. de paſſione Domini c. 45.

Et inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, &c.) q. d. Efficiam vt omnes Iſraëlitæ induāt verſ. 10.
ſaccum, & capita radant, eáque decaluent: ſaccus
E enim & caluitium apud Iudæos ſigna erant lugentium, & luctus maximi, vt patet Ierem. 6. 26.

Et ponam eam quaſi luctum vnigeniti.) q. d. Affligam terram Iſraël grauiſſimè, itáque faciam vt acerbiſſimè lugeat: mortuo enim filio vnigenito parentes, & maximè mater luget inconſolabiliter.

Et nouiſſima eius (ponam) *quaſi diem amarum.*) q. d. Efficiam vt nouiſſima & vltima Iſraëlis ſint luctuoſiſſima, & amariſſima. Tropol. cogitet hoc peccator dum voluptuatur, quòd ſcilicet Deus in hora mortis omnes delicias in dolores & angores conuertet. verè Pythagoras: *Omnium*, ait, *malorum*

lerummaximum eſt voluptas, qua tanquam clauo ac fibula anima nectitur.

verſ. 11. *Emittam famem in terram, non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.*] q. d. Efficiam vt tempore obſidionis & expugnationis Samariæ, ita affligantur, angantur, inopéſque ſint mentis & conſilij Iſraelitæ, vt Prophetas quos iã contemnunt, toto orbe perquirant, vt ex ijs ſciſcitentur & audiant tum oracula de obſidionis exitu, tum conſilia ad eam euadendam: an videlicet, quando & quomodo ſint liberandi. Tropol. S. Baſil. hom. de laudibus ieiunij in fine, citans hæc Michææ verba. *Non famem panis, ſed famem audiendi verbum Dei*, ſubdit: *Quam ideo immiſit iuſtus iudex, quòd perſpiceret eorum mentem veterum dogmatum penuria macreſcere, externum verò hominem ſupra modum pingueſcere, & obeſum fieri.* Sæpe enim Deus diuites & gulones punit fame & penuria cibi ſpiritalis, vt qui pingueſcũt corpore, macreſcant & emoriantur in ſpiritu; ſicut ex aduerſo pauperes & abſtinentes ditat, & impinguat ſua doctrina & gratia. Rurſum hinc docet S. Gregor. 30. Mor. 35. *Sæpe*, inquit, *doctoris verbum pro gratia tribuitur auditoris, & ſæpe propter culpam auditoris ſubtrahitur ſermo doctoris*, vt Ezechieli, cui ait Deus c. 3. 26. *Linguam tuam faciam adhærere palato tuo & eris mutus, quia domus exaſperans eſt.*

verſ. 12. *Et commouebuntur à mari*, &c.] q. d. Calamitate iam dicta, & fame, id eſt, deſiderio audiendi oracula commoti Iſraelitæ, vel mittẽt legatos in omnes terræ angulos, vt à mari Galilææ vſque ad mare mediterraneum Prophetam aliquem perquirant, qui hæc eis enunciet: fiet enim eis iuxta illud pſalmi 73. 9. *Signa noſtra non vidimus, iam non eſt Propheta, & nos non cognoſcet amplius.* ita Chald. Lyran. & alij. Secundò S. Hiero. Remig. Hugo & Arias, hæc ſenſu vel literali, vel allegorico extendunt ad deſolationem extremam Iudæorum, quam etiamnum ob occiſum Chriſtum patiuntur, & patientur vſque ad finem mũdi. Amos enim licèt directè prophetet contra decem tribus, indirectè tamen & comitanter prophetat quoque contra duos, putà contra Iudam & Beniamin. Sicut enim Iudas in ſcelere, ſic & in vaſtitate ſimilis fuit Iſraeli fratri ſuo. Huius ergo excidium illius fuit typus & præambulum. Audi S. Hieron. totum hunc locum Chriſto & Iudæis adaptantem: *Poſſumus hunc locum & in Domini paſſione intelligere, quando ſol hora ſexta retraxit radios ſuos, & pendentem in cruce Dominum ſuum ſpectare non auſus eſt: quando tenebris cuncta complentibus, feſtiuitates eorum & cantica, Veſpaſiano Titóque ſuperantibus, in planctum luctúmque mutata ſunt: quando lachrymarum, & pænitudinis, & cilitiorum repleta ſunt omnia; & capita habuere caluitium, quæ prius Nazaræorum decorata cæſarie comam Domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei populus Iſrael, qui in vnigenitum & verè filium Dei miſerat manum, æterno luctui traditus eſt. Nunc ergo illis habentibus tenebras qui repulerunt ſolem iuſtitiæ: nos qui ſedebamus in tenebris & in vmbra mortis, vidimus lucem magnam, & illorum vniuerſa feſtiuitas ad Eccleſiam tranſlata eſt myſteria.* Et poſt pauca: *Illi dormierunt in meretricis Synagogæ genibus, & diabolo tondente deraſi, virtutem capitis perdiderunt, amittentes cum robore oculos*, inſtar Sampſonis. Et inferiùs: *Ablata eſt ab eis lex, & Propheta æterno conticuere ſilentio: mouentur à mari ad mare, & ab Oceano Britannico vſque ad Oceanum Atlanticum, id eſt, ab Occidente ad Meridiem, & ab Aquilone vſque ad Orientem toto orbe peregrini* (& vagi) *verbum Dei non valent inuenire.* Et mox famem verbi Dei explicans: *Quibus*, inquit, *ingerimus famem eſſe prædictam intelligentiæ ſpiritualis, in qua Chriſtus cernitur, paſſio Domini & reſurrectio reperitur. Circumeunt orbem & quærunt verbum Domini, & non inueniunt: quia verbum Domini negauerunt, quod factum eſt in manibus omnium Prophetarum, quod in principio apud Patrem erat, quod caro factum eſt & habitauit in nobis.*

In die illa deficient virgines pulchræ & adoleſcentes in ſiti] q. d. Non tantùm ſpiritualis, ſed & corporalis fames & ſitis eis obueniet: hac enim tabeſcent virgines innuptæ æquè ac iuuenes, ita vt ijs enectis nulla poſteritatis ſit ſpes, ſed tota quaſi gens intereat. Vnde Chald. vertit: *In illo tempore deliquium patietur cœtus Iſrael.* ita Theod. Albert. Lyra. & Clarius. verſ. 13.

Myſticè S. Hieron. *Deficient*, ait, *virgines, quia verbum Domini non inuenient. Ex quo intelligimus, quando doctrina non fuerit in Eccleſia, perire pudicitiam, caſtitatem mori, abire virtutes: quia non comederunt verbum Domini, quod qui comederit ſaginatus eius cibo audiet per Salomonem: Iuſtus comedens ſaturat animam ſuam, anima autem impiorum eſurient*, Prouer. 13.

Qui iurant in delicto Samariæ] q. d. Ideo virgines, adoleſcentes & Iſraelitæ omnes punientur fame, ſiti & morte, quia adorant, colunt & iurant per vitulum aureum, quem Ieroboam erexit, & collocauit in Dan quaſi Deum Samariæ, eúmque opponunt & anteponunt Dei verbo. verſ. 14.

Et viuit via Berſabee.] Nota Iſraelitæ non tantùm per vitulos ſuos in Berſabee erectos iuraſſe, ſed etiam per viam qua ad eos ibatur in Berſabee, quaſi hæc ſancta eſſet à ſancto idolo. q. d. Punientur qui iurant per vitam viæ, qua itur in Berſabee. non quod via hæc viueret, ſed vitam vel metaphoricam, vel metonymicam intelligunt. Metaphoricam, q. d. Viuat, id eſt, floreat, teratur & frequentetur iugiter via Berſabee. Sic enim ex aduerſo viæ dicuntur mortuæ, vel lugere, cum neglectæ & deſertæ iacent, iuxta illud Thren. 1. 4. *Viæ Sion lugent eo quòd non ſint qui veniant ad ſolemnitatem.* Metonymicam, q. d. Viuat vitulus aureus Deus noſter, ad quem ducit via tẽdens in Berſabee: viuat vitulus, cuius colendi cauſa tam longam ioimus viam, vt à domo noſtra eamus ad fines Iſraelis: ibi enim ſita erat Berſabee, ita Albertus & Lyra. Iurant per hanc viam, quia in illa multa erant ſacella & aræ idolis erecta (eo quòd illis in locis diu verſatus fuiſſet Abraham Patriarcha) quæ peregrinantes adibant. Id patet 4. Reg. 23. 8. vbi Ioſias dicitur contaminaſſe *excelſa, vbi ſacrificabant ſacerdotes de Gabaa vſque Berſabee.* Addit Vatab. ſignificari hic idololatrarũ ſtudium, qui ſanctitatem conſtituebant in longitudine itineris, ideóque ab vno termino Iudææ peregrinabantur vſque ad alterum, putà à Dan vſque in Berſabee. quaſi dicat: Viuit vigétque peregrinatio quæ incipit à Berſabee & deſinit in Dan. In Dan enim & Berſabee quaſi in duobus regni ſui limitibus vitulos aureos collocauit Ieroboam, quaſi tutelares Iſraelis Deos. Arabicus vertit: *Iurauit in indulgentia Samariæ, & dicunt, quod Dan eſt Deus eius, & Berſabee.* Vide hic inſanum idololatrandi ſtudium, quo non tantùm idolo, vel

templo,ſed & viæ bene peccantur, imò per illam A quaſi numen iurant.

Cadent (ob hanc idololatriam) *& non reſurgent vltrà.*] q. d. Omnino & irreparabiliter corruent & peribunt. Ita contigit: nam decem tribus exciſa Samaria adductæ in Aſſyrios nunquam inde redierunt.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

Videt Amos Deum ſtantem ſuper altare, & iubentem angelo, vt percuſſo cardine illud euertat; ob auaritiam & ſcelera populi, quem ſe perquiſiturum & perditurum aſſerit, etiamſi is ſe in cœlo, abyſſo, vel inferno abſconderet. Secundò verſ. 7. comparat Iſraelitas Æthiopibus, Syris & Palæſtinis, tam in culpa, quàm in pœna excidij & diſperſionis. Tertiò verſ. 11. ſe eos per Chriſtum reſtauraturum promittit, daturúmque copiam frumenti & vini, adeo vt montes ſtillent dulcedinem.

℣. 1.) Vidi Dominum ſtantem ſuper altare & dixit: Percute cardinem, & commoueantur ſuperliminaria: auaritia enim in capite omnium, & nouiſſimum eorum in gladio interficiam: non erit fuga eis. Fugient, & non ſaluabitur ex eis qui fugerit.

℣. 2.) Si deſcenderint vſque ad infernum, inde manus mea educet eos: & ſi aſcenderint vſque in cœlum, inde detraham eos.

℣. 3.) Et ſi abſconditi fuerint in vertice Carmeli, inde ſcrutans auferam eos: & ſi celauerint ſe ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo ſerpenti, & mordebit eos.

℣. 4.) Et ſi abierint in captiuitatem coram inimicis ſuis, ibi mãdabo gladio, & occidet eos: & ponã oculos meos ſuper eos in malum, & nõ in bonum.

℣. 5.) Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & tabeſcet: & lugebunt omnes habitantes in ea: & aſcendet ſicut riuus omnis, & defluet ſicut fluuius Ægypti.

℣. 6.) Qui ædificat in cœlo aſcenſionem ſuam, & faſciculum ſuum ſuper terram fundauit: qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ, Dominus nomen eius.

verſ. 1. VIdi *Dominum ſtantem ſuper altare.*] S.Hiero. Theod. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. & Ribera cenſent, Amos hic prophetare excidiũ duarũ tribuum, & templi Ieroſolymitani per Chaldæos. Probant, quia eius reſtitutio, quæ facta eſt per Eſdram & Nehemiam, promittitur verſ. 11. Fauet Chald. qui non verbotenos, ſed paraphraſticè ita vertit: *Vidi gloriam Domini conſcendentis à Cherub, qui manſit ſuper altare: niſi populus domus Iſraël conuertatur ad legem, extinguetur* B *candelabrum, occidetur rex Ioſias, & deſtruetur domus Dei*, putà templum, *& diſſipabuntur atria, & vaſa domus ſanctuarij in captiuitatem ibunt.*

Probabilius eſt quod cenſet Ruffinus, Clarius & à Caſtro, Prophetam hic pergere prophetare contra decem tribus, ac conſequenter hic prædicere excidium altaris & tẽpli idololatrici, quod ipſæ ſibi erexerant in Bethel. Probatur Primò, quia ad decem tribus propriè miſſus fuit Amos in Bethel, vt patet c. 7. 13. Secundò, quia cap. 8. egit contra decem tribus: ergo & hoc c. 9. Nam nihil eſt quod ſignificet eum diuertere ſermonem à decem tribubus ad duas; imò eum conti- C nuare ſermonem ad decem tribus, patet ex verſ. 5. qui idem eſt cum verſ. 8. c. 8. Tertiò, quia verſ. 8. & 9. ait ſe loqui de domo Iacob & Iſraël: ſic autem poſt ſchiſma Ieroboam vocantur decem tribus, non duæ, præſertim quia addit: *Concutiam in omnibus gentibus domum Iſraël.* Hoc autem verum eſt de decem tribubus, non de duabus. Decem enim traductæ in Aſſyriam, Mediam & Perſidem, inde per omnes gentes ſparſæ ſunt, teſte Ioſepho: duæ autem traductæ in Babylonem, ibi manſerunt, indéque poſt ſeptuaginta annos ſub Cyro reductæ ſunt in Iudæam. Ad argumentum D prioris ſententiæ reſpondebitur verſ. 11.

Quæres, quomodo vidit hæc Amos, an oculis corporis, an mentis? Corpoream fuiſſe viſionem cenſent Alber. Arias & Euſeb. 1. de demonſtr. c. 18. ac proinde cenſent angelum in corpore aſſumpto reipſa concuſſiſſe cardines templi, idque oculis corporeis vidiſſe Prophetam.

Verius eſt hanc viſionem fuiſſe imaginariam, non corpoream, tum quia tales fuerunt communiter viſiones Prophetarũ: tum quia ſi viſio hæc ſpectat templum Ieroſolymitanum, vt multi volunt, non potuit hæc oculis corporeis videre Amos, vtpotè qui longè ab eo aberat, agébátque E in Bethel: tum quia non eſt veriſimile Deum hic aſſumpſiſſe corpus humanum, in eóque viſum ab Amos, præſertim cum id non fecerit Iſaiæ c. 6. 1. vbi viſus fuit ab Iſaia oculis mentis, non corporis, ſedere in throno excelſo; nec Ezech. c. 1. 26. vbi viſus fuit ab Ezechiele oculis pariter mentis inſidere currui cherubico. Sanè ſi Deus voluiſſet videri oculis corporeis, id potiùs conceſſiſſet Iſaiæ & Ezechieli, quorum viſiones fuerunt auguſtiſſimæ, quàm Amos Prophetæ ruſticano.

Super altare.] Vel thymiamatis, quod erat in Sancto ſanctorum, vbi erat ſedes & thronus Dei, vt vult Arias: vel holocauſtorum, quod erat in

atrio

atrio ante Sanctum, vt volunt Lyran. & Vatab. Samaritæ enim æmuli Iudæorum, templum ſimile Ieroſolymitano, ac conſequenter ſimile atrium, Sanctum, & Sanctum ſanctorum, atq; ſimilia altaria thymiamatis & holocauſtorum in Samaria, Dan & Bethel erexerunt. Porrò de altari Bethel potiùs, quàm Dan aut Samariæ, hic agi, liquet ex eo, quòd in Bethel vaticinabatur Amos, vtpote loco Samaritis ſacratiſſimo; tum quòd Iacob Patriarcha in eodem ſacrificaſſet, & vidiſſet Deum ſcalæ innixum, ideóque locũ vocaſſet Bethel, id eſt, domus Dei: tum quòd Ieroboam primus Iſraëlis rex, ſchiſmatis & nouæ religionis auctor, in Bethel non tantùm altare vitulis aureis dedicaſſet, ſed & ipſe ſua manu ijſdem in eodẽ ſacerdotis officio functus incenſum adoleuiſſet, vt patet 3. Reg. 12. 33. tum quòd Iacobi & Ieroboami æmuli & aſſeclæ paſtori eorum, reges Iſraëlis, in Bethel ſacrificantes, ibi quaſi cõmune regni ſui phanum ſtatuiſſent: vnde ab eis Bethal vocabatur, *ſanctificatio regis & domus regni*, vti dixi c. 7. 18. In Bethel ergo, quaſi in publico Iſraëlis idolio, viſus eſt Prophetæ Deus templo & altari vltor inſiſtere, ac iubere illud excindi, vnà cum idololatria & idololatrico Iſraëlis regno. Vnde appoſitè viſus eſt hic Deus ſtans, quaſi inſtans operi, ſcilicet ſubuerſioni altari & templi.

Et dixit.] Dominus vel Prophetæ Amos, vt opinatur S. Hieron. & Remig. vel potiùs angelo ſibi aſſiſtenti, quaſi voluntatis & operis ſui adminiſtro, vti cenſet idem S. Hieron. Remig. Ruffinus. Theod. & alij. Per angelos enim ſolet Deus vlciſci & plectere hoſtes ſuos. Angelo ergo dixit: *Percute cardinem*, ſcilicet templi, vt hac percuſſione ſymbolica & imaginaria menti Amos obiecta, repræſentes ſignifices, quòd Aſſyrij templum à cardine & ab imis fundamentis conuulſuri & ſubuerſuri ſint, vnà cum impio eius cultu & cultoribus Iſraelitis. ita S. Hiero. Emmanoel, Mariana, & alij iam citati. Vnde Septuag. vertũt: *Percute propitiatorium.* Arabicus: *Percute pauimentum.* Arabicus Alexand. *Percute Rationale Põtificis.* Hebr. eſt *Percute* הכפתור *haecaphter*, quod Tigorina vertit *limen*: Pagnin. & Vatab. *ſuper liminare*, ſcilicet portæ templi. Propriè *caphtor* ſignificat pomum (vt vertit Syrus) & ſphærulam: & quia hæc ſculpi ſolebant in liminibus, hinc ſignificat limen. Noſter hic vertit *cardinem*, non limen, vel ſuperliminare, quia ab eo diſtinguitor. Sequitur enim: *Et commoueantur ſuperliminaria*, hæc enim commoueri nequeunt, niſi commoto cardine æquè ac limine, cui ſupernè quaſi inſiſtunt. Cardo ergo dicitur *caphtor*, quia habet figuram ſphęrulę. & quia ſua vertebra tegitur. Radix enim כפר *caphar* ſignificat tegere, inuoluere, operire. Iubet ergo Deus angelo, vt percutiat tam limen portæ templi, quam cardinem liminis in quo oſtium voluebatur, id eſt, aperiebatur & claudebatur, vt ſignificet portam templi, ipſúmque templum, ac ingredientes in illud percutiendos & ſubuertendos ab Aſſyrijs. Cardo enim eſt baſis & fulcrum rei quam ſuſtinet: vnde cardo dicitur quaſi cor ianuæ, quo ſcilicet illa mouetur, ait Seruius in illud Æneid. 1. *Foribus cardo ſtridebat ahenis.* Hinc Romani coluerunt Deam Cardineam, quæ cardinibus præeſſet. Ita Seneca in Hippol. Iuui ait: *Celeríque polum cardine verſas.* Veriùs S. Anna mater Samuelis 1. Reg. 2. 8. *Domini*, ait, *ſunt cardines terra* Et Sapiens Prouer. 8. 26. *Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines*

A *orbis terræ.* Porrò in cardine notatur ſtridor & horror conuulſi & ruentis templi; iuxta illud Starij Thebaid. 1.

Venti tranſuerſa frementes
Confligunt, axémque emoto à cardine vellunt.

Et Virgil. Æneid. 6.

Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ
Panduntur portæ.

Ita in paſſione Christi terram vniuerſali terræ motu concoſſam, & è cardinibus fuiſſe conuulſam cenſeot Didymus in catena Græcorum in Iob. c. 9. & alij. Pari modo multi cenſent, totum orbem in die iudicij concutiendum & è cardinibus conuellendum, idque ſignificari illis verbis B Chriſti Matth. 24. 29. *Et virtutes cælorum commouebuntur.* Et Iob. 9. 6. *Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur*; vide dicta Apocal. 6. in fine.

Et commoueantur ſuperliminaria.] Syrius, *limina.* Hebr. ספים *ſippim*, quod R. Dauid, & ex eo Pagnin. vertit: *Et contremiſcent poſtes.* Tigurina: *Et commoueãtur poſtes*, puta laterales, quos architecti vocant antas. Sed eodem redit ſenſus: concuſſo enim & conuulſo limine & cardine ab angelo, neceſſe erat tã poſtes, quàm ſuperliminaria quæ poſtibus incumbebant concuti & commoueri, imò ruere. Significatur enim hic ruina portæ & templi. Vnde Arabicus vertit: *Commouebuntur porta extrinſeca.* Angelus enim tam validè quaſ- C ſauit cardines & portam, vt totus murus, ac conſequenter totum templum illi incumbens ruere videretur. Arias & Euſeb. lib. 1. de demonſtr. c. 8. cenſent hæc realiter eſſe peracta, ac realem fuiſſe hunc terræ motum, eſſéque illum cuius meminit Amos cap. 1. 1. vbi ex eo numerat & conſignat annum ſuæ prophetiæ. Verùm ex dictis liquet, aliam fuiſſe hanc concuſſionem ab illo terræ motu: ille enim fuit realis, hæc verò fuit imaginaria.

Auaritia (Syrus, *dolus*) *enim in capite omnium.*] Cauſam excidij templi, vrbis & totius Iſraelis aſſignat auaritiam. Pro *auaritia* hebr. eſt בצעם *betſaam*, id eſt, *auaritia eorum.* Radix בצע *batſa* propriè ſignificat lædere & vulnerare. Hebræi enim vſuram & auaritiam vocant vulnus: quia tanquã gladius hominem vulnerat, & ipſius ſanguinem D exugit. Pari modo vſuram vocant נשך *neſcech*, id eſt, morſum, quia mordet & lædit proximum: ſicut Latini fœnus vocant quaſi funus. Hinc Secundò Septuag. hebr. *betſaam* accipientes non vt nomen, ſed vt verbum Imperatiui *Kal*, vertunt: *Diſſeca in capita omnium. Diſſeca*, ſcilicet tum gladio hoſtili, tum fruſtis poſtium & ſuperliminarium ex percuſſione angeli diſſilientibus; vnde alij legunt *diſſice*. q. d. Diſſilientia fruſta poſtium diſijce in capita eorum, iiſque ea diſſeca. Quocirca Tigurina vertit: *Vniuerſorum capitibus vulnus inflige* Arias accipit vt nomen, ſed pari modo vertit: *Conciſio eorum in capite omnium.* Tertiò, Vatab. E *betſaam* accipiens vt verbum præteriti temporis, vertit: *In fruſta concidet eos* (nempe qui ſunt) *in capite omnium*, id eſt, qui præſunt alijs omnibus. Hoc pertinet ad ſacerdotes & magiſtratus: hos enim concidet Deus, vel angelus vice Dei loquitur enim Deus, vel angelus de ſe in tertia perſona. Hinc Pagninus pro *betſaam* legens in Benoni בצעם *betſeam*, vertit in prima perſona: *In fruſta concidam eos, in capite omnes ipſos.* Hic ſenſus priori ſubordinatur hoc modo, q. d. Quia ipſi ſua auaritia, putà ſuis vſuris & fraudibus vulnerarunt & conciderunt pauperes, idcirco pariter ipſi vulne-

Digitized by Google

rabuntur & concidentur ab hoſtibus. Hinc aliqui vertunt, *auaritia in capita omnium*, ſcilicet recidet, meritáque ab eis ſupplicia exiget: quę verſio valde conſonat cum verbis præcedentibus & ſequentibus. Vnde Arabicus vertit: *Percute caput vniuſcuiuſque, & reliqui eorum gladio interficientur.*

Portò auaritie dicitur eſſe *in capite omnium*, quia omnib⁹ dominatur, omnes poſſidet: omnes enim caput, ſenſus, curáſque omnes eò intendunt, vt iniquis lucris ſe ditent, iuxta illud Ierem. 6. 13. *A minore vſque ad maiorem omnes auaritiæ ſtudent.* Auarus enim dicitur quaſi auidus, quod immenſas opes aueat. Vnde P. Nigidius apud Gellium lib. 10. c. 5. *Auarus*, inquit, *appellatur, qui auidus æris eſt: ſed in ea copula, E, litera detrita eſt. Item locupletem ait dictum, qui pleraque loca, hoc eſt, qui multas poſſeſſiones tenet.* Sic Threnor. cap. 1. verſ. 5. dicitur: *Facti ſunt hoſtes eius in capite*, id eſt, hoſtes dominati ſunt Ieroſolymæ. Auaritia ergo eſt *in capite*, non in calce; quia caput, id eſt, phantaſiam animúmque occupat, itáque illi eſt infixa vt vix euelli poſſit; quia tenet arcem mentis, indéque quaſi regina, imò quaſi Dea omnibus cogitationibus, ſenſibus, potentijs, membris & actibus imperat tanquam mancipijs, cogítque ea ſibi ſeruire, ſuum regnum propagare, lucra vbique captare, opes ſine termino coaceruare. Hinc rurſum ipſa eſt *in capite*, id eſt, eſt capitalis, & quaſi caput auari, illi per omnia dominans, ſicut caput dominatur toti corpori. Quocirca S. Paulus auaritiam nuncupat idolorum ſeruitutem, id eſt, idololatriam, Epheſ. 5. 5. Auarus enim in mente gerit idolum quod adorat, ſcilicet pecuniam & plutum. Hoc idolum eſt ipſi numen & Deus, cui ſe ſubſternit totúmque ſe mancipat. Ita videmus auaros nil ſomniare, nil cogitare, nil loqui, nil tractare niſi lucra, niſi *affer, affer*, Prouerb. 30. 15. Annon ergo auaritia eſt in capite auari? Secundò Lyran. Auaritia, ait, eſt in capite, id eſt, in regibus, ducibus, & ſacerdotibus populi. Quam enim hi dediti fuerint auaritiæ, patet tum ex Prophetis, tum ex Chriſto Matth. 15. verſ. 5. & cap. 23. verſ. 14. & 23. qui acriter eorum auaritiam incuſant: ſic & modernos Iudæos quoſlibet totos vſuris & lucris intentos videmus. Porrò ſacerdotum auaritiam hic propriè taxari patet ex verſ. 1. *Vidi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit: Percute cardinem.*

Notat fontem omnis mali, ſcilicet auaritiam, indéque manantes fraudes, & dolos. Nam vt ait Apoſt. 1. Timoth. 6. *radix omnium malorum eſt cupiditas*. vnde Sapiens Eccleſ. 10. *Auaro*, inquit, *nihil eſt ſceleſtius.* Porrò hæc auaritia à ſummis manabat ad infimos; perinde vt vitia Principum & Prælatorum manant ad ſubditos. Simili modo B. Petrus Damian. lib. 2. Epiſ. 1. ad S. R. E. Cardinales, & S. Bern. de conſid. ad Eugenium Pontif. & in declamationibus, docet omnia mala Eccleſiæ prouenire ex auaritia; hancque valde foueri & augeri cupiditate Eccleſiaſticorum, & Prælatorum. Idq; verum eſſe luce clariùs vidi dum agerem in prouincijs tranſalpinis. Quis enim laicus credat Paſtori ex Euangelio concionanti bona terrena eſſe contemnenda, & cœleſtia ambienda, ſi terrena ab eodem aliíſque Prælatis ita appeti, tam ſtudioſè congeri & conſeruari cernat? Qua fronte Prælatus audebit ſuos hortari ad liberalitatem & eleemoſynam, ſi ipſe auarè ſuas opes recondat, & in pauperes ſit immitis & immiſericors? Quis non inhiet diuitijs, prædijs, officijs cõgerendis, ſi Eccleſiaſticos videat beneficijs, penſionibus, redditibus, domibus, prędijs coaceruandis totos intendere? Clericus es, cur ſortem non in cœlo, ſed in terra quæris? quo ore impudenter & mendaciter quotidie Deo, qui cor tuum auarum & terræ inhians intuetur, dicis: *Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei, tu es qui reſtitues hæreditatem meam mihi?* Annon meritò obijciet laicus Eccleſiaſtico, Deus Leuitis voluit eſſe ſors & hæreditas, terram verò inter laicos, putà inter cæteras vndecim trib⁹, diſtribuit. Noſtra ergo eſt terra, tu cœlum & Deum quære. Nobis laborandum eſt, vt opes comparemus, quibus nos, vxores, filios, filias, famulos & ancillas alamus; tu qui ſolus es, cuius Deus eſt ſors, eáque ſufficiens & liberalis, cur plura ſemper appetis? vt quid ſtudes ditandis adeo nepotibus, & cognatis ex patrimonio Chriſti? Itáne res ſacras Eccleſiæ adimis, eáſque laicis tibi propinquis, carnalis & infidelis Domini diſpenſator impendis? Annon hoc furtum, imò ſacrilegium? ait S. Bernard. Sanxit olim S. Vrbanus Pontifex & martyr anno Domini 233. qui S. Cæciliam, pluréſque alios docuit, & animauit ad martyrium, ne bona Eccleſiæ in laicorum vſus impendantur, idque ſub graui pœna: *Quia*, inquit, *hæc bona ſunt oblationes fidelium, pretia peccatorum, & patrimonium pauperum*, vt habetur c. 17. q. 4. cap. *Attendendum*. Idem ſanxerunt alij Pontifices. Vnde S. Hiero. ad Pammach. *Pars*, inquit, *ſacrilegij eſt, rem pauperum dare non pauperibus.* Res enim pauperum ſunt res & bona Chriſti crucifixi. Quocirca omnes Doctores cenſent eſſe peccatũ mortale, ſi quis Eccleſiaſticus opes, quas ex beneficio ſuo percepit, relinquat cognatis laicis, iíſque eos locupletet. Cur ergo tu immodicè, ait Doctor ſapiens, beneficia beneficijs accumulas, penſiones penſionibus, itáque Eccleſiam miniſtris ſuis defraudas, vt paucos, eóſque indignos habeat? cur patrimoniũ pauperum deuoras, vt amicos dites? Itáne demens es, vt animam tuam propter amicos damnare, & æternis gehennæ incendijs addicere velis? ſtulte hac nocte animam tuam dæmones repetent à te, & quę paraſti cuius erunt? Amici quos ditaſti, te ex inferno non liberabunt: imò pro gratijs ſannas & maledictiones tibi in inferno rependent, quod eis per opes fueris cauſa luxus, ſcelerum, indéq; damnationis eiuſdem. Euigilate Prælati, aperite oculos Eccleſiaſtici. Ne vos amor ſtolidus cognatorum infatuet, vt ſerò gematis in æternum, dicatíſq;: Heu, quàm fui fatuus, quam inſenſatus, qui non pro me, ſed pro alio ditando, animam meam vendidi, occidi, perdidi. Heu me, nepotes mei, cognati mei traxerunt me ad tartara. *Frater non redimit, redimet homo? non dabit Deo placationem pro anima ſua.* Deo nemo fucum ſuis ratiunculis efficiet. Quo maior es, eo maius das ſcãdalum: quo potentior, eo potentius tormenta patieris: quia hæreditate poſſediſti ſanctuarium Dei; imò feciſti vt gentes, vt laici venirẽt in hæreditatem Dei, & hæreditate poſſiderẽt ſanctuarium eius; idcóque tam Catholicos, quàm Hęreticos à fide & ſalute auertiſti, eóſque ſanctum Chriſti & Eccleſię eius Chriſtianæ nomen blaſphemare feciſti. Aſpice ex alto ſponſam tuam, ô Chriſte: maculã hanc è veſte eius, imò tua, emunda. Vtinam vel ſanguine meo illam eluas. Quàm libens occumbam, vt ipſa ſuo nitori & decori cœleſti reſtituatur. Mitte è cœlis angelum qui rurſum percutiat cardinem templi.

templi. Mitte nouum Ieremiam qui iterum intonet illud cap. 6. 12. *Extendam manum meam ſuper habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe vſque ad maiorem omnes ſtudent auaritiæ: & à Propheta vſque ad ſacerdotem cuncti faciunt dolum.*

Moral. de Auaritia.

Moral. diſce quantum malum ſit auaritia, quæ cum omnibus dominetur, omnes vulnerat, atque tam animæ auari, quàm corpori proximè lethale ſæpe vulnus infligit. Narrat Sabellicus lib. 7. Enneade 9. Calipham Mahometanorum Pontificē, inter auri aceruos volutatū fame interijſſe. Cùm enim Halao Tartarorum regis frater occupaſſet Babylonem, omnémque populum trucidaſſet, Caliphas, qui magnum theſaurum congeſſerat, comprehenſus, cumulo auri ſui impoſitus, & per multos dies aſſeruatus, inedia, vel ſanè pretioſa fame conſumptus eſt. Sic & Caium Caligulam pecuniæ auidiſſimum, inter immenſos aureorum theſauros volutari ſolitum ſcribit Sueton. in eius vita c. 43. qui ijs non diu gauiſus, paulò pòſt miſerabili nece occubuit. Auaritiæ ſymbolum eſt ſerpens græcè dictus dipſas, quòd inextinguibilē ſitim morſu ſuo exciret. Dipſas, ait Lucian. lib. de dipſad. eſt ſerpens non adeo magnus, viperæ ſimilis, violento ictu, veneno craſſo, qui dolores inducit intolerabiles. Ardores enim immittit inextinguibiles, & putredines, ac totum corpus adurit incendio. Inſuper qui ab illa icti fuerint, clamant perinde atque illi, qui in ignem coniecti ſunt: quo plus bibunt, eo plus ſitiunt; nec ſitim extinxeris etiamſi totum Nilum, aut Danubium epotandum præſtiteris. Ita & Ælian. lib. 6. de Animal. c. 51. Dipſas eſt auaritia, quæ inexplebili opum ſiti, æquè ac curis, doloribus, periculis & cædibus auaros incendit.

Nam

Creſcit amor nummi quantum ipſa pecunia creſcit.

Multo concitatior eſt auaritia in magnarum opum congeſtu collocata; vt flammæ infinitò acrior vis eſt, quò ex maiore incendio emicuit, ait Seneca lib. 2. de Benef. c. 27. Tales fuerūt Æneanes, qui ex oraculo perſuadebant fore vt patriam terram amitterent, ſi particulam aliquam largirentur, vt ait Plutarch. in quæſt. Græcan. c. 14. Et illi de quibus Arnobius lib. 2. contra gentes: *Exercent*, ait, *auidum atque iniuſtiſſimum fœnus, & è miſerorum ſanguine ſupputandi ſe augent inſania: millibus poſſeſſionum ſemper producunt fines, & quamuis prouincias totas rus faciant vnum, pro arbore vna, pro ſulco ſorum litibus terunt: cum amicis, fratribus, inexpiabiles ſuſcipiunt ſimultates.* Verè Cyprian. Epiſ. 2. *Nec intelligit miſer auarus*, inquit, *ſpecioſa ſibi eſſe ſupplicia, auro ſe alligatum teneri, poſſideri magis, quàm poſſidere diuitias atque opes. O deteſtabilis cæcitas mentium, & cupiditatis inſana profunda caligo, cum exonerare ſe poſſit & leuare ponderibus, pergit magis fortunis augentibus incubare, pergit cumulis pertinaciter adhærere.*

S. Auguſt. ſeptē axiomata de Auaritia.

Quocirca Patres omnes acriter auaritiam & auaros inſectantur, ac imprimis S. Auguſt. cuius hæc de ea ſunt axiomata. Primum: Auaritia duriora iubet quàm Chriſtus. *Quid vis*, inquit in pſal. 12. S. *ab auaritia poſſideri? dura iubet, leuia iubeo: onus eius graue, ſarcina mea lenis eſt. Iubet auaritia vt mare tranſeas, & obtemperas. Iubet te vt ventis procelliſque committas. Iubeo ego vt ante oſtium tuum ex eo quod habes des pauperi. Piger es ad faciendum ante te opus bonum, & ſtrenuus es ad tranſeundum mare: quia auaritia imperat, ſeruis:*

A *quia Deus iubet, odiſti.* Secundum, in pſalm. 30. con. 3. *Dico auaro, quare inuocas Deum? vt det tibi lucrum. Lucrum ergo inuocas, non Deum. Miniſtrum lucri tui facis Deum. Vilis tibi Deus. Deus ſi ad te veniat ſine auro & argento, non vis illum. Quid ergo tibi de his quæ fecit Deus ſufficit, cui Deus ipſe non ſufficit?* Tertium in pſal. 38. *Vide, ô auare, ne fortè dum colligis, colligaris; ne fortè cum vis eſſe prædo minoris, ſis præda maioris. Non enim ſentis te eſſe in mari, nec cernis minores piſces à maioribus deuorari. Dic mihi, theſaurizas, cui congregabis ea? Docturus es: Filijs meis ſeruo. Hæc eſt vox pietatis, excuſatio iniquitatis. Seruas tranſiturus tranſituris, imò verò tranſiens tranſeuntibus. Scis eum poſſeſſu-*
B *rum cui ſeruas, aut ſi nondum natus eſt, ſcis naſciturum? Seruas filijs incertum eſt an futuris, an poſſeſſuris: nec reponis theſaurum vbi reponendus eſt. Theſaurizate vobis theſaurum in cœlo.* Quartum in pſal. 137. *Auaris etiam ipſa fœcunditas* (filiorum, quæ cæteris felicior eſt) *moleſta eſt. Timent enim ne pauperes relinquantur, qui multi naſci potuerunt.* Quintum, Auctor ſerm. ad fratres in eremo, qui extant tomo 10. S. Auguſt. ſerm. 48. *O homo*, ait, *an ignoras quod radix omnium malorum auaritia eſt, & ſeruitus idololatriæ, mater vſuræ, genitrix ſimoniæ, fomes culpæ, æternæ pœnæ via, nutrix gehennæ? O auaritia abyſſus inſatiabilis. Omnia in homine ſeneſcunt vitia, ſola auaritia iuueneſcit.* Deinde ſub-
C dit, quàm fatuum ſit filiis vel nepotibus theſaurizare, qui eam in morte deſerunt. *O admirabilis infidelitas: ecce maritus dilectus ab vxore dilecta relinquitur, filius à matre proijcitur, & pater à filijs, & filij à patre ſub terrâ reconduntur. Solus ille dimittitur, & quilibet ad propria reuertitur, & citò obliuioni traditus tanquam mortuus à corde.* Et ſub finem: *Memorare nouiſſima tua, quia conceptus es in culpa, natus in pœna, viuens in miſeria, & neceſſariò morieris in anguſtia.* Sextum lib. de conflictu virtut. & vitior. c. 16. *Auaritiæ morbus nunquam melius compeſcitur, niſi cum dies mortis ſine fine meditatur, cùm qualis poſt modicum in ſepulchro futurus ſit homo conſiderat. Hoc certè fixum manebat in*
D *illius* (S. Iob. c. 25) *corde qui dicebat: Homo putredo, & filius hominis vermis. Nudus egreſſus ſum de vtero matris meæ & nudus reuertar illuc. Et Apoſtolus: Nihil intulimus in hunc mundum, ſed nec auferre quid poſſumus.* Septimum lib. de ſalutar. documen. c. 30. *Auarus vir inferno eſt ſimilis. Infernus enim quantoſcunque deuorauerit, nunquam dicit: Satis eſt: ſic etſi omnes theſauri confluxerint in auarum, nunquam ſatiabitur.*

S. Ambroſij hæc de auaritia axiomata ſunt. Primum lib. 1. in Lucam ſub finem: *Eſt ærugo mentis, cum ſæcularibus ſordibus cupiditatum religioſæ acies intentionis obducitur, aut fides puritas decoloratur nube perfidiæ.* Secundum lib. 1. Offic. c. 21. *Aua-*

S. Ambroſ. ſex axiomata de eadem.

E *ritia eſt veluti quædam bonorum ariditas officiorum.* Tertium ſerm. in Domin. 8. poſt Pentec. docet auarum eſſe ſimilem inſanienti, eúmque ſemper aurum cogitare, omniáque in aurum conuertere, ac grauiùs aurum intueri quàm ſolem. Vnde concludit: *Caueamus exemplum diuitis iſtiuc, qui dum præſentes diuitias concludit, & de futuris ſollicitudinem gerit, diuitijs pariter abreptus & vita, protrahitur ad tribunal horrificum, in quo accuſatrix quidem eius aſſiſtit ipſa illa, quæ & totius eius vitæ comes extitit, auaritia, defenſor verò & interceſſor nuſquam vllus apparet.* Quartum ſerm. 12. *Qui pecuniam appetit, fidem perdit: qui aurum redigit, gratiam prodigit. Auaritia enim cæcitas eſt, errorem*

religionis inducit. Cæca, inquam, eſt auaritia, ſed diuerſis fraudum oculata ingenijs: non videt quæ diuinitatis ſunt, ſed cogitat quæ cupiditatis ſunt. Quintum in pſal. 38. *Fides militat Deo, auaritia tentatori* (diabolo.) Sextum lib. 1. Offic. c. 49. *Sæpe quod auarus ſumma congeſſerit ſollicitudine, præcipiti effuſione dilapidat hæres luxurioſus, & diu quæſita turpis helluo, præſentium cæcus, futuri improuidus, quadam abſorbet voragine.*

S. Iſidori Peluſ. — Vt cæteros prætercam, S. Iſidorus Peluſiota, S. Chryſoſtomi diſcipulus, monachorum Peluſiaci montis in Ægypto Abbas, doctrina & ſanctitate illuſtris, ſub Theodoſio Iuniore anno Domini 440. Epiſtola 133. egregiè docet, quantum vulnus capiti totique homini infligat auaritia, dum B eum tantum non mutilat, & truncat oculis, auribus pedibus, &c. Primò enim graphicè eam comparat hydræ, quæ ventrem habet inexplebilem, & Briareo centum manibus armato, ac Scyllæ, quæ omnia ſorbet: *Deinde femina, bellum, ait, forma prædita, ignémque ſpirans, ac ſexcentas viperas crinium loco in capite habentis, perpetuo ſibilantes ac mortiferum venenum euomentes: ſexcentas item manus vnguibus abundantes, quarum opera alios lacerat, alios ſagittis impetit, ab alijs pecunias extorquet: ac denique ſexcenta ora. Neque enim minatur dumtaxat aut calumnias ſtruit; verùm etiam adulatur, ac ſeruilem in modum alloquitur, & penetrat, turpiſque quæſtus cauſa innumeras occaſiones excogitat.* C Mox eiuſnculos depingit: *Oculos habet, non vt natura conſentaneum eſt cernentes, aut quemquam verentes, non amicum, non fratrem, non cognatum, non benefactorem; verùm aſperum quiddam & acre, atque crudele & inhumanum, igneúmque obtuentes.* Paulò pòſt aures & pedes ita deſcribit: *Aures vſque adeo ſeptas & obturatas habet, vt nec ſupplices preces, nec gemitus, nec fletus, nec vituperationes audiat. Tantum verò abeſt vt pennas habeat (quæ ſaturitatem deſignant) vt ne pedes quidem ipſi vir vllus cordatus tribuere queat. Neque enim ingredi, atque ab eo qui captus eſt ſecedere poteſt, verùm manus in omnes immittens, ferro quouis ac plumbo grauior inſidet vt omnia accipiat & omnes expilet, nunquam autem expleatur: verùm eorum quæ accipit multitudinem, fomitis & incitamenti materiam habeat, rerúmque acceptarum finem accipiendarum initium efficiat.* D Vnde concludit: *Ecquis igitur acerrimo huiuſmodi & inexplebili furore, atque innumera peccata, & maledicta, & dedecora, & intemperantias ac petulantias nobis conſtante capiatur? Ecquis animum induat, tum in hac vita miſerè viuere, vt dies noctéſque velut flagris quibuſdam laceretur, nec requiem vllam aut ſomnum ſentiat; & in futura ſuppliciorum atque cruciatuum initium accipere. Quid autem initium dico? Hic enim eos quos ceperit, tyranno quouis acerbiùs torquet & excruciat, imò grauiorem eis pœnam infert quàm ij luant, qui ad metalla damnati ſunt: nam illis confecto opere, ſomno ac quiete frui licet; his autem ea ſomni quoque* E *portum velut aggeſta terra obſtruens, noctu quoque ſana illa & inhumana edicta proponit. Eſt ergo bellua tetra ignem ſpirans, oculis auribúſque capta, execranda, Deo inuiſa, implacabilis & crudelis.*

Et nouiſſimum eorum.] *Nouiſſimum*, id eſt, vltimum, aut abiectiſſimum & viliſſimum. q.d. Omnes Iſraëlitas vſque ad vltimum & viliſſimũ gladio occidam. Loquitur enim de infinita multitudine quæ in Samaria, vel, vt alij volunt, in Ieruſalem obſeſſa, & paulò pòſt expugnanda, erat trucidanda. Eſt hyperbole: *Omnes*, id eſt, plerúſque A omnes: nonnullos enim euaſiſſe, & cladi fuiſſe ſuperſtites conſtat; ſed ij reſpectu cæſorum fuere perpauci.

Si deſcenderint vſque ad infernum, inde manus mea educet eos.] verſ. 2. Pro *deſcenderint*, hebr. eſt יחתרו *iachteru*, quod Septuag. paſſiuè vertunt: *Si defodiantur in infernum.* Pagnin. & Vatab. actiuè: *Si foderint in inferno.* q.d. Si Iſraelitæ ſcrobem aut foueam foderint in inferno, vt in ea ſe abſcondant à cõſpectu meo, inde extraham eos ad ſuppliciũ. Similiter, *Si aſcenderint vſque in cœlum, inde detraham eos.* Eſt hyperbole: per foueam enim inferni accipit foueam profundiſſimam, adeo vt videatur vſque ad infernum deſcendere: per cœ- B lum intelligit montes altiſſimos, qui ſuo verticẽ cœlum tangere videntur. ita S. Hieron. Chald. Lyra. & Arias. Aut certè propriè accipit cœlum & infernum. q.d. Si fieri poſſet vt in infernum deſcenderẽt, aut in cœlum aſcenderent, inde tamen per Aſſyrios detraham eos. ita Vatab. Simili modo S. Iob immenſitatem & omnipotentiam Dei, quam nemo euadere poteſt, deſcribit c. 11. 8. *Excelſior, ait, cœlo eſt, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognoſces? Longior terra menſura eius, & latior mari.* Et Pſaltes pſal. 138. 7. *Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? ſi aſcendero in cœlum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades: ſi ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me.* In manu C ſua claudit homines & creaturas omnes, qui tribus digitis appendit molem terræ, & montes palmo ponderat.

Et ſi abſconditi fuerint in vertice Carmeli.] Duo verſ. 3. erant Carmeli montes: vnus in Iudæa, vbi verſati ſunt Nabal & Dauid, 1. Reg. 25. 2. alter in Iſrael, imminens mari mediterraneo, vbi verſatus eſt, & latuit fugiens à facie Iezabel Elias, Eliſæus & filij Prophetarum. De eo videtur hîc agi: quia fit hic mentio maris, & quia in Iſrael & contra Iſrael vaticinatur Amos.

Et ſi celauerint, id eſt, celare conati fuerint (reuera enim nemo celari poteſt) *ſe ab oculis meis in profundo maris*, in inſulis maris mediterranei, *ibi mandabo ſerpenti*, id eſt, hominibus feris & ſerpentinis, vt eos trucident, inquit Chald. & Arias. D Sic Attila Hunnorum Rege vaſtante Italiam, direptíſque Aquileia, Ticino & Mediolano, cùm infeſtus pergeret Romam, quam vtique cepiſſet, niſi occurrens S. Leo eum auertiſſet, multi ex Italia vt Hunnorum manus euaderent, profugerunt ad mare, putà ad inſulas & æſtuaria barbaris inacceſſa, ibique vrbem aduentantium, putà Venetorum condiderunt anno Domini 451. qui fuit Leonis Pontif. primi 13. Valentiniani Imp. 28. Marciani 3. Atque hæc eſt nobilis Venetiarum vrbis & Reipub. origo. ita Baron. anno Chriſti 452.

Secundò, Simplicius S. Hieron. Theod. Alber. E & alij, propriè accipiunt hic profundum maris pro ipſo fundo maris, vt vertit Vatab. Quamobrem Pagnin. transfert: *in pauimento maris*, hoc enim propriè hebr. ſignificat קרקע *karka*, ſcilicet pauimẽtum, fundum, ſolum: deducitur enim per metatheſin *à rad.* רקע *raka*, id eſt, firmauit, extendit, ſolidauit. Vnde *rakia* vocatur firmamentum. Quocirca Septuag. vertunt: *Si merſi fuerint ex oculis meis in fundamenta maris.* q.d. Etiãſi ſe mergant in fundum maris, vt ibi ab oculis, & ira mea ſe abſcondant, ibi tamen videbo eos. Eſt hyperbole. *Et mandabo ſerpenti*, Septuag. *draconi*, hoc eſt

eſt piſci alicui ingenti & horrido, v. g. ceto, vt mordeat & deuoraret eum, *mandabo*, id eſt, dabo illi hunc inſtinctum, & hanc phantaſiam mordendi & deuorandi. bruta enim huoc phantaſiæ inſtinctum ſequuntur quaſi legem naturæ ſibi à Deo inditam. Sic ceto dedit inſtinctum vt abſorberet Ionam c. 2. verſ. 1. ad quem hic alludi cenſet S. Hieron. Simili modo Deus dicitur mandare peſti, fami, gladio, cum ea excit & immittit prouincijs vel vrbibus.

Tropol. S. Gregor. in Pſal. 7. Pœnitent. *Quid eſt*, ait, *celari in profundo maris, niſi in altitudine delitеſcere deſperationis? Celat verò ſe qui non confitetur peccata ſua: non confitetur autem qui deſperat de miſericordia Dei: vel certè ille ſe ab oculis Dei celat, qui à mandatis eius auertitur. Oculi enim Domini Spiritus Dei, qui legem, id eſt, mandata dedit. Qui ergo ſe ab oculis Dei in profundo deſperationis celauerint, poteſtatem accipit diabolus vt eos mordeat, & vt in ventrem eos ſuæ malitiæ inducat. Ipſe eſt enim ſerpens cui dictum eſt: Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.*

verſ. 4. *Et ſi abierint in captiuitatem coram inimicis ſuis, ibi mandabo gladio, & occidet eos.*) q. d. Quòd ſi non fuerint occiſi in Samaria, faciam vt occidantur in Aſſyria à ſuis hoſtibus, putà ab Aſſyrijs. Sic Romani captiuos aliarum gentium, quos Romam ducebant in triumphum, poſt triumphum iugulabant. Secundò, Arias & à Caſtro gladium per catachreſim accipiunt pro miſera & ærumnoſa vita & ſeruitute, quam acturi erant Iſraëlitæ in Aſſyria. Seruitus enim in iure æquiparatur morti, vocatúrque mors ciuilis. Nam Iſraelitas in Aſſyria occiſos non legimus. Verùm multa à Prophetis prædicta ſunt, quæ expleta nō dubitamus, etſi in hiſtorijs id ſcriptum non legamus. Prior ergo ſenſus vti literalior, ita genuinior, & communior eſt, putà S. Hieron. Remig. Alber. Lyra. & Vatab.

Et ponam oculos meos ſuper eos in malum, & non in bonum.) q. d. Vbique eis malefaciam, vbique affligam, puniam, donec perdam eos. ita Vatab. Nota, negatio illa, *& non in bonum*, magnam auxeſin continet. q. d. Nil boni, ſed omne malum eis afferam & infligam.

verſ. 5. *Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram & tabeſcit.*) Arias, *& ſteriliſcit*, ſiue fit ſterilis. Tigurina, *& liqueſcit.* Pagnin. *& defluit.* Septuag. *& commouet eam:* quia vt ait S. Hieron. concutit fundamenta terræ. Heb תמוג *tamog* propriè ſignificat *reſolui, liqueſcere*, vti cera ad ignem, nix ad ſolem in aquam reſoluitur & liqueſcit. q. d. Ne vanas Dei minas putetis, ſcitote eum tam eſſe terribilem, quàm omnipotentem: ipſe enim ſolo attactu virtutis ſuæ, imò ſolo nutu facere poteſt, facitque interdum, vt terra tabeſcat & conſumatur, vti dum dedit legem in Sina, mons Sina fumo & igne tabeſcere videbatur, Exodi 19. & an. iuxta illud: *Qui tangit montes & fumigant*: aut facit vt terra in aquam mergatur, vel vertatur & diffluat, vti fecit in diluuio tempore Noë & in mari rubro dum per illud ſicco alueo traduxit Hebræos, inſequētem verò Pharaonem & Ægyptios redeuntibus aquis inuoluit & obruit. Sic ſæpe inſulas, & continentem mari mergit, & in mare conuertit. Simili modo, eſto non eodem, Samariam per Aſſyrios vaſtabit, conſumet, & quaſi tabeſcere faciet. Hoc eſt quod dicitur pſal. 17. 8. *Commota eſt & contremuit terra: fundamenta montium conturbata ſunt, & commota ſunt, quo-* A *niam iratus eſt eis.* Et verſ. 16. *Et apparuerunt fontes aquarum, & reuelata ſunt fundamenta orbis terrarum ab increpatione tua Domine, ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ.* Et Iſaiæ 64. verſ. 1. *Vtinam dirumperes cælos & deſcenderes, à facie tua montes defluerent, ſicut exuſtio ignis tabeſcerent, aqua arderent igni.*

Et aſcendet ſicut riuus.) Hunc verſum iterat & repetit ex c. 8. 22. vbi eum explicui.

Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam.) Hebr. מעלותיו *maalotav*, id eſt, *aſcenſiones* (ita Syrus) *ſuas.* Vatab. *gradus ſuos.* q. d. Qui fecit cœlum quod multis ſphæris conſtat, quæ certum ordinem habent inter ſe, ac velut gradus, per quos aſcenditur B gradatim vſque ad cœlum ſummum & empyreum. Probat omnipotentiam & ſapientiā Dei ex rebus creatis, ac præſertim ex cœlis. Vnde Pagnin. *Qui ædificat in cælo ſphæras eius, & elementa tria eius ſuper terram fundauit.* Arabicus Alexandrinus: *Qui ædificauit cœlū & ſuperiora, qui firmauit pactum ſuum ſuper terram.* Secundò, aſcenſio, vel aſcenſiones, vocatur altiſſimum Dei palatium in cœlo, ad quod multis aſcenſionibus aſcendendum eſt. Vnde Chald. vertit: *Qui collocauit in excelſo maieſtatem gloriæ ſuæ.* ita Theodor. Lyran. Arias, Mariana & alij. Hinc & Arabicus Antiochenus vertit: *Qui ædificat cœlum quaſi tabernaculum, & præparatio eius in terra dirigitur.* Eſt meC tonymia: ponitur enim aſcenſio pro ſui termino, putà cœlo, in quod aſcenditur. Sic ſæpe actio capitur pro loco, in quo actio exercetur, vt oratio pro oratorio, in quo oratur; cœnatio pro cœnaculo, in quo cœnatur; deambulatio pro ambulacro, in quo ambulatur. Sic congregatio, quies, eccleſia, manſio, habitatio, locum ſignificant illis actionibus deſtinatum. ita Sanchez.

Myſticè, R. Haccados apud Galatin. lib. 7. c. 15. *Via*, ait, *aquilæ in cœlis, eſt rex Meſſias, qui poſt paſſionem ſuam aſcendet in cœlum ſicut dictum eſt Amos c. 9. Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam.* Vnde & Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 34. ſic legit & explicat: *Ad quam* (reſurrectionis promiſſionē) *aſcen-* D *ſum ſuum Chriſtus ædificat in cœlum, ſecundum Amos: vtique ſuis; vbi eſt & locus æternus, de quo Iſaias: Quis annunciabit vobis locum æternum, niſi ſcilicet Chriſtus incedens in iuſtitia?* Iſaiæ 33.

Tropol. S. Hieron. Remig. & Hugo, per aſcenſiones accipiunt viros ſanctos, quorum conuerſatio in cœlis eſt, quique eò aſcenſiones in corde ſuo diſponunt, vt ait Pſaltes pſal. 83. verſ. 6. eúntque de virtute in virtutem donec videant Deum deorum in Sion. *Deus*, ait S. Hieron. *quotidie credentes de terris ad cœlum leuat, vt in illis conſcendat. Aſcendit Dominus in cœlum cum Enoch: aſcendit cum Elia: aſcendit cum Moyſe, cuius ſepulturæ locus, quia in cœlum aſcenderat, in terra non potuit* E *inueniri: aſcendit cum Paulo in tertium cœlum.*

Et faſciculum (Syrus vertit *promiſſionem*: Arabicus Alexand. *pactum*, Arabicus Antioch. *præparationem*) *ſuum ſuper terram fundauit.*] Primò, Lyran. Clarius & Vatab. Faſciculum, inquiunt, vocat colligationem trium elemētorum, putà ignis, aëris & aquæ, quæ in terra quaſi baſi & centro fundata ſunt. Vnde Pagnin. vertit: *Et elemēta tria eius ſuper terram fundauit.* Hæc enim opponit aſcenſionibus, id eſt, ſphæris cœleſtibus. q. d. Sicut Deus ædificauit magnas multáſque, & tot ſtellis illuſtres ſphæras in cœlo, ita pariter in terra fundauit tria rerum omnium ſublunarium elemēta, ex quibus cætera omnia fabricauit, eáque apta

ſerie, ordine & nexu compaginauit, & quaſi in vnum faſciculum colligauit. Hic ſenſus videtur genuinus: Celebrat enim Dei magnificentiam ex fabrica cœli & terræ. Vnde & ſequitur: *Qui vocat aquas maris, & effundit eas* (vel per exundationem ex hoc ſuo alueo, vel per pluuiam ex nubium faſciculo) *ſuper faciem terræ.* Ipſe enim *ligat aquas in nubibus ſuis*, quaſi in faſciculo, *vt non erumpant pariter deorſum.* Iob 26. 8. Secũdò, Sanchez per faſciculum intelligit ſcabellum: in ſcabello enim eſt colligatio, vel lignorum & aſſerum, vel tomentorum & pannorum, putà cùm ſcabellum eſt puluinar, quod pedibus Principum ſubſterni ſolet inſtar ſcabelli, q. d. Dei ſedes & thronus eſt cœlum, ſcabellum verò eſt terra, & omnia quæ ſuper eam ſunt.

Tertiò, alij per faſciculum intelligunt legem multiplicem, qua Deus homines quaſi colligat & coercet; ac ſi eam violent, in ergaſtulo alligat & conſtringit.

Verùm primus ſenſus eſt genuinus. Heb. enim אגדה *agudda* propriè ſignificat aggregationem, turbam, turmam, cõgregationem, colligationem, faſcem, conglobationem, globum, vt patet 2. Reg. 2. 25. quod vltimum huic loco optimè congruit. Mundum enim ſublunarem vocat conglobationem, vel globum elementarem, ſicut à Mathematicis idem vocatur globus, vel ſphæra terreſtris. Hic ergo globus vocatur faſciculus. Primò,

Globus terra eſt faſciculus ſexcuplicater.

ob rerum aggregationem: quia ſicut faſciculus ex multis lignis, floribus, vel herbis componitur; ita & globus hic terreſtris ex multis elementis, mixtis & compoſitis conflatur. In eo enim ſunt variæ ſpecies herbarum, arborum, plãtarum, animalium, auium, piſcium, lapidum, gemmarũ, &c. mixtorum enim innumeræ ſunt ſpecies. Simili modo de damnatis ait Iſaias c. 24. 22. *Congregabuntur in congregatione vnius faſcis* (inſtar faſcis) *in lacum.* Secundò, globus hic vocatur faſciculus, ob rerum tam variarum, tam diſparium, tam inæqualium, tam contrariarum & inter ſe pugnãtium cõiunctionem, & amicam conſociationem. Deus enim ſphæram hanc ex tam varijs & contrarijs aptè colligauit, ſicut faſcis ex lignis tortuoſis, rubis & ſpinis à perito baiulo aptè colligatur. Tertiò, faſciculus ſignificat vnam eſſe mundi inferioris congregationem & rempub. in qua res diuerſiſſimæ & plurimæ quaſi in faſciculo alligatæ, & congregatæ ſunt à Deo. Vnde rurſum faſciculus ſignificat Dei prouidentiam & curam, qua mundum hunc quaſi ſuum faſciculum in hac vnione & colligatione tuetur & conſeruat; ne elementum vnum deſtruat contrarium, ne lupi deuorent omnes oues, ne ignis omnia comburat, &c. Quartò, vocatur diminutiuè faſciculus, non faſcis: quia in manibus Dei, qui, vt ait Iſaias, tribus digitis appendit molem terræ, eſt inſtar exigui faſciculi. Quintò, quia ob ſui elegantiam, in oculis & naribus Dei eſt quaſi faſciculus aromatum, vel florum. Vnde faſciculus ſubinde idem eſt quod olfactoriolum. ita Cicero 5. Tuſcul. *Faſciculum*, ait, *ad nares admouebis, incendes odores, & ſertis redimiri iubebis & roſa.* Et ſponſa Cant. 1. *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi.* Sextò, faſciculus ſignificat ſingularum rerum & ſpecierum inter ſe aptum ordinem & collocationem, vt quaſi in faſce vno quæque ſuo loco appoſitè & congruè ordinata, & collocata eſſe videatur: in hoc enim ordine elucet mira Dei ordinatoris ſapientia & prouidentia. Narrat Gellius

A lib. 5. c. 3. Protagoram ex baiulo per faſciculum factum eſſe Philoſophũ. Cùm enim ipſe in agro caudices ligni plurimos valde concinnè colligaſſet in vnum faſciculum, eúmque humeris portaret, occurrit ei Democritus Philoſophus: *videt eum tum illo genere oneris tam impedito, ac tam inhabili facilè atque expeditè incedentem. Et prope accedit, & iuncturam poſituramque ligni ſcitè periteque factam conſiderat; petitque vt paulùm acquieſcat. Quod vbi Protagoras, vti erat petitum fecit; atque itidem Democritus aceruum illum & quaſi orbem caudicum breui vinculo compreſſum ratione quadam quaſi geometrica librari contínerique animaduertit, interrogauit, quis id lignum ita compo-* B *ſuiſſet. Et cum ille à ſe compoſitum dixiſſet, deſiderauit vti ſolueret, ac denuo in modum eundem collocaret. At poſtquam ille ſoluit, ac ſimiliter compoſuit, tum Democritus animi aciem, ſolertiamque hominis non docti demiratus: Mi adoleſcẽs, inquit, cum ingenium bene faciendi habeas, ſunt maiora melioraque quæ facere mecum poſſis. Abduxitque eum ſtatim, ſecumque habuit, & ſumptum miniſtrauit, & philoſophias docuit, & eſſe eum fecit, quantus poſtea fuit.* Si in Protagoræ faſciculo coordinationem lignorum, concinnitatem & ingenium mirabatur Democritus; quis non miretur in hoc Dei faſciculo, & globo ſublunari adeo concinnam & ſapientem tot generum, tot ſpecierum, tot indiui- C duorum diuerſiſſimorum, imò inter ſe pugnantium diſpoſitionem, connexionem & ordinem? Quis non exclamet cum Sapiente cap. 11. 21. & cum Apoſtolo Rom. 11. *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei!* quàm appoſitè *omnia in menſura, numero & pondere diſpoſuiſti!* imò in vno quaſi faſciculo colligaſti!

Faſciculus eſt Eccleſia.

Myſticè, faſciculus hic eſt Eccleſia cœtúſque fidelium Iſraelitarum, quos Deus faſciculo legis, æquè ac prouidentiæ ſuæ fortiter colligatos, in terra Chanaan collocauit & formauit, vt pepigit & promiſit. Vnde Chald. vertit: *Et Eccleſiã ſuam in terra decorauit.* ita Ruffin. Hugo & Dion.

Faſciculus electorum cætus.

Anagog. faſciculus hic eſt Sanctorum & electorum, vinculo charitatis in terra, & vinculo prædeſtinationis in mente Dei colligatus, de quo in D Euangelio: *Ne timeas grex paruule, quia complacuit patri meo habitare in te*, inquit S. Hieron qui & de eo ita loqui pergit: *Faſciculus vna Domini religione conſtrictus eſt: vnde & ipſa religio à religando, & in faſcem Domini vinciendo nomen accepit.* Septuag. vertunt: *Repromiſſionem ſuam fundat ſuper terram vt omnes illius repromiſſiones, quas* (de Chriſto & Chriſtianis) *SS. Prophetæ ſuo ore cecinerunt, fundentur in terra, &c. vt quotidie peccato mortui, & vitiorum funibus alligati* (inſtar Lazari à Chriſto ſuſcitati) *de ſepulchro ſcelerum ſuorum iubeantur exire: quotidie ſanguinis opere cõſtringantur*, &c. Sic 1. Reg. 25. 29. Abigail ait Dauid: *Erit anima Domini mei cuſtodita quaſi in faſciculo viuentium: porrò inimicorum tuorum anima rotabitur in impe-* E *tu & circulo fundæ.* q. d. Diutiſſimè & ſecuriſſimè viues: hoſtes verò tui ruent in interitum. nam res recondita in ligamine, quo ligantur vitæ, ſeu viui, ad hoc reconditur, vt ſeruetur inter viuos: quod verò ponitur in funda, ad hoc ponitur, vt funda illud eiaculetur, ait ibidem Caiet. Anagogicè id ipſum de electis & reprobis exponunt ibidem Eucherius & Angelomus. Faſciculus, inquiunt, viuentium eſt numerus prædeſtinatorum, idque primò, quia vt ait Eucher. faſciculus aſtringitur vt conſeruetur, pari modo electi afflictionibus conſtrin-

coonſtringuntur, vt Deo fidem ſeruent: reprobi verò, quia laxiùs viuunt, quaſi lapides fundæ à Deo abijciuntur. Secundò, quia vt ait idem Eucher. ſicut faſciculos vinculo colligamr, ita ſanctorum cœtus eadem fide & ſpe, eodémque charitatis nexu conſtringitur, & vno eodémque Dei præſidio vndique vallatur. Tertiò, quia ſicut faſciculus florum in manu ad oblectationem geſtatur; ita electos omnes Deus in manu ſua geſtat, & virtutum odore qui ex illis continuò efflatur, mirè delectatur. Quartò, quia ſicut faſciculus non niſi ex certis iíſque ſelectis floribus conficitur; ita electorum numerus ex certis, iíſque ſelectis, ac charitate omníque virtute præſtantibus conſtituitur.

Qui vocat aquas maris.) Tigurina: *Qui euocat ad ſe aquas maris*, ſcilicet reſoluendo aquas per calorem ſolis in vaporem, eúmque ad ſe ſurſum eleuando in mediam aeris regionem: vbi facit eum concreſcere in nubem, & nubem vi ſolis reſoluit in pluuiam, quam effundit ſuper terram. ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Lyra. & Vatab. ſolus Arias hæc accipit de exundatione maris, qua vicinã terram obruit. Symbolicè Chald. per aquas accipit turmas Aſſyriorum, quaſi Deus hic Iſraeli minetur eorum aduentum.

℣. 7.) Nunquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi, filij Iſrael, ait Dominus? nunquid non Iſrael aſcendere feci de terra Ægypti: & Palæſtinos de Cappadocia, & Syros de Cyrene?

℣. 8.) Ecce oculi Domini Dei ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Iacob, dicit Dominus.

℣. 9.) Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Iſraël, ſicut concutitur triticum in cribro: & non cadet lapillus ſuper terram.

℣. 10.) In gladio morientur omnes peccatores populi mei: qui dicunt: Non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malum.

verſ. 7. *Nunquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſrael?*) Primò Chald. vertit: *Nunquid non vt filij dilecti reputati eſtis vos coram me?* Videntur enim Æthiopes Iudæis, ob coloris differentiam & ſingularitatem, quaſi quid rarũ & mirabile fuiſſe in pretio & in delicijs, vti etiamnum Principes in ſuis aulis alũt Æthiopem, vel Pigmæum ad delicias, & ad oſtentationem. Vnde & Numer. 11. 1. vxor Moſis Æthiopiſſa, à Chaldæo vocatur vxor pulchra; niſi dicas eſſe antiphraſin, pulchra, id eſt, atra & deformis. Et vice verſa, Æthiops, id eſt, minimè Æthiops & niger, ſed candidus & ſpecioſus. Vnde ſic ex Hebræo vertas: *Nunquid ſicut filij Æthiopum vos mihi eſtis, ô filij Iſrael?* q. d. Minimè: nam Æthiopes ſunt atri, deformes, inuiſi, vos verò mihi eſtis candidi, formoſi, gratioſi & dilecti. Porrò hanc dilectionem, æquè ac verſum ſic explicat Arias. q. d. Æthiopes ſunt ſymbolum

A ſeruitutis: ab olim enim à Noë ſeruituti ſunt addicti, cum dixit Gen. 9. 25. *Maledictus puer Chanaan, ſeruus ſeruorum erit fratribus ſuis.* à Cham enim ortus eſt Chanaan, & frater eius Chus, qui fuit pater Æthiopum, qui inde hebr. vocantur *Chuſim* Geneſ. 10. verſ. 6. Vos ergo, ô Iſraelitæ, fuiſtis quaſi Æthiopes, cum ab Ægyptijs, aliíſque gẽtibus dura ſeruitute premeremini, ſed ego vos diligens ea vos liberaui, mihique aſciui. Æquum ergo eſt vt me redametis, mihique quaſi liberatori & Domino veſtro ſeruiatis.

Secundò & aptiùs, Syrus & Arabicus hæc aſſertiuè accipiunt, q. d. Vos ô Iſraelitæ ſimiles eſtis Æthiopibus, quia ſicut Æthiopes ex Ægypto traduxi in Æthiopiam (hæc enim ſita eſt vltra Ægy-
B ptum, illíque adiacens & quaſi ſubiecta eſt) ita & vos ex Ægypto traduxi in Chanaan. Vnde explicans mox ſubdit: *Nunquid non Iſrael aſcendere feci de terra Ægypti?* Huic etiam conſonat quod præceſſit: *Et faſciculum ſuum ſuper terram fundauit.* q. d. Deus Iſraëlem quaſi ſuum faſciculum & peculium ex Ægypto traduxit in Chanaan, ibíque eum ſtabiliuit & fundauit. Item illud verſ. 5. *Et defluet ſicut fluuius Ægypti.* Perſiſtit enim in comparatione Nili & Ægypti. q. d. Nolite gloriari quod patrem habeatis Abraham, quia proximiores parentes habetis Ægyptios. Ibi enim nati ſunt Moſes, eiúſque coæui patres veſtri, quos ex
C Ægypto traduxi in Chanaan; perinde ac Æthiopes ex eadem traduxi in Æthiopiam: vos ergo eſtis congeneres, & quaſi fratres Æthiopum, tum origine & genere, tum moribus. Eſtis enim atri, deformes, indurati, & immutabiles in ſceleribus veſtris, vt non tam Abraham, quàm Æthiopum fratres & filij eſſe videamini, ideóque vos à me abijciam tradámque Aſſyrijs. Simili modo ait Ierem. c. 13. 23. *Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malè.* Et Ezech. 16. verſ. 3. *Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Vnde S. Hieron. *In omnibus*, ait, *Scrip. Æthiopes dicuntur qui penitus in vitia demerſi ſunt.* Ita S. Chryſoſt. hom. 11. in Matth. Lyra. Pagn. Vatab. & Ribera.
D Huc ſpectant vulgata adagia: *Æthiopem lauas*, id eſt, tentas rem fruſtraneam & impoſſibilem. Æthiops enim quantauis lotione, quantouis lixiuio non albeſcit: *Æthiopem ex vultu iudico.* Æthiops enim nigrore vultus, intortis capillis, labris tumentibus, dentium candore præ ſe fert patriam ſuam. Nam veſtẽ mutare poteſt Æthiops, faciem non poteſt. Hinc Epigramma Luciani:

Abluis Æthiopem fruſtra, quin deſinis artem?
Haud vnquam efficies nox ſit vt atra dies.

Monebat Pythagoras, ne guſtaremus de his, quibus nigra eſt cauda, quo vetabat cum ijs verſari qui nigri eſſent morum improbitate. Thren. 4. 7. *Candidiores Nazaræi eius niue, candidiores lacte,*
E nimirum cum purè viuebant, cum caſtè Deũ colebant; at cum impurè & inceſtè, *denigrata eſt ſuper carbones facies eorum.* Porrò licèt quæuis improbitas vocetur nigredo, tamen propriè ita vocatur detractio, qua quis alienam famam, & ſuam conſcientiam denigrat: quocirca niger vocatur inuidus, detractor, calumniator. ita in titulo pſ. 7. Saul Dauidis inſectator vocatur Chus, id eſt, Æthiops. Et Horat. Satyra 4. lib. 1.

------ *Abſentem qui rodit amicum*, &c.
Hic niger eſt, hunc tu Romane caueto.

Hinc vulgare prouerbium: *Albus, an ater ſis neſcio.* Et;

Digitized by Google

Dat veniam coruis, vexat cenſura columbas. Candor enim candidi animi, nigror maligni eſt ſymbolum. Addit S. Hieron. Remig. Rupet. & à Caſtro, Deum hîc ſignificare ſuam poteſtatem, & vltionem in gentibus transferendis & euertẽdis. q. d. Vos, ô Iſraëlitæ, non ſuperiores, vt iactatis, ſed pares per omnia eſtis alijs gentibus. Nã æquè ac Æthiopes, Palæſtini & Syri à me creati, pari iure mihi ſubditi eſtis. Vnde pari prouidentia, qua illas gentes in ſuis prouincijs collocaui, collocaui & vos in Chananæa: atque pari iuſtitia, qua illas ex iiſdem ob ſcelera expuli & contriui, etiam vos è Samaria expellam & conteram. Vnde ſubdit: *Ecce oculi Domini Dei ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ.* Porrò quomodo & quando Æthiopes à Deo expulſi aut contriti ſint, non liquet. Aliqui referunt hoc ad bellum quod Moſes nomine Pharaonis geſſit contra Æthiopes, quo eos ſubegit, vti narrat Ioſeph. lib. 2. antiq. c. 5. Verùm hiſtoria hæc dubia eſt, quæ ſolo nititur Ioſepho: atque idem addit, illo bello Moſen non contriuiſſe Æthiopes, ſed ad pacem coëgiſſe, ac ducta regis Æthiopum filia in vxorem, amicum, imò generum ex ea receſſiſſe.

Alij probabiliùs id referunt ad Aſa regem Iuda, qui millionem Æthiopum cum ſuo duce Zare cecidit, 2. Paralip. 14. 9. & 13. Verùm hi cæſi ſunt extra Æthiopiam, nec Aſa Æthiopes coëgit mutare ſedes, aut ex Æthiopia in aliam regionem traduxit. Hæ ergo hiſtoriæ notæ erant tempore Amos: vnde ipſe de ijs quaſi tunc publicis loquitur; fortè etiam conſcriptæ fuerunt in Chronicis illius æui, quæ iam non extant. Nam multi libri ſacri, æquè ac prophani per tot annorum centurias, tótque vrbium & bibliothecarum exuſtiones aut vaſtationes, perierunt.

Et Palæſtinos de Cappadocia.) Cappadoces, hebr. כפתורים *caphtorim*, occuparunt Palæſtinam, excluſis ab ea Hevæis primis incolis, vti narratur Deuter, 2. 19. & Ierem. 47. 7. vide ea quæ vtrobique dixi. *Et Syros de Cyrene.* q. d. Cyrenenſes venientes ex *Kir*, vrbe & regione Aſſyriæ (vti dixi c. 1. verſ. 5. malè ergo Theodor. cenſet *Kir* eſſe Haran, ſiue Charras vrbem Parthorum, in quam ex Vr, vrbe Chaldæorum, Deus traduxit Abrahã cum Thare, Geneſ. 11. 27.) tranſtuli in Syriam Damaſci, quæ priùs ab Aram filio Sem, vocabatur *Aram*; à nouis verò hiſce incolis venientibus

Syria etymon. ex *Kir*, dicta eſt *Kiria*, indéque, vt nonnulli putant, euphoniæ cauſa *Syria*: ſicut poſtea vice verſa, cùm Teglathphalaſar expugnauit Damaſcum, ex ea rurſum tranſtulit Syros in Mediam & Aſſyriam, putà in kir, ex qua olim venerant. Senſus eſt q. d. blandiamini vobis, ô Iſraëlitæ, de mea in vos cura & prouidentia, qua vos olim eduxi de Ægypto, & collocaui in Chanaan. Nam pari modo Cappadoces collocaui in Palæſtina, Kirenſes in Syria; & tamen illos ob ſua ſcelera Palæſtina per vos expuli, hos Syria per Teglathphalaſar expellam. Scitote ergo me idem vobis facturum, ni ſcelera veſtra caſtigetis, vitámq; & mores emendetis. Nominat Palæſtinos & Syros, quia his conterminí tam ſitu, quàm moribus erant Iſraëlitæ: vnde tacitè eos taxat. Syri enim malè audiebant olim ob morum mollitiem. Vnde prouerbium: *Cum non ſis Syrus, ne ſyriſſa*, id eſt, ne ſumas perſonam parùm decoram, aut, cum ſis ingenuus, ne moribus agas ſeruum & barbarum. Eſt acutus iocus ex amphibolia verbi συρίζω, quod ſignificat & ſyriſſare, & fiſtula canere. Et Cicero lib. 2. ad Q. fratrem: *Nos, ait, ita philologi ſumus, vt vel cum fabris habitare poſſimus. Habemus hanc Philoſophiam non ab Hymetto, ſed ab area* (aliqui legunt hara) *Syra*, id eſt, à ruſticana ſimplicitate.

Veruntamen conterens non conteram.) q. d. Planè & omnino non conteram Iſraelem, ſed reliquias ex eo ſeruabo & ſaluabo.

Sicut concutitur in cribro.) Romæ enim, & alibi in Italia cribrant frumentum, cribróque pro vanno vtũtur. *verſ. 8.* Idem videntur feciſſe Iſraelitæ, vti hîc indicat Amos. q. d. Sicut cum frumenta ventilantur in vanno, vt vertit Tigurina, vel cribrantur in cribro, paleæ vel auolant, vel per foramina cribri decidunt in pauimentum, lapilli verò & grana remanent in cribro; ita electi & probi ex Iſrael ſeruabuntur, cæteri improbi peribunt. Vnde Theodor. *Nec verò ſecus*, ait, *quàm agricola à quiſquilijs & purgamentis frumentum ſecernit, ego etiam ſalute dignos ſeruabo, reliquos necandos tradam.* Metaphora cribri, ait S. Hieron. ſignificatur ipſa terra Iſrael, cuius margines Deus magnitudine ſua vtraque manutenens, quaſi cribrum huc illúcque concutiet, vt paleis ac ſordibus peccatorum concuſſis, id eſt, labore & calamitate exagitatis, & in terram cadentibus, ac gladio morientibus, purum frumentum remaneat, quod in horrea condatur. Quocirca cum ſubdit Amos: *Et non cadet lapillus ſuper terram*, *verſ. 9.* per lapillum intelligit *granum*, vt vertunt alij: quia granum eſt durum inſtar ſcrupuli & lapilli. Eſt catachreſis: vnde heb. צרור *tſeror* ſignificat faſciculum, & ſacculum; ac metonymicè res quæ in faſciculum colligi, aut in ſacculum colligari ſolent, qualia ſunt grana; item lapilli pretioſi aut pulchri, margaritæ, nummi aurei, argẽtei, &c. Radix enim צרר *tſarar* ſignificat ſtringere, arctare, premere. Vnde *tſeror* eſt res arcta, ſtricta, preſſa, quæ in ſacco vel loculo ſtringi, denſari & arctari ſolet, qualis eſt triticum. Vnde Septuag. vertunt σύντριμμα, id eſt, conuolutio, globus, coagmentum, compactile, putà *granum* maiuſculum conglobatum & compactum, vt vertit interpres Complut.

Alij tamen lapillum hîc propriè capiunt, idque variè. Primò, Ruper. cenſet hîc agi de cribro, non frumentario, ſed murario, quo lapides à pulueribus ſecernuntur; hoc refellit Ribera. Secundò, Palacius lapillis cenſet ſignificari improbos, qui per cribri foramina nequeant euadere manum & vindictam Dei, & ideo manu eiuſdem ſint è cribro eijciendi, id eſt, ab hoſtibus occidendi, vel captiuandi; ac conſequenter per triticum ſignificari probos. Sed hoc rectè refellit Delrio adagio 981. Nam triticum per foramina cribri deſcendere, & ſecerni non ſolet; niſi per triticum non grana, ſed farinam accipias: hæc enim à ſuis folliculis & glumis cribro tranſmiſſa ſecernitur.

Tertiò, Ruffinus cenſet purgantes triticum illi iungere lapillos in cribro, *Ad hoc*, inquit, *vt vim concuſſus addant marginibus illiſi, & nihil de quiſquilijs remanere patiantur.* Symbolicè verò, *nomine lapillorum eorum indicat firmitatem, qui malis haud facilè corrumpantur exemplis, vt illis temporibus Prophetas, & alios iuſtos fuiſſe legimus, qui cùm reliquum vulgus, vt ligna ac ſtipula deperirent, illi velut ſolidi, pérque hoc pretioſi lapides, permanebant, ſuper quos meritò Eccleſia fundaretur*; ita & Sanchez. Quartò, Ribera putat Prophetam de more hîc duas metaphoras iungere, ſcilicet vnam tritici, alteram lapillorum, atque à cribri & frumenti ſimilitudine tranſire ad rem ſignificatam, putà ad

domum

domum Iſraël, de qua immediatè antè dixit: *Conteriam in omnibus gentibus domum Iſrael.* ideóque nominare lapillos: lapides enim apti, imò neceſſarij ſunt ad domum Iſraël reędificandam. Verùm primos ſenſus quem dedi, vti ſimplicior, ita germanior eſt, cúmque exigit verſio Septuag. Aliter Ioannes Alba Electorum c.61. Lapilli, inquit, ſiue lapides parui ſunt infimæ ſortis homines, pauperes, plebeij, totúmque ignobile vulgus. q.d. Vniuerſus populus ducetur captiuus; ac proinde non in terra ſua, ſed in captiuitate morietur. Solet enim inter homines loco infelicitatis haberi, quod quis extra patriam moriatur, præſertim in captiuitate. Explicat enim id quod præceſſit: *Conteriam in omnibus gentibus domum Iſrael.* Verùm hæc phraſis nuſquam eo ſenſu ſumitur, pręſertim quia Amos non ait, ſuper terram ſuam, vel ſuper terram Iſraël, ſed abſolutè *ſuper terram*, quod iam de terra Aſſyriæ, quàm Iſraëlis accipi poteſt. Conſtat autem Iſraëlem in terra Aſſyriæ cecidiſſe & mortuum eſſe.

℣. 11.) In die illa ſuſcitabo tabernaculũ Dauid, quod cecidit: & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant, inſtaurabo: & reædificabo illud ſicut in diebus antiquis.

℣. 12.) Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quòd inuocatũ ſit nomen meum ſuper eos: dicit Dominus faciens hæc.

℣. 13.) Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & cõprehendet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen: & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.

℣. 14.) Et conuertam captiuitatem populi mei Iſraël: & ædificabunt ciuitates deſertas, & inhabitabunt: & plantabunt vineas, & bibẽt vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum.

℣. 15.) Et plantabo eum ſuper humum ſuam: & non euellam eos vltrà de terra ſua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

verſ. 11. *In die illa* (Chald. *in tempore illo*) *ſuſcitabo* (Septuag. *reſuſcitabo*, S. Iacobus Act. 15. *reædificabo*, Syrus *erigam*, ſcilicet firmiter & ſtabiliter) *tabernaculum Dauid quod cecidit.*) Aliqui hanc ſuſcitationem factam eſſe cenſent ab Ezechia, qui poſt abductas ab Aſſyrijs decem tribus anno ſexto regni ſui, earum reliquias profugas excepit, & in veri Dei cultu verâque Eccleſia confirmauit, 4. Reg. 18. & 19. Alij, vt Ruffin. & Chryſoſt. hom. 33. in Acta, eam factam cenſent eſſe ab Eſdra & Zorobabel, qui Cyro annuente Iudæos è Babylone reduxerunt in Ieruſalem, ibíque eorum Rempub. & Eccleſiam reſtituerunt. Verùm hi à vero ſenſu aberrant. Nam exilis fuit vtraque hæc ſuſcitatio; ea autem quæ hic promittitur, ampla fuit & auguſta. Ait enim: *Reædificabo eum ſicut in*

A *diebus antiquis, vt poſſideant reliquias Idumææ & omnes nationes.* Quando quæſo Ezechias, aut Zorobabel poſſedit omnes nationes? Rurſum, quando factum iſtud: *Et ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt?* Adde Zorobabelem tantùm reduxiſſe duas tribus, æquè ac Ezechias duabus ferè tantùm imperauit: hic autem promittitur Iſraëlis, id eſt, decem tribuum inſtauratio. Reſpondeo ergo, hãc promiſſionem ad Chriſtum ſpectare, per eúmque expletam eſſe. Id ita eſſe clarè patet ex oratione S. Iacobi, qui Actor. 15. 16. in Concil. Ieroſol. hæc verba Amos de Chriſto, & gentium ad Chriſtum conuerſione interpretatur. S. Iacobum ſequuntur omnes In-

B terpretes Orthodoxi. Quocirca idipſum ſub anathemate definiuit Vigilius Papa. Cùm enim hęc Amos verba Theodorus Mopſueſtenus ſic explicaret: *Hoc loco*, inquit, *reditum è Babylone prædicit, quando Zorobabel ex ſtirpe Dauid Regem habuerunt: Iacobus verò in Actis Apoſt. hunc locum ad Chriſtum tranſtulit, in quo res eſt ad exitum verum perducta*; hanc eius explicationem ſub anathemate damnauit Vigilius Papa in Conc. Romano, quod habetur in Bibliotheca Vaticana, & ex ea trãſcripſit P. Turrianus ſuper lib. 2. Conſt. Apoſt. c. 5. eo quod locum, qui primariò & in ſenſu literali ſeu hiſtorico in Actis exponitur de Chriſto, aſſerat intelligendum eſſe in primo & literali

C ſenſu de Zorobabele; in ſecundo, & per tranſlationem de Chriſto: vbi, vt alia omittam, manifeſtè Theodorus errat, cum Zorobabel facit regem, qui tantùm dux fuit populi ex Babylone redeuntis. Pari modo idem Theodorus cenſebat, oracula omnia quæ ad literam de Chriſto edita ſunt, hiſtoricè ad Dauidem, Ezechiam, Zorobabelem & Iudęos ſpectare; ſed ex accommodatione, & ex rei euentu ab Apoſtolis & Euangeliſtis duntaxat adaptari Chriſto. Hoc eſt quod ſub anathemate damnat Vigilius, & ante eum damnarat Synodus generalis quinta, quæ fuit Conſtantinopolitana ſecunda, vt patet ex eius Actione quinta, & ex Leontino, qui vixit tempore Iuſtiniani Imper. &

D Theodori errores recenſet: vide dicta in proœmio notat. 5. Propheta ergo hic de more, poſt expoſitam Dei vltionem, & deſolationem Iſraëlis, eius reſtaurationem, & conſolationem per Chriſtum afferendam ſubiungit. Tabernaculum ergo Dauidis, propriè & formaliter non ſignificat Eccleſiam (nec enim Dauid fuit Eccleſiæ ſacerdos, aut Pontifex) ſed regnum Dauidis, putà domum eius regiam, palatium & thronum regium. Orientales enim olim in tabernaculis ex ramis, corio, aut tabulis conſtructis degebant: vnde quæuis domus aut palatium vocatur tabernaculum, præſertim quia Hebr. סכה *ſucca*, ad verbum idem eſt quod opertorium, velamentum, tegumentum, te- *Tabernaculum Dauid eſt regnum Chriſti, puta Eccleſia.*

E ctum; à rad. סכך *ſacach*, id eſt, velauit, operuit, texit; quod tã domui & palatio, quàm tabernaculo congruit. Tabernaculum verò propriè, hebr. dicitur אהל *ohel*, id eſt, tentorium extenſum & expanſum, à rad. אהל *ahal*, id eſt, extendit, expandit. Vocat id tabernaculum, potiùs quàm palatium, tum quia Dauid in aſſiduis belli exercitijs communiter in tabernaculis caſtrẽſibus degebat: tum vt ſignificet regnum hoc Dauidis mobile fuiſſe & temporaneum; Chriſti verò regnum ei ſucceſſurum fore immobile & æternum. Hoc enim promiſit angelus B. Virginis, dicens Lucæ 1. 32. *Regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis*: tum quia alludit ad tabernaculum

Moſis in deſerto, quod præerat, & quaſi dirigebat omnia caſtra Hebræorum, quæ circa ipſum diſpoſita erant: vnde erat typus Eccleſiæ peregrinãtis & militantis. q. d. Sicut olim tabernaculum & cum illo Moſes & Hebræi per deſertum peregrinati ſunt, perrexerúntque in terram promiſſam: ita Eccleſia Chriſti per deſertum huius vitæ peregrinatur tenditque in cœlum. Eſt ergo ipſa tabernaculum Dauidis, id eſt, Chriſti & Chriſtianorum, Hebr. 13.14.

Quocirca materialiter & reipſa regnum hoc Chriſti eſt Eccleſia: quia regnum hoc Chriſti ſpirituale eſt & Eccleſiaſticum, quo nimirum Chriſtus credentibus per fidem & gratiam dominatur. Itáque cum dicit: *Suſcitabo tabernaculum Dauid*, reipſa dicit, ſuſcitabo Eccleſiam, ſiue cœtum populi fidelis, cui olim dominatus eſt Dauid. Porrò regnum hoc Dauidis, æquè ac Eccleſia fidelium, per varias rupturas cecidit, ſcilicet primò, cùm Ieroboam decem tribus à regno Dauidis & ab Eccleſia cultúque Dei ad ſe & ad vitulos aureos traduxit. Secundò, cùm Iſraëlitæ à Syris, Philiſthæis, Ægyptijs aliiſque gẽtibus multoties fuerunt attriti. Tertiò, cùm decem tribus in Aſſyriam, duæ in Babylonem fuerunt abductæ. Quartò, cum Antiochus Epiphanes eiúſque poſteri, tempore Machabæorum poſteros Dauidis afflixerunt. Quintò, cum Herodes, ſub quo natus eſt Chriſtus, ſtirpem Dauidis regiam quaſi extinxit, totúmque regnum ad ſe, putà ad alienigenam, tranſtulit. *In die* ergo *illa*, id eſt, in tempore illo, quo per tot ruinas, ac tandem per tyrannidem Herodis, regnum Dauidis planè cadet & corruet, Deus, qui in rebus deploratis ſuccurrere ſolet, mittet Meſſiam ſiue Chriſtum, qui in tabernaculum hoc, quaſi in propriam domum & in regnum auitum Dauidis patris ſui, iure hæreditario ſuccedet, illúdque reſtituet, imò auguſtius reddet, non dominio & dominatione temporali, ſed ſpirituali, quæ ſublimior & dignior eſt. Chriſtus enim tam Iudæos quàm Iſraëlitas in ſuum regnum ſuámque Eccleſiam aſciuit & cooptauit, ac vice incredulorum, qui in illud aſcribi noluerunt, ſurrogauit & adoptauit omnes gentes ex toto mundo, itáque fecit vt hoc regnum ampliſſimum totum orbem complecteretur, vt à Chriſto omnes vocentur Chriſtiani, & profiteantur ſe Chriſti ſubditos & diſcipulos: gentes ergo loco Iudæorum huic Dauidis tabernaculo, quaſi viui lapides, inædificatæ ſunt, & vt ait Apoſtolus Rom. 11. 17. in hanc Dauidis Deique oleam inſertæ ſunt. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyran. Vatab. Arias, Ribera, à Caſtro & alij paſſim.

Alleg. Alleg. tabernaculum Dauid eſt corpus Chriſti à Iudæis occiſum per varias rupturas, id eſt, vulnera ei inflicta, quod Deus tertio die à morte ad vitam glorioſum ſuſcitauit, de quo Chriſtus ait: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, Ioan. 2. verſ. 19. Chriſtus enim vocatur Dauid, quia Dauidis filius & hæres. ita Theodor. & Cyrill. lib. 4. in Ioannem cap. 35. imò Rabbini apud Galat. lib. 8. cap. 12. vbi R. Nahaman hunc locum ſic legit: *Suſcitabo caſulam Dauid delectam*, id eſt, corpus Chriſti crucifixum reſuſcitabo, ex cóque probat Meſſiam moriturum, ideóque eum ab Hebræis vocari *Barnephili*, id eſt, *filium caducum*, aſſeuerat. Hinc conſequenter S. Chryſoſt. hom. 16. in Ioannem, per tabernaculum Dauid accipit naturam humanam peccato Adæ collapſam, quam Chriſtus aſſumens reparauit & reſtaurauit.

Refutatur Meſſias Iudæorum. Ex dictis patet, perperam Iudæos hoc loco & ſimilibus abuti, vt probent Meſſiam necdum veniſſe, ſed venturum, vt temporale Dauidis regnum reſtituat, ac Iudæos in illud quaſi primores regni aſciſcat. Nam, vt alia taceam, Primò Amos hic propriè non agit de Iudæis, ſed de Iſraëlitis, id eſt, decem tribubus (has enim verſ. 8. 9. & 14. vocauit domum Iacob, & domum Iſraël) eiſque poſt cladem reſtitutionem promittit, vt regno Dauidis, à quo per ſchiſma exciderunt, rurſum inſerantur & vniantur. Fruſtra ergo hæc ſibi attribuunt Iudæi moderni. Cúmque conſtet Iſraëlem nunquam ex captiuitate Aſſyriaca rediiſſe, aut rediturum, æquè ac Iudæi è captiuitate Titi & Romanorum per 1600. annos nunquam redierunt, nec redibunt; ſequitur hæc de myſtico Iſraëlis reditu, putà de gentium in Chriſtum credentium, qui ſunt Iſraëlitæ ſecundùm ſpiritum, non ſecundùm carnem, vt ait Apoſt. Rom. 9. verſ. 8. conuerſione & ſalute intelligenda eſſe, vti fuſiùs probaui Danielis cap. 2. verſ. 44. & Daniel. 9. verſ. 24. Idem rurſus patet ex eo quòd Deus ſimilem reſtaurationem promittat Sodomitis, Aſſyrijs, Ægyptijs, Ammon & Moab, qualem promittit hic & alibi Iſraëlitis: atqui illa non fuit temporalis, ſed ſpiritualis per Chriſtum: ergo talis quoque fuit Iſraëlitarum. Maior liquet Ezech. 16. 55. *Et ſoror*, ait, *tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem ſuam*, id eſt, ad antiquam ſuam ſedem, opes & gloriam. Conſtat autem Sodomam & vicinas vrbes cœleſti incendio cum omnibus ſuis incolis conflagraſſe. Ergo hæc Sodomæ reſtitutio myſticè accipienda eſt, non ad literam vt ſonat. Idem de Samaria promittit ibidem Ezechiel: conſtat autem Samaritas ad literam ex Aſſyriaca captiuitate non rediiſſe: ergo Samariæ hæc reſtitutio ſpiritualis per Chriſtum, non literalis & temporalis accipienda eſt. Idem Aſſyrijs & Ægyptijs, æquè ac Iſraëlitis promittit Iſaias c. 19. 24. *In die illa erit Iſrael tertius Ægyptio & Aſſyrio, benedictio in medio terræ*. Hoc ad literam vt ſonat falſum eſt, nec admittent, aut patientur Iudæi ſibi aſſociari & æquari Ægyptios & Aſſyrios. Ergo myſticè id accipi debet. Idẽ Moabitis promittit Ieremias c. 48. 47. *Et conuertam captiuitatem Moab in nouiſſimis diebus, ait Dominus*. Et Ammonitis c. 49. 6. *Et poſt hæc reuerti faciam captiuos filiorum Ammon, ait Dominus*. Ad literam autem nec Moabitæ nec Ammonitæ è Babylone redierunt. Ergo reditus hic myſticus eſt, putà conuerſio ad Deum per Chriſtum. Ergo pariter talis reditus & reſtauratio Iſraëlis intelligenda eſt. Simile eſt templum quod promittit Ezechiel c. 40. & ſequen. ſcilicet magis myſticũ quam literale. Vnde c. 47. verſ. 1. 8. 9. vidit ex eo egredi aquas, & ſenſim in fluuium ingentem creſcere, cuius riuulo ſanabantur & dulcorabantur aquæ maris mortui, quod in Scriptura vocatur ſalſiſſimum. quæ omnia myſticè accipienda eſſe manifeſtum eſt. Diſce hinc canonem, morémque Prophetarum, nimirum ſolent ipſi poſt triſtia læta ſubiungere, poſt deſolationem conſolationem, poſt excidia & ruinas gentium earundem reſtitutionem per Chriſtum. Ipſe enim eſt Meſſias, putà ſalus, conſolatio, gaudium & deſiderium cunctarum gentium, Aggæi 2. 8.

Secundò aſſero, hoc Chriſti regnum non tantùm eſſe ſpirituale, ſed & temporale. Chriſtus enim per Imperatores, Reges & Principes Chriſtianos dominatur, & imperat etiam ciuiliter toti

orbi

orbi Chriſtiano. Denique in die iudicij ipſe hoc regnum ſuum tam ſpirituale, quàm corporale, perficiet faciétque glorioſum, vt toti cœlo & terræ cum ſuis fidelibus dominetur in æternum, túmque pleniſſimè hæc & ſimiles prophetiæ implebuntur.

Et readificabo aperturas murorum eius.] Hebr. וגדרתי *gadarti*, id eſt, *ſepiam* vt vertit Pagnin. *inſtaurabo* vt Vatab. *ſepe circundabo* vt Tigurina. q. d. Sarciam hiatus & aperturas murorum Dauidis & Iſraelis. Nimirum Deus inſtaurauit ruinas Iſraelis, eáſque ſarciuit multitudine gentium credentium Chriſto, quæ in locum Iudæorum & Samaritarum incredulorum ſucceſſerunt; ſicut dæmonibus labentibus è cœlo ſurrogauit homines, iiſque inſtaurauit ruinas cœleſtis Ieruſalē. De fide enim, vocatione & electione gentium hunc locum explicat S. Iacobus Actor. 15. 16. Cenſet Ribera hanc prophetiam impletam eſſe poſt excidium templi & vrbis Ieroſolymæ factum à Tito; tunc enim Iudæis in ſua cæcitate perſiſtentibus, & per totum orbem diſperſis, eorum loco gentes in Eccleſiā eſſe aſcitas. Verùm S. Iacobus Actor. 15. ſuo tempore, id eſt, mox à paſſione Chriſti, cum Paulus & Barnabas primi euangelizantes gentibus multos ex ijs conuerterunt, impletam, id eſt, impleri cœptam aſſerit. Adde, non agi hic de Iuda & Ieroſolyma, templíque & vrbis excidio & ruina per Titum, præſertim quia Chriſtus templum hoc, iam tum Iudaicum, ſibíque è diametro oppoſitum & reſiſtens, non reſtaurauit, ſed vetus Dauidis regnum & Eccleſiam legitimam. Fateor tamen poſt excidium Ieroſolymæ pleniùs hanc propheticā impletā eſſe: tunc enim S. Ioannes, qui vnus ex Apoſtolis ſuperſtes viuebat, ac viri Apoſtolici relictis Iudæis, vtpote iam euerſis & diſperſis, conuerterunt ſe ad prædicandum gentibus.

Sicut in diebus antiquis.] Sicut in diebus Dauidis & Salomonis. Dauidem enim nominauit paulò antè: & tunc maximè floruit, imò cœpit gloria regni Iſraëlis. ita Remigius. Sic antiqua ſæcula vocabantur aurea, in quibus cum virtute florebat reſp, de quibus Virgil. 6. Æneid.

Hic genus antiquum, Teucri pulcherrima proles,
Magnanimi Heroes, nati melioribus annis.

verſ. 12. *Vt poſſideant.*] q. d. Vt ſicut Dauid ſubiugauit Idumæos, cæteráſque vicinas gentes 2. Reg. 8. verſ. 14. pſal. 59. verſ. 10. & 11. vbi dicitur: *In Idumaam extendam calceamentum meum*, id eſt, poſſeſſionem capiam Idumeæ: hæc enim olim capiebatur immiſſione calceamenti in rem poſſidendam: ita Chriſtus per Apoſtolos viróſq; Apoſtolicos, Epiſcopos & presbyteros ſubiuget ſibi ſuæque fidei, & ſubiugatas poſſideat eaſdem gentes, imò totum mundum. Nominat Idumæos, quia ſicut Eſau internecino odio perſecutus eſt Iacobum fratrem ſuum, ita & poſteri eius Idumæi perſecuti ſunt poſteros huius, putà Iacobæos & Iſraelitas, eorúmque fuere hoſtes iurati & infenſiſſimi. q. d. Idumæi ſub Chriſto & per Chriſtum ponent hęc auita odia, & cum Iſraelitis conſpirabunt in vnum Chriſti iugum & regnum. Rurſum nominat *reliquias Idumaa*, tum quia literaliter Dauid per Ioab cæſis pleriſque Idumæis, eorum tantùm reliquias ſeruauit & ſubiugauit, vt patet 3. Reg. 11. 14. ac rurſum paulò ante tempora Amos, cum Idumæa Iudæis rebellaret ſibique proprium Regem conſtitueret, Amaſias rex Iuda eandem rurſum ſubegerat, itáque ceciderat, vt

A eius tantùm reliquiæ remanerent, 4. Reg. 14. 7. tum quia parabolicè ſicut reliquias Iſraelis, ſic & reliquias Idumææ aliarúmque gentium, putà eas quæ crediderunt prædicationi Apoſtolorum, ſeruauit Chriſtus, cæteris manentibus incredulis, & ob infidelitatem pereuntibus: paucos enim ad Chriſtum conuerterunt Apoſtoli, ſi comparentur cum illis qui non fuerunt conuerſi & perſtiterunt in infidelitate. ita S. Hieron. & alij Nota, Septuag. quos ſequitur S. Iacobus Act. 15. hunc locum non verbotenus, ſed paraphraſticè vertunt hoc modo: *vt quærant me reliqui hominum.* Per Idumæos enim Propheta ſynecdochicè quaſlibet gentes & homines, præſertim à Chriſto alieniſſimas, intelligit. Vnde ſe explicās addit, *& om-*
B *nes gentes*: hæ enim in regnum Chriſti aſcitæ ſunt, cùm illud requiſierunt: nemo enim niſi volens & poſtulans in regnum Chriſti cooptatur. Quare quærere regnum Chriſti, idem eſt quod illud poſſidere, & ab eo poſſideri. Vnde ex Hebræo verti poteſt, *vt poſſideant*, ſcilicet regnum hoc Dauidis, id eſt, Chriſti, *reliquia Idumaa, & omnes gentes.* Qui enim poſſidetur à Chriſto, viciſſim poſſidet Chriſtum, eiúſque regnum. Addunt aliqui, hebr. אדום *Edom* ſignificare Idumæam, Septuag. verò alijs punctis legiſſe אדם *Adam*, id eſt, homo, ideóque vertere: *Vt quarant me reliqui hominum.* Verùm Septuag. vtpote quos ſequitur S. Iaco-
C bus, & S. Lucas, veram & genuinam hic ſecuti ſunt tam lectionem, quàm ſcriptionē. Ea autem habet *Edom*, id eſt, Idumæa; non *Adam*, id eſt, homo, præſertim quia exprimitur litera *Vau* quę eſt in voce *Edom*, non verò in voce *Adam*. Propheta enim vti concionando pronunciauit, ita concionem & prophetiam ſuam exarādo, ſcripſit *Edom*, non *Adam*. Aliter Ribera: Iudæa, inquit, id eſt, laudans & confitens olim Deum, poſt occiſum à ſe Chriſtum facta eſt Idumæa, id eſt, terrena & cruenta (Edom enim hebr. ſignificat terrenum, ac ruſum, rubrum, cruētum) ſanguine Chriſti quem occidit; & hanc (Iudæam) per cæteros hominum ſignificarunt Septuag. Sed hoc vti obſcurius, ita
D & alienius arctiúſque videtur, vti fatetur ipſe Ribera in Abdiam num. 6. Idumæa ergo hic propriè capitur, ac præ cæteris nominatur, quia vti natura loci (vtpote ſita in rupe & monte) ac gentis robore erat munitiſſima, ſic ad ſuſcipiendum Chriſtum, vtpote è Iudæis ſibi inimiciſſimis prognatum, erat difficillima: cuius rei typo Dauid inuaſurus eam pſal. 59. 11. ait: *Quis deducet me in ciuitatem munitam? Quis deducet me vſque in Idumaam?* Et reſpondet: *Nonne tu Deus?* q. d. Non meis, ſed Dei viribus id fiet. Id verius fuit in Idumæorum conuerſione ad Chriſtum. Vnde Amos pariter hic ſubdit: *Dicit Dominus faciens hac.* Syrus, *omnia hac.*

E *Et quod inuocatum ſit nomen meum ſuper vos.*] q. d. Eo quod vocemini populus Dei, cœtus & Eccleſia Chriſti, putà Chriſtiani; ac viciſſim Chriſtus vocetur veſter Deus, Dominus & Pater, quę ingens eſt gloria, æquè ac tutela & præſidium in omni re, vt meritò de hoc nomine tam nobili vobis gratulari, Deo gratias agere, & apud gentes gloriari poſſitis. Habetis enim nomen Dei, tanquam res propria illius, & cuius ipſe propriè eſt dominus, quæque eſt eius peculium ipsíque tota dedicata.

Alij actiuè exponunt q. d. Eo quod inuocetis, id eſt, publicè colatis, celebretis, & prędicetis nomen Domini. hic ſenſus ſequitur ex priori: ideo

enim vocantur Eccleſia Dei, quia Deum colunt & celebrant. Propriè tamen hæc phraſis priorem ſenſum ſignificat, vt patet Iſaiæ 4.1. *Apprehendent ſeptem mulieres virum vnam dicentes: Tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos.* q. d. Non aliud à te petimus, quàm vt tu ſis & vocerisnoſter maritus, nóſque ſimus & vocemur tuæ vxores, de cætero nos ipſæ nos alemus & veſtiemus. Et Geneſ. 48. 16. ait Iacob de nepotibus ſuis Ephraim & Manaſſe: *Inuocetur ſuper eos nomen meum*, id eſt, vocentur filij mei, & conſtituant duas tribus in Iſrael, vti conſtituunt cæteri filij mei, ſicut de facto Ephraim & Manaſſe ſuam quiſque tribum conſtituit, eámque ex nomine ſuo vocauit & denominauit, vt patet ex verſ. 5. ibidem.

verſ. 13. *Et comprehendet arator meſſorem.*] q. d. Tanta erit fertilitas frugum, vt duret meſſis vſq; ad tempus arandi, & vindemia vſque ad ſementem ſiue tempus ſeminãdi, illúdque occupet: non ſufficies frugibus demetendis, ſed nouæ ſementis tempus vrgebit te manum aratru admonere, & copia vuarum ac vini adiget te vuis colligẽdis & prælo exprimendis vacare, etiam tunc cum premeret tẽpus ſerendi. Audi Ruffinum, qui hic finit ſuum comment. in minores Prophetas: *Frugum quoque vos faciam vbertate gaudere, ita vt toto anno colligenda ſuppeditent, & ad vindemiæ tempus meſſis nimiũ opima procedat, vindemiam ſementis excipiat, ſecundùm illud pſal. 64. 12. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ*: coronam vocat continuationem illam fructuum toto anno, quæ annum vndique quaſi cingit & coronat, quæq; homines cõtinuò occupat ad eos colligendos & fruendos. Nota hæc typicè & figuratè dici: nam ad literam vult dicere, tantã fore copiam bonorũ ſpiritualium tempore Euangelij, vt ea capere & explicare nõ poſſimus; tantam fore animarum conuerſionem, vt nullum permittant agricolis, id eſt, Apoſtolis & presbyteris quietis tempus, ſed ipſi agrum hũc Domini, putà Eccleſiam, aſſiduè excolere debeant, nunc arando, nunc metendo, nunc vindemiandu ſpiritualiter & myſticè, putà nunc docẽdo & monendo, nunc baptizando, nunc reconciliando, nunc perfectiori ſtatui conſectando, &c. ita S. Hiero. Rupert. Hugo, Lyra. Vatab. Ribera & alij. Audi S. Hiero. *Sic, ait, ſibi inuicem cuncta ſuccedent, vt nulla dies ſit abſque frumento, vino & gaudio. In illo tempore plenis torcularibus vua calcabitur, & de Chriſti ac martyrum ſanguine rubentia muſta fundentur, & huiuſcemodi calcator erit ſeminarium ſermonis Dei, vt ſanguis eorum magis clamet in mundo, quàm clamauit ſanguis Abel iuſti. Quicũque autem merito virtutum ſuarum ad montana conſcenderit, melle ſudabit, imò ſtillabit dulcedinem ſermonis Dei, de quo ſcriptum eſt: Guſtate & videte quàm ſuauis eſt Dominus. Et, Quàm dulcia eloquia tua gutturi meo, ſuper mel & fauum ori meo. Et qui infra montes, imò ſecundi à montibus fuerint (quos ſponſus tranſibit Cantic. 2. & appellat colles) conſiti erunt, & imitabuntur paradiſum Dei, vt omnia in illis poma pendeant doctrinarum.* Idipſum clarè cernere fuit, & etiamnum eſt, in Apoſtolis & viris Apoſtolicis, vt S. Paulo, S. Vincentio Fererio, S. Antonio de Padua, S. Xauerio & alijs, qui ſerendo verbum Dei cum ſanctitate, miraculis & efficacia concionãdi, ita commouerunt populos fideles & infideles, vt cùm tempus adeſſet meſſis, id eſt, eos inſerendi Eccleſię, putà baptizandi, confirmandi, abſoluendi, &c. aliæ gentes vrbéſque vicinæ inaudientes de hiſce viris diuinis, currúmque virtute & fructu, certatim eos ambirent, cogeréntque vt pari modo apud ſe ſererent verbum ſalutis, illicóque ad ſe tranſirent. Perperam ergo Iudæi hæc ad literam, vt ſonant, expectant ſub ſuo Meſſia. Perperam quoque Theodor. hæc planè ad literam impleta cenſet in reditu è captiuitate Babylonica, cum potius contrarium Iudæis tunc accideret, putà ſterilitas frumenti & vini, vt patet Aggæi 1. verſ. 6. Adde, de Iſraelitis hic agi, non de Iudæis, vti oſtendi initio cap. Denique Iudæis non conuenit illud verſ. 15. *Et plantabo eos ſuper humum ſuam, & non euellam eos vltra de terra ſua.* Nam Iudæi per Titum è Iudæa euulſi ſunt, manebúntque vſque ad finem mundi, vti prædixit Daniel cap. 9. verſ. vltimo.

Stillabunt montes dulcedinem, ſuccum dulcem, putà muſtum: hoc enim ſignificat heb. עסיס *aſis*: *& omnes colles culti erunt*, Septuag. *Conſiti erunt*, ſcilicet vineis & oleis. nã *Bacchus amat colles.* Heb. eſt תתמוגגנה *titmogagna*, liqueſcent, id eſt, præ copia diffluent oleo & vino, aut lacte & melle, ex abũdantia apum & pecorum, vt videantur, ait Ruffinus, effluere vina de rupibus, mella de montibus. Montes ſunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, qui ſtillarunt muſtum dulciſſimum euangelicæ doctrinæ, gratiæ, charitatis, lætitiæ, omniumque donorum Spiritus S. Colles ſunt concionatores, qui idem muſtum, aut lac, id eſt, ſuauitatem doctrinæ effuderunt. Aut montes ſunt Eccleſiæ magnæ & generales; colles, paruæ & particulares. Aut montes ſunt homines gradu aut virtute eminentes; colles ſunt parui & plebeij. q. d. Omnes tam parui, quàm magni, affluent doctrina & gratia euangelica. Alludit ad montes vinetis & oliuetis luxuriantes olim in Iudæa, æquè ac ad hortos quibus gaudebant & abundabant Syri. Syria, inquit Plinius lib. 20. cap. 5. *in hortis operoſiſſima: inde quoque Græcis prouerbium, Multa Syrorum olera.*

verſ. 14. *Et conuertam.*] q. d. Reducam populum meum Iſrael, id eſt, fidelem credentem Chriſto, ex captiuitate Salmanaſar, id eſt, diaboli & peccati, vt ædificent ciuitates, id eſt, Eccleſias, in quibus plantent vineas & hortos, id eſt, cœtus fidelium, ac corda piorum virtutibus & gratijs conſita, quę dabunt fructus & vinum operum ſuauiſſimorum & ſanctiſſimorum. Hæc enim myſticè debere accipi, non ad literam, patet ex eo, quòd Iſraël, id eſt, decem tribus è captiuitate Aſſyria nunquam redierint, nec redituræ ſint. Eſt ergo continua metaphora, petita ab ijs qui è captiuitate redeunt in patriam. Hi enim ſolent ædificare vrbes, plantare vineas & hortos.

verſ. 15. *Et plantabo eos ſuper humum.*] Putà in Eccleſia, quæ fundata eſt ſuper petram, & cui portæ inferi non præualebunt, Matth. 16. 18. Plenius id fiet in Eccleſia triumphante in cœlo. ita S. Hiero. Albet. Ribera, à Caſtro, & alij. Et hoc fiet, quia Dominus Deus tuus, qui eſt omnipotens, id *dicit* & promittit, *cuius promiſſio lex naturæ eſt*, ait S. Hieron. putà firma & inuiolabilis eſt, vti eſt lex naturæ.

Domus ſpiritualis partes. Tropol. anima fidelis & ſancta eſt tabernaculum Dauidis, id eſt, domus & templum Chriſti, iuxta illud 2. Corint. 6. verſ. 16. *Vos eſtis templum Dei viui*, in quo pauimentum eſt humilitas, penuarium timor iudiciorum Dei, tectum charitas, caminus oratio, parietes quatuor virtutes cardinales, fortitudo, iuſtitia, temperantia & prudentia. Si tectum ſtillet, id eſt, ſoluta vel laxata ſit charitas; ſi caminus, id eſt, oratio, corruerit; ſi pa-

uimen

uimentum confractum ſit, id eſt, humilitas conuulſa; ſi parietes, id eſt, virtutes cardinales rimas vel ruinas egerint, illico ſingula hæc ſarcienda & reſtauranda ſunt, ne ſenſim creſcentibus rupturis & ruinis tandem tota domus corruat, iuxta illud Sapien. 10.18. *In pigritijs* (in tarda & pigra reſtauratione vnius tabulæ, vnius tegulæ, vnius claui) *humiliabitur* (corruet) *contignatio, & in infirmitate manuum perſtillabit domus.*

Cuiq; ſua vinea eſt conſcientia.

Secundò, anima ſancta eſt vinea Domini, ob multas analogias quas recenſui Ezech. 15. Ita S. Bern. ſerm. 63. in Cant. *Viro*, ait, *ſapienti ſua vita vinea eſt, ſua mens, ſua conſcientia. Nil quippe incultum deſertúmve in ſe ſapiens derelinquet: ſtultus non ita. Cuncta apud eum neglecta inuenies, cuncta iacentia, cuncta inculta & ſordida*, Et inferiùs: *Bona vinea iuſtus, cui virtus vitis, cui actio palmes, cui vinum teſtimonium conſcientiæ, cui lingua torcular expreſsionis. Vides apud ſapientem vacare nihil; ſermo, cogitatio, conuerſatio, & ſi quid aliud eſt ex eo, quidni totum Dei agricultura, Dei ædificatio eſt, & vinea Domini Sabaoth?*

Quod ergo facit vinitor in vinea, hoc faciat cultor animæ in anima. Vinitor vites plantat, aggerat, rigat, ligat, putat, ſarrit, ablaqueat, defrondat, vindemiat, torculari premit vt vinum exprimat. Eadem myſticè faciat, qui vineã animæ ſuæ vel alienæ excolit, quales omnes fideles eſſe debent. Hinc Chriſtus Matth. 20. 5. ſingulis horis miſit operarios in vineam ſuam. Et ſponſa Cant. 16. ait: *Poſuerunt me cuſtodem in vineis, vineam meam non cuſtodiui.* Eſſentia ergo animæ eſt quaſi vinea plantata in terra huius corporis, cuius potẽtię, putà intellectus, voluntas, memoria, &c. ſunt quaſi vites, quarum vinum ſunt opera charitatis, miſericordiæ. vites hæ alligandæ ſunt palo crucis, cuius pedi foueam facimus, dum mortem inſtare cogitamus, & foueam ſepulturæ meditamur. Seruanda eſt hæc vinea ab apro exterminatore de ſylua, pſal. 79. 14. id eſt, de vitio obſcœnæ voluptatis, quod omnia bona exterminat: & à ſingulari fero, id eſt, à vitio ſuperbiæ, quod ſingularem hominem facit: & à vulpe aſtutæ adulationis: & à lupo voracitatis: & à cane detractionis. Rurſum rogãdus eſt Dominus, vt mittat pluuiam doctrinæ ſuæ, & calorem gratiæ ſuæ, & ſtercora, id eſt, memoriam mortis filij ſui & SS. Martyrũ, quibus hæc vinea ad fructum ferendum excitetur & impinguetur. Flores & folia ſunt ſancta deſideria, & pia colloquia ac bene ædificãtes ſer-

A mones, quibus anima quaſi vinea reuireſcit, ac producit lachrymas compunctionis, & ſuauem virtutis odorem emittit, iuxta illud Cantic. 2. 13. *Vineæ florentes dederunt odorem ſuum*: ac tandem edit & producit vuas maturrimas, & dulciſſimas bonorum operum & virtutum omnium. Porrò notandum quod ſcribit S. Bern. ſerm. 60. in Cant. *Aiunt*, inquit, *floreſcentibus vineis omne reptile venenatum cedere loco, nec vllatenus nouorum ferre odorem florum. Quod volo attendant nouitij noſtri, & fiducialiter agant cogitantes qualem ſpiritum acceperint, cuius primitias dæmones non ſuſtinent. Si ſic nouitius feruor, quid erit abſoluta perfectio?* Et mox:

Flos vineæ fugat venenata.

C *Cæterum ſi vinea anima flos, opus; odor, opinio eſt; fructus quid? Martyrium. Et verè fructus vitis, ſanguis eſt martyrum.*

Anima ſancta eſt paradiſus Dei.

Tertiò, anima eſt hortus, imò paradiſus Domini, iuxta illud Cant. 4. 12. *Hortus concluſus ſoror mea ſponſa. Emiſsiones tuæ, paradiſus malorum punicorum cum pomorũ fructibus, Cypri cum nardo, &c. Surge Aquilo, & veni Auſter, & perfla hortũ meum, & fluant aromata illius.* Et c. 5. 1 *Veniat dilectus in hortum ſuum, & comedat fructum pomorum ſuorum.* Et c. 6. 1. *Dilectus meus deſcendit in hortum ſuum ad areolã aromatum, vt paſcatur in hortis, & lilia colli-*

D *gat.* Eccl. 24. 42. ait Sapientia: *Rigabo hortũ meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum* Num. 24. 6. Balaam videns agmina Iſraelis exclamat: *Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, tentoria tua Iſrael, vt valles nemoroſæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula quæ fixit Dominus, quaſi cedri prope aquas.* Quod ergo facit hortulanus in horto vt eum excolat, hoc fidelis faciat in anima, vt in ea plantet nardum humilitatis, lilia caſtitatis, malogranata charitatis, heliotropium reſignationis, qua ſuam voluntatem cum diuina conformet, cedrum ſpei & contemplationis, quercum conſtantiæ, hyacinthum cœleſtium cogitationum & deſi-

E deriorum, amaranthũ crucis, thus orationis, myrrham mortificationis, roſas odoratas bonæ ædificationis & exempli, palmam contemptus mundi, humanæ laudis & vituperij, &c. Quoties ergo elicis vel exerces actum, pręſertim heroicum, humilitatis, charitatis, mortificationis, reſignationis, &c. toties illuſtrem nardum, ſpecioſum malogranatum, inſignem myrrham, præſtans heliotropium, &c. offers Deo, eóque Dei hortum & paradiſum quaſi noua planta, quaſi illuſtri flore & fructu exornas, vt ei cum ſponſa fidenter dicas: *In portis noſtris omnia poma: noua & vetera, dilecte mi, ſeruaui tibi*, Cantic. 7. 13.

COMMENTARIVS
IN ABDIAM.

ARGVMENTVM.

Abdias an diſcipulus Eliæ?

DOROTHEVS Epiſcopus Tyri, qui ſub Conſtantino Magno vixit, & ſub Iuliano Apoſtata grandæuus annorũ 107. inter tormenta martyr obijt, lib. de vita & morte Prophetarum: *Abdias*, inquit, *iſte ex terra Sichem, agro Bethacaram, fuit diſcipulus Eliæ: & cum illius nomine multa paſſus eſſet, ſeruatus eſt. Tertius fuerat ex quinquagenarijs, cui Elias pepercerat, deſcenderátque ad Ochoziam; ac miniſterio Regis ſui poſtea relicto, prophetiæ gratiã acquiſiuit, mortuúſque eſt, ac ſepultus cum patribus ſuis.* eadem habet S. Epiphan. in vita Abdiæ. Audi & S Hieron. hic. *Hunc* (Abdiam) *aiunt eſſe Hebræi, qui ſub rege Samariæ Achab, & impijſſima Iezabel,* 3. Reg. 18. 12. *pauit centum Prophetas in ſpecubus, qui non curuauerunt genu Baal. Hic igitur, quia* B *centum Prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus fit dux Eccleſiæ.* Additque: *Sepulchrum eius vſque hodie in Sebaſte* (vbi & Eliſæus & Ioannes Baptiſta ſepulti ſunt) *venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes in honorem Auguſti Cæſaris, græco ſermone vocauit Sebaſten*, id eſt, Auguſtam. Vbi nota, S. Hieron. C non dicere hoc ex ſe, ſed ex Hebræorum ſententia: ex qua ſequitur, Abdiam vixiſſe & prophetaſſe tempore Eliæ, ſub Achab rege Iſrael, & Ioſaphat rege Ioda; & fuiſſe primum omnium Prophetarum qui ſua oracula ſcripſerunt. Hanc Hebræorum ſententiam ſequuntur, vel potiùs citant S. Doroth. S. Epiphan. S. Iſidor. Euſeb. in Chronico (ſed mendoſè mendo librariorum, ait S. Aug. lib. 18. ciuit. c. 31.) Clemens Alex. 1. Strom. Ruper. Hugo, Lyran. Sanchez & à Caſtro in procemio lib. 4. c. 3. Addit ex Hebræis Mariana, Abdiam hunc eſſe tertium pentacontarchum, D quem Ochozias miſit accitum Eliam; cui ſupplici Elias pepercit, 4. Reg 1. 13. Inde enim videtur renunciaſſe aulæ, adhæſiſſe Eliæ, totúmque ſe Deo tradidiſſe, ac idcirco donum prophetiæ aſſecutus. Imò nonnulli cenſent Abdiam eſſe Obdiã, quem Ioſaphat rex miſit 2. Paral. 17. 7. cum Michæa & alijs, vt docerent in ciuitatibus Iuda. Vnde Septuag. ibi pro *Obdiam* legunt *Abdiam*. verùm ille Obdias dicitur fuiſſe Princeps, non Propheta: vnde alius fuiſſe videtur ab hoc noſtro Abdia.

Totum ergo fundamentum huius opinionis, nimirum quòd Abdias fuerit pentacontarchus A Achab regis Iſrael, nititur traditione Hebræorum. Hæc autem traditio incerta eſt & dubia. Nam R. Dauid & R. Abraham dicunt, non conſtare quo tempore prophetarit Abdias.

Reſp. negatiuè.

Probabilius ergo alij cenſent, Abdiam longè poſteriùs vixiſſe & prophetaſſe, nimirum ſub Ioatham, Achaz & Ezechia regibus Iuda, ac fuiſſe coæuũ Oſee, Ioëli, Amos & Michææ Prophetis, vti aſſerit S. Hier. in initio cõmẽ. in Oſee, Theod. Cyril. hic, Ribera in procemio præludio 2. & alij. Prob. hæc ſententia Primò, quia Oſee cõmuniter ponitur primus Prophetarum, iuxta illud: *Principium loquendi Domino in Oſee* c. 1. 2. Oſee autem B cœpit prophetare ſub Ozia & Ioathã, vt ibidem dicitur. Ergo Abdias non fuit primus, nec ſub Ioſaphat, ſed ſub Ioatham prophetauit. Secundò, quia Abdias ait verſ. 1. *Audiuimus à Domino*, ſcil. ego & Iſaias c. 21. & Amos c. 1. 11. ſtragem Idumææ. Ergo Abdias non anteceſſit Iſaiã & Amos, ſed eis fuit contemporaneus. Tertiò, ſi Abdias Propheta fuiſſet pentacontarchus Achab regis, vtiq; hoc non tacuiſſet Scrip. nec Ioſephus, dum hiſtoriam illam Achab & Abdiæ fusè enarrant. Quartò, ſi Abdias ſub Ioſaphat prophetaſſet, prædixiſſet cladem Idumææ vicinorum, nimirum fa- C ctam ab Amaſia rege Iuda 4. Reg. 14. 17. Iam autem eam non prædicit, ſed illam duntaxat quæ facta eſt à Chaldæis. Ergo poſt Amaſiam, ſub Ioatham prophetauit; præſertim cum non multò ante tempora Ioſaphat, Idumæi vaſtati & ſubacti ſint à Dauide 3. Reg. 11. 15. vt non eguerint Propheta, nouóque excidio. Quintò, quia prophetia Amos eadem penè eſt cum prophetia Ieremiæ contra Idumæos c. 49. 14. Ergo ſub tempora, non Eliæ, ſed Ieremiæ prophetaſſe videtur. Sextò, quia à tempore Eliæ & Ioſaphat vſque ad excidium Iudææ & Idumææ per Chaldæos, fluxerunt trecenti anni. quis credat Abdiam omiſ- D ſis alijs vicinioribus cladibus, prophetaſſe excidium Idumææ poſt trecentos annos futurum? Deus ergo videtur Idumæos per Dauidem, Amaſiam & alios caſtigare voluiſſe: verùm cum eos hiſce flagellis emendari non videret, per Abdiam intentauit eis plenum vltimúmq; per Chaldæos excidium. Porrò cauſam excidij aſſignat eandem quam Amos & Ieremias, nimirum odium inueteratum & internecinum Idumæorum cõtra Iudæos, adeo vt ab hoſtibus profugos occiderint, vel ſpoliarint, imò Chaldæos in expugnatione Ieroſolymæ opibus armíſque adiuuerint. Quo-

circa

Digitized by Google

circa eis idem ab eiſdem Chaldæis exitium ince rationis intentat: Iudæis verò reditum è Babylone, & felicitatem tum temporalem, tum ſpiritualem ſub Chriſto pollicetur, ita S. Hier. Theodor. Remig. Ruper. Alber. Vatab. Hugo & alij. Id ita accidiſſe patet: nam Nabuchodonoſor anno 15. poſt exciſam Ieruſalem, qui fuit annus regni eius 23. inuaſit & vaſtauit Idumæam, vti narrat Ioſephus lib. 10. Antiq. c. 11. Rurſum Idumæos adiuuiſſe Chaldæos in excidio Ieruſalem, ideóque exciſos eſſe patet 3. Eſdræ 4. 45. *Et tu*, ait, *vouiſti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata eſt Iudæa à Chaldæis.* Et pſal. 136. 7. B *Memor eſto Domine filiorum Edom in die Ieruſalem, qui dicunt: Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* Addit R. Salomon Abdiam fuiſſe Idumæum, ideóque ad Idumæos miſſum, vt ſcelera ſuæ gentis liberiùs argueret. *Dicunt*, inquit, *Rabbini, Abdiam proſelytum eſſe Idumæum. Dixit ergo Dominus: Ex ipſis adducam aduerſus eos. Veniet Abdias, qui vixit inter duos impios, Achab & Iezabel, neque imitatus eſt mores eorum, & ſumet pœnas de impio Eſau, qui vixit inter duos iuſtos, Iſaac & Rebeccam, & non eſt imitatus opera eorum.* C Verùm S. Dorotheus, Epiphan. & alij initio citati, tradunt Abdiam fuiſſe Iudæum, putà Sichimitam, ſicut & cæteri Prophetæ fuere Iudæi. Scribit S. Hiero. in epitaphio S. Paulæ, ipſam in Samaria, ſiue Sebaſte viſiſſe ſepulchrum Eliſæi, Abdiæ & Ioannis Baptiſtæ; *Vbi multa*, inquit, *intremuit conſternata mirabilibus: namque cernebat varijs dæmones rugire cruciatibus, & ante ſepulchra ſanctorum vlulare homines more luporum* (notent hoc noſtri Hagiomachi) *vocibus latrare canum, fremere leonum, ſibilare ſerpentum, mugire taurorum;* D *alios rotare caput, & poſt tergum terram vertice tangere, ſuſpenſiſque pede feminis veſtes defluere in faciem.* Aſcriptus eſt Abdias catalogo ſanctorum die 19. Nouemb.

Abdias typus Chriſti. Porrò *Abdias* heb. idem eſt quod *ſeruus* Dei, vt nomine repræſentet Chriſtum, qui formam ſerui induit, Deique ſeruus vocatur Iſa. 42. 1. ait S. Hier. qui & in prœmio aſſerit, ſe iuuenem ante triginta annos ſcripſiſſe in Abdiam, eúmque myſticè expoſuiſſe; quod redarguit, eo quod primò tradi debeat ſenſus literalis Prophetæ, eíque deinde congruè inædificari ſenſus myſticus. *Infans*, ait, *eram, necdum ſcribere noueram: titubabat manus, tremebant articuli. Nunc vt nihil aliud profecerim, ſaltem Socraticum illud habeo: Scio quòd neſcio.* Et mox: *Libere profitebor, & illud fuiſſe pueriles ingenij, & hoc matura ſenectutis.* Rurſum omnium Prophetarum breuiſſimus eſt Abdias & minimus, *verſuum ſupputatione, non ſenſuum* ait S. Hier. & ex eo Ribera. Homines, inquit, puſilli ita ingenio & arte præſtant, vt locus prouerbio datus ſit, ἄνους ὁ μακρὸς, id eſt, amens qui longus. Ariſt. in Phyſiognom. *Parui valde acuti ſunt*, inquit, *Motu enim ſanguinis paruum locum continente, motiones quoque valde velociter accedunt ad ſapere. Qui autem ſunt valde magni, tardi. Motu enim ſanguinis magnum locum continente, motus tardè accedunt ad ſapere.* Ex quo rectè Eccleſ. c. 11. *Non laudes virum in ſpecie ſua, neque ſpernas hominem in viſu ſuo. Breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius.* Quid de bombycibus, quid de mulcis & apibus dicam? Sanè S. Aug. lib. de duabus animabus contra Manichæos c. 3. & 4 non dubitat aſſerere, muſcam præſtantiorem eſſe ſole; quia animam, vitam, motum, organáque omnia viuentiū habet, quibus caret ſol. Ita res paruæ plus vitæ & vigoris habent quàm magnæ. Quid remoram recenſeam, qui cum ſit paruus piſciculus, ingentes naues valido vento actas ſiſtit & remoratur, ſi ſe eis applicet & affigat? Ita Deus excelſus in rebus paruis ſuam virtutem, ſapientiam & magnitudinem oſtendit. Abdias, inquit Hugo de S. Victore (qui in Abdiam ſcripſit more ſuo acutè, & argutè, ſed myſticè) *ſermone ſimplex, & ſenſu multiplex: rarus in verbis, ſed copioſus in ſententiis,* iuxta illud Eccleſ. 20. *Sapiens verbis innoteſcit paucis. Prophetiam ſuam literaliter aduerſus Idumæam dirigit, allegoricè contra mundum, tropologicè contra carnem ſtylum ſuum acuit. Saluatoris typum gerens, ipſius aduentum ſubtiliter introducit, per quem mundus deſtruitur, per quem caro atteritur, per quem libertas redditur.* Quocirca meritò Iſidor. lib. Alleg. S. Script. *Abdias*, inquit, *id eſt ſeruus Domini, inter omnes Prophetas breuior numero verborum, ſed gratia myſteriorum æqualis.* Vnde Abdiam ad verbum penè imitatur Ieremias c. 49. 14. & ſequentibus.

CAPVT VNICVM.

SYNOPSIS.

Idumæorum ſuperbiam arguit, quod in rupe ſiti putarent ſe inuincibiles: vnde ex ea ſe illos per Chaldæos detracturum minatur. Secundò, verſ. 10. excidij eius cauſam aſſignat, quòd in fratres ſuos Iudæos, ab hoſtibus afflictos, inhumani fuerint & crudeles. Tertiò, verſ. 17. Sionidis id eſt, Iudæis è Babylone reditum, & imperium pollicetur, nimirum quòd per Machabæos Idumæis, Philiſthæis, viciniſque gentibus, ac multò magis per Chriſtum iiſdem, totíque Auſtrali plagæ dominabuntur.

℣. 1.) Viſio Abdiæ. Hæc dicit Dominus E Deus ad Edom: Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes miſit: Surgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium.

℣. 2.) Ecce paruulum dedi te in Gentibus: contemptibilis tu es valde.

℣. 3.) Superbia cordis tui extulit te, habitantem in ſciſſuris petrarum, exaltantem ſolium tuum: qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram?

℣. 4.) Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus.

℣. 5.) Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem, quomodo conticuiſſes? nónne furati eſſent ſufficientia ſibi? ſi vindemiatores introiſſent ad te, numquid ſaltem racemum reliquiſſent tibi?

℣. 6.) Quomodo ſerutati ſunt Eſau: inueſtigauerunt abſcondita eius?

℣. 7.) Vſque ad terminum emiſerunt te: omnes viri fœderis tui illuſerunt tibi: inualuerunt aduerſum te viri pacis tuæ: qui comedunt tecum, ponent inſidias ſubter te: non eſt prudentia in eo.

℣. 8.) Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam ſapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Eſau?

℣. 9.) Et timebunt fortes tui à Meridie, vt intereat vir de monte Eſau.

verſ. 1.

VISIO *Abdiæ.*] Viſio vocatur prophetia, videns Propheta. Eandem mox vocat *auditum.* Cauſas dedi Iſaiæ 1. 1.

Hæc dicit Dominus Deus ad Edom.] Hebr. *Leedom*, id eſt, *de Edom*, vel *ad Edom.* Eſau, frater Iacobi gemellus, dictus eſt Edom, quia rufus; & Seir, quia piloſus: hinc poſteri eius, putà populus Idumæus ab eo prognatus vocatur pariter Edom, & Seir. Porrò Hebræi tam antiqui, teſte S. Hieron. quàm moderni, vt R. Dauid, R. Salomon, & ſimiles conſtanter aſſeuerant, Idumæos eſſe Romanos. Primò, quia *Edom*, & per aphæreſim *Duma*, eſt Roma, ſi literam ד in vicinam ר cõmutes. Secundò, quia tradunt ipſi, hoc eſt, fingunt, Iulium Cæſarem primum Rom. Imper. fuiſſe Idumæum. Addunt alij, Æneam fuiſſe Idumæũ, atque ex Idumæa veniſſe in Ægyptum, inde in Lybiam, inde Carthaginem, inde in Italiam, ibique Albam, ex qua prognata eſt Roma, cõdidiſſe. ita refert Arias. Origo huius opinionis, id eſt, fabulæ, fuiſſe videtur excidium, quod Iudæi paſſi ſunt à Tito & Romanis: inde enim Romanos quaſi hoſtes infenſiſſimos vocarunt nouos Idumæos. Conſequenter, cum fideles & Chriſtiani vocentur Romani, à ſuo capite Romano Põtifice, & Romana Eccleſia, quæ matrix eſt omnium Eccleſiarum; hinc Iudæi per Idumæos accipiunt Chriſtianos, quos ex odio Chriſti infenſiſſimos pariter hoſtes ſuos æſtimãt. Quare quæcunque contra Idumæos ab Abdia aliíſque Prophetis dicuntur, cenſent dici contra Chriſtianos, ac proinde expectant ſuum Meſſiam, qui hoc imperium Romanorũ, id eſt, Chriſti & Chriſtianorum euertat ac Iudaiſmum reſtituat, Iudæóſque opibus & honoribus quaſi alter Salomon ditet & exaltet. ita refert Burgẽſis hic, & Galatin. lib. 4. cap. 18. Atque hæc eſt cauſa immanis odij in Chriſtianos, quod eis quaſi innatum videtur. Verùm hoc eorum ſomnium (vti vocat S. Hieron.) confutant omnes hiſtoriæ Græcorum, Latinorum, & omnium gentium, quæ Romam à

Iudæi cenſent Idumæos eſſe Romanos, cur?

A Romulo Italo & Albano conditam, Iulium Cæſarem ex familia Iulia Romana prognatũ, Æneã Troianum fuiſſe, non Idumæum, aſſerunt. Porrò quantũ Alba & Roma diſtent ab Idumæa, ſciunt omnes. Ridiculum verò eſt, quod *Duma* trãsforment in *Roma.* Literæ enim *Reſ* & *Daleth*, licèt charactere ſint ſimiles, ſono tamen & ſenſu ſunt diſſimillimæ. Perinde ergo faciunt, atque ſi *Cyrum* transformes in *Irum*, *medicum* in *mendicum*, *matres* in *mares*, ac (quod in metatheſi earundem litterarum r & d planè ſimile eſt) ſi *Medum* in *merum*, *merum* in *medum*, *ſedes* in *ſeres* tranſmutes. Longè faciliùs & proniùs Idumæos transformes in Iudæos, præſertim cum hi illorum ſint fratres,
B vtriq; enim prognati ex Iacob & Eſau fratribus, atque ſede & regione ſint viciniſſimi. Quocirca Iudæos myſticè verè eſſe Idumęos, iam oſtẽdam.

Ad litteram ergo hic, non Romanos, non Italos, ſed Idumæos, id eſt, poſteros Eſau, degentes in montibus Idumææ iuxta Iudæam, Ammonitidem & Moabitidem, accipe.

Myſticè Idumæi ſunt Iudæi.

Myſticè, Idumæi ſunt infideles hoſtes populi fidelis, putà Iudæi, Pagani, hæretici. Sicut enim Iacob fidelium, ſic Eſau & Idumæi infidelium ſunt typus, vti docet Apoſtolus Rom. 9. 7. & 13. ita Euſeb. lib. 5. demonſtr. c. 24. Theodor. Ruper. S. Hiero. qui & ex etymo nominis analogiam affert: *Idumæa*, inquit, *terrena interpretatur, & propter colorem rubrum, cruenta quoque intelligi poteſt.*
C *Idcirco Saluator reportans ad Patrem de mundo victoriam quando angeli conclamabant: Aperite portas principes veſtras, & introibit rex gloriæ. & in Iſaia ſtupentes interrogabant: Quis eſt iſte qui aſcendit de Edom ſulnida veſte de Boſor, ſic formoſus in ſtola candida? &c. ipſe loquitur in triumpho, exponens palmas crucis ſuæ: Torcular calcaui ſolus, & de gentibus non eſt vir mecum.*

Tropol. Idumea eſt caro.

Tropol idem S. Hieron. *Sunt*, ait, *qui Idumæam ad carnem referunt, & aduerſus illius pugnam animam æſtimant prouocari, vt mortificantes membra noſtra ſuper terram, fornicationem, immunditiam, paſſionem, æternam in Chriſto victoriam conſequamur.* Nam fratres Iacob & Eſau aſſiduè inter ſe luctantes, ſunt anima & caro. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem,
D Galat. 5. 17.

Rurſum, Hugo de S. Victor. *Edom*, ait, *eſt terrenus, Eſau ſanguineus, Seir piloſus: ſanguineus peccatis, piloſus negotijs, terrenus curis: ſanguineus mundus vtique in idololatris, piloſus in hæreticis, terrenus in carnalibus & pſeudochriſtianis.* Et inferiùs ad verſ. 17. *Iacob ter luctatus eſt cum Eſau fratre ſuo, ſemel cum angelo. Primò in vtero, ſecundò de lentis edulio, tertiò de benedictionis paternæ oraculo. Noſter Iacob, id eſt, luctator Chriſtus, ter iam luctatus dicitur contra diabolum, quartò luctaturus pro certo creditur. Primò in vtero, ſecundò in patibulo, tertiò in ſepulchro, quartò in extremo iudicio contra agmen hædorum & ſemen peſſimum. In vtero immunitate*
E *peccati, in patibulo acquiſitione gloriæ & honore regni, in ſepulchro immortalitate vitæ & gloria triumphi, in iudicio iure victoriæ & rigore iuſtitiæ*, Et mox: *Primò luctatus eſt pro te, vt tu diaboli faſtum & eius regna vinceres: ſecundò, vt mundi luxum & gloriam ſuperares: tertiò, vt carnis concupiſcentiam & petulantiam ſenſuum expelleres: vltimam verò faciet luctam, vt præfatis omnibus ſpretis, victor poſſideas gloriæ coronam.*

Auditum.] Nota Primò, hæc eſſe verba non Dei, ſed Prophetæ, vt patet Ierem. 49. 14. vbi eadem

dem verba ex Amos vſurpat, ſibíque applicat. Vnde ſequitur, hic eſſe hyperbaton, id eſt, inuerſum ordinem. Nec enim hæc verba cohærent cum proximè præcedentibus. Sic ergo totus hic verſus ordinandus eſt: *Viſio Abdiæ ad Edom. Auditum audiuimus, & legatum ad Gentes miſit: Surgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce paruulum dedi te in Gentibus*, &c. Verba enim Dei ſunt hæc: *Ecce paruulum dedi te.* Verba autem Prophetæ ſunt: *Auditum audiuimus*, &c. Aut certè hæc verba, *Auditũ audiuimus*, &c. parentheſi intercipienda ſunt. q. d. *Hæc dicit Dominus*, ídque ſcimus, quia *auditum audiuimus* ab eo. ita Vatab. ídque expeditius & planius videtur. Secundò *auditus* metonymicè ponitur pro re audita. Vnde Chald. vertit *nuncium*, Tigurina *rumorem*, Vatab. *famam*. Tertiò, non dicit, audiui, ſed *audiuimus*. q. d. Non ego ſolus, ſed multi Prophetæ mecum hæc Dei contra Idumæos decreta audiuerunt, vel mox audient, putà Iſaias cap. 21. 11. Amos cap. 1. 11. Ioël. cap. 3. 19. Ieremias cap. 49. 7. Ezechiel cap. 25. 31. ita S. Hieron. Remig. Alber. Hugo, Lyra. Clarius & Arias. Septuag. tamen vertunt in ſingulari: *Auditum audiui à Domino.* & ſic habet Ierem. cap. 49. 14. Vnde Hugo putat, *audiuimus* plurale, poni pro ſingulari *audiui*. Senſus eſt q. d. Audiuimus à Deo hoc nuncium, vel Deus nobis annunciauit ſe miſiſſe legatum ad gentes, qui eis diceret: Surgite, armate vos ad bellum, vt coniunctis viribus & armis Idumæos inuadamus & vaſtemus: τὸ enim *ſurgite*, non eſt vox gentium ſe inuicem excitantium ad bellum, vti volunt Arias & Vatab. ſed eſt vox legati, ſiue Dei qui per legatum gentes excitat, vt ſecum conſurgant in prælium contra Idumæos. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Lyran. ídque patet ex ipſa ſerie narrationis & verborum contextu.

Legatum ad gentes miſit.) Quæres quis hic legatus? Albertus & Arias cenſent fuiſſe legatos quos Nabuchodonoſor miſit ad gentes vicinas ſibique ſubditas, vt coniunctis armis inuaderent Idumæam. Secundò, Hugo, Dionyſ. & à Caſtro, cenſent fuiſſe angelum, ſiue bonum, ſiue malum, à Deo miſſum ad Chaldæos, vt eos concitaret ad excidium Idumæorum, iuxta illud pſal. 77. 49. *Immiſſiones per angelos malos.* Tertiò, ſimpliciùs & planiùs dicemus eſſe catachreſin, qua ipſa motio & concitatio Dei vocetur legatus. q. d. Deus concitauit Chaldæos ad bellum Idumæis inferendum, perinde ac ſi legatum ad eos miſiſſet. ita Lyra. Ribera & alij. Id ita eſſe colligitur ex ſimili loco Iſaiæ 5. 26. *Et eleuabit*, ait, *ſignum in nationibus, & ſibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce feſtinus velociter veniet.* Et cap. 7. 18. *Sibilabit Dominus muſcæ quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur:* vbi hæc euocatio Dei, & concitatio Ægyptiorum, & Aſſyriorum ad bellum vocatur ſibilus, quo euocantur & concitantur muſcæ & apes. vide ibi dicta. Verùm quis hic ſibilus, hæc motio & concitatio Dei fieri ſolet per angelos, hinc non malè per legatum accipies angelos, iuxta ſecundam expoſitionem. Partmodo Niſus pugnandi auidus dixit ad Euryalum:

Dýne hunc ardorem mentibus indunt
Euryale, an ſua cuique Deus fit dira cupido?

Porrò qua ratione Deus conciret reges, etiam Tyrannos ad bellum, vt vindictam ſuam per eos, licèt iniuſtos, in gentes impias exerceat, dixi canone 36. & 37. quos præfixi Iſaiæ.

A Alleg. hic legatus eſt Chriſtus, magni conſilij angelus, qui prælio vicit Edom, id eſt, mundum, carnem, diabolum: & ad ſe, æquè ac ad hocce ſuum bellum, vocauit gentes. Vnde de vocatione gentium hunc locum accipit Euſeb. lib. 5. demonſtr. 14. ita quoque S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo Cardin. & Hugo Victor. *Legatus iſte*, ait Hugo Vict. *tria ſecum attulit: lucem, vnguentum, panem. Lucem cæcis, vnguentum ægrotis, panem famelicis. Lucem expoſuit in monte, panem in cœnaculo, vnguentum in crucis patibulo. Chriſtus namque mundum illuminauit pulſa ignorantia: ipſe eum ſanauit ordinata concupiſcentia: idem ipſum in melius commutauit exterminata miſeria. Vnde ipſe in Euangelio: Ego ſum, ait, via, veritas & vita: via il-* *Chriſtus eſt legatus triplicitèr.*
B *luminando, veritas ſanando, vita felicitando. primum contra ignorantiam, ſecundum contra concupiſcentiam, tertium contra miſeriam.* Et inferiùs docet legatum hunc loqui cæteris perſonis S. Trinitatis, ac dicere: *Surgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium.* q. d. Surgat *Pater hoſtem Filio potenter proſternendo, ego ſurgam ſapienter neſcium docendo. Pater vincula ſoluat humanæ captiuitatis: Filius tenebras illuſtret humanæ cæcitatis: Spiritus munera ſuggerat & deſideria charitatis.*

Ecce paruulum dedi te.) Hæc verba pertinent ad, *Hæc dicit Dominus Deus ad Edom.* Hic enim incipit prophetia & vox Dei contra Edom, vti *verſ. 2.*
C paulò antè oſtendi. Vatab. Lyran. & Hugo, præteritum *dedi* exponunt propheticè per futurum *dabo*. q. d. Ob ſuperbiam puniam te, ô Edom, téque de faſtigio gloriæ & magnitudinis tuæ deijciam, faciámque paruulum. Verùm meliùs S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Arias, Pagnin. & alij, propriè accipiunt τὸ *dedi*. Exaggerat enim faſtum Idumææ, quod cum paruulus formatus ſit à Deo, caput vſque ad ſidera erigere velit. q. d. Feci te paruulum, tum numero, id eſt, paucum: tum opibus, id eſt, pauperem: tum robore, id eſt, inualidum & infirmum, vt vertit Chaldæus. Idumæi enim erant ſicuti noſtri Alpini, habitantes in monte & petra Seir: quare exigui erant, inopes & imbecilles. vnde ſequitur:

Contemptibilis tu es valde.) Septuag. *Inhonora-*
D *tus tu valde.* Tigurina: *vehementer deſpectus*, id eſt, deſpicabilis, *es tu.* Arabicus: *Ecce paruulus apparet in gentibus, & tu vilis es valde.*

Superbia cordis tui extulit te.) Chald. Tigurina & alij vertunt: *Superbia cordis tui decepit te*: & ſic vertit Noſter Ierem. 49. 16. quia hebr. נשא *naſa*, ſi punctum ponas in dextro cornu ש, ſignificat decipere: ſi in ſiniſtro, ſignificat efferre, extollere. Vtrumque verum: nam ſuperbia extulit, & pariter decepit eum: ſperantem enim ſublimia duxit ad præcipitia. Porrò ſuperbiæ cauſa erat quam ſubdit: *Habitantem in ſciſſuris petrarum, exaltantem ſolium tuum.* q. d. Superbis, ô Edom, de *verſ. 3.*
E tuo robore, quia habitas in rupe prærupta & inacceſſa, quaſi ob eam ſis tutus ab hoſtium incurſu & inexpugnabilis: ſed erras; Chaldæi enim Deo duce in rupem hanc conſcendent, téque inde deijcient. Pro *in ſciſſuris*, hebr. eſt בחגוי *bechagve*, quod Septuag. vertunt, *in foraminibus* Pagnin. *in munitionibus.* Tigurina, *in cauernis.* R. Dauid, *in gyro & circulo*, putà in vertice rupis, cuiúsque rotunda circunferentia: *chagve* enim poteſt deduci à חוג *chug*, id eſt, circulus. Rurſum pro *exaltãtem*, hebr. eſt מרום *merom*, id eſt, *celſitudine habitationis tuæ*, vt vertit Pagnin. Septuag. tamen vertunt vt Noſter, *exaltantem.* Vnde videntur legiſſe מרים

merim, quod eſt Benoni Hiphil. Senſus eſt q. d. A
Habitas ô Edom in locis abruptis, editis & inacceſſis, ibique exaltas ſolium, id eſt, ſedem, vel vt Chald. & Septuag. *habitaculum tuum*; ideóque ſuperbis, putans te eſſe inuictum & inſuperabilem. ita S. Hieron. Similimodo ſuperbiebat Arimazes, qui in Sogdiana regione rupem inacceſſam cum triginta armatorum millibus inſideus, rogatus ab Alexandro Magno vt ſeſe dederet, eum irriſit, rogauitque: *An Alexander volare poſſet?* Cui Alexander: *Faciam*, inquit, *proxima nocte vt credat Macedones volare poſſe*. Igitur trecentos iuuenes fortiſſimos ingentibus promiſſis excitatos, noctu per prærupta ſaxa & inuia, à tergo rupis verticem clam incredibili niſu auſúque conſcendere iuſſit, ac per eos inſcijs hoſtibus rupem occupauit, & Arimazem cruci affixit. ita Q. Curtius lib. 7. de geſtis Alexandri. B

verſ. 4. *Si exaltatus fueris vt Aquila.*) Syrus: *Si te exaltaueris vt aquila*. Arabicus: *Si exaltatus fueris ad aquilam*, quæ in altiſſimis & inacceſſis rupibus montibúſque nidificat, iuxta illud Iob cap. 39. verſ. 28. *Eleuabitur aquila & in arduis ponet nidum ſuum: in petris manet & in præruptis ſilicibus commoratur*. Plinius lib. 10. 3. Hanc aquilæ ſpeciem vocat melænaëton, *magnitudine minimam, colore nigricantem, viribus præcipuam. Sola, ait, ſine clangore, ſine murmuratione conuerſatur in montibus*. Sunt enim aliæ aquilarum ſpecies, quæ amãt C
ſyluas & littora locáque plana, ibique nidulantur, teſte Ariſt. lib. 9. de Animal. cap. 32. Hinc Pindarus aquilam vocat reginam volucrum, delphinum piſcium. Et Athenienſes, ait Ariſtoph. accepere oraculum, ſe fore aquilas vrbium.

Aquilæ ſunt ſapientes ſuperbi. Myſticè, Aquilæ, inquit Hugo Victor. ſunt Philoſophi & Sophiſtæ, dum cordis oculos ad ſolem iuſtitiæ erigunt, dum aciem mẽtis in ipſum veritatis radium irreuerberatè figunt. Sed aquila inde ſtatim retrahitur: quia poſt acceptã veritatis inſitam notitiam, elationis merito Philoſophus & Sophiſta ad errorum caliginem reuertuntur. Hinc Apoſtolus Rom. 1. *Qui cum cognouiſſent*, inquit, *Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt; ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis*. D
Ita & hodie aquilas, id eſt, viros doctos & ſapientes ob ſuperbiam è cœlo, id eſt, ex Eccleſia, vel certè è ſtatu perfectionis detrahi videmus, & ruere in abyſſum. Vtinam docti illud doctoris gentium intimis medullis infigant: *Scientia inflat, charitas ædificat*. Et illud: *Noli altum ſapere, ſed time*. Paruus enim, imò nullus, coram Deo eſt vir doctus ſed ſuperbus. Magnus, imò maximus coram Deo eſt, qui tam humilis eſt quàm doctus, in quo humilitas cum doctrina certat. quales fuere S. Auguſt. S. Thomas, S. Bonauentura & alij.

Et ſi inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.) Eſt hyperbole. q. d. E
Etiamſi, ô Edom, in altiſſimis montibus, vti ſunt Olympus, Atlas, &c. imò in ipſo cœlo ſedem figas, aut figere tibi videare, inde detraham te.

Nota, appoſitè vrbes rupibus impoſitas vocat nidos. Sic Paulus Æmilius dixit, *arces eſſe nidos tyrannorum*: vnde ipſe illas è Græcia ſuſtulit. Sic Cicero 1. de Orat. Ithacam in ſcrupulis quaſi nidum affixam dixit. Symbolicè Ruper. hæc adaptat ijs, qui ſtemmatibus maiorum quaſi petris,

Superbi aſtris ſe æquant. vnde exciſi ſunt, gloriantur. Hi enim & ſimiles videntur ſibi cæteros homines longè ſuperare, &

Exemplu. inter ſidera habitare. Talis fuit demens iactantia Thraſonis illius, Lyſimachi inquam, qui cum loca ad Thraciam vergentia obtinuiſſet, ingenti faſtu dixit: *Nunc demum Byzantij ad me veniunt, poſtquam lancea cœlum attigi*. Ibi hominem falsè irridens Paſides Byzantius: *Recedamus*, ait, *ne ille lanceæ mucrone cœlum perforet*. vti refert Plutarch. in Fort. Alexan. lib. 2. Sic faſtu turgidus Atreus in Thyeſte apud Senecam intonat:

Æqualis aſtris gradior, & cunctos ſuper,
Altum ſuperbo vertice attingens polum.
Dimitto ſuperos, ſumma votorum attigi.
O me cœlitum excelſiſſimum,
Regumque regem, vota tranſcendi mea.

Eadem phraſi vtitur Ouidius:

Quo coniuge felix,
Et dijs chara ferar, & ſidera vertice tangam.

Et Horat. lib. 1. carm.

Quod ſi me lyricis vatibus inſeris,
Sublimi feriam ſidera vertice.

Mor. de faſtu. Moral. Nota, quãtus ſit ſuperbiæ & ſuperborum faſtus, nimirum vt putent ſe in cœlum in ſolium Dei poſſe cõſcendere, illúdque inuadere. Ideirco Deo, quaſi riuales & æmuli gloriæ eius, maximò ſunt exoſi, & inuiſi. Hinc de ijs ait Iob cap. 20. verſ. 6. *Si aſcenderit vſque ad cœlum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur*. Ita ſupremus angelus, eiúſque antitypus Nabuchodonoſor, vel Balſaſar rex Babylonis, ſuperbiens dixit: *In cœlum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum*; ſed illico audiuit: *Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua: ſubtus te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes*, Iſaiæ 14. 11. & 13. vide ibi dicta.

Annon Origenes, Tertullianus, Pelagius, &c. fuerunt quaſi ſtellæ Eccleſiæ, & aſtra cœli, & tamen ob ſuperbiam ceciderunt in abyſſum? quis non expaueſcat, quis non in imum ſe abijciat & humiliet? Hoc eſt quod in fine mundi circa inſignes viros diabolum per Antichriſtum facturum prædicit S. Ioannes Apocal. 12. 4. dum ait: *Cauda eius* (draconis) *trahebat tertiam partem ſtellarum*, id eſt, illuſtrium Sanctorum. Et Apocal. 8. 10. *Cecidit de cœlo ſtella magna ardens velut facula*. quod Ticonius apud S. Auguſt. tomo 9. myſticè exponens ſic ait: *De Eccleſia dicit cecidiſſe homines ſuperbos & impios. Magnam verò ſtellam dixit, quia perſona malorum, & poteſtatem vel diuitias habentium*. Nam vt ait S. Auguſt. in pſal. 146. (explicans illum verſiculum, *Qui numerat multitudinem ſtellarum*) *ſunt ſtellæ quædam lumina in Eccleſia conſolantia noctem noſtram, de quibus Apoſtolus dicit Philip. 2. In quibus apparetis tanquam luminaria in mundo: illas ſtellas numerat Deus, omnes ſecum regnaturos, &c. numeratos habet*. Idem in ſoliloquijs tomo 9. cap. 28. electos & impios ob ſua ſcelera reprobandos comparat ſtellis, illos fixis, hos cadentibus, de iiſque ait: *Attamen mors peccatorum peſſima, illorum, inquam, quos, antequam faceres cœlum & terram, ſecundum abyſſum multam iudiciorum tuorum occultorum, ſemper autem iuſtorum, præſciuiſti ad mortem æternam, quorum dinumeratio nominum & meritorum prauorum apud te eſt, qui numerum arenæ maris dinumeraſti, & dimenſus es profundum abyſſi, quos reliquiſti in immunditijs ſuis, quibus omnia cooperantur in malum, & ipſa etiam oratio vertitur in peccatum, vt ſi etiam vſque ad cœlos aſcenderint, & caput eorum nubes tetigerit, & inter ſidera cœli collocauerint nidum ſuum, quaſi ſterquilinium in fine perdentur*. Vnde exclamat: *Magna ſunt hæc iudicia tua Domine Deus, &c. quod cum conſidero, contremiſcunt omnia*

eſſa

oſſa mea: quoniam non ſecuratur homo viuens ſuper terram; vt ſeruiamus tibi piè & caſtè cunctis diebus vitæ noſtræ in timore, & exultemus tibi cum tremore. Cauſam ſubdit: *Vidimus enim multos aſcendiſſe primitus quodammodo vſque ad cælos, & inter ſidera nidum ſuum collocaſſe, poſtmodum autem cecidiſſe vſque ad abyſſos, & animas eorum in malis obſtupuiſſe. Vidimus ſtellas de cælo cecidiſſe ab impetu ferientis caudæ draconis, & eos qui iacebant in puluere terræ à facie ſubleuantis manus tuæ, Domine, mirabiliter aſcendiſſe. Vidimus viuos morientes, & mortuos à morte ſurgentes, & eos qui inter filios Dei ambulabant in medio lapidum ignitorum quaſi lutum ad nihil defluxiſſe.* Radicem tanti mali ſubdit: *Quare autem iſta omnia, niſi quia in montem illum aſcenderunt, in quem primus aſcendit angelus, & deſcendit diabolus?* Mos enim eſt Dei, vt quò quis altiùs ſe erigit, eò profundiùs eum deprimat, quia ſuperbiam execratur, iuxta illud Iſaiæ 23. verſ. 9. *Dominus exercituum cogitauit hoc, vt detraheret omnem ſuperbiam, & in ignominiam deduceret omnes inclytos terræ.* Et, *Depoſuit potentes de ſede*, Luc. 1. 52. viderunt idipſum Gentiles: vnde Æſopus rogatus, quid faceret Deus? *Superbos*, inquit, *humiliat, & humiles exaltat.* quaſi hoc vnum proprium ſit Dei opus. Et Seneca in Hercule:

Dominare tumidus, ſpiritus altos gere,
Sequitur ſuperbos vltor à tergo Deus,

Idem de Thyeſte:

Vos quibus rector maris atque terræ,
Ius dedit magnum necis atque vitæ,
Ponite inflatos tumidoſque vultus.
Quicquid à vobis minor expaueſcit,
Maior hoc vobis Dominus minatur.
Omne ſub regno grauiore regnum eſt.
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimium ſecundis.

Quocirca ſapienter Artabanus monet Xerxem Regem apud Herod. lib. 7. *Vides*, ait, *vt animalia prægrandia fulmine ferit, neque cogitationibus inſoleſcere ſinit Deus, quæ verò paruula ſunt, ne tantillum quidem vellicat? Vides vt in maxima ædificia & arbores eiuſmodi ſemper tela contorqueat? Amat enim Deus incidere omnia quæ eminent. Neminem enim ſinit magni quippiam de ſe ſentire præter ſeipſum.* Denique S. Hieron. ad Euſtochium de cuſtodia Virgin. *Cecidit*, inquit, *Lucifer, qui manè oriebatur, & ille qui in paradiſo deliciarum nutritus eſt meruit audire: Si exaltatus fueris vt aquila, inde detraham te, dicit Dominus. Dixerat enim in corde ſuo: Super ſidera cæli ponam ſedem meam, & ſimilis ero Altiſſimo. Vnde quotidie ad eos, qui per ſcalam Iacob ſomniantis deſcendunt, loquitur* Deus: *Ego dixi Dij eſtis, & filij Altiſſimi omnes. Vos autem ſicut homines moriemini, & tanquam vnus de principibus cadetis.*

Myſticè R. Haccados apud Galatin. lib. 7. cap. 15. *Via*, ait, *aquilæ in cælis eſt rex Meſſias, qui poſt paſſionem ſuam aſcendet in cælum, ſicut dictum eſt Amos cap. 9. Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam.*

verſ. 5. *Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem, quomodo conticuiſſes?*) Pro *conticuiſſes*, hebr. eſt נדמיתה *nidmeta*, à rad. דמה *dama*, quod tria ſignificat, ſcilicet aſſimilari, ſuccidi, & conticeſcere. Vnde Primò Arias vertit: *Quomodo aſſimilatus eſſes*, hoc eſt, cui ſimilis relictus eſſes? Vtique viro diſpoliato & depauperato. Secundò, Pagnin. & Tigurina vertunt: *Quomodo eſſes exciſus?* Septuag. *Vbi proiectus eſſes?* q. d. Quomodo tuis rebus & opibus priuatus eſſes? Aliter à Caſtro; contrariè enim exponit hoc modo: *Nonne omnino exciſus eſſes?* minimè: nam fures hi tantùm ſufficientia ſibi furati eſſent, cætera tibi reliquiſſent. Tertiò, noſter vertit: *Quomodo conticuiſſes?* & Chaldæus: *Quomodo ſoporatus eſſes*, id eſt, inſtar ſoporati, vel ſoporem fingentis præ metu conticuiſſes? Senſus eſt, Si fures, vel latrones nocturni magna manu inuaſiſſent tuas ædes, omnino conticuiſſes. Ita enim ſolēt timidi, vel viribus impares tacere præ metu, ne ſi clament à furibus & latronibus occidantur. q. d. Quantò magis conticeſces & obmuteſces ex pauore, cùm te Chaldæi numeroſiſſimi, validiſſimi & infenſiſſimi inuadent & ſpoliabunt; nec tantùm opes, ſed & vitam auferent, ita S. Hieron.

Phyſicè hic nota: metus, quia ſpiritus & ſanguinem reuocat ad cor in pauore confirmandum, hinc & pallorem extimis partibus, linguæque ſilentium inducit. ita Ariſtot. in phyſiognom. docet, vocē fortem ſignum eſſe fortis, remiſſam autem & imbecillem timidi. Idem lib. 4. Ethic. 3. *Magnanimi*, ait, *motus tardus eſſe debet, & vox grauis, & locutio tarda. contraria ſunt in puſillanimi & timido.* Metus enim acuit, ſtringit ligátque os, linguam, mentem, memoriam, animam totúmque hominem. *Metus*, inquit Solinus Polyhiſ. cap. 7. *memoriam perimit.* Id videmus in ſcrupuloſis, qui vmbras peccatorum timēt, atque ex hoc timore fluctuante imaginatione & memoria ſæpe non meminerunt eorum quæ egerunt, vel confeſſi ſunt, imò obliuiſcuntur ſe eſſe confeſſos; nec recordantur circumſtantiarum, quæ eos in opere perpetrato vel in totum, vel ex parte maiori à peccato excuſabant: quia peccatum & peccati metum duntaxat præ oculis habent, qui metus apprehenſionem ita validam viuámque efficit, vt videantur ſe peccatum videre vbi non eſt, ſéque illud perpetraſſe quod nunquam cogitarunt. Vt ergo ſcrupulos ſuperent, ſecurim ponant ad radicem opus, ac metum per cōtrariam audaciam ex conſilio viri prudentis ſuccidant. Secundò, in furibus notat clanculariam & timidam rapinam. q. d. Fures clanculum inſcios & imparatos inuadunt & diripiunt: at Chaldæi non ita, palàm & aperto marte te inuadent ô Edom: præſcies eorum aduentum, parabis te, aduentantes & inſilientes videbis & ſenties, nec poteris iis reſiſtere, imò nec fuga elabi vel euadere. ita Vatab.

Nonne furati eſſent ſufficientia ſibi?) Eſt noua antitheſis. q. d. Fures non omnia rapiunt, ſed ea duntaxat quæ ſibi ſufficiunt, cætera ſuis heris & locis relinquunt: at Chaldæi omnia tua abripiēt. Id declarat alia ſimilitudine, vel potiùs antitheſi vindemiatorum dicens:

Si vindemiatores introiſſent ad te, nunquid ſaltem racemum reliquiſſent tibi?) Vtique ſub folijs latentes hinc inde racemos plures de more reliquiſſent: at Chaldæi ſcrutabuntur & diripient omnes & omnia, nihil relinquent. Eſt hyperbole: *Nihil*, id eſt, pauciſſima, vix quicquam. Erunt ergo exactiſſimi racematores, æquè ac vindemiatores tui, ô Edom. vnde ſequitur:

Quomodo ſcrutati ſunt Eſau, inueſtigauerunt abſcondita eius?) q. d. Quàm operosè & exactè Chaldæi ſcrutabuntur omnia arcana & theſauros Idumæorum, eáque diripient? Pagnin. & Tigurina vertunt: *Quomodo peruestigata ſunt ea quæ ſunt Eſau, & theſauri eius perquiſiti?* q. d. Hoc factum eſt non tam humana ſolertia & voluntate, quàm verſ. 6.

diuina, vt ſcilicet omnia quæ erant Idumæorum, etiam theſauri quos abſconderant, exactiſſimo ſcrutinio à Chaldæis perquiſita & inuenta ſint. Oſtendit Chaldæos non fortuitò, non ſua ſponte & motu proprio, ſed Dei voluntate venturos & de Idumæis vindictam ſumpturos, ideóque exactam & acrem fore hanc vindictam, vtpote diuinam potiùs quàm humanam.

vers. 7. *Vſque ad terminum emiſerunt te omnes viri fœderis tui.*) q. d. Non tantùm Chaldæi hoſtes tui te vaſtabunt, ſed & gentes vicinæ tibi amicæ & confœderatæ, v. g. Ammonitæ, Moabitæ, &c. ſe iungent cum Chaldæis hoſtibus tuis: ubique illudent, ac te è terra tua eijcient vſque ad fines eiuſdem, imò vſque in terram Chaldæorum. ita Chaldæus, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Vatab. Clarius & alij paſſim. q. d. O Idumæi, prodemini ab amicis veſtris.

Aliter à Caſtro: cenſet enim hæc ad tempora Ioſaphat regis Iuda, ſub quo vixiſſe putat Abdiá, pertinere, quando nimirum Ammonitæ & Moabitæ confœderati Idumæis inuaſerunt Ioſaphat & Iudam, ſed Deo pro Ioſaphat & Iuda pugnante, ac vertente inſidias eorum in ipſoſmet, Ammonitæ & Moabitæ inſurgentes in Idumæos eos conciderunt, ac deinde verſi in ſeipſos mutuis concidêre vulneribus, vti narratur 2 Paral. 20. q. d. Si ô Idumæi, veſtra prudentia non potuiſtis auertere inſidias Ammon & Moab amicorum veſtrorum, quomodo auertetis extremá hoſtium ſtragem? Verùm in procemio docui Abdiam diu poſt Ioſaphat vixiſſe & prophetaſſe: non ergo agit de clade illius temporis; eò tamen alludit, illámque Idumæis refricat. q. d. Mementote, ô Idumæi, quid vobis fecerint Ammon & Moab amici veſtri, cum quibus pacem & fœdus ſanciebatis tempore Ioſaphat: idem enim vobis facient tempore Chaldæorum, cum úſque vos vaſtabunt & illudent.

Illuſerunt tibi.) Septuag. *Reſtiterũt tibi.* Pagnin. Tigurina & Vatab. *Seducent te & præualebunt contra te viri pacis tuæ, id eſt, qui tecum pacem inierant.*

Qui comedunt tecum, ponent inſidias ſubter te.) Sic & Septuag. Sed Pagnin. vertit: *Panem tuum comedentes ponent languorem ſubter te.* Tigurina: *Panis tuus ſub te vulnus ponet*, hoc eſt, vt Vatab. *Viri panis tui inflixerunt vulnus clam te*, id eſt, ubi imprudenti, nihil tale cogitanti, eo quòd exiſtimares illos eſſe fideles. q. d. Qui tecum panem edebant domeſtici & familiares, ſiue ſtipendiarij tui, fraudulenter & proditoriè inflixerunt ubi vulnus.

Non eſt prudentia in eo.) Scilicet populo Idumææ. Eſt enallage perſonæ hebraica: tranſit enim à ſecunda ad tertiam. Dicit enim *in eo*, pro *in te*. q. d. Neſcis, ô Edom, cauere tua pericula, neſcis tibi conſulere: quocirca venies in poteſtatem hoſtium proditione amicorum, tuáque improuidentia, æquè ac prauis cõſilijs. ita Vatab. Sic Deus infatuauit conſilium Achitophel 2. Reg. 17. 14. Eſt enim conſilium & prudentia, eiúſque intellectus & acceptatio, ingens donum Dei.

vers. 8. *Nunquid non in die illa, dicit Dominus, perdam ſapientes de Idumæa?*) q. d. Adimam illis conſilium & mentem, priuabo eos ratione & prudentia, vt nec imminentes hoſtes præſentiant aut præcaueant, nec præſentes auertere aut effugere poſſint, ſed in eorũ manus incidant. Apud Idumæos enim olim viguit ſapientia, vt patet ex Elphaz Themanite, & alijs amicis Iob, qui fuerunt Idumæi. Theman enim fuis primaria vrbs Idumææ, ita dicta à Theman filio Eliphaz, filio Eſau, Geneſ. 36. 11.

Et timebunt fortes tui à meridie.(Chald. *habitantes ad meridiem*,) ideóque remotiores à Chaldæis, qui venient ex aduerſa plaga, ſcilicet ex Aquilone. q. d. Timebunt fortes tui, etiam ij qui remotiſſimi ſunt ab hoſte. *Vt intereat vir*, id eſt, multitudo virorum fortium, *de monte Eſau*, id eſt, de Idumæa quæ in montibus ſita eſt, quam primus parens tuus Eſau incoluit. vers. 9.

Ex Hebræo verti poteſt ad literam cũ Septuag. *Pauebunt bellatores tui de Theman; & cum* Pagnino & Tigurina: *Formidabunt fortes tui, ô Theman vrbs Idumææ, eo quòd occiſione excindetur quiſque è monte Eſau.* Verùm quia Theman hebr. & proprium eſt nomen, ſignificans vrbem, & appellatiuum ſignificans Auſtrum & Meridiem, hinc noſter & Chald. vertunt: *Timebunt fortes tui à Meridie*, quod tamẽ eodem redit: nam vrbs Theman ſita erat ad meridiem. Nota hic modum quo Deus euertit reges, regna, reſp. & vrbes, cum eas punire vult, nimirum aufert à regibus & magiſtratibus prudentiam; à ciuibus & militibus animos, audaciam, & robur ad reſiſtendum: vtroque enim pollebant Idumæi, æquè ac pater Eſau. vtrumque eis abſtulit Deus veniente hoſte Chaldæo. Hoc eſt quod Iſaias comminatur Ieroſolymæ c. 3. 1. *Dominus exercituum auferet à Ieruſalem & à Iuda validum, & fortem, &c. conſiliarium & ſapientem.*

ỳ. 10.) Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confuſio, & peribis in æternum.

ỳ. 11.) In die cùm ſtares aduerſus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & ſuper Ieruſalem mittebant ſortem: tu quoque eras quaſi vnus ex eis.

ỳ. 12.) Et non deſpicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius: & non lætaberis ſuper filios Iuda in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die anguſtiæ.

ỳ. 13.) Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorũ: neque deſpicies & tu in malis eius in die vaſtitatis illius: & nõ emitteris aduerſus exercitum eius in die vaſtitatis illius.

ỳ. 14.) Neque ſtabis in exitibus vt interficias eos qui fugerint: & non concludes reliquos eius in die tribulationis.

ỳ. 15.) Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes: ſicut feciſti, fiet tibi: retributionem tuam conuertet in caput tuum.

ỳ. 16.

℣. 16.) Quomodo enim bibiſtis ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes iugiter: & bibent, & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint.

verſ. 10. *Propter interfectionem & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob.*) Tigurina: *propter vim & iniuriam* (hęc enim ſignificat hebr. חמס *chamas*) *quæ affeciſti fratrem tuum Iacob* (Iacobæos, puta Iudæos) *obteget te pudor.* Vim & interfectionem intelligit, ſpeciatim eam, qua Idumæi iunxerunt ſe Chaldæis, cum eiſque expugnarunt & vaſtarunt Ieruſalem, vt dixi in proœmio.

Operiet te confuſio.) Cum te videbis ab iiſdem Chaldæis, quos adiuueras, pari modo vaſtari, nudari, ſpoliari, occidi. vox *operiet*, ſignificat Idumæos planè & circumquaque confuſione quaſi veſte cingendos & operiendos, iuxta illud pſal. 108. 29. *Induantur qui detrahunt mihi, pudore, & operiantur ſicut diploide confuſione ſua.* Eſt metalepſis: ponitur enim confuſio pro excidio: ex excidio enim ſecuta eſt ſpoliatio, ex ſpoliatione nuditas, ex nuditate opprobrium & iriſio hoſtium, ex opprobrio confuſio. Hoc eſt quod Idumęis intentat Ierem. cap. 25. 9. *Ponam eos in ſtuporem, & in ſibilum, & in ſolitudines ſempiternas.*

Et peribis in æternum.) Hoc eſt quod iiſdem ait Ezechiel cap. 35. 9. *In ſolitudines ſempiternas tradam te, & ciuitates tuæ non habitabuntur.* Eſt hyperbole: æternum enim vocat longum & immemorabile tempus. Nam Idumæos vaſtatos à Chaldæis non planè, nec in omne æuum periiſſe, patet verſ. 18. vbi Iudæi dicuntur combuſturi Idumæos; & ex 2. Machab. 10. verſ. 16. vbi Iudas Machabęus dicitur ſubegiſſe Idumæos; ac poſtea Tito obſidente Ieruſalem, Idumęi tulerũt opem Iudæis, teſte Ioſepho lib. 7. belli, cap. 15. Denique Daniel. cap. 11. 41. dicitur, quòd Edom euadet manus Antichriſti: durabit ergo vſque ad Antichriſtum & finem mundi.

verſ. 11. *In die cum ſtares aduerſus eum*, cum, ô Edom, ſtares armatus contra Iſraëlem & Ieruſalẽ, *quando alieni* (Chaldęi) *capiebant exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius* (caput Ieroſolyma) *& ſuper Ieruſalem* (id eſt, ſuper ſpoliis & ciuibus quos ceperant in Ieruſalem) *mittebant ſortem, tu quoque eras quaſi vnus ex eis.* q. d. Tu pari modo quo Chaldæi inuadebas, ſpoliabas, capiebas, vaſtabas Iudæos & ciues Ieroſolymæ. Nota, hęc præterita accipienda ſunt prophetice pro futuris: *ſtares* pro ſtabis: *capiebant* pro capient: *ingrediebantur* pro ingredientur: *mittebant* pro mittẽt: *eras* pro eris. Abdias enim præceſſit excidium Ieruſalem, illúdque hic prædicit, quódque in eo Idumęi adiuturi ſint Chaldæos.

verſ. 12. *Et non deſpicies in die fratris tui.*) Septuag. omnia hęc futura vſque ad verſ. 15. vertunt per imperatiuum: *Et non deſpicias diem fratris tui in die alienorum, & non læteris ſuper filios Iuda in die perditionis eorum, & non magna loquaris in die anguſtiæ eorum,* &c. *neque ſtabis in egreſſibus eorum, vt perdas qui ſaluantur ex eis, neque concludes fugientes ex eis in die tribulationis.* quę verba clara ſunt. Iubent enim Idumæis, vt more ſuo Iudæis ampliùs non aduerſentur, nec inſidientur, nec de eorum clade gaudeant, nec iis inſultent. ſic & S. Cyril. & Tigurina. Hoc eſt quod monet Sapiens Prou. 24. 28. *Cùm ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne forte*

A *videat Dominus & diſpliceat ei, & auferat ab illo iram ſuam.*

Secundò, alii hæc futura vertunt per præteritum; *non deſpicies*, id eſt, deſpicere non debueras: *non lætaberis*, id eſt, lætari non debueras: *non magnificabis*, id eſt, magnificare os tuum non debueras, &c. contra fratres tuos Iudæos. Hic ſenſus valde congruit Hebręis, & Hebraiſmo. Hebręi enim futurum ſæpe per debitum exponunt, vt Geneſ. 20. 9. dicit Abimelech Abrahę in Hebręo: *Quæ non fient*, id eſt, quæ fieri non debent, *feciſti nobis.* Rurſum hic ſenſus aptè congruit præcedẽtibus: præcedit enim, *Tu quoque eras quaſi vnus ex eis*, cui rectè ſubnectit, *& non deſpicies*, id eſt, cum tamen fratrem tuum deſpicere non debuiſſes, &c. ita Pagni. Arias, Vatab. & Prado in Ezech.
B 25. v. 13. Idipſum voluit Chaldæus, qui licèt verbotenus contrariè vertat, nimirum affirmatiuè, cum Hebræa & noſter legant negatiuè, tamen reipſa eundem ſenſum reddit. Sic enim habet: *Et quia vidiſti diem fratris tui, diem confractionis eius, & quia lætatus es ſuper filios Iuda in die interitus eorum*, &c. q. d. Videre cum voluptate diem excidii Ieroſolymæ, in eáque lætari non debueras, & tamen vidiſti, & lętatus es: idcirco pariter & tu punieris & excinderis.

Tertiò, propriiſſimè & planiſſimè hęc omnia futura quaſi minas & oracula, vti ſonant, accipias. Toto enim hoc c. Abdias minatur excidium
C Idumæis. Quocirca hæc verba: *Et nõ deſpicies*, &c. non connectuntur proximè præcedentibus, ſed paulò remotioribus, nimirum iis, *peribis in æternum.* q. d. Excinderis & peribis, ô Idumæe, túncque ampliùs nõ deſpicies, vt ſoles, Iudæos, nec in eorum clade lætaberis, ſed tuiipſius clade occupatus & obrutus eiulabis, & lugebis inconſolabiliter. ita S. Hier. Theod. Ruper. Hugo, Lyra. & à Caſtro. Hunc ſenſum exigit verſio Latina, quę omnia hęc per futurum vertit, non per pręteritũ, & ſequentia. Sequitur enim: *Quoniã iuxta eſt dies Domini: ſicut feciſti fiet tibi.* q. d. Vaſtaberis, nec ampliùs Iudæorum, ſed tuis ipſius malis occupaberis & ingemiſces: quia inſtat tibi dies Domini, putà dies vltionis & excidii per Chaldæos. Nota cũ ait,
D *non deſpicies*, deſpicere hic non ſignificat cõtemnere, ſed deorſum aſpicere. Heb. enim eſt אל תרא *al there*, id eſt, non inſpicies, non aſpicies cum voluptate & gaudio. q. d. Cùm eris exciſa & proſtrata, ô Idumæa, non ampliùs è rupe tua cum voluptate deſpicies humi iacentem Ieruſalem, vti antea eãdem deſpiciebas. Sic conſiſtẽs in vertice mõtis deſpicit in valles, ait Ouid. 11. Metamor. Et Cicero de Aruſp. reſp. *Tollam altiùs tectum, non vt ego te deſpiciam, ſed ne tu aſpicias vrbem eam quam delere voluiſti.* Et Plautus in Ciſtel. *Ad terrã aſpice & deſpice, oculis inueſtiga.* Et in Mil. *Me deſpexiſſe ad te per impluuium tuum fateor.* Sic Deus ex
E alto deſpicit agones & ærumnas noſtras, dum noſtri miſeretur & ſuccurrit.

In die peregrinationis eius.) Quo ſcil. Iudas exciſus & exul peregrinari cœpit apud exteros & alienos. Vnde Septuag. vertunt: *In die alienorum.* Tigurina: *In die quo aliena ei acciderũt.* Pagnin. *In die qua alienatus eſt.* Heb. enim נכרו *nochro* propriè idem eſt quod, *in die alienationis*, id eſt, exilii & peregrinationis *eius.*

Non magnificabis.) q. d. Exciſa non amplius magna, id eſt, ſuperba, arrogantia & acerba loqueris Iudæis, non ampliùs arroganter eis inſultabis, dicẽdo: *Exinanite, exinanite* Ieruſalem, *vſque ad fun-*

damentum in ea. pſal. 136. Sic magnificare ſumitur pro inſultare, pſal. 11. v. 4. & 5. & pſal. 54. 13. ſolent enim inſultantes magnificare, id eſt, dilatare os, diducere labra, quin & linguam exerere.

verſ. 13. *Neque ingredieris portam.*) Vt cum Chaldæis ſpolies & occidas ciues Ieruſalē. *Neque deſpicies & tu in malis eius*, id eſt, non aſpicies cum voluptate malum & calamitatem Iudææ. ita Vatab. & Pagn. Eſt hebraiſmus, putà *beth* contactus. Hebræi enim dicunt *aſpicere in malis*, pro *aſpicere mala.*

Et non emittetis.) Scilicet à Chaldæis, vt partem exercitus Iudæorum, vel venientem Ieroſolymę in ſubſidium, vel ex ea iam capta fugientem perſequaris & comprehēdas. ita Septuag. Aliter vertit Chald. ſcil. *Non emittes*, vel non extendes, *manum tuam ad eius opes in die exitij eius*, vt eas rapias. Sic & Pagnin. & Vatab.

verſ. 14. *Neque ſtabis in exitibus.*) Scilicet in diuerticulis viarum, id eſt, vt Chald. Vatab. & Pagnin. *in biuio.* q. d. Deinceps non ſtabis in angulis & diuerticulis, vt interficias Iudæos ſtragem hoſtium fugientes; non operieris eos amplius in biuijs, vt interimas reſiduos qui ex ipſis manibus Chaldæorum euaſerint, vti faciunt latrones.

Et non concludes.) Reſiduos afflictos & anxios non capies, non arctabis ampliùs, vti olim feciſti. Pagnin. & Vatab. *Non trades hoſti ſuperſtites eius in die afflictionis.*

verſ. 15. *Quoniam iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes.*) S. Dorotheus in vita Abdiæ, citans hæc eius verba, ſic exponit: *Dictum hoc eſt*, inquit, *ſuperficie tenus* (ad literam) *contra Scythas, id eſt, contra Gog & Magog; certius autem & magis propriè Domino Chriſto conuenit; nam paulò pòſt ſubiungit: Erit autem ſalus in monte Sion.* Verùm nulla hic Scytharum, Gog vel Magog eſt mentio; nec hi euerterunt Idumæā: imo Idumæa eorum manus euadet tēpore Antichriſti, vt ait Daniel c. 11. 41. Ad literam ergo diem Domini vocat, diem vindictæ & excidij Idumæis, aliíſque gentibus, Iudæorum hoſtibus, à Deo per Chaldæos infligendi, vt patet Ierem. c. 25. 15. & cap. 27. v. 6. ita S. Hieron. Cyril. Theod. Hugo, Lyra. & alij paſſim. Alleg. dies Domini eſt dies iudicij, quo Chriſtus Idumæos, id eſt, impios, mundanos & carnales damnabit, & detrudet in tartara.

Sicut feciſti fiet tibi.) Sicut afflixiſti Iudæos, ita affligeris & vaſtaberis tu à Chaldæis: *retributionem tuam*, quod Iudæis fratribus tuis retribuiſti, ſcilic. pro amore odium, cædes & ſpoliationem, retribuam tibi, & *conuertam in caput tuum.* Iuſtū enim eſt, ait Rhadamanthus apud Ariſt. 5. Ethic. vt quod quis iniuſtè alijs intulit, idem ſubeat & patiatur, iuxta illud pſal. 136, 8. *Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuiſti nobis.* Nota hebraiſmum, conuertere, vel retribuere retributionem, idem eſt quod retribuere talionem, reddere par pari. Addit *in caput*, quia ſicut caput eſt cauſa culpæ, ita & *noxa caput ſequitur*: caput enim, vtpote in quo vigent omnes ſenſus, mens, & tota anima, maximè ſentit totius corporis noxam & pœnam. Rurſum, quia maxima pœna eſt quæ capiti ipſi tam ſenſibili infligitur, inſuper ait: *Sicut feciſti fiet tibi*, pro, ſicut feciſtis ſic fiet vobis. ſcil. ô gentes vniuerſæ, vti præceſſit: tum quia tritum tunc erat prouerbium, *Sicut feciſti fiet tibi*, quod tam ſingulis in ſingulari, quàm multis & omnibus in plurali applicari & explicari poteſt: tum quia inter gentes hoſtiles quæ afflixerūt Iudæos, prima & acerbiſſima fuit Idumæa. Ad illam ergo

A dirigit ſermonem, ſed ſub ea quaſi ſub capite cæteras intelligit. ita S. Hieron. vnde explicans ſubdit:

Quomodo enim bibiſtis (ita legendum cū Hebr. & Rom. licèt Septuag. & quidam Latini legāt, *bibiſti*) *ſuper montem ſanctum meum, bibēt omnes gentes iugiter.*) Bibere in Script. dupliciter, id eſt, contrarie ſumitur. Primò enim bibitur calix vini ſuauis, cùm quis exultat, conuiuatur, & dies feſtos agit. Secūdò, bibitur calix vini amari, aut fellis & iræ Dei, cùm quis ob ſcelera à Deo ærumnis & ſupplicijs afficitur. Sic dicuntur peccatores bibere calicem furoris Dei. Iam primò aliqui, tam *bibiſtis*, quàm *bibent*, in malum accipiunt. Vnde Ti- verſ. 16.

B gurina ſic vertit: *Sicut vos qui eſtis in monte ſancto meo bibiſtis, ſic bibent omnes gentes.* q. d. Sicut vos, ô Iudæi, bibiſtis calicem iræ Dei, ſic bibent omnes gentes, vt vaſtentur à Nabucbodonoſor, ſicut vos ab eodem vaſtati eſtis: quod Ruper. tropologicè applicans probis & improbis, fidelibus & infidelibus, ſic explicat, q. d. Sicut pij bibunt calicē tribulationis, ſic multò magis bibent impij eundem ſibi propinatum à Deo, præſertim in die iudicij.

Simili modo explicat Theod. ſed de Idumæis, non de Iudæis. q. d. Sicut vos, ô Idumæi, bibiſtis calicem afflictionis propinatum à Deo per Chaldæos, *ſuper*, id eſt, *propter montem ſanctum meum*, quia ſcilicet Sionem vaſtaſtis, & Iudęos afflixiſtis,

C ſic pariter eundem bibent cæteræ gētes, quæ pari modo quo vos, Iudæos afflixerunt. Secundò, alij tam *bibiſtis*, quàm *bibent*, in bonum, ſcilicet vt lætitiam ſignificent, accipiunt. q. d. Sicut vos, ô Idumæi, bibiſtis, id eſt, bibendo, conuiuia & feſta agitando, læti eſtis ſuper, id eſt, propter expugnatum à Chaldæis montem Sion, ſic ſuper vos bibent, id eſt, bibendo exultabunt omnes gentes quæ erunt in Chaldæorum exercitu, cum iiſque vos ſpoliabunt, veſtráſque opes deuorabunt, & abſorbebunt ſanguinem veſtrum, atque *ad extremum in cunctos veniente cruciatu ipſa quoque erunt quaſi non ſint*, ait S. Hieron. Chald. Cyril. Haymo, Alber. Hugo. Lyran. Explicat enim illud quod di-

D xit: *Sicut feciſti fiet tibi*: idque iugiter, ſcil. donec penitus te abſorbeant & conſumāt. Idumæi enim primò vaſtati ſunt à Chaldæis, deinde à Iuda Machabæo 1. Machab. 10. 16. iterum omnino domiti ſunt ab Hircano Simonis (qui fuit Iudæ Machabæi frater) filio, teſte Ioſepho lib. 11. Antiq. 17. idq; vſque ad Iudæorum excidium per Titum, quando Idumæi iunxerunt ſe Romanis, & more ſuo ſe vlti vaſtarunt Iudæos, teſte Ioſippo Gorionide lib. 4 Hiſtor. c. 4. Demum ab alijs & alijs Principibus ita attriti ſunt, vt iam ne Idumæorum quidem nomen ſuperſit.

Tertiò, alij aptiùs *bibiſtis* in bonum, *bibent* verò in malum accipiunt. q. d. Sicut vos, ô Idumæi, bi-

E biſtis, id eſt, bibendo & epulando exultaſtis cum Chaldæis aliíſque gentibus ſuper clade Sionis, ſic pariter omnes gentes, inter quas vos eritis primi & præcipui, bibent & abſorbebunt tum calicem iræ Dei, eis propinatum à Deo, tum calicem ſanguinis mutui. Inuicem enim ſe trucidabūt, donec omnes pereant, ita vt non ſint amplius. nam Idumęos ſuccidèrunt Chaldæi, Chaldæos Perſæ, Perſas Græci, Græcos Romani. Et ſic in omnibus verum erit vulgare prouerbium: *Sicut feciſti fiet tibi.* Ita quoque S. Hieron. Remig. Haymo, Hugo & alij. Fauent ſequentia: gentibus enim excindēdis opponit Iudæos ab ijs afflictos, iiſque promittit reſtaurationem & ſalutem, dicens: *Et in Sion erit ſaluatio.*

ſaluatio. Nam *bibent* non in bonum, vti cenſet ſecunda expoſitio, ſed in malum accipi, patet ex eo quod ſubdit: *Bibent & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint.* q. d. Bibent calicem iræ Dei, quo conſumentur ita vt non ſint. Vnde Septuag. Complut. habent *abſorbebuntur*, licèt alij Codices, vt S. Hier. habeant *abſorbebunt*, alij *aſcendent*, alij *deſcendent*, *& erunt ſicut non exiſtentes.* Denique ſic Abdiam explicat Ierem. c. 25. 15. *Sume*, ait, *calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus: & bibent, & turbabuntur, & inſanient à facie gladij.* Et c. 49. 12. agens de hiſ ipſis Idumęis, & calice ab eis bibendo: *Ecce*, ait, *quibus non erat iudicium vt biberent calicem, bibentes bibent, & tu quaſi innocens relinqueris? non eris innocens, ſed bibens bibes.* Ludit in voce bibendi, ob cauſam moralem, quam mox afferam; ſicut ludit Apoſtolus in voce peccatum, dicens: *De peccato damnauit peccatum.* Rom. 8. 3. Et 2. Corinth. 5. 21. *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Rurſum, per enallagen mutat perſonam ſecundam in tertiam, putà *bibiſtis* in *bibent*, vt ſignificet Idumæos præcipuè bibiſſe, ſed tamen cum eis bibituras omnes gentes, vti initio thematis propoſuit verſ. 15.

Voluptas poſt mel fundit fel.

Moral. diſce hîc, peccatorem qui bibit calicem voluptatis, bibiturum calicem afflictionis & vltionis Dei. Idem enim calix voluptatis & mellis, in fæces fellis & tribulationis deſinit, iuxta illud pſal. 74. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus miſto. Et inclinauit ex hoc in hoc: verumtamen fæx eius non eſt exinanita, bibent omnes peccatores terræ.* Scribit Herodot. lib. 4. & Athen. lib. 12. fluuium Hypanim è fontibus quinque dierum via exilem profluere ac dulcem. Deinde poſt aliorum quatuor dierum iter, perquam amarum. Talis eſt voluptas, tale eius γλυκύπικρον, id eſt, *dulce amarum. Amores & deliciæ celeriter defloreſcunt, & in omnibus rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt*, ait Cicero pro Cœlio. Et Boëtius lib. 3. metro 7.

Habet omnis hoc voluptas,
Stimulis agit fruentes,
Apiúmque par volantum,
Vbi grata mella fudit,
Fugit, & nimis tenaci
Ferit icta corda morſu.

Ita lege Dei æterna ſancitum eſt, vt illicita voluptas pariat tædia, angores, faſtidia, & vltricis conſcientiæ furias, quaſi præclarum ſui relinquat authoramentum: inſuper ſupplicia & flagella, quibus eam Deus caſtigat in hoc ſæculo, & in futuro, iuxta illud Apocal. 18. 7. *Quantum glorificauit ſe & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum & luctum.* Vide ibi dicta. Ita Venus venuſta apparet oculis, ſed venenat animum: virtus verò quo minùs carneos captat oculos, hoc magis amoris eſt illex, ſed ſapiens, ſyncera & ſancta.

Erunt quaſi non ſint.] Quaſi non fuerint. vnde Pagnin. & Tigur. clarius vertunt: *Erunt quaſi non fuiſſent*, ac ſi nunquam in rerum natura extitiſſent.

℣. 17.) Et in monte Sion erit ſaluatio, & erit ſanctus: & poſſidebit domus Iacob eos qui ſe poſſederant.

℣. 18.) Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula: & ſuccendentur in eis, & deuorabunt eos: & non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutꝰ eſt.

℣. 19.) Et hæreditabunt hi qui ad Auſtrũ ſunt montem Eſau, & qui in campeſtribus Philiſtijm: & poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Benjamin poſſidebit Galaad.

℣. 20.) Et tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael, omnia loca Chananæorum vſque ad Sareptam: & tranſmigratio Ieruſalem, quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri.

℣. 21.) Et aſcendent ſaluatores in montem Sion iudicare montem Eſau: & erit Domino regnum.

Et in monte Sion erit ſaluatio.] Eſt hic vſque ad finem capitis duplex expoſitio extrema, vna alteri ex diametro oppoſita. *verſ. 17.* Prior hæc omnia ad literam accipit de felicitate temporali Iudæorũ è Babylone redeuntium, eáque partim ſub Zorobabel & Eſdra, partim ſub Machabæis per quingentos annos, qui ab hoc reditu vſque ad Chriſtum interfluxerunt, impleta eſſe cenſet. ita S. Cyril. Remig. Hugo & alij. Accedunt Chald. R. Salomon & R. Dauid, qui hæc ad literam corporaliter implenda eſſe cenſent à ſuo Meſſia venturo in fine mundi. Poſterior ex aduerſo, hæc têporaliter in Iudæa adimpleta eſſe negat: quare hæc omnia accipit ſymbolicè & parabolicè de redemptione & felicitate ſpirituali quam attulit Chriſtus. ita S. Auguſt. lib. 10. Ciuit. 31. Rupert. Lyran. Clarius, Arias & Vatab. Verum media ſententia, quæ vtramque extremam iam dictam conciliat, vnit & includit, vera eſt, nimirum hæc ad literam accipienda eſſe de ſoſpitate & proſperitate quæ Iudæis à Deo obtigit poſt reditum è Babylone. Idipſum enim ſequentia fusè & planè exigunt: tunc enim inchoata eſt hæc Iudæorum de Moabitis, Ammonitis & Idumæis victoria. Myſticè verò & planè, per hanc proſperitatem têporalem adumbrari & ſignificari Chriſti & Euangelij victoriam, qua Ammonitas, Moabitas, Idumæos, omnéſque gentes ſibi ac Deo ſubiecit: tunc enim plena fuit hæc victoria planéque adimpleta quæ hîc prædicuntur. Solẽt enim Prophetæ à typo ad antitypum auolare, putà à Zorobabel ad Chriſtum, in eúmque deſinere; ac in eo, felici vaticinio & quaſi Euangelio propheties ſuas terminare. ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Haymo, Lyran. Burg. Hugo & alij paſſim. Vide can. 5. & 6. quos præfixi Iſaiæ.

Anagogicè, ſignificatur hîc ſalus, felicitas, gloria & triumphus danda electis in Sion cœleſti. Ait ergo Abdias: *Et in monte Sion*; Septuag. *in monte autem Sion erit ſaluatio*; Tigur. & Vatabl. *at in monte Sion erit euaſio*, id eſt, reliquiæ euadent & ſeruabuntur. q. d. Cùm Idumæi aliæque gentes bibent calicem iræ Dei, & à Chaldæis planè vaſtabuntur, tunc ex aduerſo populus Dei, putà Iudæi & Sionidæ, qui eundem calicem guſtarunt, ſed non exhauſerunt vſque ad fæces, ſaluabuntur. Nam è Babylone poſt ſeptuaginta annos captiuitatis reduces patriæ priſtinæ libertati & felicitati à Deo reſtituentur.

Myſticè verò & plenè, iidem à Chriſto in Sion prædicante è captiuitate maiori, putà peccati, diaboli & inferni, liberabuntur, omníque gratia & gloria donabuntur. Ita Auctores iam citati. Chriſtus enim in Sion Eccleſiam nouam inſtituit, ad eámque vocauit omnes gentes, miſſis ad eos Apoſtolis, qui eos fidei, gratiæ, & ſalutis à ſe partæ participes effecerunt.

Et erit ſanctus.] Scilicet mons Sion; ob templum in eo reædificandum: vel *ſanctus*, ſcilicet Deus, erit habitans in monte & templo Sion. Hebr. eſt, *& in monte Sion erit euaſio*, id eſt ſalus, *& ſanctitas.* Iam *ſanctitas* vel propriè accipi poteſt, vel figuratè pro templo. Templũ enim Hebræi vocant קדש *kodeſſ*, id eſt, ſanctitas, quia ſanctiſſimum eſt, vtpote in quo Dei ſanctitas habitat, & colitur per ſancta ſacrificia, Sacraméta, vota, preces, &c. Vnde Septuag. vertunt, *& erit ſanctum* Hinc prior pars templi vocabatur Sanctum poſterior Sanctum ſanctorum. Senſus ergo eſt, q. d. Mons Sion erit Primò ſanctus ob ſanctum téplũm cultúmque Dei in eo reſtaurandum à Zorobabel & Eſdra; Secundò, ſanctior erit cùm Chriſtus in eo prædicabit; Tertiò, ſanctiſſimus erit cùm Chriſtus in eo effundet Spiritum ſanctum in Apoſtolos, qui hanc ſanctitatem transfundent in totum orbem, ait Theodor.

Et poßidebit domus Iacob eos qui ſe poſſederant.] *Domus Iacob* ſunt familia, ſtirps & poſteri Iacob, putà duæ tribus Babylone redeuntes. Rurſum Hebr. מורשיהם *moreſcehem*, Primò, ſignificat *hereditates ſuas*, quaſi dicat, Iudæi redibunt ad ſuas poſſeſſiones quas ante captiuitatem habuerant in Iudæa. ita Pagnin. & Vatab. Secundò, ſignificat *poſſeſſores ſuos*, id eſt, *eos qui ſe poſſederant.* ita Noſter, Septuag. & Chald. quaſi dicat, Iudæi poſſeſſiones ſuas, quas Idumæi aliæque gentes inuaſerant & occuparant dum ipſi abducerentur in Babylonem, recipient excluſis Idumæis aliiſque inuaſoribus & iniuſtis poſſeſſoribus. Ita narrat Ioſeph. lib. 11. Antiquit. 4. Darium Hyſtaſpis, qui Cambyſi filio Cyri in regno Perſarum ſucceſſit, dediſſe Iudæis facultatem reædificandi templi, ac mandaſſe Idumæis, Samaritis & Syris, vt agros Iudæorum quos occuparant, ipſis, quaſi auitis poſſeſſoribus reſtituerent. Nec tantùm Iudæi ſua receperunt, ſed & aliena, putà ditiones Idumæorum & vicinarum gentium, hoſtium ſuorum, inuaſerunt & occuparunt. Qui enim inuadit aliena, meretur perdere ſua. Id factum à Iuda Machabæo 1. Mach. 10. 16. & ab eius nepote Hyrcano, qui Idumæos omnino perdomuit & ſubiugauit. ita S. Hieron. Theodor. Remigius & alij. Myſticè, pleniùs & perfectiùs id factum à Chriſto & Apoſtolis, qui è Sione egreſſi Idumæos omnéſque gentes veræ Sioni, id eſt, Eccleſiæ & Chriſto, ſubiecerunt, ita Lyran. Arias, Vatab.

vers. 18. *Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula.*] *Domus Iacob* ſunt duæ tribus, vt dixi: *domus Ioſeph* ſunt decem tribus Iſrael: harum enim caput fuit Ephraim prognat⁹ ex Ioſeph, q. d. Duæ tribus, putà Iuda & Beniamin, cum illis qui è decem tribubus vel ante captiuitatem, vel poſt eam ſe Iudæ iunxerunt, & in eandem rempub. ac Eccleſiam cum eo in Ieruſalem & Iudæa conſpirarunt, inuadent Idumæam eámque ſuccendent, aut ſibi ſubdent, ſicut ignis ſibi ſubdit ſtipulam. Factum id literaliter à Iuda Machabæo, & Hyrcano, qui Idumęos ad circumciſionem compulit fecitque Iudæos, teſte Ioſepho lib. 13. Antiq. 17. Vnde obſeſſa Ieruſalem à Tito, viginti millia Idumæorum in Iudęorum auxilium venerunt, ait Ioſeph. lib. 4. Belli cap. 6. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & alij. Myſticè, id factum ab Apoſtolis, qui igne charitatis Chriſti combuſſerunt infidelitatem, vitia & idola Idumæorum, vt peccatis mortui, iuſtitiæ & Deo viuerent. ita Lyran. Arias, Vatab. & alij.

Et ſuccendentur (*domus Eſau*, id eſt, Idumæi) *in eis.* putà per flammam Ioſeph & ignem Iacob: *& deuorabunt*, Iacobitæ & Ioſephitæ, *eos.*] Scilicet Eſauitas & Idumæos.

Et non erunt reliquiæ (id eſt, *reſiduus*, vt vertunt Aquila & Theodotion; vel, *effugiens*, vt Symmachus) *domus Eſau.*] Septuag. vertunt, *non erit πυρφόρος domus Eſau.* πυρφόρος, id eſt, frumentarius, qui frumenta ſuggerat, qui habeat curam annonæ aduehendę & admetiendæ: vnde Lucilius, qui Magni Pompeij magnus fuit auunculus, lib. 9. Satyr.

Frumentarius eſt, modium hic ſecum atq; rutellum
Vnà adfert.

Rutellum vel rutrum dicitur à radendo, ait Nonius, quòd frumentum modum ſuperans abradat. Alij, ait S. Hieron. legunt πυρφόρος, id eſt, ignifer, qui geſtare poſſit igniculum, idque longè verius eſt. Alludit enim ad id quod præceſſit: *Erit domus Iacob ignis*, q. d. Domus Eſau non feret, non ſuſtinebit ignem domus Iacob, ſed ei ſuccumbet & comburetur.

Quæres Primò, quis ſit hic πυρφόρος, vel πυρφόρος (hæc enim duo idem ſunt) id eſt, ignifer? *Ignifer quis?* Primò, aliqui πυρφόρον accipiunt pro milite valido qui ignes ſpirat, & ignes tectis hoſtium inijcit. Ignis nomine, ait Theodor. vis ac robur intelligitur, q. d. Nulla vis Idumæis relinquetur.

Secundò, à Caſtro ſic exponit, *non erit ignifer*, id eſt, ſuperſtes Idumææ, qui poſteris vitæ generíſque lampada tradat. In Script. enim generis propagatio vocatur lucerna: quia ſicut lucerna ignem & lumen, ſic generatio familiam conſeruat. Vnde iſtud, *Vt remaneat lucerna* (id eſt, poſteritas) *Dauid*, 3. Reg. 11. 36. Vbi eſt elegans alluſio ad priſcum ritum λαμπαδουχεῖν, quo ſolebant in Promethei (hunc enim dictitant ignem è cœlis ſuffuratum, eundem in terras detuliſſe) ludis curſores defatigati, lampadem recentibus ſibi viciſſim ſuccedentibus in manus dare, quaſi ſymbolum humanæ propagationis, iuxta illud Lucretij:

Et quaſi curſores vitai lampada tradunt.

Quod imitatus Plato lib. 6. de Legibus, ſcribit ciues oportere liberis generandis atque educandis operam dare, vt vitam quam ipſi à maioribus acceperunt, viciſſim quaſi tædam ardentem poſteris tradant. Quare Græci fortè à Prometheo hoc prouerbium ſumpſerunt: *Non eſt pyrophorus*, id eſt, nullus eſt ſuperſtes, ne Prometheus quidem ignifer. Pyrophorus enim eſt Prometheus, qui ſolus diluuium Deucalionis euaſit, ideóque igne cæleſti genus humanum quaſi alter Noë reſtauraſſe fertur, vel potiùs fingitur. Si enim hic pyrophorus perijſſet, perijſſet planè genus humanum.

Tertiò & genuinè, Luiſius Legionenſis, & ex eo Delrio adagio 984. per pyrophorũ accipiunt priſcum anteſignanum & legatum caſtrorum, quem ita depingit Alex. ab Alex. lib. 5. Genial. c. 3. *Ignifer quaſi prælij per ignem ſignifer.* *Præualuit Græcorum mos, vt quoties procinctæ acies congredi parant, ante prima ſigna ſtaret vates laureos ferens ramos & corollas; cui Pyrophoro dixere nomen,*

nomen; quoniam lampada præferret quem violare ſummum habebatur nefas, quod legati munere fungeretur. Accipit hoc Alex. à Suida voce πυρφόρος. qui & addit, vates hoſce πυρφόρους fuiſſe ſacerdotes, ideóque inuiolabiles, indéque manaſſe prouerbium: *Ne πυρφόρος*, id eſt, *ignifer, quidem ſuperfuit*, quo vtebantur Græci æquè ac Latini, dum crudelium aliquam ſtragẽ, in qua omnes ad vnũ cæſi eſſent, ſignificare vellent. ita & Pollux, & Heſychius: *Pyrphorus*, inquit, *qui fert ignem, & ſolus ſeruabatur in bello.* Quin & Philo Iudæus lib. 1. de vita Moſis, tantam Ægyptiorum in mari rubro fuiſſe ſtragem ait, *vt nec reliquus eſſet cladis vel ignifer qui eam nunciaret.* Huc accedit S. Hieron. qui πυρφόρος interpretatur *frumentarius. Eos enim* inquit, *quos nunc agentes in rebus vel veredarios appellant, veteres frumentarios nominabant.* q. d. Ne πυρφόρος, id eſt, frumentarius, putà veredarius, hoc eſt, nuncius, tantæ Idumæorum cladi ſupererit. Nam is vel ab hoſte dedita opera relinqui ſolet ad eam nunciandam. Quocumque alludatur, certum eſt per πυρφόρος ſignificari reſiduum & ſuperſtitem, vt notat Theodor. quia id ſignificat Hebr. שריד *ſarid*, itáque vertunt Aquila, Symmach. Theodot. omnéſque Interpretes.

Idumæi quando perierunt? Quæres Secundò, an, quando & quomodo reliquiæ omnes Idumæorum perierunt? Reſpondent aliqui, ſenſim omnes perijſſe, licèt quando perierint non conſtet. Perijſſe enim liquet ex eo, quòd iam ne Idumæorum quidem nomen ſuper- C ſit: gens ergo perijt, licèt ex ea pauci aliqui, ijque pauperes & imbecilles, remanſerint. Verùm obſtat, quòd Abdias ſignificet, à Iudæis perdendos eſſe Idumæos, ita vt ne vnus quidem eorum ſuperſit. Hoc autem falſum eſſe videtur: nam cùm Iudæi exciſi ſunt à Tito, ſupererant Idumæi, imò venerunt in auxilium Iudæorum, vti paulò antè dixi. Poſtquam autem Iudæi exciſi ſunt à Tito, non potuerunt delere Idumæos. Reſp. ergo, reliquias Idumæorum perijſſe, quia Idumæi ſubacti ab Hyrcano ad vnum omnes circumciſi ſunt; itaque deſierunt eſſe Idumæi, & cœperunt eſſe Iudæi. Hoc eſt quod paulò antè dixit: *poſſidebit do-* D *mus Iacob eos qui ſe poſſederant*, & verſ. 21. *Et aſcendent ſaluatores in mõtem Sion iudicare domum Eſau: & erit Domino regnum.* Vbi planè ſignificat non perituros poſteros Eſau, ſed iudicandos, id eſt, regendos, à Sionidis & Iudæis, ita vt fiant Iudæi & regnum Dei. Myſticè verò, Idumæi conuerſi ab Apoſtolis & viris Apoſtolicis, deſierunt eſſe Idumæi, & cœperunt eſſe Chriſtiani. Denique ſi qui noluerint, vel adhuc nolint conuerti, hi aut perierunt, aut peribunt in die iudicij, cùm Chriſtus omnes infideles exterminabit & relegabit ad tartara.

Dices, Daniel cap. 11. 41. aſſerit Idumæos fore tempore Antichriſti, & ab eius tyrannide fore E immunes. Reſp. Idumæos vocat incolas eius montis & rupis quem olim incoluerunt Idumæi, qui iam ſunt alia gens, aliúdque nomen obtinent. Hi enim ob rupes & montes inacceſſi, euadent caſtra & furorem Antichriſti.

vers. 19. *Et hereditabunt hi*, putà domus Iacob & Ioſeph, id eſt, Iudæi, eos *qui ad Auſtrum ſunt*, putà *montem Eſau, &c.*] Vnde clarè vertit Tigurina & Vatabl. *occupabunt* domus Iacob & Ioſeph, *Auſtrum, nempe montem Eſau.* Nam Iudæa ad Auſtrum habet Idumæam; ad occidentem Philiſthæam; ad Aquilonem Samariam & Galilæam; ad Orientem Galaad, Moab & Ammon. Vnde

A verſ. 20. de Ieruſalem dicitur: *Poſſidebit ciuitates Auſtri.* Verùm meliùs cum Noſtro Pagnino & Septuag. vertas, *Auſter*, id eſt, *qui ad Auſtrum ſunt, poſſidebunt montem Eſau: & campeſtria*, id eſt, *qui in campeſtribus habitant, poſſidebunt Philiſthinos.* Hunc eſſe ſenſum patet, ſi quis intueatur Hebræa. *Sepheta* enim eſt nomen proprium regionis campeſtris Iudeæ, vt patet ex tabulis Adrichom quam rectè Campaniam verteris. Vnde & Tigurina poſteriori parte huc inflectit; vertit enim, *& decliues campi* (id eſt, campeſtria) poſſidebunt *Palæſtinos.* Rurſum hunc ſenſum exigit id quod ſequitur: *Et Beniamin poſſidebit Galaad.* Ergo Auſter, vel ad Auſtrum, non ſunt Idumæi, ſed B Iudæi. Hi dicuntur eſſe ad Auſtrum, non reſpectu Idumæorum: horum enim reſpectu ſunt ad Aquilonem; ſed reſpectu Beniamin & aliorum Iudæorum. Senſus ergo eſt q. d. Iudæi illi qui præ alijs magis ad Auſtrum vergunt, ideoque eorum reſpectu Auſtrales vocari poſſunt, hi poſſidebunt Idumæam, vtpote Auſtralem pariter, ideoq; ſibi viciniorem; Iudæi verò qui Sepheta, id eſt, campeſtrem regionem incolunt, putà eam quæ eſt circa Eleutheropolim, vel eam quę eſt circa Lyddam & Emaus, id eſt, circa Dioſpolim & Nicopolim, poſſidebunt vrbes & agros Philiſthinorũ; vtpote ſibi viciniores, putà Gazam, Aſcalonem, Accaron, Geth & Azotum: inſuper tribum Ephraim, & reliquam Samariam, quæ illis ab C Oriente vicina ſunt. Tribus verò *Beniamin poſſidebit Galaad*: illi enim vicina eſt Galaaditis. ita S Hieron. Ribera & alij. Senſus ergo eſt q. d. Iudæi redeuntes è Babylone poſſidebunt circumcirca ad quatuor mundi plagas regiones vicinas hoſtium ſuorum, eaſque inter ſe congruè pro ſitu & vicinitate loci diſtribuent: vnde & Ezechiel eiſdem illas diſtribuit cap. 47. Id ex parte & inchoatè impletum eſt per Machabæos Iudam, Simonem, Ionatham, Hyrcanum, & Alexandrum Hyrcani filium. Hi enim ſubegerunt Idumæos, item Philiſthinos, putà Azotum, & Gazam, ſiue Gadaram, 1. Machab. 5. 65. & 68. & 1. Machab. D 10. 16. 32. & ſeq. Item ſortem tribus Ephraim, adeoque totam Samariam, quam Hyrcanus Simonis filius omnino ſubegit, exciſo templo in monte Garizim Hieroſolymæ æmulo teſte Ioſepho lib. 13. Antiq. cap. 17. & 18. item Galaaditem, 1. Machab. 5. 36. item omnes ditiones Chananæorum vſque ad Sareptam, quæ eſt inter Tyrum & Sidonem, hoc eſt, vrbes omnes maritimas Palæſtinorum vſque ad Sidonem, nimirum Iamniam, Ioppen, Dor, Cæſaræam, Ptolemaïda, Tyrum ipſámque Sareptam, vt patet ex Ioſepho 13. Antiq. 23. & ex Ioſippo lib. 4. 31. Vnde & poſtea Auguſtus Cæſar occupata Iudæa, hæc omnia tamquam Iudææ ſubiecta dedit Herodi Aſcalonitæ, E eóque mortuo illa in quatuor tetrarchias diuiſit, tradidítque filijs eius, quos tetrarchas conſtituit, Luc. 3. 1. Verùm quia Machabæi hęc loca ſubiecerunt quidem, ſed non occuparunt (nec enim in his locis habitarunt Iudæi, ſed Philiſthæi, Samaritæ, Idumæi, &c.) quod tamen fore hîc ſignificat Abdias, dicens: *Et hereditabunt & poſſidebunt*; hinc Secundò, pleniùs id impletum eſt myſticè ab Apoſtolis, qui fundata Eccleſia in Iudæa, inde exeuntes ad vicinos Samaritas, Idumæos, Philiſthæos alióſque populos, omnes illi ſubiecerunt. Ita Lyran. Arias, Vatab. & à Caſtro in paraphraſi: Apoſtoli, inquit, virique Apoſtolici diſtribuent ſibi omnem circum regionem, quam Euangelico

bello Chriſtu ſubijciant, & qui ad Meridiem exierint, perluſtrabunt Idumæam; qui ad Occidentem, terram omnem Philiſthæorum; qui ad Septentrionem, Galilæam & Samariam; at qui ad Ortum, poſſidebunt Chriſto Galaaditas & Arabes: nominatim verò *Beniamin*, id eſt, S. Paulus ortus ex tribu Beniamin, *poſſidebit Galaad*: quia ipſe conuertit Arabiam, cuius pars eſt Galaad: nam, vt ipſe ait Galat. 1. 17. *Abij in Arabiam*, vt ibi ex vocatione & officio meo de more prędicarem, Arabéſque facerem Chriſtianos.

verſ. 20. *Tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael*, q.d. Exercitus, vel turma & multitudo hæc Iſraelitarum tranſmigrans, hoc eſt quæ olim è Iudæa captiua à Chaldæis abducta tranſmigrauit in Babylonem, tandem inde feliciter & glorioſè rediens, poſſidebit *omnia loca Chananæorum*, putà totam illam plagam maritimam quæ excurrit *vſque ad Sareptam*.] Sidoniorum: quare plura poſſidebit poſt captiuitatem quàm ante eam poſſederat. ita S. Hieron. Cyril. Theodor. Haymo & Hugo. Pro *Sareptam* heb. eſt צרפת *tſarphat*, per quod Hebręi, R. Salomon, R. Dauid, Lyra. Clarius, Pagn. Arias, Vatab. & alij accipiunt Franciam: hanc enim eſſe

Sarepta Gallia. Sareptam Galliarum, ſicut illa Iudaica, in qua vixit Elias, dicta fuit Sarepta Sidoniorum, quia erat prope Sidonem; fortè ex eo, quòd hi Sareptani ex ſe coloniam duxerunt in Galliam, ſicut Tyrij duxerunt Carthaginem & Tarteſſum in Hiſpania; aut ex ſiluis & officinis conflatorijs æris, ferri, laterum, &c. quibus Gallia abundarit. Inde enim dictam volũt Sareptam Sidoniorum: radix enim צרף *tſaraph* ſignificat accendere, cõflare: aut aliũde. nil enim certi hac de re afferri poteſt. Sic per

Chananæi Germani. Chananæos R. Dauid, Arias & alij accipiunt Alemannos: Chananæos enim poſtquam ex Chananæa per Ioſue & Iſraelitas eiecti, per varias gentes, putà Africam, Illyricum, & Germaniam diſperſi ſunt, dictos eſſe Alemannos. Alemannos enim germanicè idem eſt quod omnis vir, omnis gens. q.d. Prædicatores Euangelici Chriſto ſubijcient Africam, Illyricum, Germaniam, omnéſq; Chananæos, id eſt, gentes idololatras & impias. vſque ad Gallias, ad quas venit S. Magdalena, Martha, Lazarus, Maximinus, Martialis & alij, qui eas ad Chriſtum conuerterunt. Perperam Iudæi hæc expectant corporaliter à ſuo Meſſia, nimirũ vt omnes haſce regiones eis ſubijciat, quin Galliam & Hiſpaniam, adeò vt Iudæi toti penè orbi dominentur.

Et tranſmigratio Ieruſalem quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri.] q.d. Hieroſolymitani qui è Iudæa tranſmigrarunt in Boſphorum, reuerſi in patriam poſſidebunt vrbes Auſtrales, putà ciuitates ſuas, nimirum Iudææ, quæ reſpectu Babylonia & vicinarum regionum eſt Auſtralis. Nota. Pro *Boſphoro* hebr. eſt ספרד *Sepharad*, quod vt nomen proprium retinuerunt Aquila, Symmach. & Theodor. &, vt videtur, Septuag. vertũt enim *Ephrata*. Suſpicor cum Ribera in Septuag. legendum *Sepharata*: ſic enim habent Hebræa, & ſic verterunt alij iam citati. Lyra. vult eſſe locum In Babylonia. Noſter autem Hebræus, ait S. Hieron. dixit Boſphorum vocari *Sepharad*, fortè à סוף

Boſphorus quis. *ſoph*, id eſt, terminus, & רד *rad*, id eſt, deſceſſus, vel ארץ *erets*, id eſt, terræ. Boſphorus enim eſt terminus Græciæ, Thraciæ, aliarúmque terrarum. Aut certè à *ſoph*, id eſt, terminus, *pered*, id eſt, diuiſionis, quia diuidit duo maria & duas continentes oppoſitas, adeóque Aſiam ab Europa diſcludit.

A Vnde & S. Hiero. addit, *ſepharad* Aſſyriacè ſignificare vniuerſaliter terminum. Adde, Heb. בספרד *biſparad*, ſi conſonantes ſpectes, idem penè eſt quod *Boſphorus*. Nam *beth* in *biſparad*, poteſt accipi vt radicale, non vt ſeruile ſignificans *in*. Hinc & Chaldaicè *ſephara* idem eſt quod terminus, limes, portus, ſtatio; Arabicè verò eſt tranſitus ſiue traiectus ספר *ſaphar* enim Arabicè idem eſt quod tranſijt, traiecit, nauigauit. Vnde & Melitenſes (qui multas habent voces mutuatas à Syris & Arabibus) *ſepharad* vocant traiectum ſiue tranationem boum; & *ſepharbeim* vocant tranationem animalium: indéque nonnulli viri docti putant *ſepharuaim* fuiſſe vrbem iuxta Boſphorum, ita dictam à tranatione animalium per illas maris angu-

B ſtias, quas expugnauit Sennacherib Iſaiæ 36. 19. Porrò Boſphorus eſt anguſtum mare, quod à bobus tranari poteſt, ait Plinius lib. 6. c. 1. ita dictus, quòd ſit τῶ βοὸς πορεία, id eſt, bouis iter & via, Boſphorus eſt duplex, vnus in Propontide, qui Chalcedonem à Conſtantinopoli breui freto diuidit: hic Thracius cognominatur. Alter in introitu Mæotidis paludis, qui à populis accolis Cimmerius dicitur, de quo Ouid.

Boſphorus & Tanais ſuperant Scythiaque paludes.

De Thracio hîc agi videtur. Eouſque enim relegatos & diſperſos fuiſſe Iudæorum captiuos in captiuitate Babylonica, docet S. Hieron. hic, & in

C Zachar. c. 10. Hebręi, Emmanuel, & Mariana, qui tamen cenſet Iudæos in Boſphorum relegatos ab Adriano Imper. non à Chaldæis. Alij tamen viri docti cenſent hîc agi de Boſphoro Cimmerio: in eo enim dominabantur Aſſyrij, indéque colligebant milites. Pontifici enim & Cymmerij ex climate frigido & aſpero, erant homines duri & aſperi, ideóque in bellis ſæui & acres. Vnde Diodorus Siculus lib. 3. c. 7. ait. Sardanapalum præuidẽtem excidium ex oraculo dicente, Niniuen tunc capiendam cùm fluuius vrbi hoſtis fieret (tunc enim Tigris imbribus excreſcens muros Niniues deiecerat ad ſtadia viginti) tres filios amandaſſe cum magna auri copia in Paphlagoniam ad Cottum Præſidem, ducum omnium ſibi acceptiſſi-

D mum. Paphlagonia autem vergit ad Boſphorum & Pontum: quocirca Strabo hoc regnum vocat Boſphoranum. Eò ergo multos Iudæorum ab Aſſyrijs & Babylonijs relegatos cenſent, qui in aſpera regione ab aſperis incolis dura patiebãtur. Ibi enim eſt Cerberion mons & oppidum, Cocytus, Phlegethon & Tartarus: quocirca Homerus inferni ſedem collocat apud Cimmerios, ſiue ob perpetuas tenebras, ſiue ob metallorum frequentes fodinas, ſiue ob valles opaciſſimas & hiberno ſoli inacceſſas; adeò vt Gentiles cenſerent illic eſſe inferni oſtium. Sicque accipiunt illud Iſaiæ 28. 15. *Percuſſimus fœdus cum morte, & cum*

E *inferno fecimus pactum*, putà cum Cimmerijs & regno Boſphorano, ſcilicet cum Aſſyrijs regnantibus in Ponto & Boſphoro. A tam ſæua ergo & horrida captiuitate Iudæos liberandos prædicit Abdias; ac per hoc repræſentat, à morte & inferno liberandos per Chriſtum: vt, ſicut Iudæi ab Aquilone rigidiſſimo tranſlati ſunt ad Auſtrum calore ſuauiſſimum; ita à peccato, acedia & vitijs per Chriſtum transferamur ad auram & flatum ſuauiſſimum Spiritus ſancti, quæ nos amore Dei & virtutis faciat ardentes. Huc facit illud Tibulli lib. 3. eleg. 5.

Elyſios olim liceat cognoſcere campos,
Lethæamque ratem, Cymmerióſque lacus,

infer

infernos ſcilicet & caliginoſos. Et illud Ouid.

Boſphorus & Tanaiſ ſuperant, Scythiaque paludes.

Et illud Lucani:

Sic ſtat iners Scythicas aſtringens Boſphorus vndas.

Porrò Plinius lib. 2. c. 15. aſſerit Boſphori Cimmerij latitudinem eſſe mille quingentorum paſſuum. Regni Boſphorani rex poſtmodum fuit Mithridates, eo ſpoliatus à Romanis.

Senſus ergo eſt, Iudæi qui in captiuitate Babylonica in Boſphorum tranſlati ſunt, inde cum cæteris Iudæis è Babylone redeuntibus reuertentur, & poſſidebunt ciuitates Auſtri, putà Iudææ patriæ ſuæ, quæ Auſtralis eſt.

Porrò Hebræi, Chald. Syrus, Arabicus vterq; Ioſippus filius Gorionis lib. 3 Hiſtor. c. 15. & lib. B 5. c. 15. R. Salomon, R. Dauid, Lyra. Clarius, Pag. Arias, Vatab. Burgenſis, à Caſtro, Emmanuel, Mariana, & alij multi per *Sepharad* accipiunt Hiſpaniam: & ita Rabbini vbicumque fini, Hiſpaniam vocant *Sepharad*. Hiſpania enim à Geographis & Poëtis priſcis ponitur vltima pars orbis: vnde iuxta Compoſtellam locus eſt, qui dicitur *fines terræ*. Boſphorus ergo Hiſpanicus ſunt Gades, ſiue fretum Herculeum, vulgò *ſtrictum Gilbratar*, vbi ſunt colũnæ Herculis, qui eas ibi poſuit quaſi fines ſuæ profectionis ſuarúmque victoriarum: vnde eas ſuperans Carolus V. mittendo claſſes in Americam, hoc ſibi ſymbolum ſumpſit, *Plus vltrà*, q. d. Superaui Herculem eiúſq; columnas & C terminos. Accedit, quòd multi cenſeant Hiſpanos oriundos ex Thubal, & Ibelis, vel Iberis habitantibus iuxta Boſphorum & Pontum Euxinũ, indéque vocatos Iberos, vti dixi Geneſ. 10. 2. Fauet nomen *Sperida*, quo Græci, ait Arias, Hiſpaniã appellant: *Sperida* enim, ſi literas conſonantes, quas ſolas conſiderant Hebræi, ſpectes, idem eſt quod *Sepharad*: licèt Græci Hiſpaniam vocent *ἑσπερίδα* & Heſperiam, eo quòd Occidentalis ſit regio. fortè à Græco *ἑσπερίδα* Hebræi Hiſpaniam vocarũt *Sepharad*: Græcis enim vicini erant Phœnices & Iudæi. Audi rem miram ex Ioſepho lib. 1. contra Appion. *Nam Gallos & Hiſpanos vſque* D *adeò ignorarunt ſcriptores, &c. vt Hiſpanos qui tãtam occiduæ terræ partem incolunt, vrbem vnam eſſe putauerint, eo quòd illæ gentes nullum haberent cum cæteris cõmercium.* Rurſum fauet huic ſententiæ quod Ioſephus lib. 11. Antiq. c. 11. ex Megaſthene aſſerit, Nabuchodonoſorem poſt exciſam Ieruſalem ſubiugaſſe Hiſpaniam; videtur ergo plures Iudæorum eò transtuliſſe. Iuxta hanc ſententiam ſenſus erit. q. d. Iudæi in Hiſpaniam traducti, inde cum cæteris Babylone redeuntibus ſub Cyro reuertentur in ciuitates Auſtri, putà in Iudæam.

Myſticè, q. d. Apoſtoli è Iudæa in Hiſpaniam excurrent, atque ab Auſtrali regione Gadium & prouinciæ Bæticæ, in alias Hiſpaniæ prouincias, indéque in Africam, imò in Braſiliam, Americam, E Æthiopiam (hæ enim omnes ſunt ad Auſtrum) traijcient, eoſque omnes Chriſto ſubijcient, vti fecit S. Iacobus, S. Paulus, eorúmq; ſucceſſores. Magna enim gloria Eccleſiæ, æquè ac Hiſpanorum & Luſitanorum eſt, noui orbis, putà Indiarum Occidentalium & Orientalium, ſubiugatio & conuerſio. Ita præter alios Acoſta lib. 1. Indicæ Hiſt. c. 15. vbi ait, decere vt in Script. tantæ rei, putà Americæ, conuerſio extet.

Impugnant hanc ſententiam fusè Sanchez & Ribera (licèt qui huius compendium confecit, eam tueatur.) Primò, quia recentiores Hebræi tantùm Hiſpaniam vocant *Sepharad*. Reſponderi A poteſt, Chaldæum Interpretem eſſe veterem, itẽ Ioſippum, eóſque à veteribus id accepiſſe. Secundò, quia S Hieron. *Sepharad* vertit Boſphorum, non Hiſpaniam, non Gades. Reſpond. Boſphorus græcè nomen commune eſt, & in genere maris anguſtias quæ à bobus tranari poſſunt, ſignificat: Latinè maris anguſtiæ inter duas continentes, vocantur Porthmos, ſicut ex aduerſo terra anguſta inter duo maria, vocatur Iſthmus. Sicut ergo eſt Boſphorus Thracius, & alter Cimmerius, ita eſt & Hiſpanicus, putà Gades, æquè ac Indicus in freto Magellanico, & Arabicus & Perſicus in ſinu Arabico & Perſico. Rurſum Hebr. *Sepharad* Aſſyriacè teſte S. Hieron. in genere terminum ſignificat: fieri autem poteſt vt hoc nomen genericum appropriatum ſit Hiſpaniæ, quia ipſa ab Occidente eſt finis & limes Europæ: poſt illam enim, adeóque poſt Gades ſequitur Oceanus. Senſus ergo eſt q. d. Iudæi qui per omnes terminos, adeóque vſque ad Boſphorum diſperſi ſunt, ad Auſtrum, id eſt, in Iudæam, redibunt. ita S. Hieron.

Myſticè, Apoſtoli & viri Apoſtolici in terminis regionum, vt in Boſphoro Thracio, Cimmerio, Hiſpanico, &c. conſtituti, inde pergent ad prouincias Auſtrales, eáſque nomine Chriſti poſſidebunt. Chriſti enim ſalus & Euangelium à Chananæa per meridiem cæteráſque plagas vſque in C Galliam, Germaniam, Hiſpaniam, Africam, Americam transmigrauit, totúmque orbem peruaſit.

Porrò *Sepharad* peregrinum, putà Aſſyriacum, eſſe nomen inde colligi poteſt, quòd Hebrææ radices ſint triliteræ; quadriliteræ ergo, vti eſt *Sepharad*, ſunt peregrinæ & ex alia lingua aſcitæ: vel certè ex duabus radicibus Hebræis conflatæ ſunt & compoſitæ. Id notant peritiores Hebræi. Rurſum Hebræa nomina ſunt communia multis, & plura ſignificant. *Sepharad* ergo Boſphorũ Thracium, Cimmerium, Magellanicum, & Gaditanum, indéque Hiſpaniam ſignificat. Ipſa enim eſt terminus (quem ſignificat *Sepharad*) cõtinentis: quia maiori parte mari, tum Mediterraneo, tum D Oceano cingitur. Et eſto, poſt tempora Abdiæ ac Chriſti Hiſpania à Iudæis vocata eſſet *Sepharad*, tamen quia ab omnibus omnino Iudæis præteritorum ſæculorum (quos nouimus) ita vocatur, credendum eſt ad eam quoque reſpexiſſe Abdiam; quia non tantùm hominibus ſui æui, ſed & noſtri; ſua ſcripſit oracula. Sic Iſaias c. 49. 12. prædixit conuerſionem Sinarum, eóſque Hebraicè vocat *Sinim*, eſto æuo Iſaiæ non haberent hoc nomen, ſed noſtro, quo eius prophetiam expleri cernimus, vt ibi dixi.

Dices, Abdias prophetat hîc de ſolis Iudæis: illi autẽ in Hiſpania pauci numero ad Chriſtum fuerunt conuerſi: reliqui in Iudaiſmo manſerunt: E vnde à Ferdinando & Iſabella Hiſpania excedere ſunt iuſſi. Reſp. ad literam permulti Iudæi per vaſtationem Iudææ in Hiſpanias aliáſque oras diſperſi, ſub Cyro & Machabæis in Iudæam redierunt. Myſticè multi quoque ex iis ad Chriſtum ſunt conuerſi. Multi enim ab Adriano Imp. Iudæa expulſi profugerunt in Hiſpanias. Imò Lucius Dexter, cui S. Hier. inſcribit tractat. de Scriptor. Eccleſ. in Chronico nuper edito tradit, Iudæos Hiſpanos cùm inaudiſſent de prodigiis Chriſti & Apoſtolorum, miſiſſe legatum ad eos, qui aliquot ex iis in Hiſpaniam mitti depoſceret: vnde mox miſſum eſſe S. Iacobum quem ſolis Iudæis in Hiſpania prædicaſſe cenſet quoque Baron. & alij

Sepharad Hiſpania.

qua de re plura dicam Actor. 12. Denique Iudæi & Iſraelitæ non carnales, ſed ſpiritales hîc intelliguntur, putà credentes in Chriſtum. Hi enim ſunt veri Iſraelitæ, filij Abrahæ, & promiſſorum Dei hęredes, vt docet Apoſt. Rom. 9. 6. & ſequẽt.

Septē gentes ſeptem vitia. Tropol. Hugo de S. Victore per ſeptem haſce gẽtes accipit ſeptem vitia capitalia, quæ Iacob, id eſt, fidelis luctator, habitans in Sion, id eſt, in ſpecula mentis, ſupplãtat tum in ſe, tum in alijs per ſeptem virtutes contrarias, & per ſeptem dona Spiritus ſancti, ac per ſeptem petitiones orationis Dominicæ, ſeptémque primas beatitudines. Primò ergo Eſau & Idumæi odio Iudæorum flagrantes, denotant iram. Hanc ſupplantant ij *qui ad Auſtrum ſunt*, putà qui vento calido & ſpiritu charitatis dilatati & accenſi, omnes anguſtias omnéque frigus odij & iracundiæ ſuffocant. Secũdò, Philiſthijm, id eſt, conſperſi cinere, vel ruentes potu (à radice נפל *naphal*, id eſt, cecidit, & שתה *ſata*, id eſt, bibit, teſte Pagnino in Interpret. nom. Heb.) denotant gulam & guloſos. Hanc ſupplantant qui *in campeſtribus* frugalitatis, temperantiæ & continentiæ degunt, ac oleribus & leguminibus campeſtribus potiùs, quàm carnibus & delicijs vrbanis veſcuntur. Iidem tertiò ſubigunt & poſſidẽt *Ephraim*, id eſt, ſuperbiam; & quartò, *Samariam*, id eſt, inuidiam: Ephraim enim dedit reges ſuperbos Iſraëli; Samariæ inuidi fuerunt & æmuli Iudæorum. Quintò, *Beniamin*, id eſt, filius dexteræ, putà ſtrenuitas, diligentia & fortitudo, C *poßidebit Galaad*, id eſt, ſubiugabit acediã: Galaad enim idem eſt quod aceruus teſtimonij, vbi & Laban feſſus deſtitit perſequi filias ſuas, ac receſſit à Iacob. Sextò, *trãſmigratio Iſrael*, id eſt, fideles, qui in terra peregrinos ſe æſtimant, ac migrant in cœlum vt videant Deum, eiq; dominentur, poſſidẽt omnia loca Chananæorum & Sareptæ, id eſt, omnes auaritiæ artes & ſpecies ſubigunt. Chananęus enim idem eſt quod mercator, cuius propria eſt auaritia: Sarepta idem eſt quod conflatorium, in quo ſcil. conflatur aurum & argentum. Septimò, *tranſmigratio Ieruſalem, quæ eſt* in Sepharad, ſiue *Boſphoro*, id eſt, fideles, qui debellatis animi per- D turbationibus ad viſionem pacis aſpirant, & trãſmigrant, ideóque à carnis delicijs longiſſimè recedunt, ſenſúſque omnes coarctant, & per bonos labores edomant, hi, inquam, poſſidebunt ciuitates Auſtri, id eſt, omnes libidinis & carnalis concupiſcentiæ æſtus ſupprimunt & extinguent: itáque quaſi ſaluatores, victores & triumphatores de Idumæis cęteríſque hoſtibus deuictis, glorioſè aſcendent in montem Sion, i. in cœlum, ibíque cum Deo regnum felicitatis æternæ imbunt, quod hîc per gratiam, ſuíque & vitiorum victoriam inchoarunt. Nota vocem *exercitus*, cùm ait, *Tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſrael*:

Exercitus dictus ab exercendo. exercitus enim dicitur multitudo militum, eò quòd E exercendo fit melior. Ita Vegetius lib. 2. de re milit. *Numerus*, inquit, *militum exercitatur: vnde & re ipſa ab opere exercitus nomen accepit, vt ei nunquã liceret obliuiſci quod vocabatur.* Ita olim Romani (vti etiamnum ſtrenui duces) milites ſuos, præſertim tirones, perpetuò in armis omníque labore & auſteritate caſtrenſi exercebant. Audi Ciceronem Tuſcul. 2. *Noſtri exercitus primùm vnde nomen habent vides; deinde qui labor quantus agminis, ferre plus dimidiati menſis cibaria, ferre ſi quid ad vſum velint ferre vallum: nam ſcutum, gladium galeam in onere noſtri milites non plus numerant quàm humeros, lacertos, manus: arma enim membra militis eſſe dicũt,*

A *quæ quidem ita geruntur aptè, vt, ſi vſus foret, abiectis oneribus, expeditis armis vt membris pugnare poſſint. Quid exercitatio legionum: quid? ille curſus, clamor, quanti laboris eſt? Ex hoc ille animus in prælijs paratus ad vulnera. Adduc pari modo inexercitatum militem, mulier videbitur.* Exercitatos hoſce imitentur milites & pugiles Chriſti, vt non vno die, menſe, vel anno, ſed iugiter per omnem vitam arma tractent, corpus duris vigilijs, ieiunijs, laboribus; animum pijs orationibus, meditationibus, ſtudijs, lectionibus exerceant. Ita fiant fortes & inuicti: ita aduerſarios ſuperabunt: ita aduerſa omnia ſibi ſubdent & ſeruire cogent. Hoc vnum faciebant olim Anachoretæ, qui inde Aſcetæ, i. B exercitatores, ſunt appellati. Idem faciunt nunc Cœnobitæ & Religioſi.

Rurſum exercitus ſignificat multitudinem. *Exercitum*, inquit Vlpianus, *dicimus non vnam cohortem, neque vnam alam, ſed numeros multos militum.* Vnde Virgil. lib. 9. Æneid.

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis
Diues equûm, diues pictai veſtis & auri,

Ita miles Chriſti omnes ſenſus, omnes animę potentias, omnes mentis dotes & vires in aciẽ educat, eóſque numeroſiſſimis hoſtibus opponat. *Quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. State ergo ſuccincti lum-* C *bos veſtros in veritate, & induti loricam iuſtitiæ, &c.* Epheſ. 6. 12. Vide quæ ibidem de panoplia militis Chriſtiani annotaui.

Aſcendent, q. d. Exurgent & venient in Sion, *verſ. 21.* putà in Ieruſalem, *ſaluatores*, id eſt, propugnatores Iudæorum, quales erant Othoniel, Gedeon, Samſon tempore Iudicum: *iudicare*, vt iudicent, id eſt, coërceant & ſubijciant, *montem Eſau*.] Putà Idumæam. Tales fuere Iudas, Simon, Hyrcanus, Alexander, Ariſtobulus Aſſamoræi, vt ſuperiùs dixi. *Iudicare* enim ſæpè idem eſt quod vindicare. Hinc in lib. Iudicum Iudices vocantur vindices populi Iſrael.

D Myſticè, ſaluatores ſunt Chriſtus & Apoſtoli, qui Iſraelis hoſtes, putà Idumęos, aliáſque gentes expugnata idololatria & infidelitate ſubegerunt Chriſto, & Sioni, id eſt, Eccleſiæ Chriſtianæ. ita Clarius, Vatab. & alij, ac S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 31. Hi exierunt de Sion, id eſt, de ſpecula, orationis ſcilic. In qua ſpiritu Dei animati, igneis verbis quaſi telis ſauciarunt, ac Dei amore accenderũt horridos Eſauitas, i. infideles & peccatores.

Et tunc erit Domino regnum.] q. d. Tunc Dominus in hoc ſuo populo, & per eum alijs omnibus imperabit, atque ab eis ſubditis viciſſim agnoſcetur & coletur. Hoc inchoatè verum fuit in Machabæis, plenè in Eccleſia Chriſti militante, ple- E niſſimum erit in triumphante, *Cùm ſubiecta fuerint illi* (Chriſto) *omnia, tunc & ipſe Filius ſubiectus erit Patri, qui ſubiecit ſibi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus*, ait Apoſtolus 1. Cor. 15. 28. ita S. Hieron. & Hugo. Minùs rectè Septuag. Aquila, & Theodot. pro *ſaluatores* vertunt, *ſaluati*. Hebr. enim מושיעים *moſcym* eſt actiuum, & ſignificat ſaluatores, non ſaluatos: illorum enim eſt iudicare non horum.

Moral. de clementia. Moral. diſce hîc primò, Deum ſemper vindictam clementia tẽperare, imò ſuperare, ac in eam deſinere: hanc enim oſtendit in Idumæos hoſtes ſuos, dum eos facit ſuum populum & regnum. Idem imitentur reges & principes. Huius rei hieroglyphi-

roglyphicum in Antonini Pij priſcis nummis videre eſt, fulmen in thoro collocatum. Inueniūtur alij, in quibus aquila fulmini inſidet, cui ramus oliuæ eſt additus. Hoc in ſuo ſymbolo Carolus V. Imp. vſurpauit. Aquila ſignat imperium, fulmen vindictam, oliua clementiā; vt ſignificet Imperatorem vindictam clementia & ratione moderari debere, nec niſi conſultò eam torquere. Quærit Seneca natur. quæſt. lib. 2. c. 63. *Quare*, inquit, *id fulmen quod ſolus Iupiter mittit placabile eſt, pernicioſum verò id de quo deliberauit, & quod alÿs quoque dÿs auctoribus miſit?* ac reſpōdet; *Quia Iouem, id eſt, regem, prodeſſe ſolum oportet, nocere autem non niſi cum pluribus viſum eſt.* Diſcant hoc Prælati & Principes, vt fulmen non ſuo animo indulgētes, ſed prudentum conſilio obſequentes, ac penè inuiti vibrent in noxios.

Regni Dei excellentia ex quatuor capitibus.

Rurſum diſce hîc, ſummam felicitatem hominis eſſe, ſi fiat Dei regnum, ſi Deus in eo eiúſque anima regnet, idque primò, quia Deus eſt rex æquiſſimus & benigniſſimus, ac proinde ſumma æquitate & ſuauitate imperat: ſecus eſt de tyrannis, quales ſunt dæmon, mundus, & caro, qui iniqua & duriſſima imperioſè & tyrānicè iubent animæ quam poſſident. De dæmone patet in magis & ſagis, & quibus imperat neces ſuorū vicinorū, cognatorum & parentum, ac ni pareant, verberat eos maléq; mulctat, & tractat vt ſua mancipia. De mundo liquet: quid enim non imperat mundus ambitioſo, vt honores, auaro, vt opes cōſequatur? quas adulationes, quę obſequia, quas vigilias, quas curas, quos metus, quas inuidias, quas ſimonias, quas fraudes, quas vſuras? De carne manifeſtū eſt in guloſis & libidinoſis, quibus caro fœdiſſima quæque imperat, quibus ſæpè febres, luem veneream, morbóſq; & cruciatus acerbiſſimos, ipſámque mortem ſibi conciliant. Ex aduerſo de Dei & Chriſti regno canit Pſaltes pſal. 44. 3. *Specioſus forma præ filÿs hominū: diffuſa eſt gratia in labÿs tuis.* & v. 5. *Specie tua & pulchritudine tua intende; proſperè procede & regna.* & v. 7. *Virga directionis* (recta, æqua) *virga regni tui, dilexiſti iuſtitiā, & odiſti iniquitatem.* Et pſal. 71. 2. *Iudicare populum tuum in iuſtitia, & pauperes tuos in iudicio. Suſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam*, &c. Et Iſaias c. 11. 4. *Iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet pro manſuetis terræ.* Et c. 42. 3. *Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet iudicium.* Secundò, quia regnū hoc Dei conſiſtit in gratia & virtutibus, putà fide, ſpe, charitate, &c. quæ ſunt dona nobiliſſima animæ à Deo communicata, vt ijs dirigatur ad Dei obſequium, ſummúmque ſuum bonum. Regit enim mentem Deus, cùm ei inſpirat ſui, id eſt, ſummi boni, cognitionem, amorem, deſiderium, cultum, vnionē, &c. Iam quid melius quàm cognoſcere primam veritatē, quid beatius quàm amare ſummam bonitatem, quid dignius quàm colere immenſam maieſtatem? Tertiò, quia hoc regnum dirigitur non ad Dei regentis, ſed ad animæ quæ regitur vtilitatem, eámque maximam, nimirum, vt ſanctè piéque viuendo mereatur gloriam & regnū cœleſte, in quo Deum omniáque Dei bona poſſideat in æternum. Hinc Apoſtolus Coloſſ. 1. 12. *Gratias*, ait, *agentes Deo, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filÿ dilectionis ſuæ.* Quartò, quia regnum hoc ſubditos non facit

A viles, ſed nobiles, imò reges, iuxta illud Apoc. 5. 10. *Feciſti nos Deo noſtro regnum* (reges) *& Sacerdotes, & regnabimus ſuper terram.* & 1. Petr. 2. 9. *Vos autem genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum.* An nō rex eſt, qui ſuis cupiditatibus & paſſionibus per Dei gratiam imperat? qui ſuperbiam humilitate, auaritiam liberalitate, iram clementia, gulam temperantia, libidinem caſtitate coërcet, frænat, regit? An non rex eſt, qui per rationē, prudentiam, continentiam, memoriæ, voluntati, appetitui concupiſcibili & iraſcibili, phantaſiæ, oculis, auribus, linguę, ori, cæteríſque potentijs & membris ſapienter æquè ac fortiter dominatur?

B Quare meritò quotidie à Chriſto iubemur orare, *Adueniat regnum tuum.* Vbi verè S. Cyprian. *Qui*, inquit, *renunciauit iam ſæculo, maior eſt & honoribus eius & regno: & ideò qui ſe Deo & Chriſto dedicat, nō terrena, ſed cæleſtia regna deſiderat*, imò *Deum ipſum*, quia in illo regnaturi ſumus. Et S. Ambroſ. lib. 6. de Sacram. c. 5. *Si Deus in nobis regnat, locum habere aduerſarius non poteſt. Culpa non regnat, peccatum non regnat, ſed regnat virtus, regnat pudicitia, regnat deuotio.* Ergo ô Domine eſtu rex noſter, legifer noſter, regna in nobis, offerimus tibi animas noſtras, omnéſque eius potentias, dotes & limites, nos ipſi eas regere non poſſumus;

C vt eas tyranni mundus, caro, & dæmon regant, non volumus: tu, qui eas creaſti, & tuo ſanguine redemiſti, illas ipſas vt tuum peculium, vt tuum regnum rege, qui ſolus regis ſapienter, clementer, potenter æquè ac vtiliter & feliciter. Senſit hoc rex ille inclytus, qui dicebat pſal. 22. 1. *Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuæ ibi me collocauit.* Et Apoſtolus, qui ſuis hoc vnum apprecatur: *Dominus autem dirigat corda veſtra in charitate & patientia Chriſti.* 2. Theſſal. 3. 5. Eia Domine rege cor noſtrum, vt nemini obſequatur, nulli ſe tradat niſi tibi, vt à nemine niſi à te, tuáque charitate & patientia nobis aſpirata dirigatur ad ardua quæque tui amore ſuſcipienda, & dura omnia conſtanter toleranda. Rege pariter linguam noſtram, vt nonniſi tuas laudes lo-

D quatur: rege manus, vt quæcumque tibi placita ſunt tractent & peragant: rege pedes, vt inoffenſo greſſu ad omne bonum ferantur. Ad te cum ſponſa in Canticis ſuſpiramus & clamamus: *Trahe me poſt te: curremus in odorem vnguentorum tuorum. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia. Ego dilecto meo, & ad me conuerſio eius. Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum.* Hoc vnicum eſt animæ noſtræ deſiderium, hæc ſumma votorū noſtrorum, vt regnes in nobis per gratiam, & facias nos venire ad regnum tuum cœleſte, vbi eſt viſio tui manifeſta, tui dilectio perfecta, tui ſocietas beata,

E tui fruitio ſempiterna; vt in vltimo illo & decretorio mundi die, qui erit horizon æternitatis beatæ & miſeræ, diſpeſcens electos à reprobis in omne æuum, à te exultantes audire mereamur: *Venite benedicti Patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi, in quo nobis obtinget certa ſecuritas, ſecura tranquillitas, tranquilla iucunditas, felix æternitas, æterna felicitas, vbi eſt amor perfectus, timor nullus, dies æternus, alacer motus, & vnus omnium ſpiritus*, ait ſanctus Auguſtinus in Meditationibus capite vltimo.

COMMENTARIVS
IN IONAM.

ARGVMENTVM.

SANCTVS Hieron. epiſt. ad Paulin. *Ionas*, ait, *columba pulcherrima naufragio ſuo paſſionem Domini præfigurans, mũdum ad pænitentiam reuocat: & ſub nomine Niniue Gẽtibus ſalutem nũciat.* Quæres quis, qualis & quando fuit Ionas? Hebræi nonnulli, quos ſequitur S. Dorotheus in vita Ionæ, aſſerunt Ionã eſſe filium viduæ, quem mortuum Elias vitæ reſtituit, qui factus Propheta miſſuſque in Niniuen, poſtea aſſumpta matre fugit in Aſſyriam: cogitabat enim; Hoc pacto tollam probrũ meum quod falsò contra Niniuen prophetando acquiſiui. *Dedit prodigia ſuper Ieruſalem ac totam terram, lapidem videlicet miſerabiliter clamantem quòd finis appropinquet, & quando ab omnibus gentibus Ieruſalem calcaretur, quòd tunc ciuitas illa abolenda eſſet.* Hucuſque Dorotheus. Idem per omnia, excepto lapide clamante, habet S. Epiphan. in vita Ionæ. Audi & S. Iſidor. in Iona: *Ionas columba & dolens, filius Amathi de Geth ciuitate ad Gentium præconium mittitur, miſſus contemnit, contemnens fugit, fugiens dormit, propter quem periclitabatur nauis, ſed ſors dormientem reperit.* Tradunt *Hebræi hunc eſſe filium viduæ, quem à mortuis Elias ſuſcitauit: cuius ſepulchrum in quadam vrbium Geth in viculo demonſtratur, qui eſt in ſecundo milliario Sephorim, itinere quo pergitur Tyberiadem.* Adducit Hebræi in Seder olam, & ex iis Mariana, Ionam fuiſſe illum adoleſcentem, quem Eliſæus miſit vt vngeret Iehu in regem, 4. Reg. 9. 1. quique laudauit Iehu ob exciſam domum Achab, 4. Reg. 10. 30. Adiungunt alij, patrem Ionæ fuiſſe Abdiam Prophetam: hunc enim fuiſſe maritum viduæ Sareptanæ.

Ionas non fuit filius Sareptanæ, quem ſuſcitauit Elias.

Verùm quod hi Auctores cenſent Ionam fuiſſe filium viduæ Sareptanæ, ac conſequenter vixiſſe tempore Eliæ, falſum eſt, & iiſdem rationibus refellitur, quibus initio Abdiæ probaui, Abdiam non vixiſſe tempore Eliæ, & Achab regis Iſraël. Adde, Ionam hunc vixiſſe tempore Ieroboam, qui regnauit in Iſraël eo tempore, quo in Iuda regnabat Ozias, ſiue Azarias: ſic enim habetur 4. Reg. 14. 25. *Ipſe* (Ieroboam) *reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath non procul à Damaſco, vſque ad mare ſolitudinis* (is eſt lacus Aſphaltites) *iuxta ſermonem Domini Dei Iſrael, quem locutus eſt per ſeruum ſuum Ionam, filium Amathi Prophetam, qui erat de Geth, quæ eſt in Hopher.* Hunc enim Ionam eſſe noſtrum Prophetam patet; tum quia idem vtrobique nominatur eius pater Amathi, eadem patria Geth, tum quia id aſſerunt Ioſeph. lib. 9. Antiq. cap. 11. S. Hieron. Theophyl. & paſſim alij hîc. Vbi obiter nota, Prophetas non ſcripſiſſe omnes ſuas prophetias, vel, ſi ſcripſerint, aliquas periiſſe. Hæc enim prophetia Ionæ de vaſtatione Damaſci & Emath, déque reſtitutione terminorum Iſraël facienda per Ieroboam, in libro Ionæ non exſtat. Rurſum ex verbis iam citatis liquet, Ionam oriundum fuiſſe ex Geth. Hæc autem Geth fuit vrbs, non illa Philiſthinorum (Ionas enim Hebræus fuit, non Philiſthæus) licèt id ſenſerint Epiphan. Doroth. & Rupert. ſed illa quæ eſt in Opher, pertinens ad tribum Zabulon. de qua S. Hieron. in Prologo: *Geth*, inquit, *in ſecundo Sephorim milliario, quæ hodie appellatur Diocæſarea, euntibus Tyberiadem haud grandis eſt viculus, vbi & ſepulchrum eius oſtenditur. Quanquam alij iuxta Dioſpolim, id eſt, Liddam, eum & natum, & conditum velint, non intelligentes, hoc quod additur Opher, ad diſtinctionem aliarum Geth vrbium pertinere, quæ iuxta Eleutheropolim, ſiue Dioſpolim hodie quoque monſtratur.* Fuit ergo Ionas Zabulonites, putà Gethæus, non Sareptanus: ergo nec filius viduæ Sareptanæ.

Geth duplex eſt.

Ionas itaque tempore Abdiæ & præcedentium Prophetarum, ſcilicet Oſee, Ioël & Amos ſub Ieroboam, Azaria & poſteris eorum prophetauit. ita tradunt Hebræi, S. Hieron. Theophyl. Euſeb. in Chron. Clemens Alex. 1. Strom. S. Auguſt. 18. Ciuit. 27. Abul. in lib. 4. Reg. cap. 9. q. 3. & alij. Porrò prophetauit Ionas nõ prioribus annis regni Ieroboam, quibus regnauit cum Amaſia rege Iuda, vti opinatur à Caſtro lib. 4. Procemij cap. 3. ſed poſterioribus, quibus ipſe regnauit cum Azaria filio Amaſiæ. Nam ſub Ieroboam & Ozia, vel Azaria, qui quinquaginta duobus annis regnauit, cœpit prophetare Oſee, vt patet Oſee 1. 1. qui fuit primus omnium Prophetarum.

Quando prophetarit Ionas miſſus ad Sardanapalum

Hinc ſequitur, Ionam prophetaſſe paulò ante initia vrbis Romæ, putà regnante Sardanapalo, quem Gentilium Hiſtorici ponunt vltimum regem Aſſyriorum: Sardanapalus enim vixit tempore Ieroboam regis Iſraël, & Oziæ regis Iudæ,

quo

quo tempore Proeas Syluius auus Romuli regnabat in Latio, teſte Euſebio in Chron. S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 21. & S. Hieron. initiò Comment. in Amos, de quo plura cap. 3. verſ. 5. Ex hac chronologia magna lux oritur prophetiæ Ionæ. Ex ea enim videmus cauſam, cur Deus præter morem Prophetam Hebræum miſerit ad Niniuitas Gentiles, & valdè remotos. Nimirum cauſa fuit, quòd eo tempore Niniuitarum mores erant corruptiſſimi & flagitioſiſſimi, ita vt clamarent in cœlum poſceréntque vindictam & fulmen, quod Deus hîc eis per Ionam intentat. Id ita fuiſſe diſcimus ex eorum rege Sardanapalo: nam *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Sardanapalus enim fuit molliſſimus & effeminatiſſimus, quem Arbaces Medis præpoſitus, inquit Iuſtin. lib. 1. *inuenit inter ſcortorum greges purpuram colo nentem, & muliebri habitu, cùm mollitie corporis & oculorum laſciuia omnes feminas anteiret, penſa inter virgines partientem. Quibus viſis indignatus tali feminæ tantum virorum ſubiectum, ad ſocios refert quid viderit, negat ſe ei parere poſſe, qui ſe feminam malit eſſe quàm virum. Fit igitur coniuratio: bellum Sardanapalo infertur. quo ille audito non vt vir regnum defenſurus, ſed vt metu mortis mulieres ſolent, primò latebras circumſpicit, mox deinde cum paucis & incompoſitis in bellum progreditur, victus in regiam ſe recipit, & extructa pyra ſe & diuitias in incendium mittit, hoc ſolo imitatus virum.* Inde à Græcis dictus eſt Sardanapalus, id eſt, morio. Proprium enim eius Aſſyriacum nomen erat Tonoſconcoleros, teſte Euſebio in Chron. & alijs. Hinc & Sardanapali nomen in prouerbium abijt, ſignificátque hominem molliſſimum & effeminatiſſimum. Ita Ariſtophanes in Auibus: *Quis*, ait, *hic Sardanapalus?* Moriens ipſe hoc ſibi epitaphium condidit:

Ede, bibe, lude, poſt mortem nulla voluptas.

Et:

Cùm te mortalem noris, præſentibus exple
Delicijs animum, poſt mortem nulla voluptas.

Vel, vt Cicero 5. Tuſcul. *Quomodo*, inquit, *iucunda vita poteſt eſſe, à qua abſit prudentia, abſit moderatio? Ex quo Sardanapali opulentiſſimi Syriæ regis error agnoſcitur, qui incidi iuſſit in buſto:*

Hæc habeo quæ edi, quæque exaturata libido
Hauſit, at illa iacent multa & præclara relicta.

Quid aliud, inquit Ariſtot. *in bouis, non in regis ſepulchro inſcriberes? Hæc habere ſe mortuum dicit, quæ ne viuus quidem diutiùs habebat quàm fruebatur.* Hinc Iuuenal. ſatyr. 5.

Et venere, & cœnis, & plumis Sardanapali.

Regem imitati ciues opulenti, ventri & veneri ſe pariter dediderunt, indéque in omnia ſcelera prolapſi ſunt, vt mererentur è cœlo ſiderari, vel à terra dehiſcente ſorberi. Mittitur ergo à Deo clementiſſimo Ionas, qui ſcelera hæc arguat, & imminens exitium comminetur. Ionas onus hoc

Series hiſtoriæ Ionæ.

A detrectans fugit in Tharſis: ſequitur eum à tergo Deus, procellam in mari excitat: nautæ iniciunt ſortes, eæ iudicant Ionam fluctuum cauſam. Mittitur ille in mare æſtuans, ſorbetur à ceto, in ventre ceti Deum inuocat, exauditur, liberatur, die tertio à ceto in littus euomitur. Sapit Ionas, Deo obediens vadit in Niniuen, contenta voce clamat: *Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur.* Percelluntur Niniuitæ, reſipiſcunt, pœnitentiam agunt in cinere & ſacco. Placatus Deus minas reuocat, vrbi parcit. Indignatur Ionas ſua oracula non impleri, ſed Deus per hederam & vermem docet eum, clementiæ eſſe pœnitentibus parcere.

B Nota. Poſtmodum Niniuitæ ad ingenium & ſcelera ſua redierunt: vnde poſt Ionam miſſus eſt ad eos Nahum, qui iterum excidium eis intentaret, quod reipſa eis inflictum eſt, vti dicam Nahum 2. Hoc eſt quod Tobias moriens cap. 14. 12. filijs ſuis mandat, vt fugiant ex Niniue: *Video enim*, inquit, *quia iniquitas eius finem dabit ei.* Vbi Septuag. vti recitat S. Hieron. hîc in prologo, vertunt, *fili ecce ſenui, & in eo ſum vt reuertar de vita mea: tolle filios tuos, & vade in Mediam fili. Scio enim quæ locutus eſt Ionas Propheta de Niniue, quoniam ſubuertetur.* Vnde patet ad pœnitentiam Niniuitarum, Dei de eorum excidio ſententiam non fuiſſe planè abolitam, ſed C ſuſpenſam dumtaxat: ipſis enim ad ſcelera ſua redeuntibus, Deus laxauit manum ſuam, ſententiam reuocauit, & exitium à Iona comminatum eis inflixit.

Niniuitæ ad vomitū rediere.

Allegor. Ionas vnus ex omnibus Prophetis miſſus ad Gentes, atque à ceto abſorptus, & tertio die reſtitutus, expreſſus fuit typus Chriſti Gentes vocantis, patientis & reſurgentis, vt patet Matth. 12. 40. de quo plura inferiùs cap. 2. 11. Vnde S. Auguſt. 18. Ciuit. 30. *Ionas*, ait, *non tam ſermone, quàm ſua quadam paſſione prophetauit, profectò apertiùs quàm ſi eius mortem & reſurrectionem voce clamaret.*

Ionas typus Chriſti patientis & reſurgentis.

Denique Ionas vitæ ſanctitate illuſtris, catalo- D go Sanctorum aſcriptus eſt in Martyrol. die 21. Septemb. Idipſum patet ex viſione, qua præter morem Prophetarum & veteris teſtamenti Sanctorum, quaſi Sanctus ſancto monacho ex hac vita emigranti apparuit. Recenſet eam S. Gregor. lib. 4. dialog. cap. 34. *Quidam*, ait, *noſter Religioſus vir vita valdè laudabilis, cùm ante hoc quadriennium moreretur*, &c. *in hora exitus ſui Ionam Prophetam, Ezechielem quoque & Danielem cœpit aſpicere, eoſque dominos ſuos ex nomine clamare: quos dum ad ſe veniſſe diceret, & depreſſis luminibus eis reuerentiæ obſequium præberet, ex carne eductus eſt.* Porrò Ionam cum Chriſto reſurrexiſſe inter ſanctos Prophetas, qui fuerunt te- E ſtes reſurrectionis Chriſti, ac cum eo in anima & corpore glorioſum aſcendiſſe in cœlum, probabiliter cenſent nonnulli. de quo plura cap. 2. ſub finem.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Deus mittit Ionam ad Nininitas, ille fugit in Tharſis; *Deus eum inſequitur, ventum & procellam in mari excitat: nautæ iaciunt ſortes vt cauſam, puta reum, deprehendant; ſors indicat* Ionam, *ille fugæ culpam agnoſcit, atque,* Tollite me & mittite in mare, & ceſſabit mare à vobis. *Mittitur in mare, & mox procella ſiſtitur.*

℣. 1.) Et factum eſt verbum Domini ad A Ionam filium Amathi, dicens:

℣. 2.) Surge, & vade in Niniuen ciuitatem grandem, & prædica in ea: quia aſcendit malitia eius coram me.

℣. 3.) Et ſurrexit Ionas, vt fugeret in Tharſis à facie Domini & deſcendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Tharſis: & dedit naulum eius, & deſcendit in eam vt iret cum eis in Tharſis à facie Domini.

℣. 4.) Dominus autem miſit ventum B magnum in mare: & facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.

℣. 5.) Et timuerunt nautæ, & clamauerunt viri ad Deum ſuum: & miſerunt vaſa, quæ erant in naui, in mare, vt alleuiaretur ab eis: & Ionas deſcendit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore graui.

℣. 6) Et acceſſit ad eum gubernator, & dixit ei: Quid tu ſopore deprimeris? C ſurge, inuoca Deum tuum, ſi fortè recogitet Deus de nobis, & non pereamus.

verſ. 1. ET *factum eſt.*] Vocula *&* non habet hîc vim copulæ; nihil enim præceſſit quod ſequentibus copulet; ſed mora Hebræo dat narrationi & libro initium, eiúſque eſt index. Hinc Ezechiel quoque ſic incipit: *Et factum eſt.* vide ibi dicta.

Verbum.) Chald. *verbum prophetia Domini.* Prophetia enim nunc dicitur *viſio*, nunc *verbum Domini*, vt dixi Iſaiæ 1. 1.

Ad Ionam filium Amathi.) Ex hoc loco probare contendunt Hebræi, Ionam fuiſſe filium viduæ Sareptanæ, quia, inquiunt, fuit filius Amathi, id eſt, veritatis, eò quòd mater eo reſuſcitato ad Eliam eum ſuſcitantem dixerit, *Nunc in iſto cognoui quoniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum eſt*, 3. Reg. 17. 24. Verùm hæc friuola ſunt. Clarum enim eſt ad literam non matrem, ſed patrem Ionæ nominatum fuiſſe Amathi.

Allegor. Ionas eſt Chriſtus, qui eſt filius Amathi, id eſt, veritatis: quia ipſe Verbum eſt Patris & Sapiētia genita; Deus enim veritas eſt, ait S. Hieron. Huius Ionæ filius eſt S. Petrus (fuit enim ipſe Bar-Ionæ) cuius proinde veritas & fides nunquam deficit, vti pro eo Patrem orauit & impetrauit Chriſtus, Lucæ 22. 32.

verſ. 2. Niniues etymon & ſignificatio. *Surge, & vade in Niniuen.*) *Niniue* hebr. Primò, idem eſt quod pulchra, ſpecioſa, à rad. נוה *nane*, id eſt, ſpecies, pulchritudo. ita S. Hieron. & Pagnin. in interpret. nom. Hebr. Secundò, idem eſt quod habitata, frequens, plena populis & domibus, à rad. נוה *naua*, id eſt, habitauit. ita Pagn. ibidem. Tertiò, præcisè & genuinè Niniue dicta eſt quaſi Nini נוה *naue*, id eſt, Nini habitatio, Nini regia, Nini ciuitas. ita Serarius in Iudith c. 1. quæſt. 6. Vnde & Niniue quandoque vocatur *Ninus*, quandoque *Nina*. Porrò Niniue fuit vrbs potentiſſima, in qua prima Aſſyriorum monarchia ſedem ſuam fixit, tenuítque mille annos & ampliùs. Sita eſt non ad Euphratem, vti ſcribit Diodor. lib. 2. ſed ad Tigrim fluuium, vti aſſerit Ptolemæus lib. 6. cap. 1. Plinius lib. 6. cap. 13. Herod. lib. 1. & alij paſſim. Conditam eſſe ab Aſſur filio Sem, filij Noë, cenſet Ioſeph. lib. 1. Antiq. c. 7. & S. Hieron. in Locis Hebr. idque probant ex illo Geneſ. 10. 11. *Ex illa terra egreſſus eſt Aſſur & ædificauit Niniuen.* Verùm ibidem oſtendit per *Aſſur* intelligi Ninum, qui fuit conditor regni Aſſyriorum. Ninus ergo ædificauit, & ex nomine ſuo nominauit Niniuē. ita docet Euſeb. in Chron. Beda in Geneſ. quæſt. 69. Strabo lib. 16. S. Auguſt. 16. Ciuit. 3. Diodor. lib. 2 & alij. Quanta & quàm ampla fuerit Niniue oſtendam c. 3. Porrò mittit Deus Ionam in Niniuen, vt oſtēdat ſe Deum eſſe non tantùm Iudæorum, ſed & Gentium, earúmque curam habere & prouidentiam, etiamſi corruptiſſimæ ſint & peſſimæ. Ionas enim hîc mittitur in Niniuen quaſi in nouam Sodomam. *In condemnationem Iſraelis*, ait S. Hieron. *Ionas ad Gentes mittitur, quòd Niniue agente pœnitentiam illi in malitia perſeuerent.*

Allegor. S. Hieron. *Chriſtus eſt Ionas, hoc eſt, columba ſiue dolens; vel quia Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ deſcendit & manſit in eo. vel quia noſtris doluit ipſe vulneribus, & fleuit ſuper Ieruſalem: & liuore eius ſanati ſumus. Verè filius veritatis mittitur ad Niniuen pulchram, id eſt, mundum, quo nihil pulchrius oculis carnis aſpicimus: vnde & apud Græcos κόσμος (mundus) ab ornatu nomen accepit; vt, quia Iſrael contempſit, totus Gentium mundus exaudiat. Et hoc propterea, quia aſcenderit malitia eius coram Domino. Cùm enim Deus quaſi quamdam pulcherrimam domum ſeruituro ſibi homini extruxerit, deprauatus eſt homo propria voluntate, &c. & extructa turre ſuperbia, meretur ad ſe deſcendentem filium Dei; vt per pœnitentiæ ruinam conſcendat ad cœlum, qui per tumorem ſuperbiæ non potuit.* Rurſum Chriſtus miſit S. Petrum & Apoſtolos quaſi ſuos Ionas in mundum: ſicut enim

Ionas

Ionas homo abiectus & ignotus conuertit Niniuem vrbem potentiſſimam& maximam: ita Apoſtoli piſcatores conuerterunt totum orbem.

Prædica in ea.) Non pœnitentiam, vt vult Arias, ſed excidium, nimirum: *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur*, putabat enim Ionas hanc prophetiam eſſe abſolutam, nō comminatoriam. Vnde videns eam fuiſſe comminatoriam, Deúmque Niniuitis pœnitentibus parcere, indoluit cap. 4. 1.

Quia aſcendit malitia.) q. d. Scelera Niniuæ tanta, támque publica & impudentia ſunt, vt vindictam clament in cœlum, vt flagellum mihi extorqueant, vt ſilere, vt diſſimulare vltrà non poſſim. Sic dicitur Geneſ. 19. 20. *Clamor Sodomorum & Gomorrha multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggrauatum eſt nimis.* ita S. Hiero. Theophyl. Remig. Vatabl. & alij. Punctim, ſed neruoſè S. Gregor. 3. parte Paſtor. cap. 32. *Peccatum cum voce*, inquit, *eſt culpa cum actione: peccatum cum clamore, eſt culpa cum libertate.* Et S. Auguſt. in Enchiridio cap. 80. *Peccata*, ait, *quamuis magna & horrenda, cum in conſuetudinem venerint, aut parua, aut nulla eſſe creduntur; vſque adeò, vt non ſolum non occultanda, verùm etiam iam prædicanda ac diffamanda videantur.*

vers. 3. *Vt fugeret.*)

Quò fugis Encelade? quaſcumque acceſſeris oras
Sub Ioue ſemper eris.

Credidit & cecinit Ethnicus poëta 4. Triſt.

Nil adeò validum eſt, adamas licet alliget illud,
Vt maneat rapido firmius igne Iouis.
Nil ita ſublime eſt ſupráque pericula tendit,
Non ſit vt inferius ſuppoſitúmque Deo.

Tu, ô Iona fidelis, imò Propheta, idipſum ignorasti? Dei-ne omnipotentis oculos & manus te effugere poſſe credidiſti? Non credo. Quid ergo fugis Deum? nomquid non crebrò in templo pſallentes Leuitas audiſti? *Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? ſi aſcendero in cœlum, tu illic es, ſi deſcendero in infernum, ades. Si ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua*, pſal. 138. 7.

Pulchrè S. Chryſoſt. hom. de Iona, docet Ionā fugientem eſſe typum peccatorum, qui quaſi ebrij non aduertunt quò eant, vbi pedem figant, ſed cupiditatem ſequentes propria præcipitantur inſania.

causa fugæ Ionæ. Cenſet Nazianzen. in Apolog. & S. Hieron. cauſam fugæ Ionæ fuiſſe pietatē nimiam in gentem ſuam, ne ea periret; prophetico enim ſpiritu Ionam cognouiſſe, tunc Iſraëlitas perituros, cùm Gentes credidiſſent; *et quòd pœnitentia Gentium ruina ſit Iudæorum*, ait S. Hieron. *Idcirco amator patriæ ſuæ non tam ſaluti inuidet Niniuæ, quàm non vult perire populum ſuum.* Et mox: *Dolet ſe ſolum electum, qui mitteretur ad Aſſyrios inimicos Iſraël, & ad ciuitatem hoſtium maximam, vbi idololatria, vbi ignoratio Dei. Et, quod his maius eſt, timebat ne per occaſionem prædicationis ſuæ illis conuerſis ad pœnitentiam, Iſraël penitus relinqueretur.* Hinc Secundò, Lyra. & Clarius cenſent, Ionam extimuiſſe potentiam & magnificentiam vrbis & regis Niniue, eiúſque hoſtilitatem contra Iudæos, qualis ipſe erat. Tertiò, veram & genuinam fugæ ſuæ cauſam dat ipſe Ionas cap. 4. 2. *Numquid*, ait, *non hoc eſt verbum meum cùm adhuc eſſem in terra mea? Propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis. Scio enim quia tu Deus clemens*

A *& miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia.* Fugit ergo, quia præſumebat Niniuitas ad haſce Dei minas à ſe proclamandas pœnitentiam acturos, & eorū pœnitentibus parciturum, itáque ſe quaſi falſum prophetam irridendum fore. Ecce quibus vmbris vanè vanus conturbatur homo. Quid times ô Iona nomen mendacis, cùm Deus idipſum non timeat? In eum hoc probrum recidet, non in te. ille enim eſt legans, tu legatus. Mendax non eſt qui minatur pœnam, ſi per minas mutanti vitam parcat. Hæc enim conditio mutat ſtatum rei, ideóque excipitur. Quod enim minatur Deus, dicitque: *Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur*, in-

B telli ge, ſi in ſceleribus ſuis perſiſtat, ſi viam non mutet. Ideo enim minatur Deus, vt peccatores minis territi viam corrigāt, itáque pœnam comminatam euadant: *Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, reuertimini & viuite*, Ezech 18. 32. Ionam ſequuntur concionatores, honoris ſui, non diuini, ſtudioſi; qui auram popularem aucupantur; qui ingenij ſui theatrum, facundiæ ſuæ laudem venantur.

In Tharſis.) Nota, à Tharſis nepote Iaphet Geneſ. 10. 4. ortos eſſe Cilices, indéque Tharſus Ciliciæ vrbs nomen accepit. Porrò quia Tharſenſes & Cilices tunc maris erant domini, & nauibus opibúſque potentes; hinc omnia vicina lo-

C ca, maréque vicinum dictum eſt *Tharſis*. Inde extenſa vocis ſignificatione per ſynecdochen, putà ex parte maris Tharſenſis totum reliquum mare Mediterraneum, imò quoduis vaſtum mare, præſertim Carthaginenſium (qui nauigatione ſuerunt celebres) ac tandem ipſe Oceanus dictus eſt *Tharſis*. Hinc & chryſolitus (gemma) quia coloris eſt marini, dictus eſt *Tharſis*, vti ex S. Hieron. Ioſepho & alijs docui Iſaiæ 2. 16.

Quæres, quid hîc ſignificet *Tharſis*? Primò. Tharsis quid. S. Hieron. Chald. Ribera & alij per *Tharſis* accipiunt mare. Ionas enim pauidus, fugitiuus & vagus non certum locum, ſed quemlibet obuium fugæ ſuæ deſtinabat, ideóque fugit ad mare; tantùm enim faciem Domini effugere ſatagebat. Nō inquit S. Hieron. *Propheta ad certum fugere cupie-*

D *bat locum, ſed mare ingrediens quocumque pergere feſtinabat: & magis hoc conuenit fugitiuo & timido, non locum fugæ otioſè eligere, ſed primam occaſionem arripere nauigādi.* Et mox: *Poſtquam illum* (Deum) *ſenſit in fluctibus, confitetur & dicit: Hebræus ego ſum, & Dominum cœli timeo, qui fecit mare & aridam. Si autem ipſe fecit mare & aridam, cur aridam relinquens, arbitraris te conditorem maris in mari poſſe vitare?* Nimirum volebat Ionas longiſſimè fugere à facie Domini, hinc fugit ad mare; qui enim ad mare & ad tranſmarinas regiones nauigant, videntur cœlum & terram omniáque elementa mutare, & in nouum orbem traijcere. Hic ſenſus erat Iudæorum: vnde remotiſſimas terras regiones vocabant *mare & inſulas*; hinc Pſaltes ſi-

E gnificans remotiſſimas gentes venturas ad Chriſtum dicit, *Reges Tharſis* (id eſt maris) *& inſulæ munera offerent*, pſalm. 71. 10. & Iſaias c. 66. 19. *Mittam ex eis qui ſaluati fuerint, ad gentes*, &c. *ad Inſulas longè.* Addit S. Hieron. *Simulque inſtruitur* (Ionas) *per ſalutem conuerſionemque nautarum, etiam tantam multitudinem Niniuæ ſimili poſſe conuerſione ſaluari.* Allegor. de Chriſto *poſſumus dicere, quòd dimiſerit domum & patriam ſuam, & aſſumpta carne quodammodo de cœleſtibus fugerit, veneritque in Tharſis, id eſt, in mare huius ſæculi, ſe-*

cundùm illud pſalm. 103. *Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus.* Anagogicè idem S. Hieron. *Tharſis*, ait, *interpretatur contemplatio gaudij: veniens ad Ioppen Propheta, quæ & ipſa ſpecioſam ſonat, ire feſtinat ad gaudium, & quietis beatitudine perfruens totum ſe tradere theoriæ: melius eſſe arbitrans pulchritudine & varietate ſcientiæ perfrui, quàm per occaſionem ſalutis gentium cæterarum, perire populum de quo Chriſtus in carne generandus ſit.*

Secundò, Theodor. & Theophyl. per *Tharſis* intelligunt Carthaginem. Sic & Vatab. per *Tharſis*, ait, intellige Tunetum, vel Carthaginem, vrbes Africæ. A Tuneto enim facilis eſt nauigatio in Ioppen, & vice verſa à Ioppe Tunetum. Sic & Mariana per Tharſis accipit Carthaginem, aut Tunetum, quæ etiam Arabicè *Tharſis* vocatur. Rurſum P. Pineda lib. 4. de Rebus Salomonis cap. 15. in fine, per *Tharſis* accipit Tarteſſum, & Bæticam, cenſétque Ionam voluiſſe fugere in Hiſpaniam, idque multis coniecturis probare contendit.

Tharſis eſt Tharſus vrbs Ciliciæ.

Tertiò, veriùs alij per *Tharſis* accipiunt Tharſum vrbem Ciliciæ, ipſámque Ciliciam. Vnde Tigurina vertit, *Tharſum*. Probatur Primò, quia Tharſis Primò, & propriè ſignificat Tharſum & Ciliciam, vti paulò antè dixi. Secundò, quia qui volunt tráſfretare mare, neceſſariò ſibi aliquem locum in confuſo, quò transferantur proponunt, dicúntque ſibi v. g. Volo transfretare in Italiam, vel in Africam, vel in Indiam. Nemo enim in mari habitare vult aut poteſt. Ergo & Ionas iuit ad mare, vt tenderet Tharſum, vel certè in Ciliciam in confuſo, nullam certam vrbem animo deſtinans. Tertiò, id ſignificant verba Scripturæ: *Inuenit nauem euntem in Tharſis.* Nauis enim non ibat ad mare, quia erat in ipſo mari, ſed per mare ibat in Tharſum. Rurſum, *Deſcendit in eam vt iret cum eis* (nautis) *in Tharſis*: nautæ autem in certum locum, putà Tharſum, ire & nauigare deſtinabant, ergo & Ionas quia idem deſtinabat, & eòdem tendebat quò nautę. Quartò, quia ſi mare voluiſſet ſignificare propheta, clarè dixiſſet, Fugit ימה *iamma*, id eſt, ad mare: *iam* enim ſignificat propriè mare, non aliud. *Tharſis* autem ambiguum eſt, & propriè Tharſum, impropriè mare ſignificat. Ita cenſent Ioſephus lib. 9 Antiquit. cap. 11. Rheticius Auguſtod. apud S. Hieronym. epiſtola 134. ad Marcel. Tertullianus lib. de Fuga cap. 10. Abulenſis, Lyran. à Caſtro, Villalpando in Ezech. 27. verſ. 12. & alij. Dices, Quomodo ergo verſ. 8. nautæ rogant Ionam: *Quo vadis?* Reſpond. Id rogant, quia certum & vltimatum terminum profectionis Ionę ab eo diſcere volunt, vt ſciant quò & quorſum vadat: ſciebant enim eum ire ſecum in Ciliciam, & fortè Tharſum; ſed neſciebant quò vltimatè, & cuius rei gratia tenderet. Tantùm enim quærunt hoc, vt cognoſcant viri ſtatum, quis, qualis ſit, quò tendat, quid agat, quid deſtinet. Id patet ex verbis nautarum: *Quod eſt opus tuum? quæ terra tua, & quò vadis, vel ex quo populo es tu?* q. d. Quò tendis? quid in hoc itinere agere cogitas? quem ſcopum tibi deſtinas? Hoc enim in curribus & nauibus à ſeſe inuicem percunctari ſolent vectores.

A facie Domini.) q. d. Vt à loco vbi ei locutus erat Dominus, vbi ei ſuam præſentiam exhibuerat, fugeret in remotiſſimas regiones. non quaſi putaret Ionas ſe ibi Deum latere poſſe; erat enim Propheta; ſciebat ergo Deum eſſe vbique, & om-

A niſcium: ſed quòd ſperaret Deum ſe ita profugum & renitentem, ex remotiſſimis illis regionibus non reuocaturum, nec remiſſurum in Niniuen. Vbi nota. Facies Dei dicitur eſſe ibi, vbi Deus hominibus ſe & ſuam præſentiam, vel loquendo, vel miracula faciendo, vel opera diuinæ vindictæ aut clementiæ patrando exhibet. Sic dicitur pſalm. 67. 2. *Exurgat Deus, & diſſipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius. Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei.* Et pſalm. 95. 9. *Commoueatur à facie eius vniuerſa terra.* Et pſalm. 96. 5. *Montes fluxerunt à facie Domini*, cùm ipſe præſens eos concuſſit. Et pſalm. 113. 7. *A facie Domini mota eſt terra, à facie Dei Iacob*, cùm ipſe dans legem in B Sina, montem ingenti terræ motu quaſſauit.

Rurſum, quia Deus in templo Pontifici & Sacerdotibus, atque in Iudæa fidelibus, præſertim Prophetis, ſuam præſentiam exhibere ſolebat; hinc facies, id eſt, præſentia, Dei dicitur eſſe in Iudæa, & in templo. Vnde ait Pſaltes pſalm. 41. 3. *Quando veniam & apparebo ante faciem Dei?* in templo ſcilicet, ante Sanctum ſanctorum, in quo ſuper arcam, Cherubim & propitiatorium, quaſi in throno reſidet Deus. Sic 1. Reg. 1. 22. Anna ait Elcanæ de Samuele puero: *Non vadam ad templum donec ablactetur infans, & ducam eum, vt appareat ante conſpectum Domini, & maneat ibi iu-* C *giter.* & c. 2. 18. *Samuel autem miniſtrabat ante faciem Domini*, id eſt, in templo ante Sanctum ſanctorum. Sic in Leuitico cap. 1. 5. c. 3. 4. 4. c. 6. 7. c. 8. 28. & crebrò alibi dicitur Sacerdos ſtare, vel ſacrificare *coram Domino*, hebr. *liphne*, id eſt, *ante faciem Domini*, putà in altari ante Sanctum & Sanctum ſanctorum: fugit ergo Ionas *à facie Domini*, id eſt, è Iudæa in Tharſis, quia in Iudæa & templo Deus cenſebatur peculiari modo eſſe præſens per ſingularem ſui cultum, prouidentiam & opem qua gentem ſuam reſpiciebat, & dirigebat, ac per oracula, quæ ferè dabat Prophetis in Iudęa raro extra Iudæam. ita Hebręi, Theodor. Lyran. Vatab. Mariana, & alij; Add. S. Cyril. D *Cenſebant aliqui potentiam & imperium Dei ſolis Iudææ finibus circumſcribi, & in ipſam quaſi compactum, ab alijs regionibus excludi*, &c. *Opinior hunc B. Prophetam tale quippiam ſecum cogitantem, à Iudæa ad vrbes Græciæ diſceſſiſſe.* Verùm quis hoc credat de fideli erudito, imò Propheta?

Mor obediendum eſſe Deo vocanti.

Moral. diſce hîc, eum qui fugit à facie Dei vocantis & blandientis, incidere in faciem Dei indignantis & vlciſcentis. ita Ionas fugiens Deum vocantem, incidit in cetum deuorantem. *Ionas*, inquit S. Gregor. lib. 6. Moral. c. 12. *in culpa deprehenditur, in profundum mergitur, ceto ſorbente repentè deuoratur, atque illuc geſtante bellua peruenit, quò ire ſponte contempſit. Ecce fugitiuum Dei* E *tempeſtas inuenit, ſors ligat, mare ſuſcipit, bellua includit; & qui auctori ſuo obedire renititur, ad locum quò miſſus fuerat, ſuo reus carcere portatur. Comprehendit ergo Dominus ſapientes in aſtutia eorũ, quando & hoc in vſum ſuæ voluntatis redigit, per quod voluntas humana ſibi contradicit.* Ionas ſibi perſuadens durum eſſe Dei imperium, fugit à Deo, qui ſibi obedientium eſt tuta certáque ſalus, & credidit ſe ventis ſæuientibus, mari inſtar Lunæ, à qua regitur, inſtabili; fluctibus in cælum ſæpè ſeſe attollentibus: nautis infidelibus, qui eum in mare proiecerunt; naui, quæ quatuor digitis è mari eminet, & à ſubmerſione mortéque non ampliùs diſtat, iuxta illud Poëtæ.

I nunc,

I nunc, & ventis animam committe, dolato
Confiſus ligno, digitis à morte remotus
Quatuor.

Tot enim limbus nauis mari eminet. Idem facit ſtultus ſtolidúſque peccator: relinquens enim creatorem, ſpes ſuas figit in creaturis, in quibus nil niſi inquietum, turbulentum, periculoſum inuenit, ac cetos & monſtra, quæ eum deuorent. ita Sanchez.

Ex aduerſo ſapienter monet S. Auguſt. in pſal. 70. *Qui vult*, ait, *fugere Deum iratum, fugiat ad placatum.* Ex Iona ergo docemur, quemque debere obedire Deo vocanti, eiúſque vocationem capeſſere, idque ad quod vocat amplecti & exequi. Dei enim eſt creaturas omnes, præſertim homines, regere & dirigere ad fines ſuos, ijs vijs & medijs quibus ipſi placuerit. Deus etiam omniũ eſt dominus, homines verò eius ſerui ſunt; illi ergo vocanti obedire debent, multò promptiùs & alacriùs quàm famuli principi vocanti obſequuntur: ſi quis enim id renueret, princeps eum illico domo ſua exturbaret. Quidni idem facere iure ſuo poſſit, & de facto non rarò faciat Deus? Eſt enim hæc fuga, inobedientia & reſiſtentia, Dei contemptus, iniuria & vilipenſio, quam ipſe vlciſci ſolet, vel in hac vita, vel in futura. Extat emblema Alciat. ordine 17. *Quà Dÿ vocant eundum:*

In triuio mons eſt lapidum: ſupereminet illi
Trunca Dei effigies, pectore facta tenus.
Mercurÿ eſt igitur tumulus: ſuſpende viator
Serta Deo, rectum qui tibi monſtrat iter.
Omnes in triuio ſumus, atque hoc tramite vitæ
Fallimur, oſtendat ni Deus ipſe viam.

Hinc celebris Biantis gnome: *Sequere Deum*, ne te perſequatur Deus. Nã, vt ait Seneca in Herc. Fur.

Sequitur ſuperbos vltor à tergo Deus.

Et in Thyeſte:

Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat.

Et Ouid. lib. 8. Metamorph.

Immenſa eſt finémque potentia cæli
Non habet, & quidquid ſuperi voluere, peractũ eſt.

Idem lib. 10.

Cedunt Iouis omnia regno.

Et lib. 5. Triſt.

Plus valet humanis viribus ira Dei.

Ita Abraham Deum vocantem ex Vr Chaldæorum ſecutus eſt in Chanaan, neſciens quò iret, ideóque tot benedictiones & temporales & ſpirituales à Deo accepit, Geneſ. 12. 1. Hebr. 11. 8. Ita Moſes Deum vocantem ſecutus, petijt à Pharaone miſſionem populi, ideóque tot ſigna & portenta patrauit, ac tandem Pharaonem cum toto exercitu merſit in mari rubro. Idem fecerunt Ioſue, Gedeon, Samſon, Dauid, Iſaias, Daniel, Oſee, aliíque Prophetæ. Ita in lege noua Chriſtus ſecutus eſt Patrem vocantem ad prædicandum, & moriendum pro ſalute hominum. Ita Apoſtoli Chriſtum vocantem ad labores & martyria ſecuti, facti ſunt principes Eccleſiæ militantis & triumphantis.

Legimus in vita S. Athanaſij, quòd, cum S. Alexander Epiſc. Alexand. animam ageret, ſucceſſorem declararit S. Athanaſium. Ille hoc ſubodoratus fugit vt Ionas: vocauit eum Alexander aliquoties, at ille tacuit & ſe abſcondit. Tum Alexander: *Fugis*, ait, *Athanaſi, at non effugies.* Clerus enim & populus vim intulit S. Athanaſio, eúmque munus Epiſcopale ſuſcipere coëgit, qui videns tandem hanc Dei eſſe voluntatem, illi obſecutus munus ſuſcepit, ideoque contra Arrianos columna, & hyperaſpiſtes totius Eccleſiæ à Deo effectus eſt.

Tota ergo ſapientia, tota felicitas, totum bonum hominis in eo ſitum eſt, vt per preces, conſiderationes, eleemoſynas, ieiunia, &c. exquirat quid Deus à ſe fieri velit, in quo ſtatu, gradu, officio, opere velit ſibi ab eo ſeruiri; ac cognita Dei volũtate, illico eam exequatur. Illúdque vnicum & euidens ſignum eſt prædeſtinationis diuinæ, ſequi Deum vocantem; ſicut ex aduerſo ſignum & cauſa reprobationis eſt, nolle Deum, ſed ſuas inclinationes, voluntates & cupidines ſequi. Hoc eſt enim quod ait Chriſtus Ioan. 10. 27. *Oues meæ vocem meam audiunt*, (ac conſequenter hœdi & reprobi eandem non audiunt, id eſt, ei non obediunt) *& ego cognoſco eas, & ſequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquam de manu mea.* Quocirca qui ſapit, & cui ſua ſalus curæ eſt, hoc iugiter optet, hoc vnum oret, vt Deus eum dirigat ijs vijs, occupationibus, negotijs & medijs, quibus prædeſtinauit eum ad æternam ſalutem deducere, quibuſque præſciuit eum certò & infallibiliter ad illam peruenturum. Hæ enim viæ à Deo cuilibet præparatæ & præordinatæ, ſecuræ ſunt & certæ, ac proinde nec peccati habent ſcandalum, nec ſalutis periculum, quod habent cæteræ quas homines ſine duce Deo, ſibi velut ſapientes præſcribere & inire volunt: vti Ionas hîc fugiens Deum, perdidit patriam, templũ, Deum, Eccleſiam, & penè vitam, dum pro ſolida terra æſtuans mare, pro altari ſacro profanum Tharſis elegit & accepit. Hoc eſt quod de Iacob, & quolibet ſequente Deum dicitur Sapien. 10. 10. *Hæc* (ſapientia & prouidentia diuina) *iuſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, & dedit illi ſcientiam ſanctorum, honeſtauit illum in laboribus, & compleuit labores illius.* Et verſ. 17. de Hebræis quos per deſertum duxit in terram promiſſam: *Reddidit iuſtis mercedem laborum ſuorum, & deduxit illos in via mirabili* (iter præiens per columnam ignis & nubis) *& fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem tranſtulit illos per mare rubrum*, &c.

Deſcendit.] Ex montibus Zabulon (erat enim Ionas Zabulonis) in quibus ſita eſt Nazareth, de quibus Guliel. Tyrius lib. 21. Belli ſacri cap. 26. Inter hos montes vnus eſt Tabor, in quo transfiguratus eſt Chriſtus: vel *deſcendit*, id eſt, abijt, profectus eſt, venit.

In Ioppen.] Portus eſt celebris totius Iudææ. Hebr. vocatur *Iapho* (vnde hodie *Iaffa* dicitur) *ad quem*, ait S. Hieron. *Hiram rex Tyri ligna de Libano ratibus transferebat, quæ Ieruſalem terreno itinerè perueherentur. Hic locus eſt, in quo vſque hodie ſaxa monſtrantur in littore, in quibus Andromeda religata Perſei quondam ſit liberata præſidio.* Rurſum Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ: *Ioppe*, ait, *quæ Iapho dicitur, id eſt, pulchritudo aut decor, vrbs antiquiſſima, à Iaphet filio Noe ante diluuium condita, ſita ad mare in edito promontorio* (*ex quo Ieruſalem conſpici poteſt*) *littore ſaxoſo, alto & arduo, arce ac mœnibus munita valde. Portus autem impetuoſiſſimus eſt, ob id ad excurſus piraticos commodus: in quem vſum tempore Machabæorum ſæpe eſt occupatus. In hac S. Petrus Tabitam a morte ſuſcitauit, Act. 9. 10. ibique legatos à Cornelio Centurione accepit, didicitque per viſum non ſolis*

Iudæis, ſed & Gentibus euangelizandam eſſe fidem Chriſti. Cinxit eam ann. Domini 1150. Ludouicus Francorum rex turribus & muris, in eamque peregrinantes in terram ſanctam primùm appellunt. Arbitratur Sanchez ſanè probabiliter, Poëtas & Hiſtoricos Gentilium ex hiſtoria Ionæ fugientis in Ioppen, ibíque à ceto ſorpti, ſed à Deo liberati, ſumpſiſſe fabulam Andromedæ. Eam enim in Ioppe alligatam fuiſſe ſaxo, vt à marina bellua voraretur, ſed liberatam à Perſeo belluam occidente, tradit non ſolùm Ouidius 4. Metamor. ſed & Plinius lib. 5. c. 13. Solinus cap. 13. Polyhiſt. Mela lib. 1. cap. 11. & alij. Simili modo ex diluuio Noë finxerunt diluuium Deocalionis, ait S. Iuſtin. in Apol. contra Gentes. Sic Herculem non alium fuiſſe quàm Samſonem cenſet S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 19. Hinc ille fatalis crinis, in quo regni ſors & ſtabilitas ſita erat, quem filia Scylla dormienti patri Niſo ſuſtulit, & cum ea regnum ereptum patri ad Minoëm patris & patriæ hoſtem detulit. Origenes lib. 4. contra Celſum, aſſerit Platonem fabulas ſuas de hortis & campis Elyſijs, de formatione hominis, de ſerpente, quas tradit in Sympoſio, ex Geneſi Moſis mutuatum eſſe. Clemens Alex. lib. 2. Stromat. docet, quod Minos legiſlator Græcorum, quem dicunt nouem annis cum Ioue familiariter eſſe verſatum, non alius ſit quàm Moſes, qui in Sina cum Deo colloquens, ab eo legem accepit. Sic Noë finxerunt eſſe Ianum bicipitem, qui duo vidit ſæcula, & quaſi duos mundos. eundem transformarunt in Bacchum, eò quòd vitem & vinum inueniſſet. Ex Lucifero è cœlis deiecto, formarūt Aten à Ioue cœlo depulſam, quæ res humanas turbaret & euerteret.

Fabula Andromedæ ſumpta ex Iona.

Et dedit naulum eius.] nauis, q. d. Dedit pretium nautis pro vſu nauis qua vehebatur, putà ſoluit ſtipendium vecturæ, *quaſi transfretare poſſet à Deo*, inquit Tertul. lib. de Fuga c. 10. vbi perperam ex fuga Ionæ, è qua retraxit eum Deus, probat non licere fideli fugere in perſecutione. Aliud enim eſt fugere Deum, quod fecit Ionas; aliud fugere, tyrannum & perſecutorem; quod fecerunt Apoſtoli & Martyres.

vers. 4. *Dominus autem miſit ventum magnum in mare, & facta eſt tempeſtas.*] Ecce quomodo comprehendit Deus ſe fugientes in fuga, ſapientes in ſuis conſilijs, peccatores in ſuis conceptibus & peccatis, eóſque ad ſe retrahit & reuerti cogit. Putabat Ionas in mari inuenire quietem, & ecce comprehendit eum tempeſtas à Deo immiſſa adeò valida, vt dicat Script. *Et nauis periclitabatur conteri*, ex alliſione ad fluctus confringi, & vt Septuag. διαλυθῆναι, id eſt, *diſſolui*; Pagnin. *& nauis putabatur conteri*, conterenda; Tigurina, *ita vt cogitare quiſpiam poſſet nauem eſſe conterendam*; Hebr. ad verbum eſt, *& nauis illa cogitabat conteri*, id eſt, qui ea naue vehebantur putabant ſe ſtatim facturos naufragium. ita Vatabl. Huc ſpectat illud Poëtæ:

Pallaſne exurere claſſem
Argiuûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei?

vers. 5. *Et clamauerunt viri ad Deum ſuum.*] q. d. Quiſque inuocauit Deum ſuum. Erant enim in naui de more homines diuerſarum regionum & religionum, putà ex varijs gentibus quæ varios habebant Deos; quiſque ergo ſuum ſuæque gentis Deum in tanto periculo inclamauit. Nota Hebraiſmum, איש *iſch*, id eſt, *vir*, capitur pro *quiſque*,

A & diſtributionem ſignificat.

Tropol. notat S. Hieron. non tantùm Ionam puniri, ſed & nautas, eò quòd Ionam recepiſſent. Sic & hodie qui apoſtatas à fide, vel Ordine receptant, cum ijs pariter puniuntur. Diſce hîc quàm noxia ſit peccatorum ſocietas. Sic S. Ambroſ. ſerm. de cathedra S. Petri docet, Apoſtolos iactatos fuiſſe tempeſtate propter Iudam. *Tranquillitas*, ait, *eſt, vbi ſolus Petrus nauigat; tempeſtas, vbi Iudas adiungitur: licet eſſet Petrus firmus ſuis meritis, perturbatur tamen criminibus proditoris. Vnius igitur delicto cunctorum merita quaſſabantur.* Atque hinc tam crebra ſunt naufragia, ob peccata vectorum, præſertim quæ in naui B committuntur.

Et miſerunt vaſa, putà merces & onera quæ erant in vaſis, *in mare.*] Ad nauem alleuiandam, Hebr. *vt alleuiaretur ab eis.* Hoc eſt quod ait Poëta: *Decidere iactu cœpit cum ventis.* Verè Chryſoſt. hom. 1. de pœnitent. *Nautæ*, ait *iactum fecerunt, nauis verò nequaquam alleuiabatur. Quare? quia nihil tam oneroſum & graue, quàm peccatum & inobedientia.*

Et Ionas deſcendit ad interiora nauis, quaſi ad locum ſecretiorem & tutiorem: *& dormiebat ſopore graui.*] Partim ex fatigatione itineris, quod fecerat veniendo ex Zabulon in Ioppen, partim & magis ex animi deiectione & mœrore. Senſit enim Ionas remorſus conſcientiæ de fuga ſua, C quaſi Deus illum perſequeretur, puniret & comprehenderet: vnde vt hos remorſus euaderet & ſopiret, dedit ſe ſopori. Mala enim conſcientia parit mœrorem, mœror ſomnum, ſomnus enim mœrorem ſepelit, cùm eius cogitationem & ſenſum adimit. Hinc Apoſtoli Chriſto eunte ad paſſionem, præ triſtitia ſopore correpti ſunt, Matth. 26. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. & Hugo. Audi S. Hieron. *Conſcius erat fugæ & peccati quo Domini præcepta neglexerat. & tempeſtatem ignorantibus contra ſe ſæuire cernebat, ideò deſcendit ad interiora nauis, & triſtis abſconditur, ne quaſi Dei vindices fluctus aduerſum ſe videret intumeſcere.* D Tropol. idem, *Sopor*, ait, *Ionæ grauiſſimus, hominem ſignificat erroris ſopore torpentem, cui non ſuffecerat fugere à facie Dei, niſi quadam vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, & quaſi ſecurus dormiret, & profundiſſimum ſomnum rhoncha nare ſonaret.* Peccator ergo veternum dormit, imò lethargum; hunc enim illi peccatum inducit. Vnde Chriſtus illi inclamet oportet, *Lazare veni foras.*

Alleg. ſomnus Ionæ repræſentat ſomnū Chriſti in naui orta tempeſtate, à quo excitatus ventis imperauit & mari, Matthæi 8. Vbi S. Hieron. *Huius ſigni typum*, inquit, *in Iona legimus, quando cæteris periclitantibus ipſe ſecurus eſt, & dormit, &* E *ſuſcitatur, & imperio ac ſacramento paſſionis ſuæ liberat ſuſcitantes.* Licet enim Ionas, qua homo fugiens Deum, typus eſſet peccatoris; tamen idem qua Propheta, tam actis quàm verbis typum gerebat Chriſti.

℣. 7.) Et dixit vir ad collegam ſuum: Venite, & mittamus ſortes, & ſciamus quare hoc malum ſit nobis. Et miſerunt ſortes: & cecidit ſors ſuper Ionam.

℣. 8.) Et dixerunt ad eum: Indica nobis

bis cuius cauſa malum iſtud ſit nobis: quod eſt opus tuũ? quæ terra tua, & quò vadis? vel ex quo populo es tu?

℣. 9.) Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum, & Dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

℣. 10.) Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ad eum: Quid hoc feciſti? (cognouerunt enim viri quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis.)

℣. 11.) Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, & ceſſabit mare à nobis? quia mare ibat, & intumeſcebat.

℣. 12.) Et dixit ad eos: Tollite me, & mittite in mare, & ceſſabit mare à vobis: ſcio enim ego quoniam propter me tempeſtas hæc grandis venit ſuper vos.

℣. 13.) Et remigabant viri vt reuerterentur ad aridam, & non valebant: quia mare ibat, & intumeſcebat ſuper eos.

℣. 14.) Et clamauerunt ad Dominum, & dixerunt: Quæſumus Domine, ne pereamus in anima viri iſtius, & ne des ſuper nos ſanguinem innocẽtem: quia tu Domine, ſicut voluiſti, feciſti.

℣. 15.) Et tulerunt Ionam, & miſerunt in mare: & ſtetit mare à feruore ſuo.

℣. 16.) Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolauerunt hoſtias Domino, & vouerunt vota.

verſ. 7. *Mittamus ſortes.*] Notat S. Hieron. Theodor. Remig. & Lyran. nautas miſiſſe ſortes, quia videbant maris periti tantam támque repentinam in malacia marique quieto tempeſtatem non eſſe naturalem, ſed ſubitò à Deo immiſſam ſine præuijs ſignis, præter curſum & ordinem ventorum, ſiderum, temporis, aliarúmque cauſarum ſecundarum & naturalium; alioqui enim ad ſortes non veniſſent, ſi cauſas naturales eſſe cognouiſſent.

Vnde moraliter ex Iona hîc diſcant nautæ & vectores, procellas ſæpè à Deo immitti ob ſcelera quæ in naui fiunt, aut antea facta ſunt. Ita Bias, nauigans cum ſceleratis, dum periclitarentur in ſumma maris tempeſtate, alijs deos implorantibus, ait: *Silete, ne vos hîc nauigare ſentiant dij*, vt refert Laërt. lib. 1. cap. 6. Idem cum peſſimis nauigans incidit in piratas. Dicentibus illis, *Peribimus, ſi agnoſcamur: At ego*, inquit, *niſi agnoſcamur, peribo.* Quocirca Plato aſſerebat, *fugiendum eſſe mare, perinde ac improbitatis magiſtrum.*

Sors triplex. Notat ſecundò S. Thom. 2. 2. q. 95. a. 8. triplicem eſſe ſortem. Prima eſt diuiſoria. Hæc licita eſt, & adhibenda quotieſcumque non apparet

A ratio, cur alter alteri in re aliqua vel vtili, vel difficili debeat præferri. Sic fratres hæreditates diuidunt ſorte; ſic milites inuadunt oppidum iacta ſorte, quæ gens vel acies primò inuadere debeat. Sic princeps in rebellione cùm multi ſunt rei capitis, dat ſortem, vt in quos ſors ceciderit, plectantur in exemplum reipub. ceteris parcat. Huc ſpectat contractus ſortium, qualis eſt in luſu aleæ. Sic S. Auguſt. ep. 180. ſcribit ſorte eligendum ſacerdotem, qui tempore peſtis vel perſecutionis in vrbe maneat, & fidelibus res ſacras & Sacramenta conferat; ſcilicet ſi cætera ſint paria, vel aliter res hæc non poſſit commodè decidi. vnde in beneficijs Eccleſiaſticis illicita eſt ſors; hæc enim non ſorte, ſed maximè idoneis
B ſunt danda. Similis eſt ratio officiorum ſæcularium; vnde & Ariſtot. lib. 1. Ethicor. carpit Athenienſes, eò quòd magiſtratus ſorte crearent.

Secunda eſt conſultoria, qua per ſortem inquiritur diuinum conſilium, vt ſciatur quid in negotio obſcuro ſit agendum: nam ſi euentus à caſu expectetur, ſors hæc diuiſoria erit potiùs, quàm conſultoria; vti patet in exemplis iam datis; nemo enim caſum conſulit. Conſultoria illicita eſt: pertinet enim ad tentationem Dei, niſi Deus inſpiret, (aut alijs medijs humanis deficientibus neceſſitas cogat ſuadeátque inuocato ſupplicitet Deo) illa vtendum, ſéque illam directurum, &
C per illam voluntatem ſuam declaraturum; vti factum eſt cùm Saül in regem ſorte electus eſt, 1. Reg. 10. 20. & Matthias in Apoſtolum, Actor. 1. 26. Plura vide apud P. Leſſium lib. 2. c. 43. de ſuperſtitione, dubit. 9. & Delrio de Magia, tract. de diuinat. ex ſortibus.

Tertia ſors eſt diuinatoria, qua inquiritur cognitio veritatis futuræ, vel præſentis, ſed arcanæ & occultæ; qualis fuit hæc, qua quærebatur cauſa, & reus huius procellæ & tempeſtatis. Hæc pariter illicita eſt, ni Deus inſpiret ea vtendum, & per eam rem futuram vel arcanam indicare velit; vti indicauit furtum Achan per ſortem, Ioſue 7. 14. Vnde ſortes hæ, ſiue ſortilegia, æquè
D ac aliæ diuinationes & incantationes damnantur cap. 1. *de ſortilegijs*, & 15. quæſt. 5. c. *Sortes.* Cùm enim hîc occulta veritas non quæratur, nec accipiatur à Deo, ſequitur eam quæri & accipi à dæmone. Vbi dupliciter peccatur. Primò, quòd ineatur commercium cum dæmone, iſque quaſi doctor conſulatur, qui mendax eſt & pater mendacij. Secundò, quòd in futuris tribuatur dæmoni prænotio futurorum, quæ ſoli Deo eſt propria: vnde dæmon tunc tacito quodam pacto & conſenſu inuocatur, tum vt ſortes regat, & per eas quid futurum ſit præſignificet; tum vt effectum præſignatum reipſa compleri procuret. Sic apud Suetonium & alios legimus, ſortes Domitiano
E Cæſari interitum denunciaſſe; Alexandro Seuero autem tul tale ſperanti imperium: ſorte enim illi hi verſus Virgilij 6. Æneid. exierunt:

Tu regere imperio populos Romane memento.

Talis fuit Pythagorica ſors antiquiſſima, per quã victoria, vita, mors, fauſti infauſtique euentus diuinabantur per numerum nominum. Ille enim cuius nomen habebat litteras plures maioriſque numeri indices, prædicebatur fore victor; victus verò ille, cuius nomen pauciores litteras & minoris numeri indices continebat. Sic Patroclum ab Hectore vincendum, & Hectorem ab Achille ſuperandum, numeris nominibus eorum incluſis diuinatum eſt, vti canit Terentius ſurò,

quod mirum eſt, idipſum habetur apud V. Bedam tract. de Diuinatione mortis & vitæ, qui habetur in fine 2. tom. operum illius, vbi hac de re multa & mira, non credenda, nec practicanda vtpote vana & ſuperſtitioſa, recenſentur. Quare ſolerter aduertendum eſt, hunc tractatum non eſſe V. Bedæ, ſed Peroſyris (Gentilis aſtromantis, vt videtur) qui eum conſcripſit, & miſit ad Necepſum regem Ægypti, vt habet eius inſcriptio. forte hic tractatus inuentus fuit in ſcrinio Bedæ, vnde illi ab operum eius compilatore adſcriptus & aſſutus eſt.

Nota tertiò. licet ſors hæc nautarum fuerit ſuperſtitioſa, vti iam dixi, Deus tamen illam, licet malam, diſpoſuit & ordinauit in bonum; ita enim eam temperauit & direxit, vt Ionas reus deprehenderetur, & culpam agnoſceret, ac ad Deum rediret. Ideo enim excitauit tempeſtatem, vt iacta à nautis ſorte Ionas quaſi eius cauſa & reus caperetur. Simili modo direxit ſortes, vel potiùs omen ſuperſtitioſum, quod captabant Philiſthæi 1. Reg. 6. 9. dicentes, Si vaccæ arcam Domini vehentes aſcendant contra Bethſames, Deus Hebræorum hanc morborum plagam nobis inflixit: ſin autem minimè, ſciemus quia caſu accidit. Fecit enim Deus vt vaccæ tenderent verſus Bethſames, quo facto crediderunt Philiſthæi non caſu, ſed à Deo ſibi plagam immiſſam. Simili modo cap. 28. 15. cùm Saul conſuleret Pythoniſſam, fecit Deus vt in eius præſtigijs compareret Samuel, & Sauli interitum inſtantem prædiceret. Cauſam dat S. Chryſoſt. hom. 3. in ep. ad Titum, quòd Deus ſortilegos & ſacrilegos voluerit ſuis ſortibus & ominibus euincere, eáque in ipſorum caput retorquere, imò ipſorum accuſatores conſtituere. *Deus*, inquit, *eos* (Philiſthæos) *ſuo ore corripuit atque redarguit. Hoc ipſum & in Pythoniſſa muliere dicendum eſt, quia enim ei fidem adhibebat, idcirco per hanc Saul audire fecit quòd ſe comprehenſura eſſent mala.* Et S. Hieron. *Fugitiuus* (Ionas) *ſorte deprehenditur, non viribus ſortium, & maximè ſortibus Ethnicorum, ſed voluntate eius, qui ſortes regebat incertas.*

Porrò ſortibus & ſortilegijs etiamnum crebrò vtuntur nautæ infideles & Ethnici. Teſtimonio ſit S. Franc. Xauerius, qui deſcribens iter ſuum Iaponicum epiſt. prima quam ex Iapone dedit ad Socios Goam, ann. Domini 1548. 3. Nonas Nouembris, quæ habetur lib. 3. epiſt. eius ordine quinta: *Moleſtiſſimè ferebamus*, inquit, *quòd nauicularius & nautæ ſortibus dæmonem identidem conſulerent, vtrùm ex vſu eſſet in Iaponem pergere, nec ne; & ſimul exquirerent, an ſecunda nauigatione curſum tenere poſſemus. & ſortes modò lætæ, modò triſtes edebantur.* Ac poſt multa de iiſdem, cùm narraſſet nauarchi filiam in mare iactatione nauis excuſſam ac ſubmerſam, ſubdit: *Inde Barbari ad idolum ſacrificijs placandum verſi, diem noctémque totam mactandis auibus apponendiſque idolo epulis conſumpſerunt.* Diſce hic ſortibus iungi ſolere ſacrificia ad conciliandum idolum, id eſt, dæmonem qui conſulitur & rogatur vt per ſortes reſpondeat. Pergit Xauerius: *Tum nauarcho cur filia ſua interiiſſet ſortibus percontanti, ſors editur: ſi Emmanuel noſter in ſentina periiſſet, eius filiam nequaquam fuiſſe perituram. Videtis profectè quanto in periculo verſaremur, quorum vita ex diaboli ſortibus penderet, eiuſque ſatellitum voluntate.* Remedijs deinde hiſce vſum ſe ſcribit: *Sæpius à Deo precatus ſum, &c. vt communi hoſti illarum ſuper-*

A *ſtitionum auctori grauiores conſtitueret cruciatus, quoties nauarchum ad ſortes ducendas, atque ad ſe pro Deo colendum impelleret.* Et paulò poſt: *Certiſſimum præſidium eſt, vt contra hoſtem magno præſentique ſis animo, tibi penitus diffidens & fretus Deo, vt videlicet in illo ſpes omnes ac vires tuas locatas habeas, ac nullo modo committas, vt tali ac tanto defenſore ac patrono timere, aut de victoria dubitare videaris. Sæpius enim mihi minitans denunciabat veniſſe tempus vlciſcendi doloris ſui. Verùm cum nihil ille nocere cuiquam poſſit, niſi quoad Deus ipſe permittat, magis eo tempore Dei diffidentia timenda eſt, quàm impetus inimici.* Additque Deum permittere diabolo, vt terreat timidos & diffidentes, B non autem animoſos & fidentes Deo, quibus omnem vim ſortium & dæmonis infringit, eáſque ita dirigit vt ſuæ gloriæ & ſuorum commodis ſeruiant.

Et cecidit ſors ſuper Ionam.] Syrus, *& aſcendit ſors Ionæ*, v. g. chartula nomine Ionæ inſcripta primò educta eſt ex vrna. Sic alleg. milites ſorte diuiſerunt veſtem Chriſti, ait S. Aug. lib. 4. de Symbol. ad catechum. c. 6.

Indica nobis, cuius cauſa malum iſtud ſit nobis? verſ. 8.] cur vento & procellis hiſce iactemur, & tantùm non obruimur? *Quod eſt opus tuum? Quæ terra tua?*] q. d. Indica nobis quid operis agas, de qua terra, de quo populo proficiſcaris, quò abire feſtines? *Notanda breuitas*, inquit S. Hieron, *quam* C *admirari in Virgilio ſolebamus:*

Iuuenes quæ cauſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis, inquit,
Quod genus, vnde domo? pacéne huc fertis, an arma?

Interrogatur perſona, regio, iter, ciuitas, vt ex his cognoſcatur & cauſa diſcriminis, puta periculi. Dicunt ergo: *Quod eſt opus tuum?* exercéſne vſuras, rapinas, magiam, aut ſimilem artem illicitam, qua tibi numen infeſtum reddideris? eſne ſacrilegus, atheus, magus, prædo, fœnerator, &c. *Quæ terra tua? vnde venis?* q. d. Veniſne ex ſcelerata aliqua regione, cui dij maris ventíque, aut cœlum ipſum, aut ſidera pertinaciter infeſta ſint, atque ita tu diuino erga regionem tuam odio laboras? An populi tui fato vexaris, cui cœlum aduerſam nauigationem & difficillimas tempeſtates D ſemper parat? An verò tu patriam tuam dijs charam improbè deſeruiſti, vel nefariè violaſti, aut prodidiſti, cuius ſceleris pœnas à te ſuperi exigunt? *Ex quo populo tu es*, vt eius populi crimine, aut fortuna, aut odio tu primùm, & nos deinde tui cauſa affligamur? Omnis enim hæc nautarum inquiſitio eò ſpectat, vt Ionam ingenti aliquo ſcelere aut priuato, aut publico obligatum eſſe ſuſpicentur; ſiue illud ſit Ionæ, ſiue patriæ & populi, quod ea tempeſtas vlciſcatur. ita Arias.

Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum.] q. d. Gene- verſ. 9.
re & gente Iudæus ſum, non Gentilis. Hebræi nomen, inquit Arias, impoſitum eſt familiæ ſuæ à Semo Noë filio, cùm ipſe traiecto Euphrate E fluuio nouas ſedes ſibi quæſiuit, vnde de eo dicitur Gen. 10. 21. *De Sem quoque nati ſunt patre omnium filiorum Heber.* Secundò, alij ab Heber patre Phaleg, cuius tempore facta eſt diuiſio linguarum, cum in eius familia remanſit vſus linguæ Hebrææ, Hebræos dictos eſſe cenſent. Verùm non omnes poſteri Heber, & multò minùs Sem dicti ſunt Hebræi, ſed tantùm ij, qui per Abraham deſcendunt. Tertiò ergo, meliùs alij cenſent, Abrahamum dictum eſſe Hebræum, id eſt, tranſitorem; eò quòd è Chaldæa tranſito Euphrate

phrate in Chananæam commigrarit: vnde primò omnium illi hoc nomen tributum eſt Geneſ. 14. 13. Ab Abraham ergo poſteri vocati ſunt Hebræi, æquè ac Abrahæi. Fuit hoc nomen olim glorioſum; vnde Apoſtolus 2. Corinth. 11. 22. *Hebræi ſunt, & ego: Iſraelitæ ſunt, & ego: ſemẽ Abrahæ ſunt, & ego.* Chriſtus enim fuit Hebræus, B. Virgo & Apoſtoli, primíque Chriſtiani fuerunt Hebræi.

Tropol. Arias, Ionas confeſſus eſt ſe eſſe Hebræum, id eſt, prætereuntem, id eſt, tranſgreſſorem legis & voluntatis diuinæ. Rurſum Hebræũ, id eſt, peregrinum & viatorem, qui continuò tendit ad mortem, & per mortem ad immortalitatem. Chald. & Septuag. pro ר legentes ד, putà pro עברי *ibri*, id eſt, Hebræus, legentes עבדי *abdi*, vertunt, *ſeruus Domini ego ſum.*

Et Dominum Deum cœli. Pro *Deum* Hebr. eſt tetragrammaton *Iehoua*, q.d. Ego non idola, ſed ipſum verum Deum Hebræorum Hebræus *timeo.*] Id eſt, colo. Nota. in Script. cultus Dei vocatur *timor*, & *timere Deum*, eſt eum colere; tum quia *primus in orbe Deos fecit timor*; tum quia ſumma Dei maieſtas maximè à nobis timorem & reuerentiam exigit. *Filius honorat patrem, & ſeruus Dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi timor meus?* Malach. 1. 6. Timor enim non ſeruilis, ſed filialis includit amorem & reuerentiam Dei, quaſi ſummi Domini & patris noſtri.

verſ. 10. *Qui fecit mare & aridam.*] Qui eſt Deus verus & ſolus, vtpote vniuerſi creator, & dominus cœli, maris & terræ; qui proinde hanc tempeſtatem & procellam è cœlo, aëri, & mari terræ induxit: potẽſque eſt nos mari mergere, æquè ac terra dehiſcente nos abſorbere: eam autẽ induxit ob meam inobedientiam & fugam. Hanc enim eis indicaſſe Ionam, patet ex eo quod ſequitur: *Cognouerunt enim viri quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis.* Illa enim verba huc ſpectant. vnde & ſequitur.

Et timuerunt viri timore magno.] Tum quòd Dei potentiam & vindictam à Iona expoſitam pertimeſcerẽt, præſertim quòd quiſque ſibi conſcius eſſet ſe eam ſæpiùs offendiſſe & irritaſſe; tum quòd non tam metuerunt, quàm oculis cernerent, quòd Deus hic tam potens & offenſus, Ionam fugientem inſequeretur, eumque in naui ſua comprehenderet: verebantur ergo ne & ipſi quaſi receptatores Ionæ, cum eo pariter à Deo comprehenderentur, punirentur, & mergerentur. Sic enim dum Prætor furem & latronem inſequitur, domúmque quam fur ingreſſus eſt inuadit, hoſpes & omnes qui in domo ſunt metu percelluntur, ne ſimul cum fure à Prætore quaſi ſocij & complices capiantur & plectantur. Multò enim magis idipſum timendum eſt apud Deum, qui ſubinde etiam in populo innoxio peccata aliquorum occulta punit & vlciſcitur; vti furtum occultum Achan puniuit in toto populo Hebræorum inſcio & innoxio, permittens eum cædi à Chananæis, quia *anathema in medio tui eſt Iſrael* (ſic & in te ô nauis & nautæ, putà Ionas) Ioſue cap. 7. verſ. 13. ita S. Hieron. *Hiſtoria*, inquit, *ordo præpoſterus eſt. Quia enim poterat dies, Nulla cauſa timoris fuit ex eo quod eis confeſſus eſt dicens, Hebræus ego ſum; & Dominum Deum cœli timeo, qui fecit mare & aridam; ſtatim ſubnectitur, quòd idcirco timuerunt, quia eis indicauerat ſe Domini fugere conſpectum, & eius non feciſſe præcepta. Denique cauſantur & dicunt; Quid hoc*

A *feciſti? id eſt, ſi times Deum, cur fugis? ſi tanta potentiæ prædicas quem colis, quomodo te putas poſſe euadere?* Et rurſum: *Timent autem timore magno, quod intelligunt ſanctum & ſanctæ gentis virum, de Ioppe quippe ſoluentes funem, Hebrææ gentis nouerant priuilegium, & tamen fugitiuum celare non poſſunt. Magnus eſt qui fugit, ſed maior ille qui quærit: non audent tradere, celare non poſſunt.*

Et dixerunt ad eum, Quid faciemus tibi?] *Rogant*, inquit S. Hieron. *vt ipſe remedio ſit, qui auctor peccati fuerat: ſi culpa eſt quod te ſuſcepimus, quid facere poſſumus ne Dominus iraſcatur? quid faciemus tibi? hoc eſt, interficiemus te? ſed cultorem* verſ. 11.
B *Domini ſeruabimus? ſed Deum fugis. noſtrum eſt præbere manus quod fieri iubeas; tuum eſt imperare, quo facto quieſcat mare, quod nunc iram ſuo tumore teſtatur.*

Et ceſſabit mare.] Id eſt, vt ceſſet. Eſt Hebraiſmus.

Quia mare ibat & intumeſcebat.] *Vt oſtenderet vltionem creatoris ſe differre non poſſe*, ait S. Hieron. & S. Chryſoſt. homil. de Iona. Sicut, inquit, ſeruus fidelis videns mancipium fugere, inſequitur, nec quieſcit donec illud apprehendat, reducat, & præſentet domino: ſic & mare fugientem Ionam perſequitur, nec ceſſat donec eum capiat, & Deo dedat.

Et dixit ad eos, Tollite me, & mittite in mare.] verſ. 12.
Nota hîc primò Ionæ charitatem magnanimam,
C quâ, ne alij pereant; item pœnitentiã, quâ vt Deo offenſo ſatisfaciat, ipſe ſolus perire cupit. ita S. Hieron. Secundò, Ionam hæc dixiſſe ex inſtinctu Dei, quo ſciebat Deum velle vt quaſi piaculum & luſtramentum mitteretur in mare; ideo enim à Deo tempeſtatem hanc eſſe excitatam. Hoc eſt enim quod ait: *Scio enim ego quoniam propter me tempeſtas hæc*, &c. Alioqui enim niſi Deus eum vt fugitiuum ita ſibi dedi popoſciſſet, nec nautæ potuiſſent eum mergere, nec ipſe nautis poteſtatem ſe mergendi & occidendi dare. Porrò volebat Deus Ionam in mari mergi, quia fugiens Deum, ad mare confugerat; mare tibi ô
D Iona fuit in votis, mare pariter ſit tibi tortor: in quo enim quis peccat, in eo & punitur. Alleg. tamen cauſa potior fuit, ſcilicet vt repræſentaret Chriſti paſſionem & reſurrectionem. de qua mox plura.

Audi S. Chryſoſt. homil. 5. ad pop. *Ionas fugiebat terram, & Dei iram non effugiebat. Fugiebat terram, & in mare tempeſtatem induxit; nec tantùm nullum ex fuga bonum nactus eſt, ſed etiam eos qui ſe ſuſceperant in extremum periculum adduxit: vt diſcas quòd, ſicut in peccatis viuenti neque nauigium prodeſt, ſic peccato exutum neque mare perdit, neque beſtiæ conſumunt: verùm & animal, & elementum incolume depoſitum Deo reddiderunt, & per omnia*
E *diſcebat Propheta eſſe manſuetus & humanus, & neque ſtultis nautis, neque feris vndis, neque beſtijs crudelior eſſe. Redijt ergo, prædicauit, minatus eſt, perſuaſit, ſaluauit. Propterea ipſum non ſtatim de nauigio ad vrbem perduxit, ſed nautæ mari tradiderunt, mare ceto, cetus Deo, Deus Niniuitis, & per longum circuitum profugum reduxit.* Vide ſequentia: vbi pulchrè docet peccatori non fugiendum eſſe à Deo, quia effugere eſt impoſſibile; ſed mutandos eſſe mores prauos; hi enim vulneri cauſam dederunt.

Hoc Ionæ exemplum imitatus eſt S. Gregorius Nazianzenus, cùm enim in Concil. Conſtantinop. orta eſſet diſſenſio inter Epiſcopos Ægyptios S. Nazian. Ionam imitatus.

& Orientalès, illis electionem Gregorij in Patriarcham Conſtant. impugnantibus, his defendentibus; ipſe Synodum ingreſſus, cohortatus eſt omnes ad pacem, eiúſque cauſa quaſi alte tum Ionam deuouere ſe mari. & patriarchatui renunciare liberaliter obtulit. quod & ingenuè præſtitit. Audi eum in carm. de vita ſua:

Ego verò Ionæ facinus excelſum æmulor:
Me pro ſalute do lubens noſtra ratis,
Licet excitati turbinis cauſa haud ſiem:
Nos ſorte captos mergite inſano mari,
Nos hoſpitalis cetus excipiet: ſit hoc
Concordiæ vobis initium; latitudinis
Locus hic vocetur, ſplendidior hinc ſurget mihi.

Alludit ad ſimilem ceſſionem puteorum, quam Geraritis fecit Iſaac Geneſ. 26. 22. qui proinde tertium puteum pacificum vocauit *latitudo*.

Alleg. S Hieron. *Apoſtoli,ait,deſerentes in paſſione Chriſtum quodammodo in fluctus præcipitabant. Iſte Ionas dicit, Scio quia propter me tempeſtas grandis eſt ſuper vos, quia me videnti venti vobiſcum ire in Tharſis, id eſt, ad contemplationem lætitiæ nauigare, vt vos perducam ad gaudium, vt vbi ego ſum & Pater, ibi & vos ſitis. Idcirco ſæuiunt, idcirco mundus fremit, me cupit deuorare mors, vt vos pariter occidat, & non intelligit quia velut in hamo eſcam capit, vt mea morte moriatur. Tollite me & mittite in mare, tempeſtas quæ propter me ſæuit contra vos, me moriente ſedabitur.*

vers. 13. *Et remigabant viri, vt reuerterentur ad aridam.*] Nota hîc pietatem nautarum; nam, ne Ionam, licet id indicantem & ſe offerentem, mergant, petunt litus in quod eum exponant; itáque & ipſi, & ſibi conſulant. Propterea, ait S. Hieron. *nitebantur reuerti ad terram & effugere diſcrimen, ne ſanguinem funderent; magis volentes perire, quàm perdere.* Verùm cùm vident ſe fluctus obluctantes non poſſe vincere, ſed ab ijs vinci, agiq; rem de omnium vita, ſatius ducunt vnum Ionam perire, quàm omnes. Mittunt ergo eum in mare, ſed antequam id faciant, veniam à Deo precantur, Dicunt ergo:

vers. 14. *Quæſumus Domine, ne pereamus in anima viri iſtius.in,* id eſt, vt Septuag. propter animam, id eſt, D vitam, Ionæ, quem mergimus & perdimus; ſed inuiti, coacti, & ab ipſo quem perdimus iuſſi. Vnde explicando ſubdunt, *& ne des ſuper nos ſanguinem innocentem.*] q. d. Ne imputes nobis quòd iſtum innocentem coniecerimus in mare: licet enim nobis ſit innocens, noſtrûmque neminem læſerit, tibi tamen eſt nocens: tu enim per ſortes eum ſontem declaraſti.

vers. 15. *Et tulerunt Ionam, & miſerunt in mare.*] *Non dixit*, inquit S. Hieron. *Arripuerunt, non ait, Inuaſerunt; ſed Tulerunt, quaſi cum obſequio & honore portantes miſerunt in mare non repugnantem, ſed præ-* A *bentem manus ipſorum voluntati.* Addit Arias ex Eleazaro quid memorabile: *In Eleazari,* inquit, *antiquiſſimi diuinorum librorum interpretis tractatu, qui circa ætatem Chriſti ſcripſiſſe dicitur, quintum hoc periculum à viris illis factum traditur, quo diuinum de ea re conſilium diligentiùs exquireretur. Nam poſt* Nota. *priuatas deorum inuocationes, poſt iacturam factam, poſt eductas ſortes, poſt orationem & deprecationem communiter ſuſceptam, illud poſtremum ſæpiùs tentarunt, vt ſublatum Ionam in mare vſque ad collum demitterent, rurſúſque ad ſeſe in nauim reciperent. eueniſſe verò ait, vt quoties demiſſus eſſet, mare conquieſceret; cùm autem receptus, rurſum fremere & intumeſcere ſentiretur. quo ſigno diuinæ voluntatis* B *certiores facti, Ionam tandem in mare coniectum penitus demiſere.* Nautarum ſollicitudo in liberando Iona facit idipſum probabile & credibile.

Et ſtetit mare à feruore ſuo.] Ceſſauit à ſuo æſtu, tumore & fluctibus, *quia inuenerat quem quærebat,* inquit S. Hieron. *velut ſi quis perſequatur fugitiuum & concito pergat gradu, poſtquam fuerit conſecutus, deſiſtit currere, & ſtat ac tenet quem apprehenderit: ita & mare quod abſente Iona iraſcebatur, in viſceribus ſuis deſideratum tenens gaudet & confouet; & ex gaudio tranquillitas redit.* Sic alleg. inquit, Chriſto in mare paſſionis proiecto, ſtetit feruor idololatriæ, omniſque erroris; rediit tranquillitas fidei, orbis pax, ſecura omnia, & Gentium conuerſio ad Deum: ſicut ergo Ionæ ſub- C merſio, nauis eſt releuatio; ita Chriſti interitus mundi eſt ſalus.

Nota. Licet ceſſet ventus, *ſed tamen à vento quæ fuit, vnda ſurit:* ita hîc poſt ventum furebat mare, donec iniiceretur Ionas; quo iniecto, illico quieuit, vt indicaret tempeſtatem hanc diuinitus excitatam pariter & ſedatam, propter vnicum Ionam.

Et timuerunt viri timore magno Dominum.] q. d. Hoc maris æſtuantis & illico ſedati miraculo nautæ Deum illius auctorem cognouerunt, ſcilicet Deum Ionæ & Hebræorum eſſe verũ Deum, ad eiúſque fidem, timorem & cultum conuerſi ſunt. ita Hugo, Lyranus & Arias.

Et immolauerunt hoſtias, non tantùm ſpirituales precum & gratiarum actionis, vti cenſet S. Hieron. ſed etiam corporales: mox enim poſt Ionam in mare miſſum, appulerunt ad littus, ibique hoſtias Deo Hebræorum immolarunt. Inſuper *vouerunt vota.*] Offerenda in templo Hebræorum Hieroſolymæ, iuxta legem & ritus quos à Scribis ibidem erant perquiſituri: nec enim à Iona iam miſſo in mare eos diſcere poterant. ita Theophyl. & Hugo. Quare non dubium omnes hoſce nautas hoc miraculum, Deúmque eius auctorem deinceps vbiuis locorum prædicaſſe & celebraſſe. Hinc aliquis ſuſpicari poſſet nautas hos Deum Hebræorum colentes ſuſcepiſſe iudaiſmum & factos eſſe proſelytos. vers. 16.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Ionas miſſus in mare ſorbetur à ceto, ibi pulchro carmine Deum inuocat & laudat, cuius proinde iuſſu tertio die euomitur in aridam.

℣. 1.) Et præparauit Dominus piſcem grandem vt deglutiret Ionam: & erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus, & tribus noctibus.

℣. 2.) Et orauit Ionas ad Dominum Deum ſuum de ventre piſcis.

℣. 3.) Et dixit: Clamaui de tribulatione mea ad Dominum, & exaudiuit me: de ventre inferi clamaui, & exaudiſti vocem meam.

℣. 4.) Et proieciſti me in profundum in corde maris, & flumen circumdedit me: omnes gurgites tui, & fluctus tui ſuper me tranſierunt.

℣. 5.) Et ego dixi: Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorũ: verumtamen rurſus videbo templum ſanctũ tuum.

℣. 6.) Circumdederunt me aquæ vſque ad animam: abyſſus vallauit me, pelagus operuit caput meum.

℣. 7.) Ad extrema montium deſcendi: terræ vectes concluſerunt me in æternum: & ſubleuabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus.

℣. 8.) Cùm anguſtiaretur in me anima mea, Domini recordatus ſum: vt veniat ad te oratio mea ad templum ſanctum tuum.

℣. 9.) Qui cuſtodiunt vanitates fruſtrà, miſericordiam ſuam derelinquunt.

℣. 10.) Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quæcumque voui, reddam pro ſalute Domino.

℣. 11.) Et dixit Dominus piſci: & euomuit Ionam in aridam.

verſ. 1. ET *præparauit Dominus piſcem.*) q. d. Fecit Deus vt piſcis quaſi ſatelles ſuæ vindictæ, æquè ac clementiæ præſtò adeſſet iuxta nauim, qui Ionam exciperet & deuoraret vt vindex, & ſeruaret vt cuſtos. Ionas ergo non diu natans, ſed ſtatim ex naui in piſcem, eiúſque ventrem, æquè ac Chriſtus ex cruce illico in ſepulchrum deſcendit, inquit S. Auguſt. epiſt. 49. in fine. Hinc Septuag. vertunt, *& præcepit Deus ceto magno, & deuorauit Ionam.*

A Hebræi enim præceptum vocãt omnem ordinationem, diſpoſitionem, prouidentiam. Pulchrè S. Chryſoſt. in pſal. 96. *Dominus regnauit*, &c. docet feras & belluas Deo & Sanctis ſeruire. *Sic, ait, Ionæ cetus triduo ſubiugalis fuit, & quò intus gubernans, non quò ipſe volebat ducens. quis paſtor ita agnas ſuas placauit, vt Daniel efferos leones? quis rex tam pernices Indos habet, quam Elias coruos? quis diſcipulum abſque murmure ita hoſpitalitatem exercere docuit, vt Ionas cetum in mari? quorum armorum exercitus regem ſuum ita illæſum ſeruauit, & alienigenas ab impetu coercuit, vt Chaldaicus caminus Chaldæos ciues vrbis exuſſit, & Hebræos ſeruauit?* 1

Piſcem grandem.) Septuag. quos ſequitur S. Matth. c. 12. 40. *cetum.* Nota, ceti nomen commune eſt ad balęnas, phyſeteres, orcas, priſtas, lamias thinnos, omnéſque piſces prægrandes & cetaceos. Cetus enim, vt ex Ariſtot. docet Aldrouandus lib. 3. de Piſcibus c. 31. propriè vocatur omne genus piſcium, quod abſque ouificatione viuos excludit fœtus, & verè reſpirat vero reſpirationis inſtrumento, pulmone inquam præditum. imò à Galeno & vulgo quilibet piſces prægrandes cetis accenſentur; non quòd ceti ſint, ſed quòd ad eorum magnitudinem excreſcant. Vnde licet carcharias, de quo mox, pulmonem non habeat, atque oua intra ſe concipiat, ſed ita vt ea intra ſe viuificet, viuóſque fœtos excludat, à Galeno tamen, Æliano & Oppiano inter cete recenſetur. *cetus Ionæ non fuit balæna.*

B

C Licèt ergo vulgus putet piſcem hunc qui glutiuit Ionam fuiſſe balænam, negant tamen id Rondeletius lib. 13. de Piſcibus c. 12. & Vlyſſes Aldrouandus lib. 3. de Piſcibus cap. 32. & ex ijs Pineda lib. 4. de Rebus Salom. cap. 12. à Caſtro hîc & alij, eo quòd balæna arctiori ſit gutture & ventriculo, nec facilè hominem integrum & illæſum glutire, & continere poſſit. Quod intellige de paruis & communibus balænis. nam maiores ſunt inſtar montium, quæ facilè homines & boues integros glutiunt. Cenſent ergo ipſi piſcem hunc fuiſſe illum, qui carcharias, & Canis, atque ab Italis & Nicandro aliíſque vocatur *lamia*, qui ingens eſt, voraciſſimus & anthropophagus, rictúmque oris & guttur habet immane, prout ea depingit & in imagine ſpectanda exhibet Aldrouandus lib. 3. de Piſcibus cap. 32. pag. 381. Carcharias enim, ſiue Canis, eſt galeonum omnium maximus, magnitudine thinnos ipſos vincens, & in tantum aliquando excreſcens, ait Rondeletius, vt currui impoſitus vix à duobus equis vehi poſſit. Quaſi euiſceratus & in fruſta diſſectus, duobus aliquando curribus imponendus fuit. Addit Rondeletius, vidiſſe ſe mediocrem, qui mille libras ponderabat: Nicenſes verò ſibi teſtatos eſſe refert Gillius, ſeſe iſtiuſmodi piſcem ad quatuor millia librarum accedentem cepiſſe, & in eiuſdem ventre ſolidum hominem reperiſſe; ſimiléque quid Maſſilienſes ſibi nat- *Sed carcharias.*

D

raſſe, comprehendiſſe inquam ſe Canem in quo A loricatum hominem inueniſſent. Vidit inſuper Rondeletius in Santonico littore alium, cuius os & gula tanta erat vaſtitate, vt hominem etiam obeſum commodè capere potuiſſet: imò verò ſi os canis marini ita hians conſeruetur, reliquo corpore contecto, canes terreſtres illud ingredi, & ventriculum ſubire vt piſcium reliquias deuorent. Hac de cauſa carcharias à nonnullis vocatur lamia παρὰ τοῦ λαιμοῦ, id eſt, à gula & gutture, eo quòd magnum & quaſi immane guttur habeat, ſitque voraciſſimus. A qua ingluuie ſimiliter lamiæ vocantur maleficæ illæ, quæ pueros & iuuenes ad ſe ſua forma alliciunt, allectóſque deuorant; quod, vt aiunt, Menippo Lucio contigiſſet, niſi grauis & prudentis viri conſi- B lium ab amore iuuenem deterruiſſet, dicendo, ὄφιν θάλπεις καί σε ὄψει, id eſt, *ſerpentem foues, & te ſerpens.* quod percommodè de eo dicitur, qui id amat, fouet, amplectitúr, quod tandem certum ei exitium eſt allaturum, vti non rarò amaſijs contingit. Hæc Rondeletius & Aldrouandus, qui proinde opinantur piſcem qui Ionam deuorauit, fuiſſe carchariam ſiue lamiam; qui licèt propriè non ſit cetus, cetum tamen dici ea phraſi qua quiuis vaſtus & immanis piſcis vocatur cetus. In eo tamen diſſentit Aldrouandus à Rondeletio, quòd Rondeletius cenſeat lamiam hanc eandem eſſe cum lamia Ariſtotelis lib. 5. hiſtor. Animal. c. 5. & C Plinij lib. 9. c. 24. Aldrouandus verò id neget, eò quòd lamiam Ariſtoteles & Plinius ponant planam, & planis piſcibus cartilagineis annumerēt, qualis non eſt lamia hæc vaſta & immanis, quæ ab Ariſtotele κύων, id eſt, canis, nuncupatur, à Theophraſto lib. 4. hiſt. Plant. c. 8. Columella, & alijs vocatur Carcharias, quòd voraciſſimus impudénſque ſit fur, quòdque dentibus plurimùm valeat, eóſque acutos & pectinatos habeat. κάρχαρος enim acutum aſperúmque ſignificat: vnde καρχαρόδοντα animalia, quibus acuti pectinatímque coniuncti dentes ſunt, Ariſtoteli nuncupantur. Verè S. Auguſt. epiſt. 49. quæſt. 6. agens de ore ceti, qui deglutiuit Ionam: *Quis*, ait, *non conijciat quanto hiatu patebat os illud, quod velut ianua ſpelunca illius fuit?* Vide ibidem Auguſt. hanc D Ionæ hiſtoriam defendentem contra Porphyrium, eam vt fabuloſam irridentem. Allegoricè S. Ambroſ. in pſalm. 43. Ionas, ait, eſt Chriſtus, *qui propterea miſſus eſt in mare, vt exciperetur & deuoraretur à ceto, quò intra aluum ceti poſitus eius interiora vacuaret. de quo ceto hoc dictum ſit, audi Iob dicentem cap. 3. Qui habet, inquit, magnum cetum captiuum reddere. Quis iſte eſt? vtique cognoſcis cùm legis, quòd Dominus noſter Ieſus Chriſtus captiuam duxerit captiuitatem; deuicto enim aduerſario & inimico, nos qui captiui eramus, cœpimus libertatem poßidere per Chriſtum.*

Symbolicè, S. Hieronymus ad Heliodorum, in E Epitaphio Nepotiani, hæc accommodat morti, quæ fideles abſorbet quidem, ſed inſtar Ionæ quaſi viuos retinet, ob ſpem reſurrectionis, qua breui rediuiui ſurgent. *Deuoraſti*, inquit, *Ionam, ſed in vtero tuo viuus fuit*, iuxta illud Oſee 13. 14. *Ero mors tua ô mors.* Denique miraculum hoc deuorationis & eiectionis Ionæ factum eſt non tam propter Ionam, quàm propter Niniuitas, vt illi per hoc miraculum Ionæ crederent: allegoricè propter Chriſtum & Chriſtianos, de quo plura cap. 3. 3.

Et erat Ionas in ventre piſcis.) Multa hîc miracula. Primum, quod venter piſcis calidiſſimus Ionam non conſumpſerit, & in chilum conuerterit. Secundum, quòd Ionas ibidem viuere & reſpirare, aëremque frigidum attrahere potuerit. Tertium, quòd odor, qui in ventre ceti eſt olidiſſimus & intolerabilis, Ionam non exanimarit, quin potiùs ipſe eum commodè tulerit. Quartum, quòd in hoc anguſtiſſimo & incommodiſſimo carcere non tantùm animæ, ſed & mentis compos fuerit, ſpiritúque Dei afflatus inſigne & pium carmen Deo cecinerit. Dei ergo hoc fuit opus, qui ſimili modo concluſum in materno ventre fœtum, tot menſibus ſine cibo aut potu, ſine egeſtionis, ſine frigidæ reſpirationis vſu continet, ait Theoph. Quam rem licet frequentem meritò admirans Dauid, *Iute*, inquit, *proiectus ſum ex vtero: de ventre matris meæ Deus meus es tu*, pſal. 21. verſ. 11. Qui ergo tres pueros in fornace Babylonia illæſos, idem Ionam in ventre ceti intactum ſeruauit. ita S. Hieron.

Quatuor miracula Ionæ in ceto.

Ex Iona Gentiles videntur ſumpſiſſe fabulam ſui Herculis. Finxerunt enim quòd Hercules à balæna ſit deuoratus, & ex ea incolumis redierit, niſi quòd depilatus fuerit ob internam belluæ caliditatem. ita Theophyl. Et Lycophron in tragœdia Herculis, tradit Herculem, cùm rediret ex Colchide cum Argonautis inuento vellere aureo, tempeſtatem paſſum, & in mare lapſum à piſce deuoratum fuiſſe, ac poſt triduum ſaluum ex C eo in mare proiectum. Arbitror eum hoc ex Ioſepho lib. 9. Antiq. 11. ſumpſiſſe, qui ſcribit Ionam à ceto euomitum in Ponto Euxino. Hoc enim videtur Lycophron ad Herculis perſonam transtuliſſe: nam nauigatio Argonautarum fuit in Ponto Euxino. ita Salmeron tom. 8 tract. 17.

Allegor. Theophyl. Ionas eſt Chriſtus, nauis Synagoga Iudæorum, nauarchus Moſes, nautæ Prophetæ, mare afflictiones noſtris peccatis debitæ, ſors voluntas Patris æterni, venter ceti ſũt ſecreta mortis, ſepulchri & inferni, in quibus triduò fuit Chriſtus, & poſt triduum inde reſurgens Gentibus pœnitentiam & Euangelium ſalutis annunciauit per Apoſtolos: tunc venti, id eſt, inſpirationes & tentationes validiſſimæ dæmonum, D ſedati ſunt; procellæ voluptatum maris, id eſt, ſæculi huius, proſtratæ ſunt; pax & tranquillitas corporibus æquè ac animis fidelium reddita, dicente Chriſto: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Hinc & Ionas hebr. idem eſt quod columba, vel q. d. יהוה יונה *iehoua ione*, id eſt, Deus laborans.

Alleg. Ionas eſt Chriſtus.

Tribus diebus.) Cauſas huius ternarij aſſignaui Oſee 6. 3.

Et orauit Ionas ad Dominum.) Anguſtiæ Ionam ad Deum redire eúmque inuocare compulerunt. Ita Deus ſuos redigit ad arcta, vt eum inuocent, & inuocantibus illico adeſt & opitulatur. Vulgò E dicitur: *Qui neſcit orare, eat ad mare.* qui enim in eo nauigant, dum non niſi cælum & pontum vident, ventóſque & fluctus qui ad ſydera videntur eleuari, & mox in abyſſum ſubſidere, vt videantur iam iam mergendi, & ad ima maris deſcenſuri, illico diſcunt opem numinis & cælitum omnium implorare. Præclarè Nyſſen. in expoſit. Orat. domin. Oratio Ionæ, inquit, cetum domum effecit, vt in ventre ceti commodè quaſi in domo degeret & oraret.

verſ. 2.

Miratur Tertul. lib. de Oratione c. 14. *Quomodo*, ait, *oratio Ionæ de ventre ceti per tanta beſtiæ viſcera, ab ipſis abyßis, per tantam aquoris molem ad*

A *talum potuit euadere*? Hæc nimirum eſt vis orationis. hæc vis Dei, qui vbique præſens audit ſupplicum preces.

Et dixit.) Eſt hoc Ionæ carmen lyricum, in-
verſ. 3. quit Arias, tricolon tetraſtrophon, ſimile illi Horatiano lib. 1. ode 36.

Et thure & fidibus iuuat
Placare, & vituli ſanguine debito
Cuſtodes Numidæ Deos.

Niſi quòd quartus verſus breuior eſt in hunc modum:

Anguſtis nimiùm mihi rebus,
Te Dominum carmine ſupplici
Ima de barathris voco, &
Audiens vocem.

B *Clamaui de tribulatione mea.*] Ionas cùm projiceretur in mare, tanto ſui periculo excitatus illico cœpit orare, & clamare ſaltem mente ad Dominum: ſed ſtatim deuoratus à ceto, vidénſque ſe in eius ventre, multò magis clamare perrexit. Vnde S. Hieron. ait, quòd Ionas *ex quo in mare præcipitatus vidit cetum, & tantam corporis molem, & immanes rictus aperto ſe ore ſorbere, Domini recordatus ſit, & clamauerit.* Fabulatur hîc
Fabella R. Salomonis. more ſuo R. Salomon, Ionam primò deuoratum à ceto mare, & quia ibi ſatis amplè & laxè degebat, non clamaſſe ad Dominum; Deum ergo iuſſiſſe ceto maſculo vt Ionam euomeret in cetum

C feminam, putà in balænam fœtu plenam & grauidam, in qua cùm Ionas arctari ſe ſentiret, cœpit clamare. Probat idipſum, quia verſ. 1. piſcis hic vocatur maſculinè דג *dag*: ergo erat cetus mas verſ. verò 3. vbi dicitur, *Et orauit Ionas ad Dominum Deum ſuum de ventre piſcis*, hebr. eſt femininum דגה *daga*, id eſt, piſcis femina. Verùm errat fabulo: nam vnum & eundem fuiſſe piſcem qui ſorbuit Ionam, & in quo Ionas clamauit, & qui eum poſt orationem euomuit, patet ex verſ. vltimo, vbi piſcis euomens Ionam in littus vocatur *dag* maſculinè, non *daga* femininè. *Dag* ergo piſcem tã feminam, quàm marem ſignificat; perinde vt Latinæ voces piſcis, auis, ouis, camelus, equus, aſinus, bos, vitulus, &c. tã feminam, quàm

D marem ſignificant: ſic viciſſim femininum *daga* quoſlibet piſces, tam mares, quàm feminas ſignificat, vt patet Iſaiæ 50. 2. Numer. 11. 5. Ezech. 29. 4. Geneſ. 1. 26. Exodi 7. 20. Ezech. 47. 9. Sic Latinæ voces ſimia, muſtela, vulpes, aquila, pica, columba, &c. licèt femininæ ſint, tamen tam mares, quàm feminas ſuæ ſpeciei ſignificant.

Tropol. S. Gregor. in pſal. 6. Pœnit. *De profundis clamaui ad te Domine*: *Clamauit*, inquit, *Ionas ad Deum de ventre ceti, de altitudine maris, de profundo inobedientiæ; & ad aures Dei oratio illius peruenit, qui eum eruit à fluctibus, eripuit à beſtia, abſoluit à culpa. Clamet & peccator, quem à Deo recedentem cupiditatum tempeſtas contriuit, quem ma-*

E *lignus hoſtis abſorbuit, quem præſentis ſæculi fluctus inuoluit, agnoſcat ſe eſſe in profundo, vt ad Deum ſua perueniat oratio.*

Et exaudiuit me.) Nota. Ionas miſſus in mare oráſque Dominum, illico ſenſit præſentem eius opem, qua in mari, æquè ac à ceto illæſus ſeruabatur in eius ventre. Vnde ex inſtinctu Dei certius de ſua ſalute, gratias agit Deo, carménque hoc magis eucharisticum, quàm eucheticum canit Deo liberatori.

De ventre inferi.) Putà de ventre ceti, quem hyperbolicè vocat *infernum*, ob magnitudinem, profunditatem & obſcuritatem.

In corde maris.) In medio ſiue profundiſſimo verſ. 4.
mari: illud enim amant & incolunt ceti, vtpote vaſtiſſimi: quod enim eſt in animali cor, hoc in mari eſt profunditas, in terra centrum. Vnde Chriſtus Matth. 12. 40. poſt mortem dicitur fuiſſe tribus diebus in corde terræ, id eſt, in limbo Patrum, qui eſt circa infernum, & circa centrum mundi. ita S. Hieron. *Sicut cor*, inquit, *in medio eſt animalis, ita infernus in medio terræ eſſe perhibetur.*

Flumen.) Septuag. *flumina*, non quòd cetus hic per flumen aliquod in mare influens tranſierit, cuius influentis ſonitum in ventre ceti audierit Ionas, vt Arias & aliqui alij volunt, ſed *flumina* vocat ipſos fluctus, & aquarum affluentiam: ceto enim iam in mare ſe immergente, iam emergente, copia aquarum inſtar fluminum reſonantium vndique in mare influebat, audiente Ionâ, inquit Theop. Albert. & à Caſtro. Ipſe enim curſus & fluxus aquarum ſubinde vocatur flumen, vt apud Martialem lib. 1.

Et qui prima bibit deprenſi flumina Nili.

Alij per flumen accipiunt mare, vt ſit Mioſis. Sic Ariſtot. in Meteor. nubes vocat flumen aëreum, ſiue oceanum per aëra fluitantem.

Nota. hoc Ionæ carmen valdè affine eſt verbis & ſententijs pſalmi 68. Dauidis, & ex eo bona ex parte depromptum videtur. Quod enim ibi dicitur verſ. 4. *Laboraui clamans*, Ionas ait, *Clamaui de tribulatione mea.* Ibi verſ. 2. dicitur, *Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia*: Ionas ait, *Proieciſti me in profundum in corde maris.* Ibi verſ. 3. dicitur: *Veni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit me*: Ionas ait, *Omnes gurgites tui & fluctus tui ſuper me tranſierunt*, quem verſum mutuatus eſt ex pſal. 41. 8. Ibi Dauid dicit verſ. 1. *Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vſque ad animam meam*: hîc Ionas ait, *Circumdederunt me aquæ vſque ad animam, abyſſus vallauit me.* Quocirca tam Dauid, quàm Ionas typum geſſit Chriſti patientis, eiúſque anguſtias, preces, vota & gemitus in ſe expreſſit.

Omnes gurgites tui.) Pagnin. *omnes undæ tuæ*; Septuag. *omnes eleuationes tuæ*; Heb. משבריך *miſbarecha*, id eſt, *omnes contritiones tuæ*, puta omnes fluctus tui, qui naues & homines in ijs nauigantes conterunt & confringunt. Accipe commodè τὸ *omnes*, ſcilicet quos tu ô Domine hîc propter me excitaſti; alios enim alibi excitatos non ſentiebat Ionas.

Ego dixi, Abiectus ſum.) q.d. In tam miſerabi- verſ. 5.
li ſtatu conſtitutus, videbar mihi initio à te derelictus, depoſitus & perditus: at nunc per reuelationem quam mihi ſuggeris, nimirum quòd ex aluo ceti breui in terram ſaluus euadam, in ſpem certam erectus, animos reſumo, tibi gratias quãtas mens mea capere nunc poteſt, ago, maioréſque agam in templo Hieroſolymitano, ad quod me iturum eius rei gratia deſtino & voueo. ita S. Hieron. Remig. Hugo & Clarius. Minùs rectè Arias & Vatab. per *templum* accipiunt cælum; hoc enim anagogicum eſt, non litterale: nec enim Ionas putabat ſe moriturum & per mortem iturum in cælum, vtpote qui certus erat ſe ſaluum exiturum è ventre ceti: vnde non dubium eſt, eum in Iudæam rediſſe & templum viſiſſe, vt in eo nouo gratias ageret pro tam miraculoſa liberatione, votáque à ſe in ventre ceti nuncupata perſolueret.

Circumdederunt me aquæ vſque ad animam.) verſ. 6.
Septuag. *circumfuſa eſt mihi aqua vſque ad ani-*

Digitized by Google

mam. q. d. Aquæ me ita vndique circumdabant, vt viderentur penetraturæ totum corpus meum, & permaſuræ per oculos & nares in caput, per os in ſtomachum omniáque inteſtina, per poros in ſingula membra, ita vt viderentur peruenturæ vſque ad ipſam animam, eámque merſuræ & oppreſſuræ ni Deus eas cohibuiſſet, animámque meam ſeruaſſet: cetus enim aſſiduè hauriebat aquas, eíſque implebat ſtomachum, quæ Ionam in eo degentem vndique circumdabant, & tantùm non ſubmergebant. Vnde Vatab. exponit, *vſque ad animam*, id eſt, vſque ad ſeparationem animæ, id eſt, *vſque ad mortem*, vt vertit Chald. q.d. Periclitatus ſum extremè de vita, cùm eſſem in aquis maris; putabam enim me aquis vel mergendum, vel certè ſuffocandum, vtpote aëre ad reſpirandum neceſſario priuatus in ventre ceti calidiſſimo, & aquis oppleto.

Abyſſus vallauit me.) Pagnin. *vorago circumdedit me. Abyſſus* enim vocatur aqua carens fundo, id eſt, vaſtiſſima & profundiſſima, quale eſt mare. Idem dicit, & aquarum circundantium vaſtitaté aliis aliíſque verbis exaggerat. Alter à Caſtro: Abyſſus, inquit, eſt maris profundum, puta fundus, q. d. Vſque ad maris pauimentum demiſit me. Verùm Hebr. תהום *tehom* propriè ſignificat non fundum, ſed abyſſum iam dictam.

Pelagus operuit caput.) Pro *pelagus* hebr. eſt סוף *ſuph*, quod propriè ſignificat finem & terminum; inde iuncum, caricem, arundinem, algam quæ in extremitate maris & fluminum naſci ſolet; & quia his abundat mare rubrum, quod ſimul eſt terminus tum maris, tum Ægypti & Arabiæ, hinc illud hebr. vocatur *mare ſuph*. Ex triplici hoc ſignificato triplex naſcitur verſio. Prima, *finis colligatus erat capiti meo*, id eſt, mors & exitium imminebat capiti meo. Secunda, *alga alligata erat capiti meo.* ita Pagnin. vel *carectum implicitum erat capiti meo.* ita Tigurina. vel *iuncetum erat faſcia capiti meo.* ita alij. q.d. Cetus me ſecum implicabat iuncis & calamis qui in ſummo, & algis quæ in imo maris naſcuntur. Aut, cetus deuorabat algam, quæ deſcendens in eius ſtomachum, me caputque meum implicabat. Plinius enim lib. 13. cap. 25. docet in mari non tantùm eſſe frutices & arbores, ſed & prata ac ſiluas. Tertiò, Rabbini vertunt; *mare rubrum implicauit caput meum.*

An Ionas eiectus in mari rubro? Vnde cenſent ipſi Ionam qui in Ioppe deuoratus fuit à ceto, ab eo vectum & eiectum fuiſſe in mari rubro, ad hoc vt Ionas vicinior eſſet Niniuæ, ad quam mittebatur à Deo. Audi R. Salomonem: *Oſtenſum eſt Propheta mare caricoſum, & quomodo tranſiiſſent Iſraelitæ per medium eius. Erant enim piſci illi ſeptem oculi qui Ionæ totidem feneſtrarum vſum præbuerunt, & per illos contemplabatur & videbat quidquid erat in mari.* Voluit enim Deus Ionam afflictum & penè deſperantem hac ratione conſolari, & in certam opis Dei ſpem erigere. Verùm hæc eſt fabula: ſic enim cetus ſpatio tridui (quo Ionas fuit in eius ventre) debuiſſet tranare totum mare Mediterraneum à Ioppe vſque ad Gades, inde circuire totam Africam: inde promontorium Bonæ ſpei, inde Mozambiquem, Quiloam, Melindem, Zocotoram; ac tandem tendere Adenum, vbi incipit ſinus Arabicus ſiue mare rubrum, quod eſt iter dimidij anni & amplius. Respondet P. Pineda, qui ſententiam Rabbinorum ſequitur, & multis coniecturis tuetur lib. 4. de Rebus Salom. cap. 12. piſces carcharias, ſiue tuberones eſſe velociſſimos. Verùm nulla velocitas eſt tanta, quæ tantum iter triduo conficiat. Dico ergo, mare Phœnicium & Tyrium quod eſt iuxta Ioppen, vocari mare *ſuph*, id eſt, rubrum ſiue Erythræum, quia Phœnices ipſi dicebantur Erythræi, eo quòd orti & prognati eſſent ab accolis maris rubri, vti dixi Iſaiæ 23. 16. Imò vox *Phœnices* non aliud ſignificat quàm rubros, ait Strabo. Adde, iuxta ſecundam expoſitionem, quia *ſuph* idem eſt quod alga, iuncus, carectum, metonymicè quoduis mare finitum & limitatum vocari *ſuph*, quia eſt algoſum, iuncoſum, carectoſum; & quia eſt finitum: *ſuph* enim finem ſignificat. ita Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 10. & alij. Vnde Chald. vertit, *mare carectoſum ſuſpenſum erat capiti meo.*

Porrò pro *operuit* Hebr. eſt חבוש *chabus*, quod duo ſignificat. Primò, *alligatum eſt*, & ſic propriè competit algæ vel iunco. Secundò, *impoſitum eſt*, & ſic propriè competit pelago. Vnde Noſter rectè ſenſum expreſſit, dum vertit, *pelagus operuit caput meum.* q.d. Sub vndis verſor, vndæ vndique me tegunt & operiunt, nec tantùm vndæ, ſed & ipſe pontus quantus quantus eſt, ipſum pelagus vaſtum & quaſi immenſum capiti meo impendet, illúdque tegit & operit.

Ad extrema montium deſcendi.) Hebr. בקצבי *bekitsbe*, id eſt, ad fiſſuras, vel inciſuras montium, ita Septuag. & Tigurina; id eſt, ad extrema, ad fines montium. ita Noſter, Pagnin. & Vatabl. fiſſuræ enim montium ſunt fines & extrema montium, quæ in mari promontoria vocantur. q. d. Cetus hic natando venit & duxit me ad rupes, montes & promontoria, eorúmque fiſſuras & cauernas. Loca enim montoſa ambiunt ceti, ibique ferè morãtur, quia ibi mare eſt profundius. ita Theodor. Theophyl. & Vatabl. littus enim Ioppe (vnde Ionas ſoluerat) ex vtroque latere habet prominentes rupes, ſaxáque ingentia, quæ cùm de imo mari ſurgant, in mare excurrunt tamen, ait Hegeſippus lib. 3. Excidij Hieroſol. cap. 20. Hîc ergo Ionas proiectus in mare, deſcendit in abyſſum, ex qua erumpunt ſcopuli iam dicti, qui naufrago omnem enatandi & euadendi viam præcludunt, illique vocantur hîc à Iona *extrema montium*, ſiue rupium, ac mox *vectes*, ſiue repagula, tum maris, quod claudunt & quaſi obſerant; tum hominum, ne enatare, & in terram ac libertatem exire poſſint. ita Sanchez. vers. 7.

Terræ vectes concluſerunt me in æternum.) Quæ paulò antè vocauit *extrema montium*, hîc vocat *vectes terræ*; hiſce enim rupibus, montibus & cauernis velut vectibus concludebatur Ionas, ne è ceto & mari emergere poſſet in æternum, niſi ſcilicet Dei potentia inde per miraculum eum eduxiſſet. Vnde Septuag. vertunt, *intrauit caput meum in ſciſſuras montium, deſcendi in terram cuius vectes retinacula ſempiterna.* Ecce quò deſcendit Ionas: ecce vnde Dei ope aſcendit. Hîc verum eſt iſtud: *abyſſus* mei caſus, deſcenſus, miſeriæ, *abyſſum* tuæ, ô Domine, ſublimitatis, celſitudinis, potentiæ, miſericordiæ & gloriæ *inuocat.* Idem dicat qui tribulationibus premitur & penè obruitur. Quo enim maior eſt tribulatio, eo vicinior eſt Deus ad liberandum ſi inuocetur, iuxta illud Pſaltis: *Tibi derelictus eſt pauper.* Sic Regularium clauſtra, ait Sanchez, quæ ſæcularibus videntur eſſe carceres mortis, Religioſis perfugium ſunt & portus, in quibus ipſi quaſi in arca Noë ſecuri, ſæculares in æſtu ac ſalo naufragantes aſpiciunt.

Et

Et ſublevabis.) q. d. Licet ego in abyſſum deſcenderim ibi corrumpendus & moriturus, tu tamen Domine inde me educes & liberabis, faciéſque ne moriar, ſed ſaluus exurgam.

Allegoricè hæc omnia veriſſima ſunt in Chriſto, eique hæc omnia adaptare perfacile eſt. ita S. Hieron.

verſ. 8. *Cùm anguſtiaretur in me anima mea.*) Chald. *cùm deliquio laboraret in me anima mea.* Videtur ergo Ionæ angor & anguſtia tanta fuiſſe, vt eum ad animæ deliquium deduxerit.

Alleg. Ionas, ait S. Hieron. repræſentat hîc anguſtias & orationem Chriſti in horto dum diceret, *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: Pater ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte.*

Vt veniat ad te oratio mea ad templum ſanctum tuum) In cœlum, q. d. Admiſiſti orationem meam ad te in cœlum, eam exaudiſti, vnde & me liberaſti.

verſ. 9. *Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra, miſericordiam ſuam derelinquunt.*) Primò, Arias & aliqui alij pro הבלי *hable*, id eſt, *vanitates*, legentes חבלי *chable*, id eſt, *funes*; ac חסד *cheſed*, quod Noſter vertit, *miſericordiam*, vertentes, *pietatem* (vtrumque enim ſignificat) id eſt, impietatem per antiphraſin; ſic transferunt, *qui cuſtodiunt funes vanitatis, pietatem ſuam ſacrilegam derelinquent.* quod ſic exponunt. q. d. Nautæ & Niniuitæ aliique Gentiles colentes vana idola, vbi intellexerint miraculum hoc Dei Hebræorum, quo me è ceto liberauit, relinquent ſuam impietatem & idololatriam, colèntque Deum verum Ionæ & Hebræorum.

Secundò, Theodor. exponit, q. d. *Nautæ idololatræ miſericordiæ ſuæ obliti, me in mare proiecerunt.* Verùm ex dictis cap. 1. liquet nautas fuiſſe pios & miſericordes in Ionam, eumque inuitos & nonniſi iubente Deo & Iona miſiſſe in mare.

Tertiò, meliùs S. Hieron. Rupert. & Vatabl. q. d. Qui cuſtodiunt vanitates, id eſt, qui colunt idola, *miſericordiam*, id eſt, Deum à quo miſericordiam & omne bonum expectare debent, à ſe auertunt, mortémque & omne malum ſibi conciliant. Vnde generaliùs iidem per *vanitates* accipiunt vanas & illicitas cupiditates, quæ nihil habent veræ & ſolidæ voluptatis aut fructus. q. d. Peccatores qui vanas ſuas cupedias quaſi res pretioſiſſimas adamant & colunt (hoc enim innuit vox *cuſtodiunt*) hi *ſuam miſericordiam derelinquunt*, id eſt, in ſe ſunt immiſericordes & crudeles, quia mortem & exitium ſibi acceſſunt. Hic ſenſus ſapidus eſt & appoſitus: videtur enim generalis eſſe ſententia & gnome. Vnde S. Hieron. *Cerne*, ait, *magnanimitatem Prophetæ in profundo maris, in ventre tantæ beſtiæ æterna nocte coopertus, non cogitat de periculo ſuo, ſed de natura rerum generali ſententia philoſophatur; Miſericordiã, inquit, ſuam derelinquunt. Licet offenſa ſit miſericordia, quam nos poſſumus ipſum intelligere Deum (miſericors enim & miſerator Dominus, patiens & multæ miſericordiæ) tamen eos qui cuſtodiunt vanitates non relinquit, non deteſtatur, ſed expectat vt redeant. Illi verò ſtantem miſericordiam, & vltro ſe offerentem, ſponte propria derelinquunt.* Huc accedit P. Pineda, qui lib. 8. de Rebus Salom. cap. 1. num. 19. ſic explicat, q. d. Ab idolorum mendacium & vaniſſimorum cultoribus nihil boni expectandum, quippe poſtulãt beneficia à mortuis,

A & deſerunt ipſum bonorum fontem & largitorem Deum.

Quartò, propriè & genuinè alludit ad nautas ſuos infideles eorúmque ſortes & idola: eos enim poſt miſſionem Ionæ in mare, & tempeſtatis ceſſationem agnouiſſe Deum Hebræorum, ad eumque eſſe conuerſos ignorabat Ionas, agens in ventre ceti. Vnde de iis quaſi in ſua idololatria perſiſtentibus, ac ſimilibus ait; *Qui cuſtodiunt vanitates, miſericordiam ſuam derelinquunt.* q. d. Nautæ & vectores idololatræ qui colunt vanas ſuas ſortes & idola, liberati à tempeſtate & naufragio, ac miſericordiam conſecuti à Deo vero, illam non agnoſcent, nec ei acceptam referent, aut gratias agent, ſed ingrati in ſua infidelitate & impietate B perſiſtent: vnde gratiam & miſericordiam Dei tum præſentem, tum æternam à ſe auertent. Ego verò iam ex Dei ope & reuelatione certus de miſericordia & liberatione mihi præſtanda, eam agnoſco, gratias ago Deo meo, ideóque mox vt liberatus fuero, & in patriam rediero, in voce laudis immolabo illi victimas pacificas, votáque quæ concepi illi reddam pleno mentis oriſque iubilo: Itáque eandem Dei miſericordiam ad noua ſemper beneficia mihi conferenda tum in hac vita, tum in futura, alliciam & prouocabo: prout nunc in ventre ceti eam inuocans allexi & conciliaui. ita Hebræi (quos ſequitur Emmanuel C & Mariana) ex quibus aliqui ſic vertunt, *qui cuſtodiunt vanitates, non recordantur beneficiorum tanquam ingrati*; & Chald. qui vertit, *non inſtar Gentium idololatrarum, quæ quo ex loco conferatur illis beneficium neſciunt: at ego in laudem confeſſionis offeram oblationem meam coram te.* Hinc rurſum aptè ex Hebræo verti poteſt, *qui cuſtodiunt vanitates fruſtra, pietatem ſuam derelinquunt.* q. d. Qui ſuas ſortes, ſua idola, ſuas veneres fruſtra & in vanum colunt, hi impij & ingrati ſunt in Deũ, à quo vitam, ſpiritum omnéque bonum acceperunt & accipiunt. Hunc ſenſum poſtulat antitheſis Ionæ, quæ ſequitur.

Ego autem in voce laudis, id eſt, laudando te, verſ. 10. D *immolabo tibi.*) q. d. Idololatræ obliuiſcuntur Dei, à quo tot bona percipiunt; at ego non obliuiſcor, ſed euchariſticas preces & victimas illi offeram, atque quaſi naufragus, & ex horribili naufragio eiectus, *vuida ſuſpendam veſtimenta* (quaſi anathemata) *potenti maris Deo.*

Pro ſalute Domino.) Ita & Septuag. Verùm Pagnin. & Vatab. vertunt, *ipſa ſalus Domino*, id eſt, ad Dominum ſpectat. q. d. Nullus præter Dominum ſaluare poteſt, vti ipſe ſolus in ventre ceti me ſeruat & ſaluat.

Et dixit (mandauit, ordinauit) *Dominus piſci, & euomuit Ionam in aridam.*) Cenſent nonnulli, verſ. 11. *Vbi euomuit Ionam?* vt Sulpitius lib. 1. hiſt. in Iona, & inſinuat S. Gre- E gor. lib. 6. Mor. cap. 18. verbis citat. cap. 1. 3. cetum euomuiſſe Ionam ad littora Niniuæ. Verùm hoc repugnat chronographiæ, ex qua liquet Niniuen abeſſe à mari centum leucis, & ampliùs. Secundò, Ioſephus lib. 9. Antiq. 11. & ex eo Clarius, tradunt Ionam à ceto euomitum in Ponto Euxino, cui adiacet Conſtantinopolis. Verùm & hoc incredibile videtur; nam ſpatio tridui quo Ionas fuit in ventre ceti, non potuit cetus tanta terrarum mariúmque ſpatia peragrare. A Ioppo enim vſque ad Pontum Euxinum interiacet tota Aſia Minor; debuiſſet ergo cetus tranare totum mare Mediterraneũ: inde omnes Cycladas, inde

totum mare Ægæum, ſiue Archipelagum; inde Propontidem longam & anfractuoſam; inde Boſphorum Thracium, ac ſic ingredi Pontum Euxinum; quod iter nec tribus diebus, nec tribus ſeptimanis, nec tribus menſibus confici poteſt. Longiùs abeſt à Ioppe mare rubrum, in quod eiectum Ionam Rabbini putant, ſed falsò, vt dixi verſ. 6.

Dico ergo, Ionam eiectum iuxta Ioppen (vnde ſolnerat) in littus Phœniciæ & Syriæ, indéque terreſtri itinere rediiſſe in vicinam Iudæam, adiiſſéque templum in Ieruſalem, ibique gratias Deo egiſſe, & vota ſua perſoluiſſe. Hoc enim tantum beneficium & miraculum ante omnia fieri poſcebat. Rurſus decebat eum ex terra ſancta B mitti & pergere in Niniuen, non ex Ponto Euxino, ad hoc vt conſtaret eum eſſe Prophetam Dei veri, cuius ſolium æquè ac Prophetæ erant in Ieruſalem. Adde, ex Iudæa in Niniuen facilior & planior erat via; ſola enim Meſopotamia interiacens tranſeunda erat, hæc autem plana eſt: ex Ponto verò Euxino tranſeundi erant montes ardui Armeniæ & Amanus, eſtque iter trecentarum leucarum vſque ad Niniuen. ita Mariana & alij.

Alleg. Ionas abſorptus à ceto, & tertio die ſibi & terræ redditus expreſſiùs quàm vllus Propheta, non verbo, ſed facto repræſentauit paſſionem & reſurrectionem Chriſti. Quocirca Chriſtus C eandem probat & confirmat ex hoc Ionæ oraculo, Matth. 12. 40. Vnde S. Hieron. *Quod autem, inquit, ſcribitur, Euomuit, ἐμφατικώτερον debemus accipere, quòd ex imis vitalibus mortis victrix vita proceſſerit.*

Tota hiſtoria Ionæ applicatur Chriſto.

Audi S. Auguſt. ſingula adaptantem lib. 4. de Symbolo ad catechum. cap. 6. *Miſſus Ionas ad ciuitatem Niniuen vt eius finem prædicaret, miſſus eſt Chriſtus à Patre vt finem mundi omnibus demonſtraret. Fugit Ionas in Tharſis à facie Domini, fuga Ionæ velox tranſitus Chriſti, de quo dicit Propheta, Exultauit vt gigas ad currendam viam. Aſcendit nauem Propheta fugiens, lignum Chriſtus aſcendit per mare huius ſæculi tranſiens. Irruit tempeſtas magna in mari, perturbatio maris, perfidia Iudæorum. Data eſt ſors vt Propheta fugitiuus in* D *mare mitteretur; ſors data eſt ſuper Chriſti veſtimenta, vt vnitas omni mundo prædicaretur. Proiectus eſt è naui in mare Ionas, mors Chriſti in cordibus Gentium collocata eſt. Susceptus eſt à beſtia Propheta cuſtodiendus, non comedendus; audi hìc ipſius vocem Chriſti per ſanctum Dauid, Non derelinques animam meam apud inferos, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem. In ventre beſtiæ marinæ poſitus orauit Ionas, ſanctus in inferno Chriſtus deſcendens mortuos ſuſcitauit. Tertio die Propheta littori incolumis eſt redditus, die tertia Chriſtus de ſepulchro ſurgens ſuper cælos eſt exaltatus. Ad prædicationem Ionæ Prophetæ per pœnitentiam ſaluata eſt ciuitas, per Chriſti prædicationem ſancta Ieruſalem redempta eſt ciuitas.* Eleganter quo- E que Euſebius Emiſſenus hom. 2. de paſcha pag. 261. vel quiſquis eſt auctor: nam homilias iſtas non eſſe Euſebij Emiſſeni Syri, ſatis liquet ex ſtylo, qui non Syram, ſed Latinam redolet phraſin, imò elegantiam. Baronius in annotat. ad Martyrol. Rom. die 16. Nouemb. opinatur eſſe Eucherij Lugdunenſis, Bellarm. de Script. Eccleſ. tribuit Fauſto Regienſi, alij Cæſario, alij Maximo Taurinenſi; Galeſinius in Martyrol. notat.

A 24. April. aſcribit Euſebio Gallo. Certè ex ipſis homilijs liquet Auctorem fuiſſe Gallum ex monaſterio Lirinenſi, qui poſtea videtur creatus Epiſcopus. Hic ergo Auctor ſic ait: *Ionas iram Domini prædicaturus, ad magnam Niniuitarum deſtinatur vrbem, dicturus: Poſt quadraginta dies & Niniue ſubuertetur. Et Chriſtus ad mundi mittitur ciuitatem, vt diem ſalutis & præfinitum iudicij tempus adnunciet. Ionas nauem expetit, Chriſtus Eccleſiam. Ionas fluctibus agitatur, & Chriſtus mundi turbinibus exercetur. Niſi Ionas perditum detur, naufragantium periculum non ſedatur: ſic & non liberatur Eccleſia, niſi Chriſti morte ſaluetur. Nautæ dimiſſuri Ionam, tamen verentur & dicunt: Domi-* B *ne, ne des ſuper nos ſanguinem innocentem: nonne nobis videtur nautarum imprecatio, Pilati eſſe confeſſio, qui tradit Chriſtum, & tamen lauat manus ſuas, & dicit: Mundus ego ſum à ſanguine iuſti huius? Quàm congruè per perſonam Gentium fides Gentium prædicatur? Dicit itaque Ionas in oratione ſua: Tolle igitur Domine animam meam, quia melior eſt mihi mors quàm vita. Dicat hoc rebus Dominus noſter Ieſus Chriſtus. Quia melior eſt mihi mors, quàm vita: id eſt, viuens vnam Iudæorum gentem vtpote incredulam, ſaluare non potui: moriar vt vniuerſus mundus vna morte ſaluetur.* Cætera deinde accommodans ita proſequitur: *Ionam cetus piſcis excepit immerſum, ſed non contigit deuoratum;* C *& quem malitia hominum perdidit, beſtia eſuriens cuſtodiuit, plenus viſceribus famem patitur, & in prædam quam abſorbuit nil ſibi licere miratur. Quis eſt iſte, qui intra auidos rictus aſſumi poteſt, conſumi non poteſt? Cibus eſt, corruptio non eſt: traditur perditionis profundo, & ſeruatur ipſius mortis obſequio. Quis eſt iſte qui vaſtiſſimos ſinus periculorum tutus ingreditur, & ſub altitudine concluſus immenſa atque mortifera, vitali aere paſcitur, & demiſſus in alienam rerum naturam, in vita exilio cum vita peregrinatur, in abſolutione & conſeruatione gentis vnius, & in Deum reconciliatione reparandi ſæculi gloriam naufragus præfert, & mortis ſua ſuperſtes, annunciat venturam mundi ſalutem? Puto quod hic eſt Dominus noſter Ieſus Chriſtus, quem ſæua mors inexplebilis bellua in eſcam ſuam rapuit, &* D *prædam ſuam captiua contremuit, contremuit inquam, nam etſi nouerat crucifixum, tamen quem non meminerat reum, non poterat tenere damnatum: quia culpam non facit pœna, ſed cauſa. Quaſi ſolitum cibum perditum ab mundi origine hominem deuorauit; ſed magnam eſſe cibi ipſius dignitatem præfocata cognouit. Atque ideo diuinus ſermo commemorat: Et præcepit Dominus piſci, & euomuit Ionam in aridam. Præcepit ergo beſtiæ præcepit mortis ſemper eſurienti, præcepit abyſſo & inferno, vt mundo reſtituant Saluatorem. Euomuit autem hoc debemus accipere, quòd ex imis viſceribus mortis victrix vita remeauerit, atque eam ex imis præcordijs inferni perditio exulcerata reddiderit.* Vide & Petrum Chryſologum Archiepiſc. Rauennatem ſer. 37. E qui totus eſt de Iona & Chriſto.

Tropol. S. Chryſoſt. hom. 25. de amore proximi tom. 4. ex facto Ionæ docet, prophetam, id eſt, prædicatorem & virum Apoſtolicum, non debere quærere ſuum honorem, ſuam quietẽ, ſua commoda, ſed Dei gloriam, & ſalutem animarum, cum ſuo incõmodo & periculo. Deus enim illi aderit, eúmque à periculo non tantùm ſaluũ, ſed & glorioſum quaſi multorum ſaluatorem, educet. Ionas enim fugiens periculum prædica-

Tropol. qui curant animas periculis à Deo eximuntur.

tionis & ſalutis animarum, incidit in propriæ vitæ periculum, vtpote iactatus in mare. Idem verò in naui commune periculum in ſe ſuſcipiens, & ſe & nauim ſaluauit. Fugit ergo vt homo, periculo verò ſeſe obtulit vt Propheta, ait Chryſoſtomus, idque cogitent & faciant quicumque à Deo & ſuperiore mittuntur ad prædicandum hæreticis, Iudæis, Barbaris; ad audiendum confeſſiones, præſertim feminarum. Qua de re exſtat illuſtre exemplum apud Palladium in Lauſiaca cap. 55. de Abbate Elia, qui cùm trecentis monialibus præeſſet, ideóque ſentiret ſtimulum carnis, præfecturæ earum ſe abdicauit: ſed à tribus angelis eum in viſione caſtrantibus iuſſus eam reſumere, deinceps per quadraginta annos earum curam geſſit cum tãta quiete & caſtitate, vt nunquam libidinis tentationem ſenſerit. Noſtræ Societatis fundator S. Ignatius dicebat: *Si Deus mihi optionem daret vel illico moriendi & eundi ad cælum, vel adhuc viuendi, & eius gloriam promouendi, ſed cum mea ſalutis incertitudine & periculo, eligerem adhuc viuere & Dei gloriam promouere: quia non dubito quin Deus omne hoc periculum, quod eius amore deſpicio, in ſe ſuſciperet, illúdque mihi longè magis aſſecuraret.* S. Xauerius in Mauricas inſules proficiſcens, cùm amici hoc iter diſſuaderent, proponerêntque pericula æſtus, famis, barbarorum incolarum, qui ferro & veneno ſæuiebant, etiam in ſuos, reſpondit longè maius periculum ſibi creari, ſi Deo ad eas vocãti non obediret. Profectus ergo, in vna vrbe Tolo 25. hominum millia Chriſto adiunxit, tantáque animi lætitia perfruitus eſt, vt inde ſcribens dicat: *Hæc omnia pericula & labores vnius Dei cauſa ſponte ſuſcepti, theſauri ſunt diuinis maximiſque gaudijs refertiſſimi, vt hæ inſulæ in primis appoſitæ ad oculorum aciem ex iucundiſſima lacrymarum vbertate perdendam eſſe videantur. Equidem nunquam me tot, tantis, ac tam continuis animi voluptatibus circumfluere memini, prorſus vt omnem laborum & ærumnarum ſenſum obruant.* Nimirum ſentiebat illud pſal. 93. 19. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, conſolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* Et illud pſalm. 22. 4. *Nam & ſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es.* Ita refert in eius vita Turſellinus lib. 3. cap. 2. & 3. Ratio eſt prima, quia, cùm Deus aliquem vocat ad officium, vel ſtatum, cuius inſtitutum eſt vacare ſaluti proximorum, ſimul dat gratiam & media ad hunc finem non tantùm neceſſaria; ſed & commoda ac opportuna. Hoc enim poſcit eius prouidentiæ ſuauis & exacta diſpoſitio. Ita ſponſam, id eſt, Eccleſiæ viros primarios, vocat Cant. 2. *Surge, propera amica mea*, Quò? *haud dubiè ad lucra animarum*, ait S. Bern. ſerm. 57. & 58. in Cant. Iis enim ſponſus dicit id, quod Abſalon ſuis ſeruis ſit, *Nolite timere: ego enim ſum qui præcipio vobis*, 2. Reg. 13. 28. Hoc ſciebat S. Paulus, qui proinde intrepidus inſerebat ſe periculis, dicens: *Sufficientia noſtra ex Deo eſt, qui & idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti*, 2. Corinth. 3. 5. Potens eſt enim Deus nos ex omni periculo eripere, vti eripuit Dauidem, pſal. 5. 13. *Domine vt ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos*; & S. Paulum, 2. Corinth. 1. 4. & Danielem de lacu leonum; & tres pueros de fornace Babylonis; & Ionam de ventre ceti.

Secunda: quia maius à Deo iudice nobis inſtat periculũ, ſi eius vocationem fugiamus vti fecit Ionas; ſi eius talentis nobis concreditis ad

A eius voluntatem & gloriam non vtamur. Nota eſt parabola ſerui defodientis talentum, qui damnatus à domino audiuit: *De ore tuo te iudico ſerue nequam, &c. quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, vt ego veniens cum vſuris vtique exegiſſem illam?* Lucæ 19. 22. de quo vide S. August. lib. de Fide & oper. cap. 19. Huc facit illud S. Ambroſij lib. 1. Offic. cap. 3. *Videamus ne reddamus rationem pro otioſo ſilentio. Eſt enim & negotioſum ſilentium*, vti fuit in Suſanna ſilenter Deum inuocante, Daniel. 13. 35. *Et eſt ſilentium otioſum*, vti eſt eorum qui tenentur loqui, docere, corripere, exhortari alios. Sicut ergo libertas libertate perit, quies quiete, otium otio, ita è contrario periculum non
B niſi periculo propulſatur, ac pax inter hoſtes nõ niſi bello paratur, & otium negotio. [illegible]

[illegible] *Euomuit.*] Hæc vox ſignificat Ionam ita grauaſſe, arctaſſe, impediſſe reſpirationem, & afflixiſſe ventrem ceti, vt coëgerit eum euomere, ſicut ſtomachus cibum noxium à quo grauatur & affligitur, cum violentis reiiciens euomit. Ita Chriſtus deſcendens in mortem & infernum ita eos afflixit, vt non tantùm coëgerit ea ſe reuomere, ſed etiam vt ea occiderit; perinde ac ichneumon per os intrans in ventrem crocodili, eum erodit & occidit, teſte Plinio lib. 8. cap. 25. Hoc eſt quod ait Oſee 13. 14. *Ero mors tua, ô mors, morſus tuus ero inferne.*

Ex hoc loco cenſent nonnulli, Ionam fuiſſe
C vnum è Sanctis qui reſurrexerunt cum Chriſto, ac cum eo tam in corpore, quàm in anima glorioſi aſcenderunt in cœlum, Matth. 27. 52. Si enim Adam, Noë, Abraham, Iſaac, Iacob, Moſes, Dauid, Iob reſurrexerunt: ergo & Ionas. Nam ipſe præ cæteris ſolus reſurrectionem Chriſti tertio die futuram prophetauit, & reipſa repræſentauit dum tertio die è ventre ceti, quaſi è ſepulchro rediuiuus ſurrexit. Ipſe ergo aptiſſimus erat teſtis reſurrectionis Chriſti, poteratque dicere Iudæis: Ego ſum Ionas, qui olim reſurrectionem Chriſti prædixi, ac proinde miſſus à Deo, vt idipſum iam peractum eſſe teſter. Teſtor itaque hũc
D eſſe Chriſtum à me prænunciatum, eúmque verè tertio die à morte ſuſcitatum eſſe, ſicut ego tertio die è ventre ceti ſuſcitatus ſum, vt hãc eius ſuſcitationem præfigurarem. Ita Pineda in Iob cap. 19. 6. Vbi ex illis verbis Iob: *Et rurſum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum ſaluatorem meum*, probabiliter colligit, Iob reſurrexiſſe cum Chriſto. Hic enim eſt Ieſus, id eſt, ſaluator, quem ſe viſurum prædicit, ob meritum tot tantarúmque afflictionum, quibus Chriſtum patientem repræſentauit.

Anagogicè Iona è ceto rediuiuo probat reſurrectionem corporum S. Irenæus lib. 5. contra hæreſ. c. 5. & lib. 3. c. 22. vbi ſimul ex eodem oſten- *Ionas index reſurrectionis.*
E dit magnificentiam Dei perfici in infirmitate & obedientia hominis. *Sicut enim*, inquit, *patienter ſuſtinuit abſorberi Ionam à ceto, non vt abſorberetur & in totum periret, ſed vt euomitus magis ſubiiceretur Deo, & plus glorificaret Deum, qui inſperabilem ſalutem ei donaſſet; & firmam pœnitentiam faceret Niniuitis, vt conuerterentur ad Dominum, qui eos liberaret à morte, conterritos ab eo ſigno quod factum erat circa Ionam, quemadmodum Script. de his dicit: Et reuerſi ſunt vnuſquiſq; à via ſua mala, &c. Sic ab initio patiens Deus hominem abſorberi à magno ceto, qui fuit auctor præuaricationis, non vt abſorptus in totum periret, ſed præſtruens & præparans adinuentionem ſalutis, quæ facta eſt à verbo per*

ſignum Ionahis, qui eandem cum Iona de Deo ſententiam habuerunt, & confeſſi fuerunt & dixerunt: Seruus Domini ego ſum, & Dominum Deum cæli ego colo; vt inſperabilem homo à Deo percipiens ſalutem, reſurgat à mortuis & clarificet Deum, &c. Et infernis: *Hæc ergo fuit magnanimitas Dei, vt per omnia pertranſiens homo, & morum agnitionem percipiens, dehinc veniens ad reſurrectionem, & experimento diſcens vnde liberatus eſt, ſemper gratus exiſtat Domino. Cognoſcat autem ſemetipſum, quoniam mortalis & infirmus eſt, intelligat autem & Dominum, quoniam in tantum immortalis & potens eſt, vt & mortali immortalitatē, & temporali æternitatem donet*. Sic & Tertul. lib. de Reſurrect. carnis cap. 58. eandem probat exemplo Ionæ qui vixit in aluo ceti, *in quo*, inquit, *naufragia digerebantur*; & trium puerorum, qui in fornace Babylonia ab igne manſerunt illæſi; atque Eliæ & Enoch, *Qui*, ait, *necdum reſurrectione diſpuncti, quia nec morte functi, & hoc ipſo iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab*

Vti & Elias & Enoch

A *omni iniuria & contumelia immunitatem carnis ediſcunt, cuinam fides teſtimonium ſignant, niſi qua credi oportet hac futura integritatis eſſe documenta?* Quocirca Ionæ in ceto ſepulto, indéque reſurgenti ſimilis fuit S. Maternus, S. Petri diſcipulus, qui ab eo miſſus cum S. Euchario & Valerio Treuirim ad euangelizandum, in ipſo itinere Helli apud Seleſtadium febri valida correptus defunctus eſt. Socij ad S. Petrum regreſſi ab eo baculum acceperunt, quem S. Materno quadrageſimo die à morte applicantes, eum reſuſcitarunt; ac poſtea ipſe totidem annis ſuperuixit,

Et S. Maternus.

B fuitque Apoſtolus & Epiſcopus Treuirenſium & Colonienſium, quot diebus iacuerat in ſepulchro, puta quadraginta. ita habet eius vita, & Chronica Leodienſium, & Otho Friſing. lib. 3. Chron. cap. 15. qui tamen pro diebus 40. ponit 35. Sicut ergo Ionas è ceto eiectus 40. diebus Niniuitis, ita S. Maternus reſurgens 40. annis prædicauit Treuirenſibus, aliíſque Germanis & Gallis pœnitentiam.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Ionas prædicat, Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur: *Niniuitæ cum ſuo rege agunt pœnitentiam in ieiunio, cilicio, & cinere. Hinc Deus eis parcit.*

℣. 1.) Et factum eſt verbum Domini ad Ionam ſecundò dicens:

℣. 2.) Surge, & vade in Niniuem ciuitatem magnam: & prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te.

℣. 3.) Et ſurrexit Ionas, & abijt in Niniuen iuxta verbum Domini: & Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum.

℣. 4.) Et cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius: & clamauit, & dixit: Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur.

Verſ. 1. E*T factum eſt verbum Domini ad Ionam ſecundò.*] Videtur Ionas è ceto liberatus ſtatim adijſſe Ieruſalem & templum, vt vota ſua Deo ſolueret: ſimul ſperabat Deum hac ſua pœna & pœnitentia contentum fore, nec ampliùs vſurum vt pergeret in Niniuem: cùm ecce ſecundò Deus eum mittit, aitque:

Verſ. 2. *Surge, & vade in Niniuen, & prædica prædicationem* (minas excidij) *quam ego loquor.*] Septuag. *locutus ſum* cap. 1. 2.

Allegor. ſicut Ionas è ceto quaſi reſurgens prædicauit Niniuitis, ita Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam per Apoſtolos prædicauit Gentibus. ita S. Auguſt. cuius verba recitaui cap. 2. verſ. 11.

Verſ. 3. *Et Niniue erat ciuitas magna.*] Hebr. & Septuag. *magna Deo*; Chald. *magna coram Domino*, id eſt, reuera magna, & *magna valde*, vt vertit Pagn. magnum enim eſt, non quod hominibus qui par-

C ua mirantur, ſed quod Deo Opt. Max. magnum videtur; ideóque Deus tanti Niniuem eiúſque ſalutem fecit, vt ea de cauſa eò miſerit Ionam, & pœnitenti pepercerit, vti ipſe ait c. 4. 11. ita Theodor. Errat Suidas verbo *Semiramis*, vbi ait Niniuen eandem eſſe vrbem cum Babylone: Niniue enim fuit regia Aſſyriorum, adiacens Tygri; Babylon Chaldæorum, adiacens Euphrati. S. Hiero. vertit, *Niniue erat ciuitas magna Dei*, id eſt, maxima, quæ enim Dei ſunt, maxima ſunt. Sic vocantur cedri & montes Dei, id eſt, maximi & altiſſimi. Aliter à Caſtro, *Dei*, inquit, id eſt, diuina, hoc

D eſt omnibus numeris abſoluta, ſicut Deo nihil deeſt, iſque abſolutus & perfectus quaquauerſum eſt.

Itinere trium dierum.] Ita & Syrus, & Arabicus vterque. Primò, S. Hieron. Haymo & Remigius id accipiunt de circuitu Niniues. Erat enim, inquit S. Hieron. *tanti ambitus vt vix trium dierum poſſet itinere circumiri*. Secundò, q. d. Itinere tridui opus erat ad hoc, vt quis omnes eius vicos & plateas perambularet. Vnde ex Hebr. verti poteſt, *Niniue erat trium dierum perambulationis*. ita Theoph. Lyra. Vatab. & alij Verùm hoc exilius

E videtur, quàm vt ob id Niniue vocetur ciuitas magna Dei, cùm etiamnum multæ ſint vrbes non adeò magnæ quæ tot habent flexus & reflexus: tot plateas, vicos, fora, templa, circos, montes, &c. vt ſi quis omnia hæc luſtrare velit, facilè triduum impendat.

Hinc Tertiò, Sanchez & alij cenſent Niniuen, putà vrbem cum ſuburbijs, quæ vtrimque longiſſima eſſe ſolent in magnis vrbibus, fuiſſe tantam, vt ad eam ab vno extremo ad aliud directe via peruadendam, opus fuerit itinere tridui. Hoc enim planè ſignificant hæc verba: *Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum*, ſcilicet eundo ab vno extremo per media ad aliud extremum.

Niniue quanta?

Vnde

Digitized by Google

Vnde & cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius. Nota τὸ *cœpit introire*, ſcilicet in directum, non per flexus & reflexus viarum, multò minùs per circuitum muro tum; non enim iomuris, ſed in plateis vrbis prædicabat Ionas. Fuit enim Niniue maior Babylone, cæteriſque vrbibus omnibus quæ ante, vel poſt eam conditæ ſunt, ait Ptolem. & Strabo, ideoque vocatur *ciuitas magna Dei*. Hinc & Diodorus Sicul. lib. 3. cap. 5. ait eam cùm à Nino primùm condita eſt, habuiſſe in circuitu ſtadia 480. id eſt, milliaria ſexaginta, quæ conficiunt leucas Gallicas viginti; muros altos fuiſſe centum pedibus, & adeò latos, vt tres currus ſimul per eos incedere poſſent. Si tempore primæ conditionis ſuæ habuit in ambitu leucas viginti, quot habuit poſt centum, ducentos, tercentos annos, quibus ſemper accreuit Monarchis orbis in ea reſidentibus? Demus habuiſſe viginti circiter leucas in directo tranſitu, habuerit iter tridui: pedeſtre enim iter diurnum eſt ſeptem leucarum. Adde, nonnullas fuiſſe vrbes, quæ longæ erant iter tridui: ergo magis id tribuendum Niniuæ, quæ fuit maxima. Antecedens patet Primò in Roma, *cuius muros Aurelianus*, inquit Vopiſcus in eius vita, *ſic ampliauit, vt quinquaginta propè millia murorum eius ambitus tenant.* Si circumferentia murorum Romæ erat quinquaginta milliarium (milliare faciunt mille paſſus) ergo diameter, quæ eſt quaſi tertia pars circumferentiæ, erat ſeptemdecim circiter milliarium: ergo longitudo (hæc enim eſt diameter) Romæ, à porta in portam per medium vrbis, erat ſeptemdecim milliarium, id eſt, ſex ferè leucarum, quod eſt ferè iter vnius diei. Iam adde ſuburbia, quæ vtrimque tanta, imò maiora erant, habebis Romam cum ſuburbijs iter tridui & amplius complexam eſſe. Certè Plinius de Roma ait, *expatiantia tecta multas vrbes addidiſſe, Tybur*, (quod Roma diſtat penè octodecim milliaribus, id eſt, ſex leucis) *Ocriculum, Ariciam.* Rurſum *Nero*, ait Sueton. *Oſtia tenus mœnia promouere, atque inde foſſa mare veteri vrbi inducere* deſtinarat, etſi non perfecit. Oſtia à Roma diſtat quindecim milliaribus. Inſuper Dionyſ. de ſuo æuo ſcribit, *omnia loca circa vrbem habitata ſine mœnibus eſſe, in qua ſi quis intuens magnitudinem Romæ exquirere velit, fruſtra eum laboraturum, & haſurum vbi deſinat vrbs, vbi incipiat. Adeò ſuburbana*, inquit, *ipſi vrbi adhærent & innexa ſunt, & ſpeciem immenſæ longitudinis exhibent ſpectanti.* Sume vel ſuburbia via Flaminia Ocriculum vſque, iter eſt integræ diei; ſume ex aduerſa parte via Appia verſus Neapolim, tantundem, imò amplius, (illa enim via ob Campaniæ delicias erat habitatiſſima, vt patet ex via Appia ſilice ingenti ſtrata Neapolim vſque) facilè in Romæ & ſuburbijs inuenies iter tridui. Quocirca à ſuburbijs tam latè patentibus, denominatæ videntur Suburbicariæ regiones: ita enim vocabantur omnes quæ vicinæ Romæ intra centeſimum ab ea milliare continebantur, vti eruditè docet noſter Sirmondus lib. de hac re parte 5. c. 5. Hinc Lucanus aſſerit Romam,

Roma magnitudo.

Populis victiſque frequentem
Gentibus, & generis, coëat ſi turba, capacem
Humani.

Et alius:

Vna domus vrbs eſt, vrbs oppida plurìa claudit.

Lampridius ſcribit Heliogabalum ſeruis imperaſſe, vt omnes araneas colligerent in vrbe, atque

A eos collegiſſe ad decem millia pondo; adduxque Heliogabalum ſubiecìſſe, *vel hinc intelligendum, quàm magna Roma eſſet.* Rurſum Lipſius lib. 3. de Magnit. Rom. cap. 3. clarè probat Romæ fuiſſe faciìè quatuor milliones hominum, vt paulatim Italia deſerta eſſet, cùm, vt queritur Varro, multi mallent *manus mouere in theatro, quàm in aratro.* Idem Lipſius lib. 2. c. 7. ex lapide Ancyrano docet ſub Auguſto cenſa eſſe *ciuium Romanorum capita quadragies centum millia*, id eſt, quatuor milliones, & inſuper *ſexaginta millia.* Sub Claudio verò Tacitus, & alij accenſent *ſexagies nonies centena, & ſexaginta quatuor millia*, id eſt, penè B ſeptem milliones. Cogita quanta fuerit vrbs, quæ tot capiebat incolas, cùm Mediolanum, Neapolis, Venetiæ, aliæque amplæ vrbes vix contineant tertiam millionis partem, putà trecenta millia ciuium.

Secundò, vrbs Tartariæ quæ *Quinzai* dicitur, complectitur iter trium dierum, & multò amplius. Nam id aſſerit M. Paulus Venetus oculatus teſtis lib. 2. de Rebus Orient. c. 64. & ex eo Ortelius in Theatro orbis in Tartaria: *Scribit*, inquit, *M. Paulus, quem circa annum Domini 1160. ibidem habitaſſe conſtat, Quinzai centena milliaria in gyro comprehendere. Idem Odericus aſſerit. Pontes lapideos habet duodecim millia, eoſque tam altos, vt naues magna erecto malo ſubter eos tranſeant. Magnus Cham ibi ſtatiuum præſidium triginta millium* C *habet. vrbs admodum magnifica eſt, & amœna. inde nomen quoque adepta eſt, cùm Quinzai cæli ciuitas interpretetur.* Idem, & ex eo Lipſius loco citato ſcribit, Quinzai famoſum continere ſexcenta millia familiarum. Idem M. Paulus cap. ſequenti, ait tributum quod ex ſegno Quiozai annuatim magno Cham penditur, aſcendere, ſale tamen excepto, ad quindecim millia millium aureorum, atque ſexcenta millia. quæ ſumma immanis eſt & inaudita.

Quinzai.

Minor eſt Chambalu, id eſt, regia, vel ſedes Cham, id eſt, principis (ſic enim Tartari ſuum principem & Imperatorem vocant) quæ, vt ſcri-D bit M. Paulus lib. 2. de Rebus Orient. cap. 10. viginti quatuor milliaria Italica in ambitu habet. Alij dant ei viginti octo: alij triginta duo. Noſter Nicol. Trigautius lib. 4. de Rebus Sinar. cap. 3. & lib. 5. c. 11. validis coniecturis contendit Châbalu eſſe Pechinum, quæ eſt regia regis Sinarum, & Cataium eſſe regnum Sinarum.

Chambalu.

Tertiò, Babylon, inquit Diodorus lib. 2. Bibliotheca c. 4. in circuitu habebat ſtadia 360. id eſt, milliaria Italica 45. leucas Gallicas quindecim. Altera Babylon in Ægypto, ſiue Memphis, quæ nunc Cayrus dicitur, Lutetiam Pariſiorum quinquies magnitudine ſuperat, inquit Ortelius, & per Nili ripas latiſſimè diffunditur, adeò vt Se-E lymus Turcarum Imperator eam à ſuis licèt expugnatam anno Domini 1516. ingredi non ſit auſus. De eadem ſcribit Ariſtot. in Polit. lib. 3. c. 2. quòd, cùm expugnata eſſet, hoſtéſque primam vrbis partem obtinerent, illi qui ex alia parte vrbis habitabant, tertiò die neſcierint vrbem eſſe captam.

Babylonis.

Thebæ in Ægypto, teſtibus Homero, Plinio, Strabone, Pomponio & alijs, centum portas, vel vt alij volunt, centum aulas habuerunt: totidem olim principum domos, ſolitæque ſingulæ, cùm opus erat, decem armatorum millia effundere. Celebratur & Moſcua à magnitudine & multitudine domorum. Sigiſmundus Liber ſcribit ea-

Thebarum.

rum numerum fuiſſe 41500. Celebrantur & Pariſij, vbi ſuburbiorum hodiernæ ruinæ octo leucarum ambitum ſuperant. In America magnitudine excellunt vrbes Temixtitan & Panama.

Quòd ſi cui iter tridui in vnius vrbis Niniue diametro longitudinis nimium videtur, is adiungat aliam diametrum latitudinis, quæ priorem ſecat, & cum ea facit quaſi crucem. Magnitudo enim vrbis Romæ v. g. ex duabus lineis diametralibus ſeſe interſecantibus petenda videtur; vna eſſet quæ duceretur à Vaticano, & terminaretur in porta Pia, qua itur ad S. Agnetem. altera duceretur à porta *del popolo*, & terminaretur in porta *Capena*, qua itur ad S. Sebaſtianum. Id congruentiùs de Niniue dicatur, eò quòd ipſa non rotunda fuerit, ſed quadrangula, ac proinde ex duabus diametris ſeſe ad angulos rectos interſecantibus, quarum extremæ terminantur in quatuor quadrati angolis, eius magnitudo, id eſt, longitudo & latitudo, dimetienda videatur. Sanè Ariſtot. 3. Polit. c. 2. indicat aliquas vrbes adeò eſſe magnas, vt non tam vrbes, quàm regiones muris circundatæ dici debeant.

Myſticè. Myſticè, Niniue continens iter trium dierum, repræſentat tres mundi partes, Aſiam, Africam, Europam, quas noſter Ionas, id eſt, Chriſtus, per ſe & per Apoſtolos obeundo, ad pœnitentiam & ſalutem conuertit.

Vanitas vrbium & mundi. Tropol. Vide quanta ſit mutabilitas & vanitas rerum humanarum. Ecce Niniue olim maxima, ditiſſima & ſuperbiſſima vrbs, iam adeò ſepulta iacet, vt quæratur quo loco extiterit. Quare Niniuem veterem vix inuenias, nec niſi rura & rudera, *& campos vbi Troia fuit*. R. P. Ioannes Antonius Marietti, qui ante quinquennium miſſu Summi Pontificis Syriam & Meſopotamiã obiuit, Romæ mihi narrauit ſe fuiſſe in ciuitate adiacente Tigri, nomine *Muſſal*, quam indigenæ dicebant eſſe Nininem, indéque nõ procul oſtendebant ſepulchrum Ionæ (quod magna Chriſtianorum vndique confluentium concurſu & deuotione viſitari aſſerebant) adeò longum & latum, vt ex eo colligere liceat Ionam penè fuiſſe gigantem. Inſuper ingentes ibi cerni murorum reliquias, veteris amplitudinis indices. Porrò vrbem à Chriſtianis, Turcis atque Arabibus incoli, Armenos tamen ita ob rebellionem Turca attenuauit, vt vrbs iã & mœnibus careat, & ex quinque domibus vix duæ vel tres inhabitentur. Fieri poteſt vt veteri Niniue diruta, iuxta eam noua ſit condita, dictáque Muſſal; vti Hieroſolymæ, Tyro, Tuſculo, quin & Romæ ex parte contigit. quanquam ignoremus an vetus & certa ſit illa indigenarum Muſſal traditio. Sanè ſepulchrum Ionæ non in Niniue, vt ipſi aſſerunt, ſed in Palæſtina extare docent Epiphan. Doroth. & Iſidor. in vita Ionæ, vti dixi in prœmio; niſi dicas Niniuitas hoc ſepulchrum Ionæ, licet alibi defuncto & ſepulto, erexiſſe quaſi mauſolæum, ad perpetuam tanti viri memoriam. Sed eſto Muſſal ſit eadem vrbs cum Niniue veteri, nihil illa habet veteris eius magnitudinis & magnificentiæ. Idem eſt de Babylone, de Tani, de Ecbatanis, aliiſque potentiſſimis olim vrbibus. Sic tranſit gloria mundi, ſic tranſeunt vrbes, ſic tranſeunt reges, ſic tranſeunt homines. Platina in Felice II. Pontif. refert Conſtantium filium Conſtantini magni Imper. dum poſt ſuſceptum imperium cum triumpho Romam aureo carpēto ingrederetur, ciues obuiam factos veneratum eſſe, ac dictitaſſe illud Cyneæ

A Pyrrhi legati verum eſſe, *tot ſe videre reges in vrbe Roma, quot ciues*. viſis deinde palatijs, Pantheo, templis, columnis, aquę ductibus, arcubus triumphalibus, &c. obſtupuiſſe, ac tandem dixiſſe, *naturam vires omnes in vrbem effudiſſe*. Mox Hormiſdam architectum ſuum interrogaſſe, quid de Roma ſentiret, qui id tantùm ſibi placere reſpondit, *quòd didiciſſet Romæ æque mori homines ac alibi*, vt Philoſophum decebat locutus. Verè Seneca: *Æquat omnes cinis; impares naſcimur, pares morimur*. Quocirca ſapienter monet S. Chryſoſt. hom. 32. in epiſt. ad Hebr. in morali, vt ædes ædificemus non in terris mox caſuras, ſed in cælis in æternum duraturas. *Nemo*, inquit, *in ciuitate quæ*
B *caſura eſt ſanæ mentis ædificat. Non ædificemus in hoc mundo, poſt paululum enim caſurus eſt, & cuncta perditum ibunt. Et quid dico quòd mundus caſurus eſt? nos ipſi ante ruinam eius peribimus, & tormenta ſæua patiemur*, &c.

Cœpit Ionas introire ciuitatem itinere diei vnius.] **verſ. 4.** *Ionas*, inquit S. Hieron. *præcepti & ſuperioris naufragij memor, viam trium dierum, vnius diei feſtinatione compleuit*. Quod dictum S. Hieron. dupliciter accipi poteſt. Primò, q. d. Ionas diſtans à Niniue itinere trium dierum, vt Deo celerrimè obediret, totum hoc iter vno die peregit, eodémque die quo ex loco vbi eum cetus euomuit diſceſſit, peruenit appulítque Niniuen. Secundò. q.
C d. Ionas adeò feſtinanter obiuit concionando totam Niniuen, vt vno die eam peragrarit, cùm alij ad id exigant triduum. Verùm neuter ſenſus huic loco congruit. Non prior, quia littus Phœnicium, vbi à ceto eiectus eſt Ionas, diſtat à Niniue trecentis leucis: quod iter eſt vt minimum triginta dierum. Si cum Ioſepho dicas eum eiectum in Pontum Euxinum; Reſpondeo, hic Pontus à Niniue diſtat centum triginta leucis, idque per arduos montes: ergo ab ea diſtat itinere tredecim dierum vt minimum. Non poſterior, tum quia dicitur, *Cœpit introire ciuitatem*: ergo ipſe tunc vias eius non compleuit, nec peragrauit, ſed peragrare cœpit. tum quia iuxta illam expoſitionem
D dicendum fuiſſet, Ionas peragrauit ciuitatem die vno. Iam verò non hoc, ſed oppoſitum dicitur, ſcilicet, *Cœpit Ionas introire ciuitatem itinere diei vnius*. Quocirca aliam meliorem interpretationem ſubdit S. Hieron. dicens: *Quanquam ſint qui ita ſimpliciter intelligant, quòd in tertia tantum vrbis parte prædicauerit, & ad reliquam confeſtim prædicationis ſermo peruenerit*. Senſus ergo eſt, q. d. Ionas ingreſſus eſt primam vrbis partem, quæ vno die poterat pertranſiri: Ionas tertiam vrbis partem prædicans obiuit, eiúſque vicos & plateas concionando luſtrauit. Ita Remig. Albert. Hugo, Lyra. Accedunt Theod. Vatabl. Arias & à Caſtro. Verùm hi cenſent Ionam non recta via proceſ-
E ſiſſe, ſed per flexus platearum gyraſſe, vicóſque obliquos obeundo eũ cumcirca prædicaſſe.

Adhuc quadraginta dies.] Ita Hebr. Chald. Aquila, Symmach. & Theodot. Quare verſio Septuag. quos ſequitur Orig. Chryſoſt. & alij Græci, atque Arabicus Alexandrinus, deprauata eſt. Habet enim, *Adhuc tres dies*: fortè librarij *τεσσαράκοντα*, id eſt, quadraginta, ſcripſerunt per abbreuiationem; vnde alij deſcribentes legerunt ſcripſerúntque *τρεῖς*, id eſt, tres. Aut per ciphras, puta per literas, ſcripſerunt μ, quæ index eſt quadraginta, & eroſo, vel minùs apparente altero eius apiculo, pro μ legerunt γ gamma, quæ index eſt trium: præſertim quia præceſſit mentio trium

dierum

dierum (hoc enim erat iter Niniue) quos confuſione ſpecierum, vel traiectione ocolorum putarunt deſcriptores eſſe eoſdem cum hiſce diebus prædicationis Ionę. Magna enim ſcriptorum aliquorum eſt ignorantia, magna aliorum oſcitantia, magna aliorum in tantis voluminibus deſcribendis fatigatio, vt facilè vnum pro alio ſupponant & ſcribant, vti egomet in dies experior. Aliqui cenſent Ionam per ſingulos dies minuiſſe numerum: nimirum primo die prædicationis ſuæ dixiſſe, Adhuc quadraginta dies: ſecundo, Adhue triginta nouem dies: tertio, Adhuc triginta octo dies, & ita conſequẽtèr, donec perueniret ad tres vltimos, túncque dixiſſe: *Adhuc tres dies*, &c. ſcilicet *expectabo vos, num ſitis pœnitentiam acturi*, ait Iſidor. Peluſ. lib. 4. epiſt. 149. Idque ex traditione ſciuiſſe Septuag. & hîc exprimere voluiſſe. Verùm hæc coniectura diſſonat à textu, qui conſtanter habet, *Adhuc quadraginta dies*; & incerta eſt, nec admodum probabilis. Non enim videntur Niniuitæ vſque ad vltimos tres dies diſtuliſſe pœnitentiam. Quocirca prudenter Theodor. *Credibile eſt*, inquit, *etiam Septuag. concordem alijs poſuiſſe numerum* (quadraginta,) *ſed qui initio ſcripſerunt erraſſe in hoc, ac deinceps in omnia exemplaria permanaſſe errorem.* Porrò S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 44. cenſet genuinam lectionem eſſe, *adhuc quadraginta dies*, Septuag. verò vertiſſe, *adhuc tres dies*, vt myſterium quod hîc latet de Chriſto ſignificarent. *Siue*, inquit, *per 40. dies, ſiue per triduum, idem ipſe ſignificatus eſt Chriſtus, per 40. ſcilicet, quia tot dies peregit cum diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem ſuam, & aſcendit in cœlum: per triduum verò, quia die tertio reſurrexit. q. d. In 40. diebus ipſum quære, in quo & triduum poteris inuenire: illud in aſcenſione, hoc in eius reſurrectione reperies: quorum vnum per Ionam Prophetam, alterum per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen vnus atque idem Spiritus dixit.* Hac fortè de cauſa S. Iuſtin. contra Tryph. vtramque lectionem iunxit & commiſcuit. Legit enim: *Adhuc 43. dies*, &c.

Morale de pœnitentia publica.

Allegor. Ionas eſt Chriſtus, Niniuitæ ſunt Iudæi, Niniue eſt Ieruſalem, quæ quadrageſimo anno à prædicatione Chriſti euerſa eſt à Tito & Romanis. ita Euſeb. in Chron.

Myſticè, numerus quadragenarius eſt ſymbolum pœnitentiæ, de quo ſubtiliter philoſophatur S. Auguſt. lib. 2. de Doctr. Chriſt. cap. 16. Hinc S. Gregor. in inguinaria lue & mortalitate Romana qua extinctus eſt Pelagius Papa, cui Gregorius in Pontificatu ſucceſſit, hortatus eſt populum ad pœnitentiam exemplo Ionæ & Niniuitarum, publicáſque litanias, eáſque ſeptemplices indixit, quibus placatus Deus peſtẽ ſtitit. Angelus enim ſtans in mole Adriani (vbi etiamnum eius locus & imago viſitur, indéque moles hæc vocatur caſtellum S. Angeli) euaginatum gladium, quo ciues feriebat, viſus eſt in vaginam recondere, ac quacunque in proceſſione inferebatur imago B. Virginis, aër craſſus, peſtilens & flammeus videbatur diſſipari, purgari & ſerenari. Exhortationem eius ad verbum refert Ioannes Diaconus in eius vita li. 1. c. 40. vbi inter multa ait: *Veternoſas namque Niniuitarum culpas triduana pœnitentia abſterſit. Mutemus igitur corda; citius ad pacem iudex flectitur, ſi à prauitate ſua petitor corrigatur. Proinde cum contritione & correctis operibus craſtina die ad ſeptiformem litaniam deuota cum lachrymis mente veniamus; qui ſimul omnes peccauimus, ſimul omnes mala quæ fecimus deploremus, vt diſtri-*

A *ctus iudex dum culpas noſtras nos puniſſe conſiderat, ipſe à ſententia propoſitæ damnationis parcat.* Rurſum S. Petrus ex Ordine S. Dominici eminens prædicator & Martyr anno Domini 1252. Aprilis die vigeſima nona, qua Eccleſia in officio diuino eius feſtum celebrat, in ſuis concionibus iugiter hoc thema proponebat: *Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur*, iſque tanto ardore & ſpiritu populum incendebat, vt omnes paſſim pœnitentiam agerent, eámque publicam. Dicebat enim: Tu ô Mediolanum, tu ô Parma, tu ô Cremona es altera Niniue, ſi non egas pœnitentiam tuorum ſcelerum, illico videbis tuam ruinam: flagellum Dei imminet tibi: conuerte te

B ad Deum, & age pœnitentiam. Docet ergo hîc Ionas, & ex eo S. Gregor. & S. Petrus Martyr, concionatores populo debere proponere minas & terrores iræ Dei, mortis, iudicij, gehennæ acriter vrgere peccatores ad pœnitentiam & odium peccati; vt eas euadant, Deúmque ſibi concilient. Hi enim ſunt mallei conterentes petras. Alij oratores ſunt quaſi muſici, qui aures dumtaxat mulcent & ſcalpunt.

Et Niniue ſubuertetur.] Cum regno & monarchia Aſſyriorum, quæ transferetur ad Nabuchodonoſor & Aſſuerum, vt habent Septuag. Tobiæ 14. 6. id eſt, ad Babylonios & Medos, vti patebit Nahum 2. 8. vnde Ioſeph. lib. 9. Antiq. 11. *Io-*

C *nas*, ait, *in medio ciuitatis prædicauit, quia poſt breuiſſimum tempus Aſiæ principatum perderent.* Nota. Hæc Ionæ prophetia fuit comminatoria & cõditionata, q. d. Niniue ſubuertetur, niſi pœnitentiam egerit, niſi mutet mores, ipſque impetret à Deo hanc excidij ſententiam tolli aut ſuſpendi; ſicut de facto eius non ſublationem, ſed ſuſpenſionem impetrauit, vti dixi in proœmio. ita Orig. hom. 1. de pœnitent. S. Hieron. hîc, S. Gregor. 19. Moral. 18. S. Thom. 1. p. quæſt. 19. art. 7. & alij. Aliter reſpondet S. Gaudentius tract. 3. ad Neophytos: *Adhuc triduum, & Niniue euertetur.* Verum, inquit, prędixit: *nam euerſa eſt iniquitas eius, quia pœnituit. Sicut diſtat cælum à terra, dicit Deus*

D *hominibus, ita diſtant ſenſus mei à ſenſibus veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris*, Iſaiæ 55. Senſus ergo eſt, Niniue, non vrbs, ſed eius iniquitas ſubuertetur, vt ſit alia piáque Niniue. Verùm hoc tropologicum eſt, non literale. Sic anno Domini 396. Arcadio Imper. ait S. Auguſt. de Excidio vrbis c. 6. *Conſtantinopoli volens Deus terrere ciuitatem, & terrendo emendare, terrendo conuertere, terrendo mundare, terrendo mutare, ſeruo cuidam ſuo fideli viro militari venit in reuelatione, & dixit ei, ciuitatem venturo de cælo igne perituram, eúmque admonuit vt Epiſcopo diceret: dictum eſt, non contempſit Epiſcopus, & allocutus eſt populum. Conuerſa eſt ciuitas in luctum pœnitentiæ, quemadmodum*

E *quondam illa antiqua Niniue*, &c. Narrat deinde quomodo per pœnitentiam haſce minas euaſerit.

℣. 5.) Et crediderunt viri Niniuitæ in Deum: & prædicauerunt ieiunium, & veſtiti ſunt ſaccis à maiore vſque ad minorem.

℣. 6.) Et peruenit verbum ad regem Niniue: & ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum à ſe, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.

℣.7.) Et clamauit, & dixit in Niniue ex ore regis & principum eius, dicens: Homines, & iumenta, & boues, & pecora non guſtent quidquam: nec paſcantur, & aquam non bibant.

℣.8.) Et operiantur ſaccis homines, & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine, & conuertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in manibus eorum.

℣.9.) Quis ſcit ſi conuertatur & ignoſcat Deus: & reuertatur à furore iræ ſuæ, & non peribimus?

℣.10) Et vidit Deus opera eorum, quia conuerſi ſunt de via ſua mala: & miſertus eſt Deus ſuper malitiam, quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit.

vers. 5. *Et crediderunt viri Niniuitæ in Deum.*] Id eſt, Deo. Nota. Hebræis credere in Deo, vel credere in Deum, idem eſt quod credere Deo; vti rectè obſeruauit Ribera. Vnde Heb. יאמינו באלהים *iaaminu belohim*, tribus modis, ſed idem ſignificantibus vertas; ſcilicet, Primò, *crediderunt in Deum*; Secundò, *crediderunt in Deo*, Tertiò, *crediderunt Deo.* Eſt enim *bet* contactus, quo vtuntur Hebræi, vt dicant tãgere in manu, id eſt, tangere manum. Credere in Deo, vel Deum, id eſt, credere Deo. Latinis tamen credere in Deum efficacius eſt, & plus ſignificat, quàm credere Deo: nimirum non tantùm fidem, ſed & ſpem ac fiduciam omnem cum amore coniunctã collocare in Deo, ſe rẽſque ſuas curæ Dei committere, ſua omnia in fidem Dei reſignare, ſalutem ſuã Deo credere. Ita hîc Niniuitæ credentes prædicationi Ionæ, crediderunt per fidem Deum Hebræorum, quem prædicabat Ionas, eſſe verum Deum, ac proinde vera eſſe hæc Ionæ oracula, veréque euertendam Niniuen, niſi pœnitentiam agerent: conſequenter ſperarunt in Deũ, quòd eos ad pœnitentiam admitteret, & pœnitentibus parceret, eóſque in gratiam reciperet; niſi enim hanc ſpem habuiſſent, nunquam tam arduam pœnitentiam ſuſcepiſſent.

Quæres, quo argumento moti ſunt Niniuitæ vt crederent Ionæ? Imprudens enim & temerarius eſt, qui ſine ratione & fundamento credit aliquem eſſe Prophetam, vel hoc illúdve eſſe oraculum Dei, præſertim in re tam graui & inaudita, qualis erat excidium Niniue vrbis & monarchiæ: vnde Apoſtoli fecerunt miracula aliáque ſigna, ſine quibus gentes non tenebantur, imò prudenter non potuiſſent eis credere. Reſp. Niniuitæ moti ſunt ad credendum Ionæ per miraculum deuorationis & liberationis è ventre ceti, quod Ionas eis propoſuit, quódque per nautas iam ſparſum erat per totum Orientem. Hoc eſt quod ait Chriſtus Lucæ 11. 30. *Sicut fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi iſti.* Hoc enim ſignum clarè eis demonſtrabat Ionam à Deo ad eos mitti, ſimulque monebat & terrebat eos, ne, ſi Ionæ non crederẽt, æquè, imò magis punirentur quàm Ionas, atque ab aqua vel terra abſorberentur. Acceſſit interna Dei illu-

A minatio & inſpiratio, quæ animos illorum commouit ad credendum. Inuit grauitas, prudentia, pietas, abſtinentia & ſanctitas Ionæ, quæ planè oſtendebant Ionam non eſſe fatuum, non leuem, non mendacem; ſed virum ſerium, prudentem, pium ac fide dignum.

Et prædicauerunt (indixerunt) *ieiunium.*] Per magiſtratum, imò per regem, vt videtur: rex enim hoc ieiunium Niniuæ indixit verſ. 7. nec alius toti Niniuæ hoc indicere poterat niſi rex. Eſt ergò hîc hyſterologia. Priùs enim peruenit oraculum hoc Ionæ ad regem, vti ſequitur verſ. 6. quàm indictum ſit ieiunium, vti ait hîc verſ. 5. ſed voluit Script. prædicationi Ionæ ſubnectere

B obedientiam, totúmque opus Niniuitarum, ſcilicet quòd crediderint & pœnitentiam egerint in ieiunio & cilicio; ac deinde pergere ad regem, & enarrare eius ſenſum & geſta. de quo ſubdit.

Et peruenit.] Id eſt, quia peruenerat. Dat enim cauſam publici ieiunij & pœnitentiæ Niniuitarum, quòd nimirum rex inaudiens oraculum minax Ionæ, edictum ieiunij & pœnitentiæ propoſuerit & promulgarit per totam vrbem. vers. 6.

Quæres, quis fuit hic rex? Reſpondeo, Probabile eſt fuiſſe Sardanapalum, quem Diodorus, Iuſtinus, & alij Gentiles Hiſtorici ponunt vltimum monarcham Aſſyriorum, à quo monarchia tranſlata ſit ad Medos per Arbacem Mediæ Præ- *Ionas prædicauit Sardanapalo.*

C fectum. ita à Caſtro & Torniellus in Annalibus, anno mundi 3215. & alij. Fauet S. Hieron. in cap. 1. Amos verſ. 1. Vbi explicans titulum Amos, quo ſe dicit prophetaſſe in diebus Oziæ regis Iuda, & Ieroboam regis Iſrael, *Quando*, inquit, *apud Aſſyrios*, vrbéſque Ciliciæ regnabat Sardanapalus, de quo inſignis Orator; *Turpior*, inquit, *vitijs quàm nomine: & apud Latinos Procas Siluius, cui Amulius expulſo Numitore ſucceſſit in regnum: quo interfecto, congregata paſtorum manu Romulus ſui nominis cõdidit ciuitatem.* Ergo Amos ac conſequenter Ionas (fuerunt enim coæui) prophetauit tempore Oziæ, Ieroboam, & Sardanapali (hi enim fuerunt pariter coæui.) Rurſum Ionam prophetaſſe tempore Ieroboam, ac conſequenter Sardanapali, clarè dicitur 4. Reg.

D 14. 25. Fauet & S. Auguſt. lib. 18. Ciuitat. 27. vbi docet prophetaſſe Ionam, Amos, & Oſee ſub finem imperij Aſſyriorum, ſcilicet eo ruente, cùm Roma condi inciperet, quia eorum prophetiæ de Chriſto patiente & reſuſcitato, Romanis & Gentibus ad Chriſtum conuertendis ſcribebantur. Fauet & Euſeb. in Chronico, quo Ionam conſignat ſub tempus Sardanapali. Dices, Euſebius dicit Sardanapalum regnaſſe 20. annis. & vigeſimum vltimúmque eius annum conſignat anno ſexto Oziæ regis Iuda, qui fuit annus 18. Ieroboam regis Iſraël; poſtea verò anno 17. Oziæ qui fuit 29. Ieroboam, Arbacis verò in Media

E regnantis 11. ita ſcribit: *Prophetabant apud Hebræos Oſee, Amos, Iſaias, & Ionas Prophetæ.* Ergo 11. annis poſt mortem Sardanapali prophetauit Ionas; non ergo prophetauit Sardanapalo regnante. Reſp. nego conſequentiam. Nam τὸ *prophetabant*, non ſignificat initium prophetiæ, (non enim hi quatuor cœperunt eodem anno, putà 17. Oziæ prophetare) ſed confusè tempus quo florebant hi Prophetæ, q. d. Sub hoc tempus, putà ante & poſt annum 17. Oziæ, prophetarũt Oſee, Amos, Iſaias & Ionas. Cùm enim conſtet eos multis annis prophetaſſe, & de anno certo quo

ſinguli

ſinguli cœperint non conſtet, rectè Euſebius in genere & confusè ait hoc tempore eos prophetaſſe, id eſt, floruiſſe. Cùm enim in chronologia conſignatur tempus quo quis Propheta, Doctor vel Epiſcopus floruit, non conſignatur annus primus quo cœpit, vel vltimus quo finijt; ſed potiùs medius: in medio enim ætatis, prophetiæ & doctoratus ſolent florere homines, tum gratia, tum ſapientia, tum auctoritate.

Probat. 1. Confirmatur hęc ſententia primò, quia paſſim
Chronologi Sardanapalum dicunt fuiſſe coæuum
Ieroboam, ſub quo prophetauit Ionas. Excipio
vnum Genebrardum, qui cenſet Sardanapalum
fuiſſe eum, qui in Scriptura vocatur *Aſarhaddō*,
fuitque filius Sennacherib, poſt quem in Scri-
ptura nemo ponitur rex Aſſyriorum. Aſarhad-
don enim regnauit diu poſt Oziam & Ieroboam,
ſub Ezechia & Manaſſe. Verùm hæc ſententia
Genebrardi ab alijs Chronologis paſſim reijci-
2. tur. Secundò, quia ijdem conſentiunt in Sarda-
napalo perijſſe monarchiam Niniues & Aſſyrio-
rum, & poſt eam ponunt regnum Arbacis & Me-
dorum; Ionas autem miſſus fuit in Niniuen,
cùm illa opibus & regno floreret: ergo non poſt
3. Sardanapalum, ſed eo regnante. Tertiò, quia
Sardanapalus fuit luxurioſiſſimus, & diffluxit lu-
xu ac vitijs; regem ſuum ſecuta eſt Niniue. Hæc
ergo ſunt vitia ob quæ excidium ei intentat Io-
4. nas. Quartò, quia licet paulò poſt Sardanapa-
lum ex Scriptura conſtet Niniuæ reſtitutum fuiſ-
ſe regnum, ac in ea regnaſſe Phul, Teglatphala-
ſar, Salmanaſar, Sennacherib & Aſarhaddon; ta-
men hi non regnarunt cum Ozia & Ieroboam,
5. ſub quibus prophetauit Ionas; ſed poſt eos. Rur-
ſum in ſtrage Sardanapali & tranſlatione monar-
chiæ, ſat videtur fuiſſe punita Niniue, vt non
opus fuerit poſt illam eò mittere Ionam. Inſuper
Ionam miſſum eſſe ante eius ſtragem, patet,
quia miſſus eſt vt eam comminaretur & prædi-
ceret quaſi futuram. Ex dictis colligitur, quòd
Sardanapalus audiens Ionæ oracula & minas,
conuerſus ſit, egerítque pœnitentiam cum ſuis
Niniuitis; ſed eo redeunte paulò pòſt ad ſolitas
delicias & vitia, ad eadem redierint & Niniuitæ,
vti facere ſolent concubinarij aliíque vitijs aſſue-
ti. Vnde tunc Deus excitauit Arbacem, qui Sar-
danapalum & Niniuen inuaderet, eúmque coge-
ret ad palatij ſuíque incendium, ac monarchiam
transferret ad Medos, de quo dixi in prœ-
mio.

verſ. 6. *Et ſurrexit* (rex, putà Sardanapalus) *de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum à ſe* (Tigurina, *paludamentum*, putà veſtem imperatoriam, diadema, ſceptrum, aliáque inſignia regalia) *& indutus eſt ſacco* (cilicio) *& ſedit in cinere.*) Nota hîc, pœnitentiæ habitum & opera non eſſe nudam reſipiſcentiam, vt vult Caluin. ſed gemitum, ſaccum, cinerem, ieiunium. ita Tertul. Cyprian. Chryſoſt. S. Auguſt. Pacianus tract. de Pœnitentia.

Præclarè S. Ambroſ. enarrans hanc Ionæ hiſtoriam in fine tomi 2. Rex Niniues, inquit, *hoſtes virtute ſuperabat, Deum autem humilitate vincebat. Sapiens inquam rex, qui pro ſalute ciuium peccatorem ſe magis confitetur eſſe quàm regem. Obliuiſcitur enim ſe regem eſſe, vbi Deum regem omnium pertimeſcit: nec potentia ſua meminit, vbi potentiam diuinitatis agnoſcit. Mira res: dum ſe regem hominum eſſe non meminit, rex incipit eſſe iuſtitiæ. Religioſus igitur princeps non perdidit imperium, ſed mutauit. Principatum enim antè militaris diſciplina tenuit, nunc cœleſtium diſciplinarum obtinet principatum.* Et inferiùs: *Vt tota ciuitas ieiunaret, famem ſibi rex primus indixit: & ſolus omnium cauſa prior cœpit eſurire quàm miles. Neceſſe enim erat vt qui potentior cunctis fuerat, deuotior fieret vniuerſis.*

Et clamauit & dixit, ſupple præcò. ita Vatab. vel *clamauit & dixit*, id eſt, proclamari fecit & edici, *ex ore regis.*) Id eſt, ſuo. Eſt Hebraiſmus. Vnde Chald. vertit, *atque per præconem proclamare iuſſit, ac dicere per Niniuen, ex regis & principum eius decreto.* Sic & Pagnin. verſ. 7.

Homines, & iumenta, & boues, & pecora non guſtent quidquam.) Cauſam dat S. Chryſoſt. hom. 3. ad pop. *Et bruta ieiunant, & equi, & muli ſacco veſtiuntur? Etiam, inquit, ſicut enim diuite aliquo mortuo, non ſeruos ſolos & ancillas, ſed & equos domeſticos ſacco veſtientes, & agaſonibus tradentes ad ſepulchrum ſequi iubent, calamitatis magnitudinem oſtentantes, & omnes ad miſericordiam allicientes; ſic & in ciuitate illa* (Niniue) *mox periclitante, & brutam naturam ſacco circumtexerunt, & ieiunij iugo ſubiecerunt. Non licet brutis ſermone* Dei *iram diſcere, diſcant famis quæ à Deo infligitur plagas; etenim ſi dirueretur, inquit, ciuitas, non tantum noſtri inhabitantium, ſed & horum vna eſſet ſepultura. Pœnæ igitur partem habere debentia, & ieiunij partem capiant.* Alteram deinde dat cauſam, Cùm, inquit, eſſent confuſione pleni, nec quicquàm haberent excuſationis, *ad bruta confugiunt, & illorum mortē deplorantes, ex his ſupplicationem faciunt miſerabilem & luctuoſam, ipſorum perditionem proponentes.* Et S. Ambr. ſub finem tom. 2. *Non enim*, inquit, *ſufficiebat ad placandum Deum peccantium ſatisfactio, niſi ſeniorum quoque peccata, paruulorum innocentia deploraret, & fletibus alienis delicta ſua iuuentus ablueret.*

Nota. Veriſimile eſt hoc rigidum ieiunium Niniuitarum, ad aliquot dies, v. g. tres, vt ſentit S. Chryſoſt. hom. 1. de pœnitentia, duraſſe, ita vt per triduum nec homo, nec pecus quidpiam cibi aut potus guſtaret. deinde continuarunt hoc ieiunium ad quadraginta dies, ſed ita vt ſuo tempore, v. g. veſpere, aliquid panis & aquæ ſumerent ad ſuſtentandam naturam; alioqui enim non potuiſſent naturaliter ſine cibo & potu prorogare vitam ad quadraginta dies; ſaccus verò, clamor, & preces eorum perennarunt ad quadraginta dies.

Simili modo anno Domini 1124. Chriſtiani in terra Sancta à Saracenis circumſeſſi, exemplo Niniuitarum ieiunium ſolenne etiam pueris, infantibus & pecoribus indixerunt, itáque miraculosā à Deo de iis adepti ſunt victoriam. Nam cùm tria Chriſtianorum millia, Patriarcha præferente crucem, & Abbate Cluniacenſi lanceam qua transfixum eſt latus Chriſti, in aciem prodirent contra 40. Sarracenorum millia: ſplendor de cælo in Sarracenos illapſus eos ita eneruauit, vt paſſim fugientes cęderentur, non ſolùm à viris, ſed etiam à pueris & feminis. Perierūt in prælio ſeptem millia, ſubmerſi in aquis quinque millia: omnes verò Chriſtiani incolumes reuerſi, epinicium Deo cecinerunt. ita ex Roberto Sigebert. Card. Baron. anno 1124.

Et clament in fortitudine.) Fortiter, contenta voce, Miſericordia, miſericordia, miſerere noſtri Deus ſecundùm magnam miſericordiam tuam. Ita clamabant homines. Iumenta verò præfame verſ. 8.

boabant, mugiebant, reſonabant quiſque ſua voce in cœlum. Hæc communis hominum & iumentorum comploratio Dei iram ſtitit, & ad miſericordiam inflexit. Graphicè eam depingit S. Baſil. hom. 8. *in auaros*, quæ inſcribitur, *in fame & ſqualore*; & hom. 4. de pœnit. Sic Virgil. ecloga 5. ait in morte Iulij Cæſaris, quem Daphnim vocat, ieiunaſſe oues, boues, cæteráque animalia, ac lugubri eiulatu eius necem ploraſſe, quin & addit:

Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuiſſe leones
Interitum, montéſque feri ſiluæque loquuntur.

Simili modo Alexandrum luxiſſe mortem Hephæſtionis, & Thebanos mortem Pelopidæ, tradit Plutarch. in eius vita.

Et conuertatur vir à via ſua mala.) S. Chryſoſt. hom. 3. ad pop. *Videamus*, ait, *quid tnenarrabilem illam iram ſoluerit, num ieiunium ſolum & ſaccus? nequaquam: ſed totius vitæ mutatio: quoniam conuerſus eſt quiſque à vijs ſuis malis, pœnituit mali quod dixerat facere ipſis Dominus. Honor enim ieiunij, non ciborum eſt abſtinentia, ſed peccatorum fuga. Ieiunas? Demonſtra mihi per ipſa opera. Qualia, inquis, opera? ſi pauperem videris, miſerere: ſi inimicum videris, conciliare: ſi amicum laudabiliter agentem videris, ne inuideas: ſi mulierem videris ſpecioſam, prætereas. Non enim os tantum ieiunet, ſed & oculus, & auditus, & pedes, & manus, & omnia corporis noſtri membra. Ieiunent manus, à rapina & auaritia munda: ieiunent pedes, ad illicita ſpectacula curſum reprimentes, ieiunent oculi, diſcentes nunquam formoſis obtutibus inſilire, nec alienas curioſè pulchritudines ſpectare; cibus enim oculorum, eſt ſpectatio: ieiunet & auris: aurium autem ieiunium eſt detractiones & calumnias non ſuſcipere: ieiunet quoque os à verbis turpibus, & conuicio. Quæ enim vtilitas, cùm auibus quidem & piſcibus abſtineamus, fratres verò mordeamus & comedamus? detrahens, fraternas carnes comedit*, &c.

Niniuitæ fuerunt iuſtificati.

Ex hoc loco videtur quòd Niniuitæ (ſaltem multi) verè fuerint contriti, ideóque hac pœnitentia iuſtificati, & ſaluati, quicunque in iuſtitia vſque ad finem vitæ perſtiterunt. Nam crediderunt in Deum verum, elicuerunt actus ſpei, timoris, doloris, auſteram & inauditam, eámque publicam egerunt pœnitentiam; imò primùs rex ipſe, poſita regia veſte, ſaccum induit, & cinere ſe conſperſit; quæ vtique ingentis interni doloris & contritionis erant indicia. &, quod maximum eſt pœnitentiæ ſignum, actúſque nobiliſſimus, conuerſi ſunt à vita priſtina laſciua & ſcelerata, ad caſtam & ſanctam. Vnde Deus hæc eorum pœnitentiæ opera probauit, & acceptauit, eiſque pœnam condonauit, ſimul & culpam, vt videtur. Ita S. Chryſoſt. homil. quòd nemo læditur niſi à ſeipſo. *Niniuitæ*, ait, *conuerſi ſunt ad timorem Dei, abiectiſque continuò prioris vitæ malis, ad virtutem ſe & iuſtitiam per pœnitentiam contulerunt, tam fideli ſatisfactione, vt diuinitus iam promulgatam ſententiam reuocarent.* Et libro 1. de orando Deum. *Primi*, ait, *occurrunt Niniuitæ, quos clarum eſt deprecationis præſidio plurimorum ſcelerum, quibus diuinam iram in ſe prouocarant, remiſſionem accepiſſe. Simul enim atque illos cœpit deprecandi ſtudium, iuſtos reddidit; ac ciuitatem, quæ iam aſſueuerat laſciuiæ, malitiæ, breuiter, vitam exlegem & impiam viuere, ſtatim correxit: nimirum potentius diuina peccandi conſuetudine, cùm ciuitatem illam cœleſtibus legibus impleſſet, pariter ſecum trahebat temperantiam, manſuetudinem, humanitatem, curámque pauperum. ſanè ſi quis tunc ingreſſus fuiſſet ciuitatem Niniuitarum, qui prius eandem probè nouiſſet, nequaquam agnouiſſet eam: adeò repente à turpiſſima vita, ad pietatem reſilierat.* Quare licèt aliqui opinentur Niniuitas fuiſſe tantùm attritos, tamen contrarium verius eſt, fuiſſe etiam contritos; nec tantùm ex timore pœnæ, ſed etiam ex amore iuſtitiæ hanc pœnitentiam ſubijſſe. Idem confirmatur ex eo, quòd Scriptura & Patres, maximè S. Chryſoſt. paſſim peccatoribus proponunt exemplum Niniuitarum, tanquam illuſtriſſimum ſpeculum pœnitentiæ. Vnde Chriſtus Matth. 12. 41. *Viri Niniuitæ*, ait, *ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Et ecce pluſquàm Ionas hic.* Hinc S. Gregor. in pſal. 7. pœnit. *Pœnitentia*, ait, *eſt vnum de perfectis donis deſcendentibus à patre luminum.* Et Tertul. lib. contra Pſychic. c. 16. celebrat *Niniuiticam iuſtitiam*: quanquam verior lectio Pamelij habeat, *Niniuiticum iuſtitium*, id eſt, ceſſationem ab omni cibi & potus genere cum Ethnicis, qui, vt antea dixit, *annuo ritu ſaccis velantur, & cinere conſpergitantur.* Idem docet S. Ambr. ſerm. 28. qui habitus eſt in Dominica 1. Quadrageſimæ, & S. Ephrem ſerm. de Iona. Idem disertè docet Andreas Vega lib. 13. de Iuſtific. c. 5. *Niniue, ait, vt veriſimile eſt, multos habuit qui ab accepta gratia aliquando exciderunt, & tamen ſubitò ad prædicationem Ionæ Deum agnouit, & per pœnitentiam non ſolum interminatæ mortis periculum euaſit, ſed &, vt Chryſoſt. aſſerit vitæ incognitæ coronam accepit faciliúſque eſt, vt Auguſt. ait* (lib. de Pœnit. med. cap. 5) *euacuata comminatio Prophetæ quàm humiliatio pœnitentiæ.* Idē docent alij, & inſinuat S. Thom. 3. p. q. 84. art. 6. ad 1. Fauet Concil. Trident. ſeſſ. 14. c. 4. Cùm enim agens de Attritione dixiſſet: *Et quamuis ſine Sacramento per ſe ad iuſtitiam perducere peccatorem nequeat, tamen eum ad Dei gratiam in Sacramento pœnitentiæ impetrandam diſponit*; mox idipſum probat exemplo Niniuitarum, atque: *Hoc enim timore vtiliter concuſſi Niniuitæ, ad Ionæ prædicationē plenam terroribus, pœnitentiam egerunt, & miſericordiam à Deo impetrarunt*, ſcilicet Dei gratiam per pœnitentiam, ſiue contritionem: nec enim tunc inſtitutum erat Sacramentum pœnitentiæ, quod poſtea in lege noua Chriſtus inſtituit. q. d. Sicut Niniuitæ per timorem diſpoſuerunt ſe ad virtutem pœnitentiæ & contritionis, qua Dei miſericordiam & gratiam impetrarunt: ita Chriſtiani peccatores per timorem & attritionem ſe diſponunt ad Sacramentum pœnitentiæ, quo peccatorum veniam & Dei gratiam conſequuntur.

Moral. de efficacia pœnitentiæ

Ex dictis Nota, quanta ſit vis pœnitentiæ, quę tantæ vrbis tot tantáque ſcelera aboleuit, Dei iram placauit, flagellum ei extorſit, imò eius gratiam & iuſtitiam impetrauit, atque Niniuitas ex filijs gehennæ, fecit filios cœli; ex mancipijs diaboli, fecit amicos Dei; ex iniuſtis, impijs, infidelibus, ſceleratis, fecit iuſtos, pios, fideles, ſanctos. ita S. Chryſoſt. Tertul. Ambroſ. Auguſt. & alij tract. de pœnitent. Audi S. Ambroſ. lib. de Pœniten. cap. 6. *Niniuitæ indicunt ſibi neceſſarium perituri ieiunium, in ipſis corporibus animas humilitatis flagello caſtigant, induunt pro veſte cilicium, & pro vnguentis cinere ſe aſpergunt; ac proſtrati humo puluerem lambunt. Mortem ſuā lachrymis funerant, & vitam plangimonijs proſequuntur: reatum ſuum gemitibus publicant, & actuum ſuorum pandunt arcana facinora. Omnis ætas & ſexus indiſcretè lugubribus ſe aptat officijs, depoſitis omnis cultus,*

tus, deiectus ornatus, negata quoque ſunt ipſis alimẽta lactentibus; & ætas necdum proprijs peccatis infecta, onera ſuſtinuit aliena; cibum ſuum mutũ pecus eſurivit. Vnus audiebatur per mœnia ciuitatis vlulatus diſparium naturarum, & per omnia tecta flebilia reſonabant lamenta plangentium, &, ut ſemel dixerim, terra mugitus conſitentium ſuſtinebat, ſed & aſtra ipſa voce pœnitentia perſonabant. Impletum eſt quod ſcriptum eſt Eccli. 35. Oratio humiliantis ſe nubes penetrauit: denique ſic placauit offenſum Deum, ſic mitem fecit rigidum, ſic demulſit iratum, &c. Præclarè S. Bern. ſerm. de S. Andrea, pœnitẽtiam vocat *vltricem vitiorum, altricem virtutum.* Idẽ ſerm. 71. in Cant. *Cibus eius* (Chriſti) *pœnitentia mea, & cibus eius ſalus mea, cibus ego ipſe. Mandor cùm arguor, glutior cùm inſtituor, decoquor cùm immutor, digeror cùm transformor, vnior cùm cõformor.* Idem ſerm. 2. in Vigil. Natiuit. *Exultare fecimus angelos quando conuerſi ſumus ad pœnitentiam. Currite fratres, currite non ſolì angeli, ſed & ipſe angelorum vos creator expectat.* Idem ſerm. 30. in Cant. *Lacrymæ pœnitentium, vinum ſunt angelorum.* Plura ſi cupis, vide quæ annotaui 2. Cor. 7. verſ. 21.

verſ. 9. *Quis ſcit ſi conuertatur.*) τὸ *Si* non eſt in Hebræo, ſed ſubintelligitur: vnde eo omiſſo Chald. & Arias ſic vertunt, *qui ſcit quòd in manibus ſuis culpa ſint, conuertatur ab eis, & miſertum erit ſuper eum à facie Domini*: quaſi hîc pœnitẽti certa ſpes detur veniæ, imò certitudo miſericordiæ conſequendæ. Verùm melius Noſter, Septuag. Pagnin. Vatab. & alij ſubaudiunt *ſi*, quaſi Niniuitæ incerti ſint de venia, de eâque dubitent, & hæreant inter ſpem & metum ſuſpenſi: planius enim & vſitatius eſt in Hebræo ad illud, *Quis ſcit*, ſubaudire & ſupplere vnam voculã *ſi*, quam multas haſce, *Quòd in manibus ſuis culpa ſint.* Adde, Hebr. מי *mi*, eſſe interrogatiuum, & ſignificare *quis*, non *qui*: *qui* enim ſignificatur per *he* demonſtratiuum.

Dubitant Niniuitæ de remiſſione, non culpæ, ſed pœnæ. q. d. Quis ſcit ſi per pœnitentiam noſtram Deus placetur, reuocétque ſententiam de euertenda Niniue? Simili modo Deus condonauit adulterium Dauidi, ſed puniuit eum morte filij ex eo geniti, 2. Reg. 12. 19. Vnde Franc. Suarez tom. 4. de pœnit. diſp. 37. ſect. 9. ex his Ionæ verbis, & ſimilibus Ioël. 2. 14. docet neminem, quantumuis iuſtus ſit, poſſe ſatisfacere de condigno pro pœna accidentali ſeu extraordinaria, qualis erat hîc euerſio Niniue; imò nec poſſe aliquid facere, quo infallibiliter talis pœnæ remiſſionem conſequatur. Vnde S. Auguſt. in pſal. 50. *De incerto*, ait, *pœnitentiam egerunt, & certam miſericordiam meruerunt.* Et S. Hieron. *Ideò*, ait, *ambiguum ponitur, vt, dum homines dubij ſunt de ſalute, fortiùs pœnitentiam agant, & magis ad miſericordiam prouocent Dominum.*

Secundò, alij hanc dubitationem extendunt ad remiſſionẽ culpæ: licet enim certiſſimæ ſint promiſſiones Dei, quibus pœnitentibus promiſit veniam, tamen incertum eſt an homo impleat conditionem, quam exigit promiſſio: putà, quòd ſit ſufficienter diſpoſitus ad gratiam; nimirum quòd ſit verè contritus ex amore Dei, non attritus tantùm ex timore pœnarum. ita Gregor. de Valentia 1. 2. tract. de Gratia diſp. 8. q. 4. & Card. Bellarm. lib. 3. de Iuſtific. c. 6.

Et ignoſcat Deus.] Hebr. *& pœnitentiam agat*; vel, *pœnitudine ducatur Deus.* ita Septuag. Pagnin. & Vatablus. Hinc veteres hæretici, vt Marcion, Manes, & alij cenſebant Deum veteris teſtamenti non fuiſſe verum, nec perfectum; vtpote in quem cadat dolor & pœnitentia. Obijciebat ergo Marcion: *Culpandus eſt Deus, qui iuſtitia vtique non pœnitenda pœnitentiam geſſit.* Reſp. Tertul. lib. 2. contra Marc. cap. 24. aliam eſſe pœnitentiam hominum, aliam Dei. *In Deo enim nihil aliud intelligitur quàm conuerſio ſententiæ prioris, quæ etiam ſine reprehenſione poßit admitti in homine, nedum in Deo, cuius omnis ſententia caret culpa, quam pro rerum variantium ſic occurſu fieri oſtendimus.*

Pulchrè S. Chryſoſt. hom. 1. de pœnitentia, docet in Deo verè non eſſe pœnitentiam, quia non vult, nec optat nobis malum; ſed tantùm minatur, ne cogatur illud infligere. *Cuius*, inquit, *rei gratia quæ facturus es mala prædicis? Vt non faciam quæ prædico. Propterea & gehennam minatus eſt, quò gehennam non inducat. Terreant vos verba, ne facta conturbent.* Ibidem oſtendit quanta fuerit vis feruoris pœnitentiæ Niniuitarum, *Qui*, inquit, *tribus diebus tantam peccatorum iram ſoluere valuerunt*; & quanta clementia Dei, *trium dierum pœnitentia contenti pro tot peccatis. Qui enim propoſito excitato feruet, atque multa cum ſolertia pœnitentiam oſtendit, breui temporis momento longæui temporis peccata delere poterit.* Vbi aduerte, Chryſoſt. opinari Niniuitas ſtatim ad prædicationẽ Ionæ pœnitẽtiam egiſſe. Cùm ergo Ionas prædicaret: *Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur*, ſequitur eos per 40. dies pœnitentiã egiſſe. Verùm quia Chryſoſt. legit: *Adhuc tres dies & Niniue ſubuertetur*, hinc cenſet eos tantùm per tres dies pœnituiſſe. Idem hom. in pſal. 7. Homines, inquit, putà hoſtes, minantur ſupplicium, & reipſa infligunt: *At non ſic Deus, ſed contrà omnino, & prædicit, & differt, & verbis terret, & nihil non facit, vt quæ minatur non afferat. Hoc etiam fecit in Niniuitis. Nam ille quoque arcum tetendit, & gladium vibrauit, & iacula parauit, & ictũ non inflixit. An non tibi videntur Prophetæ verba eſſe arcus, & telum, & gladius acutus, quando dicit: Adhuc tres dies, & Niniue ſubuertetur? ſed telũ non emiſit: nõ ideo enim erat apparatum vt emitteretur, ſed vt reponeretur.*

Et miſertus eſt Deus ſuper malitiam.) *Malitiam*, verſ. 10. id eſt, afflictionem; Hebr. *pœnituit eum ſuper malo quod illis inferre decreuerat.* q. d. Reuocauit ſententiam punitionis & excidij latam in eos; quia videns pœnitentiam, eorum miſertus eſt. Tropolog. Abbas Ioſeph apud Caſſianum collat. 17. cap. 25. Hoc exemplo Dei, inquit, *edocemur, non debere nos obſtinatè in noſtris definitionibus perdurare, ſed comminationem ex neceſſitate propoſitam clementi miſeratione mollire.* Vt ſubditis peccantibus, ſi culpam agnoſcant, & veniam petant, parcamus; ſicut Niniuitis pepercit Deus.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Dolet Ionas Niniuitis contra oraculum ſuum parci: hinc Deus eum per vmbram hederæ vermémque eam corrodentem, corripit & erudit.

℣. 1.) Et afflictus eſt Ionas afflictione A magna, & iratus eſt.

℣. 2.) Et orauit ad Dominum, & dixit: Obſecro Domine, numquid non hoc eſt verbum meum, cùm adhuc eſſem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis. ſcio enim quia tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia.

℣. 3.) Et nunc Domine tolle quæſo animam meam à me: quia melior eſt mihi mors quàm vita.

B

℣. 4.) Et dixit Dominus, Putáſne bene iraſceris tu?

℣. 5.) Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra Orientem ciuitatis: & fecit ſibimet vmbraculum ibi, & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret quid accideret ciuitati.

℣. 6.) Et præparauit Dominus Deus hederam, & aſcẽdit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius, & protegeret eum (laborauerat enim) & C lætatus eſt Ionas ſuper hedera, lætitia magna.

℣. 7.) Et parauit Deus vermem aſcenſu diluculi in craſtinum: & percuſſit hederam, & exaruit.

℣. 8.) Et cùm ortus fuiſſet ſol, præcepit Dominus vento calido & vrenti: & percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & æſtuabat: & petiuit animæ ſuæ vt moreretur, & dixit: Melius eſt mihi mori, quàm viuere.

℣. 9.) Et dixit Dominus ad Ionam: Pu- D táſne bene iraſceris tu ſuper hedera? Et dixit: Bene iraſcor ego vſque ad mortem.

℣. 10.) Et dixit Dominus: Tu doles ſuper hederam, in qua non laboraſti neque feciſti vt creſceret, quæ ſub vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte perijt.

℣. 11.) Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua ſunt pluſquàm centum viginti millia hominum, qui neſciunt quid ſit inter dexteram & ſiniſtram ſuam, & iumenta multa?

ET *afflictus eſt Ionas.*) Cùm elapſis quadraginta diebus vidit oraculum ſuum fruſtrari, & Niniuen non ſubuerti, vti ipſe prædixerat. Afflictionis cauſam varij variam dant. Primò, S. Hieron. & Remig. cenſent eum afflictum ex amore populi ſui, eò quòd ſciret Gentium ſalutem fore ruinam Iſraël. Cùm ergo Deum videret miſericordiam exhibere Niniuitis, cenſebat eam ſubtrahendam à Iudæis irámque Dei illis imminere; & ea de cauſa tantopere indoluit. Secundò, Arias cenſet eum indoluiſſe parcitum Aſſyrijs, eò quòd ſciret per eos puniendos & vaſtandos Iſraëlitas. Verùm hoc gratis dicitur. Tertiò, Vatabl. cenſet eum doluiſſe, quòd Iudæi incitati tot minis Prophetarum, tam duri eſſent ad pœnitentiam, cùm Niniuitæ ad eam tam eſſent faciles, vt vno eius oraculo compuncti, totos ſeſe dederent ieiunio, ſacco & cineri. Verùm aliam cauſam dat Ionas. *vers. 1.*

Dico ergo eum afflictum fuiſſe eò quòd videret Deum parcere Niniuitis pœnitentibus, ac conſequenter ſuum oraculum, quo eam euertendam prædixerat, reddi vanum & falſum, ideoque timeret ſe irridendum, & habendum falſum Prophetam. Nimius ergo & indiſcretus amor honoris proprij, fuit cauſa huius afflictionis, impatiẽtiæ, & iræ Ionæ. vnde optat mori potiùs, quàm cum ignominia viuere, inquit Theodor. ita & Theoph. Albertus, Clarius, Dionyſ. & alij. Ita & S. Ephrem ſerm. de Iona, qui Niniuitas ita Ionam conſolantes inducit: *Noli contriſtari ô Iona, ſed gaude; quia nouam vitam agimus: per te enim bona inuenimus, per te vniuerſorum Deum agnouimus. Non es mentitus, ne timeas: ſubuerſa enim noſtra eſt malitia, & exaltata fides in manu tua. Nam angelos in excelſis gaudio perfundens, meritò ipſe ſuper terram in eo gloriari & exultare debes; quia Deus de nobis gaudet in cælis.*

Nota. Optat Ionas rem iuſtam, vnde non peccat mortaliter: optat enim vt Niniuitæ ob peccata præterita puniantur, vtque ſententia Dei in eos lata non reuocetur, eſto pœniteant. ſic enim iudex latronem ob furta ſuſpendit, eſto eum pœniteat. Sed quia id optat indiſcreto zelo, & vano fine; nimirum vt honori ſuo conſulat, cum tanto Niniuitarum damno, peccat venialiter. Hæc ita ſe habere, patet ex verbis Ionæ, & ex verbis Dei eum redarguentis, verſ. 11. cùm ait: *Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua ſunt pluſquàm centum viginti millia hominum.*

Moraliter diſce, quàm peruerſus ſit zelus indiſcretus, quamque diſpliceat Deo. Ionas enim cogitare debebat, ſéque conſolari quòd magis *Moral. de zelo indiſcreto.*

hic

hîc ageretur honor Dei, qui miſerat Ionam, quàm ſuus; ac Deo curæ fore honorem ſuum, ne habeteretur mendax. Rurſum cogitare debebat oracula Dei minacia ſolere eſſe conditionata, ideóque præmitti à Deo vt homines inducāt ad pœnitentiam, itáque eis parcat. Mutatis enim rebus & perſonis, mutatur decretum & ſentētia Dei. Quocirca hæc mutatio non eſt in Deo, Deíque decreto; ſed in ipſis reis & peccatoribus. ſententia enim Dei eſt hęc: Moriatur peccator, ſi videlicet in peccato perſiſtat; quòd ſi non perſiſtat, ſed pœniteat, non moriatur, ſed viuat, Ezech. 18. 32. Diſcretiùs & pientiùs Michæas c. 2. 11. cùm certum exitium prædiceret impijs, indolens eorúmque vitam ſuo honori præponens: *Vtinam*, ait, *non eſſem vir habens ſpiritum* (propheticum) *& mendacium potius loquerer*. Verùm Ionas paſſione actus, hæc non conſiderabat: ſed vni honori ſuo intentus, vti ſolent homines ſui nominis ſtudioſi: *Numquid non hoc eſt verbum meum*, inquit, *cùm adhuc eſſem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis. Scio enim quia tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia*; Chald. *ſententiam reuocans, quo minus malum infligas*. Scis hoc ô Iona? cur ergo idem non facis? cur iram clementia non temperas? cur Deum tuum non imitaris? cur clemens, id eſt, diuinus, eſſe non vis? Hinc liquet Ionam & Prophetas non habuiſſe ſpiritum propheticum, quaſi habitum permanentem: ſed ſubinde ab eo deſertos fuiſſe, ſibíque relictos, vt pateret eos eſſe homines cæteris ſimiles; túmque actos ſpiritu naturali & humano, non diuino, quædam egiſſe & dixiſſe à charitate, æquitate & veritate aliena; vti fecit hîc Ionas.

Simili indiſcreto zelo laborabant Iacobus & Ioannes Apoſtoli Lucæ 9. 54. cùm Samaritis indignantes, eò quòd repuliſſent Chriſtum, dixerunt: *Domine vis dicimus vt ignis deſcendat de cælo, & conſumat illos?* Quocirca reprimēs eos Chriſtus: *Neſcitis*, ait, *cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare*. Simili zelo laborabat S. Carpus, cuius hac de re viſionem longam, ſed memorabilem recenſet S. Dionyſ. epiſt. 8. ad Demophilum. Simili laborabat Acacius Epiſcopus in Conc. Niceno, qui cùm duriorem ſe præberet in recipiendis ad pœnitentiam ijs, qui à fide aberrauerant, audiuit à Conſtantino Imperatore: *O Acaci ſcalam à terra in cælum conſtitue, ſoluſque per illam in cælum conſcende*. ita refert Hiſtor. Eccleſ. p. 2. cap. 4. Alius in caſu ſimili à viro ſancto audiuit: *Si hic errans tibi ſteteſſet tuo ſanguine, vti ſtetit Chriſto, reciperes eum & colligeres, nec ſineres eum extra Eccleſiæ caulam luporum prædæ exponi*. Saniorem magiſque diſcretum & pium zelum habuit Apoſtolus erga Iudæos perſecutores ſuos, dum pro ijs optabat fieri anathema à Chriſto, Rom. 9. 1. Et Moſes orans pro populo qui vitulum aureum adorauerat, dicénſque, *Aut dimitte eis hanc noxam, aut ſi non facis, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti*, Exodi 32. 32. Et Ioſeph fratres à quibus venditus erat, cum lachrymis deoſculās, aléńſque per omnem vitam, Geneſ. 45. 1.

verſ. 5. *Et egreſſus eſt Ionas.*) Putat à Caſtro eſſe hyſterologiam, hæcque verba ponēda recto ordine cap. 3. ante verſ. 6. Cenſet enim Ionam finita prædicatione quaſi obita legatione, illico egreſſum de ciuitate, ac in tugurio expectaſſe quadrageſimum diem: vt ſpectaret rei exitum, vti hîc dicitur. Ita & Theod. Lyra. & Dionyſ. Verùm dico nullam eſſe hîc hyſterologiam; Ionámque nō ante, ſed poſt quadrageſimum diem poſt continuam pœnitentiam Niniuitarum, afflictum & dolentem, eò quòd oraculū ſuum de euerſione Niniues non compleretur, egreſſum vrbe, ibique plenoré rei exitum expectaſſe; vt videret an omnino, an ex parte tantùm ſententiam ſuam reuocaret Deus; ſperabat enim Deum ſaltem aliquam cladem eis inflicturum. Verùm, cùm vidit omnino Deum eis parcere, murmurans fecit, dixit, & audiuit ea, quæ hîc enarrantur. Patent hæc ex ipſo contextu & ſerie narrationis, & ex verſ. 10. vbi reprehenditur Ionas à Deo, eò quòd doleret Deum parcere vrbi: ergo egreſſus eſt poſt quadrageſimum diem, cùm videret Deum vrbi non infligere mala, quæ comminatus erat, non antè: nam antè neſciebat an Deus parciturus eſſet vrbi, imò putabat eum non parciturum.

Hederam.) Quæ vmbraculo à Iona erecto ſe copularet, eíque vmbram nouam & maiorem adderet. verſ. 6. Septuag. Syrus, Arabicus vterque & Pagni. vertunt, *cucurbitam*: cucurbita enim quia frigida eſt: & ampla habet folia, magnam facit vmbram, eámque frigidam. Quocirca cum S. Hieronymo vertente, *hederam*, expoſtulauit S. Auguſt. epiſt. 10. ad S. Hieron. eò quòd nonnulli ob nouationem hanc obſtreperent, & in Eccleſia tumultuarentur; imò Caluinus S. Hieronymum infidæ verſionis & impoſturæ palàm arguit; *& Cantheliue*, ait S. Hieron. *dudum Romæ dicitur me accuſaſſe ſacrilegij, quòd pro cucurbita hederam tranſtulerim*. Reſp. S. Hieron. Aquilam quoque, Symmachum & Theodotionem vertiſſe, *hederam*. Nam hebr. eſſe *kikaion*, quæ Syrè & Punicè *kikeia*, & *elkeroa* (vnde & Talmudici, teſte R. Dauid, *kikaion* dicunt eſſe id, quod Arabicè vocatur *alkeroa*) dicitur, éſtque genus virgulti in Palæſtina, lata habens folia in modum pampini, & vmbram denſiſſimam, quod ſuo trunco ſe ſuſtinet & citiſſimè ſeſe dilatat, præſertim in locis arenoſis, miro ūmquā in modum, ſi ſementem in terram ieceris, cito confotum creſcit in arborem, & intra paucos dies quam herbam videras, arbuſculam ſuſpicis. Hoc cùm Græcè & Latinè nomen non habeat, Nos, ait S. Hieron. Symmachum, Aquilam & Theodot. ſecuti, nouo nomine vertimus *hederam* (ne, ſi Hebræum nomen *kikaion* poſuiſſemus, lector beſtias Indiæ, vel montes Bæotios, aut neſcio quid monſtri & portenti imaginaretur.) idque congruè: quia *kikaion* celerrimè, proſerpit atque obtegit & obumbrat, vti hedera. Adde, ex Theophraſto lib. 3. c. 18. & ex Mathiolo in Dioſcor. lib. 2. cap. 175. hederæ ſpeciem vnam eſſe maiori folio, quæ non ſerpit, ſed per ſe conſiſtit, creſcitque in arborem; vti facit *kikaion*. Sic piſces vocamus lupos, canes, equos marinos: quia lupis, canibus, equis terreſtribus ſunt ſimiles. Eadem de cauſa Septuag. *kikaion* verterunt *cucurbitam*, nouum ei indentes nomen: quia proſerpit, & obumbrat, & ſana eſt vt cucurbita; de qua vulgare eſt prouerbium, *ſanior eſt cucurbita*; eſto verè *kikaion* non ſit cucurbita, nec hedera noſtra. Quare diuinant, vel potiùs errant R. Dauid, & ex eo Arias & Rabbinizantes, qui *kikaion* cenſent eſſe id, quod Græci *kiki* vocant, nos ricinum, ſiue palmam vel manum Chriſti, ob foliorum articulationem, quę folijs latis eſt, & ad vmbram appoſitis. Ricinum enim eſt herba venenata, conſequenter & vmbra eius. Quis credat Deum Prophetæ ſuo præparaſſe ad vmbram herbam venenatam, cùm ei ad

manum eſſent tot aliæ ſalutiferæ? Denique nomina herbarum, lapidum, arborum, animalium apud Hebræos communia ſunt diuerſis multiſque ſpeciebus. Quare *kikaion*, ait Ribera & Sanchez, commune eſt arbuſtis quæ breui creſcunt, & frondes producunt accommodas ad faciendam vmbram: vnde Noſter vertit *hederam*; Septuag. cucurbitam; alij, cucumerem; alij, platanum, &c.

Hedera ſymbolum vanitatis mundi.

Symbolicè, hedera ſymbolum eſt vanitatis mundi, omniſque rei & ſpei mundanæ. De hac enim hedera verſ. 10. in Hebr. dicitur: *Filia noctis erat, & filia noctis perijt*, id eſt, vna nocte nata eſt, vna etiam nocte perijt. Annon filia noctis eſt honor, pompa, deliciæ & diuitiæ mundi, quæ vna nocte obueniunt, vna nocte durant; imò ſæpè eadem nocte tranſeunt & pereunt? ſicut vermis hederam ſubitò eroſit, ſic ſæpe morbus, mors, odia, calumniæ, rapinæ, &c. bona mundi auferũt. Putas te quieſcere ſecurè in tuis opibus? falleris: ſub vmbra hederæ quieſcis, vermis aduerſæ fortunæ hederam hanc erodet; & tua vmbra, tua ſpes vana & vmbratica euaneſcet. Hinc Deus vti Ionæ, ita & diuitibus, honoratis, &c. ſæpè hanc vmbram ſubducit & aufert: vt videant homines ſpes omnes eſſe inanes, quas extra Deum in bonis hiſce ſuis collocant. Vide quæ de pomo & verme ei innaſcenti dixi Amos 8. verſ. 1.

Rurſum hedera propriè dicta, arctiſſimo complexu arbores ſibi implicat & vincit, ac vinciendo enecat: hoc idem faciunt amantibus voluptates, & ſæpè amaſiæ. Quocirca olim Romæ Flamini Diali nefas erat tangere hederam, atque adeò ne nominare quidem fas erat: vt ſignificarent quantà puritas & caſtitas, æquè ac libertas deceat ſacerdotem. Nam amare, æquè ac rebus terrenis animum implicare, mera ſeruitus eſt. Inde Prouerbium: *Laſciuus hederis ambitioſior*. Hinc & hedera dicitur quod hæreat, quódque ſequatur quidquid proximum eſt. Hedera, ait Feſtus, dicta quòd hæreat, vel quòd edita petat; vel quia id cui adhæſerit edat. quæ in tutela Liberi patris putabatur eſſe, quia vt ille iuuenis ſemper, ita hæc viret: vel quia ita omnia, ſicut ille mentes hominum illigat. vinum ergo, honor & cupediæ, quæ mentem illigant, ſunt hedera, ideóque inimica homini: ſicut *hedera*, inquit Plinius lib. 16. cap. 34. *inimica eſt arbori, ſatiſque omnibus, ſepulchraque ac muros rumpens, ſerpentium frigori gratiſſima, vt mirum ſit vllum honorem habitum ei.*

Simile eſt de cucurbita, vt vertunt Septuag. eiúſque vmbra. de qua audi Theoph. *Cucurbita*, ait, *vmbra eſt gloria huius mundi: quæ quaſi flos fœni nos refrigerat in afflictionum æſtu; ideoque à nobis expetitur: ſed ferit eam vermis matutinus, ſcilicet conſcientia noſtra remordens, & peccatorum nobis ſenſum exhibens. Ipſa enim quaſi ſenſibilis tinea oſſium cordiſque ob oculos nobis ponens ſcelera, docenſque nos grauibus pœnis dignos, ferit cupiditatem gloriæ, illudque Propheta perſuadet: Iram Domini ſuſtinebo, quoniam peccaui ipſi. Et paulò pòſt: Eò quòd peccaui, flagris cæſus ſum.*

Laborauerat enim.) Ionas æſtu corporis, circumeundo & prædicando ardente ſole, & magis æſtu ac dolore animi, quòd videret ſuum oraculum irritari.

verſ. 7. *Parauit Deus vermem.*) Syrus & Arabicus vterque, *præcepit Deus vermi: præcepit*, id eſt, ordinauit, diſpoſuit, incitauit, impulit: inſtinctus enim naturalis in Script. vocatur præceptum. Per *vermem* accipe vel erucam, vt Theoph. vel teredinem, vt Arias; vel potiùs aliquem alium extraordinarium, noſtris mordaciorem & voraciorem. Nam hunc vermem non fuiſſe ordinarium, patet ex eo, quòd ſubitò hederam eroſerit in aurora, ita vt illa exaruerit & deciderit, antequam ſol incaleſceret, & feriret caput Ionæ: hoc autem facere tam citò nequit vermis vnus naturalis & ordinarius. Vbi Nota. Pro *aſcenſu diluculi*, Chald. clarè vertit, *ſub aſcenſum auroræ*, ſcilicet diei ſequentis diem præcedentem eiúſque noctem, quâ nata erat hedera.

Allegor. S. Hiero. & S. Auguſt. epiſt. 49. queſt. 6. Ionas, id eſt, vetus teſtamentum, habuit vmbraculum hederæ, id eſt, promiſſiones terrenas, quæ erant vmbræ futurorum in lege noua; has ſuccidit Chriſtus, qui eſt ipſa veritas, atque abſque vllo ſemine ortus, & dicit: *Ego ſum vermis, & non homo*, pſal. 21. qui inſcribitur, *Pro ſuſceptione matutina. Vermis*, inquit S. Auguſt. *eſt Chriſtus propter humilitatem carnis, fortaſſis etiam propter Virginis partum. Nam hoc animal plerumque de carne, vel de quacunque re terrena ſine vllo concubitu naſcitur. Matutinus eſt, quia diluculo reſurrexit.* Iona ſuccisâ hedera dolet, ſic Iudæi ſuccisâ lege Moyſis lugent, imò Chriſto & Chriſtianis indignantur.

Rurſum ſymbolicè, S. Hieron. Sunt, inquit, qui vermem & ventum vrentem Romanos intelligant duces, qui poſt reſurrectionem Chriſti, Iſraël penitus deleuerunt.

verſ. 8. *Præcepit Dominus vento calido*) Hebr. *vento* קדים *kadim*, id eſt, orientali, putà Euro, qui calidus eſt, vrens & torrens. ita Pagn. & Tigurina.

Et æſtuabat.) Tigurin. *& penè exanimatus eſt æſtu*: ingens enim æſtus fuerit oportet, qui eum impulerit petere vt moreretur. Vnde Septuag. vertunt, *& anguſtiabatur & relinquebatur anima ſua*, vti habent Complut. & Regia; licet Romana habeant: *& anguſtiabatur, & cadebat cum anima ſua*; Chald. *& erat deliquium animi patiens*. Tropol. ſicut hederaquæ vmbram faciebat Ionæ, corroſa à verme, ſol æſtuans percuſſit caput Ionæ; ita & tuis ô homo viribus à morbo aut ſenio arroſis, mora te percutiet.

verſ. 9. *Bene iraſcor ego vſque ad mortem.*] *Bene*, id eſt, *valdè*; aut potiùs *iuſte & meritò*. Vnde vertit Pagnin. *vehemens mihi ira eſt vſque ad mortem*; Tigurina, *iuſta eſt ira mea, vt etiam mori cupiam*; Septuag. *valdè contriſtatus ſum ego vſque ad mortem*. Sicut enim vehemens triſtitia Chriſtum adegit, vt diceret: *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem*. q. d. Triſtitia tanta eſt, vt penè me exanimet & vitam mihi adimat: ſic & vehemens ira homines adigit, vt optent amentque mori, præſertim ſi eis obſiſtatur, vt difficultatem ob quam iraſcuntur, amoliri non poſſint: tunc enim vehemens ira vehementem parit triſtitiam, mœrorem & deſperationem.

Mor. de vmbra aſini.

Dolet Ionas de vmbra hederæ, ſic multi dolẽt & contendunt *de vmbra aſini*, vt vulgò dicitur, id eſt, de re parui vel nullius momenti. Fabulam ex qua natum eſt hoc prouerbium, narrat Ariſtophanes in Veſpis, & Plutarch. in vita Demoſthenis. Meminit & Apuleius lib. de Aſino aureo. Demoſthenes, inquiunt, cùm iudices parum haberet attentos, vt eos attentos redderet, narrauit fabulam, dicens: Quidam conduxerat aſinum, quo Athenis veheretur Megaram: in itinere ardente ſole meridie non habens aliud vmbraculum, depoſitis clitellis ſub aſinum ſedens, eius vmbra

ſemet

ſemet obtegebat. Cæterùm id agaſo non ſinebat, hominem inde depellens, clamánſque aſinum eſſe locatum, non aſini vmbram. Alter item ex aduerſo tendebat, aſſeuerans etiam aſini vmbrã conductam eſſe. A rixa ventum ad verbera, inde ad ius & tribunal. Hæc locutus Demoſthenes, repentè deſcendit, & diſceſſit. Reuocatus à iudicibus vt reliquum fabulæ enarraret, ait: *Itane de aſini vmbra libet audire, viri verò de vita periclitantis cauſam audire grauamini?*

verſ. 11. *Tu doles ſuper hederam, in qua non laboraſti*] q.d. Si adeò doles ob hederam vilem herbam, quæ citò naſcitur, & citò perit, ſucciſam; quanto magis vnà mecum dolere & pœnitere debes de interitu tantæ vrbis, tótque centenorum millium animarum, quot ſunt in Niniue, iiſque pœnitentibus miſereri, & parcere? Sic hodie non deſunt nobiles, qui magis dolent in morte equi, quàm famuli; imò qui famulos enecãt in cultura agrorum, ouium, auium; malúntque perdere hominem, quàm falconem, equum, vel accipitrem.

Pulchrè S. Ephrem ſerm. de Iona: *Cucurbita tibi nunc loco magiſtri efficitur, ex qua ſapientiam & prudentiam addiſce, ac quanta ſit vis diuinæ clementiæ. Tu parcis cucurbitæ, & ego ciuitati. Tugurium tuum ſit ſpeculum ciuitatis. Tugurium abiectum quæris, & vrbem funditus euerti? vbi rectum iudicium tuum ô Iona? cucurbitam ciuitate potiorem ducis? Super vili cucurbita commiſerationis affectum oſtendis, & in ciuitatem duriſſimum ac ſeueriſſimum te exhibes?* Et paulò pòſt hiſtoriam Ionæ ita proſequitur: *Congregatique reſipiſcentes adorabant eum, ac munera cum decimis ſuis offerebant. Aperuit rex theſauros, & obtulit ipſi dona valde honorifica; vno omnium ore celebratus eſt Ionas, ingreſſúſque in curru regio conſedit.* Deinde ſubdit, regem miſiſſe viros qui Ionam in Ieruſalem honorificè reducerent, & per hoſpitia commodè tractarent; quos ipſe appropinquans Ieroſalem, oſculo & amplexu ſalutans, datáque illis benedictione, domum remiſerit: noluiſſe enim permittere, vt ipſi licèt multum rogantes, vrbem ſanctam ingrederentur, ne viderent idola & ſcandala gentis ſuæ.

Quæ ſub vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte perijt.] Hebr. *quæ filia noctis erat, & filia noctis perijt*, id eſt, quæ vna nocte orta eſt, & vna nocte perijt. ita Vatab. & Pagnin. Clarè Chald. *quæ in hac nocte fuit, ſed nocte altera perijt.* Prima enim nocte nata fuit hedera, quæ ſequente die cùm arderet ſol, Ionam ab æſtu ſua vmbra protexit; ſequenti nocte finiente, putà in aurora, vermis iuſſu Dei eroſit hederam: vnde ſol oriens afflixit Ionam, vt æſtuaret, cuperétque mori. Bidui ergo ſpatio hæc peracta ſunt.

verſ. 12. *Centum viginti millia hominum.*] Hebr. *duodecim* רבו *ribbo*, id eſt, *dena millia*, id eſt, 120. millia: duodecies enim decem faciunt centum viginti. ita Septuag. Pagnin. Tigurina, quæ vertit, *duodecim myriades.* Myrias enim continet decem millia: alioqui ſi ſumas myriadem pro millione, falſum erit. Quis enim credat in Niniue fuiſſe duodecim milliones infantium? millio enim continet decies centena millia.

Qui neſciunt quid ſit inter dexteram & ſiniſtram] Id eſt, bonum & malum. Eſt prouerbium. Phraſis hæc petita eſt à pueris, *qui neſciunt vtrùm dextera an ſiniſtra valentior, & vſui cuilibet aptior ſit:*

A *quia nondum experti ſunt: æqualiter enim adhuc pro tempore, quia nuper de vulua prodierunt, vtrumque brachiolum, vtraque manus omnino imbecillis eſt*, ait Rupert. qui myſticè id adaptat ijs, qui neſciunt quid inter Dei veritatem, & hominum mendacium interſit.

Ex hoc loco Theologi, ac nominatim Gabriel Vaſquez 3. p. q. 68 art. 8. diſp. 154. c. 4. rectè confutat Lutheranos, qui docent nos iuſtificari præcisè per fidem ex opere operantis, non per Sacramenta ex opere operato: Sacraméta ergo ad hoc tantùm adhiberi, vt fidem recipientis excitẽt, qua iuſtificetur: ac proinde paruulos, qui in baptiſmo purgantur à peccato originali ac iuſtificantur, elicere actum fidei qua iuſtificentur, ſicut elicuit S. Ioãnes Baptiſta in vtero matris, Lucæ 1. 44. Hoc
B enim dogma non tantùm eſt contra omnem experientiam, ſed etiam contra Scripturam hoc loco, quæ docet paruulos neſcire quid ſit inter dextram & ſiniſtram, id eſt, non diſcernere inter bonum & malum. Si enim haberent fidem, vtiq; diſcernerent inter bonum & malum. Fides enim diſcernit virtutes à vitijs, æterna à temporalibus, Deum à creaturis. Nam, vt ait Apoſtolus Hebr. 11. 1. *Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum argumentum non apparentium.* Quocirca hoc Lutheri dogma adeò ſtolidum viſum fuit Anabaptiſtis, vt ipſi maluerint docere paruulos non eſſe baptizãdos, ſed exſpectandum dum adoleſcant, & ratio-
C nis compotes, actum fidei qua iuſtificentur eliciant, potiùs quàm admitterent paruulos ratione vti. Ecce in quas anguſtias, in quæ abſurda hæreſis agit Nouantes. Quare S. Auguſt. lib. 1. de Pec. mer. c. 35. ridet quoſdam Pelagianos, qui in infantibus actualia peccata eſſe dicebant. Experimur enim, inquit, eos adeò vſu mentis deſtitutos eſſe, vt nec vbi ſint ſentiant, & iuxta ſe iacentibus mãmis, magis poſſint eſurientes flere, quàm ſugere: quippe qui nec mammas quidem ipſas, nec aliud aliquid norint. Quomodo Deum agnoſcant, qui nec mammas, nec matrem agnoſcunt? Moral.

Moral. diſce hîc, quàm Deus clementior ſit homine etiam ſancto, quámque ſatius ſit confugere
D ad Dei, quàm ad hominum tribunal. Si Ionas in cauſa Niniuitarum fuiſſet iudex, tuliſſet in omnes licèt pœnitentes, ob præterita ſcelera ſententiam mortis; eò quòd hanc tuliſſet Deus antè eorum pœnitentiam: verùm Deus contrariam fert ſententiam, qua eos ob pœnitentiam à morte abſoluit. Ita Dauid propoſita ei à Nathan optione gladij, famis & peſtis, elegit peſtem dicens: *Melius eſt vt incidam in manus Domini (multæ enim miſericordiæ eius ſunt) quàm in manus hominum*, 2. Reg. 24. 14. Errat ergo Seneca lib. 2. de Clementia c. 5. dicens, *miſericordiam eſſe puſillanimi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis.* Veriùs A-
E riſt. lib. 2. Rhetor. c. 8. *Sapiens*, ait, *miſericors eſt, inſipiens immiſericors & inuerecundus.* Hoc eſt quod profitetur Eccleſia in Collecta Dominicæ decimæ poſt Pentecoſten: *Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maximè & miſerando manifeſtas, multiplica ſuper nos miſericordiam tuam, vt ad tua promiſſa currentes, cœleſtium bonorum facias eſſe conſortes.* Vnde Biblia Gothica hîc in fine Ionæ addunt, eúmque hac ſententia concludunt: *Sed parcam & miſerebor eis, quoniam magnum eſt nomen meum.*

COMMENTARIVS IN MICHAEAM.

ARGVMENTVM.

MICHAEAS, ait S. Hieron. ad Paulinum, *de Moraſthi, coheres Chriſti, vaſtationem annunciat filiæ latronis, & obſidionem poſuit contra eam, quia maxillam percuſſerit iudicis Iſrael.* De eodem ſic ſcribit Epiphan. in eius vita: *Michæas Marathides Propheta, de tribu Ephraim oriundus, cùm plurima deſignaſſet Achab regi Iuda, ab eiuſdem filio cui nomen Ioram, præcipitatus occubuit; eo quòd de iniquitatibus ſuis progenitorúmque ſuorum quas perpetrauerant, redarguiſſet. Is mortis carcere liberatus, in Marathi propria terra planè ſolitarius tumulum iuxta polyandrium ſortitus eſt. Eſt quidem monumentum ipſius vſque in hodiernum tempus nobiliſſimum.* Eadem habet Dorotheus in vita Michææ. Sentiunt ergo hi Auctores, Michæam hunc vixiſſe tempore Achab & Iezabelis.

Michææ duo.

Verùm Nota primò. Alius eſt hic Michæas à Michæa filio Iemla, qui prædixit ſtragem & necem Achab, 3. Reg. 22. 14. quem Euſeb. in Chron. ait cœpiſſe prophetare anno quinto Ioſaphat (licèt aliqui in Euſebio pro *Michæas*, cenſeant legendum *Elias*) nam ille vixit ſub Achab & Ioſaphat, hic verò noſter ſub Ioathan & Achaz: hic ergo illo fuit poſterior ducentis, vel centū quinquaginta annis. Rurſum ille in Iſrael, hic in Iuda vitam egit, Prophetauit Michæas ſub Ioathan, Achaz & Ezechia, vt ipſe ait cap. 1. 1. ergo non ſub Ioſia, vt habet Iſidorus: nam inter Ioathan & Ioſiam fluxerunt anni centum viginti.

Michæas Propheta fuit Moraſthites.

Nota ſecundò. Hic Michæas oriundus fuit de Moraſthi, qui fuit viculus in tribu Iuda iuxta Eleutheropolim, ad Orientem eius. Chaldæus, Clarius, Aria & Vatab. putant eſſe eundem cum Mareſa. A Mareſa enim vel Moreſer deductum videtur Hebræum nomen patronymicum Moraſthi, id eſt, Moraſthites, quod hic Michææ attribuitur. Verùm S. Hieron. docet, Moraſthi nomen eſſe loci diſtincti à Mareſa. Vnde ipſe in Epitaphio Paulæ ſcribit ſuo tempore ibidem extitiſſe ſepulchrum Michææ, illúdque conuerſum fuiſſe in eccleſiam, quam S. Paula inuiſit religionis ergo. ſic & Adrichomius, & alij in Deſcriptione terræ ſanctæ; ſic & Remigius, Haymo, Rupertus, Hugo & Lyranus hic. Fuit ergo Michæas oriundus ex tribu Iuda, non Ephraim, vti cenſuit Epiphan. Iſidorus & Dorotheus in Synopſi: vnde cap. 1. 9. ait, *Venit vſque ad Iudam, tetigit portam populi mei vſque ad Ieruſalem.* De Mareſa verò quaſi de peregrina dicit verſ. 15. *Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſa.*

Michæas Martyr occubuit occiſus gladio, ait Theoph. vnde Sanctorum catalogo aſcriptus in Martyrologio legitur die 15. Ianuarij. Ibi enim ſic legimus: *In Iudæa SS. Habacuc & Michææ Prophetarum, quorum corpora ſub Theodoſio Seniore diuina reuelatione reperta ſunt.* Reuelationem hanc narrat Sozomenus lib. 6. cap. vlt. Caſſiodor. in Hiſt. Tripar. lib. 1. cap. 49. Nicephor. lib. 12. cap. 48. Audi Sozomenum: *Atqui non ſola hæc religionem cohoneſtabant, verùm & Habacuc, & poſt eum non longo interuallo Michæas, inter Prophetas primi, circa hoc tempus apparuerunt. Amborum autem corpora per diuinam in ſomnis viſionem indicata ſunt Zebenno, tum temporis Eleutheropolis Epiſcopo. Erat autem nomen eius ciuitatis Cala, quæ antea Cila vocabatur, in qua repertus fuit Habacuc. At Baratſatia locus eſt circiter decem ſtadijs ab ea ciuitate diſtans, in quo Michææ ſepulchrum erat, quod monumentum fidele vocabant indigenæ, ignari quid dicerent, Nephaſa neemana* (id eſt, animā fidelem, vel corpus fidele: anima enim metonymicè ſumitur pro corpore, etiā mortuo, putà pro cadauere; vt in Leuit. oſtendit) *lingua patria appellantes.*

Argumentum Michææ.

Argumentū Michææ eſt, taxare idololatriam, vitiáque ex ea nata, ac præſertim oppreſſionem pauperum tam Samariæ, quàm Ieruſalem, putà tam decem tribuum, quàm duarum. Et quia Samaria idololatriæ vitulorum initium dedit, eámque communicauit Iudæ ſub Achaz impio rege, hinc primò excidium Samariæ per Aſſyrios, deinde excidium Hieroſolymæ per Chaldęos comminatur, ſtragémque & captiuitatem populi, præſertim principum tam laicorum quàm Eccleſiaſticorum, qui in ſcelere duces fuere populo, prænunciat. poſt hæc triſtia, de more læta ſubiungit; eoſdémque conſolatur, promittens lætum reditum è Babylone per Cyrū, & lætiorem

ex

expeccato, morte & gehenna regreſſum ad gratiam, vitam & Eccleſiam tum militantem, tum triumphantem per Chriſtum, quem in Bethlehem naſciturum prædicit. Nota. Michæas in ſty- A lo & ſpiritu ſimilis eſt Iſaiæ, ciúſque quaſi æmulus. vnde & eundem ſubinde ad verbum citat, vt parebit cap. 4. 1. & cap. 5. 1. Vide can. 6. in proœmio.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Denunciat excidium primò, Samariæ, quia illa fuit prima & princeps idololatriæ, cuius opes quaſi mercedes meretricis, id eſt, idololatriæ, ad meretrices, id eſt, ad Aſſyrios pariter idololatras, reuerſuras prædicit. Nominat autem aliquot eius vrbes, ſcilicet Aphra, Sappir, Saanan, cum ea vaſtandas, in quarum etymo eleganter ludit, vti oſtendam verſ. 10. & ſequentibus. Deinde verſ. 12. idem excidium prædicit Iudæ, quæ in idololatria imitata eſt Samariam; ac nominatim Lachis, quæ prima vrbium Iudæ, ſuſcepit idola Iſraël, ac Bethaetſel, Maroth, Mareſa & Odollam.

℣. 1. Verbum Domini, quod factum eſt ad Michæam Moraſthiten, in diebus Ioathan, Achaz, & Ezechiæ, regum Iuda: quod vidit ſuper Samariam, & Ieruſalem.

℣. 2.) Audite populi omnes, & attendat terra, & plenitudo eius, & ſit Dominus Deus vobis in teſtem, Dominus de templo ſancto ſuo.

℣. 3.) Quia ecce Dominus egredietur de loco ſuo: & deſcendet, & calcabit ſuper excelſa terræ.

℣. 4.) Et conſumentur montes ſubtus eum: & valles ſcindentur ſicut cera à facie ignis, & ſicut aquæ, quæ decurrunt in præceps.

℣. 5.) In ſcelere Iacob omne iſtud, & in peccatis domus Iſraël, quod ſcelus Iacob? nónne Samaria? & quæ excelſa Iudæ? nónne Ieruſalem?

℣. 6.) Et ponam Samariam quaſi aceruum lapidum in agro cùm plantatur vinea: & detraham in vallem lapides eius, & fundamenta eius reuelabo.

℣. 7.) Et omnia ſculptilia eius concidentur, & omnes mercedes eius cōburentur igne, & omnia idola eius ponam in perditionem: quia de mercedibus meretricis congregata ſunt, & vſque ad mercedem meretricis reuertentur.

℣. 8.) Super hoc plangam, & vlulabo: vadam ſpoliatus, & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionum.

B ℣. 9.) Quia deſperata eſt plaga eius, quia venit vſque ad Iudam, tetigit portam populi mei vſque ad Ieruſalem.

AD *Michæam.*] Michæas Hebraicè dicitur *Micha*, id eſt, *pauper*: quia pauperem Chriſtum rure in Bethleem naſciturum prædixit & adumbrauit. Verùm quia *Micha* per craſin idem eſſe poteſt quod *Michahu* (paret 2. Paral. 18. 8.) id eſt, *quis ſicut ille?* ac idem quod *Michaia*, & *Michaiahu* (vt paret 1. Regum 22. 11. Iudic. 17. 1. & 4. Paral. *verſ. 1. Michææ etymon.*

C 13. 2. in Hebræo) vt ſignificet idem quod *Michaël*, id eſt, *quis ſicuti Deus?* Moraſthi, id eſt, *hereditas mea*. Hinc noſter, Septuag. & alij eum vocant non *Micha*, ſed Michæam. Quocirca S. Ambroſ. enarrat. 1. in Michæam, quæ exſtat in fin. tom. 2. operum eius: *Michæas*, inquit, *ſignificat quis à Deo? vel, vt alibi inuenimus, quis iſte? Moraſthi filius, heres. Quis autem heres, niſi Filius Dei, qui ait: Omnia mihi tradita ſunt à Patre? Et cum ipſe eſſet heres, voluit nos eſſe coheredes. Meritò quis iſte? non è populo vnus, ſed electus ad gratiam Dei, in quo loquitur Spiritus ſanctus.*

D *In diebus Ioathan, Achaz & Ezechia*] Hinc patet Michæam paulò poſt Oſee, Ioël, Abdiam & Ionam cœpiſſe prophetare; ſed cum ijs pertexiſſe obire idem munus. Nam illi cœperunt ſub Ozia, qui fuit pater Ioathan. Ioathan fuit pius rex, æquè ac Ezechias; impius verò & idololatra fuit Achaz. Quocirca Michæam reueritus eſt, eiúſque oraculis licet liberis & minacibus compunctus fuit Ezechias, vti narrat Ieremias cap. 26. & ſeq. Ioathan regnauit annis 16. totidem Achaz, Ezechias verò annis 29. Qua-

E re ſi omnibus hiſce annis prophetauit Michæas, ſequitur eum prophetaſſe annos 61. Verùm ignoratur an cœperit primo anno Ioathan, & an finierit vltimo Ezechiæ. Hinc vtrimque demendo aliquot annos, coniectat Ariam eum quinquaginta plus minùs annis prophetaſſe.

Quod vidit] *Quod*, ſcilicet *verbum*. Prophetia enim nunc vocatur *viſio*, nunc *verbum*: quia Prophetæ eam oculis mentis videbant, & auribus mentis eandem à Deo loquente audiebant. Mens enim ſuas habet aures & oculos, ſed mentales, non corporales. Quocirca in mente idem eſt au-

dire, quod videre, ſcilicet cognoſcere & intelligere: hinc prophetia mentalis nunc vocatur *verbum*, nunc *viſio*; nunc dicitur audiri, nunc videri. de quo plura dixi Iſaiæ 1. 1.

verſ. 2. *Audite populi omnes, & attendat terra.*] Hebræorum ſcilicet. Hiſce enim ſolis loquitur. Imitatur Iſaiam, qui ſimili modo & patho orditur: *Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus eſt.* Pari modo ſtylus Michææ ſimilis eſt ſtylo Iſaiæ: vterque enim elegans eſt, acer, conciſus, patheticus. *Terra*, id eſt, terræ huius incolæ. Vnde explicans ſubdit.

Et plenitudo eius.] *Et* ſignificat id eſt, *plenitudo* ſunt ciues & indigenæ: hi enim vrbes & pagos terræ implent, vnde Septuag. vertunt, *& omnes qui in ea.*

B *Et ſit Dominus Deus vobis in teſtem.*] q. d. Dominus ſit teſtis, quòd ſcilicet ego ſecundùm officium & munus prophetiæ & prædicationis mihi à Deo commiſſum, vos moneam & corripiam de veſtris idolis & ſceleribus, cladémque & excidium nomine Dei prædicam & intentem. q. d. Si ſuperbi, rebelles & obſtinati non pareatis hiſce meis monitis & minis, ideóque pereatis, teſtor Deum, me vos hac de re præmonuiſſe, ac proinde vos non mea, ſed veſtra culpa & obſtinatione inexcuſabiles perire; vt non mihi, ſed vobis excidium veſtrum aſcribere debeatis. Hinc Chald. vertit, *ſit verbum Domini Dei contra vos in teſtem.*

C Aliter S. Hieron. Theodor. Haymo, & Lyran. q. d. Teſtor Deum, hanc meam prophetiam non eſſe meam, ſed Dei; quòd ſcilicet ego hæc non fingam, ſed à Deo audierim. Aliter quoque Rupert. q. d. Teſtis ſit Deus, quòd ipſe ſua pacta vobiſcum inita ſeruarit, vos verò eadem violaueritis; itáque culpa perditionis veſtræ non Deo, ſed vobis ſit aſcribenda. Verùm prima expoſitio eſt genuina, vt patet conſideranti antecedentia & ſequentia. Antè enim citauit populum, ad audiendam Dei de ipſorum ſceleribus ſententiam: hîc ergo Deum in teſtem vocat, quòd illam ſententiam eis indicarit & prænunciarit, ne cauſentur ſe non fuiſſe præmonitos. Sententiam Dei ſubdit dicens: *Quia ecce Dominus egredietur*, &c. *& calcabit ſuper excelſa terra*, &c.

D *Dominus de templo ſancto ſuo.*] q. d. Dominus qui in cœlo quaſi in templo ſuo auguſtus, omnique cultu adorandus reſidet, indéque contemplatur terram, omniáque hominum opera; ipſe ſit vobis mihique teſtis, quòd hæc eius oracula & decreta vobis enunciarim.

verſ. 3. *Quia ecce Dominus egredietur de loco ſuo.*] Hîc incipit ſententia & oraculum Dei, editum per Michæam. Anthropopathôs dicitur Deus egredi & deſcendere de cœlo, cùm in aëre vel terra ſuum brachium & potentiam oſtendit, ac mira nouáque operatur. Deus enim quoad ſubſtantiam inuiſibilis eſt, tantúmque videtur per operationem. Sicut ergo angelus dicitur egredi aliquo, cùm ibi operatur (imò S. Thom. cenſet angelos non eſſe in loco, niſi per operationem; quod tamen alij meritò, & cum ratione negant: angelus enim etiamſi nihil operetur, eſt in certo & definito loco per ſubſtantiam ſuam) ſic & Deus, præſertim verò dicitur egredi, quaſi iudex & vindex ad cognoſcenda, iudicanda & punienda gentium hominúmque ſcelera: & quaſi dux & anteſignanus Aſſyriorum, & Chaldæorum, ſimiliúmque Gentium, quas Iudæis aliiſque populis immittit, ad hanc ſuam ſententiam & vindictam exequendam. Graphicè hunc Dei quaſi bellatoris in aciem contra hoſtes egreſſum poëtica hypotypoſi depingit Pſaltes pſalm. 17. 10: *Inclinauit*, inquit, *cælos, & deſcendit, & caligo ſub pedibus eius. Et aſcendit ſuper Cherubim & volauit, volauit ſuper pennas ventorum. Et intonuit de cælo Dominus*, &c. *Et miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos; fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Hinc Ezechiel c. 1. vidit Deum curru vectum, & ſtipatum Cherubinis ad bellum procedere; putà ad excidium Ieruſalem.

Aliter Rupert. *Egredietur*, ait, *Dominus de loco ſuo*; quia relinquet templum, & Iudæam, eámque cedet Chaldæis. Sic Ezechiel vidit eundem templo egredi cap. 3. 11. & in templo paulò ante aduentum Titi audita eſt vox: *Migremus hinc*, teſte Ioſepho lib. 7. Belli cap. 12. Sic Gentiles obſidentes vrbem aliquam, ex ea certo carmine euocabant Deos tutelares, vt ad ſe tranſirent, credentes alioqui vrbem capi non poſſe, teſte Macrobio lib. 3. c. 9. Hinc Virgil.

Exceſſere omnes adytis, ariſque relictis
Dij quibus imperium hoc ſteterat.

Significans iam ſtctum eſſe de Troia, Æneid 2. verùm hoc myſticum eſt, non literale, nec genuinum.

Symbolicè S. Hieron. Hugo & Lyran. Deus, inquiunt, egreditur de loco ſuo, cùm punit & caſtigat: Dei etiam proprium eſt miſereri & parcere. Locus ergo & ſolium Dei eſt clementia. Cùm ergo peccatis irritatus iraſcitur & flagellat, videtur de loco ſuo egredi, ac perſonam clementiæ deponere; imò naturam ſuam benignam exuere, & alienam, putà rigidam & ſæuam, induere. Hoc eſt quod de Deo ait Iſaias cap. 28. 21. *Sicut in valle quæ eſt in Gabaon, iraſcetur, vt faciat opus ſuum, alienum opus eius: vt operetur opus ſuum, peregrinum eſt opus eius ab eo.* q. d. Opus vindictæ eſt peregrinum & alienum à Dei natura, quæ eſt ipſa benignitas & clementia; ſed ad hoc opus quaſi cogunt Deum impij per ſua ſcelera.

Dei proprium opus eſt benefacere, alienum punire.

Et calcabit ſuper excelſa terra.] Hoc eſt, calcabit excelſos & potentes, putà optimates Iſrael. hi enim metaphoricè vocantur *excelſa terra* & *montes*; ſicut ex aduerſo plebem vocat *valles*, dicens.

Et conſumentur (Hebr. נמסו *namaſſu*, id eſt, colliqueſcent & diſſoluentur. ita Tigurin. & Pagnin.) *Montes ſubtus eum*, Deum ſcilicet. q. d. Deo calcante montes, id eſt, potentes, illi ſub eo inſtar montium fulmine ictorum liqueſcent, diſſoluentur & conſumentur. *Et valles*, id eſt, plebeij. *ſcindentur* (Pagn. *ſcindent ſe*, Septuag. *tabeſcent*, id eſt, liqueſcent & conſumentur) *ſicut cera* ſcinditur & finditur, tabeſcit & liqueſcit, *à facie*, ab ardore, *ignis*; *& ſicut aquæ quæ decurrunt in præceps.*] Ita tam diuites & potentes, quàm pauperes & plebeij in Iſraël deſinent, tranſibunt, & ibunt in ruinam, iuxta illud 2. Reg. 14. 14. *Omnes morimur, & ſicut aqua dilabimur in terram, quæ non reuertuntur.* Eſt hæc ſententia, ratio mulieris Thecuitis, qua perſuadet Dauidi, vt Abſaloni condonet cædem occiſi fratris Amnon. q. d. Vita hominum fluxa eſt: Amnon eſto non eſſet occiſus, ſed viuus, æquè debuiſſet breui mori; & Abſalon breui morietur: noli ergo ô Dauid exigere vindictam, quam natura ipſa breui illi irrogabit. Quam enim ô rex de filio tuo

verſ. 4.

vltio

vltionem quæris? mortémne? At iam moritur: omnes enim quotquot homines ſumus, quaſi flumina præcipiti curſu deuoluimur in mare mortis, quæ nobis eſt domus æternitatis. Aut potiùs, quaſi pluuia dilabimur in terram, ab eáque ſorbemur, vt nil ex ea remaneat, quod redire aut colligi poſſit; ſcilicet naturaliter. Comparat enim vitam noſtram aquæ, non fluminis pertranſeuntis, ſed pluuiæ dilabentis & euaneſcentis in terram.

Tropolog. cùm Deus ſuæ gratiæ, illuminationis & amoris illapſu deſcendit in animam, illico ipſa inſtar ceræ liquefactæ reſoluitur, lachrymatur, inardeſcit, manſueſcit, totámque ſe Deo reſignat. Tunc conſumuntur montes ſuperbiæ, ambitionis, omniſque vanitatis; æquè ac valles puſillanimitatis, timoris, torporis, acediæ. Ita Dauid pſal. 21. *Factum eſt*, inquit, *cor meum tanquam cera liqueſcens* Et Iſaias cap. 64. 1. *Vtinam*, ait, *dirumperes cælos, & deſcenderes: à facie tua montes defluerent, ſicut exuſtio ignis tabeſcerent.* Pulchrè S. Greg. in illud Cant. 2. *Oſculetur me oſculo. Cùm*, inquit, *eius* (ſponſi) *oſculum ſentio, ſubita mutatione me derelinquo, & in eius ſimilitudinem illico liquefacta transformer.*

verſ. 5. Iacob & Iſrael qui?

In ſcelere (ob ſcelus) *Iacob*, id eſt, Iacobæorum, putà Iudæorum, *omne iſtud* exitium quod iam dixi, eis irrogabitur, *& in peccatis*, id eſt, ob peccata, *domus Iſrael.*] Nónulli cenſent *Iacob* hîc idem eſſe quod *Iſrael*: Iacob enim Patriarcha luctans cum angelo, eique præualens, vocatus eſt Iſrael, id eſt, *præualens Deo*, putà angelo, Dei vicario. Ad rythmum ergo, & ad elegantiam carminis, æquè ac ad auxeſin, idem alijs verbis, inquiunt, Michæas nomine Dei repetit & inculcat. q. d. Scelera hæc Iudæorum me exacerbant & prouocant ad vindictam, quia ſunt ſcelera Iacob, id eſt, poſterorum Iacob, quem ita extuli, vt cùm eſſet iunior, Eſau verò frater eius eſſet ſenior, ipſum tamen ſeniori prætulerim & prætelegerim, eiuſque familiam mihi in populum & Eccleſiam aſciuerim. Nec tantum ſunt ſcelera Iacob, ſed & Iſrael; id eſt, poſterorum Iſraelis, quem hac gratia dignatus ſum, vt in lucta cum angelo, ipſum angelo potentiorem effecerim; ideóque vocarim eum Iſrael, id eſt, dominantem Deo. Hæc enim beneficia Iacobo patriarchæ collata, valde adaugent poſterorum eius à Deo apoſtaſiam & ingratitudinem. *Iacob* ergo & *Iſrael* ſignificant hic de more decem tribus à Iacobo prognatas & proſeminatas, quæ idololatriæ fuere duces. ita Remig. Lyran. & Vatab. aut certè, vt Albert. & Arias, *Iacob* ſunt duodecim tribus, *Iſrael* decem. q. d. Omnes duodecim tribus peccarunt idololatria, ſed maximè decem, quæ duas reliquas infecerunt: illas ergo primò, deinde duas puniam. Secundò, & aptiùs *Iacob* hîc ſignificat decem tribus, *Iſrael* duas: Iacob enim prius & commune fuit nomen primi patriarchæ decem tribuum: Iſrael verò poſterius & excellentius eiuſdem fuit nomen, quod ab angelo, dum eum vinceret, adeptus eſt. *Iſrael* enim idem eſt quod dominans Deo: hinc ſignificat duas tribus, quæ habebant vrbem ſanctam, templum & cultum Dei, ipſúmque Deum intra ſe; vnde ei quaſi dominari videbantur. Senſus ergo eſt, quaſi dicat. Non tantùm Iacob, id eſt, decem tribus, ſed & Iſrael, id eſt, duæ, putà Iuda & Beniamin, quibus me meáque in peculiū & quaſi in dominium tradidi, à me deſciuerunt. ergo tam has, quàm illas puniam. Id ita eſſe patet ex explicatione quam ſubdit Propheta, dicens: *Quod ſcelus Iacob*, id eſt, decem tribuum? *nónne Samaria*? q. d. Samaria quæ eſt metropolis decem tribuum, fuit origo & cauſa ſceleris, id eſt, idololatriæ, cæteris vrbibus decem tribuum, *& quæ excelſa Iuda*, id eſt, duarum tribuum? *nónne Ieruſalem*? Ecce quos immediatè antè vocauit *Iſrael*, hîc vocat *Iudam*: Iuda autem ſignificat duas tribus: illæ ergo hîc vocantur *Iſrael*, & opponuntur Iacob, id eſt, Samariæ & decem tribubus. q. d. Ieruſalem quæ erat ſedes regis, templi & Dei, eo derelicto in excelſis montibus ædificauit altaria & ſacella idolorum (quæ proinde pariter Excelſa vocantur) eóque ad ſacrificia cultúmque idolorum inuitauit omnes populares ſuos Iudæos. quod indigniſſimum eſt, ſumméque mihi iniurium, ac longè magis quàm idololatria Samariæ; vtpote quæ carebat templo & Deo. ita Theodor. Rupert. Ribera, à Caſtro & alij.

Quod ſcelus Iacob, &c.] Hebr. pro *quod* eſt מִי mi id eſt, *quis*. Vnde Vatab. Arias, Clarius & Pagnin. vertunt, *quis fuit cauſa tranſgreſſionis Iacob? nónne Someron*, id eſt, Samaria? *Et quis fuit cauſa excelſorum Iuda? nónne Ieruſalem*? Vox *quis* notat reges & principes tam decem quàm duarum tribuum, toti populo fuiſſe cauſam idololatriæ. Sic enim Ieroboam primus rex decem tribuum, eaſdem idola, putà vitulos aureos colere compulit. Sic & duas tribus ad eadem colenda induxit Achaz, Manaſſes, & ante eos Salomon. q. d. Reges & principes, qui debebant populo eſſe duces religionis & ſanctitatis, eidem ſe duces præbuerunt idololatriæ & impietatis; dum in vrbe regia, quò totus populus confluebat, erexerunt idola, eáque publicè coluerunt, & populum ad eadem colenda verbo & exemplo pellexerunt. Vnde Chald. vertit, *vbinam ſcelus patrarunt domus Iacob? nónne in Samaria? & vbi peccauerunt domus Iuda? nónne in Ieruſalem*?

A regibus pendet regni fides & ſalus.

Ita hoc ſæculo in Anglia, Tranſyluania, Dania, Suecia, aliiſque regnis & rebuſpub. vidimus cauſam ſchiſmatis & hæreſis totius regni fuiſſe ipſos reges & principes à fide apoſtatantes, & hæreſin profitentes. Ex aduerſo Italiam, Hiſpaniā, Franciam, &c. in vera fide perſiſtere, quia ſemper principes habuerunt Catholicos & orthodoxos. A rege ergo pendet regni fides, vel infidelitas, pietas vel impietas, ſalus vel damnatio. Notent hoc principes, ſciántque pij ſe inſignem in cœlis gloriam & coronam, eo quòd ſuis ſubditis cauſa fuerint ſalutis, adepturos: impij verò in gehenna ſe non tantùm ſua, ſed & omnia ſubditorum ſcelera, quorum cauſa exiterunt, luituros. Hoc eſt quod grauiter iiſdem inculcat Sapiens cap. 6. 6. *Horrendè, & citò apparebit vobis* (Deus iudex & vindex) *quoniam iudicium duriſſimum his qui præſunt fiet. Exiguo enim conceditur miſericordia, potentes autem potenter tormenta patientur*, &c. *fortioribus autem fortior inſtat cruciatio.*

verſ. 6.

Et ponam Samariam quaſi aceruum lapidum, &c.) Primò, Samariæ, vt pote idololatriæ principi, pœnam intentat: deinde Ieruſalem, quæ Samariam in ſcelere ſecuta eſt. Dicit ergo ſe Samariam vrbem muris, domibus & palatijs magnificam, ijs ſuccenſis & deiectis redacturum quoad domos quidem & palatia in aceruum lapidum, vrbem verò ipſam in agrum ſiue campum,

è quo colliguntur lapides in aceruum, vt in eo A plantari poſſit vinea. Cùm enim aliquo in loco vinea plãtatur; priùs ex eodem lapides elapidari, id eſt, eijci & extra eum in cumulum colligi, ſolent, ne vites & vitium germinationem impediãt. Appoſitè Samariam dicit vertendam in vineam, quia ipſa ſita erat in monte vitifero, ac antequam ædificaretur in vrbem, fuerat vinea: in montibus enim ob reuerberationem radiorum ſolis plantari ſolent vineæ, iuxta illud: *Bacchus amat colles.* Senſus ergo eſt, q.d. Euertam Samariam, adeò, vt ipſe locus ſiue mons vitibus conſeratur, fiátque vinea; ipſa verò ſuperba Samariæ ædificia & muros per Chaldæos detraham, & euertam vſque ad fundamenta adeò, vt eorum lapides deijciantur & deuoluantur in vallem ſubiectam, ibíque B in aceruum accumulentur. ita Theodor. Chald. Vatab. Arias & alij. Simili modo de Ieruſalem ſed plena & campeſtri à Chaldæis euertenda, ait, Michæas cap. 3. 12. *Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſiluarum.*

Duo ergo hîc ſignificat Propheta. Primò, Samariam diruendam vſque ad lapidum aceruum. Deinde Secundò, hos lapides deijciendos in conuallem vrbi ſubiectam, vt in ipſa vrbe & monte iam elapidato plantentur vineæ. Id ita eſſe patet ex Hebræo textu, qui ſic habet, *& ponam Samariam in aceruum agri, in plantationem vineæ, & impellam in vallem lapides eius,* q.d. Efficiam vt ædes C Samariæ corruant, fiántque aceruus lapidum, qui eijciantur in vallem, ad hoc vt vineæ plantentur in loco & monte, vbi nunc eſt Samaria. ita Pagn. Vatab. Arias & alij; quin & Septuag. *Ponam*, inquiunt, *Samariam in pomorum cuſtodiam, in agro & plantatione vineæ*; & Chald. *ponam Samariam in aceruos agrorum, domum deſertam, in plantationes vineæ.* Id ita factum eſſe ex hoc loco liquet, licet id in libris Regum non enarretur; inſinuatur tamen. Num 4. Reg. 17. 24. dicitur, quòd rex Aſſyriorum de Babylone traduxerit Cuthæos: *Et collocauit eos*, inquit, *in ciuitatibus Samariæ pro filijs Iſrael, qui poſſederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius.* Vbi Nota. Non dicit, *Habitauerunt* in ciuitate, ſed, *In ciuitatibus* Samariæ, *& poſſederunt Samariam.* q. d. Cuthæi non tam habitarunt in D vrbe Samariæ, vtpote iam euerſa, & in agrum redacta, quàm in ciuitatibus ei olim ſubiectis. Fateor tamen aliquos vel vt ciues, vel vt colonos habitaſſe in loco vrbis: nam & poſtea vrbs ipſa reædificata eſt, vtpote quam Hyrcanus poſtea diu obſedit, & tandem expugnauit, ſolóque æquauit, teſte Ioſepho 13. Antiq. 17.

Secundò, alij præciſè ſumentes verba noſtræ Latinæ verſionis, putant Prophetam his verbis non duo iam dicta, ſed vnum dumtaxat, prius ſcilicet, quòd Samaria redigenda ſit in aceruum lapidum, ſignificare, vt ſenſus ſit, q. d. Efficiam vt ex tanta vrbe non maneat niſi aceruus lapidum, E ſimilis illi qui fit ex vinea elapidata: nam cùm plantatur vinea, locum elapidamus, & lapides extra illam in locum aliquem eijcimus, & coaceruamus temere congeſtos. quæ ſtructura (vt ait Rupert.) cùm cæmento & calce careat, infirma eſt; nec lapis hæret lapidi: quare conuenit optimè Samariæ, quæ ſemper diſſenſit à Sione, & ipſa quoque inteſtinis diſſidijs æſtuans, gaudebat mutatione, & interfectione regum ſuorum, inquit Delrio adagio 986. Sic ferè & S. Hiero. Remig. Hugo, Lyran. Ribera. Hic ſenſus verus eſt, ſed partialis tantùm: prior ergo plenus eſt & perfectus, eúmq; exigunt Hebræa, Chald. & Septuag. quibus facile eſt Latinam verſionem, exponendo eo modo quem paulò antè recenſui, adaptare.

Nota. Pro *aceruum lapidum*, Septuag. vertunt εἰς ὀπωροφυλάκιον, id eſt, pomorum cuſtodiam: *Ponam*, inquiunt, *Samariam in pomorum cuſtodiam*, id eſt, redigam eam in tugurium, quod in pomarijs ex arundinibus vel ſtramine aut ſarmentis erigi ſolet, vt in eo cuſtos vigilet & excubet, ne fures poma fructúſque furentur; quod proinde fructibus collectis, euertitur vel comburitur. q. d. Pari modo per Aſſyrios Samariam magnificã & ſplendidam, redigam quaſi in antrum cuſtodiæ, vt de ampliſſima vrbe paruum tuguriolum vix remaneat, ait S. Hieron. ad Suniam & Fratellam in correct. Pſalmorum, quod deinde omnibus ciuibus & ſpolijs collectis & eductis, per eoſdẽ euertam & comburam.

Fundamentum eius reuelabo.] Diruendo ſcilicet muros & ædes Samariæ vſque ad fundamenta: tunc enim neceſſe eſt fundamentum detegi & reuelari. Eſt metalepſis.

Et omnia ſculptilia. (idola quæ nunc fingi, nunc verſ. 7. dolari, nunc malleari, malleóque efformari, nunc fundi, nunc pingi, nunc ſculpi ſolebant, idque ſæpiùs: vnde vocantur *ſculptilia*) *eius concidentur.* Ab Aſſyrijs, tum vt rapiant aurum, argentum, æs, &c. ex quo conflata vel ſculpta ſunt idola; tum quia Gentiles hoſtium ſuorum Deos, pariter hoſtes ſuos æſtimabant, & vt hoſtes concidebant.

Et omnes mercedes eius comburentur igne.] Nota. Idololatriam vocat, fornicationem; idololatras, meretrices; amaſios, ipſa idola; merces ſeu quæſtus ex meretricio ſunt fruges, opes & cõmoda; putà copia tritici, vini, lactis, mellis, &c. quæ Samariæ aliique idololatræ ſe à ſuis idolis percipere iactabant, aut quæ ex commercio & amicitia Chaldæorum, & aliarum gentium idololatrarum percipiebant, iuxta illud Oſee 2. 4. *Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam*, &c. Et verſ. 12. *Corrumpam vineam eius, & ficum eius, de quibus dixit: Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei.* Senſus ergo eſt, q.d. *Omnes*, id eſt, pleræque omnes (nam aliquæ igni ſuperſtites remanſerunt) *mercedes*, id eſt, fruges & opes quas vel ab idolis, vel ab idololatris recipiebat meretrix, id eſt, idolorum cultrix Samaria, comburentur ab eius hoſtibus Aſſyrijs. ita S. Hieron. Remig. Hugo & Lyra. Ruſum *comburentur igne*, partim proprio, partim metaphorico, hoc eſt, diripientur, auferentur, perdentur. Igne enim in Script. ſignificatur omnis vaſtitas, & ſupplicij acerbitas. Vnde ſequitur: *Ad mercedem meretricis reuertentur.* ita Sanchez.

Minùs congruè Theodor. Vatab. Arias & Clarius, per *mercedes* accipiunt oblationes, & dona ab idololatris oblata idolis, ad ea vel fabricanda, vel veſtienda & ornanda. Mercedes enim ſolent dari meretricibus ab amaſijs, non vice verſa amaſijs à meretricibus. Meretrices autem hîc ſunt idololatræ, amaſij verò ipſa idola. niſi quis dicat tantam fuiſſe impudicitiam harum meretricum, vt ipſæ pretium ſceleris amaſijs darent, non acciperent. Hoc eſt enim quod Hieroſolymæ improperat Ezechiel c. 16. 33. *Omnibus meretricibus dantur mercedes, tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum*, id eſt, idololatrandum, tecum. Verùm hoc inuſitatum fuit & inſolitum,

ideoque

ideóque illud exprimit Ezechiel: hîc verò cùm id non exprimat Michæas, locum habere non videtur: *mercedes* ergo ſolitas ipſe intelligit, quas ſcilicet meretrices accipiunt ab amaſijs, id eſt, idololatræ à ſuis idolis; non verò eas, quas ijs dant.

Quia de mercedibus meretricis congregata ſunt, (non idola, ſed bona & opes Samariæ. Vnde Hebr. Septuag. Pagnin. & Vatabl. habent, *quia de mercede meretricis congregauit ea quæ habet*, putà ſuas opes) *&*, id eſt, idcirco, *ad mercedem meretricis reuertentur.*) q. d. Quia Samaria meretrix, id eſt, cultrix idolorum, putat ſe ab ijs pro hocce ſuo cultu recepiſſe ſuas fruges & opes, idcirco efficiam vt illæ pariter ad meretrices, id eſt, ad Aſſyrios idolorum cultores, vt vertit Chaldæus, qui vaſtabunt Samariam, transferantur & redeant, qui eas vti idololatriæ mercedes, ſuis idolis acceptas referant & conſecrent.

Alludit Primò, ad priſcas meretrices, quæ primitias turpis ſui lucri Veneri, meretricum deæ & principi conſecrabant, vti de Babylonijs docet Herod. lib. 1. & Clemens Alex. Adhort. ad Gentes: de Cyprijs Arnobius lib. 5. contra Gentes; de Phœnicibus S. Auguſt. lib. 3. de Ciuit. cap. 10. *Tres*, ait, *Veneres: vna virginum quæ etiam Veſta eſt: alia coniugatarum: alia meretricum, cui etiam Phœnices donum dabant de proſtitutione filiarum, antequam iungerent eas viris.* Idem docet Baruch c. 6. verſ. 42. & 43. Rurſum olim deorum & templorum donaria meretricibus fuiſſe data, docet ibidem Baruch verſ. 10. *Dant*, inquit, *& ex ipſo* (auro Deorum) *proſtitutis, & meretrices ornant: & iterum cùm receperint illud à meretricibus, ornant deos ſuos.* Idem docet Ezechiel c. 23. 42. *Poſuerunt*, ait, *armillas in manibus earum, & coronas ſpecioſas in capitibus earum.* Idem teſtatur Athenæus lib. 13. c. 28. Porrò non ſolùm mercedes meretricum olim Dijs oblatas fuiſſe, ſed etiam ex ijs idola Deóſque eſſe fabricatos teſtatur Arnobius lib. 6. contra Gentes. Vide hîc idololatrarum & dæmonum obſcœnitatem & turpitudinem. Rectè enim Tertul. lib. de Habitu mulieris, *Nullius*, ait, *turpis merces decora eſt.*

Alludit Secundò, ad opes meretricum ex meretricatu collectas, ex quibus illæ numquam diteſcunt, ſed ſemper manent miſellæ & pauperes; vel quia ſunt prodigæ in epulis & veſtitu, iéſque ſuas turpiter partas, in luxu conſumunt: vel quia illas ijſdem ſpoliant amaſij, vel aliæ meretrices: omnes enim ſua quærunt lucra, idque ſubinde per fas & nefas; præſertim luxurioſi, qui iam iuſtitiam & conſcientiam prodegerunt; vel quia morientes ſuis filiabus, aut cognatis quaſi heredibus, quæ pariter meretrices ſunt, bona turpiter parta relinquunt. Dicit ergo, ſicut bona meretricum vadunt ad meretrices; ita bona Samariæ meretricis, id eſt, idololatræ, ibunt ad meretricem Niniuen: quia Aſſyrij idololatræ ſpoliabunt Samaritas pariter idololatras ſuis bonis.

Nor turpi lucro nemo ditatur.

Hîc verum eſt prouerbium: *Malè parta, malè dilabuntur.* Et illud: *Salis onus vnde venerat, illuc abijt.* quod adagium natum eſt ab euentu. Negotiator enim quidam nauem onuſtam ſale vehebat: nautis dormientibus influxu aquæ marinæ ſentina vehementer adaucta, & ſalem vniuerſum ſoluit ac corrupit, & nauem ipſam demerſit; itáque ſal quod ex aqua marina natum fuerat, in eandem denuo liquefactum redijt. Verè Heſiodus monet: *Ne malè lucreris, mala lucra æqualia damnis.* Diſcant hoc ab Ethnico Chriſtiani, lucrum non eſſe quod iactura bonæ mentis comparatur; neque quidquam eſſe vtile, quod non ſit honeſtum: *diſpendio enim eſt fraude quæſitum lucrum. Et turpe lucrum adducit infortunium.* Atque vt ait Pindarus in Iſthmijs: *Quod præter iuſtum dulce eſt, exitum habet amariſſimum.*

Rurſum τὸ *ad mercedem meretricis reuertentur*, duo ſignificat. Primum, turpia lucra lucrantibus eſſe inutilia, & ab ijs ad alios tranſire. Secundum, eadem carere omni decore & dignitate, neç ad vſus honeſtos impendi, ſed à turpibus ad æquè turpes & infames, putà à meretricibus ad meretrices traduci.

Turpe lucrum non admittit templum.

Quocirca hæc lucra à ſuo templo eiúſque oblationibus quaſi eo indigna, repulit Deus Deuteronom. 23. 18. *Non offeres*, inquit, *mercedem proſtibuli, nec pretium canis in domo Domini Dei tui, quia abominatio eſt vtrumque apud Dominum Deum tuum.* Idem fuit ſenſus Gentilium Romanorum. Cùm enim Flora (ex cuius nomine etiamnum Romæ campus Floræ nuncupatur) nobilis meretrix, ex arte meretricia magnas opes comparaſſet, ac populum Romanum ſcripſiſſet heredem ea lege, vt eius dies natalis quotannis celebrarent editione ludorum, quos appellant Floralia; Senatui id turpe & flagitioſum viſum eſt. Quocirca vt pudendæ rei quædam dignitas, quaſi velú daretur, finxerunt Floram eſſe deam, quæ floribus præſit, eámque oportere placari, vt arbores, vites, frugéſq; bene proſperéque floreſcerent. Ita Varro lib. 1. de Re ruſtica c. 23. & Plinius lib. 18. cap. 29.

Super hoc plangam & vlulabo; vadam ſpoliatus, & nudus.) Vt hoc habitu lamentabili & deſperabundo, tum teſter intimum dolorem animi, quē concipio ex vaſtatione Samariæ; tum reipſa ſignificem & repræſentem, quòd Samaritæ ſimili modo ab hoſtibus Aſſyrijs ſpoliandi ſint, ac nudi vel ſeminudi ducendi ſint in captiuitatem. Eadem de cauſa Iſaias inceſſit nudus & diſcalceatus per Ieruſalem, vti dixi Iſaiæ cap. 20. tum denique vt indicē plagam Samariæ fore maximam, quæ vſque ad portas Ieruſalem perueniat, vti mox dicam. Quocirca Septuag. & Chald. hæc vertentes per tertiam perſonam, ipſi Samariæ attribuunt: quia eius perſonam induit hîc Propheta. Sic enim habent Septuag. *propter hoc planget* (Samaria) *& lamentabitur, ibit diſcalceata & nuda: faciet planctum quaſi draconum, & luctum quaſi filiarum Sirenum.* ita S. Hieron. Remig. Albert. Lyran. Arias, Vatabl. & alij. Adduunt aliqui, *ſpoliatus*, ſcilicet tam mente quàm veſte. q. d. Tanta erit clades Samariæ, tantúmque eam apprehendo & pondero, vt videar emotæ mentis, & mente captus; ideóque veſte me ſpolio, & quaſi inſanus huc illucque diſcurro plorans & eiulans. Denique S. Hieron. putat hæc dici ex perſona Dei; quaſi eius vicem hîc ſubeat Propheta, oſtendátque quàm Deus doleat de populi ſui clade, quámq; inuitus eam immittat vel permittat. quod ſanè miram Dei clementiam & charitatem anthropopathōs ſignificat & commendat. Verùm verius & magis genuinum eſt, hæc ex ipſius Michææ perſona dici, vti paulò antè explicui.

Nudus] Putà diſciſſis veſtibus, vti fiebat in luctu, lacer, poſita veſte extima & honorata. Sic pannoſum & lacerum, vocamus nudum per auxeſin, quia eſt ſeminudus.

Vers. 8.

Faciam planctum velut draconum.) Tradunt

Draconis cum elephante pugna, & planctus.

Phyſici, ait S. Hieron. dracones certare & duellare cum elephantis, &, ſi ab ijs vincantur, terribili ſono perſonare. Draco enim cùm ſit calidiſſimus, ſitit elephantis ſanguinem, qui frigidiſſimus eſt, ſoléreque æſtu torrente, cùm tantæ ſit magnitudinis, totum eius ſanguinem ebibere, ſi eum vincat: vnde fit elephantes ab eis ebibi, ſiccatóſque concidere, qui ruentes dracones ſanguine iam ebrios & turgidos, mole ſua opprimunt, cogúntque hoſtes ſuos ſecum emori, túmque dracones magnas & lamentabiles voces emittunt. ita Solin. cap. 38. Polyhiſt. & Plinius lib. 8. c. 11. Et hoc eſt quod ait hîc Propheta: *Faciam planctum quaſi draconum.* ita S. Hieron. Remig. & Rupert. Addit Rupert. hac phraſi ſignificari planctum inutilem, quem ſcilicet etſi Samaritæ audiant, nemo tamen miſe- B ricordia tangatur; ſicut nullus condolet draconi plangenti. Ex aduerſo Palacius citans Albertum, Solinum & Plinium, ſcribit voces has draconum tantas eſſe, támque vicinos conſternare, vt qui illas audiunt, emoriantur. Verùm hoc fabuloſum videtur.

Et luctum quaſi ſtruthionum.) Hebræa, *quaſi filiarum ſtruthionis*; ſtruthiones enim feminæ magis quàm mares clamoſæ, magis quoque lugubrem edunt vocem præſertim cùm pullos alunt & perdunt. Tigurina, *vt iuuenes ſtruthiones.* Pulli enim ſtruthionum quaſi à parente derelicti, imò contempti, vt ait Iob c. 39. 14. & Ieremias Thren. 4. 3. C miſerabiliter eiulant, vti faciunt & pulli coruorum à parentibus nido eiecti, de quibus pſal. 146. 9. *Qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.* Rurſum ſcribit Ælianus lib. 14. c. 7. 19. & 20. ſtruthionem feminam valdè amantem eſſe pullorum, ac habere carnes præ mare guſtui ſuauiores. quocirca venatores, vt eã capiant, ſolere circa nidum ferrea haſtilia defigere, quibus in nidum tranſilire volens, mater ſeſe induit, occiditur & capitur; túmque flebiliter ſtridet & luget: vnde ſtruthio hebr. vocatur יענה *iaana* à luctu, à rad. ענה *ana*, id eſt, afflictus eſt, oppreſſus eſt, indoluit, ingemuit.

Dices, Si ſtruthio eſt adeò filiorum amãs, quomodo ergo hîc, & Thren. 4. 3. vocatur in eos cru- D delis? Reſpondent aliqui patrem eſſe crudelem, matrem verò benignam in filios. Meliùs alij reſpondent, matrem vocari crudelem Primò, quòd oua quæ poſuit, incubando non fouet; tum quia, vt ait Plinius lib. 10. cap. 54. in pectore & ventre calua eſt, & implumis: ſine plumis autem nequit fouere, calefacere & viuificare oua; ergo ea ſoli & arenæ calefacienda relinquit. Vnde Dei prouidentia in calidiſſimis tantùm regionibus, Syria ſcilicet & Arabia, ſtruthiones inueniuntur; tum ne mole corporis oua frangat: eſt enim magnitudine cameli, atque altitudine, collo & cruribus camelum refert: vnde ſtruthio camelos vocatur, E inquit Diodorus Siculus libro 3. Secundò, quia pullos non paſcit, eò quòd natura aliter prouiderit: id enim expreſſè ait Iob c. 39. 14. & Thren. c. 4. 3. alia tamen amoris materni ſigna pullis exhibet. ita ex Æliano, Plinio, Oppiano, Olympiodoro, & alijs, Pineda in Iob. c. 39. Denique Franc. Valeſius Sacræ philoſ. c. 55. aſſerit illa quæ Ælianus & alij Gentiles ſcribunt de ſtruthionũ amore erga pullos, eſſe fabuloſa & falſa; quia repugnant S. Scripturæ locis iam citatis, quibus in eos dicitur eſſe crudelis.

Perperam R. Dauid vertit, *faciam luctum quaſi filiarum vlularum.* Heb. enim יענה *iaana* nuſquam A vlulas, ſed ſtruthiones ſignificat. Septuag. vertunt, *faciam luctum quaſi filiarum Sirenum.* Alludunt ad fabulam Sirenum, ait Theodot. Fingunt enim Poëtæ Sirenes partim virgines fuiſſe, partim volucres, Acheloi fluminis & Calliopes Muſæ filias. Harum vna voce, altera tibijs, alia lyra canebat: & primò iuxta Pelorum, poſtea in Caphareis inſulis habitauerũt, quæ illectos ſuo cantu in naufragia deducebant. Secundùm veritatem meretrices fuerunt, quæ tranſeuntes illiciebant ad ſui amorem, & amore captos ſpoliabant: vnde fictæ ſunt illis inferre naufragium, quia eos dedocebant ad egeſtatem, vt bonorum, & ſanitatis, ſæpè etiam vitæ, naufragium facerent: has Vlyſſes contemnendo, & aures obturando ne B earum cantu illiceretur, deduxit ad mortem. ita Seruius in illud Æneid. 5.

Sirenum fabula quid ſignificet?

Iamque adeò ſcopulos Sirenum aduecta ſubibat,
Difficiles quondam multorumque oſſibus albos.

Vnde Siren vel Sirena dicta eſt ab εἴρειν, quod comedere & retinere ſignificat; vel à σειρά, id eſt, catena, eò quòd Sirenes fuerint vinculum & catena libidinis. Quocirca S. Hieron. myſticè per Sirenes, earúmque cantum accipit hæreticos, eorúmque eloquia: *Dulcia enim ſunt*, ait, *hæreticorum carmina, & dulci voce populum decipientia: nec poteſt eorum cantica præterire, niſi qui obturauerit aurem ſuam, & quaſi ſurdus euaſerit*, vti fecit ſapiens C Vlyſſes.

Dices, hic erat cantus Sirenum, non luctus. Reſp. Sirenes, æquè ac præficæ, vti ſciebant canere, ita ſciebant & lugere ac plangere: ſicut etiamnum meretrices norunt artem vtramque, & amaſios ſubinde magis plangendo, quàm canendo detinent, ne ſe deſerant, & amores inchoatos abrumpant. Propheta ergo ex affectu in ciues ſuos, ſe quaſi transformat in Sirenem; vt eis nũc blandiendo, & ſuauiſſimè concinendo; nunc miſerabiliter lugendo & lamentando in animos eorum influat, eóſque moueat ad pœnitentiam. Qui enim animas vult conuertere, Siren ſit oportet inſtar S. Pauli dicentis: *Filioli mei quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis: vellem autem eſſe apud vos modò, & mutare vocem meam,* D *quoniam confundor in vobis* Galat. 4. 19. Aliter ſanctus Cyrillus: ipſe enim per Sirenes accipit paſſeres marinos, vel philomelas, quę raptis ouis vel pullis lugubre melos fundunt, cùm aliàs ſuauiſſimè canant inſtar Sirenum.

Quia deſperata eſt plaga eius: Samariæ (*plagam* vocat ſtragem illatam ab Aſſyrijs, indéque naſcentem famem & peſtilentiam) *quia venit vſque ad Iudam, tetigit portam populi mei vſque ad Ieruſalem.*) Nam exciſa Samaria anno 6. Ezechiæ à Salmanaſar rege Aſſyriorum, mox anno 14 Ezechiæ, Sennacherib qui ſucceſſit Salmanaſari, vt proſerpens & vlteriùs progrediens, venit in Iu- E dæam, multáſque vrbes cepit, ipſámque Ieroſalem obſedit, ſed ibidem ab angelo cæſus eſt, 4. Reg. 18. & 19. ita S. Hieron. & Theodor. *vers. 9.*

℣. 10.) In Geth nolite annunciare, lachrymis ne ploretis, in domo pulueris puluere vos conſpergite.

℣. 11.) Et tranſite vobis habitatio Pulchra, confuſa ignominia: nõ eſt egreſſa quæ habitat in exitu: planctum Do-

mus

mus vicina accipiet ex vobis, quæ ſtetit ſibimet.

℣. 12.) Quia infirmata eſt in bonum, quæ habitat in amaritudinibus: quia deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem.

℣. 13.) Tumultus quadrigæ ſtuporis habitanti Lachis: principium peccati eſt filiæ Sion, quia in te inuenta ſunt ſcelera Iſraël.

℣. 14.) Propterea dabit emiſſarios ſuper hereditatem Geth: domus mendacij in deceptionem regibus Iſraël.

℣. 15.) Adhuc heredem abducam tibi, quæ habitas in Mareſa: vſque ad Odollam veniet gloria Iſraël.

℣. 16.) Decaluate, & tondere ſuper filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum ſicut aquila: quoniam captiui ducti ſunt ex te.

In Geth nolite annunciare, lachrymis ne ploretis.) verſ. 10. Ne ſcilicet Gethæi, aliique Philiſthini hoſtes veſtri videant veſtram cladem & dolorem; indéque lætentur & exultent. Sic Dauid occiſo Saül ait: *Nolite annunciare in Geth, neque annuncietis in compitis Aſcalonis, ne forte lætentur filiæ Philiſthiim, ne exultent filiæ incircumciſorum* 2. Regum 1. verſ. 20. Septuag. vertunt, *qui in Geth, nolite magnificare: qui in Bachim, nolite readificare ex domo deriſum.* Retinent enim Hebr. *Bachim*, quaſi nomen proprium, quod cæteri omnes interpretes transferunt *fletum*, ait S. Hieron. Pro *Bachim* perperam, vt videtur, Theodor. & alij legunt *Enakim*, quaſi Gethæi ex Enac gigante ſint procreati: vnde Goliath quem occidit Dauid, gigas fuit & Gethæus.

In domo pulueris puluere vos conſpergite) Pro *pulueris*, hebraicè eſt עפרה *aphra*, quod dupliciter poteſt accipi. Primò, vt appellatiuum ſignificans puluerem. Secundò, vt proprium nomen vrbis in tribu Beniamin, Ioſue 18. verſ. 23. vel alterius in tribu Manaſſe, quæ Latinè dicitur *Ephra* (Hebr. enim *Ephra* idem eſt quod *Aphra*) fuitque ciuitas Gedeonis, in qua ipſe habitauit & ſepultus eſt, vbi & accepit ſignum victoriæ contra Madian in vellere, Iudicum 6. 11. Vtroque modo hîc accipi poteſt. Primò, appellatiuè, q. d. O Samaria cum vrbibus tibi ſubiectis, tu iam non tam Samaria, id eſt, cuſtodia, vocanda es, quàm *Aphra*, id eſt, puluis; quia breui ab Aſſyrijs in cinerem & puluerem redigeris: luge ergo, & puluere te cõſperge. Ecce in ſpiritu video te in puluerem redactam, inter ruinas ergo pulueris puluere te inuolue: vos ergo ô Samaritæ, nolite plangere veſtram cladem apud Gethæos, alióſque Philiſthinos, qui vos irridebunt, ſed domi priuatim puluere domorum veſtrarum in puluerem redactarum vos aſpergite, quia reipſa vel inuiti earum puluere dum deijcientur, mox aſpergemini. ita ex Septuag. & Chaldæo S. Hiero. Theodor. Remig. Albert. Lyranus, Emmanuel & alij: vnde Septuag. vertunt, *terra aſpergite deriſum veſtrum*, licèt alij legant, *in*

A *deriſum* Syrus, *in domibus collectionis reſidui* (id eſt, in areis, vbi reſiduum tritici cum paleis & terræ puluere miſcetur) *conſpergite vos puluere.* q. d. In areis arenis vos conſpergite.

Secundò, *Aphra*, id eſt, puluis, hîc vt nomen vrbis Samariæ ſubiectæ proprium accipiunt Hebræi, S. Hieron. in textu Commentarij, Arias, Claſius. Vatablus, Mariana & Pagnin. qui vertunt, *propter domos Aphra in puluere voluta*, vel *inuolue teipſam.* Hebr. enim *palas* ſignificat volutare, inuoluere. Vnde & Biblia Latina Roman τὸ *Pulueris*, vti & ſequens, *Pulchra*, ſcribunt litera maiuſcula, quaſi nomen proprium, vt ſenſus ſit, q. d. Non eſt ô Samaritæ quòd in Geth ad plangen-
B dum abeatis, ite potiùs ad veſtram vrbem *Aphra*: illa iuxta nomen ſuum monebit vos luctus & pulueris, cúmque vobis ſuggeret, vt illo vos conſpergatis. In Aphra ergo aphra, id eſt, puluerem, vobis iniicite; imò puluere vos obruite, quia Aphra æquè ac Samaria puluere ab hoſtibus obruenda, imò in puluerem conuertenda eſt. Simili paronomaſiâ appoſitè quis diceret: O Lutetia, ob peccata tua & clades tibi imminentes, luto te aſperge. O Lima in America, limo te conſpurca. O Sinæ, cinere vos opplete. O Aphrica, in area arenam tuam tibi affrica. Nota. Pro *conſperge*, in Hebræo eſt duplex lectio. Alij enim legunt התפלשי *hitpallaſi*, id eſt, conſpergere, vel conſperge te. Alij
C legunt התפלשתי *hitpallaſti*, id eſt, conſperſi me, inuolui me puluere, vt Propheta ſuſtineat hîc typum Chriſti, qui in domo pulueris, id eſt, vtero Virginis puluere noſtro ſe inuoluit, ait Mariana. Vnde

Allegoricè, Chriſtus in domo pulueris, putà in terra, in vtero Virginis, puluere mortalitatis noſtræ ſe conſperſit; imò puluerem hunc induit, quaſi pœnitentiam pro peccatis noſtris acturus. Nam domus pulueris eſt terra, in qua ob peccatum Adæ ad mortẽ damnati degimus: item corpus hoc mortale, eadem de cauſa breui in puluerum redigendum. Ad hæc Eccleſia, quæ quaſi domus pœnitentiæ in die Cinerum puluere nos aſpergit, vt nos noſtræ ſortis & mortis memores reddat, & à carnalibus delicijs auocatos ad cæle-
D ſtia transferat. Tunc ergo rectè dicat Concionator fidelibus: In die, & in domo cineris & pulueris, cinere & puluere vos aſpergite. Hinc.

Tropolog. ô Adam adama, id eſt, ô homo humo, in aphra, id eſt, in terra, ob peccata te aſperge. Nam terra & humus es, & in terram reuerteris. Puluis & vmbra ſumus. Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Quia ergo in terra & puluere degis, vbi, vt ait S. Leo ſerm. 4. de Quadrageſ. *neceſſe eſt de mundano puluere etiam religioſa corda ſordeſcere*: hinc in Quadrageſima, imò ſingulis hebdomadis, imò quotidie veſpere dum vadis cubitum in incertum, neſciens an ſequens manè ſis viſurus, ſed ipſa nocte ſuffocan-
E dus & moriturus, vti multis contigit, & etiamnum contingit, conſcientiam examinans, quaſi coram iudice illa nocte compariturus, puluere te conſperge. Imitare Dauidem dicentem: *Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lachrymis meis ſtratum meum rigabo*, pſalm. 66. Et: *Quia cinerem tamquam panem manducabam, & potum meum cum fletu miſcebam, à facie iræ & indignationis tuæ, quia eleuans alliſiſti me*, pſalm. 101. 10. Imitare amicos Iob, qui videntes eius afflictionem, *exclamantes plorauerunt, ſciſſique veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper caput ſuum in cælum. Et ſederunt cum eo in*

terra ſeptem diebus, & ſeptem noctibus, Iob 2. verſ. 11. Imitare Ieremiam dicentem Thren. 3. 16. *Fregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere.* & verſ. 29. *Ponet in puluere os ſuum, ſi forte ſit ſpes.* Et cap. 2. 10. *Sederunt in terra, conticuerunt ſenes filiæ Sion, conſperſerunt cinere capita ſua, accincti ſunt cilicijs, abiecerunt in terram capita ſua virgines Ieruſalem.*

verſ. 11. *Et tranſite vobis* (hebr. *tranſi vobis*, id eſt, tibi, tuiſque ciuibus, id eſt, vobis. eſt enallage numeri: & τὸ *vobis* vel elegantiæ, vel emphaſis cauſa ad maius pathos additur) *habitatio Pulchra.*) Hebr. *habitatrix* Sappir. τὸ *Sappir*, æquè vt Aphra, accipi

Sappir duplex. 1. poteſt dupliciter: Primò, quaſi appellatiuum, ſignificans pulchra; vt ſit epitheton Samariæ. Hæc enim in amœno monte ſita, exteriùs pulcherrimos hortos & campos, interiùs pulcherrima palatia, domos, turres, plateas & muros ſuos, vti eandam ſuam ocellatam circumſpicit pauo, circumſpiciebat. q. d. Vos ô Samaritæ tranſite (id eſt, breui tranſibitis) captiui in terram hoſtilem; vos inquam, ô habitatrix Sappir, id eſt, pulchræ; hoc eſt, vos ô incolæ pulchræ & elegantis Samariæ. ita S. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Rupertus & alij. Vnde Chaldæus vertit, *tranſite vobis qui habitatis in pulchritudine, diſcoopertis verendis nudi & pudefacti*; Arabicus, *fac tibi habitationem pulchram*; Syrus, *fac tibi habitatrix, quod pulchrum eſt, quod ſit pulchrum.*

2. Secundò, *Sappir*, vt nomen proprium vrbis accipiunt Clarius, Pagninus, Mariana & Vatab. vnde vertunt, *tranſi*, id eſt, abi cum tua metropoli in captiuitatem, *quæ habitas in Sappir*, iam non *Sappir*, id eſt, pulchra, ſed fœda & nuda, ideóque *confuſa ignominia* q. d. Iactabas ô vrbs Sappir te pulchram & ſapphirinam; & ecce tota conſputcata es, & lutea. ſic ex aduerſo gloriabatur Auguſtus Cæſar, teſte Suetonio, *quòd inueniſſet Romam lateritiam, & relinqueret marmoream.* Sic primarijs Italiæ vrbibus ſingulis ſingula hæc dant elogia: *Fiorenza bella, Venetia ricca, Neapoli gentile, Milano grande, Bologna graſſa, Ferrara ciuile, Genoa altiera, Perugia ſanguigna, Mantoa glorioſa, Rimini buona, Luca induſtrioſa, Roma ſanta.* Florentia ergo eſt *Sappir*, id eſt, bella & pulchra. Sic Carolus V. de Belgio dicere ſolebat, opes ſuas eſſe in Flandria, delicias in Brabantia, nobilitatem in Hannonia, vires in Arthelia. Et de Brabantiæ vrbibus: Mechlinia pulchra, Antuerpia diues, Louanium ſapiens, Bruxella nobilis. *Sappir* ergo idem ſignificat quod Niniue, id eſt, ſpecioſa & pulchra. Sic in Belgio, & alibi ſunt vrbes, quæ vocãtur Bella. Dicas ergo, ô Sappir iam cum tuis ſororibus, id eſt, Samariæ ciuitatibus, vaſtata ab Aſſyrijs, cum Noëmi illa olim pulchra: *Ne vocetis me Noemi, id eſt, pulchram; ſed vocate me Mara, id eſt, amaram, quia amaritudine valdè repleuit me Omnipotens*, Ruth 1. 20. Idem dicat Belgium, Hungaria, Bohemia, &c. Idem dicat anima olim caſta & templum Dei, nunc inceſta & proſtibulum diaboli. Porrò ſicut filia Sion dicitur ipſa arx & vrbs Sion, ob pulchritudinem; ita habitatrix Sappir, vocatur ipſa vrbs Sappir, putà populus & reſp. habitans in Sappir; de populo enim ob pulchritudinem loquitur Propheta quaſi de fœmina.

Quæres, quænam vrbs eſt *Sappir*? nam hoc nomen alibi non inuenitur. Reſp. *Sappir* (vt patet ex radice & ſcriptura Hebraica) idem eſſe quod Saphora, vel Saphome, vel Sephoris, vel Sephoton (hæc enim omnia ſunt idem) quæ Hegeſippo & S. Hieronymo eſt Diocæſarea. de qua ſic Adrichom. in Deſcriptione terræ ſanctæ: *Vrbs eſt opulenta & totius Galilææ maxima, in meditullio regionis tutiſſimo loco ſita; arce, portis, mœnibus, muriſque firmiſſimis munita, & habens circa ſe vicos plurimos.* (Annon hæc erat Sappir pulchra?) *Natalis, vt putatur, locus B. Ioachim atque Annæ, Deiparæ Virginis parentum. Hanc Gabinius vnum ex Iudæorum curijs eſſe voluit: eandem Varus cepit, & venditis ſub haſta incolis, incendio abſumpſit: Herodes autem totius gentis caput & defenſaculum fecit. Videtur quondam Cathedralem habuiſſe Eccleſiam. Nam Tyrius in Catalogo Pontificum ſuffraganeorum Antiochenæ Eccleſiæ, inter Epiſcopatus Seleuciæ Diocæſaream ſecundo nominat loco.*

Non eſt egreſſa quæ habitat in exitu.) Hebr. *quæ habitat in Saanan*: Rurſum Saanan accipi

Saanan duplex. 1. poteſt vel vt nomen proprium vrbis, vt ſit eadem cum *Sanan*, quæ fuit vrbs tribus Iudæ, Ioſue cap. 15. 37. vel potiùs eadem cum Sennim, vel Saananim, vel Sannanim, quæ fuit vrbs in tribu Nephthalim, ſubiecta Samariæ, vt patet Ioſue 19. 33. Iudic. 4. 11. ita Septuag. Chald. Vatab. Pagnin. Emmanuel, Mariana & Clarius. Vnde & Biblia Plantin. τὸ *In exitu* ſcribunt maiuſcula I, quaſi ſit nomen proprium. Vel vt appellatiuum. *Saanan* enim Hebr. ſignificat exitium, à rad. יצא *iatſa*, id eſt, exiuit; vel à radice צען *tſaan*, id eſt, tranſlatus eſt: literæ enim *ain* & *aleph* quia gutturales, ſubinde commutantur. Symmachus vertit, abundantiam. ſic enim habet, *Non eſt egreſſa* in captiuitatem, *quæ habitat in abundantia*, quaſi צאנן *tſaanan* per *tſade*, ſit idem quod שאנן *ſaanan* per *ſchin*. Vnde interpretes vtrumque vertunt Saanan. nam *tſade* & *ſchin* ſunt literæ commutabiles. Vnde צחק *tſachac* idem eſt quod שחק *ſachac*, id eſt, riſit. Septuag. pro *Saanan*, habent *Sennaar*, mendosè, vt videtur; niſi dicas *Sennaar*, id eſt, *Babylonem*, ab eis vocari *Saanan*, quia opibus, luxu & pompis abundabat. Si accipias *Saa-*

2. *nan* vt appellatiuum, ſenſus erit: ô Samaria, quæ habitas in *Saanan*, id eſt, in rerum omnium copia & abundantia, ideóque inſoleſcis & proteruis. Rurſum in *ſaanan*, id eſt, in exitu, id eſt, in fine terræ ſanctæ. q. d. Quæ es limes Chananææ, proxima hoſtibus, primáque Aſſyrijs venientibus occurris. repete verbum *tranſite* quod præceſſit, vel, vt Heb. eſt, *tranſi*. q. d. Tranſi in captiuitatem, tam tu ô habitatio Sappir, id eſt, pulchra, quàm tu ô habitatio Saanan, id eſt, in exitu, quæ hactenus non eſt egreſſa, nec tranſijt in captiuitatem: ſed iam eò egredieris & tranſibit. vel certè, vt S. Hieron. *Non eſt*, inquit, *egreſſa, quæ habitat in exitu, vel in abundantia* (putà Samaria) *propria voluntate, ſed vi ducta eſt in Aſſyrios.* Senſus eſt, ne putes ô Samaria te captam à Teglathphalaſar, qui 4. Reg. 15. 29. aliquos ex te cepit, quaſi tunc omnem pœnam tuis ſceleribus debitam perſolueris, nihilque amplius tibi luendum reſtet. Si id putas, falleris: nam ille te tantùm raſit ſuperficie tenus, non verò te abduxit: necdum ergo egreſſa es; egredi debes, & abducenda es in Aſſyrios tota, ita vt nemo ex te, vel vix vllus in Samaria ſuperſit. ita S. Hieron. Remig. & Lyran. Aliter Rupertus & Arias: ipſi enim hæc accipiunt de Ieruſalem, non de Samaria. q. d. O Ieruſalem, quę habitas in *ſaanan*, id eſt, in copia & luxu rerum omnium, ita ſecura vt etiam viſa clade vicinę Samarię, ad eam vel leuandam, vel plangendam,

vel

vel conſolandam non exieris, ſed domi voluptatibus indulgens & immerſa manſeris, putans eas tibi fore firmas & perpetuas, nec aliquem te ab iis poſſe abducere & auellere: tu inquam, ô Ieruſalem, egredere pariter in Babylonem, ac diſce tuam copiam non fuiſſe *ſaanan*, id eſt, ſecuram & firmam, ſed te habitaſſe in *ſaanan*, id eſt, in exitu, id eſt, in via quia abduceris in Babylonem vicinam hoſti, vicinam captiuitati.

Si ſecundò, *Saanan* accipias vt nomen proprium, ſimilis erit ſenſus illi, quem iam dedi. q.d. O Saanan, ciuitas felix, hactenus fuiſti ſaanan, id eſt, abundans opibus & luxu; ſed non fuiſti ſaanan, id eſt, egreſſa: iam quaſi *Saanan* egredieris cum tua matre & metropoli Samaria, ex patria in exilium, ea libertate in ſeruitutem, ea copia ad inopiam, ea vita ad mortem. Vnde Chald. vertit, *non exierunt ſalui de habitatoribus Saanan.* Perperam Syrus pro *Saanan*, legit *Taneos.* vnde vertit, *confuſa non fuiſti habitatrix Taneos*, id eſt, Ægypti, cuius olim metropolis erat Tanis, pſal. 77.12. Porrò Pagnin. Vatabl. & alij hæc referunt ad ſequentia, vertúntque hoc modo, *non eſt egreſſa habitatrix Saanan ad planctum Bethaetſel* vrbis vicinæ, ſed iam egredietur ad captiuitatem & ad planctum non alienum, ſed ſuum. Meliùs Noſter, Septuag. & Chald. hæc diuidunt, & medio hypocolo diſpungunt. Vnde ſequitur,

Planctum domus vicina (ita Romana: malè ergo aliqui legunt *vicina*) *accipiet ex vobis, qua* (malè aliqui legunt, *qui*) *ſtetit ſibimet.*) Pro *domus vicina.* Hebraicè eſt *Bethaetſel*, quod æquè vt præcedentia accipi poteſt dupliciter. Primò, vt nomen proprium loci, qui videtur vicinus fuiſſe vrbi *Saanan* iam dictæ, vti cenſent Theodoretus, Pagninus, Vatablus, Arias, Mariana & alij. Senſus eſt, q.d. Vrbs Bethaetſel, quæ eſt vicina vrbi Saanan, ex eius vaſtatione planctum accipiet, quia mox & ipſa vaſtabitur; ipſa inquam, *quæ ſtetit ſibimet*, vel in ſeipſa, id eſt, confidens ſuæ munitioni, ſuiſque viribus, diutiùs reſtitit hoſti eam obſidenti: vnde hoſtis eam capiens, grauiùs eam affliget, vt damna tam lõgæ obſidionis farciat & compenſet. Eſt ſynecdoche: ea parte enim intelligit totum, putà ex vna vrbe Bethaetſel totam prouinciam Iudææ: Vnde

Bethaetſel duplex.

1\.

2\. Secundò, *Bethaetſel* accipi poteſt vt appellatiuum, ſignificans idem quod *domus vicina*, & ſic per eam intelligi poteſt Iudæa, ſiue duæ tribus, præſertim Ieruſalem. Quaſi dicat, Iudæa & Ieruſalem, quæ eſt domus vicina Samariæ, vti ex Samaria ob vicinitatem accepit idololatriam & culpam, ita & pœnam ac excidium ab eadem accipiet. Ieruſalem inquam, quæ paulò antè *ſtetit ſibi*, Hebr. עמדתו *emdato*, id eſt, in ſubſtantia ſua. quaſi dicat, Quæ in ſuo ſtatu & robore, &, vt Chald. vertit, *elegantia*, ſtetit integra & intacta ab Aſſyrijs, conſtans & inuicta dum verum Deum colebat, ab eóque protegebatur, cùm tu, ô Samaria declinans ad idola, excidiſti à tuo ſtatu, & abducta es ab Aſſyrijs. Hoc eſt quod dixit verſ. 9. *Deſperata eſt plaga eius*, Samariæ, *quia venit vſque ad Iudam*; & rurſum dicet verſ. 12. *Deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem*, ita S. Hieronymus cum ſuis ſequacibus. Ribera & alij. Tranſit enim Propheta à clade Samariæ, ad cladem Ieruſalem, quæ Samariæ erat vicina & affinis, ac quaſi ſoror. Aliter recentiores, qui nouam cudunt verſionem; & varij variè; vti fit, dum à vulgata recedunt; lector in iis nil certi & ſolidi inueniat, ſed animo ſemper vagetur & fluctuet. Porrò planctus & ſtragis huius cauſam aſſignat Chald. dum paraphraſticè ita vertit, *planctum vobis edite cum amaritudine, ob interfectos fortium veſtrorum in domo profunda, propter domos deſiderabiles veſtras, quas violenter abſtuliſtis, hanc ad illam adiungentes: ideo elegantia terra veſtræ tolletur à vobis.* Vide Iſaiæ 5.8.

A

Quia infirmata eſt in bonum.) Id eſt, ad bonum, ſcilicet tum pietatis & virtutis, tum inde conſequentis proſperitatis & præmij. quaſi dicat, Priuata eſt bonis tam gratiæ, quàm naturæ & facultatum. *verſ. 12.*

Quæ habitat in amaritudinibus.) Septuaginta, *quæ habitat in doloribus.* Hebr. *quæ habitat in Maroth. Maroth* eſt nomen vrbis in Iudæa, teſte S. Hieronymo. Fortè illa quæ in tribu Iuda ponitur Ioſue 15. verſ. 58. & *Mareth* vocatur. Fuit & alia vrbs *Mara* in tribu Manaſſe, apud quam Damaſceni quondam caſtra metati ſunt, de qua Tyrius lib. 15. Belli ſacri cap. 8. & Andrichom. in Manaſſe. Rurſum *Maroth* Hebr. ſignificat *amaritudines* Vnde Noſter vertit, *In amaritudinibus* maiuſcula I. vt ſignificaret eſſe nomen proprium; ſed ita vt eius vis & energia conſiſtat in appellatiuo, quod ſignificat amaritudines: perinde ac Leodij celebris eſt pons *Amarcœur*, id eſt, amari cordis, ita dictus quòd in eo cæſi ſint ciues à Carolo Audace, cùm ipſe per illum in vrbem irrumpens, eam ferro flammáque vaſtauit. Hic ergo eſt Eburonum Maroth. Itaque ſenſus eſt, quaſi dicat, Tu ô Maroth vrbs, & tu ô Iuda, Maroth vrbis poſſeſſor & dominus, qui ſub Ezechia rege pio, in bono pietatis æquè ac proſperitatis, putà in pace & rerum omnium affluentia felix lætúſque viuebas, inde ſenſim ad vitia & idola dilapſus, amiſiſti cum bono pietatis, bonum proſperitatis; & acquiſiuiſti malum amaritudinis & aduerſitatis. (Hinc Theodor. legit, *quis cœpit afferre dolores ei, quæ habitare ſolita eſt in bonis?*) quocirca iure vocari potes *habitans in Maroth*, id eſt, in amaritudinibus, hoc eſt, in peccatis, quibus Deum & conſcientiam amaricaſti (vnde Symmach. vertit, *habitatio ad amaritudinem prouocans*) atque in pœnis & ſupplicijs, quæ corpus animúmque tuum affligunt & amaricant.

B *Maroth duplex.* 1.

2\.

C

D

Ex dictis patet primò, Prophetam per elegantiam alludere ad vrbes Iudææ dictas Maroth & Bethaetſel, æquè ac paulò antè alluſit ad Aphra, Sappir & Saanan vrbes Samariæ, hæ enim cum ſua metropoli paſſæ & vaſtatæ ſunt; ſed per illas intelligere totam prouinciam, per ſynecdochen. Simili enim modo Iſaias c. 15. 2. & ſequentibus deſcribens vaſtationem prouinciæ Moab, dicit vaſtatas eſſe Medaba, Luith, Elcale, Segor, Negrim, Gallim, Dibon, &c. quæ ſunt vrbes Moab. Sic Ieremias c. 46. verſ. 14. prædicens vaſtationem Ægypti, dicit vaſtandam Memphim, Taphnim, Magdalum, aliáſque vrbes Ægypti.

E

Patet ſecundò, hæc nomina *Aphra, Sappir, Saanan, Bethaetſel, Maroth*, eſſe propria vrbium, ſed Prophetam vrgere horum nominum ſignificata ad elegantiam & energiam. Rurſum hæc nomina propria vrbium adaptari toti prouinciæ in qua ſunt, putà Samariæ, vel Iudææ, ſiue Ieruſalem. Senſus ergo plenus totius huius loci à verſ. 11. vſque ad verſ. 13. hic eſt, quaſi dicat, Tu ô vrbs quæ vocaris Aphra, id eſt, puluis, iuxta no-

Complexio totius orationis Prophetæ.

men tuum puluere te conſperge: tu ô vrbs quę vocaris Sappir, id eſt, pulchra, tranſi ad ſqualorem captiuitatis: tu ô vrbs quæ vocaris Saanan, id eſt, abundans vel egrediens, egredere in captiuitatem. Pari modo tu ô Samaria regio, quæ haſce & plures vrbes complecteris, tu inquam, es Aphra, id eſt, puluis; quia in puluerem mox ab Aſſyrijs redigenda; in puluere ergo te voluta: tu pariter ô Samaria es Sappir, id eſt, pulchra; ſed deformanda & captiuanda ab hoſte: tu denique es Saanan, id eſt, abundans & egreſſura ad hoſtes. Hæc de Samaria, ſequentia ſpectãt Iudæam & Ieruſalem. Tu ergo ô vrbs quæ vocaris *Bethaetſel*, id eſt, domus vicina vrbi Saanan, planctum ex eius vaſtatione accipies: nam tua res agitur paries cùm proximus ardet. tu quoque ô vrbs quæ vocaris *Maroth*, id eſt, amaritudines, dira & amara patieris ab hoſte; quia ipſa te tuáque omnia eneruabit & infirmabit. Pari modo ô Iudæa & Ieruſalem, quæ haſce vrbes Bethaetſel & Maroth ſub tuo dominio complecteris, tu es Bethaetſel, id eſt, domus vicina Samariæ; vnde ex eius vaſtatione vaſtationem & plãctum accipies. Inſuper tu es *Maroth*, quia amaras infirmitates & ſtrages experieris. Summa ergo omnium ſit, q. d. Tu ô Samaria cum tuis vrbibus, ac deinde tu Iudæa cum tuis ab hoſte vaſtabimini: clades enim Samariæ ad vicinam Iudæam dimanabit. Patet ex ſequentibus.

Tropol. Aphra, eſt mors. Saanan, iudicium. Maroth, gehenna. Bethaetſel, purgatoriū. Sappir, cælum.

Tropol. *Aphra* eſt mors, quæ nos in puluerem reſoluit: *Saanan*, id eſt, exitus, eſt iudicium, quod nos egredi facit, vel ad *Maroth*, id eſt, amaram gehennam, vel ad *Sappir*, id eſt, pulchrum cœlum, vel ad *Bethaetſel*, id eſt, Purgatorium. hoc enim eſt domus vicina quoad locum gehennæ, quoad ſtatum & merita cœlo. Hæc ſunt quinque nouiſſima cuique iugiter meditanda, quæ proinde Propheta hîc cuique ob oculos ponit, cuius verba facile eſt ſingulis applicare.

Quia deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem.) Nam, vt ait S. Hieron. Sennacherib Aſſyrius vaſtata Samaria, venit etiam ad Ieruſalem, miſitque Rabſacen qui Hieroſolymis inſultaret. 4. Reg. 18. 17. Iſaiæ 36. 2.

verſ. 13. *Tumultus quadrigæ ſtuperis habitanti Lachis.*) q. d. Quadrigæ Sennacherib ſuo numero, curſu, ſtrepitu, ac armorum, rotarum, vngularum & equorum colliſione tumultuantes, primò inuadent Lachis vrbem Iudææ, eiúſque habitatores; ac eis ſtuporem ob nimium timorem & terrorem incutient. Cauſa eſt, quòd Lachis *fuerit principium*; Septuag. *princeps peccati filiæ Sion*: id eſt, quòd Lachis prima in Iuda ſuſceperit cultum Baalim, id eſt, idololatriam Iſraëlis, id eſt, decem tribuum, cæteráſque Iudææ vrbes eadem infecerit & corruperit. Hinc & prima pœnas dabit, primáque capietur à Sennacherib. Id ita factum eſſe liquet 4. Reg. 18. vbi Sennacherib dicitur ex Lachis, quaſi iam à ſe occupata, miſiſſe Rabſacen in Ieruſalem, vt eius deditionem peteret.

Aliter vertunt Chald. Pagnin. Vatablus & Arias, nimirum, *iunge currum ad equos velociſſimos* (vel *ad dromades*, qui ſunt cameli velociſſimi, indéque Græcè dicti ſunt dromades, id eſt, curſores) *habitatrix Lachis.* q. d. Fuga vobis conſulite, fugite velociſſimè quadrigis veſtris velociſſimis, ô habitatores Lachis: quia inſtat vobis hoſtis Sennacherib. Lachis enim erat vrbs florentiſſima, equorum atque curruum copia & exercitatione nobilis, in quam ob vicinitatem & commercium, atque exercitationis ſtudium, idololatriæ cultus primùm ab Iſraëlitis delatus, inde totam Iudæam corruperat. Eſt ironia & tacita irriſio. q. d. Tua, ô Lachis, maxima & celeberrima equorum & quadrigarum frequentia, tua illa admirãda & ſtupenda exercitatio, & in arte equos quadrigáſque agitandi dexteritas, nĩl tibi proderit ad hoc vt Aſſyrio reſiſtas: quare ſuadeo vt ea vtaris ad fugam. ſed nec hæc tibi proderit: non enim effugies; nam Aſſyrius te, licet velociſſimè fugientem, comprehendet. Vnde Chald. vertit, *aptate quadrigas, proijcite vos ſuper veredos, qui habitatis Lachis.*

In Hebræo eſt pulchra paronomaſia inter רכב *recheb*, id eſt, quadriga, & רכש *reches*, id eſt, *dromedarius*, quod Noſter vertit, *ſtuperis*; & *Lachis*, id eſt, ambulans ad Æthiopem. q.d. Tu ô Lachis, iuxta nomen tuum ambulas ad Æthiopes, id eſt, ad idola fuliginoſa & atra, atróſque dæmones quos colis; ambulas inquam, placido & lento greſſu: idcirco iam non eris *Lachis*, ſed *rachis* ſiue *reches*, id eſt, dromas ſtupendè velox; & *recheb*, id eſt, quadriga: quia inſtar quadrigæ & dromadis velociſſimè conaberis fugere Aſſyrium; ſed cogeris captiua celerrimè currere in Aſſyriam.

Sic Tropol. qui lenti perſtant in peccatis, cogentur præcipites abire in ſupplicium & in gehennam, ait à Caſtro.

verſ. 14. *Propterea dabit emiſſarios* (Chald. & Vatabl. vertunt, *munera*) *ſuper hereditatem Geth.*) Hoc loco ſignificari videtur (licet id alibi non legamus) quòd ciues Lachis aduentante Sennacherib, timentes eius obſidionem & excidium, coacti miſerint emiſſarios, id eſt, legatos, cum militum comitatu & muneribus, ad Geth vrbem Philiſtinorum potentem, aliàs hoſtilem, qui ab ea peterent opem, ſed fruſtrà. Nam, vt ſequitur, Mareſa & Geth ſunt *domus* Aczib, id eſt, *mendacij, in deceptionem regibus Iſrael*: quia nimirum vtraque mendaciter promittens opem, eámque promiſſam non præſtans; ſed fallens, decepit, vti aliàs ſæpè reges Iſraël, ita nunc Iudæos & ciues Lachis.

Nota. Pro *ſuper hereditatem Geth*, Hebr. eſt *ſuper*, vel *ad Mareſa Geth.* Vnde videtur, quòd *Mareſa* fuerit nomen proprium vrbis ſubiectæ Geth & Gethæis. ita R. David, Pagnin. & Vatabl. nam de ea ſubdit: *Adhuc heredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſa*: & quia *Mareſa* Hebr. ſignificat hereditatem, hinc Noſter vertit *hereditatem*, ob alluſionem quam mox explicabo. Vrbs enim Mareſa pertinebat ad Geth, eiuſque erat quaſi hereditas. Senſus ergo eſt, q.d. Lachis mittet legatos ad ſibi vicinam Mareſa, quę eſt hereditas & ciuitas Geth, vt ab ea opem petat contra Sennacherib.

Secundò, & meliùs S. Hieron. & Ribera, q. d. Sennacherib ex Lachis mittet emiſſarios, id eſt, milites volones & velites, in Mareſa, id eſt, in hereditates, agros & oppida Geth, vt ea depopulentur; eo quòd ipſi nunc, vti aliàs ſæpe, inſtigarunt Iſraëlitas, & ciues Lachis, ad reſiſtendum Aſſyrijs, promittendo eis opem, quam non præſtiterunt: ideóque fuerunt, & ſunt domus mendacij. Vnde ſequitur.

Domus (Hebr. בתי *batte*, id eſt, *domus* in plurali: vnde Plantin. legunt *domos* in accuſatiuo, vt ſit appoſitio, q. d. Super Mareſa & Geth, ſuper domos

domos ſiquam mendacij: tales enim ſunt Mareſa & Geth) *mendacij in deceptionem filijs Iſrael.*) A Scilicet fuerunt vrbs Mareſa & Geth, vti iam expoſui. Hebr. eſt, *domus* אכזיב לאכזב *aczib leaczab*, id eſt domus mendacij ad mendacium, id eſt, deceptionem regibus Iſraël.

Nota. *Aczib* fuit nomen proprium vrbis in tribu Iuda, Ioſue 15. 44. Vnde de ea hîc agi putant Chald. Vatabl. & Pagnin. Sic enim vertit Chald. *domus Aczib tradentur populis propter peccata, quibus venerati ſunt idola reges Iſrael*; Pagnin. *domus Aczib erunt in mendacium regibus Iſrael*; quod Vatabl. ſic exponit, q. d. Ædes vrbis munitiſſimæ, quæ erat in tribu Ioda, nomine Aczib, quæ erat inſtar arcium, fallent reges Iſraël, B & froſtrabuntur ſpe ſua. q. d. Reges Iſraël, id eſt, reges Iuda, fruſtrabuntur ſpe ſua, cùm deſcendent in Aczib, vt illic ſint tuti contra hoſtes: quia ciuitas illa non poterit reſiſtere hoſtibus; ſic Aczib verè erit Aczib id eſt, mendacium, & mendax præſidium. Fuit & alia vrbs nomine Achſeph, vel Acziba, poſtea Ecdippa dicta, maritima & potens, non longè à Tyro, quam initio filij Aſer expugnare non potuerunt, vt patet Iudic. 1. 3. 1. Verùm meliùs S. Hieronymus & alij cenſent Mareſa & Geth hîc vocari *domus Aczib*, id eſt, mendacij, quia fidem datam Iſraëlitis fefellerunt; cum alluſione tamen Aczib vrbis, quæ verè hoc nomine extabat in C Iuda. q. d. Domus Aczib, id eſt, mendacij, hoc eſt mendax & fallax, non iam erit vrbs Iudæ, quæ vocatur Aczib, ſed erit Mareſa & Geth. Sic Iſaias Ieruſalem vocat Sodomam, ob mores Sodomiticos, cap. 1. verſ. 10. *Audite*, ait, *verbum Domini principes Sodomorum*, &c. Sic ſæpè Ezechiel & Prophetæ Iudæos vocant Chetæos, Chananæos, Amorrhæos, &c. De Mareſa enim hîc agi, patet ex eo quod mox ſequitur. Vnde Syrus vertit, *domus vanitatis factæ ſunt in vanitatem regibus Iſrael*; Arabicus, *domus deceptionis* (erroris) *factæ ſunt deceptio regibus Iſrael.*

Verſ. 15. *Adhuc heredem adducam tibi quæ habitas in Mareſa.*) Michæas hoc capite plenus eſt alluſionibus: in nominibus enim vrbium proprijs, eleganter, ſalsè & acutè alludit ad eorum ſigni- D ficata: qua de cauſa Noſter non ipſa nomina propria Hebraica, ſed eorum ſignificata ponit. Senſus ergo eſt, q. d. Tu ô Mareſa vrbs, iuxta nomen tuum fuiſti hereditas diues tua, æquè ac Gethæorum principum tuorum. At nunc alium heredem tibi adducam, qui tua occupet & hereditet, ſcilicet hoſtem Aſſyrium; vt iam ſis Mareſa, id eſt, hereditas, non tua, nec Gethæorum, ſed Aſſyriorum; eo quòd tu Iſraëlitas incitaueris, & vana ſpe lactaueris ad reſiſtendum Aſſyriis. In Hebræo pulchra eſt paronomaſia: *adducam* ירש ל מרשת *ieres le mareſa*, id eſt, adducam heredem ad ſuam hereditatem. Porrò Mareſa hæc non fuit Michææ patria, vti aliqui opinantur: nam Mareſa hæc fuit in Geth Philiſthinorum, Michæas autem fuit Iudæus: niſi dicas hanc Mareſa eſſe illam, quæ tribui Iudæ fuit aſſignata à Ioſue cap. 15. 44 ſed quam Gethæi per vim poſſederint, & Iudæ eripuerint. Verùm S. Hieron. & alij dicunt patriam Michææ fuiſſe Moraſthi, diſtinctam à Mareſa, vti dixi in proœmio. Ludit Michæas in voce, æquè ac in re Mareſa, id eſt, hereditas: ſicut in eadem ludit Horatius lib. 2. ſatyr. 2.

Nos expulit ille:
Illum aut nequities, aut vafri inſcitia iuris:
Poſtremum expellet certè viuacior heres.

Vnde Tropol. *domus Aczib*, id eſt, *mendacij*, eſt mundus, & omnis mundana hereditas, præſertim iniquè, vel per vim aut fraudem acquiſita: hæc enim eſt Mareſa Geth, id eſt, hereditas torcularis, quo ſcilicet potentes premunt & opprimunt plebem & pauperes, ſed poſtea ſentient eam eſſe Achzib, id eſt, domum mendacij. Quibus meritò intonat Pſaltes *Filij hominum vſquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium*: Ita hæretici preſſi à Catholicis, implorant opem Turcarum, ſed poſtea ſentiunt eam eſſe Achzib, i. mendacium: quia poſt victoriam Turca eos ſibi ſubigit, eiſque iugum Turcicum imponit; vti Budæ & Hungariæ nostrorum memoria accidiſſe ſcimus. Ita ſagæ, magi, aliique deſperatæ fortunæ dæmonem inuocant, ſed inuocant Achzib, id eſt, mendacium. Nam dæmon ab eis animam & corpus extorquet, eóſque in ſolidum mancipat. Ita multi ſectantur aulam, vt honores & opes aſſequantur, ſed poſt multos labores ſpe ſua fruſtrati, deplorant ſe ſeruiſſe tot annis in vanum domui Achzib. Filij hominum vt quid toties hoc mendacium experti, non ſapitis? *Vt quid* adhuc *diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Spes omnes tuas reponis in Principe, in Prælato, in amico; moriturile, vel tibi offenditur ob rem leuem, ecce ſpes tua effuſa in terram: ecce ſpes tua eſt Achzib, id eſt mendacium. Confidis in filiis, quòd familiæ tuæ erunt baſes & columnæ; ſed mox hunc rapit bellum, illum peſtis, tertium furca, quartum hoſpitale, quintus degener eſt & rebellis: ecce confiſus es in domo Achzib. Iuuenis es in flore ætatis, ſuperbis, robur tuum perenne putas, ſpondes tibi annos Neſtoreos; ſed inopinatò febris te inuadit, debilitat, decolorat, vt fias imago mortis: ecce iuuentus tua; robur tuum eſt Achzib, eſt mendacium. Abundas opibus, dicíſque cum diuite illo Euangelico: *Anima habes multa bona poſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare.* ſed audi vocem Altitonantis: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te, quæ autem paraſti cuius erunt?* Luc. 12. 19. An non hæ ſunt opes, hæ domus Achzib? An non hæc eſt hereditas mendacij? Verè Sapiens Eccli. 34. 1. *Vana ſpes, & mendacium viro inſenſato, & ſomnia extollunt imprudentes*, Quid enim ſunt omnes res & ſpes mortalium, niſi ſomnia vigilantium? vt ait ex Platone Philo. *Quaſi qui apprehendit vmbram, & perſequitur ventum; ſic & qui attendit ad viſa mendacia.* Et Pſaltes pſalm. 61. 10. *Verumtamen vani filij hominum, mendaces filij hominum in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum*, q. d. Ipſi ſunt quaſi filij vanitatis, & per conſequens ſunt vanitas in idipſum, id eſt, omnes ſimul. Vnde Hebr. & Chaldæus habent, *filij hominum in ſtateris ſi aſcendant, ipſi pariter leuiores ſunt ſtatera*: S. Hieron. vertit, *verumtamen vanitas filij Adam mendacium filij viri, in ſtateris doloſis fraudulenter agunt ſimul*; Theodotion, *vapor ſunt filij hominum, mendacium filij viri, vt momentum ſtateræ*, quod mox ſurſum, mox deorſum inclinatur & fertur, ait Theodor. q. d. Ita nihil ſtabile eſt in rebus humanis, ſed omnia inſtabilia & pendula, perpetua agitatione motúque librantur: promittunt quidem ſtabilitatem & conſtantiam, ſed mentiuntur: *Omnis* enim *homo men-*

Tropol. mundus eſt Aczib, id eſt, mendacium.

dax, omnis pariter res & ſpes humana eſt mendax.

Verè S. Auguſt. lib. de Cognitione veræ vitæ cap. 25. tomo 6. *Totus* inquit, *hic mundus inſtar breuiſſimi puncti, intra Deum collocatur: ſereniſſima autem lux maieſtatis eius extra vndique verſum in immenſum diffunditur.* Idem in pſalm. 36. conc. *Molendinum,* inquit, *puto dictum mundum iſtum: quia rota quadam temporum voluitur, & amatores ſuos conterit.* Sapienter verò æquè ac pathetícè Auctor ſerm. ad Fratres in eremo ſerm. 31. *O munde proditor,* ait, *cuncta bona promittis, ſed cuncta mala profers: promittis vitam, ſed donas mortem, promittis gaudium, ſed largiris mœrorem; promittis quietem, ſed ecce turbatio; promittis florem, ſed citò* B *vaneſcit; promittis ſtare, ſed citò recedis.* Et paulò antè: *Væ, qui tibi credit; beatus qui tibi reſiſtit; ſed beatior qui à te illæſus recedit.* Et inferiùs: *Dicant omnes, loquantur cuncti, ſurgat venerabilis pater Adam cum omnibus filiis ſuis, & vno ore loquantur, vtrum in hac vita gaudium habuerint ſine dolore, pacem ſine diſcordia, quietem ſine metu, ſanitatem ſine infirmitate, lumen ſine tenebris, panem ſine dolore, riſum ſine fletu.* Et mox: *O munde immunde, in te habitare, & non dolere, impoſſibile eſt. In te ſperare, & non timere, vanum eſt. In te tua amare, & non periclitari, vanum eſt. O fratres mei, nolite ergo eum diligere, quoniam tranſit, & concupiſcentia eius. Sed* C *ecce mundus tranſit, & nos turbat, & amatur: fallit, & fidelis reputatur: occidit, & velut vita deſideratur. O munde immunde, mella tua & dulcedo tua aſperitatem habent, iucunditatem falſam; certum dolorem, incertam lætitiam; durum laborem, timidam quietem; rem plenam miſeriæ, & ſpem beatitudinis inanem.* Annon ergo mundus eſt domus Achzib, ſedes mendacij? Annon ipſe reipſa clamat אכזיב *achzib*, id eſt, mentior & mentiar, decipio & decipiam? Vt quid ergo mendaci, & talem ſe profitenti creditis & fiditis?

Vſque ad Odollam veniet gloria Iſraël.) *Odolla* quæ & *Adulla* & *Adolla* dicitur, vrbs fuit antiqua, magna & regia, cuius regem occidit Ioſue cap. 12. 15. Hanc poſtea ædificiis muniuit Ioa- D thas, atque in hac ſabbathum egit Iudas Machabæus, 2. Machab. 12. Eſt, ait S. Hieron. in Locis Hebr. vſque hodie vicus paruus ad Orientem Eleutheropoleos, iuxta vrbem eſt ſpelūca Odollam, in qua latuit Dauid fugiens Saülem, ibique collegit quadringentos viros, quorum factus eſt princeps, 1. Reg. 22. 1. & 23. 13. ita Adrichom. in Deſcript. terræ ſanctæ. Iam ſenſus à variis hic varius datur. Primò, q. d. Aſſyrius vaſtabit capiétque omnia, vſque ad Odollam, quæ eſt vrbs magnifica, & quaſi gloria Iſraël. Sic Iudith victrici, ob occiſum ab ea Holofernem, acclamauit pōtifex & populus: *Tu gloria Ieruſalem, tu lætitia Iſrael, tu honorificentia populi noſtri,* Iudith 15. 10. E Secundò, alij per *gloriam Iſrael*, intelligunt Aſſyrium, qui Iſraëlis opes & gloriam occupauit & hereditauit: ſicut enim eum paulò antè ironicè vocauit heredem Mareſa, ſic eundem nunc vocat gloriam Iſraël. Vnde Pagnin. & Vatabl. ſic vertunt, *heres gloriæ Iſrael* (putà Aſſyrius) *veniet vſque ad Odollam.* Tertiò, S. Hieron. cum ſuis *gloriam* accipit per antiphraſin & ſarcaſmum, pro dedecor. q. d. Dedecus Iſraëlis, quod illi inferet Aſſyrius vaſtator, perueniet vſque ad Odollam. Quartò, Hebr. כבוד *cabod* non tantùm gloriam ſignificat, ſed & grauitatem. vnde verti poteſt, *grauitas*, id eſt, grauis afflictio, *Iſraelis perueniet vſque*

A *ad Odollam.* ita Lyran. & Arias. Quintò, planiùs propriè poteſt capi *gloria Iſrael. q. d.* Aſſyrius ſenſim progrediendo capiet omnes penè vrbes Iſraëlis & Iudæ, ita vt perueniat ad Odollam, quæ erat in finibus Iuda; & conſequenter regnum, ditio & gloria Iſraël quaſi propulſa & fugata ab Aſſyrio, perueniet ſiſtétque in Odollam vrbe olim glorioſa: quare illa ab eodem capta, quaſi extinguetur & corruet gloria Iſraël, iuxta illud Poëtæ:

Fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum.

Hinc cæſo Iſraële & capta arca, vxor Phinees pontificis grauida, ex dolore enixa filium, vocauit B eum *Ichabod*, id eſt, vbi gloria? dicens: *Tranſlata eſt gloria de Iſrael, quia capta eſt arca Dei,* 1. Reg. 4. verſ. 20. Ita Propheta hîc per vaſtitatem vrbis magnificæ Odollam, quæ penè erat extrema in Iuda, cæterarum omnium præcedentium & interiacentium vrbium vaſtitatem ſignificat; ita vt in Odollam ſtatura & caſura ſit ditio & gloria Iſraëlis. Alludit ad etymon *Odollam*, vel, vt Heb. eſt, *Hadulam. Hadulam* enim hebr. ſignificat, *ornamentum vſque ad eos*, ſcilicet perueniet: vel *tranſitus* aut *præda*, ſcilicet Aſſyriorum, *vſque ad eos*, ſcilicet perueniet. ita Pagnin. in interpret. nomin. Hebr. Denique perperam pro *Odollam* legit *olam*, id eſt, ſæculum; vnde vertit, *vſque in ſæcu-* C *lum efferet gloriam Iſraëlis*; & Arabicus, *in ſæculum exaltabitur gloria Iſraëlis.*

Decaluare.) Non tu, ô Ieruſalem, vt vult Theo- verſ. 16.
dor. hanc enim capere nequiuit Sennacherib de quo hîc agitur, imò ipſe ibidem cæſus eſt ab angelo; ſed vel tu, ô Odollam, & tu ô Mareſa, vt cenſet Vatab. vel tu, ô Iſraël, vt cenſet Arias: vel potiùs tu, ô Samaria, quæ vti ſceleris, ita & excidij Iudę fuiſti dux & choragus, vti hoc capite docui: *decaluare* enim in Hebr. eſt feminini generis, ergo femininum nomen Samariç, non maſculinum Iſraëlis reſpicit. ita S. Hieron. & Rupert. vnde Septuag. aliter hæc diſpungentes, clarè vertunt, *gloria filia Iſrael decaluare & detondere ſu-* caluitium
D *per filios delicatos tuos.* Hoc eſt quod dixit initio ſignum luctus.
cap. verſ. 5. *Quod ſcelus Iacob, nónne Samaria.* Sicut ergo cœpit hoc caput in Samaria, ita & in eadem claudit. Dicit ergo, tu ô Samaria, & conſequenter tu ô Iudæa, decaluare & tondere in ſignum extremi luctus. Huius enim apud Iudæos, & etiam apud Gentiles ſignum erat caluitium & depilatio. Sic enim Iob afflictus caput totondit cap. 1. verſ. 20. Idē patet Ierem. 48. 37. & c. 47. verſ. 5. & Ezech. 27. 31. Nam, vt ait Ouidius:

Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,
Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.

Decaluare ergo, ô Samaria, in ſignum inſignis mœroris, deſolationis, excidij, &, vt Theodor. ait, E reiectionis, qua Deus reijciet & reprobabit filios deliciarum tuarum, id eſt, filios qui tibi ſunt in deliciis, &, vt Septuag. vertunt *filios delicatos tuos*, eóſque tradet hoſti Aſſyrio vel occidendos, vel captiuandos, ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo Lyra. Clarius & Palacius. Vnde Secundò, conſequenter innuit ipſos filios, putà Iſraëlitas & Iudæos, ab Aſſyriis decaluandos & detondendos quaſi mancipia. Hoc enim bello captis & ſeruis facere ſolent victores & domini. Vnde de Scipionibus dictum: *Sub quorum titulis Africa tonſa iacet.* Quocirca Chald. vertit, *euelle tibi capillos, & proiice ſuper filios deliciarum tuarum: ſicut ſi aquila, cuius alæ delapſæ ſunt, ſic adauge caluitium in capite*

tuo

tuo cauſa filiorum tuorum.q.d. Fac tibi magnum caluitium, ſicut aquila dum ſeneſcit planè deglabratur; vt oſtendas ingentem luctum & mœrotem.

Dilata caluitium tuum ſicut aquila; Syrus & Arabicus, *multiplica caluitium tuum ſicut aquila*: quia ſicut aquila plumas, ita tu populum filióſq; tuos amittes; vnde ſequitur: *Quoniam captiui ducti ſunt ex te*.) Tertiò, Theodor. aquilæ, inquit, non tantùm decor, ſed & celeritas ac robur conſiſtit in pennis: cùm enim ei defluunt pennæ, adeò infirma eſt & timida, vt ſeſe abſcondat, nec venari poſſit vel audeat, ſed aliorum potiùs prædæ ſit expoſita. Sic ergo & Samaria nuda armis & militibus, quaſi implumis aquila, quæ neque robur habet, neque effugium, Aſſyriorum prædæ exponetur. Quartò, Sanchez cenſet hîc alludi ad Gentilium, quos ſecuti ſunt Iſraëlitæ, morem, qui ſolebant in ſuorum funere cæſariem tondere, eámque in defuncti ſepulchrum inferre, itáque ei parentare. Sic Homerus Iliade 23. ait, ab Achille comam in Patrocli rogum coniectam. Et Catullus in Argonautis:

Aquila toto corpore decaluatur.

In cinerem canos ſoluent à vertice crines.

Et Seneca in Phædra actu 5. ſcena 1.

Placemus umbras: capitis exuuias cape,
Laceraque frontis accipe abſciſſam comam,

Idem diſertè docet Dionyſ. Halicarn. in funere Virginiæ. Senſus ergo eſt q.d. Omnes tui ciues & filij, ô Samaria, euellentur aut à natali, aut à vitali ſolo; omnes morientur vel ciuiliter, vel naturaliter, hoc eſt, omnes vel interibunt, vel capientur ab Aſſyriis. Illis ergo parenta, tuóſque crines in eorum rogum inijce. Verùm cùm illi ſint innumeri, & tui capilli pauci, vt ſingulis hoc ritu parentes, oportet vt quidquid in toto corpore capillorum eſt, ad ipſas vſque radices euellas: ſicut quidquid eſt in aquila plumarum, cum ipſis etiam radicibus effluit, dum illarum profluuium & caluitium ſubit. Huc accedunt alij, qui cenſent hîc notari & puniri idololatriam crinium, q.d. Tu ô Mareſa tuos, tuorúmque filiorum & filiarum capillos idolis obtuliſti, idcirco decaluaberis; vt in quo peccaſti, in eo & puniaris. Idololatras enim capillos capitis & barbæ reſectos conſecraſſe ſuis diis, docet Alexander ab Alexand. lib. 5. Genial. c.18. & ibi Tiraquellus. Et de Ægyptiis teſtatur Diodorus Siculus lib.1.c.4. *propter in morbo affectis vota concepiſſe, vt ſi Deus voto adeſſet, deſectum capillum dedicarent*. Et Virgil. 4. Æned.

Hunc ego Diti
Sacrum iuſſa fero, téque iſto corpore ſoluo.
Sic ait, & dextrâ crinem ſecat.

Et Euripides in Bacchidib. *Sacer capillus eſt, Deo ipſum nutrio*. Et Papin. lib. 2. *Virgineas libare comas*. Idem teſtatur Tertull. lib. de Anima, & Cenſorinus lib de Die natali, in proœmio. Plutarchus in Theſeo narrat cum ex more recepto cùm ex pueris exceſſiſſet, Delphos abiiſſe, vt comæ primitias Apollini ſacraret, Suetonius in Nerone c. 12. ait Neronem ex aurea pyxide barbam conſecraſſe Ioui Capitolino. Gentiles velut ſimiæ hoc, vt & multa alia, acceperunt à Iudæis, quorum Nazaræi crinem ſuum vouebant, ſacrabant & comburebant Deo, vti dixi Numer. 6.

Primus ſenſus vti planior, ita & germanior eſt. Comparat Iſraëlem aquilæ potiùs quàm aliis auibus: quia cùm homo ſolo capite decaluetur, aquila toto corpore depilatur cùm ſeneſcit: vnde tunc iuueneſcit rurſum, cùm nouæ ei plumæ pro veteribus ſuccreſcunt. de qua re multa dixi Iſaiæ 40.31. Audi S. Gregor. hom 18. in Ezech. in fine. *Contigit*, ait, *ei* (Romæ à Longobardis tempore S. Gregorij obſeſſæ) *quod de Iudæa nouimus per Prophetam prædictum: Dilata caluitium tuum ſicut aquila. Caluitium quippe homini in ſolo capite fieri ſolet; caluitium verò aquilæ in toto corpore: quia cùm valdè ſenuerit, pluma eius ac pennæ ex omnibus membris illius cadunt. Caluitium ergo ſuum ſicut aquila dilatat, quia plumas perdidit quæ populum amiſit. Alarum quoque pennæ ceciderunt, cum quibus ad prædam volare conſueuerat: quia omnes potentes extincti ſunt, per quos aliena rapiebat. Hæc autem quæ de Romana vrbis contritione dicimus, in cunctis facta mundi ciuitatibus ſcimus. Alia enim loca clade deſolata ſunt, alia gladio conſumpta, alia fame cruciata, alia terræ hiatibus abſorpta. Deſpiciamus ergo ex toto animo hoc præſens ſæculum, vel extinctum: finiamus mundi deſideria ſaltem cum mundi fine. Imitemur bonorum facta, quæ poſſumus.* Quidam apud Clarium vertit, *proiice in altum abraſos capillos tuos, quantum ſubuolare ſolet aquila*, id eſt, maximè & acerbiſſimè luge. Sed Hebr. vox קרח *carach* ſignificat decaluare, non proiicere in altum.

Alij cenſent aquilam, vti & hominem, ſolo capite decaluari: caluitium enim propriè eſt capitis, depilatio verò corporis. Cùm enim aquila ſeneſcit, plumas tam in capite, quàm in corpore amittit: vnde tunc in capite decaluatur, in corpore depilatur. Verùm de caluitio capitis aquilæ, nihil præ aliis auibus ſingulare apud Plinium, Ælianum, Ariſtotel. Aldrouandum & alios legimus; ſed depilationem totius corporis aquilæ celebrant omnes. Decaluare ergo hîc idem eſt quod depilare. Vnde ait, *Dilata caluitium tuum*, vt ſcilicet à capite per totum corpus extendatur.

Tropol. aquila pennas veteres dimittens, ſéque decaluans & depilans, & mox nouas aſſumens, ſymbolum eſt pœnitentiæ & pœnitentium, qui caluitium pœnitentiæ, id eſt, luctum, ſignáque luctus aſſumunt, ac veteres prauos mores deponunt, nouámque virtutis vitam ineunt. ita ex S. Hieron. Aldrouandus in Aquila pag. 69. imò Pſaltes pſal. 102. 5. *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua*; nimirum *veterem hominem deponens, nouum autem qui in Creatoris agnitionem renouatur, aſſumens*, ait ibidem S. Chryſoſt. Sicut enim aquila omnes pennas veteres deponit, totóque corpore ſe deplumat, vt vbique nouas aſſumat, totúmque corpus renouet: ita peccator & pœnitens omnes mores priſtinos deponere, nouóſque aſſumere debet, vt fiat alter nouuſque homo. Hoc verum, ſed rarum pœnitentiæ eſt ſchema.

Aquila ſe depilans & renouans ſchema eſt pœnitentis,

Symbol. Samaria, & quiuis peccator per peccatum decaluatur, id eſt, omni decore & gloria virtutum & gratiarum ſpoliatur. ita S. Hieron, Vnde perdit Odollam; id eſt, ornamentũ eorum, & Mareſa, id eſt, hereditatem gratiæ Dei & regni cœleſtis; & Samariam, id eſt, cuſtodiam angelorum; & qui antea erat Iſraël, id eſt, dominãs Deo, fit mancipium diaboli.

Et peccatoris,

Anagog. Rupert. Hac, ait, ſimilitudine aquilæ deplumantis ſe, vt nouas pennas aſſumat, continetur tacita promiſſio alterius ſobolis melioris; Samariæ quidem ad literam, fideliũ verò & ſanctorum myſticè, præſertim per reſurrectionem & gloriam cœleſtem.

Anagog. reſurgẽtium ad gloriam.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Recenſet oppreſſiones pauperum, aliáſque iniurias proximis illatas ab Iſraelitis: ideoque eis captiuitatem comminatur, non ex odio, ſed ex amore & compaſſione. Vnde verſ. 11. Vtinam, *ait* non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potiùs loquerer: *Quocirca verſ. 12. triſtibus læta ſubiungens, promittit Chriſtum, qui eos è captiuitate in vnum Eccleſiæ ouile, quaſi paſtor colligat.*

Hæc ſpectare tam ad duas quàm ad decem tribus, probatur. *Theodor. putat Prophetam hîc vaticinari duabus tantùm tribubus; Rupertus verò, Vatabl. & à Caſtro, decem dumtaxat. Verum eſt eum primò decem, deinde duabus tribubus hæc edicere, vt cenſet Arias. Probatur Primò, quia caput hoc ſimile eſt priori, & ab eo continuo filo deducitur, connectitur & pendet. Ergo ſicut ibi primò egit contra decem, deinde conſequenter vel comitanter contra duas tribus; ita agit & hîc. Secundò, quia verſ. 12. & cap. 3. 1. alloquitur tam Iacob, quàm Iſrael. Ergo ſicut cap. 1. verſ. 5. per* Iacob *intellexit decem tribus, per* Iſrael *duas, ita & hîc. Tertiò, quia verſ. 12. ait Chriſtum congregaturum in ſuum ouile tam Iacob, quàm Iſrael. Atqui Chriſtus congregauit tam decem tribus, quàm duas: ergo. Quartò, quia non tantùm hîc agi de decem tribubus, ſed & de duabus, patet clarè cap. 3. 10. vbi ait.* Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate. *Et verſ. 12.* Propter hoc cauſa veſtri, Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit.

℣. 1.) Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus veſtris: in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum eſt manus eorum. A

℣. 2.) Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos: & calumniabantur virum, & domum eius; virum, & hereditatem eius.

℣. 3.) Idcirco hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito ſuper familiam iſtam malum: vnde non auferetis colla veſtra, & non ambulabitis ſuperbi, quoniam tempus peſſimum eſt. B

℣. 4.) In die illa ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur canticum cum ſuauitate, dicentium: Depopulatione vaſtati ſumus: pars populi mei commutata eſt: quomodo recedet à me, cùm reuertatur, qui regiones noſtras diuidat?

℣. 5.) Propter hoc non erit tibi mittens funiculum ſortis in cœtu Domini.

℣. 6.) Ne loquamini loquentes: Non ſtillabit ſuper iſtos, non comprehendet confuſio.

℣. 7.) Dicit domus Iacob: Numquid abbreuiatus eſt ſpiritus Domini, aut tales ſunt cogitationes eius? Nónne verba mea bona ſunt cum eo, qui rectè graditur?

℣. 8.) Et econtrario populus meus in aduerſarium conſurrexit: deſuper tunica pallium ſuſtuliſtis: & eos, qui tranſibant ſimpliciter, conuertiſtis in bellum.

℣. 9.) Mulieres populi mei eieciſtis de domo deliciarum ſuarum: à paruulis earum tuliſtis laudem meam in perpetuum.

℣. 10.) Surgite, & ite, quia non habetis hîc requiem: propter immunditiam eius corrumpetur putredine peſſima.

VÆ qui cogitatis inutile.] Hebr. און *auen*, id eſt, *vanitatem*, vel *iniquitatem*, ita Pagnin. & Vatabl. Chald. *rapinam*; Syrus, *fraudem*; Arabicus, *ignorantiam*, inſipientiam. Agit enim de iniurijs proximo illatis. Sicut enim cap. 1. deſcripſit peccata Iſrael in Deum, ita hîc eiuſdem ſcelera in proximum commiſſa recenſet. Eſt Liptote ſiue Imminutio, figura Rhetorica, qua modeſtiæ causâ minus dicitur, & maius intelligitur; vt cùm ait Poëta: *Quem non virtutis egentem* (id eſt, quem virtute pollentem & abundantem) *abſtulit atra dies*. Sic idola in Scriptura vocantur vana, *verſ. 1.*
C quia in ſe vana falſáque ſunt numina; at non vanam, ſed veram afferunt noxam: puta culpam & pœnam. Septuag. pro הוי *hoi*, id eſt, væ, alijs punctis, & per metathesin literæ *vau* cum *iod*, legerunt היו *haiu*, id eſt, *facti ſunt cogitantes labores*, id eſt, peccata & ſcelera: peccatum enim parit laborem & dolorem tam præſentem, quàm futurum.

Et operamini malum in cubilibus veſtris. q. d. Noctu in lectis excogitatis & machinamini ſcelera, putà fraudes & oppreſſiones pauperum, quæ ſummo manè auidè & feſtinanter expletis. Hoc eſt enim quod ſequitur: *in luce matutina faciunt illud.*] *Faciunt*, id eſt, facitis. Eſt enallage perſonæ: ſed ait *faciunt*, quaſi ob rei indigni-

indignitatem auertens faciem & ſermonem ab eis: vnde de eis quaſi alienis & hoſtibus, in tertia perſona loquitur.

Quoniam contra Deum eſt manus eorum.] *Manus*, id eſt, conſilium, machinatio, operatio, & executio quæ fit manu. Nota Hebr. אל *el* ſignificat fortitudinem, & inde Deum; quia ipſe eſt fortiſſimus. Vnde ex Hebræo ſic verti poteſt, *quoniã ad fortitudinem manus eorum*, id eſt, quia manus eorum ſunt fortes, ſiue *quia viribus pollent*, vt vertit Tigurina; atque *quia facultas in manibus eorum ad opprimendum*, vt vertit Pagnin. Sic & Chald. Clarius & Arias. q.d. Machinantur iniurias proximis, eáſque reipſa inferunt; quia ſunt potẽtes, nec quis valet eis reſiſtere. Vnde S. Hieron. B *Non conſideratis*, ait, *quod aduerſus Dominum fortis eſt manus veſtra?* Tertiò, Septuag. totum hũc locum ſic transferunt, *facti ſunt cogitantes labores, & operantes mala in cubilibus ſuis, & ſimul cum die* (mox vt dies illuceſcebat) *conſummabant ea, quia non leuauerunt ad Dominum manus ſuas.*

Mor quanta ſit vis orationis facta, vel neglecta.

Vbi Nota, quanta ſit vis orationis, & quanta mala ex eius omiſſione & neglectu ſequantur. Hi enim Iſraelitæ omnes fraudes & rapinas machinabantur & perficiebant, eò, quòd non leuarent manus ſuas ad Dominum, vt vertunt Septuag. ſi enim eas leuaſſent, partim recordatione Dei & iudiciorum eius deterriti, à ſcelerum molitione deſtitiſſent; partim Deus ab eis inuocatus, C gratiâ ſuâ eos præueniſſet, qua eos auocaſſet à malo, & incitaſſet ad bonum. Idem reipſa experimur in magnis peccatoribus; ſcilicet eos obliuiſci orationis & Dei, vti de ſenibus illis Suſannæ pudicitiæ inſidiantibus dicitur Daniel. 13. 9. *Euerterunt ſenſum ſuum, & declinauerunt oculos ſuos, vt non viderent cælum, neque recordarentur iudiciorum iuſtorum.* Et Pſaltes pſalm. 13. cùm verſ. 1. dixiſſet de impijs: *Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudijs ſuis*, &c. *Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum*, &c. *Contritio & infelicitas in vijs eorum*, &c. Cauſam horum omnium malorum & ſcelerum ſubdit verſ. 5. dicens. *Dominum non inuocauerunt.* D Ex aduerſo ipſe Pſaltes iugiter orat Deum, vt ab eo in ſuis cogitationibus & operibus dirigatur, ne in aliquod peccatum labatur. *Perfice*, inquit, *greſſus meos, vt non moueantur veſtigia mea*, pſal. 16. 5. *Vias tuas Domine demonſtra mihi, & ſemitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus ſaluator meus*, pſalm. 24. 4. *Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in ſemitam rectam, propter inimicos meos*, pſal. 26. 11. Idipſum facit ſæpè alibi, & toto pſal. 118. qui eſt de cuſtodia legis Dei. Et S. Paulus 2. Corinth. 13. 7. *Oramus*, ait, *Deum, vt nihil mali faciatis.* Scribit Caſſianus collat. 10. c. 9. ſeruos Dei in initio cuiuſque operis ſolere implorare opem Dei, vt illud rectè, ſine E peccato, & cum virtute obeant, ac dicere: *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me feſtina*; prout Eccleſia orat initio Horarum ſingularum: quæ & ad Primam initio diei ita precatur. *Domine Deus omnipotens, qui ad principium huius diei nos peruenire feciſti, tua nos hodie ſalua virtute, vt in hac die ad nullum declinemus peccatum, ſed ſemper ad tuam iuſtitiam faciendam noſtra procedant eloquia, dirigantur cogitationes & opera.* Experientia docuit, Confeſſores pro fide Chriſti captos à tyrannis, in ea fortes perſtitiſſe, factóſque Martyres, quotquot iugi orationi ſe dediderunt: cecidiſſe verò eos, qui orare, & Dei A opem inuocare neglexerunt. Idem vidimus & videmus in alijs tentationibus quibuſlibet. Idem experimur in nobis ipſis. Huius rei ſymbolo legitur in libris Machab. quòd Iudas Machabæus, qui tot támque nobiles victorias de Antiocho obtinuit, ſemper ante ſingula prælia feruentes ad Deum preces fuderit, excepto vltimo in quo cõfoſſus occubuit, quia tunc oraſſe non legitur. Quotidie ergo oremus cum S. Ambroſio & S. Auguſtino in hymno, *Te Deum laudamus: Dignare Domine die iſto ſine peccato nos cuſtodire.*

Rapuerunt domos.] Concupierunt domos æquè ac agros proximi, eáſque rapuerunt vi vel fraude, vt concupiſcentiam ſuam explerent. *verſ. 2.*

B *Et calumniabantur virum.*] Per calumniam opprimebant, accuſantes eum falsò, vt ei bona, vel etiam vitam eriperent: hoc enim eſt hebr. עשק *aſac.* Vnde Tigurina vertit, *vim inferunt cuique*, Pagnin. *oppreſſerunt virum*; Septuag. *diripuerunt virum.*

Et non ambulabitis ſuperbi.] Chald. & Septuag. *erecti.* q.d. Deprimam erectam & ſuperbam eorum ceruicem, reddam eos humiles & deiectos, vt colla tumida ſubmittant, ceruices altas inclinent. *verſ. 3.*

Quoniam tempus peſſimum, id eſt, maximè calamitoſum, *eſt.*] Id eſt, erit. q.d. Inducam eis maximas clades, quæ ceruices eorum ſuperbas con- C tundant & frangant. Sic dicitur Matth. 6. 34. *Sufficit diei malitia*, id eſt, afflictio & calamitas, *ſua.* Sic ex aduerſo Hebræi vocant *bonum*, id quod proſperum eſt & iucundum: vt, *Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum*, pſal. 132. verſ. 1. Ad hunc Michææ locum alluſit Apoſtolus Epheſ. 5. 16. dicens: *Redimentes tempus, quoniam dies mali ſunt.*

In die illa ſumetur ſuper vos parabola.] Putà næniа, id eſt, lamentum funebre, & carmen lugubre, vulgò & paſſim cantandum. ſic parabola vel lamentum vocatur nænia excidij Babylonis, Iſa. 14. 4. & Tyri Ezech. 27. 1. & Ægypti, Ezech. 32. 2. Ratio eſt, quia vti parabolæ, ita & næniæ adhiberi D ſolent ſimilitudines, gnomæ, metaphoræ, ſimiléſque figuræ & ſchemata, quæ in carmine adhibentur. Adhæc ſunt res tritæ, quæ vulgò in omnium ore verſantur. hæ enim Hebræis vocantur parabolæ, vel prouerbia. *verſ. 4.*

Et cantabitur canticum cum ſuauitate.] Hebr. *& lamentabitur lamentum lamenti*, id eſt, lamentum ſummum, ſiue maximè lugubre. ita Pagnin. Vatab. & alij. Dices, Cur ergo Noſter & Septua. vertunt, *canticum cum ſuauitate*: & Arias, *lamentum cum ſolamine?* Reſp. quia quando Hebræi idem nomen iterant in genitiuo, ſignificant quid in eo genere eximium, pulcherrimum & ſummum, vt, Rex regum, id eſt, ſummus rex: Canti- E cum canticorum, id eſt, canticum pulcherrimum. Sic hîc lamentum lamenti, eſt eximium & pulcherrimum lamentum: præſertim quia omnis cantus, etiamſi lugubris & lamentabilis, hoc ipſo quo cantus ſuauis eſt, auréſque & mentem delectat: quinimò non tantùm melancholici, ſed & viri pij compunctioni dediti, magis delectantur carmine & muſica funebri, quàm feſtiua & exultante. Hac de cauſa veteres in funere adhibebãt lamentatores & lamentatrices, canentes tibijs, vt tibiarum ſono & voce, licet lugubri, lenirent dolorem parentum & cognatorum; qui proinde ita voces ſuas frangebant & flectebant, vt modulatione ſua lenirent mœrorem. Ita & hoc

lamento inſigni lenitur mœror Hieroſolymæ vaſtatæ, eique licet mœrenti, ſuauitatem aliquam præfica ingerit, eámque conſolatione tali loco congrua demulcet.

Aliter Ribera: Hebr. inquit, נהיה *nihia*, id eſt, lamenti vel lamentationis, à rad. נהה *naha*, id eſt, lamentatus eſt, deduci poteſt à rad. הוה *hava*, quod ſignificat frangere, conterere. q. d. Frangetur, id eſt, fracta, inciſa & molli voce, hoc eſt cum ſuauitate, canetur hoc lamentum. Meliùs *nihia* deducas ab היה *haia*, id eſt, fuit: vt *nihia* idem ſit quod factum, completum, concinnum, elegans, idcóque demulcens, delectans & ſuaue.

Aliter Remig. Albert. Lyran. & Hugo. Cenſent enim hoc lamentum aſſumendum non ab ipſis Iſraëlitis, ſed ab eorum hoſtibus Aſſyrijs, qui imitantes & replicantes hoc Iſraelitarum lamentum, canent per irriſionem cum ſuauitate idipſum, quod Iſraëlitæ canent cum luctu. Verùm alij ſimpliciùs cenſent Prophetam hoc lamentum aſſignare non Aſſyrijs, ſed ipſis Iſraelitis vaſtatis; putà canendum ab eorum præficis & lamentatoribus publicis, qui lamentis præerant, ad publicum ciuium in tanta clade ſolamen. Hoc enim ſignificant ipſa verba lamenti, quæ ſunt primæ perſonæ: *Depopulatione vaſtati ſumus.*

Depopulatione vaſtati ſumus; Hebr. *vaſtando vaſtati ſumus*, id eſt, vt Pagnin. *penitus vaſtati ſumus, pars populi mei commutata eſt.*] Sunt verba Synagogæ, putà Samariæ & Hieroſolymæ. q. d. Pars populi Iſraëlitici tranſlata eſt à Salmanaſar in Aſſyriam, æquè ac pars populi Iudaici tranſlata eſt à Nabuchodonoſor in Babylonem. Secundò, *pars*, id eſt, ſors & hereditas populi mei, putà agri Samariæ, ab Iſraelitis tranſlati ſunt ad Cuthæos & Aſſyrios, æquè ac agri Iudææ occupati ſunt à Chaldæis. 4. Reg. 17. & c. 25.

Quomodo recedet à me, cùm reuertatur qui regiones noſtras diuidat?] q. d. Perſuadebant nobis pſeudoprophetæ & adulatores, noſque credebamus, quod, cùm Salmanaſar populatus eſſet agros Samariæ paucis abductis, noſque illi promitteremus tributum, ampliùs ad nos non rediret, foréque nobis pax: ſed ecce redit, & obſidet Samariam, eámque capit, omnéſque Iſraëlitas abducit, ac in eorum locum ex Aſſyria in Samariam adducit Cuthæos, qui agros eorum poſſideant, quaſi incolæ perpetui futuri, vt nulla nobis ad noſtra redeundi ſuperſit ſpes. Idem dicunt Iudæi de Nabuchodonoſor: ſperabamus eum occiſo Ioakim, & capto Ioachim, indictóq; nobis tributo, non rediturum, ſed ecce redit, capit Ieruſalem, excæcat Sedecim, filios eius obtruncat, ciues omnes abducit, agros noſtros alienis diſtribuit: nihil ergo ſpei nobis ſupereſt. Huc accedit expoſitio S. Hieron. Remigij, Haymonis, & aliorum, qui hæc de Sennacherib exponunt q. d. Cùm Sennacherib recederet ab obſidione Ieruſalem, vt occurreret Tharacæ regi Æthiopum, nos Iudæi ſperabamus eum ampliùs non rediturum; ſed ecce redit, Ieruſalem obſidet, agróſque noſtros ſuis diuidit.

Paulò aliter vertit Pagnin. *quomodo*, inquit, *remouit à nobis quos ſperabamus nobis reſtitui? agros noſtros hoſtis diuiſit ſibi*; & Vatabl. *quomodo abſtulit à me, cùm reſtituturus videretur* (nobis) *agros noſtros? diuiſit*, ſupple noſtros agros alijs. q. d. Fallimur ſpe noſtra, ſperabamus agros noſtros nobis reſtituendos, & ecce in eos hoſtes noſtri poſſeſſores inducentur.

A

Propter hoc non erit tibi.] Verba ſunt Prophetæ ad Samariam, vel potiùs Samariæ & Iudææ ad ſeipſam. Sic enim lugentes ex patho ſeipſos ſubinde quaſi alienos alloquuntur. q. d. Poſthac terram tuam, ô Samaria & Iudæa, inter tuos ciues funiculo non diuides, vti antea facere ſolebas: quia ſcilicet priuaberis omni tua poſſeſſione; hoc eſt, poſthac ego Samaria Iudæa meis filijs terram non diuidam, quia ea omnino priuabor. Hic finitur lamentum & nænia. *verſ. 5.*

6

Ne loquamini loquentes, &c.] Hebr. *ne ſtilletis ſtillabunt*, quod Vatabl. ſic vertit, *ne ſtilletis his qui ſtillare ſolent*, id eſt, Prophetis, propterea *non ſtillabunt* poſthac *iſtis*: ſicque exponit, Dicere ſolent Prophetis: Ne loquamini, hoc eſt, nolite prophetare & vaticinari nobis. q. d. Vos vetis Prophetis ſilentium imponitis, & propterea priuabimini Prophetis & prophetia. Verùm meliùs Noſter, Symmac. & alij veteres vertunt, *ne ſtilletis ſtillantes*, vel ſtillando. Nam futurum Hebræi ſubinde vſurpant pro participio, vt Oſee 12. 11. Hebr. eſt, *ſi Galaad idolum, ergo fruſtra fuerunt in Galgal bobus immolauerunt*, id eſt, immolantes, vt vertit Noſter & alij. Et c. 13. 2. *Immolate homines, vitulos adorabunt*, id eſt, adorantes, vt vertunt Septuag. Noſter & alij. Iam per *ſtillare* Septuag. intelligunt plorare & lachrymari. oculorum enim ſtillæ ſunt lachrymæ. Vnde vertunt, *ne lachrymemini lachrymas.* Verùm apud Hebræos, præſertim Prophetas, *ſtillare* idem eſt quod loqui, prophetare, concionari; vti ſæpè monui. Nam vt ait S. Hieronym. *eloquium ab eo quòd fluat, & ad aures perueniat audientium in ſimilitudinem pluuiæ deſcendentis, ſtillationem vocat*; præſertim quia graue eſt, minax & oneroſum: ſtillæ enim cum pondere, impetu, nimbo & grandine ſæpè decidunt. S. Hieron. Remig. & alij cenſent hæc eſſe verba Prophetæ ad populum, q. d. Nolite dicere ô Iudæi, id quod ſoletis: Prophetæ prædicũt & comminantur nobis mala, ac nos eis non credimus: non enim ſtillabit, id eſt, non ruet, ſuper nos calamitas iſta. *verſ. 6.*

B

C

Verùm, quia non ait: *Non ſtillabit* ſuper nos, ſed *ſuper iſtos*, hinc alij probabiliùs cenſent eſſe verba alterius Prophetæ, vel viri ſapientis ad Michæam, ſimiléſque Prophetas. q. d. Nolite, ô Michæa, ô Amos, ô Ioël, &c. prophetare Iſraelitis, quia ipſi non credunt: vnde veſtrum eloquium non ſtillabit ſuper iſtos, id eſt, non inſtillabit illis pia monita: non enim *comprehendet* illos confuſio, dolor aut pœnitentia. q. d. Sunt obſtinati & incorrigibiles. Quocirca Chald. vertit, *ne prophetetis prophetiam, neque doceatis populum iſtum: nam non admittunt confuſionem.* q. d. Fruſtra eos monetis; nam perfricuerunt frontem, & in ſuis ſceleribus ſunt impudentes. Vnde ſequitur.

D

Dicit domus Iacob. Pro *dicit* Heb. eſt האמור *heamur*, id eſt, *hoc eſt dictum domus Iacob*: *he* enim demonſtratiuum ſignificat *hoc*. ita Noſter. Nam dum Prophetæ eis exitum minantur, obſtrepunt dicúntque: *Nunquid abbreuiatus eſt ſpiritus Domini?* q. d. Numquid arctatus & anguſtiatus (hoc enim ſignificat Hebr. קצר *katſar*) eſt ſpiritus miſericordiæ Dei, vt nos qui ſumus populus eius, perdere velit? nũquid *tales ſunt cogitationes eius.*] Quales enunciant nobis Prophetæ, triſtes ſcilicet & exitiales, & non potiùs benignæ & pacificæ? iuxta illud quod ipſe ait per Ieremiam c. 29. *verſ. 7.*

E

11. Cogito

11. *Cogito ſuper vos*, ait Dominus, *cogitationes pacis, & non afflictionis*. ita S. Hier. Haymo, Remig. & alij.

Secundò, alij *hi* in hebræo, accipiunt non vt demonſtratiuum, ſed vt interrogatiuum vel admiratiuum. Vnde vertunt, *ô dicta domus Iacob!* ita Pagnin. vel, *annon dictum eſt à domo Iacob?* ita Tigurina. q. d. Itáne ô Iacobitæ, id eſt, Iſraëlitæ, dicitis Prophetis, Ne ſtilletis, id eſt, prophetetis nobis mala, vti præceſſit. *Annon abbreuiatus eſt ſpiritus Domini?* q. d. Etiamſi illis Prophetis clauſeritis ora, & ſilentium imponatis, annon poſſum alios acriores eorum loco ſuſcitare & ſubmittere, qui duriora nuncient? *Annon hæc ſunt opera eius?* q. d. Nónne hæc oracula minacia non ſunt Prophetarum, ſed ipſius ſpiritus Domini, qui per os eorum loquitur? q. d. Contenditis & pugnatis ô Iſraëlitæ, non contra Prophetas, ſed contra Deum, nouam gigantomachiam contra Deum inſtituitis. videte ergo, ne vt gigantes à Deo fulmine adigamini in abyſſum, durum enim eſt vobis contra ſtimulum calcitrare. ita Vatabl. Verùm prior ſenſus eſt genuinus. Nam *τὸ dicit domus Iacob*, non ad præcedentia, ſed ad ſequentia ſpectat. Quæ ergo ſequuntur: *Numquid abbreuiatus eſt ſpiritus Domini?* ſunt verba non Dei, ſed populi Iſrael, cui reſpondet Deus dicens.

Nónne verba mea bona ſunt cum eo, qui rectè graditur?] Sunt verba & reſponſio Dei. Nota *bona*, id eſt, benigna, clementis, iucunda. Sic dicitur pſal. 72. 1. *Quàm bonus Iſrael Deus, his qui recto ſunt corde!* bonus, id eſt, ſuauis & beneficus. & Michææ 7. 4. *Qui optimus*, id eſt, benigniſſimus & manſuetiſſimus *in eis eſt, quaſi paliurus, & qui rectus*, id eſt, placens, gratus, iucundus, placidus) *quaſi ſpina de ſepe*. Iſraëlitæ Prophetis minantibus Dei vindictam obſtrepebant & obijciebant Dei clementiam & bonitatem erga populum ſuum. Hiſce reſpondet hîc Deus, ſe bonum & clementem eſſe, ſed bonis & rectis: malum verò & rigidum malis & impijs, quales erãt Iſraëlitæ. q. d. Vos à me & Prophetis expoſcitis verba bona, id eſt, oracula fauſta & læta: ſed reſpondeo, hæc à me dari bonis, mihique obedientibus. his enim ea ex promiſſo meo debentur. Vos autem praui eſtis, mihique rebelles: ergo nonniſi oracula rebellibus digna, putà triſtia & minacia, à me expectare. Vnde ſubdit.

verſ. 8. *Et econtrario populus meus in aduerſarium conſurrexit.*] Pro *econtrario* Hebr. eſt אתמול *etmol*, quod primò ſignificat, *heri, paulò antè*. Vnde Septuag. Symmach. Pagnin. Vatabl. Clarius & alij vertunt, *heri*, vel *ante vnum diem*, id eſt, paulò antè, iam recenter, *populus meus hoſtis in morem inſurrexit*, tum contra me, meámque legem, tum contra proximum. Vnde Pagnin. vertit, *quaſi inimicus alter contra alterum ſtetit*, ſcilicet cum tunica & pallio ſpolians, vt ſequitur. q. d. Qui heri erat populus meus, hodie mihi rebellis, contra me æquè ac contra proximum ſuum conſurgit. ita Vatabl.

Secundò, *etmol* poteſt eſſe conflatum ex *et*, id eſt, *ex*, & מול *mul*, id eſt, *contra*. q. d. E contrà, ex aduerſo; vt ſit ſenſus, q. d. Ego bonus ſum bonis, & rectis, mihique conſentientibus: vos verò Iſraëlitæ, non eſtis tales: ſed contra me & proximos veſtros quaſi hoſtes conſurgitis. Quid mirum ergo ſi vos mali malum, id eſt, maleficum, me, non bonum & beneficum experiamini? ita S. Hier. Remig. Hugo, & alij. Quocirca Septuag. vertunt, *& antea populus meus in inimicitia reſtitit contra pacem ſuam*. Pax enim omne bonum ſignificat & complectitur.

In aduerſarium conſurrexit.] S. Hieron. *tyrannica aduerſum me arma corripuit*. Idololatræ ergo & peccatores ſunt tyranni & rebelles qui contra Deum pugnant.

Deſuper tunica pallium ſuſtuliſtis.] Primò, Chald. aliter hæc accipit, ſcilicet vt ſignificent non culpam, ſed pœnam Iſraëlis. Sic enim totum hunc locum vertit, *ob ſcelera hoſtis traditi ſunt, è regione eorum populi ſtantes poſſident eos: pecuniam eorum pretioſam ab eis tollunt, tranſeuntes per terram eorum confidenter conuertuntur in eos, velut bello confractos*. Secundò, Arias, q. d. Heri populus meus mihi fidelis & obediens, in hoſtes ſuos potens inſurrexit, eoſque protriuit: at nunc, cùm à me ad idola & ſcelera deſciuit, mea ope & robore deſtitutus, factus eſt ignauiſſimus, timidiſſimus & imbecillimus; adeò vt, ſi proſpiciat veſtem è regione, quam viator quiſpiam baculo (vt fit) ſuſpenſam ferat, ex vano hoſtium metu militare id ſignum eſſe putans, trepidè fugiat, etiam abiecto pallio, vt celeriùs fugam capeſſat. Verùm planus eſt ſenſus quem reddidit Noſter. q. d. Vos ô Iſraëlitæ, adeò rapinis fuiſtis addicti, vt obuio viatori raperetis pallium, id eſt, extimam veſtem, cùm intimam tunicam corpori eius nimis aſtrictam rapere non poſſetis: itáque coëgiſtis eum publicè ſeminudum, vt ruſticanum hominem indecorè incedere. Idcirco ſpoliabunt & nudabunt vos Aſſyrij, tum quia vos ſpoliaſtis alios: tum quia opes veſtræ non ſunt veſtræ, ſed prædæ & rapinæ pauperum. A vobis ergo quaſi iniuſtis poſſeſſoribus, auolabunt ad Aſſyrios.

Tropol. S. Hieron. hæc refert ad eos qui ſimplices peruertunt, eóſque Dei gratia & virtutibus deſpoliant, pellicendo eos in hæreſim, libidinem, furta, &c.

Et eos qui tranſibant ſimpliciter, innoxiè, & conſequenter fidentes, & nihil mali timentes, vt habent Hebræa: hos, inquam, *conuertiſtis in bellum*.] id eſt, bello & rapina appetiſtis, quaſi hoſtes inuaſiſtis, pugnis contudiſtis, contumelijs vexaſtis, veſtibus rebúſque ſuis ſpoliaſtis, quaſi prædones & graſſatores viarum publicarum.

Mulieres populi mei eieciſtis de domo deliciarum ſuarum.] Primò, q. d. Occidiſtis, vel expuliſtis, vel in carcerem truſiſtis maritos populi mei, id eſt, plebeiorum & pauperum: nec hoc contenti, vxores eorum expuliſtis ſuis ædibus, in quibus cum maritis in amore, pace & ſuauitate coniugali, quaſi in domo deliciarum viuebant, vt ædes earum & prædia occuparetis. ita Lyran. Arias & Vatabl. Porrò pauperes vocat *populum* ſuum, quia, vt ait Pſaltes pſalm. 9. 35. *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor*. Et Chriſtus Matth. 25. 40. *Quamdiu feciſtis vni ex his fratribus meis minimis, mihi feciſtis*. Sic Achab occiſa Naboth, inuaſit vineam Naboth, ex eáque vxorem eius iam viduam exturbauit, 3. Reg. 21. 16. verſ.

Aliter S. Hieron. q. d. Veſtris ſceleribus cauſa fuiſtis, cur matronæ honeſtæ & diuites domibus ſuis, in quibus delicatè viuebant, extractæ, ab Aſſyrijs ducerentur in captiuitatem. Aliter & Vatabl. q. d. Sollicitando vxores ad adulterium, vel de eo illas calumniando, aut ſuſpectas faciendo, concitaſtis maritos, vt eas quaſi adulteras domo expellerent, itáque à paruulis earum abſtuliſtis

laudem, id eſt, decus & gloriam: quia feciſti vt filij earum eſſent viles & abiecti, aut nothi & ſpurij: coëgiſtis enim illas à maritis expulſas, alias domos & viros adire; hoc eſt, vt verbo dicam, coëgiſtis illas adulterari. Nota. Pro *tuliſtis laudem meam in perpetuum*, S. Gregorius Nazianz. orat. 7. ex Septuag. (qui pro הדרי *hadacas* legerunt הרי *hare*, id eſt, montes) legit, *appropinquate montibus æternis*; ſicque explicat, Iubet, inquit, vt paſtores gregem ad montes & edita loca impellant, vt ſcilicet fidelibus oſtendant viam arduæ virtutis & perfectionis. Vnde Syrus vertit, *& à paruulis eorum accipietis gloriam in ſæculum*; Arabicus, *induentur gloria in æternum*.

A paruulis earum tuliſtis laudem meam in perpetuum.] Laudaſſent enim me paruuli, ſi à parentibus in coniugali amore honeſtè fuiſſent educati, eorúmque heredes effecti. At à vobis & parentibus orbati, & bonis ſpoliati, gemunt, fremunt, vobis maledicunt, clamántque vindictam in cœlum. ita Albert. & Arias. Secundò, tuliſtis ab eis meam laudem, tum quia eos à matribus auulſos, honeſta piáque educatione priuaſtis, & in idololatria veſtra educaſtis; tum quia eos ad paupertatem adegiſtis, ob quam ad omnia ſcelera, veſtrámque voluntatem & libidinem eos inflexiſtis. Tertiò, *laudem*, id eſt, gloriam; & Tigurina, honorem. q.d. Feciſtis eos mihi & ſibi viles & ingloriós, ſeparando eos à parentibus, & matres à patribus: bona enim matrimonij quibus Deus glorificatur, olim erant duo, ſcilicet proles & fides cõiugalis; nunc in lege noua ſunt tria, ſcilicet proles, fides & Sacramentum. Vos hæc omnia hac ſeparatione euertiſtis, euertiſtis ergo omnem meam in matrimonio gloriam, præſertim quia ſpoliando filios bonis paternis, feciſtis ne ipſi matrimonium inire, & ſtirpem paternã propagare poſſent. Hæc enim fuiſſet mea, æquè ac ipſorum laus & gloria. vnde Chald. vertit, *ab ipſis filios tollentes, tranſlata eſt gloria eorum, quam dixerunt in æternum permanſuram.*

verſ. 10. *Surgite & ite.* q. d. Ob has rapinas & ſcelera veſtra, ô Iſraëlitæ, abite in captiuitatem Aſſyriacam, & vos ô Iudæi in Babylonicam: *quia non habetis hic requiem.* q. d. Vos inquieti & turbulenti terram hanc, id eſt, terræ incolas, vexatis; hinc pariter non habebitis in ea quietem, ſed Aſſyrius vexabit vos, & abducet: *propter immunditiam eius*, ſcilicet terræ, qua vos eam polluiſtis, *corrumpetur putredine peſſima.*] Id eſt, ſanguine & tabe cadauerum veſtrorum inficietur, & vaſtitate extrema vaſtabitur. q.d. Quia vos terram hanc veſtris ſordibus & ſceleribus fœdaſtis, hinc illa euomet vos, tradétque vos mactandos Aſſyrijs, vt veſtro ſanguine imbuta, per iuſtam vindictam quaſi eluat ſordes, quibus illam contaminaſtis, eique quaſi vim intuliſtis. Terra enim hæc ſancta non poteſt ſuſtinere vos tam pollutos & inultos. Vnde Pagnin. vertit, *ſurgite & ite, quia non eſt hæc ciuitas requies: & quia eſt immunda, corrumpet eam, & corruptione valde forti*; & Chald. *ſurgite & migrate, ſiquidem non eſt hæc terra domus requies impijs, vt eam polluatis, perditè agitis, vt eam efficiatis immundam, contra eam conſociamini.* Hebr. enim חבל *chabal*, ſignificat & corrumpi, & colligari, idéque conſociari. Vnde & Tigurina pro *corruptione valde forti*, vertit, *& funis nimium intentus*: חבל *chebel* enim eſt funis, quo res colligamus & conſociamus.

A ℣. 11.) Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potiùs loquerer: ſtillabo tibi in vinum, & in ebrietatem: & erit ſuper quem ſtillatur populus iſte.

℣. 12.) Congregatione congregabo Iacob totum te: in vnum conducam reliquias Iſrael, pariter ponam illum quaſi gregem in ouili, quaſi pecus in medio caularum, tumultuabuntur à multitudine hominum.

B ℣. 13.) Aſcendet enim pandens iter ante eos: diuident, & tranſibunt portam, & ingredientur per eam: & tranſibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum. & mendacium potius loquerer.] Ex Hebræo variè verti poteſt. Primò Tigurina, *ſi vir eſſem ſpiritum* (ventum vanitatem) *ſequens & mendacium concinnans, prophetarémque tibi de vino & ſicera*, Propheta *eſſem pro hoc populo.* q. d. Si loquerer placentia & voluptuaria de indulgendo genio, ventri & veneri, vti fecit Lutherus eiúſque aſſeclæ, eſſem Propheta gratus huic populo. Huc accedit Chald. *pro eo quòd aberrarunt poſt pſeudoprophetas, qui eis ſpiritu mendaci prophetabant, quique illos vino & ebrietati aſſuefaciebãt, erit profectò ſicut didicerũt poſt pſeudoprophetas aberrare, ſic exulabit in terram mendaciorum populus iſtius generationis.* Reſpicit ad verſ. 6. q.d. Populus iſte delicijs aſſuetus, odit veros Prophetas qui ſeuera edicunt: amat falſos, qui Epicuræa vaticinantur. quia ergo amat mendaces & mendacia, eat in Aſſyriam, quæ eſt terra mendaciorum, id eſt, idolorum & falſorum prophetarum, ibique mendacijs ſuis, vt chamæleon vento, ſe paſcat. verſ. 11.

D Secundò Pagnin. *ſi fuerit quiſpiam qui ambulet per viam venti & mendacium mentitus fuerit, dicendo, ſtillabo tibi pro vino & ſechar.* q. d. Si quis ſurgat pſeudopropheta, qui non populi, ſed ſuum quærat lucrum; ſtillans, id eſt, docens, vt vinum & ſiceram pro mercede doctrinæ ſuæ conquirat; hic nimirum à populo iſto ſtolido acceptabitur & coletur vt Propheta.

Tertiò, & genuinè vertit Noſter, *vtinam non eſſem vir habens ſpiritum*, &c. q.d. Vtinam non haberem ſpiritum propheticum: vtinam, quæ prophetizo de clade & exitio Iſraëlis, non ſint prophetiæ à Deo reuelatæ; ſed mendacia mihi à vano timoris & puſillanimitatis ſpiritu metúque

E ſuggeſta. Sic vulgò dicimus, Vtinam decipiar, vtinam ſim falſus vates. Sic ait Lucanus:

Dij falſa ſecundent,
Et fibris ſit nulla fides; ſed conditor artis
Finxerit iſta Tages.

Nota. Non optat Michæas formaliter mentiri; hoc enim optare, eſt peccatum: ſed materialiter tantùm, hoc eſt, optat dumtaxat vt mendaciũ, id eſt, falſum, ſit, ſeu vt reipſa non eueniat, id quod prædicit; ac conſequenter vt id quod prædicit, nõ prædicat ex ſpiritu Dei, ſed ex ſpiritu ſuo, puta humano vani timoris. Id dicit ex amore, quia optat ſuos ciues perdurare, & non excindi, nec perdi ab Aſſyrijs; quod tamen ipſe ex Deo eis commi-

comminabatur. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Hugo & Lyran. Nota. Pro *vir habens ſpiritum*, Hebr. eſt, *vir vadens ſpiritu*, id eſt, qui agitur vertigine, qui non habet ſpiritum ſtabilem & certum; ſed vagum, mobilem, incertum, inconſtantem, vt modò verum videat, modò falſum, etiam circa vnum idémque: quo fit vt quod aſſeruit, illicò reuocet & naget. q.d. Vtinam hac intra actus ſpiritu vago & erratico, vagarer, deciperer, & errarem, mihique liceret reuocare oraculum excidij Iſraëlis, qood adidi. Poſſet verti, *vtinam eſſem vir vadens vento*; vel, vt Pagnin. & Tigurin. *ambulans per viam venti*, id eſt, impulſus vento vanitatis vaníque timoris, erroris & mendacij (ſic Flandri de iactabundo & mandace dicunt, Ventoſus eſt, ſpirat ventum) vt vano timore actus metuam, augurer & enunciem excidium Iſraëlis, quod ra ipſa non eueniet. Sic enim melancholici, puſillanimes & timidi omnia triſtia de ſe & aliis ſuſpicantur & ominantur. Tales enim triſtes cogitationes, ſuſpiciones & metus parit humor melancholicus, frigidus & ater: ſicut ex aduerſo complexio ſanguinea, calida & ſpititoſa parit cogitationes & ominationes bonss, lætas, animoſas, vti videra eſt in iis qui ſanguinei & Iouiales ſunt.

Stillabo tibi in vinum, & in ebrietatem.) Id eſt, in vinum inebriãs, aſt hendyadis. Senſus eſt, q.d. Vellem non habere ſpiritum prophetiæ, tibi ô Iſraël minacem & triſtem; ſed tamen eo vel inuitus corripior, cogórque varum ſtillare, id eſt, enunciare, ſcilicet imminentia tibi plurima mala, & clades acerbiſſimas, quæ inſtar vini te inebriabunt & implebunt vſque ad guttur. Alludit ad ſympoſiarcham, ſiue præfectum cõuiuij, qui cuique conuiuæ ſuum admetiebatur & miſcebat calicem, ſtillans in eum tantum vini & tantum aquæ, quantum eius ætati, complexioni & ſtomacho congruere videbat. q.d. Ego Michæas tibi ô Iſraël, ſum quaſi ſympoſiarcha, aut potiùs ſympoſiarchæ, id eſt, Dei, miniſter & pincerna. Paro argo tibi calicem iræ & furoris, in eumque ſtillo vinum acre & merum, putà ſtrages & funera, vt aum tibi iuſſu Dei hauriendum & ebibendum propinem. Ecce hæc omnia vnico verbo complectitur Propheta, quia conciſus eſt, & plenus affectibus. Pathos ergo animi, eiúſque alternantes affectus, conciſè & hiulcè exprimit: vti ſolent facere vehementer dolentes, amãtes, vel iraſcentas, qui nunc ſperant, nunc deſperant; nunc blandiuntur, nunc minantur; nunc lugent, nunc rident; nunc verba incidunt, nunc ſupprimunt; nunc ex hoc in aliud, ſine ordine & conoexione ſaliunt.

Et erit ſuper quem ſtillatur populus iſte.) q.d. In hunc popolom Iſraëlis cadent hæ Dei mææque ſtillæ; putà hæ minarum propbetiæ. Iſraël eſt cui vinum hoc furoris ſtillo & inſtillo; ipſe eſt qui calicem hunc ſtillarum, id eſt, pœnarum, Dei exhauriet, eóque inebriabitur, vſque ad ſtuporem & amentiam.

Vers. 12. *Congregatione congregabo Iacob totum te.*) Variæ ſunt huius loci expoſitiones. Primò, Theodor. & Vatabl. vt hæc connectant præcedentibus, dicunt hîc exponi calicem & vinum iræ Dei, quod ſtillandum in Iſraëlitas, iam dixit: calicem enim hunc eſſe obſidionem & excidium Samariæ, & Hieroſolymæ. q.d. Efficiam vt cogente hoſte Aſſyrio & Chaldæo, quaſi oues congregemini in vrbes veſtras munitas, quas ille obſeſſu-

A rus eſt: ibi præ multitudine, pauore & anguſtia tumultuabimini. Capient Aſſyrij Samariã, Chaldæi Ieruſalem: fugiet primus rex Sedecias, perrumpens murum horti regij, ſequentur eum ſui, ſed Dominus imminebit capiti eorum, vt eos tradat Chaldæis. Vide hiſtoriam 4. Reg. 25. Imballem ergo Iſraëlem comparat ouibus, vrbes obſeſſas caulis ouium, ſtrepitum obſeſſorum ſit epitui ouium incluſarum: hoſtes opponuntur paſtoribus, hoſtes includunt Iſraëlem in vrbibus obſeſſis. Verùm obſtat quòd Prophetę verba non B triſtia ſiot, ſed læta, promittántque Iſraëlis è captiuitate liberationem, congregatioñe & inſtaurationem.

Secundò, maliùs alij hæc referũt ad Ezechiam obſeſſum in Ieruſalem à Sennacherib. Tunc enim omnes Iudæi in vrbem confugerunt, & congregati ſunt quaſi oues magna trepidatione & tumultu; ſed angelus percutiẽs caſtra Sennacherib, aſcendit ante eos iter pandens: nam mox apertis portis Iudæi egreſſi ſunt, & ante aos Ezechias Deo duce, vt viderent ſtragem Aſſyriorum, eorúmque ſpolia diriperent, ac Deum gratiarum actione & laudibus celebrarent.

Tertiò, optimè hæc accipias de reditu Iudæorum è Babylone. Paulò antè enim prædixit exC cidium & captiuitatem eorum: nunc de more triſtibus læta ſubiungens, dicit ſe eos inde liberaturum. q.d. Poſt 70. annos Iudæos quaſi oues in vnum collectas, reducam in ſuum ouile, putà in Iudæam, magno eorum concurſu, & conſequenter tumultu. Paſtor eorum, dux, & quaſi rex Zorobabel pandet iter ante eos, ducétque eos per portam Babylonis in Ieruſalem: ac Dominus in capita omniũ quaſi ductor præibit. Verùm quia tunc ſoli Iudæi, non Iſraëlitæ, niſi perpauci; rurſum non omnes Iudæi congregati ſunt, nec redierunt, ſed multi manſerunt in Babylone, & alij per varias regiones diſperſi vagabantur: inſuper quia Zorobabel non fuit rex, hinc inchoata & imperfecta dumtaxat fuit hæc Iſraëlis liberatio & D congregatio.

Quocirca cogimur dicere, hæc planè & plenè referenda eſſe ad Chriſtum. Licet enim alludat ad Zorobabel & Iudæos illius æui, eóſque obiter quaſi perſtringat, tamen mens & ſcopus Prophetæ vlteriùs porrigitur, altiùs aſſurgit, ac fertur io Chriſtum, per quem hæc prophena perfectè adimpleta eſt: in Chriſtum enim oracula ſua terminare ſolent Prophetæ. Senſus ergo eſt, q.d. Ne nimis vos deiiciam tot minis & cladibus, quas vobis intento ô Iſraëlitæ, agite, ſperate quandoque meliora. Nam Deus poſt vindictam promet ſuam miſericordiam, voſque Babylone reducet, & congregabit per Zorobabel; ac multò magis vos, putà veros Iſraëlitas, non tantùm E carne, ſed & fide ac ſpiritu, vt ait Apoſt. Rom. 9, 8. congregabit per Chriſtum, qui Euangelium prædicãs, multos è vobis conuertet, ac quaſi ouas in ſuam Eccleſiam congregabit; atque in fine mundi totum Iſraëlem, omnéſq; Iudæos magno concurſu, ſtrepitu & tumultu conuertet: tuncque ex Iudæis & Gentibus omnibus fiet vnum ouile, & vnus paſtor; putà vna Eccleſia, ſub vno paſtore Chriſto. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Haymo, Hugo, Lyran. Clarius, Arias, Ribera & alij. Chriſtus enim quaſi dux & rex aſcendit, ante eos pandens iter, & aperiens portas tum carceris, tum vrbis: ex carcere enim nos educit, & inducit in vrbem, putà Eccleſiam, per baptiſmum

& gratiam ſuam; ac ipſe Deus in capite omnium præcedens tam Chriſti, quàm agminis huius totius fuit choragus & ductor.

Anagog. Lyran. & veteres Hebræi apud Galatin. lib. 8. de Arcan. fidei c. 23. hæc referunt ad regreſſum Chriſti è limbo. Chriſtus enim reſurgens ſecum eduxit animas Patrum, quaſi gregem ſelectum, quæ in limbo quaſi oues in caula detinebantur, Ipſe ergo eis pandit iter, & aperuit ianuas mortis & inferni, cùm eas ad vitam & naturæ & gloriæ, in terram, & inde in cælum, gradiens ante eos quaſi triumphator, traduxit. Idem faciet omnibus electis in die iudicij, cùm è valle Ioſaphat eos quaſi anteſignanus ſecum ducet in cælum, quaſi in ouile Dei: vbi omnes magnis vocibus, inſtar turbæ magnæ glorioſè & canorè perſtrepentis & tumultuantis, Deum laudabunt in omnes æternitates, vti docet S. Ioan. Apoc. 7. 9. ita S. Hieron. Remig. & Haimo.

Ponam illum quaſi gregem in ouili.) Hebr. *in* בצרה *botſra*, quæ erat metropolis Idumææ, abundans ouibus. ita Pagnin. & Vatabl. Porrò *Boſra* hebr. id eſt, munita, idem eſt quod Græcum ῥώμη & Latinum Valentia. Significat ergo Romam, inquit Arias, quæ primitus latinè vocata eſt *Valentia*, à valore & robore, vti teſtatur Solinus Polyhiſt. c. 2. quaſi prædicat Michæas, Romanam Eccleſiam fore commune ouile ouium Chriſti, putà fidelium, ac in ea ſedem fore Summi Paſtoris, ſcilicet Pontificis. Verùm Septuag. Chaldæus & Noſter alijs punctis legerunt בצרה *batſara*, id eſt, *in tribulatione*, vt vertunt Septuag. vt ſciant fideles ſe vocatos eſſe ad ouile Chriſti, quaſi ad domum tribulationis & crucis. Meliùs Chald. & Noſter vertunt, *in ouili*: Hebr. enim צרה *tſara* ſignificat ſeptum arctum & anguſtum, in quo greges ouium denſantur & coarctantur. Vnde explicans ſubdit, *Quaſi pecus in medio caularum.* Nota, *caulas* vocat particulares Eccleſias, in quibus à *multitudine*, id eſt ob nimiam multitudinem & turbam fidelium, ait fore ſtrepitum & tumultum. hic enim in multitudine ex copia naſci ſolet.

Aſcendet enim pandens iter ante eos, quia, vt ſequitur: *Tranſibit rex eorum coram eis*, ſcilicet quaſi anteſignanus & ductor. Pro *pandens* Hebr. eſt פורץ *porets*, id eſt *fractor*, ita Pagn. & *perruptor*, ita Tigurina; qui ſc. portas ſeraſque carceris perrumpat, perfringat & aperiat, itáque incarceratis pandat iter ad egreſſum, qui ſuum hunc *porets*, id eſt primum perfractorem carceris, ſequentes, pariter eundem *diuident*, Hebr. פורצו *poretſu*, id eſt perrumpent & perfringent, itáque *tranſibunt portam* carceris, *& ingredietur per eam.*) In Sion; puta in communem fidelium vrbem ac libertatum. vnde Hebr. eſt, *egredientur per eam*, & ita legunt Biblia Regia Latina. Alludit enim ad captiuitatem & carcerem Babylonicum. q. d. Zorobabel perfringet carcerem Babylonicum, voſque eum ſequentes pariter eundem perrumpetis, & ex eo læti exibitis in Sion: multò veriùs antitypus Zorobabel, id eſt Chriſtus, è captiuitate & carcere diaboli, infidelitatis & peccati vos liberans vi meritóque crucis ſuæ, eundem perfringet; voſque per gratiam eius corroborati & euocati eundem perfringetis, & gratulabundi exibitis in Sion ſpiritualem, id eſt in Eccleſiam, quæ eſt ciuitas libera, ſancta & felix Dei viuentis. Veriſſimè autem & pleniſſimè Chriſtus è terra primus aſcendet in cœlum, indéque mittet Spiritum S. qui fideles ſuos in cœlum vocet, dirigat

A & deducat: qua vocatione & ſpe excitati multi ad ipſum conuertentur, vt præceſſit: hinc conſequenter fideles patriarchæ in limbo, quaſi in carcere concluſi & detenti, à Chriſto viſitati & euocati, eo præeunte murum & portam limbi & inferorum perrumpentes, in Ieruſalem, ac deinde in cœlum euadent. Denique fideles & ſancti omnes in morte & reſurrectione Chriſto duce perrumpentes corporis & mortalitatis huius carcerem, in die iudicij cum Chriſto & poſt Chriſtum in cœlum aſcendent. Ipſe enim quaſi rex tranſibit & præibit ante eos, & Dominus Deus erit in capite eorum, id eſt, erit omnium primus, dux & princeps, omnéſque adiuuabit,

B roborabit & eleuabit, vt ſecum ad aſtra in cœlum empyreum conſcendant.

Moral. vox *porets*, id eſt effractor, ſignificat viam in Eccleſiam & cœlum eſſe clauſam, & multis ſeris & obſtaculis obſtructam, eaque aſcendenti eſſe perfringenda, iuxta illud Chriſti: *Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*, Matth. 11. 12. Et, *Non veni pacem mittere, ſed gladium: veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem, & filiam aduerſus matrem ſuam*, &c. Matth. 10. 34. Et, *Si quis non odit patrem ſuum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus*, Lucæ 14. 19. Verùm Chriſtus primus effractor, iter præit, ſternit ſeras, panditque viam, ac

Mor. via in cœlum obſtructa vi perfringenda.

C ſuis aſſeclis vires eaſdem effringendi, peruadendi & euadendi ſubminiſtrat; vt nemo animo cadere, ſed in certam ſpem libertatis & ſalutis aſſurgere debeat, modò Chriſtum ſequi velit. Hoc eſt quod gratulans & exultans canit Habacuc c. 3. 19. *Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor, in pſalmis canentem.* Et Iſaias c. 49. 8. *Dedi te in fœdus populi mei, &c. vt diceres his qui vincti ſunt, Exite: & his qui in tenebris, Reuelamini.* Et Pſaltes pſal. 115. 17. *Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis.*

Volenti ergo è carcere peccati & diaboli, in libertatem filiorum Dei egredi, rumpendæ ſunt ſeræ carnis & mundi, frangendæ catenæ & funes malarum paſſionum & conſuetudinum, quibus

D quaſi vinculis peccatores colligantur & conſtringuntur. Ligabat S. Paulum amor legis patriæ & iudaiſmi, ſed Chriſto illuceſcente, hoc ligamen quaſi ſtramineum rupit & diſſlauit. Ligabat S. Magdalenam amor mundi, ſed icta amore Chriſti, illum vt lini ſtupam diſcuſſit. Ligabat S. Auguſtinum amaſia, ſed Chriſto aſpirante, quaſi telam araneæ hanc catenam diſrupit. Audi eum lib. 9. Confeſ. c. 1. *Quàm ſuaue*, inquit, *mihi ſubitò factum eſt carere ſuauitatibus nugarum! & quas amittere metus fuerat, iam dimittere gaudium erat. Eiiciebas enim eas à me, vera tu & ſumma ſuauitas eiiciebas, & intrabas pro eis omni voluptate dulcior, ſed non carni & ſanguini: omni luce clarior,*

E *ſed omni ſecreto interior: omni honore ſublimior, ſed non ſublimibus in ſe. Iam liber erat animus meus à curis mordacibus ambiendi, & acquirendi, & volutandi, atque ſcalpendi ſcabiem libidinum, & garriebam tibi claritati meæ, & diuitiis meis, & ſaluti meæ Domino Deo meo.*

Qui ergo à malis habitibus, ab amicis, à ſociis, à carne ligari te ſentis, eſto *porets*, eſto effractor, difficultates ne metuas. Chriſtus ſeras perfringet, viam complanabit, iter pandet: perinde ac angelus S. Petro in carcerem ab Herode compacto

aperiens

aperiens portas, & feras diffringens, iter pandit ad exitum, vt Petro nil aliud faciendum fuerit, quàm angelum ſequi, Actorum 12. 9. ita & tibi nil aliud faciendum, quàm vt Chriſtum inuoces aſſiduè, eúmque ducé animosè ſequare. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Tibi à Deo dici puta, quod Cyro dicit Iſaiæ 45. 1. *Subyciam ante faciem eius gentes, & dorſa regum vertam, & aperiam coram eo ianuas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & glorioſos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi theſauros abſconditos, & arcana ſecretorum.* Talis *perets*, id eſt, perfractor, fuit S. Paulus, qui vbique obices Euangelij fortiter diſiecit, ac Gentium omnium anteſignanus, eis iter ad Eccleſiam pandit. Vnde ipſe gloriatur 2. Corinth. 10. 4. *Arma*, inquit, *militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia* A *Deo ad deſtructionem munitionum, conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti.* Tales *poretſim* fuere omnes Apoſtoli, omnes priſci Monachi & Anachoretæ, quorum totum ſtudium erat edomare animi paſſiones, corpúſque inediæ, frigori, æſtui, omníque labori & pœnitentiæ aſſueſacere: vnde Aſcetæ, id eſt, Exercitatores, ſunt nuncupati. Tales fuere fundatores Ordinum, S. Antonius, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Dominicus Loricatus, & ex noſtris S. Ignatius & S. Franciſcus Xauerius, qui mira ſpiritus vi orbem diuino igne accenderunt, eóque obſtacula omnia ſtrauerunt, vt ſuis aſſeclis, cæteriſque cunctis iter in cælum panderent & præirent.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Pergit prophetare contra Iſraelitas & Iudæos, imò à verſ. 10. & deinceps dumtaxat contra Iudam & Ieruſalem prophetat. Ait enim verſ. 10. Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate. *Et verſ. 10.* Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit. *vide dicta initio cap. 2 & dicenda verſ. 12. Primò ergo taxat optimates, tam laicos, quàm Eccleſiaſticos; puta principes ſacerdotum, quòd iura peruertant, & plebem opprimant. Deinde verſ. 5. accuſat pſeudoprophetas, qui adulabantur populo, & vaticinabantur fauſta; ſed falſa, quæſtus cauſa. Idcirco* ego, *ait,* repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, vt annunciem Iacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum, *ac tandem Hieroſolymæ & templo excidium comminatur.*

℣. 1.) Et dixi: Audite principes Iacob, & duces domus Iſraël: Numquid non veſtrum eſt ſcire iudicium. B

℣. 2.) Qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eorum deſuper eis, & carnem eorum deſuper oſſibus eorum?

℣. 3.) Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum deſuper excoriauerunt: & oſſa eorum confregerunt, & conciderunt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollæ.

℣. 4.) Tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos: & abſcondet faciem ſuam ab eis in tempore illo, ſicut nequiter egerunt in adinuentionibus ſuis.

℣. 5.) Hæc dicit Dominus ſuper Prophetas, qui ſeducunt populum meum: qui mordent dentibus ſuis, & prædicant pacem: & ſi quis non dederit in ore eorum quippiam, ſanctificant ſuper eum prælium.

℣. 6. (Propterea nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione: & occumbet ſol ſuper Prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies.

℣. 7.) Et confundentur qui vident viſiones, & confundentur diuini; & operiét omnes vultus ſuos, quia non eſt reſponſum Dñi.

Verſ. 1. AVDITE *principes Iacob, & duces domus Iſrael*] Id eſt, principes decem, & duces duarum tribuum: per Iacob enim decem tribus, per Iſrael Iudam & Beniamin ſignificat, vti dixi c. 2. initio. Septuag. pro *principes* vertunt, ἀρχαὶ, quod Vaticana C vertunt, *principia*; meliùs Regia, *principatus*.

Numquid non veſtrum eſt ſcire iudicium?] Scire tum ſpeculatiuè, tum potius practicè, vt reipſa faciatis iudicium, id eſt, id quod iuſtum eſt, ac lege Dei præſcriptum & præceptum; præſertim circa iuſtitiam, & iura proximis debita, vt v. g. cuique tribuatis quod ſuum eſt, pauperes non opprimatis, & eos qui opprimunt caſtigetis. ita Theodor. Lyran. Arias & alij.

Verſ. 2. *Qui odio habetis bonum, & diligitis malum.*] Voces *bonum & malum*, tam in genere maſculino, quàm neutro accipi poſſunt: quia enim hi principes diligebant malitiam, & odiebant bonitatem; hinc conſequenter diligebant malos, & odiebant bonos viros & ciues. Simile enim amat ſibi ſimile, & odit diſſimile. Rurſum virtus vel vitium non

amantur in abſtracto, ſed in concreto; puta in ſuo A
ſubiecto, ſcilicet in homine bono vel malo. Verè
S. Proſper epigram. 12.

Impia pars mundi parti eſt infeſta piorum,
Nec tolerare poteſt diſſimiles animos.
Ridens nolentes opibus præſentibus vti, &c.

Hoc eſt quod vulgò dicitur: *Aſinum aſino pulchet, & ſus ſui; graculus aſſidet graculo, & garrulus garrulo; cicada cicadæ chara, formica formicæ; fur furē cognoſcit, vt lupus lupum.* Ita hodie videmus multos odiſſe viros religioſos, quia ipſi irreligioſi ſunt, & occultè impudica aliáque ſcelera perpetrant, quæ naturaliter in ipſis generant antipathiam & auerſionem à viris caſtis & ſanctis; præſertim qui eadem carpunt & inſectantur. Huius B
rei magnam in multis habeo experientiam.

Qui violenter tollitis pelles eorum (ſcilicet Iacob & Iſraël, quos nominauit verſ. 1. id eſt, Samaritarum & Iudæorum) *deſuper eis, & carnem eorum deſuper oſſibus eorum.*) Eſt hîc metaphora continua, ſiue allegoria. Reges enim & principes in Scriptura vocantur Paſtores, ſicut Homerus Agamemnona regem Græcorum, paſſim vocat ποιμένα λαῶν, id eſt, paſtorem populorū: quia quod paſtor præſtat ouibus, hoc rex præſtare debet ſubditis; ſcilicet paſcere, dirigere, tueri a feris & lupis, ac viuere ex lacte & lana ouium. Nam vt Tiberius Cæſar, teſte Suetonio in eius vita, aiebat: *Boni paſtoris eſt pecus tondere, non deglubere,* C
non carnem & oſſa concidere: quia ſcilicet principes non debent ſubditos expilare, nec eorum bona diripere, aut nimijs tributis & oneribus quaſi ſanguiſugæ exſugere, vt eos ad maciem & paupertatem redigant. Sic enim non tantùm ſubditis nocent, ſed & ſibi ipſis. Macies enim ouis, eſt macies paſtoris; & paupertas ſubditi, eſt paupertas principis. Meritò ergo idipſum principibus Iſraël & Iuda improperat hîc Michæas. Vnde Chald. clarè tropum hunc explicans, ita vertit, *rapientes facultates populi mei, & pecuniam eorum pretioſam auferentes & reliquias eorum conſumentes & comminuentes ſicut comminuuntur membra intra ollam, & particulæ carnium intra lebetem.* D

Rex eſt paſtor populi.

Per *pellem* ergo, *carnem*, & *oſſa* ſignificat ſubſtantiam, id eſt facultates plebis, quas diripiebant, & inter ſe diuidebant optimates; vt eas in pompis, luxu, epulis & conuiuijs prodigè abſumerent. Hoc enim ſignificat id quod ſubdit: *Et conciderunt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollæ.* Quare minùs genuinum, & magis ſymbolicum videtur, quòd ſanctus Hieronymus, Haymo, Remigius & Hugo per *ollam* & *lebetem* accipiunt Ieruſalem, in qua pauperes quaſi in olla à potentioribus concidebantur & coquebantur. Olla enim, quod eſt inſtrumentum culinæ, ſignificat epulas & conuiuia, quæ in ollis coquuntur & apparantur. Nota catachreſin, qua facultates E
vocat *pellem*, *carnem*, & *oſſa*; quia, ſicut ex his conſtat & viuit homo, ſic & ex facultatibus ſuis. Ex his enim victum, id eſt cibum, & conſequenter ſanguinem, carnem, pellem, & oſſa ſibi comparat homo. Vnde Græcis βίος vocatur tam victus, quàm vita: quia ex victu vita ſubſiſtit. *Pecunia*, inquit Ethicus, *eſt hominis anima, ſanguis & vita*: qui ergo eam aufert pauperi, vitam aufert. Ruſum in pelle, carne & oſſibus eſt climax, ſiue gradatio: minus enim eſt hominem excoriare, plus eius carnem reſecare & comedere, plurimum & maximum eum vſque ad oſſa vorare; imò exoſſare, & oſſa comminuere, vt medullam exſugas. Senſus ergo eſt, q.d. Optimates Iſraëlis & Iudæ bona eius rapiunt adeò auarè & rapaciter, vt non tantùm eum excoriare, ſed & excarnificare, imò vſque ad oſſa deuorare, quin & exoſſare videantur. Hoc eſt quod iiſdem exprobrat Ezechiel cap. 34. 2. *Væ paſtoribus Iſraël*, &c. *lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod craſſum erat occidebatis, gregem autem meum non paſcebatis.*

Pecunia eſt hominis anima.

Tropolog. hæretici & ſeductores qui alios pelliciunt ad hæreſim, libidinem, furta, homicidia, aliáque ſcelera, eoſdem pelle ſua excoriant, carne ſpoliant & exoſſant. *Pellis* enim eſt exterior virius, & decor in compoſitione vultus, inceſſus, motuúmque & membrorum: breuiter, pellis eſt modeſtia. Item ceremoniæ externæ, quas damnant & extirpant hæretici. *Carnes* ſunt virtutes internæ, ſed teneriores & molliores, vt eleemoſyna, temperantia, iuſtitia. *Oſſa* ſunt virtutes duriores & fortiores, vt pœnitentia, mortificatio, contemptus mundi, martyrium. Ita S. Gregor. in pſalm. 1. pœniten. explicans verſ. 2. *Sana me Domine, quoniam conturbata ſunt oſſa mea*, id eſt, inquit, *virtutes animæ obſcuratæ ſunt, & extenuatæ virtutes ſimul conturbatæ ſunt* (per peccatum, ad quod illicit tentator & ſeductor:) *charitas enim confunditur, humilitas impingitur, fortitudo deijcitur, caſtitas impugnatur. Per oſſa virtutes accipimus, per quas nimirum animam ſuſtentamus: ſicut enim in oſſibus eſt fortitudo corporum, ita in virtutibus robur inuenitur animarum.* Qui ergo haſce virtutes proximo eripit, qui v. g. eum ad peccatum immodeſtiæ inducit, eum excoriat: qui verò eum ad gulam & auaritiam pertrahit, eum excarnificat: qui denique virum ſanctum & Religioſum pellit ad violationem votorum, ad abnegationem ſuæ profeſſionis, vel etiam fidei, hic eum exoſſat.

Tropol. ſeductor excoriat & exoſſat hominem.

Tunc (cùm ſcilicet vltio Dei, quam ego hîc eis continuè intento, eos inuadet) *clamabunt ad Dominum*, ſed fruſtra; nam *non exaudiet eos*] quia ipſi eum, per me hæc præmonentem, audire noluerunt.

Et abſcondet faciem ſuam ab eis.] *Faciem*, id eſt fauorem, curam, prouidentiam, opem, præſentiam & beneficentiam ſuam (bonum enim ſymbolum eſt facies) eis ſubtrahet. Sicut enim peccator auertit faciem ſuam à Deo, illique inobediens & rebellis tergum obuertit: ita viciſſim Deus illi afflicto, & ſe inuocanti, faciem, id eſt gratiam & auxilium ſuum ſubtrahit; ac dorſum derelictionis, obliuionis & reprobationis oſtendit. Quæ ingens eſt pœna, iuxta illud Prouerb. 1. 24. *Quia vocaui & renuiſtis; extendi manum meam, & non fuit qui aſpiceret: Ego quoque in interitu veſtro ridebo & ſubſannabo, cùm vobis id quod timebatis euenerit*, &c.

Hæc dicit Dominus ſuper Prophetas (id eſt ad, de, vel contra pſeudoprophetas) *qui ſeducunt populum meum*] adulando illi in peccatis, promittendo impunitatem, vaticinādo omnia eis fore proſpera & felicia.

Qui mordent dentibus ſuis, id eſt, frendent in me, alióſque veros Prophetas, qui bellum minantur Iſraëli, cùm illi pacem & proſpera eidem promittant. ita R. Dauid & Lyran. Aut, vt Alber. & Hugo, qui frendent & minantur triſtia quæque iis, qui nulla ſibi largiuntur munera; iis verò qui ea largiuntur, *prædicant pacem*] id eſt, omnia proſpera. Secūdò, Theodor. Vatablus & Clarius,

qui

A *qui mordent dentibus*, quaſi blandientes & adulātes iis, qui dant munera: vnde iis pacem & proſpera prædicant. Sic enim canes, aſini & equi eos, qui ſe continuò nutriunt, mordent dentibus, id eſt, mordere ſe ſimulant, quaſi familiariter adulantes, & petentes ab eis pabulū quod mordeāt. Tertiò, & genuinè, q. d. Qui dum *mordent dētibus*, id eſt, vorant ea quæ ſibi a largientibus donata ſunt, iis vaticinantur & *prædicant pacem*, omnia ſcilicet fauſta & ſecunda eis obuentura.

Ex aduerſo, *ſi quis non dederit in ore eorum*, quod mordeant & vorent, *ſanctificant ſuper eum prœliū.*] Id eſt, edicunt & indicunt illi bellum: tum quia hoſtes omniaque aduerſa ipſi comminantur, tanquam impio, qui ſe pios & ſanctos Dei Prophe-
B tas neglexerint & ſpreuerint, tum quia ſuſcitant illi lites & bella, dicendo, Iſte homo impius eſt, & hoſtis Prophetarum ac ſeruorum Dei; auarus eſt, inhumanus, & dignus qui vrbe exturbetur, vexetur, ſpolietur, &c. vti faciunt mendici celebres & validi, ſed impotentis animi & impatientis, de quibus proinde merito dicitur: *Etiam mēdicus ſuo loco poteſt plurimum*; ita S. Hier. Remig. Arias & alii. Vnde Chald. vertit, *qui offert eis conuiuium carnis, huic pacem vaticinantur: & qui nihil eis offert: contra hunc excitant*, vel *inſtruunt bellum.* Sanctificare enim bellum, eſt ſanctum ſancti Dei bellum contra impios vel inſtruere, vel edicere
C & prædicere per ſanctos Propbetas. Vide dicta Ierem. 6. 4.

Verſ. 6. *Propterea nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione.*] Nota pulchram antitheſin pœnæ ad culpam, quæ culpæ ex æquo oppoſita congruè illam plectit & punit. Senſus enim eſt, q. d. Vos ô pſeudoprophetæ Iſraëli adulantes in peccatis, eique pacem promittentes; vobis viſi eſtis videre diem & lucem, id eſt, veritatem & proſperitatem: at ego dico & aſſeuero, viſionem veſtram eſſe noctem & caliginem, id eſt, eſſe errorem & mendacium; ac propterea puniam vos nocte atra & horrenda, id eſt, terribili clade, excidio & captiuitate; adeò vt vobis præ angore, pa-
D uore & mœrore ſol in meridie occumbere, & dies obtenebrari videatur: tuncque confundemini; quia patebit ex ipſo euētu, oracula veſtra fuiſſe mendacia, & mendaces adulationes: quocirca præ pudore tegetis ora & vultus, quæ hæ c oracula falſa ediderunt: *quia non eſt reſponſum Dei.* q. d. Re ipſa apparebit, veſtras prophetias non fuiſſe reſponſa Dei, ſed diaboli, aut cerebri veſtri vani & mendacis commenta & figmenta. Lux enim partim veritatis, partim lætitiæ & fœlicitatis; nox partim falſitatis & mendacii, partim cladis & calamitatis eſt ſymbolum. Ita S. Cyrill. Theodor. Hier. Haymo, Remig. & alii. Vide dicta Amos 8. 9. *Occidet ſol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis.*
E

Operient omnes vultus ſuos.] Hebr. & Chald.
Verſ. 7. *inuoluent labrum ſuum*, id eſt, labia ſua mendacia, quibus falſa oracula prolocuti ſunt: nam, vt præceſſit, *confundentur* & erubeſcent vehementer, cùm deprehenſa fuerit eorum fraus & falſitas; ac præ erubeſcentia impudens paulò antè os & vultum ſuum manu & pallio oppoſitis obuelabunt; ita S. Hieron. Clarius, Vatabl. Palacius, Ribera, & alii. Arias vertit, *inuoluent myſtacem ſuum.* Pſeudoprophetę enim incedebant comptuli, & ad labra myſtaces alebant, quaſi ſponſi Penelopes; quales etiamnum videre eſt miniſtros verbi [illegible] Chriſti, ſed Caluini. Septuag. quoad

A rem eodem ſenſu, ſed quoad verba contrariè vertunt, Aperient omnes labra ſua contra eos. Sic enim verbotenus habent, *execrabuntur eos omnes* quaſi Hebr. עדה *ata* ſignificet & operire & aperire; verba enim Hebræa ſæpe duo contraria ſignificant.

Aliter explicat Delrio adagio 992. *operient*, inquit, *vultus ſuos*, tanquam rei morti addicti & dānati. His enim ſolebat velari facies, vti factum eſt Aman, Eſther 7. 9. & Suſannæ, Danielis 13. 32. & Ezechieli, ca. 12. 6. & Chriſto, Matth. 26. verſ. 66. & 67. Hinc illa Romanorum olim infauſta vox & ſententia: *Caput obnubito, infelici arbori ſuſpendito.* Hic ſenſus eſt eruditus & probabilis,
B prior tamen vti germanior, ita probabilior eſt: iteratum enim verbum *confundetur*, indicat hîc de pudore potiùs, quàm de morte agi.

Damnati velabant vultum.

Verſ. 8.] Verumtamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, iudicio & virtute: vt annunciem Iacob ſcelus ſuum, & Iſraël peccatum ſuum.

Verſ. 9.] Audite hoc principes domus Iacob, & iudices domus Iſraël: quia abominamini iudicium, & omnia recta peruer-
C titis.

Verſ. 10.] Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate.

Verſ. 11.] Princides eius in muneribus iudicabant, & ſacerdotes eius in mercede docebant, & Prophetæ eius in pecunia diuinabant: & ſuper Dominum requieſcebant, dicentes: Numquid non Dominus in medio noſtrûm? non venient ſuper nos mala.

D *Verſ.* 12.] Propter hoc cauſa veſtri, Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſyluarum.

Verumtamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, iudicio & virtute.] Opponit ſe pſeu- Verſ. 8.
doprophetis. q. d. Illi adulantur vobis, & mollia fauſtaque vaticinantur: at ego repletus ſum ſpiritu Dei forti, id eſt, duro, minaci, & acri; vt ſcilicet liberè, intrepidè, acriter & conſtanter prædicem Dei iudicium & virtutem, ſiue potentiam, id eſt, iuſtam & potentem eius vltionem, quam per Aſ-
E ſyrios & Chaldæos in vos ô Iſraëlitæ & Iudæi exercebit. Nota hîc tres dotes vero Prophetæ, Doctori, & Prædicatori neceſſarias, totidē vitiis pſeudoprophetæ oppoſitas. Prima, eſt *fortitudo*, qua nec blanditiis & muneribus capiatur, nec minis & pœnis cedat; ſed liberè & cōſtanter carpat ſcelera, etiam potentum, eiſque Dei iram & vindictā intētet. Hæc opponitur pſeudoprophetarum partim timiditati, qua placentia prædicāt, timentes diuitum & potentum offenſam; partim cupiditati, qua ob munera iiſdem proſpera vaticinantur. Secunda, eſt *iudiciū*, quo tum vera à falſis ſecernunt, vt non niſi vera & certa prædicent: tum maiora peccata à minoribus diſcernunt,

Tres dotes Prophetæ, robur iudicium & efficacia

vt illa acriùs, hæc leniùs ſuggillent: tum prudẽter & diſcretè quoſlibet mooent & docent pro cniuſque indole, captu & conditione: tum denique quaſi à Deo conſtitoti & inſpiritu iudiciom, id eſt, ſententiam damnationis & excidii in impios pronunciant. Hæc oppooitur pſeudoprophetarum mendaciis, indiſcretioni & adolationi. Tertia, eſt *virtus*, putà robor animi, & efficacia ſermoois, coi oullus reſiſtere poſſit. Hæc opponitur pſeudoprophetarum poſillanimitati, & vanæ garrulæque blandiloquentiæ.. Verùm ſciant Prophetæ has dotes non eſſe ſuas, ſed eſſe ſpiritus Dei, ab eoque ſibi aſpirari. Talis ſuit ſpiritos Eliæ, inuictus, acer & igneus, de quo Eccleſ. c.48. verſ. 1. & 6. *Surrexit Elias quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat: verbo Domini contiuuit cœlum, & deiecit de cœlo ignem ter. Qui deiecisti reges ad perniciem, & confregiſti facile potentiam ipſorum.* Talis fuit Iſaias cap. 58. verſ. 1. *Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuncio populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum.* Talis ſuit Ieremias cap. 6. 11. *Idcirco furore Domini plenus ſum, laborans ſuſtinens,* &c. Et verſ. 27. *Probatorem dedi te in populo meo robuſtum,* &c. *Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.* Talis Ioannes Baptiſta Matth. 3. 7. *Progenies viperarum, quis demonſtrauit vobis fugere à ventura ira?* Talis Paulus, qui diſputans de caſtitate, iuſtitia & iudicio ipſum Fœlicẽ præſidem, licet infidelem & impium, perculit & tremefecit, Actor. 24. 25. Tales Apoſtoli, qui recepto Spiritu ſancto, in ſpiritu vehementi contriuerunt naues & reges Tharſis; vt videre eſt in Actis Apoſtolorum. Tales erunt Elias & Enoch in fine mundi, certantes cootra Antichriſtum; de quibus dicitor Apoc. 11. 5. *Et ſi quis voluerit eos nocere ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum.*

Verſ. 10. *Qui ædificatis Sion in ſanguinibus.*] Ita & Syrus, & Arabicos. Tranſit Propheta à duodecim tribubus ad ſolas duas. Veriſimile enim eſt illum ea quæ præceſſerunt, ſæpiùs tum decem tribubus, tum duabus concionando enuociaſſe; ac tandem cùm decem tribus abductæ eſſent in Aſſyriam, ſolis duabus quæ remanſeraot eadem inculcaſſe. Senſus ergo eſt, q. d. Vos ô Iodæi, magnificas domos & palatia in Ieruſalem extruitis, & omni ſupellectile pretioſa inſtruitis, exugendo facultates, labores, & ſanguinem pauperum per iniqua tributa, iudicia, vſuras, fraudes, oppreſſiones, &c. iuxta illud Ecclic 34. 24. *Panis egentium vita pauperum eſt, qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt. Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum;* ita S. Hiero. Remig. Albert. Haymo & alii. Nam ſic iniquè ſpoliati, noo rarò fame & miſeriis, aut mœrore & indignatione moriuntur. Vnde Chald. vertit, *condentes domos ſuas in Sion cum ſanguine effuſo.* Tales ſuot qui bona hoſpitalium, orphanorum, viduarum, monachorum, aliaque quibus pupilli, ſenes, ægroti, paoperes, &c. ali debebant, in ſuos vſus conuertunt; qui, vt hîc dicitur, non tantùm fures ſunt, ſed & latrones ac homicidæ pauperum. Hoc eſt quod in Ioakim rege Iuda redarguit Ieremias cap. 22. 13. *Væ*, ait, *qui ædificat domum ſuam in iniuſtitia, & cœnacula ſua non in iudicio: amicum ſuum opprimet fruſtra, & mercedem eius non reddet ei;* vide ibi dicta..

Nota. Hæc prophetia, vt patet Ierem. 26. 18. edita eſt à Michæa ſub Ezechia rege, qui contra

A Aſſyrios muniuit muros Ieruſalẽ, Ideoq; domos muris vicinas, quæ ſolẽt eſſe pauperũ, deſtruxit, ne hoſtis eas occuparet, & vt ex earum lapidibus & materia muros inſtauraret. Hoc eſt enim quod ait Iſaias cap. 22. 10. *Et deſtruxiſtis domos ad muniendum murũ.* Vode ſuſpicatur Sanchez hîc taxari Ezechiæ priocipes, & præfectos & poblicorũ operũ, quòd domos has pauperum deſtruxeriot, occ eis pretium ex publico ærario perſoluerint. Aliàs enim immioente obſidione, domos muris vicinas, quæ vrbi periculũ creant, demoliri licet.

Moral. tyranni ditiones, dominia & regoa ſua ædificant & adaugent per cædes, rapinas & bella iniuſta; ita Theophyl. in Habacuc a. 12. Rurſum B tales ſuot principes, qui fiſci reditos per iniqua vectigalia, quaſi per rapinas amplificant. Quocirca B. Iſidor. Peluſiota lib. 1. epiſt. 37. hæc Michææ verba rectè adaptat & intorquet Euſebio Epiſcopo, qui eccleſiam in Peluſio ex oppreſſionibus pauperum ædificabat. Tertiò, tales ſunt iudices, qui ex iniquis mulctis mœnia & ædificia publica conſtruunt; qui corrupti muneribus reos abſoluuot, & inoocentes coodemnant. Quartò, qui officia & beneficia in cooſanguineos indignos, aot in peccatorum communiooe coniunctos, & adminiſtros libidinum & cupiditatum, cooferunt. Quiotò, qui, quaſi ſpiritualis lucri gratia, & ſuſpectas domos ingrederentor, C aut liberiùs cum impudicis loquerentur. Sextò, qui religionis prætextu parentes extrema laborantes indigentia deſereret, qoibus vſui eſſe poſſet: aut filiis ſuaderet, vt eleemoſynas quibus egeni parẽtes iuuãdi erãt, in templa potiùs materiata, & in ſacerdotes conuerterent; quos Chriſtus reprehendit Matth. 15. 5. Delrio adagio 993.

Principes eius in muneribus (id eſt, pro muoeribus, propter mooera) *iudicabant, & ſacerdotes* Verſ. 11.
eius in (id eſt, pro) *mercede docebant, & Propheta eius in* (id eſt, pro) *pecunia diuinabant.*] Pro *in* enim heb. eſt *beth* pretij, ſignificans pro, propter. Carpit principes quòd in iudicio duplicem iniuſtitiam committerent. Primò, vendendo ſententiam. Secondò, peruertendo eam, & ſontem abſoluendo, inſontem damnando propter muoera. Secoodò, carpit doctores legis, quòd ſacram doctrinam legis diuinæ venderent pecunia; quod eſt ſimonia, vti docent Theologi, ac nominatim ooſter Leſſius tract. de ſimonia dubit. 2. initio, & dubit. 13. dicto 3. & 4. Tertiò, carpit pſeudoprophetas, quòd oracula venderent auro; qood pariter erat ſimooia, noo in reipſa (quia hæc oracula non erant ſacra, imò oec vera; quia non ſuggeſta à Deo, ſed ficta ex cerebro) ſed in ipſorum opinione, & æſtimatione vulgi, qoi hæc oracula vera & diuina eſſe cenſebant. Ecce hiſce modis ædificabant Sioo in ſanguioibos, & Ieruſalem in E iniquitate, vti præceſſit. Hæc enim verba illa priora, quaſi theſin per hypotheſin, & per exempla explicant.

Et ſuper Dominum requieſcebant.] Hebr. ישענו *iiſſacnu*, id eſt, Domino innitebantur; ſicut æger vel ſenex iooititur & incumbit baculo ſuo; ita Chald. Pagnin. & Tigurin. q. d. Hi pſeudoprophetæ cùm ſint ſeductores, & pleni ſceleribos, tamen quaſi pij & ſancti eſſent, ſecurè quieſcunt in Dei cura & prouidentia, dicentes: Ieruſalem eſt vrbs ſancta, nos ſumus populus Dei, iuxta illud Ierem. 7. 4. *Templũ Domini, templum Domini, templum Domini eſt.* Ergo Deus noſter nos tuebatur, nec ſinet vrbem & templum ſuum euertici,

popolum

populum ſuum tradi hoſtibus; ita S. Hiero. Cyril. Theod. Lyran. Clarius & alii. Ingens hæc eſt impiorum impudentia & præſumptio, quòd cũ Deum grauiſſimè offendant, ſperent tamen, imò non dubitent ſe ab eo, imminente hoſte vel periculo, protectum iri.

Verſ. 12.

Propter hoc, cauſa veſtri (quia ſcilicet vos ædificatis Sion in ſanguinibus. & Ieruſalem in iniquitate, vti dixi verſ. 10. Hinc vt in eo puniamini, in quo peccaſtis, atque vt pœna ſternat culpam) *Siõ quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit.*] q. d. Chaldæi diruẽt magnificas domos, quas in Ieruſalem ex rapinis pauperum ædificaſtis, ita vt ex iis non ſuperſint niſi rudera & acerui lapidum, atque vrbs ipſa deſoletur & complanetur, fiatque ager aratro arabilis. Sion propriè ſignificat ſuperiorem vrbis partem, in qua erat tẽplum, & arx Dauid: Ieruſalem verò erat inferior, & maior pars vrbis, monti & arci Sion ſubiecta, ſæpe tamen per ſynecdochen tota vrbs Ieruſalem vocatur *Sion.*

Vrbis condendæ & diruendæ ritus per aratrum.

Arabitur.] q. d. Sion à Chaldæis funditus vaſtabitur, ac dilectis muris & domibus, fiet quaſi campus & ager arabilis. Nota. Sicut moris erat apud veteres vt vrbem ædificaturi, eius ambitum circumducto aratro ſulcando delinearent, & circumſcriberent, ibique eam muro & foſſa cingerent & communirent; vnde locum ex quo terram foderant, foſſam vocabant. Hinc Virgil.

Interea Æneas vrbem deſignat aratro.

ita viciſſim hoſtes captam à ſe vrbem planè euerſuri & annihilaturi, euerſis muris & ædibus aratrum vrbi inducebant: hoc enim erat ex vrbe pagum & agrum efficere. Hinc Modeſtinus in l. *Si vſusfructus*, 21. ff. quibus modis vſusfructus amittatur. *Si*, ait, *vſusfructus ciuitati legetur, & aratrum in ea ducatur, vt paſſa eſt Carthago, ciuitas eſſe deſinit, ideoque, quaſi morte deſinit habere vſumfructum.* Et Horat. lib. 1. ode 16.

Imprimerétque muris
Hoſtile aratrum exercitus inſolens.

Et Virgilius.

Et campos vbi Troia fuit.

Vrbis etymon.

Et Iſidor. lib. 75. cap. 1. *Vrbs*, ait, *aratro conditur, aratro vertitur.* Hinc vrbs dicta eſt ab vruo, id eſt, ab aratri curuatura, quam vrbi circumducebant: vnde vruare vel vrbare, idem erat quod aratro definire, ait Pompon. Iureconſ. Primitus enim locis editis foſſam ducere, & vallo circumdare ad ſui tutelam cœperunt, & ſic vrbes oppidaque inchoarunt. Hinc Varro ait vrbem dici, quòd aratro ſit præfinita; & mœnia quaſi munia, & murũ à munitione; & oppidũ, quòd muniatur opis cauſa. Antiqui enim iunctis bobus, tauro & vacca Hetruſco ritu, in condendis vrbibus interiore aratro circumagebant ſulcum, intra quem vrbem ædificarent. Hoc faciebant religionis cauſa die auſpicato, vt vrbs foſſa muróque munita felix eſſet. Hinc Poëta:

Apta dies legitur qua mœnia ſignet aratro.

Et mons templi in excelſa ſiluarum.] quaſi dicat. Mons Sion, in quo ædificatum eſt templum, eo cæteriſque ædibus incenſis ita deſolabitur, vt videatur eſſe quaſi rupes ruderum; ſicut in ſiluis montium in vertice eminent iuga & rupes, quaſi excelſa & culmen ſiluæ; ita S. Hieron. Chald. Remig. & Arias. Secundò, q. d. In monte Sion euerſo templo, ſuccreſcẽt arbores, vt mons ſilueſcat, fiatque ſilua; ita Theod. Lyra. & Vatab.

Nota. Hæc Michææ prophetia à ſenibus Iſraël citatur Ieremiæ 26. 18. vt ea defendant Ieremiam ſimilia prophetantem, eumque à morte liberent. Ibidem illa dicitur edita ſub Ezechia rege, ſcilicet poſtquam decem Tribus anno ſexto eiuſdem abductæ ſunt in Aſſyriam. Vnde omiſſa Samaria, vtpote iam euerſa, ſolam Ieruſalem hîc & deinceps vſque ad finem prophetiæ compellat & alloquitur Michæas. Porrò ibidem iidem ſenes dicunt hanc Michææ prophetiam non eſſe adimpletam, eo quòd populus, ea perculſus pœnitentiam egerit, atque impetrarit à Deo veniam, & ſententiæ de exſcindenda vrbe abolitionem. Ita putabant ipſi, ſed falsò. Nam ſententia hæc Dei non fuit abolita, ſed ſuſpenſa dumtaxat, & dilata vſque ad tempora Ieremiæ, qui rurſus eãdem renocauit & renouauit cap. 25. 11. dicens: *Erit vniuerſa terra hæc in ſolitudinem, & in ſtuporem, & ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis.* Et c. 26. 9. *Sicut Silo erit domus hæc, & vrbs iſta deſolabitur, eo quòd non ſit habitator.* Itaque factum eſt anno 11. Sedeciæ, quod Nabuchodonoſor regnum Iuda cum vrbe & templo euertit. Michæam enim minari ad literam excidiũ Chaldæorum, non Romanorum (vti cenſuit Euſeb. lib. 8. Demonſtr. c. 8. motus ea ratione, quòd tũc tantùm euerſa ſit Ieruſalem, eo quòd ædificata ſit in ſanguinibus, vti ait hîc Michæas verſ. 18. putà in ſanguine & nece Chriſti, ſed perperam. Nam ob ſanguinem Chriſti non ędificata, ſed deſtructa eſt Ieruſalem à Tito) patet tum ex Ieremia locis iam citatis, tum ex eo quòd Michææ tempore inſtabat Iudæis clades per Chaldæos, non per Romanos. Typicè tamen & allegoricè hæc ſpectant ad eorum excidium per Titum & Romanos: horum enim prodromi, & quaſi antitypi fuere Chaldæi. Romani enim perſecerũt id quod inchoarunt Chaldæi, dum plenum & extremum exitium Hieroſolymæ & reipub. Iudæorum intulerunt.

Trop. vrbs euerſa eſt anima peccatrix.

Tropol. Ieruſalem eſt anima ſancta, & Deo per gratiam dicata & conſecrata: hæc euertitur per peccatum mortale, fitque aceruus lapidum & ruderum, id eſt, paſſionum & vitiorum omnium indigeſta congeries, quæ antea fuerat conſtructa ex gemmis, iiſque circumdata & quaſi coronata, de quibus Apoc. 21. 19. Gemmæ ſunt dotes & virtutes, Sion eſt mens & ratio (quæ in homine eſt id quod in vrbe eſt arx, quodque in Ieruſalem erat Sion, id eſt, ſpecula) quæ antea prouidebat & diſponebat opera virtutum, iam poſt peccatum quaſi ager aratur à diabolo, vt ſerat zizania, vepres, aconita & venena peccatorum & ſcandalorum; templum eſt ſpiritus, qui antea Deo adhærens iuges ipſi orationis, meditationis & laudis offerebat hoſtias, iam poſt peccatum fit ſilua denſa inutilibus & noxiis arboribus, id eſt, cogitationibus & curis, in qua verſantur feræ, id eſt, dæmones, qui ibidẽ beſtiales & ferinos ſuos mores introducunt, imò ex homine beſtiã, ex templo idolum, ex angelo dæmonem efficiunt. Hanc animæ triſtem commutationem & cladem, totis Threnis deſcribit & plangit Ieremias; vbi inter cætera ait capite 2. verſ. 5. & 6. *Præcipitauit Iſraël, præcipitauit omnia mœnia eius, diſſipauit munitiones eius, Et diſſipauit quaſi hortum tentorium ſuum, demolitus eſt tabernaculum ſuum*, &c. Et Pſaltes pſal. 78. 1. *Deus venerunt Gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum ſanctum tuum, poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam.* Similia habet Iſaias cap. 1. 7. & ſequent.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Prædixit Michæas c.præcedenti verſ.vltimo,montem Sion & templi vaſtandũ à Chaldæis;nunc vt de more triſtibus læta ſubiungat,vt ſuos conſoletur, docet eundẽ reſtituẽdum;imò ſuper omnes montes erigendum per Chriſtum, quia ſcilicet in Sion Chriſtus inchoabit Eccleſiam ſuam diuinam & cœleſtem,ad quam velut arcem & ſpeculam excelſam ex toto orbe confluent turmatim omnes gentes,quia de Sion exibit lex,& verbum Domini de Ieruſalem. Porrò in Eccleſia non fore bellum,ſed ſummam pacẽ prænunciat. Et regnabit,*inquit*,Dominus in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in æternum ,Et veniet poteſtas prima regnum filiæ Ieruſalem. *Hinc ſecũdò, verſ.10.conſolatur Iudæos, qui captiui ituri erant in Babylonem, quòd breui inde ſint liberandi à* Deo,*qui hoſtes eorum Chaldæos conteret, & Sioni robur priſtinum reſtituet.*

Michæas Iſaiæ aſſecla. *Nota.Priorem & maiorem huius capitis partem mutuatus videtur Michæas ex Iſaia c. 2. vbi eadem penè ad verbum habentur. Nam Iſaias facilè quadraginta annis ante Michæam,idipſum prædixiſſe videtur.Id colligimus ex eo, quòd priora quinque capita Iſaias dictaſſe videtur ſub Ozia rege.Nam 6.c.ſic incipit:* In anno quo mortuus eſt Ozias. *Cùm ergo viſionem ſexti capitis habuerit anno vltimo Oziæ, videtur viſiones præcedentium capitum quinque,ſub prioribus eiuſdem regis annis à Deo accepiſſe; Michæas autem hæc prophetauit ſub* Ezechia*, qui fuit pronepos Oziæ, vti dixi cap.præced. v.vltimo.Nam inter Oziam & Ezechiam interceſſerunt Ioathan, qui 16.annis; & Achaz, qui totidem regnauit. Adde aliquot annos Oziæ & Ezechiæ(Michæas enim poſt excidium Samariæ,quod anno 6.* Ezechiæ *contigit,hæc vaticinatus eſt)habebis annos 40. & amplius,quibus Iſaias hoc ſuum c. 2.oraculum ante hocce Michæa accepit & edidit.*Quia *ergo hæc explicui Iſaiæ c.2.ea hîc non repetam, ſed breuiter caput hoc percurram.*Lector *conſulat ea quæ notaui in Iſaia.*

Verſ. 1.] Et erit: In nouiſſimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles: & fluent ad eum populi. A

Verſ. 2.] Et properabunt gentes multæ, & dicent: Venite, aſcendamus ad montem Domini,& ad domum Dei Iacob: & docebit nos de viis ſuis, & ibimus in ſemitis eius: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Ieruſalem. B

Verſ. 3.] Et iudicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes vſque in longinquum: & concident gladios ſuos in vomeres,& haſtas ſuas in ligones:non ſumet gens aduerſus gentem gladium: & non diſcent vltrà belligerare.

*Verſ.*4.] Et ſedebit vir ſubtus vitem ſuam,& ſubtus ficum ſuam, & non erit qui deterreat: quia os Domini exercituum locutum eſt.

Verſ. 5.] Quia omnes populi ambulabunt vnuſquiſque in nomine Dei ſui: nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei noſtri in æternum & vltrà.

Verſ. 6.] In die illa,dicit Dominus ,congregabo claudicantem: & eam, quam eieceram,colligam;& quam afflixeram.

*Verſ.*7.] Et ponam claudicantem in reliquias: & eam, quæ laborauerat, in gentem robuſtam: & regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in æternum.

E*T erit in nouiſſimo dierum.*] Dixi Iſaiæ 2. *Verſ.*1. ex communi Patrum ſententia, tempus Meſſiæ vocari nouiſſimũ, Hebr. אחרית *acharit*,id eſt,ſequens,poſterum, cõſequens,ſuccedens; quia illi nulla alia lex, nulla alia Eccleſia, nulla alia religio, ſacrificia & Sacramenta ſuccedent, ſicut illud ſucceſſit veteri legi & Synagogæ,Sacramentis & ſacrificiis Moſaicis:hæc ſucceſſerunt legi & ſtatui naturæ. Rurſum idem Meſſiæ tempus Sioni & Iudæis eſt nouiſſimum, quia cœpit in eorum excidiu, cùm ipſi à Tito & Romanis planè exciſi & euerſi ſunt: quod excidium durabit vſque ad finem mundi, vti prædixit Daniel c. 9.verſ. vlt. Perperam ergo Iudæi ex C

hoc

hoc loco exſpectant ſuum Meſſiam, qui in fine mundi, quaſi alter Salomon, ipſis Ieruſalem, tẽplum & regnum priſtinum reſtituturus ſit.

Perperam quoque nonnulli Catholici apud Theodor. hæc adimpleta cenſent in reditu Iudæorum è Babylone. Alii ſub Ezechia rege pio, qui reſtituit & auxit cultum Dei in Sion, mittens legatos per totam Iudæam, qui dicerent: *Venite ad ſanctuarium Domini, quod præparauit in æternum*, 2. Paralip. cap. 29. Nam quæ hîc dicuntur, longè auguſtiora ſunt, quàm vt conueniant Ezechiæ, Cyro, Eſdræ, &c. Adde: Ezechias legatos iſtos miſit anno primo regni ſui, vt patet 2. Paral. 29. & ex Ioſepho lib. 9 Antiq. c. 3. Michæas autem hæc prædixit poſt annum ſextum Ezechiæ, vti dixi c. præced. verſ. vltimo: non prædicit autem id quod iam factum, ſed quod adhuc futurũ erat. De fide ergo eſt, hunc locum ad literam intelligendum eſſe de tempore Chriſti, & Eccleſiæ ac legis Euangelicæ. Ita enim interpretantur omnes Patres, quos citaui Iſaiæ 2. & fusè citat hîc Chriſt. à Caſtro.

Erit mons domus Domini.] Id eſt, domus Domini in monte ædificata, quæ non eſt alia quàm Eccleſia Chriſti, inchoata & fundata in monte Sion. Eſt hypallage, ſic enim mons templi, vocatur templum montis Sion, Iſaiæ 30. 29. *Qui pergit*, inquit, *cum tibia, vt intret in montem*, id eſt, in templum, *Domini, ad fortem Iſraël.* Similia ſunt pſalm. 47. 2. pſalm. 73. 2. & alibi. Secundò, propriè, *mons domus Domini* eſt ipſe mons Sion, in quo vti olim Salomon corporale templum, ita Chriſtus ſuum ſpirituale & antitypum, putà Eccleſiam, inchoauit & ædificauit. Promittit enim Propheta montis & templi per Chaldæos euerſi, reſtitutionem & reſtaurationem per Chriſtum. Hic ſenſus cum priore concurrit, & eodem redit.

Nachon quintuplex. *Præparatus*] Hebr. נכון *nachon*, id eſt, primò, fundatus, firmatus, ſolidatus, vt nullæ vires, imò nec inferorum portæ eum euertere poſſint. Secundò, *nachon*, id eſt, verus & certus; quia Eccleſia nil docet falſum, ſed eſt firmamentum & columna veritatis, 1. Timoth. 3. 15. Tertiò, *nachon*, id eſt, rectus, erectus, qui nihil habet curui & torti; Eccleſia enim rectam virtutis & ſalutis viam docet, mentémque rectà in cœlum ad Deum erigit & dirigit. Quartò, *nachon*, id eſt, præparatus, diſpoſitus, ordinatus; quia in Eccleſia omnia ſunt ritè & decenter ordinata, atque per Eccleſiam militantem fideles præparantur & ordinantur ad triumphantem, putà à gratia ad gloriam, à terra ad cœlum, à merito ad præmium. Denique *nachon*, idem eſt quod integer, perfectus, directus, ordinatus, ideóque incedens proſperè, fœlix & fortunatus.

In vertice montium.] q. d. Mons hîc, putà Eccleſia Chriſti, tranſcendet omnes leges, ſcholas, doctrinas, inſtructiones, religiones, Synagogas Iudæorum & Philoſophorum, quæ inter homines videbantur eminere quaſi montes, adeóque quidquid ſub ſole celſum eſt & ſublime ſuperabit, imò calcabit, & ſubiiciet ſibi. Mons hîc notat arduam & cœleſtem eſſe doctrinam & vitam Chriſti & Eccleſiæ.

Et fluent ad eum populi.] Turmatim inſtar fluuii. Vnde Iuſtin. contra Tryph. legit, *& flumen ponent in eo populi.* q. d. ad Eccleſiam concurrent omnes gentes, paſſibus non corporis, ſed mentis & ſpiritus. Miraculum eſt ſi aquæ è valle A aſcendant, & fluant in montem: ita miraculum eſt, quòd gentes terrenæ aſcendant in Eccleſiam, cuius doctrina & vita montoſa eſt, ardua & cœleſtis: nimirum id efficit gratia Chriſti potens & alta, vtpote è cœlo demiſſa. Sicut ergo aquæ è fontibus deductæ per canales in vallem, in valle exiliunt & aſcendunt penè ad altitudinem ſuæ originis: ita aquæ hæ cœleſtis gratiæ deriuatæ in valles, id eſt, in corda hominum, ea ſecum exilire faciunt in cœlum, vitamque cœleſtem inire & amplecti. Huc ſpectat illud Euripidis in Medea: *Surſum ſacrorum fluuiorum feruntur fontes.*

Et dicent: Venite aſcendamus ad montem Do- *Verſ. 2.* B *mini.* q. d. Gentes viſis & auditis miraculis, innocentia, ſanctitate & doctrina cœleſti Apoſtolorum & fidelium, hortabuntur ſe inuicem dicendo: Eia aſcendamus ad Eccleſiam, illi aſcribamur; ipſa enim eſt mons, & Sion templúmque Dei, ibi nos *docebit de viis ſuis*, id eſt vias ſuas (eſt Hebraiſmus) *& ibimus*, id eſt, ambulabimus greſſibus mentis, non corporis, *in ſemitis eius.*] q. d. Deus in Eccleſia docebit nos voluntatem ſuam, ſuaſque leges; dabitque gratiam, vt eas voluntate & opere expleamus. Hoc enim eſt ire vel ambulare in viis & ſemitis Dei. Vnde ſeptuag. apud S. Hieron. vertunt, *oſtendet nobis viam ſuam*; S. Iuſtin. contra C Tryphon. *illuminabunt nos*, ſcilicet gentes & populi multi.

Quia de Sion egredietur lex.] Putà lex gratiæ Euangelii Chriſti: Apoſtoli enim recepto Spiritu ſancto in Sion die Pentecoſtes, inde egreſſi in varias prouincias, legem Chriſti omnibus gentibus prædicarunt. Hæc verba poſſunt accipi, vel vt gentium ſe inuicem adhortantium ad Eccleſiam, q. d. Aſcendamus ad Sion, id eſt, ad Eccleſiam natam in Sion; quia inde prodit, & prodibit lex gratiæ & ſalutis, vel vt Prophetæ Michææ. q. d. Ideo fluent omnes gentes ad Sion, quia videbunt non aliam eſſe legem & fidem veram, quàm eam quæ prodit ex Sion; quæ ſcilicet D annunciatur ab Apoſtolis prodeuntibus ex Sion, vti ego Michæas prædico & aſſeuero: ita Lyranus & Arias.

Et iudicabit.] Scilicet verbum Domini, vel potiùs (quod tamen eodem redit) ipſe Deus Iacob, de quo verſ. 2. per verbum & Euangelium ſuum. q. d. Deus per Euangelium populos inter ſe antea diſſidentes componet, eis ius dicet, lites omnes dirimet, vt poſitis odiis & diſſenſionibus, omnes in eadem Eccleſia, communi ſpiritu fidei & charitatis conſpirent, habitent, viuántque cõcorditer & iucundè quaſi fratres. Secundò, aliter Vatabl. q. d. *Iudicabit*; ſcilicet mons domus Domini, id eſt, Eccleſia. q. d. Si quando aliquod du- *Verſ. 3.* E bium in fide, vel difficultas in religione acciderit, Eccleſia ea ſoluet & componet: vtpote quæ à Spiritu ſancto recta, falli non poteſt. Tertiò, à Caſtro, q. d. *Iudicabit*, id eſt, verbum & Euangelium Dei iudicium exercebit inter multas opiniones, quas habent omnes populi de vita benè & beatè inſtituenda: nimirum damnando & reprobando falſas & ſtultas, quales ſunt de ſectanda auaritia, gloria, ambitione, vltione ſui, deliciis ac pompis huius vitæ; ac veras eruendo, probando, & docendo de modeſtia, humilitate, concordia, charitate mutua, pace, paupertate, & ſimilibus, eaſque hominum mentibus ingerendo & inſtillando.

Vſque in longinquum.] q.d. Iudicabit populos longè latéque toto orbe diſperſos; &, vt Tigurina vertit, *procul diſſitos*; aliter Chald. *in longinquum*, ſcilicet tempus, putà *in perpetuum*.

Et concident gladios ſuos in vomeres.] q. d. Deus per Chriſtum & Apoſtolos iudicabit & componet omnes lites; inducétque legem pacis, concordiæ, amoris; itaque quantum eſt ex parte ſua, vi gratiæ & Euangelii ſui, tollet omnia diſſidia & bella; vt gentes arma bellica deponant, imò mutent in inſtrumenta pacis; putà in aratra & ligones, quibus in pace colitur terra. Atque vt hoc ortu ſuo portenderet, natus eſt Chriſtus ſub Auguſto Cæſare, cùm domitis vel occiſis tyrannis omnibus, ſub eo iam monarcha, Iano clauſo, mũdus plena pace frueretur; ita S. Cyrillus, Clarius, Arias & alii. Vide dicta Iſaiæ 2. 4. & Ioëlis 3. 10.

Verſ. 4. *Sedebit vir ſubtus vineam ſuam, & ſubtus ficum ſuam.*] Eſt Hebræa phraſis, parabolicè ſignificans quietiſſimam ſecuritatem, quam attulit lex Chriſti, vtpote lex charitatis, cõcordiæ & pacis: ita vt ſecurè & iucundè ſine hoſtis metu, in ſuis domibus & prædiis fideles degere, ſuiſque rebus, ficubus & vuis frui poſſint; quaſi ſedentes ſub arbore otiosè, ficus & fructus in os cadentes exciperent.

Verſ. 5. *Quia omnes populi ambulabunt, vnuſquiſque in nomine Dei ſui: nos autem ambulabimus in nomine Domini in æternum & vltra.*] q. d. Licet cæteri populi infideles colant ſuos deos, varii varios; fideles tamen & Chriſtiani, qualis ſum ego Michæas, meique ſimiles, vnanimiter & conſtanter vnum verum Deum ac Dominum colemus, ipſi ſoli ſeruiemus toto corde & mente; ipſi qui ſolus ſaluare poteſt confiſi, ſecurè viuemus in pace, ſine metu hoſtium etiam, & in æternum, & vltra, id eſt, in omnem omnino æternitatem. Eſt hyperbole: æternitas enim quia immenſa, ſuperat omnem hominis conceptum, ideò addit τὸ *& vltra*. q. d. Durabit hæc pax per omnia ſæcula, per omnem æternitatem, quam mente concipere poſſumus; & vltra, ſi quid vltra ſit: ſicut reuera vltra conceptum noſtrum quem formamus de æternitate, ſuperſunt immenſa ſæcula. Nos enim concipimus æternitatem, quaſi millia & milliones annorum plurimos: at poſt hos ſupereſt æternitas. Nota τὸ *nos*: Michæas enim licet Iudæus, & filius veteris teſtamenti, tamen præuiſione ſua, fide, ſpe, animo & voto iungit ſe filiis noui teſtamenti & Chriſtianis, quaſi fratribus ſuis, ex eodem parente Chriſto, ac fide gratiaque Chriſti genitis; cùm tamen non viſurus eſſet Chriſtum & Chriſtianos, nec eorum tempore victurus. Sancti enim veteris teſtamenti, ob fidem in Chriſtum venturum, pertinuerũt ad nouum teſtamentum: quia ab eo, putà à Chriſto, in præſcientia & prædeſtinatione Dei futuro, omnem ſuam gratiam & iuſtitiam hauſerunt, vti doctè docet S. Auguſt. lib. 3. contra duas epiſt. Pelag. cap. 4. *Hi* (Chriſtiani ſeruili metu legem ſeruantes) inquit, *ad vetus pertinent teſtamentum, quod in ſeruitutem generat; quia facit eos carnalis timor & cupiditas ſeruos, non Euangelica fides ſpes & charitas liberos: ſub gratia verò poſiti, quos viuificat ſpiritus, & fide iſta faciunt, quæ per dilectionem operatur in ſpe bonorum non temporalium, ſed æternorum; præcipuè credentes immediatorem, per quem ſibi non dubitant & ſpiritum gratiæ ſubminiſtrari, vt bene iſta faciant, & ignoſci poſſe cùm peccant. Hi pertinent ad teſtamentum nouum, filii promiſſionis & regenerati à Deo patri, & libera matre. Huius generis fuerunt antiqui omnes iuſti, & ipſe Moyſes teſtamenti miniſter veteris, heres noui: quia ex fide qua nos viuimus, vna eadémque vixerunt, incarnationem, paſſionem, reſurrectionémque Chriſti credentes futuram, quam nos credimus factam.*

In die illa.] Meſſiæ, Eccleſiæ, Euangelii, gratiæ, & noui teſtamenti. De illa enim egit ab initio capitis huc uſque; ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, Lyran. Vatab. & alii paſſim. Verſ. 6.

Congregabo claudicantem, & eam quam eieceram, colligam.] Theodor. per claudicantem & eiectam, accipit gentilitatem. q.d. Per Chriſtum colligam populum Gentilem, huc uſque à Deo neglectum, abiectum, & claudicantem in fide & religione; quia nunc inſtinctu naturæ coluit vnum Deum creatorem cœli & terræ, nunc vana ſuperſtitione & traditione auorum, coluit idola. Verùm de Gentium vocatione egit Propheta verſ. 2. Hîc ergo ſuam gentem conſolatur, agitque de vocatione Synagogæ & Iudæorum, quorum rex conſtitutus eſt Chriſtus, regnare incipiens in monte Sion.

Dico ergo claudicantem & eiectam vocari hîc Synagogam Iudæorum; tum quia illa claudicauit in fide, modò colendo Deum, modò idola, iuxta illud Eliæ ad eoſdem filios: *Vſquequò claudicatis in duas partes? Si Dominus eſt Deus, ſequimini eum: ſi autem Baal, ſequimini illum*, 3. Reg. 18. 21. Eò enim alludit Michæas; tum quia claudicauit præ fatigatione itineris eundo in captiuitatem nunc Babylonicam, nunc Perſicam, nunc Græcam ſub Antiocho. Vnde vocatur eiecta, diſperſa & vagabunda per omnes gentes; ita Vatablus. Claudicans ergo per metalepſin, idem eſt quod fatigata, dolens, ærumnoſa, afflicta. Vnde explicans ſubdit. *Et quam afflixeram, conſolabor.* Ita Chald. vertit enim, *congregabo tranſlatos, & diſperſos colligam, & illos quibus malefeci propter peccata populi mei.* Hæc ergo prophetia cœpta eſt impleri tempore Chriſti, qui è Iudæis Apoſtolos, primóſque fideles in Eccleſiam ſuam collegit: in dies autem perfectiùs impletur, dum variis in locis plures Iudæis in Eccleſiam congregantur: perfectiſſimè autem implebitur in fine mundi, cùm omnis Iſraël ſaluus fiet, vti intellexit S. Iuſtin. dialogo contra Tryphonem.

Synagoga vocatur claudicans Curt

Et ponam claudicantem in reliquias.] Id eſt, in poſteritatem. q.d. Faciam vt Synagoga conuerſa ad Chriſtum, factaque fidelis, ſit fœcunda, & multos producat Deo filios, & magnam ſobolem. Vnde explicans ſubdit. Verſ. 7.

Et eam quæ laborauerat, eundo in captiuitatem & diſperſionem (id eſt, vt Tigurina, *& procul propulſam*) *in gentem robuſtam.*] Tum numero, tum fortitudine. Tales fuerũt Apoſtoli è Iudæis prognati, aliique ſimiles viri Apoſtolici, orbis doctores & domitores; ita Vatabl. Arias & alii. Hinc ſequitur.

Et regnabit Dominus (Chriſtus) *ſuper eos in monte Sion.*] Putà in Eccleſia, quæ cœpit in Sion: Eccleſia inquam, tum militante, tum triumphante, *ex hoc nunc, & vſque in æternum.* Audi S. Hier. *in gentem robuſtam, in nomen videlicet Chriſtianum, quod non gladius, non ignes, non tormenta ſuperabunt. Vide fidem & paſſionem Martyrum, & de robuſta gente non ambiges.*

Verſ. 8.

Verſ. 8.] Et tu turris gregis nebuloſa filiæ Sion vſque ad te veniet: & veniet poteſtas prima, regnum filiæ Ieruſalem.

Verſ. 9.] Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor ſicut parturientem?

Verſ. 10.] Dole, & ſatage filia Sion quaſi parturiens: quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione, & venies vſque ad Babylonem? ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum.

Verſ. 11.] Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ, quæ dicunt: Lapidetur & aſpiciat in Sion oculus noſter.

Verſ. 12.] Ipſi autem non cognouerunt cogitationes Domini, & non intellexerunt conſilium eius: quia congregauit eos quaſi fœnum areæ.

Verſ. 13.] Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas: & comminues populos multos, & interficies Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino vniuerſæ terræ.

Verſ. 8. Turris gregis, quæ?

Et tu turris gregis nebuloſa filia Sion vſque ad te veniet: & veniet poteſtas prima.] Nota primò, *turris gregis* in Script. vocatur locus ille in quo Iacob pauit greges, Geneſ. 35. verſ. 21. nec enim aliũ locum hoc nomine appellatũ in Script. vel apud Ioſephum, aut Chorographus terræ ſanctæ legimus; ita S. Hieron. Remig. Haymo, Rupert. Lyran. & alij paſſim. Audi ex iis Adrichomium in Deſcriptione terræ ſanctæ: *Turris gregis, hebr. ader, ſiue eder, campus eſt vberrimus paſcuis, & grandibus oliuis refertus: diſtat paſſibus ferè mille à Bethlehem, vbi Iacob patriarcha fixit tabernaculum, & pauit greges ſuos: ibique eo habitante, Ruben patris thorum violauit. Atque hoc ipſo in loco paſtores, vt prædixerat Propheta Michæas, nocte vigilantes ſuper gregem ſuum, viderunt & audierunt angelos canentes: Gloria in excelſis Deo. Vbi poſtea templum erectum eſt SS. Angelorum à B. Helena. Atque adeò ſacellum hîc erectum eſt in tanta rei memoriam medie in agro.* Addunt Haymo, Remigius, & Beda lib. de Locis ſanctis cap. 8. paſtores hoſce numero fuiſſe tres.

Quare licet Hebræi, teſte S. Hieron. in Tradition. Hebr. in Geneſ. cap. 35. opinentur turrim gregis fuiſſe in Ieruſalem, eo loco in quo poſtea ædificatum eſt templum; tamen ipſe S. Hieron. ibidem, & in Epitaphio S. Paulæ, & in locis Hebr. & alibi, ac paſſim Interpretes & Chorographi docent turrim gregis fuiſſe iuxta Bethlehem, ibique angelus paſtoribus gregem ſuum paſcentibus nunciaſſe Chriſti ortum. Dicta eſt *gregis*, inquit S. Hieron. in Tradit. Geneſ. 35. *Vbi vel angelorum grex in ortu Domini cecinit, vel Iacob pecora ſua pauit, loco nomen imponens, vel, quod verius eſt, quodam vaticinio futurum iam myſterium monſtrabatur*, quòd ſcilicet angelus ibidem paſtoribus gregem paſcentibus euangelizaret Chriſti natiuitatem. Ad literam turris hæc dicta eſt *gregis*, ante Iacob, vt videtur; eo quòd paſtores iuxta illam, vtpote luco compaſcuo, ſolerent paſcere greges, atque noctu ad caulas quæ in turri, vel iuxta turrim erant, ſeſe cum gregibus ſtabulatum recipere, vti notarunt P. Salmeron & Barradius in Lucæ c. 2.

Ophel turris quæ?

Secundò, pro *nebuloſa* Hebr. eſt *Ophel*, quæ erat turris excelſa in Sion, iuxta atrium templi, quam ita ex Ioſepho deſcribit Adrichom. *Ophel, quam Ioſephus Ophlam nominat, erat turris enormi altitudine, quaſi nubi caput inſerens; atque arx munita, firmo muro cincta, templo propinqua; extra murum tamen qui habitationem ſacerdotum claudebat. In huius muro Ioathan rex multa conſtruxit: atque Manaſſes eoſque vrbis muros reparauit. In hac habitabant Nathinæi. In hanc fugiens Manahem tyrannus captus eſt & occiſus. Hanc tandem Titi milites combuſſerunt.*

Ab altitudine dicta eſt *Ophel*, id eſt, tenebræ, caligo, nubilum; quod vſque ad nubes erigeret caput, & in contemplando eius culmine oculi caligarent; ita S. Hieron. in Iſaiæ 32. 14. Quare minùs rectè aliqui cenſent turrim nebuloſam vocari turrim Pſephina, quæ octoangularis erat, erecta ſuper rupem excelſam, ſeptuaginta cubitos alta, inter Septemtrionalem & Occidentalem vrbis murum, ex qua ſereno cœlo Arabia, mare, & fines Chananææ conſpici poterant, quam Titus expugnauit teſte Ioſepho lib. 6. Belli c. 2. 5. & 6. nam in Hebr. hîc non eſt Pſephina, ſed Ophel. Denique pro *Ophel* Septuag. vertunt αὐχμώδης, quod quadrupliciter verti poteſt. Primò, caliginoſus, & opacus. Secundò, ſqualens; hæc duo habet S. Hieron. Tertiò, aridus. Quartò, ſitiens vel ſiticuloſus: quæ enim arida ſunt, ſunt pariter ſqualentia, ſiticuloſa & opaca.

Symbol. caligo Dei eſt Ophel.

Symbolicè, Ophel ſignificat celſitudinem & caliginem in qua habitat Deus: ad hanc enim accedere & erigere ſe conatur Sion, id eſt, Eccleſia, & anima fidelis. Deus enim *habitat lucem inacceſſibilem*, 1. Timoth. 6. 16. Præclarè S. Dionyſ. epiſt. 5. ad Dorotheum. *Caligo*, ait, *diuina eſt inacceſſibilis, in qua habitare dicitur Deus: hæc eſt inuiſibilis, propter eximiam claritatem; & inacceſſibilis, propter immenſam luminis copiam.*

Quæres, ſi turris Eder erat extra Ieruſalem iuxta Bethlehem, Ophel verò erat in Ieruſalẽ, quomodo vna eadémque turris vocatur hîc *gregis*, & *nebuloſa* ſiue *Ophel*? Reſp. metaphoricè & metonymicè Sion, ſiue Ieruſalẽ vocari hîc *turrim gregis*. Ita enim vocari hîc Sionem, patet primò, ex eo, quòd eam nuncupans ſubdit: *filia Sion*. Sic enim cum Roman. Symmacho (qui clarè vertit, *ipſa eſt filia Sion*) & Septuag. legendum in nominatiuo *filia*, non *filiæ* in genitiuo. Secundò, quia in Ieruſalem erat Ophel. Hæc autem turris gregis, erat turris Ophel; vti ait Michæas. Tertiò, quia in Sion erat porta (& conſequenter turris ſuper portam de more erecta) quæ vocabatur *gregis*, per quem greges ouium offerendi in templo, ex turri Eder ſiue gregis, vbi pabulabantur, inducebantur in Sion & templum. Vnde iuxta portam gregis, erat forum pecuarium, & probatica piſcina, in qua curabantur infirmi, Ioan. 5. 2. Dicta eſt probatica, ἀπὸ τῶν προβάτων, id eſt,

Probatica piſcina quæ?

ab ouibus. Probatica ergo idem eſt quod pecuaria vel ouina, eò quòd ad illam oues quotidie manè & veſpere immolandæ in templo congregabantur, in eáque abluebantur. Denique de Sione & Ieruſalem hîc agi, patet ex ſequentibus. Ieruſalem ergo vocatur *turris gregis*, tum quia vicina erat Bethlehem, & turri gregis, illique vt metropolis imperabat; tum quia alto loco in montibus ſita, & ad illam confluebat grex, id eſt numeroſitas Iudæorum ad templum; tum propriè quia in Sion erat porta & turris gregis, obuerſa turri Eder ſiue gregis, per quam ex Eder oues in Sion & templum inferebantur. Eadem vocatur *nebuloſa*, ob altitudinem turris Ophel, aliarúmque ſimilium, quæ in ſui culmine nubes & nebulas de more colligebant, atque è terra contuentibus, ob nimiam altitudinem caligantibus oculis, nebuloſæ videbantur. Vnde probabiliter ſuſpicatur Vilalpando to. 3. p. 1. l. 3. c. 7. *turrim gregis* hîc præcipuè vocari portam gregis: portã enim vocari turrim, quia alta erat & munita, vt arx vel turris eſſe videretur. Porta hæc dicitur *filia Sion*, quia ſubiecta erat templo exſtructo in monte Sion. Dicitur *gregis*, tum quòd per eam greges offerendi inducerentur in templum, tum quòd ante hanc portam eſſet vallis Ioſaphat tendens ad montem Oliueti, quam, vtpote paſcuis vberrimam, Iacob patriarcha ſuis pecoribus paſcendis elegit. Hæc porta à Ioſepho lib. 6. Belli cap. 6. vocatur *Genat*, quam Salomon magnificentiſſimis ædificiis ac propugnaculis exornauit. Hæc Vilalpando, & huc videntur voluiſſe Hebræi paulò antè citati, quos ſequitur Emmanuel, Mariana & alij.

Quæres Secundò, quiſnam huius loci ſit ſenſus, & quando turri gregis, id eſt Ieruſalem, data ſit poteſtas, ſiue, vt vertit Tigurina, dominium, regnum & imperium? Primò, Theodor. ſic explicat, q. d. Nabuchodonoſor veniet ad te ô turris, id eſt ô templum, quod in vinea, id eſt in vrbe Ieruſalẽ, quæ ob peccata eſt atra & nebuloſa, quaſi turris eminet, vt te ſternat & comburat. Verùm hoc triſte & funeſtum eſt, non lætum & feſtiuum oraculum, quale hîc edit Michæas.

Secundò, S. Hieron. intelligit de Cyro, & reditu è Babylone. q. d. Veniet Cyrus, qui te ô Ieruſalem, id eſt, vos ô Iudæi, è Babylone per Zorobabel liberet, & in patriam remittat. Verùm licet eò alludat Propheta, vt patet v. 10. tamen altius & maius quid ſpectat.

Dico ergo, turrim gregis & Ophel, ſiue Ieruſalem, & Sion, eſſe Eccleſiam Chriſti, quæ cœpit in Sion, in quam grex fidelium congregatur, quaſi in turrim Ophel, id eſt, in locum altum & munitum, vergentem in cœlum, ideóque obſcurum & nebuloſum: doctrina enim Eccleſiæ, quia cœleſtis eſt & diuina, de Deo trino & vno, de Verbo incarnato, de prædeſtinatione & reprobatione, &c. eſt obſcura & nubiloſa. Eadem vocatur *filia*, quia Deo dilecta vt filia; & *Sion*, id eſt ſpecula, quia nunc contemplatur Deum in ænigmate per fidem & ſpem, breui eundem contemplatura reipſa, facie ad faciem. Michæas ergo regiam Chriſti, puta Ieruſalem, id eſt Eccleſiam, vocat *turrim*, ob altitudinem vitæ & doctrinæ, atque ob munitionem, ſpeculam & tutelam, qua ſuos fideles tuetor & propugnat; vocat *gregis*, quia alludit ad Dauidem, qui fuit paſtor gregis, indéque primus euocatus eſt ad regnum Sionis: & quia eius antitypos & ſucceſſor Chriſtus, rex nouæ Sionis, id eſt Eccleſiæ, eiuſdem potiùs fuit paſtor, quã rex,

A Vnde ipſo nomine paſtoris delectatur: *Ego*, ait, Ioan. 10. 11. *ſum paſtor bonus: bonus paſtor animam dat pro ouibus ſuis*; & v. 14. *Ego ſum paſtor bonus, & cognoſco oues meas, & cognoſcunt me meæ.* Hinc vetuſtiſſimæ imagines Chriſti, quas etiamnum Romæ in antiquis templis videmus, Chriſtum quaſi paſtorem oues paſcentem, aut ouem perditam humeris baiulantem, & ad caulam reducentem depingunt.

Tropolog. Eccleſiam vocat *turrim gregis*, vt ſignificet, Præſules Eccleſiæ, Chriſti vicarios, non debere vt reges dominari in cleris, ſed vt paſtores paſcere gregem Domini. Hoc eſt quod ait & ſancit S. Petrus, primus à Chriſto ſummúſque *Tropol. Eccleſia eſt turris gregis.*

B Eccleſiæ Præſul: *Paſcite qui in vobis eſt gregem Dei, prouidentes non coactè, ſed ſpontaneè ſecundum Deum; neque turpis lucri gratia, ſed voluntariè: neque vt dominantes in cleris, ſed forma facti gregis, ex animo. Et cùm apparuerit princeps paſtorum, percipietis immarceſcibilem gloriæ coronam*, 1. Petri 5. 2.

Senſus ergo ſolus loci eſt, q. d. Dixi verſ. 7. quòd Dominus regnabit ſuper eos (Iudæos fideles) in monte Sion in æternum; quia tu ô Sion, quæ es turris gregis & Ophel, id eſt arx ſublimis, inuicta & inexpugnabilis, accipies hoc regnum: *Vſque ad te veniet, & veniet poteſtas prima.* q. d. Veniet, veniet inquam, ad te priſca & auita poteſtas,

C & regnum quod habuiſti ſub Dauide & Salomone: putà *regnum filiæ Ieruſalem*, hoc eſt regnum Hieroſolymæ; ſicut enim Dauid glorioſè & potenter regnauit in Sion, ita ibidem Chriſtus filius Dauidis & heres, regnum idem capeſſet: at non temporale, ſed ſpirituale; ibíque regnum Eccleſiæ ſuæ inchoabit, quod deinde proferet & propagabit per Apoſtolos in vniuerſum orbem, iuxta id quod promiſit Gabriel matri eum concipienti: *Dabit illi Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum*, Luc. 1. 32. Et Dauid rex in typo & perſona Chriſti: *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius, prædicans præceptum eius*, pſal. 2. 6. ita Clarius,

D Vatab. Arias, Ribera, à Caſtro & alij. Huc accedit S. Hieron. & Lyran. qui per *turrim gregis filiæ Sion* (vti ipſi legunt) accipiunt templum, quo grex, id eſt populus, Domini confluebat, & in quo greges ouium Deo mactabantur; hoc vocatur *Ophel*, id eſt nebuloſum, quòd ad nubes vſque altitudine ſua pertingeret; vel quod fumum victimarum quaſi nebulam iugiter exhalaret; vel quòd vmbris & figuris quaſi nebulis plenum eſſet. q. d. O turris nebuloſa filiæ Sion, id eſt ô templum Hieroſolymorum, vſque ad te veniet, veniet inquam, prima poteſtas, id eſt, primum & auitum illud Dauidis imperium; non in vmbra,

E ſed in veritate: Chriſtus enim triumphator ingredietur in te, qui eſt regum ſummus, cuiúſque Dauid rex, vmbra tantùm fuit & typus. Reſpicit introitum ſolemnem Chriſti in Ieruſalem die palmarum, quando aſello vectus cum pompa & triumpho, vrbem & templum quaſi Meſſias eſt ingreſſus, & inauguratus acclamãte turba: *Oſanna, benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum patris noſtri Dauid.* Marci 11. v. 10. Chriſtus enim per portam gregis (quæ hîc vocatur *turris* ob celſitudinem, ait Vilalpando ſuprà) quaſi agnus paſchalis in paſchate immolãdus, inuectus eſt in vrbem, vti colligitur ex Luca c. 19. 37. cùm ait: *Et cùm appropinquaret iam ad deſcenſum montis Oliueti*, &c. Ex monte ergo

Oliueti

Olineti per vallem Ioſaphat venit ad portã gregis, eáque ingreſſus eſt in vrbem. Et hoc videtur A hîc ſignificare Michæas, inquit Vilalpando. Idipſum clarè ſignificat verſio Chaldæi, qui paraphraſticè per turrim gregis accipit Chriſtum, qui in Eccleſia inter fideles quaſi turris eminet. Correlatiua enim ſunt & inſeparabilia, paſtor & grex, rex & regnum, Chriſtus & Eccleſia. Sic ergo vtrumque nectens vertit, *tu autem ô Meſſia*, vel *Chriſte Iſraëlis, qui abſconditus es propter peccata cœtus Sion, tibi venturum eſt regnum, ſed & dominatio priſca adueniet regno cœtus Ieruſalẽ.* Chriſtus enim eſt turris, quia Verbum Patris, de quo dicitur Sapient. 18. 16. *Vſque ad cœlum attingebat, ſtans in terra.* Erat enim verus Deus æquè ac homo, iungens in ſe deitatem humanitati, & cœlum terræ, angelos hominibus. Hinc & dicitur *nebuloſa*, id eſt abſcondita in præſepio, carne & cruce: Deus enim *poſuit tenebras latibulum ſuum*, pſalm. 17. 25. Idcirco incognita fuit Iudæis. Erat *turris gregis*, quia ſicut turris vrbem, ciues & oues, ita Chriſtus Chriſtianos protegit & tuetur. Ipſe denique regnum ſuum conſignauit Hieroſolymæ, id eſt Eccleſiæ ſuæ. Vnde & Syrus & Arabicus vertũt, *tu autem turris* (Arabicus, *arx*) *paſtor nebuloſa filia Sion, tempus tuum aduenit.*

Chriſtus eſt turris nebuloſa.

Denique Haymo, Remig. Beda in Lucæ 2. Baronius anno 1. Chriſti, & alij cenſent Michæam hîc alludere ad paſtores Eder, quibus angelus primò nunciauit Chriſti ortum: ideo enim nominat turrim Eder, id eſt gregis & paſtorum. Vnde id clarè explicans cap. ſequenti v. 2. ait: *Et tu Bethlehem* (iuxta quam erat turris Eder) *Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſraël*, &c. Itaque huius loci hunc dant ſenſum, q. d. Tu ô turris Eder, ruſticana, vilis & paſtoritia, caput attolle, gaude & exulta: quia primò ad te veniet nuncius cœleſtis, puta angelus annuncians Chriſti regis ortum, cuius poteſtas prima & regnum incipiet in Ieruſalem, indéque propagabitur per totum orbem. Qoocirca eris iam turris non tantùm gregis, ſed & Ophel, id eſt celſæ caliginis: quia in te excelſo Olympi vertice deſcendet ſpirituum & muſicorum cæleſtium multitudo, concinens: *Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Alludit ad paſtores in ortu Chriſti.

Tropol. *filia Sion* eſt anima quæ ſpeculatur cœleſtia & diuina. Sion enim heb. ſignificat ſpeculam. Vnde in ipſa eſt turris, id eſt prudẽtia & prouidentia, æquè ac robur & munimen, quibus ſuũ gregem, id eſt, omnes animæ potentias, ſenſus & actiones, omnéſque corporis motus moderatur, regit, tuetur & roborat. In ipſa eſt Ophel, id eſt caligo, puta orationis & contemplationis, qua cum Moſe Exodi 19. 9. intrat in caliginem, in qua habitat Deus; ibique cum eo colloquitur, vti ſolitum facere S. Bernardum legimus in eius vita. Rurſum eſt Ophel, id eſt αὐχμώδης, vt vertunt Septuag. id eſt Primò, arida, quia humores prauos concupiſcentiæ per ieiunia & mortificationes deſiccat; Secundò, ſqualens, per luctum & pœnitentiam, ob exilium in quo degit; Tertiò, ſitiens, ſcilicet Deum, & aquam gratiæ ſalientis in vitam æternam. Complutenſia legunt αὐχμώδους in genitiuo, id eſt caliginoſæ, aridæ, ſqualidæ & ſitientis, vt referatur ad *gregis*. Iuxta quam verſionem hæc quatuor ſimili ſenſu iam dicto de anima, ad potentias, ſenſus, motúſque eiuſdem (hi enim ſunt eius grex) accommodari facilè poſſunt. Ad hanc venit poteſtas prima, puta primum regnum filiæ Ieruſalem. Primum enim maximũque regnum animæ eſt, quo in ipſa regnante Chriſto rege, eámque regente, ipſa pariter à Chriſto regnum accipit, fitque regina. Nam regnat & dominatur æquo iure, primò ſibi, ſuiſque potentiis & motibus; deinde rebus externis, quas omnes ſibi ſubiicit; ac tertiò proximis, quorum cura ei commiſſa eſt. Dum enim Deo vacans primò ſibi ſuiſque actibus piè ſanctéque imperat, facilè cæteris omnibus præeſſe & imperare diſcit. Itaque fit Ieruſalem, id eſt viſio & poſſeſſio pacis; iugi enim pace & ſerenitate conſcientiæ fruitur: Hinc Philoſophus ille, licet Gentilis: *Rex*, inquit, B *eris ſi teipſum rexeris. Rex eris ſi cupiditatibus & paſſionibus tuis imperes. Rex eris ſi regas iram, gulam, libidinem.* Alexander Magnus alios rexit, ſeipſum regere neſciuit, rexit eum ira & cupido: vnde non rex, ſed iræ fuit ſeruus, & mancipium ambitionis. Veriùs mendicus ille apud Taulerum ſe regem eſſe dixit, quòd nil appeteret in hoc mundo, quódque ſuam voluntatem Dei voluntati in omnibus conformaret, ideóque ſibi rebúſque omnibus dominans, perpetua pace & lætitia animi frueretur. Hiſtoriam fusè enarraui Rom. 12. 1.

Tropol. anima ſācta eſt turris gregis.

Rex eſt qui ſibi imperat.

Anagog. quidam, ait S. Hieron. hæc accipiunt de Ieruſalem cœleſti, quæ cùm ſit *mater ſanctorum*, C *tamdiu quaſi Ophel ſqualet, quamdiu filij ſui non reducuntur ad eam, vt rex & conſiliarius non ſit in ea: & dolores ſicut parturientem apprehendant eam, quòd fruſtra peperit, videns tantos filios interfectos.*

9 . *Nunc quare mœrore contraheris?*] Heb. neruoſiùs, *nunc quare vociferaris vociferationem?* id eſt, cur ingenti voce eiulas & ploras? Redit ad Sionem, id eſt ad Iudæos ſui temporis. Vnde vocula *nunc*, & tempus præſens ſignificat, ſimúlque eſt nota illationis, idem valens quod *ergo*. Itaque *nũc* idem eſt quod *nunc ergo*, q.d. Nunc ergo; ô Sion, cur mœres ob inſtantem captiuitatem, cùm tam felix & auguſtum Chriſti regnum expectes? Eſto D enim eas ad modicum tempus in Babylonem, eſto Sedecia rege tuo, principibus & conſiliariis orbaris, tamen inde breui te reducam, faciámque vt rex tuus potentiſſimus, æquè ac conſiliarius ſapientiſſimus, propediem tibi ſit ipſe Chriſtus, Rex regum & Dominus dominantium, ipſe te omni captiuitate, omni mœrore, omni ærumna liberabit; ipſe te conſolabitur, ditabit, honorificabit; vt nil deinceps metuere debeas, nil ampliùs ſperare aut deſiderare poſſis.

Verſ. 9.

Allegoricè, hæc & ſequentia vſque ad finem capitis adaptari poſſunt Eccleſiæ primitiuæ (huius enim typus fuit Synagoga Iudæorum) primitùs & deinceps à tyrãnis afflictæ, & penè oppreſ- E ſę: imò de ea ad literam accipiunt Rupert. Albert. Lyran. & Vatab. q. d. Poſt aduentum Chriſti affligentur Chriſtiani, vnde habebunt anſam gemendi, ſed tamen ſumant animos, quia non deſtituentur ope diuina; nam rex eis aderit Chriſtus, & conſiliarius Spiritus ſanctus.

Aliter, imò contrariè, hæc aeeipit S. Hieron. & Theodor. q. d. Qua de cauſa ô Sion mœres? vtique ob inſtantem captiuitatem. Sed vnde illa tibi obueniet? An quòd deſtituta ſis rege & conſiliariis? at habes Ezechiã, Ioſiam, Sedeciam, alióſque reges, eorúmque principes & conſiliarios. Diſce ergo hoc malum non aliunde tibi accidere, ſed tua culpa, tuo vitio: quia nimirum tuis

idolis

idolis & ſceleribus Dei iram & vindictam in te concitaſti. Verùm hic eſt ſarcaſmus & hoſtilis irriſio potiùs, quàm paterna conſolatio, quam toto hoc capite Sioni ſuggerit & ingerit Propheta.

Tropol. S. Ambroſ. hîc, *Cur*, inquit, *comprehenderunt te dolores vt parturientis, vt parturires iniquitates, & pareres iniuſtitias? nullus enim maior eſt dolor, quàm is qui peccati mucrone vulnerat conſcientiam: neque vllum grauius eſt onus, quàm peccatorum ſarcina & pondus flagitiorum. Deprimit animam, curuat vſque ad terram, ne ſe erigere poſſit. Grauia, fili, grauia nimis delictorum ſunt pondera. Denique illa in Euangelio* (Lucæ 13.) *mulier quæ curuata erat, ſpeciem prætendens animæ laborantis, à Chriſto potuit ſolo erigi.*

Verſ. 10. *Dole, & ſatage filia Sion.*] Satagere eſt eſſe anxium, anxiè diſtorqueri difficultate alicuius rei conficiendæ, vel euadendæ. Pro *ſatage* Hebr. eſt גֹּחִי *gochi*, quod variè vertitur: Septuag. *dole & viriliter age*; Chald. *dole & contremiſce*; Pagnin. *dole & ingemiſce*; Tigurina, *dole, & gemitum ede*. q. d. O Sion; permitto vt doleas & ingemiſcas, ac de facto dolebis & ingemiſces: habebis enim iuſtum argumentum & cauſam doloris & gemitus, ſcilicet excidium & captiuitatem Babylonicam.

Quia nunc egredieris de ciuitate, de Ieruſalem, *& habitabis in regione*; Hebr. & Chald. *in agro*; Septuag. *in campo*. q. d. Non in vrbe ſub tecto, ſed in agro ſub dio, quaſi profuga & captiua deges: *& venies vſque ad Babylonem.* Sed age, reſume animos, ſpera meliora. Nam poſt modicum tempus, putà poſt 70. annos, *ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus.*] Primò, inchoatè per Cyrum & Zorobabel; Secundò, plenè per Chriſtum. Audi S. Cyrillum iuxta Septuag. *Dole igitur, & viriliter age filia Sion, ait: O bona filia, patiens eſto ad dolores, obdura ad moleſtias, appropinqua ad partum. Sed enim non penitus conſolatione deſtitutam relinquit: addit enim, in patriam ſedem iri reuocatum.* Sic Æneas ſocios naufragos ſpe melioris ſortis conſolatur Æneid. 1.

Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt: illic fas regna reſurgere Troiæ:
Durate, & veſmet rebus ſeruate ſecundis.

Tropol. pœnitentis. Tropol. S. Hieron. *Intelligit*, inquit, *animã propter peccatum de Eccleſia pulſam, & inimico & vltori contraditam in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus fiat, exire de ciuitate, quam ſpiritus impetus lætificat, habitare non in monte vbi priùs fuerat, ſed in campo in quo Aſſyriorum vagatur exercitus, & eſſe in confuſione vitiorum ſuorum, & poſtquam habuerit compedes, & traxerit molam, & farinam Babylonis fecerit, in ſemet reuerſam dicere: Quanti mercenarij patris mei ſaturantur panibus, & ego hîc fame pereo? & ad paternam domum poſtea reuertentem ſuſcipi à clementiſſimo patre, & redimi de manu duriſſimi domini.*

Verſ. 11. *Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes.*] Tò *nunc* iterum aliam & viciniorem Hieroſolymæ calamitatem ſignificat, q. d. Dixi, ô Sion, te ituram in Babylonem; ſed antequam eò vadas, alia tibi inſtat clades à Sennacherib, qui multas contra te gentes congregabit, putà 185. millia, *quæ dicunt: Lapidetur*, id eſt, lapidibus obruatur, *& aſpiciat in Sion oculus noſter.*] Id eſt, oculus noſter aſpiciat cum voluptate Sionis ruinam, eâque ſe paſcat illâmque irrideat & ſubſannet; ſolemus enim aſpicere & oculos intendere in ea, quæ diligimus; deſpicere verò & auertere oculos ab iis, quæ odimus vel contemnimus. Vnde vulgò dicitur: *Vbi oculus, ibi amor: vbi manus, ibi dolor.* Hinc *aſpicere* ſumitur quandoque pro oblectari, vt pſal. 65. 18. *Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo*; ita S. Hier. Remig. Haymo & alij.

Nota. Pro *lapidetur* Hebr. eſt תֶּחֱנָף *techenaph*, quod Septuag. vertunt, *inſultabimus*, vel, vt S. Hieron. legit, *inſultemus*; alij, *inſultemus & gaudeamus*; Chald. *impiè aget*; Pagnin. *peccauit*; Tigurina, *hypocrita fuit*, ſimulando ſe piam, cùm eſſet impia; caſtã, cùm eſſet inceſta; deicolam, cùm eſſet idololatra. Arias, *ſuperſtitietur*, id eſt, vt ſuperſtitioſa, & nouorum deorum cultrix puniatur, expietur & lapidetur. Propriè *techenaph* vertas, *impia eſt, & vt impia plectatur.* Alludit *techenaph* per metathesin ad תִּנְאַף *tinaph*, id eſt, adultera eſt, & vt adultera puniatur & lapidetur: lapidatio enim erat pœna adulterij apud Iudæos. q. d. Sion relicto Deo ſponſo ſuo, coluit idola, eum iiſque fornicata & adulterata eſt; ergo vt adulteram eã lapidibus obruamus, demoliamur eam, & in aceruum lapidum redigamus, eoq; illam ſepeliamus.

Alleg. Nero, Decius, aliique tyranni dicebant de Eccleſia Chriſti, *lapidetur*, id eſt, pereat & excindatur; ſed id reipſa Deo illam tutante efficere non potuerunt; ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, & alij. Idem etiamnum dicunt hæretici de eadem. Idem de ſanctis Religionibus, monaſteriis, collegiis, adeóque de viris religioſis & zeloſis dicunt iidem, imò & peruerſi Catholici, Lapidetur, euertatur talis Religioſorum domus, Dominicani, Franciſcani, Ieſuitæ expellantur & lapidentur; ſed Deo eos tutante & conſolante, fit id quod ſequitur: *Congregauit eos quaſi fœnũ areæ. Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum*, &c.

Verſ. 12. *Ipſi autem non cognouerunt cogitationes Domini.*] Quibus ſtatuit Sionẽ hiſce perſecutionibus probare, purgare & illuſtrare; non perdere, & euertere: perſecutores verò eius, putà caſtra Sennacherib, cædere & diſpergere.

Quia congregauit eos quaſi fœnum areæ.] q. d. Congregauit eos in Iudæa, quaſi frumenti manipulos in area, vt ibi ab angelo & à Iudæis triturentur, id eſt, cædantur, calcentur & ſpolientur. Angelus enim cecidit 185. millia ex caſtris Sennacherib. Nota, *fœnum* hîc non ſignificare herbam pratorum demeſſam & ſiccatam, quæ propriè fœnum dicitur; ſed capi pro frumento ſpicato, putà pro manipulis tritici; hoc enim ſolũ in area trituratur, vti de hoc fœno ſubdit dicens: *Surge, & tritura filia Sion.* Vnde Septuag. vertunt, *quaſi manipuli areæ*; Chald. Pagnin. & Tigurina vertunt, *quaſi manipuli ad aream*, vt in ea triturentur, eorúmque grana excutiantur, quæ in horrea condantur. Hos enim ſignificat Hebr. עָמִיר *amir*.

Verſ. 13. *Surge, & tritura filia Sion, quia cornu tuum ponã ferrum, & vngulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos.*] Nota in Palæſtina, vti & in Italia, Canaria, aliiſque multis prouinciis manipuli & ſegetes triturantur non ligneis flagellis, vti fit in Germania; ſed vngulis boum, vel ferratis carpentis, quæ ſuper ſegetes circumagunt, itaque calcando eas terunt, & grana ex ariſtis exprimunt. Similia carpẽta ſubinde ſuper hoſtes ſtratos agebãt victores, eoſq; quaſi triturabãt; vt fecit Dauid Ammonitis 2. Reg. 12. 31. Dicit ergo Deus, ſe *cornu & vngulas æreas*, i. animos, robur & vires, Sioni

reddi

redditurum, vt ſuos hoſtes calcet, premat & triturct. Factum hoc Primò, ſub Ezechia, quando cæſis per angelum Aſſyriis, Iudæi eorum caſtra inuaſerunt, occuparunt & ſpoliarunt. Secundò, ſub Iuda, Ionatha, Simone & Hyrcano Machabæis, qui quaſi cornua fuerunt, quibus Iudas vētilauit omnes vicinas gentes, vt patet ex libris Machab. vt in iis impleum ſit illud Deut. 33. 17. *Cornua rhinocerotis cornua illius, in ipſis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ.* Ad Machabæorum enim glorioſa bella & victorias, hæc referūt Dionyſ. Ribera & alij. Myſticè id planè adimpletum eſt in Chriſto, eiúſque Sione ſpirituali, id eſt Eccleſia, quæ robore prædicationis ſuæ ſibi ſubegit omnes gentes, eorúmque idola & profana fana contriuit; ita S. Hieron. Remig. Rupert. Albert. Lyran. Clarius & alij.

Et interficies Domino rapinas eorum.] q. d. Immolabis Domino boues, aliáſque victimas quas victrix ab hoſtibus rapuiſti. Id feciſſe Ezechiam & Iudæos ex ſpoliis Aſſyriorum, docet Ioſeph. l. 10. Antiq. cap. 3. Idem feciſſe Machabæos, liquet ex eorum actis. Idem ſæculis omnibus fecit & facit Eccleſia Chriſti. Pro *interficies* hebraicè eſt יהחרמתי *vehacharamti* (Noſter & Septuag. videntur legiſſe והחרמת *vehacharamta*; vertunt enim in ſecunda perſona: *& interficies*; ſed eòdem redit ſenſus; Deus enim per Iudæos victimas haſce interfecit) id eſt *faciam cherem*, id eſt anathema: hoc eſt, *anathematizabo*, exſcindam & conſumam *rapinas eorum Domino*, id eſt mihi. q. d. Deuouebo hoſtes tuos cum ſuis opibus mihi, meæque vindictæ: quaſi victimas meas addicam eos neci, faciam eos anathema, partim per angelum occidentem, partim per tuos ciues ô Sion præſertim Machabæos, ſicut feci Iericho Ioſue 6. 16. &

A Chananæis Numer. 21. 2. Vide quæ ibi dixi de voto *cherem*, ſiue anathematis.

Nota. Pro *rapinas eorum* hebr. eſt בצעם *biſſam*, quod Septuag. vertunt, *multitudinem eorum*; Chald. *facultates eorum*; Symmach. *lucrum eorum*; Theodot. *dona* vel *munera eorum*; Tigurina, *opes eorum*; Pagnin. *deſiderium*, id eſt opes deſiderabiles, *eorum*; Noſter, *rapinas eorum*, quas ſcilicet Aſſyrij è Iudæa rapuerunt, túque iterum eis eripuiſti, quaſi iuſtas & reduces iuſti belli rapinas.

Et fortitudinem eorum.] Hebr. חילם *chelam*, id eſt ſubſtantiam & opes: hæ enim ſunt diuitum robur & fortitudo, iuxta illud Prouerb. 18. 11.
B *Subſtantia diuitis, vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circumdans eum.* Hæ rurſum ſunt neruus belli, vt ait Cicero. Alij per *fortitudinem* accipiūt milites & arma; arma enim hoſtium bello capta Iudæi, æquè ac Chriſtiani & Gentiles ſuſpendere ſolent Deo, vt illi victoriam acceptam referant: vti Dauid ſuſpendit in templo gladium quo obtruncauit Goliath. 1. Reg. 21. 9. Idem feciſſe Gentiles docet Virgil. 7. Æneid.

Multáque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculáque clypeique, ereptáque roſtra carinis.

Hoc eſt quod prædixit Iſaias cap. 60. v. 5. *Fortitu-*
C *do gentium venerit tibi.* Et v. 11. *Vt afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur.*

Tropol. docemur hîc omnem victoriam de hoſtibus tam corporibus, quàm ſpiritualibus, aſſcribendam eſſe Deo auctori; vti fecit Moyſes & Ioſue victo Amalec, erigens altare hoc titulo: *Dominus exaltatio mea*, Exodi 17. verſ. 15. ideóque omnia deſideria & deſiderabilia noſtra ipſi eſſe mactanda & offerenda. *Trop. Deo tribuēdum epinicium.*

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Vaſtata filiâ latronis, prædicit Chriſtum naſciturum in Bethlehem, qui Iſrael paſcat in fortitudine Domini, & magnificetur vſque ad terminos terræ. Deinde v. 5. ait, quòd Chriſtus erit pax, cùm venerit Aſſyrius in terram noſtram: tunc enim eum conteret. Tertiò, v. 7. prædicit quòd reliquiæ Iacob, id eſt Apoſtoli & primi Chriſtiani, erunt quaſi ros Domini, irrigantes mentes hominum, eaſque efficaciter inſtar leonis rapientes ſibique & Deo ſubiugantes. Denique v. 10. aſſerit quòd Deus tunc auferet maleficia, diuinationes, lucos, omniaque arma & præſidia in quibus infideles confidebant.

Verſ. 1.] Nunc vaſtaberis filia latronis: obſidionem poſuerunt ſuper nos, in virga percutient maxillam iudicis Iſraël.

Verſ. 1. Nunc vaſtaberis filia latronis.*] Hebr. eſt elegans paronomaſia: *bitgodedi batgedud.* q. d. Nunc vaſtaberis filia vaſtatoris, nunc prædaberis filia prædatoris; aut, vt alij, *nunc conciderís filia conciſionis*; aut, vt Tigurina, *nunc cingeris turmis filia turma.* Nota Primò, *bitgodedi* eſt coniugationis *hitpael*, quæ partim actiua eſt, partim paſſiua, & communiter ſignificat actionem reflexam, qua agens agit in ſeipſum, ita vt idem ſit agens & patiens. q. d. Vaſtabis & concides teipſam, vel vaſtaberis & conciderís à teipſa, id eſt

D tua culpa, tuo demerito; putà ob tua ſcelera peribis. Quocirca *hitgodedi* non tantùm paſſiuè, vti iam vidimus; ſed & actiuè verti poteſt. Vnde Syrus vertit, *nunc exibis cum turma filia turmarum fortium*; Arabicus, *nunc egredieris cum exercitibus*; Pagnin. *nunc militabis filia militis*; alij, *nunc congregabis te per turmas filia turmæ*; alij, *nunc educes exercitus filia exercitus*; alij, *nunc concides filia conciſionis*; Arias, *collige cœtum tuum filia cœtus*; alii, *Martem & Martia caſtra inſtrue filia Martis.* Porrò *filia latronis*, idem eſt quod latro, latrociniis dedita; ſicut filius hominis, idem eſt quod homo, filius ouium idem quod ouis, filia capræ idem eſt quod capella.

Nota Secundò, גדוד *gedud* ſignificare congregationem, cœtum, turbam, turmam, exercitum

vnde

idolis & ſceleribus Dei iram & vindictam in te concitaſti. Verùm hic eſt ſarcaſmus & hoſtilis irriſio potiùs, quàm paterna conſolatio, quam toto hoc capite Sioni ſuggerit & ingerit Propheta.

Tropol. S. Ambroſ. hîc, *Cur, inquit, comprehenderunt te dolores vt parturientis, vt parturires iniquitates, & pareres iniuſtitias? nullus enim maior eſt dolor, quàm is qui peccati mucrone vulnerat conſcientiam: neque vllum grauius eſt onus, quàm peccatorum ſarcina & pondus flagitiorum. Deprimit animam, curuat vſque ad terram, ne ſe erigere poſſit. Grauia, fili, grauia nimis delictorum ſunt pondera. Denique illa in Euangelio* (Lucæ 13.) *mulier quæ curuata erat, ſpeciem prætendens animæ laborantis, à Chriſto potuit ſolo erigi.*

Verſ. 10. *Dole, & ſatage filia Sion.*] Satagere eſt eſſe anxium, anxiè diſtorqueri difficultate alicuius rei conficiendæ, vel euadendæ. Pro *ſatage* Hebr. eſt גחי *gochi*, quod variè vertitur: Septuag. *dole & viriliter age*; Chald. *dole & contremiſce*; Pagnin. *dole & ingemiſce*; Tigurina, *dole, & gemitum ede.* q. d. O Sion, permitto vt doleas & ingemiſcas, ac de facto dolebis & ingemiſces: habebis enim iuſtum argumentum & cauſam doloris & gemitus, ſcilicet excidium & captiuitatem Babylonicam.

Quia nunc egredieris de ciuitate, de Ieruſalem, *& habitabis in regione*; Hebr. & Chald. *in agro*; Septuag. *in campo.* q. d. Non in vrbe ſub tecto, ſed in agro ſub dio, quaſi profuga & captiua deges: *& venies vſque ad Babylonem.* Sed age, reſume animos, ſpera meliora. Nam poſt modicum tempus, putà poſt 70. annos, *ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus.*] Primò, inchoatè per Cyrum & Zorobabel; Secundò, plenè per Chriſtum. Audi S. Cyrillum iuxta Septuag. *Dole igitur, & viriliter age filia Sion, ait: O bona filia, patiens eſto ad dolores, obdura ad moleſtias, appropinqua ad partum. Sed enim non penitus conſolatione deſtitutam relinquit: addit enim, in patriam ſedem iri reuocatum.* Sic Æneas ſocios naufragos ſpe melioris ſortis conſolatur Æneid. 1.

Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum
Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas
Oſtendunt: illic fas regna reſurgere Troiæ:
Durate, & voſmet rebus ſeruate ſecundis.

Tropol. pœnitentis. Tropol. S. Hieron. *Intelligit, inquit, animã propter peccatum de Eccleſia pulſam, & inimico & vltori contraditam in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus fiat, exire de ciuitate, quam ſpiritus impetus lætificat, habitare non in monte vbi priùs fuerat, ſed in campo in quo Aſſyriorum vagatur exercitus, & eſſe in confuſione vitiorum ſuorum, & poſtquam habuerit compedes, & traxerit molam, & farinam Babylonis fecerit, in ſemet reuerſam dicere: Quanti mercenarij patris mei ſaturantur panibus, & ego hîc fame pereo? & ad paternam domum poſtea reuertentem ſuſcipi à clementiſſimo patre, & redimi de manu duriſſimi domini.*

Verſ. 11. *Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes.*] Τὸ *nunc* iterum aliam & viciniorem Hieroſolymæ calamitatem ſignificat; q. d. Dixi, ô Sion, te ituram in Babylonem; ſed antequam eò vadas, alia tibi inſtat clades à Sennacherib, qui multas contra te gentes congregabit, putà 185. millia, *quæ dicent: Lapidetur*, id eſt, lapidibus obruatur, *& aſpiciat in Sion oculus noſter.*] Id eſt, oculus noſter aſpiciat cum voluptate Sionis ruinam, eáque ſe paſcat illámque irrideat & ſubſannet: ſolemus enim aſpicere & oculos intendere in ea, quæ diligimus; deſpicere verò & auertere oculos ab iis, quæ odimus vel contemnimus. Vnde vulgò dicitur: *Vbi oculus, ibi amor: vbi manus, ibi dolor.* Hinc *aſpicere* ſumitur quandoque pro oblectari, vt pſal. 65. 18. *Iniquitatem ſi aſpexi in corde meo*; ita S. Hier. Remig. Haymo & alij.

Nota. Pro *lapidetur* Hebr. eſt תחנף *techenaph*, quod Septuag. vertunt, *inſultabimus*, vel, vt S. Hieron. legit, *inſultemus*; alij, *inſultemus & gaudeamus*; Chald. *impiè aget*; Pagnin. *peccauit*; Tigurina, *hypocrita fuit*, ſimulando ſe piam, cùm eſſet impia; caſtã, cùm eſſet inceſta; deicolam, cùm eſſet idololatra. Arias, *ſuperſtitietur*, id eſt, vt ſuperſtitioſa, & nouorum deorum coltrix puniatur, expietur & lapidetur. Propriè *techenaph* vertas, *impia eſt, & vt impia plectatur.* Alludit *techenaph* per metathesin ad תנאף *tinaph*, id eſt, adultera eſt, & vt adultera puniatur & lapidetur: lapidatio enim erat pœna adulterij apud Iudæos. q. d. Sion relicto Deo ſponſo ſuo, coluit idola, cum iiſque fornicata & adulterata eſt; ergo vt adulteram ex lapidibus obruamus, demoliamur eam, & in aceruum lapidum redigamus, eoq; illam ſepeliamus.

Alleg. Nero, Decius, aliique tyranni dicebant de Eccleſia Chriſti, *lapidetur*, id eſt, pereat & excindatur; ſed id reipſa Deo illam tutante efficere non potuerunt; ita S. Hieron. Haymo, Rupert. Hugo, & alij. Idem etiamnum dicunt hæretici de eadem. Idem de ſanctis Religionibus, monaſterijs, collegiis, adeóque de viris religioſis & zeloſis dicunt iidem, imò & peruerſi Catholici, Lapidetur, euertatur talis Religioſorum domus, Dominicani, Franciſcani, Ieſuitæ expellantur & lapidentur; ſed Deo eos tutante & conſolante, fit id quod ſequitur: *Congregauit eos quaſi fœnũ areæ. Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum*, &c.

Verſ. 12. *Ipſi autem non cognouerunt cogitationes Domini.*] Quibus ſtatuit Sionẽ hiſce perſecutionibus probare, purgare & illuſtrare; non perdere, & euertere: perſecutores verò eius, putà caſtra Sennacherib, cædere & diſpergere.

Quia congregauit eos quaſi fœnum areæ.] q. d. Congregauit eos in Iudæa, quaſi frumenti manipulos in area, vt ibi ab angelo & à Iudæis triturentur, id eſt, cædantur, calcentur & ſpolientur. Angelus enim cecidit 185. millia ex caſtris Sennacherib. Nota, *fœnum* hîc non ſignificare herbam pratorum demeſſam & ſiccatam, quæ propriè fœnum dicitur; ſed capi pro frumento ſpicato, putà pro manipulis tritici; hoc enim ſolũ in area trituratur, vti de hoc fœno ſubdit dicens: *Surge, & tritura filia Sion.* Vnde Septuag. vertunt, *quaſi manipuli areæ*; Chald. Pagnin. & Tigurina vertunt, *quaſi manipuli ad aream*, vt in ea triturentur, eorúmque grana excutiantur, quæ in horrea condantur. Hos enim ſignificat Hebr. עמיר *amir.*

Verſ. 13. *Surge, & tritura filia Sion, quia cornu tuum ponã ferrum, & vngulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos.*] Nota in Palæſtina, vti & in Italia, Canaria, aliiſque multis prouinciis manipuli & ſegetes triturantur non ligneis flagellis, vti fit in Germania; ſed vngulis boum, vel ferratis carpentis, quæ ſuper ſegetes circumaguntur, itaque calcando eas terunt, & grana ex ariſtis exprimunt. Similia carpẽta ſubinde ſuper hoſtes ſtratos agebãt victores, eoſq; quaſi triturabãt; vt fecit Dauid Ammonitis 2. Reg. 12. 31. Dicit ergo Deus, ſe *cornu & vngulas æreas*, i. animos, robur & vires, Sioni

reddi

redditurum, vt ſuos hoſtes calcet, premat & triturct. Factum hoc Primò, ſub Ezechia, quando cæſis per angelum Aſſyriis, Iudæi eorum caſtra inuaſerunt, occuparunt & ſpoliarunt. Secundò, ſub Iuda, Ionatha, Simone & Hyrcano Machabæis, qui quaſi cornua fuerunt, quibus Iudas ventilauit omnes vicinas gentes, vt patet ex libris Machab. vt in iis impletum ſit illud Deut. 33. 17. *Cornua rhinocerotis cornua illius, in ipſis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ.* Ad Machabæorum enim glorioſa bella & victorias, hæc referũt Dionyſ. Ribera & alij. Myſticè id planè adimpletum eſt in Chriſto, eiúſque Sione ſpirituali, id eſt Eccleſia, quæ robore prædicationis ſuæ ſibi ſubegit omnes gentes, eorúmque idola & profana fana contriuit; ita S. Hieron. Remig. Rupert. Albert. Lyran. Clarius & alij.

Et interficies Domino rapinas eorum.] q. d. Immolabis Domino boues, aliáſque victimas quas victrix ab hoſtibus rapuiſti. Id feciſſe Ezechiam & Iudæos ex ſpoliis Aſſyriorum, docet Ioſeph. l. 10. Antiq. cap. 3. Idem feciſſe Machabæos, liquet ex eorum actis. Idem ſæculis omnibus fecit & facit Eccleſia Chriſti. Pro *interficies* hebraicè eſt והחרמתי *vehacharamti* (Noſter & Septuag. videntur legiſſe והחרמת *vehacharamta*; vertunt enim in ſecunda perſona: *& interficies*; ſed eòdem redit ſenſus; Deus enim per Iudæos victimas haſce interfecit) id eſt *faciam cherem*, id eſt anathema: hoc eſt, *anathematizabo*, exſcindam & conſumam *rapinas eorum Domino*, id eſt mihi. q. d. Deuouebo hoſtes tuos cum ſuis opibus mihi, meæque vindictæ: quaſi victimas meas addicam eos neci, faciam eos anathema, partim per angelum occidentem, partim per tuos ciues ô Sion præſertim Machabæos, ſicut feci Iericho Ioſue 6. 16. &

A Chananæis Numer. 21. 2. Vide quæ ibi dixi de voto *cherem*, ſiue anathematis.

Nota. Pro *rapinas eorum* hebr. eſt בצעם *bitſam*, quod Septuag. vertunt, *multitudinem eorum*; Chald. *facultates eorum*; Symmach. *lucrum eorum*; Theodor. *dona* vel *munera eorum*; Tigurina, *opes eorum*; Pagnin. *deſiderium*, id eſt opes deſiderabiles, *eorum*; Noſter, *rapinas eorum*, quas ſcilicet Aſſyrij è Iudæa rapuerunt, túque iterum eis eripuiſti, quaſi iuſtas & reduces iuſti belli rapinas.

Et fortitudinem eorum.] Hebr. חילם *chelam*, id eſt ſubſtantiam & opes: hæ enim ſunt diuitum robur & fortitudo, iuxta illud Prouerb. 18. 11.
B *Subſtantia diuitis, vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circumdans eum.* Hæ rurſum ſunt neruus belli, vt ait Cicero. Alij per *fortitudinem* accipiũt milites & arma; arma enim hoſtium bello capta Iudæi, æquè ac Chriſtiani & Gentiles ſuſpendere ſolent Deo, vt illi victoriam acceptam referant: vti Dauid ſuſpendit in templo gladium quo obtruncauit Goliath. 1. Reg. 21. 9. Idem feciſſe Gentiles docet Virgil. 7. Æneid.

Multáque præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuæque ſecures,
Et criſtæ capitum, & portarum ingentia clauſtra,
Spiculáque clypeique, ereptáque roſtra carinis.

Hoc eſt quod prædixit Iſaias cap. 60. v. 5. *Fortitudo gentium venerit tibi.* Et v. 11. *Vt afferatur ad te*
C *fortitudo gentium, & reges earum adducantur.*

Tropol. docemur hîc omnem victoriam de hoſtibus tam corporibus, quàm ſpiritualibus, aſſcribendam eſſe Deo auctori; vti fecit Moyſes & Ioſue victo Amalec, erigens altare hoc titulo: *Dominus exaltatio mea*, Exodi 17. verſ. 15. ideóque omnia deſideria & deſiderabilia noſtra ipſi eſſe mactanda & offerenda. *Trop. Deo tribuẽdum epinicium.*

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Vaſtata filiâ latronis, prædicit Chriſtum naſciturum in Bethlehem, qui Iſraël paſcat in fortitudine Domini, & magnificetur vſque ad terminos terræ. Deinde v. 5. ait, quòd Chriſtus erit pax, cùm venerit Aſſyrius in terram noſtram: tunc enim eum conteret. Tertiò, v. 7. prædicit quòd reliquiæ Iacob, id eſt Apoſtoli & primi Chriſtiani, erunt quaſi ros Domini, irrigantes mentes hominum, eaſque efficaciter inſtar leonis rapientes ſibique & Deo ſubiugantes. Denique v. 10. aſſerit quòd Deus tunc auferet maleficia, diuinationes, lucos, omniaque arma & præſidia in quibus infideles confidebant.

Verſ. 1.] Nunc vaſtaberis filia latronis: obſidionem poſuerunt ſuper nos, in virga percutient maxillam iudicis Iſraël.

Verſ. 1. NVnc vaſtaberis filia latronis.*] Hebr. eſt elegans paronomaſia: *hitgodedi batgedud.* q. d. Nunc vaſtaberis filia vaſtatoris, nunc prædaberis filia prædatoris; aut, vt alij, *nunc conciderís filia conciſionis*; aut, vt Tigurina, *nunc cingeris turmis filia turmæ.* Nota Primò, *hitgodedi* eſt coniugationis *hitpael*, quæ partim actiua eſt, partim paſſiua, & communiter ſignificat actionem reflexam, qua agens agit in ſeipſum, ita vt idem ſit agens & patiens. q. d. Vaſtabis & concides teipſam, vel vaſtaberis & concideris à teipſa, id eſt
D tua culpa, tuo demerito; putà ob tua ſcelera peribis. Quocirca *hitgodedi* non tantùm paſſiuè, vti iam vidimus; ſed & actiuè verti poteſt. Vnde Syrus vertit, *nunc exibis cum turma filia turmarum fortium*; Arabicus, *nunc egredieris cum exercitibus*; Pagnin. *nunc militabis filia militis*; alij, *nunc congregabis te per turmas filia turmæ*; alij, *nunc educes exercitus filia exercitus*; alij, *nunc concides filia conciſionis*; Arias, *collige cœtum tuum filia cœtus*; alii, *Martem & Martia caſtra inſtrue filia Martis.* Porrò *filia latronis*, idem eſt quod latro, latrociniis dedita; ſicut filius hominis, idem eſt quod homo, filius ouium idem quod ouis, filia capræ idem eſt quod capella.

Nota Secundò, גדוד *gedud* ſignificare congregationem, cœtum, turbam, turmam, exercitum

vnde

vnde in libris Regum, turmæ Syrorum excurrẽtes & prædantes terram Iſraël, vocantur *gedudim*; Noſter vertit vocátque *latrunculos*, id eſt volones, prædones, quos Belgæ vocant *vrybuters*. Itidem hîc vertit, *filia latronis*, vti & verterũt Aquila, Symmach. Theodor. & Quinta editio. Hinc & Lia quintum ſuum filium vocauit *Gad*, quaſi *gedud*, id eſt turmam filiorum q. d. Tot iam genui filios, vt ex eis aciem inſtruere poſſim, Gen. 30. 8. ita Chald. & Aquila ibidem. *Gedud* ergo eſt turma velitum, ſiue excurſio & irruptio militum leuis armaturæ ad prædandum & latrocinandum; item exercitus qui omnia popolatur, quales fuerunt Aſſyriorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum: de quibus S. Auguſt. verè dixit 4. de Ciuit. c. 4. *Remotâ iuſtitiâ, quid ſunt regna niſi magna latrocinia? quia & ipſa latrocinia, quid ſunt niſi parua regna?* Et pirata captus ab Alexandro Magno, rogatus cur piraticam exerceret; reſpondit, Ego idem facio quod tu. *Ego ſum paruus, tu magnus es orbis prædo: ſed quia id ego exiguo nauigio facio, Latro vocor; quia tu magna claſſe, Imperator*, vt ibidem refert S. Auguſt. Tertiò, pro *iudicis Iſraël*, vti habent Hebr. & Latina, vertunt Septuag. *tribus Iſraël*; Chald. *iudicum Iſraël*, per enallagen accipiẽtes ſingulare pro plurali.

Filia latronis quæ. Reſp. 1. Quæres, quænam eſt hæc filia latronis? ſunt quatuor ſententiæ. Prima eſt, eſſe Babylonem. Secunda, eſſe Damaſcum. Tertia, eſſe Ieruſalem. Quarta, eſſe Niniuen & Aſſyriam. Nam Primò, de Babylone accipi poteſt, vel actiuè, q. d. Congrega turmas latronum, id eſt militum & prædonum tuorum ô Babylon, vt obſideas nos Hieroſolymitas, & percutias maxillam iudicis, id eſt regis Iſraël, putà Sedeciæ, eúmque regno & oculis priues, atque excæces; vel paſſiue, q. d. Breui à Cyro vaſtaberis ô Babylon, quia fuiſti filia latronis, id eſt latro & latrociniis dedita, ac vt talis obſediſti & vaſtaſti nos, atque regem noſtrum Sedeciam in maxilla percuſſiſti; imò exoculaſti. Fauet huic ſententiæ quòd cap. præc. v. 10. meminerit Babylonis, eiúſque prædationis. Conſolãs enim Iudæos à Babylonis capiendos: *Dole*, inquit, *& ſatage filia Sion, quaſi parturiens: quia nunc egredieris, &c. & venies vſque ad Babylonem, ibi liberaberis*, ſcilicet per Cyrum. Hoc eſt quod hîc dicit: *Nunc vaſtaberis filia latronis*, id eſt Babylonis, ſcilicet per Cyrum: verba ergo hæc illorum cap. 4. v. 10. videntur antiſtropha.

2. Secundò, *filia gedud*, id eſt *latronis*, accipi poteſt Damaſcus & Syria: inde enim frequentes *gedudim*, id eſt latrunculi, excurrerunt in terram Iſraël, eámque latrocinando vaſtarunt; vt patet ex libris Regum. Vox enim *gedud*, id eſt latronis, videtur reſpicere ad illos *gedudim*, recenſitos in libris Regum. Accedit quòd Syris & Damaſcenis ob haſce prædationes excidium minetur Iſaias cap. 7. 7. atque mox ſubiungat lætum oraculum de Emmanuele rege Iudæis naſcituro, dicẽs v. 14. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Ad Iſaiam autem de more alludit hîc Michæas, qui hîc videtur idem oraculum, quod Iſaias c. 7. edere. Nam vaſtationi filiæ latronis ſubiungit lætum oraculum de Chriſto rege, in Bethlehem naſcituro; perinde ac facit Iſaias. Senſus ergo eſt, q. d. Vaſtaberis ô filia latronis, ô Damaſce latro & prædo Iſraëlis; quia obſediſti Iudæos, eorúmque principes ſæpè in maxillam, id eſt ignominioſè, percuſſiſti: vaſtaberis autem per Salmanaſar Aſſyriũ, quem Emmanuel vindex noſter, antequam naſcatur homo, in te immittet, vti prædicit Iſaias loco iam citato: Hic ſenſus accommodus videtur. Michæas enim Iſaiæ ſæpè eſt antiſtrophus. Sed obſtat quòd hactenus Michæas nullam Damaſci fecerit mentionem; fateor tamen ad illam, & ad Iſaiam hîc alludi, vti mox plenius dicam.

Tertiò, *filia latronis* accipi poteſt Ieruſalem. q. d. Tu ô Ieruſalem, quæ mihi olim eras chara, quaſi filia Sion; nunc verò facta es filia latronis, quia opprimis & expilas pauperes; tu inquam, ob hæc latrocinia tua vaſtaberis à Chaldæis, qui te obſidebunt, & Sedeciam alióſq; tuos iudices & principes percutient in maxilla, id eſt ignominioſè tractabunt & vexabunt, vti dixi c. 4. v. 10. & cap. 3. v. vlt. Atque hæc oppreſſio tua durabit vſque ad Chriſtum. Poſt Chaldæos enim Græci, ac præſertim Antiochus Epiphanes, poſt Antiochũ Pompeius & Romani te peſſumdabunt, donec Chriſtus tuus rex, Meſſias & liberator naſcatur in Bethlehem, qui te redimet, omnéque iugum & hominum & dæmonum à ceruicibus tuis excutiet; ita Remigius, Haymo, Albertus & Clarius. 3.

Quartò & genuinè, *filia latronis*, hebr. *gedud*, id eſt turmæ & exercitus, vocatur hîc Aſſyria; putà cœtus Aſſyriorum, & caſtra Sẽnacherib, qui quaſi latro populatus eſt Iudæam, & obſedit Ieruſalem atque ignominioſè tractauit iudicem, id eſt principem Iſraël, putà regem Ezechiam, ac ſi eum in maxillam percuſſiſſet. Rabſaces enim miſſus à Sennacherib, non tantùm conuiciatus eſt Ezechiæ, ſed & eius Deum blaſphemauit, vt patet Iſaiæ 36. Quocirca audit hîc à Deo vindice, *Vaſtaberis*: atque hanc vaſtationem mox ipſi inflixit, mittens angelum qui cecidit 185. millia militum in caſtris eius. Percuſſio enim maxillæ abiit in prouerbium, nec aliud ſignificat quàm grauem ignominiam, ingénſque probrum. Fortè etiam reuera Sennacherib legatos Ezechiæ, vel principes Iſraël à ſe captos percuſſit probroſè in maxilla, eſto Scriptura id non dicat: quia eos ſua fecit mancipia, quibus in facie inuri ſolent ſtigmata, tum ignominiæ cauſa, tum vt à liberis ſecernantur ne aufugiant. Ita feciſſe Caium Imp. nobilibus Romanis, quos ad metalla, vel ad beſtias damnauit, qui proinde dicti ſunt Inſcripti, Literati, Stigmatici, teſtis eſt Suetonius in vita Caij cap. 27. *4. genuinè, eſſe Aſſyriam.*

Probatur. Probatur hæc expoſitio Primò. Nam hic verſus connectitur & pertinet ad caput præcedens, vt patet ex verbo *nunc*, idque docent Albertus, Lyranus, Pagninus & alij; imò Pagninus hunc verſum ponit vltimum capitis quarti, caput verò quintum inchoat à verſu ſequenti: *Et tu Bethlehem Ephrata*, &c. Atqui cap. præcedenti verſ. 11. vſque ad finem capitis egit de Sennacherib & caſtris Aſſyriorum prædantibus Iudæam & obſidentibus Ieruſalem, déque eius cæde & ſpoliatione per Ezechiam & Iudæos, qui eius prædas & manubias in gratiarum actionem oblaturi erant Deo. Ergo cùm hæc verba illis immediatè connectantur & ſubiungantur, ſequitur de eiuſdem Sennacherib vaſtatione & clade hîc agi. Secundò, quia alludit Michæas partim ad Iſaiæ 7. vti dixi in expoſitione ſecunda; ſed quod Iſaias dixit de Syris, hoc Michæas dicit de Aſſyriis; vtriq; enim erant vicini & congeneres, vtrique prædones Iſraëlis: partim ad Iſaiæ 10. 5. *Væ Aſſur virga furoris mei*, quia ſcilicet ipſa eſt filia latronis, per quam furorem meum in Iſraël exercebo, eúmque caſtigabo;

gabo; ſed ita vt caſtigatione peracta, virgam in ignem proiiciam, & Aſſyrios ſimili vaſtationi, quam Iſraëli intulerũt, addicam. Et ad Iſaiæ cap. 33.1. Vbi de eodem Sennacherib eiuſque caſtris ab angelo cædendis, ſimili ſchemate & paronomaſia, imò iiſdem penè verbis quibus vtitur Michæas hîc, ait Iſaias: *Væ qui prædaris, nónne & ipſe prædaberis?* q.d. Væ tibi Sennacherib, quia, ſicut prædatus es Iudæam, ita & tu præda eris Ezechiæ & Iudæis. *Et qui ſpernis* non tantùm Ezechiam, ſed & Deum; *nónne & ipſe ſperneris*, non tantùm à Iudæis, ſed & à filiis tuis, qui te obtruncabunt? *cùm conſummaueris deprædationem, deprædaberis; cùm fatigatus deſieris contemnere, contemneris.* Tertiò, quia Ieruſalem, etiam cùm audit triſtia & minacia à Deo, ſolet vocari Ieruſalem vel Sion, non filia latronis; ſed ita vocatur Aſſyria, vt patet ex verbis Iſaiæ iam citatis. Quartò, quia de Aſſyriis mox ſubdit Michæas verſ. 5. *Et erit iſte pax, cùm venerit Aſſyrius in terram noſtram.* Et verſ. 6. *Et paſcent terram Aſſur in gladio, & terram Nemrod in lanceis eius: & liberabit ab Aſſur, cùm venerit in terram noſtram.* Quæ verba planè alludunt ad aduentum & cladem Sennacherib, ſuntque antiſtropha & exegetica eius quod hîc dicit: *Nunc vaſtaberis filia latronis.*

Alleg. filia latronis eſt Ieruſalem occidens Chriſtum.

Alleg. filia latronis eſt Ieruſalem, quæ occidit Prophetas, ipſumque Chriſtum, eumque reipſa alapis in maxilla percuſſit: quocirca obſidebitur & vaſtabitur à Tito & Romanis, qui proinde talionem illi reddent, eiuſque iudices & principes percutient in maxilla, & ignominiosè quaſi ſeruos & mancipia tractabunt, mulctabunt, vendẽt, occident. Vnde & Chriſtus Ieruſalem & templum vocat ſpeluncam latronum: *Domus*, inquit, *mea domus orationis vocabitur, vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum*, Matth. 21. 13. ita S. Hieron. Remig. Ropert. Hugo, Lyran. Clarius, Vatabl. & alij, imò ipſi cenſent hunc eſſe ſenſum literalem huius loci. Audi S. Hieron. *Pollicitus quidem tibi ſum ô filia Sion, quòd venturum ſit tempus, quo cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas æreas, & comminuta dæmonum multitudine, offeras quidquid illi ante poſſederant Domino vniuerſæ terræ: ſed quia hoc tunc futurum eſt, quãdo ſubintrauerit Gentium plenitudo, & omnis Iſraël ſaluatus fuerit, nunc interim pro meritis tuis vaſtare, ſiue, vt in Hebræo habetur, concidere. Nequaquam enim iuxta Apôſtolum vocaris circumciſio, ſed conciſio, nec te appello filiam meam, ſed latronis, qui hebraicè dicitur gedud, id eſt, diaboli ad prædandum ſemper accincti. Feciſti enim domum meam ſpeluncam latronum, repugnaſti aduerſum me, & filij tui obſidionem poſuerunt ſuper me, & ſuper filium & ſpiritum meum. An non contumelia Trinitatis eſt, quando in virga & calamo, te faciente, percuſſere Romani caput Iudicis Iſraël, dicentes: Prophetiza nobis Chriſte, quis eſt qui te percuſſit? ſiue quando vnus de miniſtris tuis percuſſit eum in maxillam, dicens: Sic reſpondes Pontifici?* Huic expoſitioni fauent Septuag. dum vertunt, *nunc obſtruetur filia obſtructione, anguſtiam poſuit ſuper nos: in virga percutient ſuper maxillam tribus Iſraël.* q.d. Titus arctiſſimè obſidebit Ieruſalem, eámque obſtruet & anguſtiabit, capiet, & percutiet in maxilla; ſicut ipſa percuſſit Chriſtum; ita S. Hieron.

Symbolicè, Arias per *filiam latronis* accipit gẽtilitatem; putà Romam aliáſque Gentilium vrbes, quæ Chriſtum & Apoſtolos ſub Nerone, Decio, Diocletiano, &c. ſunt perſecutæ; ſed à Conſtantino filia latronis, id eſt, gentilitas hæc, in Chriſtianos latrocinans, eoſque martyriis afficiens vaſtabitur & euertetur, ipſaque Roma Ethnica peribit, fietque noua Roma Chriſtiana; imò Roma olim caput gentiliſmi fiet caput Chriſtianiſmi. Sic & Hebræi ac Vatabl. per *filiam latronis* accipiunt Romam, cuius primi incolæ fuere latrones, qui eam fecerunt maleficorum aſylum. Vnde Iuuenal. ſatyra 8.

Vt longè repetas longéque reuoluas
Nomen, ab infami gentem deducis aſylo.
Maiorum primus quiſquis fuit ille tuorum,
Aut paſtor fuit, aut illud quod dicere nolo.

Verſ. 2.] Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſraël, & egreſſus eius ab initio, à diebus æternitatis.

Verſ. 3.] Propter hoc dabit eos vſque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Iſraël.

Verſ. 4.] Et ſtabit, & paſcet in fortitudine Domini, in ſublimitate nominis Domini Dei ſui: & conuertentur, quia nunc magnificabitur vſque ad terminos terræ.

¶ *Et tu Bethlehem Ephrata.*] Eſt hæc illuſtris prophetia de Chriſto. Solus enim Michæas prædixit Chriſtum in Bethlehem naſciturum, ex eoque Scribæ & Magi eum in Bethlehem quæſiuerunt, agnouerunt & adorarunt, Matth. 2. 6. Sed quomodo à filia latronis, quaſi ex abrupto trãſit Propheta ad Bethlehem? quomodo hic verſus cum priori cohæret & connectitur? Vatabl. ſic connectit, opponit, inquit, Ieruſalem Bethlehem, q.d. Tu Ieruſalem, quia filia latronis, ob latrocinia tua celebris & famoſa, punieris & vaſtaberis: in Bethlehem autem viculo obſcuro naſciturus eſt Chriſtus. Præſtantior ergo eſt Bethlehem, quàm ſis tu ô Ieruſalem, vrbs regia & ſuperba.

Verùm dico, Michæam imitari Iſaiam: ſicut enim Iſaias cap. 7. prædicit Iudæos liberandos de manu latronum Syriæ & Aſſyriæ per Emmanuelem, ita idem hîc dicit Michæas. q. d. Vaſtabitur cœtus Sennacherib, putà caſtra Aſſyriorum; at non viribus tuis ô Ieruſalem, ô Ezechia, ſed viribus Chriſti naſcituri in Bethlehem; ita Theodor. quia enim Sennacherib totam Iudæam, ac conſequenter ipſam Bethlehem populaturus eſt, ſoláque reſtabit Ieruſalem, quam obſidebit; hinc ob Chriſtum in Bethlehem naſciturum, eiuſque præuiſa merita, Deus mittet angelum qui eũ cædet, eo quòd Iudæam, ac nominatim Bethlehem, quæ futura eſt patria Chriſti, violarit & ſpoliarit. Simili modo Iſaias à Cyro auolat ad Chriſtum c. 45. 8. dicens: *Rorate cœli deſuper, & nubes pluant iuſtũ.* Rurſum ſub Aſſyriis ſolet Scriptura quoſuis tyrannos accipere antonomaſticè, vti dixi Iſaiæ c. 7. 17. q.d. Aſſyrij, Perſæ, Græci, Romani, aliique tyranni te ô Ieruſalem opprimẽt, donec Chriſtus naſcatur in Bethlehẽ, qui ab omnibus te

liberabit. Denique myſticè Aſſyrij ſignificant dæmones.q.d. Vt ab Aſſyriis ſpiritualibus, id eſt, à dæmonibus, peccatis, morte & inferno nos liberet Chriſtus naſcetur in Bethlehem. Hoc eſt quod ſubdit Michæas verſ. 3. *Propter hoc dabit eos vſque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum eius conuertentur*, &c. q.d. Idcirco Deus permittet Iſraëlem affligi ab Aſſyriis, id eſt, tyrannis quibuſlibet, donec in Bethlehem parturiat Chriſtum, qui Aſſyrios conteret, & reliquias è captiuitate reducat, ad ſe conuertat, vt in Chriſto oſtendat ſuam miſericordiam, æquè ac potentiam.

Ludit per paronomaſiam Michæas in vocibus *bat gelud*, id eſt, filia latronis, quæ percuſſit iudicem Iſraël בלחי *ballechi*, id eſt, in maxilla, eamque opponit בית לחם *bet lechem*, id eſt, Bethlehem, quæ eſt domus & filia panis. q.d. Niniue per ſuos Aſſyrios prædans & latrocinans percuſſit Ezechiam & Iudæos; & allegor. Ieruſalem percuſſit Chriſtum & Chriſtianos in maxilla; at Bethlehem non erit prædo, nec latro, ſed potius benefica copioſum dabit panem, ac Chriſtum ipſum, qui reget Iſraël non vt prædo & tyrannus, ſed vt rex mitis & liberalis, qui ſuos fideles liberabit à filia latronis, eiſque dabit panem vitæ tam præſentis, quàm æternæ.

Bethlehem id eſt, domus panis. Vnde?

Nota, Bethlehem hoc nomine nuncupata eſt partim à fertilitate loci, vti dixi Geneſ. 35.19. *Bethlehem* enim Hebr. idem eſt quod domus panis, id eſt, locus ferax frumenti, ex quo conficitur panis, æquè ac vini. Nam, vt ſcribit Adrichom. in Deſcriptione terræ ſanctæ: *Bethlehem ſita eſt in monte mediocriter alto, ſitu ipſo arcto & oblongo. Terra ſubiecta rerum omnium copia multum præſtat, vini potiſſimùm, vt comparandum non ſit quod ex aliis Palæſtinæ locis affertur. Iter verò quod Hieroſolyma euntibus Bethlehem eſt, vſque adeò ſui amœnitate, arboribus, hortis, odoratis herbis tranſeuntes delectat, vt, ſi ad tam præclaram naturæ faciem cœleſtis aliqua & digna Chriſtiano meditatio accedat, non iam in terris ſibi eſſe videatur, ſed in paradiſo Chriſti natiuitatem & incunabula præſentibus oculis contueri.* Partim verò dicitur Bethlehem à ſuo principe, qui vocatus eſt Bethlehem, noménque ſuum vrbi à ſe vel erectæ & conditæ, vel illuſtratæ aut dedit, aut datum confirmauit. Fuit enim Bethlehem filius Salma, filij Caleb, filij Hur, filij Iuda, vt patet 1. Paral. 2. verſ. 51. & 54. & cap. 4. verſ. 4. ita Lyran. Dionyſ. Hugo & Abulenſ. ibidem, qui in illa verba 1. Paral. 2. 51. *Salma patris Bethlehem: Iſte*, inquit, *fuit princeps vrbis Bethlehem Iuda quæ prius vocabatur Ephrata*, Geneſ. 35. 19. & Hugo: *A quo*, inquit, *dicta eſt Bethlehem in tribu Iuda, è qua natus eſt Chriſtus*. Sic & à Caſtro hîc. Hinc & 1. Eſdræ 2. 21. filij Bethlehem, quaſi patriarchæ, ingenti numero computantur, videlicet centum viginti tres: & 2. Eſdræ 7. 16. *Filij Bethlehem*, inquit, *& Netupha centum octoginta octo*. Quocirca tempore Moſis necdum hæc vrbs vocabatur Bethlehem, quia necdum Moſes, aut Bethlehem in eam, aut in terram ſanctam erãt ingreſſi. Quòd ergo Geneſ. 35. 19. nominatur Bethlehem, id non à Moſe qui auctor eſt Geneſis, ſed à viris Synagogæ, qui ſcripta Moſis digeſſerunt & ediderunt, factum videtur poſt tempora Moſis & Bethlehem, de qua re dixi plura in proœmio Geneſeos.

Situs Bethlehem.

Porrò Bethlehem diſtabat à Ieruſalem ſex milliaribus, ſiue ſex millibus paſſuum, hoc eſt duabus leucis Gallicis, ad Meridiem. A Nazareth verò, vbi nunciante Gabriele Archangelo, conceptus & incarnatus eſt Chriſtus, & ex qua B. Virgo venit in Bethlehem paritura Chriſtum diſtabat 30. leucis Gallicis, putà itinere tridui; ita Chorographi. Scribit V. Beda lib. de locis ſanctis cap. 8. Borchardus, Adrichom. & alij, in Orientali angulo Bethlehem eſſe rupem ipſi muro adiacentem, ab hominum turba & oculis ſemotam, in qua quoddam velut naturale ſemiantrum eſt, quo quaſi ſtabulo pro pecoribus vtebantur, cuius exterior pars natiuitatis Chriſti fuiſſe dicitur locus, interior Domini præſepe nominatur. Vnde S. Hieron. Origen. & alij dicunt Chriſtum natum in ſpecu & ſpelunca; vt ſcilicet abditiſſimum myſterium abdito in loco ederetur, & vt doceret nos contemnere aulas & pompas mundi. Verùm S. Helena hanc ſpeluncam magnificentiſſima baſilica ſuperextructa decorauit, de qua mox plura. Ex dictis apparet ſpeluncam hanc non in ipſa vrbe Bethlehem ſitam fuiſſe; ſed foris in agro ſuburbano, iuxta muros vrbis, idque diſertè docet Euſeb. lib. 7. Demonſtr. Euang. cap. 5. & ex eo Baron. Vnde ſequitur, Chriſtum non in vrbe natum, ſed rure quaſi ruſticanum puerum, vt eo quaſi ſuo ciue gratulari ſibi poſſint ruſtici, ideóque cum eo dicere:

In antro natus eſt Chriſtus. Cur?

Ruri.

Nobis rura placent, Pallas quas condidit arces,
Ipſa colat.

Adde, Chriſtum rure natum, hoc ipſo quo in Bethlehem eſt natus. Hæc enim reſpectu Ieruſalem & aliarum Iudææ vrbium, erat quaſi ruralis vicus & pagus, vti mox oſtendam. Denique ex hac rupe miraculosè ſcaturiuiſſe fontem aquarum, ea ipſa nocte qua natus eſt Chriſtus, eúmque vſque ad ſua tempora perduraſſe ſcribit Beda loco citato, & ex eo Baron.

Ephrata etymon.

Ephrata.] Bethlehem dicta eſt priùs *Ephrata*, partim à fertilitate terræ iam dicta, à rad. פרה *para*, id eſt, fructificauit, ſicut ab eadem radice Ioſeph filium ſuum vocauit *Ephraim*, dicens: *Creſcere me fecit Deus in terra paupertatis meæ*, Geneſ. 41. 52. Partim ab Ephrata vxore Caleb, ex qua Bethlehem natus eſt primogenitus: nam Caleb ex aliis vxoribus alios habuit primogenitos; ita Abulenſis in 1. Paral. cap. 2. & cap. 4. Et patet 1. Paral. 2. 19. vbi dicitur: *Cúmque mortua fuiſſet Azuba* (vxor prior Caleb) *accepit Caleb vxorem Ephrata, quæ peperit ei Hur.* Rurſum verſ. 50. *Hi erant filij Caleb, filij Hur, primogeniti Ephrata, Sobal pater Cariathiarim, Salma pater Bethlehem.* Ephrata ergo fuit ab auia Bethlehem: genuit enim Hur, qui fuit proauus Bethlehem. Hur enim genuit Caleb, Caleb genuit Salma, Salma genuit Bethlehem. Rabanus quem citat Hugo in 1. Paral. cap. 2. & cap. 4. cenſet Ephratam fuiſſe Mariam ſororem Moſis, quæ poſtquam percuſſa eſt lepra, Numer. 12. dicta ſit Ephrata, id eſt, furorem vidit, hoc eſt, iram Dei experimento cognouit. Hæc, inquit, peperit Hur, qui cum Aarone ſuſtentabat manus Moſis orantis pro victoria, pugnante Ioſue contra Amalec, Exodi 17. Ex aduerſo S. Hieron. ex Ioſepho cenſet Caleb ex Ephrata ſuſcepiſſe Hur; Hur autem fuiſſe maritum Mariæ ſororis Moſis, ac conſequenter Ephrata fuiſſe ſocerum Mariæ. Verùm alij negant vtrumque, cenſentque Mariam manſiſſe virginem; ita S. Ambroſ. Nyſſenus & Apponius, quos citaui Exodi 15. 20.

Bethle-

Bethlehem habuit quatuor nomina.

Bethlehem ergo cognominatur *Ephrata*. q. d. Bethlehem ædificata in ſolo fertili, in quo habitauit Ephrata vxor Caleb, vel certè eius poſteri. Dicta eſt quoque Bethlehem Iudæ, ad diſtinctionem alterius Bethlehem quæ erat in tribu Zabulon, Ioſue 29.20. Tertiò, dicta eſt Bethlehem Caleb, qui fuit maritus Ephrata: nam 1. Paral. 2.24. in Hebr. habetur: *Et poſt mortem Heſron in Caleb Ephrata*. Quartò, dicta eſt ciuitas Dauid, quia in ea natus eſt Dauid. Ab Ephrata dicti ſunt Ephratæi. Sic Dauid 1. Reg. 17. 12. vocatur *filius Ephratæi de Bethlehem Iuda*, ac Machalon & Chelion filij Noëmi vocantur *Ephratæi de Bethlehem Iuda*, Ruth 1. 2. Vnde videtur quòd tota illa regio fertilis, vocata ſit Ephrata, in qua vrbs ædificata dicta eſt Bethlehem Ephrata, vel Iudæ.

Myſticè.

Myſticè, aliter S. Hieron. *Ephrata*, inquit, quæ interpretatur furor, ſignificat Herodis inſaniam, qui ibidem furens odio in Chriſtum, propter eũ
1 omnes occidit infantes. Mox tamen S. Hieron. *Ephrata* quoque interpretatur fertilem, vt reſpõdeat Bethlehem, id eſt, domui panis. Priorem interpretationem ſequitur S. Ambroſ. enarr. 1. in Michæam, ſub finem tom. 2. Alloquens enim peccatorem, *Nemo*, inquit, *de remedio diffidat: ecce tibi vbi domus furorem videntis erat, ibi domus panis eſt: vbi crudelitas, ibi pietas: vbi pœna innocentium, ibi vniuerſorum redemptio, ſicut ſcriptum eſt; Et tu Bethlehem domus Ephrata, non es minima inter principes Iuda: ex te enim exibit princeps in Iſraël. Bethlehem domus panis eſt, Ephrata domus furorem videntis. In Bethlehem natus eſt de Maria Chriſtus. eadem autem Bethlehem quæ Ephrata. In domo igitur furoris generatus eſt Chriſtus, & adeo iam non domus furoris, ſed domus panis: quia panem recepit eum, qui deſcendit de cœlo. Domus autem furorem videntis Ephrata, quia illic Herodes dum Chriſtum requirit, perimi ſtatuit infantulos. Sed iam nemo timeat, quia requies illa quam quærebat Dauid, audita eſt in Ephrata, inuenta eſt in campis ſiluæ. Tunc adhuc ſilua erat nationum congregatio; ſed poſteaquam in Chriſtum credidit, fructuoſa facta eſt: quia benedicti ventris fructum recepit.* Subdit deinde aliam analogiam. *Mortua eſt ergo Rachel parturiens, quia iam tunc quaſi patriarcha vxor furorem Herodis videbat, qui nec minuſculæ ætati pepercit. Simulque in Ephrata peperit Beniamin ſpecie ſuperiorem, myſterio poſteriorem. Paulum ſcilicet, qui antequam generaretur non minimos dolores matri præſtitit, cuius filios perſequebatur. Et illic mortua & ſepulta eſt, vt nos commortui & conſepulti cum Chriſto, in Eccleſia reſurgamus. Inde enim alia interpretatione vel fecundata, vel fructibus repleta Ephrata ſignificatur. Et in paucioribus eſt, quia pauci ſunt qui intrant in domum panis per anguſtam viam. Et non eſt in paucioribus, id eſt, de proficientibus, quæ Chriſtum non agnouit. Nec minima eſt, quæ eſt domus benedictionis, & diuinæ gratiæ receptaculum: & in eo minima, cui is qui aliquid confert, Chriſto videtur deferre. Et qui appetit Eccleſiam, Chriſtum appetit. In quouis minimo enim Chriſtus aut læditur, aut honoratur; ſecundùm quod ipſe ait: Quod enim vni horum minimorum feciſtis, mihi feciſtis.*

Paruulus es.] Hebr. צעיר *tſair*, id eſt, paruus, adoleſcentulus es; Septuag. *minima es*. Dices, S. Matth. cap. 2.6. contrariè vertit, ſcilicet, *nequaquam minima es*. Primò, Oſiander Lutheranus, *tſair* transfert *parum*; vnde vertit, *heus tu Bethlehem Ephrata, parum es vt ſis inter chiliadas Iuda.* quod idem in re eſt cum eo quod habet S. Matth. A *Nequaquam minima es in principibus Iuda.* Verùm errat: nam *tſair* eſt nomen, non aduerbium, & paruum ſignificat, non parum. Secundò, Clarius, Mariana & Ianſen. in Matth. 2. legunt per interrogationem, *paruulus es in millibus Iuda?* q. d. Nequaquam; & ita legunt Biblia Gothica S. Iſidori. Verùm Biblia Romana, & alia Latina carent hac nota interrogationis. Dico ergo, hîc apud Michæam tacitè aduerſatiuam particulam *ſed*, ex nexu ſermonis ſubintelligi, æquè ac eadem ſubintelligitur pſal. 118. verſ. 141. & 157. & alibi. q. d. O Bethlehem, minima quidẽ es ſi muros, ſi domos, ſi ciues, ſi ambitum, ſi celebritatem conſideres; ſed tamen nequaquam minima es, ſi principes à te
B vel datos, vel dandos ſpectes: dediſti enim Dauidem, dabis Chriſtum. Id ſignificant Hebr. quæ ad verbum ſic habent, *Et tu Bethlehem Ephrata, paruulus es ad eſſendum in millibus Iuda*, attamen *ex te mihi egredietur ad eſſendum dominator in Iſraël.* q. d. Paruula es quoad locum; minor enim es quàm vt computeris & adæqueris alijs magnis ciuitatibus Iuda; verùm quoad dominatorem à te dãdum, non es parua, ſed magna. Vnde Tigurina & Vatabl. vertunt, *paruula quidem es inter chiliarchias Iuda: ex te autem prodibit mihi, qui dominator ſit in Iſraël*; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Albert. Lyran. Arias & alij paſſim. Et S. Nazianz. orat. 19. *Nulla res*, ait, *prohibuit quo minùs Bethlehẽ*
C *ſimul & parua ciuitas eſſet, & totius terræ metropolis: vtpote Chriſti parens & nutrix.* Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *& tu Bethlehem vrbs* (vicus) *parua non eris in millibus Iuda; quia ex te egredietur dominator ſuper Iſraël*, & Arabicus Alexand. *& tu Bethlehem Ephrata, non humilis in millibus Iuda; quia ex te egredietur caput ſuper Iſraël, & dies eius inde à diebus æternis*; & Syrus, *tu autem Bethlehem Ephrata paruula es quæ ſis* (vt ſis) *in millibus Iuda; ex te egredietur dominator qui erit* (vt ſit) *ſuper Iſraël, & egreſſus eius à principio à diebus ſæculi: nunc tradet eos vſque ad tẽpus quo pariet pariens.* Et Prudentius in hymno Epiph.

O ſola magnarum vrbium
D *Maior Bethlehem, cui contigit*
Ducem ſalutis cælitus
Incorporatum gignere.
Quem ſtella, quæ ſolis rotam
Vincit decore ac lumine,
Veniſſe terris nunciat,
Cum carne terreſtri Deum.

Porrò quòd aliqui apud S. Hieronymum dicunt S. Matthæum memoria lapſum, vt pro *minima es*; ſcripſerit, *nequaquam minima es*, impium eſt dicere: nec enim S. Matthæus ex ſe hæc ſcripſit, ſed ex dictamine & inſtinctu Spiritus ſancti. Probabilius eſt Septuag. quos ſequi ſolent Euangeliſtæ, vertiſſe, *nequaquam minima es*, eoſque ſecutum
E eſſe S. Matthæum. Nam ita ex Septuag. legunt Theodor. Origen. lib. 1. contra Celſum. Cyprian. lib. 2. Teſtimon. c. 12. Euſeb. lib. 6. Demonſt. c. 15. Ambroſ. lib. 5. epiſt. 1. Aug. lib. 18. de Ciuit. c. 30. licet Biblia Regia, Complut. Vatican. & S. Hier. & Septuag. legant *minima es*.

Bethlehem vrbs vocatur hîc *paruulus* maſculinè, non *paruula*. Quæres cur? Primò, Ianſen. in Matth. 2. reſpondet ſubintelligi *vicum*. q. d. Et tu Bethlehem, qui paruulus es vicus: vicus enim Hebr. maſculinè vocatur פלך *pelech*, vel שוק *ſcuc*; vel חוץ *chuts*. Alij intelligunt populus; ex populo enim Bethlehẽ natus eſt Chriſtus. Sic *Iſraël* & *Iuda* paſſim apud Prophetas ſumuntur maſculinè,

quia intelligitur עם *am*, id eſt, popolus. Tertiò, Ribera cenſet cauſam eſſe, quòd Hebræi per metaphoram vrbes vocent homioes; vnde vocator *filia Sion filia Babylonis*, &c. Verùm vrbes ſolent comparari feminis, noo viris; quia pulchræ ſunt, ornatæ, & pompoſæ vt matronæ, vel filiæ ſplendidè veſtitæ. Cur ergo Bethlehem hîc comparatur viro, vel iuueni, & vocatur *tſair*, id eſt, paruos? Reſpondeo, quia reſpicit ad virum Bethlehem, qui vrbis Bethlehem conditor fuit, vel princeps, vti iam oſtendi. Itaque metonymicè loquitur de vrbe, io oomine & perſooa ſui principis; quia eam comparat com millibos, & principibus Iuda. Hioc quia Iodas vir erat, tribúſque Iuda à virili robore & imperio celebris, idcirco Bethlehem, quæ erat tribus Iuda, inducit quaſi iuuenem fortem, qui comparetur & certet cum aliis viris ſuæ tribus, putà cum principibus Iuda. q. d. O Bethlehem princeps vrbis Bethlehem, nequaquam minimus es in principibus Ioda: qoia ex tua vrbe Bethlehem, toiſque poſteris, naſcetur Chriſtus. Eſt metonymia: princeps enim capitur pro vrbe, qoam incolit & regit. Similis eſt illa Virgilij: *Iã proximus ardet Vcalegon*, id eſt, Vcalegooiis domus. Hæc expoſitio confirmator. Primò, ex Septoag. *καὶ σὺ οἶκος τοῦ Βεθλεὲμ τοῦ Εὐφραθά*, id eſt, *& tu domus Bethleemi filij Ephrata.* Vbi articulus τοῦ maſculinus indicat virum Bethlehem, qui nomen dedit vrbi Bethlehem. Sic Niniue à Nino conditore vocatur ſæpè Ninos. Secundò, ex ſimili loco Ioſue 14. 15. vbi de Hebroo, quæ prius vocabatur *Cariat Arbe*, id eſt, cioitas Arbe gigantis, dicitur. *Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt*; pro qno Septuag. vertunt, *metropolis vrbium Enacim ipſa*; vbi Cariat Arbe vrbs, vocatur *Adam*, id eſt, homo maximus, id eſt, metropolis vrbium, quas occupabant Enacim ſiue gigantes, vt vertunt Septuag. Quia enim gigantes erant viri magni & bellicoſi, hioc pariter vrbs & metropolis eorum vocator nomine *Adam*, & viri, non feminæ. Sic hîc Bethlehem, qoia virilis fuit, & ſummos viros protolit, nimirum Bethlehem, Ieſſe, Daoidem, & præſertim Chriſtum; hinc comparator viro, noo feminæ. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſraël*, vir vtique, non femina, quem proinde decet à te quaſi à viro progigni. Addit Sanchez, Bethlehem addi epitheturn maſcolinum, quia etymo & terminatione eſt maſculinom, eſto ſignificatione ſit femininom. Cooflator enim es *bet* & *lechem*, id eſt, *domus panis*, quæ Hebræis ſunt nomina maſculina. Sic Toletom, Louanium, Leodium, Gandauum, terminatiooe ſnot oeutra, Pariſij, Borgi, maſculina. Sic Ouidius Lesbum, & Virgil. Abydum vſorpat maſculinè. Ouidius 11. Metam.

Et Mitylenæi tentantur littora Leſbi.

Virgil. 1. Georg.

Pontus & oſtriferi fauces tentantur Abydi.

Symbol. paruitatem & magnitudinem Bethlehem, & pueri Bethlehemitici Chriſti Domini, in ſe repræſentauit Michæas: fuit enim ipſe reipſa magnos Propheta, ſed nomine paruus. Hebr. enim *Micha*, id eſt, Michæas, decortatum & abbreuiatum eſt ex *Michaia*, vel *Michaiahu*. Vnde Pagninus io Nomin. Hebr. cenſet Michæam Prophetam qui Achab regi mortem intentauit, ab eo per contemptum vocari *Micha* (ſic enim eſt in Hebræo 3. Reg. 22. 8.) pro *Michaiahu*, hoc enim fuit propriom & plenum eios nomen. Simili modo Iudæi pro *Ieſcua* vel *Iehoſcua*, decurtatè ad vilipendium & contemptum noſtri Chriſti, Hebr. ſcribuot *Ieſu*. Sic Geneſ. 23. 16. Ephron poſtquam vendidit ſepulcbrum, vocatur *Ephran*, demptâ literâ *vau*. Et Ierem. cap. 32. 24. impius rex Iechonias diminutè vocatur *Conias* in Hebræo: ſicoti Flandri viles homines qui vocantur *Iohannes*, decurtatè & per contemptum vocant *Hennen*; & *Sebaſtianus, Baſtiaen, Antonios, Tonen.* Sic & Itali, Hiſpani, Galli, aliæque gentes. Hinc *Micha* Hebr. idem eſt quod *quis tu?* idem ſcilicet quod *Matthias*, qui vltimus & poſthumus, ideóque minimus fuit Apoſtolorum. *Matthias* enim idem eſt quod מי אתה *mi atta*, id eſt, *quis tu?* Idem ſignificat מיך *micha*. Nam *atta*, id eſt, *tu*, cùm eſt affixum, vti hîc eſt, mutatur in *cha*. Michæas ergo inter Prophetas fuit, quod Matthias inter Apoſtolos. Scio alia quoque horum nominum eſſe etyma & ſignificata: ſed illa ad rem præſentem noo faciuut.

In millibus Iuda.] Ex Hebræo & Chaldæo duplex poteſt eſſe ſenius. Prior, paruulus es, id eſt, minor es, quàm vt numerari debeas in millibos Ioda. Poſterior, adeò paruus es, vt non inter ciuitates illuſtres Ioda quæ paucæ ſuot, ſed ioter millia vincolorom & pagorum, qoi ſunt in Iuda, recenſendus ſis; ita Arias. Verùm prior ſenſus magis coouenit Hebræo, præſertim quia per antitheſio Bethlehem opponit millibus Iuda; ita S. Hieroo. Haymo, Remig. Rupert. Hugo, Lyranos, Dionyſ. Clarios & alij.

Nota. Pro *millibus*, Hebr. eſt אלפים *alaphim*, quod Primò, millia ſignificat; Secundò, principes; vnde S. Matth. cap. 2. habet: *In principibus Iuda*; Tertiò, chiliarchias. Iuxta primum ſignificatum ſenſus erit: O Bethlehem, vix paruos es viculos, & minor quàm vt inter cioitates Iuda magnas & celebres, quæ moltis ciuiom millibus abundant, caput efferas aut computeris; ſed eſto moltitudioe ſis minima, dignitate tamen ex maxima: qoia gignes Chriſtum; ita S. Hierou. & alij iam citati. Iuxta ſecundum ſenſos erit, q. d. O Bethlehem, parua es, imò minima ſi ſpatiũ tuum ſpectes, inter principes, ſcilicet vrbes, vel etiã homines Iuda: minima enim es & loco, & prouentu priocipum præteritorum; qoia paucos Iudæ dediſti priocipes: at nequaquam minima es inter principes Iuda, ſi dominatorem ex te egreſſurum, putà Meſſiam, conſideres. Iuxta tertium ſenſus erit: O Bethlehem, ſi ciues tuos numeres, parua es inter chiliarchias Iuda, imò tribuuum ſioe chiliarcham, qui mille cioibus præſit, non mereris, eo quòd vix mille ciues numeres; ſed tamen nequaquam parua es, ſi Chriſtom ex te naſciturum intueare. Hîc enim noo tantùm erit chiliarcha; ſed omoiom Iſraëlitarum, imò omnium hominum & angelorum dominus. Nota. Popolus Iſraël à Moſe diſtributos erat in chiliadas, vt patet Exodi 18. 25. ſicut modò caſtra diſtriboontor io chiliadas, vt quælibet chilias contineat mille milites, quibus præſit chiliarcha ſiue triboons. Vrbes ergo Iſraëlis diſtributæ erant per chiliades, id eſt, per cœtus & tribos, quarom quælibet cootinebat mille ciues. Hinc Gedeon Iudic. 6. 15. ait angelo in Hebr. אלפי *alphi*, id eſt, *chilias mea tenuiſſima* omoium chiliadum qoæ ſuot *in Manaſſe Chilias*, id eſt, tribus millenaria, cui familia mea acceoſetur. Vnde noſter clarè vertit, *ecce familia mea infima eſt in Manaſſe.*

Ex

Ex te mihi egredietur.] Nota. Aliqui τὸ *mihi* teferunt ad Michæam, eo quòd ipſe verſ. præcedenti dixerit: *Poſuerunt ſuper nos*, &c. Vnde videtur ipſe in ſua ſuorúmque perſona loqui, q. d. Mihi Michææ meæque genti, adeóque toti mundo naſcetur Chriſtus; ita à Caſtro. Verùm ſic potius dixiſſet *nobis*, quomodo dixit Iſaias cap. 9.6. *Paruulus natus eſt nobis*. Quare meliùs Remigius, Haymo, Albert. Vatabl. & alij τὸ *mihi* referunt ad Deum, & ad Patrem æternum. In eius enim perſona loquitur Propheta: ſubintelliguntur ergo hæc verba, quæ de more ſuis oraculis præfigere ſolent Prophetæ; aut, ſi non præfigunt, ea ſubintelligunt: *Hæc dicit Dominus*. q.d. Hæc dicit Dominus, ex te ô Bethlehem egredietur Chriſtus mihi, id eſt, ad meum obſequium, laudem & gloriam; vt ſcilicet meum nomen in Iſraël, imò in toto orbe celebret, omnéſque gentes mihi ſubiiciat & reconciliet. Rurſum vt *mihi*, id eſt, pro me, & vice mea dominator ſit & rector in Iſraël; vt ſcilicet pro me inſtituat & regat meam Eccleſiam fidelium. Sic ait Apoſtolus Rom. 1. 3. *Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundùm carnem.* Dices, v. 4. loquitur Michæas de Deo in tertia perſona; ergo hîc non loquitur de eo in prima, dicens *mihi*. Reſp. In Prophetis crebræ ſunt enallagæ & mutationes perſonarum, loquuntur enim inſtar dialogiſmi: in dialogis autem aliæ & aliæ introducuntur perſonæ.

Præclarè Nazian. orat. 38. in Chriſti natiuitatem ſic orditur: *Chriſtus gignitur: glorificate. Chriſtus è cælis: obuiam prodite. Chriſtus in terra: ſubuehimini: cantate Domino omnis terra. Atque vt hæc duo in vnum contraham, lætentur cæli, & exultet terra propter cæleſtem, ac poſtea terreſtrem. Chriſtus in carne: tremore & gaudio exultate; tremore propter peccatum; gaudio propter ſpem. Chriſtus ex Virgine: mulieres virginitatem colite, vt Chriſti matres ſitis. Quis eum, qui à principio eſt, non adorat? Quis eum, qui poſtremus eſt, non laudat ac celebrat?* Et inferiùs: *Clamet Ioannes: Parate viam Domini: ego quoque diei huius vim ac potentiam clamabo. Carnis expers incarnatur: Verbum craſſeſcit: inuiſibilis cernitur:* D *intactilis tangitur: tempore vacans initium ſumit: Dei filius hominis filius efficitur. Ieſus Chriſtus heri, & hodie, idem & in ſæcula. Iudæi offendantur, Græci derideant, hæretici lingua prurigine afficiantur. Tum credent, cùm in cælum aſcendentem viderint: quod ſi ne tum quidem, at certè cum è cælo deſcendentem, atque vt iudicem ſedentem.* Ac recenſitis mundi tenebris, vitiis & ærumnis, ſubdit: *Quæ quoniam maius auxilium requirebant, maius etiam acceperunt. Hoc autem erat ipſe Dei filius, ille ſæculis antiquior, ille inuiſibilis, ille incomprehenſibilis, ille incorporeus, illud ex principio principium, illud ex lumine lumen, ille fons vitæ & immortalitatis, illa archetypi* E *expreſſio, illud immotum ſigillum, illa per omnia ſimilis imago, ille Patris terminus & ratio: ille inquam ad imaginem ſuam ſe confert, & carnem ob carnem gerit, & cum intellectuali anima propter animam meam iungitur, vt ſimile per ſimile repurget. Atque humana omnia excepto peccato ſuſcipit, conceptus quidem ex Virgine animo & corpore à Spiritu prępurgata (nam & pro creationem honore affici, & virginitatem præferri oportebat:) progreſſus autem Deus cū humanitate, vnum ex duobus inter ſe contrarijs, carne nimirum & ſpiritu, quorum alterum deificauit, alterum deificatum eſt: O nouam mixtionem! O admirandam temperationem! Qui eſt, fit: qui creatus* A *non eſt, creatur, qui nullo loco contineri poteſt, per interuentum animæ intellectualis, inter diuinitatem & carnis craſſitiem continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur: carnis enim meæ paupertatem ſubit, vt ego diuinitatis ipſius opes cōſequar. Qui plenus eſt, exinanitur: ſua enim gloria ad breue tempus exinanitur, vt ego plenitudinis ipſius particeps efficiar. Quænam hæ bonitatis diuitiæ? quodnam me circumſtat myſterium? Diuinam imaginem accepi, nec cuſtodiui: ille carnis meæ particeps fit, vt & imagini ſalutem, & carni immortalitatem afferat: ſecundum conſortium nobiſcum init, & quidem priori longè admirabilius. Tum enim id quod præſtantius erat, nobis impertijt: at nunc ipſe eius quod deterius eſt, par*-B *ticeps efficitur. Hoc priori illo diuinius: hoc apud cordatos & prudentes viros multò ſublimius.* Ac deinde oſtendit non indignam, ſed dignam fuiſſe verbo hanc ſui demiſſionem, tum vt homines in imum delapſos eleuaret, tum vt quaſi medicus immenſa miſericordia ad ægrum curandum deſcenderet, tum vt nobis optimum *ad ſublimitatem iter humilitatem oſtenderet. Quia propter huius inclinatam animam*, inquit, *ſe deiicit, vt ob peccatū deorſum vergentem ſecum erigat: niſi quis fortè eo nomine medicum accuſet, quòd ad morbum ſe inclinet, fætorémque ſuſtineat, vt ſanitatem ægrotis donet: atq; eū etiā qui humanitatis & commiſerationis affectu permotus in foueā ſeipſum demittit, vt prolapſum iumen*-C *tum iuxta legis proſcriptum ſeruet.* Idem in ſcuteotus: *Patris Verbum*, ait, *eſt homo noſter, vt huiuſmodi mixtione Deum hominibus miſceat. Vnus vtrimque Deus eſt, hactenus homo effectus, vt me ex mortali Deum efficiat.*

Qui ſit dominator in Iſraël.] Primò, Iudæi apud Lyran. per hunc *dominatorem* accipiunt Ezechiā; ſed perperam. Ezechias enim natus eſt rex in regia vrbe, putà in Ieruſalem, non in Bethlehem. Adde, iam natus erat Ezechias, cùm hunc dominatorem naſciturum prædixit Michæas. Sub Ezechia enim habuit hoc oraculum, vt dixi initio capitis, & cap. 3. verſ. 8.

Secundò, Theodorus Mopſueſtenus hæreticus D cū ſuis diſcipulis & aſſeclis quos multos habuit, per *dominatorem* hunc accipiebat Zorobabel; ſed æquè perueſè. Nam Zorobabel natus fuit in Babylone, non in Bethlehem, indéque Hebr. dictus eſt *Zerobabel*, quaſi זרע בבל *zera babel*, id eſt, *ſemen*, hoc eſt filius, *Babylonis*. Nam Iechonias in Babylone genuit Salatiel, Salatiel genuit Zorobabel, Matth. 1. 12. qui poſt 70. annos captiuitatis Iudæos è Babylone in Iudæam, permittēte Cyro, reduxit. Adde, Zorobabel non fuit dominator, id eſt, rex in Iſraël, multò minùs egreſſus eius fuit à diebus æternitatis. Quocirca hanc explicationem cum aliis eiuſdem ſimilibus, vt Iudaicam & erroneam damnat Concil. Conſtantinopol. generale, E ordine quintum, Act. 2. & Concil. Roman. ſub Vigilio, vti dixi in proœmio.

Dico ergo, certum eſt de fide *dominatorem* hunc eſſe Chriſtum; ita Orthodoxi omnes Græci, Latini & Hebræi apud Galat. lib. 4. cap. 13. vnde & Chald. expreſsè vertit, *ex te coram me prodibit Chriſtus*. Sic & olim naſcente Chriſto, rogati Scribæ à Magis & Herode, vbi Chriſtus naſceretur? reſponderunt: *In Bethlehem Iudæ. Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam*, (Michæam hoc loco) *Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſraël*, Matth. 2. 6. Et rurſum:

Nonne Scriptura dicit: quia ex ſemine Dauid, & de Bethlehem caſtello, vbi erat Dauid, venit Chriſtus? Ioan. 7. 42. Vnde patet commuoem ſenſom olim Synagogæ fuiſſe, & nune eſſe Eccleſiæ, quòd hic locus intelligendus ſit de Chriſto: nullus enim alios Propheta prædixit locum natiuitatis Chriſti fore Bethlehem, oiſi Michæas hîc.

Adde, quòd S. Matthæus & Locas Euangeliſtæ, dom referunt hoc Scribarom reſpoosum de Chriſto naſcituru io Bethlehem, illud ipſum approbant; imò ideo referunt, vt doceant implctum fuiſſe in Chriſto illud ſignum Meſſiæ, quod inter Iudæos communi umnium cunfeſſiooe erat receptum, eo quod io Scriptura eſſet expreſſum, vt ſolertet aduertit Franc. Suarez 3. p. q. 35. diſp. 13. ſect. 3.

Quando hoc oraculũ de Chriſto editum.

Nota. Illuſtre hoc otacolom, ex quo Magi cognouerunt locum natiuitatis Chriſti, ipſúmque Chriſtum, editum fuit à Michæa ſub Ezechia rege, poſt vaſtatam Samariam, antequam Ieroſalem obſideretur à Seonacherib, vt patet ex dictis verſ. 10. & cap. 3. 10. Editom eſt ergo ſub anoum 9. vel 10. Ezechiæ: oam excidium Samariæ contigit anno 6. Ezechiæ, obſidio Ieruſalem per Sennacherib anno 14. Ezechiæ: intermedio autem tempore editum eſt hoc otaculom. Vnde ſequitur, Michæam illud edidiſſe circiter viginti duobus annis poſt illud Iſaiæ, de eodem Chriſti orto, vaticinium cap. 7. 14. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Hoc enim edidit Iſaias anno 4. Achaz, vt ibidē oſtendi. Achaz autem regnauit 16. annis. Huic ſucceſſit filius Ezechias, cuius circiter anno 10. hæc vaticinatus eſt Michæas. Quare cùm Iſaias hoc ſuum oraculum de Chriſto ediderit anno mondí 3207. ante Chriſtum verò anno 742. ſequitur Michæam ſuum hoc de Chriſto in Bethlehem naſcituro oraculum edidiſſe anno mundi circiter 3129. ante Chriſtum verò anno 720. Sub quod tempos floruit Sibylla Erythræa, cuius de Chriſti natiuitate, iudicio & reſorrectiooe verſos recenſet S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 23.

Nota ſecundò. Ea Bethlehem prudieront plures priocipes & viris illuſtres. Primos fuit Abeſſan iudex, id eſt, princeps, Iſraëlis, qui habuit triginta filios & totidem filias, Iudic. 18. 2. Secundus Elimelech maritus Noëmi; cuius filio nopſit Roth, & eo mortno nopſit Booz, ex quo genuit Obed patrem Ieſſe, ex quo natus eſt Dauid, vt patet ea libro Ruth. Tertius Dauid rex, à quo tota familia regum Iſraël & Iuda deſcendit, vſque ad vltimom regem Sedeciã. Fuit ergo Bethlehem totius regiæ & Daoidicæ ſtirpis ſeminariom, & communis patria: cùm par eſſet eam, quæ Regem cœlorom editura erat, iam antè ſe probare tot heroibos, illiſque ei præludere, vt tandem vel hominom iudicio digna hæc patria cenſeretur, quæ extremo virtutis opere edito, aliquid ſoper heroas & homines omnes, putà ipſum Dei filium, mundo exhiberet adorandum. Inſuper Samoel io Bethlehem Daoidem fratrom minimum vnxit io regem. 1. Reg. 16. Hinc Bethlehem vocator *ciuitas Dauid.* Hinc & Roboam Dauidis ea Salomone nepos Bethlehem inſtaurauit, oouiſque domibus & muris exædificauit, 2. Paral. 11. 6.

Cur Chriſtus natus in Bethlehem 1 Cauſa 1.

Quæres, cur in Bethlehem potiùs, quàm Rumæ, vel Hieroſolymæ, vel aliu in locu naſci voloit Chriſtus? Reſp. Primò, vt Bethlehem demonſtraret Chriſtum eſſe filium Dauidis Bethlehemitæ, cui à Deo promiſſus fuerat, ac proinde ipſum eſſe verum Meſſiam. Hanc cauſam indicat S. Locas cap. 2. dicens: *Eo quòd eſſet de dome & familia Dauid.*

Secunda.

Secundò, vt in loco humili oaſcens, magis oſtenderet poteſtatem ſuam, qua ad regnom ſe prooeait, iuxta illud 1. Corinth. 1. *Infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, & ignobilia mundi,* &c.

Tertia.

Tertiò, quia Bethlehem erat via in Ieruſalem: decuit autem Chriſtum in via & peregrinatione naſci, quia, vt ait S. Gregor. *per humanitatem quam aſſumpſerat, quaſi in alieno naſcebatur.*

Quarta.

Quartò, vt hac ſua paupere & humili natiuitate mereretur nobis ſublimem natiuitatē per gratiam & gloriam, celſumqoe locum in cœlis; atque *per egeſtatem ſuam nobis multas manſiones in domo Patris ſui prapararet;* ait V. Beda in Locæ cap. 2.

Tropologicè.

Tropol. Primò, quia, vti Chriſtos humilitatem & paopertatem elegit & docuit, ac ſuperbiam & faſtum confutauit; ita humilem & pauperem patriam, putà Betblehem, ſimilémqoe naſcendi modum elegit. Vnde S. Leo ſerm. 1. de Epiph. *Qui, ait, ſerui ſuſceperat formam, Betblehem praelegit natiuitati, Hieroſolymam paſſioni.*

Concio Chriſti ex præſepio.

Chriſtus ergo oaſcens, ex præſepio quaſi è cathedra, non voce, ſed facto coocionatur & clamat: Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendaciom? diſcite à me palatia, opes, delicias, faſtum, pōpas moodi contemnere: nam vanitas vanitatum ſont, & omnia vanitas. Diſcite à me, quia pauper ſom, & humilis corde: diſcite cor figere in cœlo, ambire opes & honores cœleſtes. Sedebat in celſo imperij Romani culmine & throno Auguſtus, iacebat in homili ſtabulo Chriſtus: at celſior in ſtabolo Chriſtus, quàm in culmine imperij Auguſtus. Vnde S. Bern. ſerm. 3. de Natiuit. Aot Chriſtus, inqoit, fallitur, aot mundus errat (etenim diuerſa ac repugnantia docent) ſed dioinā falli impoſſibile eſt Sapientiam: errat ergo mondos, errāt omoes mondi ſectatores, iuxta illud pſalmi: *Dixi, Semper hi errant corde.* Et S. Auguſt. ſerm. 18. de Tempore, qui eſt de Natioit. *Omnis,* ait, *huius natiuitatis ſchola, humilitatis eſt officina.* Secūdo, Betblehem Heb. ſignificat domum panis: repræſentat ergo Chriſtum, qui mundi eſt panis, & manna de cœlo deſcendens; ita S. Hier. Audi S. Gregor. homil. 8. io Euangel. *Bene in Bethlehem naſcitur Chriſtus. Ipſe eſt enim qui ait: Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendit. Item locus in quo Dominus naſcitur, domus panis antea vocatus eſt: quia futurum erat, vt ille per materiam carnis appareret, qui electorū mentes interna ſatietate reficeret.* Bethlehem ergo fuit Ephrata, id eſt, frogiſera, & totius terræ horreum: quia ab ea totus orbis panem, noo ſeptem anoorom, vti Ægyptij à Ioſeph, Geneſ. 41. verſ. 36. & 55. ſed vitæ æternæ, qui eſt Chriſtos, acceperoot.

De Homeri natali ſolo certant ſeptem nobiles Græciæ vrbes, ſingulæqoe eum ſibi ciuem arrogare conaotur: quàm ergo glorioſa Bethlehem, quæ omoium conſenſo & confeſſione, toti orbi dedit Meſſiam; potà Deum homioem natom? io qua Chriſtus in muodū prodiens, primu locem, cœlom & ſolom hoc aſpeait: vtique Bethlehem omoes regias, omnes metropoles, omoia orbis emporia nobilitate, æqoè ac ſanctitate vincit. Longè enim magis eam ſoa oatiuitate celebraoit Chriſtus, qoàm Ariſtoteles ſuam Sragiram, Cato Tuſculum, Cicero ſuos Arpioates.

Quocirca

Quocirca Patres miris laudibus & encomiis Bethlehem celebrant. Hæc ad ſe ex Occidente traxit S. Hieronymũ, S. Paulam, S. Euſtochiũ, & innumeras nobilium matronarum ac virorũ turmas, quæ Bethlehem Romæ prætulerũt, ibique ad præſepe Chriſti viuere & mori delegerunt: qua de cauſa S. Paula ibidem tria fœminarum, quibus ipſa præerat, monaſteria; & vnũ virorum, cui præerat S. Hieronymus, exædificauit. Audi S. Hieronym. de S. Paula, in eius vita: *Atque inde Bethlehem ingreſſa, & in ſpecum Saluatoris introiens, poſtquam vidit ſacrum Virginis diuerſorium & ſtabulum, in quo agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, vt illud impleretur quod in eodem Propheta ſcriptum eſt: Beatus qui ſeminat ſuper aquas, vbi bos & aſinus calcant; me audiente iurabat, cernere ſe oculis fidei infantem pannis inuolutum, vagientem in præſepi, Dominum Magos adorantes, ſtellam fulgentem deſuper, matrem virginem, nutricium ſedulum, paſtores nocte venientes, vt viderent Verbum quod factũ erat, & iã tunc Euangeliſtæ Ioannis principium dedicarent: In principio erat Verbum, & Verbum caro factum eſt: paruulos interfectos, Herodem ſæuiẽtem, Ioſeph & Mariã fugientes in Ægyptum; mixtiſque gaudio lachrymis loquebatur: Salue Bethlehẽ, domus panis, in qua natus eſt ille panis, qui de cœlo deſcendit: ſalue Ephrata regio vberrima, atque καρποφόρε, cuius fertilitas Deus eſt.* Citat deinde hoc Michææ oraculum: *De te quondam Michæas vaticinatus eſt: Et tu Bethlehem domus Ephrata, non minima es in millibus Iuda. Ex te mihi egredietur, qui ſit princeps in Iſraël, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis. Propterea dabit eos vſque ad tẽpus parientis. Pariet, & reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Iſraël. In te enim natus eſt princeps, qui ante luciferum genitus eſt, cuius de Patre natiuitas omnem excedit ætatem. Et tamdiu in te Dauidici generis origo permanſit, donec virgo pareret.* Et inferius: *Bene Dauid iurabat, bene vota faciebat dicens: Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei, ſi dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, & requiem temporibus meis, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob. Et ſtatim quid deſideraret expoſuit, atque oculis propheticis, quẽ nos veniſſe iam credimus, ille venturum eſſe cernebat: Ecce audiuimus eum in Ephrata, inuenimus eũ in campis ſiluæ: quippe ſermo Hebraïcus* (hebr. enim eſt *van cholem*, id eſt, *eius* maſculinè) *vt te docente didici, non Mariam matrem Domini, hoc eſt αὐτὴν, ſed ipſum, id eſt αὐτὸν, ſignificat. Vnde loquitur confidenter: Introibimus in tabernaculum eius, adorabimus in loco vbi ſteterunt pedes eius. Et ego miſera atque peccatrix, digna ſum iudicata deoſculari præſepe in quo Dominus paruulus vagiit? orare in ſpelunca, in qua virgo puerpera Dominum fudit infantem? Hæc requies mea, quia Domini mei patria eſt: hîc habitabo, quoniam Saluator elegit eã. Paraui lucernã Chriſto meo, anima mea illi viuet, & ſemẽ meum ſeruiet ipſi. Haud procul inde deſcendit ad turrim Eder, id eſt gregis; iuxta quam Iacob pauit greges ſuos, & paſtores nocte vigilantes audire meruerunt: Gloria in excelſis Deo, & ſuper terram pax hominibus bonæ voluntatis; dumque ſeruant oues, inuenerunt agnum Dei, puro & mundiſſimo vellere, quod in ariditate totius terræ cœleſti rore cõpluitum eſt: & cuius ſanguis tulit peccata mundi, & exterminatorem Ægypti litus inpoſtibus fugauit.* Idem S. Hiero. nomine S. Paulæ & Euſto-

S. Paula eũ Bethlehem diſſuauatur.

A chij, S. Marcellã in Bethlehem inuitãs epiſt. 17. *Quo ſermone*, ait, *qua voce ſpeluncam tibi poſſumus Saluatoris exponere? Et illud præſepe, in quo infantulus vagiit, ſilẽtio magis, quàm infirmo ſermone honorandum eſt. Vbi ſunt latæ porticus? vbi aurata laquearia? vbi domus miſerorum pœnis & damnatorum labore veſtitæ? vbi inſtar palatij opibus priuatorum extructa baſilica, vt vile corpuſculum hominis pretioſiùs inambulet, & quaſi mundo quidquam poſſit eſſe ornatius, tecta magis ſua velint aſpicere, quàm cœlum? Ecce in hoc paruo terræ foramine cœlorum conditor natus eſt: hîc inuolutus pannis, hîc viſus à Paſtoribus, hîc demonſtratus à ſtella, hîc adoratus à Magis. Et hîc puto locus ſanctior eſt Tar-* B *peia rupe, quæ de cœlo ſæpiùs fulminata, oſtẽdit quòd Domino diſpliceret. Et tunc comitante Chriſto, cùm per Silo, & Bethel, & cætera loca, in quibus Eccleſiæ quaſi quædam victoriarum Domini ſunt erecta vexilla, ad noſtram ſpeluncam redierimus; canemus iugiter, crebrò flebimus, indeſinenter orabimus, & vulnerata iaculo Saluatoris in commune dicemus: Inueni quem quæſiuit anima mea, tenebo eum & non dimittam illum.* Vide eundem epiſt. 18. ad eundem Marcellam.

Porrò in Bethlehem mortua & ſepulta eſt S. Paula, cùm ibidem ſanctè & religioſè vixiſſet viginti annos, cui S. Hier. hoc epitaphium poſuit:

C
Scipio quam genuit, Pauli fudêre parentes,
Gracchorum ſoboles, Agamemnonis inclyta proles,
Hoc iacet in tumulo, Paulam dixere priores,
Euſtochij genitrix, Romani prima ſenatus:
Pauperiem Chriſti, & Bethlemitica rura ſecuta. S. Cypr.

Audi S. Cypr. tract. de natiuit. Chriſti: *Veniunt in Bethlehem; quem prædixit Gabriel, inuenitur Emmanuel: ciuitas parua, domus paupercula, ſupellex exigua: nulla domus ambitio, niſi reclinatoriũ in ſtabulo: mater in fœno, filius in præſepio. Tale elegit fabricator mundi hoſpitium, huiuſmodi habuit delicias ſacræ Virginis puerperium. Panniculi pro purpura, pro byſſo in ornatæ regio lacinia congeruntur: genitrix eſt obſtetrix, & deuotam dilectæ* D *ſoboli exhibet clientelam; attrectat, amplectitur, iũgit oſcula, porrigit mammam; totum negotium plenum gaudio: nullus dolus, nulla naturæ contumelia in puerperio. Pediſſequas ſubſtantia familiaris non patitur mancipiorum obſequia ſumptus tenuis, & inept menſa excludit.*

Porrò in Bethlehem apparuit ſtetitque ſtella apparens Magis, qui eius indicio ibidem Chriſtum agnouerunt, ac ibidem eum adorantes eidem

Aurũ, thus, myrrham, regíque, hominíque Deóq;
Dona ferunt.

Vt canit Iuuencus. Quocirca Prudentius in Carm. de Epiphania ita eandem celebrat: Prudent.

E
O ſola magnarum vrbium
Maior Bethlehem, cui contigit
Ducem ſalutis cœlitus
Incorporatum gignere.
Quem ſtella, quæ ſolis rotam
Vincit decore ac lumine,
Veniſſe terris nunciat,
Cum carne terreſtri Deum, &c.

Bethlehem ergo eſt *mundi oriens*, & *orbis metropolis*, vt ait Nazianz. orat. 19. ac domus panis, in qua Chriſtus panis è cœlo oritur. Vnde merito ad eam ſuſpirans S. Chryſoſt. in cap. 2. Lucæ: *O ſi mihi*, ait, *liceret videre præſepe illud, in quo iacuit Chriſtus!*

Scribit S. Hierun. ad Paulinum, Adrianum Imper. Bethlehē prufanaſſe, erectu ibidē Adunidis ſimulacru: *vt in ſpecu, vbi quondā Chriſtus paruulus vagiit, Veneris amaſius plangeretur.* Stetit ibi Adunis per 180. anoos vſq; ad Coostantiuum Imp. quādu S. Helena eius mater, euerſo Adouide, magnificā eccleſiam ſuper ipſam ſpeeum exſtruxit, & ſuper ipſum præſepe in quo Agnus Dei reclinatus eſt, etexit altate, in quu idem iugiter Deu offerretut, qui ibidem pru ſalute huminum ptimùm mūdu illuxetat. Sed & Cuuſtantiuus eandem ſpeeum regalibus ornamentis ex auru & argentu, atque variis aulæis exurnauit; ita vt baſilica hæc mundi eſſet miraculum, nec in orbe quippiam ei eſſet ſimile. Nā excelſa eſt admudum & ampliſſima, euius tuta ſuperiur cōcameratiu quatuur ex marmute eulumnarum ordinibus, & maguitudine & multitudine admitandis conſtat. Quilibet enim ordu habebat quinquaginta colūnas, ſiogulari artificiu, pretio & ſumptu; ſupet ipſas columnas nauis Eccleſiæ eminet opere vermieulatu, quæ umnes veteris teſtamēti hiſtotias exhibebat, ab exordiu muodi vſq; ad Chriſtum, miru artificio & eolorum vatietate diſtincta. Parietes tabulis ex alabaſtto pretioſiſſimis ſunt iucruſtati; quarum ea erat upuleotia & pulchritudo, vt Sultanus Ægypti eas ſacrilegè auferre, iiſq; palatium ſuum in Cayru exuroare cunatus ſit; ſed ingenti ſerpēte mitaculoſè ex pariete prudennte, tabulaſq; ipſas murdente detertitos à ſcelere deſtitit. Quocirca ipſi etiam Turcæ & Saraceni teuetentet huc templum ftequentant. Pauimentum rutum eſt ex marmore. Ad lucum autem dulciſſimæ natiuitatis Chriſti, à tēplu in eapellam deſcenditur decē gradibus, loeum vel ipſu cœlu auguſtiorē, & æterna memuria omuibus fidelibus venerandum. Hic locus tegitur meoſa marmorea & candida, in qua & Sacrum peragitur. Cæterū lapidis illa pars in qua Chriſtus dicitur natus, & præſepis pars in quam fuit reclinatus, nū veſtiuntur marmore, ſed nudè patent ad peregriuuurum adotatiuuē & oſculum. Lapis, in quem recliuauit Maria, & cui flexis genibus inſedit, ſimilitudinē habet ſtellæ. Eſt autem tuta hæc capella ſumptuoſu upere ex marmore & auru exuroata. Neque lungè à templu abeſt loeus eireumciſiunis. Ad Otientē quantum iactus eſt lapidis, munumeota viſuutur S. Paulæ & Euſtochij. Hæc & plura Saligniacus, Borchardus, Bredemb. & ex iis Adtichom. in Deſcriptione terræ ſauctæ. Eadem mihi affitmarunt Romæ viti gtaues, qui recenter Bethlehem & loca ſancta viſitatunt.

S. Helena ſtabulum Chriſti baſilicam exornauit.

Metitù ergu S. Beruard. ſer. 1. in Vigilia Natiuit. *O Bethlehem parua,* inqoit, *ſed iam magnificam à Domino, magnificauit te, qui factus eſt in te paruus ex magno. Quæ tibi ciuitas (ſi audiat) non inuideat pretioſum illud ſtabulum, & illius præſepij gloriam? In vniuerſa ſiquidem terra iam celebre eſt nomen tuum, & beatam te dicunt omnes generationes, vbique glorioſa dicuntur de te ciuitas Dei, vbique pſallitur. Quia homo natus eſt in ea, & ipſe fūdauit eam Altiſſimus.* Et S. Greg. Naziā. orat. 38. *Deſcriptionem,* inquit, *reuerere, propter quam in cœlis ipſe deſcriberis: & natiuitatem, ob quā natiuitatis vinculis ſolutus es: & paruam illam Bethlehem honora, quæ te in paradiſū reduxit: & præſepe adora, honora præſepe, quia cum rationis expers eſſet, à Verbo nutritus es. Cognoſce, vt bos, poſſeſſorem* A *tuum (Iſaias te admonet) & vt aſinus præſepe Domini tui ſiue mundus ſis & Iudæus, ſiue immundus Ethnicaque partis.* Idem Arrianis ſibi obiectātibus ignobilem pattiam & ſamiliam, reſpondet otat. 25. *Vnum idémque cœlum omnibus eſſe commune, vnam eandémque terram & parentis & ſepulchri habere rationē, ex qua ſumpti ſumus, & ad quam reuertemur, nulla iam re alij alios ſuperantes. Deum ruſticitatis meæ patronum nactus, cum Bethlehem collocabor, cum præſeps vilipendar.* Et inferiùs: *Magnis omnibus & excelſis viris patria vna eſt ſuperna Ieruſalem, in quam conuerſationem noſtram recondimus. Terrenæ autem hæ patriæ, & hæc generum diſcrimina, breuis huius & caducæ vitæ* B *noſtræ, ac ſcenæ ludi ſunt. Quam enim quiſque terram ſiue per tyrannidem, ſiue per calamitatem antè occupauerit, ea patria dicitur, cuius omes æquè hoſpites & aduenæ ſumus, quantumlibet vocum appellatione laudamus.*

Tropol. hanc Bethlehem nobis ub uculus punamus, noſque in ea eſſe imagiuemur, ibique mentis oculis intueamur naſcentem Chriſtum, dum in templu nocte Natiuitatis Dumini hoc myſterium ieculimus; imò dum quutidie in ſacrificio Miſſæ idem nubis repræſentatur. Verè enim & ſapiēter ſcripſit noſter Thomas Theudidactus li. 4. de Imitatiune Chriſti c. 2 *Ita magnum. nouum, & iucundum tibi videri debet cùm* C *celebras, aut Miſſam audis, ac ſi eodem die Chriſtus primùm in vterum Virginis deſcendēs, homo factus eſſet; aut in cruce pēdēs, pro ſalute hominū pateretur & moreretur.* Tēplum ergu repræſentat Bethlehem, altare præſepiū, hoſtia Chriſtū naſcentem, corporale pānos & faſcias, Deiparā ſacerdus, Ioſeph & paſtores Chriſtiani aſtātes. Ita ſecit S. Franciſcus, mira deuutione in typica ſua Bethlehē & præſepiu diſſuauians cum paruulu de Bethlehem. Audi S. Bunauent. in Vita eius cap. 10 *Contigit autem anno tertio ante obitum ſuum, vt memoriam natiuitatis pueri Ieſu ad deuotionem excitandam apud caſtrum Graecij diſponeret agere, cum quanto maiori ſolemnitate valeret. Ne* D *verò hoc leuitati poſſet adſcribi, à Summo Pontifice petita & obtenta licentia fecit præparari præſepium, apportari fœnum, bouem & aſinum ad locum adduci. Aduocantur Fratres, adueniunt populi, perſonat ſilua voces, & venerabilis illa nox luminibus copioſis & claris, laudibúſque ſonoris & conſonis, & ſplēdens efficitur & ſolemnis. Stabat vir Dei coram præſepio pietate repletus, reſperſus lachrymis, & gaudio ſuperfuſus. Celebrantur Miſſarum ſolemnia ſuper præſepe, Leuita Chriſti Franciſco ſacrum Euangelium decantante. Prædicat deinde populo circumſtanti de natiuitate regis pauperis, quem cū nominare vellet, puerum de Bethlehem præ amoris teneritudine nuncupabat. Miles autem quidam virtuo-* E *ſus & verax, qui propter Chriſti amorem ſæculari relicta militia, viro Dei magna fuit familiaritate coniunctus, Dominus Ioannes de Gracio ſe vidiſſe aſſeruit puerulum quendam valdè formoſum in illo præſepio dormientem, quem B. Pater Franciſcus ambobus complexans brachiis, excitare videbatur à ſomno.* Addit S. Bonauent. fœnum huc præſepu à populo reſernatum, multos bruturum morbus ſanaſſe & peſtes diſpuliſſe.

Tropol. templum eſt ſtabulū, altare præſepe Chriſti.

Exemp. S. Franciſci.

Deniq; S. Betnard. ſerm. 1. iu Vigilia Natiuit. docet nos fieri Bethlehem, ſi Chriſtum deuutè ſuſcipiamus vel per fidem, vel per Euchariſtiā. *Bethlehem quippe,* ait, *domū panis, Iuda ſonat confeſſionem. Tu ergo ſi diuini verbi pabulo repleas animam*

nam tuam, fideliterque, etſi non digna, certè quanta potes deuotione ſuſcipias panem illum qui de cœlo deſcendit, & dat vitam mundo, Dominicum videlicet corpus Ieſu, vt veterem vtrem corporis tui noua illa reſurrectionis carne reficiat & ſuſtineat, quatenus nouum quod intus eſt vinum, hoc ſolidatum glutino, valeat continere: ſi denique ex fide viuas, & nequaquam gemere oporteat, quia oblitus ſis comedere panem tuum; Bethlehem factus es, dignus planè ſuſceptione Dominica, ſi tamen confeſſio non defuerit. Sit proinde Iudæa ſanctificatio tua: confeſſionem & decorem induere, quam maximè ſtolam in miniſtris ſuis Chriſtus appretiat.

Egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.] *Egreſſus* eſt numeri pluralis; hebraicè enim eſt מוצאותיו *motſaoth*, id eſt egreſſiones. Vnde Septuag. vertunt ἔξοδοι. Vatab. *emanationes eius.* Rurſum pro *ab initio à diebus æternitatis*, Heb. & Septuag. habẽt, *ab initio à diebus ſæculi.* Hinc triplex eſt hîc interpretum explicatio, iuxta triplicem Chriſti egreſſionẽ. Prima enim, eſt temporalis; Secũda, eſt æterna; Tertia, partim tẽporalis, partim æterna. Primò ergo Rabbini recentiores, qui negant Chriſti æternitatem & diuinitatem, egreſſiones has ſic exponũt, q. d. Chriſtus non tantùm egredietur cùm naſcetur in Bethlehem, ſed iam inde à Dauide, ab Abraham, imò ab Adã egreſſus, & quaſi natus eſt; tum quia ex iis deſcendit, & in eorum lumbis ac virtute generatiua latebat & continebatur; quomodo Apoſtolus Heb. 7. 9. ait, Leui antequã naſceretur, decimatũ eſſe in lumbis Abrahæ; tum quia eos quaſi duces ſuos præmiſit, qui populũ ſuum Iſraël in cultu Dei erudirẽt & continerent, eùmq; contra hoſtes & infideles inruerentur & propugnarẽt. Huc accedit expoſitio S. Cyril. qui egreſſiones in plurali dici cenſet, quia Chriſtus homo bis egreſſus eſt: Primò, cùm venit in mundum per Incarnationem: Secundò, cùm poſt mortem è mundo egreſſus eſt, & aſcendit in cœlum vtrãque ſignificat ipſe Ioan. 16. 28. *Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem:* vtraque eſt a diebus æternitatis; quia vtraque ab æterno decreta & prædeſtinata eſt à Deo. Huc pertinet aliorum explicatio, qui per egreſſiones, accipiunt varias Chriſti hominis expeditiones & excurſiones, quas contra diabolum pro ſalute hominum ſuſcepit. Prima fuit, qua humanitatem noſtram induit. Secunda, qua Magos & paſtores ad ſe traxit & conuertit. Tertia, qua peragrans Iudæam & Galilæam, multos in corpore & anima ſaluauit. Quarta, qua in crucẽ pro redemptione hominum aſcendit. Quinta, qua reſurgens ad vitam rediit, mortémque deſtruxit. Sexta, qua aſcendens in cœlum illud nobis patefecit, indéque miſit Spiritum ſanctum. Hæ omnes expeditiones fuerunt à diebus æternitatis, quia ab æterno decretæ.

Egreſſus Chriſti triplex.

1.

2. Secundò, Arias & à Caſtro hîc, quibus fauet S. Hieron. ac R. Haccados apud Galat. li. 4. c. 13. per egreſſiones has, accipiunt duas Chriſti natiuitates: putà temporalem ex Virgine in Bethlehem, & æternam ex Deo Patre in cœlis. Vnde R. Haccados per τὸ *ab initio*, id eſt ab æterno, putat notari æternam Chriſti generationẽ, ſed per τὸ *à diebus ſæculi*, temporalem, qua nimirum ab initio mundi in lumbis Adæ creatur, & quaſi natus eſt. Ex aduerſo meliùs alii per τὸ *ab initio*, accipiunt temporalem Chriſti apparitionem, non tantùm qua apparuit in carne, ſed etiã qua viſus eſt patribus, quibus promiſſus eſt: & Prophetis, per quorũ ora ipſe, vtpote Verbum Dei, locutus eſt: ſed per τὸ *à diebus æternitatis*, accipiunt æternam eiuſdem à Patre generationem.

3. Tertiò, alii hæc accipiunt de ſola æterna Chriſti à Patre emanatione & natiuitate. Hæc expoſitio eſt certa, & communis Patrum & Doctorũ, ideóque amplectenda. Probatur Primò, quia de temporali Chriſti natiuitate paulò antè dixit Propheta: *Ex te* (ô Bethlehẽ) *mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſraël.* ergo cùm addit: *Et egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis*, agit de æterna: q. d. Chriſtus egredietur & naſcetur in Bethlehẽ: at ne putes eum tantùm hominem fore, túncque primò egreſſurum, cùm homo apparebit in Bethlehem, addo & dico iam antè ab æterno eum egreſſum eſſe ex Patre, cùm ab eo genitus eſt Deus, Patri coæuus & conſubſtantialis. Cur enim temporalem egreſſionem repeteret hîc Propheta, cùm tam clarè eam antè expreſſerit?

Secundò, τὸ *à diebus æternitatis*, planè ſignificat hîc de æterna Chriſti generatione agi, non de temporali. Dices, Hebr. eſt *à diebus* עולם *olam*, id eſt *ſæculi*. Reſp. *olam*, ſiue ſæculum abſconditum, à rad. עלם *alam*, id eſt abſcondit, hebr. ſignificat æternitatem, quæ omnibus abſcõdita eſt & impenetrabilis, cũ ſcribitur per *vau*, ſicut hîc ſcribitur, vti docent Rabbini, niſi addatur particula aliqua reſtringens, quæ cogat illud explicare & interpretari tempus longiſſimum. Hîc autem nihil tale additur, imò additur τὸ *ab initio*, quod iunctum cum *diebus olam*, planam plenamque ſignificat æternitatem, vti mox oſtendam. Vnde Chald. vertit, *cuius nomẽ dictum eſt ab æternitate, à diebus ſæculi;* Tigurina, ſiue Leo Hebræus, *exitus eius à ſæculo, à diebus æternis;* ita & Rabbini apud Galatin. loco citato. Denique omnes Orthodoxi fatentur hîc de vera æternitate agi: licet aliqui æternitatem prædeſtinationis, nõ generationis intelligant, ſed perperam. Nam egredi nõ eſt prædeſtinari, ſed emanare, gigni, naſci, vt cùm paulò antè dixit: *Ex te mihi egredietur*, id eſt naſcetur, *qui ſit dominator in Iſraël.* Dices, Apoc. 13. 8. Agnus, id eſt Chriſtus, dicitur occiſus ab origine mundi, non realiter, ſed per Dei præſcientiã & prædeſtinationem; ergo ſimiliter hîc τὸ *egreſſus* exponi poteſt non realiter, ſed in Dei prædeſtinatione. Reſp. nego conſequentiã: verba enim Scripturæ propriè accipienda ſunt, non impropriè: niſi quæ neceſſitas aut contradictio cogat, vti hîc nihil cogit: in Apocal. autem cogit. Nam Agnus qui realiter non erat, nec extabat ab origine mundi, non poterat tunc realiter occidi (quod enim non eſt, occidi nequit) ergo occiſio hæc non actualis, ſed mentalis, putà præſcita & prædeſtinata à Deo, intelligi debet. Hîc autem nil eſt tale: ergo reali egreſſus & natiuitatis, non mentalis & prædeſtinata intelligenda eſt.

Tertiò, Chriſtum in Bethlehem natum, eſſe Deum, ideoque æternum, patet ex cap. 4. 1. *Erit mons domus Domini paratus in vertice montiũ*, putà Sion, id eſt Eccleſia Chriſti. Nam pro τὸ *Domini* heb. eſt *Iehoua*, quod non aliũ quàm Deum verum ſignificat, eiúſque nomen eſt proprium. Et v. 2. *Venite, aſcendamus ad montem Domini*, hebr. *Iehoua. Quia de Sion exibit lex, & verbum* (Euangelium) *Domini*, heb. *Iehoua*, putà Chriſti, *de Ieruſalem.* Et v. 7. *Et regnabit Dominus*, hebr. *Iehoua*, putà Chriſtus, *ſuper eos ex hoc nunc & vſq; in æternum.* Idem patet Iſaiæ 9. 6. vbi paruulus

naſciturus

naſciturus nobis, putà Chriſtus, vocatur *Deus, fortis, pater futuri ſaculi,* hebr. *pater æternitatis*; & cap. 7. 14. vocatur *Emmanuel,* id eſt nobiſcum Deus.

Quartò, ita interpretantur Patres & Orthodoxi paſſim, Theodor. Haymo, Remig. Rupert. Albert. Hugo, Lyra. Dionyſ. Clarius, Vatablus, Ribera hîc, Cyril. homil. 4. contra Neſtorium, Chryſoſtomus in li. *Quòd Chriſtus ſit Deus,* Origenes lib. 1. contra Celſum, Euſeb. lib. a. Demonſt. cap. 2. S. Athanaſius, & alii paſſim contra Arrianos.

Dices, Si de ſola æterna emanatione & generatione Chriſti hîc agitur, cur ergo Propheta eam vocat *egreſſus* vel exitus in plurali? Reſpõd. Primò Ribera, cauſam eſſe quòd Hebræi ſoleãt res maximas & præſtantiſſimas compellare pluraliter, vt rei magnitudinem & præſtantiam ſignificent, quòd, licet vna ſit, æquipolleat tamen pluribus. Sic Deum vocant *elohim* in plurali; ſic *adonim*, id eſt domini, ſignificat Dominum; ſic elephas vocatur *behemoth*, id eſt beſtiæ, quòd mole ſua & robore multas beſtias æquet, imò ſuperet. Quia ergo natiuitas æterna Chriſti maxima eſt & diuina, omnéſque creatas natiuitates eminenter continet, hinc ab Hebræis vocatur *egreſſus*, id eſt natiuitates, in plurali. Secundò, aliam cauſam dat Vatabl. *Plurali,* inquit, *vtitur, quia Chriſtus ſemper procedit à Patre iugi manatione & proceſſione, heri, hodie & olim,* q. d. *Chriſtus erit verus homo, verúſque Deus, & coæternus Patri*: quia ergo iugiter ab æterno Chriſtus à Patre gignitur, hinc eius generatio vocatur generationes: nã quolibet inſtanti generatur, & omnibus generationibus creaturarum coëxiſtit: ſicuti fontis emanationem vocamus ſcaturigines, quia iugiter aquam ſcaturit. Hinc patet æternitas & conſequenter vera deitas Chriſti. Negabant vtramq; Arriani, quorum, teſte S. Athanaſio multis in locis, hoc erat axioma: *Erat aliquando* (tempus vel duratio) *quando non erat Chriſtus.* Reſpondet Franciſcus Dauid, nouorum Arrianorũ choragus, in diſput. Albana, in actis diei tertiæ, *Vocabulum,* inquit, *Diebus, additum, explicat mentem Prophetæ. Dies enim tunc cœperunt, quando creatus eſt mundus. Et illi primi dies dicuntur æterni, propter continuam ſucceſſionem: ſicut ſæpiùs Scriptura loquitur; & ideo cùm facta tunc quoque ſit de Chriſto futuro promiſſio, dicitur fuiſſe egreſſus eius à diebus æternitatis.* Verùm obſtat, quòd licet *in æternum* in Scriptura ſignificet aliquando longum tempus continuum, non infinitum; tamen *æternitas,* & Hebr. עולם *olam,* iunctum cum מקדם *mickedem,* ſemper immenſam durationem ſignificat. Secũdò, *egreſſus eius* non eſt promiſſio de eo naſcituro, ſed natiuitas eius, vt cùm dicitur hîc: *Ex te mihi egredietur* (id eſt naſcetur) *dux*: aliud eſt egredi hominẽ, aliud egredi verbum vel ſermonem: illud ſignificat naſci, hoc prophetare & promittere. Nec obſtat quòd vocetur dies æternitatis; dies enim hîc ponitur pro duratione, vt cùm Daniel 7. 9. Deus pater vocatur *antiquus dierum,* id eſt æternus.

Dices, Quomodo ergo ait: *Egreſſus eius ab initio?* æternitas enim nõ habet initiũ. Reſp. Script. initium vocat id quod erat ante tempora, hoc autem erat æternitas. Vnde explicans ſubdit: *A diebus æternitatis.* Loquitur enim accommodè ad conceptum hominum, qui cùm volunt dicere aliquid fuiſſe ab æterno, dicunt illud fuiſſe ante

A omnia, ab initio. Sic Prouerb. 8. ait Sapientia increata: *Dominus poſſedit me ab initio viarum ſuarum, antequam quidquam faceret, à principio.* Et Eccleſiaſt. c. 24. 14. ait æterna Dei Sapientia: *Ab initio, & ante ſæcula creata ſum,* id eſt ab æterno. Sic & Iſaiæ 43. 13. ait Deus: *Ab initio ego ipſe.* q. d. Ab æterno ego ſum, qui ſum. Porrò hanc Michææ ſententiam, *Et egreſſus eius à diebus æternitatis,* ſic clarè per trimembrem ſententiam explicat S. Ioan. c. 1. 1. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* q. d. Ab æterno, &, vt ita dicam, à principio æternitatis, Verbum egreſſum & genitum eſt à mente Patris; ac proinde erat apud eum, & in eius men-

B te, ac conſequenter ipſum erat Deus: quia quidquid eſt in mente Dei & in Deo, eſt Deus. Hinc & Chriſtus à Iudæis rogatus quis eſſet, reſpõdit: *Principium, qui & loquor vobis,* Ioan. 8. 25. Græcè τὴν ἀρχήν, q. d. Ego ſum ante Abraham à principio, id eſt ab æterno; Deus de Deo, qui & idipſum vobis proloquor. Idémque Apoc. 21. 6. ait: *Ego ſum α & ω, initium & finis.*

Præclarè Nazianz. *Deus & erat ſemper, & eſt, & erit; vel, vt rectiùs loquar, ſemper eſt. Nam Erat & Erit noſtri temporis fluxæque naturæ ſegmenta ſunt. Ille autem ſemper eſt, atque hoc modo ſeipſum nominat, cum in monte Moyſi oraculum dedit. Vniuerſum enim id quod eſt, in ſe complectitur, nec prin-*

C *cipium habens, nec finem habiturum, velut pelagus quoddam eſſentiæ immenſum & interminatum, omnem tum temporis, tum naturæ cogitationem ſuperans; mente ſola adumbratur is, & quidem perexiguè ac perobſcurè, non ex his quæ in ipſo ſunt, ſed quæ circa ipſum: alia ex alio collecta ſpecie ad vnum quoddam veritatis ſimulacrum: priuſquam teneatur effugiens, & priuſquam intellectu percipiatur ſeipſum fuga proripiens: tantum principem noſtri partem, eámque à vitiorum labe purgatam colluſtrans, quantum oculorum aciem fulguris celeritas minimè conſiſtentis. Hoc autem mea quidem ſententia idcirco fit, vt quatenus comprehendi poteſt, nos ad ſe trahat (quod enim percipi omnino nequit, id nec ſpe-*

D *rat quiſquam, nec aſſequi conatur;) quatenus autem capi non poteſt, admirationem ſui excitet, atque ex ipſa admiratione vehementius expetatur, appetitus purget, purgatos autem diuinos efficiat, taléſque cum redditi ſint, cum iis iam velut cum familiaribus conſuetudinem habeat (metuo ne hoc audacius à me dictum videri poſſit) Deus diis vnitus & cognitus, ac tantum fortaſſe, quantum iam eos, qui ipſi noti ſunt, cognoſcit.*

A diebus æternitatis.] Id eſt ab omni æternitate. Eſt catachreſis: æternitas enim propriè cùm ſit duratio cõſtans, indiuiſibilis, tota ſimul, ideoque ab intrinſeco carẽs ſucceſſione, principio & fine; idcirco non diuiditur per dies, menſes & *Æternitas temporum qua*

E annos, qui illi ſucceſſiuè coëxiſtunt: hinc ab hominibus, qui omnia ſua menſurant per differentias ſui temporis, dantur æternitati dies, menſes & anni. Sic dicitur pſal. 76. 6. *Cogitaui dies antiquos, & annos æternos in mente habui.* Sic in officio diuino tempore Paſchali de Martyribus canimus: *Lux perpetua lucebit Sanctis tuis Domine, & æternitas temporum*; quod deſumptum eſt ex lib. 4. Eſdræ cap. 2. 35. vbi ſic dicitur: *Parati eſtote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite vmbram ſæculi,* &c. Sicut enim immẽſitas Dei totam Dei magnitudinem, quæ abſque termino quaquauerſum ſuper cœlos in immenſum diffunditur, colligit in

punctum;

punctum; vt non minus habeat iu puncto loci, quã in ſpatin infinito: ita æternitas dnrationem, & quaſi ætatẽ Dei, qnæ infinito tempori cnẽxtenditnr, colligit in momentum: ita vt totam poſſideat in inſtãti, ſiue in pũctn. Sicut enim ſe habet immẽſitas ad punctum loci, ita æternitas ſe habet ad punctnm tempetis. Dicit ergn Michæas Chriſtũ in tem pore naſciturum in Bethlehem, eſſe æternum, idẽque Deum. q.d. Ideo Chriſtus naſcetnr in noſtro tempore, vt nobis cõmunicet ſuam æternitatem: ideo fiet homo, vt nobis cõmunicet ſuam deitatem, noſque faciat Deos. Ait enim: *Ego dixi, Dij eſtis, & filij Excelſi omnes.* pſ. 8 . 6. Vnde S. Gregor. & ho. 8. in Euang. *Quid*, ait, *eſt quòd naſcitur Domino mundus deſcribitur, niſi hoc quòd apertè mõſtratur, quia ille apparebat in carne, qui electos ſuos adſcriberet in æternitate? quod contrà de reprobis per Prophetam dicitur: Deleantur de libro viuentium, & cum iuſtis non ſcribantur.* Ideò ergn Chriſtus natns eſt tempori, vt nos viuamus æternitati; ideo egreſſus eſt à diebus æternitatis ad dies tempnris, vt uos à tẽpore regrederemur ad dies æternitatis.

Duratio triplex.

Nota. Duratio eſt triplex, tẽpus, æuum, æternitas: tẽpus habet ſuum finem, æquè ac principiũ: æuum habet principium, ſed caret fine: æternitas nec habet finem, nec principium. Rurſum ſicut æuum eſt intrinſeca mẽſura vitæ angelorum, & tẽpus vitæ hominum: ita æternitas eſt intrinſeca mẽſura vitæ & exiſtentiæ diuinæ, ac cõſeqnenter generationis verbi, & ſpirationis Spiritus ſancti, vti docet D. Tho 1. p. q. 10. a. 4. & ibi P. Salas. Origo & quaſi ratio æternitatis, eſt immutabilitas Dei. Vnde S. Auguſt l. de Natura boni aduerſus Manich. c. 39. *Illa*, inquit, *vera eſt æternitas, quæ eſt vera immortalitas: hæc eſt illa ſumma incõmutabilitas, quã ſolus Deus habet.* Et mox: *Cuius ſolius immortalitas, ipſa eſt vera æternitas.* Idem l. 14. de Trinit. c. 18. *In quantũ*, ait, *mutabiles ſumus, in tantum ab æternitate diſtamus.* Et inferiùs: *Vera autem immortalitas, vera incorruptibilitas: vera incommutabilitas, ipſa eſt æternitas.* Et S. Dionyſ. de Diuin. nomin. c. 9. *Idẽ verò*, inquit, *ſuperſubſtãtialiter æternum, eſt inuertibile, in ſeipſo manens ſemper ſecundùm eadem, & eodem ſe habens modo.* Et Pſaltes pſ. 101. *Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficiẽt.* Porrò æternitatem S. Anſelmus ita definit in Menol. c. 24. *Vera æternitas eſt interminabilis vita, tota ſimul exiſtens.* Et Richard. Victor. li. 2. de Trinitate c. 4. *Quid aliud eſt æternitas, quàm diuturnitas ſine initio & fine, & carens omni mutabilitate?* alij: *Æternitas eſt duratio immenſurabilis.* Optimè Boetius li. 3. de Conſolat. proſa vltima: *Æternitas eſt interminabilis vita tota ſimul & perfecta poſſeſſio.* Hinc æternitas ambit omnia tempora & temporalia, eorúmque eſt fons & origo. Audi S. Dionyſiũ de Diuinis nominibus ca. 10. *Antiquus dierum Deus prædicatur, quòd ipſe ſit omnium & ſæculum, & tempus: & ante dies, & ante ſæculum, & tempus.* Idem cap. 5. *Ipſe*, ait, *eſt æuum æuorum, exiſtens ante omne æuum.* Et paulò antè: *Ipſe eſt principiũ & menſura æuorum & temporum.* Ex dictis ſequitur, æternitatem eſſe propriam durationem Dei; putà Patris, & Filij, & Spiritus ſancti: angelos autem & homines participare eam per ſuam æuiternitatem, quæ habet principium, at non finem. Nam per eam in æternum viuent, fruentur Deo, erúntque beati: licet vulgus per catachreſin, hanc æuiternitatem vocet quoque

Origo æternitatis eſt immutabilitas.

Æternitas eſt origo temporum.

A æternitatem, ſcilicet creatam & participatam: quia Beati erunt beati tamdiu, quamdiu Deus erit beatus; imò quamdiu Deus erit Deus, quãdiu durabit eius æternitas. O æternitas, quanta es! quàm immenſa! quàm pretioſa! quàm beata! & tamen quàm raro verſaris in mentibus hominum! quàm pauci te, tuúmque pondus æſtimant! nulli te penetrant, pauci ponderant. Sapienter S. Greg. l. 9. epiſt. 190. *Si bona*, ait, *quærimus, illa diligamus quæ ſine fine habebimus. Si autẽ mala pertimeſcimus, illa timeamus quæ à reprobis ſine fine tolerãtur.* Et Cicero Tuſculana 4. *Quid*, inquit, *ei videatur magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis totiúſque mundi nota ſit magnitudo?* B Et S. Antonius diſcipulis ſuis hoc axioma tradebat. *Hoc*, ait, *ſit primum cunctis in cõmune mandatum, nullum in arrepti propoſiti vigore laſſeſcere; ſed quaſi incipientem augere ſemper debere quod cœperit, præſertim cùm humanæ vitæ ſpatia æternitatis comparata, breuiſſima ſint. Promiſſio vitæ ſempiternæ vili pretio comparatur. Scriptum eſt enim, Dies vitæ noſtræ ſeptuaginta anni: quando ergo octoginta aut centum annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi ſumus in futuro, ſed pro annis, omnium nobis ſæculorum regna tribuentur: non terram hereditabimus, ſed cœlum;* ita S. Athanaſ. in vita S. Ant.

Propter hoc dabit eos vſque ad tẽpus, in quo parturiens pariet.] *Vers. 3.*
C *Dabis* dupliciter, imò contrariè accipi poteſt. Primò *dabit*, ſcilicet hoſti, gladio, ſimiliue tribulationi: q. d. Obiiciet eos hoſtibus, & calamitationibus ſinet eos affligi. Secũdò, *dabit*, id eſt cõſeruabit eos in vita, vt habitẽt in terra ſua. Iã varij variè hæc exponunt. Pũctũ difficultatis conſiſtit in eo, quodnam vocetur *tempus, in quo parturiens pariet.* Primò, aliqui cenſent tẽpus liberationis è captiuitate Babylonica, & libertatis ſub Cyro. q. d. Quia latrones de quibus verſ. 1. hoc eſt tyrãni & prædones Aſſyrij atque Chaldæi, Iſraëlem ob eius ſcelera affligent & captiuabunt; hinc Deus dabit, id eſt permittet eos in Iſraëlem graſſari vſque ad Cyrum, quando eo laxante captiuitatem Synagoga parturiens pariet, id eſt, præ gaudio & feſtinatione producet & adnnabit turbam ingentem ſuorum filiorum & ciuium, cum in bilo è Babylone in Iudæam redeuntium. Verùm hîc nulla Babylonis facta eſt mentio, ſed tantùm Chriſti: Chriſtum enim & præcedentia & ſequentia omnia ſpectant.

Secundò, alij diſtingnunt tempus parturitionis, à tempore pariendi; tempus pariendi Synagogæ, cenſent eſſe illud, quo peperit Chriſtum: tẽpus parturitionis, quo cruciatibus afflicta & oppreſſa eſt à Tito & Romanis. q. d. Propter hoc, quia ſcilicet filia latronis, id eſt Ieruſalem, percuſſura & occiſura eſt Chriſtũ, inquit Rupert. idcirco Deus dabit permanere Synagogã Iudæus, vſque ad tempus quo pariet Chriſtum Saluatorem, & mox per Titũ eã affliget, vt cruciet ur quaſi parturiens, & in hac doloris ũ parturitione enecetur & exſpiret. Vnde Chald. vertit, *propterea tradentur* Iudæi Romanis, *quãdo parturiens pariet.* Idem Chald. ſic explicat illud Iſaiæ 66. 7. *Antequã parturiret, peperit; antequam veniret partus, peperit maſculum.* q. d. *Antequam veniat ei anguſtia, ſaluabitur; & antequam veniãt ei dolores partus, reuelabitur rex Meſſias.* q. d. Antequã veniat Titus anguſtiãs Iudæos, veniet & naſcetur Chriſtus Saluator. Sic & veteres Hebræi apud

apud Galat. lib. 4. cap. 11. Qoin & S. Hiero. ſic explicat: ſtabit iodaiſmus donec Eccleſia pariat filios Chriſto; donec ſcilicet gẽtilitas, quæ antea ſterilis fuerat, credens in Chriſtum multos ad eum conuertat, qui in locum Iudæorum, quaſi populus & filii Dei ſuccedant.

Tertiò, alii accipiunt tẽpus Eccleſiæ naſcentis, quando ipſa multos filios peperit Deo & Chriſto, iuxta oraculum Iſaiæ c. 54. 1. q. d. Propter hoc, quia ſcilicet ea Iſraële & Iudæis naſciturus eſt Chriſtus in Bethlehem, idcirco Deus dabit, id eſt ſinet eos in Iudæa viuere, ac differet vltionem ſuæ mortis, hoc eſt, deſtructionẽ Ieruſalem per Titum, aliquãtiſper; donec ſcilicet Eccleſia Chriſti naſcens multos è Iudæis filios pariat Chriſto; id eſt donec ipſa creſcat & confortetur, vt ſeſe cõſeruare & ſpargere poſſit per omnes gentes: quo facto Iudæã & Iudæos per Titum euertet; ita Lyran. Vatab. & Dionyſ.

Quartò, & genuinè: *tempus quo parturiens*, vel, vt heb. eſt, *pariens pariet*, eſt tempus quo Deipara peperit Chriſtum in Bethlehẽ: illa enim vocatur pariẽs & mater antonomaſticè; quia partus eius fuit nobiliſſimus, ideoq; cœlo & terræ optatiſſimus, & hoc ſignificat illa geminatio *pariens*; vel, vt Noſter vertit, *parturiens pariet*; nẽ enim parturiens, non ſignificat dolorem, ſed vehemens deſiderium, gaudium & accelerationẽ partus; vti dixi in illud Iſaiæ 66. 7. *Antequam parturiret peperit*. Ad Iſaiã enim more ſuo alludit hîc Michæas. Senſus ergo eſt q. d. Propter hoc, quia ſcilicet in Bethlehẽ naſcetur Chriſt⁹, quẽ Deus decreuit & ſtatuit ſaluatorem & dominatorẽ Iſraëlis; idcirco dabit eos, id eſt, permittet Iſraëlẽ & Iudæos affligi ab Aſſyriis, Chaldæis & Græcis; donec Deipara pariat Chriſtũ. Hic enim erit redẽptor & ſaluator Iſraëlis, omniũmq; gentiũ; ita S. Hiero. Haymo, Remig. Hugo hîc, & Euſeb. li. 7. Demonſtr. ca. 2. Huc pertinet aliorum expoſitio, quæ talis eſt: durabit ſucceſſiuè Synagogæ afflictio, & captiuitas Babylonica, Græca & Romana: donec ipſa pariat Chriſtum; hic enim ab omni ſeruitute eam liberabit. Nota. Script. de Iſraële quaſi de populo loqui ſolet; nunc ſingulariter, quia populus collectiuè eſt vnus, & ſingularis: nũc pluraliter, quia in populo plures ſunt homines & capita: ita facit hîc Michæas. Rurſum de Iſraële nunc loquitur maſculinè, quaſi de populo: nũc femininè, quaſi de Eccleſia & Synagoga. Vnde ait: *Parturiens pariet* quaſi mater.

Symbolicè, ſenſus eſt q. d. Propter hoc, quòd ſcilicet Deus ſtatuit Chriſtum in Bethlehẽ naſciturum, efficere ſaluatorẽ mundi: hinc dabit, id eſt, ſinet Iſraëlem ſub lege affligi, vt ipſe cognoſcat ex lege tum peccatũ, tum legis infirmitatem ad tollendum peccatum, & ad ſanandam concupiſcentiam: vt Iſraël idipſum agnoſcens, magnis votis exoptet Chriſtum, eiúſque gratiã, quæ concupiſcentiam domet, & peccatũ aboleat. Ideo enim diſtulit Deus Chriſtũ per quatuor annorum millia, vſque ad Virginis partũ, vt interim mundus agnoſceret ſuæ animæ peccata & vulnera, æquè ac naturæ & legis infirmitatem: ac inſtanter medicum, puta Chriſtũ, requireret: vti docet Apoſtolus Roman. 3. 20. & ſequent. ita S. Hier. Theod. Remigius, Hugo & alii.

Allegor. Arias: Sinet Chriſtus, inquit, Iſraëlẽ, id eſt Eccleſiam ſuam, putà Apoſtolos & diſcipulos, aliquouſque à Iudæis affligi, donec ipſa quaſi ex partu egrediens in Pentecoſte, Spiritus ſancti roboretur aduentu, vt numero & viribus adaucta, ſe diffundere poſſit per omnes gentes.

Et reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Iſraël.] *Eius*, ſcilicet dominatoris Iſraël, naſciturus in Bethlehem: putà Chriſti: q. d. Reliquiæ, id eſt pauci Iudæorum, qui ſunt fratres Chriſti ſecundùm carnem, cõuertentur ad filios Iſraël, id eſt, ad Patriarchas & Prophetas: vt ſcilicet Patriarcharum & Prophetarum in Chriſtum fidem, pietatem, & ſanctitatem amplectantur & æmulentur, iuxta illud pſalm. 44. 17. *Pro patribus nati ſunt tibi filij*. Aut *filij Iſraël*, ſunt Apoſtoli, q. d. Quando Eccleſia parturiẽs pariet Chriſtum & Apoſtolos, tunc fratres Chriſti, putà Iudæis è captiuitate reliqui, conuertẽtur ad filios Iſraël, id eſt Apoſtolos, eorúmque & fidelium cœtui aggregabuntur. Anagogicè, q. d. In fine mundi cùm plenitudo Gentium intrauerit in Eccleſiam, tunc reliquiæ Iudæorum per Eliã & Enoch conuertentur, túncque omnis Iſraël ſaluus fiet: ita S. Hiero. Haymo, Remig. & Hugo. *Elias enim (qui interpretatur Deus Dominus) conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres, & nouiſſimus populus iungetur antiquo, vt verè filij Abraham appellentur cùm in eum crediderint, quem vidit Abraham & lætatus eſt*, ait S. Hieron.

Et ſtabit.] ſcilicet dominator Iſraël, putà Chriſtus natus in Bethlehẽ, ex parente Virgine Deipara, de quo verſ. 2. & 3. Alludit ad paſtores, qui Verſ. 4.
dum gregẽ paſcunt, ſtant innixi ſuæ furcæ, ſiue baculo paſtorali; tum vt oues omnes præ oculis habeant, videãtque ne qua aberret, vel à grege ſe ſeparet: tum vt circumluſtrent, num qua ex parte lupus, vel alia fera, in gregem incurſurus aduertet, q. d. Pari modo Chriſtus, quaſi paſtor fidelium, iis ſemper aderit, eos circũſpiciet, paſcet, protegétque ab omni dæmonũ hoſtiúmque incurſu: ita S. Hiero. Remig. Hugo & Vatab. Hoc eſt quod Chriſtus promiſit: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad cõſummationem ſæculi*, Matth. 28. 20. Nota. Vox *ſtabit*, ſignificat Chriſti paſtoris & regis Primò, curam & prouidentiam Eccleſię: Secundò, vigiliam in ea paſcenda: Tertiò, conſtantiam. Vnde Vatab. rectè ſic exponit, *ſtabit & paſcet*, id eſt, perpetuò paſcet fideles, perpetuò regnabit in Eccleſia. Non enim tranſibit ab ea, vti tranſiit à Iudæis ad Gentes: ſed iugiter cum fidelibus ſtabit & manebit.

Anagogicè, q. d. Chriſtus poſt reſurrectionem conſcendet in cœlum, ibique *ſtabit* à dextris Patris, quaſi triumphator & dominator: vt Eccleſiam regat, tueatur & propugnet. Quocirca S. Stephanus in agone martyrii cum Iudæis decertans: *Ecce*, inquit, *video cœlos apertos, & filium hominis ſtantem à dextris Dei*, Act. 7. 55. ita Rupert. vnde ſequitur.

Et paſcet in fortitudine Domini.] q. d. Chriſtus paſtor reget fideles, quaſi oues ſuas, fortitudine non humana, ſed diuina: tum increata, quam vt Dei Filius à Deo Patre vnam eandémque cum eo accepit: tum creata, quã vt homo à Deo cõmunicatam participat: quo fiet, vt nulli lupi vel feræ illi præualere, aut gregem eius diripere vel diſſipare queãt: quin certò illas ad vitam æternã perducat, iuxta illud quod ipſe ait: *Oues meæ vocem meam audiunt, &c. & non rapiet eas quiſquam*

quam de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus eſt, & nemo poteſt rapere de manu Patris mei. Ego & Pater vnum ſumus, Iuan. ru. 27.

In ſublimitate nominis Domini Dei ſui.] Id eſt ſublimiter, putenter & magnificè paſcet Chriſtus ſuus fideles, prout decet maieſtatem numinis diuini, quud ipſe in paſcendu vbique præferet, vt probet ſe eſſe Deum, & à Deo Patre miſſum: paſcet, inquam, ſublimiter & gluriusè, quaſi in ea re gluria ouminis & honoris ſui diuini ageretor; ita vt umnes videntes Chriſti regimen illuſtre, quu eminenter paſcet uoes ſnas, laudent & celebrent magnificum Dei numen. q. d. Gubetoabit Chriſtus Eccleſiam qoaſi paſtor, cum ea putentia & gluria, qualis & quanta decet eum, qui de numine Patris æterui appellatur Pattis æterni Legatus, imò Filius. Hoc eſt quod ait Ioannes c. 1. 14. *Vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à Patre*, id eſt, qualis dicebat vnigenitum Dei filiũ. Et Iſaias c. 6u. 15. *Ponam te in ſuperbiam ſæculorum*: vbi pru *ſuperbiam*, Heb. eſt eadem vox גאון *geon*, quam Ioterpres hoc luco *ſublimitatem* vertit. Purrù ita ſublimiter paſcit Chriſtus ſuos, dando eis tum ſublimem Euangelii doctrinam, tum gratiam potẽtem qualem præ cæteris habuerunt Martyres, ad ſuperandos ignes, gladios, feras, omniaque tormenta; tum protectiunem certam & cuotinuam; tum miracula ſtupenda & inaudita, qoalia fecit Chriſtus & Apuſtuli.

Nomẽ Dei quadruplex. Nuta. *Nomen Dei*, quo Chriſtus ſuos paſcit, varia ſignificat. Nam Primò, *nomen Dei* eſt hunur, fama & gloria Dei, vti iam dixit. Secundù, *nomen Dei* ſignificat putentiam & upem Dei. Sic Chriſtus pru iiſdem orans Iuan. 17. 11. ait: *Pater ſerua eos in nomine tuo*, id eſt, tua virtute & putẽtia. Tertiù *nomen* ſignificat pruſeſſionem & inuocatiunẽ nominis. q. d. Chriſtus paſcet ſous fideles ſublimiter, qoia profitebitur ſe id ſacere in uomine Patris ſui, qoud pruſitebitor, prædicabit & inuocabit. Quartò, *nomen Dei* eſt ipſe Deus metunymicè: ſic dicimur ſanctificate, laudare, celebrare uumen Dei, id eſt ipſum Deum. Sic Chriſtus iuſſit Apoſtolos baptizare fideles *in nomine Patris, & Fily, & Spiritus ſancti*, hoc eſt, in fide, pruſeſſiune & inuucatiune vnios deitatis, & ſanctiſſimæ Trinitatis. q. d. *in nomine*, id eſt inuucatu & appellato nomine, & per cunſequens perſuna, diuinitate, virtute, auxiliu, energia & gratia *Patris, & Fily, & Spiritus ſancti*, Matth. 28.

Et conuertentur.] q. d. Chriſtus per ſe & Apuſtolus paſcens, id eſt ducens & inſtroens humines, conuertet eus ad ſe, & ad Deum Legit ioterpres, vti & Chald ישבו *iaſcubu*, id eſt *conuertentur*; alii aliis punctis cum Sept. & Symmach. legunt ישבו *ieſcebu*. id eſt ſedebuut, manebũt, habitabũt quietè & pacificè; quaſi ſedentes dumi in pace, vt alludat ad c. 4. 4. *Sedebit vir ſubtus vineam ſuam, & ſubtus ficum ſuam*. q. d. Sub Chriſto paſture & rege, fideles ad eum conuerſi viuent in ſumma pacẽ; ita S. Hieron. Lyran. Pagnin. Vatab. & alii.

Quia nunc magnificabitur.] Chriſtus paſtur ſublimis; τὸ *nunc* ſignificat tempus præſens uõ Michææ, ſed Chriſto: de Chriſtu enim continuè agit. q. d. Videur mihi uculis ſpiritus, inſtar Abrahæ videre diem illum gluriosum, quo Chriſtus ex Virgine natus paſcet fideles magnificè. Vnde admitans & exultans exclamat *nunc*, ſcilicet præſente, paſcente & regente Chriſto: Magnificabitur Chriſtus & nomen Dei, *vſque ad terminos terræ*; τὸ *quia* non cauſam, ſed effectum & ſequelam ſignificat. q. d. Vnde ſeqoetur vt magoificetur numen Dei & Chriſti totu urbe. Aut certè encliticũ eſt, & per pleonaſmum uroatos tantùm gratia additur. Sic enim Hebræi addere, & ſententiæ illuſtri præfigere ſulent כי *ki*, id eſt qoia. Secundò, ſimpliciùs τὸ *nunc* referri puteſt ad tempus Michææ, q. d. Chriſtus dum naſcetor humu, paſcet ſuos fideles in furtitudine Dumini: qoia ecce nunc antequam natus eſt humu, primus & præuios poteſtatis ſuæ radios (vti emittit ſul antequã oriatur, in aurora) ſpargit, & magnificari incipit, vſque ad terminos terræ. Nam mox Aſſyrium Sennacherib in Iudæa conteret per angelum, vti ſequitur. Atque idcirco dixit, quòd Chriſtus egreſſus ſit à diebus æternitatis: quia enim Chriſtus eſt æternus, hinc quouis ſæculo ſe oſtendit per miracola & upera heruica, quæ in tutelam & cummodum Iſraëlis, pupuli ſui, uperatos eſt.

Verſ. 5.] Et erit pax: cùm venerit Aſſyrius in terram noſtram, & quando calcauerit in domibus noſtris: & ſuſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primates homines.

Verſ. 6.] Et paſcent terram Aſſur in gladio, & terram Nemrod in lanceis eius. & liberabit ab Aſſur cùm venerit in terram noſtram, & cùm calcauerit in finibus noſtris.

Verſ. 7.] Et erunt reliquiæ Iacobi in medio populorum multorum quaſi ros à Domino, & quaſi ſtillæ ſuper herbam, quæ non exſpectat virum, & non præſtolatur filios hominum.

Verſ. 8.] Et erunt reliquiæ Iacob in Gentibus in medio populorum multorum, quaſi leo in iumentis ſiluarum, & quaſi catulus leonis in gregibus peccatorum: qui cùm tranſierit, & conculcauerit, & cœperit, non eſt qui eruat.

Iſte pax.] Quæres, quis ſit *iſte*? Aliqoi intelligunt Ezechiam, qui cũ ſuis urat impetrauit à Deu pacem Iudææ, cæſis per angelum huſtibus, puta Aſſyriis; ita Theudor. Alii accipiunt Cyrum, qoi libertatẽ & pacem dedit Iudæis; ita Lyra. Alii Iudã Machabæũ cum fratribus, qui ſois victuriis pacẽ dederunt patriæ. Fauet huic Iudæ, paraphraſis Chaldaica. Verùm cũ nullius horum præceſſerit mentiu, ſed ſulius Chriſti dominaturis Iſraël, in Bethlehem naſcituri, de eóque cuntinuus ſit ſermu; dico quud *iſte* ſit Chriſtus. cum alluſiune tamen ad Ezechiam, Cyrum & Iudam. Senſus ergu eſt, q. d. Chriſtus erit pax nou formalis, ſed cauſalis, id eſt, dabit pacem ſuæ Eccleſiæ, ſuiſque fidelibus: pacem, inquam, trinam & plenam, ſcilicet pacem cum Deu, pacem cum conſcientia, pacem cum proximis: atque huius pacis dabit præludium, initium & typum, dando hoc Michææ tempure Ezechiam, & paulò pòſt Cyrum ac Iudam Machabæum, qui Iſraëli victoriam cuntra Aſſyrius, indéque pacem cuncilient. Dices, Solus Ezechias pugnauit cuntra

Verſ. 5.

Chriſtus eſt pax cauſalis triplex.

Sennacherib & Aſſytios, nun Cyrus, non Iudas: ſed Cyrus pugnauit cuntra Babylunem & Chaldæos, Iudas contra Antiochum & Græcos. Reſpond. Primò, ſub Aſſyriis Chaldæos comprehendi: nam monarchia ab Aſſyriis tranſlata eſt ad Chaldæos; vnde tunc Chaldæi tam dominabantur Niniuæ & Aſſyriæ, quàm Babyloni & Chaldææ. Et ſic Cyrus dicitur viciſſe Aſſyrios, quia vicit Chaldæos. Hinc & *Aſſur* vocatur hîc *terra Nemrod*, quia Nemrod primus orbis rex & tyrannus dominabatur Aſſyriæ; principium tamen & ſedem imperii poſuit in Babylone: vnde Nemtod auctor fuit turris Babel ædificandæ, vt dixi Geneſ. 10. verſ. 8. 9. & 10. Nominat Michæas Aſſyrios potiùs quàm Chaldæos, qoia eius tempore dominabatur Sennacherib & Aſſyrii, inſolıantes Ezechiæ & Iudæis: vode illos propriè & primariò hîc reſpicit. Secundò, quia Nemrod primus tyrannus orbis, fuit rex Aſſyriorum, indéque Aſſyrii primi fuerunt monarchæ, & celebres tyranni: hinc per ſequentia ſæcula manſit hoc nomen, vt Aſſyrii vocarentur quiuis potentes tyranni, ſiue Græci eſſent, ſiue Perſæ, Romani; vt oſtendi Iſaiæ 7 17. Sic Iudas Machabæus vicit Aſſyrios, qoia vicit Antiochum & Græcos tyrannos. Hinc Tertiò, Aſſyrii ſignificant quoſlibet hoſtes Eccleſiæ, quales ſuot infideles, Saraceni, hæretici; item dæmones. Omnes enim hoſce tyrannos profligat Chriſtus, itaque pacem Eccleſiæ conciliat, ſed inchoatam in Eccleſia præſente; hæc enim cùm ſit militans, ſine bellis & luctis eſſe nequit: perfectam verò dabit in cœlo, vbi poſt bella & victorias erit Eccleſia in plena pace, gaudio & fœlicitate iugiter triumphans. Ita de Chriſto huuc locum accipiunt S. Hieron. Haymo, Rupert. Albert. Hugo, Arias, Clarius. Ribera & alii paſſim.

Mor. de pace Chriſti.

Moraliter, diſce hîc Chriſtum eſſe pacem noſtram. Vnde eius typus fuit Salomon rex vti nomine, ita reipſa pacificus. Ad hunc Michææ locũ alludens Paulus vucat Chriſtum pacem Iudæorum & Geotium, dicens: *Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum; & medium parietem maceriæ ſoluens, inimicitias in carne ſua*, &c. *vt duos condat in ſemetipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem; & reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucem: interficiens inimicitias in ſemetipſo*, Epheſ. 2. 14. Vide ibi dicta. Vis ergo pacem cum Deo, cum anima, cum proximis? Chriſtum qui eſt pax noſtra, adi: pacem à pace poſce: Chriſtum in mente tuo defige, & pacem defixiſti. Ipſe enim eſt princeps pacis, æquè ac pater futuri ſæculi, vti eum compellat Iſaias c. 9. 6. Rurſum, vis indicium, ex quo certò ſcias an Chriſtus in anima tua habitet? aduerte an habeas pacem in conſcientia. Si habes, vtique ibi eum adeſt & dominatur auctor & rex pacis. Si non habes, vtique Chriſtus abeſt; quia ſicut ſol ſine luce, ignis ſine calore, rex ſine regno, ita Chriſtus ſine pace eſſe neqoit. Nam in pace factus eſt locus eius, pſal. 75. 3. Hoc eſt qood inculcar Apoſtolus: *Pax Chriſti exultet in cordibus veſtris*, Coloſ. 3. 15. Vide quæ ibidem, & Iſaiæ 2. verſ. 4. annotauit.

Cùm venerit Aſſyrius.] Alludit de more ad Iſaiæ caput trigeſimum ſextum. Nam per *Aſſyrium* propriè intelligit Sennacherib, tempore Ezechiæ imminentem Hieroſolymæ, quem Chriſtus occidit per angelum, itaque pacem dedit vrbi & regi Ezechiæ. Conſequenter tamen ſub *Aſſyrio* intelligit Nabuchodonoſor, Antiochum, Pompeium, Neronem, Decium, alioſque Iſraëlis & Eccleſiæ hoſtes & perſecutores, vti iam dixi. Hoſce enim omnes debellauit, & indies debellat Chriſtus, pro fidelibus ſuis decertans.

Suſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primatos homines.] Hebr. *hominis*, & ita in Latinis legendum cenſet Ribera. Vnde & Syrus vertit, *octo principes hominum*; Arabicus, *octo primates* vel *præfectos hominum*. Verùm Biblia Latina Regia, Vaticana, & alia omnia legunt *homines*; nam *primatos hominis*, id eſt hominum, ſunt *primates homines*; Chald. *ſeptem reges, & octo principes hominum*; Symmach. *ſeptem paſtores, & octo chriſtos hominum: chriſtos*, id eſt reges & principes: hi enim ſunt chriſti, id eſt olei effuſione (hanc enim ſignificat Hebr. נסך *noſech*) vncti in ſua creatione & inaugurationе. Et Septuag. *conſurgent ſuper eum paſtores, & octo morſus hominum.* Legerunt נישכי *neſiche* per *ſchin*: נשך *naſach* enim per *ſchin* ſignificat mordere. Verùm alii paſſim legunt ניסכי *neſiche* per *ſamech*, & tum ſignificat principes. Senſus tamen eòdem redit. Nam per morſus Septuag. intelligunt principes & duces, qui mordeant & ſubigant Aſſurium, vti leones mordendo ſubigunt ſibi feras quaſlibet. Nota. *Paſtores* iidem ſunt qui *primates*, putà principes. q. d. Contra Aſſyrium excitabimus ſeptem, imò octo, id eſt multos, imò plurimos principes, qui ei reſiſtant, eúmque debellent. Septenarius enim numerus in Scriptura ſymbolum eſt multitudinis: quòd ſi addatur octonarius, magnam & ingentem multitudinem ſignificat; vt cùm dicitur Eccleſ. 11. 2. *Da partem ſeptem, nec non & octo.* Senſus eſt q. d. Panum & opum tuarum partes eroga liberaliter in pauperes, ac dato eleemoſynam ſeptem, id eſt multis, nec non & octo, id eſt multò pluribus indigentibus. q. d. Da quot, quantiſque potes. Alludit ad reges Aſſyriorum & Perſarum, qui penes ſe habebant ſeptem principes, quaſi ſummus conſiliarios & adminiſtros in gubernatione regni, qui inſtar ſeptem angelorum principum, per quos Deus Eccleſiam orbémque regit, de quibus Iob 12. 15. & Apocal. 1. 4. inſtituti videntur; vti dixi Apoc. 1. 4. Sic Ierem. 39. 3. nominantur ſeptem, imò octo principes Nabuchodonoſor, qui eius aulæ & caſtris præfecti, obſederunt & expugnarunt Hieroſolymam, ſcilicet *Neregel, Sereſer, Semegarnabu, Sarſachim, Rabſares, Neregel, Sereſer & Rebmag.* Sic de Aſſuero marito Eſther, dicitur c. 1. 14. *Erant autem primi & proximi* (Aſſuero regi) *Charſena, & Sethar, & Admatha, & Tharſis, & Mares, & Marſana, & Mamucham, ſeptem duces Perſarum atque Medorum, qui videbant faciem regis, & primi poſt eum reſidere ſoliti erant.* Ex hiſce ſeptem fuit Darius Hyſtaſpis, qui occiſis Magis, deficiente ſtirpe Cyri in Cambyſe, hinnitu equi electus eſt rex Perſarum.

Senſus eſt Primò, q. d. Nunc ecce magnificabitur Chriſtus dominator Iſraël. Nam cùm veniet Sennacherib Aſſyrius, vt obſideat & capiat Ieruſalem, nos Iſraëlitæ adunati cum Ezechia rege noſtro, Chriſti inuocatione, ope & iuſſu excitabimus S. Michaëlem cum ſex ſuis ſociis Archangelis, qui ſunt principes aulæ cœleſtis, & tutores Synagogæ fidelium, vt per Angelum octauum à ſe ſubmiſſum, cædant caſtra Sennacherib.

Hi

Septem paſtores ſunt ſeptem angeli principes.

Hi enim ſunt ſeptem paſtores, & octo primates hominum, vt habent Hebræa. Rurſum excitabimus Eliacim, Sobna, Ioahe, & alios plures aulæ Ezechiæ principes, qui Sennacherib eiúſque legato Rabſaci generosè reſiſtant, & cæſis per angelum eius caſtris, illa diſpolient & diripiant. Secundò, q. d. Cùm venerit Aſſyrius, id eſt Nabuchodonoſor, ait Lyran. imperans tam Aſſyriis quàm Babyloniis, & ceperit Ieruſalē, ac Iudæos in Babylonē abduxerit, nos Iſraëlitæ ſuſcitabimus Prophetas, alioſque viros ſanctos, quales erunt Daniel, Ieremias, Ezechiel, Eſdras, Nehemias, Zorobabel, Ieſus filiꝰ Ioſedec, &c. qui inuocando Chriſtum, proſternent Aſſyrium, id eſt, Balſaſarem filiū Nabuchodonoſoris. Chriſtus enim excitauit Cyrum, qui per ſuos ſeptē principes & reges, Balſaſarem occidit, Babylonem cepit, & Iudæos inde liberauit. Septem hoſce principes & reges Cyri (ad quos hîc alludit Michæas) nominat Xenophon li. 5. Cyripædiæ. Eorū nomina ſunt hæc: Embas rex Armeniæ, Antuebas Hyrcaniæ, Damatas Caduſiorum, Thambrodas Saccarum, Tigranes, ac Gadatas & Gobrias, qui duo Balſaſarem occiderunt.

Hi ſeptem principes Cyri.

Tertiò, Apoſtoli & viri Apoſtolici.

Tertiò, q. d. Cùm venerit Aſſyrius, id eſt Antiochus Epiphanes tyrannus, vaſtans Iudæam, noſtris precibus per Chriſtum excitabimus, hoc eſt, Chriſtus à nobis inuocatus excitabit ſuos prodromos & præuios duces, qui Antiochum profligēt, & Iudæos liberent; nimirum Machabæos ſeptem, & plures, putà Matathiam, Iudam, Ionatham, Simonem, Ioannem, Hyrcanum, Alexandrum, &c. Denique Chriſto nato cùm venerit Aſſyrius, id eſt tyrānus Nero, Adrianus, Aurelianus, Decius, &c. item Arrius, Neſtorius, Pelagius, Eutyches, aliique Hæreſiarchæ Eccleſiam peſſumdantes, Chriſtus excitabit ſeptem & octo, & multos principes tum Eccleſiaſticos, tum ſæculares, qui illis reſiſtant, illoſque debellent & proſternant. Tales fuere S. Petrus & Paulus certantes cum Simone Mago & Nerone, eoſque debellātes; S. Ioannes & S. Clemens cum Domitiano: S. Ignatius & S. Dionyſius cū Traiano: S. Cornelius & S. Cyprianus cū Gallo & Voluſiano. Tales rurſum fuerunt Conſtantinus, qui Diocletianū & Maximianum ſummos Eccleſiæ perſecutores ad reſtim adegit, ac Eccleſiæ pacem & imperiū cōſignauit: Theodoſius, Arcadius, Honoriꝰ, Marcianus, & ſequentes Imper. Chriſtiani, qui per ſe ſuis armis, per Epiſcopos verò anathemate & cenſuris Eccleſiaſticis perculerunt Neſtorium, Eutychetem, Pelagium, & ſimiles hæreticos in Concilio Nicæno, Epheſino, Chalcedonenſi, Conſtantinopolitano, &c. Ita ferè S. Hier. Remig. Rupert. Hugo & alii. Dicit *ſuſcitabimus*, quia Iſraëlitæ, id eſt fideles, eligunt & creant ſibi principes tū Eccleſiaſticos, puta Epiſcopos per Clerum: tum ſæculares, putà Reges & Imperatores, per ſemetipſos.

Myſticè.

Myſticè S. Hier. per paſtores & primates ſeptem accipit Sanctos veteris, per octo Sanctos Noui Teſtamenti. Rupertus verò eos ſigillatim ſic enumerat. Septem, inquit, paſtores fidelium fuerunt Abel, Abrahā, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Moſes & Dauid. Octo verò primates, fuerunt octo iudices, id eſt, principes & ſaluatores Iſraël: ſcilicet Ioſue, Caleb, Othoniel, Aoth, Barach, Gedeon, Iephte & Samſon. Verùm hi diu ante Michæā vixerunt: Michæas autē hoſce paſtores & primates in futurum promittit. Ait enim, *Suſcitamus*, &c. Myſticè quoq; S. Ambr. in Geneſim ad Horontianum enarrat. 2. ſic explicat: *Septem paſtores*, inquit, *legis præcepta ſunt, quibus grex adhuc quaſi irrationabilis in virga Moyſis per deſertum ductus & gubernatus eſt. Octo morſus hominum, mandata Euangelij, & Dominici oris alloquia. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore confeſſio fit ad ſalutem. Boni morſus, per quos æterna vitæ munus guſtauimus, peccatorum remiſſionem in Chriſti corpore deuorantes. In veteri teſtamento amarus morſus eſt mortis, propterea dictum eſt: Deuorauit mors præualens. In nouo Teſtamento ſuauis morſus eſt vita, quæ mortem abſorbuit. Propterea Apoſtolus ait: Deuorata eſt mors victoria tua: vbi eſt mors aculeus tuus?* Verſ. 6.

Et paſcent terram Aſſur in gladio, & terram Nemrod in lanceis ſuis.] *Terra Aſſur* eſt Niniue & Aſſyria, ita dicta à primo eius incola Aſſur, filio Sem. *Terra Nemrod* eſt Babylon: ibi enim Nemrod tyrannus regnare cœpit: vti ſuperiùs dixi. Sēſus eſt, q. d. Cyrus paſcet, id eſt reget & debellabit ſuis gladiis & lanceis Aſſyriā & Babylonem. Rurſum cùm Aſſyrius Sennacherib venerit in terram noſtram, debellabūt eum Iſaias, Ezechias, &c. per angelum. Porrò Chriſtus natus, per ſuos Apoſtolos & ſucceſſores, armis ſpiritualibus debellabit reges & principes Aſſyriorum, Græcorum, Romanorum, &c. eóſque conuertet & ſubiget adeò, vt ipſi iam conuerſi paſcant quoque, id eſt regant, tueantur & propagent Eccleſiam: vti fecit Conſtantinus, & poſteri.

Nota. Pro *paſcent*, &c. *terram in Nemrod in lanceis ſuis*, Septuag. vertunt, *in fouea eius*; quod explicans myſticè S. Hier. *Nemrod*, ait, *interpretatur tentatio deſcendens: gigantis enim & venatoris, & ſuperbientis contra Dominum terra, non eſt in montibus, ſed in foueis. Redacta eſt ergo terra Nemrod in foueis ſuis: Qui fodit foueam, incidet in eam.* Et mox: *Quòd autem* Symmachus ait, *Et paſcent terram Aſſur in gladio, & regionem Nemrod intra portas eius; hoc ſentiendum eſt, quòd in domo ſua alligetur fortis, & vulneretur aduerſarius. Et iuxta Aquilam & Quintam editionem, ſicis & lanceis ſeptem paſtorum, & octo chriſtorum hominum confodiatur.*

Et erunt reliquiæ Iacob.] q. d. Apoſtoli & ſimiles credentes Chriſto, licèt pauci & quaſi reliquiæ Iudæorum, erūt quaſi imber & ros optatiſſimus, qui diuina ſua doctrina & vitæ ſanctitate fœcundabunt terram, id eſt homines terrenos: terram inquam, quæ non exſpectat virum, id eſt manum & opera hominis, ſcilicet irrigantis; ſed Dei & gratiæ cœleſtis. q.d. Deus ſua cœleſti luce & gratia ad prædicationem Apoſtolorum illabens mētibus auditorum, eáſque placidè & ſuauiter irrorans, faciet eas fœcundas virtutibus & bonis operibus; ita S. Hieron. *Ardebant enim*, inquit, *ignitis diaboli iaculis corda populorum. Et omnes gentes adulterantes à Deo, habebant corda quaſi clibanus igni ſuccenſus. Vnde ros à Domino cadens, factus eſt ſanitas infirmorum*; vti factus eſt tribus pueris in fornace Babylonia, Danielis 3. Verſ. 7.

Quaſi ſtilla ſuper herbam.] Sic & Aquila, Theodot. & Chald. qui habet, *ſicut gutta imbris ſerotini ſuper herbam.* Quare mirum eſt Septuag. vertere, *ſicut agni ſuper gramen*, præſertim cùm nō ouium, ſed roris mentio præceſſerit. Eſt tamen apta ſimilitudo: Apoſtoli enim agnina ſua innocentia, candore, modeſtia & puritate illapſi ſunt mentibus hominum, ſicut agni illabuntur gramini. Vnde Chriſtus, *Ecce*, inquit, *ego mitto vos ſicut oues in medio luporum*, Matth. 10. 16.

Verſ. 8. *Quaſi leo in iumentis.*] quaſi leo inter beſtias. q. d. Apoſtoli quaſi leones potentiſſimè ſubijcient Euangelio quoſuis infideles, vt nemo eis poſſit reſiſtere: in infidelitate verò ſua obſtinatos, minis & miraculis ſuis plagis percellent; vti Paulus excæcauit Elymam magum, ac Petrus Simonem volantem in terram deijciens, eius crura confregit. Rore ſignificatur ſuauitas, leone robur & efficacia Apoſtolorum, Euangelii & gratiæ Chriſti. Hoc eſt enim optimum regimen, quo ſuauitas cum fortitudine & efficacia miſcetur. Eo enim vtitur Dei prouidentia in regimine mundi, quæ *attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter*, Sapient. 8. 1. ita S. Hieron. Theodoret. Haymo, Rupertus, Lyranus, Vatabl. & alii. Alludit, & obiter quaſi perſtringit Iudam & Machabæos, qui quaſi leones ſubiugarunt hoſtes Iſraëlis: de Iuda enim dicitur 1. Machab. 3. 4. *Similis factus eſt leoni in operibus ſuis, & ſicut catulus leonis rugiens in venatione.* Et de Machabæis lib. 2. c. 11. *Leonum more impetu irruentes in hoſtes proſtrauerunt*: nam *leo fortiſſimus beſtiarum ad nullius pauebit occurſum*, Prouerb. 30. 30. Audi Silium Italicum li. 12. Paulum Conſulem leoni comparantem:

Paulus vt aduerſam videt increbreſcere pugnam:
Ceu fera, quæ telis circumcingentibus vltrò
Aſſilit in ferrum, & per vulnera colligit hoſtem,
In medios fert arma globos.

Ita in infideles inſiliit S. Paulus, Apoſtoli, virique Apoſtolici, vt S. Xauerius, Gaſpar Barzeus, Ioſephus Anchieta, aliique leones Chriſtiani huius æui.

Verſ. 9.] Exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos, & omnes inimici tui interibunt.

Verſ. 10.] Et erit in die illa, dicit Dominus: Auferam equos tuos de medio tui, & diſperdam quadrigas tuas.

Verſ. 11.] Et perdam ciuitates terræ tuæ, & deſtruam omnes munitiones tuas, & auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te.

Verſ. 12.] Et perire faciam ſculptilia tua, & ſtatuas tuas de medio tui: & non adorabis vltrà opera manuum tuarum.

Verſ. 13.] Et euellam lucos tuos de medio tui, & conteram ciuitates tuas.

Verſ. 14.] Et faciam in furore & in indignatione vltionem in omnibus gentibus, quę non audierunt.

Verſ. 9. *Exaltabitur manus tua.*] ſcilicet ô Chriſte, ô dominator Iſraël. Reſpicit enim ad verſ. 2. & 4. vbi dixit: *Et paſcet in fortitudine Domini, &c. quia nunc magnificabitur vſque ad terminos terræ*; ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo & Vatabl. Secundò, *tua*, ſcilicet ô Iacob, ô Iſraël; ita Theodor. Rupert. Lyran. & Arias. q. d. Manus tua, ô Iſraël, tempore Chriſti exaltabitur ſuper hoſtes tuos, ſcilicet Gentiles & infideles. Hos enim Apoſtoli ex te naſcituri, tuique filii occident, vt intereant non corpore, ſed mente & vita; ſcilicet quoad infidelitatem & vitam priſtinam, quam in Dei ignorantia & ſceleribus egerunt. Occident ergo in eis impietatem, libidinem, ebrietatẽ, &c. facientque vt viuat in eis pietas, caſtitas, ſobrietas, &c. ita S. Hieronym. Quæ victoria longè maior & nobilior eſt, quàm ſi omnes trucidarent. Quid enim mirabilius, quid generoſius, quàm inimicos occidere, eoſque facere amicos: infideles occidere, & facere fideles; impios pios, inceſtos caſtos, ebrios ſobrios? &c. Hic ſenſus planior eſt. Nam de Iacob immediatè præceſſit: *Et erunt reliquiæ Iacob in Gentibus*, &c. Et de eodem ſequitur: *Auferam equos tuos de medio tui.* Hic tamẽ ſenſus cum priori coincidit. Exaltatiõ enim Chriſti, eſt exaltatio Iſraëlis, id eſt Eccleſiæ; & vice verſa.

Christus occidit impios dũ eos facit pios.

Verſ. 10. *Auferam equos tuos de medio tui.*] Pergit loqui de Iacob, id eſt Apoſtolis & fidelibus ſparſis per Gẽtes, eaſque ad Chriſtum conuertentibus: hoc eſt, de Eccleſia Chriſti, quæ cœpit ex Iudæis, creuit ex Gentibus. Vnde de Gentibus maximè hîc loquitur, quæ de idololatria & gẽtilitate conuertendæ erant ad Chriſtum & Eccleſiam: nec enim Iudæi tempore Chriſti, imò nec poſt reditum è Babylone, publicè idola coluerunt. Senſus eſt, q. d. O Iacob, id eſt ô Eccleſia, quæ orta es ex Iacob, ſed maximè propagata es per Gentes, auferam tibi omnia præſidia, omnia arma, omnes arces & munitiones, quibus antea Chriſtum fidémque Chriſti oppugnabas, vel illi reſiſtebas: ac nominatim auferam maleficia, diuinationes, oracula, idola, eorúmque fana & vrbes. Hæc enim infideles opponebãt fidei & Eccleſiæ, iiſque quaſi arietibus Eccleſiã impetebant. Hinc Secundò, auferam tibi hæc arma, quia dabo tibi plenam pacem, confidentiam & ſecuritatem in Chriſto, quo nixus ſecurè in eo, eiúſque præſidio conquieſces, nec confides in armis priſtinis, aliiſque humanis auxiliis; vtpote quæ imbellia & inualida expertus contemnes. Hoc eſt quod dixit cap. 4. 5. *Concident gladios ſuos in vomeres, & haſtas ſuas in ligones. Et ſedebit vir ſubtus ficum ſuam.* Tertiò, auferam tibi arma, quia faciam vt armis non propages tuos limites, ſed cœleſti doctrina, manſuetudine, ſanctitate, patientia, morte & martyrio; ita Arias, Vatabl. & Lyran.

Myſticè. Myſticè S. Hieron. *O Iſraël,* inquit, *interficiam equos tuos de medio tui, id eſt, de principali cordis tui laſciuientes impetus, & equorum more ruptis vinculis proruentes; & currus tuos, quibus tibi in vitiis placebas, & peccata peccatis conſocians, quaſi triumphans in quadrigis ferebaris.*

Verſ. 11. *Et auferam maleficia.*] Hebr. & Chald. *ſuccidam maleficos de manu tua*; Chald. *de medio tui & præſtigiatores non erunt tibi*: ſucciſis enim maleficis & præſtigiatoribus, ſuccidentur maleficia & præſtigiæ; ſicut ſucciſis hæreticis Miniſtris & libris, ſucciditur hæreſis. Hebr. malefici vocantur מכשפים *mecaſſephim*, diuini מעננים *meonenim*. Vnde Tigorina vertit, *aſtrologi. Meonenim* ad verbum ſunt oculatores, id eſt, obſeruatores vel temporum, vel ſomniorũ, vel aſtrorum, vel auium; aut præſtigiatores, qui oculos perſtringunt & ludificant, vti dixi Leuit. 19. 26. Hi enim frequentes erant apud Iudæos. Vnde Iuuenalis ſatyra 6.

Qualiacumque voles Iudæi ſomnia vendunt.

Et diuinationes non erunt in te.] Chriſtus enim deorum,

deorum, id eſt dæmoonum, oracula ſuſtulit, noo tantùm apud Chriſtianos, ſed & iiſdem apod Gentiles ſilentium impoſoit; vnde Plutarch. librum edidit de Otaculorum ſilentio. Et Iuuenalis, qui coæous fuit Apoſtolis, ſatyta 6. aſſerit Aſtrologos & Chaldæos à Gentilibus conſuli, eo quòd dæmnnes obmutuerint:

Chaldæis ſed maior erit fiducia: quidquid
Dixerit Aſtrologus, credant à fonte relatum
Hammonis: quoniam Delphis oracula ceſſant,
Et genus humanum damnat caligo futuri.

Et euellam lucos.] Io quibus Gentiles erigebāt
Verſ. 13. ſua idola & fana, ibique celebrabāt ſacrilega ſoa ſacrificia, feſta & conuiuia. Lucus eſt nemos arboribos denſum: dictus Lucos, nō quòd ibi ſiot lumina religionis cauſa, vt aliqui volunt, ſed per antiphraſin, quòd minimè luceat; ſicut bellum dicitur, qoaſi minimè bellum & bonum. Lucus enim nō erat cæduus, religionis, id eſt ſuperſtitionis, cauſa: nec enim licebat eius arbores cædere; quin potiùs mano conſitus, religioſos erat, atque vel alieni Deo, vel alicuius hominis cineribus conſecratos. Lucus ergo erat ſacer. Vnde Virgil. 1. Æneid.

Lucus quid

Lucus in vrbe fuit media, lætiſſimus vmbra.

Vbi Seruius: Vbicumque, ait, Virgil. lucum ponit, ſequitur etiam conſecratio; vt,

Luco tum fortè parentis
Pilumni, Turnus ſacrata in valle ſedebat.

Heroom enim animæ dicebantur locos incolere. Vnde Virgil. Æneid. 6.

Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.

Hinc Deus lucos, vt ſuperſtitioſos & idololatriens, ſuccidi iuſſit Deut. 12. 3. & Exod. 34. 13.

Et conteram ciuitates tuas.] Hebr. עריםּ *arim* & ciuitates, & hoſtes ſignificat. Vnde Chald. Arias, Pagn. & Vatab. vertunt, *conterā hoſtes tuos*: Sept. tamen, Noſter, Tigur. & alii vertunt, *conterā*, vel diſperdam *ciuitates tuas*, idololatricas ſcilicet, in quibos ſunt idola & luci, vti præceſſit: quæqoe idolis ſunt cōſecratæ, vti Dan & Bethel cōſecratæ erāt vitulis aureis; Delphi Apollini; Heliopolis ſoli. Aliæ ergo ſunt hæ ciuitates ab illis, de quibus dixit verſ. 11. *Et perdam ciuitates terræ tuæ*: A ibi enim per *ciuitates* intelligit munitiones & arces, qoibus præſidebant Gentiles. q. d. Auferam tibi munitiones, arma, omniaq; præſidia humana, quibus confidere ſoles, vt vni Deo fidere & inniti diſcas. Hîc verò ciuitates diis vel idolis conſecratas intelligit. Porrò contriuit Deus ciuitates, cū per Apoſtolos effecit vt deſinerēt eſſe Gentiles, & inciperent eſſe Chriſtianæ; vt iā viuerent Chriſto, quæ antea vixerant Veneri, Ioui & Baccho; vt dixi v. 9. Pulchrè S. Hier. *Diſperdā*, ait, *ciuitates terræ tuæ. Non enim ædificaſti vrbem, quam lætificat impetus fluminis Dei*, pſ. 45. *& quæ in montibus ſita eſt, cæleſtem Ieruſalem: ſed quam ædificauerat Cain, Geneſ. 4. Vnde & dicuntur ciuitates terræ, operibus terrenis exſtructæ.*

B *Et faciam in furore & in indignatione vltionem in omnibus gentibus, quæ non audierunt.*] Chald. *quæ non receperunt doctrinā legis*. q. d. Eos qui audire, id eſt, credere & obedire noluerint Euāgelio, vlciſcar & puniam. Ita Iudæos Chriſti contēptores & homicidas, vltus eſt & ad internecionem deleuit per Titum & Veſpaſianum. Idem fecit ſubinde variis gentibos, qoæ prædicatores Euāgelii expulerunt & occiderunt: ſed omnibus idipſum faciet in die iudicii. *in flamma ignis vindictam iis, qui non nouerunt Deum, & qui non obediūt Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti*, vt ait Apoſt. 2. Theſſal. cap. 1. 8. Verſ. 14.

C Porrò Iudæi hæc omnia à v. 5. huc uſque, referont ad ſuum Meſſiam, quem ipſi exſpectant in fine mundi; poſtquam ſeptem quos fingunt & quos volunt paſtores, & octo principes homines Aſſyrium vicerint: tunc enim veniente Chriſto, Iudæos fore in benedictione, robore & gloria, vt quaſi leones omnes gentes ſternant & ſubigant. Verùm *reſpondeat carneus Iſraël*, ait S. Hieron. *quæ tunc de Iſraël idola auferentur, quæ modò non colit? qui ſuccidentur luci, quos non habet? quæ vrbes ſubruentur, quæ olim ſubrutæ ſunt? qui tollentur arioli, quos cùm non habeat, nec habere ſe glorietur, tamen tanto tempore derelicta eſt filia Sion, & ſedet ſine altari, & ſine ſacerdotibus: & aliis fruges eorum comedentibus, ipſi ſiccis faucibus, ſibi futura promittunt, quæ neſciunt.* Iudæorum vanus Meſſias.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Redit Propheta à Bethlehē, Chriſto & Apoſtolis, ad ſua tēpora; ac cum Iudæis ſui æui, pathetice nomine Dei diſceptat & expoſtulat: Popule meus, *inquit*, quid feci tibi; aut quid moleſtus fui tibi? *Deinde beneficia multa & grādia eis à ſe collata receſſet, vt oſtendat eorū ſummam ingratitudinē; quòd à Deo ad idola & ſcelera deſciuerint. Mox v. 6. iis poſtulantibus ratione Deum ſibi reconciliare poſſint, reſpondet v. 6. dicens:* Indicabo tibi, ô homo, quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te: vtique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſollicitū ambulare cum Deo tuo. *Tertiò, v. 9. horribilem Dei vocem & minas eis intentat, ob eorum iniquas menſuras & pondera, ſimileſque fraudes & dolos, quibus expilabant pauperes: quapropter minatur eis egeſtatem, excidium, captiuitatem & opprobrium. S. Hieronymus, Remigius, & Hugo putant Prophetam hæc loqui ad Iſrael, id eſt ad decem tribus: quia v. 16. meminit Amri & Achab regum Iſrael. Meliùs Theodoretus, Vatablus & Arias cenſent hæc dici Iudæis, ſiue duabus tribubus. Videtur enim hæc Propheta vaticinatus ſub* Ezechia, *poſt excidium decem tribuum, vti dixi cap. 3. v. 12. cùm ſolæ duæ tribus in Iudæa remanebant.*

Verſ. 1.] Audite quæ Dominus loquitur: Surge, contende iudicio aduerſum mõtes, & audiant colles vocem tuam.

Verſ. 2.] Audiant montes iudicium Domini, & fortia fundamenta terræ: quia iudicium Domini cum populo ſuo, & cum Iſraël diiudicabitur.

Verſ. 3.] Popule meus quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi.

Verſ. 4.] Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſeruientium liberaui te: & miſi ante faciem tuam Moïſen, & Aaron, & Mariam?

Verſ. 5.] Popule meus memento quæſo quid cogitauerit Balach rex Moab, & quid reſponderit ei Balaam filius Beor, de Setim vſque ad Galgalam, vt cognoſceres iuſtitias Domini.

Verſ. 1. AVdite, ô Iudæi, ô Hieroſolymitæ, *quæ Dominus loquitur* ad me Michæam, vt eadem vobis referam & annunciem. Dicit ergo mihi Deus: *ſurge, contende.*] Iubet hîc Deus Michææ, vt ſuo nomine contẽdat & diſceptet cum Iudæis, eoſque de ſceleribus arguat. Paret iubenti Deo Propheta verſ. 2. dicens: *Audiant montes iudicium Domini.* Simili contendit Deus cum Iſraële per Ieremiam c. 2. 9. dicens: *Propterea adhuc iudicio contendam vobiſcum, ait Dominus, & cum filiis veſtris diſceptabo. Tranſite ad inſulas Cethim, &c. & videte ſi factum eſt huiuſcemodi.*

Contende iudicio aduerſum mõtes, & audiant colles vocem tuam.] Hebr. *litiga cum montibus*; Septuag. *iudicare ad montes*; Pagninus, *oſtende iudicium montibus.* Vnde a Caſtro cenſet hîc citari montes tamquam teſtes, non tãquam reos: rei enim ſunt Iſraëlitæ. Verùm meliùs Noſter vertit, *contende iudicio aduerſum montes*; tum quia Hebr. ריב *rib* quando conſtruitur cum את *eth*, quod Latini vertunt, litigare cum aliquo, Hebræis, æquè ac Latinis, idem eſt quod litigare aduerſus aliquẽ: tum quia ſic maius eſt orationis pondus & energia, vti iam oſtendam. Citantur ergo hîc montes vt rei, eo quòd in montibus erecta fuerint & culta idola: licet enim propriè populus ſit reus, tamen, quia is durus & rebellis nolebat audire Prophetas, & per eos litem & iudicium Domini; hinc ad partes citantur montes, in quibus populus peccauerat. q. d. Vos ô montes inſenſibiles, magis ſenſati eſtis quàm ſenſibiles Iſraëlitæ: vos enim ſentitis vocẽ & iuſſum Dei creatoris veſtri, eique obeditis; quem illi non ſentiunt. Vos ergo cito, vt incolas veſtros, qui rei ſunt, repræſentetis; vt ipſi per vos audiant & cognoſcant iuſtam meam litem, actionem & querelam; ſéque reos fateantur, pœniteant, & veniã petant. Eſt proſopopœia: *montes* enim hîc induuntur quaſi perſonæ viuæ & rationales; quia ipſi per aras & idolia, pérque victimarum ſanguinem, oſſa & cineres quæ in ipſis extabant, muta ſed clara voce loquebantur Iudæorũ idololatriam & ſcelera, ac conſequẽter iuſtam Dei

Deus citat montes quaſi reos.

A contra eos eſſe actionem & expoſtulationem. In hac ergo lite Deus eſt actor, Iudæi cum mõtibus totaq; Iudæa ſunt rei, præco eſt Michæas, iudices ſunt angeli & homines: imò ipſimet rei, qui audita tam iuſta Dei beneficentiſſimi querela, non poſſunt non ipſi cauſam adiudicare, & ſeipſos ingratitudinis condemnare: ita Theodoretus, Arias & Clarius. Simili proſopopœia terrã Iudæorum citat & inclamat Ieremias cap. 22. 29. *Terra*, ait, *terra, terra audi ſermonem Domini.* Et Iſaias cap. 1. 2. citat cœlos & terram: *Audite*, inquit, *cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus eſt.*

Symbolicè, per *montes* & *colles* Propheta in- B telligit principes & magiſtratus, qui in populo eminebant, ſicut montes in terra, de quibus Habacuc cap. 3. 6. *Diſſoluit gentes, & contriti ſunt montes ſæculi*; & pſalm. 71. 3. *Suſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam.* Iidem ſunt *fundamenta terræ*; quia populum ſuſtentant quaſi fundamenta: quocirca rex Græcè dicitur βασιλεὺς, quòd ſit quaſi baſis populi: & Hebr. *adon*, id eſt dominus, dicitur ab אדן *eden*, id eſt baſis: ita S. Hieron. Haymo, Remig. Lyran. & Vatab. Huc pertinet verſio Chaldæi, qui per *montes* intelligit patres, per *colles* matres Iudæorum: *Contende*, inquit, *cum patribus, & audiant matres vocem tuam.* Vnde S. Hieron. per *montes* accipit C Abrahã, Iſaac, Iacob, & viros ſanctos, qui poſteris debuerant eſſe regula vitæ, & ſtimulus virtutis: vt appareat quã hi ab illis fuerint degeneres, quos in hoc iudicio parentum pietas & religio condemnat. Quo circa viri ſapientes docent, nihil eſſe quod magis deſidiam excutiat, ſtimulũque det ad omnẽ virtutem, quàm ſibi iugiter ob oculos ponere viros ſãctos, præſertim ſui ſtatus & ordinis, qui ſtrenuam Deo & virtuti nauarunt operam. Id quiſque experitur in ſe, ſcilicet cùm patrum, vel Sanctorum quos colit, & amat, heroica facta recogitat, mirificè ſe ad eadem imitanda excitari. *A boue maiori diſcit arare minor.* Aureum eſt hac de re præceptum Senecæ lib. 1. D epiſt. 11. *Aliquis vir bonus eligendus eſt, ac ſemper ante oculos habendus, vt ſic tamquam illo ſpectante viuamus, & omnia tamquã illo vidẽte faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit, cuſtodem nobis & pedagogum dedit; nec immeritò. Magna pars peccatorum tollitur, ſi peccaturis teſtis aſſiſtat. Aliquem habeat animus quẽ vereatur, cuius auctoritate etiã ſecretum ſuum ſanctius faciat. O fœlicem illum, qui non actus tantùm, ſed etiã cogitatus emendat! O fœlicem, qui ſic aliquem vereri poteſt, vt ad memoriam quoque eius ſe componat atque ordinet! Qui ſic aliquem vereri poteſt, citò erit verendus. Elige itaque Catonem ſi hic videtur tibi nimis rigidus, elige remiſſioris animi virum Lælium; elige eum cuius tibi pla-* E *cuit & vita, & oratio: & ipſius animum ante te ferens & vultũ, illum ſemper tibi oſtende, vel cuſtodem, vel exẽplum. Opus eſt, inquam, aliquo, ad quem mores noſtri ſe ipſi erigant. Niſi ad regulam, praua nõ corriges.* Ita P. Scipio Africanus iugiter ſibi ob oculos ad imitandum proponebat Cyrũ Xenophontis, Iulius Cæſar Alexandrum Magnũ, Selymus Turcarum Imp. Iulium Cæſarem. Plato Socratem adeò imitatus eſt, vt paſſim, etiam ab Ariſtotele vocetur iunior Socrates. Nam, vt ait Ariſt. l. 9. Ethic. *Accipere virtutes virtuoſorũ beatiſſima eſt vita.* Et Plutarc. in Moral. *Sicut*, ait, *qui ſe comunt, adhibent ſpeculum, ſic geſturus negotium,*

proponat

A *proponat ſibi laudatorum virorum exempla.* Et rurſum: *Aduerſus omnes animi perturbationes, exempla quædam optimorum virorum habenda ſunt in promptu.* Denique S. Baſil. epiſt. ad Gregor. de vita ſolit. Sicut, ait, pictores ſæpè inſpiciunt exemplaria, vt ea expingant; ſic qui ſtudet perfectioni virtutis, debet ad vitas Sanctorum, quaſi ad ſimulachra vita & actione prædita, ſæpè animi oculos conuertere. Quocirca vtiliſſimum eſt, crebrò vitas Sanctorum lectitare. Id fecit S. Dominicus, S. Thomas Aquinas, & alij; ac in primis S. Ignatius, qui earum lectione à militari vita conuerſus ad ſanctam & ſpiritualem, fundator Societatis noſtræ effectus eſt.

B Myſticè S. Hieron. per *montes* accipit angelos è cœlis ad noſtram cuſtodiam deputatos, quaſi illi citentur à Deo, vt hominum ſibi commiſſorum, & ſcelerum quæ ipſi commiſerunt, rationem reddant. Verùm hoc cum grano ſalis accipiendum; ſcilicet vt citentur non tamquam rei, ſed tāquam teſtes operum, quæ homines ipſorum clientes patrarunt. Nam alioqui id ſapit errorem Origenis, qui cenſebat angelos in hominum cuſtodia mereri & demereri; vt, ſi bene eos cuſtodierint, à Deo præmientur; ſi malè, puniantur, & in gehennam trudantur: ideóque adhuc non eſſe beatos, ſed de ſua ſalute & beatitudine incertos. Similis fuit error Magiſtri ſent. in 2. diſt. 11. lit. D. E. & C G. vbi docet angelos per cuſtodiam hominum ſedulam, vſque ad diem iudicij creſcere in merito & præmio beatitudinis, non tantùm accidentalis, ſed & eſſentialis, quem ibidem refutant omnes Scholaſtici.

Verſ. 2. *Audiant montes iudicium Domini.*] *Iudicium* hiſce duobus verſibus ſumitur pro lite iudiciali & actione forenſi. Vnde Tigur. vertit, *audite montes actionem,* id eſt, vt Vatab. diſceptationem, rixam, controuerſiam *Domini:* hæc enim in iudicio ab actore agitur coram iudice, reo ſe defendente.

Et fortia fundamenta terræ.] Septuag. *& valles fundamenta terræ.* Sic & Chald. *& radices,* inquit, D *fundamentorum terræ;* valles enim imæ ſunt quaſi montium & terræ radices & fundamenta: atque Iudæi non tantùm in montibus, ſed & in vallibus habebant ſuos lucos & idola: tam ergo valles, quàm montes ſuis ſacrilegis ſacrificiis contaminabant; vnde valles æquè ac montes, quaſi reæ citantur hîc à Deo. Secundò, per epexegeſin, *&* poſſet accipi pro *id eſt.* q. Audite montes qui fortiter fundati eſtis in terra, ideóque eſtis quaſi robuſta terræ fundamenta. Montes enim quia excelſi, fortia habent in terra fundamenta: perinde ac turres quo celſiores ſunt, eo fortiora exigunt fundamenta; ita Vatab. Addit à Caſtro, mōtibus & collibus quaſi fundamentis, id eſt, ful- E cris, terram fulciri. Vnde Arias cenſet eos hîc à Deo citari potiùs quàm cœlum & terram; quia non modò cœlum, quod natura ſua eſt mobile, ſed & terram ipſam in medio orbis contentam & permanentem, montes ſtabilitate & firmitudine vincunt, vtpote qui robore, vallo & ſitu ſuo terram, ne vel ventorum impetu, vel caloris vi, vel aquarum inundatione diſſipetur, contineant. Itaque montes magnæ in rerum natura virtutis & conſtantiæ nomen obtinent, ſicut ſcriptum eſt pſal. 64. *Præparans montes in virtute tua, accinctus potentia.* Citat ergo hîc Deus montes, eorúmque fundamenta, id eſt, radices: hiſce enim quaſi fundamentis ipſi innituntur; vt ſignificet fortem

A & conſtantem ſuam potentiam & beneficentiam, vti in montes, ita & in eorum accolas Iudæos, qui tamen ipſi contra Deum abuſi ſunt ad cultum idolorum: quocirca pariter fortem & conſtantem hîc eis litem intentat, eo ſenſu quem paragrapho præcedenti aſſignaui.

Quia iudicium Domini cum populo ſuo.] Id eſt, vt Tigurina, *quia lis eſt Domino cum populo ſuo,* qui montes eorúmque fundamenta accolit, & ſceleribus ſuis polluit. q.d. Paratus eſt Deus & intentus, vt lite diſceptet cum populo ſuo.

Et cum Iſraël dijudicabitur.] Id eſt, iudicio contendet & diſceptabit; ita Vatabl. vnde Pagnin. vertit, *& cum Iſraël diſputare vult;* non ſpe- B culatiuè, vti diſputamus in ſcholis; ſed criminaliter, vti diſputatur in tribunali. Sic Iob pro ſua innocentia diſputabat cum amicis, & cum Deo; atque amicos vicit, ſed à Deo victus eſt. *Diſputare cum Deo cupio,* inquit ipſe cap. 13. 3. ſed poſt diſputationem victus & confuſus ait cap. 42. 3. *Inſipienter locutus ſum, & quæ vltra modum excederent ſcientiam meam,* nimirum quòd auſus ſim Deum ad diſputationem prouocare, eique dicere: *Audi, & ego loquar, interrogabo te, & reſponde mihi;* vnde pœnitens ſubdit verſ. 6. *Idcirco,* inquit, *ipſe me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere.* Ita quiſque in hora mortis, putà in iudicio particulari, diſputabit defendétque C theſes de anima, non ſpecifica, ſed indiuidua & ſua; argumentantes erūt dæmones, imò Deus ipſe, ſtudeat ergo quiſque bene non ſpeculari, ſed viuere, vt argumētis & obiectionibus omnibus, quæ de vita bene vel malè tranſacta proponentur, ſatisfacere poſſit. Sapienter noſter Thomas lib. 1. de Imit. Chriſti cap. 3. *Certè,* ait, *adueniente die iudicij non quæretur à nobis quid legimus, ſed quid fecimus; nec quàm benè diximus, ſed quàm religioſè viximus.* Tunc enim Chriſtus Dominus magiſtrorum Magiſter, omnium lectiones audiet, omnes examinabit, cum omnibus diſputabit de moribus & vita cuiuſque. Ita Climacus in gradu timoris, refert diſputationem Stephani viri ſancti D cum dæmonibus in agone mortis, in qua aliquādo reſpondebat, aliquando victus ſuccumbebat, vt ingentem horrorem aſtantibus incuteret. S. Hieron. epiſt. ad Euſtochium, narrat ſe, cùm magis Ciceroni quàm S. Scripturæ addictus eſſet, raptum ad Chriſti tribunal, ibique examinatum ab eo, ac diuerberatum.

Popule meus quid feci tibi.] Hîc incipit iudicium, id eſt, lis, actio & accuſatio Domini; eáque neruoſa & pathetica. Iam Primò, Arias hæc legit per notam admirationis, ſicque explicat, q.d. Popule meus quot quantáque bona feci tibi! quanta beneficia in te contuli! quomodo ergo E eorum obliuiſci, iiſque ingratus exiſtere potuiſti? Secundò, Chaldæus vertit, *quid boni dixi me facturum tibi, quod non fecerim?* Tertiò, alij paſſim ſic explicant, q.d. Quid mali feci tibi? quare te offendi? quam occaſionem deſciſcendi à me tibi dedi? Sequitur enim, *Aut quid moleſtus fui tibi?*] Pro quo S. Hieron. in comment. vertit, *quo labore te preſſi?* Pagnin. *in quo laborare feci te?* Vatabl. *quanam re fatigaui te,* vel feci te deficere? Chald. *quam infirmitatem grauem multiplicaui ſuper te?* Propriè enim, vt patet ex ſequentibus, reſpicit miraculum illud ingens & continuum, quo Deus Hebræos quadraginta annis per deſertum deduxit ſanos & vegetos, ita vt labore itineris non fatigarentur, nullique inter eos eſſent infir- Verſ. 3.

mi vel ægri, iuxta illud pſalm. 104.37. *Et non erat in tribubus eorum infirmus.* Et Deuter. 8.4. ait Moſes Hebræis: *Veſtimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus: en quadrageſimus annus eſt.* Ita explicat S. Hieron. Remig. Rupert. Lyran. Hugo, Dionyſ. & alij.

Secundò tamen, generatim hæc verba vt ſonant, accipi poſſunt de qualibet moleſtia, q. d. Qua in re te afflixi? qua in re tibi moleſtiam exhibui? An quòd in deſerto pro cœpis Ægypti, tibi manna pluì? at manna non amarum erat, ſed gratum & ſapidum, habens omnem ſaporis ſuauitatem, Sapient. 16.20. erat enim panis cœli & angelorum, pſal. 77. 25. An quòd ex Ægypto in deſertum te eduxi, & pro domibus in tentoriis, vel potiùs ſub dio habitare te fecit? at columna nubis te ab imbre, æſtu, omnique aëris intemperie protexi, mitiúſque te tractaui, quàm ſi in aula Pharaonis habitaſſes? An quòd leges tot, támque varias per Moſen tibi dederim? at qui mannâ te alui, iure meo potui & leges dare, iuxta vetus dictum: *Cùm paueris impera;* Rurſum haſce leges exigebat tua pronitas in ſuperſtitiones, idololatrias & nouitates quaſlibet, quæ hiſce legibus detinenda, occupanda & frænanda erat; eæque longè ſuauiores ſunt legibus idolorum & Gentium, vti tu expertus es, cùm ex earum præſcripto filios & filias tuas idolo Moloch concremaſti, &c. Vnde Syrus vertit, *popule meus quid feci tibi, aut in quo contriſtaui te?* (Arabicus *perſecutus ſum te*) *demonſtra mihi;* Arabicus, *argue me.* Hinc & ſequitur.

Verſ. 4. *Quia eduxi te de terra Ægypti?*] Nota hæc cum Roman. legenda eſſe per interrogationem, q. d. Eſtne hoc quod mihi obiicis quaſi te afflixerim, quòd ſcilicet te eduxi è terra & ſeruitute Ægypti? nec enim video aliud quid mihi poſſis obiicere, niſi hoc aliáque ſimilia beneficia, quæ ex ionde continua & plurima in te contuli: nihil enim mali tibi irrogaui. Eſto enim permiſerim quandoque te affligi à Philiſtæis, Idumæis, aliiſque gentibus; tamen id non feci niſi prouocatus à te, ad tua ſcelera caſtiganda & cohibenda. Hoc ergo bonum tuum fuit, non malum; ac proinde ego id permiſi non ex odio, ſed ex amore tui. Eſt myctériſmus, ſiue tacita ſubſannatio. Vide canon. 7. in proœmio operis.

De domo ſeruientium liberaui te.] Hebr. *de domo ſeruorum;* Septuag. & Chald. *de domo ſeruitutis;* ita vocatur Ægyptus; quia talis fuit Hebræis, qui quaſi mancipia Ægyptiorum ſeruiebant eis in latere & luto, Exodi 1. & ſequent. Addit Arias & Vatabl. Ægyptum vocari domum ſeruitutis, ex eo quòd Ægyptij fuerint ſerui; vtpote ſeruituti addicti à Noë maledicente filio ſuo Cham: *Seruus ſeruorum erit fratribus ſuis*, Geneſ. 9. 25. Nam filius Cham fuit Meſraim primus Ægypti incola, paterque & nomenclator Ægyptiorum: nam Ægyptus Hebr. vocatur Miſraim. q. d. In Ægypto ſeruiebas non nobilibus, non dominis, non ingenuis; ſed ſeruis, & olim à primo parente ſuo Noë ſeruituti damnatis, quibos ſeruire viliſſima erat ſeruitus: quanta ergo fuit vilitas, tanta fuit mea in te clementia, cùm ex ea te eduxi.

Et miſi ante faciem tuam Moyſen, Aaron & Mariam?] Hi tres fuere duces & directores Hebræorum egredientium ex Ægypto, per quos Hebræi ingentia acceperunt beneficia. Nam à Moſe per

A deſertum deducti, gubernati, & cibo cœleſti paſti ſunt: ab Aarone, per ſacrificia, luſtrationes, expiationes, preces & vota expiati, Deóque reconciliati ſunt: à Maria prophetiam, doctrinam & gubernationem feminarum acceperunt. Vnde Chald. vertit, *miſi ante tres Prophetas, Moſen, Aaron & Mariam. Moſen ad docendum iudiciorum traditionem, Aaron ad expiandum populum, Mariam ad eruditionem feminarum;* ita S. Hier. Haymo, Remig. Lyran. & Hugo.

Alleg. Moſes repræſentat principatum & legiſlationem Chriſti in Euangelio; Aaron eiuſdem pontificatum & ſacerdotium; Maria B. Mariam Chriſtiparam & Deiparam. Sicut ergo ſummum *Moral. Bonum orbis eſt Ieſus & Maria.*
B beneficium Iudæis à Deo datum aſſignat hîc Michæas, quòd dederit eis Moſen, Aaronem & Mariam, ita ſummum Chriſtianorum, totiúſque orbis & ſæculorum omnium beneficium à Deo datum, eſt Chriſtus & Maria. Sicut enim bonum domus amplæ conſiſtit in ſtrenuo patrefamiliâs, & ſedula matrefamiliâs; ita bonum Eccleſiæ conſiſtit in Chriſto & Maria: quam proinde S. Leo ſerm. 3. de paſſ. ſalutiferam Virginem nuncupat. Et S. Germanus Patriarcha Conſtantinopol. in oratione de Deipara: Sicut, inquit, continua reſpiratio non ſolum eſt ſignum vitæ ſed etiam cauſa; ſic ſanctiſſimum Mariæ nomē, quod in Dei ſeruorum ore aſſiduè verſatur, ſimul ar-
C gumentum eſt, quòd verè vitâ viuant: ſimul etiam hanc ipſam vitam efficit & conſeruat, omnémque eis lætitiam & opem ad omnia impartitur. Deus ergo in peregrinatione & nauigatione huius vitæ tam obſcura & periculoſa, dedit nobis Mariam, quaſi ſtellam maris & cynoſuram, quæ iter noſtrum dirigat, & ad portum ſalutis perducat. Et S. Bernard. hom. 2. ſuper Miſſus eſt: *Si inſurgant,* ait, *venti tentationum, ſi incurras ſcopulos tribulationum, reſpice ſtellam, voca Mariam: ſi iactaris ſuperbiæ undis, ſi ambitionis, ſi detractionis, ſi æmulationis, reſpice ſtellam, voca Mariam. In periculis, in anguſtijs, in rebus dubiis Mariam cogita, Mariam inuoca. Non recedat ab ore, non re-*
D *cedat à corde; & vt impetres eius orationis ſuffragium, non deſeras conuerſationis exemplum. Ipſam ſequens, non devias, ipſam rogans, non deſperas; ipſam cogitans, non erras. Ipsâ tenente, non corruis: ipsâ protegente, non metuis: ipsâ duce, non fatigaris: ipsâ propitiâ peruenis.* Idem ſerm. 1. in Natiuit. B. Mariæ. *Altius,* inquit, *intuemini quanto deuotionis affectu à nobis Mariam voluerit honorari: vt proinde ſi quid ſpei in nobis eſt, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis, ab ea nouerimus redundare, quæ aſcendit deliciis affluens. Hortus planè deliciarum, quem non modò afflauerit veniens, ſed & perflauerit ſuperueniens. Auſter ille diuinus, vt vndique fluant & effluant aromata eius, chariſmata ſcilicet gratiarum. Tolle*
E *corpus hoc ſolare, quod illuminat mundum, vbi dies? Tolle Mariam, hanc maris ſtellam; maris vtique magni & ſpatioſi, quid niſi caligo inuoluens, & vmbra mortis, ac denſiſſimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, & votis omnibus Mariam hanc veneremur: quia ſic eſt voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam.*

Quocirca Eccleſia in Paraſceue hæc omnia appoſitè & patheticè Chriſto adaptat, eáque vſurpat & canit in adoratione & deoſculatione Crucis; vt quiſque Chriſtum crucifixum deoſculans, putet ſibi hæc à Chriſto dici, quæ ad literam Iudæis dicta ſunt: non enim tam Iudæi, quàm quiſ- *Improperia Paraſceues vnde petita.*

que

que ſuis peccatis Chriſtum flagellauit, ſpinis coronauit, & crucifixit. Audi carmen, imò improperium & threnos Chriſti in cruce, petitos ex hoc loco Michææ, & ex Ierem. 11. 16. qui corda ſaxea emolliant, ſoluántque in lachrymas: ſingula enim beneficia Chriſti, ſingulis Iudæorum in eum maleficiis directè opponunt, ideóque totidem improperia ingratis in faciem ingerũt. Præcentores præeunt ſingula, chorus deinde totus vice Chriſti proclamat, iterátque iugiter & inculcat Triſagion, &, *Popule meus quid feci tibi?* &c. Sic ergo inchoant bini præcentores: *Popule meus quid feci tibi? aut in quo contriſtaui te? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, paraſti crucem Saluatori tuo.* Chorus alternatim reſpondet: Ἅγιος ὁ Θεὸς, *ſanctus Deus*: Ἅγιος ἰσχυρὸς, *ſanctus fortis*: Ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς, *ſanctus immortalis, miſerere nobis.* Ruſum præcentores: *Quia eduxi te per deſertum quadraginta annis, & manna cibaui te, & introduxi te in terram ſatis optimam.* Chorus reſpondet, Ἅγιος ὁ Θεὸς, *ſanctus Deus*, &c. Præcentores iterum: *Quid vltra debui facere tibi, & non feci? Ego quidem plantaui te vineam meam ſpecioſiſſimam, & tu facta es mihi nimis amara, aceto namque ſitim meam potaſti, & lancea perforaſti latus Saluatori tuo.* Chorus reſpondet: Ἅγιος ὁ Θεὸς, &c. Vrgent præcentores: *Ego propter te flagellaui Ægyptum cum primogenitis ſuis, & tu me flagellatum tradidiſti.* Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi? aut in quo contriſtaui te? reſponde mihi.* Pergunt præcentores: *Ego eduxi te de Ægypto, demerſo Pharaone in mare rubrum, & tu me tradidiſti principibus ſacerdotum.* Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi?* &c. Proſequuntur querelam præcentores: *Ego ante te aperui mare, & tu aperuiſti lancea latus meum.* Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi?* Inſtant præcentores: *Ego ante te præiui in columna nubis, & tu me duxiſti ad prætorium Pilati.* Chorus reſpondet: *Popule meus,* &c. Ruſum præcentores: *Ego te paui manna per deſertum, & tu me cecidiſti alapis & flagellis.* Chorus reſpondet: *Popule meus,* &c. Iterum præcentores: *Ego te potaui aqua ſalutis de petra, & tu me potaſti felle & aceto.* Chorus reſpondet: *Popule meus,* &c. Adhæc præcentores: *Ego propter te Chananæorum reges percuſſi, & tu percuſſiſti arundine caput meum.* Chorus reſpondet: *Popule meus,* &c. Denique præcentores: *Ego te exaltaui magna virtute, & tu ſuſpendiſti me in patibulo crucis.* Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi?* &c. Ac mox vna voce conclamant: *Crucem tuam adoramus Domine, & ſanctam reſurrectionem tuam laudamus, & glorificamus. Ecce enim propter lignum venit gaudium in vniuerſo mundo.* Quocirca S. Ambroſ. in pſal. 50. ad illud: *Et vincas cùm iudicaris*, vrgens hæc Michææ verba: *Singula*, ait, *in conſpectu tuo locat beneficia ſua, vt tanquam de his iudices quæ ſeruare debueras, quo magis reus fias, qui diuinis non potueris ſtare beneficiis. Quid feci, inquit, tibi? Tanquam reum ſe conſtituit, & te iudicem. Aut quid contriſtaui te? Offenſi vultus non abnuit crimen, ſi tu Deo es contriſtatus auctore. Aut quid moleſtus tibi fui? Interpellationis iniuriam confitetur, ſi moleſtior æſtimata eſt: addit beneficia, quorum gratiam non erubuit, qui exiſtebat ingratus.* Hinc collige quàm iuſta & grauis erit querela Dei in die iudicij contra impios, qui vocantem aſpernati ſunt, & tot eius beneficiis tanta maleficia reddiderunt. Similis expoſtulatio acris, reprobis à Chriſto iudice intentanda in die iudicij,

A extat apud S. Auguſt. (vel quiſquis eſt Auctor; non enim videtur eſſe S. Auguſtinus) tract. de Vanitate ſæculi cap. 3. tom. 9.

Popule meus memento quid cogitauerit. (Hebr. יעץ *iaats*, id eſt, conſultarit cum ſuis principibus, & maximè cum Balaam ariolo, quærens ab eo conſilium modúmque quo te interimeret & perderet) *Balach rex Moab, & quid* (conſultus ab eo) *reſponderit ei Balaam filius Beor, de Setim vſque ad Galgalam.*] Pro *Setim* Septuag. vertunt σχίνων, id eſt, *lentiſcis*: perperam enim in iis legitur σχοίνων, id eſt, *funiculis*, ait S. Hieron. Refricat hic hiſtoriam Balac vocantis Balaam, vt malediceret Iſraëli caſtram eranti in Setim,

B Num. 22. & ſequent. Ex Setim Ioſue cap. 2. 1. miſit exploratores in Iericho, ac mox tranſmiſſo Iordane, eam obſedit & cœpit: Setim enim à Iordane diſtabat ſeptem milliaribus Italicis cum dimidio, id eſt, duabus leucis Gallicis cum dimidia; tranſito Iordane Ioſue perrexit in Chananæa ad ſex milliaria, id eſt, duas leucas; & prima caſtra fixit in loco quem vocauit Galgala, id eſt, deuolutio, amotio, ſcilicet præputij & opprobrij Ægyptiorum. Ibi enim circumcidit Hebræos, itaque eos à vita & moribus Ægyptiorum incircumciſorum per circumciſionem amouit, ac in nouam gentem legémque, & Eccleſiam ſanctam Dei tranſtulit, Ioſue 5. 9.

C Sed quæritur quid ſibi velit τὸ *à Setim vſque ad Galgalam?*

Primò, aliqui ſic exponunt, q. d. Balac petiit à Balaam, vt malediceret caſtris Iſraëlis, quæ à Setim protendebantur vſque ad Galgalam; ita Remig. Rupertus & Lytan. Verùm hoc falſum eſt. Nam, vt dixi, caſtra Iſraël tunc erant in Setim, & diſtabant à Iordane ſeptem, à Galgala tredecim milliaribus; ac poſt mortem Moſis, Ioſue caſtra traduxit è Setim per Iordanem in Galgalam.

Secundò, S. Hieron. & Haymo exponunt, q. d. Memento, ô Iſraël, quanta mala contra me ſis operatus à tempore quo fornicatus es, & coluiſti Beelphegor in Setim, vſque ad tempus quo Saul

D creatus eſt rex in Galgalis: & ex aduerſo quot quantáque ego in te bona contulerim, & videbis quàm ego in te beneficus, tu in me maleficus & ingratus fueris. Verùm hic ſenſus nimis remotus eſt: agitur enim hîc de tempore Moſis, non Saulis.

Tertiò, Chald. Vatabl. Arias & Clarius repetunt verbum *memento*, & ſic exponunt, q. d. Memento ô Iſraël quantâ curâ, quot miraculis & portentis ego ex Setim perduxerim te in Galgalam; putà in ipſam Chananæam. Nam, vt alia taceam, miraculosè ſidi Iordanem, eiuſque aquas ſuſpendi & ſtiti, vt tu per medium eius alueum

E ſicco pede tranſires in Galgalam. Verùm hæc ſententia multa ſubaudit & ſupplet, quæ non habentur in textu; nimirum hæc omnia: *Memento quot miraculis te perduxerim.*

Quartò ergo dico planè & ſimpliciter cum Ribera, hæc verba: *De Setim vſque ad Galgalam*, cõnexa eſſe cum præcedentibus, & ab iis pendere; vt patet ex textu Hebraico, Græco & Latino. Vnde ſenſus eſt, quaſi dicat, Memento quid reſponderit, quamque malum conſilium Balac regi dederit Balaam; nimirum cùm videret ſe Iſraëli maledicere non poſſe, cogique à Deo ad benedicendum ſuaſit Balac regi vt puellas Moabitides & Madianitides ſpecioſas, quaſi vendituras cibos Iſraëli, in caſtra ſubmitteret, quæ cum

ad

ad fornicatiooem, & per eam ad idololatriam ſollicitarent, ſic enim fore, vt Iſraël deſerens Deum, ab eo cuius ope inuictus erat, viciſſim deſereretur, itaque à Balac ſuperari & cædi poſſet. Vide dicta Nom. 25. verſ. c. & Apocal. 2. 14. Dices; Hoc conſilium dedit Balaam in Setim tantùm, non vſque ad Galgalam. Nam anteqoam ea Setim Hebræi pergerent in Galgalam, iuſſu Dei Ioſue indixit bellum Madianitis, in quo omnes cum feminis, quæ hoc ſcandalum Iſraëli dederant, ipſumque Balaam ſcandali aoctorem occidit, vt paret Num. 31. verſ. a. 8. 15. Reſp. Verum eſt Balaam & Madianitides fuiſſe occiſas Iſraële morante in Setim; ſed tamen ante hoc bellum & cædem, Balaam ſuaſit Balac regi, vt puellas tentatrices iam dictas, non tantùm in Setim, ſed continoè à Setim vſque ad Galgalam, Iſraëli ſubmitteret, ſcilicet vſque ad terminos regni ſui, donec Iſraël ex Moab introiret confinem Chananæam, primáque caſtra figeret in Galgala. Id enim expreſsè hîc dicitur. Volebat enim impius Balaam adſecurare regnum Moab Balac regi, planéque populum Iſraël perdere. Vnde longum & continuum voluit eſſe hoc mulierum ſcandalom. Metuebat enim, oe, ſi in Setim tantùm illud obiiceret Iſraëli, pauci ex eo caperentur; aut, ſi multi, per Moſen compeſcerentur, & coherentur per pœnitentiam eum Deo in gratiam redire, itaque Deus iis reconciliatus, culpam hanc in Balac & Balaam retorqueret, vti fecit: qoare ſuaſit vt ſcãdalum hoc daretur continuum à Setim vſque ad Galgalam, vt ita continuè peccarent Iſraëlitæ, & pœnitere non poſſent. Idem facit diabolus, dum hominem poſt fornicationem vnam, inuitat ad ſecundam; poſt ſecundam, ad tertiam, quartam, & tandem ad continuum concubinatum: ex quo ob vim & nexum conſuetudinis, via ſe concubinarij extricare poſſunt, & de facto pauciſſimi ſo extricant. Verùm hoc exitiale Balaam conſilium diſcuſſit Deos per Moſen, ſuſpendendo principes, & occidendo ex populo ob hoc peccatum 24. millia, Numer. 25. 9. Nam vt Poëta ait:

Immedicabile vulnus
Enſe recidendum, ne pars ſincera trahatur.

Vt cognoſceres iuſtitias Domini.] Id eſt, miſericordias Domini, ait S. Hieron. quàm ſcilicet ego in te licèt fornicantem, clemens, miſericors & beneficus fuerim. Secundò & germaniùs, *iuſtitias* vocat fidelia promiſſa & fidelitatem Dei. q. d. Vt cognoſceres quàm promiſſa mea, quibus pollicitus ſum te perducere io Chanaan, ſint certa & ſtabilia; quámque ego in iis ſeruandis & præſtandis ſim fidelis; ita Theodor. & Lyran. Tertiò, *iuſtitiæ* poſſuot hîc propriè capi, nimirum pro iuſta vindicta fornicantium, & iuſta præmiatione innocentium vel pœnitentium. Deus enim iuſtitiam exercuit in Setim, quando fornicantes occidit, pœnitentes verò vel innocentes ſeruaois, & ſaloos perduxit in Galgalam, ac nominatim Phinees ſacerdoti, qui fornicantes occidit, conſignauit pootificatum perpetuum. Vide dicta Num. 25. 13. Quocirca minùs aptè Vatabl. ſic exponit, q. d. Vt cognoſceres quàm ſit iuſta mea actio & querela de te.

Verſ. 6.] Quid dignum offeram Domino? curuabo genu Deo excelſo? nunquid offeram ei holocautomata, & vitulos anniculos?

Verſ. 7.] Numquid placari poteſt Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

Verſ. 8.] Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te: Vtique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſolicitum ambulare cum Deo tuo.

Quid dignum offeram Domino?] Sont verba populi, purà Iſraëlis pœnitentis. Illum enim hîc loquentem inducit Propheta, & quaſi per dialogiſmum interrogantem, quid Deo offerre debeat, vt ei placeat, illúmque placet & ſibi reconciliet. Id facit, vt interrogationi reſpondens doceat populum, quid Deo præſtare debeat, vti de facto reſpoodens docet verſ. 8. Ait ergo populus: *Quid dignum offeram Domino?* &c. Septuag. *in quo apprehendam Dominum, ſuſcipiam Deum excelſum?* Chald. *in quo ſeruiam coram Domino? me ſubmittam Deo, cuius in cælis altiſſima reſidet maieſtas?* Hebr. ad verbum habent, *in quo preoccupabo Dominum, curuabo me Deo celſitudinis?* Tigurina, *qua re occurram Domino? incuruuſne incedam coram Deo excelſo?* q. d. Quid offeram Domino, vt eius gratiam promerear? offerámne holocauſta & victimas? Reſpondet Propheta, Minimè: hæc enim peccata non expiant, nec per ſe placent Domino; ſed ita demum placebunt, ſi offerantur cum fide, humilitate, contritione, amore, & reuerentia ſummæ maieſtatis, quam peccatis veſtris inhonoraſtis & offendiſtis. Nota τὸ *curuabo*, q. d. Sofficitne Deo curuare genu, vti faciunt iam nonnulli nobiles & aulici, qui vnum dumtaxat curuant geno dum orant, aliod erigunt, quaſi Deo ni det quod petunt, reſtituturi, aut gladiis poſtulaturi, quod precibus impetrare nequeunt. *Verſ. 6.*

Aut in multis millibus hircorum pinguium.] Heb. *in multis millibus torrentium olei*, vel *vallium pinguedinis*; Chald. *in myriadibus torrentium olei?* Tigurina, *nunquid placent Deo mille torrentes olei?* Noſter cum Septuag. vertunt *hircos*, vel *capras pingues*. Petes cur? Reſpondent aliqui Primò, quia per valles pingues metonymicè & hyperbolicè intelliguntur hirci & capræ, quæ illas depaſceodo impinguantur. q. d. Nunquid offeram Deo valles plenas ouibus pinguiſſimis? ſed quid hæc ſunt coram Deo immenſo, & altiſſimo? *Verſ. 7.*

Secundò, ſimpliciùs & planiùs repetas τὸ *arietum*, quod præceſſit; aut potiùs, oe idem repetas, repete quid ſimile; purà *hircorum* cum Septuag. & Noſtro, q. d. in multis millibus *hircorũ*, ſimiliúmve pecudum *vallium pinguedinis*, id eſt, quæ paſcuntur in vallibus & paſcuis pinguibus; ideóque ſunt pingues & ipſæ. Ex adiunctis enim paret hoc ſubſtantiuum debere ſuppleri. Præceſſit enim: *Numquid offeram ei holocautomata & vitulos anniculos? Nunquid placari poteſt Dominus in millibus arietum?* Ergo pariter hîc arietes vel hirci ſubaudiri debent. Aliter Clarius & Arias. Nam per torrentes olei accipiunt ſacrificium mincha, id eſt, panis & ſimilæ: hoc enim oleo miſtum

miſtum & conditum offerebatur Deo. A

Nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo?] Nunquid Deus a me poſcit piaculum & victimam filij, vti ab Abrahamo popoſcit iugulationem Iſaaci? aut potiùs ſicut Saturnus, Moloch, aliique dij Gentium, quos coluimus, poſcunt victimas humanas, filios ſcilicet & filias; Ierem. 19. 5.

Verſ. 8. *Indicabo.*] Hebr. הגיד *higgid*, id eſt, indicauit, annunciauit. Vnde Chald. & Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 36. per interrogationem ita vertunt; *num annunciabit tibi homo quid bonum ſit?* q. d. Minimè; ſed Dei eſt idipſum annunciare. Alij ſine interrogatione aſſertiuè vertunt, *annunciauit tibi homo quid bonum ſit*, homo hic eſt Moſes, Prophetæ, ac nominatim Michæas; ita Pagnin. Vatabl. B & alij. Vnde Septuag. vertunt, *annunciatum eſt tibi homo quid bonum ſit*, ſcilicet in lege & Prophetis; ita Theodor. Noſter pro הגיד *higgid* in præterito, legit alio puncto הגיד *haggid* in infinitiuo: infinitiuus enim ſæpè ponitur pro futuro apud Hebræos, æquè ac apud Græcos & Italos: aut fortè pro *haggid* legit אגיד *aggid*, id eſt, indicabo. Denique ſi malis legendum cum aliis *higgid*, id eſt, annunciauit; ſubaudi, Deus per me Michæã, quod idem eſt cum eo quod vertit Interpres, *Indicabo tibi ô homo.* Hîc reſpondet Propheta populo interroganti: Quid offeram Domino? quâ C re placabo Deum?

Et quid Dominus requirat à te: utique facere iudicium.] Hebr. & Chald. *& quid Dominus requirit à te, niſi vt facias iudicium?* Quæres, quodnam ſit hoc iudicium. Primò, S. Hieron. Haymo. Remigius & Dionyſius, per *iudicium* accipiunt diſcretionem & prudentiam. q. d. Quid Deus poſcit à te, niſi vt omnia agas diſcretè & prudenter, iuxta præſcriptum legis? Vnde Vatabl. putat hîc ſignificari tria, & omnia fidelis & Chriſtiani hominis officia, quibus ipſe totidem reſpectibus & debitis ſuis ſatisfacit: debet enim rectè ſe gerere & componere erga ſeipſum, erga proximum, & erga Deum. Iudicium rectè componit hominem erga D ſeipſum, miſericordia erga proximum, ſollicitudo erga Deum: ſibi ipſi enim homo debet iudicium, vt omnia cum ratione & prudentia agat: proximo miſericordiam; Deo ſollicitam cum eo ambulationem. Ita S. Bernard. ſerm. 57. in Cant. in tribus ponit plenam hominis perfectionem; *vt*, inquit, *ſit placens Deo, cautus ſibi, vtilis proximo.* Secundò, Theodor. Lyranus & Arias, per *iudicium* accipiunt iuſtitiam, q. d. Quid Deus requirit à te, niſi vt nulli facias iniuriam, ſed cuique tribuas quod ex iure & iuſtitia ei debes?

Tertiò, magis appoſitè & genuinè Rupert. per *iudicium* accipit ſatisfactionem pœnitentiæ. q. d. Quid Deus requirit à te, ô peccator, niſi vt tu E præuenias Dei iudicium, téque iudices antequã ipſe te iudicet & condemnet, vti Apoſtolus 1. Corinth. 11. 31. Deus enim non quærit oues & boues, ſed cor contritum & humiliatum. Age ergo conſcende tribunal rationis tuæ, eò cita voluntatem tuam quaſi ream, eius actus & peccata examina, iudica, condemna, ac meritum ſuppliciũ & pœnitentiam ei inflige; ita fiet vt reconcilies tibi Deum offenſum, præſertim ſi huic iudicio addas miſericordiam & eleemoſynam in pauperes. Eleemoſyna enim pœnitentiæ dat alas, eamque tollit in cœlum, ait S. Chryſoſt. hom. 5. de pœnitent. ac iuſtitiam per pœnitẽtiam acceptam A conſeruat & adauget. Vnde S. Auguſt. explicans hæc Michææ verba ſerm. 136. de Temp. *Quærebas*, inquit, *quid offerres pro te? offer te, quid enim Dominus quærit à te, niſi te? quia in omni creatura terrena nihil melius fecit te. Quærit te à te, quia tu perdideras te.* Ita Æſchines, ait Seneca lib. 1. de Benef. cap. 8. cùm pauper nil haberet quod daret Socrati ſuo magiſtro, donauit ſeipſum, dicens; Alij multum tibi dederunt, ſed plus ſibi reliquerunt; ego verò nihil mihi reſeruo. Cui Socrates: *Quidni tu mihi magnum munus dederis; niſi fortè paruo te æſtimas?* Pergit S. Auguſt. *Si autem facias quod iuſſit, inuenit in te iudicium, & iuſtitiam. Iudicium primò in teipſo, iuſtitiam ad proximum tibi.* B *Quomodo iudicium in teipſo? vt diſpliceat tibi quod eras, & poſſis eſſe quod non eras. Iudicium inquam, de teipſo in teipſo, ſine acceptione perſonæ tuæ, vt nõ parcas peccatis tuis, nec ideo tibi placeant quia tu facis. Nec te laudes in bonis tuis, & Deum accuſes in malis tuis. Hoc enim eſt peruerſum iudicium, & ideo nec iudicium, ſed vitium.* Et mox: *Vis ergo facere rectum iudicium? corrige præpoſtera, & rectum erit. Quid eſt corrige? Deum lauda in bonis tuis, te accuſa in malis tuis*, &c. q. d. Pone voluptatem peccati dolorẽ contritionis, gemitibus & voluntariis pœnis: pone ſuperbiam culpæ humilitate & pudore confeſſionis, qua non tantùm homini, ſed & ſacerdoti illa verecundè & dolenter confiteare.

C Quartò, magis amplè & pleniſſimè, per *iudicium* accipe omne debitum virtutis; putà quidquid debemus proximo, nobis & Deo, ſiue id debeamus ex iuſtitia, ſiue ex pœnitentia, ſiue ex religione, ſiue ex gratitudine, ſiue ex charitate, ſiue ex qua alia virtute. Iudicium enim opponitur miſericordiæ. Sicut ergo miſericordia ſignificat opera liberalia charitatis, aliarúmque virtutum indebita; ita iudicium ſignificat ea, quæ debita ſunt. Quocirca Script. per *iudicium & miſericordiam* ſolet ſignificare & complecti omne virtutis officium, omnéque opus bonũ: omne enim vel debitum eſt, vel indebitum: ſi debitum, eſt iudicium; ſi indebitum, eſt miſericordia. Ita pſalm. D 100. 1. *Miſericordiam & iudicium cantabo tibi Domine.* Pſal. 60. 8. *Miſericordiam & veritatem eius quis requiret?* Pſalm. 83. 12. *Miſericordiam & veritatem diligit Deus.* Pſalm. 84. 11. *Miſericordia & veritas obuiauerunt ſibi: veritas* enim idem eſt quod iudicium ſiue iuſtitia. Vnde explicans ſubdit: *Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt, veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cœlo proſpexit. Etenim Dominus dabit benignitatem.* Sicut ergo Pſaltes omne officium hominis pſalm. 36. 27. hiſce duobus præceptis concludit: *Declina à malo, & fac bonum*; ita Michæas hîc idem totidem, ſcilicet iudiciũ & miſericordia, complectitur. q. d. Si vis reconciliare E tibi Deum, eique per omnia placere, fac opera virtutis tam lege præcepta, quàm conſulta, putà libera & voluntaria. Fauent huic expoſitioni ea quæ ſequuntur: nam mox verſ. 10. opponet iudicio & miſericordiæ à ſe requiſitis, iniuſtitiam & immiſericordiam Iudæorum; putà iniquas eorum menſuras, fraudes & dolos. q. d. Deus à vobis, o Iudæi, requirit Primò, iudicium, quia vos ex iniuſtitia corrogatis opes & theſauros per fas & nefas. Secũdò, miſericordiam, quia vos immiſericordes iniquè opprimitis pauperes. Tertiò, ſollicitudinem ambulandi cum Deo, quia vos ſollicitè ambulatis in præceptis Amri, cum eius Baalim & idolis, vti audiemus verſ. 16.

Et

Et ſollicitum ambulare cum Deo tuo.] Septuag. *vt paratus ſis ambulare cum Domino Deo tuo*, Syrus, *vt ſis paratus ad eundem poſt Deum tuum*; Arabicus Alexandrinus, *vt ſis ſequens Dominum Deum tuum*; Arabicus Antiochenus, *ſis paratus vt ambules per veſtigia Dei tui*; Chald. *vt ſis humilis ad ambulandum in timore Dei tui*; Theodotion, *& caue diligenter, vt ambules cum Deo tuo*; Tertul. lib. 4. contra Marcion cap. 36. *& paratum eſſe ſequi Dominum Deum tuum*; Quinta editio, *ſollicitè agere*; Tigurina, *& ſubmiſſum ambulare cum Deo tuo*; Pagninus, *& humiliare te, & ambulare cum Deo tuo.* Hebr. enim צנע *tſana*, vti voce, ita ſignificatione affinis eſt cum כנע *cana*, id eſt, curuauit, & per metatheſin cum צען *tſaan*, id eſt, volutatus B eſt in terra, vel loco humili: ac denotat prouolutionem, demiſſionem, modeſtiam, verecundiam & humiliationem animi ſolliciti, qui ex humilitate & ſollicitudine ſe curuat, contrahit, inuoluit, & quaſi abſcondit, ac ſignificat agere tum humiliter & ſubmiſsè, vt vertit Chald. Vatablus, Pagninus, & alij recentiores; tum promptè & ſollicitè, vt vertit S. Hieron. Theodot. Septuag. & Quinta editio. *Tſana* enim etiam alludit ad צנים *tſinnim*, id eſt, ſpinæ; & צנינים *tſeninim*, id eſt, ſudes & lanceæ. Sicut enim hæ corpus aculeo ſuo, ita ſollicitudo ſuo angore mentem exſtimulat ad exactè ambulandum. Sicut ergo pueri C ingenui verecundè, ſubmiſsè, reuerenter & ſollicitè agunt cum parentibus, diſcipuli cum præceptoribus, famuli cum Pontifice, cum rege, cum principe, dum omnes eorum inclinationes & nutus obſeruant accuratè, vt eos illico exequantur non ambulando, ſed currendo, & quaſi volando; ac curent ne vel in puncto errent, vel hilum faciant quod regi diſpliceat: ita prorſus nos ſolliciti, ſubmiſſi & ſupplices ambulare debemus cum Deo. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Hebr. 12. 28. *Seruiamus placentes Deo cum metu* (Græcè μετ' αἰδοῦς, id eſt, *cum pudore*) *& reuerentia.* Senſus ergo Prophetæ eſt, q. d. O Hieroſolymitæ, ô fideles, ſollicitè ambulate cum Deo quem offendiſtis, vt eum vobis reconcilietis ſupplices & D pœnitentes, eiúſque gratiā recuperetis, ac recuperatam ſollicitè conſeruetis. A Dei enim gratiâ, ſalus & omne bonum; ab eius offenſâ, gehenna & omnia mala vobis expectanda ſunt.

Sollicitudo ambulādi cum Deo quid requirat

Stimuli ad eam. Primus.

Porrò ſtimuli ad hanc ſollicitam cum Deo ambulationem, ſunt varij. Primus, ſi cogites quàm auguſta, ſublimis & tremenda ſit Dei maieſtas, in cuius conſpectu columnæ cœli, Seraphim & Cherubim contremiſcunt. Rurſum quàm ipſa ſollicita ſit tui. Nam, vt ait S. Auguſt. in Meditat. cap. 10. *Nil aliud agit Deus, niſi vt meæ ſaluti prouideat, & ideò totum ad mei cuſtodiam occupatum video, quaſi omnium oblitus ſit, & mihi ſoli vacare velit: ſemper præſentem mihi ſe exhibet Deus,* E *ſemper paratum offert, quocunque me verto, me non deſerit: vbicunque fuero, non recedit: quidquid egero, pariter aſſiſtit: & cunctis tandem actionibus meis perpetuus inſpector; &, quantum ad bonitatem ſuam pertinet, quaſi indiuiduus cooperator aſſiſtit.* Et alibi: *Deus*, ait, *vnumquemque noſtrûm ſic curat, quaſi ſolum curet.* Verùs & pleniùs id experiuntur Sancti, præſertim qui ſe totos Dei obſequio dedunt & conſecrant. Vnde ſponſa Canticor. 2. *Dilectus*, inquit, *meus mihi*, ſcilicet totus intendit, *& ego illi*, ſupple tota intendo, vti explicat S. Bernard. ſerm. 68. in Cantic. qui & admirans A hanc Dei dignationem, exclamat: *O quid audet cor purum, & conſcientia bona, & fides non ficta! Mihi, inquit, intendit. Itane huic intenta eſt illa maieſtas, cui gubernatio pariter & adminiſtratio vniuerſitatis incumbit? & cura ſæculorum ad ſola transfertur negotia, imò otia, amoris & deſiderij huius? Ita planè.* Et mox: *Ergo prouidentiam* (Dei) *cæteris creaturis non negamus: curam ſponſa vendicat ſibi*, iuxta illud S. Petri epiſt. 1. cap. 5. *Omnem ſollicitudinem veſtram proijcientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis.* Et illud pſalm. 39. *Dominus ſollicitus eſt mei.* Et paulò pòſt: *Ille mihi, & ego illi. Ille mihi, quia benignus & miſericors eſt: ego illi, quia non ſum ingrata. Ille mihi gratiam ex gratia, ego illi gratiam pro* B *gratia. Ille meæ liberationi, ego illius honori. Ille ſaluti meæ, ego illius volūtati. Ille mihi & non alteri, quoniam vna ſum columba eius? ego illi & non alteri.* Idē ſerm. 2. de Pentecoſte: *Vides*, ait, *quàm verum dixerit ille qui dixit: Dominus ſollicitus eſt mei: Pater vt ſeruum redimat, Filio non parcit; Filius ſeipſum libentiſſimè tradit; Spiritum ſanctum vterque mittit: & ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. O duri, & indurati, & obdurati filij Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus ſarcinulis tam pretioſas merces expendit?* Et mox: *Quid ergo à te quærit, qui tanta ſollicitudine te quæſiuit, niſi te ſollicitum ambulare cum Deo tuo?* C *Hanc ſollicitudinem non facit niſi Spiritus ſanctus, qui ſcrutatur profunda pectorum noſtrorum, diſcretor cogitationum & intentionum cordis: qui nec minimā paleam intra cordis quod poſſidet habitaculum patitur reſidere, ſed ſtatim igne ſubtiliſſimæ circumſpectionis exurit, Spiritus dulcis & ſuauis.*

Secundus.

Secundus, ſi cogites quàm exactè & ſollicitè illa maieſtas à nobis, vtpote vermiculis, ſibi ſeruiri velit; quàm accuratè velit ſua iuſſa à nobis ſeruari. *Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis*, ait Pſaltes pſalm. 118. 4. Nam, vt ait S. Aug. epiſt. 58. ad Bonifacium: *Docuit eos ſollicitudo, quos negligentes ſecuritas fecerat.*

Tertius.

Tertius, ſi cogites peccata tua præterita, ac periculum D præſentium & futurorum. *De propitiato peccato noli eſſe ſine metu*, ait Eccli. c. 5. 5. In præſenti & futuro inter ſpinas & ſentes curarum & moleſtiarum incedis, & incedes: ſollicitè ergo fige pedem, ne pungaris vel offendas. *Cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini*, ait Apoſtolus Philip. 2. 12. vide ibi dicta.

Quartus.

Quartus, ſi cogites te hîc in agone verſari, ac habere hoſtes acerrimos, qui te vbique obſeruant, vt ſupplantent, & à Deo auertant: vnde S. Hier. ad Euſtoch. de cuſtod. virgin. *Nolo*, ait, *tibi venire ſuperbiam de propoſito* (virginitatis,) *anguſta incedis aure, latro tibi vitandus eſt, ſtadium eſt hæc vita mortalibus: hîc contendimus, vt alibi coronemur.* E *Nemo inter ſerpentes & ſcorpiones ſecurus ingreditur. Et inebriatus eſt, inquit Dominus, gladius meus in cœlo, & tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat & ſpinas, quam ſerpens comedit? Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principatus & poteſtates mūdi, &c. Magnis inimicorum circundamur agminibus, & hoſtium plena ſunt omnia: caro fragilis & cinis futura poſt modicum, pugnat ſola cum pluribus. Cùm autem fuerit diſſoluta, & venerit princeps mundi huius, & inuenerit in ea nihil, tunc ſecura audies per Prophetam. Non timebis à timore nocturno*, &c. Oportet ergo te ſollicitè ambulare cum Deo tuo, *vt nunquam*

quam ſecurus ſis, vt omni obſeruantia cuſtodias cor tuum, vt conſideres quoniam in medio laqueorũ ambules, & ſub murorũ pinnis ingrediaris, vt illud quotidie mediteris: Iuxta iter ſcandalum poſuerunt mihi, ait idem S. Hieron. lib. 2. contra Pelag.

Quintus. Quintus, ſi cogites omne bonum tuum à Deo pendere, téque eſſe Dei mẽdicum. Sicut ergo Venetiis, & alibi, quicunque ambiunt officium aliquod, Senatores omnes euntes in curiam prenſant, ſequentes nudo capite, genua totúmque corpus profundè curuando, orando & obſecrando, ſupplices commendant; & ſicut mendici contrahendo ſcapulas humillimè ſupplicant & emendicant ſtipem: ita prorſus & multò magis nos decet ſupplices ambulare cum Deo, eumque humillima ſollicitudine pendere, vt ab eo in tot malis opem, gratiam & ſalutem æternam adipiſcamur. Præclarè S. Cyprianus tract. de Zelo in fine: *Cogita,* ait, *ſub oculis Dei nos ſtare, ſpectante ac iudicante ipſo conuerſationis ac vitæ noſtræ curricula decurrere; peruenire nos tunc demum poſſe vt eum videre contingat, ſi ipſum nunc videntem delectemus actibus noſtris, ſi nos dignos gratia eius & indulgentia præbeamus, ſi placituri ſemper in regno in hoc mundo antè placeamus.* Et S. Hieron. in Epitaph. Fabiolæ: *Celata,* ait, *virtus & cõſcientia tuta ſecreto, Deum ſolum iudicem reſpicit.*

Sextus. Sextus, ſi cogites illud Moſis Deut. 4. 24. & S. Pauli Hebr. 12. 29. *Deus noſter ignis conſumens eſt:* vidiſti quãta cura & ſollicitudine aurifabri liquãt aurum, ferrarij ferrum, ærarij æs; ac præſertim ij qui fundunt campanas & tormẽta bellica, ſi enim minimum aberrent, ab igne vel Metallo liquato afflantur & enecantur. Magis ſollicitè cum Deo verſãdum eſt, ne igne & fulmine nos afflet, & detrudat in tartara. Qui ambulat cum leone, licèt eius ſit doctor & nutritor, ſollicitè omnes eius motus & nutus obſeruat, ne eum offendat, vt ipſe ira correptus comitem ſuum laniet. Deus eſt leo. *Leo rugiet, quis non timebit?* ait Amos c. 3. 8.

Exempla. Ita ſollicitus cum Deo ambulabat Iob dicens cap. 9. 28. *Verebar omnia opera mea, ſciens quòd non parceres delinquenti.* & cap. 31. 23. *Semper enim quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Et Tobias moriens hoc quaſi teſtamentum dat filio cap. 4. 6. *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, & caue ne aliquando peccato conſentias, & prætermittas præcepta Domini Dei noſtri.* Et Dauid pſal. 118. verſ. 10. *In toto corde meo exquiſiui te.* Et verſ. 57. *Portio mea Domine, dixi, cuſtodire legem tuam.* Et verſ. 123. *Oculi mei defecerunt in ſalutare tuum, & in eloquium iuſtitiæ tuæ.* Et verſ. 168. *Seruaui mandata tua, & teſtimonia tua: quia omnes viæ meæ in conſpectu tuo.*

Hanc ſollicitudinem timendi & ſeruiendi Deo Moſes moriturus inculcat Hebræis toto Deuteronomio, ac maximè in cygnæo illo cantico c. 32. Quin & S. Paulus 1. Corinth. 9. 16. *Væ mihi eſt,* inquit, *ſi non euangelizauero.* Et verſ. 24. *Neſcitis quòd ij qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium: ſic currite vt comprehendatis. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aërem verberans, ſed caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo; ne fortè, cùm aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.*

Ita S. Cæcilia ſollicitè ambulabat cum angelo ſuo Cuſtode, & cum Deo; tota vacans orationi, ieiunio, cilicio, ac conuerſioni animarum. Vnde Valerianum ſponſum, Tiburtium, Maximum & alios plurimos non tantùm Chriſtianos, ſed &

A Martyres effecit, ac victimas Deo obtulit; vt meritò de ea canat Eccleſia: *Cæcilia tibi Domine quaſi apis argumentoſa deſeruit.* Sicut ergo apes ſollicitæ ſunt vt colligant fundántque mel & ceram, ita Cæcilia ſollicita fuit, vt ſuam aliorúmque animas Deo offerret. Illam imitentur Chriſtiani, qui ſolliciti cum Deo ambulare ſatagunt.

Ita B. Aloiſius Gonzaga ſollicitè ambulauit cũ Deo, dum in aulis regum & principum variorum degens, illæſum ſe ab omni crimine conſeruauit, ita vt per omnem vitam nunquam mortaliter, vix venialiter peccare ſit viſus: dum adeò ſenſibus ſuis inuigilauit, corpúſque macerauit, vt nunquã ſtimulos carnis ſenſerit: dum in oratione ita at-
B tentè & reuerenter verſatus eſt, vt nullam diſtractionem ſenſerit. Quocirca miranti Cardinali Bellarmino, ac quî id fieri poſſet roganti reſpondit: *Mirari ſe potiùs qua ratione aliquis in oratione diſtrahi poſſet, dum cogitat ſe in præſentia tantæ maieſtatis conſiſtere, ac cum Deo colloqui.* Ita habet eius vita, quam ſtrictè examinantes Auditores Rotæ in Proceſſo Canonizationis eiuſdem, eidem titulum *Angelici* indidere, quòd quaſi angelus cum Deo iugiter verſaretur.

Iam verò hæc ſollicitudo ambulandi cum Deo, non ad ſolos Religioſos vel Eccleſiaſticos, ſed & ad laicos, coniugatos, omnéſque homines pertinet. Nec enim in ſola oratione & collocutione
C cum Deo, ſed in omni prorſus actione requiritur: nimirum vt omnia opera noſtra, etiam corporalia & ſæcularia, quantumuis leuia & parui momenti, faciamus ſollicitè, exactè & perfectè, iuxta legem & voluntatem Dei, vt illi placeamus, magis, magiſque eum oblectemus. Hoc eſt quod iubet Eccleſ. c. 33. 23. *In omnibus,* inquit, *operibus tuis præcellens eſto.* Deo enim gratior eſt actio in ſe leuior & vilior, facta excellenter, quàm excellens in ſe, facta mediocriter, vel obiter & leuiter. Deus enim non conſiderat quantum, ſed ex quanto; nec quid facias, ſed ex quanta virtute id facias.

Modus & praxis ambulandi cũ Deo per ſex alas. Quocirca in omni opere etiam minimo, ſollicitos nos eſſe oportet, vt illud faciamus quã op-
D timè, vt Deo ſit gratiſſimum. Modum id faciendi aſſignat noſter Ludou. de Ponte tom. 2. de Perfect. tract. 4. cap. 15. vbi regulas quaſdam perfectè viuendi in quolibet ſtatu & officio, valde vtiles & practicas aſſignat; nimirum ſi cuilibet operi etiam vili addamus ſex alas Seraphim Iſaiæ 6. 2. quibus à terra exaltetur in cœlum. Prima ala 1.
eſt memoria præſentiæ Dei vbique exiſtentis; & quid cogites, loquaris, aut facias attendentis; imò inſpicientis. Secunda, pura maioris gloriæ Dei 2.
intentio; ſtudendo in omnibus quæ facis illi placere, eiuſque diuinam voluntatem ſollicitè ſemper exequi, eo quòd ſit ſummè bonus, ipſáque bonitas per eſſentiam. Tertia, oratio quæ tuis 3.
E operibus det initium, eáque comitetur petendo diuinum auxilium, vt cum ea cura & perfectione quam ipſe præcipit & conſulit, ea exequaris. Quarta, fiducia in Deum, à quo omne bonum 4.
tuum dependet, de cuius omnipotentia ſperes, quòd adiuuabit tuam imbecillitatem; de eius miſericordia, quòd compatietur tuæ miſeriæ; de fidelitate, quòd in tuis tentationibus & periculis te proteget; de prouidentia, quòd te in omnibus viis tuis deducet, & hinc duæ vltimæ alæ oriuntur, nimirum: Quinta, fortitudo ſcilicet in ar- 5.
duis rebus aggrediendis, abiecto omni difficultatum metu: Sexta, perſeuerantia vſque ad finem 6.
operum inchoatorum, tolerãdo patienter occur-

tentes quaſcumqoe moleſtias. Nam, vt Iſaias ait cap. 40. 31. *Qui ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem*, recentem ſcilicet, aliámque præſtantiorem induentes: *aſſument pennas ſicut aquilæ*, vt ſpiritu volent, ſuáque opera à terra ad cœlum extollant: *current, & non laborabunt*, propter delectationem que Deus illorum corde dilatat, iuxta illud Pſaltis pſalm. 118. 32. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilataſti cor meum, ambulabunt, & non deficient*; ſed perſeuerabont in ſollicitodine, & operibus obſequij eius, donec gloriæ coronam obtineant.

Ambulare cum Deo quid?

Ambulare cum Deo tuo.] Id eſt, Deo per omnie adhærere, eum vbique præ oculis habere, illius iuſſa, voluntatem & ootum exactè obſeruare & explere, illi per omoia placere & ſetisfacere. Sic Enoch & Noë quaſi fideles ſerui, imò umici & filij, dicuntur ambulaſſe cum Deo. Geneſ. cap. 5. 12. & cap. 6. 9. Vide ibi dicta. Præclarè Seneca in Sapiente, & lib. de Trenquil. *Si*, inquit, *hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduerſa fœlicem, in medijs tempeſtatibus placidum, ex ſuperiore loco homines videntem, ex aquo Deos, non ſubibit te veneratio eius? Non dices: Iſta res maior eſt altiorque, quàm vt credi ſimilis huic, in quo eſt corpuſculo, poſſit.* Hoc acquirit homo orando & conuerſandu cum Deo. Quocirca hoc debet eſſe opus, hæc occupatio iugis viri religioſi, & tendentis ad perfectionem; nimirum familiarem eſſe Deo, cum eoque ambulare. Aodi S. Dionyſiom de Eccleſ. Hierar. cap. 6. *Religioſi eſt vnum ipſum ambire, & ad ſacram monadem cogi*, iuxta illud Chriſti: *Martha, Martha ſollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum eſt neceſſarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Hinc Climacos c. 1. *Monachus*, eit, *eſt qui ſemper habet ſpiritum eleuatum in Deum, & orat in omni loco, tempore & negotio.* Et S. Chryſoſt. lib 1. de Orando Deum: *Oratio*, ait, *eſt anima & ſpiritus vitæ religioſæ & perfectæ.* Et S. Bonauent. opoſc. do Perfectiooe vitæ cap. 5. docet, Religioſom noo frequentantem orationem, geſtare animam mortuam in corpore viuente; aut eſſe ſicut corpoe ſine anima, habens id quod externum eſt io Religiooe, abſque eo quod internum eſt. Idem: *Languida*, ait, *& infirma eſt religio, quæ non multum habet orationis.* Quin & Iamblicus Philoſop. Protrept. cap. 1. *Sapere*, ait, *& contemplari virtutis eſt opus.* Idem cap. 3. *Dei cognitio* (& contemplatio) *eſt perfecta fœlicitas.* Et Liuius dec. 1. lib. 5. *Omnia*, ait, *proſpera eueniunt ſequentibus deos, aduerſa ſpernentibus.* Et Seneca epiſt. 103. *Magnus*, ait, *& generoſus eſt humanus animus, nullos ſibi poni niſi communes cum dijs terminos patitur.*

Verſ. 9.] Vox Domini ad ciuitatem clamat, & ſalus erit timentibus nomen tuum: Audite tribus, & quis approbabit illud?

Verſ. 10.] Adhuc ignis in domo impii theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plena.

Verſ. 11] Numquid iuſtificabo ſtateram impiam, & ſaccelli pondera doloſa?

Verſ. 12.] In quibus diuites eius repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

A

Verſ. 13.] Et ego ergo cœpi percutere te perditione ſuper peccatis tuis.

Verſ. 14.] Tu comedes, & non ſaturaberis: & humiliatio tua in medio tui: & apprehendes, & non ſaluabis: & quos ſaluaueris, in gladium dabo.

Verſ. 15.] Tu ſeminabis, & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo; & muſtum, & non bibes vinum.

Verſ. 16.] Et cuſtodiſti præcepta Amri, & omne opus domus Achab, & ambulaſti in voluntatibus eorum, vt darem te in perditionem, & habitantes in ea in ſibilum: & opprobrium populi mei portabitis. B

Verſ. 9.

Vox Domini ad ciuitatem clamat.] Vel ad Samariam, vti volt Remigius & Hugo; vel potiùs ad Ieruſalem: de ea enim continoò agit è c. 3. v. 9. vſque ad finem libri, vti ibi dixi; ita S. Hier. Heymo, Rupert. Vetab. & alij. q. d. Deus per me Michæam alioſque Prophetas, iterum iterúmqoè clamat aduerſus Ieruſalem, eique ob ſcelera minatur excidium & incendium. Videtur enim hîc Prophete oouam ordiri, vel potiùs veterem innouare litem Dei contre Ieroſalem, eiuſque rapinas & iniuſtitias io proximos accuſare & plectere. C Vnde Hebræi hîc inchoant nouum capot; ita S. Hier. Theod. & alij iã citati. Pro *ciuitate* Hebr. eſt לעיר *lair*, pro quo aliqui leguot להעיר *lehair*, id eſt, *ad excitandum*. q. d. Deus tubali voce per me inclemat, vt torpentes & dormientes Iudæos à ſomno peccatorum excitet, & ad ſollicitudinem ambolandi cum Deo incitet.

Et ſalus erit timentibus nomen tuum.] q. d. Hæc eſt vox Domini quæ clamat ad Ieruſalem: Salui eroot qui Deum timuerint, cæteri enim peribũt. Aut ſimpliciùs, vt ſint verba Prophetæ, quaſi per dialogiſmum interloquentis, & populo commẽdantis vocem Dei, vt populus eam auidè aodiat D & excipiat. q. q. O Hieroſolymitæ, audite hanc vocem Dei quam ſubiungam: qui enim eam audierint, indéque Deum timoerint & coluerint, hi ſaluabuntur; cæteri omnes fame, gladio & bello peribunt. Legit interpres יראה תושיה *tuſcia ierae*, & rectè: nam ſic quoquo legerunt Septuag. vertunt enim, *& ſaluabit timentes nomen eius*; hæcque verſio congruum habet ſenſum. Iam legunt יראה תושיה *tuſcia ire*, id eſt *ſapientia videbit nomen tuũ*, id eſt, vt Tigurina & Vetablus, *qui ſapientia & ratione praditus eſt, videbit nomen tuum*. q. d. Clamãt quidem Prophotæ; at ſoli ſapientes recipiunt prædicationem eorum, vel habent rationem honoris oominis Dei. Chaldæus medius eſt, nam legit *tuſcia* cum recentioribus, & *ierae* cũ Septoag. E & S. Hieron. Vnde vertit, Sapientes, ſiue *doctores timent nomen Domini*.

Audite tribus, & (id eſt, ſed) quis approbabit illud?] *Tribus* Hebr. eſt ſingularis numeri. q. d. Audite ò viri tribus Iuda vocem Dei clamantis per me; ſed quis eam approbabit? q. d. Scio fore paucos qui illam approbabunt & exequentor, vt faciant qond dicam & vociferabor oomine Dei; ita S. Hieron. Aut, vt Rupert. q. d. Aodite ò tribus opos veſtrum qood nunc in iudicio Dei arguitur, qood nemo probus approbabit, vel nemo niſi improbus approbabit; cùm adhuc domus veſtræ pleoæ ſint rapinis, dolis & fraudibus, ideoq;

clament

elament veſtrum opus eſſe peſſimum. Pro *tribus* Hebr. eſt מטה *matte*, quod propriè virgam vel ſceptrum, inde per metaphoram tribum ſignificat: quia ſicut ex vna arbore multæ virgæ exciduntur; ſic ex vno patriarcha multæ tribus progenerantur & deſcendunt, vti ex Iacob prognatæ ſunt duodecim tribus Iſraël. Aut quia quælibet tribus ſuum habebat ſceptrum. Vnde Tigurina vertit, *audite virgam, & qui eam decernit.* q. d. Videte quæ flagella vobis immineant; & à quo, putà à Deo terribili & omnipotente; ita Vatab. Vox *matte*, id eſt, *tribus*, in ſingulari ſignificat ſermonem eſſe ad vnam tribum, putà ad Iudà & Ieruſalem, non ad Samariam & decem tribus, vti vult Rupertus & alij.

Verſ. 10. *Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis.*] Pro *ignis* in Hebræo eſt triplex lectio. Primò enim aliqui legunt האיש *hais*, id eſt, *eſtne vir.* vnde vertunt, *eſtne adhuc* (poſt tot Dei voces & minas) *vir, qui in domo impia retinere audeat theſauros iniquitatis?* Secundò alij legunt היש *hajes*, id eſt, *eſtne:* vnde vertunt, *adhuc eſt domus impij? theſauri & menſura iniquitatis?* ita Chald. aut, vt Tigurina & Pagnin. *annon adhuc eſt theſaurus impius in domo impij?* Tertiò, alij legunt האש *haes*, id eſt, *ignis*; ita Noſter, Septuag. & alij. q. d. Iudæi poſt tot Dei per Prophetas clamores, minas & monita, adhuc retinent opes & theſauros iniuſtè partos; qui proinde eis erunt *ignis*, id eſt, in vltionem & pœnam eorum vertentur, vt concrementur domus plenæ opibus iniuſtè partis, à Chaldæis incendentibus Ieruſalem. Simili modo adhuc in domo impij eſt *menſura* iuſto *minor*, ideóque *ira plena*; quia quòd illi in pondere deeſt; hoc ſupplebitur & implebitur irâ & vindictâ Dei. Sæpè Prophetæ arguunt Iudæos de ſtateris doloſis, & menſuris iniuſtis; imò duplicibus; nimirum quòd, cùm quid emerent, illud menſurarent menſura æquo maiore; cùm venderent, idipſum menſurarent menſura iuſto minore, quòd vitium etiamnum apud inſtitores, præſertim tenuiores, crebrum eſt.

Auaritia eſt ignis. curs Nota. Hæ menſuræ iniuſtæ, & theſauri iniqui inde comparati per Appoſitionem vocantur hîc ignis, quia prodeunt ex igne cupiditatis, putà ex animo auarorum lucri cupido, vt per fas & nefas diteſcant; ac deſinent in ignem vltionis; putà in acrem Dei vindictam ignémque gehennæ, iuxta illud Iſaiæ 50. 11. *Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis.* Vide ibi dicta. Rurſum aliqui legunt hæc per interrogationem. q. d. Itane ignis cupiditatis (putà theſauri iniquitatis & menſura minor) contra quem nos Prophetæ toties detonauimus, quemque minis noſtris extinximus, rurſum accenditur, reuiuiſcit, & inardeſcit? Verùm Romana, Plantin. & alia correctiora Biblia legunt aſſertiuè ſine interrogatione. Denique hos theſauros & menſuras iniquitatis opponit iudicio, id eſt, iuſtitiæ & miſericordiæ, quæ duo ab eis requiſiuit Deus verſ. 8. Vnde Syrus vertit, *adhuc ignis in domo impij, &* (id eſt, ſcilicet) *repoſitoria iniquitatis, & menſura parua fraudis*; & Arabicus, *nunquid non ſpecies* (pulchritudo) *huius ciuitatis in ignem? quia congregauit ſibi repoſitoria de iniquitate, & oppreſſione in agris.*

Verſ. 11. *Nunquid iuſtificabo ſtateram impiam & ſacelli* (ſacculi) *in quo continentur & circumferuntur) pondera doloſa?*] q. d. Egone Deus, qui ſum iuſtiſſimus *iuſtificabo*, id eſt iuſtam habebo & declarabo, aut certè diſſimulabo & impunitam relinquam ſtateram iniuſtam? q. d. Minimè. Eſt metonymia; per ſtateram enim intelligit ipſos mercatores, qui iniuſta ſtatera appendunt ſuas merces. Vnde Septuag. clariè vertunt, *ſi iuſtificabitur in ſtatera iniquus?* & Chald. *nunquid iuſti habebuntur in ſtateris iniquitatis, & in ſacculo in quo ſunt pondera maiora & minima?* Et Tigurina pro Heb. האזכה *azacce*, id eſt, iuſtificabo; legens alijs punctis האזכה *azacce*, vertit *nunquid* (ego mercator) *mundus ero*, & innocens coram Deo *cum bilance iniqua, & cum ſacculo in quo ſunt lapides fraudulenti?* q. d. Non. Nam id ſerio vetuit Deus Deuter. 25. 13. dicens: *Non habebis in ſacculo diuerſa pondera, maius & minus.*

Loquebantur mendacium.] Aſſerentes bilances & menſuras ſuas eſſe æquas & iuſtas, cùm eſſent iniquæ & iniuſtæ: Item merces eſſe incorruptas, recentes, & ſine vitio, cùm eſſent corruptæ, antiquæ & vitioſæ. *Veritas enim paupertatem, mendacium diuitias parit*, ait S. Hieron. Quocirca Verſ. 12.

Ego cœpi percutere te, & pergam, acri *perditione* & plaga Hebr. *ego infirmaui & ægrotare te feci*; Tigurina, *ego te infirmabo*, vel ægrotum te reddam, *cædendo & deuaſtando propter peccata tua.* q. d. Putà iam te penuria & fame, ex qua morbum contrahas & ægrotes. Nam *tu comedes, & non ſaturaberis.*] q. d. In obſidione & captiuitate ita parcè comedes, vt non ſatureris. Eſt hæc congrua pœna, vt qui malis artibus locupletati ſunt, depauperentur, fameant, mendicent, ægrotent. Verſ. 13. Verſ. 14.

Et humiliatio tua in medio tui.] Primò, q. d. Afflictio tua, ô Ieruſalem, erit intra te cùm obſideberis ab hoſte Chaldæo; ita Lyranus. Rurſum in medio opum & deliciarum tuarum, cùm tibi videberis eſſe felix, fies repentè miſerrima; nam capieris & ſpoliaberis ab hoſte; ita Arias.

Secundò, q. d. *humiliatio*, id eſt, cauſa & culpa humiliationis & afflictionis tuæ, eſt intra te, nimirum peccata & ſcelera tua. q. d. Tuas ærumnas tibi tuiſque ſceleribus impùta, nõ hoſtibus. Hoc eſt quod ait Oſee c. 13. 10. *Perditio tua Iſraël, tantummodo in me auxilium tuum.*

Tertiò, valdè congruè & connexè Chaldæus, Hebræi, Pagnin. & Vatabl. hæc referũt ad præcedentia, vt his omnibus ſignificetur fames, macies, ſqualor, indéque ſterilitas & orbitas filiorũ. Vnde vertunt, *comedes, & non ſaturaberis, depreſſio eris in medio tui*, id eſt, vẽter tuus olim cibo tumidus & turgidus, præ fame & inanitate deprimetur, ſeque contrahet & coarctabit: inde fiet quòd apprehendet, ſupple ſemen tuum, vxor tua, id eſt, ſuſcepto ſemine concipiet, nec enitetur viuum, ſed abortiet: *quod ſi enixa fuerit tradam gladio* hoſtium. q. d. Ex fame ſequetur debilitas virtutis generatiuæ, ex ea abortus; quòd ſi qui tibi filij nati fuerint, illos tradam necandos Chaldæis.

Tropol. S. Bernard. epiſt. 87. *Humilitas*, ait, *ad quam vtique ducit humiliatio, totius eſt ſpiritualis fabricæ fundamentum. Siquidem humiliatio via eſt ad humilitatem, ſicut patientia ad pacem, ſicut lectio ad ſcientiam. Si virtutem appetis humilitatis, viam non refugias humiliationis.* *Tropol. humiliatio eſt via ad humilitatem.*

Tu ſeminabis, & non metes.] Sed Chaldæi hoſtes tui demetent tuam meſſem, tuaſque vineas vindemiabunt, & oliueta excutient; atque oleum & muſtum quod expreſſiſti, vel in vineis, vel in vrbe Verſ. 15.

 diripient.

ditipient. q.d. Sicut proximos tuos fraudaſti labore proprio, ita & tuo fraudaberis; ita Vatab. Hîc verum eſt illud Chilonis. *Lucrum ſcelere partum damnum eſt, non lucrum*; ita Laërt. lib. 1. c. 4. & illud Diogenis: *Quid ſunt diuitiæ? fortunæ vomitus.* Teſtis eſt Stobæus ſerm. 91. Impius enim euomet opes iniuſtè partas: hæ enim ſtomachum, id eſt, conſcientiam eius, ita onerant, vt eas euomere cogatur, iuxta illud Iob 20. 15. *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.* Nota Solent Prophetæ per arationem, ſementem, meſſem, ſignificare rerum omnium affluentiam. Nam, vt ſapienter ait Xenophon in Oeconom. *artium cæterarum parens & nutrix eſt agricultura; quando bene agitur, cum ea omnes aliæ artes vigent*, multique ſunt qui eas excitant & vegent.

Verſ. 16. *Et cuſtodiſti præcepta Amri.*] Amri fuit rex impius Iſraël, pater Achab, qui cum filio idololatriã antea ſæpè in regibus impiis à Deo ſucciſam renouauit & amplificauit in Samaria, 3. Reg. 16. Vnde S. Hieron. eiúſque aſſeclæ opinantur hîc Prophetam loqui decem tribubus; harum enim rex erat Amri. Verùm dico eum loqui duabus tantùm, putà Iudæis. Senſus enim eſt, q. d. Tu, ô Ieruſalem, quæ per templum Deo vero eras conſecrata, non Dei tui, ſed impij Amri impiis de idololatria præceptis ſponte te ſubdidiſti, adeóque impiè & ſceleratè vixiſti, ac ſi fuiſſes non in Sion ſub Dauide, eiuſque poſteris, ſed in Samaria ſub Amri, Achab & Iezabele impiiſſimis regibus. *Opus* enim *domus*, id eſt familiæ, *Achab*, erat idololatria, impietas, cædes Prophetarum, expilatio fidelium, aliáque ſcelera; ita Theodor. Nota. Pro *Amri* Septuag. legerunt עמי *ammi*, id eſt, populi mei; vnde vertunt, *& diſſipabuntur legitima populi mei. Legitima* vocant leges & præcepta, vti habent Heb., Noſter, Chald. & alij. Romani tamen codices Septuag. legunt, *& cuſtodiſti* A *iuſtificationes Zambri*; ſed vera lectio eſt *Amri*, vt patet ex Hebræo & Latinis.

Ambulaſti in voluntatibus eorum.] Ita Hebr. Chald. Septuag. Roman. Plantin. & aliæ paſſim, malè ergo quidam legunt, *in voluptatibus*. Senſus eſt, q.d. Feciſti quæ volita & placita erant Amri, Achab, aliiſque impiis & idololatris regibus Iſraël. Opponit hoc ſollicitudini ambulandi cum Deo, quam ab eo requiſiuit verſ. 8. q.d. Ego poſtulaui à te, vt ſollicitè ambulares cum Deo tuo; at tu ſollicitè ambulas cum Amri, eiúſque Baalim & idolis.

Vt darem te in perditionem (*vt* conſequentiam B ſignificat, non finem intentum, quaſi dicat; Inde conſequetur ô Ieruſalem, vt diſperdam te) *& habitantes in ea*, in te ô Ieruſalem, *in ſibilum*. Eſt enallage perſonæ; tranſit enim à ſecunda ad tertiam, quaſi indignans, & auertens ab ea faciem & ſermonem, quaſi dicat, Ciues diuites & potentes Hieroſolymæ, ob idololatriam & ſcelera dabo in ſibilum. Vnde noua enallage ad primam perſonam redit, dicens: *Et opprobrium populi mei portabitis.* q.d. Vos ô diuites, vos ô principes, hîc alloquor, qui populus fuiſtis ductores & incentores C idololatriæ & ſcelerum: vobis excidij & captiuitatis populi mei probrum & ignominia imputabitur; voſque idcirco omnes & indigenæ & exteri execrabuntur, ac ſubſannabunt dicentes: Iuſtè & meritiſſimò principes Iudæorum à Chaldæis ſpoliantur, necantur, probris afficiuntur; quia ipſi ſpoliarunt, necarunt, probris affecerunt pauperes; & quia ſuis impiis conſiliis & criminibus populum, vrbem & regnum perdiderunt; ita S. Hieron. Lyranus, Clarius & alij. Nota. *Opprobrium populi* vocatur probrum excidij, captiuitaD tis & ſubſannationis, quod Iudæi patiebantur à Chaldæis aliiſque gentibus, præſertim vicinis & hoſtilibus, quodque Moſes eis comminatus erat Deuteronom. 28. verſ. 36. & Leuitici 26. 32.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Queritur Michæas ſe fruſtra concionando laboraſſe, eo quòd vix vllum reperiat, qui mores prauos in melius commutarit; quocirca verſ. 4. comminatur excidium, & captiuitatem Babilonicam; deinde verſ. 11. ex ea liberationem, pacem & fælicitatem; tum per Cyrum, tum magis per Chriſtum promittit; ideoque verſ. 18. in diuinæ clementiæ & beneficentiæ laudem & doxologiam erumpit.

Verſ. 1.] Væ mihi, quia factus ſum ſicut qui collegit in autumno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum, præcoquas ficus deſiderauit anima mea.

Verſ. 2.] Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt: omnes in ſanguine inſidiantur, vir fratrem ſuum ad mortem venatur.

Verſ. 3.] Malum manuum ſuarum dicunt bonum: princeps poſtulat, & iudex in reddendo eſt: & magnus locutus eſt deſiderĩ animæ ſuæ, & cõturbauerunt eũ.

E *Væ mihi.*] Heb. eſt אללי לי *allai li*, *Verſ. 1.* id eſt, heu mihi; eſt enim vox gementis, non minantis. q. d. O me miſerum. Deplorat enim Propheta aut potiùs Spiritus ſanctus per Prophetam, raritatem virorum proborum, eamque ſuã æſtimat miſeriam. Porrò hanc raritatem comparat paucis racemis, qui à vindemiantibus in vinea relinqui ſolent.

Quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ.] Id eſt, poſt vindemiam. Hebræa iam ad verbum habent, *quia fui ſicut collectiones* (fructuum) *æſtatis, ſicut racemationes vindemiæ*, quod Syrus, Arabicus, Septuag. Chald. & alij ſic exponunt: Q*uia factus ſum ſicut qui*

qui congregat ſtipulam in meſſe, & ſicut (qui colligit) *racemos in vindemia*, vt ſit duplex ſimilitudo, nimirum vt Deus comparet ſe Primò, ſpicilego, qui poſt meſſem ſpicilegium facit, paucáſque ſpicas à meſſore relictas colligit. Secundò, racematori, qui paucas vuas poſt vindemiam reliquas decerpit. Verùm hi multa ſupplent, quæ nõ habentur in Hebræo. Adde, in Hebræo, vti iam legunt, Deum comparari non collectori, ſed ipſi collectioni fructuum, quod ſanè minùs congruè dici videtur. Quocirca meliùs Noſter pro אספי *aſpe*, id eſt, collectiones, legens aliis punctis אספי *oſephi*, vertit *colligens*, vel *qui colligit*. *Oſephi* enim eſt *benoni*, ſiue participium *cal*, habens annexum *iod* paragogicum. Rurſum pro קיץ *kaits*, id eſt, æſtas, vertit, *autumnus*; quia tempus fructuum eſt in autumno, & ſic fructus autumnales vocantur fructus æſtatis: tunc enim annum diſtinguimus in duas partes, ſcilicet æſtatem, & hiemem, ac ſub æſtate partem autumni priorem, & veris poſteriorem cùm aura eſt calidior, comprehendimus; ſub hieme verò partem autumni poſteriorem, & veris priorem, vtpote frigidiorem, complectimur. Doctè ergo pro *kaits* vertit *in autumno*, intelligendo præpoſitionem ב id eſt *in*, quam Hebræi ſubintelligere ſolent, vt קיץ *kaits* ponatur pro בקיץ *becaits*. Vertit ergo vnico tenore vnicáque ſimilitudine, *quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ.* Vnde appoſitè non de ſpicis, ſed de vuis ſolis ſequitur: *Non eſt botrus ad comedendum.* q. d. Racemando vineam, quæſiui vuas, & ne quidem vnum botrum inueni quem comederem. Iam Symbolicè per vuas & botros intelligit viros fideles, iuſtos & ſanctos, eorúmque pia & ſancta opera; hi enim ex vinea, id eſt, ex Eccleſia, & ex vite, id eſt, Chriſto, quaſi vuæ Deo ſapidiſſimæ procreantur. Sic ſponſa Cant. 1. 14. ait: *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Et cap 7. 7. viciſſim ſponſus ait ſponſæ: *Statura tua aſſimilata eſt palmæ, & vbera tua botris.* Cauſas & analogias huius vitis & vuæ recenſui Ezech. 15 in fine. Quocirca Chaldæus vertit, *va mihi quia fui quando deficiebant boni, tempore quo perierunt miſericordes de terra: ecce ſicut fructus æſtiuales, ſicut racemi poſt vindemiam. Non eſt vir qui habeat opera bona, bonos tamen appetit anima mea.* q. d. Ego Michæas fui quaſi pauper racemator; hic enim poſt vindemiam ſperat ſe ſaltem aliquos racemos, qui vindemiantes fugerunt, in vinea inuenturum, eóſque quærit & inuenit: ita & ego ſperaui paucos ſaltem Iudæos meis concionibus, monitis & minis conuertendos; ſed *non eſt botrus*, id eſt, non vnum, vel vix vnum, qui ſe conuerterit, vitámque mutarit, inuenio; quocirca gemo, & ploro: *va mihi*, hei mihi: oleum & operam perdidi. Allegoricè, idem accidit Chriſto prædicanti: paucos enim ex Iudæis tota vita ſua conuertit; vnde ipſe ad ſua tempora alleg. refert verſ. 6. Michææ, citans eum Matth. 10. 35. de quo mox.

Diabolo competit vindemia, Chriſto racematio.

Vbi Nota graue pathos Dei & Chriſti, cùm diabolo tribuunt vineæ, id eſt, Eccleſiæ, vindemiam, vtpote qui vuas omnes colligat, ideóque plena habeat torcularia vuis & vino: ſibi verò aſcribunt racemationem, vtpote qui paucos à diabolo relictos, quia eius oculos manúſque fugerunt, colligant: maxima enim pars hominum diabolo ſeruit, eiúſque fit eſca & præda; vnde ab eo premetur, & calcabitur in torculari inferni: exigua verò cedit Chriſto; multi enim ſunt

A vocati; pauci verò electi; diabolo ergo cedunt illi magni botri, & plurimi, vt vindemiatori; Chriſto non niſi reliquiæ, pauci, & pauperculi, ſicut racematori: quaſi dicat, Chriſto non ſupereſt botrus, & vix pauculi acini; nam acini & granula pauca botri nomen non merentur; botri enim illi magni & pingues vulpium partes facti ſunt. Vnde Arabicus vertit, *extremitatem* (extremam partem) *deſiderauit anima mea.* Hoc eſt quod dolet Iſaias cap. 24 13. *Quomodo ſi paucæ oliuæ quæ remanſerunt, & racemi cum fuerit finita vindemia.* Quocirca tropol. doctor & concionator ſi poſt multos docendi & concionandi labores & annos, paucos conuertat, non miretur: non

B eſt melior Michæa, non Chriſto. Sorte ego illorum contentus ſit, & à Deo plenam, imò pleniorem expectet mercedem: Deus enim non fructum, ſed laborem remunerat; qui ſine fructu maior & moleſtior eſt, eáque ratione; maius præmium meretur.

Non eſt botrus ad comedendum.] Id eſt aptus vt comedatur; quia liqui ſunt, vel immaturi ſunt, vel acerbi, vel ex imbre corrupti & putridi; ita Michæas aliquos inuenit Iudæos in ſpeciem bonos, & ſuis concionibus auſcultantes; ſed interna malitia & ſuperſtitione acerbos, vel gula & libidine putidos, vti Lyranus & Rupert. explicant.

C *Præcoquas ficus* (Hebr. בכורה *biccura*, id eſt *primitiua*, vel *primos fructus*) *deſiderauit anima mea.*] Sed per *primitiua* Hebræi intelligunt ficus, vt rectè notauit Vatablus: non quòd in Palæſtina ficus ſint omnium fructuum primi, vti aliqui putarunt; priores enim ſunt pruna, &c. æquè ac in Italia, vti mihi Romæ aſſeruerunt Palæſtini, & Hieroſolymitæ. R. P. Melchior ab Helmont Belga, Franciſcanus, qui diu Hieroſolymis in ſuo Conuentu habitauit, Romæ mihi affirmauit, primos illius terræ fructus, illi eſſe proprios, & vocari *muze*, eoſque guſtu ſimiles eſſe ficubus, ſed ficubus eſſe longiores; qui ſi ſcindantur, crucem oſtentare: atque indigenas tradere illum

D fuiſſe fructum vetitum, quem comedit Eua. Dicuntur ergo præcoquæ, quod ſolæ ficus ſint biferæ: priores enim fructus dant in æſtate, putà in Iulio, & hi vocantur *biccura*, id eſt, primitiui, ſiue præcoqui; poſteriores in Septembri. Porrò ficus præcoquæ ſapidiores ſunt; ſunt enim ficuum & ficulneæ quaſi flos, atque auidiùs expetuntur ob nouitatem, vti dixi Ierem. 24 2. Quare mirum eſt S. Hieron. in comment. *biccura* vertere, groſſos, ſiue ficus immaturas q. d. Deus: *Ego non inueniens panem præ famis magnitudine, quiſquilias & furfures requiſiui.* Hîc enim ipſe in textu *biccura* vertit, *ficus præcoquas*, quæ ſanè maturæ & guſtui ſuaues ſunt; Et ita *biccura* vertunt alii paſſim.

E Senſus ergo eſt, q. d. Ego Michæas quaſi famelicus, poſt tot conciones & labores, deſideraui vel in autumno ficus præcoquas: licet enim aliis ſint præcoces in æſtate, ego tamen, vel in autumno (mihi enim nullæ in æſtate maturuerunt) pauculis maturis contentus ero, id eſt, paucorum ſaltem deſidero conuerſionem & ſalutem, quantumuis ſeram & tardam, vt hæc ſaltem labori meo reddatur merces & conſolatio: at ne hanc quidem conſequi potui.

Moral. Moral. quam auidè præ omnibus fructibus expetimus ficus præcoquas, tam auidè Deus expetit peccatorum conuerſionem, & tam auidè eandem expetat concionatur, quaſi alter Michæas.

Symbol. Porrò Symbol. ficus præcoquæ, inquit Arias, fuerunt primi patres & patriarchæ, putà Abraham, Iſaac, Iacob, Moſes, &c. qui vti primi fideles, ita Deo ſuauiſſimi, & ſua pietate ac ſanctitate gratiſſimi extiterunt. Optat ergo Michæas vt redeat aureum Patriarcharum ſæculum, vt redeat prima & priſca auorum fides, pietas, integritas. Simili modo optat Poëta Iuuenalis ſatyra 13.

Hei vtinam inter
Heroas natum tellus me prima tuliſſet!

Nam, vt canit Horat. lib. 3. od. 6.

Damnoſa quid non imminuit dies?
Ætas parentum peior auis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

Verſ. 2. *Periyt ſanctus.*] Hebr. חסיד *chaſid*, id eſt, *pius*; Chald. *miſericors*. Septuag. *reuerens*; Tigurina, *benignus*; Vatabl. *ſanctus*.

Et rectus.] Septuag. pro *ſchin* legentes *ſin*, putà pro ישר *iaſcur*, legentes ישר *iaſar* (*ſin* enim æquipollet literæ *ſamech*) vertunt; *& corrigens in hominibus non eſt*. q. d. Non eſt cenſor, qui hominum vitia caſtiget & corrigat. Sic Ouidius lib. 1. Metamorph. queritur cum aureo ſæculo periiſſe fidem, pietatem, virtutem, ac ſucceſſiſſe ferreum & æneum ſæculum, quo in virtutum.

ſubiere locum fraudeſque doliſque,
Inſidiæque, & vis, & amor ſceleratus habendi.

C *Omnes in ſanguine* (Hebr. *ſanguinis*, id eſt, vitæ proximi) *inſidiantur*: vnde Chaldæus, *omnes parant inſidias ſanguinis iuſti effundendi cauſa*. Quocirca explicans ſubdit: *vir*, id eſt, vnuſquiſque, *fratrem ſuum ad mortem venatur.*] Sicut auceps venatur auem vt eam occidat. Hebr. & Chald. *vir venatur fratrem ſuum ad cherem*, id eſt, *ad exterminium*, vt eum quaſi anathema diſperdat & exterminet; Pagnin. & Vatab. vertunt, *venatur reti*, vt eum illaqueet, ſicut auceps illaqueat volucrem. Verùm Hebr. *cherem* propriè & communiter ſignificat exterminium, non rete, niſi abuſiuè, vt patet Habacuc 1. 17.

Verſ. 3. D *Malum manuum ſuarum dicunt bonum*: hoc eſt, opera mala quæ manibus operantur, dicunt eſſe bona. q. d. Non ſolùm faciunt mala, ſed & defendunt, dicúntque eſſe bona; ita S. Hieron. Secundò, Septuag. vertunt, *in malum manus ſuas præparant*. q. d. *Cuncti manus leuant ad malum, vt etiam qui malum facere non potuerit, tamen dum manus præparat, voluntate delinquat*, ait S. Hieron. Tertiò, R. Dauid appoſitè & connexè ad ſequentia vertit, *manus ſuas coniungunt ad malum, vt illud benefaciant*; id eſt, vt illud perficiant & ad effectũ perducant. Vnde Tigurina vertit, *ad malum manuum ſuarum diligenter ſunt intenti*, & ſtrenui; quia nimirum ad illud idoneos ſibi ſocios, & potentes adminiſtros aſſciſcunt, cum eiſque ſimul in malum, quod mente deſtinarunt, conſpirant. Nam *princeps poſtulat* à iudice ſibi adiudicari iniqua tributa, bona, vel vitam innocentium, ſimilémve rem impiam vel iniuſtam: *& iudex in reddendo eſt*, q. d. Iudex reddit quod princeps iniuſtè petit; reddit, inquam, ſpe mercedis, vel paris iudicii, aut gratiæ, quam à principe expectat, *vt præſtent ſceleribus ſuis mutuum fauorem, & in alterius crimine ſe defendant*, ait S. Hieron. Vnde ex Hebræo vertas *iudex pro retributione*, ſcilicet iudicat; hoc eſt, vt Chald. vertit, *princeps poſtulat, & iudex dicit: Fac pro me, & retribuam tibi.* Denique *magnus*, hoc aliquis ex magnatibus vel Rabbi-

A nis, *locutus eſt deſiderium* (Hebr. הות *haſſat*, id eſt, corruptelam & prauitatem; ita Vatabl. *animæ ſuæ*: putà ſi rogetur de hac principis poſtulatione, & iniquo iudicis ei rem iniuſtè adiudicantis iudicio, non reſpondet ſecundùm iuſtitiam, legem & voluntatem Dei; ſed ſecundùm ſuum adulationem, ambitionem & auaritiam: nimirum approbat & defendit iniquam, tam poſtulationem principis, quàm iudicis ſententiam, vt eorum gratiam ineat, aut rapinæ ſit particeps. Vnde Pagnin. vertit, *& magnus loquitur, Afferte munera: & hac ratione conturbauerunt* (Chald. *deprauarunt*) *eam.*] *Vel vrbem, vel veritatem, ſiue terram, de qua dixit verſ. 2. Periyt iuſtus de terra*,
B inquit S. Hieron. Hebr. magis appoſitè & ſignificanter dicitur ויעבתוה *vaieabthuha*, id eſt condenſarunt, implicuerunt, intricarunt, ſicut funem reddiderunt *eam*, ſcilicet *haſſat*, id eſt, corruptelam; nimirum triplici ore, putà principis, iudicis & magnatis, quaſi triplici fune eam triplicantes & corroborantes, vt oſtendant bonum eſſe, quod malum eſt, æquum eſſe, quod iniquum eſt, iuxta illud: *Funiculus triplex difficilè rumpitur*. Radix enim עבת *abat* ſignificat implectere funes, vel frondes: inde enim עבות *abot* vocantur funes, quia implexi. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 5. 18. *Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quaſi vinculum plauſtri peccatum.* Ad Iſaiam enim more ſuo alludit hîc Michæas; ita Lyran. Vatabl. Marinus in Lexico, & alij recentiores. Paulò aliter hunc locum explicat Pineda in Iob. 12. verſ. 8. num. 6. quaſi Michæas hîc taxet principes, qui aulæ harpyiis, id eſt, ſuis familiaribus & adulatoribus omnia indulgent & concedunt cum noxa reipubl. & pauperum. Sic ergo exponit: princeps (.vir princeps & magnus curam ſui rege, & iudice ſupremo) *poſtulat* (à rege) *& iudex* (ſupremus) *in reddendo* (facilè annuendo, & concedendo nulla ſufficiente cauſæ & rei poſtulatæ cognitione) *eſt*, *& magnus* (primates & regi familiares) *locutus eſt deſiderium animæ ſuæ* (quod appetunt, hoc petũt: quod verò petunt, dicto citiùs obtinent) *& conturbauerunt eam*, rempubl. videlicet pungendo & lacerando pauperes, corúmque ſanguinem exugendo. Vnde ſequitur: *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus; & qui rectus quaſi ſpina de ſepe.* Verùm, quia communiter princeps eſt maior iudice, hinc prior expoſitio planior videtur. Appoſitè Belgæ hoſce ſocios in facinore conternantes, vocant *vandregiſilos*. Nomen enim *Vandregiſilus* conflatũ eſt ex hiſce tribus Flandricis vocibus, *vande dry-geſellen*, hoc eſt, è tribus ſociis vnus, vti annotauit Hutterus, & alij in Originib. Flandr.

Tranſit hîc Propheta à cædibus & ſceleribus
E populi, ad ſcelera magnatum, qualia etiam hoc æuo non rarò conſpicimus: filij enim huius ſæculi ſapientes ſunt vt faciant malum; ideoque tot conſiliis, & ſociis, vel fautoribus potentibus, quaſi funibus illud illigant, vt nemo illud euertere, nemo eis reſiſtere poſſit: ſed qui habitat in cœlis irridebit eos, & Dominus ſubſannabit eos, vti pulchrè in ſequẽtibus oſtendit Michæas. Ita Iezabel regina curauit innocentem Naboth à iudicibus condemnari & lapidari, vt eius vineam occuparet & traderet marito Achab: approbarunt hanc necem & prædam optimates Samariæ, ſed ilico in vindictam proſilit vigil Dei oculus, eique per Eliam fulmen maledictionis inflixit. Quocirca Iezabel paulò poſt à Iehu

regno

regno & vita ſpoliata in eodem agro, quem Naboth ademerat, deuorata eſt à canibus, 3. Reg. 21.23.

Mor quã noxij ſint mali ſocij. Præclarè S. Greg. hom. 9. in Ezech. *Tolerandi,* inquit, *vbique ſunt proximi, quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet. Vnum verò eſt, potentia, qua vitari ſocietas malorũ debeat; ne, ſi fortaſſe corrigi non valent, ad imitationem trahant, & cum ipſi ſua malitia non mutantur, eos qui ſibi coniuncti fuerint peruertant.* Et S. Iſidor. lib. 2. Soliloq. *Ante ignem,* inquit, *conſiſtens, etiamſi ferreus ſis, aliquando diſſolueris: proximus periculo diu tutus non erit: ſæpè familiaritas implicauit, ſæpè occaſionem peccandi dedit, ſæpè quod voluntas non potuit, aſſiduitas ſuperauit.* Et mox: *Melius eſt habere malorum odiũ, quàm conſortium; ſicut bona multa habet communis vita ſanctorum ſic plurima mala ſocietas affert malorum.* Ita in vtramque partem magna eſt vis ſocietatis. Quocirca ſapienter Caſſiodor. lib. 2. Epiſt. *Ipſi quoque homini,* inquit, *duplices manus, ſocias aures, oculos geminos diuina tribuerunt, vt robuſtiùs perageretur officium, quod duorum fuerat ſocietate cõplendum.* Et Hugo li. 3. de Anima: *Amabilis ſocius,* inquit, *omnibus eſt officioſus, & nulli oneroſus: quia deuotus ad Deum, benignus ad proximum, ſobrius ad mundum; Domini ſeruus, proximi ſocius, mundi dominus, ſuperiora habet ad gaudium, æqualia ad conſortium, inferiora ad ſeruitium.*

Verſ. 4.] Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſæpe. Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum.

Verſ. 5.] Nolite credére amico: & nolite cõfidere in duce: ab ea, quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui.

Verſ. 6.] Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſurgit aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuam: & inimici hominis domeſtici eius.

Verſ. 7.] Ego autem ad Dominum aſpiciam, expectabo Deum ſaluatorem meum: audiet me Deus.

Verſ. 8.] Ne læteris inimica mea ſuper me, quia cecidi: conſurgam, cùm ſedero in tenebris, Dominus lux mea eſt.

Verſ. 9.] Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei, donec cauſam meam iudicet, & faciat iudicium meum: educet me in lucem, videbo iuſtitiam eius.

Verſ. 10.] Et aſpiciet inimica mea, operietur confuſione; quæ dicit ad me: Vbi eſt Dominus Deus tuus? Oculi mei videbũt in eam: nunc erit in conculcationem vt lutum platearum.

Verſ. 4. *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus.*] Septuag. *quaſi tinea comedens.* Senſus eſt q. d. Qui inter hoſce optimates iniuſtos & rapaces videtur optimus, id eſt minùs malus, ſi cum cæteris rapacioribus compararetur; is tamen quaſi paliurus ſpinoſus & aſper pungit, vulneratque proximos. Paliurus enim eſt genus ſpinæ aſperæ & acutæ, quod vulgò agrifolium dicitur, de quo Virgil. eclog. 5.

Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.

Et qui rectus, quaſi ſpina de ſæpe.] q. d. Qui inter eos videtur cæteris rectior & æquior, id eſt minùs iniquus; is tamen diſtortus eſt, pungit læditque vt ſpina. Coniicite ergo quales, quàm mordaces & noxij debeant eſſe cæteri, qui his peiores; & præſertim qui inter eos peſſimi & nocentiſſimi ſunt. Rurſum ſicut ſpina rapit lanam ouium, ouéſque lacerat, ita hi ſubſtãtiam ſimplicium rapiunt, ſimplicéſque lacerãt, ait R. Dauid. Heb. habent, *rectus eorum præ ſæpe,* ſcilicet ſpinoſus eſt, & pungit. Vnde Pagnin. vertit, *rectus eorum aſperior eſt maceriis ſpinarum;* & Tigurina, *qui rectus ſæpe ex ſpinis contexta ſpinoſior,* id eſt acutior & nocẽtior eſt; Syrus & Arabicus Antiochenus, *contempſerunt bona ſua, quaſi fruſtum panni corruptũ à tinea;* Arabicus verò Alexand. *ego diſperdam bona eorum velut tinea* (vel caries) *quæ comedit & repit in trabibus ſicut dies inſidiarum.*

Secundò, magis preſſe & congruè: *qui optimus,* id eſt benigniſſimus & manſuetiſſimus eſt inter eos; hic tamen acer *eſt* in pungendo, *quaſi paliurus; & qui rectus,* id eſt placens, gratus, iucundus, placidus, videtur inter ipſos; hic tamen pungit & affligit *quaſi ſpina.* Sic ſæpè *bonus* ſumitur pro ſuaui & miti: vti pſalm. 72. 1. *Quàm bonus Iſraël Deus bonus,* id eſt ſuauis, benignus, beneficus, *his qui recto ſunt corde,* qui Deo cor æquum, placidum, blandum & amicum exhibent. Deus enim rectis eſt rectus, bonis bonus, placidis placidus, benignis benignus: ex aduerſo acribus eſt acer, ſæuis ſæuus, crudelibus crudelis, vti canit Dauid pſalm. 17. 26. & 27.

Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit.] Hebr. מצפיך *metſappecha,* id eſt, *ſpeculatorum tuorũ.* Vnde Tigurina clarè vertit, *dies ſpeculatorum tuorũ, viſitationíſque tua venit:* quod explicans Vatabl. Breui, inquit, aderit dies, quo falſi tui ſpeculatores, id eſt Prophetæ, prædixerunt tibi fore omnia fœlicia, ſed falsò: nam ille dies erit viſitationis, id eſt punitionis tuæ, quo ſcilicet Deus ſumet de te pœnas, téque per Chaldæos excindet. Et Chald. *dies mala in qua bonum expectabas, dies viſitationis malitiæ tuæ peruenit,* id eſt adeſt & inſtat. Loquitur de excidio non Samariæ, vti cenſet S. Hieron. Remig. & Hugo: ſed Ieruſalem, vt patet ex ſequentibus, vbi promittit liberationem è captiuitate: hæc enim contigit Hieroſolymitis in Babylonem, non Samaritis in Aſſyriam abductis.

Nunc erit vaſtitas eorum.] Pro *vaſtitas* Hebr. eſt מבוכתם *mebucha,* quod Septuag. & Syrus vertunt, *fletus,* à rad. בכה *bacha,* id eſt fleuit: Pagnin. *deſolatio:* alii, *obſidio,* Marinus, *confuſio:* alii, *diſtractio:* propriè Chald. & Vatabl. *perplexitas:* hanc enim quaſi pœnam appoſitam opponit colligationi & conſpirationi eorum in malum, de qua dixit verſ. 3. *Conturbauerunt eam,* Hebr. *implicarunt eã* q. d. Princeps, iudex & magnates colludentes, & conſpirantes in rapinas & expilationes tenuiorum, ita ſuum hoc ſcelus corroborarũt, & tribus quaſi funibus implicuerunt, vt inextricabile videatur, nulliúſque ei reſiſtere, vel euadere valeat: quocirca ego diſtraham hoſce eorum funes, ac viciſſim implicabo illos fune, non triplici, ſed centuplici Chaldæorum vndique eos obſi-

mi vel ægri, iuxta illud pſalm. 104. 37. *Et non erat in tribubus eorum infirmus.* Et Deuter. 8. 4. ait Moſes Hebræis: *Veſtimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus: en quadrageſimus annus eſt.* Ita explicat S. Hieron. Remig. Rupert. Lyran. Hugo, Dionyſ. & alij.

Secundò tamen, generatim hæc verba vt ſonant, accipi poſſunt de qualibet moleſtia, q. d. Qua in re te afflixi? qua in re tibi moleſtiam exhibui? An quòd in deſerto pro cœpis Ægypti, tibi manna plui? at manna non amarum erat, ſed gratum & ſapidum, habens omnem ſaporis ſuauitatem, Sapient. 16. 20. erat enim panis cœli & angelorum, pſal. 77. 25. An quòd ex Ægypto in deſertum te eduxi, & pro domibus in tentoriis, vel potiùs ſub dio habitare te fecit? at columna nubis te ab imbre, æſtu, omnique aëris intemperie protexi, mitiúſque te tractaui, quàm ſi in aula Pharaonis habitaſſes? An quòd leges tot, támque varias per Moſen tibi dederim? at qui mannâ te alui, iure meo potui & leges dare, iuxta vetus dictum: *Cùm paueris impera;* Rurſum haſce leges exigebat tua pronitas in ſuperſtitiones, idololatrias & nouitates quaſlibet, quæ hiſce legibus detinenda, occupanda & frænanda erat; eæque longè ſuauiores ſunt legibus idolorum & Gentium, vti tu expertus es, cùm ex earum præſcripto filios & filias tuas idolo Moloch concremaſti, &c. Vnde Syrus vertit, *popule meus quid feci tibi, aut in quo contriſtaui te?* (Arabicus *perſecutus ſum te*) *demonſtra mihi;* Arabicus, *argue me.* Hinc & ſequitur.

Verſ. 4. *Quia eduxi te de terra Ægypti?*] Nota hæc cum Romao. legenda eſſe per interrogationem, q. d. Eſtne hoc quod mihi obiicis quaſi te afflixerim, quòd ſcilicet te eduxi è terra & ſeruitute Ægypti? nec enim video aliud quid mihi poſſis obiicere, niſi hoc aliáque ſimilia beneficia, quæ exinde continua & plurima in te contuli; nihil enim mali tibi irrogaui. Eſto enim permiſerim quandoque te affligi à Philiſtæis, Idumæis, aliiſque gentibus; tamen id non feci niſi prouocatus à te, ad tua ſcelera caſtiganda & cohibenda. Hoc ergo bonum tuum fuit, non malum; ac proinde ego id permiſi non ex odio, ſed ex amore tui. Eſt myčteriſmus, ſiue tacita ſubſannatio. Vide canon. 7. in proœmio operis.

De domo ſeruientium liberaui te.] Hebr. *de domo ſeruorum;* Septuag. & Chald. *de domo ſeruitutis;* ita vocatur Ægyptus; quia talis fuit Hebræis, qui quaſi mancipia Ægyptiorum ſeruiebant eis in latere & luto, Exodi 1. & ſequent. Addit Arias & Vatabl. Ægyptum vocari domum ſeruitutis, ex eo quòd Ægyptij fuerint ſerui; vtpote ſeruituti addicti à Noë maledicente filio ſuo Cham: *Seruus ſeruorum erit fratribus ſuis*, Geneſ. 9. 25. Nam filius Cham fuit Meſraim primus Ægypti incola, patérque & nomenclator Ægyptiorum: nam Ægyptus Hebr. vocatur Miſraim. q. d. In Ægypto ſeruiebas non nobilibus, non dominis, non ingenuis; ſed ſeruis, & olim à primo parente ſuo Noë ſeruitute damnatis, quibus ſeruire viliſſima erat ſeruitus: quanta ergo fuit vilitas, tanta fuit mea in te clementia, cùm es ea te eduxi.

Et miſi ante faciem tuam Moyſen, Aaron & Mariam?] Hi tres fuere duces & directores Hebræorum egredientium ex Ægypto, per quos Hebræi ingentia acceperunt beneficia. Nam à Moſe per

A deſertum deducti, gubernati, & cibo cœleſti paſti ſunt: ab Aarone, per ſacrificia, luſtrationes, expiationes, preces & vota expiati, Deóque reconciliati ſunt: à Maria prophetiam, doctrinam & gubernationem feminarum acceperunt. Vnde Chald. vertit, *miſi ante te tres Prophetas, Moſen, Aaron & Mariam. Moſen ad docendum iudiciorum traditionem, Aaron ad expiandum populum, Mariam ad eruditionem feminarum;* ita S. Hier. Haymo, Remig. Lyran. & Hugo.

Alleg. Moſes repræſentat principatum & legiſlationem Chriſti in Euangelio; Aaron eiuſdem pontificatum & ſacerdotium; Maria B. Mariam Chriſtiparam & Deiparam. Sicut ergo ſummum *Moral. Bonum nobis eſt Ieſus & Maria.*

B beneficium Iudæis à Deo datum aſſignat hîc Michæas, quòd dederit eis Moſen, Aaronem & Mariam, ita ſummum Chriſtianorum, totiúſque orbis & ſæculorum omnium beneficium à Deo datum, eſt Chriſtus & Maria. Sicut enim bonum domus amplæ conſiſtit in ſtrenuo patrefamiliâs, & ſedula matrefamiliâs; ita bonum Eccleſiæ conſiſtit in Chriſto & Maria: quam proinde S. Leo ſerm. 1. de paſſ. ſalutiferam Virginem nuncupat. Et S. Germanus Patriarcha Conſtantinopol. in oratione de Deipara: Sicut, inquit, continua reſpiratio non ſolum eſt ſignum vitæ ſed etiam cauſa; ſic ſanctiſſimum Mariæ nomẽ, quod in Dei ſeruorum ore aſſiduè verſatur; ſimul ar-

C gumentum eſt, quòd verè vitâ viuant: ſimul etiam hanc ipſam vitam efficit & conſeruat, omnémque eis lætitiam & opem ad omnia impartitur. Deus ergo in peregrinatione & nauigatione huius vitæ tam obſcura & periculoſa, dedit nobis Mariam, quaſi ſtellam maris & cynoſuram, quæ iter noſtrum dirigat, & ad portum ſalutis perducat. Et S. Bernard. hom. 2. ſuper Miſſus eſt: *Si inſurgant*, ait, *venti tentationum, ſi incurras ſcopulos tribulationum, reſpice ſtellam, voca Mariam: ſi iactaris ſuperbiæ vndis, ſi ambitionis, ſi detractionis, ſi æmulationis, reſpice ſtellam, voca Mariam. In periculis, in anguſtijs, in rebus dubiis Mariam cogita, Mariam inuoca. Non recedat ab ore, non re-*

D *cedat à corde; & vt impetres eius orationis ſuffragium, non deſeras conuerſationis exemplum. Ipſam ſequens, non deuias, ipſam rogans, non deſperas, ipſam cogitans, non erras. Ipſâ tenente, non corruis: ipſâ protegente, non metuis: ipſâ duce, non fatigaris: ipſâ propitiâ peruenis.* Idem ſerm. 1. in Natiuit. B. Mariæ: *Altius*, inquit, *intuemini quanto deuotionis affectu à nobis Mariam voluerit honorari: vt proinde ſi quid ſpei in nobis eſt, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis, ab ea nouerimus redundare, quæ aſcendit delicijs affluens. Hortus planè deliciarum, quem non modò afflauerit veniens, ſed & perflauerit ſuperueniens. Auſter ille diuinus, vt vndique fluant & effluant aromata eius, chariſmata ſcilicet gratiarum. Tolle*

E *corpus hoc ſolare, quod illuminat mundum, vbi dies? Tolle Mariam, hanc maris ſtellam; maris vtique magni & ſpatioſi, quid niſi caligo inuoluens, & vmbra mortis, ac denſiſſimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, & votis omnibus Mariam hanc veneremur: quia ſic eſt voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam.*

Quocirca Eccleſia in Paraſceue hæc omnia appoſitè & pathetice Chriſto adaptat, eáque vſurpat & canit in adoratione & deoſculatione Crucis; vt quiſque Chriſtum crucifixum deoſculans, putet ſibi hæc à Chriſto dici, quæ ad literam Iudæis dicta ſunt: non enim tam Iudæi, quàm quiſ- *Improperia Paraſceues hinc petita.*

que

que ſuis peccatis Chriſtum flagellauit, ſpinis coronauit, & crucifixit. Audi carmen, imò improperium & threnos Chriſti in cruce, petitos ex hoc loco Michææ, & ex Ierem. 11. 16. qui corda ſaxea emolliant, ſoluántque in lachrymas: ſingula enim beneficia Chriſti, ſingulis Iudæorum in eum maleficiis directè opponunt, ideóque totidem improperia ingratis in faciem ingerũt. Præcentores præeunt ſingula, chorus deinde totus vice Chriſti proclamat, iterátque iugiter & inculcat Triſagion, &, *Popule meus quid feci tibi?* &c. Sic ergo inchoant bini præcentores: *Popule meus quid feci tibi? aut in quo contriſtaui te? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, paraſti crucem Saluatori tuo.* Chorus alternatim reſpondet: *Ἅγιος ὁ Θεὸς, ſanctus Deus: Ἅγιος ἰσχυρός, ſanctus fortis: Ἅγιος ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς, ſanctus immortalis, miſerere nobis.* Rurſum præcentores: *Quia eduxi te per deſertum quadraginta annis, & manna cibaui te, & introduxi te in terram ſatis optimam.* Chorus reſpondet, *ἅγιος ὁ Θεὸς, ſanctus Deus*, &c. Præcentores iterum: *Quid vltra debui facere tibi, & non feci? Ego quidem plantaui te vineam meam ſpecioſiſſimam, & tu facta es mihi nimis amara, aceto namque ſitim meam potaſti, & lancea perforaſti latus Saluatori tuo.* Chorus reſpondet: *ἅγιος ὁ Θεὸς*, &c. Vrgent præcentores: *Ego propter te flagellaui Ægyptum cum primogenitis ſuis, & tu me flagellatum tradidiſti.* Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi? aut in quo contriſtaui te? reſponde mihi.* Pergunt præcentores: *Ego eduxi te de Ægypto, demerſo Pharaone in mare rubrum, & tu me tradidiſti principibus ſacerdotum.* Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi?* &c. Proſequuntur querelam præcentores: *Ego ante te aperui mare, & tu aperuiſti lancea latus meum.* Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi?* Inſtant præcentores: *Ego ante te praiui in columna nubis, & tu me duxiſti ad prætorium Pilati.* Chorus reſpondet: *Popule meus*, &c. Rurſum præcentores: *Ego te paui manna per deſertum, & tu me cecidiſti alapis & flagellis.* Chorus reſpondet: *Popule meus*, &c. Iterum præcentores: *Ego te potaui aqua ſalutis de petra, & tu me potaſti felle & aceto.* Chorus reſpondet: *Popule meus*, &c. Adhæc præcentores: *Ego propter te Chananæorum reges percuſſi, & tu percuſſiſti arundine caput meum.* Chorus reſpondet: *Popule meus*, &c. Denique præcentores: *Ego te exaltaui magna virtute, & tu ſuſpendiſti me in patibulo crucis.* Chorus reſpondet: *Popule meus quid feci tibi?* &c. Ac mox vna voce conclamant: *Crucem tuam adoramus Domine, & ſanctam reſurrectionem tuam laudamus, & glorificamus. Ecce enim propter lignum venit gaudium in vniuerſo mundo.* Quocirca S. Ambroſ. in pſal. 50. ad illud: *Et vincas cùm iudicaris*, vrgens hæc Michææ verba: *Singula*, ait, *in conſpectu tuo locat beneficia ſua, vt tanquam de his iudices quæ ſeruare debueras, quo magis reus fias, qui diuinis non potueris ſtare beneficiis. Quid feci*, inquit, *tibi? Tanquam reum ſe conſtituit, & te iudicem. Aut quid contriſtaui te? Offenſi vultus non abnuit crimen, ſi tu Deo es contriſtatus auctore. Aut quid moleſtus tibi fui? Interpellationis iniuriam confitetur, ſi moleſtior æſtimata eſt: addit beneficia, quorum gratiam non erubuit, qui exiſtebat ingratus.* Hinc collige quàm iuſta & grauis erit querela Dei in die iudicij contra impios, qui vocantem aſpernati ſunt, & tot eius beneficiis tanta maleficia reddiderunt. Similis expoſtulatio acris, reprobis à Chriſto iudice intentanda in die iudicij,

A extat apud S. Auguſt. (vel quiſquis eſt Auctor; non enim videtur eſſe S. Auguſtinus) tract. de Vanitate ſæculi cap. 3. tom. 9.

Popule meus memento quid cogitauerit. (Hebr. יעץ *iaats*, id eſt, conſultarit cum ſuis principibus, & maximè cum Balaam ariolo, quærens ab eo conſilium modúmque quo te interimeret & perderet) *Balach rex Moab, & quid* (conſultus ab eo) *reſponderit ei Balaam filius Beor, de Setim vſque ad Galgalam.*] Pro *Setim* Septuag. vertunt *σχίνων*, id eſt, *lentiſcis*: perperam enim in iis legitur *σχοίνων*, id eſt, *funiculis*, ait S. Hieron. Refricat hîc hiſtoriam Balac vocantis Balaam, vt malediceret Iſraëli caſtram etanti in Setim, B Num. 22. & ſequent. Ex Setim Ioſue cap. 2. 1. miſit exploratores in Iericho, ac mox tranſmiſſo Iordane, eam obſedit & cœpit: Setim enim à Iordane diſtabat ſeptem milliaribus Italicis cum dimidio, id eſt, duabus leucis Gallicis cum dimidia; tranſito Iordane Ioſue perrexit in Chananæa ad ſex milliaria, id eſt, duas leucas; & prima caſtra fixit in loco quem vocauit Galgala, id eſt, deuolutio, amotio, ſcilicet præputij & opprobrij Ægyptiorum. Ibi enim circumcidit Hebræos, itaque eos à vita & moribus Ægyptiorum incircumciſorum per circumciſionem amouit, ac in nouam gentem legémque, & Eccleſiam ſanctam Dei tranſtulit, Ioſue 5. 9. C Sed quæritur quid ſibi velit *τὸ à Setim vſque ad Galgalam?*

Primò, aliqui ſic exponunt, q. d. Balac petiit à Balaam, vt malediceret caſtris Iſraëlis, quæ à Setim protendebantur vſque ad Galgalam; ita Remig. Rupertus & Lyran. Verùm hoc falſum eſt. Nam, vt dixi, caſtra Iſraël tunc erant in Setim, & diſtabant à Iordane ſeptem, à Galgala tredecim milliaribus; ac poſt mortem Moſis, Ioſue caſtra traduxit è Setim per Iordanem in Galgalam.

Secundò, S. Hieron. & Haymo exponunt, q. d. Memento, ô Iſraël, quanta mala contra me ſis operatus à tempore quo fornicatus es, & coluiſti Beelphegor in Setim, vſque ad tempus quo Saul D creatus eſt rex in Galgalis: & ex aduerſo quot quantáque ego in te bona contulerim, & videbis quàm ego in te beneficus, tu in me maleficus & ingratus fueris. Verùm hic ſenſus nimis remotus eſt: agitur enim hîc de tempore Moſis, non Saulis.

Tertiò, Chald. Vatabl. Arias & Clarius repetunt verbum *memento*, & ſic exponunt, q. d. Memento ô Iſraël quantâ curâ, quot miraculis & portentis ego ex Setim perduxerim te in Galgalam; putà in ipſam Chananæam. Nam, vt alia taceam, miraculosè ſcidi Iordanem, eiuſque aquas ſuſpendi & ſteti, vt tu per medium eius alueum E ſicco pede tranſires in Galgalam. Verùm hæc ſententia multa ſubaudit & ſupplet, quæ nõn habentur in textu; nimirum hæc omnia: *Memento quot miraculis te perduxerim.*

Quartò ergo dico planè & ſimpliciter cum Ribera, hæc verba: *De Setim vſque ad Galgalam*, cõnexa eſſe cum præcedentibus, & ab iis pendere; vt patet ex textu Hebraico, Græco & Latino. Vnde ſenſus eſt, quaſi dicat, Memento quid reſponderit, quámque malum conſilium Balac regi dederit Balaam; nimirum cùm videret ſe Iſraëli maledicere non poſſe, cogique à Deo ad benedicendum ſuaſit Balac regi vt puellas Moabitides & Madianitides ſpecioſas, quaſi vendituras cibos Iſraëli, in caſtra ſubmitteret, quæ eum

ad foroicationem, & per eam ad idololatriam A ſollicitarent, ſic enim fore, vt Iſraël deſerens Deum, ab eo cuius ope inuictus erat, viciſſim deſereretur, itaque à Balac ſuperari & cædi poſſet. Vide dicta Num. 25. verſ. 1. & Apocal. 2. 14. Dices; Hoc conſilium dedit Balaam in Setim tantùm, non vſque ad Galgalam. Nam antequam ex Setim Hebræi pergerent in Galgalam, iuſſu Dei Ioſue indixit bellum Madianitis, in quo omnes cum feminis, quæ hoc ſcandalum Iſraëli dederant, ipſumque Balaam ſcandali auctorem occidit, vt patet Num. 31. verſ. 2. 8. 15. Reſp. Verum eſt Balaam & Madianitides fuiſſe occiſas Iſraële morante in Setim; ſed tamen ante hoc bellum & B cædem, Balaam ſuaſit Balac regi, vt puellas tentatrices iam dictas, non tantùm in Setim, ſed continuè à Setim vſque ad Galgalam, Iſraëli ſubmitteret, ſcilicet vſque ad terminos regni ſui, donec Iſraël ex Moab introiret confinem Chananæam, primáque caſtra figeret in Galgala. Id enim expreſsè hîc dicitur. Volebat enim impius Balaam adſecurare regnum Moab Balac regi, planéque populum Iſraël perdere. Vnde longum & continuum voluit eſſe hoc molierum ſcandalum. Metuebat enim, ne, ſi in Setim tantùm illud obiiceret Iſraëli, pauci ex eo caperentur; aut, ſi molti, per Moſen compeſcerentur, & coherentur per pœnitentiam cum Deo in gratiam redire, itaque Deus iis reconciliatus, culpam hanc in Balac & C Balaam retorqueret, vti fecit: quare ſuaſit vt ſcãdalum hoc daretur continuum à Setim vſque ad Galgalam, vt ita continuè peccarent Iſraëlitæ, & pœnitere non poſſent. Idem facit diabolus, dum hominem poſt fornicationem vnam, inuitat ad ſecundam; poſt ſecundam, ad tertiam, quartam, & tandem ad continuum concubinatum: ex quo ob vim & nexum conſuetudinis, vix ſe concubinarij extricare poſſunt, & de facto pauciſſimi ſe extricant. Verùm hoc exitiale Balaam conſilium diſcuſſit Deus per Moſen, ſuſpendendo principes, & occidendo ex populo ob hoc peccatum 24. millia, Numer. 25. 9. Nam vt Poëta ait:

Immedicabile vulnus D
Enſe recidendum, ne pars ſincera trahatur.

Vt cognoſceres iuſtitias Domini.] Id eſt, miſericordias Domini, ait S. Hieron. quàm ſcilicet ego in te licèt fornicantem, clemens, miſericors & beneficus fuerim. Secundò & germaniùs, *iuſtitias* vocat fidelia promiſſa & fidelitatem Dei. q. d. Vt cognoſceres quàm promiſſa mea, quibus pollicitus ſum te perducere in Chanaan, ſint certa & ſtabilia; quámque ego in iis ſeruandis & præſtandis ſim fidelis; ita Theodor. & Lyran. Tertiò, *iuſtitiæ* poſſunt hîc propriè capi, nimirum pro iuſta vindicta fornicantium, & iuſta præmiatione innocentium vel pœnitentium. Deus enim iuſti- E tiam exercuit in Setim, quando fornicantes occidit, pœnitentes verò vel innocentes ſeruauit, & ſaluos perduxit in Galgalam, ac nominatim Phinees ſacerdoti, qui fornicantes occidit, conſignauit pontificatum perpetuum. Vide dicta Num. 25. 13. Quocirca minùs aptè Vatabl. ſic exponit, q. d. Vt cognoſceres quàm ſit iuſta mea actio & querela de te.

Verſ. 6.] Quid dignum offeram Domino? curuabo genu Deo excelſo? nunquid offeram ei holocautomata, & vitulos anniculos?

A *Verſ. 7.*] Numquid placari poteſt Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

Verſ. 8.] Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te? Vtique facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſolicitum ambulare cum Deo tuo.

B

Quid dignum offeram Domino?] Sunt verba populi, putà Iſraëlis pœnitentis. Illum enim hîc loquentem inducit Propheta, & quaſi per dialogiſmum interrogantem, quid Deo offerre debeat, vt ei placeat, illúmque placet & ſibi reconciliet. Id facit, vt interrogationi reſpondens doceat populum, quid Deo præſtare debeat, vti de facto reſpondens docet verſ. 8. Ait ergo populus: *Quid dignum offeram Domino?* &c. Septuag. *in quo apprehendam Dominum, ſuſcipiam Deum excelſum?* Chald. *in quo ſeruiam coram Domino? me ſubmittam Deo, cuius in cœlis altiſſima reſidet maieſtas?* Hebr. ad verbum habent, *in quo* C *præoccupabo Dominum, curuabo me Deo celſitudinis?* Tigurina, *qua re occurram Domino? incuruuſne incedam coram Deo excelſo?* q. d. Quid offeram Domino, vt eius gratiam promerear? offerámne holocauſta & victimas? Reſpondet Propheta, Minimè: hæc enim peccata non expiant, nec per ſe placent Domino; ſed ita demum placebunt, ſi offerantur cum fide, humilitate, contritione, amore, & reuerentia ſummæ maieſtatis, quam peccatis veſtris inhonoraſtis & offendiſtis. Nota τὸ *curuabo*, q. d. Sufficitne Deo curuare genu, vti faciunt iam nonnulli nobiles & aulici, qui vnum dumtaxat curuant genu dum orant, aliud erigunt, quaſi Deo ni det quod petunt, reſtituturi, D aut gladiis poſtulaturi, quod precibus impetrare nequeunt. *Verſ. 6.*

Aut in multis millibus hircorum pinguium.] Heb. *in multis millibus torrentium olei*, vel *vallium pinguedinis*; Chald. *in myriadibus torrentium olei?* Tigurina, *nunquid placent Deo mille torrentes olei?* Noſter cum Septuag. vertunt *hircos*, vel *capras pingues*. Petes cur? Reſpondent aliqui Primò, quia per valles pingues metonymicè & hyperbolicè intelliguntur hirci & capræ, quæ illas depaſcendo impinguantur. q. d. Nunquid offeram Deo valles plenas ouibus pinguiſſimis? ſed quid hæc ſunt coram Deo immenſo, & altiſſimo? *Verſ. 7.*

E Secundò, ſimpliciùs & planiùs repetas τὸ *arietum*, quod præceſſit; aut potiùs, ne idem repetas, repete quid ſimile; putà *hircorum* cum Septuag. & Noſtro, q. d. in multis millibus *hircorũ*, ſimiliúmve pecudum *vallium pinguedinis*, id eſt, quæ paſcuntur in vallibus & paſcuis pinguibus; ideóque ſunt pingues & ipſæ. Ex adiunctis enim patet hoc ſubſtantiuum debere ſuppleri. Præceſſit enim: *Numquid offeram ei holocautomata & vitulos anniculos? Nunquid placari poteſt Dominus in millibus arietum?* Ergo pariter hîc arietes vel hirci ſubaudiri debent. Aliter Clarius & Arias. Nam per torrentes olei accipiunt ſacrificium mincha, id eſt, panis & ſimilæ: hoc enim oleo miſtum

miſtum & conditum offerebatur Deo.

A *Nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo?*] Nunquid Deus a me poſcit piaculum & victimam filij, vti ab Abrahamo popoſcit iugulationem Iſaaci? aut potiùs ſicut Saturnus, Moloch, aliique dij Gentium, quos coluimus, poſcunt victimas humanas, filios ſcilicet & filias; Ierem. 19. 5.

Verſ. 8. *Indicabo.*] Hebr. הגיד *higgid*, id eſt, indicauit, annunciauit. Vnde Chald. & Tertul. lib. 4. contra Marc c. 36. par interrogationem ita vertunt; *num annunciabit tibi homo quid bonum ſit?* q. d. Minimè; ſed Dei eſt idipſum annunciare. Alij ſine interrogatione aſſertiuè vertunt, *annunciauit tibi homo quid bonum ſit*, homo hic eſt Moſes, Prophe- B tæ, ac nominatim Michæas; ita Pagnin. Vatabl. & alij. Vnde Septuag. vertunt, *annunciatum eſt tibi homo quid bonum ſit*, ſcilicet in lege & Prophetis; ita Theodor. Noſter pro הגיד *higgid* in præterito; legit aliu puncto הגיד *haggid* in infinitiuo: infinitiuus enim ſæpè ponitur pro futuro apud Hebræos, æquè ac apud Græcos & Italos: aut fortè pro *haggid* legit אגיד *aggid*, id eſt, indicabo. Denique ſi malis legendum cum aliis *higgid*, id eſt, annunciauit; ſubaudi, Deus per me Michæã, quod idem eſt cum eo quod vertit Interpres, *Indicabo tibi ô homo.* Hîc reſpondet Propheta populo interroganti: Quid offeram Domino? quâ C re placabo Deum?

Et quid Dominus requirat à te: vtique facere iudicium.] Hebr. & Chald. *& quid Dominus requirit à te, niſi vt facias iudicium?* Quæres, quodnam ſit hoc iudicium. Primò, S. Hieron. Haymo, Remigius & Dionyſius, per *iudicium* accipiunt diſcretionem & prudentiam. q. d. Quid Deus poſcit à te, niſi vt omnia agas diſcretè & prudenter, iuxta præſcriptum legis? Vnde Vatabl. putat hîc ſignificari tria, & omnia fidelis & Chriſtiani hominis officia, quibus ipſe totidem reſpectibus & debitis ſuis ſatisfacit: debet enim rectè ſe gerere & componere erga ſeipſum, erga proximum, & erga Deum. Iudicium rectè componit hominem erga D ſeipſum, miſericordia erga proximum, ſollicitudo erga Deum: ſibi ipſi enim homo debet iudicium, vt omnia cum ratione & prudentia agat: proximo miſericordiam; Deo ſollicitam cum eo ambulationem. Ita S. Bernard. ſerm. 57. in Cant. in tribus ponit plenam hominis perfectionem; vt, inquit, *ſit placens Deo, cautus ſibi, vtilis proximo.* Secundò, Theodor. Lyranus & Arias, per *iudicium* accipiunt iuſtitiam, q. d. Quid Deus requirit à te, niſi vt nulli facias iniuriam, ſed cuique tribuas quod ex iure & iuſtitia ei debes?

Tertiò, magis appoſitè & genuinè Rupert. per *iudicium* accipit ſatisfactionem pœnitentiæ. q. d. Quid Deus requirit à te, ô peccator, niſi vt tu E præuenias Dei iudicium, téque iudices antequã ipſe te iudicet & condemnet, vti Apoſtolus 1. Corinth. 11. 31. Deus enim non quærit oues & boues, ſed cor contritum & humiliatum. Age ergo conſcende tribunal rationis tuæ, eò cita voluntatem tuam quaſi ream, eius actus & peccata examina, iudica, condemna, ac meritum ſuppliciũ & pœnitentiam ei inflige; ita fiet vt reconcilies tibi Deum offenſum, præſertim ſi huic iudicio addas miſericordiam & eleemoſynam in pauperes. Eleemoſyna enim pœnitentiæ dat alas, eamque tollit in cœlum, ait S. Chryſoſt. hom. 5. de pœnitent. ac iuſtitiam per pœnitẽtiam acceptam conſeruat & adaugèt. Vnde S. Auguſt. explicans hæc Michææ verba ſerm. 136. de Temp. *Quærebas*, inquit, *quid offerres pro te? offer te, quid enim Dominus quærit à te, niſi te? quia in omni creatura terrena nihil melius fecit te. Quærit te à te, quia tu perdideras te.* Ita Æſchines, ait Seneca lib. 1. de Benef. cap. 8. cùm pauper nil haberet quod daret Socrati ſuo magiſtro, donauit ſeipſum, dicens; Alij multum tibi dederunt, ſed plus ſibi reliquerunt; ego verò nihil mihi reſeruo. Cui Socrates: *Quidni tu mihi magnum munus dederis, niſi fortè paruo te æſtimas?* Pergit S. Auguſt. *Si autem facias quod iuſſit, inuenit in te iudicium, & iuſtitiam. Iudicium primò in teipſo, iuſtitiam ad proximum tibi. Quomodo iudicium in teipſo? vt diſpliceat tibi quod eras, & poſſis eſſe quod non eras. Iudicium inquam, de teipſo in teipſo, ſine acceptione perſonæ tuæ, vt nõ parcas peccatis tuis, nec ideo tibi placeant quia tu facis. Nec te laudes in bonis tuis, & Deum accuſes in malis tuis. Hoc enim eſt peruerſum iudicium, & ideo nec iudicium, ſed vitium.* Et mox: *Vis ergo facere rectum iudicium? corrige præpoſtera, & rectum erit. Quid eſt corrige? Deum lauda in bonis tuis, te accuſa in malis tuis, &c.* q. d. Puni voluptatem peccati dolorẽ contritionis, gemitibus & voluntariis pœnis: puni ſuperbiam culpæ humilitate & pudore confeſſionis, qua non tantùm homini, ſed & ſacerdoti illa verecundè & dolenter confiteare.

Quartò, magis amplè & pleniſſimè, per *iudicium* accipe omne debitum virtutis; putà quidquid debemus proximo, nobis & Deo, ſiue id debeamus ex iuſtitia, ſiue ex pœnitentia, ſiue ex religione, ſiue ex gratitudine, ſiue ex charitate, ſiue ex qua alia virtute. Iudicium enim opponitur miſericordiæ. Sicut ergo miſericordia ſignificat opera liberalia charitatis, aliarũmque virtutum indebita; ita iudicium ſignificat ea, quæ debita ſunt. Quocirca Script. per *iudicium* & *miſericordiam* ſolet ſignificare & complecti omne virtutis officium, omnéque opus bonũ: omne enim vel debitum eſt, vel indebitum: ſi debitum, eſt iudicium; ſi indebitum, eſt miſericordia. Ita pſalm. 100. 1. *Miſericordiam & iudicium cantabo tibi Domine.* Pſal. 60. 8. *Miſericordiam & veritatem eius quis requiret?* Pſalm. 83. 12. *Miſericordiam & veritatem diligit Deus.* Pſalm. 84. 11. *Miſericordia & veritas obuiauerunt ſibi: veritas* enim idem eſt quod iudicium ſiue iuſtitia. Vnde explicans ſubdit: *Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt, veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cælo proſpexit. Etenim Dominus dabit benignitatem.* Sicut ergo Pſaltes omne officium hominis pſalm. 36. 27. hiſce duobus præceptis concludit: *Declina à malo, & fac bonum*; ita Michæas hîc idem totidem, ſcilicet iudicio & miſericordia, complectitur. q. d. Si vis reconciliare tibi Deum, eique per omnia placere, fac opera virtutis tam lege præcepta, quàm conſulta, putà libera & voluntaria. Fauent huic expoſitioni ea quæ ſequuntur: nam mox verſ. 10. opponet iudicio & miſericordiæ à ſe requiſitis, iniuſtitiam & immiſericordiam Iudæorum; putà iniquas eorum menſuras, fraudes & dolos. q. d. Deus à vobis, o Iudæi, requirit Primò, iudicium, quia vos ex iniuſtitia corrogatis opes & theſauros per fas & nefas. Secũdò, miſericordiam, quia vos immiſericordes inique opprimitis pauperes. Tertiò, ſollicitudinem ambulandi cum Deo, quia vos ſollicite ambulatis in præceptis Amri, cum eius Baalim & idolis, vti audiemus verſ. 16.

Et

Et ſollicitum ambulare cum Deo tuo.] Septuag. *vt paratus ſis ambulare cum Domino Deo tuo*, Syrus, *vt ſis paratus ad eundem poſt Deum tuum*; Arabicus Alexandrinus, *vt ſis ſequens Dominum Deum tuum*; Arabicus Antiochenus, *ſis paratus vt ambules per veſtigia Dei tui*; Chald. *vt ſis humilis ad ambulandum in timore Dei tui*; Theodotion, *& caue diligenter, vt ambules cum Deo tuo*; Tertul. lib. 4. contra Marcion cap. 36. *& paratum eſſe ſequi Dominum Deum tuum*; Quinta editio, *ſollicitè agere*; Tigurina, *& ſubmiſſum ambulare cum Deo tuo*; Paguinus, *& humiliare ſe, & ambulare cum Deo tuo*. Hebr. enim צנע *tſana*, vti voce, ita ſignificatione affine eſt cum כנע *cana*, id eſt, curuauit, & per metatheſin cum צען *tſaan*, id eſt, volutatus eſt in terra, vel loco humili: ac denotat prouolutionem, demiſſionem, modeſtiam, verecundiam & humiliationem animi ſollicitì, qui ex humilitate & ſollicitudine ſe curuat, contrahit, inuoluit, & quaſi abſcondit, ac ſignificat agere tum humiliter & ſubmiſsè, vt vertit Chald. Vatablus, Pagninus, & alij recentiores; tum promptè & ſollicitè, vt vertit S. Hieron. Theodor. Septuag. & Quinta editio. *Tſana* enim etiam alludit ad צנים *tſinnim*, id eſt, ſpinæ; & צנינים *tſeninim*, id eſt, ſudor & lanceæ. Sicut enim hæ corpus aculeo ſuo, ita ſollicitudo ſuo angore mentem extimulat ad exactè ambulandum. Sicut ergo pueri ingenui verecundè, ſubmiſsè, reuerenter & ſollicitè agunt cum parentibus, diſcipuli cum præceptoribus, famuli cum Pontifice, cum rege, cum principe, dum omnes eorum inclinationes & nutus obſeruant accuratè, vt eos illico exequantur non ambulando, ſed currendo, & quaſi volando; ac curent ne vel in puncto errent, vel hilum faciant quod regi diſpliceat: ita prorſus nos ſolliciti, ſubmiſſi & ſupplices ambulare debemus cum Deo. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Hebr. 12. 28. *Seruiamus placentes Deo cum metu* (Græcè μετ' αἰδοῦς, id eſt, *cum pudore*) *& reuerentia*. Senſus ergo Prophetæ eſt, q. d. O Hieroſolymitæ, ô fideles, ſollicitè ambulate cum Deo quem offendiſtis, vt eum vobis reconcilietis ſupplices & pœnitentes, eiúſque gratiâ recuperetis, ac recuperatam ſollicitè conſeruetis. A Dei enim gratiâ, ſalus & omne bonum; ab eius offensâ, gehenna & omnia mala vobis expectanda ſunt.

Sollicitudo ambulãdi cum Deo quid requirat.

Stimuli ad eam. Primus.

Porrò ſtimuli ad hanc ſollicitam cum Deo ambulationem, ſunt varij. Primus, ſi cogites quàm auguſta, ſublimis & tremenda ſit Dei maieſtas, in cuius conſpectu columnæ cœli, Seraphim & Cherubim contremiſcunt. Rurſum quàm ipſa ſollicita ſit tui. Nam, vt ait S. Auguſt. in Meditat. cap. 10. *Nil aliud agit Deus, niſi vt meæ ſaluti prouideat, & ideò totum ad mei cuſtodiam occupatum video, quaſi omnium oblitus ſit, & mihi ſoli vacare velit: ſemper præſentem mihi ſe exhibet Deus, ſemper paratum offert, quocunque me verto, me non deſerit: vbicunque fuero, non recedit: quicquid egero, pariter aſſiſtit: & cunctis tandem actionibus meis perpetuus inſpector; &, quantum ad bonitatem ſuam pertinet, quaſi indiuiduus cooperator aſſiſtit.* Et alibi: *Deus*, ait, *vnumquemque noſtrûm ſic curat, quaſi ſolum curet.* Veriùs & pleniùs id experiuntur Sancti, præſertim qui ſe totos Dei obſequio dedunt & conſecrant. Vnde ſponſa Canticor. 2. *Dilectus*, inquit, *meus mihi*, ſcilicet totus intendit, *& ego illi*, ſupple tota intendo, vti explicat S. Bernard. ſerm. 68. in Cantic. qui & admirans A hanc Dei dignationem, exclamat: *O quid audet cor purum, & conſcientia bona, & fides non ficta! Mihi, inquit, intendit. Itane huic intenta eſt illa maieſtas, cui gubernatio pariter & adminiſtratio vniuerſitatis incumbit? & cura ſæculorum ad ſola transfertur negotia, imò otia, amoris & deſiderij huius? Ita planè.* Et mox: *Ergo prouidentiam* (Dei) *cæteris creaturis non negamus: curam ſponſa vendicat ſibi*, iuxta illud S. Petri epiſt. 1. cap. 5. *Omnem ſollicitudinem veſtram proijcientes in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis.* Et illud pſalm. 39. *Dominus ſollicitus eſt mei.* Et paulò pòſt: *Ille mihi, & ego illi. Ille mihi, quia benignus & miſericors eſt: ego illi, quia non ſum ingrata. Ille mihi gratiam ex gratia, ego illi gratiam pro* B *gratia. Ille meæ liberationi, ego illius honori. Ille ſaluti meæ, ego illius voluntati. Ille mihi & non alteri, quoniam vna ſum columba eius? ego illi & non alteri.* Idē ſerm. 2. de Pentecoſte: *Vides*, ait, *quàm verum dixerit ille qui dixit: Dominus ſollicitus eſt mei: Pater vt ſeruum redimat, Filio non parcit; Filius ſeipſum libentiſſimè tradit; Spiritum ſanctum vterque mittit: & ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. O duri, & indurati, & obdurati filij Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus ſarcinulis tam pretioſas merces expendit?* Et mox: *Quid ergo à te quærit, qui tanta ſollicitudine te quæſiuit, niſi te ſollicitum ambulare cum Deo tuo?* C *Hanc ſollicitudinem non facit niſi Spiritus ſanctus, qui ſcrutatur profunda pectorum noſtrorum, diſcretor cogitationum & intentionum cordis: qui nec minimã paleam intra cordis quod poſſidet habitaculum patitur reſidere, ſed ſtatim igne ſubtiliſſimæ circumſpectionis exurit, Spiritus dulcis & ſuauis.*

Secundus.

Secundus, ſi cogites quàm exactè & ſollicitè illa maieſtas à nobis, vtpote vermiculis, ſibi ſeruiri velit; quàm accuratè velit ſua iuſſa à nobis ſeruari. *Tu mandaſti mandata tua cuſtodiri nimis*, ait Pſaltes pſalm. 118. 4. Nam, vt ait S. Aug. epiſt. 58. ad Bonifacium: *Docuit eos ſollicitudo, quos negligentes ſecuritas fecerat.*

Tertius.

Tertius, ſi cogites peccata tua præterita, ac pe- D riculum præſentium & futurorum. *De propitiato peccato noli eſſe ſine metu*, ait Eccli. c. 5. 5. In præſenti & futuro inter ſpinas & ſentes curarum & moleſtiarum incedis, & incedes: ſollicitè ergo fige pedem, ne pungaris vel offendas. *Cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini*, ait Apoſtolus Philip. 2. 12. vide ibi dicta.

Quartus.

Quartus, ſi cogites te hîc in agone verſari, ac habere hoſtes acerrimos, qui te vbique obſeruant, vt ſupplantent, & à Deo auertant: vnde S. Hier. ad Euſtoch. de cuſtod. virgin. *Nolo*, ait, *tibi venire ſuperbiam de propoſito* (virginitatis,) *onuſta incedis auro, latro tibi vitandus eſt, ſtadium eſt hæc vita mortalibus: hîc contendimus, vt alibi corone-* E *mur. Nemo inter ſerpentes & ſcorpiones ſecurus ingreditur. Et inebriatus eſt, inquit Dominus, gladius meus in cœlo, & tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat & ſpinas, quam ſerpens comedit? Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principatus & poteſtates mũdi, &c. Magnis inimicorum circundamur agminibus, & hoſtium plena ſunt omnia: caro fragilis & cinis futura poſt modicum, pugnat ſola cum pluribus. Cùm autem fuerit diſſoluta, & venerit princeps mundi huius, & inuenerit in ea nihil, tunc ſecura audies per Prophetam. Non timebis à timore nocturno*, &c. Oportet ergo te ſollicitè ambulare cum Deo tuo, *vt nun-*

quam

quam ſecurus ſis, vt omni obſeruantia cuſtodias cor tuum, vt conſideres quoniam in medio laqueorũ ambules, & ſub murorum pinnis ingrediaris, vt illud quotidie mediteris: Iuxta iter ſcandalum poſuerunt mihi, ait idem S. Hieron. lib. 2. contra Pelag.

Quintus. Quintus, ſi cogites omne bonum tuum à Deo pendere, réque eſſe Dei mẽdicum. Sicut ergo Venetiis, & alibi, quicunque ambiunt officium aliquod, Senatores omnes euntes in curiam prenſant, ſeque iis nudo capite, genua totúmque corpus profundè curuando, orando & obſecrando, ſupplices commendant; & ſicut mendici contrahendo ſcapulas humillimè ſupplicant & emendicant ſtipem: ita prorſus & multò magis nos decet ſupplices ambulare cum Deo, eumque humillima ſollicitudine pendere, vt ab eo in tot malis opem, gratiam & ſalutem æternam adipiſcamur. Præclarè S. Cyprianus tract. de Zelo in fine: *Cogita,* ait, *ſub oculis Dei nos ſtare, ſpectante ac iudicante ipſo conuerſationis ac vitæ noſtræ curricula decurrere; peruenire nos tunc demum poſſe vt eum videre contingat, ſi ipſum nunc videntem delectemus actibus noſtris, ſi nos dignos gratia eius & indulgentia præbeamus, ſi placituri ſemper in regno in hoc mundo antè placeamus.* Et S. Hieron. in Epitaph. Fabiolæ: *Celata,* ait, *virtus & conſcientia tuta ſecreto, Deum ſolum iudicem reſpicit.*

Sextus. Sextus, ſi cogites illud Moſis Deut. 4. 24. & S. Pauli Hebr. 12. 29: *Deus noſter ignis conſumens eſt:* vidiſti quãta cura & ſollicitudine aurifabri liquãt aurum, ferrarij ferrum, ærarij æs; ac præſertim ij qui fundunt campanas & tormẽta bellica, ſi enim minimum aberrent, ab igne vel Metallo liquato offlantur & enecantur. Magis ſollicitè cum Deo verſãdum eſt, ne igne & fulmine nos afflet, & deturbet in tartara. Qui ambulat cum leone, licèt eius ſit doctor & nutritor, ſollicitè omnes eius motus & nutus obſeruat, ne eum offendat, vt ipſe ira correptus comitem ſuum laniet. Deus eſt leo. *Leo rugiet, quis non timebit?* ait Amos c. 3. 8.

Exempla. Ita ſollicitus cum Deo ambulabat Iob dicens cap. 9. 28. *Verebar omnia opera mea, ſciens quòd non parceres delinquenti.* & cap. 31. 23. *Semper enim quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Et Tobias moriens hoc quaſi teſtamentum dat filio cap. 4. 6. *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, & caue ne aliquando peccato conſentias, & prætermittas præcepta Domini Dei noſtri.* Et Dauid pſal. 118. verſ. 10. *In toto corde meo exquiſiui te.* Et verſ. 57. *Portio mea Domine, dixi, cuſtodire legem tuam.* Et verſ. 123. *Oculi mei defecerunt in ſalutare tuum, & in eloquium iuſtitiæ tuæ.* Et verſ. 168. *Seruaui mandata tua, & teſtimonia tua: quia omnes viæ meæ in conſpectu tuo.*

Hanc ſollicitudinem timendi & ſeruiendi Deo Moſes moriturus inculcat Hebræis toto Deuteronomio, ac maximè in cygnæo illo cantico c. 32. Quin & S. Paulus 1. Corinth. 9. 16. *Væ mihi eſt,* inquit, *ſi non euangelizauero.* Et verſ. 24. *Neſcitis quòd ij qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium: ſic currite vt comprehendatis. Ego igitur ſic curro, non quaſi in incertum: ſic pugno, non quaſi aërem verberans, ſed caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo; ne fortè, cùm aliis prædicauerim, ipſe reprobus efficiar.*

Ita S. Cæcilia ſollicitè ambulabat cum angelo ſuo Cuſtode, & cum Deo; tota vacans orationi, ieiunio, cilicio, ac conuerſioni animarum. Vnde Valerianum ſponſum, Tiburtium, Maximum & alios plurimos non tantùm Chriſtianos, ſed & Martyres effecit, ac victimas Deo obtulit; vt meritò de ea canat Eccleſia: *Cæcilia tibi Domine quaſi apis argumentoſa deſeruiit.* Sicut ergo apes ſollicitæ ſunt vt colligant fundántque mel & ceram, ita Cæcilia ſollicita fuit, vt ſuam aliorúmque animas Deo offerret. Illam imitentur Chriſtiani, qui ſolliciti cum Deo ambulare ſatagunt.

Ita B. Aloiſius Gonzaga ſollicitè ambulauit cũ Deo, dum in aulis regum & principum variorum degens, illæſum ſe ab omni crimine conſeruauit, ita vt per omnem vitam nunquam mortaliter, vix venialiter peccare ſit viſus: dum adeò ſenſibus ſuis inuigilauit, corpúſque macerauit, vt nunquã ſtimulos carnis ſenſerit: dum in oratione ita attentè & reuerenter verſatus eſt, vt nullam diſtractionem ſenſerit. Quocirca miranti Cardinali Bellarmino, ac quî id fieri poſſet roganti reſpondit: *Mirari ſe potiùs qua ratione aliquis in oratione diſtrahi poſſet, dum cogitat ſe in præſentia tantæ maieſtatis conſiſtere, ac cum Deo colloqui.* Ita habet eius vita, quam ſtrictè examinantes Auditores Rotæ in Proceſſu Canonizationis eiuſdem, eidem titulum *Angelici* indidere, quòd quaſi angelus coram Deo iugiter verſaretur.

Iam verò hæc ſollicitudo ambulandi cum Deo, non ad ſolos Religioſos vel Eccleſiaſticos, ſed & ad laicos, coniugatos, omnéſque homines pertinet. Nec enim in ſola oratione & collocutione cum Deo, ſed in omni prorſus actione requiritur: nimirum vt omnia opera noſtra, etiam corporalia & ſæcularia, quantumuis leuia & parui momenti, faciamus ſollicitè, exactè & perfectè, iuxta legem & voluntatem Dei, vt illi placeamus, magis, magiſque eum oblectemus. Hoc eſt quod iubet Eccleſ. c. 33. 23. *In omnibus,* inquit, *operibus tuis præcellens eſto.* Deo enim gratior eſt actio in ſe leuior & vilior, facta excellenter, quàm excellens in ſe, facta mediocriter, vel obiter & leuiter. Deus enim non conſiderat quantum, ſed ex quanto; nec quid facias, ſed ex quanta virtute id facias.

Modus & praxis ambulandi cũ Deo per ſex alas. Quocirca in omni opere etiam minimo; ſollicitos nos eſſe oportet, vt illud faciamus quã optimè, vt Deo ſit gratiſſimum. Modum id faciendi aſſignat noſter Ludou. de Ponte tom. 2. de Perfect. tract. 4. cap. 15. vbi regulas quaſdam perfectè viuendi in quolibet ſtatu & officio, valde vtiles & practicas aſſignat; nimirum ſi cuilibet operi etiam vili addamus ſex alas Seraphim Iſaiæ 6.
2. quibus à terra exaltetur in cœlum. Prima ala 1.
eſt memoria præſentiæ Dei vbique exiſtentis; & quid cogites, loquaris, aut facias attendentis; imò
inſpicientis. Secunda, pura maioris gloriæ Dei 2.
intentio; ſtudendo in omnibus quæ facis illi placere, eiuſque diuinam voluntatem ſollicitè ſemper exequi, eo quòd ſit ſummè bonus, ipſáque
bonitas per eſſentiam. Tertia, oratio quæ tuis 3.
operibus det initium, eáque comitetur petendo diuinum auxilium, vt cum ea cura & perfectione quam ipſe præcipit & conſulit, ea exequaris.
Quarta, fiducia in Deum, à quo omne bonum 4.
tuum dependet, de cuius omnipotentia ſperes, quòd adiuuabit tuam imbecillitatem; de eius miſericordia, quòd compatietur tuæ miſeriæ; de fidelitate, quòd in tuis tentationibus & periculis te proteget; de prouidentia, quòd te in omnibus viis tuis deducet, & hinc duæ vltimæ alæ oriun-
tur, nimirùm: Quinta, fortitudo ſcilicet in ar- 5.
duis rebus aggrediendis, abiecto omni difficulta-
tum metu: Sexta, perſeuerantia vſque ad finem 6.
operum inchoatorum, tolerãdo patienter occur-

tentes quaſcumque moleſtias. Nam, vt Iſaias ait cap. 40. 31. *Qui ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem*, recentem ſcilicet, aliámque præſtantiorem induentes: *aſſument pennas ſicut aquilæ*, vt ſpiritu volent, ſuáque opere à terra ad cœlum extollant: *current, & non laborabunt*, propter delectationem qua Deus illorum corda dilatat, iuxta illud Pſaltis pſalm. 118. 32. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilataſti cor meum, ambulabunt, & non deficient*; ſed perſeuerabunt in ſollicitudine, & operibus obſequij eius, donec gloriæ coronam obtineant.

Ambulare cum Deo quid?

Ambulare cum Deo tuo.] Id eſt, Deo per omnia adhærere, eum vbique præ oculis habere, illius iuſſa, voluntatem & nutum exactè obſeruare & B explere, illi per omnia placere & ſatisfacere. Sic Enoch & Noë quaſi fideles ſerui, imò amici & filij, dicuntur ambulaſſe cum Deo. Geneſ. cap. 5. 22. & cap. 6. 9. Vide ibi dicta. Præclarè Seneca in Sapiente, & lib. de Tranquil. *Si*, inquit, *hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduerſa fœlicem, in medijs tempeſtatibus placidum, ex ſuperiore loco homines videntem, ex æquo Deos, non ſubibit te veneratio eius? Non dices: Iſta res maior eſt altiorque, quàm vt credi ſimilis huic, in quo eſt corpuſculo, poſſit.* Hoc acquirit homo orando & conuerſando cum Deo. Quocirca hoc debet eſſe opus, hæc occupatio iugis viri religioſi, C & tendentis ad perfectionem; nimirum familiarem eſſe Deo, cum eoque ambulare. Audi S. Dionyſium de Eccleſ. Hierar. cap. 6. *Religioſi eſt vnum ipſum ambire, & ad ſacram monadem cogi*, iuxta illud Chriſti: *Martha, Martha ſollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum eſt neceſſarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Hinc Climacus c. 1. *Monachus*, ait, *eſt qui ſemper habet ſpiritum eleuatum in Deum, & orat in omni loco, tempore & negotio.* Et S. Chryſoſt. lib. 1. de Orando Deum: *Oratio*, ait, *eſt anima & ſpiritus vitæ religioſæ & perfectæ.* Et S. Bonauent. opuſc. de Perfectione vitæ cap. 5. docet, Religioſum non frequentantem orationem, geſtare animam mor- D tuam in corpore viuente; aut eſſe ſicut corpus ſine anima, habens id quod externum eſt in Religione, abſque eo quod internum eſt. Idem: *Languida*, ait, *& infirma eſt religio, quæ non multum habet orationis.* Quin & Iamblicus Philoſop. Protrept. cap. 1. *Sapere*, ait, *& contemplari virtutis eſt opus.* Idem cap. 3. *Dei cognitio* (& contemplatio) *eſt perfecta fœlicitas.* Et Liuius dec. 1. lib. 5. *Omnia*, ait, *proſpera eueniunt ſequentibus deos, aduerſa ſpernentibus.* Et Seneca epiſt. 103. *Magnus*, ait, *& generoſus eſt humanus animus, nullos ſibi poni niſi communes cum dijs terminos patitur.*

Verſ. 9.] Vox Domini ad ciuitatem clamat, & ſalus erit timentibus nomen tuum: Audite tribus, & quis approbabit illud?

Verſ. 10.] Adhuc ignis in domo impii theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plena.

Verſ. 11] Numquid iuſtificabo ſtateram impiam, & ſacculi pondera doloſa?

Verſ. 12.] In quibus diuites eius repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

A *Verſ. 13.*] Et ego ergo cœpi percutere te perditione ſuper peccatis tuis.

Verſ. 14.] Tu comedes, & non ſaturaberis: & humiliatio tua in medio tui: & apprehendes, & non ſaluabis: & quos ſaluaueris, in gladium dabo.

Verſ. 15.] Tu ſeminabis, & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo; & muſtum, & non bibes vinum.

Verſ. 16.] Et cuſtodiſti præcepta Amri, & omne opus domus Achab, & ambulaſti in voluntatibus eorum, vt darem te in B perditionem, & habitantes in ea in ſibilum: & opprobrium populi mei portabitis.

Vox Domini ad ciuitatem clamat.] Vel ad Samariam, vti vult Remigius & Hugo; vel potiùs ad Ieruſalem: de ea enim continuò agit à c. 3. v. 9. vſque ad finem libri, vti ibi dixi; ita S. Hier. Haymo, Rupert. Vatab. & alij. q. d. Deus per me Michæam alioſque Prophetas, iterum iterúmque clamat aduerſus Ieruſalem, eique ob ſcelera minatur excidium & incendium. Videtur enim hîc Propheta nouam ordiri, vel potiùs veterem innouare litem Dei contra Ieruſalem, eiuſque rapi- C nas & iniuſtitias in proximos accuſare & plectere. Vnde Hebræi hîc inchoant nouum caput; ita S. Hier. Theod. & alij iã citati. Pro *ciuitate* Hebr. eſt לעיר *lair*, pro quo aliqui legunt להעיר *lehair*, id eſt, *ad excitandum*. q. d. Deus tubali voce per me inclamat, vt torpentes & dormientes Iudæos à ſomno peccatorum excitet, & ad ſollicitudinem ambulandi cum Deo incitet. *Verſ. 9.*

Et ſalus erit timentibus nomen tuum.] q. d. Hæc eſt vox Domini quæ clamat ad Ieruſalem: Salui erunt qui Deum timuerint, cæteri enim peribũt. Aut ſimpliciùs, vt ſint verba Prophetæ, quaſi per dialogiſmum interloquentis, & populo commẽdantis vocem Dei, vt populus eam auidè audiat D & recipiat. q. d. O Hieroſolymitæ, audite hanc vocem Dei quam ſubiungam: qui enim eam audierint, indéque Deum timuerint & coluerint, hi ſaluabuntur; cæteri omnes fame, gladio & bello peribunt. Legit interpres ירא׳ תושיה *tuſcia irae*, & rectè: nam ſic quoque legerunt Septuag. vertunt enim, *& ſaluabit timentes nomen eius*; hæcque verſio congruum habet ſenſum. Iam legunt יראו תושיה *tuſcia ure*, id eſt *ſapientia videbit nomen tuũ*, id eſt, vt Tigurina & Vatablus, *qui ſapientia & ratione præditus eſt, videbit nomen tuum.* q. d. Clamãt quidem Prophetæ; at ſoli ſapientes recipiunt prædicationem eorum, vel habent rationem ho- E noris nominis Dei. Chaldæus medius eſt, nam legit *tuſcia* cum recentioribus, & *irae* cũ Septuag. & S. Hieron. Vnde vertit, Sapientes, ſiue *doctores timent nomen Domini.*

Audite tribus, & (id eſt, ſed) quis approbabit illud?] *Tribus* Hebr. eſt ſingularis numeri. q. d. Audite ô viri tribus Iuda vocem Dei clamantis per me; ſed quis eam approbabit? q. d. Scio fore paucos qui illam approbabunt & exequentur, vt faciant quod dicam & vociferabor nomine Dei; ita S. Hieron. Aut, vt Rupert. q. d. Audite ô tribus opus veſtrum quod nunc in iudicio Dei arguitur, quod nemo probus approbabit, vel nemo niſi improbus approbabit; cùm adhuc domus veſtræ plenæ ſint rapinis, dolis & fraudibus, ideoq;

clament

clament veſtrum opus eſſe peſſimum. Pro *tribui* Hebr. eſt מטה *matte*, quod propriè virgam vel ſceptrum, inde per metaphoram tribum ſignificat: quia ſicut ex vna arbore multæ virgæ exciduntur; ſic ex vno patriarcha multæ tribus progenerantur & deſcendunt, vti ex Iacob prognatæ ſunt duodecim tribus Iſraël. Aut quia quælibet tribus ſuum habebat ſceptrum. Vnde Tigurina vertit, *audite virgam, & qui eam decernit.* q.d. Videte quæ flagella vobis immineant; & à quo, putà à Deo terribili & omnipotente; ita Vatab. Vox *matte*, id eſt, *tribus*, in ſingolari ſignificat ſermonem eſſe ad vnam tribum, putà ad Iudà & Ieruſalem, non ad Samariam & decem tribus, vti vult Rupertus & alij.

Verſ. 10. *Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis.*] Pro *ignis* in Hebræo eſt triplex lectio. Primò enim aliqui legunt האיש *hais*, id eſt, *eſtne vir.* vnde vertunt, *eſtne adhuc* (poſt tot Dei voces & minas) *vir, qui in domo impia retinere audeat theſaures iniquitatis?* Secundò alij legunt היש *haes*, id eſt, *eſtne:* vnde vertunt, *adhuc eſt domus impij? theſauri & menſura iniquitatis?* ita Chald. aut, vt Tigurina & Pagnin. *annon adhuc eſt theſaurus impius in domo impij?* Tertiò, alij legunt האש *haes*, id eſt, *ignis*; ita Noſter, Septuag. & alij, q.d. Iudæi poſt tot Dei per Prophetas clamores, minas & monita, adhuc retinent opes & theſauros iniuſtè partos; qui proinde eis erunt *ignis*, id eſt, in vltionem & pœnam eorum vertentur, vt concrementur domus plenæ opibus iniuſtè partis, à Chaldæis incendentibus Ieroſalem. Simili modo adhuc in domo impij eſt *menſura* iuſto *minor*, ideóque *ira plena*; quia quód illi in pondere deeſt; hoc ſupplebitur & implebitur irâ & vindictâ Dei. Sæpè Prophetæ arguont Iudæos de ſtateris doloſis, & menſuris iniuſtis; imò duplicibus; nimirum quòd, cùm quid emerent, illud menſurarent menſura æquo maiore; cùm venderent, idipſum menſurarent menſura iuſto minore, quòd vitium etiamnum apud inſtitores, præſertim tenuiores, crebrum eſt.

Auaritia eſt ignis. Nota. Hæ menſuræ iniuſtæ, & theſauri iniqui inde comparati per Appoſitionem vocantur hîc ignis, quia prodeunt ex igne cupiditatis, putà ex animo auarorum lucri cupido, vt per fas & nefas diteſcant; ac deſinent in ignem vltionis; putà in acrem Dei vindictam ignémque gehennæ, iuxta illud Iſaiæ 50. 11. *Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis.* Vide ibi dicta. Rurſum aliqui legunt hæc per interrogationem. q.d. Itane ignis cupiditatis (putà theſauri iniquitatis & menſura minor) contra quem nos Prophetæ toties detonauimus, quemque minis noſtris extinximus, rurſum accenditur, reuiuiſcit, & inardeſcit? Verùm Romana, Plantin. & alia correctiora Biblia legunt aſſertiuè ſine interrogatione. Denique hos theſauros & menſuras iniquitatis opponit iudicio, id eſt, iuſtitiæ & miſericordiæ, quæ duo ab eis requiſiuit Deus verſ. 8. Vnde Syrus vertit, *adhuc ignis in domo impij, &* (id eſt, ſcilicet) *repoſitoria iniquitatis, & menſura parua fraudis;* & Arabicus, *nunquid non ſpecies* (pulchritudo) *huius ciuitatis in ignem? quia congregauit ſibi repoſitoria de iniquitate, & oppreſſione in agris.*

Verſ. 11. *Nunquid iuſtificabo ſtateram impiam & ſacelli* (ſacculi) *in quo continentur & circumferuntur) pondera doloſa?*] q. d. Egone Deus, qui ſum iuſtiſſimus *iuſtificabo*, id eſt iuſtam habebo & declarabo, aut certè diſſimulabo & impunitam relinquam ſtateram iniuſtam? q. d. Minimè. Eſt metonymia; per ſtateram enim intelligit ipſos mercatores, qui iniuſta ſtatera appendunt ſuas merces. Vnde Septuag. clarè vertunt, *ſi iuſtificabitur in ſtatera iniquus?* & Chald. *nunquid iuſti habebuntur in ſtateris iniquitatis, & in ſacculo in quo ſunt pondera maiora & minima?* Et Tigurina pro Heb. אזכה *azacce*, id eſt, iuſtificabo; legens aliis punctis אזכה *azucce*, vertit *nunquid* (ego mercator) *mundus ero*, & innocens coram Deo *cum bilance iniqua, & cum ſacculo in quo ſunt lapides fraudulenti?* q. d. Non. Nam id ſeuè vetuit Deus Deuter. 25. 13 dicens: *Non habebis in ſacculo diuerſa pondera, maius & minus.*

Verſ. 12. *Loquebantur mendacium.*] Aſſerentes bilances & menſuras ſuas eſſe æquas & iuſtas, cùm eſſent iniquæ & iniuſtæ: Item merces eſſe incorruptas, recentes, & ſine vitio, cùm eſſent corruptæ, antiquæ & vitioſæ. *Veritas enim paupertatem, mendacium diuitias parit*, ait S. Hieron. Quocirca

Verſ. 13. *Ego cœpi percutere te*, & pergam, acri *perditione* & plaga Hebr. *ego infirmaui & ægrotare te feci;* Tigurina, *ego te infirmabo*, vel ægrotum te reddam, *cædendo & deuaſtando propter peccata tua.* q. d. Puniam te penuria & fame, ex qua morbum contrahas & ægrotes. Nam

Verſ. 14. *tu comedes, & non ſaturaberis.*] q. d. In obſidione & captiuitate ita parcè comedes, vt non ſatureris. Eſt hæc congrua pœna, vt qui malis artibus locupletati ſunt, depauperentur, fameant, mendicent, ægrotent.

Et humiliatio tua in medio tui.] Primò, q.d. Afflictio tua, ô Ieruſalem, erit intra te cùm obſideberis ab hoſte Chaldæo; ita Lyranus. Rurſum in medio opum & deliciarum tuarum, cùm tibi videberis eſſe felix, fies repentè miſerrima; nam capieris & ſpoliaberis ab hoſte; ita Arias.

Secundò, q.d. *humiliatio*, id eſt, cauſa & culpa humiliationis & afflictionis tuæ, eſt intra te, nimirum peccata & ſcelera tua. q.d. Tuas ærumnas tibi tuiſque ſceleribus imputa, nõ hoſtibus. Hoc eſt quod ait Oſee c. 13. 10. *Perditio tua Iſraël, tantummodo in me auxilium tuum.*

Tertiò, valdè congruè & connexè Chaldæus, Hebræi, Pagnin. & Vatabl. hæc referunt ad præcedentia, vt his omnibus ſignificetur fames, macies, ſqualor, indéque ſterilitas & orbitas filiorũ. Vnde vertunt, *comedes, & non ſaturaberis, depreſſio erit in medio tui*, id eſt, vẽter tuus olim cibo tumidus & turgidus, præ fame & inanitate deprimetur, ſeque contrahet & coarctabit: indeſiet quòd apprehendet, ſupple ſemen tuum, vxor tua, id eſt, ſuſcepto ſemine concipiet, nec enitetur viuum, ſed abortiet: *quod ſi enixa fuerit tradam gladio* hoſtium. q. d. Ex fame ſequetur debilitas virtutis generatiuæ, ex ea abortus; quòd ſi qui tibi filij nati fuerint, illos tradam necandos Chaldæis.

Tropol. humiliatio eſt via ad humilitatem. Tropol. S. Bernard. epiſt. 87. *Humilitas*, ait, *ad quam vtique ducit humiliatio, totius eſt ſpiritualis fabricæ fundamentum. Siquidem humiliatio via eſt ad humilitatem, ſicut patientia ad pacem, ſicut lectio ad ſcientiam. Si virtutem appetis humilitatis, viam non refugias humiliationis.*

Verſ. 15. *Tu ſeminabis, & non metes.*] Sed Chaldæi hoſtes tui demetent tuam meſſem, tuaſque vineas vindemiabunt, & oliueta excutient; atque oleum & muſtum quod expreſſiſti, vel in vineis, vel in vrbe

diripient. q.d. Sicut proximos tuos fraudaſti labore proprio, ita & tuo fraudaberis; ita Vatab. Hîc verum eſt illud Chilonis. *Lucrum ſcelere partum damnum eſt, non lucrum*; ita Laërt. lib. 1. c. 4. & illud Diogenis: *Quid ſunt diuitiæ? fortunæ vomitus.* Teſtis eſt Stobæus ſerm. 91. Impius enim euomet opes iniuſtè partas: hæ enim ſtomachum, id eſt, conſcientiam eius, ita onerant, vt eas euomere cogatur, iuxta illud Iob 20. 15. *Diuitias quas deuorauit euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus.* Nota Solent Prophetæ per arationem, ſementem, meſſem, ſignificare rerum omnium affluentiam. Nam, vt ſapienter ait Xenophon in Oeconom. B *artium cæterarum parens & nutrix eſt agricultura; quando bene agitur, cum ea omnes aliæ artes vigent*, multique ſunt qui eas excitant & vrgent.

Verſ. 16. *Et cuſtodiſti præcepta Amri.*] Amri fuit rex impius Iſraël, pater Achab, qui cum filio idololatriã antea ſæpè in regibus impiis à Deo ſucciſam renouauit & amplificauit in Samaria, 3. Reg. 16. Vnde S. Hieron. eiúſque aſſeclæ opinantur hic Prophetam loqui decem tribubus: harum enim rex erat Amri. Verùm dico eum loqui duabus tantùm, putà Iudæis. Senſus enim eſt, q. d. Tu, ô C Ieruſalem, quæ per templum Deo vero eras conſecrata, non Dei tui, ſed impij Amri impiis de idololatria præceptis ſponte te ſubdidiſti, adeóque impiè & ſceleratè vixiſti, ac ſi fuiſſes non in Sion ſub Dauide, eiuſque poſteris, ſed in Samaria ſub Amri, Achab & Iezabele impiiſſimis regibus. *Opus* enim *domus*, id eſt familiæ, *Achab*, erat idololatria, impietas, cædes Prophetarum, expilatio fidelium, aliáque ſcelera; ita Theodor. Nota. Pro *Amri* Septuag. legerunt עמי *ammi*, id eſt, D populi mei; vnde vertunt, *& diſſipabuntur legitima populi mei. Legitima* vocant leges & præcepta, vti habent Heb.. Noſter, Chald. & alij. Romani tamen codices Septuag. legunt, *& cuſtodiſti* A *iuſtificationes Zambri*; ſed vera lectio eſt *Amri*, vt patet ex Hebræo & Latinis.

Ambulaſti in voluntatibus eorum.] Ita Hebr. Chald. Septuag. Roman. Plantin. & alia paſſim, malè ergo quidam legunt, *in voluptatibus.* Senſus eſt, q.d. Feciſti quæ volita & placita erant Amri, Achab, aliíſque impiis & idololatris regibus Iſraël. Opponit hoc ſollicitudini ambulandi cum Deo, quam ab eo requiſiuit verſ. 8. q.d. Ego poſtulaui à te, vt ſollicitè ambulares cum Deo tuo; at tu ſollicitè ambulas cum Amri, eiúſque Baalim & idolis.

Vt darem te in perditionem (*vt* conſequentiam B ſignificat, non finem intentum, quaſi dicat; Inde conſequetur ô Ieruſalem, vt diſperdam te) *& habitantes in ea*, in te ô Ieruſalem, *in ſibilum.* Eſt enallage perſonæ; tranſit enim à ſecunda ad tertiam, quaſi indignans, & auertens ab ea faciem & ſermonem, quaſi dicat, Ciues diuites & potentes Hieroſolymæ, ob idololatriam & ſcelera dabo in ſibilum. Vnde noua enallage ad primam perſonam redit, dicens: *Et opprobrium populi mei portabitis.* q.d. Vos ô diuites, vos ô principes, hîc alloquor, qui populos fuiſtis ductores & incentores C idololatriæ & ſcelerum: vobis excidij & captiuitatis populi mei probrum & ignominia imputabitur, voſque idcirco omnes & indigenæ & exteri execrabuntur, ac ſubſannabunt dicentes: Iuſtè & meritiſſimò principes Iudæorum à Chaldæis ſpoliantur, necantur, probris afficiuntur; quia ipſi ſpoliarunt, necarunt, probris affecerunt pauperes; & quia ſuis impiis conſiliis & criminibus populum, vrbem & regnum perdiderunt; ita S. Hieron. Lyranus, Clarius & alij. Nota. *Opprobrium populi* vocatur probrum excidij, captiuita- D tis & ſubſannationis, quod Iudæi patiebantur à Chaldæis aliiſque gentibus, præſertim vicinis & hoſtilibus, quodque Moſes eis comminatus erat Deuteronom. 28. verſ. 36. & Leuitici 26. 32.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Queritur Micheas ſe fruſtra concionando laboraſſe, eo quòd vix vllum reperiat, qui mores prauos in melius commutarit; quocirca verſ. 4. comminatur excidium, & captiuitatem Babilonicam; deinde verſ. 11. ex ea liberationem, pacem & fœlicitatem; tum per Cyrum, tum magis per Chriſtum promittit; ideoque verſ. 18. in diuinæ clementiæ & beneficentiæ laudem & doxologiam erumpit.

Verſ. 1.] Væ mihi, quia factus ſum ſicut qui E colligit in autumno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum, præcoquas ficus deſiderauit anima mea.

Verſ. 2.] Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt: omnes in ſanguine inſidiantur, vir fratrem ſuum ad mortem venatur.

Verſ. 3.] Malum manuum ſuarum dicunt bonum: princeps poſtulat, & iudex in reddendo eſt: & magnus locutus eſt deſiderá animæ ſuæ, & cõturbauerunt eã.

Verſ. 1. Væ mihi.] Heb. eſt אללי לי *allai li*, id eſt, heu mihi; eſt enim vox gementis, non minantis. q. d. O me miſerum. Deplorat enim Propheta aut potiùs Spiritus ſanctus per Prophetam, raritatem virorum proborum, eamque ſuâ æſtimat miſeriam. Porrò hanc raritatem comparat paucis racemis, qui à vindemiantibus in vinea relinqui ſolent.

Quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ.] Id eſt, poſt vindemiam. Hebræa iam ad verbum habent, *Quia fui ſicut collectiones* (fructuum) *æſtatis, ſicut racemationes vindemiæ*, quod Syrus, Arabicus, Septuag. Chald. & alij ſic exponunt: Q*uia factus ſum ſicut qui*

qui congregat ſtipulam in meſſe, & ſicut (qui colligit) *racemos in vindemia*, vt ſit duplex ſimilitudo, nimirum vt Deus comparet ſe Primò, ſpicilego, qui poſt meſſem ſpicilegium facit, paucáſque ſpicas à meſſore relictas colligit. Secundò, racematori, qui paucas vuas poſt vindemiam reliquas decerpit. Verùm hi multa ſupplent, quæ nõ habentur in Hebræo. Adde, in Hebræo, vti iam legunt, Deum comparari non collectori, ſed ipſi collectioni fructuum, quod ſanè minùs congruè dici videtur. Quocirca meliùs Noſter pro אספי *aſpe*, id eſt, collectiones, legens aliis punctis אספי *oſephi*, vertit *colligens*, vel *qui colligit*. *Oſephi* enim eſt *benoni*, ſiue participium *cal*, habens annexum *iod* paragogicum. Rurſum pro קיץ *kaits*, id eſt, æſtas, vertit, *autumnus*; quia tempus fructuum eſt in autumno, & hic fructus autumnales vocantur fructus æſtatis: tunc enim annum diſtinguimus in duas partes, ſcilicet æſtatem, & hiemem, ac ſub æſtate partem autumni priorem, & veris poſteriorem cùm aura eſt calidior, comprehendimus; ſub hieme verò partem autumni poſteriorem, & veris priorem, vtpote frigidiorem, complectimur. Doctè ergo pro *kaits* vertit *in autumno*, intelligendo præpoſitionem ב id eſt *in*, quam Hebræi ſubintelligere ſolent, vt קיץ *kaits* ponatur pro בקיץ *becaits*. Vertit ergo vnico tenore vnicáque ſimilitudine, *quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ*. Vnde appoſitè non de ſpicis, ſed de vuis ſolis ſequitur: *Non eſt botrus ad comedendum* q. d. Racemando vineam, quæſiui vuas, & ne quidem vnum botrum inueni quem comederem. Iam Symbolicè per vuas & botros intelligit viros fideles, iuſtos & ſanctos, eorúmque pia & ſancta opera; hi enim ex vinea, id eſt, ex Eccleſia, & ex vite, id eſt, Chriſto, quaſi vuæ Deo ſapidiſſimæ procreantur. Sic ſponſa Cant. 1. 14. ait: *Botrus Cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi*. Et cap. 7. 7. viciſſim ſponſus ait ſponſæ: *Statura tua aſſimilata eſt palmæ, & vbera tua botris*. Cautas & analogias huius vitis & vuæ recenſui Ezech. 15 in fine. Quocirca Chaldæus vertit, *væ mihi quia fui quando deficiebant boni, tempore quo perierunt miſericordes de terra: ecce ſicut fructus æſtiuales, ſicut racemi poſt vindemiam. Non eſt vir qui habeat opera bona, bonos tamen appetit anima mea*. q. d. Ego Michæas fui quaſi pauper racemator; hic enim poſt vindemiam ſperat ſe ſaltem aliquos racemos, qui vindemiantes fugerunt, in vinea inuenturum, eoſque quærit & inuenit: ita & ego ſperaui paucos ſaltem Iudæos meis concionibus, monitis & minis conuertendos; ſed *non eſt botrus*, id eſt, non vnum, vel vix vnum, qui ſe conuerterit, vitámque mutarit, inuenio; quocirca gemo, & ploro: *væ mihi*, hei mihi: oleum & operam perdidi. Allegoricè, idem accidit Chriſto prædicanti: paucos enim ex Iudæa tota vita ſua conuertit; vnde ipſe ad ſua tempora alleg. refert verſ. 6. Michææ, citans eum Matth. 10. 35. de quo mox.

Diabolo competit vindemia, Chriſto racematio.

Vbi Nota graue pathos Dei & Chriſti, cùm diabolo tribuunt vineæ, id eſt, Eccleſiæ, vindemiam, vtpote qui vuas omnes colligat, ideóque plena habeat torcularia vuis & vino: ſibi verò aſſcribunt racemationem, vtpote qui paucos à diabolo relictos, quia eius oculos manúſque fugerunt, colligant; maxima enim pars hominum diabolo ſeruit, eiúſque fit eſca & præda; vnde ab eo premetur, & calcabitur in torculari inferni: exigua verò cedit Chriſto; multi enim ſunt vocati; pauci verò electi; diabolo ergo cedunt illi magni botri, & plurimi, vt vindemiatori; Chriſto non niſi reliquiæ, pauci, & pauperculi, ſicut racematori: quaſi dicat, Chriſto non ſupereſt botrus, & vix pauculi acini; nam acini & granula pauca botri nomen non merentur; botri enim illi magni & pingues vulpium partes facti ſunt. Vnde Arabicus vertit, *extremitatem* (extremam partem) *deſiderauit anima mea*. Hoc eſt quod dolet Iſaias cap. 24. 13. *Quomodo ſi paucæ oliuæ quæ remanſerunt, & racemi cùm fuerit finita vindemia*. Quocirca tropol. doctor & concionator ſi poſt multos docendi & concionandi labores & annos, paucos conuertat, non miretur; non eſt melior Michæa, non Chriſto. Sorte ergo illorum contentus ſit, & a Deo plenam, imò pleniorem expectet mercedem: Deus enim non fructum, ſed laborem remunerat; qui ſine fructu maior & moleſtior eſt, eáque ratione; maius præmium meretur.

Non eſt botrus ad comedendum.] Id eſt aptus vt comedatur; quia liquidi ſunt, vel immaturi ſunt, vel acerbi, vel ex imbre corrupti & putridi; ita Michæas aliquos inuenit Iudæos in ſpeciem bonos, & ſuis concionibus auſcultantes; ſed interna malitia & ſuperſtitione acerbos, vel gula & libidine putidos, vti Lyranus & Rupert. explicant.

Præcoquas ficus (Hebr. בכורה *biccura*, id eſt *primitiua*, vel *primos fructus*) *deſiderauit anima mea*.] Sed per *primitiua* Hebræi intelligunt ficus, vt rectè notauit Vatablus: non quòd in Palæſtina ficus ſint omnium fructuum primi, vti aliqui putarunt; priores enim ſunt pruna, &c. æquè ac in Italia, vti mihi Romæ aſſeruerunt Palæſtini, & Hieroſolymitæ. R. P. Melchior ab Helmont Belga, Franciſcanos, qui diu Hieroſolymis in ſuo Conuentu habitauit, Romæ mihi affirmauit, primos illius terræ fructus, illi eſſe proprios, & vocari *muze*, eoſque guſtu ſimiles eſſe ficubus, ſed ficubus eſſe longiores; qui ſi ſcindantur, crucem oſtentare: atque indigenas tradere illum fuiſſe fructum vetitum, quem comedit Eua. Dicuntur ergo præcoquæ, quòd illæ ficus ſint biferæ: priores enim fructus dant in æſtate, putà in Iulio, & hi vocantur *biccura*, id eſt, primitiui, ſiue præcoqui; poſteriores in Septembri. Porrò ficus præcoquæ ſapidiores ſunt; ſunt enim ficuum & ficulneæ quaſi flos, atque auidiùs expetuntur ob nouitatem, vti dixi Ierem. 24. 2. Quare mirum eſt S. Hieron. in comment. *biccura* vertere, groſſos, ſiue ficus immaturas q. d. Deus: *Ego non inueniens panem præ famis magnitudine, quiſquilias & furfures requiſiui*. Hîc enim ipſe in texto *biccura* vertit, *ficus præcoquas*, quæ ſanè maturæ & guſtui ſuaues ſunt. Et ita *biccura* vertunt alij paſſim. Senſus ergo eſt, q. d. Ego Michæas quaſi famelicus, poſt tot conciones & labores, deſideraui vel in autumno ficus præcoquas: licet enim aliis ſint præcoces in æſtate, ego tamen, vel in autumno (mihi enim nullæ in æſtate maturoerunt) pauculis maturis contentus ero, id eſt, paucorum ſaltem deſidero conuerſionem & ſalutem, quantumuis ſeram & tardam, vt hæc ſaltem labori meo reddatur merces & conſolatio: at ne hoc quidem conſequi potui.

Moral. Moral. quam auidè præ omnibus fructibus expetimus ficus præcoquas, tam auidè Deus expetit peccatorum conuerſionem, & tam auidè eandem expetat concionator, quaſi alter Michæas.

regno & vita ſpoliata in eodem agro, quem Naboth ademerat, deuorata eſt à canibus, 3. Reg. 21.23.

Mor quã noxij ſint mali ſocij. Præclarè S. Greg. hom. 9. in Ezech. *Tolerandi,* inquit, *vbique ſunt proximi, quia Abel fieri non valet, quem Cain malitia non exercet. Vnum verò eſt, potentia, qua vitari ſocietas malorũ debeat; ne, ſi fortaſſe corrigi non valent, ad imitationem trahant, & cum ipſi ſua malitia non mutantur, eos qui ſibi coniuncti fuerint peruertant.* Et S. Iſidor. lib. 2. Soliloq. *Ante ignem,* inquit, *conſiſtens, etiamſi ferreus ſis, aliquando diſſolueris: proximus periculo diu tutus non erit: ſæpè familiaritas implicauit, ſæpè occaſionem peccandi dedit, ſæpè quod voluntas non potuit, aſſiduitas ſuperauit.* Et alios: *Melius eſt habere malorum odia, quàm conſortium; ſicut bona multa habet communis vita ſanctorum ſic plurima mala ſocietas affert malorum.* Ita in vtramque partem magna eſt vis ſocietatis. Quocirca ſapienter Caſſiodor. lib. 2. Epiſt. *Ipſi quoque homini,* inquit, *duplices manus, ſocias aures, oculos geminos diuina tribuerunt, vt robuſtiùs peragеretur officium, quod duorum fuerat ſocietate cõplendum.* Et Hugo li. 3. de Anima: *Amabilis ſocius,* inquit, *omnibus eſt officioſus, & nulli oneroſus: quia deuotus ad Deum, benignus ad proximum, ſobrius ad mundum; Domini ſeruus, proximi ſocius, mundi dominus, ſuperiora habet ad gaudium, æqualia ad conſortium, inferiora ad ſeruitium.*

Verſ. 4.] Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſæpe. Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum.

Verſ. 5.] Nolite credere amico: & nolite cõfidere in duce: ab ea, quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui.

Verſ. 6.] Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſurgit aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuam: & inimici hominis domeſtici eius.

Verſ. 7.] Ego autem ad Dominum aſpiciam, expectabo Deum ſaluatorem meum: audiet me Deus.

Verſ. 8.] Ne læteris inimica mea ſuper me, quia cecidi: conſurgam, cùm ſedero in tenebris, Dominus lux mea eſt.

Verſ. 9.] Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei, donec cauſam meam iudicet, & faciat iudicium meum: educet me in lucem, videbo iuſtitiam eius.

Verſ. 10.] Et aſpiciet inimica mea, operietur confuſione; quæ dicit ad me: Vbi eſt Dominus Deus tuus? Oculi mei videbũt in eam: nunc erit in conculcationem vt lutum platearum.

Verſ. 4. *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus.*] Septuag. *quaſi tinea comedens.* Senſus eſt q. d. Qui inter hoſce optimates iniuſtos & rapaces videtur optimus, id eſt minùs malus, ſi cum cæteris rapacio-

A tibus comparetur; is tamen quaſi paliurus ſpinoſus & aſper pungit, vulneratque proximos. Paliurus enim eſt genus ſpinæ aſperæ & acutæ, quod vulgò agrifolium dicitur, de quo Virgil. eclog. 5.

Carduus, & ſpinis ſurgit paliurus acutis.

Et qui rectus, quaſi ſpina de ſepe.] q. d. Qui inter eos videtur cæteris rectior & æquior, id eſt minùs iniquus; is tamen diſtortus eſt, pungit læditque vt ſpina. Conіicite ergo quales, quàm mordaces & noxii debeant eſſe cæteri, qui his peiores; & præſertim qui inter eos peſſimi & nocentiſſimi ſunt. Rurſum ſicut ſpina rapit lanam ouium, ouéſque lacerat, ita hi ſubſtãtiam ſimpli-

B cium rapiunt, ſimplicéſque lacerãt, ait R. Dauid. Heb. habent, *rectus eorum præ ſæpe,* ſcilicet ſpinoſus eſt, & pungit. Vnde Pagnin. vertit, *rectus eorum aſperior eſt maceriis ſpinarum;* & Tigurina, *qui rectus ſæpe ex ſpinis contexta ſpinoſior,* id eſt acutior & nocentior eſt; Syrus & Arabicus Antiochenus, *contempſerunt bona ſua, quaſi fruſtum panni corruptũ à tinea;* Arabicus verò Alexand. *ego diſperdam bona eorum velut tinea* (vel caries) *quæ comedit & repit in trabibus ſicut dies inſidiarum.*

Secundò, magis preſſe & congruè: *qui optimus,* id eſt benigniſſimus & manſuetiſſimus eſt inter eos; hic tamen acer eſt in pungendo, *quaſi paliurus; & qui rectus,* id eſt placens, gratus, iucundus, pla-

C cidus, videtur inter ipſos: hic tamen pungit & affligit *quaſi ſpina.* Sic ſæpè *bonus* ſumitur pro ſuaui & miti: vti pſalm. 72. 1. *Quàm bonus Iſraël Deus bonus,* id eſt ſuauis, benignus, beneficus, *his qui recto ſunt corde,* qui Deo cor æquum, placidum, blandum & amicum exhibent. Deus enim rectis eſt rectus, bonis bonus, placidis placidus, benignis benignus: ex aduerſo acribus eſt acer, ſæuis ſæuus, crudelibus crudelis, vti canit Dauid pſalm. 17. 26. & 27.

Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit.] Hebr. מצפיך *metſappecha,* id eſt, *ſpeculatorum tuorũ.* Vnde Tigurina clarè vertit, *dies ſpeculatorum tuorũ, viſitationiſque tua venit:* quod explicans Vatabl. Bre-

D ui, inquit, aderit dies, quo falſi tui ſpeculatores, id eſt Prophetæ, prædixerunt tibi fore omnia fœlicia, ſed falsò: nam ille dies erit viſitationis, id eſt punitionis tuæ, quo ſcilicet Deus ſumet de te pœnas, téque per Chaldæos excindet. Et Chald. *dies mala in qua bonum expectabas, dies viſitationis malitia tua peruenit,* id eſt adeſt & inſtat. Loquitur de excidio non Samariæ, vti cenſet S. Hieron. Remig. & Hugo: ſed Ieruſalem, vt patet ex ſequentibus, vbi promittit liberationem è captiuitate: hæc enim contigit Hieroſolymitis in Babylonem, non Samaritis in Aſſyriam abductis.

Nunc erit vaſtitas eorum.] Pro *vaſtitas* Hebr. eſt מבוכה *mebucha,* quod Septuag. & Syrus ver-

E tunt, *fletus,* à rad. בכה *bacha,* id eſt fleuit: Pagnin. *deſolatio:* alii, *obſidio,* Marinus, *confuſio:* alii, *diſtractio:* propriè Chald. & Vatabl. *perplexitas:* hanc enim quaſi pœnam appoſitam opponit colligationi & conſpirationi eorum in malum, de qua dixit verſ. 3. *Conturbauerunt eam,* Hebr. *implicarunt eã* q. d. Princeps, iudex & magnates colludentes, & conſpirantes in rapinas & expilationes tenuiorum, ita ſuum hoc ſcelus corroborarũt, & tribus quaſi funibus implicuerunt, vt inextricabile videatur, nulliúſque ei reſiſtere, vel euadere valeat: quocirca ego diſtraham hoſce eorum funes, ac viciſſim implicabo illos fune, non triplici, ſed centuplici Chaldæorum vndique eos obſi-

dentium & circumuallentium, vt eorum laqueos
& manus effugere nequeant; ſed ita ſint perplexi,
vt neſciant quò ſe vertant, quod conſilium ca-
piant, quò fugiant. Multò magis tropol. perple-
ctet eos Deus in hora mortis, & in die iudicii,
cùm præ pauore & angore dicent montibus: *Ca-
dite ſuper nos; & collibus, Operite nos*, Apocal. 6.
16.

Verſ. 5. *Nolite credere amico* (Hebr. רע rea, id eſt *ſocio:*
reſpicit enim ad ſocietatem qua princeps, iudex
& magnates conſpirant in rapinis; eamque diſſol-
uere & plectere pergit) *& nolite confidere in du-
ce: ab ea quæ dormit in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra
oris tui.*] Varij varie hunc verſum explicant, &
textui adaptant. Primò, S. Hier. Remig. Hugo &
B Lyra hæc referunt ad pſeudoprophetas. q. d. No-
lite iis credere: quia, ſi inter homines, vel genere,
vel fœdere coniunctos, quales ſunt amici, duces,
coniuges, nurus, rara eſt fides, vti experientia te-
ſtatur; quantò magis rara erit fides in pſeudo-
prophetis, qui ſomnia fingunt, vt aduleantur, &
emungant burſas populorum ſuorum?

Secundò, alij melius generatim hæc verba ac-
cipiunt, vt taxent infidelitatem hominum illius
æui. q. d. Hoc tempore tanta eſt hominum per-
fidia, vt nec ſocius ſocio, nec vxor marito, nec
ſubditus duci, nec ſocius nurui credere poſſit;
quia ipſi domeſtici hominis ſunt eius inimici. Sa-
C pienter ergo agit, qui omnes ſuſpectos habet, ne-
mini fidem commodat, nemini ſe credit; ſed ipſe
ſibi conſulit & proſpicit. Hoc eſt quod eodē æui
deplorat Iere. c. 9. 4. *Vnuſquiſque*, ait, *ſe à proximo
ſuo cuſtodiat, & in omni fratre ſuo non habeat fidu-
ciā, quia omnis frater ſupplātans ſupplantabit, & om-
nis amicus fraudulenter incedet*, &c. Cui planè ſi-
milia ſunt verba Michææ, quæ ſequuntur: *Quia
filius contumeliam facit patri, & filia conſurgit ad-
uerſus matrem ſuam*; quæ ſi planè vt ſonant ca-
piantur, non aliud quàm malitiam & perfidiam
illius ſæculi ſignificant. Hic ergo ſenſus vti ſim-
plicior & planior, ita & germanior videtur. Ex-
plicat enim & exaggerat id quod dixit verſ. 2. *Pe-
D riit ſanctus de terra*, &c. *Vir fratrem ſuum ad mor-
tem venatur.* Et illud verſ. 3. *Qui optimus in eis eſt,
quaſi paliurus*, &c. Et hoc ſenſu videtur hæc Mi-
chææ verba citare Chriſtus Matth. 10. 34. de quo
mox plura. Atque hic ſenſus, vtpote generalis,
cæteros omnes, præſertim tertium, quem iam aſ-
Ferrei ſæ-culi de-ſcriptio. ſignabo, complectitur. Tale pariter ferreum
mundi hominúmque ſæculum deſcribit Ouid. 1.
Metamorph.

Viuitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus,
*Non ſocer à genero, fratrum quoque gratia rara
eſt.*
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti;
Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ:
Filius ante diem patrios inquirit in annos;
Victa iacet pietas, & virgo cæde madentes
Vltima cœleſtum terras Aſtræa reliquit.

E Porrò ſignanter & ſapienter ait, *Ab ea quæ dor-
mit in ſinu tuo*, id eſt ab vxore, vt vertit Chald.
(ſic enim dicitur Deuter. 13. 6. *Vxor quæ eſt in ſi-
nu tuo.* Et cap. 28. 28. *Vxori quæ cubat in ſinu tuo*)
cuſtodi clauſtra oris tui, id eſt, ne vxori credas, ne ei
reueles tua ſecreta: os enim eſt quaſi oſtium,
quod ſenſa pectoris inſtar oſtii claudit ſilendo,
vel aperit loquendo: vnde ſua habet clauſtra &
ſeras, ſcilicet labia & dentes, quibus natura nos
monet, vt iis os & linguam clauſa teneamus, præ-
ſertim coram feminis. Nam mulier eſt inconſtās

A & garrula: *Varium & mutabile ſemper femina*, ait
Virgil. Ita Dalila Samſonem prodidit, cùm ipſe *Mulier eſt garrula.*
ei reuelaſſet ſuam fortitudinem ſitam eſſe in co-
ma, Iudic. 13. Ita Iezabel perdidit Achab, cùm ei
reuelaſſet cauſam ſuæ triſtitiæ eſſe cupidinem vi-
neæ Nabot, 3. Reg. c. 15. & 16. Quocirca Cato te- *Cato de tribus do-lebat.*
ſte Plutarc. de tribus dolebat: Primò, quòd in
hac vita tam incerta, vel vno die inteſtatus man-
ſiſſet. Secundò, quòd eo mari & nauigio profe-
ctus eſſet, quò poterat ire terra & pedes. Tertiò,
quòd ſecretum ſuum reuelaſſet mulieri. Verè
Antiphanes apud Stobæum:

*Quid ais? cùm latere velis aliquod negotium,
mulieri*
B *Ipſum aperies? at quid intereſt, ſiue mulieri*
Siue omnibus in foro præconibus narrare?

Vide Plutarch. lib. de garrulitate. Prudenter Se-
neca: *Alium ſilere quod voles, primus ſile.* Et Valer.
Max. lib. 6. cap. 11. *Taciturnitas optimum atque tu-
tiſſimum rerum adminiſtrandarum eſt vinculum.*
Vide S. Auguſt. lib. 19. Ciuit. cap. 5. vbi tractans
hunc Michææ locum, eum duabus Gentilium
ſententiis illuſtrat. Vna eſt Terent. in Adelphis:
Duxi vxorem, quam ibi miſeriam vidi! imò, quam
ibi miſeriam non vidi? Et in Eunucho: *In amore
hæc omnia inſunt vitia, iniuria, ſuſpiciones, inimici-
tiæ, induciæ, bellum, pax rurſum: nónne res humanas
vbique impleuerunt?* Altera eſt Ciceronis lib. de
C Amicitia: *Nullæ ſunt occultiores inſidiæ, quàm eæ
quæ latent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſſita-
dinis nomine. Nam eum qui palàm eſt aduerſarius,
facilè cauere poſſis.*

Huc pertinet expoſitio Ariæ, quæ partialis eſt;
qui putat hîc ſignificari, ſubditis & popularibus
cauenda eſſe commercia cum principibus. q. d.
Nolite ô populares, miſcere vos rebus princi-
pum, vt vel amicitiā cum eis ineatis, vel inimici-
tiam oſtendatis detrahendo eis, & facta eorum
carpendo apud veſtros amicos, vxores, filios, &c.
quia hi auditæ non ſilebunt, ſed partim ex garru-
litate, partim ex maleuolentia, quæ vobis irati &
offenſi nocere cupiunt narrabunt ex aliis, & hi
D aliis, & aliis, ita vt ad aures principum perueniāt,
qui ſe vindicabunt & vos acriter punient, iuxta
illud Eccl. 18. verſ. 20. *In cogitatione tua regi ne de-
trahas, & in ſecreto cubiculi tui ne maledixeris diui-
ti: quia & aues cœli portabunt vocem tuam, & qui ha-
bet pennas annunciabit ſententiam.*

Tertiò, alij cenſent hæc ſpectare & explicare
acerbitatem viſitationis, id eſt punitionis & vaſti-
tatis, vel, vt Hebr. eſt, perplexitatis Iudæorum,
maximè optimatum, in excidio Hieroſolymæ per
Chaldæos, de qua proximè præceſſit. q. d. Tanta
erit calamitas, tanta fames, tanta anguſtia, tanta
perplexitas ciuium, præſertim optimorum, qui
E pauperes ſuis conſiliis & cōſpirationibus impli-
cuerunt & diripuerunt, in obſidione Hieroſoly-
mæ, vt quiſque pro ſe vno ſollicitus ſit, & nemi-
nem alium, ne amicum quidem, ducem, vxorem,
aut nurum curet, imò nulli fidat ſuæ vitæ ſubſi-
dia, vel fugæ conſilia; ſed panem quem habet ab
iis abſcondat, vt eo ſolus ipſe veſci, & vitā ſuam
ſuſtentare poſſit; latebras, vel vias & modos ef-
fugiendi manus Chaldæorum, quos ipſe inuene-
rit vel excogitarit, ſilentio premat, & ſibi ſeruet,
ne ab amico vel vxore ſibi præripiātur: ita Theo-
dor. à Caſtro, Ribera & alij. Vnde ſequitur.

Quia in tanta fame, perturbatione & anguſtia
filius contumeliam facit, id eſt faciet, *patri*, vt cum
eo litiget & pugnet pro pane, cúmque illi eripiat:

&

& filia conſurgit, id eſt conſurget, *aduerſus matrem ſuam*, ſimili de cauſa: *& inimici hominis*, id eſt eiuſuis, vt vertit Chald. *domeſtici eius.*] ſuppleeunt, quia domeſtici paſſim inter ſe contendent & pugnabunt pro pane, latibulo, ſimili ve re ad vitam, in tanto periculo tuendam neceſſaria.

Alleg. hæc diſcordia & pugna Iudæorum corporalis, id eſt ob bona corporalia, repræſentabat diſcordiam & pugnam ſpiritualem (id eſt, ob fidem, & bona ſpiritualia) fidelium & infidelium, purà perſecutionem infidelium etiam parentum, fratrum & cognatorum contra Chriſtianos, ſiue Iudæos, ſiue Gentiles tempore Chriſti & legis nouæ, maximè quando propter ipſos incurrebant periculum famæ, bonorum & dignitatum, etiam vitæ. Et hoc ſenſu citat hæc Michææ verba Chriſtus Matth. 10. 34. *Non veni*, inquit, *pacem mittere, ſed gladium. Veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam: & nurum aduerſus ſocrum ſuam. & inimici hominis domeſtici eius.* q. d. Veni mittere ſeparationem & diſſidium inter fratres & parentes, in re ſimile illi quod predixit Iudæis Michæas; ſed diſſimile in cauſa, illud enim Iudæorum fuit ob malitiam eorum; vel, vt alii volunt, ob obſidionem Chaldæorum, in qua adeò fame, peſte & gladio vexati ſunt, vt etiam frater fratri, filius patri, filia matri, panem, domum, arcem ad ſe ſaluandum præriperet: hoc verò meum & Chriſtianorum, erit propter fidem, pietatem, & cultũ Dei ex parte fidelium; ſed propter malitiam pariter ex parte infidelium. Veni ergo mittere gladium, id eſt ſeparationem & diſcordiam in fide & religione, vt ſcilicet fideles meos propriè per fidem ſeparem ab infidelibus: hi verò, inde occaſione iurandi accepta, ſeparent ſe à fidelibus ſua infidelitate, odio & perſecutione, qua eos bonis & vita mulctent. Et hoc poſterius maximè intendit Chriſtus, illudque magis reſpondet menti Michææ, ex quo hoc mutuatus eſt Chriſtus. *Veni enim ſeparare hominem aduerſus patrem ſuum*, &c. *& inimici hominis domeſtici eius. Quia eueniet*, ait S. Chryſoſt. orat. contra Iudæos, *vt in eadem domo vnus ſit fidelis, alter infidelis, & pater filium velit trahere ad impietatem.. Hoc prædicens ait, Adeò vincet poteſtas Euangelij, vt filij quoque contemnant parentes ſuos, filiæ matres, & parentes liberos, imò vt animam & omnia pro pietate exponant.* Vnde ſubdit Chriſtus: *Qui amat patrem, aut matrem, plus quàm me, non eſt me dignus. Et qui non accipit crucem ſuam, & ſequitur me, non eſt me dignus crucem*, vt ſcilicet paratus ſit pro me, meáque fide & obſequio, ferre verbera, opprobria, & mortem etiam duriſſimam & ignominioſiſſimam, qualis eſt crucis, *quia ſicut ſummam vobis attuli beatitudinem, ſic ſingularem obedientiam & affectionem à vobis poſtulo, vt in acie mea ſitis leones*, ait S. Chryſoſt. Idem Chryſoſt. hom. 36. in Matth. *Inimici hominis ſunt, qui in domo eius ſunt His verbis*, inquit, *Propheta omnibus rebus ſuperiorem conatur facere eum, qui dicta eius eſſet ſuſcepturus! Nec enim mori, ſed malè mori malum eſt. Ideo dicebat: Ignem veni mittere in terram· quibus verbis vult ſignificare magnitudinem ac ardorem charitatis quam flagitat. Nam quoniam ipſe nos mirum in modum dilexit, ideò ſingulari à nobis quoque charitate diligi deſiderat.* Non ergo Chriſtus abutitur verbis Michææ, vti quidam interpretes aſſeruerunt; ſed rectè ea ſuo æuo ſuoque argumento applicat. q.d. Nunc per Euangelii mei prædicationem fiet diſſidium fratrum & parentum tale, quale olim prædixit Michæas; etſi aliam, & pientiorem ob cauſam. Quocirca nũc pariter licet vſurpare celebrem hanc ſententiam Michææ, quæ in commune prouerbium abiit: *Et inimici hominis domeſtici eius.* Eſt enim hæc generalis ſententia & gnome, quæ vſum habet in omni loco, materia & tempore, quando de meo & tuo in eadem domo vel cœtu agitur & litigatur; tunc enim quiſque pro ſe, ſuaque re & commoditate pugnans inimicos habet non extraneos, ſed domeſticos, qui illud eripere ſibique vendicare ſatagunt. Quocirca Anagog. hæc gnome veriſſima eſt in gehenna, vbi ſummi inimici ſunt, qui in hac vitâ fuerũt ſummi amici; putà parentes, fratres, domeſtici, & ſocii in ſcelere, ob quod ad gehennam damnati ſunt. Hi enim quaſi canes in ſe inuicem ringunt, maledicunt, & impròperãt dicendo: Maledictus ſis pater, qui me laſciuientem non caſtigaſti; ſed in ſcelere educaſti, vt fierem fomes gehennæ. Maledictus ſis frater, qui me ad ſcorta & crapolam verbo & exemplo inuitaſti. Maledicta ſis vxor, quæ me ad opes per fas & nefas corrogandas ſollicitaſti. Maledictæ ſitis filiæ; quia propter vos ornandas & ditandas ego iniuſtè bona aliena occupaui, fœnera & iniuſta lucra captaui, ob quæ nunc vror igne æterno.

Ego autem ad Dominum aſpiciam.] In tantis malis iadum dat conſilium, æque ac exemplum. q.d. In tanta Iudæorum tum calamitate & obſidione, de qua dixi verſ. 5. tum malitia & perfidia, qua frater fratrem, pater filium prodet & perdet; ego Michæas meique ſimiles ſancti & ſapientes, non ad parentes & amicos, vtpote perfidos, ſed ad Deum intentis oculis mentis magis, quã corporis aſpiciemus, illum vnum innocẽtes, illi nos commendantes, ab illo ſolo opem & liberationem è tantis malis poſcentes, & expectantes iuxta illud ſaniſſimum Ioſaphat pii & prudentis regis in rebus afflictis, & penè perditis conſilium: *In nobis quidem non eſt tanta fortitudo, vt poſſimus huic multitudini reſiſtere, quæ irruit ſuper nos ſed cùm ignoremus quid agere debeamus, hoc ſolùm habemus reſidui, vt oculos noſtros dirigamus ad te*, 2. Paralip. 20. 12. Deus enim in rebus deploratis vnicum eſt perfugium & aſylum, ac in illis gaudet opitulari, vt oſtendat ſummam ſuam potentiam & beneficentiam, præſertim in eos, qui id crediderint, ſperãt & poſtulãt. Quocirca tunc ſummè vitanda eſt diffidentia & deſperatio, ac maximè excitanda certa in Deum ſpes & fiducia; quæ ſi adſit, certò Dei opem, etiam per miraculum eliciet, vti contigit Lot obſeſſo à Sodomitis, Geneſ. 19. Moſi & Hebræis à Pharaone, Exodi 14. Iudith & Bethuliæ obſeſſæ ab Holoferne, Dauidi obſeſſo à Saüle, 1. Reg. 23. 27. Machabæis obſeſſis ab Antiocho; Ezechiæ obſeſſo à Sennacherib, Iſaiæ 38. 14. Hoc eſt quod vulgò dicitur: *Deus ex machina*, ſcilicet ex inſperato apparens & opitulans.

Verſ. 7.

Deus in arctis adeſt ſe inuocantibus.

Expectabo Deum ſaluatorem meum, ſcilicet ad literam Deum, qui me, meique ſimiles tum à Chaldæis, tum à perfidis Iudæis liberet. Alleg. expectabo Chriſtum, qui à diaboli captiuitate, omniumque impiorum inſultu nos liberabit. Hinc Chriſtus vocatus eſt Ieſus, id eſt ſaluator mundi. Loquitur Michæas ad literam in perſona Ieruſalẽ (id eſt ciuium eius fidelium & piorũ) à Chaldæis obſeſſæ, vaſtatæ, abductæ in Babylonem, vti notat S. Hieron. Theodor, Rupert.

Hugo,

Hugo, Lyra & alij; quæ enim ſequuntur conſtat eſſe verba Ieruſalem. Ait enim: *Ne læteris inimica*

Verſ. 8. *mea ſuper me, quia cecidi.*] Ieruſalem *inimicam* ſuam vocat non Romam, vt volunt Iudæi; ſed vel Babylonem vaſtatricem ſuam, vt vult S. Hieron. Remig. Vatabl. & alij; vel potiùs Idumæam: Babylon enim omnium gentium, ſed Idumæa propria & antiqua fuit Iudæorũ inimica, quæ proinde in eius excidio gauiſa eſt & applauſit: vnde omnes penè Prophetæ hoc illi improperant, ideoque ei ſimile excidium comminantur, vti facit Abdias tota ſua prophetia. Quare verſ. 12. *Non deſpicies*, inquit *in die fratris tui, & non lætaberis ſuper filios Iuda in die perditionis eorum*, &c. *Quoniam iuxtà eſt dies Domini ſuper omnes gentes: ſicut* B *feciſti, fiet tibi, retributionem tuam conuertet in caput tuum.* Et Pſaltes pſal. 136. 7. *Memor eſto Domine filiorum Edom in die Ieruſalem. Qui dicunt: Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* Similia habet Ierem. cap. 49. 12. Amos cap. 1. 11. & alij. Senſus ergo eſt, q. d. Ne læteris in mei excidio ô inimica mea, ô æmula Idumæa: licèt enim ceciderim, tamen poſt 70. annos rurſum Deus per Cyrum me eriget, & reſtaurabit: tunc *conſurgam cùm ſedero in tenebris* putà in tenebroſo carcere Babylonico: quia *Dominus lux mea eſt.*] non formalis, ſed cauſalis; hoc eſt, Deus me ſedentem in tenebris captiuitatis *illuminabit*, vt vertunt C Septuag. & Chaldæus, lucique, id eſt lætitiæ, libertati & fœlicitati, & quaſi vitæ (horum enim ſymbolum eſt lux, ſicut ex aduerſo tenebræ ſymbolum ſunt triſtitiæ, captiuitatis, aduerſitatis & mortis) reſtituet. Sic in tenebris, id eſt in ærumnis, conſtitutus Dauid ad Deum, quaſi ad lucem, reſpiciens ait: *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea: quem timebo? Dominus protector vitæ meæ: à quo trepidabo?* pſal. 26. 1.

Moral. S. Ambroſ. in pſal. 37. ad illud *Quoniã in te Domine ſperaui*, citans hæc Michææ verba: *Non eſt*, inquit, *grauis infirmitatis ruina, ſi non ſit etiam voluntatis ſtudium. Habe voluntatem ſurgendi, preſtò eſt qui faciat vt reſurgas.* Et paulò antè: D *Quia etſi peccaui, tu peccatum dimittis: etſi ego cecidi, tu reſuſcitas; ne habeant vnde exaltare poſſint, qui peccatis lætantur alienis. Plus enim acquiſiuimus, qui plus peccauimus: quia beatiores facit tua gratia, quàm noſtra innocentia.* Audiant hoc peccatores pœnitentes, audiant & gaudeant.

Verſ. 9. *Iram Domini portabo quoniam peccaui ei.*] *Iram* qua ſcilicet me Ieruſalem per Chaldæos caſtigat, vaſtat, & in Babylonẽ abducit. q. d. Ego Ieruſalem portabo iram, id eſt ſuſtinebo pœnam excidij, ex ira Dei mihi inflictam. Loquitur enim Michæas in perſona Ieruſalem, id eſt ciuium eius piorum & fidelium, qui in eius excidio, bonis & libertate ſpoliabantur. Vnde patet viros pios & E ſanctos portare iram Dei, dum pro peccatis ſuis puniuntur. Hinc ſequitur Deum, licèt peccatori pœnitenti condonet iram, id eſt culpam, non tamen ilico condonare omnem iram, id eſt pœ-

Duplex ira Dei. nam, vt volunt hæretici. Eſt enim duplex ira Dei: prima eſt odium, quo peccatorẽ odit, quaſi hoſtem ſuum, eique vult ſummum malum & perniciem, dum eum deſtinat gehennæ: hæc tollitur per pœnitentiam, qua peccatori reconciliatur, eumque in gratiam redit. Secunda ira eſt, qua eſt, qua pœnitentem licèt reconciliatum, non vult relinquere impunitum, ſed ob peccata præterita ei vult malum aliquod, putà caſtigationem; dum eum deſtinat morbo, fami, ſpolia- A tioni, captiuitati, &c. Hanc portat Michæas, & Sancti.

Dices: Per pœnitentiam tollitur omnis offenſa ex animo Dei, ita vt ampliùs peccatori non ſit offenſus; ſed ei peccatum planè condonet, eique omnino reconcilietur; ergo pariter tollitur omnis ira. Reſpondeo ad antecedens, duplex eſt offenſa, ſicut & ira. Prior offenſa vel offenſio, eſt ipſa inimicitia & hoſtilitas: hæc omnis tollitur per pœnitentiam. Poſterior offenſa eſt voluntas caſtigandi & puniendi aliqua pœna temporali voluptatem, quam percepit peccator in actu peccati. Hæc reſidet & remanet in animo Dei, donec peccator eam luat, vel Deus eam condonet; ſicut B Dauid condonauit offenſam priorem Abſaloni, dum eum, licèt fratricidam, in gratiam recepit, nõ tamen poſteriorem, nam dixit: *Faciem meam non videat*, 2. Reg. 14. 24. Ex parte ergo adhuc ei offenſus fuit, quia noluit eum videre. Ita Dauid ipſe portauit hanc iram & offenſam Dei: nam cùm correptus à Nathan de ſuo adulterio & homicidio pœniteret, diceretque, *Peccaui Domino*, illico ab eo audiuit: *Dominus quoque tranſtulit peccatũ tuum: non morieris. Verumtamen quoniam blaſphemare feciſti inimicos Domini propter verbum hoc filius, qui natus eſt tibi, morte morietur*, 2. Reg. 12. 13. Quocirca Dauid, licèt iam ſciret remiſſum ſibi eſſe peccatum quoad culpam, tamẽ adhuc iram, C id eſt vindictam, & pœnam Dei deprecatur dicens: *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me*, pſalm. 6. 1. *Miſerere mei Deus ſecundũ magnam miſericordiam tuam. Et ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum dele iniquitatẽ meam. Ampliùs laua me ab iniquitate mea*, pſalm. 50. 1. q. d. Lauiſti me abſtergendo culpam, ſed ampliùs laua abſtergendo omnem iram & pœ-

Probatur. nam. Porrò hanc Dei caſtigationem rectè dici iram, veréque procedere ex ira & animo irato Dei, hoc argumento demõſtrat Gregor. de Valentia tract. de Satisfactione contra hæret. cap. 3. Iraſci, inquit, vel eſſe infenſum alicui, eſt velle ei euenire aliquod malũ, atqui Deus vult vt pœni- D tenti, licèt ſibi reconciliato, hoc malum pœnæ tẽporalis obtingat, imò illud poſitiuè ei immittit & infligit, dum eum caſtigat: ergo hoc ipſo aliquo modo illi iraſcitur, éſtque adeo adhuc in Deo erga illum offenſa, pro qua debeat & poſſit compenſatio fieri. Vnde Syrus & Arabicus pro *iram*, vertunt *plagam Domini portabo*.

Moral. inſti pœnitentes portant iram Dei. Moral. Idipſum dicunt pœnitentes, cum à Deo morbo, paupertate, perſecutione, aliiſque ærumnis, ac præſertim tentatione illius concupiſcentiæ, cui olim conſenſerunt, recurrente, affliguntur: *Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei.* Tollam nolens grabatum meum, in quo volens iacui, & ambulabo. Ita S. Maria Ægyptiaca tot annis E paſſa eſt acres tentationes libidinis, quot in ea vixerat, putà ſeptemdecim. Ita S. Machabæi martyria ſua peccatis ſuis ex humilitate aſcribunt, 2. Machab. 7. Noui viros Religioſos, qui quoties aduerſi quid eis accidit, ſubito dicunt, Mea culpa, hæc meæ culpæ iuſta eſt pœna. Ita Mauricius ſemper; videns in conſpectu ſuo quinque filios necari à Phoca Imper. exclamabat: *Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum.* Reſtiterat enim olim S. Gregorio Pontifici in iuribus Eccleſiæ, ideóque hac pœna à Deo molectatus eſt, imò eandem ipſe expetiit, vt futuram & æternam redimeret; ita ex Theophane Baron. anno Domini 1602.

Ægrotis

Ægrotis hæc applicat S. Baſilius in Regulis fuſiùs explicatis, interrogat. 55. *Morbi*, inquit, *ſæpè peccatorum flagella ſunt, quibus nihil aliud agitur, niſi vt vitam in melius commutemus*, &c. *Quare qui eiuſmodi ſunt, hi, omiſſis medicorum auxiliis, inuectas ſibi acerbitates ferre ſilentio debent, quandocumque ſe peccaſſe animaduerterint; atque illum imitari, qui dixit: Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei; nec non vitæ ſuæ praua ſtudia emendare, & dignos pœnitentiæ fructus edere.*

Donec cauſam meam iudicet, & vindicet: licet enim ego iuſtè puniar reſpectu Dei, cui peccaui, tamen iniuſtè hæc patior à Chaldæis & Idumæis, quibus nihil nocui, quique nullum in me, meúmque excidium & direptionem ius habent. Chaldæi enim nullum iuſtum belli titulum habuerũt, quo iuſtè & licitè poſſent Iudæos inuadere & vaſtare. Porrò iudicabit & vindicabit cauſam meam Deus, cùm *educet me in lucem*, putà in libertatem è carcere Babylonio; nam tunc *videbo iuſtitiam eius*, iuſtam ſcilicet vindictam, qua par pari reddet Chaldæis, dum eos vaſtabit per Cyrum, ſicut ipſi nos vaſtarunt; atque Idumæis, dum eos à Chaldæis pariter in captiuitatem abductos, in ea relinquet, nec in patriam reducet, vti reducet me. Rurſum dum eos per Iudam alioſque Machabæos, mihi meæque legi ſubiugabit, 1. Machab.

Verſ. 10. 5.3. Tunc ergo *inimica mea*, id eſt hoſtilis Babylon; vel potiùs æmula & inuida Idumæa, *aſpiciet*, cum mœrore & pudore ſuas clades & ærumnas; *& operietur confuſione, quæ* mihi inſultans nunc *dicis ad me: Vbi eſt Dominus Deus tuus?* liberet te ab hoc excidio. Videbit enim meam libertatem & fœlicitatem ſub Cyro; vnde tunc rumpetur inuidia. Nam *oculi mei videbunt in eam.* q. d. Ego in alto Sionis & fœlicitatis culmine rurſum conſtituta, deſpiciam Idumæam humi iacentem, afflictam, & pene exanimem, dicamque: *Nunc erit in conculcationem vt lutum platearum.*] quæ me ſuperbè olim deſpexit, irriſit & afflixit. Nam paulò poſt cladem Hieroſolymæ conculcarunt Idumæam Chaldæi, & poſtea Machabæi.

Verſ. 11.] Dies, vt ædificentur maceriæ tuæ: in die illa longè fiet lex,

Verſ. 12.] In die illa & vſque ad te veniet de Aſſur, & vſque ad ciuitates munitas; & à ciuitatibus munitis vſque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte.

Verſ. 13.] Et terra erit in deſolationem propter habitatores ſuos, & propter fructum cogitationum eorum.

Verſ. 14.] Paſce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes ſolos in ſaltu, in medio Carmeli: paſcentur Baſan & Galaad iuxta dies antiquos.

Verſ. 15.] Secundùm dies egreſſionis tuæ de Terra Ægypti oſtendam ei mirabilia.

Verſ. 16. Videbunt gentes, & confundentur ſuper omni fortitudine ſua: ponent manum ſuper os, aures eorum ſurdæ erunt.

Verſ. 17.] Lingent puluerem ſicut ſerpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus ſuis: Dominum Deum noſtrum formidabunt, & timebunt te.

Verſ. 11. *Dies, vt ædificentur maceriæ tuæ.*] Primò Theodor. pergit hæc de Idumæa accipere; quaſi dicat, Veniet tibi, ô Edom, dies obſidionis Chaldæorum, quo macerias & murorum ruinas inſtaurabis, vt iis te tuearis, & Chaldæis reſiſtas: ſed fruſtra; nam muros vel diſiicient, vel tranſcendent Chaldæi, teque capient & diripiens.

Secundò, S. Hieron. vti præcedentia, ita & hæc accipit de Babylone. q. d. Veniet tibi, ô Babylon dies, quo te obſidebunt Cyrus & Darius, ac conſequẽter quo cogaris inſtaurare tuos muros. Sed fruſtra: nam capiet & vaſtabit te Cyrus: *In illa die longè fiet lex*. q. d. Deinceps non pones leges & iura Cyro & Perſis, ſed ab eis accipies.

Tertiò & germanè, cum eodem S. Hieron. Chaldæo, Remig. Rupert. Hugone, Clario, Ribera, & aliis hæc accipio de Ieruſalem, eiúſque reſtauratione per Eſdram & Nehemiã. q. d. Breui, ô Ieruſalẽ exciſa, & in Babylonem abducta, veniet tibi dies læta & fœlix, qua à Cyro laxata, & remiſſa in ſolum patrium, maceriam, id eſt ruinas, & parietes ędificiorum tuorum ex incendio reliquos reſtaures.

In die illa longè fiet lex.] Hoc eſt *iuſſio imperioſa*, vt vertit Theodotion & Symmach. Chaldæorum ſcilicet, qui tibi tyrannicè imperabant: quaſi dicat, Non eris ampliùs imperio, legibus & edictis Chaldæorum ſubiecta. Vnde Tigurina vertit, *dies eſt vt reficiantur ſepes tua*, ab hoſtibus dirutæ, *quo die decretum procul erit*; Pagninus verò, *die illa qua ædificabit Dominus macerias tuas, elongabitur tributum.* q. d. Non pendes ampliùs tributum quod Chaldæis pendere ſolebas.

Verſ. 12. *In die illa* (libertatis & reditus è Babylone in patriam) *& vſque ad te veniet de Aſſur*; ita legendum cum Roman. Hebræis & Græcis, non *ad te veniet Aſſur*, vti legunt multi. Senſus eſt, q. d. In die illa reſtaurationis tuæ, ô Ieruſalem, non tantùm liberaberis ab hoſte, eiúſque iugo, lege & imperio: ſed etiam captiui tui ſparſi per Aſſyriam, Mediam, Perſidem, &c. inde ad te redibunt, & alias ſuas Iudææ ciuitates munitas: quin & ex iis ſpargent ſe *vſque ad flumen* ſuum, ſcilicet Iordanem, ait S. Hiero. vel potiùs vſque ad Euphratem (Iordanis enim non fuit limes, ſed potiùs medium terræ ſanctæ: limes verò ei à Deo ſtatutus ad Orientem fuit Euphrates, Ioſue 1. verſ. 4. ita Chaldæus, & Vatabl.) & ab vno mari diffundes tuos ciues vſque ad mare alterum, puta à mari Galilæę, quod eſt Orientale, vſque ad mare Mediterraneum, quod eſt Occidentale: atque ab vno monte vſque ad alium, putà à monte Libano, qui terminus eſt Iudææ ad Septemtrionem, vſque ad mõtem Idumææ, qui terminus eſt eiuſdem ad Meridiem: ita Theodor. q. d. Spargeris, ô Ieruſalem, ô Synagoga, per totam tuam terram & ditionem olim tibi à Deo aſſignatam, quaquauerſum ad omnes eius mundi plagas. Notat enim hîc quatuor terminos & limites terræ ſanctæ Iudæis promiſſæ: eius enim terminus ab Oriente, eſt

mare

mare Galilææ, ſiue Tiberiadis: ad Occidentem, mare Mediterraneum: ad Septemtrionem, Libanus: ad Meridiem, montes Idumææ. *Ad montem de monte.*] Pro eo Hebr. eſt הר ההר *har hahar*, quod Pagnin. & Vatabl. vertunt, *vſque ad Hor montem.* Verùm Hor mons nuſquã ponitur terminus terræ ſanctæ, ac longè ab ea diſtat, ſitúſque eſt in Arabia. Rurſum Vatabl. hæc omnia accipit de Chaldæis, eorúmque victoria. q. d. Hæc afflictio Chaldæorum perueniet vſque ad terram ſanctam: ipſi enim vaſtabunt omnia ab Aſſyria vſque ad ciuitates munitas Ægypti, & vſque ad Iudæam eiuſque limites. Verum ad Hieroſolymæ reſtaurationem hæc ſpectare, patet ex verſ. 11. *Dies, vt ædificentur maceriæ tuæ*, ô Ieruſalem. Eadem enim cum illa eſt dies hæc, in qua ciues eius ab Aſſur profugos, ad Ieruſalem redituros prædicit. Idem patet ex verſ. 14. & ſeqq. Inſuper à Caſtro per *montem de monte* accipit mõtem mõtium, putà montem Sion, qui ſitus eſt in medio montium, eiſque eminet quaſi rex & princeps. Tertiò, aliqui Recentiores τὸ *ad montem de monte*, ſic exponunt, q.d. A monte Carmelo, vſque ad montem Libanum. Verùm nec Sion, nec Carmelus fuerunt limites terræ ſanctæ; ſed potiùs in medirullio eius ſiti ſunt. Quare prior ſenſus, quem initio aſſignaui, genuinus eſt. Quòd enim aliqui per Aſſur accipiunt Sennacherib, ſicque exponunt, q.d. Veniet tibi, ô Ieruſalem, dies obſidionis & vaſtationis Sennacherib, qui cõculcabit legem Dei, terrámque ſanctam; capiet enim omnes ciuitates Iudææ munitas; vnde tota terra erit in deſolationem: hic inquam, ſenſus minùs congruus eſt. Nam, vt alia taceam, de Sennacherib, eiúſque ſtrage iam pridem egit cap. 2. verſ. 13.

Verſ. 13. *Et terra erit in deſolationem; terra*, non Iudæa, ſed ei inimica & hoſtilis, è qua Iudæi liberati à Cyro redibunt læti & fœlices in Ieruſalem, eámque reſtaurabunt, q.d. Cùm Ieruſalem reſtaurabitur, tunc Babylon, quæ eam vaſtauit, deſolabitur à Cyro, *propter habitatores ſuos*, propter impios Chaldæos, qui populum Dei fidelem & pium afflixerunt, *& propter fructum cogitationum eorum.*] putà propter peruerſa eorum opera: hæc enim ſunt fructus & affectus cogitationum & machinationum prauarum. q. d. Babylon ob tyrannidem & ſcelera ſua vaſtabitur.

Verſ. 14. *Paſce populum tuum in virga tua.* Sunt hæc verba oratio Prophetæ, quibus Michæas Deum obſecrat, vt virga ſua paſtorali, id eſt prouidentia ſua paterna, ſuoq; ſceptro, quod dedit tribui Iuda, & Dauidis poſteris, vt cenſet Theodor, putà per Zorobabel, eiúſque poſteros paſcat regátq; Iudæos, qui ſunt Dei populos, hereditas & Eccleſia: *habitantes ſolos in ſaltu.*] id eſt, qui cùm ſoli & omni ope deſtituti, quaſi in ſaltu inter feras, ſcilicet inter Gentiles & idololatras Babylonios captiui tenentur; ita Vatabl. & Dionyſ. Aut, qui ſeparati à Gentibus ſoli te colunt, tecúmque quaſi cum ſuo paſtore verſantur, vti ſolæ ſunt oues in ſaltu cum ſuo paſtore: ita Theodor. & Clarius.

Alleg. S. Hieron. Haymo, Remig. Rupert Hugo & Arias, cenſent hæc eſſe verba Patris æterni ad Chriſtum Filium. q. d. Ego te, ô fili, iam incarnatum paſtorem meum conſtituo, iubeóque vt paſcas oues meas, putà fideles Chriſtianos baculo paſtorali, putà poteſtate Euangelica, quam ſummam tibi trado. Hinc Chriſtus abiens in cœ-

A lum, hanc poteſtatem totidem verbis in S. Petrum reſignauit, eúmque in hoc paſtorali officio vicarium conſtituit dicens: *Paſce oues meas*, Ioan. 21. 17.

In medio Carmeli.] Refer hæc verba, non ad *paſcentur*, quod ſequitur, nec ad *habitantes*, quod præcedit, ſed remotiùs ad *paſce*: ita Roman. q. d. Eia, Domine, redeant Iudæi ad Carmelum, ſuóſque agros & vrbes, ibique eos paſce, quaſi in Carmelo, id eſt largè & affluenter. Carmelus enim, vtpote mons fertilis, ob opima gregum paſcua, fertilitatis & abũdantiæ eſt ſymbolum. Aut efficaciùs, q. d. O Domine, paſce tuos Iudæos in Babylone, quaſi in horrido & ſpinoſo ſaltu con-

B ſtitutos: paſce, inquam, eos ibi ita ſecurè & largiter, ac ſi eſſent in Carmelo patrio, herbido & luxurianti: fac vt Babylon eis ſit Carmelus, ſicut feciſti, vt tribus pueris fornax Babylonia eſſet hortus roſulentus, imò paradiſus Daniel. 3. 50. Ita Deus S. Tiburtio Martyri prunas ardentes vertit in roſas: & S. Laurentio ignem in rorem & refrigerium: quin & S. Cæciliæ, S. Agneti, S. Luciæ, aliiſque S. Virginibus & Martyribus tormenta in gaudia, eculeos in epulas, cruces in delicias commutauit. Tanta eſt Dei noſtri vis & potentia, tanta bonitas, tanta dulcedo in ſuos fideles & filios. Priori ſenſui paulò magis fauet id quod ſequitur.

C *Paſcentur* (Iudæi, cùm eos è Babylone reduxeris in Iudæam) *Baſan & Galaad*, qui ſunt montes pingues, & pecorum diuites. *Baſan*, id eſt in Baſan. q. d. Sicut oues in Baſan & Galaad paſcũtur & pingueſcunt, ſic & Iudæi ibidem iiſdem ouibus omnique rerum copia à Deo paſcentur, *iuxta dies antiquos.*] id eſt, ſicut olim ſub Dauide & Salomone ibidem paſcebantur. Aut *paſcentur*, id eſt depaſcentur *Baſan & Galaad*, & cæteros fertiliſſimos Iudææ montes & agros, hoc eſt, pingues Iudææ fruges, prouentus & fructus colligent & comedent. Perſtat in metaphora paſtoris, ouium, & paſcuorum: Deum enim comparauit paſtori, Iudæos ouibus, Iudæam paſcuis

D Carmeli, Baſan & Galaad: hæc enim depaſcuntur oues.

Secundum dies egreſſionis tuæ de terra Ægypti. q. d. Sicut Iudæos ex Ægypto per tot plagas & portenta à Moſe edita miraculosè eduxi; ita pariter eorum poſteros ex Babylone per multa mira, imò miracula, educam. Nam Primò, conciliabo eis Cyrum & Darium idololatras, vt eos Babylone liberent. Secundò, in itinere & reditu eis adero, vt paruuli, feminæ, ſenes, & debiles, ſine noxa læti & alacres illud, licèt longum & moleſtum conficiant, vti confecerunt patres eorum in deſerto, cùm ex Ægypto pergerent in Chanaan. Tertiò, cùm in Iudæam appulerint, gentes vicinas hoſti- Verſ. 15.

E les & inuidas frænabo, ne eis nocere, néve fabricam Ieruſalem & templi impedire queant. Hæc enim ita contigiſſe patet 1. Eſdræ 4. & 5. & Baruch 5. ita Theodor. Lyran. & Vatabl.

Alleg. Chriſtus multò magis admiranda fecit, quàm Moſes vel Eſdras, in liberatione hominum è captiuitate diaboli: nam, vt taceam mira incarnationis, natiuitatis, prædicationis, transfigurationis, paſſionis, reſurrectionis, aſcenſionis, miſſionis Spiritus ſancti myſteria, & miracula ab eo dum viueret patrata; poſt mortem per paucos Apoſtolos abiectos & pauperes proſtrauit omnem potentiam & ſapientiam mundi, imò inferni & dæmonum, regéſque ac ſapientes, totúmque Alleg.

orbem

orbem ſuæ cruci ſalutiferæ ſubiecit. ita S. Hieron. Haymo, Albert. Rupert. & alij. Vnde ſequitur:

verſ. 16. *Videbunt Gentes, & confundentur ſuper omni fortitudine ſua.*] quia ſcilicet per eam non potuerunt nocere Hebræis, nec poſtea vincere Chriſtianos. Videbunt enim longè maiorem fortitudinem, & robur à Deo datum Hebræis, & Apoſtolis ac Chriſtianis, quo ipſi inuicti omnia vincent adeò, vt etiam per mortes & martyria ſuperent tyrannos, multóſque ex eis ad Chriſti fidem conuertant. Nam, vt ait Tertul. *Sanguis Martyrum eſt ſemen Chriſtianorum.* Et, vt ait S. Gregor. *Grana ſingula, dum cadunt, multiplicata reſurgunt.* Et, vt S. Leo ſerm. de S. Petro & Paulo: *Eccleſia perſecutionibus non minuitur, ſed augetur.* Sic & cuiuſque in ea fidelis *creſcit aduerſis agitata virtus*, quæ alioqui ſine aduerſario marceſcit.

Eccleſia perſecutione creſcit.

Ponent manum ſuper os.] q. d. Præ confuſione, conſternatione & admiratione tantorum mirabilium, obmuteſcent & obſtupaſcent vt mutire non audeant.

Aures eorum ſurdæ erunt.] q. d. Pari modo obſurdeſcent, vt quaſi attoniti perdant vſum oris & aurium, vt nec loqui nec audire queant. Secundò, quaſi præ inuidia & dolore obturabunt aures, ne audiant hæc mirabilia, proſperóſque ſucceſſus Hebræorum in Ieruſalem, & poſtea Chriſtianorum in lege Euangelica: hæc enim cruciabunt Gentes idololatras, & inuidas, eruntque quaſi ſudes in oculis, & quaſi tonitru in auribus eorum.

verſ. 17. *Lingent puluerem ſicut ſerpentes.*] Eſt catachreſis, ſignificans ſummam ſubiectionem Gentium ſub victoribus Iudæis, qualis eis contigit ſub Iuda, Ionatha, & poſteris eorum, vt patet ex libris Machab. q. d. Adeò Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, aliæque vicinæ gentes olim hoſtiles percellentur metu Iudæ, Ionathæ & Iudæorum, vt coram eis ſupplices ſe in terram proſternant & more Gentium fronte humum feriant, itáque ore terram tangere & lambere videantur. Idem alleg. verius fuit in Chriſto & Apoſtolis: de his enim ait Pſaltes pſal. 71. 9. *Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent.* Et Iſaias c. 49. 23. *Vultu in terram demiſſo adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.* Vide ibi dicta. ita S. Hieron. Sic nauis dicitur oram lambere vel lingere, cùm iuxta littus nauigat; fluuius lambere terram, quam alluit; & flamma lambere ea quæ attingit vel afflat. Sic Virgil. 2. Æneid. Viſa eſt, inquit, *Iuli*

Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.

Alludit ad ſerpentes, qui propriè terram lingunt & comedunt, iuxta illud Geneſ. 3. *Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ.*

Velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus ſuis.] Aliqui legunt *proturbabuntur.* ita Haymo, Remig. & veteres codices; quod aliqui ſic explicant, q. d. Sicut nonnullæ terræ, vti Melitenſis, ex benedictione S. Pauli, Hibernica, ex benedictione S. Patricij; Ebuſitana in Balearibus, teſte Solino Polybiſt. cap. 26. & terra ſigillata, qua vulgò Medici vtuntur, non patitur venena, nec ſerpentes; ſed eos fugat ac propulſat: ita Iudæi è Babylone redeuntes in Iudæam, propulſabunt Gentes, quæ eam occupauerant, cogéntque eas ſibi ſuum locum & terram cedere. Verùm legendum cum Romanis *perturbabuntur*, id eſt, ſacro quodam horrore & reuerentia, tam Dei, quàm populi eius fidelis, putà Iudæorum, & alleg. Apoſtolorum & Chriſtianorum, percellentur. Hebr. enim eſt יִרְגְּזוּ *yirgezu*, id eſt, *contremiſcent.* Vnde Septuag. vertunt, *turbabuntur in concluſionibus ſuis*; Chald. *commouebuntur de ædibus ſuis*; Tigurina & Vatabl. *contremiſcent in clauſuris ſuis*, id eſt in vrbibus in quibus clauſi erunt præ timore, q. d. Sicut ſerpentes & reptilia ad hominis aſpectum expaueſcunt, ac pauida ſe in ſua antra & cauernas abdunt: ita Gentes expaueſcent & venerabuntur Iudæos Babylone redeuntes, & allegor. multóque magis Apoſtolos ſanctóſque Chriſtianos. Vnde ſequitur: *Dominum Deum noſtrum formidabunt.* Addit Sanchez alludi ad ceruos, qui halitu ſuo ſerpentes è cauernis extrahunt. *Elephantorum anima ſerpentes extrahit, ceruorum item vrit*, ait Plin. lib. 11. c. 53. vnde & ceruus dicitur ἔλαφος ἀπὸ τοῦ ἑλκεῖν ὄφεις, id eſt, ab extrahendo ſerpentes. q. d. Tam facilè Machabæi ſuos hoſtes è latibulis extrahent, quàm facilè cerui ſolo anhelitu è cauernis educunt ſerpentes. Alleg. id verius de Apoſtolis, gentes barbaras è ſuis antris ſuáque barbarie ad humanitatem ſanctitatémque conuertentibus.

Dominum Deum noſtrum formidabunt. Ita legendum cum Romanis, Hebr. & Septuag. non *deſiderabunt*, vti legunt Plantin. & alia pleráque Biblia. Hebr. eſt, *ante Dominum Deum noſtrum pauebunt*, ita Tigurina; vel, vt Pagnin. *à Domino Deo noſtro formidabunt.* Hic metus & formido ſignum eſt tum pauoris, tum reuerentiæ. In Scriptura enim metus Dei, idem eſt quod reuerentia Dei, & timere Deum, idem eſt quod reuereri Deum. Alludit ad Chaldæos, Perſas, aliáſque gentes ad Iudaiſmum conuerſas ſub Cyro, 1. Eſdræ 6. 21. & ſub Eſther cap. 8. 17.

Et timebunt te.] ô Iſrael, ô popule fidelis, ô Eccleſia.

18. Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? non immittet vltrà furorem ſuum, quoniam volens miſericordiam eſt.

19. Reuertetur, & miſerebitur noſtri: ponet iniquitates noſtras, & proijciet in profundũ maris omnia peccata noſtra.

20. Dabis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham: quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.

Quis Deus ſimilis tui?] Sunt verba, non gentium perculſarum, & formidantium Deum Iſrael, ſed Prophetæ, qui ex tanta Dei in populum ſuum clementia & liberalitate, qua Iudæos Babylone liberatos ſoſpitauit & prouexit, in doxologiam Deique laudem gratulabundus erumpit. ita Theodor. Lyran. & Vatabl. Ac ſimul Alleg. vaticinatur de Chriſto, Chriſtique redemptione. Vnde Chald. v. 19. vertit, *reuertetur verbum eius vt miſereatur noſtri.* q. d. Verbum Dei incarnabitur, itáque ad nos reuertetur, vt nos redimat. ita S. Hiero. Remig. Rupert. Hugo, & alij plerique hoc de Chriſto exponunt. Chriſtus enim eſt, qui aufert iniquitates noſtras, & proijcit in profundum maris omnia peccata noſtra: nimirum ipſe eſt veritas Iacob, & miſericordia Abrahæ promiſſa. verſ. 18.

Qui aufers iniquitatem, & tranſis; id eſt prætereſ

tis diſſimules, condones; Septuag. *tranſcendis*; Chald. *miſſa facis*; Vatab. *obliuiſceris & ſub pedibus ponis* (hebt. enim eſt, *tranſis ſuper peccatum*, ſcil. illud calcando, delendo & obterendo) *Peccatum reliquiarum hereditatis tuæ.*] id eſt peccatum Iſraelis, ſiue populi è captiuitate relicti & reliqui. Per peccatum, tum culpam intellige: multi enim Iudæorum, malo captiuitatis afflicti, reſipuerunt, & pœnitentiam egerunt cum Daniele cap. 9. tum pœnam culpæ, puta captiuitatem Babylonicam. Hanc enim abſtulit Deus, dum Iudæos in libertatem aſſeruit.

Non immittet vltra furorem ſuum.] Qualem immiſit per Chaldæos: ſupple, niſi Iudæi ad ſua ſcelera redierint, vti de facto redierunt: quocirca maiorem furorem in eos immiſit, dum eos per Titum & Romanos planè cecidit & deleuit. Quocirca hæc allegoricè veriora ſunt in Chriſto & Chriſtianis.

vers. 19. *Deponet* (hebt. יִכְבּוֹשׁ *ijchbos*, id eſt ſubiugabit, ſub pedibus ponet, conculcabit) *iniquitates noſtras.*] ita Vatabl. Septuag. *ſubmerget*; Chald. *ſubyciet iniquitates noſtras ſua miſericordia.* Hæc enim quaſi longè maior, peccatis omnibus dominatur, eáque dominando condonat & abolet.

Et proyciet in profundum maris omnia peccata noſtra.] Eſt catachreſis, q. d. Faciet Deus vt omnino aboleatur peccatum, nec ampliùs ſit, vel exſtet. Sic enim aboletur, quod in fundum maris demergitur. Vnde illud Horat. lib. 1. Carm. 1.

Siue flamma, ſeu mari libet Adriano.

Mos quoque fuit Iudæis, vt quæcumque abominanda eſſent, dira nefaſtáque in mare ſalſum, quod proximum erat, puta in locum Aſphaltitem, demergerent. ita ex Rabbinis in Miſnaioth Arias. Sic Indi peccata ſua ſcripto exarata, vel alio ſymbolo expreſſa in flumen iactant, vt illud ea deferat ad mare, vbi æterna premantur obliuione. Teſtis eſt noſter Acoſta lib. 5 de Nouo orbe cap. 25. Propriè verò Propheta alludit ad demerſionem Pharaonis in mare rubrum, quæ fuit typus baptiſmi ſanguine Chriſti rubricati, quo merguntur Ægyptij, id eſt peccata. Vnde alleg. Theodor. & Rupert. per *profundum maris* accipiunt hîc baptiſmum. q. d. Mergam peccata veſtre in baptiſmo, ſicut Pharaonem cum ſuis merſi in mari. ita quoque explicat S. Baſil homil. 1. in Pſal. 28 Vnde S. Auguſt conc. 1. in Pſal. 113. docet *ſicut Ægyptios in mari rubro, ita delicta noſtra in baptiſmo eſſe demerſa & extincta.* Quod Nota contra Hæreticos noſtros, qui putant peccata baptiſmo tantùm tegi & occultari per iuſtitiã Chriſti nobis imputatam, quaſi per pallium; ſed re ipſa manere & viuere in anima per concupiſcentiam illi inhærentem. Contrarium enim ait hîc Propheta, & contrarium accidit Pharaoni & Ægyptijs: ipſi enim aquis maris, non tecti & occultati, ſed occiſi & extincti fuerunt: ergo ſimili modo in Baptiſmo, & alijs Sacramentis, peccata non abſconduntur, ſed verè delentur & extinguuntur.

vers. 20. *Dabis veritatem Iacob* (hebr. *leiaacob*, id eſt *Iacobo*) *miſericordiam* (Arabicus *gratiam*) *Abraham* (hebr *leabraham*, id eſt, *Abrahamo*, ita & Syrus) præſtando ſcilicet ea, *quæ iuraſti patribus noſtris*, Abrahamo, Iſaaco, Iacobo, Moſi, Dauidi, &c. *à diebus antiquis.*] q. d. Verè & fideliter implebis in Iacobo, id eſt in Iacobi poſteris, puta Iudæis, ea quæ miſericorditer Abrahæ, Iacobo, aliíſque patribus promiſiſti, tum de Iudæorum cura, protectione & liberatione è captiuitate, v.g. Ba-

A bylonica, tum maximè de Chriſto ex eorum ſemine naſcituro; quòd ſcilicet ille nos à peccatis maliſque omnibus liberaret, omníque gratia, ſalute, felicitate & gloria ſempiterna donaret. Hæc enim eſt promiſſio facta Abrahæ Gen. 22. 18. vbi dicitur: *Benedicentur in ſemine tuo*, puta in Chriſto ex te naſcituro, vti explicat Apoſt. Galat. 3. 16. *omnes gentes*, indéque dictus eſt Abraham, quaſi אב רב המון *ab rab hamon*, id eſt pater magnæ multitudinis, puta pater multarum gentium, quæ ſcilicet fidem Abrahæ imitantur, credúntque in Chriſtum, Abrahæ filium. Nota. Promiſſionem Dei vocat *miſericordiam*; quia gratis, & ex mera miſericordia Deus bona iam dicta promi-
B ſit Abrahæ; & quia Gentes, non ex merito, ſed ex miſericordia eadem, puta gratiam, iuſtitiam & ſalutem Chriſti participant. Eandem vocat *veritatem*, id eſt fidelitatem; quia fideliſſimè à Deo erat adimplenda, vti iam adimpleta eſt. ita S. Hiero. Theodor. Remig. Rupert. Lyran. Sed cur *miſericordiam* tribuit Abrahæ, *veritatem* Iacob? Reſp. Primò, ſubtiliter S. Hieron. & Hebræi, quia prima promiſſio Dei facta Abrahæ, fuit non ex eius merito, nec ex debito, ſed ex miſericordia; poſita autem hac promiſſione, facta eſt veritas, id eſt ex fidelitate debita. Quod ergo erat gratia Abrahamo, factum eſt veritas, ſiue fides, & debitum nepoti eius, puta Iacobo & Iacobæis. Itaque promiſſa Dei, maximè Chriſtus eſt miſericordia Dei;

Abrahæ dat miſericordiam, Iacobo veritatem. Cur? Reſp. 1.

C quia à Deo miſericorditer promiſſus eſt & datus nobis. Idem quoque eſt veritas; quia in eo fideliter impleuit Deus omnia, deditque bona cuncta, quæ promiſit. Hoc eſt quod de eo eiúſque aduentus cauſa canit Zacharias Lucæ 1. 72. *Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris, & memorari teſtamenti* (promiſſionis & pacti) *ſui ſancti*; quod teſtamentum eſt magnum illud *iuſiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum daturum ſe nobis.* in Chriſto enim omnes promiſſiones, & magnificæ pollicitationes Patriarchis & Prophetis factæ, finiuntur & adimplentur. Meminit Abrahæ & Iacob, non Iſaac; tum quia Iſaac medius inter Abraham & Iacob, in ijs includitur & ſubintelligitur; tum quia clariores promiſſiones factæ ſunt Abrahæ & Iacob, quàm Iſaa-
D co; tum denique quia promiſſiones factæ Iſaaco, in ſolum Iacobum omnéſque eius poſteros deſcenderunt: ab ijs enim excluſus fuit Eſau, alter, iſque primogenitus Iſaaci filius.

Secundò, ſolidiùs & veriùs, Iacobo tribuit *veritatem*, Abrahæ *miſericordiam*; quia per Iacob intelligit poſteros eius, qui ab eo quaſi proximo parente Iacobæi & Iſraelitæ, imò Iacob & Iſrael (Iacob enim alio nomine dictus eſt Iſrael) proprio nomine ſunt appellati. Atque hac de cauſa Iacobum præponit Abrahæ, quia per Iacob intelligit poſteros eius; hi enim propriè ab eo dicti ſunt Iacobæi & Iſraelitæ, non ab Abraham auo Abrahæ. Nam hæ promiſſiones exhibitæ & com- 2.
E pletæ ſunt, non in ipſo Iacobo: ſed diu pòſt in poſteris eius. ita Theodor. Albert. Vatabl. & à Caſtro. Senſus ergo eſt, q. d. Dabis veritatem, id eſt fideliter implebis in Iacob, id eſt in Iacobæis, ea, quæ miſericorditer primitus Abrahæ Patriarchæ & auo eorum promiſiſti, maximè de Chriſto, Chriſtique redemptione & ſalute.

Myſticè, Iacob refert & repræſentat Iudæos, quaſi proprius eorũ parens, quibus propriè Deus fecit hæc promiſſa de Chriſto: vnde eis tribuitur veritas, id eſt fidelitas promiſſionem. Abra-

ham

ham repræſentat Gentes, inde enim dictus eſt Abraham, q. d. Pater multarum gentium: Gentes autem ex gratia admiſſæ & aſcitæ ſunt ad hęc promiſſa Chriſti: vnde eis tribuitur eorumdem miſericordia, iuxta illud Pauli Rom. 15. 8. *Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis*, id eſt circunciſorum, putà Iudæorum, *propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones patrum; Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum.* ita S. Hieronym. Haymo, Remig & Rupert.

Mor. ſummum Dei donum eſt remiſſio peccatorũ.

Moral. diſce hìc quantum beneficium ſit peccatorum remiſſio, quantáſque pro eo Deo gratias agere debeamus. Sicut enim ſummum malorum omnium eſt peccatum, ita ſummum bonorum omnium eſt eius remiſſio. Peccatum enim grauiſſimè offendit immẽſam illam maieſtatem, bonitatem & ſanctitatem diuinam, éſtque quaſi quoddam deicidiũ, imò verè & propriè fuit Chriſticidium; nullo enim pretio, niſi ſanguine & morte Chriſti, elui & expiari potuit. de quo plura dixi Ierem. 2. initio capitis. Adde, hæc remiſſio non fit niſi per gratiam Dei animæ infuſam, per quam ſimus filij & heredes Dei, adeóque vt ait S. Petrus epiſt. 2. c. 1. 4. conſortes diuinæ naturæ. Hoc eſt quod ait Michæas: *Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem?* &c. Maius enim opus Dei eſt iuſtificatio impij, quàm creatio cęli & terræ, vti ex S. Auguſt. demonſtrat D. Thom. 1. 2. q. 113. a. 9. Potiò Deus non tantùm peccatum, quod eſt quaſi hoſtis pernicioſiſſimus animam inuadens & occupans, ab ea aufert & expellit; ſed & ab ea ita elõgat, vt illud in profundũ maris proijciat, vt ait hìc Propheta: imò in die iudicij proijciet illud cum omnibus peccatoribus in abyſſum inferni. Hæc eſt veritas Iacobo, & miſericordia Abrahæ promiſſa, de qua Zacharias Luc. 1. 77. *Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remiſſionem peccatorum eorum: per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos, oriens ex alto, Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.* Et v. 74. *Vt ſine timore, de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.* Quocirca omnes Sancti pœnitentes mirè hoc Dei beneficium

A in ſe celebrarunt. S. Petrus quotidie audiens galli cantum, memor ſuæ negationis Chriſti, reſoluebatur in lachrymas; ideóque totum ſe eius prædicationi, amori & obſequio, vſque ad mortem crucis deuouit. Vnd epiſt. 1. c. 2. 9. de hac gratia exultans & Gentilibus congratulans: *Vos, autem genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, vt virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen ſuum. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti.* S. Paulus ita ſuam

B conuerſionem admiratur, itáque de ea ſibi gratulatur, vt in has voces erumpat: *Fidelis ſermo, & omni acceptione dignus, quòd Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere, quorum primus ego ſum: ſed ideo miſericordiam conſecutus ſum, vt in me primò oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri ſunt illi in vitam æternam. Regi autem ſæculorum, immortali, inuiſibili, ſoli Deo honor & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen* Lege totum c. 1. ad Epheſ. in quo hoc beneficium remiſſionis obſtupeſcit,

D & profundis ſenſibus verbiſque eructat. S. Magdalena de remiſſione accepta à Chriſto certa, totam vitam in eremo, in lachrymis, gratiarum actione, amore & contemplatione tranſegit, vſurpans illud Cant. 1. 12. *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur: fulcite me floribus, ſtipate me malis; quia amore langueo.* S. Maria Ægyptiaca pœnitens ſimili modo 47. annos in ſolitudine conſumpſit, iugiter habens illud in mente: *Miſericordias Domini in æternum cantabo. Miſericordiæ Domini quia non ſumus conſumpti: Trahe me poſt te: curremus in odorem vn-*

D *guentorum tuorum. Inueni quem diligit anima mea, tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.* Hoſee imitentur, qui aliquando peccarunt, præſertim mortaliter & grauiter; idcóque Deo in humilitate, pœnitentia, gratiarum actione, amore & feruore, præſertim vt animas proximorum è peccati abyſſo extrahant, Deóque pro compenſatione offerant, tota vita læti alacréſque deſeruiant.

INDEX
LOCORVM S. SCRIPTVRAE, QVÆ IN HOC PRIORE COMMENTARIORVM TOMO
explicantur, vel obiter elucidantur.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam, littera addita litteras intercolumnares denotant.

EX GENESI.

Cap. 4. CVM operatus fueris eam non dabit tibi fructus ſuos. pag. 22. b. 1
4. Septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech verò ſeptuagies ſepties. 59. c. 1
4. Poſuit mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quē occidit Cain. 22. a. 1
12. Benedicam tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli, & velut arenam, quæ eſt in littore maris. 64. c. 1
19. Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggrauatum eſt nimis. 359. b. 1
19. Pluit Dominus à Domino ſulphur & ignem ſuper Sodomam. 279. c. 2
22. Die autem tertia eleuatis in cœlum oculis vidit locum procul, &c. 117. d. 2
41. Creſcere me fecit Deus in terra paupertatis meæ. 422. d. 2
49. Catulus Leonis Iuda. Ad prædam fili mi aſcendiſti: requieſcens accubuiſti vt leo. 114. 4. 2

EX EXODO.

Cap. 12. Aſſumet vicinum iuxta numerum animarum, quæ ſufficere poſſunt ad eſum agni. 161. b. 2
14. Nolite timere: ſtate & videte magnalia Domini quæ facturus eſt hodie: Dominus pugnabit pro nobis, & vos tacebitis. 83. b. 2
15. Cantemus Domino: glorioſè enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem proiecit in mare. 83. d. 2
16. Colligat vnuſquiſque ex eo quantum ſufficit ad veſcendum. 161. b. 2
21. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ morte morietur. 261. d. 1
32. Aut dimitte eis hanc noxam, aut ſi non facis, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti. 384. c. 1
32. Sedit populus manducare, & bibere, & ſurrexerunt ludere. 312. b. 1

EX NVMERIS.

Cap. 11. Quis dabit nobis carnes ad veſcendum? Recordamur piſcium quos comedebamus in Ægypto: in mentem nobis veniunt cucumeres & pepones. 135. c. 2
12. Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum. 228. b. 1
24. Quam pulchra tabernacula tua Iacob, tentoria tua Iſrael, vt valles nemoroſæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, &c. 339. c. 2

EX DEVTERONOMIO.

Cap. 8. Veſtimentum tuum quo operiebaris, nequaquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus: en quadrageſimus annus eſt. 440 a. 1
23. Non offeres mercedem proſtibuli, nec pretium carnis in domo Domini Dei tui, quia abominatio eſt vtrumque apud Dominum Deum tuum. 191. b. 2
27. Maledictus qui peruertit iudicium aduenæ, & pupilli, & viduæ. 263. a. 1
28. Ne forte ſit inter vos vir aut mulier, familia aut tribus, cuius cor auerſum eſt hodie à Domino, &c. 156. b. 1
30. Conſidera quod hodie propoſuerim in conſpectu tuo vitam, & bonum, & è contrario mortem & malum, &c. 173. b. 2
32. Concreſcat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina. ibid.
32. Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit. 97. d. 1
32. Deum qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui 144. b. 2
32. Vua eorum vua fellis, & botri amariſſimi. Fel

draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile. 285.c.1
32. Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia. Vtinam ſapereot, & intelligerent, ac nouiſſima prouiderent. 202.a.2
33. Cornua rhinocerotis cornua illius: in illis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ. 305.c.1

EX LIBRO IOSVE.

Cap. 6. Muri funditus corruent, ingredientúrque ſinguli per locum contra qoem ſteteront. 276.a.1
17. Ceciderunt funiculi Manaſſe decem, *&c.* Dediſti mihi poſſeſſionem ſortis & funiculi vnius. 316.b.2

EN LIBRO IVDICVM.

Cap. 6. Vlciſcatur ſe de eo Baal, qui ſuffodit aram eius. 114.c.1

EX LIBRO RVTH.

Cap. 1. Ne vocetis me Noëmi (id eſt, pulchram) ſed vocate me Mara (id eſt, amara) quia amaritudine valde repleuit me omnipotens. 394.d.1

EX LIBRO I. REGVM.

Cap. 4. Tranſlata eſt gloria de Iſraël, quia capta eſt erca Dei. 398.b.2
6. Impij in tenebris conticeſcent. 289.a.2
10 Cum ingreſſus fueris ibi vrbem, obuium habebis gregem Propbetarum, *&c.* 12.c.2
14. Erat bellum potens aduerſus Philiſthæos omnibus diebus Saul. 168.c.2
30. Et non euaſit ex eie quiſquam, niſi, *&c.* 22.b.1

EX LIBRO II. REGVM.

Cap. 1. Inclyti, Iſrael ſuper montes tuos interfecti ſunt: quomodo eeciderunt fortes? Moontes Gelboë. *&c.* 19.c.1
5. Diuiſit Dominus inimicos meos coram me, ſicut diuiduntur aquæ. 99.b.2
7. Reuelaſti aurem ſerui tui dicens: Domum ædificabo tibi: propterea inuenit ſeruus tuus cor ſuum, vt oraret. 100.a.1
8. Tulit Dauid frænum tributi de manu Philiſthijm. 17.d.1
14. Omnes morimur, & ſicut aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur. 388.e.2
16. Nequaquam: quia illius ero, quem elegit Dominus. 22.a.1
24. Melius eſt vt incidā in manus Domini (multæ enim miſericordiæ eius ſunt) quam in manus hominum. 385.d.2

EX LIBRO III. REGVM.

Cap. 2. Amouebis ſanguinem innocentem qui effuſus eſt à Ioab, à me, & à domo patris mei. 243.a.1
2. Vidit Dominus qui firmauit me, & collocauit me ſuper ſolium Dauid patris mei. 135.c.1
11. Scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus. 159.d.1
20. De manu tua, erit anima tua pro anima eius, & populus tuus pro populo eius. 245.c.2
22. Aſcende, & vade proſperè, & tradet eam Dominus in manu regis. 21.b.1

EX LIB. IV. REGVM.

Cap. 8. Vade, dic ei: Sanaberis. porro oſtendit mihi Dominus quia morte morietur. 20.c.2
8. Scio quæ facturus ſis filijs Iſrael mala: ciuitates eorum munitas igne ſuccendes, *&c.* 253.a.2
14. Ipſe reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath vſque ad mare ſolitudinis. 306.c.2
14. Vidit Dominus afflictionem Iſrael amaram nimis, & quod conſumpti eſſent vſque ad clauſos carcere & extremos, *&c.* 279.d.1

EX LIB. I. PARALIPOMENON.

Cap. 4. Qui ſtare fecit Solem, viríque mendacij, & Securus, & Incendens. 17.c.1

EX LIB. II. PARALIPOMENON.

Cap. 15. Tranſibunt multi dies in Iſraël abſque Deo vero, & abſque ſacerdote, doctore, & abſque lege. 91.a.2
20. Nolite timere, ne paueatis hanc multitudinem: non eſt enim veſtra pugna, ſed Dei: oon erius vos, *&c.* 83.a.2

EX LIB. I. ESDRÆ.

Cap. 2. Pacati eſtote ed præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite vmbram ſæculi, *&c.* 4,0.c.2
4. Et tu veniſti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata eſt Iodæa à Chaldæis. 341.a.1

EX TOBIA.

Cap. 4. Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum, & caue ne aliquādo peccato conſentias, & prętermittas præcepta Domini Dei noſtri. 445.d.1
13. Per vicos eius alleluia cantabitur. 244.d.1

EX LIBRO IVDITH.

Cap. 8. Nec excelſi gigantes oppoſuerunt ſe illi; ſed Iudith, filia Merari in ſpecie faciei ſuæ diſſoluit eum. 23.a.2
16. Nec filij Titan percuſſerunt eum. 23.d.1

EX LIB. IOB.

Cap. 1. Sit nomen Domini benedictum. 21.b.2
2. Benedic Deo, & morere. 30.b.2
2. Exclamantes plorauerunt, ſciſſíſque veſtibus ſparſerunt puluerem ſuper caput ſuum in cœlum. Et ſederunt cum eo in terra ſeptem diebus & ſeptem noctibus. 394.a.1
3. Pereat dies in qua natus ſom, *&c.* 21.a.2
4. Qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, conſumentur velut à tinea. 315.d.2
9. Qui præcipit Soli, & non oritur. 28.c.2. Et qui commo-

commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur. 28.c.1.&241.a.1
9. Verebar omnia opera mea, ſciens quod non parceres delinquenti.
9. Dica mel pertranſierunt quaſi naues poma portantes. 318.a.1
11. Cum te conſumptum putaueris, orieris vt Lucifer. 120.c.1
11. Quaſi meridianus fulgor conſurget tibi ad veſperam, &c. 25.b.2
12. Ad me dictum eſt verbum abſconditum, & quaſi furtiue ſuſcepit auris mea venas ſuſurri eius. 78.d.1
13. Etiamſi occiderit me, in ipſo ſperabo. 83.b.2
19. Et rurſum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum Saluatorem meum. 373.d.2
20. Diuitias quas deuorauit, euomet, & de ventre illius extrahet eas Deus. 448.a.1
20. Si aſcenderit vſque ad cœlum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur. 344.b.2
24. Agrum non ſuum demetunt &, vineam eius quem vi oppreſſerunt, vindemiant. 263.c.2
24. Eleuati ſunt ad modicum, & non ſubſiſtẽt, & humiliabuntur ſicut omnia, & auferentur. 298.c.1
24. Subuerterunt pauperum viam, & oppreſſerunt pariter manſuetos terræ. 262.d.2
26. Cum vix paruam ſtillam ſermonis eius audierimus, quis poterit tonitruũ magnitudinis illius intueri? 316.a.1
29. In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies. 176.d.1
31. Si vidi Solem cum fulgeret, & oſculatus ſum manum meam, &c. 187.a.2
38. Cum ponerem nubem veſtimentum eius, & caligine illud quaſi pannis infantiæ obuoluerem? 282.a.1
39. Eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum ſuum: in petris manet, & in præruptis ſilicibus commoratur. 344.b.1
41. Quaſi ſtipulam æſtimabit malleum, & deridebit vibrantem haſtam. 287.d.2
vlt. Et vocauit nomen vnius Diem, & nomen ſecundæ Caſſiam, & nomen tertiæ Cornuſtibij. 17.a.2

EX PSALMIS.

Cap. 2. Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius, prædicans præceptum eius. 416.c.1
5. Domine, vt ſcuto bonæ voluntatis tuæ coronaſti nos. 373.c.1
8. Domine Dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra. 231.a.2
10. Inſidiatur in abſcondito quaſi leo in ſpelunca ſua: inſidiatur vt rapiat pauperem: In laqueo ſuo humiliabit eum, inclinabit ſe, & cadet cum dominatus fuerit pauperum. 317.d.2
12. Vſquequo Domine obliuiſceris mei in finem? 61.c.1
12. Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiã in morte; ne quando dicat inimicus meus: Præualui aduerſus eum. 25.a.2
13. Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus. 94.c.2
13. Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt in ſtudijs ſuis. 401.c.1
15. Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſteà accelerauerunt. 115.a.2
15. Non derelinques animam meam in inferno. 7.c.1
15. Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem. 118.b.2
17. Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine: Deus meus illumina tenebras meas. 25.a.2
17. Commota eſt, & contremuit terra: fundamẽta montium conturbata ſunt, & cõmota ſunt, quoniam iratus eſt eis. 331.c.1
17. Aſcendit ſuper Cherubim, & volauit ſuper pennas ventorum. 280.c.2
21. Foderunt manus meas, & pedes meos. Dederunt in eſcam meam fel, &c. 7.d.1
21. Factum eſt cor meum tanquam cera liqueſcens. 389.b.1
22. Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala: quoniam tu mecum es. 375.d.1.
22. Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuæ ibi me collocauit. 355.c.2
22. Paraſti in conſpectu meo menſam, aduerſus eos, qui tribulant me: impinguaſti in oleo caput meum. 300.c.1
24. Vias tuas Domine demonſtra mihi, & ſemitas tuas edoce me. Dirige me in veritate, &c. 401.d.1
26. Dominus illuminatio mea, & ſalus mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo. 454.c.1
26. Legem pone mihi Domine in via tua, & dirige me in ſemitam rectam, propter inimicos meos. 401.d.1
33. Accedite ad eum & illuminamini. 25.a.2
35. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. 242.b.2
36. Vidi impium ſuperexaltatum, & eleuatum ſicut cedros Libani: Et tranſiui, & ecce non erat, & quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius. 298.c.1
37. Sagittæ tuæ infixæ ſunt mihi, & confirmaſti ſuper me manum tuam. 116.d.1
38. Nunquid coniũgere valebis micantes ſtellas Pleiadas, aut gyrum Arcturi poteris diſſipare? 186.a.2
43. In te inimicos noſtros ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis. 305.d.1
44. Speciosus forma præ filijs hominum: diffuſa eſt gratia in labijs tuis. 355.c.1
46. Iubilate Deo in voce exultationis, pſallite Deo noſtro, pſallite, pſallite regi noſtro, &c. 291.d.2
49. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo? 122.c.1
49. Ignis in conſpectu eius exardeſcet; & in circuitu eius tempeſtas valida. 310.c.1
49. Inuoca me in die tribulationis, eruam te, & honorificabis me. 231.b.2
50. Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem vtique: holocauſtis non delectaberis. 122.c.1. Sacrificium Deo Spiritus contribulatus. 122.d.1
50. Auerte faciem tuam à peccatis meis. 252.c.2
59. Quis deducet me in ciuitatem munitã? Quis deducet me vſque in Idumæam? Nonne tu Deus? 337.d.2
61. Veruntamen vani filij hominum, mendaces

ſilij hominum in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum. 397.c.a.

63. Miſerationum Domini recordabor. 61.a.t

64. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. 338.b.1

66. Deus miſereatur noſtri & benedicat nobis: illuminet vultum ſuum ſuper nos. 25.a.a

66. Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, lachrymis meis ſtratum meum rigabo. 393.c.a

66. Dominus illuminet vultum ſuum ſuper nos. 319.d.1

67. Exurgat Deus, & diſſipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt à facie eius. 360.a.a

67. Aſcendiſti in altum, &c. accepiſti dona in hominibus. 197.b.a

68. Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributiones & in ſcandalum. 69.e.1

75. Nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis. 184.a.a

75. Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis. 25.a.a

76. Memor fui Dei, & delectatus ſum. 61.b.a

76. Cogitaui dies antiquos, & annos æternos in mente habui. 430.c.a

76. Illuxerunt coruſcationes tuæ orbi terræ. 25.c.1

78. Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum ſanctum tuum, poſuerunt Ieruſalem in pomorum cuſtodiam. 412.a.1. & a.

82. Aduerſum te teſtamentum diſpoſuerunt tabernacula Idumæorum, & Iſmaëlitæ, Gebal, & Ammon, & Amalec, & alienigenæ. 156.c.a

83. Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. 244.d.1

83. Miſericordiam & veritatem diligit Dominus, 443.d.a

84. Etenim paſſer inuenit ſibi domum & turtur nidum, vbi ponat pullos ſuos. 176.d.1

88. Semel iuraui in ſancto meo ſi Dauid mentiar: ſemen eius in æternum manebit; & thronus eius ſicut Sol in conſpectu meo. 155.e.s

89. Mille anni ſunt ſicut dies heſterna quæ præterijt. 117.e.s

89. Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, annis quibus vidimus mala. 215.c.a

90. Quoniam in me ſperauit, liberabo eum: protegam eum, quoniam cognouit nomẽ meum. 83.a.s

93. Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, conſolationes tuæ lætificauerunt animam meam. 373.c.r

96. Illuxerunt fulgura eius orbi terræ. 35.b.a

96. Ignis ante faciem præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. 310.e.r

102. Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. 399.d.2

105. Commiſti ſunt inter gentes, didicerunt opera eorum, & factum eſt illis in ſcandalum. 79.e.2

105. Infecta eſt terra in ſanguinibus. 245.a.1

108. Induantur qui detrahunt mihi pudore, & operiantur ſicut diploida confuſione ſua. 347.

110. Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus, eſcam dedit timentibus ſe. 201.d.1

111. Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi. 300.d.a

113. Simulachra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum: oculos habẽt, &c. 118.d.1

113. Non nobis Domine non nobis, ſed nomini tuo da gloriam. 83.b.a

113. Dominus memor fuit noſtri, & benedixit nobis. 61.b.a

115. O Domine, quia ego ſeruus tuus, & filius ancillæ tuæ. 218.e.1

115. Dirupiſti vincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis. 406.c.a

118. Narrauerunt mihi iniqui fabulationes: ſed non vt lex tua. 14.a.r

118. Oculi mei defecerunt in ſalutare tuum, & in eloquium iuſtitiæ tuæ. 445.d.1

Seruaui mandata tua & teſtimonia tua: quia omnes viæ in conſpectu tuo. 445.d.1

118. Septies in die laudem dixi tibi. 452.b.1

118. Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilataſti cor meum, ambulabunt, & non deficient. 446.a.1

118. Configa timore tuo carnes meas: à iudicijs enim tuis timui. 71.d.a

136. Memor eſto Domine filiorum Edom in die Ieruſalem: qui dicunt. Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea. 271.d.1

138. Quo ibo à ſpiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si aſcendero in cœlum. &c. 330.b.a

143. Fulgura coruſcationem, & diſſipabis eos. 25.c.1

146. Qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. 392.c.1. & 520.e.a

146. Qui numerat multitudinem ſtellarum: & omnibus eis nomina vocat. 286.d.1

147. Qui dat niuem ſicut lanam, nebulam ſicut cinerem ſpargit. 281.c.r

148. Laudate Dominũ de cœlis, &c. ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. 281.a.s

EX PROVERBIIS SALOMONIS.

Cap. 1. Quia vocaui, & renuiſtis; ego quoque in interitu veſtro ridebo, & ſubſannabo, cùm vobis id quod timebatis euenerit. 408.d.a

1. Deſpexiſtis omne conſilium meum, &c. 18.c.a

6. Qui autem adulter eſt, propter inopiam cordis perdet animam ſuam. 154.c.a

6. Qui nititur falſis, hic paſcit ventos. 179.e.a

6. Sex ſunt, quæ odit Dominus, & ſeptimum deteſtatur anima eius. 251.d.1

8. Dominus poſſedit me ab initio viarum ſuarum, antequam quidquam faceret, à principio. 430.a.a

9. Venite, comedite panem meũ, & vinum quod miſcui vobis. 89.e.r.

11. Qui deſpicit amicum, indigens corde eſt. 134.c.2

12. Nouit iuſtus iumentorum ſuorum animas, viſcera autem impiorum crudelia. 300.c.a

12. Adoleſcens iuxta viam ſuam, etiam cum ſenuerit, non recedet ab ea. 160.c.a

15. Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles. 183.b.a

18. Frater, qui adiuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma. 257.d.1

20. Miſericordia & veritas cuſtodiunt regem, & roboratur clementia thronus eius. 85.b.s

20. Luxurioſa res eſt vinum & tumultuoſa ebrie-

ebrietas. 101.b.2
24. Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne fortè videat Dominus & diſpliceat ei, & auferat ab illo iram ſuam. 347.c.1.&a.2
30. Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ dicentes: Affer affer, & nunquam ſatiantur. 119.c.2
30. Tria ſunt inſatiabilia, & quartum quod nunquam dicit: Sufficit. 251.b.1
30. Verba congregantis filij vomentis. 17.d.1
30. Quatuor ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientioribus, &c. 2.b.2
30. Formicæ populus infirmus, lepuſculus, plebs inualida, &c. 209.d.2

EX ECCLESIASTE.

Cap. 3. Vnus interitus eſt hominis & iumentorũ, & æqua vtriuſque conditio, &c. 21.b.2
9. Omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. 300.d.1.
10. Væ tibi terra, cuius rex puer eſt, & cuius principes mane comedunt. Beata terra, &c. 301.a.1

EX CANTICIS.

Cap. 2. Fulcite me floribus, ſtipate me malis: quia amore langueo. 331.d.2
3. Egredimini, & videte filiæ Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronauit, &c. 85. c. 2.
4. Hortus concluſus ſoror mea ſponſa. Emiſſiones tuæ, paradiſus malorum punicorum cum pomorum fructibus, &c. 339.b.2
4. Surge Aquilo, & veni Auſter: perfla hortum meum, & fluant aromata illius. 123. c.1.
5. Venite, & bibite, & inebriamini chariſſimi. 89. c. 1.
5. Veniat dilectus in hortum ſuum, & comedat fructum pomorum ſuorum. 339.b.2
6. Dilectus meus deſcendit in hortum ſuum ad areolam aromatum, vt paſcatur in hortis, & lilia colligat. 339.b.2
7. In portis noſtris omnia poma: noua & vetera dilecte mi, ſeruaui tibi. 339.d.2
16. Poſuerunt me cuſtodem in vineis, vineam meam non cuſtodiui. 339.c.1

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap. 4. Spuria vitulamina non dabunt radices altas. 99.c.1
5. Quid nobis profuit ſuperbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? &c. 298.a.2
5. Pugnabit cum eo orbis terrarum contra inſenſatos. Ibunt directè, &c. 75. c.1
5. Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt. 241.c.1
8. Attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. 436.a.1
10. Sapientia aperuit os mutorum. 289.b.2
12. Propter hoc tanquam pueris inſenſatis iudicium in deriſum dediſti. 287.d.2
13. Vani ſunt omnes homines, in quibus non ſubeſt ſcientia Dei. 14.a.1
14 Benedictum eſt lignum, per quod fit iuſtitia. 245. d.2

EX ECCLESIASTICO.

Cap. 4. Pro anima tua ne confundaris dicere verum. Eſt enim confuſio adducens peccatum; & eſt confuſio adducens gratiam & gloriam. 191.a.2
11. Breuis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius. 2.b.2
19. Amictus corporis, & riſus dentium, & ingreſſus hominis enunciant de illo. 297.a.2
20. Dentes leonis dentes eius, interficientes animas hominum. 110.c.2
24. Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum. 339. c. 2
24. Sicut nebula texi omnem terram. 182.c.2
24. In plateis ſicut cinnamomum & balſamum aromatizans odorem dedi. 30. a. 2
25. Qui timet Dominum, conuertetur ad cor ſuum. 110. a.2
34. Panis egentium vita pauperum eſt, qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt. Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum. 410. d. 1
34. Vana ſpes, & mendacium viro inſenſato, & ſomnia extollunt imprudentes. 397.d.2
38. Qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, ſtimulo boues agitat, & conuerſatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum, &c. 250. c. 2
40. Vinum & muſica lætificant cor; & ſuper vtraque dilectio ſapientiæ. 299. d.2
Tibia & pſalterium ſuauem faciunt melodiam, ſuper vtraque lingua ſuauis. 299.d.2
43. Aperti ſunt theſauri, & euolauerunt nebulæ ſicut aues. 282.c.1
46. Et iudices quorum non eſt corruptum cor, qui non auerſi ſunt à Domino. 5. a. 2
46. Qui fuit magnus ſecundum nomen ſuum in ſalutem electorum. 49.b.1
49. Duodecim Prophetarum oſſa pullulent de loco ſuo. 5.d.1

EX ISAIA.

Cap. 1. Incenſum abominatio eſt mihi, &c. calendas veſtras, & ſolemnitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laboraui ſuſtinens. 291. c.2
2. Introibunt in ſpeluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini. 158.c.1. & 50. b.2.
3. Pro eo quod eleuatæ ſunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, ambulabant pedibus ſuis, & compoſito gradu incedebant; decaluauit Dominus verticem filiarum Sion, &c. 296. c. 2
3. In aquis multis ſemen Nili, meſſis fluminis fruges eius: & facta eſt negotiatio gentium. 323. c. 2
4. Vinea Domini exercituum domus Iſraël eſt, & vir Iuda germen eius delectabile. 210. a. 2
4. Et erit omnis qui relictus fuerit in Sion, & reſiduus in Ieruſalem, ſanctus vocabitur, omnis ſcriptus ad vitam in Ieruſalem. 231. c. 2
4. Apprehendent ſeptem viri virum vnum in illa die. 21. b. 2
5. Væ qui coniungitis domum ad domum: nunquid vos ſoli habitabitis in medio terræ? 301. d. 2
5. Vinea Domini exercituum domus Iſraël eſt. 81.d.2
5. Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vani-

tatis, & quaſi vinculum plauſtri peccatum. 450.b.1. & 160.d.1
5. Quid eſt quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci. 110.a.1
4. Et eleuabit ſignum in nationibus, & ſibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce feſtinus velociter veniet. 343.d.1
5. Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam, &c. 299.c.2
6. Et dixi: Vſquequo Domine? Et dixit: Donec deſolentur ciuitates abſque habitatore, & domus ſine homine. 184.b.1
6. Semen ſanctum erit id, quod ſteterit in ea. 68. c. 2
7. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. 416.c.1
7. Sibilabit dominus muſcæ quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api, quæ eſt in terra Aſſur. 343.d.1
8. Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum, & in portentum Iſraël. 81.b.2
10. Conſummationem & abbreuiationem dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. 240.a.1
1. Conſummatio abbreuiata inundat iuſtitiam. 1.d.2
10. Computreſcet iugum à facie olei. 81.c.1
11. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit. 84.d.1
11. Iudicabit in iuſtitia pauperes, & arguet pro manſuetis terræ. 355.d.1
14. Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris? 58.d.2
17. Oblita es Saluatoris tui. 61.d.1
19. Areſcet aqua de mari, & fluuius deſolabitur & ſiccabitur: & deficient flumina & mœrebunt piſcatores. 96.b.1
19. In die illa erit Iſraël tertius Ægyptio & Aſſyrio, benedictio in medio terræ. 356.c.2
20. Solue ſaccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis. 10.c.2
24. Congregabuntur in congregatione vnius faſcis. 31.c.1
26. Miſereamur impio, & non diſcet iuſtitiam facere. 144.c.1
26. Ecce enim dominus egredietur de loco ſuo, vt viſitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum, &c. 245.b.1
15. Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. 351.d.2
30. Hæc eſt via, ambulate in ea, & non declinetis, neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram. 22. c.1
31. Conuertimini ſicut in profundum receſſeratis. 108.c.1
33. Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? & qui ſpernis, nonne ipſe ſperneris? 58.b.2
40. Loquimini ad cor Ieruſalem, conſolamini eam. 81.a.1
40. Conſolamini, conſolamini popule meus, &c. 30.d.2.
41. Annunciate quæ ventura ſunt in futurum, & ſciemus quia dij eſtis vos. 16.c.1
43. Seruire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis. 265.d.1
45. Rorate cœli deſuper, & nubes pluāt iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem. 198. d.1
48. Gloriam meam alteri non dabo. 216.a.1
51. Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis. 447.d.1
57. Cum clamaueris, liberent te congregati tui. 59.c.1
58. Implebit ſplendoribus animam. 25.c.1
58. Clama, ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam. 157.d.1
60. Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria domini ſuper te orta eſt. 25.a.b.2
64. Vtinam dirumperes cœlos, & deſcenderes, à facie tua montes deflueret, ſicut exuſtio ignis tabeſcerent, aquæ ardeſcerent igni. 331.a.2
vlt. Egredientur & videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me: & vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. 223. a.1

EX IEREMIA.

Cap. 2. In alis tuis inuentus eſt ſanguis animarum pauperum. 145.a.1
2. Nunquid obliuiſcatur virgo ornamenti ſui, aut ſponſa faſciæ pectoralis ſuæ? &c. 61.d.1
3. Prophetæ fuerunt in ventum locuti, & reſponſum non fuit in eis. 148.a.1
4. Spiritus oris noſtri Chriſtus dominus, captus eſt in peccatis noſtris, cui diximus: In vmbra tua viuemus in gentilibus. 20.b.2
5. Audi popule ſtulte qui non habes cor. 314.c.2
6. Idcirco furore domini plenus ſum, laboraui ſuſtinens. &c. 410.b.1
6. Extendam manum meam ſuper habitantes terram, dicit dominus. A minore quippe vſque ad maiorem omnes ſtudent auaritiæ: & à propheta vſque ad ſacerdotem cuncti faciunt dolum. 319.a.1
8. Nunquid reſina non eſt in Galaad? aut medicus non eſt ibi? Quare igitur non eſt obducta cicatrix filiæ populi mei? 117.b.1
12. Reliqui domum meam, dimiſi hæreditatem meam. 138.a.1
13. Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas: & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum. 333.c.2
20. Factus mihi ſermo domini in opprobrium, & deriſum tota die. 270.d.2
22. Væ qui ædificat domum ſuam in iniuſtitia, &c. Sepultura aſini ſepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ieruſalem. 301.d.2
23. Audiui quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, &c. 8.b.2
25. Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus: & bibent, & turbabuntur, & inſanient à facie gladij. 349.a.1
25. Ponam eos in ſtuporem, & in ſibilum, & in ſolitudines ſempiternas. 347.b.1
40. Seruient Dauid Regi ſuo, quem ſuſcitabo eis. 93.d.1
31. Creauit dominus nouum ſuper terram: fœmina circumdabit virum. 68.d.2
31. Caſtigaſti me, & eruditus ſum quaſi iuuenculus indomitus. 116.d.2
48. Et conuertam captiuitatem Moab in nouiſſimis diebus. 336.d.2
49. Nunquid non filij ſunt Iſraël? aut hæres non eſt ei? Cur igitur hæreditate poſſedit rex eorum Gad, & populus eius in vrbibus eius habitauit? 258.c.2

EX

EX BARVCH.

Cap. 3. Audi Iſraël, diſce vbi ſit prudentia, vbi ſit virtus, vbi ſit intellectus; *&c.* 14.a.& b.1
4. Ambulauimus per viam ad ſplendorem eius. 25.c.2

EX EZECHIELE.

Cap. 3. Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui Iſraël, *&c.* Si dicente me ad impium, *&c.* 270.c.2
7. Terra plena eſt iudicio ſanguinum. 245.b.1
12. Extendam rete meum ſuper eum; & capietur in ſagena mea. 269.a.1
13. Dic ad eos qui liniunt abſque temperatura; quod caſurus ſit: erit enim imber inundans. 310.c.2
16. Et ſoror tua Sodoma, & filiæ eius reuertétur ad antiquitatem ſuam. 336.b.2
16. Sicut mater, ita & filia eius. 57.a.1
18. Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, reuertimini, & viuite. 359.b.2
20. Conuertimini & agite pœnitentiam, facite vobis cor nouum, *&c.* 171.b.1
23. Poſuerunt armillas in manibus eorum, & coronas ſpecioſas in capitibus eorum. 391.c.1
24. Væ ciuitati ſanguinum, *&c.* ſanguis enim eius in medio eius eſt, *&c.* 245.b.1
26. Quomodo periſti, qui habitas in mari, vrbs inclyta? 19.d.1
28. Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia & perfectus decore, in delicijs paradiſi Dei fuiſti, *&c.* 18.d.2
34. Væ paſtoribus Iſraël, *&c.* lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod craſſum erat, occidebatis, gregem autem meum non paſcebatis. 408.a.2
34. Suſcitabo ſuper ſeruum meum Dauid. 93.d.1
38. Vos montes Iſraël ramos veſtros germinetis, & fructum veſtrum afferatis populo meo Iſraël. 86.d.1
46. Omnibus meretricibus dantur mercedes, tu autem dediſti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum. 390.c.1

EX DANIELE.

Cap. 11. Et de eruditis ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur. 116.d.2
12. Multi de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in vitam æternam, & alij in opprobrium, vt videant ſemper. 20.a.2
13. Euerterunt ſenſum ſuum, & declinauerunt oculos ſuos, vt non viderent cœlum, neque recordarentur iudiciorum iuſtorum. 401.c.1

EX OSEA.

Cap. 1. Vade, ſume tibi vxorem fornicationum, & fac filios fornicationum. 24.c.1
2. Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi & aquas meas, *&c.* 390.c.1
2. Viſitabo ſuper eam dies Baalim. 43.b.1
2. Corrumpam vineam eius, & ficum eius, de quibus dixit: Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei. 390.d.1
2. Dabo vallem Achor ad aperiendā ſpem. 40.c.1
2. Exaudiam cœlos, & illi exaudient terram; & terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum, & hæc exaudient Iezrahel. 29.a.1. & 18.c.1
3. Dilige mulierem dilectam amico & adulteram, ſicut diligit Dominus filios Iſraël. 33.c.2
4. Sanguis ſanguinem tetigit. 43.c.1
5. Laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor. 40.d.2
6. Quaſi diluculum præparatus eſt greſſus eius, & veniet quaſi imber nobis temporaneus & ſerotinus terræ. 34.a.1
7. Ephraim factus eſt ſubcineritius panis, qui non reuerſatur. 41.b.1
7. Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo, facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent, *&c.* 19.c.1
8. Ventum ſeminabunt, & turbinem metent. 41.c.1
Culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam. 41.c.2
9. Profundè peccauerunt ſicut in diebus Gabaa. 34.b.1
9. Sacrificia eorum quaſi panis lugentium. 43.d.2
10. Vitis frondoſa Iſraël: fructus adæquatus eſt ei. 34.c.1
Ephraim vitula docta diligere trituram. ibid.
10. Et dicent montibus: Operite nos; & collibus, Cadite ſuper nos. 18.b.2
12. In manu Prophetarum aſſimilatus ſum. 14.a.1
12. Chanaan in manu eius ſtatera doloſa. 44.c.1
12. Ad iracundiam prouocauit me Ephraim in amaritudinibus ſuis. 285.c.1
13. Perditio tua Iſraël: tantummodo in me auxilium tuum. 447.c.2
13. Ero mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne. 29.c.1
vlt. Ero quaſi ros Iſraël: germinabit ſicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani. 20.b.1

EX IOELE.

Cap. 1. Plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris. 203.d.1
1. Reſiduū erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo. 29.b.1
2. Magnus dies Domini, & terribilis valde, & quis ſuſtinebit eum. 69.b.1
2. Eum qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis. 41.c.1
2. Reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca, fortitudo mea magna quam miſi in vos. 34.d.2
2. Effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ. ibid.
3. Et erit in die illa, ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, *&c.* 20.c.1
3. Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis. 34 d.2
Mittite falces, quoniam maturauit meſſis. Venite, & deſcendite, quia plenum eſt torcular. 34.c.2

EX AMOS.

Cap. 1. Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum. 29.b.1
2. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plau-

ſtrum onuſtum fœno. 19.c.1
3. Nunquid ambulabunt duo pariter; niſi conuenerit eis? 35.a.1
3. In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, *&c.* 10.c.1
4. Quapropter hæc faciam tibi Iſraël: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui. 19.c.1
5. Qui conuertitis in abſynthium iudiciũ. 44.d.2
6. Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari poteſt in bubalis. *&c.* 41.b.c
7. Ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem regis. 35 d.1
Ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu eius, *&c.* 35.a.2
8. Emittam famem in terram, non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini. 45.b.1
8. Occidet Sol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis. 409.d.1
8. Conuertam omnes feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum, *&c.* 22.b.2
9. Vidi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit: Percute cardinem, & commoueantur ſuperliminaria. 35.c.2
9. In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, *&c.* 7.b.1
9. Qui tangit terram, & tabeſcet. 28.c.2

EX ABDIA.

Verſ. 3. Dicis in corde tuo: quis detrahet me in terram? 45.a.2
Verſ. 18. Erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula. 35.d.2

EX IONA.

Cap. 2. Et erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus, & tribus noctibus. 35.c.2. & 29.c.1
2. Cum anguſtiaretur in me anima mea, Domini recordatus ſum. 116.d.2
3. Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. 45.b.2

EX MICHÆA.

Cap. 1. Quod ſcelus Iacob? nónne Samaria? & quæ excelſa Iudæ? nónne Ieruſalem? 45.c.1
1. Quia de mercedibus meretricis congregata ſunt, & vſque ad mercedem meretricis reuertentur. 41.c.2
1. In domo pulueris puluere vos cõſpergite. 71.a.1
Infirmata eſt in bonum, quæ habitat in amaritudinibus. 17.b.1
Dabit domos mendacij in deceptionem regibus Iſraël. 17.b.1
2. In die ille ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur canticum cum ſuauitate dicentium. 19.d.1
3. Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſiluarum. 39.b.1
3. Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate. 45.c.2
4. Et erit in nouiſſimo dierum mons domus Domini præparatus in vertice montium. 18.a.2
4. Et tu turris gregis nebuloſe filia Sion, vſque ad te veniet, & veniet poteſtas prima regum filiæ Ieruſalem. 36.c.1
5. Nunc vaſtaberis filia latronis, obſidionem poſuerunt ſuper nos. 18.b.2
6. Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plene. 41.d.2
6. Popule meus quid feci tibi? 110.a.2. & 19.b.1
6. Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, & quid Dominus, *&c.* 13.b.c.2

EX NAHVM.

Cap. 1. Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, annunciantis pacem. 18.c.2
3. Væ ciuitas ſanguinum, vniuerſa mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina. 46.d.1
3. Plures feciſti negotiationes tuas, quam ſtellæ ſint cœli: bruchus expanſus eſt, & auolauit. 41.a.1

EX HABACVC.

Cap. 1. Qui totum cupit, totum perdit: dimidium ergo plus eſt toto. 29.d.1
2. Væ illi qui multiplicat non ſua? vſquequo & aggrauat contra ſe denſum lutum? 46.d.2
3. Ante faciem eius ibit mors. egredietur diabolus ante pedes eius. 194.d.1
3. Splendor eius vt lux erit. 25.c.2
3. Cornua in manibus eius. 36.c.1

EX SOPHONIA.

Cap. 1. Præparauit Dominus hoſtiam, ſanctificauit vocatos ſuos. 421.b.1
Væ prouocatrix, & redempta ciuitas, columba. 36.a.2
In igne zeli mei deuorabitur omnis terra. 36.b.2
Nugas, qui à lege receſſerant, congregabo. 36.c.2
3. Tunc reddam populis labium electum. 22.c.1
3. Vt inuocent omnes in nomine Domini, *&c.* eo.d.1
Lauda filia Sion: iubila Iſraël: lætare, & exulta, *&c.* 20.d.1

EX AGGÆO.

Cap. 2. Ego mouebo cœlum pariter & terram 20.c.1
2. Adhuc vnum modicum, & veniet deſideratus cunctis gentibus. 117.c.1
2. In die ille, dicit Dominus exercituum: aſſumam te Zorobabel, fili Salathiel ſerue meus, *&c.* 36.c.2

EX ZACHARIA.

Cap. 1. Ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta quæ erant in profundo. 37.a.1
2. Ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius. 37.d.1
3. Adducam ſeruum meum Orientem. 19.c.1
4. Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum, *&c.* 37.c.2
7. Et cor ſuum poſuerunt vt adamantem, ne audirent

audirent legem & verba, &c. & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum. 311 e. 2
8. Ecce ego ſaluabo populum meum de terra Orientis, & de terra occaſus Solis. 38. e. 2
8. Habitabo in Ieruſalem: & vocabitur Ieruſalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum, mons ſanctificatus. 38. d. 2
9. Domini eſt oculus hominis, & omnium tribuum Iſraël. 47. c. 2
9. Ecce rex tuus venit tibi, &c. 7. c. 5
9. Onus verbi Domini in terra Hadrac, & Damaſci requies eius. 23. e. 2
9. Quid eſt bonum eius, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines? 93. c. 2
9. Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalē: ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſaluator. 18. c. 2
11. Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. 42. e. 1
12. Ecce ponam Ieroſalem in ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circuitu. 42. c. 2
13. Nec operientur pallio ſaccino. 10. e. 2
13. Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum, qui diligebant me. 33. a. 2
13. Vram eos ſicut vritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum. 116. d. 2
14. In die illa erit quod ſuper frænum equi eſt, ſanctum Domino. 39. c. 2
Et erunt lebetes in domo Domini, quaſi phialæ coram altari. 39. d. 1

EX MALACHIA.

Cap. 1. Ab ortu enim Solis vſque ad occaſum, magnum eſt nomen meum in gētibus, &c. 39. c. 2
1. Dilexi Iacob, Eſau autem odio habui. 48. d. 1
3. Ego Dominus, & non mutor. 48. b. 2
3. Ecce ego mitto Angelum meum: & ſtatim veniet ad templum ſuum dominator. 7. b. 1
3. Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum. 40. c. 1
4. Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. 23. c. 1

EX II. MACHABÆORVM.

Cap. 7. Tu vero, qui inuentor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei. 254. 2. 2

EX NOVO TESTAMENTO.

EX MATTHÆO.

Cap. 2. Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es tu in principibus Iuda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſraël. 425. e. 2
3. Progenies viperarum, quis demonſtrauit vobis fugere à ventura ira? 410. b. 1
5. Vos eſtis ſal terræ, vos eſtis lux mundi. 16. b. 2
6. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. 300. c. 1
7. Domine, Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus? 9. b. 2
10. Non veni pacem mittere, ſed gladium: veni enim ſeparare hominem aduerſum patrem, & filium aduarſus matrem ſuam. 406. b. 2
10. Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum. 355. e. 2
11. Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. 406. b. 2
11. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiam vos. 188. b. 2
12. Cum immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida quærens requiem. 219. a. 2
12. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam; quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. Et ecce pluſquam Ionas hîc. 380. a. 2
13. Meſſis conſummatio ſæculi eſt: meſſores autem angeli ſunt. 239. c. 5
16. Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. 63. d. 1. & 315. d. 1
21. Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. 421. e. 11
23 Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui decimatis mentham, & anethum, &c. 121. e. 2
24. Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. 538. e. 1
25. Quamdiu feciſtis vni ex his fratribus meis minimis, mihi feciſtis. 303. e. 2
26. Pater mi, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte: verumtamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu. 21. b. 1
28. Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſæculi. 431. c. 5

EX MARCO.

Cap. 11. Benedictus qui venit in nomine Domini: benedictum quod venit regnum patris noſtri Dauid. 416. e. 2
vlt. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit. 22. c. 1

EX LVCA.

Cap. 1. Dabit illi Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum. 416. c. 2
1. Illuminare his qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent. 25. b. 2
1. Regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. 315. e. 2
1. Sicut locutus eſt per os Sanctorum, qui à ſæculo ſunt Prophetarum eius. 13. d. 2
6. Væ vobis diuitibus, qui habetis conſolationem veſtram: væ vobis, qui ſaturati eſtis, quia eſurietis. 296. c. 1
9. Domine, vis dicimus vt ignis deſcēdat de cœlo, & conſumat illos? 383. c. 1
11. Sicut fuit Ionas ſignum Niniuitis, ita erit & filius hominis generationi iſti. 378. e. 2
12. Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te; quæ autem paraſti cuius erunt? 397. d. 2
14. Si quis non odit patrem ſuum, & matrem, &

vxorem, & filios, & fratres & ſorores, &c. non poteſt meus eſſe diſcipulus. 406.b.2
19. De ore tuo te iudico ſerue nequam, &c. quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, vt ego veniens cum vſuris vtique exegiſſem illam? 373.a.2
19. Et cum appropinquaret iam ad deſcenſum montis Oliueti, &c. 416.e.2
21. Erunt ſigna in Sole, & Luna, & ſtellis: nam Sol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo.

EX IOANNE.

Cap. 1. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius, &c. 66.e.2
1. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. 25.b.2
2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. 336.d.1
4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. 65.c.2
6. Hic eſt panis de cœlo deſcendens, vt ſi quis ex eo manducet, non moriatur. 200.e.1
6. Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendi: ſi quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. 89.e.1
6. Qui manducat meam carnem, & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam. 21.a.2
11. Expedit vobis vt vnus homo moriatur pro populo, & non tota gens pereat. 20.d.2
14. Si quis diligit me, ſermones meos ſeruabit, & pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. 227.c.1
15. Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, niſi manſerit in vite; ſic nec vos, niſi in me manſeritis. 152. a. 1. Et ſi quis in me non manſerit, mittetur foras, &c. 152.a.1
16. De meo accipiet, & anounciabit vobis. 227.c c.1
16. Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad patrem. 419 c. 1
20. Oues meæ vocem meam audiunt, & ego cognoſco eas, & ſequuntur me, &c. 361. b. 2

EX ACT. APOSTOLORVM.

Cap. 1. Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu S. non poſt multos hos dies. 216.c.2
1. Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ. 177.b.1
2. Audiuimus eos loquentes magnalia Dei. 217. d. 2
7. Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis ſtantem à dextris Dei. 432.d.2
9. Domine quid me vis facere? 77.c.1
12. Eris teſtis illius ad omnes homines eorum quæ vidiſti, & audiſti. 177.c.2

EX EPIST. AD ROMAN.

Cap. 1. Qui cum cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerūt, aut gratias egerunt; ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis. 344.d.1
2. Propter quod inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim, &c. 59.e.1
3. Verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram. 1. d. 1
4. Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. 117. b. 2
4. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum S. qui datus eſt nobis. 66.c.1
8. Vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens; ſed propter eum qui ſubijcit eam in ſpe. 75. c.1
8. Ipſi intra nos gemimus adoptionem. 66.c.2
8. Quid oremus ſicut oportet, neſcimus, ſed ipſe ſpiritus poſtulat. &c. 21. c.2
9. Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam; &c. 87.b.2
11. Non repulit Deus plebem ſuam, quam præſciuit. 190. e. 1
13. Magiſtratus non ſine cauſa gladium portat. Dei enim miniſter eſt, vindex in iram ei qui malum agit. 245.b.2
14. Bonum eſt non manducare carnem, & non bibere vinum. 11.c.1

EX I. AD CORINTHIOS.

Cap. 1. Infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, & ignobilia mundi, &c. 416.a.2
4. Vſque in hanc horam & eſurimus, & ſitimus. 11.d.1
4. Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. 26.c.2
5. Neſcitis quia modicum fermentū totam maſſam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio. 130.c.2
5. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. 97.b.2
6. Membra veſtra templum ſunt Spiritus S. quē habetis à Deo. 97.b.2
9. Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne forte, &c. 11.c.1
10. Bibebant de ſpirituali eos conſequente petra. 244.a.1
11. Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis. 201.d.1
13. Videmus nunc per ſpeculum, & in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. 24 c.1
14. Orabo ſpiritu; orabo & mente. 21.d.1
15. Et quia reſurrexit ſecundo die ſecundum Scripturas. 117.d.2
15. Cum ſubiecta fuerint illi omnia, tunc & ipſe Filius ſubiectus erit Patri, qui ſubiecit ſibi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus. 354.e.2

EX II. AD CORINTHIOS.

3. Sufficientia noſtra ex Deo eſt: qui & idoneos nos fecit miniſtros teſtamenti. 373.e.1
9. Qui parcè ſeminat, parcè & metet; & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. 162.e.1. & 322.d.1

EX EPIST. AD GALATAS.

Cap. 4. Filioli mei quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis: vellem autem eſſe apud vos modò, & mutare vocem meam, 392.d.2
6. Quicumque hanc regulam ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, & ſuper Iſrael Dei. 235.a.1

EX

EX EPIST. AD EPHESIOS.

Cap. 2. Memores eſtote qood aliquando vos gentes, *&c.* 69.d.1
4. Vous Dominus, vna fides, vnum baptiſms. 77. c. 2
5. Exurge qui dotmis, & illuminabit te Chriſtus. 25. b. 2
5. Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria. 199. b. 1

EX EPIST. AD PHILIPPENSES.

Cap. 1. Teſtis enim eſt mihi Deus, quomodo cupiam vos omoes in viſceribus Chriſti. 177. c. 2
2. Cum metu & tremore veſtram ſalotem operamini. 444. d. 2

EX EPIST. AD COLOSSENSES.

Cap. 1. Gratias ageotes Deo, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, *&c.* 355. e. 1

EX I. AD THESSALONICENSES.

Cap. 2. Vos teſtes eſtis, & Deus quàm ſanctè, & iuſtè, & ſine querela vobis, qui credidiſtis, fuimus. 177. c. 1
5. Spiritum nolite extinguere. 116. b. 1

EX I. AD TIMOTHEVM.

Cap. 2. Omnes homines vult ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. 173. b. 1
2. Obſecro igitur primò fieri obſecrationes, &c. pro regibus & omnibus, *&c.* 119. b. 2

EX II. AD TIMOTHEVM.

Cap. 2. Sollicitè cura teipſum probabilem exhibere Deo, operarium inconfuſibilem, rectè tractantem verbum veritatis. 8. c. 2
4. Prædica verbum, argue, obſecra, increpa, *&c.* 8. c. 1

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

Cap. 1. Multifariam multiſque modis olim loquens Deus patribus in Prophetis, nouiſſimè diebus iſtis locutus eſt nobis in filio. 185. b. 1. & 53. d. 2
4. Viuus eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, *&c.* 109. b. 2
12. Deus noſter ignis conſumens eſt. 445. b. 1
12. Seruiamus placentes Deo cum metu & reuerentia. 444. c. 2
13. Per ipſum ergo offeramus hoſtiam ſemper laudis Deo. 197. d. 1

EX EPIST. II. PETRI.

Cap. 1. Omnis prophetia propria interpretatione non fit: *&c.* 26. c. 1
1. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipſum audite. 14. a. 2

EX I. EPIST. IOANNIS.

Cap. 2. Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt. 94. b. 2
2. Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum. 237. e. 1

EX APOCALYPSI.

Cap. 1. Qui eſt teſtis fidelis, primogenitus mortuorum & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. 177. b. 1
1. Habeo claues mortis & inferni. 194. d. 3
1. Ego ſum qui ſum. 84. b. 2
2. In diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos. 177. d. 1
6. Vſquequo Domine ſanctus & verus, non iudicas & vindicas ſanguinem noſtrum? 244. e. 2
8. Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cœlum, dicentis voce magna: Væ væ væ habitantibus in terra. 138. e. 1
8. Cecidit de cœlo ſtella magna ardens velut facula. 344. d. 2
9. Similitudines locuſtarum ſimiles equis paratis in prælium. 215. d. 2
11. Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes. 200. a. 1
14. Mitte falcem tuam, quoniam aruit meſſis terræ. 317. c. 1
18. Et ſuſtulit vnus Angelus lapidem quaſi molarem magnum, & miſit in mare dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur. 324. d. 1
18. Quantum glorificauit ſe & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum & luctum.
19. Ipſe reget eas in virga ferrea, & ipſe calcat torcular vini furoris iræ omnipotentis. 239. b. 2
21. Ego ſum α & ω, initium & finis. 430. b. 2
21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus. 242. a. 1
Non intrabit aliquod in eam coinquinatum, aut abominationem faciens. 242. e. 1
22. Oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ ſplendidum tamquam cryſtallum, *&c.* 242. d. 3

INDEX
RERVM MEMORABILIVM;
QVÆ IN HOC PRIORE COMMENTARIORVM TOMO
explicantur, vel obiter elucidantur.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam, littera addita litteras intercolumnares denotant.

A

ABdias an diſcipulus Eliæ. 340. a. b. c. d. e. 1. non eſſe conficitur. 340. a. b. c. d. a

Abdias cui coæuus. 340. a. b. 2

Abdiæ argumentum. 341 b. c. 1

Abdias typus Chriſti. 341. d. 1

Abdias inter omnes Prophetas breuior numero verborum, ſed gratia myſteriorum æqualis Domino. 341. d. 2

Abdias quis, & coias. 341. vbique. Quando prophetarit. 340. a. b. 2

Abies arbor enodis, & ſemper virens figura iuſti. 201. c. 2

Abiectos euehit & eligit Deus, vt confundat fortes. 247. e. 1

Abraham quomodo pater videntium. 4. a. t

per Abſinthium & amaritudines in Script. intelligitur peccatum. 285. c. 1

Abſque miſericordia nomen proprium ſecundæ Oſee prolis quid ſignificet. 60. d. a

Abſtractio mentis, ſecunda ad prophetiæ donom diſpoſitio. 9. d. 1

Abſtractum pro concreto apud Iudæos ſubinde vſurpatum. 108. b. s

Accipiter, auis velociſſima & rapaciſſima. 175. b. s

Accipiter, cur auis Ægypti. 175. a. 1

Accipiter Solis hieroglyphicum. 175. c. 1. item & animi elati. 175. c. 1. gloriæ & victoriæ. ibid.

Achan typus Iudæorum incredulorum. 82. c. 2.

Achaz Rea Iuda quot annis regnarit. 31. c. s

Acies teſtium Dei. 177. c. 1

Aczib quomodo mundi ſiue mendacij figura. 397. a. a

Adamantis elogia. 311. d. a. S. Petrus eſt adamas. 312. b. 1

Adamas ſymbolicè eſt Dei decretum durum & rigidum. 311. b. a

Adoptio filiorum Dei duplex. 66. b. a

Adoptio filiorum Dei qui fiat 65. d. e. 1. eiuſdem effectus. 65. e. a

Adoptionis diuinæ beneficiũ ineſtimabile. 66. e. 2

Aduentus Chriſti triplex. 118. d. 2. tribus diebus quibus manſit in ſepulchro anagogicè notatus & adumbratus. ibid.

Aduerſitatis, calamitatis & mœroris ſymbolum tenebræ. 290. d. 2

Adulatio oleum eſt peccatoris. 74. a. b. 2

Adulatores dicuntur Ægyptios & Aſſyrios inuocare, & quomodo. 135. c. a

Adolterij ſigna. 71. c. a

Adulteria apud Prophetas vocantur ſæpè nomine idololatriæ. 71. b. 2

Aduocati iniqui quaſi harpyiæ. 275. b. r

Aduocatis iura, præſertim pauperum peruertentibus multiplex ſenſus moralis adaptatur. 262. c. a

Ægyptus cur delton vocata. 175. e. t

Ægyptus cur domus ſeruitutis. 440. d. c. s

Ægyptus ita fertilis erat, vt eſſet horreum Romanorum. 325. c. 2

Ægyptus ſuperſtitionis & idololatriæ inuentrix & magiſtra. 244. b. 1

Ægyptus cur in nummis & obeliſcis repræſentata per ibin. 175. d. t

Ægyptij cur ſua dogmata per ſymbola & ænigmata tradiderint. 6. d. 1

Ægyptij è terreſtribus tria coluerunt, bouem, canem & felem. 175. a. 1. ex volatilibus duo, accipitrem & ibin ibid. ex aquatilibus duo, & quæ illa. 175. a. 1

Ægyptij accepti per ſynecdochen pro qualibet regione. 174. c. s

Ægyptij Deum, quem ipſi *Ineph* vocant vt depingere ſoliti. 285. a. a

Ægyptii auis quæ. 175. a. 1

Æternitas eſt origo temporum. 431. d. e. 1

Æternitas temporum quæ. 430. d. a

origo Æternitatis eſt immutabilitas. 431. c. 1

Æternitas & immortalitas cedris Libani aſſimilata. 199. c. 2

Æternitas in cupreſſo vmbraticè expreſſa. 199. c. d. a

Index rerum memorabilium.

Æthiopes ſeruitutis ſymbolum. 333.a.b.2
Æthiopes rem cito factam ſignificaturi, accipitrem pingunt, & cur. 175.b.1
Æthiopia Iburu opera ſubiugata, & quomodo. 175. a. 2
Africa ſēper aliquid mali affert, vnde natū. 71. b. 2
Aggæus quando prophetare cœperit, & ſub quo Rege. 32. e.2
Alluſio ad aurem & crura. 272.d.1
Alluſio ad paſtores in ortu Chriſti. 417. c.1
vox *Amaritudinis* in Script. ſæpe idem quod peccatum. 285.c.1
Amaſiæ Synagogæ, myſticè ſunt honores, & voluptates carnales. 74.e.1
Ambitioſis qua ratione Deus viam ſepiat. 74.a.1
Ambitionem quo ſenſu ſtatera doloſa exprimēs. 183. d. 2
Ambitioſi cur chamæleontes appellati. 180.a.1
Ambitioſi quo ſenſu Ægyptios & Aſſyrios inuocare intelligantur. 155.c.1
Ambitioſi non regnant ex Deo. 140.e.1
Ambulatio cum Deo quid requirat. 444.d.c.1 ſtimuli ad eam ſollicitè & exactè implendam. 444.d.e.1
Ambulare cum Deo quid. 446,a.b,1
Amon Rex Iuda quot annis regnarit. 31.c.1
Amor eſt ignis & ardor. 131.b.2
Amor, telum violentiſſimum. 168.c.2
Amor fratrum quantum bonum. 257.c.2
Amoris fraterni baſes quinque. 257.a.1
Amore quaſi glutino anima fidelis colligatur Deo. 71.d.2
Amos idem quod populus auulſus. 247.d.2
an Amos prophetarit contra Iudam & Benjamin. 325.c.1
Amos cuias fuerit. 246.b.1
Amos fuit paſtor. 250.b.1.& 147.b.1
Amos fuit armentarius & opilio. 314.a.b.1
Amos quandò cœperit prophetare. 246. a. 2. & 248. b.c.1
Amos quandiu prophetarit. 247.a.2
Amos prophetæ argumentum. 246.a.2
Amos in Bethel prophetans martyrij laurea donatus. 246.c.2
Amos Thecuæ ſepultus. 247.a.1
Andreas Maſius exactus locorum terræ ſanctæ indagator. 277.d.2
Andromedæ fabula ſumpta ex Iona. 362.a.1
Angeli in hominum cuſtodia nec merentur, nec demerentur. 439 b 1
Angeli ad noſtram cuſtodiam deputati quo ſenſu per montes citatos à Deo quaſi reos vt repræſententur. 436.a.b.1
Angeli primo aſpectu terrere ſoliti. 9.d.1
Anima rudimentum naturæ. 2.e.2
Anima cuiuſlibet, vrbs eſt quæ ædificatur à Domino ex lapidibus viuis, & quo ſenſu. 284.b.1
Anima per baptiſmum deſponſa Chriſto. 211.a.1
Anima ſancta eſt vinea Domini multis titulis. 339 a.b. c.1
Anima ſancta eſt paradiſus Dei. 339.b.2
Anima ſancta eſt turris gregis. 417.d.1
Anima fidelis & ſancta tabernaculum Chriſti. 338. e.2, illius partes. ibid.
Anima Dei donis ſuperbiens tamquam impij liberes. 151.d.e.2
Anima Dei olim cultrix, & ad hæreſin, aliáq; ſcelera deflectens tamquam Synagoga expoliata. 72.a.2
Anima triplici vinculo colligatur Deo. 71. d.2 quæ ſint illa vincula. ibid.
Anima pœnitens à ſuis amaſijs derelicta & decepta Synagoga eſt, dicens: *Vadam & reuertar ad virum meum priorem*, ſcilicet Deum. 74.d.e.1
Anima peccatrix & Dei ſui oblita, ſerpentibus & draconibus meritò aſſimilanda. 72.b.2
Anima ſupremam tunc felicitatem attigit cum facta eſt regnum & poſſeſſio Dei. 355.vbique.
Anima peccatrix vrbs eſt euerſa. 411.d.2
Anima & caro expreſſæ & ſignificatæ in Iacobo & Eſau luctantibus. 342.c.1
Anima aduerſis eruditur. 82.d.1
Anima quando ebria. 209.e.2
Anima quando & quo ſenſu meretrix. 211.b.1
in Anima moribundi, vel maniaci non eſt vis diuinandi. 25.c.d.2
de Anima varij morales ſenſus & tropologici. 284.d.2
Animæ fidelis proles ſunt opera bona & meritoria. 151.d.2
Animæ fideli magnus dies quis. 69.b.1
Animæ fidelium qua ratione, & à quibus decorticentur. 210.b.2
Animæ ſāctę quatuor ſūt bona ſpiritualia. 214.b.1
Animæ ſanctæ realiter illabitur Spirit. S. 227.b.1
Animæ intellectum verbi ex diuino amore concipientes vocantur pręgnantes Galaad. 259.b.1
Animam fieri Bethauen quid ſit. 105.a.1
Animarum curatores periculis eximi oſtenditur exemplo Ionæ. 372. e.2
Animalia magnum cor habentia, pauida. 2.c.1
Animus elatus ſymbolicè notatur per accipitrē. 275.c.1
Antichriſtus, cur coluber. 190.d.1
cur Antichriſtus ſedem ſuam conſtituet in Ieruſalem. 104.b.1
Antitheſis vallis Achor & Eccleſiæ. 81.b.2
Aphra quomodo mors. 396.c.1
Apis ſiue Serapis quid. 156.c.2
Apellis blaſphemia. 5.a.2
Apologis vtitur ſæpe Zacharias. 22 c.1
Apoſtata onagrum ſolitarium vt referat. 143.d.1
Apoſtoli, & omnes viri Apoſtolici myſticè vt adumbrati. 435.b.c.1
Apoſtoli an comederint carnes. 11.a.2
Apoſtoli deſerentes in paſſione Chriſtum, Ionā fugientem imitati. 366.b.c.1
Apoſtoli quaſi leones potentiſſime ſubiecerunt Euangelio quoſuis infideles. 436.a.2
Apoſtoli, teſtes fideles Dei. 177.a.1
Apoſtoli per totum orbem miſſi vt inuitarent omnes ad gratiam & ſalutem. 173. b.1
cur Apoſtoli abſque calceamentis & vlla mortui animalis pellicula ad prædicandum incedere iuſſi. 272. d.2
12. Apoſtolorum, Prophetæ minores duodecim prodromi. 3.d.1
Aqua hæreticorum cœnoſa doctrina. 74.a.2
Aquila Imperij ſymbolum. 355.a.1
Aquila Romanorum exercitum allegoricè ſignans. 138.a.2
Aquila toto corpore decaluatur. 399.a.1
Aquilæ robur in quo poſitum ſit. 399.a.1
Aquila ſe depilans & renouans ſchema eſt pœnitentis. 399.c.2
Aquila & Nabuchodonoſor vaſtant templum Domini ſimul comparantur. 137.b.c
Aquila qui differat à ſubaquila. 138.c.1
Aquilo diabolum referens 223.d.1
in Aquila decaluante ſe, & depilante reſurgentiū

ad gloriam ſtatus vmbraticè contentus. 399. c.2
cur Aquilæ ſuperbi & ſapientes adaptati. 344. c.d.1
Aratra ſenſu tropologico ſunt membra mortificata. 238.c.1
Aratro deſignandarum aut diruendarum vrbium conſuetudo. 411.b.c.1
Arcturus quis 185.c.2. item quando oriatur. 285. c. 2
Arcus doloſus quis. 136.c.d.1
in Arca Noe religioſorum clauſtra quomodo adumbrata. 370. c.2
Arcus idem quod robur, vires, arma. 59. b. 2
Argentum Baalim offerre quid. 74.d.c.2
Argumentum Amos. 246.2.1. Martyrium. ibid.
Armon acceptio. 276.c.1
Arrogantia tropologico ſenſu bona opera decorticat. 210. c.2
vox *Aſcendere* quid ſonet. 68. a.1
Aſia, Africa, Europa myſticè repreſentatæ in Niniue continente iter trium dierum. 376. b. c d. 1
Aſinus pauidus, & cur. 2. c.1
Aſſyria filia latronis. 410.b.1
Aſſyriorum auis eſt columba, cur. 175. b.2.
Attributa Dei quot, & quæ. 218.c.2
Attributa Dei nobis iugiter quomodo conſideranda. 218.c.2
Auaritia duriora iubet quam Chriſtus. 329.c.1
Auaritia totius Iſraelis excidij cauſa. 316. c.2
Auaritia cur ab Apoſtolo vocata idolorum ſeruitus. 140.d.2
Auaritia eſt ignis, cur? 447.d.1
Auaritia appoſitè Hebræis idem eſt quod vulnus, quare. 216.c.2. 327.d.2
Auaritia graphicè comparata hydræ. 310.b.1
Auaritiæ ſymbolum dipſas ſerpens. 319.b.1
Auaritia mala. 318. & 329. vbique
Auaritiæ typus vncinus. 317. b.c.2
Auarus tropologicè comedens fructum mendacij. 163.d.2
Auari metaphorica ſignificatio. 261. 1.d.1
Auari cur Sidonij appellati. 237.c.1
Auarorum flagellum. 74.a. b.1
Audacis & temerarij ad locuſtam allegoria inſignis. 216.d.1
Auis Ægypti quæ. 175.a.1
Aues myſticè qua ratione diuites appellentur. 96. c. 1
S. Auguſtini axiomata ſeptem de auaritia. 329.c.1 item & alia ſex S. Ambroſij de eadem. 329. d. c. 2
elegans S. Auguſtini ſimilitudo, & ad quid. 190. b.1. alluſio ad aurem & crura. 271. d.1
Aurora prima diei lux. 119.c.2
Aurora Chriſti generationi rectè comparata. 119 b.2
Aurora, aurea apparens, ſed mox euaneſcens Regum terrenorum emblema. 165.c.2
Aurugo quæ 178.a.2. & vnde oriatur. ibid.
Aurum ſenſum & intellectum qua ratione referat. 74.d.2
Auri tria ſunt genera. 74.c.2
Auſter qua ratione Chriſtum referens. 223. d.1

B

B*Aalim* dies, myſticè qui. 76.2.1
Babylon filia latronis. 410 b.c.1
Babylon ſymbolú & emblema gehennæ. 107.2.2
Babylonis amplitudo. 373.d.2
Baculus ſuperſtitionis & diuinationis ſymbolum 101.c.2. & 102.2.b.1
an Balæna glutiuerit Ionam. 367.b.c.2
Baptiſmus cur in Script. vocatus effuſio. 226.b.2
Baruch cur Propheta minor appellatus. 1.2.b.1 eum Prophetis maioribus meritò conferendus. 1. 2.b.1
Beatitudo eſt noſſe Deum. 94.c.2
Bellum ſæpe à locuſtis prænuntiatum. 207.c.1
Berſabee vrbis ſitus. 284.c.1. vnde ſic dicta. 284. a. 2
Beſtiæ ſymbolicè ſignificant homines barbaros & truces. 84.c.2
Bethaetſel duplex. 395.c.2
Bethauen vbi, & qualis. 104 b.1
Bethauen, id eſt domus idoli. 104.b.1
Bethel eſt Bethauen, id eſt, domus idoli. 204. d.2
Bethel tropologice fieri Bethauen quid ſit. 284. d. 2
Bethlehem omnium vrbium nobiliſſima. 426.c. 2. quare Bethlehem vrbs vocetur *paruula*, nõ *paruula*. 425.c.2
ſitus Bethlehem. 412.c.1
Bethlehem habuit quatuor nomina. 423.a.1
Bethlehem mundi oriens, & orbis metropolis. 427. c. 2
Bethlehem id eſt domus panis. 422.b.c. 1. vnde? ibid.
in Bethlehem cur natus ſit Chriſtus. 426.c.1
Bibere dupliciter ſumitur in Script. 348. a. b. 2. quomodo ibid. c.d.e. 2
Bonum multia idem ac S. Euchariſtia. 93.c.2
Bonum orbis eſt Ieſus & Maria. 440.2.b.2
Bona ſolitudinis. 78.b.1
Bona Euangelij quàm abundantia & copioſa 338 c.1. typicè ſignificata per fertilitatem frugum.. 338.2.1
Bonzij, Iaponibus qui. 98.a.1
Bos ab Ægyptijs cultus. 175.a.1
Boſphorus quis. 352. c. 1
Bruchus quid ſit 204.d.c.2. & 205.a.1. differatne ſpecie à locuſta. 205.c.1
Bruchus, tertia plaga Iudææ. 205.a.1
Bulla ſymbolice cordis nota. 134. b. 2. ideo mos geſtandi bullam in pectore apud nobiles inoluit. 134.b. 2

C

CAdauerum comburẽdorum mos apud Græcos Hebræoſque. 302.c.1
Cæſar Auguſtus noluit nominari Dominus, cur. 84.d.1
Calcare torcular in ſcripturis quid ſit. 139.a.2
Caligo & celſitudo Dei quo ſenſu eſt Ophel. 415 c. 2
Calliditas & verſutia idem aliquando quod profunditas. 109.a.1. & 108 c.2
quid impulerit Caluinum & hæreticos aſſerere Deum eſſe auctorem operum malorum æque ac bonorum. 173.a.2
Caluitium ſignum luctus. 398.d. 2
Campanæ propriæ Chriſtianorum. 210.c.1. vnde tale nomen obtinuerint. ibid.

Campanulæ cur dictæ nolæ. 210.d.1
Candoris animi quodnam ſit indicium. 334.a.1
Canis detractorum nota & emblema. 261.a.1
Canis lapidem quo appetitus eſt mordens & inſectans, ſimilis homini indignanti contra flagella diuina. 307.c.2
Cantus Chriſtianorum ſit grauis. 291.a.2
Carcharias piſcis gluuiit Ionam. 367.c.d.2
Careth acceptio multiplex. 261.b.s
Carmelus mons abundantiæ & fertilitatis ſymbolum. 456.a.b.2
Carmeli, duo, & vbi 250.c.s. omnis ager diues, fertilis & ſpecioſus prouerbialiter vocatur Carmelus 250.a.2
Caro quomodo Idumæa vocetur. 342.c.2
Caro Chriſti non amplius quam tribus diebus manſit in ſepulchro, quia corrupta fuiſſet, 118.b.2
Carnis Chriſti cum aurora analogica comparatio. 119.d.2
Carnales non habent cor hominis. 134.c.2
Carnales iumentis computreſcentibus in ſtercore ſuo adæquandi. 213.b.2
an Carnibus Chriſtus & Apoſtoli in cibum vſi. 11.a.2
Carolus V. maior in ſua eremo quam in imperio. 78.c.1
Carthuſienſes quomodo in primæuo nitore ſemper huc vſque perſtiterint. 80.a.1
Caſtitas quo ſenſu martyrium. 178.b.2
Cato de tribus dolebat. 452.a.2
Cauſon qualis morbus 180.c.s. myſticum illius ſignificatum quod ſit. 180.d.2
per Cauſonē hæreſis qua ratione ſignata. 180.d.1
Cedrus quare æternitatis & immortalitatis ſymbolum. 199.c.d.2
Ceruus quare pauidus. 2.c.1
Ceruus cum tibicine Ægyptijs quid ſignificaret. 291.c.1
Cetus Ionæ non fuit balæna 367.a.b.a. ſed carcharias. ibid.c.d.2
Chaldæi allegoricè vt in locuſtis ſignati. 210.a.1
Chambalu vrbis magnitudo. 375.c.2
Chamæleon voluntatis omnium rerum ſpeciem & faciem induentis figura. 149.a.2
Chamæleontes viuunt & nutriuntur vento. 180.a.1
Chananæus cum bilance & ponderibus iniuſtis depictus, auari & fraudulenti mercatoris imago. 583.b.c.1
Chananæus myſticè quis. 183.c.2. ambitioſus ibid.d.2. auarus, hypocrita ibid.c.2. hæreticus. ibid.c.2
Charitas & miſericordia qua ratione in oleo ſignata. 200.a.1
Charitas, fides, & ſpes ſorores ſunt concordes. 258.d.1
Charitas quomodo anima in generatione Dei. 65.c.2
Charuts quid. 240.a.1
Chiliaſtæ qui, & qualis eorumdem error. 241.c.1
Chriſtus vnus magiſter noſter & Rabbi per excellentiam. 214.d.2
Chriſtus Rex eſt non tantum ſpiritualis, ſed etiam temporalis. 336.c.2.& 337.a.s
Chriſtus nos viuificauit die tertia, quo ſenſu. 117.c.1
Chriſtus quo ſenſu traxit nos in funiculis Adam 168.a.2
Chriſtus per ſe & Apoſtolos euangelizans vt in leone rugiente adumbratus & expreſſus. 174.d.c.s
Chriſti diſceptatio cū impijs in die iudicij. 234.b.1
Chriſtus in extremo die iudicij quomodo apparebit. 234.b.2
Chriſti aduentus triplex 118.d.2. anagogicè figuratus tribus diebus quibus manſit in ſepulchro. 118.d.c.2
Chriſtus quomodo brachium Dei. 56.b.1
Chriſtus finis & ſcopus omnium Prophetarum. 20.b.1
Chriſtus eſt Auſter. 2.3.d.2
Chriſtus quomodo *radix David*. 599.b.2
Chriſtus quomodo ſuos lactare ſolitus. 77.c.1
Chriſtus Rex Iareb quo ſenſu. 114.a.2
Chriſtus in limbo primum dedit iubilæum. 194.c.2
Chriſtus adamas in manu patris. 412.d.1
Chriſtus reſurrexit tertia die ob ſex cauſas; quæ ſint illæ cauſæ. 118.a.1
Chriſtus myſtica vitis. 554.a.b.2
Chriſtus eſt legatus, quibus titulis. 341.a.b.2
Chriſtus patiens & reſurgens in Iona vt ſignificatus. 357.c.d.2
Chriſtus in antro & ſpelunca natus eſt, vt abditiſſimum myſterium abdito in loco ederetur. 421.a.2
Chriſtus in domo pulueris fuit, cum in vtero virginis puluere mortalitatis noſtræ ſe aſperſit 393.c.d.2
Chriſtus ventus vrens. 196.a.1
Chriſtus verus dominator. 425.c.2
Chriſtus vnde probetur verus Meſſias. 426.a.2
Chriſtus eſt pax cauſalis triplex. 433.c.2
Chriſtus genitus quaſi ros. 519.d.c.2
Chriſtus vera miſericordiæ effigies. 123.c.d.2
Chriſtus Prophetarum ſcopus. 261.c.2
Chriſtus occidit impios dum facit eos pios. 436.a.b.2
Chriſtus eſt turris nebuloſa. 417.a.1
Chriſtus ter, ſiue tribus diebus ſibi deſpondebit Eccleſiam. 85.c.2
an Chriſtus & Apoſtoli comederint carnes. 11.a.2
cur Chriſtus natus in Bethlehem. 426.c.1
Chriſti generatio eſt quaſi aurora, & quo modo. 119.b.c.2
Chriſti egreſſus triplex. 429.vbique
Chriſti ortus à Michæa quando prænuntiatus. 416.b.1
Chriſti regredientis è lymbo figura, quæ. 406.a.1
Chriſti concio ex præſepio. 416.b.c.2
duplex Chriſti coniugium myſticè in Oſee Propheta ſignatum. 55.c.2
Chriſti in Ægypto exulantis figura fuit populus Iſrael ibidem exulans. 166.b.c.2
Chriſti reſurrectionis ſymbolum eſt phœnix. 195.c.1
per Chriſtum Chriſtiani inſultant morti. 194.c.1
Chriſto adaptatur tota hiſtoria Ionæ Prophetæ. 372.c.s
Chriſtum reſurgentem leo quo modo referat. 290.c.1
Chriſtum cur Deus tam diu diſtulerit. 431.d.c.1
ex Chriſto in ſtabulo naſcente quid diſcendum. 422.a.2
Chriſtiani per Chriſtum inſultant morti. 594.b.c.1

Chriſtiani collati cum Hebræis in deſerto. 78.a.b.1
Chriſtianos impiè viuentes manet vltio Achab 60.b.1
horribilis Chryſaorij iudicij viſio exemplum iudicij extremi. 230.b.2
Ciuitates & vrbes populoſæ prægnantibus meritò comparatæ. 259.b.1.cur ibid.
an Clangor aquilis concedendus. 138.c.d.1.
Claudicare Synagogam Iudæorum quomodo aſſeri poſſit. 414.c.2
Clauſtra Religioſorum quaſi arca Noë. 370.c.2
Clementia Dei in peccatores quinque epithetis ſignata. 218. b.1
Clementia, Dei ſolium. 388.c.2
Clementia dos eſt Imperatoria. 171.c.2
Clyſteris vſus per ibin quomodo inuectus. 173.c.1
Cœlum analogicè cum Settim comparatum. 243.a.2
Cœlum quo ſenſu Sappir. 396.c.1
pauci viam in Cœlum cognoſcunt. 202.a.2
Cogitationes mentium abditiſſimæ Deo cognitæ. 109.d.c.1
Cognitio Dei, ipſa vera beatitudo eſt. 94.c.2
Cognitio ſui eſt via ad cognitionem Dei. 162.c.2
Coluber, vrſus, leo myſticè qui? 290.b.1
Columba ingratitudinis emblema. 134.d.1
Columba excors & facilè ſeductilis, peccatoris & luxurioſi ſymbolum. 133.a.b.2
Columbæ volatus qualis. 175.b.2
Columbæ Syriæ & Palæſtinæ fidelem quemlibet ad Eccleſiam, religioſum ad ſuum ordinem, ſi quo caſu inde abducantur redeuntes, vt bene referant. 176.d.1
Columbæ apud Aſſyrios pro ſacris habitæ. 175.b.2
Columbæ tabellariæ. 175.d.2
Columbarum Syriæ ſagacitas, & in volando celeritas incredibilis. 133.c.2. iis Syri pro nuncijs & veredarijs vtuntur. 133.c.2
Concentus creaturarum mirabilis conſpirans in commoda hominum. 89.a.b.2
Concio Chriſti ex præſepio qualis. 426.b.c.2
Concionatores & religioſi Eccleſiæ vinitores. 81.c.2
Concionatores mali cur Iehu ſimiles. 59.c.1
Concionatores dicentes & docentes bona, ſed non facientes, ſimiles ſunt cupreſſis, quæ cum ſint ſublimes & pulchræ, nullum tamen edunt fructum. 201.b.1
Concionatores vani vmbraticè expreſſi in Iona fugiente. 359.b.2
Concionatoris cuiuſdam celebre reſponſum ad conuitia quorundam obiectantium Religioſos lautè viuere. 75.d.1
Concupiſcentia pro morte vt accipitur. 195.b.1
Concupiſcentiæ ſedes, in iecore & lumbis. 188.c.1
Confeſſio ſacramentalis qualis eſſe debeat. 191.d.1
Congregari, id eſt mori, cur? 95.c.2
cuique Conſcientia eſt vinea. 319.a.b.1
Conſuetudinis, præſertim meretriciæ vis quanta. 160.b.2
Contemplatio perfecta quænam appellanda. 80.b.2
Contemplationis ſublimitas per montes eminentiores tropologicè ſignata. 241.b.2
Contritionis elogia. 222.a.2
Contritionis efficacia. 380.d.2
Conuerſio vera ad Deum in quo ſita. 197.b.1
plena ad Deum Conuerſio qualis. 197.b.1
Conuerſio vera quomodo fiat. 217.c.2
Conuiuijs veterum muſica adhiberi ſolita. 299.c.2. ſimiliter & vnguenta, cur. 300.b.1
Cor membrorum minimum. 2.c.1. focus eſt & arx corporis. ibid.
Cor paruum in animalibus generoſitatis indicium. 2.c.1
Cor magnum in animalibus timiditatem & ignauiam ſignans. 2.c.1
Cordis & oculi collatio. 2.a.2
Cor ſymbolicè eſt bulla pectoria. 134.b.2
Cordis ſymbolum ibis, & quare. 175.c.1
Cordis pueri recèns nati pondus duæ drachmæ. 275.c.1
Corpora beatorum impaſſibilia vmbraticè ſignificata in lignis Settim imputribilibus. 243.d.2
Corruptio, filia voluptatis. 57.c.1
Corruptionis & malitiæ ſymbolum eſt fermentum. 277.a.1
Crapulæ & vini propria. 101.c.1
Creaturæ ſunt vmbræ rerum, ſolus verò Deus eſt. 305.c.2
Creaturæ inuitè ſeruiunt impijs. 75.c.1
Creaturarum vniuerſitas conſpirans in commoda hominum mirabilem efficit concentum. 86.a.b.2
Crudelitas Deo & hominibus quàm exoſa. 255.c.2
Cucurbitæ vmbra eſt gloria huius mundi. 384.d.1
Cultores & curatores qui. 212.d.1
Cupiditates & peccata panem ſubcineritium tropologicè referentia. 132.b.2
Cupreſſus, arbor æterna appellata, quod nullam vetuſtatem & cariem admittat. 199.c.2
Cupreſſus emblema dicentium & docentium bona, ſed non facientium. 202.b.1
Cuſtodia, id eſt lex, cur? 99.c.2
Cyrus quo modo Chriſtum referens. 185.b.1
Cyri rogati cur à vino abſtinuiſſet illuſtre reſponſum. 101.a.1
7. Cyri Principes qui, quo titulo ſunt ſeptem angeli principes. 435.a.1

D

DÆmones fidelem animam vt vitiis diuidāt. 235.d.2
Dalila Philiſtina vitam eripiens Sampſoni libidines luxurioſum dementantes vt repræſentet. 100.a.1
Damaſcus filia latronis. 420.b.c.1
Damaſcus quo ſenſu vanitatis ſpeculum, domuſque voluptatis. 254.c.2
Damaſci ſcelera, & quot. 251.c.2.252.c.1
Damnatis ad mortem velabant antiqui vultum. 409.a.2
Daniel propheta regali proſapia ortus. 4.c.2
Darius Perſarum Rex cur in palla ſua geſtabat accipitres. 175.d.1
Datiuus ſæpe apud Hebræos per paragogen redundat. 29.a.1
Debelaim Hebraicè, quid. 57.a.1
Decretum Dei durum & rigidum in adamante vt ſignificatur. 311.c.2
Deliciarum corporis & cordis diſcrimen quodnam

nam ſit. 164. a.1
Dentium ſtupor & fames idem. 277.d.1
Deſperatio ſpei parens. 83.b.c.2
Detractor eſt locuſta, cur. 210.d.1
Detractores peiores & crudeliores canibus. 265. a.b.1
Deus in Scriptura vocatur cardiagnoſtes, quia ſcrutatur intimas & ſecretiſſimas mentium cogitationes. 509.d.e.1
Deus neminem reprobat ex ſe, ante præuiſa demerita. 572.c.2
Deus in arctis adeſt inuocantibus. 553. d.2
Deus perſonam medici gerens. 527.b. 2
Deus, eſt mater credentibus & pœnitentibus, quo ſenſu. 188. b. 2
Deus euehit & eligit abiectos. 247.c.1
Deus ſubſtantialiter nouo modo ineſt iuſto. 66. a.b. 2
Deus eligit infirma & ſtulta mundi vt in eis oſtẽdat potentiam ſuam. 314.d.2
Deus ignis conſumens. 84. c.2
Deus impijs impios dat reges. 590.b 2
quo ſenſu Deus citat montes quaſi reos. 538. d. e. 2
Deus obſtruit vias peccatorum. 73.e.2
Deus cur permittat fideles & Eccleſiam tentari. 83.a. 2
Deus in anima deuota quomodo, & quid loquatur. 81. d. 1
Deus nobis præſentiſſimus & intimus magis quam anima & ſpiritus vitalis quo reſpiramus & viuimus. 182.d.2
Deus inſtar tineæ familias, vrbes, & prouincias ſcelerata ſenſim ſine ſenſu corrodens. 113. b. 2
Deus myſticè radix regnorum & principatuum. 152.c.2
Deus fingit pœnam commenſam culpæ. 307.a.2
Deus nullum peccatum impunitum relinquit. 186.a.2
Deus in leone vt expreſſus. 268.d.2
Deus vult vocari vir, non Dominus, cur. 184.2. b. 1
Deus punit peccata patrum peccatis filiorum & vxorum. 102.e.2
Deus in ira ſua per vrſam raptis catulis ſæuientem tropologicè adombratus. 188.d.1
Deus, crudelis in crudeles. 253.c.2
ſolus Deus eſt, creaturæ ſunt vmbræ rerum. 305. c.2
an Deus poſſit diſpenſare vt fornicatio ſit licita. 52.b. 1
cur Deus voluerit prophetare per duodecim prophetas. 5.a. 2
Deus qua ratione lactare ſuos ſoleat. 77.c.2
Dei cognitionem debet præcedere cognitio ſui. 162.c.2
Dei prouidentia apud Ægyptios per Solem in naui adumbrata. 282.c.2
Dei teſtes qui, & eorumdem acies. 177.c.1
Dei ira duplex. 454. e.1
Dei decretum durum & rigidum in adamante vt ſignatum. 211.c.1
Dei hieroglyphica varia. 282.a.b 2
Dei proprium opus eſt benefacere, alienum verò punire. 388.e.2
Dei & hominum in puniendo quam diſpar ſenſus. 172.d.e.1
Dei telum eſt tribulatio, quo abeuntes in ruinam ad ſe & ad ſalutem reuocat. 116.d.2
Dei magnificentiam venti quomodo oſtendant. 280.c.2
Dei clementia quinque capitibus declarata. 218. b.1
Dei attributa quindecim, quæ. 218.c.2
Dei ſtridor contra reprobos in die iudicij. 266. a. b. 1
Dei caligo & celſitudo myſticè eſt Ophel. 415.c. d. 2
Dei nomen quadruplex. 433. c. 1
Dei vindicta aptè comparatur leænæ. 114.b.2
Dei obliuio quantum malum. 61.d.2
de Dei præſentia. 182.d.2
Deo tribuendum epinicium. 419.c.2
apud Deum non eſt mutatio, nec viciſſitudinis obumbratio. 218. e.1
Deipara ſepulta in valle Ioſaphat. 233.a.2
Diabolus ſol mundi. 240.a.2
Diabolus cur leo, vrſus, coluber. 290.d.1
Diabolus ibi coli vult, vbi Deus cultus fuit. 104. b. 2
Diabolus eſt Aquilo. 223.d.2
Dies Domini quis. 348.c.2
Dies Gabaa qui? 158.b.2
Dies iudicij magnus, cur? 229.d. 2
Diei iudicij horror allegoricè ſub typo excidij Ieruſalem figuratus. 224.b.1. & 2
Dies magnus Iezrahel quis? 68. d. 2
Dies Iezrahel in Eccleſia tropologicè quis. 69.a.2
tres Dies quibus Chriſtus fuit in ſepulchro myſticè qui. 118. d.2
Dies *Baalim* quis, & qualis. 76 a.2
Dies magnus Madian quis. 69.c 2
Die tertia reſurrexit Chriſtus ob ſex cauſas. 118. a. 2. quæ ſint illæ cauſæ. ibid.
Dignitas filiorum Dei quam eminens & perfecta. 66.c.2
Dipſas ſerpens auaritiæ ſymbolum. 319.b.2
Diſcordia & inimicitiæ fratrum quàm ſeuerè à Deo puniantur. 257.c.1
Diſceptatio Chriſti cum impijs in die iudicij. 234. b.2
an Diſpenſatio diuina fornicationem licitam reddere poſſit. 52. b.2
Diuinatio triplex. 25. e. 2
Diuinatio non fit naturaliter. 25.c.2
Diuinationis ſymbolum quale. 202. a.2
Diuinandi vis non eſt in anima moribundi, vel maniaci. 25.c. 2
Diuitiæ cornua ſunt diuitum. 305.a.2
Diuitiæ partæ per vſuras & fraudes nil niſi telæ aranearum. 541.c.2
Diuitiæ & deliciæ quomodo, & cur mendacium appellentur. 164.c.1
Diuites, eorumque opes quo ſenſu per poma ſignati. 317.b. 2
Diuitum huius ſæculi conditio. 584. c.1
Doctor iuſtitiæ quis. 224.a.2
Doctor iuſtitiæ in ſcripturis ſolus Meſſias appellatus. 214. b.2
Doctores ſunt teſtes fideles Dei. 177. a.1
Doctrina Chriſti & Eccleſiæ ardua & cæleſtis 413.e. 2. ideoque monti comparata. ibid.
S. Dominicus angelus terreſtris. 11.b. c. 2
Domus ſpiritalis, animæ ſcilicet fidelis & ſanctæ partes. 338.e.2
Domus ſubinde idem quod cœtus, congregatio ſiue populus. 296. c. 2
Draconis cum elephante pugna, & planctus. 392. a.1

Duratio duplex. 431.b.1

E

EBrietas non ſemper euerſionem mentis, ſed copiam rerum omnium ſignificat. 200.a.1
Ebrietas inſaniæ meditatio. 101. c.1. volontaria ioſania. 101. c.2
Eccleſia tabernaculum militantium in terra. 184. c.1
Eccleſia eſt oliua, cur? 200.a.s
Eccleſia cur vocatur ſolitudo. 77.d.2
Eccleſia, vinea Dei. 81.d.2
Eccleſia in faſciculo myſticè ſignificata. 332.c.2
Eccleſia quibus ex capitibus vocari poſſit iutris gregis. 416 a.2
Eccleſia, & anima quæuis fidelis eſt vinea ob varias analogias. 254.a.1
Eccleſia cum aurora collata. 5.c.2
Eccleſiæ quatuos ſunt bona ſpiritualia, quænam illa. 214.b.1
Eccleſiæ aloei & riui qoi ſint. 241.c.2
Eccleſiæ perſecutiones allegoricè collatæ cum quatuor plagis Iudææ. 108.a.2
Eccleſiam cor Deos permittat tentari. 83.a.1.& 2.
Eccleſiam nunquam in fide defeciſſe, oec poſſe deficese cooficitur. 85.a.s
Eccleſiam impios & ſacrilegos punira & expellere debese conficitus. 82.e.2
Ecſtaſis & prophetia qui differant. 24.c.1
Edom quis. 342.c.2
Effuſio io Scriptura ſumitur pro vbertate donorum Spiritus ſancti. 126.b.2
Egreſſus Chriſti triplex. 429. vbique
Electorum gloria, ſalus & felicitas qua fruentur in Siooe cœleſti, anagogicè ſignificata. 349. e.2
Electorum cœtus quomodo faſciculus. 332.c.d. e.2
Eleemoſyna pœnitentiæ dat alas. 443.e.1
Elephanris & draconis pugoa. 392.a.1
Elias iodex reſurrectionis 374.b.s
Elizabethæ Reginæ Aogliæ paſalogiſmus. 128.
Elyma magus excæcatus à S. Paulo. 436.a.1
Emath quæ, *vide* Hemath.
Enoch seſurrectionis index. 374.b.1
Ephod quid. 91.c.2
Ephraim vt Tysus, quomodo. 350.d.2
Ephrata etymon. 422.c.2.& 423.b.1
Epinicium Deo tribuendum. 419.c.1
Epitaphiorum quatuor cauſæ. 19.a.b.2
Epithetis quinque declaratur immenſa Dei clementia. 218. quæ ſint illa. ibid.
Equus niget denotans hæreſim, cur. 183.d.2
Equorum copia & equitatus cur vetita fuit Iudæis, eorúmque Regibus. 198.b.1
Eremi bonum 78.b.1
Erros Mopſueſteni. 6.c.2.&7.c.1
Eruca quid ſit. 204.c.1
Esuca prima ex quatuor plagis Iodææ inflictis. 204.c.1
Eſau dictus Edom, quia rufus, & Seir, quia piloſos. 342.c.d.1
Eochariſtia fidelibus eſt cibus & potus. 200.a.2
Eochariſtia inebriantor fideles. 200.b.1
Euchariſtia idem Chriſtianis in Eccleſia Dei, quod Hebræis maona in deſerto. 78.a.1
Euchariſtiæ cum rore analogica proportio. 398. e.1

Europam, Aſiam, Africam Niniue continens iter trium dierum myſticè vt repræſentet. 376. per totum.
Exemplum illuſtse de Elia Abbate. 373.a.s
Exercitus dictus ab exercendo. 354.d.e.1
Excidium Ieruſalem in excidio Samariæ vt ſignatum fuerit. 158.d.1
Ezechias Rex Iuda quot aonis regnarit. 31.c.s
Ezechias & Ioſias comburentes idola & idololatras in valle Ioſaphat, Chriſtum iodicaturum in eadem infideles & impios repræſeotarunt. 233.b.2

F

FAbella R. Salomonis. 369.b.c.1
S. Fabiolæ Romanæ matronæ præoobilis arctiſſima pœnitentia. 211.c.1
Fabula Andromedæ ſumpta ex Iona. 362.a.1
Fabula Sireoom quid ſignificet. 392.a.2
Fabulæ Hesculis origo. 368.b.2
Fabulæ quare S. Scripturæ ſæpe inſertæ. 23.c.d.1
Facere Latinis idem quod ſacrificare. 74.b.2
Factio & rebellio tollenda ſublato capite. 301.c.1
de Fallacia rerum humanarum. 398.a.b.c.d. e.1
Famam mostuorum laceiare quãrum nefas. 261. a.1
Fames quomodo ſtupor dentium. 277.d.1
Famis hieroglyphicum apud Ægyptios erat locuſta. 107.a.1
Farreatio, diffarseatio qoid. 90.a.s
Faſciculos eſt Eccleſia. 332.c.2
Faſciculus eſt electorum cœtus. 332.c.d.2
Faſciculi variæ acceptiooes. 332.b.c.d.1. globus terrę eſt faſcieulus multiplici titulo. 332.b. c.1
de Faſtu & ſuperbia. 344.b.c.d.e.2.& 445.a.b. c.1
Fel hyenę vtile eſt ad morbos ſanaodos. 191.a.1. myſticè quid referat. 191.a.s
Fermenti ſigoificatum myſticum quodnam ſit. 277.a.1
Ficus cur Sacesdotum ac Principum imago & typus. 110.e.1
Ficus & vinea quo ſenſu ſunt Iudęi & Iudęa. 250.a.1
Ficus præcoquę nomine, intelliguntur ſymbolicè primi patses & Patriarchę. 450.a.1
Fides quid, 4.a.1.& 385.b.c.2
Fides in Deo idem quod veritas. 85.b.2
Fides, ſpes & charitas ſosores ſunt concordes. 258.c.1
Fidelis appellatus lilium ob ſeptem analogias. 199.a.1
Fideles primi Chriſto credeotes per Iezrahel ſignati. 70.a.2
Fideles cur tententus. 83.a.1.& 2.
Filia latronis eſt Ieruſalem occideos Chriſtum. 421.c.1.& 420.b.c.1
Filiatio Dei fit pes Spiritum S. qoi perſonaliter datur filijs Dei. 65.d.e.1
Filiatio Dei quæ, & quanta. 65.a.1
Filius ac filia idem ſæpe io Scriptura, quod incipienses in fide & virtute. 228.b.s
Filij fornicationum qui? 54.b.a. Oſee non aſciuis ſibi filios adulterinos, ſed ſuos procreauit. 53.b.2
Filij & cœtus Prophetarum, qui. 12.c.2
Filij Sion myſticè qui? 224.b.s

de

de Filiorum Dei dignitate. 66. c.2
de Finibus & terminis piorum & impiorum varij ſenſus morales. 298. d.1
Flagella Dei ſuper peccatores, quaſi trulla & calx cæmentarij. 311.c.1
Flos vineæ fugat venenata. 339.a.2
Fodi, id eſt, emi. 89.c.1
Fœnum & ſtipula voluptates vt referant. 265. b. c. 2
Fœnum præſepij Chriſti moltos brutorum morbos depulit. 418.c.1
Fornicatio paſſim apud Prophetas idololatriam deſignat. 51. d. 2. an Deus poſſit diſpenſare vt fornicatio ſit licita. 52.b.1
Fornicationis mala. 100.b. 2
Fornicationum filij qui? 54 b. 2
Fornicationis congrua & propria pœna eſt ἀτεκνία & ſterilitas illiberis. 151. c. 1. & 99. d.1
Fortitudinis ſymbolum quercus. 264.a.2
S. Franciſcus mira deuotione in typica ſua Bethlehem & præſepio diſſuauians cum paruulo de Bethlehem. 428.c.2
S. Franciſcus ſe & ſuos fratres minores eſſe voluit ad inſtar Prophetarum Minorum. 1.b. 1. & c
S. Franciſcus Xauerius S. Franciſco Aſſiſio ſuppar 12. c.1
Fratrum amor quantum bonum. 257.c.2
de Fratrum diſcordia multiplex ſenſus moralis. 257.c.1
Fructus mendacij qui & quales. 163.d.2
Frumenti monopolæ Deo quam exoſi. 321.c.2
Fonieuli Adam qui. 167.d.2. & 168.b.c.1
Futurum, Hebræis quid ſignificet. 97.b.2

G

GAlaad ſedes idololatriæ. 185. d.1
Galaad cur Ieruſalem appellata, & quo ſenſu. 124.c.2
Galaad quæ, & vnde tale nomen obtinuerit. 124. a. 2
Galaad vrbis ſitus. 185.d.1
Galgala ciuitas quæ. 284.c.2
Galgala vbi & qualis. 104.b.1
Gallia Sarepta. 351.b.1
Garrulitas & detractio congruè punitur ſilentio. 310.a.b.2. Garrulitas mulieris. 452.a.b.2
Gaza quæ 255. eiuſdem tropologicum ſignificatum. 255.c.2
Generatio Chriſti eſt quaſi aurora ob quinque analogias. 119 b.c.2
Gentes à Chriſto vocatæ ad bellum. 343. a.b.2
ſeptem Gentes quomodo ſunt ſeptem vitia. 354. a.b.1
Gentilitas ſymbolicè filia latronis. 421. c.1
Gentiles ad Chriſtum conuerſi ſub Iſraëlitis intellecti. 64.b.1
Germania Chananæa. c.1
Geth duplex eſt. 356.b.2
Gloria huius mundi cucurbitæ vmbra. 384.d.1
Gloriæ & victoriæ hieroglyphicum, eſt accipiter. 175.c.1
vana Gloria bona opera decorticat. 210.b.2
Gomer vxor Oſeæ fornicando idololatriã adumbrans. 71.c.1
Gomer Hebraicè quid. 57.a.1
Gradatio ſiue climax Prophetis ſæpe familiaris. 29.a.b.1
Gradus peccatorum quot, & qua ratione in tribus Oſee prolibus tropologicè expreſſi. 63. b. c. 2
nouem Gradus impietatis, & qui ſint illi gradus. 116.a.1
Græci, Hebræi, & Romani cadauera comburebãt. 302.c.1
Gratia & dona Spiritus S. vinea fidelium. 87. c. 2
Gratia præueniens, quæ primo peccatorem conuertit, facitque iuſtum, eſt imber matutinus. 225.b.1
Gratia iuſtificans per quam adoptamur in filios Dei, non eſt ſimplex quædam qualitas. 66.a.1
Gratiæ abundantia omniúmque donorum ſpiritualium tempore Chriſti dandorum vbertas allegoricè expreſſa in Iſraële ex Aſſyria & Babylone redeunte in Iudæam. 86. d.2
Gregis turris quæ. 415. c.1
Gula inſtar tineæ carnem in qua exoritur, corrumpens. 113. c.2
Guloſus quo ſenſu dicatur edere fructum mendacij. 163.d.2
Guloſi cur Palæſtini dicti. 257.c.1

H

HAbacuc ſub Rege Manaſſe prophetare incipit. 31.c.d.1
Hadriani Imperatoris aurea ſententia. 171. b.2
Hæreſis, præſertim Caluini per cauſonem morbum vt figurata. 180.d.c.1
Hæretici, eorúmque eloquia per Sirenes myſticè notata. 391 b.2
Hæretici ſtellæ ſunt huius deprauati ſæculi. 249. b.2
Hæretici, vt excotiant iugum fidei & Catholicorum Principum, implorant opem Turcarum; ſicque *cum mercede conducunt nationes*. 141.a.2
Hæretici veneri & gulę addicti appoſitè vaccæ *Baſan* comparati. 275.a.1
Hæretici per vitem luxuriantem & ſe coacuantem in frondes ſolas tropologicè expreſſi. 153. c.1
Hæretici *aſſumentes terminum* in fide; & quid ſit aſſumere terminum. 111.a.b.2
Hæretici animas fidelium qua ratione decorticãt. 210.b.2
Hæretici Ieroboam imitantur. 130.c.1.& a.2.
Hæretici ventum ſeminantes. 141.a.b.1
Hæretici cum Iſraële laſciuiente tropologica collati. 105.c.2
omnis Hæreticus ſuperbus, quia ſuum iudicium præfert toti Eccleſiæ. 176.d.1
Hæreticorum figmenta ſunt inſaniæ huius ſæculi. 271.b.1
Hæreticorum panis luctus perpetuus. 74.a.2
Harpyiæ indicum iniquorum ſymbolum. 275. b.1
Hebræi abſtractum pro concreto ſæpe vſurpare ſoliti. 108.b.1
Hebræi tempus omne menſurabant per menſes & Sabbatha. 321.a.1
Hebræi in deſerto, rectè collati cum Chriſtianis in Eccleſia Dei. 78.a.b.1
Hebræi idem nomen iterantes in genitiuo ſignificant quid in eo genere eximium & pulcherrimum. 401.d.1
Hebræi an vitulum aut vitulam adorarint. 156 c.1

in Hebræis ſæpe ſignificat meritum vel demeritum. 110. a. 2
Hebræorum iurandi formula quæ. 280.a.1
mos Hebræorum compellandi res maximas & præſtantiſſimas pluraliter. 430. b.1
Hebræorum, Græcorum, & Romanorum mos cadauera comburendi. 201.c.1
Hebræos æquè ac Romanos inceſſiſſe nudo capite, coniectura. 300.b.2
Hedera ſymbolum vanitatis mundi. 384. a. b. 1
in Hedera vetus teſtamentum vt ſignatum. 384. a.b. 2
S. Helena ſtabulum Chriſti baſilica exornauit. 418.a. 1
Heluetij aulici & ſtipatores Principum. 99. c. d. 2
Hemath quæ; & quotuplex? 297.c.1
Herculis fabula, & vnde orta. 368.b.2
per Hieruſalem & Sion intelligenda Eccleſia. 231.c.2
s. Hieronymus flagellatur quod prophanos legeret, potius quàm s. Scripturam. 15 a. 2
s. Hieronymus cur Oſeam Prophetam commaticom dixerit. 2.a.1
Hiſpania Sepharad. 353 b.1
Hiſtoriæ Ionæ ſeries. 357. c.1
in Hollandiam vt inuecta hæreſis. 127.d.2
Holophernes cur appelletur veniens ab Aquilone. 213.b.1
Homicidium omnium ſcelerum in proximum commiſſorum, maximum & grauiſſimum. 95. c. 1.
Homo complicatos habens pedes, &c. Dei hieroglyphicum. 282.b.2
Homo fit Bethauen quando à Dei gratia per peccatum excidit. 195.a.1
Homines parui communiter magnanimi. 2.c.1
Homo cur vocinus & corbis pomorum. 319. a. 1
Honeſtate & promiſſione anima colligatur Deo. 71. d. 2
Horreum totius terræ eſt Bethlehem, & quomodo. 416.d.2
de Horrore diei extremi iudicij. 130. c.1
in Hortulano fidelis cuiuſlibet munus explicatur. 339.c.2
Hoſtis quilibet non aliàs melius vincitur quam amore. 168.d.2
quatuor Hoſtes & clades Iudæorum quinam fuerint. 207. c.2
Humilas, Oſee Prophetę æmuli & ſectatores. 56. a. 2
Humilitas Prophetarum minorum quanta. 1.b.1
Humilitas conuoluula, rudimentum animæ. 2. c. 2
Humilitas cortex & tegmen virtutum. 210. a. 2
Humilitas mater & conciliatrix donorum, quorum diſſipatrix eſt ſuperbia. 251.b.1
Humilitas ad illuſtrationem & reuelationem Dei maximè neceſſaria. 10.b.1
Humiliatio eſt via ad humilitatem. 447.c.2
Humiliatio & tribulatio ianua ſpei. 81. a. 1
Hydræ cum auaritia graphica comparatio. 330. b. 1
Hydrus reſurrectionis Chriſti ſymbolum. 293. d. 1
Hydrus crocodilum interficit. 193. d.1

I

IAcob & Iſraël qui? 383. b.c.s
Iacob & Eſau inter ſe luctantes animam & carnem vt referant. 342. c.2
Iactantia qua ratione bona opera decorticat. 210. c. 2
Ibis cur auis Ægypti. 175.a.1
Idola per *theraphim* expreſſa. 92.a.2
Idolum quid ſit. 118.c.1
Idolum ſæpe idem quod diuitiæ. 184.b.1
Idolum Hebræorum vitulum non vitulam fuiſſe conficitur. 156.c.2
Idololatræ ventum ſeminant, ideóque turbinem metunt. 142.b.1
Idololatria in Gomer Oſee vxore fornicante figurata. 71.c.1
Idololatria, aliáque Hebræorum peccata minorũ Prophetarum argumentum. 2. c. 2.& 3.a.1
Idololatriæ origo quę. 100.d.2
Idololatriæ ſymbolum in ſcripturis quodnam ſit. 51.c.3
Idololatrię effectus qui. 99.c.2
Idololatrę cur meretrices. 380.c.2
Idumæa vmbraticè eſt caro. 341.c.1
Idumæi ab Eſau prognati. 342.c.d.1
Idumæi myſticè ſunt Iudæi. 341.b.2
Idumæi an erunt tempore Antichriſti. 351. c. 1
Idumæi quando perierint. 351.b.c.1
Idumæi cur cenſeantur Romani. 341.c.1
Iecur, ſedes amoris & concupiſcentiæ. 188.c.1
Iehu chirurgi perſonam gerens. 127.b.2
Iehu verus furnarius, qui fornacem idololatriæ accendit. 130. c.2
Iehu malitia & nequitia deſcribitur. 127. a. 1. & 2
Ieiunium dupliciter ſanctificatur. 212.b.1
Ieiunium Niniuitarum quam rigidum fuerit, & quamdiu durarit. 379. d.e.1.a.b.c.2
Ieiunij alæ myſticè quæ. 220. c.2
Ieremias catenis & vinculis oneratus quid figurarit. 11.a.b.1
Ieroboam & Oziæ annorum ſynchroniſmus. 148. c. 1
an Ieroboam fuerit Rex vel tyrannus. 138. a. 1. Regem fuiſſe cenſet Abul. 139. a. 1. A Deo creatum cenſet Pineda. ibid.c.1. alij à populo. 139.c.1
Ieroſolymitanum excidium extremi iudicij typus. 214. b.1. & 2
Ieruſalem cœleſtis elogia, & quæ illa. 242.a.1
Ieruſalem quaſi medium terrę. 231.c.d.2
Ieruſalem. 215.c.1. & 217.c.2
Ieruſalem cœleſtis mons ſanctus. 242.b.1
Ieruſalem filia latronis. 410.b.1
Ieſus & Maria bonum totius orbis. 440.a.b.2
Iezrahel primi Oſee filij ſignificata quatuor, & quę. 57.d.1
Iezrahel ſignificat brachium Dei. 69.c.1
Iezrahel, vrbs regalis & metropolis decem tribuum vbi ſita. 57.e.1
Ignis præferendi conſuetudo coram Regibus Perſarum. 215.b.2
item & Regibus caſtriſque Chaldęorum. 215. a.2
Ignis Chaldæis ſacer. 215.a.2
Ignem ad iudicium vocare quid. 310. c.1
Ignifer quis? 150.c.2

Ignifer

Index rerum memorabilium.

Ignifer quaſi prælij per ignem ſignifer. 350.c.2
Ignorantiæ origo. 213.a.1
Illuſtrationes piæ quàm crebrò optandæ. 25.a.2
Imber ſerotinus quis. 307. c.2
Imber matutinus & ſerotinus quis. 224. c. 2. & 225. c. d.1
Immutabilitas Dei attributum. 218.c.2
Immutabilitas eſt origo æternitatis. 431.c.1
Immortalitas ſignatur in cedro, quare. 199. d.2
Imperium nouum, nouúſq; monarcha per Neomeniam ſiue nouilunium ſymbolicè adumbrata. 111.a.1
Imperia quæ ex Deo non ſunt, cito deficiunt. 540. b. c.1
Imperatorum dos eſt clementia. 171.b. 2
Impius in extremo die iudicij ab omnibus creaturis impetendus, & cur. 75.c.1
Impij meritò ſunt illiberes. 151.b.1
Impij occiduntur à Deo dum ab eo fiunt iuſti. 436 a.b.2
Impiis inuitè ſeruiunt creaturæ. 75.c.1
omnis Impius edit fructum mendacii. 163.d.2
Impiorum caſtigatione quid diſcendum. 59.b.c.1
Impietatis gradus quot ſunt, & quales illi. 126.a. b. 1
Impunitas eſt ingens flagellum. 253. d.1
Impodeus quomodo per locuſtas expreſſus. 216. d. 1
Incarnatio Verbi variis Prophetarum figuris repræſentata. 185. a.1
In Hebræis aliquando ſignificat meritum vel demeritum. 110. a. 2
Incarnationis dies, dies magnus Iezrahel accipi poteſt. 68. b.2
Incendium Phaëtontis quod? 309.d.2
Infamia nunquam apud viros bonos diluitur. 183. d.1
Inferni timore, anima vt colligetur Deo. 71.d.1
de Inferno quo ſenſu Chriſtus triumpharit. 193. b c. 1
Ingratitudo quid. 152.a.1
Ingratitudo per columbam notata. 134 d.1
Iniqui tamquam vitis frondoſa, quæ nullum fructum affert. 133.c.1
Iniquitas colligata quæ, & cur ab omni confeſſione ſacramentali arcenda. 181. d.1
Iniquitatem Ephraim colligatam eſſe quid ſit. 191. c.1
Inſaniæ huius ſæculi ſunt figmenta hæreticorum 271. b.1
Inſpirationes ſanctas reijcere cum offeruntur quàm periculoſum. 161.c.1
Inuocatio Dei quàm Deo grata, & cur. 231.b.2
Ioachas Rex Iuda quot annis regnarit. 31. c. 1
S. Ioannis Eleemoſynarij excellens miſericordia. 123. a. 1
Ioatham Rex Iuda quot annis regnarit. 31.1.1
Ioël ſub quo Rege prophetare cœperit. 32.b.2
Ioël quis fuerit, & contra quos prophetarit. 203. a. b. 1. ſub quo Rege. ibid. quando. ibid. d. 1. & quod eius argumentum. 203.b.1
Ioelis etymon. 203.d.2
Ionas Propheta quis, qualis, & quando fuit. 356. a.b.c.1
Ionas Propheta non fuit filius Sareptanæ, quem ſuſcitauit Elias. 356. d. 1
Ionas quando prophetarit. 352. d.2
Ionas quando cœperit prophetare. 32. a.1
Ionas proprij amoris & honoris ſtudioſus. 383.b. 1. & 382. b. 2
Ionas miſſus ad Sardanapalum. 356. d. 2. ſeries hiſtoriæ Ionæ. 357.c.1
Ionas prædicauit Sardanapalo. 378.b.c.2
quid cauſa ſit cur Ionas fugerit in Ioppen. 359.d. e.1. a.b.2
Ionas fugiens in Ioppen eſt typus peccatorum. 359.d.1
in Iona fugiente S. Gregorius Nazianzenus, Apoſtoli deſerentes Chriſtum in paſſione ſignificantur. 360. b.c.1
an Ionas peccarit mortaliter. 382.c.2
ſicut Iona in mare proiecto ceſſauit furor maris, ita Chriſto in mare paſſionis proiecto ſtetit feruor idololatriæ. 366.b.c.2
Ionas tribus diebus in ventre ceti exiſtens portendit Chriſtum tribus diebus fore in ſepulchro. 118.a.1
an Ionæ cetus fuerit balæna. 367. a.b. 2. non fuiſſe eunicitur. 376. c. d.2. quatuor miracula Ionæ in ceto. 318. a.b. c.2
Ionas vbi eiectus. 371.d.e. 2
an Ionas eiectus in mari rubro. 370 d.1
Ionæ afflictionis & iræ quod Deus parceret Niniuitis origo & cauſa quæ. 381.b.2
Ionas quomodo ſit vetus teſtamentum. 384. a. 2
Ionas typus Chriſti patientis & reſurgentis. 357. c. d. 2
Ionas quomodo Chriſtus. 368.c.2
Ionas quaſi columba. 368.d. 2
tota Ionæ hiſtoria applicatur Chriſto. 372. c.2
an Ionas fuerit vnus ex ijs qui reſurrexerūt cum Chriſto. 373.d.e 2
Ionas index reſurrectionis. 373. d.2
Ioſaphat vnde ſic dictum. 233.a.2
Ioſue typus Ieſu Chriſti. 82.c.2
Ira Dei comparata leænæ. 314. b. 2
Ira & vindicta Dei in vncino pomorum ſignificata. 317.a.1
duplex Ira Dei. 454.c.1
Iræ Dei & vindictæ in Iſraëlem cauſæ receoſentur. 93.d. & a. 2
Iræ diuinæ maximæ ſignum cum ab anima quælibet abit. 310.c.2
Iræ magnitudo quandoque ſub ridendo oſtenditur. 287.b.2
Iſaias cur iuſſus à Domino nudus per vrbem Ieruſalem media luce diſcurrere. 54.d.e.1
Iſaias Propheta regali proſapia ortus. 4. c.2
Iſet, amoris nomen. 84.c.1
de S. Iſidoro Hiſpalenſi Archiepiſcopo exemplum memorabile. 315.d.2
Iſrael rediens ex captiuitate cur cum aue Ægypti comparatus. 175.a.1
Iſrael ductus in ſolitudinem, quam? 77.d.1
Iſrael quare columbæ comparandus. 175. b.2
Iſrael cur potius vaccæ comparatur quam cani vel aſino, aut cuilibet alteri animalium. 105. c. 2
Iſrael poſt occiſum Chriſtum quomodo onager ſolitarius. 143.d.1
Iſrael ſubcineritius panis quo ſenſu dicendus. 138. d. 1
Iſrael cur in Iezrahel contritus. 59. d.2
Iſraelis ſpiritualis ſemen non deperdetur ſed carnalis. 63.d.e.2
Iſraelē denudare & expoliare tropologicè quid. 72. x.2
Iſraelitæ inſtar furni accenſi æſtuantes libidine & ardore colendi idola. 119.d.2

Iſraelitæ impœnitentes in ſecunda Oſee Prophetæ prole qua ratione expreſſi. 60. d.e.2
Iſraelitæ cum columbis Syriæ cur comparaodi. 133. c.2
Iſraelitæ obſeſſi à Regibus Aſſyriorum, peccatorum ſymbolum & emblema. 73.c.2
Iſraelitæ quando ſaluati, & qui. 63.c.2
Itabyriuamons & Thabor idem. 108. b.2
Iubilæum primũ datum in limbo per Chriſtum. 194.c.2
Iudæa continuis cladibus affligenda prædicitur. 207.c.1
Iudæa in ſolitudinem redacta. 77. a.2
Iudææ ſterilitas per quatuor plagas erucã nimirum, locuſtam, bruchum, & æruginem prædicta. 106. b. c.204 a.1.& 2
an Iodæa à quatuor mundi monarchijs inuicem ſibi ſuccedẽtibus afflicta. 207.c.2.& 208.a.b.1
in Iudæa à Maio vſque ad Octobrem non pluit. 254. c.2
Iudæi ſua tribunalia & iudicia exercebant in portis. 288.b.2
Iudæi myſticè filij libidinoſi. 55.a.1
Iudæi in imaginum adorationem & idololatriam propenſiſſimi. 92.c.1
Iudæi cur cenſeant Idumæos eſſe Romanos. 348. c.1
Iudæi quo ſenſu aſſerantur manſiſſe quadraginta annis in deſerto, cum fuerint tantum. 38. & aliquot menſes. 291.b.2
Iudæi per Titum è Iudæa euulſi. 338.a.2
Iudæorum Meſſias refutatur. 336.a.b.2
Iudæorum reliquiæ non ſine myſterio ſunt ſuperſtites. 272.d.1
Iudæorum vanus Meſſias. 437.c.2
Iudæorum Rege, Sacerdotio, altari carentium infelix conditio. 91.c.1
Iudæos ſuæ perditionis cauſam fuiſſe, non Deum convicitur. 120.a.2
Iudæorum zelus contra Chriſtum per cauſonem morbum allegoricè ſignatus. 180.d.e.1
Iudæorum excidium ſignificatum per ficum ſterilem. 210. a.1
Iudæorum ſuum Meſſiam præſtolantium error. 412. d.2
Iudæorum reliquiæ quando conuertentur ad Chriſtum. 431.b.2
Iudæi ex præſcripto Dei vtebantur tubis ad conuocandum populum. 280.c.1
Iudæorum quatuor hoſtes quinam fuerint. 207. e.2. prima & ſecunda ſententia. ibid. tertia eligitur. 208. b.1
Iudicium vocare ad ignem quid. 310. e.2
Iudicium qua ratione pro nomine *porta* ſumptũ. 283.c.2
Iudicium quo titulo Saanan. 396. c.1
Iudicium, robur, & efficacia tres dotes Prophetę. 409.d.e.2
Iudicium Dei occultum analogicè ſignificatum per tineam clanculum pannoa rodentẽ. 114.a.1
Iudicij variæ acceptiones. 107.b.2
Iudicij extremi dies cur magnus & horribilis. 227.e.2
Iudicij extremi horror ſub typo excidij Ieruſalem allegoricè adumbratus. 214. b.1.& 2
Iudices impij, per Iehu vt adumbrentur. 59.c.1
Iudices iniqui quaſi harpyiæ. 275.b.1
Iudicare pro *accuſare*. 71.e.1
quando Iudicandæ geotes. 232. d.1
Iunci ſicut aquam copioſam bibunt, quia fungoſi & ſicci, ita ſancti ſitiunt & bibunt pelagus diuinæ voluptatis. 243. c.2
Iuniperus emblema Dei Chriſtiq; fidelibus ſuis in omni tẽtatione & tribulatione denſam præſtantis vmbram & protectionem. 201.c.2
Iuniperi vmbra quo ſenſu grauis à Virgilio vocata. 201.c.2
Iuramentum eſt actus latriæ. 105.b.2
formula Iurandi Hebræorum. 280.a.1
Iuſtitia & iudicium in ſcripturis quid ſignificent. 85. c.1
Iuſtitia aliquãdo idem quod miſericordia. 161.a.2
Iuſtitia inhærens ſiue gratia iuſtificans per quam adoptamur in filios, Dei non eſt ſimplex quædam qualitas. 66 a.1
Iuſtus eſt lilium ob ſeptem analogias. 199.a.2
Iuſtus abieti arbori enodi, proceræ, ſemper virenti, rectæ, ſemper directè in altum aſcendẽti comparatus. 201. d.2
Iuſtus quilibet rectè cum oliua comparatur. 200 a.1
Iuſti pœnitentes portant iram Dei. 454. d. e.2
Iuſto ſubſtantialiter ineſt Deus nouo quodam modo. 66.a.1
Iuſtorum felicitas quatuordecim partim phraſibus & parabolis graphicè depicta. 201.b.2

K

Kikaion quid. 383.c.2

L

LÆtitia & proſperitas in Sole ſymbolicè ſignificata. 324.c.2
Lappa quid. 147.a.2
Leænæ, Dei vindicta cur bene cõparata. 114. b.2
Lectuli menſales quales. 299.c.1
Leo paruum habens cor. 2.e.1
Leo ſenſo allegorico eſt Chriſt⁹ reſurgẽs 290.c.1
Leo rugit bis, cur? 268 d.2
Leo rugiens Chriſti per ſe & Apoſtolos Euangelizantis figura & imago. 174.a.2
Leonis feritas tanta, vt ad eam retundendam indita ei ſit à natura febris quartana. 114.b.2
Lex vetus quaſi pluuia maturina. 308 b.1
Leges veteres datæ Iudæis, & nouæ datæ Chriſtianis ſunt ſymbolicè funiculi Adam. 168. b. 2
Leges Domini per metonymiam vocatæ in S. Scriptura cuſtodia. 99.c.2
Libanus Hebr. idem quod thus vel incenſum. 201. b.1
Libani deſcriptio, & ſitus amœnus. 201.c.1
Libido eripit luxurioſo cor. 100. b.1
Libido analogicè tinea. 113. b.d.2
Libido poſt mel fundit fel. 349.b.c.1
Libido mater idololatriæ. 159. a.1
Libido eſt pœna ſuperbiæ. 110.d.1
Lignorum Settim imputribilitas beatorum impaſſibilitatis ſymbolum. 243. d.2
Lilium ſpei ſymbolum. 199.c.1
Lilium fidelis & iuſti typus ac imago ob ſeptem analogias. 199.a.1
in Limbo Chriſtus dedit primũ iubilæũ. 194. c.2
Lingua Dei ad animam quænam ſit. 24.c.2
Litaniæ & proceſſiones publicæ indictæ à Deo. 320.c.1
Litem & diſcordiam fratrum quam ſeuerè Deus vindicet. 257.c.d.1
Locuſta Ægyptijs erat hieroglyphicum famis. 207.a.1

Locuſta

Index rerum memorabilium.

Locuſta vnde ſic appellata. 204.c.2
Locuſtæ pullus eſt bruchus. 205.a.1
Locuſtæ portendunt bella. 207.c.2
Locuſtarum plaga fuit vna ex grauiſſimis plagis Ægypti. 204.c.2
Locuſta habeus ſpeciem militis armati. 307.e.1
Locuſta ſpeciem habet equinam, & equitis cataphracti. 215.c.2
Loqui Deum ad cor ſanctorum myſticè quid. 81. d. 1.
Lucifer cur Rephan. 294.d.1
Locriones meri, ſeu auari & fraudulenti mercatores in Chananæo ſtateræ doloſæ vt ſignati. 183.c.1
Lucrum ſcelere partum, damnũ eſt non lucrum 183.c.1
Lucro turpi nemo ditatur. 391.b.2
Lucrum turpe non admittit Deus. 391.b. 2
Luctus ſignum, caluitium. 398.d.2
Lucus quis? 437.a.b.1
Lumen propheticum quod. 25. c. 1. eſt neceſſarium, non liberum menti. 25.c.1
Luna cur mulieris Eccleſiam repræſentantis pedibus ſubſtrata. 111.c.1
Luna in ſanguinem verſa ſymbolicè eſt Synagoga Chriſti paſſione cæcata. 229.c.2
Lunã regere omnes res humanas quid ſit. 111.c.1
Lutheri error circa litanias publicas. 220.d.1
Lutherus merito vaccæ *Baſan* comparatus. 275. a. 1
Lux ſymbolicè cauſa lætitiæ. 215.c.1
Lucis auroræ ad Chriſtum exorientem patribus in vmbra mortis ſedentibus analogica collatio. 120.c.1
Luxuria pœna ſuperbiæ. 110. d.1
Luxurioſus quomodo in vitulis & vaccis Bethauen expreſſus. 156.c.2
Luxurioſus quo ſenſu comedat fructum mendacij. 163.d.2
Luxurioſi per tineam aptè adumbrati. 113. d.2
Luxurioſi quaſi iumenta computreſcẽtia in ſtercore ſuo. 213. b. 2
Luxurioſi cur à Diogene arboribus per præcipitia naſcentibus aſſimilati. 101.a.b.1
Lybia ſemper aliquid mali affert, vnde natum. 72. b. 2

M.

MAcedonianorum erroris circa Spiritum S. origo. 280.c.2
S. Magdalena quo modo à Chriſto lactata. 77.c.1
S. Magdalena tropologicè per fornicariam Oſee Prophetæ expreſſa. 56.b.2
Magdeburgenſium error circa proceſſiones & litanias publicas. 220. d.1
Magiſtratus iniqui qua ratione in Iebu expreſſi. 59.c.1
Malachias ſub quo Rege prophetarit. 33.b.2
nil Mali niſi à Deo infligitur. 269.c.2
Malitiæ & corruptionis ſymbolum quodnam ſit. 277.a.1
Malitiæ gradus quot, & quales. 326.a.1
Manè, id eſt, in prædicatione Ioannis Baptiſtæ qui quaſi Lucifer & aurora præiuit Chriſtum Solem iuſtitiæ. 115.c.2
Manè in S. Scriptura ſymbolicum. 113.d.2
Maniaci quomodo diuinent. 26.c 1
Manipuli Sacerdotis origo & vſus. 211.c.2. differẽtia à ſudario. 221.d.c.2
Manna ſumptũ pro Euchariſtia. 169.c.1. & 170.a.1
Manna lacti ſimila, ideóque lac appellatum. 76. d. c. 2
cum Manna cur cœleſtia eloquia comparentur. 6. d. 1
Manna expreſſus typus Euchariſtiæ. 198. c. 2. & 78.a.1
Manus organum organorum. 184.c.2
Maroth duplex. 395.a.b.2
Martyrium eſt obedientia, conſtantia, *&c.* 177.a b. 2
Martyrij elogia. 177.c.2
Martyrium eſt mortificatio & caſtitas. 177.a.b.2
Martyres quo modo Oriones. 286.b.2
Martyres ſunt teſtes fideles Dei. 177.a.1
Martyrum cum frutice balſami inciſo balſamum ſtillante ſuauiſſimum egregia comparatio. 177 d.c. 2. & 178. a.1
Martyrum conſtantia ſimilis plantæ thuris. 199. b. 2
Maſpha vbi, & qualis. 107.c.2
S. Maternus reſurrectionis Chriſti index. 347. a. b. 2
in Matrimonio tria ſunt per quæ glorificatur Deus. 404.c.1
Matrimonium Oſee Prophetę cum vxore fornicaria fuit licitum, & ſtabile. 51.c.d.2. & 53.a.1
Matulæ diaboli quæ nam ſint. 142. d. c.2
Mel libidinum & voluptatum deſinit in fæces fellis & tribulationis. 349.b.c.1
Melchom ſiue Melech fuit idolum Ammonitarum. 259.a.2
Mendax chamæleonti ſimilis. 404.c.2
Mendacij fructus qui, & quales. 163.d.2
Mendacij propria & germana acceptio. 118. c. 1
Mendacij ſignum *Aczib*, cur. 397.a.2
Menſis tripliciter qui accipi poſſit. 321.a.1
Mentiri formaliter eſt peccatum. 404.c.2
Mercatores lucri nimiũ auidi meritò Chananæi ſtateræ doloſæ vocantur. 183.b.c.1
Mercatores monopolæ quàm exoſi Deo. 321.c.1
Mereri & eligi ad gloriam in cuiuſque arbitrio eſt quamdiu viuit. 173.b.2
Meretrix quam Oſee in vxorem accepit, Eccleſiæ typus. 56.d.2
Meretrices indolem ſuam proli communicant. 55. a.1
Meretrices matulæ hominum & diaboli. 142. d. c. 2
Meretrices cur vitulæ laſciuientes. 160.a.2
Meſſias cur Patris meditatio, conceptio, dictio & opus ſummum. 281.d.1
Meſſias Iudæorum vanus & fictitius. 437.c.2 & 336. a.b. 2
Metalepſis, crebra apud Prophetas minores. 18. b. c. 1
Metus effectus qui. 345. b. c.2
Michæas Iſaiæ aſſecla. 412.a.1.2
Michæas optat mentiri materialiter tãtum. 404. c. 2
Michæas quando cœperit prophetare. 32. c.1
Michæas Propheta fuit Moraſthites. 386.c.d.2
Michæas ſolus prædixit Chriſtum in Bethlehem naſciturum. 421.c.2
an Michæas oráculum de Chriſti Natiuitate ſub Ezechia Rege ediderit. 426.b.1
Michæas quibus coextiterit. 387. d. c. 2. ſtylus Michææ ſimilis eſt ſtylo Iſaiæ. 388. a.1
Michæas paruitatem & magnitudinem Chriſti Domini in ſe vmbraticè exhibuit. 414.c.1
Michææ duo, qui & quales. 386.b.c.2

Michææ Etymon. 387.b.2
Michææ argumentorum. 388.c.d.2
Minoritæ ad inſtar Prophetarum minorum ita dicti. 1.b c.
quatuor Miracula Ionæ in ceto. 368.a.2
Miſericordia, piorum & ſanctorum nota ac virtus. 300.d.2
Miſericordia in Deo non eſt accidens. 61.d.e.2
Miſericordia & dignatio Chriſti longè maior miſericordia Oſee ducentis fornicariam. 56.a.2
Miſericordia, quà virtus, eſt in Deo, non quà paſſio. 61.c.a
Miſericordiæ ſymbolum quod & quale. 200.a.1
viua Miſericordiæ effigies quæ. 113.c.d.2
Miſericordiæ nomine quid intelligendum. 152.d.e.1. de præſtantia Miſericordiæ. 122.a.2
Miſericordiæ acceptio triplex in Scriptura. 161.a.2
in Miſſæ ſacrificio repræſentantur Chriſti ſtabulum, præſepe, &c. quomodo. 428.b.2
Moabitarum cum Idumææ Rege contentiones ac bella vnde nata. 260.d.1
Moloc quis. 291.d.a
Monachi cuiuſdam Ægyptij interrogati cur voluptates aſſiduè ſibi ſubtraheret, præclarum reſponſum. 101.d.a
Monachi quomodò cultores & curatores. 215.d.1
quatuor Monarchias orbis inuicem ſibi ſuccedẽtes quinam exiſtiment fuiſſe quatuor plagas Iudææ. 207.c.1
Monopolium quàm Deo inuiſum. 321.c.2
Montium citatorum à Deo quaſi eſſent rei myſticus ſenſus de angelis è cœlis ad noſtram cuſtodiam deputatis vt explicatur. 439.a.b.s
Mopſneſteni error. 6.e.2. & 7.c.1
Mores quomodo decorticantur à lenonibus & paraſitis. 210.b.2
Mors quomodo à Chriſto occiſa. 192.c.2. & 193.b.1
Mors eſt concupiſcentia, & quomodo. 195.b.1
Mors, & defectus animalium cur vocatur congregatio. 95.c.2
Mors quo ſenſu Aphra. 396.c.1
Morti inſultant Chriſtiani per Chriſtũ. 194.b.c.1
Mortuorum famam lacerare quantum nefas. 361.a.s
Moſcua quàm frequens populis, & multitudine domorum commendata. 375.e.1
Moſes ducens vxorem Æthiopiſſam quomodo Chriſti figura & typus. 56.c.d.1
Moſes allegoricè nauarchus Ionæ. 368.c.2
Mulier eſt garrula. 412.a.2
Mulier Eccleſiam repræſentans quare Lunam habeat ſub pedibus. 111.c.1
Mulieres ſunt Sirenes. 100.a.2
Multitudo & vniuerſitas in Script. ſymbolicè expreſſa per numerum ſeptenarium. 251.a.1
Multitudinis principium cur ternarius numerus. 251.c.2
Mundus ſublunaris eſt faſciculus varijs ex capitibus. 332.b.c.d.1
Mundus quo titulo *Aczib*. 396.c.2
Mundus quomodo fornax artificis. 116.a.2
de Mundi fallacia. 398.a.b.1
Mundi vanitas. 376.b.c.d.1
tres Mundi partes myſticè repræſentantur in Niniue continente iter trium dierũ 376.vbique.
quatuor Mundi monarchiæ inuicẽ ſibi ſuccedentes an fuerint quatuor plagæ Iudææ. 207.c.2
Muſæ concordes ſunt ſorores. 258.e.1
Muſica veterum in conuiuiis. 299.c.2.
Muſtela cur pauida & timida. 2.e.s
Myſteriſmus apud Prophetas frequens. 18.d.e.2

N

NAbuchodonoſor vaſtans domum Domini cur multis aquila. 137.b.2
quatuor Nabuchodonoſoris expeditiones verè fuerunt quatuor plagæ Iudææ. 208.e.1
Nachon quintuplex. 413.c.d.e.1
Nahum ſub quod tempus prophetare cœpit. 31.a.2.
Nahum poſt Ionam miſſus ad Niniuitas. 357.b.2
Natiuitatis Domini dies, dies Iezrahel. 68.b.c.2
Natura in paruis delectatur. 2.c.d.a
Nautæ infideles & Ethnici ſortibus & ſortilegiis crebro vtuntur. 364.c.d.1
Nautarum in Ionam fugientem pietas. 266.c.e.1
Nazaræi qui & quales. 264.e.2
S. Nazianzenus Ionam fugientem imitatus. 365.e.2. & 366.a.b.1
Nebula potentiæ & ſapientiæ diuinæ index. 281.a.1.
Nebulæ commoda quinque. 281.e.2
Neomenia ſymbolicè repræſentat nouum imperium. 111.a.1
Ninine filia latronis. 410.b.1
Niniue fuit regia Aſſyriorum. 374.c.2
Niniue quo ſenſu Ieruſalem. 377.c.1
Niniue amplitudo quanta. 358.b.c.2
Niniues etymon & ſignificatio. 358.a.2
Niniuitæ ad vomitum rediere. 357.b.2. vnde poſt Ionam miſſus eſt ad eos Nahum. 357.b.2
Niniuitæ percelluntur voce & oraculo Ionæ. 357.b.a
Niniuitæ quo argumento moti ſunt vt crederent Ionæ. 378.c.s
Niniuitæ fuerunt iuſtificati. 380.c.d.e.1
Nobilium bullam in pectore geſtantium conſuetudo vnde, & cur inuecta. 134.b.2
Noctem in diem conuertere myſticè quid ſit. 286.d.2
Nomen Dei quadruplex. 413.c.1
Nomen Domini eſt ipſe Dominus. 231.a.2
Nouiſſimorum memoria & recogitatio quam ſalubris. 324.c.2
Nubes pluuiæ vehiculum. 106.b.2
Nuditas pro inopia & paupertate. 72.c.s
Numerus ſeptenarius in Script. ſymbolũ multitudinis & vniuerſitatis. 251.a.1
Numerus ternarius familiaris eſt S. Scripturæ. 551.a.2
Numerus quadragenarius cur ſymbolum pœnitentiæ. 377.d.e.1
Numeri ternarij myſteria. 251.c.2. item & ſeptenarij. 251.a.1. ternarium Deus cuique rei inſeruit. 552.a.s
Nuptiæ olim qua ratione celebrari ſolitæ. 90.a.1

O

OBedientia quo ſenſu martyrium. 178.b.2
Obediendum Deo vocanti. 360.d.e.1. & 361.a.b.1
Oblatio triſtis diſplicet Deo. 146.e.2
Obliuio Dei quantum malum. 61.c.d.1
Obſcuritas Prophetarum. 55.c.d.2

Obſtu-

Obſtinatio & impœnitentia peccatorum cum ſecunda Oſee prole myſticè comparatur. 63.c.1
Oculi cum corde collatio. 2.a.2
in Oculo hominis morbi centum numerantur à Galeno. 318.c.2
Odium Dei nunquam bonum vel licitum, & cor. 52.d.e.1
Offenſa duplex eſt. 454.a.b.1
Offenſum præuenire in reconciliatione quam honeſtum. 171.d.e.1
in Offenſis condonandis quàm diſpar ſenſus Dei & hominum. 171.d.1. pertinaciam offenſis diabolica magnanimitas. 170.e.1
an Oleo ſacro vncti omnes Prophetæ. 10.c.d.1
Oleum peccatoris, adulatio. 74.a.b.2
Oleum myſticè & vmbraticè cuius rei ſignum. 200.a.1
Oliua Eccleſiæ & ſancti cuiuſlibet vera imago. 200.a.1. item & obedientiæ, pacis ac deditionis. 200.b.1
illuſtris Origenis cæleſtium eloquiorum cum manna collatio. 6.d.1
Olympiades cœperunt anno. 40. Oziæ. 31.c.1
Omnipotentiæ & ſapientiæ Dei argumenta varia. 331.b.2
Onagri ſolitarij tropologicè qui ſint. 143.d.1. Apoſtatæ ab ordine & fide. ibid. Superbi. ibid.
Opera bona an reuiuiſcant vi pœnitétiæ. 225.c.2
Opera meritoria per vanam gloriam decorticantur. 210.b.2
Ophel turris quæ, & qualis. 415.a.b.2
Ophel myſticè quid. 415.c.d.2
Oratio eſt anima & ſpiritus vitæ religioſæ. 446.c.1
Orationis factę vel neglectæ quãta ſit vis. 401.b.1
Orbis excidium vmbraticè expreſſum ſub excidio Hieroſolymitano. 214.b.1. & 2
quid cauſæ ſit cur varij Ordines à primæua ſanctitate & ſplendore deciderint. 78.c.1
Origenis lapſus occaſio & cauſa quænam fuerit. 8.a.b.1
Orion quis. 286.b.1
Oriones ſunt martyres. 286.b.2
Ortus Chriſti tum diuinus tum humanus rectè comparatur auroræ. 119.b.c.2
Os Domini in Script. quid ſignificet. 7.b.2
Os pro voluntate ſumptum, & quo ſenſu. 165.a.1
Oſee non naſcitur ſibi filios adulterinos, ſed ſuos procreauit. 53.b.1
Oſee cur iuſſus vxorem ducere fornicariam. 50.a.b. 53.b.c.2. & 56.a.2
Oſee, primus Prophetarum minorum prophetare cœpit. 5.e.1
Oſee cur Prophetis minoribus adnumeratus. 1.b.1. & commaticus appellatus. 1.c.2
Oſee non duxit vxorem idololatram & gentilem. 53.d.e.2
Oſee quo tempore cœperit prophetare. 31.d.2
Oſee allegoricè quid exprimat. 50.b.c.1
Oſee connubium cum fornicaria duplex Chriſti coniugium myſticè ſignans. 55.c.2
Oſee prophetauit annis 90. 50.d.2. cœpit 90. annis ante excidium Samariæ, & 124. ante excidium Ieruſalem. 51.c.1. & 31.d.12
Oſee idem quod Ioſue, Ieſus vel & Iſaias. 49.a.1. prophetat Iudæ & Iſraeli. 49.b.1. Synchronos Iſaiæ, imo Prophetarum primus. 49.c.1. an Angelus, de quo *Apoc.* 5. 49.b.2. eſt commaticus, quia patheticus. 50.a.1
Oſee Prophetæ connubium cum fornicaria non fuit infame. 54.e.1. cur primus Oſee Prophetæ filius Iezrahel appellatus. 58.b.c.1. & 58.c.2. & 58.c.d.1
an fornicatus ſit Oſee Propheta, quando iuſſus eſt vxorem ducere fornicariam. 51.c.d.1. non eſſe fornicatum conficitur. 52.c.2. & 53.a.1
Oſeas prophetandi & concionandi munere functus vſque ad annũ ætatis nonageſimum. 1.b.1
Oſſilegij ritus in funere. 302.b.2
Ouum cæli omnia cingentis ſpeciem bene exhibet. 282.a.2
Ozias (vel Azarias) quot annis regnarit. 31.c.1
Oziæ & Ieroboam annorum ſynchroniſmus. 248.c.1. quatuor plagæ Oziæ. 248.e.2

P

PAx Chriſti varijs ſenſibus ſignificata. 434.c.1
Palæſtini qui. 237.c.1
Pallor in periculo aliquo exiſtentis vnde naſcatur. 215.d.2
Panis hæreticorum luctus perpetuus. 74.a.2
per Panẽ Hebręi intelligũt quemlibet cibũ. 73.c.1
cum Pane ſubcineritio qua ratione Iſrael comparatur. 132.d.1
Panthera pauida & timida, quare. 2.c.1
Parabolæ partes quot ſint, & quæ. 267.c.1
Paradoxa crebra apud Prophetas. 29.c.1
Paradiſus terreſtris vbi ſitus. 255.a.1
Paradiſus Dei eſt anima ſancta. 339.b.2
Parentes bona ſua conferentes monaſterio cum habeant filios indigentes, damnandi. 121.d.e.1
Parentes quàm grauiter peccent auertẽtes & impedientes filios ſuos à ſtatu religionis. 264.c.2
Parui communiter magnanimi. 2.e.1
Paſſio Chriſti varijs Prophetarum figuris expreſſa & adumbrata. 185.a.b.1
Paſſio Chriſti optimè in Iona Propheta adumbrata. 372.b.c.1
Paſſione & perturbatione mens humana vt dementetur. 209.a.1
Paſſiones animi quot & quæ. 208.c.2
Paſſiones animi ſymbolicè repręſentatę per quatuor plagas Iudææ ſibi inuicem ſuccedentes. 208.c.2
ſeptem Paſtores qui, & qua ratione per 7. angelos principes adumbrati. 435.a.1
cur Patriarchæ maximè prophetarint cum morti eſſent proximi. 9.a.1
Patriarchæ in ficubus præcoquis quomodo ſignati. 450.a.1
S. Paulinus Nolæ Epiſcopus cur noluerit ſcribere in s. Scripturam. 1.c.1
s. Paulus Apoſtolus in minimo eminet maximus. 2.d.2
s. Paulus corpore Tydeus, animo Hercules. 1.b.1
Pauor in ſcripturis ſignificat ſummã venerationem & reuerentiam. 93.a.1
Pauoris & mœroris effectus. 324.b.1
Pauperes myſticè per piſces figurati. 96.c.1
Pauperum, & innocentium oppreſſio grauiter à Deo caſtiganda. 261.a.1
Pax cauſalis triplex Chriſto quo titulo tribuenda. 433.c.2
Peccator lætatur in nihili ob ſeptem rationes. 305.a.1
Peccator non eſt homo, ſed beſtia. 361.b.1
Peccator, quaſi puella quæ fœtum cum breuiſſima voluptate concipit, ſed illum parturit cum magno dolore. 191.d.2

Peccator & quilibet impius vmbraticè & myſticè in Amos Prophєta ſignificatus. 247.c.2
Peccatoris facies coram Deo & angelis palleſcer, & attrabitur. 216.a.1
Peccatoris oleum, adulatio. 74.a.b.2
Peccatoris rarum & verum ſymbolum eſt aquila ſe depilans, & nouas pennas aſſumens. 399.d.2
Peccatoris & luxurioſi hominis cum columba appoſita collatio. 133.a.b.2
Peccatores diaboli matulæ. 142.d.c.2
peccatores Iſraelitis idololatris & impœnitentibus aſſimilandi. 61.d.s
peccatores tunc grauiſſimè puniuntur à Deo cū ab eo deſeruntur. 253.d.1.& 61.d.s
peccatores in Iona fugiente quomodo ſignificati. 359.d.s
peccatorum ſocietas quam noxia ſit, oſtenditur in Iona fugiēte in Ioppē à ceto abſorpto, & Apoſtolis iactatis tēpeſtate propter Iudā. 361.a.2
peccatorum viæ à Deo vt ſepiantur & obſtruantur. 73.c.2
peccatorum gradus myſticè cum tribus Oſee prolibus collati. 63.b.c.2
peccatorum turbo cauendus. 107.a.2
peccatum cum modica & breuiſſima voluptate conceptum, longo dolore, præſenti & æterno editur. 191.d.2
peccatum cur abſinthium. 285.c.1
peccatū cur vocatū nihil. 105.a.1.& tinea. 113.b.2
peccatum vocatur ſanguis ob quatuor analogias. 95. a. 2
peccatum eſt locuſta, cur. 210.d.1
nullum peccatum impunitum. 586.a.2
peccati facies duplex, & quomodo. 532.b.2
peccati ſymbolum ſanguis. 95.a.2
peccato varij ſenſus morales adaptantur. 305. a.2
peccata patrum puniuntur à Deo peccatis filiorum & vxorum. 102.c.2.& 103.a.b.1
peccata populi comedunt ſacerdotes tripliciter. 97.b. c.2
peccata in Script. ſæpius intelliguntur per amaritudines. 285.c.1
peccata & cupiditates ſunt inſtar panis ſubcinericij. 332.b.2
pecunia eſt hominis anima. 408.b.s
S. pelagia à vanitate ſæculi conuerſa perpetuæ pœnitentiæ ſe addicere volens iuxta vallem Ioſaphat tugurium cur erexerit. 235.c.2
perditionis peccatorū Deus minimè auctor. 188. d.s.& 190.a.1
perſeuerantiæ donum imber ſerotinus. 225. c.1
tres perſonæ diuinæ per montes ſymbolicè ſignificatæ. 241.a.b.2
pertinacia & ſordes Iſraëlis in pane ſubcineritio myſticè vt exprimantur. 332.d.c.1
peſtis Ægypti quàm grauis. 279. a.1
S. petrus eſt adamas. 312.b.1
phaethontis incendium quod. 309. d.2
philippi III. Hiſpaniarum Regis magna vitæ integritas & innocentia. 78.c.1
philippi Macedonis de quodam hoſte ſuo præclara victoria per munificentiam parta. 168.d.2
philoſophi & ſophiſtæ cur aquilæ. 344.c.s
phœnix Chriſti reſurrectionis ſymbolum. 193.c.1
phœnices cur dicti Erythræi. 370. a.2
pictores virtutis quinam ſint. 9.d.2
plagæ Iudææ quot, & quales. 204 c.s
plagæ Iudææ ſibi ſuccedentes ſignificant quod vnum vitium alteri ſuccedat. 208.b.2
plagæ quatuor Iudææ quo ſenſu quatuor Ioſiæ filijs adaptatæ. 208.c.1
quatuor Plagæ Iudææ eruca ſcilicet, locuſta, bruchus & ærugo quid ſignificarint. 206.a.b.2.an litteraliter vel ſymbolicè ſint accipiendæ. 206. a.b.2
an Plagæ quatuor Iudæorum fuerint quatuor mundi monarchiæ. 107. c.2. non fuiſſe conficitur, ſed potius quatuor Nabuchodonoſoris expeditiones. 208.c.1
4. Plagarum Iudææ ad quatuor perſecutiones Eccleſiæ inſignis allegoria. 208.a.2. item & ad quatuor equos Apocal. 208.b.2
quatuor Plagæ Oziæ. c. 2
inſigne Platonis de Agrigentinis effatū. 101.c.s
pœna ſuperbiæ, luxuria. 110.d.s
pœnitentia S. Fabiolæ Romanæ matronæ prænobilis quam auſtera. 221. c.11. item & S. Paulæ. 221.a.1. Moral. de pœnitentia. 215.a.2
pœnitentia in numero quadragenario ſymbolicè repræſentata. 377.d.c.1
pœnitentia eſt vallis Achor. 82.c.2
pœnitentiæ efficacia. 380.d.2. elogia. 221.a.2
verum Pœnitentis ſchema. 418.d.1
pœnitentiæ ac pœnitentium ſymbolum eſt aquila ſe depilans & renouans. 399.c.d.2
pœnitentiæ vis quanta, quæ pœnitenti omnes priores virtutes, omnia priora merita reſtituit 225. c.2
pœnitentibus cur ſolitudo neceſſaria. 78.c.s
pœnitentibus Deus eſt moraliter maſet. 188.b.2
politica principatuum & Regnorum peſtis. 127. d.2.& 128.a.1
politici cum Ieroboam comparādi. 130.c.s.& a.2
politia hæreſeos ianua. 527.d.2
pomum orbis vitæque humanæ ſpeciem gerens. 318. b.c.2
pomum ſumptum pro omni fructu molliora corticia. 317.a.1
pomi cum homine analogia, conſideratione & commiſeratione digna. 318.c.d.2
pomi cum illecebris & voluptatibus humanis præclara analogia. 318.a.b.c.2
in pomo inſtabilitas multis titulis expreſſa & ſignificata. 317.c.2. 318. vbique.
pomorum vncinus quid. 316.d. c.2
pontifices Romani geſtant crucem ex adamante vt moneantur crucis Chriſti & S. petri, ac vtriuſque fortitudinis adamantinæ. 318.c.s
populus abſque miſericordia in ſecunda Oſee prole expreſſus. 60.a.2
populus Iſrael exulans in Ægypto quo ſenſu fuit typus Chriſti. 566.b.2
porta qui ſumi poſſit pro *iudicium*. 288.c.2
poſteritati ſcripto melius conſulitur quam verbo. 1.b.2
potentia Regum & Principum imbellis eſt & inualida niſi cultu & ope Dei fulciatur. 155.c.s
Potentia & ſapientia Dei in nebula bene explicator. 281.c.2
Prædeſtinatio ex Deo eſt, reprobatio ex homine. 189.c.1
Prędicatio Euāgelij facta Iudęis à Chriſto & Apoſtolis fuit imber matutinus. 225.c.s. ſerotinus, quæ fiet ab Elia & Enoch in fine mūdi. 225.c.s
Prægnantes Galaad ſecare, myſticè quid. 259. b.s
Prælati iniqui & praui per Iehu vt expreſſi. 59.c.s
Præſentiæ Dei vbique exiſtentis memoria quam vtilis. 445. c.d.2
Præſtabilis id eſt placabilis, cur? 218.c.1
Principes impij dantur à Deo in flagellum ſubditorum

totum à Deo ſe auertentium. 190. b.2
Principes impij, penetrantes quæ in alijs puniũt, Iehu meritò aſſimilati. 59. c.1
Principes qui ſine ratione & conſilio regunt, corde carere dicuntur. 134. b.2
Probatica piſcina quæ. 415.c.2. & 416.a.b.1
Prodigium propriè quid? 228 b.2
Prodigia Ioelis Prophetæ quando acciderint. 228. c. 2
Prodigus pœnitens Synagogæ amaſiarum ſuarum ope deſtitutæ comparatus. 74. c.1
Profunditas quando à calliditate & verſutia nil differat. 309. a.1
tres proles Oſee myſticè ſunt tres gradus peccatorum. 63.b.2
ſecunda proles Oſee quid ſignificarit. 60.d.1. cur filia, non filius. 60.a.2
propagatio generis quando vocetur lucerna, & cur. 350.c.2
Prophetæ Angeli terreſtres. 11.b. c.2
Prophetæ omnes deſinunt in Chriſto. 20.b.1
Prophetæ cur apologis ſæpe vſi. 22.c.2
Prophetę myſticè vocantur omnes verè religioſi. 3.b.c.2
Prophetæ maiores qui, & cur ita appellati. 1.b.1
Prophetæ minores quibus populis prophetarint. 4.c. cur aliqui ex his Prophetis patres ſuos nominent, & alij taceant. 4.a. 2
Prophetæ Minores quando prophetarint. 4.c. 2. item & quo ordine. ibid. & 5.b.1
Prophetæ Minores cur duodecim numero. 5.a.2
Prophetæ Minores, Maioribus non cedunt ſententiarum & verborum grauitate. 1.a.b.2
Prophetæ minores prophetarunt per 300. annos. 33.c.2
duodecim Prophetæ minores Patriarcharum ſuppares, & ſicut eũ duodecim Patriarchæ. 3. c. 1. duodecim tribuum Doctores. ibid. duodecim Apoſtolorum duodecim prodromi. 3. c. d.1
Prophetæ minores vtuntur phraſi & ſtylo ſymbolico. 6.c.1. & cur ibid.
Prophetæ ſunt pictores virtutis. 9.d.2
Prophetæ an vncti oleo. 10. c. 2. quæ eorum dem veſtis. 10.d.c.1. & quis victus. 11.b.1
veri Prophetæ ſigna quatuor, & quæ. 10.a. 2
Prophetæ dotes quot & quæ ſint. 409. c.2
Prophetæ triſtibus læta ſubiungũt, & cur. 191.b.2
Prophetæ 12. cur minores nominati. 1.a.b.1
Prophetæ minores quomodo tricobitsies. 2.b.1
quamdiu Prophetarint duodecim prophetæ minores. 33. c. 2
Prophetæ ſolerter & appoſitè cœperunt prophetare ſub exordia vrbis Romæ. 31. d. 1. cur, ibid.
Prophetæ ſuas viſiones ſiue prophetias iuramento confirmare ſoliti. 155. c.2
Prophetarum opus quàm profundum & ſententioſum. 6.c.2
Prophetarum oracula tropologicè æquè Chriſtianis ac Iudæis dictata. 3. c. 1
Prophetarum victus qualis. 11.b.c.2
Prophetarum minorum argumentum quodnam fuerit. 2.c.2.& 3.a.1
Prophetarum obſcuritas. 15.c.d.2
Prophetarum quæ fuerit prima diſpoſitio interna.
Prophetarum minorum quis primus prophetare cœperit. 5.c.1
Prophetarum filij qui. 12. c. 2. item & cœtus. 12. c.2. & 13. a.b.1
Prophetarum ſcopus, Chriſtus. 261. c.2
multa Prophetarum opera deperdita. 1.a.2
Prophetarum finis & fructus. 13.a.2
Prophetarum nominum etymologia & ſignificatum. 13.c. d 1
in Prophetas minores qui ſcripſerunt. 5. a.2
in Prophetis ſapientia quærenda, non eloquentia. 15.c.1
Prophetis minoribus cur S. Franciſcus & ſocij aſſimilati. 1.b.1
Prophetia continua non datur niſi ſanctis ob tres cauſas. 9.c. 2. modus aſſequendi prophetiam. 9.c. 2
an Prophetia iubens Oſee Prophetam ducere fornicariam vera fuerit ac realis, an tantum per viſionem. 54. d.1
Prophetia à falſis oraculis vt ſecernatur. 10. a. 2
Prophetia quando propriè impleri dicatur. 166. a. 2
Prophetia eſt verbum Dei reuelans rem futuram. 26.d.1
Prophetia & reuelatio idem nonnunquam quod viſio vel verbum Domini. 147. c.2
Prophetia index diuinitatis. 26. c. 1. quot modi Prophetiæ. 27.b. c.1
Prophetia & ecſtaſis quid differant. 24. c.1
Prophetia quomodo ad tempus præteritum & præſens extendatur. 27.a.1
Prophetia nomine in Scriptura veniunt diuerſa Spiritus S. chariſmata. 227.c.2
Prophetiæ veteris teſtamenti an omnes impletę. 29.a.2
elegans Prophetiæ hieroglyphicum in picturis Biblioth. Vaticanæ. 6.a.2
ad Prophetiam tria requiſita. 25.b.1. lumen propheticum quod, & quale. 25.c.2
Proſtiboli acceptio. 256.a.1
Prouerbium *Laſciuis hederis ambitioſior* ? vnde natum. 384.c.1
Prouerbij *de vmbra aſini* origo, quæ. 384.c.1
Prudentia ſine ſimplicitate, calliditas appellanda eſt. 334.a.1
Pſalmodia Chriſtianorum ſit grauis. 291.a.2
Ptolemaidem Chriſtiani obſidentes per columbam tabellarium miro ſtratagemate vt obtinuerint. 175.c.2
Pugnare telo aureo quid ſit. 168. c.2
Punire quo ſenſu non eſt opus Dei. 388. c.d.2.
Punitionum Dei grauiſſima, cum ipſe peccatores non conuertit. 253.d.1
Pupillorum conſolatio quæ. 198.c.1
Purgatorum quo ſenſu Bethsetſel. 396. c.1
Pythagoras cur ſymbolicè & ænigmaticè locutus. 6.d.1

Q

QVercus fortitudinis ſymbolum. 264.a.2
Quinzai vrbis magnitudo. 375.b.2

R

REbellio & factio tollenda ſublato capite. 301.c.2
Regnum Chriſti non tantum eſt ſpirituale, ſed etiam temporale. 336.c.2
Regni & reipublicæ radix myſticè quæ. 152. c.2
Regni Dei excellentia ex quatuor capitibus. 355 b.c.2

Regnorum ſalus & fides pendet à Regibus. 389. c.d.2
Religionis ſtatus, & vocatio ad eam, insignum Dei donum. 264.c.2
Religioſus verus anhelans ad ſuum ordinem, ſi quo caſu inde abducatur, columbæ Syriæ aſſimilandus. 176.d.1
Religiuſi myſticè Prophetæ. 3.b.c.2
Religioſorum clauſtra tamquã arca Noë. 370.c.2
Religioſorum qui ſe terrenis nudant, vt leues & expediti à mortalium fæce ad viam cæleſtem euolent, figura. 266.c.2
Remiſſio peccatorum ſummum Dei donum. 259. a.b.1
Remorum vncus qualis. 317.d.1
Rephan eſt lucifer. 294 d.1
Repham colunt ſuperbi. & quo ſenſu. 294 c.2
Reſurrectio mortuorum typicè ſignata per oſſium aridorum viuificationem. 192.c.1
Reſurrectionis index Elias. 374.b.1
Reſurrectionis Chriſti & noſtræ ſymbolum eſt phœnix. 193. a.1. item & hydrus. ibid.
Reſurgentium ad gloriam verum ſchema eſt aquila ſe decaluans & renouans pennas ſuas. 399.c.1
Reſurrectionis Chriſti typus & index Enoch. 374.b.1. & a.b.2
Reſurrectionis dies, dies magnus Iezrahel. 68. c 2 & 69.b.2
cur Reſurrexerit Chriſtus tertia die, ſex cauſæ afferuntur. 118.a.1
Reuelatio & viſio aliquando idem ſunt. 247.c.1
Rex eſt qui ſibi imperat. 417.a.2
Rex vltor quis. 514.c.1
Rex eſt paſtor populi. 408.b.1
Rex impius, qualis fuit Ieroboam piſtoris cacodæmonis imago. 152.a.2
Reges terreni ſimiles auroræ, quæ aurea videtur, ſed mox euaneſcit. 165. c. 2. vita eorum quaſi vapor. 165.c.2
Reges à Deo dantur. 140 a.b.2
Reges impij dantur à Deo, in pœnam ſubditorum impiorum. 190. b.2
Regum & principum potentis imbellis eſt & inualida, ſi cultu Dei & ope nõ fulciatur. 155.c.1
à Regibus pendet regni fides & ſalus. 389.c.d.2
de Riſu varij ſenſus. 287.b.c.2
Robur, iudicium, & efficacia tres dotes Prophetæ. 409.d.c.2
Roma cur vocata filis latronis. 421.a.2
Roma quando condita. 31.c.d.1
Romæ magnitudo. 375.b.c.d.1
Romani, Græci, & Hebræi cadauera comburebant. 302.c.1
Rompham vel Repham quid. 293.a.2
Roris natura, proprietates, & effectus. 119.c.2
Roris cum Chriſto analogica comparatio. 119. d.c.2
per Rorem s. Euchariſtiam qui intelligãt. 198.c.2
Rubigo quid. 206.d.1. vnde, & quomodo naſcatur. ibid.
Rubigo, quarta plaga Iudææ. 206.a.1
Rugitus leonis metaphoricè de rugitu Dei vt explicetur. 274.b.c.2
Rure cur natus Chriſtus. 421.b.2

S

SAanan dupliciter accipi poteſt. 394.b.2
Sabæi qui, & vbi. 237.c.2
Sabæi etymon. 237.c.1
Sabbatum tripliciter vt accipi poſſit. 321.a.1
Saccus ſiue cilicium veſtis Prophetarum. 10. d. c.2
Saccus lugentium & pœnitentiũ qualis. 210. c. 2
Sacerdotes Iaponum peccata populi vt comedere dicantur. 98.a.b.1
Sacerdotes & Principes quo ſenſu ficus repræſentent. 210. c.1
Sacerdotes comedunt peccata populi tripliciter. 97. b. c.2
Sacerdotum Priapi fœdiſſima ſpurcities. 103.a.2
Sacerdotum malitia & ignorantia, vindictæ Iſraeli inflictæ cauſa. 93.d.2
Sacerdotum manipuli origo & vſus. 221.c.2
Sacerdotum indignè ſacrificantium oblatio, cur panis lugentium. 146.c.2
Sacerdotum conniuentia popularibus maximè nociua. 98.c.1
Sacerdotum eſt flere & plorare peccata populi: & ideo inter illos ſudarij vſus exortus. 221. c. 2
Sacrificium quod fit ex iniuſtè partis, eſt panis lugentium. 146.d.2
Sacrificium triſte Deo exoſum. 146. a.2
Sacrificia vetera Deo grata fuerunt, & ab eo præcepta. 121.c.2
Sacrificiu quo ſenſu præſtet miſericordia. 122. b. 1
Sæculi ferrei deſcriptio. 451.d.1
Sagitta diuinationis ſymbolum. 102.a.2
Salmanaſar quomodo in Oſee adumbratus. 90. b. 2.
Salmanaſar cur ventus vrens. 195.c.2
Salmanaſar eſt auceps, quia illaqueauit, cepit, & abduxit Iſraelitas. 317. b. 2
Salomon Rex pacificus, fuit Chriſti typus. 434. c. d. 1
Salomon dementatus à ſeptingentis concubinis. 100. a. 1. fornicarium & peccatorem excordem adumbrans. 100.a.1
Samaria exciſa præludium fuit & typus excidij Ieruſalem. 158. c.1
Sanctus quaſi oliua, cur. 200.a.1
Sancti ſitientes & bibentes pelagus diuinæ voluptatis, iuncis fungoſis & ſiccis copioſam aquã haurientibus rectè comparati. 243.c.2
Sanctificatur ieiunium dupliciter. 212 b.1
Sanctitas vitæ tertia ad prophetiam diſpoſitio. 19 b. 2
Sanguis cur ſymbolum peccati. 95. a. 2
Sanguis, ſedes & inſtrumentum concupiſcentiæ. 95. a. 2
Sanguis, homicidij, & aliorum ſcelerum ſymbolum. 244. b.2
Sanguis Iudæis ex lege erat immundus & abominabilis. 95.b.2
Sanguis Iezrahel quo ſenſu ſanguis Chriſti. 59. b.1. dies magnus Iezrahel quis? 68.d.1
Sanguis in timore ad cor quaſi ad arcem reducitur. 215.d.2
Sanguinis acceptiones variæ in Scriptura. 95.b.1
Sapientes, & ſuperbi cur aquilæ comparantur. 344. c. d. 1
Sappir duplex. 394. a.b.1
Sarcaſmus apud Prophetas minores creber. 18 c.2
Sardanapalus cui coæuus. 356.d.2. ad eum miſſus Ionas Propheta. 356.d.2
Sardanapalus cui Ionas prædicauit, quis & qualis fuerit. 378.b.c.2. & 379. vbique

Sare

Sarepta Gallia. 352.b.1
tria & quatuor Scelera Damaſci quæ, & qualia? 250.c.a. & 251. c.1. eorumdem tropologicus ſenſus. 231.b.2
Sceptra, terrenæ dignitates & ſtatus quid ſunt, niſi vapor auroræ, niſi aureus quidam nubium color temporis momento euaneſcens. 166.a.1
Schiſmata puniũtur per terræ motus, cor. 249.b.2
Scorta matulæ diaboli. 142.d.c.2
Scorta quo ſenſu Regum Reginæ. 100.b.1
Scriptores in Prophetas minores recenſentur: 5. a. ba
S. Scripturæ abuſus & prophanatio S. Euangelij præconibus cauendus. 7.a.b.2
Secare prægnãtes Galaad myſticè quid ſit. 259.b.1
Seditio & tumultus tollenda ſublato capite. 301. c. 1
Seductores & hæretici excoriant ac exoſſant hominem. 408.a.2
Seminare ventum quid. 141.c.2
Sẽnacherib quomodo in locuſta ſignatus. 308.a.2
Serpentes & dracones collati cum anima beneficijs diuinis denudata, & vitiorum ſuorum fœditatibus immerſa. 72.b.2
Seruitus in Æthiope ſymbolicè oſtenſa. 333.c.1 & a.b.c.d.2
Settim typus cœli ob ſeptem analogias. 243. a. 2
Settim & torrens ſpinarum quia. 242.d.2. & 243 b. 1
in Settim fuit vltima manſio Hebræorũ. 243. a. 2
Sidonij qui. 237.c.1
Signa veri Prophetæ quatuor, & quæ. 10. a. 2
Signa adulterij quæ. 71. c.2
de Signis & prodigijs præceſſuris extremum diem iudicij. 229.a.b.1
Silentij bona & effectus varij. 80.a.1
elegãs Similitudo S. Auguſtini, & ad quid. 190.b.1
Simplicitas ſine prudentia, ſtultitia appellanda. 134. a. 1
Sion quo titulo eſt anima. 417.d.1
Sirenum fabula quid ſignificet. 391.a.2
Sobrietatis tenaciſſimi Spartiatæ. 101.c.1
Societas peccatorum quàm noxia. 361.a.1.& 451 a. 1
Sol obſcuratus in Paſſione Domini ſymbolicè quid figurarit. 229.b.2
Sol ſymbolum lætitiæ. 314.c.2
Sol apud Ægyptios quomodo Dei hieroglyphicum. 282.d.2
Solis emblema accipiter, & cur. 175.c.1
Solis & ſtellarum obſcuritas in extremo die iudicij in quam cauſam refundenda. 240.c.1
Solitudinis bona. 78.b.1
quomodo ſolitudo in Eccleſia Dei, cùm in ea ſit gentium multitudo? 77.d.c.1
Sollicitudo ambulandi cum Deo quid requirat. 144.a.b.1. ſtimuli ad eam. ibid.
Sophonias ſub Ioſia Rege prophetare cœpit. 31. d. 2
sors an licita. 367.c.1.& 364.a.b.1
sors triplex. 363.c.1
spartiatæ ſobrietatis tenaciſſimi. 101.c.1
spes ex deſperatione oritur. 83. b.1
spes, fides, charitas quàm concordes. 258.c.1
spei ſymbolum lilium, & cur. 199.c.1
spem, vallis Achor aperit, quomodo? 82. a. b.1
spina Arabica, acuta, & denſa. 73.c.2
spiritus s. quomodo ſimilis mari turgido. 226. c. 2
spiritus s. quomodo iuſtis detur, an tantum in effectu, an etiam in propria perſona. 66 b.1
spiritus s. realiter illabitur animæ ſanctæ. 227. b. 1
spõſæ & vxores apud Hebræos emi ſolitæ. 89.c.1
spurij cur arcentur ſacerdotio. 55.a.2
stabulum Chriſti baſilica inſigni exornauit s. Helena. 418.a.1
sterilitas, vnum ex flagellis Dei. 206.d.1
sterilitas & fames Iudææ vnde inuecta. 206.d.2
sterilitas ſub Amos quando contigerit, incertum 277.c.2
Stilla, ſtillare ſignificatio. 316.a.1.& 315.c.2
Stridor Dei. 266.a.1
Stridere variæ acceptiones. 265.c.1
stupor quid. 277.b.2
subriſus ſignum iræ deſpicientis aduerſarium. 287.b.2
sudarium Sacerdotum an ſit idem quod manipulus. 221. c.a
sudarij vſus in Sacerdotibus inde cõceſſus, quod Sacerdotum ſit flere & plorare peccata populi. 211.c.d.1
superbi in aquila ſignificantur, quo ſenſu. 344. c. d.1
superbi cur Tyrij dicti. 217.c.1
superbi nolentes confeſſario ſua peccata detegere, tropologicè colligãt iniquitatem Ephraim. 191.c.1
superbi aſtris ſe æquant. 344.c.1
superborum ac ſuperbiæ faſtus. 344 b.c.d.2
superbos colere Rephan quid ſit. 294.c.2
sycomorum eſt crux, cur? 315. a. 2
symbolum peccati quodnam ſit. 95.a.2
synagoga Iudæorum vocatur claudicans, cur c. d.2
synagoga Iudæorũ quo ſenſu nauis Ionæ 368.c.2
synagoga myſticè fornicaria. 51.d. c.2
synagoga olim vinea Dei. 81.d.2
synagoga comparata meretrici. 74.d.1. Item animæ pœnitenti. 74.d.1
synagoga in Oſee qua ratione ſignata. 50. c. a. 1. & 2
synagogæ ortus. 72.b.1
synagogæ amaſiæ myſticè quæ. 74.c.1
synagogæ denudatæ & ſpoliatæ cum anima peccatrice collatio. 72.a.b.a
synchroniſmus annorum Oziæ & Ieroboam. 148.c.1
syri columbis pro nuncijs & veredarijs vti ſoliti. 133.c.2
sytiæ etymon. 334.d.1

T

Tabernaculum Dauid eſt regnum Chriſti, & quale iſtud regnum. 355. d. 2
Tabernaculum militantium in terra eſt Eccleſia. 184.c.1
Talum Dei eſt tribulatio. 116.d.1
Tamiztitan vrbis amplitudo & celebritas. 376. a. b. 1
Tempiperdis quid diſcendum. 163.c.1
Temporum origo eſt æternitas. 431.d.c.1
Tempore gratiæ & ſalutis dum offertur prudenter vtendum. 163.c.1
Tenebræ ſymbolum ſunt aduerſitatis, mœroris. &c. 290.d.2
Tenebræ ſymbolum triſtitiæ. 215.c.1
cur Teneantur fideles & iuſti. 83.a.1.& 2
Teredo emblema Dei rodentis & ſenſim depauperantis iniquos. 113.c.2

Termi-

Terminum aſſumere tsopologicè quid. 112.a.2
Terræ motus,ſciſſio ſunt pœnæ ſchiſmatia, cur. 249.b.2
Tersæ motus Amos qnando contigerit? 248.a.2 & cur. 248.c.2
Teſtamentũ vetus,fuit imber matutinns. 225.b.t
Teſtamentum nouum imber ſerotinus. 225.b.1
Teſtes Dei fideles ſunt Apoſtoli, Doctores, & Martyres. 177.a.t
Teſtium Dei acies.177.c.s.illius dux fuit S. Stephanua. ibid.
Thabor qualis. 108.b.2
Tharſis eſt Tharſus vrbs Ciliciæ. 360. b. c. 1. & 359.c.2
Thebarum amplitudo. 375. d. a. centum portaa vel vt alij volũt,centum aulas habnerunt. ibid.
Thecue vbi. 246. a. 1. & 247. c. 2. myſticè qoid ſonet. ibid.
Theodorus Mopſueſtenus cur in quinta Synodo damnatus. 7.c.1
Theotimi immodica libido. 100.c.t
Teraphim qnid. 91.d.2.& 92.c.1.& 93.a.t
Theſes de anima, non ſpecifica ſed iodiuidua & ſua ſuſtinebit vnuſquiſque in hora mortis; argumentantes erunt dæmones; imo ipſe Deua 439.b.c.2
incredibile Thomæ à Kempis ſolitudinis & ſilentij ſtudium ac amor. 80.c.2
Thirps,vermiculns eſt lignis innaſcens. 207.a.2. malorum præſagium creditur. ibid.18
Thronus Dei quatuot virtutibus fulcitur. 85.a.2
Thymiama propriè quid. 102.e.1
Timor Dei in Scripturis ſignificat cultum & venerationem Dei. 157.a.1
Timor inferni vnum è vineulis quibus anima colligatur Dco. 71.d.2
Timoris ſeruilis & filialia diſcrimen quodnam ſit. 365.b.t
Tinea ſeipſam conſumit. 113. c. 2. idcirco voluptatis eſt emblema. ibid.
Tineæ vnde naſcantur. 113.c.2
Tineæ appoſitè comparatua Deus,& cur. 113.c.2
Torcular eſt cor preſſum. 225.d.1
Tsanſire in Scriptura pro punire vſitatũ. 161.b.1
Tria ſunt omnia,qnare. 251.a.2
Tribulatio eſt telum Dei qno fugientes ad ſe retrahit. 116.d.1
an Tribus decem ax Aſſyria redierint. 61.a.b.2
Triſtitia obnubilat vultum. 215.e.2
Triſtitiæ ſymbolum tanebræ. 215.c.s
Triſtitia omnium ſpiſituum neqniſſima. 147.a.1
Triticum cum S.Euchariſtia analogicè collatum 200.a.2
Tumultus & ſtrepitus pœna eſt ſilentiũ.310.a.b.2
Turca quocumqne pedem infert, eodem ſterilitatem inducit. 315.a.s
Turris Ophel quæ & qualis. 415. a.b.2
Turris gregis ſenſu a metaphoricus explicatur de Eccleſia. 416.a.b.2
Turris gregis quæ. 415.c.1
Tyrannorum ſæoitia ad qnid valeat. 191.a.s
Tyro quomodo par Ephraim. 150.d.2
Tyrij qui. 237.e.1

V

VAcca laſciuiens Iſraelis petulantiæ figuræ. 105. d. e. 1
Vacca mulıebris petulantiæ & ingenij nota & indicium. 274.a.b.2
Vaccæ Baſan quæ? 274.a.2
Vallis Achor vnde ſic dicta.82.d.t. quam fertilis, ibid. cur vallis iuſtiтæ & vindictæ 82.c.2
Vallis *charutn*d eſt conciſionis multipliciter.239. c.2
Vallis Ioſaphat quæ,& vbi.232.d.1.& 233.a.b.d, s. in valle Ioſaphat erat villa & hortua Geiſemani. 233.a.2
Vaoitatis mundi ſymbolum hedera. 384.a.b
Vanitatis ſpeculum Damaſcus. 254.c.2
in Vapore vita Principum vt expreſſa. 165.c.2
Vdonis Antiſtitis Marpurgenſis exemplum horribilis diei iudicij ſchema. 230.d.c.1
Veniens ab Aquilone quis. 222.d.2
Venter guloſi matula eſt ac latrina fœdiſſima. 142.d.2
Venti oſtendunt Dei magnificentiam. 280.c.2
Vẽtus vrens quis?278.a.2.& vnde cõtingat.ibid.
Ventum ſeminant qui bonum operantur vt inanem gloriam vel quæſtum ſordidum aucupentus. 141.c.2
Ventorum natura inuiſiblis.280.1. origo incognita. 280.e.1
Verba Hebræorum nunc actum perfectum,nunc continuaum, nunc inchoatum, nunc deſtinatum duntaxat ſignificant. 28.b.c.2
Verba pro aduerbiis Hebræis cõmunia. 108.e.2
Verbum Patria indomo pulueria ſe conſperſit, quando in vtero Virginis mortalitate noſtra ſe induit. 393.c.2
Veritas mentia quid. 128.b.s
Veritas triplex. 118.b.s
Veritas oris quid.118.b.1.item & operia. ibid.c.1
Veſtis Prophetarum ſaccus, ſiue ciliciũ. 10.d.e.2
Veſtibuli etymoo. 221.c.d.1
Via in cœlum vi perfringenda. 406.b.c.a
Viam cœli panci ſunt qui cognoſcant. 202.a.2
Vias peccatorum qua ratione Deus ſepit & obſtruit. 73.c.2
Victimæ lugubri & melancholico animo Deo oblatæ, exigui ſunt valoris. 146.c.2
Victus Prophetarum, quis. 11.b.2
Vigiliæ nocturnæ & preces ideo inſtitutæ, quod Chriſtus ad iudicinm media nocte venturus crederetur. 231.d.1
Vinacea ſunt folliculi vuarum. 88.d.2
Vindicta expiatur tersa, & ſanguis innocens effuſus. 245.a.b.2
Vindicta & ira Dei in vncino pomorum ſignificata. 317.a.1
Vindicta non eſt opus Dei. 388.d.2
Vinea refert Eccleſiam, & animam ob varias analogias. 154.a.1
cuique ſua Vinea eſt conſcientia. 339.a.s
Vineæ flos fugat venenata. 33P.a.b.2
Vinum byblinum vnde ſic dictum. 201.b.e
Vinum eripit cor. 101.a.1
Vinum addere cornua quid ſit. 305.c.1
Vinum Libani aromatibus conditum, ideoque odoratum. 201.a.1
Vinum creſcens in Libano quàm præſtans & ſuaue. 201.a.1
Vini bonitatis & copię pręſagiũ eſt vpupa.201.a.1
Vini nomen in omnes linguas tranſijt, idémque quod prius apud omnes licet iam linguis diuiſos remanſit. 100.e.2
in Vinitore cuiuſlibet fidelis munus ſignificatur. 339.b.c.1
Vir cur Deus vocari velit,& non Dñs. 84.a.b.s
Vir Hebr. duo ſignificat, & quæ. 216.b.s
Virga diuinationis ſymbolum. 102.a.2

Visga

Virga vigilans & olla ſuccenſa Nabuchodonoſoris Ieroſolymam combuſturi ſymbolū. 307.d.1
Virgines apud Hebræos vocantur vrbes & regna, & cur. 285. b. 2
Virt⁹ Dei in noſtra infirmitate perficitur. 247.c.1
Virtus compreſſa fit fortior. 2.b.1
Virtutis pictores Prophetæ. 9.d.2
tria ad proficiendum in Virtute media. 13.b.2
Vis regni ſine Deo eſt inualida. 155.c.1
Viſio prophetica; & quæ ad illam neceſſaria. 25. a. b. 1
Viſiones Prophetarum fuerunt cōmuniter imaginariæ. 316.c.2
Viſiones Iſaiæ & Ezechielis fuerunt auguſtiſſimæ. 316.d.2
Viſionis nomine in Scriptura quid intelligendum. 217.d.2.& 128.a.1
Viſus cur forma ſenſuum appellatus. 24.b.1
in Viſum fit fidei ſenſuum reſolutio. 24.b.1
Vita hominum eſt pomum multis titulis. 317. c. 2
triplex Vita figurata tropologicè tribus diebus quibus Chriſtus manſit in ſepulchro. 118. c. 1
Vitis luxurians & ſe euacuans in frondes ſolas, hæreticorum ſymbolum. 153.c.1
Vitium vnum alteri ſuccedens quatuor Iudææ plagas ſibi inuicem ſuccedentes vmbraticè ſignificat. 208. b.2
Vitia & defectus patrum puniuntur à Deo peccatis filiorum & vxorum. 102.
ſeptem Vitia quibus titulis dicuntur ſeptem Gentes. 354.a.1
qui Vitia ſanat, noctem in diem conuertit. 286. d. 2
ſeptem Vitia capitalia ſignificata per ſeptem gētes; & quæ ſint illæ gentes. 259.b.2
Vitis dicta centurionalis, quod ſarmentis vitium ciues Romani delinquentes cæderentur. 153. b. 2
Vitulus an vitula adorata ab Hebræis. 156. d.c.2
Vituli & vaccæ Bethauen peccatoris & luxurioſi figura. 156.c.2
Vmbra Iuniperi ſit grauis & nociua 201.c.2
Vncus reorum qualis. 317.c.1
Vncinus pomorum quid. 316.d.c.2
Vncini ad vncum alluſio. 317.c.1
in Vncino quo ſenſu auaritia ſignificata. 317.b. c. 2
Vnguenta in conuiuijs veterum cur adhibita. 200.b.1
Vocare iudicium ad ignem, quid? 310.c.1
Volatus columbæ qualis. 175.b.2
Voluntas quomodo mater filiationis Dei. 65. c.1
Voluntas humana natura ſua eſt quaſi chamæleon. 149.a.b.2
Voluptas eſt inſatiabilis. 99.c.1
Voluptas poſt mel fundit fel. 349.b.1
Voluptas eſt tinea ob quatuor analogias. 113. d.2
Voluptatis ac libidinis cum Dalila Philiſtina cōparatio. 100.a.1
Voluptatis filia immiſericordia, quomodo. 300. c. 2
Voluptates tropologicè amaſiæ Synagogæ. 74. c. 1
Voluptates cur, & quo ſenſu hederæ adaptatæ. 384. c.d.1
Voluptatum cum fœno & ſtipula appoſita comparatio. 265.c.2
Vox fortis, remiſſa & imbecillis quid indicent. 345.b.2
Voces *non amplius, non vltra* in Scriptura & Prophetis quomodo vſurpentur. 28. a. 2
Vpupa canens ante tempus vitium magnam vini bonitatem & copiam prænuntiat. 201.a.1
Vrbium & mundi vanitas. 376.b.c.d.1
Vrbs tropol. animam ſignans. 284.b.1
Vrbs euerſa eſt anima peccatrix. 411.d.2
Vrbis condendæ & diruendæ ritus per aratrum. 411.b.c.1
Vrbis etymon. 411.c.1
Vrbes & regna ob ſpeciem, opes, & gloriam virgines apud Hebræos cur vocatæ. 283.b.2
Vrion quis *vide* Orion.
Vrſa catulos informes gignit, eóſq; deinde lambendo ſenſim format ac perficit. 188.d.1
Vrſæ raptis catulis mira ſæuitia. 188.d.1
Vrſus, leo, coluber myſticè qui? 290.b.1
Vſura quaſi morſus. 317. d. 2
Vſurariorum huius ſæculi ſtatus & condition. 184. c.1

X

XErxes iratus Babylonijs quòd à ſe defeciſſent, in ſuam poteſtatem redactos voluptatibus ſeruire præcipit, & cur. 100.c.1
S. Xauerius S. Franciſco Aſſiſio merito aſſimilandus. *vide* S. Franciſcus.

Z

ZAcharias ſub quo Rege prophetarit. 33.a.1
Zelus indiſcretus & peruerſus quàm diſpliceat Deo. 381.d.2

F I N I S.

COMMENTARIVS IN NAHVM.

ARGVMENTVM.

IONAS contra Niniuen prædicans, eique excidiũ poſt quadraginta dies minitans, eã idẽ ad pœnitẽtiã conuertit; per quã ipſa Ionæ minas & excidium euaſit & auertit. Verùm poſtea ad ingenium, ac ad ſcelera & tyrannidem ſuam rediens, Dei irã rurſum in ſe concitauit, præſertim cùm tyrannicè alias gentes, ac nominatim Iſraëlitas, putà decem tribꝰ, inuaſit & excidit. Quocirca poſt Ionã ſubmiſit Deus Nahum, qui Ionæ minas contra Niniuen renouaret & reuocaret. Porrò Niniuen nõ eſſe exciſam ob primã in ſcelera recidiuam, quæ poſt actã prædicante Iona pœnitentiã mox ſubſecuta eſt, fusè probat Ribera c. 2. nu. 5. & ſequent. quem ſequitur Tornellus anno mundi 3321. ſed ob aliam longè poſteriorẽ præuaricationem. Nã propter illum priorẽ Niniuitarũ ſub Sardanapalo relapſum, Deus illico puniuit eos; dum permiſit eos ab Arbace Medo & Beloſo Babylonio ſubiugari. Hi enim cœperũt Niniuen, & Sardanapalum ad mortem ſibi cõſciſcendam cõpulerunt. Verũ Niniue ab Arbace vaſtata poſtea refloruit, pluréſque habuit reges potentiſſimos, nimirum Phul, Teglatphalaſar, Salmanaſar, Sẽnacherib & Aſarhaddon, qui Iſraëlitas vexarunt & oppreſſerunt, vt patet ex lib. 4. Regum, ac ſub iis ad priſtina ſcelera & tyrannidem rediit. Quocirca Dei vindictam & excidium ei, totique Aſſyriæ (huius enim metropolis erat Niniue) rurſum cõminatur hîc Nahum; qui quaſi nouus Ionas nouum proclamans ſupplicium, haſce minas ei intentauit poſt abductas decem tribus in Aſſyriam; quod contigit anno ſexto Ezechiæ. Vnde liquet eum prophetaſſe poſt annũ ſextum Ezechiæ; ſed ante annum eius decimum quartũ, quo Sennacherib rex Aſſyriorum inuaſit Iudæam, & Ieruſalem obſedit: nam hunc eius aduentum, & Ieruſalẽ ac Ezechiæ ab eo liberationem prædicit hîc Nahum; ita S. Hieron. hîc in proœmio, Theodor. Theoph. Remig. Haymo, Albertus, Hugo, Ribera. à Caſtro & alij paſſim. Audi S. Hiero. *Poſt Ionã*, inquit, *Michæas ponitur, & poſt Michæam Nahum, qui interpretatur conſolator; iam enim decem tribus ab Aſſyriis deductæ fuerãt in captiuitatem ſub Ezechia rege Iuda ſub quo etiam nunc in conſolationem populi tranſmigrati aduerſus Niniuen viſio cernitur.*

Tempus quo prophetauit Nahum.

Nec erat parua conſolatio, tam his (Iſraëlitis, ſiue decem tribubus) *qui iam Aſſyriis ſeruiebãt, quàm reliquis qui ſub Ezechia de tribu Iuda & Beniamin ab iiſdem hoſtibus obſidebantur, vt audirent Aſſyrios quoque à Chaldæis eſſe capiendos.* Hinc rurſum ſequitur, ab initio prophetiæ Ionæ vſque ad Nahũ fluxiſſe annos circiter nonaginta. Perperam ergo Hebræi in Seder olam, & ex iis Vatabl. Arias & Genebrard. in Chronol. numerant tantùm quadraginta; quia putant Nahum, Ioëlem & Habacuc prophetaſſe ſub Manaſſe, filio Ezechiæ, ſed eius, vtpote improbi, nomen tacuiſſe. Nã Ionas, vt oſtẽdi in eius proœmio, cœpit prophetare tẽpore Ieroboã, & Sardanapali, ſub initium regni Oziæ regis Iuda: quare cũ Ozias regnarit 52. annis, deinde Ioatham filius eius annis ſedecim, poſt Ioathã Achaz annis ſedecim, poſt Achaz ſucceſſerit Ezechias, cuius anno ſexto, vel paulò pòſt prophetauit Nahũ, ſi colligas hos omnes annos, conficies nonaginta, quos dixi. Tornellus anno mundi 3321. cenſet Nahum cœpiſſe prophetare vno anno antequam Sennacherib obſideret Ieruſalẽ, putà anno 13. Ezechiæ: nam anno eius 14. Sẽnacherib obſedit Ieruſalẽ. Quod ſi verum eſt, ſequitur inter Nahum & initium Ionæ fluxiſſe annos 97. Porrò prophetia hæc Nahũ impleta eſt, ac Niniue cum regno Aſſyriorũ euerſa, ſub annũ quintum poſt excidium Ieruſalem factũ à Chaldæis, vt oſtendam ca. 2. initio. Quare ab hac Nahum prophetia, vſque ad eius complementũ putà vſq; ad excidium Niniues, fluxerunt anni circiter centum triginta octo. Cœpit enim Nahũ ſub annum ſextum Ezechiæ, qui deinde adhuc 23 (nã vniuerſim regnauit annis 29) annis regnauit: ſucceſſit ei filiꝰ Manaſſes, qui regnauit annis 55. Huic ſucceſſit Amõ annis duobus. huic Ioſias annis 31. huic Ioakim annis vndecim: huic Sedecias annis vndecim, ſub quo anno vndecimo exciſa eſt Ieruſalem à Chaldæis, ac deinde poſt annos quinque ab iiſdẽ euerſa eſt Niniue. Adde hos annos, habebis 138. quos dixi. Ex dictis ſequitur errare Clementem Alex. qui libr. 1. Stromatum cenſet Nahum prophetaſſe poſt Ezechielem, putà poſt annum quintum tranſmigrationis Ioachin in Babylonem. Minùs rectè quoque Ioſephus libr. 9. Antiq. 11. ſcribit Nahum cœpiſſe prophetare ſub Ioatham, qui fuit auus Ezechiæ.

Poſt Ionã 90. annis.

Completa eſt eius prophetia poſt 138. annos.

De Nahum ita ſcribit S. Epiphan. in Vita eius: *Nahum natus erat ab Elkeſi trans Iordanẽ fluuium,*

verſus Begabar, de tribu Simeon. Hic eſt Propheta ille, qui poſt Ionam oſtentum ac prodigium dedit ſuper Niniue, quòd ab aquis dulcibus, ignéque terreno olim vaſtaretur. Id quod tandem contigit; quippe eam terræ motu undique ambiente, mox etiam aqua de ſolitudine ſuperueniens, ſuperiores omnes vrbis locos occupauit. Expirauit verò Nahum animam in pace, & in Begabar, ſedibus ille ſuis placidis, in morte quieſcit. Verùm de hoc oſtento, quòd ſcilicet Niniue aquis dulcibus, igne & terræ motu euerteretur, nihil expreſsè apud Nahum, vel apud Ioſephum legimus. Eadem tamen habet Dorotheus in vita Nahom, qui & modum addit: *Nam ſtagnum*, inquit, *quo ciuitas illa* (Niniue) *circumdata erat, facto terræ motu ſubuerſit eam, ac perdidit; & ignis è ſolitudine ortus ſuperiorem illius partem conſumpſit*, & aliquid tale inſinuat Nahum ca. 1. verſ. 4. & cap. 2. 13. & cap. 3. 15. vti ibi dicam. Ibidem Dorotheus aſſerit Nahum de reſurrectione prophetaſſe cap. 1. 15.

Oſtenta Nahum.

Tropol. Tropol. & Anagog. S. Hieron. *Sciendum eſt*, inquit (*quoniam Niniue de Hebræo ſpecioſam ſonat; ſpecioſus autem hic mundus dicitur; vnde & apud Græcos κόσμος ab ornatu nomen accepit*) *quidquid nunc aduerſus Niniuen dicitur de mundo figuraliter prædicari. Quam ob cauſam aſſumptio, quã Septuag. interpretantur λῆμμα, & Aquila ἆρμα, apud Hebræos* משא *maſſa ponitur, id eſt, graue onus; eo quòd eam aduerſus quam videtur premat, nec ſinat eleuare ceruicem.* Et mox: *De conſummatione itaque mundi, ſecundùm anagogen, ô Paula & Euſtochium, in conſolationem Sanctorum prophetia texitur, vt quæcumque in mundo vident, quaſi prætereuntia & caduca contemnant, & præparent ſe ad iudicij diem, vbi vltor aduerſus veros Aſſyrios futurus Dominus eſt.* Idem epiſt. ad Paulinum: *Nahum*, inquit, *conſolator orbis increpat ciuitatem ſanguinum, & poſt euerſionem illius loquitur: Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem. Nahum* enim, vel hebr. *Nachum*, deducitur à rad. נחם *nacham*, id eſt, conſolatus eſt. Nahum ergo idem eſt quod Noë, id eſt, conſolator, per apocopen. De Noë enim dicitur Geneſ. 5. 29. *Vocauitque nomen eius Noë, dicens: Iſte conſolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum noſtrarum, in terra cui maledixit Dominus*; vide ibi dicta. Rurſum quia *nacham* in *piel*, ſignificat pœnitere; hinc *Nahum* verti quoque poteſt *penitens*. Vnde Pagnin. in nominibus Hebr. *Nahum*, inquit, *idem eſt, quod conſolator, aut pœnitens; aut conſolationem vel pœnitentiam adeptus; aut conſolatio vel pœnitentia.* Sicut enim Nahum pios Iſraëlitas ſpe opis diuinæ conſolatur; ita impios Niniuitas terrore minarum percellit, adigitque ad pœnitẽtiam. Idẽ faciat cõcionator.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Duplicem Propheta huic capiti totique prophetiæ præfigit titulum. Prior eſt, Onus Niniue, *quia Niniuitis poſt Ionæ prædicationem, & pœnitentiam in priſtina ſcelera relapſis, comminatur excidium à verſ. 1. vſque ad verſ. 7. Poſterior,* Liber viſionis; *quia à verſ. 7. vſque ad finem capitis conſolatur Iſraelitas, Aſſyriorum & Sennacherib hoſtis ſui ſtrage & internecione.*

Verſ. 1.] Onus Niniue: Liber viſionis Nahum Elceſæi.

Verſ. 2.] Deus æmulator, & vlciſcens Dominus: vlciſcens Dominus, & habens furorem: vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis.

Verſ. 3.] Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem. Dominus in tempeſtate & turbine viæ eius, & nebulæ puluis pedum eius.

Verſ. 4.] Increpans mare, & exſiccans illud: & omnia flumina ad deſertum deducens. Infirmatus eſt Baſan, & Carmelus: & flos Libani elanguit.

Verſ. 5.] Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt: & contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo.

Verſ. 6.] Ante faciem indignationis eius quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris eius? indignatio eius effuſa eſt vt ignis: & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.

ONVS *Niniue.*] *Onus*, id eſt, prophetia oneroſa & calamitoſa, quæ quaſi graue onus & iugũ imponitur collo Niniues, quaſi vaccæ laſciuientis, vt illã ducat ad lanienã, Deo mactet & victimet. Vnde Chald. vertit, *onus calicis maledictionis*; vide quæ de voce *onus* dixi Iſaiæ 13. 1. Pro *onus* Septuag. vertunt λῆμμα, id eſt, aſſumptio, putà on' quod aſſumitur; quod aliter & varie explicat Theoph. Primò, ad literam, q. d. Aſſumpta, eleuata, & *arrepta mẽs mea à ſpiritu, prævidit quæ Niniue eſſent obuentura.* Secũdò, *videtur lẽma appellare irã Dei cũ zelo, ex eo quòd fortior apprehẽdit imbecilliorẽ, vt dilaniet.* q. d. Deus aſſumet & apprehendet Niniuen, ſicut accipiter apprehẽdit turturã, vt diſcerpat. Tertiò, myſticè & alleg. *Niniue eſt ipſa caro quã aſſumpſit Chriſtus, vt condẽnaret peccatum in carne. Eadẽ eſt liber viſionis; quia Chriſtus eſt lux illuminans omnem hominem venientẽ in hunc mundũ.* Quartò, tropol. lemma Niniues eſt aſſumptio peccatorum ad Chriſti gratiam, iuſtitiam & ſalutem. *Vide autem quòd primùm, lemma Niniue, deinde liber viſionis dixerit. Niſi enim quis vitia ſpoliet, & ſub iugum mittat, ad librum viſionis,*

VERS. 1.

ſionis, qui eſt contemplatio, non perueniet. hæc Theoph. Quintò, poëticè Sanchez: Lemma, inquit, eſt titulus vel ſummarium Epigrãmatis, vel Emblematis, vti Martialis lib. 14. ſuis Epigrammatibus præfigit titulos, quos vocat lemmata cauſámque dat:

Lemmata ſi quæris cur ſint adſcripta, docebo:
Vt ſi malueris lemmata ſola legas.

Sic ſenſus erit q. d. Libri viſionis Nahum argumentum totum eſt contra Niniuen.

Liber) Solebant Prophetæ viua voce prophetare & concionari, ac deinde eadem in libro conſcribere, vt ab auditoribus relegi & reperi, atque à poſteris legi poſſent: hac de cauſa vocatur hic liber. Addit Arias, librum more Hebræo vocari epiſtolam, qua hoc oraculum ſcripſit Nahum, miſitque ad Niniuitas; nec enim ipſe eos adiit, vti fecit Ionas.

Viſionis Nahum.) Viſionem aliqui interpretati ſunt ecſtaſin: vnde Mõtanus hæreſiarcha tempore Tertull. docuit, Prophetas in ecſtaſi locutos, ita vt neſcirent quid dicerent, ſicuti faciunt energumeni à dæmone correpti, vti refert Epiphan. hæreſ. 48. Sed hic eſt error, quem Epiphan. S. Hieron. S. Baſil. S. Chryſoſt. & alij paſſim impugnant. Audi S. Baſil. præfat. in Iſaiam: *Sunt*, ait,

Propheta non loquebantur in ecſtaſi.

qui dicant eos (Prophetas) *extra ſe raptos prophetare, humana mente à Spiritu abſorpta: verùm id abhorret à profeſſione diuina præſentia, vt amentem reddat, qui à numine corripitur.* Et mox. *Qui conſonũ eſt, vt quis ex ſapientia Spiritu ſimillimus inſano reddatur? quin potius neque lumen cæcitatem parit, verùm viuendi vim à natura inſitam expergefacit.* Et rurſum reſpondens obiectioni: *Porrò ſi, quoniam Iſaac in ingreſſu filij ſui extra ſe raptus fuit, & quoniã Dauid dixit in exceſſu ſuo* (omnis homo mẽdax) *ob id fingunt Sanctos extra ſe rapi; intelligant admirationem ac ſtuporem appellatum eſſe raptum.* Et S. Hieron. præfat. in Iſaiam: *Neq; verò*, ait, *vt Montanus cum inſanis feminis* (Priſca & Maximilla, propheteſſis eius) *ſomnia Propheta in ecſtaſi ſunt locuti, vt neſcirent quid loquerentur, & cùm alios erudirent, ipſi ignorarent quid dicerent. de quibus Apoſtolus dicit, Neſcientes quid loquantur: ſed iuxta Salomonem* (*ſapiens intelligit quæ profert de ore ſuo, & in labiis ſuis portabit ſcientiam*) *etiam ipſi ſciebant quid dicerent. Si enim ſapientes erant Prophetæ, quod negare nõ poſſumus, quomodo, inſtar brutorum animalium, quid dicerent ignorabant?* Et S. Chryſoſt. hom. 29. in 1. ad Corinth. Hoc *vatis*, ait, *proprium eſt, mente commoueri, & neceſſariò compelli, & trahi tamquam furiis percitum: Propheta autem non eiuſmodi eſt, ſed ſobria mente, & modeſta, & firma, quæ loquitur omnia nouit, vt decet.*

Viſio eorũ qualis.

Viſio ergo Prophetarum, non fuit ecſtaſis arreptitia, ſed intelligentia mentalis, qua videbant, id eſt, intelligebant, ea, quæ ſibi à Deo oſtendebantur & reuelabantur, vti dixi Iſaiæ 1. 1. Porrò prophetiam ſuam Nahum vocat tum onus, tum viſionem; quia illa fuit oneroſa Niniuitis, eadẽque fuit viſio conſolatoria Iſraëlitis; eos enim conſolatur ex Niniues & Sennacherib ſtrage.

Elceſæi.) Oriundi ex Elceſe viculo Galilææ, de quo S. Hieron. in proœmio: *Quidam*, ait, *putant, Helkeſæum patrem eſſe Nahum, & ſecundùm Hebræam traditionem etiam ipſum Prophetam fuiſſe, cùm Helkeſai vſque hodie in Galilæa viculus ſit, paruus quidem, & vix ruinis veterum ædeficiorum indicans veſtigia; ſed tamen notus Iudæis, & mihi quoque à circumducente monſtratus*: ita quoque

A Epiphan. vita Nahũ, Chald. Theophyl. Remig. Lyran. Hugo, Ribera, à Caſtro & alij paſſim. Quare minùs rectè nonnulli eum Vatablo cenſent, Nahum à familia cognominatum eſſe Elceſæũ. Porrò Symbolicè Elceſæus hebr. idem eſt quod ſerotinus, tardus (vnde ab eadem radice deriuatum nomen לקש *lekes*, vel מלקוש *malcos* ſignificat pluuiam ſerotinam:) quare appoſitè denotat ſerotinam & tardam Dei vindictam exercendam in Niniuen, quam poſt Ionam Nahum, quaſi ſerotinus, ei denunciat. Deus enim tardus eſt ad puniendum, ſed tarditatem ſupplicij grauitate compenſat, iuxta illud veterum: *Dij laneos habent pedes, ſed ferreas manus.* Quocirca Arias cenſet Ionæ

Elceſæus, id eſt, ſerotinus. Curt

B oraculum fuiſſe, quaſi pluuiam temporaneam, quæ ſegetes germinare facit: Nahum verò prophetiam eſſe quaſi pluuiam ſerotinam, quæ meſſem maturat; imminentem enim cladem & demeſſionem gentis & regni Niniuitis denunciat.

Deus æmulator, & vlciſcens Dominus.) Hebr. *Deus* (vel *fortis*: hîc enim eſt אל *el*) *Zelotes, & vltor eſt Iehoua*; Syrus, *Deus Zelator & vltor* q. d. Iehoua eſt Deus zelotes qui ingenti zelo tuetur fideles ſuos, æquè ac iuſtitiam & pietatem; ideóque infideles & tyrannos, qui fideles & inſontes vexant & opprimunt, acriter punit, & vlciſcitur. Zelus enim ipſius non fert fidem & iuſtitiam ab impijs calcari, aut eorum iniurias manere inultas & im-

Verſ. 2.

C punitas. Quocirca ipſe, vt zelotes, graui vindicta vos, ô Aſſyrij & Niniuitæ, plectet, eo quòd populum ipſi fidelem, putà Iſraëlitas, ſæpiùs inuaſeritis & vaſtaueritis. Itaque zelus duos, eóſque contrarios actus complectitur. Prior, eſt ingens amor & cura tuendi rẽ amatam, putà populum ſuum: poſterior, ingens ira & cupido puniẽdi eos, qui populum à ſe amatum lædere & affligere auſi ſunt. Vnde pro *Deus zelotes*, Tigurina vertit, *Deus iniquè ferens iniurias*, Chald. *Deus iudex*. Iudicis enim eſt tueri iuſtos & iuſtitiam, ac punire iniuſtos, eorúmque iniurias. Zelotes ergo idem eſt quod vehemens ardenſque amator ſuorum, & vltor hoſtiũ. Vnde τὸ *vlciſcens* tertiò hîc

Zeli actus duplex.

D repetit Propheta; vt ſignificet Deum acerrimũ eſſe vltorem, & acerrimè puniturum Niniuitas, eo quòd poſt monitionem Ionæ, relapſi ſint in priſtina ſcelera, ac tertiò, id eſt, ſæpiùs, inuaſerint & expilarint populum Dei. Vide hîc & mirare zelum & zelotypiam, vt ita dicam, Dei noſtri in ſuos fideles & filios, quos eùm flagellauit illico in flagella ipſa indignationẽ ſuam conuertit, ideóque in hoſtes eius acer vindex inſurgit, illiſque vehementer iraſcitur: perinde ac pater flagellans filium peccantem, percuſſi filij dolorem multò magis commiſeratione ſentit, quàm filius ipſe vapulando ſentiat: vnde mox furorem ſuum in

E virgam ipſam conuertens, ipſam confringit, in fruſtra concidit & abiicit, móxque totus lachrymis perfuſus, corruens in collum plangẽtis filij, inter dulces amplexus, mœrori ac dolori lætis gratiſſimiſque pollicitationibus medetur. Ita facit hîc Deus Iſraëli. Quare blandiens illi verſ. 12. ait: *Afflixi te, & non affligam te vltrà*. Deniq; Deus eſt zelotes, quia ſolus ab Eccleſia, & ab anima ſãcta amari vult, nec in amore illum patitur riualẽ.

Habens furorem.] Hebr. בעל חמה *baal chema*, id eſt, vir iræ, vel dominus furoris, id eſt, habens furorem, *baal* enim; id eſt, dominus rei alicuius vocatur is, qui illã habet & poſſidet. Sic maritus vocatur *baal*, id eſt, dominus vxoris, hoc eſt, habens vel poſſidens vxorem. q. d. Putatis, ô Nini-

 uitæ,

uitæ, Deum carere ira, quia tamdiu ſcelera veſtra diſſimulauit, & impunita reliquit? Fallimini: nam in ſe habet colligitque ingentem furorem, quem totum ſuo tempore, inſtar torrentis ignei, in vos effundet. Apis, dum mel fūdit, aculeum retrahit & occultat: at ſi quis hoc mel rapere conetur, mox in eum aculeum diſtringit: ita & Deus ſuis fundit mella donorum, impiis verò reſeruat aculeum ſuppliciorum. Id patet in beatis & damnatis. Quanta enim eſt felicitas & gloria beatorum, tanta eſt infelicitas & miſeria damnatorum: hi enim bibunt fel amariſſimum iræ, æquè ac illi mel dulciſſimum gratiæ & amoris Dei.

Deus eſt dominus iræ, homo ſeruus.

Myſticè, Deus dicitur dominus iræ & furoris; quia illi dominatur. homines irati & furibundi, impotes ſui, reguntur ab ira & furore: at Deus ab illis non regitur, ſed ea ad nutum regit, ponit, ex ſerit, moderatur, perinde vt paſtor regit ouem.

Iraſcens ipſe inimicis ſuis.) Hebr. נוטר *noter*, id eſt, cuſtodiēs, ſcilicet memoriam offenſarum, earúmque vindictam, & vlciſcendi cupidinem. Vnde Pagnin. vertit, *iram reſeruans inimicis ſuis*; Tigurina, *iniuriarum memor aduerſus hoſtes ſuos*, Septuag. *tollens ipſe inimicos ſuos*, iuque *in ira vehementi*; vt ait Chald. Deus ergo in mente ſua colligit, & quaſi in theſauro recondit iram, vt eam ſuo tempore in impios totam effundat, Mariana.

Verſ. 3.

Dominus patiens.) Hebr. *Iehoua longus*, id eſt, latis, *naribus*, id eſt, *tardus ad iram*, vt vertit Vatabl. & *longanimis*, vt vertunt Septuag. Vnde Chald. vertit, *Dominus longè propellit iram*; Arabicus, *Dominus prolongans*, tolerans, patiens. Qui enim longas, id eſt, magnas & latas, habent nares, fumos iræ & bilis facilè efflant & expirant, ideóque ſunt longanimes; qui verò arctas habent, difficiliùs illos efflant, ideóque ſunt cholerici, vti dixi Exodi 32.20. q. d. Deus licèt habeat iram & furorem, tamen lōganimiter ſuſtinet vos, veſtráque ſcelera, ô Niniuitæ, quia expectat vt reſipiſcatis. Ita Athenodorus Philoſophus Cæſari Auguſto valedicēs, hoc ei velut aureum & diuinum dedit documentum: *Iratus nihil dicas, vel facias, priuſquam 24. Græcorum litteras percurreris*; ita Sueton. in Auguſto.

Athenodori vox de ira ſupprimenda.

Et magnus fortitudine.) Vatabl. *pollens viribus*, Arabicus, *fortitudo eius maxima*; alij, *magnus virtute*, vel potentia. q. d. Deus non ducitur ira & animi impotentia, ſed iram poteſt cohibere apud ſe, quamdiu vult; & tamen punit ſuo tempore. *Deus*, ait S. Hieron. *magnanimitatis ſuæ fortitudine iniquitates eorum* (Niniuitarum) *ſuſtinuit, prouocās eos ad pœnitentiam.* Deus enim ita excelſo fortique eſt animo, vt neque offenſionibus irritetur, nec repulſis frangatur, nec quantauis ſcelerum multitudine vel magnitudine vincatur, vt furibundus proſiliit ad vindictam; ſed nouit poteſtque iram ſuam ſuſtinere, vt, ſi reſipiſcāt homines, miſereatur & parcat; ſi obſtinati ſint, expectet tempus opportunum quo eos plectat, totúmque furorem tanto tempore collectum vno impetu in expectando, tanta erit eius potentia & furor in vindicando, iuxta illud S. Pauli Rom. 2. 4. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*, id eſt, adducere conatur: *ſecundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.* Quæ verba explicans S. Auguſt. lib. 1 contra aduerſ. legis & Proph. *Ille*, inquit, *auget longanimitatem, & tu auges iniquitatem. Erit illius theſaurus in ſempiterna miſericordia, ſed in eos qui non contempſerunt miſericordiam: tuus autem theſaurus in ira inuenietur, & quod panis quotidie per modicum, ingentem poſtea maſſam inuenturus es. Tu minutim imponis ſed poſtea cumulum inuenies. Noli attendere minuta peccata tua quotidiana; de minutiſſimis enim guttis flumina implentur.* Vnde & ſubdit Nahum:

Et mundans non faciet innocentem.) q. d. Nullo modo Deus vos, ô Niniuitæ, mundos & innocētes, tacendo, patiendo & diſſimulando declarabit; ſed potiùs nocentiſſimos eſſe ſuò tempore puniendo oſtendet. Hinc Chald. vertit, *dimittet pœnitentibus, non pœnitentibus verò non dimittet*; Tigurina, *pollens viribus, at neutiquam impunita ſcelera dimittens*, Vatabl. *abſoluendo non abſoluet*: abſoluere enim eſt non punire, ac reipſa declarare reum eſſe purum & innocentem. q. d. Etiamſi Deus non ſtatim puniat improbos, non tamen idcirco abſoluit; ſed tandem de illis pœnas ſumet. Vnde Syrus vertit, *& iuſtificando non iuſtificat*; Arabicus Antiochenus, *& mundans non mundat*: Arabicus Alexandrinus, *& mundus ſine mundatione*. Alludit Nahum ad Moſen, qui eadem epitheta dat Deo, Exodi 32.28. & Numer. 14.18. vide ibi dicta. Theophyl. duas alias huius loci verſiones affert. Prior eſt: *ſine noxa exiſtens non eſt citra noxam.* q. d. Deus, cum ſit ſine noxa & labe, punit tamen noxios, eiſque noxam meritam infert. Poſterior: *innoxium ſine noxa non dimittet.* q. d. In communi clade, & Niniues excidio, perdet innoxios cum noxiis, quia communem omnibus perniciem affert.

Miſticè, S. Hieronym. hæc omnia in bonam partem accipiens, *Deus patiens eſt*, inquit, *qui ſuſtentat omnes ruentes, & erigit eliſos: qui ſanat tribulates corde, & alligat contritiones eorum. Et magna virtus eius: ſoluens inimicitias in carne, & nocentem non faciens innocentem; cùm etiam qui nimiùm ſibi applaudet, argutus fuerit, quòd non merito proprio, ſed Dei miſericordia ſit ſaluatus. Licèt enim dicat: Ecce ego tot annos ſeruio tibi, & numquam præceptum tuum præterii; tamen quoniam bonus eſt Dominus omnibus, & miſericordia illius ſuper omnia opera eius; & omnes peccauerunt, & indigent gloria Dei, iuſtificatus ab eo gratis, audiet: An oculus tuus nequam eſt, quia ego bonus ſum? Atque ita fiet, vt in eo quod arguit & ignoſcit, nullum innoxium abire patiatur.*

Moral. Nota patientiam eſſe veram potentiam. Deus enim ideo eſt magnus fortitudine, quia eſt patiens. Verè Poëta:

Moral. patientia eſt potentia.

Fortior eſt qui ſe, quàm qui fortiſſima vincit
Mœnia. Et alius:
Latiùs regnes auidum domando
Spiritum, quàm ſi Libyam remotis
Gadibus iungas, & vterque Pœnus
Seruiat vni.

Quin & Sapiens Prouerb. 16.32. *Melior*, ait, *eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium.* Et Pſaltes pſalm. 7. 12. *Deus iudex iuſtus fortis & patiens.* Et Eccleſiaſt. cap. 7. 9. *Melior eſt patiens arrogante.* Rationem dat Sapiens Prouerb. 14. 29. dicens: *Qui patiens eſt, multa gubernatur prudentia*: prudentia enim eſt magiſtra & mater fortitudinis. Quin & Cicero: *Animum*, inquit, *vincere, iracundiam cohibere*, &c. *hæc qui faciat, non ego eum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum Deo iudico.*

Dominus

Dominus in tempeſtate & turbine via eius.] q. d. A Viæ Domini ſunt in tempeſtate & turbine. Eſt hebraiſmus: Hebræi enim per pleonaſmum exprimunt relatiuum cum ſuo antecedente, purà *Dominus* & *eius*, cùm Latini alterutrum omittãt. Vnde Tigurina, Vatabl. & Pagnin. vertunt, *Domini via per turbinem & procellam eſt*; quod explicans Vatabl. *Quando*, inquit, *Dominus ſtatuit affligere aliquem, affligit vehementer & citò*: tempeſtas enim vehementiam habet, turbo celeritatẽ, quæ in inſtanti ſecum omnia conuoluit & rapit. Nota hîc poëticam catachreſin, qua graphicè Dei robur, pugna & vindicta deſcribitur, quaſi venientis, & in Aſſyrios hoſtes ſuos irruentis cũ magno impetu & fragore. Similis eſt pſal. 17. verſ. 10. & ſequent. Vnde Propheta eamdem mox B comparat exercitui magno, qui properans puluerem pedibus excitat, eóque aërem obſcurat, iuxta illud Virgil. Æneid. 9.

Hîc ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, & tenebras inſurgere campis:
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus,
Quis globus, ô ciues, caligine voluitur atra?
Hoſtis adeſt.

Puluis pedum Dei tria denotat

Ait enim: *Et nebula puluis pedum eius*, id eſt, vt Pagnin. *& tenebræ vt puluis pedum eius erunt.* Hæc ergo phraſis & parabola ſymbolicè ſignificat,
1. Primò, magnam potentiam, iram & furorem Dei
2. in inuadenda Niniue & Aſſyriis. Secundò, Deum C non rarò in hoſtes ſuos immittere procellas, ventos & turbines, quibus eos proterit: vti anno 1572. in pugna nauali Chriſtianorum cum Turcis ad Naupactum, ventum aduerſum Chriſtianis ſubitò conuertit, fecitque aduerſum Turcis, & propitium Chriſtianis: quæ fuit cauſa illuſtris victoriæ, quam ope B. Virginis tunc obtinuerunt Chriſtiani. Idem fecit Theodoſio Imper. pugnãti contra Eugenium Tyrannum; quod admirans Claudianus exclamat in Panegyr. Theodoſij:

O nimiùm dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, &c. reuolutáque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas.

Idem fecit Pharaoni & Ægyptiis in mari rubro, D
3 vti dixi Exodi 14. quò hîc alludit Nahum. Tertiò, hæc phraſis ſignificat innumeras copias Medorum & Chaldæorum, per quas Deus magno impetu inuaſit & vaſtauit Niniuen: hæ enim copiæ verè puluerem ingentem pedibus ſuis, equis & curribus excitarunt. Vnde Chald. vertit, *Dominus in turbine & ſpiritu ducem ſe præbet, ac nubem caliginis ſubiecit coram ſe.* Hinc de equitatu Nabuchodonoſor ait Ezechiel cap. 26. 10. *Inundatione*
4. *equorum eius operiet te puluis eorum.* Quartò, vox *nebulæ*, inquit Arias, ſymbolicè ſignificat Deum hoſtes ſuos ita circumuallare & percellere, omnéſque euadendi exitus præcludere, vt ipſi velut E denſa nebularum & tenebrarum caligine præoccupati, nequaquam ſibi cauere, aut ſalutem fuga quærere, nedum obſiſtere ac repugnare valeãt. Nam Deus velut rerum omnium dominus, ad manum habet montes, ventos, mare, flumina, grandines, fulmina plurima & potentiſſima, quæ quaſi milites Dei ad eius nutum excubant, & in hoſtes inſiliunt, iuxta illud pſal. 148. 8. *Ignis, grãdo, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Hinc vocatur Deus ſabaoth, id eſt, exercituum, tam angelicorum, quàm hominum & creaturarum omnium.

Alleg. hæc veriora erunt in die iudicij, quando, vt ait Sapiens cap. 5. 18. *armabit creaturam ad vltionem inimicorum, &c. & pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos. Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient. Et à petroſa* (πετροβόλου, id eſt, petras iaciente) *ira plenæ mittentur grandines. Excandeſcet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tamquam turbo venti diuidet illos.* Quàm ſapiunt qui hæc meditando præuidenter peccata cauent, ſanctéque viuunt, vt fugere valeant à ventura hac Dei ira.

Trop. turbines ſunt 4 paſſiones animæ.

Scripſit Iulianus Archiepiſcopus Toletanus commentarium moralem & elegantem in Nahum, qui extat tom. 2. Biblioth. SS. Patrum, vbi hunc locum tropol. ſic explicat: *Quatuor*, inquit, *ſunt animæ tempeſtates, & quatuor turbines ipſius. Prima eſt vitiorum, ſecunda negotiorum, tertia tentationum, quarta vtilium affectionum. Prima ergo eſt ira, ſecunda miſeriæ, tertia iuſtitiæ, quarta gratiæ. Prima virtutum grandinat florem, ſecunda conſcientiæ peſſundat honorem, tertia contemplationis ſuauiſſimum fugat odorem, quarta ad cœleſtium prouehit ardenter amorem. Prima eſt à diabolo, ſecunda à mundo, tertia à miſeria debito, quarta à Deo. Prima religionis annihilat ſanctitatem, ſecunda conſcientiæ turbat ſerenitatem, tertia diuiniſſimi odoris fugat ſuauitatem, quarta ad angelicam ſublimat puritatem. Prima ergo eſt diuinæ indignationis, ſecunda diſpenſationis, tertia probationis, quarta dilectionis.* Deinde ſingulis remedia vel vtrumque attribuit: *Viæ primæ ſunt, pura confeſſio, & virilis pœnitentia: ſecundæ, mundi contemptus, & vita ſolitaria: tertiæ, deuota compunctio, & mentis innocentia: quartæ, purificati ſilentium animi, & ſponſi lætitia. Sed quia in tempeſtate, non in tempeſtatibus Domini vias eſſe Propheta aſſerit, de quarta, vt datur intelligi, ſpecialiter loquitur, de qua lib. 3. Reg. 19. 11. Ait enim: Elias ſtabat in oſtio ſpeluncæ, & ecce ſpiritus Domini tranſiens, ſubuertens montes, & conterens petras; non in ſpiritu Dominus: & poſt ſpiritum commotio; non in commotione Dominus: & poſt commotionem ignis; non in igne Dominus: & poſt ignem ſibilus auræ tenuis; ibi Dominus. Per ſpiritum tranſeuntem deſignatur animi tempeſtas, amara ſcilicet, ſed vtilis peccatorum contritio. Per commotionem, deuota mentis compunctio. Per ignem, feruens & ordinata dilectio. Per ſilentium, beata contemplationis ſecretiſſima infuſio.* Pari modo inferiùs quatuor turbines animæ recenſet. Primus eſt, ſubita iuſtorum oppreſſio, quam ſequitur tempeſtas primò vitiorum, ſecundò ſuppliciorum. Secundus eſt, ſollicitudinum & negotiorum incurſio, cui ſuccedit diluuium criminum. Tertius eſt, tentationum inuaſio, quam ſequitur tranquillitas conſcientiæ & gratia donorum. Quartus eſt, repentina & vehemens ex diuerſis cauſis animi commotio, quam ſequitur tempeſtas iuſtorum affectuum, cui ſuccedit ordinatæ dilectionis amœnitas, & contemplationis diuinæ iucunda ſerenitas. Hucuſque Iulianus.

Et nebula puluis pedum eius.] q. d. Suis militum copiis incedendo Deus nubem pulueris concitat, vti iam dixi.

Tropol. Iulianus Archiep. Toletan. loco iam citato: *Pedes*, inquit, *Domini* (putà Apoſtoli & homines ſancti) *puluis ſunt, per humilitatem conſcientiæ; nebula, per obſcuritatem eloquentiæ. Puluis ſunt, humilia de ſe ſentiendo; nebula, arcana cœleſtia velamine literæ tegendo: humiles vita, obſcuri doctrina. Puluis ſunt, vt placeant; nebula, ne margaritas porcis*

 præbeant.

prabeant. Vnde in pſalmo legitur: Poſuit tenebras latibulum ſuum: quia ſub litera Prophetarum velamine opertus diu latuit. De his pedibus ait Iſaias: Quàm pulchri ſuper montes pedes euangelizantium pacem euangelizantium bona! Et alibi: Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. Iſti ergo pedes Domini fuerunt, qui eum pradicando per vniuerſum mundum detulerunt, Petrus Roma per Italiam, Andreas per Achaiam, Ioannes per Aſiam, &c. Paulus per totum orbem. Sed quia officium pradicationis vix poteſt diu exhiberi ſine nano, ideo puluis ineſſe dicitur pedibus, quia fermentum gloria pauxillum adharet moribus. At quoniam compunctionis mox feruente fugatur lumine, puluis euaneſcit in morem nebula.

Verſ. 4. *Increpans mare, & exſiccans illud.*] Ex Hebræo Primò in præterito vertit Pagnin. *qui increpauit mare, & exſiccauit illud*, putà mare rubrum, vt tranſirent Hebræi, Exodi 14. Secundò, pleniùs Tigurina vertit, *qui ſtatim vt increpitat mare, areſacit ipſum, omnéſque flumies exſiccat.* Verba enim Increpat & Exſiccat ſunt modi potentialis, ſumuntúrque *ἀορίστως*, vti crebrò ſumuntur futura apud Hebræos. Significant enim omnipotentiam Dei, qua ſolo verbo poteſt ſiſtere maria, & ſiccare flumina quantumuis vaſtiſſima, vti ſiccauit Iordanem tranſeũte Ioſue & Hebræis. Increpans ergo, vel, vt Septuag. comminans, idem eſt, quod more increpantis & comminãtis imperans mari, illúdque diuidens, vel exſiccans prout ei libuerit. Alludit ad diuiſionem maris rubri, de qua pſalm. 105. 9. *Increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt, & deduxit eos* (Hebræos) *in abyſſis, ſicut in deſerto.* Sic Chriſtus *exurgens comminatus eſt vento, & dixit mari: Obmuteſce*: quo dicto ſedauit fluctus, maréque effecit tranquillum, Marci 4. 39. ita Albertus, Hugo, Arias, Ribera & alij. Simili ſchemate Iſaias cap. 40. 12. Dei potentiam & magnificentiam graphicè deſcribit: *Quis*, inquit, *menſus eſt pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terra, & librauit in pondere montes, & colles in ſtatera?* &c. *Ecce gentes quaſi ſtilla ſitula, & quaſi momentum ſtatera reputata ſunt. Ecce inſula quaſi puluis exiguus. Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo. Qui ſedet ſuper gyrum terra, & habitatores eius ſunt quaſi locuſta.*

Tropol. *Mare*, ait Theophyl. *eſt amaritudo huius vita, quam inſipientes nos ſeu flumina appetimus. Hanc Dominus exſiccauit, ac quod in ea potioni accommodum videbatur, obliterauit: inſtituens nos quòd in mundo afflictionem nos ferre oporteat. Si enim iugum eius tulerimus, inueniemus requiem animabus noſtris. Praterea ſi quiſquam in tentationibus fuerit, in mari eſt, & in fluminibus. Ad eum ergo tentato confugiendum eſt, qui interminatur mari, amnéſque exſiccat.*

Infirmatus eſt Baſan & Carmelus.] q. d. Fertiliſſimi montes & regiones, quales ſunt Baſan, Carmelus & Libanus, fient ſteriles, flacceſcent, & quaſi emorientur, quando Deus volet: ipſe enim eſt creator, & conſeruator, & ſummus omnium dominus; vti de facto contigit tempore Eliæ, quando per triennium inhibita fuit pluuia, ideóque ex defectu aquæ omnes montes & campi exaruerunt. Vnde liquet quantum Dei donum ſit pluuia: experiuntur & ſentiunt idipſum agricolæ.

Symbol. Symbolicè Baſan, Carmelus & Libanus notant fertilitatem & opes Niniuæ; mare & flumina copiam ciuium & incolarum, quæ omnia

A Deus in eius excidio areſecit, & ſuſtulit. Alludit ad Tigrin fluuium, cui adiacet Niniue: hic enim vrbem ab hoſte tutari nequiuit, ſed potiùs cum ea quaſi infirmatus & deſolatus eſt. Addit Theoph. Aiunt, inquit, Baſaniticam regionem fertiliſſimam, æquè ac Carmelum, à gentibus habitatam fuiſſe pugnacibus & moroſis: attamen eas Deus euertit, ac Iſraëlem eò introduxit: quocirca non eſt fidei abſonum, Deum etiam Niniuem ſubuerſurum; ſic & Cyrill. Rurſum vide hîc eminens Dei in omnia imperium. Verè Poëta:

Poli, ſoli, ſali, omnium
Regnator aeternus.

Et Virgil. lib. 1. Æneid.

B *O qui res hominúmque Deúmque*
Æternis regis imperijs, & fulmine terret.

Idem Deum vocat *Cœlóque Erebóque potẽtem*; &,

Nimborúmque ſimul tempeſtatúmque potentem.

Et lib. 4. Æneid. *Deorum*, inquit,

Regnator, cœlum & terras qui numine torquet.

Allegor. *Diminuta eſt Baſanitis & Carmelus, quando Iudai, ob crucifixum abs ſe gloria Dominum, traditi ſunt Romanis. Deinde per Baſanitim, in moribus & operibus verſans Reſp. per Carmelum verò dogmatum altitudo indicatur: qua cùm multa eſſent, diminuta ſunt in conciſum & conſummatum ſermonem Euangelij ſummatim collecta. Libanus quoque, id eſt, Gracorum ſapientia, infatuata eſt. Concuſſi ſunt* C *autem & in cruce montes, ac natura noſtra terrea ante hac exiſtens, ſublimata eſt, ad ſuperna iter faciens, ac profectionem ad cœlos inſtituens: omnes iuxta in ipſa commorantes terrena cogitationes, diuina adeóque cœleſtes facta ſunt. In cruce quoque reuera petra ſenſibus obiecta, ſciſſa ſunt: item petra, id eſt, dura & ſaxea hominum corda, verbo Euangelij accepto, contrita ſunt. Rurſum in diluuio, id eſt, in baptiſmo quo Chriſtus baptizatus eſt, obruit hoſtes ſuos, id eſt, damones.* Huculque Theophyl.

Montes commoti ſunt.] q. d. Montes loco mouebuntur, & terra contremiſcet, quoties & quandocumque Deus id volet; omnia enim hæc verba ſunt modi potentialis, ac demonſtrant Dei Verſ. 5. D ſummum robur & potentiam, quod proinde meritò Niniuitæ, omnéſque impij formidare debeant. Vnde Tigurina vertit, *montes ab eo contremiſcunt, & colles ſeſe reſoluunt* (vel colliqueſcũt. Alludit ad liquefactionem niuis, quæ montes tegit, & ita poſtea liqueſcit, vt videantur quaſi diſſolui & colliqueſcere montes, inquit Vatablus.) *terra ſe prorſpit ex eius conſpectu, & totus orbis vnà cum degentibus in eo.* Pro *prorſpit*, Vatabl. vertit, *flagrat*, id eſt, ignem concipit, exuritur, cenſétque hoc accidiſſe in Sodoma; q. d. Deus ſolo verbo eſt auctor incendiorum, quæ aliquando apparent in montibus, v. g. Ætna, Veſuuio, Hecla, &c. Vel immittit tantum æſtum, vt colles & terra ardere E videantur, vti accidit in incendio Phaëthonis; vnde Chald. vertit, *montes commoti ſunt à conſpectu eius, & diſrupti ſunt, ac vaſtata* (Septuag. *contracta eſt*, Aquila ἔφριξε, id eſt, *horruit*) *eſt terra ab eius praſentia, necnon orbis & omnes qui habitant in eo, quando ſe patefecit cum miſericordia, vt daret legem populo ſuo; ſic commotus eſt mundus à conſpectu eius.* Videtur enim alludere ad terræ motum Sina montis, cùm in eo Moſi & Hebræis data eſt lex, Exodi 19. 18. Ex dictis rectè infert Nahum:

Ante faciem indignationis eius quis ſtabit?] q. d. Verſ. 6. Cùm tanta ſit potentia, æquè ac ira Dei, quis veſtrûm, ô Niniuitæ, vel cæterorum hominum coram

ram illo ſubſiſtere, nedum ei obſiſtere poterit?

Indignatio eius effuſa eſt vt ignis, & petra diſſoluta ſunt ab eo.] Septuag. *furor eius conſumet principatus, & petra contrita ſunt ab eo*; Aquila, *furor eius συνεχωνεύθη*, id eſt, *conflatus eſt*; Symmach. & Theodor. ἔσταξεν, id eſt, *ſtillauit*. q. d. Sicut ignis ardentiſſimus diſſoluit & liquat petras, ferrum, æs, omniáque quantumuis duriſſima; ita ira & vindicta Dei, hoſtes licèt potentiſſimos, omniaque licèt firmiſſima diſſoluit, frangit, conterit, vti vos, ô Niniuitæ, breui experiemini. Nā *effuſa eſt*, id eſt, iam iam certò effundetur in vos hic ignis furoris & vindictæ Dei. Alludit ad fornaces conflatorias & metallicas, in quibus conflatur æs, ferrum, plumbum, &c. quæ igne ardentiſſimo liquata ita ignescunt, vt, cùm pertuſa fornace in foſſam vicinam defluunt, videantur eſſe torrens & fluuius igneus, qui petras & ſaxa quælibet obuia in momento incendit & abſumit, vti oculis meis vidi in Ardenna. Sanè videbar mihi in illis viuam incendiorum gehennæ effigiem intueri. Adeo horrendus eſt hic ignis; talis eſt ira Dei. Quis ergo ſapiens eam ruminans non percellatur? quis non caueat peccata, ne iis illam in ſe concitet, ne corpus & animam hiſce incendiis vltrò obiiciat? Meritò exclamas & proclamas omnibus impiis (ſed, heu! pauci audiunt) ô Iſaia c. 33. 14. *Conterriti ſunt in Sion peccatores, poſſedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?*

Ignis ira Dei ardentiſſimus.

Secundò, Sanchez: Ignis Dei indignantis, inquit, eſt fulgur & fulmina; hæc enim ſunt arma Dei, quæ in inimicorum ſuorum caput eiaculatur. Habacuc 3. *In luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.* Pſalm. 17. 15. *Miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos*, hoc eſt, vt explicans ſubdit, *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Sic fulmine & grandine Deus ſiderauit Siſaram Iud. 5. 20. *De cælo dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt.* Sic & Virgil. Æneid. 1.

Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præſentémque viris intentant omnia mortem.

Et Æneid. 8.

Namque improuiſo vibratus ab æthere fulgor
Cùm ſonitu venit, & ruere omnia viſa repentè.

Verſ. 7.] Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis: & ſciens ſperantes in ſe,

Verſ. 8.] Et in diluuio prætereunte, & conſummationem faciet loci eius: & inimicos eius perſequentur tenebræ.

Verſ. 9.] Quid cogitatis contra Dominum? conſummationem ipſe faciet: non conſurget duplex tribulatio.

Verſ. 10.] Quia ſicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur, ſic conuiuium eorum pariter potantium: conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.

Verſ. 11.] Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam: mente pertractans præuaricationem.

Verſ. 12.] Hæc dicit Dominus: Si perfecti fuerint, & ita plures; ſic quoque attondentur, & pertranſibit: afflixi te, & non affligam te vltrà.

Verſ. 13.] Et nunc conteram virgam eius de dorſo tuo, & vincula tua diſrumpam.

Verſ. 14.] Et præcipiet ſuper te Dominus, non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs: de domo Dei tui interficiam ſculptile, & conflatile, ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

Verſ. 15.] Ecce ſuper montes pedes euangelizantes, & annunciantis pacem: celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adiiciet vltrà vt pertranſeat in te Belial: vniuerſus interiit.

Bonus Dominus.] Solent Prophetæ, quaſi concionatores induſtrij & eximij, poſt minas conſolari, & læta triſtibus ſubiungere, ne peccatores deſperent; ſed pœnitentes ſpem veniæ & ſalutis concipiant. Ita hîc Nahum poſtquam graphicè depinxit iram & furorem Dei in infideles, iniuſtos & impios Niniuitas, hîc viciſſim Dei clementiam & bonitatem in fideles & pios Iſraëlitas & Iudæos demonſtrat, indéque appoſitè vocatur Nahum, id eſt, conſolator. Conſolatur enim hîc Ezechiam & Iudæos obſeſſos à Sennacherib rege Aſſyriorum, prædicens eius ſtragem, & Hieroſolymæ liberationem, ac Niniues hoſtilis excidium: qua re pariter cōſolatur Iſraëlitas, ſiue decem tribus, paulò antè à Salmanaſar, cui ſucceſſit Sennacherib, vaſtatos, & in Aſſyriam abductos. Conſolatio enim eſt afflictis videre quòd Deus ipſorum iniurias vlciſcatur, & de perſecutoribus ac vaſtatoribus pœnas ſumat, eóſque pariter lege talionis perſequatur, & vaſtet. Oſtendit enim in procœmio, Nahum prophetaſſe inter annum ſextū regni Ezechiæ, quo vaſtata eſt Samaria, & decimum quartum, quo obſeſſa eſt Ieruſalē à Sennacherib; quod fuit interſtitium octo annorum. Ergo in hoc interſtitio & paulo ante obſidionem Ieroſalem, eius euentum felicem, putà ſolutionem & liberationem, prædicit hîc Nahum. Itaque ait: *Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis*, Septuag. χρηστὸς, id eſt, *vtilis, ſuauis, beneficus, Dominus expectātibus eum in die tribulationis*; Chald. *bonus eſt Dominus Iſraëli, vt innititur ei tempore anguſtiæ*, Pagnin. *bonus Dominus, fortitudo in die anguſtiæ.* q. d. Deus ſuis in tribulatione fortem, validam & efficacem afferre ſolet opem. Optimè Tigurina & Vatabl. *benignus, mitis & clemens* (hæc enim omnia ſignificat Hebr. טוב *tob*) *eſt Dominus* (ſeruis ſuis & fidelibus) *præſidium temporibus difficillimis.* Hebr. enim מעוז *maoz* ſignificat fortitudinem, locum fortem, arcē, præſidiū, munitionem. Vnde Antichriſti Deus vocatur *Maozim*, q. d. Deus fortitudinum; vel Mars, vt vertit Pagnin. Daniel. 11. 38. Mars ergo noſter, arx noſtra, aſylum noſtrum, idque inuictum, in omni tribulatione eſt Deus.

Verſ. 7.

Et ſciens ſperantes in ſe.] Septuag. *cognoſcens timentes ſe.* Scientia hæc eſt practica & efficax, non ſpeculatiua & otioſa q. d. Deus cognoſcit, id eſt,

approbat, amat, protegit, propugnat eos, qui ſpẽ ſuam in eo collocant; vti mox proteget & propugnabit Ezechiam & Iudæos contra Sennacherib. Sic ait Deus Moyſi: *Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me*, Exodi 33. 12. Sic de electis & beatis ait Apoſtolus: *Cognouit Dominus qui ſunt eius*, 2. Timoth. 2. 19. De reprobis verò & æterna pœna plectendis ait Chriſtus: *Nunquam noui vos: diſcedite à me, qui operamini iniquitatem*, Matth. 7. 23.

Verſ. 8. *Et in diluuio prætereunte, conſummationem faciet loci eius.*] Primò, Rupert. & Lyran. per diluuium accipiunt caſtra numeroſa Sennacherib, quæ inſtar diluuij inundauerunt & oppleuerunt Iudæã, vti docet Iſaias cap. 8. verſ. 7. q. d. Exercitus Aſ- B ſyriorum erit quaſi diluuium Iudæam obruens, ſed præteriens & citò tranſiens. Nam Deus *faciet conſummationem loci eius*, ſcilicet tribulationis & captiuitatis, ait S. Hieron. hoc eſt, Deus faciet, vt citò illa conſummetur, finiatur & ceſſet, nec amplius illa eiúſque locus reperiatur. Verùm duriuſculè conſummatio loci attribuitur conſummationi tribulationis; aliud enim eſt locus, aliud loci tribulatio.

Secundò, S. Hieron. Remig. & Hugo, diluuium accipiunt paſſiuè, pro ipſa vaſtitate illata Samariæ, & decẽ tribubus ab Aſſyriis, quæ præteriit cùm Deus conſummauit locum eius, ex- C ſcindendo ſcilicet Niniuen.

Tertiò & genuinè, diluuium hîc vocatur, exercitus Medorum & Babyloniorum, qui inſtar diluuij ingenti turba, celeritate & impetu inuaſerunt Aſſyrios, eorúmque locum, putà regiam Niniuen vaſtarunt; hæc enim fuit cõſummatio, & excidium vrbis & regni Aſſyriorũ. q. d. Deus vos, ô Aſſyrij, funditus quaſi quadam eluuione hoſtium perdet, obruétque veſtram Niniuen, Medorum & Chaldæorum copiis & inſultibus; ac ciues illius tenebris, id eſt, omni calamitate & clade, perſequetur; ita Theodor. Clarius, Arius, Vatabl. & à Caſtro. Hunc eſſe ſenſum patet intuenti Hebræa; nam מקומה *mekoma* ſignificat *lo-* D *cum eius* femininè, putà Niniues, vtpote contra quam totum hoc oraculum dirigitur. Eſt enim hoc *onus Niniue*, vt dixit in prologo verſ. 1. Fauet id quod narrat Diodorus Sicul. lib. 3. Hiſtor. nimirum ad excidium Niniues confluxiſſe ex Babyloniis, Perſis, Medis, Arabibus & Bactrianis ſuper quadringenta hominũ millia. Hoc enim fuit diluuium non aquarum, ſed hominum & militũ. Addit Arias, hoc diluuio ſignificari inundationem Tigris, qua obruta fuit Niniue; ſicut ex aduerſo Babylon capta eſt à Cyro, diuertendo Euphratem, qui Babylonem interluit, in alias foſſas, & per ſiccum eius alueum milites immittendo in vrbem, vti ex Xenophõte & aliis oſten- E di Daniel. 5. 30. & Ierem. 50. verſ. 38. Hanc enim Tigris in Niniuen exundationem ſignificare videtur Propheta hoc loco, & ca. 2. 6. dicens: *Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum.* Et verſ. 8. *Niniue quaſi piſcina aquarum, aquæ eius: ipſi verò fugerunt.* q. d. Deus nimbos coget in Tigrin, vt is exæſtuet, & cataclyſmo Niniuen obruat. Eiuſdem inundationis clarus eſt teſtis Diodor. Sicul. li. 3. Hiſtor. *Erat*, inquit, *reſponſum progenitoribus datum, numquam Ninam* (Niniuen: hæc enim à conditore dicta eſt Ninus & Nina) *capi poſſe, niſi cùm fluuius vrbi hoſtis fieret. Quod numquam futurum ratus* (rex Niniues) *ſpem ceperat obſidionis traducendæ, & ſimul futura auxilia*

Niniue exundatione Tigris obruta & capta.

A *expectabat. Cùm duobus annis obſidio perſeueraſſet per ſummum otium obſeſſorum, tertio continuis imbribus excreſcens ſuper modum fluuius, cùm partem vrbis inundaſſet, muros deiecit ad ſtadia viginti. Hîc rex exiſtimans tempus oraculi adueniſſe, deſperata ſalute, nec in hoſtium poteſtatem perueniret, pyram in regia ingentem extruxit, ſéque cremandum vnà cum ſuis in ignem iniecit. Hoſtes, audita regis morte, vrbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partem ingreſſi, Arbacem regia ſtola indutum regem appellarunt.* Hæc Diodorus, cui conſentiunt S. Epiphan. & Doroth. in vita Nahum, qui Niniuen aquarum eluuione perditam aſſeuerant, vti dixi in procemio; quæ omnia huic B loco mirè conſentiunt, quo Deus Niniue comminatur excidium per tempeſtatem, turbinem, nimbos & ventos, quibus exundans Tigris vrbis muros deiecit. Tantùm hoc intereſt, quòd Diodorus id contigiſſe aſſerat ſub Sardanapolo, eiúſque hoſte Arbace Medo, qui coæui fuerunt Oziæ regi Iuda, ac multis annis præceſſerunt Prophetam Nahum: ſed fieri poteſt vt in perſona & tempore errarit Diodorus; nam Iuſtinus libr. 1. Herod. lib. 1. Oroſius lib. 1. cap. 19. & alij in excidio Niniues ſub Sardanapalo, nullius exundationis meminerunt. Sic enim videmus, in rebus priſcis ſæpe facta ipſa apud auctores con- C ſtare; perſonas & tempora certa non conſtare. Factum enim ipſis relictis monumentis & ſignis indicari poteſt, perſonæ verò & tempora ob fluxam ſæculorum & gentium naturam, ob minùs attentam diligentiam, ob variam linguarum & ſermonum, ac dominationis mutationem, inuerti ac turbari facilè poſſunt: ex diuinis autem Scripturis temporum vera ratio petenda eſt, inquit Arias.

Quod ſi omnino velis Diodorum non erraſſe, ac loqui de eodem excidio Niniues de quo Ionas & Nahum, dicas oportet Sardanapalum non ſub Ozia, vt vult Euſeb. ſed ſub Ezechia & Manaſſe vixiſſe, vti cenſet Perer. tomo 2. in Geneſ. lib. D 15. diſp. 8. num. 104. vbi cenſet Nahum hic prædicere excidium Niniues factum tempore Sardanapali ab Arbace Medo. Idem ſentit noſter Auguſt. Quiros hic, & nonnulli moderni Chronologi. Conſentit Genebrar. in Chronol. vbi cenſet Sardanapalum eundem eſſe cum Aſarhaddon filio Sennacherib; quia ſicut Hiſtorici Gentiles tradunt Monarchiam Aſſyriorum deſiiſſe in Sardanapalo, ſic S. Script. in lib. Reg. vltimum regem Aſſyriorum conſignat Aſarhaddon qui cœpit regnare paulo poſt copias Sennacherib cæſus ab Angelo ſub annum 14. Ezechiæ 4. Reg. 19. 35. Porrò Pererius cenſet Niniuen euerſam ab Arbace anno quadrageſimo Manaſſis Regis Iuda. E Hæc ſententia eſt probabilis, & appoſitè explicat hoc diluuiom. Verùm de auctore & tempore euerſionis Niniues fuſius inferius diſſeram; nec enim facile ab Euſebio in chronologia priſca recedendum; vtpote cum eo antiquiorem, magiſque receptum & tot ſæculis probatum Chronologum non habeamus.

Denique diluuium hoc accipi poſſet cladis & ſtragis Aſſyriorum, putà militum occiſorum; qua vna nocte ab angelo in caſtris Sennacherib cæſa ſunt 185. millia, tunc enim Deus conſummationem fecit loci eius, id eſt, loci caſtrorum Sennacherib, quando hunc locum repleuit cadaueribus militum, qui illo in loco caſtra metabantur. Hunc enim locum iuxta Ieruſalem pro

caſtris

Digitized by Google

caſtris ſuis cœpit & occupauit Niniue, id eſt, Nininitæ & Aſſyrij, cum ſuo rege Sennacherib. A De Sennacherib enim, vti cœpit, ita pergit agere in ſequentibus, quia tunc cœpta eſt Niniuitarum & Aſſyriorum clades, quæ poſtea planè conſummata & completa eſt in excidio Niniues per Medos & Chaldæos; de quo c. 2. r.

Tropol. de regnorum fluxu & tranſitu.

Tropol. diſce hîc quàm celer ſit regnorum, regum, opum, deliciarum, honorum, totiúſque mundi fluxus, tranſitus, interitus. Ecce tibi Tigris, qui per naues merces omnes aduehebat Niniuen, intumeſcens illam ipſam obruit, & hoſti inuadendam tradidit. Ecce tibi inclyta illa Babylon, quam ditabat, roborabat & ornabat Euphrates, per illum ipſum in alias foſſas deriuatum à Cyro, capta & euerſa eſt. Verè æquè ac B pulchrè S. Auguſt. myſticè explicans illud pſal. 136. *Super flumina Babylonis, illic ſedimus, & fleuimus dum recordaremur tui Sion: Flumina*, ait, *Babylonis, ſunt omnia quæ hîc amantur, & tranſeunt. Neſcio quis amauit v. g. agriculturam; ipſam exercere, inde diteſcere, imò occupare animum, inde percipere voluptatem: attendat exitum, & videat, illud quod amauit non eſſe fundamentum Ieruſalem, ſed fluuium Babylonis, &c. Aduocatum eſſe*, inquit, *res magna eſt, potentiſſima eloquentia tu omnibus habere ſuſceptos, pendentes ex lingua diſerti patroni ſui, & ex eius ore ſperantes vel damna, vel lucra; vel mortem, vel vitam; vel perniciem, vel ſalutem. Neſcis quò te miſeris. Alius & iſte fluuius Babylonis eſt, & quod multum ſonat, ſtrepitus aquæ ſaxa percutit. Attende quia fluit: percutit, attende quia labitur: & ſi attendas quia fluit & labitur, caue, quia trahit.* Idem oſtendit de nauigatione C & mercatura, vtramque ſcilicet eſſe fluuium Babylonis, vtriuſque lucra citò tranſire & prærerlabi: *Vno*, inquit, *naufragio nudus exibis, & rectè te planges in flumine Babylonis, quia noluiſti ſedere & flere ſuper flumina Babylonis. Alij ergo ciues ſanctæ Ieruſalem, intelligentes captiuitatem ſuam, attendunt humana vota, & diuerſas hominum cupiditates hac atque illac rapientes, trahentes, impellentes in mare; vident hæc, & non ſe mittunt in flumina Babylonis, ſed ſedent ſuper flumina Babylonis.* Et D mox: *O ſancta Sion, vbi totum ſtat, & nihil fluit! quare dimiſimus conditorem tuum, & ſocietatem tuam? Ecce inter fluentia & labentia conſtituti; vix quiſquam raptus à flumine, ſi tenere lignum potuerit, euadet. Sedeamus ſuper flumina Babylonis, non infra flumina Babylonis: talis ſit humilitas noſtra, vt nos non mergat. Sede ſuper flumina, noli in flumine, noli ſub flumine.* Et inferiùs: *Sedebit autem, & plorabit, ſi recordatus fuerit Sion. O pax illa quam videbimus apud Deum! ô pax illa & ſancta æqualitas angelorum! ô illa viſio & ſpectaculum pulchrum! Ecce in Babylonia pulchra, ſunt quæ tenent: non te teneant, non te decipiant. Aliud eſt ſolatium captiuorum, aliud gaudium liberorum. Super flumina Ba-* E *bylonis, illic ſedimus, & fleuimus, cùm recordaremur Sion.* Mens ergo noſtra, vt ſapiat, vt firma felixque conſiſtat, ſuper flumina hæc ſe erigat, & in ſtabili æternitate, in Sione ſcilicet cœleſti, ſe ipſa defigat.

Secundò, S. Bernar. ſerm. de B. Maria pag. 395. *Triplex*, inquit, *eſt diluuium, vnum iniquitatum; aliud aduerſitatum huius vitæ, tertium calamitatum gehennæ. De primo per Nahum dicitur: In diluuio prætereunte conſummationem faciet; ac ſi diceretur: Si diluuium vitiorum ſuper hos cœperit abundare, nolite de illis deſperare; quia ſuper quos inundare* permitto iniuſtitiam, ſuper illos faciam abundare A *gratiam. Hinc illud Micheæ 4. Venies vſque Babylonem, & ibi liberaberis. Et illud Iſaiæ 54. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miſerationibus magnis congregabo te. Conſummationem ergo Deus faciet prætereunte diluuio; quia de profundo vitiorum viriliter erigit, quos ponit in virtutem culmine*, &c.

Quid cogitatis contra Dominum?] Aliqui putant ſermonem eſſe ad Iudæos pauidos ob aduentum & obſidionem Sennacherib. q. d. Quid vos, ô Iudæi modicæ fidei, diffiditis Deo, quaſi ipſe vos è manu Sennacherib; liberare non poſſit, an non velit? itáque cogitatis eum vel non eſſe ſatis potentem, vel non ſatis prouidum, & B clementem, ad protegendam ſuam vrbem, ſuúmque populum? Verùm meliùs alij paſſim cenſent ſermonem eſſe ad Aſſyrios. q. d. Quid vos, ô Aſſyrij, cogitatis mala contra Dominum, id eſt, cõtra Domini plebem, vrbem & templum, vt ſcilicet obſideatis & euertatis Ieroſalem & Iudæos? itáque mala malis cumuletis? exſcidiſtis enim Samariam, & pari modo vultis exſcindere Ieruſalem, ſed Deus malitiam veſtiam inhibebit, nec permittet ſecundò affligi & exſcindi Iſraëlem. Vnde ſequitur: *Non conſurget duplex tribulatio.* ita Hebræi, S. Hieron. Rcong. Haymo & Lyran. Aut q. d. Quid vos, ô Aſſyrij, cogitatis Domino C vlciſcenti reſiſtere, vóſque in caſtris Sennacherib per angelum, ac Niniuen per Chaldæos oppugnanti & euertenti, obiectis vallis & militibus opponere? impingitis enim in fortem, & contra ſtimulum calcitratis; nam *conſummationem ipſe faciet*: ipſe vos conſumet & diſperdet. Hæc enim eſt eadem conſummatio cum illa, de qua paulò antè dixit: *Conſummationem faciet loci eius*, ſcilicet Niniues: ita Theodor. Theophyl. Clarius, Arias & Vatabl. Alludit ad Iſaiæ 10. 13. *Conſummationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ*; vide ibi dicta.

Vers. 9.

Non conſurget duplex tribulatio.] Chald. *non con-* D *ſurget domus Iſrael duplex anguſtia*; Arabicus, *non conſurget altera vice in nocumento*; Syrus, *non ſtabit (ſurget) duabus vicibus tribulatio.* q. d. Vnam anguſtiam paſſus eſt Iſraël in excidio Samariæ, & decem tribuum per Salmanaſar: quare non patietur Deus clementiſſimus ſecundam ei inferri à Sennacherib, vt duas eius tribus reliquas & Ieruſalem exſcindat: ita Hebræus quẽ citat S. Hieron. Secundò, alij, q. d. Deus ita fortiter vna vice per angelũ cæder & atteret caſtra Sẽnacherib, vt ſecundò ea percutere & plagam iterare non ſit opus: quia extremis ſuppliciis ea afficiet, & primo ictu ea diſperder & conſumet: ita Vatab.

Duplex tribulatio quæ? Reſp. 1.

2.

Tertiò, alij, q. d. Deus vnica irruptione Chal- E dæorum ſubuertet Niniuen, vt ſecunda non ſit opus. Simili enim phraſi ait Abiſai de Abſalone: *Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, ſemel, & ſecundo opus non erit*, 1. Reg. 26. 8. Explicat enim conſummationem quæ præceſſit, q. d. Conſummabo ſtragem & excidium Niniues vna percuſſione, vt ſecundò eam ferire non debeam: ita à Caſtro. Sic ait Virgil. Æneid. 11.

3.

Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.

Et Ouid. epiſt. 5.

Nulla reparabilis arte
Læſa pudicitia eſt, deperit illa ſemel.

Omnes hi ſenſus probabiles ſunt; primus tamen; quem

quem tradit quoque S. Cyrill. & Theoph. magis videtur congruus & appoſitus, magiſque reſpõdet communi tropologiæ, quam mox afferam; illique magis fauent Hebræa, quæ ad verbum habent, *Non exurget duabus vicibus tribulatio.* Tribulatio enim pertinet ad populum Dei; conſummatio ad infideles & impios Niniuitas. Vnde Septuag. vertunt, *non vindicabit bis in idipſum in tribulatione. In idipſum*, id eſt, idipſum, vel ob idipſum, ſcilicet crimen vel delictum. Theodotio, *nõ conſurget ſecunda tribulatio*; Symmach. *non ſuſtinebunt impetum ſecunda anguſtia*; Pagnin. *non conſurget bis anguſtia.* Et ſic ſe explicare videtur Nahum verſ. 12. dicens: *Afflixi te, & non affligam te vltrà. Et nunc conteram virgã eius de dorſo tuo.* Sat B enim Iſraël per Aſſyrios punitus videbatur vaſtatione Samariæ, & decem tribuum, vt Hieroſolymæ & Iudæis parcẽdum eſſet. Iudæi enim, ſiue duæ tribus, in decem tribuum, vtpote fratrum ſuorum, excidio, ſat pœnarum dederunt Aſſyrio. Hinc ex verſione Septuag. manauit Theologorũ axioma: *Deus non punit bis idipſum*, quando nimirum ita punit, vt pœna adæquarit culpam: ſi enim non adæquarit, ſed illa ſit inferior & minor, iuſtè iterare & augere poteſt plagas, donec culpam adæquent.

Tropol. quos Deus punit in hac vita, non puniet in futuro

Vnde Tropol. S. Hieron. & Remig. ſic explicant, q.d. Quos Deus punit in hac vita, eos ſecũdò non puniet in futura. Audi S. Hieron. C *Quid contra Dominum? cogitatis ipſe, qui creauit mundum, & conſummationem eius faciet. Quòd ſi vobis videtur crudelis, rigidus & cruentus, quòd in diluuio genus deleuit humanum; ſuper Sodomam & Gomorrham ignem & ſulphurem pluit; Ægyptios ſubmerſit fluctibus; Iſraëlitarum cadauera proſtrauit in eremo: ſcitote eum ideo ad præſens reddidiſſe ſupplicia, ne in æternum puniret. Non vindicabit Dominus bis idipſum in tribulatione. Ergo qui puniti ſunt, poſtea non punientur. Receperunt ergo & qui in diluuio perierant, & Sodomitæ, & Ægyptij, & Iſraëlitæ in ſolitudine mala ſua in vita ſua.* Vbi videtur ſentire S. Hieron. Sodomitas, Pharaonem & Ægyptios D hîc punitos, ne punirentur in inferno; ſed contrarium verius eſt: occiſi enim ſunt à Deo in flagranti delicto, putà Sodomitæ in inuaſione domus Lot, vt hoſpitibus angelis turpiter abuterẽtur: Pharao & Ægyptij in tyrannica perſecutione Moſis & Hebræorum. mortui ergo in peccato deſcenderunt in tartara, vti dixi Geneſ. 19. & Exodi 14. Quærit deinde S. Hieron. *Si fidelis deprehenſus in adulterio decolletur, quid de eo poſtea fiat? Aut enim punietur, & falſum eſt hoc quod dicitur? Non vindicabit Dominus bis in idipſum in tribulatione. Aut non punietur, & optandum eſt adulteris, vt in præſentiarum breui & citâ pœnâ cruciatus fruſtrentur æternos.* Ac reſpõdet, *Deum, vt omnium rerum,* E *ita & ſuppliciorum quoque ſcire menſuras, & non præueniri ſententia iudicis; nec illi in peccatorem exercendæ dehinc pœnæ auferri poteſtatem: & magnum peccatum magnis diuturniſque eius cruciatibus; ſi quis autem punitus ſit* (ſatis & adæquatè ad menſuram culpæ) *vt ille in lege qui Iſraëlitis maledixerat, & qui in ſabbato ligna collegerat, tales poſtea non puniri; quia culpa leuis præſenti ſupplicio compenſata ſit.* q. d. Adulter decollatur, quia peccato ſuo læſit Rempub. eique dedit ſcãdalum: decollatione ergo luit offenſam in Rempub. Idem tamen offendit Deum; vnde neceſſe eſt vt pariter hanc offenſam luat contritione, cõfeſſione, & ſatisfactione, vel ſatiſpaſſione (v. g. of-A ferendo Deo decollationem in ſatisfactionem adulterij) adæquata culpæ: quòd ſi moriatur impœnitens, aut ſatisfactio hæc non ſit adæquata, Deus eam adæquabit in Inferno, vel in Purgatorio. Adde, adulterium eius punitur decollatione, non verò eius obſtinatio & impœnitentia: illã ergo luere debet in Inferno. Quare imperitè hæretici hoc loco abutuntur cõtra ſatisfactionẽ, dum ſic argumentãtur: Chriſtus luit omnia peccata noſtra; illaque Deus in ipſo abunde puniuit; ergo non punit illa in nobis, nec exigit à nobis pœnas tẽporarias, quibus pro illis ſatisfaciamus diuinæ iuſtitiæ; imperitè inquam, tum quia Chriſti ſatisfactio altioris eſt ordinis, quàm ſit noſtra; B eſt enim generalis pro culpa totius generis humani; noſtra verò eſt particularis, pro propriis culpis. Iam ſicut cauſa vniuerſalis, v. g. ſol, non tollit efficientiam cauſarum particularium, v. g. hominis vt generet hominem, ſed potiùs cum illis operatur, & earum cooperationem exigit, ita vt ſine illis non operaretur; ita pariter Chriſti ſatisfactio generalis noſtram particularem requirit, nec ſine illa operatur. Hoc ergo axioma, *Deus non punit bis idipſum*, intellige in eodem rerum ordine: nam in diuerſo ſæpe bis punit. Hinc pro peccato Adæ, & culpa generis humani non aliam exigit ſatisfactionem, quàm Chriſti; quia illa generalis fuit culpæ generali adæquata: pro culpis C verò particularibus, particulares ſingulorũ exigit ſatisfactiones. Tũ quia Chriſti ſatisfactio nil prodeſt, niſi nobis eam applicemus: applicare autem eam debemus per noſtram cooperationem & ſatisfactionem. Id enim voluit & ordinauit Chriſtus, vti docent Scripturæ & Eccleſia.

Hæreticorum paralogiſmus.

Moral. de pœnitentia.

Tropol. puniamus hîc peccata noſtra voluntaria pœnitentia; ita Deus non puniet ea in futuro. *Neque enim bis in idipſum iudicat Deus, ſed impœnitentes ipſe iudicat & damnat: pœnitentes verò, quia à ſeipſis ſuſcepit iudicatos, abſoluit, neque iudicio, quod pœnitentiæ humana ſeueritas protulit, aliquid iuſtitia cœleſtis apponit*, ait S. Cyprian. ſerm. de D paſſione Chriſti. Nam de impœnitentibus ait Ierem. cap. 17. 18. *Duplici contritione contere eos, idque quia eorum contritio hîc cœpta, illic* (in gehenna) *perficitur; vt incorrectis vnum flagellum ſit quod temporaliter incipit, ſed in æternis ſuppliciis conſummatur; quatenus eis, qui omnino corrigi renuunt, iam præſentium flagellorum percuſſio, ſequentium ſit initium tormentorum*, ait S. Gregor. lib. 18. Moral. ca. 13. Ita Mauricius Imper. orauit peccata ſua puniri in hac vita, vt non puniretur in futura: orauit & impetrauit; vnde ipſe cum filiis à Phoca Imper. interemptus eſt. Hinc S. Fulgentius orabat: *Domine da hîc patientiam, & illic indulgentiam*, vti habet eius vita. Et S. Auguſt. *Hîc vre*, inquit, *hîc ſeca, vt in futuro parcas.* Quin & Habacuc c. 3. 16. E *Ingrediatur*, ait, *putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat; vt requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum.* Idem optarunt & obtinuerunt ſeptem fratres Machabæi excruciati ab Antiocho, 2. Machab. 7. Nã vt ait S. Paulus 1. Corinth. 11. 32. *Dum iudicamur*, id eſt, punimur in hoc mundo, *à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.* Hoc ſapiebat Abbas Olympius, qui rogatus quomodo aſſiduè degens in ſpelunca, ibi ingentes toleraret æſtus & culicum morſus? reſpondit: *Ideo iſta tolero, vt futuris cruciatibus liberer; ideo cıniphes patior, vt immortalem effugiam vermem; ſic & æſtum patior, vt æternum ignem euadam: hæc enim temporalia ſunt,*

illa

illa finem nullum habent, vti refert Sophron. in Prato ſpirit. cap. 141. Qui & cap. 142. narrat fratrem quemdam victum ab accedia audiſſe ab Abbate Alexandro: *Si in cella tua ſollicitè cogitares regnum cœlorum, & cruciatum æternum in cella tua acedi am non ſentires.*

VERS. 10. *Quia ſicut ſpinæ.*[Clarè vertit Pagnin. *quia venient vſque ad ſpinas complexas, & cùm inebriati fuerint ebrij, conſumentur ſicut ſtipula ariditate plena.* Et Tigurina, *nam planiſſimè ritu veprium implicitarũ, cùm fuerint comeſſando referti, abſumentur ſeu culmus ad plenum torridus.* Siquidem, vt ait S. Hieron. dum in terra Iuda ſunt Aſſyrij cum Sennacherib obſidentes Ieruſalem, & quaſi ſpinæ ſeſe inuicem denſis agminibus complectuntur, potãtes, lætantes & gaudentes, ab angelo cæduntur & conſumuntur. Ita & Niniue capta eſt, dum ciues præſidentes ſuis muris & munitionibus, hoſtémque obſidentem contemnentes, vacarent conuiuiis & ſympoſiis, vti tradit Diodor. Sicul. lib. 3. Ita eſt & Babylon conuiuante rege Balſaſare. Daniel. 5. 1. Aſſyrios cõmparat ſpinis; quia

Conuiuia vocantur ſpinæ tribus de cauſis. ipſi vt ſpinæ pungebant & affligebant populum Dei, ideóque à Medis & Chaldæis quaſi ſpinis, pari modo pungendi & affligendi erant. Rurſum *conuiuium*, id eſt, cœtum conuiuarum, ſiue conuiuas,

1\. putà Aſſyrios conuiuantes & cõpotantes, cõparat ſpinis; quia ſicut ſpina ſpinæ implexa eſt, ita conuiua conuiuæ aſſidet, ac mutuò manus

2\. conſerunt & implicant, dum vltro citróque calices & fercula tranſmittunt. Rurſum conuiuia conuiuiis, vt ſpinæ ſpinis implicantur, dum inuitati inuitantes rurſum inuitant: itaque conuiuia eunt in orbem, ſúntque aſſidua.

3\. Moral. conuiuæ vocantur ſpinæ, quia ſæpe abſentes ſua maledicentia, conuiciis & ſcommatibus pungunt & lacerant. Vitium enim dicacitatis & detractionis frequens eſt in conuiuiis: lingua enim innatans vino ſoluitur, promitque & eructat quidquid habet in corde, imò quidquid in buccam venit. Quare M. Varro cenſuit conuiuarum numerum incipere oportere à Gratiarum numero, & progredi ad Muſarum, id eſt, proficiſci à tribus, & conſiſtere in nouem; vt, cùm paucißimi conuiuæ ſunt, nõ pauciores ſint quàm tres; cùm plurimi, non plures quàm nouem; ſi enim plures ſint, turbam efficient dicacem & turbulentam. Alij ſeptem dumtaxat menſæ adhibẽdos iudicarunt. Vnde prouerbium: *Septem conuiuium, nouem conuicium.* Porrò conuiuij proprietatem præclarè deſcribit Cicero lib. de Senectute: *Bene*, inquit, *maiores accubationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominauerunt.* Huic autem repugnat turba in diſſidia & conuicia prona; conuiuiones, inquam, imò combibiones. Contra hos conſultiò S. August. hos verſus menſæ ſuæ aſcripſit, qui conuiuarum iugiter oculos ferirent, oráque à detractione compeſcerent:

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam vetitam nouerit eſſe ſibi.

Ita Poßidon. in vita S. Auguſt. Porrò in Hebræo eſt elegans paronomaſia inter סבוכים *ſebubim*, id eſt, qui complectuntur; סבאם *ſobam*, id eſt, conuiuium, vel ebrietas eorum; & סבואים *ſobeim*, id eſt, ebrij. q. d. Ebrietas ebrios ſtringit & colligat ſicut aculeis ſuis colligantur ſpinæ, vt ſeſe inuicem complectantur: hinc pariter Deus eos quaſi in faſciculo ſtringet & colligabit, eiſque ignẽ ſubiiciet, quo quaſi ſtipula aridiſſima ſubito ſtridore conflagrabunt & conſumentur. Ita angelus cædens caſtra Sennacherib ignem peſtiferum in ea immiſit, vti tradunt Hebræi, de quo dixi Iſaiæ 10. 16. Ita pariter Medi & Chaldæi Niniuen cõuiuantem ferro flammaque vaſtarunt.

Denique Septuag. aliter vertunt, nimirum, *quia vſque ad fundamenta ſua in pauimentum redigentur, & quaſi ſmilax planta implicata comedentur, & quaſi ſtipula exſiccabitur*, ita habet editio Regia; ſed Romana ſic, *quia vſque ad fundamẽtum ſuum redigetur in vepres, & quaſi voluula circumdata comedetur, & quaſi ſtipula ariditate plena.* Smilax enim dicitur voluola, quòd inſtar hederæ ſe arboribus circumuoluat. Smilax enim eſt herba ſpinoſa, denſis geniculata caulibus, fruticoſa ramis, folio hederaceo, flore candido olente lilium. Duæ eius ſunt ſpecies. Prior eſt ſmilax aſpera, ſiuè hedera Cilicia: altera ſmilax læuis. Vide Dioſcor. l. 4. cap. 143. & 144. Theophr. lib. 3. hiſtor. Plant. cap. vlt. Smilax læuis & conuoluolus maior: nam minor eſt helxine ciſſampelos, inquit Dioſcor. Smilax notat corymbos & coronas quibus delicioſi conuiuæ ſe coronabant, vti dixi Amos 6. verſ. 6. illæ enim fiebant ex ſmilace, & ſimilibus herbis ac floribus. Audi Plinium lib. 24. cap. 10. *Smilax quoque, quæ & nicophoros cognominatur, ſimilitudinem hederæ habet, tenuioribus folijs: coronam ex eo factam impari foliorum numero, aiunt capitis doloribus mederi. Quidam duo genera ſmilacis dixere. Alterum immortalitati proximum in conuallibus opacis, ſcandens arbores comantibus acinorum corymbis, contra venenata omnia efficaciſſimis, in tantum vt acinorum ſucco infantibus ſæpe inſtillato, nulla poſtea venena nocitura ſint. Alterum genus culta amare, & in his gigni, nullius effectus.* Aſſyrij ergo comparantur ſmilaci, arbores ſcandẽti: quia ad altiora ſemper conſcendentes deuorati ſunt à Medis & Chaldæis. Tropol. ſmilaces ſunt, qui charitatem & beneuolentiam ſimulant, ac interim perniciem moliuntur, ait Theoph. *Smilax ſiue voluola quæ herba.* *Tropol.*

VERS. 11. *Ex te exibit*] q. d. Cauſa tuæ cladis & excidij, ô Niniue, erit Sennacherib rex tuus, qui ex te exibit in aciem contra Dominum, id eſt, contra Domini vrbem Hieroſolymam & templum, vt ea diſperdat. Volet ergo quaſi cum Domino bellum gerere, inſtar gigantum & Titanum cum Ioue certantium; ſed hæc gigantomachia caro illi ſtabit: nam cæſus & contuſus à Deo, profugus redibit in terram ſuam, ibique à filiis ſuis occidetur. Ita Theodor. Theophyl. Clarius, Vatabl. Arias & Chald. qui vertit, *ex Niniue egreſſus eſt rex, qui cogitauit contra populum Domini mala.* Vide blaſphemiam Rabſacis, quem Sennacherib miſit ad Iudæos, quia iactat Deum non poſſe eos è manu ſua eripere, Iſaiæ 36. 20. Quocirca.

VERS. 12. *Hæc dicit Dominus*, puniens tantum Aſſyriorum faſtum & blaſphemiam: *Si perfecti fuerint*, &c.] q. d. Licèt copiis, robore, opibus præſtetis, & numero ſitis plures, imò plurimi; tamen attondebit vos angelus pertranſiens & feriens. *Attondentur* ergo, id eſt, attondebũtur (ſic enim multa verba ſecundæ coniugationis vſurpantur & coniugantur in tertia, vti pro ferueo dicitur feruo, pro fulgeo fulgo, pro ſedeo ſido) hoc eſt, morte capillorum facillimè & omnino ab angelo reſecabuntur, & in terram deiicientur: & *pertranſibit*, ſcilicet rex eorum Sennacherib, vt fugat in ſuam Aſſyriam: vel *pertranſibit*, id eſt, euaneſcet, exercitus, robúrque Sẽnacherib. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyranus, & alij. Aliter Theodor. Rupert.

Rupert. Arias, & Vatabl. accipiunt enim de Niniue. q. d. Etiamſi Niniuitæ ſumma pace, & rerũ copia fruantur, tamen eorum copia, imperium & gloria tranſibit ad Medos & Chaldæos. Vbi Nota, pro *perfecti*, hebr. eſt שלמים *ſcelemim*, quod verti poteſt, Primò, pacifici: ita Vatabl. indéque concordes & vnanimes ad reſiſtendum hoſti. Secundò, integri; ita Tigurina. Tertiò, perfecti, ita noſter. Quartò, in pace, id eſt, proſperitate & rerum abundantia, ita Chald. & Pagnin. Hæc omnia eodem redeunt. Significant enim Aſſyrios integros & perfectos fuiſſe copiis, opibus & viribus. Vnde Pagnin. vertit, *ſic dixit Dominus: Nũ erunt in pace? Et verè multi ſunt, & verè excidentur, & tranſibunt. Et afflixi te per eos non affligam te vltra te.*

Afflixi te) ô Iſraël, ô Ieruſalem, per Sennacherib & Aſſyrios) *& non affligam te vltra.*] Scilicet per Aſſyrios: nam per Chaldæos poſtea ob noua ſcelera exciſa eſt Ieruſalem, vide dicta Ioël. 2. 38. Pronomen enim *te* refert Ieruſalem, non Niniuen, vti docent S. Hieron. Remig. Haymo, Rupert. Lyran. Arias, Vatabl. Ribera & alij. Nam ſequitur:

Verſ. 13. *Conteram virgam eius* (ſcilicet Sennacherib. hebr. enim eſt affixum ſiue pronomen maſculinum) *de dorſo tuo.*] *Virgam* vocat vim & tyrannidem, qua Iudæos affligebat, obſidebat & quaſi vinctos tenebat. Vnde Chald. vertit, *frangam iugum Gentium de collo veſtro, & vincula veſtra præcidam*; & Pagnin. *conteram iugum eius à te, & vincula tua* (quibus te conſtituiſti) *dirumpam.* Hebræum enim מטה *matto*, id eſt, virga, ſi alio puncto legas מטה *mota*, ſignificat iugum, catenas & vincula. Symbol. Theophyl. virga Sennacherib, ait, ſunt peccata, & tentationes diaboli, quæ conterit gratia Chriſti. Eadem ſunt ſemen diaboli, quod ſuffocat Chriſtus. Vnde deo ſequitur: *Non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs.* Hæc ſunt zizania, de quibus Chriſtus Matth. 13. 27.

Verſ. 14. *Et præcipiet ſuper te Dominus.*] *Præcipiet*, id eſt, decernet, & ſanciet id quod ſequitur: *Non ſeminabitur*, id eſt, vt non ſeminetur, *ex nomine tuo ampliùs.* Hoc eſt, vt nemo deinceps gignatur ex te, qui nomen tuum & ſtirpem & propaget, vocetúrque filius tuus, & ſit rex Aſſyriorũ. Nam paulò pòſt fugiens Sennacherib in Aſſyriam, in tẽplo Dei ſui à filiis interfectus eſt. Vnde filiũ deinceps generare nequiuit. Succeſſit ei quidem in regno filius Aſarhaddon iam pridem genitus, ſed & hic paucis annis regnauit, nec ſobolem in regno reliquit. In eo ergo defecit ſtirps regia Sennacherib; ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius, Vatabl. Ribera & alij. Aliter Theodor. & Theoph. q. d. In excidio Niniues deſinet auguſtum illud nomen Nini & Aſſyriorum; eorũ enim monarchia transferetur ad Babylonios. Vndè deinceps Aſſyrij vocabuntur Babylonij, quia Babyloniis rerum dominis erunt ſubditi: ſicut poſtea vtrique vocati ſunt Græci, & Romani, cùm ab Alexandro, & Romanis fuerunt ſubacti. Aliter quoque Sanchez, q. d. Nomine Sennacherib non ampliùs ſeminabuntur agri, quorum fructus in regium eius horreum comportentur: quia ipſe breui ſpoliabitur imperio & vita. Regis enim nomine fieri dicitur, quod eius imperio, æquè ac commodo fit, non alterius. Sic ait Plautus in Mercatore:

Tibi aras, tibi occas, tibi ſeris, tibi eidem metis.
Tibi denique iſte pariet lætitiam labor.

Moral. Diſce hîc iuſtum iudicium Dei, quo talionem repẽdit tyrannis, v. g. Aſſyriis, vt qui aliena inuaſerant, perdant ſua, imò intereant cum ſua ſtirpe & nomine. Vnde Chald. vertit, *non erit ampliùs memoria nominis tui.* Hoc eſt quod Ieremias cap. 22. 30. intentat Ioachin, ſiue Iechoniæ tyrãno: *Scribe*, inquit, *virum iſtum ſterilem, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur; nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid.* In Iechonia enim defecit ſtirps regia Dauidis, adeóq; regnum Iuda: licèt enim Iechonias genuerit Salathiel, tamen hic numquam fuit rex, ſed in captiuitate Babylonica natus, & mortuus, reliquit filium Zorobabel, qui Iudæos Babylone reduxit in Iudæam; ſed regis ius & titulum numquam eſt adeptus. Simili pœna punitus eſt tyrannus Nabuchodonoſor, vel potiùs Balſaſar; de quo ait Iſaias cap. 14. 20. *Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum.*

De domo Dei tui interficiam ſculptile & conflatile.] Hæc iungenda ſunt cum Hebr. Chald. Septuag. & Romanis; licèt Biblia Regia, S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran. & Clarius aliter diſpungant, nimirum ſic: *De* (id eſt, *in*) *domo Dei tui interficiam*, ſcilicet te, ô Sennacherib: *ſculptile & conflatile ponam ſepulchrum tuum.* Verùm Hebr. Septuag. & Chald. tollunt hanc diſpunctionem, omniaque hæc connectunt. Interficiam ergo, id eſt, excidam, tollam, diſperdam, exterminabo, tua ſculptilia, id eſt, tua idola, tuos Deos. Vnde Septuag. vertunt, *ex domo Domini Dei tui diſperdam ſculptilia & conflatilia*; & Chald. *de domo idolorum tuorum delebo ſimulachrum & conflatile*; quia, vt ſequitur, & vt expreſsè habet Chald. & Pagnin. *ibi ponam ſepulchrum tuum.* q. d. Profanabitur templum Dei tui Neroſch cæde tua, præſertim tam immani & parricidiali, qua tu rex & Monarcha à propriis filiis in ipſo templo occideris, ibique inhumatus iacebis, 4. Reg. 19. 37. quo fiet vt idola pariter profanata cẽſeantur, atque vt profana vel abiiciantur, vel efferantur & confringantur. q. d. *Inde punieris vnde ſperabas auxilium. Erit ſculptile & conflatile ſepulchrum tuum, vt inter aras & puluinaria adorantis idola, ſanguis nefarius effundatur*, ait S. Hieron. Templum ergo iam non erit templum deorum; ſed pulchrum tuum, id eſt, regis à filiis mactati. Sic Lucan. ait lib. 7. *Cœlo tegitur qui non habet vrnam.* Sic mare eſt ſepulchrum naufragorum. *Quia inhonoratus es*, quia ſcilicet ob cœleſtem in Iudæa exercitus tui ſtragem, turpémque tuam ex ea fugam, contemptus à tuis ciuibus & filiis, in templo occideris; ibique inſtar idoli confracti & proiecti, ſanguine & tabe manans, inſepultus proiicieris, idque in iuſtam pœnam & vindictam; quia ſcilicet tu ſacrilegè inhonoraſti, contempſiſti, & blaſphemaſti Deum Iſraël.

Poſſet Secundò ſic exponi, q. d. Per Medos & Chaldæos in excidio Niniues exſcindam, diripiam, & diſperdam pariter tua ſculptilia, tua idola, in quibus tu, ô Sennacherib, fruſtra tuas ſpes collocaſti: inſuper ibidem ponam ſepulchrum tuum, quia tu illa honorans, me inhonoraſti. Minùs rectè S. Cyril. hæc refert ad Ioſiam, qui in Iudæa delubra idolorum ſubuertit, 4. Reg. 23. Agitur enim hîc de templo Niniues, non Iudææ. Nota, pro *quia inhonoratus es*, Septuag. vertunt, *quia veloces*; Chald. *quia hoc perfacile eſt corã me.* Hebr. enim קל *cal* ſignificat Primò, leuem; Secundò, velocem; Tertiò, facilem; Quartò, vile & inhonoratum: homines enim leues ſunt viles & abiecti.

Ecce

Verſ. 15. *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis.*] Ita quoque Syrus vertit, & Arabicus vterque, q.d. Cæſo Sennacherib, ſtatim curſores & veredarij id ipſum vbique diuulgabunt. Vnde Ezechias & primores Iudæorum hoc euangelium, id eſt, lætum nũcium per ſuos curſores & præcones, more gentis ſuæ, in montibus proclamabunt, vt à populis circumquaque in vallibus habitantibus, quàm longiſſimè dato tubæ ſigno exaudiantur. Clamabunt ergo, dicéntque: *Celebra Iuda feſtiuitates tuas*, antea ob obſidionem intermiſſas, *& redde vota tua.* Quæ pollicitus es Deo, cùm in Ieruſalem obſidereris à Sennacherib, vt ab eo te liberaret. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Haymo, & Lyran. Vbi aduerte, minùs verum videri quod S. Hieron. Haymo & Hugo cenſent, ſcilicet, per feſtiuitates intelligi ſolẽne illud paſcha inſtitutũ, & reſtitutum ab Ezechia, 2. Paral. 30. 3. & 15. Nam illud diu ante aduentum Sennacherib, ſub initium regni ſui inſtituit Ezechias, vt patet 2. Paralip. 29. verſ. 3. Septuag. quos ſequitur S. Cyril. Theoph. & S. Auguſt. 18. ciuit. 31. ita diſpungunt & legunt: *quia veloces ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem.* atq; idipſum Allegoricè referunt ad Apoſtolos euangelizantes pacem & gratiam Chriſti; vt alludat Nahum ad Iſaiæ 52. 7. *Quàm pulchri ſuper montes pedes euangelizantis & prædicantis pacem!*

Myſticè. Myſticè S. Auguſt. *Hæc, ait, ad nouum teſtamentum pertinent, quorum dies feſti ita ſpiritaliter innouantur, vt in vetuſtatem tranſire non poſſint. Porrò per Euangelium exterminata ſculptilia & conflatilia, id eſt, idola deorum falſorum, & obliuioni tamquam ſepulturæ tradita, iam videmus. Et hanc etiam hac in re prophetiam completam eſſe cognoſcimus.* Et S. Hieron. *Si quando*, inquit, *grauiſſima perſecutio fuerit, qualis ſub Valeriano, & Decio, & Maximiano* (hi enim ſunt noſtri Aſſyrij & Sennacheribi) *& Domini vltio apparuerit in aduerſariis eius* (vti apparuit in ſtrage Valeriani, Decij & Maximiani) *dicamus ad Eccleſiam: Celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua.* Sic Tropol. anima fidelis Euangelij aſſecla, quieta & ſancta celebrat ſua feſta, exultans, & iubilans Deo in laude & gratiarum actione, in pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus, vti monet Apoſtolus Epheſ. 5. 19.

Quia non adiiciet vltra vt pertranſeat in te Belial.] Belial dicitur quaſi בלי עול *beli ol*, id eſt, ſine iugo; hinc Belial ſignificat inobedientiam, A impietatem, apoſtaſiam; ac Secundò, ipſos inobedientes, impios, apoſtatas, qui iugum legis, vel fidei, vel profeſſionis excutiunt; quorum quia princeps & caput eſt diabolus, hinc Tertiò, Belial ſignificat diabolum. Vnde pro Belial Tigurina vertit, *Deo & hominibus infeſtus.* Hinc in Scriptura homines valde impij & ſcelerati vocantur, filij Belial. vide dicta 2. Corinth. 6. 15. Hîc ergo impium & theomachum Sennacherib, cum ſuo exercitu vocat Belial, q.d. Impius Sennacherib non ampliùs ſuis copiis te, ô Iudæa & Ieruſalem, obſidebit, & affliget; quia vniuerſus interiit, cæſus ab angelo. ita S. Hieron. Hugo, Vatab. Alij per Belial accipiunt Aſſyrium, id eſt, Aſſyrios, vt ſingulare ponatur pro plurali. q.d. Periit Niniue, B & imperium Aſſyriorum: tranſlatum eſt enim ad Chaldæos; ita Theodor. Remig. & Albert. Porrò Septuag; vertunt, *Non apponent vltrà vt pertranſeant in vetuſtatem. Conſumptum eſt, conſumptum eſt: aſcendit inſufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione*, vel, vt S. Chryſoſt. legit in lib. decem homil. Romæ impreſſo, *Non adiicient vltrà venire ad vetuſtatem. Conſummata ſunt, ſublata ſunt. Aſcendit enim è terra inſufflans in faciem tuam, & eximens è tribulatione.* Quæ ita interpretatur, q.d. *Vetera conſummata, & ſublata ſunt. noua facta ſunt omnia.* Videtur Septuag. Belial deriuare à rad. בלה *bala*, id eſt, inueteraſcere, conſumi; vt *belial*, ſiue *beli ol*, ſit idem quod *vetuſtas iugi* & ſeruitutis.

Anag. Hoc Anagog. de renouatione Eccleſiæ futura in fine mundi, ita explicat S. Hieron. C *O Iuda* (ô Eccleſia, ô fidelis, ô ſancte & electe) *redde vota tua, quia nequaquam vltrà pertranſient inimici, qui te adducent in vetuſtatem, hoc eſt, qui te volunt imaginem portare veteris hominis. Quoniam quod vetus eſt ſeneſcet; & quod ſeneſcit, perditioni proximum eſt. Completus eſt mundus, conſumptus eſt aduerſarius: venit tibi Chriſtus, qui prius inſufflauerat in faciem tuam, cùm te de limo fingeret, & poſt reſurrectionem quoque inſufflans in faciem Apoſtolorum ait: Accipite Spiritum ſanctum, ipſe eſt qui te liberat de tribulatione. Vaſtata enim Niniue & tranſeunte mundo, tribulatio quoque pertranſiet.*

Alleg. Alleg. hic Belial, puta Sennacherib hoſtis populi Dei, eſt diabolus, peccatum & mors, inquit S. Cyril. & Theoph. quem proſtrauit & fugauit Chriſtus, cuius ira & furor contra eum graphicè deſcribitur hîc verſ. 2. 3. & 6. Quocirca eo fuſo & fugato tranquillè agit Eccleſia, ac ſine timore & periculo celebrat ſuas feſtiuitates.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Pergit vaticinari obſidionem & excidium Niniues per Medos & Chaldæos, quorum arma, caſtra, & milites feroces, celeres & terribiles inſtar fulguris graphicè deſcribit. Deinde verſ. 8. Niniues deſolationem, ſpoliationem, pauorem & conſternationem depingit; causámque addit, & inculcat, quod fuerit cubile leonum, id eſt, tyrannorum & prædonum.

Verſ. 1.] Aſcendit qui diſpergat coram te, qui cuſtodiat obſidionem: contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde.

D *Verſ.* 2.] Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſraël: quia vaſtatores diſſipauerunt eos, & propagines eorum corruperunt.

VERS. I.

ASCENDIT *qui diſpergat coram te, qui cuſtodiat obſidionem.*] Syrus & Arabicus, *cuſtodiens cuſtodiam*, id eſt, agens excubias. Quæres Primò, de qua obſidione agit hîc Nahum, an Hieroſolymæ, an Niniues? De Hieroſolymæ agi cenſent Chald. Theodor. Theoph. & Vatabl. qui vertit & applicat ſic: *Aſcendit*, id eſt, inſtar vaporis aſcendit in auras, abiit, euanuit & periit *diſperſor* vel diſſipator, id eſt, Sennacherib, qui diſperſit filios tuos, ô Ieruſalem, téque obſedit. Videtur enim Nahum proſequi cladem Sennacherib, de qua egit in fine capitis præcedentis. Vnde Septuag. vertunt, *aſcendit inſufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione.* q. d. inquit Theodor. Deus in te, ô Ieruſalem, obſeſſam & penè enectam inſufflauit ſpiritum vitæ & ſalutis, fecitque vt reuiuiſceres, quando exſufflauit & occidit caſtra Sennacherib, quæ te obſidebant & enecabant: ſicut olim formans Adamum inſufflauit in eum ſpiritum vitæ, fecitque eum in animam viuentem, vt ſcilicet eſſet animal & homo viuens. Fauent ſequẽtia, in quibus agit de Iſraële dicens: *Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſraël.* q. d. Deus poſtquam per Sennacherib ſat caſtigauit ſuperbiam Iſraëlis & Iudæ, proiecit virgam in ignem, hoc eſt, ipſum Sennacherib cum ſuis interemit. Huc pertinet expoſitio Ariæ, quæ talis eſt: Ne ſuperbias ô Ieruſalem, eo quòd euaſeris manus Sennacherib; nam ſi in ſcelera recidas, aſcendet contra te Nabuchodonoſor, qui tuam ſuperbiam puniat, téque obſidebit & vaſtabit, vti de facto contigit.

Secundò, meliùs alij paſſim accipiunt hæc de obſidione & excidio Niniues; tum quia tota prophetia Nahum eſt *onus Niniue*, vt habet eius titulus, non Hieroſolymæ, tum quia expreſsè de ea ſe explicans verſ. 8. ait: *Et Niniue quaſi piſcina*, &c. ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo Lyran. Clarius, Ribera à Caſtro & alij. Senſus ergo eſt, q. d. Contra te, ô Niniue, *aſcendit*, id eſt, breui aſcendet hoſtis, qui *coram te*, id eſt, in tuis oculis, te ſpectante & gemente *diſpergat*, hebr. מפיץ *mephits*. id eſt, confringat, conterat, diſſipet, diſperdat tuos agros, villas, munitiones, opes, incolas & accolas, *quique cuſtodiat obſidionem*, id eſt, qui arctiſſimè te obſideat, arctet, & obſeruet quaſi cuſtos, ne qua via elabaris, & eius manus euadas, nec deſiſtet, donec te expugnet & capiat. Nam vt ſapienter ait Liuius libr. 5. *Obſidio eius verbis, quam citò capere velis, & vrgenda & premenda.* Item: *Cum obſtinato hoſte obſtinatè pugnandum*, ait idem lib. 10. Hinc prouerbium: *Hectorem imitaris, ab Ilio numquam recedis.*

Quando, & à quo excisa Niniue. 1. sent.

Quæres Secundò, quando, & à quo obſeſſa & capta eſt Niniue? Primò, Diodorus Siculus lib. 3. Iuſtin. lib. 1. Megaſthenes, Euſebius, Oroſius & alij Chronologi & Hiſtorici, paſſim docent Niniuen expugnatam ab Arbace Medo, & Beloſo Babylonio, qui Sardanapalum regem Niniues coëgerunt ad ſui necem, vt ſcilicet inſiliret in pyram à ſe accenſam? hunc enim fuiſſe vltimum regem vel Monarcham Aſſyriorum, in eóque illam deſiiſſe, ac tranſlata eſſe ad Medos & Chaldæos. Porrò Euſebius in Chron. S. Hieron. initio comment. in Amos, S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 21. Oroſius & alij paſſim tradunt, Sardanapalum vixiſſe tempore Oziæ regis Iuda, quo tempore Procas Syluius auus Romuli rex erat Latinorum, regnabátque in Alba. Verùm hæc duo non ſatis conſentiunt cum S. Scriptura; nam conſtat poſt Oziam ſub eius nepote Ezechia vixiſſe Salmanaſar, Sennacherib, & Aſarhaddon, qui erãt reges Aſſyriorum, regnabántq; in Niniue, erántque potentiſſimi: niſi dicas in Sardanapalo euerſam eſſe Niniuen, & Monarchiam Aſſyriorum; poſtea tamen refloruiſſe Niniuen, eique reſtitutum eſſe regnum, licèt non Monarchiam. Nam quod aliqui, volentes Hiſtoricos profanos cum S. Scriptura conciliare, reſpondeot cum Euſebio & Megaſthene, Salmanſar, Sennacherib & Aſarhaddon fuiſſe reges Aſſyriorum, id eſt, Babyloniorum, qui ad ſe Monarchiam Aſſyriorum iam tranſtulerunt, Aſſyriiſque à ſe deuictis dominabantur, hoc, inquam, dici nequit. Nam eodem tempore Babylonis dominabatur Merodach Baladan, quo Aſarbaddon, Aſſyriis, vt patet 4. Reg. 20. verſ. 12. collato cum cap. 19. verſ. vltimo. Ergo illo tempore diuerſi erant, propriique reges Aſſyriorum, æquè ac Babyloniorum. Vt vt eſt, de excidio Niniues ſub Sardanapalo, ſi eum ponas coæuum Oziæ, loqui nequit Nahum, vtpote eo longè poſterior; illud ergo pertinet ad tempora Ionæ, vti dixi in eius proœmio. *Refellitur.*

2. Secundò, Hebræi cenſent Niniuen vaſtatam eſſe ſub initium regni Manaſſis, qui Ezechiæ patri in regno Iuda ſucceſſit, ideóque Manaſſen ductum captiuum in Babylonem, non in Niniuen; eo quòd Niniue iam eſſet euerſa, vti ex Suida refert Genebr. lib. Chronol. qui & addit, Sardanapalum per craſin, eundem eſſe & nomine, & perſona cum Aſarhaddon. Aſarbaddon enim regnauit ſub tempora Manaſſis, videtúrque fuiſſe vltimus rex Aſſyriorum; nam poſt eum nemo alius in Scriptura nominatur. Cúmque profani Hiſtorici aſſerant vltimum regem Aſſyriorum fuiſſe Sardanapalum, videtur quòd hic non fuerit alius, quàm Aſarhaddon, qui vixit ſub Manaſſe; ac conſequenter tum deſiiſſe imperium Aſſyriorum, & Niniuen eſſe euerſam. Verùm huic ſententiæ refragantur Euſeb. S. Hieron. S. Auguſt. & alij Græci ac Latini paſſim, qui docent Sardanapalum diu ante Manaſſen vixiſſe ſub Ozia rege Iuda, vt iam dixi. *Refellitur*

3. Tertiò, S. Cyril. & Theophyl. cenſent Niniuen euerſam eſſe à Cyro & Perſis. Sed hi videntur confundere Aſſyrios cum Babyloniis, & Niniuen cum Babylone: Babylonem enim euertit Cyrus, nõ Niniuen. Sic Hiſtorici ſæpe ſub Aſſyriis comprehendunt Babylonios, & vice verſa, vt cùm numerant quatuor celebres veterum Monarchias, Aſſyriorum, Perſarum, Græcorum, & Romanorum, ſub Aſſyriis comprehendunt Babylonios. *Refellitur*

4. Dico ergo, Niniuen captam & euerſam eſſe à Medis & Chaldæis, putà à Cyaxare rege Medorum, & à Nabuchodonoſore rege Babyloniorum. Cyaxares hic fuit filius Phraortis, & pater Aſtyagis; Aſtyages autem fuit auus maternus Cyri. Prob. hæc ſententia. Primò, quia id diſertè aſſerunt Septuag. Tobiæ 14. verſ. vltimo. Tobias enim ſenior moriens ibidem verſ. 5. monet filium Tobiam iuniorem, vt ſecedat ex Niniue, eo quòd ob ſcelera ſua illi immineat excidium intentatum à Iona. Addunt Septuag. in fine capitis, Tobiam iuniorem ante mortem audiſſe hoc excidium, dicúntque: *Et mortuus eſt* (Tobias iunior) *annorum centum viginti ſeptem in Ecbatanis Mediæ. Et audiuit priuſquam ipſe moreretur, perditionem Niniue, quam captiuarunt Nabuchodonoſor & Aſſue-*

& vera à Cyaxare.

Prob. 1.

Cyaxares quis?

Aſſuerus, vel, vt Romana legunt, *Aſſyeros*, id eſt, A Cyaxares. Nomen enim Cyaxares, vel Kyaxares, conflatum eſt ex prænomine *Ky*, id eſt, Princeps, & *Axarus*, qui idem eſt cum Hebræo & Chaldæo Achaſueros, id eſt, Aſſuerus, vti docet Scaliger de Emendat. temp. in Aſſuero, & Serarius in Tobiæ cap. 14. quæſt. 4. in vtroq; enim nomine ſunt eædem literæ conſonantes, quas ſolas attendunt Hebræi & Chaldæi, etiamſi puncta ſiue vocales
2. varientur. Secundò, quia communis ſententia Chronologorum & Hiſtoricorum eſt, Nabuchodonoſorem fuiſſe conditorem Monarchiæ Babyloniorum, eamque ab Aſſyriis & Niniue in Babylonem tranſtuliſſe: hoc autem facere non potuit, niſi capta & vaſtata Niniue imperium ei adimeret. Tertiò, Herodot. l. 1. diſertè docet Ni-
3. niuen euerſam eſſe à Cyaxare. Cùm enim narraſſet Phraortem oppugnaſſe Niniuen, ſed fruſtra, ibi enim cum copiis interiiſſe, ſubdit, Cyaxarem Phraortis filium, vt patris necem vlciſceretur, Niniuen obſediſſe: ſed cùm interim Scythæ Mediã inuaſiſſent, Aſiæque imperium occupaſſent (quod tenuerunt per 28. annos) Cyaxarem obſidionem ſoluiſſe, ac cum Scythis bella geſſiſſe, donec poſt 28. annos eos ſuperauit, & expulit; quo facto Niniuen rurſus aggreſſus, expugnauit. Idem docet Euſeb. in chronico, & S. Hieron. hîc, & præfatione in Ionam. *Et reuera*, inquit, *quantum ad hiſtorias tam Hebreas, quàm* C *Græcas pertinet, & maximè Herodotum, legimus Niniuen regnante apud Hebræos Ioſia, & Aſtyage* (regnante cum patre Cyaxare) *rege Medorum, fuiſſe ſubuerſam.* Porrò Cyaxares expugnauit Niniuen adiutus à genero ſuo Nabuchodonoſore; hac enim de cauſa ei filiam ſuam deſpondit, nomine Nitocrim. Hæc eſt illa Nitocris famoſa quæ
Horti penſiles Nitocris. in Babylone curauit fieri hortos penſiles, qui orbis fuere miraculum, de quibus Curtius lib. 5. & Ioſeph libr. 10. Antiq. 13. Eiuſdem opera heroica celebrat Herod. lib. 1. vbi & addit, illam ſibi ſepulchrum extruxiſſe, eique hæc inſcripſiſſe: *Si cui regum Babylonis poſt me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto ſepulchro tollat quantumcumque libuerit,* D *pecunia dumtaxat indigens, alioqui ne aperiat.* Aperuit illud Darius; ea pro pecuniis hanc ſententiam reperit: *Niſi pecuniæ eſſes inexplebilis, & turpis lucri cupidus, haud aperuiſſes vrnas defunctorum.* Denique hæc eſt ſententia Hebræorum
4. in Seder olam, Theod. Rupert. Lyrani, Riberæ, à Caſtro, Adrichomij in chronol. anno mũdi 3327. Serarij in c. 14. Tobiæ, & aliorum.

An ante, an poſt Ieruſalem excisa ſit Niniue? Quæres Tertiò, quando Cyaxares & Nabuchodonoſor expugnarint Niniuen, an ante, an poſt excidium Hieroſolymæ, quod illi intulit Nabuchodonoſor anno 18. regni ſui, qui fuit annus Sedeciæ regis Iuda vndecimus & vltimus?
Ante cenſet Euſeb. & alij. Aliqui cenſent Niniuen expugnatam eſſe ante E Ieruſalem; ita Euſeb. in chronico dicit expugnatam Niniuen inchoatè anno 28. Ioſiæ, & completè anno quarto Ioakim filij Ioſiæ. Euſebium ſequitur Beda lib. de Sex ætatibus mundi, vbi tradit Script. numerare annos Nabuchodonoſoris ab anno quarto Ioakim, quia ex eo ipſe non ſolùm Chaldæis & Iudæis, ſed etiam Aſſyriis & Ægyptiis cœpit dominari. Accedit Chriſt. à Caſtro, qui cenſet Niniuen expugnatam anno pri-
Alij addunt à Nabuchodonoſore ſeniore. mo Nabuchodonoſoris. Rurſum moderni quidam Chronologi manuſcripti, cenſent Cyaxarẽ anno regni ſui 35. qui Ioſiæ regis Iuda, inquiunt, fuit 13. & Nabuchodonoſoris ſenioris primus, expugnaſſe Niniuen. Hic Nabuchodonoſor ſenior à Beroſo, Euſebio, Ioſepho Scaligero, Cardin. Bellarmi. & aliis vocatur Nabonaſſar, vel Nabopolaſſar, qui regnauit 21. annis, fuitque pater Nabuchodonoſoris iunioris, qui euertit Ieruſalẽ, aliaſque gentes: vnde à rerum geſtarum gloria cognominatus eſt Magnus, de quo paſſim loquitur Scriptura in libr. 4. Reg. cap. 24. & 25. & in Ieremia, Ezechiele, Daniele, aliiſque Prophetis. Ab huius ergo patre, æquè ac à Cyaxare, dicunt hi euerſam eſſe Niniuen. Probant id Pri- *Probant 1.*
mò, quia Herodotus indicat Cyaxarem fuiſſe coæuum Pſammiticho regi Ægypti, qui fuit proauus Apries, ſiue Ephree. Nam Pſammiticho, qui B 54. annis regnauit, ſucceſſit filius Nechao, qui Ioſiam regẽ Iuda occidit. Nechaoni ſucceſſit filius Pſammis, qui fuit pater Pharaonis Apries, ſiue Ephree, vti narrant Herod. & Diodorus Siculus. Ephree autem regno ſpoliatus fuit à Nabuchodonoſore iuniore, vti docet Ierem. cap. 44. verſ. 30. Ergo Cyaxares expugnans Niniuen, non videtur fuiſſe coæuus Nabuchodonoſori iuniori, vtpote quem aliquot generationibus anteceſſit; 2.
ſed ſeniori. Secundò, quia Euſeb. & S. Hieron. paulò antè citati docẽt, Niniuen euerſam à Cyaxare, vel Aſtyage ſub Ioſia rege Iuda; ergo ante 3.
excidium Ieruſalem: hoc enim contigit ſub Sedecia filio Ioſiæ. Tertiò, quia Septuag. iam citati docent Tobiam iuniorem ante mortẽ audiſ- C ſe excidium Niniues: hic autem Tobias puer, ſcilicet ſex vel ſeptem circiter annorum, cũ patre in excidio Samariæ & regni Iſraël abductus fuit à Salmanſar in Aſſyriam, anno ſexto Ezechiæ regis Iuda, atque in Media mortuus eſt anno ætatis 99. vt habent Latina Biblia, Tobiæ 14. 16. Deme ſeptem pueritiæ eius annos, qui eius abductionem & annum ſextum Ezechiæ præceſſerũt, ab eóque computa ſequentes annos vſque ad 13. Ioſiæ, inuenies 99. ita vt Tobias hic videatur mortuus anno 13. Ioſiæ iam dicto. Quartò, Io- 4.
ſeph. lib. 9. Antiq. cap. 11. docet Nahũ prophetaſſe ſub Ioatham patre Achaz, additque: *Euenerunt* D *autem omnia, quæ de Niniue prædicta erant poſt centum quindecim annos.* Atqui annus 13. Ioſiæ eſt 115 ab anno vltimo Ioatham: ergo hoc anno 13. Ioſiæ videtur euerſa Niniue. Atque hæc videtur fuiſſe virga vigilans omnium gentium dorſo imminens, quam anno 13. Ioſiæ vidit Ieremias c. 1. 2. ſcilicet virga hæc fuit Nabuchodonoſor ſenior, qui anno 13. Ioſiæ euertit Niniuen, cœpitque in alias gentes graſſari.

Verùm obſtat huic ſententiæ, Primò, quòd hi *Refelluntur primò.* auctores in ſuo ſynchroniſmo, ſiue combinatione temporum, cogantur 70. annos captiuitatis Babylonicæ ordiri ab anno 13. Ioſiæ in hunc enim dicunt incidiſſe annum 35. Cyaxaris, quo ipſe E Niniuen euertit, qui deinde adhuc regnauit quinque annis (vniuerſim enim regnauit annis 40.) ſucceſſit ei filius Aſtyages per annos 38. Aſtyagi ſucceſſit nepos Cyrus, vt patet Daniel. 13. 65 Cyrus autem ſeorſim creſcẽs viribus & victoriis, tandem anno 27. regni ſui aggreſſus Babylonem eam cœpit, factúſque eſt Monarcha, ac tum ſoluit Iudæos in Babylone captiuos. Adde annos quinque Cyaxaris, 38. Aſtyagis, 27. Cyri, habebis annos 70. captiuitatis: illi enim finiũtur anno 27. Cyri. Vnde neceſſariò ſequitur annos 70. captiuitatis Babylonicæ inchoandos eſſe ab anno 13. Ioſiæ, qui, vt ipſi aiunt, fuit 35. Cyaxaris. Hoc autem paſſim refutant Chronologi, qui multò tar-

diùs hos 70. annos inchoant, & à 13. Ioſiæ vſque ad 24. Cyri longè pluresquàm 70. numerant.
2. Adde, ſub Ioſia fuiſſe felicem Hieroſolymam, eius verò captiuitates cœpiſſe ſub Ioakim & Sedecia filiis Ioſiæ. Secundò, Euſeb. in Chronico, & alij dicunt Cyaxarem cœpiſſe regnare anno 15. Ioſiæ; non ergo potuit euertere Niniuen an-
3. no 13. Ioſiæ; vtpote cùm nondum eſſet rex. Tertiò, quia Nahum c. 3. verſ. 7 & 8. ſignificat Niniuen euertendam poſt euerſionem Alexandriæ: Alexādria autem euerſa eſt poſt Ieruſalem. Nam vt docet Ioſeph. 10. Antiq 11. & Ezechiel c. 29. 17. Nabuchodonoſor iunior poſt vaſtatam Ieru-
4. ſalem, anno quinto inuaſit & occupauit Ægyptum, cuius metropolis eſt Alexandria. Quartò, fauet Ieremias, qui c. 25 26. inter gentes & reges ſuperandos à Nabuchodonoſor iuniore, nominat reges Aquilonis: inter hos enim viciniſſimus ipſi & Babyloni erat rex Niniues & Aſſyriorum. Vnde Iudith 16. 5. dicitur: *Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone.* Rurſum Ierem. cap. 50. 18. *Ecce,* inquit, *viſitabo regem Babylonis, & terram eius ſicut viſitaui regem Aſſur,* ſignificans non diu poſt Niniuen pari modo euertendam Babylonem, ſcilicet poſt 54. annos: tot enim ſunt ab anno 24. Nabuchodonoſoris iunioris, ſiue Magni, quo ipſe Niniuen euertit, vſque ad 27. Cyri, quo ipſe cœpit Babylonem, eàque euerſa fecit ſe Monarcham.

Reſp. Niniuen exciſam poſt Ieruſalem à Nabuchodonoſore.

Videtur ergo quòd Nabuchodonoſor Magnus ſenſim creſcens armis & victoriis, exciſa Ieruſalem, tandem anno regni ſui 23. inuaſerit Ægyptum: qua occupata, anno 24. auſus eſt tentare arcem Monarchiæ, puta Niniuen, adiutus à Cyaxare, eaque capta Monarchiam ex Niniue tranſtulit Babylonem, ſéque eius primum fecit Monarcham. Vnde ab hoc anno, vtpote primo Monarchiæ, annos eius numerat Daniel cap. 2 verſ. 1. vt ibi dixi. Ita cenſet Ribera, Serarius in Tobiæ 14. quæſt. 4. & Torniellus anno mundi 3452. qui & addit, Niniuen ſæpius captam eſſe. Nam ipſa rebellans identidem Chaldæis, vtpote iugi impatiens, quæ cæteris dominari aſſueta erat, primò capta eſt ab Arbace Medo, cùm ei rex eſſet Sardanapalus, paulò poſt prædicationem Ionæ ante tempora Nahum. Secundò capta eſt ſub Aſarhaddon filio Sennacherib à Merodach Baladan, rege Babylonis. Vnde poſt Aſarhaddon in Scriptura nulli ampliùs nominantur reges Aſſyriorum; ſed Babyloniorum dūtaxat. Hinc Aſarhaddon deuictum eſſe à Merodach Baladan, ſub annum 27. Ezechiæ regis Iuda, cenſent Ioſeph. lib. 19. Antiq. c. 3. Bellarm. Genebrar. & Torniellus in Chron. anno mundi 3335. qui & anno mundi 3384 ſeriem regum Babylonis illius æui ita recenſet. Nabonaſſar regnauit annis 26. deinde Merodach Baladan annis 52. poſt hunc Ben Merodach annis 14. mox Nabonaſſar (ſiue Nabuchodonoſor ſenior) annis 21. denique Nabuchodonoſor iunior annis 24. Tertiò, capta & ſubacta eſt plenè & planè Niniue à Cyaxare, & Nabuchodonoſore iuniore anno regni eius 24. Denique poſt reditum Iudæorum è captiuitate Babylonica, tempore Xerxis, vt vult Ribera, vel Artaxerxis, vt alij, alios in Niniue regnauit Nabuchodonoſor, qui in Iudæam miſit Holofernem, quem occidit Iudith, c. 1. 5. Vide vt Deus premat vrbes ſuperbas & ſuperbos, idque toties quoties ceruices & cornua erigunt.

Ad 1. aliorum reſp.

Ad primum argumentum prioris ſententiæ reſpondeo, Cyaxarem incipientem regnare in fine regni Pſammitichi, potuiſſe facilè pertingere ad tempora Ephree, qui Pſammitichi fuit pronepos. Cyaxares enim regnauit annis 40. Certum verò eſt eum fuiſſe coæuū Nabuchodonoſori iuniori, hic enim cœpit regnare anno 3. Ioakim filij Ioſiæ, Daniel. 1. 1. Cyaxares autem regnare cœpit anno 15. Ioſiæ, qui 31. annis regnauit. Vnde ſequitur, Cyaxarem octodecim annis tantùm regnaſſe ante Nabuchodonoſorem, & cum eo regnaſſe annis 22. vniuerſim enim regnauit annis 40.

Ad 2.

Ad ſecundum, reſpondeo Euſeb. & S. Hieron. confusè loqui de tempore excidij Niniues, illudque ſub Ioſia conſignare; quia Cyaxares cœpit obſidere Niniuen ſub Ioſia, ſed inuadentibus Mediam Scythis, obſidionem intermiſit per 28. annos, vti paulò antè dixi: poſt quos cum Nabuchodonoſore iuniore obſidionē reſumens & inſtaurans, Niniuen cœpit, & vaſtauit anno iam dicto. Hinc S. Hieron. ait, eam vaſtatā ſub Aſtyage, quando nimirum Cyaxares ſeneſcens Aſtyagem filium regni conſortem, imò moderatorem effecerat; quod vtique non fuit ſub Ioſia, ſed diu poſt.

Hinc rurſum Euſebius non ſatis ſibi conſtat. Nam initium regni Cyaxaris conſignat anno 15. Ioſiæ expugnationem verò Niniues anno 28. Ioſiæ, & rurſum quartò Ioakim. Vnde ſequitur, cum expugnaſſe Niniuen anno regni ſui 13. vel certè 20. cùm ex aduerſo ex Herodoto cōſtet 28. annos vt minimùm elapſos, inter initium regni eius, & obſidionis Niniues, vſque ad eius expugnationem.

Ad 3.

Ad Tertium reſp. Septuag. dare Tobiæ iuniori non tantùm annos 99. vt habent Latina Biblia, ſed 127. quos ſi numeres, pertinges ad annum excidij Niniues à me paulò antè deſignatum. Adde aliquos, vt Serarium, hos 99. annos computare à morte patris; quibus adde annos 63. quibus cum patre in captiuitate vixit, ac facito eum fuiſſe duorum tantùm annorum, cùm in captiuitatem venit; conficies eum vniuerſim vixiſſe 164. annos, ita vt pertigerit ad annum 24. Nabuchodonoſor, quo euerſa eſt Niniue.

Ad 4.

Ad quartum reſpondeo, Ioſephum dicere hanc prophetiam Nahum impletam poſt 115 annos, quia tunc cœpit impleri; tunc enim cœpit Cyaxares obſidere Niniuē: perfectè autem completa eſt poſt 28. annos Cyaxaris, vti iam oſtendi. Adde, Ioſephum errare, dum dicit Nahum cœpiſſe prophetare ſub Ioathā: cœpit enim ſub eius nepote Ezechia, vti dixi in prœmio.

Synchroniſmus.

Denique facilis erit ſynchroniſmus illorum temporum, ſi Cyaxari, cui Euſebius dat tātùm 32. annos regni, addas decem ex annis Aſtyagis filij eius, qui patre ſene regnum adminiſtrabat, eáque de cauſa hi anni dantur ab Hiſtoricis Aſtyagi, non Cyaxari; ideóque S. Hieron. præfatione in Ionam ait, Niniuen expugnatam ab Aſtyage, non à Cyaxare: nam additis Cyaxaris incidet annis, annus 42. Cyaxaris incidet in annum 24. Nabuchodonoſoris iunioris, ſiue Magni, quo ipſe vaſtata Ægypto, cùm copiis Cyaxaris expugnauit Niniuen. Succeſſit deinde Cyaxari filius Aſtyages, qui ſolus regnauit 28. annis, ac deinde Cyrus, qui 27. anno regni ſui ſoluit captiuitatem Babylonicam, quæ iam 70. annis durauerat; hos enim 70. annos inuenies, ſi eos inchoes ab anno vndecimo & vltimo Ioakim, qui fuit Cyaxaris 27.

adde

adde enim reliquos Cyaxaris annos 15. Aſtyagis 28. Cyri 27. habebis annos 70. quos quærimus. *Monarchia Aſſyriorum ſtetit annis. 1440.* Ex dictis ſequitur, imperium Niniues & Aſſyriorum ſtetiſſe annis 1440. tot enim fluxerunt ab anno primo Nini conditoris Niniues, qui 43. annis præceſſit natiuitatem Abrahæ (nam anno 43. Nini natus eſt Abraham, ait Euſeb. in Chron.) vſque ad annum 24. Nabuchodonoſoris, quo euerſa eſt Niniue: ita Ribera. Hæc de chronologia adeo vetuſta, ideóque incerta & obſcura, dicta ſufficiant.

Contemplare (ô Niniue) viam.]Qua aduentant Medi & Chaldæi magnis agminibus, vt te obſideant & perdant. Ita enim ſolent ciues obſidendi curiosè & anxiè intueri vias, per quas aduentant caſtra hoſtium, vrbem obſeſſura. Via ergo ponitur pro viatoribus, putà hoſtibus, metonymicè.

Conforta lumbos.] q. d. Quidquid habes virium collige, vt hoſtibus reſiſtas. Vires enim hominis magna ex parte ſitæ ſunt in lumbis vnde infirmi vocantur elumbes: & cùm hominem vel animal debilitare volumus, lumbos illi infringimus: ita Plautus in Amphit. *Si me*, inquit, *irritaſſis, hodie lumbifragium hinc auferes.* q. d. Si me irrites, infringam tibi lumbos. Ex aduerſo de muliere forti ait Sapiens Prouerb. 31. 17. *Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuum.* Porrò confortantur lumbi, ſi manu, cingulo, ſimilive vinculo ſtringantur. Vnde Septuag. vertunt, *tene lumbos, viriliter age.*

Robora virtutem valde,]*Virtutem*, id eſt, vires. Hebr. *fortifica robur valde*, Septuag. *roborare vehementer*, Chald. *corrobora vires valde*; Tigurina, *omnibus modis inſtrue copias*: hæc enim ſunt vires vrbium, puta ciuium & militum copiæ.

Tropol. de robore animæ. Tropolog. S. Hieron. *Tria*, ait, *præcipiuntur Iudæ*, id eſt, Eccleſiæ, & animæ fideli. *Primum vt contempletur viam, & iter per quod ambulaturus eſt diligenter aſpiciat, iuxta illud Ierem. 6. State in viis, & interrogate ſemitas æternas, & videte quæ ſit via bona, & ambulate in ea, vt, cùm ſteterimus in viis multis, veniamus ad eam viam quæ dicit: Ego ſum via. Deinde dicitur ei vt teneat lumbum, id eſt, vt poſt electionem vitæ, mortificet corpus ſuum & ſeruituti ſubiiciat, ne quaſi rex & magiſter aliis prædicans, ipſe reprobus inueniatur, quod virtus diaboli vel maximè ſit in lumbis, Iob 40. 11. & quòd Ioannes zona pellicea cingitur, Matth. 3. & quòd à Saluatore diſcipulis imperatur: Sint lumbi veſtri præcincti, Luc. 12. & Apoſtolus Epheſ. 6. State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate: licèt enim* ἁγνεία *plurimùm præſtet, & vita continentia ſuper mortificatione lumborum, tamen nihil eos ita mortificat, vt cognitio veritatis. Vnde dicitur: Accingite lumbos veſtros in veritate. Si enim veritas eſt Chriſtus, qui tota in Chriſto mente credidit, lumbos ſuos mortificauit in Chriſto. Tertiò præcipitur: Confortare virtute nimis. Elegiſti, inquit, viam tenuiſti lumbum; aſſume virtutem, vt poſſis pugnare cum hoſtibus. Et ne fortè diffidas, datur tibi cauſa cur ſperes. Auertit, inquit, Dominus contumeliam Iacob, quam ſcilicet ſolebat Iacob aliis facere. Non enim tantæ virtutis eſt, ab aliis factum iniuriam ſuſtinere, quantæ gratiæ Domini eſt placidum, mitem atque tranquillum iniuriam facere non poſſe. Iſraël ergo, id eſt, ſenſus vel vir videns Deum, & ſemper de Deo cogitans, facere neſcit iniuriam.*

Vers. 2. *Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſraël.*]Pro *ſuperbiā* hebr. eſt. גאון gheon, A quod & ſuperbiam, & magnificentiam gloriamque ſignificat. Vnde Chald. Vatabl. & Arias vertunt, *reuocabit magnificentiam Iacob, iuxta maieſtatem Iſraël*, id eſt, iuxta priſtinā dignitatem. q. d. Reſtituet Dominus per Cyrum Iſraëli priſtinam maieſtatem & gloriam, quam obſcurauerat Aſſyrius & Babylonius ſpoliando Iudæos omnibus bonis, eóſque captiuos ducendo in Babylonem. Iacob enim & Iſraël videtur accipi pro eodem, ſcilicet pro Iudæis. Sic Iſaias c. 60. 15. ait: *Ponam te in ſuperbiam*, id eſt, magnificentiam & gloriam, *ſæculorum.* Et c. 62. 6. *In gloria eorum ſuperbietis*, id eſt, gloriabimini. Sic & Virgil. 1. Æneid.

Hinc populum latè regem, belloque ſuperbum,
B *Venturum excidio Lybiæ.* Et lib. 3.
Barbarico vectus auro ſpoliiſque ſuperbi,

id eſt, magnifici. Vnde Syrus vertit, *quia reſtituit* (reducit? vox enim Syra propriè dicitur de re quæ in captiuitatem, prædam vel perditionem redacta, priſtino ſtatui reſtituitur) *honorem, vel gloriam Iacobi, ſicut honorem vel gloriam Iſraëlis.* Sic & Arabicus Antiochenus. Verùm meliùs alij paſſim *ſuperbiam* hîc propriè accipiunt, idque duplici ſenſu. Prior eſt, vt ſuperbia Iacob & Iſraël capiatur paſſiuè, pro ea quā ab Aſſyriis paſſus eſt Iacob & Iſraël. Sic Deus vocatur noſter amor, timor, ſpes, patientia, paſſiuè & obiectiuè, ſcilicet qui à nobis amatur, timetur, ſperatur, C propter quem patimur. q. d. Obſidebetis & vaſtabetis, ô Niniue, quia Deus vlciſci deſtinat ſuperbiam, quam rex tuus Sennacherib, tuique Aſſyrij exercuerunt in Iacob, id eſt, in Iudæos, inſultando illis per Rabſacen; æquè ac ſuperbiā, quam iidem exercuerunt in Iſraël, id eſt, in Samariam & decem tribus, vaſtando illas per Salmanaſar. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyranus. imò & Septuag. vertunt enim, *auertit Dominus contumeliam Iacob, ſicut contumeliam Iſraël.*

Poſterior eſt, vt ſuperbia Iacob & Iſraël propriè & actiuè capiatur, pro faſtu Iudæorum & Iſraëlitarum, quo tumentes & turgidi ſibi viuere voluerunt, Deo ſubeſſe & obſequi noluerunt. q. D d. Reddam in caput Niniues, puniámque & exſcindam eius ſuperbiam; quia *reddidit*, id eſt, reddam & puniam, ſuperbiam Iacob, id eſt, Hieroſolymæ & Iudæorum, exſcindendo eos per Nabuchodonoſor & Chaldæos, ſicut reddidi, puniui & excidi Iſraëlem ſiue decem tribus per Salmanaſar & Aſſyrios. Si enim non parco populo meo fideli, multò minùs parcam hoſtibus meis, putà infidelibus Aſſyriis; ſed ſicut illius ſuperbas ceruices per Chaldæos contudi, ita & horum contundā; præſertim quia ipſi huic populo meo iniurij fuerunt, atque ad hoc tantùm ipſos, ipſorúmque iniurias ad tempus permiſi & toleraui, vt per eas caſtigarem populum meum: at nūc eo E ſatis ſupérque caſtigato, Aſſyriis caſtigatoribus vltrà non indigeo; caſtigabo ergo & ipſos, ac virgam, vt vulgò dicitur, in ignem coniiciam; ita Clarius & Arias. Hunc eſſe ſenſum probatur Primò, quia iuxta eum propriè accipitur ſuperbia Iacobi & Iſraëlis. Secundò, quia eum exigit ſequentia, *Quia vaſtatores*, putà Chaldæi, *diſſipauerunt eos*, Chaldæorum enim mox clypeos, arma, vires, ardorem, vim & impetum fusè deſcribit à verſ. 3. vſque ad 8. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit, *quia Dominus contempſit Iacob, ſecundùm contemptum Iſraël.*

Quia vaſtatores diſſipauerunt eos.] Primò, S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Arias & Vatabl.

per vaſtatores intelligũt Aſſyrios. q. d. Aſſyrij vaſtarunt & diſſiparunt Iſraëlem, id eſt, Samariam & decem tribus per regem ſuum Salmanaſar; & Iacob, id eſt, Ieruſalem & Iuda per Sennacherib. Secundò & melius, per vaſtatores cum Theodor. & Theophyl. accipias Chaldæos, qui vti Hieroſolymam & Iudæos, ita pariter Niniuen & Aſſyrios vaſtarunt & ſpoliarunt. in Hebræo eſt pulchra paronomaſia: כי בקקום בוקקים *ki becacum bokekim*, id eſt, *quia euacuauerunt eos euacuãtes bonis*, vt vertit Pagnin. & Turina, *direptores diripuerunt eos*; &, vt Vatabl. *ſpoliauerunt eos*. Sequitur:

Et propagines eorum corrupuerunt. [q. d. Sicut apri, vel hoſtes vaſtantes vineam, ſingulas vites, earúmque propagines euellunt, deficiunt & corrumpunt, ita Chaldæi vaſtantes Niniuen, æquè ac Hieroſolymam, ſingulas eius familias, imò ſingulos eius ciues & incolas diſperdent & corrumpent, vel occidendo eos, vel in captiuitatem abducendo. Nota, Propagines vrbiũ, v. g. Niniues, Primò, accipi poſſunt ſuburbia, pagi & oppida, quæ à metropoli deriuantur & dependent, eamque ornant, ſicut propagines, ſiue palmitas vitẽ. ita Chald. & Arias. Secundò, tribus & familiæ ita Albert. & Hugo. Tertiò, filij & nepotes. Quartò, meſſes & opes, quas de anno in annum accumulabant Iſraëlitæ. Aſſyrij enim ſingulis penè annis inuadebãt terram Iſraël, eámque ſuis bonis, quæ accumularat, ſpoliabant. Has vocat propagines corruptas, loquit Vatabl. Verùm iam dixi, hæc de Chaldæis Niniuen, æquè ac Ieruſalem expilantibus, non de Aſſyriis, accipienda eſſe. Niniuitarum ergo, æquè ac Iudæorum meſſes & opes, vocat eorum propagines, quas identidem inuaſit & cœpſit Nabuchodonoſor. Vnde de eo ſubdit:

Verſ. 5.]Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis: igneæ habenæ currus in die præparationis eius, & agitatores conſopiti ſunt.

Verſ. 4.]In itineribus conturbati ſunt: quadrigæ colliſæ ſunt in plateis: aſpectus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.

Verſ. 5.] Recordabitur fortium ſuorum ruent in itineribus ſuis: velociter aſcendent muros eius, & præparabitur vmbraculum.

Verſ. 6.]Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum.

Verſ. 7.] Et miles captiuus abductus eſt: & ancillæ eius minabantur gementes vt columbæ, murmurantes in cordibus ſuis.

VERS. 3. *Clypeus fortium eius ignitus.*] De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens: *Vaſtatores diſſipauerũt eos*; nunc in ſingulari, dicens: *Clypeus*, id eſt, clypei: quia exercitus eſt vnus collectiuè, ſed multos diſtributiuè; multos enim continet milites, ſicut ciues multi faciunt vnam ciuitatem, & multæ familiæ vnum populum, ac multæ gentes vnum regnum & imperium. Reſpicit ad initium capitis:

A *Aſcendit qui diſpergat coram te. Aſcendit*, ſcilicet Nabuchodonoſor, eiúſq; exercitus. Vnde de eo, vtpote ſingulari, ſingulariter hic ait: *Clypeus fortium eius ignitus.* q. d. Chaldæi & Medi vaſtatores tui, ô Niniue, clypeos habent ex auro vel aurichalco, qui ſolis repercuſſu rubei & igniti videntur, idcóque terribiles ſunt & formidabiles, iuxta illud Virgilij Æneid 10.

Terribilem criſtis galeam, flammáſque vomentem.
Ardet apex capiti, criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos vmbo vomit aureus ignes.

Hebr. enim eſt, *clypeus fortium eius* מאדם *meoddam*, id eſt, *rubens*, vt vertit Chald. vel vt Pagnin. *rubefactus*; Tigurina, *parma heroum illius rubet* inB ſtar ignis vel fulguris; Syrus, *clypei gigantum (fortium) eorum rubeſcunt, & viri gigantes (fortes) induunt lampadibus ignis (ignitis (& in curribus in die qua præparantur*, Arabicus, *clypei gigantium eorum rubeſcentes emicant, & viri gigantes contriſtant ignem*; Septuag. aliis punctis legentes מאדם *meadam*, id eſt, ex homine, vertunt, *arma potentiæ eius ex hominibus*, nimirùm quia *viri exercitus in coccineis*, vt ſequitur. Graphicè Propheta hinc depingit clypeos, arma, robur animos & impetus Chaldæorum, vt iis percellat Niniuen & Aſſyrios. Primò ergo primam eorum aciẽ clypeis inſtructam hîc depingit. q. d. Primipili Chaldæorum clypeis & parmis aureis inſtructi caſtra præC ibunt, vt iis omnia hoſtium tela & iacula excipiãt; nobiles ergo erunt & generoſi. Quocirca generosè & ſtrenuè te, ô Niniue, oppugnabunt: non fugient vt plebeij & gregarij milites; hoc enim æſtimabunt ſibi eſſe dedecus: ſed malent occũbere quàm fugere, vt ſuum decus & gloriam tueantur. Ita Hiſpani hoc bellicum celebrant axioma: *Capitaneus, qui venatur famam & gloriam, oportet vt paruii faciat vitam.* Inde Secundo, ſecundam aciem deſcribit dicens:

Viri exercitus in coccineis.] q. d. Milites Chaldæorum erunt nobiles, ideoque veſtientur chlamydibus coccineis. Coccus enim erat nobilium, imò regum veſtis, vti dixi Thren. 4. 5. ad illud, D *Qui nutriebantur in croceis*, hebr. *in coccineis* Vnde Tigurina vertit, *viri militares purpurati ſunt*; Pagnin. *viri exercitus induti veſtibus vermiculatis*: Color hic coccineus, vtpote ſanguineus, repræſentat Chaldæorum feritatem, quòd ſanguinolenti ſint futuri, multúmque in Niniue ſanguinem fuſuri; ita Remigius, Albertus & Arias. Quocirca S. Ioannes magnum illum & horribilem exercitum, qui in fine mundi occidet tertiam partem hominum, vidit habentem loricas igneas hyacinthinas & ſulphureas, Apocal 9. 16. Ita Romani conflicturi cum hoſte, ſignum prælij exponebant in prætorio, tunicam ruſſam, ſiue coccineam; quin & eadem induebantur milites, inde- *Milites olim veſtiebantur coccineis. Cur.*
E que ruſſati dicebantur, vti ex Plutarcho in Fabio & in Bruto, item ex Iſidoro docet Lipſius lib. 4. de Militia Romana c. 12. Idem fecere ſubinde Græci. Nam Plutarch. agens de pugna Antiochi cum Cleomene: *Quieſcere*, inquit, *quoſdam iuſſit, donec à rege ſublata eſſet punicea veſtis ſuper ſariſſam extenſa.* Et Homerus Iliade θ. agens de Agamemnone ſuos ad pugnam vocante: *Purpuream endo manu valida tollens ſibi veſtem.* Quocirca & milites in galeis criſtas geſtabant rubras, ſiue puniceas, appoſitas vtique ſanguineo Marti. Hinc Virgil. Æneid. 9 *Chriſtáque tegit galea aurea rubra.* Et iterum: *Purpurei criſtis iuuenes* Diodorus li. 6. idem Hiſpanos factitaſſe docet: *Circum capita*, inquit,

quit, *galeat areas ponunt, puniceis ornatas criſtis.* De Cyri exercitu Xenophon lib.6. Pædiæ Cyri: *Vniuerſus*, inquit, *exercitus ære fulgurabat, puniceóque florebat ornatu.* Cauſam dat noſter Martin. de Roa lib.1. Singul. c. 2. vt ſcilicet ſanguis, ſi quis ex impreſſo vulnere eſſet expreſſus, abſorberetur à cocco: tum illi confidentiùs, & ſine pauore dimicarent. Hoc verius in ſanguine Chriſti, qui noſtra eſt purpura & coccinea veſtis, ait S. Ambroſ. in Pſal. 118. ſerm. 17. Hic enim animas tingit, ex iiſque quaſi ebibit ſanguinem peccatorum. *Lauit* enim *nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.* Rurſum hic nos accendit ad acriter prælhandum cum dæmone, carne & mundo. Nil enim ita acuit animos in hoſtem, quàm acceptæ iniuriæ ſpecies oculis obiecta. Hæc enim dolorem oculis affert, animo iracundiam: quæ duæ in bello faces. Addit ſecũdam cap.3. ſcilicet Gentiles crediſiſſe, quòd coccinea veſtis tutos præſtaret in prælijs & periculis. Vnde & olim pueris Chriſtianis funiculus coccineus ex collo ſuſpendebatur, ad auertendũ faſcinum, & quæuis diſcrimina, vti recenſet & redarguit S. Chryſoſt. ho.12. in c.4. epiſt.1. ad Corinth. Ægyptij quoque quotãnis omnes arbores, pecora, & alia multa rubrica illinebant aduerſus incendium, & alia incommoda, teſte Epiphanio hæreſ.18. quam ſuperſtitionem videntur hauſiſſe ex eo, quòd filij Iſraël ſeruati ſint ab angelo percutiente, illinẽdo poſtes ſanguine agni paſchalis, Exod. 12. Tertiam dat lib.4. c.7. quòd coccineus color, ſiue purpureus, ad ignem accedat, igneique animi ſit index & ſtimulus: vnde purpureum cùm dicis, purum vrentem, putà ignem, dicere videris. Purpureum igitur & roſæ colorem præ ſe fert, & ignis ſplendorem. Vnde ignis à Poëtis vocatur purpureus, & purpura ignea. Symbolicam dat ibidem cap. 8. quòd qui in pugnam deſcendunt, pro anima dimicent, quæ conſiſtit in ſanguine, quem repræſentat coccus ſiue purpura. Vnde Virgil. 11. Æneid.

Purpuream vomit ille animam.

Hic ergo color maximè animos facit, in hoſtéſque commouet, quos ſcimus cruorem expetere, aut etiam effudiſſe.

Tropol. coccinei milites Chriſti ſunt Martyres, qui ſanguine ſuo purpurantur, cúmque ſanguini Chriſti libentes, imò gaudentes rependũt: qua de cauſa Cardinales purpura veſtiuntur, vt oſtendant ſe paratos pro Chriſto & Eccleſia ſanguinem fundere, vti dixi Ezech. 16. 10. Coccinei quoque ſunt fideles charitate flagrantes, iuxta illud de ſponſa Cantic. 4.3. *Sicut vitta coccinea labia tua*, ſcilicet *vt ſermo ſemper charitate ardeat, paſſione agni & ſponſi rubeat, qui ſemper debet eſſe in corde ſemper in ore, candidus & rubicundus, dulcis Ieſus*, ait S. Bern. de paſſione Domini cap 31.

Tertiò, igneos eorum currus ita deſcribit:

Igneæ habena currus in die præparationis eius.] *Ignea*, id eſt, aureæ, quæ radiante ſole, fulgidæ & ignitæ videbuntur, vti antè de clypeis dixi. *Iam in ardentibus* loris & habenis, ait S. Hieron. *velocitatem præparantium ſignificat, & quaſi cũ minis præparantium ſe ad prælium pompa narratur.*

Nota, Chaldæi, æquè ac Romani olim nobiles & milites, toti erant in armis; ac. ſi equites eſſent, in frænis & equis adornandis. Audi Iuuenal. Satyr.11.

Argenti quod erat ſolis fulgebat in armis.
Magnorum artificum frangebat pocula miles,
Vt phaleris gauderet equus.

A Et Virgil. Æneid.4. de Ænea:

Atque illi ſtellatus iaſpide fulua
Enſis erat.

Et lib.7. de equis quos Latinus rex Æneæ donauit:

Teucris iubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictíſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent,
Tecti auro fuluum mandunt ſub dentibus aurũ.

Pro *habena*, vt vertit noſter & Septuag. hebr. eſt פלדות *peladot*, quod per metatheſin poſitũ pro לפידים *lappidot*, id eſt, lampades, tedæ, faces accipiunt Chald. Tigurina, Vatabl. Pagnin. & Rabbini: vnde vertunt, *currus expeditionis eius tempore erunt velut ignis lampadarum*, vel facum. q. d.
B Currus falcati ipſius Nabuchodonoſoris venientis oppugnatũ Ieruſalem, videbũtur quaſi ignei, vel circumdati igne, qui excitabitur ferro rotarum celerrimè agitatarum, alliſo ad ſaxa & ſilices. Hac phraſi indicat violẽtiam & velocitatem, rapidúmque curſum, & quaſi volatum curruum. Addunt aliqui curribus hiſce annexas fuiſſe faces & tedas ardentes, quibus obuios & obuia comburerent, perinde ac iiſdem annexæ erant falces (ex quibus falcati vocantur) ad omnia reſecandum & demetendum. Vnde Chald. vertit, *igni faces curruum eorum apparata ſunt.* Hinc & de iiſdem ſubditur: *Aſpectus earum quaſi lampadarum, quaſi fulgura diſcurrentia.*

C *Et agitatores conſopiti ſunt.*] Syrus, *equites validi obſtupeſcunt*, q. d. Medi & Chaldæi, curruum & equorũ agitatores peritiſſimi & fortiſſimi, ebrietate conſopiti (ita nimirum vt ſopiant apprehenſionem & metum prælij, non ſenſus & animos præliandi; ſed eos potiùs vino acuant & accendant, vti fit in ſemiebriis) intrepidè contra Niniuitas io prælia & arma ruent. Ita hodie videmus Cozakos, Hollandos, Hibernos, aliáſque nõnullas gentes pugnaturas, vino aduſto ſe opplere, vt audaces igneſcere, & ignem ſpirare videantur, itaque interritos in hoſtes & enſes ruere. Huc pertinet expoſitio Sanchez, q.d. Chaldæi in gra-
D diendo & pugnando adeo erunt ardentes & præcipites, vt furor illis & vinum omnino mẽtem & conſilium eripuiſſe videatur. Pro *agitatores* hebr. eſt ברושים *beroſcim*, id eſt, abietes. Vnde Vatabl. & Arias vertũt *abietes*, id eſt, *lanceæ & haſtæ Chaldæorum abiegnæ, veneno infectæ ſunt*, vt omnes perderent; Pagnin. *& abietes tremuerunt*, id eſt, duces Aſſyriorum, qui ſunt inſtar abietum, in Niniuo tremore correpti ſunt, dum viderent currus & equites igneos Chaldæorum, ſe inuadentes. Verùm noſter vertit, *agitatores*; & Septuag. *equites* qui in curribus ſtantes celſi erant, duri & fortes, quaſi abietes. Sic enim Pharao erectus & glorioſus comparatur abieti, cedro & platano Ezech. 31.
E 8 Fortè pro ברושים *beroſcim* legunt בראשם *beraſçam*, id eſt, in capite eorum, putà duces & ductores curruum, hoc eſt eorum aurigæ & agitatores. Vnde Chald. vertit, *magnates.* Hi enim ſunt quaſi aurigæ currus politici, id eſt, Reipub. Vnde Eliæ dicitur: *Pater mi, currus Iſraël, & auriga eius*, 4. Reg. 2.12. Rurſum pro *conſopiti ſunt*; hebr. eſt הרעלו *horalu*, quod deriuatur à רעל *raal*, id eſt, venenum mortiferũ, tremor, ſopor; item mitra, vel corona tremula. Quocirca *horalu* Primò verti poteſt, *conſopiti ſunt*, vt vertit noſter. Secundò, *mitrati* vel *coronati ſunt*, quaſi nobiles nobilium curruũ agitatores, & præſides. Vnde Chald. vertit, *& magnates eorum coruſcant veſtibus coloratis*,

Tertiò, *veneno infecti ſunt*; Quartò, *tremuerunt*, vel conturbabuntur. (A) Vnde Septuag. vertũt, *equites eorum tumultuabuntur*. q. d. Equites & aurigæ præ numero, feſtinatione, violentia & impetu in viis nimis ſibi anguſtis occurrentes tumultuabũtur, ita vt quadrigas inter ſe collidant. Hinc videtur quòd hæc, æquè ac præcedentia, & ſequentia ad Chaldæos Niniuen obſidentes ſpectẽt, non ad Aſſyrios obſeſſos; nam Chaldæorum quadrigas bellicas, vti cœpit, ita pergit in ſequentibus depingere.

Ad Aſſyrios tamen hæc refert S. Hiero. Theodor. Theophyl. Remig. Hugo, Lyran. Ribera & à Caſtro. q. d. Velociter ad vaſtandam Niniuen venient Chaldæi, (B) cùm Aſſyrij equites antea in agitandis equis egregij & celebres, vel crapula, vel deſidia, vel pauore fuerint conſopiti. Hi enim propriè dicuntur conſopiti; cùm Chaldæi potiùs agiles eſſent, vigiles, & acres ad prælium. Et hoc propriè ſignificat Hebr. *horalu*, id eſt ſoporati ſunt, contremuerunt, conſternati ſunt, ac ſi venenum mortiferum bibiſſent. Quocirca hic ſenſus de Aſſyriis planior & germanior videtur. Nec obſtat, quòd antè & pòſt de Chaldæis agat Nahum: quia ſolent Prophetæ perſonas ſæpe mutare, & ab vna ad aliam, quæ cum priore litem vel rem habet, tranſire; idque ſilenter & tacito nomine. Sic hic currus & bellatores Chaldæos ex eo celebrat, quòd ad eorum præſentiam, vim (C) & impetum Aſſyrij, aliàs in equorũ & curruum agitatione & aurigatione illuſtres & famoſi, corruerint, ac quaſi exanimes obſtupuerint, & conſopiti ſint. Vnde de iiſdem ait v. 13. *Succendam vſque ad ſumum quadrigas tuas.*

Vers. 4. *In itineribus conturbati ſunt.*] Aſſyrij ſcilicet, agitatores equorum & curruum, de quibus immediatè antè locutus eſt Nahum. Hi enim deſperantes de ſalute, more amentium diſcurrebant per vrbem, ſcilicet Niniuen, à Chaldæis obſeſſam; ita Theodor. Theophyl. Vatabl. & à Caſtro. Melius S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo. Lyran. & Arias hæc referunt ad Chaldæos. Horũ (D) enim currus bellicos, vim & impetum deſcribit; hóſque paulò pòſt comparat fulguribus. q. d. Chaldæorum currus & quadrigæ tanto numero & impetu diſcurrent per plateas Niniues, vt ſeſe inuicem conturbent & collidant, ac colliſione ſcintillas flammáſque exciteot. Vnde adeo erunt terribiles, celeres & violenti, vt quaſi lampades igneæ, hoc eſt, ignis & fulgura diſcurrentia, eſſe videantur; *vt antè viſu aduerſarios terreant, quàm mucrone proſternant*, ait S. Hieron. Pro *conturbati ſunt* Hebr. eſt יתהוללו *ithholelu*, quod Pagnin. propriè vertit, *inſanient*, id eſt, inſtar inſanorum diſcurrẽt, inquit Vatab. Chald. *perſtrepunt*: Septuag. *confundentur*; Tigurina, *tumultuabuntur*. Sic de (E) Cnæo & Publio Scipionibus dixit Poëta: *Duo fulmina belli Scipiadæ.* Sic & Cherubini, milites Dei, ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis, Ezech. 1. 14. vide ibi dicta. In fulgure notatur ſplendor velocitati coniunctus, qui oculos perſtringit, & animum vehementer percellit: hinc fulgur in Script. ſymbolum eſt terroris, & rei formidabilis. Chaldæi ergo comparantur fulguribus diſcurrentibus imitatione ſplendoris, celeritatis & efficaciæ ad terrendum penetrandúmque, propter cataphracti equitis Babylonici & Perſici, quem Heliodorus lib. 9. Hiſtor. Æthiop. deſcribit, rutilantia arma, & præpetem curſum: ita Cyprianus Monachus Ciſter- (A) cienſis in hunc locum & Delrio adagio 997. Denique galeæ Chaldæorum aureæ ſolis repercuſſu fulgurabant; fortè etiam in iis fulgetra depingebant, vt magis terribiles & fulminei viderentur, iuxta illud Statij lib. 3. *Fulmine criſtatum galeæ iubar.* Secundò *aſpectus eorum*, ſcilicet Chaldæorum, erit minax, ardens, fulgureus, vt ex oculis emicet furor & ardor ſæuiendi. Sic de Verre ait Cicero: *Ardebant oculi, toto ex corpore crudelitas emicabat.* Et Seneca in Oedip.

Ardent minaces igne truculento genæ,
Oculi vix ſe ſedibus retinent ſuis.

Et Virgil. 10. Æneid.

His agitur furiis, totóque ardentis ab ore
(B) *Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.*

Ita Sanchez.

Tropol. hæc omnia facile eſt adaptare Lucifero. Hic enim eſt noſter Nabuchodonoſor, hoſtiſque fulmineus, cuius iacula ignita, vt ait Apoſtolus Epheſ. 6. 16. ſunt ardentes tentationes & concupiſcentiæ, quas in carne noſtra ſuſcitat. Huius milites ſunt dæmones innumeri, qui quaſi fulgura diſcurrunt, vt homines perdant; eorum enim odio & inuidia flagrant. Ideóque in ipſorũ perniciem coniurant. Quocirca S. Petrus epiſt. 1. ca. 5. 8. *Sobrij*, inquit, *eſtote, & vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: cui reſiſtite fortes in fide.* Et S. (C) Paulus Epheſ. 6. 11. *Induite*, ait, *vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli: quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritalia nequitiæ in cœleſtibus:* vide ibi dicta, & dicenda hîc c. 3. verſ. 4.

Recordabitur fortium eius.] Hic verſus & ad obſeſſos Niniuitas, & ad obſidentes Chaldæos Vers. 5. pertinere poteſt. Si ad obſeſſos, ſenſus erit q. d. Niniue eiúſque rex recolet & recenſebit omnes ſuos fortiſſimos duces & milites, eóſque mittet ad muros, vt eos propugnent, qui ad eos tanta vi & numero procurrent, vt in viis præſertim an- (D) guſtis, ſeſe inuicem protrudentes & impingẽtes, corruant: inde aſcendẽt muros, ibique conſtruẽt vmbracula, vel, vt Septuag. *propugnacula*, vel, vt Chald. *turres*, quibus ſe contra inuadentes Chaldæos, vel etiam contra aëris iniurias tueantur, vt longam obſidionem ſuſtinere poſſint: ita S. Hiero. Theodor. Theophyl. Remig. Rupert. Lyran. Hugo, Clarius à Caſtro & Ribera. Si ad obſidẽtes, ſẽſus erit q. d. Hoſtis Cyaxares, & Nabuchodonoſor ſuos fortes milites in te, ô Niniue, immittet tanta copia & impetu, vt præ feſtinatione & turba corruant, dum muros tuos conſcendẽt, & inuadent; dúmque præparabunt & admouebunt *vmbraculum*, id eſt, teſtudinem, qua per arie- (E) tem immiſſum & impulſum in muros, eos quatient & deiicient. Qui enim agebant arietem, delitescebant ſub teſtudine, ſuffodientes muros vrbium; ita Vatabl. & R. Dauid. Erat enim teſtudo machina bellica hac forma: materia tabulatis erat contexta, & coriis cilicinis, aut cẽtonibus & aliis quæ difficulter comburi poſſunt, contecta. Hæc intrinſecus habebat trabẽ, quæ vnco præfigebatur ferreo, & falx vocabatur ab eo quòd incuruata eſſet, & de muro extraheret lapides. Recto enim ducebatur trabs funiculis ſuſpenſa (quæ aries dicebatur) vt reducta impetuoſiùs feriret: idcóque & teſtudo dicta à ſimilitudine reptilis quòd caput nunc exerat, nunc reducat. Reptile

Teſtudinis bellicæ forma.

autem

autem hoc vocatur teſtudo, à teſta qua ſe contegit & includit, ait Varro. Hinc Silius lib. 1.

Tandem condenſis arcta teſtudinis armis,
Subducto Pœni vallo, cacaque latebra,
Pandunt prolapſam ſuffoſſis mœnibus vrbem.

Hæc teſtudo dicebatur arietaria eò quòd arietem contineret, & vibraret in mœnia; ita Procopius l. 1. de Bello Gothico, & noſter Valtrinus lib. 5. de Re militari cap. 6. Erat enim alia teſtudo militaris, facilis & vulgaris, nimirum continuata à militibus condenſatis, ſcutorum ſuper caput eleuatorum ſeries, curuata in formam teſtudinis, qua tecti illæſi à iaculis hoſtium ſubibant muros, eóſque vel ſuffodiebant, vel ſcandebant. Teſtudo enim erat quaſi ſcala, qua milites inuadentes vrbem, eleuabantur, & conſcendebant arces & mœnia.

Myſticè, teſtudo ſancti eſt Dei prouidentia.

Myſticè, teſtudo noſtra eſt prouidentia Dei, eiuſque fides, ſpes & confidentia, hæc enim nos protegit, & illæſos ab omni hoſte & periculo conſeruat; imò arietes & tela in hoſtes noſtros contorquet, quibus eos proſternit. Vnde Pſaltes pſal. 90. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cœli commorabitur*; lege pſalmum, qui totus eſt de hac re. In hac teſtudine ſedens Dauid fidenter proclamat pſalm. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ; à quo trepidabo? ſi conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum: ſi exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo.*

VERS. 6. *Portæ fluuiorum apertæ ſunt.*] q. d. Portæ Niniues, quæ ducunt ad Tigrim, eius eluuione & hoſtium irruptione, apertæ ſunt: ita Clarius, Vatabl. Dionyſ. & Chald. qui vertit, *fontes fluuiorũ exciſi ſunt.* Vnde mox Niniuen vocat Propheta Piſcinam aquarum; vide quæ de hac Tigris in Niniuen exundatione, dixi cap. 1. 8. Symbolicè, portæ Niniues vocantur *portæ fluuiorum*, id eſt, populorum, quia immenſam effundebant ciuium copiam. Sic Apoc. 17. 15. aquæ multæ vocantur populi multi. Vnde Septuag. vertunt, *portæ ciuitatum apertæ ſunt*: ciuitates enim abundant populo: ita S. Hier. Theod. Theoph. Rupert. Remig. & Lyran. Secundò, Sanchez per fluuios metaphoricè accipit copias Chaldæorum, quæ mutis Niniues quaſi aggeribus cohibitæ, iis vi perruptis, vrbem inundarunt & vaſtarunt.

VERS. 7 *Et templum ad ſolum dirutum* eſt.] Templum ſcilicet Neſroch, opibus & fama celebre, ait Lyran. in quo Sennacherib adorans, à filiis ſuis occiſus eſt. Hebr. eſt היכל *hechal*, id eſt, baſilica, palatium, domus auguſta, templum. Vnde Septuag. vertunt, *regalia*, id eſt, regiæ ædes; *conciderunt*; Chald. *rex in palatio ſuo contremuit*; Tigurina, *palatium diſſolutum eſt.* Eòdem res redit. Nam in palatiis reges habebant ſua deorum tutelarium tẽpla, vti Romani in Capitolio habebant templum Iouis Capitolini, Troiani in arce habebant templum Palladis, eiúſque imaginem, quam Palladium nuncupabant. Idem fecit Conſtantinus Imper. cùm in Laterano palatio ſuo ædificauit baſilicam Lateranenſem. Idem etiamnum faciunt reges & principes, vti videre eſt in eorum aulis.

Et miles captiuus abductus eſt.] Legit interpres הצב *hatſab*, id eſt, ſtans, conſiſtens, putà miles ſtatarius & præſidiarios pro vallo in ſtatione conſiſtens, vt Niniuen contra Chaldæos propugnaret, à Chaldæis captus & abductus eſt: ita S. Hieron. Rupert. Remig. Haymo & Lyran. Secũdò, *hatſab*, idem eſt quod ſtatio, ſubſtantia, ſubſiſtẽtia. Vnde Septuag. vertunt, *& ſubſtantia reuelata eſt.* q. d. Chaldæi diripuerunt ſubſtantiam & opes Niniues. Iam pro *hadſab*, alio puncto legunt paſſiuè in *hophal*, הֻצַּב *hutſab*, id eſt, ſtatuta, cõſtituta, ſcilicet vel arx: vnde Arias & Tigurina vertunt, *& munitio eius firmiſſima denudata eſt atque ſublata*, vel vxor regis, ſiue regina quæ aſtare ſolet regi: vnde Chald. vertit, *& regina quæ ſedebat aſſiſtens, in captiuitatem abiit, & ancillæ eius abductæ poſt eam incedebant gementes, ſicut columbæ*: ita Hebræi. Vnde Pagnin. Hebræum nomen *hutſab*, quaſi propriũ reginæ retinuit, vertitque, *& hutſab regina captiua ducta eſt, currum iuſſa eſt aſcendere.*

Et ancillæ eius minabantur.] q. d. Virgines & matronæ Niniues, olim nubiles, nunc captiuæ, quaſi ancillæ & mancipia, imò quaſi pecudes, minantur à Chaldæis, trahontúrque in ſeruitutem, quæ eorum pauore eiulare non audent: ſed quaſi columbæ ſecretò gemunt, & murmurant in corde. Symbolicè S. Hieron. Rupert. & Remig. per ancillas accipiunt oppida, quæ Niniuæ metropoli erant ſubiecta, eique quaſi ancillæ ſeruiebant, quæ omnia cœpit, vaſtauit & captiuauit Nabuchodonoſor. Aliter Sãchez, qui hæc arctat ad milites cuſtodes templi, de quo proximè præceſſit; ac cõſequenter per ancillas accipit feminas religioſas, quæ ſe templo dicarãt, vt Dei ſui cultum, lauta & nitorem curarent. Sic apud Iudæos ſacris Priapi turpiſſimis dicatæ erant feminæ, quibus præerat mater regis Aſa, 3. Reg. 15. 13. Sic apud Babylonios, Cyprios, Phœnices, &c. erãt feminæ Veneri dicatæ, vt oſtendi Baruch 6. 42. Verùm obſtat, quod pro *eius* hebr. ſit pronomen femininum, quod vtique Niniuen, non templum, refert & reſpicit, vti rectè aduertit ipſe Sanchez, qui proinde tandem hanc expoſitionem deſerit.

Verſ. 8.] Et Niniue quaſi piſcina aquarum aquæ eius: ipſi verò fugerunt: ſtate, ſtate, & non eſt qui reuertatur.

D. Verſ. 9.] Diripite argentum, diripite aurum: & non eſt finis diuitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus.

Verſ. 10. Diſſipata eſt, & ſciſſa, & dilacerata: & cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ.

Verſ. 11.] Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum, ad quam iuit leo vt ingrederetur illuc, catulus leonis, & non eſt qui exterreat?

Verſ. 12.] Leo cœpit ſufficienter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis: & impleuit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina.

Verſ. 13.] Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius: & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur vltrà vox nuntiorum tuorum.

Et

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Verſ. 8. *Et Niniue quaſi piſcina aquarum aqua eius.*] Legit interpres מימי *meme* geminatè, id eſt, *aquæ*; A ſic & Septuag. Iam legunt מימי *mime*, id eſt, *à diebus*, ſcil. antiquis, id eſt, ab olim, ſupple fuit; ita Chald. Hebræi, Vatabl. Pagninus & Syrus qui vertit, *Niniue quaſi lacus (ſtagnum) eſt aquarum, & inter aquas eſt.* Sic & Arabicus. Per aquas ad literam intelligũtur fluctus Tigris, qui Niniuen inundabat, vt viderentur eſſe piſcina, vel palus. q.d. Tigris non eſt tutatus Niniuen, ſed potiùs eam obruit, & tradidit hoſti. Addunt alij ex Herodoto lib. 1. & Diodoro Siculo lib. 3. Niniuen loco humido & paludoſo ſitã fuiſſe, ideóque procreaſſe ciues debiles, languidos & lentos, qui vrbem tutari non valerent. Symbolicè, Niniue erat B piſcina aquarum, id eſt, plena aquis, id eſt, populis. Vrbem enim comparat piſcinæ, ciues aquis; ſicut ergo piſcina abundat aquis, ita Niniue incolis. q.d. Niniue aluit turbam hominum, ſed imbellem & inutilem: nam obſidẽte eam Chaldæo, inclamauit opem & tutelam eorum; *ipſi verò fugerunt*: ac licèt ipſa vociferans ad rauim, iterum iterúmque eos à fuga reuocaret, & vociferaretur, *State, ſtate*, vt me defẽdatis, & reſiſtatis Chaldæo; fruſtra tamen id fecit: nam *non eſt qui reuertatur* à fuga, vt hoſti frontem apponat, & pro muris cõſiſtat, ac dimicet. Ita S. Hieron. Theod. Teophyl. Remig. Hugo, Lyran. & Vatabl. Denique aquæ ſignificant copiam opum, quæ in Niniuem influebant, ſicut aquæ in piſcinam influunt. Vnde C de iis ſubdit: *Diripite argentum, diripite aurum, & non eſt finis diuitiarum*: ita Rupert. & Vatabl.

State, ſtate.] Sunt verba Niniues, id eſt, principum Niniues, qui ſuis fugientibus inclamant, vt ſtent, & reſiſtant hoſti, vt iam dixi: licet alij cenſeant eſſe verba Chaldæorum, irridentium vel prouocantium Niniuitas & ad conflictum, ac de more dicentium: *State, ſtate*, ac nobiſcum confligite.

Verſ. 9. *Diripite argentum.*] Eſt vox Medorũ & Chaldæorum, qui fugientibus Aſſyriis, capta Niniue, inuicem cohortantur ad eius expilationem, vt prædam ex ea diripiant & efferant. Vides hîc D quàm crebrò mutentur perſonæ: nunc enim loquitur Niniue, nunc Chaldæi, nunc Propheta, nunc Deus. Eſt enim quaſi dialogiſmus; ita Vatab. Licèt alij cenſeant eſſe hîc vocem Prophetæ ad Chaldæos, qua eos hortetur, vt Niniuen à ciuibus fugientibus deſertam expilent; ita Dionyſ. Vatabl. & Arias. Alij denique cenſent eſſe vocem Niniues, ſe ſuáſque opes à ciuibus deſertas dedentis Chaldæo. q. d. O Chaldæi! rapite aurum meorum ciuium ignauorum, quia ipſi illud retinere & poſſidere non merentur; nec valent, aut poſſunt. Cauſam, vel potiùs illecebram huius expilationis aſſignant Chaldæi, dum ſubdunt:

Et non eſt finis diuitiarum.] Hebr. enim *vau*, id E eſt, *&*, capitur pro *quia*. q.d. Eia ſocij agite, rapite aurum vaſa & opes, quas Niniue ab aliis gẽtibus rapuit, & in ſe coaceruauit: quia vaſa hęc & opes, ſunt pulcherrimæ & pretioſiſſimæ, æquè ac plurimæ & innumeræ, ideóque ſummè deſiderabiles. Heb. additur כבוד *cabod*, id eſt, gloria, vel pondus & onus. Vnde Septuag. vertunt, *aggrauata ſunt ſuper omnia vaſa concupiſcentiæ ſuæ*, id eſt, vt Tigurina vertit, *onuſta eſt rebus quibuſque chariſſimis*: quanto enim plus habebat auri, quod graue eſt, *tanto magis ipſa aggrauabatur, quæ grauia diligebat*, ait S. Hieron. *Vnde & iniquitas.* Zacha. 5. *ſuper talentum plumbi ſedet, & Ægyptij qui erant peccatis graues, demerſi ſunt in mare vt plumbum. Et ex perſona peccatoris dicitur* Pſalm. 37. *Sicut onus graue grauata ſunt ſuper me.* Vatabl. verò vertit, *gloria maior omni ſupellectile deſiderabili*, id eſt, ſupellex pretioſa (hanc enim vocat gloriam) eſt maior, ſiue pretioſior omni re deſiderabili. q.d. *Supellex eius pretioſior eſt omni alia ſupellectile*, quãtumuis pretioſa & concupiſcibili, vt vertit Pagnin. In Niniue verum fuit illud Eccleſ. 5. 12. *Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole: diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui.* Vnde.

Moral. de vanitate auri. Moral. Diſce hîc, quàm aurum ſit vanum, & indignum, cui homo cor apponat; imò noxium, vtpote quod hoſtes allexerit ad excidium Niniues, vt ſcil. eius aurum raperent. Quocirca Babytaceni aurum oderant, illúdque abiiciebant, imò ſepeliebant, ne cui eſſet noxæ. Audi memorabile quod de iis ſcribit Solinus Polyhiſt. c. 36. *A Suſis*, ait *Babytace oppidum cẽtum triginta quinque millibus paſſuum diſtat, in quo mortales vniuerſi odio auri coëmunt hoc genus metalli, & abiiciunt in terrarum profunda, ne polluti eius vſu auaritia corrumpant æquitatem.* Idem totidem penè verbis de iiſdem ſcribit Plinius lib. 6. c. 27. qui & lib. 33. c. 1. *Vtinam*, ait, *poſſet è vita in totum abdicari aurum, ſacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proſciſſum conuiciis ab optimis quibuſque, & ad perniciem vitæ repertum: quantum feliciore æuo, cùm res ipſæ permutata inter ſe, ſicut & Troianis temporibus factu, Homero credi conuenit.* Et mox: *Peſſimum vitæ ſcelus fecit, qui annulum primus induit.* additque Romanos olim annulo vſos, non aureo, ſed ferreo; idque etiamnum factitare Lacedæmones. Et inferiùs: *Romæ*, ait, *non fuit aurum, niſi exiguum, longo tempore. Certè cùm à Gallis capta vrbe pax emeretur, non pluſquam mille pondo effici potuere.* Idem lib. 33. c. 3. *Seruius rex*, inquit, *primus ſignauit æs* (nam antè rudi ære vtebantur) *ſignatum eſt nota pecudum: vnde & pecunia appellata. Argentum ſignatum eſt anno Vrbis D. octogeſimo quinto, Q. Fabio Conſ. quinque annis ante primum bellum Punicum. Aureus nummus poſt annum ſexageſimum ſecundum percuſſus eſt, quàm argenteus.* Et mox: *A nummo prima eſt origo auaritiæ excogitata. Rex Mithridates Aquilio duci capto aurum in os infudit. Hæc parit habendi cupido. Pudet intuentem tantùm nomina iſta, quæ ſubinde noua Græco ſermone excogitantur, expreſſo argenteis vaſis auro, aut incluſo, quibus delicius veneunt tam aurea quàm aurata, cùm ſciamus interdixiſſe caſtris ſuis Spartacum, ne quis aurum haberet aut argentum. Tanto plus animi fuit fugitiuis noſtris.* Simile de Medis ſcribit Iſaias c. 13. 17. *Ecce*, inquit, *ſuſcitabo ſuper eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint.* Argutè Philoſophus ille interrogatus, *cur palleret aurum*, reſpondit: *Ex metu; quia omnes ei inſidiantur.* Præclarè S. Bernard. ſerm. 4. in Aduentu: *Filij Adam*, ait, *genus auarum & ambitioſum audite. Quid vobis cum terrenis diuitiis, & gloria temporali, quæ nec verè veſtra ſunt? Aurum & argentum nónne terra eſt rubra & alba, quam ſolus hominum error facit (aut magis reputat) pretioſam. Denique ſi veſtra ſunt hæc, tollite ea vobiſcum. Sed homo cùm interierit non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius. Vera ergo diuitiæ, non opes ſunt, ſed virtutes, quas ſecum conſcientia portat, vt in perpetuum diues fiat.* Scribit B. Thomas Morus in Vtopia republ. felici, aurum non æſtimari. Sic enim ait li. 2. Vtopiæ: *Aurum argentúmque à nullo pluris æſtimatur quàm rerum ipſarum natura meretur, quæ quis non videt* quàm

quàm longè infra ferrum ſunt? vt ſine quo non magis quàm abſque igni atque aqua viuere mortales queat, cùm interim auro argentóque nullum vſum, quo non facilè careamus, natura tribuerit, niſi hominum ſtultitia pretium raritati feciſſet. Subdit deinde, eos, vt ſuis contemptum auri inuciant, in eius contumeliam, ex auro matulas & ſordidiſſima vaſa confiscere, item catenas & craſſas cõpedes, quibus ſeruos coërcent. *Poſtremò,* inquit, *quoſcũque aliquod crimen infames facit. ab horum auribus annuli dependent aurei, digitos aurum cingit, aurea torques ambit collum, & caput denique auro vincitur. Margaritis & gemmis ornant infantulos, qui, vbi pluſculum accreuit ætatis, cùm animaduertunt eiuſmodi nugis non niſi pueros vti, nullo parentum monitu, ſed ſuomet ipſorum pudore deponunt.* Subdit deinde faceciam narrationem de legatis aliarum gentium in Vtopiam ingreſſis, quorum gemmatæ aureæque veſtes, torques, annuli, &c. *apud Vtopienſes, aut ſeruorum ſupplicia, aut infamium dedecora, aut puerorum nugamenta fuere. Quocirca infimum quemque pro dominis reuerenter ſalutantes, legatos ipſos ex aurearum catenarum vſu pro ſeruis habitos, ſine vllo prorſus honore prætermiſerunt: Quin pueros quoque vidiſſes, qui gemmas ac margaritas abiecerant, vbi in legatorum pileis affixas conſpexerunt, compellare matrem ac latus fodere: En mater, quàm magnus nebulo margaritis adhuc & gẽmulis vtitur, ac ſi eſſet paruulus! At parens seriò etiam illa: Tace, inquit, fili; eſt opinor quiſquam de morionibus legatorum.* Cauſam iubiicit: *Mirantur illi ſiquidẽ quemquam eſſe mortalium, quem exiguæ gemmulæ aut lapilli dubius oblectet fulgor; cui quidem ſtellam aliquam, atque ipſum denique ſolem liceat intueri: aut quemquam tam inſanum eſſe, vt nobilior ipſe ſibi ob tenuioris lanæ filum videatur, ſiquidem hanc ipſam ouis olim geſtauit, nec aliud tamen interim quàm ouis fuit. Mirantur item aurum ſuapte natura tam inutile, nunc vbique gentium æſtimari tanti, vt homo ipſe, per quem, atque adeo in cuius vſum id pretij obtinuit, minoris multò quàm aurum ipſum æſtimetur; vſque adeo vt plumbeus quiſpiam, & cui non plus ingenij ſit quàm ſtipiti, nec minùs etiam improbus quàm ſtultus, multos tamen & ſapientes & bonos viros in ſeruitute habeat, ob id dumtaxat, quòd ei magnus contigit aureorum numiſmatum cumulus; quem ſi fortuna, aut aliqua legum ſtropha ab hero illo ad abiectiſſimum totius familiæ ſuæ nebulonem tranſtulerit, fit vt paulò pòſt in famuli ſui famulitium concedat, velut appendix additamentum numiſmatum.* Hæc Morus, non μῶρος, ſed σοφὸς, idcũque Angliæ Cancellarius & Martyr, in ſua illa Republ. non Platonica, ſed Chriſtiana. Si Vtopiæ indigenæ tam vili æſtimãt aurum, multò magis Vraniæ cæliqueciues, illud & cæteras opes pro luto habent, inquit S. Theufridus in Epitaph. ſanct. lib. 2. ca. 4. Soli ciues Babylonis & Ægypti, qui ex luto & paleis ciuitates extruũt, illud in pretio & delicijs habent. Quid enim ſunt vniones, niſi excrementa concharum? quid gemmæ, niſi lapides minores & ſubtiliores? quid purpura, niſi ſanguis fœdi piſciculi? quid coccus, niſi ſanguis vermiculi? quid byſſus, niſi fila & tela bombycum, horridorum inquam vermium? Sapienter Venantius Fortunatus: *Pauper in anguſto regnat, habendo Deum.* Et S. Paulinus Nolæ Epiſcopus, captus à Vvandalis: *Domine,* ait, *non excrucier propter aurum & argentum, vbi enim mea omnia ſint, tu noſti,* vti refert S. Aug. lib. 1. de Ciuit. 10.

VERS. 10. *Diſſipata* eſt (Niniue à Medis & Chaldæis) *& ſciſſa, & dilacerata.*] In Hebræo eſt elegans & neruoſa paronomaſia בוקה ומבוקה ומבלקה *buka vmebuka vmebulaka*, id eſt, *vacuitas, & euacuatio, & laceratio* eſt illi. q. d. Planè opibus & incolis ſuis euacuata eſt Niniue, ac muris & domibus dilacerata: ita Tigurina, Vatabl. Pagnin. Hinc Septuag. vertunt, *concuſſio, & excuſſio, & ebullitio.* Chald. *direpta, expilata, & aperta eſt porta inimico.* Porrò ebullitio græcè ἐκζέσματα dicitur, ait S. Hieron. cùm quod intrinſecus latebat, erũpit in faciem. Vnde papulæ quoque, quæ poſt ægrotationem naſcuntur in labiis, dicuntur ἐκζέσματα, & ſanitatis videtur indicium. Hoc ergo quaſi remedium adhibetur Niniuæ ægrotanti, vt malum internum latens in vitalibus, foras ebulliat, vt excutiatur, vexetur & affligatur crebrò. Non ſolùm autem hoc remedium datur, ſed & cordis confractio, & diſſolutio genuum, vt durum & lapideum Niniues cor fractum emolliatur, & rigida genua, quæ priùs Deo non curuabantur, diſſoluantur & flectantur Deo, ac in nomine Ieſu omne genu flectatur cœleſtium, terreſtrium & infernorum. Hæc S. Hieronymus.

Cor tabeſcens.] Hebr. *cor liquefactum.* ita Chald. Pagnin. & Vatabl. ſicut enim cera admota igni liqueſcit & tabeſcit; ita & cor admotum vehemẽti anguſtiæ, dolori & pauori velut liqueſcens tabeſcit, concidit, & quaſi confringitur, vt vertit Septuag. hæc ſpectant ad ciues, ſicut priora ad ipſam ciuitatem. Porrò ex hoc cordis deliquio, quaſi ex fontis obſtructione, naturaliter ſequitur Primò, *diſſolutio geniculorum*; Tigurina, *tremor genuum*; Pagnin. & Vatabl. *colliſio genuũ.* corde enim fatiſcente, fatiſcunt ſpiritus vitales & animales, qui à corde ad genua tranſmittuntur, vt ea roborent ad ſuſtinendum corpus, & ad ambulandum: ſubductis autem, vel langueſcentibus ſpiritibus, genua langueſcunt, & tremunt, & inter ſe colliduntur ex trepidatione. Secundò, ſequitur *defectio in cunctis renibus*; Tigurina, *ægritudo in omnium lumbis.* In renibus ergo, id eſt, in lumbis duobus, quibus ſubſunt duo renes. Lumbi enim carnei ſunt, & quinque vertebras ſacræ ſpinæ infernè vtrimque complectuntur, à qua ſpina nerui, muſculi & ſpiritus motiui per eius medullam deriuantur ad totum corpus. Si vertebræ hæ diſſoluantur, aut lædantur, & contrahantur, aut impediantur, vti fit in timore & pauore, elumbis & infirmus fit homo; ita Ribera. Hinc in renibus & lumbis conſiſtit magna pars virium & roboris hominis, vti dixi verſ. 1. Tertiò, ſequitur: *Et facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ*; Hebr. *contraxerunt ollam*, id eſt, vt Tigurina, *ollæ ſpeciem*, colorem & fuliginem; Chald. *omnes vultus operientur nigredine, inſtar ollæ denigratæ*; Septuag. *ſicut aduſtio ollæ*: facies enim deſtituta cordis influxo & ſpiritibus, expaleſcit & nigreſcit, vti videre eſt in iis qui ſuffocantur, vel ſuſpenduntur. Vide dicta Ioëlis 2. verſ. 6. Myſticè. Rupert. Olla atra, inquit, eſt diabolus, & omnes qui in eo ſpem reponunt, qui tãdem ſimiles fient illi quem coluerunt, dum in ollam vulcaniam, putà in gehennam, detrudentur, fientque aterrimi tam corpore quàm mente.

Vbi eſt habitaculum leonum?] Tigurina, *vbi eſt luſtrum leonum?* id eſt, vbi eſt Niniue, quæ erat quaſi ſpelunca leonum, id eſt, regia prædonum & tyrannorũ? q. d. Deſerta eſt, euerſa eſt, periit, interiit. Reges Aſſyriorum comparat leonibus; Niniuen luſtro; filios, & principes eorum leunculis, ob eorum fortitudinem, crudelitatem & rapaci- VERS. 11. *Luſtrum leonum erat Niniue.*

tatem. Ipſi enim quaſi leones venabantur & ex- A
pilabant omnes gẽtes, earúmque opes & prædas
conuehebant in Niniuen, ibique eas inter filios,
vxores & principes diſtribuebãt, vt patet 4. Reg.
19. 11. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Theophyl.
Lyran. Clarius, Arias & Vatabl. Sic Ezechiel c. 19.
verſ. 1. & ſequent. Ieruſalem vocat leænam, leun-
culos verò vocat reges eius iuuenes, putà Ioa-
chas, Ioakim, Ioachin, & Sedeciam filios Ioſiæ.
Sic Ierem. c. 4. 7. Nabuchodonoſorẽ vocat leo-
nem: *Aſcendit*, inquit, *leo de cubili ſuo, & prædo
gentium ſe leuauit: egreſſus eſt de loco ſuo, vt ponat
terram tuam in ſolitudinem.* Eſt ſarcaſmos, vel po-
tiùs emphatica admiratio. Irridet enim, vel potiùs
miratur, & aliis admirandum proponit horren- B
dum excidium inclytæ illius Niniues, & tyran-
norum eius, vt illius exemplo percellantur, ca-
ueántque à faſtu & ſpolio leonino, vtpote ob
quem excidium audiunt vidéntque Niniuen. Si-
mili ſchemate ait Baruch. c. 3. 16. *Vbi ſunt princi-
pes gentium, & qui dominantur ſuper beſtias, quæ
ſunt ſuper terram? qui in auibus cœli ludunt? qui ar-
gentum theſaurizant & aurum?* &c. *exterminati
ſunt, & ad inferos deſcenderunt, & alij eorum loco
ſurrexerunt.* Et Iſaias de Babylone c. 14. 4. *Quo-
modo ceſſauit exactor, quieuit tributum: Contriuit
Dominus baculum impiorum, virgam dominantium,
cadentem populos in indignatione plaga inſanabili,
ſubijcientem in furore gentes, perſequentem crudeli-
ter* (nónne hæc fuit ſpelunca leonum?) *Conquieuit
& ſiluit omnis terra, gauiſa eſt & exultauit*, dum C
vidit excindi à Cyro Babylonem, virgam ſuam
tyrannicam. Pari modo Niniue hîc vocatur *ha-
bitaculum leonum, & paſcua catulorum leonũ*, id eſt,
ſedes tyrannorũ, eorúmque filiorũ, *paſcua* enim
eſt nomen fœmininũ ſingularis numeri, vti oſten-
di Ioël. 1. 18. Vnde deinde ſubdit:

Ad quam (ſcilicet paſcuam catulorum leonum,
putà ad Niniuen) *iuit leo, vt ingrederetur illud, ca-
tulus*, id eſt, catuli, *leonis, & non eſt qui exterreat.*]
q. d. Vbi eſt illa diues & ſpecioſa Niniue, in qua
quaſi in paſcuis vberrimis, paſcebant ſe reges eo-
rúmque filij ſpoliis & prædis, quas diripuerant
ab omnibus prouinciis & gẽtibus? Vbi ſunt eius
reges & tyranni, eorúmque filij & principes, qui
quaſi leones & leonum catuli in Niniue, quaſi in D
ſpelæo inexpugnabili, ſuis viribus & opibus præ-
fidentes ſecuri degebant, vt nemo eos inuadere
auderet, nemo terrorem aut metum eis incutere
valeret? q. d. Excīſa eſt, periit, euanuit; fuit Ilium
& ingens gloria Teucrorum, fuit Ninoa & ingens
gloria Niniadum. ita Theodor. Theoph. Lyran.
Clarius, Arias & Vatabl. Ex aduerſo tamen S.
Hier. cum ſuis aſſeclis, Remigio, Haymone &
aliis, per leonem intelligit Nabuchodonoſorem,
qui quaſi leo inuaſit leones Aſſyrios, eorúmque
luſtrum, ſcil. Niniuen, adeo validè & horrẽdè, vt
nemo eum deterrere, nemo ſe ei opponere aude-
ret. Verùm omnia præcedentia & ſequentia ſpe-
ctant ad Aſſyrios, non ad Chaldæos. Taceo quòd E
leones non ſoleant alios leones, eorúmque luſtra
inuadere & prædari: ſed tauros, boues, equos,
aliáſque beſtias & feras ſpecie à ſe diſtinctas, ſe-
cùs eſt de lupis: lupus enim in fame lupum deuo-
rat. Vnde adagium: *Homo homini lupus.* Quare
prior ſenſus germanior videtur.

Moraliter, vide hîc celeres & miſerabiles ty-
rannorum, regum & regnorum ortus & occaſus.
Vbi eſt gloria illa Niniue? vbi ſuperba Baby-
lon? vbi illa inclyta Roma? Præclarè Ouidius
libr. 15. Metamorph.

*Nunc humilis veteres tantummodo Troia ruinas,
Et pro diuitijs tumulos oſtendit auorum.
Clara fuit Sparte: magnæ viguere Mycenæ.
Vile ſolum Sparte eſt: altæ cecidere Mycenæ.
Oedipodioniæ quid ſunt niſi nomina Thebæ?
Quid Pandioniæ reſtant, niſi nomen, Athenæ?*

*Leo cepit ſufficienter catulis ſuis paſcendis, & ne-
cauit leænis ſuis.*] Tigurina, *ſtrangulauit*; Pagnin.
ſuffocauit leænis ſuis. Solent enim leones ſtrangu-
lare animalia, eaque diſcerpere & diſtribuere ſuis
catulis & leænis. Leo eſt rex Aſſyriorum, catuli
ſunt filij, leænæ ſunt vxores & concubinæ, quos
ex ſpoliis gentium ditabat & ornabat rex. Ita Ci-
cero actione 5. in Verrem aſſerit *ſolere barbaros
reges Perſarum & Syrorũ* (ſub quibus Aſſyrios &
Chaldæos intellige) *plures vxores habere: iis autem
vxoribus ciuitates attribuere hoc modo: Hæc ciuitas
mulieri in redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc
in crines. Ita populos habent vniuerſos non ſolùm con-
ſcios libidinis ſuæ, verùm etiam adminiſtros.* Sic An-
tiochus rex Syriæ duas illuſtres ciuitates donauit
concubinæ ſuæ, 2. Machab. 4. 30.

Ecce ego ad te.] O ſpelunca leonum, ô Niniue,
veniam, vt te per Chaldæos debellem, puniam &
euertam. Vnde Tigurina vertit, *en me tibi hoſtem,
dicit Dominus.*

Et ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas.]
Pagnin. & Vatab. *ſuccendam igne fumante*, id eſt,
igne fumo permiſto, *quadrigas eius*, id eſt, tuas,
eſt enallage perſonæ, q. d. Niniuen, eiúſque qua-
drigas ſuccendam, omniaque in fumum & flam-
mam conuertam. Alludit ad venatores, qui ad
ſpelæa leonum & ferarum ſtruunt ignes, fumúm-
que ingentem excitant, quo cogũt feras, earúm-
que catulos ne fumo ſuffocentur egredi, atque
egreſſos venabulis excipiunt & confodiunt; ita
Theodor. & Theophyl. Addunt Doroth. & Epi-
phan. in vita Nahum, ignem hunc de terra & ſo-
litudine ortũ, inuaſiſſe & concremaſſe Niniuen,
vti dixi in procemio: Septuag. pro כ legentes ei
affinẽ ב, putà pro רכבה ricba, id eſt, quadrigas eius,
legentes רבבה ribba, verterunt, *ſuccendam in fumo
multitudinem tuam.* radix enim רבב rabab, vel *rab*
ſignificat multiplicari & eſſe multum. Vnde *rab*
& *rabbi*, id eſt, multus, hoc eſt, magnus, ſcil. Do-
ctor, vel Prælatus.

Exterminabo de terra prædam tuam.] Tiguri-
na, *lacerationem auertam à terra*, q. d. Non præda-
beris vltrà, ita Vatabl.

Et non audietur vltrà vox nunciorum tuorum.]
Quos, ô Niniue, mittere ſolebas ad vrbes, poſtu-
lans ab eis vel deditionem, vti miſiſti Rabſacen
Hieroſolymam, qui eam regi Sennacherib dedi
afflagitauit, Iſaiæ 36. 2. ita S. Hieron. & Theophl.
Vel tributa ab eis pendi ſola, aut noua onera
quæ eis imponebas, quibus eas expilabas, ita Re-
mig. Albert. & Hugo. Septuag. pro מלאכיך *mala-
checa*, id eſt, *nũcios tuos*, aliis punctis legẽtes מלאכיך
malachecha, id eſt, *opera tua*, verterunt, *non audientur
vltrà opera tua.*

Symbolicè, incendium & excidium Niniues, Vers. 15. *Luſtrum leonum erat Niniue.*
repreſentat incendium & excidium mundi ſub
diem iudicij, quod ſub nomine Babylonis myſti-
cè deſcribit S. Ioannes Apocal. 17. *Mundus* enim
hic, vt aiebat Philoſophus, *non eſt aliud quàm
forum impoſtorum, ſcrinium dolorum, ſchola vani-
tatis, luſtrum tyrannorum, ſpelæum latronum &
iniquorum*, in quo potentes diripiunt pauperes
& ſimplices. Sicut ergo Niniue punita fuit in-
cendio,

cendio, ſic & mundus igne conflagrationis expiabitur, iuxta illud: *Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius*, pſalm. 96. 3. Illo ergo igne comburentur omnes leones & A leunculi, id eſt, omnes tyranni, raptores & iniqui, omnéſque eorum nuncij, quadrigæ, & pompæ, ac imprimis eorum dux & princeps Antichriſtus, inquit S. Hieron.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Pergit currus, equetes, micantes gladios, fulgurantes haſtas Chaldæorum deſcribere, quibus conficient Niniuen meretricem, ob eius cædes, rapinas & maleficia. Deinde verſ. 8. confert eam cum Alexandria, in frequentia, robore, opibus, aitque: Sicut illa capta eſt à Chaldæis, ita capieris & tu, ô Niniue. Denique verſ. 12. docet quòd Deus omnes eius munitiones debilitabit & diſiiciet, quodque duces eius & milites erunt ignaui, imbelles & pauidi, quaſi mulieres; quodque mercatores & merces ab ea auolabunt, ſicut bruchus & locuſtæ incaleſcente ſole auolant.

Verſ. 1.] Væ ciuitas ſanguinum, vniuerſa mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina.

Verſ. 2.] Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis, & equitis aſcendentis.

Verſ. 3.] Et micantis gladij, & fulgurantis haſtæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ: nec eſt finis cadauerum, & corruent in corporibus ſuis.

Verſ. 4.] Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficiis ſuis.

Verſ. 5.] Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua, & oſtendam Gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

Verſ. 6.] Et proijciam ſuper te abominationes, & contumeliis te afficiam, & ponam te in exemplum.

Verſ. 7.) Et erit: omnis, qui viderit te, reſiliet à te, & dicet: Vaſtata eſt Niniue: quis commouebit ſuper te caput? vnde quæram conſolatorem tibi?

Verſ. 1. VÆ, ſcilicet tibi, ô *ciuitas ſanguinum.*) ô Niniue ſanguinaria, quæ omnium gentium ſanguinem fudiſti, vt eas tibi ſubiiceres. Vnde Chald. vertit, *væ ciuitati ſanguinũ*: ita Theophyl. Haymo, Rupert. Hugo & Lyran. Poſſet Secũdò, vox *ſanguinum*, accipi pro *ſcelerum*. q.d. Væ tibi ô ciuitas ſcelerata, omnibus criminibus plena & cooperta; quia enim ſãguinis effuſio, putà homicidiũ, grauiſſimum eſt ſcelus in proximum, hinc quodlibet enorme crimen vocatur *ſanguis*, id eſt, ſanguinis effuſio, per ſynecdochen, qua pars pro toto; vel per catachreſin, qua ſimile pro ſimili ponitur. Vnde Syrus & Arabicus vertunt, *væ ci-* B *uitati ſanguinum, quæ tota eſt mendacium, & plena iniquitate.* Dat cauſas excidij Niniues, cur ſcilicet Deus ab ea tranſtulerit Monarchiam in Babylonem. Prima eſt, cædes iniuſtæ, eæque plurimæ. Secunda, quòd ſit *vniuerſa mendacij*, id eſt, vt Septuag. *tota mendax*; Tigurina, *in vniuerſum plena mendacio.* q.d. *In Niniue nulla eſt veritas, ſed omne mendacium*, ait S. Hieron. quia regnat in ea omnis dolus & fraus. Tertia, quòd ſit *dilaceratione plena*, id eſt, plena rapina & laceratione prædarum. Vnde vertit Aquila, *excernicatione plena*; Symmachus, ἀποτομίας, id eſt, *crudelitate* vel *ſeueritate plena. In altera eius editione*, ait S. Hie- C ron. *reperi* ἀποκοπίας πλήρης, *id eſt, ſectionibus carnium, & fruſtis per mẽbra cõciſis plena; denique ſtatim ſubiecit: Vbi indeſinẽs præda eſt.* q. d. Niniue repleta eſt rapinis, ſicut luſtra leonum plena ſunt mẽbris & oſſibus animalium ab eis laceratorum & deuoratorum. Hiſce enim comparauit Niniuen cap. 2. 11. vbi eam vocauit *habitaculum leonum.* Subdit S. Hieron. *Porrò Hebræus* (S. Hieron. in Hebræa lingua magiſter) פרק *perec, gubernaculũ, id eſt*, κυβερνητικὸν, *interpretatus eſt, vt oſtenderet & vrbem fuiſſe regalem, & velut in naui cunctarum gentium genuiſſe gubernaculum.*

D Symbolicè, Niniue ſpecioſa eſt ſpecioſus hic mundus, qui græcè κόσμος à ſpecie & ornatu dicitur. Hic enim totus in maligno poſitus, plenus eſt, pleniórque erit in fine, ſub diẽ iudicij (ideóque tunc euertetur & concremabitur) ſanguinibus, id eſt, cædibus & ſceleribus, æquè ac mẽdaciis, dolis & fraudibus; item calũniis, rapinis, omnique violentia, quâ proximorum vel famam, vel bona, vel corpus vtrãque dilacerat; ita S. Hieron. *Symbol. Niniue ſcelerata eſt mundus in maligno poſitus.*

Non recedet (id eſt, numquam recedet) *à te rapina.*] q.d. Niniue tota eſt rapinis intenta; futura enim Hebræorum ſæpe actionis cõtinuationem, morem, conſuetudinem & perpetuitatem ſigni- E ficant.

Vox flagelli.) S. Hieron. cum Remigio, Alberto, aliiſque ſuis aſſeclis pergit hæc accipere de Niniue & Aſſyriis, quaſi hîc eorum currus, equites, arma deſcribat Propheta, quibus vim inferebant aliis gentibus, eaſque prædabantur & lacerabant. Meliùs Theodor. Theophyl. & Vatabl. hæc accipiũt de Chaldæis, qui flagellarũt & caſtigarũt prædationes, cædes & rapinas Niniues. Eſt ergo hîc hypotypoſis, ſiue viua belli à Chaldæis Niniuæ inferẽdi imago, & repræſentatio. q.d. Videor iam cominus videre, & audire flagella auri- *Verſ. 2.*

garum in curribus Chaldæorum hoſtilibus, totarum curſus & impetus, equites equóſque frementes; item micantes eorum gladios, & fulgurantes haſtas, quibus ipſi ingẽtem multitudinem Niniuitarum interficient, ipſiſque grauem ruinam, id eſt, multitudinem cadauerum, afferent. Nota, *Grauis* hîc ponitur pro magno, id eſt, multo; eſt enallage: ponitur enim qualitas pro quantitate, & quãtitas continua pro diſcreta; putà grauis pro magno, & magnum pro multo. Sic Antiochus dicitur intraſſe Ægyptum in multitudine graui, id eſt, numeroſa & copioſa, 1. Machab. *c.* 18. Sic Deus in Ægyptum per Moſem miſit muſcam grauiſſimam, id eſt, plurimam, Exodi 8. 24. vide ibi dicta. Rurſum quadrigas vocat feruẽtes & ardentes, ob celeritatem & impetum, quo ipſæ, ipſarúmque rotæ adeo motu & colliſione lapidum incaleſcunt, vt ardere videantur, quin & verè ſcintillas ignémque emittant. Similem curribus feruorem dat Virgil. 3. Georg.

Illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi feruidus axis,
Iámque humiles, iámque elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque aſſurgere in auras.

Tropol. eſt anima impia. Tropol. Niniue eſt anima peccatrix, plena ſanguinibus, id eſt, ſceleribus; hæc eſt tota mendacij, quia nullum in ſe locum relinquit Deo, qui veritas eſt: ſed fallacibus opinionibus imbuta, & diaboli præſtigiis deluſa, corpus & rem ſolidam, putat eſſe opes, delicias, & honores, quæ tantùm ſunt vmbræ. Hæc dilacerat famam & bona proximorum, quin & alios à via Dei auertit, & bona eorum opera diripit, nec ab hac rapina recedit. Huic imminent multa mala. Primum eſt, *vox flagelli*, id eſt, conſcientiæ ictus mentem flagellantis, de quo Iuuen. Satyra 13.

Euaſiſſe putes, quos diræ conſcia culpæ
Mens habet attonitos, & ſurdo verbere cadit;
Occultum quatiente animo tortore flagellum?

ita Ribera.

Verſ. 3. *Corruent* (Niniuitæ & Aſſyrij) *in corporibus ſuis.*] Id eſt, inter corpora & cadauera ſuorum: ita Chald. Vnde Tigurina vertit, *ruent per ſua corpora.* Paulò aliter vertunt Pagnin. & Vatabl. *impingent* (ſcilicet Chaldæi) *in corpora eorum*, ſcilicet Aſſyriorum occiſorum. q. d. Tanta erit ſtrages Niniuitarum, tanta multitudo cadauerum, vt viam tum Aſſyriis fugientibus, tum Chaldæis inſequentibus intercludant, atque vtrique in ea impingant & corruant.

Verſ. 4. *Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ.*] Fornicatio apud Prophetas ſignificat idololatriam; idolum enim eſt quaſi adulter; Niniue eſt quaſi meretrix ſpecioſa. q. d. Ruent Aſſyrij propter multitudinem idololatriæ Niniues, quæ & re & nomine ſpecioſam ſonat, ideóque ob ſuas ſpecioſas opes, delicias & pompas omnibus erat grata q. d. Ait S. Hieron. Ruet Niniue, quia totius orbis ſibi ſubiecti coluit idola, & maleficia magica; quia tota magiæ, ſuperſtitioni & idololatriæ fuit dedita, ad eamque pellexit, imò coëgit omnes gentes. Vnde ſequitur:

Quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis.] q. d. Niniue tradidit alias gentes & populos ſuis hoſtibus, putà Chaldæis; quia ipſa eos docuit ſuas idololatrias & maleficia, putà incantationes magicas & ſuperſtitiones, ob quæ à Deo traditi ſunt Chaldæis. Ideo enim Deus immiſit Chaldæos quaſi lictores in omnes gentes, vt earum idololatriam & ſcelera punirent, vt patet Ierem. 25. 17.

A Nota, *τὸ vendidit* ſignificat Primò, Niniuen inſtar reginæ, ſed meretricis, alias gentes ſibi ſubditas, nunc vi, nunc illecebris, nunc mendaciis, aliiſque artibus meretriciis coëgiſſe ad ſua idola & ſcelera: ita S. Hieron. Theodor. Rupert. Hugo & Lyran. Secundò, eam gentes in ſeruitutem redegiſſe, iiſque abuſam eſſe quaſi mancipiis, vtpote quæ illas vendidit hoſti, dum eas coëgit ſecum prodire in aciem contra Chaldæos; itaque ipſas quaſi oues, gladiis Chaldæorum ſecum mactandas obiecit: ita Theophyl. Hîc verum eſt illud Poëtæ:

Quidquid delirant reges, plectuntur Achiui.

Addit Cyrillus & Theophyl. fornicationem hîc B vocari magiam, per quam gentes & tribus vendebant, dicentes: Date nobis mercedem & pretium, ac nos execrabimur gentes vobis hoſtiles, itaque faciemus vt nobis reſiſtere nequeant, eaſque facilè expugnetis, vti fecit Balaam ariolus Balac regi Moab, Numer. 22. & 23. Tertiò, in Scriptura Achab 3. Reg. 21. 25. & alij dicuntur venditi vel venumdati vt facerent malũ; quia ſcilicet tradiri ſunt quaſi ſerui in poteſtatẽ peccati & diaboli, vt ad eius nutum agerentur quaſi mãcipia in omne ſcelus: tradiri, inquam, directè à ſe ſuiſque heris & dominis; indirectè à Deo permittente, & puniente priora eorum ſcelera.

Et familias, id eſt, populos, *in maleficiis ſuis.*] C *Maleficia* vocat veneficia, vt vertunt Septuag. opes, pompas, delicias, incantationes, philtra, putà illecebras, quibus Niniue quaſi meretrix omnes ad ſui amorem, & ſuorum deorum cultũ alliciebat. Hæc enim ſignificat Heb. כשפים *keſaphim.*

Symbol. S. Hieron. Niniue, inquit, eſt mundus illecebroſus, habens maleficia; Septuag. *dux maleficiorum*, id eſt, incantationum & illecebrarum, quibus homines dementat. *Vox flagellorum auditur in mundo, quia multa ſunt tribulationes iuſtorum, quibus qui flagellantur, clamitant, & doloris magnitudinem flebili voce teſtantur. Quando alius dæmone, alius ira quæ furori ſimilis eſt, alius libidine, odio, inuidia, ſuperbia corripiuntur; flagellum in eis* *Symbol. flagella Niniues ſunt tribulationes mundi.* D *Aſſyrij regis ſonat. Sed & in corporis malis, flagellum diaboli intelligimus, de quo ad iuſtum dicitur, pſal. 90. Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quando videmus hunc morbo regio computruiſſe, & ſuperesſo cadaueri ſuo: aliũ intercuti aqua & tumenti natare corpore, creſcentibúſque membris formam priſtini hominis decreſcere: illum purulentias quaſdam, & vulnerati damna pulmonis, egerere: iſtum humore in lapides deſiccato, vrinæ amaritudinem, & veſicæ tormenta ſentire; non dubitemus dicere, vocem flagellorum eſſe Niniue.*

Hæc S. Hieron. qui & ſubdit: *Et vox commotionis rotarum; dum huc atque illuc genus raptatur humanum, & incertis per cuncta diſcurſibus, vbi pe-* E *riculum, vbi ſalus ſit ignoramus; de qua rota & Ezech. 1. 16. & pſal. 76. legimus: Vox tonitrui tui in rota. Habet & Niniue equum perſequentem, putà diabolum, de quo Iob. 39. De longè odoratur bellum. Quadriga, & quatuor earum equi ſunt quatuor perturbationes, de quibus Maro: Hi cupiunt, metuúntque, dolent gaudéntque. His equis, & hac quadriga Niniue cuncta perturbat. Et quomodo quatuor, quibus pugnamus & tegimur, ſunt ſcuta virtutum, prudentia, iuſtitia, temperantia, fortitudo: ita è cõtrario quatuor vitia ſunt, ſtultitia, iniquitas, luxuria, formido, quibus ab hoſte percutimur. Quarum ſingulæ pullulantes habent in ſe ac multiplices ſpecies ſagittarum, quibus inferuntur vulnera, imò vulnerati vſque ad* *Quadriga ſunt quatuor paſſiones animæ.*

inferna

inferna demerguntur. Nec eſt finis gentibus eius. Malitia eius finem non habet, & quanta ſpecies peccatorum, tot gentes ſunt Niniua, quæ infirmabuntur in corporibus ſuis à multitudine fornicationis. Nec mirabitur Niniuen ſcortorum iam eſſe gratiſſimam, qui tantam hominum multitudinem cum ea viderit fornicari, & maleficiis illius, & quibuſdam incantationibus ad amorem eius penè cunctos trahi. Hæc vendidit gentes in fornicationibus ſuis, quæ tollunt membra Chriſti & faciunt membra meretricis: idque facit tribus maleficiis ſuis. Facit enim amare eis quæ odiſſe debuerant; & deteſtari quæ amare debebant; vt cùm decepta fuerint, etiam alios malefica arte ſupplantent. Vnde huc alludens S. Ioannes Apoc.17.verſ.3. Babylonem ſuam (quæ typus eſt mundi) quaſi alteram Niniuen ſchemate reginæ, ſed meretricis ita depingit: *Vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam coccineam, plenam nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem. Et mulier erat circumdata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioſo, & margaritis, habens poculum aureum in manu ſua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius ſcriptum: Myſterium, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine martyrum Ieſu.* Vide ibi dicta.

Præclarè S. Bernard. epiſt.103. *Væ,* ait, *væ: vapor eſt ad modicum parens, quod æternæ fœlicitatis aditum intercludit. Quouſque tu tanta gloria præfers fœnum, quod hodie eſt & cras in clibanum mittitur: carnem dico, & eius gloriam? Siquidem omnis caro fœnum eſt, & omnis gloria eius tamquam flos fœni. Si ſapis, ſi habes cor, ſi tecum eſt lumen oculorum tuorum, deſine iam ea ſequi, quæ & aſſequi miſerum eſt. Beatus qui poſt illa non abijt, quæ poſſeſſa onerant, amata inquinant, amiſſa cruciant.* Et epiſt.107. *Dies,* ait, *iſta in te mundus habere non poterit, & te quippe ipſum breui non habiturus. Nam breues dies hominis ſunt. Mundus quidem cum ſuis concupiſcentiis tranſit; ſed te priùs emittit quàm ipſe pertranſit. Quid te ſine fine delectat amor mox finiendus?*

Verſ. 5. *Ecce ego ad te.*] O Niniue, armatus & furibundus in Chaldæis venio, vt te quaſi ſcortum infame ſpoliem, denudem, caſtigem, toríque orbi ridendam & exſibilandam proponam. Vnde Tigurina vertit, *en me tibi hoſtem, inquit Dominus exercituum.*

Reuelabo pudenda tua in facie tua.] Tigurina, Pagnin. & Vatabl. *reuelabo fimbrias tuas,* vel limbos tuos, hoc eſt, ſpoliabo te tuis fimbriis, & veſtibus ſpecioſis & pretioſis per Chaldæos, vt omnibus ſpoliata & nudata à cunctis cidaris & ſubſanneris, dũ cuncti præter nuditatem & paupertatem, etiam occultas tuas ſordes, vomicas & carcinomata, quas ſyrmate & veſte aurata tegebas (hæc enim vocat *pudenda,* quia ob ea pudefiebat) id eſt, occultas tuas ſpurcitias, vitia & fœditates, propalam conſpicient. Perſtat enim in metaphora meretricis. Vnde explicans ſubdit:

Verſ. 5. & 6. *Oſtendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam. Et proiiciam ſuper te abominationes.*] Id eſt, tibi imponam, oſtendam, & propalabo omnia tua abominanda ſcelera; quo fiet vt omnes certatim te abominentur, & diris mille deuoueant: tam actis enim vindicta Dei, quæ te puniet & euertet, omnibus oſtendet te rapaciſſimam & ſceleratiſſimam tyrannam fuiſſe. Vnde ſequitur, *Et contumeliis te afficient,* vti meretrices publicè in circulo expoſitas, vel ad vncum alligatas omnes ſubſannant, in eaſque fæces, lutũ & ſtercora iaciunt: itaque *ponam te in exemplum;* Tigurina, *faciam te ſpectaculum;* Pagnin. *ponam te inquinamentum;* Chald. *ponam te execrandam, & ponam te fœdiſſimam oculis omnium videntium te.*

Moral. Magna Dei eſt gratia, cùm peccatori reuelat ſuam turpitudinẽ, ac voluptatis illicitæ, v.g. meretricis, ſordes. Sicut enim exteriùs & publicè meretrice nihil videtur ſpecioſius & elegãtius; ſic interiùs & domi nihil putidius, ſordidius, vilius, miſerius, pauperius, adeo vt adoleſcentes, qui in illas ita pompoſas rapiuntur, viſis earũ internis ſordibus nauſeent, & eas abominẽtur. Tale eſt peccatũ & peccatrix anima, putà eſt quaſi ornata meretrix, & ſepulchrum dealbatum; exteriùs nitens, interiùs putens & fœtens; exteriùs Venus, interiùs anus; exteriùs formoſa vt Lais, interiùs deformis vt Thais; publicè ſplendidior Cyro, domi pauperior Iro, vix habẽs panem atrum quem mandat; vt ait Terent. in Eunucho. Audiui ab aulicis principis cuiuſdam feminæ luxurioſè viuentis, corpus eius tantum fœtorem exhalaſſe, vt intolerabilis videretur, nec iam corpus quàm triduanum cadauer eſſe diceres.

Omnis qui viderit te, reſiliet à te.] Pagnin. *elongabunt ſe à te;* Tigurina, *refugiet à te, & dicet: Vaſtata eſt Niniue;* Chald. *expilata eſt Niniue;* Septuag. *qui viderit te, deſcendet à te, & dicet: Miſera eſt Niniue.* Verſ. 7. Simili modo in excidio Babylonis dicitur Apocal. 18. 15. *Mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius flentes ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, & purpura, & cocco, &c. quoniam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ.* Sic de Tyro ait Ezechiel c. 26. 17. *Quomodo periſti, quæ habitas in mari, vrbs inclyta?* &c. *nunc ſtupebunt naues in die pauoris tui, & turbabuntur inſulæ in mari, eò quòd nullus egrediatur ex te.* Et c. 27. 28. deſcribit nautas & mercatores eiulantes in vaſtitate Tyri.

Tropol. S. Hieron. *Quamdiu,* ait *terrena honoramus, & putamus eſſe ſublimia, velut in quodam ſuperbiæ culmine ſumus, & miramur pulchritudinem Niniue,* id eſt, mundi. *Cùm autem conſiderauerimus naturam eius, & omnia corporalia bona, quaſi humilia deſpexerimus, ſubiicientes nos potentiæ manus Dei, tunc miſerebimur Niniue, & omnia terrena bona digna planctu iudicabimus, dicemúſque: Miſera Niniue, quanti tuis laqueis irretiti ſunt? quantos alligatos laqueis tuis tenes? quis putas reſiliet à te, & deſcendet de ſuperbia tua, & te miſeram iudicabit?* Tropol. de ſaco Niniues, id eſt mundi. q.d. Pauci ſunt, ſed ſapientes & oculati, qui id iudicant. Niniue ergo eſt ſpecioſa vxor, ſpecioſi filij & filiæ, ſpecioſa famulorum pompa, ſpecioſæ opes, ſpecioſæ dignitates, quæ multos ſua ſpecie capiunt & dementant. Verùm prudentes, qui conſiderant earum breuitatem, inſtabilitatem, fugacitatem, curas, moleſtias, angores, pericula, vident hanc ſpeciem eſſe fucatam & laruatam. illico enim præterit figura huius mundi, vt ait Apoſtolus. Quocirca ea deſpiciunt, dicúntque: *O quantum eſt in rebus inane!* atque ad ſpeciem mũdi cœleſtis, quæ ſemper durat, ac diuina eſt & beata, anhelant. Exemplum inſigne hac in re præbuit S. Eucherius Lugdun. Epiſc. anno Domini 440. qui, vt habet Ado in Martyrol. die 16 Nouemb. cùm eſſet ſenator ingenio, opibus, eloquentia, ſcientia, dignitate prænobilis, haberétque coniugem illuſtrem & opulentam, ex eaque ſpecioſos liberos, plures mares, & feminas; hæc omnia con-

tempſit, ſuóſque omnes eadem contemnere docuit. Nam vniuerſis relictis, ſeceſſit in monaſterium Lirinenſe; inde in ſolitudinem, ibique in ſpelunca totum ſe ieiuniis & orationibus addixit, donec ſede Epiſcopali Lugduni vacante, angeli monitu deſignatus eſt Lugdunenſis Epiſcopus. Quare à Clero & populo ad hoc munus requiſitus, cùm ipſe illud omnino abnueret & excuteret, vi è ſpelunca extractus, vinctúſque ductus in vrbem, in cathedra Epiſcopali violenter collocatus eſt, quam mira fide, ſanctitate & doctrina adminiſtrauit. Extant etiamnum doctæ eius lucubrationes in Geneſim, libros Regum, &c. quas filiis ſuis Veranio & Salonio dedicauit. Hos enim à puero in monaſterio educari curauit, qui deinde pariter ex monaſterio, ob illuſtrem virtutem & ſapientiam, ad Epiſcopatum euocati ſunt. Vxor verò eius, nomine Galla, in ſpeluncam mariti, cùm ipſe ad Epiſcopatum raperetur, ſeceſſit, eique in vitæ æquè ac loci rigore ſucceſſit; nam ibidem totam ſe pœnitentiæ & orationi conſecrauit. Filiæ verò Conſortia & Tullia, patrem & matrem imitatæ, virginitatem Deo vouerunt, atque non tantùm virginitatis gratia, ſed & ſignorum gloria claruerunt, æquè ac pater, nimirum ipſe S. Eucherius, qui inter alia miracula in Alpibus incidens in hominem membris contractum, ac iuſſu S. Cæſarij Arelatenſis Epiſcopi (vt habetur in eius vita) porrigens ei manum, eundem eleuans, ſanitati membriſque reſtituit; ita Baron. anno Chriſti 441. & 463. vnde Claudian. in l. 2. de Statu animæ agens de S. Eucherio: Qui, inquit, *viridis ani, maturi animi, terræ deſpuens, cæli appetens, humilis ſpiritu, arduus merito, ingenio ſubtiliſſimus, ſcientia plenus, eloquij profluus, magnorum ſui ſæculi Pontificum longè maximus, editis in rem fidei multiugis variorum operum voluminibus, ad populum quoque ſuper ſtatu animæ concionatus eſt.* Quiſquis ergo lapis cum S. Eucherio deſpue terræ, aſtra appete, ſolum deſpice, cœlum ſuſpice, vana licet ſpecioſa contẽne, vera & æterna ſectare, terrenis cunctis deſpuendo dicito: Phy phy terra, quomodo ſordes mihi, cùm cœlũ aſpicio!

Quis commouebit ſuper te caput?] Septuag. *quis gemet eam?* Chald. Pagnin. & Vatabl. *quis condolebit tibi?* quia ſicut antea nullius fuiſti miſerta, ſic iam nullus miſerebitur tui. Tigurina, *quis eius gratia iter ſuſcipiet?* vt ei opituletur. Hebr. ad verbum eſt, *quis monebit ei,* vel *pro ea?* ſcilicet pedes, vel potiùs caput: commotio enim capitis ſuper afflicto, ſignum eſt condolentiæ & compaſſionis, Iob 16. 5. Ierem. 18. 16. & alibi.

Vnde quæram conſolatorem tibi?] q. d. Nuſquam inuenietur, qui te conſoletur, quia inuiſa ex omnibus, idcóque omnes experti tuam tyrannidem gaudebunt de tuo caſu & ruina? ita Vatabl.

Verſ. 8.] Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius? cuius diuitiæ, mare: aquæ, muri eius.

Verſ. 9.] Æthiopia fortitudo eius, & Ægyptus, & non eſt finis: Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

Verſ. 10.] Sed & ipſa in tranſmigrationem ducta eſt in captiuitatem: paruuli eius eliſi ſunt in capite omnium viarum, &

A ſuper inclytos eius miſerunt ſortem, & omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.

Verſ. 11.] Et tu ergo inebriaberis, & eris deſpecta: & tu quæres auxilium ab inimico.

Numquid melior es Alexandria populorum?] Id eſt, populoſa, quæ multos habet populos, quæ abũdat multitudine & turbis; ita Pagnin. Vatabl. Mariana & alij: hoc enim ſignificat Hebr. אמון *amon*, poſitum enim eſt pro המון *hamon*. Rurſum *Amon* eſt cognomen Alexandriæ, eo quòd ipſa *Verſ.* 8.
B ſita fuerit in regione Ammonia, non longè à fano Iouis Ammonij; vide dicta Ierem. 46. verſ. 10. Vnde Syrus vertit, *numquid melior es Ionon Amon* (id eſt, Alexandria, quæ etiam Amon aquarum dicitur: ita Lexica Syriaca) *quæ ſedet in fluminibus?* Quare aliemùs vertit Arabicus Antiochenus, *numquid tu melior es buar* (exitio) *Moab?* & Alexandrinus, *para tibi ſortem de ciuitatibus Horod*, id eſt, Scytharum, *aut ſortem de Tammuz, quæ habitat in fluminibus.* Niſi dicas Alexandriam dici Tammuz à ſuo idolo, eo quòd coluerit Tammuz, id eſt, Adonidem amaſium Veneris; quod creditu eſt facile: fuit enim hæc vrbs opibus & deliciis, indéque luxu & luxuria diffluens. Senſus
C eſt: Numquid, ô Niniue, tu melior, id eſt, maior, fortior, populoſior, potentior, es Alexandria populoſiſſima & fortiſſima? vtpote quæ ab vna parte Nilo, ab altera lacu Mareotico, à tertia mari, à quarta incommeabili ſolitudine cingitur, vt docet Ioſeph lib. 2. Belli c. 16. vide eius ſitum & deſcriptionem apud Abrah. Ortelium in Theatro vrbium. q. d. Si Alexandria, quæ & ſitu loci, & ciuium multitudine videtur munitiſſima, inacceſſa & inexpugnabilis, expugnabitur tamen & capietur; non eſt quòd tu, ô Niniue, tuo robori præfidas; nam pari modo expugnaberis capieriſque & tu: ita S. Hieron. Theodoret. Rupert. Remig. Hugo, Lyran. & alij.

D Nota Primò, Vrbs hæc tempore Nahum & *Alexãdriæ*
Ieremiæ dicta eſt *No*, vt habet textus Hebræus, *origo.*
quæ poſtea, ſcil. poſt annos ducentos, nimirum anno 320. ante natiuitatem Chriſti reſtaurata & amplificata ab Alexandro Magno, ex eo dicta eſt Alexandria, vti docet Plinius libr. 5. 10. Solinus c. 35. Strabo lib. 14. & alij. Prædicit hîc Nahum, vti & Ierem. 46. 10. eam euertendam à Nabuchodonoſore; quod licèt aliqui, vt à Caſtro, factũ cenſeant ante excidium Ieruſalem, nimirum anno primo Nabuchodonoſoris; tamen longè veriùs eſt id factum eſſe poſt excidium Ieruſalem, anno 23 vel 24. Nabuchodonoſoris, vti oſtendi c. 2. v. 1. idque ſatis ſignificat hîc Nahum.

E Nota Secundò, Vrbs hæc fuit Ægypti cele- *Splendor.*
berrima, opulentiſſima, munitiſſima & populoſiſſima. Vnde Alexander Magnus eandem ad effigiem chlamydis Macedonicæ, ait Plinius libr. 5. 10. orbe gyrato, ſpatio ſeptemdecim dierum, vt Iuſtinus teſtatur libr. 11. extructis muris, qui ſe extenderent ad ſex millia paſſuum, magnificè reſtituit. Vrbs fuit omnium poſt Romam maxima (vnde hîc cum Niniue comparatur, quam maximam fuiſſe docet Ionas c. 3. 3.) longa ſtadiis triginta, lata decem, ambitu ipſo complectens paſſuum millia quindecim. Addit Q. Curtius l. 4. de geſtis Alexandri: *Fama eſt*, inquit, *cùm rex vrbis futuris muris polentam, vt Macedonum mos eſt, deſtinaſſet,*

ſtinaſſet,auium greges aduolaſſe,& polenta eſſe paſtas. Cùmque id omen pro triſti à pleriſque eſſet acceptum reſpondiſſe vates; magnam illam vrbem aduenarum frequentiam culturam,multiſque eam terris alimenta præbituram. Portum enim habet optimum, cui ad dexteram obiecta Pharus inſula, turrim maximam ſuſtinet, ad treeenta vſque ſtadia nauigantibus igne lucentem. Quocirca cùm Romanis paruit, pendebat plus tributorum ſingulis mẽſibus, quàm Hieroſolyma toto anno, & præter pecuniam, annonam quatuor mẽſium plebi Romanæ miniſtrabat. Alexandria ergo, quam Strabo l. 14. vrbem potentem & populoſam numinat, Alexandri Magni opus, nomen & buſtom, emporiũ erat totius Ægypti vetuſtiſſimum, loco ad mercimonia opportuno ſitũ, nimirum ad littus noſtri maris, iuxta Canobicum Nili oſtium, in Africam vergens. Vrbs olim magnifica, ſuperbiſſimis, ædificiis, tam publicis quàm priuatis. Quam deinde ob cultum diuinum iſthic florentem, plebiſque ſanctimoniam paradiſum Domini veteres nuncuparunt, ſicut & Antiochiam Theopolim. Quocirca Auguſtus Cæſar, poſt deuictum Antonium Alexandriam veniens, & fundatoris corpus reuerenter aſpiciens, triplici de cauſa ſe eandẽ, licèt hoſtilem, & Antonio fauentem conſeruaſſe, palàm eſt faſſus: ſcil. ob Alexandri memoriam, pulchritudinem vrbis, & propter Arrium Philoſophum, qui in Vniuerſitate Alexãdrina profeſſor, magno apud Auguſtum in honore fuit. In ea enim fuit Muſæum Serapium & Iſæum, à Muſis Serapi & Iſide denominatum. S. Marcus tandem Euangeliſta à S. Petro eò miſſus, Alexandrinos fide & religione Chriſtiana imbuit per viginti annos, ac pro ea ibidem Martyr occubuit. Inſuper ipſe Alexãdriæ Eccleſiaſticam ſcholam inſtituit, cui doctiſſimi ſemper & ſanctiſſimi viri præfuerunt, vt Pantenus; deinde Origenes, qui arcem Philoſophiæ & eloquentiæ occupans, ibidem in ſacra Scriptura ſua hexapla & octapla, ac in eam commentaria illuſtria exarauit. Origeni ſucceſſit Heraclas, huic Dionyſius, Athenodorus, Malchion, Didymus, S. Athanaſius, Cyrillus, Theophilus, &c. Hîc S. Hieron. S. Baſilius. S. Gregor. Nazianzenus, aliique præſtantiſſimi viri eruditi ſunt. Celebris fuit & hîc ſcriptis Philo Iudæus. Quantum hîc floruerit Matheſis, docet Cicero lib. 1. de Diuinat. De magnifica & omnium diſciplinarum libris inſtructiſſima Bibliotheca Alexandrina, in qua erant quadraginta millia librorũm, quam Ariſtoteles primùm inſtituit, teſtis eſt Strabo lib. 13. hãc Ptolemæus Philadelphus, ſecundus ab Alexãdro Magno Ægypti rex, mirè auxit libris ex Græcia, præſertim Athenis & Rhodo, petitis, teſte Athenæo lib. 1. c. 17. ſed maximè ſacris Bibliis, in Græcũ trãſlatis à Septuag. Interpretibus, quos ipſe ab Eleazaro pontifice poſtulauit. Hæc ergo verſio Septuaginta Interpr. facta & cuſa eſt Alexandriæ; ita Euſeb. lib. 8. de Præp. c. 1. Ioſeph. lib. 12. Antiq. c. 2. Clemens Alex. lib. 1. Strom. & alij. Denique Alexãdrina fuit S. Catharina, quæ ibidẽ decollata, lac pro ſanguine fudiſſe fertur. Meritò ergo Nahum Alexandriam cõfert cum Niniue, tum in magnitudine, tum in frequentia, tum in robore, tum in clade excidij.

Nota Tertiò, Pro *Alexandria populorum* hebraicè eſt נא אמון מנא *minno amon*; ſed Septuag. aliis punctis legentes מנא *mana* (vnde *mina* & *mna*) *Amon*, vertunt, *pars Ammon*; ſic enim habent, *apta chordam pars Ammon*. Per *Ammon* aliqui Ammo-A nitas Moabitis vicinos accipiunt. Meliùs accipias Ammonitidem Ægypti, iuxta quam ſita erat Alexandria. q.d. O Ammonitis regio, ô Alexandria vaſtaberis: apta ergo chordas tuæ lyræ, vt canas tibi lyricum & funebre carmen; ita S. Hieron. qui & aliter explicat, nimirum de Niniue, q.d. *O Niniue inordinatum & incompoſitum tuum, & in diuerſa diſcrepans in chordarum ſimilitudinem apta, vt fiat harmonia, & vocalis in laudes Dei concentus; quia nihil tibi proderit ſpecies & magnitudo tua, quæ præcipua habere te credis, niſi te aptaueris ad canendum. Conſidera enim omnem partem, fortis filiorum Ammon, & quæcumque æſtimantur poſſidere bona, quomodo eos non defenderint, ne irent in capti-* B *uitatem*: ſic nec tua te defendent. Verùm priorem ſenſum præfert S. Hieron. & meritò: non enim agitur hîc de filiis Lot, Ammon & Moab, ſed de Ammone Ægypti.

Nota Quartò, Pro *Alexandria populorum*, verti poteſt, *Alexandria tumultus*, vti vertit noſter Ierem. 46. 25. vtrumque enim ſignificat Amon, vel hamon; quia populus adducit turbam, turba parit tumultum, tumultus ſeditionem, ſeditio ſtragem & exitium. Prudenter Liuius lib. 2. *Opulentis*, ait, *ciuitatibus venenum ſeditio, magna imperia mortalia reddidit*. Hoc rurſum ſapienter monet Thucydides lib. 4. *Curandum eſt*, inquit, *vicinis populis, vt pax inter vicinos populos colatur*, ne C eorum tumultus & bellum, tumultum & bellum vicinis afflet & afferat. Hac de cauſa vrbes & regiones populoſæ, vt ſeſe in pace conſeruẽt, oportet vt foras ad bellum, vel ad nouas colonias ſæpe multos ex illis emittãt, præſertim otioſos, inquietos, acres & pugnaces. Ita de Hiſpanis ſcribit Iuſtin. l. 44. *Hiſpani*, ait, *bellum quàm otium malũt: ſi extraneus deeſt, domi hoſtem quærunt*. Et Carolus V. Imp. dixiſſe fertur Franciſco Valeſio Gallarum regi: *Tui Franci & mei Hiſpani adeo ſunt feruidi & ardentes, vt ſi bellum nulli moueant, illud ſuo inferant princip*i. Quocirca acutè vir ſapiens pronunciauit: *Gallia vt ſana ſit & ſeſe in pace conſeruet, neceſſe eſt vt quolibet decennio ſanguinem mittat.*

Polit. Bellum foris creat domi pacem.

D Quin & S. Catharina Senenſis hac de cauſa ſuaſit Gregorio Vndecimo, & Vrbano Sexto Pontif. bellum ſanctum inferendum Saracenis & Turcis; cùmque ei obiiceret Pontifex, id intempeſtiuum eſſe ob inteſtinas diſcordias & bella; reſpondit illa, efficax medium ad ſopiendas haſce diſcordias, fore bellum Turcicum. In eo enim Chriſtianos poſituros priuatas lites, & communibus animis contra communem fidei hoſtem libenter ituros. Inſuper in illud emiſſuros homines otioſos & pugnaces, & his emiſſis pacem domi fore. Sapiẽs vtique conſilium, quod vtinam caperent, & practicarent Reip. & Eccleſiæ Principes: nam domi ditiones ſuas pacarent, & alienas infidelium ſibi E & Eccleſiæ acquirerent. Id de S. Catharina Senenſi refert Ambroſ. Catharinus in eius vita. Pari modo tumultus populorum perdidit Alexandriam, quod vt ſignificet Nahum, argutè vocat eam Alexandriam Amon, id eſt, populorum & tumultus. Alexandrini enim aliique Orientales calidi ſunt, & callidi: calor facit eos mobiles, mutabiles, bilioſos, pugnaces: calliditas facit vafros, ſubtiles, doloſos, induſtrios ad machinandum tumultus & bella.

Quæ habitas in fluminibus.] Quia Alexandria ab ortu & occaſu cingitur Nilo, qui in varios riuos ſe diuidens vrbem interluit, multáſque in eã facit inſulas.

Aquæ in circuitu eius.] Vatab. *aquis eſt circumfluа:* quia ab Oriente & Occidente Nilo, à Septentrione mari, à Meridie lacu Mareotico vallatur. Vnde *aquæ* ſunt *muri eius: cuius diuitiæ mare,* quia per mare omnis generis merces eò quaſi ad Orientis, imò orbis, emporium comportantur. Scribunt Oſorius, Mapheius lib. 1. de rebus Indic. & alij, antequam Luſitani nauigarent in Indiam, & Goa merces Indicas deueherent Vlyſſiponem, omnes illas ex India ſolitas aduehi Alexandriã, & ex ea deuehi Venetias, indéque diſtribui per Europam. Pro *diuitiæ* heb. eſt חיל *chel,* quod robur æquè ac opes ſignificat. Vnde Chald. vertit, *cuius murus eſt mare,* Pagnin. *cuius antemurale eſt mare;* Tigurina, *cuius propugnaculum eſt mare.* Septuag. verò *chel* deriuantes a חול *chol,* id eſt, incipere, vertũt, *cuius principium eſt mare.* Hinc patet Alexandriam aquis & ſitu fuiſſe munitiſſimam. Nam, vt ait Ioſephus lib. 2. de Bello c. 16. *munitur vndique aut incõmeabili ſolitudine, aut importuoſo mari, aut fluminibus, aut cœnoſis paludibus.* Et Solinus Polyhiſt. c. 35. *Alexandria inſidioſo acceſſu aditur, fallacibus vadis, cæco mari, tribuſque tantùm canalibus admittit nauigantes.* Et S. Cyril. eius Patriarcha *Alexandria,* ait, *ſuper alias Ægypti vrbes plurimùm excellebat, tuta à prædonibus, & ſecurũ perfugium; quòd aquis vndique ambiatur, & verſus Aquilonẽ mari alluatur, verſus Auſtrũ verò latam & longam; & velut alterum mare, paludem inquã Mareotidem, habeat: munita ſit inſuper aliis fluminibus, & lacubus cingatur.*

Verſ. 9. *Æthiopia fortitudo eius.*] Æthiopia enim, ſiue Abyſſia, vicina eſt & adiacens Alexandriæ: vnde vocatur Æthiopia ſub Ægypto. Alexandria ergo facilè ex Æthiopia auxiliares copias ad ſe euocabat, & faciliùs ex viciniſſima Ægypto.

Et non eſt finis.] Scil. militum & copiarum, quas ex vicinis gentibus ſibi confœderatis ad ſe accerſebat. Nam &

Africa, & Libyes fuerunt in auxilio tuo.] q. d. Auxiliarem habebas totam Africam, & maximè viciniorem eius partẽ, ſcil. Libyam. In voce *tuo,* eſt enallage perſonæ Hebræis vſitata. Tranſit enim à tertia perſona ad ſecundam. Aliter Vatab. q. d. Æthiopia & Ægyptus erant auxilio Alexandriæ, ſicut tibi, ô Niniue, auxiliabantur Africa & Libya. Verùm Africa & Libya vicinæ ſunt Alexandriæ, remotæ verò admodum à Niniue: vnde procliue & facile erat Alexandrinis inde euocare auxilia, non verò Niniuitis.

Verſ. 10. *Sed & ipſa* (Alexandria) *ducta eſt in captiuitatem.*] Hinc Clarius & Arias cenſent Alexandriam iam vaſtatam fuiſſe, cùm hæc ſcriberet Nahum. Verùm ex Ieremia c. 46. 10. conſtat eam vaſtatam à Nabuchodonoſore, qui diu poſt Nahũ vixit. Eſt ergo enallage temporis prophetica; ponitur enim præteritum pro futuro, *ducta eſt,* id eſt, ducetur, *in captiuitatem.*

Alle. Alexandria populorum eſt Eccleſia. Alleg. Alexandria populorum eſt Eccleſia ex omnibus populis collecta, quæ, vt inquit S. Hier. *habitat ſuper omnes Prophetas, & habet doctores in circuitu ſuo, quorum de ventre manant flumina; cuius initium eſt mare,* id eſt, lex quæ amara eſt, niſi ligno crucis Chriſti dulcoretur: *quæ habet Æthiopiam in fortitudine. Æthiopia quippe præueniet manus eius Deo, & Ægyptum, in quam Dominus venit in nube leui: & Libyes, qui antea habitabant in arentibus, & poſtea facti ſunt in auxilio eius. Et hæc ergo, ſi non ſe attenderit, & omni diligentia cuſtodierit cor ſuum, captiua ducetur, & planget filios ſuos. Et tu ergo, Niniue, homines videlicet infideles, homines mundo inhærentes, ſenties ſupplicia, & conſopitus calice meo, cùm illi quoque biberint, qui de mea parte fuerant, & ſuo vitio corruerunt.*

Paruuli eius eliſi ſunt.] Alliſi ſunt ad ſaxa à Chaldæis, quod ſummæ crudelitatis æquè ac miſeriæ eſt argumentum.

Et ſuper inclytos eius miſerunt ſortem.] q. d. Chaldæi ſuper viros nobiles, & primores Alexandrinos à ſe captos ſortem iecerunt, atque eos quaſi mancipia ſortitò inter ſe diſtribuerunt.

Et omnes optimates eius confixi (Septuag. *alligati,* Tigurina, *vincti*) *ſunt in compedibus.*

Et tu ergo, ô Niniue, pari modo quo Alexandria, *inebriaberis* calice iræ Dei, vt puniaris & vaſteris; *& eris deſpecta.*] Adeo vt etiam ab inimicis, quos antea deſpexeras, cogaris opem poſcere. Pro *deſpecta.* Chald. vertit, *peſſundata;* Pagnin. *abſcondita;* Tigurina, *obſcurata.* q. d. Abſcondes te præ metu & trepidatione: vel, vt alij tolleris de medio, ita vt non appareas; quia deſines eſſe in rerum natura; ita Vatabl. Verſ. 11.

A

B

Verſ. 12.] Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis: ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedentis.

Verſ. 13.] Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

C

Verſ. 14.] Aquam propter obſidionem hauri tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum, & calca, ſubigens tene laterem.

Verſ. 15.] Ibi comedet te ignis: peribis gladio, deuorabit te vt bruchus: congregare vt bruchus: multiplicare vt locuſta.

Verſ. 16.] Plures feciſti negotiationes tuas quàm ſtellæ ſint cœli: bruchus expanſus eſt, & auolauit.

D

Verſ. 17.] Cuſtodes tui quaſi locuſtæ: & paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum, quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris: ſol ortus eſt, & auolauerunt, & non eſt cognitus locus earum vbi fuerint.

Verſ. 18.] Dormitauerunt paſtores tui, rex Aſſur: ſepelientur principes tui: latitauit populus tuus in montibus, & non eſt qui congreget.

E

Verſ. 19.] Non eſt obſcura contritio tua, peſſima eſt plaga tua: omnes qui audierunt auditionem tuam, compreſſerunt manum ſuper te: quia ſuper quem non tranſiit malitia tua ſemper?

Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis.] Verſ. 12. Duplices ſunt in ficubus groſſi: priores ſunt primæ ficus, quæ proinde flores ficulneæ vocantur, vtpote primò naturæ & ſapidiſſimæ: poſteriores ſunt ficus immaturæ, quæ in hyeme per ſe decidunt. De prioribus hîc agitur, q. d. ſicut groſſi, id eſt, primæ ficus præcoces & maturæ (has enim ſignificat Hebr. בכורים *biccurim*) verò cum ſua arbore

bore concuſſæ, facilè ex ea decidunt in os comedentis, id eſt, hominis ſub ficu hiantis, vt ficus decidẽtes excipiat & comedat; ita tuæ munitiones, ô Niniue, concuſſæ à Chaldæis, illico corruẽt, & in os, id eſt, in manus & poteſtatem eorũ, cadent. Hoc ſenſu ficus hîc arborem ſignificat, non fructum; ita Chald. S. Hiero. Haymo, Rupert. & alij paſſim. Secũdò, & meliùs, Vatab. à Caſtro & alij, per ficus accipiunt non arbores, ſed fructus. q.d. Sicut ficus poſteriores cum prioribus, ſiue præcocibus, quæ groſſi vocantur, vẽto agitatæ decidunt in os comedentis; ita cadent muri & propugnacula Niniues in manus Chaldæorum, idq; facilè & ſine labore. Non enim arbores, ſed fructus ficuum cadũt in os comedentis. Vnde Syrus vertit, *ſicut ficus temporanea* (primitiuæ) *quæ cùm factæ* (maturæ) *fuerint, cadunt in os comedentis*, Arabicus Antiochenus, *ſicut ficus pulchra, quæ cùm matura fuerint, cadunt de ore eas comedentis*; Arabicus Alexandrinus, *omnes habitationes tuæ tumentes quaſi arbores ficuum, in quibus remanet reſiduum, quæ cùm fuerint concuſſa, decidit quod in eis eſt comedẽti illud.*

Ita Tropol. animæ peccatorũ ſunt quaſi ficus, & groſſi, qui cadunt in os diaboli, ait Theophyl. vti in eius os cecidit Adam comedens pomũ vetitum, quod videtur fuiſſe ficus. Sic pariter Anagogicè in die iudicij, inquit Rupert. *quando manifeſtè veniet Deus noſter, & non ſilebit; quando ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida*; magno terræ motu cadent munitiones totius orbis, quantæcumque vel qualeſcumque, tam ſpirituales quàm materiales poſſunt intelligi, & illæ quarum primus ſtructor fuit Cain, & illæ quas contra veritatem extruxit ſpiritus erroris, omnes cadent in os deuorantis inferni, glutientis abyſſi, gehennalis incendij.

Verſ. 13. *Ecce populus tuus mulieres.*] id eſt, quaſi mulieres imbelles, effeminatus fuit, ô Niniue. Vnde Chald vertit, *ecce populus tuus imbecillis eſt inſtar mulierũ, in medio tui*; quia ob eius ignauiã & metum *inimicis, &c. pandentur portæ*; Vatab. *aperient ſe portæ*, ſcil. ſponte ſua, vt ſit hyperbole. Tropol. S. Hier. *Niniue*, inquit, *id eſt, homines ſæculares paſſionibus eneruati ſunt, & viribus elanguerunt, vt imbecillitati mulierum comparentur. Nihil enim in animabus ſuis forte, nihil robuſtum poſſident & virile. Vnde inimici præualentes aduerſus eos, aperuerunt omnes ſenſus eorum, & per corporales ianuas introgreſſi ſunt; quia diſſolutis manibus, id eſt, operibus voluptatis, quidquid in te habueras roboris perdidiſti.*

Deuorabit ignis vectes tuos.] Ignem propriè accipio, de quo dixi c. 2. v. 13. Aliter Vatab. q.d. Vectes tui, qui aliàs ſolent eſſe ferrei & fortiſſimi, ad inſultus Chaldæorum non reſiſtent, ſed illico diſſilient, vt videantur igne conſumi.

Verſ. 14. *Aquam propter obſidionem hauri tibi.*] q.d. Inſtat tibi, ô Niniue, obſidio; ad eam ergo te para, aquã & annonam compara; erit enim lõga & diuturna obſidio. Vrbes quædam carent puteis, vnde per aquæductus forinſecus ex fontibus vel fluminibus, aquas in ciſternas excipiunt & conſeruãt; vti fit Brugis Flandrorum; quin & Romæ plerique aqua non puteali, ſed fontana per aquæductus inuecta vtuntur. Talis videtur fuiſſe Niniue. Vnde monet Propheta, vt ante obſidionem de aqua ſibi prouideat. Vnde Syrus vertit, *aquas in tribulatione* (obſidione) *hauri tibi*, Arabicus, *aquam in anguſtia hauri tibi.*

Intra in lutum.] Hoc eſt, vt S. Hier. ſubigendo argillã lateres cõfice, quibus ruinas murorũ obſtruas; ſed fruſtra id facies, quia ibi & in iſto opere igne & ferro te vaſtabunt Chaldæi. Tropol. S. Hier. corpus, inquit, noſtrũ eſt lutũ, & later: *quia quaſi terra, & paleis, & aqua, ita carnibus, ſanguine, venis, neruis, oſſibuſque compactum eſt.* q.d. *Quia ſemel, ô anima, ingreſſa es lutũ, & clauſa corpore, ſuſtine iniuriam & neceſſitates corporis, & cõculcare ab inimicis, & omnia ad conficiendam carnem, quæ pœnitẽtia digna ſunt patere. Semel enim aſſumens lutum & paleas, & inanibus huius ſæculi negotijs inuoluta debes per iniuriam ſponte calcari. Et tamen noli ſalutem penitus deſperare: eſto confidens, & corpus, id eſt, laterem tuum, propter aſſumptum ſermonem, quaſi aquam in ſeruitutem redige, & ſubijce tibi, vt domineris lateri tuo, ne vorax te gehennæ flamma conſumat.*

Verſ. 15. *Peribis gladio, deuorabit te vt bruchus.*] q.d. Sicut bruchus omnia germina abſumit, ita gladius hoſtilis omnia ciuium tuorum agmina perdet, &, vt ait S. Hier. *quidquid in te virens videbatur, & natura bono ſponte germinans, auaro dẽte cõſumit; & quaſi bruchus volatu perdito, & grauatus pondere ſuo, ita & tu grauata onere peccatorum detraheris in terram.*

Congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt locuſta.] q.d. Contrahe & collige numerum militum maximum, quantus eſſe ſolet numerus bruchorum & locuſtarum, ſi ita velis & poſſis; ſed fruſtra: nam nullæ copiæ te tutari valebunt; certò enim peribis. Eſt ironia. Bruchus eſt ſpecies locuſtæ, de qua dixi Ioël. 1. verſ. 4.

Verſ. 16. *Plures feciſti negotiationes tuas quàm ſint ſtellæ cæli: bruchus expanſus eſt, & auolauit.*] q. d. Plurimas collegiſti merces & opes, ſed iſtæ omnes vt bruchus citò à te auolabunt ad Chaldæos, à quibus diripientur. Vatab. *plures habuiſti mercatores, quàm ſint ſtellæ cæli: ipſi autem erunt ſicut bruchus, qui vbi omnia depaſtus eſt auolat.* q. d. Mercatores tui, ô Niniue, mox vt famam belli & obſidionis audierint, aufugient cũ ſuis mercibus & opibus; inſtar bruchi deficiente germine auolantis. Sic & à Caſtro & Paguin. qui vertit, *bruchus graſſatus eſt, & auolauit.* Hoc eſt quod ait Sophar Iob cap. 20. 5. *Quòd laus impiorum breuis ſit, & gaudium hypocritæ inſtar puncti. Si aſcenderit vſq; ad cœlum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant dicent, Vbi eſt? velut ſomnium auolans non inuenietur, tranſiet ſicut viſio nocturna.* Sic quoque accipi poteſt illud Sapientis Prouerb. 23. 5. *Ne erigas oculos tuos ad opes, quas nõ potes habere* (ſcilic. iuſtè & licitè, q.d. Quas habere vel retinere eſt nefas) *quia facient ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cœlum*; ſicut aues captæ ab aucupe, dum patet exitus, illico ab eo quaſi iniuſto & tyranno auolant: ſimili enim modo opes ab iniuſtis poſſeſſoribus, quaſi captiuæ violenter detinentur; vnde vt ab hac captiuitate in libertatem ſe aſſerant, ſeruiantque Deo & iuſtis, propter quos creatæ ſunt, ad eos aduolant, vti docet Sapiens Prouerb. 28. 8.

Verſ. 17. *Cuſtodes tui quaſi locuſta.*] q.d. Duces & milites, qui te, ô Niniue, cuſtodiebant, erunt quaſi locuſtæ, quæ tectore carentes, in periculo huc illúcque diſcurrunt, quæque nocturno frigore torpidæ, oriente ſole incaleſcentes, auolant: ita & ignaui tui milites, accedẽte Chaldæo, quaſi ignẽ perculſi & perculſi diffugient. Nota, *Cuſtos* Hebræis vocatur præfectus, Rex, Dominus, huius enim eſt cuſtodire & tueri ſibi ſubditos. Sic Iob c. 7. v. 20. Deũ vocat cuſtodem, id eſt, regem & Dominum, hominũ. Sic Ieremias c. 4. 17. cuſtodes vocat reges gentium, qui venturi erant contra Ieruſalem

A Pro *cuſtodes* heb eſt *minnezarach*, quod deriuatur à נזר *nezer*, id eſt, corona, diadema, coma, ſeparatio, conſecratio, nazaræatus. Vnde Vatabl. vertit, *coronati tui*, id eſt, vt Pagnin. *magnates & principes tui?* Chald. *lamina tua flammiſicant ſicut locuſtæ*. *Lamina*, ſcil. coronatum & diadematum, quibus hi principes decorabantur; alij *Nazaræi tui*; alij, *ſeparati & conſecrati tui*. Principes enim, ſicut ſacerdotes, dignitate æquè ac corona & veſte, à plebe erant ſeparati. Tigurina, *comatuli tui locuſtas referunt*. q.d. Principes tui erant comati, ipſaque coma & cæſarie, velut corona & diademate, ab aliis fuerunt quaſi dignitate ſeparati. Coma enim & cæſaries in viro, eſt quaſi corona dignitatis. B Hinc Nazaræi apud Hebræos à vulgo ſeparati erant, & quaſi conſecrati Deo per comam quam alebant: coma ergo erat inſigne honoris & dignitatis.

Taphſar quid?

Et paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum [*Paruuli*, id eſt, inferiores & gregarij milites, omnis generis & gẽtis. Hos enim ſignificat Heb. טפסר *taphſar*, quos proinde Septuag. vocãt commiſtos, ſcil. ex varia hominũ ſorte & gente; ita S. Hier. hi enim, quia ſunt parui, & plurimi variique, rectè comparantur locuſtis, vti iiſdem comparantur ea de cauſa Madianitæ Iudic. 6. v. 5. Alij *tapſar* cenſent compoſitum ex טף *taph*, id eſt, paruus, & סר *ſar*, id eſt, princeps. Vnde Chald. vertit, *duces tui*; Pagnin. *principes tui*; Vatabl. *optimates tui*; Tigurina, *ingenui tui*; Arabicus Antiochenus, *armati tui*; Arab. Alex. *populus tuus*; Syrus verò, *Nazaræi* (continentes, caſti) *tui quaſi locuſta inhærens*, vel *infixa ſepi*.

Melius *taphſar* exponas *paruus principis*, ſcilic. ſeruus & miles; ita noſter & Septuag. Porrò locuſta locuſtarum, eſt locuſta non magna & prægrandis, vt vult à Caſtro, ſicut canticum canticorũ eſt magnũ & inſigne præ cæteris canticum; ſed parua, putà proles & ſoboles locuſtæ, ſcil. attelabus, vt vertunt Septuag. & Tigurina. Vnde S. Hier. ſic explicat, q.d. *Sunt locuſtæ & bruchus, & paria genimina locuſtarum, quæ vocantur attelabi, ſole incaleſcente auolant, nec reperiuntur, ſic tu, ô Niniue, diſpergeris & fugies. Natura enim locuſtarũ eſt, vt in frigore torpentes, per calorem volitent. Porrò attelabus, quem ſignificantiùs comeſſorem interpretatus eſt Aquila, parua locuſta eſt inter locuſtam & bruchum, & modicis pennis reptans potiùs, quàm volans, ſempérque ſubſiliens, & ob hanc cauſam vbicũque orta fuerit, vſque ad puluerem cuncta conſumit; quia donec creſcant pennæ, abire non poteſt.* Vide de locuſtis & attelabis ea, quæ notaui Ioël. 1. verſ. 4. Vbi nota hebraïſmum: Hebræi enim cùm volunt ſignificare animal tenerum, & recens natum, ei adiungunt nomen matris, quaſi ipſum adhuc matrem ſectetur, ab eáque lactetur vel alatur. Sic vocãtur agni ouium, id eſt, agni teneri, ſequẽtes oues matres ſuas. Sic Alexander vocatur hircus caprarũ, id eſt, hœdus capram matrem ſequens, quia erat iuuenis, Daniel. 8. verſ. 5. Sic catulus leænæ vocatur leunculus leænam matrem comitãs. Sic Samſon ait Iudic 15. 16. *In maxilla aſini, in mandibula pulli aſinarum*, id eſt, aſelli lactentis & ſequentis aſinam matrem ſuam, *deleui eos, & percuſſi mille viros*. Fortis enim viri eſt, per rem paruam magna facere, vti Samſon per mandibulam aſelli occidit mille Philiſthæos.

Non eſt cognitus locus earum.] Hoc eſt, ipſæ locuſtæ non ſunt cognitæ, nec inuẽtæ in loco ſuo, quia perierunt. Eſt hypallage. Vide dicta cap. 1. 18.

Verſ. 18.

Dormitauerunt paſtores (principes & duces) *tui rex Aſſur.*] O rex Niniues. Significat deſidiam ducum cauſam fuiſſe, cur à Chaldæis caperetur Niniue; ac proinde ipſos duces à Chaldæis eſſe occiſos, & plebem diſperſam. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Sepelientur principes tui*, primò vino, deinde humo, q.d. Chaldæi inuadent Niniuen ſomno vinóque ſepultam, itáque ſepultos occidẽt, & in foſſis ſepelient; Septuag. vertunt, *conſopiuit fortes tuos*, ſcil. rex tuus, ô Niniue, ſicut Baltaſar mero conſopiuit optimates: quos proinde Cyrus capta Babylone, eadem nocte oppreſſit & occidit, Daniel. c. 5. 1. & ſeq. Quod Tropol. S. Hier. explicat de diabolo: hic enim eſt rex Niniues, id eſt, mun- B di. *Semper enim*, inquit, *diaboli ſtudium eſt vigilantes animas conſopire. Denique & in paſſione Domini Apoſtolorum oculos graui ſopore premit, quos Saluator ſuſcitans ait: Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. Et rurſum: Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate. Hinc quos ille ſuaui & pernicioſo carmine Sirenarum illexerit ad dormiendum, excitat ſermo diuinus, & dicit: Surge qui dormis, & illuminabit te Chriſtus*, Epheſ. 5. Vnde idẽ Anagog. dicet Chriſtus in excidio Niniues, id eſt, in fine mundi, cùm homines ob peccatum ſomno mortis cõſopitos reſuſcitabit, faciétq; reſurgere ad vitam beatam.

Diabolus ſomnum, Chriſtus vigiliam inducit.

Latitauit populus tuus in montibus.] Chald. Tigurina & Pagnin. *diſperſus eſt populus tuus per montes*, C ſcil. fugiens Chaldæos, ac in montibus & ſpeluncis ab eis ſe abſcondens.

Verſ. 19.

Non eſt obſcura contritio tua.] q.d. Clades & ſtrages tua, ô Niniue, tuum inquam excidium, nõ eſt ſecretum, ſed publicum totique orbi conſpicuum; Septuag. vertunt, *non eſt ſanitas contritionis tuæ*, id eſt, plagæ & vulneris tibi à Chaldæis inflicti; Chald. *non eſt qui doleat ſibi de fractione tua*; q.d. Non eſt qui tibi tuæque plagæ cõdoleat. Pagnin. *non eſt curatio fracturæ tuæ*; Tigurina, *neque leue eſt vulnus tuum, ſed acerba plaga tua*; Vatab. *nõ erit curatio fracturæ tuæ, doloris plena erit plaga tua*, id eſt, fractura tua nulla ratione curari poterit, vulnus quod accipies à Chaldæis, erit plenum doloris.

D *Omnes qui audierunt auditionem tuam*; hoc eſt rumorem & famam de tua calamitate & excidio. eſt metonymia: ponitur enim actus pro obiecto, ſcil. auditio pro re audita, putà pro nuncio & fama: *compreſſerunt manum ſuper te*,] Id eſt, vt Chald. *comploſerunt ſuper te manibus lætantes*; quia *tua malitia* & tyrannis, per tributa, opera, aliáſque exactiones & oppreſſiones *trãſijt* per vniuerſos, omnéſque iugiter vexauit. q.d. Quia alios ſemper afflixiſti, idcirco nunc pari modo affliget te Deus per Chaldæos, omnéſque gaudebunt, & laudabunt iuſtum Dei in te iudicium.

Symb. omnia Niniues ſunt mundi.

Symbol. & Tropol. omnia quæ hiſce tribus caE pitibus de Niniue, eiúſque pompa, opibus, viribus, gloria, illecebris, fuco, fraudibus, vanitate, & excidio dicta ſunt à Propheta, facile eſt mutato tantùm nomine Niniues in nomen mundi, adaptare mundo, eiúſque pompæ, opibus, gloriæ, vanitati, & interitui, quæ in dies oculis noſtris cernimus, & plenè cernemus in eius fine, putà in die iudicij. Quocirca ſapienter monet S. Ioannes 1. ep. 2. 15 *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt; qui diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo*. Et rurſum: *Mundus tranſit & concupiſcentia eius* Vbi S. Aug. *Quid vis?* inquit, *vtrùm amare temporalia, & tranſire cum tempore, an Chriſtum amare, & in æternum viuere?* Idem epiſt. 36. *Vincula*, ait, *huius mundi aſperitatem habent veram, iucun-*

iucunditatem falſam; certum dolorem, incertam voluptatem, durum laborem, timidam quietem; rem plenam miſeria, ſpem beatitudinis inanem. S. Ambr. lib. de Virgin. *Diſcite,* ait, *in hoc mundo ſuper mundum eſſe. Si corpus geritis, volitet in vobis ales interior.* S. Chryſoſt. homil. 77. in Matth. *Cur perforato dolio aquarum ingeris? Nihil enim aliud eſt pro præſentibus iſtis laborare, quàm flammam decerpere, quã pugnis aëra cædere. Certè fruſtra curris. Vniueas enim omnia.* S. Greg. ho. 4. in Euang. *Deſpiciamus,* ait, *cũcta præſentia. Nulla ſunt etenim, quæ tranſire poſſunt. Turpe ſit diligere, quod conſtat citiùs perire. Non nos terrenarum rerum amor ſuperet, non ſuperbia, nõ ira dilaniet, non luxuria polluat, non inuidia cõſumat.* Et homil. 5. *Ipſa ruina eius prædicant, quòd amandus nõ* B *eſt. Si enim ruinam ſui domus quaſſata minaretur, quiſquis in illa habitaret, fugeret: & qui ſtantem dilexerat, recedere quantocyus à cadente feſtinaret. Si igitur mundus cadit, & nos eum amando amplectimur, opprimi volumus potiùs, quàm habitare: quia nulla nos ratio à ruina illius ſeparat, quos eius paſſionibus amor ligat.* S. Bernardus paſſim mundum vocat ſtabulum, viam peccatorũ, carcerẽ, atrium diaboli, noctem, plenum ſpinis, et oceanum, inſidum, amantem nihil, vento vanitatis impulſum, inimicum Deo. *Impellit,* ait ipſe ſerm. 85. in Cant. *omnes, ſed ſolos euertit amicos ſuos, id eſt, conſentaneos ſibi. Nolo eſſe amicus mundi, ne cadam. Nam qui vult* C *eſſe huius mundi amicus, inimicus Dei conſtituitur, quo vtique nullus grauior caſus.* Idem ſer. 9. in cœna Domini: *Amor,* ait, *mundi totum mundum quærit, & nũquam ſatiatur. Imò cùm plus habet, plus cupit ſemper habere. Amor Dei, vnum cupit ſemper habere ſolum, illo contentus eſt, nil aliud iam poſſidere præoptat. Amor Dei nil aliud quærit, niſi ſolum Deũ.* Idem ſerm. de miſeria humana, *Vide miſer homo, quia totum eſt vanitas, totum ſtultitia, totum demẽtia, quidquid facis in hoc mundo, præter id ſolum quod in Deum, & propter Deum, & ad honorem Dei facis. Et mundum diligis, & Deum relinquis. Mundum qui diligit, ſemper eſt in anguſtia; mundo viuere mors eſt, mundo anima mortua viuet. Dum viuis in carne,* D *morere mundo, vt poſt mortem carnis Deo viuere incipias,* ait ipſe epiſt. 105. Idem in Meditat. *Dic mihi,* ait, *vbi ſunt amatores mundi, qui ante pauca tempora nobiſcum fuerunt? Nihil ex eis remanſit niſi cineres & vermes. Attende diligenter, qui ſunt & fuerunt, ſicut tu comederunt & biberunt, riſerunt, duxerunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcenderunt. Hîc caro eorum vermibus, illic anima eorum ignibus deputatur, donec rurſus infelici collegio colligati, ſempiternis ignibus inuoluantur. Qui ſocij fuerunt in vitijs, ſocij erunt in pœnis: vna namque pœna* A *illos implicat, quos vnus amor in crimine ligat.* Boëtius lib. 2. de Conſol. metro. 3.

Rara ſi conſtat ſua forma mundo,
Si tantas variat vices,
Crede fortunis hominum caducis,
Bonis crede fugacibus.
Conſtat æterna poſitúmque lege eſt,
Vt conſtet genitum nihil.

Quin & Cicero Tuſcol. 4. *Quid,* ait, *videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiúſque mundi nota ſit magnitudo?* Et Seneca: *Doce,* inquit, *leue eſſe & vanum hoc, quod apud homines felicitas dicitur, vnam illi ſyllabam facillimè accedere.* Syllaba hæc eſt *fel*: felicitas enim terrena, B cuiúſque mel facilè in fel vertitur, aut eſt *in*: felicitas enim facilè fit infelicitas. Et plinius in Panegyr. Traiani: *Habet,* ait, *has vices conditio mortalium, vt aduerſa ex ſecundis, ſecunda ex aduerſis naſcantur.*

Hæc cogitabat, hæc ſapiebat Aulicus ille Cæſaris, qui lecta vita S. Antonij, conuerſus ad ſocium: *Dic,* ait, *quæſo te, omnibus laboribus noſtris, quò ambimus peruenire? Quid quærimus? Cuius rei cauſa militamus? Maiórne eſſe poterit ſpes noſtra in palatio, quàm vt amici Imperatoris ſimus? Et ibi quid non fragile plerúmque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quamdiu iſtud erit? Amicus autem Dei ſi eſſe voluero, ecce nunc fio.* C Et mox: *Ego iam me abrupi ab illa ſpe noſtra, & Deo ſeruire ſtatui; & hoc ex hora hac, hoc in loco aggredior. Te ſi piget imitari, noli aduerſari. Reſpondit ille, ſe adhærere ſocio tantæ mercedis, tantæque militiæ.* Ambo ergò valedicentes aulæ & mundo, ibidem Dei obſequio ſe manciparunt. *Et ambo habebant ſponſas, quæ poſtea quàm hoc audierunt, dicauerunt etiam ipſæ virginitatem tibi ô Domine;* ita S. Auguſt. lib. 8. Confeſſ. c. 6.

Hæc ſapiebat S. Romula, quæ mũdum calcans, totámque ſe dedicans Deo, moriẽs à duobus angelorum choris pſallentibus deducta eſt in cœlũ; de qua proinde S. Greg. homil. 40. in Euang. D ita exclamat: *O vos qui in hoc mundo diuites aut eſſe creditis, aut eſtis, conferte, ſi poteſtis, falſas diuitias veſtras veris diuitiis Romulæ. Vos in huius mundi via, omnia amiſſuri poſſidetis, illa nihil quæſiuit in itinere, & omnia inuenit in peruentione. Vos lætam vitam ducitis, triſtem mortem timetis; illa triſtem vitam pertulit, ad lætam mortem peruenit. Vos ad tempus quæritis obſequium hominum, illa deſpecta ab hominibus inuenit ſocios choros angelorum. Diſcite ergo fratres temporalia cuncta deſpicere, diſcite honorem tranſeuntem contemnere, æternam gloriam amare.*

COMMEN-

COMMENTARIVS
IN HABACVC
ARGVMENTVM.

SANCTVS Hieronym. in prologo: *Habacuc*, inquit, *vel ex eo quòd amabilis Domini eſt, vocatur amplexatio, vel quòd in certamen & luctam, & (vt ita dicam) amplexum cum Deo congreditur, amplexantis, id eſt, luctantis fortitus eſt nomẽ* (Habacuc enim deducitur à חבק *chabac*, vel *habat*, id eſt, amplexari, complecti, ſtringere) *Nullus enim tam audaci voce auſus eſt Deum ad diſceptationem iuſtitiæ prouocare, & dicere: Cur in rebus humanis, & in mundi iſtius politia tanta rerum verſatur iniquitas?* Idem in Prologo galeato, qui Biblus præfigitur: *Habacuc*, ait, *luctator fortis & rigidus, ſtat ſuper cuſtodiam ſuam, & figit gradum ſuper munitionem ſuam, vt Chriſtum in cruce contempletur, & dicat: Operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena eſt terra. Splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius: ibi abſcondita eſt fortitudo eius.*

Habacuc idem eſt quod luctator, ſcilicet cum Deo.

Chaldæus Paraphraſtes tradit Habacuc fuiſſe filium Sunamitidis defunctum, quem Heliſæus vitæ reſtituit, 4. Reg. 5.36. Verùm obſtat ratio temporum. Nam Heliſæus floruit ſub Ioſaphat; Habacuc verò diu pòſt, ſub Manaſſe. Iſidorus & Epiphan. in vita Habacuc, tradunt eũ fuiſſe oriũdum ex tribu Simeon, ex agro Bithicucar, vel, vt Epiphan. nominat, Bezzochar. Hebræi in Seder olam cenſent, Nahum, Ioëlem & Habacuc prophetaſſe ſub Manaſſe, eum verò non nominaſſe ob eius impietatem & ſcelera. Verùm proœmio in Nahum oſtendi Nahum prophetaſſe poſt excidium Samariæ, quod contigit anno 6. Ezechiæ, & ante obſidionem Hieroſolymæ factum à Sennacherib, quæ contigit anno 14. Ezechiæ. Ergo inter annum ſextum & decimum quartum Ezechiæ prophetauit Nahum: quare ſub idem tempus videtur prophetaſſe Habacuc; ita Ribera in proœmio. Communior tamen ſententia eſt, Habacuc ante Sophoniam & Ieremiam, paulò poſt Nahum prophetaſſe ſub Manaſſe; ita Hebræi, Gueuara, à Caſtro, Vatabl. Clarius, Arias & alij. Videtur ergo Habacuc vnus fuiſſe è Prophetis illis, quos Deus miſit ad Manaſſen, vt eum de impietatibus ſuis arguerent, 4. Reg. 21.10.

Prophetauit ſub Manaſſe.

Putant aliqui, vt S. Hiero. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Habacuc poſt excidium Hieroſolymæ, directè & ex profeſſo prophetare excidium Babylonis & Chaldæorum; ſicut Nahum, qui eũ

A præceſſit, prophetauit excidiũ Niniues & Chaldæorum. Verùm dico: ex profeſſo Habacuc tollit onus contra Iuda & Ieruſalem, eorúmque excidium per Chaldæos, conſequenter tamen Chaldæorum quoque per Cyrum & Perſas interitum prædicit. Solent enim Prophetæ triſtibus læta ſubiungere, & poſt minas conſolari. Ita hîc Habacuc, vt ſoletur Iudæos à Chaldæis vaſtãdos & in Babylonem abducendos, prædicit Chaldæos pariter poſt 70. annos à Cyro perdẽdos, túmque Iudæos è Babylone liberandos & in patriam redituros; ita S. Greg. Nazianzen. orat. 1. Apolog. & ibi Elias Cret. S. Chryſoſt. lib. 2. de Prouidentia, Theodoret. Theophyl. Gueuara. Porrò à Cy-

Cõtra Iuda & Ieruſalem.

B ro liberatore, exemplo Iſaiæ c. 45. 8. aſſurgit ad Chriſtum redẽptorem, eique c. 3. carmen inſigne pãgit, quo eius natalem, vitam, paſſionem, reſurrectionem, ſecundum aduentum ad iudicium, quo impios damnabit, pios beabit, graphicè depingit & celebrat. Nam liberatio Iudæorum è Babylone, fuit typus liberationis hominum è ſeruitute peccati, diaboli & inferni. Iudæa enim, ſiue terra promiſſa typus eſt cœleſtis patriæ, Chaldæi dæmonum, Iudæi humani generis; Ieſus filius Io-

C ſedec, Zorobabel, Eſdras & Cyrus Babylonis deſtructos vindéxque Iudæorum, figurã geſſerũt Chriſti, Regis & Pontificis, Redemptoris noſtri. Hinc ſequitur, hunc Habacuc ante excidiũ Hieroſolymæ prophetaſſe, ac conſequenter non eſſe eundem cum Habacuc, qui per aërem raptus ab angelo, & ex Iudæa traductus in Babylonem, ibi prandium tulit Danieli cap. 14.32. coniecto in lacum leonum, vti cenſet S. Hiero. in prologo non tam ex ſua, quàm ex Hebræorum ſententia. Ille enim Habacuc fuit diu poſt excidium Hieroſolymæ, cùm iam Iudæi in Babylone degerẽt captiui: hic autem noſter fuit ante excidium; nam illud prophetat dicens cap. 1. 6. *Ecce ego ſuſcitabo*

Alius eſt ab Habacuc Danielis.

D *Chaldæos gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula non ſua*, &c. Adde, Danielem coniectum eſſe in lacum leonum ſub Euilmerodach, qui patri Nabuchodonoſori in regnum ſucceſſit: Nabuchodonoſor autem 44. annis regnauit, & ante eum Ioſias regnauit in Iuda 31. annis, ante eum Amon annis duobus, ante Amon Manaſſes annis 55. ante Manaſſen Ezechias annis 29. Pone Habacuc cœpiſſe prophetare ſub finem regni Ezechiæ, vel, vt Hebræi, ſub Manaſſe, túmque eum fuiſſe triginta

annorum

annorum (nam ante trigeſimum annum apud A Hebræos ordinariè nemini docere, aut prophetare licebat) atque adde annos regum iam recenſitos, colliges Habacuc longe ſuperaſſe annum centeſimum, ſi vnus idémque fuit noſter hic cum illo Danielis. Hoc autem non videtur probabile, nimirum quòd vir ea ætate decrepitus prandium ferret meſſoribus. Quare ſicut duo fuerunt Michææ Prophetæ, & duo Abdiæ, vti dixi in eorum prooœmiis, ita duo fuerunt Prophetæ habentes idem nomen Habacuc.

Denique Habacuc Sanctorum catalogo inſcriptus legitur die 15. Ianuarii, vbi hæc de eo habentur: *In Iudea Sanctorum Habacuc & Michææ Prophetarum, quorum corpora ſub Theodoſio ſeniore diuina reuelatione reperta ſunt.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Queritur Habacuc de Iudæorum prauitate, quòd ſcilicet nullus apud eos iuri & rationi ſit locus; ſed impunè dominetur opum honoriſque cupido, ideoque iniuſtus prævaleat aduerſus iuſtum, & egrediatur iudicium peruerſum. Cui reſpondet Deus verſ. 5. ſe hanc prauitatem puniturum per Chaldæos, eamque Iudææ excidio vindicaturũ. Quocirca mirè Chaldæorum potẽtiam, celeritatem, induſtriam, ferociam & crudelitatem exaggerat. His minùs territus Habacuc verſ. 12. Deum precatur, vt ſuum populum quaſi filium virga corripiat, non gladio interimat & perdat, eo quòd minora ſint peccata Iudæorum ſceleribus Chaldæorum, ne dum leuiora illorum expurgat, grauiora horum ſinat perpetrari.

Verſ. 1.] Onus, quod vidit Habacuc propheta. B

Verſ. 2.] Vſquequo Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis?

Verſ. 3.] Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem, videre prædam & iniuſtitiam contra me? & factum eſt iudicium, & contradictio potentior.

Verſ. 4.] Propter hoc lacerata eſt lex, & non peruenit vſque ad finem iudicium: quia C impius prævalet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum.

Verſ. 1. ONVS, *quod vidit Habacuc.*] Pro *onus* Septuag. vertunt λῆμμα, id eſt, *aſſumptio*, qua ſcilicet Deus gratia prophetica mentem Habacuc corripiẽs, & à rebus humanis abſtrahens, rapiebat ad res diuinas & futuras contemplandas, inquit Theodor. quem S. Petrus apud S. Clementem in lib. Recognit. ſextum ſenſum appellat. Eſt, inquit, *& alius ſextus ſenſus, id eſt, prænoſcendi: iſti enim quinque ſenſus ſcientiæ capaces ſunt, ſextus autem præſcientiæ, quem habuerunt Prophetæ.* Porrò *onus*, eſt oneroſa & minax prophetia. Vide dicta Nahum 1. 1. D

Verſ. 2. *Vſquequo Domine.*] Aliqui cenſent Prophetam præuidiſſe excidium Hieroſolymæ mox futurum per Chaldæos, pro eòque auertendo ardenter & crebrò oraſſe; cúmque videret ſe non exaudiri, ſed immotam excidii manere ſententiam, de eo hîc queri apud Deum, non ex impatientia, ſed ex dolore & commiſeratione ſuæ gentis; ita Vatabl. & Ribera imò S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. cenſent Prophetam hæc dixiſſe poſt vaſtatam Ieruſalem, ac queri quòd Deus permiſerit eam ab infidelibus & impiis Chaldæis ita vaſtari.

Meliùs S. Chryſoſt. Nazianz. Theod. Theoph. Gueuara & à Caſtro, quos citaui in proœmio, cenſent Prophetam conqueri de prauitate morum ſui æui ſuique populi, quòd ſcilicet cùm Deum ſæpè precatus eſſet, vt eam inhiberet ac frenaret, non fuiſſet exauditus, ſed potiùs ſcelera ipſa augeri & multiplicari cerneret. Hoc enim clarè verba ſignificant, cùm ſubdit: *Lacerata eſt lex; quia impius prævalet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum.* Loquitur ergo non de tyrannide & violentia Chaldæorum, qui erant exleges, ſed de peruerſitate Iudæorum, qui legem quam à Deo acceperant, violabant opprimẽdo iuſtos, eorúmque cauſas & iudicia peruertendo. Vnde Septuag. vertunt, *contra me factum eſt iudicium, & iudex accipit.* Queritur itaque de populo Iudaico, quòd, cùm is ſit fidelis & à Deo electus, tamen vi, rapina & ſceleribus ſit plenus, atque ſe diſcruciat eo quòd Deus eum ab his nõ expurget & liberet. Quocirca reſpondet ei Deus verſ. 5. ſe hæc ſcelera puniturum & expiaturum per Chaldæos. Ait ergo: *Vſquequo Domine clamabo*, vt ceſſare facias has rapinas & ſcelera in populo tuo, *& non exaudies?* hoc eſt, & non exaudis me continuò clamantem.

Vociferabor ad te vim patiens.] Hebr. *vociferabor ad te* חמס *chamas*, id eſt, iniquitas. q. d. Videns aſſiduè tot rapinas & iniurias, ad ſingulas clamo *chamas*, dicóque: En Domine *chamas*, en *chamas*, en noua vis, en noua rapina, en nouum ſcelus. Singula enim populi mei ſcelera ita me affligũt, vt ab iis vim pati videar. Vnde Chald. vertit, *clamito in conſpectu tuo, numquid eſt apud te ſeruandi poteſtas?* q. d. Video Domine in tuo meóque populo nullam eſſe Dei reuerentiam, nullum hominum pudorem aut timorem, ſed eos perfricta fronte iniurias & iniquitates perpetrare, calcare diuina & humana iura, opulentos & potentes affligere & opprimere inopes & innocentes, ac eorum bona nunc vi, nunc fraude corradere; quin & arte vel armis, magiſtratus & clauũ Reipubl.

inua-

Digitized by Google

inuadere, ac ſumma rerum potiti. Vides eadem tu ô Domine; cur ergo taces? cur diſſimulas? cur tantis malis non mederis? itáne dormit tua prouidentia, tua vindicta, vt inſontes opprimi, ſontes dominari ſinas? vim patior ego, affligor & crucior, nec ferre ſuſtineo: zelus enim domus tuæ comedit me. Vim pateris & tu: quomodo cũ ſuſtines? videris Tyrannis & impiis vel non poſſe, vel nolle defendere & ſaluare innocentes. Luget enim Habacuc, & Prophetæ probi & zeloſi, non tantùm ipſos læſos, & iniuriam paſſos, ſed etiam (imò magis) ipſos lædentes & iniurios. Nã, vt ait Ariſtot. *minor eſt iniuria iniuriam pati; maior iniuria eſt iniuriam inferre.* Et Socrates apud Platonẽ in Gorgia: *Qui iniuriatur*, ait, *iniuſtúſque eſt, omnino eſt ante alios miſer; miſerior autem ſi iniuriarum pœnas numquam luat; minùs verò miſer ſi luat, ſuppliciúmque iuſtum diis hominibúſque reportet.* Et Cato dicebat ſe malle pro collato beneficio nullam reportare gratiam, quàm pro perpetrato maleficio non dare pœnam: ſignificans nil eſſe periculoſius impunitate, quæ ſemper ad deteriora inuitat, vti refert Plutarch. in Apoph. Rom. Luget ergo Habacuc, queritúrque cur iniuſtitia præualeat aduerſum iuſtitiam, & iniuſtos impune graſſetur. *Et hoc dicit*, ait S. Hieron. in prologo, *præ mentis anguſtia, neſciens aurum in igne conflari, & tres pueros de camino ignis puriores exiſſe quàm intrauerant. Sed & hoc generaliter accipere poſſumus, quòd ex perſona humana impatientia loquatur, vt in querulam vocem & plenam doloris erumpat, dicens: Quare reſpicis contemptores, & taces conculcante impio iuſtiorem ſe! Hac autem loquitur neſciens iudicia Dei inueſtigabilia, & profundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ eius, quòd non ita videat Deus vt videt homo: homo tantùm præſentia reſpicit Deus futura & æterna cognoſcit. Et quomodo ſi ægrotus & æſtuans febribus aquam frigidam poſtulet, & dicat ad medicum: Vim patior, crucior, vror, exanimor: vſquequo medice clamabo, & non exaudies? Et reſpondeat ei ſapientiſſimus ac clementiſſimus medicus: Scio quo tempore dare debeam quod poſtulas, & non miſereor modò, quia miſericordia iſta crudelitas eſt, & voluntas tua contra te petit. Ita & Deus noſter ſciens clementiæ ſuæ pondera atque menſuras, interdum non exaudit clamantem, vt eum probet, & magis prouocet eum ad rogandum, & quaſi igne excoctum iuſtiorem & puriorem faciat.* Hucuſque S. Hieron.

Vers. 3. *Quare oſtendiſti mihi iniquitatem?*] Aliqui vim ponunt in voce *oſtendiſti*, quaſi hæc connectat ſequentia præcedentibus, q.d. Tam iratus es populo tuo, vt nõ ſatis habeas precibus & clamoribus meis non annuere: vis etiam mihi os obſtruere, ne clamem, ne forté, quæ tua bonitas & clementia eſt, furorem tuũ auertas. Nam cùm mihi tot tantaque populi ſcelera oſtendis, & ante oculos proponis, quaſi frænum & vincula mihi in labia inijcis. Quis enim cùm tantam populi iniquitatem cernat, atque iniurias, quibus nomen tuum ſanctum affecit, & afficere pergit, audeat ſe pro eo deprecatorem interponere, aut etiam aſpectũ tuum ſubire? Viſne igitur populũ iuſtum nemine intercedente delere? ita Mart. de Roa lib. 1. Singul. c. 2. Secundò & ſimpliciùs, *oſtendiſti*, id eſt, exhibuiſti, hoc eſt, exhiberi & fieri permiſiſti, q.d. Cur permittis, cur fieri ſinis tantam iniquitatem, quæ oculis meis oſtenſa & exhibita, dirè me cruciat?

Et laborem.] Labor hîc tum paſſiuè accipi poteſt pro dolore & moleſtia patientium vim & iniurias impiorum. Vnde Septuag. vertunt, *quare mihi oſtendiſti labores & dolores afflictorum?* Hi enim mihi compaſſionem mouent, ſuíque ſimilem dolorem. Tum potiùs actiuè pro afflictione quam nocentes innocentibus inferunt. Vnde Chald. vertit, *conſpicio operantes laborem falſitatis*, q.d. Quare video impios affligentes pios? tuum enim ô Domine eſt de eis pœnas ſumere; ita Vatabl. & Pagnin. qui pro *laborem* vertunt, *peruerſitatem*. Vis enim & iniuria, adeóque quoduis peccatum in Scriptura vocatur עמל *amal*. id eſt, labor: tum quia cum labore incipit, & agitur, atq; in laborem & dolorem deſinit; quot enim quãtóſque labores & dolores ſubit auarus, currens per terras & maria ad Indos vſque, vt opes congerat? luxurioſus, vt libidinem; guloſus, vt gulã; iracundus, vt iram & vindictam expleat? Sanè modicam voluptatem magno labore emunt, quæ deinde in æternos labores & tormenta vertitur. Tum quia aliis quos vel affligit, vel ſcandalizat, dolorem & laborem infligit. Labor enim agentis & iniuriantis, labor quoque eſt patientis & iniuriam ſuſtinentis; hæc enim ſunt connexa & correlatiua. Tum denique, quia Prophetis & viris ſanctis pro Deo & iuſtitia zelantibus, ingẽtem concitat dolorem iniuria tam actiua iniuriãtis, quàm paſſiua ſuſtinentis. Vnde laborem hunc ſuum explicans Habacuc, ſubdit:

Videre prædam & iniuſtitiam, Hebr. *chamas*, id eſt, vim, violentiam, iniuriam, oppreſſionem, *contra me.*] Id eſt, coram me, vt habent Hebr. & Chald. q.d. Me vidente, gemente & renitente. Sic peccatum vocatur labor, vel dolor, pſal. 7. 15. *Ecce parturiit iniuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem.* Pſal. 9. 27. *Cuius maledictione os plenum eſt, & amaritudine, & dolo, & ſub lingua eius labor & dolor.* Pſalm. 54. 11. *Die ac nocte circundabit eam ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniuſtitia.* Pſalm. 139. 10 *Labor labiorum ipſorum operiet eos.* q.d. Suis fraudibus & doloſis labiis capientur, doli in caput eorum recident. Eccleſ. 10. 15. *Labor ſtultorum affliget eos.* Iſaiæ 59. 4. *Conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem.* Hoc eſt quod in die iudicij improbi gemẽtes dicent: *Laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles: viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis profuit ſuperbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis?* Sapient. 5. 7. Labor enim magnus impiorum deſinit in maiorem, imò æternum dolorem: labor verò piorum paruus deſinit in immenſum & æternum gaudium.

Et factum eſt iudicium & contradictio potentior.] Hebr. *& fiet vt lis & contentio exaltetur*, vel exaltet ſe, vt ſcilicet fiat potentior, & aliis præualeat. Pro *iudicium* enim hebr. ריב *rib*, id eſt, litigium, iurgiũ, hoc eſt, vt explicans ſubdit, *contradictio*, Pagnin. *contentio*. q.d. Peruerſi qui lites & iurgia ſerunt vrgéntque, potentiores ſunt iuſtis ſimplicibus & quietis, eóſque in iudicio & iurgio ſupplantant & expilant. Vnde Chald. vertit, *direptores & raptores coram me ſunt, atque contentione & ſuperbia ipſi præualent.* Sic ſæpe videmus ſuperbos & impudentes contentione & iurgio obtinere, quod iure & ratione aſſequi nequeunt: quia viri graues & modeſti nolunt cum iis rixari, nolunt eorum importunis clamoribus ſibi caput obtundi. Vnde vt ab iis ſe liberent, dant eis quod poſtulant. Vatabl. vertit, *quare eſt*

qui

Impunitas luctuoſa eſt peccati.

qui ſuſcipiat rixam & contentionem? ſubaudi contra me.

Verſ. 4. *Propter hoc lacerata eſt lex.*] Septuag. *diſſipata eſt lex;* Vatabl. *debilitata eſt lex;* Chald. *langueſcit lex;* Tigurina, *idcirco lex non viget:* tum quia iniqui ſua potentia leges & iura, iudicia & iudices peruertunt; ita S. Hieron. Theodor. Hugo & Lyran. tum quia pij videntes impios ſua impietate præualere, in ſtudio legis & pietatis langueſcunt, atque in impiorum partem & ſortem inclinant; ita Clarius, Arias & alij. Sic ait Seneca in Hercule Furente:

Ius eſt in armis, opprimit leges timor.

Et Ennius:

Tollitur è medio ſapientia, vi geritur res.
Non ex iure manu conſertum, ſed mage ferro
Rem repetunt.

Et non peruenit vſque ad finem iudicium.] Ita & Septuag. q. d. Propter hanc iniquorum potentiã & peruerſitatem, iudicium non poteſt aſſequi ſuum finem, qui eſt, vt iuſtitia in lite euincat & dominetur, iniuſtitia verò & violentia vincantur & proſcribantur; vt iuſti defendantur, iniuſti puniantur; vt iuſtè & pacificè viuatur imperante lege & iuſtitia. Iudicij enim finis eſt iuſtitia, ait S. Ambroſ. ſerm. 16. in pſalm. 118. Tigurina vertit, *nec habet efficacem executionem iudicium;* quia eam ſuis muneribus, ſuaque vi & potentia impediũt & inuertunt potentes & iniqui. Secundò, aliter C exponit Clarius, Arias & Vatabl. q. d. Propterea homines impij lacerant violantque legẽ, quia putant quòd ad eos non perueniet iudicium, id eſt, iuſta vltio & vindicta Dei, vſque ad finem, id eſt, in æternum; quòd ſcilicet Deus nunquam eos puniet, vel quòd nullus ſit, ſed caſu omnia regantur; vel quòd nõ curet res humanas, vel quòd dæmoni alicui peruerſo eas regendas tradiderit. Tertiò, pro *ad finem* hebr. eſt לנצח *lanetſach,* quod verti poteſt, *ad victoriam.* Vnde clarè ſic vertas, *& non peruenit iudicium,* ſcilicet iuſtum, *ad victoriam:* quia ab iniuſtitia exundante, putà ab iniuſtis potentibus, vincitur & obruitur. Primus ſenſus eſt genuinus, cúmque expoſcit Latina verſio & Septuag.

D *Quia impius præualet aduerſus iuſtum.* Heb. *quia impius circumdat inſtar coronæ* (id eſt, vt Tigurina, *circumuenit,* arctat, opprimit) *iuſtũ. propterea egreditur iudicium peruerſum.*] q. d. Quia impii opprimunt pios, propterea peruertuntur iudices & iudicia, vt iniquas ferant ſententias in fauorem iniquorum, & noxam iuſtorum. Idem repetit & inculcat. Aliter Vatabl. q. d. Quia homines vident impios præualere piis, propterea peruersè putant iudicium Dei eſſe iniuſtum, hoc eſt, Deum non curare iuſtos, nec punire iniuſtos ob cauſas paulò antè dictas. Loquitur non de Nabuchodonoſore opprimente Iudæos, vt vult S. Hieron. eiúſque aſſeclæ; ſed de Hieroſolymitis & Iudæis opprimentibus ſuos ciues ſimplices & pauperes; ita Theodor. Theoph. & alii ſuperiùs citati. Hîc finitur querela Prophetæ, de impiorum tyrannide & dominio in pios cum Deo expoſtulantis: ſequitur Dei ad eam reſponſio.

Morale de iudicio Dei, quo pios opprimi, impios dominari permittit.

Moral. Diſce hîc non ſcrutari, ſed admirari arcanum iudiciorum Dei, quo pios opprimi, impios proſperari & dominari permittit. Hoc enim multi ſcrutari volentes, nec penetrare valentes, eò prolapſi ſunt, vt dubitarent de Dei prouidentia; an ſcilicet eſſet Numen aliquod vniuerſo præſidens? an Deus curaret res hominum? an verò cir-

A ca cardines cœli perambulans, eas negligeret, & velut indignas ſe deſpiceret. Ita Ouid. li. 3. Amor. eleg. 8.

Cùm rapiant mala fata bonos ignoſcite falſo,
Sollicitor nullos eſſe putare deos.
Viue pius morieré pius; cole ſacra colentem
Mors grauis à templis in caua buſta trahet.

Tales ſunt & illi apud Iuuenalem ſatyra 3.

Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponunt,
Et nullo credunt mundum rectore moueri,
Natura voluente vices & lucis & anni.

Cato, inquit Plutarch. in eius vita, cùm Pompeio res infeliciter ſuccederent, & ad Cæſarem inclinaret victoria, dicebat *in rebus diuinis multum eſſe* B *caliginis, quòd Pompeio præter ius agenti fuiſſent omnia proſpera, cauſam Reip. tuenti nihil ſuccederet.*

Audi Lucan. lib. 1. Pharſal.

Nec quidquam iam ferre poteſt, Cæſarúe priorem
Pompeiúſve parem: quis iuſtius induit arma
Scire nefas, magno ſe iudice quiſque tuetur.
Victrix cauſa diis placuit, ſed victa Catoni.

Et Claudian. lib. 1. in Ruffin.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aſpicerem, lætóſque diu florere nocentes,
Vexarique pios; rurſus labefacta cadebat
Religio, cauſæque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quòd ſemina currere motu
Affirmat, magnúmque nouas per inane figuras
C *Fortuna, non arte regi, quæ numina ſenſu*
Ambiguo, vel nulla putat, vel neſcia veſtri.

Subdit deinde, & ex caſu Ruffini ſapientior factus, mentem corrigit:

Abſtulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum,
Abſoluitque deos: iam non ad culmina rerum
Iniuſtos creuiſſe queror: tolluntur in altum,
Vt lapſu grauiore ruant.

Socrates rogatus: *Quid bonis viris moleſtum eſſet?* reſpondit, *Malorum proſperitas;* ita in Meliſſa Anton. & Maxim. ſerm. de fortuna bona & mala. Et Publius: *Felix,* ait, *improbitas optimorum eſt calamitas.* Quin & fideles ſapientes & ſancti, hac impiorum proſperitate & potentia offenſi ſunt; vt Da-
D uid pſal. 72. verſ. 2. *Mei autem penè moti ſunt pedes, penè effuſi ſunt greſſus mei: quia zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorum videns,* &c. Et Iob ca. 21. verſ. 7. & ſeq. *Quare ergo impij viuunt, ſublenati ſunt, confortatique diuitiis? Semen eorum permanet,* &c. Et Ieremias c. 12. 1. *Quare via impiorum proſperatur, bene eſt omnibus qui præuaricantur, & iniquè agunt?* &c. Similia ſunt Malachiæ 3. 14. & Eccl. 7. 16.

Cauſæ huius permiſſionis Dei. Prima.

Porrò cauſæ ob quas Deus has impiorum in pios iniurias & ſcelera permittit, præter ſecretas quas Deus in mente ſua ſeruat, manifeſtæ & ab eò reuelatæ nobis ſunt variæ. Prima, vt oſtendat ſuam longanimitatem, impaſſibilitatem & celſitudinem, ſcilicet ſe his ſceleribus non tangi, non
E pungi, non affligi, non turbari; ſed in ſereniſſima gloria lõgè ſuper iura & iniurias mortalium eminere. Sicut enim ſol cloacas illuminans, earum ſordibus non fœdatur: ſic nec Deus impiorum, quos alit, ſceleribus inquinatur aut tangitur. *Sicut lux à nullo illuſtratur, ſed ſe ipſa oſtendit: ſic Deus, qui nullis hominum operibus illuſtrari* (vt nec offuſcari) *poteſt, diuina ſua eſſentia ſeipſum ſolus illuſtrat,* ait Philo lib. 1. de Monarchia. Rurſum S. Anſelm. lib. cur Deus homo: *Deum,* ait, *impoſſibile eſt honorem ſuum perdere. Aut enim peccator ſoluit ſponte quod debet, aut Deus ab inuito accipit. Sicut autem homo peccando rapit quod Dei eſt, ita Deus puniendo aufert quod hominis eſt.*

Secunda, vt piis det materiam patientiæ, conſtantiæ & virtutis, dum eos ſinit per impios vexari, affligi, cruciari. Quocirca Seneca li. de Prouidentia: *Nihil*, ait, *infelicius eo cui nihil accidit, aduerſi: quia malè iudicauerunt dij de ipſo.* Et rurſum, *Illos meritò dixeris miſeros, qui nimia felicitate torpeſcunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet.* Diodorus Philoſ. apud Anton. & Maxim. ſermone de fortuna bona & mala, felicioris ingenii eſſe dicebat infortunia cum dexteritate ferre, quàm ingentem proſperitatem regere prudentia. Nam vt ait Epictetus in Enchirid. *Stultus proſperitatis, tanquam ebrietatis voluptate nimium fruens, ſtultior efficitur.* Præclariùs S. Auguſt. li. 4. de Ciuit. cap. 3. *Iuſtis*, ait, *quidquid malorum ab iniquis* B *dominis irrogatur, non eſt pœna criminis, ſed virtutis examen. Proinde bonus etiamſi ſeruiat, liber eſt, malus autem etſi regnet, ſeruus eſt: nec vnius hominis, ſed, quod grauius eſt, tot dominorum, quot vitiorum.* Idem lib. 13. cap 4. *Nunc*, ait, *maiore & mirabiliore gratia Saluatoris, in vſus iuſtitiæ, peccati pœna conuerſa eſt. Tunc enim dictum eſt homini, Morieris ſi peccaueris, nunc dicitur Martyri, Morieris ne pecces.* Rurſum impii ſunt virga & flagellum Dei, quibus quaſi pater filiorum ſuorũ peccata caſtigat & emendat, vti per Alanos, Vvandalos & Gothos puniuit peccata Chriſtianorũ, qua de re multa ſcribit Saluianus lib. 8. de Prouidentia. Sic de Sennacherib dicitur Iſaiæ 10. 5. C *Virga furoris mei Aſſur.* Sic Attila rex Hunnorum dicebat ſe eſſe flagellum Dei. Sic Nabuchodonoſor fuit virga vigilans, vel, vt alii vertunt, vigilantis, ſcil. Dei, Ierem. 1. 11.

3. Tertia, quia Deus impios longa & diuina patientia ad pœnitentiam exſpectat, ideóque eos caſtigat remorſu conſcientiæ, quæ non parua ſcelerum eſt pœna. Nam vt ait Pythagoras apud Stobæum ſerm. 24. *Vir malus plus mali patitur afflictus conſcientia, quàm ille qui in corpore caſtigatur & flagris cæditur.* Sicut ergo puer virgis cæditur, vt vitium emendet, ita & impius a conſcientia flagellatur, vt mentem mutet moréſque corrigat. Quòd ſi pœnitere nolint, tandem eos D adeo grauiter punit, vt tarditatem ſupplicij grauitate compenſet. Rectè Zonaras lib. 3. *Etiamſi*, ait, *prouidentia tardius inuadat iniurios, conceſſo pœnitentiæ ſpatio; tamen niſi à malitia diſceſſerint, lento gradu eos aſſequitur, & pœnas exigit.* Et Virgil. 1. Æneid. *At ſperate deos memores fandi atque nefandi.* Diuinius verò Apoſt. Roma. 2. 4. *Ignoras*, inquit, *quoniam benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit?* id eſt, adducere conatur: *ſecundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ.*

4. Quarta, vt oſtendat omnes huius mundi opes, pompas, proſperitates velut res parui momenti eſſe contemnendas: ideo enim eas ſæpe dat ſuis E hoſtibus, negat verò ſuis amicis. Verè S. Auguſt. in c. 27. S. Matth. *Si haberes*, ait, *ſapientiam Salomonis, ſi pulchritudinem Abſalonis, ſi fortitudinem Samſonis, ſi longæuitatem Enoch, ſi diuitias Crœſi, ſi felicitatem Octauiani; quid proſunt hæc, cùm tandem caro datur vermibus, & anima dæmonibus, cum diuite ſine fine crucianda?* Idem in pſalm. 36. *Fumus*, ait, *à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipſa elatione in globum magnum intumeſcit; ſed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior: ſic impius quo magis exaltatur, tanto citius deficit.* Et Conſtant. Manaſſes Annal. pag. 190. *Proſperitas*, ait, *eſt ſimilis graui plumbo: ſi hominem robuſtum* A *non nanciſcatur qui oneri ferendo par ſit, pronum in terram præcipitat & pôterit.* Et Salluſt. in Catilin. *Secundæ res ſapientum animos fatigant.* Et Tacitus lib. 1. *Secundæ res acrioribus ſtimulis animum explorant: quia miſeria toleramur, felicitate corrumpimur.* Hinc Menander, *Miſer*, ait, *eſt improbus, felix licèt.* Et Publius, *Citò improborum læta in perniciem cadunt.* Et Auſonius, *Felix criminibus nullus erit diu.* Pſaltes, *Vidi*, ait, *impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani; & tranſiui, & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius*, pſalm. 36. 35.

Quinta, vt permittat impios ſuæ libertati, oſtẽdátque quanta ſit vis concupiſcentiæ ex lapſu A- 5.
B dami contractæ, vtpote quæ homines in tot rapinas, violentias & ſcelera, magis iniurianti quã iniuriato nocitura: adigit: vtque ex eo mortales agnoſcant ſuam inſipientiam, infirmitatem & miſeriam, ac Chriſti redemptoris ſapientiam & gratiam requirant & efflagitent.

Præclarè S. Athanaſ. ſerm. de paſſione Domini: *Sicut*, ait, *ſi quis ſerpentem apprehendat manu, dúmque conatur in alterum proiicere, prorſus ipſe mordetur: aut ſi quis ignem manu tenens, dum vult hoſtem lædere, non intelligit quòd ipſe prorſus exuritur, ſic malitia militat aduerſus eos qui ipſa vtuntur, magiſque lædit eos à quibus habetur, quàm eos in quos intenditur.* Idem eadem ignis, & alia foueæ C & veneni ſimilitudine docet & declarat S. Aug. in pſal. 34. Quin & Seneca: *Illud venenum*, inquit, *quod ſerpentes ſine ſua pernicie continent, in alienam effundunt: at malitia maximam ſui veneni partem bibit ipſa.* Peccatum enim eſt [illegible] venenum, quod amaram peccatori necem affert. Peccatum eſt acerbiſſimum vulnus naturæ. Peccatum eſt maxima febris, peſtis & mors animæ. Peccatum eſt infenſiſſimus hominis hoſtis, qui eum à Deo ſegregat, & diabolo in ſeruitutem mancipat. *Omnes* (iniquitates) *quaſi quibuſdam compedibus nos premunt, & peccatorum nos retibus ligare contendunt*, ait S. Auguſtin. ſerm. 175. de temp. Idem ſerm. 139. *Malorum omnium noſtrorum cauſa pec-* D *catum eſt*

Sexta, vt oſtendat præſens tempus eſſe operandi bene vel male, merendi vel demerendi Sequens verò fore iudicij, præmiorum & pœnarum, quo omnia peruerſa hominum iudicia reformabit, corriget & æquitati reſtituet, iuxta illud. *Cùm accepero tempus* (iudicii) *ego iuſtitias iudicabo.* Vnde S. Auguſt. in pſal. 7. *Nemo*, ait, *gratuletur homini qui proſperatur in vita ſua, cuius peccatis deeſt vltor, & adeſt laudator. Maior hic ira Domini eſt: irritauit enim Dominum peccator, vt iſta patiatur, id eſt, vt correctionis flagella non patiatur.* Et S. Gregor. lib. 5. Moral. *Deus*, ait, *nonnulla percutit, & nonnulla inulta derelinquit. Quia ſi nulla reſecaret, quis* E *Deum res humanas curare crederet? Et rurſus ſi hæc cuncta percuteret, extremum iudicium vnde reſtaret?* Dixit vir ſapiens, tantam eſſe gloriam quæ ſanctos & patientes manet, vt mirum ſit omnes dæmones & homines impios; quin & ſaxa & elementa, contra eos non inſurgere, eóſque affligere & excruciare, quo tantam gloriam promereantur. Ex aduerſo tantas eſſe pœnas quæ impios manent, vt mirum ſit eos maximis deliciis non abundare, omniaque eis in mel & roſas non conuerti, vt aliqua voluptatula tantum gehennæ pondus penſetur. Sicut enim non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in ſanctis; ita

nuu

non ſunt condignæ voluptates & pompæ huius ſæculi ad futuram gehennam, quæ reuelabitur in impiis & damnatis. Vir ergo prudens potiùs condolebit præſenti eorum felicitati, quàm inuidebit.

Verſ. 5.] Aſpicite in gentibus, & videte: admiramini, & obſtupeſcite: quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet cùm narrabitur.

Verſ. 6.] Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula non ſua.

Verſ. 7.] Horribilis, & terribilis eſt: ex ſemetipſa iudicium, & onus eius egredietur.

Verſ. 8.] Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis: & diffundentur equites eius: equites namque eius de longè venient, volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.

Verſ. 9.] Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus vrens: & congregabit quaſi arenam, captiuitatem.

Verſ. 10.] Et ipſe de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt: ipſe ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

Verſ. 11.] Tunc mutabitur ſpiritus, & pertranſibit. & corruet: hæc eſt fortitudo eius Dei ſui.

Verſ. 5. *Aſpicite in gentibus.*] Id eſt, *aſpicite gentes*, vt vertit Chaldæus. Hebræi enim verba contractus, vel adhæſionis, ſiue corporalis, ſiue ſpiritualis qualis eſt aſpectus, conſtruunt cum *bet*, id eſt *in* regente ablatiuum, vel accuſatiuum. Hîc reſpondet Deus expoſtulationi Habacuc, cur ſinat impios Iudæos præualere piis. Reſpondet enim, ſe non diu id permiſſurum, ſed mox ipſos per Chaldæos puniturum: atque hoc eſt onus quod vidit, quódque prophetiæ ſuæ velut titulum præfigit Habacuc.

Quæres, quænam hæ gentes quas aſpici iubet? Primò, S. Hiero. cum ſuis, cenſens hæc dicta eſſe poſt exciſam Ieruſalem ad conſolationē Iudæorum, gētes accipit Moabitas, Ammonitas, Ægyptios, aliáſque quas ſubegit Nabuchodonoſor. q. d. Ne miremini, ô Iudæi, vos exciſos à Chaldæis, quia ab iiſdem exciſæ ſunt aliæ gentes omnes vobis vicinæ, quæ robore, numero & gloria vobis longè erant ſuperiores. Secundò & genuinè, gentes hæ ſunt Chaldæi: hi enim ſunt onus quod Iudæis ſceleratis intentat Deus. q. d. Ne queraris, ô Habacuc, de Iudæorum improbitate, quaſi eam impunitam dimittam; illico enim eam puniam. En aſpice gētes & agmina Chaldæorum, quæ adduco ad exſcindendam impiam Iudæam. ita Auctores citati verſ. 2. Vnde has gentes explicans ſubdit: *Quia ecce ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram*, &c.

A Nota, Pro *in gentibus* hebr. eſt בגוים *baggoim*, & ita legerunt Aquila, Symmach. Theod. Chaldæus & noſter, qui omnes vertunt, *in gentibus*. Verùm Septuaginta legunt בגדים *bogedim*, nimirum vice ו legentes affine ד; *bogedim* autem ſignificat *contemptores* & præuaricatores, vel, vt alii apud S. Hieron. vertunt, *calumniatores*, vel declinantes. Septuag. ſequitur S. Paulus Actor. 13. 41. dicens: *Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini.* Quæres, vtra lectio eſt hîc genuina & canonica? Reſp. Ribera & alii veram lectionem eſſe *baggoim*, id eſt, *in gentibus*; quia ita legit noſter, Aquila, & alii pleri que iam citati; B lectionem tamen Septuag. putà *bogedim*, eſto minùs ſit ad literam, tamen cum ſenſu verborum propheticorum congruere; quia ex antecedentibus & ſequentibus liquet hæc dici contemptoribus, putà Iudæis, qui iura Dei que leges contemnebant. Verùm hæc reſpōſio non ſatisfacit: quia ex ea ſequitur Septuag. & S. Paulum ſecutos eſſe non veram, ſed falſam lectionem S. Scripturæ: non pro *baggoim*, quæ vera eſt lectio, legerunt *bogedim*: vnde conſequens eſt, eorum verſionem non eſſe genuinam, nec canonicam; imò eſſe diſtortam & corruptam. Nam pro *in gentibus*, vt habet textus Scripturæ, ipſi ſuppoſuerunt *contemptores*. Addunt alii alia, ſed nodum non extri- C cant, imò magis intricant. Secundò, alii reſpondent, gentes hîc idem eſſe quod contemptores. q. d. *Videte in gentibus*, id eſt, videte gentes, putà Iudæos, qui inſtar gentium contemnunt ius & fas. Hæc reſponſio eſſet commoda, ſi τὸ *contemptores* eſſet accuſatiui caſus: iam autem eſt nominatiui, vt patet ex Græco καταφρονηταί. Hinc Tertiò, melius reſpondeas, Scripturam Hebræā fuiſſe variam, vel certè ambiguam, idque ex intentione Spiritus ſancti volentis vtramque trāſlationem, ſcilicet noſtram & LXX. ſignificare & ſtabilire, nimirū vt litera ד eſſet ambigua: ſi enim caput habeat breuius, eſt ו; ſi longius, eſt ד. Vnde per ו legi poterat *baggoim*, per ד *bogedim*, D aliis & aliis punctis. Aut certè Prophetā vtramque lectionem poſuiſſe, nimirum vt in textu poneret: vnam ſine vocalibus (hæ enim olim in textu Hebræo non fuerunt) ad marginem alteram, ſignificans vtrolibet modo legi poſſe. Vnde v. 13. τὸ *bogedim* eſt in Hebræo. Sic enim Hebræi in Scriptura habent ſuum *keri* & *ketif*, quo multis in locis textus Hebraici aliter ſcribunt, aliter legunt: nimirum ſcribunt in textu lectionē tritam, ſed veram & genuinam notauit in margine. Idem faciunt ſubinde Scriptores Græci & Latini, cùm voces ſunt ſimiles, vnâque tantùm vel altera litera differentes, quarum vtraque præſenti loco cōgruit, & quælibet ſuam habet vim & energiam. E Tale eſt illud Ciceronis, *Semper hic erro.* Et Satyrici, *Iſte mendicus*, ſignificantis medicum eſſe mendicum. Sic Geneſ. 47. 31. Iacob dicitur adoraſſe מטה, quod noſter legens מטה *mitta*, id eſt, lectulum, vertit, *conuerſus ad lectuli caput*. Septuag. verò, & ex iis S. Paulus Hebr. 11. 21. aliis punctis legentes מטה *matte*, id eſt, virgam, vertunt, *adorauit faſtigium virgæ eius*, ſcilicet Ioſephi: vtraque ergo lectio & verſio eſt canonica, vt oſtendi Heb. 11 Sic Prouerb. 3. v. 12. noſter legēs כאב *keab*, id eſt, *ſicut pater*, vertit, *quaſi pater in filio complacet ſibi*. Septuag. verò, & ex iis S. Paulus Heb 12 6. aliis punctis legentes כאב *kieb*, id eſt, *affligit*, *flagellat*, vertunt, *flagellat autem omnem filium quem*

 recipit.

recipit. Vtraque ergo lectio & verſio eſt canonica.

Dices, hiſce locis tantùm mutari puncta, ſed eaſdem manere conſonantes, quas ſolas Hebræi æſtimant; hîc verò in *baggoim* & *bogedim*, mutari ipſas conſonantes, ſcilicet *vau* in *dalet*. Reſp. Primò, æquè magna eſt mutatio, ſiue vocales, ſiue conſonantes mutes: nam inter *mitta & matte* tanta pronunciationis & ſignificationis eſt differentia, quanta eſt inter *lectum* & *virgam*; inter *kieb* & *keab* tanta, quanta eſt inter *flagellat* & *ſicut pater*. Secundò, Oſee 13. 14. noſter legit אהי *ehi*, id eſt, *ero*; vnde vertit, *ero mors tua ô mors*; Septuag. verò, & ex iis S. Paulus 1. Corinth. 15. 55. legunt mutatis, id eſt, tranſpoſitis, conſonantibus, איה *aye*, id eſt, *vbi*; vnde vertunt, *vbi eſt mors victoria tua?* Et tamen vtraque lectio & verſio eſt canonica. Sic Iſaiæ 8. 9. noſter legit רעו *rou*, per *res*, id eſt, *congregamini*; Septuag. verò legentes דעו *deu*, per *dalet*, vertunt *ſcitote*. Sic Iſaiæ 3. 12. *Mulieres dominatæ ſunt eis*, pro נשים *naſcim*, id eſt, *mulieres*; Septuag. & Aquila legunt נגשים *nogeſcim*, id eſt, *exactores*, fœneratores. Sic Thren. 2. 7. noſter legit נאץ *niets*, id eſt, ſpreuit, *maledixit ſanctificationi ſuæ*; Septuag. vero legentes נאר *nier*, vertunt, *excuſſit, execit ſanctificationem ſuam.* Plura citat Leo Caſtrius Prolegom. in Iſaiã c. 23. & 24. Vbi & addit, cùm in Hebræo duplex eſt lectio, vtrãque lectionem admiranda præ ſe ferre myſteria, ideoque ex vbertate Spiritus ſancti factum eſſe, vt multis locis de induſtria ſit duplex lectio, vt duplex ſit ſenſus, & duplex referetur myſterium. Aducit S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. c. 44. Septuag. non ex ſe ſuoque cerebro, ſed ex inſtinctu Spiritus ſancti aliter quædam vertiſſe quàm ſint in Hebræo. Nam ſcribens de loco Ionæ Prophetæ, quem Septuag. ſic vertunt, *poſt triduum Niniue ſubuertetur*; cùm hebraïcè ſic legatur, *poſt quadraginta dies Niniue ſubuertetur*, ſubdit hîc duo myſteria eſſe ſignificata à Spiritu ſancto, alterum per Septuag. alterum hebraïcè per Ionã Prophetam (vnde ſentire videtur, quod & alij viri graues ſenſerunt; ipſos Septuag. habuiſſe aſſiſtentiam Spiritus ſancti, ex eiúſque inſpiratione ſcripſiſſe, ac proinde ipſos fuiſſe quaſi Prophetas & Scriptores hagiographos) nimirum Septuag. ſignificaſſe, quòd Chriſtus poſt triduum reſurgeret; Hebræa verò, quòd poſt 40. dies aſcenderet in cœlum. *In 40.* inquit, *diebus ipſum quære, in quo & triduum poteris inuenire; illud in aſcenſione, hoc in eius reſurrectione reperies.* Idem habet l. 1. quæſt. in Geneſ. c. 169. Sic hîc pro *in gentibus*, Septuag. vertunt, *contemptores*: quia more ſuo reſpiciunt tempora Chriſti, & perſtringunt Iudæos qui futuri erant contemptores Chriſti & Euangelij, idque accepta occaſione ex vicinitate vocum Hebræarum *baggoim* & *bogedim*: præſertim quia *baggoim* ſic exponi poteſt, vt ſit idem quod *bogedim* in nominatiuo, nimirum ſi ſic interpreteris: *Aſpicite*, ô Iudæi, qui eſtis *baggoim*, id eſt, in gentibus, hoc eſt inſtar gentium *bogedim*, id eſt, *contemptores* Dei & hominum. Quare ſi vtramque lectionem admittas, vtramque valde appoſitè ſic ordinabis: *Aſpicite bogedim*, id eſt, *contemptores*, *baggoim*, id eſt, *in gentibus*, hoc eſt qui inter gentes & inſtar gentium, imo præ gentibus contemnitis iura & iuſſa Dei. Aut potiùs q. d. Aſpicite, ô Iudæi contemptores Dei, in gentibus, id eſt, gentes, putà Chaldæos, qui vos Iudæa exturbabunt; item gentes quæ tempore Chriſti vos ex Eccleſia, & benedictione ac hereditate Abrahæ, putâ fide, ſalute & electione Dei, expellẽt. Itaque verſionis Septuag. & S. Pauli hic eſt ſenſus. Accuſat Propheta Iudæos impios, ius & fas peruertẽtes, audaciæ & contemptus in Dominum, ait S. Hieronym. quod auſi ſint Dei contemnere maieſtatem, quaſi ipſa non curaret ſuas leges, nec earum violatores eſſet punitura: ita enim liberè graſſati ſunt in alios, ac ſi nulla eſſet prouidentia, nullum numen, quod inſontium iniurias vindicaret. q. d. Vos ô Iudæi, qui eſtis contemptores Dei & hominum, aſpicite opus horrendum vindictæ, quo ego hunc veſtrum contemptum caſtigabo. Adducam enim Chaldæos, qui funditus vos cum Hieroſolyma exſcindent. Porrò S. Paulus idipſum rectè adaptauit Iudæis ſui æui, Chriſto incredulis eiúſque contemptoribus, quia Iudæi priſci contemptores Prophetarum, fuerũt typus Iudæorum ſpernentium Chriſtum; vnde & excidium illorum per Chaldæos, præfigurauit excidium horum per Titum & Romanos. Hoc eſt quod eis intentat Paulus dicens: *Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini: quia opus ego operor in diebus veſtris, opus quod non credetis ſi quis enarrauerit vobis.* q. d. Videte ô Iudæi ne contemnatis Chriſtum & Euangelium, quod ego vobis annuncio. Si enim illud ſpreueritis, ſpernet pariter vos Deus, vti ſpreuit patres veſtros. Abiiciet enim & reprobabit vos, veſtrũque regnum, templum & gẽtem delebit per Romanos, ſicut deleuit maiores veſtros per Chaldæos: atque loco veſtri ſubrogabit Gẽtes, eáſq; ſibi adoptabit in filios & heredes, vt vobis expulſis, illæ ſint eius populus & Eccleſia, quaſi veri Iſraëlitæ & filij Abrahæ per fidem.

Admiramini & obſtupeſcite.] Heb. התמהו תמהו *hittammehu temahu*, id eſt, vt Pagnin. *admiramini admiramini*, hoc eſt, valdè admiramini & obſtupeſcite: geminatio enim eiuſdem verbi apud Hebræos ſignificat actionis vehementiam, & gradũ quaſi ſuperlatiuum. Septuag. & ex iis S. Paulus vertunt, *admiramini & diſperdimini*: quia pro ה legerunt ח, ſcilicet pro תמהו *temahu* legerunt תמחו *timchu*, vel *temachu*, id eſt, delemini, *diſperdimini*. *Timchu* enim eſt futurũ *cal*, à rad. מחה *macha*, id eſt, deleuit, diſperdidit. Vides hîc rurſum duplicem lectionem & verſionem, planè diuerſam, nimirum *temahu*, id eſt, *admiramini*; & *timchu*, id eſt *diſperdimini*; vtramque canonicam. Iam *diſperdimini*, id eſt, diſperdimini & delebimini, tum vos à Chaldæis, tum poſteri veſtri à Tito & Romanis.

Opus] Scilicet excidij & vaſtitatis Hieroſolymæ & templi, ac captiuitatis Iudæorum in Babylone, patrandum per Nabuchodonoſorẽ & Chaldæos. Vnde explicans ſubdit: *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos.* Quod Allegoricè typus & præludium erat excidij Hieroſolymæ faciẽdi per Romanos; atque vaſtitatis ſpiritalis, id eſt, excæcationis & reprobationis Iudæorum futuræ tempore Chriſti, vti docet S. Paulus Actor. 13. 41. Addit Leo Caſtrius lib. 5. Apologetici num. 147. per Chaldæos ad literam accipi Romanos, vaſtatores Iudæorum tempore Chriſti: quia, inquit, de Romanis hunc locum explicat S. Paulus Actor. 13. Verùm hoc parum eſt probabile. Nam S. Paulus & alij Apoſtoli non rarò citant Prophetas in ſenſu, non literali, ſed allegorico.

Factum eſt.] Id eſt, mox fiet. Loquitur prophe-

ticè,

ticè, nimirum de futuro per præteritum, ob futuri certitudinem, ac ſi iam factum eſſet.

Quod nemo credet cum narrabitur.] Hebr. & Septuag. *quod non credetis ſi enarretur*, vel, ſi quis enarrauerit, ſcilicet antequam fiat. Nam cùm fiet idipſum, non tantùm credetis, ſed & oculis ſpectabitis. Nimirum Iudæi non poterant credere, templum Dei & ciuitatem ſanctam, à Deo ipſo tradendam infidelibus & impiis Chaldæis, ab eiſque funditus euertendam & cõcremandam. Hoc enim eis tam inſolens & inopinabile videbatur, vt omnem ſuperaret fidem, imò cœlum citiùs ruiturum crederent. Hinc illæ eorum voces obſtreperæ minis Prophetarum: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini eſt*, Ierem. B 7. 4.

Verſ. 6. *Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos.*] *Suſcitabo*, ſcil. indirectè & obiectiuè, nimirum addendo Chaldæis animos, arma, ſocios; vóſq; ô Iudæis, iis denudando, ita vt ipſi certa ſpe vos veſtráque deuorent: atque idipſum directè ordinando ad iuſtam veſtram punitionem, meritúmque ſupplicium. Vide canon. 35. & 36 quos præfixi Prophetis maioribus. Verbũ *ſuſcitabo* habet emphaſim, q. d. Chaldæi vacant quieti, otio ſomnóque indulgent, non cogitant de Iudæa inuadenda: ecce ego eos ab hoc otio & ſomno ſuſcitabo: iniiciam enim eis cogitationem de Iudææ opibus, ſceleribus meam iram prouocantibus, imbecillitate ad reſiſtendum, aliiſque ſimilibus, quæ Chaldæos excitabunt ad eam bello appetendam.

Gentem amaram.] Id eſt trucẽ & ferocem, quæ ſuis armis perambulat & circumit, ſibique ſubigit latitudinem totius terræ, putà omnium regionum in circuitu ſibi adiacentium, vt eas non tantùm ſpolient, ſed & ſtabiliter *poſſideant*, quaſi *tabernacula*, olim *non ſua*, iam verò ſua, vtpote bello capta. Verè dixit Poëta:

Verſ. 7. *Improbos aduerſus improbos armat improbitas.*

Terribilis.] Septuag. *illuſtris*: vtrumque enim ſignificat Heb. נורא *nora*. Nam ſi à rad. ראה *raa*, id eſt, *vidit*, deducas, idem eſt quod *viſibilis*, conſpicua, illuſtris; ſin à rad. ירא *iare*, id eſt, *timuit*, deriues, idem eſt quod *terribilis*, vt vertit Tigorina.

Ex ſemetipſa iudicium & onus eius egredietur.] Pro *onus* hebr. eſt שאת *ſeet*, quod Primò, Symmach. vertit *δόγμα*, id eſt, decretum; Chald. *ſententiam definitam*. Secundò, Vatabl. excellentiam & *magnificentiam*, q. d. Gloria & magnitudo imperij, quam conſequetur, ab ipſa egredietur, non ab externo: hoc eſt, orbis imperium obtinebit gens Chaldæa propria virtute, non alienis opibus & viribus. Tertiò, noſter cum Septuag. meliùs vertit *onus*, vel pondus: hoc enim propriè ſignificat *ſeet*, vel משא *maſſa*, à rad. נשא *naſa*, id eſt, tulit, portauit. Iam S. Hieron. Remig. & Lyran. E hoc onus paſſiuè accipiunt. q. d. Chaldæi parant ſibi iudicium & onus, putà Dei vindictam & excidium, quod ipſi portabunt. Nam ſicut alios onerant ſuis cladibus, tributis, duriſque oneribus; ita pariter iiſdem onerabuntur à Cyro, qui Babylonem ſubiugabit. Meliùs Theodor. Theophyl. & Hugo hoc onus actiuè accipiunt, quod ſcilicet Chaldæi aliis gentibus à ſe victis imponunt. Agitur enim hîc de eorum robore, imperio & victoriis; vnde Symmach. vertit, *ipſa ſibi iudicabit, & decretum ſuum exequetur*. q. d. Chaldæi ius omne ponunt in armis, non ratione, non legibus ducuntur, ſed pro ſua dominandi libidine & tyrannide decernunt de aliis

A gentibus quod volunt, & quod ſtatuerunt illico exequuntur, illudque quaſi onus graue eis imponunt. *Iudicium* ergo vocat decretum Chaldæorum de aliis gentibus vaſtandis, ſpoliandis, occidendis: *onus* verò, huius decreti executionem. Vnde S. Hier. ſic quoque exponit, q. d. Chaldæi *iudicium*, id eſt, iudices; & *onus*, id eſt, oneratores, putà exactores, aliis gentibus imponunt ex ſuo cœtu, qui eas ſuis exactionibus & tributis onerẽt & expilent. Senſus ergo eſt: *iudicium*, quo ſcilicet Chaldæa gentes alias damnat, punit & exſcindit, aliis verò miſeretur & parcit: & *onus* ſiue iugum, quo gentes vexat, *ex ſemetipſa egredietur*, id eſt, ex ſola eius voluntate, non ratione, ſed mera libidine orietur. Sic dicunt Iudæi rebelles Ieremiæ ca. 44. 27. *Faciemus omne verbum quod egredietur de ore noſtro*, id eſt, faciemus quidquid nobis libuerit, non tibi, non Deo. Similis phraſis eſt Matth. 4. 4 Deuter. 8. 3. & alibi. Hinc Quartò, *ſeet* verti poteſt *exactio*, vel *tributum*, q. d. Gens Chaldæa ex ſeipſa ſuóque populo cõſtituet iudices & exactores, non ex aliis populis, qui gentibus à ſe ſubactis præſint, ab eiſque tributa exigant: ſicut Romani paſſim per prouincias conſtituebant Præſides, Prætores, Proconſules & Procuratores ex ſua gente, putà Romanos & Italos: ſuis enim magis fidebant quàm exteris.

Verſ. 8. *Leuiores pardis equi eius.*] Pardus animal eſt ſæ- C uum & maculoſum, cuius femina pardalis & panthera nuncupatur, de quo Plinius lib. 10. 73. ſic ſcribit: *Inſidunt in eadem Africa pardi condenſa arbore, occultatique eius ramis in prætereuntia deſiliunt, atque è volucrum ſede graſſantur.* Ita pardos in Braſilia ex arboribus deſilire in milites Luſitanos prætereuntes, eoſque diſcerpere, narrarunt mihi Romæ Patres noſtri, qui in Braſilia multo tempore vixerunt. Hinc à Claudiano pardi vocantur *fulminei*: quia inſtar fulminis ex altu in ſubiecta irruunt. *Pardi fulminei.* Ita Alexander Macedo, qui belli fuit fulmen (quem proinde Apelles pinxit manu tenentem fulgur perſtringens orbem: quia celerrimè & potentiſſimè eum peruaſit & D ſubiugauit) Daniel. cap. 7. 6. comparatur pardo, vti ibidem fuſiùs explicui. Vbi politice & moraliter Nota: in prœliis rebúſque quibuſlibet conficiendis, multum facit celeritas; vt quod maturè conſultaueris, velociter exequaris. Vnde Alexander rogatus, qua ratione orbis imperium obtinuiſſet, reſpondet: *nihil cunctando*, id eſt, celeritate, qua velut fulgur omnia perſtrinxit & peſſundedit. Sic Iulius Cæſar, cùm Pharnacem primo congreſſu viciſſet, inquit Plutarch. in Apophth. amicis ſcripſit: *Veni, vidi, vici*; quod Carolus V. Imper. parta de Germanis hæreticis velociſſima victoria, pientiùs ſic vſurpauit: *Veni, vidi, vicit Deus*, ſummam rei geſtæ celeritatem indicans.

Velociores lupis veſpertinis.] Pro *velociores* hebr. eſt חדו *chaddu*, id eſt, *acutiores* (vnde Arabicus Antiochenus vertit, *ſurdis acutius quàm muſcæ mellis*; ſed parergõs: nec enim de turdis & muſcis, ſed de pardis & lupis hîc agitur) tum dentibus, & appetitu, ad prædam diſcindendam & dilacerandam; vnde Tigurina vertit, *auidiores*: tum pedibus & curſu. Vnde noſter cum Septuag. optimè vertit, *velociores*. Eſt metaphora ab acutis gladiis, qui leuiter & velociter tranſire ſolent per rem quam ſecant, inquit Vatabl. aut potiùs à ſagittis acutis, quæ celeriter aërem ſecant & tranſuolant.

Lupi veſpertini qui;

Quæres, quinam ſint lupi veſpertini? Multi cum Geſnero in Hyęna, putant eſſe certam luporum ſpeciem, quæ ſub veſperam magis ſit famelica, ideóque tũc magis prædetur & ſæuiat. Gueuara cenſet eſſe hyænas. Duplex, inquit, eſt luporum genus: alterum quod vulgò lupus, alterum quod hyæna vocatur: illud ſub auroram, vtpote digeſtione iam peracta, famere incipiens, hoc noctu rapinas exercet, eò quòd oculos habeat hebetes & cæcutientes, ideóq; meliùs noctu quàm diu cernat.

Quippe dies illi nox eſt, atráſque tenebras
Conſequitur paſſim, lucem pertæſa coruſcam,

An ſint hyænæ.

ait Oppian. lib. 3. de Venatione. Hyæna enim crudelior eſt, voracior & aſtutior (vnde & in mille colores tranſit, ſi credimus Plinio lib. 11. cap. 37.) lupo, canúmque implacabilis hoſtis. Vomitus quoq; humanos mẽtitur, vt canes alliciat; falſiſque ſingultibus ſollicitatos deuorat. Molitur homini etiã inſidias, ſequitúrque ſtabula paſtorum, & auditu aſſiduo addiſcit eorum vocamen, quod exprimere poſſit imitatione vocis humanæ, vt in hominem aſtu accitum nocte ſæuiat. Adeo enim carnis hominum eſt auida, vt vel ſepulchra effodiat, eruatque cadauera; ita Plinius li. 6. c. 30. Solinus Polyhiſt. ca. 40. & alii; Septuag. & Arabicus Alexandrinus pro ערב *ereb*, id eſt, veſpera, aliis punctis legentes ערב *arab*, vertunt, *lupos Arabiæ*, id eſt, lupos prædones & latrones. Arabes enim latrociniis erant infames: inde Arabs ſumitur pro prædone, ſicut Chananæus pro mercatore, Bœotus pro hebeti, Chaldæus pro ariolo, ait Delrio. Nam, vt ait Ariſtot. li. de Mirandis naturæ audit. eſt in Arabia hyænarum quoddã genus, quod cùm belluam vel hominem præuiderit, eus obmuteſcere facit, ac ſic in veſtigio hærere, vt corpora mouere nequeãt. Sic & Ælianus, & Solinus Polyhiſt. c. 40. ſcribũt, hyænas habere vim ſoporiferam, qua canes & homines torpidos, ſtupidos & elingues faciant, itaque eos capere & ſuffocare. Idem habet Herodotus li. 4. & Plinius li. 6. c. 30. Hinc Cælius lib. 29. c. 6. ſcribit hyænæ pellem non tangi fulmine. Quin & Horus Apollo in Hierogl. Si quis, inquit, hyænæ pellem ſibi circumponat, intrepidè per medios hoſtes tranſibit illæſus (malim hoc credere, quàm experiri. Certè Poloni equites vt hoſtes percellant, luporum exuuias induunt & oſtentant.) Proinde Ægyptiis hieroglyphicum intrepiditatis & cõſtantiæ in calamitatibus, erat hyænæ pellis. Eandem valere cõtra latratus & morſus canum, etiam rabidorum, tradunt Plinius & Oppianus. Et tamẽ hyænæ cor maximum eſt, vt & reliquis timidis, putà muribus, lepori, aſino, ceruo, pãtheræ, muſtelæ, ait Ariſtot. & Plinius lib. 11. c. 37. Hyænam alternis annis mutare ſexum, eſſéque marem & feminam, tradunt Oppianus, Plinius lib. 8. c. 30. Horus & alii: ſed id commentitium eſſe cenſet Ariſtoteles li. 6. Hiſtor. Anim. c. 32. Porrò Habacuc rectè equos Chaldæorum comparat hyænis: quia hyænæ iubas habent vt equi, ſed ſeta duriore longioréque, & per totum dorſum porrecta.

Huic ſentẽtiæ vnum obſtat, quòd ſcilicet hyænæ non ſint lupi, ſed ſpecies animalis à lupis diuerſa. Reſpondet Gucuara, hyænas quoque luporum nomine cenſeri. Probat ex Oppiano li. 3. de Venatione, cuius verſus Græcus ita Latinè reddidit Ioannes Bodinus:

Nunc duo, Diua, refer genera exitioſa luporum,
Serratis armata ferentes dentibus arma:
Nempe ouium mactatores (lupos communes) *cæcas quoque hyænas.*

Verùm, vt rectè aduertit Ribera, τὸ *luporum* non eſt in Græco. Oppianus ergo tantùm vult dicere, in Æthiopia extrema duo eſſe genera ferarũ, quæ ſerratos habeant dentes, ſcilicet lupum & hyænã. Dici tamen poſſet pro Gueuara, hyænas, etſi propriè non ſint lupi, ad eos tamen referri. Vnde Geſnerus in lupo, inter feras lupo congeneres numerat hyænas, lynces (qui & lupi canarii vocantur) pantheres, lycaones, & thoës, qui ex hyæna & lupo generantur. Eſt enim hyæna lupo ſimilis, ait Philoponus, & ex eo Niphus. Et Ariſtot. lib. 6. Hiſtor. Animal. c. 32. *Hyæna*, ait, *colore lupi propè eſt, ſed hirſutior, & iuba per totum dorſum prædita eſt.* Quocirca Arabes hyænam vocant *alzabo*, quod idem eſt cum Hebræo זאב *zeeb*, id eſt, lupus: *Al* enim eſt articulus, quem Arabes paſſim nominibus præponunt. Multa namque lupo & hyænæ communia ſunt, ſcilicet primò, magnitudo; ſecundò, color; tertiò, voracitas; quartò, inſidiæ, quas aliis animalibus moliuntur, ille gregibus ouium & caprarum, hæc canibus, & homini quandoque; quintò, dentes vtriſque ſerrati, genitalia vtriſque ſimilia; ſextò, vtrique noctu vagantur cibi cauſa, lupus vrgente fame, hyæna neceſſariò ferè: quia acriùs noctu videt, interdiu bullucinatur, vti feles. Hæc omnia ex Æliano, Plinio, Ariſt. Oppiano & Solino tradit Geſnerus in lupo, & in hyæna: ex quibus probabiliter cenſet, lupos veſpertinos eſſe hyænas.

Secundò, alii paſſim hîc lupos propriè dictus accipiunt, iiſque cenſent comparari Chaldæos equites. Lupi enim generoſi, feroces & inſidioſi ſunt, ait Ariſtot. Vnde Iſidorus lib 12. Origin. c. 2. cenſet *lupos* vocari quaſi *leopos*, eo quòd quaſi leonibus, in pedibus illis ſit virtus: nam quidquid pedibus preſſerint, enecant. Inſuper lupi voraciſſimi ſunt, & pene inſatiabiles: vorant potiùs, quã comedant: pilos & oſſa glutiunt, eaque integra rurſus aluo reddunt. Iam τὸ *veſpertini*, eſt epithetum commune luporum; hi enim veſpere & noctu graſſantur. Vnde Virg. Georg. 1. *Per noctẽ reſonare lupis vlulantibus vrbes.* Hinc & lupus græcè dicitur λύκος, id eſt, lucens. Nã oculi eius, æquè ac capræ, ſplendent, & lucem noctu iaculantur, ait Plinius lib. 11. c. 37. Lupi ergo cognominantur veſpertini, quia per diem ob metum venatorum, in antris quieſcunt ieiuni: vnde veſpere noctúque fame rabidi ad prædam egrediũtur, & obuia quæque lacerant vorantque; ita S. Hieron. Alii inſuper edaciores, noctu conſumpta præda veſpertina, manè rurſum ad prædam egrediuntur, dicique poſſunt lupi matutini. Porrò quanta ſit luporum noctu ferocitas, graphicè deſcribit Virg. Æneid. lib. 9.

Veſpertinus vocatur quiuis lupus. Cur?

Ac velutti pleno lupus inſidiatus ouili;
Cùm fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbres,
Nocte ſuper media, tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus ira
Sæuit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſiccæ ſanguine fauces.

Veſpere ergo lupus acutiſſimus eſt, audaciſſimus & ſæuiſſimus, vtpote qui non tantùm famem, ſed & crudelitatem ſuam exſatiare velit. Vnde noctu multa milliaria conficit, ac vbi ad ouile aliamue prædam peruenit, omnia loca circuit, omnes aditus tentat, vndique procurrit, omnia circumſpicit, vt irrumpat & præda potiatur. Hinc Iere. c. 5. 6. lupum veſpertinum, vocat lupum ad veſperam,

peram, ſcilicet ſæuientem & graſſantem: & Oppianus lib. 1. de Venat. lupum vocat νυκτιπόρον, id eſt, noctuambulonem.

Hæc omnia allegoricè facile eſt adaptare diabolo, & tropologicè gulæ & improbitati: vtriuſque enim ſymbolum, imago & exemplum eſt lupus veſpertinus. Nam & diabolus nocturnus eſt, & in tenebris perambulat, pſalm. 90. verſ. 5. & 6. Vnde in Completorio monet Eccleſia, canitque illud S. Petri, *Fratres ſobrij eſtote & vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret.* Veſpere enim ſollicitat homines ad crapulam, venerem, rixas, cædes. Vnde Poëta:

Lupus veſpert. eſt diabolus & gula.

Nox & amor, vinúmque nihil moderabile ſuadent:
Illa pudore caret, Liber amórque metu.

Accedit, quòd diabolus ſæpe in lupum ſe & magos ſuos transformet: tales enim ſunt lycanthropi, putà homines qui per magiam ope dæmonis ſe in ſpeciem, æquè ac ferociam luporum transmutant, ouéſque & homines inuadunt & dilaniant; de quibus multa Delrio in Magicis. Inde & Gentiles per lupos contra veneficia remedia præſtari opinati ſunt. Vnde Plinius lib. 28. c. 10. *Veneficiis*, ait, *roſtrum lupi inueteratum reſiſtere aiunt, ob ídque villarum portis præfigunt. Hoc idem præſtare & pellis è ceruice ſolida exiſtimatur; quippe tanta eſt vis animalis, præter ea quæ retulimus, vt veſtigia eius calcata equis afferant torporem.* Hinc & lupus hominem raucum vel elinguem reddere volgò creditur, ſi primus eum inſpiciat. Vnde illud Virgil. eclog. 9.

Vox quoque Mœrim
Iam fugit ipſa: lupi Mœrim vidêre priores.

Vbi id clarè docet Seruius, & Iſidor. lib. 12. Orig. c. 2. qui & addit: *Vnde & ſubitò tacenti dicitur: Lupus in fabula. Certè ſi ſe priùs viſum ſenſerit, deponit ferocitatis audaciã.* Et Plinius lib. 8. c. 22. *In Italia quoque creditur,* ait, *luporum viſus eſſe noxius, vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præſens.* Sic diabolus fauces peccatori, iniecto pudore metúque claudit, ne peccatum confiteatur, & veniam, opémue, aut conſilium mali ſui quærat. Inſuper diabolus inſtar hyænæ & lupi, cadaueribus & mortibus hominum paſcitur; canibus, id eſt, prædicatoribus, inſidiatur, vt iis euerſis vel amotis, oues diripiat. Hinc & eorum voces imitatur, dum ſe transfigurat in angelum lucis. Multos enim ſapientes decipit ſpecie boni, qua ſuas fraudes obtegit. Lupi ergo veſpertini tropol. ſunt dæmones, ait S. Hieron. Item rapaces Prælati & iudices. Adhæc hæretici: hos enim lupis comparat Chriſtus Matth. 7. 15. qui ouium pellibus induti incautos decipiũt, & ſpecie veri tenebras offundunt. Hinc & ſub veſperã ſuos cœtus celebrare ſolent. Hæretici enim quaſi lupi famelici & hiantes caulas Eccleſiæ circumeunt, vt fideles ex iis auellant & perdant, atque Arabum more latrociniis & cædibus Catholicorum ditiones & regna depopulantur, vti noſtro æuo in Anglia, Scotia, Hollandia, Francia, Hungaria, &c. eos factitaſſe vidimus.

Volabunt quaſi aquila.] Quæ rapax & ferox ex alto in leporem aliámue prædam feſtina inuolat cum impetu *inſtar tormenti*, id eſt, bombardæ dum globum eiaculatur, ait Iſidor. lib. 12. cap. 7. Alludit ad aquilas, quas Chaldæi in vexillis præferebant, æquè ac poſtea Romani: vnde ſignifer aciei erat & vocabatur aquilifer. Audi Ouidum lib. 5. Faſtor.

Signa decus belli Parthus Romana tenebat,
Romanaque aquilæ ſignifer hoſtis erat.

Et Lucan. lib. 1.

Vt notæ fulſere aquilæ, Romanáque ſigna.

Hinc Ezechiel cap. 19. & Ieremias ſæpe Nabuchodonoſorem & Chaldæos vocant aquilas. Nota, In pardis Chaldæorum indicat ſæuitiam, in lupis voracitatem, in aquilis rapacitatẽ. Quocirca eoſdem Ieremias cap. 5. 6. comparat leoni, pardo & lupo. *Idcirco,* inquit *percuſſit eos* (Iudæos) *leo de ſylua, lupus ad veſperam vaſtauit eos, pardus vigilans ſuper ciuitates eorum.*

Porrò appoſitè equites & eqoos Chaldæorum comparat pardo, lupo, aquilis: quia equi bellici pernicitate veloces ſunt, & animoſitate feroces vincendi conſuetudine ferociores euadunt: gaudent ſanguine effuſo, ac lituis tubiſque auditis exultant, vt ait Iob cap. 39. 21. & Virgil. lib. 3. Georg.

Equi Chaldæi feroces.

Si qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque premens voluit ſub naribus ignem.

Additque cæteris præſtare equos Chaldæorum:

Armenij Siculis, Parthíque Euphratis ad vndas
Præſtant.

Idem clariùs docet Oppianus, dicens:

Qui habitant virides Euphratis ad vndas,
Magnanimis vtuntur equis in bella leonum.
Lumina glauca vibrant, & magnum in pectore robur
Efferat audaces animos ad feruida bella.
Accedit leuitas curſus, quodque ora leonis
Intrepidè perferre valent, voceſque ſuperbas:
Cùm reliqui fremitus nequeant tolerare minaces.

Omnes ad prædam venient.] Tigurina, *quiſquis eorum ad hoc venit, vt vim inferat;* Vatabl. *omnes venient ad rapinam*, vt ſcilicet Iudæos expilent; Pagnin. *tota gens propter rapinam veniet.* Verſ. 9.

Moral. S. Aug. in pſal. 113. *Ideo,* inquit, *quærit te raptor maior, quia inuenit minorem: ideo te quærit maior aquila, quia prior cepiſti leporem: præda tibi fuit minor, præda eris maiori.*

Facies eorum ventus vrens.] Intellige notam ſimilitudinis *ſicut*, vel *inſtar*, q. d. Chaldæi inſtar venti vrentis, vel aeruginis omnia areſacient & vaſtabunt. Pagnin. vertit, *ex aduerſo facierum ſuarum venient ad Orientem;* Chald. *aſpectus eorũ perſimilis eſt vento vehementi, qui colligit quaſi arenam captiuitatem.* Tigurina, *quidquid faciebus eorum obijcitur flaccidum fit, vt ſi vredo exuſſiſſet,* Vatabl. *aſpectus*, vel *oppoſitio facierum eorum erit tanquam ventus Orientalis.* Hic ventus in terra ſancta eſt vehementiſſimus. Senſus eſt q. d. Impreſſio Chaldæorum aduentantium erit intolerabilis, vt in Iudæa eſt ventus Orientalis. Sic Genuæ, & nonnullis aliis Italiæ locis procelloſus eſt ventus turbinis, qui à Græcis vocatur ecnephias, quòd è nube erumpat; adeò vt ſtabula cũ equis in altum eleuet, transferat, elidat, vti mihi Romæ viri graues oculati teſtes affirmarunt.

Et congregabit quaſi arenam captiuitatem.] q. d. Sicut ventus in Iudæa congregat arenas, ſic Chaldæi ex eadem congregabunt captiuos; ita Chald. & Tigurina. Innuit plurimos fore captiuos, vti plurima eſt arena. Fit metonymia: nam abſtractum ponitur pro concreto captiuitas pro captiuis. Sic Chriſtus aſcendens cum triumpho in cœlum, dicitur captiuam duxiſſe captiuitatẽ, id eſt, captiuos duxiſſe ſanctos, quos è captiuitate dia-

boli ctutos, ſuos fecit, meliori iam ſorte captiuos, vtpote qua eos in libertatem filiorum Dei aſſeruit, Epheſ. 4. 8. Nota, De Chaldæis nunc loquitur in plurali, dicens, *Diffundentur, volabunt, venient*; nunc in ſingulari, dicens, *Congregabit, triumphabit, comportabit*, intelligens exercitum, vel certè ducem regémque eorum, putà Nabuchodonoſorem. Hæc omnia tropologicè facile eſt adaptare diabolo, cuius miniſter & flagellum fuit Nabuchodonoſor: ipſe enim ſæuit vt pardus, lupus & aquila, plurimúſque capit, & in abyſſum demergit ludens & ridens.

Verſ. 10. *Et ipſe.*] Scilicet Nabuchodonoſor, gentis Chaldææ princeps. Nota, Scriptura mutuò nunc de gente, nunc de eius principe loquitur. Hæc enim politicè ſunt vnum, putà vnus exercitus, vnum imperium, quod totum pendet à ſuo principe, ſicut totum corpus pendet à capite. Hoc verum eſt in bellis, vbi victoriæ cauſa eſt animoſus, vigil & ſagax Imperator. Vnde celebre eſt illud: *Fortior eſt exercitus ceruorum duce leone, quàm leonum duce ceruo.*

Tyranni ridiculi eius erunt.] q. d. Reges & principes ludibrio habebit Nabuchodonoſor, faciet eos ſuos mariones, equiſones, imò ſcabella pedum; vti Sapores fecit Aureliano Cæſari, & Tamberlanes Baiazeti Turcarum Imperatori; ita S. Hieron. Secundò, *ridiculi*, vel, vt hebr. *riſus eius erunt*: quia ipſe potentiſſimus, deridebit eorum arma & copias. Vnde explicans ſubdit:

Ipſe ſuper omnem munitionem ridebit.] q. d. Ipſe munitiones quaſuis deſpiciet, quaſi ridens & ludens eas expugnabit: ita Theodor. Vatab. & Arias. Significanter vertunt Septuag. *tyranni erunt eius παίγνια*, id eſt, ludibria, quomodo Zeno Imper. prælio victus dixit: *Dei ludibrium eſt homo.* Syrus & Arabicus, *ipſe reges deridebit, & principes ſubſannabit.*

Comportabit aggerem, & capiet eam.] *Agger* dicitur aggerata, id eſt, congeſta, terra, iuxta illud Virg. Æneid. 9. *Et foſſas aggere complent.* vbi Seruius, *Agger*, ait, *eſt cuiuſlibet rei coaceruatio, vnde foſſæ aut valles repleri poſſunt.* Significat Habacuc maximè aggerem, quem per tredecim annos cōportarunt Chaldæi circa Tyrum, vt mare, quod illam cingebat, implerent, itaque ex inſula facerent continentem, quam pedibus inuadere & expugnare poſſent, vti tandem fecerunt, de quo dixi Ezech. 29. 18. Ruſum ſolent duces, cùm metantur caſtra, ea cingere & munire contra inſultus hoſtium aggere, id eſt, vallo & foſſa inſtar ciuitatis. vnde Virgil. 7. Æneid.

Primúſque in littore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.

Inſuper ſolent per aggeres obſidere & oppugnare vrbes. Vnde Cicero ad Catonem lib. 15. *Vallo & foſſa circumdedi: ſex caſtellis caſtriſque maximis ſepſi: aggere, vineis, turribus oppugnaui.* Sic Virgil. 6. Æneid. Alpes vocat aggeres, id eſt, muros & munimenta, Italiæ. Hebr. pro *aggerem* eſt עפר *aphar*, id eſt puluerem, quo Chriſt. a Caſtro ſic exponit, q. d. Nabuchodonoſor faciet altiſſimos aggeres ex puluere, vt eius inſperſione, flatu oppoſiti venti facta, oculos, nares & fauces repugnantium offundat, & enecet; qua arte Sertoriũ expugnaſſe Characitanos, narrat Plutarch. in eius vita. Quocirca axioma eſt bellicum: *Duci captandum eſſe ſolem & ventum*, vt vtrumque habeat ſibi ſecundum, & hoſti aduerſum. Verùm noſtra verſio melior eſt, & communem caſtrorum aggerem

A ſignificat; hic enim fit è terra puluere, ſaxis, lignis omnique re. Adde, Hebræos *aphar*, id eſt, puluerem, vocare quamlibet terram. Vnde Adam dicitur factus è puluere, id eſt, è terra, iuxta illud Geneſ. 3. 19. *Puluis es, & in puluerem reuerteris.*

Tunc mutabitur ſpiritus.] q. d. Nabuchodonoſor elatus tot victoriis, ſe non capiet, ſed ſpiritus altos ſumet, putans ſe eſſe Numen quoddam inuictum, ideóque adorari volet in ſtatua aurea, quam eriget, & omnes adorare compellet, Daniel. 3. 1. Quocirca Deo vlciſcente mutabitur ſpiritus eius humanus in belluinum, vt ex homine fiat quaſi bos, ideóque regno expellatur, tranſeat & corruat, ac quaſi quadrupes in ſyluis cum feris Verſ. 11.

B vitam agat, Daniel 4. 30. ita S. Hieron. Albert. & Lyran. Simili modo ob tot victorias, tātamque Monarchiam, mutabitur ſpiritus gētis Chaldææ in ſuperbiam & faſtum, ideóque pertranſibit eius imperium, & corruet in Balſaſare, exſcindēdum à Cyro & Perſis, inquit Arias & Vatabl. Vnde Chaldæus vertit, *propter elationem ſpiritus eius translatum eſt regnum*; aliter Septuag. *tunc mutabit ſpiritum, & pertranſiet, & propitiabitur: hæc eſt fortitudo Dei mei*; quod Theod. ſic explicat, q. d. Cùm Deus ſat caſtigarit Iudæos per Chaldæos, tunc iram commutabit in miſericordiam, ac miſericors erit, & acerbitates leniet, ſcilicet cùm Cyrum liberatorem adducet, cui robur inui-

C ctum, indéque victorias præclariſſimas dabit.

Et corruet.] Hebr. אשם *aſçam*, id eſt, Primò, *delinquet*; Secundò, *delictum expiabit*, per metonymiam, qua delictum & peccatum in Leuitico, ſæpe ſignificat hoſtiam pro peccato. Vnde Septuag. vertunt, *propitiabitur.* Tertiò, אשם *aſçam* hebr. ſæpe ponitur pro vicino שמם *ſçamam*, id eſt, deficere, deſolari, corruere: cognata enim ſunt culpa & pœna, ſiue delictum & deſolatio: hæc enim indiuiduus illius eſt comes, perinde vt carnifex eſt rei, quem ducit ad ſupplicium, vnde noſter rectè cum Aquila & Symmacho, pro *delinquet* vertit, *deficiet*, corruet, præſertim quia defectus & ruina eſt delictum & peccatum, non

D moris & vitij, ſed naturæ. Ex tribus hiſce ſignificatis triplex hîc oritur verſio & interpretatio. Primò enim Chald. vertit, *deliquit & peccauit, eo quòd multiplicauit gloriam Deo ſuo*, quia ſcilicet impenſè coluit ſuos deos, non Deum verum. Secundò, Septuag. *tunc mutabit ſpiritum, & pertranſiet, & propitiabitur. Hæc eſt fortitudo Dei mei.* q. d. ait S. Hieron. Deus vltione Iudæorum per Chaldæos peracta, mutabit ſpiritum iræ in ſpiritum miſericordiæ: vnde pertranſibit eos, nec vlteriùs puniet, ſed ſat punitis propitiabitur. Tertiò, optimè noſter vertit, *& deficiet*, vel corruet, iuxta ſenſum paulò antè aſſignatum. Sic enim *aſçam*, id eſt, delinquere, ſæpe ſignificat deficere;

E vt, *Et non delinquent*, id eſt, non deficient, *omnes qui ſperant in eo*, pſalm. 33. 23. Simile eſt Ezech. 6. in Hebræo, Ioelis 1. 18. & alibi.

Hæc eſt fortitudo eius Dei ſui.] quam ſcilicet iactat eſſe Dei ſui, quam Deo ſuo acceptam refert. q. d. Tam imbellis, modica & breuis eſt fortitudo, victoriæ & triumphi Nabuchodonoſoris, quos ipſe Deo ſuo, puta Belo aſcribit. Nam, vt paulo antè dixi, hæc omnis illico in Balſaſare corruet, occidente cū Cyro. Eſt ironia, & ſarcaſmus, ſiue hoſtilis irriſio. Aliter à Caſtro, q. d. Nabuchodonoſor victoriis elatus ſuperbiet, & in id ſcelus corruet, vt veri Dei oblitus, tribuat virtuti Dei ſui Beli partas victorias. Septuag. vertunt,

tunt, *hæc eſt fortitudo Deo meo*: quod ſic explicat Theodor. Propheta, inquit, obſtupeſcens ad Dei miſericordiam, ex ira commutatam in Cyro liberatore Iudæorum, exclamat: Hæc eſt fortitudo Dei mei. Tibi ſoli Domine adeſt poteſtas & puniendi pro arbitrio, & commutandi vltionem in miſericordiam. Verùm Hebr. habent, *Dei eius*, & Chald. *idoli ſui*. Quare noſtra verſio & explicatio eſt germanior. Vnde & Syrus vertit, *deuincetur virtus eius cum Deo ſuo*; Arabicus, *obediet virtus eius Deo*, non ſuo ficto, ſed vero Iſraëlis.

Verſ. 12.] Numquid non tu à principio Domine Deus meus, ſancte meus, & non moriemur? Domine in iudicium poſuiſti eum: & fortem, vt corriperes, fundaſti eum.

Verſ. 13.] Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatem non poteris; quare reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?

Verſ. 14.] Et faciet homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem.

Verſ. 15.] Totum in hamo ſubleuabit, traxit illud in ſagena ſua, & congregauit in rete ſuum: Super hoc lætabitur & exultabit.

Verſ. 16.] Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo: quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus.

Verſ. 17.] Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam, & ſemper interficere Gentes non parcet.

Verſ. 12. *Numquid non tu à principio Domine.*] Propheta poſt prophetiam de Chaldæorum robore & tyrannide, ac Iudæorum per eos excidio, hîc de eo dolens & ingemiſcens, conuertit ſe ad orationem, Deumque obſecrat vt tantam Iudæorum ſtragem auertat, nec ſinat minas haſce impleri, ſed populo ſuo miſereatur & parcat. q. d. Tu Domine es Deus noſter, tu ſanctè à nobis coleris in ſancto templo tuo. Tu es ſanctus ille noſter antiquus, qui patres noſtros dilexiſti, & elegiſti ſemen eorum poſt eos. Tu es qui ſanctum fœdus cum ipſis iniiſti, ſanctéque promiſiſti te fore eorum & poſterorum Deum. Tu nos tibi in populum ſanctificaſti, & ab aliis gentibus infidelibus & impiis, quaſi tuum peculium ſegregaſti, nóſque ſancta tua lege, prophetis, ſacrificiis, miraculis, beneficiiſque plurimis decoraſti, ac tibi & tuæ ſanctitati arctiſſimè obſtrinxiſti: non ergo patieris nos ab impiis Chaldæis vaſtari: quare te, vti ſperamus & obſecramus, tutante *non moriemur*, vt illi minantur. Aliter Ioannes Alba Electorum cap. 64. *Numquid non tu à principio? A* ponitur, inquit, pro *ante*. q. d. Tu es ante omne rerum principium, tu es æternus. Et quia Æternum Hebræis ſignificat quòd magnum eſt in genere ſuo, hinc eſſe à principio, vel eſſe æternum, ſignificat eſſe potentiſſimum. Poteſt & Æternum accipi pro miſericorde. q. d. Numquid non ô Domine tu es ſummè potens & miſericors? Vtique. Oſtende ergo in nos miſeros & penè conſumptos tuam omnipotentiam & miſericordiam, quam ſemper à principio huc uſque in nos & patres noſtros oſtendiſti. Hæc Alba, qui & addit: ſic & ſanctus magnum, regem, potentémque ſignificat: & ſanctum, id quod magnum eſt & excellens.

Nota Primò, Dicit, *non moriemur*, aſſertiuè, non autem, *non moriamur*, optatiuè, eſto idipſum obſecret, ad efficaciam orationis, vt ſcilicet certam ſpem, & quaſi fidem non moriendi ſignificet, eaque conſtringat Deum, ne eos mori ſinat? Quis enim ſperauit in Deum, & confuſus eſt? Nam, vt ait S. Bernard. ſerm. 3. de Annunciat. Domin. *Deus oleum miſericordiæ ponit in vaſe fiduciæ.* Expeditiùs dicemus, repetendam eſſe vocem *numquid* quæ præceſſit. q. d. Numquid non moriemur, cùm te habeamus Deum protectorem ſanctum & æternum? Syrus Vaticanus pro, *non moriemur*, habet, *ſine lege*, Arabicus, *ſine ſimilitudine*. Sic enim vertit Syrus, *quoniam tu es à principio Domine Deus meus ſanctus, ſine lege aliqua*, hoc eſt, nulla lege, nullo decreto, nulla determinatione, nullo fato coaſtringeris.

Nota Secundo, Pro לא נמות *lo namut*, id eſt, non moriemur, aliqui codices legunt, לא תמות *lo tamut*, id eſt, non morieris. q. d. Tu Domine, vti ſanctus, ita es & immortalis: quare non permittas nos mori, & à Chaldæis occidi: illi enim, æquè ac illorum dij, vti impij, ita & mortales, infirmi & corruptibiles ſunt, ac à te corrumpentur, mortique præſenti & æternæ addicentur. Vnde Chald. vertit, *tu Deus iudex veris ſuper omnes creaturas tuas, & ſanctus in operibus tuis: verbum tuum in ſæcula permanet Domine.* q. d. Conſerua nos, vti promiſiſti; fidelis & ſtabilis es, fac ergo nos ſtabiles: immortalis es, ne ergo ſinas nos mori, ſed fac nos tui ſimiles, & quaſi immortales.

Nota Tertiò, quadruplicem antitheſim, Opponit enim Deum idolis & hominibus. Primò, quòd Deus ſit *à principio*, puta ab æterno. q. d. Deus æternus eſt, idola & Chaldæi temporanei ſunt, modicóque tempore duraturi. Secundò, Deus eſt omnium creator & dominus, idola & Chaldæi creaturæ ſunt & ſerui. Tertiò, ipſe eſt Deus immenſus, immortalis, omnipotens, &c. illi ſunt hominũ plaſmata exigua, caduca, infirma. Quartò, Deus eſt ſanctus, ipſaque per eſſentiam ſanctitas ſumma & perfectiſſima; illi impuri ſunt & ſcelerati. q. d. Deſtrue ergo, ô Domine, idola & Chaldæos, tot nominibus tibi è diametro oppoſitos & inimicos. Porrò ad maius pathos, maioréque affectum & obſecrationem, vt gratiam à Deo eblandiatur, vocat eum *Deus meus, ſancte meus*, non, noſter: tum quia Propheta hîc loquitur in perſona populi, qui collectiuè eſt vnus & ſingularis: perſonã enim populi in ſe ſuſcipit & induit, vtpote vnus & primarius è populo, vt in ſe, & ſecum totum populũ ſupplicem Deo conſtituat, itaque tot capitũ numero armatas preces Deo offerat, veniámque extorqueat: tum quia Deus cuiuſque fidelis & iuſti, tã eſt Deus, id eſt, pater, prouiſor, cuſtos, amicus, &c. ac ſi eius ſolius eſſet Deus. Sicut S. Auguſt. lib. 3. Confeſſ. c. 11. *O tu bone omnipotens, qui ſic vnumquemque noſtrûm curas,*

rus, ac ſi ſolum eſſet; & ſic omnes, tanquam ſingulos. Et S. Paulus ait, Chriſtum eſſe ſuum: *Qui*, inquit, *dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me*, Galat. 2. 20.

Domine in iudicium poſuiſti eum.] Eſt conceſſio. q. d. Fatemur te Domine miſiſſe Nabuchodonoſorem *in iudicium*, id eſt, in iuſtam vindictam, vt ſcil. per eum quaſi per virgam, caſtigares peccata noſtra & aliarum gentium, ideóque eum fortem effeciſti.

Fundaſti.] Firmaſti & roboraſti Nabuchodonoſorem tot opibus, viribus, copiis, imperiis, victoriis.

Verſ. 13. *Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum.*] *Videas*, id eſt, approbes & faueas. Eſt catachreſis: quæ enim approbamus, quæque nobis placent & grata ſunt, ea continuè & lætè aſpicimus: quæ verò odioſa & ingrata ſunt, ab his oculos auertimus. Vnde Virgil.

Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.

Et vulgò dicitur: *Vbi oculus, ibi amor: vbi manus, ibi dolor.* Senſus eſt, q. d. Tui oculi, tuaque mens mundiſſima & iuſtiſſima eſt: quare malum, id eſt, peccatum & iniuriam, æquis & benignis oculis aſpicere & videre nequis, vt illi faueas, & pro illo pugnes. Cur ergo reſpicis ſuper Chaldæos iniqua agentes, violentos & iniurios, ac permittis vt ipſi nos deuorent? Eſto enim ſimus peccatores & iniuſti, Chaldæis tamen, vtpote idololatris & tyrannis, meliores & iuſtiores ſumus. Sufficiat ergo Domine, quòd peccata noſtra per eos leuiter caſtiges: at ne ſinas nos per eos exſcindi & diſperdi. Sic enim videbetis fauere tyrannis & idololatris contra nos fideles & cultores, ac idololatræ iactabunt te fauere eorum tyrannidi & idololatriæ: aut certe te non poſſe, vel non velle, auxiliari populo tibi deuoto.

Nota, Propheta, hîc non obmurmurat Deo, vt blaſphemat Caluin. ſed ex dolore libere queritur, deprecatur, & amice expoſtulat cum Deo, quòd velit Iudæos punire & vaſtare per Chaldæos Iudæis peiores. Sic improborum proſperitatem indolet & admiratur Dauid pſalm. 72. 12. Ieremias cap. 12. 1. Iob cap. 21. 7. Aliter reſpondet S. Hier. hæc dici à Propheta, *non quòd ipſe ſic ſentiat, ſed quòd impatientiam humanam in ſua perſona exprimat: ſicut frequenter videmus Apoſtolum varias hominum in ſe recipere ſententias, & nunc dicere: Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati*, Rom. 7. *Et quaſi incipiens ſit: Fratres ego non arbitror me comprehendiſſe. Ac rurſum quaſi perfectus ſit: Quotquot ergo perfecti, hoc ſapiamus*, Philip. 3. Et: *Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis diſcatis*, &c.

Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum.] Cùm enim ſis ipſa munditia & ſanctitas, extremè odis omne peccatum, ideóque *perdes omnes qui operantur iniquitatem*, pſalm. 5. Nam ſicut lux aduerſatur tenebris, eaſque naturaliter auerſatur & odit, ac pulchritudo turpitudini, & puritas maculis ſordibúſque, & rectitudo obliquitati, & vita morti, & bonitas malitiæ; ita & ſanctitas auerſatur & execratur omne peccatum. Quare ſicuti Deus neceſſario ſanctitatem amat infinito amore, ita neceſſario peccatum perfectum & mortale, odit infinito odio. Cuius odij ſigna dat multa.

Deus odit peccatum mort. infinito odio. Nam Primo, ob peccatum mortale priuat hominem infinito bono, nimirũ poſſeſſione ipſius Dei. Secundo, quia ob illud infligit peccatori in-

A finitum cruciatum & opprobrium, nimirum incendia æterna gehennæ. Tertio, quia, etiamſi quis haberet merita infinita, ea tamen omnia aboleret Deus ob vnum peccatum lethale. Quarto, quia filium ſuum ad delendum peccatum, infinitam humiliationem & afflictionẽ ſubire voluit. Talis enim fuit eius incarnatio & mors, qua, vt ait Apoſtolus, *ſemetipſum exinaniuit*, id eſt, ex omni fecit ſe quaſi inanem; & illud Philip. 2. Deum æmulantur Sancti, qui proinde immensè oderunt peccatum, tam in ſe, quàm in aliis, ideoque omni modo ſatagunt vt illud aboleatur, dum ſuo zelo iuſtos in iuſtitia conſeruant, peccatores à peccato ad iuſtitiam traducunt.

B Porro ſanctitas conſiſtit in conformitate cum lege æterna, quæ eſt in mente Dei. Is enim perfectus & ſanctus eſt, cuius voluntas & opera exactè conformantur legi æternæ, puta menti & voluntati Dei. Voluntas enim Dei cùm ipſa ſit eadem cum mente & intellectu ſuo, ideoque neceſſario & eſſentialiter legi æternæ conformis ſit, & ex æquo reſpondeat; hinc pariter ipſa eſt menſura & regula omnis ſanctitatis: & quia hæc conformitas in Deo eſt infinita, hinc pariter infinita eſt eius ſanctitas. Quare Secundo, ſanctitas conſiſtit in amore & coniunctione cum Deo, qui eſt origo & plenitudo ſanctitatis. Sanctitas ergo eſt amor Dei. *Sanctitas* enim *eſt omnimoda puritas*,

Sanctitas in quo conſiſtat. Reſp. 1.

C ait S. Dionyſ. cap. 12. de Diuin. nom. Iam ſicut impuritas naſcitur ex contactu inferiorum, putà ex amore & adhæſione ad epulas, veneres, honores vanos, aliaque bona terrena & infima: ita puritas oritur ex contactu ſuperiorum, putà ex amore & adhæſione ad Deum, réſque diuinas & cœleſtes. Purus ergo & ſanctus eſt, qui toto affectu adhæret Deo: & quo magis omnem affectum in Deum transfert, eo indies fit ſanctior, dum ſingula cogitata, volita & opera ſua dirigit ad Deum, vt indies magis magiſque ei appropinquet. Sic enim imitatur Deum, de quo dicitur pſalm. 144. *Iuſtus Dominus in omnibus viis ſuis, & ſanctus in omnibus operibus ſuis*, ſequitúrque

D eius præceptum: *Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum*, Leuit. 11.

Et facies homines quaſi piſces.] Primò, q. d. Cur permittis, ô Domine, vt, ſicut piſcator piſcatur piſces, nemine eos tuente: ſic Nabuchodonoſor expiſcetur, capiat & expilet omnes gentes: hæ enim illi ſunt piſces; ita Ruper. & Vatab. Vbi Nota inſignem allegoriam: Piſcator Dei eſt Nabuchodonoſor: hamus ſunt doli eius & technæ: ſagenæ & retia ſunt arma, milites & aperta violentia: piſces ſunt Iudæi aliæque gentes, quas vt piſces (qui nullius ſunt domini, nec habent ducẽ aut protectorem, ſed fiunt primò occupãtis, putà piſcatoris, qui eos ex aquis expiſcatur & tra-

Verſ. 14.

E hit) ita ſibi ſubiugat, calcat & occidit, quaſi tenera piſces & reptilia eſſent, non homines. Hinc & per portã piſcium Chaldæi irruperunt in vrbem, vti dicam Sophoniæ 1. verſ. 10. Secundò, magis genuinè & neruosè. q. d. Cur permittis, ô Domine, vt, ſicut piſces maiores & fortiores, putà balenæ, lupi, polypi, deuorant minores: ita homines potentiores & tyranni, v. g. Chaldæi deuorent eos, qui ſunt imbecilliores: vt inter homines, æquè ac inter piſces, nõ dominetur iuſtitia, ſed robur, vis & tyrannis, illéque ſit dominus, qui viribus præualet? ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Theophyl. Hinc illud Polybij prouerbium vulgò vſurpatum: *Piſces maiores glutiunt minores.*

Præclarè

Præclarè S. Baſil. homil. 7. Hexam. *Maior pars piſcium, ait, liguriunt alter alterum, & minor apud illos eſca maioris eſt. Et ſi euenerit vt is qui minorem ſuperauerat, alterius præda fiat, ambo tum ſimul deglutiuntur, & vnà vltimi piſcis immerſi ventrem ingrediuntur. Quid igitur nos homines aliud agimus, cum vim inferimus inferioribus?*

Homines ſunt quaſi piſces ob viginti analogias.

1\. Symbol. appoſitè Propheta homines comparat piſcibus, ob multas analogias. Prima eſt. Sicut Deus creauit cœtum hominum, ſic & cœtum piſcium: piſces multi, multi & homines. Piſcium valdè variæ ſunt ſpecies: varij pariter ordines, gradus, complexiones, linguæ, familiæ & gentes ſunt hominum; mare eſt mundus piſcium, terra eſt mundus hominum. Omnes enim animalium ſpecies quæ ſunt in terra, proportionaliter ſunt & in mari, vt porci, canes, equi, vituli, quin & homines marini, vti multis exemplis Tritonum, Nereïdum & Sirenum docet Plinius lib. 9. cap. 5. & Olaus Magnus l. de Gentib. Septentr. Inſuper *plurima pars piſcium eſt gregatilis, nec vllus grex caret duce*, ait Ariſtot. l. 8. de Hiſt. Animal. cap. 13. Sic & homines ſuas habent reſp. & regna; & in omnibus ſuus eſt dux & princeps.

2\. Secunda. Homines in mundo variis tentationum & mutationum æſtibus iactantur, vti piſces in mari; ac ſicut hi in illis ludunt, ita & homines ludunt in ſuis; atque in vtriſque ludit ſapientia & potentia Dei. Prouerb. 8. 30.

3\. Tertia. Piſces ſunt aquei & humore luxuriāt: ita & in hominibus pleriſque, præſertim in hieme, prædominatur pituita, qua proinde & ſenes ferè omnes, & iuuenes permulti moriuntur, ac catharro ſuffocantur. Quocirca Philoſophus definiens hominem: *Homo*, inquit, *eſt fortunæ luſus, inconſtantiæ imago, corruptionis ſpeculum, temporis ſpolium, mancipium mortis, viator tranſiens, Dei ludibrium: reliquum, pituita & bilis.*

Quid homo?

4\. Quarta. Piſces ſicut ex aqua generantur, ita in eadem viuunt (nam extra illam moriuntur) ex eaque aluntur & nutriuntur, vti docet Rondeletius lib. 1. de Piſcib. cap. 13. licèt enim aqua maris ſit ſalſa, ac proinde inepta nutritioni, vtpote cuius alimentum eſt ſuccus dulcis; tamen in mediis vndis ſalſis permultus humor dulcis continetur, admiſtúſque eſt, quem piſces in alimētum familiare tranſmutant: quam ob cauſam crebrò in Pontum migrare ſolent, & ibi pingueſcere, quòd illud mare dulcibus aquis copiosè alluatur, vti docet Ariſt. lib. 8. Hiſtor. Animal. cap. 13. Et c. 2. in mari eſſe dulcem liquorem, probat ex aquæ percolatione; ſi enim ex cera vas tenue finxeris, idque funiculo appenſum in aquam demiſeris die ac nocte vna, humoris dulcis copiam intra ſe colliget. Rurſus nautæ & qui arentia maris littora incolunt, aquarum dulcium copia deſtituti, puteis vix tres cubitos altis ad littus effoſis, ſuauem dulcémque liquorem ex mari deducunt, qui per arenam tranſcolatus à ſalſugine ſeparatur. Nec mirum piſces aqua ali; quia ſola aëris inſpiratione plurima animalia viuunt. Aſtomos ſcribit Plinius lib. 7. cap. 2. halitu tantùm & odore, quem naribus trahunt, viuere. Sed hoc fabuloſum fortè: tamen ab aliis, qui Plinio vetuſtiores fuerunt, litteris proditum eſt, vires in animi cōſternatione & syncope, admotis odoratis maximè refici & inſtaurari. Romæ annos quadraginta ſacerdotem quēdam ſola aëris inſpiratione vixiſſe, ex Leonis Pont. Max. & multorum Principū cuſtodia, & Hermolai Barbari hiſtoria fidéque certiſſimum eſt. Puellam annos tres in Gallia Narbonenſi omnes audiuimus, vidimus multi, & Spiræ in Germania aliam à viris doctis accepimus, quæ multos annos nullo alio præter aërem cibo, potúque, vitam ſalubriter traduxit. Aliam etiam nos vidimus, quæ etiamnum hodie viuit, eodem victus genere ad decimum ætatis annum perueniſſe, tandem grandem factā nupſiſſe; & fœlicem prolem ſuſtuliſſe. Si aër ſubtilis homines, multò magis aqua craſſior piſces nutrire poteſt. Hucuſque Rondeletius. Eadem exempla ſacerdotis & puellarum narrat probatque noſter Delrio libr. 2. Magic. quæſt. 21. Sed illæ diæ cauſam aſcribit complexioni phlegmaticæ, puræ humori phlegmatico crudo, lento & viſcoſo, quo alitus ſit calor naturalis; idque veroſimilibus videtur. In ergo piſces ſunt ſimiles hominibus; quòd vtrique humore nutriantur & viuant, ſiue is aëreus ſit, ſiue aqueus. Aër enim & aqua ſunt elementa vicina & ſymbola. Aër enim eſt aqua ſubtilior, & aqua eſt aër craſſior. Elementa enim noſtra non habent primæuam puritatem & ſimplicitatem, in qua condita ſunt, ſed multis exhalationibus, vaporibus, rebúſque terreſtribus permiſta ſunt, ac proinde alimenta viuentium eſſe poſſunt, vimque ea alendi habent. Sanè terra viuunt aluntúrque plantæ, ſerpentes & reptilia.

In mari eſt humor dulcis.

Quinta. Maiores piſces minores deuorānt, ita & homines: iuxta illud, *Homo homini lupus*. Rurſum, ſicut cetus piſces pene omnes abſorbet, etiam maximos; ſic & diabolus, qui quaſi balæna in mari huius ſæculi animas quaſlibet, etiam regum & principum, quin & Sanctorum, prædatur, iuxta illud pſalm. 103. 26. *Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei.* Audi Ariſtot. libr. 9. Hiſtor. Animal. cap. 2. *Ineunt prelium piſces maiores contra minores: maior enim quiſque & robuſtior minorem inferiorémque deuorat.* Idem libr. 8. c. 2. *Alter*, inquit, *alterum ſui generis edit, excepto mugile, ſed maximè congri.* 5.

Sexta. Piſces ſunt muti: ſic & homines coram Deo, quantumuis ſapientes & ſancti, quaſi piſciculi obmuteſcunt, eoque arguente ponunt cum S. Iob c. 39. 34. manum ſuper os ſuum: ac in die iudicij coram Chriſto iudice, omnes quaſi piſces conticeſcent, 1. Reg. 2. 9. Matth. 25. 46. 6.

Septima. Piſcibus iuxta caput ſunt binæ pinnæ quaſi binæ pennatum alæ, quibus velut remis mare ſulcant: ſic & homini bina ſunt brachia, quibus omnia operatur. Inſuper piſcis cauda, quaſi temone & clauo, nauis ſuæ greſſum dirigit (vnde à natatu piſciū didicerunt homines fabricare naues, iiſque ſulcare maria. Eſt enim piſcis quaſi nauis natans & velificās in mari, vti de nautilo piſce & concha ait Plinius l. 9. cap. 29. 30. & 33.) ita & homines pedibus ſe quocumque volūt promouent. Rurſum ſicut aues aliquæ ſunt ſemipiſces, quia volant in aëre, & natant in aqua, vt merguli, anates, fulicæ, ita viciſſim sūt piſces, qui ſunt ſemiaues; quia habent ingentes pinnas quaſi pennas, quibus volant ſuper aquas inſtar auium, quales vidi Romæ in Bibliotheca Ducis de Altemps. Symbolicè, aues ſunt angeli, qui in æthere verſantur, & ad Deum euolant: piſces ſunt homines, qui in mari huius ſæculi volutātur. Sicut ergo angeli ſunt ſemihomines, dum corpus aſſumunt, & cum hominibus colloquuntur; ita viciſſim homines ſunt ſemiangeli, dum pennis per contemplationem eleuati, ad Deum euolant. 7.

Octaua.

8. Octaua. Piſces ventre incubant aquis; ita & multi homines incubant aqueis voluptaribus, *Quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt*, Philip. 3. 19. Hac de cauſa Chriſtus factus homo, factus eſt piſcis huius ſæculi, vt ex aqueis & terreis hominibus quaſi piſcibus, faceret æthereos & cœleſtes. Quocirca Chriſti nomen fuit ἰχθὺς, id eſt, piſcis, vt patet ex acroſtichi Sibyllæ, cuius primæ literæ combinatæ hæc verba præferebant, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτήρ, id eſt, Ieſus Chriſtus Dei filius, Saluator: quarum vocum Græcanicarum literas initiales ſi iungas, habebis ἰχθὺς. Acroſtichin hanc recenſet Euſeb. lib. 4. de Vita Conſtantini. Hinc & Chriſtus piſcatores elegit, fecitque Apoſtolus, quos *cum retibus fidei ad mare huius ſæculi pauciſſimos miſit, atque ita ex omni genere tam multos piſces, & tanto mirabiliores, quanto rariores, etiam ipſos philoſophos cœpit*, ait S. Auguſt. libr. 22. Ciuit. c. 5. Et de verbis Domini in Euang. ſecundùm Ioannem ſerm. 59. *Leguntur*, ait, *modò verba piſcatorum, & colla ſubduntur oratorum.*

Præclarè S. Chryſoſt. ſerm. de S. Andrea, qui extat apud Surium die 30. Nouemb. Apoſtoli, inquit, piſcatores fuerunt, ſed *illorum inſtrumenta noua & inuſitata fuerunt. Nam pro arundine prædicatione vtuntur, pro funiculo memoria, pro hamo potentia, pro eſca miraculis, pro pertica cælis, ex quibus huiuſmodi piſcationem exercent: pro ſcapha habent altare: pro piſcibus reges etiam ipſos capiunt: pro ſagena Euangelium expandunt: pro arte diuinam gratiam adhibent: pro mari vitam humanam tractant: pro retibus cruce, velut ſagena quadam, vti ſolent. Quis vnquam vidit à mortuis piſcatoribus viuentes homines, tamquam piſces, capi? O magnam crucifixi potentiam, ô diuinæ dignitatis præſtantiam, ô Apoſtolorum ſumma beneficia! Nihil tale in vita eſſe poteſt, quale eſt Apoſtolicæ gratiæ faſtigium.*

9. Nona. Piſcis ſale eget ne putreſcat; ſic & homo prudentia. Rurſum, piſcis primùm à capite putreſcit & fœtet, ſic & homo à ratione & voluntate, qua ſe ſinit à cupiditate vinci & corrumpi. Sicut enim molles ſunt piſces, ſic effeminati & homines: hinc vtrique eſcis & illecebris quaſi laqueis capiuntur. Pari modo monaſteria, collegia, Ordines, Reſp. à capite vitium & ruinam trahunt. Quamdiu enim habent bonos, & vigiles acréſque rectores, magiſtratus, principes, vigent, & ſarta tecta conſiſtunt: ſed vbi prauos, vel inertes & remiſſos accipiunt, omnis diſciplinæ rigor, ac conſequenter Reipublicæ vigor, integritas & dignitas, inſtar ſalis aqua liquefacti, diſſoluitur & euaneſcit.

10. Decimà. Piſces *vagantur, & oberrant, maximè qui carne aluntur*, ait Ariſtot. l. 9. Hiſtor. Animal. c. 37. Ita oberrant & homines, præſertim lucri & voluptatum cupidi. Rurſum idem lib. 8. c. 12. *Vt homines*, inquit, *alij domicilia hieme repetunt, alij qui amplioris prouinciæ principes ſunt, ſedem pro tempore mutant, vt moram æſtate locis frigidis, hieme tepidis trahant*, &c. *Sic & piſces per hiemem ex alto in littora, teporis gratia veniunt: contrà æſtate ex littore in altum, vitantes æſtum, diſcedunt.*

11. Vndecima. *Piſces pinnulas habent, vt natent: pedibus carent, vt non pedeſtres, ſed aquatiles.* Homo verò quia terreſtris eſt, pedeſter eſt: *Pedum enim additio vtilis ad motum, qui in pedo, hoc eſt, ſolo, agatur: vnde & nomen inditum pedibus eſt*, ait Ariſtot. lib. 4. de Partib. Animal. c. 13.

12. Duodecima. Piſces nonnulli reſpirant & dormiunt, vt homo. Audi Ariſtor. lib. 6. Hiſtor. Animal. c. 12. *Spirant, quæ fiſtulam habent omnia, & recipiunt aërem: haud enim carent pulmone. Et quidem viſus eſt delphinus dormire roſtro emerſo, ac ſtertere.* Idem docet Plinius l. 9. c. 7. idque probat ex piſcium in æſtate anhelatione, oſcitatione, & hullantium aquarum ſufflatione.

13. Decimatertia. Piſces ſeneſcunt, vt homines. Ita Ariſtor. lib. 8. Hiſtor. Animal. c. vlt. *Viuunt*, ait, *ſenectute piſces, & quidem thunni vel ad rem ſalſamentariam, ſenes impr[…] ſunt; multum enim carnis abſumitur: quod idem in cæteris piſcibus euenit. Declaratur eorum ſenectus duritie magnitudinéque ſquamarum. Iam captus eſt thunnus ſenex, cuius pondus erat ad talenta quindecim, & caudæ interuallum ad quinque cubita & palmum.*

14. Decimaquarta. Homines plures & frequentes habent dentes, ac primores acutos ad cibi ſciſſionem & maſticationem: ita & piſces multos habent dentes, eóſque acutos & ſerratos. Vnde Ariſtot. lib. 3. de Partib. Animal. c. 1. *Piſces*, ait, *omnes ſerratis ſunt dentibus, vno excepto qui ſcarus vocatur: complures etiam dentes in lingua habent, & in palato. Cuius rei cauſa eſt, quòd, cùm merſi in aqua degant, humorem cum cibo admittant, eumque expuant quamprimùm neceſſe eſt: non enim in molendo commorari poſſunt, quando humor in ventrem interrumpit: idcirco omnes acuti & frequentes vndiquè ſunt, videlicet vt præ multitudine in minuta ſecent, quæ attritu ſubigere nequeunt. Adunci præterea ſunt, quoniam robur ferè totum piſcium in dentibus ſitum eſt.*

15. Decimaquinta. Homines laborant morbis; ita & piſces, à peſtilentia tamen immunes ſunt; ita Ariſt. lib. 8. Hiſtor. Animal. cap. 19. *Morbus*, ait *peſtilens nullus incidere piſcibus vniuerſis videtur*, &c. *ægrotare tamen & ipſi putantur; & quidem piſcatores pro morbi indicio capiunt, cùm aliquot extenuatos languentibus ſimiles, & colore immutatos inter multos pingues ac validos eiuſdem generis ceperint.* Addit idem paulò ſuperiùs, æſtiuos imbres commodiores eſſe piſcibus, & hiemem ſereniorem: *Ad ſummum propè dixerim*, inquit, *cùm bene hominibus annus cedit, tunc & piſcibus fœliciter degere contingit.* Porrò piſces cùm ægrotant, apio viridi ſanari tradit Plinius lib. 20. c. 11. Idem magnum piſcium in medicinis hominum eſſe vſum, docet lib. 32. cap 4.

16. Decimaſexta. Piſces habent cor, eiúſque ſitum ſimilem homini. Audi Ariſtotel. libr. 3. de Par. Animal. cap. 4. *Cor*, ait, *cæteris animalibus in medio pectore eſt, homini tantùm paulò vergit ad læuam, vt eius partis refrigerationem moderetur & compenſet: omnium enim animalium maximè homo refrigeratam habet partem ſiniſtram. In piſcibus etiã cor ſimilem ſitum tenet. Solis his cordis mucro ad caput ſpectat, cum ea pars prior ſit: eodem enim agitur motus.* Rurſum piſces generant vt homines: habent enim ſexum diſtinctum, alij mares ſunt, aliæ feminæ; ac feminarum oua non perficiuntur ad generationem ſine mare, vti fit in gallinis & auibus, teſte eodem Ariſt. libr. 6. Hiſtor. Anim. cap. 21. & lib 4. c. vltimo, vbi docet piſces feminas maiores eſſe maribus, ſed ad cibum mares præſtantiores eſſe feminis, excepto ſiluro; aſſerit idem lib 8. c. 19.

17. Decimaſeptima. Piſcium omne genus vorax & guloſum eſt, teſte Ariſt. libr. 3. de Part. Anim. cap. 14. enim prolificum & fœcundum; abundãt

enim

enim humore: ſic & homines in gulam & venerem propenſi ſunt. Rurſum, piſcibus *oculi ſunt lubrici, propter circumfuſi humoris craſſamentum,* vt Ariſtot. lib. 2. cap. 13. ſic & hominibus. Vnde multi meritò gemunt, dicúntque illud Thren. 3. 51. *Oculus meus deprædatus eſt animam meam.* Et verſ. 48. *Diuiſiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.*

18. Decimaoctaua. Piſces habent memoriam, & vitam agunt rationi humanæ viciuam. Id negarunt nonnulli, ſed certiſſimum eſſe, & experientia ſe didiciſſe teſtatur S. Auguſt. lib. 3. de Geneſ. ad liter. cap. 8. *Nam fons,* inquit, *Bullenſium regionum ferè plenus eſt piſcium. Solent autem homines deſuper intuentes eis aliquid iacere, quod ſibi vel præripiant confluentes, vel inter ſe diripiant concertantes. Quo paſtu aſſuefacti, deambulãtibus ſuper oram fontis hominibus, ipſi quoque cum eis congregatim natando eunt & redeunt, expectantes vt aliquid iaciant, quorum præſentiam ſentiunt. Non ergo nulla memoria, vel ſenſus tardior animæ ineſt piſcibus.* Idipſum ego ſubinde in ſtagnis piſcium expertus ſum. Quocirca idem in Ioannem tract. 123. *Viderunt,* inquit, *prunas poſitas, & piſcem ſuperpoſitum, & panem. Piſcis aſſus, Chriſtus eſt paſſus. Ipſe eſt panis, qui de cœlo deſcendit. Piſces dicuntur homines.* Hinc priſci homines temperantes & caſti veſcebantur, non carne, ſed piſce, vtpote digeſtu facili, & refrigerante tam calorem naturalem, quàm æſtum iræ ac libidinis; teſtis eſt Athen. de Cœnis ſapientum lib. 3. 4. & 8. Viciſſim, vt ait idem lib. 7. *piſcis quiuis humana carne delectatur.* Augurium piſcium recenset Plinius lib. 9. cap. 16. *Siculo,* ait, *bello, ambulante in littore Auguſto, piſcis è mari ad pedes eius exilijt, quo argumento vates reſpondere; Neptunum patrem adoptantem eum ſibi, Sexto Pompeio repudiato. Tanta erat naualis rei gloria: ſub pedibus Cæſaris futuros qui maria tempore illo tenerent.* Idem cap. 42. mira habet de aſtutia piſcium, vt pinnæ, torpedinis, rhombi, paſtinacæ, &c. Idem cap. 53. refert quoſdam piſces vixiſſe ſexaginta annos, quæ eſt ætas hominum. Idem lib. 10. cap. 45. ait, vitulos marinos, multóſque alios piſces cicurari & mitteſcere. Et cap. 70. ait in piſcinis Cæſaris quoſdam per nomen euocatos, illico adnatare. Idem lib. 9. c. 8. ex Mecænate narrat, delphinos è manu hominum veſci, pueros dorſo excipere & vectare, eóſque amare, adeo vt eum iis morientibus emoriantur.

19. Decimanona. S. Auguſt. in pſalm. 64. *Mare,* inquit, *in figura dicitur ſæculum hoc ſalſedine amarum, procellis turbulentum, vbi homines cupiditatibus peruerſis & prauis facti ſunt velut piſces ſe inuicem deuorantes. Attendite mare malum, mare fluctibus ſæuum. Attendite quibus hominibus plenum ſit. Quis optat hereditatem, niſi morte alterius? Quis optat lucrum, niſi damno alterius? Quàm multi aliorum defectione cupiunt ſublimari? Quàm multi vt emãt, optant alios vendere res ſuas? Quomodo ſe inuicem opprimunt, & qui poſſunt deuorant? Et cùm deuorauerit vnus piſcis maior minorem, deuoratur & ipſe à maiore. O piſcis malè prædam vis de paruo præda efficieris magno.*

20. Denique S. Bernard. ſerm. de B. Maria, pag. 394. triplicem aſſignat hominum piſcinam, & triplices piſces: *Primum,* inquit, *diluuium eſt vitiorum, ſecundum tribulationum, tertium miſeriæ & tenebrarum. Primum eſt peccatum ſecundum mundi, tertium inferni. Piſces primi ſunt oblectamenta, ſecunda iniqua teſtamenta, tertij perpetua tormenta.*

A *Hinc in Euang. de bonis piſcantibus, vitia calcantibus, tentamenta ſuperantibus, æterna tormenta vitantibus, dicitur: Elegerunt in bonos vaſis ſuis, malos autem foras miſerunt,* Matth. 13. verſ. 47. Vnde liquet, ipſos reprobos & damnatos eſſe piſces qui natant, iactantur & æſtuant in ſtagno ardenti igne & ſulphure, Apocal. 21. 8. Longè maior hominum pars, imò maxima, & penè innumera, in hoc ſtagno volutatur & ardet. Eia Domine, nunquid facies homines quaſi piſces maris? atque vtinam eſſent piſces maris! vtinam à ceto deuorarentur! Iam autem ſunt piſces, imò folles & fomenta gehennæ præda & lanienа diaboli, imò multorum millium & millionum dæmonum: vbi vermis eo-
B rum non moritur, & ignis non extinguitur. Eia Domine, nunquid ſines vt dilatet infernus animam ſuam, & aperiat os ſuum abſque vllo termino, vt abſorbeat tot gentes & populos, quorum non eſt numerus inſtar arenæ maris? Parce Domine, parce creaturis tuis, quas ad tui imaginem creaſti, quas quaſi ſtellas cœlo deſtinaſti, quas pretioſo ſanguine Vnigeniti tui redemiſti. Obſtrue hoc immane os tartari, ne tot animas glutiat. Emitte ſpiritum tuum in nos, vt huius flammantis ſtagni meditatione & horrore concuſſi peccata vitemus, concupiſcentiæ reſiſtamus, pœnitentiæ nos dedamus, ac vitam ſanctam tanquã viam in cœlum capeſſamus; vt in illud transferri,
C ibique quaſi piſces cœleſtes in fluuio Paradiſi, Apocal. 22. 1. putà in te, tuique viſione, fruitione & gaudiis ſempiternis, natare mereamur. Amen.

Et quaſi reptile non habens principem.] Reptile eſt animal quod non incedit pedibus, ſed ventre ſerpit repitque, vti faciunt ſerpentes, vermes, lumbrici, aut certè quod adeo exiguos habet pedes, vt iis non tam incedere, quàm repere videatur, vti habet lacerta, muſtela, mus, talpa, rana, &c. Hæc ſunt reptilia terræ: nam reptilia maris & fluminum ſunt piſces. Porrò Propheta, vt eò repræſentet hominum iniurias, afflictiones & ærumnas, eos non tantùm comparat piſcibus,
D ſed & reptilibus, quæ piſcibus infirmiora ſunt, & iniuriæ magis obnoxia. Nam Primò, piſces in maris vel fluminum vaſtitate aut profundo abſcondere ſe poſſunt à piſcatoribus, & piſcibus voracibus: at reptilia in terra degunt, & exigua habent antra, in quibus ſtatim deprehenduntur & capiuntur. Secũdò, piſces multi, nimirum qui gregatim incedunt, vti haleces, delphini, mugiles, ſuum habent ducem, etſi ſui ſimilem, imbellem, inualidum & improuidum: at reptilia nullum habent ducem, ſed ſolitaria repunt, omniúmque prædæ exponuntur. Tertiò, piſces nando hoſtem effugere, & quaſi auolare poſſunt; at reptilia quia repunt, tardigrada ſunt, adeóque fuga elabi
E nequeunt. Senſus ergo eſt, q. d. Cur permittis, ô Domine, vt Iudæi & gentes calcentur, proterantur & enecentur à Chaldæis, ſicut reptilia (v. g. ranæ, lumbrici, limaces, quæ non habent principem, qui eos ab iniuria tueatur) calcantur & proteruntur à viatoribus, vel à reptilibus potentioribus, v. g. ſerpentibus. Hæc enim, inquit, Theophyl. *ob naturæ ſuæ amaritiem, neque duces habent, ſeu exortia mixturæ & ſocietatis, & mutuo inter ſe odio ſauientia. Nam animantia ſub duce conſtituta manſuetiora ſunt, contubernij & ſocietatis amantem, ac gregis & armenti ſequacem naturam & indolem per hoc indicantia.* Vnde per hæc Tropol. accipit homines brutos & mutos,

feros, & ſerpentinos, qui in ſeſe inuicem graſſantur.

Homo eſt reptile ob tres analogias. Tropol. rurſum vide hîc quàm miſera ſit hominum conditio: homines enim ſunt quaſi reptilia. Vnde Ieſbaam, id eſt, ſedena in cathedra, primus fortium Dauidis, vocatur *tenerrimus ligni vermiculus*, 2. Reg 23. 8. Idque

1. Primò, quia homo dum naſcitur, eſt quaſi reptile: manibus enim & pedibus repit ſuper terram. Hinc illud ænigma ſphyngis de homine: *Manè quadrupes, meridie bipes, veſperi tripes.* Homo enim manè, id eſt, in infantia dum naſcitur, quaſi quadrupes manibus & pedibus innititur: deinde in iuuentute incedit bipes: veſpere, id eſt, in ſenio, graditur tripes: quia præter binos pedes adſciſcit tertium, putà ſcipionem cui inſiſtit.

2. Secundò, quia plerique homines manibus, pedibus, totóque corpore, quin & mente repunt in terra: nam nil cogitant niſi terrena: omnis eorum labor & occupatio eſt in terra; multi quoque in ventrem proiecti, nil niſi cum terrenis delicijs implere & farcire ſatagunt.

3. Tertiò, quod propriè hîc ſpectat Propheta, quia homines, æquè ac reptilia, potentiorum iniuriæ & prædæ expoſiti ſunt. Turcæ, Tartari, Indique reges educunt in aciem trecenta & quingenta hominum millia, eáque hoſtibus inſtar pulicum pro ſe mactanda obijciunt. An non hi ſunt reptilia coram ſuis regibus, æquè ac coram hoſtibus? Serui & mancipia ad aurifodinas & metalla damnati; coloni agris herorum colendis addicti; ſerui & opifices terrenis vilibúſque dominorum imperiis & miniſteriis deputati, nónne ſunt quaſi reptilia terræ?

Denique Gueuara probabiliter per reptile accipit piſces maris, qui non habent principem, ſcilicet potentem, eos tutantem, & à rapinis vindicantem, vt ſit epanaphora Prophetæ vſitata: nam ſequentia omnia ſpectant piſces, & piſcatorem, cui hîc comparat Nabuchodonoſorem. Sic piſces vocantur reptilia pſalm. 103. 25, *Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus: illic reptilia quorum non eſt numerus.* Sic ſenſus erit, q. d. Itáne Domine non fideles barbaro Chaldæo quaſi piſces, qui non ſunt niſi vilia & miſera reptilia maris, expiſcandos & deuorandos trades? Itane nos, qui ſumus tuum peculium, tuaque hereditas, immani tyranno quaſi lautum piſcium epulum obiicies? Itane Iſraëlem dilectum tuum, feriſſimæ huic beſtiæ gluriendum appones, vt eam tam pretioſa eſca ſagines? Abſit Domine; abſit. Sic Pij II. Pontificis gnome erat: *Litigatores ſũt aues, forum area, iudex rete, aduocati aucupes. Quocirca dignitatibus viri dandi ſunt, non dignitates hominibus. Graue eſt Pontificis onus; ſed beatus, qui id bene fert.*

Verſ 15. *Totum.*] Putà totam piſcium prædam, totum piſcabile, nimirum omnes piſces, hoc eſt, omnes gentes expiſcatus eſt magnus hic piſcator, ſcilicet Nabuchodonoſor ſuo hamo, ſagena & reti. Vox *totum* notat inſatiabilem eius auaritiam & rapacitatem, ob quam dum totum rapuit, totum perdidit, iuxta illud S. Cypriani lib. 5. epiſt. 2. *Dum inſatiabiles multum volumus, totum perdimus.* Et illud: *Camelus deſiderans cornua, etiam aures perdidit.* Veriſſimum eſt ergo illud paradoxum: *In dubiis dimidium plus eſt toto*; de quo Heſiodus: *Stolidi,* ait, *ignorant quanto plus dimidium ſit toto.* Fit enim ſæpe, vt qui plus cupidè appetit, etiam id quod habet amittat. Videre id eſt in litigantibus, qui dum totum cupiunt, ſæpe totum perdunt, vel

A per ſententiam iudicis, vel per immanes ſumptus quos in litem inſumunt, iuxta illud Eccleſ. 4. 6. *Melior eſt pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi.* Et illud Prouerb. 15. 16. *Melius eſt parum cum timore Domini, quam theſauri magni & inſatiabiles.* Et cap. 16. 8. *Melius eſt parum cum iuſtitia, quàm multi fructus cum iniquitate.* Et Eccl. 14. 9. *Inſatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non ſatiabitur donec conſumat arefaciens animam ſuam.* Verè Philoſophus: *Omnis virtus eſt mediocritas.* Et diues eſt animus ſuis contentus, ſibique ſufficiens: pauper, qui plura cupit. Pittacus, cùm Mitylenæi ei multa offerrent, pauca tantùm accepit, dicens: *Parua*
B *munera ſunt diuina, quibus nemo inuidet: locupletia, ſolent non eſſe propria*; ita Probus in Thraſybolo.

In hamo ſubleuauit.] Hamus eſt inſtrumentum aduncum cui eſca appenditur; quam dum glutiunt piſces, voco ſe induunt & infigunt, itaque hamo à piſcatore ducuntur & extrahuntur. Vnde hamata munera vocantur, quæ ita dantur, vt maiora ad ſe alliciant, &, vt vulgò dicitur, Piſciculo piſcem capiunt: dant enim parua, vt magna recipiant. Sagena eſt rete, ſed minus, v. g. quod vnus piſcator vtraque manu expandere, ac rurſum eleuare & attrahere poteſt. Rete eſt maius. Quare per hamum, ſagenam & rete ſignificatur inſtrumentum piſcationis paruum, maius, & maximũ.
C Per omnia hæc intelligit vires & copias Nabuchodonoſoris, quibus gentes capiebat & quaſi expiſcabatur. Totus enim ius exercitus erat Primò, quaſi hamus; vnus in manu Nabuchodonoſoris, vtpote totus ab eo dependens, in eiúſque poteſtate & manu poſitus: idem tamen ob innumeros milites, cohortes & turmas, erat quaſi ingens ſagena & rete, ex plurimis filis & ocellis cõtextum. Secundò, quia ipſe paruas vrbes paruis copiis quaſi hamo, magnas magnis quaſi ſagena & reti capiebat: ita S. Hieron. Tertiò, per hæc tria alludit ad tres expeditiones, quia in Iudæam fecit Nabuchodonoſor. Nam Primò, anni regni ſui tertio inuaſit eam; ſed paucos, putà Danielem
D cum ſociis, abduxit, Daniel. 1. 1. tunc ergo quaſi hamo piſcatus eſt. Secundò, anno regni ſui octauo rediit, & Ioakim regem occidit, filiúmque eius Ioachin, ſiue Iechoniam cum multis aliis captiuos in Babylonem abduxit; hæc ergo fuit piſcatio per ſagenam. Tertiò, anno regni ſui decimo octauo Ieruſalem cœpit & euertit, Sedeciam regem exoculauit, filios eius alióſque principes occidit, cæteros omnes in Babylonem tranſtulit, 4. Reg. 25. Hæc ergo piſcatio fuit per rete, qua vti totam Iudæam, ita & reliquas gentes concluſit, euertit, comprehendit. Denique Ribera, per hamum accipit dolos & technas, per ſagenas & retia apertam violentiam Nabuchodonoſoris. Ha-
E mus enim, vtpote exiguus, occultior eſt retibus, & occultiùs piſcem expiſcatur.

Nota, Sagena Græcis eſt genus retis piſcatorij: Latini verriculum vocant, eo quòd piſces è mari vel flumine quaſi euerrat, & in ſe, cui ſcilicet angulum, congreget, de qua Manilius l. 5.

Excipitur vaſta circumuallata ſagena.

Vnde explicans ſubdit:

Et congregauit in rete ſuum.] Dum enim ſagena à piſcatoribus per mare fluuium trahitur, illúdque vertit, piſces eam fugientes congregantur in retia arctata & angulata, certis locis diſpoſita, ad quæ eos propellit ſagena. Per hamum ergo, ſagenam & rete, quibus piſcatores impedicant

& illa

&illaqueant piſces, ſignificat omnes artes, copias & machinas, tum minores, tum maiores, quibus Nabuchodonoſor vſus eſt ad debellandas & capiendas omnes gẽtes. Vnde Deltio adagio 1000. Hamo, inquit, ſigillatim captis oppidis videntur ciues ſubleuari, ſagena verò attrahi ſimul tota gens in captiuitatem abducta. Secundò, per hamum, vtpote paruum & occultum, accipi poſſunt eius technæ, doli & ſtratagemata; per ſagenam & rete publicum, aperta vis & prælia. Tertiò, alij per ſagenam & rete accipiunt idola, putà Belum, cui victorias ſuas aſſcribebat Chaldæus. Vnde ſubdit: *Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo*, putà Belo; ita Remig. & Lyra. Quartò, S. Hieron. & Remig. ita hæc tria diſcriminãt, *vt piſcator quod hamo non potuit, reti comprehendat; & quod euaſerit rete, ſagenis latioribus circumdetur: ita Nabuchodonoſor quod minoribus copiis vincere non potuit, maioribus debellauit, adeo vt cuncta vaſtarit, & vniuerſum hominum genus prædam fecerit.* Paulò aliter Chaldæus: *Omnes*, inquit, *ſimiles ſunt piſcatori, qui cùm ceperit piſcem, hamo colligit eum in ſagenam ſuam, & proiicit eum in rete ſuum.* Appoſitè Nabuchodonoſorem comparat piſcatori, quia ipſe regnabat in Babylone, quæ adiacet Tigri & Euphrati; exercitum eius ſagenæ, quia Iudæos & gentes quaſi piſces circumdedit, euertit & cœpit. Præclarè Sapiens Eccleſ. 9. 12. *Neſcit*, inquit, *homo finem ſuum; ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & ſicut aues laqueo comprehenduntur, ſic capiuntur homines tempore malo, cum eis extemplò ſuperuenerit.*

Verſ. 16. *Propterea immolabit ſagenæ ſuæ.*] Per ſagenam S. Hieron. & alij intelligunt Deum Chaldæorum, cui ipſi victorias ſuas acceptas ferebant, eique in gratiarum actionem immolabant: Deum autem hunc eſſe Belum. Gueuara verò cenſet Deam hanc eſſe Dercetem, Semiramidis reginæ matrem, quam Syri fabulantur in piſcem eſſe conuerſam; quocirca eam pingebant facie mulieris, quoad cætera effigie piſcis, eique inſigne templum ad Aſcalonem iuxta lacum piſcibus plenum ſtatuerunt. Hanc proinde Plinius Atargatim prodigioſam vocauit: erat enim monſtrum conflatum ex muliere & piſce. Athenæus auctor eſt Atargatim ſyriacè dictam ab *atar*, id eſt, ſine, & *gatis*, id eſt, piſcis, q. d. Sine piſcibus; eo quod piſcium abſtinentiâ coleretur. Sunt qui putant Dagon Deum Palæſtinorum, de quo 1. Reg. 5. 4. eundem eſſe cum Dercete: nam Dagon hebr. piſcem ſignificat, & piſcis formam habebat; ita ex Diodoro, Xenophonte, Plinio, Cicerone & Ouidio Gueuara, qui proinde cenſet hîc eſſe metonymiam: nam ſagenam ac rete pro piſcibus vſurpari. Cuiuſmodi eſt illud Virgilij: *Nunc pateras libate Ioui*, id eſt, vinum contentum in pateris. Porrò piſcem, putà Dercetem, præ aliis Chaldæorum diis hîc nominari hac ratione, q. d. Nabuchodonoſor ſuas victorias acceptas referet, non tantùm regi Belo, ſed & mutis piſcibus (putà Derceti) eiſque ſacrificabit: quod quàm ſtultum ſit, quis non videt? Quomodo enim piſces imbelles alios defendant, qui ſe à piſcatoribus defendere nequeunt, quin quoties lubuerit, eorum ſagena & reti capiantur: Vide ergo ô Domine hanc eius ſtolidam impietatem, ac tuæ iniuriæ & diuinitatis zelotes eam vlciſcere, noſque tibi deuotos è manibus & vnguibus eius libera. Hæc Gueuara. Verùm quia Dercete erat Syrorũ Dea, non Chaldæorum (horũ enim idolum erat Bel;) &c.

A quia ſagenam hanc explicans Propheta ſubdit; *Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam*; non autem expandit Deam ſuam, ſed ſuas copias: hinc meliùs magiſque genuinè per ſagenam accipias induſtriam militarem, arma, vires & exercitus Nabuchodonoſoris, quibus ipſe acceptas ferebat ſuas victorias. q. d. Mea virtute bellica tot peperi triumphos; illa ergo mihi Deus eſt, alium non agnoſco. Vnde Chald. vertit, *propterea ſacrificant armis ſuis, & adolet aromata retiaculo ſuo.* Sic Mezentius ait apud Virgil. lib. 10. Æneid.

Dextra mihi Deus eſt, & telum quod miſſile libro.

Tales etiamnum videmus principes politicos &
B atheos. Et Antiochus, vel potiùs Antichriſtus, colet Deum Maozim, id eſt, fortitudinum, putà vires ſuas bellicas, Daniel. 11. 38. ita Ribera, Emmanuel Sà, Mariana, & alij. Aliter hæc explicat Ioan. Alba Electorum cap. 65. nimirum: *Sagenæ ſuæ, & reti ſuo*, inquit, poſitum eſt pro, *de ſagena ſua, & de reti ſuo.* q. d. Immolat, ſcilicet diis ſuis, illis offert ſacrificia de ſagena & reti ſuo, id eſt, de ſpoliis gentium, quas expiſcatus eſt, id eſt, vaſtauit & ſpoliauit. Verùm hîc multa ſupplẽdo euertit verſionem vulgatam: immolare enim reti, eſt reti ipſi ſacrificare, non diis de reti. Quis enim aliter hanc phraſin intelligat?

Quia in ipſis incraſſata eſt pars eius.] q. d. Pin-
C gues lautaſque epulas, ſcilicet omnium gentium ſelectas opes, quaſi partem ſortémque ſuam, ſibi hac ſua ſagena & reti comparauit. Vnde iis ineſcatus, non ceſſat eam vlteriùs ſemper expandere, vt plura regna capiat, & imperium ſuum longè latéque propaget. Hoc eſt quod ait: *Et cibus eius electus.* Tropol. S. Theophilus Alexandr. epiſt. 3. Paſchali: *Cibus*, inquit, *diaboli, negatores Dei ſunt, Habacuc loquente, Eſca eius electa: cibus autem omnium impiorum execrabilis ipſe diabolus, Propheta vaticinio concrepante: Dediſti eum eſcam populis Æthiopum.*

Nota, Cautè hîc ſub finem capitis legendus eſt S. Hieron. videtur enim negare Deum habere
D cognitionem & prouidentiam piſcium, culicum, & rerum minutarum: qui eſt error manifeſtus: Deus enim curat & paſcit paſſeres, lilia, fœnum, &c. vti ait Chriſtus Matth. 6. 26. & 30. & Matth. 10. 29. Quare ab eo purgandus eſt S. Hieron. duplici titulo: priore, quod loquatur de cognitione non qualibet, ſed ea dumtaxat, quam Deus de nouo, nouis piſcibus & culicibus naſcentibus, acquirat, vti nos acquirimus. Hæc enim temporalis eſt: vnde non eſt in Deo. Deus enim ab æterno ſimul & ſemel omnia futura cognouit. Poſteriore, quod velit dicere, Deum à parte effectus non tãtam habere prouidentiam & curam piſcium, quãtam habet hominum, quibus maiora dat auxilia
E & beneficia, ac præſertim maiorem conſtituit cuſtodiam angelorum: quiſque enim homo habet angelum cuſtodem, non autem quilibet piſcis. Id velle S. Hieron. colligitur ex ipſis eius verbis, dũ ait: *Cæterum abſurdum eſt ad hoc Dei deducere maieſtatem, vt ſciat* (vt ſcilicet experiendo & numerando diſcat, quaſi antè neſciſſet; hoc enim dedecet eius maieſtatem: nam alioqui omnis ſcientia æterna eum maximè decet, illique eſt propria: aut potiùs, *vt ſciat*, id eſt, vt ſcire curet & ſatagat, vt peculiari intuitu aduertat, vt ſcientiam oculúmque ſuum attẽtus & ſollicitus iis affigat, ſicut affigit homini) *per momenta ſingula, quot naſcantur culices, quotue moriantur, quæ cimicum, &*

An Deus habeat prouidentiam particularem piſcium?

piſcium, & muſcarum in terra ſit multitudo, quanti piſces in aqua natent, & qui de minoribus maiorum præda cedere debeant. Non ſimus tam fatui adulatores Dei, vt, dum potentiam eius ad ima detrahimus, in nos ipſos iniurioſi ſimus, eandem rationabilium quam irrationabilium prouidentiam eſſe dicentes. Ex quo liber ille apocryphus ſtultitia condemnandus eſt, in quo ſcriptum eſt quendam angelum, nomine Tyri, præeſſe reptilibus; & in hanc ſimilitudinem piſcibus quoque, & arboribus, & beſtijs vniuerſis proprios in cuſtodiam angelos aſſignatos. Ecce hoc eſt quod intendit ſanctus Hieronymus, ſcilicet ſingulos piſces non habere angelos cuſtodes, aliáque ſingularia Dei auxilia, quæ habent homines: quo ſenſu dixit Apoſtolus 1. Cor. 9. 9. *Numquid de bobus cura eſt Deo?* Nam alioqui generalem Dei ſcientiam & prouidentiam ſe extendere ad piſces omnéſq; creaturas, etiam minutiſſimas, paulò antè diſertè aſtruit S. Hieron. vti & in cap. 10. S. Matth. explicans illud: *Nonne duo paſſeres aſſe veneunt, & vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro? Eſt ſenſus*, inquit, *ſi parua animalia & vilia abſque Deo authore non decidunt, & in omnibus eſt prouidentia, & quæ in his peritura ſunt ſine Dei voluntate non pereunt, vos qui æterni eſtis non debetis timere, quòd abſque Dei viuatis prouidentia.* Tantùm ergo hîc negat S. Hieron. ſcientiam & prouidentiam muſcarum & piſcium in Deo de nouo acquiſitam, aut potiùs tam ſingularem quã habet de hominibus: quaſi ſingulis momentis occupari debeat Deus in peruestigãdis, curandis, alendis muſcis & piſcibus; ſicut paſtor occupatur in luſtrandis & paſcendis ſuis ouibus. Hæc enim ſcientia & cura indigna eſt Deo; perinde ac Domitiano Imper. indignum fuit occupari per horas integras numerandis & captandis muſcis, neglectis rebus Imperij. Vnde prouerbium: *Ne muſca quidem*, teſte Suetonio in eius vita. Sufficit enim ad hæc curanda generalis Dei prouidentia, conſeruando ſcilicet & continuando curſu vniuerſi & naturæ, primitus ab eo inſtitutæ: ex eo enim ſequitur eorum numerus & ſeries.

Verſ. 17. *Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam.*] Chald. *numquid* (hebraicè enim eſt *he* interrogatiuum) *propterea mittet exercitus ſuos* (hi ergo ſunt eius ſagena) *vt perpetuò conſumat gentes, idque ſine vlla miſericordia?* q. d. Omnino eos mittet: ita S. Hier. Theodor. Theophyl. Remig. Albertus, & Hugo. Aliter Clarius, Vatabl. & Arias, q. d. Numquid quia iſtas expilationes & victorias tribuit viribus ſuis, permittendus eſt a te, ô Domine, pergere in hac ſua ſuperbia, & expilatione ac ſtrage gentium? q. d. Minimè: tempus eſt vt eum deprimas, coërceas & caſtiges.

Nota, Pro *expandit* Hebr. eſt יריק *iaric*, id eſt, *euacuabit*. Solent enim piſcatores retia piſcibus

A plena euacuare, ac deinde ea rurſum ad capturam expandere. Ita Nabuchodonoſor vnam vrbem gentémque debellans, eius opes euacuabat mittebatque Babylonem; ac rurſum aliam gentem ſuo exercitu inuadebat, eandem ſimili modo euacuaturus & expiſcaturus, id eſt, expilaturus. Eſt ergo metalepſis: ex antecedenti enim intelligitur conſequens, putà ex euacuatione expanſio, ex ſpoliatione vnius gentis inuaſio & ſpolium alterius.

Moraliter diſce hîc, quanta ſit vis ambitionis & auaritiæ. Hæc enim tyrannos in tot rapinas & prælia impulit. Præclarè Seneca epiſt. 94. ſub finem: *Agebat*, ait, *infœlicem Alexandrum fu-*
B *ror aliena deuaſtandi, & ad ignota mittebat. An tu putas ſanum, qui à Græciæ primùm cladibus, in qua eruditus eſt, incipit, qui quod cuique optimum eſt, eripit? Lacedæmona ſeruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum ſtrage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, alias alio loco proijcit, & toto orbe arma circumfert: nec ſubſiſtit vmquam laſſa crudelitas; immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit; iam Græci Perſæque eundem timent; iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt. Idem tamen vltra Oceanum ſolémque indignatur ab Herculis Liberique veſtigiis victoriam flectere; ipſi*
C *naturæ vim parat. Non ille ire vult, ſed non poteſt ſtare: non aliter quàm in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis eſt iacuiſſe.* Deinde ab Alexandro tranſit ad Pompeium, Cæſarem & Marium: *Nec Cneio quidem Pompeio externa inire bella aut domeſtica, virtus aut ratio ſuadebat: ſed inſanus amore magnitudinis falſæ, modò in Hiſpaniam & Sertoriana arma, modò ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur cauſæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? quid in Septentrionem? quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Aſiæ angulos traxit? Infinita ſcilicet cupido creſcendi, cùm ſibi vni parum magnus videretur. Quid C. Cæſarem in ſua fata pariter ac publica im-*
D *miſit? gloria & ambitio, & nullus ſupra cæteros eminendi modus. Vnum ante ſe ferre non potuit, cùm Reſp. ſupra ſe duos ferret. Quid tu C. Marium ſemel Conſulem (vnum enim conſulatum accepit, cæteros rapuit) cùm Theutonos Cimbróſque concideret, cùm Iugurtham per Africæ deſerta ſequeretur, tot pericula putas appetiſſe, virtutis inſtinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Iſti cùm omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, ſed ipſi antè voluuntur, & ob hoc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis ſui regimen eſt. Ideóque cùm multis fuerint mali, peſtiferam illam vim, qua pleriſque nocuerunt, ipſi quoque ſentiunt. Non eſt quòd credas, quemquam fieri aliena infœlicitate fœlicem.*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Habacuc cap. præcedenti, audiens à Deo, Chaldæos exciſuros Ieruſalem ob eius ſcelera, indoluit, excidiumque deprecatus eſt verſ. 12. conquerens, non decere vt fidelibus dominentur infideles, eoſque diſperdant. Hic querelæ eius occurrit Deus, dans nouum lætumque oraculum de Chaldæorum excidio. Reſpondet ergo, ſe Chaldæos, poſtquam per eos punierit Iudæos aliaſque gentes, illico perditurum, ac punitūrum eorum tyran-

nidem

nidem, quam in populum Dei exercuerunt. Vnde verſ. 6. pangens Nabuchodonoſori carmen lugubre, multiplex væ eius arrogantiæ, auaritiæ & rapinis intentat. Denique verſ. 18. docet eum fruſtra in ſuo Deo Belo confidere, cùm is non ſit niſi ſimulachrum mutum, pictum & fictum: Dominus autem, *inquit*, in templo ſancto ſuo, ſileat à facie eius omnis terra.

Verſ. 1.] Super cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum ſuper munitionem: & contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid reſpondeam ad arguentem me.

Verſ. 2.] Et reſpondit mihi Dominus, & dixit: Scribe viſum, & explana eum ſuper tabulas, vt percurrat qui legerit eum.

Verſ. 3.] Quia adhuc viſus procul, & apparebit in finem, & non mentietur; ſi moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.

Verſ. 4] Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo: iuſtus autem in fide ſua viuet.

Verſ. 5.] Et quomodo vinum potantem decipit: ſic erit vir ſuperbus, & non decorabitur: qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam: & ipſe quaſi mors, & non adimpletur: & congregabit ad ſe omnes gentes, & coaceruabit ad ſe omnes populos.

Verſus 1. SVPER *cuſtodiam meam ſtabo.*] Symmachus, *quaſi cuſtos ſuper ſpeculam ſtabo*; Chald. *ſuper vigiliam meam ſto paratus.* q.d. Ego quaſi excubitor, ſtabo vigil in excubiis meis, nimirum *figam gradum ſuper munitionem meam*; hoc enim idem eſt quod, *ſuper cuſtodiam ſtabo.* Pro *munitionem*, Hebr. eſt מצור *matſor*, quod Theodotio vertit, *gyrum*, Aquila, *circinum*; Symmachus, *concluſum*; Septuag *petram*; quæ omnia eôdem recidunt. *Matſor* enim propriè ſignificat arcem, vel locum natura artéve munitum, muriſque per gyrum cinctum & concluſum, in quo milites excubant in turriculis, vel propugnaculis, ne hoſtis in ea irrepat & occupet. Eſt metaphora à militibus & vigilibus qui in ſtatione ſua excubant, vt partem munitionis vel mœniũ ſibi commiſſam vigilanter & attentè cuſtodiant. q. d. Ego Habacuc ſtrenuus ero & attẽtus in officio meo, perinde ac ſi mihi commiſſa eſſet munitio aliqua ſeruanda, inſtar excubitoris in ſtatione mea, putà in circulo excubiarum mearum, vigil conſiſtam, vt inde ſpeculer oculis, & auribus attendam, quid querelæ meæ & deprecationi de Chaldæorum, in Iudæos tyrannyde, ſiue per viſum, ſiue per vocem reſpondeat Deus. Vnde S. Hieron. ſic explicat: *Stabo*, inquit, *in ſpecula mea, id eſt, in prophetiæ meæ ſublimitate, & videbo, poſt captiuitatem populi, & euerſionem ciuitatis & templi, & deinceps, quid ſequatur, vel certè ita: Cuſtodiam omni diligentia cor meum, & ſtabo ſuper Chriſtum petram.* Sed hoc poſterius myſticum eſt, non litterale. Denique Arabicus vertit, *ſtabo, & A gradatim incedam ſuper ſaxum*, vt faciunt excubitores, vt pellant frigus, & tempus fallant.

Myſticè, *cuſtodia* Primò, eſt ſecretum & receſſus, in quo animæ ſilenti & collectæ loquitur Deus audi Cyrillum: *In exercitatione & conſuetudine mea excubabo, animum rurſum purgabo, curis mundanis exoluam, ſurſum quodammodo volabo, vt in petram, hoc eſt, in ſtabilitatem quandam, & velut in ſublimam ſitam ſecuritatem cogitationum. Illic ... ex iugo montis ſpeculab- ... mihi locutus fuerit.* ba Habacuc ... *diam noſtram ſtemus, quoniam tempus militiæ eſt. Neque in ſterquilinio huius miſeri corporis, ſed in corde, vbi Chriſtus habitat; in iudicio; & conſilio rationis ſit conuerſatio noſtra: ita ſanè vt non in ipſa* B *habeamus fiduciam, aut fragili innitamur cuſtodia; ſed figamus gradum in munitione firmiſſimæ petræ, Chriſto totis viribus innitentes, ſicut ſcriptum eſt: Qui ſtatuit ſupra petram pedes meos, & direxit greſſus meos.*

Secundò, *cuſtodia* eſt ſtatus, gradus & officium, in quo vel per ſe, vel per Superiores nos poſuit Deus, vt eum cuſtodiamus & exerceamus. Ibi loquitur, ibi operatur: extra eum ſilet & quieſcit. Qui ergo vult Deum audire, in ſtatu ſuo maneat, alium non ambiat: officium, in quo eum poſuit obedientia, non deſerat; ſed ſtrenuè & conſtanter illud obeat, ita Sanchez.

Et quid reſpondeam ad arguentem, id eſt, arguẽti, *me?*] Ex Hæbræo ſic Primò vertunt Theo- C dor. Theoph. Pagnin. & Vatabl. *& quid reſpondeã ad diſceptationem meam*, vel *ad argumentum meum? meum*, id eſt, mihi propoſitum ab improbis, qui putant Deum non habere curam rerum humanarum, eo quòd proſperet & fortunet impios. q.d. Expectabo reſponſum Dei, vt ex eo reſpondeam improbis, qui eius prouidentiam ſuo hoc argumento impugnant & accuſant.

Secundò, Chald. ſic vertit, *quid reſpondebitur ad deprecationem meam?* Vnde à Caſtro ſic exponit q. d. Vt audiam qui reſpondeat Deus ad meam humilem & mitem expoſtulationem, ſeu argumentationem, & ex animo ſincero prodeuntem correptionem. Verùm Hebr. Septuag. & noſter habent, *quid reſpondeam*, ſcilicet Deus.

D Tertiò & genuinè, noſter vertit, *quid reſpondeam ad argumentem me*, hoc eſt, quid reſpõdeam Deo, qui, vt præſagit mihi animus, me arguet, quòd queſtus ſum de eius prouidentia, qua ſinit impios Chaldæos vaſtare Ieruſalem. Sed ego illico cogitabo quid Deo arguenti reſpondeam, & replicem? Vnde Hebr. eſt, *quid reſpondeam correptioni*, vel *redargutioni meæ?* q.d. Scio quod Deus meam libertatem redarguet; ſed ego redargutioni huic meæ modeſtè replicabo, quod mens ſuggeret: geſtit enim animus dolens & æger, de hac impiorum felicitate diſſerere & diſputare. Simili modo Iob afflictus diſputauit cum Deo cap. 13. 3. Sicut ergo miles & excubitor, obſeſſus ab hoſte, cum eo de munitionis deditione diſputat argumentis, vel verborum & rationum, vel verberum

& telorum, ita Philoſophus & Theologus, argumentans & diſputans cum altero de aliqua quæſtione, v.g. de Dei prouidentia, de impiorum fœlicitate, &c. intendit & excubat vt audiat, quid ſuo argumento ab eo qui theſin defendit, reſpondeatur; vt illico reſponſionem eius nouo argumento impugnet. Ardet enim eius animus ad diſſerendum, & ad confligendum, argumentis, non bellicis, ſed ſcholaſticis. Ita ardet hîc Propheta diſſerere cum Deo, eique argumenti replicare. ita S. Hieronymus, Albertus, & Lyranus. Porrò notat S. Hieronymus aitque: *Elegāter autem, & miro ſenſu humanam deſcribit impatientiam, quam in diſceptationibus ſemper habere conſueuimus, vt antequam nobis ex aduerſo aliquis reſpondeat, & ſciamus in quo nos arguerit, ad reſpondendum paremur. Ex quo oſtenditur reſponſionem non rationis eſſe, ſed contentionis. Si enim eſſet ratio, reſponſio debuerat exſpectari & ſic videri, vtrùm reſpondere deberet, an conſentire rationabili reſponſioni.* Quare Deus benigniſſimus, molli & conſolatoria ſua reſponſione, frangit hunc Prophetæ diſputandi ardorem, adeo vt ipſe, ea partim confuſus, partim conſolatione plenus, non habeat quod replicet, ſed obmuteſcat, imò c. ſequenti in hymnum & doxologiam Dei erumpat.

Verſ. 2. *Scribe viſum.*] Id eſt, rem viſam, putà præuiſam prophetiam, quam tibi nunc reuelo & oſtendo de Chaldæorum interitu, & Iudæorum è Babylone liberatione. Scribe, inquam, tum pro præſentibus, tum potiùs pro poſteris, quos hæc res tanget: illi enim ituri ſunt in Babylonem, indéque redituri, vt ex hoc tuo oraculo id reſciāt, indeque conſolationem & certam reditus ſpem concipiant: ideóque vt omnibus hoc innoteſcat, iubeo illud ſcribi, non in libro, qui claudi & ſeponi ſolet; ſed in tabulis apertis & expāſis, quæ publicè cuilibet ad legendum proponuntur. Vnde ſubdit: *explana eum* (ſcilicet *viſum*) *ſuper tabulas, vt percurrat, qui legerit eum*, vt ſcilicet legēs eum, facillimè percurrere & perlegere poſſit; Vatabl. *clarè explica eam* (viſionem) *in tabulis, vt feſtinatò & expeditè perget, qui eam legerit*; Septuag. *ſcribe viſionem manifeſtè in buxum, vt currat qui legit ea.* Olim enim non erat cognitio nec vſus chartæ, vel pergameni; ſed ſcribebant in tabulis ligneis, præſertim è buxo, quia buxus mollis eſt, & facilè characteres recipit. Ægyptij deinde tempore Alexandri Magni ſcribere cœperunt, teſte Plinio libr. 13. cap. 11. in tabulis, vel phylliris arboris, quæ ibi frequens eſt vocatúrque papyrus; indéque charta noſtra quæ fit è linteis contuſis, quia eundem, imò commodiorem ſcribendi vſum præbet, vocatur papyrus: nam papyro veterum ſucceſſit, vti dixi Exodi 2. 5. Porrò in hiſce tabulis ſcribebant, vel nudis, vel cera obductis. In nudis incidebant characteres. Ita Beda in Collectaneis & floribus, ait titulum crucis Chriſti, buxo fuiſſe inſcriptum; itáque reuera eſſe meis oculis conſpexi. Vidi enim ſæpius titulum crucis, qui à S. Helena Hieroſolymis Romam tranſlatus, repoſitus eſt in eccleſia S. Crucis in Ieruſalem. Titulus hic eſt tabella lignea, in qua nuda inciſæ ſunt literæ, quæ quia tabulæ ſunt concolores, & quia vetuſtate extritæ, hinc clarè diſcerni legique nequeunt: vnde in alia tabella eædem à Romanis olim deſcriptæ & expreſsè ſunt, vt legi poſſint. Sæpius tamen tabulas has cera obducebant, ac ſtylo in cera complanata ſcribebant. Vnde Propertius:

Non illas fixum charas effecerat aurum,
Vulgari buxo ſordida cera fuit.

Hiſce ſtylis pueri & diſcipuli S. Caſſiani Martyris, ipſum præceptorem ſuum, longa & horrenda morte enecarunt, vti legimus in eius vita. Plura de hac re vide apud Gueuaram.

Quia adhuc viſus procul.] Hebr. *quia adhuc viſio in tempus.* Dat cauſam Deus, cur iubeat hunc viſum, id eſt viſionem, in tabulis ſcribi; *Quia*, inquit, *procul eſt*, q.d. Poſt multa tempora eueniet. Scribe ergo eam ad memoriam, vt poſteri eam legentes, eius expletionem fidenter expectent: quia eſto differatur, certò tamen *apparebit in finem*, hebt. יפח *iapheach*, id eſt, afflabit, aſpirabit, anhelabit, feſtinabit ad finem, vt ſcilicet citò finiatur & compleatur, per rei prophetatæ euentum, exiſtentiam & apparitionem, ſe oſtendet in fine, id eſt, tandem tempore à Deo præſtituto adueniente, re ipſa explebitur. Verſ. 3.

Quæres, quis hic viſus; quæ prophetia; quem tangit, de quo agit? Aliqui putant, ad literam hîc eſſe prophetiam de Chriſto. q.d. Veniet Chriſtus, qui in die iudicij iniuriantes Chaldæos puniet, & damnabit; fideles verò iniuriam paſſos æterna gloria remunerabit; ita S. Hieron. Theophyl. Remig. Rupert. Clarius & Ribera. Probant, quia S. Paulus citans hunc locum, eum intelligit de Chriſto Rom. 1. 17. & Hebr. 10. 38. Verū dico, prophetiam hanc ad literam loqui de Nabuchodonoſoris & Babylonici imperij euerſione, per Cyrum; ac Iudæorum è Babylone liberatione. Id ita eſſe, patet ex antecedentibus & ſequentibus. Reſpondet enim Deus Prophetæ querelæ de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, & proſperitate: eúmque conſolatur, promittens celerem eius finem, quem proinde ipſe è ſua prophetiæ ſpecula, quaſi excubitor proſpectat & prænūtiat; ita Cyril. Theodor. Albert. Arias, Vatabl. & à Caſtro. Allegor. tamen loquitur de aduentu Chriſti, qui myſticam Babylonem, id eſt, regnum diaboli confuſione plenum, euertens, ex eo veros ſpirituales Iſraëlitas, id eſt, fideles & Chriſtianos, eruit in primo ſuo aduentu in carnē; & completè eoſdem eruet in ſecundo ſuo aduētu ad iudicium. Id patet ex eo, quòd Apoſtolus locis iam citatis hæc accipiat de Chriſto. Idem innuit τὸ *veniens veniet.* Solet enim Chriſtus qui venturus eſt, à Prophetis dici ὁ ἐρχόμενος, id eſt, veniens, vt vertunt Septuag.

Si moram fecerit, expecta illum, ſcilicet viſum, id eſt, viſionem & prophetiam: *quia veniens veniet*, quia certò implebitur, *& non tardabit.*] Vltra tempus ſuum ſibique à Deo præſtitutum, licèt Iudæis afflictis & impatientibus tardare videatur: captiuis enim in Babylone mora 70. annorum videbatur longiſſima & tardiſſima. Hæc ergo mora Iudæis erat prolixa & ſera, Deo verò erat exigua & velox: mille enim anni in conſpectu eius, ſunt quaſi dies heſterna, quæ pertranſiit. Aliter Sanchez q.d. *Expecta illum*, hoc eſt, time Nabuchodonoſorem, qui breui veniet puniturus improbos Iudæos, qui, vt tu, ô Habacuc, quereris, violenter opprimuntur pauperes Nabuchodonoſor enim vlciſcens oppreſſionem pauperum, fuit typus Chriſti, æquè ac Cyrus vlciſcens impios Chaldæos qui opprimebant Iudæos. Sic expectare, non deſiderare, ſed timere ſignificat pſalm. 68. v. 21. *Improperium expectauit cor meum & miſeriam.* Et Æneid. 1.

At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.

Sperate,

Sperate, id eſt, timete. Et lib, 4.

Hanc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

Verùm non videtur hoc ad mentem Prophetæ, qui de Nabuchodonoſore queritur quaſi de tyranno, & oppreſſore tam piorum quàm impiorum Iudæorum, ideóque eius aduentum deprecatur. Hic enim nequit eſſe typus Chriſti redemptoris, vti fuit Cyrus liberator Iudæorum è Babylone. Conſulatur enim hîc Deus Prophetam præmittendo Cyrum, qui populum Dei captiuitate Babylonica; & allegoricè Chriſtum, qui eundem captiuitate diabolica liberet; eúmque iubet expectari, quia veniens veniet, vt hac fide & ſpe viuat, ac ſe ſuóſque à Nabuchodonoſore affligendos ſuſtentet.

Verſ. 4. *Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius.*] Pro *incredulus* hebr. eſt עפלה *vppela*, id eſt, obtenebratus, arctus, anguſtus, diffidens, incredulus, impatiens, contentioſus, ſuperbus, præſomptuoſus, rebellis: hæc enim vitia omnia inter ſe connexa ſunt, vnúmque ſequitur ex alio. Vnde Tigurina vertit, *ecce arrogantis & faſtuoſi animus non eſt in ſe rectus*; Pagnin. *viri ſuperbi non eſt recta anima in eo*; quod Vatabl. exponit de Nabuchodonoſore, hoc modo q. d. Nabuchodonoſor qui non rectam, ſed peruerſam habet animam & mentem, victorias ſuas non Deo, ſed ſibi tribuit, iniiſque exultat & ſuperbit: at iuſtus qui rectam habet animam, & rectè ſecundùm Deum viuit, eſt humilis, non arrogans; quia Deo humiliter omnia bona aſcribit, non ſibi. Rectam enim habere animam, eſt rectè ſentire de Deo, rectam de Deo habere fidem. Opponit enim incredulum, qui non habet animam rectam, fideli & iuſto, qui in fide ſua viuit, q. d. Fidelis fidenter & rectè viuit, in ſua recta opinione & fide, quam de Deo conceptam habet: infidelis autem & incredulus prauam de Deo habet opinionem & fidem; vnde in ea rectè & confidenter viuere nequit. Secundò, R. Moſes, quem ſequitur Chriſt. à Caſtro, hæc exponit de Sedecia & Iechonia ſic, q. d. Sedecias aliique Iudæi increduli, qui iubente Deo per Ieremiam ca. 24. noluerunt ſe dedere Nabuchodonoſori, peruerſi ſunt & peribunt. At Iechonias eiúſque aſſeclæ fideles & iuſti, qui Dei oraculo obedientes dediderunt ſe eidem, credẽtes & ſperantes ex eiuſdem oraculi promiſſione, ſuo tempore liberationem, vitam & felicitatem, in hac ſua fide viuent felices & fortunati: quia bona quæ crediderunt, & ſperarunt ex Deo, eis obuenient. Vnde R. Moſes Hebr. *vppela* vertit *abſcondit ſe in arce* עפל *ophel*, quæ erat arx celſa & munita in Ieruſalẽ, quaſi dicat: Sedecias cum ſuis poſuit ſe in Ieruſalem, quaſi in arce & turri Ophel à Chaldæis inexpugnabili, nec credidit aut ſperauit in Deo: idcirco peribit. At Iechonias pro turri & arce, pro ſuo Ophel, habuit Deum, Deique oraculum: cui quia obediuit, idcirco viuet ſoſpes & felix. Verùm hic ſenſus arctior videtur; præſertim quia de Sedecia & Iechonia nulla hîc fit mentio.

Tertiò ergo genuinè & adæquatè ſenſus eſt, q. d. Qui hiſce meis oraculis de Iudæorum è Babylone liberatione per Cyrum. & alleg de hominum liberatione per Chriſtum, incredulus eſt, ideoque iniuſtus & impius, hic non habet animam rectam, ideoque diſplicet Deo, vt vertunt Septuag. & ex iis S. Paulus Hebr. 10. 38. ac conſequenter vera, recta, pacata, felicique vita fidei, ſpei, gratiæ & gloriæ non viuet; tum quia me ha-

A bet infenſum; tum quia in hominibus rebúſque creatis, ſpem ſuam æquè ac metum reponit: quocirca nunc à ſpe, nunc à metu huc illúcque agitabitur, vitamque aget fluctuantem, ærumnoſam & infelicem. At verò fidelis & iuſtus, qui credit Deo & meis hiſce ex Deo prophetiis, de liberatore Cyro, & alleg. de Saluatore Chriſto; hic viuet vita recta, ſancta & felici, quia in Deo qui vera eſt vita, eiúſque promiſſis defixus, illa charus eritdi & curæ erit. Vnde vertit, *ecce impij dicunt in corde ſuo; Non erunt hæc omnia*, quæ per Habacuc prædicit & promittit Deus; *ſed iuſti in veritate eius*, putà in fide & fidelitate Dei, *firmabuntur*. Et Symmach. *iuſtus autem per fidem ſuam*

B *propriam viuet*; ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo & Lyran.

Nota, Hebr. *vppela* eſt femininum; noſter tamen vertit maſculinè *incredulus*: quia Hebræi ſæpe vtuntur enallage generum, vnúmque genus ponunt pro alio, præſertim cùm aliud ſequitur: eſto illud propriè id quod præcedit non referat, nec reſpiciat. Adde, ad verbum, ſeruando genus Hebræum, illúdque concordando, ſic vertas, *non erit recta anima eius, cuius eſt incredula*, vel impatiens & ſuperba.

Nota Secundò antitheſin: opponit enim incredulum credenti & iuſto, quòd ille non habeat animam rectam, hic verò habeat; putà in fide ſua

C viuat. Vnde ſequitur, animam hîc metonymicè capi, pro vita, q. d. Incredulus habet animam, id eſt, vitam, non rectam, ſed diſtortam, anxiam, miſeram & infelicem; iuſtus autem in fide & ſpe ſua agit vitam rectam, putà lætam, quietam, ſanctam & felicem. Rectitudo ergo animæ eſt iuſti vita, quæ in duobus conſiſtit.

Primò, in conſtanti tolerantia aduerſitatem, & afflictionum, v.g. captiuitatis Babylonicæ, ad quã directè hîc reſpicit Propheta, propriè enim vult ſignificare, Iudæos qui conſtanter eam tolerabunt, ſuſcipientes eam de manu Dei, pro pœnitentia ſuorum peccatorum, ac longanimiter ſed certò expectantes eius finem poſt 70. annos, iux-

Iuſti vita & rectitudo ſita in duobus.

D ta promiſſa Dei; rectam habituros animam, id eſt, in captiuitate vitam acturos patientem, tranquillam, ſerenam; cùm alij in eadem impatientes, & diffidentes ſe vnquam ex ea liberandos, habebunt animam diſtortam, prauam, & miſeram, vitámque viuent infelicem: mille enim tumoribus, mille timoribus, triſtitiis, angoribus, deſperationibus, iugiter huc illúcque iactabuntur, eo quòd non credant nec fidant Deo, eiúſque Prophetis; vt Habacuc promittenti hanc liberationem. Fideles enim per fidem & ſpem promiſſæ liberationis, ærumnas omnes fortiter tolerant & ſuperãt: hæc enim fides & ſpes mentem corroborat ad omnia triſtia fortiter ſuſtinenda, vti docet Apo-

E ſtolus toto cap. 11. ad Hebræos: *Fides*: inquit, *eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium. Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula verbo Dei. Fide Henoch tranſlatus eſt*, &c. *Qui* (heroës veteris teſtamenti) *per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones; lapidati ſunt, ſecti ſunt*, &c.

Secundò, rectitudo animæ, iuſtique vita eſt ſublimior, nimirum diuina; qua anima fidelis, per fidem & ſpem ſuſtinens captiuitatem, & tribulationes à Deo immiſſas, credens, & ſperans quòd Deus, vti promiſit ex iis liberationem, ita & certò eam præſtabit ſuo tempore, grata eſt, placétque Deo; vtpote patiens & reſignata in Dei vo-

 luntatem,

luntatem, ideóque deiformis & ſancta; cùm ex aduerſo incredulus & diffidens Deo, per hanc ſuam diffidentiam, diſpliceat ei peccétque, & idcirco mereatur in ſua tribulatione, diffidentia ac deſperatione relinqui, imò nouis tam in hac vita, quàm in futura afflictionibus puniri. Hoc ita eſſe patet ex verſione Septuag. *Si ſubtraxerit*, inquit, *ſe, non complacebit animæ meæ in eo, iuſtus autem ex fide mea viuet;* ita paſſim interpretes. Idem patet ex Apoſtolo Roman. 1. 17. & Hebr. 10. 38. vbi docet iuſtum ex fide viuere, id eſt iuſtificari. Vide ibi dicta.

Vbi Nota, Septuag. pro ו legentes י, putà pro באמונתו *beemunato*, id eſt, *in fide ſua*, vti legũt Heb. Aquila, Symmach. & Theodor. legentes באמונתי *beemunati*, vertunt, *in fide mea;* ſed eodem redit ſenſus. Eadem enim eſt fides noſtra, quæ Dei, fides enim eſt noſtra, ſubiectiuè: eadem eſt Dei, obiectiuè: pro obiecto enim habet Deum. Ratio enim formalis credendi in fide, eſt prima & increata Dei veritas, quæ falli aut fallere nequit. Ideo enim certò credimus ea quæ Prophetæ prædixerunt, eſſe vera, & reipſa euentura; quia Deus, qui eſt ipſiſſima veritas, ea per Prophetas nobis reuelauit & promiſit.

Anagog. rectitudo animæ iuſtique vita, perficitur in cœlo, vbi ob meritum tolerantiæ, fidei & ſpei, donabitur gloria æterna, quæ plenam animæ, & potentiis omnibus dabit rectitudinem, vitamque cœleſtem iucundiſſimam & beatiſſimam.

Morall. de præſtantia fidei & ſpei. Moral. Diſce hic quanta ſit virtus fidei & ſpei, quæ omnia aduerſa ſuperat, facitque animam rectam, eique dat vitam ſerenam, lætam & diuinam. Viderunt id per vmbram Gentiles. Vnde Bias rogatus: *quid eſſet dulce hominibus?* reſpondit, *Spes.* Ita ſpes ſuſtinet colonos, vt conſtanter ſuſtineãt labores arandi, fodiendi, occandi, ſerendi, ſarriendi, &c. exſpectatione meſſis. Ita victoriæ & ſpoliorum ſpes acuit milites ad fortiter pugnandum, ad verbera & vulnera omnia generoſe excipiẽda. Alexander Macedo apud Granicum cum copiis Darii conflicturus, hortabatur Macedones vt affatim pranderent, quaſi poſtridie ex hoſtiũ commeatu cœnaturi. Nimirum victoriam certa ſpe præceperat, & viciſſim ſpes hæc accendebat milites ad dimicationem, vt ea victoriam pararent. Idem in bellum profectus, cùm regias opes in duces & milites diſtribuiſſet, roganti Perdiccæ: *Quid tibi nunc rex ſupereſt: Spes,* inquit. Tum Perdicca: *Hac nobis commilitonibus tuis futura eſt communis*, quæ e præmiis, quod ipſi deſignarat Alexander, recuſauit. *Tanta erat fiducia bene ſucceſſuram expeditionem*, ait Plutarchus in Alexandro. Diuinus Iacob Patriarcha: *Salutare tuum*, *Scriptura* inquit, *exſpectabo Domine*, Geneſ. 49. & Iob c. 13. *Etiamſi me occideris, in ipſo ſperabo.* Sapiens Prouerb. 3. 5. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo.* & cap. 16. *Qui ſperat in Domino, beatus eſt.* Eccleſ. cap. 2. *Qui timetis Dominum ſperate in illum, & in oblectationem veniet vobis miſericordia.* Et cap. 11 *Confide in Domino. & mane in loco tuo: facile eſt in oculis Dei, ſubitò honeſtare pauperem.* Ierem. cap. 17. *Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius.* Thren. 3. *Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea exſpectabo eum. Bonus eſt Dominus ſperantibus in illum, animæ quærenti illum.* Michæas cap. 7. *Ego ad Dominum aſpiciam, exſpectabo Deum ſaluatorem meum, audiet me Deus meus.* S. Paulus Rom. 8. *Spe ſalui facti*

A *ſumus.* Et cap. 12. *Spe gaudentes.* Pſalm. 31. *Sperantem in Domino miſericordia circumdabit.* Prouerb. 28. *Qui ſperat in Domino, ſaluabitur.* Iſaiæ 57. *Qui fiduciam habet mei, hereditabit terram.* Pſalm. 26. *In Domino ſperans, non infirmabor.* Audi *Patres* & Patres. S. Auguſt. in pſalm. 3. *Vita verè mortalis, ſpes eſt vitæ immortalis.* S. Gregor. *Spes in æternitatem animum erigit, & idcirco nulla mala exterius, quæ tolerat, ſentit.* S. Bernard. ſerm. 9. in pſal. *Qui habitat: Tu es Domine ſpes mea, quidquid agendum, quidquid declinandum, quidquid tolerandum, quidquid operandum tu es Domine ſpes mea; hæc vna mihi omnium promiſſionum cauſa, hæc tota ratio meæ exſpectationis. Prætendat alter meritum*, &c. *mihi*
B *autem adhærere Deo bonum eſt, & ponere in Domino Deo ſpem meam.* Et rurſum: *Si inſurgant aduerſum me prælia, ſi ſæuiat mundus, ſi fremat malignus, ſi ipſa caro aduerſus ſpiritum concupiſcat, in te ego ſperabo. Vt quid cunctamur omnino abiicere ſpes miſeras, vanas, inutiles, ſeductorias; & huic vni, tam ſolidæ quàm perfectæ, tam beatæ ſpei, tota deuotione animi, toto feruore ſpei inhærere;* Idem ſerm. 10. *Tu es patientia mea ſi tribulatio infertur, per te ſperabo, tu es ſpes mea; ſi præmia promittantur, per te obtinebo; ſi inſurgat hoſtis, non niſi in te ſperabo.*

Exempla. B. Carolus Borromæus reformaturus Cõgregationem quandam, cùm à ſuis moneretur vt eã
C non adiret, in ea enim illi inſidias necémque parari, reſpondit: *Ergóne Deus in mundo eſt pro nihilo? Imò verò ibo: Deus cuius cauſam ago, tutabitur me; quòd ſi nolit, lubens pro eo occumbam.* Quocirca hoc fidei & ſpei ſuæ præmium à Deo tulit, vt ibidem ſclopo appetitus, glans ferrea veſtem penetrarit, ſed in cute hæſerit, quaſi vi diuina repulſa, ne in corpus Sancti penetraret. S. Ioannes Silentiarius irruente Alamundaro Saracenorum rege, cùm fugerent cæteri, è cella ſua egredi noluit, dicens: *Si Deus mei curam non habet, vt quid viuo?* Vnde in meritum huius ſuæ confidentiæ, Deus leonem ſubmiſit, qui iugiter ei aſſiſtens, ipſum contra barbaros tutatus eſt. S. P. Ignatius
D fundator Societatis noſtræ ſolebat dicere: *Neſcitis quantas vires habeat ſpes in Deum.* Vires baſce ipſe aſſiduè expertus eſt, cùm viuus Dei ope fretus, Societatem per orbem adeò feliciter ſparſit. Nimirum didicerat illud S. Petri epiſt. 1. c. 5. & ex eo S. Bernardi ſerm. 5. in Vigilia Natiuit. *Omnem ſollicitudinem veſtram proiicientes in eum, ipſi enim cura eſt de vobis. Nam ſibi quidem ipſi fidere, non fidei, ſed perfidiæ eſt; nec confidentia, diffidentiæ magis, in ſemetipſo habere fiduciam. Is verò fidelis eſt, qui nec ſibi credit, nec in ſe ſperat, factus ſibi tanquam vas perditum; ſed ſic perdens animam ſuam, vt in vitam æternam cuſtodiat eam. Porrò id quidem ſola facit humilitas cordis, vt non ſibi fidelis anima innitatur, ſed deſerens ſemetipſam aſcendat iam de*
E *deſerto, innixa ſuper dilectum ſuum, atque adeò deliciis affluens.* Vis & gnomas Gentilium ſapientum? *Gnome Gentiliũ.* Appian. l. 2. de Bello ciuili: *Nihil, ait, eſt efficacius ſpe, ad ſubleuandam hominum laſſitudinem.* Thucyd. l. 7. *Vt plurimum ſpes maxima præbet maximam audaciam & promptitudinem ad inuadendum.* L. Florus lib. 4. c. 8. *Magnæ indolis eſt, ſperare ſemper.* Cicero in Catilinam: *Sola ſpes hominem in miſeriis conſolari ſolet.* Seneca in epiſt. *Spes eſt vltimum aduerſarum rerum ſolatium; memoria minimum quiſque tribuit, ſpei plurimum.* Seneca in Medea: *Qui nil poteſt ſperare, deſperet nihil.* Ouidius lib. 1. de Ponto, eleg. 7.

Hæc

Hæc dea (ſpes) *cùm fugerent ſceleratas numina terras,*
In diis inuiſa ſola remanſit humo.
Hæc facit vt viuat foſſor quoque compede vinctus,
Liberaque à ferro crura futura putet.

Tibullus eleg. 2.

Iam mala finiſſem letho, ſed credula vitam
Spes fouet, & meliùs cras fore ſemper ait.
Spes alit agricolas, ſpes ſulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueo volucres, hæc captat arundine piſces, &c.

Denique præclarè Laurent. Iuſtin. libr. de Ligno vitæ cap. 2. *Spes eſt quaſi columna, quæ totum ſpirituale ædificium ſuſtentat, qua deficiente ædificium corruit, ac in barathrum deſperationis concidit Eſt etiam anchora animæ, eam ſeruans ne à procellis tentationum irrumpatur, de qua Apoſtolus: Firmiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus animæ, tutam ac firmam.*

Et quomodo. (Heb. כי אף *aph ki*, quod Lyra. Arias

Verſ 5. & Vatabl. vertunt *quanto magis*, húncque dant ſenſum, q. d. Si ſuperbus & incredulus Nabuchodonoſor, qui non Deo, ſed ſibi ſuiſque idolis, ſuas victorias aſſcribit, viuet vitam non rectam & beatam, ſed diſtortam & miſeram; quanto magis vir vinoſus, æquè ac ſuperbus incredulus, putà eius filius Balſaſar, de ſuo ſtatu, fœlicitate, & culmine regio corruet? Verùm noſter vertit meliùs, *& quomodo.* Tranſit enim Propheta à Iudæis incredulis ad Nabuchodonoſorem, eorum virgã & flagellum. Hunc ergo cõparat ebrio, tum quia omnes gentes, quaſi vinum intemperanter hauriebat, earúmq; ſpoliis ſe ingurgitabat: tum quia in modum ebrij bacchantis non recta incedebat rationis via, ſed libidine dominandi, æſtúque cupiditatum in quæque deuia greſſus obliquans, nunc hos, nunc illos inuadebat & trucidabat. Sed hoc vino, quod initio ei ſapidiſſimum erat & iucundiſſimum poſtea deceptus eſt inſtar ebrij, quia imperio & mente priuatus, omne hoc vinum reuomere coactus eſt, dũ omnibus ſpoliatus, relegatus eſt ad beſtias; quare quaſi ebrius omnibus fabula ac ludibrium effectus eſt, vt ſalſas parabolas, dicteria, & ſcõmata in eum certatim torquerent: ac tandem in filio Balſare regnum, vitam & animam perdidit; ita S. Hieron. Theophyl. Remig. & Hugo. Pari modo ambitio, auaritia, gula, cæteræque cupiditates, quaſi vinum inebriant animos hominum, faciúntque vt quaſi mente capti, ruant in ſuam perniciem & exitium; vinum enim ambitionis v. g. quo magis hauritur, eo magis hominem dementat, vt ex faſtu faciat multa inſulſa & ſtulta; per quæ dignitate & gradu ſuo excidit. Porrò quomodo vinum decipiat potentem, graphicè deſcribit Lucretius:

Cupiditas eſt mentis ebrietas.

Cùm vini, inquit, *vis penetrauit*
Acris, & in venas diſceſsit diditus ardor,
Conſequitur grauitas membrorum præpediuntur
Crura vacillanti, tardeſcit lingua, madet mens,
Nant oculi, clamor, ſingultus, iurgia gliſcunt.

Quocirca Sapiens Prouerb. 23. 29. *Cui*, ait, *væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foueæ? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffuſio oculorum? Nónne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius; ingreditur blandè ſed in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet.* Ita Chermes apud Terentium à vino ſe deceptum queritur: *At at*, inquit, *data hercle verba mihi ſunt: vicit vinum, quod bibi. At dum accubabam, quàm mihi videbar publicè ſobrius: poſtquam ſurrexi, neque pes, neque mens ſatis ſuum officium facit.* Ita prorſus omnis mundi pompa, omnes opes, omnes illecebræ, primò quidem blanda ſui ſpecie pulchroque quaſi vultu omnes ad ſe alliciunt at mox tot curis, tot moleſtiis, tot inuidiis & æmulationibus, tot infortuniis & calamitatibus eos iactant, raptant & exagitant, vt tandem ad ſcopulos allidant, confringant & diſperdant. ita Gueuara.

Qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam] Vox *dilatauit*, & vox *animam*, magnam denotant auiditatem. Anima enim idem eſt, quod animæ auiditas, ſitis, cupiditas. Sicut paulò antè Nabuchodonoſorem comparauit ebrio, vino ambitionis tumenti & turgido, indéque vomenti, impingenti & corruenti, ita hîc eundem comparat inferno, quia eius ambitio & auaritia erat inſatiabilis; nam omnia glutiens, nunquam ſatiabatur, ſed quo plura rapiebat, eo plura rapere geſtiebat, erátque quaſi cerberus inſatiabiliter caua guttura pandens. Hinc inferni præſes, à Gentilibus vocatus eſt Pluto, quòd mortuorum ſit diues, ait Lucian. πλοῦτος enim Græcis, ſunt diuitiæ. Hinc & infernus dictus eſt Orcus, ab vrgendo: quòd in interitum omnia vrgeat & præcipitet, ait Feſtus. Tertiò, comparat eundem morti, quæ omnibus dominatur, omnéſque deuorat. Sicut enim mors nõ ſatiatur mortuis, ſed quo plures emori coëgit, eo plures occidere ſatagit: ita & Nabuchodonoſor non ſatiabatur gentibus & regnis: ſed quo plures debellarat & mactarat, eo plures ſubiugare & mactare anhelabat. Porrò Gueuara cenſet, hîc & alibi, infernum & mortem eſſe idem: infernum enim ſumi pro ipſa morte defunctorum regina: quia mortem, inquit, veteres Plutonis nomine notârunt, & eundem Iouem infernum nuncupârunt. Idem probat ex eo, quòd Scriptura ſæpe infernum cum morte coniungat & combinet. Verùm S. Hieron. Theodor. Theophyl. Lyran. Clarius, Vatabl. Ribera, à Caſtro & alij paſſim, infernum à morte diſtinguunt, duáſque hîc comparationes fieri cenſent. Nam & profani hæc tria, mors, infernus, Pluto, diſtinguunt: licèt enim infernum Iouem vocent Summatum, quaſi ſummum Deorum Manium, tamquam inferni præſidem: non tamen ipſum inferni locum, vocant Iouem aut Plutonem. Iam, ſi infernus & mors in Scriptura cõbinantur: ergo bina ſunt, non vnũ. Reginam dicis mortem, coniugio iunge eũ Plutone rege, & fac Proſerpinam. Rex enim & regina, idem eſſe nequeunt, ait Deltio adagio. 1002. Denique mirè hæc verba explicat Ioannes Alba Electorũ c. 27. *Infernus*, inquit, capitur pro morte, & mors pro hoſte mortem inferente. Infernũ ergo vocat hoſtem. *Animæ* vocantur, nobiles & principes populi. *Dilatare* per antiphraſin ſignificat coarctare, id eſt, affligere, vexare, perdere. *Suam* dixit pro *eius*; vtrúque enim ſignificat Hebræum pronomen. Senſus ergo eſt, q. d. Hoſtis coarctabit & vaſtabit animam, id eſt, principes populi Iſraëlitici: vel, hoſtis dilatabit os ſuum, vt animam, id eſt, principes Iſraël, deuoret. Verùm hæc violenta & paradoxa ſunt.

Auarus & ſuperbus comparatur ebrio, inferno, & morti.

Moral. Nota hîc, cupiditatem, quo magis ei indulgetur, eo magis in immenſum creſcere, inſtar ebrietatis, inferni & mortis. Cupiditas enim eſt quaſi ignis, cui quo plus lignorum inicis, eo magis

giscreſcit & inardeſcit. Sic *creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.* Cupiditas ergo eſt, quaſi ardens febris, quæ quo plus bibit, eo plus ſitit. Cupiditas eſt quaſi fera, puta leo, lupus, pardus, tigris, quæ quo plus prædatur, eo magis efferatur, magiſque ad prædandum accenditur. Cupiditas eſt charybdis & vorago inexplebilis; vnde Philoſophus ventrem guloſi, vocabat vitæ charybdim.

Verſ. 6.] Numquid non omnes iſti ſuper eum parabolam ſument, & loquelam ænigmatum eius: & dicetur: Væ ei, qui multiplicat non ſua? vſquequò & aggrauat contra ſe denſum lutum?

Verſ. 7.] Numquid non repentè conſurget qui mordeant te: & ſuſcitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis?

Verſ. 8.] Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter ſanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

Verſ. 9.] Væ qui congregat auaritiam malã domui ſuæ, vt ſit in excelſo nidus eius, & liberari ſe putat de manu mali.

Verſ. 10.] Cogitaſti confuſionem domui tuæ, concidiſti populos multos, & peccauit anima tua.

Verſ. 11.] Quia lapis de pariete clamabit: & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit.

Verſ. 12.] Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.

Verſ. 13.] Numquid non hæc ſunt à Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, & gentes in vacuum, & deficient.

Verſ. 14.] Quia replebitur terra, vt cognoſcant gloriam Domini, quaſi aquæ operientes mare.

Verſ. 15.] Væ qui potum dat amico ſuo mittens fel ſuum, & inebrians vt aſpiciat nuditatem eius.

Verſ. 16.] Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ ſuper gloriam tuam.

Verſ. 17.] Quia iniquitas Libani operiet te, & vaſtitas animalium deterrebit eos de ſanguinibus hominum, & iniquitate terræ, & ciuitatis; & omnium habitantium in ea.

A *Numquid non omnes iſti ſuper eum parabolam ſument, & loquelam ænigmatum eius?*] Parabolam vocat, carmen funebre de ſtrage Nabuchodonoſoris, qui imperiũ perdidit in filio Balſaſare. Hebræi enim omnem ſententiam inſignem, acutam & illuſtrem, quale eſt hoc carmen, vocant parabolam, prouerbium, vel ænigma, præſertim cùm in ea miſceantur vera prouerbia, parabolæ, vel ænigmata, vti hîc fit. Simile carmen de eodẽ pepigit Iſaias cap. 14. 4. Senſus eſt q.d. Nónne Balſaſar cæſus à Cyro, fiet fabula & dicterium omnibus gentibus, vt in eum hoc, vel ſimili carmine, imò ſcommate, ludant & ſubſannent? *Verſ. 6.*

Et dicetur: Væ ei qui multiplicat non ſua? vſquequo & aggrauat contra ſe denſum lutum.] Nota
B Primò, *aggrauat*, id eſt, multiplicat: ſic ſæpe alibi, grauis idem eſt quod multus, vt patet Exodi 8. 24. Pſal. 34. 18. 1. Machab. 1. 18. Eſt enallage quãtitatis continuæ pro diſcreta; vel metalepſis: quæ enim multa ſunt, eadem & grauia ſunt, homineſq; aggrauant & degrauant. Vnde Syrus vertit, *aggrauat contra ſe nubem luti*; Arabicus, *quouſque creſcet ſupra te nubes luti?*

Secundò, per *lutum* Gueuara accipit ceroma, quod ex oleo fiebat & luto, eratque vnguentum, quo ſe athletæ in palæſtra certaturi perungebãt; tum vt fortiores eſſent; tum vt lubrici, manus antagoniſtæ fallere & elabi poſſent. q.d. Væ Nabo-
C chodonoſori; væ Balſaſari; ô infelix, quàm triſtis eum manet exitus! vt quid alienis opibus, quaſi multo ceromate, inſtar pugilis, vt fortior & potentior ſit ad comparandos exercitus & bella, ſe ſuperlinit? Fruſtrà & noxiè id facit. Nam hoc ceroma eum aggrauabit, quaſi denſum lutum in perniciem ſuam: nam inuitabit Cyrum & Perſas ad eum inuadendum, & diſpoliandum. Porrò ceroma vocari lutum, patet ex illo Perſij: *Craſſiſque lutatus amomis*; & illo Martialis:

Ne lutet immundum nitidos ceroma capillos,
Hac poteris madidas condere pelle comas.

Simpliciter tamen vulgare platearum hîc lutum accipi poteſt. Nam opes vocantur denſum lutũ. *Opes ſunt denſum lutũ. Cur?*
D Primò ob earum vilitatem. Quid enim *ſunt aurum & argentum? nónne terra rubra & alba, quam ſolus hominum error facit (aut magis reputat) pretioſam?* ait S. Bernard. ſerm. 4. de Aduentu: *quid ſunt gemmæ, niſi lapides terræ? quid byſſus, niſi vermium, putà bombycum, fila? quid vniones, niſi excrementa concharum?* Secundò, quia has opes Nabuchodonoſor denſabat, vt ex iis copias robúrque ſuum conflaret; ſed tenera iis ſibi perniciem & exitum conflauit: vnde Septuag. vertunt, *vſquequo aggrauat torquem ſuam grauiter?* q.d. Nabuchodonoſor denſat aurum, vt ex eo ſibi ſuiſque faciat torques aureas; ſed hæ torques erunt eis laquei & catenæ
E graues, quibus eos captiuos vincient, illaqueabũt & ſuffocabunt Medi & Perſæ. Aliter Theodor. per torquem enim accipit onus tributorum & vectigalium, quod gentibus à ſe deuictis imponebat, & in dies aggrauabat Nabuchodonoſor. Tertiò, tropolog. opes ſunt denſum lutum: quia cõgregatæ ex rapinis, vſuris, fraudibus, animam cõſpurcant, aggrauant, & detrahunt in gehennam. Vnde Chald. vertit, *væ qui multiplicat diuitias non ſuas: vſquequo aggregaturus es in te grauitatem peccatorum?* Et Remig. *Opes*, ait, *ſunt denſum lutum, quia ſinceritatem mentis confundunt, & grauiſſimo pondere iniquitatis mentem premunt.* Et S. Gregor. 3. p. Paſtor. cap. 21. *Auaro*, ait, *contra ſe denſum lutum aggrauare, eſt terrena lucra cum pondere pec-*

cat-

cati cumulare. Idem lib. 34. Moral. cap. 13. *Per lutum*, ait, *terrenarum rerum multiplicitas figuratur, ſicut per Habacuc dicitur: Væ ei qui multiplicat non ſua; vſquequo aggrauat contra ſe denſum lutum? denſe enim luto ſe aggrauat, qui per auaritiam terrena multiplicans, peccati ſui ſe oppreſſione coanguſtat. Rurſum luti nomine, doctrina ſordidum ſapiens deſignatur, ſicut per eundem Prophetam dicitur cap. 3. Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum; ac ſi diceret: Aperuiſti iter prædicatoribus tuis, inter doctrinas huius ſæculi, ſordida & terrena ſapientes. Per lutum quoque deſiderium ſordidæ voluptatis exprimitur, ſicut Pſalmiſta deprecans ait, pſalm. 68. Eripe me de luto, vt non inhæream. Luto quippe inhærere, eſt ſordidis deſideriis concupiſcentiæ carnalis inquinari.* Quocirca ſapienter alibi monet S. Bernard. *Nolite*, ait, *amare ea, quæ amata inquinant, poſſeſſa onerant, amiſſa cruciant.* Simili modo Crates Philoſophus, videns adoleſcentem vino & carne incraſſari: *O miſer*, inquit, *deſine aduerſus temetipſum carcerem munire*, ait Maximus ſerm. 27. *Omnis enim hæc pinguedo quid eſt aliud, quàm denſum lutum, quo ſe aggrauat, quóque quaſi carcere animam ſuam arctius includit & incarcerat guloſus?*

Verſ. 7. *Namquid non repente conſurgent qui mordeant te?*] Puta Cyrus & Perſæ, inquit S. Hier. Theophyl. Remig. Lyran. & alii paſſim. Nota, Perſas comparat canibus aut feris alias feras inſectantibus & mordentibus. Canis enim cùm canem, & fera cùm feram præda potitam videt, mox eam adoritur, cum ea rixatur, ringit, mordet, lancinat, donec ei adeptam prædam adimat; ita Perſæ cum Chaldæis de præda rixati ſunt, eámque illis extorſerunt.

C Tropol. Mordentes, ſunt vermes, qui cadauera Balſaſaris & Chaldæorum depaſti ſunt; hoſce enim vermes Balſaſari intentauit Iſaias cap. 14. 11. dicens: *Subtus te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes*; ita Clarius & Vatabl.

Verſ. 8. *Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te omnes, &c. propter ſanguinem hominis*, id eſt, hominum; ita Septuag. & Chald. & propter *iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.*] q. d. Quia tu D multorum ſanguinem effudiſti, & iniquè terram Iudææ, vrbémque Ieruſalem, & incolas eius vaſtaſti; idcirco vaſtaberis & tu; ita S. Hier. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Ieruſalem enim erat quaſi ciuitas & metropolis orbis, *gaudium vniuerſæ terræ*, Thren. 2. 15. vti poſtea fuit Roma, de qua Virgil.

Tantum inter alias caput extulit vrbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Secundò, vox *terra*, generatim, vt ſonat, accipi poteſt, & *ciuitatis*, id eſt, ciuitatum: Babylon enim & Nabuchodonoſor, non tantùm Iudæam & Ieruſalem, ſed & totam terram, plurimáſque E eius ciuitates oppreſſit, ideóque oppreſſa eſt & ipſa; ita Theodor. & Theophyl.

Verſ. 9. *Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ.*] *Auaritiam malam* vocat opes malè partas, puta per vim & rapinam extortas. Vnde Chald. vertit, *diuitias iniquas & impias.* Secundò, *malam*, id eſt, exitialem, *domui ſuæ.* Vnde Tigurina vertit, *væ inhianti lucro, idque malo domus ſuæ.* q. d. Nabuchodonoſor rapit opes gentium, vt iis domum ſibi cõſtruat, in qua quaſi in nido ſecurè & molliter conquieſcat; ſed reuera eas colligit in malum & excidium domus ſuæ. Nam propter hanc rapinam puniet eum Deus, & domum ex rapinis ædificatam diſturbabit. Rurſum prædæ eius cõ- A geſtæ in hanc domum irritabunt Cyrum & Perſas, ad eam inuadendam, vt prædas haſce prædentur. Porrò per domum intelligit, tum palatium, quod quaſi arcem magnificentiſſimam, æquè ac munitiſſimam ædificauit Nabuchodonoſor, vt in ea nomen ſuum & familiam ſtirpémque æternaret; tum ipſam Babylonem, de qua ipſe ſuperbiẽs ait Daniel. 4. 27. *Nónne hæc eſt Babylon, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris mei?* Nam præter ædificia ab eo vel ædificata, vel magnificentiùs reſtaurata, *tres murorum ambitus intra vrbem extruxit; & totidem foris circumdedit, omnes è coctilibus laterculis. Cúmque memorabilibus operibus vrbem muniuiſſet, & portas* B *in templorum modum ornaſſet, paternæ regiæ contiguã aliam extruxit regiam, cuius ſubſtructiones, & reliquam magnificentiam fortè ſuperuacaneum eſſet dicere*, ait Ioſeph. lib. 10. Antiq. c. 11. Denique tropol. S. Hieron. *mala auaritia*, ait, dicitur ad diſtinctionem bonæ, vt ſit bona auaritia doctoris Eccleſiaſtici, qui numquam ſatiatur multitudioe ſectatorum; & quanto plures habuerit diſcipulos, tanto magis ad doctrinæ ſtudium concitatur.

Vt ſit in excelſo nidus eius, & liberari ſe putat de manu mali.] Alludit ad aquilam, cui comparauit Verſ. 10. Nabuchodonoſorem c. 1. 8. q. d. Sicut aquila in excelſo ponit nidum, vt ſe & pullos ab hominibus & feris rapacibus tueatur & liberet, idcóque C eò prædam omnem conuehit, vt & illa tuto ſit loco: ſic Nabuchodonoſor ſuam arcẽ poſuit in Babylone, vt ea ſe ſuóſque contra omnes reges tueretur, ideóque eò prædas omnium gentium congeſſit. Sed errat: nam excelſo hoc nido præcipitabit eum celſior Deus. Sic Romanus ille dicebat, *arces eſſe nidos tyrannorum.*

Quia lapis de pariete clamabit.] Eſt adagium, Verſ. 11. ſignificans crimen & iniuriam publicam & enormem, quæ celari nequeat. q. d. Tua tyrannis & violentia tanta eſt, tàm que manifeſta, vt, etſi homines tacerent, tamen lapides ipſi & ligna, etiam abdita in iuncturis, quæ rapuiſti, vel rapta pecunia emiſti, ad palatia tua & muros in Babylone D erigendos, cum illa à Cyro capientur, incendentur & vaſtabuntur, velut pari aut alterno concentu, coram Deo & toto mũdo palàm teſtatura & clamatura ſint, te improbum eſſe raptorem & tyrannum; itaque tibi conuiciabuntur & inſultabunt, ac Dei vindictam omnéſque diras hoſtiliter imprecabuntur; eo quòd illis vim intuleris, auferendo ea è loco ſuo: naturali enim appetitu deſiderabunt & quaſi clamabunt, poſcentes iuſtitiam à Deo, vt ſuo loco reſtituantur. Eſt proſopopœia, ſimilis illi Iſaiæ 14. 7. *Abietes quoque lætatæ ſunt ſuper te, & cedri Libani.* Et cap. 33. 9. *Luxit & elanguit terra, confuſus eſt Libanus.* E Inducit enim Propheta quaſi in comœdiam lapides & ligna Babylonis, inſtar chori alternis concinentia, & proclamantia tyrannidem Nabuchodonoſoris, eiúſque ſtragi & cladi inſultantia, ac dicentia:

Væ qui ædificat ciuitatem (Babylonem) *in ſanguinibus.*] Id eſt, ex pecunia parta cædibus: item Verſ. 12. ex oppreſſionibus pauperum, quos cogit in hoc opere ſudare & laborare, in eóque ſpiritus & ſanguinem ſuum exhaurire: ita Chald. Albert. Hugo, Vatabl. & alii. Vnde Arabicus vertit, *quia lapis de pariete clamabit in ſanguine, & loquetur paxillus*, vel *palus de trabe.*

Paulò aliter S. Hier. *Lapides*, inquit, *parietum qui*

qui à te deſtructi ſunt, & ligna eorum quos ſubuertiſti, tuam ferociam clamitabunt. Simili ſchemate A ait Chriſtus Matth. 22. *Si iſti* (infantes clamantes, oſanna filio Dauid) *tacuerint, lapides clamabunt.* Sic & Salluſtius: *Saguntini*, inquit, *fide atque arumnis inclyti, per mortalium ſtudium maiores quàm opibus: quippe quibus etiam tum ſemiruta mœnia, domus intecta, parietéſque templorum ambuſti, manus Punicas oſtentabant.* Simile quid & Tullius ad Cæſarem pro Marcello: *Parietes medius fidius, C. Cæſar, huius curiæ tibi gratias agere geſtiunt, quòd breui tempore futura ſit illa auctoritas in his maiorum ſuorum, & ſuis ſedibus.* Subdit deinde S. Hieron. *Porrò quod nos interpretati ſumus: Et lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit, pro* B *quo Septuag. poſuerunt κάνθαρος, id eſt, ſcarabæus ex ligno loquetur ea* (q. d. Vermis è ligno & tigno, cum ſuo tigno clamabit tuam iniuſtitiam, ſibiq; vim eſſe factam) *manifeſtiùs more ſuo tranſtulit Symmach. σύνδεσμος, id eſt, iunctura ædificij lignea loquetur ea. Sic & Theodotion, & quinta editio. Quod enim hebr. dicitur* כפים *caphis, lignum ſignificat quod ad continendos parietes in medio ſtructuræ ponitur, & vulgò apud Græcos ἱμάντωσις appellatur. Aquila vertit, Maſſa de ligno reſpondebit. Reperi & aliam editionem: Quia lapis de pariete clamauit quaſi vermis in ligno loquens. Et alteram: Lapis enim de pariete vociferabitur, & σκώληξ de ligno loquetur ea: σκώληξ* idem eſt quod vermis, v. g. te- C redo, qui ligno innaſcitur. Vaſtatis enim domibus, trabes & tigna in terram corruentia corrũpuntur & putreſcunt, generantque teredines & alios vermes, qui reipſa vim domibus illatam, indéque earum ruinam & interitum teſtantur, & clamitant. Ita Cyrill. & Theophyl. qui & addit, fortè Septuag. cõtextum trabium culmina ſuſtinentium *canthares* nominaſſe; quia ipſæ ſibi ſuperpoſitum tectum ferunt. Probabiliter quoque coniectat Delrio adagio 1003. Aquilam vertiſſe *μάσσα, ἀπὸ μάσσειν*, quod Homero ſignificat *prehendere.* Nam huiuſmodi lignum prehendit parietes; & fortè à forma reflexa *σκώληξ* dicitur: quia *σκωληκοειδὲς* vermis ſpeciem exhibet; ſicut & ſa- D gittæ vocantur *ſcorpiones*; & machinæ *arietes*, vel *teſtudines*; ac capita trabium in fabricis extantia & prominentia, vocantur *canes.* Sic enim conciliantur omnes veterum verſiones, vt eòdem recidant.

Allegor. S. Hieron. *Scio*, ait, *quendam de fratribus lapidem, qui de pariete clamauerit, intellexiſſe Dominum Saluatorem; & ſcarabæum de ligno loquentem, latronem qui Dominum blaſphemauerit: quod licet piè poſſit intelligi, tamen quomodo cum vniuerſo prophetiæ contextu poſſit aptari, non inuenio.*

Tropol. lapides clamant ſacrilegia.

Tropol. lapides & tigna templorum & monaſteriorum in die iudicii clamabunt contra hære- E ticos, qui ea demoliti ſunt, vel exuſſerunt: clamabunt, inquam, eos eſſe ſacrilegos, ac vindictam à Deo expoſcent; quòd Dei ſolium violarint, quòd ſacerdotes & Religioſos Dei ſeruos ſuis domiciliis ſpoliarint, quòd Dei laudes & cultum ſuſtulerint. Ita in Anglia ſub Henrico VIII. ſchiſmatis auctore,

Millia dena vnus templorum ſuſtulit annus.

Rurſum eadem clamabunt contra ſacerdotes & Religioſos, qui indignè & irreligioſè in locis tã ſanctis Deóque conſecratis vixerint, ſcandalúmque fidelibus dederint, ac dicent illud Iſaiæ 26. 10. *In terra ſanctorum iniqua geſſit, & (idcirco) non videbit gloriam Domini.* Sic clamauit lapis & paries contra Baltaſarem, ſacrilege in eo profanantem vaſa templi, in iiſque potantem, cùm manum vindicem intentantem ei exitium ex ſe emiſit, quæ ei mortis ſententiam dictaret: *Mane, tekel phares*, Daniel 5. 25.

Et præparat vrbem (Babylonem) *in iniquitate.*] *Præparat*, id eſt, vt Tigurina, *inſtaurat*; Vatablus, *fulcit*; alii, *erigit*, ædificat, firmat, concinnat, ornat ex rapinis, & ex ſudore pauperum: hæc omnia enim ſignificat Hebr. כונן *konen*, quod noſter vertere ſolet, *præparat.* Hinc Prouerb. 8. 27. dicitur: *Quãdo præparabat*, id eſt, formabat, fundabat, *cælos, aderam.* Sic Iſaiæ 2. 2. dicitur, *Præparatus*, id eſt, fundatus, erectus, ornatus, *mons domus Domini*, putà Sion, id eſt, Eccleſia Chriſti. Vide ibi dicta. Nabuchodonoſor enim præter alia, *tres murorum ambitus intra vrbem* (Babylonem) *extruxit, & totidem foris circumdedit, omnes è coctilibus laterculis*, ait Ioſeph. lib. 10. cap. 11. Vide dicta Daniel. 4. 27.

Numquid non hæc ſunt à Domino exercituũ?] *Hæc*, Ve[rſ. 13.] ſcilicet, quæ contra te, ô Nabuchodonoſor, vaticinor. q. d. Has clades & ſtrages quas tibi intẽto, non ex me, ſed ex Dei ore & decreto tibi intento: ex Deo, inquam, qui eſt Dominus exercituum, nõ humanorum dumtaxat, vti es tu, ſed angelicorum etiam, & creaturarum omnium. Hæ enim C omnes illi militant, & ad nutum eius feruntur in impios; ita S. Hiero. Aliter Theodor. & Theophyl. q. d. Annon à Deo repoſcetur ratio tuæ vitæ anteactæ; putà tuæ tyrannidis, qua gentes & vrbes igne concremaſti, cùm illæ fruſtra tibi reſiſterent, quia à copiis tuis oppreſſæ ſuccumbebant.

Laborabunt enim populi in multo igne.] Quo ſcilicet, à Cyro & Perſis ſuccendetur Babylon, vt eum reſtinguant; ſed in vacuũ & fruſtra. Nam omni ſuo labore eum ſiſtere, vel ſopire non poterunt; ſed potiùs feſſi & fracti *deficient.* Secundò, Chald. *numquid*, ait, *non plagæ vehementes venient à facie Domini exercituum, & labor gentium robuſta-* D *rum tamquam ignis, & regna in vacuum laborabũt?* q. d. Laborant Chaldæi vt prædas & opes coaceruent; ſed laborant in ignem: quia igni, quo comburetur à Cyro Babylon, materiam luculentam præparant. Ergo hi labores eorum cadent in vanum & deficient: quia ab igne conſumentur. Ita *in operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator*, vt ait Pſaltes; ita Vatablus & à Caſtro.

Quia replebitur terra, vt cognoſcant gloriam Verſ. 14. *Domini, quaſi aquæ operientes mare.*] Ita & Syrus & Arabicus, q. d. Fruſtra laborabũt Chaldæi in reſtinguendo incendio: quia replebitur terra eorum igne & incendiariis, putà Medis & Perſis hoſtibus, qui innumera ſua turba Babylonem E operient, imò in vicinas gentes effundent ſe, & exundabunt, ſicut aquæ maris alueum replent & operiunt. Hebr. *ſicut aquæ operiunt ſuper mare*; id eſt, ſupra maris alueũ & littora, in vicinos agros exuberant & exundant. Atque ex hac tam plena & terribili vindicta, cognoſcent omnes gentes gloriam Domini, qui tyrannos hoſce punit & opprimit; ita S. Hiero. Remig. Albert. & Lyran. Secundò, Theophyl. q. d. Sicut aqua copioſa inundans & ſuperbulliens, in omnem hinc inde locum quaquauerſum effunditur; ſic fama huius vindictæ & excidii Babylonis, indéque cognitio Numinis Deique vltoris, replebit terram, & ſuper cunctas gentes fundetur, vt omnes gloriam,

id eſt,

id eſt, glorioſam Dei iuſtitiam & potentiã agnoſcant, celebrent & plaudant. Iuxta hunc ſenſum Hebr. *ki*, id eſt, *quia*, non cauſam, ſed effectum & conſecutionem ſignificat, vti & alibi ſæpe. Poteſt tamen propriè ſumi, vt ſignificet cauſam finalem. Ideo enim Deus Babylonem puniuit, quia intendebat per hanc punitionem toti orbi patefacere ſuam iuſtitiam & gloriam.

Verſ. 15. *Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum, & inebrians vt aſpiciat nuditatem eius.* Pro *fel ſuum* hebr. eſt חמתך *chamatecha*; quod Primò, verti poteſt, *vtrem tuum*; ita Pagnin. & Vatabl. Secundò, *furorem tuum*, vel ſuum; ita Aquila & Symmachus; vel *ſubuerſionem turbidam*; ita Septuag. vel *effuſionem tuam*; ita Theodotion, vel, vt alij, *amentiam tuam*: vel *venenum tuum*: vel *fel tuum*, aut *ſuum*, per enallagen perſonæ; ita noſter. Syrus & Arabicus vertunt, *væ qui potat amicum fece* (vel turbido) *furoris ſui*. Iam varij variũ hîc dant ſenſum. Primò, Hebræi, & ex eis S. Hieron. Lyran. Hugo & S. Thom. tradunt, quòd Nabuchodonoſor in die ſolemnis epuli & publici conuiuii, iuſſerit Sedeciæ regi Iuda à ſe capto propinari *καθαρτικὸν*, id eſt, potionem quæ aluum laxaret, cúmque illa operaretur & ventrem ſolueret, iuſſiſſe vt in locum conuiuii introduceretur, vt ante omnium principium oculos ſordes emittens irrideretur; qua ex re, inquiunt, tanto pudore affectus eſt, vt in carcerem reductus præ triſtitia ſit mortuus, hócque eſſe quod hîc in Nabuchodonoſore redarguit Habacuc. Addúntque id Chaldæis in conuiuiis vſitatum fuiſſe, vt aliorum ſe crapula, nuditate ac fœditate, quaſi pars eſſet ſplendidæ menſæ, oblectarent. Huc ſpectat quod Hebræi ſcribunt in Seder olam ca. 28. *Interiit*, inquiunt, *Sedecias, & de ipſo hunc inſtituerunt planctum: Heu qui mortuus eſt rex Sedecias, bibens faces omnium ætatem*. Quod Genebrard. in Chronol. ſic exponit. q. d. Qui luit peccata omnium ſuperiorum ætatum. Verùm hoc, vt fabellam Rabbinicam, ridet hîc S. Hieron. præſertim cùm nil tale habeat Scriptura, nec Ioſeph. lib. 10. Antiq. 11. vbi ſignificat Sedeciam naturali morte defunctum, à Nabuchodonoſore honorificè fuiſſe ſepultum.

Secundò, Theoph. Clarius, Vatabl. & Abul. in cap. 25 lib. 4. Reg. quæſt. 38. cenſent hîc argui Nabuchodonoſorem, eo quòd Sedeciam, alioſque principes à ſe captos inebriarit, hoc fine, vt ebrii & vino æſtuantes diſcingerent tunicas (femoralibus enim non vtebantur Hebræi & Chaldæi) ſuas, itáque verenda nudarent, vt hac ratione & probro eos illuderet, omnibúſque conuiuis ridendos proponeret, vti Noë ebrius illuſus eſt à filio Cham, Geneſ. 9. 21. quò hîc alluditur.

Tertiò & genuinè, q. d. Væ Nabuchodoſori eiúſque aſſeclis, qui fel ſuum; id eſt, ſuum bilem & amaritudinem, ac, vt Aquila, *furorem ſuum*, vſque ad ebrietatem propinat, etiam amicis ſibi regibus; hoc eſt, qui eos crudeli tyrannide diuexat, donec eos regno, opibus, honore, ipſa denique libertate pudendè, & ad irriſionem diſpoliet atque denudet. Væ, inquam, ei: nam lege talionis ſimili modo ipſe ab aliis nudabitur, paríque ignominia & irriſione mulctabitur. Eſt metaphora ab ebrio, qui ex ebrietate & æſtu nudari ſolet, ideóque rideri, vti iam de Noë dixi; ita S. Hieron. Remig. Theodor. Hugo & Ribera.

Aliqui hunc verſum 15. ſic legunt: *Væ qui dat potum proximo ſuo ſubuerſionem turbidam, & inebrians eum: væ qui errare facit cæcum in via.* Ita B. Orſieſis diſcipulus S. Pachomii in Inſtruct. monaſt. cuius meminit S. Hieron. lib. de Script. Eccleſ. quæque extat in appendice Biblioth. SS. Patrum; vbi ipſe hanc ſententiam applicat iis, qui ſubditos, eorúmque errata defendũt, cum à Præpoſitis corripiuntur. *Tales enim, ait, errant, & alios errare faciunt, dum obedientes transferunt ad ſuperbiam; & eos qui in dulcedine charitatis poterant ambulare, conuertunt in amaritudinem, & ſubiectos legibus monaſterij malis conſiliis deprauant, faciúntque odiſſe eum, & contriſtari contra illum, qui eos docebat Domini diſciplinam, lites ſerentes inter fratres & diſcordias, atque pro obedientia contumaciam ſerunt in cordibus audientium.* Vnde Tropol. felle potant amicos ſuos diaboli, & homines diabolici, qui fellita doctrina mentes hominum interimunt. *Quos enim per vitia carnis & cupiditatem præuiderint ſe ſupplantare non poſſe, peruerſi dogmatis venenoſo poculo perimunt, ne ſoli in æternis ſuppliciis crucientur*, ait Apponius lib. 2. in Cantica tomo 1. Biblioth. SS. Patrum.

Verſ. 16. *Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire.*] Et ex ſopore denudare, vt irrideаris. Videtur noſter cum Septuag. & Tigurina legiſſe הרעל *herael*, id eſt, conſopite: iam per metatheſin legunt הערל *hearel*, id eſt, denudare præputium; ita Chald. & Pagnin. Senſus eſt q. d. Tu quoque, ô Nabuchodonoſor, bibes de calice iræ Dei, inebriaberis vino angoris, perplexitatis, ignominiæ & confuſionis: conſopieris more ebriorum verenda ſua denudantium; hoc eſt, vehementer & ad ſtuporem vſque punieris, ita vt omnes tuæ fœditates denudentur; omnibúſque ridendæ oſtententur: imò illo ita repleberis, vt vomitus ignominioſus ſequatur, & effluat ſuper gloriam tuam, vt ſcilicet veſtes tuas glorioſas, omnéque tuum decus & gloriam vomendo conſpurces, id eſt, vt turpiter omnia reuomas in manus Cyri & Perſarum, quæ auarè deglutieras, & poſſidebas glorioſè. Vnde Pagnin. vertit, *bibe etiam tu, & apparebit præputium tuum: vertet ſe ſuper te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominioſus veniet ſuper gloriam tuam.*

Symbolicè, Nota hîc fœditatem deliciarum, gulæ & crapulæ; vtpote quæ illico in vomitus, ſordes & excrementa vertantur. Quocirca S. Gregor. Nazianzen. orat. 38. ait, *delicias non eſſe aliud quàm pretioſum ſtercus*; pretioſum, quia in pretio eſt guloſo, ab eoque magno labore & pretio cõparatum. Nazianzenum magiſtrũ ſecutus S. Hieron. epiſt. 15. ad Paulinum: *Qui Chriſtum*, inquit, *deſiderat, & illo pane veſcitur, non magnopere quærit, de quàm pretioſis cibis ſtercus conficiat. Quidquid poſt gulam non ſentitur, idem ſit tibi quod panis & legumina.* Et Nicetas in orat. 38. Nazianzeni ſub finem: *Omnis, ait, voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo ſuſcipitur, voluptatis excrementum eſt.* Id ipſi didicerunt ex S. Paulo, qui Philip. 3. 8. ait: *Propter quẽ* (Chriſtum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam.* Quamobrem rectè S. Eucherius epiſt. ad Valerianum: *Anne aliquis*, inquit, *ex illa Ariſtippi ſchola veritatem videbit, qui ingenio ſuo à ſuibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate conſtituat, cui Deus venter eſt, & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatii: *Epicuri de grege porcus.*

Circumdabit te calix dexteræ Domini.] Alludit Primò, ad calicem conuiuas circumdãtem, id eſt, circumeuntem in orbem conuiuii, q. d. Calix vindictæ Dei ab eo propinatus eſt Iudæis, Moabitis,

qui à te deſtructi ſunt, & ligna eorum quos ſubuertiſti, tuam ferociam clamitabunt. Simili ſchemate ait Chriſtus Matth. 21. *Si iſti* (infantes clamantes, oſanna filio Dauid) *tacuerint, lapides clamabunt.* Sic & Salluſtius. *Saguntini*, inquit, *fide atque ærumnis inclyti, per mortalium ſtudium maiores quàm opibus: quippe quibus etiam tum ſemiruta mœnia, domus intecta, parietéſque templorum ambuſti, manus Punicas oſtentabant.* Simile quid & Tullius ad Cæſarem pro Marcello: *Parietes medius fidius, C. Cæſar, huius curiæ tibi gratias agere geſtiunt, quòd breui tempore futura ſit illa auctoritas in his maiorum ſuorum, & ſuis ſedibus.* Subdit deinde S. Hieron. *Porrò quod nos interpretati ſumus: Et lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit, pro quo Septuag. poſuerunt κάνθαρος, id eſt, ſcarabæus ex ligno loquetur ea* (q. d. Vermis è ligno & tigno, cum ſuo tigno clamabit tuam iniuſtitiam, ſibiq; vim eſſe factam) *manifeſtiùs more ſuo tranſtulit Symmach. σύνδεσμος, id eſt, iunctura ædificij lignea loquetur ea. Sic & Theodotion, & quinta editio. Quod enim hebr. dicitur* כפים *caphis, lignum ſignificat quod ad continendos parietes in medio ſtructuræ ponitur, & vulgò apud Græcos ἱμάντωσις appellatur. Aquila vertit, Maſſa de ligno reſpondebit. Reperi & aliam editionem: Quia lapis de pariete clamauit quaſi vermis in ligno loquens. Et alteram: Lapis enim de pariete vociferabitur, & σκώληξ de ligno loquetur ea:* σκώληξ idem eſt quod vermis, v. g. teredo, qui ligno innaſcitur. Vaſtatis enim domibus, trabes & tigna in terram corruentia corrũpuntur & putreſcunt, generantque teredines & alios vermes, qui reipſa vim domibus illatam, indéque earum ruinam & interitum teſtantur, & clamitant. Ita Cyrill. & Theophyl. qui & addit, fortè Septuag. cõtextum trabium culmina ſuſtinentium *cantharos* nominaſſe; quia ipſæ ſibi ſuperpoſitum tectum ferunt. Probabiliter quoque coniectat Delrio adagio 1003. Aquilam vertiſſe μάσσα, ἀπὸ μάσσεσθαι, quod Homero ſignificat *prehendere.* Nam huiuſmodi lignum prehendit parietes; & fortè à forma reflexa σκώληξ dicitur: quia σκωληκοειδὲς vermis ſpeciem exhibet; ſicut & ſagittæ vocantur *ſcorpiones*, & machinæ *arietes*, vel *teſtudines*; ac capita trabium in fabricis extantia & prominentia, vocantur *canes.* Sic enim conciliantur omnes veterum verſiones, vt eòdem recidant.

Allegor. S. Hieron. *Scio*, ait, *quendam de fratribus lapidem, qui de pariete clamauerit, intellexiſſe Dominum Saluatorem; & ſcarabeum de ligno loquentem, latronem qui Dominum blaſphemauerit: quod licet piè poſſit intelligi, tamen quomodo eum vniuerſo prophetiæ contextu poſſit aptari, non inuenio.*

Tropol. lapides clamant ſacrilegia.

Tropol. lapides & tigna templorum & monaſteriorum in die iudicii clamabunt contra hæreticos, qui ea demoliti ſunt, vel exuſſerunt: clamabunt, inquam, eos eſſe ſacrilegos, ac vindictam à Deo expoſcent; quòd Dei ſolium violarint, quòd ſacerdotes & Religioſos Dei ſeruos ſuis domiciliis ſpoliarint, quòd Dei laudes & cultum ſuſtulerint. Ita in Anglia ſub Henrico VIII. ſchiſmatis auctore,

Millia dena vnus templorum ſuſtulit annus.

Rurſum eadem clamabunt contra ſacerdotes & Religioſos, qui indignè & irreligiosè in locis tã ſanctis Deóque conſecratis vixerint, ſcandalúmque fidelibus dederint, ac dicent illud Iſaiæ 26. 10. *In terra ſanctorum iniqua geſſit, &* (idcirco) *non videbit gloriam Domini.* Sic clamauit lapis & paries contra Baltaſarem, ſacrilegè in eo profanantem vaſa templi, in iiſque potantem, cùm manum vindicem intentantem ei exitium ex ſe emiſit, quæ ei mortis ſententiam dictaret: *Mane, tekel phares*, Daniel 5. 25.

Et præparat vrbem (Babylonem) *in iniquitate.*] *Præparat*, id eſt, vt Tigurina, *inſtaurat*; Vatablus, *fulcit*; alii, *erigit*, ædificat, firmat, concinnat, ornat ex rapinis, & ex ſudore pauperum: hæc omnia enim ſignificat Hebr. כונן *konen*, quod noſter vertere ſolet, *præparat.* Hinc Prouerb. 8. 27. dicitur: *Quãdo præparabat*, id eſt, formabat, fundabat, *cælos, aderam.* Sic Iſaiæ 2. 2. dicitur, *Præparatus*, id eſt, fundatus, erectus, ornatus, *mons domus Domini*, puta Sion, id eſt, Eccleſia Chriſti. Vide ibi dicta. Nabuchodonoſor enim præter alia, *tres murorum ambitus intra vrbem* (Babylonem) *extruxit, & totidem foris circumdedit, omnes è coctilibus laterculis*, ait Ioſeph. lib. 10. cap. 11. Vide dicta Daniel. 4. 27.

Ve

Numquid non hæc ſunt à Domino exercituũ?] *Hæc*, ſcilicet, quæ contra te, ô Nabuchodonoſor, vaticinor. q. d. Has clades & ſtrages quas tibi intẽtu, non ex me, ſed ex Dei ore & decreto tibi intentu: ex Deo, inquam, qui eſt Dominus exercituum, nõ humanorum dumtaxat, vti es tu, ſed angelicorum etiam, & creaturarum omnium. Hæ enim omnes illi militant, & ad nutum eius feruntur in impios; ita S. Hiero. Aliter Theodor. & Theophyl. q. d. Annon à Deo repoſcerur ratio tuæ vitæ anteactæ; puta tuæ tyrannidis, qua gentes & vrbes igne concremaſti, cùm illæ fruſtra tibi reſiſterent, quia à copiis tuis oppreſſæ ſuccumbebant.

Laborabunt enim populi in multo igne.] Quo ſcilicet, à Cyro & Perſis ſuccendetur Babylon, vt eum reſtinguant; ſed in vacuũ & fruſtra. Nam omni ſuo labore eum ſiſtere, vel ſopire non poterunt; ſed potiùs feſſi & fracti *deficient.* Secundò, Chald. *numquid*, ait, *non plaga vehementer venient à facie Domini exercituum, & labor gentium robuſtarum tamquam ignis, & regna in vacuum laborabũt?* q. d. Laborant Chaldæi vt prædas & opes coaceruent; ſed laborant in ignem: quia igni, quo comburetur à Cyro Babylon, materiam luculentam præparant. Ergo hi labores eorum cadent in vnum & deficient: quia ab igne conſumentur. Ita *in operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator*, vt ait Pſaltes; ita Vatablus & à Caſtro.

Quia replebitur terra, vt cognoſcant gloriam Domini, quaſi aqua operientes mare.] Ita & Syrus & Arabicus, q. d. Fruſtra laborabũt Chaldæi in reſtinguendo incendio: quia replebitur terra eorum igne & incendiariis, puta Medis & Perſis hoſtibus, qui innumera ſua turba Babylonem operient, imò in vicinas gentes effundent ſe, & exundabunt, ſicut aquæ maris alueum replent & operiunt. Hebr. *ſicut aqua operiunt ſuper mare*; id eſt, ſupra maris alueũ & littora, in vicinos agros exuberant & exundant. Atque ex hac tam plena & terribili vindicta, cognoſcent omnes gentes gloriam Domini, qui tyrannos hoſce punit & opprimit; ita S. Hiero. Remig. Albert. & Lyran. Secundò, Theophyl. q. d. Sicut aqua copioſa inundans & ſuperbulliens, in omnem hinc inde locum quaquauerſum effunditur; ſic fama huius vindictæ & excidii Babylonis, indéque cognitio Numinis Deique vltoris, replebit terram, & ſuper cunctas gentes fundetur, vt omnes gloriam, id eſt, Verſ. 14.

id eſt, glorioſam Dei iuſtitiam & potentiã agnoſcant, celebrent & paucant. Iuxta hunc ſenſum Hebr. *ki*, id eſt, *quia*, non cauſam, ſed effectum & conſecutionem ſignificat, vti & alibi ſæpe. Poteſt tamen propriè ſumi, vt ſignificet cauſam finalem. Ideo enim Deus Babylonem puniuit, quia intendebat per hanc punitionem toti orbi patefacere ſuam iuſtitiam & gloriam.

Verſ. 15 *Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum, & inebrians vt aſpiciat nuditatem eius.* Pro *fel ſuum* hebr. eſt חמתך *chamatecha*; quod Primò, verti poteſt, *vtrem tuum*; ita Pagnin. & Vatabl. Secundò, *furorem tuum*, vel ſuum; ita Aquila & Symmachus; vel *ſubuerſionem turbidam*, ita Septuag. vel *effuſionem tuam*; ita Theodotion, vel, vt alij, *amentiam tuam*: vel *venenum tuum*: vel *fel tuum*, aut *ſuum*, per enallagen perſonæ; ita noſter. Syrus & Arabicus vertunt, *væ qui potat amicum fece* (vel turbido) *furoris ſui.* Iam varij variũ hîc dant ſenſum. Primò, Hebræi, & ex eis S. Hieron. Lyran. Hugo & S. Thom. tradunt, quòd Nabuchodonoſor in die ſolemnis epuli & publici conuiuii, iuſſerit Sedeciæ regi Iuda à ſe capto propinari *καθαρτικὸν*, id eſt, potionem quæ aluum laxaret, cúmque illa operaretur & ventrem ſolueret, iuſſiſſe vt in locum conuiuii introduceretur, vt ante omnium principium oculos ſordes emittens irrideretur; qua ex re, inquiunt, tanto pudore affectus eſt, vt in carcerem reductus præ triſtitia ſit mortuus, hócque eſſe quod hîc in Nabuchodonoſore redarguit Habacuc. Addúntque id Chaldæis in conuiuiis vſitatum fuiſſe, vt aliorum ſe crapula, nuditate ac fœditate, quaſi pars eſſet ſplendidæ menſæ, oblectarent. Huc ſpectat quod Hebræi ſcribunt in Seder olam ca. 28. *Interiit*, inquiunt, *Sedecias, & de ipſo hunc inſtituerunt planctum: Heu qui mortuus eſt rex Sedecias, bibens faces omnium ætatem.* Quod Genebrard. in Chronol. ſic exponit. q. d. Qui luit peccata omnium ſuperiorum ætatum. Verùm hoc, vt fabellam Rabbinicam, ridet hîc S. Hieron. præſertim cùm nil tale habeat Scriptura, nec Ioſeph. lib. 10. Antiq. 11. vbi ſignificat Sedeciam naturali morte defunctum, à Nabuchodonoſe honorificè fuiſſe ſepultum.

Secundò, Theoph. Clarius, Vatabl. & Abul. in cap. 25 lib. 4. Reg. quæſt. 38. cenſent hîc argui Nabuchodonoſorem, eo quòd Sedeciam, alioſque principes à ſe captos inebriarit, hoc fine, vt ebrii & vino æſtuantes diſcingerent tunicas (femoralibus enim non vtebantur Hebræi & Chaldæi) ſuas, itáque verenda nudarent, vt hac ratione & probo eos illuderet, omnibúſque conuiuiis ridendos proponeret, vti Noë ebrius illuſus eſt à filio Cham, Geneſ. 9. 21. quò hîc alluditur.

Tertiò & genuinè, q. d. Væ Nabuchodoſori eiúſque aſſeclis, qui fel ſuum; id eſt, ſuum bilem & amaritudinem, ac, vt Aquila, *furorem ſuum*, vſque ad ebrietatem propinat, etiam amicis ſibi regibus; hoc eſt, qui eos crudeli tyrannide diuexat, donec eos regno, opibus, honore, ipſa denique libertate pudendè, & ad irriſionem diſpoliet atque denudet. Væ, inquam, ei: nam lege talionis ſimili modo ipſe ab aliis nudabitur, paríque ignominia & irriſione mulctabitur. Eſt metaphora ab ebrio, qui ex ebrietate & æſtu nudari ſolet, idcóque rideri, vti iam de Noë dixi; ita S. Hieron. Remig. Theodor. Hugo & Ribera.

Aliqui hunc verſum 15. ſic legunt: *Væ qui dat potum proximo ſuo ſubuerſionem turbidam, & inebriant eum: væ qui errare facit cæcum in via.* Ita

A B. Oreſieſis diſcipulus S. Pachomii in Inſtruct. monaſt. cuius meminit S. Hieron. lib. de Script. Eccleſ. quæque extat in appendice Biblioth. SS. Patrum; vbi ipſe hanc ſententiam applicat iis, qui ſubditos, eorúmque errata defendũt, cum à Præpoſitis corripiuntur. *Tales enim*, ait, *errant, & alios errare faciunt, dum obedientes transferunt ad ſuperbiam; & eos qui in dulcedine charitatis poterant ambulare, conuertunt in amaritudinem, & ſubiectos legibus monaſterij malis conſiliis deprauant, faciúntque odiſſe eum, & contraſtari contra illum, qui eos docebat Domini diſciplinam, lites ſerentes inter fratres & diſcordias, atque pro obedientia contumaciam ſerunt in cordibus audientium.* Vnde Tropol. felle potant

B amicos ſuos diaboli, & homines diabolici, qui fellita doctrina mentes hominum interimunt. *Quas enim per vitia carnis & cupiditatem prauiderint ſe ſupplantare non poſſe, peruerſi dogmatis venenoſo poculo perimunt, ne ſoli in æternis ſuppliciis crucientur*, ait Apponius lib. 2. in Cantica tomo 1. Biblioth. SS. Patrum.

Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire.] Et ex ſopore denudare, vt irridearis. Verſ. 16.
Videtur noſter cum Septuag. & Tigurina legiſſe הרעל *herael*, id eſt, conſopire: iam per metatheſin legunt הערל *hearel*, id eſt, denudare præputium; ita Chald. & Pagnin. Senſus eſt q. d. Tu quoque, ô Nabuchodonoſor, bibes de calice iræ Dei, ine-

C briaberis vino angoris, perplexitatis, ignominiæ & confuſionis: conſopieris more ebriorum verenda ſua denudantium; hoc eſt, vehementer & ad ſtuporem vſque punieris, ita vt omnes tuæ fœditates denudentur; omnibúſque ridendæ oſtententur: imò illo ita repleberis, vt vomitus ignominioſus ſequatur, & effluat ſuper gloriam tuam, vt ſcilicet veſtes tuas glorioſas, omnéque tuum decus & gloriam vomendo conſpurces, id eſt, vt turpiter omnia reuomas in manus Cyri & Perſarum, quæ auarè deglutieras, & poſſidebas glorioſè. Vnde Pagnin. vertit, *bibe etiam tu, & apparebit præputium tuum: vertet ſe ſuper te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominioſus veniet ſuper glo-*

D *riam tuam.*

Symbolicè, Nota hîc fœditatem deliciarum, gulæ & crapulæ; vtpote quæ illico in vomitus, ſordes & excremẽta vertantur. Quocirca S. Gregor. Nazianzen. orat. 38. ait, *delicias non eſſe aliud quàm pretioſum ſtercus*; pretioſum, quia in pretio eſt guloſo, ab eoque magno labore & pretio cõparatum. Nazianzenum magiſtrũ ſecutus S. Hieron. epiſt. 15. ad Paulinum: *Qui Christum*, inquit, *deſiderat, & illo pane veſcitur, non magnopere quærit, de quàm pretioſis cibis ſtercus conficiat. Quidquid poſt gulam non ſentitur, idem ſit tibi quod panis & legumina.* Et Nicetas in orat. 38. Nazianzeni ſub finem:

E *Omnis*, ait, *voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo ſuſcipitur, voluptatis excrementum eſt.* Id ipſi didicerunt ex S. Paulo, qui Philip. 3. 8. ait: *Propter quẽ* (Chriſtum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam.* Quamobrem rectè S. Eucherius epiſt. ad Valerianum: *Anne aliquis*, inquit, *ex illa Ariſtippi ſchola veritatem videbit, qui ingenio ſuo à ſuibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate conſtituat, cui Deus vẽter eſt, & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatii: *Epicuri de grege porcus.*

Circumdabit te calix dexteræ Domini.] Alludit Primò, ad calicem conuiuas circumdãtem, id eſt, circumeuntem in orbem conuiuii, q. d. Calix vindictæ Dei ab eo propinatus eſt Iudæis, Moabitis,

Ægyptiis, aliiſque gentibus: tandem & Chaldæis A eorúmq; regi propinabitur, vt fæces eius exhauriat, vtque eum inebriet, æſtuare & vomere cogat. Hoc enim diſertè ait Ierem. c. *26.17.* Simile eſt Threnor. 4.21. & pſal. *74.9.* ita in Theoph. & Sanchez.

Secundò & neruoſiùs, alludit ad potores, qui cùm aliquem vinipotentem inebriare, ac mente, menſa & ſcamno deiicere volunt, vndique eum calicibus propinando impetunt & cingunt, donec eum obruant vino ſomnóque, vt ſe nudare, & vomere cogatur. Ita Deus calicibus iræ & vindictæ ſuæ, potà Perſis & Medis, vndique cinxit Chaldæos, vt eis ad fauces obruti, & ad ſtuporem amentiamque adacti fuerint. Porrò ne quis Italus B hoc calicum certamẽ acte magis quàm telorum, eorúmque bacchicam, imò beſtialem obſidionẽ miretur, ſciatque quàm nonnulli ſint bibaces & vinipotentes, audiat, illud Martial. li. 9. epigr. 74.

Nunc mihi dic quis erit, cui te Calathiſſe Deorum
Sex iubeo cyathos funde? Cæſar erit.

Et Ouidum 3. Faſtor.

Inuenies illic qui Neſtoris ebibat annos,

putà qui bibat tot cyathos, quot Neſtor habuit annos, ſcilicet trecentos, vel, vt alij, nonaginta. Et Hort. lib. 3 Ode 21.

Reges dicuntur magnis vrgere culullis,
Et torquere mero quos perſpexiſſe laborant.

Et Iuuen. Satyra *6.*

Tanquam alta in dolia longus
Deciderit ſerpens, bibe.

Verſ. 17. *Iniquitas Libani.*] id eſt, in Libano à te exercita. Libanum vocat Iudæam & Ieroſalem: tũ quia Libanus erat terminus, & initium Iudææ verſus Septẽtrionem: tum quia Ieroſalem domorum & turriũ multitudine & ſublimitate referebat Libanum cedris, cypreſſis, aliiſque proceris arboribus denſum, exqiſque ædificata erat; ita Theodor. Theophyl. Vatabl. Arias & Clarius: imò S. Hier. Chald. Remig. Hugo, Lyran. & Ribera putãt Libanum vocari templum: quia illud ex cedris Libani erat conſtructum, & quia Libanus dicitur à candore niuium, quibus operitur (Libanus enim hebr. idem eſt quod candidus) ſic & templum ob candorem lapidum, mons quidam niuens videbatur, teſte Ioſepho lib. 6. Belli c. 6. Senſus eſt, q. d. Iniquitas & violentia tua, ô Nabuchodonoſor, qua Iudæam vaſtaſti, Ieruſalem exſcidiſti, ipſúmque Dei templum exuſſiſti, obruet & perdet te, vt pari modo tua Babylon, cum tuo filio Balſaſare à Perſis & Medis vaſtetur, exſcindatur, exoretur. Hîc verum eſt illud vulgo tritum: *Ipſum ſe lædit alium qui lædere quærit.*

Et vaſtitas animalium deterrebit eos.] Hebr. *vaſtitas iumentorum*, id eſt, ferarum, *terrebit*, vel *conteret eas*, ſcilicet feras. Noſter vertit, *eos*; quia animalia, id eſt, feras, vocat tum Chaldæos, qui quaſi pardi, vrſi & leones Libanum, id eſt, Iudæã, vaſtarũt; ita Arias & Vatabl. tum Medos & Perſas, qui quaſi feræ in feras, id eſt, in Chaldæos, graſſati ſunt; ita Theodor. & Theophyl. Senſus eſt, q. d. Quia Chaldæi truculenter quaſi feræ vaſtarunt Hieroſolymam, idcirco vicisſim truculẽter à Medis & Perſis quaſi feris percellentur, vaſtabuntur & conterentur.

De ſanguinibus (id eſt, propter ſanguinem hominum copioſum, quem fudiſti) *& iniquitate terræ, & ciuitatis.*] Id eſt, propter iniquitatem, vim & expilationem terræ Iudææ, & ciuitatis ſanctæ Ieroſalem. q. d. Quia diripuiſti & deſolaſti Iudæam & Ieruſalem, omnéſque habitantes in ea, idcircò pari ſorte & iure tu quoque diripieris & deſolaberis à Cyro & Perſis; ita Chald. & alij paſſim.

Verſ. 18.] Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus, conflatile, & imaginem falſam? quia ſperauit in figmento fictor eius, vt faceret ſimulachra muta.

Verſ. 19.] Væ qui dicit ligno: Expergiſcere; Surge, lapidi tacenti: numquid ipſe docere poterit? Ecce iſte coopertus eſt auro & argento: & omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius.

Verſ. 20.] Dominus autem in templo ſancto ſuo; ſileat à facie eius omnis terra.

Quid prodeſt ſculptile. Clarè Septuag. *quid prodeſt ſculptile, quòd ſculpſerunt illud? formauerunt illud conflatile, imaginationem falſam: quia confidit fictor in figmento ſuo.* q. d. Quid ſibi & vobis, ô Chaldæi, tunc (cùm exſcindemini à Cyro) proderunt ſculptilia, id eſt, idola veſtra, in quibus gloriamini, quaſi per ea inuicti ſitis, omniúmque prædis & victoriis clari, *qui ſculpſit illud fictor ſuus?*] Scilicet idoloplaſtes ſculpſit fecitque hoc idolum ſculptile, lima illud ſculpendo; aliud vero (nec enim vnum idémque idolum eſt ſculptile & conflatile; ſed hoc ſculpitur, illud conflatur: ſubaudiendum eſt hîc ergo verbum fecit, vel conflauit *conflatile*; ita Vatabl.) fecit conflatile, in fornace illud liquando & conflando; quæ non ſunt aliud, quàm imago falſa Dei, ac numen mẽdax, omnis diuinitatis, prouidentiæ, conſilij, doctrinæ, imò & vitæ expers, bruta & muta. q. d. Sculptili nil prodeſt elegãs ſculptura ſculptoris, nec conflatili artificioſa conflatio conflatoris: nõ enim ipſe omni ſua arte potuit formare Deum, aut lapidi quem in idolum ſculpſit, vel metallo quod in idolum conflauit, animam & mentem, multò minùs deitatem indere, vel inſpirare: fruſtra ergo in eo confidit, fruſtra illud inuocat dicens: Expergiſcere, & pugna pro me: fruſtra illi robur & victorias aſcribit, tam ipſe, quàm eius aſſeclæ idolicolæ: idque ad oculum patebit, cùm idola veſtra, ô Chaldæi, vobiſcum à Perſis diripientur & diſtringẽtur. Nota, Pro *ſimulachra muta*, in Heb. eſt elegãs paronomaſia אלילים אלמים *elilim illemim*, id eſt, deiculi elingues & mutuli. Septuag εἴδωλα κωφὰ, id eſt, idola muta. Quocirca idolis hiſce Deum verum oppon[...] hoc epiphonemate caput concludit: *Dominus [...]tem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omni[s] terra.*

Verſ. 19. *Væ qui dicit ligno: expergiſcere, & ſurge.*] Gentiles enim quia ſciebant Iouem, Saturnum, Vulcanum, Apollinẽ, Venerem, &c. fuiſſe homines, quos maiores eorum in deos retulerant, hinc cenſebant etiamnum eos habere corpora, quæ quiete & ſomno paſcantur & egeant, ac ſubinde dormire, ideóque à ſomno debere excitari, more regum & principum. Hinc oratuti, præſertim manè, deos inclamando excitabant, vt preces ſuas audirent. Audi Arnobium lib. 7. *Quid ſibi volunt excitationes illæ, quas canitis matutini collatis ad tibiam vocibus? Obdormiſcunt enim ſuperi remeare vt ad vigilias debeant.* Hinc Elias 3. Reg. 18.27. irridens ſacerdotes Baal, ait: *Clamate voce maiori. Deus enim eſt, &c. certè dormit, vt excitetur.* Lactant. lib. 6. *Mactant*, inquit, *hoſtias Deo, tanquam eſurien-*

Digitized by Google

502

eſurienti: profundunt vina, tanquam ſitienti: accendunt lumina, velut in tenebris agenti. Martialis de Iſide: *Nunciat octauam Pharia ſua turba iuuenca;* putà Iſidi, quæ formam habebat vitulæ. Apoleios lib. 11. de eadem: *Inchoata lucis ſalutationibus, religioſi primam nunciantes horam perſtrepunt.* Seneca apod S. Auguſt. lib. 6. de Ciuit. c. 10. ridens hano ſuorum ſtultitiam: *Alius,* inqoit, *numina Deo ſubiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor eſt, alius vnctor. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant: ſunt quæ ſpeculum teneant,* &c.

Verſ. 20. *Dominus autem in templo ſancto ſuo.*] q. d. Deus non eſt ex auro ſculpto vel conflato, in tempore ab artifice formatus, ideo qoe nõ babitat io idolo ſcolptili vel conflatili; quod in terra, potà in ſois delobris, locãt idololatræ; ſed in cœlo; qood eſt eios ſoliom & templom, glorioſus habitat ab omni æuo; eſt enim ἀΐδιος & ætornus. E cœlo ergo aſpicit & proſpicit, moderator & dirigit ad nutum res hominom. Quocirca *ſileat à facie eius omnis terra. Sileat,* præ reuerentia, pauore, admiratiooe & ſtupore. Vode Septoag. *revereatur eum omnis terra;* Syrus, *commoneatur,* vel *contremiſcat coram eo:* Arabicos; *timeat ante eum vniuerſa terra:* Silere enim in Script. per metalepſin ſæpe ſignificat timere, revereri, obſtupeſcere; vt Sopboo. 1. 7. *Silete à facie Domini Dei, quia iuxta eſt dies Domini.* 1. Machab. 1. 3. *Et ſiluit terra in conſpectu eius;* Alexãdri Magni: qoia eius armis & victoriis perterrita conticoit, ſicut mores ſilent coram fele, oues coram lupo, aoes coram accipitre. Rorſum Theodor. & Theophyl. templum hîc intelligunt Hieroſolymitanum. In eo enim, nõ in idoliis, reſidebat, & præſens ſuis aderat Deus: multò magis iam in lege noua, in tẽplis præſens adeſt, & corporaliter in S. Euchariſtia inhabitat Chriſtus. Quocirca meritò S. Franciſc. epiſt. exhort. ad ſacerdotes ſoi Ordinis, qoæ habetor to. 5. Biblioth. SS. Patrum in fioe: *Magna,* ait, *miſeria, & miſeranda infirmitas, quando ipſum* (Chriſtum in Euchariſtia) *præſentem habetis, & aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paueat, totus mundus contremiſcat, & cœlum exultet, quando ſuper altare in manibus ſacerdotis eſt Chriſtus, filius Dei vini.* Et noſter Thomas à Kempis, ideóque doctor irrefragabilis, lib. 4. de Imitat. Chriſti cap. 3. *O mira circa nos tuæ pietatis dignatio, quòd tu Domine Deus, creator & viuificator omnium ſpirituum, ad pauperculam dignaris venire animam, & cum tota diuinitate tua ac humanitate, eius impinguare eſuriem,* &c. *Sileant à facie tua dulciſſime dilecte mi, cœlum & terra, & omnis ornatus eorum: quoniam quidquid laudis habent ac decoris, ex dignatione tua eſt largitatis: nec ad decorem tui pervenient nominis, cuius ſapientiæ non eſt numerus.* Quocirca in Liturgia S. Iacobi, lectores hiſce vocibos popolom ad reuerentiam excitant: *Sileat omnis humana ac mortalis caro, ſtétque cum metu & tremore, ac nihil terreſtre apud ſeipſam cogitet. Rex enim regnantium, & Dominus dominantium Chriſtus Deus noſter progreditur, vt immoletur, ac detur in cibum fidelibus. Ipſum autem antecedunt angelorum chori cum omni imperio & potentia.* Hæc ſibi fixè impreſſerat B. Aloiſius Gonzaga, ideóqoe nullam voqoam io oratione, & præſertim in ſancta communiooe mentis euagationem patiebator. Qoa de re rogatos à Card. Bellarmino, qui id fieri poſſet? reſpoodit: *Mirari ſe ſi aliter fieri poſſet. Quis enim,* inquit, *ſibi perſuadent ſe cum diuina maieſtate colloqui, ab eóque videri & compellari, poſſit ad alia vilia & exilia oculos animúmque conuertere?* Ita habet eios vita, & proceſſus canonizationis.

Porrò tanta eſt Dei maieſtas, tantà poteſtas, tanta iuſtitia & vindicta, vt eam expertus Nabuchodonoſor, cùm in beſtiam verſus, ſibi poſtea eſt reſtitutos, pleno ore eandem celebrarit: *Quia poteſtas eius,* inquit, *ſempiterna, & regnum eius in generatione & generationem. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati ſunt,* &c. Dan. 4. 31. Idem fecit impius Antiochus, ſed ſerò, dum vindicem Dei manom ſenſit, quâ infelicem aoimam exhalauit. Cùm enim percuſſus à Deo fœtorem ſuom ferre non poſſet, exclamauit: *Iuſtum eſt ſubditum eſſe Deo, & mortalem non paria Deo ſentire,* 2. Machab. 9. 12. — Moral. de Deo per ſilentium venerãdo.

Significat ergo hic Propheta, tantum eſſe Numinis maieſtatem, vt eã potiùs caſtro profundoqoe ſilẽtio, vt ait S. Dionyſ. li. de Myſtica Theolog. qoàm exili noſtro præcooio venerari debeamus. Omniũ enim hominum & angelorũ mentes, voces & lingoæ deficiont in ea cootemplanda, colenda & celebranda. Quocirca Eccleſiaſticus c. 43. 29. *Multa,* ait, *dicemus, & deficiemus in verbis.* q. d. Licèt multa dixerimos, deficiemus tamen ab eius operibus (multò magis ab ipſo) pro digoitate celebrandis. *Conſummatio autem ſermonum ipſe eſt in omnibus,* q. d. Finis & ſumma verborom ſit; quòd Deus eſt in omnibos, vel, vt Græca habent, αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, id eſt, *ipſe eſt omnia:* quia ipſe rerum omnium eſt principium, medium & finis: ipſe eſt omnium caoſa, finalis, conſeroans & efficiens: ipſe eſt qui creatis omnibus dedit, & iogiter dat ſoom eſſe, ac ſubſtantifico ſuo influxu perpetim illod fouet. Si enim ad momentom laxaret manom ſuam, illico omniã in nihilum ſuom, ex quo ab eo educta ſuot, corruerent, & velut vmbra perirent. Nihil enim eſt ſolidi, vel in corporibus, vel ſpiritibos, niſi qoatenus virtos Dei intrinſecos, ea continet & conſtringit, oe velut aqoa diffluant, vel inſtar fumi diſſipentur, vel vt ſomnium quoddam & phãtaſma inane euaneſcant. Quocirca ſobdit Eccleſiaſticus: *Glorianter ad quid valebimus?* q. d. Quantulom eſt, qoòd oos poſſomos eom glorificare? nullam enim ei gloriam noſtra glorificatione addere poſſumos, vti nec gloriã eios immenſam dignè celebrare. *Ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipſius. Glorificantes Dominum quantumcũque potueritis, ſuperualebit* (excellet, tranſcendet omnem glorificationem) *enim adhuc, & admirabilis magnificentia eius. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum poteſtis: maior eſt enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute* (vi, ſpiritu, robore, q. d. Exſerite & expromite, omnes vires & voces veſtras,) *ne laboretis: nõ enim comprehendetis. Quis videbit eum, & enarrabit? & quis magnificabit eum ſicut eſt ab initio?* Hac de cauſa regius Propheta pſal. 64. 1. canit: *Te decet hymnus Deus in Sion;* Hebr. *tibi tacet laus Deus in Sion,* q. d. Tua opera ſunt tanta, & moltò magis tanta eſt maieſtas tua; vt eius reſpectu laus noſtra omnis nihil ſit, videatúrque merum eſſe ſilentiom; ita Chald. & S. Hieron. ibidem. Vnde Zacharias c. 2. 13. *Sileat,* ait, *omnis caro à facie Domini: quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.* Quin & S. Ioãnes Apocal. 8. 1. *Factum eſt,* ioqoit, *ſilentium in cœlo.* Si cœlites ſilent & obſtupeſcuot ad Dei gloriam, quidni ſileant & obſtupeſcant mortales?

Ratio eſt, Primò: quia eſſentia Dei eſt augo- — Ratio prima.

ſtiſſima, ſacratiſſima, ſublimiſſima, & immenſa quaquauerſum, ideńq; in immẽſum omnẽ creaturarum intellectum, conceptum & vocem tranſcendit; vt omnis noſtra laus non ſit aliud, quàm vox graculorum & pipinnum. Deitas enim eſt oceanus eſſentiæ, maieſtatis & immẽſitatis. Hinc Deus hebraïcè vocatur *Iehoua*, id eſt, *qui eſt*; & ipſe ſe nũcupat: *Ego ſũ qui ſum*, Exodi 3. Ab hoc oceano ſingulæ creaturæ guttã, vel ſtillam vnam eſſentiæ hauriunt. Rurſum, Deus eſt ſol quidam immẽſus claritatis & gloriæ, à quo ſinguli homines & angeli radiolum vnum lucis & vitæ emendicant. Quare meritò S. Gregor. Nazianz. orat. in Natalitia, de Deo loquẽs ait: *Vniuerſum eſſe in ſeipſo, numquam inceptum, numquam deſiturum complexus continet, tamquam infinitum quoddam & interminatum eſſentiæ pelagus.* Et S. Dionyſ. lib. de Myſtica Theolog. totus in eo eſt, vt oſtendat Deum in immenſum excedere omnẽ eſſentiam, omnémque intellectum & cognitionem propter ſuã *ſupereſſentialem infinitatem.* Vnde ipſe crebrò Deum vocat ὑπερούσιον οὐσίαν, id eſt ſupereſſentialem eſſentiam. Idem lib. de Diuinis nomin. c. 13. *Nihil* ait, *eorum quæ ſunt, aut eorum quæ alicui exiſtentium ſunt cognita explicat arcanum illud omnem rationem & intellectum ſuperans ſupereſſentialiter ſuper omnia ſuperexiſtentis ſuperdeitatis.* Et c. *In ipſo eſt omne principium, exemplare, finale, efficiens, formale, elementare; & ſimpliciter omne principium, omnis connexio, omnis terminus.* Hinc *lucem inhabitat inacceſſibilem*, 1. Timoth. 6. 16. & tamen in ipſo viuimus, mouemur & ſumus. Ipſe enim eſt quidam fundus & fundamentum rerum omnium, cui vniuerſa innixa recumbunt, vt ait S. Dionyſ. lib. de Diuin. nominibus c. 10. Quocirca Iob ca. 11. 7. *Forſitàn*, inquit, *veſtigia Dei comprehendes, & vſque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelſior cælo eſt, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognoſces? Longior terra menſura eius, & latior mari.* Sileant ergo à facie tua, ô Rex maieſtatis, elementa & cœli. Sileant arbores, herbæ, flores, plantæ, prata, campi. Sileant aues, piſces, iumenta & feræ. Sileant homines, angeli, & creaturæ omnes: quia etiam te omnes in vnum collectæ, non amplius ſunt, quàm momentum ſtateræ, & gutta roris antelucani, quam illico ſorbet ſol oriens, Sapient. 11. 23. quàm ſtilla ſitulæ, quàm puluis exiguus, quàm locuſtæ, quàm inane & nihilum, Iſaiæ 40. 15. 17. 22. quàm puluis & cinis, Geneſ. 18. 27.

Secunda. Secunda ratio eſt, quòd, ſicut in Deo auguſtiſſima eſt eſſentia, & maieſtas; ſic pariter auguſtiſſima in eo eſt ſanctitas, auguſtiſſima ſapiẽtia, auguſtiſſima prouidẽtia, auguſtiſſima omnipotẽtia, auguſtiſſima miſericordia, auguſtiſſima iuſtitia, auguſtiſſimæ perfectiones cæteræ, eæque infinitæ. Deus enim in ſe formaliter, vel eminenter, continet omnes perfectiones creaturarum omnium, quæ fuerunt, ſunt & erunt; ac inſuper infinitas alias creaturis incõmunicabiles. Sicut enim eſt oceanus eſſentiæ, ſic eſt & oceanus perfectionum. Formaliter Deus in ſe cõtinet perfectiones creaturarum abſolutas, vti ſunt vis intelligendi, volendi, operandi, aliæque ſpiritales. Eminenter continet perfectiones creaturarum mixtas, quæ videlicet cum aliqua imperfectione coniunctæ ſunt, quales ſunt calor, color, odor, ſapor, ſonus, aliæq; corporales. Quocirca Eccleſ. c. 43. 29 ait: αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, *ipſe eſt τὸ omne.* Vnde Gentiles Deum vocabant τὸ πᾶν, id eſt, vniuerſum, teſte

Deus eſt Pan id eſt, omne

A Eugubino lib. 3. Perennis Philoſoph. c. 8. Fingitur à Poëtis Pan cum Amòre Deo luctatus, & ab eo victus: quia omnia vincit amor, quin & Deum ipſum. Hic enim ab amore ſe vinci paſſus eſt, tum aliàs, tum maximè cùm Verbum caro factum eſt, vt nobis fieret frater, imò redemptor & pater. Hinc illud oraculum: *Magnus Pan mortuus eſt*, cùm in Chriſti morte defecerunt oracula deorum, cuius meminit Plutarch. lib. de Oraculorũ defectu. Quin & Deus ad Moſen: *Ego*, inquit, *oſtendam omne bonum tibi*, Exod. 33. 19. Et Apoſtolus Rom. 11. 33 *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius!* &c. *Quoniam ex* B *ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria in ſecula. Amen.* Quocirca eleganter S. Cyprian. li. *Quòd idola non ſunt dij: Mundi*, ait, *vnus eſt rector, qui vniuerſa quæ ſunt verbo iubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu maior eſt: & ideo ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus.*

Tertia. Tertia ratio eſt, quòd Deus vti in eſſentia, ita & in hiſce ſuis attributis omnibus & ſingulis, ſit poſitiuè infinitus. Habet enim infinitam ſanctitatem, infinitam potentiam, infinitam ſapientiam, & ita de cæteris. In hiſce ergo omnibus & ſingulis, eſt infinitus & immenſus. Ruſum Deus in in- C finitum trãſcẽdit non tantùm omnes res creatas, earúmq; perfectiones & dotes, ſed & omnes res poſſibiles & imaginabiles, quæ ſunt infinitæ, trãſcendit, inquam, eas omnes, non vno, non centũ, non mille gradibus, ſed mille millenis millionibus, imò in infinitum. Cogita enim ſapientiam, potentiam, bonitatẽ, &c. quantam potes, eamque maiorem ſemper & creſcentem in infinitum: cũ omnia hæc cogitaueris, ſcito quòd vniuerſa hæc tua, omniúmque hominum & angelorum cogitata, Dei ſapientia, potentia, bonitas, &c. tranſcẽdat in infinitum, ſcito quòd necdum ad primum deitatis punctum pertigeris; ſed ab illo diſtes in infinitum. Sileãt ergo in conſpectu maieſtatis tuę D Domine, omnes mentes, omnes linguæ, omnes conceptus, omnes voces Seraphicæ & Cherubicæ, velẽntque ſuas facies & pedes, præ pudore & reuerentia, Iſa. 6. 2, quia omnia ſua acie, omni ſuo ardore minimum tuæ gloriæ gradum penetrare & comprehendere nequeunt. *Verè magnus Dominus laudabilis nimis, & magnitudinis eius non eſt finis*, pſ. 144. Baruch. c. 3 *Magnus*, ait, *eſt, & non habet finem, excelſus & immenſus.*

Fructus primus. Ex hiſce rationibus ſequitur, immẽſæ Dei maieſtati, ſanctitati, ſapientiæ, &c. immenſam deberi reuerentiam, cultum & latriam: eúmque cum nos homunciones & vermiculi præſtare nõ poſſim⁹, deberemus etiam ea humiliare, & deprimere in E abyſſum noſtri nihili, miſeriæ, vilitatis & peccatorum; ac cum S. Franciſco ex imo corde dicere: Quis tu Domine? quis ego? Tu abyſſus eſſentiæ, ſanctitatis, ſapientiæ, potentiæ, omniſque boni: ego abyſſus nihili, malitiæ, ignorantiæ, infirmitatis, omniſque mali. Abyſſus ergo miſeriæ meæ, inuocat abyſſum miſericordiæ tuæ.

Quocirca noſtrum hoc debitum exſoluit Chriſtus, offerẽs ſe in cruce Deo pro nobis. Ipſe enim cùm ſit Verbum Dei, eſt hoſtia infinita, & infiniti pretii, quæ Dei immenſitati commẽſa eſt, quam proinde nobis teſtamento reliquit, vt quotidie in Euchariſtia eandem Deo immolemus, itaque debitum Deo cultum & latriam perſoluamus.

Secundò,

Secundus. Secundò, hinc excitamur, vt Deum ſuper omnia ſummo & ſinceriſſimo, quem præſtare poſſumus, A affectu & amore diligamus: quia ipſe propter infinitam ſuam excellentiam, infinitè dignus eſt omni amore, omni bono, omni gloria, omni laude, omni veneratione, omni obedientia & obſequio. Ex hoc amore ſequitur ingens & ardens deſiderium gloriæ Dei, ac promptitudo animi, vt vires, ſpiritus, ſanguinem & vitam expendamus ad eius nomen & gloriam vbique celebrãdam & promouendam, vt omnes Dei maieſtatem, æternitatem, immenſitatem, ſanctitatem, omnipotentiam, miſericordiam, iuſtitiã, prouidẽtiam cognoſcant, timeant, ament, colant & glorificẽt in æternum. B Deinde ex hoc amore naſcitur gaudium mirificum, gratulatio & iubilus, quo gaudemus de tanta Dei maieſtate & gloria, eique identidem iubilamus dicẽtes: *Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſecula ſeculorum. Amen*, Apocal. 7. 12. Sic inchoamus vitam angelicam & beatam. Hoc enim eſt officium angelorum & Sanctorũ in cœlo: hoc eorum otioſum negotiũ, & negotioſum otium, vt toto corde, ſummo gaudio & iubilo Deum, perpetim honorent, laudent, glorificent.

Tertius. Tertiò, diſcimus contemnere omnes mundi illecebras & pompas, totúmque cor noſtrum in Deo defigere, ac dicere cum Pſalte: *Mihi autẽ adhærere Deo bonum eſt. Quid enim mihi eſt in cælo, &* C *à te quid volui ſuper terram? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternũ.* Sileant à facie tua omnes opes, omnes honores, omnes voluptates, quæ cæci mortales quaſi idola colunt, cũ reuera nõ ſint niſi imago falſa & ſimulachra vmbratica ſolidarum opum, honorum & deliciarum: quia in te ſolo eſt verum & omne bonum, omne pulchrum, omne delectabile, omnis dulcedo, omnis quies, omnis cõſolatio, omnes theſauri, omnis dignitas, omnis maieſtas, omnis gloria, omnis ſapientia, omnis vita, omnis fœlicitas. Tu pelagus infinitum eſſentiæ, bonitatis & beatitudinis; omne eſſe, omne verum, omne bonum in te concludens, & ab æterno eminenter anticipans, tanquam fons D totius entitatis. Tu fundamentum poſſibilium omnium, eſſe ſupereſſentiale omnium quæ ſunt & quæ non ſunt, ſine quo non ſolùm nihil poteſt eſſe actu, ſed nec poteſtate, nec vllam habere rationem poſſibilem, conceptibilem vel intelligibilem. Tu omnium principium, omnium finis, omnium conditor, conſeruator, promotor; omnium locus, omnium æuum, duratio, ordinatio, connexio, conſummatio. In te omne bonum angelorum, hominũ, & creaturarum omnium. Deus meus, amor meus & omnia, natẽ in te quaſi pelago, ſicut piſces in mari; in immenſitate prouidentiæ, miſericordiæ & bonitatis tuæ E immergar, inebrier, perdar, abſorbear, ibique vna mecum mergam omnes ſpes & res meas, omnes affectus & amores, omnia deſideria & vota.

Quartus. Denique hinc diſcimus, medium & ſcalã optimam qua aſcendamus ad Deum, eſſe ſilentium creaturarum. Vir quidam ſanctus apud D. Taulerum pag. 685. rogatus, *Vbi inueniſti Deum?* reſpondit: *Vbi creaturas reliqui*, S. Dion. lib. de Myſtica Theologia, docet duobus modis & viis nos pertingere ad Dei cognitionem. Prior eſt, affirmationis & comparationis, nimirum aſcendendo à creaturis ad creatorem, ac de eo affirmando omnes dotes, quas reperimus in creaturis, quòd in Deo creatore eædem ſint ſine comparatione excellentiùs & perfectiùs. Poſterior eſt, negationis, nimirum negando de Deo omnes res creatas, v. g. dicendo, Deus non eſt animal, non homo, non cœlum, non angelus; ſed infinities quid præſtantius & diuinius. Atque hoc ſecundo modo meliùs & puriùs Deum cognoſci aſſeuerat. Hac ſcala S. Auguſt. li. 10. Confeſſ. c. 6. aſcendit ad Deũ: *Domine*, inquit, *amo te: ſed & cælum, & terra, & omnia quæ in eis ſunt, ecce vndique mihi dicunt, vt amem te, nec ceſſant dicere omnibus, vt ſint inexcuſabiles. Quid autem amo, cùm te amo? non ſpeciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis, ecce iſtis amicum oculis, non dulces melodias ſuauium cantilenarum omnimodarum; non florum, & vnguẽtorum, & aromatum ſuaueolentiam; non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cùm amo Deum meum: & tamen amo quandam lucem, & quandam vocem, & quendã odorem, & quendam cibum, & quendam amplexũ, cum amo Deum meum, lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei: vbi fulget animæ meæ quod non capit locus, & vbi ſonat quod non rapit tempus, & vbi olet quod non ſpargit flatus, & vbi ſapit quod non minuit edacitas, & vbi hæret quod non diuellit ſatietas. Hoc eſt quod amo, cùm Deum amo. Et quid eſt hoc? Interrogaui terram, & dixit: Non ſum; & quæcumque in ea ſunt, idem confeſſa ſunt. Interrogaui mare, & abyſſos, & reptilia animarum viuentium; & responderunt: Non ſumus Deus tuus, quære ſuper nos. Interrogaui cælum, ſolem, lunã, ſtellas, &c. & exclamauerunt voce magna: Ipſe fecit nos. Interrogaui mundi molem de Deo meo, & reſpondit, mihi: Non ego eum, ſed ipſe me fecit*, &c. Idem lib. 9. c. 10. cum matre S. Monica, paulò ante eius mortem colloquens de vita æterna Sanctorum, quæ eſt Deus, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit: *Erigentes*, inquit, *nos ardentiore affectu in idipſum, perambulauimus gradatim cuncta corporalia & ipſum cælum, vnde ſol & ſtellæ lucent ſuper terram. Et adhuc aſcendebamus interiùs cogitando & loquendo te, & mirando opera tua, & venimus in mentes noſtras, & tranſcendimus eas, vt attingeremus regionem vbertatis indeficientis, vbi paſcis Iſraël in æternum, &c. Dicebamus ergo, ſi cui ſileat tumultus carnis: ſileant phantaſiæ terræ, & aquarum, & aëris, ſileant & poli, & ipſa anima ſibi ſileat, & tranſeat ſe, non ſe cogitando; ſileant ſomnia & imaginariæ reuelationes, omnis lingua, & omne ſignũ, & quidquid trãſeundo fit, ſi cui ſileat omnino: quoniam ſi quis audiat, dicunt hæc omnia: Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æternum. His dictis ſi iam taceant, & loquatur ipſe ſolus, non per ea ſed per ſeipſum, vt audiamus verbum eius, non per linguam carnis, neque per vocem angeli, neque per ſonitum nubis, neque per ænigma ſimilitudinis; ſed ipſum quẽ in his amamus, ipſum ſine his audiamus ſicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione attingimus æternam ſapientiam ſuper omnia manentem; ſi continuetur hoc, & ſubtrahantur aliæ viſiones longè imparis generis, & hæc vna rapiat & abſorbeat, & recondat in interiora gaudia ſua, vt talis ſit ſempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ cui ſuſpirauimus, nónne hoc eſt, Intra in gaudium Domini tui? Et iſtud quando?*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Multi hoc caput & carmen ad literam accipiunt de Chriſto, Chriſtique victoria & redemptione: quia Propheta hîc crebrò loquitur per verba futuri temporis; ita videtur ſentire S. Hieron. Theodor. Theophyl. Euthim. Haymo, Rupert. Emmanuel, & S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. c. 32.

Alij ad literam hæc accipiunt de Cyro, expugnatore Babylonis, & liberatore Iudæorũ, cui proinde omnia hæc futura accommodant, quaſi reuera vti ſonant, tunc acciderint, idq; probant ex Herodoto *&* Xenophonte; *ita* Hugo, *Albert.* Liran. *& Mariana.*

Verùm dico, ad literam Prophetam, cùm ad ſuam querelam de Chaldæorũ & Iudæos tyrannide, imperio & excidio, à Deo *accepiſſe reſponſum de Babylonis punitione, & Iudæorum ex ea liberatione per* Cyrum, *hoc carmine Deo gratias agere, eũque obſecrare, vt idipsũ reipſa exequatur. Quocirca canit magnalia, plagas & prodigia, quæ Deus pro Hebræis patrauit, ab exitu eorum ex Ægypto vſque ad ingreſſum in terram Chanaan; vt ſignificet, ſimilia* Deum *pro eiſdem patraturum in liberatione ex Babylone, & reductione in Iudæam; quæ omnia aſſcribit meritis* Chriſti *Ieſu, quem* Cyrus *typicè adumbrauit; ita* Chald. Hebræi, *Vatabl. Arias, Janſenius, & tandem fatentur idipſum* S. Hiero. *Theodor. & Theophyl. Id ita eſſe, patet Primò, ex cap. 1. & 2. maximè verſ. 3 atque ex tota cõnexione prophetiæ huius.* Hic *eſt enim auditus, de quo ait verſ.* 1. Domine audiui auditionem tuam, & timui. *Nam cap. 2. audiens* Chaldæorum *in Iudæos ſæuitiã, extimuit & expauit. Secundò, quia ea de cauſa ab initio cap. vſque ad verſ. 24. plurima beneficia* Hebræis *in exitu ex Ægypto præſtita cõmemorat, vt ſimilia eis in egreſſu è Babylone præſtanda demonſtret, & ad id credendum fidem & ſpem eorũ exacuat. Tertiò, idipſum clarè indicat cùm ait verſ. 16.* Vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum. *Denique id ſignificat titulus,* Oratio pro ignorantiis, *id eſt, pro peccatis ſuis & populi, ne ſcilicet* Deus *ob ea liberationem eius è Babylone, licèt promiſſam, differat, vel omnino reuocet & auferat.*

In ſenſu tamen allegorico, qui præcipuè hîc intẽditur à Spiritu ſancto, loquitur de Chriſto, Chriſtique *myſteriis & redemptione. Sicut enim Nabuchodonoſor tyrannus, & vaſtator populi* Dei *geſſit typum diaboli; ita Cyrus liberator eiuſdem, figura fuit* Chriſti *redemptoris; & ſicut* Babylon *repræſentat regnum peccati, ita liberatio è Babylone repræſentauit redemptionem* Chriſti, *qui euertit regnum peccati, hominesque ex eius & diaboli ſeruitute liberauit.* Hac *de cauſa* Propheta *iã loquitur in præterito, vt ſignificet ſe ad literã loqui de Pharaone, Aegypto, &* Hebræis *præteritis iã in futuro, vt ſignificet ad literam ſimilia Iudæis euentura per* Cyrum, *in expugnatione Babylonis.* Allegor. *verò ſimilia, imò longè maiora, omnibus gentibus præſtanda per* Chriſtum, *orbis rẽdemptorẽ.* Hinc *nominat Chriſtum, & Ieſum verſ.* 18. Exultabo, *inquit,* in Deo Ieſu meo, *eiuſque natiuitatem, miracula & geſta vſque ad vltimum eius iudicium, typicè percenſet; ita Theoph.* Euthym. *Rupert.* Ribera, Titelman. *Ianſen. in hoc canticum. Simili modo victorias & beneficia ſui temporis ad literam, quibus allegoricè repræſentant victoriam & gratiam* Chriſti, *carmine ſuo celebrant Moſes* Exodi 15. D*ebora Iudic. 5. Iudith. cap. vltimo, Anna 1. Regum 2.* D*auid pſalm. 71. &* 88.

Vbi Nota, Quia allegoricus ſenſus hic præcipuè eſt intentus à Spiritu ſancto, hinc quædam inſeruntur, quæ magis conueniunt allegoriæ quàm literæ, vti eſt nomen Ieſu, & quod Septuag. verſ 2. habent, In medio duorum animalium cognoſceris; *& verſ. 5.* Ante faciem eius ibit mors; *&,* Egredietur diabolus ante pedes eius. *Simili modo allegoriam literæ miſcet Iſaias c. 14. vbi ſub typo Luciferi, caſum Balſaſaris depingit, & Ezechiel cap 28. vbi ſub typo Cherubim, ruinam regis Tyri repræſentat.*

Ad literam ergo tres ſunt huius cantici partes Primò enim Propheta Deum obſecrat; vt opus redẽptionis Hebræorum è Babylone promiſſum, reipſa præſtet & perficiat. Secundò, à verſ. 2. ad 16. recolit & celebrat magnalia Dei, edita in eorumdem liberatione ex Ægypto, quo tacitè rogat, vt ſimilia præſtet in eorum liberatione è Babylone. Tertiò, verſ. 16 redit ad verſ. 1. & ad cladem Babylonis obſtupeſcit: mox gaudet & exultat in Domino, qui Iudæos è Babylone liberabit, eóſque quaſi ceruos veloces & alacres in Iudæam reducet.

ORA-

ORATIO

PRO IGNORANTIIS.

Verſ. 1.

PRo ignorantiis.] Hebr. eſt שגינות *ſigionot*, quod aliqui, vt R. Dauid, Pagninus, Vatab. accipiũt pro certo genere cantici, harmoniæ, vel inſtrumenti muſici: vnde Septuag. vertunt, *oratio Habacuc Prophetæ cum cantico*: quia partim eſt hîc oratio, partim & magis canticum, quo celebrat Dei beneficia præterita, vt impetret futura. Hæc eſt enim vera ratio orandi & impetrandi, ſi eius, à quo quid petimus, munificentiam, potentiam, dotes & laudes celebremus. Vnde in Scriptura, oratio ſubinde vocatur laus, vt Thren. 2. verſ. 19. *Conſurge, lauda* (id eſt, laudando ora) *in nocte*. Ierem. 11. 14. *Ne aſſumas pro eis laudem*, id eſt, ne ores pro Iudæis tam impiis. Hinc & R. Iona, & ex eo Genebrar. *ſigionot* vertunt, *gaudium, oblectationem. Oratio*, inquiunt, *Habacuc Prophetæ cum oblectationibus*, qua ſcilicet ſe populúmque oblectat, commemorando futuram eius liberationẽ. Alij, vt R. Iuda, vertunt, *oratio pro occupationibus*, putà pro grauibus negotiis, quæ animo verſabat, quibúſque ſe occupabat Propheta; Tigurina, *colloquium, ſeu diſputatio Habacuc Prophetæ de rebus perplexis*. Verùm meliùs noſter vertit, *pro ignorantiis*; ita enim vertit & Aquila, Symmach. Quinta editio & Chald. Hebræum enim שגה *ſaga*, significat errare, ignorare: inde שגיונה *ſigiona*, vocatur error, ignoratio, putà delictum & peccatum, tum ex ignorantia commiſſum, tum quodlibet aliud, etiam voluntarium. Vnde Theodotion vertit, *pro voluntariis*, ſcilicet delictis. Nam, vt ait Ariſtotel. *Omnis peccans eſt ignorans*. Et Sapiens: *Errant qui operantur malum*, Prouerb. 14. 22. Semper enim peccato coniuncta eſt aliqua ignorãtia, putà inconſideratio. Si enim conſideraret peccator turpitudinem & damna peccati, Deúmque vindicem, cuius iram & tormenta æterna prouocat, vtique non peccaret.

Iam ſenſum hîc varium dant varij. Primò, Chald. more ſuo paraphraſticè ſic vertit, *Oratio quam orauit Habacuc, quando reuelatum eſt ei de longitudine temporis, quam dedit Deus impiis: quòd ſi conuertantur ad legem corde perfecto, remittetur eis, erúntque omnia ſcelera eorum, quæ admiſerunt in conſpectu eius, quaſi ignorantia.*

Secundò, S. Hieron. Remig. Albertus & Ianſenius, cenſent Habacuc hîc deprecari veniam ſuæ ignorantiæ, id eſt, ſui peccati, quo ignoranter & temerè auſus fuit cum Deo diſputare, imò de eius prouidentia, qua ſinit impios pijs dominari, conqueri. Verùm in toto hoc carmine nullam huiuſce deprecationis veniæ, ſignificationem dat Propheta.

Dico ergo, per ignorantias ſignificãtur peccata populi. q. d. Oro Domine pro peccatis populi, vt illa condones & diſſimules, ne propter illa differas opus liberationis noſtræ è Babylone, & multò magis Alleg. opus incarnationis Chriſti, & redemptionis generis humani à te promiſſum.

Verſ. 2.] Domine audiui auditionem tuam, & timui.

Domine opus tuum, in medio annorum viuifica illud.

A In medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.

Domine audiui auditionem tuam.] Eſt metonymia: nam actus ponitur pro obiecto: *auditionem*, id eſt, rem, vel verbum auditum, ſiue oraculum quod à te audiui; ſcilicet tantam cladem & vaſtationem, tum Iudæorum per Chaldæos, tum ipſorum deinde Chaldæorum per Medos & Perſas: ideóque *timui*, maximè metuens, ne nos in Babylone degentes, vtpote captiuos, etiam Babylonica clades, & Chaldæorum excidium per Cyrum infligendum pariter inuoluat, & omnino deleat; ita S. Hieron. Remig. & Theodor. Porrò Verſ. 1

B Septuag. addunt: *Conſideraui opera tua, & ἐξέστην*, id eſt, *obſtupui*, vel *expaui*: quod Allegor. rectè S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. 32. refert ad opus incarnationis Chriſti, quod præ ſui nouitate, tantæque maieſtatis exinanitione, non tantum ſtuporem, ſed & ſacrum quendam pauorem & horrorem ex ſui reuerentia incutit. *Quid enim*, inquit, *hoc eſt, niſi præcognitæ, nouæ, ac repentinæ ſalutis hominum ineffabilis admiratio?* Quis enim non ſtupeat, quis non expaueſcat, ſi videat Deum in carne, Deum in cruce? Hoc eſt magnum pietatis ſacramentum, quod obſtupeſcunt Seraphim & Cherubim, quod, vt ait Apoſtolus 1. Timoth. 3. 16. *manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu,* Opus incarnationis ſtupendum.

C *apparuit angelis* (qui omnes ſtupentes illud adorarunt Hebr. 1. 6.) *prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.* Verè S. Bernard. ſerm. 3. in Vigilia Natiuit. *Tria opera, tres mixturas fecit omnipotens illa maieſtas in aſſumptione noſtræ carnis, ita ſingulariter mirabilia, & mirabiliter ſingularia, vt talia nec facta ſint, nec facienda ſint ampliùs ſuper terram. Coniuncta quippe ſunt adinuicem Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum. Admirabilis iſta mixtura, & omni miraculo mirabilius, quomodo tam diuerſa, támque diuiſa ab inuicem potuerint coniungi.* Et infra: *Contraxit ſe maieſtas, vt quod melius habebat, videlicet ſeipſum, limo noſtro coniungeret, & in perſona vna ſibi*

D *inuicem vniretur Deus & limus, maieſtas & infirmitas, tanta vilitas & ſublimitas tanta. Et attende, ſicut in illa ſingulari diuinitate trinitas eſt in perſonis, vnitas in ſubſtantia; ſic in iſta ſpeciali commixtione trinitas eſt in ſubſtantiis, in perſona vnitas. Verbum enim, & anima, & caro, in vnam cõuenere perſonam: & hæc tria vnum; & hoc vnum tria, non confuſione ſubſtantiæ, ſed vnitate perſonæ.* Quocirca meritò S. Auguſt. S. Hieron. S. Bernard. S. Franciſcus, aliique Sancti, in contẽplatione huius myſterij, quaſi extra ſe rapti & attoniti expauerunt & obſtupuerunt. Equidem ſi cum S. Magdalena ſecedentes & abſtracti, non aliud contemplaremur tota vi-

E ta, quàm hoc, *Verbum caro factum eſt, Deus homo*, iugiter obſtupeſceremus; & quò magis ac diutius illud contemplaremur, eo magis in ſtuporem, imò in ecſtaſim raperemur.

Sanè ipſa humanitas Chriſti in incarnatione, videns ſe aſſumi & eleuari ſuper omnes cœlos & angelos, ad thronum maieſtatis diuinæ, obſtupuit & expauit: quin & iugiter obſtupeſcit & expaueſcit, dum videt ſe in eadem non tantùm ſede, ſed & hypoſtaſi cum diuinitate ſedere & ſubſiſtere. Videt enim ſe ex creatura eleuari ad creatorem, ex nihilo fieri omnia, ex homine fieri Deum; idque ex nulla ſui dignitate (eſt enim ipſa tanto honore & bono indigna) vel merito, ſed ex mera dignatione Dei, qui eam ex omnibus homi- Humanitas Chriſti videns ſe vnitam Verbo, obſtupuit.

 nibus,

Digitized by Google

nibus, angelis & creaturis elegit, & ad tantum gloriæ faſtigium euexit. Iugiter ergo illa obſtupeſcens ſuam vilitatem & indignitatem, ac Dei dignationem & gratiam, gratulabunda exclamat: O immenſa Dei in me, ô abyſſalis, ô incomprehenſa bonitas!

Tropolog. hæc verba ſibi adaptauit S. Leo, cùm eligeretur in Pontificem. Sic enim ait ſerm. 2. de ſua Aſſumptione: *Domine audiui auditum tuum, & timui: conſideraui opera tua, & expaui. Quid enim tam inſolitum, tam pauendum, quàm labor fragili, ſublimitas humili, dignitas non merenti?*

Domine opus tuum, in medio annorum viuifica illud.] Tò *illud* per pleonaſmum Hebræum redundat. Hebræi enim repetunt pronomē relatiuum, vel demonſtratiuum, illúdque iungunt cum ſuo nomine quod anteceſſit. Porrò *opus* intelligit liberationis Iudæorum è Babylone, & myſticè redemptionis generis humani è captiuitate diaboli & peccati per Chriſtum. Vnde Chald. opus hoc interpretatur renouationis mundi, & miſeratio-num Dei; ita S. Hieron. & Auguſt. loco citato. Hoc enim vocatur opus Dei antonomaſticè, ſiue per excellentiam; quia omnium Dei operum fuit maximum & excellentiſſimum. Nam in eo vno magis, quàm in operibus creationis, conſeruationis, gubernationis, cæteriſque omnibus, Deus C generi humano oſtendit immenſam ſuam clementiam, ſapientiam, potentiam & amorem. Quódque de Bruto dixit Poëta, *Et magnum magni Cæſaris illud opus*: illud longè veriùs dicas de Verbo incarnato, putà de Chriſto: *Et magnū magni Numinis illud opus.* Hoc opus inquam, *in medio annorum*, id eſt, intra annos, vel annis, ſcilicet à te præfixis, *viuifica*, id eſt, effice, ſuſcita, adimple. Hebræi enim metaphoricè vitam dant rebus inanimis, vt annis, diebus, aëri, fertilitati, ſterilitati, captiuitati, liberationi, &c. cùm enim illa fiunt & vigent, dicuntur hebr. viuificari & viuere.

In medio annorum.] Varij variè hoc medium explicant. Primò, Gueuara & Vatabl. *In medio* D *annorum*, inquiunt, hoc eſt, in medio illorum calamitoſorum & infelicium dierum, in quibus Chaldæam, eiúſque incolas funditus igne ferróque vaſtandos Propheta audierat. *In medio* dixit, id eſt, cùm in præcipiti erunt mala, cùm ingruent vehementiùs pericula, cùm circumfluētibus vndique calamitatum fluctibus nulla emergendi affulgebit ſpes. In medio enim alicuius rei eſſe dicitus quandoque id, quod ab ipſa premitur & vrgetur maximè, vt circumfuſo malorum æſtu nullum euadendi pateat effugium. Tale eſt illud pſalm. 22. *Nam etſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et pſalm 37. *Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me.* E Orat ergo Habacuc Deum, vt populum ſibi peculiarem è mediis calamitatibus Chaldæorum eripiat, & quem tantis hactenus beneficiis affecerit, cuique, vt artifices ſolent, quaſi abſolutiſſimo manuum ſuarum operi, & ſuum nomen inſcripſerit, notamque & ſtigma circumciſionis inuſſerit, Chaldæorum ſæuitia interire, aut cum Chaldæis pariter in Babylone à Medis & Perſis exſcindi delerique penitus non patiatur. Hic ſenſus valde huic loco congruere videtur. Mediū enim ſæpe capitur pro ſūmo, vt cùm dicimus: In medio tribulationū verſor; medio mari iactor; in medio ferarū dego, id eſt, in ſūmis verſor malis, periculis & hoſtibus. Annus enim, dies

A & tempus ſæpe metonymicè ſumuntur pro clade inſigni & calamitate, quæ tali anno, die & tēpore contigit, vel continget. Sic ſæpe Prophetæ diem Domini vocant diem vltionis, quo Iudæam, vel Babylonem, aut alias vrbes & gentes puniet & perdet; vt Sophon. 1. 14. *Iuxtà eſt dies Domini magnus, &c. dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ.* Ioël. 2. 1. *Venit dies Domini, &c. dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis.* Similia ſunt Ierem. 30. 7. Amos 5. 18.

Secundò, alij ex aduerſo medium capiunt pro optimo. q. d. Euolutis annis 70. captiuitatis calamitoſiſſimæ, in medio, id eſt, in optimo anno 70. illos annos conſequente, opus hoc liberationis B noſtræ tam exoptatum dabis & præſtabis. Sic dicitur Ezech. 5. 5. *Iſta eſt Ieruſalem: in medio*, id eſt, in optimo, *gentium* loco *poſui illam.* Et Iſaiæ 38. 9. ait Ezechias: *In dimidio dierum meorum*, id eſt, in ætate optima & florenti, *vadam ad portas inferi.* Quamquam alij τò *dimidio* propriè accipiunt. erat enim Ezechias tunc 39. annorum, quæ ætas eſt quaſi dimidia vitæ humanæ: integra enim eſt ea, quæ notatur pſal. 89. 10. *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni: ſi autem in potentatibus, octoginta.*

Tertiò, ſimpliciùs alij medium hîc non accipiunt geometricè, ſed phyſicè, aut potiùs vulgariter ex Hebræorum phraſi & vſu, quo *In medio annorum*, idem eſt quod intra annos, ſcilicet præfinitos & deſtinatos à Deo. Vnde Symmach. vertit, *intra annos reuiuiſcere fac ipſum*; Aquila, *dum appropinquant anni, viuifica illud*; Septuag. *cùm appropinquauerint anni, cognoſceris.* Sic Deus fecit *firmamentum in medio aquarum*, id eſt, inter aquas ſuperas & inferas, Geneſ. 1. 6 & *lignum vitæ in medio paradiſi*, id eſt, intra paradiſum, Geneſ. 2. 9. & ignem in medio rubi, id eſt, intra rubum, Exodi 3. 2. Dicit autem potiùs *in medio*, quàm in fine annorum, quia optat annos hoſce non expleri, ſed potiùs imminui & dimidiari. q. d. Fac Domine, vt anni 70. quos captiuitati noſtræ deſignaſti, non ad finem vſque decurrant, ſed decurrentur & dimidientur.

Quartò, aliqui, vt Albertus, medium hîc geometricè & præcisè accipiunt, ſcilicet medium annorum mundi. Nam liberatio Hebræorum facta eſt ſub annum mundi ter milleſimum, putà anno 3419. hoc autem eſt penè medium durationis mundi. Durabit enim mundus ſex millia annorum, vt tradunt Hebræi & Patres, quos citaui Apocal. 20. verſ. 6.

Rurſum Ianſenius dimidium hoc exponit annum 37. tranſmigrationis Ioachin, quo Euilmerodach eum exaltauit, 4. Reg. 25. 27. quod fuit quaſi præludium & initium fœlicitatis & liberationis Hebræorum, quæ perfecta eſt anno 70. captiuitatis: nam 37. ſunt penè dimidium 70. Hoc ſenſu vox *viuifica* in ſenſu, non perfecto, ſed inchoato accipienda eſt, q. d. *Viuifica*, id eſt, incipe viuificare, & adimplere opus tuum; inchoa operis tui fabricam, da eius ſpecimen, quaſi auroram futuræ lucis & libertatis.

Allegor. opus incarnationis & redemptionis Chriſti factum eſt *in medio annorum*, iuxta primum ſenſum: quia Chriſtus venit calamitoſiſſimo tempore. Fecit enim vti facit ſapiens medicus, qui ſinit morbum creſcere ad ſummum paroxyſmum, vt omnes ſuas vires exſerat & euomat: quo facto, morbo quaſi exhauſto & enervato, facilem adhibet curationem. Ita Chriſtus permiſit,

miſit, vt peccatum & coneupiſcentia ereſcerent A ad ſummum per quatuot annorum millia, vtque omnem ſuam malitiam exſererent ac euomerent. quo facto, medicam ei manum ſuam attulit; cùm iam pariter & natura, & lex Moſis omnem vim ſuam oſtendiſſent; nec tamen potuiſſent peccato mederi, ac proinde omnes & omnis Chriſti opem tacitè poſcerent & inclamarent.

Secundò, idipſum fuit *in medio*, id eſt, in optimo, *annorum*: quia ipſe adduxit autem iubilei ſæculum, iuxta illud Apoſtoli: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis*, 2. Cor. 6. 2.

Tertiò, fuit *in medio annorum*, id eſt, inter annos, vel annis à Deu præfiais & conſtitutis. Rurſum *in medio*, id eſt, iu complemento annorum. B Medium enim eſt extremoium centrum, vnio, perfectio & complementum. Hinc *in medio annorum*, idem eſt quod io conſummatione annorum, vel, vt Apoſtolus Galat. 4 verſ. 4. ait, *in plenitudine temporum*, cùm ſcilicer planè conſummata & impleia eſſent tempora à Deo tãto operi præſtituta. Medium enim extremorum eſt finis: extrema enim in medio terminãtut & finiuotur; ita S. Hieron. In medio ergo annorum natus eſt Chriſtus: quia ætas Chriſti fuit finis ſæculorum præcedentium miſerurum, & initium ſequẽtium feliciſſimorum. Dicit autem *in dimidio*, potiùs quàm in fine: quia optat hoſce annos accelerari, C ideóque dimidiari; ſicut per preces Danielis & Prophetarum, abbreuiatæ & acciſæ ſunt 70. hebdomades præuiæ Chriſto, vti dixi Daniel. 9. 21.

Quartò, arithmeticè *in medio annorum* paſſus eſt Chriſtus hoc computu: Primò, quia io medio 70. & vltimæ hebdomadis Danielis paſſus, redemit mundum, Daniel. 9. verſ. 27. Licet enim Daniel fuerit poſt Habacuc, tamen hebdomades hæ 70. iam ante Danielem decretæ erant in mente Dei, qui eas hîc confusè & implicitè reuelauit Habacuc, quas poſtea disertè expreſſit Danieli. Secundò, *in medio annorum*: quia Chriſtus paſſus redemit nos anno ætatis 34. quæ eſt media vitæ humanæ; hæc enim cenſetur 70. annis. Tertiò, D Hebræi ex oraculo Eliæ, durationem, ſiue ætatem mondi tradunt fore ſex millia annorum, ſiue ter bina millenaria, quorum prima duo ſpectant ad legem naturæ, quæ fuit ante diluuium, & poſt illud vſque ad Abraham: ſecunda, ſiue media duo ad legem Moſis: tertia, ſiue vltima duo ad Euangelium, & tẽpus Meſſiæ ac gratiæ. Iam Chriſtus oatus eſt durante lege Moſis: natus eſt ergo in medio harum trium ætatum, ac conſequenter in medio annorum, id eſt, ſæculorum mundi; ita Franciſc. Georgius Venetus in Problem. tom. 3. ſect. 4. de Chriſti aduentu num. 141. Rurſum in medio annorum venit Chriſtus: quia tempus Euangelij, & gratiæ eius, eſt medium inter tem- E pus legis & tempus gloriæ, ſiue inter ſæculum præſens & futurum. Chriſtus enim fuit quaſi horizon temporis & æternitatis: eſt enim ipſe legis temporiſque finis, ac principium æternitatis, vitæque beatæ. Hinc ab Iſaia cap. 9. vocatur *pater futuri ſaculi*. Denique ne quid omittam, ex his Habacuc verbis nonnulli, vti refert S. Vincentius Ferrerius epiſt. ad Benedictum, & Adrianus Finus lib. 5. Flagelli cap. 8. cenſuerunt, Chriſtum in medio durationis mundi tempore aſſumpſiſſe carnem, ita vt tot exactè præceſſerint anni Chriſti incarnationem, quot poſt eam futuri ſunt. Idipſum indicauit Virgil. qui ex oraculis Sibyllæ Cumææ Auguſto Cæſari (cuius ætate natus eſt Chriſtus) adulatus cecinit, 3. Georg.

Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris, & nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

Verùm hoc planè incertum, & multis parũ probabile viderunt: certè ea hoc loco euinci nequit.

Chriſtus eſt medium vniuerſi.

Symbolicè, Chriſtus eſt medium, vti S. Trinitatis, ita & totius vniuerſi & ſæculorum omniũ, æquè ac redemptionis & fœlicitatis noſtræ mediator. 1. Nam in SS. Trinitate ipſe, vtpote Filius, eſt medius inter Patrem & Spiritum ſanctũ, quia à Patre procedit & generatur; ac genitus eum eu ſpirat & producit Spiritum ſanctum. Secundò, 2. quia ipſe eſt Verbum, quod eſt idea, per quam creauit Deus omnia: ipſe ergo vt Verbum, eſt nodus, nexus, vinculum, medium & centrum rerum omnium. Tertiò, in ipſo pariter vt Verbo, 3. creata & ordinata ſunt omnia ſæcola & tempora: *Fide* enim *intelligimus aptata eſſe ſacula verbo Dei*, ait Apoſt. Hebr. 11. 3. Quartò, bine congruè 4. aſſumpſit naturam humanam, vt eſſet mediator Dei & hominum. Decebat enim, vt perſona media in SS. Trinitate humanam naturam aſſumeret, in eáque fieret mediator; quia & ipſe media eſt inter cœlum & terram, media inter Deum & cæteras creaturas, vtriuſque naturam participãs, vt per ipſam naturam mediam vtraque vniret extrema. Natura enim humana meditullium, & quaſi vinculum omnium exiſtit, & cum omnibus partem habens, cum omnibus deliciatur: omnibus enim creaturis cæteris homo vel veſcitur, vel oculis, aliove ſenſu paſcitur & fruitur: terra nos ſuſtentat, aqua porat, aër dat reſpiraculum, ignis calefacit: veſcimur plantis, piſcibus, animalibus: ſole & cœlo illuminamur. Ab angelis erudimur, purgamur, perficimur. Pari modo Chriſtus factus homo, deliciatur cum omnibus, & omnes cum eo. Hinc eius typus fuit arbor vitæ in medio paradiſi à Deo collocata, Geneſ. 2. Quocirca Chriſtus naſcens, viuens, moriens, ſemper capeſſiuit medium. Natus eſt enim in media nocte, dum quietum ſilentium continerent omnia, & nox in ſuo curſu medium iter perageret, Sapient. 18. 14. Natus quoque poſitus eſt in medio duorum animalium: aſinus infirmior denotat miſericordiam; bos fortior, & in arando æquus & fidus hero, denotat iuſtitiam. Hæc enim duo obutare ſibi fecit Chriſtus, ideoque naſcens in eorũ medio ſtetit. Puer inuentus eſt in templo, in medio Doctorum. Domi fuit medius inter matrem & patrem, potà Mariam & Ioſeph. Sicut enim medius eſt in Trinitate increata, ſic medius eſt & in Trinitate creata; quæ eſt Ioſeph, Ieſus, Maria. Vir in medio fuit Apoſtolorum: *Ego*, inquit, *ſum in medio veſtrûm, tamquam qui miniſtrat*: vt omnibus videlicet æqua diſtributione, ſaltem geometrica, ſuſcepta munera diſtribueret. Rurſum concionando operatus eſt ſalutẽ in medio terræ, pſal. 73. 12. Moriens pependit in medio duorũ latronum; vt iam eorum conſtitutus iudex, redderet vtrique debitas vicés, iuxta vtriuſque merita, præſagio quodam magni & extremi iudicij, in quo medius ad dexterã habebit Sanctos, quos vita æterna præmiabit; ad ſiniſtram reprobos: quos morte æterna mulctabit. In cœlo medium tenet locum; eſt enim medius inter Patrem & nos, vtpote aduocatus noſter. Ita eum vidit S. Ioan. Apocal. 5. 6. quaſi agnũ in medio throni, in medio quatuor animalium, & in medio ſeniorum. Hinc eum repræſentauit Iſaac immolandus à patre, &

Chriſtus vbique fuit medius & mediator.

tiſus

riſus ac gaudiom orbis. Iſaac enim medius fuit inter Abraham & Iacob: fuit enim Abrahæ filius, Iacobi pater. Rurſum ipſe palàm profiteтur: *Vbi ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum*, Matth. 18. 20. Quocirca ipſe ab æterno decretus, & in tempore factos eſt verus & optimos mediator inter Deum & homioem, iuxta illud Apoſtoli: *Vnus mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus*, 1. Timoth. 2. 5. Ipſe enim factus homo, effectus eſt vinculum & glutinum, ligans, connectens & vniens hominem cum Deo. Ipſe eſt veluti canalis medius, per quem à fonte viuo, puta à Deo, fluunt ad nos aquæ viuæ, & fluenta gratiarum. Ipſe eſt ſcala Iacob, per quam quaſi medium, ab extremo ad extremum, puta, è terra in cœlum ad Deum aſcendimus. Præclarè S. Bernard. ſerm. 1. de S. Michaële: *Amat*, inquit, *ſemper media Ieſus, diuerticula ſemper & reclinatoria reprobat filius hominis, Dei & hominum mediator. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia.*

Vt nos doceret auream medioeritatem.

Nimirum hiſce omnibus ſignificare voluit & commendare auream medioeritatem, quæ nos Deo & hominibus gratos efficit: virtus enim cõſiſtit in medio. Item pacem & concordiam: medium enim eſt nexus, & quaſi pax & concordia extremorum. Hoc eſt quod ait Matth. 5. 9. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*: quia ego qui ſum filius Dei naturalis ſom pax vniuerſi, pacificans omnia quæ in cœlis, & quæ in terris ſunt, Coloſſ. 1. 20. Inde ergo nomen filij Dei ſortiuntur, qui mediandi pacémque conciliãdi officium ipſi proprium intimúmque vſurpant.

Annorum.] Ita vertunt quoque Aquila, Symmach. Theodotion, Chald. & alij paſſim: legunt enim in Hebræo שנים *ſçanim*, quod ſignificat *annos*. Verũ Septuag. alijs punctis legentes שנים *ſcenaim*, id eſt, *duorum*: rurſum pro חיהו *chaiehu*, id eſt, *viuifica illud*, legentes חיות *chaiot*, id eſt, *animalium*, vertunt, *in medio duorum animalium cognoſceris*: mox tamen pro *ſcenaim* legunt *ſçanim* cum cæteris. Vnde ſubdont: *Cùm appropinquauerint anni, cognoſceris.* Addúntque per epexegeſin: *Cùm aduenerit tempus, demonſtraberis.* Hæc enim verba non ſunt in Hebræo; ea tamen in Septuag. legunt codices Vaticani, Complut. Regij, S. Hieron. Cyrill. Theodot. & alij paſſim. Aliqui tamẽ cenſent Septuag. in Hebræo legiſſe vt cæteros, ſcilicet vt τὸ *cùm appropinquauerint anni cognoſceris*, reſpondeat illi quod vertit noſter, *in medio annorum viuifica illud*; & τὸ *cùm aduenerit tempus, demonſtraberis*, reſpondeat illi quod vertit noſter, *in medio annorum notum facies*: id verò quod præcedit, *in medio duorum animalium cognoſceris*, additum ſit à Septuag. prophetiè & paraphraſticè, ſicut ab eiſdem additum eſt τὸ *à ligno*, quod non eſt in Hebræo, nec in Latino, pſal. 95. 10. Vbi enim illi legunt, *regnauit Deus*, Septoag. addiderunt *à ligno*, ſcilicet à cruce. Crux enim fuit quaſi ſolium regni Chriſti. Fortè in Hebræo fuit duplex lectio, vna in textu, altera in margine, quales iam multæ ſunt in Hebræo, quas Rabbini vocãt *keri vketif*, nimirum vt in textu fuerit, *bekereb ſçanim chaiehu*, id eſt, *in medio annorum viuifica illud*; in margine verò, *bekereb ſcenaim chaiot*, id eſt, *in medio duorum animalium*; & vtrumque exprimere voluerint LXX. Icui enim mutatione ex *ſçanim* fit *ſcenaim*, ex *chaiehu chaiot*.

Porrò quoad ſenſum literalem de Chaldæorum excidio, duo animalia quæ hoc peregerunt, & populum Dei Babylone liberarunt, fuerunt Medi & Perſæ, ſiue Darius & Cyrus. Alludit ad Iſaiæ oraculum cap. 21. 7. *Et vidit currum duorum equitum, aſcenſorem aſini, & aſcenſorem cameli*, puta Cyrom qui Perſis quaſi aſinis, & Darium qui Medis quaſi camelis dominabatur: hi enim euerterunt Babylonem. Vnde erat oraculum, editum per Nabochodonoſor, ait Euſeb. lib. 9. de Præpar. Euang. cap. vltimo: *Veniet Perſa mulus, qui vobis, ô Babylonij, afferat ſeruitutem*. Mulus eſt Cyrus, natus matre Meda, quaſi camela; & patre Perſa, quaſi aſino; ita Sanchez.

Chriſtus in medio duorũ animalium, quorum?

Quoad ſenſum verò allegoricum, & præcipuũ de Chriſto, varij variè hanc verſionem exponunt. Primò, Theop. per duo animalia accepit duos Cherubim, qui erant ſuper arcam in propitiatorio, Exodi 25. 17. q. d. Typus tuus, ô Chriſte, erat propitiatoriom erectum inter duos Cherubim; ibi per vmbram typicè fuiſti agnitus, imò præcognitus. Propitiatorium enim ſignificabat te fore propitiatorem mundi. Secundò, alij per duo animalia accipiunt duos Seraphim, quos vidit Iſaias cap. 6. Chriſto ſpecie humana, quaſi incarnato, ſedenti in throno acclamate, *Sanctus, ſanctus, ſanctus*, quaſi illa *velantia caput & pedes Domini*, ait S. Hieron. *in præſenti tantùm ſæculo volent, & alter ad alterum myſterium inclament Trinitatis, & mittatur vnus de Seraphim (quod interpretatur ardens) & veniat in terram, & mundet Propheta labia, & dicat: Ignem veni mittere in terram, & quàm volo vt ardeat?* Tertiò, τὸ *In medio duorum animalium cognoſceris, multi putant de Filio intelligi & de Spiritu ſancto, eo quòd Pater per Filium intelligatur & Spiritum*, ait S. Hieron. Pari modo Filius, qui eſt medius inter Patrem & Spiritum ſanctum, per Patrem à quo gignitur, & per Spiritum ſanctum quem producit & ſpirat, intelligitur. Quartò, duo animalia ſunt duo latrones, inter quos crucifixus, agnitos eſt Chriſtus, ait idem S. Hieron.

Quintò, duo animalia ſunt duo populi, ſcilicet Babylonij & Iudæi tempore Habacuc, in medio quorum agnitus eſt Deus, Babylonios euertens ac Iudæos liberans. Rurſom tempore Chriſti agnitus eſt in medio Iudæorum & Gentium. Hiſce enim duobus popolis ſe hinc binc cingẽtibus, intellectus eſt Saluator & creditus, ait S. Hieron. qui Sextò, addit: Sunt qui duo animalia duo intelligant teſtamenta, nouum & vetus, quæ verè animantia ſint atque vitalia, quæ ſpirent, & in quorũ medio Dominus cognoſcatur. Septimò, Tertul. l. 4. cont. Marcion. c. 22. per duo animalia accipit Moſem & Heliam, inter quos transfiguratus, & ab Apoſtolis agnitus eſt Chriſtus, tãquam Meſſias, in monte Tabor. Octauò, & optimè: *in medio duorum animalium*, id eſt, in præſepio inter bouem & aſinum, agnoſceris ô Chriſte, cùm in carnem & mundum venies; iuxta illud Iſaiæ 1. 3. *Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui*, quod Patres, quos ibi citaui, intelligunt de Chriſto reclinato in præſepio inter bouem & aſinum. Ita Eccleſia hunc locum accipit in officio Natiuitatis Chriſti. *O magnum*, inquit, *myſterium & admirabile Sacramentum, vt animalia viderent Dominum natum iacentem in præſepio!* Et in Officio Circumciſionis Domini: *Domine*, ait, *audiui auditum tuum, & timui; conſideraui opera tua, & expaui: in medio duorum animalium iacebat in præſepio, & fulgebat in cœlo.* Et S. Auguſt. orat. contra Iudæos & Paganos c. 13.

affe

afferens quartam, ſextam & ſeptimam expoſitionem, quas iam recitaui, addit: *Dic & tu, Habacuc Propheta, teſtimonium de Chriſto. Domine*, loquit, *audiui auditum tuum, & timui; conſideraui opera tua Deus, & expaui. Quæ opera Dei iſte miratus expauit? Numquid fabricam mundi iſte miratus expauit? Abſit, ſed audi quid expauit: In medio*, inquit, *duorum animalium innoteſces opera tua Deus. Verbum caro factum eſt: In medio duorum animalium cognoſceris: qui quouſque deſcendiſti, expaueſcere me feciſti, quia Verbum, per quod facta ſunt omnia, in præſepio iacuiſti. Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. In medio duorum animalium cognoſceris.* Ita & Gregor. Nyſſen ac Nazianzen. orat. in Chriſti natiuitatem, Cyrillus Hieroſol. Catech. 12. S. Hieron. epiſt. 27. ad Euſtoch. S. Paulinus epiſt. 10. ad Seuerum, Origenes hom. 13. in Lucam, S. Ambroſ. in Lucæ cap. 2. verſ. 7. Quocirca S. Hieron. epiſt. 18. *Præſepe*, inquit, *in quo infantulus vagijt, ſilentio magis, quàm infimo ſermone honorandum eſt.* Porrò bouem & aſinum non adduxit Ioſeph, vt volunt Lyran. S. Bonau. & alij, vtpote pauper, ſed vel herus hoſpitij, vel quis alius peregrinus, vel pauper indigena; ita ex S. Chryſ. Sanchez.

Cur Chriſtus reclinatus in præſepio? Cauſa 1.

Cauſa literalis, cur Chriſtus in præſepio, in medio bouis & aſini, reclinari voluerit, fuit illa quam dat Euangeliſta Lucas 2. 7. *Quia non erat ei locus in diuerſorio:* omnes enim Iudæi tunc confluebant ad cenſum ab Auguſto Cæſare indictū, qui, quia ditiores, iam occupauerant omnia diuerſorij loca, vel certè anteuerterant Ioſeph & Mariam, longè ex Nazareth aduentantes, iámque totum hoſpitium præoccuparant. Seceſſit ergo B. Virgo Chriſtum paritura, diuerſorio excluſa, in ſtabulum, ſeu ſpeluncam ſtabularem adhærentem diuerſorio, quod hoſpitandis iumentis ſeruiebat cauponis diuerſorij, eiúſque hoſpitum, exilem ſibi locum à beſtiis mutuata: quæ cùm non haberet cunas, reclinauit Chriſtum infantem in præſepio inter fœnum & paleas, vt ibi commodiùs paulò iaceret, & frigus minùs ſentiret, præſertim calefactus halitu bouis & aſini; ipſa ad præſepe vigilans cum ſanctis angelis & Ioſepho, diuinum myſterium admirantibus & adorantibus; ita Franciſcus Lucas & Toletus in Lucæ cap. 2. Voluit Chriſtus à ſui ortu demonſtrare veritatem ſui dicti Matth 8. 20. *Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.* Nimirum *propter nos egenus factus eſt, cùm eſſet diues, vt illius inopia*
2. *nos diuites eſſemus*, 2. Corinth. 8. 9. Rurſum voluit Chriſtus naſci quaſi filius paſtoris inter animalia, & poni in præſepio, vt ſignificaret ſe eſſe verum paſtorem ouium ab Ezechiele prædictum
3. cap. 34. 13. Tertiò, vt ſignificaret regnum ſuum non conſiſtere in faſtu, palatiis, opibus & pompa, ſed in mundi contemptu; nec ignominiæ Chriſto fore hanc paupertatem; ſed gloriæ, imò hoc eſſe ius ſignum & notam propriam. Vnde angelus paſtoribus hoc ſignum nati Meſſiæ dedit: *Inuenietis*, ait, *infantem pannis inuolutum, & poſitum in præſepio.* Quocirca clamat ſtabulum, clamat præſepe, clamant bos & aſinus, clamant lacrymæ, clamant panni Chriſti? & quid? clamant humilitatem, clamāt paupertatem Chriſti, clamant pœnitētiam, clamant auſteritatem vitæ, clamant contemptum opum, deliciarum & commodorum mundi, vti piè & eleganter docet S. Bern. de Natiuit. Domini ſerm. 3. & 6.

Typus paupertatis.

A Extat typus paupertatis, & pauperis regni Chriſti, in quo pingitur Chriſtus recens natus poſitus in præſepio, iacens in fœno inter bouem & aſinum, aſtantibus & adorantibus S. Maria & Ioſepho, cum lemmate aureas eius dictante gnomas: *Hîc diſce*, inquit, *ô fidelis anima, pleniſſima reſignatione & abdicatione rerum creaturam, & purificatione affectuum liberam, imperturbabilem, quietam & nudam Deo tuo mentem præſentare, vt nihil habens vera in eo omnia poſſideas. Eſt enim vera paupertas;* EXPEDITA: *Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Matth. 19. verſ. 21. NVDA: *Quid mihi eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terram?* Pſal. 72. PA-
B TIENS: *Patientia pauperum non peribit in finem.* Pſal. 9. CONFIDENS: *Tibi derelictus eſt pauper.* Pſal. 34. OPVLENTA: *Centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit*, Matth. 19. 29. SECVRA: *Ego autem mendicus ſum & pauper, Dominus autem ſollicitus eſt mei.* Pſal. 39.

Concio Chriſti è præſepio.

Hæc nimirum eſt concio, quam è præſepio, nō verbo, ſed facto proclamat Chriſtus; quamque tota vita, adeóque in ipſa morte è patibulo crucis proclamauit, ſcilicet: Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? vanæ ſunt omnes mundi opes, vanæ pompæ, vanæ deliciæ, vani honores, vana contemnite, vera ambite: veræ opes, veræ deliciæ, veri honores ſunt
C in cœlis apud Deum, qui eas mihi, angelis & Sanctis communicat. Has vobis annuncio, has offero, has promitto. Ego ſum ſapientia Patris, ſum puer ſapiens, Verbum infans: ſcio reprobare malum, & eligere bonum. Mihi ergo credite, non mundo mendaci & fallaci: quæ ego elegi, eligenda docui, quæ contempſi, contemnenda monſtraui. Ego ſum vita, doceo vos, veram vitā, cœleſtem & diuinam conſiſtere in bonorum cœleſtium & æternorum amore & deſiderio: illam ergo capeſſite, ideóque fugite vitam animalem & carnalē, quæ ducit ad mortē præſentē & æternam. *Apparuit*, inquit Apoſt. ad Titum 2. verſ. 11. *gratia Dei Saluatoris noſtri omnibus hominibus, eru-*
D *diens nos, vt abnegantes impietatem & ſecularia deſideria, ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus in hoc ſeculo, exſpectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei Saluatoris noſtri, Ieſu Chriſti.* Quiſquis ergo ſapis, quiſquis Chriſti doctrinam ſequens, quiſquis Chriſtianus es, amores omnes rerum terrenarum exue, eóſque pone ante præſepe Chriſti inter bouem & aſinum, ac totum cor, totum amorem, omnes ſpes & res tuas reſolutè & efficaciter offer Chriſto Domino, vt cum paupere pauper, cum humili humilis, cum ſobrio ſobrius, cum ſpiritali ſpiritalis, cum cœleſti cœleſtis, cum ſapiente ſapiens, cum fœlici fœlix efficiare. Hac
E enim de cauſa natus, reclinatus eſt in præſepio; *vt, dum viſibiliter Deum cognoſcimus, per hunc in inuiſibilium amorem rapiamur.* Iacebat enim in præſepio, & fulgebat in cœlo: lectus erat fœnum ei, cuius eſt terra & plenitudo eius: clauditur hiſce cunis ille, qui cœlum & terram implet: alget, & lachrymatur inter bouem & aſinum, qui vita, ardor & iubilus eſt angelorum. Verè S. Bernard. ſerm. 4. in Vigilia Natiuit. *Pretioſiores*, ait, *panni Saluatoris omni purpura; & glorioſius hoc præſepe auratis regum ſolijs: ditior denique Chriſti paupertas cunctis opibus, cunctiſque theſauris ſeculi, quid enim humilitate ditius, quid pretioſius inuenitur; qua nimirum regnum cœlorum emitur, & diuina gratia acquiritur, ſicut ſcriptum eſt: Beati pauperes ſpiritu,*

Chriſti paupertas ditiſſima.

ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Idem ſerm. 4. de Natiuitate, *Saluator*, inquit, *cuius eſt aurum pariter & argentum, ſacram in corpore ſuo dedicat paupertatem.* Ergo, vt canit Poëta:

Eſt ſtabulum cælum, ſol Chriſtus, lunáque Virgo,
Bos aſinúſque ſuum ſtigma Bootis habent.

Denique Chriſtus inter bouem & aſinum collocatus, reipſa clamat illud Pſaltis pſal. 72. 22. *Vt iumentum factus ſum apud te*, vt tibi ſeruiam per omnia & totus, vti iumentum ſeruit hero: iumētum ergo deſignat ſummam Chriſti humilitatem, obedientiam, reſignationem, labores, patiētiam: ac tandem ſacrificium, mortem & martyrium; quòd quaſi bouem ſe offerat victimam Deo, iuxta illud Ier. 11. verſ. 19. *Ego quaſi agnus manſuetus*; vbi Vatabl. Pagnin. & alij vertunt, *ego autem ſicut agnus & bos.*

Cauſa tropolog. præſepis Chriſti. Cauſa tropologica fuit, quam dat S. Chryſoſt. hom. 1. in Lucam, dicens: *Quare in præſepio? vt compleretur vaticinium Iſaiæ Prophetæ, Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui. Scriptum eſt in alio loco: Homines & iumenta ſaluos facies Domine. Si homo es, panem comede, ſi animal es, ad præſepe accede.* Et eādem ferè rationem latiùs perſequitur, alias ſimul inſinuans Gregor. Nyſſenus orat. de ſancta Chriſti Natiuitate, his verbis: *Porro præſepe, rationis atque ſermonis expertium animalium domicilium eſt: in quo Verbum naſcitur, vt bos cognoſceret poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui: bos ſubditus legi: aſinus oneribus portandis deſtinatum animal, quod peccato ſimulacrorum cultus oneratum atque grauatum eſt. At brutis quidem conueniens cibus & victus gramen ac fœnum eſt. Qui producit enim gramen & fœnum pecoribus, inquit Propheta: rationale autem animal pane nutritur. Quamobrem idcirco in præſepio, quod eſt habitaculum brutorum, is qui de cœlo deſcēdit panis vita proponitur, vt etiam bruta, rationali inuicem ſumpto cibo, rationem adipiſcantur. Melius igitur inter bouem & aſinum in præſepio, vtriuſque dominus eſt, vt ſoluto interſtitio ſepis, ambos in ſeſe creet in vnum nouum hominem, & ab hoc graue legis iugum auferat, & illud ſimulacrorum cultus onere leuet.* Huc accedit Sophronius Archiep. Conſtant. orat. 1. in Chriſti Natalitia: *Deus*, ait, *in præſepio palàm proponitur, nobiſque qui & fame tabeſcimus, & iumentorū more nulla penè ratione ducimur, ſeipſum vltrò in cibum exhibet. Ecquis enchobruto illo alimento tanquam diuinis dapibus, diuináque charitate prorſus indigno abiecto, in illius diuinitate ſe non oblectet? verè dixerim: Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Tripudio, paſtorúmque more exulto, dum voces eiuſmodi planè diuinas audio; & ad præſepe, quod Deum excepit, necnon ad cæleſtem illam ſpecum toto animi impetu raptus, myſterium quod in ipſo latet, coram conſpicari, atque hymnum illum: Gloria in excelſis Deo, &c. in recens nati gloriam & honorem depromere ardenter deſidero.*

Idipſum typicè ſignificauit Iob cap. 6. dicens: *Numquid rugiet onager* (id eſt, aſinus ſyluestris) *cùm habuerit herbam, aut mugiet bos, cum ante præſepe plenum ſteterit?* Onager enim, qui eſt aſinus liber, ſignificat Gentiles exleges ante Chriſtum; bos verò iugo aſſuetus, ſignificat Iudæos legi ſubditos: vtriuſque enim pabulum factus eſt Chriſtus. Audi S. Gregor. verba Iobi explicantem more ſuo myſticè lib. 7. Moral. cap. 4. *Herba onagri & fœnum bouis, eſt hac ipſa Mediatoris incarnatio, per quam ſimul gentilitas & Iudæa ſatiatur. Quia enim per Prophetam dicitur: Omnis caro fœnum, vniuerſitatis conditor ex noſtra ſubſtantia carnem ſumens, fœnum fieri voluit, ne noſtra in perpetuum caro fœnum remaneret. Tunc ergo herbam onager inuenit, cùm Gentilis populus gratiam diuinæ incarnationis accepit. Tunc bos vacuum præſepe non habuit, cum plebi Iudaicæ eius carnem exſpectanti lex exhibuit, quem diu prophetatum exſpectauit. Vnde & natus Dominus in præſepi ponitur, vt videlicet ſignaretur, quia ſancta animalia, quæ ieiuna diu apud legem inuenta ſunt, incarnationis eius fœno ſatiarentur. Præſepe enim natus impleuit, qui cibum ſemetipſum mentibus mortalium præbuit, dicens: Qui comedit meam carnem, & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo.* Rurſum Chriſtus in præſepio iacens, qui, vt ait S. Fulgent. ſer. 1. de Epiphania, *portatur vt paruulus, adoratur vt Deus; paruulus in præſepio, immenſus in cœlo; vilis in pannis, pretioſus in ſtellis*, fecit ſe eſcam & pabulum iumentorum: quia homo per peccatum fecit ſe iumentum, iuxta illud pſal. 48. 21. *Homo cum in honore eſſet non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Nominatim aſinus, cùm ſit animal pigrum, vorax & laſciuum, repræſentat acedos, guloſos & laſciuos, iuxta illud Ezech. 23. 20. *Quorum carnes ſunt vt carnes aſinorum.* Bos ſua indole refert duros, ſtupidos, obſtinatos, ſæuos & ſuperbos.

Symbola ſeptem præſepij Chriſti. Symbolicè, præſepium Chriſti inter duo animalia, repræſentat ea quæ ex S. Hieron. Auguſt. & aliis paulò antè recenſui, nimirum Primò, oraculum inter duos Cherubim: hoc enim erat ſedes Dei. Secundò, thronum Dei Iſaiæ 6. inter duos Seraphim. Tertiò, thronū filij Dei medium inter thronum Patris & thronū Spiritus ſancti. Quartò, crucem Chriſti inter duos latrones. Quintò, Eccleſiam Chriſti collectam ex Iudæis & Gentibus. Sextò, Eccleſiam noui & veteris teſtamenti. Septimò, tabernaculum gloriæ Chriſti inter Moſen & Eliam in Tabor.

Hac de cauſa S. Hieron. Roma in Bethlehem migrauit, vt ad præſepe Chriſti viueret, ad idémque vocauit S. Paulam, Euſtochium, aliáſque Romanas matronas & virgines nobiliſſimas. Quapropter præſepe Chriſti Romam tranſlatum, in baſilica S. Mariæ Maioris conditum magno honore veneramur, æquè ac corpus S. Hieron. quod congruè iuxta illud reconditum eſt, vt, ſicut iuxta illud ipſe vixit, ita iuxta illud mortuus quieſcat.

Chriſtus eſt medium duarum vitarum quadrupliciter. Secundò, aliqui in verſione Septuag. pro ζώων accentu penacuto, id eſt, animalium, à ζῶον, id eſt, animal, legunt ζωῶν accentu circumflexo, id eſt, vitarum, à ζωὴ, id eſt, vita, quod reſpondet Hebr. חייהו *chaiiehu*: quod non tantùm verbum eſt, ſignificans *viuifica illud*; ſed & nomen, ſignificans *vitas eius*. Id ſecuti Euſeb. lib. 6. Demonſtr. Euāg. cap. 15. Theodor. & Theophyl. ſic vertunt & legunt, *in medio duarum vitarum cognoſceris*, ſcilicet iniuriarum vltor & vindex, ait Sanchez: quia in vita Nabuchodonoſoris cognoſceris vindex impiorum Iudæorum; in vita verò Cyri cognoſceris vltor impiorum Chaldæorum. Allegor. verò in Chriſto cognoſceris Primò, in medio vitæ diuinæ & humanæ: vtramque enim in ſe complexus eſt Chriſtus, vtpote θεάνθρωπος & ὁμόθεος, id eſt, homo Deus. Ita Gregentius Archiepiſcopus Tephrenſis diſput. cum Herbano Iudæo tomo 4. Bibliot. SS. Patrum: *In medio duorum animalium,*

maliūm, id eſt, inquit, *in medio duorum eſſentiarum, ſcilicet diuinæ & humanæ, ſubſiſtit Chriſtus Deus & homo.* Secundò, in medio vitarum, id eſt, annorum & vitæ. Hebr. enim חיים *chaiim*, tantùm vſitatum eſt in numero duali: vnde in eo & ſingularem, & dualem, & pluralem vitam ſignificat. Chriſtus enim paſſus redemit nos anno ætatis & vitæ 34. quæ media eſt ætas vitæ humanæ. Tertiò, in medio vitæ temporalis & æternæ: ab illa enim ad hanc traducit nos Chriſtus, qui nobis factus eſt via, veritas & vita. Quartò, in medio, id eſt, inter duas vitas, ſcilicet cœleſtem beatam, & infernalem miſeramque in gehenna: vtriuſque enim arbiter, iudex, dominus & diſtributor eſt Chriſtus. Vnde Arabicus vertit, *Domine aſpexi ad opera tua, territus autem*, vel *conturbatus ſum in annis vitæ, & in annis cognoſceris.* ita Euſeb. Theod. Theophyl. & alij.

In medio annorū notum facies, Id quod ſequitur, nimirum, quòd, *cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.*] Miſericordiam intelligit liberationem è Babylone, & allegoricè redemptionem Chriſti. Hucúſque oratio, id eſt, poſtulatio, Habacuc: ſequitur eiuſdem canticum, quo orationem ſuam ſtabilit & firmat.

Verſ. 3.] Deus ab Auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan.
Operuit cœlos gloria eius: & laudis eius plena eſt terra.

Verſ. 4.] Splendor eius vt lux erit: cornua in manibus eius?
Ibi abſcondita eſt fortitudo eius.

Verſ. 5.] Ante faciem eius ibit mors.
Et egredietur diabolus ante pedes eius.

Verſ. 6.] Stetit & menſus eſt terram.
Aſpexit, & diſſoluit Gentes: & contriti ſunt montes ſæculi.
Incuruati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.

Verſ. 7.] Pro iniquitate vidi tētoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

Verſ. 8.] Numquid in fluminibus iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?
Qui aſcendes ſuper equos tuos: & quadrigæ tuæ ſaluatio.

Verſ. 9.] Suſcitans ſuſcitabis arcum tuum, iuramenta tribubus quæ locutus es.

Verſ. 10.] Fluuios ſcindes terræ: viderunt te, & doluerunt montes: gurges aquarum tranſijt.
Dedit abyſſus vocem ſuam: altitudo manus ſuas leuauit.

Verſ. 3. *Deus ab Auſtro.*] Hebr. *Deus de Theman veniet.* Theman enim filius Eliphaz, filij Eſau, Geneſ. 36. 14. nomen dedit regioni Idumææ, ex qua Eliphaz amicus Iob c. 4. 1. cognominatus fuit Themanites: quia, vt Chaldæus ibidem vertit, fuit *princeps Themanorum.* Inde Idumæa vocatur Theman, ſicut ab Eſau vocatur mons Seir, vel Edom. Eſau enim quia piloſus, vocatus eſt Seir; quia rufus, Edom. Id patet Ierem. 49. 7. & 20. Iam quia Theman & Idumæa erat Iudææ ad Auſtrum, vt patet Ioſue 11. 16. ſicut Libanus ex aduerſo erat eidem ad Aquilonem, hinc Theman ſignificat Auſtrum, putà Auſtralem plagam. Sūt qui velint Auſtrum vocari Theman, id eſt, dextrum à rad. ימין *iamin*, id eſt, dextera (vt tau initiale in Themā, ſit heemanticum & aſſeititium, vti eſt in *talmid*, id eſt, diſcipulus, & *talmud*, id eſt, doctrina: hæc enim deriuantur à rad. למד *lamad*, id eſt, didicit) eo quòd aſpicientibus nobis Orientem, Auſter dexteræ aſſiſtat. Hinc S. Hieron. pſal. 88. 12. vbi Septuag. verterunt, *Aquilonem & mare tu creaſti*; quia in Hebræo pro *mare eſt iamin*, id eſt, *dextera*, tranſtulit, *Aquilonem & dextrum tu creaſti: dextrum*, id eſt, *Auſtrum*: hic enim opponitur Aquiloni. Dextera ergo mundi pars eſt Auſter, ſiniſtra Aquilo: hinc illa fœlicitatis & bonorū, hæc infœlicitatis & malorum eſt ſymbolum. Quocirca Deus & Chriſtus congruè hîc ab Auſtro & dextro venire dicitur, quia venit vt ſalutem bonáque omnia afferat, quaſi verus Beniamin, id eſt, filius dexteræ, fortis, fœlix, ſalutifer, ac nos omnes fortificans, fortunans & beans. Auſter enim calidus, vitam, ſalutem & omnem bonum affert: Aquilo verò frigidus & rigidus, mortem & omne malum. Nam *ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ*; Ierem. 1. 14. Romæ tamen & in Italia Auſter eſt turbidus, noxius & peſtifer, Aquilo verò ſalutifer, vnde Horat. lib. 2. epiſt. 2.

Non agimur tumidis velis Aquilone ſecundo:
Non tamen aduerſis ætatem ducimus Auſtris.

hoc eſt, nec in ſumma ſumus proſperitate, nec in ſumma calamitate.

Alludit Habacuc ad Deuter. 33. 2. *Dominus de Sina venit, & de Seir ortus eſt nobis* (id eſt, ab Auſtro: tam enim Sina, quàm Seir, ſiue Theman, erant Auſtrales Iudææ) *apparuit de monte Pharan, & cum eo Sanctorum millia.* Loquitur Moſes de lege data à Deo ſibi in Sina, deque columna ignis & nubis, qua ſe Deus Hebræis oſtendebat, itérque per deſertum præibat in Chanaan. Idem beneficium celebrat Pſaltes pſalm. 67. 8. & Debora Iudic. 5. 4. Porrò per Auſtrum intelligit deſertum Arabiæ, in quo ſiti erant montes Sina, Pharan & Seir, ſiue Idumææ: hæc enim loca omnia erant ad Auſtrum Iudææ. Senſus ergo eſt, q. d. Deus qui olim patribus noſtris exeuntibus ex Ægypto, & peregrinantibus per deſerta Arabiæ in nube ſe oſtendit, dum ſenſim è montibus Seir & Pharan velut emergens, ſuámque maieſtatem per columnam ignis & nubis, pérque prodigia oſtendens, nos deduxit in Sina: vbi cum fulguribus, tonitruis & terræ motu legem dedit, indéque per mille pericula ſalutis deduxit in Chanaā: idem ſe ſuamque præſentiam & opem oſtendet nobis in Babylone. Nam ab Auſtro, putà à Perſide & Media, quæ Auſtrales ſunt Chaldææ, adducet Cyrum & Darium, qui Babylonem vaſtent, indéque nos liberent, vt in patriam Deo duce & protectore, per tot hoſtes & pericula, ſalui & incolumes redeamus. Idem Deus manifeſtiſſimè ſe oſtendet, nobiſque facie ad faciem apparebit, cū fiet homo: ille, inquā, qui in montibus Seir, Pharan & Sina olim patribus apparuit, nec poſtea viſus

ſus eſt, ſed ibi quaſi delituit, vt in plenitudine temporis ſe clarè in Chriſto reuelaret; vnde

Allegor. Sina, vbi data fuit lex vetus, typũ geſſit Sionis, in qua data eſt lex noua in Pentecoſte: Seir, vbi erectus eſt æneus ſerpens, cuius aſpectu ſanabantur Hebræi morſi à ſerpẽtibus, Numer. 21.4. & 6. typum geſſit crucis Chriſti, cuius fide à morſu omni peccati, concupiſcentiæ & diaboli ſanamur: Pharan, vbi à Moſe deſignati 70. iudices, impleti ſunt Spiritu ſancto Numer. 11. 15. typum geſſit miſſionis Spiritus ſancti in Apoſtolos. Vide dicta Deuter. 33. verſ. 2.

Auſter myſticè quid? Hinc rurſum S. Hieron. Theodor. & Theophyl. hunc locum de incarnatione Chriſti exponunt, hoc modo: *Dominus ab Auſtro veniet*, id eſt, à Bethlehem, quæ ad Auſtrum eſt reſpectu Hieroſolymæ: quia in Bethlehem naſcetur. Rurſum *ab Auſtro*, id eſt, ex calore charitatis, nimirum effundens viſcera miſericordiæ ſuæ, quibus viſitauit nos oriens ex alto. Auſter enim ventus eſt calidus, vitalis & fœcundus, qui plantas vegetat fertiléſque efficit. Auſter ergo, id eſt, charitas, fecit eum incarnari, *de Pharan*, id eſt, de ore aſpicientis: prodiit enim ipſe ex ore Altiſſimi aſpiciẽtis & miſerantis ærumnas & funera hominum. Vnde Septuag. vertunt, *Deus de Theman veniet, & ſanctus de monte vmbroſo & condenſo.* Vbi per montem vmbroſum & condenſum Theophyl. & Enthym. accipiunt B. Virginem Deiparam, quæ quaſi mons virtutum cæteris Sanctis excelſior, obúmbratione Spiritus ſancti concepit & peperit Chriſtum, iuxta illud Gabrielis promiſſum: *Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, ideóque quod ex te naſcetur ſanctũ, vocabitur filius Dei.* Alij, vt Theodor. accipiunt Hieroſolymam & Synagogam, quæ erat ſub vmbra, id eſt, protectione Dei, quæque erat vmbra & typus claritatis & gloriæ Dei, quam ipſe in Chriſto aperta quaſi nube reuelauit & expandit.

Symbolicè S. Auguſtinus lib. 18. de Ciuit. cap. 31. per montem vmbroſum accipit *Scripturarum altitudinem, quibus*, inquit ipſe, *prophetatus eſt Chriſtus. Multa quippe ibi vmbroſa atque condenſa ſunt, quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit, cum ibi eum, qui intelligit, inuenit.* Et S. Gregor. lib. 33 Moral. cap. 1. *Deus*, inquit, *à Libano veniet, & ſanctus de monte vmbroſo & condenſo. Qui enim venturum ſe per Teſtamenti ſui paginas ſpopondit, quaſi inde venit, vnde velut ſub promiſſione ſe tenuit. Quod videlicet Teſtamentum bene mons vmbroſus & condenſus dicitur, quia ſpiſſis allegoriarum obſcuritatibus opacatur.*

S. Hieron. verò per montem vmbroſum, accipit Deum Patrem, qui lucem habitat inacceſſibilem, ac maieſtate ſua quaſi vmbra omnia protegit: ex Patre enim proceſſit, & venit ad nos Filius. Vel cœlum, quod terram obumbrat & tegit, quódque eſt quaſi paradiſus arboribus pulcherrimis, id eſt, virtutibus, angelis & Sanctis, vmbroſus & denſus. Ex cœlo enim deſcendit ad nos Filius, quaſi è monte beatitudinis & gloriæ ad vallem ærumnarum.

Denique Septuag. vertunt, *Deus ab Africo veniet, & ſanctus de monte vmbroſo*: quibus verbis abutebantur Donatiſtæ, quaſi Propheta hîc eorum ſectam & Eccleſiam denotaſſet: hæc enim cœpit in Africa, quam ipſi cenſebant eandem eſſe cum Africo. Ridet hoc S. Auguſt. lib. de Paſtoribus cap. 15. & 16 vbi per Africum accipit Ieruſalem, quæ ſita eſt ad Africum; & per montem

A vmbroſum accipit montem Oliueti: inde enim Chriſtus miſit Apoſtolos ad prædicandum Euãgelium per totum orbem; ita ipſe myſticè.

Anagog. *Pharan*, id eſt, *os videntis*, ſymbolum eſt cœli, vbi Deus Beatis ſe videndum & fruendum exhibet. Rurſum Pharan deduci poteſt à פאר *peer*, id eſt, decus, glòria, magnificentia, quæ eſt in cœlo: vbi pariter eſt locus vmbroſus & cõdenſus, putà amœniſſimus: vbi quoque Deus ſua ſecreta & occulta iudicia, quæ nobis hîc vmbroſa & obſcura ſunt, ſuis reuelabit, ait Rupert.

Nota, In Hebræo additur *ſelah*, quæ vox tantùm in hoc cantico, & in Pſalmis reperitur. Vnde videtur eſſe nota cantus & melodiæ, ad vocem *Selah quid?*
B vel eleuandam, vel producendam, vt ſcilicet cantores illi verſiculo cui additur *ſelah*, ob rei grauitatem diutiùs vel contentiùs canendo inſiſterent, vel interquieſcerent quaſi meditabundi: radix enim *ſalu* ſignificat calcare, vrgere, inſiſtere; *ſalal* verò attollere, eleuare. *Selah* ergo idem eſt quod contentio & eleuatio, ſcilicet vocis ad excitãdos audientes, vt rei quæ canitur, quaſi miræ, graui & ſublimi, aut feſtiuæ attendant, illam admirentur, meditentur, illi applaudãt, vel vt ouantes, vel vt ſtupentes, vel vt gratulantes: *ſelah* enim eſt nota nunc optantis, nunc affirmantis, applaudentis & cõfirmantis. Hinc Aquila pro *ſelah* vertit, *ſemper*; Quinta editio, *iugiter*, vel *in finẽ*; Chald.
C *in ſæculum*, ſcilicet *eſt*, aut *fiat* id quod canitur. Hinc & Hebræi in ſuis epitaphiis, defunctis apprecantur dicendo: *Sit anima eius in paradiſo. Amen, amen, ſelah*, id eſt, ſemper, in omnem æternitatem. Septuag. verò, Symmachus & Theodotion, *ſelah* vertunt διάψαλμα, q. d. Cantilenæ interruptionem, vel potiùs immutationem, ait S. Hieron. loco citato. Quare errant qui *ſelah*, id eſt, *ſẽper*, referunt ad ſequentia hoc modo: *Semper ſcindes fluuios terræ.* Nam, vt ait S. Hieron. epiſt. 138. ad Marcellam, *vt ſolemus nos completis opuſculis, ad diſtinctionem rei alterius ſequentis, medium interponere, Explicit, aut Fœliciter, aut aliquid eiuſmodi; ita & Hebræi, vt quæ ſcripta ſunt roborentur, facere ſo-*
D *lent, vt dicant, Amen, aut, in ſempiternum; aut ſcribenda commemorant, vt ponant Selah; aut tranſacta fœlicitate proteſtantur, pacem in vltimo ſubnotantes.* Et paulò antè: *Ex quo animaduertimus hoc verbum Selah, ſuperiora pariter inferioráque connectere, aut certè docere ſempiterna eſſe quæ dicta ſunt.*

Senſus ergo eſt q. d. *Deus ab Auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan; Selah.* q. d. Attendite, expendite, ſtupete, celebrate iugiter hanc Dei excelſi in nos dignationem & beneficentiam, qua eius maieſtas nobis ſe oſtendere dignata eſt, imò noſtra ſe carne veſtire, vt nobis fieret frater, redemptor & ſaluator. Aliqui apud S. Hieron. ſic exponunt. *Sela* q. d. *Ipſe qui natus eſt in Bethlehem,*
E *& qui in Sina, id eſt, in monte Pharan, legem dedit, ſemper in vniuerſis beneficiis, præteritis, præſentibus & futuris auctor eſt & largitor.* Valdè probabile eſt quod S. Chryſoſt. Nyſſen. & alij mox citandi cenſent, *ſelah* inſinuare inſignem aliquẽ affectũ, quo pſallens, v. g. Dauid, pro mouente ſpiritu afficeretur: qui quia in poteſtate noſtra non eſt, nõ in omni pſalmo, neque in omni verſu à nobis haberi poteſt; ſed prout Spiritus ſãctus mouet cor, & affectus hoſce ei ſuggerit: & hanc eſſe cauſam cur in pſalmis, tam confusè ac citra vllam quam aſſequamur rationem, *ſelah* poſitum inueniatur; alibi verò, vbi illuſtriores videntur ſententiæ, omittatur. Porrò *ſelah* ter hoc cantico reperitur,

in

in Pſalmis verò ſeptuagies ſemel, pro quo Septuag. vbique vertunt διάψαλμα, quod Suidas interpretatur viciſſitudinem canendi, alij commutationem metri, alij pauſationem ſpiritus, alij alterius ſententiæ exordium, alij rythmi diſtinctionem, alij verò cuiuſdam muſicæ varietatis ſilentium eſſe dixerunt. Vnde liquet *ſelah* ad verbum, non ſignificare *ſemper*, vti rectè probat Burgenſis, ſed eſſe dumtaxat notam carminis & muſices, ideóque *ſelah* non tràſtulit noſter interpres; Septuag. verò tranſtulerunt διάψαλμα. Sed quæ & qualis hæc nota fuerit, nemo veterum expreſſit: vnde nihil hîc certi afferre poſſumus. Quocirca Patres & interpretes in varias hîc abeunt ſententias & coniecturas. Nam Primò, Marinus in Lexico, cenſet *ſelah* ſignum fuiſſe altioris vocis in cantu, quo cùm peruenerant, pulſabant tãtùm organa, & ob id ferè ſemper, inquit, ponitur in pſalmis illis, qui nomine מזמור *mizmor*, id eſt, cantiones & voce & organo canendæ, prænotãtur. Inſuper *ſelah* ſupplet metri defectum, & carmen explet; ſicut Græci in carmine deficiẽte aliqua ſyllaba, vel pede, eũ ſupplent addendo μὰ, δὴ, μὴν, γὲ, aliáſque particulas eclipticas. Ita ipſe.

Qualis nota carmini-nis (margin)

Secundò, Eugubin. in pſalm. 3. ait, *ſelah* eſſe idem quod certè, profectò, ſemper, vt vertit S. Hieron. cum vocis exaggeratione; quale eſt Amen, id eſt, fiat: qui & addit, ſe ſuſpicari Septuag. retinuiſſe Heb. *ſelah*, ſed ſcriptores per imperitiam pro eo poſuiſſe diapſalma. Sed hoc non videtur probabile.

Tertiò, Nyſſenus in Pſalm. tract. 2. cap. 10. ait, διάψαλμα eſſe ceſſationem & quietem derepente inter pſallendum factam, ad receptionem diuinitus miſſæ illuſtrationis. S. Hieron. epiſt. 136. videtur negare *ſelah* eſſe notam ſilentij: Quia, inquit, ponitur aliquando in fine pſalmorum. Sed ad hoc reſponderi & dici poſſet, fini vnius pſalmi ſucceſſiſſe initium alterius: *ſelah* autem poni in fin. pſalmi, vt ibi mens interquieſcat, & rei quæ canitur immoretur.

Quartò, alij cenſent *ſelah* denotare, ab altero choro eundem verſiculum eſſe canendum. Vnde noſter Lorinus in pſalm. 3. 3. putat *ſelah* geminationem cantus innuere, à rad. סלל *ſalal*, id eſt, acervare, aggerere.

Quintò, S. Chryſoſt. Præfatione in Pſalmos: Mutatione facta, inquit, muſici carminis, aut rythmi, vel ſententiæ variatione, diapſalma ſcripſerunt interpretes, vt vir ſapientiſſimus Hippolytus ait.

Sextò, Euſeb. in pſal. 4. cenſet διάψαλμα eſſe ſignum ceſſationis, vt ſcilicet Spiritu ſancto inſiliente in alterum Prophetam, prior ceſſaret & taceret, darétque alteri locum, iuxta præceptum Apoſtoli 1. Corinth. 14.

Septimò, Agellius Præfatione in Pſalmos in fine, cenſet hac voce ſignificari mutationẽ chori totius, cùm cantorum Præfectus in medio pſalmi, partem reliquam alteri choro canendam tradidiſſet; itaque illam in pſallendo ſucceſſionem cantorum, διάψαλμα fuiſſe appellatam: nam ipſa vox διὰ interruptionem & viciſſitudinem pſallentium ſignificat, & ſimul vbi hæc viciſſitudo eſt, altera in pſalmo ipſo quoque ſententia ſuccedit; ſicuti fit dum finita vna periodo ſequitur altera; & veriſimile eſt nouæ ſententiæ nouum quoque concentum accommodari ſolitum; vt hæc tria ſimul omnia in diapſalmate inueniri neceſſe ſit, cantorum ſcilicet, concentus, & ſententiæ mutationem. Omnes hæ ſententiæ in eo conueniunt, quòd διάψαλμα iuxta ſuum etymon, denotarit mutationem aliquam carminis & cantus: Eãdem ergo denotat *ſelah*: pro eo enim Septuag. & alij verterunt, διάψαλμα. Porrò ſi ex etym. *ſelah* coniicere licet, mutatio hæc fiebat vel eleuando, vel extollendo, vel continuando vocem: Radix enim *ſala* ſignificat aggerare, calcare, inſiſtere: & hoc ipſum ſignificare voluerunt alij interpretes, dum vertunt *ſemper*, vti initio dixi. Quocirca Genebrard. in pſalm. 3. & alij multi aſſerunt, *ſelah* ſignum eſſe non tantùm concentus muſici, ſed & exclamationis & attentionis, vt mens & cogitatio excitetur ad id quod canitur perpendendum & ponderandum.

Operuit cælos gloria eius.] Septuag. ἀρετὴ, id eſt, virtus, ſiue potentia eius. q. d. Ille glorioſus abi Auſtro veniens, olim gloriam ſuam tum in cælo, tum in terra oſtendit, vt meritò eam admirantes laudibus celebrarint cælites & terrigenæ, præſertim Iudæi in Sina & deſerto, cùm viderunt fulgura, tonitrua, ignem, fumum in Sina, quibus gloria Dei cœlum, id eſt, aërem, complere & operire videbatur. Rurſum, cùm è cœlo eis dedit manna continuum, & coturnices, Exod. 16. item columnam ignis & nubis, aliaque portenta plurima; ita Chald. Arias, Clarius & Ianſen. Simili modo maieſtas eius ſuam gloriam, id eſt, glorioſam potentiam, vindictam & miſericordiam, oſtendet, cùm Babylonem, eiúſque monarchiam per Cyrum exſcindet, nóſque ex eius captiuitaté liberabit, ait Albert. & Lyran.

Allegor. id factum eſt in Chriſti tum natiuitate, ait S. Hieron. glorioſa enim Dei ſapientia, potentia & bonitas cœlum & terram compleuit; cùm Verbum caro factum, hominem Deo, & cælum terræ vniuit. Vnde meritò in ea cecinerunt angeli: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Tum in eius glorioſa doctrina, vita & miraculis, ac præſertim in glorioſa eius reſurrectione & aſcenſione ad cœlum: ita Theodor. & Theophyl. Simili modo Pſaltes pſal. 56. 12. Dei immenſam gloriam celebrat dicens: *Exaltare ſuper cælos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua.* Et Iſaias cap. 6. 3. vidit Seraphinos Deo acclamantes: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus exercituum: plena eſt omnis terra gloria eius.* Et Ezechiel cap. 1. vidit currum Cherubicum maieſtatis & gloriæ Dei, quatuor rotis per totum orbem celerrimè quaquauerſum agitari.

Splendor eius vt lux erit.] q. d. Claritas & ſplendor Dei in Sina fuit quaſi lux ſolis terram illuſtrãs: apparuit enim in igne maximo. Vnde Deut. 33. 2. de eo dicitur: *In dextera eius ignea lex.* Vide ibi dicta. Ita Chald. & alij iam citati. Allegor. naſcente Chriſto angelus paſtoribus eum annunciauit, *& claritas Dei circumfulſit illos*, Luc. 2. 9. Similiter omnibus virtutibus ſplenduit vita, paſſio, mors & reſurrectio Chriſti, quibus totum orbem illuminauit. Vnde S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 32. ſic ait: *Splendor eius vt lux erit, quid eſt, niſi fama eius credentes illuminabit?* Chald. vertit, *porrò ſplendor eius vt ſplendor primigenius apparuit.* *Verſ. 4.*

Cornua in manibus eius.] Hebr. *cornua è manu eius ipſi.* q. d. In manu habet cornua, quæ ipſi ſunt robur, vt ea in hoſtes exſerens, illos iis configat. Quæres, quænã hæc cornua Dei? Primò, Vatabl. Mariana & Ianſen. accipiunt corona, id eſt, radios lucis, quos Deus dans legem Moſi, ei afflauit & quaſi affixit in Sina, vt ſuam potentiam & terribi- *Cornua Dei quadruplicia.*

lem vindictam Hebræis oſtentaret, ne legem ab eo datam violare auderent; vt Moſes hîc vocetur manus, id eſt, inſtrumentum & mediator Dei legiſlatoris, vibrans radios lucis, qui cornua vocãtur, ob radiorum pyramidalem & tortuoſam figuram, qualem habent cornua. Et hinc Poëtas Vulcanum ignis & lucis præſidem, claudum finxiſſe, ait Gueuara. Vnde Syrus vertit, *ſplendor eius vt lux erit, & in cornibus manuum eius*, ſcilicet eſt ille ſplendor & lux.

2. Secundò, alij meliùs accipiunt radios lucis, quos ex ſe ſuiſque tabulis legis, quas dabat Moſi & Hebræis, vibrabat Deus. Vnde Vatabl. & Pagnin. vertunt, *ſplendores de manu eius fuerunt ei*; & Chald. *ſcintillæ à quadrigis gloriæ eius prodierunt*. B Tabulæ enim legis ignitæ radios longè ejaculabãtur. Vnde Deuter. 33. 2. vocatur *ignea lex*. *Cornua* ergo *in manibus eius*, idem eſt cum eo quod præceſſit: *Splendor eius vt lux erit*. In hoc enim lucis & ſplendoris apparatu, quaſi in quodam tentorio & vmbraculo, Dei maieſtas, vis & fortitudo latuit, & ſeſe velauit ac abſcondit, vt eam videre Iudæi non poſſent, ſed admirari & adorare. Igneæ enim tabulæ in manibus Dei, radios pyramidales inſtar cornuum vibrantes, ſignificabant cornua & arma Dei eſſe ignem, hoc eſt eſſe ignea, efficaciſſima & penetrantiſſima, quæ in legis violatores vibraturus eſſet. Huic expoſitioni fauet verſio Syriaca, quam paulò antè recitaui.

3. Tertiò, Gueuara per cornua Dei accipit diabolum & mortem. Vnde Propheta hæc cornua explicans, inquit, ſubiicit: *Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius*. q. d. Deus per diabolũ & mortem, quaſi per duo cornua, in Chananæos, pro Iudæis pugnans, irruit, eóſque occidit, protriuit & expulit. Diabolus enim & mors ſunt vaſa, id eſt, inſtrumenta fortiſſima interfectionis Deo, vt ait Ezechiel cap. 9. 1. & quaſi narthecia fortitudinis eius.

4. Quartò, planiſſimè per cornua accipias robur, vires & arma Dei, horum enim ſymbola ſũt cornua. Alludit enim ad Deuter. 33. 17. *Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius: cornua rhinocerotis cornua illius: in ipſis ventilabit gentes*. Et pſal. 43. 6. *In te inimicos noſtros ventilabimus cornu*. Hinc tollere cornua, eſt animo efferri, vt pſal. 74. 5. *Dixi iniquis: Nolite iniquè agere; & delinquentibus: Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu veſtrum, nolite loqui aduerſus Deum iniquitatem*. Simile eſt illud Poëtæ:

Namque in malos acerrimus, paratus tollo cornua.

Senſus eſt, q. d. Deus poſt datam legem in Sina, vt eam ſuúmque populum tueretur, inſtar tauri fortis & ferocis aſſumpſit & exſeruit robur ſuum, vires & arma, quaſi fortiſſima cornua, quibus angelos Hebræorum dux per deſertum inſtructus, ab eis mortem & dæmonẽ repulit, eáque in Chananæos immiſit, eóſque diſperdidit, ac pro eis in eorum terra collocauit & ſubſtituit Hebræos. Similimodo Deus Chaldæos per Cyrum & Darium, quaſi per duo ſua cornua, per quæ eorum areos, cornuum ſpeciem habentes, configet & diſperdet, pro Iudæis ſuis liberandis, inquit Albert. Hugo & Lyran.

Alleg. cornua Chriſti ſũt cornua crucis

Myſticè, cornua Chriſti eſt crux, ſeu fortitudo crucis, qua ſuperauit dæmones omneſque hoſtes, ita vt ante currum ſuum triumphalem victos in triumphum ducat mortem & diabolum. Hinc Chriſtus factus eſt nobis cornu ſalutis, vt canit Zacharias Lucæ 1. 69. ita S. Hieron. Theophyl.

A Rupert. Haymo, Ribera, Emmanuel hîc, & S. Auguſt. loco iam citato, Euſeb. l. 6. Demonſtr. Euangel. cap. 15. Cyprian. lib. 2. contra Iudæos c. 21. Cornua ergo crucis fuerunt cornua & arma Chriſti, quibus confregit ſuos noſtróſque inimicos. Iam licèt propriè manus Chriſti fuerint in cruce eiúſque cornibus, tamẽ viciſſim crux eiúſque cornua fuerunt in manibus Chriſti: tum quia claui crucis fuerunt in manibus Chriſti: tum quia crucis diſtẽſio & cruciatus fuit in manibus Chriſti: tum quia cornua, id eſt, robur Chriſti, fuit in manibus eius crucifixis; hiſce enim ſoluit lytrũ pro peccatis noſtris, nobiſque meruit gratiam & ſalutem: tum denique per hypallagen Hebræis vſitatam, cornua crucis fuerunt in manibus, quia manus fuere in cornibus crucis. Sic calceamenta dicuntur eſſe in pedibus, id eſt, pedes in calceamentis, Exodi 12. 11. Sic Poëta ait: *Perflant fiſtula buccas*, pro *perflauit bucca fiſtulam*. Vnde Arabicus vertit, *in ciuitate manuum ſuarum poſuit fortitudinem ſuam in templo*.

Tropol. charitas & humilitas ſunt cornua Chriſti.

Tropol. hæc cornua fuerunt patientia, humilitas, cæteræque virtutes Chriſti, ſed præſertim incenſa, inuicta & fortiſſima eius charitas, amórque in Deum & homines, quæ eum ad crucem & mortem adegit. Hiſce amoris ſui telis vulnerauit corda primorum Chriſtianorum, præſertim Martyrum, vt S. Stephani, S. Pauli, S. Ioannis, S. Ignatij, S. Laurentij, &c. eáque ad ſe redamandum, ac C vitam pro vita reddendam coëgit & accendit, vt deſiderio inſatiabili martyrij & patiendi plurima pro Chriſto arderent. Vnde Septuag. vertunt, *cornua in manibus eius, & poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ*. Nimirum ideirco, ait S. Hieron. *Deus Pater operuit cælos gloria, & terram repleuit laude, & cornua, id eſt, regnum, poſuit in manu filij ſui, vt faceret dilectum ſuum ab hominibus diligi, non leuiter, ſed in virtute*, id eſt, vehementer & fortiter. Fortis enim ſicut mors fuit eius in nos dilectio, dura ſicut infernus æmulatio, quæ proinde fortes & validas amoris ſui ſagittas, vtpote D igneas, in nos iacit, quibus mentes noſtras ſauciat & penetrat, vt quaſi eorum iaculis amoris eius cõfixi, per cruces, per tela, per hoſtes & ignes poſt eum curramus, dicentes cum S. Paulo: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius?* &c. Hæc fuerunt cornua S. Stephani, quibus Paulum alioſque confixit & Chriſto ſubiugauit. Audi S. Fulgentium ſerm. de S. Stephano: *Stephanus vt nominis ſui coronam meruiſſet accipere, charitatem pro armis habebat, & per ipſam vbique vincebat. Per charitatem Dei, ſæuientibus Iudæis non ceſſit: per charitatem proximi, pro lapidantibus interceſſit. Per charitatem arguebat errantes, vt corrigerentur: per charitatem pro lapidanti*E*bus orabat, ne punirentur: charitatis virtute ſubnixus vicit Saulum crudeliter ſæuientem, & quem habebat in terra perſecutorem, in cælo meruit habere conſortem.*

Ibi abſcondita eſt fortitudo eius.] Pagnin. *ibi fuit abſconſio fortitudinis eius*; Tigurina, *illic latibulum fortitudinis eius*; Vatabl. *ibi fuit reuelata & detecta fortitudo eius, quæ priùs erat abſcondita. Ibi*, ſcilicet tum in ſplendore, tum in cornibus & manibus; id eſt, potentibus ſuis operibus per Moſen & Ioſue editis, Deus latens abſcondebat ſe ſuamque maieſtatem & fortitudinem: parique modo eam abſcondet in expugnatione Babylonis & liberatione Iudæorum per Cyrum. In Cyro enim

erat

erat fortitudo Dei abſcondita, ait Albertus. Allegor. in infirmitate humanitatis, paſſionis & crucis Chriſti abſcondita fuit eius maieſtas, diuinitas & fortitudo immenſa. Vnde eam exſerens in paſſione, totam terram ingenti terræ motu concuſſit, ſaxa & rupes diſſecuit, ſolem & lunam obſcurauit. Septuag. vt dixi, vertunt, *poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ*, id eſt, *per fortitudinem ſuam, putà Pater per Filium ſuum*, inquit Cyrill. in Catena. Aut, vt alij, q.d. Dum Chriſtus natus & paſſus eſt pro nobis, oſtendit nobis robuſtum ſuum amorem. Paſſus enim eſt non ex infirmitate, ſed ex valida fortique dilectione; ita vt fortitudo eius & robur fuerit dilectio, ac viciſſim dilectio illi fuerit robur & fortitudo ad omnes labores, dolores & cruces fortiter ſuperandas; ita Theodor. & Theophyl. Aut, vt alij, q.d. Poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ, hoc eſt, iuxta menſuram immenſi amoris, admenſus eſt Deus Pater Filio potentiæ ſuæ vim, quam tum ad eius agones, labores & dolores immenſos generoſè ſuſtinendos; tum ad eius exaltationem & gloriam immenſam, in reſurrectione & aſcenſione in cœlum oſtendendam adhiberet & exereret. Vbi enim amor eſt machina, quanta ſperari poteſt eleuatio ponderum, etiam maximorum? Omnis enim ponderis pondus & libramentum eſt amor. Verè S. Auguſt. *Amor meus pondus meum, eò feror quocumque feror. Nam velut amores corporum*, ait idem lib. 11. de Ciuit. cap. 28. *momenta ſunt ponderum, ſiue deorſum grauitate, ſiue ſurſum leuitate nitantur. Ita enim corpus pondere, ſicut animus amore fertur quocumque fertur.* Et S. Gregor. *Machina mentis eſt vis amoris, quæ dum hanc à mundo extrahit, in alta ſuſtollit.* Et S. Bernard. *Labor meus vix eſt vnius hora, & ſi maioris mora, non ſentio præ amore.* Ita Chriſtus amoris pondere ſuperauit omne paſſionis & crucis pondus, adeo conſtanter, vt illud præ leuitate non videretur ſentire. Rurſum, pondus amoris quo in eum ferebatur & deprimebatur Pater, tantum erat, vt æternum & diuinum gloriæ pondus, quod illi reſurgenti & aſcendenti dedit, præ eius amore, & præ Filij meritis, leue & exiguum ei videretur.

Pōdus cordis eſt amor.

Verſ. 5. *Ante faciem eius ibit mors.*] Hebr. דבר *deber*, id eſt, peſtis, & inde conſequens mors; ita Aquila, Symmachus, Quinta editio, noſter, Pagnin. Tigurina, Clarus, Arias & Vatab. Verùm Septuag. & Theodotion alijs punctis legentes דבר *dabar*, id eſt, verbum, vertunt, *ante faciem eius ibit verbum*, quo ſcilicet iubebit hoſtes occidi. Loquitur de peſte & ſtrage quam Deus immiſit Chananæis, qua eos attriuit, vt venientes Hebræi in Chanaan, eam facilè occuparent, iuxta id quod promiſerat per Moſen Exodi 23. 27. *Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnē populum ad quem ingredieris*, &c. *emittens crabrones priùs, qui fugabunt Heuæum, & Chananæum, & Hethæum, antequam introeas*: idque reipſa Deum præſtitiſſe, patet Ioſue 24. 12. Similes plagas præmiſiſſe Deum in Chaldæos, vt à Cyro facilè vincerentur, docet Lyran.

Allegor. Chriſtus ſua cruce & morte debellauit mortem & diabolum, eóſque quaſi ante ſe in triumphum duxit, vti docet Apoſtolus Coloſſ. 2. 15. præſertim cùm per Apoſtolos diabolum ex templis & idolis, æquè ac ex mentibus hominum expulit.

Egredietur diabolus ante pedes eius.] Pro *diabolus* hebr. eſt רשף *reſceph*, quod ſignificat omne id A quod inſtar auis volando adurit, & adurendo volat, vt fulgetra, ſcintillas, ſagitas ignitas: inde ſignificat diabolum, de quo ait Chriſtus Luc. 10. 18. *Videbam ſatanam ſicut fulgur de cœlo cadentem.* hic enim quaſi fulgur in terra omnia afflat, omnia vaſtat, omnémque quam poteſt noxam hominibus affert. Quocirca Homerus & Gentiles ex hoc Luciferi caſu finxerunt deam Aten, id eſt, noxam, quæ à Ioue cœlo deturbata in terra vires ſuas exſerat, omnibúſque noceat: illam enim homines vniuerſis malis implicare; mētes ſeducere ac perturbare; ita Villalpando Ezech. 28. 23. Vide quæ de *reſceph*, dixi Deuter. 32. 24. Significat ergo Habacuc, quòd Deus per diabolum & angelos ma- B los, vt ait Pſaltes pſal. 77. 49. fulgetra, peſtes, ſagittas igneas, &c. in Chananæos immiſerit ante ingreſſum Hebræorum in Chanaan, quibus eos protriuit & diſperdidit. Vnde Tigurina vertit, *faciem eius antecedit lues, & egreſſa eſt deflagratio ad pedes eius*; Chald. verò, *ab eius conſpectu emiſſus eſt angelus mortis, & prodijt in flamma ignis verbū eius*; alius, qui citatur in editione Rom. Septuag. *ante faciem eius præcedet ruina, & ad pedes eius ſequentur maxima volatilium*; Syrus & Arabicus Antiochenus, *exibit volucris* (auis) *ad pedem eius*, vel *ad omile eius*, vel *ad tranſmigrationem eius*; Arabicus Alexandrinus, *verbum incedet coram eo: egreſſus eſt autem in agros; ſequentur verò illum volucres.*

C Alleg. S. Hieron. hoc refert ad diabolum tentantem Chriſtum in deſerto; qui ab eo victus turpiter aufugit. Pleniùs id referas ad totā vitam & mortē Chriſti ac Apoſtolorū: hiſce enim ſenſim proſtratus & eiectus è mundi regno eſt diabolus.

Stetit.] Non diabolus, ſed Deus victor mortis & diaboli. q.d. Deus poſt longam cum Hebræis peregrinationem per deſertum, multaque bella & diſcrimina, victor ingreſſus in Chanaan; ibi in tabernaculo & arca fœderis conſtitit in Galgalis, Ioſue 4. 19. ac terram promiſſam per Ioſue cap. 15. dimenſus, æqua ſorte diſtribuit inter duodecim tribus Iſraël, cùm priùs ſolo quaſi aſpectu & minaci vultu, diſſoluiſſet & perdidiſſet gen- D tes Chananæorum, eorúmque reges & principes; qui giganteo robore, magnitudine & multitudine militum, quaſi montes quidam firmi, æterni & inexpugnabiles eſſe videbantur; ac per multa ſæcula regiones illas inuicti poſſederant: ſed æternitas Dei, putà Deus æternus ſedens in propitiatorio & arca inter Cherubim, certis, ſecuris & victricibus itineribus deducens populum Iſraël, per hoſtes hoſce ſuos victor incedens, eos incuruauit, contriuit atque commouit. Simili modo Deus per Cyrum expugnata Babylone, in eā quaſi victor conſtitit, indéque ſubiectas Babyloni regiones dimenſus, inter principes Cyri diſtribuit, profligatis omnibus qui Chaldæorum par- E tes propugnabant; ita Albert. Lyran. & Hugo. Vnde Syrus vertit, *ipſius ſunt inceſſiones* (itinera) *quæ à ſæculo greſſus, & greſſuum veſtigia*; Arabicus Antiochenus, *infirmati ſunt colles qui ſunt à ſæculo: illi perſeuerantia quæ eſt à ſæculo*; Arabicus Alexandrinus, *contritæ ſunt valles in fortitudine eius, & laxati ſunt colles in perpetuum: egreſſiones eius à ſæculis æternis.*

Verſ. 6.

Alleg. Chriſtus æternus omnes gentes Apoſtolis dimetiens & diſtribuens, vti S. Ioāni Aſiam, S. Matthæo Æthiopiam, S. Andreæ Achaiam, S. Thomæ Indiam, &c. eas omnes ſibi ſuæque fidei ſubiecit, idque dum cognoſcerent & admirarentur itinera æternitatis eius immenſa, quæ ipſe hominum

minum cauſa confecit, vt è cœlo & æternitate ad terram tempúſque noſtrum, factus homo deſcẽderet: nam *egreſſus eius à diebus æternitatis*, ait Michæas cap. 5. 2. Audi S. Aug. lib. 18. de Ciuit. cap. 32. explicantem verſionem Septuag. *Stetit & terra commota eſt: quid eſt, niſi quòd ſtetit ad ſubueniendum, & terra commota eſt ad credendum? Reſpexit & tabuerunt gentes, hoc eſt, miſertus eſt & fecit populos pœnitentes. Contriti ſunt montes violentia, hoc eſt, vim facientibus miraculis elatorum contrita eſt ſuperbia. Deſluxerunt colles æternales, hoc eſt, humiliati ſunt ad tempus, vt erigerentur in æternum. Ingreſſus æternos eius pro laboribus vidi, hoc eſt, non ſine mercede æternitatis laborem charitatis aſpexi.*

Itinera æternitatis Dei quæ. 1. Quæres, quænam ad literam ſint itinera æternitatis? Primò, Vatab. per hæc itinera intelligit motus orbium cœleſtium: hi enim ſunt conſtantes & quaſi æterni, q. d. Deus non ſolùm gubernat colles ſæculi, id eſt, homines potentes, & mundum hunc inferiorem, ſed & itinera æternitatis, id eſt, mundum ſuperiorem orbéſque & motus cœleſtes. Multi enim Gentiles putarunt regna, & res humanas à ſtellis regi, hocque eſſe fatum. Ex quo, ait Arias, regum & principum faſtidioſe inſolentia ortum habuit, vt ſe cæterorum dominos natura & fato eſſe crederent, & tanquã montes quoſdam & colles, cæteris mortalibus ſe principes cœleſti quodam iure conſtitutos, quo C dementiæ morbo vtinam Chriſtiani principes non teneantur. Nuper quidam primarius rogatus, cur tali calculum ad principatum dediſſet, reſpondit: *Sic erat in fatis.* Cui argutè alter: *Imò ſic erat in fatuis.* Error hic eſt certus: nam cœli & ſtellarum nulla eſt vis ad regna & imperia, ſed ea conſignantur ex ſolo Dei conſilio & voluntate, qui pro arbitrio hunc humiliat, illum exaltat, & regna ab vno ad alium transfert. *Domini enim ſunt cardines terræ, & poſuit ſuper eos orbem*, vt cecinit Anna 1. Reg. 2.

2. Secundo, Hebr. עולם *olam* ſignificat ſæculũ, mundum. Vnde ſic planè & clarè vertas, *incuruati ſunt à colles Deo olam*, id eſt, mundi & ſæculi, D quia itinera, id eſt, ſucceſſiones & viciſſitudines *olam*, id eſt, mundi & ſæculi, eius ſunt. Quocirca Chald. vertit, *poteſtas ſæculi illius eſt*, q. d. Deus incuruat colles, id eſt, principes ſolio ſuo deiicit, alióſque ſubſtituit, quia ipſe præeſt mundo & ſæculo, eiúſque itinera, id eſt, ordinem, gyrationem, motus & viciſſitudines moderatur, regit & diſtribuit ad libitum.

3. Tertiò, *olam* Septuag. & noſter vertunt, *æternitatem*: radix enim עלם *alam*, ſignificat abſcondere: inde *olam* vocatur æternitas, cuius duratio & finis eſt abſconditus & impenetrabilis: quia æternitas eſt duratio immenſa quæ nullum habet terminum, q. d. Colles olam, id eſt, æternitatis, putà principes Chananæi, qui E iactabant ſe ab omni æuo & ſæculo Chananæam poſſediſſe, ac in omne æuum poſſeſſuros, incuruati, loco & regno moti, depreſſi & contriti ſunt à Deo, qui illis longè eſt antiquior, ac prior Chananæam poſſedit: quia ipſi ſoli ſubſtant itinera æternitatis, id eſt, omnium temporum & ſæculorum viciſſitudines, volubilitates & ſeries, quæ ſub ipſius æternitate per partes, quaſi per varias vias & itinera decurrunt, tranſeunt & perambulant (vnde Hebr. הליכות *halichot*, quod noſter vertit, *itinera*, propriè vertas, *perambulationes* vel *tranſitus*) ipſe enim eſt rex ſæculorum, præſes temporum, dominus, &, vt Syri loquuntur, A gigas æternitatis. Vnde Pagninus vertit, *incuruauerunt ſe colles longi temporis ab itineribus ſæculi eius.* Æternitas enim Dei eſt fons, origo & cauſa omnium temporum & ſæculorum: hæc enim ab illa emanant & oriuntur, ſunt radius à ſole, ſicut aqua ex fonte, ſicut ſcintilla ex igne. *Deus eſt gigas æternitatis.* Quare ſicut varij radij viciſſim & ſucceſſiuè emanant à ſole, variæ aquæ ex fonte, variæ ſcintillæ ex igne; ſed idem ſemper manet conſtatque ſol, idem fons, idem ignis, qui hos radios, has aquas, has ſcintillas iugiter eiaculatur: ita varij dies, anni, ætates, tempora, omnéſque ſæculorum ordines & viciſſitudines ab æternitate Dei emanant; ſed ipſa ſibi ſemper eadem fixa & immota B conſtat æternitas. Ipſa enim eſt, ad quod in tota axis, quod in circulo centrum. *Æternitas eſt axis ſæculorum.* Sicut enim circa axem voluitur rota, & circa centrum circulus, purà ſicut circa centrum terræ gyrant, & voluuntur omnes orbes cœleſtes & elementares: ita circa æternitatem quaſi axem & centrum rotant & voluuntur omnia tempora, & quæcunque per tempora ſingula oriuntur, occidunt, veniunt, abeunt; attolluntur, ſublata incuruantur & deprimuntur. Hinc Cæſar Ripa in Iconologia parte 1. pag. 159. pingit diuinitatem quaſi matronam albis veſtitam, habentem in capite flammam ignis, quæ in tres partes æqualiter ſe diſperſit; vtraque manu tenet globum è lapide lazuli, vtrique inſidet flamma. Veſtis alba denotat puritatem diuinæ eſſentiæ: flamma eius amorem & ardorem: ſectio in tres partes æquales, Trinitatem perſonarum: globus ſphæricus æternitatem; eamque duplicem, vnam quam in ſe habet, alteram quam angelis & hominibus beatis in ſui fruitione communicat, idque per Chriſtum qui duplicem habet naturam vndequaque perfectam, ideóque quaſi ſphæricam. Hinc rurſum Deus ob ſuam æternitatem omnia tempora complectentem, vocatur *annus annorum* à S. Dionyſio cap. 5. de Diuin. nomin. Et S. Bern. ſer. 80. in Cant. *Tempora*, inquit, *ſub ea* (diuina & æterna natura) *tranſeunt, non ei: futura non expectat, præterita non recordatur, præſentia non experitur.* Itinera ergo æternitatis ſunt itinera temporis, putà præteritum, præſens & futurum, quæ ſub æternitate decurrunt & tranſeunt: decurrente enim, &, vt ita dicam, itinerante tempore quolibet, noſtro modo concipiendi videtur cum eo pariter decurrere & itinerari æternitas illi coæua & commenſa, vt illud propellat, cogatque ſequenti & ſuccedenti locum cedere. Alludit ad itinera Hebræorum in deſerto per 40. annos, quibus Deus cum illis continuè profectus eſt ad inuadendos & debellandos Chananæos: hæc enim itinera, quia tam longa, fuerunt *olam*, id eſt, ſæculi, & ſæcularis cuiuſdam æternitatis. Pleniùs S. Aug. lib. 1. Confeſſ. cap. 6. *Summus*, inquit, *es, & non mutaris: neque peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te ſunt & iſta omnia: non enim haberent vias tranſeundi, niſi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficient, anni tui hodiernus dies: & quàm multi iam dies noſtri & patrum noſtrorum per hodiernum tuum tranſierunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcumque extiterunt, & tranſibunt adhuc alij, & accipient, & vtcunque exiſtent. Tu autem idem ipſe es, & omnia craſtina atque vltrà, omniáque heſterna & retrò, hodie facies, hodie feciſti.*

Denique propriè itinera vel *deambulationes æternitatis ſunt ei*, ſcilicet Deo, vt habent Hebr. 4.

q. d.

A q.d. Deus deambulat, id eſt, degit, verſatur, viuit & viget in altis illis ſuis montibus æternitatis, indéque ſubiectas haſce valles & colles temporũ, regnorum & ſæculorum deſpicit, incuruat, immutat, moderatur & dirigit prout ei libuerit. Rurſum, ex æternis hiſce ſuis ſæculis, quæ mente fingimus æternitati eius coexſtitiſſe, magnis quaſi itineribus contendit, id eſt, plurima & infinita quaſi ſæcula tranſmiſit, peruaſit & peruenit ad initium temporis, quo mundum creauit, conſeruat, exornat, gubernat, immutat; atque ad initium ſynagogæ ſuæ, vt nimirum expulſis & contritis Chananæis per Ioſuæ, in eorum regione collocaret Iſraëlem, in eoque fundaret ſuam Eccleſiam, ſuum templum, ſuum ſacerdotium & regnum, quod propriè hîc ſpectat Habacuc. Quocirca Gueuara per æternitatem accipit Deũ æternum: nullum enim attributum Dei maieſtatem hominibus magis admirandam & reuerendam facit, quàm æternitas. q.d. Contriti ſunt colles, id eſt, principes Chanaan, itinerante cum Hebræis, pro eiſque depugnante Deo, qui eſt ipſa æternitas, id eſt, æterna maieſtas: quia vbicunque illa in Chanaan itinerans cum eis fixit pedem, ibi ſibi ſuiſque Hebræis ſedem conſtituit. Olim enim pedis immiſſione in agrum vel locum fiebat vſucapio, id eſt, capiebatur loci poſſeſſio. Vnde illud pſalm. 59. 10. *In Idumæam extendam calceamentum meum.* q.d. Immiſſione calcei & pedis occupabo & vendicabo mihi Idumæam. Porrò ludit Propheta in voce *olam*: nam priùs *colles olam* vocat principes mundi, mox itinera æternitatis Dei: quia aliud eſt *olam* Dei, aliud *olam* hominum & principum. *Olam* Dei eſt cœlum & æternitas: *olam* hominum eſt terra & tempus. Sic Apoſtolus ludit in voce *peccatum*, dicens: *Chriſtus de peccato damnauit peccatum*; &, *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*, 2. Corinth. 5. 21.

Myſticè. Myſticè S. Bernard. ſerm. 10. in pſalm. *Qui habitat*: Itinera, ait, æternitatis æternique Dei ſunt miſericordia & veritas. *Ab his itineribus incuruati ſunt colles mundi, ſuperbi dæmones, principes mundi huius, qui viam veritatis & miſericordiæ neſcierunt. Quid illi & veritati, qui mendax eſt & pater eius! quando ille vnquam miſericors fuit, qui homicida erat ab initio? In hunc ergo modum tumidi illi colles incuruati ſunt ab itineribus æternitatis, dum à viis Domini quæ rectæ ſunt, per anfractus ſuos & diſtorta, non tam itinera, quàm præcipitia corruerũt. Quàm verò prudentiùs atque vtiliùs alij quidem colles ab his itineribus incuruati & humiliati ſunt ad ſalutem? An non humiliatos iam cernere eſt colles mundi, dum ſublimes quique atque potentes deuota ſubiectione inclinantur ad Dominum, & eius veſtigia adorant? Nunquid non incuruantur, cùm ab ipſa ſua pernicioſa celſitudine vanitatis & crudelitatis, ad humiles ſemitas conuertuntur, miſericordiæ & veritatis?*

Moral. itinera ſeptē æternitatis ex S. Bonauent. Moraliter ſcripſit S. Bonauent. opuſculum de ſeptem itineribus æternitatis, quod extat tom. 2. opuſcul. eius, in quo doctè & piè more ſuo docet & deſcribit ſeptem itinera ad ingrediendum intrinſecum ſecretum & æternum, quod eſt animæ patria, putà ipſum penetrale diuinitatis & æternitatis Dei, in quo conſiſtit æterna vita & beatitudo noſtra.
1. Primum iter, inquit, eſt æternorum recta intentio, vt ſcilicet anima aggrediatur vnum æternum intendendo, vnum æternum attendendo, vnum æternum ingrediendo, in vno æterno permanendo, propter vnũ æternum; quod eſt optimum & vnum neceſſarium, & finis quietans & conſummans multitudinem omnium deſideriorum in vnum, quod non auferetur ab eo in æternũ, quod Magdalenæ aſſignauit Chriſtus Lucæ 10. 42. Secundum iter æternitatis, eſt 2.
æternorũ ſtudioſa meditatio, iuxta illud S. Greg. 4. Moral. 28. *In ſolitudine manere eſt à ſecreto cordis terrenorũ deſideriorum tumultus expellere, & in vna intentione æternæ patriæ, in amorem intimæ quietis anhelare.* Tertium iter eſt æternorum limpida 3.
contemplatio (quæ eſt apex & culmen meditationis) quam ex Richardo ita deſcribit: *Contemplatio eſt libera mentis perſpicacia, in ſapientiæ*
B *ſpectacula cum admiratione ſuſpenſa*, iuxta illud Iob 7. *Suſpendium elegit anima mea.* Suſpendium illud eſt extenſio mentis in æterna ſpectacula, vt cùm fieri poteſt nunquam ex intentione voluntatis, ſed ſola interpellatione neceſſitatis, acies mentis inde flectatur, vt dicit Pſalmiſta. *Oculi mei ſemper ad Dominum*, pſalm. 24. Quartum iter eſt 4.
æternorum charitatiua affectio, de qua S. Bern. ſerm. 83. in Cant. *Magna res eſt amor ſi ad ſuum recurrit principium, ſi ſuæ origini reducitur, ſi refuſus ſuo fonti ſemper ex eo ſumit, vnde iugiter fluat.* Amor enim transformat amantem in ſimilitudinem amati in quantum poteſt, non ſolùm quantum ad ſubſtantiam, ſed & quantum ad operatio-
C nes arduas & difficiles. Vnde S. Greg. lib. 7. Mor. cap. 6. *Sancti viri*, inquit, *cùm ad deſiderium æternitatis anhelant, in tanta altitudine vitæ ſe ſubleuãt, vt audire iam quæ mundi ſunt graue ſibi ac deprimens pondus credant. Valde enim intolerabile æſtimant, quidquid id non ſonat quod intus amãt.* Et inferiùs cap. 7. *Et multiplicata charitate maioribus deſideriis æſtuant, & iam peruenire ad vitam ſpiritus, etiam per cruciatus corporis anhelant.* Ita ſponſa Cant. 5. *Adiuro, ait, vos filiæ Ieruſalem, vt annuncietis dilecto meo quia amore langueo.* q.d. Præ magnitudine amoris omnia temporalia ſunt mihi faſtidium; vnde langueo. Languor autem iſte cauſatur ex amore perfecto. O quàm durum
D eſt amanti, animum dimidiare cum Chriſto & mundo! Rurſum: *Nihil tam durum & ferreum, quod non igne amoris vincatur*, ait S. Auguſt. libr. de Moribus Eccleſiæ cap. 22. Quintum æternitatis iter, eſt æternorum occulta reuelatio. Aſſi- 5.
dua enim reuelationum ſpiritualium ruminatio præbet aſſiduum cognitionum & exultationum mentis incrementum; & ex hoc mens exceſſum æternorum, & ingreſſum occultorum conſequitur. Qui enim ardentiùs diligunt, profundiùs conſpiciunt, & ſubtiliùs diſcernunt, & euidentiùs cognoſcunt: quanto ergo æterna ardentiùs amantur, tanto perfectiùs cognoſcuntur. Vnde S. Greg. 18. Moral. dicit: *In ſanctis fit æternitas, aſ-*
E *piciendo Dei æternitatem.* Sic irradiente menti radio diuino, ducitur illa cum Moſe in caliginem occulti ſilentii, in qua reuelatè & verè apparet Dominus ſuperintellectualiter, ait S. Dionyſius 6.
de Myſt. Theol. cap. 1. Sextum iter eſt æternorum experimentalis quædam prægustatio, quam habuit Pſaltes dicens pſalm. 33. *Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus.* Et ſponſa Cantic. 2. *Fructus eius dulcis gutturi meo.* & cap. 5. *Comedi fauum cum melle meo.* Fauus, inquit Orig. eſt cera virginea cellulis diſtincta, melle repletis. Quid ergo eſt aliud, *Comedi fauum cum melle meo*; niſi manducare corpus virgineæ carnis, dulciſſima diuinitate repletum? & ſic per guſtum huma-

 nitatis

nitatis peruenitur ad guſtum diuinitatis, & ideo ad prælibamen æternitatis. Talem prægustum & prælibationem æternæ vitæ multi Sancti ſenſerunt, & ſentiunt in pia & ardenti ſumptione Euchariſtiæ. De hiſce loquens S. Gregor. libr. 24. Moral. cap. 7. explicans illud Iob, *Videbit faciem eius in iubilo; Plerique*, inquit, *contemplatione quadam retributionis æternæ, etiam priùs quàm ſpolientur carne, hilareſcunt, dum in iubilo faciem Dei conſpiciunt: quod fit, cùm aliquis ſpiritualem oculum in radio æterni ſolis figit. Ibi lumen viuens videt: quia iam omni mutabilitatis viciſſitudine atque obumbratione calcata, veritati æternitatis inhæret, eique inhærendo quem cernit, ad ſimilitudinem incommutabilitatis aſſurgit, atque in ſemetipſam auctoris ſui inconuerſibilem ſpeciem dum reſpicit, aſſumit. Quæ enim ad mutabilitatem per ſeipſam lapſa eſt, ad immutabilitatis ſtatum immobilem videndo formatur.* Septimum iter eſt æternorũ meritoria operatio, ſiue deiformis, id eſt, diuinæ operationi conformis, actio, mores & vita. *Opera enim illorum ſequuntur illos*, Apoc. 14. Sicut, inquit S. Bern. libr. 5. de Conſider. cap. 5. Deus in Seraphim amat vt charitas, in Cherubim noſcit vt veritas, in Thronis ſedet vt æquitas; oportet etiam vt nos quantum poſſumus, Deum ſummum bonum diligamus, vt ſummam veritatem cognoſcamus, & vt ſummam æquitatem in nobis teneamus: & ſic erimus bene ordinati quoad Deum, per deiformes operationes, vt ferueamus amore cum Seraphim, luceamus ſcientia cum Cherubim, ſpiritales facti iudicemus omnia cum Thronis. *Quamuis ergo in vſu operis ſit temporalitas, tamen in intentione debet eſſe æternitas*, ait S. Gregor. 22. Moral. cap. 22. Ad hæc ducit nos Chriſtus, qui eſt via, veritas & vita, qui facit vt noſtra conuerſatio in cœlis ſit; ipſe enim æternitatis nobis aditum deuicta morte reſerauit. Hæc & multò plura verbotenus, licet ſparſim, S. Bonauẽt. opuſc. citato. Fœlix, qui hiſce itineribus ad beatam æternitatem contendit. Fœlix, qui celerem temporum & ſæculorum omnium volubilitatem tranſcendens, ſuper anni ſoliſque vias ſe liberans, mentem figit in ſtabili & immobili æternitate. Fœlix, qui ſpretis vanis & caducis terræ bonis, iugiter circulantibus, viuit æternis & ſolidis, viuit æternitati iugiter conſiſtenti.

Quatuor gradus æternitatis S. Auguſt.

Simili modo S. Aug. (vel quiſquis eſt auctor) tract. de Scala paradiſi tom. 9. quatuor huius ſcalæ gradus aſſignat, ſcilicet lectionem, meditationem, orationem, contemplationem. Lectio enim eſt iter ad meditationem, meditatio ad orationem, oratio ad contemplationem. *Contemplationis enim*, inquit, *adeptio ſine oratione, aut rara, aut miraculoſa; primus gradus eſt incipientium, ſecundus eſt proficientium, tertius eſt deuotorum, quartus beatorum; lectio ſine meditatione arida eſt: meditatio ſine lectione erronea eſt: oratio ſine meditatione eſt tepida: meditatio ſine oratione infructuoſa: oratio cum deuotione contemplationis eſt acquiſitiua.*

Verſ. 7. *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ.*] Vatabl. *in nihilum reducta vidi tentoria Æthiopum.* Hebr. enim און *auen* & iniquitatem, & nihilum ſignificat. Putant Chald. Arias & Clarius hîc celebrari victoriam Othoniclis, qua liberauit Hebræos à ſeruitute Chuſan Raſathaim regis Meſopotamiæ, Iudic. 3. & ad victoriam Gedeonis, quam retulit de Madianitis, Iudic 6. quia nominatur hîc Madian, & quia in Hebr. eſt Chuſan, non Chus, vel Chuſim, quod propriè ſignificat Æthiopiam & Æthiopes. Verùm Septuag. S. Hieronym. & alij, Chuſan vertunt Æthiopiam: Chuſan ergo per paragogen idem eſt quod Chus, ſicut Melchom idem eſt quod Melech & Moloch. Nam Habacuc hîc tãtùm celebrat miracula Dei patrata à tempore egreſſus ex Ægypto vſque ad ingreſſum in Chanaan, vt patet ex ſequentibus; non autem ea quæ poſtea in Chanaan per Othonielem & Gedeonem Deus patrauit. Porrò ijdẽ hîc ſunt Madianitæ & Æthiopes. Madianitæ enim in Script. vocantur Æthiopes, ſcilicet Oriẽtales, ſicut Abyſſini ſunt Æthiopes Occidentales. Vnde vxor Moſis Madianitis, vocatur Æthiopiſſa Numer. 12. 1. Vide ibi dicta. Senſus ergo eſt q. d. Vidi, id eſt, cognoui & patrum narratione accepi, ac ex Scripturis intellexi, quid olim feceris, ô Domine Æthiopibus, id eſt, Madianitis, *pro iniquitate*, id eſt, propter ſcandalum fornicationis & cultus Beelphegor, quod ipſi dederunt filiis Iſraël, ſubmittendo in eorum caſtra ſuas filias, quæ ad vtrumque ſcelus eos pellicerent, Numer. 25. 1. Cognoui enim quòd eorum pelles, id eſt, tentoria & caſtra, turbaueris & profligaueris per Ioſue, occiſis eorum principibus omnibúſque maſculis, ac Balaam ſcandali auctore, Numer. 31. Nota enallagen temporis: *turbabuntur*, id eſt, turbata ſunt: præceſſit enim præteritum *vidi*. Rurſum eſt hendiadys: *vidi & turbabuntur*, id eſt, turbabantur, hoc eſt, vidi turbari tentoria Madian. Addunt Albert. & Lyran. dici *turbabuntur*, quia ſimul Propheta reſpici futuram victoriam Cyri. q. d. Sicut turbaſti Madianitas per Ioſue, ita turbabis & profligabis eoſdem per Cyrum, ob iniquitatem eorum quam commiſerunt in filios Iſraël, adiuuando Chaldæos in expugnatione Hieroſolymæ.

Allegor. Æthiopes ſunt dæmones & impij.

Alleg. Æthiopes typi ſunt tum dæmonum, tum hominum impiorum: quia hi deformes & atri ſunt moribus, Æthiopes pelle & cute. Rurſum, corpora & mentes hominum impiorum non ſunt aliud quàm pelles & tentoria Æthiopum, id eſt, dæmonum. Senſus ergo eſt q. d. Ego Habacuc in ſpiritu vidi & præuidi, quomodo, & quàm acriter Chriſtus dæmones hominéſque impios, qui Eccleſiam & fideles eius perſequuntur, ſit caſtigaturus. Aut q. d. Æthiopes & Madian, id eſt, *Gentes repentè perterritæ nuncio mirabilium tuorum, etiam quæ non ſunt in iure Romano, erunt in populo Chriſtiano*, ait S. Auguſt. libr. 18. de Ciuit. 32. vt ſignificetur hîc conuerſio Gentium, etiam barbarorum ad Chriſtum, per Apoſtolorum miracula, prædicationem & vitam cœleſtem.

Verſ. 8. *Nunquid in fluminibus iratus es?*] Flumina vocat fluenta maris rubri, æquè ac Iordanis. Sic Homerus oceanum vocat flumen, dicens: *Oceani fluxum fluuij cum cymba reliquit.* Et Heſiodus: *Oceani fluuij perfecti gnata puella.* Poëticè deſcribit Propheta diuiſionem maris rubri, Exodi 14. & Iordanis, Ioſue 3. vt tranſirent Hebræi: vnde metaphoricè zelum Dei depingit per iram in mare & flumina, ac vires eius per currus & pharetras, equos & quadrigas eius nuncupat nubes & ventos: hinc etiam eodem tropo aquis quaſi vim paſſis dat dolorem. Senſus ergo eſt. q. d. Ad ſaluandum populum tuum Iſraël, videbaris ô Domine iraſci & indignari Iordani & mari rubro, quando pro eo contra Pharaonem alióſque eius hoſtes pugnaturus, aſcendebas nubes quaſi currum

rum bellicum, ac quaſi equos agebas tum vētos, tum angelos velociſſimos, quibus partim Iordanem & mare diſſecuiſti, vt panderes iter viámq; euadendi populo tuo, partim turbines ac fulmina, quaſi arcus tui ſagittas iaculatus in Ægyptios, eos protriuiſti, & in mari demerſiſti, vt ſuſcitares *iuramenta*, id eſt, promiſſa tua iuramento cōfirmata, quæ Iſraëlitis præſtiteras; ideóq; *flumina*, id eſt, fluenta hæc maris rubri & Iordanis, *ſcindes*, id eſt, ſcidiſti, vt *gurges* & abyſſus *aquarum* recederet, & contra naturam quaſi cum dolore, timore, ſtupore, ſonitu ac fremitu vndarum ſeſe collidentium, in montes, id eſt, in montium molem & *altitudinem*, vtrimque ſe attollens, & quaſi ſupplex manus in cœlum ad Deum extendens, medium iter præberet Hebræis ſiccum planúmque ad tranſitum. Simili modo per Cyrum deduces Euphratis alueum in foſſas, per eúmque iam iam deſiccatum Perſas immittes in Babylonem Euphrati adiacentem, vt eam vaſtent, & Hebræos ex ea liberēt, inquit Albertus & Hugo. Hoc enim ſtratagemate Cyrum cepiſſe Babylonem ex Xenophonte docui Daniel. 5. in fine.

Nota v. 9. in Hebr. additur *ſela*, de quo dixi v. 3. q. d. O potentiam, ô victoriam, ô fœlicitatem, ô bonitatem Dei, ſuos per diuiſionem maris & fluminum liberantis, ſtupendam omnique æuo decantandam?

Allegor. Allegor. aquæ multæ ſunt populi multi, Apocal. 17. 15. q. d. Anne gentibus iratus eſt Domine? minimè, quia eis ſaluatorem miſiſti Chriſtum. *Quia*, inquit S. Auguſt. loco iam citato, *aſcendes ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus, hoc eſt, Euangeliſtæ tui portabunt te, quia reguntur à te: & Euangelium tuum ſalus eſt eis, qui credunt in te. Fluminibus ſcindetur terra, hoc eſt, influentibus ſermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda, de quibus dictum eſt: Scindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra. Quid eſt, Videbunt te & dolebunt populi? niſi vt lugendo ſint beati. Quid eſt, Diſpergens aquas inceſſu? niſi ambulando in eis, qui te vſquequaque annunciant, hac atque illac diſpergis fluenta doctrinæ. Quid eſt, Abyſſus dedit vocem ſuam? An profunditas cordis humani quid ei videretur, expreſſit?* Appoſitè Gloſſa hæc adaptat exaltationi Eccleſiæ ſub Cōſtantino Imper. *Gregis aquarum tranſiit, id eſt*, inquit, *impetus perſecutionum tranſiit ſuper Chriſtianos vſque ad tempora Conſtantini. Dedit abyſſus vocem ſuam, altitudo manus ſuas leuauit. Per altitudinem intelligitur Conſtantinus, cui totus orbis erat ſubiectus: ipſe verò manum ſuam leuauit ad protegendam Chriſtianitatem: & tunc abyſſus dedit vocem ſuam, quia Chriſtiani priùs in abyſſo tribulationis poſiti, eruperunt ſolemniter in Dei laudem. Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo, id eſt, Chriſtus & B. Virgo patenter honorati fuerunt in eccleſiis, qui priùs colebantur in cryptis & locis occultis.*

Tropol. Tropol. S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 13. legens iuxta Septuag. *Dedit abyſſus vocem ſuam ab altitudine phantaſiæ ſuæ*, ſic explicat: *Abyſſus quippe phantaſiæ altitudinem portat, cum humanus animus immenſa cogitatione caliginoſus, ſemetipſum etiam diſcutiendo non penetrat: ſed ab hac altitudine vocem dare eſt; quia dum ſe deprehendere non poteſt, cogitur in admirationem conſurgere, vt eo perſcrutari non audeat quod ſuper ipſum eſt, quo incomprehenſibilitatem ſuam ipſe cogitans, non valet inuenire quod eſt.*

Anagog. hæc planè vt ſonant faciet Chriſtus

A in fine ſæculi, quando puniet & perdet Antichriſtum & Antichriſtianos fluctibus, ſonitu maris, amaritudine aquarum, fœtore, putredine, tonitru, pluuiis, grandine, fulminibus, vt patet Lucæ 21. verſ. 25. Apocal. cap. 8. & cap. 16. ita vt abyſſus & altitudo, id eſt, inferi & ſuperi, terra & cœlum, totúſque orbis pro eo contra impios pugnet & decertet, Sapient. 5. verſ. 21. ac Dei vindicis vindictam & triumphum, plauſu oris & manuum concinat & celebret.

Quadrigæ tua ſaluatio.] Equos & quadrigam Dei vocat nubes, quibus quaſi inequitans Deus fulgetra & tonitrua iaculabatur in Ægyptios, iuxta illud pſalm. 103. verſ. 3. *Qui ponis nubem* Quadrigæ Dei ſunt nubes.

B *aſcenſum tuum*, id eſt, currum tuum, q. d. Qui nubibus pro vehiculo vteris. Et pſalm. 76. verſ. 18. *Vocem dederunt nubes: etenim ſagittæ tuæ tranſeunt: vox tonitrui tui in rota.* Sic Poëtæ Iouis potentiā oſtentant, cùm enim fulminantem, nubicogum, tonantem, ὑψιβρεμέτην, id eſt, altofrementem vocitant, vt ait Lucianus in Miſanthropo. Hinc illud Ouidii.

Illic & nebulas, illic conſiſtere nubes
Iuſſit, & humanas motura tonitrua mentes.

Et lib. 2. Metamorph.

Ille pater rectorque, Deûm, cui dextra triſulcis
Ignibus armata eſt, qui nutu concutit orbem.

Alludit in voce *quadriga* ad arcam teſtamenti:

C huic enim quaſi currui bellico gloriæ ſuæ Cherubinis ſtipatus inſidebat Deus, caſtra Hebræorum præiens & deducens per mare rubrum. Licet enim arca reſpectu duorum Cherubim videretur biga, tamen erat quoque quadriga: tum quia quaternis globulis ſeu ſphærulis, quibus à pauimento eleuabatur, quaſi quatuor rotis inſiſtebat: tum quia duo Cherubini quaternos & quadriformes, putà quatuor animalium, bouis, leonis, aquilæ & hominis, habebant vultus, quaſi quatuor inſignia virtutum diuinarum: tum quia Ezechiel cap. 1. eundem currum gloriæ Dei deſcribens, dat ei quatuor rotas, æquè ac quatuor Cherubinos. Vnde ad eum alludens Pſaltes pſal.

D 67. verſ. 18. *Currus*, inquit, *Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sina, in ſancto*, q. d. Agunt & ſtipant currum Dei multæ angelorum phalanges, imò myriades, & Dominus inter eos & ſuper eos inequitans, venit in Sinai, atque manſit in ſanctuario. Vnde ſubdit: *Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei, & regis mei, qui eſt in ſancto*, putà in ſanctuario; ita Prado in primam viſionem Ezech. cap. 10. & Pineda de rebus Salomon. libr. 6. cap. 1. Cùm ergo ait Habacuc: *Aſcendes ſuper equos tuos, & quadrigæ tua ſaluatio*, ſenſus eſt q. d. Deus non conſcendit equum niſi ad ſaluandum, inquit Gueuara. Secundò, neruoſiùs Alcazar in Apoc.

E cap. 6. notat. 2. q. d. Dei equi & quadrigæ ſunt ipſa hominum ſaluatio, ſiue ſalus: ac ſi diceret: Deo nulli alii ſunt equi, nullæ quadrigæ quas ipſe conſcendat, niſi huiuſmodi opera quæ ad hominum ſalutem ſpectant, in quibus ipſe gloriatur, & ſe hominibus agno ſœdum exhibet, iuxta illud Zachar. 10. verſ. 3. *Viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum, & poſuit domum Iuda quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.* Quòd ſi obiicias: quomodo ergo ſequitur, *Ante faciem eius ibit mors?* Reſp. præit mors, vt hoſtes populi ſui occidat, itaque eum ſaluet.

Symbolicè & Allegor. S. Ambroſ. in pſalm. 40: per equos & equitatum Dei accipit carnem &

hemanti

Digitized by Google

humanitatem Chriſti, cui quaſi equo & currui inſedit & inequitauit diuinitas, vt victoriam nobis de peccato & dæmone pareret. *Vnde*, inquit, *dictum eſt Habacuc 3. Equitatus tuus ſalus: quòd caro eius, mundi totius erat ſuſceptura peccatum, vt ſalus pro exitio, & vita æterna pro morte ſuccederet. Vulneratus ergo eſt equus ſolus, non mendax ad ſalutem. Vulneratus eſt equus qui totius mundi peccata ſuſcepit, & onera noſtra portauit: & non fuit fatigatus. Et ideo fortaſſis Ioanni Euangeliſta Apoc. 19 cœlum apertum & albus equus demonſtratus eſt, ſuper quem ſedebat habens in capite diademata multa, & in femore ſuo nomen ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium*, &c. *Hic ergo equus eſt vulneratus, ſed non retardatus. Denique cum ipſo vulnere de tumulo reſurrexit, cucurrit ad cœlum ſupra omnes angelos & archangelos, velocior omni equitatu militiæ cœleſtis inuentus: ſupra equos etiam illos igneos quibus Helias raptus eſt.* Secundò idem Ambroſ. in pſalm. 118. in hîc octonarii quarti, per equos accipit Apoſtolos: *Aſcendiſti*, inquit, *equos tuos, equitatus tuus ſanitas. O bonorum equorum dodecaiugum mirabile, quibus fræna pacis, habenæ ſunt charitatis, conſtricti inter ſe concordiæ vinculis, & iugo fidei ſubiecti, quatuor rotis Euangelij myſterium totius orbis finibus inuehentes, bonum aurigam portantes Dei verbum; cuius flagello fugata ſunt illecebra ſæculares, exterminatus mundi iſtius princeps; iuſtorum curſus impletus eſt! O rationabilium equorum grãde certamen, ô mirandum myſterium*, &c. Et mox: *Animarum igitur noſtrarum auriga Ieſus, qui nos quoque vult aſcendere equos noſtros, hoc eſt, noſtra corpora, & vigilare ſemper ne dicatur nobis: Dormitauerunt qui aſcenderunt equos.*

Tropol. idem S. Ambroſ. lib. de Iſaac cap. 8. *Currus*. inquit, *eſt anima: habet equos bonos, vel malos. Boni equi. virtutes ſunt animæ: mali equi paſſiones ſunt corporis. Bonus ergo rector malos equos reſtringit & reuocat, bonos incitat. Boni equi ſunt quatuor: prudentia temperantia, fortitudo, iuſtitia. Mali equi iracundia, concupiſcẽtia, timor, iniquitas. Interdũ ipſi equi inter ſe diſſident, & aut iracundia protendit, aut timor, & ſe inuicem impediunt, & curſum retardant. At verò boni equi volant, & à terris ad ſuperiora ſe ſubrigunt animámque eleuant, maximè ſi iugum habeant ſuaue, & onus leue dicentis* (Chriſti.) *Ipſe rector eſt, qui nouit equos proprios gubernare, vt æqualis omnium curſus ſit. Velociores prudentia tardat, iuſtitia admonet flagello proprio ſegniores, temperantia manſuetiores, fortitudo duriores reddit: nouit copulare diſcordes, ne fortè currum ſuum diſſipent. Iſti ſunt equi ſubiecti fidei iugo aſtricti vinculo charitatis, iuſtitiæ frænis, retinaculis ſobrietatis* &c. *Et intelligis illam animam eſſe pacificam, cui pater Deus Præſul ſit Chriſtus agitator. Hi ſunt equi Chriſti. Aſcendit ergo equos ſuos Chriſtus, aſcendit verbum Dei animas pias. Vnde cognoſce quia & iſtam aſcendit, & perduxit eam ad locum palmæ, quãdo & dicit ad eam: Quã pulchra & ſuauis facta es charitas in delicijs tuis! ſtatura tua ſimilis facta eſt palmæ. Et ipſa ait*, Cantic. 7. *Dixi, Aſcendam in palmam. Sed etiam ipſa charitas palma eſt: ipſa eſt enim plenitudo victoriæ. Plenitudo enim legis charitas eſt Curramus ergo, vt comprehendamus: curramus, vt vincamus.*

Verſ. 11.] Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo, in luce ſagittarum tuarum, ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.

Verſ. 12.] In fremitu conculcabis terram, in furore obſtupefacies Gentes.

Verſ. 13.] Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.

Percuſſiſti caput de domo impii: denudaſti fundamentum eius vſque ad collum.

Verſ. 14.] Maledixiſti ſceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus vt turbo ad diſpergendum me.

Exultatio eorum, ſicut eius qui deuorat pauperem in abſcondito.

Verſ. 15.] Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo.] Commemorat miraculum Ioſue quo ſtitit ſolem & luna, ac conſequenter omnes orbes cœleſtes, vt proſequeretur victoriam contra Amorrhæos, eóſque deleret. Imperans enim iis dixit: *Sol contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Aialon: ſteterúntque ſol & luna donec vlciſceretur ſe gens de inimicis ſuis, ſtetitque ſol in medio cœli, & nõ feſtinauit occumbere ſpatio vnius diei*, Ioſue 10. verſ. 12. ita Chald. Albert. Clarius, Ianſen. Emmanuel, Mariana & alii. Aliter Vatabl. cenſet enim, hîc ſignificari plagam nonam Ægyptiorum, quæ fuerunt denſiſſimæ tenebræ per triduum, ita vt ſol & luna conſiſtere viderentur, Exodi 10. verſ. 21. Verùm tunc nec ſol, nec luna ſtetit, nec tenebræ hæ à ſtatione ſolis & lunæ, ſed à Deo aërem obſcurante productæ ſunt. *Verſ. 11.*

In luce ſagittarum tuarum, ibunt (id eſt, ibant, vel iuerunt: præceſſit enim præteritum *ſteterunt*) *in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.*] Sagittas & haſtam fulgurantem Dei vocat fulmina, tonitrua, grandines & lapides, quæ Deus tunc è cœlo pro Ioſue & Hebræis iaculatus eſt in Amorrhæos. Vnde Tertul. lib. 4. contra Marcion. ca. 39 legit: *Sol & luna conſtetit in ſuo ordine, in lucem coruſcationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur ſcutum tuum, in cõminatione tua diminues terram* Senſus eſt, q. d. Cùm ſagittis tuis magnis, nempe lapidibus & fulguribus grandini permiſtis, hoſtes Iſraëlitarum proſterneres, tunc ipſi Iſraëlitæ per eorũdem fulgurum ac fulminum lucem illæſi, imò illuſtrati, inimicos inſectabantur. Ita mirabili diſpenſatione tua factum eſt, vt hæc tela tua populi tui commodis inſeruirent, quæ hoſtibus extremum exitium inferrẽt. Noctu enim Iſraëlitæ aggredi cœperunt Amorrhæos, vt patet Ioſue 10. verſ. 9. Secundò, planiùs Arias, qui *τὸ ibunt* refert non ad Iſraëlitas, ſed ad ſolem & lunam, quæ ibãt, id eſt, iter ſuum moderabantur pro iuſſu & commodo Ioſue, *in luce*, id eſt, ad lucem, vel ad lucendum ſagittis Dei. q. d. Sol & luna, quæ aliàs ſtatum ſuũ iter peragere ſolent ad totius terræ omniúmque gentium vſum, illo die iter ſuum inuerterunt & conuerterunt ad ſolius Ioſue vſum, Deique victoriam: nam ſteterunt quaſi ſpectantes lucem armorum & fulgurantium haſtarum Dei, & ſimul ſua luce ibant cum Hebræis, ipſiſque præibant ad perſequendum Amorrhæos. Sol enim & luna conſiſtendo cooperata ſunt ad hanc pugnam & victoriam. Vnde hac ſua ſtatione videbantur ire in hoſtes Hebræorũ, eóſque cædere & proſternere. Simili ſchemate & plauſu victoriam ſuam

contra

contra Siſaram celebrant Debora & Barac, Iudic. 5. verſ. 20. vt oſtendant eam non humanis, ſed diuinis viribus partam. *De cœlo*, inquiunt, *dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt:* quia Hebræis ſua luce ad pugnandum & vincēdum præluxerunt, hoſter verò ſuo ſplendore & fulgore quaſi fulgure percelluerunt. Vnde Plato in Cratylo cenſet ἀϛραπὴ dici quaſi ἀναϛρωπὴ, id eſt, fulgur; ἀναϛρωπὴ autem, eo quod oculos luce illa ἀναϛρέφει, id eſt, conuertat. Tertiò, Albert. Hug, Lyran. & Dionyſ. τὸ *ibunt* propriè accipiunt vt futurum, explicantque de Cyro & Perſis, qui poſt tempora Habacuc nocte concubia, vt patet Daniel. 5. verſ. 30. ex improuiſo adorti Babylonem, ad lucem ſagittarum ſuarum & fulgurantium haſtarum, quaſi facum prælucentium, iuerunt, ingreſſique ſunt vrbem; eamque ferro & flamma vaſtarunt; perinde ac Ioſue iiſdem vaſtauit Amorrhæos.

Allegor. S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 32. *Eleuatus*, inquit, *ſol & luna ſtetit in ordine ſuo, hoc eſt, aſcendit Chriſtus in cœlum, & ordinata eſt Eccleſia ſub rege ſuo. In lucem iacula tua ibunt, hoc eſt, non in occultum, ſed in manifeſtum verba tua mittentur. In ſplendorem coruſcationis armorum tuorum, ſubaudiendum eſt, iacula tua ibunt. Dixerat enim ſuis: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram, id eſt, comminando humiliabis homines. Et in furore deiicies gentes: quia eos qui ſe exaltant, vindicando collides.* Et S. Gregor. lib. 30. Moral. cap. 2. per ſagittas & iacula, accipit verba prædicantium; per fulgurātes haſtas, miracula eorundem; hiſce enim confixæ, perculſæ & conuerſæ ſunt Gentes ad Chriſtum. Huc accedit Anaſtaſius Sinaita Patriarcha Antiochenus li. 4. Hexam. tom. 1. Biblioth. SS. Patrum, vbi docet quòd, ſicut luna poſt Solis occaſum oritur, ita poſt Chriſti receſſum orta ſit Eccleſia: *Il altū*, inquit, *elatus eſt ſol, hoc eſt, Chriſtus aſcendit in cœlos; & tunc luna ſtetit in ordine ſuo, nempe Eccleſia in valido ſuo ſtatu, in pulchritudine ſua, in decore ſuo, in illuminatione ſua, in curſu ſuo. Rectè autem dixit, In ordine ſuo; priùs enim erat inordinata & incompoſita, vt quæ eſſet dedita idololatria.* Secundò, *ſol dominatur æſtate, vt qui ſit elementum ſiccum, in typum Chriſti, qui in fine meſſis conſummationis eſt exſiccaturus eos qui ſunt ſub peccato flumine igneo: luna verò habet gubernationem aquæ, & Spiritus ſancti, qui à Chriſto Eccleſiæ tanquam lunæ donatus eſt & creditus, vt per ipſam regeneremur, donec prætereirit nox huius ſæculi, & rurſus exortus fuerit ſol iuſtitiæ.* Addit deinde creſcere fideles creſcente Eccleſia, ſicut creſcunt animalia creſcente lunâ, datque exempla: Ibis, inquit, auis infeſta ſerpentibus, non videt, nec comedit eo tempore, quo luna in cœlo non apparet. Simiæ orbes oculorum dilatantur creſcente luna, eaque decreſcente minuuntur. Lychnis lapillus creſcente luna edit ſonum modulatum. Clopias piſcis creſcente luna albeſcit, decreſcente nigreſcit. Simili modo mutationes Eccleſiæ redundant, & transfundunt ſe in animam cuiuſque fidelis.

Anagog. idem planè quod verba ſonant, faciet Deus in fine ſæculi, cùm ſolem & lunam obſcurabit, ac fulmina vibrabit in hoſtes, iuxta illud Sapient. 5. verſ. 22. *Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tanquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur. Et à petroſa ira plena mittentur grandines.* Deniquetum ſtabit ſol, luna, omniſque cœlorum motus, ſiſtetque in æternum.

Tropol. cùm ſol, id eſt, Prælatus ſe eleuat ad vitæ reformationem & perfectionem, tunc ad eandem eleuatur & luna, id eſt, congregatio illi ſubdita. Vnde S. Bernard. epiſt. 142. ad Monachos Alpenſes: *Bonus*, inquit, *Pater veſter atque noſter, auctore Deo ad altiorem gradum aſſumptus eſt. Faciamus ergo quod dicit Propheta* (Habacuc cap. 3.) *Eleuatus eſt ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo. Sol eſt ille per quem Alpenſis congregatio illuſtris vbique redditur, tanquam luna per ſolem. Eleuato itaque illo, ſtemus nos in ordine noſtro quicunque elegimus abiecti eſſe in domo Dei noſtri, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Ordo noſter abiectio eſt, humilitas eſt, voluntaria paupertas eſt, obedientia, pax, gaudium in Spiritu ſancto. Ordo noſter eſt eſſe ſub magiſtro, ſub Abbate, ſub regula, ſub diſciplina. Ordo noſter eſt ſtudere ſilentio, exerceri ieiuniis, vigiliis, orationibus, opere manuum, & ſuper omnia excellentiorem viam tenere, quæ eſt charitas. Porrò in his omnibus proficere de die in diem, & in ipſis perſeuerare vſque ad vltimum diem. Et hæc quidem aſſiduè vos confidimus actitare. Cæterùm vnum opus feciſtis, & omnes mirantur, quòd cùm ſancti eſſetis, non reputantes veſtram ſanctitatem, alienam participare curaſtis, vt eſſetis ſanctiores:* quia tranſierant ad ſtrictiorem Ordinem Ciſtercienſium; vnde ſubdit: *Quàm læto ſinu collegit vos multitudo Ciſtercienſis, quam alacri vultu ſpectauit hæc angelica celſitudo.*

Eleuante ſe Prælato, eleuatur Eccleſia, quaſi luna ſequens ſolem.

Egreſſus es in ſalutem populi tui, cùm eum liberaſti & eduxiſti ex Ægypto: *in ſalutem cum Chriſto tuo.*] Vt populum ſaluares & educeres per Moſen, quem quaſi Chriſtum ſpiritu tuo vnxiſti; vt eſſet dux & Propheta populi tui. Simili modo egredieris cum Cyro in aciem cōtra Babylonem, vt ex ea liberes & educas populum tuum captiuum. Hinc Cyrus ab Iſaia cap. 45. verſ. 1. vocatur Chriſtus, dum ait: *Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro;* ita Albert. Hugo, Lyran. & Dionyſ. Allegor. propriè & potiùs per Chriſtum Dominum, cuius antitypus fuit Moſes, æquè ac Cyrus, ſaluabis populū fidelē, eúmque educes ex captiuitate diaboli. Vnde Sexta editio habet, *egreſſus es vt ſaluares populum per Ieſum Chriſtum tuum;* ita Hebræi, S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 32. S. Hieron. & alii paſſim. Quare fraudulenter hunc locum verterunt, imò deprauarunt, Symmachus & Theodotion, qui, quia erant Ebionitæ, & Chriſtum negabant eſſe Deum, hinc tranſtulerunt, *vt ſaluares Chriſtum tuum:* non enim Chriſtus hîc dicitur ſaluatus, ſed populus per Chriſtum ſaluatorem. Egredi enim in ſalutem populi cum Chriſto, eſt ſaluare populum per Chriſtum. Perperam quoque Chald. vertit, *reuelatus es ad liberandum populum tuum, ad liberandum Chriſtum tuum*, quaſi populus Iſraël & fidelis vocetur hîc Chriſtus, iuxta illud pſalm. 104. verſ. 15 *Nolite tangere Chriſtos meos*, id eſt, Iſraëlitas meos. Verùm ibi per Chriſtos Pſaltes intelligit Patriarchas, vt rectè annotauit S. Hieron. & Theodor. putà Abraham, Iſaac & Iacob, quos Deus vnxerat, id eſt, ſua gratia conſecrarat & auctorarat, Prophetas & principes gentis ſuæ. Vnde explicans ſubdit: *Et in Prophetis meis nolite malignari.* Adde, Hebræa hîc non habere, *ad liberandum Chriſtum tuum*, vt vertit Chald. ſed *ad ſaluandum*, vel liberandum, ſcilicet populum *cum Chriſto*, vel *per Chriſtum tuum* Præpoſitio enim את *es*, ſignificat *cum per*. Quocirca Hebræa præciſè ſic ſonant: *Egreſſus*

Verſ. 13.

ſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.

Percuſſiſti Pagnin. *transfixiſti*, Tigutina, *contudiſti, caput de domo impij.*] *Caput* intellige Pharaonem, quem Deus percuſſit mergendo cum in mari rubro; hic enim caput erat & princeps domus impii Cham, qui fuit nequiſſimus, & primus regnauit in Ægypto, quæ inde dicta eſt terra Cham, pſalm. 104. verſ. 23. & pſalm. 77. verſ. 51. Alii, vt Albertus & Vatablus, per *caput* intelligũt filium primogenitum Pharaonis, quẽ morte percuſſit Deus, Exodi 12. verſ. 29. Aut caput, id eſt, capita, hoc eſt principes impii Pharaonis. Simili modo percuties Balſaſarem; qui eſt caput in domo impii Nabuchodonoſoris, per Cyrum, inquit S. Hieron. Hugo & Lyran.

Alleg. Chriſtus percuſſit diabolum, qui eſt caput impiorum, ac in fine mundi percutiet Antichriſtum, qui erit princeps in domo & familiâ diaboli, ita S. Hieron.

Denudaſti fundamentum eius vſque ad collum.] *Eius*, ſcilicet non capitis, ſed domus: domus enim habet fundamentum, non caput. q. d. Dominũ impii Pharaonis, putà familiam regiam, ipſamque Ægyptum, ab imis fundamentis vſque ad collũ, id eſt, vſque ad ſummos vertices, detexiſti, id eſt, detegendo diruiſti & euertiſti, per metalepſin. q. d. Totum exercitum Pharaonis à minimo vſque ad maximum, in mari rubro perdidiſti, & quaſi à terra abraſiſti. Caput enim eſt Pharao, collum ſunt principes, fundamenta & ima ſunt milites. Combinat duas metaphoras, hominis & domus. Nam collum & caput ſunt hominis, fundamentum proprium eſt domus. Hebræi enim hominem, putà filium, vocãt *ben*, quaſi domum, quam בנה *bana*, id eſt, ædificauit, pater. Si enim homo eſt microcoſmus, multò magis eſt *μικροοῖκος*, id eſt, parua domus. Et viciſſim ſicut mundus eſt quaſi magnum quoddam animal, & magnus homo, cuius anima eſt ſpiritus Dei, hepar eſt mare, veſica ſunt flumina, oculi ſunt fontes, &c ita domus, familia & reſp. eſt magnus quidam ciuilis & politicus homo, cuius caput eſt paterfamilias, princeps aut rex; collum ſunt principes; brachia ſunt milites; pedes & ima ſunt plebs. Plebs enim eſt maximè neceſſaria pars, & quaſi hypoſtaſis reip. cui omnia eius onera incumbunt. In domo verò particulatim, & quaſi phyſicè, caput eſt tectum, collum ſunt iuncturæ tecti cum parietibus, corpus ſunt ipſi parietes, pedes & plantæ ſunt fundamenta. Iam ſymbolicè domus eſt familia & reſp. cuius caput & tectum eſt pater, princeps vel rex; collum & iuncturæ ſunt principes, corpus & parietes ſunt ciues & mercatores; pedes ſunt ruſtici & coloni, è quibus colliguntur milites. Dicit ergo: Tu ô Domine, fundamentum domus Pharaonis, id eſt, regni Ægypti, denudaſti, vt illud funditus quaſi à fundamentis dirueres. Qui enim domum euertere volunt, fundamenta nudant, iuxta illud quod Babyloni imprecatur Pſaltes pſalm. 136. *Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* quaſi dicat, Interemiſti exercitum Pharaonis cum ſuis ducibus & principibus, in quo erat fundamẽtum, id eſt, robur & fortitudo totius Ægypti; ita Vatablus. Secundò, Gueuara ſic explicat, quaſi dicat, Maximis opprobriis & ignominiis affeciſti, ô Domine, Ægyptum, non ſecùs ac ſi illius caput raſiſſes, interioréſque corporis partes (quæ ſunt quaſi baſes & fundamenta) pudendáque ipſa ad collum etiam vſque nudaſſes. Nudare enim in Scriptura ſubinde tondere ſignificat, vt Iſaiæ 3. verſ. 17. *Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & crimen earũ nudabit.* Alludit ad Iſaiæ 7. verſ. 20. *In die illa radet Dominus in nouacula conducta, in his qui trans flumen ſunt, in rege Aſſyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuerſam.* Quod enim dixit Iſaias, *Radet caput*; hoc dixit Habacuc, *Percuſſiſti caput: percuſſiſti*, ſcilicet nuditate & caluitio. Rurſum, per fundamentum poſſumus intelligere caput. Eſt enim homo velut arbor inuerſa, pro radicibus habens capillos, pro ramis manus & pedes. Porrò quantum probrum ſit raſura & decaluatio, ac depilatio totius hominis, patet ex illo Poëtæ.

Nudare pro tedere.

Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,
Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.

Hæc Gueuara. Prior explicatio vti planior, ita & literæ conformior & germanior eſt. Denique in Hebræo additur *ſelah*, quaſi nota admirationis & plauſus tantæ ſtragis & victoriæ.

Maledixiſti ſceptris eius.] Maledicere Dei eſt *Verſ. 14.* malefacere, lædere, occidere, perdere: dicere enim Dei eſt efficax, idémque quod facere. Per ſceptra, vel principes intellige, qui geſtabãt ſceptra quaſi inſigne principatus: vel metonymicè *ſceptris*, id eſt, regnis & prouinciis *eius*, quibus cum ſceptro, id eſt, poteſtate regia, imperabat Pharao; quaſi dicat, Regna & ditiones Pharaonis, omnémq; eius tyrannicam vim & potentiam deſtruxiſti. Olim enim vniuerſi principes ac magiſtratus ſceptra geſtabant. Sic ſingulæ tribus Iſrael habebant ſuã virgam, quaſi ſceptrũ, Numer. 17. verſ. 1. Sic Homerus non tantùm Agamemnoni regi, ſed & Achilli & Telemacho principibus ſua dat ſceptra, per quæ iurant: quia diuinitatis quippiam ſceptra habere veteres exiſtimarunt. Vnde Chæronæos legimus ex diis omnibus maximè coluiſſe ſceptrũ Agamemnonis. Multis idipſum probat Gueuara. Hinc Aſſuerus Eſtheri cap. 5. verſ. 2. porrexit ſceptrum, quod ipſa oſculando venerata eſt regem. Et ca. 8. verſ. 4. rurſum eidem prætendit ſceptrũ, in ſignum clementiæ. Idem habetur ca. 4. verſ. 11. Quin & Iacob adorauit faſtigium virgæ eius, putà ſceptri Ioſephi, Hebr. 11. verſ. 21. Sceptra ergo hîc principes ſceptrigeros denotant. Pro *maledixiſti* hebr. eſt נקבת *nakabta*, quod etiam perforare ſignificat; vnde Pagninus vertit, *perfodiſti baculis eius caput exercituum eius*; Tigurina, *perforaſti cum baculis ſuis caput paganorum* (colonorum, qui in pagis & villis habitant) *eius*, vel, vt Vatablus, *copiarum eius*, ſcilicet Ægypti, vel Pharaonis; hoc eſt, peremiſti eum, perinde ac ſi propriis telis perforaſſes capita eius; quaſi dicat, Te auctore periit exercitus Pharaonis, ipſiuſmet conſilio: nam cõſuluit Pharao Ægyptiis, vt inſequerentur Hebræos in mari rubro; quod dum faciunt, reuoluente ſe mari merſi ſunt. Simili modo Deus maledixit, perfodit & deiecit ſceptrum Balſaſaris & Chaldæorum per Cyrum.

Allegoricè, Chriſtus perforauit & proſtrauit ſceptra Neronis, Decij, Diocletiani, cæterorúmque perſecutorum Eccleſiæ; ac pari modo in fine mundi proſternet ſceptra Antichriſti, Gog & Magog.

Capiti bellatorum eius.] *Capiti*, id eſt, capitibus, putà cunctis ducibus bellatorum eius, videlicet impii Cham, vel Pharaonis, qui fuit caput & princeps domus Ægypti, vti præceſſit. Eſt epanalepſis, ſiue prioris ſententiæ repetitio & expoſitio. Principes enim, quos vocauit ſceptra, id eſt,

ſceptri

ſceptrigeros, hîc vocat capita, ſiue duces bellatorum. Quocirca Septoag. vertunt, *dimiſiſti in ſtupore capita potentum.* Vnde de iis ſubdit:

Venientibus vt turbo, &c.] q. d. Deieciſti ſceptra, id eſt, ſceptrigeros, qui veniebant cum impetu & furore quaſi turbo, ad diſpergendum me, ſcilicet Iſraëlem, qui ſum populus tuus.

Exultatio eorum.] Scilicet erat, q. d. Exultabant ſceptrigeri duces Ægyptii, quòd me concluſum in mari cerneent: putabant enim ibi me deuorare; ſicut quis potẽs exultat, cùm pauperem quem mactare vel ſpoliare intendit, in latebris reperit, vbi nemo ei auxilietur.

Nota, Propheta toto hoc carmine adeò celebrat ſtragem Pharaonis, & liberationẽ Hebræorum ex Ægypto: quia illi per omnia ſimilis futura erat ſtrages Chaldæorum, & liberatio Hebræorum ex Babylone, quam propriè ipſe ſpectabat & ſperabat: & vtraque ſimilis fuit liberationi hominum è captiuitate peccati per Chriſtum, quam vltimò & maximè ipſe repræſentare intendebat. Id ita eſſe patet ex hiſce triſtrophis antiſtrophis.

Triſtropha

Pharao,	Balſaſar,	Diabolus.
Moſes,	Cyrus,	Chriſtus.
Ægyptus,	Babylon,	Peccatum.
Seruitus,	Captiuitas,	Tyrannis.
Mare rubrum,	Euphrates,	Iordanes.
Hebræi,	Iudæi,	Chriſtiani.
Chanaan,	Iudæa,	Eccleſia.

Pharao enim tyrannus affligens & perſequens Hebręos, typus fuit Balſaſaris captiuos detinẽtis Iudæos: & vterque typus fuit diaboli, genus humanum opprimentis. Moſes liberator Hebræorum & cæſor Pharaonis, fuit typus Cyri liberatoris Iudæorum per cædem Balſaſaris: & vterq; fuit typus Chriſti liberatoris fidelium per ſtragẽ diaboli. Ægyptus carcer Hebræorum, fuit typus Babylonis carceris Iudæorum: & vterq; fuit typus peccati, mortis & inferni, cui quaſi carceri mancipati erant homines peccatores. Seruitus Ægyptia fuit typus captiuitatis Babylonicæ: & vtraque typus fuit tyrannidis peccati & concupiſcentiæ. Scidit Moſes ſua virga mare rubrum, itaque Hebræos liberauit, Ægyptios merſit: ita Cyrus ſcidit & diuiſit Euphratem, ac per eius alueum ſiccum milites immiſit in Babylonem, itaque Chaldæos occidit, Iudæos liberauit.

Allegor. Alleg. Chriſtus in Iordane baptizatur, fluenta baptiſmi ſegregãs à vulgaribus aquis, per ea ſuos fideles traducens iuſtificat & ſaluat. Moſes Hebræos ex Ægypto eduxit ex Chanaan, Cyrus Iudæos è Babylone remiſit Hieroſolymam, Chriſtus fideles è paganiſmo & iudaiſmo traduxit ad Eccleſiam, tum militantem, tum triumphantem.

Verſ. 15. *Viam feciſti in mari equis tuis.*] q. d. Tu Domine deducens filios Iſraël per mare rubrum, ita ſecurè & glorioſè deduxiſti eos in conſpectu hoſtium Ægyptiorũ, ac ſi magno equitatu eos vallares & proſequereris. Poëticè enim equos & quadrigas Dei, vocat eius robur & potentiam, quæ plus valebat quàm omnes Pharaonis equi & equites, iuxta illud Pſalm. 19. 8. *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei noſtri inuocabimus.* Propriè per equos hoſce ſignificat angelum in columna ignis & nubis præeuntem caſtra Hebræorum. Hic enim cum angelis ſibi aſſeclis erat quaſi equitatus & comitatus Hebræorum, eos deducens & defendens contra Ægyptios. Vnde de eo dicitur Exodi 14. 19. *Tollénſque ſe angelus Dei qui præcedebat caſtra Iſraël, abiit poſt* A *eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens, poſt tergum ſtetit, inter caſtra Ægyptiorum & caſtra Iſraël.* Idem angelus paulò poſt iaculatus tela & fulmina in Ægyptios, eos proſtrauit. Hoc eſt enim quod dicitur ibidem verſ. 24. *Et ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Ægyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitus eorum, & ſubuertit rotas curruum, ferebantúrque in profundum.* Iure ergo hi vocantur equi & equitatus Dei, qui totum Pharaonis equitatum deleuerũt. Vnde Chald. vertit, *manifeſtatus es ſuper mare in quadriga gloriæ tuæ.* Simili modo Deus viam fecit equitibus Cyri in Euphrate, ad inuadendam Babylonem.

B *In luto aquarum multarum.*] Alueum maris rubri immiſſo vento iam ſiccarat Deus, vt ſicco pede tranſirent Hebræi; cum tamen vocat *lutum*, quia paulò antè fuerat lutum, vel quia ad latera vtrimque aquis cooperta, inter quæ tranſierunt Hebræi, erat lutum plurimum. Pro *luto* hebr. eſt חמר *chemer*, pro quo Chald. & recentiores aliis punctis legunt חֹמֶר *chomer*, id eſt, vtrem, vel aceruum; vnde vertunt, *in aceruo aquarum multarum.* Vtrimque enim in magnos quaſi vtres & aceruos aſſurgebant aquæ, in quorum medio ſicco pede tranſierunt Hebræi, iuxta illud pſal. 77. 13. *Interrupit mare, & perduxit eos, & ſtatuit aquas quaſi in vtre.* Septuag. vertunt, *ſuperduxiſti in mari* C *equos tuos, conturbantes aquas multas.* Radix enim *chamar* ſignificat miſcere, turbare, confundere; vnde *chemer* ſignificat lutum, vel vinum miſtum & turbidum.

Allegor. Deus Apoſtolis quaſi ſcidit flumina & maria, dum per hæc eis iter peruium fecit, vt totum orbem euangelizando peragrarent, & ſubigerent Chriſto. Vnde S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 32. *Immiſiſti*, ait, *in mari equos tuos, turbantes aquas multas, quæ nihil ſunt aliud, quàm populi multi. Non enim alij timore conuerterentur, alij furore perſequerentur, niſi omnes turbarentur.*

Tropolog. ſimili modo per medias calamitates, quaſi per medias maris aquas & fluctus, ſaluos D & incolumes ſuos fideles, cum iis quaſi incedens, eóſque protegẽs, deducit & edocit Chriſtus; vel, vt S. Gregor. 34. Moral. 13. *Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ac ſi diceret. Aperuiſti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas mundi huius, ſordida & terrena ſapientes. Luto quippe inhærere, eſt ſordidis deſideriis concupiſcentiæ carnalis inquinari.* Idem 31. Moral. cap. 10. *Miſiſti*, inquit, *in mari equos tuos, conturbantes aquas multas: quieta quippe aquæ iacuerunt; quia humanæ mentes diu ſub vitiorum ſuorum torpore ſopita ſunt: ſed equis Dei mare turbatum eſt, quia miſſis ſanctis prædicatoribus omne cor quod peſtifera ſecuritate torpuit, im-* E *pulſu ſalutiferi timoris expauit.* Tropol.

Verſ. 16.] Audiui, & conturbatus eſt venter meus: à voce contremuerunt labia mea.

Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat.

Vt requieſcam in die tribulationis: vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum.

Verſ. 17.] Ficus enim non florebit: & non erit germen in vineis.

Mentietur opus oliuæ : & arua non afferent cibum.

Abſcindetur de ouili pecus : & non erit armentum in præſepibus.

Verſ. 18.] Ego autem in Domino gaudebo: & exultabo in Deo Ieſu meo.

Verſ. 19.] Deus Dominus fortitudo mea: & ponet pedes meos quaſi ceruorum.

Et ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.

Verſ. 16. *Audiui.*] Redit hîc Propheta poſt carmen & epinicium victoriæ Dei ad verſ. 1. q. d. Talis quidem fuit victoria Dei contra Pharaonem, talíſque erit contra Balſaſarem ; ſed interim dum in ſtatione mea vigil excubo, vt audiam, Dei oraculum, vt dixi cap. 2. verſ. 1. ecce ab eo audiui, & audio, vt cœpi dicere verſ. 1. tantam ſtragem fore Iudæorum per Chaldæos, & Chaldæorum per Cyrum & Perſas, vt eam cogitans contremiſcã & cohorreſcam, nimirum, vt dum eam rumino, cor mihi commoueri & vox tremere videatur. Triſtes enim & atroces, etiam hoſtium, caſus naturaliter horrorem incutiunt, & natura quẽdam compaſſionis motum ſenſúmque excitãt, vti excitauit caſus Babylonis Iſaiæ c. 21. 3. ita S. Hiero. Hugo, Clarius & alii. Allegor. Theod. q. d. Audiui à te Domine, quòd populus meus Chriſtum ſit occiſurus, ideoque exſcindendus à Tito: quocirca conturbatus ſum & contremui; ſed me conſolor, quòd eo tempore non ero ſuperſtes, nec tanta mala videbo.

Ingrediatur putredo in oſſibus meis.] q. d. Sed quid me hiſce ſtragibus fruſtra diſcrucio ? iam enim à Deo abſolutè decretæ ſunt, ideoque ineuitabiles. Quid ergo ? hoc vnum ſupereſt quod optem & orem, nimirum, opto Domine oroque, vt veniant in me omnes tribulationes & ærumnæ, adeo vt oſſa mea putreſcant, & caro mea inſtar S. Iob pus vomat, & vermibus ſcateat, dummodo mihi concedas vt requieſcam in die tribulationis, id eſt, excidii Babylonis, vt tunc cum Chaldæis non perimar à Perſis, ſed ex ea iubente Cyro redux aſcendam ad populum noſtrum, vt illi annumeratus, cum eo & inter eum ſoſpes pergam in auitam patriam. Ipſe enim duce Zorobabele, inſtructa quaſi acie accinctus ad iter, per medios hoſtes fortis & fœlix redibit in Iudæam ; ita S. Hier. Hugo & Ianſenius. Aut q. d. Emoriar Domine, ne videam hanc tribulationem & captiuitatem gentis meæ ; ſed in ſuaui mortis ſomno quieſcens aſcendã & tranſeam ad cœtum Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſue, aliorúmque virorum ſanctorum & fortium è populo meo, qui olim pro gente ſua armis accincti, inſignes de hoſtibus victorias retulerunt.

Nota, hebr. pro יגודנו *iegudennu*, id eſt, *accinget eum*, noſtrum legiſſe יגודנו *iegudenu*, id eſt, *quem accinget*, vel *qui accingetur nobis*, id eſt, *accinctum noſtrum*. Rurſum, *iegudenu* non tantùm ſignificat accinctum, ſed & vnitum, collectum, colligatum, congregatum & coniunctum : inde enim turmæ & cõgregationes militum vocantur גדודים *ghedudim*. Iam fideles & ſancti cùm diem ſuum obirent, dicebantur congregari & colligi ad populum ſuum, patribúſque ſuis apponi & copulari, vti de Moyſe dicitur Numer. 31. 2. de Ioſia 2. Paral. 34. 28. Dicebantur autem pii viri colligi, ſeu colligari in faſciculo viuentium, 1. Reg. 25. 29. vt inſtar odoratiſſimorum florum faſciculi, in æternum eſſent in manu Domini, Eccli. 39. 17. Ad hunc igitur floridiſſimum hortum Palæſtinæ, fragrãtiſſimis Patriarcharum, Prophetarum, cæterorúmque iuſtorum floribus vernantem ; ad hunc ſanctorum populum iam accinctum, id eſt, in faſciculo viuentium iam collectum & colligatum, in terra autem promiſſionis ſepultum, ſe aſcẽſurum lætatur, ſimúlque orat Habacuc, Hebræi populi repræſentans perſonam. Horũ enim ſummum deſiderium Iſraëlitas in captiuitate tenuiſſe credibile eſt. Sic Iacob deſiderauit ſepeliri, non in Ægypto, ſed in Chanaan, vbi parentes, Abraham & Iſaac ſepulti erant, Geneſ. 47. verſ. 29. Sic & Ioſeph Geneſ. 50. 23. Quin & Æneas apud Virgil. Palinuri mortẽ deplorat, quòd longè à ſuis in peregrino ſolo ſepeliretur :

O nimium cœlo & pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

Anhelabant ergo Iſraëlitæ è Babylone redire, & aggregari patribus ſuis ſanctis, qui in Palæſtina degebant ſepulti, quaſi ſtationarii quidam ac præſidiarii terræ illius milites, quorum ſubſidio Iudæi tot periculis & calamitatibus erepti, tot beneficiis à Deo affecti iugiter extiterant ; ita Gueuara.

Aliter vertit Pagninus, nimirum ; *ingreſſa eſt putredo in oſſa mea, & in loco meo expaui, qui me putabam requieſcere in die anguſtiæ, quæ erit quando hoſtis cogitabit aſcendere contra populum, vt ſuccidat eum.* Aliter quoque Vatabl. & alii, dum ſuo more Hebræa conciſa variè ſupplent, & à vulgato recedunt. Porrò Gueuara in contrariam prorſus abit ſententiam. Cenſet enim hæc verba Prophetæ, non indolentis, ſed lætantis eſſe, ac geſtientis ex læto oraculo de Chaldæorum excidio & Iudæorum libertate. Solet enim vehemens lætitia totum corpus alterare ac cõmouere, imò euaneſcẽtibus ſpiritibus abire in deliquiũ ipsámque mortem. Multi enim ex repentino & ingenti gaudio animam exhalarunt, vti pluribus exemplis demonſtrat Gueuara. Hunc ergo huius loci dat ſenſum: Audiui, inquit Habacuc, Babylonem à Cyro exſcindendam, & Iudæos meos ex ea liberandos: atque dum mentis auribus tam iucunda nuncia percipio, cor meum & omnia interiora mea tremefacta ſunt, ac ad vocem & lætiſſimum hoc nuncium præ gaudio contremuerũt labia mea. E cunctis enim membris tremor hæc tria maximè ſolet inuadere, labia, genua & cor. Ad ſubitas quippe animi perturbationes, ſiue doloris eæ ſint, ſiue lætitiæ, cor palpitat, concutiuntur labia, & genua pariter collabuntur. Ventrẽ autem Hebræa dialecto Propheta pro corde poſuit. A corde enim lætitiæ, ſicut & mœroris, motus exoritur, æquè ac in eodem deſinit. Quidquid enim à collo vſque ad inguina eſt corporis, venter ab Hebræis vocatur. Quod autem ſequitur: *Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat*, periphraſis eſt mortis, quæ teſte Ariſtotele, putredo quædam eſt. Is enim in Problem. quærens, *Cur diutiùs viuunt, qui locis calidis ſuam degunt ætatem ?* reſpondet, *An quia natura ſunt ſicciore ? firmius autem diuturniúſque, quod ſiccius eſt : mors autem putredo quædam eſt.* Hac mortis periphraſi vſus eſt Iob, dicens cap. 13. verſ. 28. *Qui quaſi putredo conſumendus ſum.* Et cap. 17. verſ. 14. *Putredini dixi : Pater meus es ; mater mea, & ſoror mea, vermibus.* Et cap. 25. verſ. 6. *Homo putredo, & filius hominis vermis.* Et Eccleſ. cap. 19. verſ. 3.

Qui

Qui ſe iungit fornicariis, erit nequam: putredo & vermes hæreditabunt illum. i. cita & præcoci morte occumbet. Inquit igitur Habacuc: Audito tam hilari nuncio tanta lætitia præoccupatus ſum, vt & intus totis viſceribus, & labiis exteriùs contremiſcerem, parúmque abfuerit quin exanimatus putrefierem, & putridus vermibus ſcaterem; id eſt, parum abfuit quin emorerer riſu; & tãtam lætitiam non ſuſtinens exanimarer. Aut q. d. Amodo iam ob tam fauſtum oraculum lætus moriar, núncque profectò tempus eſt, cùm iam alacer & contentus occumbam: poſthac licebit vtique per me, vt ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat. Atque vt dixit Chærea: *Nunc tempus profectò eſt, cùm perpeti me poſſim interfici.* Verùm huic expoſitioni aduerſatur id quod ſequitur, *Vt requieſcam in die tribulationis;* quæ verba ſignificant hæc non eſſe lætantis; ſed dolentis & pauentis, ac ex pauore optantis quidlibet perpeti, vt in die tantæ tribulationis ei detur quieſcere, eiúſque mala & ſenſum euadere.

Myſticè. 1. Myſticè, hæc vſurpet, hæc oret quiſque fidelis, & cum S. Auguſt. dicat: Hîc vre, hîc ſeca Domine, vt in futuro parcas, vt in die iudicii requieſcere merear, quando myſtica Babylon, id eſt, mundus, in quo eſt confuſio tyrannorum ſuperborum & vitiorum omnium, à te diſperdetur, & in æternam gehennæ miſeriam detrudetur: nimirum, vt, cùm reprobi dicent montibus, Cadite ſuper nos; & collibus, Operite nos; ego cũ Sãctis aſcendam ad populum electorum, cum coque ſcandalũ in cœlum, qui in hac vita armis ſpiritalibus accinctus, fortiter contra peccatum & diabolum dimicauit, ideoque in illa die corona æterna donabitur; vt ſicut hîc accinctus fuit gladio ad prælium, ita ibi accinctus ſit paludamento & balteo gloriæ ad triumphum. Ita S. Aug. in Manuali cap. 14. tom. 9. *O anima mea,* inquit, *ſi quotidie oporteret nos tormenta perferre, ſi ipſam gehennam longo tempore tolerare, vt Chriſtum in gloria ſua videre poſſemus, & ſanctis eius ſociari, nónne dignum eſſet pati omne quod triſte eſt, vt tanti boni tantæque gloriæ participes haberemur? Inſidientur ergo dæmones, parent ſuas tentationes, frangant corpus ieiunia, premant carnem veſtimenta, labores grauent, vigiliæ exſiccent, clamet in me iſte, inquietet me ille vel ille, frigus incuruet, conſcientia murmuret, calor vrat, caput doleat, pectus ardeat, inflетur ſtomachus, palleſcat vultus, infirmetur totum corpus, deficiat in dolore vita mea & anni mei in gemitibus, ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, vt requieſcam in die tribulationis, & aſcendam ad populum accinctum noſtrum.*

2. Denique S. Gregor. lib. 32. Moral. cap. 10. ex Septuag. legit: *Et introiuit tremor in oſſa mea, & ſubtus me turbata eſt virtus mea,* ſicque explicat, q. d. *Non mea virtus eſt, in qua ſuperius raptus imperturbabilis maneo: ſed mea infirmitatis eſt, qua interiùs turbor. Ipſe ergo ſuper ſe imperturbabilis eſt, ipſe ſub ſe perturbabilis: quia ſuper ſe aſcenderat, inquantum rapiebatur ad ſumma, & ſub ſemetipſo erat, inquantum adhuc reliquias trahebat in infima. Ipſe ſuper ſe imperturbabilis eſt, quia in Dei iam contemplationem tranſierat: ipſe ſub ſe perturbabilis, quia ſub ſemetipſo adhuc infirmus homo remanebat.*

Verſ. 17. *Ficus enim non florebit.*] q. d. Tanta erit Babylonis per Cyrum vaſtitas, tantum incendium, tanta deſolatio, vt exareſcant ficus, vineæ, germina, oues & armenta. Chaldæus paraphraſticè & nimis liberè, imò violentè & falsè ita vertit, *etenim regnum Babel non permanebit, nec exercebit dominium in Iſraël: trucidabuntur reges Mediæ, & fortes Græciæ non proſperabantur: delebantur Romani, nec colligent tributum de Ieruſalem.* Quæ verba redolent Iudaiſmum. Iudæi enim capectant ſuum Meſſiam, qui deleat Romanos; Græcoſque, Medos & alias gentes omnes ſibi & Iudæis ſubigat.

Myſticè S. Aug. lib. 18. Ciuit. 32 hæc explicat de ſterilitate bonorum ſpiritualium, quam paſſi ſunt & patiuntur Iudæi ob cæſum Chriſtum. *Vidit,* inquit, *tam gentem quæ Chriſtum fuerat occiſura, vbertatem copiarum ſpiritualium perdituram, quas per terrenam fœcunditatem more prophetico figurauit. Et quia tram Dei talem propterea paſſa eſt illa gens, quia Dei ignorans iuſtitiam, ſuam voluit conſtituere, ille continuè: Ego autem, inquit, in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.* *Tropol.*

Mentietur opus oliuæ.] Opus oliuæ eſt fructus oliuæ, quem producit olea. q. d. Olea non feret oliuas, quas frondendo promittebat, itaque fallet herum ſuum, eique quaſi mentietur, dum ſpondebit fructum quem non præſtabit. Vnde explicans ſubdit: *Et arua non afferent cibum.* Sic Orat. *Spem mentita ſeges.*

Ego autem in Domino gaudebo.] Hebr. אעלוזה *eeloſa.* quod Græci dicũt ἀλαλάζειν, Septuag. ἀγαλλιάσομαι, id eſt, exultabo, iubilabo, canam alala, idque *in Domino,* propter opem & ſalutem ab eo mihi præſtitam. Gaudere in Domino, eſt de illius in nobis imperio, gubernatione & protectione lætari; quicquid boni ac læti interiùs aut exteriùs nobis contingit, illi acceptum ferre; proque acceptis ab eo beneficiis gratias illi cum iucunditate & iubilo rependere; vide dicta Philip. 4. 4. *Verſ.* 18.

Nota τὸ *autem,* quod hæc connectit & opponit præcedentibus. q. d. Hoſtes & oppreſſores noſtri Chaldæi, in excidio Babylonis erunt in ſumma miſeria, vaſtitate & deſolatione rerum omnium: ego autem cum meis Iudæis ex Babylone liberãdus & rediturus in patriam, in Domino iam fœlix gaudebo, qui iuſtam de Chaldæis ſumpſit vltionem, noſque ereptos ex eorum ſeruitute & tyrãnide, liberos & alacres domum regredi conceſſit. Ipſum enim mihi hanc ſalutem, hoc decus, hanc fœlicitatem paraſſe, cum gaudio iugiter & gratiarum actione profitebor.

Et exultabo; Tigurina, *geſtiam, in Deo Ieſu meo.*] Pagnin. Vatablus & alii recentiores, *in Deo ſalute mea,* qui ſcilicet hanc è Babylone liberationem & ſalutem mihi attulit: hoc enim ſignificat Hebr. ישעי *yſci.* Sic Deus antonomaſticè & metonymicè dicitur ſalus, quia ſalutis omnis fons eſt & auctor. Pſalm. 34. 3. *Dic animæ meæ, Salus tua ego ſum.* Pſalm. 3. 9. *Domini eſt ſalus.* Pſal. 37. 23 *Domine Deus ſalutis meæ.* Pſalm. 68. 30. *Salus tua Deus ſuſcepit me.* Verùm meliùs & dulciùs, ait S. Aug. libr. 18. Ciuit. 32. vertit noſter, *in Deo Ieſu meo.* Legit enim pro *yſci,* aliis punctis ישעי *Ieſçai: Ieſçua* enim eſt Ieſus, *Ieſçui* eſt Ieſus meus, vt ſignificet teneras amoris delicias, inſtar S. Franciſci iubilantis: *Deus meus, Ieſus meus, amor meus & omnia.* Sic quoque videntur legiſſe Septuag. vertunt enim, *in Deo ſalutari,* id eſt, Saluatore, *meo:* Ieſus enim idem eſt quod Saluator, & Chaldæus, *in Deo factore redemptionis meæ,*

Syrus, *& exultabo in Deo ſaluatore* (redemptore) *meo*; Arabicus Alexandrinus, *& exultabo in Deo ſalutis meæ*; Arabicus Antiochenus, *& gaudebo in Deo Domino dominorum*, iubilando. Habacuc ergo in ſpiritu præuidēs, Ioſue qui eduxit Hebræos ex Ægypto, & Cyrum qui eoſdem è Babylone liberauit, tam re, quàm nomine fuiſſe typus Ieſu Chriſti, adeoque hanc liberationem & ſalutem populo Dei attuliſſe virtute diuinitatis & meritis humanitatis Ieſu Chriſti: denique ipſum longè maiorem, æternámque redemptionem & ſalutem naſcendo generi humano allaturum; exultans in ſpiritu iubilat, noménque eius *Ieſus*, ſexcentis annis ante ortum eius prophetat & nominat, cum eoque diſſuauiatur: quia præuidebat ſe & nos per eum liberandos ab hoſtibus omnibus, putà à dæmone, peccato, concupiſcentia, carne, mundo, inferno, ac omni gratia, gloria, ſalute & fœlicitate cumulandos.

Moral. de nomine Ieſu. Moraliter, hîc diſcimus, quàm amabile & reuerendum ſit nomen Ieſu, vt in eo iugiter exultare & geſtire debeamus, ac dicere cum S. Bernard. *Ieſus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde.* Nomen enim Ieſus ſignat Primò, omnia dona & bona ab eo nobis donari: hæc enim omnia
1. complectitur noſtra ſalus, quam attulit Ieſus, id eſt, ſaluator. Sicut ergo omnes aquæ è ſua manant ſcaturigine & fonte, omnes radii lucis à ſole, omnes ſinus & brachia maris ab Oceano: ita omnis virtus, omnis gratia & ſanctitas in ſui principio, medio & fine profluit à Ieſu. Ieſus eſt qui omnes ſordes peccatorum ſuo ſanguine abluit & abſtergit, qui concupiſcentiæ ardores ſopit, qui conſuetudinem malarum vincula rumpit, qui paſſionum furorem edomat, qui iugum & tyrannidem diaboli confringit, qui libertatem menti reſtituit, qui animam ſua gratia exornat, eámque facit filiam, ſponſam & templum Dei, qui conſcientiam tranquillat & ſerenat, qui ſenſus internos ſpiritúmque acuit & viuificat, qui intellectum rerum diuinarum cognitione illuminat, qui voluntatem earumdem deſiderio inflammat, qui infirmitatem noſtram corroborat, qui in tentatione dat victoriam, & in bello triumphum. Si in deſolatione degis, Ieſum inuoca, conſolatorem experiere. Si timores, ſi ſcrupuli, ſi anxietates te ſtringunt, Ieſum inuoca, dabit tibi cordis latitudinem & lætitiam. Si cholera te infeſtat, Ieſum inuoca, felle paſſionis, & melle manſuetudinis eius dulcorabitur. Si paupertas, ſi morbus, ſi tribulationes, ſi hoſtes te inuadunt, Ieſum fidenter inuoca: *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? ſi conſiſtant aduersùm me caſtra, non timebit cor meum, ſi exurgat aduersùm me prælium, in hoc ego ſperabo.* Quocirca viri pii aſſiduè in ore habent nomen Ieſu & Mariæ, ad eúmque crebrò ſuſpirant, dicendo, Ieſu eſto omnis actionis meæ dux & director. Ieſu eſto mihi in labore adiutor, in dolore medicina, in æſtu refrigerium, in morte vita. Ieſu bone in omni actione & paſſione aſſiſte mihi: redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. Ieſu dulciſſime rape ad te cor meum: eſto mihi Ieſus, tui amore me inebria, vt nil cogitem, nil amem, nil deſiderem niſi te. Mi Ieſu in hora mortis adſis mihi, & ſuſcipe ſpiritum meum, vt arctiſſimis amoris vinculis tibi vniar, & in æternum te fruar in cœlo.

2. Secundò, nomen Ieſus non tantùm ſignificat ſaluatorem, & ſalutem quam nobis dedit; ſed & modum quo nos ſaluauit, qui fuit eximius & admirabilis. Non enim vti verbo nos creauit, ita & verbo creauit & ſaluauit; ſed infirmitates noſtras in ſe ſuſcepit, vt eas in nobis ſanaret: peccata noſtra ſua fecit, luitque in corpore ſuo acerbiſſimis pœnis, vt ea nobis aboleret: mortem noſtram in ſe ſuſcepit, vt morte ſua nobis vitam redderet. Cùm ergo Ieſum dicimus, dicimus Verbum carnem factum, Deum humanatum, qui pro nobis iacuit in præſepio, circumciſus eſt; laborauit, ſudauit, fleuit; famem, ſitim, æſtus, frigora tolerauit; qui pro nobis captus, verberatus, conſputus, irriſus, flagellatus, ſpinis coronatus, felle potatus, clauis confixus, crucifixus, occiſus eſt. Hæc omnia ſignificamus, cùm Ieſum nominamus. Quocirca nomen Ieſu, vti ſummè eſt hominibus deſiderabile, & angelis venerandum; ita ſummè dæmonibus eſt tremendum & horrendum, vt eo audito expaueſcant & diffugiant. Vide S. Bernard. ſerm. 15. in Cantica. Ieſus ergo ſit amor noſter, & centrum cordis noſtri. Ieſus ſit ſpiritus oris noſtri, Thren. 4. 20. Ieſus ſit anima & vita noſtra, vt, ſicut in illo ſecundùm Deum viuimus, mouemur & ſumus, ita illi ſoli ſeruiamus & placeamus; illi ſoli loquamur, videamus, ambulemus, operemur & patiamur quidlibet, quantumuis difficile & arduum.

Præclarè S. Chryſoſt. homil. 11. in epiſt. 2. ad Corinth. *Cùm*, inquit, *per Chriſtum Ieſum mortuum viuamus, ei vtique ob quem viuimus, viuere debemus.* Et S. Bernard. ſerm. de quadruplici debito, hoc primo loco aſſignat. *Primò*, inquit, *Chriſto Ieſu debes omnem vitam tuam, quia ipſe vitam ſuam poſuit pro tua, & cruciatus amaros ſuſtinuit, ne tu perpetuos ſuſtineres.* Ac poſt multa in hanc rem, ita concludit: *Cùm ergo ei donauero quidquid ſum, quidquid poſſum, nónne iſtud eſt ſicut eſt ſtella ad ſolem, gutta ad flumium, lapis ad montem, granum ad aceruum?* Idem tract. de Dilig. Deo: *Si totum me debeo pro me facto, quid addam iam pro refecto, & refecto hoc modo? Nec enim tā facilè refectus, quàm factus; nam qui me ſemel & tantum dicendo fecit, in reficiendo profectò & dixit multa, & geſſit mira, & pertulit dura; nec tantùm dura, ſed & indigna. In primo opere me mihi dedit, in ſecundo ſe; & vbi ſe dedit, me mihi reddidit. Datus ergo; & redditus, me pro me debeo, & bis debeo. Quid Deo retribuam pro ſe? Nam etiamſi me millies rependere poſſem, quid ſum ego ad Deum?*

Deus Dominus fortitudo mea.] Hebr. *Iehoua noſter elohim*, id eſt, noſter prouiſor, gubernator & rector, eſt חֵילִי *cheli*, id eſt, virtus mea, ſtrenuitas mea, vigor meus, exercitus meus, vires meæ, robur meum. *Nullam enim aliam niſi in Chriſto habebo virtutem, & cunctas legis iuſtitias quiſquilias computabo*, ait S. Hieronymus. Verſ. 19.

Porrò Propheta hîc exultat & triumphat, non in ſe, ſed in Domino, dicens: *Deus Dominus fortitudo mea.* Sicut enim aëris lumen eſt ſol; nec intereſt vtrùm hoc lumen innatum ei ſit, an à ſole mutuatum, modò ita ei promptum ſit & ad manum, ac ſi ei eſſet innatum: ſic nos Dei & Ieſu viribus vtimur, ac ſi eſſent noſtræ, ideoque ipſe eſt fortitudo noſtra. Quid autem hæc eius fortitudo in nobis efficit? *Ponet*, inquit, *pedes meos quaſi ceruorum*, vt impigrè, alacriter & ſine fatigatione currant, non ſolùm in infimis & in planitie, ſed *ſuper excelſa* & difficilia quæque, idque me non dolente aut gemente, ſed *in pſalmis* cum iubilo

iubilo & gratiarum actione canente. Id videre ad oculum eſt in nouitijs Religioſorum, quos Deus tanta lætitia, feruore & ſpiritu cumulat, vt ardua quæque Religionis exercitia alacres capeſſant, de quibus appoſita & illuſtria exempla recenſet P. Platus lib. 3. de bono ſtatus religioſi c. 16.

Et ponet pedes meos quaſi ceruorum.] Sub ceruis ceruas intellige. Nã ceruus, bos, equus, ouis, &c. tam feminas, quàm mares ſignificant. Nam hebr. eſt אילות aialoth, id eſt, ceruarum. Ceruæ enim ceruis maribus ſunt velociores, quia cornibus, vt illi, non præuagrauãtur. Mas etiam cùm pinguerit, quod valdè tempore fructuum fit, nuſquam apparet, ſed longè ſecedit, vt qui corpulentiæ ſuæ grauitate capi ſe poſſe faciliùs sẽtiat. Adde, quòd ferarum quadrupedum, vt ait Ariſtot. cerua maximè prudentia excellere videatur. Quin & Q. Sertorij ceruam fatidicam eſſe Hiſpani crediderunt, ait Plinius libr. 8. cap. 32. tum quia cerua circa ſemitas parit, quò feræ propter homines minùs accedunt: tum quia cùm peperit, inuolucrum primum exedit, mox ſeſelim herbam petit, quam cùm ederit, redit ad prolem. Præterea hinnulum quem genuit ducens in ſtabula, aſſuefacit quò refugere debeat. Saxum hoc eſt abruptum, vno aditu; quo loco eam ſi quis inuadit, exſpectare repugnaréque, etiamſi excornis ſit, affirmant. Hæc omnia habet Ariſt. lib. 9. Hiſt. animal. c. 5. & Plinius loco citato. At contrà maribus

Cerua ceruis velociores. Curt

Degener eſt animus, pectúſque ignobile ceruis,
Ingens ad faſtum cornu, ſed inutile pondus
Eminet, vt nunquam confligere cornibus auſint.

Per ceruas ergo ſignificat Habacuc, Iudæos Dei ope nõ tantùm, celerrimè è Babylone in antiqua ſtabula, & excelſa abruptáque ſaxa ac mõtes Palæſtinæ redituros; ſed etiam bello fore acres & martios, vt finitimis nationibus vrbis Ieruſalẽ reædificationem interpellãtibus generosè reſiſtãt, iiſque inuitis eam reſtaurent, inquit Gueuera.

Tropol. S. Greg. lib. 26. Mor. 10. *Electorum*, ait, *mentes cerui dicuntur, dum quæque, quæ in hoc mundo obuiantia obſiſtere ſibi conſpiciunt, contemplationis ſaltu tranſcendunt & more ceruorum deſpectis terrenarum rerum ſenſibus, in ſuperna, id eſt, æterna, ſe euehunt.*

Et ſuper excelſa mea, iuga collium & montium Iudææ, *deducet me*, hebr. ידריכני iadricheni, id eſt, calcare me faciet, *victor in pſalmis canentem.*] Quibus ſcil. læta Deo victori epinicia, laudes & gratiarum actiones cum canticis, organis & iubilo perſonem & concrepem. Loquitur Habacuc in perſona non tam ſua, quàm Iudæorum, qui feſtiuè redituri erant è Babylone. Nam ipſe eouſque non vixit, nec hunc reditum aut redeuntium gaudium vidit.

Myſticè, S. Hier. in pſ. 17. Deus, ait, dat ponitq; nobis pedes quaſi ceruorũ, imò ceruarum, cùm facit ſua conſolatione & gratia, qua mentẽ mulcet, vt omnia mũdi excelſa, tam inuitamenta, quã impedimenta & tentamenta, omnia ardua virtutum opera, labores, dolores & cruces, non tãtùm fortiter, ſed & alacriter, lætoq; & hilari animo canentes & iubilantes (vnde aliqui vertũt, *ſuper colla inimicorum meorum imponet me*) tranſiliamus.

Anagog. p. des ceruorum eſt dos agilitatis.

Anagogicè, per pedes ceruorũ ſignificatur dos agilitatis, quæ Sanctos agillimè per excelſa cœlorum trãſire, imò trãſuolare faciet. q. d. Deus peracto iudicio agillimè me cum alijs Sanctis ſuſtollet in cœlũ, vt ibi illi & Agno iuges concinã laudes, quas audiuit S. Ioannes Apocal. 5. 12. Chriſto victori mortis, inferni & hoſtiũ omnium: *qui me omnium mundanam ſolemnitatem cõtemplatione cœleſtium tranſcendere fecit*, ait S. Hier. Qui & addit: *Et ponet pedes meos quaſi ceruorum, vt calcam ſuper aſpidem & baſiliſcum, &c. Similis enim eſt fratruelis meus capreæ, hinnuloque ceruorum, Cant. 2. Et quia ipſe eſt ceruus, mihi quoque donauit vt ceruus eſſem, ſublimia cornibus, findens vngulas, cibos ruminans, & ad odorem mei ſerpentis fugiens, de quo dicitur pſ. 28. Vox Domini perficientis ceruos. Ponet ergo pedes meos inter cæteros ceruos ſuos; & ad cœleſtia perducet, vt inter angelos canam gloriam Domini, & ſuper terram pacem hominibus bonæ voluntatis annunciem. Canam autem victoriam eius; & triumphum, & trophæum crucis.*

B *Victor.*] Hebr. למנצח lamnatſeach, id eſt, *victori*, ſcil. canentem me in pſalmis. Vnde Chald. *coram*, inquit, *ſunt victoria & virtutes: proinde corã eo ego fides pulſo cum hymno meo*; & Pagnin. *victori in pſalmis meis*; ita & Tigurina, Vatab. Gueuara, Ribera, Ianſenius & alij paſſim, qui cenſent legendum *victori* (non *victor*) ſic enim legit S. Hier. in commẽtario, Remigius & alij. Videtur enim Propheta alludere ad pſalmum 3. 4. 5. & ſequentes, quibus titulus eſt *lamnatſeach*, id eſt, *vincẽti*, ſc. Chriſto. Vnde Septuag. vertũt, *in finem*, id eſt, Chriſto, qui legis & pſalmorũ eſt finis & ſcopus: illi enim pſalmi ſunt epinicia Chriſti. Licèt Aquila, Theo-
C dotion, Vatab. Eugubinus, Ianſen. Arias, Genebrar. & alij recẽtiores paſſim cum Rabbinis cenſeant, *lamnatſeach*, id eſt, vincentem, vocari præfectum cantorum: vnde addit tam Pſaltes, quàm Habacuc hîc in Hebr. בנגינותי *binginot*, id eſt, *in neginot*, quod genus eſt muſices, vel inſtrumenti. Quocirca Tigurina vertit, *in excelſis meis incedere me faciet præfecto cantorum in inſtrumentis meis muſicis*, vt ſcil. cum præfecto & ſub præfecto, eo dirigente concinam pſalmos in laudem Domini; vel q. d. Gratias agam Deo doctori meo, cãtando pſalmos illos, quibus titulus præfigitur *lamnatſeach*, id eſt, *vincenti*, hoc eſt præfecto cantorum. Hic enim ad literam intelligitur, cùm in titulo
D pſal inſcribitur *lamnatſeach*, per quem alleg. intelligitur Chriſtus. Radix enim נצח *natſach* ſignificat inſtare, vrgere, vincere: inde præfectus, qui dirigit vrgétque cantores ſibi ſubiectos, vocatur *menatſeach*, id eſt, vrgens, vincens, ſuperans: quia ipſe in muſica & cantu princeps eſt, cæteroſque cãtores ſuperat, cantúmq; ad finem vſque perurget & perducit. Vincit ergo ipſe & triumphat in muſica. Porrò quod aliqui cenſent hoc canticum ab Habacuc inſcribi *lamnatſeach*, id eſt, præfecto cantorũ, illiq; dicari, vt ipſe illud in templo concini curet, ſicut Dauid pſalmos iam dictos eidem inſcribit & deſtinat ad idipſum, nõ videtur verũ: rũ quia ſic *lamnatſeach* initio cantici ponendum
E fuiſſet, vti illud ponit Dauid initio pſalmorũ non autem in fine, vti hîc ponitur: tum quia additur *binginotai*, id eſt, in pſalmis meis; pſalmodiam ergo intelligit ſuam, non præfecti cantorum.

Verùm, quia ſubinde (licet rarò & anomalè) litera *lamed*, quæ eſt initio *lamnatſeach*, éſtq; articulus & nota datiui caſus, ſeruit nominatiuo, vt ſit idẽ quod *he* demonſtratiuũ; hinc *lamnatſeach*, verti poteſt *victor* in nominatiuo; & ita legit Remig. Haymo, Albert. Hugo, Clarius & alij. Rurſum *lamed* ſæpe ſeruit accuſatiuo: vnde *lamnatſeach* verti poteſt, *victorẽ* æquè ac victori, & victor. Hæc tria hîc appoſita ſunt & connexa: vnde omnia videntur intenta & ſignificata à Spiritu

ſancto, q. d. Deus ipſe victor fecit me victorem per Ieſum Chriſtũ, deditq; vt Chriſto victori iuges & æternas laudes concinam, ac præſertim illos pſalmos qui ſont epinicia Chriſti, ideóq; inſcribũtur *lãnatſeach*. ita S. Hier. Remig. Hic ſenſus plenus eſt, omnéſq; iam dictos complectitur.

Septuag. pro *lamnatſeach* legẽtes לנצח *lanetſach*, id eſt, ad vrgendum vel vincendum, vertunt, *vt vincam in cantico eius*. q. d. Vt in laudando Deum, pſallendo & gratias agendo cæteros vincam, imò eos vrgeam & ſollicitem, vt pro me & mecum Deo pſallant & iobilent. Vnde.

Anagog. Anagogicè S. Hieron. hæc refert ad triumphus & hymnos Beatorum, poſtquam calcauerint excelſa quæque mundi. *Tunc*, inquit, *quicũque iuſtus & electione Dei dignus fuerit inuentus, loquetur exultans: Ego autẽ in Domino exultabo, gaudebo in Deo ſalutari meo. Dominus Deus fortitudo mea. Et quaſi poſitus à Deo ſuper conſummationem ſæculi, vt poſtea ad ſuperiora conſcendat, & à Deo educatur ad ſummum, dicet: Et ponet pedes meos in conſummationem, ſuper excelſa imponet me, vt cùm ab ἀγωνοθέτῃ Ieſu, qui primus in agone ſuperauit, præmium fuerit cãtantibus poſitum, ego vincã in carmine eius, & manus meæ cõponant citharã, & pſalterium, & omne organorũ genus, ſcribámq; panegyricum triũphãti.* Et Remigius, *Deducet*, inquit, *me ſuper excelſa mea. Ipſe autem deducet me, quia hæc non mea virtus efficiet, ſed eius gratia. Deducet autem me canentem victori, id eſt, Chriſto triumphatori mortis & diaboli. Deducet ergo me ſuper excelſa, hoc eſt, ad beatam ſupernæ ciuitatis frequentiam, quæ ex angelis & ſanctis hominibus conſtat, vt illic admixtus atque coniunctus canam victori cum angelis: Gloria in excelſis Deo.*

Moral. de gratiarum actione. Moral. diſce Prophetas & Sanctos, omnes ſuas vires, virtutes, victorias & triũphos acceptos referre Deo & Chriſto. Ita Iephte Iudicum 11. 24. *Nónne*, ait, *quæ poſſidet Chamos Deus tuus, tibi iure debẽtur? Quæ autẽ Dominus Deus noſter victor obtinuit, in noſtrã cedent poſſeſſionẽ.* Ita Dauid benedicẽs Domino 1. Paral. 29. 11. *Tua*, ait, *eſt Domine magnificentia, & potẽtia, & gloria atque victoria.* Ita Sapientes Sap. 10. *Iuſti*, ait, *tulerunt ſpolia impiorum, & decantauerunt Domine nomẽ ſanctum tuũ, & victricem manum tuã laudauerũt pariter.* Ita Moſes parta victoria de Pharaone in mari rubro: *Cantemus*, inquit, *Domino: glorioſè enim magnificatus eſt, equũ & aſcenſorem proiecit in mare*, &c. Exodi 15. 1. Et c. 17. 15. victo Amalec *ædificauit Moyſes altare, & vocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea.* Ita Iudith cæſo Holoferne c. 16. 15. Deo victori hymnũ cecinit: *Hymnũ cantemus*, ait, *Domino, hymnũ nouũ cantemus Deo noſtro. Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in virtute tua, & quẽ ſuperare nemo poteſt. Tibi ſeruiat omnis creatura*, &c. Multò magis Sancti victo diabolo, carne & mundo triũphantes & regnantes cũ Chriſto, illi omne ſuum robur, victoriam & gloriam aſſcribunt. Hinc Apoc. 4. 10. *Procidebant*, ait Ioannes, *viginti quatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, honorem & virtutem.* Et cap. 15. 2. *Vidi*, inquit, *tamquam mare vitreum, & cantantes canticum Moyſi ſerui Dei, & canticum Agni.*

Infinita gratia Deo debentur infinitis modis. Porrò præclarè noſter Leſſius li. 12. de Perfect. diu. c. 19. notat nos Deo noſtro debere gratiarum actionẽ infinitã, nẽpe infinito tẽpore in futurum, infinito affectu & ſignificatione gratitudinis, infinita cum animi demiſſione, infinita mentis deuo-

A tione, infinito ſpiritus iubilo, vt cũ Habacuc perpetim ei iubilemus: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.* Ratio eſt, quia beneficia eius, tum generalia creationis, incarnationis, paſſionis, Euchariſtiæ, &c. tum peculiaria vocationis, iuſtificationis, & infinitorum beneficiorũ tam naturalium, quàm ſupernaturalium, quæ ab eo continuò gratis ex mera eius liberalitate accepimus, & accipimus; ſempiterna ſunt, & infinitæ æſtimationis, nõ modò in ſeipſis, ſed etiam ratione modi quo nobis ſunt collata, & conferuntur; præſertim, quia nos illis infinitè quodammodo ſumus indigni, atq; illa à ſumma illa & auguſtiſſima Dei maieſtate, quam ne reſpicere quidẽ meremur, nobis donantur. Simili modo ob eadẽ, ſed

B maximè ob Verbum humanatũ, potà Ieſũ Chriſtum, qui noſtra caro, noſter frater, imò pater & redemptor fieri dignatus eſt, ideóque tot labores per triginta tres annos pro nobis exantlauit, ac atrociſſimam paſſionem, crucem & mortem pro nobis vltro libénſque ſuſtinuit, denique ſe totum, quantus quantus eſt, nobis impendit & donauit, vt nobis hanc victoriam, ſalutem & gloriam pareret (præſertim, quia multi ab eo ſunt vocati, ſed pauci electi ad illam) debemus illi, totique Sãctiſſimæ Trinitati infinitam laudem & benedictiunẽ, infinitum amorem & obſequium: tum quia infinitu amore, obſequio, benedictiune & laude, ob

C infinitam ſuam perfectionem, in ſe digniſſimus eſt: tum quia eius labores, dolores, amores & beneficia ex parte ſua hanc infinitam compenſationem poſtulant, quamuis ex parte creaturæ ea præſtari non poſſit. Mirum eſt homines cum ſanctã Magdalena, ſancto Franciſco, ſancto Dominico non rapi in ecſtaſin, dum cogitant & ruminant: *En Deus meus pro me in carne, imò in cruce.*

Infinitè itaq; in omnibus abſumus ab eo quod ipſi eſt debitum, ſeu ab eo quod ipſe ex natura ſua meretur, quodque nos ei debemus, licèt ſoluendo non ſimus. Vt tamen quod poſſumus ei reddamos, crebrò cum Pſalte pſalm. 102. ei iobilemus: *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ in-*

D *tra me ſunt nomini ſancto eius. Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis: qui ſanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam: qui coronat te in miſericordia & miſerationibus: qui replet in bonis deſiderium tuum.* Et pſal. 88. *Miſericordias Domini in æternum cantabo, in generatione & generationem annunciabo veritatem tuam in ore meo.* Inſuper, quia eum laudare, eique gratias agere quas debemus, neutiquam ſufficimus, inuitemus omnes angelos, omnes Beatos, omnes cœlos, omnes creaturas, terreſtres & cœleſtes, vt nobiſcum, & pro nobis Deo & Ieſu Chriſto, de

E infinita in nos miſericordia gratias agant, eúmq; laudent & benedicant, ac cum Daniele dicamus: *Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula. Benedicite angeli Domini. Benedicite cœli Domino*, &c. Quin & diuino amore ebrii, optemus mille linguas, mille corda, mille animas, mille vitas, mille corpora, quæ in ipſius honorem conſumamus & expendamos: imò optemus tantum eum amare & laudare, quantum eum amant & laudant omnes Sancti in cœlo, ac eorum laudes & mentes quaſi induamus, vt per eos Deum immensè diligamus, colamus, celebramus & glorificemus. Amen.

COMMEN-

COMMENTARIVS
IN SOPHONIAM.

ARGVMENTVM.

Sophonias quis?

SOPHONIAS hebr. idem eſt quod *ſpeculator Domini.* Radix enim צפה *tſapha* ſignificat ſpeculari: יה *ia* eſt nomen Dei, putà per craſin idē quod Iehoua: vel *abſconditus Domini*, à rad. צפן *tſaphan*, id eſt, abſcondit. Qui enim ſpeculari volunt diuina, vti Prophetæ, neceſſe eſt vt mentem oculóſque auocent à terra, eóſque in Deo abſcondant. *Sophonias*, inquit S. Hieron. ad Paulinum, *ſpeculator & arcanorum Dei cognitor, audit clamorem à Porta piſcium, & eiulatum à ſecunda, & contritionem à collibus. Indicit quoque vlulatum habitatoribus Pilæ: quia conticuit omnis populus Chanaan, diſperierunt vniuerſi qui inuoluti erant argento.* Idem hîc: *Sophonias*, ait, *Propheta,* B *nomine (vt ita dicam) prophetico, & glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe generatus eſt. Habuit enim patrem Chuſi, auum Godoliam, proauum Amariam, atauum Ezeciam, & talem quadrigam ipſe velut extremus auriga compleuit. Nomen Sophoniæ alij ſpeculam, alij arcanum Domini tranſtulerunt. Siue igitur ſpecula, ſiue abſconditum Domini interpretetur, vtrumque Prophetæ conuenit. Dicitur enim ad Ezechielem: Fili hominis ſpeculatorem te dedi domui Iſraël. Iſte ergo Propheta, qui erat in ſpecula & in ſublimibus conſtitutus, & nouerat myſteria Domini, filius erat Chuſi*, &c. Porrò S. Epiphan. in vita Sophoniæ; *Sophonias*, ait, *Propheta à monte Sarabatha, è tribu ac proſapia erat Simeon. Is quoque de Hieroſolyma* C *prophetauit, nempè quòd multò foret ſatius, ſi in longum latúmque ædificaretur: ſuper conſummatione etiam Gentium, nec non & ſuper confuſione impiorum, déque aduentu Domini. Vitam morte commutauit in apocalypſi Domini; & ſolitarius in aruo ſuo funeratus eſt.* Eadem habet S. Dorotheus & Iſidorus in Sophonia. Denique Sophonias Sanctorū catalogo aſcriptus legitur in Martyrol. Romano die 3. Decembris.

Quando?

Prophetauit tempore Ioſiæ regis Iuda, vt ipſe ait cap. 1. verſ. 1. qui fuit rex piiſſimus, fidémque & cultum veri Dei, euerſis excelſis & idolis, in Ieruſalem reſtituit. Eodem tempore prophetauit Ieremias, vt ipſe ait cap. 1. 1. & Holda prophetiſſa 4. Reg 22. 14. Tradūt Hebræi, & ex iis Arias, Vatabl. & à Caſtro, Ieremiam prophetaſſe publicè in plateis, Sophoniam in Synagogis, Holdam in cœtibus mulierum: licèt Ribera id ridiculum cēſeat, & rideat. Præceſſit ergo Sophonias Eze- A chielem & Danielem, qui ſub Ioachin nepote Ioſiæ, vt patet ex eorum exordio, prophetarūt. Hinc ſequitur, Sophoniam prophetaſſe poſt vaſtatam Samariam & captiuitatem decem tribuum (hæ enim in Aſſyriam abductæ ſunt anno ſexto Ezechiæ, qui fuit atauus Ioſiæ;) ac cōſequenter eum vaticinari ſolis duabus tribubus reliquis, putà Iudæ & Beniamin. Haſce ergo hortatur ad pœnitentiam, præſertim vt relicta idololatria ad Dei cultum redeant: ni id faciant, minatur eis ineuitabile excidium per Nabuchodonoſorem, æquè ac Ammonitis, Moabitis, Æthiopibus & Aſſyriis. Tandem conſolatur eas ſpe liberationis & reditus è Babylone, ac magis promiſſione Chriſti, liberatoris, qui per ſuam incarnationem omnibus gentibus ſalutem afferet, inquit Theodor. dando euangelicam legem, in qua tam Gentes, quàm Iudæi ſanctè & fœliciter ſint victuri, vſque ad finem mundi diémque iudicij, quando Iudæi aliique infideles, qui Chriſtum recipere noluerunt, damnabuntur, & æternis gehennæ pœnis addicentur. Cenſet Ribera Sophoniam prophetaſſe primis octodecim annis Ioſiæ: nam anno 18. Ioſias templum & populum ab Idolis emundauit, & Deo reconciliauit, ita vt deinceps populus ſub eo non coluerit idola, quæ hîc redarguit Sophonias. Verùm hæc ratio non cōcludit certò. Nam Ieremias cœpit prophetare anno 13. Ioſiæ, & perrexit continuè ſub eo detonare contra idola; quia licèt ea publicè à Ioſia eſſent abolita, priuatim tamen adhuc à multis retinebantur & colebantur; ita S. Hieron. Sophonias ergo ex alta reuelationis diuinæ ſpecula, eminus ſpeculatur diem excidij vrbis Ieruſalem, & alleg. orbis vniuerſi. Vnde inclamat diem illam fore tribulationis & anguſtiæ, diem calamitatis & miſeriæ, diem tenebrarum & caliginis, diem nebulæ & turbinis, diē tubæ & clangoris, vt eius terrore & horrore omnes impellat ad pœnitentiam, lachrymas & preces, æquè ac facit Ioël, cui ſimilis in ſtylo & pacho eſt Sophonias, atque Ieremias, cuius quaſi compendiū & abbreuiator eſt Sophonias, inquit Iſidorus. Vtrumque imitetur concionator, qui non aures vult ſcalpere, ſed eſſe malleus Domini conterens petras, ſaxea in quam peccatorum pectora. Id faciet, ſi diſcat eſſe Sophonias, ſi in ſpecula cū Deo verſetur: ibi enim videbit quis quantúſque ſit Deus, ac deſpiciet hoc terræ punctum, & quæcumque in ea punctula ſunt deſpuet.

Prædicator ſit Sophonias, id eſt, ſpeculator.

Præclarè Seneca epiſtola 41. *Quemadmodum,*

inquit, *ſolis radij contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt vnde mittuntur; ſic animus magnus & ſacer, & in hac demiſſus, vt propiùs diuina noſſemus, conuerſatur quidem nobiſcum, ſed haret origini ſua: illinc pendet: illuc ſpectat ac nititur.*

Præclariùs S. Gregor. homil. 11. in Ezechiel. Cui, inquit, *aliena cura committitur, ſpeculator vocatur, vt in altitudine mentis ſedeat, atque vocabulum nominis ex virtute actionis trahat. Non eſt enim ſpeculator, qui in imo eſt. Speculator quippe ſemper*

A *in altitudine ſtat, vt quidquid venturum eſt, longè proſpiciat. Et quiſquis populi ſpeculator ponitur, in altum debet ſtare per vitam, vt poſſit prodeſſe per prouidentiam. Hinc Propheta alius ſpeculatorem admonet dicens: Super montem excelſum aſcende tu qui euangelizas Sion*, Iſaiæ 48. *Vt videlicet qui prædicationis locum ſuſcipit, ad altitudinem bona tranſeat actionis, ad excelſa tranſeat, & eorum quæ ſibi commiſſi ſunt opera tranſcendat.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Deus excidium Hieroſolymæ, *ob incolarum peccata, per Chaldæos quaſi ſanctos ſacerdotes, qui impios Iudæos, quaſi hoſtiam, iuſtitiæ & vindictæ ſuæ immolent. Vnde verſ.* 10. *Iudæorum clamorem & vlulatum deſcribit: quia, inquit,* ſcrutabor Ieruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis. *Denique verſ.* 14. *acerbitatem huius diei repræſentans ait, hanc diem fore diem calamitatis & miſeriæ, æquè ac iræ & Zeli Dei, à qua nemo ſe per aurum vel argentum redimere poterit,*

Verſ. 1.] Verbum Domini quod factum eſt ad Sophoniam filium Chuſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezeciæ, in diebus Ioſiæ filij Amon regis Iudæ.

Verſ. 2.] Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus.

Verſ. 3.] Congregans hominem & pecus, congregans volatilia cœli, & piſces maris: & ruinæ impiorum erunt. & diſperdam homines à facie terræ, dicit Dominus.

Verſ. 4.] Et extendam manum meam ſuper Iudam, & ſuper omnes habitantes Ieruſalem: & diſperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditurorum cum ſacerdotibus;

Verſ. 5.] Et eos qui adorant ſuper tecta militiam cœli, & adorant & iurant in Domino, & iurant in Melchom.

Verſ. 6.] Et qui auertuntur de poſt tergum Domini, & qui non quæſierunt Dominũ, nec inueſtigauerunt eum.

Verſ. 7.] Silete à facie Domini Dei: quia iuxtà eſt dies Domini, quia præparauit Dominus hoſtiam: ſanctificauit vocatos ſuos.

Verſ. 8.] Et erit: in die hoſtiæ Domini, viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina:

Verſ. 9.] Et viſitabo ſuper omnem, qui arroganter ingreditur ſuper limen in die illa: qui complent domum Domini Dei ſui iniquitate & dolo.

B AD *Sophoniam filium Chuſi.*] *Tradunt Hebræi*, ait S. Hieron. *cuiuſcumque Prophetæ pater aut auus ponatur in titulo, ipſos quoque Prophetas fuiſſe. Vnde & Amos vnus de duodecim Prophetis, qui dixerat, Non ſum Propheta, nec filius Prophetæ, ſed paſtor caprarum vellicans ſycomoros, patris nomen in titulo non habet. Hoc ſi verum eſt, Sophonias glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe generatus eſt.* Deinde Symbolicè nomina ſingulorum explicans: *Sophonias*, inquit, *qui erat in ſpecula, & in ſublimibus conſtitutus, & nouerat ſublimia Domini, filius erat Chuſi, qui interpretatur humilitas. Habebat quoque auum Godoliam, qui dicitur magnitudo Domini: & proauum Amariam, qui & ipſe vertitur in ſermonem Domini: & atauum Ezechiam, qui ſonat fortitudo Domini.* Verſ. 1.
C *De fortitudine itaque Domini natus eſt ſermo Domini, & de ſermone Domini nata eſt magnitudo Domini, & de magnitudine nata eſt humilitas* (viri enim ſapientes & ſancti quo magis à Deo illuminantur, & tolluntur in altum, eo magis cognoſcunt Deum eſſe omnia, ſe verò nihil, ideóque magis ſe ſub eo humiliant & deprimunt) *vt, cùm peruenerit aliquis ad perfectum, dicat: Quia non ſum dignus vocari Apoſtolus. Et illud in Pſalmis: Domine non eſt exaltatum cor meum, neque elati ſunt oculi mei.* Hanc Hebræorum traditionem ſequuntur Albertus, Haymo, Remig. Lyran. Hugo, Vatabl. Dionyſ. & alij paſſim: quia tunc cum propagatione generis fiebat propagatio religionis, ait S. Auguſt. & ex eo Albertus. Verùm
D an hæc traditio per omnia vera & certa ſit, diſcuſſi in procemio. Sufficit hoc loco dicere, hoſce patres & auos Sophoniæ fuiſſe claros & illuſtres, vndecumque id acciderit, ideóque hîc nominari; ita Vatabl.

Ezecia.] Rabbini cenſent hunc eſſe Ezechiam regem Iuda, ita vt eius abnepos fuerit Sophonias. Verùm id impugnat Ribera, à Caſtro & alij: nã hoc non tacuiſſet Sophonias, qui ex genere hîc ſibi auctoritatem conciliat. Adde, Scriptura 4. Reg. 20. 21. & Ioſeph. lib. 10. Antiq. 3. non alium Ezechiæ regis filium aſſignant, quàm Manaſſem.

Congregans congregabo omnia à facie terra.] q. d. Verſ. 2.
Certò & omnino coaceruabo & colligam in captiuitatem

ptiuitatem & interitum, tradendu Chaldæis omnes incolas & omnia prædia terræ huius, ſcilicet Iudææ. Loquitur enim de ſtrage & captiuitate Iudæ, non aliarum gentium *omnia* ergo, ſcilicet homines, pecora, volatilia & piſces maris, vti explicans ſubiungit. Vnde Tigurina vertit, *conficiēdo conficiam omnia*; Vatabl. *perdendo perdam*; Complut. *conſumens conſumam*; alij propriè, *colligam vt perdam*, *congregabo vt faciam deficere*. Quocirca Septuag. vertunt, *defectione deficiet homo & iumenta*. Vbi Nota, Defectio, mors, interitus in Script. vocatur collectio. Cauſam dat noſter Pineda in cap. 34. Iob. verſ. 14. num. 5. Quia, inquit, cùm à Deo deriuetur omnis vita rerum viuentiū, quod in illa ſimpliciſſima Dei vita vnitum eſt & collectum, hoc per exitum ad creaturas videtur diuidi, & diſpergi in multa viuentia. Rurſus, cùm vita auferatur viuentibus, videtur id quod erat diuiſum in viuentibus atque diſperſum vniri & colligi in ſuo principio, & vita illa participata reuocari ad primam vitam & fontem viuendi. Vnde colligere idem eſt quod diſperdere aut perire, eo quòd cùm vita aufertur viuentibus illáque pereunt, videtur illa ipſa vita congregari & rurſus colligi in Deo, vt *ſpiritus redeat ad Deum qui fecit illum*, Eccleſ. 12. 7. Rurſum res omnes & animantia, excepto homine, cùm intereunt, coogregantur & redeunt in ſuam abyſſum nihil; ex qua Deus eas creando ad tempus eduxit.

Verſ. 3. *Volatilia cæli & piſces.*] Quia, vt ait S. Hieron, *vaſtatis vrbibus & hominibus interfectis, ſolitudinē & raritatem beſtiarum quoque fieri & volatilium piſciúmque, teſtis eſt Illyricus, teſtis Thracia, teſtis in quo ortus ſum ſolum, vbi præter cælum & terram, & creſcentes vepres & condenſa ſiluarum, cuncta perierunt.* Addit Sanchez, perire dici ei quorum non eſt vſus. q.d. Vobis, ô Iudæi, in Babylone captiuis peribunt aues & piſces Iudææ, quia eas ampliùs aucuplo capere & expiſcari non poteritis.

Symbolicè, Albertus per homines accipit ciues, per pecus ruſticos, per volatile principes & arrogantes, per piſces gulæ & veneri addictos. Piſces enim ſemine & fœtu luxuriant.

Et ruinæ impiorum erunt.] Pro *ruina* hebr. eſt מכשלות *machſceloth*, id eſt, ruinæ, lapſus, offendicula, ſcandala: per quæ Primò Chald. actiuè accipit idololatriam & ſcelera, in quæ Iudæi prolapſi ſcandalum aliis gentibus dederunt. Vnde vertit, *conficiam autem cælorum, & piſces maris, eo quòd multiplicatum ſit offendiculum impiorum.* Hinc & Vatabl. vertit, *offendicula inuenient improbos*, id eſt, improbi idololatræ ob ſuam impietatem dabunt grauiſſimas pœnas. Alij, *congregabo ſcādala*, id eſt; idola *impiorum*, eaque cum impiis traducam in Babylonem. Secundò, alij paſſiuè hæc accipiunt. Vnde noſter vertit, *ruinæ impiorum erunt*; & Septuag. *infirmabuntur impij*; alij, *corruent impij.*

Diſperdam.] Funditus. Hebr. enim eſt והכרתי *hichratti*, id eſt, exſcindam; Septuag. *auferam*; Chald. *delebo*; Pagnin. *ſuccidam hominē de ſuperficie terræ.*

Verſ. 4. *Et diſperdam de hoc reliquias Baal.*] Putà reliquias templorum, altarium, idolorum, ſacerdotum, cultorum & cultus Baal.

Et nomina æditnorum cum ſacerdotibus.] q. d. Diſperdam æditnos & ſacerdotes Baal, adeo vt deinceps ne nominentur quidem, nec vlla eorum memoria, nomen aut fama ſuperſit. Sic ait Poëta:

Noli
Reſpicere ad fumos, & nomina vana Catonum.

A Secundò, *nomina æditnorum* ſunt ipſi æditui, nomine ſuo nominati, vt ſit metonymia.

Æditnus vocatur miniſter templi Baal, ita dictus, non quaſi adoleos thus, vt aliqui volunt, ſed quaſi ſacræ ædis tutor, id eſt, curam agens, inquit Feſtus. Æditnor enim idem eſt quod ædem tueor. Idem dictus eſt Æditimus, quaſi ædis intimus, ait Feſtus: licet Cicero in Topicis, in *finitimo, legitimo æditimo*, cenſeat non plus eſſe *timū*, quàm in meditullio *tullium*, ſcilicet vtrumque tantùm productionem eſſe nominis. Vide Gelliū lib. 12. cap. 10. Lucretius lib. 6. hoſce vocat Æditnentes, quaſi ædem tuentes. Sic iam Romæ quodque templum ſuos habet æditnos, quorum B officium eſt templum, eiúſque ſupellectilem, veſtes & vaſa cuſtodire, mundare, ornare; dare hoſtias, vinum, miniſtros, aliaque ad ſacrificium neceſſaria; peregrinos excipere, Martyrū reliquias & monumenta oſtendere, &c. Heb. vocantur כמרים *kemarim*, q.d. Accenſores ignis & thuris, thurificatores, à rad. כמר *kamar*, id eſt, accendit, vſſit, exarſit. Horum ergo officiū fuiſſe videtur thurificare, & quaſi diaconos ſubſeruire ſacerdoti victimas mactanti. Vnde 4. Reg. 23. 5. dicitur: *Deleuit Ioſias kemarim, quos poſuerunt reges Iuda ad ſacrificandum*, hebr. לקטר *lecatter*, id eſt, ad ſuffumigandum, vel adolendum thus, *in excelſo.* Alij, vt Vatabl. & Mariana, volunt dictos *kemarim*, C quaſi exuſtos, id eſt, atros, ab atro & pullo veſtitu. Vnde Pagnin. vertit, *qui nigras induunt veſtes.* Hebræorū enim ſacerdotes erant candidati: ſacrificabant enim tunica linea induti, Exodi 28. 40. æquè ac Ægyptij, qui inde Linigeri ſunt dicti, vt dixi Ierem. 13. Sic & in ſacris Eleuſinæ Deæ ſacerdotes amiciri albis, docet Tertull. lib. de Pallio; ita Sanchez. Alij, quòd eſſent incluſi quaſi monachi in monaſteriis; ita Marinus in Lexico, qui cēſet *kemarim* eſſe vocem Chaldaicā. Alij, à ſtigmatibus, quæ in facie & in corpore inuſta geſtabant. Alij, ab ardore deuotionis, quo erant accenſi in ſacris ſuis peragendis. Verùm primum quod dixi verius videtur. Similes hiſce fuerunt apud Gen- D tiles Romæ virgines Veſtales, & magis in Cappadocia Magi, dicti Pyrethi, à pyra, id eſt, igne, eo quòd πῦρ, id eſt, ignem ſacrum, ſeruarent & fouerent, ne quando extingueretur, cū certis precibus & cæremoniis, vti docet Strabo lib. 15. Quocirca *kemarim* videntur fuiſſe ſimij & æmuli æditnorum, quos Deus iuſſerat ſeruare & fouere noctu diúque ignem ſacrū, quo comburendæ erant victimæ; Leuit. 6. verſ. 12. quo pariter igne quotidie, tam manè quàm veſpere, thymiama erat incendendum & adolendū Deo, Exodi 30. 7. Itaque *kemarim* officium erat, Primò, ignem ſacrū perpetuò accenſum ſeruare & nutrire: indéque rurſum vocantur à Prophetis per irriſionē *kemarim*, E id eſt, exuſti, fuliginoſi & atri, q. d. Carbonarij, qui ab igne & carbonibus denigrati, Æthiopum vel dæmonum habent colorem & formam. Secundò, thus adolere idolis, vt patet 4. Reg. 23. 5. Tertiò, ſubſeruire ſacerdotibus in ſacrificiis. Vnde à ſacerdotibus hîc, quaſi eorū miniſtri & diaconi ſecernuntur & diſtinguuntur. Ait enim: *Et nomina æditnorum cum ſacerdotibus*, vtiq; nō Dei, ſed Baal, inquit Remig. Albert. Ribera & alij: licet S. Hier. cū ſuis aſſeclis, ſacerdotes hîc veros veri Dei accipiat; ſed eos dūtaxat qui ſimul cū Deo colebant idola, quos inſectatur Ezech. c. 8. v. 3. & ſeq. de quibus 4. Reg. 17. 31. & 33. Fatetur tamē aliquos ex hiſce *kemarim* fuiſſe ſacerdotes, ita enim

Æditnus quaſi ſacræ ædis tutor.

Eius officia trina.

vertunt

vertunt hic Septuag. Adde thurificare, quod erat A officium *kemarim*, eſt quoddam ſacrificare. Primum enim veterum ſacrificium fuit oblatio & incenſio thuris. Vnde & thymiama Deo vero quaſi ſacrificium bis quotidie adolebatur in altari thymiamatis: quin & in omni ſacrificio carneo, putà ouis, capræ & bouis, Hebræi iuſſu Dei imponebant & adolebant thus; ac per hoc ſignificabant, victimam hanc dari & ſacrificari Deo, vt patet Leuit. 5. 1. Videntur ergo hi *kemarim* apud Gentiles fuiſſe id, quod apud Chriſtianos, præſertim Romanos, ſunt æditui, qui curam habent templi, altarium & ſacrorum: inter quos alij ſunt Sacerdotes, alij Clerici, quibus præſunt Canonici, quorum caput eſt Decanus, Præpoſitus, B vel Epiſcopus. Munia ergo *kemarim* erant, templum cuſtodire, aperire, claudere, purgare, ornare, aduenas docere cæremonias & cultum Baal, ſiue idoli & dei ſui, oblationes excipere, dies feſtos adornare, choros canentium & choreas ſalientium ordinare, imò præire more furentium & bacchantium. Vnde S. Hieron. *kemarim* vertit fanaticos, quaſi enthuſiaſmo actos & dæmonis ſpiritu afflatos. Hinc Oſeas c. 10. 5. ait: *Et kemarim eius qui de illo exultabant*, vti habent Hebr. Alludit enim vox כמר *kamar*, vnde *kemarim*, ad חמר *chamar*, quod ſignificat turbari inſtar ebrij & inſani, vel inſtar vini fæculenti, miſti, & turbidi, indéque bacchari & inſanire. C

Verſ. 5. *Et eos qui adorant ſuper tecta.*] Quæ in Iudæa & Syria etiamnum plana ſunt, quaſi tabulata ſub dio, in quibus incolæ ambulant, prandent, cœnant, imò & in æſtate noctu dormiunt, vti mihi Romæ viri graues, iique oculati teſtes narrarunt. Hæc ergo tecta conſcendebant Iudæi aſtricolæ, vt ex iis liberè & planè contemplarentur & adorarent *militiam cœli*, putà ſolem, lunam, luciferum, aliaſque ſtellas & aſtra: quæ quia multa ſũt, & ordinata inſtar exercitus, motúque ſuo, loco & ordine ſtatu incedunt inſtar aciei inſtructæ; hinc vocantur militia cœli, cuius rex eſt ſol, regina luna, ſignifer Venus, ſiue lucifer. Hinc Iudæi dicunt Ieremiæ (qui Sophoniæ fuit ſynchronus & D coæuus) cap. 44. 25. *Faciamus vota noſtra quæ fecimus, vt ſacrificemus reginæ cœli* (id eſt, lunæ) *& libemus ei libamina.* Et cap. 7. 18. *Filij colligunt ligna, & patres ſuccendunt ignem & mulieres conſpergunt adipem, vt faciant placentas reginæ cœli.* quibus ipſe denuntiat cap. 10. 2. *A ſignis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes*, q. d. Nolite colere aſtra cœli, quæ colunt Gentes. Timere enim in Script. eſt colere, revereri, adorare. Vide quæ illis locis annotaui. Sic apud Gentiles multi fuerunt cœlicolæ & ſolicolæ, æſtimantes cœlum, ſolem & ſidera ob pulchritudinem, celſitudinem, magnitudinem, influxum, ordinem & ſplendo- E rem eſſe animata, eſſéque numina: quos deteſtans Iob cap. 31. 26. *Si vidi*, inquit *ſolem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè; & lætatum eſt in abſcondito cor meum, & obſculatus ſum* (id eſt, adoraui ea, oſculando) *manum meam ore meo: quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra Deum altiſſimum.* Et Sapiens cap. 13. 2. *Solem & lunam, rectores orbis terrarum, deos putauerunt: quorum ſi ſpecie delectati, deos putauerunt, ſciant quanto his dominator eorum ſpecioſior eſt: ſpeciei enim generator hæc omnia conſtituit.*

Et adorant & iurant in Domino, & iurant in Melchom.] Iurant tam per Melchom, quàm per Deum verum: quia vtrumque vt numen colunt A & adorant. Iuramentum enim eſt actus latriæ. Cum enim iuramus per aliquem, hoc ipſo confitemur & proteſtamur ipſum eſſe primam & increatam (hæc enim ſola eſt infallibilis) veritatem, ideóque eſſe Deum.

Taxat Iudæos, quòd cum Deo vero colerent deos gentium vicinarum, putà Melchom Deum Ammonitarum; ita Theodor. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Nota, τὸ *in Domino*, quatenus refertur ad *iurant*, idem eſſe quod *per Dominum*: quatenus verò refertur ad *adorãt*, idem eſſe quod *Dominum.* Hebræi enim verba contactus, ſiue corporalis, ſiue ſpiritualis, qualis eſt adoratio, conſtruunt cum *beth*, id eſt, *in*; vt credere in Deo, B eſt credere Deo, vel Deum: inuocare in nomine Domini, eſt inuocare nomen Domini, &c. Hebr. eſt, *iurant per Melchom*, id eſt, regem ſuum; ita Septuag. Tigurina, Vatabl. & Pagnin. hoc eſt, iurant per idolum ſuum, quod pro ſuo Deo & rege habent, ideóque nuncupant illud Melech, Moloch, Melchom, Malcam, id eſt, regem ſuũ. Hæc enim omnia vnum idémque ſunt. Perperam ergo Arias ſic exponit q. d. Qui vt regi ſuo adulentur, æquè per eum, ac per Deum iurant. Nam iurare per regem, eſt licitum: qui enim per regem iurat, per Deum, qui eum regem conſtituit, iurat: vti in ſimili docet Chriſtus Matth. 53. 20: Ita Ioſeph iurat per ſalutem Pharaonis, Gen. C 42. 15. & Thecuitis per ſalutem Dauidis 2. Reg. 14. verſ. 19.

Et qui auertuntur de poſt tergum Domini.] Putà Verſ. 6. qui tergum Domini, id eſt, Dominum, ſequi nolunt; ſed ei tergum obuertunt, hoc eſt, ab eo recedunt, dum eum auerſantur & ſpernunt; ita Septuag. vnde Chald. *qui auertuntur retrorſum à cultu Domini*, Pagnin. *qui retrocedunt vt non eant poſt Dominum*; Tigurina, *qui à Domino ſunt abſtracti.*

Qui non quæſierunt Dominum, nec inueſtigauerunt eum.] Moral. Quærunt & inueſtigant Deũ, Primò, infideles & ignorãtes, qui inquirunt quis & qualis ſit Deus. Secundò, peccatores, qui per D peccatum Deum Deique gratiam perdiderunt: hi pœnitendo eum requirunt, rogantes vt ad eos & cum eis in gratiam redeat. Tertiò, egentes & afflicti, qui à Deo opem, putà lumen, conſilium, auxilium, robur, directionem poſcunt. Vnde Vatabl. vertit, *neque implorant opem Domini, neque conſulunt eum.* Sic & Chald. Sapienter monet Pſaltes: *Quærite*, inquit, *Dominum, & confirmamini: quærite faciem eius ſemper.*

Sileto à facie Domini.] Hoc eſt, vt Septuag. Verſ. 7. εὐλαβεῖσθε, id eſt, ſilentes timete & reueremini Dominum; eſt metalepſis, vel catachreſis: ſilentium enim reuerentiæ, timoris, admirationis & E ſtuporis eſt indicium, ideóque pro illis hic ponitur; ita Theodor. Vide dicta Habacuc 2. verſ. vltimo. Vnde Syrus & Arabicus vterque vertũt, *timete à conſpectu Domini.* Aliter Albertus & Hugo, q. d. Obmuteſcite coram Deo vindice; quia adeſt dies Domini, quo ipſe vos exſcindet & diſperdet. Et Clarius, q. d. Silete, id eſt, ſilenter expectate, & mox videbitis iram & vaſtitatem Domini. Et Chald. *pereatis*, inquit, *funditus omnes impij à conſpectu Domini*; quaſi ſilere idem ſit quod perire & interire. Mortui enim ſilent: vnde locus mortuorum hebr. vocatur דומה *duma*, id eſt, ſilentium.

Quia iuxta eſt dies Domini.] Arabicus, *quia iam propè eſt dies iudicij*, putà dies iuſtitiæ & vindictæ

dictæ Domini exercendæ in Iudæos per Chaldæos. Sic dies iudicij vocatur dies Domini, reliqui ſunt dies hominum, quibus agunt quod lubet: ſicut dies hebdomadæ ſunt dies diſcipulorum, ſed ſabbatum eſt dies ludimagiſtri, quo totius hebdomadæ penſum à diſcipulis exigit, & diligentes præmiat, negligentes vel petulantes caſtigat &, flagellat.

Quia præparauit Dominus hoſtiam: ſanctificauit vocatos ſuos.] Eſt metaphora continua: ſiue allegoria, ſtragem enim Iudæorum, vtpote impiorũ, vocat ſacrificium, idque publicum & ſolemne; in quo hoſtia ſunt Iudæi mactandi: dies ſacrificij eſt dies excidij Hieroſolymæ & templi; ſacerdotes ſunt Chaldæi, qui hanc victimam Deo & diuinæ iuſtitiæ immolant. Vnde dicuntur vocati & ſanctificati à Deo: quia Deus eos è Chaldæa euocauit, ſuóſque quaſi milites, imò miniſtros & ſacerdotes, auctorauit & conſecrauit, quando eos elegit & deſtinauit laniones Iudæorum, vt eos quaſi ſanctam victimam diuinæ ſuæ vindictæ offerrent & iugularent; ita S. Hieron. Theodoret. Haymo, Lyran. & alij paſſim, niſi quòd Chald. Vatabl. & Clarius, per vocatos intelligunt, non ſacerdotes, ſed conuiuas, putà aues, & feras, quos Deus ad ſolemne hoc epulum euocet, vt Iudæorum cadauera à Chaldæis cæſa deuorent. Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *parauit victimas Dominus, & notificauit iis qui ſunt conuiuij ſui*; clariùs verò Arabicus Alexandrinus, *præparauit Dominus mactationem* (id eſt, victimas mactatas ad epulum) *& ſanctificauit vocatos*; & Syrus, *præparauit Dominus victimam*, vel *conuiuium, & inuitauit vocatos ſuos.* Alludit ad votum חרם *cherem*, ſeu anathematis, quo res vel pia, vel impia, tota per mortem, vel ciuilem, vel naturalem, Deo mactãda & ſacranda erat; de quo plura dixi Leuit. vltimo v. 28. & Rom. 9. 9.

Moraliter, diſce hîc quàm iniuſtitia & ſcelera ſint Deo inuiſa, quàmque ex aduerſo iuſtitia & ſcelerum vindicta ei ſint chara, curæ, honori, voluptati; nimirum perinde ac eſt ſacrificium ſolemne, vel holocauſtum, quod ei tamquam ſummo rerum domino offertur, & ab eodem in odore ſuauitatis excipitur: adeò vt reges & tyrannos, licet infideles & impios, qui hanc vindictam peragunt, vocet ſuos milites, ſuos ſanctificatos, ſuos ſacerdotes. Hinc iiſdem per Ieremiam cap. 6. 4. mandat & edicit: *Sanctificate ſuper eam* (contra Ieruſalem) *bellum.* Et Iſaiæ 13. 3. de Cyro & Perſis vaſtaturis impiam Babylonem, ait: *Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea.* Quin & Ierem. 48. 10. vindictam hanc impiorum Moabitarum, Chaldæis ſub interminatione maledictionis imperat & indicit: *Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter.* Quodnam hoc opus? Audi: *Maledictus qui prohibet gladium ſuum à ſanguine.* Ex aduerſo Sapiens cap. 14. 7. *Benedictum eſt lignum*, inquit, *per quod fit iuſtitia.*

Verſ. 8. *In die hoſtiæ Domini* (excidij Ieruſalem, quando ipſa futura eſt hoſtia, mactanda à Chaldæis Domino) *viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis.*] Sedeciæ. Nabuchodonoſor enim capta Ieruſalem, *iugulauit filios Sedeciæ in oculis eius: ſed & omnes principes Iuda occidit*, vt dicitur 4. Reg. 25. 7. ita Lyran. Arias, Vatabl. & alij. Aliter S. Hieron. Theodor. Remig. eorúmque ſequaces, qui per filios regis accipiunt filios Ioſiæ: è quibus Ioachaz abductus fuit in captiuitatem à Pharaone; Ioakim à Chaldæis occiſus, Sedecias excæcatus, Ioachin ductus in Babylonem. Verùm diem hoſtiæ vocat diem excidij, in quo non alius fuit rex Hieroſolymæ, quàm Sedecias, cuius filios quaſi hoſtias mactauit Nabuchodonoſor: è filiis verò Ioſiæ nullum fecit hoſtiam, id eſt, nullum occidit. Nam Ioakim non ab eo, ſed à latrunculis, ſiue prædonibus Chaldæorum occiſus eſt.

Et ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina.] Primò, aliqui veſtem hîc intelligunt eam, qua idololatræ vtebantur in cultu idolorum. Vnde Iudæi veſtem hanc induentes, ipſo habitu profitebantur ſe cultores idolorum, perinde ac qui pileum flauum induit Romæ, profitetur ſe Iudæum; & qui turbantum, Turcam. Quocirca Chald. vertit, *qui perſtrepunt ad cultum idolorum.* Secundò, Hebræi nonnulli putant taxari hîc ſatellites & miniſtros principum & nobilium: hi enim ſolent vti veſte varia & diuerſa à vulgo, in qua geſtant inſignia ſui principis. Tertiò, Theodor. veſtem peregrinam exponit, à peregrinis furto vel rapina acceptam, quaſi taxet hîc furta & rapinas Iudæorum, quibus hoſpites & peregrinos ſpoliabant veſtibus, iiſque ſe induebant. Quartò, alij veſtem peregrinam accipiunt eam, quæ eſt alterius ſexus, putà ſi vir induatur veſte muliebri, aut mulier virili: quod eſt contra honeſtatem, verecundiam & caſtitatem; ideóque vetatur à Deo Deuter. 22. 5. & à Concilio Gangrẽſi ſub pœna anathematis, vt habetur diſt. 30. cap. *Si qua mulier.* Quintò, propriè & genuinè veſtem peregrinam vocat eam, quæ non erat Iudaica, ſed gentilitia, putà Ægyptia, Philiſthæa, Ammonitis, Tyria, &c. Taxat ergo hîc Iudæorũ ambitionem, leuitatem & curioſitatem, quòd veſtitum nouum, peregrinum & gentilitium aſſumerent, quódque cum veſtibus mores & idololatriam Gentium induerent; ita S. Hieron. Idem ferè taxat Ezechiel cap. 23. v. 12. & 15. & Auctor lib. 2. Machab. c. 4. verſ. 13.

Moraliter, hîc diſcant Chriſtiani, quàm Deus oderit veſtium nouitatem & luxum, quàmque eum vindicet & puniat: is enim ſapit mollitiem, faſtum, leuitatem, inconſtantiam, defectúmque iudicij. Vnde talibus rectè dicas illud Stilponis ad Cratetem. Δοκεῖς μοὶ χρείας ἔχειν ἱματίου καινοῦ, videris mihi indigere pallio nouo, vel pallio & mẽte: καινοῦ enim iunctim ſignificat *nouum* disiunctim verò καὶ νοῦ ſignificat *& mente*; ita Laërt. lib. 2. cap. 12. Q. Curtius lib. vltimo, & Plutarch. in Alexandro, culpant eum, quòd deuictis Perſis habitum mutârit, veſtémque Perſicam induerit. *Moral. de veſtium luxu & nouitate.* Strato, vel, vt alij volunt, Plato, dixit Ariſtippo: *Tibi vni & chlamydem, & pannum ferre datum eſt.* Chlamys veſtis eſt ſatraparum, pannus mendicorum: ipſe enim apud Dionyſium ſaltauit in purpura, interdum vili pallio vtebatur; ita Laërt. lib. 2. cap. 8. vnde Horat. *Omnis Ariſtippum decuit color.* Ita hodie ſunt chamæleontes, qui omnibus gentibus, locis, ſectis tam in habitu, quàm in fide & moribus ſe conformant: ſed dum ſingulis concolores fieri cupiunt, vniuerſis diſcolores & difformes fiunt. Phrygiones ſunt, qui fucant tam mores, quàm colores, de quibus Prudent. in Hamartigen.

Additur ars, vt fila herbis ſaturata recoctis,
Illudant varias diſtincto ſtamine formas.

Et Martialis: *Victa eſt*
Pectine Niliaco iam Babylonis acus.

Diuge-

Diogenes cuidam glorianti, quòd leonis pelle veſtitus incederet: *Non tu deſines*, inquit, *virtutis ſtragula pudefacere?* indignum iudicans, quòd homo mollis Herculis amictum ſibi vendicaret. Ita Laërt. lib. 6. Idem cùm videret iuuenem ſtudioſiùs ſe ornantem: *Si ad viros*, inquit, *ἀτυχεῖς*, id eſt, *fruſtra facis: ſi ad feminas, ἀδικεῖς, iniuſtè agis.* Nam fruſtra mas ſe mari ornat, cùm inter eos nequeat eſſe coniugium: iniquè verò agit, ſi lenocinio ſuo inſidietur feminæ. Idem diuitem quemdam indoctum, ſed ſplendidè indutum, *χρυσόμαλλον*, id eſt, ouem aureo vellere amictam nuncupabat. Demonax cuidam ſuam purpurã oſtentanti: *Heus tu*, inquit, *hoc ante geſtabat ouis, & ouis erat*, ſignificans illum ſtupidum eſſe vt ouem, etiamſi purpuram geſtaret. Teribazo Artaxerxes rex veſtem ſuam donarat ea lege, vt ea non indueretur; induit tamen ille, muliebribus etiam donis quæ à rege acceperat, inſignitam. Tunc rex in riſum effuſus: *Tibi*, inquit, *vt mulieri aurum, vt inſano regium amictum geſtandi ius poteſtatémque concedimus.* Auguſtus Cæſar cùm pro cōcione multos videret palliatos, indignabundus: *En* inquit, *Romanos rerum dominos gentémque togatam.* Indoluit nimirum, Romanos habitum nouare, & Græcum pallium aſſumere. Eiuſdem hæc fuit gnome: *Veſtitus inſignis ac mollis ſuperbiæ vexillum eſt, nidúſque luxuriæ.* Ita Suetonius in eius vita. Peregrinam veſtem in Ruffino culpauit Claudianus, in Carolo Caluo Franci. Conſtantiſſimi olim Germani, cum fide veſtes mutare cœperunt. *Turpis*, ait Poëta, *Romano Belgicus ore color.* Si hæc laicos dedecent, multò magis Clericos & Religioſos, in quibus veſtium luxum acriter taxat S. Bern. ſerm. 23. in Cantic. & Apolog. ad Golielmum Abbatem.

Trop. veſtis peregrina eſt hæreſis. Tropol. veſtis peregrina eſt hæreſis, quam aſſumunt Nouantes, *qui receſſerunt à protectione & indumento Dei, & ſuo errore coperti ſunt*, inquit S. Hieron. Myſticè idem: *Veſtis*, ait, *filiorum regis, & principum indumentum Chriſtus eſt*, quod aſſumimus in baptiſmo, iuxta illud Epheſ. 4. 24. *Induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis.* Et Coloſſ. 3. 12. *Induite vos ergo ſicut electi Dei, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam.* Peregrina ergo veſte diaboli induimur, cùm pro miſericordia induimus crudelitatem, pro benignitate aſperitatem, pro humilitate ſuperbiam, pro modeſtia faſtum, pro patientia impatientiã. Hinc rurſum monet Apoſtolus Rom. 13. 14. *Induimini Dominum Ieſum Chriſtum:* qui

Et hypocriſis. enim ſpretis virtutibus vitia aſſumit, pro Chriſto Antichriſtum induit. Peculiariter verò veſtis peregrina eſt hypocriſis. *Quid enim magis eſt peregrinum, quàm ſunt lupis rapacibus veſtimẽta ouium? quid magis peregrinum, quàm eum qui intus plenus eſt iniquitate, foris hominibus iuſtum apparere?* ait Rupert.

Verſ. 9. *Qui arroganter ingreditur ſuper limen.*] Hebr. *qui ſaltat ſuper limen*; hoc eſt, qui tanto faſtu & arrogantia ingreditur, vt ſaltitando & ſubſultim incedere videatur, præſertim cùm gradus templi conſcendit; quod Amos culpat dicens cap. 6. 1. *Væ qui opulenti eſtis in Sion ingredientes pompaticè domum Iſraël.* Vide ibi dicta. Taxat principum, nobilium & diuitum arrogantiam in ingreſſu, etiam templi, præſertim cùm in templo omnes coram Deo ſe humiliare debeant, humilitatémque & habitu, & inceſſu, & prece profiteri. Qui

A enim templum adeunt, id faciunt, vt humiliter Deum inuocent, eiúſque opem & gratiam poſtulent: quare indignum eſt ibi arrogantiam oſtendere, vbi ſuppliciter venia in culpis, & auxilium in neceſſitate à Deo flagitatur. Taxat inſuper faſtum ſacerdotum & pontificũ, qui dilatatis phylacteriis arroganter in templo, quaſi eius præfecti & præſides incedebant. Vnde Septuag. vertũt, *vlciſcar ſuper omnem manifeſtè, qui in veſtibulis.* Sacerdotes enim degebant in ſuo atrio, proximè templo, quaſi in eius veſtibulo. Ita Chriſtus caſtigat eorũdem, ſed ob ſacerdotij honorem alio, puta Scribarum & Phariſæorum, nomine, ſupercilium & faſtum, Matth. 23. 5. Hunc ſenſum dant

B S. Hieron. Haymo, Albertus, Hugo & alij: qui Secundò, ſic quoque explicant, quaſi Propheta reprehẽdat ſuperſtitionem Iudæorum acceptam à Philiſthæis, qui truncato Dagon idolo ſuo in limine templi, illud deinceps ex reuerentia calcare non auſi, tranſiliebant, 1. Reg. 5. 4. Vnde Chald. vertit, *puniam omnes qui ambulant in legibus Palæſtinorum.* Verùm hoc ſolos Azotios feciſſe legimus, quorum Deus erat Dagon, à quibus, vti hoſtibus, abhorrebant Iudæi: vnde nuſquam reperimus eos coluiſſe Dagon. Et ſanè ſi id feciſſent, vtique non tacuiſſet hîc Propheta. Parua enim, imò nulla, culpa eſt tranſilire limen templi ex reuerentia, eo quòd quis ſe reputet indignum

C qui calcet limen domus Dei; ſed longè maior culpa eſt, id facere in honorem Dagon, vel alterius idoli, itáque illud venerari & colere.

Tertiò, Chald. Arias, Pagnin. Tigurina & Vatabl. ex Hebræo ſic vertunt, *viſitabo omnem tranſilientem limen in die illa, qui implent domum dominorum ſuorum rapina:* quaſi hîc taxet Iudæos, præſertim principum & potentum aſſeclas vel miniſtros de furto, quòd ſcilicet tranſiliant limen, tum proximorum, vt eorum bona furentur, tum dominorum ſuorum, vt ibi furta recondant, tutique ſint, & cum illis prædam diuidant. Verùm tam Septuag. quàm noſter pro *dominorum ſuorũ*, vertunt, *Domini Dei ſui.* Culpat ergo principum

D non tantùm arrogantiam, ſed & iniuſtitiam, putà rapinas, vſuras & fraudes; quódque eas impudenter & quaſi ſacrilegè conſecrarent Deo: ſacerdotes vero arguit, quod eaſdem acceptent, imo extorqueant, quódque ipſi pauperum bona ſpecie religionis, quaſi illa offerenda ſint Deo, doloſè & impiè expilent & diripiant; ſuadendo v. g. filiis: Si parentes egentes à vobis quid petant, dicite id eſſe corban, id eſt, munus dicatum Deo & ſacerdotibus, vti Chriſtus eis improperat Matth. 15. 6. & Matth. 23. 14 *Væ*, ait, *vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia deuoratis domos viduarum, orationes longas orantes.* q. d. Væ vobis Scribæ, qui emungitis burſas viduarum, vendendo

E ſcilicet eis cum ſanctitatis ſimulatione longas veſtras orationes: Græcè enim eſt, *προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι*, id eſt, occaſione longæ orationis, vel prætextu quod multum pro eis oretis; ita S. Chryſoſt. ibidem.

Verſ. 10.] Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piſcium, & vlulatus à ſecunda, & contritio magna à collibus.

Verſ. 11.] Vlulate habitatores Pilæ: conticuit omnis populus Chanaan, diſperierunt omnes inuoluti argento.

Verſ.

Verſ. 12.] Et erit in tempore illo: ſcrutabor Ieruſalem in lucernis: & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis: qui dicunt in cordibus ſuis: Non faciet benè Dominus, & non faciet malè.

Verſ. 13.] Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in deſertum: & ædificabunt domos, & non habitabunt: & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum.

Verſ. 10. *Vox clamoris à porta piſcium.*] Scilicet audietur: quia, vt docet Ribera & Vilalpando parte 1. de Apparatu vrbis lib. 2. cap. 13. per portam piſcium primò in vrbem Ieruſalem irrupiſſe videntur Chaldæi, omneſque incolas vel occidiſſe, vel cœpiſſe; ſicut piſcator ſolet in omnes piſces maris impunè graſſari. Vnde Habacuc cap. 1. 14. ait, *Et facies homines* (Iudæos) *quaſi piſces maris*, vt capiantur à piſcatore Nabuchodonoſor. Et verſ. 15. *Totum in hamo ſubleuauit, traxit illud in ſagena ſua.* Hæc porta dicta eſt piſcium, quòd ſpectaret mare, & inde per eam piſces importarentur. Audi ex S. Hieron. Saligniaco & Borchardo Adrichomium: Porta, inquit, piſcium iuxta turrim Dauid, inter montem Sion & ciuitatem inferiorem, in valle Mello contra Occidentem ſita erat. Piſcium dicebatur, quòd per eam à Ioppe & aliis maritimis locis (ac præſertim è mari Galilææ illic ex aduerſo exiſtente, ait Vilalpando parte 1. lib. 5. cap. 9.) quotidie piſces in vrbem inferebantur. Hæc aliis nominibus etiam porta Dauid, & porta negotiatorum inſcribitur: Dauid quidem, quòd turri Dauidis proxima eſſet: negotiatorum verò, quòd per eam variæ negotiatorum merces à Bethlehem, Hebron, Gaza, Ægypto & Æthiopia inueherentur. Per hanc portam peregrini Occidentales vrbem ingredi ſolent. Sic & Vilalpando parte 1. lib. 5. c. 9. Vbi tamen in eo ab Adrichomio diſſentit, quòd cenſeat portam piſcium non fuiſſe ad Occidentem Hieroſolymæ, vt vult Adrichom. ſed ad Septemtrionem; Quia, inquit, Chaldæi caſtra habebant ad Septemtrionem; ac per portam piſcium irruperunt in vrbem, occuparúntque mox portam ſecundam, quæ ſcilicet erat in ſecundo muro, & à Ieremia vocatur porta media. Quæ ratio bene concludit, ſi verum eſt Chaldæos per portam piſcium ingreſſos in vrbem, & in portam ſecundam, vti inſinuat hîc Sophonias. Cenſet ergo ipſe portam piſcium fuiſſe ad Septemtrionem vrbis, inter portā Ephraim & turrim Hananeel, Bezethæ proximam; & Chaldæos per eam ingreſſos, quia inhiabant opibus templi, quod illi vicinum erat. Adrichomio tamen aſtipulatur S. Hieron. & fauet 2. Paral. 33. 14. vbi dicitur: *Ædificauit murum extra ciuitatem Dauid, ac Occidentem Gihon, in conualle ab introitu portæ piſcium vſque ad Ophel:* atque ad argumentum Vilalpando reſponderi poſſet, Chaldæos vtraque via irrupiſſe in Ieruſalem, nimirum Aquilonari vrbis muro dirupto penetraſſe in ſecundam, & Occidentali porta piſcium effracta irrupiſſe in vallem Mello, æquè ac in ciuitatem inferiorem, quæ filia Siō dicebatur: vtrique enim vicina erat hæc porta, & ad vtramque aditum pandebat; ideóque Sophonias vtrobique, ſcil. tam in porta piſcium, quàm in ſecunda, vlulatum fore ſignificat.

Et vlulatus à ſecunda.] Secunda porta dicebatur, quæ erat in ſecundo muro. Ieruſalem enim verſus Septemtrionem iuxta templum, in tres regiones erat diſtributa, quarum quæque ſuum habebat murum in longum porrectum. Primus murus erat vicinus Sion: ſecundus erat medius ſplendidiſſimis portis conſpicuus, & in quatuordecim turres diuiſus, quem Ezechias rex reparauit, & firmiorem altiorémque fecit, 2. Paral. 32. 5. Tertius erat extimus, quem Agrippa rex nō primus ædificauit, vt vult Ribera, ſed iam ædificatum publico ſumptu permuniit, & latiorem altiorémque reddidit. Hic totus ſolidus erat, & 25. cubitis altus, habebátque nonaginta quadrangulares validas & celſas turres; ita Ioſephus lib. 6. Belli c. 6. & 19. Antiq. 7. Fuit ergo vlulatus in porta ſecunda, ſiue media: quia Chaldæi principes fracto muro tertio & extimo, irruperunt in ſecundum, eiúſque portam, quæ ſecūda ſiue media dicebatur, eamque cœperūt & inſederunt, vti narrat Ieremias cap. 39. Addunt Hebræi, Pagnin. Vatabl. Arias & Clarius, in ſecunda fuiſſe academiam: vnde illic habitabat Holda Propheteſſa, 4. Reg. 22. 14. Quocirca pro משנה *miſne*, id eſt, ſecunda, ipſi vertunt, *academia: vlulatus*, inquiūt, *magnus ad academiam.* Solent enim academici non gladiis, ſed calamis aſſueti, præ aliis metu belli percelli & trepidare, ac irruente hoſte vociferari: nimirum non bene conueniunt Muſæ quietæ & ſilentes, cum Marte feroci, & tubis, tympaniſque & ſclopis perſtrepentes. Extimus enim murus Hieroſolymæ continebat regionem tertiam vrbis, in qua habitabant opifices, mercatores & plebs. Secundus continebat regionem ſecundam, in qua, vtpote tutiori & tranquilliori, habitabant nobiles, ſtudioſi, doctores, Rechabitæ & ſimiles. Tertius & intimus continebat Sionis arcem & templum, eiſque ſubiectam ciuitatem inferiorem, quæ idcirco filia Sion dicebatur. Vide hæc graphicè expreſſa in deſcriptione & tabula Hieroſolymæ, quam exhibet Adrichomius poſt paginam 144. Lege & noſtrum Vilalpandum in Apparatu vrbis par. 1. lib. 2. cap. 3. & lib. 3. cap. 9.

Et contritio magna à collibus.] Scilicet Sionis & templi, aliiſque ſimilibus, ad quos, vtpote munitiores, capta à Chaldæis vrbe, ex ſecunda & extima regione confugerunt Iudæi; ſed à Chaldæis perſequentibus ibidem comprehenſi, contriti & trucidati ſunt; ita S. Hieron. & Theodor.

Tropol. in hora mortis & in die iudicij erit planctus, ob peccata quæ per portas, id eſt, oculos vel aures; ac in collibus, id eſt, in ratione, mente & voluntate, commiſimus. Mors enim aſcendit per feneſtras, Ierem. 9. 21. vide ibi dicta. Itaque porta piſcium, eſt porta oculorū, de quibus Cant. 7. 4. *Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis.* Oculi enim ob humorem aqueum & cryſtallinum, videntur eſſe piſcinæ & portæ piſcium, per quas ſcilicet ſpecies rerum caducarum & voluptatum in mare huius ſæculi volutantium, quaſi piſces irrepunt in animam, eamque inficiunt ſibique aſſimilant. Audi S. Hieron. *Prima porta oculorum erit, qua exhibebuntur nobis peccata ante oculos noſtros, & omnis pompa & imago antiquorum ſcelerum & vitiorum atque luxuria proferetur in medium. Torquebat*

Moral. de vlulatu portarum. id eſt, ſenſuum.

igitur eum conſcientia & poſtquam compunctus clamauerit à prima oculorum porta, vlulabit etiam à ſecunda, quam & aures intelligere poſſumus. Per hos enim vel maximè ſenſus, quibus vitia illapſa fuerant, eorum pœna ſentietur, quando cernemus quod fecimus, & audientes ſermonem totúmque ordinem peccatorum, in vlulatum compellemur, & contereretur in nobis quidquid fuerit excelſum, & propter cæcitatem & ſurdas aures ignorabatur in nobis. Secundò, idem paulò inferiùs: *Vel certè,* inquit, *in fine mundi & in conſummatione lugebunt à porta piſcium primum qui ſuum baptiſma non ſeruauerunt: lugebunt à ſecunda, qui non egerunt pro peccatis dignam pœnitentiam. Et erit magna contritio ſuper colles, qui nec pro peccatis incuruati ſunt, vt ceruicem ſuam ſubmitterent, & ſcelera ſua deplorarent. Per has enim duas portas Baptiſmi & Pœnitentiæ, in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſiam Dei, vel introitus, vel reditus eſt.*

Verſ. 11. *Vlulate habitatores Pilæ.*] Pilæ, id eſt, mortarij in quo tundimus, piper, zinziber, & aromata; vel, ſi maius ſit, orizam & frumenta. Audi S. Hieron. *Pila, quæ hebr. dicitur* מכתש *machtes, & ab Aquila verſa eſt* ει τὴν ὄλμον, *non per breuem ſyllabam primum legenda eſt*, (vt ſit pila luſoria) *ne σφαῖραν putemus, ſed per productam, vt de pila ſciamus dici in qua frumenta tunduntur: vas concauum & medicorum aptum vſui, in quo propriè ptiſanæ ferui ſolent.* Vnde pila dicta eſt à pinſo, pinſis; quòd in ea ſiccata frumenta piſtillo pinſebant ac contundebant, vt ait Cato cap. 14. lib. de re ruſtica. Porrò Pila hîc proprium vrbis vel loci eſt nomen. Vnde Pagnin. Hebr. *Machtes*, quaſi proprium loci retinuit.

Pila quæ? Reſp. 1. Quæres, quis hic locus, vel vrbs? Primò, R. Salomon cenſet Pilam vocari vrbem Tiberiadem, eo quòd in valle concaua ſit ſita: portam verò piſcium eſſe Ptolemaidem, quæ mari piſcoſo adiacet: *miſne*, quod noſter vertit *ſecundam*, eſſe *Luz* vrbem iuxta Ieruſalem: colles eſſe Sephorim. Verùm hoc ipſe more ſuo fingit, non probat. Certè de Tiberiade hîc ſermo eſſe nequit, vtpote quæ iampridem à Salmanaſare vaſtata erat cum tota Galilæa & Samaria, anno ſexto Ezechiæ regis Iuda, qui fuit atauus Ioſiæ, ſub quo hæc prophetat Sophonias, vti ipſe ait verſ. 1.

2. Secundò, meliùs Lyran. per pilam intelligit Ieruſalem. Totum enim vaticinium hoc eſt contra Iudam & Ieruſalem, cui intentat excidium per Chaldæos. Porrò Ieruſalem dicitur Pila, quia erat in meditullio Iudææ, eiúſque centrum, quò ad forum & nundinas confluebant vndequaque Iudæi. Simili metaphora Ezechiel cap. 24. 3. Ieruſalem vocat ollam, in qua coquuntur carnes, id eſt, Iudæi. Vnde & dictionaria Syriaca, *Machtes*, vel *Machtoſe*, exponunt Ieruſalem, à rad. *chtaſe*, quæ ſignificat perturbare, agitare, vexare, vel etiã oppugnare, & bellum gerere; quæ omnia competunt Hieruſolymæ. Verùm cùm verſ. 4. Propheta expreſsè nominarit Ieruſalem, quorſum hîc obſcurè eandem vocaret pilam? Adde, immediatè antè nominauit peculiaria loca Hieroſolymæ, putà porta piſcium, ſecundam, & colles: ergo & machtes, ſiue pila, peculiaris fuit locus eiuſdem vrbis. Vnde

3. Tertiò, per pilam poteſt accipi ciuitas inferior Hieroſolymæ, quæ in valle cõcaua ſita erat quaſi pila, ſiue mortarium reſpectu Sionis aliorúmque collium. Hæc enim ciuitas vicina erat portæ piſcium & ſecundæ. Dicitur pila, tum ratione ſitus humilis iam dicti: tum quia in ea erat forum aro-

A matariorum, piſtorum, coquorum, &c. qui in pila aromata, frumenta, carnes & herbas contundunt; ita Arias, Vatabl. & Clarius.

Quartò, per pilam accipi poteſt vorago Mello, quæ & Tyropœon dicta eſt. Nam vt docet Ioſeph. lib. 6. Belli cap. 6. Ieruſalem ſuper duos colles erat condita, contrariis frontibus ſemet inſpicientes, interueniẽte valle diſcretos, in quam domus creberrimæ deſinebant. Et inferiùs: Vallis autem quæ Tyropœon appellatur, qua diximus ſuperioris ciuitatis collem dirimi ab inferiori, vſque ad Siloam pertinet: ita enim fontem, qui dulcis eſt ac plurimus, vocabamus. Hæc vallis vocatur hîc pila: tum ob profunditatem: tum quòd 4.
B in ea contundendi eſſent Iudæi. S. Hieron. eam vocat *vallem Siloë*; Chald. *vallem*, vel *torrentem Cedron*; quia vſque ad Siloë & Cedron per portam aquarum excurrebat. Senſus ergo eſt q. d. *Quomodo frumenta feriente deſuper vecte in pila contunduntur, ſic de porta piſcium, & de porta ſecunda, & de collibus prorueus in vos decurret exercitus,* vóſque contundet & comminuet, inquit S. Hieron. & ex eo Remig. Ribera, Emmanuel & Mariana.

Quintò, Adrichom. in deſcriptione Ieruſalem, cenſet *machtes*, ſiue pilam propriè eſſe vallem Cedron. Cedron torrens eſt inter Ieruſalem & montem Oliueti, qui per vallem Ioſaphat in longum 5.
C decurrit. Vallis ergo Ioſaphat eſt vallis Cedron, quæ poſteriore ſui parte, qua torrens Cedron iuxta fontem & piſcinam Siloë perlabitur, ab eo vallis Siloë nuncupatur. Audi Adrichomium: Vallis Cedron, inquit, lata, profunda & tenebroſa (vnde & Cedron dicta eſt, à rad. קדר *cadar*, id eſt, niger, ater, obſcurus, tenebroſus eſt) quæ in modum foſſæ templum circuibat; ac quòd in mortarij ſimilitudinem diſpoſita eſſet, hebraicè Machtes, latinè autem Pila vocabatur. Hæc tantæ profunditatis erat, vt de templi tecto ad imum eius deſpicientium oculi, non abſque vertigine capitis, caligarent. In hac mercatores & omnis generis negotiatores habitabant. In hanc vallem,
D cùm Iacobus frater Domini, primus Hieroſolymorum Epiſcopus, in pinna templi coram omni populo, Ieſum Dei filium ipſo feſto Paſchæ profiteretur, Anani Sadducæi pontificis iuſſu præcipitatus eſt, & confractis cruribus, deſuper quoque à Scribis & Phariſæis lapidatus, tandem fullonis fuſte in cerebrum percuſſus interiit. Huc vſque Adrichom. Hæc ſententia probabilis eſt, eique fauet S. Hieron. qui pilam vocat vallem Siloë; & Chald. qui pro pilam vertit, *torrentem Cedron*. Verùm ei obſtare videtur, quòd torrens Cedron & vallis Siloë fuerint extra vrbem: pila autem, vt & porta piſcium, & ſecunda, videantur fuiſſe intra Ieruſalem.

E Quare quarta ſententia paulò antè recenſita videtur probabilior, quæ omnes expoſitiones cõciliat. Accedit, quòd porta piſcium, per quam Chaldæi irruperunt in vrbem, ab Adrichomio conſignetur directè ad ingreſſum vallis Mello, ſiue Tyropœi, vt iure Propheta dicat, ingentem eo loci fuiſſe vlulatum, vtpote quem primò furorem ſuum exercuerint Chaldæi. Erat enim vallis hæc latiſſima, & habitationibus hominum frequentiſſima, vtpote quam Salomon coæquauit & ædificiis ornauit, quæ collapſa inſtaurauit Ezechias, vt patet 3. Reg. 9. 15. & 2. paralip. 32. 5. *Reſp. Auctoris.*

Porrò per vnam hanc vrbis partem, propheta ſignificat totius vrbis vlulatum, & comploratio-

nem-

nem. Tota enim Ieruſalem, ſicut dixit Lyranus, A vti fuit pila contundens & occidens Prophetas, ita pariter fuit pila, in qua impios hoſce ciues & Propheticidas contuderunt & occiderunt Chaldæi: perinde ac eadem poſtmodum fuit pila contundens Chriſtum & Apoſtolos, ideóque facta eſt pila, in qua Titus & Romani eoſdem Chriſticidas contuderunt & enecarunt, vti ei prædixit Chriſtus Lucæ 19. 41. & ſequentibus. Vnde Septuag. vertunt, *plangite qui habitatis conciſã*. Hebræum enim *machtes* & pilam, & mandibulam dentium ſignificat: quia ſicut in pila comminuũtur & conciduntur aromata, ita dentibus conciduntur & comminuuntur cibi; *machtes* ergo generatim eſt vas vel inſtrumentum, quo fit conci- B ſio vel contuſio, qualis eſt pila & mandibula. Vnde Iudæi in Ieruſalem quaſi in pila contuſi, & in eadem quaſi mandibula dentibus, id eſt, gladiis & armis Chaldæorum, conciſi & lacerati ſunt.

Symbolicè, vlulet Conſtantinopolis, vlulet Buda, vlulet Trapezuntium, vlulet quælibet vrbs capta a Turca, vel ab hæretico principe: in qua quaſi pila Catholicos ipſe contundit.

Pila eſt tribulatio.

Tropol. pila eſt tribulatio, in qua Deus peccatores tundit, vt pœnitentiæ gemitus & lachrymas extundat: ſed in multis verum eſt iſtud Sapientis Prouerb. 27. 21. *Si contuderis ſtultum in pila, non auferetur ab eo ſtultitia eius.* Iuſti verò & Martyres C in ea dicunt, quod Anaxarchus in pila contuſus dixit Tyranno: *Tunde, tunde, follem* (corpus) *tundis, Anaxarchum non tundis*, vti refert Philo lib. *Quòd omnis probus ſit liber.* Et Ouidius in Ibim:

Aut vt Anaxarchus pila minuaris in alta,
Iactáque pro ſolitis frugibus oſſa ſonent.

Et gehĕna.

Anagog. pila eſt olla Vulcani, putà gehenna, in qua diaboli tot piſtillis reprobos tundunt, quot hîc voluptates illicitas ſenſerunt, vel perpetrarunt; ac præſertim piſtilla ſunt puncturæ conſcientiæ, quæ damnato occlamans & exprobrãs, iugiter eum tundit & angit, dicens: Cur infœlix te in hanc pilam conieciſti? cur modica voluptate tanta dolorum & angorum piſtilla tibi accerſiuiſti? Tundetur illa in æternum, at numquam D pertundetur: tunderis & tu, & contunderis vſque ad oſſa, vſque ad animam; at nullus ictus eam extundet, ſed viuam ſemper & immortalem, ad æternas tunſiones & tormenta ſeruabit. Huius rei ſymbolo fingunt Poëtæ, cor Promethei ad ſaxum alligari in Caucaſo monte, ab aquila perpètuò tundi & rodi, at numquam erodi vel extundi, idque in pœnam furti, quo ignem è cœlo furatus, eum in terras detulit, de quo Ouid. 1. Metamorph. Sed cur in hac pila tam horrendè tundũtur? quia in hac vita fuerunt pila gulæ, ventris, veneris & mammonæ, in qua delicias ſuas, epulas ſuas, aromata ſua, vina ſua, ſordes ſuas, opes E ſuas congeſſit, compreſſit, cõtudit & comminuit caro, mundus & diabolus: quia ignauè vixerunt, permittentes ſe à tentationibus, paſſionibus & vitiis calcari & contundi. Talis enim eſt pila, quæ ignaua ſinit ſe iugiter tũdi. Vnde Timon Miſanthropus Cleanthem, ob ingenij tarditatem, vocauit ὅλμον ἄπλμον, id eſt, *piſtillum retuſum, mortarium ignauum.* Inde prouerbium: *Piſtillo retuſior, nudior, & caluior:* ima enim piſtilli pars adeo retuſa & glabra eſt, vt calui cranium referre videatur. Pila ergo notat improborum ignauiam reſiſtendi peccatis, & bene operandi, conieciſſe eos in pilam & ollam Vulcani.

Conticuit omnis populus Chanaan.] Hebr. additur כי *ki*, id eſt, *quia*, quaſi hîc cauſa reddatur, cur vlulaturi ſint habitatores Pilæ, quia ſcilicet conticuit omnit populus Chanaan. *Chanaan*, id eſt, mercator, qui mercibus emendis & vendendis vacat, vt faciebant incolæ Chanaan, ſiue Chananæi. Vnde illud Oſeæ 12. 7. *Chanaan in manu tua ſtatera doloſa.* Vide ibi dicta; imò Chald. per Chanaan accipit Chananæos. q. d. Vlulate ciues Hieroſolymæ, quia ceſſabunt Chananæi aliique mercatores ad veſtrum forum, ad veſtram pilam deferre aromata, frumenta, cæteráſque merces. Secundò, & meliùs, כי *ki*, id eſt, *quia*, hîc, vt & alibi ſæpe, non eſt cauſale, ſed encliticum, & ornatus tantùm cauſa additur. Quocirca per Chanaan nõ Chananæos, ſed Iudæos accipe. Hi enim à Prophetis vocantur Chananæi, non Hebræi, nec Abrahæi, eo quòd non Abrahæ, ſed Cham, Chanaan, & poſterorum eius mores imitarentur. Eius enim quis dicitur filius, quem imitatur & refert. Vnde illud Daniel. 13. *Semen Chanaan, & non Iuda.* Et Ezech. 16. *Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Hinc & Chriſtus ad Iudæos: *Vos*, ait, *ex patre diabolo eſtis*, Ioann. Quocirca Chald. vertit, *peryt populus, cuius opera ſimilia ſunt operibus populi terræ Chanaan*; ita S. Hieron., Theodor. Haymo & Lyran. Porrò in voce *conticuit* eſt emphaſis. Nam *conticuit*, id eſt, penitus exciſa eſt & periit, vt vertit Chald. ita vt nullius in ea vox, gemitus vel ſibilus audiatur: quia omnes vel capti, vel occiſi ſunt à Chaldæis: vel ſi qui ſunt reliqui, ita perculſi, afflicti & attoniti ſunt, vt præ vehementia doloris, & præ ſtupore vox illis intercludatur, nec vocem vllam proferre, imò nec hiſcere poſſint.

Diſperierunt omnes inuoluti argento.] Putà mercatores & auari, qui non tractant aliud quàm aurum & argentum, ac diuites vndique opibus cincti & circumſepti, iiſque confidentes & ſuperbientes, quaſi per eas ſint à Chaldæis inexpugnabiles; ita S. Hieron. Vnde Septuag. vertunt, *elenati argento*; Secundò, *inuoluti argento*: quia cor ſuũ omnémque affectum dederunt argento, illúdque ita ei affixerunt & inuoluerunt, inquit Ribera, vt non tam argentum poſſidere & regere, quàm ab argento poſſideri & regi videantur. Quocirca alij vertunt, *portatores argenti*; alij, *onera argenti*. Argentum enim eſt idolum, quod adorat auarus, quod conſulit, quod per fas & nefas ſequitur, cui per omnia obedit & ſe quaſi ſeruum mancipat. Vnde ab eo agitur ad vſuras, fraudes, dolos omniaque ſcelera. Qua de cauſa auaritia ab Apoſtolo vocatur idolorum ſeruitus, græcè idololatria, Epheſ. 5. 5. Dictum eſt de Ariſtotele, cùm ſeptenos per diem Euripi fluxus & refluxus curioſiùs ſcrutari volens, ab eo abſorptus eſt: *Ariſtoteles non habet Euripum, ſed Euripus habet Ariſtotelem.* Idem veriùs dicas de auaro: Auarus non habet Euripum pecuniæ, ſed hic habet & poſſidet auarum. Verè Cicero actione 5. in Verrem: *Nihil eſt tam ſanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia poſſit.* Et Cato apud Gellium: *Fures priuatorum in neruo & in compedibus ætatem agunt: fures verò publici in auro atque in purpura.* Denique auari inuoluti ſunt argento: quia cor habent in ære, non in æthere. Cuius rei exemplum ad literam extat in vita S. Antonij de Padua. Cùm enim ipſe in exequiis cuiuſdam diuitis auari haberet orationem funebrem, dixit: Chriſtus ait, *Vbi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor*

tuum, ita diues hic cor ſuum habet in ſuo theſauro, ibique illud reliquit; ite domum ipſius, & in auro eius inuenietis illud. Iuerunt, & in auro cor eius repererunt, vti vir ſanctus affirmarat. Plura ſimilia exempla extant in vitis Sanctorum. Addit Delrio adagio 1005. Sicut infantes qui rebus vilibus, vt nucibus, delectantur, inuoluũtur faſciis; ita diuites, qui vili terra rubra & alba, id eſt, auro & argento, delectantur, eo ſe inuoluunt; *eadem inuolutione ita groſſefacti*, inquit Rupert. *vt nimis difficile ſit introire eos in regnum Dei.* iuxta illud Chriſti: *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum Dei*, Marci 10. 25.

B Myſticè, S. Gregor. lib. 18. Moral. 11. *Quia*, ait, *nonnulli eloquia Dei non interiùs per exhibitionem, ſed exteriùs per oſtenſionem habere concupiſcunt, idcirco per Prophetam dicitur: Diſperierunt omnes inuoluti argento. Hi nimirum, qui eloquio Dei non interiori refectione ſe replent, ſed exteriori oſtenſione ſe veſtiunt.* Ita ad literam Clerici & Religioſi, qui habitum pietatis exteriùs præferunt, ſi interiùs cor habeant inuolutum argento, à gradu ſuo decidunt & diſpereunt. Hac de cauſa multas eccleſias, monaſteria & Ordines à primæuo ſanctitatis ſplendore decidiſſe; ideóque vel periiſſe, vel contempta iacere, vel ab hæreticis & infidelibus euerſa vidimus, & videmus. Verè dixit vir ſapiens: *Mater genuit filiam, ſed filia ſuffocauit matrem*; nimirum, *filia amplæ dotationis ſuffocauit matrem deuotæ religionis.*

Verſ. 12. *Scrutabor Ieruſalem in lucernis.*] q. d. Efficiam vt Chaldæi capta Ieruſalem, omnes eius angulos & latebras exactè ſcrutentur, ne quis Iudæorum ſe abſcondens manus eorum euadat. ita pariter Romani ſub Tito ſcrutati ſunt Iudæos in cloacis, ſpeluncis & ſepulchris, indéque eos extraxerunt ad necem, vti refert Ioſephus lib. 7. Belli c. 17. 26. & 30. & lib. 3. cap. 14. Vbi ſe ex eiſdem extractum, aut potius ſponte egreſſum, cùm Veſpaſianus ei vitam & libertatem promitteret, eidem ſe dediſſe narrat. Eſt adagium. Lucernam enim adhibemus, cùm quid exactè ſcrutari, & penitus perſpicere volumus. Vnde illud vetus dictum, quod citat Plutarch. in præceptis connubialibus: *Sublata lucerna nihil intereſt inter mulieres*, ſignificans pleraſque eſſe impudicas, vel ad id faciles, ſi detur facultas tenebrarum & ſecreti, vbi ſine teste peccetur. Quin & Diogenes adhibita interdiu lucerna, rogatus quid faceret; reſpondit, *Hominem quæro*, teſte Laërtio in eius vita. Seneca lib. de Vita beata, indicat idipſum ſolere fieri per ſuperſtitionem, ſi quando denunciabatur ira numinis. Cùm *laurum*, inquit, *linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat iratum aliquam deorum, concurritis & auditis.*

In die iudicij Deus ſcrutabitur in lucernis. Alleg. id verius erit in die iudicij, quando Deus ſcrutabitur arcana locorum & mentium ac reuelabit abſcondita tenebrarum & manifeſtabit conſilia cordium, 1. Cor. 4. tunc enim etiam de minimo verbo otioſo, & de ſubtiliſſimis cogitationibus rationem à quolibet exiget, inquit S. Hieron. Audi S. Bernard. ſerm. 55. in Cant. explicantem illud Cantic. 2. *Similis eſt dilectus meus capreæ*, quæ acuti eſt viſus: *Time*, inquit, *ſcrutinium iudicis, time oculos capreæ, time illum qui per Prophetam dicit: Et erit in die illa, & ego ſcrutabor Ieruſalem in lucernis. Acuto viſu eſt, nihil inſcrutatum relinquit: oculus eius ſcrutabitur renes & corda, ipſaque cogitatio hominis confitebitur illi. Quid tutum in Babylone,*

A *ſi in Ieruſalem manet ſcrutinium? Puto enim hoc loco Prophetam Ieruſalem nomine deſignaſſe illos, qui in hoc ſæculo vitam ducunt religioſam, mores ſupernæ illius Ieruſalem conuerſatione honeſta & ordinata pro viribus imitantes; & non veluti hi qui de Babylone ſunt, vitam in perturbatione vitiorum ſcelerumque confuſione vaſtantes. Denique illorum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium, & non egent ſcrutinio, ſed ſupplicio. Mea autem (qui videor monachus & Hieroſolymita) peccata certè occulta ſunt, nomine & habitu monachi adumbrata: & idcirco neceſſe erit ſubtiliter inueſtigari diſcuſſione, & quaſi admotu lucernis in lucem prodi, iuxta illud Pſal. 74. Cùm accepero tempus, ego iuſtitias (id eſt vias iuſtorum) iudi-*
B *cabo. Verendum valdè, cùm ad hoc ventum fuerit, ne ſub tam ſubtili examine multa noſtra iuſtitia (vt putantur) peccata appareant.* Remedium ſubdit: *Vnum eſt tamen, ſi nos ipſos diiudicauerimus, non vtique iudicabimur. Mala melioribus curabo corrigere actibus, diluere lachrymis, punire ieiuniis, cæteriſque ſanctæ laboribus diſciplinæ, &c. Scrutabor ego vias meas & ſtudia mea, quò is qui ſcrutaturus eſt Ieruſalem in lucernis, nihil inſcrutatum in me, ſiue indiſcuſſum inueniat. Neque enim iudicaturus eſt bis in idipſum. Quis mihi det ita ad liquidum proſequi & perſequi vniuerſa delicta mea, vt in nullo oporteat vereri oculos capreæ, in nullo ad lumen contingat erubeſcere lucernarum? Et nunc videor, ſed non video.*
C *Præſtò eſt oculus cui omnia patent, etſi non patet ipſe. Erit quando cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.*

Quæres, quænã ſint lucernæ Dei, quibus ſcrutabitur omnes & omnia in die iudicij? Reſp. Increata lucerna Dei eſt ipſa eius mens, intellectus, perſpicacia, ſcientia, qua omnia penetrat & peruidet clariſſimè. Nam, vt ait Apoſtolus, *viuus eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, &c. diſcretor cogitationum & intentionum cordis. Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius*, Hebr. 4. 12. Hinc Ægyptij Deum pingebant hieroglyphicè, quaſi oculum ſceptro inſiſtẽtem: oculo ſignificantes eius viſionem, ſcientiam, pro- *Lucerna increata Dei, quæ.*
D uidentiam; ſceptro, eius potentiam, regnũm, vindictam & caſtigationem. *Deus*, enim, inquit Plinius lib. 2. cap. 7. *totus eſt ſenſus, totus viſus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus ſui.* Et vt ait Tertull. lib. 2. de Trinit. *Deus totus eſt oculus.* Hinc Eccli. 23 verſ. 27. *Omnia videt oculus illius.* Et verſ. 28. *Oculi Domini multò plus lucidiores ſunt ſuper ſolem, circumſpicientes omnes vias hominum, & profundum abyſſi, & hominum corda, intuentes in abſconditas partes.* Quocirca cogita, ſi peccatur, te hunc oculum effugere non poſſe, eſto abdas te in conclaue, in ſpeluncas, in antra; vbique enim hic oculus te videt. Si id ſcis & cogitas, quomodo in conſpectu diuini & vindicis huius oculi peccare,
E cúmque irritare audes?

Creatæ lucernæ Dei ſunt variæ. Prima ſunt angeli & dæmones, qui quoad naturam ſpiritus ſunt lucidi & peruigiles, omnia penetrantes, ſcrutantes & peruidentes; de quibus Pſaltes pſal. 103. & Apoſtolus Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Hi in iudicio peccatorem accuſabunt, omniáque eius ſcelera, etiam occultiſſima & minutiſſima, prodent & pandent in tribunali Chriſti *Creatæ quinque.* 1.

Secunda lucerna Dei eſt ratio & conſcientia cuiuſque, de qua pſal. 4. *Signatũ eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine.* Et Matth. 22. *Lucerna corporis tui eſt oculus tuus.* Hæc culpam in memoria ſeruat, 2.

eamque

eamque agnoſcet & fatebitur coram iudice & toto mundo. Hæc dicet ipſi peccatori: Ego te monui, ego tibi occlamaui, noli hoc ſcelus patrare, Deus te videt, Deus te puniet: ſed noluiſti me audire; me reclamante effrons in cõſpectu Dei, impudenter, hæc & iſta in particulari crimina commiſiſti: tu noſti, ego teſtor, negare non potes.

3. Tertia lucerna eſt lex & verbum Dei, de qua Pſaltes pſal. 118. 104. *Lucerna pedibus meis verbũ tuum, & lumen ſemitis meis.* Et Sapiens Prouerb. 6. 23. *Mandatum lucerna eſt, & lex lux.* Et 2. Petri 1. 17. *Attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco.* Lex enim Dei detegit iniquitates hominum, quas legi huic contrarias & repugnantes admiſerunt, oſtendítque quàm iniquæ impiæque, & à ratione legéque alienæ & abhorrentes fuerint. Audi S. Ambroſ. in pſalm. 118. octonario 18. ad illud: *Ignitum eloquium tuum: Tripliciter,* inquit, *deſcribe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes. Ideò ait Dominus: Scrutatus ſum Ieruſalem ad lucernam. Sed neminem in ea vel qui mundaretur, vel qui incenderetur, aut illuminaretur, inuenit: ideo eam in tenebris dereliquit.*

4. Quarta lucerna eſt ſol, luna, ſtellæ, quæ peccatori dum peccaret, luxerunt & facem præbuerunt: hæ enim teſtabuntur ſcelus, quod viderũt, cuique lucem præſtiterunt. Vnde de iis ait Iſaias c. 24. 23. *Erubeſcet luna, & confundetur ſol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Ieruſalem, & in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus.* Et Ioël c. 2. 31. *Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem.*

5. Quinta lucerna eſt vita Chriſti & Sanctorum. Hinc de Ioanne Baptiſta ait Chriſtus: *Ille erat lucerna ardens & lucens,* Ioannis 5. 35. Et Philip. 2. 15. *Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo.* Et de Helia & Henoch ait S. Ioannes: *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes,* Apoc. 11. 4. Tot ergo lucernæ Dei ſunt, quot Sancti, imò quot virtutes & exempla Sanctorum. Hæc pandent arguéntque nequitiã peccatorum. Quocirca cuilibet reprobo dicet Chriſtus iudex: En dedi tibi hæc exempla piorũ quaſi faces, quas ſequereris: tu verò maluiſti tenebras & opera tenebrarum ſequi, quàm lumen. Vide quàm tua opera, quàm tua vita difformis ſit vitæ S. Pauli, S. Franciſci, S. Dominici, &c. Si reſpõdeas: Domine non potui ſeruare caſtitatem, quia natura & conſuetudine nimis procliuis eram in libidinem; arguet iudex: Mentiris. Nam S. Auguſtinus in libidinem propenſiſſimus, eam vicit per meam gratiam; vicit Magdalena; vicit Pelagia; vicerunt alij innumeri: ergo & tu tuam procliuitatem vincere potuiſti per eandem gratiam, quam tibi vel obtuli, vel præparaui, ac reipſa dediſſem, ſi eam humiliter & inſtanter poſtulaſſes; eique ſtrenuè fuiſſes cooperatus. Quis hunc Dei ſcrutinium non expaueſcat?

Anagog. lucerna Ieruſalem cœleſtis, eſt ſplendidiſſima & glorioſiſſima humanitas Chriſti, quæ non tantùm eam ſcrutabitur, ne quid in eam intret coinquinatum, ſed & eandem miris & æternis ſplendoribus irradiabit, lætificabit & beabit: de qua Apoc. 21. 23. *Ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam; & lucerna eius eſt Agnus.*

Et viſitabo ſuper viros defixos, id eſt, totos immerſos, agglutinatos, &c, vt hebr. eſt, קפאים *kopheim,* id eſt, coagulatus, vel congelatos, *in fæcibus,* id eſt, in ſordidis & ſpurcis voluptatibus, puta delicijs & diuitiis, *ſuis.*] Vnde Chald. vertit, *animaduertam in viros, qui ſumma tranquillitate fruuntur diuitiis.* Eſt metaphora à vino aſpero fæcibus incubante, quod dum immotum in iis perſiſtit, aſperitatem ſuam vitiúmque conſeruat: vnde vt eam puniat, fiatque ſuauius, ab œnopolis ab iis amoueri, & in aliud vas transferri ſolet. Sic enim Deus Iudæos in Ieruſalem otio & opibus diffluentes, vt corruptos eorum mores corrigeret, ex ea tranſtulit in Babylonem. Alludit Sophonias ad Ieremiæ ſynchroni ſui cap. 48. 11. vbi de Moab dicit: *Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua, & requieuit in fæcibus ſuis; nec transfuſus eſt de vaſe in vas, & in transmigrationem non abiit: idcirco permanſit guſtus eius in eo, & odor eius non eſt immutatus.* Vide ibi dicta. Ita loci & officij mutatio ſæpè homines à ſuis cupediis, moribus & amoribus auellit. Quocirca ſapienter in Religionibus inductum eſt vt Religioſi ſubinde ex vno monaſterio, vel Collegio in aliud, ex vna prouincia in aliã transferantur, vt meminerint ſe hîc non habere manentem ciuitatem, ſed eſſe aduenas & peregrinos, ciues verò Sanctorum & domeſticos Dei, in eóque mentem amorémque ſuum defigant.

Qui dicunt in cordibus ſuis: Non faciet bene Dominus, & non faciet male.] q. d. Qui cogitant & cenſent, quòd Deus non habeat prouidentiam bonorum & malorum, vt hos puniat, illos præmiet; ſed omnia caſu vel fato eueniant. Fortuna eſt, inquiunt, vel fatum, quod omnia regit, quod his bona, illis mala irrogat. Eſt vox politicorum & atheorum: qui enim in fæcibus peccatorum ſuorum defixi iugiter hærent, tandem fiunt athei. Amor enim voluptatum, & conſuetudo peccandi quam nolunt dimittere, impellit eos & excæcat, vt dicant: Non eſt prouidentia; quo liberiùs ablato numinis metu peccent, & ſuis amaſiis vel cupediis fruantur, iuxta illud pſalm. 13. 1. *Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus.*

* *Et erit fortitudo eorum in direptionem.*] Pro *fortitudo* hebr. eſt חיל *chel,* quod robur, vires, opes, exercitus ſignificat. Vnde Chald. vertit, *erunt diuitiæ eorum in ſpolium;* Pagnin. *erit ſubſtantia eorum in direptionem;* Tigurina, *diripientur opes illorum.* Hinc & ſequitur: *Et domus eorum* (erunt) *in deſertum;* Chald. *domus eorum in prædam;* Pagnin. *domus eorum in deſolationem;* Tigurina; *domus eorum vaſtabuntur.* Diuites enim omne ſuum robur ponunt in domibus & opibus, iuxta illud Prouerb. 18. 11. *Subſtantia diuitis vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circumdans eum.* S. Hieron. tamen, Remig. & Haymo per fortitudinem accipiunt exercitum. Audi S. Hieron. *In die mortis & iudicij omnis fortitudo eorum in direptionem erit, vt quod malè valebat & erigebatur aduerſus Dominum, infirmum fractúmque vertatur ad melius: velut ſi quis fortitudinem latronis, & piratæ, & furis diripiat, infirmóſque eos reddat, prodeſt illis ſua infirmitas: debilitata enim membra, quibus priùs non benè vtebantur, à malo opere ceſſabunt.* Verſ. 13.

Verſ. 14.] Iuxtà eſt dies Domini magnus, iuxta eſt & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

Verſ. 15.] Dies iræ dies illa, dies tribulatio-

nis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis.

Verſ. 16.] Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitares muniras, & ſuper angulos excelſos.

Verſ. 17.] Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt: & effundetur ſanguis eorum ſicut humus, & corpora eorum ſicut ſtercora.

Verſ. 18.] Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domine: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram.

Verſ. 14. *Iuxta eſt dies Domini magnus.*] Putà dies vindictæ & excidij Ieruſalem, ac captiuitatis Babylonicæ.

Alleg. aptè S. Hieron. Remig. Vatabl. imo Eccleſia in officio defunctorum, hæc omnia adaptat C diei iudicij. Vide dicta Ioëlis 2. Propè, inquit S. Hieron. eſt dies mortis & iudicij, *vel propter æternitatem, quia nihil ei longum eſt, vel propter pœnæ magnitudinem, quia patienti nunquam longè videtur ſupplicium quod inferendum eſt. ſiue, cum exierimus à ſæculo, & vniuſcuiuſque mors conſummationem mundi fecerit, non ſolùm propè erit, ſed & velox nimis.*

Vox diei Domini amara.] Quia in illa die erit clangor, ſtrepitus, tumultus & comploratio tum Chaldæorum occidentium, tum Iudæorum vel occiſorum, vel captiuorum, amarus & horrendus. Allegor. S. Hieron. iugiter ſentiebat ſibi inſonare vocem vltimæ tubæ: *Siue,* inquit, *bibo, ſiue comedo, ſiue dormio, ſemper tuba illa inſonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Sapientes qui hanc vocem iugiter audiunt & ruminant.

Tribulabitur ibi fortis.] Chald. *ibi potentes interficiētur*; Pagnin. *clamat ibi fortis;* Tigurina, *ibi fortis turpiter eiulabit.* Alij mutata diſtinctione ſic exponunt: *Vox diei Domini propè eſt, ibi fortes vociferabuntur amarum,* id eſt, ibi audietur vox atrox & horrenda Chaldæorum expugnantium Ieruſalem, ciuéſque trucidantium; & alleg. angelorum tuba canentium, orbique excidium & finem adducentium in die iudicij.

Verſ. 15. Horror diei iudicij quantus ex vndecim epithetis. *Dies iræ.*] Ad literam loquitur de die excidij Ieruſalem per Chaldæos: Allegor. de die iudicij. Septuag. *Dies iræ dies illa, dies tribulationis & neceſſitatis, dies miſeriæ & perditionis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies tubæ & clamoris;* Chald. *dies ille dies afflictionis & anguſtiæ, dies tumultus & commotionis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubiloſus & obſcurus, dies buccinæ & iubilationis;* Pagninus, *dies iræ dies illa, dies anguſtiæ & afflictionis, dies multus & deſolationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & caliginis, dies tubæ & taratantaræ.* Exaggerationes hæ acerbitatem, horrorem & atrocitatem illius diei ſignificant & repræſentant. Tigurina, *dies excandeſcentiæ dies illa, dies angoris & coanguſtationis, dies*

A *deſolationis & deuaſtationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies buccinæ & claſſici.*
Vide dicta Ioël. 2. 2. Meditans, & concionator
ſingula hæc diei illius epitheta ruminet, expendat, ponderet & vrgeat. v. g. dies huius vitæ eſt 1.
dies gratiæ, illa futuræ vitæ & iudicij erit dies
iræ: quia in illa Deus omnem ſuam iram per ſex
annorum (quibus eum iugiter in hoc mundo offenderunt & irritarunt peccatores) millia collectam, totam ſimul vno impetu, quaſi torrens effundet in impios. Secundo, illa dies erit dies tribulationis, quia tribulam omnium afflictionum 2.
aget ſuper impium Deus, dicétque, *Quantum glorificauit ſe & in delicijs fuit, tantum date illi tor-*
B *mentum & luctum*, Apoc. 18. 7. Tertio, erit dies 3.
anguſtiæ: quia ab omni parte arctabuntur reprobi. Si enim aſpiciant ſurſum, videbunt iudicem
iratum, ſpirantem fumos. Si deorſum, videbunt
flammas gehennæ ſibi paratas. Si retrò, videbunt
voluptates elapſas iam ſe deſerere & cruciare. Si
antè, videbunt æternitatem interminam, eamque miſerrimam. Si ad latera, videbunt angelos
ſe relinquentes, & dæmones ſe inuadentes. Si intus, videbunt conſcientiam ſe accuſantem & flagellantem. Quartò, erit dies calamitatis, id eſt, 4.
calamitoſiſſima, adeo vt dicant montibus: *Operite
vos:* & collibus: *Cadite ſuper nos.* Oſeæ 6. 8. Apoc.
6. 16. Vndique enim pœnæ quaſi hoſtes in eos
C irruent. Quintò, erit dies neceſſitatis, vt vertunt 5.
Septuag. quia neceſſariam & ineuitabilem ſententiam & condemnationem ſubibunt, à qua nec
homines, nec angeli, nec B. Virgo eos volet, aut
poterit liberare. Sextò, erit dies perditionis: quia 6.
& famam, & vitam, & lætitiam, & animam, &
omne bonum perdent in æternum. Septimò, erit 7.
dies tumultus, vt vertit Chald. quia in tanto, &
penè infinito damnatorum numero, turbaque
condenſata & conſtipata, tam in valle Ioſaphat,
quàm in gehenna, horrendus erit ſtrepitus, clamor, eiulatus, horrenda conuitia, maledictiones
& blaſphemiæ, quibus damnati ſociis, parētibus,
D dæmonibus, angelis, Deóque maledicent: ringēt
enim contra ſe inuicem quaſi canes ex ſummo
dolore & deſperatione. Octauò, erit dies tene- 8.
brarum: quia ibunt in tenebras exteriores, vbi
numquam videbunt ſolem, lunam, vel vllum lumen. Nono, erit dies turbinis: quia quaſi mentis 9.
impotes vertigine agentur, & ignis ſtridens quaſi
turbo aget eos in gyrum, rapietque in tartara.
Decimò, erit dies tubæ & taratantaræ, vt vertit 10.
Pagnin. id eſt, prælij, quo Deus eos profligabit &
conficiet. Rurſum erit dies tubæ: quia tuba proclamante educentur coram toto mūdo ad locum
ſupplicij, vt plectantur in gehenna. Vndecimò, 11.
erit dies deſolationis & deuaſtationis, vt vertunt
E Pagnin. & Tigurina, quia priuabuntur omni
conſolatione & gaudio, ac replebūtur omni mœrore & triſtitia. Duodecimò, erit dies iubilationis, vt vertit Chald. quia ſancti iubilabunt, & ap- 12.
plaudent iuſtitiæ & vindictæ Dei ipſiſque damnatis inſultabunt, ac de iis quaſi hoſtibus profligatis triumphum agent. Sap. 5. 1.

Dies nebulæ & turbinis.] Tum propriè, Deus enim pugnat aduerſus impios, ac præſertim in die iudicij pugnabit, cogendo & vibrando in eos nebulas, turbines, fulmina, tonitrua, procellas & grandines. Hi enim milites in caſtris Dei cenſentur pſal. 10. 7. Sapient. 5. 22. Sic pro Theodoſio pugnans contra Eugenium tyrannum, ventus in eum immiſit.

Reuo-

Reuolutaque tela
Vertit in anctores, & turbine reppulit haſtas,
ait Claodian.

Tum Symbolicè. Nebula enim, tēpeſtas, & turbo ſymbolum & imago ſunt horrendi prælii, cõflictus, ſtragis, ſupplicii & vindictæ, ex alto à Deo detonantis & depluentis in impios, eóſque grandinantis. Sic Homerus Iliade 4. Græcorum agmina, quaſi procellas irruentes in Troianos depingit:

Qualem ſuper æquora nubem
Sæpe videt celſo ſcopuli de vertice paſtor,
Contractam Zephyri flatu, & caligine nimbos
Denſante picea, & ſæuam minitante procellam.

& Homerũ de more imitans Virgilius Æneid. 12.

Qualis vbi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium, miſeris, heu! præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragémque ſatis, ruet omnia latè.
Antè volant, ſonitúmque ferunt ad littora venti.
Talis in aduerſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit.

Et rurſum Æneam in medio conflictus quaſi turbinis, ita deſcribit:

Ac velut effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator, &c.
Sic obrutus vndique telis
Æneas, nubem belli dum detonet.

Verſ. 16. *Super angulos excelſos.*] Chald. *ſuper collibus exaltatis*; Tigurina: *ſuper turres excelſas*: hæ enim in angulis palatiorum ſolent exædificari. q. d. Chaldæi turres altiſſimas celerrimè conſcendent, occupabunt & vaſtabunt; ita Theodor. Lyran Arias & Vatabl.

Verſ. 17. *Ambulabunt vt cæci.*] Præ metu, angore, horrore & ſtupore. Videtur enim timor & anxietas timidis, anxiis & perplexis eripere lumen, mentem & oculos, vt neſciant quò fugiant. q. d. Iudæi erunt attoniti, vt cæcutire videantur, & ambulare tamquam cæci, præſertim quia adimet eis conſiliarios & viros ſapientes, qui ciuitatis & ciuium ſunt quaſi mens & oculi, vti prædixit Iſaias c. 3. 3.

Effundetur ſanguis eorum ſicut humus.] Tigurina, *vt puluis*, ſcilicet contemptus & nullius pretii,

A qui omnium pedibus calcatur.

Corpora.] Cadauera Iudæorum inſepulta proiicientur vt ſtercora, hoc eſt, ſepultura aſini ſepelientur, vti ſub idem hoc tempus Ioakim regi comminatus eſt Ieremias c. 22. 19.

Argentum eorum & aurum non poterit liberare eos.] Quia Chaldæi truculenter Iudæorum vitam quærent, non aurum.

In igne zeli ei' (Domini) *deuorabitur omnis terra.*] Verſ. 18.
Scilicet Iudææ: de ea enim agit. *Ignem Zeli* vocat iram vindictæ, vel iram vindicem. Ira enim vocatur ignis: quia in ira, ebulliente ſanguine, efferueſcimus & igneſcimus, vt oculis, ore & naribus flammas vomere videamur. Vnde illud: *Ignes*, vel
B *iras naribus efflat.* Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *in igne feruoris eius*; Arabicus Alexãdrinus, *in flamma ignis eius.* Rurſum, vindicta vocatur *zelus*: quia hæc in Deo ex ingenti amore naſcitur. Alludit enim ad zelum maritorum, qui quia vxores ardenter amant, hinc, ſi ipſæ adulterentur, & fidem amorémque fallant, acerrimè eas puniunt, & ſæpè occidunt. Ita Deus, quia populum ſuum, putà Iudæos, ardenter amabat, quaſi ſpõſas ſuas; hinc eos fidem fallentes, & cum idolis adulterantes, amore in indignationem verſo, grauiſſimè puniuit, vaſtauit & conſumpſit vſque ad conſum-
C mationem, id eſt plenè, funditus & conſummatè; ita S. Hieronymus. Loquitur, vt dixi, ad literam de die excidii Ieruſalem per Chaldæos, & à pari, vel ſimili, de die excidii eiuſdem per Titum & Romanos, de quo S. Hieronym. *Vſque in præſentem*, inquit, *diem videas Iudæos prohiberi ingredi Ieruſalem excepto planctu: & vt ruinam ſuæ eis flere liceat ciuitatis, pretio redimunt, vt qui quondam emerant ſanguinem Chriſti, emant lacrimas ſuas. Videas in die quo capta eſt à Romanis & diruta*
D *Ieruſalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas, & ſenes pannis anniſque obſitos, in corporibus & in habitu ſuo iram Domini demonſtrantes. Congregatur turba miſerorum, & patibulo Domini coruſcante, ac radiante ἀναστάσει eius, de Oliueti monte quoque crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi ſui populum miſerum, & tamen non eſſe miſerabilem, &c. & dubitat aliquis, cùm hæc videat, de die tribulationis & anguſtiæ?*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Hortatur Iudæos ad pœnitentiam, vt euadant ſtragem Chaldæorum, quam ſubituræ ſunt vicinæ gentes. Vnde v. 4. Gazæ, Aſcaloni, AZoto, Accaron, Ammon, Moab, ac v. 12. Aethiopiæ, quin & v. 13. ipſi Niniuæ orbis dominæ excidium intentat; ſimul vt ſoletur Iudæos horum, vtpote Iudæis hoſtilium, clade & interitu.

Verſ. 1.] Conuenite, congregamini gens non E amabilis:

Verſ. 2.] Priuſquam pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeuntem diem antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini, antequam veniat ſuper vos dies indignationis Domini.

Verſ. 3.] Quærite Dominum omnes manſueti terræ, qui iudicium eius eſtis operati: quærite iuſtum, quærite manſuetum: ſi quomodo abſcondamini in die furoris Domini.

Verſ. 1. CONVENITE.] Hebr. התקוששו *hitkoſceſçu*, id eſt, colligite, adunate vos in cœtum, ſicut ſtipulæ & paleæ colliguntur & conſtringuntur in faſciculos. Vnde Septuag. & Chald. vertunt, *congregamini* & συνδέθητε, id eſt, *colligamini*: male enim quidam legunt συνδεήθητε, id eſt, comprecamini, ait Theodor. Hortatur enim populum, vt ſimul

omnes cu꞉ant in templum, ibique vnanimiter per preces & pœnitentiam, commuoem Deum placent, ac ipſi quaſi vim faciant, itaque comminata mala auertant, & flagellum è manu eius extorqueant. q. d. *Conuenite in Eccleſia, ſociamini vobis charitate & pace*, S. Hieron. nimirum vt, ſicut grana in aceruos, ſtipulæ in faſciculos colliguntur, ita vos mutuis & communibus charitatis & pietatis ſtudijs conoeniatis in vnam religionem, Eccleſiam, litaniam & ſupplicationem, vt hac vnione præualeatis iræ Dei, Deumque vobis reconcilietis. Quare minùs rectè Rabbini, & ex ijs Pagnin. Tigurina & Vatab. vertunt, *ſcrutamini voſipſos, & ſcrutamini* deinde alios, vt ſcilicet priùs veſtram, deinde alienam conſcientiam emundetis, & inducatis ad pœnitentiam. Heb. enim קשש *kos*, non ſignificat ſcrutari conſcientiam, ſed colligere, aceruare, congregare.

Tropol. S. Hieron. hæc applicat cuique è ſæculo migranti, q. d. *O tu qui ſæculi negotijs occupatus per diuerſa diſcurris, reuertere in ſanctorum Eccleſias, & iunge te eorum vitæ & cœtui, quos vides placere Deo, & diſſoluta membra animæ tuæ, nec ſibi cohærentia, in vnam ſapientiæ coge compagem; & illius hære complexui, & audi myſticè: Confortamini manus diſſolutæ, & genua debilia ſolidamini. Nec glorieris in bonis carnis, & eius flore qui præterit. Omnis enim caro fœnum, & omnis eius gloria quaſi flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: verbum autẽ Domini manet in æternum.* Subdit deinde aliud: *Poſſumus*, inquit, *hoc capitulo vti pro tempore, ſi quãdo viderimus aliquem honoribus ſæculi deditum & congregandis diuitijs occupatum, ad eccleſiam, vel raro, vel nunquam venire, & dicere ad eum: Congregare & coniungere populo Dei, qui Domini præcepta non audis, antequam gloria tua pertranſeat, antequam dies tibi furoris Domini adueniat.*

Gens non amabilis. Hebr. לאנכסף *lo nichſaph.*, id eſt, vt Pagnin. *gens non deſiderabilis.* q. d. O Iudæi, vos eſtis gens nõ amore, ſed odio Dei digna, Deóque ob peccata inuiſa & exoſa. Vnde Septuag. vertunt, *gens ineruditæ*, quæ ſcilicet doctrinam & diſciplinã Dei ignorat & reſpuit; Tigurina, *gens non deſiderans*, ſcilicet Deum Deique legem, Chald. *generatio nolens conuerti ad legem*; Syrus, *gens non correpta*, non erudita, abſque diſciplina; Arabicus Antiochenus: *gens quæ non probatur*, hoc eſt, tentatione, vel afflictione non examinatur; Arabicus Alexandrinus, *gens inſipiens.* Eſt liptote, mioſis: minus enim dicitur, & maius intelligitur: *non amabilis*, id eſt, inamabilis, quę nequit amari, inuiſa, odioſa Sic Plautus in Bacch. *Incredibilis, impos animi, inamabilis illepidus vino.* Et Virgil. 6. Æneid. de Styge: *Triſtiq. palus inamabilis vnda*, id eſt, palus ſummè horrida & exoſa. Idem 3. Georg.

Quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?

illaudati, id eſt, vituperati, infamis & ſceleratiſſimi: Buſiris enim hoſpites ſuos dijs mactabat ad aras, cúmque pariter Herculem mactare vellet, ab eo mactatus eſt. Sic Script. ſæpe idolum, vel peccatum, vocat vanum, vel inutile, id eſt, maximè damnoſum & nocentiſſimum. Secundò, Iudæi vocantur *gens non amabilis*: quia cæteris gentibus erant inuiſi, tum ob religionis & fidei differentiam, tum quòd cum eis nullum haberent commercium, affinitatem vel coniunctionẽ, imò eas auerſarentur; ita Pineda lib. 1. de rebus Salom. cap. 1.

A *Priuſquam pariat iuſſio, &c.*] q. d. Congregamini ad publicas preces & lamenta, antequam Deus iuſſu ſuo pariat & producat diem excidij & captiuitatis Babylonicæ, qui tranſibit vt puluis, heb. כמוץ *cammots*, id eſt, vt palea & gluma, hoc eſt, erit vt turbo qui violenter puluerem & paleas diſpergit, ac celerrimè tranſit omnia miſcẽs, obnubilans, diripiens & auferens; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & Lyran. Verum Septuag. paraphraſticè pro puluere aliam dant ſimilitudinem, nimirum floris. *Antequam*, inquiũt *ſitis ſicut flos pertranſiens die*, qui ſcilicet eodem die quo manè oritur, veſpere occidit. q. d. Ne ſicut flores vernilliciò defluatis, diuina ira quaſi turbine vos decutiente, inquit Theodor. Similiter B Chald. aliam addit ſimilitudinem vmbræ: *Antequam*, inquit, *prodeat in vos edictum domus iudicij, & ſimiles ſitis glumæ quam perflat ventus, & vmbra quæ tranſit à conſpectu diei*, nimirum *antequam veniat ſuper vos vehemens ira Dei*: illa enim erit implacabilis, nec dabit locum obſecrationi aut pœnitentiæ. Vers. 2.

Quærite Dominum omnes manſueti terræ.] q. d. Omnes quidem, ſed vos maximè qui eſtis humiles & mãſueti, obſecrando quærite Deum, eúmque aſſiduis gemitibus fatigate, ſi fortè eum toti populo indignantem lenire & placare poſſitis. Vbi Nota, nullos poſſe lenire iram Dei, eámque C toti genti propitiare, niſi humiles & manſuetos, qualis fuit Moſes, Numer. 12. 3. & Exodi 32. 33.

Qui iudicium eius eſtis operati.] *Iudicium*, id eſt, id quod æquum & iuſtum eſt, putà id quod lex ſancit & præcipit. Sic pſalm. 118. ſæpe lex Dei vocatur *iudicium*; ita S. Hieron. vnde explicans ſubdit. Vers. 3.

Quærite iuſtum, hebr. צדק *tſedec*, id eſt, *iuſtitiam: quærite manſuetudinem.*] Hebr. ענוה *anaua*, id eſt, *manſuetudinem*; Pagnin. *humilitatem*; alij, *paupertatem*, q. d. Eſtote iuſti & manſueti, facite opera iuſta, idque manſuetè, conuerſatio veſtra ſit iuſta, æquè ac mitis, modeſta, & in omnibus actibus, D motibus & moribus compoſita. Hanc enim morum compoſitionem facit humilitas & manſuetudo; ita Theodoretus.

Aliter S. Hieron. Remig. Albertus & Hugo, qui per iuſtitiam & manſuetudinem accipiunt Deum, qui eſt ipſa creata & immenſa iuſtitia & manſuetudo, q. d. Quærite Deum operando iudicium, id eſt, opera iuſta: ipſe enim iuſtiſſimus eſt, æquè ac manſuetiſſimus. Quocirca, quia iuſtiſſimus, reſpiciet opera iuſta: quia manſuetiſſimus, pœnitentes in gratiam clementer recipiet. Hæc ergo duo vos abſcondent & protegent ab eius ira & furore.

E *Verſ. 4.*] Quia Gaza deſtructa erit, & Aſcalon in deſertum, Azotum in meridie eiicient, & Accaron eradicabitur.

Verſ. 5.] Væ qui habitatis funiculum maris gens perditorum: verbum Domini ſuper vos Chanaan terra Philiſtinorum, & diſperdam te, ita vt non ſit inhabitator.

Verſ. 6.] Et erit funiculus maris requies paſtorum, & caulæ pecorum:

Verſ. 7.] Et erit funiculus eius, qui remanſerit

ſerit de domo Iuda: ibi paſcentur, in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcẽt: quia viſitabit eos Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.

Verſ. 8.] Audiui opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos eorum.

Verſ. 9.] Propterea viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Iſraël, quia Moab vt Sodoma erit, & filii Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum, & acerui ſalis, & deſertum vſque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reſidui gentis meæ poſſidebunt illos.

Verſ. 10.] Hoc eis eueniet pro ſuperbia ſua: quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum.

Verſ. 11.] Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ Gentium.

Verſ. 12.] Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

Verſ. 4. *Quia Gaza deſtructa erit.*] Dat cauſam cur furorem Dei expaueſcere debeant, ideóque ſtudete, vt per opera pœnitentiæ & iuſtitiæ eum à ſe auertant; quia ſcilicet tantus erit furor Dei, tantum robur & impetus Chaldæorum, militũ eius, vt ipſi venientes in Iudæam, etiam vicinos Philiſthinos, qui ſæpe Iudæis ſunt dominati, ſint vaſtaturi. q. d. Multò ergo magis vos, ô Iudæi, Chaldæos formidare debetis: veſtrum enim ipſi propriè, ita deſtinante Deo, ſunt flagellum: vobis enim ita iratus eſt Deus, vt non tantùm vos, ſed & propter vos, vicinas gentes ſit vaſtaturus. Vos enim, quia fideles Deum cognoſcentes, imò Deo quaſi conſecrati, magis eum offendiſtis colendo idola, &c. quàm Gentes infideles quæ Deum non cognouerũt. Cùm ego illas puniturus ſim, multò magis vos puniam & vaſtabo. Aliter hæc præcedentibus connectit à Caſtro, quaſi dent cauſam cur dixerit: *Si quo modo abſcondamini in die furoris Domini.* q. d. Vos liberabimini ab illa communi clade & captiuitate Babylonica (quia inde redibitis) à qua nulla alia gens ſe poterit liberare: quia Gaza funditus deſtruetur. Aut q. d. Dominũ precibus & actionibus iuſtis propitiate: fortè vos proteget aliquâ ratione ſibi nota, quam nos ignoramus: fugere enim ad vicinas gentes non licebit, quia Gaza deſtruetur.

Nota, Quinque erant ſatrapiæ Philiſthinorum, quarum metropoles totidem erant hæ, Gaza, Accaron, Azotus, Aſcalon, Geth: in quibus nominibus elegans eſt paronomaſia in Hebræo. Ait enim עזה עזובה *azza azuba*, Gaza erit derelicta, aut, vt latinè eam imitemur, Gaza erit vaſta, vel vaſtata: fortè etiam alludit ad nomen Perſicum *ga-*

A *za*, quod opes ſignificat, q. d. Gaza olim habuit gazam, eamque recondidit: at nunc ea priuabitur, eritque derelicta: imò putant aliqui Gazam nuncupatam à gaza Perſica, ob opulentiam vrbis. Verùm Gaza hoc nomen habuit tempore Dauidis, ante regnum Perſarum. Quocirca verum etymon Gazæ eſt Hebræum. Hebr. enim vocatur עזה *azza* id eſt, fortis; erat enim ſitu & arte inſigniter munita. Pro *Azza* enim Septuaginta dixerunt *Gaza*: quia literam Hebræam *ain* ſæpe vertunt in G, vt pro *Amora* vertunt *Gomorrha*, pro *omor* vertunt *gomor*.

Azotum in meridie eycient.] q. d. Chaldæi Azotios non clàm & furtim, ſed palam clara luce, col-B lata acie expugnabunt; ita S. Hieron. Remig. Albert. & Hugo.

Accaron eradicabitur.] Hebr. eſt paronomaſia עקרון תעקר *Accaron teacker*, q. d. Accaron, quæ hebr. ab eradicando dicitur, eſtque idem quod eradicatio, à Chaldæis eradicabitur, id eſt, funditus euertetur.

Moraliter Lyran. Per *Philiſtheam*, inquit, quæ *potione cadens* interpretatur, ebrietas bene ſignificatur, ad quam ſequitur deſtructio fortitudinis corporalis. Prouerb. 23. *Cui va, cuius patri væ, cui rixa, cui fouea, cui ſine cauſa vulnera, cui ſuffoſſio oculorum, nonne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis?* Et hoc ſignificatur per de-C ſtructionem Gazæ, quæ fortitudo interpretatur. Secũdò, ad ebrietatem ſequitur hebetatio diſcretionis quæ ſignificatur cùm ſubditur, *Et Aſcalon in deſertum*: nam *Aſcalon* interpretatur *ponderatio*: actus autem humani debent diſcretionis iudicio ponderari. Tertiò, per ebrietatem deſtruitur amicitia charitatis. 3. Eſdræ 3. 22. *Et non meminerunt, cùm biberunt, amicitiam, nec fraternitatem: ſed non multum poſt ſumunt gladios.* Et hoc ſignificatur per deſtructionem Azoti, cùm dicitur, *Azotum in meridie eyciam*: nam communiter circa meridiem incurrunt homines ebrietatem. Quartò, per ebrietatem conſumitur ſubſtantia corporalis. Eccli. 19. *Operarius ebrioſus non lo-*D *cupletabitur*: & hoc ſignificatur cum dicitur, *Et Accaron eradicabitur*: *Accaron* enim *paſcua gregis* interpretatur, & conuenit ſubſtantiæ temporali, per quam omnia ad victum pertinentia habentur.

Audiui opprobrium Moab, &c.] Hîc deſcribitur deſtructio quatuor gentium. Primi ſunt Moabitæ, qui interpretantur *ex patre*; ideo ſignificant blaſphemos, quibus dicitur Ioan. 8. *Vos ex patre diabolo eſtis*. Secundi ſunt Ammonitæ, qui interpretantur *populi dolorum*, ideo ſignificãt inuidos, qui dolent de bonis aliorum. Tertij ſunt Æthiopes, qui *tenebroſi* interpretantur; & ideo ſignificãt E hæreticos, qui tenebris errorum obfuſcantur. Quarti ſunt Aſſyrii, qui interpretantur *factura vigilantes*; ideo ſignificant latrones, qui de nocte vigilant ad malefaciendum. Iſti verò quatuor hominum modi, ſunt per diuinum iudicium, niſi pœniteant, æternaliter condemnandi. Hucuſque Lyranus.

Funiculum maris.] Id eſt, partem vel oram maritimam. Eſt metonymia: quia enim olim funiculis agros & prædia metiebantur & diuidebant, hinc funiculus ſignificat partem poſſeſſionis, ſiue ſortem hereditariam quæ cuique partitò obtingit, vt pſalm. 15. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, hoc eſt, vt explicans ſubdit; *Etenim hereditas mea præclara eſt mihi.* Senſus eſt, q. d. Væ *Verſ.* 5.

vobis

vobis Cherubim, qui habitatis circa oram maritimam maris Mediterranei: nam perdet & vaſtabit vos Nabuchodonoſor.

Gens perditorum.] Hebr. *gent Cerethim.* Iam vox *Cerethim* dupliciter accipi poteſt, Primò, vt nomen proprium gentis; ita accipiunt Hebræi, Clarius, Vatabl. Arias, Pagnin. & Septuag. qui vertunt, *accolæ Cretenſium.* Cerethim ergo idem ſunt quod Cretes & Cretenſes.

Secundò, vt appellatiuum. Vnde Aquila, Quinta editio & Theodotion vertunt, *gens perditionis*; noſter, *gens perditorum*; Tigurina, *gens vaſtatrix.* Cerethim enim deducitur à כרת *carat*, quod ſignificat exſcindere, occidere, perdere: inde deriuantur Cerethim, q. d. Perditores, exciſores, **B** interfectores, qui omnes & omnia perdunt, occidunt, deuaſtant; erant enim Cerethim gens fera & bellicoſa. Ad hoc etymon alludit Sophonias, q. d. O Cerethim eratis olim Cerethim, id eſt, perditores & vaſtatores; iam eritis כרותים *cheruthim*, id eſt, exciſi & vaſtati: olim perdebatis alios, iam vos ipſi perdemini; occident enim vos & exſcindent Chaldæi. Vnde Symmachus vertit, *genus exterminatum*; Arias, *gens interficienda*, quia excidio Chaldæorum deſtinata.

Cerethim quit Quæres, quænam fuit gens Cerethim? Primò, S. Hiero. Ribera & Clarius cenſent, Philiſthinos omnes vocari Cerethim, id eſt, exciſores: quia **C** erant ſæui & bellipotentes; vnde continua bella geſſerunt cum Iudæis, eiſque ſæpe dominati ſunt, vt patet ex lib. Iudicum & Regum. Sophonias enim videtur mox hoſce *Cerethim*, vocare *Chanaan & Philiſthim.*

Verùm dico, non omnes Philiſthinos, ſed certam eorum regionem ſitam ad Meridiem, vocari Cerethim; ita Abulenſ. in lib. 1. Reg. c. 30. quæſt. 10. Vatabl. Emmanuel, Mariana, Arias, à Caſtro hîc, & Prado Ezech. 25. ſub finem. Id ita eſſe, patet 1. Reg. 30. 14. *Erupimus*, inquit, *ad auſtralem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad meridiem Siceleg.* quod verſ. 16. explicans ait, *Quæ ceperant de terra Philiſthiim & de terra Iuda.* Cerethim ergo erant pars terræ Philiſthiim Meridionalis. Se- **D** cundò, quia ex hac gente collectæ ſunt duæ legiones Dauidis prætorianæ & fortiſſimæ, &, vt Ioſeph. lib. 7. Antiq. c. 11. ait, corporis regii cuſtodes, qui circa aulam verſantur (quales iam apud reges ſunt Heluetii.) Hæ enim dictæ ſunt *Cerethi*, quaſi interfectores, & *Phelethi*, quaſi liberatores, à robore & virtute bellica: quia regem, eiuſque aſſeclas ab omni periculo hoſtium liberabant, hoſtéſque eius interficiebant. Vnde ad nomẽ, æquè ac ad miniſterium Cerethi & Phelethi, alludere milites *cetratos & peltatos*, de quibus Liuius 3. decad. lib. 1. ſuſpicatur Pineda li. 2. de rebus Salom. c. 5. num. 5. atque à פלט *palat*, id eſt, liberauit, de- **E** duci nomen *pelta*, qua protegimur & liberamur ab hoſtili ictu. Chald. vertit, *ſagittarios & fundibularios*: licet ea non ſit vocum etymologia, ſed muneris eorum & officii notatio. Audi Scripturam 2. Reg. 15. 18. fugiente Dauide Abſalonem, *vniuerſi ſerui eius ambulabant iuxta eum, & legiones Cerethi & Phelethi.* Et 1. Paral. 18. 17. *Banaias filius Ioiadæ ſuper legiones Cerethi & Phelethi.* R. Kimchi putat hoſce milites Dauidis fuiſſe Iſraëlitas, vnde Pagnin. in interpr. nominum propriorum Hebr. cenſet Cerethim dictus quaſi accolas Carith torrentis in tribu Ephraim, vbi Elias paſtus fuit à coruis 3. Reg. 17. 5. Verùm exteros potiùs, putà Philiſthæos, fuiſſe, indicat Sophonias, & **A** Ezechiel. c. 25. 16. vbi eos vocat Palæſtinos. Videtur enim Dauid cùm profugit à Saule ad Philiſthæos, putà ad Achis regem Geth, inde eos ſecum adduxiſſe. Rediens enim ex Geth vrbe Philiſthæa, adduxit ſecum ſexcentos viros & Cerethi & Phelethi, quos deinde & fortiſſimos & fidiſſimos, corporis cuſtodes habuit.

Cerethim ſunt Cretenſes. Porrò noſter Prado loco citato opinatur ab hiſce Cerethim, putà ex Philiſthæa maritima, nimirum à Phœnicibus hiſce Cerethis, vel Cretis, habitatam & nominatam eſſe Cretam inſulam. Creta enim videtur colonia Phœnicum, qui nauibus valebant, ideóque vicinas inſulas nauigando luſtrantes, eò deducebant colonias: vnde & in **B** Creta portus erat, cui nomen Phœnix, Actor. 17. 31. Hinc & Creta dicta eſt quaſi Cureta, ab incolis Curetibus, putà Cerethim. Alij, vt Theodoret. ex aduerſo opinantur, Cretenſes inſulanos coloniam deduxiſſe in Phœniciam & Philiſthæã, ideóque hoſce Cerethim ortos eſſe à Cretẽſibus. Vnde Septuag. vertunt, πάροικοι Κρητῶν, id eſt, aduenæ Cretenſium, qui ſcilicet ex Creta in Philiſthæam aduenerant: nimirum Septuag. inquit S. Hieron. *pro* גוי *goi, id eſt, gens, legerunt* גר *ger, id eſt, aduena* (licet Græcum πάροικοι non tantùm aduenas, ſed & accolas vel incolas quoſlibet ſignificet, vt ſit idem quod Hebr. *goi.*) vide dicta Ezech. 25. 16. Hinc & Cretenſes in re nautica excelle- **C** runt, ait Strabo. Vnde prouerbiũ ironicum, *Cretenſis mare neſcit*, de eo qui id ſe ſcite diſſimulat, quod callet optimè. Creta enim, licet ſit inſula, videtur tamen primitus inhabitata, ob ſoli bonitatem. Nullum enim in Creta animal noxiũ eſt; optimique vini, quod vulgò Maluaſia dicitur, eſt fertiliſſima. Vnde Virgil. Æneid. 3.

Creta Iouis magni medio iacet inſula ponto,
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum vrbes habitat magnas, vberrima regna.

Hinc & Iupiter fuit Cretenſis, ibique regnauit. Inſuper Cretenſes olim bellicoſos fuiſſe, æquè ac Cerethim, patet tum ex hiſtoriis, tum ex veteri epitheto: *Pugnaces* enim *Creſſæ*, vocantur canes **D** Cretenſes, de quibus Seneca in Hippol.

Teneant acres lora moloſſos,
Et pugnaces tendant Creſſæ
Fortia trito vincula collo.

Denique Strabo lib. 10. celebrat Cretenſium virtutem bellicam, & in alias regiones tranſmigrationes.

Verbum Domini ſuper vos Chanaan, ô Chananæi, qui eſtis *terra Philiſthinorum.*] q. d. Verbum Domini contra Philiſthinos, qui ſunt Chananæi. Philiſthæa enim erat pars terræ Chanaan, Ioſue 13. 3. Significat non ſolos Cerethim, ſed omnes omnino Philiſthinos vaſtandos.

E *Et erit funiculus maris requies paſtorum, & caulæ pecorum.*] q. d. Ita à Chaldæis vaſtabuntur Cerethim omnéſque Philiſthini, qui incolunt oram maritimam, vt terra eorum deſolanda ſit, & vertẽda in pabula & ſtabula pecorum. Septuag. rurſum de Creta hæc accipiunt: *Et erit*, inquiũt, *Creta paſcua gregis, & ouile pecorum.* quod myſticè exponens S. Hieron. *Cretenſes*, ait, *ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri*, ad Titum 1. *Qui fluctuant & circumferuntur omni vento doctrinæ, in deceptione hominum, in verſutia erroris: iſti cùm debuerint in terra confeſſionis, id eſt, in terra habitare Iudæa, voluerunt magis aduenæ eſſe Cretenſium, qui diuerſis maris fluctibus hinc inde tunduntur: & ſonant ære Corybantino, & ſunt iuxta Apoſtolum quaſi cymba-* *Verſ. 6.*

lum

lum tinnient. Et quia aduenæ ſunt Cretenſium, ideo ſermo Dei, hôc eſt comminatio. fit ad illos. Et dicuntur terra Chanaan, ſemper in fluctu, ſemper in motu; & terra Allophylorum (Philiſthinorum;) *alieni enim à Deo, in funiculo maris, & in Creta regione verſantur. Fit itaque ad eos ſermo Dei, vel in fine mundi, vel quotidie per Eccleſiaſticos viros, &c. vt eiciantur de Creta, & perdantur de priſtinis habitationibus ſuis; & illa regio quæ priùs gregem perditum continebat, incipiat eſſe ouile pecorum Chriſti; & Iudas, id eſt, vera confeſſio, habitet in funiculis maris. q. d. Cretenſes, id eſt, infideles, errantes & heretici, qui priùs in Creta & in mendacio paſcebantur*, fient ouile Chriſti, ibique eius veritate & ſanctitate paſcentur.

Verſ. 7. *Et erit funiculus eius* (maris, putà ſors & terra Philiſthinorum erit illius) *qui remanſerit de domo Iuda.*] q. d. Iudæi reliqui ex captiuitate Babylonica redeuntes poſſidebunt Philiſthæam à Chaldæis vaſtatam, ibique quaſi in deſerto paſcent pecora ſua. Factum id ſub Machabæis, & Simone & Ionatha, qui cœperunt Gazam & Aſcalonem, ad Philiſthæos ſubegerunt, vti ex Theodor. & aliis dixi in Abdia ſub finem.

Alleg. Apoſtoli è Ieruſalem & Iuda prodeuntes, Philiſthæam conuerterunt, eámque fecerunt caulam & ouile Chriſti; ita Philippus diaconus euangelizãdo perambulauit Gazam & Azotum, Act. 8. vnde ſubdit: *Ibi paſcentur in domibus Aſcalonis*, id eſt, *vbi priùs diaboli & interfectorum manabat cruor. Aſcalon enim interpretatur ignis homicida*, inquit S. Hieron.

Quia viſitabit eos, ſcilicet Iudæos qui remanſerint in Babylone, *Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.*] Quia captiuos per Cyrum remittet in Iudæam.

Verſ. 8. *Audiui opprobrium Moab*, cuius metropolis eſt Areopolis, id eſt, ciuitas Martis, *& blaſphemias filiorum Ammon.*] Quorum metropolis eſt Philadelphia, ait S. Hieron. q. d. Audiui probra & conuicia, quæ in vos, ô Iudæi, iactarunt Moabitæ & Ammonitæ. Inſultarunt enim vobis du Ieruſalẽ caperetur à Chaldæis, ideo ipſos per eoſdẽ Chaldæos puniam; & pari modo euertam. Ita Chald. Albert. Lyran. Arias & Vatabl. Vbi Nota, Pro *blaſphemias*, heb. eſt גדופים *ghidduphim*, id eſt, ſannas, probra, conuicia, quæ vulgus vocat blaſphemias, id eſt, maledicta. S. Hieron. tamen & Theodor. propriè accipiunt blaſphemias, quas ſcilicet Ammonitæ iactabant in Deum, dicentes: Ecce Deus Iudæorum inualidus eſt, nec poteſt eos tueri à vi Chaldæorum. Simili modo Rabſaces blaſphemauit Deum Iſaiæ 37. verſ. 10.

Et magnificati ſunt; hebr. ויגדילו *iagdilu*, id eſt, *magnificarunt*, actiuè, ſcilicet tum animos, tum os & linguam, *ſuper terminos eorum.*] Arroganter ſcilicet & ſuperbè irridendo Iudæos, ac iactando quòd terram & terminos eorum à Chaldæis vaſtatos eſſent inuaſuri & occupaturi, vti eſplicat Ezechiel c. 35. 12. & Abdias verſ. 12. ita S. Hiero. Albert. Lyran. & Arias. Poteſt Secundò vertit, *magnificarunt*, ſcilicet os, *ſuper terminos ſuos*. q. d. Ammonitæ magnifica & ſuperba locuti ſunt cõtra populum meum, dum ipſe abductus in Babylonem tranſiuit per fines eorum; ita Vatabl.

Verſ. 9. *Propterea viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Iſraël*, putà tutor & vindex Iſraëlis, qui iniurias & probra eis ab Ammonitis & Moabitis irrogata puniam & vlciſcar: *quia Moab vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorrha.*] Nimirum

A funditus exſcindentur, perinde ac ſi igne de cœlo ſiderarentur, vti ſideratæ ſunt Sodoma & Gomòrrha, quibus vicina eſt regio Moab & Ammon. Simili enim modo ipſæ vindicta cœleſti, à Deo per Chaldæos afflabuntur & conſumentur. Dico ſimili, non eodem. Nam Deus non pluit ignem & ſulphur ſuper Moab, vti pluit ſuper Sodomam.

Quocirca erunt *ſiccitas ſpinarum.*] Hoc eſt, ità deſolabuntur, vt nil in eis ſit reperire niſi ſiccas ſpinas. Pro *ſiccitas*, hebr. eſt ממשק *mimſac*, quod R. Salomon vertit: *crepatio*; Chald. *derelictio*; alii, *exitus* Propriè *mimſac* eſt *excurſio*, id eſt, propagatio ſpinarum. Radix enim שקק *ſakac* ſignificat excurrere. B Spina enim ſpinam terit, vti fraga fragum, itàque ſe propagat, vt breui per totum cãpum excurrat, eamque occupet. Septuag. pro ממשק *mimſac*, legerunt דמשק *dammeſec*, id eſt, Damaſcus. Vnde vertunt, *Damaſcus derelicta erit*, quaſi hîc ſit prophetia contra Damaſcum.

Et acerui ſalis.] q. d. Terra Moab & Ammon ex inondatione maris mortui (quod mare ſalis in Scriptura vocatur) vicini, ſalſuginoſa erit, & cõſequenter ſterilis. Moab enim vicina erat mari mortuo: Ammon verò mari Galilææ. Pro *acerui*, hebr. eſt מכרה *michre*, quod Chald. Pagnin. & Vatabl. vertunt, *foſſam* vel *fodinam ſalis*. Sal enim aliud eſt marinum, quod ex aqua maris decocta C coaleſcit; aliud terreſtre, quod ex terra inſtar bituminis effoditur, vti fit Salis burgi, quod ex ſale foſſili diues eſt, ex eóque nomen accepit. Hîc verũ eſt illud pſal. 106. 34. *Poſuit terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea.* Idque *in æternum*, vel propriè & abſolutè, vti hîc cenſeot S. Hiero. & Theod. vel impropriè & accommodè, ſcilicet *in æternum*, id eſt, ad longum tempus. Nam poſtea habitata & culta fuit Moabitis, æquè ac Ammonitis. Arabicus Antiochenus vertit, *erunt ſicut Gomorrha, quia iam corrupta eſt fortitudo* (gloria) *eorum: & perierunt dantes conſilium eis, & erit corruptio in ſæculum*; Arabicus Alexandrinus, *Gomorrha & Damaſcus peribit ſicut pa-* D *lea manipulorum, & erit perditio eorum in æternum*; Syrus, *corrupta* (deprauata, adulterata) *eſt planta* (plantatio) *earum, & periit maluchen*, id eſt, *puluis aſperſinus earum*, hoc eſt, nitor, decor & ornatus earum. Hic enim puluis eſt cinis cuiuſdam herbæ, quam Arabes in ſolitudine colligunt & comburunt, ac in vicinis ciuitatibus ingenti copia diuendunt. Hic enim cinis eſt quaſi ſapo, quo ſericum imbuitur, vt bene coloribus tingatur: eodẽ vtontur feminæ ad purgationem multarum rerum, quin & ſui ipſarum: eo enim ſe lauant, vt nitidæ & decoræ appareant. Secundò, Syrum *meluch*, idem eſt quod Hebræum *melach*, id eſt, ſal. Vnde vertas, *periit earum ſal*, quia ſcilicet ſale aſ- E perſa eſt terra earum, itaque ſterilis & arida effecta eſt: quare tam ſal, quàm terra ſale aſperſa periit. Et ſic conſentit cum noſtro qui vertit, *Moab erit acerui ſalis* &c. Tertio, ſal quia omnibus cibis miſcetur, hinc ſignificat communionem & communicationem, vt notat Andreas Maſius in Lexico Syro Chaldaico Biblior. Reg. pag. 119. Vnde vertas, *nulla erit in Moab communicatio* & hominum frequentia, quia in exvaſtata erit ſolitudo. Omnes hæ verſiones eòdem recidunt, ſignificant enim magnam vaſtitatem & deſolationem. Moral. Vide hîc vanitatem omnis magnitudinis & magnificentiæ. Cygnæa nuper, ſed aurea, fuit vox Philippi III. Hiſpan. Regis in morte: *Nihil iuuat*

regem

regem eſſe, niſi vt in morte cruciet fuiſſe. Audite, principes, audite Prælati: idem ſentietis, idem dicetis in morte, quòd rex hic præpotens, ſapiens & innocentis vitæ.

Reliquiæ populi mei diripient eos.] q. d. Reliquiæ Iudæorum Babylone redeuntiũ, diripient Moabitas & Ammonitas. Factum id à Machabæis, putà à Iuda 1. Machab. 5. 6. & ab eius nepote Alexandro, vti docet Ioſeph. lib. 11. Antiq. c. 11. & lib. 1. Belli c. 3. Allegor. pleniùs & meliùs id fecerunt Apoſtoli, qui Ammon, Moab, cæteraſque Gẽtium regiones ſubegerunt Chriſto; ita S. Hiero. qui cenſet hunc ſenſum eſſe literalem; ſed verius eſt eſſe allegoricum.

Verſ. 11. B *Horribilis Dominus ſuper eos.*] Chald. Pagnin. & Tigurina; *terribilis*: hoc eſt Heb. נורא *nora*, à rad. ירא *iare*: id eſt, timuit. Verùm Septuag. *nora*, vertunt ἐμφανὴς, id eſt, manifeſtus, à rad. ראה *raa*, id eſt, vidit. q. d. Deus terribilem & manifeſtam vindictam per Chaldæos, ac deinde per Machabæos, exercebit in Moabitas & Ammonitas, vtpote hoſtes Dei, & irriſores Iſraëlis.

Et attenuabit, hebr. רזה *raza*, id eſt, emaciabit, macie conficiet, inquit Vatabl. *omnes deos terræ.*] Putà orbis vniuerſi. Cœpit hoc impleri per Chaldæos in Ammon & Moab, cùm inde idola aurea & argentea diripuerunt, vt cenſet Hugo: promotum eſt per Machabæos, qui Ammonitas & Moabitas compulerunt ad iudaiſmum & veri Dei cul- C tum, vti dixi in fine Abdiæ. Verùm planè & plenè in toto orbe id effectum eſt per Apoſtolos, tempore Euangelii. Tunc enim peractum eſt excidium idololatriæ, & vera Dei Chriſtique religio vbique gentium recepta, toti mundo dominata eſt; ita S. Hiero. Theodor. Remig. S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 33. Euſeb. lib. 2. de Demonſtr. Euãg. c. 16. & alii paſſim. Aſſurgit ergo Propheta à typo ad antitypum, à Iudæis ad Chriſtum & Chriſtianos, qui non tantùm Moab & Ammon, ſed omnes gentes occuparunt, Deique cultu, ſublatis idolis, imbuerunt. q. d. Deus hoſtes ſuos ſuique populi, putà Ammon & Moab, corúmque deos deiiciet per Apoſtolos, faciétque vt quæque gens D non in ſola Ieruſalem, vti Iudæi, ſed vbique terrarum, quælibet in ſuo loco & regione, Chriſtum Deúmque verum colat, inuocet & ſacrificet. Vnde pro *&*, hebr. eſt כי *ki*, id eſt, *quia quoniam*; quod ſæpe habet emphaſim, éſtque nota auxeſis, ſignificans idem quod *imò, quinimò*. Addit à Caſtro; eſſe notam admirantis, & ſignificare *quid*? q. d. Dixi Deum ſubacturũ Ammon & Moab. Quid? parum dixi; addo multò maiora: attenuabit & diſperdet omnes deos, gentéſque per vniuerſam terram. Verùm exempla nulla produci poſſunt, quæ hanc ſignificationem euincant: quæ enim ipſe profert, potiùs ſignificant *ki* idem valere quod *imò*.

E *Omnes inſulæ Gentium.*] Iudæi, vti dixi Iſaiæ 49. 1. non ſolùm Cyprum, Cretam, Siciliam, ſed & Italiam, Galliam, Hiſpaniam, cæteraſque Europæ prouincias nuncupabant inſulas: quia ipſi trans mare erant ſitæ, ita vt ad illas per mare quaſi ad inſulas tendere & proficiſci deberent. Quocirca S. Chryſoſt. orat. 2. contra Iudæos, docet hîc prophetari vocationem Gentium, & propagationem Euãgelii per totum orbem, ideóque huc alluſiſſe Apoſtolum ad Titum cap. 2. *Audi*, inquit, *quo pacto Euangelia & Apoſtoli cum prophetia concordent. Hic* (Sophonias iuxta Septuag.) *dixit; Illuceſcet Dominus: Apoſtolus autẽ; Illuxit gratia Dei* A *ſalutaris. Hic inquit, Super Gentes: ille, Super omnes homines. Hic dixit, Abolebit deos Gentium: ille, Erudiens nos vt abnegantes impietatem ac mundanas concupiſcentias ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus.*

Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.] Verſ. 12. Hæc non cohærent cum iis, quæ proximè præceſſerunt de idolorum excidio per totum orbem, ſed ſuperiùs referenda ſunt ad v. 9. q. d. Dixi vaſtandos eſſe à Chaldæis Ammonitas & Moabitas, nũc addo dicóque: *Sed & vos Æthiopes* ab iiſdem vaſtabimini. Nabuchodonoſor enim anno quinto poſt exciſam Ieruſalem, inuaſit & ſubegit Ægyptum, eique vicinam Æthiopiam, vt refert Ioſeph. l. 10. Antiq. 11. & lib. 1. contra Apion. & B Iſaias c. 20. 3. & Ierem. c. 25. Addit S. Hieron. Æthiopes poſtea quoque vaſtatos eſſe à Cyro, & à Cambyſe vaſtante Ægyptum. Æthiopia enim ſita eſt trans Ægyptum: ex qua venit Regina Saba ad Salomonem, 3. Reg. 10. 1. in qua iam degũt Abyſſini, quibus imperat Preto-Ioannes. Hæc olim infeſta fuit Iudæis tempore Aſa regis Iuda, vt patet 2. Paral. 14. 9. idcóque punita eſt & vaſtata à Chaldæis.

Porrò Æthiopia eſt pars Africæ, eſtque duplex, vna Orientalis, altera Occidentalis. Inde Æthiopes alii vocantur Eoi, alii Heſperii. *Vniuerſa gens Ætheria appellata eſt, deinde Atlantia, mox à Vulcani filio Æthiope Æthiopia*, inquit Plinius lib. 6. C cap. 30. licet alii ita dictam velint ab αἴθω, id eſt cremo, & ὤψ, id eſt, aſpectus, eo quòd ſolis vicinitate torreatur. Vnde Æthiopes faciem habent tuſtam & atram: ſunt enim ſubiecti zonæ torridæ. De quibus Virgil. Æneid. 4.

Oceani finem iuxta, ſolémque cadentem
Vltimus Æthiopum locus eſt, vbi maximus Atlas
Axem humero torquet, ſtellis ardentibus aptum.

Perperam ergo Rabini per *Chuſim*, id eſt, Æthiopes, accipiunt ipſoſmet Chaldæos, quaſi eorum hîc excidium per Cyrum prænuncietur. Æthiopes enim & Chaldæi toto climate, &, vt ita dicam, toto cœlo diſtant & diſtinguuntur.

Myſticè, Æthiopes sũt peccatores, qui ardẽt ira D vel concupiſcentia, eaque ita torrentur, vt ſint aterrimi & incorrigibiles; in quibus verum eſt illud prouerbium: *Æthiopem lauas, Æthiopem dealbas*, iuxta illud Ierem. 13. 23. *Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis bene facere cùm didiceritis malum.* Et Amos 9. 7. *Numquid non vt filii Æthiopum, vos eſtis mihi filii Iſraël?* Tales ſunt dæmones, qui proinde pinguntur vt Æthiopes, & vt tales apparuerunt S. Antonio, S. Macario, aliiſque Sanctis: quos proinde Deus gladio oris ſui interficiet in die iudicii, quando eos damnabit ad mortem æternam. Ita Abbas Theodoſius, vt refert Ioannes Moſchus in Prato ſpirit. cap. 66. vidit Æthio- E pem ita procerum & altum, vt nubes vertice tangeret, audiuitque ab angelo: *Cum hoc te luctari oportet: incipe: mox vt cœperis, ego tibi auxiliabor, eúmque ſternes & vinces*; fecit, & vicit. Ita Palladius in Lauſiaca c. 52. refert de Apollo Abbate, quòd, cùm oraret, *Aufer à me Domine arrogantiam, ne fortè elatus ſuperbia ſuper fraternitatem, muleter omni bono opere*; miſſa ſit ad eum vox diuina, *Mitte manum tuam ſuper collum tuum, & deinde pones eam & infodies in arenam. Is autem cùm ſtatim manum miſiſſet ſuper collum, apprehendit paruum Æthiopem, & eum infodit in arena clamantem & dicentem: Ego ſum dæmon ſuperbiæ.* Ita Moſchus in Prato ſpirit. c. 160. *Abbas*, inquit,

Æthiopes myſtici sũt dæmones, & homines obſtinati in malo.

Paulus

Paulus narrauit nobis, Cùm ſederem in cellula, &c. *ecce per feneſtram ingreſſus eſt quaſi puer Æthiops, & ſtans coram me ſaltare cœpit, pſallentique mihi dixit: Senex nónne bene ſalto? Ego autem nihil reſpondi. Tū ille: Ecce putas te malè ſenex magnum aliquid agere. Dico tibi, quia & in ſexageſimo quinto & ſexageſimo ſexto pſalmo erraſti. Tunc ſurgens ego procubui ad orationem, & ille euanuit.* Ita in Vitis Patrum libr. 5. tractat. 5. de fornicatiooe num. 23. narratur de quodam Monacho, quòd apparuerit ei dæmon fornicationis ſpecie Æthiopiſſæ. *Stetit*, inquit, *coram ipſo velut mulier Æthiopiſſa, fœtida & turpis aſpectu, ita vt fœtorem eius ſufferre non poſſet, & abyciebat illam à ſe. Et illa dicebat ei: Ego ſum quæ in cordibus hominum dulcis appareo; ſed propter obedientiam tuam, & laborem quem ſuſtines, non me permiſit Deus ſeducere te ſed innotui tibi fœtorem meum.* Aethiopes tamen, quibus ſua placent; ſoúſque color ater videtur pulcher, diabolum pinguot non atrum, ſed album, non Aethiopem, ſed Europæum & candidum: ita & peccatoribus ſoa placet deformitas, morûmque nigredo apparet & bella & elegans.

Verſ. 13.] Et extendet manum ſuam ſuper Aquilonem, & perdet Aſſur: & ponet ſpecioſam in ſolitudinem, & in inuium, & quaſi deſertum.

Verſ. 14.] Et accubabunt in medio eius greges, omnes beſtiæ Gentium: & onocrotalus & ericius in liminibus eius morabunrur: vox cantantis in feneſtra, coruus in ſuperliminari, quoniam attenuabo robur eius.

Verſ. 15.] Hæc eſt ciuitas glorioſa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt aliа amplius: quomodo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ? omnis qui tranſit per eam, ſibilabit, & mouebit manum ſuam.

Verſ. 13. *Et extendent*, ſcilicet Deus per Chaldæos percutiēs Aethiopes, *manum ſuam ſuper Aquilonem.*] Vt ſcilicet percutiat qooque Aſſyrios, & eorum metropolim Niuioen. Aſſyrii enim ſiti ſunt ad Aquilonē reſpectu Iudææ. De Aſſyriis enim hîc agi, patet ex eo qood explicans ſobdit Propheta: *Et perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam*; Hebr *Niniuen*; ita S. Hier. Tbeodor. Remig. Lyran. Vatabl. Ribera & alii. Qoare perperam Arias, & aliqui alii per Aquilooem accipiunt Babylonem, qoaſi eios excidium per Cyrum hîc prænuncietor. Nota: Poſt Ionam & Nahom, qui prophetaront excidiom Niniues, mittitor hîc Sophonias, vt idem prophetet, vt in ore doorum, imò trium, teſtium ſtet & confirmetur hoc Dei verbum. Hinc ſequitur, Nioiuen euerſam eſſe poſt regnum Ioſiæ (ſub eo enim vaticinatus eſt Sophonias) per Nabuchodonoſor, vti probaui Nahum 2.1.

Et ponet ſpecioſam in ſolitudinem.] Pro *ſpecioſam*, Hebr. Chald. & Septoag. habent *Niniuen*, quod hebr. ſignificat ſpecioſam. *Specioſam* ergo hîc eſt oomen propriom, idem ſignificans latinè, qnod hebr. ſignificat *Niniue.* Solet enim interpres ſobinde pro nomine proprio eius ſignificatom reddere, præſertim qoandò in eo eſt vis aliqua, v. g. elegans annominatio, comparatio, vel antitheſis; vti hîc eſt. Vide canon. primum, quem initio præfixi. Senſus enim eſt, q. d. Niniue olim fuit Niniue, id eſt, ſpecioſa domibus, palatiis, turribus & mœnibus: at nunc Chaldæi hanc eius ſpeciem & decorem diſperdent & deſolabunt: adeò vt fiat luſtrum ferarum & beſtiarum. Vnde ſubdit:

Et accubabunt in medio eius greges, omnes beſtiæ Gentium.] Scilicet vicinarum, quæ eò adducent ſuos greges & pecora, vt herbidum Niniues ſolum depaſcant. ita S. Hiero. Tbeodor. Remig. & Lyran. Aliter Clarius, qui per greges & beſtias accipit gentes hoſtiles & ſæuas, quæ cum Chaldæis cōfœderatæ expugnarunt Niniuen. Verùm hoc myſticom eſſe patet ex ſequentibus. Simile eſt illod Ouidii 1. Heroid. *Verſ.* 14.

Semiſepulta virûm curuis feriuntur aratris
Oſſa, ruinoſas occulit herba domos.

Et onocrotalus.] Eſt aois ſimilis cygno, ita dicta à ſono quem edit: rudit enim inſtar aſini. Nam ὄνος eſt aſinus, κροτεῖν eſt ſonare: vnde κρόταλος eſt ſonitus & crepitus. Hebr. dicitur קאת *kaa*; id eſt, vomens, eo quòd in faucibos habeat ingluoiem & ſinum inſtar vteri, quo piſciculos cū aqua excipit; ſed aquam reuomens, piſcibus veſcitor. Vnde auis hæc *gutturoſa* cognominatur. Audi Pliniom lib. 10. c. 47. *Olorum ſimilitudinem onocrotali habent, nec diſtare exiſtimarentur omninò, niſi faucibus ipſis ineſſet alterius vteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira vt ſit capacitas: mox perfecta rapina, ſenſim inde in os reddita, in veram aluum ruminantis more refert.* Addit Aelianus, pelecanes (ſic ipſe vocat onocrotalos) conchis ſe complere, eáſque, cùm ſtomachi calore concoxerint, euomere, atqoe ita teſtis iam alui calore didoctis, eligere ex his qoæ ſunt eſculenta. Quapropter onocrotalus immūda eſt auis, Iudæis lege vetita, Leuit. 11. 18. eſt enim gulæ & guloſi exemplum, æqoè ac ſymbolum. Aodi Alciatum in emblemate gulæ, eam ita pingentem: *Onocrotalus quis?*

Gurgulione gruis, tumida vir pingitur aluo,
Qui larum, aut manibus geſtet onocrotalum.

Septoag. hîc vertunt, *chamaleontem*; ſed Leuitici 11.18. & pſalm. 102.7. vertunt, *pellecanum*: quia, vt ibi annotat S. Hierôn. onocrotalus dicitur qooque pellecanos, fortè à pelle cana qoam habet; eſt enim inſtar cygni, qoi totus eſt candidus, & quaſi canus. Ita & Oppianus in Ixeuticis, onocrotalū vocat pellecanum, & Geſnerus in onocrotalo, recenſet ſpeciem onocrotali pellecano coogenerem. Porrò hoc animal, vti & ericius, quia ſolitudinis auidum, hinc ſummam deſignat deſolationem. q. d. Niniue ita à Chaldæis euertetur & deſolabitur, vt ampliùs in ea non habitent homines, ſed onocrotali, & ericii, aliaque lucifuga & ſoliuaga animalia.

Ericius.] Hebr. קפד *kippod*, qood ex literarum affinitate *cypſeles* eſſe cenſet Forerius in Iſaiæ 34. 11. quæ ſunt aues inſtar hirundinom, rapidiſſimè volantes ſoper paludes, & vocantor apodes, eo quòd breues habeant pedes. Rabbini vertunt, *teſtudinem*, quam Itali vocant *tartarucam*; Tigurina vertit, *caſtorē*, qoi & fiber dicitur, animal amphibiom homini inimicum, æquè ac crocodilus, de quo Plin lib. 32. cap. 3. Verùm Septuag. S. Hieron. Pagnin. Vatabl. & alii conſtanter hîc & Iſaiæ 34. 11. vertunt, ericium. Porrò ericins, ſiue herix, vel hericus, eſt herinacius, qui græcè ἐχῖνος, à *Ericius.*

vulgo Procellus horrenſis nũcupatur, animal ſpinis horridum, quas ad libitũ vel remittit, vel exertat, dũ in globum ſe colligit. Furuneulus eſt pomorum, quæ ſpinis ſuis infigens, iis ſe onerat, & in antrum ſuum aſportat; in quo tota hieme ſe condit. Vnde ſymbolum eſt furis & raptoris, qui manus furaces cùm ſolum ſe videt, exertat, & clepit quidquid poteſt; ſed cùm videri ſe conſpicit, eas contrahit & occultat. Audi Plinium libr. 8. cap. 37. *Preparant hiemi & herinacei cibos, ac volutati ſupra iacentia poma, affixa ſpinis, vnum, non amplius, tenentes ore portant in cauas arbores. Iidem mutationem Aquilonis in Auſtrum, condentes ſe in cubile, præſagiunt: vbi verò ſenſere venantem, contracto ore, pedibúſque, ac omni parte inferiore, quæ raram & innocuam habent lanuginem, conuoluuntur in formam pilæ, ne quid comprehendi poſſit præter aculeos. In deſperatione verò vrinam ex ſe reddunt tabificam, tergori ſuo ſpiniſque noxiam, propter hoc ſe capi gnari. Quamobrem exinanita prius vrina, venari ars eſt, & tum præcipua dos tergori, aliàs corrupto, fragili, putribus ſpinis atque deciduis, etiamſi viuat ſubtractus fuga: ob id nonniſi nouiſſima ſpe maleficio illo perfunditur.* Et mox: *Calida aqua aſperſu reſoluitur pila: apprehenſúſque pede altero è poſterioribus, ſuſpenſus ac fame necatur: aliter non eſt occidere, & tergori parcere. Hac cute expoliuntur veſtes.*

Vox cantantis in feneſtra.] q.d. In feneſtris iam deſertis & deſolatis conſidebunt canéntque auiculæ; ita Chald Tigurina, Pagnin. & Vatabl. Alii q.d. Pro muſicis, & auiculis olim ſuauiter canentibus in feneſtra, ſuccedet horridus cantus corui in ſuperliminari. Verùm paſſim interpretes vocem cantantis, à coruo ſeiungunt & diſpeſcunt.

Coruus in ſuperliminari.] Scilicet crocitabit triſti, ac ferali voce. Hebr. eſt חרב *choreb*, id eſt, æſtus, ſiccitas, deſolatio, vaſtitas; ita Chald. Tigurina, Pagnin. Arias, Vatab. Secũdò, Aquila vertit, *gladius*: quia pro *choreb*, aliis punctis legit חרב *chereb*: gladius enim omnia deſolat & deuaſtat. Tertiò, Septuag. & S. Hier. vertunt, *coruus*: quia pro *choreb* per *chet*, legerunt עורב *oreb* per *ain*, aut certè cenſuerunt *chet* poſitum pro *ain*. Hæ enim duæ litteræ, cùm ſint gutturales fortiſſimæ aſpirationis, ideóque ſono viciniſſimæ, hinc ſubinde permutantur, vti pariter *aleph* permutatur cum *he*, quia vtraque lenis eſt aſpirationis.

Moral. coruorum inſtar *cras*, *cras* canunt, qui emẽdationem vitæ, & ſana conſilia procraſtinãt, eaque de die in diem differunt, de quibus S. Aug. ſerm. 16. de verbis Domini: *Ipſa*, ait, *res eſt, quæ multos occidit, cùm dicunt, Cras, cras, & ſubitò oſtium clauditur. Remanſit foris cum voce coruina, quia non habuit gemitum columbinum. Cras, cras corui vox eſt.* Talibus & Poëta Martial. intonat lib. 1. epigram. 59.

Cras viues? hodie iam viuere, Poſthume, ſerum eſt.
Ille ſapit, quiſquis, Poſthume, vixit heri.

Idem lib. 1, epigram. 16.

Non eſt, crede mihi, ſapientis dicere, Viuam.
Sera nimis vita eſt craſtina, viue hodie.

Et Seneca epiſt. 12. *Sic*, ait, *ordinandus eſt dies omnis, tanquam cogat agmen, & conſummet atque expleat vitam*, &c. *In ſomnum ituri læti hilaréſque dicamus:*

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.

Craſtinum ſi adiecerit Deus, læti recipimus. Ille beatiſſimus eſt, & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum
A *ſine ſollicitudine expectat. Quiſquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum ſurgit.* Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hiero. epiſt. 16. ad Principiam eius filiam: *Sic*, ait, *ætatem duxit & vixit, vt ſemper ſe crederet eſſe morituram: ſic induta eſt veſtibus, vt meminiſſet ſepulchri, offerens ſe hoſtiam rationabilem, viuam, placentem Deo.* Ita S. Antonius monachos ſuis præſcripſit, vt quotidie manè cogitent, ſibique perſuadeant illum diem fore vitæ vltimum: quocirca ita viuant, ac ſi eo die ſint morituri, vti refert S. Athanaſ. in eius vita. E Societate noſtra P. Ioãnes Maldonatus editis libris celebris, quotidie quinquies mortis memoriam, imò præſentiam, ſibi ob oculos ponebat, indagabátque eum quid
B eſſet in conſcientia, quod in hora mortis eum angere & affligere poſſet; & ſi quid reperiret, illico illud per confeſſionem, vel eo modo quo congruebat, tollebat, itaque ſtabat ſemper in procinctu quietus & ſecurus, paratus ad mortem. Beatus qui hoc ſui de morte examen crebrò ſecum obit. Beatus qui viuit tamquam ſemper moriturus, & ſtudet tamquam ſemper victurus, ait S. Hieron.

Symbol. feralis corui vox, Cras, cras, ſtrages & funera quæ præſentit, quibúſque inhiat, non rarò protendit futura, vel facta ſignificat, vt hoc loco.

Quoniam attenuabo robur eius.] Legit interpres
C ארזה עזו *arze vzzo*, id eſt, *emaciabo, attenuabo robur eius*, putà Niniues. Iam legunt ערה ארזה *arza era*, id eſt, *cedrum eius nudabo*. q. d. Deſtruam, per Chaldæos tecta, & tabulata Niniues fabricata ex cedro: hinc concident ruéntque; quo fiet, vt corui ſedeant in ſuperliminari ex ruina reliquo; ita Chald. Arias, Pagnin. Vatablus, & alii. Hebr. enim *arza* iam eſt nomen, idem cum ארז *erez*, ſignificans cedrum, tignúmque & tabulatum cedrinum, quàm verbum, ſignificans *attenuabo*, à radice רזה *raza*, id eſt, attenuauit. Rurſum pro *era*, id eſt, nudabo, Septuag. quoque legerunt עזו *vzzo*, id eſt, robur eius, quod ipſi interpretantur ὕψωμα, id eſt, *altitudo*, ita Roman. vel, vt Com-
D plutenſ. ἀνάστεμμα, id eſt, *coronatio*. vertunt enim, *quia cedrus altitudo*, vel *coronatio eius*. q. d. Niniue cingebatur domibus cedrinis altiſſimis & fortiſſimis, quaſi corona: at Chaldæi hanc ei coronam detrahent, & in terram deiicient. Aliter noſtrum cum Hebræo texto moderno conciliat Arias, nimirum dicendo robur eſſe quercum, quæ eſt ſpecies *arze*, id eſt, cedri. Nam, vt ait Marinus in Lexico, *Cedrorum ſpecies multæ ſunt:* תאשור *teaſſur, id eſt, buxus;* תרזה *tirza, id eſt, ilex;* אלגומים *algumim;* ברוש *beros, id eſt, fraxinus;* ארן *oren, id eſt, ornus;* ברותים *berothim, id eſt, buxus.* Verùm prius, quod dixi, verius eſt, vt patet con-
E ferenti verba noſtri interpretis cum verbis Hebræis.

Hæc eſt ciuitas glorioſa.] Eſt exclamatio ad pa- *Verſ. 15.*
thos. q. d. Videte ad quas ærumnas deuenerit, in quas ruinas corruerit Niniue; ciuitas illa olim glorioſa & inclyta. Sic ait Virgil. Aeneid. 2. *Fuit Ilium, & ingens gloria Teucrorum.* Sic de eadem Niniue iam vaſtata admirans Nahum ca 2. v. 18. exclamat: *Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum?* Sic de Ieroſalem exciſa obſtupeſcens Ierem. Thren. 2. 15. *Haccine*, ait, *eſt vrbs perfecti decoris, gaudium vniuerſæ terræ?*

Septuag vertunt, αὕτη ἡ πόλις ἡ φαυλίστρια. *Hæc eſt ciuitas illa malis dedita, nequam & ſcelerata*, aut magis propriè, *vilipendens*, vt vertit interpres Roman.

Roman. *& ſubſannatrix.*

Omnis, qui tranſit per eam, ſibilabit.] Vel ſubſannando, vel exſibilando Niniuen ita humiliatã & vaſtatam, vt vult S. Hier. vel potiùs admirãdo & obſtupeſcendo tantam cladem & ruinam, vt cenſet Theodor. Simili modo *mouebit manum*, id eſt, complodet manus, vel eas extendet oſtendendo Niniues rudera, ſiue irridendo & inſultando, ſiue potiùs obſtupeſcendo & commiſerando.

Tropol. de commiſerando peccatori.

Tropologicè, multò magis gemens ſibilet manúſque complodat, quicumqoe videt Niniuen, id eſt, Eccleſiam aliqoam, congregationem, vel animam olim ſpecioſam virtutibus, qoæ erat tẽplum Dei & ſedes angelorũ, per peccatom à dæmone vaſtari, fierique cubile leonum & draconũ, præſertim cùm eam cœlo deſtinatam videt damnari; & ruere in tartara. Gemeos ergo & attonitus dicat cum Iſaia c.14. verſ.11. *Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris? detracta eſt ad inferos ſuperbia tua: concidit cadauer tuum: ſubter te ſternetur tinea, & operimẽtum tuum erunt vermes.* Et cum Baruch c.3. verſ.10. *Quid eſt Iſraël, quòd in terra inimicorum es? inueteratus es in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, deputatus es cum deſcẽdentibus in infernum.* Cauſam ſubdit: *Dereliquiſti fontem ſapientiæ. Nam ſi in via Dei ambulaſſes, habitaſſes vtique in pace ſempiterna: diſce vbi ſit prudentia, vbi ſit virtus, vbi ſit intellectus, vt ſcias ſimul vbi ſit longiturnitas vitæ & victus, vbi ſit lumen oculorum & pax. Vbi ſunt principes Gentium, qui dominantur ſuper beſtias quæ ſunt ſuper terram, qui in auibus cœli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum, in quo confidunt homines, & non eſt finis acquiſitionis eorum?* &c. *Exterminati ſunt & ad inferos deſcenderunt.*

A Similia lamenta pathetica habet Ezechiel de ruina regis Tyri cap.28. verſ.11. de Pharaonis ac Ægyptiorum cap.32. verſ.18. & ſequentibus; & S. Ioannes in damnatiooe Babylonis meretricis, Apocal.18. verſ.10.

S. Hieronym. hæc omoia de Niniue vaticinia accipit de hæreticis & hypocritis, *Qui auditores,* inqoit, *ſunt legis, non factores, quòd fruſtra ſpecioſos ſe eſſe iactent, cùm habitent in eis greges, vitiorum ſcilicet multitudo, & bruta animalia corpori ſeruientia, & omnes beſtiæ terræ, quæ corda eorum comedunt; & chamæleones, qui non habent vnum colorem, ſed diuerſis peccatis, nunc auaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc triſti-* B *tia, nunc exultatione per momenta mutantur. Et ericy in præſepibus eorum, animal ſpinoſum & plenum ſentibus, & vulnerans quidquid contigerit. Sed & beſtiæ cubabunt in foraminibus, id eſt, in cordibus eorum: & corui, immundæ aues, in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quòd aut loquantur ſemper, aut audiant mala. Poſt quæ infertur, ideo Eccleſiam hæc paſſuram fore, vel eſſe perpeſſam, quòd in ſuperbiam ſe eleuauerit.* Et mox: *Vbi enim priùs habitabat Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus, & angeli eius miniſteriis præſidebant, tunc habitabunt be-* C *ſtiæ, de quibus Propheta pſalm. 73. complorat dicens: Ne tradas beſtiis animam confitentem tibi.* Et inferiùs: *Dicamus, per animam de qua Chriſtus receſſerit, & quæ priùs templum Dei fuerat, & eſſe deſinit, tranſire ſerpentem, & ſibilare in ea, & venena ſua malitiæ euomere, & non ſolùm hoc facere, ſed opera quoque ſua, quæ* ʀομκὰς *manus vocantur, mouere,* iuxta illud Prouerb. 18. *Mors & vita in manibus linguæ.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Lyran. & Arias cenſent toto hoc cap. ad literam agi de Chriſto & Chriſtianis, putà accuſari ſcelera Chriſtianorum, quæ Chriſtus iudicabit in die iudicij, cùm impios damnabit, pios ſaluabit. Ex aduerſo alij totum hoc caput explicant de Iudæorum criminibus, ob quæ puniti ſunt captiuitate Babylonica, déque illorum ex ea liberatione, reditu & fælicitate. Verùm media incedendum eſt via: nimirum initio capitis agit de Iudæis; ſed v.8. tranſit ad Chriſtianos, quos Iudæis impiis Deus in Eccleſia & benedictione Abrahæ ſurrogabit, ſibique aſciſcet; ita S. Hier. Theod. Haymo. Vatabl. & Dionyſ.

Dico ergo, initio capitis accuſat Hieroſolymæ ſcelera, ac præſertim rapinas principum, iudicum iniuſtitiam, Prophetarum veſana oracula & mendacia promiſſa, ſacerdotum impietatem; quodque ipſa cùm vidiſſet gentes vicinas impias à Deo puniri & vaſtari, non tamen earum exemplo reſipuerit. Quapropter v.8. illi & Gentibus vindictam minatur, ſed diuinam, nimirum quòd Deus per Chriſtum deſtruet gentiliſmum, æquè ac iudaiſmum, quodque gentes omnes, etiam barbaras & remotiſsimas, ſubiugabit Chriſto, eaſque ab idolis ad Deum conuertet, vt ſeruiant ei humero vno, æquè ac Iudæos, qui illum recipient, quod maximè fiet in fine mundi, quando credentes ipſi ſaluabuntur, increduli verò ab ipſo reprobabuntur, & igni æterno addicentur.

Verſ. 1.] Væ prouocatrix, & redempta ciuitas, columba.

Verſ. 2.] Non audiuit vocem, & non ſuſcepit diſciplinam: in Domino nõ eſt confiſa, ad Deum ſuum non appropinquauit.

D *Verſ.* 3.] Principes eius in medio eius quaſi leones rugientes: iudices eius lupi veſpere, non relinquebant in manè.

Verſ. 4.] Prophetæ eius veſani, viri infideles: ſacerdotes eius polluerunt

ſanctum, iniuſtè egerunt contra legem.

Verſ. 5.] Dominus iuſtus in medio eius nō faciet iniquitatem, manè manè iudicium ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur: neſciuit autem iniquus confuſionem.

Verſ. 6.] Diſperdidi Gentes, & diſſipati ſunt anguli earum: deſertas feci vias eorum, dum non eſt qui tranſeat: deſolatæ ſunt ciuitates eorum, non remanente viro: neque vllo habitatore.

Verſ. 7.] Dixi: Attamen timebis me, ſuſcipies diſciplinam; & non peribit habitaculum eius, propter omnia in quibus viſitaui eam: verumtamen diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas.

Verſ. 1. V*Æ prouocatrix.*] Heb. מוראה *morea*, id eſt, amaricatrix, quæ ſcilicet Deum maritum tuum adulterãdo amaricas, id eſt irritas & prouocas ad bilē: hæc enim amara eſt & fellea; vnde Chald. vertit, *quæ multiplicat ira prouocationem*; Tigurina, *væ rebellanti.* Radix enim מרה *mara* ſignificat amaricare, amarū facere, offendere, rebellare. Vnde Noëmi: *Ne*, inquit, *vocetis me Noëmi (id eſt, pulchram) ſed vocate me Mara (id eſt, amaram) quia amaritudine valde repleuit me Omnipotens.* Ruth 1. verſ. 20. Pagninus & recentiores non verbotenus ſed rem & ſenſum reddunt, dum vertunt, *væ fœdata, væ polluta.* Nam ideo erat amaricatrix Dei, quia fœdata & polluta ſceleribus.

Septuag. vertunt, *væ illuſtris*, alii, *væ monſtroſa.* Nam *morea* deducunt à rad. ראה *raa*, id eſt vidit. q. d. Væ Hieroſolymæ, quæ inſignis & monſtroſa eſt ſceleribus, putà adulteriis, id eſt, Idololatriis, ideóque Deo ſponſo ſuo infida & rebellis, cum ad amaritudinem & iracundiam prouocat. Alludit vox *morea* ad montem Moria, id eſt, viſionis, vel illuſtrem, qui erat Hieroſolymis, de quo dixi Geneſ. 22. verſ. 14. q. d. O Ieruſalem tempore Abrahæ & Iſaac, mihi fidelium & obedientium vſque ad mortem, fuiſti mons Moria, id eſt, viſionis cœleſtis! at nunc infidelis, per inobediētiam & apoſtaſiam facta es *morea*, id eſt, amara & amaricatrix.

Et redempta.] Ita vertunt quoque Chald. & Septuag. גאל *gaal* enim ſignificat redimere. Recētiores Rabbini, & eos ſecuti Pagnin. & Tigur. vertunt, *inquinata*, vel *contaminata*: vtrumque enim ſignificat *gaal*: alludit enim ad גלל *galal*, id eſt, voluere, reuoluere: inde enim *gaal* ſignificat, rem aliò deuolutam ad ſe reuoluere, id eſt, redimere: rurſum, rem in ſanguine menſtruo, ſtercore, aliâve re immunda volutare, voluere & reuoluere, hoc eſt, inquinare & contaminare, vti adultera Ieruſalē ſe in ſordibus idololatriæ cum variis diis Gentiū volutabat, & inquinabat. Noſtra verſio vti magis propria, ita efficacior & neruoſior eſt. Taxat enim Ieruſalem, eámque arguit ingratitudinis, quòd, cùm à Deo redempta eſſet ex Ægypto, & liberata à duro iugo & ſeruitute Pharaonis tēpore Moſis; æquè ac Philiſthinorum, Ammonitarum, Moabitarum, aliarúmque gentium tempore Iudicum, Dauidis & Salomonis, Deum tamen ſua idololatria & peccatis ſæpe grauiſſimè ad indignationem concitarit, & in dies concitet.

Columba.] Ita Hebræum יונה *iona* vertunt quoque Septuag. & S. Hieron. in comment. At Chaldæos, Rabbini, & eos ſecuti Pagninus, Tigur. & Vatablus vertunt, *moleſtatrix*, quæ pauperes vexat, ſpoliat, opprimit, à rad. ינה *iana*, id eſt, laborare fecit, afflixit, oppreſſit. Aptiùs noſter vertit, *columba*: huic enim Iſraëlem pariter comparauit Oſee cap. 7. verſ. 11. dicens: *Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta*: ita eidem Ieruſalem hîc comparat Sophonias, quaſi dicat: Ieruſalem ſtolidè relinquens Deum verum, & ſequens Deos inanes Gentium, facta eſt quaſi columba, vt vertit Arabicus Alexandrinus, excors, ſine prudentia, ſine intellectu, quæ ſiuit ſe decipi, vltroque ruit in laqueum & necem. Vide dicta Oſee 7. Aliter S. Hieron. Remigius, Albertus & Lyranus, quaſi dicat, Ieroſalem, quæ olim dum me coleret, erat quaſi columba bella, ſimplex, innocens & candida, nunc deſiit eſſe columba, & facta eſt quaſi coruus teter, malignus, forax & ater. Tertiò, Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt, *heu ciuitas nota & redempta, ciuitas Ionæ*, hoc eſt, Niniue, quæ vſque hodie ab Orientalibus vocatur ciuitas Ionæ, tum quia in ea prophetauit Ionas; tum quia Iona hebraicè ſignificat columbam, quam colebant Niniuitæ & Aſſyrii, eo quòd dicerent Semiramidem ſuam reginam poſt mortem conuerſam eſſe in columbam, vti alibi dixi. Cenſent ergo ipſi hanc prophetiam dirigi ad Niniuen.

Non audiuit vocem.] Dei per me alioſque Prophetas eam inuitantis ad pœnitentiam & reconciliationem: ſicut columba ab aucupe ineſcata & ſeducta, non audit vocem & ſibilum ſui heri, eam reuocantis ad columbarium; ita Chald. Hugo, & Vatablus. *Verſ. 2.*

In Domino non eſt confiſa.] Hebr. *non ſperauit in Domino.* q. d. Ieruſalem ſpes ſuas non repoſuit in Deo, ſed in ſuis opibus; viribus, principibus, populis, ſociis, quaſi iis eſſet inuicta, & ſatis munita contra Chaldæos alioſque hoſtes. Ideo Deus permiſit eam ab illis capi & vaſtari, vt oſtenderet inanes fuiſſe eius ſpes, & vt puniret eius diffidentiam in Deum, Deique neglectum.

Moral. de diffidentia Deo.

Moral. Diſce hîc eſſe grauem Dei iniuriam, valdéque eum pungere, ſi illi non fidamus, ſpémque noſtram ab eo auertamus, & defigamus in creaturis. Hæc enim diffidentia oritur ex defectu fidei, quòd ſcilicet fide viua non credamus Deum eſſe omnipotentem, ſummè prouidum & beneficum, quodque ipſe poſſit & velit nos iuuare, ſi eius opem imploremus; quodque ipſi præponamus homines, vel alias creaturas, quaſi illæ magis vel poſſint, vel velint nobis opitulari; quæ ſanè perſuaſio infidelis eſt, & contumelioſa Deo. Quocirca Deus eam punire ſolet, ac facere vt creaturæ in quas ſperauimus, nos deſerant, fallant, imò oppugnent & euertant. Ex aduerſo proſperat eos, qui ſpes ſuas in ipſo defigunt: quia *nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt*, Eccleſ. 2. verſ. 11. Quocirca Ieremias cap. 17. verſ. 5. *Maledictus*, ait, *homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius. Erit enim quaſi myrica in deſerto, & non videbit cùm venerit bonum: ſed habitabit*

tabit in ſiccitate, in deſerto, in terra ſalſuginis & inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius, &c. Vide ibi dicta. Ita Pſaltes: *In te*, inquit, *Domine ſperaui, non cōfundar in æternum.* Ita S. Barbara, virgo fragilis & tenera, cùm pectinibus ferreis horrendè à carnifice laceraretur, & faculis ardentibus vſtularetur, corde & oculis in cœlum defixis, Chriſtum ſponſum ſuum inuocans, aiebat: *O bone Ieſu, tu vides ſecretum cordis mei, quòd in te ſolo ſpem meam defixi: ne ergo me deſeras: quia ſine te ſum debilis & infirma, tecum autem ſum fortis & robuſta. Omnia enim poſſum in te, qui me confortas.* Eadem fuit ſpes, vox & oratio in tormentis Martyrum omnium, quæ eos fecit inſuperabiles, ac ignibus, leonibus, vngulis & cataſtis fortiores & celſiores.

Ad Deum ſuum non appropinquauit.] Vt in eum ſperaret, eum inuocaret, illi obediret, illum amaret, qui eſt ſummum bonū ſuum & noſtrum. Ita Plato dialogo, qui inſcribitur Philebus, non aliud docet, quàm felicitatem in eo verſari, vt ad Deum propiùs accedamus, ab eóque verum bonum hauriamus, itaque fiamus diuini & Deo ſimillimi: accedere autem nos ad Deum, per virtutem. Nam Deus, inquit ipſe, eſt ſummum bonum, cuius hæ ſunt conditiones, vt ſit αὐταρκὲς, ἱκανὸν, τέλειον, ἀρχιτεκτονικὸν, τέλος τῶν ὄντων, αἱρετὸν, id eſt, ſibi ſufficiens, cæteriſque omnia ſuppeditans, perfectum, pulchrum, conſentaneo ordine conſtitutum, rerum omnium finis, ac proinde ab omnibus eligendum & expetendum. Qui ergo à Deo recedit, recedit à bono, accedit ad malum, putà ad peccatum, mortem, diabolum & infernum.

Vers. 3. *Principes.*] Quod verſ. 1. dixit de toto, putà Ieroſalem totam eſſe corruptam & ſceleratam hîc per partes explicat, incipitque ab eius capite, putà à primoribus, tum ſæcularibus, tum Eccleſiaſticis; vt oſtendat quod de ſuo tempore dixit Iſaias c. 1. verſ. 6. *A planta pedis vſque ad verticem capitis non eſt in eo ſanitas*, etiamnum verum eſſe. Primò ergo taxat hîc principum crudelitatem, quòd quaſi leones populum expilarent & deuorarent; ita S. Hieronym. Allegor. taxat eorum ſequaces & poſteros, putà tyrannidem & ſæuitiam principum & pontificum tēpore Chriſti. Leo enim ferociſſimus fuit Herodes Aſcalonita, qui immani feritate paruulos omnes à bimatu & infra, in Bethlehē occidit propter Chriſtum, quique, vt alia taceam, moriens iuſſit primores omnes Iudæorum occidi, vt Iudæi in ſua morte gaudere non poſſent, ſed, vellent nollent, plangerent ob ſuorum ſtragem, vt refert Ioſeph. lib. 17. Antiquit. c. 8. Leones fuerunt Annas, Caiphas & cæteri, qui Chriſtum ad crucem, Apoſtolos ad verbera & ad mortem adegerunt. Rugierunt enim cùm clamarunt: *Crucifige, crucifige*; ita Lyranus.

In medio eius.] Quaſi dicat, Sicut leo in medio animalium graſſatur, rapitque & diſcerpit nunc huc, nunc illud, prout ei libuerit; ita principes Hieroſolymæ nunc hos, nunc illos ciues & pauperes deprædantur.

Iudices eius lupi veſpere, non relinquebant in mane.] A principibus deſcendit ad iudices, qui principum in iniuſtitia & rapacitate erant aſſeclæ; quaſi dicat, Sicut lupi lucifugi veſpere graſſantur, túmque ex diuturna inedia, fame rabidi prædantur, prædámque totam deuorant, ita vt ne oſſa quidem (hoc enim ſignificat Hebræum ולא גרמו *garemu*) relinquant, quæ mane comedant; ſed in ipſa nocte qua prædam egerant, eam totam deuorant, ita & iudices iniqui ſuis iniuſtis iudiciis diripiebant bona pauperum tanta auiditate, vt nihil ex iis reliquum facerēt. Ita S. Hieronym. per lupos veſpertinos accipit malos prælatos & iudices, *capientes*, inquit *munera & vendentes iuſtitiam, & poſſeſſiunculas Eccleſiæ, & ea quæ in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum ſuum, vt non habeant pauperes, quæ mane comedant; qui quaſi in nocte & nullo vidente omnia populantur, & cùm luporum more cuncta diripiant, ne paruos quidem cibos indigentibus derelinquunt.* Quinam ſint lupi veſpertini, dixi Habacuc 1. v. 8.

Propheta eius veſani.] A magiſtratu ſæculari tranſit ad Eccleſiaſticum, putà ad Prophetas & ſacerdotes, eorúmque in ſuis muniis infidelitatem & impietatem redarguit. Prophetas, quòd ſint veſani, id eſt, ſpiritu non Dei, ſed diaboli, agantur, imò agitentur. Vnde Aquila vertit, ἐνθουσιαζόμενοι, id eſt, enthuſiaſmo correpti, & furore fanatico perciti; Septuag. πνευματοφόροι, id eſt, ſpiritum ferentes, actiuè; vel potius paſſiuè πνευματόφοροι accentu in antepenultima, id eſt, ſpiritu portati & acti; Hebraicè eſt פחזים *pochazim*, quod Pagnin. vertit, *contemptibiles*, Tigurina, *leues*, Vatablus, *homines nihili.* Nimirum Prophetæ hi cùm eſſent viliſſimi & ignorantiſſimi, fingebant ſe furere & agi ſpiritu prophetico, aut reuera ex pactu cum dæmone, ab eo correpti quaſi furentes prophetabant, id eſt, aliena & exotica loquebantur, vti de Sibylla narrat Virgil. lib. 6. Æneid.

Non vultus, non color vnus,
Non comptæ manſere comæ; ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiórque videri,
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Iam propiore Dei.

Et inferiùs:

Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingítque premendo.

Propriè *pochazim* ſignificat temerarios & præcipites, qui audacter & temere pro affectu quiduis effutiunt, aſſeuerant, diuinant, & iurant: ſicut enim פחד *pachad* ſignificat præcipitantiam ex metu aut reuerentia; ita ei affine פחז *pachaz*, notat præcipitantiam ex temeritate & audacia; vnde noſter appoſitè vertit, *veſani*; Syrus vertit, *Propheta eius laſciui, impudici*; Arabicus, *Nimirum Propheta eius in ſpiritu immundo, gens ſtulta.* Hinc iidem ſunt *viri infideles*, heb. *viri præuaricationum*, id eſt, præuaricatores, inquit Vatabl. Septuag. *viri contemptores*; Chald. *viri mendaces*: quia mentiuntur ſe à Deo mitti, & eius nomine dicunt, Pax, pax, promittúntque omnia proſpera, cùm Deus per me, aliúſque Prophetas comminetur excidium.

Sacerdotes.] A Prophetis tranſit ad ſacerdotes, in quibus duo culpat. Prius, quòd profanent & polluant *ſanctum*, putà ſanctuarium, ſiue templū, nimirum ſacra & ſacrificia indignè tractando, eaque non ad Dei, ſed ad ſuum vſum & luxum conuertendo, exercendo vſuras, ſimonias, rapinas, ſacrilegia, profana ibi tractando, ſcandaloſè viuendo. Poſterius: *Iniuſtè*, inquit, *egerunt contra legem*; Hebr. חמסו *chameſu*, id eſt, oppreſſerunt legem, vim attulerunt legi: quia eam audacter

tranſgrediuntur, violant, contamioant, populóq; duces & auctores, imò doctnres ſunt, vt idem faciat; adeo vt legem per ſuas falſas, & ad lucrum conſictas expoſitiooes & traditiones peruertant, vti cis improperat Chriſtus Marth.5. verſ. 21. & c.23.16.

Verſ. 5. *Dominus iuſtus in medio eius non faciet iniquitatem.*] q. d. Deus, quia æqoiſſimos eſt iodex, æquè ac omoiſciens, hinc oon iniquè, ſed æqoiſſimè, licet acerrimè, puniet impiam Ieruſalem. Quòd ſit omniſcius, probat, Quia, inquit, eſt in medio eius, q. d. Deus in templo ſuo reſidens, circumquaque proſpicit Ieruſalem, vidétq; omnia ſcelera quæ in ea vbilibet perpetrantur: ergo noo deeſt ipſi ſcientia, oec cognitio criminum, vti nec poteſtas & æquitas ad ea puniendum & vindicandum. Nota liptoten, ſiue mioſin: *Non faciet iniquitatem*, id eſt, faciet ſommam æqoitatem quãdo acriter caſtigabit tot tãtaque ſcelera, quæ fiunt in ſua vrbe coram ſe ſeque ſpectante; ita S. Hieron. Remig. Albert. Arias & Clarius. Accedit & Chald. qui vertit, *Dominus purus dixit ſe collocaturum maieſtatem ſuam in medio eius: quare coram ipſo mendacium non fit*, id eſt, fieri oou debet, q. d. Nemo deberet eſſe tam effrons & Impudens, vt audeat peccare Hieroſolymæ, in coospectu & in oculis Dei viuentis. Mẽdaciũ enim in Scriptura ſæpe ſignificat quodlibet peccatũ: peccatũ enim eſt mendacium practicum, quod fit cõtra legem, & contra rationis iudicium. Notent hoc ſibique applicent Clerici & Religioſi, dicantque: Quomodo audebo peccare in Religione, in templo: vbi Deus reſidet, vbi omnia circumſpicit quaſi leo terribilibus oculis, vt loci ſancti violatores, ſuique contemptores diſcerpat & laceret?

Aliter Vatablus, *In medio eius*, inquit, q. d. Deus Ieruſalem dignatur ſua præſentia, ſoa cura & familiaritate, verſatur in medio eius quaſi ſocios, amicus, imò protector, curator, & pater: qoòd ergo eam punit, non facit ex odio, ſed ex amore, tum eius, tum iuſtitiæ: quocirca uemo cenſebit eum facere iniquitatem, dum eam pro meritis acriter caſtigat. Vode ſequitur.

Manè, manè, hoc eſt citiſſimè, iuquit Theodor. Rurſum, non ſolùm clàm, ſed palàm in matotina & manifeſta loce, inquit S. Hiero. Deus *iudicium ſuum*, id eſt, iuſtum ſuum ſupplicium, quo caſtigabit Ieruſalem, proferet & *dabit in lucem.*] Secondò, *manè, manè*, id eſt, quodlibet manè. q. d. Deus quotidie, & quaſi qoolibet manè edit aliqood exemplum ſoi iudicii, quo uunc hunc, nonc illum ſceleratum; nonc hanc, nunc illam gentem malè mulctat & perdit, illúqoe *non abſcondetur*, hebr. *non deeſt*, qoin ſemper aliqood publicè edatur ad terrorem impiorum: & tamen *iniquus neſcit confuſionem*, id eſt, oeſcit erubeſcere, ſed audacter & impudenter pergit ſcelera ſceleribus cumulare; Clarius, Arias & Vatabl. Hic ſenſus ſatis aptè coonectit totam ſententiam: futora enim apud Hebræos ſæpe ſumuntur pro præſenti, quando ſignificatur rei contiooatio, mos & conſuerodo; vti hîc *manè, manè iudicium ſuum dabit*, id eſt, dare & edere ſolet. Verùm qoia agitur hîc propriè de Ieruſalem, cui minatur futurum, ſed inſtans excidium; hinc prior ſenſus aptior & germanior videtur, iuxta quem ſeqoentia ita explica.

Neſciuit autem iniquus confuſionem.] q. d. Hieroſolymitæ ſunt tam iniqui & impii, vt noo pudeat eos, oec pœniteat ſcelerum, etiamſi ob ea

A audiant à Prophetis ioſtare ſibi iudicium, id eſt, vindictam Dei, ac videant propter eadem gentes ſibi ſimiles à me puniri & diſperdi, vti ſeqoitur. Aliter Septuag. Roman. qui hæc ad Deum iudicium ſoum manè proferẽtem referentes, ſic vertunt, *neſcit iniquitatem in exactione, nec in contentione iniuſtitiam.*

Diſperdidi Gentes.] Per *Gentes* Primò accipi poſſunt Samaritæ, qui vicini erant Iudæis, & iam ob idololatriam excisi erant à Salmanaſar, & abducti in Aſſyriam. q. d. Videte, ô Hieroſolymitæ, qoid vicinis & fratribus veſtris, putà decem tribubus, contigerit: idem enim vobis contiget niſi vitam corrigatis. Nam *tunc tua res agitur, paries* Verſ 6.

B *cùm proximus ardet.* Porrò vocat eos *gentes*, non Iſraëlitas, tum quia iam ab aoita fide, religione, ſocietate & regno Iſraëlis & Dauidis per ſchiſma deſcioerant, fecerantque nouam rempubl & Eccleſiam idololatricam, vti faciunt Gentiles: tum quia iam poſt excidium commiſti erant Gẽtibus, putà Aſſyriis in Aſſyria, & Cuthæis in Samaria. Salmanaſat enim ſicut Samatiras in Aſſyriam, ita Aſſyrios, putà Cothæos, io Samariam tranſtolit, eóque modo vtramqoe gentem permiſcuit, vt patet 4. Reg.17.

Secundò, S. Hieron. per *gentes* accipit Iudæos, qoos vaſtauit & diſperdidit Sennacherib, adeò vt ſola Ieruſalem ab eo intacta remanierit, angelo

C eam, ob pietatem Ezechiæ & preces Iſaiæ, tutante cæſis 185. millibos Aſſyriorum, Iſaiæ 37. verſ. 36. Hi pariter vocantur *Gentes*, qnia viuebant gẽtiliter & impiè, quaſi Gentiles eſſent, non Iodæi. In Scriptura enim Iudæi ſæpe vocantur nominibos gentium, quarom cultum, mores & vitam imitabantur. Hinc iam vocantur Amorrhæi, iam Cethæi, Ezech.16. verſ. 45. iam Sodomitæ & Gomorrhæi, Iſaiæ 1. verſ. 10.

Tertiò, propriè per gentes poſſunt accipi Syri, Armeni, Parthi, aliique qui inter Babylonem & Ieruſalem interiacent, vel adiacent, quos, vtpote viciniores, priùs ſubiugauit Nabuchodonoſor, antequam inuaderet Iudæos, vtpote remotiores.

D Hoſce enim omnes Iudæis in exemplom proponi voluit Deus, vt eorom ſtrage reſipiſcerent, & ab idolis ſceleribúſque ad Deom redirent. Sed fruſtra; nam, vt præceſſit, *Neſciuit iniquus*, in iniqoitate ſoa defixus & obduratos, *confuſionem*.

Aliter à Caſtro: nam per gentes accipit Philiſthæos, Ammon, Moab, Æthiopes & Aſſyrios, de quibus cap. præcedenti verſ. 4.8.11. licet enim hi poſt excidium Ieruſalem exciſi ſint à Chaldæis, tamen Deos eorom, quaſi hoſtium, excidium iam diu antè prædixerat & promiſerat Iudæis, vtpote qui ſæpe eorum hoſtilitatem & direptionem ſuſtiouerant. Sed tunc τὸ *diſperdidi*, accipi debet noo propriè, ſed pro *diſperdere decreui*, diſperdi-

E turum me prædixi & promiſi. q. d. Promiſi tibi, ô Ieroſalem, me gentes tibi hoſtiles perditurum, & deſtructurum earum imperia, vt qui me per plagas uon ſenſeras, ſaltem per beneficia cognoſceres: ſed tu hæc promiſſa, méque pariter ea promittentem ooo curaſti, imò ſpreuiſti.

Et diſſipati ſunt anguli earum.] *Angulos* vocat arces & munitiones, quæ in limitibus regionum eriguotur, qoaſi antemurale, ad totelam regionis. Chald. vertit, *palatia*. Tropol. S. Hieron. *Puto*, inquit, *quòd & ſuperbis proſit detrahi eos de arrogantia ſua, & diſſipari angiportus & angulos eorum, vt poſtea recto itinere gradiantur.* Et nos: *Diſſipantur ergo itinera ſuperborum, & anguli eorum, ne ambulent*

A *lent in ſuperbia & in prauitate, & vrbes eorum que malè ædificatæ fuerant in arrogantia & ſuperbia, deſtruuntur ne ſubſiſtant, & habeant habitatores peſſimos.*

Dixi, q.d. Monui Iudæos per Ieremiam alióſque Prophetas, vt deſiſterent ab idolis & ſceleribus Gentium, ne ſimiles illis pœnas incurrerẽt, ac æquè vt illæ diſperderentur, atque vt timerent & colerent me, ne periret *habitaculum eius.*] Id eſt, tuum, purà tua ciuitas, tuæ domus, templum & muritui, ô Ieruſalem. Hebræi enim crebrò vtuntur enallage, vt perſonam ſecundam in tertiam, & vice verſa, commutent, præſertim ad pathos, vti hîc Deus à Iudæis, quaſi indignãs, auertit faciem & ſermonem, ac de iis, quibus cœperat B loqui cominus in ſecunda perſona, iam ob idololatriam euertendis, ideóque quaſi alienis, loquitur in tertia perſona. Monui, inquam, eos, vt non perirent: quia contẽtum me fore dixi pœnis, quibus eos *viſitans*, id eſt, puniui per Salmanaſar & Sennacherib: at tantùm abeſt vt hiſce meis monitis auſcultarent, & mores corrigerent, vt diluculo, id eſt, ſollicitè, ſine mora, feſtinanter magis eos corruperint, & peiùs egerint. Opus enim quod diluculo fit, cordi & curæ eſt, fitque ſollicitè & feſtinato, vt pote ante diem & ante omnia diei opera; imò diluculo ſolent diſponi & ordinari, æquè ac inchoari opera totius diei. Quocirca neruosè ait: *Diluculò ſurgentes corruperunt om-* C *nes cogitationes ſuas*; Tigurina, *omnia ſtudia ſua*; Pagnin. *omnia opera ſua*: hæc enim ex cogitatione, deſtinatione, & diſpoſitione quæ fit diluculo, manant, ita S. Hieron. Theodot. Albert. Hugo & Vatabl. Aliter Septuag. qui hæc cum ſequentibus iungunt, de quo mox.

Verſ. 8.] Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum, quia iudicium meum vt congregem Gentes, & colligam regna: & effundam ſuper eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: in D igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.

Verſ. 9.] Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & ſeruiant ei humero vno.

Verſ. 10.] Vltra flumina Æthiopiæ, inde ſupplices mei, filii diſperſorum meorum deferent munus mihi.

Verſ. 11.] In die illa non confunderis ſuper E cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ, & non adiicies exaltari ampliùs in monte ſancto meo.

Verſ. 12.] Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum: & ſperabunt in nomine Domini.

Verſ. 13.] Reliquiæ Iſraël non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium,

A & non inuenietur in ore eorum lingua doloſa: quoniam ipſi paſcentur, & accubabunt, & non erit qui exterreat.

Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum.] *Expecta*, ſcilicet auidè, anhela & inhia. Hebræum enim חכה *chaca*, ſignificat anhelare & inhiare ad perſonam, vel rem aliquam, vt eã apprehendat: deducitur enim à חך *chec*, id eſt, guttur, palatum, quod dũ ſamet, cibo inhiat, vti pulli aperto ore & gutture inhiãt eſcæ, quam mater aduehit. Pari, imò maiori auiditate fideles debent anhelare ad Deum & Chriſtum, eique inhiare: quia ipſe ſolus eſt cibus, re- B fectio & ſaties animæ. Ruſum, pro *in futurum* hebr. eſt לעד *lead*, quod Septuag. vertunt, *in teſtimonium*, à rad. עוד *vd*, id eſt, teſtari: vnde עד *ed*, id eſt, teſtis. Pagnin. verò, Vatabl. & Clarius ſecuti R. Dauidem, vertunt, *ad prædam*, vel *ad ſpolia*, à rad. עדה *anad*, id eſt ſpoliare, prædari, diripere. Vnde vertunt, *expectate me dicit Dominus, ad diem qua conſurgam ad ſpolia*, vel *ad rapinam*, vt idem ſit cũ illo pſalm. 67. verſ. 19. *Aſcendiſti in altum, cepiſti captiuitatem, accepiſti dona in hominibus.* *Verſ. 8.*

Quocirca Primò, Chald. Cyrill. & Sanchez hæc exponunt de direptione Babylonis per Cyrum. q.d. Bono animo eſtote, ô Iudæi abducendi in Babylonem: ibi expectate me. Nam poſt 70. C annos vltor pro vobis conſurgam, ac Babylonẽ per Cyrum euertam & diripiam, vóſque inde eripiam, vt deinde vnanimes & læti domum redeuntes, omnes me colatis humero vno, & nullus inter vos ſit infidelis, vel impius. Verùm eſto eò alludat, tunc tamen Deus non effudit zelum & ſpiritum ſuum in omnes gentes; nec effecit vt omnes colerent eum humero vno: imò paulò poſt Iudæi ab Antiocho afflicti, ac tandem à Tito & Romanis ſunt euerſi. Quamobrem Iudæi hæc expectant à ſuo Meſſia venturo; ſed perperam & incaſſum. *Dies reſurrectionis hæc quæ?*

Ergo communis ſententia Græcorum & Latinorum, quin & Hebræorum, eſt, hæc tam angu- D ſta promiſſa ad tempora Chriſti pertinere, ab eóque eſſe completa in primo aduentu, & pleniùs complenda in ſecundo. Salit ergo hîc Propheta de more ad Chriſtum, & tempus legis nouæ. In Chriſto enim, qui finis eſt legis & Prophetarum, Sophonias, Abdias, aliique Prophetæ deſinunt, & oracola ſua concludũt. Vocat ergo *diem reſurrectionis meæ*, Primò propriè diem tertiũ à Chriſti nece, quo ipſe à mortuis reſurrexit. Senſus ergo eſt, q.d. Quia fruſtra per Prophetas vos, ô Iudæi moneo, fruſtra clamo, vt ad me redeatis, hac de cauſa ego nouum & diuinum, non humanum, vindictæ genus in vos, & in omnes gentes exercebo. Mittam enim Chriſtum, qui Iudæos mul- E tos, & omnes gentes ſibi mihique ſubiget, cogétque eas abdicare gentiliſmum, æquè ac vos iudaiſmum, ac ſuſcipere chriſtianiſmum, vt omnes humero vno ſibi & Deo vero ſeruiant: Iudæos vero rebelles ac incredulos, imo chriſticidas, grauiſſimè puniam & exſcindam per Titum & Romanos, iiſque reiectis & reprobatis ſurrogabo Gentes, vt dicitur verſ. 6. quæ ſuccedent in benedictionem promiſſam Abrahæ, erúntque filij & heredes regni Dei, putà Eccleſiæ tum militantis, tum triomphantis; vnde Euſeb. lib. 5. Demonſtr. Euang. c. 17. S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 33. S. Hieron. Remig. Hugo, Arias, Ribera & alij docent hîc prædicti reſurrectionem Chriſti, reproba-

Digitized by Google

tionem Iudæorum, & vocationem Gentium.

Secundò, pleniùs id fiet in ſecundo Chriſti aduentu ad iudicium, putà in reſurrectione vniuerſali, quæ vocatur dies reſurrectionis Chriſti, tum quia per Chriſtum, & Chriſti gratiam ac virtutem omnes homines reſurgent. Reſurrectio enim Eccleſiæ, quaſi corporis, eſt reſurrectio Chriſti, quaſi capitis. Scriptura enim, vt notat Tiennius in Regulis S. Scripturæ, quod Eccleſiæ eſt tribuit Chriſto, & vice verſa, ob ſummã Chriſti cum ea coniunctionem: eſt enim ipſe Eccleſiæ caput, ſponſus, pater, anima, ſpiritus & vita. Tum quia Chriſti reſurrectio & gloria apparebit toti mundo in die iudicij, quando oſtendet poteſtatem ſuam iudiciariam, in reſurrectione ſibi à Patre datam, per quam iudicabit omnes gentes, vti hîc ſubdit Sophonias. Senſus ergo eſt, q. d. Ego ſæpius veſtra, ô Iudæi, ſcelera coargui per Prophetas; ſed fruſtra: expectate ergo me vindicem in die iudicij, quo ego reſurgens & triumphator ducam poſt me agmina omnia reſurgentium, ac iudex conſidebo in valle Ioſaphat, in quam colligam & congregabo Iudæos & omnes gentes, vt infideles & incredulos condemnem (tunc ergo vos, ô Iudæi rebelles, dabitis pœnas veſtræ rebellionis, ingratitudinis & obſtinationis) credentes verò & fideles beem & glorificem, vt in cœlis dẽ eis labium electum, quo iugiter me laudent & benedicant; ita S. Hieron. Remig. Haymo, Lyranus, Clarius & Vatablus.

Porrò vtroque die reſurrectionis Chriſtus venit ad prædam, vt vertit Pagnin. & Rabbini. Nã in primo aduentu prædatus eſt Gentes, earúmque regiones, dum omnes per Apoſtolos ſibi ſubiecit, iuxta illud Iſaiæ 8. verſ. 4. *Voca nomen eius* (Emmanuelis, id eſt, Chriſti naſcituri) *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari.* Rurſum, in die reſurrectionis prædatus eſt limbum & infernum: nam inde ſecum victor eduxit animas SS. Patrum, vt eas ſecum cum triumpho deduceret in cœlum. In ſecundo verò aduentu ad iudicium, prædabitur omnes infideles & impios, eóſque tradet inferno. Inſuper vtroque die venit Chriſtus *ad teſtimonium*, vt vertunt Septuag. quia vterque dies teſtabitur & demonſtrabit mundo Chriſtum eſſe Chriſtum, id eſt, Dei filium, iudicem, vindicem & dominum omnium. Simili modo & miſericordia vltus eſt Deus incredulitatem Achaz, promittendo non tam ipſi, quàm poſteris eius Chriſti natiuitatem, gratiam & ſalutem. *Nunquid parum*, inquit, *vobis eſt moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum: Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel*, Iſaiæ 7. verſ. 14.

Quia iudicium meum.] q. d. Quia iudicaui & decreui congregare gentes & regna, & effundere ſuper ea meam iram & indignationem; ita Arias & Vatabl. nimirum euertendo eorum idola, templa, regna, mores, eáque conuertendo in fidem, cultum & regnum Chriſti, vt illi ſe ſubiiciant, eiúſque mores Chriſtianos & ſanctos induant, illúmque colant & laudent labio vno & electo. Perperam ergo aliqui ſic exponunt. q. d. Colligam Iudæos per totum orbem diſperſos ad paſcha celebrandum in Ieruſalem, vt in ea à Tito & Romanis concludantur, capiantur & occidãtur. Contrarium enim dicit Propheta, *Vt congregem Gentes*, non Iudæos, *& colligam regna.* vnde & de iiſdem ſubdit:

A *Et effundam ſuper eos indignationem meam.*] Indignatio hæc vindicta eſt diuina, non humana, vt dixi. Deus enim ita ſe vindicat, vt perdat inimicos, dum eos facit amicos; vt occidat infideles, dum eos conuertit facitque fideles: quia nimirum in mente & corde eorum occidit impietatẽ, idololatriam, libidinem, ſuperbiam, cæteráque vitia, eiſque indit ſpiritum & vitam fidei, gratiæ, caſtitatis, humilitatis, cæterarúmque virtutum. Vnde ſubdit:

In igne enim Zeli mei deuorabitur omnis terra.] Chald. *nam igne Zeli mei conſumentur omnes impij terræ; etenim ita conuertam in omnes gentes locutionem vnam electam, vt precentur omnes in nomine* B *Domini.* Hic eſt zelus Dei, quo magis pugnat in vitia & dæmones, quàm in homines, imò pugnat pro hominibus: ſicut medicus pugnat cõtra morbum, non contra ægrum, ſed pro ægro. Vindicta ergo hæc Dei in peccata & dæmones, eſt miſericordia & gratia in peccatores. Vide can. 46. quẽ præfixi Prophetis maioribus. Hic eſt zelus quem Chriſtus oſtendit in primo ſuo aduentu, de quo propriè hîc agitur. Illo enim dedit omnibus gentibus labium electum, conuertit Æthiopes, omnéſque gentes, &c. vti fusè in ſequentibus prædicit Sophonias. In ſecundo autem ſuo aduentu zelum iræ oſtendet in infideles & impios, quo eos in die iudicij condemnabit adigétque in tartara; C ideóque per ignem conflagrationis mundi, quem emittet, deuorabitur & comburetur omnis terra; ita Lyran. & Vatabl.

Quia tunc reddam populis labium electum; Arabicus, *linguam electam*; Symmach. *tunc conuertam in populos labium mundum*; Aquila & Theodotion, *tunc vertam ad omnes populos labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini* (id eſt, nomen Domini, hebr. *Iehoua.* q. d. Vt omnes inuocent Deum verum) *& ſeruiant ei humero vno.*] Pro *electum*, vti vertit noſter, Aquila & Theodotion, hebr. eſt ברורה *berura* (pro quo Septuag. legerunt בדורו *bedoro*, id eſt. in generatione eius) quod Secundò, verti poteſt *purum, caſtum, mundum, candi-* D *dum*; ita Symmachus, Arias & Tigurina; Chaldæus vertit, *clarum*. Senſus eſt quaſi dicat, Deus per Chriſtum tollet diuerſitatem animorum, religionum, idolorũ & labiorum, quibus hic adorabat & inuocabat Iouem, ille Martem, tertius Saturnum, quartus Melchom, quintus Dianam, &c. facietque vt omnes conſpirent in eandem fidem & cultum vnius veri Dei, eúmque vno labio electo, ſancto & diuino inuocent, dicentes: Deus, qui es vnus in eſſentia, & trinus in perſonis, nimirum Pater, Filius & Spiritus ſanctus, miſerere nobis. Huic enim ſoli ſeruient latria, id eſt, eum colent & adorabũt omnes humero vno, hoc eſt, vnanimi conſenſu, conſpiratione & conſonãtia. E Eſt metaphora à baiulis, qui ſimul vno quaſi humero ſuccollant oneri ingenti; aut certè à bobus combinatis in plauſtro, qui eius iugum pari onere, quaſi humero vno ferunt, illúdque pari conatu & paſſu protrahunt. Vnde Septuag. Syrus & Arabicus vertunt, *iugo vno*, ſcilicet Chriſti, quod ſuaue eſt, & excutit plurima & duriſſima iuga diaboli; ita S. Hieron. Theodor. Chaldæus, Haymo, Hugo, Vatabl. & alij. Nonè Ioannes Alba Electorum c. 67. Labium, inquit, hoc eſt lingua, ſubinde pro lege capitur. Labium ergo electum vocat legem perfectã, omnibus numeris abſolutam, ſanctiſſimã, putà legem Euangelicam. Hanc enim Deus dedit omnibus populis, cùm legem

Verſ. 6.

Moſai-

Moſaicam dederit ſolis Iodæis. *Et ſeruient ei humero vno*, id eſt, vna manu, vno conſenſu, vel vno mouere vnóque ſacrificio: hoc enim vocatur manos, quia manu offertor: denique manos ſæpe ponitur pro opere; q.d. Seruient ei manibus, id eſt, operationibus & operibus, ſanctis, quæ concorditer ſe inuicem adiuuantes quaſi vna eadémqoe mano operabuntur. Hæc Alba, ſymbolicè potiùs, quàm literaliter.

Moral. de concordia.

Mirum quàm potens ſit, quantúmque ferre poſſit vnos omniom ad idem onus conſpirãtium humerus. Videre hoc eſt in Religionibus, congregationibus, familiis, in quibus viget ſpiritus & charitas. Aurea eſt Micipſæ regis, in morte filios ad mutuum amorem & opem cohortantis, B ſententia: *Concordia paruæ res creſcunt, diſcordia autem maximæ dilabuntur*; ita Salluſt. de bello Iugurth. *Tyrrhenus lapis quamuis grandis innatat, comminutus ſubſidit: ita concordia ſuſtinemur, diſcordia peſſum imus*, ait Plinius lib. 2. cap. 106. Sicut ſingola haſtilia facilè frangas, coniuncta non poſſis: ita diſſidentes facilè ſuperes, concordes haud facilè, ait Plutarch. in Moral. Vis enim vnita fortior eſt ſeipſa diuiſâ; vnde multa ſuſtinet & euincit, quæ diuiſa nequit. Tyreſius rogatus à Scipione Africano, qua de cauſa Numantia priùs inuicta, à ſe ſubacta & euerſa fuiſſet, reſpondit: *Concordia victoriam, diſcordia exitium præbuit*. Seuerus Imp. moriturus vocans filios Marcum An- C toninum & Getam: *Facite*, inquit, *vt inter vos cõueniat, locupletate milites, cæteros omnes contemnite*. ita Xiphil. in eius vita. Ageſilaus rogatus cur Sparta mœnibus non cingeretur? oſtendit ciues armatos & vnanimes: Hi, inquit, ſunt ciuitatis mœnia; ita Plutarchus in Apophtheg. Quid non euincit, quid non ſuperat exercitus ducum & militum in idem conſpirantium? Iſæus Sophiſta citans illud Homeri: *Scutum hæſit ſcuto, galea galea, atque viro vir: Sic*, inquit, *mihi ſtate Lacedæmonij, & muris cincti ſumus*; ita Philoſt. in Sophiſtis.

Alludit ad vnitatem ſermonis & linguæ, quæ fuit in ſtatu innocentiæ & legis naturæ. In para- D diſo enim Adam & Eua eadem fide, labio, & lingoa, purà Hebræa, coluerunt, & poſteri eorum coluiſſent Deum verum. Hoc labium per peccatum & ſuperbiam fabrorum turris Babel, vitiatum, inquinatum, & diſſectum eſt in 70. ferè labia & linguas, quas Deus totidem familiis tunc indidit, vti dixi Geneſ. 11. v. 7. Hîc ergo promittit Deus, ſe per Chriſtum primæuum illud vnanime, electum & purum labium redditurũ, idque præſtitit, quando Apoſtolis in Pentecoſte indidit Spiritum sãctum in ſpecie linguarum ignearum, quibus purè & ardenter Deum verum celebrarent, omnéſque gentes docerent, & impellerent ad eundem eodem labio & lingua colendum, vt E ſcilicet quaſi vno ore, æquè ac mente & fide, eum confiterentur, laudarent, adorarent & inuocarent. Labiom ergo vnum & electum eſt vna Dei confeſſio, laus, inuocatio, prædicatio.

Labium electum quod.

Porrò addunt aliqui apud Galatin. lib. 12. de Arcan. fid. cap. 3. per labium vnum accipi poſſe linguam Græcã, qua primùm Apoſtoli per Græciam, Aſiam & vicinas regiones cœperunt propagare fidem Chriſti. Græca enim lingua poſt imperium Alexandri Magni & Græcorum, magnam Orientis partem occupauit. Alij accipiunt linguam Latinam, qua omnes fideles ſub Romano Pontifice, Deum & Chriſtum toto orbe co- A lunt & inuocant. Hoc non eſt incongruum, nec abſonum: licet enim propriè per labium vnum ſignificetur vniformitas cultus & fidei, ſcilicet quòd Deum vnum vniformiter omnes colẽt, eſto cum ſua lingua aliter & aliter nuncupent; conſequenter tamen innuitur pariter vniformitas linguæ, quòd ſcilicet Eccleſia & Euangelica doctrina, Chriſtique fides & religio ſemper floruerit in vna lingua; nimirum, primùm in Hebræa, deinde in Græca, tandem in Latina & Romana: perinde ac ante Chriſtum floruit in ſola Hebræa, purà in familia Heber, & Abrahæ, qui ſolus à Deo ex omnibus gentibus fuit electus ad eius cultum, laudem & obſequium. Vnde & lingua eius voca- B tur labium electum. Multum enim facit ad conſociationem, vnionem & vnitatem Eccleſiæ, vnitas linguæ, v. g. Latinæ, qua Eccleſia Latina vbique gentium vtitur in ſacrificio & officio Eccleſiaſtico, quamque omnes ſacerdotes & literati callent. Nam, vt ait S. Auguſt. lib 19. de Ciuit. cap. 7. *Linguarum diuerſitas hominem alienat ab homine, &c. ita vt libentius homo ſit cùm cane ſuo, quàm cum homine alieno*, &, vt ait Plinius, *vt externus alieno non ſit hominis vice. Hinc illa gentium tótque linguarum diuerſitas*, &c. *qua nos diſtinxit à feris, inter ipſos quoque homines diſcrimen alterum æquè grande quàm à belluis fecit*, inquit ipſe lib. 11. c. 51. Quocirca Roma olim rerum domina *ſatagebat, vt* C *non ſolùm iugum, verùm etiam linguam ſuam domitis gentibus, per pacem ſocietatis imponeret*, ait ibidem Auguſtin. ita vt Romani Hiſpanias & Gallias Latinas prorſus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis: & in Senatu nullos audierint legatos, niſi latinè verba facientes, nimirũ conabantur vt eſſet vna lingua, qua ſe gentes omnes mutuo intelligerent. Sed planè & plenè id conſequi nequiuerunt: altioris enim & diuinæ virtutis hoc eſt opus. Quocirca Spiritus ſanctus Apoſtolis dedit donum linguarum, quo ab omnibus gentibus intelligerentur, & viciſſim omnes intelligerent. Deus, inquit S. Auguſt. in pſalm. 54. diuiſit linguas in fabrica turris Babel, *ne ſe* D *intelligendo perniciosam facerent vnitatem. Per ſuperbos homines diuiſa ſunt linguæ, per humiles Apoſtolos congregatæ ſunt linguæ. Spiritus ſuperbiæ diſperſit linguas, Spiritus ſanctus congregauit linguas. Quãdo enim Spiritus ſanctus venit ſuper diſcipulos, omnium linguis locuti ſunt, ab omnibus intellecti ſunt, linguæ diſperſæ in vnum congregatæ ſunt. Ergo ſi adhuc ſæuiunt & Gentiles ſunt, expedit eis diuiſas habere linguas. Volunt vnam linguam; veniant ad Eccleſiam: quia & in diuerſitate linguarum carnis, vna eſt lingua in fide cordis.* Idem in pſalm. 44. explicans illud: *Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato circundata varietate: Varia*, inquit, *linguæ faciunt varietatem veſtis reginæ huius. Quomodo au-* E *tem omnis varietas veſtis in vnitate concordat, ſic & omnes linguæ ad vnam fidem. Quælibet ſit varietas linguarum, vnum aurum prædicatur, non diuerſum aurum, ſed varietas de auro. Aurum eſt ſapientia. Eandem quippe ſapientiam, eandem doctrinam & diſciplinam omnes linguæ prædicant: varietas in linguis, aurum in ſententiis.*

Vnitas linguæ quantum conferat.

Anagog. Beati in cœlo ſeruiunt Deo labio vno: quia conſono corde & ore canunt iugiter Alleluia, laudes & hymnos Deo, iubilantque dicendo: Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto, qui nos vocauit in partem ſortis Sanctorum, imò Beatorum. *Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula*

Anagog.

ſacula ſaculorum, Amen, Apocal.7.11. Et, *Redemiſti nos Domine in ſanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, & feciſti nos Deo noſtro regnum & ſacerdotes & regnabimus ſuper terram,* Apocal.5.v.9. Addit Arias, a Caſtro, & Galatin. loco cirato, Beatos in cœlo eadem lingua, quæ in paradiſo fuit primigenia, ideóque ſancta cognominatur, præſertim quia ea ooſcripta eſt vetus ſacra Scriptura, putà Hebræa, Deum laodaturos. de quo vide dicta 1.Cor.13. v. 8.

Tropol.

Tropol. Labium electum fidelis habet, cùm ſincerè Deo confitetur, & quæ Dei ſunt ſanctè loqoitur, cùm de rebus piis ſermones ſerit, cùm iratos mitigat, afflictos cooſolatur, peccatores conuertit. Huic opponit Propheta v.13. linguam doloſam.

Verſ. 10. Trans Aethiopiam regio triplex Prima.

Vltra flumina Æthiopiæ.] Triplex eſt hîc expoſitio, quæ tamen in vnam communem & vniuerſalem coaleſcit & deſinit. Aliqui enim per hanc phraſim intelligunt Ægyptum: alij Abyſſiam & Africam: alij Indiam. Primò enim Ægyptus eſt vltra fluenta Nili, qui oritur in Æthiopia, indéque io Ægyptum defluit; quaſi dicat, Ægyptij cooertentur ad Chriſtum, illique deferent munera Addit à Caſtro, Hebr. כוש *chus*, id eſt, Æthiopia, in Scriptura noo ſignificare Æthiopiam ſub Ægypto, quæ nunc Abyſſia dicitur, vbi regnat Prete-Ioannes; ſed Arabiam, io qua inter alios degebant Madianitæ, qui in Scriptura vocantur Æthiopes. Vnde de Pharaone merſo in mari rubro dicitur pſalm.73.verſ.14. *Dediſti eum eſcam populis Æthiopum*, putà Arabicus accolis maris rubri. Chus enim filius Cham, qui nomen dedit Æthiopiæ, numquam ingreſſus eſt Ægyptum, vel Abyſſiam, ſed cum ſuis filiis, Saba, Hevila, Sabatha, Regma, Sabatacha & Dedan, ſedes fixit inter ſinum Perſicum & ſinum Arabicum, ſiue mare rubrum. Hic ergo terræ tractus vocatur Chus, id eſt, Æthiopia, putà Arabia, in qua eſt Gihon fluuius ex paradiſo decurrēs, Traianus fluuius, lacus Sirbonides, ſinus Arabicus, foſſæ quoque manu factæ, quæ Dioryges vocantur, quas omnes fluuiorum nomine comprehendit Scriptura. Porrò vltra hæc flumina eſt Ægyptus, De Ægypto ergo loqui videtur hîc Sophonias, æquè ac Iſaias c.18.verſ.1. Hæc à Caſtro. Verùm eius ratio non concludit. Nam omnis Æthiopia hebr. vocatur Chus, eſto Chus filius Cham, cum ſuis filiis proximis omnem non incoluerit: ſicut eadem vocatur Æthiopia ab Æthiope Vulcani filio, ſi credimus Plinio libr. 6.c. 30. eſto Æthiops non totam, ſed partem tantùm occuparit. Sicut ergo Abyſſini vocantur Æthiopes græcè & latinè, ſic iidem hebr. vocantur Chuſim. Nam ex Abyſſia videtur veniſſe Taraca rex Chuſim, id eſt, Æthiopum, 2.Paralip. 14. verſ.9. Et Nabuchodonoſor poſt vaſtatam Ægyptum vaſtauit Æthiopiam ei vicinam, putà Abyſſiam, Iſaiæ 20. Et ex Abyſſia veniſſe Reginam Saba ad Salomonem, cenſent S. Hieronym. Auguſt. Origen. Nazian. Nyſſenus, Anſelmus, Toletus, Barradius, Ortelius, & alij, quos citat P. Pineda lib. 5. de rebus Salom. c.14. ſect. 5. num. 21. Denique filij Chus licèt habitarint iuxta mare rubrum, tamen poſteri eorum ſe propagarunt vſque in Aethiopiam, vtpote vicinam. Vnde & rex Aethiopiæ olim fines regni ſui extendebat vſque ad mare rubrum. A quo enim progeniti ſunt Aethiopes, niſi à poſteris Cham & Chus?

Secund.

Secundò, S. Hieronym. Remigius, Albertus, Hugo, Emmanuel & Ribera, propriè Aethiopiā hîc accipiunt eam, quæ eſt ſub Aegypto in Africa, putà Abyſſiam. Hæc enim Iudæis erat vicina, nota & nominata. Sic ſenſus erit, q.d. Afri, qui ſunt vltra flumina Aethiopiæ reſpectu Iudææ & Aegypti, imò & vlteriores populi trans mare ſiti, vt Braſilij, Peruani, Mexicani, omnéſque Indi Occidentales ad Chriſtum conuertentur, eique deferent munera.

Tertia.

Tertiò, alij, quibus fauet à Caſtro, putant hîc notari Indiam Orientalem vſque ad Iaponiam & Chinam: flumina enim Aethiopiæ hîc vocari Tigrim & Euphratem, quæ primùm per Chaldeā (in qua regnauit Nemrod filius Chus) & Meſopotamiam, deinde per mediam labuntur Arabiam, quæ, vt dixi, in Scriptura vocatur Chus, id eſt, Aethiopia: vltra quæ flumina eſt tota Aſia & India vſque ad Sinas. Accedunt Chaldæus, qui vertit, *trans fluuios India*; Arias & Vatablus, qui hæc de Indis exponunt, quaſi Aethiopia hic Indica intelligatur, cuius flumina ſunt Tigris, Indus & Ganges: quæ licèt Iudæis tempore Sophoniæ eſſet ignotior, Chriſtianis tamen, quibus prophetat Sophonias, eſt notiſſima. Vnde & Sabæi ſunt Indi, æquè ac Perſici, Arabici, & Abyſſini, vt ex Beroaldo & Dionyſio docet Pererius in cap.25. Geneſ. verſ.5. Senſus ergo eſt quaſi dicat, Indi Orientales, Iapones, Sinæ, conuertentur ad Chriſtum, venientque ſupplices ad Eccleſiam, deferentes ſua munera, vti hoc ſæculo factum eſt, & in dies fieri videmus. Huic ſententiæ fauet, quòd aliqui filij Chus, vt Heuila, verſus Indiam habitarint, quódque S. Cyrillus, Theodor. Procopius & alij, quos citat Pineda loco iam citato numero 21. Sabæam gentem vocent Aethiopiam Indicam. Denique Luſitani, qui ſubegerunt & conuerterunt Indos Orientales, Iapones & Sinas, ad eos nauigant circumeundo Aethiopiam, imò totam Africam. Eorum ergo reſpectu, Indi poſſunt dici ſiti trans Aethiopiam & Africam. Summa, volt dicere hac phraſi Sophonias, remotiſſimas gentes, quales ſunt Aethiopes, & quæ vltra Aethiopiam ſiue Arabicam, ſiue Africanam & Abyſſinam habitant, putà Garamantes & Indos, conuertendos ad Chriſtum. Iudæi cùm cenſebant Aethiopes eſſe vltimos hominum, iuxta illud Poëtæ: *Extremique hominum Morini.* Propriè tamen & præcisè per Aethiopiam Sophonias accipit, non illam quæ ſub Aegypto eſt, putà Abyſſiam, ſed Arabicam, vti dixit à Caſtro in prima expoſitione. Alludit enim, vt mox dicam, ad Iudæos per Arabiam ductos in Babylonem, & per totum Orientem diſperſos, quos reduxit Cyrus, & multò magis Chriſtus, in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſiam, vt munera, vota & hoſtias Deo vero offerrent. Per hos tamen à ſimili, quoſlibet populos & gentes trans Aethiopiam, in India extremiſque mundi oris ſparſos intelligit. Hoſce enim omnes ad Deum per Chriſtum & Apoſtolos conuertendos prædicit; ita Mariana & alij.

Inde ſupplices mei, filij (ita legunt Romana, licet S. Hieronym. in comment. legat *filia*) *diſperſorum meorum deferent munus mihi.*] Pagnin. Tigurina & Vatablus de more ſequentes R. Dauid, ſic vertunt, *trans flumina Æthiopia Atharai, filia Putſai, afferent munus mihi*, quaſi *Atharai* ſint nomen gentis; prognatæ ex gente dicta *Putſai*, quæ munus ſit allatura Domino. Verùm nec Scriptura, nec Ioſephus, nec quis alius harum

gen-

gentium meminit. Quocirca noſter Chald. Symmach. Septuag. Tigurina & alij, hæc nomina accipiunt, non vt propria gentis, ſed vt appellatiua. *Atharai* enim hebr. ſignificat ſupplices, *pulſas* diſperſos. Vnde ex Hebr. ſic ad verbum cum S. Hieronym. vertas, *trans flumina Æthiopiæ ſupplices mei* (qui ſunt) *filia diſperſorum* (id eſt, cœtus & congregatio diſperſorum: vel potiùs *filia*, id eſt, progenies chariſſima, putà filij chariſſimi diſperſorum, vt vertit noſter, Symmach. & alij) *meorum afferent munus mihi*; quod S. Hieronym. ſic exponit, q. d. O Iſraël, ô Synagoga quondam mihi filia, quam nunc toto orbe diſperſi, licet inuideas, licet æmulatione crucieris, tamen de Aethiopia mihi victimæ deferentur, id eſt, de Gentilium populo. Verum vulgata lectio habet *filij*, non *filia*, quæ lectio hunc ſenſum non patitur.

Dico ergo, alludit Propheta ad Iudæos à Chaldæis in Babylonem abductos, & per Orientem diſperſos, quos per Cyrum Deus reduxit in Ieruſalem, qui ibidem hoſtias ſuas in gratiarum actionem obtulerunt Domino. Vnde Chald. vertit, *de trans flumina Indiæ cum miſerationibus reuertetur captiuitas populi mei, qui captiuus ductus eſt, & adducent eos illuc tamquam oblationes.* Verùm per hos, quos obiter tantùm perſtringit, intelligit quaſlibet gentes toto orbe diſperſas, etiam remotiſſimas in Indiis degentes. De hiſce enim prædicit, quòd per prædicationem Apoſtolorum, pérque Christi vocationem & gratiam venient ad Eccleſiam, in eáque ſua vota & munera offerent Domino. Hoc eſt enim quod ait S. Ioannes cap. 11. 51. *Prophetauit* (Caiphas) *quòd Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente* (Iudaica;) *ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in vnum*; ita Hugo, Arias, Clarius & alij. Poſſent Secundò, cum Theodor. diſperſi accipi Apoſtoli: hos enim Chriſtus per totum orbem diſperſit: horum filij ſunt viri Apoſtolici & prædicatores, qui Apoſtolis in officio & zelo conuertendi animas ſucceſſerunt. q. d. Apoſtoli, & qui eis ſuccedent viri Apoſtolici, conuertent gentes, etiam remotas & barbaras, vti Aethiopes, Indos, Iapones, Sinas, &c. eáſque quaſi munus, imò quaſi holocauſtum. Deo gratiſſimum offerent; vti fecit S. Paulus, qui Rom. 15. verſ. 16. ait: *Vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus ſanctificans* (græcè λειτουργῶν, id eſt ſacrificans) *Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto.* Quocirca Chald. & Septuag. vertunt in accuſatiuo; Chald. quidem, *adducent eos illuc tamquam oblationes*; Septuag. verò, *ſuſcipiam diſperſos meos, afferent munus mihi.* Gratulentur ergo ſibi Xauerij, Gaſpares, & eorum aſſeclæ, qui ingenti animo, labore, & zelo Indias perunt: ſciant ſe ſucceſſores, poſteros & filios Apoſtolorum: cogitent ſe munus & holocauſtum Deo gratiſſimum, putà animas infidelium ad Dei imaginem creatas, pro quibus Chriſtus carnem aſſumpſit, & ſeipſum in cruce Patri immolauit, Deo offerre: ſciant ſe adimplere quæ deſunt laborum & paſſionum Chriſti in Eccleſia: ſciant ſe eius regnum ad vltimos vſque orbis fines propagare.

Myſticè Deus in iuſtificationes Aethiopes dealbat,

Myſticè, Chriſtus Aethiopes trãs Aethiopiam deducit in Candiam, cùm infideles & vitiis atros traducit ad fidem, caſtitatem, virtutem: tunc enim *mundat omnem nigredinem animæ*, inquit S. Hieronym. *& tetrum colorem, ac draconis venenum, quo tincti fueramus vitijs atque peccatis, reddito nobis labio electo ſiue mundo & candido, & facit derelinquere nos in fluminibus Æthiopiæ peruerſorum dogmatum magiſtros, quibus irrigabamur, & cum diſperſis quondam Iſraël Chriſto munera delaturos.* Sic S. Auguſt. lib. 9. Confeſſ. c. 2. ait, ſe exemplo Victorini & aliorum quos Deus de nigris lucidos fecerat, quaſi ſagittis diuinis confixum exarſiſſe, vt ſuam infidelitatis & libidinis nigredinem, in puritatem fidei & caſtæ & vitæ conuerteret. Dicat ergo cum eo quicumque pœnitens & iuſtificatus; Aethiops fui: Deus in baptiſmo, vel aquarum, vel lachrymarum me dealbauit: ipſe pro atra candidam innocentiæ veſtem, imò cutem mihi reſtituit: niger fui, nunc candidus & formoſus ſum: quia conſcientiæ meæ veſtem laui & dealbaui in ſanguine Agni, Apoc. 7. verſ. 14. Deo gratias, qui me de tenebris vocauit in admirabile lumen ſuum: deinceps viuam non æthiopicè, ſed candidè, illúdque Apoſtoli ſequar: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate, fructus autem lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate*, Epheſ. 5. verſ. 8. Habitaui olim trans flumina atra Aethiopiæ, putà trans fluenta Nili, qui quia turbidus & limoſus, hinc hebr. שיחור *ſichor*, græcè μέλας, id eſt, niger, vocatur; cùm nimirum viuerem in atra caligine Deique ignorantia; cùm in me influerent æſtus motúſque iræ, ſuperbiæ, gulæ, libidinis, aliarúmque atrarum cupiditatum. Verùm Chriſtus ſua gratia, trans hæc flumina me traduxit ad candida fluenta Iordanis, ibique me baptiſmo abluit & dealbauit: collocauit me in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſia, & in quiete puræ conſciẽtiæ, vbi fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: vbi candidi gratiæ, amoris, caſtitatis, aliarúmque virtutum fluuij in animam meam cælitus influũt & impluunt.

In die illa non confunderis.] Loquitur Hieroſolymæ, id eſt, Iudæis, non manentibus in Iudaiſmo, ſed Chriſtum recipientibus, in eúmque credentibus, vt patet verſ. 13. q. d. O Ieruſalem nunc confunderis & pudeſis ob idololatriam & ſcelera, quibus præuaricata es in me. Sed agedum, vultum attolle, ſpera meliora: veniet Meſſias tibi promiſſus, qui omnia tua crimina ſanguine ſuo in baptiſmo eluet, téque gratia ſua decorabit, vt iam non ſordida, ſed ſpecioſa & gratioſa, appareas in conſpectu Dei, angelorum & hominum; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & Lyran. *Verſ. 11.*

Aliter Vatabl. q. d. Veniet Chriſtus qui in te effundet gratiam ſuam, qua fiet, vt bonis operibus ſtudeas, & caueas peccata omnia, quibus antea in me præuaricari ſolebas.

Quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ.] Cauſam dat, cur per Chriſtum ceſſatura ſit Hieroſolymæ confuſio: quia nimirum auferet Chriſtus ab ea ſuperbiam, quæ omnis ſceleris & confuſionis eſt mater & origo, ideóque auferet *magniloquos ſuperbiæ tuæ*; Septuag. φαυλίσματα τῆς ὕβρεως, id eſt, *contemptus, deriſiones, ſubſannationes contumeliæ tuæ*: quia magniloquorum ſuperba laus & adulatio reipſa nõ eſt aliud, quàm irriſio & contumelia; Chald. *fortes gloriæ tuæ*; Tigurina *qui in te inſolenter exultant*; Pagnin. *qui exultant in ſuperbia tui*, id eſt, qui exultant & geſtiunt ob tuam dignitatem, excellentiam & magnificentiam, inquit Vatabl. eamque ore magniloquo exaltant, buccinant & deprædicant. Taxat ſuperbos & ſupercilioſos principes Iudæorum

præ-

præſertim Scribas & Phariſæos, inquit S. Hiero. Remig. Hugo & Lyranus, qui Hieroſolymæ præſtantiam, ſapientiam, religionem, ſacra & templũ plenis buccis cõcrepabant, ſeque quaſi eius magiſtros, ſacerdotes & principes iactitabant, aliaſque gentes omnes, ac præſertim Chriſtum ipſum, contemnebant. Hi enim fouebant Hieroſolymitarum ſuperbiam & faſtum, à quo oritur omne malum. Vnde hic faſtus faciebat eos incapaces fidei, gratiæ & ſalutis Chriſti. Hos ſuſtulit Chriſtus, eiſque ſubſtituit humiles Apoſtolos, qui Hieroſolymitas docerent modeſtiam & humilitatem, quæ omnis boni eſt cauſa: quia gratiã Dei & hominum ſibi conciliat, ideóque prima eſt diſpoſitio ad ſuſcipiendam Chriſti doctrinam, iuſtitiam & ſalutem. Vnde ſubdit:

B

Et non adycies exaltari amplius in monte ſancto meo.] Mons ſanctus eſt Sion, in quo erat templũ. Iudæi enim perpetim iactabant ſe ob templum, dicebantque: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini,* Ierem. 7. verſ. 4. Chriſtus hanc iactantiam ſuſtulit, quando hoc templum euertit per Titum & Romanos, & quando in Sion erexit Eccleſiam ſuam, ad quam è templo Iudaico credentes tranſtulit & tranſcripſit; in qua quaſi in ſchola humilitatis docet Iudæos animi demiſſionem, vt in fide & religione non ſe præferant Gentibus, vti ſolent; ſed humiliter cum iis ſe ſubdant gratiæ Chriſti, quæ Gentes, æquè ac Iudæos, vocat & iuſtificat excluſa circumciſione & lege Moſaica, per quam ſe iuſtificari putabant Iudæi; ſed falsò, vti docet Apoſtolus in epiſt. ad Rom. & ad Galat. ita Remig. Haymo, Hugo & Lyran. Mor. diſce hîc ſuperbiam vbique Deo diſpliceret, ſed maximè in loco ſancto, putà Eccleſia, vel Religione, ſcilic. ſi Clerici & Religioſi de primo loco contendant.

C

Verſ. 12. *Et derelinquam in medio tui populorum pauperem & egenũ.*] q.d. Pro magniloquis & ſuperbis Scribis & Phariſæis, dabo tibi meos Apoſtolos & diſcipulos pauperes, tum propriè dictos: primi enim fideles relictis omnibus bonis, pauperes ſequebantur Chriſtum & Apoſtolos; tum pauperes, id eſt, manſuetos & humiles, vt vertunt Septuag. & Theodot. paupertas enim eſt amica & mater humilitatis. Chald. vertit, *tolerantes violentiam & contumeliam*, vti Apoſtoli & diſcipuli pro Chriſti fide dura paſſi ſunt verba, æquè ac verbera; ita S. Hieron. Theod. Remig. Vatabl. Arias & alij.

D

Verſ. 13. *Reliquia Iſraël non facient iniquitatem.* q.d. Primi fideles & Chriſtiani ex Iſraële à Chriſto euocati & collecti, iique pauci, præſertim Apoſtoli, adeo ſancti erunt, vt omne peccatum, id eſt, crimen mortale (quin & veniale deliberatum) dolum & mendacium caueant, imò abominentur: *quoniam ipſi paſcentur & accubabunt.*] In ouili Chriſti, putà in Eccleſia, vbi quaſi oues à Chriſto paſtore paſcentur doctrina, & gratia diuina & cœleſti, quæ eos faciet ſanctos, æquè ac tutos & ſecuros, vtpote qui omnem ſuam ſpem locarunt in Chriſto, à quo ſciunt ſe regi, paſci, protegi, & bonis omnibus cumulari, cùm in hac vita, tum magis in futura; ita S. Hieron. Remigius & alij.

E

Verſ. 14.] Lauda filia Sion: iubila Iſraël: lætare, & exulta in omni corde filia Ieruſalem.

A *Verſ.* 15.] Abſtulit Dominus iudicium tuũ, auertit inimicos tuos: rex Iſraël Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.

Verſ. 16.] In die illa dicetur Ieruſalem: Noli timere: Sion, non diſſoluantur manus tuæ.

Verſ. 17.] Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit: gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit in dilectione ſua, exultabit ſuper te in laude.

B

Verſ. 18.] Nugas, qui à lege receſſerant, congregabo, quia ex te erant: vt non vltrà habeas ſuper eis opprobrium.

Verſ. 19.] Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo: & ſaluabo claudicantem: & eam, quæ eiecta fuerat, congregabo: & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confuſionis eorum.

C

Verſ. 20.] In tempore illo, quo adducam vos; & in tempore, quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen, & in laudem omnibus populis terræ, cùm conuertero captiuitatem veſtram coram oculis veſtris, dicit Dominus.

Lauda filia Sion.] *Filiam Sion* vocat Eccleſiam primitiuam. Hanc enim Chriſtus è Iudæis collegit in Sion, itaque fecit vt vetus Sion tranſiret in nouam, putà Synagoga in Eccleſiam. Eadem enim eſt Eccleſia vetus & noua, Iudæorum & Chriſtianorum. Iudæi enim ante Chriſtum crediderunt in Chriſtum venturum: Iudæi verò vocati à Chriſto crediderunt in Chriſtum iam præſentem. Eadem ergo vtrorumque eſt Eccleſia: quia eadem vtriuſque fides, ſpes, charitas, iuſtitia, gloria & beatitudo; ac idem Chriſtus vtroſque gubernans, iuſtificans & beans. Hac de cauſa Eccleſia Chriſti verè & propriè vocatur filia Siõ: quia originem ſumpſit à Iudæis in Sion, quod ſi conſiderarent & caperent moderni Iudæi, iam non eſſent Iudæi, ſed Chriſtiani. *Verſ.* 14.

D

Propheta ergo præuidens fœlicitatem Eccleſiæ à Chriſto inſtituendæ, hortatur ipſam, vt eam conſiderans toto corde exultet & iubilet. Vnde Chald. vertit, *hymnos cane congregatio Sion, & exulta Iſraël: gaude & lætare in toto corde congregatio Ieruſalem*; Septuag. *gaude filia Sion, prædica Ieruſalem, exulta & delectare* (Tigur. *geſti*) *ex toto corde tuo filia Ieruſalem.* Rationem tanti gaudij & iubili ſubdit: Quia, inquit, Chriſtus à te auferet omne malum, & conferet omne bonum. Nam Primò,

E

Abſtulit Dominus iudicium tuum,] *Iudicium* vocat peccata, quibus iudicium, id eſt, condemnationem & ſupplicium merebatur, illique erat adiudicata, vel certò adiudicanda. Eſt metonymia. ita S. Hieron. Secundò, *iudicium*, id eſt, ipſam condemnationem & pœnam. q. d. Chriſtus à te auferet & eluet in baptiſmo omnem culpam, & pœnam præcedentium ſcelerum. Hinc ſecundò, *Verſ.* 15.

Auer-

Auertit inimicos tuos.] Putà dæmones & vitia: ab horũ enim miſera ſeruitute liberabit te Chriſtus, viréſque eorum infringet, vt non illa tibi, ſed tu illis domineris; ita S. Hieronymus, Theodor. Remig. & alij. Vnde Chald. vertit, *extirpauit inimicos tuos*; Septuag. *redemit te de manu inimicorum tuorum rex Iſraël*; Pagnin. *euacuauit inimicum tuum*; Tigurina, *auerruncauit hoſtes tuos*, hoc eſt, auertit, depulit, eiecit: auertuncare enim dictum eſt ab auertendo, inquit Varro, & arunca, quod eſt inſtrumentum vinitorum, quo vitium ſarmenta auertunt & amputant. Vnde Auertuneus erat Gentilibus Deus, qui mala auerruneabat, id eſt, auertebat; ita Varro libr. 6. Noſter Auerruneus eſt Chriſtus, de quo S. Antonius, teſte S. Athanaſio, dicere ſolet: *Aduenientе Domino* (Chriſto in carnem) *deſtructus eſt inimicus, & omne eius robur elanguit.* Vnde de eo tertiò ſubdit Propheta.

Rex Iſraël Dominus in medio tui.] q. d. Chriſtus Dominus, qui eſt Rex Iſraëlis, id eſt, populi fidelis, eſt in medio tui, ô Sion, ô Eccleſia, vt te regat quaſi rex, paſcat quaſi paſtor, alat quaſi pater, amet quaſi ſponſus, defendat & protegat vti capitaneus. Vnde ſub eius alis & armis ſecura, *non timebis malum vltrà:* quia ipſe illud vel à te depellet, vel vires dabit ad ſuperandum, vt morbos, exilia, martyria, & quælibet aduerſa non tantùm patienter, ſed & hilariter ſufferas, in iiſque cum S. Paulo glorieris & exultes; ita S. Hieron. Quocirca idipſum inculcans & exaggerans ſubiungit quartò:

Verſ. 16. *Noli timere*, Sion, *non diſſoluantur manus tuæ.*] Ob tribulationes & perſecutiones inſurgentes, ſed eas generosè ſupera & deſpice, vt Deus ſuper te & tua pietate, amore, conſtantia & victoria delectetur & gaudeat. Rationem ſubdit: Quia *Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit.* Quid ergo timeas, quæ tam fortẽ habes ducem? quid metuas, cum pro te pugnet Ieſus, id eſt, ſaluator, imò ipſa ſalus? Hinc quintum bonum & dotem addit dicens:

Verſ. 17. *Silebit in dilectione ſua.*] Sic legendum cum Hebr. Septuag. & Rom. non *tua*, vti legunt aliqui. Iam triplex hîc eſt expoſitio. Prima, q. d. Deus ſilebit præterita tua peccata, quæ olim cõmiſiſti, non ea refricabit, non exprobrabit, imò non commemorabit, ſed ſilentio inuoluet, delebit & abolebit: quia diliget te; ita S. Hieronym. & Remig. vnde Chald. *abſcondet delicta tua in miſericordia ſua.* q. d. Si anima adulterio, id eſt, ſcelere, polluta, in gratiam cum Deo ſponſo ſuo redeat, ille cum ipſa de præterita iniuria, vtpote cõdonata, non expoſtulabit; ſed potiùs dicet quod dixit Chriſtus Magdalenæ: *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Vnde Caſſiodor. in pſalm. 31 *O ingenioſa*, ait, *ſimplicitas, & multa tergiuerſatione cautior puritas, manifeſtare delictum. Illis non iudex, ſed aduocatus eſt Chriſtus, qui ſe propria confeſſione damnarunt.* Secunda, q. d. *Silebit*, id eſt, ſtabilis & firmus erit in ſua dilectione tui, ſemper te diliget, numquam, nullóque caſu vel euentu dilectionem ſuam reuocabit, aut minoet; ſed vti lapis in centro, ita Chriſtus in dilectione tui ſilebit & conquieſcet. Tertia, q. d. Cùm in tentationibus & laboribus fueris, ſilebit ſæpe, diſſimulabit & ſinet te affligi, laborare & ſudare, eo quòd diligat & eligat te ad magnam gloriam & coronam. Ita S. Antonius à turba dæmonum variis formis leonum, luporum, tauro-

A rum, aſpidum, ſcorpionum, pardorum, vrſorum ſe inuadentium acriter flagellatus, vulneratus & confoſſus, cùm *imperterritus duraret mente peruigili*, ait S. Athanaſ. *vidit ad ſe radium lucis influere. Illico præſentiam Domini intellexit, & ex intimo pectore longa trahens ſuſpiria: Vbi, inquit, eras bone Ieſu, vbi eras? quare non à principio adfuiſti, vt ſanares vulnera mea? Et vox ad eum facta eſt: Antoni hîc eram, ſed exſpectabam videre certamen tuum. Nunc autem quia dimicando viriliter, non ceſſiſti, ſemper auxiliabor tibi, & faciam te in toto orbe nominari.* Sic S. Catharina Senenſis faces libidinis à dæmone immiſſas fortiter repellens & ſuperans, poſt victoriam meruit videre B Ieſum; cúmque illa quereretur, Cur me Domine in hoc prælio reliquiſti? audiuit: Non te dereliqui, nam fui in corde tuo, illúdque continui & roboraui, ne illecebris cederet & conſentiret. Similia legimus in vitis Sanctorum. Septuag. vertunt, *innouabit te in charitate ſua.* q. d. Nouo amore te diliget, perinde ac ſi alia eſſes, & noua ſponſa nouè ei nupta, cúmque tibi aſpirabit, vt vieiſſim nouo amore & feruore eum diligas, ac pro eo maiora, magiſque heroica patrare & tolerare ambias. Diſce hîc, tribulationes, ſi fortiter eas Chriſti amore ſufferat anima fidelis, illam de nouo quaſi vnire & deſpondere Chriſto, vt quaſi noua ſponſa ei dicat cum Sephora C vxore Moſis: *Sponſus ſanguinum tu mihi es propter circumciſionem*, propter tribulationes, Exodi 4. verſ. 25.

Exultabit ſuper te (Deus & Chriſtus) *in laude.*] Laudando tuam patientiam, pugnam, victoriam, ac Patris æterni gratiam, quam tibi ad hæc dedit. Septuag. vertunt, *lætabitur in te in delectatione*, hoc eſt, delectabiliter & valdè in te lætabitur & delectabitur; Tigurina, *geſtiet de te cum iubilo*; Vatabl. *exultabit ſuper te cum cantico.* q. d. Præ gaudio & lætitia videbitur canere. Eſt metaphora ab hominibus lætitia geſtientibus.

Moraliter Nota, quàm Chriſtus & Deus de- D lectetur noſtra virtute & tolerantia, vt videatur geſtire, canere, & iubilare. Quis ergo non ſtudeat bonis operibus? quis non dura quæque eius amore patiatur, vt Deo ſuo & angelis eius hanc delectationem, hoc gaudium, hunc iubilum exhibeat & præſtet? Ita Chriſtus aſſerit gaudium eſſe in cœlis ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, Lucæ 15. verſ. 7. Ita S. Paulus hortatur Hebræos cap. 13. 16. ad opera charitatis, vt illis oblectent Deum: *Beneficentiæ*, inquit, *& communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtiis promeretur* (Syrus שפר *ſcaphar*, id eſt, pulchreſcit, oblectatur, hilareſcit) *Deus.* Et Iſaias cap. 62. verſ. 3. 4. & 6. *Eris*, inquit, *corona gloriæ in manu Dei*, E &c. *vocaberis voluntas mea in ea*, &c. *quia complacuit Domino in te*, &c. *gaudebit ſuper te Deus tuus.* Et cap. 65. 19. *Exultabo in Ieruſalem, & gaudebo in populo meo.* Et Moſes exhortans Iſraël ad cuſtodiam legis Dei: *Reuertetur*, inquit, *Dominus, vt gaudeat ſuper te in omnibus bonis, ſicut gauiſus eſt in patribus tuis*, Deuter. 30. 9. Et Pſaltes: *Lætabitur Dominus in operibus ſuis*, pſal. 103. 31. Et pſal. 44. 9. *Myrrha, & gutta, & caſia à veſtimentis tuis: ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo.* Denique Apoſtolus excitat Romanos cap. 12. 1. *Obſecro*, inquit, *vos, fratres, per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem.* Ita Martyres gaudebant

Moral. Deus mirè delectatur noſtra virtute.

in

in martyriis, eo quòd ſcipſos Deo quaſi hoſtias viuas, quibus ipſe ſummè delectatur, offerrent in odorem ſuauitatis. Vnde Tertull. Apologet. cap. 50. Martyrum agon & *victoria*, inquit, *habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æternum.* Et S. Cyprianus lib. 4. epiſt. 1. ad Rogatianum cæteróſque Confeſſores incarceratos, & martyrij candidatos: *Quid*, ait, *iucundius & ſublimius, quàm oſculari nunc ora veſtra, quæ glorioſa voce Dominum confeſſa ſunt? O beatum carcerem, quem illuſtrauit veſtra præſentia,* &c. *vbi modò conſtituta ſunt Dei templa, & ſanctificata diuinis confeſſionibus membra veſtra.* Dicat ergo humilis, patiens, pauper, obediens, &c. Humiliabo me in abyſſum, patiar dura, famem ſitimque tolerabo, obediam vſque ad mortem, vt mea humilitate, patientia, paupertate, obedientia, &c. lætificem & exhilarem Deum meum, vt illi hoc ſuaue epulum præbeam, vt oculos eius hoc ſpectaculo paſcam & oblectem. Si enim idipſum faciunt famuli Cardinalibus & principibus ſuis, quid me conuenit facere Domino Deo meo?

Aliter vertit Pagnin. ſcilicet, *exultare faciet in laude.* q. d. Deus te faciet exultare in tribulationibus & laboribus, vt ei de iis gratias agas, cúmque laudes & iubiles, vti fecerunt tres pueri in fornace Babylonia, Daniel. 3. 51. Vnde S. Hieron. *Exultabit*, inquit, *ſuper te in laude, vel quia laudabilis ſis, vel quia eum tuis laudibus canas.*

Nugas, qui à lege receſſerant, congregabo.] Pro *nugas* hebr. eſt eadem vox *nuge*, pro qua Septuag. vertunt, διακεκομμένους, id eſt, confractos. Interpres in Bibliis Regiis vertit, *diſperſos*; Aquila, *tranſlatos*; Chald. *qui remorati ſunt in te temporis ſolemnitatis tua*; Pagninus, *dolore affectos*; Tigurina, *abſtractos à loco colligam*; Vatablus ſic vertit & explicat, *mœrore affectos à tempore ſtatuto, hoc eſt Iudæos, qui iam erant affecti tædio exſpectandi diem ſtatutum aduentus, non Cyri, qui eos Babylone liberaret (vt vult Theodor.) ſed Chriſti, congregabo in Eccleſiam Catholicam*; alij vertunt, *ſqualidos, mœſtos, afflictos. Nuge* enim deriuatur à יגה *iugu*, id eſt, mœrere, dolere, affligi. Vnde Clarius hæc exponit de reſurrectione, q. d. Squalore confectos & mortuos, qui receſſerunt à ſtato hominum cœtu, in reſurrectione ſuſcitabo, & congregabo in vallem Ioſaphat, & inde in cœlum. Verùm S. Hieron. cenſet נוגי *nuge*, idem eſſe quod Latinum *nuga*, illúdque ab Hebræo *nuge* deriuatum eſſe. Rurſum Hebr. מועד *moed* idem eſt quod condictum, ſtatutum, vel teſtimonium, id eſt, lex. Ergo ממועד נוגי *nuge mimmoed*, vocātur nugatores, id eſt, peccatores, qui ob nugas, id eſt, leuiſſimas & mendaces rationes & voluptates, à lege Dei recedunt, eáſque Deo præferunt. Notat Iudæos, qui ob nugas, id eſt, nugacia bona terræ, à lege, quam ſe ſeruaturos promiſerant, receſſerunt; quique ob nugaces ſuas traditiones Chriſtum, quem lex indicabat, ſpreuerunt. Sic Poëtas vocat nugas Xenarchus apud Athenæum lib. 6. *Porrò*, ait, *ipſi Poëtæ nugæ ſunt.* Hi enim ſunt luſciniæ nugis inſidentes, de quibus Plinius lib. 10. 29. Et Ariſtophanes in Nebulis Socratem vocat nugarum antiſtitem, quaſi friuolarum argutiarū auctorem. Plautus quoque nugas theatri, appellat quotidiana conuicia, quæ in meretrices, lenones & paraſitos iaciebantur à Comœdiarum actoribus. Cicero lib. 6. ad Atticum epiſt. 31. *Amicos*, inquit, *habet meras nugas.* Et lib. 1. ad Quintum Fratrem epiſt. 38. nugas vocat homines nihili, & planè ridiculos. *Nugas*, inquit, *maximas omni comitate complexus ſum.* Lexicographi priſci hæc quatuor pro iiſdem habent, *nuga, nuga, nugax, nugator*; & interpretantur *nullius frugis, nequam, nequus.*

Nugæ hebr. & latinè vocantur homines réſque nugaces.

A

Audi S. Hieron. *Nugas, ſiue, vt Aquila interpretatus eſt, tranſlatos, qui à te receſſerunt, congregabo; quia ex te erant: hoc eſt, hi qui per vitia atque peccata de tuo ſinu fugerant, & facti erant ſub dæmonum poteſtate, redintegrato omnium ſtatu venient ad te, & nequaquam vltra ſuper perditis filiis tuis patieris opprobria. Id quod diximus nugas, ſciamus in Hebræo ipſum Latinum eſſe ſermonem* נוגי *nuge, & propterea nobis ita vt in Hebræo erat, poſitum, vt noſſe poſſimus linguam Hebraicam omnium linguarum eſſe matricem.*

B

Propriè enim נוגי *nuge* ſignificat mœſtos, mœrore confectos, ſqualidos, vt vertit noſter Thren. 1. verſ. 4. ac tabidos, vt vmbræ potiùs eſſe videātur quàm homines: inde per catachreſin ſignificat abiectos, viles & nullius pretij, quales ſunt nugæ. Id ita eſſe patet Iſaiæ 51. 23. vbi dicitur: *Et ponam illum in manu* מוגיך *mogaich* (quod æquè ac נוגי *nuge*, à rad. יגה *iugu* deſcendit) id eſt, *eorū qui te humiliauerunt*, vt vertit noſter, Septuaginta, & Chald. Et Thren. 3. 33. idem verbum Septuag. vertunt, *humiliauit*; noſter, *abiecit* מוגי *mogo* ergo actiuum in Hiphil, ſignificat humiliantes; נוגי *nuge* verò paſſiuum in Niphal, ſignificat humiliatos, contemptos, viles, & nugas.

C

Id enim aſſerit S. Hieronym. qui id accepit ab Hebræis, cui ſanè credendum, etſi hæc ſignificatio iam alibi diſertè non reperiatur. Lingua enim Hebræa iam valdè acciſa eſt, nec pura, niſi in S. Scriptura reperitur. Porrò ſicut latinè vox *nuga* alludit ad *non ago*, q. d. Nugæ ſunt quæ nihil agunt; ita & Hebr. נוגי *nuge* alludit ad אין יגה *en iaga*, id eſt, non laborat.

Appoſitè Iudæi vocantur *nuga*. Primò, quia mortalium ſunt abiectiſſimi & viliſſimi, vti videre eſt Romæ, quorum *cophinus fænúmque ſupellex*, vt ait Poëta: vnde contemptim vocantur verpi, apellæ, recutiti, nugiuendi. Quocirca Iudæorum hæc vox eſt Sapient. 2. verſ. 16. *Tamquam nugaces*

Iudæi vocantur nugæ ob duas rationes.

D

æſtimati ſumus, græcè ὡς κίβδηλον, id eſt, in ſpuriū; vel in ſcoriam, aut æruginem, q. d. Æſtimamur vt ſpurij, aut quaſi quiſquiliæ & nugæ; ita Emmanuel & Mariana, qui nugas interpretatur homines perditos.

Secundò, quia Iudæi nugis & fabulis ſcatent. Vnde Hebr. נוגי *nuge* deduci poteſt ab הגה *haga*, id eſt, garrire, muſſitare, fabulari. Iuſto enim iuditio Dei factum eſt, vt cùm à veritate, lege & Chriſto receſſerint, inciderint in errores, fabulas, fabulones & impoſtores. R. Salomō, aliique eorum Rabbini, æquè ac Thalmud, ita de iis abundant, vt fabularum centones videantur; quibus miſera plebs credit, quaſi oraculis. Ex hiſce, aliiſ-

E

que nouis à ſe confictis Mahomet conſarcinauit Alcoranum, quod eſt quaſi lex & S. Scriptura Turcarum & Saracenorum. Vere Pſaltes pſalm. 118. 85. *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua.* Idem faciunt hæretici; dum enim à vera fide & lege Dei recedunt, abeunt in errores & fabulas. Notæ ſunt ex Irenæo, Tertull. Epiphan. & aliis fabulæ Simonis Magi, Saturnini, Carpocratis, Mōtani, Marcionis, Gnoſticorum, Manichæorum, ac Valentinianorum, qui triginta fingebant æones quaſi deos, ſed reuera nominum potiùs portenta, quàm numina.

Moral. Diſce corruptiōnē naturæ humanæ ex peccato, qua nugas magis amat, quàm ſeria & vtilia,

Mor. de nugacitate hominum.

lia,

lia, adeo vt homines hîc à Propheta, non nugatores, ſed nugæ ipſæ appellentur. Præclarè S. Hieronymus in procemio lib. 12. in Iſaiam: *Nullus*, ait, *tam imperitus ſcriptor eſt, qui lectorem non inueniat ſimilem ſibi; multoque pars maior eſt Mileſias fabellas reuoluentium, quàm Platonis libros. In altero enim ludus & oblectatio eſt, in altero difficultas & ſudor mixtus labori. Teſtamentum Grunnij Corocottæ Porcelli decantãt in ſcholis puerorum agmina cachinnantium*; quin etiamnum illud extat in Bibliothecis, vti in noſtra Romana inter Inſcriptiones antiquas, in quo Porcellus à coco iugulandus ita ſua legata partitur: *Patri meo Verrino Lardino delego dari glandis modios triginta, & matri meæ Verrinæ Scrophæ delego dari lalluginis modios quadraginta, & ſorori meæ Verrinæ hordei modios triginta. Et de viſceribus meis dabo ſutoribus ſetas, rixoribus capitinas, ſurdis auriculas, cauſidicis & verboſis linguam, inteſtina eſiciariis, lumbos pueris, muſculos curſoribus, venatoribus talos, latronibus vngulas*, &c. Hæc refero, tum vt locus S. Hieron. de hoc teſtamento intelligatur, tum vt nugarum Prophetæ demus vetus exemplum, quo videamus quam nugoſa ſit hominis indoles, quæ has nugas per tot annorum centurias conſeruauit. Plinius lib. 30. cap. 2. Appion, inquit, Homerum ab inferis euocatum nil aliud interrogauit, quàm qua patria quibúſque parentibus genitus eſſet; ſic quidam, etiam primores, grauiſſimorum virorum concilio conuocato, de meris nugis, id eſt, rebus otioſis & friuolis, conſulunt. Porrò maior hominum pars cœtúſque circa nugas occupatur, nugax eſt, nugiger & nugiuendus. Martialis, qui à multis ita auidè legitur & teritur, quid eſt niſi pater leporum & nugarum? Audi ipſummet de ſe initio lib. 9.

Ille ego ſum nulli nugarum laude ſecundus:
Quem non miraris, ſed, puto, lector amas.

Audi Satyricum in Carmine cui titulus *Nugæ*:

Accipe, ſtat pretium nugis, & callidus emptor
Vix plura ex alia ſperas compendia merce.
Quippe hominũ in vita, nugis ſine nulla voluptas.
Teſtis erit blando nugas qui garrit amico.
Pyramides nugæ, nugæ miracula rerum.
Luſciniæ in nugis melior conſumitur ætas.
Viuit & immoritur nugis ſchola magna Sophorum.
Grata oculis nugæ; nugis viſenda theatra.
Forma breuis nuga, ſed quæ euertiſſe feruntur
Pergama, &c.
Nobilitas nuga inſignis, & gentis origo
Ducta Prometheis ab auis, & ſanguine Pyrrhæ.
Captus erat nugis, qui vexit Ariona delphin.
Mercurius nugis, nugis ſe iactat Apollo.
Suſtuleris nugas, & cuncta poëmata tolles:
Grandiloquo fiet de Rhetore Tullius infans.
Quærimus & Tyria nugas in ſanguine concha.
Ambroſia & nectar nugæ, conuiuia diuûm.
Riphæa concreta gelu cryſtallina nugæ.
Nuga amethyſtus, onyx, beryllus, iaſpis, achates,
Nugaque igniuomo tremulus fulgore pyropus;
Famáque manſurum ſpondens poſt funera nomen
Vitáque ſunt nugæ: nugæ, fortuna ſuperbas
Quas largitur opes, & nutu temperat orbem.

Seneca lib. 1. epiſt. 1. *Magna*, ait, *vitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Et Cato: *Satius eſt otioſum eſſe, quam nihil agere.* Nihil agit, qui nugis & triuolis ſe occupat. Domitianus Imperator, teſte Suetonio in eius vita, molem tanti Romani Imperij ſuſtinẽs, cùm negotia maxima tractare deberet, multas ſæpe horas impendebat captandis muſcis: vn-

A de rogantibus, quis eſſet cum Domitiano? reſpõſum eſt, Nec muſca quidem, quia homines & muſcas occidebat, ne quis alius ſupereſſet. Quocirca ipſe viciſſim à Stephano œconomo ſuo occiſus eſt. Heliogabalus Imper. tota Roma curauit conquiri araneas, earúmque telas colligi & ponderari ad hoc, vt ſciret quantum omnium eſſet pondus & multitudo. Ita multi hodie negotia vertunt in otia, ſeria in nugas. Ambis gloriã, ambis honorem, ambis prælaturam? muſcã captas. Ambis gulam & venerem? putidam araneam captas. Ambis veſtes ſericas, aureas, purpureas? telas aranearum captas. Annon hæ ſunt nugæ? In hiſce tamẽ multi tempus, quod ad æternitatem pro-
B merendam nobis Deus conceſſit, vltrò terunt, & gaudentes conſumunt. Verè Sapiens: *Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona.* Sapient. 4. 12 q. d. Faſcinum vanitatis & nugarum, ea quæ ſunt verè bona & honeſta, obſcurat. Species enim voluptatis, quæ eſt in nugis & vanitate peccati, faſcinat mentem, vt hanc nugacitatem, æquè ac turpitudinem peccati non videat, non conſideret, vti nec honeſti, ſiue virtutis pulchritudinem & præſtantiam. Sanè faſcinati videntur homines, & illecebris creaturarum quaſi præſtigiis præſtricta eorum mens, dum velut bruta ruunt in ſuas veneres & cupedias, etiamſi ſciant ſe per eas ruere in tartara & incendia æterna. Sapienter Æſchines epiſt. 5.
C *Res perexiguas*, inquit, *maximi facere, puſillanimitatis cuiuſdam & inſcitiæ eſt.* Hoc ſibi iuueni accidiſſe confitetur & dolet S. Auguſt. lib. 8. Confeſſ. cap. 11. *Retinebant*, ait, *me nugæ nugarum, & vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ.* Excutiamus cum S. Aug. hasce nugas nugarum, mentémque noſtram ac vitam in cœleſtibus veriſque bonis, in vero animi robore & magnanimitate, in omnium rerum mundanarum contemptu & deſpicientia, in arduarum & heroicarum virtutum exercitatione defigamus.

Porrò quantoperè nugæ fidelibus vitandæ ſint, graui cẽſura docet S. Bernard. *Nugæ*, inquit, *Quã nugæ fideli vitandæ.*
D *ſi incidant, interdum ferendæ fortaſſis, referẽdæ nunquam. Interueniendum cautè & prudenter nugacitati. Prorumpendum ſanè in ſerium quid, quod non modò vtiliter, ſed & libenter audiant, vt ſuperſedeant otioſis.* Ita auctor vitæ S. Bernard. lib. 3. c. 3. Idem in Apologia ad Guilielmum Abbatem: *Nihil*, ait, *de Scripturis, nihil de ſalute agitur animarum, ſed nugæ, & riſus, & verba proferuntur in ventum. Inter prandendum quantum fauces dapibus, tantum aures paſcuntur rumoribus.* Idem de conuerſione ad Clericos c. 12. *Friuola*, ait, *prorſus, & inanis ac nugatoria conſolatio, & neſcio quid illi durius imprecer, quã vt ſemper habeat quod requirat; qui iucundæ quietis pacem fugitans, curioſa inquietudine delectatur. Li-*
E *quet ſanè vel ex hoc ipſo, nihil his omnibus delectationis ineſſe, quorum ſolus tranſitus iuuat. Vanus vtique labor, qui ſtudio vanitatis aſſumitur. O doxa, doxa, ait ſapiens* putà Boët. lib. 3. de Conſol. proſa 6.) *in millibus mortalium nihil aliud, quàm aurium inflatio vana.* Celebre eſt illud Aſtyadamantis:

Garrulitas eſt de ambulatio linguæ.
Nugas agis, dum philoſopharis intempeſtiuè.

Et illud Euripidis:

Tu verò linguam quidem volubilem habes, vti vir
prudens,
Sed in ſermonibus tuis nulla mens ineſt.

Nicoſtratus aptè hoſce nugaces & garrulos, vocat hirundines. Grauiter & verè Clemens Alex.

lib. 2. Pædag. c. 5. *Cùm verba*, inquit, *omnia à cogitatione & moribus emanent, fieri non poteſt, vt aliqua verba mittantur ridicula, quæ non procedant à moribus ridiculis. Ex abundantia enim cordis os loquitur.* A S. Chryſoſt. explicans illud Epheſ. 4. 29. *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat: Quale*, inquit, *cor vnuſquiſque habet, talia verba loquitur, & talia opera facit.* Verba ergo & opera leuia & nugacia, ſigna ſunt animi leuis & nugacis. Quocirca S. Baſil. in exhort. ad filium ſpirit. *Ne*, inquit, *in modum paruuli iocari velis aſſiduè, quia non conuenit ei qui ad perfectionem nititur, iocari vt paruulus.* S. Thom. Aquinas hæc duo dabat ſigna, è quibus cognoſci poſſit, an quis in virtute multum profecerit. *Si*, inquit, *quem videris verbis leuibus nugiſque delectari, ac ægrè ferre ſe contemni, ſcito hunc non eſſe perfectum, etiamſi miracula faciat.* B Quamobrē S. Hieron. *Fælix*, ait, *lingua, quæ non nouit niſi de diuinis texere ſermonem.* Et S. Baſil. tract. de Renonciat. ſæculi. *Si futiles, ait, habeantur ſermones, tu magnopere ne attendito; ſed ſi qua ex diuinis literis ad ſalutem animi pertinentia memorare audieris; acerba guſtatu tibi ea ſunto, quæcumque de rebus mundanis memorentur; contráque fauis mellis ſimilia, quæ à pietatem colentibus viris narrentur.* In Vitis Pat. lib. 3. num. 36. refertur de quodam viro ſancto in monaſterio S. Pachomij, qui, cum inter Monachos fieret ſermo de S. Script. & rebus ſanctis, C videbat *angelos lætantes in hilari vultu: delectabantur enim de eloquiis Domini. Cùm verò aliud quodcumque inter ſe loquerentur, ſtatim angeli recedebant longiùs, indignantes contra eos: veniebant autem porci ſordidiſſimi & morbo pleni, & volutabant ſe inter eos. Dæmones enim in ſpecie porcorum, delectabantur per ſuperflua & vaniloquia eorum. Beatus autem ſenior hæc videns abijt in cellulam ſuam, & per totam noctem cum grandi fletu & vlulatu gemendo deflebat miſerias noſtras. Dicebat ergo: Cauete fratres à multiloquio, & ab otioſis ſermonibus linguam prohibete, per quam malus interitus animæ generatur: & non intelligimus, quoniam per hæc & Deo, & ſanctis angelis odibiles ſumus.*

D Sanctus Hugo Abbas Cluniacenſis, qui vixit tempore ſancti Anſelmi, & cum eo viſus eſt ab angelis vehi in cœlum, monuit ſæpe Dorannum Epiſcopum Toloſanum, vt à nugis & ridiculis verbis, quibus aſſueuerat, ſibi temperaret; alioqui eum poſt mortem tumentibus labris & ſpumoſo ore appariturum. *Non correxit Epiſcopus: vnde defunctus cuidam ſacerdoti Signino apparuit, &, vt Sanctus prædixerat, vlceroſis tumida labiis ora præferebat. Petit auxilium Patris lachrymabiliter, quem audire noluerat. Signinus refert Patri quod viderat; miſeretur Abbas; & exceſſum oris ſeptem fratrum ſilentio ſanare feſtinat. Septem fratres deligit, quibus ſeptem dierum ſilentium pro Epiſcopo indixit.* E *Vnus ex iis tranſgreditur, ſilentium ſoluit. Redit Epiſcopus ad Signinum, fractum accuſat ſilentium, de tranſgreſſore conqueritur, dilatam oris ſanitatem propter ſeptimi inobedientiam cauſatur. Signino hæc iterum ad Patrem referente, Abbas inquirit de tranſgreſſione. Tranſgreſſor inuenitur, & alter ſeptenarius ſilentio dedicatur. Quo completo tertiò Præſul ap-* A *paruit, gratias agens Abbati, pontificali indutus chlamyde, et ſanatum oſtendit.* Quocirca S. Hugo magis quàm antè nugas vitans, ſeria tractabat: *Orationem Deo, lectionem ſibi, conſilium proximo ſedulus exhibebat. A mendacio & ſimulatione abhorrebat penitus, torporem & otium damnabat, pauperes opulenta manu paſcebat, infirmos pia ſollicitudine refouebat, afflictos conſolabatur, pupillos & viduas tuebatur. In vitioſos ſeuerus, erga pœnitentes mitiſſimus erat: diſciplina caſtigatione iudex, doctrina magiſter, charitate parens, obſequio miniſter. Ita verò pluribus erat intentus, vt minor ad ſingula vix haberetur*, inquit Hugo illi coæuus in eius vita.

Interficiam omnes qui afflixerunt te.] q.d. Perſe- *Verſ. 19.* B cutores tuos, ô Sion, ô Eccleſia Christi, perimam, nimirum Iudæos per Titum & Romanos; ita Lyran. & Vatabl. Gentiles verò, vt Neronem, Aurelianum, Decium, Maximianum, Diocletianum, &c. perimam per Romanos, Perſas, Gothos, ac plenè per Conſtantinum Magnum; ita Theodor. Remig. & Haymo: ac tandem in die iudicij, omnes omnino impios, hoſtes tuos, æterna morte mulctabo.

Et ſaluabo claudicantem, ſcilicet populum, non tam Iudaicum, qui partim ad Moſem, partim ad Christum inclinabat, vt vult Arias; quàm Chriſtianum in primitiua Eccleſia, qui fugiens perſe- C cutiones ibat in remotos montes, ſiluas & vrbes, ac ex labore peregrinationi: fatigatus, claudicabat. Vnde ſequitur: *Et eam quæ eiecta fuerat, congregabo.*] Tigurina, *& eam quæ longiùs abſtracta erat, colligam.* Eiiciebant enim Chriſtianos Iudæi è ſuis ſynagogis, Gentiles ex ſuis vrbibus & locis. q.d. Eccleſiam, purà cœtum fidelium, à perſecutoribus eiectum colligam, ſuæque vrbi, loco & patriæ reſtituam, vt ibi ſint in honore, laude & gloria, vbi priùs affecti ſunt confuſione, probris & verberibus. Factum id per Conſtantinum; ita Theodor. Remig. & Vatabl.

Myſticè, colligit Deus peccatores claudicātes, qui nunc Deo, nunc dæmoni, nunc Chriſto, nunc D carni & mundo adhæſerant, idcóque à Dei gratia & domo eiecti erant, cùm eos efficaciter ad ſe vocat, ſibique fortiter aſtringit, vti vocauit & aſtrinxit S. Magdalenam.

In tempore illo.] Repete *interficiam omnes qui afflixerunt te, & ſaluabo claudicantem*, &c. *Verſ. 20.*

Cum conuertero captiuitatem veſtram.] Quia in primitiua Eccleſia vos, ô Chriſtiani, ſub Iudæis magiſtratibus, & Gentilibus Imperatoribus fuiſtis quaſi captiui & oppreſſi: faciam enim per Cōſtantinum, vt vos libertatem aſſequamini, imò dominemini infidelibus, eorúmque templa occupetis, ac publicè Chriſtum glorioſè & magnificè colatis; ita Lyran. & Vatabl. Secundò, captiuitas E hæc accipi poteſt ſeruitus diaboli & peccati, à qua Chriſtus nos ad libertatem filiorum Dei traducit per gratiam in hac vita, & per gloriam in altera, vbi poſt multos labores & agones, è ſeruitute corporis, ærumnarum & mortis nos liberabit, ac cœleſtibus coronis & honoribus donabit, & beabit in æternum; ita S. Hieron. Theodor. Hugo & alij.

COMMENTARIVS
IN AGGAEVM.

ARGVMENTVM.

Aggæus, id eſt, feſtiuus Cur?

DECIMVS inter Prophetas ponitur Aggæus, vel, vt heb. ſcribitur per *chet* חגי *Chaggai*, ſiue Chaggæus, id eſt, feſtiuus, feſtum agens, à rad. חגג *chagag*, id eſt, feſtum celebrauit, feſtiuè prophetans ad populum lætè è Babylone in Iudæam redeuntem. *Aggæus*, inquit S. Hieron. ad Paulin. *feſtiuus & lætus, qui ſeminauit in lachrymis, vt in gaudio meteret, deſtructum templum ædificat, Deúmque Patrem inducit loquentem: Adhuc modicum, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus*, putà Meſſias, ſiue Chriſtus. Quoad tempus, prophetauit Aggæus paulò poſt Iudæorum reditum è captiuitate Babylonica. Cùm enim reſp. Iudæorum vitiis eſſet corrupta, Deus eam excidit, & traduxit in Babylonem, ibique captiuos detinuit per 70. annos, ad hoc, vt tota illa generatio vet⁹ & viciata interiret, & in eorum locum filij ab hiſce vitiis intacti ſuccederent, vt nouus populus ad renouationem Ieruſalem perueniret. Eo ergo rediit primo anno Cyri: mox cœpit reædificare templum, iecitque eius & altarium fundamenta, ſed cæſo paulò poſt à Tomyri Scytharum regina Cyro, ſucceſſit ei in regnum Perſarum filius Cambyſes, ſiue, vt eū Eſdras vocat, Aſſuerus chaldaicè, perſicè Artaxerxes, qui perſuaſus à Sanaballat aliiſque Samaritanis Iudæorum hoſtibus, quòd Iudæi in ſpeciem templum, ſed reuera arcem quaſi rebellaturi ædificarent, vetuit eos in fabrica progredi. Narrat hæc fuſè Eſdras lib. 1. cap. 4. vbi & addit verſ. 24. *Tunc intermiſſum eſt opus domus Domini in Ieruſalem, & non fiebat vſque ad annum ſecundum regni Darij regis Perſarum.* Iudæi enim videntes à Cambyſe, Sanaballat & aliis tot tantaſque fabricæ remoras iniici, dictitabant necdum eius tempus aduenisse. Quocirca Deus ſuſcitauit Aggæū anno ſecundo Darij, qui eos ad templi fabricam reſumendam incitaret. Hoc eſt enim quod mox ſubdit Eſdras cap. 5. 1. *Prophetarunt autem Aggæus Propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iudæa & Ieruſalem, in nomine Dei Iſraël. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Ieruſalem, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos.* Qui & ſubdit cap. 6. Deum flexiſſe animum Darij, vt templi fabricam non tantùm permitteret, ſed & edicto ſuo promoueret, iubens ex tributis regiis præberi ſumptus in fabricam & ſacrificia neceſſarios. Vbi rectè aduertit S. Hieron. in prologo: *Sciendum*, inquit, *eſt magni ſpiritus fuiſſe Aggæum & Zachariam Prophetas, vt aduerſus Artaxerxis regis edictum, & Samaritanos gentéſque cunctas per circuitum ædificationem templi impedientes, iuberent templum extrui: Zorobabel quoque, & Ieſum filium Ioſedec; & populum qui cum eis erat, non minoris fidei, vt Prophetas magis audirent iubentes, quàm prohibentis regis imperium.* Additque ſecutus Chronicon Euſebij hæc contigiſſe, *quo tempore apud Romanos ſeptimus à Romulo regnauit Tarquinius Superbus, habens annum imperij vigeſimumſeptimum, qui poſt octo annos expulſus eſt à Bruto: ac deinde remp. per quadringentos & ſexaginta quatuor annos vſque ad Iulium Cæſarem Conſules adminiſtrauerunt.* Quare ab hoc anno ſecundo Darij vſque ad annum 42. Auguſti Cæſaris, quo natus dicitur Chriſtus, fluxerunt anni 518, tot ergo annis Aggæi prophetia de Chriſto eum anteceſſit.

Aggæi ingens animus.

Tempus.

Partitio libri

Porrò illa quatuor continet partes, ſiue viſiones: tres primæ elidunt tres excuſationes Iudæorum de differenda templi fabrica; in quarta promittit Zorobabeli fabricam reſumēti Chriſtum ex eius ſtirpe naſciturum, qui templum hoc ſua præſentia doctrina & miraculis decorabit, faciétque glorioſius quàm fuerit templum prius à Salomone ædificatum; ac thronum regni ſui ſuper omnia gentium regna, iis ſubactis, ſublimabit.

Myſticè, Aggæus, inquit S. Hieron. Cyril. & Rupert. optat vt Ieſus & Zorobabel, id eſt, Ieſus Chriſtus filius Dei, ſummus ſacerdos, qualis fuit Ieſus filius Ioſedec; æquè ac ſummus princeps, qualis fuit Zorobabel, Dei domum, id eſt, corpus, ſibi & nobis in incarnatione ædificet.

Tropol. vt Deus ſibi in anima fideli & ſancta templum virtutum conſtruat, inquit idem S. Hieron. & Remig.

An Aggæus fuerit angelus?

Denique adeò illuſtris, ſanctus & ſapiens fuit Aggæus, vt Origen. illum, æquè ac Malachiam & Ioannem Baptiſtam, cenſuerit non fuiſſe homines, ſed angelos incarnatos, vti refert Gabriel Vaſquez 1. parte tomo 2. diſp. 184. num. 7. & alij; imò S. Hieron. c. 1. verſ. 13. Ratio Origenis erat, quia cap. 1. verſ. 13. Aggæus in Hebræo vocatur angelus: *Et dixit*, inquit, *Aggæus nuncius* (hebr. מלאך *malach*, id eſt, Angelus) *Domini de nunciis Domini.* Verùm hic eſt error; certum enim eſt

Eius vita. Prophetas omnes fuiſſe homines, non angelos. Aggæi vitam ita paucis deſcribit Epiphan. lib. de Proph. vita: *Aggæus Propheta iuuenis admodum ex Babylone profectus eſt Hieroſolymam, & ingenuè de reditu populi vaticinatus eſt. Et oculis ſtructuram templi Ieruſalem vidit. Idem ibidem omnium primus cecinit Alleluia. Eodem igitur loci vitam finiuit, & homo prope ſacerdotes cum honore & gloria conditus eſt. Proinde etiamnum hodie pſallimus Alleluia, qui hymnus Aggæi & Zachariæ perhibetur.* Eadem habet S. Dorotheus, qui & addit, eum de Chriſto vaticinatum ſub perſona Zorobabelis cap. 2. dũ B ait: *Ponam te ſignaculum, quoniam te elegi, dicit Dominus: ſicut & Ioannes Euangeliſta dicit: Hunc enim Pater ſignauit Deus.* Accedit & Iſidorus, qui & addit, eum in Babylonia natum, iuuenculum cum cæteris Iudæis rediiſſe Hieroſolymam. Catalogo ſanctorum aſcriptus legitur Aggæus cum Oſee in Martyrolog. Rom. die 4. Iulij. Pſalmos ali- A quos compoſitos eſſe ab Aggæo cenſent nonnulli, nimirum 111. qui inſcribitur, *Alleluia reuerſionis Aggæi & Zachariæ.* Et 145. cuius pariter titulus eſt, *Alleluia Aggæi & Zachariæ.* Idem titulus eſt pſal. 146. 147. & 148. in Græcis codicibus Septuag. Vaticanis. Addunt aliqui pſal. 137. qui in iiſdem inſcribitur, *Pſalmus ipſi Dauid Aggæi & Zachariæ.* Verùm alij communiter cenſent hos pſalmos non eſſe compoſitos, ſed decantatos à populo redeunte è Babylone, præcinentibus Aggæo & Zacharia; eo quòd feſtiui ſint, & euchariſtici, ideóque huic materiæ & iubilo populi reducis congruant; de quo plura in Pſalmis. Quod audis Aggæũ primum in Ieruſalem cecinisse Alleluia, intellige primum à reditu è Babylone. Nã ante captiuitatem in vſu fuit Alleluia, vt patet ex pſalmis, in quibus crebrò reſonat Alleluia: aut, quòd primus poſt pſalmos adiecerit Alleluia, ob lætum è Babylone reditum. *Pſalmi.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Reprehendit Iudæos intermittentes fabricam templi, ac dicentes necdum aduenisse eius tempus, eo quòd Samaritæ illam impedirent, & Cambyſes eandem prohibuiſſet. Docet enim hanc excuſationem eſſe falſam, eſſeque prætextum pigritiæ, qua ſuis ædibus conſtruendis intenti, domum Dei poſtponebant & negligebant. Deum enim velle, vt ipſi illico manum admoueant templo: hanc enim ſuam voluntatem ſatis declaraſſe, cùm ob neglectam templi fabricam immiſit eis ſterilitatem, famem & inopiã. Quamobrem huic oraculo credentes Zorobabel, Ieſus, & populus, illico rem aggrediuntur,

Verſ. 1.] In anno ſecundo Darij regis, in menſe ſexto, in die vna menſis, factum eſt verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, ad Zorobabel filium Salathiel, ducem Iuda, & ad Ieſum filium Ioſedec, ſacerdotem magnum, dicens:

Verſ. 2.] Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Populus iſte dicit: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.

Verſ. 3.] Et factum eſt verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens:

Verſ. 4.] Numquid tempus vobis eſt vt habitetis in domibus laqueatis, & domus iſta deſerta?

Verſ. 5.] Et nunc hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.

Verſ. 6.] Seminaſtis multum, & intuliſtis parum: comediſtis, & non eſtis ſatiati: bibiſtis, & non eſtis inebriati: operuiſtis vos, & non eſtis calefacti: & qui mercedes cõgregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.

C IN *anno ſecundo Darij.*] Quæres, quiſnam hic Darius? Primò, Philo Annij, & eum ſecuti Genebrardus & Gerardus Mercator in Chronol. ac Cyrillus Hieroſol. catech. 12. & Tertull. lib. contra Iudæos tit. de Paſſione Chriſti, cenſent eſſe Darium Medum. Verùm hoc falſum eſſe liquet, tum ex aliis, tum ex eo quòd Darius Medus præceſſerit Cyrum: nam Cyrus ei ſucceſſit, vt ait Daniel. c. 5. 31. Aggæus autem prophetauit poſt Cyrum & Cambyſem, vt patet 1. Eſdræ 4. v. 5. & 24. & cap. 5. 1. Cyrus enim conceſſit fabricam templi, ſed eam prohibuit Cambyſes. Vndè poſt Cambyſem D ſub Dario miſſus eſt Aggæus, qui eam rurſum vrgeret. Adde, Darium hunc non fuiſſe Medum, ſed regem Perſarum; ita enim vocatur 1. Eſdræ 4. 24. *Verſ. 1. Darius hic quis? Sentent. 1.*

Secundò, Ianſenius in Concordia Euangel. cap. 19. cenſet hunc Darium eſſe Artaxerxem Longimanum, ſextum regem Perſarum. Ratio eius eſt, quia Iudæi Ioannis 2. 20. aiunt, hoc templum ædificatum eſſe 46. annis; hoc autem verificari nequit, niſi dicamus illud ædificatum ſub Cyro (ſub Cyro enim cœpit) annis 20. ſub Cambyſe totidem, & ſex ſub Dario Longimano. Verùm hæc ſententia confudit Darium cum Artaxerxe: E hic enim dictus eſt Longimanus, non ille; & Darius quartus fuit Perſarum rex, Longimanus verò fuit ſextus. Dario enim ſucceſſit filius Xerxes, Xerxi Artaxerxes. Adde, Cambyſem non regnaſſe 20. annis, ſed vt ſummum octo. Denique vſque ad Longimanum viuere nequiuit Aggæus, Zorobabel & cæteri; de quo mox plura. 2.

Tertiò,

3. Tertiò, Seuerus Sulpitius lib. 2. Hiſtor. & Scaliger. in Emend. tempor. cenſent hunc Darium eſſe Darium nothum, qui fuit filius ſpurius Artaxerxis Longimani, ita vt Artaxerxes qui 1. Eſdræ cap. 7. eum ſequitur, miſitque Eſdram in Ieruſalem, fuerit ille qui cognominatus eſt Mnemon, id eſt, memor, à memoriæ præſtantia. Hic enim ſucceſſit Dario notho. Verùm hoc eſt incredibile. Sic enim Eſdras fuiſſet ducentorum ferè annorum, vti Scaliger coactus fatetur: Zorobabel & Ieſus, qui ſub Cyro populum Babylone reduxerunt in Ieruſalem, fuiſſent 140. annorum, cùm tamen lib. 3. Eſdræ cap. 3. verſ. 4. Zorobabel vocetur adoleſcens, vnus è cuſtodibus Darii. Eiuſdem ætatis fuiſſet Aggæus. Rurſum ex hac ſententia ſequitur, neminem eorum qui viderant primum templum Salomonis, quod à Chaldæis 70. annis ante laxationem captiuitatis per Cyrum, fuerat euerſum, potuiſſe videre ſecundum à Zorobabele ædificatum, poſt reditũ è captiuitate ſub hoc Dario: cuius tamen contrarium ſignificat Aggæus cap. 2. verſ. 4. Id ſequi patet. Adde enim 70. annis captiuitatis tres annos Cyri, octo Cambyſis, 36. Darii Hyſtaſpis, viginti Xerxis, quadraginta Artaxerxis, cui ſucceſſit Darius hic nothus, conflabis annos 177. quot nemo ea ætate vixit.

4. verſ. Dico ergo, Darium hunc fuiſſe Darium Hyſtaſpis, qui Aſſuero, ſiue Artaxerxi, vt habet Eſdras, hoc eſt Cambyſi, in regno Perſarum ſucceſſit, non vt filius, ſed à Satrapis electus per hinnitum equi; ita S. Hieronym. Theodor. Albert. Euſeb. in Chron. Ioſeph. libr. 11. Antiq. cap. 4. Clemens Alex. libr. 1. Strom. & alii paſſim. Anno itaque Darii huius ſecundo, iubente Aggæo cœperunt Iudæi reſumere fabricam templi, eamque perfecerunt anno ſexto eiuſdem, vt ait Eſdras libr. 1. cap. 6. verſ. 14. ſcilicet quoad Sanctum & Sanctum ſanctorum. Nam atrium, ſiue exterior pars templi, & per conſequens totum templum quoad omnia, conſummatum fuit anno eiuſdem nono, vti disertè teſtatur Ioſeph; loco citato.

Moral. Moraliter Nota hîc, cor regis eſſe in manu Dei, vt illud flectat quocumque libuerit, vti flexit hîc cor Darii ad amorem Iudæorum & curam templi; eo quòd Iudæi iam captiuitate 70. annorum afflicti & compuncti, ad Deum rediiſſent, eiúſque opem pœnitentes & ſupplices inuocaſſent; ſicut cor ex aduerſo olim flexerat cor Nabuchodonoſoris ad eorum odium & caſtigationem; eo quòd ipſi à ſe auerſi idola colerent, & impiè viuerent. Vnde diſcimus, ad Deum eſſe recurrendum cùm à Tyrannis opprimimur. Rurſum eum eſſe rogandum, vt principes ſapientes, moderatos, pios & iuſtos vel conſtituat, vel iam conſtitutos efficiat. A principibus enim Eccleſiaſticis pendet Eccleſia, à ſæcularibus reſpubl. Multi cenſent Darium hunc fuiſſe maritum Eſther, ideóque tam beneuolum extitiſſe Iudæis, ac ſumptus præbuiſſe templo; de quo in lib. Eſther.

Porrò notat S. Hiero. in prologo, R. Dauid, Vatabl. & alii, Aggæum vaticinatum eſſe anno ſecundo Darii, hortatúmque Iudæos ad reſtaurandum templum, quia hoc anno ſecundo finiebantur 70. anni deſolationis templi, de quibus Zachar. cap. 1. 12. Anno enim 18. Nabuchodonoſoris, qui fuit vndecimus Sedeciæ, à Chaldæis combuſtum & deſolatum eſt templum: inde vſ-

A que ad ſecundum annum Darii fluxerũt anni 70. ſicut anni 70. captiuitatis Iudæorum in Babylone, qui incipiunt vndecim annis citiùs, nimirum anno ſeptimo Nabuchodonoſoris, qui fuit Ioakim vndecimus & vltimus, finiuntur anno primo monarchiæ Cyri. Quocirca 70. anni deſolationis templi, ſicut vndecim annis poſt 70. annos captiuitatis incipiunt, ita & vndecim annis poſt eoſdem deſinunt. Adde enim tres annos Cyri, quibus quaſi monarcha regnauit poſt captam Babylonem & laxatam captiuitatem Iudæorum, deinde ſeptem Cambyſis, mox duos Darii, habebis annos vndecim completos, ſed duodecim inchoatos. Verùm hac de re diſputandum Zachar. B 1. 12.

In menſe ſexto] Nota: Hebræi duplicem habebant annũ, ideóque dupliciter numerabant menſes. Prior annus erat ſacer, quo vtebantur ad feſta & res ſacras: vnde eo vtitur S. Script. Hic initium ſumebat ab æquinoctio verno, ita vt primus eius menſis eſſet is, cuius nouilunium proximus erat æquinoctio verno. Hebræi enim vtebantur menſibus lunaribus, ac conſequenter anno lunari, qui vndecim diebus minor eſt anno ſolari; quem tamen tertio quoque anno per intercalationem, ſiue additionem vnius menſis, æquabant anno ſolari, quo Romani aliæque gentes vtebantur, vt iis ſe conformarent. Primus ergo C menſis anni ſacri erat Niſan, qui priſco Romanorũ Martio reſpondebat, iam verò noſtro partim Martio, partim Aprili reſpondet. Niſan enim erat menſis paſchalis, quo ſcilicet paſcha celebrabant, in memoriam liberationis & exitus ex Ægypto, quæ illo menſe olim contigerat, de quo proinde ita ſancit Deus Exodi 12. 2. *Menſis iſte vobis principium menſium, primus erit in menſibus anni.* Vnde ibi dicta. Poſterior annus erat profanus, ſiue vulgaris, quo vtebantur ad commercia & res ciuiles. Hic inchoabatur ab æquinoctio autumnali, ita vt primus eius menſis eſſet is, cuius nouilunium proximus erat huic æquinoctio, qui hebr. vocabatur *Ethanim*, id eſt, fortis & potens; D ſcilicet frugibus & fructibus; chald. *Tiſri*, ac veteri Romanorum Septembri reſpondebat: iam verò noſtro partim Septembri, partim Octobri reſpondet; ita Ioſeph. l. 1. Antiq. c. 4. S. Hier. in c. 1. Ezech. & alii.

Duplex annus & menſis Iudæorum.

Iam Lyran. & Vatabl. menſem ſextum hîc intelligunt anni vulgaris, non ſacri, nimirum menſem Niſan, ſiue Martium: ille enim aptiſſimus eſt ad fabricas inchoandas, & vſque ad hiemem per multos menſes continuandas. Verùm dico annum hîc accipi ſacrum, qui incipit à Niſan, ac conſequenter menſem ſextum eſſe *Elul*, qui Romanorum Sextili, ſiue Auguſto, Chriſtianorũ verò partim Auguſto, partim Septembri reſpon- E det; ita Ioſeph. libr. 1. Antiq. cap. 4. Remig. Albert. Hugo & alii, imò S. Hieron. qui aſſerit ſextum menſem electum ad fabricam, non ſeptimũ, eo quòd ſeptimus plenus eſſet ſolemnitatibus. In Tiſri enim, ſiue in Septembri, celebrabantur feſta Tubarum, Tabernaculorum, Expiationis, &c. quibus operari & fabricare non licebat. Id ita eſſe patet ex eo, quòd Scriptura vtatur anno ſacro: vnde eo vtitur Zacharias, coæuus & ſocius Aggæi cap. 1. verſ. 7. & cap. 7. 1. *In anno quarto*, ait, *Darij regis, in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.* Caſleu enim eſt Nouember. Et Eſdras cap. 6. 14. cùm narraſſet Iudæos obedientes Aggæo ædificaſſe templum, illúdque conſummaſſe anno 6.

Darii die 13 menſis Adar, id eſt, Februarii, mox ſubdit verſ. 19. *Fecerunt autem paſcha decima quartu die menſis primi.* q. d. Poſt fabricam templi abſolutam in Februario, mox ſequenti menſe celebrarunt paſcha, putà in Niſan ſiue Martio, qui primus erat menſis anni ſacri, non profani. Quin & Aggæus ipſe idipſum indicat cap. 2 19 dicens. *Ponite corda veſtra ex die iſta in futurum, à die vigeſima & quarta noni menſis: à die qua fundamenta iacta ſunt templi Domini*, &c. *numquid iam ſemen in germine eſt?* Semen autem in Paleſtina germinare ſolet in Nouembri. Is ergo nonus eſt menſis à Niſan, ſiue Martio, qui proinde primus eſt anni, ſcilicet ſacri, non vulgaris. Licèt enim fabrica in genere eſſet res profana & ſeruilis, hîc tamen erat rei ſacræ, putà templi: vnde rebus ſacris in computo menſium annumeratur. Ad rationem Lyrani reſpondendum, Aggæum monuiſſe & mouiſſe Iudæos ad fabricam templi in Auguſto, non in Martio: quia in Auguſto tẽpus eſt meſſis & frugum, quo Iudæi earum raritatem experiebantur: vnde tunc ex re nata erat tempus maximè congruum & opportunum Aggæo cõcionari, & aſſignare cauſam huius ſterilitatis, nimirum neglectum fabricæ templi, itaque illos ad eam capeſſendam incitare.

Moral.

Idem faciat concionator, vt, cùm peſtis, morbus, bellum, aliaque publica clades à Deo infligitur, tunc populum afflictũ & perculſum acriùs pulſet, incitétque ad pœnitentiam, & vitiorum inolitorum ſeriam emendationem, proponendo eis ſtrages & plagas, quas ob ea Deus immittit, quaſque ipſi valdè ſentiunt, ac oſtendendo vnicum eſſe remedium eas euadendi, ſi Deo ſe reconcilient, moréſque corrigant. Inſuper deſtinabat Deus fabricæ templi Auguſtum: quia deſtinabat illam finire quarto anno, putà anno ſexto Darii, in Februario; ad hoc, vt ſequenti menſe Martio poſſent in eo celebrare paſcha, vti Iudæos feciſſe & celebraſſe docet Eſdras lib. 1. cap. 6. 15. Porrò hiems in Iudæa, regione calida, eſt modica, æquè ac Romæ, vbi perenne quaſi eſt ver, vt ait Virgil 2. Georg. Vnde fabricas non remoratur. Sciebat ergo Deus hoc tempus præcisè requiri, & ſufficere ad conſummandam templi fabricam.

In die vna] Id eſt, prima. Sic enim ſæpe numerus cardinalis ſumitur pro ordinali, putà vnus pro primo, vti dixi Geneſ. 1. 5. Cœpit ergo Aggæus prophetare & hortari Iudæos die prima menſis Auguſti, itaque Iudæos permouit, vt mox, putà poſt 23. dies, die 24. eiuſdem menſis fabricam inchoarent, vti dicitur cap. 1. r. ita S. Hieron.

Moral.

Moral. adu erte annum, menſem & diem quo verbum Dei excepit Aggæus, tam diſertè ab eo notari, vt diſcamus quanti Dei verba, inſpirationes & monita interna externaq; facere debeamus, quibus ipſe nos ad fabricam ſublimiorem templi ſpiritualis in anima noſtra excitat & impellit; adeò vt & diem & horam qua illæ nobis ſuggeruntur, ſtudioſè annotare par ſit: vti multos Sanctorum ea annotaſſe legimus, memores Deum accuratam earum rationem à nobis exacturum in hora mortis & in die iudicii; ita à Caſtro.

In manu Aggæi.] Id eſt, per Aggæum, opera & miniſterio Aggæi. Manus enim cùm ſit organum organorum, ſumitur pro organo, ſiue inſtrumento. Prophetæ ergo vocantur manus Dei: quia per eos quaſi per manus, Deus negotia ſua tractabat & conficiebat, ſéque populo exhibebat, imò depingebat, iuxta illud Oſee 12. 10. *In manibus Prophetarum aſſimilatus ſum*; ita Theodor. & Lyran.

Cõcionator prædicet tã manu quã ore.

Myſticè, *in manu*: quia Aggæus non tãtùm lingua & ſermone, ſed & manu, id eſt, opere ſanctaque vita & exemplo, prophetauit; ita Nazianz. oratione 40. in S. baptiſma, per manum Prophetæ vitæ probitatem accipit, quaſi ea tanta fuerit, vt illa meruerit prophetiam: probis enim actionibus, inquit ibidem Nicetas, meruit Propheta verbum Dei in fidem accipere, quaſi magnum theſaurum ſuæ fidei cõcreditum ad populi vſum expendendum, vt tanquam fidelis diſpenſator & prudens, *quem conſtituit Dominus ſuper familiam ſuam, det illis in tempore tritici menſuram*, Lucæ 12. 42. ita & Haymo & Hugo, imò S. Hier. *Si voluerimus*, ait, *in nobis fieri ſermonem Dei, ſimus Aggæi, id eſt, feſta celebrantes, & non appareamus in conſpectu Dei vacui: ſeminantéſque in ſpiritu, de ſpiritu metamus vitam æternam, vt celebremus ſolemnitatem primitiuorum de operibus noſtris.* Sic Ieſus priùs manu cœpit facere, deinde ore docere, Actor. 1. 1. Ieſum ſecuti ſunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, quorum proinde concio erat efficax, quia ex corde procedens ad cor audientium loquebatur, ac quod docebat verbo, monſtrabat exemplo: qui enim ſecùs faciunt quàm dicunt, ſunt æs ſonãs & cymbalum tinniens; aërem verberant, non corda ſauciant. Latronem de iuſtitia, inceſtum de caſtitate, ebrium de ſobrietate diſputantem ridemus & aſpernamur: ita & quemuis ea patrantem vel appetentem, quæ vitanda proclamat. Præclarè S. Bernard. ſerm. 18. in Cant. ſeptem gradus ad ſuggeſtum requirit. Primus, eſt contritio; ſecundus, deuotio; tertius, pœnitentiæ labor; quartus, pietatis opus; quintus, orationis ſtudium; ſextus, cõtemplationis otium; ſeptimus, plenitudo dilectionis. S. Gregor. lib. 10. Moral. Docere, ait, & non facere, non ſolùm nihil lucri, ſed etiam damni plurimum affert. Grandis enim condemnatio eſt componenti quidem ſermonem ſuum, ſed opere negligenti. Idem libr 5. in libr. 1. Reg. cap. 14. *Quid eſt*, ait, *quòd apparere Ionathas Philiſthæis cum armigero dicitur, niſi quia doctor ipſe prior debet bonum oſtendere, quod alios contendit edocere?* Idem libr. 21. Moral. cap. 8. *Doctoris*, inquit, *progenies eradicatur, quando is qui per verbum naſcitur, per exemplum necatur: quia quem lingua vigilans gignit, vita negligentia occidit.* Imò Ariſtoteles aſſerit ab his qui non perinde viuunt vt loquuntur, tolli & interimi veritatem. Seneca autem, Nullos, inquit, peiùs mereri de omnibus mortalibus iudicio, quàm qui Philoſophiam velut aliquod venale artificium didicerunt, qui aliter viuunt quàm viuendum eſſe præcipiunt. Exempla enim inutilis diſciplinæ circumferunt: doctores ſunt humilitatis, ſed duces ſuperbiæ: ore laudant humilitatem, obedientiam, reſignationem, charitatem, vt vtilem, facilem, iucundã; ſed factis contrarium, longéque potentiùs inculcant: quocirca tam verbis facta, quàm factis verba ſua condemnant, ac contra ſe proferunt ſententiam, ideóque in die iudicij toties ex ore ſuo iudicabuntur, quoties alios ad humilitatem, charitatem, &c. hortati fuerint. *Propter quod*, inquit Apoſtolus Rom. 2. 1. *inexcuſabilis es, ô homo omnis qui iudicas: in quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas.* Quare, inquiet Dominus, enarraſti iuſtitias meas, & aſſum-

Gentilium gnoma.

ſumpſti teſtamentum (legem) meũ per os tuum? tu verò oderas diſciplioam, & cũ adulteris portionem tuam ponebas; pſal. 49. Denique Chriſtus Dominus Matth. 5. verſ 19. *Qui fecerit*, inquit, *& docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.*

Zorobabel cuius filius?

Ad Zorobabel filium Salathiel.] Diees, Zorobabel fuit filios Phadaiæ, vt patet 1. Paral. 3. 17. quomodo ergo hîc dieitur filius Salathiel? Primò, S. Hier quæſt. in Paral, reſpondet Salathielem fuiſſe binomium, & alio nomine vocatũ Phadaiam. Verùm eo loci Scriptura hoſce duos diſtiuguit, facitque diuerſas perſonas, ait enim verſ. 17. *Filij Iechoniæ fuerunt Aſir, Salathiel, Melchirã, Phadaia.* Secundò, Vatablus, cenſet Zorobabel patrem habuiſſe Phadaiam, auum verò Salathielem: vocari ergo hîc eius filium, id eſt, nepotem. Vnde locum Paralip. iam citatum ſic ex Hebræo vertit, *filÿ Iechoniæ Aſir, & Salathiel filius eius, Melchiram quoque & Phadaia*, ſicque exponit, q. d. Filii, id eſt, poſteri, Iechoniæ fuerunt hi, Aſir, cuios filius fuit Salathiel, qui fuit pater Melchiram & Phadaiæ. Verùm obſtat, quòd in Paralip. texatur geoealogia Patriatchatum Iſraël præſsè & præcisè; voce ergo *filÿ*, propriè dicti & proximi ibi intelliguntur, non nepotes & poſteri. Tertiò, Arias reſpondet Zorobabel filium naturalem fuiſſe Phadaiæ, ſed adoptatum à Salathiele. Verùm Matth. 1. 12. expreſsè dieitur: *Salathiel genuit Zorobabel:* fuit ergo eius pater per generatiooem, noo adoptionem.

Dico ergo, Phadaiam fuiſſe fratrem Salathielis, ex Iechonia patre, vt patet ex verbis Paralip. iam citatis, ac proinde vtrumque filio à ſe genito idẽ impoſuiſſe nomen, Zorobabel, vti fratres façere ſolent, coniunctionis & neceſſitudinis ergo. Zorobabel ergo noſter filius Salathiel, alius eſt à Zorobabele filio Phadaiæ: ille enim huius eſt patruelis, ſiue conſobrinus: vnde & diuerſi vtriuſq; filii memorantur: ille enim genuit Abiam Matth. 1. 13. hic verò genuit Moſollam & alios, qui recenſentur 1. Paral. 3. 19.

Etyma Zorobabelis quatuor.

Symbolicè, Zorobabel dictus eſt Primò, quaſi זרוע בבל *zarua babel*, id eſt, ſatus & genitus in Babylone, inquit S. Hieronym. Secundò, quaſi dicat, זרב בבל *zurab babel*, id eſt, iſte magiſter, vel princeps in Babylone; ita idem. Tertiò, q. d. זרע בבל *zara babel*, id eſt, diſpergens Babylonem, id eſt, confuſionem: vel quaſi זור בבל *zur babel*, id eſt, expreſſio, aut calcatio, aut ventilatio, aut alienatio confuſionis, inqoit Pagnin. in Interpr. nom. Hebr. Sicut enim Ioſue ex deſerto, Ita Zorobabel ex Babylone Iudæos reduxit in terram promiſſam. Vnde vterque fuit typus Chriſti, qui nos è confuſione peccati ducit ad Eccleſiam militantẽ & triumphantem. Quartò, addit S. Hiero. Zorobabel hebr. idem eſſe quod fluxus adiacens, cui contrarius eſt Iezabel, id eſt, fluxus vanus, vel fluxus menſtruatæ, qui immunditiem ſonat: ſicut & Zabulon fluxus noctis interpretatur. Relinqoentes ergo, inquit, fluxum mundi, vanum, ſordidum & tenebroſum, ſequamur fluxum Ieſu, qui nobis expoſitus ad bibendum, è largiſſimo fonte ſe præbet, dicens: Si quis ſitit veniat ad me, & bibat Et hunc poterimus bibere, cùm petierimus à Patre, iuxta id quod legitur: Petite, & dabitur vobis. Salathiel quippe interpretatur petitio Dei. Hucuſque S. Hieron.

Ducem Iuda.] Deſiit regnum & ſtirps regia Iudæ in Iechonia rege, qui fuit pater Salathiel, & auus Zorobabel. Vnde de eo audiuit à Deo Ieremias c. 22. 30. *Scribe virum iſtum ſterilem.* Cauſam ſubdit: *Nec enim erit de ſemine eius vir, qui ſedeat ſuper ſoliũ Dauid.* Porrò Salathiel mortuus eſt in Babylone ante ſolutam captiuitatẽ. Iudæi ergo data libertate per Cyrum, redeuntes in Iudæam ducem ſibi conſtituerunt eius filium, putà Zorobabel, æque ac Ieſum filium Ioſedec pontificis, teſte Ioſepho lib. 11. Antiq. 4. & innuit hîc Aggæus. Porrò in ducatu, id eſt, in dignitate & præeminentia ducali, potiùs quàm in regimine & imperio (nam regimen ſummum & ducale erat penes pontifices, inquit Ioſeph, & ex eo S. Hier. in locum citatum Ieremiæ) ſucceſſerunt ei filii & poſteri vſque ad Chriſtum. Vnde Nehemias c. 5. 15 *Duces primi*, inquit, *qui fuerunt ante me, grauauerunt populum.* Ita S. Aug. lib. 18. de Ciuit. ca. 45. Cyril. lib. 8. contra Iulian. Ambroſ. lib. 3. in Lucam, Iuſtin. contra Tryphoo. Euſeb. libr. 3. Demonſtr. c. 2. & alii.

Et ad Ieſum, filium Ioſedec, ſacerdotem magnum.] Id eſt, ſummum, putà pontificem. Saraias enim pontifex, qui in excidio Hieroſolymæ occiſus eſt à Nabuchodonoſore 4. Reg. 25. 18. genuit Ioſedec, & Ioſedec Ieſum, 1. Paral. 6. 14. Porrò Eſdras pariter fuit filius Saraiæ pontificis, ac conſequenter frater Ioſedec, & patruus Ieſu. Ex Ieſu prognatus eſt Ieddoa, ſiue Iaddus, 2. Eſdræ 12. 10. quem veneratus eſt Alexander Magnus, teſte Ioſepho. Ieſus hic in pontificatu nomine & ſanctitate, æquè ac in reductione populi; fuit typus Ieſu Chriſti. Vnde à Zacharia cap. 3. 1. vocatur *ſacerdos magnus*, viſuſque eſt cum angelo ad luctam ſtare contra Satanam. Sic omnes Antiſtites Chriſto comparati, parui ſunt, typi & vmbræ dumtaxat, imò nihil, ait S. Hieron. De vtroque ſic ſcribit Eccleſ. c. 49. 13. *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu: ſic & Ieſum filium Ioſedec? qui in diebus ſuis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum ſanctum Domino, paratum in gloriam ſempiternam.* Eandem laudem iure tribuamus hodie ſimilibus piis principibus, qui templa & monaſteria conſtruunt & dotant, vt in iis Deus à multis colatur & celebretur.

Tres Ieſus typi Ieſu Chriſti triplicter.

Porrò tres Prælati inſignes, nomen Ieſus adepti ſunt, iique in triplici ſtatu principes, ſcilicet primus Ioſue, qui fuit dux populi in terram promiſſam. Ioſue enim idẽ eſt quod Ieſus: vnde Ieſus vocatur à Septuag. Philone & Græcis. Secundus, Ieſus filius Ioſedec ſummus pontifex. Tertius, Ieſus Sirach, auctor Eccleſiaſtici, doctor Synagogæ. Hi tres typi fuerunt Ieſu Chriſti, eiuſque triplicem prælaturam adumbrarunt. Chriſtus enim eſt ſummus, Primò, Princeps; Secũdò; Pontifex, Tertiò, Propheta & Doctor Eccleſiæ: vnde eſt filius Ioſedec, id eſt, iuſtitiæ Dei. Ipſe enim eſt iuſtitia ſempiterna, vt ait Daniel cap. 9. 14. qui iuſtificat impios, & in iuſtitia iudicat pauperes & manſuetos terræ, Iſaiæ 11. 4. Porrò ſicut Ieſus cum Zorobabel reædificauit templum à Chaldæis deſtructum, ita Ieſus Chriſtus reædificauit in reſurrectione templum corporis ſui à Iudæis exciſum & occiſum, vt ipſe eis prædixit Ioan. 2. 19. *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Cùmque Iudæi non intelligentes mentem & templum eius, replicarent: *Quadraginta ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* reſpondet Euangeliſta, ſubditque: *Ille autem dicebat de templo corporis*

ſui,

ſus, à ſe reſtaurandu reſurrectione. *Cùm ergo reſur rexiſſet à mortuis, recordati ſunt diſcipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt ſcripturæ & ſermoni quem dixit Ieſus:* quia eum iam videbant impletum. Simili modo reſtaurauit Chriſtus templum myſticum & politicum, putà Eccleſiam infidelitate & gentiliſmo deſtructam.

Verſ. 2. *Populus iſte.*] Cui vos ô Zorobabel & Ieſu præſidetis. Nota, Propheta ſermonem dirigit ad principes, & tamen directè non eorum, ſed populi ſocordiam accuſat, tum vt eos coram populo honoret, doceatque eorum peccata publicè non eſſe carpenda, ſed priuatim, ne & eis auctoritas adimatur, & populus ad ipſis rebellandum concitetur: tū vt oſtendat directè hanc culpam fuiſſe populi, quem coram principibus ſuis arguit, vt iis quaſi teſtibus oculatis conuictus erubeſcat, pœniteat & obediat Deo, inquit Theodor. indirectè verò hanc culpam afflare ipſos principes, vtpote quorum ſit populū ad opus hoc Dei vrgere. *Rarò Prælatus liber à culpa ſubditorum.* Rarò enim Prælatus liber eſt à culpa ſubditorum, eo quòd vel illi conſentiat, vel diſſimulet, & cùm poſſit non coërceat, inquit ex Alberto noſter à Caſtro: quamquam exigua vel nulla hîc fuerit culpa Zorobabelis & Ieſu, vt mox patebit, & aſſerit S. Hieron. Theodor. Arias & Vatabl. Imitētur hoc concionatores, vt, cùm publicū reipub. vitium coram magiſtratu accuſant, directè non ipſum, ſed populum accuſent: hoc ipſo enim ſat intelligit magiſtratus, indirectè ſe quoque accuſari, quidque ſui ſit muneris & officii animaduerterit: nec indignatur; ſed laudat concionatoris prudentiam, modeſtiam & reuerentiam, vtpote qui ipſorum honori conſulat, ipſiſque animos & auctoritatem addat, ad hoc vitium è republica extirpandum.

Nondum venit.] Dicunt id, tum quia videbant Sanaballat & Samaritas apud Cyrum & Cambyſem, hucuſque fabricam templi impediuiſſe: hinc verſi in ſocordiam, illam neglexerunt; ita S. Hieron. Theodor. Lyran. & alii. Tum quia 70. anni deſolationi templi à Deo præſtituti, necdum erāt euoluti, inquit S. Hiero. & R. Dauid, quos citaui verſ. 1. Hi enim 70. anni finiti ſunt anno ſecundo Darii, quo hæc vaticinatus eſt Aggæus.

Hiſtoria Zorobabelis apud Darium. Vbi Nota hiſtoriam rei geſtæ, quæ magnam huic loco lucem affert, narrari li. 3. Eſdræ 4. verſ. 42. & ſeq. nimirum, quòd Zorobabel cum duobus ſociis cuſtos corporis Darii, coram illo propoſuerit problema, quidnam eſſet in vrbe fortiſſimum, ac primus eorum reſponderit: *Forte eſt vinum;* ſecundus *Fortior eſt rex;* tertius, putà Zorobabel, *Fortiores ſunt mulieres, fortiſſima autem eſt veritas.* Hic ca de re perorando, tulit palmam. Vnde à Dario iuſſus petere quidquid vellet (ſe enim daturum) petiit, vt rex votum olim à ſe nūcupatum exſolueret. Votum hoc erat, ſe, ſi rex crearetur, templum Deo in Ieruſalem ædificaturum. Darius oſculatus eum annuit, eúmque cum Iudæis remiſit in Ieruſalem cum præſidio mille militum, deditque litteras ad præfectos, vt fabricam templi iuuarent, & datis ſumptibus curarēt. Rediit ergo è Babylone Hieroſolymam Zorobabel anno ſecundo Darii menſe primo, putà Niſan, vt dicitur 3. Eſdræ 5. 6. cœpitque populum hortari ad fabricam templi. Verùm cùm populus præteritarum difficultatum memor, non ſatis crederet Zorobabeli aſſerenti Darium fauere, imò iubere fabricam templi, ideóque per ſex menſes vſq; ad Auguſtum opus diſtuliſſet; cœpit Aggæus eodem menſe ſexto vaticinari, ac eorum diffidentiam & negligentiam accuſare, hortarique vt opus inchoarent. Deum enim id velle: vnde eum affuturum, & curaturum vt nec Darius, nec Samaritæ, nec quis alius opus impediret. Prophetæ credidit populus, præſertim cùm ex nouis Darii litteris, quæ recitantur 1. Eſdræ 6. cognouit Dariū prorſus idem velle. Quare ſtrenuè opus aggreſſus, illud perfecit poſt quatuor annos & quinque mēſes, putà menſe Adar, id eſt, Februario, vti ibidem enarrat Eſdras.

Tropol. Tropol. Cùm quem lapſum videris cogitare de pœnitentia, *vt ædifices*, inquit S. Hiero. *templum per pudicitiam, quod per libidinem antè deſtruxerat, & tamen diem de die trahere, dic ad eum: Verè & tu es de populo captiuorum, & tu dicis: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Qui ſemel decreuit inſtaurare templum Dei, huic omne tempus aptum eſt ad ædificandum, nec rex diabolus poteſt impedire, nec hoſtes per circuitum, nec pietas ſimulata parentum, affinium, liberorum; ſtatim vt conuerſus inclamauerit nomen Domini, dicet: Ecce adſum.* Et inferiùs: *Omne tempus quo habitatio vallis* (alludit ad Septuag. qui pro *domibus laqueatis*, vertunt, *conuallibus*) *eligitur, vel ſeruimus deliciis, importunum eſt. Vnde & Stoici dixerunt, tempus eſſe correctionis. Omne enim tempus, in quo non virtutibus, ſed vitiis deſeruimus, perit, & quaſi non fuerit reputatur in nihilum. Si quis ergo de nobis vel in conualle habitat, vel in voluptate & luxuria ſeculari ſuam conſignat domum, iſte templum Deo non ædificat, nec habet Dominus in eo vbi caput ſuum reclinet.* *Tēpus eſt menſura non otii, ſed pi negotii.* Omne ergo tempus nobis debet eſſe menſura motus, non quietis; negotii, non otii; virtutis, non vitii: alioqui perditur irrecuperabiliter, & cum ipſo otio vitioq; perit, imò punitur acriter. Sic Barlaam apud Damaſcen. in Hiſtor. roganti Ioſaphat, quotnam eſſet annorum? reſpondit 45. quia licet, inquit, 70. vixerim, tamen 45. tantùm Deo vixi: vnde hos ſolos annos vitæ computo, cæteros quos in vanitate tranſegi, mortis fuiſſe cenſeo, ideoque eos non numero, quos me perdiſſe æſtimo & deploro. Idem viderunt Gentiles. *Gnoma de pretio temporis.* Theophraſtus ſemper habebat in ore: *Nullum eſſe ſumptum pretioſiorem tempore. Solum enim hoc recuperari non poteſt, & tamen vulgò nihil vilius habetur tempore:* ita Laërt. lib. 5. Simonides interrogatus: *quantum temporis vixiſſet? Tempus quidem,* inquit, *exiguum, annos autem multos;* ita Stobæus ſerm. 96. Plutarch. in vita Antonii: *Tēporis,* ait, *iactura damnoſiſſima.* M. Varro dicere ſolebat, nullam iacturam eſſe grauiorem, præſertim ſcienti, quàm temporis. Seneca ad Lucil. *Omnia, mi Lucili, aliena ſunt, tempus tātùm noſtrum eſt: in huius rei vnius fugacis ac lubricæ, poſſeſſionem natura nos mittit.* Ouidius:

Vtendum eſt ætate, cito pede labitur ætas:
Nec bona tam ſequitur, quàm bona prima fuit.

Meritò ergo monet Sapiens: *Fili conſerua tempus, & deuita à malo.* Eccleſ. 4. 23. Et Apoſt. *Videte fratres, quomodo cautè ambuletis, non quaſi inſipientes, ſed vt ſapientes, redimentes tempus.* Epheſ. 5. 15. Vide ibi dicta.

Verſ. 3. *Et factum eſt verbum Domini.*] Videtur hîc eſſe noua prophetia ad populum, cùm prior fuerit ad principes, vti cenſent S. Hiero. Arias & Varabl. aut potiùs prioris continuatio. Priori enim nihil vaticinatus eſt, ſed tantùm recenſuit dictum populi, ſcilicet nōdum eſſe tempus ædificandi templi. Huic dicto hîc vaticinandu reſpondet, illúdque

quc confutat; atquc vt confutationi ſuæ pondus addat, repetit iteratque ſe hæc non fingere, nec edicere ex ſuo cerebro, ſed ex mente & ore Dei, præſertim quia ipſe iuuenis erat. Noper enim redierat iuuenculus Babylone, vti ait Epiphan. in eius vita. Eadem de cauſa Prophetæ in ſuis minis & oraculis crebro iterant & inculcant illud: *Hæc dicit Dominus*; quæ te moraliter docent, quanti Dei verbum facere, quamque ab ore Dei pendere debeamus, vt illud iugiter in ore habeamus, illud reueeamur, illud ruminemus, eructemus & celebremus, cum illo perpetim diſſuauiemur. Prophetia ergo non eſt hominis, ſed Dei verbum & oraculum.

Verſ. 4. *Numquid tempus vobis eſt vt habitetis in domibus laqueatis, & domus iſta deſerta.* Hîc incipit prima Aggæi prophetia; *laqueatis*, id eſt, fornicatis, concameratis, fornice, ſiue teſtudine tectis: hoc enim ſignificat Heb. ספונים *ſephunim*; Chald. *quæ tecta ſunt tabulatis cedrinis*; LXX. κοιλοςάθμοις, id eſt, concauis, aut potiùs, vt S. Hiero. interpretatur, *deorſum poſitis & in conualle demerſis*; Ambroſ. lib. 3. epiſt. 12 vertit, *cælatis*. Solent enim fornices domorum illuſtrium & templorum variis picturis & cœlaturis exornari, vti Romæ in pleriſque baſilicis factum videmus. Eſt argumētum à minori ad maius, q. d. Vobis ſuppetit tempus, animus & ſumptus ad conſtruendas vobis domos, non tantùm neceſſarias, ſed & delicatas ac pretioſas, putà cælatas & laqueatas: ergo multò magis tempus, animus & ſumptus vobis ſuppetere debet ad ædificandam domum Dei, quæ planè diruta eſt. Vultiſne vt Deus habitet in pauimento ventis & pluuiis expoſito, vos verò in domibus egregiè & eleganter tectis? Itáne vos veſtra cōmoda Deo antefertis? Itáne ſinitis eum degere incommodiſſimè, dummodo vos lautè degatis & viuatis? *Itáne habitaculum meum, in quo fuerunt Sancta ſanctorum, & Cherubim, & menſa propoſitionis, pluuiis rigabitur, ſqualebit ſolitudine, æſtu torrebitur?* ait S. Hieronymus.

In fabrica vrbis primò erigendum eſt templū. Docet hîc Deus, fidelibus primam debere eſſe curam templi & ſacrorum, ac, cùm reſp. vel vrbs noua erigitur aut reſtauratur, primò erigendum eſſe templum, & cultum Dei ſtabiliendum. Ita fecit Salomon, qui priùs ædificauit domum Deo, deinde ſibi, 3. Reg. 6. 1. iuncto cap. 7. 1. Ita & Dauid pſalm. 131. 3. *Si introiero*, inquit, *in tabernaculum domus meæ: ſi aſcendero in lectum ſtrati mei: ſi dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.* Ita Moſes in Sina formans remp. & Eccleſiam Hebræorum legibus à Deo acceptis, ante omnia fabricauit tabernaculum, quaſi mobile templum Deo, cum arca, Cherubim, &c. idque iuſſu Dei, Exodi 25. & ſeq. Ita Conſtantinus Magnus Imper. mox vt Imperium antè gentilitium, nunc Chriſtianum, Chriſtianus ipſe adminiſtrare cœpit ante omnia baſilicas auguſtiſſimas, Lateranenſem S. Saluatoris, Vaticanam S. Petri, Oſtienſem S. Pauli, Veranā S. Laurentii, aliaſque plurimas Deo in honorem Sanctorum exædificauit. Illum in hac pietate ſecuti & æmulati ſūt eius ſucceſſores, Gratianus, Theodoſius, Honorius, Marcianus, Carolus, &c. qui proinde opibus, victoriis, regnis à Deo dotati & ditati fœliciter, æquè ac iuſte & religioſè Imperium adminiſtrarunt, illúdque firmarunt & amplificarunt.

Idem fecere Gentiles. Idem lumine & duce natura viderunt Gentiles, licet eo ad ſua idola, vtpote idololatræ, abuſi ſint. Romulus Romæ cōditor, cum primis vrbis fundamentis, templa Ioui Statori & Feretrio dedicauit, teſte Liuio lib. 1. Numam Pompiliū, qui Romulo ſucceſſit, ſcribit Plinius de viris Illuſtribus ca. 2. ferum populum *religionis inſtitutione & vtilibus legibus domuiſſe, regnúmque ita firmaſſe, vt pendente eius regno nemo illi bellum moueret.* Romanus verò Senatus, inquit M. Varro, ita magni religionem fecit, vt quotieſcumque à magiſtratu coactus ille eſſet, hoc ipſum quod primò proponebatur, ad religionē pertineret, nulláque quamquam grauior cauſa, vel quæ celeritatem requireret, morem hunc anteuerteret. Nimirum eo reſpectu, quòd *religio & timor Dei ſolus ſit, qui cuſtodit hominum inter ſe ſocietatem*, vt ait Lactant. lib. de Ira c. 12. *quódque omnia proſpera eueniant colentibus Deum, aduerſa ſpernentibus*, vt ait Liuius lib. 5. Hinc Cyrus apud Xenophontem lib. 8. Cambyſem filium admonet, vt nihil publicum vel priuatum agat, niſi priùs ad Deum confugerit (notent hoc & imitentur Principes Chriſtiani) & niſi priùs eius voluntatem agnouerit: quia mundus, inquit, erroribus eſt refertus: Deus verò, vt qui ſemper fuit, præſentia, præterita & futura agnoſcit & moderatur: atque inuocatus preces exaudit eorum, qui religionem & pietatem colunt, ac multis ſignis eis quid agere debeant, oſtendit. Quocirca Cicero lib. 1. de Natura deorum: *Pietate*, inquit, *erga Deum ſublata, fidem & humani generis ſocietatem tolli neceſſe eſt, & iuſtitiam virtutum omnium excellentiſſimam.* Et Silius lib. 4.

Prima ſcelerum cauſa mortalibus agris,
Naturam neſcire Deûm.

Euertentes tēpla euerterūt Reſp. Ex aduerſo templorum & ſacrorum euerſores, euerterunt pariter Remp. æquè ac ſe ſuamque ſtirpem. Antiochus Epiphanes, tēpli Iudæorum profanator, fœda lue à Deo percuſſus, ſerò Numinis vindictam agnouit, dixitque: *Iuſtum eſt Deo ſubiici, & mortalem paria Deo non ſentire*, 2. Machab. 9. Conſtantinus Arrianus Imper. qui tēpla orthodoxis eripuit, & Arrianis tranſcripſit, à Iuliano Apoſtata, quem, vtpote cognatum, collegā imperii deſignarat, imperio & vita penè priuatus, tandem ſacro igne percuſſus interiit, vti narrat Pompon. Lætus in eius vita. Iulianus, qui ex templis idolia facere deſtinabat, in prælio aduerſus Perſas ſagitta cælitus ictus, occubuit, vti narrat Aurelius Victor in eius vita. Valens Arrianus, Conſtātii in ſcelere aſſecla, à Gothis fuſus in tugurium ſe abdens, ibi ab iiſdem concrematus eſt. Conſtantinus Copronymus, id eſt, ſtercorarius, qui vti ſtercore ſuo baptiſterium dum baptizaretur, ita & ſordibus hæreſis ac ſacrilegii ſui fœdauit Eccleſiam, fœda lue percuſſus putidam animam exhalauit. Plura, ſi voles, vide apud Thomam Bozium lib. 22. de Signis Eccleſiæ.

Patrum noſtrorum memoria Henricus VIII. Angliæ rex, ſchiſmatis Anglicani fax & auctor, qui monaſteria & Eccleſias, ac nominatim opulentam illam S. Thomæ Cantuarienſis baſilicam expilauit, vel diruit, adeò vt de Anglia ſæculo præcedenti ſcripſerit Poëta:

Millia dena vnus templorum ſuſtulit annus.

Henricus inquam, ad pauperiem redactus, corpore ita intumuit, vt alter Bacchus videretur; ac moriturus pateram vini aſtantibus præbibens: *Omnia*, inquit, *perdidimus amici*; ita deſperabūdus ſacrilegam animam effudit, vti refert

Nic.

Digitized by Google

Nic. Sanderus in Schiſm. Anglic. & alii.

Tropol. S. Ambroſ. in hunc Aggæi locum ſcribens, per domos cælatas accipit hypogæa, & voluptatum gurguſtia: talia enim ſunt hypogæa, id eſt, ſubterranea habitacula: *Qui enim*, inquit, *infra terram habitant, non poſſunt ædificare templā Dei, & dicant: Non venit tempus ædificandi domum Domini: ſimul quia luxurioſorum eſt hypogæa quærere, captantium frigus æſtiuum, eo quòd reſoluti deliciis æſtus aliter ferre ac tolerare non queant, & ideo requirant vmbroſa penetralia: vel quòd deſidioſi ignaua ſub terris agant otia: deinde quòd tenebroſa illos & opaca delectent magis, quibus operiri flagitia ſua, credant, ſecundùm illud Eccleſ. 23. Tenebræ circumdant me, & parietes, quem vereor? Sed fruſtrà hoc* B *ſperant, cùm profunda abyſſi & abſcondita Deus cernat. At non Elias in hypogæis, non Eliſeus habitabant; ſed in ſuperioribus*, &c. *Ergo Sancti aſcendunt ad Dominum, flagitioſi ad vitia deſcendunt: Sancti in montibus, criminoſi in vallibus. Deus enim montium eſt, & non Deus vallium.* Et mox: *Quomodo enim poſſunt tales homines templum ædificare, qui quaſi feræ ac beſtiæ in ſpelæa ferarum, & beſtiarum latibula ſeſe receptant, atque in foueas ſe ſerpentum more demergunt, & conſuetudine fraudulentæ vulpis infodiunt.*

Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.] *Vias* vo-
Verſ. 5. cat opera, eorúmque ſucceſſum & fructum. q. d. Attenta mente perpendite opera veſtra, ſcilicet C ſeminandi, laborandi, comedendi, bibendi, veſtiendi, negotiandi; quódque ex eis paruum tuleritis fructum, ſcilicet paruam meſſem, paruum lucrum, paruam refectionem & calefactionem, tum hoc anno (erat enim iam Auguſtus & meſſis) tū præcedentibus à Cyro hucuſque: ac ſimul examinate cauſam huius infœlicis ſucceſſus, cur videlicet omnia veſtra infauſta ſint & infœliciter cadant: ac inuenientis non eſſe aliam, quàm negligentiam veſtram in inſtaurando templo; ita Lyran. Vatabl. Arias & alii. q. d. Conſiderate quanta mala ſitis paſſi ob veſtram iſtam ſocordiā: quocirca exinde ponite Secūdò, corda in vias veſtras, ac diſcite quantum inter curam rerum diuinarum D & earundem incuriam interſit; ita S. Hieron. Ac Tertiò, ponite corda, id eſt, adiicite mentes, & applicate animum, vt incuriam hanc maiore cura & ſtudio compenſetis, vt tāto ſitis in fabrica hac diligentiores, quanto hactenus fuiſtis negligentes. Sic enim ſeſe explicat verſ. 7. dicens: *Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras: aſcendite in montem, portate ligna*, &c.

Aliter Pagnin. prius enim verbum vertit per præteritum, poſteriora per futurum: *Seminaſtis*, inquit, *multum, & inferetis parum: comedetis, & nō ſaturabimini: bibetis, & non inebriabimini: induetis vos, & non calefacietis vos: & qui ſe locauerit mercede, locabit ſe mercede quæ erit, ac ſi poneret eam in ſac-* E *culo pertuſo.* q. d. Ponite corda veſtra, & conſiderate non tantùm vias & actiones veſtras præteritas, ſed & futuras, vt ex vtriſque cum euentu ſuo collatis, per experientiam diſcatis meum hoc oraculum eſſe verum, & ex Deo. Nam ex iis quæ ſeminaſtis, parum meſſis colligetis: ex cibo & potu non ſaturabimini: ex veſtibus non caliſietis: ex laboribus non diteſcetis, quamdiu in hoc domus Dei neglectu perſiſtetis. Et ſic ex Hebræo verti poteſt: ibi enim verba ſunt modi infinitiui, quæ ita ſonant: *Seminaſtis multum, & inferre* (in horrea) *parum: comedere, & non ad ſatietatem: bibere, & non ad ebrietatem: veſtire, & non caleſieri: mer-*

A *cedes congregans, congregant in ſacculum pertuſum.* Qui infinitiui & per præteritum verti poſſunt, vti vertit noſter, Septuag. & Tigurina, & per futurū, vti vertit Pagnin. & per præſens, vti vertit Chald. dicens: *Seminatis multa, & educitis modicum: comeditis, & non ſatiamini: bibitis, & non inebriamini: induimini, nec caleſitis: qui operas ſuas locat, mercedem reportat maledictionem*, putà infœlicitatem, inopiā & penuriam; ſicut ex aduerſo iuſti ex laboribus ſuis referunt benedictionem, id eſt, rerum copiam & abundantiam. Licet enim in Chaldæo ſint participia præſentis temporis, non verba, tamen hæc æquiualent verbis eiuſdem temporis, vti & apud Hebræos: quia vtrique carent verbis præſentis temporis, & pro eis vtuntur participiis, vt dicāt: *Seminantes multa, & educentes modicum*, pro eo quod nos dicimus, *Seminatis multa, & educitis modicum*, &c. Plenus erit ſenſus, ſi omnia tria tē- pora complectamur: quamdiu enim culpa, tamdiu durat & pœna. Propheta ergo ita recenſet præterita & præſentia mala, vt ſimul minetur & futura, ni mores mutent, & pigritiam diligentia compenſent. Has calamitates eis minatus erat Moſes Deuter. 28. 38.

Symbol. S. Hieron. q. d. *Habuiſtis hucuſque corda veſtra vitiis ſeruientia ſine ordine, ſine præceptore, quocumque trahebant deſideria pergentes. Nunc autem Dominus vobis præcipit, vt ordinetis in ſe charitatem, & ponatis corda veſtra ſuper vias veſtras, vt nihil abſque iudicio & conſideratione faciatis, ſed ſemper ante pedes veſtros legalis lucerna præcedat, & dicatis: Lucerna pedibus meis lex tua, & lux ſemitis meis.* Cor enim, quia non ſedes, vt aliqui Phyſici voluerunt; ſed origo (ex corde enim oriuntur ſpiritus animales, qui menti, rationi & contemplationi deſeruiunt) & ſymbolum eſt ſenſus communis, rationis, prudentiæ & ſapientiæ, vti oſtendi Ezech. 36. 26. hinc pro iis in Scriptura ſumitur. Symbol.

Tropol. S. Gregor. homil. 10. in Ezech. *Multum*, inquit, *cordi ſuo ſeminat, ſed parum infert, qui de mandatis cœleſtibus, vel legendo, vel etiam audiendo multa cognoſcit, ſed negligenter operando pauca fructificat. Comedit, & non ſatiatur, qui verba Dei audiens, lucra vel gloriam ſæculi concupiſcit. Bene autem non ſatiari dicitur, qui in aliud mandit, & aliud eſurit. Bibit, & non inebriatur, qui ad vocem prædicationis aurem inclinat, ſed mentem non mutat. Solet enim per ebrietatem bibentium ſenſus mutari.* Tropol.

Vide & Haymonem in hunc locum.

Et intuliſtis parum.] Hoc & plura Iudæis comminatus fuerat Dominus Leuit. 26 ſi Deum Deique cultum negligerent. Notent hoc agricolæ, diſcantque ſe parum fructuum ex ampla ſemente ſubinde colligere, quia neglexerūt Dei templum, Miſſas, feſta, inuocationem & cultum: qua de re extant exempla luculenta in vitis Sanctorum. Deus enim punit fame & pauperie neglectum ſui & ſacrorum, ac multò magis tropol. punit neglectum ſanctificationis animæ, quam in templum Dei virtutibus conſtruere & ornare debemus; ita S. Hieron. & Theodor.

Comediſtis, & non eſtis ſatiati.] Hoc rurſus eis comminatus erat Dominus Leuit. 26. 26. *Comedetis, & non ſaturabimini. Qui verò ſanctus eſt*, ait S. Hieron. *vſque ad ſatietatem comedet, & explebitur in illo quod ſcriptum eſt*, Prouerb. 13. 25. *Iuſtus comedens replet animam ſuam: venter autem impiorum inſaturabilis.*

Bibiſtis, & non eſtis inebriati.] Id eſt, ſatiati, refecti,

fecti; exhilarati. Sic fratres Ioſeph in eius conuiuio dicontor inebriati cum eo, id eſt, ſaturati & hilares effecti, Geneſ. 43. 34. Sic & Cant. 5. 1. *Bibite & inebriamini*, id eſt, ſatiamini, *chariſſimi*. Pſa. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ*, id eſt, ita replebuntur & exhilarabuntur, vt videantur eſſe ebrii. Vnde explicans ſubdit: *Et torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Porrò cauſa cur bibeotes non ſint ſatiati, fuit, partim quia parum vuarum & vini collegerunt, partim quia vuæ fuerunt euanidæ & exſoccæ, ac villum dederunt, non vinum; fortè etiam, quòd Deus iratos vino, æquè ac pani, vim & vigorem notriendi ſatiandique ademerit; non coocurrendo cum eis ad notritionem & ſatiationem, idque io pœnam peccati Hebræorum. Eædem caoſæ ſunt cur veſtibus non ſint calefacti.

Ebrietas ſpiritalis quæ?

Symbol. S. Hiéron. Peccatores vino ſapientiæ & gratiæ Dei deſtituti ſitiũt, iuſtus verò eo abũdans inebriatur, *qui poteſt dicere ad Dominum: Calix tuus inebrians quàm præclarus eſt? pſal. 22. & inebriatur cum Noë: & licet in Ægypto conſtitutus, tamen in conuiuio Ioſeph cum Patriarchis & fratribus vino madet: iſte præ magnitudine lætitiæ & quotidiano gaudio, cum Apoſtolis verſus in extaſin, appellabitur muſto plenus.* Actor. 2. Et S. Gregor. homil. 10. in Ezech. *Solet*, inqoit, *per ebrietatem bibentium ſenſus mutari. Qui ergo ad cognoſcendum Dei verbũ deuotus eſt, ſed ea quæ ſunt huius ſæculi adipiſci deſiderat, bibit, & inebriatus non eſt. Si enim inebriatus eſſet, proculdubio mentem mutaſſet, vt iam terrena nõ quæreret, iam vana & tranſitoria quæ amauerat, non amaret. De electis namque per Pſalmiſtam pſalm. 35. dicitur: Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ: quia tanto omnipotentis Dei amore repleti ſunt, vt mutata mente ſibimetipſis extranei eſſe videantur, implentes quod ſcriptum eſt: Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum*, Matth. 16.

Et qui mercedes operarum ſuarum, laborum & negotiationum *congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.*] Id eſt, eas perdidit, ac ſi miſiſſet in burſam pertuſam, per quam in terram decidunt & amittũtur. Eſt catachreſis. Similis parœmia eſt D Plauti in Pſeudolo: *In pertuſum ingerimus dicta dolium, operam ludimus.* Et illa Alciphronis apud Athen. lib. 4. *In Danaidum dolia amphoras infundimus.* Fingunt enim Poëtæ, Danaides doliis pertuſis haurire apud inferos aquas, ad quas Medea:

Vos quoque vrnis quas foratis irritus ludit labor.

Et illa Ariſtot. lib. 1. Oecooom. c. 6. *Cribro aquam hauris.* Vnde illud qood pueri audioimos: *Haurit aquam cribro qui diſcere vult ſine libro.* Similes ſunt: In aqua ſemeotem facis: In ſaxis ſeris: In aqua ſcribis: In arena ædificas: Oleum & operam perdis: Reti veotos venaris: In aëre piſcaris: Aranearum telas texis: Nugas agis: Vodas numeras: Arenam metiris. B Hæc omnia veriſſima ſunt, quando inuito, vel irato Deo aliqoid molimur.

Moral. Noteot hoc operarii, mercenarii & mercatores, nimirũ ſuos labores, operas & mercimonia, qoibus noctu diúqoe ſeſe fatigant, incaſſum cadere ob neglectum Dei cultum & gratiam. Vide Leoit. 26. 14. & Deut. 28. 38. Quare ſi ea vtilia velint, ſi lucrum & dioitias inde cupiant & captent, Deom colant & inoocent, iuxta illod Chriſti Matth. 6. 33. *Quærite primùm regnũ Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.* Hinc Apoſtoli tota nocte piſcantes nihil cœperunt, quia ſine Chriſto piſcabantur: mox autem

A vt in nomine Chriſti laxauit rete Petrus, concluſit piſcium ingentem multitudinem, Lucæ 5. 5. quia, vt ait Pſaltes pſal. 126. 1. *Niſi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam.* Et vt ait Apoſt. 1. Corinth. 3. 7. *Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus.*

Saccus pertuſus myſticè triplex.

Myſticè mittit mercedes in ſacculum pertuſũ. Primò, qui poſt bona opera & merita in peccatum mortale prolapſus, ea ſordidat, perdit & diſſipat; ita S. Hieroo. Secondò, qoi bona opera malis actibus perdit, qoi ſcilicet bona opera quæ ante ocolos habet, cooſiderat, & culparum quæ inter ea irrepuot, obliuiſcitur: aut poſt bona ad B vana & mala redit, vt v. g. bonum quod plangendo lucratus eſt, mox nimiẽ ridendo perdat, inquit S. Gregor. homil. 4. in Ezech. & parte 3. Paſtor. admon. 22. *In ſacculo*, inquit, *pertuſo videtur quando pecunia mittitur, ſed quando amittitur non videtur: qui ergo quanta largiuntur, aſpiciunt, ſed quanta rapiunt non perpendunt, ii pertuſo ſacculo mercedes mittunt: quia profectò has in ſpem ſua fiducia intuentes congerunt, ſed non intuentes perdunt.* Quocirca appoſitè Auctor quidam antiquus hæc Aggæi verba adaptat Regibus, qui magna tributa ſubditis indicunt, ſed inde non ditantur, quia ea illicò in ſuos paraſitos effundunt. *Pertuſus*, inquit, *iampridem eſt regius fiſcus & nihil retinet, ſed omnia* C *effundit, vt poſſit de illo rectè dici illud Aggæi: Qui congregauit mercedes, miſit illas in ſaccum pertuſum. Videmus in ſacco pertuſo nihil immiſſum poſſe diu contineri, ſed quod vna ex parte ingeritur, ex altera effunditur; quodque ex ſuperiori parte accipit, mox per inferiorem deſinit. Quæ ſunt autem ſacci pertuſi duo foramina, niſi duo vitia, quæ prima ſpecie videntur contraria, ſed ſubinde in Principibus ſunt coniuncta, nimia ſcilicet cupiditas aliena habendi, & immoderata prodigalitas habita largiendi? Prima congregat, ſecunda diſpergit: prima infundit, ſecunda effundit: prima ingurgitat & ſemper eſurit, ſecunda etiam cum ſatura eſt fragmenta proiicit. Prima ſolicitari de futuro videtur, ſecunda improuida nec* D *præſentia regit, nec futura proſpicit. Prima eſt os ſacci ſupremum ſemper paratum ad accipiendum; ſecunda foramen infimum quod numquam clauditur, ſed iugiter patet ad latè ſpargendum. Liquet ergo quod pecunia talibus angariis collecta, nihil principibus proficit, qui ſemper ex tempore illo quo iſta fieri cœperunt, inopes & egeni fuerunt, & infinito oppreſſi ære alieno.* Deinde oſtendit iſta nec aulicis, qoibus donantur, prodeſſe. *Fallitur autem quiſquis exiſtimat aulicis qui totum ferè accipiunt, iſta profutura, qui tandem cœleſti eos vrgente iudicio, aut à Principibus quos ſpoliauerunt, ſolent ſpoliari; aut ab eorum hæredibus vel ſucceſſoribus, qui ſe per illorum inſidias tanta exutos hæreditate conſpiciunt; aut ab illis* B *qui diuino inſtinctu Remp. per tales collapſam releuare aggrediuntur, non ſolum glutita coguntur euomere, ſed ſuis peſſimis conſiliis proſtrata patria pœnas debitas exoluere. Quocirca tales peſtes, tales furias regum pariter ac regni exterminatrices, à Principum neceſſe eſt ſocietate longius abalienari, niſi irreparabiliter regnum ipſum deperire volumus. Hoc eſt enim capitale & letale regni vulnus.* Sapienter dixit Liuios lib. 21. *Priuata res ſemper offecere, officientque publicis conſiliis.* Et Tacitos lib. 1. hiſt. *Peſſimum veri affectus venenum ſua cuique vtilitas.* Clamat Amos cap. 9. 1 *Auaritia in capite omnium.* Qood eſt autem *populi caput*, niſi de quibus dictum eſt: *Optimates, capita populorum?* Dicant

m ergo

ergo princeps cotúmque Conſiliarii illud Sapiẽtis Prouerb. 25. 4. *Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum: aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius.* Aufer ſcilicet Harpyas iſtas voraces peculatu infames, quæ ſaccom ærarii pobliei perroudunt, illúmqoe depeculantut, & iuſta erit poblicorum vectigalium opúmque (qoæ Reip. ſunt fitmamentum) diſtributio. Tertiò, qui virtotum opera faciunt ob vanam glotiam, putà ob oſtentationem; ita Remig.

Verſ. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.

Verſ. 8.] Aſcendite in montem, portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit Dominus.

Verſ. 9.] Reſpexiſtis ad amplius, & ecce factum eſt minus: & intuliſtis in domum, & exſufflaui illud: quam ob cauſam, dicit Dominus exercituum? quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam.

Verſ. 10.] Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cœli ne darent rorem, & terra prohibita eſt ne daret germen ſuum.

Verſ. 11.] Et vocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinum, & ſuper oleum, & quæcumque profert humus, & ſuper homines: & ſuper iumenta, & ſuper omnem laborem manuum.

Verſ. 12.] Et audiuit Zorobabel filius Salathiel, & Ieſus filius Ioſedec ſacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi, vocem Domini Dei ſui, & verba Aggæi prophetæ, ſicut miſit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

Verſ. 13.] Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntiis Domini, populo dicens: Ego vobiſcum ſum, dicit Dominus.

Verſ. 14.] Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum Zorobabel filii Salathiel, ducis Iuda, & ſpiritum Ieſu filii Ioſedec ſacerdotis magni, & ſpiritum reliquorum de omni populo: & ingreſſi ſunt, & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei ſui.

Verſ. 8. *Aſcendite in montem.*] Libanum: inde enim, vtpute vicionũ, & cedris aliíſqoe arbotibus abundantem, ligna ſuccidit Salomon pro templo & domibus ſuis. Idem fecerunt Zorubabel & Iu-

A dæi in reſtauratione templi, vt patet 1. Eſdræ 5. 7. ita S. Hieronym. Chald. Theodoretus, & alii. Ex Libano ergo præcidite & *portate ligna* ad fabricam templi. Aiunt Hebræi, inquit S. Hieronymus, *ſola tantùm ad contignandum ligna fuiſſe neceſſaria, ſtantibus muris templi poſt incendium.* Sed errant: funditos enim dirutum eſt templum à Chaldæis. Id patet ex eo, quòd Zorobabel & Iudæi reædificantes templum, ima eius fundamenta iecerint, vti dicitur 1. Eſdræ 5. 16. & ca. 6. 3. Ex quibus locis liquet, ſub Cyro iacta eſſe fundamenta templi, & parietes erectos. Vnde ſub Dario tantùm opus fuiſſe lignis ad contignationem, & ad tectum, vti hîc dicitur; eaque de cauſa B hîc tantùm lignorum comportandorum fit mentio.

Tropol. S. Hieronymus, *Aſcendamus*, ait, *in montem rationabilem, & ad ſingula problemata congrua de teſtimoniis Script. ligna quærentes, præcidamus ea, & ædificemus domum ſapientiæ in nobis: poſtquam enim hæc fuerit extructa, finis ædificationis eius erit, vt Dominus glorificetur in nobis.* Porrò domus & templi huius fundamentum iaciendum eſt fides, pauimentum humilitas, antemurale patientia, altare oratio, tectum charitas, quatuor parietes quatuor virtutes cardinales, pinnaculum ſpes. Vide dicta Ezech. 40. ſub initium. Hoc eſt quod ait Apoſt. 1. Corinth. 3. 9. *Dei ædificatio eſtis.* C *Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædificet*, &c. Et v. 16. *Neſcitis quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis.* Et Epheſ. 2. 22. *Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu, in quo omnis ædificatio cõſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu.*

Et acceptabilis mihi erit.] Hebr. ואראה בו *veartſe bo*, id eſt, vt Septoag. & Pagnio. *complacebo in ea*; Tigorina, *& gratum mihi erit*; Vatabl. *& erit mihi beneplacitum in eo*, ac proinde orantes in eo, vel verſus illud exaudiam, vti promiſi Moſi Deut. 12. 11. & Salomoni 3. Reg. 8. 29.

D *Et glorificabor.*] In eo colar & celebrabor hymnis, pſalmis, votis, orationibus, oblationibus, victimis, &c. ac viciſſim gloriam & beneficentiam meam in eo vobis oſtendam. Nota. In Hebræo eſt *keri & ketif*, id eſt, varietas lectionis & ſcriptionis. Scribitur enim אכבד *eccabeda*, id eſt, *glorificabor*, ſine *he*, ſed legitur per *he* paragogicum, quod proinde ad marginem annotatur. Quocirca Rabbini & Thalmudici, vt R. Elias, R. Salomon, R. Dauid, & ex iis Galatinus libr. 4. cap. 9. Genebrard. in Chronol. Arias, Ribera & à Caſtro hîc, huius varietatis hanc cauſam aſſignant, quòd litera *he* apud Hebræos ſit nota numeri E quinarii, vt ſignificet quinque defuiſſe in templo ſecundo, quæ fuerunt in primo: quæ proinde Deus per ſuam præſentiam & gloriam ſe hîc compenſaturum promittit. Quinque hæc ſunt. Primò, arca teſtamenti; Secundò, Vrim & Tummim in rationali pontificis, per quæ pontifex conſulens Deum, accipiebat ab eo reſponſa, & cognoſcebat futura; Tertiò, ignis ſacer cœlo lapſus ad comburendas victimas; Quartò, præſentia Dei in Sancto ſanctorum ſuper propitiatorium & Cherubim; Quintò, Prophetæ & prophetiæ. Arcam enim defuiſſe in ſecundo templo, liquet ex 2. Machab. 2. 4. Vbi narratur, quòd Ieremias imminente excidio Hieroſolymæ, eam è templo extulerit & abſconderit, dixeritque:

Quinque res defuerunt ſecũdo templo, quæ adfuerũt primo.

Quòd

A *Quòd ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat Iudæis*; quod erit in fine mundi, cùm eos colliget in Eccleſiam Chriſti, & ſaluabit. Quare arca teſtamenti quæ hîc Romæ oſtenditur in baſilica Lateranenſi, non eſt arca à Moſe fabricata, ſed eius imago & repræſentatio, quam Iudæi, primæua arca Moſaica, continente vrnam cum manna, & tabulas decalogi digito Dei inſcriptas, deſtituti, ad eius ſimilitudinem efformarunt, & in templo (vt dicitur) collocarunt. Sed ignem ſacrum in ſecundo templo defuiſſe, falſum eſt; nam is ſub Iuda Machabæo & Nehemia, in repurgatione templi illi cælitus reſtitutus eſt, vt patet 2. Machab. c. 32. Id B tamen verum eſt, ſi de igne primæuo ad Aaronis & Moſis ſacrificia delapſo, loquamur. Hic enim abſconditus à Ieremia, poſtea requiſitus non cõparuit, vti ibidem dicitur. Similiter oraculum Vrim & Tummim in ſecundo templo defuiſſe videtur, ſaltem pluribus annis. Nam de eo ſic ſcribit Ioſeph. lib. 3. Antiq. c. 12. *Ceſſauit itaque eſſen* (hebr. *choſen*, id eſt, Rationale, in quo erant Vrim & Tummim) *& ſardonyx ſplendeſcere annis ducentis antequam ego hæc ſcriberem, cùm Deus moleſtè ferret legum tranſgreſſiones.* Vbi nota, Ioſephum meminiſſe tantùm ſplendoris Rationalis, non oraculi: quare oraculum multò antè ceſſaſſe videtur. Vnde Arias, Vatabl. & alii cenſent, per τὸ *glorificabor* ſignificari, quòd Chriſtus *he* deficiens C in *eccabeda*, id eſt, quinque hæc dona, ſua præſentia & gloria ſit ſuppleturus, quando in ſecundo templo verſabitur, docebit, faciétque miracula, de quo plura c. 2. 7. Quamobrem pro אכבד *eccabeda*, id eſt, *glorificabor*, aliis punctis legi poſſet actiuè אכבד *echbod*, id eſt, *glorificabo*. Ita legiſſe videtur Chald. dum vertit, *placebit mihi, vt collocẽ maieſtatem meam in ea in gloria*: licèt enim inuiſibiliter Dei maieſtas ſemper habitarit in templo, viſibiliter tamen in eo habitauit quando Verbum incarnatum, putà Chriſtus, illud ſua præſentia & maieſtate corporaliter condecorauit. Aptiùs fortè dici poſſet, *he* ſubintellectum in *eccabeda*, id eſt, D *glorificabor*, ſignificare, quòd Chriſtus futurus ſit gloria ſecundi templi, ſed arcana, & Iudæis occulta. Tradunt enim Cabaliſtæ, *he* ſignificare perſonam mediam in SS. Trinitate, putà Filium, per quem quaſi ideam & verbum omnis res היה *haia*, id eſt, extitit & creata eſt: vnde nomen *Iehoua* in ſe continere SS. Trinitatem. *Iod* enim initiale denotat Patrem, qui eſt SS. Trinitatis origo: *he* Filium: *vau* Spiritum ſanctum. Porrò geminari *he* in יהוה *Iehoua*, vt ſignificetur gemina Chriſti natura, diuina & humana.

Verſ. 9.

Reſpexiſtis ad amplius.] Sperastis vos habituros meſſem peramplam, & ecce paucam collegiſtis: & paucum quod conueaiſtis in horrea, ego Deus *exſufflaui illud*, id eſt, flatu & nutu meo feci euaneſcere, ſeu redegi in nihilum, vti ſegetes ſolet exſufflare ventus vrens, dum grana adurit & deſiccat, itaque folliculos inanes relinquit. *Cùm iam candeſcerent ſegetes*, inquit S. Hieronym. *& meſſium tempus inſtaret, & frumenta vos ia manibus tenere putaretis, meſſuiſtis vacuos culmos & inanes ſtipulas. Plenæ erant areæ, ſpes in oculis, luctus in manibus. Sed & hoc quoque ipſum quod vix de multa ſegete, & infinitis aceruis fuerat electum, attuliſtis in domum, & virtute mea diſperſum eſt. Exſufflaui enim illud, & redegi in nihilum: quia frumentum emortuum, & vacui folliculi, qui vtilia eſui ſunt, farinam & ſimilam non habebant.* Qui &

Tropol.

Tropol. addit: *Quoties vidi ego tam in doctrina, quàm in conuerſatione de quibuſdam ſperata plurima, & poſtquam ventum eſt vt haberent tempus meſſium, id eſt, tempus docendi, vitamque ſuam in exemplum præbendi populorum, de excelſo præcipitatos, & minus inuentum in eis quàm opinio ſibi omnium promittebat? Vnde accidit, vt paulatim negligentia ſurrepente paruum quoque ipſum quod videbantur habere, perderent. Hæc autem idcirco perpeſſi ſunt, quòd ſecuri fuerunt in priſtinis domibus ſuis, nec aſcenderunt Scripturæ montem, ædificationi de eo Dominica ligna cædentes, nec extruxerunt in ſe quotidie domum Domini.* Hanc enim cauſam ſubdit Propheta: *Quia domus mea deſerta, & vos feſtinaſtis vnuſquiſque in domum ſuam*; Tigurina, *quia domus mea adhuc deſerta eſt, vos autem curritis vt quiſque domum ſuam habeat*; hoc eſt, ſatagitis quiſque rerum ſuarum, & interim negligitis res diuinas, ita Vatabl.

Verſ. 10.

Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli.] Sic & Chald. vertit per præteritum, *idcirco ob ſcelera veſtra ceſſauerunt cæli ab emittenda pluuia, & terra ceſſauit ad edendos fructus.* Poſſunt rurſum hæc & ſequentia verti per futurum cũ Septuag. *propter hoc cælum abſtinebit à rore, & terra ſubtrahet germina ſua*: quia Dei creatoris ſui iniuriam ſentiunt, eamque vlciſcentur.

Verſ. 11.

Et vocaui ſiccitatem ſuper terram.] Et inde con- C ſequentur ſterilitatẽ, penuriam, vt vertit Chald. & famem, ac conſequẽter morbos & peſtes, imò lites, iras & bella, quæ ex hac aëris & frugum inflammatione ac defectu naſcuntur. Vnde Septuag. pro חרב *choreb*, id eſt, ſiccitatem, legentes חרב *chereb*, id eſt, gladium, vertunt, *inducam gladium ſuper terram*, *gladium* intellige vel propriè dictum, putà bella iam dicta, vel metaphoricum, putà ſiccitatem & famem, quæ inſtar gladii homines enecat & ſuccidit; ita à Caſtro. Sic enim in Scriptura gladius, vel ignis, generalia ſunt nomina, & quamlibet cladem ſignificant. In Hebræo eſt elegans paronomaſia, qua pœna alludit ad culpam: quia, inquit, domus mea חרב *chareb*; id eſt, D deſerta eſt, hinc ego pariter vocaui חרב *choreb*, id eſt, ſiccitatem, vel חרב *chereb*, id eſt, gladium, qui ſimili modo vos deſolabit, faciétque domos veſtras deſertas. Sic Iudæi, quia deſeruerunt & ſpreuerunt Chriſtum, hinc ab eo viciſſim audierunt, *Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta*, Matth. 23. 38.

Tropol. de reformatoribus Eccleſiæ.

Tropol. *Hæc vniuerſa*, inquit S. Hieronym. *poſſunt de Eccleſiæ rectoribus intelligi, qui ædificantes carnalem domum, liberiſque ſuis & poſſeſſionibus prouidentes, non curant vel in ſeipſis extruere templũ Dei, vel Eccleſiam Domini, quæ infecta & diruta eſt, inſtaurare: quorum ſæpe vita & ſermo incongruus ſcandalizat plurimos, & de Eccleſia eiicit, & ad ſoli-* E *tudinem perducit domum Dei, vt propter eorum vitium, nec cæli rorem, nec terra det germen*, &c. Hac de cauſa Deus quouis ſæculo excitauit inſignes Pontifices, Doctores, fundatores Ordinum, viros ſanctitate & ſapientia illuſtres; qui ruinas Eccleſiæ reſtaurarent, eamque verbo & exemplo reædificarent. Tales fuere S. Athanaſius, Baſilius, Nazianz. Chryſoſt. Auguſt. Hieronym. Ambroſius, Benedictus, Bernardus, Dominicus, & Franciſcus: qui viuens Innocentio III. Pontif. per viſionem apparuit, quaſi ſuſtentans ruentem baſilicam Lateranenſem, vbi Pontifex Pontificiam habet cathedram: qua viſione motus Pontifex, eius regulam & Ordinem mox ap-

probauit. Quin & idem Sanctus ſimili viſo ad idipſum à Deo vocatus eſt. Nam, vt narrat S. Bonauent. in eius vita cap. 1. *Cùm in Eccleſiam S. Damiani quæ minabatur ruinam, cauſa orationis intraſſet, proſtratus ante imaginem crucifixi, in eamque lachrymoſis oculis intendens, vocem de ipſa cruce dilapſam ad ſe corporeis audiuit auribus, ter dicentem: Franciſce, vade & repara domum, quæ, vt cernis, tota deſtruitur. Tremefactus Franciſcus mentis alienatur exceſſu. In ſe tandem reuerſus, totum ſe recolligit ad perficiendum mandatum de materiali Eccleſia reparanda; licèt principalior intentio verbi ad eam ferretur, quam Chriſtus ſuo ſanguine acquiſiuit, ſicut eum Spiritus ſanctus edocuit, & ipſe poſtmodum fratribus reuelauit.* Subdit S. Bonauent. eum deinde tria templa inſtauraſſe, ſcilicet S. Damiani, S. Petri, & S. Mariæ de Angelis, vt ſignificaretur quid facturus eſſet in poſterum. *Nam inſtar reparatæ triplicis fabricæ ipſius ſancti viri ducatu ſecundùm datam ab eo formam, regulam & doctrinam, Chriſti triformiter renouanda erat Eccleſia, trináque triumphatura militia ſaluandorum*, putà triplex Ordo ab eo erat inſtituendus, qui omnes Eccleſiæ ſtatus reformaret. Hi ſunt quos in ſpiritu præuidens Iſaias, gratulabundus eis accinit cap. 58. 12. *Et ædificabuntur in te deſerta ſæculorum: fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis: & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemitas in quietem.* Denique S. Chryſoſtom. orat. 3. contra Iudæos tom. 5. docet eum qui animam conuertit, maius gratiúſque donum Deo offerre, quàm ſi templum ei conſtrueret. *Vnicum*, inquit, *templum diruit Deus Hieroſolymis, & innumerabilia erexit, illo longè venerabiliora. Vos, ait, eſtis templum Dei viuentis.* Et inferiùs: *Hæc eſt maior eleemoſyna, quàm decem millia talentorum, quàm hic mundus vniuerſus, quantus quantus vndique patet oculis. Siquidem homo eſt toto mūdo pretioſior. Huius enim cauſa & cœlum, & terra, & mare, & ſol, & ſtella condita ſunt.*

Verſ. 12. *Sicut miſit eum Dominus.*] Pro *ſicut* hebr. eſt כאשר *caaſcer*, quod vel cauſam ſignificat, quaſi dicat. Quia miſerat Aggæum Dominus, hinc populus audiuit eum: vel modum, quaſi dicat. Eo modo populus audiuit & obediuit Aggæo, quo Deus eum miſerat, nimirum, verba eius non in alium ſenſum detorſit, ſed planè ea accepit iuxta mentem Domini, prout ea protulerat & explicarat Aggæus, itaque eadem mox opere cōpleuit.

Vera obedientia in quo ſitа? Vera enim obedientia conſiſtit in eo, vt verba præcepti non ſiniſtrè interpretemur, non ad noſtrum placitum explicemus & torqueamus, ſed ea ſimpliciter accipiamus & exequamur iuxta mentem præcipientis, ita à Caſtro.

Verſ. 13. *Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntiis Domini.*] τὸ *nuntius* poteſt accipi dupliciter. Primò, in genere neutro, q. d. Qui erat Domino à nuntiis; id eſt, à legionibus, vti vulgò dicimus: Hic mihi eſt à pedibus, à conſiliis, à literis; ita Arias. Vnde hebr. eſt מלאכות *malachut*, id eſt, vt Tigurina, Pagnin & alii vertunt, *& dixit Aggæus, legatus Domini in legatione Domini*, id eſt, qui fungebatur legatione, ad quam eum legarat & miſerat Dominus. Vnde Syrus vertit, *dixit Aggæus angelus Domini in angelatione Domini*, hoc eſt *legatus*, vel *nuntius in nuntiatione Domini*, vt vertit Arabicus, qui ſcilicet mittebatur à Domino ad populum, vt ei Dei iuſſa nuntiaret. Secundò & A planiùs, maſculinè, q. d. Dixit Aggæus, qui erat nuncius & legatus vnus ex probatiſſimis nuntiis & legatis Domini, cui proinde meritò Zorobabel & populus fidem præſtitit. Simili hebraiſmo & geminatione dicitur Geneſ. 19. *Pluit Dominus à Domino.* Identidem inculcat Aggæus ſe mitti & loqui ex Deo, vt oraculis ſuis fidem concilict, & acriùs moueat pigrum populum ad fabricam templi, vtpote quam iterum iterúmque iubeat & vrgeat Deus, ſimul promittendo ad eam ſuam opem & protectionem. Legit interpres cum Septuag. alio puncto במלאכות *bemalachot*, id eſt, in angelis, ſiue legatis & nuntiis: licèt enim ſit hoc nomen Hebr. fœmininum, tamē maſculi-B nè ſumitur, ſignificatque rei, putà legationis, excellentiam. Sicut *Eccleſiaſtes* hebr. vocatur קהלת *kohelet* fœminine, q. de Concionatrix, ob concionis præſtantiam. Mulieres enim in eloquio ſunt facundæ, diſertæ & præſtantes, miramque habent dicendi, in animum influendi & perſuadendi vim. Ita Septuag. qui vertunt, ἐν ἀγγέλοις, id eſt, *in*, id eſt, *ex angelis*, hoc eſt, nuntiis. Sic & S. Hieron. Remig. & alii. Hic ſenſus eodem redit, & coincidit cum priore. Ex hoc loco Origen, vti tacito nomine refert hîc S. Hieronym. ſuſpicatus eſt Aggæum non fuiſſe hominem, ſed angelum incarnatū, vti dixi in prooemio; ſed temerè. Hebr. enim מלאך *malach*, angelum ſignificat non tan-C tùm natura, ſed & officio, id eſt, legatum, nuntiū, vt vertit noſter, Septuag. Chald. & alii. Hinc tamē diſce dignitatem Aggæi. Vnde Septuag. vertunt, *dixit Aggæus angelus Domini in angelus Domini*, id eſt, angelus inter angelos ſelectus & electus. Ex Hebræo vertas, *dixit Aggæus angelus Domini in euangelio Domini*, vel *nuntius in annuntiatione Domini.* Chriſti enim ortum & redemptionem annuntiat feſtiuè cap. 2. 7. Simili modo vltimus Propheta vocatur *Malachias*, id eſt, angelus Domini. Et Ioannes Baptiſta ob angelicam vitam & prædicationē vocatur *angelus*, Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.* Sic Chriſtus Iſaiæ 9. D verſ. 6. à Septuag. vocatur *magni conſilii angelus*, id eſt, nuntius. Videāt hîc dignitatem ſuam Prophetæ, id eſt, doctores & prædicatores, ſciantque ſe eſſe angelos in Euangelio Domini, ſe eſſe legatos & nūtios Dei; ita S. Paulus 2. Corinth. 5. 20. *Pro Chriſto*, inquit, *legatione fungimur, tamquā Deo exhortante per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo.* *Aggæus vocatur angelus. Curt*

Ego vobiſcum ſum.] *Non loquitur*, inquit S. Hier. *ad Zorobabel & Ieſum, cum quibus, & in quibus ſemper erat Dominus; ſed ad populum, qui timuerat à facie Domini, q. d. Ego ero veſter adiutor, ædificate domum meam, quæ in vobis deſtructa eſt: me in medio veſtri conſtituto, nemo ædificationem veſtram* E *prohibere poterit.*

Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum Zorobabel, & ſpiritum Ieſu.] *Vt regnum & ſacerdotium ædificent templum Dei.* ait S. Hieron. *ſuſcitatur etiam ſpiritus populi, qui in eis ante dormiebat: non corpus, non anima, ſed corpus, qui magis ædificare ſcit templum Dei.* Verſ. 14.

Tropol. Tropol. *Suſcitatur in nobis Spiritus ſanctus, vt ingrediamur domum Domini, & faciamus opera Domini.* Porrò ſuſcitauit Deus ſpiritum, id eſt, mentem animúmque populi, excitando illum vt alacriter & ſtrenuè intenderet fabricæ.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Primam Aggæi prophetiam audiuimus cap. 1. hîc audiemus tres alias quæ conſecutæ ſunt Prima eſt verſ. 1. qua incitat Iudæos ad fabricam templi, promittendò maiorem eius fore gloriam quàm fuerit templi Salomonici, eo quòd in illo docturus & miracula facturus ſit Chriſtus, cuius aduentum cunctis gentibus totique orbi deſideratum fore prædicit, adeò vt in eo commouenda ſint cœlum & terra, mare & arida. Secunda eſt v. 11. qua Iudæos in inchoata fabrica tardiores & tædio affectos, quòd dicerent ſufficere altare ad victimas, nec opus eſſe integro templo, redarguit, aſſerẽdo Deum nolle altare ſine templo: altaris enim locus, domus & decus eſt templum. Quod ſi ædificare pergant, promittit eis frugum abundantiam. Tertia eſt v. 21. qua Zorobabeli ob præſtitam in fabrica diligentiam pollicetur, quòd Chriſtus ex eius ſtirpe naſcetur, cui Deus euerſis aliis regnis, dabit regnum æternum. Tres prophetiæ c. 2.

Verſ. 1.] In die vigeſima & quarta menſis, in ſexto menſe, in anno ſecundo Darii regis.

Verſ. 2.] In ſeptimo menſe, vigeſima & prima menſis, factum eſt verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, dicens:

Verſ. 3] Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iuda, & ad Ieſum filium Ioſedec ſacerdotem magnum, & ad reliquos populi dicens:

Verſ. 4.] Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloriam ſua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita eſt, quaſi non ſit in oculis veſtris?

Verſ. 5.] Et nunc confortare Zorobabel, dicit Dominus: & confortare Ieſu fili Ioſedec ſacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum: & facite (quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituum.)

Verſ. 6.] Verbum quod pepigi vobiſcum cùm egrederemini de terra Ægypti: & ſpiritus meus erit in medio veſtrum, nolite timere.

Verſ. 1. *IN die vigeſima & quarta mẽſis, in ſexto menſe, in anno ſecundo Darij.*] Hæc verba pertinent ad finẽ capitis præcedentis, indeq; pendent. Significãt enim à Iudæis inchoatũ fuiſſe opus, & fabricã templi die 24. menſis ſexti, ſcilicet tunc cœpiſſe eos materiam præparare, ligna cædere & aptare. Nam fabrica ipſa inchoata eſt die 24. mẽſis noni, vt dicetur verſ. 18. Caput ergo ſecundum propriè inchoatur à verſ. 2. alioquin enim verſus ſecundus pugnaret cũ primo, vt patet intuẽti; ita S. Hier. Theod. Rupert. Remig. Haymo, Lyran. Vatabl. & alii paſſim. Similem diaſtolem irrepſiſſe Ierem. 28, 1. cenſet S. Hieron. & alii. Vide can. A 33. in Procemio.

Cœpit ergo Aggæus cap. 1. verſ. 1. hortari Iudæos ad opus die prima menſis ſexti, perrexitque quotidie eos vrgere ad illud per 23. dies, tandẽmque perpulit eos, vt die 24. opus inchoarẽt. Eum imitentur concionatores, vt conſtanter pergant in arguendis vitiis, nec ceſſent, donec animos audientium permoueant ad illa extirpandum. Sicut enim *gutta cauat lapidem non vi, ſed ſæpe cadendo*; ite dura & lapidea hominum corda non vi, ſed crebra monitione & inculcatione eiuſdem rei mollienda ſunt. Ita S. Chryſoſt. in homiliis ad populum, crebrò inuehitur in iurandi conſuetudinem, ac hac de re murmurantibus reſpondet, B ſe non deſtiturum, donec ipſi eam correxerint: omnia enim vincit conſtantia & perſeuerantia. Quocirca S. Paulus præcipit Timotheo epiſt. 2. c. 4. 2. *Prædica*, inquit, *verbum, inſta opportunè, importunè: argue, obſecra, increpa in omni patientia &* C *doctrina.*

In ſeptimo menſe, vigeſima & prima menſis factum eſt verbum.] Ergo hæc prophetia, quæ ordine eſt ſecunda, mẽſe penè integro fuit poſterior inchoatione fabricæ: hæc enim inchoata eſt die 24. menſis ſexti, vt dictum eſt v. 1. *Verſ.* 2.

Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam C *in gloria ſua prima?*] Qui ſcilicet viderit prius templum Salomonis auguſtum, antequam illud cum vrbe euerteretur à Chaldæis. *Verſ.* 4.

Et quid vos videtis hanc nunc?] q. d. Qualem, quàm vilem & exilem videtis fore ſecundam hãc domum Dei quam ædificatis, ſi comparetur cũ templo Salomonis? iam pridem enim eius fundamenta erant iacta ſub Cyro, à quorum exiguitate & vilitate colligere licebat, exiguam & vilem fore fabricam. Templum autem Salomonis auguſtiſſimum aliqui viderant, alii tale fuiſſe à patribus audierant. Nam Iudæi Babylone redeuntes, vtpote pauci & pauperes, templum æ- D dificabant ex lapide vulgari & impolito, cùm Salomon illud conſtruxiſſet ex lapidibus politiſſimis, iiſque validis & pretioſis, 3. Regum 6. Secundò, templum hoc iuſſu Cyri altitudinẽ, æquè ac latitudinem, habiturum erat ſexaginta duntaxat cubitorum, 1. Eſdræ 6. Salomonis verò duplò erit altius & latius, erat enim 120. cubitus altum, æquè ac latum. Quocirca tẽplum hoc ſecundum,

intra prioris ſepta ædificatum eſt, illius ruinia ca-rra in circuitu relictis; quibus demolitis vſque ad fundamenta, iiſdem inædificauit ſuum templum Herodes, ſi credimus Ioſepho lib. 15. Antiq. c. 14. Quocirca cùm primò hoc templum fundarerut anno 1. Cyri, *principes patrum & ſeniorum qui viderant templum prius, flebant voce magna*, ait Eſdras lib. 1. c. 3. 12. Vnde liquet multos vidiſſe vtrumq; templum; nam ab eius excidio, quod contigit anno 11. Sedeciæ, vſque ad primum annum Cyri, fluxerunt anni 59. inde vſque ad annum 2. Darii fluxerunt anni 11. qui prioribus additi faciunt 70. Qui ergo 80. erant annorum, poterant prius templum vidiſſe, eiúſque magnificentiæ optimè meminiſſe. Sanè Eſdram vidiſſe certum eſt; nam parens eius Saraias pontifex, occiſus eſt in excidio vrbis & templi: quare neceſſe eſt, vt Eſdras ante illud ab eo genitus ſit. Eſdras autem prorogauit vitam poſt Darium vſque ad Artaxerxem, cuius fuit pincerna, vti ipſe narrat lib. 1 c. 7. Sic & Daniel annis 8. ante excidium vrbis & templi, putà anno 3. Ioakim abductus eſt in Babylonem, vti ipſe ait c. 1. 1. Daniel autem vixit vſque ad finem regni Cyri, vt patet ex eius c. 10. 1. imò, ſi Hebręis credimus, vixit vſque ad Artaxeraem Longimanum. Idem patet de Mardochæo patruo Eſther Nehem. c. 7. verſ. 7.

Quaſi non ſit.] Septuag. *& quomodo videtis ipſam nunc, ſicut non exiſtentem?* Chald. *nonne quaſi res nihili, ſic & ipſa eſt in oculis veſtris?* Si nimirum comparetur cum magnificentia templi Salomonia, quam vel vidiſtis, vel ab eis qui viderunt, audiſtis.

Verſ. 5. *Facite.*] Scilicet opus in domo mea, inquit S. Hieron. & alii mox citandi. Verùm Hebr. & Romana τὸ *facite* referunt ad *verbum*, quod paulò pòſt ſequitur, q. d. Facite verbum quod pepigi, &c. Vnde intermedia, ſcilicet, *quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituum*, intercipiunt & includunt parentheſi.

Verſ. 6. *Verbum quod pepigi.*] Eſt hîc duplex diſpunctio, & conſequenter duplex ſenſus. Prior *verbum* accipit in nominatiuo, illúdque refert ad ſequentia, q. d. Facite opus in templo quod iubeo, quia *verbum*, id eſt, pactum & fœdus quod vobiſcum pepigi per Moſen in Sina, quoque promiſi me fore veſtrum Deum & protectorem, vos tutabitur contra Samaritas volentes impedire templi fabricam, & cõtra alios quoſlibet hoſtes: quia ſcilicet ego idipſum quod olim in hoc fœdere promiſi, nunc opere præſtabo & reipſa exequar: ita Septuag. Chald. S. Hieron. Theodor. Haymo, Lyran. & Pagnin. Sic myſticè *Verbum* eſt filius Dei, Iudæis promiſſus quaſi Meſſias; vt hîc ſignificetur ſancta Trinitas, nimirum Pater dicit: *Ego vobiſcum ſum*. Filius eſt Verbum. Spiritus ſanctus eſt ſpiritus qui cum eis erit, ſcilicet per effectum gratiæ, opis & protectionis, quã eis præſtabit; ita S. Hier. Albertus, Nyſſenus, Haymo, & alii mox citandi. Fauet Chald. dum vertit, *verbum meum erit vobis auxilio*. Vnde & mox Propheta pergit prophetare de Chriſto dicens: *Adhuc vnum modicum*, &c. *& veniet Deſideratus cunctis Gentibus.* Poſterior diſpunctio planior eſt, vt *verbum* ſit accuſatiui caſus (hunc enim notat articulus את *et*, qui ordinariè accuſatiuo, rarò nominatiuo ſeruit) & referatur ad *facite*, q. d. Facite verbum, id eſt, legem, quam in pacto vobiſcum inito, quaſi conditionem fœderis à vobis præſtandam exegi: ego viciſſim præſtabo quod meum eſt, nimirum opẽ quam vobis promiſi, faciamque vt ſpiritus meus prouidus, vigil, acer, potens & efficax ſit in medio veſtri, voſq; tueatur, corroboret, adiuuet & propugnet: ita Hebræi & Arias. Hunc ſenſum exigit parentheſis Romanis Bibliis interiecta, & Hebr. articulus *et*, vti paulò antè dixi.

Et ſpiritus meus erit in medio veſtrum.] *Spiritus*, tum increatus, iſque duplex: prior, in Deo eſſentialis, qui eſt ipſa mens & potentia diuina, cuius dotes deſcribit Sapiens c. 7. 21. dicens: *Eſt enim in illa* (ſapientia diuina) *ſpiritus intelligentiæ ſanctus, vnicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis, incoinquinatus, certus: ſuauis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens, humanus, benignus, ſtabilis, certus, ſecurus, omnem habens virtutem, omnia proſpiciens, & qui capiat omnes ſpiritus.* *Spiritus multiplex.* Poſterior, notionalis, putà Spiritus ſanctus, de quo hunc locum accipiunt S. Hiero. Theodor. Remig. Haymo, Arias hîc, & S. Athanaſ. epiſt. ad Serapionem, Cyrillus catech. 19. ac Nyſſenus l. Teſtimon. contra Iudæos de Sanctiſſima Trinitate, vbi ſic legit: *Confirmare Zorobabel, quia ego vobiſcum ſum, & verbum meum bonum, & ſpiritus meus in medio veſtrûm*; eáque probat in vna Deitatis eſſentia eſſe trinitatem perſonarum. *Quid enim*, inquit, *opus erat trium mentionem facere, ſi non vnumquodque proprium eſt in propria ſubſiſtentia perſonæ?* Spiritui ſancto enim appropriatur amor, cura, protectio, fauor, auxilium, quæ hîc Deus ſe ſpiritu ſuo præſtiturum Iudæis promittit; vt ſit in medio eorum, ſicut ſpiritus noſter medius eſt in corpore; & Spiritus ſanctus eſt in medio Eccleſiæ. Secundò, Spiritus hic increatus ex ſe diffundit ſpiritum creatum ſibi ſimilem. Vnde Albertus per ſpiritũ hunc accipit ſpiritum ſapientiæ, virtutis & fortitudinis, quem Deus aſpirauit Moſi, & per eum ſeptuaginta ſenioribus ad iudicandum, dirigendũ & regendum populum Iſraël, Numer. 11. 25. Accedunt Hebræi, qui per ſpiritum accipiunt prophetiam. Vnde Chald. vertit, *Prophetæ mei docebunt vos, ne timeatis*, q. d. Dabo vobis Aggæum, Zachariam & Malachiam Prophetas, qui vos in opere dirigant, animent, corroborent, Deúmque in dubiis omnibus conſulant. Malachias enim fuit vltimus Prophetarum, nec poſt eum Iudæi alium vſque ad Chriſtum habuerunt, inquit S. Hieron. & idipſum fatentur Hebræi. Poſſumus tamen generaliùs & pleniùs hunc ſpiritum accipere, q. d. Ego ſpiritu meo vobis adero, vobiſque aſpirabo ſpiritum prouidentiæ, fortitudinis, alacritatis, æquè ac artis architectonicæ, vt eo vegetati opus hoc fabricæ templi alacriter, fortiter, prouidè, æquè, ac ſapienter & affabrè ſuſcipiatis & peragatis. *Spiritus pro arte.* Itaque ſpiritus hic inter alia ſignificat artem architectonicam: hæc enim maximè neceſſaria erat in fabrica templi. Significat ergo, quod, ſicut olim illam ſpiritu ſuo aſpirauit Beſeleel in fabrica tabernaculi, Exodi c. 31. verſ. 2. ita nunc eandem Iudæis aſpirabit in fabrica templi, dabitque inſignes architectos, fabros & opifices. Diſcant hîc architecti & opifices, artes etiã mechanicas eſſe dona Dei. Vnde ſæpe in iis excellũt, qui pij ſunt, Deúmque ad id inuocant.

Verſ. 7.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam.

Verſ. 8.] Et mouebo omnes Gentes: & veniet

veniet Deſideratus cunctis Gentibus: & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 9.] **Meum eſt argentum, & meum eſt aurum, dicit Dominus exercituum.**

Verſ. 7. *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo.*] Eſt hebraiſmus, q. d. Poſt modicom rempus commouebo cœlum, &c. Certum eſt Prophetam loqui de Chriſto, eiúſque primo in carnem & mũdum aduentu. De eo enim explicat Apoſtolus Hebr. 12. 26. & paſſim Patres, S. Hieron. Remig. Rupert. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. Arias, Clarios, Vatabl. hîc, & S. Auguſt. 18. Ciuit. 35. S. Ambroſ. lib. 3. epiſt. 12. Cyril. lib. 5. in Geneſ. quin & Hebræi apud Galatio. lib. 4. c. 9. & tot. Conſolatur enim Propheta Hebræos puſillanimes & mœſtos, quod viderent fabricam templi ſecundi tam fore exiguam, vilem, & qoaſi nullius momenti, ſi cõpararetur cum fabrica Salomonis. Conſolatur, inquam, hoc argumento, qoòd Deus magis glorificaturus ſit templũ ſecundum quàm primom, eo qoòd in ſecundo daturus ſit Chriſtum doctorem & ſaluatorem, ideóque in eius aduẽtu commoturus ſit cœlum & terram, omniaqoe elementa, in quibus mira, magnifica & glorioſa ſit patraturus ad gloriam Chriſti, & conſequenter tẽpli.

C Nota, Ab hac prophetia, facta anno 2. Darij Hyſtaſpis, vſque ad ortum Chriſti fluxerunt anoi 517. vti dixi in proœmio. Hi tamen vocantur hîc tempus modicum, tum quia Prophetis eleuatis ad Deum Deique æternitatem, omnia tẽpora, æquè ac terrena & ſæcularia, videntur, & reuera ſunt modicum quid, imò punctum, vel momentum dontaxat. Simili modo S. Ioannes epiſt. 1. cap. 2. 18. tempus legis nouæ vocat *horam nouiſſimam: Filioli,* inquit, *nouiſſima hora eſt.* Tum qoia modicom erat reſpectu temporis elapſi ab orbe condito, & à lapſu Adæ, à quo mox Deus promiſit Saluatorem Chriſtum, Geneſ. 3. 15. Cùm enim hæc dixit Aggæus, elapſi erant à geneſi mondi anni 3434. ita Lyran. & Vatabl. Addit Arias, eſſe modicum reſpectu legis Chriſtianæ, quæ iam durauit 1624. annos, & plures durabit.

Modicum omne ſæculum.

Pro *vnum modicum*, Septuag. & eos ſecutus S. Paulus Hebr. 12. 26. vertuot, ἅπαξ, id eſt, *ſemel*: qnia Hebr. אחת *achat*, id eſt, vnum, ſumitur pro ſemel: intelligitur enim פעם *paam*, id eſt, vice, q. d. Vna vice, id eſt, ſemel. Vox *ſemel* ſignificat vnicam tantùm legem Chriſti & Euangelij, ſucceſſuram legi Moſaicæ & Prophetis, poſt quã nulla alia ſit exſpectanda, ita vt ea finita venturum ſit Chriſti iudicium, reſurrectio, vita & gloria æterna his qui eam obſeruauerunt.

E *Commouebo cœlum & terram.*] Vt omnes homines, & angelos per molta magnaque prodigia excitem ad attentionem operis magni, quod patraturos ſum, ſcilicet ad Chriſti incarnationem, legiſlationem & redemptionem; ſicut Iudæos olim per ſimilia excitaui in Sina, ad excipiendam legem veterem per Moſem, vt iiſdem tam Moſi, quàm legi auctoritatem conciliarem, & pondus adderem; ita S. Chryſoſt. hom. 1. in epiſt. ad Roman. Nota, licet S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. c. 48. & Rupert. hîc, hanc commotionem cœli & terræ accipiant de ſignis & portentis præuiis diei iudicij, & iudici Chriſto, déque reſurrectione & glorificatione Beatorum, de quibus Matth. cap. 24. tamen ad literam accipiendam eſſe illam, quæ

A facta eſt in primo aduentu Chriſti in carnem, putà paulò ante eius incarnationem, vt cenſent Hugo, Lyran. & Clarius; vel eo incarnato, docente, patiente, reſurgente & mittente Spiritum ſanctum in Apoſtolos; ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albert. Arias hîc, Ambroſ. lib 3 epiſt. 12. & Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 35. Hæc enim commotio facta eſt ad hoc, vt ſignificaret legem veterem in nouam, Moſem in Chriſtum, Prophetas in Euãgelium, iudaiſmum & gentiliſmum in chriſtianiſmum eſſe commutanda, vti docet S. Chryſoſt. hom. 14. in Matth.

B Quæres primo, quænam veniente Chriſto facta eſt commotio in cœlo? Reſpond. Prima fuit, quòd eo ipſo die, imò hora & momento, quo Chriſtus natus eſt, angeli apparuerunt paſtoribus, eiúſque ortum annunciarunt cum iubilo canentes: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus*, Lucæ 2. 14.

Commotio cœli naſcẽte Chriſto. Prima.

Secunda, quod ſtella inſoliti ſplendoris Magis apparuerit, eóſque ex Oriente vocari & deduxerit ad Chriſtum, Matth. 2 1. *Secunda.*

Tertia, quod paulo ante Chriſti ortum ſub initium imperij Auguſti, *hora circiter tertia, repentè liquido ac puro cœlo, circulus ad ſpeciem cœleſtis arcus orbem ſolis ambiit, quaſi vnum eum ac potentiſſimum in hoc mundo, ſolumque clariſſimum in orbe monſtraret* (Auguſtum Cæſarem) *cuius tempore venturus eſſet, qui ipſum ſolem ſolus mundumque totum & feciſſet, & regeret*, inquit ex Suetonio Oroſius lib. 6 hiſtor. cap. 18. Quid enim circulus hic veſtiens ſolem, niſi humanitatem, quæ diuinitatem Chriſti qoaſi parelius velauit & veſtiuit, ſignificauit? *Tertia.*

Quarta, quòd globus aurei coloris Romanis viſus ſit è cœlo ad terram deſcendere, ibique maior effectus, rurſus in cœlum aſcendere, ac ſolem obtegere; ita Oroſius ibidem. *Quarta.*

Quinta, quod vno anno ante Auguſti imperiũ, ſub quo natus eſt Chriſtus, viſi ſint tres ſoles in vnum coire, inquit Euſeb. in Chronico. Sequenti anno, inquit Dio, & ex eo Baron. viſus eſt ſol D intra tres circulos effolgere, quorum vnum corona ſpicarom ignita circumdabat; quod tamen Dio cenſuit fuiſſe prognoſticon Triumuiratus Auguſti, Antonij & Lepidi; cùm veriùs ſignificatus fuerit verus ſol Chriſtus Dominus, qui Deus in tribus circulis, id eſt, perſonis diuinis, per περιχώρησιν, id eſt, circuminſeſſionem exiſtens; & qua homo factus, tribus ſubſtantiis, putà deitate, anima & carne, conſtans. *Quinta.*

Sexta, viuente Chriſto Spiritus ſanctus in eum dum baptizaretur, ſpecie columbæ è cœlo deſcendit. Vox Patris audita eſt: *Hic eſt filius meus dilectus*, Matth. 3. 17. Eadem audita eſt in transfiguratione, vbi Chriſtus cœleſti gloria coruſcus E reſplenduit, ac Moſes & Elias è cœlo lapſi affuerunt, Matth. 17. 5. *Sexta.*

Septima, angeli tum in paſſione, tum in reſurrectione, tum aliàs ſæpe ei miniſtrarũt, Ioan. 1. 51. *Septima.*

Octaua, in paſſione eius ſol in plenilunio, cùm maximè diſtat à luna, quæ eius eclipſim cauſare ſolet, eclipſi vniuerſali planè obſcuratus, mortem ſui creatoris pullatus luxit; adeò vt Dionyſ. Areopagita exclamarit: *Aut Deus natura patitur, aut mundi machina diſſoluitur*, vti ipſe refert ſcribens ad Apollophanem. *Octaua.*

Nona, quod 40. poſt reſurrectionem die, viſibiliter coram diſcipulis glorioſus in cœlum aſcenderit, Actor. 1. *Nona.*

Decima. Decima, quòd inde quinquageſimo die miſerit Spiritum ſanctum ſpecie linguarum ignearum, cum ingenti fragore, in Apoſtolos, Actor. 2.

Vndecima Vndecima, quòd Auguſto Cæſari è cœlo Virgo Deipara infantem vlnis geſtans apparuerit in Capitolio, cùm iam ante ipſe oraculo Apollinis edoctus natum eſſe puerum Hebræum, qui idolorum oraculis ſilentium indixiſſet, eidem in Capitolio aram erexiſſet, hoc titulo: *Ara primogeniti Dei.* Quocirca Conſtantinus Magnus ibidem templum erexit in memoriam Dei genitricis Mariæ, quod etiamnum extat, & vulgo *Ara cœli* nuncupatur: vbi & locus viſionis Auguſti oſtēditur; ita ex Suida, Nicephoro, & aliis Baron. in Apparatu Annal. Addunt multi, id per Sibyllam Auguſto oſtenſum fuiſſe; ſed per Sibyllā intelligunt propheriſſam aliquam illius æui. Nā inter Sibyllas propriè dictas vltima fuit Cumæa, quæ diu ante Auguſtum vixit ſub Tarquinio Superbo.

Commotio terra naſcente Chriſto Quæres ſecundò, quænam commotio facta eſt in terra? Reſp. *Prima.* Prima eſt, quam hiſce verbis deſcribit Oroſius lib. 6. cap. 20. & lib. 7. cap. 2. *Annus natiuitatis Chriſti quantis, quàm nouis, quámque inuſitatis bonis abundauerit, ſatis etiam me non proferente compertum haberi arbitror. Toto terrarum orbe vna pax omnium, non ceſſatione, ſed abolitione bellorum: clauſa Iani geminis porta, extirpatis bellorum radicibus, non repreſſis Cenſus ille primus & maximus fuit, cùm in vnum Cæſaris nomen vniuerſa magnarum gentium creatura iurauit, ſimúlque per communionem cenſus vnius ſocietatis effecta eſt*; videlicet vt Auguſtus ſua monarchia ſterneret viā vero Monarchæ Chriſto, eiúſque Euangelio in totum orbem per ſuum caput, putà per Romam, propagando, vti aduertit S. Leo hom. 1. de S. Petro: *Diſpoſito namque diuinitus operi*, inquit, *maximè congruebat, vt multa regna vno confœderarentur imperio, & citò peruios haberet populos prædicatio generalis, quos vnius teneret regimen ciuitatis.* Porrò quod de Iano, tempore Chriſti tertio clauſo, aſſerit Oroſius, ſubdubitat Baron. eo quòd veteres non niſi bis Iani clauſi meminerint. Verùm veriſimile eſt Oroſium, veterem & grauem hiſtoricū, D à S. Auguſtino laudatum, id à vetèrioribus accepiſſe, nec id ex ſe confinxiſſe, vti rectè aduertit noſter Barradius tomo 1. lib. 8. c. 12.

Secunda. Secunda, quod ex Sibyllarum oraculis edicentibus, ſub illud tempus ex Oriente venturum regem, qui orbi dominaretur, Romani, aliæque gētes, eius partim metu, partim exſpectatione commotæ fuerint. Audi Tacitum lib. 21. *Pluribus perſuaſio inerat, antiquis ſacerdotum literis contineri, eo ipſo tempore fore, vt valeſceret Oriens, profectique Iudæa rerum potirentur; quæ ambages Veſpaſianum ac Titum prædixerant.* Ita ipſe, vtpote Gentilis, oraculum de Chriſto ad Veſpaſianum detorſit. Idem habet Suetonius in Veſpaſiano c. 4. qui & E addit, Iudæos hac de cauſa, ſpe ſcilicet regis ſui Meſſiæ mox affuturi, rebellaſſe Romanis, ideóque à Tito eſſe excíſus.

Tertia. Tertia, quod ante Chriſtum oraculum Delphicum, aliaque ſiluerunt, teſte Cicerone lib. 2. de Diuinat. Arnobio lib. 3. contra Gentes, & aliis. Vnde & ex Paxi inſula vox audita, *Magnus Pan mortuus eſt*, teſte Euſebio lib. 5 de Præpar. c. 9.

Quarta. Quarta, quod anno tertio triumuiratus Auguſti, puta 40. annis ante natiuitatem Chriſti, Romæ trās Tiberim è taberna meritoria, per totum diem fons olei largiſſimus è terra profluxit. *Quo ſigno*, inquit Oroſius lib. 6. cap. 20. *quid euidētius,* A *quàm in diebus Cæſaris Auguſti futura Chriſti natiuitas declarata eſt? Chriſtus enim vnctus interpretatur. Itaque cùm eo tempore, quo Cæſari perpetua Tribunitia poteſtas decreta eſt, Romæ fons olei per totum diem defluxit; ſignificauit, per omne tempus Romani Imperij Chriſtum, & ex eo Chriſtianos, id eſt, vnctum, & ex eo vnctos, de meritoria taberna, id eſt, de hoſpitali largáque Eccleſia, affluenter atque inceſſabiliter proceſſuros.* Hic ergo fluxus olei è terra, portendit Chriſtum in terra naſciturum, & viſcera miſericordiæ in nos effuſurum. Vnde & de eo dicitur Cant. 1. 2. *Oleum effuſum nomen tuum.* Meruit locus ille, inquit Baron. nobiliſſima memoria illuſtrari, eccleſia nimirum ampliſſima, Dei genitriB cis titulo, à Calliſto Pontifice prima omniū, quarum exſtet memoria, olim erecta: vbi in ipſiſſimo loco è quo oleum profluxit, in priſci miraculi teſtimonium; iſta epigraphe inſcripta legitur: *In hac prima Dei matris æde, taberna olim meritoria, olei fons è ſolo erumpens, Chriſti ortum portendit.*

Quinta. Quinta, quod *in Capitolio*, inquit Dio lib. 37. *multa ſtatuæ de cœlo tacta, liqueſactaque fluxerant, deiectáque erant tum alia ſimulachra, tum Iouis columna inſiſtens; præterea imago lupæ, cum Remo & Romulo conſecrata, ceciderat: literæ etiam in columnis, in quibus leges ſcribebantur, obliterata atque confuſa erant.* Vnde Suetonius in Auguſto cap. 94. ait: *Prodigium Romæ factum, quo denuntiaba*C*tur regem populo Romano naturam parturire. Vnde ſenatum exterritum cenſuiſſe, ne quis illo anno genitus educaretur.*

Sexta. Sexta, quod Auguſtus noluerit ampliùs Dominus nominari, inquit Suetonius in Auguſto ca. 53. quaſi interno Dei inſtinctu præſentiens aduentare Chriſtum, verum cœli terræque Dominum.

Septima Septima, quod Chriſto puero fugiente infanticidium Herodis, mox vt Ægyptum intrauit, Ægypti idola corruerunt, vti paſſim tradunt veteres, quos citaui Iſaiæ 19. 1.

Octaua. Octaua, quod Chriſto patiente petræ ſciſſæ ſunt, & tota terra ingenti terræ motu quaſi indiD gnans, & parans vlciſci necem ſui creatoris, concuſſa eſt, &, ſi credimus Origeni, è ſuo centro conuulſa eſt. Vnde de eo Plinius lib. 2. cap. 48. *Maximus*, inquit, *terræ memoria mortalium exſtitit motus Tiberij Cæſaris principatu, duodecim vrbibus Aſiæ vna nocte proſtratis.*

Mare & aridam.] Per aridam oppoſitam mari, vel accipe inſulas cum Lyrano; vel certè totum reliquum orbis, quod terra occupat, ſpatium; vt terram, quam paulo ante nominauit Propheta, id eſt, globum terræ, qui conſtat ex aqua & terra, ſubdiuidat in mare & aridam; perinde ac in geneſi mundi Deus ea diſpeſcuit: *Et vocauit aridam terram, congregationéſque aquarum appellauit ma*E*ria*, Geneſ. 1. 10.

Cōmotiones in mare. Porrò commotiones in mari variæ ſub tempus Chriſti factæ ſunt. *Prima.* Prima, per bella naualia, ac præſertim Actiacum, quo Auguſtus profligata claſſe Antonij, factus eſt monarcha, teſte Suetonio. *Secunda.* Secunda, quod in Britannia ingens excitata fuerit maris tempeſtas, adeo vt inſulani dicerent aliquē ex dæmonibus, vel heroibus defeciſſe: ita ex priſcis Hiſtoricis à Caſtro. *Tertia.* Tertia, quod Chriſtus maris procellas ſedauerit, & ſuper vndas maris ambularit; quin & eaſdem S. Petrum calcare fecerit. Inſuper in paſſione cùm terræ motu concuſſit terram, concuſſit pariter & mare. *Quarta.* Quarta, quod Deus inſulanos omnes commouerit audita

fama

fama Chriſti & Euangelij,ad fidem eius capeſſendam; alios verò in infidelitate obſtinatus commouerit, id eſt, occaſionem dederit ad illud perſequendum & extirpandum. Audi S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 35. *Mouit*, inquit, *cœlum, angelorum & ſiderum teſtimonio, quando incarnatus eſt Chriſtus. Mouit terram, ingenti miraculo de ipſo Virginis partu. Mouit mare & aridam, cùm & in inſulis, & in orbe toto Chriſtus annuntiatur. Ita moueri omnes gentes videmus ad fidem.* Audi & S. Ambroſ. in hæc Aggæi verba, ſub finem tomi 2. *Mouerat ante hac* (Deus cœlum & terram) *cùm de Ægypto liberaret populum ſuum, quando in cœlo columna erat ignis, terra inter fluctus, murus in mari, via in aqua, in deſerto meſſis quotidiana frugum cœleſtium* (manna) *multiplicabatur, petra ſoluebatur in fontes aquarum: ſed mouit & poſtea in paſſione Domini Ieſu, quando cœlum tenebris obductum, ſol refugit, petra ſciſſa, tumuli aperti, mortui reſuſcitati, draco victus in fluctibus ſuis vidit piſcatores hominum non ſolùm nauigantes in mari, ſed etiam ambulantes ſine periculo. Deſertum quoque motum, quando infructuoſus nationum populus in meſſem cœpit deuotionis & fidei flaueſcere, &c. vt plures filij fierent deſertæ, quàm eius quæ habebat virum: & floreret deſertum vt lilium.* Iſaiæ 35.

A

B

Commotionum cauſa.
Prima.
Secunda.
Tertia.

Cauſæ, cur cœlum, terra, mare & arida in incarnatione Chriſti concuſſa fuerint, ſunt multæ. Prima, quia quaſi admirata ſunt, & obſtupuerunt tantam Chriſti exinanitionem, æquè ac charitatem. Secunda, vt torpentia hominum corda excitarent ad tam inſolitum prodigium, eáque ſanea mollirent, ad hanc Chriſti dignationem digno amore & gratitudine excipiendam. Tertia, quia omnes creaturæ per Chriſtum reſtauratæ, imò quaſi deificatæ ſunt, dum per Chriſtum Verbo Dei ſunt vnitæ: omnium enim creaturarum cōpendium, & microcoſmos eſt homo; dum ergo Chriſtus hominem aſſumpſit, omnes creaturas aſſumpſit. Hinc in eius incarnatione commotæ ſunt, quia gauiſæ ſunt, & præ gaudio quaſi exilierunt, præſertim quia per eum ſperarunt, & ſperant liberationem à corruptione & miſeria, quam cum homine incurrerunt per peccatum Adæ, iuxta illud Apoſtoli Rom. 8. 19. *Exſpectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei exſpectat: vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe: quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit & parturit vſque adhuc.*

C

D

Verſ. 8.
Commotio Gentium multiplex

Et mouebo omnes gentes.] Primò, per bella ciuilia, quæ geſta ſunt inter Auguſtum, Antonium & Lepidum Triumuiros, quibus debellatis Auguſtus conſtituit ſe monarcham; ita Mariana. Secundò, in cenſu quo omnes profecti ad ſuas ciuitates, cogebantur profiteri ſe Auguſto eſſe ſubiectos. Tertiò, per prædicationem & miracula Chriſti & Apoſtolorum perque portenta edita in cœlo & in terra, iam naſcente, quàm patiente Chriſto, quæ iam recenſui, commotæ ſunt Gentes ad pœnitentiam, & ad fidem Chriſti capeſſendam. Vnde pro *mouebo* hebr. eſt הרעשתי *hiraſti*, id eſt, percellam, tremefaciam, pauorem & trepidationem iniiciam. Septuag. συσσείσω, id eſt; quatiam, concutiam; ita S. Hieron. & eius aſſeclæ; vnde noſter Emmanuel: Mouebo, inquit, ſtupore tanti myſterij, & lætitia, & vitæ innouatione omnes gentes.

E

Et veniet Deſideratus cunctis Gentibus.] *Et*, id eſt, *quia*, q. d. Commouebo cœlum, terram, mare & aridam: quia veniet Meſſias, quem omnes gentes, imò omnes creaturæ deſiderant: Chriſtus enim eſt principium, exemplar, finis, nodus, vinculum centrum, vita, ſalus, fœlicitas totius vniuerſi. Vnde Apoſtolus Epheſ. 1. 10. ait, *Propoſuit* (Deus) *in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cœlis, & quæ in terra ſunt.* Vbi pro *inſtaurare*, græcè eſt ἀνακεφαλαιώσασθαι, id eſt, recapitulare, ad caput reuocare: Chriſtus enim eſt anacephalæoſis, id eſt, ſumma, caput & recapitulatio omnium operum Dei, viſibilium & inuiſibilium. Vide ibi dicta. Quocirca omnes res feruntur in Chriſtum, tamquam in centrum, cui coniungi deſiderant. Rurſum omnes appetunt Chriſtum, tamquam ſacerdotem magnum, qui ab omnibus mala cuncta remoueat, & bona cuncta procuret. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum*, Ioan. 12. 32. Chriſtus enim eſt Antiſtes & Pontifex magni fani, id eſt, totius mūdi. Nam, vt ait Philo lib. 1. de Monarchia, mūdus eſt quaſi templum ſacrum Dei, cuius antiſtes eſt homo, vt pro omnibus Deo gratias agat, & ab eo ſingulis bona impetret, & mala auertat. Audi Lactāt. lib. de Ira Dei cap. 14. *Sequitur vt oſtendam, cur fecerit hominem Deus. Sicut mūdum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tamquā diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operum rerúmque cœleſtium; ſolus enim eſt, qui ſentiens capáxque rationis intelligere poſſit Deum, qui opera eius admirari, virtutem poteſtatémque perſpicere, &c. Ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, vt enarrare maieſtatem Domini ſui poſſit.* Verùm cùm homines ad id non ſufficiant, & plerique in terram demerſi ad cœlum non ſuſpiciāt, nec Deum auctorem agnoſcant, hinc miſſus eſt Chriſtus, qui quaſi mundi Antiſtes id præſtaret, neóque debitam gratitudinem & cultum pro omnibus perſolueret, & homines ad idem faciendum impelleret. Vnde eius typo pontifex Aaronicus in veſte geſtabat totum orbem, iuxta illud Sapient. 18. 24. *In veſte poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum.* Hinc & Chriſtus dicitur portare omnia verbo virtutis ſuæ, Hebr. 1. 3. Hinc rurſum ipſe vocatur deſiderium collium æternorum, id eſt, Prophetarum, Patriarcharum & illuſtrium Sanctorum, Geneſ. 49. 26. Vnde Iacob ibidem verſ. 17. *Salutare* (id eſt, ſaluatorem Chriſtum) inquit, *tuum exſpectabo Domine.* Et Iſaias cap. 45. 8. *Rorate cœli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* Quin & Sibylla Cumana apud Virgil. eclog. 4 ſic canit, ſic geſtit ad Chriſti ortum:

Christus eſt centrum fœlicitas orbis.

Vltima Cumæi venit iam carminis ætas,
Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo:
Iam noua progenies cœlo demittitur alto;
Iam redit & virgo redeunt Saturnia regna.
Chara Deûm ſoboles, magnum Iouis incrementum,
Aſpice venturo lætentur vt omnia ſæclo, &c.

Hebræa ad verbum habent, *& venient deſiderium*, vel *deſideria*: (pro חמדת *chemdat* enim in ſingulari, alio puncto poteſt legi חמדות *chemdot* in plurali) *cunctarum gentium*; Septuag. *& venient electa omnium gentium*, vel, vt S. Hieron. & Auguſt. 18. Ciuit. 48. legunt, *venient quæ electa ſunt Domini de cunctis gentibus*; quæ ſic exponunt, q. d. Non ſolùm Iudæi, ſed & omnes Gentes quæ à Deo electi fuerint, venient ad Chriſtum: non enim omnes Gentes, ſed tantùm pars aliqua à Deo ſelecta,

Digitized by Google

lecta, & vt pretioſus theſaurus deſiderabilis, venit ad Chriſtum. Ita S. Ioannes epiſtolam ſecundam inſcribit: *Senior electa Dominæ*; vude Arabicus Antiocheous vertit, *venient populi cum deſiderio*, Arabicus Alexandrinus, *venient gentes electæ*, Syrus, *afferent deſiderium quod eſt cunctis gentibus*. Verius eſt Septuag. per *electa gentium* ſigoificaſſe Chriſtum, qui vuus eſt ex omnibus geutibus electus, per quem cæteri omnes electi & dilecti ſunt à Deo; quem proinde omnes geotes elegerunt, adamarunt, deſiderarunt & amplexi ſunt. Hoc enim ſignificat Hebr. *chemdat*. Pagnin. *& venient quæ ſunt deſiderium omnium gentium*. Minùs rectè vertunt R. Dauid & Clarius, *& venient cum deſiderio omnes gentes*, ſcilicet vt ſe, ſuáque omnia pretioſa & deſiderabilia, quaſi munus offerant Chriſto. Nam hoc ipſi ſupplent, cùm idipſum requirendum ſit in Propheta: qui cùm hîc non aliud Chriſti epitherum aſſigoet, quàm τὸ *deſiderium*, ſequitur *deſiderium gentium* non aliud eſſe quàm Chriſtum. Et ita exponuut Chaldæus, Tigurina, R. Akiba apud Galatin. lib. 4. cap. 9. Vndę hinc validum ſumas argumentum contra Iudæos, quo probes iam veniſſe Meſſiam, nimirum: Aggæus conſolatur Zorobabel & Iudæos in fabrica templi ſui exilis & vilis, hortatúrque vt in eo pergant, eo quòd ad illud venturus ſit Meſſias. Illud autem templum iam tranſiit, & deſtructum eſt a Tito & Romanis Ergo pariter iam venit & tranſiit Chriſtus. Quod enim Atias per deſiderium, vel deſideratum, accipit Spirtū ſanctum, quem omnes gentes exſpectabant, vt curaret ipſorum infirmitatem, non Chriſtum, abſonum eſt, & contta omnes Interpretes. Meſſias enim Iudæis vti fuit promiſſus, ita & deſideratus, non Spiritus ſanctus; quem è Iudæis pauci, ex Gentibus ferè nulli cognouerunt. Vnde Spiritus ſanctus non Iudæis, ſed Chriſtianis à Chriſto eſt promiſſus, & datus in Pentecoſte. Communis ergo Hebræorum, Latinorū & Græcorum ſententia eſt, per *deſiderium* intelligit Chriſtum; ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. & alij.

Veniſſe Meſſiam conuincitur ex Aggæo.

Vbi nota, Chriſtum vocari deſiderium, vel deſideria omnium gentium, quia ſummè eſt deſiderabilis. Licet enim Gentes infideles eum non deſiderarent, imò eum noo cognoſcerent; tamen ipſe in ſe ſummè erat, eſtque deſiderabilis; vt ſit metalepſis, q. d. Chriſtus fuit deſideratus cunctis gentibus, hoc eſt, omnes gentes ſummè egebant Chriſti aduentu, vt è ſuis miſeriis liberarentur, idcóque non rationali, ſed naturali appetitu eum deſiderabant, ſicut terra arida hiando deſiderat pluuiā (egere enim, eſt tacitè deſiderare id, quod egeſtatem leuet: vnde nonnulli deſiderare hîc explicant per egere; ita Martin. de Roa libr. 1. Singul. cap. 13. in fine.) Quocirca Gentes mox vt de eius vita, doctrioa, ſanctitate & miraculis per S. Paulum & Apoſtolos inaudiuerunt, mox vt Apoſtolorum prædicatione commoræ & cōpunctæ ſunt, eum deſiderare cœperunt; & quo magis cognouerunt, eo magis deſiderarunt & adamarunt, adeò vt non tantùm opes, ſed & ſanguinem, vitamque libentes pro eo profunderent, vt patet ex tot centenis millibus Martyrum, qui primis trecentis poſt Chriſtum annis toto orbe exſtiterunt. Hinc Chriſtus à Iacob patriarcha Geneſis 49. verſ. 10. vocatur *exſpectatio gentium*, præſertim vbi illæ per Apoſtolos cognouerunt, ſe, Iudæis incredulis excluſis, in famiA liam & benedictionem Abrahæ per Chriſtum ſurrogandas eſſe. Hîc ergo eſt expreſſa prophetia de vocatione Gentium. Porrò Hebr. חמדת *chemdat*, concupiſcentiam & deſiderium non quale quale, ſed ingens, ardens & æſtuans ſignificat. Vnde Daniel cap. 9. 23. vocatur איש חמודות *is chamudot*, id eſt, vir deſideriorum: quia inflammatis deſideriis æſtuabat, orans ardentiſſimè Deū pro liberatione populi. Sic Gentes credentes Apoſtolis, fide, ſpe, & charitate inflāmata æſtuarunt in Chriſtum, & alios ad eundem adamādum eodem æſtu incitarunt, dicentes: *Venite & aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis* B *eius: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem*, Iſaiæ 2. 3. Sic Cicero lib. 14. epiſt. 2. ad vxorem & filiam: *Valete, ait, mea deſideria*.

Chriſtus eſt deſiderium gentium. Primò.

Secundò, quia Chriſtus omnia gentium deſideria plenè expleuit & ſatiauit. *Secundò.*

Tertiò, deſiderium hoc accipi poteſt, non gentium, ſed Chriſti, q. d. Veniet in carnem Chriſtus, quia mirè deſiderat redimere & ſaluare omnes gētiles, ac præſertim electos ex Geutibus, vt vertunt Septuag. Sicut enim ſponſus ardenter amat ſponſam, ita Chriſtus Eccleſiam, quæ penè tota collecta eſt è Gentibus, ac viciſſim ſua gratia efficit, vt Eccleſia ardenti amore ipſum, vt ſponſa ſponſum redamet. Hic amor ſponſi & ſponſæ C toto libro Canticorum multis parabolis deſcribitur. Eundem eructat Eccleſia in officio Aſcenſionis Domini: *Tertiò.*

Ieſu noſtra redemptio,
Amor & deſiderium,
Deus redemptor omnium,
Homo in fine temporum.
Quæ te vicit clementia,
Vt ferres noſtra crimina,
Crudelem mortem patiens,
Vt nos à morte tolleres?

Ex mox:

Tu eſto noſtrum gaudium,
D *Qui es futurus præmium.*
Sis noſtra in te gloria,
Per cuncta ſemper ſæcula. Amen.

Denique Gentes ante Chriſtum, credentes in Deum in lege naturæ, aut proſelitæ & conuerſæ ad Iudaiſmum, æquè ac Iudæi exſpectabant ac deſiderabant Chriſtum, quaſi ſaluatorem mundi, quaſi iubar cœleſte, quaſi candorem lucis æternæ, quaſi ſolem iuſtitiæ, qui totum orbem caligine infidelitatis & ignorantiæ offuſum illuminaret, ac ſedentes in tenebris & vmbra mortis eriperet, ſanaret, iuſtificaret & bearet. Talis fuit Iob, cum ſuis amicis. Tales Sibyllæ. Tales Adam, E Enoch, Noë, Sem, Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, &c.

Anagog. Chriſtus in cœlo eſt deſiderium omnium Beatorum & angelorum, tum quia omnes deſiderant eius diuinitate & humanitate frui & beari: tum quia ipſe omnium deſideria explet, ſatiat, inebriat. Ita S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. 35. & Rupert. hîc; imò S. Auguſt. putat hunc eſſe ſenſum literalem, motus hac ratione: *Vt enim*, inquit, *deſideratus eſſet exſpectantibus, priùs oportuit eum dilectum eſſe credentibus.* Verùm ad hoc paulò ante reſpondi. Deſideratus enim idē eſt quod deſiderabilis, optabilis. Aliter reſpondet Ioannes Alba Electorum cap. 68. ſcilicet, datiuos *Anag.*

hoſce

hoſce *cunctis gentibus*, non pendere à voce *Deſideratus*, ſed à verbo *veniet*. q. d. Cunctis gentibus adoeniet Chriſtus ſaluator, coios oomẽ in Script. eſt *Deſideratus*, ſcilicet à Prophetis & Patriarchis. Verùm Hebr. חמדת *chemdat*, id eſt, *Deſideratus*, cùm ſit in regimioe, neceſſariò reſpicit regitque כל גוים *col goijm*, id eſt, *cunctis gentibus*, vti ſciũt hebraicè periti; niſi alio puncto legas in plurali חמדות *chemdot*, id eſt, *deſideria*, in oominatino abſoluto. Tunc enim aptè reſpoodet verbo plurali באו *bau*, id eſt, *venient*, nec neceſſariò reſpicit τὸ *cunctis gentibus*. Seoſos tamen hic arctior & frigidior eſt.

Tropol. Quã Sancti Ieſum deſiderent. Tropol. Chriſtus eſt omne deſiderium animarum ſanctarum, quæ nil aliod, niſi ipſi placere, ipſum in dies magis amare, magis colere deſiderant. Ita deſiderauit eum S. Ioan. Apoc. 22. 20. *Veni Domine Ieſu*. Ita deſiderauit S. Magdalena, quæ iure poterat dicere illud Cantic. 3. 2. *Surgam & circuibo ciuitatem, per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea*. Ita Iſaias cap. 26. 8. *Nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte: ſed & ſpiritu meo in præcordijs meis mane vigilabo ad te*. Ita S. Igoatios prodiens in amphitheatrum obiiciendus leonibus, cùm turbam ſpectantium hilari vultu circumſpexiſſet, & ſalutaſſet: *Veni*, inquit, *vt beſtiis obyciar, non ob aliquod maleficium, ſed vt Chriſto meo me vniam, quem inſatiabiliter ſitio*. Ita S. Beroard. iu hymno:

Deſidero te millies,
Mi Ieſu: quando venies,
Me lætum quando facies,
Me de te quando ſaties?
Ieſu rex admirabilis,
Et triumphator nobilis,
Dulcedo ineffabilis,
Totus deſiderabilis.
Quando cor noſtrum viſitas,
Tunc lucet ei veritas,
Mundi vileſcit vanitas,
Et intus feruet charitas.
Ieſu ſumma benignitas,
Mira cordis iucunditas,
Incomprehenſa bonitas;
Tua me ſtringat charitas.
O Ieſu mi dulciſſime,
Spes ſuſpirantis animæ:
Te quærunt piæ lachrymæ,
Te clamor mentis intimæ.
Iam quod quæſiui video,
Quod concupiui teneo:
Amore Ieſu langueo,
Et corde totus ardeo.
O beatum incendium,
Et ardens deſiderium!
O dulce refrigerium,
Amare Dei filium!

Quid enim? fames, & cibum appetis? Ieſum deſidera. Ipſe eſt panis & refectio angelorum: ipſe eſt manna continens in ſe omoem ſaporis ſuauitatem. Sitis? Ieſum coocupiſce. Ipſe eſt puteus aquarum viuentiom, ita ſatians, vt ampliùs noo ſitias: ipſe vinum mentem inebrians: ipſe nectar & ambroſia. Æger es? Ieſum adi. Ipſe eſt Saluator, ipſe medicus, imò ipſa ſalos. Moreris? Ieſum ſuſpira. Ipſe eſt vita & reſurrectio. Perplexus es? Ieſum conſule. Ipſe eſt magni cõſilij angelus. Igooras & erras? Ieſom interroga. Ipſe eſt via, veritas & vita. Peccator es? Ieſum implora. Ipſe enim

A populum ſuum ſalum faciet à peccatis eorum: ad hoc venit in mundum: hic omnis eius fructus, vt auferatur peccatum. Tentaris ſuperbia, gula, libidine, torpore? Ieſum iouoca. Ipſe eſt humilitas, ſobrietas, caſtitas, amor & feroor: ipſe infirmitates oostras tulit, & dolores noſtros ipſe portauit, & etiamnum fert & portat. Deſideras pulchritudinem? Ipſe ſpecioſos eſt forma præ filiis hominom. Deſideras opes? In ipſo ſoot omnes theſauri, imò in ipſo plenitudo dioinitatis inhabitat. Ambis honores? Gloria & diuitiæ in domo eius, ipſe eſt rex gloriæ. Quæris amicum? Tui amantiſſimus eſt, qui tui amore è cœlo deſcendit, laborauit, ſudauit, crucem & mortem ſubiit: ipſe
B pro te nominatim in horto orauit, & lachrymas ſanguineas profudit. Quæris ſapientiam? Ipſe eſt Sapientia Patris æterna & increata. Optas conſolationem & lætitiam? Ipſe eſt dulcedo cordiũ afflictorum, gaudium & iubilus angelorum. Optas iuſtitiam & ſanctitatem? Ipſe eſt Sanctus ſanctorum: ipſe iuſtitia ſempiterna, ioſtificans & ſanctificans omoes credentes & ſperantes io ſe. Optas beatam vitam? Ipſe eſt vita æterna: ipſe Sanctorum fœlicitas & beatitodo. Ipſom ergo deſidera, ipſum ama, ipſum ſuſpira. In ipſo inuenies omne bonum, extra ipſum omue malom, omnem miſeriam. Dic ergo cum S. Franciſco: *Ieſus meus, amor meus, & omnia. Ieſu decus angelicum: in aure*
C *dulce canticum: in ore mel mirificum: in corde nectar cœlicum*. Eia booe Ieſu rumpe cataractas, tui amoris, vt flumina eios, imò maria, defluant & depluant in nos, oóſqoe inebrient, imò mergant & obruant.

Scripſit D. Bloſius Abbas Lætienſis, vir magoæ pietatis ac theodidactos, multa pia opoſcola, illis qoi in ſpiritu proficere cupiuot, valdè ſapida & proficua: iuter quæ extant aſpirationes eius ardentes & crebræ per diem ad Ieſum, Ieſom deſiderantibus crebrò vſurpandæ. E multis paucas hîc ſobiiciam: *Transfige amabilis Ieſu, medullas animæ meæ ſuauiſſimo dilectionis telo: perfode cor meum ignea charitate, vt prorſus langueat anima*
D *mea tui deſiderio, tota amore reſoluatur, tota liquefiat, tota in te tranſeat.*

Separa Domine mentem meam ab omnibus quæ ſub cœlo ſunt, vt ipſa tibi ſoli viuere intendat: tu ſolus illam vt proprius poſſeſſor inhabites. Deſcendat in me ſuauiſſimus odor tuus, veniat mihi diuinæ charitatis tuæ inenarrabilis fragrantia quæ puras & ſempiternas in me ſuſcitet concupiſcentias. Diligam te, quia prior dilexiſti me.

O pelagus ſanctæ dilectionis atque dulcedinis Deus meus, veni & tribue te animæ meæ. Da vt integro corde, pleno deſiderio flammantique affectu iugiter aſpirem ad te, & ſuauiſſimè reſpirem in te, te omni creaturæ præferam, propter te omni tranſitoriæ
E *delectationi renunciem, ô vera & ſumma exultatio mea.*

O ſupereffluens abyſſus diuinitatis trahe & immerge me in te, totam affectionem cordis mei ita abripe & tibi applica, vt ipſa ad cætera omnia ſit prorſus exanimis. O dilecte mi, dilecte votorum meorum, concede, vt te inueniam, inuentúmque teneam, & brachijs ſpiritualibus arctiſſimè conſtringam. Te deſidere ad te anhelo ô beatitudo æterna. Vtinam te mihi dones, & me tibi intimè vnias, atque mero diuinæ charitatis totum inebries!

Meum eſt argentum.] Primò, q. d. Ne obtendatis in fabrica templi veſtram inopiam, ego ſpondeo me vobis opes ad illam affatim ſuppeditatu- *Verſ. 9.*

tum:

rum: meum eſt enim omoe aurum & argentom, ac proiode cuilibet illud diſtribuo.

Secuodò, & magis connexè ad ſequentia, q. d. Vos doletis de exilitate & vilitate fabricæ, quòd non poſſitis æquare magnificentiam Salomonis, qui abundauit auro & argento. Verùm ſcitote me hæc noo quærere, oec iis iodigere: meū enim eſt omne aurom totius moodi. Ex auro ergo magoificentiam fabricæ ooo æſtimate, ſed ex ſanctitate & magnificentia ſacerdotum & populi, qui templom hoc ſunt frequentaturi. Ecce ego mittam Chriſtum ſacerdotem magnom, qoi templū hoc veſtrom ſoa præſentia, doctrina & miraculis magis ornabit, & magnificentius reddet quàm omne aurom, qoo ſuum templom Salumon oppleuit; ita Hugo, Clarios, Vatab. Burgenſis, Emmanoel, Mariana & Galatin. loco ſuprà citato. Eſt *συγχώρησις*, ſiue Concesſio rhetorica. Similis eſt pſ. 49. 10. *Si eſuriero, non dicam tibi: meus eſt enim orbis terræ & plenitudo eius.* Et Iſaiæ 1. 11. *Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum? dicit Dominus: plenus ſum.*

Tertiò, alij ſic expoount, q. d. Licet vos ſitis pauperes, ego tamen, qui ſom ditiſſimus, tantum vobis auri & argeoti io templi fabricam dabo, vt maior ſit eius gloria & opulentia, quàm fuerit templi Salomonici; ita Theodor. Remig. Haymo, Lyran. & Ribera. Verùm hoc non videtor verum: quia Salomoois fabrica fuit ſplendidiſſima, oec appoſitum: quia fabricam hanc præfert fabricæ Salomoois, non propter aurom, ſed propter Chriſtum, vti mox patebit.

Notat Anaſtaſius Nicænos quæſt. 9. in Script. hiſce Aggæi verbis; *Meum eſt argentum*, ab ioſipientibus additum fuiſſe, *Cui voluero dabo ipſum. Nam nullus*, inquit, *qui ex bellis, cædibus, furtis, periuriis, rapinis, munerúmque corruptelis & iniuriis opes collegit, poteſt dicere ſe per eum eſſe ditatum, ſed per peccatum maligni.* Quocirca Lucianus in Timone, ſatyricè iodocit Plotum, auri & argenti Deum, cùm à Ioue, quaſi à Deo optimo & æqoiſſimo ad quempiam mittitor, quaſi claudom ægrè & tardè progredi, cùm verò à Dite, infernorum præſide, aliquo amandatur, rectis pedibus, quaſi explicatis alis illicò aduolare. *Nam & ipſe*, ioquit, *opum largitor eſt, ac magna donant, id quod ipſo etiam nomine declarat.* Nimirum magis ditantor ſubinde qoi diabolo ſeruiunt, qoàm qoi Deo, vtpote qoi per vſuras, rapinas, fas & nefas aorom coacervant, nulla conſcientiæ habita ratione; ſed tamen nec hi ditantur ſioe oco, ſaltem permittente, qui poteſt ad libitom iis lucra & opes auferre, eaſque viris piis conſignare, vti nuu raro facit. Nam

De malè quæſitis non gaudet tertius heres.

Tropol.

Tropol. *argentum* ſunt Dei lex & doctrina: item gratiæ & dooa, quibos Eccleſiam ditat & oroat; ita S. Ambroſ. lib. 3. epiſt. 12. Albert. Rupert. ac S. Hieron. qoem audi: *Ego*, inqoit, *argentum quo domus Dei ornatur, exiſtimo eloquia Scripturæ, de quibus dicitur* pſ. 11. 7. *Eloquia Domini eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum.* Sic Apoſtolus 1. Corinth. 3. 12. docet, ſanctos ædificare ſuper fundamentum *Chriſti, aurum, argentum, lapides pretioſos, vt in auro ſenſus occultus ſit; in argento ſermo decens; in lapide pretioſo opera Deo placentia. His metallis illuſtrior fit Eccleſia Saluatoris, quàm quondam Synagoga fuerat.*

Rurſum S. Auguſt. hom. 30. inter 50. hinc validom telum torquet in auarus pro eleemoſyna. Si, inqoit, Dei eſt argentum & aurum, ergo cùm iubet vt ea aliis communices, de re ſua iubet: & cùm facis eleemoſynam, facis de re eius qui iubet vt facias, non de re toa. Addit, Deum liberalibus dare aurom ad exercitatiooem humanitatis, auaris ad ſopplicium cupiditatis. *Deus*, inquit, *verè & propriè ſuum dicit eſſe aurum & argentum, quod & largiſſima bonitate condidit, & iuſtiſſimo adminiſtrat imperio, vt ſine ipſius nutu ac dominatu nec mali, niſi ad auaritiæ ſupplicium, nec boni, niſi ad vſum miſericordiæ, poſſint habere aurum & argentum.* Facit ergo vt *copia eius non extollat bonos, nec lædat inopia: malos autem & cùm offertur excæcet, & cùm aufertur excruciet.*

Verſ. 10.] Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco iſto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 10.

Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quā primæ.] *Magna*, id eſt, maior. Hebræi enim carent gradu comparatiuo, & eius vice vtuntur poſitiuo cum præpoſitiooe מן *min*, id eſt, præ, plusquam, q. d. Maius & glorioſius erit hoc templum poſterius qood vos pauperes fabricatis, quàm fuerit primum Salomonis, licèt glorioſum auróque fulgidum: quia ſcilicet Chriſtus, qui eſt gloria & ſpleodor Patris, ac cooſequenter vrbis & orbis, io hoc veſtro templo offeretur Patri in feſto Purificationis, docebit, ſæpe verſabitur, miracula patrabit, inſtituet nouam legem gratiæ, & fuodabit nouam Eccleſiam, quæ recta ducit ad cœlum. Chriſtum enim hîc vocari gloriam domus, id eſt, templi ſecundi, patet ex verſ. 8. vbi ait: *Mouebo omnes Gentes, & veniet Deſideratus cūctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria*, q. d. Deſideratus cunctis gentibus, id eſt, Meſſias rex, qoem exſpectatis, qui commouebit & ſibi ſubiget omnes gentes, ſua præſentia & magnificentia domom iſtam gloria implebit.

Eſt hîc duplex quæſtio. Prior cum Iudæis, poſterior cum Chriſtianis.

Prior quæſtio cum Iudæis.

Prior eſt: An ex hoc loco ſolidè demonſtrari poſſit Meſſiam iam veniſſe? Aſſeront Chriſtiani, oegant Iudæi. Probant Chriſtiani hoc argumento: Aggæus ait Chriſtum fore gloriam templi ſecundi, ideóqoe maiorem fore gloriam templi ſecoodi qoàm fuerit primi Salomonici: ergo Chriſtus venit, & natus eſt ſtante templo ſecundo, adeóque in eo verſatus eſt & docuit, itaque ei gloriam hanc tantam cooſignauit. Nam qooad aurum, opes, & cætera, certom eſt, glorioſius fuiſſe templum primum Salumonis ſecundo Zorobabelis: idqoe admittunt Iudæi, imò aſſerunt ipſimet quinque res oobiliſſimas fuiſſe in templo primo, qoibus caruit ſecundom: ſcilicet arcam teſtamenti, Vrim & Tummim, ignem cœleſtem, prophetiam, & Deum ſedentem in propitiatorio, indéque oracula reddentem. Iudæi vt hoc telum effugiant, verſant ſe in omoes partes, tricantur: ſed nodum noo extricant. Primò, aliqui reſpondent hic agi, noo de templo ſecundo Zorobabelis, ſed de tertio quod ædificabit Meſſias, qoem ipſi exſpectant: illius enim gloriam maiorem fore, quàm fuerit templi Salomooici. Verùm hoc repugnat Prophetæ, qui demonſtrās templum ſecundum, ait: *Magna erit gloria domus iſtius,*

iſtius, quam ſcilicet tu ô Zurobabel & Ieſu, nunc cum populo ædificatis. Pronomen enim *iſtius* nō poteſt demonſtrare templum Meſſiæ, quod nondum inchoabatur, imò per multa ſæcula futurum non erat.

Explicatio Iudæi noui. Refellitur primò.

Recentior quidam Iudæus, nomine Barbanella, vt hoc argumentum declinet, aliter diſpungit, ſcilicet ponit hypocolon poſt *iſtius*, ſenſúmque hunc dat: Magna erit gloria domus iſtius, quam vos, ô Iudæi cum Zorobabel nunc ædificatis, & repete τὸ *magna*, id eſt, maior, erit gloria domus nouiſſimæ, id eſt, templi tertij & vltimi quod ædificabit Meſſias, quàm fuerit primæ. Dicunt enim Iudæi, tria ſibi fuiſſe templa promiſſa, primum Salomonis, ſecundum Zorobabelis, tertiū Meſſiæ magnificentiſſimum, quod exſpectant. Verùm hoc violentum eſſe, & textum peruertere patet primò, ex eo, quòd hîc vnica ſit ſententia continua, qua Propheta comparat & præfert ſecundam domum, id eſt, templum Zorobabelis, primæ Salomonis: Barbanella autem facit duas ſententias, duáſque comparationes: vnde iuxtà eum deberet interſeri coniunctio, &, vel *item*, aut coniunctio *ſed*, multaque alia addenda eſſent, nimirum hæc, *ſed maior*, vel *maxima* erit gloria domus nouiſſimæ, quàm fuerit primæ

2\. Secundò, deberet eſſe accentus *Zakeph*, id eſt, hypocolon inter τὸ *iſtius*, & τὸ *nouiſſima*: hic autem accentus non eſt in Hebræo: ergo eſt vna continua ſententia, non duæ.

3\. Tertiò, quia Septuag. Chald. Syrus & alij paſſim vertunt vt noſter, per vnicam ſententiam; nō duas. Ita & veteres Rabbini apud Gelatin. lib. 4. cap. 9. quin & R. Salomon, R. David, aliique recentiores.

4\. Quarto, idipſum clarum eſt ex toto capitis cōtextu & decurſu. Nam hiſce verbis Deus conſolatur Iudæos puſillanimes, ex quorum ſententia dicit verſ. 4. *Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima? & quid vos videtis hanc nunc? nunquid non ita eſt quaſi non ſit in oculis veſtris?* Hos conſolatur & animat ad pergendum in fabrica templi, elidens hanc puſillanimitatem, promittenſque maiorem fore gloriam domus iſtius poſterioris, quàm fuerit primæ. Vnde ſtatim ſubdit: *Et nunc confortare Zorobabel*, &c. *adhuc vnum modicum*, &c. *& veniet deſideratus cunctis gentibus* (putà Meſſias, qui in templo hoc verſans, docens & miracula faciens, maiorem dabit templo huic ſecundo gloriam, quàm Salomon omni ſua pompa dederit primo) *& implebo domum iſtam gloria. Magna* (id eſt, maior) *erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm prima.* Quæ vltima verba planè ad verbum in Hebræo reſpondent puſillanimitati, & verbis querulis Iudæorum v. 4. *Quis in vobis*, &c. *vidit domum iſtam in gloria ſua prima?* Hebraicè eſt, את הבית הזה בכבדו הראשון *& habbait hatſe bibcodo hariſcon.* Hîc enim iiſdem per eaſdem reſpondet dicens, & opponens promittenſque contrarium, ſcilicet, גדל יהיה כבד הבית הזה האחרון מן הראשון *gadol iie kebod habbait hatſe haacharon min hariſcon*, id eſt, maior erit gloria domus iſtius nouiſſimæ quàm primæ. Vbi planè duas tantùm ponit domos, id eſt templa, ſcilicet priorem Salomonis, & poſteriorem Zorobabelis, vnamque cum altera conferens, imò præferens, dicit, quod poſterior priorem in gloria ſuperabit. Impertinens ergo hîc eſt mentio & ſermo de tertia domo, id eſt, templo Meſſiæ, quæ prorſus alia erat futura, eaque poſt multa ſæcu-

A la, quam nec Zorobabel, nec quis præſentium tunc Iudæorum erat viſurus, vt de ea gaudere, itaque præſentem mœrorem diſpellere poſſet. Confirmatur, quia opponit *haacharon* voci *hariſcon*, id eſt, domum poſteriorem domi priori, tam hic quàm v. 4. ergo duas tantùm agnoſcit hic domos, non tres.

Dices, Cur ergo apponit articulum *he* demonſtratiuum, dicens *haacharon?* q. d. Illa domus, ſcilicet tertia Meſſiæ. Nam ſi de eadem domo Zorobabelis ageret, ſuffeciſſet articulus præpoſitus voci *bait*, & pronomini *Ze*. Ait enim הבית *habbait*, הזה *hatſe*: ecce duo articuli; cur tertium apponit, dicens האחרון *haacharon?* Reſp. Id facit primò, vt

B deſignet domum hanc poſteriorem fore illuſtriſſimam per Meſſiam, vt omnes illam digito demonſtrent & ore celebrent, dicentes: Hæc eſt illa, illa inquam, vti ſecunda & vltima, ita eximia, magnifica, diuina, domus Meſſiæ noſtri.

Secundo, id facit, vt τὸ *haacharon* opponat *hariſcon*, id eſt, poſteriorem priori. Cùm enim prior domus habeat articulum *he*, decet vt & poſterior, quæ illuſtrior eſt futura, eundem habeat. Adde, *he* determinat τὸ *domus*, & ſignificat domum hanc non tantùm eſſe ſecundam, ſed & fore nouiſſimam, ſiue vltimam, quaſi dicat. Hæc domus quæ erit nouiſſima. Sic Itali dicunt, *Aleſſandro il Magno, Ptolemeo il vltimo*, vt per articulum *il* deſi-

C gnent, ſe de Alexandro, non quouis, ſed Magno; de Ptolemæo, non primo, ſed vltimo loqui. Sic & Franci dicunt, *Alexandre le grand, Ptolemée le dernier.* Sic & Græci: οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἡ μεγάλη, *hic eſt virtus Dei, quæ vocatur magna*, Actor. 8. 10. Sic & Flandri, Germani, aliique plures. Denique Hebræi ſolent multiplicare articulos per pleonaſmum, vti hîc ad *habbait* addunt *hatſe*, q. d. Huius, huius.

Tertio, reſp. τὸ *hariſcon* propriè non referre *habbait*, id eſt, domum, ſed *kebod*, id eſt, gloriam. Vnde Septuag. diſertè vertunt, διότι μεγάλη ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, id eſt, *magna erit gloria domus iſtius nouiſſima quàm prima.*

D Loquitur enim de templo Salomonis & Zorobabelis, quaſi de vna & eadem Dei domo: quia vna alteri ſucceſſit, eidémque loco inædificata eſt; ac ei dicit, quod gloria poſterior, putà domus Zorobabelis, ſit futura maior gloria priori, putà domus Salomonis. Et hoc ad punctum reſpondet querulis Iudæorum verbis Hebraicis verſ. 4. *Quis eſt qui vidit*, &c. *domum iſtam in gloria ſua prima?* quaſi dicat. Quis vidit gloriam priorem prioris templi Salomonici? nunc dolet & gemit, quod hæc poſterior gloria domus poſterioris longè illi ſit impar? At ſumat animos: ego enim promitto me facturum, vt gloria poſterior priorem ſuperet. Itaque articulus *he* hîc itera-

E tur, quia propriè non reſpicit *bait*, id eſt, domum, ſed *kebod*, id eſt, gloriam, quæ maior futura erat poſterior quàm prior id eſt, in poſteriori templo Zorobabelis, quàm fuerat in priori Salomonis, ideóque articulo *he* addito, eam quaſi illuſtrem & inauditam demonſtrat. Figmentum ergo Iudæorum eſt planè contrarium contextui, quod diſtinguat hic Propheta tria templa, eaque inuicem opponat, cùm clarum ſit non niſi poſterius opponi & præponi priori. Vnde noſter non tam verbum verbo, quàm ſenſum ſenſui fideliter reddens, clarè vertit, *magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm prima.* Hebræi enim gloriam vocant glorioſam fabricam templi; hoc

n eſt,

eſt, ipſum glorioſum templum. Templum autem poſterius, ſiue nouiſſimum Zorobabelis glorioſius fuit primo Salomonis. Vnde Iſidor. Peluſ. li. 4. epiſt. 17. legit: *Et erit gloria domus huius vltima ſupra primam*; & ex τῷ *vltima* reuincit Iudæos, exſpectātes aliud, & poſterius à Meſſia templum. Si enim fuit vltima; ergo poſt illam iam à Tito dirutam, non eſt expectanda alia.

Denique gloriam hanc maiorem explicat Propheta, dicens: *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum & terram, & veniet Deſideratus cunctis gentibus*, id eſt, Meſſias, vti explicant non tantùm Catholici, ſed & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 4. 9. Inter quos R. Abika ſic explicat, q. d. *Adhuc vſque ad Meſſiæ reuelationem modicum tempus reſtat.* Ergo iampridem venit Meſſias. Nam ab hac Aggæi prophetia vſque nunc, elapſa ſunt duo millia annorum & amplius; quod ſanè non modicum, ſed nimis lōgum eſt tempus. Adde, Iudæis in Script. nō niſi duo promitti templa, vnum Salomonis, alterum Zorobabelis: quo per Titum & Romanos *deſtructo, erit in templo abominatio deſolationis, & vſque ad conſummationem & finem perſeuerabit deſolatio*, inquit Daniel cap. 9. 27. Fruſtra ergo Iudæi expectant tertium templum ſub Meſſia, præſertim cùm ipſi ſæpiùs, putà ſub Adriano Imper. Conſtantino, & Iuliano Apoſtata, eo concedente, imò vrgente, conati fuerint templum reædificare; ſed incaſſum, & euentu infœlici. Nam ignis partim cœlo demiſſus, partim è fundamentis erumpens, fabricantes eum fabrica conſumpſit, vti narrat S. Chryſoſt. orat. 3 contra Iudæos, Baron. Euſeb. lib. 10. Hiſt. c. 37. & ſeq. Socrates lib. 3. c. 17. Theodor. lib. 3. Hiſtor. c. 17. Sozom. lib. 5. 21. & alij. Neceſſe eſt ergo Chriſtum veniſſe durante ſecundo templo, in eóque verſatum eſſe, vti verſatum docent Euāgeliſtæ, ac proinde fruſtra quaſi adhuc venturum exſpectari à Iudæis. Exploſa itaque violenta & contorta hac expoſitione, imò fictione.

Secundum effugiū R. Salom. refellitur.

Secundò, R. Salomon concedit hîc agi de ſecundo templo, ſed reſpondet, maiorem illius gloriam fuiſſe quàm primi, non quòd in eo verſatus ſit Chriſtus, ſed quòd plures annos durarit, quàm primum. Primum enim, inquit, durauit annos 410. ſecundum verò 420. *Spectatum admiſſi riſum teneatis amici.* Egregiam ſanè laudem & gloriam ſecundi templi, Prophetæ cothurno dignā, quòd in tot ſæculis ſteterit decem annos ampliùs ſecūdum templum quam primum. Pluſculos illi dat Ioſephus. Nam lib. 10. Antiq. 10. primum templum ſtetiſſe ait annos 470. ſecundo verò annos 639. aſſignat lib. 7. Belli cap. 10. Sed error eſt in numeris: nam iuxta veriorem chronologiam, primum templum durauit annos 426. ſecundum verò ſtetit ab initio regni Darij Hyſtaſpis, vſque ad Titum & Veſpaſianum, qui illud euerterunt, annis 588. Vide tabulam chronologicam quam præfixi Geneſi. Durauit ergo ſecundum ampliùs quàm primum annis 162. Verùm hiſce annis ſæpiùs fuit pollutum & profanatū. Primò, ab Antiocho Epiphane, 1. Machab. 1. Secundò, à Pompeio, teſte Ioſepho lib. 14. Antiq. 8. Tertiò, à Caſſio, teſte eodem Ioſepho c. 13. & tandem à Tito & Romanis planè cum vrbe & gente exciſum. Quocirca verè de eo dictum eſt 1. Machab. 1. v. 41. *Sanctificatio eius deſolata eſt ſicut ſolitudo*: & verſ. 42. *Secundùm gloriam eius multiplicata eſt ignominia eius.* Hi ergo anni templo non fuerunt ad gloriam, vt ait Aggæus, ſed ad ignominiam. In hac

A glorientur Iudæi: ſicuti multò veriùs gloriantur, & hæreticis exprobrant Pilzenſes Bohemi orthodoxi, furum patibulum apud eos diutiùs ſtetiſſe, & antiquius eſſe Eccleſia & fide Huſſitica & Lutherana. Secundò, Aggæus non meminit durationis, vel temporis, nec in eo præfert ſecundū templum primo; ſed in eo, quòd ad illud veniet Deſideratus cunctis gentibus, putà Meſſias, qui templum implebit ſua maieſtate & gloria. Tertiò, quæro, quando in ſecundo templo illa commotio eſt facta, de qua ait Aggæus verſ. 7. *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum & terrā, & mare & aridam*, niſi in Chriſto? Hinc liquet, quàm friuolum ſit R. Salomonis commentum.

Et tertium R. Dauidis.

B Tertiò, R. Dauid aliud effugium quærit. Dicit enim, maiorem gloriam fuiſſe ſecūdi templi quā primi, eo quòd multæ gentes confluxerint ad ſecundum templum, in eóque ſua dona obtulerint Deo: ſed pariter multæ, imò plures, confluxerunt ad primum. Salomon enim eius fabricator fuit potentiſſimus, & nominatiſſimus inter gentes, omnéſque populos vicinos vel habuit ſubiectos, vel fœderatos. Illi ergo venientes ad Salomonem, veniebant pariter ad templum, adeò vt & Regina Saba hac fama & gloria excita, eòdem venerit: quin & claſſes Salomonis nauigantes in Ophir, inde Indos aduehebant in Ieruſalem. Secundò, Gentes magis profanarunt & conſpurcarunt C templum ſecundum, quàm honorarunt, vti de Antiocho, eiúſque poſteris, Pompeio, Caſſio, & Tito iam oſtendi. Tertiò, quæ commotio facta eſt in cœlo, terra, mari & arida, niſi tempore Chriſti, & propter Chriſtum? Porrò fabella eſt Iudaica, quam recenſet Theodor. gentes vicinas mutuis bellis & cædibus ſe confeciſſe, earúmque ſpolia & opes Deum dediſſe Iudæis ædificantibus templum, hancque eſſe maiorem ſecundi templi gloriam. Huius enim hiſtoriæ nec Ioſephus, nec quis alius meminit. Plura vide apud Galatin. lib. 4. cap. 9. & 10. Adrianum Finum lib. 5. Flagelli Iudæorum c. 2. & Paulum Burgenſem hîc additione tertia ad Lyranum.

Poſterior quæſtio. an templum Herodis fuerit magnificentius quàm Salomonis.

D Poſterior quæſtio eſt cum Chriſtianis nonnullis, qui concedunt quidem præcipuam gloriam ſecundi templi fuiſſe Chriſtum: addunt tamen, illud idem quoad fabricam, licet vilius fuerit Salomonico, quatenus reſtauratum fuit à Zorobabele, tamen quatenus idem redintegratum fuit ab Herode, auguſtius fuiſſe Salomonico, ideóque dicere hîc Deum: *Meum eſt argentum, meū eſt aurum*, quo ſcilicet vos templúmque ditabo magis quàm ditaui Salomonem. Pro quo Nota, Herodes Aſcalonita, qui fuit infanticida & perſecutus eſt Chriſtum, cùm ex Iudæorum prophetiis, præſertim ex illa Iacobi Geneſ. 49. 10. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec ve-* E *niat qui mittendus eſt, & ipſe erit exſpectatio gentium*, intelligeret adeſſe tempus Meſſiæ regis Iudæorum (videbat enim defeciſſe ſceptrum de Iuda, & in ſe alienigenam, putà Idumæū, eſſe tranſlatum;) credere & ſperare cœpit ſe fore Meſſiam, ex adulatione quorumdam Phariſæorum. Quocirca vt à populo talis haberetur, diruto templo Zorobabelis, eodem loco aliud magnificentiſſimum extruxit, cœpitque anno 18. regni ſui, & per octo annos illud ædificauit, quo toto tempore, ait Ioſeph. lib. 15. Antiq. 14. numquam interdiu pluit. Porrò hoc eius templum fuiſſe magnificentius Salomonico, Ribera probare contendit. Primò, ex eo quod Salomonis templum habuerit in

Aſſerit Ribera, probat.

1.

longitu-

longitudine ſeptuaginta cubitos, Herodis verò
2. centum. Secundò, quia Herodes lapides candi-
dos firmiſſi nos, lõgos 25. cubitos, & latos duo-
decim, fabricæ ſuæ adhibuit, eóſque ſolidè & affa-
3. brè ferro compaginauit. Tertiò, quia templum
cruſtis aureis grauiſſimis obtexit, quibus exte-
riùs circumquaqoe tectũ, ad primos ſolis ortus
igneo ſplendore radiabat, vt, cùm illud intueren-
tur ſpectantium oculi, quaſi ſolis radiis repercuſ-
ſi auerterentur. quartò, quia vallem profundiſſi-
4. mam vicinam monti templi coæqoauit, in eáque
fecit templi atrium: vnde illam ingentibus co-
lumnis 162. æquè ac porticibus exornauit. Quin-
5. tò, quia ad atrium primum ſacerdotum, & ſecun-
dum laicorum qui mundi erant, adiecit tertium,
in quo degerent immundi & Gentiles. Hæc om-
nia habet Ioſephus loco citato, & Ioſippus filius
Gorionis lib. 5. cap. 26 Addit Ribera: hæc non debere mira videri, quia licet Salomon eſſet ditiſſimus & glorioſiſſimus, tameu Herodes quoque poteutiſſimus per Romanorum & Augusti amicitiam euaſerat. Vnde ad hanc fabricam maximas opes collegit & exhauſit. Inſuper ſaxa aliaque opportuna ad fabricam, ex diruto Salomonis & Zorobabelis templo vſurpauit: vaſa etiam aurea & argentea Salomonis, quæ abſtulerat Nabuchodonoſor, templo reſtituit Cyrus, 1. Eſdræ cap 1 & 6. ac licet ea rapuerit Antiochus Epiphanes, 1. Machab. 1. 23. tamen ea reſtituerunt Machabæi, 1. Machab. 4. 49. idque ex auro, teſte Ioſepho lib. 12. Antiq. cap. 11. Idem cum Ribera ſentire videntur S. Hieron. & S. Chryſoſt. demonſtrat, quòd Chriſtus ſit Deus, to. 5. decepti auctoritate & verbis Ioſephi, cuius fides hîc, vt & alibi, vacillat.

Negant aliqui ſſim. Verùm hæc ſententia in duobus errat. Prius, quòd certò aſſerat Herodem planè diruiſſe templum Zorobabelis; hoc enim valdè dubium eſt, & a multis falſum cenſetur. Sic enim prorſus aliud exſtitiſſet templum, nouum inquam, tam diſtinctum a templo Zorobabelis, quàm hoc diſtinctum erat à templo Salomonis; eſto in eodem ſitu omnia tria fuerint exſtructa, & ſic falſum eſſet quod ait hîc Propheta, ſcilicet gloriam templi Zorobabelis fore Chriſtum; cùm in eo verſatus non ſit Chriſtus, ſed in nouo templo quod Herodes exſtruxit. Herodes ergo tantùm amplianit templum Zorobabelis, illúdque ſuo incluſit, ac *antiquis fundamentis reliquis è templo Salomonico ſolutis noua impoſuit, ſuper quæ templum erexit longitudine centum cubitorum, latitudine centum, altitudine centum viginti*, ait Ioſeph. 15. Antiq 14. cùm Zorobabelis templum tantùm ſexaginta cubitos haberet in latitudine, & totidem in altitudine. Ergo Ioſephus tantùm aſſerit, Herodem ſoluiſſe fundamenta templi Salomonici, non verò aſſerit eum diruiſſe templum Zorobabelis. Hæc enim fundamenta Salomonis conſeruabant Iudæi, tum in veteris templi memoriam, tum ſperantes ſuper illis quandoque templum reſtaurandum fore, quod ad primæuam Salomonici magnificentiam accederet. Vnde non permiſerunt Herodem ea ſoluere, donec priùs materiam omnem pro noua fabrica neceſſariam apparaſſet. Idem clarè docet Hegeſippus lib. 1. de Excidio Hieroſol. & ex eo Genebrardus li. 2. Chronolog. Manſit ergo templum Zorobabelis, licet ampliatum & ornatum ab Herode, vſque ad Titum, in eóque verſatus eſt Chriſtus, qui ei gloriam omnem conciliauit. Alioqui enim falſum

A eſſet oraculum Aggæi: *Magna erit gloria domus iſtius*, quam ſcilicet, tu, ô Zorobabel, cum tuis ædificas; non alterius, quam ædificabit Herodes. Adde, aliquos de fide Ioſephi hîc dubitare, imò Baron. anno Chriſti 31. ait eum ſibi contradicere, dum lib. 15. Antiq. cap. 14. inſinuat integrum templum Zorobabelis ab Herode fuiſſe demolitum, cùm tamen idem lib. 20. Antiq. 8. aſſerat porticum Salomonis intactam permanſiſſe. Vnde & Rabbini duo tantùm templa agnoſcunt, Salomonis ſcilicet, & Zorobabelis; Herodiani non meminerunt. Et Sanchez in cap. 1. Zachar. ait errare Ioſephum, dum innuit ab Herode dirutum eſſe templum Zorobabelis; & hoc loco idẽ B multis demonſtrat. Certè ſæpe vacillat fides Ioſephi, vt docet Baron. tom. 1. in Apparatu. Hegeſippus quoque vetus & grauis auctor lib 1. cap. 25. docet Herodem non tam nouum condidiſſe templum, quàm vetus ornaſſe.

Poſterior error eſt, quòd dicant templum Herodis quoad fabricam auguſtius fuiſſe Salomonico, cuius opes & gloriam adeo celebrat Script. & tota antiquitas, illúdque habuit pro orbis miraculo. Ecquid fuit Herodes ad Salomonem? loquit Rupert. Sanè Iudæi qui hoc loco tantopere ſtringuntur, veritate tamen clara coacti confitentur, templum ſecundum longè impar fuiſſe primo in ſtructura, pretio & gloria. Rurſum Io- C ſeph. lib. 15. Antiq. cap. 14. docet domum regiam, quam Herodes ſibi ædificauit, magnificentiorem fuiſſe templo ab eodem ædificato. Quis autem dicere audeat Herodis regiam templo Salomonis fuiſſe magnificentiorem, cùm ei ne templum quidem ab Herode conſtructum vllo modo conferri, nedum præferri poſſit? inquit Vilalpand. parte 1. Apparatus lib. 2. cap. 5. Denique clarus eſt textus Script. 1. Paral. 22. 14. vbi Dauid recenſet opes quas collegerat pro fabrica templi, & Salomoni relinquit: *Præparaui*, inquit, *impenſas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum*, &c. Iam centum millia talentorum auri, faciunt mille & ducentos milliones D aureorum Frãcicorum: tantundem faciunt mille millia talentorum argenti. Talentum enim auri Hebræum continebat tria millia ſiclorum, id eſt, ſemunciarum auri, quæ efficiunt duodecim millia coronatorum Francicorum. Talentum verò argenti continebat tria millia ſiclorum argenti, quæ efficiunt tria millia florenorum Brabanticorum, quorum duos cum dimidio cõtinet ſcutum ſeu aureus Romanus, vti oſtendi tractatu de menſuris, in fine Pentateuchi. Vniuerſim ergo reliquit Dauid Salomoni pro fabrica templi, bis mille & quadringentos milliones aureorum, quã tum auri vix eſt in tota Europa. Vnde tot milliones habere potuiſſet Herodes? Porrò hoc aurum E penè totum diſperiit, vel incendio, vel rapina Chaldæorum. Rurſum Salomon in fabrica templi habuit ſeptuaginta millia eorum qui onera portabant, & octoginta millia latomorum, abſque præpoſitis numero trium millium & trecentorum; *Præcepítque vt tollerent lapides grandes, lapides pretioſos in fundamentum templi*, vti dicitur 3. Reg. 5. 16. Quid ad hæc Herodes? qui tantum decem millia artificum ad fabricam adhibuit, & mille dumtaxat plauſtra ad lapides conuehendos, teſte Ioſepho loco citato. Inſuper Herodes peracta fabrica templi rogatus à populo, vt porticũ Orientalem Salomonis pariter inſtauraret abnuit, quòd illa porticus tempore lõgo & pecuniis

Salomonis templũ auguſtius fuit Herodiano.

Dauid Salomoni pro templo reliquit 400. milliones auri.

plurimis indigeret, ait Ioſephus lib. 20. Antiq. c. 8. Quomodo ergo templum Salomonis æquauit, qui vnam eius porticum inſtaurare non potuit? Sed eſto daremus templum Herodianum fabricæ magnificentia ſuperaſſe Salomonicum, quod tamen eſt incredibile; illud certè hîc impertinens eſt Aggæus enim gloriam templi ſecundi non aſſignat aliam, quàm Chriſtum, dicens: *Et veniet deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria.* Omnis enim gloria auri & argenti, id eſt, terræ albæ & rubræ, præ Chriſto Deo & Domino vniuerſorum, exilis eſt, imò nulla.

Dico ergo gloriam ſecundi templi de qua hîc prophetat Aggæus, eſſe Meſſiam, ſiue Chriſtum. Quanta enim fuit gloria templi, quòd in eo Chriſtus Dei filius puer Deo ſit oblatus, quòd ibi in medio Doctorum ſederit, quòd in eius pinnaculo à diabolo ſit tentatus, quòd in eo docuerit & enarrauerit abſcondita à conſtitutione mundi? Sicut enim gloria templi Salomonici fuit, quòd in eo Dei maieſtas apparuerit velans ſe nube: ita maior gloria templi ſecundi fuit, quòd in illo eadem maieſtas non tantùm velata, ſed reipſa vnita carni & corporata, viſibilem & conſpicuam ſe exhibuerit. Hoc eſt quod iubilans canit Malachias cap. 3. 1 *Et ſtatim veniet ad templum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis.* Inſuper eximia gloria templi ſecundi fuit, quòd in eo per Chriſtum non tantùm peracta ſint myſteria Verbi incarnati, noſtræque redemptionis & ſalutis, ſed etiam primi fideles & Apoſtoli adunati ſint, iactaque prima Eccleſiæ Chriſtianæ fundamenta, iuxta illud Iſaiæ cap. 2. 3. *De Sion exibit lex.* Chriſtus ergo ſuam Eccleſiam inchoauit in templo hoc Sionis, à Zorobabele fabricato; ita Rupert. Hugo, Burgenſ. Clarius, Vatabl & alij. Quocirca Alleg. Cyrill. Alex. quẽ citat noſter Turrianus lib. 2. pro epiſt. Pontif. c. 20. cenſet Aggæum hîc loqui de templis Eccleſiæ Chriſtianæ, quæ ſuperant templum Salomonis, tum numero, quia plurima per totum orbem; tum gloria, præſertim quia in iiſdem habemus eandem Dei maieſtatem velatam in Euchariſtia, iuxta illud Malach. 1. 11. *In omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda*, hebr. מנחה *mincha*, id eſt, ſacrificium farreum, ſiue panis, qui eſt materia Euchariſtiæ.

Alleg.

Anagog. maior eſt gloria noui templi quàm veteris, hoc eſt, maior eſt gloria Eccleſiæ, quàm Synagogæ, Euangelij quàm legis, Apoſtolorum quã Prophetarum, vti docet Apoſtolus 1. Corinth. 3. Idque maximè parebit in cœlo, vbi ex viuis & electis Eccleſiæ lapidibus templum myſticum, ſanctum & glorioſum Deo conſtruetur; ita S. Hieron. Albert. Remig. Hugo hîc, & S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. c. 35. & S. Ambroſ. lib. 5. epiſt. 12. qui videntur cenſere hunc ſenſum eſſe literalem; ſed reuera eſt myſticus. Denique maior eſt gloria domus ſecundæ quàm primæ, id eſt, Eccleſiæ triumphantis quã militantis, imò illi propria eſt gloria & corona, ſicut huic propria eſt lucta & victoria.

Anag.

Symbolicè, domus prima eſt ſtatus hominis creati, ſecunda eſt ſtatus eiuſdem poſt lapſum reparati & reſtaurati: illa eſt creationis, hæc redemptionis: illa Adæ, hæc Chriſti: illa innocẽtiæ, hæc patientiæ: illa paradiſi, hæc peregrinationis & exilij. Docet enim Apoſtolus Rom. 5. verſ. 15. & ſeq. maiorem gloriam, id eſt, gratiam, datam eſſe homini lapſo per Chriſtum, quàm fuerit data Adæ in paradiſo.

Symbol.

A Tropol. maior eſt virtus pœnitentiæ poſt lapſum, quàm innocentiæ ante lapſum: maior eſt Paulus, quàm Saulus: maior eſt Magdalena lapſa & pœnitens, quàm virgo & innocens: maior Petrus negans Chriſtum & plorans, quàm eum cõfitens, & de conſtantia ſua præſumens. *Plerumque*, ait S. Gregor. lib. 3. Paſtor. admon. 29. *Deo gratior fit amore ardens vita poſt culpam, quàm ſecuritate torpens innocentia.*

Tropol.

Dabo pacem.] Ribera accipit de pace & copia rerum, quam habuit Herodes ad inſtaurandum templum Zorobabelis. Verũ hîc agitur de templo Zorobabelis, non Herodis. Animat enim Aggæus Zorobabelem & populum, ne metuant B Darium, Samaritas & alios hoſtes: Deum enim effecturum, vt faueant fabricæ, aut certè eam nõ impediant. Idipſum enim præſtitiſſe eum, patet 1 Eſdræ 6. 14. vbi recenſitis literis Darij iubentis inſtaurari templum, ſubdit Eſdras: *Seniores autem Iudæorum ædificabant, & proſperabantur iuxta prophetiam Aggæi Prophetæ*, vtique non aliam, quàm hanc: *Dabo pacem*, id eſt, proſperitatem. Senſus ergo eſt, vt ait S. Hieron. *quia ſcio ad ædificationem inclytæ domus; & quæ ſuperatura ſit domum priſtinam, nihil ita facere, vt pacem; idcirco & hanc ſpondeo: dabo enim in loco iſto pacem.* Tropol faciam *vt pax, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat domum meam, & ſit in pace locus meus.* Nihil enim ita neceſſarium volenti proficere in virtute, & conſtruere domum perfectionis, ac quies conſcientiæ & pax animæ. Huius rei ſymbolo & typo rex Salomon, id eſt, pacificus, in plena pace fabricauit templum, quod Dauid ob bella continua fabricare non potuit. 1. Paral. 22. 8. ita quoque Theodot. Haymo & Hugo.

C

Secundò & potiùs, *dabo pacem*, id eſt, benedictionem & omne bonum, *in loco iſto*, per Chriſtũ. Chriſtus enim docens in templo euangelizauit, & dedit pacem credentibus ſibi. Vnde angeli in Chriſti ortu cecinerunt: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax*, Lucæ 2. Et hanc pacem quaſi ſummum bonum, Chriſtum è cœlis in terras allaturum prædixit Iſaias cap. 2. 4. & cap. 11. 6. Hæc enim pax concordat mentem cum Deo, & conſequenter cum proximis, æquè ac ſecum, vt ſuppreſſis concupiſcentiarum motibus, ratio & ſpiritus carni, ſenſibus & membris omnibus dominetur: quo fit, vt fidelis inchoet hîc vitam cœleſtem, beatam & angelicam; ita S. Hieron. Hugo, Lyran. hîc, & S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 48. In hac pace, putà in mente pacata, quaſi in templo ſuo habitat Deus, iuxta illud pſal. 75. 3. *Factus eſt in pace locus eius, & habitatio eius in Sion.* Vnde Septuag. hoc locu verterunt, *dabo pacem, dicit Dominus omnipotens, & pacem animæ in acquiſitionem omni condenti, vt ſuſcitet templum iſtud.* Sic enim habet editio Romana, licet Regia tantùm habeat, *dabo pacem, dicit Dominus exercituum.* Quocirca S. Ambroſ. ſcribens in hunc Aggæi locum, in fine tomi 2. maiorem gloriam domus nouiſſimæ quàm primæ intelligit pacem. *Pax enim*, inquit, *& tranquillitas animæ ſuper omnem domus gloriam eſt, quia pax ſuperat omnem ſenſum*, Philip. 4. *Hæc eſt pax ſuper pacem, quæ dabitur poſt tertiam commotionem cæli, maris, terræ, deſerti, quando deſtruet omnes poteſtates & principatus* in die iudicij, &c. *Et ſic erit pax per omnia, vt nullis obſiſtentibus corporis paſſionibus, aut incredulæ mentis impedimentis, fiat in omnibus omnia Chriſtus, ſubdita Patri exhibens corda vniuerſorum.*

D

E

Vnde

Vnde & ad ipſum ſolum myſticè dicitur: Aſſumam te Zorobabel, & ponam te ſicut ſignaculum, quia te elegi. Etenim cùm fuerit anima noſtra pacifica, tunc accipiet in ſe ſicut ſignaculum Chriſtum, id eſt, imaginem Dei, vt ſit ad imaginem. Quoniam qualis cœleſtis, tales & cœleſtes. Et oportet nos portare imaginem cœleſtis, id eſt, pacem.

Verſ. 11.] In vigeſima & quarta noni menſis, in anno ſecundo Darij regis, factum eſt verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens:

Verſ. 12.] Hæc dicit Dominus exercituum: Interroga ſacerdotes legem, dicens:

Verſ. 13.] Si tulerit homo carnem ſanctificatam in ora veſtimenti ſui, & tetigerit de ſummitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: numquid ſanctificabitur? Reſpondentes autem ſacerdotes, dixerunt: Non.

Verſ. 14.] Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, nũquid contaminabitur? Et reſponderũt ſacerdotes, & dixerunt: Contaminabitur.

Verſ. 15.] Et reſpondit Aggæus, & dixit: Sic populus iſte, & ſic gens iſta ante faciem meam, dicit Dominus, & ſic omne opus manuum eorum: & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.

Verſ. 16.] Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſuprà, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo Domini.

Verſ. 17.] Cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem: & intraretis ad torcular, vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

Verſ. 18.] Percuſſi vos vento vrente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum veſtrarum: & non fuit in vobis, qui reuerteretur ad me, dicit Dominus.

Verſ. 19.] Ponite corda veſtra ex die iſta, & in futurum, à die vigeſima & quarta noni menſis: à die, qua fundamenta iacta ſunt templi Domini, ponite ſuper cor veſtrum.

Verſ. 20.] Numquid iam ſemen in germine eſt: & adhuc vinea, & ficus, & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit? ex die iſta benedicam.

Verſ. 11. *In vigeſima.*] Hæc Aggæi prophetia ordine A eſt tertia. Primam enim accipit cap. 1. verſ. 3. ſecundam hoc cap. verſ. 2. tertiam hoc verſu.

Verſ. 12. *Interroga.*] Duas quæſtiones hîc proponit ſacerdotibus Propheta, vt ex earum reſponſis arguat Iudæos de neglectu fabricæ templi. Prior eſt: ſi homo ferat carnem ſanctam, putà Deo immolatam, in ora veſtis, eiúſque, ſcilicet veſtis, nõ carnis, ſummitate, id eſt, extremitate, tangat panem, vinum, &c. numquid panis, vinum, &c. hoc contactu veſtis ſanctificabuntur? Reſpondent ſacerdotes, Nequaquam; & benè: quia licet caro ſanctificata ſi tangat veſtem, eam ſanctificent, vti ſancitur Leuit. 6. 27. non tamen vlteriùs, veſtis contactu carnis ſanctificata, ſi tangat panem, vi- B num, &c. in ea ſanctitatem ſuam transfundet, eáque ſanctificabit. Sanctificationem intellige legalem & cæremonialem legis veteris, qua res ſancta ſeparanda erat ab vſu profano, Deóque danda & ſanctè tractanda. Applicat deinde reſponſionem ſuo ſcopo Propheta, dicens: *Sic populus iſte*, &c. verſ. 15. q. d. Sicut veſtis tangens carnem ſanctam non ita ſanctificatur, vt poſſit ſanctificare panem, vinum, vel homines ſe tangentes: ita pariter licet vos, ô Iudæi, ſine templo habeatis altare, in quo victimas Deo offertis & cõſecratis, vt patet 1. Eſdræ 3. 5. tamen hæ victimæ & carnes ibi immolatæ, etſi tangentem & comedentem eas legaliter, id eſt, exteriùs & per modum cæremoniæ ſancti- C ficent, neutiquam poſſunt vlteriùs veſtras actiones & munera, réſque omnes quas vos tangitis & tractatis, ſanctificare, ac multò minùs poſſunt interonam inobedientiæ, & externam neglectus fabricæ templi impuritatem è vobis eluere, iuxta illud Ierem. 11. 15. *Numquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas in quibus gloriata es?* Ne ergo vos excuſetis, ô Iudæi, à fabrica, dicentes; Habemus templum, in eo offerimus victimas, quæ, dum eas offerimus, & comedimus, nos omnéſque noſtras actiones & opera ſanctificant, & ſi quid in eis vitij aut peccati ſit, abſtergunt & emaculant. Neque enim piaculares veſtræ victimæ mentem ab inobedientia & culpa expiare & expurgare poſ- D ſunt. Vnde proponit ſecundam quæſtionem, quæ magis ſtringit, aitque:

Verſ. 14. *Si tetigerit pollutus in anima.*] *Anima* per antiphraſim Hebraicam hic ponitur pro cadauere, vti & Leuit. 19. 27. Num. 5. 2. & Numer. 21. 2. *Ne contaminetur ſacerdos in mortibus*, hebr. *in anima.* Vide ibi dicta. *Pollutus* ergo *in anima*, eſt pollutus ex contactu cadaueris, vel morticini, qui ex ritu legis veteris Numer. 19. 13. & 22. omnia quæ tangebat, contactu ſuo polluebat & immunda reddebat. De hoc ergo ait: *Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his*, putà panem, vinum, &c. *numquid* panis, vinum, &c. ab eo tactum *contaminabitur? Ex dixerunt* ſacerdotes, *Contaminabitur* pa- E nis, vinum, &c. quæ pollutus tetigit. tangendo enim ea polluit & contaminauit. Iam applicat hoc modo: *Sic populus*, &c. q. d. Sic vos, ô Iudæi, quia immundi eſtis, tum ob alia peccata, tum præſertim ob inobedientiam & neglectum fabricæ domus meæ, pariter polluitis omnia quæ tangitis & tractatis, putà omnia munera & opera veſtra, omnes fabricas, omnes actiones veſtras; háſce enim continuò & perſeueranter præfertis mihi & meæ fabricæ, illiſque intenditis, dum fabricæ meæ intendere deberetis. Hic ergo neglectus eſt circumſtantia vitioſa, quæ influit in omnia opera veſtra, eaque vitiat & polluit; ita S. Hieron. Bonum enim oritur ex integra cauſa, malum verò

ex ſingulis defectibus, inquit Philoſophus. Vt enim opus ſit bonum, debet habere omnes ſuas circumſtantias requiſitas, tam poſitiuas, quàm negatiuas: ſi vel vna deſit, deſinet eſſe bonum, eritque malum. v.g. ſi quis ſtudioſus, vel religioſus velit ire ad templum, & orare eo tempore, quo regula iubet ire ad ſcholas & ſtudere, facit opus non bonum, ſed malum: quia licèt orare ſit bonum, tamen eo tempore orare quo eſt ſtudendum, eſt malum. Simili modo, licèt fabricare domos, curare rem domeſticam vel publicam, ſit bonum, tamen id facere eo tempore quo fabricanda & curanda eſt domus Dei, vti vos facitis ô Iudæi, eſt malum. Perperam ergo ex hoc loco & ſimilibus Caluinus probat, omnia opera infidelium & impiorum eſſe peccata, dum ſic argutatur: quidquid pollutus tangit, hoc polluit: atqui peccatores ſunt polluti: ergo quidquid tangunt & agunt, polluunt; ergo omnia rerum opera ſunt peccata. Maior enim in lege veteri vera erat in immunditia & tactu corporali dumtaxat, putà ſi pollutus corporaliter tangebat rem quampiam, illam corporaliter & legaliter polluebat, idque ex præſcripto legis, quæ ita ſanciebat: falſa verò eſt in immunditia ſpirituali, putà peccato. Non enim omnia quæ tangit peccator, hæc illico peccato inficit vel polluit: alioqui enim omnes res Turcarum & hæreticorum eſſent pollutæ, & peccato inquinatæ; ſed tunc dumtaxat ea polluit, quando ea tangit contactu peccati, hoc eſt, quando iis vtitur quaſi mediis vel inſtrumentis ad peccandum: tunc enim peccatum, id eſt, voluntas peccandi, ſua immunditia ea tangit, illámque affricat & aſpirat, itaque ea polluit. Simili enim modo olim in lege veteri, pollutus ex contactu cadaueris omnia quæ tangebat, polluebat; quia cenſebatur hæc eius pollutio & immunditia ſparſa per totum corpus, itaque omnia tangere & polluere, quæcumque pollutus ipſe tetigiſſet.

Caluini paralogiſmus.

Moraliter ex hoc loco collige, ſacerdotes impuros tactu altaris, vel calicis, aut rei ſacræ, non ſanctificari; ſed potiùs ea polluere & fœdare; ita Theodor.

Hinc rectè infert S. Auguſt. libr. contra Fulgentium Donatiſtam cap. 16. & Nazianz. orat. 1. Apolog. virtutem à vitio longè ſuperari, vitiúmque virtute eſſe potentius. Vitium enim ſuam malitiam tangenti illicò communicat & affricat, facitque vitioſum: hoc autem non facit virtus. Age cum ſancto, non idcirco ſanctus eris: age cum improbo familiariter, illico improbitatem ſuam tibi afflabit. *Parum abſynthij*, ait Nazianz. *amaritudinem ſuam melli celerrimè impertit; cùm contra mel ne dupla quidem parte copioſius dulcedinem ſuam abſynthio infundat. Paruo lapide ſummouo flumen totum in pronum trahitur: eiuſdem autem impetus firmiſſimo etiam aggere cohiberi vix poteſt.* Et S. Chryſoſt. *Multos*, ait, *ſollicitat ſocietas nefanda.* Tange picem, illicò inquinaberis: tange ſaponem vel lixiuium, non illicò mundaberis, niſi eo diu multúmque manus vel corpus perfricet. Narrat Ælianus libr. 13. Hiſtor. Theodotam meretricem obieciſſe Socrati, quòd ipſa omnes eius diſcipulos ab eo alienare poſſet, & vocare ad ſe quocumque tempore vellet, cùm Socrates eius amaſios ad ſe trahere nequiret; ac reſpondiſſe Socratem. *Bene quidem dicis, quia tu ad decliuem tramitem omnes rapis; ego verò ad virtutem cogo, ad quam arduus, & pleriſque inſolitus eſt aſcenſus.*

Vitiũ virtute potentius,

ſus. Porrò Donatiſtæ hoc loco abutebantur pro ſua hæreſi, ſcilicet ſacerdotes impuros vitiare baptiſmum, nec quemquam recipere in eo gratiam, niſi baptizaretur à ſancto, ex eo quòd Aggæus hic dicat verſ. 14. & 15. omne opus & oblationem polluti eſſe pollutam, & contaminatam. Sed reſpondet S. Auguſt. loco citato, eos hoc teſtimonio contra ſe vti. *Si enim*, inquit, *tactus ſancti, immundi inquinamenta non tollit, vanum eſt quod geritur, quod conficitis, quod lauatis. Si tetigerit, inquit Aggæus, quod ſanctum eſt creaturam panis, aut vini, vel olei, ſanctificabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, Non. Vbi eſt quod vos extollitis, quod ſanctitatem veſtram munditiam conferre iactatis? Tactus ille opera ſignificat. Si ſanctus, inquit, tetigerit immundum, non ſanctificabitur. Si immundus tetigerit ſanctum, inquinabitur, id eſt, faciliùs ſanctus qui iunctus fuerit genti huic peſſimæ peſſimatur, quàm gens iſta in melius commutetur; quia procliuiùs ad imitationem malorum curritur, quàm ad virtutes bonorum animus excitatur: ſicut melli plurimo parum abſynthij iniectum, velocem amaritudinem trahit, mellis verò etiamſi duplum inijciatur, non poterit eius obtineri dulcedo.* Ita ipſe tropologicè more ſuo. Vide eundem poſt collationem contra Donatiſt. c. 20.

Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſupra. q. d. Conſiderate penuriam, ſterilitatem, & aduerſa omnia, quæ vobis acciderunt à die hac per omnes annos præteritos, quibus neglexiſtis fabricam templi, indéque diſcite non aliam illorum fuiſſe cauſam, quàm hunc templi neglectum. Nam cùm quilibet veſtrûm accederet ad aceruum meſſis, qui videbatur daturus viginti modios frumenti, eum excutiens inuenit tantùm decem modios. Sic qui accedebat ad torcular plenum vuis, quæ daturæ videbantur quinquaginta lagenas vini, eas premens inuenit tantùm viginti. Cur hoc? quia ego exſufflaui veſtras ſegetes & vuas, vti dixi cap. 1. 9. Nota. Vox *modios* non eſt in Hebræo, ſed intelligitur, tanquam communis & ordinaria menſura frumenti; ita noſter, Chald. Pagnin. & Vatabl. Sed Septuag. ſubintelligunt *ſata*. Sic pro *lagenas* hebr. eſt פורה *pura*, quod Septuag. vertunt, *amphoras*; Chald. *dolia*; Pagnin. *batos*; Tigurina, *vrnas*. Propriè *pura* ſignificat torcular: inde per catachreſim ſignificat menſuram ordinariam vini, quæ torculari expreſſa vaſe excipitur, qualis eſt lagena, amphora, &c. *Verſ. 18.*

Percuſſi vos vento vrente & aurugine.] Aurugo vitium eſt ſegetis, cùm ex nimio humore palleſcit, marceſcit, tabeſcit, vt tandem grana in cinerem vertantur. Vide dicta Ioel. 1. 4. *Verſ. 18.*

Ponite corda veſtra ex die iſta; & in futurum.] Hebr. ומעלה *vemala*, id eſt, *& ſuper*, vt vertit v. 16. Iam *ſuper*, id eſt, vltrà, deinceps; ſiue futurum reſpicias, vt hîc; ſiue præteritum, vt verſ. 16. Senſus eſt, quaſi dicat. Iuſſi vos verſ. 16. conſiderare præteritos annos ſterilitatis & aduerſitatis, quibus neglexiſtis fabricam templi; nunc pariter iubeo vos conſiderare annos futuros fertilitatis & proſperitatis, ex eo quòd fabricam templi reſumpſeritis: vt ex vtrorumque annorum diſpari euentu & contraria ſorte certò colligatis, non aliam cauſam aduerſitatis veſtræ fuiſſe, quàm neglectum templi; nec aliam cauſam veſtræ fœlicitatis deinceps fore, quàm curam & ſtudium templi. *Verſ. 19.*

Diſce hic prudentis eſſe conſiderare tempora, &

Mor. tẽpus docet prudentiam.

& prætерita eom futuris conferre: tempos enim docet prudentiam. Vnde Thales rogatos, *quid eſſet ſapientiſſimum?* reſpondit, *Tempus: inuenit enim omnia*; ita refert Laërt. libr. 1. de Vit. Philoſoph. c. 1. Hinc & Plutarch. in Pericle, *Tempus*, inquit, *omnium conſiliariorum optimum.* Et Liuius decade 3. lib. 2. *Meliores*, ait, *prudentiores, conſtantiores nos tempus dieſque facit.* Et Menander: A

Ducit ad lucem veritatem tempus.
Omnia detegens tempus ad lucem fert.
Nullus tempore melior conſiliarius.

Denique Philoſophus acutè veréque dixit, *veritatem eſſe filiam temporis.*

A die vigeſima & quarta noni menſis: à die, qua fundamenta iacta ſunt templi.] Iam illa iaci cœperant ante decem annos, ſcilicet anno 2. Cyri, menſe 2. die primo, vt patet 1. Eſdræ 3, verſ. 8. & ſequent. Sed per Cambyſem inhibita fabrica, ſtetit opus vſque ad Darium, quando prophetante Aggæo opus reſumpſerunt anno ſecundo Darii, die 24. menſis ſexti: nimirum illo die cœperunt cædere ligna, conuehere lapides, omnémque materiam apparere, ita vt die 24. menſis noni, vt hîc dicitur, circumquaque plenè & perfectè iacerentur fundamenta, iampridem ſub Cyro inchoata; ita Arias, Ribera, & alii, hæc loca, quæ antilogiam præſeferunt, conciliant. B

Verſ. 20. *Numquid iam ſemen in germine eſt?*] q. d. Nondum germinauit ſemen, vt ex germine copioſo & luxuriante poſſitis conicere & ſperare copioſam meſſem; ego tamen ex nunc illam vobis, ob diligentiam quam præſtatis in fabrica templi, promitto: quia ſemini veſtro benedicam, faciamque vt multos culmos, ſpicas & grana germinet & producat. C

Pro *germine* hebr. eſt מגורה *megura*, quod Chald. Syrus, Arabicus, & Septuag. vertũt, *areã*; Rabbini, Pagnin. Vatabl. & Arias, *horreum*; quod R. Salomon ita explicat: Annon totum ſemen in horreo eſt, quia hoc anno nondum ſeminaſtis, & arbores nondum progerminarunt? ſed ſeretis, & ego ſatis veſtris benedicam, eaque fœcundabo & multiplicabo. Verùm noſter meliùs cum Tigurina vertit, *germen*: meſſis enim ponitur in area & horreo, ſemen verò in agro vt germinet. *Germẽ* ergo vocatur *megura* à rad. גור *gur*, id eſt, incolere, habitare: quia in germine quaſi habitat ſemen, putà ariſta, & granum protuberans ex ſemine. Hinc patet S. Script. vti computu anni ſacri, nõ communis & profani. Nam nonum menſem vocat hîc eum, quo ſemen ſatum germinat: hoc autem in Palæſtina fit in Nouembri. Nonus ergo menſis eſt Nouember, ac conſequenter primus eſt Niſan, ſiue Martius, à quo incipiebat annus ſacer. D

Moral. Moral. Diſce hîc illud Apoſtoli: *Corporalis exercitatio* (vt ſatio, plantatio, negotiatio) *ad modicum vtilis eſt; pietas autem ad omnia vtilis, promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ*, 1. Timoth. 4. v. 8. Deus enim hîc piis, ſuamque fabricam & cultum promouentibus promittit benedictionem, id eſt, copiam bonorũ temporalium; multò magis ſpiritualium iis, qui alios ædificant, docent, ſanctificant, vt in eorum mente domum ſpiritualem templúmque Deo conſtruant. Vnde ſequitur. E

Verſ. 21.] Et factum eſt verbum Domini ſecundò ad Aggæum in vigeſima & quarta menſis, dicens:

Verſ. 22.] Loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens: Ego mouebo cœlum pariter & terram.

Verſ. 23.] Et ſubuertam ſolium regnorum, & conteram fortitudinem regni Gentium: & ſubuertam quadrigam, & aſcẽſorem eius: & deſcendent equi, & aſcenſores eorum: vir in gladio fratris ſui.

Verſ. 24.] In die illa, dicit Dominus exercituum, aſſumam te Zorobabel fili Salathiel ſerue meus, dicit Dominus: & ponam te quaſi ſignaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

Factum eſt verbum Domini ſecundò.] Die enim 24. menſis noni Aggæus duo accepit à Deo oracula. Prius fuit verſ. 11. ſecundum eſt hoc, quo promittit Zorobabeli ob nauatam operam in fabrica templi, quòd ex eius poſteris naſciturus ſit Chriſtus, qui fabricaturus ſit Eccleſiam, in qua regnaturus ſit & dominaturus omnibus gẽtibus; ita S. Hieron. Remig. Albert & alii. Eſt hæc quarta & vltima Aggæi prophetia, quæ de more aſſurgit ad Chriſtum, in eoque quaſi fine & ſcopo, oracula ſua terminat & concludit. *Verſ.* 21.

Loquere ad Zorobabel.] Primò, Theodor. putat hîc promitti Zorobabeli in ſe & ſua perſona, quòd Deus eum cum populo defenſurus ſit ab inuaſione Gog & Magog, imò facturus vt ipſi mutua ſe cæde conficiant, eorúmque ſpolia diripiant Iudæi. Verùm Gog & Magog non fuerunt tempore Zorobabelis, ſed erunt in fine mundi, vt patet Ezech. 38. & 39. & Apoc. 20. 7. *Verſ.* 22. *Quid hic promittatur Zorobabeli? Primò reſp.*

Secundò, Hebræi cenſent Zorobabeli hîc promitti excidium Perſarum, quos ipſe formidabat, quaſi ipſe illud ſit viſurus; & in eo illæſus, quaſi annulus à Deo ſit conſeruandus. Verùm hæ ſunt fabellæ. Perſæ enim exciſi ſunt ab Alexandro Magno 200. annis poſt tempora Zorobabelis & Darii Hyſtaſpis. Quocirca alii minùs improbabiliter hæc referunt ad poſteros Zorobabelis, quos Deus ab Alexandro Magno tutatus eſt. Cũ enim Alexãder omnes gẽtes ſibi ſubiiceret, Deus Iudæos exemit, flexitque animum turgidum Alexandri ad modeſtiam & beneuolentiam, vt ludum pontificem Iudæorum veneraretur, Iudæoſque benignè complexus, immunes & liberos dimitteret. *Secundò.*

Dico ergo, Zorobabeli hæc promitti, non in ſe, ſed in ſuis poſteris, putà in Chriſto, q. d. Quia tu, ô Zorobabel, dux & ductor fabricæ templi mei fuiſti, hinc tibi pro mercede promitto, quòd inter tot bella, & inter tot reges ac monarchias, Perſarum, Græcorum & Romanorum, quæ poſt mortem tuam inter ſe colluctabuntur, & ſeſe viciſſim collident & interiment, ego te tuámque domum & familiam ducalem illæſam, tanquam annulum meum ſignatorium conſeruabo, & cõtinua ſerie propagabo; imò efficiam vt ex te naſcatur Chriſtus, qui euerſis omnibus regnis rerum potietur, eritque Rex regum & Dominus dominantiũ. Hæc ergo promiſſio fit Zorobabeli: quia licèt implenda ſit in Chriſto, tamen tangit & afficit ipſum Zorobabelẽ: nam ingens eius decus & gloria eſt, quòd ipſe familiæ ducalis ſit *Tertia & genuina.*

auctot, ex qua naſciturus eſt Chriſtus, quodque eam per 500. annos vſque ad Chriſtum cooſeruabit & propagabit. Hoc eſt quod illi hîc promittit Deus.

Mor. quã placeãt Deo fabrica templorum. Obiter hîc nota, duo fuiſſe templa Dei, & duos eorum fabricatores, & vtromque pro mercede fabricæ templi, accepiſſe promiſſionem à Deo de Chriſto ex ſe naſcituro. Prior eſt Dauid, qui omnes impenſas pro fabrica templi curauit, eaſque cõſignauit Salomoni filio, adeoq; audiuit à Deo: *Ipſe* (filius qui ex te naſcetur) *erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem, firmabóque ſolium regni eius ſuper Iſraël in æternum.* 1. Paral. 22. 10. Alter fuit Zorubabel, qui ſecundum templũ inſtaorauit, ideoque pariter Deus illi hîc promittit filium Chriſtum, quòd ſcilicet ille ex eios proſapia naſcetur. Vnde diſcimus, quàm liberalis ſit Deus, qui pro parua opera & ubedientia tantam mercedẽ, quãta eſt Chriſtus, promittit. Rurſum quam Deo placeat religio, putà fabricæ monaſteriorum, tẽplorum, eorúmque ornatus & cultus: multò magis, quàm ei placeat fabrica viui templi virtutum in anima, tum noſtra, tum proximorum noſtrorum, ac præſertim vrbium & gentium integrarum conuerſio.

Huc pertinet expoſitiu Remigii, Lyrani & Vatabli, qui cenſent hæc promitti non Zorobabeli, ſed Chriſto, nimirum quòd ipſe incarnandus ſit futurus rex orbis, ideoque commouenda & ſubiicienda ſint ipſi omnia regna, omnes reges & principes. Hoc enim eodem redit. Siue enim dicas Zorobabeli hæc promitti non in ſe, ſed in poſteris, putà Chriſto; ſiue dicas ipſi Chriſto ex Zorobabele naſcituro hæc promitti, eodem res recidit. Congruentiùs tameo ipſi Zotobabeli hæc conſignamus: quia ei illa pro mercede fabricæ conſignat tum Aggæus, tum Eccleſ. cap. 49. 13. dicens: *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.* Sic Dauidi promittit Script. quod in Chriſto eius filio implendum erat: *Paſtorem*, inquit, *ſuſcitabo ſeruum meum Dauid*, id eſt, Chriſtum, Dauidis filium & antitypum, Ezech. 34. 23. Sic benedictio Abrahæ facta, quòd in ipſo benedicendæ eſſent omnes gentes, Geneſ. 18. 18. impleta eſt in Chriſto ex Abtaham progenito. Sic promiſſio terræ Chanaan eidem facta Geneſ. 13. 13. impleta eſt puſt 400. annos in poſteris eius.

Anagog. Anagog. S. Hierun. Haymo, & Hugo hæc exponunt de ſecundo Chriſti aduentu ad iudicium, ad reſurrectionem, gloriam & regnum. Tunc enim Deus commouebit omnia regna mundi, illaque ipſi quaſi iudici & domino ſubiiciet, vti docet Apoſt. 1. Corinth. 15. 24. & ſeq.

Myſticè, hæc facit quotidie Deus in Chriſti poſteris, putà Chriſtianis Regibus, Prælatis, Põtificibus, quorum iura & regna propagat debellando Hæreticos, Turcas, Infideles, illoſque eis ſubiiciendo, vt ita Eccleſia & tegnum Chriſti dilatetur & magnificetur.

Ego mouebo cœlum pariter & terram] Commotionibos, ſcilicet, & tranſlationibus monarchiarum, de quibus paulò antè dixi, ac aliis quas recenſui verſ. 8. ita S. Hieron.

Verſ. 23. *Et conteram fortitudinem regni Gentium.*] Sic Perſas iam tum dominaotes Iudæis contriuit Deus per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per mutoa & ciuilia bella.

Et deſcendent.] Id eſt, cadent, ſiue concident in terram occiſi & mortui. q. d. Futura ſunt aſpe-

A rima bella & ſtrages inter Græcos, Perſas & Rumanos; & tamen inter ea ſeruabo te vo um, id eſt, tuam familiam, ô Zurubabel: quia hæ ſtrages parãt viam regno & monarchiæ Chriſti ex te naſcituri, iuxta viſionem Daniel. cap. 2. vbi cùm recenſuiſſet contritiooem ſtatuæ quadrifidæ, ſignificantis quatuor urbis monarchias, per lapillũ de monte ſine manibus præciſum, putà per Chriſtum, ſubdit de eius monarchia verſ. 44. *In diebus autem regnorum illorum ſuſcitabit Deus cæli regnum quod in æternum non diſſipabitur*, &c. *& conſumet vniuerſa regna hæc, & ipſum ſtabit in æternum.*

Seruus meus.] Noo tantùm Zorobabel, ſed & *Verſ. 14.*
B Chriſtus, quem hæc omnia tangunt, qua homo, vocatur, & reuera eſt ſeruus Dei, vt dixi Iſaiæ c. 42. 1. *Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea.*

Ponam te quaſi ſignaculũ.] Hebr. חותם *chotam*, *Annuli vſus & inſignia. Primus.* id eſt, ſigillum ſignatorium, præſertim in annulo, quo primò, tum edicta & literas, tum arcas & alia ſecreta, vel pretioſa, ac nominatim teſtamenta, obſignabant & cuſtodiebant veteres. Radix enim חתם *chatam* ſignificat occludere, obſignare, ſigillo eoofirmare, claudere & communire. Sic Darius iuſſit obſignari annulo ſuo os laci leonum, in quem coniectus erat Daniel, ne quis eum occideret vel læderet, Daniel. 6. 17.

C Secundò, ſigillum hoc annuli erat io pala inciſum iaſpidi, alterive gemmæ pretioſæ: quocirca *Secundus.* annulum geſtabant in digito ad ornatum, vt eo ſuam nobilitatem, ſtemmata & inſignia gemmæ inciſa oſtentarent. Sic Africanus patris imaginem incidit annulo: Auguſtus ſphingem, ac deinde effigiem Alexandri Magni: alii leones, dracones, &c. Hinc filio prodigo in gratiam recepto pater iubet dari annulum, io ſignum reſtitutæ dignitatis, Lucæ 15. verſ. 22. Vnde Syrus pro *chotam* vertit, *ſigillum*; Arabicus verò vterque, *annulum*, ſcilicet ſignatorium, qui reipſa eſt ſignaculum & ſigillum.

Tertiò, annulus dabatur legatis qui mittebantur ad exteras gentes, tum honoris, tum auctori- *Tertius.*
D tatis & fidei eis conciliandæ cauſa: item victoribus & triumphatoribus, teſte Plinio lib. 33. ca. 1. Sed maximè amicis chariſſimis & fideliſſimis. Ita Pharao Ioſepho dedit ſuum annulum, Geneſ. 41. 42. & Aſſuerus Aman intimo ſuo, Eſther 3. 10. Hinc Cicero ad Q. Fratrem eum monet: *Sit*, inquit, *annulus tuus non miniſter alienæ voluntatis, ſed teſtis tuæ.*

Quartò, annulus inter ſponſos ſignum erat *Quartus.* coniugij, mutuique amoris, qui vtriuſque vti digitum, ita & cor mentémque annulo, id eſt, charitatis vinculo & ſymbolo, copularet. Hinc ſignum eſt fidei coniugalis, eiúſque coniuges ad-
E monet. Vnde geſtatur in digito quarto manus ſiniſtræ, qui inde annularis dicitur, eo quòd habeat venam tendentem ad cor, inquit S. Ambroſ. lib. de Patriarchis, & Gellius lib. 10. Vt digitus ille qui cordis eſt indicium, annulo quaſi corona honeſtetur, inquit Pierius lib. 41. Hinc & veteres imaginem eius quem amabant io annulis geſtabant, vt illum ſemper intuerentur, & de eo iugiter cogitarent. Hinc ſponſus à ſponſa petit Cantic. 8. 6. *Pone*, ioquit, *me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum*, vt ſcilicet non aliud videas, cogites & ames, quàm me; vt videaris habere cor & brachium obſignatum meo annulo, mẽ meipſo, tanquam cuſtode

ac

ac domino cordis atque operum omnium; vt ab iis alios omnes excludas. Inſuper, vt quaſi mollis cera fingi te patiaris, neque aliquid exprimas in moribus, quod nõ ego priùs tibi impreſſerim. Id enim decet in connubio hoc diuino, quo mihi aſtricta es. Sic Cicero lib. de Finibus, teſtatur diſcipulos & amicos Epicuri, eius imaginem in annulis geſtaſſe.

Quintus. Quintò, annulus priſcis habitus eſt ſymbolum & cauſa prudentiæ, vt ſcilicet eo temporum ſucceſſus vicéſque, & quid quolibet agendum eſſet, cognoſcerent. Ita Iarcha ſeptem annulos dedit Apollonio Thyanæo, ait Philoſtr. in eius Vita lib. 3. cap. 13 ſeptem ſtellarum nominibus inſignitos, quos Apollonius ſingulos ſingulis diebus geſtabat. Veriſimile eſt fuiſſe magicos, quales Clemens Alexandr. libr. 3. Strom. habuiſſe Exceſtum Phocenſium tyrannum memorat: ex quibus inter ſe colliſis ſonúmque excitantibus, rerum gerẽdarum opportunitates cognoſcebat: ſed malè malus cum ſuis annulis periit. Ariſtophanis Scholiaſtes ſcribit Eudemum Philoſophum phyſicos annulos feciſſe contra dæmones, & ſerpentes. Arabicus codex de annulo Salomonis narrat, Salomonem annulum fatalem habuiſſe, cui vis illa ſapientiæ mirabilis tenebatur implicata, quem amaſiæ eius in Iordanem proiecerunt, indéque ſuis illecebris regem ſapientiſſimũ dementarunt. Verùm cùm poſtea annulus in ventre piſcis repertus Salomoni eſſet redditus, illicò in eo ſapientia reuiguit. Refert hæc Pineda libr. 3. de rebus Salomonis cap. 29. Fabellam Iudaicam eſſe autumo. Celebris eſt Gygis annulus, quo ipſe omnia videns, à nemine videbatur, itaque regem Lydorum occidit, & regnum occupauit, de quo S. Ambroſ. lib. 3. de Officiis cap. 5. ex Platone. Sed & hic magicus fuit. Sic enim magi hodie dæmones familiares habẽt in annulis, à quibus diſcunt arcana. Illud verum, artificem peritiſſimum annulo Caroli V. Imp. horologium integrum, cum tot libramentis, currentibus & recurrentibus rotulis incluſiſſe. Rem tantam in tantillo annulo omnes admirati ſunt. Nimirum ſapiens momenta temporum & rerum habet in manu.

Felix, cui cælum terraque patebant
In digitis.

ita Nicolaus Cauſſinus li. 11. Parab. Hiſtor. c. 66. 67. & 68. Sic annuli aſtronomici docent ſigna cœleſtia, ſolis progreſſus, & horarum ſpatia. Annuli ex equo marino cohibent ſpaſmum. Alii ex certis gemmis reſiſtentibus melſeboliæ, maniæ, epilepſiæ, iuuant ad mentis ſerenitatem, iudicium & ſapientiam.

Iam vt hæc applicemus Zorobabeli, & genuinum huius loci ſenſum aperiamus, aduertendum eſt, Aggæum alludere ad Ierem. 22. 24. vbi impio Iechoniæ regi Iuda has minas intentat Deus: *Viuo ego, dicit Dominus: quia ſi fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda, annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam*, &c. *in manu Nabuchodonoſor.* q. d. Etiamſi Iechonias mihi ita neceſſarius, coniunctus, charus & pretioſus eſſet, ac eſt annulus ſignatorius, qui nunquam de manu geſtantis ac ſigillantis aufertur, vti fuit eius auus Ioſias, & ataui, Dauid Ioſaphat & Ezechias; tamen ob eius ſcelera à me euellam illum, atque in Babylonem traducam, tradamque in manus Nabuchodonoſoris. Iechonias fuit auus Zorobabelis: Iechonias enim genuit Salathiel, Salathiel genuit Zorobabel. Quod ergo auo ob impietatem Deus abſtulit, nimirum eſſe ſignaculum vel annulum ſignatorium Dei; hoc hic nepoti eius Zorobabeli ob pietatẽ reſtituit. Vnde & effecit, vt, ſicut Iechonias fuerat dux euntium in captiuitatem Babylonicam; ita Zorobabel nepos eſſet Dei nomine dux inde redeuntium Hieroſolymam. Sicut ergo principes ſigillum regium, quod Cancellario ob ſcelus ademerunt, reddunt filio vel nepoti, ob eius merita; ita facit hic Deus. Vnde de eo ait Eccleſiaſticus cap. 49. 13. *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.*

Porrò Zorobabeli quinque ſigilli dotes iam recenſitæ congruunt, tam in ſua perſona, quàm in perſona Chriſti in eo progeniti, de quo propriè hic agitur, vt communiter docent Interpretes quos ſequitur Emmanuel & Mariana.

In ſua perſona. Primò, quia, ſicut annulus ſignatorius præ omnibus rebus cuſtoditur, ita Deus cuſtodiuit Zorobabelem, eiuſque ſtirpem præ ſtirpe aliorum regum. Hiſce enim eum opponit dicens: *Subuertam ſolium regnorum, & conteram fortitudinem regni Gentium*, ſed *aſſumam te ô Zorobabel, & ponam quaſi ſignaculum: quia te elegi*; quaſi dicat. Perdam alios reges & regna, te verò quaſi annulum meum cuſtodiam, cordi & curæ habebo, faciamque vt ſis quaſi ſigillum obſignans & cuſtodiens, non tantùm corpus Darii regis, 3. Eſdræ 3. verſ. 3 iuncto c. 4. verſ. 13. ſed & totum populum Iſraël, cuius meo nomine eris liberator & redux. *Zorobabel annulus Dei.* 1.

Secundò, es mihi honori & ornamento inſtar annuli aurei: tum quia mihi domum meam ædificas: tum quia Rempubl. populi mei in meo cultu contines & promoues. Reipub. ergo pariter es decus & gloria, perinde ac Iudith, cui victrici acclamat populus cap. 15. 10. *Tu gloria Ieruſalem, tu lætitia Iſraël, tu honorificentia populi noſtri.* 2.

Tertiò, es meus legatus, tum ad Darium, tum ad populum, vt vtriſque meam voluntatem, legem & iuſſa exponas, ideoque es mihi inſtar annuli: quia tibi auctoritatem & fidem apud vtroſque conciliaui; vt in omnibus tibi fidem habeant quaſi legato à me miſſo, & annulum meum geſtanti. 3.

Quartò, es mihi charus & coniunctus quaſi annulus, vt te ſemper præ oculis, cordi & curæ habeam. Vnde Chald. vertit, *ponam te ſicut ſculpturam annuli ſuper manum.* Hinc faciam te quaſi generum meum, vt ſcilicet ex te carnem ſumat filius meus vnicus, atque adeò eundem filium meum gignas vt hominem, quem ego genui vt Deũ. Hinc Arias ſic explicat, q. d. Sicut ſigillum in certa annuli parte ſolet conſtitui, ita nomen tuum, ô Zorobabel, familiæ & genealogiæ Chriſti inſeram, vt æternum ſit &glorioſum, nec vllo tempore vel obliuione poſſit deleri, vti reipſa illi inſertum eſt Matth. 1. 12. 4.

Quintò, do tibi ſapientiam annulo repræſentatam. Vnde in problemate: *Quid eſſet fortiſſimum?* Zorobabel reſpondens eſſe veritatem, præmium ſapientiæ tulit à Dario. 3. Eſdræ 4. verſ. 13. & 42. Hinc & populum ſapienter rexit, à Samaritis defendit, eique Darium conciliauit. Quocirca poſtquam populum in Ieruſalem reduxit, ipſe Babylonem rediit, vt cauſam populi apud regem ageret, ibique defunctus eſt. 5.

Verùm

Chriſtus eſt annulus Patris.

Verùm potius hæc competunt Zorobabeli in perſona, non ſua, ſed Chriſti. De eo enim ad literam loquitur Aggæus, dicens: *In die illa*, ſcilicet tempore Chriſti q.d. inquit à Caſtro: Aſſumam tuam carnem à Zorobabel, quam tanquam annulum ſignatorium aureum inſerã dexteræ meæ, nempe filio meo, qui eſt meum brachium, mea dextera, mea virtus & fortitudo. Iſaiæ 53. 5. vt tali filio ex te progenito colaris ab omnibus & glorificeris, imò ſuper vniuerſos reges exalteris, ac quaſi deificeris in natura humana, quam ex tua poſteritate filius meus aſſumet, ſibique vniet & deificabit, idque in æternum, vt ei ſemper in omnia ſæcula adhæreat, ſicut annulus digito. Vel ponam te quaſi ſignaculum, id eſt, faciam ſtirpem & B propaginem tuam quaſi annulum in orbem euntem, cuius extrema vniantur in palacontinente Sardooychen, id eſt, Chriſtum filium Dei, qui eſt ſigillum & character Patris. Sicut enim de Adam, qui in hoc orbe genealogiæ Chriſti eſt primus, dicitur Lucæ 3. 38. *qui fuit Dei*; ita vltimus in eo Chriſtus, pariter eſt filius Dei. Inſuper, ſicut manus ornatur annulo, ita ego filium meum carne, quam ex tua ſtirpe aſſumet, quaſi annulo ornabo. Sic enim de Eccleſia ait Iſaias cap. 62. 3. *Eris quaſi corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.*

Zorobabel fuit typus Chriſti ſeptupliciter.

Porrò Zorobabel fuit typus & figura Chriſti; primò, ſuo ducatu, & reductione populi è Babylone, vti Chriſtus nos liberauit a peccato, morte & gehenna. Secundò, quia ædificauit templum, vti Chriſtus Eccleſiam. Tertiò, ſua protectione populi apud Darium, vti Chriſtus aduocatus eſt noſter apud Patrem. Quartò, ſua propugnatione, pugnando contra Samaritas volentes impedire fabricam templi, vti Chriſtus pugnat pro ſuis martyribus & fidelibus. Quintò, quia vt Zorobabel pro populo vixit & mortuus eſt in Babylone, ita Chriſtus in mundo, qui eſt Babylon, id eſt, confuſio vitiorum & malorum omnium. Sextò, ſicut Zorobabel Deo charus & coniunctus fuit, ita Chriſtus eidem fuit coniunctiſſimus, adeoque humanitatem ſuam verbo hypoſtaticè vniuit & coniunxit. Septimò, quia vti Zorobabel fuit ſapiens, ita Chriſtus eſt ſapientiſſimus.

Verus ergo Zorobabel, id eſt, Chriſtus, Zorobabelis filius & antitypus, eſt ſignum, id eſt, ſigillum in manu patris, tum paſſiuum, ſcilicet ab eo expreſſum; eſt enim eius verbum & imago: tum actiuum, quo ſcilicet Deus ſuam maieſtatem, cogitata & dicta obſignat, ſuamque imaginem Angelis, hominibus & creaturis omnibus, ac præſertim Apoſtolis & Eccleſiæ ſuæ imprimit, idque iuxta quinque ſigilli dotes initio recenſitas. Nam Chriſtus, vt docet Apoſtolus Heb. 1. 3. eſt imago Dei inuiſibilis, nimirum *ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ eius*, qui ſcilicet illam quaſi verbum & ſigillum, & character, vt habent græca, obſignat.

Chriſtus eſt ſigillũ Dei Patris quadrupliciter.

Vbi nota, Chriſtus hîc ab Aggæo vocatur ſignum, ſiue ſigillum Dei, qua homo, non qua Deus: humanitatem enim, non deitatem, ex Zorobabelis carne & ſtirpe aſſumpſit Chriſtus: ergo qua homo eſt ſigillum Dei. 1. per communicationem idiomatum, per quam ea quæ ſunt Dei tribuuntur homini: quia enim filius Dei eſt ſigillum & imago patris, hinc & hic homo hypoſtaticè vnitus filio Dei, putà Chriſtus, eſt ſigillum & imago patris 2. formaliter, quia verbum ſui ſimilitudinem impreſſit humanitati, putà ſuam ſcientiam, virtutem, ſanctitatem, ſuas cogitationes, locutiones, actiones & mores. 3. quia Chriſtus homo fuit ſignaculum, id eſt, euidentiſſimũ ſignum & teſtimonium attributorum Dei, putà potẽtiæ, iuſtitiæ, ſapientiæ, ac præſertim philanthropiæ & amoris immẽſi erga homines; vt hæc enim oſtenderet Deus, voluit filium ſuum incarnari. Chriſtus ergo incarnatus eſt quaſi ſigillum expreſſum, in quo legimus, imò expreſſum & depictum videmus Dei amorem, potentiam, iuſtitiam, ſapientiam, &c. 4. quia Chriſtus inſtar ſignaculi teſtatus eſt, & certos nos fecit quænam eſſet voluntas Dei, quænam eius doctrina, lex & iuſſa, nimirum ea quam in Euangelio promulgauit & docuit: *Deum*, ait S. Ioann. cap. 1. 17. *nemo vidit vnquam; vnigenitus filius qui eſt in ſinu Patris ipſe enarrauit nobis.* Hac de cauſa Deus dedit Chriſto poteſtatem faciendi miracula, vt eo quaſi ſigillo dicta ſua confirmaret, eaque à Deo ſibi reuelata & imperata eſſe demonſtraret, iuxta illud Ioan. 6. 27. *hunc enim Pater ſignauit Deus.*

Chriſtus eſt ſigillum regni diuini quintupliciter.

Deus ergo ſubuertens Monarchas & Monarchias Perſarum, Græcorum & Romanorum, vt docet Aggæus, Zorobabelem, id eſt, Chriſtum Zorobabelis filium aſſumpſit, & poſuit quaſi ſi-
gnum, vt ſcilicet eſſet ſigillum regni diuini & re- 1.
gis regum, putà Dei Patris, qui excluſis cæteris, ſolus per Chriſtum regnare volebat in orbe terrarum per ſuam fidem, gratiam & legem Euangelicam. Deus enim quia in ſe eſt inuiſibilis, hinc filium ſuum veſtiuit & velauit carne, vt per eam ipſe quaſi tranſpareret & tralucerer, ſicut tranſparet per cœlum & ſtellas, iuxta illud Iob. 9. 7. *ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo*, id eſt, ſtellas clauſit & abſcondit Deus ſub procellis & tenebris; quæ ſunt quaſi ſignacula, velamina & inſignia diuinæ potentiæ, maieſtatis & gloriæ; pariter ac ſtellarum, in quibus quaſi facibus illa ſcintillat & emicat.

2\. Hinc ſecundò, Chriſtus quaſi ſigillum Patri, æquè ac Eccleſiæ, quin & Angelis, omnibúſque creaturis & toti vniuerſo fuit honori & ornamẽto, adeoque ipſe omnium fuit decus & gloria. Verbum enim incarnatum hominem verbo, terram cœlo, creaturas omnes Deo non tantùm reconciliauit, ſed & in ſua hypoſtaſi phyſicè copulauit & vniuit.

3\. Tertiò, Chriſtus fuit ſigillum, quia legatus patris ad homines, iuxta illud Iſaiæ 55. 4. *Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus.*

4\. Quartò, Chriſtus fuit ſigillum, id eſt, dilectiſſimus, pretioſiſſimus & coniunctiſſimus Patri, eiúſque, & pariter totius mundi deliciæ, exultatio & iubilus. Eius enim humanitas, quaſi ſponſa deſponſata fuit verbo quaſi ſponſo: vnde eius Epithalamium canit Sapiens toto Cantico Canticorum.

5\. Quintò, Chriſtus fuit ſigillum, id eſt, ſapientia Patris increata, qua verbum; creata, qua homo: vnde ipſe reuelauit nobis arcana Patris, & abſcondita à conſtitutione mundi. Matthæi 13. 35.

Myſticè Chriſtus eſt ſigillum, quia nos ſua cruce & gratia obſignat.

Myſticè, Chriſtus eſt ſigillum Dei: quia ſua effigie, putà ſua fide, gratia, virtute & morib⁹, æquè ac charactere in baptiſmo, aliiſque ſacramentis obſignat ſuos fideles. Deus enim miſit Chriſtum, quia *voluit nos conformes fieri imaginis filij ſui.* Rom. 8. 29. vt *ſicut portauimus imaginem terreni* Adæ, ita *portemus & imaginem cœleſtis.* 1. Corinth. 15. 49. Et cum Apoſtolo dicamus: *Viuo ego iam non ego, viuit verò in me Chriſtus.* Galat. 2. 20.

Secundò,

Secundò, Chriſtus quaſi ſigillum obſignat & cuſtodit fideles ſuos contra omnes tentatiooes & hoſtes. Porrò Chriſti ſigillum eſt crux, iuxta illud Ezech. 9. 4. *Signa thau ſuper frontes virorum gementium.* Et Apocal. 7. 2. *vidi alterum angelum, &c. habentem ſignum Dei viui.* Crux enim nos communit contra illecebras carnis, mundi & diaboli, facitque nos aſſeclas, milites & martyres Chriſti crucifixi. Vnde Apoſtolus: *Ego*, inquit, *ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto.* Galat. 5. 17. Quocirca Chriſtus per crucem eſt labarum, & ſignum militare contra Hæreticos, Iudæos & Paganos, inquit Rupert. Rurſum crux Chriſti eſt medicina curans ſpaſmum ſuperbiæ, epilepſiam iræ, maniam luxuriæ, melancholiam acediæ, &c. Vbi ergo crucem vides, ſcito rem eſſe bonam & Deo gratam, quia ſigillum Chriſti illi impreſſum vides.

Sigillum Chriſti eſt crux; diaboli, voluptas.

Talia ſunt pœnitentia, mortificatio, abnegatio, auſteritas, perſecutio, humiliatio, patientia, contemptus, opprobria, carceres, martyria. Ex aduerſo ſigillum diaboli eſt voluptas: vbi ergo illã vides, caue quaſi à ſerpente. Talia ſunt ſequi ſuos appetitus, mollities, libertas, ambitio, æſtimatio ſui, laudes, adulationes, plauſus, &c. Quod ergo ſponſus dicit ſponſæ Cant. 8. 6. *Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum*, hoc nos viciſſim ei dicamus, petamúſque vt ipſe obſignet omnia cogitata, dicta & facta noſtra; vt nihil cogitemus, dicamus, agamus niſi ex ipſo, per ipſum, in ipſo, propter ipſum. Tu enim, ô Ieſu dulciſſime, es ſignum ſagittantium, vexillum pugnantium, brauium currentium, diſtinctio ouium, cuſtodia cordium, exemplar operantium, forma normáque ſeruorum, ſigillum & character militantium, annulus, corona & diadema triumphantium. Eia Domine imprime animæ meæ tuam imaginem, imò teipſum; obſigna eã annulo amoris tui, vt eo obſignata nihil poſt hac diligat præter te: quia tu es tota poſſeſſio, totáque beatitudo cordis mei. Tu es vita perennis per quam viuo, ſine qua morior: vita per quam gaudeo, ſine qua mæreo: vita dulcis & amabilis. Da Domine, vt anima mea virtute ardentis charitatis tuæ conflata, & dulcedine penetrantis dilectionis tuæ, quaſi cera liquefacta, tota effluat in te. Poſſide eam ô ſummum atque incommutabile bonum: poſſide eam, vt ipſa poſſideat te. Da vt te amplectar, & ſuaui amore ſoporatus in te, qui es pax gratiſſima, ſanctè obdormiſcam. Da vt omnia tranſitoria omnéſque mundi altitudines, ſpecies & deliciæ mihi vileſcant: tu ſolus placeas, te ſolum cogitem, amem, loquar, eructem.

Tropol. fidelis eſt ſigillum Dei duplicìter.

Tropol. fidelis debet eſſe ſignaculum Dei; tum paſſiuum, expreſſum ſcilicet ex exemplari diuino, eiúſque imagine, ad quam creatus, & à Chriſto recreatus eſt, in ſignitum; vt Deum, Deique virtutes in corde, ore & opere referat & exprimat: tum actiuum, vt ſcilicet eandem Dei imaginem aliis omnibus imprimat, vt omnes ſentiãt illud Pſal. 4. 7. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine*; ac proinde ſignacula omnia mundi, carnis & diaboli diffringat & abiiciat. Narrat ex Ptolomæo Nicol. Cauſinus li. 11. Parab. Hiſtor. cap. 6. 5. Helenam obſignaſſe ſuas literas Aſterite lapide, cuius ea vis eſt, vt ſoli obiectus accendatur, impreſſa in eodẽ piſcis Panis figura; ac ſymbolicè ſic explicat. Poterit, inquit, in eos torqueri, qui cœlũ miſcent terræ, profana diuinis, amorem Dei amori carnis & mundi. In eodem enim

A annuli cœleſti lapidi iuncta erat figura Panis: nam & hic piſcis Pani ſimilis eſt, à quo nomen accepit: Pan autem eſt impurus & ſalax Deus. Quid facit ſtella cum terris, lux cum tenebris, puritas cum impudicitia, amor Dei cum amore mundi, imago Dei cum imagine diaboli? Sicut ergo cera non aliam imaginem refert, quàm ſui ſigilli; ita fidelis non aliam ſimilitudinem, nõ aliam vitam, non alios mores referat, quàm Chriſti & Dei, iuxta illud Pauli: *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.* Fuit Paulus ſigillum Chriſti, omnibus eius doctrinam & mores imprimens. Tales ſimus & nos: ſic erimus pariter ſigillum Chriſti, & annulus ſignatorius in manu Dei. Ita nobis competet illud eiuſdem 1. Corinth. 9. 2. *Signaculum*

B *Apoſtolatus mei vos eſtis in Domino*; imò illud olim Cherubini & regis Tyri: *Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia & perfectus decore, in deliciis paradiſi Dei fuiſti: omnis lapis pretioſus operimentum tuum*, Ezech. 28. 12. ac tandem ſigillo & annolo gloriæ ſuo obſignabit, imò donabit nos Deus. Hoc eſt enim ſignaculum prædeſtinationis & electionis Dei, de quo Apoſtolus 2. Timoth. 2. 19 *Firmum*, ait, *fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc: Cognouit Dominus qui ſunt eius, & diſcedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.* Pii ergo & zeloſi Reges, Principes, Rectores, Ductores, Prædicatores, &c. inſtar Zoro-

Prælati & Doctores ſunt annulus Dei.

C babelis & Chriſti ſunt quaſi ſigillum, & annulus aureus in manu Dei, quo ipſe ſuos fideles obſignat, eiſque ſuam imaginem, ſuoſque mores diuinos imprimit. Hic itaque eis ſit acer ſtimulus ad virtutem & zelum, vt ſcilicet cum Elia zelentur pro domo Dei, & pro animarum ſibi creditarum ſanctitate & ſalute. Quinimò ſciant ſe fore os Dei, iuxta id quod promiſit Deus Ierem. 15. 19. *Si ſeparaueris pretioſum à vili: quaſi os meum eris.* Denique S. Ambroſ. per ſignaculum accipit pacem animæ, per quam ipſa quaſi conſignatur & inſignitur imagine Dei. Verba Ambroſii citaui verſ. 10.

Quia te elegi.] Chald. *quoniam in te mihi com-*

D *placui.* Ita Chriſto in Iordane baptizato vox cœleſtis à Patre allapſa eſt: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Matth. 3. 17. Chriſtus enim fuit amor & deliciæ Patris, ideoque eius iram in genus humanum placauit, factúſque eſt propitiatio & reconciliatio mundi, vt paſſim docet S. Paulus. Quare quod de Scipione dixit antiquitas: *Neque Roma cadet Scipione ſtante, neque Scipio viuet vrbe cadente*; hoc longè verius dicas non tam de Zorobabele, quàm de Chriſto: *Neque Eccleſia cadet Chriſto ſtante; nec Chriſtus ſtabit, ſi (quod abſit) Eccleſia cadat.* Pro concluſione Prophetiæ Aggæi, nota eam totam ſpectare & vrgere reſtaurationem templi ad literam, ſed alleg. per fabri-

E cam templi repræſentare fabricam Eccleſiæ erigendam à Chriſto, & tropol. inſtitutiones Ordinum & Religioonum faciendas à S. Baſilio, Antonio, Benedicto, Auguſtino, Hieronymo, Bernardo, &c. Item fabricam virtutum in anima ſancta.

Porrò multæ ſunt analogiæ inter fabricã templi corporalis, & myſtici, putà Eccleſiæ, Congregationis, Collegii, Religionis, ac animæ cuiuſlibet ſanctæ. Primũ enim ſicut templum eſt domus Dei, illi certis ritibus dicata & conſecrata; ita eſt & Eccleſia, Religio, ac anima ſancta. Ritus hi conſecrationis templi ſunt quinque, ſcilicet Aſperſio, Inſcriptio, Inunctio, Illuminatio, Benedictio. Aſperſio fidelis & Religioſi, ait S. Bernard. ſerm.

Analogia 1. inter animã ſanctam & templum. 1.

ſerm. 1. de dedicatione Eccleſiæ, eſt pœnitentia. Inſcriptio legis & diſciplinę religioſæ, fit in cinere, hoc eſt in corde eius inſtar cineris contrito, idque ab Epiſcopo, putà à Chriſto. Vnctio eſt vbertas gratiæ, eidem ab eodem infuſa. Illuminatio ſunt opera quæ ex religione prodeunt, vt luceant coram hominibus, vt glorificent patrem cœleſtem, & ipſi videant quid imitentur. Benedictio ſignum eſt æternæ gloriæ, quæ & gratiam ſanctificationis complebit, & præterita opera copioſè remunerabitur.

2. Secundò, in templo conſecrato vigilant Angeli, vti ex multis eorum apparitionibus ibidem factis conſtat: ſic & ſanctam *animam frequenter viſitant angeli, atque archangeli, & honorificant, vtpote Dei templum, & habitaculum Spiritus ſancti. Eſtote ergo templum Dei, & Deus excelſus habitabit in te. Anima enim Deum habens in ſe, templum Dei eſt, in quo diuina myſteria celebrantur*, ait S. Bern. de inter. domo c. 3.

3. Tertiò, *Domum Dei*, tam corporalem, quàm ſpiritualem *decet ſanctitudo, qui non tam politis marmoribus, quàm ornatis moribus delectatur, & puras magis diligit mentes, quàm ſuper auratos parietes*, ait S. Bernard. ad milites templi cap. 5. Idem de natura diuini amoris cap. 13. *Templum hoc*, inquit, *cum ornatum fuerit præſcriptarum poſitione virtutum, & ſupradicto dedicandi ordine dedicatum, nullos vlterius alienos titulos poteſt ſuſcipere, nullum habitatorem niſi Deum, qui condidit illud & creauit. Nihil ergo vltra terrenum ſancta illa anima, nihil materiale, nihil corruptibile diligit, aut curat ex quo regreſſa eſt à loco ſarcinarum, & ſi aliquo horum aliquando quaſi in tranſitu vtitur, ſed frui dedignatur. Siquid in huiuſmodi proſperum euenerit, pertranſit: non conturbatur, ſi quid aduerſi contigerit. Quicquid ad corpus ſpectat, ſiue bonum, ſiue malum, foris eſt, nec poteſt pertingere ad eum qui intus eſt.* Et S. Auguſt. explicans illud pſal. 64. *Sanctum eſt templum tuum, mirabile in æquitate*, vel vt ipſe legit, *in iuſtitia: Non dixit*, inquit, *templum ſanctum tuum mirabile in columnis, mirabile in marmoribus, mirabile in tectis auratis, ſed mirabile in iuſtitia.*

4. Quartò, templi fabrica fit è multis lapidibus, ſed politis; ita Eccleſia conſurgit è fidelibus cruce & mortificatione expolitis, iuxta illud Eccleſ. officii in dedicat. templi:

Tunſionibus, preſſuris expoliti lapides,
Suis coaptantur locis per manus artificis,
Diſponuntur permanſuri ſacris ædificiis.

5. Quintò, lapides fabricæ inter ſe conſociati, & colligati integrant templum: ita & fidelium conſociatio Eccleſiam. Quocirca 1. ſicut vnus lapis poſitus in ſublimi, vel in altari, non deſpicit alterum qui ponitur in pauimento, vel fundamento; nec hic illi inuidet, imò libens ſuſtinet totam ædificii molem: ita in Eccleſia Prælati & Doctores non deſpiciunt ſubditos & plebeios; nec hi illis inuident: ſed vterque ſua ſorte & vocatione, locoque & gradu in quo à Deo, eiúſque vicariis poſiti ſunt, contenti, totique totam Eccleſiæ fabricam concinnant. 2. ſicut lapides templi calce compaginantur, alioqui ruituri, & fabricam euerſuri: ita fideles conſtringuntur charitate. Hæc enim eſt glutinum, vinculum, & quaſi anima Eccleſiæ, quæ alioqui diſſolueretur, & diſſiparetur. Vnde S. Auguſt. in pſal. 10. *Templum*, ait, *Dei violat, qui violat vnitatem*. 3. ſicut in fabrica lapis lapidem portat: ita in Eccleſia & Religione fidelis fide-

A lem, frater fratrem, eiuſque mores & infirmitates tol[erat] & ſupportat, cogitans, inquit S. Greg. ſe vi[ciſſim t]am ab alio portari. Et ſi forte iam non por[ta]tur, aliquando portatum fuiſſe, vt diſceret eandem portandi vicem aliis aliquando rependere. Porrò vir ſanctus non tantùm fratris infirmitatem portat, ſed & eandem ſanare, & emendare nititur, ſicut manus ſatagit membrum afflictum alligare & curare. S. Gregor. 20. Moral. 26. *Plus*, ait, *nonnunquam eſt compati ex corde, quàm dare: quia quo quiſquis indigenti compatitur, minus æſtimat omne quod dat*. Et mox: *quia rem quamlibet plerumque dat etiam qui non compatitur, nunquam autem qui verè compatitur; quod neceſſarium proxi-*

B *mo conſpicit negat.* Rurſum nemo eſt tam rudis, tam vilis & miſer, qui non poſſit euadere inſigne inſtrumentum, imò templum gloriæ Dei, ſi debita cura expoliatur. Hæc tria pariter ſunt in fideli anima & ſancta. Nam 1. oculus non deſpicit pedem, nec pes inuidet oculo; ſed ſuo loco & officio contenti in idem corpus conſpirant, vt docet Apoſt. 1. Corinth. 12. toto capite. 2. omnes animæ potentiæ & vires charitate colligantur. Vnde S. Bernard. tract. de conſcientia ſub initium: *Videat*, inquit, *anima, & ſolicitè caueat, ne à ſe inuicem membra diſſideant, id eſt, ratio, voluntas & memoria. Dignum habitaculum parat Deo, cuius non eſt ratio decepta, nec voluntas peruerſa, nec me-*

C *moria inquinata.* 3. inuicem ſe tolerant membra, & potentiæ, mutuoque oneri ſuccollant. Medium ad hæc opportunum ſuggerit S. Bernard. loco iam citato. *Redi*, inquit, *ad cor tuum, & diligenter diſcute teipſum: conſidera vnde venis, quo tendis, quomodo viuis: quid agis, quid amittis, & quantum quotidie proficis, vel quantum deficis: quibus cogitationibus magis incurſaris, quibus affectibus frequentius tangeris, vel quibus tentationum machinis à maligno ſpiritu acrius impugnaris. Et cum totum interioris & exterioris hominis ſtatum & habitum, inquantum poſſibile eſt, plenè cognoueris, non ſolùm qualis ſis, verùm etiam qualis eſſe debeas, ex cogitatione tui poteris ſubleuari ad contemplationem*

D *Dei.*

Sextò, ſicut Deus colitur in templo orationibus, votis, oblationibus, ſacrificiis; ita iiſdem colitur in Eccleſia, Religione, & anima ſancta, quæ Deo offert ſeipſam in holocauſtum per tria Religionis vota: Corpus, per pœnitentias, in ſacrificium pro peccato: gratiarum actionem, & obſecrationem, in ſacrificium pacificum. Vnde S. Auguſt. lib. 10. de Ciuit. cap. 6. *Ipſe homo*, inquit, *Dei nomini conſecratus ac deuotus, in quantum mundo moritur vt Deo viuat, ſacrificium eſt. Corpus enim fit ſacrificium, cum illud temperantia ad Dei honorem caſtigamus: anima verò, cum ſe refert in Deum, vt igne amoris eius accenſa, formam concupiſcentiæ* 6.

E *ſæcularis amittat, eique tanquam incommutabili formæ ſubdita reformetur; hinc ei placens, quòd de eius pulchritudine acceperit.* Idem S. Auguſt. lib. de natura & gratia c. 64. laudat dictum S. Sixti Pontificis & martyris, cuius Diaconus fuit S. Laurentius: *Deus*, inquit, *libertatem arbitrij ſui permiſit hominibus, vt purè & ſine peccato viuentes fiant ſimiles Deo.* Et: *Templum ſanctum eſt Deo mens pura, & altare optimum eſt ei cor mundum.* In hoc ſacrificio ergo ſacerdos, eſt ipſemet reus, & religioſus: culter, eſt odium ſui, carnis & mundi: ignis, eſt charitas: victima, ſunt corpus & anima cum ſuis membris & potentiis, quæ moriuntur mundo, ſed melius viuere incipiunt Deo. Ad hanc hor-

tatur

tatur S. Paulus Rom. 12. 1. *Obſecro,* ait, *vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deoplacentem, rationabile obſequium veſtrum.* Et S. Petrus Epiſt. 1. c. 2. 5. *Et ipſi,* ait, *tanquam lapides viui ſuperædificamini, domus ſpiritualis, ſacerdotium ſanctum, offerre ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo, per Ieſum Chriſtum.*

7. Septimò, Deus in templo, quaſi paterfamilias in domo, adeſt & præeſt: ibi exaudit orantium preces & vota, ibi beneficia largitur, ibi dat oracula: ſic & in Eccleſia, Religione, & anima ſancta Deus præſens eſt, imò præſidet: hinc illam ſuis illuſtrationibus illuminat, ſuis impulſibus agit regitque ad omne bonum, poſtulata quæcunque concedit. Vnde infert S. Auguſt. ſerm. 210. de Temp. *Quoties,* ait, *aliquod peccatum aut cogitando, aut loquendo, aut etiam operando perficimus, templum Dei deſtruimus, & ei qui in nobis habitat iniurias irrogamus.*

8. Vbi conſideratione dignum eſt, Spiritum ſanctum, ac conſequenter totam Sanctam Trinitatem in anima iuſta præſentem eſſe, non tantùm per charitatem & ſua dona, ſed & per ſeipſam ſubſtantialiter & perſonaliter, ita vt ſi per impoſſibile prius non fuiſſet præſens per ſubſtantiam, iam per iuſtitiam & ſanctitatem fieret ſubſtantialiter præſens, vti cum S. Thoma, Bonauent. & aliis paſſim docet fusè Franciſc. Suarez lib. 12. de Deo trino & vno cap. 5. Quod ſanè miræ eſt dignationis diuinę, ęquè ac dignitatis noſtræ. Quocirca anima ſancta ſciat in ſe quaſi in templo viuo, viuè & ſubſtantialiter habitare Deum Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum, iuxta illud promiſſum Chriſti Ioannis 14. 23. *Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Et pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.* Ergo non eſt neceſſe vt Deum extra ſe quærat, & ad eum exeat: habet enim eum intra ſe. Intra ſe itaque eum per fidem iugiter intueatur, ſemper in tantæ maieſtatis oculis dignè & reuerenter verſetur, eum ea piè & affectuosè colloquatur: nil faciat quod eam vel leuiter offendat: omnes ſpes & res in eo defigat, omnes tribulationes in eum coniiciat, eum ex toto corde amet, reuereatur & colat: in eo planè conquieſcat, & cum Pſalte dicat: *In pace in idipſum dormiam, & requieſcam.* Pſal. 4. 9. Quare meritò S. Bernard. lib. de interiori domo cap. 22. *Conſcientia bona,* inquit, *titulus eſt religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatoriũ, gaudium, angelorum, arca fœderis, theſaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus S. liber ſignatus & clauſus, & in die iudicii aperiendus. Nihil eſt iucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conſcientia: premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit ſecura. Cum mundus omni volubilitate circumrotetur, floret, rideat, pereat, tranſeat, nunquam marceſcit bona conſcientia. Subiiciatur corpus in pœna, in ieiuniis maceretur, verberibus lanietur, equuleo diſtendatur, gladio trucidetur, crucis ſupplicio affigatur, ſecura erit conſcientia.* Cauſa eſt, quam dat Moſes Leuit. 26. 12. & ex eo S. Paulus 2. Corint. 6. 16. quia *dicit Deus: quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus.* Quis enim timeat, habens in ſe Deum protectorem, confortatorem, & conſolatorem? Ita Chriſtus in paſſione & agonia crucis ſtetit fortis, quietus & magnanimus. Quare? *Prouidebam,* inquit, *Dominum in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi ne commouear. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, & caro mea requieſcet in ſpe.* Pſal. 15. & Act. 2. 25. Iubilet ergo anima ſancta, eſto in doloribus & tormentis conſtituta, quia habet Deum intra ſe, pro cuius amore patitur, cuiúſque dextera fulcitur. Deus enim eſt iubilus angelorum & ſanctorum, præſertim patientium. Id experti ſunt martyres, dum equuleis, ignibus, vngulis torquerentur, & lacerarentur. Hoc eſt præludium, hic prægustus, hæc inchoatio vitæ cœleſtis & beatæ. Vbi enim eſt Deus, ibi ſunt angeli, ibi iubilus, ibi fœlicitas, ibi gloria. Quocirca exequamur monitum S. Cypriani tract. de Orat. Domin. *Quando,* inquit, *patrem Deum dicimus, quaſi filij Dei agere debemus; vt quomodo nos nobis placemus de Deo patre, ſic ſibi placeat & ille de nobis. Conuerſemur quaſi Dei templa, vt Deum in nobis conſtet habitare; vt qui cœleſtes & ſpirituales eſſe cœpimus, non niſi cœleſtia & ſpiritualia cogitemus, & agamus.*

Porrò in hac fabrica oportet primò iacere ſolidum fundamentum fidei, non cuiuſuis, ſed viuæ & efficacis. Hæc enim ſanctos incitauit ad opera ardua virtutum, vt docet Apoſt. toto cap. 11. ad Hebræos. Deinde illi oportet inædificare parietes binos, timoris & ſpei magnanimæ. His ſuperaddere quatuor virtutes Cardinales, cæteraſque eis annexas. Pauimentum humilitate ſternatur. Tectum charitate contegatur. Turris orationis & contemplationis erigatur, ex qua & hoſtium inſidias ſpeculemur, & Dei cœlitúmque opem imploremus.

o COMMEN:

In iuſto ſubſtantialiter habitat Deus.

COMMENTARIVS IN ZACHARIAM.

ARGVMENTVM.

Zachariæ etymon.

ZAcharias ſynchronos & choæuus fuit A Aggæo: vterque enim cœpit propheta-re poſt captiuitatem Babylonicam, anno ſecundo Darii Hyſtaſpis regis Perſarum, vt paret ex vtriuſque principio: præponitur tamen Aggæus Zachariæ; quia duobus menſibus ante eum cœpit vaticinari, nimirum menſe ſexto; Zacharias autem menſe octauo; ita S. Hieron. Cæteri Prophetæ verbales fuerũt, & Deum loquentem per verba menti ſuæ immiſſa audierunt: Zacharias autem abũdat viſionibus & ſymbolis. Iam enim videt quadrigas, iam cornua, iam ſeptem oculos, iam amphoram occluſam talento

Symbol.

B plumbi, iam cãdelabrum ſeptifidum, iam fabros, iam oliuas, &c. Quocirca præ cæteris pariter obſcurus eſt, profundus, varius, prolixus & ænigmaticus. Symbolicus ergo eſt, æquè ac Daniel, & Ezechiel; quos ſecutus eſt S. Ioannes in Apocalypſi, ac præſertim Zachariam, vt in decurſu patebit. Audi S. Hieron. ad Paulinum: *Zacharias memor Domini ſui* (dicitur enim Zacharias quaſi זכר יה *zachar ia, id eſt*, recordatus eſt Dei; vel quaſi זכריה *Zecher ia*, id eſt, *memoria Dei*) *multiplex in prophetia. Ieſum veſtibus ſordidis indutum, & lapidem oculorum ſeptem, candelabrúmque aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoque oliuas à C ſiniſtris lampadis cernit & dextris: vt poſt equos nigros, rufos, albos, & varios, & diſſipatas quadrigas ex Ephraim, & equum de Ieruſalem, pauperem regem* (Chriſtum) *vaticinetur, & prædicet ſedentem ſuper pullum filium aſinæ ſubiugalis.* Recenſet enim Chriſti regalem & triumphalem

Argumentum.

Argumentum eius eſt primò, eum Aggæo animare, & vrgere populum Babylone reuerſum ad reædificandam Ieruſalem, & tẽplum. Id patet ex 1. Eſdræ 5. 1. *Prophetauerunt autem Aggæus Propheta, & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos qui erant in Iudæa & Ieruſalem, in nomine Dei Iſraël. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedec, & cœperunt ædificare templum D Dei in Ieruſalem, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos.* Secundò, hortari eundem ne idola & vitia maiorum imitetur, vtpote quorum punitionem, ſtragem, & captiuitatem viderint. Tertiò, prædicit futuros ſucceſſus, & euentus varios Iudæis obuenturos vſque ad Chriſtum, ac præſertim quatuor monarchiarum conuerſiones & ſucceſſiones, quæ deſinent in regnum Chriſti.

A Quartò, promittit Chriſtum, cuius que vitam & myſteria ita particulatim recenſet, vt victoricus potiùs & Euangeliſta videatur, quàm Propheta. ingreſſum in Ieruſalem, qui contigit die palmarum, quatuor diebus ante eius paſſionem & mortem: Item proditionem Iudæ, inſtitutionem Euchariſtiæ, Chriſti paſſionem, plagas manuum, deſcenſum ad inferos ad educendos Patriarchas, reſurrectionem & gloriam, Iudæorum reprobationem; Gentium vocationem, Eccleſiæ inſtitutionem; Gentium vocationem, Eccleſiæ inſtitutionem & dilatationem, æquè ac ſanctimoniam & felicitatem, perſecutorum eius punitionem & B interitum. Porrò hæc diſcribit per hieroglyphica, ænigmata, parabolas & ſententias obſcuras, veréque vtitur ſtylo prophetico. Vnde S. Hieron. in prologo: *Ab obſcuris*, ait, *ad obſcuriora tranſimus, & cum Moſe ingredimur in nubem & caliginem. Abyſſus abyſſum inuocat in voce cataractarum Dei: labyrintheos patimur errores, & Chriſti cæca regimus filo veſtigia.*

Zacharias, id eſt, memoria Dei. Cur?

Porrò appoſitè vocatur Zacharias, id eſt, memoria Domini: quia omniũ mirabiliũ, quæ Deus per Prophetas cæteros ſparſim prædixerat, in hoc vno, vt pote penè Prophetarum vltimo, ſibi quaſi memoriam fecit; vt non iam mirum ſit homini-C bus eſſe mirandum, qui Deo ipſi ſuorum eſt memoria mirabilium. Inſuper S. Cyrillus hic aſſerit, Zachariam fuiſſe oriundum è tribu Leui, vt eſſet Leuita, Sacerdos, Doctor & Propheta populi. Cum enim populus, inquit, in captiuitate Babylonica, quæ durauit ſeptuaginta annos, oblitos eſſet patriæ, & Dei patrum ſuorum, Deus excitauit Zachariam, vt Ieruſalem, templi, & Dei memoriam ei renouaret, & auitam in eo pietatem inſtauraret. Denique tam Zacharias, quàm Aggæus cœperunt prophetare anno ſecundo Darii Hyſtaſpis, qui fuit annus mundi 3431. ante Chriſti natiuitatem verò fuit annus 519.

Martyrem fuiſſe aſſerunt aliqui.

D Martyrem fuiſſe Zachariam cenſent nonnulli: putant enim ipſum fuiſſe Zachariam illum, de quo ait Chriſtus Matth. 23. 35. *Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram à ſanguine Abel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare.* Vnde & Zacharias hic noſter inſcribit ſe filiũ Barachiæ, fuitque penultimus Prophetarũ; vltimus enim fuit Malachias: Chriſtus autem loquitur

quitur de vltimo Propheta à Iudæis occiſo; ita Vatabl. Arias, Sanchez & Ribera hic, ac S. Chryſoſt. hom. 1. in Lucam de natiuitate Ioannis Baptiſtæ: licèt S. Hiero. Beda & alii multi cenſeant, illum Zachariam fuiſſe filium Ioiadæ Pōtificis, qui alio nomine dictus ſit Barachias: hunc enim Ioas rex occidit inter ædem & altare, 2. Paral. 24. 21. Alii tertiò, vt Origen. S. Baſil. Cyril. Epiphan. Euthym. Theoph. quos ſequitur Card. Baro. & noſter à Caſtro, cenſent Zachariam illum Chriſti fuiſſe patrem Ioannis Baptiſtæ, qui occiſus ſit à Iudæis, eo quòd virginis partum & Chriſti ortum prædicaſſet, quodque B. Virginem poſt partum inter virgines in templo collocaſſet. Verùm de hoc plura Matth. 23.

Eius miracula. De Zachariæ oraculis & miraculis ita ſcribit S. Epiphan. in eius vita: *Zacharias Propheta natus Barachia, è terra Chaldæorum ſoluit, & inter proficiſcendum permulta populo vaticinatus eſt: & demonſtrationis cauſa multa deſignauit miracula. Hic eſt qui in os ann... ciauit Ioſedec: Naſcetur ex te filius, qui ſacris inſti... s Ieroſolymis ſacrificabit Domino. Hic etiam bene... it Salathiel in filio dicens: Procreabis filium, & ma... nomen illi Zorobabel. De Cyro quoque rege Perſarum Zacharias oſtentum dedit, idque ad victoriam: ſignum item ſuper Crœſo Lydorum tyranno obiecit, necnon & ſuper rege Medorum Aſtyage, déque publico miniſterio quod Cyrus rex deſignaturus eſſet Ieroſolymis, vaticinatus eſt, laudibúſque exexit illum, &c. deceſſit vltima ſenectute in Iudæa, & proximè cum Aggæo Propheta humatus eſt.* Hæc ſi vera ſunt, oſtendunt Prophetas multa prophetaſſe quæ ſcripto nobis non conſignarunt. Nihil enim horum extat in noſtro Zachariæ libro. Eadem habet S. Dorotheus in vita Zachariæ: *Zacharias,* inquit, *à Chaldæa venit, cùm iam ætate eſſet prouecta, atque ibi populo multa vaticinatus eſt, prodigiáque probandi gratia edidit: & ſacerdotio Ieroſolymis functus eſt. Idem & Salathiels cum filius benedixit, & nomen Zorobabel impoſuit; & Perſis ſub Cyro dedit victoriam cultu illius, quem facturus erat Ieroſolymis, illúmque vehementer benedixit. Quæ verò prophetiam concernebant, vidit Ieroſolymis, & de fine gentium, de templo, de otio, de prophetis & ſacerdotibus, ac de duplici iudicio expoſuit. Mortuus eſt in ſenectute graui, & ſepultus prope Eleutheropolim; temporibus verò Ephidi Epiſcopi manifeſtatus, quòd ipſe eſſet Zacharias filius Carachia, cuius meminit Iſaias* cap. 8. verſ. 2. Sanctorum catalogo aſcriptus eſt die ſexta Septembris, vbi de eo in Martyr. Rom. ſic legimus: *Zachariæ Prophetæ, qui de Chaldæa ſenex in patriam reuerſus, iuxta Aggæum Prophetam conditus iacet.* Inuentum eſt venerandum eius corpus ſub Theodoſio Imp. iuniore, apparente & indicante ipſo Zacharia, vti refert Sozom. lib. 9. c. vltimo, & ex eo Baron. anno Chriſti 415. quanquam quæ ibi à Iudæo accepta adduntur, ad Zachariam filium Ioiadæ Pontificis, non ad noſtrum hunc Prophetam ſpectant. *Sanctitas.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Propoſita Patrum culpa & pœna, putà excidio & captiuitate Babylonica, ſtimulat Iudæos vt ab eorum idolis & vitiis, ad Deum & virtutem conſtanter ſe transferant, ne ſimilem nouámque cladem eis infligat Deus. Secundò verſ. 7. per equos rufos, varios & albos, varium gentium, miſerum verò Reipublicæ Iudaicæ ſtatum præſentem repræſentat. Vnde videt angelum ſtantem inter myrteta, & orantem: vſquequò tu non miſereberis Ieruſalem? Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt; *qui exauditus audit, Deum Iudæis pacem & bona daturum, vt Ieruſalem reædificetur, hoſteſque eorum. Hinc verſ. 18. videt quatuor fabros deferentes quatuor cornua, quæ afflixerunt & ventilarunt Iudam.*

Verſ. 1.] In menſe octauo, in anno ſecundo Darii regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ filii Addo, prophetam dicens:

Verſ. 2.] Iratus eſt Dominus ſuper patres veſtros iracundia.

Verſ. 3.] Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Conuertimini ad me, ait Dominus exercituum: & conuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 4.] Ne ſitis ſicut patres veſtri, ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes: Hæc dicit Dominus exercituū: Conuertimini de viis veſtris malis, & de cogitationibus veſtris peſſimis: & non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus.

Verſ. 5.] Patres veſtri vbi ſunt? & prophetæ nunquid in ſempiternum viuent?

Verſ. 6.] Verumtamen verba mea, & legitima mea, quę mandaui ſeruis meis prophetis, nunquid non comprehenderunt patres veſtros, & conuerſi ſunt, & dixerunt: Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras, & ſecundùm adinuentiones noſtras, fecit nobis.

IN *menſe octauo.*] Putà in Octobri cœpit prophetare Zacharias, Aggæus verò in menſe ſexto, putà in Auguſto: vterque autem prophetauit, non in Babylone, vt aliqui *Verſ.* 1.

cenſent; ſed in Ieruſalem, vti diſertè ait Eſdras li. 1. c. 5.

Darij.] Hyſtaſpis; vide dicta Aggæi 1. verſ. 1. Darius Perſicè ſignificat φρόνιμον, id eſt, prudentem, ait Heſychius: prudentia enim & prouidentia eſt prima dos regis, vt bene regat & gubernet.

Filij Barachiæ.] Barachias hebr. idem eſt quod *benedictio Domini.* Huius filius eſt Zacharias, id eſt, memoria, vel memor Domini. Magna enim benedictio ſummúmque bonum eſt iugiter meminiſſe Dei, ſempérque eum habere in memoria, imò in oculis & mente.

Addo quis?

Filij Addo.] Fuit ergo Addo auus Zachariæ. S. Hieron. & eum ſecuti Remig. Albert. Haymo, B Hugo & Dionyſ. cenſent hunc eſſe Addo videntem, id eſt, Prophetam, qui ſcripſit Chronica regum Iuda. 2. Paral. 12. 15. quique miſſus fuit à Deo ad Ieroboam primum regem Iſraël, vt ei, ob vitulos aureos ab eo erectos, interitum denũciaret. 3. Reg. 13. 1. licèt Script. eum ibidem non nominet; verùm hoc creditu eſt difficile. Nam à Ieroboam vſque ad Darium Hyſtaſpis fluxerunt 400. anni & amplius. Quare verius videtur, Addo auum Zachariæ fuiſſe alium ab Addo vidente; ſed fuiſſe pariter Prophetam, vt cenſent Hebræi, vel certè virum illuſtrem, ideoque hic nominari, vt nepoti ſuo Zachariæ nomen & decus conciliet. Niſi dicas, Addo videntem non auum, C ſed quintum, vel ſextum atauum fuiſſe Zachariæ, vt Barachias vocetur filius, id eſt, abnepos Addo. Sic enim ipſe Zacharias vocatur filius, id eſt, nepos, vel abnepos Addo, 1. Eſdræ 5. 1. Et hoc ſatis eſt veriſimile, tum quia alium Addo Prophetam, vel celebrem in Script. non legimus; tum quia prophetia tunc temporis erat quaſi hæreditaria, æquè ac ſacerdotium, & de auis tranſibat in patres & nepotes, vt tradunt Hebræi: vnde & in libris Regum celebrantur filii Prophetarum, & Zacharias pater Ioannis Baptiſtæ fuit Propheta, æquè ac filius, vt patet Lucæ 1. 67. tum quia diſertè id aſſeuerant S. Hieron. & alii iam citati, qui ſanè vidit ex intercapedine tot anno- D rum Addo non poſſe eſſe auum Zachariæ; pro auum ergo accipit atauum. Quod ſi ita eſt, magni Prophetæ (talis enim fuit Addo videns) nepos & hæres fuit Zacharias.

Verſ. 2.

Iratus eſt.] Hebr. *iracundia iratus eſt,* id eſt, vehementer iratus eſt, valde exandeſcit.

Verſ. 3.

Et dices ad eos.] Scilicet Iudæos, inter quos tu verſaris, & quorum te conſtitui Prophetam. Ponitur relatiuum, vel potiùs demonſtratiuum pro antecedente, vtpote noto & obuio.

Hæc dicit Dominus exercituum.] Hoc adiicitur, quia fit ſermo ad eos qui in poteſtatem Darii venerant, magnorum exercituum ducis & Impera- E toris. q. d. Hæc dicit is, cuius vires ſunt multò maiores viribus humanis, cuius exercitus & potentia longè ſuperant exercitum & potentiam Darii, alias potentiſſimi; ita Vatabl.

Dei in homines pietatis officia.

Conuertimini ad me.] Præclarè S. Gregor. in Pſal. 7. pœnitent. *Deus,* inquit, *qui abiicit delinquentem, & conuertitur ad pœnitentem: vocat etiam auerſos, donat peccata conuerſis, hortatur pigros, conſolatur afflictos, docet ſtudioſos, adiuuat dimicantes, confirmat laborantes, exaudit corde clamantes. Ipſe namque per Prophetam dicit: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos; ſed quia conuerti ad eum ſine ipſo non poſſumus, quotidie cum Propheta clamemus: Ne auertas faciem tuam à me.* Porrò S.

An obligemur primo inſtãti vſus rationis conuerti ad Deum?

Thom. 1. 2. q. 89. art. 6. ad 3. & ex eo Capreolus A in 2. d. 40. q. vnica, Soto libro 2. de Iuſtitia q. 3. art. 10. & Nauar. Enchir. 11. nu. 8. cenſent, hoc conuerſionis ad Deum præceptum obligare in primo rationis inſtanti: puer enim, inquiunt, cum rationis vſum habere incipit, tenetur ſe & ſua ordinare ad debitum finem, puta ad Deum: quod ſi facit, Deus infundet illi gratiam per quam conſequetur remiſſionem peccati originalis: ſi non facit, peccat mortaliter. Nã ordo naturæ poſtulare videtur, vt homo cum inchoat vitam rationalem, incipiat ab intentione vltimi finis: nam ex ea pẽdet vitæ bonæ inſtitutio. Verùm alii doctores cenſent contrarium, ſcilicet in primo rationis B inſtanti non teneri puerum conuertere ſe ad Deum per amorem Dei ſuper omnia, naturalem vel ſupernaturalem: primò, quia hoc præceptum eſt difficillimum, & maximè ſublime. Non eſt autem credibile Deum obligaſſe homines iudicio tam immaturos, ad tale præceptum ſtatim exequendum. Secundò, quia homo in principio non cogitat de rebus tam ſublimibus, ſed de ſenſibilibus & conſuetis. Neque eſt aliquid, vnde illis tam ſublimis cogitatio ſuggeratur; ac proinde inconſideratio eius, vel ignorantia eſt inuincibilis. Tertiò, quia nullum tale in Script. extat præceptum, nec ratio naturalis illud dictat. Nam illud: *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos,* C pertinet ad peccatores, qui iubentur agere pœnitentiam de peccatis actualibus; non autem ad eos qui habent ſolum originale, & licèt etiam ad hos pertineret, non tamen ideo ſtatim deberet impleri. Nam eſt præceptum affirmatiuũ, quod ſemper obligat; ſed non pro ſemper, vti obligat negatiuũ: ſicut neque adultus qui peccauit mortaliter, tenetur ſtatim agere pœnitentiam ſub nouo peccato.

Ne ſitis ſicut patres veſtri.] Ne patriſſetis, ne patrum idololatriam, inobedientiam, apoſtaſiam æmulemini, alioqui ſimiles vos eis efficiam in pœna, ſicut ſimiles vos feciſtis in culpa. Verſ. 4.

Patres veſtri vbi ſunt?] q. d. Exciſi ſunt, & in ex- Verſ. 5. D cidio Ieroſolymæ vel occiſi, vel in Babylonem abducti, ibique mortui ſunt, vti eis prædixeram & comminatus eram per meos Prophetas. Nonne videtis in eis meas minas & oracula non fuiſſe vana & irrita, ſed vera, certa & efficacia? Scito te ergo talia quoque fore hæc quæ vobis pariter per Zachariam intento & edico.

Et Prophetæ nunquid in ſempiternum viuent?] Prophetas intelligit patrum impioſũ, putà pſeudoprophetas; hos enim mox opponit ſeruis ſuis Prophetis. q. d. Falſi Prophetæ, qui patribus veſtris falsò fœlicitatem prædicebant & promittebant, dicentes: Pax, pax, nonne & ipſi, æquè ac patres veſtri, miſere mortui ſunt, vel gladio, vel E ærumnis captiuitatis? vbi eſt ergo eorũ fœlicitas & longæuitas, quam ſibi patribúſque veſtris promiſerunt? Nunquid interitu ſuo tam infœlici teſtati ſunt ſe eſſe mendaces, & oracula ſua fuiſſe dæmonis, non Dei vaticinia? ita S. Hieron. Albert. Hugo & Lyran. Alii veros intelligunt Prophetas. q. d. Tam Prophetæ pii, quàm patres veſtri impii mortui ſunt, boni enim æquè ac mali moriuntur: ſed prophetiæ eorum & minæ, quas patribus veſtris vobiſque, ſi eos imitemini, intentarunt, non ſunt mortuæ, ſed viuunt & perdurant: quia Deus earum auctor, & ſcelerum vltor, non moritur, ſed viuit in æternum. Hoc eſt quod ſubdit Zacharias: *Verumtamen verba mea,* &c. ita

Theodo-

Theoduretus Clarius, Vatablus & à Caſtro.

Verſ. 6. *Verumtamen.*] q.d. Veſtri pſeudoprophetæ vus deceperunt, quia promiſerunt proſpera quæ non euenerunt. Verùm mei Prophetæ, qui mea verba, id eſt, minas & ſtatuta, putà pœnas lege Moſi ſtatutas in legis præuaricatores, patribus veſtris vobiſque intentarunt, vos non fefellerunt: nam pœnæ & plagæ quas cominati ſunt, reipſa patres veſtros comprehenderunt, qui proinde flagellis hiſce Dei eruditi, iuſtum Dei in ſe iudicium & culpam ſuam agnouerunt, vt qui antea ad me inuitantem eos ad pœnitentiam noluerant attendere, vt dicitur verſ. 4. iam caſtigationibus hiſce, licèt ſerò & coactè conuerſi, mentem & ſententiam mutarint, dixerintque: *Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras, &c. fecit nobis*; ita Arias, Clarius & Vatabl.

Verſ. 7.] In die vigeſima & quarta vndecimi menſis Sabath, in anno ſecundo Darii, factum eſt verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filii Addu, Prophetam dicens:

Verſ. 8.] Vidi per noctem, & ecce vir aſcẽdens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta, quæ erant in profundo, & poſt eum equi rufi, varii & albi.

Verſ. 9.] Et dixi: Quid ſunt iſti, Domine mi? & dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.

Verſ. 10.] Et reſpondit vir, qui ſtabat inter myrteta, & dixit: Iſti ſunt, quos miſit Dominus vt perambulent terram.

Verſ. 11.] Et reſponderũt Angelo Domini, qui ſtabat inter myrteta, & dixerunt: Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur, & quieſcit.

Verſ. 12.] Et reſpondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vſquequò tu nõ miſereberis Ieruſalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.

Verſ. 13.] Et reſpondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba conſolatoria.

Verſ. 14.] Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Ieruſalem, & Sion zelo magno.

Verſ. 15.] Et ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas: quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum.

Verſ. 16.] Propterea hæc dicit Dominus: Reuertar ad Ieruſalem in miſericordiis: & domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum: & perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem.

Verſ. 17.] Adhuc clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & conſolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ieruſalem.

Verſ. 7. *In die vigeſima & quarta vndecimi mẽſis Sabath.*] Qui noſtro reſpondet Ianuario. Hic enim noſter
B primus eſt menſis, ſed Iudæorũ erat penultimus. Ipſi enim annum ſacrum inchoabant à Niſan, id eſt, Martio. Sabath, & reliqua Hebraïca menſiũ nomina videntur eſſe Chaldaica: nam inueniuntur tantùm apud eos qui redierunt Babylone; ita Vatabl.

Factum eſt verbum.] Id eſt, viſio angeli & equorum inter myrteta. Deus enim tam loquitur ſymbolis, quàm verbis. Quocirca prophetia quælibet, vt dixi Iſaiæ 1. 1. promiſcuè nunc vocatur verbum, nunc viſio: quanquam & propriè verba angeli in hac viſione miſceantur, & intercurrant.

Dicens.] Id eſt, oſtendens id quod ſequitur,
C quodque enarrat inquiens.

Verſ. 8. *Vidi per noctem.*] Nox enim aptior viſionibus: in ea enim quieſcentibus collectiſque ſenſibus, phantaſia viuacius concipit & intuetur ſua phãtaſmata, præſertim à Deo vel angelo impreſſa. Symbol. Symbolicè, nox hæc erat ſymbolum calamitatis, in qua Iudæi Babylone redeuntes verſabantur, quæ in diem, lucem & lætitiam reſtaurationis vrbis, & templi mox erat conuertenda. Calamitas enim opportuna eſt ad audiendum verbum Dei, quia cor inſtar ceræ emollit. Hinc vexatio dat intellectum auditui; ita S. Hieron. Moral. Vnde moraliter S. Gregor. lib. 2. Moral. c. 2. docet S. Scripturam ſolere per tempus rei exitum ſignificare: *A qua-*
D *litate*, inquit, *temporis finis exprimitur actionis; ſicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Iudas exiiſſe perhibetur, cùm egrediente illo ab Euangeliſta* S. Ioanne c. 18.) *dicitur: Erat autem nox. Hinc enim & iniquo diuiti dicitur Luca 12. Hac nocte repetent animam tuam abs te. Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, ſed in nocte memoratur. Hinc eſt quod Salomon, qui ſapientiam non perſeueraturus accepit,* 3. *Reg.* 3. *in ſomnis hanc & nocte accepiſſe deſcribitur. Hinc eſt quod angeli ad Abraham meridie veniunt; punituri autem Sodomam, ad eam veſpere veniſſe memorantur. Quia igitur B. Iob tentatio ad*
E *victoriam deducitur, à die cœpta perhibetur, cùm dicitur: Quadam autem die cùm veniſſent filii Dei,* &c.

Et ecce vir.] Putà angelus ſpeciem viri aſſumens: angelum enim fuiſſe patet verſ. 11. Hebræi, S. Hieron. Theod. & paſſim alii cenſent fuiſſe S. Michaëlẽ: hic enim olim Synagogæ Iudæorum fuit cuſtos, vti nunc eſt Eccleſiæ Chriſtianorum, vti patet Daniel. 10. 21. & ca 12. 1. licèt aliqui Gabrielem fuiſſe autument, qui eſt fortis prœliator pro populo Dei, vt patet Daniel. 9. 21. & c. 10. 5.

Inſidet equo, quaſi celer & feſtinus ad auxilium populi ſui; eoque rufo, quaſi ſanguinarius vindexque acer in hoſtes Iudæorum. Equus enim Equus rufus ſymbolum

nomat multa, ſcilicet velocitatem, generoſitatem, dignitatem, ardorem prælandi, victorias, gloriam & triumphos S. Michaël.

Aliter Theodor. Inſidet, ait, equo rufo, vt ſignificet populi afflictionem. *Nam equus rufus hoſtium coniurationem & indignationem oſtendit: quia ſanguinarius & rufus eſt furor.* Nonè ergo Arias per virum hunc accipit Alexandrum Magnum, cuius equus fuit rufus, ſcilicet Bucephalus; ita dictus, quod capite & colore ſimilis eſſet boui: boues autem communiter ſunt rufi, præſertim in Græcia, aliiſque regionibus calidis. Cenſet ergo hic ſignificari, quòd Alexander Monarchiam à Perſis ad Græcos ſit tranſlaturus. Verùm de hac re non agit hic Propheta. Porrò Theodor. equũ B hunc rufum vocat ſpadicem, id eſt, puniceí coloris, qui maximè commendatur in equis, de quo audi Virgil. 3. Georg. dum generoſum equum hiſce notis depingit:

Illi ardua ceruix,
Argutúmque caput, breuis aluus, obeſáque terga,
Luxuriátque toris, animoſum pectus honeſti
Spadices, glaucique color deterrimus albis.

Iam ex generoſitate equi animos, vires & iras equitis intellige & metire. Eoa exigebat rei & afflictionis difficultas. Erant enim Iudæi in profũdum, vt mox dicetur, calamitatum demerſi: valido ergo magnique zeli liberatore, & propugnatore angelo indigebant. Vbi nota; afflictis ſolent præſto eſſe angeli; & quo maior eſt afflictio, eo ipſi maius robur, opem & conſolationem afferunt.

Myſticè, vir in myrtetis, eſt Chriſtus in Virgine conceptus.

Myſticè, hic vir ſtans inter myrteta eſt Chriſtus, qui in carne quam ex myrto, id eſt, B. Virgine aſſumpſit, in medio Patriarcharum, Prophetarum, ac ſanctorum veteris & noui teſtamenti, quaſi inter myrteta conſiſtit. Equus rufus eſt humana natura, cui inſidet deitas, quam ſumpſit ex primo parente, qui à terra rufa, ex qua plaſmatus eſt à Deo, dictus eſt Adam, id eſt, rufus, quamque rubricauit ſanguine, tum ſuo, tum hoſtili, quem victor ſparſit, iuxta illud Iſaiæ 63. 1. *Quis eſt iſte qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra?* &c. *Quare ergo rubrum eſt veſtimentum tuum? Torcular calcaui ſolus,* &c. ita Petrus Abbas Cellenſis lib. de Panibus cap. 23. tomo 8. Biblioth. SS. Patrum. Sequuntur cum equi rufi, albi & varii, id eſt, Apoſtoli, Martyres & Virgines: item fabri, id eſt, Doctores & prædicatores, qui omnes Eccleſiam Chriſti ædificarunt, Chriſtique hoſtes fabricam hanc impedire volentes deiecerunt.

Inter myrteta.] Id eſt, loca myrtis conſita. Syrus: *Inter arbores opacas,* vel vmbriferas. Arabicus Alex. *Inter duos montes ſe inuicem cernentes,* id eſt, obuios: Grammatico ſenſu notat Babylonem, in qua Iudæi fuerant captiui: myrtus enim ob ſiccitatem amat loca demiſſa, profunda & irrigua, qualis eſt Babylon, quæ vicina eſt Euphrati & Tigri: ita Arias & Vatabl. quin & Chald. qui vertit: *Et ipſe ſtabat inter arbores myrtinas quæ ſunt in Babylone.* Vnde addit, *in profundo,* id eſt, prope profundum, ſcilicet aquarum & fluminum. Ibi ergo viſus eſt angelus, vt ſignificet Iudæorum captiuitatem & calamitatem Babylonicã, in qua quaſi in profundo demerſi & penè abſorpti fuerunt: iuxta illud Pſal. 68. 3. *Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia;* ſeque illos magna ex parte inde eduxiſſe & liberaſſe, ac cæteros inde liberaturum, dum eos qui redierant propediem adiuuabit in reædificatione vrbis Ieruſalem & tem-

Angelus inter myrteta. Cur?

A pli, qua peracta cæteri ex Babylone illico in Ieruſalem aduolabunt. Itaque Michaël apparet inter myrteta: quia læta nunciat de templi fabrica & gloria. Myrtus enim hilaritatis eſt indicium. Vnde olim mos fuit in conuiuiis, circumlato myrti ramo conuiuas ad cantandum excitare: ſinguli enim eo in manus accepto partes canebant ſuas, teſte Plutarch. in Sympoſ. Et Horatius aduenĩete vero tempore, quo ſe vndecunque patefacit hilaritas, decorè ait: *Viridi nitidum caput impedire myrto:* Atque vbicunque conuiuiorum lætitiam celebrat, coronas è myrto inferri iubet; ita Pierius Hier. li. 50 c. 17. Rursũ ſymbolicè, per myrteta intelligit familias, & cœtus Iudæorum fidelium & iuſtorum. qui in Babylone vel fuerant B captiui, vel adhuc erant inquilini, quales erant Eſdras, Nehemias, Zorobabel, Ieſus, Aggæus, &c. Inter hos ergo ſtetit Michaël. Myrtus enim ſignificat iuſtos, ob ſoliditatem, pulchritudinem & fragrantiam bonorum operum. Vnde Eſther regina pia & ſancta ca. 2. verſ. 7. à Mardochæo, ob pulchritudinem & gratiam, vocata fuit hebr. הדסה *hadiſſa,* latinè *Ediſſa,* id eſt, myrtus, vel myrtea; ita S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo.

Eſther vocata eſt Hadiſſa. i. myrtus.

Alludit ad nomen, mores, aulam, familiam & familiares Eſther reginæ: hæc enim vocata eſt *Hadiſſa,* id eſt, myrtus. Ipſa enim vixit ſub hoc tempus, imò à nonnullis Chronologis viriſque C doctis, ex multis magniſque coniecturis, cẽſetur ipſa fuiſſe vxor huius Darii Hyſtaſpis, ideoque eũ tam beneuolum fuiſſe Iudæis, vt præter alia, templum eis reædificari curarit. Qua de cauſa ſub eodem prophetarunt Aggæus & Zacharias. Viſus eſt ergo, inquiunt, angelus ſtare inter myrteta, id eſt, in aula & familia Eſther, quæ virtute & nomine erat myrtus, quaſi portendens eius cõiugium cum Dario, quod anno ſequenti, putà anno tertio Aſſueri, id eſt, Darii (Aſſuerus enim erat commune nomen Regum Perſarum) peractum eſt, vt patet Eſther c. 3. Rurſum inter myrteta, id eſt, inter Eſtheris reginæ familiares & aſſeclas, putà Mardochæum, Eſdram, Nehemiam, Zo- D robabel, Ieſum, qui Eſtheri reginæ obſecundabant, erantque pariter virore & vigore animi morúmque, myrti & myrteta, vtpote principes eminentes in populo. Olim enim Principes myrteis coronis coronabãtur, teſte Suida. Vnde prouerbium: *Myrteam coronam ambis,* id eſt, principatum, vel magiſtratum ambis.

Myrtus eſt B. Virgo.

Sic myſticè, noſtra *Hadiſſa* & myrtus, noſtra Eſther eſt B. Virgo, quæ ſibi deuotos ſaluat; & ab Aman, id eſt, à diabolo liberat. Stant ergo angeli inter myrteta, id eſt, ſub B. Virginis alis & vmbra; vel inter eius fideles, cõgregationes & cœtus ipſi dicatos, vt per eius merita & preces ſuis cliẽtibus veniam, gratiam & conſolationem impe- E trent. Myrtus enim læta & decora ſymbolum eſt fœlicitatis. Vnde ſicut ex myrtis opere topiario in hortis fiũt armati milites, triremes, equites cataphracti; item phaſiani, pſittaci, philomelæ, &c. ad voluptatẽ & delicias: ita B. Virgo inter myrteta paradiſi cœleſtis, putà inter angelos conſidens, imò præſidens, pollicetur ſuis non tantùm opem, ſed & conſolationem, lætitiam omnéſque ſpiritus delicias; quæ præſtat per hoſce ſuos angelos, qui cũ ſuapte natura ſint formæ expertes, quamlibet induere poſſunt, ac multiplicẽ armaturam, imò panopliam aſſumere, vt pro Deiparæ dominæ ſuæ honore & gloria, proque eius cultoribus potenter decertent; vtque Eccleſiam & domum

Deo

Deo in anima fidelium ædificent. Sic Gentilibus Venus pulchritudinis Dea, myrtea dicebatur. Vnde Plioius lib. 15. 19. *Ara*, inquit, *vetus fuit Romæ Veneris myrteæ.* Idem lib. 21. cap. 11. *In Ægypto*, ait, *ſine odore hæc omnia* (roſa, liliũ, viola, &c.) *tantúmque myrteis præcipuus odor.* Quid polchrius, quid ſuaueolentius Virgine Deipara? Vna hæc Dei Venus, purâ decor, gratia & venoſtas, omnes Satanæ mondique Veneres obſcorat, imò vanas & fœdas eſſe oſtendit. Ipſa enim eſt abyſſos gratiæ, pulchritudinis oceanus, chariſmatum omnium theſaurus, qoæ ſola velut Eſther, Aſſuerum Deum patrem placaoit, & inuenit gratiam in oculis eius, vt ab eo per Gabrielem archangelum ſalutata ſit: *Aue gratia plena.* Nam, vt de ea dicitur Cant. 4. 7. *Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te.* Et Eccleſ. 24. 24. *Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei: in me gratia via & veritatis, in me omnis ſpes vitæ & virtutis*, &c. Iore ergo S. Beroard. hom. 4. ſoper Miſſus eſt. *Ex ore*, inquit, *tuo*, ô Virgo, *pendet conſolatio miſerorum, redemptio captiuorum, liberatio damnatorum, ſalus denique vniuerſorum.* Idẽ: Deus totius mundi pulchritodinem poſoit in Maria, vt ſi quid ſpei, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis in nobis ſit, ab ea oouerimus redundare. Quocirca com eodem ſerm. 4. de Aſſumptione, eam innocemos aſſiduè, ac dicamos: *Sit igitur pietatis tuæ Virgo benedicta, ipſam quam apud Deum inuenisti gratiam, notam facere mundo, reis veniam, medelam agris, puſillis corde robur, afflictis conſolationem, periclitantibus adiutorium, & liberationem ſanctis tuis precibus obtinendo.* Amen. Maria ergo eſt myrtos Dei.

Porrò Theod. ex Septuag. pro *myrteta* legit *montes vmbroſos*, per quos intelligit Dei prouidẽtiam, ſub qua omnes viount, ex qua prodit hic angelus, vt eam circa tutelam Iudæorum exeqoatur. Moutes hi ſunt vmbroſi, quia iudicia Dei ſunt obſcura & occulta.

Moral. Iuſtus eſt myrtus ob 15 analogias.

Moral. outa, appoſitè iuſtus, ac præſertim B. Virgo comparatur myrto. Primò, quia myrtus amans valles deſignat eius homilitatem, quæ ſanctitatis eſt fundamentum. Secundò, quia myrtus creſcit iuxta aquas. Vnde Virgil. Georg 4.

Et amantes littora myrti.

ita iuſtos creſcit per lachrymas compunctionis & pœnitentiæ, pérque aquas tribulationis & patiẽtiæ. Tertiò, myrtos fert baccas ſaporis præcipui, ex quibus fit viuũ: ita iuſtus fert fructus bonorom operum, ſapidos Deo & hominibus, ex qoibus fit vinum exultationis quod lætificat angelos. Quartò, myrtus eſt valde odorata & bella, hinc odotem gratum ori & halitui conciliat, ait Plin. lib. 23. 9. Vnde etiamnom qui ſtomacho laborant, & halitum habent fetentem, pro remedio manè comedont baccas è myrto. Quocirca à Gentilibus Veneri foit dicata, teſte Plinio lib. 12. c. 5. Ita iuſtos ſpargit ex ſe odorem bonæ famæ, ac morom candore, modeſtia & ſuauitate omnibus gratum ſe efficit, præſtátque illud Apoſtoli monitum: *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit cõditus.* Coloſ. 4. 6. Quintò, myrtus ſemper viret: Ita iuſtus virotem virtutum ſemper conſeruat & auget. Sextò, oleum ex myrto aſtringit & induſcat, ait Plinius lib. 23. cap. 4. & cap. 9. *Semen eius*, ait, *medetur ſanguinem excreantibus, datur & dyſentericis denarij pondere in vino.* Ita iuſtus fluxum noxiarum cupiditatum cohibet & reſtringit. Septimũ, in feſtis, ludis, &c. cingebãt tempura myrtu, vt canis. Virgil. Georg. 1. Et Tibul. li. 1. Eleg. 3.

Et gerit inſigni myrtea ſerta coma.

Myrtus ergo denotat lætitiam ſpiritalẽ & exultationem, quam ob quietem conſciẽtiæ poſſidet iuſtus. Vnde Lyran. ad literam per myrteta, accipit gaudium Iudæorum de vrbis & templi reſtauratione, quódque iam reipſa rurſus viſuri eſſent myrtos, & myrteta iuxta vrbem & templum conſeri & plantari. Porrò hoc gaudium ferè ingens & exaggeratum, innuit quòd angelus viſus ſit non inter myrtos, ſed inter myrteta, id eſt, ſyluas myrturum; ita Fernan. viſione 29. ſect. 2. qoi & addit, res odoriferas iis qoi deficiunt, vigorem & vires reddere; ac proinde angelum viſum inter myrteta, quæ ſunt odoratiſſima, vt Hebræis penè deficientibus, & ex timore collabentibus conſolationem & corroborationem ingerat. Octauò, myrtis ſolent ornari & ſepiri horti, prata, villæ. Vnde Martial. lib. 5. *Myrtetis otioſis ordinata villa:* Ita iuſtus eſt munimen, æquè ac ornamentum domus, collegij, vrbis, Reipub. Eccleſiæ & vniuerſi; ſicut ex myrtis fiunt topiaria, quæ ſunt decus hortorum. Nonò, vinom myrto cõditum, quod myrtiten vocant, valet ad ſedanda tormina, ait Plinius lib 14. cap. 7. & Columella lib. 12. cap. 38. Ita iuſtus ſua patientia & virtote ſedat, & ſuperat omnia morborum & tormentorum tormina. Inſuper Theodor. *Myrtus*, inquit, *eſt planta odorata, habens vim morbos calidos refrigerandi:* Ita æſtus iræ & libidinis per Dei gratiam reſtinguit iuſtus. Decimò, Plinius lib. 15. cap. 29 *Succorum*, ait, *natura præcipuam admirationem in myrto habet; quando ex vna omnium, olei viníque bina genera fiunt.* Subdit veteres baccis myrti pro pipere vſos. Ita omnia in iuſto ſunt ſocculenta, ſapida, acria & efficacia. Vndecimò, ibidem Plinius aſſerit myrtum valere ad expurgandam bilem, ideóque ad conciliandos diſſidentium animos. Vnde *traditur*, inquit, *myrtea verbena Romanos Sabinóſque, cum propter raptas virgines dimicare voluiſſent, depoſitis armis purgatos, in eo loco qui nunc ſigna Veneris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui pugnare dicebant. Ideo tum electa, quoniam coniunctioni, & huic arbori Venus præeſt.* Ita iuſtus vbique diſſidentes conciliat, ſequitúrque illud Chriſti: *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*, *Matth.* 5. Duodecimo, ibidem Plinius: *Cato*, inquit, *tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, coniugulam; fortaſſe à coniugiis ex illo Cluacina genere.* Et mox: *Folia & per ſe ſiccantur in farinam ad vlcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci puluere, ac refrigerandis ſudoribus. Quinimò oleo quoque (mirum dictu) ineſt quidam vini ſapor, ſimúlque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, ſaccis ante perfuſis.* Ita iuſtus in ſanctitate ſua, verbiſque & correptionibus quippiam habet acre & mordax, quo aliorum vitia & defectus caſtiget. *Blanda*, inquit S. Hieron. dial. 1. contra Pelag. *eſt adulatio, pulchréque adulator apud Philoſophos definitur blandus inimicus: veritas amara eſt, rugoſa frontis ac triſtis, offenditque correctos.* Decimotertiũ, ex myrto fiebat ouantiom corona, ſobiude & triumphantium, ait Plinius ibidem. Hæc deſignat corooam triumphi, qoam iuſtorom virens ſemper virtus, eaque heroica meretur. Decimoqoartũ, myrtus, ait Plinius lib. 23. cap. 9. *vlcera difficilia in extremitatibus corporis ſanat. Imponitur lippitudini cum polenta, & cardiacis in mamma ſiniſtra. Et contra Scorpionis ictus in mero, & ad veſicæ vitia, capitis dolores, & ægilopas ante-*

quam ſupparent. Item tumoribus, exemptiſque nucleis in vino vetere tritum eruptionibus pituitæ. Succus ſeminis aluum ſiſtit, vrinam ciet. Ad eruptiones puſtularum pituitæque cum cerato illinitur. Capillum denigrat. Subinde eandem valere contra ignem ſacrum, capillos fluentes, furfures, articulares morbos, hydropem, hæmorrhoides, lintigines, aures purulentas, renum dolores; morbum regiũ & calculum. Ita nullum eſt malum, quod iuſtus ſua virtute per gratiam Dei non curet; nulla tentatio, quam non ſuperet; nullum vitium, quod conſtantia & fortitudine ſua non debellet & expugnet. Nam ſuperbiam ſuperat humilitate, irã mãſuetudine, gulam abſtinentia, libidinem mortificatione, auaritiam liberalitate, acediam feruore & zelo, &c. Decimoquintò, myrtus eſt breuis vitæ, ſed celeris fructus. Audi Plinium lib. 17. cap. 13. *Quædam, ait, natura tardè creſcunt, & in primis ſemine tantùm naſcentia, & longo æuo durantia. At quæ citò occidunt, velocia ſunt* (in ferendo fructu) *vt ficus, punica, prunus, malus, pyrus, myrtus; & tamen antecedunt dimitiis. In trimatu enim ferre incipiunt.* Ita ſancti eminentes & ardentes breuis ſunt æui; ſed illud multis & heroicis virtutibus implent, vt videre eſt in S. Agnete, Cæcilia, S. Stephano, S. Laurentio, Lino, Cleto, Clemente, omnibúſque primis S. Pontificibus.

Denique myrtus ſacris adhibebatur, ait Plinius lib. 16. c. 32. qui & lib. 15. cap. 29. de antiquiſſimo delubro Quirini, hoc eſt Romuli, ait: *In eo ſacra myrti fuere duæ, ante ædem ipſam per longum tempus.* Myrtus ergo denotat religionem, orationem & deuotionem ſanctorum. Hiſce de cauſis Eccleſiæ dotes & decora deſcribens Iſaias cap. 41. 19. ait: *Dabo in ſolitudine* (gentium) *cedrum & ſpinam, & myrtum, & lignum oliuæ.* Et cap. 55. 13. *Pro ſaliunca aſcendet abies, & pro vrtica creſcet myrtus.* Ita de Iudæis euntibus in Babylonem, quaſi ad carcerem dicitur Pſal. 136. 2. *In ſalicibus in medio eius ſuſpendimus organa noſtra.* Iam verò cum ex Babylone redeunt læti & ſpebus pleni, ſalices eis mutantur in myrtos. Vnde inter myrteta apparet angelus, vt lætitiam eorum indicet & adaugeat. Qua de cauſa & Leuit. 23. 40. in feſto Tabernaculorum iubentur Iudæi geſtare ramos ligni denſarum frondium, id eſt, myrti, vt vertit Chald. Ioſeph. & alij, vt iis teſtentur & repræſentent lætitiam qua eos cumulauit Deus, cum ipſos ex Ægypto & deſerto traduxit, & collocauit in terra promiſſa, putà in Chananæa.

Et poſt eum equi rufi, varij & albi.] Pro varij hebr. eſt שרקים *ſerukim*, quod Arias vertit *ſericeum*, qualis eſt color ſerici natiui antequam tingatur, putà flauum, ſiue fuluum, vt vertit Arabicus Antiochenus; aut croceum, qualis eſt color auri. Marinus in lexico *ſerukim* deducit à *ſorec*, quod erat genus vitis & vuæ optimæ; vnde *ſerukim* vocari colorem vuæ optimæ. Alij *ſerukim* deducunt à שרק *ſcorec*, id eſt, ſurculus, vt ſignificet ſpadicem, id eſt, ſurculum palmæ cum fructu, qui eſt coloris punicei. Verùm Septuag. Noſter, Chald. & alij vertunt *varÿ*. Alij *multicolores*. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Et circum eum equi rufi etiam, & flammei, & fului, & nigri.* Alij *pectinati*; Alij *electi*: niſi per varium colorem intelligas medium, ideóque miſtum. Nam flauus color eſt è viridi, rubro & albo concretus, ideóque eſt fuluo clarior, qualis eſt auri. Vnde notat gentes medias, putà partim amicas, partim inimicas Iudæis.

Nota primò, ſub equis metonymicè intelligi ſeſſores & equites. Nam de iis ſubdit: *Iſti ſunt quos miſit Dominus.*

Secundò, equites hoſce deſignare angelos cuſtodes regnorum; ſequuntur enim primum equitem, putà S. Michaëlem, quaſi ducem & Antesignanum.

Equi rufi, albi & varÿ qui?

Tertiò, color innuit qualitatem & conditionem regnorum, & gentium quibus præerant, ac præſertim diuerſos earum mores & affectus erga Iudæos; ita Hebræi, & ex iis S. Hieron. quem ſequuntur de more Haymo, Alber. Remig. & Hugo. Equi ergo rufi ſignificant angelos præſides gentium ſanguinolentarum, quæ Iudæam cæteróſque populos bello, rapinis & cædibus vaſtarant, quales tum erant Aſſyrij & Chaldæi. Albi ob colorem lucidum & lætum, ſignificant præſides gentium pacificarum, & Iudæis propitiarum, quales tunc erant Perſæ & Medi. Varij, id eſt, variorum colorum, ſignificant angelos præſides gentium quæ varios habebant ſtatus & inclinationes, nunc ad pacem, mox ad bellum; nunc ad amicitiam & beneficia, mox ad odia & maleficia; nunc ad bona, mox ad mala & clades inferendas, quales tunc erant Macedones & Græci; ita Hebræi, S. Hieron. & eius aſſeclæ; verùm quia tunc nondum erat imperium & potẽtia Macedonum, vtpote quæ cœpit à Philippo, Patre Alexandri Magni; hinc potiùs per equos varios accipias varias gentes Iudæis vicinas, eiſque partim amicas, partim inimicas, vel nunc beneuolas, mox infenſos, quales erant Ægyptij, Tirij, Sidonij, Syri, Ammonitæ, &c. Perperam ergo nonnulli per equum primum; ſcilicet rufum, accipiunt Romanos. Alij minùs malè per equos varios, ſicut flauos, accipiunt Romanos, præſertim Titum & Veſpaſ. qui fuerunt è gente Flauia. Sed hoc non eſt literale, nec genuinum. Nam Romani tunc erant tenues & obſcuri, nihilque commune habebat cum Iudæis, multò minùs eis erant rufi, id eſt, ſanguinarij: hinc meliùs per equos rufos accipiemus Chaldæos, vt dixi. Hi ergo angeli repræſentant ſuas gentes; quas cum ipſi perambulaſſent, ſtatúmque ſingularum luſtraſſent verſ. 11. nunciant omnes gentes totámque terram pacem colere, & pacificè domi ſuæ habitare, ibique quieſcere. Hæc enim viſio eò ſpectat, vt Zacharias perſuadeat Iudæis fidenter progredi in fabrica templi & vobis, eo quòd omnes circumquaque gentes in pace degant, nec Iudæis bellum ſint illaturæ, aut fabricam impeditura. Aliter hi equi accipiuntur cap. 6. Ibi enim ſunt quadricolores, & ſignificant quatuor Monarchias ſibi ordine ſuccedentes; hic verò ſunt tricolores, & ſignificant præſentem gentium ſtatum, & triplicem earum affectum erga Iudæos, de quo plura cap. 6.

Cur equi non equus?

Porrò ait *equi*, non equus: quia ſinguli angeli, vel potiùs archangeli, vtpote principes & præſides gentium, non veniebant ſoli, ſed ſtipati ſuis cohortibus angelorum. Idem multò magis dicendum de Michaële. Inſuper equi rufi, varij & albi ſignificant angelos variis muneribus deſtinatus, ſcilicet alios ad exercendam ſeueritatem & vindictam, alios ad beneficentiam & miſericordiam, alios partim ad vindictam, partim ad miſericordiam. Impertinens ergo & improbabilis eſt opinio Ariæ, qui per virum inter myrteta conſiſtentem accipit Alexandrum Magnum; per equos verò rufos, varios & albos Alexandri ſucceſſores,

ceſſores, Seleucum, Philippum, Antigonum & Ptolomæum, qui eius Monarchiam ſecuerunt & inter ſe diuiſerunt. Zacharias enim ducentis penè annis Alexandrum anteceſſit, agitque de rebus præſentibus, putà de præſenti Iudæorũ conſolatione, vt eos ad præſentem templi fabricam incitet & impellat, ad quam nihil contulit Alexander. Probabiliùs quis diceret in equis hiſce alludi ad imperium præſens Perſarum, quibus ſuberant Iudæi: Perſæ enim equis pollebant, vti etiamnum equitatum pollent contra Turcas. Hinc per hinnitum equi Darius Hyſtaſpis creatus fuit rex Perſarum, cuius anno regni ſecundo hæc viſio obtigit Zachariæ. Myſticè S. Ambr. in Symb. Apoſt. tomo 4. per equos rufos accipit Martyres, per albos virgines, per varios, vel vt ipſe ex Septuag. legit *ſturninos*, id eſt, colore ſturninos, doctores. *Sequebantur*, inquit, *eum equi variorum colorum, id eſt, qui vel martyrio rubri; vel ſturnini in volatu, hoc eſt varij in virtutibus; vel candidi in virginitate monſtrantur.*

Verſ. 9. *Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me.*] Hic angelus videtur fuiſſe cuſtos Prophetæ, qui ei reuelauit ſua hæc oracula, eique has viſiones oſtendit. Ait enim: *Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.* Alius ergo fuit à Michaële: Michaël enim erat cuſtos totius populi, ſtabatque inter myrteta: hic autem erat cuſtos Zachariæ, & in eo loquebatur; ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. licèt contrarium cenſeant Rabbini, Theodor. & Vatabl. ſcilicet hunc angelum fuiſſe eundem cum eo qui ſtabat inter myrteta, putà cum Michaële. Michaël enim volens conſolari populum illuminauit Zachariam, oſtenditque illi has viſiones & verba conſolatoria, vt eaſdem ipſe referret populo, iiſque illum conſolaretur. Verùm prius quod dixi planius eſt, magiſque textui cõſonum. Porrò ex eo quod dicit de angelo hoc ſuo, *loquebatur in me*, putant aliqui angelum hunc ſuggerentem oracula Zachariæ, non exterius voce, ſed interius mentali, vel imaginaria inſpiratione illi fuiſſe locutum, eúmque quaſi poſſediſſe & rexiſſe, vti dæmon poſſidet & regit energumenos, idque innuit S. Gregor. lib. 28. Moral. cap. 2. *Dum*, inquit, *ad ſe quidem, ſed in ſe tamen loqui angelum dicit, liquidò oſtendit quod is qui ad ipſum verba faceret, per corpoream ſpeciem extra non eſſet.* Verùm dico hæc hoc modo contigiſſe: per viſionem imaginariam à Deo obiectam Zachariæ, videbatur ipſe ſibi videre, angelum ſuum prophetalem oretenus ſecum, & cum Michaële colloqui. Rogat enim hic angelus Michaëlem, vt Zachariæ explicet quinam ſint iſti equi rufi, varij & albi. Vnde Michaël ab eo interrogatus reſpondet.

Verſ. 10. *Iſti ſunt quos miſit Dominus vt perambulent terrã.* q. d.] iſti ſunt angeli præſides regionũ, quos Deus miſit luſtrare eaſdem. Mox Michaël euſdem angelos interrogat, quaſi eorum princeps, de regionum ſtatu, quidnã in hac luſtratione viderint, qui ſeſe habeant regiones illis creditæ. Cui ipſi reſpondent: *Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur & quieſcit*, vt ſcilicet Zacharias ſciat plenam eſſe pacem inter gentes, præſertim Iudææ vicinas, illaſque Iudæis fore pacificas, vt eos bello non laceſſant, nec impediant vrbis templique fabricam. Dices, Cur ergo ait de hoc angelo, *qui loquebatur in me?* Reſp. eſſe hebraiſmum: *in me*, hoc eſt, *mihi*, vel *mecum*, vt vertit Chald. Adde, *τὸ in me* ſignificat viſionem hanc non fuiſſe realem, ſed imaginariã, in qua angelus hæc omnia in mente, vel potiùs in imaginatione Zachariæ pingebat, & loquebatur. Videbatur enim Zacharias ſibi videre angelos ad inuicem colloquentes, ſuumque angelum ſibi hæc viſa & colloquia oſtendere & ſuggerere; non verò corporalibus oculis exterius hæc videbat & audiebat.

Verſ. 11. Perambulare idem quod regere. *Perambulauimus*] Hebr. הלך *halach*, id eſt, ambulare, perambulare, in principibus, quales ſunt angeli, notat principatum, puta actum viſitandi, inquirendi, perſcrutandi, diſponendi res omnes. Vnde illud Ezech. 28.14. *In medio lapidum ignitorum ambulaſti.* q. d. Inter Cherubinos in ô Cherub principatum habuiſti. Sic 1. Machab. 3.8. *Iudas perambulauit*, quaſi ſuperius, iudex & vindex, *ciuitates Iuda, & perdidit impios ex eis.* Sic de Deo dicunt impij Iob 22.14. *Circa, cardines cœli perambulat nec noſtra conſiderat.* q. d. Deus regit cœlos, terram deſpicit & negligit. Leuit. 26. 12. ait Deus: *Ambulabo inter vos*, quaſi princeps, protector, prouiſor veſter. Vnde ſubdit: *Et ero Deus veſter, vóſque eritis populus meus.* Sic ex aduerſo Satan ait Iob 1. 7. *Circuiui terram, & perambulaui eam.* Et Pſal. 90. 6. *A negotio perambulante in tenebris*, id eſt, à dæmone regnante & graſſante noctu, æquè ac eo qui graſſatur per diem, de quo ſubdit: *Ab incurſu & dæmonio meridiano.* Sic rex *Antiochus perambulabat ſuperiores regiones* cum exercitu. 1. Machab. 6. verſ. 1. Sic etiamnum reges Mogor & Æthiopiæ ſtipati, hic ſexaginta, ille docentis, imò ſubinde quingentis millibus armatorum, integer ditiones & regna ſua, vtpote vaſtiſſima perambulant, vt ea in pace contineant, luſtrent, dirigant & moderentur. Pari modo hi angeli prouincias ſibi creditas perambulabant, quaſi earum inſpectores, cuſtodes & præſides. Addit S. Hieron. Remig. & Hugo, angelos hoſce perambulando regna ſibi commiſſa, debellaſſe gentes vicinas vel rebelles, vel hoſtiles, eaſque ſuis regnis ſubiceiſſe, itaque plenam omnibus pacem conciliaſſe. Denique vox *perambulauimus*, ſignificat executionem diuinæ prouidentiæ per angelos publicè exercitam & demonſtratam, licèt ea ex obſcuris cauſis & occultis iudiciis prodeat; putà ex Dei conſilio, quod *in profundo, & inter myrteta*, & vt Septuag. *inter montes vmbroſos latet.*

Et ecce omnis terra habitatur & quieſcit.] *Omnis terra*, ſcilicet vicina Iudææ. Nam in remotis fuere bella. Vnde Romani anno nono huius Darij Hyſtaſpis, inquit Euſeb. in Chronicon, Tarquinium Superbum ſuum regem vrbe & regno expulerunt, eiúſque loco crearunt Conſules Iuniũ Brutum & L. Tarquinium Collatinum. Quin & Darius hic paulò poſt obſedit & cœpit Babylonem, ac tandem inuaſit Græciam cum ſexcentis millibus militum, qui omnes à paucis Græcis duce Miltiade apud Marathonem profligati ſunt, teſte Iuſtino, Herodoto & aliis.

Verſ. 12. *Et reſpondit angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vſquequò tu nõ miſereberis Ieruſalem?*] Angelus hic videtur fuiſſe non cuſtos Zachariæ, ſed cuſtos totius populi Iudaici, putà Michaël. Orat enim pro toto populo ſibi commiſſo. q. d. Cum omnes cæteræ gentes in pace & proſperitate degant, cur, ô Domine, ſolos Iudæos ſinis turbari à Cambyſe, à Samaritis & aliis hoſtibus, qui vrbis templique fabricam hucuſque impediuerũt? vſquequò differs miſereri Ieruſalem, quæ à paucis ciuibus Babylone redeuntibus habitatur, nec muris plenè, nec tẽplo eſt ſepta? 1. Eſdræ 5. vſquequò nõ efficis, vt ipſa, aliæque vrbes Iudææ,

dææ,ac præſertim templum in ea reſtauretor? En *iam ſeptuageſimus annus eſt*, deſolationi eius à te decretus & præſtitotus; ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Alber. Hugo & Lyra.

Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.] Dixit hæc angelus anno ſecundo Darij Hyſtaſpis, vt patet v. 1. Hoc ergo ſecundo anno impleti ſunt hi 70. anni: vnde ſeqnitor, eos diuerſos eſſe ab annis 70. captiuitatis Babylonicæ, de qoibus Ieremias c. 25. 11. & cap. 29. 10. illi enim finiuntur anno primo Cyri, qoi captiuitatem ſoluit, & Iodæos è Babylone à ſe capta remiſit in Ieruſalem, vt patet 1. Eſdræ 1. 1. Hi verò iochoantur ab exciſa à Chaldæis vrbe & templo, qood contigit anno vndecimo Sedeciæ, qoi fuit 18. Nabuchodooo ſoris, ac finiuntur anno ſecundo Darij Hyſtaſpis. Quocirca hi Zachariæ vocantur anni 70. deſolationis, ſcilicet vrbis & templi; priores verò Ieremiæ vocantur anni 70. captiuitatis, ſcilicet Iudæorum; ita Euſeb. in Chron. Clemens lib. 1. ſtromat. S. Hieroo. procemio in Aggæum, S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. c. 26. Emmanuel Torniellus in Chronol. anno mundi 3462. (qui tamẽ hoſce Zachariæ annos inchoat ab vltima captiuitate Iudæorũ, qua ſcilicet poſt exciſam Ieruſalem profugi in Ægyptum, inde iuxta oraculum Ieremiæ à Chaldæis abducti ſunt in Babylonem, quod contigit anno 27. tranſmigrationis Ioachin, ſiue Iechoniæ) Ribera, Sanchez, à Caſtro, & alij hic, ac Fernandez viſione 29. ſect. 1. Fauet Zacharias cap. 7. verſ. 5. vbi anno quarto Darij Hyſtaſpis de hiſce 70. annis deſolationis ait: *Cùm ieiunaretis & plangeretis in quinto, & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos.* Vbi nota pronomen *hos*, qood deſignet annos præſentes, non præteritos ante Cyrum.

Diuerſi ſunt anni 70. Zachariæ ab annis 70. Ieremiæ.

Aliqui tamen cenſent eoſdem eſſe annos Septoaginta Ieremiæ & Zachariæ, deſolationis & captiuitatis, eóſque iam finitos fuiſſe anno primo Cyri. Vnde verba hæc Zachariæ legunt per interrogationem, vel admirationem. q. d. Iſténe Domine eſt ſeptuageſimus annus libertatis noſtræ, à Ieremia cap. 25. & Daniele cap. 9. 2. prædictus? q. d. Non tantùm ſeptuageſimos, ſed octogeſimus & amplios eſt annus hic captiuitatis noſtræ, & tamen necdum miſeriarum noſtrarum eſt finis. Licet enim è captiuitate redierint nonnulli, multi tamen adhuc in Babylone degunt; & qui redierunt tot ærumnis affliguntur, vt ſatiùs penè eſſet, eiſque optabilius manſiſſe & viuere in Babylone; ita Albertus, Hugo, Lyra. & Mariana. Verùm nullam interrogationis vel admirationis notam habent Biblia Romana, licet illam habeant Biblia Plantiniana. Quare prior ſententia, vti communior, ita verior eſt.

Ex qua rectè deducas, annos ſeptuaginta captiuitatis inchoari anno vndecimo Ioakim, quo ipſe occiſus eſt. & poſt tres menſes eius filius & regni hæres Ioachin, ſiue Iechonias captiuus abductus eſt in Babylonem: eoſdem verò finiri anno primo Cyri, vt oſtendi ca. 25. & 29. Ieremiæ. Annos verò ſeptuaginta deſolationis, de quibus hic Zacharias, vndecim annis poſteriùs incipere, ſcilicet anno vndecimo Sedeciæ, & vndecim annis poſteriùs finiri, ſcilicet anno ſecundo Darij Hyſtaſpis. Hinc rurſum colligas, Cyrum ſoluiſſe captiuitatem Iudæorum, & expugnaſſe Babylonem anno primo, non regni ſui, vti cenſent Euſeb. in Chronico, Africanus, S. Hieron. hic, Perer. & alij, ſed monarchiæ: vixit autem Monarcha per tres dumtaxat annos, vti conſtanter aſſeroot Hebræi in Seder Olam. Vnde & Daniel tertij tantùm anni Cyri meminit cap. 10. 1. Scio Xenophontem Cyro dare ſeptem annos monarchiæ; ſed Xenophon in Cyro non tam eius geſta & hiſtoriam, quàm ideam inſignis regis & Monarchæ deſcribit, vti Plato in Repub. ideam Reip. non exiſtentis, ſed Platonicæ, id eſt, eius quam ſibi optimam imaginatus eſt Plato, depingit. Hoſce enim ſeptẽ annos difficile eſt adaptare S. Script. licèt enim nonnulli idcirco annos ſeptuaginta captiuitatis citiùs inchoent, ſcilicet ab anno tertio Ioakim, quo in Babylonem abductus eſt Daniel cap. 1. 1. tamen computus annorum ex æquo non reſpõdet. Nam ab anno tertio Ioakim vſque ad vndecimum eiuſdem, fluxerunt octo anni, quos non adæquant anni ſeptem Cyri: nam ex illis demendi ſunt tres, quos cum Hebræis eidem Cyro dedimus, computando annos ſeptuaginta captiuitatis ab anno vndecimo Ioakim vſque ad annum primum monarchiæ Cyri. Verùm de his plura 1. Eſdræ 1. 1.

Moraliter idipſum dicamos, idipſum oremus & obſecremus pro Anglia, Scotia, Dania, Suetia, Germania, &c. in qoibus ſtetit ſtátque hæreſis, & deſolatio templorom, monaſteriorum, & ſacrorum omnium per ſeptuaginta annos & amplus: vſquequò Domine non miſereris Angliæ? &c. Iſte iam deſolationis eius ſeptuageſimus, imò penè centeſimus annus eſt. Ergóne plus peccauit Anglia, quàm Ieruſalem & Iudæa, vt cùm illa ſeptuaginta annorum captiuitate peccata ſua expiarit, Anglia centum annis expiare non poſſit? Peccauit vtique & grande peccatum peccauit, faciens ſchiſma à te tuaque Eccleſia; ſed pro ea ſanguinem ſuum fuderunt tot centeni martyres, qui inſtanter orant pro ea, & clamant, non vindictam, vt ſanguis Abel, ſed miſericordiam. Accipe has hoſtias pro peccato, eorúmque ſanguine, ſchiſma hoc ablue & dilue: quia pius & φιλόψυχος animas amas, quas creaſti, & Chriſti tui ſanguine redemiſti.

Verba bona.] Id eſt, conſolatoria Iudæorum, verba boni ominis, verba fauſta, putà lætum boni tamdio votis expetiti oraculum, de futura Ieroſolymæ fœlicitate, cum ad eam Dominus reuertetur in miſericordiis, vt ſequitur. *Bona*, inquit S. Hieron. *de futurorum promiſſione, conſolatoria de præſentium neceſſitate*: ſic Virgil. Eclog. 5. — Verſ. 13.

Amat bonus otia Daphnis.

bonos, id eſt, fœlix, beatus, doli expers, candidus. Quocirca verbum bonum, non tantùm dignitatem rei, cuius oraculum edit, ſed etiam oraculi veritatem, ac promiſſorom certitudinem, magnitudinémque complectitur. Hinc Pſaltes pſal. 44. *Eructauit*, inquit, *cor meum verbum bonum.* q. d. verbum quod manet concepi, tam eſt ominatum & fœlix, tam ſuaue, tanta ſaturitate & voluptate cor replet, vt cogat os aperire, illúdque ebullire, ac velut ebrius eructare. Porrò *verba bona* ſunt ea quæ ſubdit.

Zelatus ſum Ieruſalem & Sion zelo magno.] Zelus hic duos actus cõtrarios complectitor, nimirum amorem ardentem in Ieruſalem, & iram ingentem in eius hoſtes: horum enim odium ex eius amore neceſſariò ſequitur. q. d. Ego vehementer amo Ieroſalem, vti maritus zelotypos amat ardenter vxorem, ideóque vehementer iraſcor Chaldæis, eo quod illam tam crudeliter euerterint, eiúſque ſpoliis ſe ditarint, cum ego modicè — Verſ. 14.

&c

& lenitet tantùm illam per eos caſtigare intendetem, vti pædagogus caſtigat puerum & diſcipulum.

Verſ. 15. Hoc eſt enim qnod ait: *quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum*; ita Lyran. Vatab. & alij. Chaldæos vocat gentes opulentas, Hebr. שאננים *ſcaananum*, id eſt, vt Chald. *quæ ſecurè degunt*, præfiſæ ſibi ſuiſque viribus & opibus, nil timentes mali; Vatab. *tranquillas*, Pagnin. *quietas*; Septuag. *quæ ſuperpoſita ſunt*, putà quæ dominantur.

Mor. Deus vindictam poſt caſtigationem conuertit in auctores. Moral. Nota hic, Deum poſt illatam plagam populo ſuo, deferueſcente furore, iuſtam indignationem in ipſos conuertere qui Deum ipſum incitarunt ad vindictam, vel eam exercuerunt, non vt Deo ſatisfacerent, ſed vt ſuæ ambitioni & tyrannidi indulgerẽt. Exẽplum eſt 2. Paral. 28.9. *Iratus*, inquit, *Dominus Deus Patrum veſtrorum contra Iuda, tradidit eos in manibus veſtris, & occidiſtis eos atrociter, ita vt ad cœlum pertingeret veſtra crudelitas, & peccaſtis ſuper hoc Domino Deo veſtro.* Et Pſal. 68.27. *Quoniam quem tu percuſſiſti perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt* irriſiones, probra, & ſubinde cum verbis verbera. Aliud eſt percutere, aliud perſequi internecionem: illud eſt patris, hoc verò hoſtis: illud facit iuſtitia, hoc liuor: illud Deus ſibi tribuit in Chriſti morte, dicens Iſaiæ 53.8. *Propter ſcelus populi mei percuſſi eum*; & Chriſtus ipſe idipſum Patri aſcribit hoc loco Pſalmi: iſtud verò ſanguinariis Iudæis imponit.

Verſ. 16. *Reuertar ad Ieruſalem in miſericordiis.*] Hebr. ברחמים *berachamim*, id eſt, in miſerationibus viſceralibus, quæ ſcilicet ex intimis viſceribus meis promanant, eaque commouent, afficiunt & affligunt. q. d. Intimam & viſceralem compaſſionem, & miſericordiam multis modis doniſque oſtendam, & exhibebo Ieroſolymæ, atque ea impulſus faciam id quod ſequitur: *Domus* (templum) *mea ædificabitur in ea, & perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem*, id eſt, rurſus ædificabitur Ieruſalem. Eſt metonymia: nam ex perpendiculo, ſiue

Libella cur vtantur architecti. libella, quod architecti adhibent vt ad rectam li- D neam ædificent, & ſtructuram adæquent, intelligit totam fabricam. In perpendiculo enim ex funiculo dependet plumbum, vel pondusculum, quod, vtpote graue, vergit ad ſuum centrum, putà ad centrum terræ & totius vniuerſi: vnde architecti eo vtuntur, vt areas in quibus ædificant complanent, & à centro mundi æqualiter diſtare faciant, quod librare vocant; ac fabricam quam areæ, vel plano ſuperædificant, ad perpendiculum erigunt, vt omnes eius partes æquidiſtantes à cẽtro, ſolidè conſiſtant; ne ſi vna curuetur, magiſque vergat ad centrum quàm alia, eo ruat, ſecúmque alias partes, & totam fabricam in ruinã trahat. Qualibet enim res grauis pari pondere inclinat & tendit ad ſuum centrum, quod omnibus idem eſt & commune. Quare duo parietes fabricæ inuicem oppoſiti, mathematicè non ſunt paralleli; quia ſi protenderentur, in centro terræ concurrerent; ſed quia hæc differentia in tanta diſtantia à centro, eſt exigua & inſenſibilis, hinc phyſicè cenſentur paralleli.

Verſ. 17. *Affluent ciuitates meæ bonis.*] Hebr. תפוצינה מטב *tephutſena mittob*, id eſt, diffundent, diſpergent ſe præ copia bonorum, ad ædificandum alias vrbes & pagos. Septuag. vertunt: *Diffundentur ciuitates in bonis.* Chald. *implebuntur bono.* Id præſtitit Deus

A tempore Zorobabelis, & poſtea tempore Machabæorum, ſed maximè tempore Chriſti.

Verſ. 18.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua.

Verſ. 19.] Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me. Quid ſunt hæc? & dixit ad me: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Iſraël, & Ieruſalem.

B Verſ. 20.] Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros.

Verſ. 21.] Et dixi: Quid iſti veniunt facere? Qui ait, dicens: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum; & venerunt iſti deterrere ea, vt deiiciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terram Iuda, vt diſpergerent eam.

Quatuor cornua.] Hebræi, & ex iis S. Hieron. *Verſ. 18. Quatuor cornua quæ?*
C per hæc accipiunt quatuor monarchias, ſcilicet Chaldæorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum, quæ Iudæos variis per varias ætates affecere cladibus. Verùm hoc parum eſt probabile. Primò, quia hæc viſio eò ſpectat, vt Iudæos Babylone redeuntes in præſenti ærumna ſubleuet & conſoletur. Ergo non ſpectat ad Græcos & Romanos, qui necdum erant, nec Iudæos afflixerant, ſed poſt multa ſæcula futuri erant, imò poſt hanc conſolationem quam dat hic angelus: rurſus qui Iudæos afflixerunt, ac tandem funditus exciderunt ſub Tito. Secundò, quia Perſæ, vt Cyrus & Darius, beneuoli fuerunt Iudæis, eóſque è Babylone liberarunt, ac poteſtatem eis fe-
D cerunt vrbis & templi reædificandi. Ergo hi non fuerunt cornua contra Iudæos cornutantia. Tertiò, quia Perſæ, Græci & Romani non potuerunt affligere Iſraëlem, vtpote iam euerſum & abductum in Aſſyriam; ſed tantùm Iudam: hæc autem cornua impetierunt Iſraëlem, æquè ac Iudam. vt hic dicitur.

Dico ergo cum Theodor. Clario, Ribera, Sanchez, à Caſtro & aliis, per quatuor cornua ſignificari quatuor plagas orbis, gentéſque in iis degentes, quæ tam Iudæos, quam Iſraëlitas, ſiue decem tribus bellis diuexarunt, quales ab Oriente fuerunt Ammonitæ & Moabitæ, ab Occidente Philiſthini, à Meridie Idumæi & Ægyptij, ab A-
E quilone Aſſyrij & Chaldæi. De his enim ait angelus: *Hæc ſunt cornua quæ ventilauerunt Iudam, & Iſraël, & Ieruſalem.* Vnde Chald. pro *quatuor cornua*, vertit *quatuor regna*.

Quatuor fabros.] Hi fabri fuerunt quatuor angeli, cuſtodes & hyperaſpiſtæ Ieruſalẽ & Iudææ. *Verſ. 20. Quatuor fabri qui?* Vocantur fabri, quia veniunt ad hoc, vt cornua quatuor ferrea, quæ ita impetierunt Iudæos, vt nemo eorum auderet leuare caput, deterreant, deprimant & amputent. Quocirca fabri hi ferrarij fuiſſe videntur: horum enim eſt ferro ferrea cornua reſecare; ita S. Hieron. Cyril. Theod. Remig. & alij. Nota, aliqui legunt *deterere*, ſed legẽdum

ficat hæreticos, præſertim Arrianos, quorum faber & debellator fuit S. Athanaſius, S. Baſilius, Hieron. S. Auguſt. &c. Pallidus ſignificat Mahometanos, quorum fabri ex parte fuerunt reges Hiſpaniarum; ſed fabrum qui plene, eos ſuccidat, adhuc expectamus. Vtinam breui Deus eum oſtendat. Prima enim Eccleſiæ perſecutio fuit à Iudæis; ſecunda à Gentilibus; tertia ab Arrianis; quarta à Sarracenis.

Isa 4. prima hæreſes. Simili modo tempore primitiuæ Eccleſiæ, quatuor cornua eam impetentia fuerũt quatuor hæreſes & hæreſiarchæ, ſcilicet Arrius negãs Chriſti A diuinitatem; Neſtorius ponens duas perſonas in Chriſto, æquè ac duas naturas; Eutyches conſtituens vnam naturam in Chriſto, æquè ac vnam perſonam; Macedonius negans diuinitatem Spiritus S. quorum quatuor fabri & ſucciſores fuerunt quatuor Concilia œcumenica, nimirum Nicænum contra Arrium, Epheſinum contra Neſtorium, Chalcedonenſe contra Eutychetem, Conſtantinopolitanum contra Macedonium: in quibus præcipuus faber Arrij fuit S. Athanaſius, Neſtorij Cyrillus, Eutychetis S. Leo, Macedonij S. Gregorius Nazianzenus.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias angelum cum funiculo menſorio, vt metiatur Ieruſalem à Nehemia & Zorobabele reædificandam, cúmque ex funiculo exiguo, vtpote conuoluto, conijceret timerétque Zacharias exiguam fore nouam Ieruſalem*, mox audit alterum angelum promittentem, quod abſque muro ipſa habitanda ſit præ copia hominum & iumentorum, quódque* Dominus *ſit futurus ei murus ignis in circuitu, & gloria in medio eius. Quare inuitat Iudæos, qui metu* Chaldæorum *aliarúmque gentium hoſtilium timebant redire è Babylone, vt audacter redeant in* Ieruſalem. *Deum enim illam inſtauraturum cum templo, ac in eo habitaturum, ideóque effecturum, vt nec* Chaldæi, *nec Samaritæ, nec aliæ gentes vicinæ vel fabricam impediant, vel* Iudæorum *pacem turbent. Nota, hæc ad literam intelligenda eſſe de Ieruſalem vrbe* Iudæorum, *de ea enim hactenus egit, idque filum orationis & plana textus verba depoſcunt. Allegoricè tamen, & potiùs intelligenda ſunt de Eccleſia, quæ eſt vera Dei* Ieruſalem, *in eáque orta eſt, & illi ſucceſſit, de qua Apoſt. Galat. 4. 26. Et quia ad Eccleſiam maximè reſpexit Spiritus S. hinc quædam hic auguſtiora interſerit, quæ tenuiter Ieroſolymæ, planè autem & plenè conueniant Eccleſiæ. Ad illam enim data typi alicuius occaſione, aſſurgere & auolare ſolent* Prophetæ. *Qualia ſunt verſ. 8.* Poſt gloriam miſit me ad gentes. Erunt prædæ his qui ſeruiebant ſibi. Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Lauda & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, *&c. ita S. Hieron.* Cyril. *Theodor. Haymo; Lyran. Vatab. & alij paſſim, excepto Ribera & paucis alijs, qui hæc omnia in ſenſu non allegorico, ſed literali accipienda cenſent, non de* Ieruſalem, *ſed de Eccleſia* Chriſti, *idque ob verba textus quæ paulò ante citaui. Verùm illa non vrgent, vti oſtendam in eorum explicatione. Vide canon. 4. & 5. quos præfixi* Prophetis *maioribus.*

Verſ. 1.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & B ecce vir, & in manu eius funiculus menſorum.

Verſ. 2.] Et dixi: quò tu vadis? Et dixit ad me: Vt metiar Ieruſalem, & videã quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo eius.

Verſ. 3.] Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occurſum eius.

Verſ. 4.] Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum iſtum, dicens: Abſque muro habitabitur Ieruſalem præ multitudine hominum, & iumentorum in medio eius.

Verſ. 5.] Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

Verſ. 1. ET *leuaui.*] Hæc ad præcedentem viſionem, & ad verba conſolatoria de reſtauranda Ieruſalem cap. 1. 13. pertinere, ideóque eodem tempore, putà eadem nocte & viſione viſa eſſe à Zacharia, probabiliter cenſet Theodor. Videtur enim hîc eſſe continuatio præcedẽtis viſionis. Hiſce enim ſymbolis omnibus promittit Deus Iudæis reſtaurationem vrbis & templi, ad eamque illos incitat & impellit. Vndè eoſdem angelos hîc videt Zacharias, quos vidit cap. præcedenti.

Et ecce vir.] Putà angelus ſpecie viri: viri enim formam induerat in corpore aëreo à ſe formato C & aſſumpto. *Et in manu eius funiculus menſorius.* quo ſolent Architecti metiri longitudinem & latitudinem ædificiorum; ad eamque funiculis in terram defixis, & vtraque ex parte extẽſis comprehenſam, ædificare, vt iuſta ſit partium omniũ ſymmetria & proportio. Funiculo ergo hoc ſignificat ſe breui reædificaturum Ieruſalem. Angelus hic videtur fuiſſe idem, qui cap. 1. 8. viſus eſt Zachariæ ſtare inter myrteta, nimirum S. Michaël: hic enim erat cuſtos & tutor Synagogæ, vti iam eſt Eccleſiæ: vnde ad eum pertinebat cura

P teſtau-

reſtaurandæ Ieruſalem & templi. Similem virum vidit Ezechiel c. 40. 3. qui funiculo & calamo dimetiebatur templum à Zorobabele reædificandum. Sic S. Ioannes Apoc. 21. 15. vidit angelum arundine metientem Ieruſalem cœleſtem.

Verſ. 2. *Et dixi.*] Ego Zacharias ad virum habentem funiculum menſorium, putà ad S. Michaëlem. *Quo tu vadis?* quid funiculo tuo agere vel metiri deſtinas? *Et dixit*, reſpondit Michaël *ad me: Vt metiar Ieruſalem*, putà aream in qua reædificanda eſt Ieruſalem. Ieruſalem enim iam non extabat, vtpotè ante ſeptuaginta annos deſtructa à Chaldæis. Vnde ſubdit: *Vt videam quanta ſit*, id eſt, futura ſit, vel eſſe debeat *latitudo eius.*

Tropol. funiculus hic ſignificat dimenſiones crucis Chriſti: item charitatis, humilitatis, cæterarúmque virtutum, iuxta quas ædificãda eſt domus ſpiritualis, putà fabrica perfectionis, de quibus Apoſtolus Epheſ. 3. 18. *Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum.* Vide ibi dicta.

Verſ. 3. *Et ecce angelus qui loquebatur in me.*] Hic fuit angelus proprius Zachariæ, qui ei hæc oracula ſuggerebat & viſiones oſtendebat, ac proinde diuerſus à Michaële, vti dixi cap. 1. Quocirca S. Hieron. Theodor. Haymo, Hugo, Lyran. & alij paſſim tres hîc numerant angelos, primum cum funiculo quaſi menſorem, qui fuit S. Michaël; ſecundum, prophetalem Zachariæ; tertium, *qui egrediebatur in occurſum eius*, putà ſecundi, vt per eum doceret Zachariam quanta futura eſſet Ieruſalem: tertium hunc autumant multi fuiſſe S. Gabrielem. Ille enim curator erat populi Dei, vt patet Daniel. 9. 21. & c. 10. 5. vbi ſimiliter tres angelos ſimiles, imò ferè eoſdem cum hiſce Zachariæ, atque idem penè nunciantes vidit Daniel.

Verſ. 4. *Et dixit ad eum.*] Putà angelus tertius dixit ad ſecundum, qui erat cuſtos Zachariæ: *Curre, loquere ad puerum iſtum dicens: Abſque muro habitabitur Ieruſalem.* q. d. Dic Zachariæ puero, non ætate, vt vult Ribera & Emmanuel (erat enim grandæuus, inquit S. Epiphan. Doroth. Iſidor. imò & Martyrol. Roman.) ſed cõditione & ſtatu: quia ſcilicet erat puer, id eſt, cliens & diſcipulus angeli ſui cuſtodis. Homines enim reſpectu angelorum ſunt quaſi pueri, ait S. Hieron. Rurſum *puero*, id eſt, miniſtro. Erat enim Zacharias miniſter angeli; per eum enim angelus Dei de reſtauratione Ieruſalem decretum Iudæis annunciauit. Sic Lucæ 1. 69. Dauid vocatur, puer, id eſt, miniſter Dei: *Erexit*, inquit, *cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui.* Item Iacob, ibidem v. 54. *Suſcepit*, inquit, *Iſraël puerum ſuum.* Sic Actor. 4. 27. Ieſus vocatur puer, id eſt, miniſter Dei. Sic Geneſ. 24. 52. ſeruus Abrahæ licèt ſenex, vocatur eius puer. Eſt catachreſis: pueri enim ſolent miniſtrare viris & ſenibus. Senſus ergo eſt q. d. ô angele dic tuo clienti Zachariæ: Tu videns angelum primùm, putà Michaëlem cum funiculo, putabas Ieruſalem reædificandam fore exiguam, vtpote paruo eius funiculo comprehendendam; ſed ſcito te falli: prædico enim, & promitto tibi tuiſque, tantam fore Ieruſalem, támque plenam ciuibus, vt muris ſuis eos continere non poſſit. Funiculus enim quem vides, licet paruus videatur, quia tenuis eſt & in glomum conuolutus; tamen ſi euoluatur, vti fiet in dimenſione, complectetur ingentem aream, quæ ingentem capiet vrbem: atque vrbs ipſa licèt ingens, non capiet incolas, tanta erit eorum multitudo: quocirca per ſuburbia & villas vrbi vicinas habitare cogentur. Ex hoc loco S. Gregor. hom. 34. in Euang. docet angelos maiores mittere minores: *Dum enim*, inquit, *angelus ad angelum dicit: Curre & loquere ad puerum iſtum, dubium non eſt, quin alius alium mittit. Minora verò ſunt quæ mittuntur, maiora quæ mittunt.* Hinc etiam acceperunt Scholaſtici ea quæ docent de locutione angelorum.

Puer, id eſt, miniſter.

Abſque muro.] Hebr. פרזות *perazot*, id eſt, villæ, hoc eſt, inſtar villarum abſque muro habitabitur Ieruſalem: quia tanta erit ciuium copia, vt vrbe capi non poſſit. Quocirca ædificabunt ſuburbia & villas vrbi contiguas, per eaſque longiſſimè ſe dilatabunt & propagabunt. Vnde aliqui ſic exponunt: *Abſque muro*, id eſt, extra murum. Sic enim dicitur Ioſue 17. 5 *Ceciderunt funiculi Manaſſe abſque terra Galaad*, id eſt, præter & extra terram Galaad. Non ergo negat Ieruſalem cingendam muro, vt volunt aliqui, qui proinde id ad literam accipiendum volunt de Eccleſia. Non etiam corrigit Michaëlem volentem funiculo metiri Ieruſalem, vt alij exponunt. q. d. Noli eam metiri: non enim illa funiculo dimetienda eſt; nam ſine muris ædificanda eſt, & vndequaque dilatanda. Quis enim angelus corrigat Michaëlem omnium angelorum Principem? ſed ſenſus eſt, q. d. Licèt Ieruſalem ſtatim ob metum vicinarum gentium cingenda ſit muro, vt patet Nehem. 2. 17. tamen tanta eò confluet hominum frequentia, vt multi ciues extra muros in vicis & villis ſuburbanis habitare cogantur; ita de facto contigit: nam habitarunt in Bezeta, id eſt, in noua ciuitate; donec Agrippa rex cœpit hæc ſuburbia muro cingere; teſte Ioſepho lib. 6. belli cap. 6.

Secundò, τὸ *habitabitur* poteſt accipi δυνατικῶς, vt potentiam ſignificet, non actum, q. d. Adeo tuta & ſecura erit Ieruſalem per Dei inhabitantis opem & protectionem, vt ſine muro habitari poſſit. Id enim fieri dicitur, quod aptum eſt vt fiat; ac id facere quis, quod vt faciat poteſtatem habet. Sic ait Iob cap. 9. 6. *Qui commouet*, id eſt, commouere poteſt, *terram de loco ſuo. Qui præcipit ſoli, & non oritur*, id eſt, qui præcipere poteſt ſoli vt non oriatur.

Tertiò, hebr. *perazot*, id eſt, villæ, Septuag. vertunt *frugifera.* Tales enim ſolent eſſe villæ. Vnde ſic transferunt: *Frugifera habitabitur Ieruſalem à multitudine hominum & iumentorum, quæ in medio eius.* q. d. Diues, fertilis & opulenta erit Ieruſalem: profert enim alétque innumeram turbam iumentorum, æquè ac hominum. Ita ad literam de vrbe Ieruſalem accipiunt Hebræi, S. Cyrill. Theodor. & alij. Hac enim phraſi ſignificat amplitudinem & frequentiam, æquè ac ſecuritatem & pacem Ieruſolymæ. Dum enim metus eſt belli, nemo diues in villis habitare audet, ſed ad vrbes muratas ſe recipit.

Myſticè, id verius eſt in Eccleſia, quæ abſque muro habitatur: quia toto orbe diffuſa eſt. Ad eam enim vndequaque confluxit innumerabilis multitudo fidelium, tam hominum, id eſt, iuſtorum, quàm iumentorum, id eſt, carnalium, qui more iumentorum terræ inhiant; ita S. Auguſt. ſerm. 131. de Temp. & Remig. Albert. Lyran. Vatab. Arias hîc. Rurſum Eccleſia, æquè ac anima ſancta, eſt *perazot*, id eſt, villa, ob amœnitatem, libertatem, & fertilitatem. Abundat enim ſpirituali frumento, vino, oleo, fructibus, iumentis & animalibus omnis generis, agris, vineis, hortis, arboribus,

Myſticè. Ieruſalem ſæ'ex typus eſt Eccleſiæ fœlicis.

A tibus, fontibus, &c. Quid mitum? Hæc eſt villa Dei, eius manibus erecta, aucta, adornata. Ita eandem Eecleſiæ propagatiooem per dilatationem Ieroſolymæ, ſymbolicè depingit Ieremias ea. 31. 38. & Iſaias cap. 49 20. *Anguſtus mihi eſt locus, fac ſpatium mihi vt habitem.* Imò S. Hier. io Ionam, aiſerit Ieruſalem veterem ferè ſemper in S. Sript. portare oouam: vbique enim hoe ei quaſi oneti datum, vt Eecleſiam Chriſti in ſeipſa præferat & referat, quaſi eius imago & typus, imò mater. Quare in Liturgia S. Iacobi, Ieruſalem appellatur Matria Eccleſiarum; perinde ac Rom. 11. 18. priſci Patriarchæ nuncupantur Eecleſiæ radix, quæ portat fideles ex gentibus. Sic S. Aoguſt. B proœmio in pſalm. 126. ait, Salomonem geſtare figurā Chriſti, vt in iis quæ de regno ipſius Seript. commemorat, noo tam ſit perſona Salomun, quā is ipſe perſonatus Chriſto; ac proinde vtrumque intelligi opottere: quia figuratum ſine eo quod figurat percipi nequit. Ita hîc ſubſtratum, ſiue fundamentum literæ eſt reſtauratio terrenæ Ieruſalem, eui typieè ſuperſtruitur fabriea Eccleſiæ Chriſtianæ; ita Fetoandez viſione 30.

Verſ. 5. *Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu.*] Chald. *verbum meum erit ei, dicit Dominus, velut murus igneus illam per circuitum ambiens.* Eſt occupatio: oeeurrit enim tacitæ obiectioni, eámque præoccupat, q. d. Ne mireris, ô Zacharia, C quod dixi abſque muro habitandam Ieruſalem, neue ex eo metuas quod ad eam hoſtibus facilis patebit aditus: eece enim promitto, quod ego ipſe Deus veſter ero ei pro muto, eóque non lapideo, ſed igneo. q. d. Ego inſtar muri igoei eingam & tutabor Ieruſalem, ae ſolo aſpectu hoſtes fugabo, & ciues lætificabo. Alludit ad flammeum gladium quo Cherubim cuſtodiuit paradiſum. Geneſ. 3. 24. quem non pauci murum igueum exponunt eum Lactantio lib. 2. Inſtit. c. 13. Paradiſus enim Dei olim erat Ieruſalem, & nune eſt Eccleſia. Rurſum alludit ad pſalm. 24. 2. *Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi ſui.* Et ad Iſaiæ 26. 1. *Saluator ponetur in ea murus & ante-* D *murale.* Ita Theodor. exponit, q. d. *Mea benignitate ei ero murus, qui tranſiri & tranſcendi non poſſit. Hanc enim vocauit murum ignis. Nam ſicut pyra ingens tranſiliri nequit, ſic vinci non poteſt qui gratia Dei cuſtoditur.* Quia vt ait Rupert. eum ſcriptum ſit: *Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei, quis ibi hoſtem timebit? quis de inimico ſollicitus erit?* etenim *Deus tutor noſter, ignis conſumens eſt*, vt ex Moſe ait Paulus Hebr. 12. 19.

Alleg. murus igneus fidelium eſſe ſunt Angeli.

Quocirca allegoricè & tropologicè murus igneus Eccleſiæ, & fidelium quorumlibet in particulari, ſunt primò angeli tutelares. De his enim ait Pſaltes, & ex eo S. Paulus Hebr. 1 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* E Ita ſancti angeli in ſpecie equorum & curruum igneorum defenderunt Eliſæum contra exercitum Syrorum. 4. Reg. 6. 18. Ita iidem Eliam curru igneo, ad quem dæmones aecedere non auderent, rapuerunt in cœlum. 4. Reg. 2. 11.

2. Spiritus ſanctus.

Secundò, Spiritus S. qui in Apoſtolos & Eecleſiam deſcendit ſpecie ignis in Pentecoſte, quémque iam ante promiſerat Chriſtus dicens: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur?* Lucæ 12. 49. Huius rei ſymbolo idem Spiritus S. per angelum deduxit Hebræos ex Ægypto, & deſerto ad terram promiſſam in ſpecie columnæ ignis & nubis, quæ caſtra præibat eratque dux itineris, & ſimul ea cingebat & A tutabatur ab hoſtibus, de qua Sapien. 10. 17 *Fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem.* Hoc igne charitatis ardens & cinctus S. Laurentius iiſit Valerianum, eiúſque ignes & craticulas.

Anagog. eſt ignis purgatorij.

Anagog. Ieruſalem & paradiſus cœleſtis cinctus eſt igne purgaturij, per quem omnes in cœlum quaſi tranſire debent, vt eo probentur numquid impuri habeant; & ſi quid habeant, expurgentur, iuxta illud 1. Corinth. 3. 13. *Vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit, &c. ſi cuius opus arſerit, detrimentum patietur: ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem.* Ad hæc Orig. S. Baſil. Lactant. S. Ambroſ. & Rupert. ea hoe loco & ſimilibus B opinati ſunt, ante eœlum in æthere eſſe maximus ignes, per quos tranſire & expiari debeant omnes in eœlum euntes, etiam S. Petrus & Paulus; de qua ſententia quid cenſendum ſit dixi 1. Corinth. 3. 12. Deniqoe Chriſtus index & ſancti in die iudicij eingentur igne conflagrationis mundi, qui deinde impios & damnatos eoouoluet in tartara, de quo Pſalm. 49. 2. *Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida.*

Et in gloria ero in medio eius.] Hebr. לכבוד *lecabod*, id eſt, ad gloriam. Septuag. *in gloriam*, pro gloria, loeo gloriæ. Chald. *Glorioſè maieſtatem mediam in medio eius reponam.* Iam gloria hæc dupliciter accipi poteſt. Primò paſſiuè, q. d. In glo- C ria ero, id eſt, glorificabor & colar in Ieruſalem per latriæ cultum; ita S. Hieron. Lytan. & Dionyſ. Secundò & meliùs actiuè, q. d. Glorificabo Ieruſalem, gloriam ei afferam; ita Cyril. Theod. Haymo, Vatab. Ribera, Sāchez & alij. Deus enim habitans in Ieruſalem per ſui cultum, legem, oraeula, miracula, tutelam & protectionem, eam reddebat eelebrem & glorioſam apud omnes gentes, teſte Ioſepho lib. 11. Antiq. c. 26. Deus ergo erat gloria Ieruſalem, iuxta illud Ierem. 2. 11. *Populus verò meus mutauit gloriam ſuam*, id eſt, Deū ſuum glorioſum, *in idolum.* Hinc illud Pſalm. 86. 9. *Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.* Et Pſal. 47. 1. D *Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius. Fundator exultatione vniuerſa terra mons Sion, latera Aquilonis; ciuitas regis magni*; ita Theodor.

Arca fæderis vocatur gloria.

Secundò aliqoi, vt á Caſtru, per gloriam Ieroſolymæ aeeipiunt arcam fœderis: ob eam enim captam à Philiſthæis norus Heli grauida, & præ dolore excoriens fœtum ac pariens, vocauit puerum *Ichabod*, dicens: *Tranſlata eſt gloria de Iſraël, quia capta eſt arca Dei.* 1. Reg. 4 21. vt ſenſus ſit: Ego Deus Ieroſolymæ ero murus igneus forinſecus, intrinſecus verò & in medio eius ero ei pro area. Sicut enim ad Arcam omnes aceurrebant, Deū ſuper eam io propitiatorio reſidentem ado- E raturi & inuocaturi; indéque Deus vrbem gubernabat: ita promittit hîc ſe pro arca (quam ante captiuitatem ex Ieruſalem extolerat & abſeonderat Ieremias, vt dicitur 2. Machab. 2. 5.) & pro anima in medio Ieruſalem futurum, vt omnes ciues & incolas iode animet, foueat, gubernet & regat. Porrò Deus tum aliàs fuit gloria Ieruſalem, tum maximè quandò aſſumpta carne in ea viſibiliter apparuit, docuit, miracula fecit, & Eccleſiam ſuam inſtituit; ita Vatab. quocirca allegoricè, & potiùs tropologicè, Deus per Chriſtū eſt gloria Eccleſiæ. Quāta enim eius eſt gloria, qood caput eius ſit Chriſtus, id eſt, verbū incarnatum, Deus homo? quāta eius gloria eſt, Chriſti cœleſtis vita, doctrina, Euangelium, ſacramenta, gratia, quam

cenſent; ſed in Ieruſalem, vti diſertè ait Eſdras li. 1. c. 5.

Dary.] Hyſtaſpis; vide dicta Aggæi 1. verſ. 1. Darius Perſicè ſignificat φρόνιμον, id eſt, prudentem, ait Heſychius: prudentia enim & prouidentia eſt prima dos regis, vt bene regat & gubernet.

Fily Barachiæ.] Barachias hebr. idem eſt quod *benedictio Domini*. Huius filius eſt Zacharias, id eſt, memoria, vel memor Domini. Magna enim benedictio ſummúmque bonum eſt iugiter meminiſſe Dei, ſempérque eum habere in memoria, imò in oculis & mente.

Addo quis? *Fily Addo.*] Fuit ergo Addo auus Zachariæ. S. Hieron. & eum ſecuti Remig. Albert. Haymo, Hugo & Dionyſ. cenſent hunc eſſe Addo videntem, id eſt, Prophetam, qui ſcripſit Chronica regum Iuda. 2. Paral. 12. 15. quique miſſus fuit à Deo ad Ieroboam primum regem Iſraël, vt ei, ob vitulos aureos ab eo erectos, interitum denũciaret. 3. Reg. 13. 1. licèt Script. eum ibidem non nominet; verùm hoc creditu eſt difficile. Nam à Ieroboam vſque ad Darium Hyſtaſpis fluxerunt 400. anni & amplius. Quare verius videtur, Addo auum Zachariæ fuiſſe alium ab Addo vidente; ſed fuiſſe pariter Prophetam, vt cenſent Hebræi, vel certè virum illuſtrem, ideoque hic nominari, vt nepoti ſuo Zachariæ nomen & decus conciliet. Niſi dicas, Addo videntem non auum, ſed quintum, vel ſextum atauum fuiſſe Zachariæ, vt Barachias vocetur filius, id eſt, abnepus Addo. Sic enim ipſe Zacharias vocatur filius, id eſt, nepos, vel abnepos Addo, 1. Eſdræ 5. 1. Et hoc ſatis eſt veriſimile, tum quia alium Addo Prophetam, vel celebrem in Script. non legimus; tum quia prophetia tunc temporis erat quaſi hæreditaria, æquè ac ſacerdotium, & ò auis tranſibat in patres & nepotes, vt tradunt Hebræi: vnde & in libris Regum celebrantur filii Prophetarum, & Zacharias pater Ioannis Baptiſtæ fuit Propheta, æquè ac filius, vt patet Lucæ 1. 67. tum quia diſertè id aſſeuerant S. Hieron. & alii iam citati, qui ſanè vidit ex intercapedine tot annorum Addo non poſſe eſſe auum Zachariæ; per auum ergo accipit atauum. Quod ſi ita eſt, magni Prophetæ (talis enim fuit Addo videns) nepos & hæres fuit Zacharias.

Verſ. 2. *Iratus eſt.*] Hebr. *iracundia iratus eſt*, id eſt, vehementer iratus eſt, valde excandeſcit.

Verſ. 3. *Et dices ad eos.*] Scilicet Iudæos, inter quos tu verſaris, & quorum te conſtitui Prophetam. Ponitur relatiuum, vel potiùs demonſtratiuum pro antecedente, vtpote noto & obuio.

Hæc dicit Dominus exercituum.] Hoc adiicitur, quia fit ſermo ad eos qui in poteſtatem Darii venerant, magnorum exercituum ducis & imperatoris. q. d. Hæc dicit is, cuius vires ſunt multò maiores viribus humanis, cuius exercitus & potentia longè ſuperant exercitum & potentiam Darii, alias potentiſſimi; ita Vatabl.

Dei in homines pietatis officia. *Conuertimini ad me.*] Præclarè S. Gregor. in Pſal. 7. pœnitent. *Deus*, inquit, *qui abiicit delinquentem, & conuertitur ad pœnitentem; vocat etiam auerſos, donat peccata conuerſis, hortatur pigros, conſolatur afflictos, docet ſtudioſos, adiuuat dimicantes, confirmat laborantes, exaudit corde clamantes. Ipſe namque per Prophetam dicit: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos; ſed quia conuerti ad eum ſine ipſo non poſſumus, quotidie cum Propheta clamemus: Ne auertas faciem tuam à me.* Porrò S.

An obligemur primo inſtanti vſus rationis conuerti ad Deum? Thom. 1. 2. q. 89. art. 6. ad 3. & ex eo Capreolus in 2. d. 40. q. vnica, Soto libro 2. de Iuſtitia q. 3. art. 10. & Nauar. Enchir. 11. nu. 8. cenſent, hoc conuerſionis ad Deum præceptum obligare in primo rationis inſtanti: puer enim, inquiunt, cum rationis vſum habere incipit, tenetur ſe & ſua ordinare ad debitum finem, puta ad Deum: quod ſi facit, Deus infundet illi gratiam per quam conſequetur remiſſionem peccati originalis: ſi non facit, peccat mortaliter. Nã ordo naturæ poſtulare videtur, vt homo cum inchoat vitam rationalem, incipiat ab intentione vltimi finis: nam ex ea pẽdet vitæ bonæ inſtitutio. Verùm alii doctores cenſent contrarium, ſcilicet in primo rationis inſtanti non teneri puerum conuertere ſe ad Deum per amorem Dei ſuper omnia, naturalem vel ſupernaturalem: primò, quia hoc præceptum eſt difficillimum, & maximè ſublime. Non eſt autem credibile Deum obligaſſe homines iudicio tam immaturos, ad tale præceptum ſtatim exequendum. Secundò, quia homo in principio non cogitat de rebus tam ſublimibus, ſed de ſenſibilibus & conſuetis. Neque eſt aliquid, vnde illis tam ſublimis cogitatio ſuggeratur; ac proinde inconſideratio eius, vel ignorantia eſt inuincibilis. Tertiò, quia nullum tale in Script. extat præceptum, nec ratio naturalis illud dictat. Nam illud: *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos*, pertinet ad peccatores, qui iubentur agere pœnitentiam de peccatis actualibus; non autem ad eos qui habent ſolum originale, & licèt etiam ad hos pertineret, non tamen ideo ſtatim deberet impleri. Nam eſt præceptum affirmatiuũ, quod ſemper obligat, ſed non pro ſemper, vti obligat negatiuũ: ſicut neque adultus qui peccauit mortaliter, tenetur ſtatim agere pœnitentiam ſub nouo peccato.

Ne ſitis ſicut patres veſtri.] Ne patriſſetis, ne patrum idololatriam, inobedientiam, apoſtaſiam æmulemini, alioqui ſimiles vos eis efficiam in pœna, ſicut ſimiles vos feciſtis in culpa. Verſ. 4.

Patres veſtri vbi ſunt?] q. d. Exciſi ſunt, & in excidio Ieroſolymæ vel occiſi, vel in Babylonem abducti, ibique mortui ſunt, vti eis prædixeram & comminatus eram per meos Prophetas. Nonne videtis in eis meas minas & oracula non fuiſſe vana & irrita, ſed vera, certa & efficacia? Scitote ergo talia quoque fore hæc quæ vobis pariter per Zachariam intento & edico. Verſ. 5.

Et Prophetæ nunquid in ſempiternum viuent?] Prophetas intelligit patrum impiorũ, puta pſeudoprophetas; hos enim mox opponit ſeruis ſuis Prophetis. q. d. Falſi Prophetæ, qui patribus veſtris falsò fœlicitatem prædicebant & promittebant, dicentes: Pax, pax, nonne & ipſi, æquè ac patres veſtri, miſere mortui ſunt, vel gladio, vel ærumnis captiuitatis? vbi eſt ergo eorũ fœlicitas & longæuitas, quam ſibi patribúſque veſtris promiſerunt? Nunquid interitu ſuo tam infœlici teſtati ſunt ſe eſſe mendaces, & oracula ſua fuiſſe dæmonis, non Dei vaticinia? ita S. Hieron. Albert. Hugo & Lyran. Alii veros intelligunt Prophetas. q. d. Tam Prophetæ pii, quàm patres veſtri impii mortui ſunt, boni enim æquè ac mali moriuntur: ſed prophetiæ eorum & minæ, quas patribus veſtris vobiſque, ſi eos imitemini, intentarunt, non ſunt mortuæ, ſed viuunt & perdurant: quia Deus earum auctor, & ſcelerum vltor, non moritur, ſed viuit in æternum. Hoc eſt quod ſubdit Zacharias: *Verumtamen verba mea*, &c. ita

Theodo-

Digitized by Google

Thcodoretus Clarius, Vatablus & à Caſtro. A

Verſ. 6. *Verumtamen.*] q. d. Veſtri pſeudoprophetæ vos deceperunt, quia promiſerunt proſpera quæ non euenerunt. Verùm mei Prophetæ, qui mea verba, id eſt, minas & ſtatuta, purà pœnas lege Moſi ſtatutas in legis præuaricatores, patribus veſtris vobiſque intentarunt, vos non fefellerunt: nam pœnæ & plagæ quas cōminati ſunt, reipſa patres veſtros comprehenderunt, qui proinde flagellis hiſce Dei eruditi, iuſtum Dei in ſe iudicium & culpam ſuam agnouerunt, vt qui antea ad me inuitantem eos ad pœnitentiam noluerant attendere, vt dicitur verſ. 4. iam caſtigationibus hiſce, licèt ſerò & coactè conuerſi, mentem & ſententiam mutarint, dixerintque: *Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras,* &c. *fecit nobis*; ita Arias, Clarius & Vatabl.

Verſ. 7.] In die vigeſima & quarta vndecimi menſis Sabath, in anno ſecundo Darii, factum eſt verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filii Addo, Prophetam dicens:

Verſ. 8.] Vidi per noctem, & ecce vir aſcēdens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta, quæ erant in profundo, & poſt eum equi rufi, varii & albi.

Verſ. 9.] Et dixi: Quid ſunt iſti, Domine mi? & dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.

Verſ. 10.] Et reſpondit vir, qui ſtabat inter myrteta, & dixit: Iſti ſunt, quos miſit Dominus vt perambulent terram.

Verſ. 11.] Et reſponderūt Angelo Domini, qui ſtabat inter myrteta, & dixerunt: D Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur, & quieſcit.

Verſ. 12.] Et reſpondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vſquequò tu nō miſereberis Ieruſalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.

Verſ. 13.] Et reſpondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba conſolatoria.

Verſ. 14.] Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Ieruſalem, & Sion zelo magno.

Verſ. 15.] Et ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas: quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum.

Verſ. 16.] Propterea hæc dicit Dominus: Reuertar ad Ieruſalem in miſericordiis: & domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum: & perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem.

Verſ. 17.] Adhuc clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & conſolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ieruſalem.

In die vigeſima & quarta vndecimi mēſis Sabath.] Verſ. 7.
Qui noſtro reſpondet Ianuario. Hic enim noſter
B primus eſt menſis, ſed Iudæorū erat penultimus. Ipſi enim annum ſacrum inchoabant à Niſan, id eſt, Martio. Sabath, & reliqua Hebraica menſiū nomina videntur eſſe Chaldaica: nam inueniuntur tantùm apud eos qui redierunt Babylone; ita Vatabl.

Factum eſt verbum.] Id eſt, viſio angeli & equorum inter myrteta. Deus enim tam loquitur ſymbolis, quàm verbis. Quocirca prophetia quælibet, vt dixi Iſaiæ 1. 1. promiſcuè nunc vocatur verbum, nunc viſio: quanquam & propriè verba angeli in hac viſione miſceantur, & intercurrant.

Dicens.] Id eſt, oſtendens id quod ſequitur,
C quodque enarrat inquiens.

Vidi per noctem.] Nox enim aptior viſionibus: Verſ. 8.
in ea enim quieſcentibus collectiſque ſenſibus, phantaſia viuacius concipit & intuetur ſua phātaſmata, præſertim à Deo vel angelo impreſſa.
Symbolicè, nox hæc erat ſymbolum calamitatis, Symbol.
in qua Iudæi Babylone redeuntes verſabantur, quæ in diem, lucem & lætitiam reſtaurationis vrbis, & templi mox erat conuertenda. Calamitas enim opportuna eſt ad audiendum verbum Dei,
quia cor inſtar ceræ emollit. Hinc vexatio dat intellectum auditui, ita S. Hieron. Vnde moraliter Moral.
S. Gregor. lib. 2. Moral. c. 2. docet S. Scripturam ſolere per tempus rei exitum ſignificare: *A qua-*
D *litate,* inquit, *temporis finis exprimitur actionis; ſicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Iudas exiiſſe perhibetur, cùm egrediente illo ab Euangeliſta S. Ioanne c. 18.) dicitur: Erat autem nox. Hinc enim & iniquo diuiti dicitur Lucæ 12. Hac nocte repetent animam tuam abs te. Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, ſed in nocte memoratur. Hinc eſt quod Salomon, qui ſapientiam non perſeueraturus accepit, 3. Reg. 3. in ſomnis hanc & nocte accepiſſe deſcribitur. Hinc eſt quod angeli ad Abraham meridie veniunt; puniturì autem Sodomam, ad eam veſpere veniſſe memorantur. Quia igitur B. Iob tentatio ad victoriam deducitur, à die cœpta perhibetur, cùm*
E *dicitur: Quadam autem die cùm veniſſent filii Dei,* &c.

Et ecce vir.] Purà angelus ſpeciem viri aſſumens: angelum enim fuiſſe patet verſ. 11. Hebræi, S. Hieron. Theod. & paſſim alii cenſent fuiſſe S. Michaëlē: hic enim olim Synagogæ Iudæorum fuit cuſtos, vti nunc eſt Eccleſiæ Chriſtianorum, vti patet Daniel. 10. 21. & ca. 12. 1. licèt aliqui Gabrielem fuiſſe autument, qui eſt fortis præliator pro populo Dei, vt patet Daniel. 9. 21. & c. 10. 5.

Inſidet equo, quaſi celer & feſtinus ad auxilium populi ſui; eoque rufo, quaſi ſanguinarius vindexque acer in hoſtes Iudæorum. Equus enim Equus rufus cuius ſymbolum?

nomi multa, ſcilicet velocitatem, genero ſitatem, dignitatem, ardorem prœliandi, victoria, gloriam & triumphos S. Michaël.

Aliter Theodor. Inſidet, ait, equo rufo, vt ſignificet populi afflictiooem. *Nam equus rufus hoſtium coniurationem & indignationem oſtendit: quia ſanguinarius & rufus eſt furor.* Nouè ergo Arias per virum hunc accipit Alexandrum Magnum, cuius equus fuit rufus, ſcilicet Bucephalus; ita dictus, quod capite & colore ſimilis eſſet boui: boues autem communiter ſunt rufi, præſertim in Græcia, aliiſque regionibus calidis. Cenſet ergo hic ſignificari, quod Alexander Monarchiam à Perſis ad Græcos ſit tranſlaturus. Verùm de hac re non agit hic Propheta. Porrò Theodor. equũ hunc rufum vocat ſpadicem, id eſt, punicei coloris, qui maximè commendatur in equis, de quo audi Virgil. 3. Georg. dum generoſum equum hiſce notis depingit:

Illi ardua ceruix,
Argutúmque caput, breuis aluus, obesáque terga,
Luxuriátque toris, animoſum pectus honeſti
Spadices, glaucique color deterrimus albis.

Iam ex generoſitate equi animos, vires & ſtas equitis intellige & metire. Eos exigebat rei & afflictionis difficultas. Erant enim Iudæi in profũdum, vt mox dicetur, calamitatum demerſi: valido ergo magnique zeli liberatore, & propugnatore angelo indigebant. Vbi nota; afflictis ſolent præſto eſſe angeli; & quo maior eſt afflictio, eo ipſi maius robur, opem & conſolationem afferunt.

Myſticè, vir in myrtetis, eſt Chriſtus in Virgine conceptus.

Myſticè, hic vir ſtans inter myrteta eſt Chriſtus, qui in carne quam ex myrto, id eſt, B. Virgine aſſumpſit, in medio Patriarcharum, Prophetarum, ac ſanctorum veteris & noui teſtamenti, quaſi inter myrteta conſiſtit. Equus rufus eſt humana natura, cui inſidet deitas, quam ſumpſit ex primo parente, qui à terra rufa, ex qua plaſmatus eſt à Deo, dictus eſt Adam, id eſt, rufus, quamque rubricauit ſanguine, tum ſuo, tum hoſtili, quem victor ſparſit, iuxta illud Iſaiæ 63. 1. *Quis eſt iſte qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra?* &c. *Quare ergo rubrum eſt veſtimentum tuum? Torcular calcaui ſolus*, &c. ita Petrus Abbas Cellenſis lib. de Panibus cap. 23. tomo 8. Biblioth. SS. Patrum. Sequuntur eum equi rufi, albi & varii, id eſt, Apoſtoli, Martyres & Virgines: item fabri, id eſt, Doctores & prædicatores, qui omnes Eccleſiam Chriſti ædificarunt, Chriſtique hoſtes fabricam hanc impedire volentes deiecerunt.

Inter myrteta.] Id eſt, loca myrtis conſita. Syrus: *Inter arbores opacas*, vel vmbriferas. Arabicus Alex. *Inter duos montes ſe inuicem cernentes*, id eſt, obuios. Grammatico ſenſu notat Babylonem, in qua Iudæi fuerant captiui: myrtus enim ob ſiccitatem amat loca demiſſa, profunda & irrigua, qualis eſt Babylon, quæ vicina eſt Euphrati & Tigridi: ita Arias & Vatabl. quin & Chald. qui vertit: *Et ipſe ſtabat inter arbores myrtinas quæ ſunt in Babylone.* Vnde addit, *in profundo*, id eſt, prope profundum, ſcilicet aquarum & fluminum. Ibi ergo viſus eſt angelus, vt ſignificet Iudæorum captiuitatem & calamitatem Babylonicã, in qua quaſi in profundo demerſi & penè abſorpti fuerunt: iuxta illud Pſal. 68. 3. *Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia;* ſeque illos magna ex parte

Angelus inter myrteta. Cur?

inde eduxiſſe & liberaſſe, ac cæteros inde liberaturum, dum eos qui redierant propediem adiuuabit in reædificatione vrbis Ieruſalem & templi, qua peracta cæteri ex Babylone illico in Ieruſalem aduolabunt. Itaque Michaël apparet inter myrteta: quia læta nunciat de templi fabrica & gloria. Myrtus enim hilaritatis eſt indicium. Vnde olim mos fuit in conuiuiis, circumlato myrti ramo conuiuas ad cantandum excitare: ſinguli enim eo in manus accepto partes canebant ſuas, teſte Plutarch. in Sympoſ. Et Horatius adueniẽte verno tempore, quo ſe vndecunque patefacit hilaritas, decorè ait: *Viridi nitidum caput impedire myrto:* Atque vbicunque conuiuiorum lætitiam celebrat, coronas è myrto inferri iubet; ita Pierius Hier. li. 50 c. 27. Rursũ ſymbolicè, per myrteta intelligit familias, & cœtus Iudæorum fidelium & iuſtorum, qui in Babylone vel fuerant captiui, vel adhuc erant inquilini, quales erant Eſdras, Nehemias, Zorobabel, Ieſus, Aggæus, &c. Inter hos ergo ſtetit Michaël. Myrtus enim ſignificat iuſtos, ob ſoliditatem, pulchritudinem & fragrantiam bonorum operum. Vnde Eſther regina pia & ſancta ca. 2. verſ. 7. à Mardochæo, ob pulchritudinem & gratiam, vocata fuit hebr. הדסה *hadiſſa*, latinè *Ediſſa*, id eſt, myrtus, vel myrtea; ita S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo.

Eſther vocata eſt Hadiſſa, i. myrtus.

Alludit ad nomen, mores, aulam, familiam & familiares Eſther reginæ: hæc enim vocata eſt *Hadiſſa*, id eſt, myrtus. Ipſa enim vixit ſub hoc tempus, imò à nonnullis Chronologis viriſque doctis, ex multis magniſque coniecturis, cẽſetur ipſa fuiſſe vxor huius Darii Hyſtaſpis, ideoque eũ tam beneuolum fuiſſe Iudæis, vt præter alia, templum eis reædificari curarit. Qua de cauſa ſub eodem prophetarunt Aggæus & Zacharias. Viſus eſt ergo, inquiunt, angelus ſtare inter myrteta, id eſt, in aula & familia Eſther, quæ virtute & nomine erat myrtus, quaſi portendens eius cõiugium cum Dario; quod anno ſequenti, putà anno tertio Aſſueri, id eſt, Darii (Aſſuerus enim erat commune nomen Regum Perſarum) peractum eſt, vt patet Eſther c. 3. Rurſum inter myrteta, id eſt, inter Eſtheris reginæ familiares & aſſeclas, putà Mardochæum, Eſdram, Nehemiam, Zorobabel, Ieſum, qui Eſtheri reginæ obſecundabant, erantque pariter virore & vigore animi morúmque, myrti & myrteta, vtpote principes eminentes in populo. Olim enim Principes myrteis coronis coronabãtur, teſte Suida. Vnde prouerbium: *Myrteam coronam ambis*, id eſt, principatum, vel magiſtratum ambis.

Myrtus eſt B. Virgo.

Sic myſticè, noſtra *Hadiſſa* & myrtus, noſtra Eſther eſt B. Virgo, quæ ſibi deuotos ſaluat; & ab Aman, id eſt, à diabolo liberat. Stant ergo angeli inter myrteta, id eſt, ſub B. Virginis alis & vmbra; vel inter eius fideles, cõgregationes & cœtus ipſi dicatos, vt per eius merita & preces ſuis cliẽtibus veniam, gratiam & conſolationem impetrent. Myrtus enim læta & decora ſymbolum eſt fœlicitatis. Vnde ſicut ex myrtis opere topiario in hortis fiũt armati milites, triremes, equites cataphracti; item phaſiani, pſittaci, philomelæ, &c. ad voluptatẽ & delicias: ita B. Virgo inter myrteta paradiſi cœleſtis, putà inter angelos conſidens, imò præſidens, pollicetur ſuis non tantùm opem, ſed & conſolationem, lætitiam omnéſque ſpiritus delicias: quæ præſtat per hoſce ſuos angelos, qui cũ ſuapte natura ſint formæ expertes, quamlibet induere poſſunt, ac multiplicẽ armaturam, imò panopliam aſſumere, vt pro Deiparæ dominæ ſuæ honore & gloria, proque eius cultoribus potenter decertent; vtque Eccleſiam & domum

Deo

Deo io anima fidelium ædificent. Sic Gentilibus Venus pulchritudinis Dea, myrtea dicebatur. Vodc Plinius lib. 15. 29. *Ara*, inquit, *vetus fuit Romæ Veneris myrteæ*. Idem lib. 21. cap. 11. *In Ægypto*, ait, *ſine odore hæc omnia* (roſa, liliũ, viola, &c.) *tantũmque myrtis præcipuus odor*. Quid pulchrios, quid ſuaueolentius Virgine Deipara? Voa hæc Dei Venos, putà decor, gratia & venuſtas, omnes Satanæ mundique Veneres obſcurat, imò vanas & fœdas eſſe oſtendit. Ipſa enim eſt abyſſus gratiæ, polchritudinis oceanus, charisſmatum omnium theſaorus, qoæ ſola velut Eſther, Aſſuerum Deum patrem placauit, & iouenit gratiam in oculis eius, vt ab eo per Gabrielem archangelum ſalutata ſit: *Aue gratia plena*. Nam, vt de ea dici- B tur Cant. 4. 7. *Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te*. Et Eccleſ. 24. 24. *Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei: in me gratia viæ & veritatis, in me omnis ſpes vitæ & virtutis*, &c. Iure ergo S. Bernard. hom. 4. ſuper Miſſus eſt. *Ex ore*, inquit, *tuo*, ô Virgo, *pendet conſolatio miſerorum, redemptio captiuorum, liberatio damnatorum, ſalus denique vniuerſorum*. Idē: Deus totios mundi pulchritudinem poſuit in Maria, vt ſi quid ſpei, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis in nobis ſit, ab ea nouerimus redundare. Quocirca cum eodem ſerm. 4. de Aſſumptione, eam inuocemus aſſiduè, ac dicamos: *Sit igitur pietatis tuæ Virgo benedicta, ipſam quam apud Deum inue-* C *niſti gratiam, notam facere mundo, reis veniam, medelam ægris, puſillis corde robur, afflictis conſolationem, periclitantibus adiutorium, & liberationem ſanctis tuis precibus obtinendo*. Amen. Maria ergo eſt myrtus Dei.

Porrò Theod. ex Septoag. pro *myrteta* legit *montes vmbroſos*, per quos intelligit Dei prouidētiam, ſub qua omnes viount, ex qoa prodit hic angelus, vt eam circa tutelam Iudæorom exequatur. Montes hi ſunt vmbroſi, qoia iodicia Dei ſunt obſcura & occulta.

Moral. Iuſtus eſt myrtus ob 15. analogias.

Moral. oota, appoſitè ioſtus, ac præſertim B. Virgo comparator myrto. Primò, qoia myrtos D amans valles deſignat eius homilitatem, qoæ ſanctitatis eſt fundamentum. Secundò, quia myrtus creſcit iuxta aquas. Vnde Virgil. Georg 4.

Et amantes littora myrti.

ita iuſtus creſcit per lachrymas compuoctionis & pœoitentiæ, pérque aquas tribulationis & patiētiæ. Tertiò, myrtos fert baccas ſapotis præcipui, ex quibos fit viuũ: ita iuſtus fert fructus honorum operum, ſapidos Deo & homioibus, ex quibos fit vinum exultationis quod lætificat angelos. Quartò, myrtos eſt valde odorata & bella, bioc odorem gratum oti & halitui conciliat, ait Plin. lib. 23. 9. Vnde etiamnum qui ſtomacho laborant, & halitum habent fetenıem, pro re- E medio manè comeduot baccas è myrto. Quocirca à Gentilibus Veneri fuit dicata, teſte Plinio lib. 12. c. 1. Ita iuſtus ſpargit ex ſe odorem bonæ famæ, ac morom candore, modeſtia & ſuauitate omnibus gratum ſe efficit, præſtátque illud Apoſtoli mooitum: *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit cōditus*. Coloſ. 4. 6. Qoiotò, myrtos ſemper viret: Ita iuſtus virorem virtutum ſemper conſeruat & auget. Sextò, oleum ex myrto aſtringit & indurat, ait Plinius lib. 23. cap. 4. & cap. 9. *Semen eius*, ait, *medetur ſanguinem excreantibus, datur & dyſentericis denarij pondere in vino*. Ita iuſtus fluxum noxiarum cupiditatum cohibet & reſtringit. Septimò, in feſtis, ludis, &c. cingebāt tempora myr- A to, vt canis. Virgil. Georg. 1. Et Tibul. li. 1. Eleg. 3.

Et gerit inſigni myrtea ſerta coma.

Myrtus ergo denotat lætitiam ſpiritalē & exultationem, qoam ob qoietem conſciētiæ poſſidet iuſtus. Vnde Lyran. ad literam per myrteta, accipit gaodium Iudæorom de vrbis & templi reſtauratiooe, quódque iam ſeipſa rorſus viſuri eſſent myrtos, & myrteta iuxta vrbem & templum cooſeri & plantari. Porrò hoc gaudium ferè ingens & exaggeratum, innuit quòd angelos viſus ſit oon inter myrtos, ſed inter myrteta, id eſt, ſyloas myrtorum; ita Feroan. viſione 29. ſect. 2. qui & addit, res odoriferas iis qoi deficiunt, vigorem & vires reddere; ac proinde angelum viſum inter B myrteta, quæ ſunt odoratiſſima, vt Hebræis peoè deficientibus, & ex timore collabentibus cooſolationem & corroborationem ingerat. Octaoò, myrtis ſoleot ornari & ſepiri horti, prata, villæ. Vnde Martial. lib. 5. *Myrtetis otioſis ordinata villa*: Ita iuſtus eſt munimen, æquè ac ornamentum domus, collegij, vrbis, Reipub. Eccleſiæ & vniuerſi; ſicut ex myrtis fiunt topiaria, quæ ſunt decus hortorum. Nonò, vinum myrto cōditum, quod myrtiten vocant, valet ad ſedanda tormina, ait Plinius lib 30. cap. 7. & Columella lib. 12. cap. 38. Ita iuſtus ſua patientia & virtute ſedat, & ſuperat omnia morborum & tormentorum tor- C mina. Inſuper Theodor. *Myrtus*, inquit, *eſt planta odorata, habens vim morbos calidos refrigerandi*: Ita æſtus iræ & libidinis per Dei gratiam reſtinguit ioſtus. Decimò, Plioius lib. 15. cap. 29 *Succorum*, ait, *natura præcipuam admirationem in myrto habet; quando ex vna omnium, olei vinique bina genera fiunt*. Sobdit veteres baccis myrti pro pipere vſos. Ita omnia in iuſto ſuot ſucculenta, ſapida, acria & efficacia. Vndecimò, ibidem Plinios aſſerit myrtum valere ad exporgandam bilem, ideóque ad conciliandos diſſidentium animos. Vnde *traditur*, inquit, *myrtea verbena Romanos Sabinóſque, cum propter raptas virgines dimicare voluiſſent, depoſitis armis purgatos, in eo loco qui nunc ſigna Ve-* D *neris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui pugnare dicebant. Ideo tum electa, quoniam coniunctioni, & huic arbori Venus præeſt*. Ita iuſtus vbique diſſidentes conciliat, ſequitúrque illud Christi: *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*, Matth. 5. Duodecimò, ibidem Plinius: *Cato*, inquit, *tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, coniugulam; fortaſſe à coniugiis ex illo Cluacinæ genere*. Et mox: *Folia & per ſe ſiccantur in farinam ad vlcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci puluere, ac refrigerandis ſudoribus. Quinimò oleo quoquē (mirum dictu) ineſt quidam vini ſapor, ſimúlque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, ſacceis ante perfuſis*. Ita iuſtus in ſanctitate ſua, ver- E biſque & correptionibus quippiam habet acre & mordax, quo aliorum vitia & defectus caſtiget. *Blanda*, inquit S. Hieron. dial. 1. contra Pelag. *eſt adulatio, pulchréque adulator apud Philoſophos definitur blandus inimicus: veritas amara eſt, rugoſæ frontis ac triſtis, offenditque correctos*. Decimotertiò, ex myrto fiebat ouantiom corona, ſubiode & triumphantium, ait Plinius ibidem. Hæc deſignat coronam triumphi, quam iuſtorum virens ſemper virtus, eaque heroica meretur. Decimoquartò, myrtus, ait Plinios lib. 23. cap. 9. *vlcera difficilia in extremitatibus corporis ſanat. Imponitur lippitudini cum polenta, & cardiacis in mamma ſiniſtra. Et contra Scorpionis ictus in mero, & ad veſicæ vitia, capitis dolores, & ægilopas ante-*

quam ſupparent. Item tumoribus, exemptiſque nucleis in vino votere tritum eruptionibus pituitæ. Succus ſeminis aluum ſiſtit, vrinam ciet. Ad eruptiones puſtularum pituitæque cum cerato illinitur. Capillum denigrat. Subinde eandem valere contra ignem ſacrum, capillus fluentes, furfures, articulares morbus, hydrupem, hæmorrhoides, lintigines, aures purulentas, tenum dulures; morbum regiũ & calculum. Ita nullum eſt malum, quud iuſtus ſua virtute per gratiam Dei nun curet; nulla tentario, qoam nuu ſuperet; nullum vitium, quud cunſtantia & furtitudine ſua nun debellet & eſpugnet. Nam ſuperbiam ſuperat humilitate, irã mãſuerudine, gulam abſtinentia, libidinem murtificatiune, auarttiam liberalitate, acediam feruore & zelu, &c. Decimuquintò, myrtus eſt breuis vitæ, ſed celeris fructus. Audi Plinium lib. 17. cap. 13. *Quedam,* ait, *natura tardè creſcunt, & in primis ſemine tantùm naſcentia, & longo æuo durantia. At quæ citò occidunt, velocia ſunt* (in ferendu fructu) *vt ficus, punica, prunus, malus, pyrus, myrtus; & tamen antecedunt diuitiis. In trimatu enim ferre incipiunt.* Ita ſancti eminentes & ardentes breuis ſunt æui; ſed illud multis & heruicis virtutibus implent, vt videre eſt in S. Agnete, Cæcilia, S. Stephanu, S. Laurentiu, Linu, Cletu, Clemente, umnibúſque primis S. Pontificibus.

Denique myrtus ſacris adhibebatur, ait Plinius lib. 16. c. 32. qui & lib. 15. cap. 29. de antiquiſſimu delubru Quirini, huc eſt Romuli, ait: *In eo ſacræ myrti fuere duæ, ante ædem ipſam per longum tempus.* Myrtus ergo denotat religiunem, urationem & deuutionem ſanctorum. Hiſce de cauſis Eccleſiæ dores & decura deſcribens Iſaias cap. 41. 19. ait: *Dabo in ſolitudine* (gentium) *cedrum & ſpinam, & myrtum, & lignum oliuæ.* Et cap. 55. 13. *Pro ſaliunca aſcendet abies, & pro vrtica creſcet myrtus.* Ita de Iudæis euntibus in Babylunem, quaſi ad carcerem dicitur Pſal. 136. 2. *In ſalicibus in medio eius ſuſpendimus organa noſtra.* Iam verò cum ex Babylone redeunt læti & ſpebus pleni, ſalices eis mutantur in myrtus. Vnde inter myrteta apparet angelus, vt lætitiam eurum indicet & adaugeat. Qua de cauſa & Leuit. 23. 40. in feſtu Tabernaculurum iubentur Iudæi geſtare ramus ligni denſarum frundium, id eſt, myrti, vt vertit Chald. Ioſeph. & alij, vt iis teſtentur & repræſentent lætitiam qua eos cumulauit Deus, cum ipſos ex Ægypto & deſerto traduxit, & collucauit in terra promiſſa, putà in Chananæa.

Et poſt eum equi ruſi, vary & albi.] Pru varij hebr. eſt שרקים *ſerukim*, quod Arias vertit *ſericeum*, qualis eſt colur ſerici natiui antequam tingatur, putà flauum, ſiue fuluum, vt vertit Arabicus Antiuchenus; aut croceum, qualis eſt culur auri. Marinus in lexico *ſerukim* deducit à *ſorec*, quud erat genus vitis & vuæ optimæ; vnde *ſerukim* vocari colurem vuæ optimæ. Alij *ſerukim* deducunt à שורק *ſcorec*, id eſt, ſurculus, vt ſignificet ſpadicem, id eſt, ſurculum palmæ cum fructu, qui eſt culuris puniceí. Verùm Septuag. Noſter, Chald. & alij vertunt *vary*. Alij *multicolores*. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Et circum eum equi ruſi etiam, & flammei, & fului, & nigri.* Alij *pectinati*; Alij *electi*: niſi per varium culurem intelligas medium, ideúque miſtum. Nam flauus colur eſt è viridi, rubro & albu cunetetus, ideóque eſt fuluu clariur, qualis eſt auri. Vnde nuiat gentes medias, putà partim amicas, partim inimicas Iudæis.

A Nuta primò, ſub equis metunymicè intelligi ſeſſores & equites. Nam de iis ſubdit: *Iſti ſunt quos miſit Dominus.*

Secuudù, equites huſce deſiguare angelos cuſtudes regnorum: ſequuntur enim primum equitem, putà S. Michaëlem, quaſi ducem & Anteſignanum.

Equi ruſi, albi & vary qui?

Tertiò, colur innuit qualitatem & cunditiunem regnurum, & gentium quibus præerant, ac præſertim diuerſus earum mures & affectus erga Iudæus; ita Hebræi, & ex iis S. Hierun. quem ſequuntur de mure Haymu, Alber. Remig. & Hugu. Equi ergu ruſi ſigoificant angelos præſides gentium ſanguinulentarum, quæ Iudæam cæte- B rúſque pupulus bellu, rapinis & cædibus vaſtarant, quales tum erant Aſſyrij & Chaldæi. Albi ob colorem lucidum & lætum, ſignificant præſides gentium pacificarum, & Iudæis prupitiarum, quales tunc erant Perſæ & Medi. Varij, id eſt, variurum culurum, ſignificant angelus præſides gentium quæ varius habebant ſtatus & inclinatiunes, nunc ad pacem, mux ad bellum; nunc ad amicitiam & beneficia, mux ad udia & maleficia; nunc ad buna, mox ad mala & clades inferendas, quales tunc erant Macedones & Græci; ita Hebræi, S. Hierun. & eius aſſeclæ; verùm quia tunc noodum erat imperium & porẽtia Macedunum, vtpute quæ cœpit à Philippu, Patre Alexandri C Magni; hinc potiùs per equos varius accipias varias gentes Iudæis vicinas, eiſque partim amicas, partim inimicas, vel nunc beneuulas, mox infenſos, quales erant Ægyptij, Tirij, Siduoij, Syri, Ammunitæ, &c. Perperam ergu uunnulli per equum primum; ſcilicet ruſum, accipiunt Rumanus. Alij minùs malè per equus varius, ſicut flauus, accipiunt Rumanus, præſertim Titum & Veſpaſ. qui fuerunt è gente Flauia. Sed huc nun eſt literale, nec genuinum. Nam Rumani nunc erant tenues & ubſcuri, nihilque commune habebat cum Iudæis, multù minùs eis erant ruſi, id eſt, ſanguinarij: hinc meliùs per equus ruſus accipiemus Chaldæus, vt dixi. Hi ergu angeli re- D præſentant ſuas gentes; quas cum ipſi perambulaſſent, ſtatúmque ſingularum luſtraſſent verſ. 11. nunciant omnes gentes tutámque terram pacem culere, & pacificè dumi ſuæ habitare, ibique quieſcere. Hæc enim viſiu eò ſpectat, vt Zacharias perſuadeat Iudæis fidenter progredi in fabrica templi & vrbis, eo quùd umnes circumquaque gentes in pace degant, nec Iudæis bellum ſint illaturæ, aut fabricam impedituræ. Aliter hi equi accipiuntur cap. 6. Ibi enim ſunt quadriculures, & ſignificant quatuor Monarchias ſibi urdine ſuccedentes; hic verò ſunt triculores, & ſignificant præſentem gentium ſtatum, & triplicem earum affectum erga Iudæus, de quu plura E cap. 6.

Cur equi non equus?

Purrò ait *equi*, nun equus: quia ſinguli angeli, vel potiùs archangeli, vtpute principes & præſides gentium, nun veniebant ſuli, ſed ſtipati ſuis cuhortibus angelurum. Idem multò magis dicendum de Michaële. Inſuper equi ruſi, varij & albi ſignificant angelus variis muneribus deſtinatus, ſcilicet alius ad exercendam ſeueritatem & vindictam, alios ad beneficentiam & miſericurdiam, alius partim ad vindictam, partim ad miſericordiam. Impertinens ergu & improbabilis eſt upiniu Ariæ, qui per virum inter myrteta cunſiſtentem accipit Alexandrum Magnum; per equus verò ruſus, varius & albus Alexandri ſucceſſures,

ceſſores, Seleucum, Philippum, Antigonum & Ptolomæum, qui eius Monarchiam ſecuerunt & inter ſe diuiſerunt. Zacharias enim ducentis penè annis Alexandrum anteceſſit, agitque de rebus præſentibus, putà de præſenti Iudæorũ conſolatione, vt eos ad præſentem templi fabricam incitet & impellat, ad quam nihil contulit Alexander. Probabiliùs quis diceret in equis hiſce alludi ad imperium præſens Perſarum, quibus ſuberant Iudæi: Perſæ enim equis pollebant, vti etiamnum equitatum pollent contra Turcas. Hinc per hinnitum equi Darius Hyſtaſpis creatus fuit rex Perſarum, cuius anno regni ſecundo hæc viſio obtigit Zachariæ. Myſticè S. Ambr. in Symb. Apoſt. tomo 4. per equos rufos accipit Martyres, per albos virgines, per varios, vel vt ipſe ex Septuag. legit *ſturninos*, id eſt, colore ſturni auis, doctores. *Sequebantur*, inquit, *eum equi variorum colorum, id eſt, qui vel martyrio rubri; vel ſturnini in volatu, hoc eſt varij in virtutibus; vel candidi in virginitate monſtrantur.*

Verſ. 9. *Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me.*] Hic angelus videtur fuiſſe cuſtos Prophetæ, qui ei reuelauit ſua hæc oracula, eique has viſiones oſtendit. Ait enim: *Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.* Alius ergo fuit à Michaële: Michaël enim erat cuſtos totius populi, ſtabatque inter myrteta: hic autem erat cuſtos Zachariæ, & in eo loquebatur; ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. licèt contrarium cenſeant Rabbini, Theodor. & Vatabl. ſcilicet hunc angelum fuiſſe eundem cum eo qui ſtabat inter myrteta, putà cum Michaële. Michaël enim volens conſolari populum illuminauit Zachariam, oſtenditque illi has viſiones & verba conſolatoria, vt eaſdem ipſe referret populo, iiſque illum conſolaretur. Verùm prius quod dixi planius eſt, magiſque textui cõſonum. Porrò ex eo quod dicit de angelo hoc ſuo, *loquebatur in me*, putant aliqui angelum hunc ſuggerentem oracula Zachariæ, non exterius voce, ſed interius mentali, vel imaginaria inſpiratione illi fuiſſe locutum, cúmque quaſi poſſediſſe & rexiſſe, vti dæmon poſſidet & regit energumenos, idque innuit S. Gregor. lib. 28. Moral. cap. 2. *Dum*, inquit, *ad ſe quidem, ſed in ſe tamen loqui angelum dicit, liquidò oſtendit quod is qui ad ipſum verba faceret, per corpoream ſpeciem extra non eſſet.* Verùm dico hæc hoc modo contigiſſe: per viſionem imaginariam à Deo obiectam Zachariæ, videbatur ipſe ſibi videre, angelum ſuum prophetalem oretenus ſecum, & cum Michaële colloqui. Rogat enim hic angelus Michaëlem, vt Zachariæ explicet quinam ſint iſti equi rufi, varij & albi. Vnde Michaël ab eo interrogatus reſpondet.

Verſ. 10. *Iſti ſunt quos miſit Dominus vt perambulent terrã.* q. d.] iſti ſunt angeli præſides regionũ, quos Deus miſit luſtrare eaſdem. Mox Michaël eoſdem angelos interrogat, quaſi eorum princeps, de regionum ſtatu, quidnã in hac luſtratione viderint, qui ſeſe habeant regiones illis creditæ. Cui ipſi reſpondent: *Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur & quieſcit*, vt ſcilicet Zacharias ſciat plenam eſſe pacem inter gentes, præſertim Iudææ vicinas, illaſque Iudæis fore pacificas, vt eos bello non laceſſant, nec impediant vrbis templique fabricam. Dices, Cur ergo ait de hoc angelo, *qui loquebatur in me?* Reſp. eſſe hebraiſmum: *in me*, hoc eſt, *mihi*, vel *mecum*, vt vertit Chald. Adde, τὸ *in me* ſignificat viſionem hanc non fuiſſe realem, ſed imaginariã, in qua angelus hæc omnia

A in mente, vel potiùs in imaginatione Zachariæ pingebat, & loquebatur. Videbatur enim Zacharias ſibi videre angelos ad inuicem colloquentes, ſuumque angelum ſibi hæc viſa & colloquia oſtendere & ſuggerere; non verò corporalibus oculis exterius hæc videbat & audiebat.

Verſ. 11. Perambulare idem quod regere. *Perambulauimus*] Hebr. הלך *halach*, id eſt, ambulare, perambulare, in principibus, quales ſunt angeli, notat principatum, puta actum viſitandi, inquirendi, perſcrutandi, diſponendi res omnes. Vnde illud Ezech. 28. 14. *In medio lapidum ignitorum ambulaſti.* q. d. Inter Cherubinos tu ô Cherub principatum habuiſti. Sic 1. Machab. 3. 8. *Iudas perambulauit*, quaſi ſuperior, iudex & vindex, B *ciuitates Iudæ, & perdidit impios ex eis.* Sic de Deo dicunt impij Iob 22. 14. *Circa, cardines cœli perambulat nec noſtra conſiderat.* q. d. Deus regit cœlos, terram deſpicit & negligit. Leuit. 26. 12. ait Deus: *Ambulabo inter vos*, quaſi princeps, protector, prouiſor veſter. Vnde ſubdit: *Et ero Deus veſter, vóſque eritis populus meus.* Sic ex aduerſo Satan ait Iob 1. 7. *Circuiui terram, & perambulaui eam.* Et Pſal. 90. 6. *A negotio perambulante in tenebris*, id eſt, à dæmone regnante & graſſante noctu, æquè ac eo qui graſſatur per diem, de quo ſubdit: *Ab incurſu & dæmonio meridiano.* Sic rex *Antiochus perambulabat ſuperiores regiones* cum exercitu. 1. Machab. 6. verſ. 1. Sic etiamnum reges Mogor C & Æthiopiæ ſtipati, hic ſexaginta, ille ducentis, imò ſubinde quingentis millibus armatorum, iugiter ditiones & regna ſua, vtpote vaſtiſſima perambulant, vt ea in pace contineant, luſtrent, dirigant & moderentur. Pari modo hi angeli prouincias ſibi creditas perambulabant, quaſi earum inſpectores, cuſtodes & præſides. Addit S. Hieron. Remig. & Hugo, angelos hoſce perambulando regna ſibi commiſſa, debellaſſe gentes vicinas vel rebelles, vel hoſtiles; eaſque ſuis regnis ſubieciſſe, itaque plenam omnibus pacem conciliaſſe. Denique vox *perambulauimus*, ſignificat executionem diuinæ prouidentię per angelos publicè exercitam & demonſtratam, licèt ea ex ob- D ſcuris cauſis & occultis iudiciis prodeat, putà ex Dei conſilio, quod *in profundo, & inter myrteta*, & vt Septuag. *inter montes vmbroſos latet.*

Et ecce omnis terra habitatur & quieſcit.] *Omnis terra*, ſcilicet vicina Iudææ. Nam in remotis fuere bella. Vnde Romani anno nono huius Darij Hyſtaſpis, inquit Euſeb. in Chronico, Tarquinium Superbum ſuum regem vrbe & regno expulerunt, eiúſque loco crearunt Conſules Iuniũ Brutum & L. Tarquinium Collatinum. Quin & Darius hic paulò poſt obſedit & cœpit Babylonem, ac tandem inuaſit Græciam cum ſexcentis millibus militum, qui omnes à paucis Græcis duce Miltiade apud Marathonem profligati ſunt, E teſte Iuſtino, Herodoto & aliis.

Verſ. 12. *Et reſpondit angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vſquequò tu nõ miſereberis Ieruſalem?*] Angelus hic videtur fuiſſe non cuſtos Zachariæ, ſed cuſtos totius populi Iudaici, putà Michaël. Orat enim pro toto populo ſibi commiſſo. q. d. Cum omnes cæteræ gentes in pace & proſperitate degant, cur, ô Domine, ſolos Iudæos ſinis turbari à Cambyſe, à Samaritis & aliis hoſtibus, qui vrbis templique fabricam hucuſque impediuerũt? vſquequò differs miſereri Ieruſalem, quæ à paucis ciuibus Babylone redeuntibus habitatur, nec muris plenè, nec tẽplo eſt ſepta? 1. Eſdræ 5. vſquequò nõ efficis, vt ipſa, aliæque vrbes Iudææ,

dææ, ac præſertim templum in ea reſtauretur? En *iam ſeptuageſimus annus eſt*, deſolationi eius à te decretus & præſtitutus; ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Alber. Hugo & Lyra. A

Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.] Dixit hæc angelus anno ſecundo Darij Hyſtaſpis, vt patet v. 1. Hoc ergo ſecundo anno impleti ſunt hi 70. anni: vnde ſequitur, eos diuerſos eſſe ab annis 70. captiuitatis Babylonicæ, de quibus Ieremias c. 25. 11. & cap. 29. 10. illi enim finiuntur anno primo Cyri, qui captiuitatem ſoluit, & Iudæos è Babylone à ſe capta remiſit in Ieruſalem, vt patet 1. Eſdræ 1. 1.

Diuerſi ſunt anni 70 Zachariæ ab annis 70. Ieremiæ.

Hi verò inchoantur ab exciſa à Chaldæis vrbe & templo, quod contigit anno vndecimo Sedeciæ, qui fuit 18. Nabuchodonoſoris, ac finiuntur anno ſecundo Darij Hyſtaſpis. Quocirca hi Zachariæ vocantur anni 70. deſolationis, ſcilicet vrbis & templi; priores verò Ieremiæ, vocantur anni 70. captiuitatis, ſcilicet Iudæorum; ita Euſeb. in Chron. Clemens lib. 1. ſtromat. S. Hieron. procœmio in Aggæum, S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. c. 26. Emmanuel Torniellus in Chronol. anno mundi 3462 (qui tamẽ hoſce Zachariæ annos inchoat ab vltima captiuitate Iudæorũ, qua ſcilicet poſt exciſam Ieruſalem profugi in Ægyptum, inde iuxta oraculum Ieremiæ à Chaldæis abducti ſunt in Babylonem, quod contigit anno 27. tranſmigrationis Ioachin, ſiue Iechoniæ) Ribera, Sanchez, à Caſtro, & alij hic, ac Fernandez viſione 29. ſect. 1. Fauet Zacharias cap. 7. verſ. 5. C vbi anno quarto Darij Hyſtaſpis de hiſce 70. annis deſolationis ait: *Cùm ieiunaretis & plangeretis in quinto, & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos.* Vbi nota pronomen *hos*, quod deſignet annos præſentes, non præteritos ante Cyrum.

Aliqui tamen cenſent eoſdem eſſe annos Septuaginta Ieremiæ & Zachariæ, deſolationis & captiuitatis, eóſque iam finitos fuiſſe anno primo Cyri. Vnde verba hæc Zachariæ legunt per interrogationem, vel admirationem. q. d. Iſténe Domine eſt ſeptuageſimus annus libertatis noſtræ, à Ieremia cap. 25. & Daniele cap. 9. 2. prædictus? q. d. Non tantùm ſeptuageſimus, ſed octogeſimus D & amplius eſt annus hic captiuitatis noſtræ, & tamen necdum miſeriarum noſtrarum eſt finis. Licet enim è captiuitate redierint nonnulli, multi tamen adhuc in Babylone degunt; & qui redierunt tot ærumnis affliguntur, vt ſatiùs penè eſſet, eiſque optabilius manſiſſe & viuere in Babylone; ita Albertus, Hugo, Lyra. & Mariana. Verùm nullam interrogationis vel admirationis notam habent Biblia Romana, licet illam habeant Biblia Plantiniana. Quare prior ſententia, vti communior, ita verior eſt.

Ex qua rectè deducas, annos ſeptuaginta captiuitatis inchoari anno vndecimo Ioakim, quo ipſe occiſus eſt. & poſt tres menſes eius filius & E regni hæres Ioachin, ſiue Iechonias captiuus abductus eſt in Babylonem: eoſdem verò finiri anno primo Cyri, vt oſtendi ca. 25. & 29. Ieremiæ. Annos verò ſeptuaginta deſolationis, de quibus hic Zacharias, vndecim annis poſteriùs incipere, ſcilicet anno vndecimo Sedeciæ, & vndecim annis poſteriùs finiri, ſcilicet anno ſecundo Darij Hyſtaſpis. Hinc rurſum colligas, Cyrum ſoluiſſe captiuitatem Iudæorum, & expugnaſſe Babylonem anno primo, non regni ſui, vti cenſent Euſeb. in Chronico, Africanus, S. Hieron. hic, Perer. & alij, ſed monarchiæ: vixit autem Monarcha per tres duntaxat annos, vti conſtanter aſſerunt Hebræi A in Seder Olam. Vnde & Daniel tertij tantùm anni Cyri meminit cap. 10. 1. Scio Xenophontem Cyro dare ſeptem annos monarchiæ; ſed Xenophon in Cyro non tam eius geſta & hiſtoriam, quàm ideam inſignis regis & Monarchæ deſcribit, vti Plato in Repub. ideam Reip. non exiſtentis, ſed Platonicæ, id eſt, eius quam ſibi optimam imaginatus eſt Plato, depingit. Hoſce enim ſeptẽ annos difficile eſt adaptare S. Script. licèt enim nonnulli idcirco annos ſeptuaginta captiuitatis citiùs inchoent, ſcilicet ab anno tertio Ioakim, quo in Babylonem abductus eſt Daniel cap. 1. 1. tamen computus annorum ex æquo non reſpõdet. Nam ab anno tertio Ioakim vſque ad vndecimum eiuſdem, fluxerunt octo anni, quos non B adæquant anni ſeptem Cyri: nam ex illis demendi ſunt tres, quos cum Hebræis eidem Cyro dedimus, computando annos ſeptuaginta captiuitatis ab anno vndecimo Ioakim vſque ad annum primum monarchiæ Cyri. Verùm de his plura 1. Eſdræ 1. 1.

Moraliter idipſum dicamus, idipſum oremus & obſecremus pro Anglia, Scotia, Dania, Suetia, Germania, &c. in quibus ſtetit ſtátque hæreſis, & deſolatio templorum, monaſteriorum, & ſacrorum omnium per ſeptuaginta annos & amplius: vſquequò Domine non miſereris Angliæ? &c. Iſte iam deſolationis eius ſeptuageſimus, C imò penè centeſimus annus eſt. Ergóne plus peccauit Anglia, quàm Ieruſalem & Iudæa, vt cùm illa ſeptuaginta annorum captiuitate peccata ſua expiarit, Anglia centum annis expiare non poſſit? Peccauit vtique & grande peccatum peccauit, faciens ſchiſma à te tuaque Eccleſia; ſed pro eo ſanguinem ſuum fuderunt tot centeni martyres, qui inſtanter orant pro ea, & clamant, non vindictam, vt ſanguis Abel, ſed miſericordiam. Accipe has hoſtias pro peccato, eorúmque ſanguine, ſchiſma hoc ablue & dilue: quia pius & φιλόψυχος animas amas, quas creaſti, & Chriſti tui ſanguine redemiſti.

D *Verba bona.*] Ideſt, conſolatoria Iudæorum, verba boni ominis, verba fauſta, putà lætum boni tamdiu votis expetiti oraculum, de futura Ieruſolymæ fœlicitate, cum ad eam Dominus reuertetur in miſericordiis, vt ſequitur. *Bona*, inquit S. Hieron. *de futurorum promiſſione, conſolatoria de præſentium neceſſitate*: ſic Virgil. Eclog. 5. *Verſ. 13.*

Amat bonus otia Daphnis.

bonus, id eſt, fœlix, beatus, doli expers, candidus. Quocirca verbum bonum, non tantùm dignitatem rei, cuius oraculum edit, ſed etiam oraculi veritatem, ac promiſſorum certitudinem, magnitudinémque complectitur. Hinc Pſaltes pſal. 44. E *Eructauit*, inquit, *cor meum verbum bonum*. q. d. verbum quod mane concepi, tam eſt ominatum & fœlix, tam ſuaue, tanta ſuauitate & voluptate cor replet, vt cogat os aperire, illúdque ebullire, ac velut ebrius eructare. Porrò *verba bona* ſunt ea quæ ſubdit.

Zelatus ſum Ieruſalem & Sion zelo magno.] Zelus hic duos actus cõtrarios complectitur, nimirum amorem ardentem in Ieruſalem, & iram ingentem in eius hoſtes: horum enim odium ex eius amore neceſſariò ſequitur. q. d. Ego vehementer amo Ieruſalem, vti maritus zelotypus amat ardenter vxorem, ideóque vehementer iraſcor Chaldæis, eo quod illam tam crudeliter euerterint, eiúſque ſpoliis ſe ditarint, cum ego modicè *Verſ. 14.*

&

& leniter tantùm illam per eos caſtigare intenderem, vti pædagogus caſtigat puerum & diſcipulum.

Verſ. 15. Hoc eſt enim quod ait: *quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum*; ita Lyran. Vatab. & alij. Chaldæos vocat gentes opulentas, Hebr. שאננים *ſcaananim*, id eſt, vt Chald. *quæ ſecurè degunt*, præfiſæ ſibi ſuiſque viribus & opibus, nil timentes mali; Vatab. *tranquillas*, Pagnin. *quietas*; Septuag. *quæ ſuperpoſita ſunt*, putà quæ dominantur.

Mor. Deus vindictam poſt caſtigationem conuertit in auctores. Moral. Nota hic, Deum poſt illatam plagam populo ſuo, deferueſcente furore, iuſtam indignationem in ipſos conuertere qui Deum ipſum incitarunt ad vindictam, vel eam exercuerunt, non vt Deo ſatisfacerent, ſed vt ſuæ ambitioni & tyrannidi indulgerēt. Exēplum eſt 2. Paral. 28.9. *Iratus*, inquit, *Dominus Deus Patrum veſtrorum contra Iuda, tradidit eos in manibus veſtris, & occidiſtis eos atrociter, ita vt ad cælum pertingeret veſtra crudelitas, & peccaſtis ſuper hoc Domino Deo veſtro.* Et Pſal 68.27. *Quoniam quem tu percuſſiſti perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt* irriſiones, probra, & ſubinde cum verbis verbera. Aliud eſt percutere, aliud perſequi internecionem: illud eſt patris, hoc verò hoſtis: illud facit iuſtitia, hoc liuor: illud Deus ſibi tribuit in Chriſti morte, dicens Iſaiæ 53.8. *Propter ſcelus populi mei percuſſi eum*; & Chriſtus ipſe idipſum Patri aſcribit hoc loco Pſalmi: iſtud verò ſanguinariis Iudæis imponit.

Verſ. 16. *Reuertar ad Ieruſalem in miſericordiis.*] Hebr. ברחמים *berachamim*, id eſt, in miſerationibus viſceralibus, quæ ſcilicet ex intimis viſceribus meis promanant, eaque commouent, afficiunt & affligunt. q.d. Intimam & viſceralem compaſſionem, & miſericordiam multis modis doniſque oſtendam, & exhibebo Ieroſolymæ, atque ea impulſus faciam id quod ſequitur: *Domus* (templum) *mea ædificabitur in ea, & perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem*, id eſt, rurſus ædificabitur Ieruſalem. Eſt metonymia: nam ex perpendiculo, ſiue

Libella cur vtuntur architecti. libella, quod architecti adhibent vt ad rectam D lineam ædificent, & ſtructuram adæquent, intelligit totam fabricam. In perpendiculo enim ex funiculo dependet plumbum, vel ponduſculum, quod, vtpote graue, vergit ad ſuum centrum, putà ad centrum terræ & totius vniuerſi: vnde architecti eo vtuntur, vt areas in quibus ædificant complanent, & à centro mundi æqualiter diſtare faciant, quod librare vocant: ac fabricam quam areæ, vel plano ſuperædificant, ad perpendiculum erigunt, vt omnes eius partes æquidiſtantes à cētro, ſolidè conſiſtant; ne ſi vna curuetur, magiſque vergat ad centrum quàm alia, eo ruat, ſecúmque alias partes, & totam fabricam in ruinā trahat. Quælibet enim res grauis pari pondere E inclinat & tendit ad ſuum centrum, quod omnibus idem eſt & commune. Quare duo parietes fabricæ inuicem oppoſiti, mathematicè non ſunt paralleli; quia ſi protenderentur, in centro terræ concurrerent; ſed quia hæc differentia in tanta diſtantia à centro, eſt exigua & inſenſibilis, hinc phyſicè cenſentur paralleli.

Verſ. 17. *Affluent ciuitates meæ bonis.*] Hebr. תפוצינה מטוב *tephutſena mittob*, id eſt, diffundent, diſpergent ſe præ copia bonorum, ad ædificandum alias vrbes & pagos. Septuag. vertunt: *Diffundentur ciuitates in bonis*. Chald. *implebuntur bono*. Id præſtitit Deus

A tempore Zorobabelis, & poſtea tempore Machabæorum, ſed maximè tempore Chriſti.

Verſ. 18.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua.

Verſ. 19.] Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me. Quid ſunt hæc? & dixit ad me: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Iſraël, & Ieruſalem.

B *Verſ.* 20.] Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros.

Verſ. 21.] Et dixi: Quid iſti veniunt facere? Qui ait, dicens: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum; & venerunt iſti deterrere ea, vt deiiciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terram Iuda, vt diſpergerent eam.

Quatuor cornua.] Hebræi, & ex iis S. Hieron. C per hæc accipiunt quatuor monarchias, ſcilicet Chaldæorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum, quæ Iudæos variis per varias ætates affecere cladibus. Verùm hoc parum eſt probabile. *Verſ. 18. Quatuor cornua quæ?* Primò, quia hæc viſio eò ſpectat, vt Iudæos Babylone redeuntes in præſenti ærumna ſubleuet & conſoletur. Ergo non ſpectat ad Græcos & Romanos, qui necdum erant, nec Iudæos afflixerant, ſed poſt multa ſæcula futuri erant, imò poſt hanc conſolationem quam dat hic angelus: rurſus qui Iudæos afflixerunt, ac tandem funditus exciderunt ſub Tito. Secundò, quia Perſæ, vt Cyrus & Darius, beneuoli fuerunt Iudæis, eóſque è Babylone liberarunt, ac poteſtatem eis fecerunt vrbis & templi reædificandi. Ergo hi non fuerunt cornua contra Iudæos cornutantia. Tertiò, quia Perſæ, Græci & Romani non potuerunt affligere Iſraëlem, vtpote iam euerſum & abductum in Aſſyriam; ſed tantùm Iudam: hæc autem cornua impetierunt Iſraëlem, æquè ac Iudam, vt hic dicitur.

Dico ergo cum Theodor. Clario, Ribera, Sanchez, à Caſtro & aliis, per quatuor cornua ſignificari quatuor plagas orbis, gentéſque in iis degentes, quæ tam Iudæos, quam Iſraëlitas, ſiue decem tribus bellis diuexarunt, quales ab Oriente fuerunt Ammonitæ & Moabitæ, ab Occidente Philiſthini, à Meridie Idumæi & Ægyptij, ab Aquilone Aſſyrij & Chaldæi. De his enim ait angelus: *Hæc ſunt cornua quæ ventilauerunt Iudam, & Iſraël, & Ieruſalem.* Vnde Chald. pro *quatuor cornua*, vertit *quatuor regna*.

Quatuor fabros.] Hi fabri fuerunt quatuor angeli, cuſtodes & hyperaſpiſtæ Ieruſalē & Iudææ. *Verſ. 20. Quatuor fabri qui?* Vocantur fabri, quia veniunt ad hoc, vt cornua quatuor ferrea, quæ ita impetierunt Iudæos, vt nemo eorum auderet leuare caput, deterreant, deprimant & amputent. Quocirca fabri hi ferrarij fuiſſe videntur: horum enim eſt ferro ferrea cornua reſecare; ita S. Hieron. Cyril. Theod. Remig. & alij. Nota, aliqui legunt *deterere*, ſed legendum

ficat hæreticos, præſertim Arrianos, quorum fa-ber & debellator fuit S. Athanaſius, S. Baſilius, Hieron. S. Auguſt. &c. Pallidus ſignificat Mahometanos, quorum fabri ex parte fuerunt reges Hiſpaniarum; ſed fabrum qui plenè eus ſuccidat, adhuc expectamus. Vtinam breui Deus eum oſtendat. Prima enim Eccleſiæ perſecutio fuit à Iudæis; ſecunda à Gentilibus; tertia ab Arrianis; quarta à Saracenis.

Iei 4. primæ hære-ſes. Simili modo tempore primitiuæ Eccleſiæ, quatuor cornua eam impetentia fuerũt quatuor hæreſes & hæreſiarchæ, ſcilicet Arrius negãs Chriſti A diuinitatem; Neſtorius ponens duas perſonas in Chriſto, æquè ac duas naturas; Eutyches conſtituens vnam naturam in Chriſto, æquè ac vnam perſonam; Macedonius negans diuinitatem Spiritus S. quorum quatuor fabri & ſuccisores fuerunt quatuor Concilia œcumenica, nimirum Nicænum contra Arrium, Epheſinum contra Neſtorium, Chalcedonenſe contra Eutychetem, Conſtantinopolitanum contra Macedonium: in quibus præcipuus faber Arrij fuit S. Athanaſius, Neſtorij Cyrillus, Eutychetis S. Leo, Macedonij S. Gregorius Nazianzenus.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias angelum cum funiculo menſorio, vt metiatur Ieruſalem à Nehemia & Zorobabele readificandam, cúmque ex funiculo exiguo, vtpote conuoluto, conijceret timerétque Zacharias exiguam fore nouam Ieruſalem, mox audit alterum angelum promittentem, quod abſque muro ipſa habitanda ſit præ copia hominum & iumentorum, quódque Dominus ſit futurus ei murus ignis in circuitu, & gloria in medio eius. Quare inuitat Iudæos, qui metu Chaldæorum aliarúmque gentium hoſtilium timebant redire è Babylone, vt audacter redeant in Ieruſalem. Deum enim illam inſtauraturum cum templo, ac in eo habitaturum, ideóque effecturum, vt nec Chaldæi, nec Samaritæ, nec aliæ gentes vicinæ vel fabricam impediant, vel Iudæorum pacem turbent. Nota, hæc ad literam intelligenda eſſe de Ieruſalem vrbe Iudæorum, de ea enim hactenus egit, idque filum orationis & plana textus verba depoſcunt. Allegoricè tamen, & potiùs intelligenda ſunt de Eccleſia, quæ eſt vera Dei Ieruſalem, in eáque orta eſt, & illi ſucceſſit, de qua Apoſt. Galat. 4. 26. Et quia ad Eccleſiam maximè reſpexit Spiritus S. hinc quædam hic anguſtiora interſerit, quæ tenuiter Ieroſolymæ, planè autem & plenè conueniant Eccleſiæ. Ad illam enim data typi alicuius occaſione, aſſurgere & auolare ſolent Prophetæ. Qualia ſunt verſ. 8. Poſt gloriam miſit me ad gentes. Erunt prædæ his qui ſeruiebant ſibi. Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Lauda & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, *&c. ita S. Hieron. Cyril. Theodor. Haymo; Lyran. Vatab. & alij paſſim, excepto Ribera & paucis alijs, qui hæc omnia in ſenſu non allegorico, ſed literali accipienda cenſent, non de Ieruſalem, ſed de Eccleſia Chriſti; idque ob verba textus quæ paulò ante citaui. Verùm illa non vrgent, vti oſtendam in eorum explicatione. Vide canon. 4. & 5. quos præfixi Prophetis maioribus.*

Verſ. 1.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce vir, & in manu eius funiculus menſorum.

Verſ. 2.] Et dixi: quò tu vadis? Et dixit ad me: Vt metiar Ieruſalem, & videã quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo eius.

Verſ. 3.] Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occurſum eius.

Verſ. 4.] Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum iſtum, dicens: Abſque muro habitabitur Ieruſalem præ multitudine hominum, & iumentorum in medio eius.

Verſ. 5.] Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

B *Verſ. 1.* ET *leuaui.*] Hæc ad præcedentem viſionem, & ad verba conſolatoria de reſtauranda Ieruſalem cap. 1. 13. pertinere, ideóque eodem tempore, putà eadem nocte & viſione viſa eſſe à Zacharia, probabiliter cenſet Theodor. Videtur enim hîc eſſe continuatio præcedentis viſionis. Hiſce enim ſymbolis omnibus promittit Deus Iudæis reſtaurationem vrbis & templi, ad eamque illos incitat & impellit. Vndè eoſdem angelos hîc videt Zacharias, quos vidit cap. præcedenti.

Et ecce vir.] Putà angelos ſpecie viri: viri enim formam induerat in corpore aëreo à ſe formato C & aſſumpto. *Et in manu eius funiculus menſorius:* quo ſolent Architecti metiri longitudinem & latitudinem ædificiorum; ad eamque funiculis in terram defixis, & vtraque ex parte extenſis comprehenſam, ædificare, vt iuſta ſit partium omniũ ſymmetria & proportio. Funiculo ergo hoc ſignificat ſe breui reædificaturum Ieruſalem. Angelus hic videtur fuiſſe idem, qui cap. 1. 8. viſus eſt Zachariæ ſtare inter myrteta, nimirum S. Michaël: hic enim erat cuſtos & tutor Synagogæ, vti iam eſt Eccleſiæ: vnde ad eum pertinebat cura

ribus, fontibus, &c. Quid mirum? Hæc eſt villa Dei, eius manibus erecta, aucta, adornata. Ita eandem Eccleſiæ propagationem per dilatationem Ieroſolymæ, ſymbolicè depingit Ieremias ca. 31. 38. & Iſaias cap. 49. 20. *Anguſtus mihi eſt locus, fac ſpatium mihi vt habitem.* Imò S. Hier. in Ionam, aſſerit Ieruſalem veterem ferè ſemper in S. Script. portare nouam: vbique enim hoc ei quaſi oneri datum, vt Eccleſiam Chriſti in ſeipſa præferat & referat, quaſi eius imago & typus, imò mater. Quare in Liturgia S. Iacobi, Ieruſalem appellatur Matrix Eccleſiarum; perinde ac Rom. 11. 18. priſci Patriarchæ nuncupantur Eccleſiæ radix, quæ portat fideles ex gentibus. Sic S. Auguſt. proœmio in pſalm. 126. ait, Salomonem geſtare figurã Chriſti, vt in iis quæ de regno ipſius Script. commemorat, non tam ſit perſona Salomon, quã is ipſe perſonatus Chriſto; ac proinde vtrumque intelligi oportere: quia figuratum ſine eo quod figurat percipi nequit. Ita hîc ſubſtratum, ſiue fundamentum literæ eſt reſtauratio terrenæ Ieruſalem, cui typicè ſuperſtruitur fabrica Eccleſiæ Chriſtianæ; ita Fernandez viſione 30.

Verſ. 5. *Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu.*] Chald. *verbum meum erit ei, dicit Dominus, velut murus igneus illam per circuitum ambiens.* Eſt occupatio: occurrit enim tacitæ obiectioni, eámque præoccupat, q. d. Ne mireris, ô Zacharia, quod dixi abſque muro habitandam Ieruſalem, neue ex eo metuas quod ad eam hoſtibus facilis patebit aditus: ecce enim promitto, quod ego ipſe Deus veſter ero ei pro muro, eóque non lapideo, ſed igneo. q. d. Ego inſtar muri ignei cingam & tutabor Ieruſalem, ac ſolo aſpectu hoſtes fugabo, & ciues lætificabo. Alludit ad flammeum gladium quo Cherubim cuſtodiuit paradiſum. Geneſ. 3. 24. quem non pauci murum igneum exponunt cum Lactantio lib. 2. Inſtit. c. 13. Paradiſus enim Dei olim erat Ieruſalem, & nunc eſt Eccleſia. Rurſum alludit ad pſalm. 124. 2. *Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi ſui.* Et ad Iſaiæ 26. 1. *Saluator ponetur in ea murus & antemurale.* Ita Theodor. exponit, q. d. *Mea benignitate ei ero murus, qui tranſiri & tranſcendi non poſſit. Hanc enim vocauit murum ignis. Nam ſicut pyra ingens tranſiliri nequit, ſic vinci non poteſt qui gratia Dei cuſtoditur.* Quia vt ait Rupert. cum ſcriptum ſit: *Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei, quis ibi hoſtem timebit? quis de inimico ſollicitus erit?* etenim *Deus tutor noſter, ignis conſumens eſt*, vt ex Moſe ait Paulus Hebr. 12. 19.

Alleg. murus igneus fidelium e. ſunt Angeli.

Quocirca allegoricè & tropologicè murus igneus Eccleſiæ, & fidelium quorumlibet in particulari, ſunt primò angeli tutelares. De his enim ait Pſaltes, & ex eo S. Paulus Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Ita ſancti angeli in ſpecie equorum & curruum igneorum defenderunt Eliſæum contra exercitum Syrorum. 4. Reg. 6. 18. Ita iidem Eliam curru igneo, ad quem dæmones accedere non auderent, rapuerunt in cœlum. 4. Reg. 2. 11.

2. Spiritus ſanctus.

Secundò, Spiritus S. qui in Apoſtolos & Eccleſiam deſcendit ſpecie ignis in Pentecoſte, quémque iam ante promiſerat Chriſtus dicens: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur?* Lucæ 12. 49. Huius rei ſymbolo idem Spiritus S. per angelum deduxit Hebræos ex Ægypto, & deſerto ad terram promiſſam in ſpecie columnæ ignis & nubis, quæ caſtra præibat eratque dux itineris, & ſimul ea cingebat & tutabatur ab hoſtibus, de qua Sapien. 10. 17. *Fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem.* Hoc igne charitatis ardens & cinctus S. Laurentius riſit Valerianum, eiúſque ignes & craticulas.

Anagog. eſt ignis purgatorij.

Anagog. Ieruſalem & paradiſus cœleſtis cinctus eſt igne purgatorij, per quem omnes in cœlum quaſi tranſire debent, vt eo probentur numquid impuri habeant; & ſi quid habeant, expurgentur, iuxta illud 1. Corinth. 3. 13. *Vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit, &c. ſi cuius opus arſerit, detrimentum patietur: ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem.* Ad hæc Orig. S. Baſil. Lactant. S. Ambroſ. & Rupert. ex hoc loco & ſimilibus opinati ſunt, ante cœlum in æthere eſſe maximos ignes, per quos tranſire & expiari debeant omnes in cœlum euntes, etiam S. Petrus & Paulus; de qua ſententia quid cenſendum ſit dixi 1. Corinth. 3. 12. Denique Chriſtus index & ſancti in die iudicij cingentur igne conflagrationis mundi, qui deinde impios & damnatos conuoluet in tartara, de quo Pſalm. 49. 2. *Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida.*

Et in gloria ero in medio eius.] Hebr. לכבוד *lecabod*, id eſt, ad gloriam. Septuag. *in gloriam*, pro gloria, loco gloriæ. Chald. *Glorioſè maieſtatem mediam in medio eius reponam.* Iam gloria hæc dupliciter accipi poteſt. Primò paſſiuè, q. d. In gloria ero, id eſt, glorificabor & colar in Ieruſalem per latriæ cultum, ita S. Hieron. Lyran. & Dionyſ. Secundò & meliùs actiuè, q. d. Glorificabo Ieruſalem, gloriam ei afferam; ita Cyril. Theod. Haymo, Vatab. Ribera, Sãchez & alij. Deus enim habitans in Ieruſalem per ſui cultum, legem, oracula, miracula, tutelam & protectionem, eam reddebat celebrem & glorioſam apud omnes gentes, teſte Ioſepho lib. 12. Antiq. c. 26. Deus ergo erat gloria Ieruſalem, iuxta illud Ierem. 2. 11. *Populus verò meus mutauit gloriam ſuam*, id eſt, Deũ ſuum glorioſum, *in idolum.* Hinc illud Pſalm. 86. 9. *Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.* Et Pſal. 47. 1. *Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius. Fundatur exultatione vniuerſa terra mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas regis magni*; ita Theodor.

Arca fœderis vocatur gloria.

Secundò aliqui, vt à Caſtro, per gloriam Ieroſolymæ accipiunt arcam fœderis: ob eam enim captam à Philiſthæis nurus Heli grauida, & præ dolore exurientis fœtum ac pariens, vocauit puerum *Ichabod*, dicens: *Tranſlata eſt gloria de Iſraël, quia capta eſt arca Dei.* 1. Reg. 4. 21. vt ſenſus ſit: Ego Deus Ieroſolymæ ero murus igneus forinſecus, intrinſecus verò & in medio eius ero ei pro arca. Sicut enim ad Arcam omnes accurrebant, Deũ ſuper eam in propitiatorio reſidentem adoraturi & inuocaturi; indéque Deus vrbem gubernabat: ita promittit hîc ſe pro arca (quam ante captiuitatem ex Ieruſalem extulerat & abſconderat Ieremias, vt dicitur 2. Machab. 2. 5.) & pro anima in medio Ieruſalem futurum, vt omnes ciues & incolas inde animet, foueat, gubernet & regat. Porrò Deus tum aliàs fuit gloria Ieruſalem, tum maximè quandò aſſumpta carne in ea viſibiliter apparuit, docuit, miracula fecit, & Eccleſiam ſuam inſtituit; ita Vatab. Quocirca allegoricè, & potiùs tropologicè, Deus per Chriſtũ eſt gloria Eccleſiæ. Quãta enim eius eſt gloria, quod caput eius ſit Chriſtus, id eſt, verbũ incarnatum, Deus homo? quãta eius gloria eſt, Chriſti cœleſtis vita, doctrina, Euangelium, ſacramenta, gratia, quam

in ſingulos fideles quaſi membra ſua iugiter influit, qua eos ad beatitudinem & gloriam æternam deducit? Hanc Eccleſiæ gloriam ſub typo Ieruſalem graphicè depingit Iſaias cap. 60. 1. *Surge, ait, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos & vide: omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi*, &c. Ita de Eccleſia hunc locum exponunt S. Hieron. Haymo, Alber. & Remig.

Verſ. 6.] O, ô fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniam in quatuor ventos cœli diſperſi vos, dicit Dominus.

Verſ. 7.] O Sion, fuge quæ habitas apud filiam Babylonis.

Verſ. 8.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Poſt gloriam miſit me ad gentes, quæ ſpoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.

Verſ. 9.] Quia ecce ego leuo manum meã ſuper eos, & erunt prædæ his, qui ſeruiebant ſibi: & cognoſcetis quia Dominus exercituum miſit me.

Verſ. 10.] Lauda, & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

Verſ. 11.] Et applicabuntur gẽtes multæ ad Dominũ in die illa: & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & ſcies quia Dominus exercituũ miſit me ad te.

Verſ. 12.] Et poſſidebit Dominus Iudam partem ſuam in terra ſanctificata: & eliget adhuc Ieruſalem.

Verſ. 13.] Sileat omnis caro à facie Domini: quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.

Verſ. 6. *O, ô fugite de terra Aquilonis.*] Hebr. הוי הוי *hoi hoi*, id eſt, *heus heus*, quod eſt aduerbium hortandi, & incitandi ad celerem & contentam fugam, ideóque geminatur, imò triplicatur à Propheta, vt ingentis cladis ingentem pauorem incutiat, ac ingentes ſtimulos ad eam fugiendum Iudæis addat. q. d. O Iudæi, qui eſtis filij Ieruſalem & Sionis, fugite de Babylone, quæ vobis eſt Aquilonaris, in quam quaſi in carcerem per ſeptuaginta annos detruſi fuiſtis, indéque vlterius in Aſſyriã, Mediam, Perſidem, adeóque in quatuor mundi plagas diſperſi eſtis: fugite, inquam, ad patriam veſtram, redite in Ieruſalem ciuitatem Dei, quaſi in aſylum. Multi enim Iudæi in Babylone fixerant ſedem, quaſi ibi perpetuò manſuri, ibique habebant ſuas familias, merces & opes, iuxta conſilium Ieremiæ c. 29. 5. vti conſtat de Ioakim marito Suſannæ Daniel. 13. 4. Vnde difficulter, nec non niſi cum iactura rerum ſuarum ſe cum ſuis transferre poterant in Ieruſalem, præſertim quia metuebant ne rurſum Samaritæ, aliæque gentes Ieruſalem expilarent, vti ante ſeptuaginta annos fecerant Chaldæi. Hoſce ergo excitat & animat ad fugã & reditũ, promittẽs opem & protectionẽ Dei aſſore Ieroſolymæ, ne qui hoſtes eã inuadere audeant; ita S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo.

Porrò Propheta tam ſeriò & ſtudioſè hortatur Iudæos vt fugiant è Babylone; tum ne Babylonios mores & ſuperſtitiones induant tam ipſi, quàm filij eorum; ſed vt redeuntes in Ieruſalem, ibi Deum piè & ſanctè colant: tum propriè quia inſtabat nouum excidium Babyloni, ne illud eos inuoluat. Babylon enim capta à Cyro, eo cæſo, & ſtirpe eius regia in Cambyſe filio extincta, cœpit ceruices attollere, ac ad priſtinum regnum & monarchiam aſpirare: vnde iugum Perſarum excuſſit. Quocirca Darius Hyſtaſpis iterum eam obſedit, tandémque expugnauit; idque anno regni eius quarto, id eſt, biennio poſt hoc Zachariæ de eo oraculum (hoc enim editum eſt anno 2. Darij, vt patet c. 1. 1. factum eſſe cenſet noſter Gordonus in Chronol.

Cur fugiendum è Babylone.

Quia illa mox à Dario euertenda.

Rem geſtam narrat Iuſtinus in fine lib. 1. Herodotus in fine lib. 3. & ex iis Torniell. anno mundi 3532. Babylonij, inquit Herodot. rebellantes Dario, ab eo obſeſſi riſerunt eum, quòd omni re ad reſiſtendum inſtructi eſſent, dictitantes tunc eum expugnaturum Babylonem, cum mula pareret. Fruſtra ergo vrbem, omni licèt arte vique adhibita, oppugnauit Darius per viginti menſes, quibus exactis mula Zopyri Principis Darij peperit. Hoc omen accepit Zopyrus, quaſi iam adeſſet tempus capiendæ Babylonis. Itaque præſcindens ſibi nares auréſque, & horrende ſe vulnerans & mutilans profugit ad Babylonios, fingens ſe tam indignè tractatum à Dario, quòd ei ſuaſiſſet ſolutionem obſidionis; quocirca ſe eis Darij ſecreta proditurum, ac in præliis contra eum ducem futurum. Crediderunt ei Babylonij: quare creatus ab eis belli dux, acceptiſque vrbis clauibus, milites Darij clanculum in vrbem admiſit, itaque vrbem Dario tradidit, qui muros eius portaſque omnes demolitus eſt, quorum neutrum Cyrus fecerat; Babyloniorum quoque procerum tria millia patibulis affixit. De Zopyro verò hoc Darij fuit elogium: *Mallem Zopyrum non eſſe mutilũ, quàm viginti Babylones per hanc eius calamitatem mihi acquiri. Vnus Zopyrus mihi pluris eſt, quàm viginti Babylones.* Simili modo Ieremias inſtante excidio Babylonis per Cyrum, monet Iudæos vt ex ea profugiant c. 51. 6. *Fugite*, ait, *de medio Babylonis, & ſaluet vnuſquiſque animam ſuam: nolite tacere ſuper iniquitate eius, quoniam tempus vltionis eſt à Domino; viciſſitudinem ipſe retribuet ei.* Sic Tobias imminente excidio Niniues, monet filium vt ex ea ſe ſubducat, c. 14. 12. *Dirigite*, ait, *greſſus veſtros, vt exeatis hinc: video enim quia iniquitas eius finem dabit ei.*

Tropol. Babylon, id eſt, confuſio, ſcilicet vitiorum, errorum & ærumnarum, eſt mundus. q. d. Fugite de mundo, déque poteſtate diaboli ad Ieruſalem, id eſt, ad Eccleſiam, quæ eſt mater & doctrix veritatis, ſanctitatis & fœlicitatis; ita Lyran. & Vatab. Rurſum, fugite ad ſtatum religionis, ad clauſtra monaſtica quaſi ad aſylũ. Audi S. Bernard. ſerm. 30. de Conuerſione ad Clericos: *Quidni periclitetur caſtitas in deliciis, humilitas in diuitiis, pietas in negotiis, veritas in multiloquio,*

Tropol. fugiendum è Babylone, id eſt, è mundo.

charitas

charitas in hoc ſæculo nequam? Fugite de medio Babylonis, fugite & ſaluate animas veſtras. Conuolate ad vrbes refugij, vbi poſſitis & de præteritis agere pœnitentiam, & in præſenti obtinere gratiam, & futuram gloriam fiducialiter præſtolari. Idem Epiſt. 103. *Væ, ait, væ, vapor eſt ad modicum parens, quod æternæ fœlicitatis aditum intercludit. Quouſque tu tantæ gloriæ præfers fœnum, quod hodie eſt & cras in clibanum mittitur? carnem dico, & eius gloriam. Siquidem omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos fœni. Si ſapis, ſi habes cor, ſi tecum eſt lumen oculorum tuorum, deſine iam ea ſequi, quæ & aſſequi miſerum eſt. An non ea ſatius cum honore ſpernis, quàm cum dolore perdis? Annon prudentius ea Chriſti cedis amori, quàm morti? Eſt in inſidiis prædo, cuius manibus nec te, nec tua poteris ſubducere. Non poterit præuideri, quia tanquam fur in nocte, ita veniet. Nihil intuliſti in mundum, haud dubium quia nec quicquam auferes. Dormies ſomnium tuum, & nihil inuenies in manibus tuis.* Luget, & meritò luget S. Auguſt. libr. 2. Confeſſ. cap. 3. adoleſcentiam ſuam in plateis illis Babyloniæ tranſactam, quoniam enim coætaneos ſuos audiebat iactantes flagitia ſua, & tanto magis gloriantes, quanto magis turpes eſſent; ipſe etiam ſtimulabatur non modò ad eadem facienda, ſed etiam ad fingenda quæ non fecerat, ne videretur abiectior quo erat innocentior, & ne vilior haberetur quo erat caſtior. Nimis enim contagioſam rem eſſe malos ſodales, cum dicitur: *Eamus, faciamus, & pudet non eſſe impudentem.* O ſi in altam ſpeculam cum S. Cypriano libr. 2. Epiſt. 2. conſcendere liceret, indéque proſpicere Babylonem, id eſt, mundum, putà mundanorum varia ſtudia, curas, negotia, ſermones, curſitationes, labores, nundinationes, angores, tædia, ſcelera, ærumnas, clades & ſtrages; ſanè exclamaremus: O quantum eſt in rebus inane! O quantum miſeriarum pelagus eſt Babylon! O quàm dementes ſunt, qui in eo iactari & mergi eligunt! O ô miſeri cæcique mortales, fugite de medio Babylonis, fugite hoc malorum diluuium. Inſpice vel vnam vrbem, vel vnam domum, vel vnam familiam, quanta in ea videbis D diſſidia, maledicta, blaſphemias, quantas obſcœnitates & turpitudines imaginum, librorum, verborum & operum, quantos labores à manè in veſperum quanta ſollicitudines, quanta tædia, quot infortunia? Hunc videbis affligi febri, illum calculo, tertium aſthmate, quartum colica, quintum pleuritide, ſextum paupertate, &c. ſeptimum rapina, ſterilitate, naufragio, &c. Animas ſi introſpicias cernes multo magis ægras & miſerabiles, vt cum Oſee cap. 4. exclames: *Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra. Maledictum, & mendacium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.* Proſpiciebat hæc S. Fulgentius, Ruſpenſis poſtea Epiſcopus, qui vt habet eius vita, cum ſenatoria familia eſſet ortus, ac doctrina, opibus, ſummo magiſtratu, clientelis, florenti ætate fortunatiſſimus haberetur, cœpit huius mundanæ fœlicitatis breuitatem & inanitatem perpendere, eiúſque curas, onera & tædia gaudiis fallacibus permiſta experiri; eumque videret Religioſos hiſce carere, agere que vitam quietam, hilarem, amabilem & ſanctam, eos colere & frequentare inſtituit, ac tandem in hæc verba prorupit: *Cur obſecro ſine ſpe futurorum bonorum laboramus in hoc ſæculo? Quid nobis denique præſtare poterit mundus? Si gaudere deſideramus, licèt melius ſit be-*

A *ne flere quàm malè gaudere, quanto meliùs tamen gaudent quorum in Deo tranquilla eſt conſcientia, qui nihil timent niſi peccatum, nihil agunt niſi ex Dei præſcripto? Non fatigantur publicis negotiis, non damna rei familiaris aut miſerabiliter flere, aut turpiter timere coguntur; nec cum ſua ipſi reliquerint, alienis inſidiantur. Viuunt inter ſe pacifici, ſobrij, mites, humiles atque concordes. Nulla ibi cogitatio libidinis, imò magna ſollicitudo & iugis cuſtodia caſtitatis. Imitemur tam laudabiles viros arripiamus hanc bene viuendi conſtantiam. Abiiciamus priſtinos mores, & mutemus labores. Nitebamur prius inter amicos nobiles nobiliores apparere, nitamur modò inter ſeruos Dei pauperes effici pauperio-* B *res.* Hæc dixit, & mox opere præſtitit, mirante & factum eius celebrante vniuerſa Carthagine, multis etiam imitantibus, adeo vt eorum copia impleuerit cœnobia. Vide S. Ambroſ. lib. de fuga ſæculi.

Quoniam in quatuor ventos cœli diſperſi vos.] Primò, aliqui ſic exponunt, q. d. Fugite è Babylone in Iudæam, quia ibi dilatabo, & diſpergam vos ad quatuor plagas mundi. Dabo enim vobis Philiſthæam, quæ eſt ad Occidentalem; Moabitidem, quæ eſt ad Orientem; Idumæam, quæ eſt ad Meridiem: Samariam, quæ eſt ad Aquilonem. Secundò, alii meliùs, q. d. Fugite è Babylone, quia ibi non vniti, ſed diſperſi eſtis in quatuor orbis C plagas, per quas vagamini: redite ergo in Iudæã, vt ibi in vnum populum & Rempub. priſtinam coaleſcatis. Tertiò Sanchez, q. d. Inuito vos, ô Iudæi duntaxat, qui in Babylone degitis: non enim loquor ad diſperſos in alias terras, quoniam hi diſperſi ſunt ad quatuor ventos, nec reuocari poſſunt. Vnde de facto hi ſoli redierunt qui in Babylonis manſerant, non verò qui in alias oras diſperſi vagabantur.

O Sion fuge.] Sion, id eſt, Sionitæ, putà Iudæi oriundi ex Sion & Ieruſalem. Pro *fuge* hebr. eſt המלטי *himmaleti*, id eſt, proripe te, libera te, ſalua te. Chald. *euade*. Pagnin. *erue te*. Tigurina, *ſeruare*. Septuag. *In Sion* (fugiendo) *ſaluamini, qui* D *habitatis filiam Babylonis.* Ecce hæc omnia ſignificant inſtans Babyloni excidium per Darium: ex eo enim vt ſe proripiant Iudæi, præmouet hic Zacharias. *Verſ. 7.*

Quæ habitas apud filiam Babylonis.] Quæ habitas in Babylone: filia enim Babylonis idem eſt quod filia Babylon, putà ipſa Babylon, pulchra & ſpecioſa inſtar filiæ.

Quia hæc dicit Dominus.] Sanchez hæc verba refert ad præcedentia, q. d. Fugite è Babylone, quia hoc iubet Dominus. Verùm cæteri Interpretes omnes referunt ad ſequentia: vnde & Hebræi, Græci & Latini codices hinc inchoant verſum octauum.

E *Poſt gloriam miſit me ad gentes.*] q. d. Poſtquam per Eſdram, Nehemiam, Zorobabel, &c. glorioſè reſtauraro Ieruſalē, ego angelus, putà Gabriel, mittor ad gentes, quæ vos, ô Iudæi, afflixerunt, & Chaldæos in vaſtatione Iudææ adiuuerunt, ac ex ea profugos ſpoliarunt, vt illas puniam vobiſque ſubiiciam, putà Idumæos, Philiſthinos, Ammonitas, Moabitas, &c. Ita Chald. Hugo, Mariana & alii. Idem prædixit Abdias in fine ſuæ prophetiæ, & Sophonias cap. 1. & 2. ſunt enim hæc verba non Zachariæ, vt vult à Caſtro, quaſi is mittatur à Deo ad gentes, vt eis prædicat cladem; ſed angeli tertii, qui cœpit loqui Zachariæ verſ. 4. & huc uſque ſermonē protrahit. Hoc *Verſ. 8.*

enim exigit connexio textus, & τὸ *quia*. Arias
per gentes accipit Perſas, quaſi angelos hic præ-
dicat Perſarum excidium per Græcos & Alexan-
drum Magoum. Verùm Perſæ, vt Darius & Cy-
rus, non ſpnliarunt, ſed ditarunt Iudæos. Expo-
ſitio iam dicta videtur literalis, cui tantùm obſtat
id quod præceſſit: *Hæc dicit Dominus exercituum*,
cui mox ſubdit: *Poſt gloriam miſit me ad gentes*; vbi
pronomen *me* videtur referre eum qui præceſſit,
ſcilicet Dominum exercituum. Verùm reſpon-
deri poteſt eſſe hebraiſmum, quem latinè ſic
emollias & exponas, q. d. Hæc dicit Dominus
exercitoum, quòd poſt gloriam Ieroſalem mittet
me Gabrielem ad gentes, vt eas illi fortiter ſubii-
ciam. Demus ergo hoc velle corticem literæ,
qui obiter victorias Iudæorum videtur hîc per-
ſtringere; ſed negari non debet, quin præcipous
ſenſus ſit de Chriſto, ad quem auolat Propheta,
ideóque hac phraſi vtitur. Chriſtus ergo eſt Do-
minus exercituum, id eſt, Deus, quem poſt glo-
riam Pater miſit ad gentes; ita S. Hieron. Hay-
mo, Remig. Theod. Lyra. Vatab. Clarius, Ribe-
ra & alij. Vnde Doctores orthodoxi contra Ar-
rianos rectè ex hoc loco probant Filium Dei eſſe
Deum verum, adeóque myſterium S. Trinitatis.
Alius enim hîc à Zacharia aſſeritur Dominus
exercituum miſſus, ſcilicet Filius; alius mittens,
ſcilicet Pater. Hinc & verſ. 10. Dominus miſſus
ad Sionem ait: *Habitabo in medio tui*, vbi Chald.
clarè vertit: *Ponam diuinitatem in medio tui.* Iam
S. Hieron. gloriam intelligit eam, qua Dei filius
eminebat in cœlo, poſt gloriam, inquit, diuinæ
maieſtatis, q. d. Vide dignationem Dei noſtri: ec-
ce verbom Dei poſt gloriam, quam ex æternitate
habuit in diuina natura, dignatatom eſt aſſumere
ſaccum mortalitatis noſtræ, vt in eo poſſet mitti
ad gentes, eáſque morte ſua redimere. Solent
enim ignominiæ poſt gloriam, labores poſt quie-
tem, dolores poſt fœlicitatem eſſe acerbiores; vi-
de Rupert.

Euſeb. verò lib. 6. demonſtr. cap. 16. Emmanoel
& alii accipiunt gloriam humanitatis Chriſti. q.
d. Poſtquam ego Chriſtus homo gloriam meam
oſtendi tot tantiſque miraculis a me patratis;
item tot apparitionibus, quibus me oſtendi poſt
reſurrectionem à morte rediuiuum; deoique poſt
aſcenſionem miſit me Pater ad gentes, vt per
prædicationem Apoſtolorum colligerem fide-
les, præſertim eos qui futuri & permanſuri ſunt
ſancti, ideóque eligendi ad vitam æternam. Hæc
eſt enim propriè Chriſti gloria, de qua Ioan. 7.
39. *Nondum erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum
erat glorificatus.* Vbi nota canonem S. Auguſtini
lib. 3. doctr. Chriſt. 31. *Quæ in ſcriptura dicuntur
de capite*, id eſt, Chriſto *intellige de eius corpore*, id
eſt Eccleſia, potà Apoſtolis & fidelibus; ac vi-
ce verſa. Sic Chriſtus hîc dicitur miſſus ad gen-
tes, non in ſe, ſed in ſuis Apoſtolis, quos ad gen-
tes deſtinauit. Chriſtus enim in ſuis Apoſtolis
quaſi equis perambulauit totum orbem, iuxta
illud Pſal. 67. 5. *Iter facite ei qui aſcendit ſuper oc-
caſum*, (putà ad occidentales orbis plagas) *Domi-
nus nomen illi.* Tertiò, alij accipiunt gloriam de
qua dixit verſ. 5. *In gloria ero in medio eius.* q.d.
Poſt gloriam, quam Deus ſua præſentia vobis,
ô Iodæi, exhibebit in noua Ieruſalem & templo,
mittet ipſe me Gabrielem ad gentes, vt eas vo-
bis ſubigat, quæ erit noua veſtra gloria; & mul-
to maiori gloria veſtra mittet mei antitypum
Chriſtum, qui eſt virtus & fortitodo Patris, vt

A Eccleſiæ ſuæ, qoam ipſe in vobis incboabit &
fundabit, gentes antea vobis inimicas ſubigat,
itáque ex Iudæis & gentibus faciat vnum ouile,
cuius ipſe ſit paſtor. q. d. Poſt gloriam Ieruſalem
& Iudæorum, ſuccedet per Chriſtum gloria Ec-
cleſiæ & gentiom Chriſtianarom. Hæc tertia glo-
ria magis genuina & literæ innexa videtur: reſpi-
cit enim ad gloriam quæ præceſſit, quamqoe pro-
miſit verſ. 5. ita Albertus, Hugo, Arias & San-
chez; quin & Chald. ſic enim vertit: *Poſt gloriam
quam vobis adducturum ſe dixit* (verſ. 5.) *miſit me
ad populos qui vos diripiunt.* Perperam R. Dauid
vertit: *Poſtea* (id eſt, poſt omnes has prophetias)
in gloriam miſit me ad gentes. q. d. Poſtquam ego
B Zacharias vaticinatus ſum Iudæis, Deus amplio-
ris gloriæ cauſa miſit me ad vaticinandum genti-
bus, Heb. enim eſt אחר כבוד *acar cabod*, id eſt, *poſt
gloriam miſit me ad gentes.*

Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.]
Hebr. Chald. Septuag & S. Hieron. in Commẽt.
habent *oculi eius*, vel *oculi ſui*; vt loquatur de Deo
in tertia perſona, ac reſpiciat ad id quod de eo di-
xit: *Miſit me ad gentes.* Huic enim rectè reſpondet
in eadem perſona: *qui vos tetigerit, tanget pupillam
oculi eius*, putà Dei. Noſter verò interpres eodem
ſenſu reddidit in prima perſona, *oculi mei*: quia
accepit hæc de Deo loquente de ſe in prima per-
ſona, ac præſertim qoia reſpicit ad ſenſum præci-
C puum, qui eſt de Chriſto. q.d. Hæc dicit Domi-
nos, putà filius Dei: poſt gloriam Iodæorum, ſci-
licet poſt Eccleſiam quam ex Iudæis collegi, mi-
ſit me Pater ad gentes, vt illi gentes ſubiiciam &
aggregem: vos enim, ô fideles mei primitiui &
quaſi primogeniti, ita amo, totor & cuſtodio, vt
gentes olim hoſtiles vobis ſim ſubditurus; aut ſi
rebelles maneant, perditoros. Qui enim vos tan-
git, tangit pupillam oculi mei. Nihil enim deli-
carius, charius, pretioſius pupilla, ac proinde ni-
hil maiori cura cuſtoditur: læſa enim popilla, læ-
ditur & excæcatur oculus, qui eſt lumen vitæ, ac
dux omnis viæ & actionis homiois, vt homo ex-
D cæcatus miſerrimam in tenebris agat vitam, ſit-
que inſtar mortui. Vnde popilla heb. vocatur
בת *bath*, id eſt, filia, eo quod pretioſa, chara, curæ
& cordi ſit, ac cuſtodiatur quaſi filia vnica, quód-
que oculi ſit quaſi filia. Quocircà in pupilla eſt
effigies humana, putà filiæ, vel filij. Hinc Hebræi
eandem alia voce vocant אישון *iſcon*, id eſt, virun-
culum; quia is in pupilla apparet. Alludit ad Deo-
ter. 32. 10. *Cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui*; ita S.
Hieron. Theodor. Haymo, Lyra. & alij. Aliter
S. Cyril. & Vatab. q.d. Qui tangit vos, tangit pu-
pillam oculi ſoi, id eſt, ſeipſum grauiſſimè lædit:
quia ſibi acceſſit acerrimam Dei vindicis veſtri
iram & vindictam.

E *Quia ecce ego leuo manum meam ſuper eos.*] Potà *Verſ 9.*
ſoper gentes finitimas & hoſtiles, vt eas feriam,
vobiſque prædæ dem & ſubiiciam. Ita ſubiecit
eis Ammonitas, Moabitas, Philiſthæos, Samari-
tas, Idumæos tum aliàs, tum per Iodam & Ma-
chabæos. Hoc enim mox viſuri erant Iudæi au-
dientes hæc oracula Zachariæ, indéqoe ex reali
eorum euentu, cognituri ipſum eſſe verum Pro-
phetam, & hæc accepiſſe è Deo, vti ipſe aſſeuerat;
ita Alber. Hugo, Lyran. & Arias.

Myſticè, hæc veriora ſunt in Chriſto, qoi Apo-
ſtolis è Iudæa ortis ſubiecit omnes gentes. Vbi
nota conuerſionem gẽtium vocari prædationem
& ſpolium, qoia eas Apoſtoli prædati ſunt dia-
bolo, carni & mundo, quibos ſponte ſe ſubiece-
rant

tant & volentes ſeruiebant, ac ſubiecerunt Chriſto. Hinc Iſaias cap. 8. 3. prædicit nomen Chriſti fore, *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari.* Et cap. 9. 3 de Apoſtolis orbem conuerſuris ait: *Lætabuntur coram te ſicut qui lætantur in meſſe, ſicut exultant victores capta præda quando diuidunt ſpolia.*

Nota τὸ *leuo manum*, ſcilicet quaſi ſignifer, imò Dux & Imperator, priſcu more, eleuata manu ſignum prælii attollo, & exercitum in hoſtes duco. Sic dicitur pſalm. 73. 3 *Leua manus tuas in ſuperbias eorum in finem.* q.d. Tolle ſignũ tuum, immitte exercitum in hoſtes tuos, illos bello perſequere, donec omnes ad vnum conficias & concidas. Nam vt ſequitur: *gloriati ſunt qui oderunt te, poſuerunt ſigna ſua, ſigna,* &c. & Iſaiæ cap. 9. 11. *Et eleuabat Dominus hoſtes Raſin ſuper eum.* Et pſal. 105. 25. *Eleuauit manum ſuam ſuper eos, vt proſterneret eos in deſerto.* Rurſum Iſaiæ cap. 49. 22. *Leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo ſignum meum.* Porrò ſignum & vexillũ Chriſti eſt crux. Quare cum tolli crucem, & cruentum in ea Chriſtum, aſpexeris, animos præliandi acue, certamque victoriæ ſpem per Chriſtum concipe.

Verſ. 10. *Lauda.*] Excitat Synagogam Babylone redeũtem in Ieruſalem, ad gratiarum actionem & iubilum, quòd ſenſura ſit Dei in ſe habitantis præſentiam, opem & gloriã, adeò vt gentes idipſum viſuræ & confeſſuræ ſint; ideoque ſuas oblationes & dona oblaturæ Deo in eius templo; quin & non pauci conuertendi ſint ad Iudaiſmum & futuri proſelyti, iuxta illud pſalm. 67. 30. *A templo tuo in Ieruſalem tibi offerent reges munera;* ita Seleucus rex Aſiæ aliique Principes ingentia dona ei miſerunt, vt patet 2. Macbab. 3. v. 2. & 3. ita Remig. Haymo & Dionyſ.

Myſticè, multo magis excitat Iudæos, omnéſque primos fideles tempore Chriſti, vt iubilent Deoque gratias agant, eo quòd videant Meſſiam, id eſt, Deum corporatum viſibiliter in medio ſui verſantem, ibique fundantem Eccleſiam, ad quam mox per Apoſtolos aggregabit omnes gentes; ita S. Hiero. Theod. Remig. Lyra. Vatab. Arias & alii.

Verſ. 12. *Et poſſidebit Dominus Iudam partem ſuam in terra ſanctificata.*] Ad literam q. d. Cum Deus tribum Iuda (ſub qua accipe quoque tribũ Beniamin, vtpote quæ cum Iuda in vnam Remp. & Eccleſiam coaluerat) reducet è Babylone, tunc eam quaſi partem, id eſt, portionem ſuam hæreditariam collocabit rurſum in terra ſancta, putà in Iudæa, quæ ſancta eſt, tum ob templum ſanctúmque Dei in eo cultum; tum quia in ea vixerunt S. Patriarchæ & Prophetæ, vt ibi rurſum ſit eius peculium & poſſeſſio, vti fuit tempore Moſis, dicentis Deuter. 32. 9. *Pars autem Domini populus eius: Iacob funiculus hæreditatis eius.*

Myſticè, Chriſtus partem ſuam, id eſt, Apoſtolos aliosſque primos fideles, ex quibus conflauit Eccleſiam ſuam, ſelegit & poſſedit in terra ſancta, putà Iudæa; illam enim ipſe magis quàm omnes Patriarchæ & Prophetæ, ſua natiuitate & conuerſatione ſanctificauit & conſecrauit; ita S. Hier. Cyril. & alii iam citati.

Verſ. 13. *Sileat.*] Eſt epiphonema. Propheta enim admirans hanc Dei in populum ſuum beneficentiam, tum literalem ſub Nehemia & Machabæis, tum potiùs myſticam & ſpiritualem ſub Chriſto, erumpit in profundam reuerentiam & doxologiam Dei, ac proclamat vt omnes eam cum tremore, reuerentia, humilitate & gratitudine agnoſcant, ſuſpiciant, reuereantur, colant & celebrẽt: *Quia*, inquit, *conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.* Septuag. *Quia ſurrexit de nubibus ſanctis ſuis.* Poëticè loquitur, q.d. Deus *conſurrexit*, heb נעור *neor*, id eſt, exercitatus eſt quaſi a ſõno, q. d. Deus viſus eſt dormire, cùm nos neglexit & dimiſit in captiuitate per ſeptuaginta annos; rurſum cũ dimiſit mundum in poteſtate diaboli per quatuor annorum millia: at iam videns immanes eius ſtrages velut ſomnum excutiens, aſſumit ſuum robur & fortitudinem, ac exurgit ad vltionem, vt populum ſuum liberet, & cum eo habitet. Ac præſertim allegoricè ſomnũ excutiet & cõſurget, quãdo Chriſtus è nubibus, imò è cœlo vindex robuſtus deſcendet in Iudæam, cum in ea incarnabitur, vt cum Iudæis quibus promiſſus eſt habitet, eoſque à tyrannide diaboli, peccati & mortis vindicet & ſaluet; ita S. Cyril. Theod. & alii. Hinc olim cum ſacerdos procedebat ad altare ſacrificaturus, præibat diaconus proclamans: *Sileat omnis humana & mortalis caro, ſtétque cum metu ac tremore*, vti habetur in liturgia S. Iacobi ſub initium. Vide dicta Habacuc 2. v. 20.

Tropol. Tropol Arias: Sileat, ait, omnis caro, quæ fons eſt & ſcaturigo omnium malarum cogitationum & cupiditatum, eiúſque furentia ſtimulus quieſcat, & compeſcatur à vi & efficacia gratiæ Chriſti, quæ vniuerſum vitiorum fontem exhaurit.

Anagog. Anag. Sileat omnis caro à facie Chriſti venientis ad iudicium, quia conſurrexit de cœlo, deſcẽditque in vallem Ioſaphat, vt ibi iudicet viuos & mortuos, qui vnquam extiterunt, extant vel extabunt in mundo; ita S. Hiero. Haymo, Lyran. & Vatab. Tãta enim erit tunc Chriſti maieſtas, tanta eius ira in impios, vt ipſi vultum eius ferre nõ ſuſtineant, ſed clament montibus & petris: *Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni.* Apoc 6 17. Tunc verum erit illud paradoxum: *Veniet tempus, quo damnati nolent egredi ex inferno, & beati volent egredi è cœlo*, nimirum hoc tempus eſt dies iudicii. In illo enim damnati optabunt manere in inferno, ne cogantur venire ad iudicium; partim ne ſubeant probrum publicum damnationis coram toto mundo in valle Ioſaphat; partim ne videant vultum iratum & fulgureum Chriſti iudicis; partim ne cogantur aſſumere corpora, in iiſque torqueri, cum iam ſola eorum anima torqueatur. Beati verò in die Iudicij optabunt egredi cœlo, tum vt ſententiam feliciſſimam audiant: *Venite benedicti Patris mei, poſſidete regnum vobis paratum à conſtitutione mundi*; tum vt eorum innocentia, virtus & gloria toti mundo, cui olim deſpecta fuit, innoteſcat, tum vt corpus ſuum aſſumant, in eóque glorificentur, ac cum eo triumphantes Chriſtum glorioſè in cœlum conſcendentem comitentur, eiúſque viſu fruantur in æternum. Gloria enim corporis erit quaſi altera ſtola & corona beatitudinis, quam proinde animæ beatæ ardenter appetunt, vti patet Apocal. 6. verſ. 10. & 11.

In die iudicij beati optabunt egredi cœlo, damnati nolent egredi inferno.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Angelus Ieſum filium Ioſedec iubet exui veſtibus ſordidis captiuitatis, æquè ac peccati, induique nouis, & cidari, vt ſignificet ſe ei peccata remittere, & pontificatum reddere, vt templum cultumque Dei reſtauret. Inſuper verſ. 8. eidem promittit Orientem, id eſt, Chriſtum, qui in templo ab eo inſtaurando verſaturus: ibique collecturus Eccleſiam, cuius ipſe futurus ſit Pontifex: Ipſum enim fore Eccleſiæ lapidem angularem ſeptem oculis inſignitum, ac clauorum vulnerumque ſculpturis cælatum, qui auferet iniquitatem terræ, & pacem toti orbi fælicitatemque conciliabit.

Verſ. 1. Et oſtendit mihi Dominus Ieſum ſacerdotem magnum ſtantem coram angelo Domini: & ſatan ſtabat à dextris eius vt aduerſaretur ei.

Verſ. 2.] Et dixit Dominus ad ſatan: Increpet Dominus in te ſatan; & increpet Dominus in te, qui elegit Ieruſalem, numquid non iſte torris eſt erutus de igne?

Verſ. 3.] Et Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis: & ſtabat ante faciem angeli.

Verſ. 4.] Qui reſpondit, & ait ad eos, qui ſtabant coram ſe, dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.

Verſ. 5.] Et dixit: Ponite cidarim mundam ſuper caput eius. Et poſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius, & induerunt eum veſtibus, & angelus Domini ſtabat.

Verſ. 6.] Et conteſtabatur angelus Domini Ieſum, dicens:

Verſ. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Si in viis meis ambulaueris, & cuſtodiã meam cuſtodieris: tu quoque iudicabis domum meam, & cuſtodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hîc aſſiſtunt.

Verſ. 1. ET *oſtendit mihi Dominus.*] Vox *Dominus* non eſt in Hebræo, nec Chaldæo, ſed ſubintelligitur. Vnde eam exprimũt Septuag. & noſter. Porrò Dominus per angelum more ſuo hæc reuelauit, & pinxit in phãtaſia Zachariæ: an eadem nocte qua præcedentia cap. 1. & 2. reuelauit, idipſum fecerit, vt volunt Ruper. & Hugo; an alia, incertum eſt. Prophetæ enim ſæpe non diſtinguunt tempora, nec ea certa ſuis prophetiis conſignant: cum conſtet pleraſque per interualla variis diebus, menſibus, quin & annis ipſis reuelatas fuiſſe à Deo, vel immediatè, vt cum Deus loquebatur in mente eorum; vel per

A angelum, vt cum per eum in phantaſia Prophetæ ſua ſymbola, putà viſa, vel verba formabat, & pingebat.

Ieſum.] Filium Ioſedec, qui eo tempore viuebat, iamque Babylone redierat in Ieruſalem, ibique erat ſummus Pontifex. Vnde verſ. 8. eidem promittens Chriſtum dicit: *Audi Ieſu ſacerdos magne,* &c. ita S. Hieron. Theodor. Cyril. Remig. Alber. Hugo, Lyra. hîc, ac S. Auguſt. lib. 12. contra Fauſtum c. 36. & Euſeb. li. 4. demonſtr. c. vltimo. Negat idipſum Arias, ſecutus Abenextam & R. Salomonem, quia, inquiunt, Ieſus filius Ioſedec iam erat mortuus, eo quòd Aggæi 2. v. 12. & 22. eius non fiat mentio, vti facta eſt verſ. 3.
B Ieſus ergo ſumitur hic pro poſteris, putà pro Machabæis, quorum bella contra Antiochum prædicit hic Zacharias; ita ipſi. Verùm errãt: nam vixiſſe tunc Ieſum hunc, patet ex cap. 6. Zachariæ verſ. 11. vbi dicitur: *Sumes aurum, & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedec.* &c. Et Eccleſ. 49. 13. vbi dicitur quod Ieſus hic cum Zorobabel ædificarint & exaltarint templum: templi autem fabrica abſoluta & dedicata eſt anno ſexto Darii, vt patet 1. Eſdræ 6. 15. imò Ioſephus lib. 11. c. 5. tradit Ieſum hunc vixiſſe vſque ad initium regni Xerxis, qui patri Dario ſucceſſit: tunc enim in pontificatu ſucceſſiſſe ei filium Ioachim.

Alleg. Ieſus Ioſedec eſt Ieſus Chriſtus.

Allegor. Ieſus filius Ioſedec Pontifex legis veC teris, repræſentauit Ieſum Chriſtum Pontificem noui teſtamenti, tam nomine, quàm dignitate & officio; ita auctores iam citati; inſuper Tertul. contra Iudæos ſub finẽ, Origen. homil. 9. in Leuit. Lactant. lib. 4. cap. 14. S. Ambr. lib. 3. de fide c. 4. S. Chryſoſt. hom. 5. ex variis in S. Matthæũ, S. Gregor. lib. 20. Moral. c. 20. qui videntur aſſerere, hic ſenſu literali agi de Ieſu Chriſto, ideoque non addi τὸ *filius Ioſedec*, quod alibi Ieſu veteri additur. Verùm hi patres excuſandi ſunt, quòd more ſuo non diſtinguant ſenſum literalem ab allegorico, ac tantùm dicere velint, præcipuum ſenſum ex mente & intentione Spiritus S. eſſe de Ieſu Chriſto, ideoque ad hoc innuen-
D dum taceri τὸ *filius Ioſedec.* Iam conſtat apud omnes, quod licèt literalis ſẽſus de Ieſu filio Ioſedec ſit primus, tamen allegoricus de Ieſu Chriſto ſit illo potior, ideoque præcipuus. Porrò Hiero. Sauanarola explicans hæc Zachariæ verba anno Domini 1495. ſedente Alexandro VI. Pontiſ. cui infenſus erat, per Ieſum accepit Pontificem angelicum, quem breui Romam viſurum vaticinabatur. qui vita & moribus angelus potiùs videretur quàm homo, ac totam Eccleſiam reforma

formaret, nouoſque ritus, imò nouum Euangelium induceret. Verùm iam pluſquam centum elapſi ſont anni ab hac eius prophetia, & necdum angelus ille comparauit. Vnde Ambroſ. Catharinum contra prophetias Sauanarolæ, & canonem 33. in proœmio.

Stantem coram angelo Domini.] Hic angelus fuit S. Michaël, vtpote tutor Synagogæ, qui pro eius capite, putà Ieſu Pontifice contra Satanam decertat. Vnde coram eo Ieſus Pontifex quaſi reus cõſiſtit, accuſante eum Satanas. Eſt enim hic ſpecies tribunalis & iudicii, in quo Iudex eſt Deus, accuſator Satanas, reus Ieſus, aduocatus Michaël: ſed Deus ſuas partes delegat Michaëli; vt ipſe eius loco ſit Iudex. Vnde coram Michaële quaſi Iudice reus hic conſiſtit Ieſus. Sicut enim Deus, ſic & angeli eius, vtpote æquiſſimi, poſſunt eſſe ſimul aduocati & iudices; ita S. Hieron. Remig. Hugo, & Lyra. *Debuit*, inquit, *prælatus totius populi angelus, eiuſdem populi prælato homini* (putà Pontifici Ieſu) *præſto adeſſe.*

Et Satan.] Satan hebr. idem eſt quod aduerſarius: hinc tribuitur dæmoni, qui ſummè & vbique fidelib⁹ aduerſatur, iuxta illud S. Petri Epiſt. 1. ca. 5. verſ. 8. *Aduerſarius veſter diabolus tanquã leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* Hinc Septuag. pro Satan vertunt *διάβολος*, id eſt, calumniator. Porrò Satan hic antonomaſticè intelligitur dæmonum princeps, putà Lucifer: contra hũc enim vti primitus in cœlo pugnauit, ita perpetim in terra pro Eccleſia depugnat S. Michaël, vti docet S. Ioannes Apocal. cap. 12. verſ. 7. *Et factum eſt*, inquit, *prælium magnum in cœlo: Michaël & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius.* Et c. 20. 2. *Apprehendit draconem ſerpentem antiquum, qui eſt diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille.* Contra hũc quaſi principem dæmonum, tentantem ſe decertauit Christus. Matth. 4. 1. & 10. Hic quoque contra Michaëlem altercatus eſt de corpore Moſis, vt ait S. Iudas in Epiſt. verſ. 9.

Sũmi Pontificis custos angelus eſt S. Michaël, tentator Lucifer.

Hinc colligas ſummum Pontificem, qualis fuit Ieſus filius Ioſedec, cuſtodem & tutorem habere S. Michaëlẽ; ille enim vti tutor eſt corporis Eccleſiæ, ita eſt capitis, putà Pontificis; ſicut ex aduerſo Lucifer hoſtis Eccleſiæ, hoſtis eſt & Pontificis: eum enim maximè impugnat, vt eo proſtrato proſternat Eccleſiam; idque aliquando per ſe, aliquando per dæmones ſibi ſubditos. Quocirca vigiles fortéſque excubent Pontifices: iugiter cogitent ſibi acre & perenne eſſe bellum cum principe tenebrarum, qui ardet ira, pollet potentia, tumet ſuperbia, vafer eſt aſtutia, peritus experientia. Sciant ſuum antagoniſtam eſſe Luciferum; meminerint ſe cum Pontificatum ineunt, ad duellum & ſingulare certamen prouocare Satanam, omnéſque eius inferorum cohortes & legiones, de quibus ait Apoſt. Epheſ. 6. 13. *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.* Sed ne percellantur, nec animis cadant, ſciant ex aduerſo hyperaſpiſtem & defenſorem ſuum eſſe S. Michaëlem. Meminerint ſibi in B. Petro à Chriſto promiſſum eſſe: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi* (putà omne inferorum robur & potentia) *non prævalebunt aduerſus eam*, Matth. 16. Meminerint totam Eccleſiam, ac præſertim ſingulos ſacerdotes, pro ſe nominatim in

A miſſæ ſacrificio quotidie Deo ſupplicare. Plures ergo & potentiores ſunt eorum protectores, quã ſint hoſtes & impugnatores, vti eos videns dixit Eliſæus 4. Reg. 6. 16. Perperam ergo Arias per Satanam accipit Antiochum Epiphanẽ, qui Ieſum, id eſt, Machabæos poſteros Ieſu oppugnauit. Agitur enim hic de ipſo Ieſu, non de poſteris, vti paulò antè dixi.

A dextris eius.] Satan accuſans Ieſum filium Ioſedec in tribunali Dei, ſtabat à dextris Ieſu, quaſi victor, & in lite potior ac ſuperior: quia videbatur in iudicio præualiturus, ac Ieſum ad ſententiam damnationis adacturus: quia vera erat accuſatio quam ei intentabat, inquit S. Hiero. Simili ſchemate & phraſi ait Pſaltes pſalm. 108.
B verſ. 6. *Conſtitue legiſlatorem ſuper eum*, nimirum fac vt diabolus ſtet à dextris eius, quaſi ei præualens, leges & iura dictans. Vnde S. Auguſt. ibidem tropologicè ſic explicat: *Hoc*, inquit, *meruit* (Iudas proditor Chriſti) *vt ſuper ſe diabolum habeat, id eſt, diabolo ſubditus ſit, qui Chriſto ſubditus eſſe noluit. Stet autem à dextris eius dictum eſt: quia opera diaboli prapoſuit operibus Dei. Hoc enim cuique non immeritò dextrum dicitur, quod præponit; ſicut ſiniſtra dextra præponitur. Ideo & de illis qui ſæculi huius gaudia præponentes Deo, beatum dixerunt populum cui hæc ſunt, rectiſſimè dictum eſt: Dextera eorum dextera iniquitatis.*
C *Diabolus ergo ſtetit à dextris eius, quando prapoſuit auaritiam ſapientiæ, & pecuniam ſaluti ſuæ, vt eum traderet à quo debuit poſſideri, ne ab ipſo poſſideretur, cuius opera ipſe Chriſtus ſoluit, à quo noluit poſſideri.* Vnde ſequitur: *Cum iudicatur exeat condemnatus.* Ex aduerſo iuſti & ſancti dicunt Pſal. 15, 8. *Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear.* Et Pſal. 108. v. 31. *Aſtitit à dextris pauperis* (*vt dextra pauperis ſit ipſe Dominus* (ait ibidem Auguſt.) *vt ſaluam faceret à perſequentibus animam meam.* Secundò, Albertus, Hugo & Sanchez: Satan, iniunt, eſt à dextris Pontificis, quia Iudæorum fœlicitati cùm inuideret, angelorum & piorũ ex
D eo populo conſiliis aduerſabatur: nam Satan per malos regis conſiliarios in Babylone, & per Samaritas in Iudæa Hebræorum conſilia turbabat, neque quicquam ſinebat expeditè, aut cum magno ſtudij operæque pretio adminiſtrari. Vti enim amicus eſt à dextris, vt iuuet & protegat, quomodo dicitur Pſal. 15. *A dextris eſt mihi ne cõmonear*; ſic inimicus eſt à dextris, vt quod in nobis firmius eſt, & magis ad laborem idoneum turbet & infirmet. Quod vtique per Samaritas agebat Satan, dum & opifices, & Iudæos fabricæ præſides variis artibus remorari, & impedire ſatagebat. Sic & Pineda de rebus Salomonis lib. 7. cap. 20. Dextera, ait, ſymbolum eſt egregij alicuius
E conatus & operis; hinc qui ſe alicui à dextris opponit vt aduerſetur, proculdubio opus impedit malitioſe & hoſtiliter, vti fecit hic Satan.

Myſticè, diabolus eſt à dextris impiorum. Curt

Myſticè, notat Hugo diabolum eſſe à ſiniſtris illis, quos perſequitur in temporalibus; à dextris, quos ſpiritualibus; ante faciem, qui verſutias eius cauent; à tergo, qui non præuident; ſuprà, quos conculcat, infrà & ſub pedibus, qui eum cõculcant, hæcque confirmat ex Script. Euthym. in Pſal. 108. verſ. 6. Diabolus, ait, ſtat à dextris, vt operationes dextras, id eſt, bonas rapiat. Ibidem Valentia: Sicut, inquit, a dextra incipit motus animalis, ita illi à diabolo aguntur, nihil operantes niſi ſecundùm auaritiam, odium, infideli-

delitatem. Diabolus ergo ſtat à dextris, tanquam princeps peccatorum. Sic & Elias Cretenſis in orat. 1. Nazianzeni: Satan, ait, ſempet res ooſtras dextras, id eſt, quæ cum laude ſunt coniunctæ oppugnar, non verò ſiniſtras. Quocirca S. Ambroſ. lib. 3. de interpell. ca. 11. Adam, ait, dextram ſuam diabolo dedit, quam extendi fecit ad interdicta poma. Ita præiudicatum eſt io illo omnibus, & cœpit vniuerſis diabolus à dextris ſtare; omoes quippe naſcimur damoati ac filii iræ. Sicut enim Pſalm. 79. 18. Dauid virum dextræ vocat, quem ipſe peculiari ope ſua fortem facit; ità diabolum à dextris habet, qui ei conſentiendo ſe ſubiicit, eúmque contra ſe fortem ac potentem reddit. Diaboli typus fuit Naas rex Ammon, dicens Iſraëlitis 1. Reg. 11. 2. *In hoc feriam vobiſcum fœdus, vt eruam omnium veſtrum oculos dextros*, tum in opprobrium, tom vt eos bello inutiles, vtpote cœcos, reddam: ſiniſtrum enim oculum ſcuto teguot milites; quod myſticè explicaus S. Gregor. lib. 5. in lib. Reg. ſub initium: *Dexter*, inquit, *oculus noſter eſt intuitus claritatis æternæ: ſiniſter verò oculus eſt concupiſcentia carnalis. Dexter ergo oculus eruitur, quando mens ea cæcitate percutitur, vt vltrà ad videnda cœleſtia non aperiatur. Naas* (Naas hebr. idem eſt quod ſerpens, qualis eſt diabolus) *ergo dextros oculos fœderatorum ſibi eruit, quãdo gula ſic deuictis abſtinentibus prævalet, vt carnalia ſola cupiant, & vltrà quæ amare ſolebant non attendant*, puta ſpiritualia & æterna.

Allegor. S. Hieron. *Stans cernitur Ieſus & ſtabili conſiſtens gradu, & Satan ſtabat à dextris vt aduerſaretur ei. Tentatus enim eſt per omnem modum abſque peccato. Et in Euangelio ad eum tentator accedit, quærens ſemper dextris eius & virtutibus contraire.* Et S. Gregor. 20. Mor. c. 18. *Pro dextro*, ait, *habere dicimur, quod pro magno penſamus: pro ſiniſtro verò id, quod deſpicimus. Venienti ergo Chriſto in carnem Satan à dextris ſtetit: pro magno namque Dominus Iudaïcum populum, & pro nihilo gentes habere videbatur; ſed poſtquam incarnatus apparuit, gentilitas quæ pro ſiniſtro habita fuerat, credidit; Iudaïcus verò populus ad perfidiam declinauit. Satan ergo à dextris ſtetit, quia illum ei populum rapuit, qui dudum dilectus fuit.* Et inferiùs: *Cum S. Eccleſiam laceſſunt, qui fideles videbantur ei procul dubio calamitates ad dextram ſurgunt*: ſed quia reliquiæ in fine mundi ſaluæ fient, hinc Dominus remouet Satanam à dextris dicens: *Increpet Dominus*, &c.

An quiſq; habeat angelum malũ.

Denique ex hoc loco & ſimilibus Caſſianus Collat. 8. c. 17. colligit vnicuique ooſtrom cohærere angelum non tantùm bonum, ſed & malum, ſiue vnicuique à Lucifero deſtinari dæmonem tentantem, ſicut à Deo cuique deſtinatur angelus cuſtos ad tutelam. Quæ fuit ſententia Origenis & nonnullorum veterum. Nec eſt improbabilis: tum quia Lucifer eſt ſimia Dei: tum quia ardet odio Dei & inuidia hominum, nouitq; hunc eſſe optimum nocendi hominibus modum, & ordioem, ſi cuique dæmon qui iugiter eum obſeruet, & dum occaſio eſt tentet, aſſignetor, ne inter dæmones ſit ataxia & confuſio; neue quod vnus cœpit, alter deſtruat. Porrò cuique ſuum aſſignat Lucifer, non Deus.

Vt aduerſaretur ei.] Hebr. לשטנו *liſteno*, à radice שטן *ſatan*, id eſt, aduerſatus eſt, vnde *Satan* vocatur aduerſarius. Explicat ergo etymon Satanæ, q. d. Satan, id eſt, aduerſarius ſtabat, vt iuxta nomen & officium a ſe vſurpatum aduerſaretur Ieſu, vt ſcilicet quaſi actor accuſaret eum in tribunali Dei, ad hoc vt eo damnatus iudicaretur indignus tam pontificatu, quàm reſtauratione templi & cultus diuini: hanc enim impedire ſatagebat Satanas.

A

Peccatum Ieſu quod? Reſp. 1.

Quæres, quodnam fuit crimen Ieſu, cuius eum accuſauit Satan? Primò, Theod. & Sanchez cenſent, peccata hæc non fuiſſe Ieſu, ſed populi; quæ multa erant, eaque imputari Ieſu tanqoam Pontifici: quodammodo enim totus populus eſt in ſacerdote, & in ſacerdote peccat; aut ſacerdos potiùs in omnibus peccat, vti docet S. Cyrillos. Verùm aliquod peccatum Ieſu proprium hîc interueniſſe innuit angelus, dicens verſ. 4. *Auferte ve-*
B *ſtimenta ſordida ab eo*; &: *Ecce abſtuli iniquitatem tuam.*

2 genuina.

Dico ergo hoc peccatum fuiſſe, quòd populum iam penè in Babylooe legis cultúſque Dei oblitum, io ea non ſatis inſtrueret, nec ad eam obſeruandam modis omnibus vrgeret, ac præſertim quod illum torpentem in fabrica templi ad illam non cogeret, vt patet Aggæi 1. verſ. 1. & 2. Rurſum, quòd eum noo auerteret à matrimoniis cum alienigenis vxoribus cootrahendis. Hoc enim crimen in populo redarguit & emendauit Eſdras lib. 1. c. 9. 2. ita Chald. Lyran. Emmanuel, Mariana & Vatabl. Porrò hac in re negligentem fuiſſe Ieſum patet ex eo, quod eius filii & fratres
C duxerint alienigenas, vt patet 1. Eſdræ 10. 18. quos ſanè ipſe quaſi pater caſtigare & impedire debebat. Vnde Chald. vertit: *Erant autem ipſi Ieſu filij, qui duxerant vxores, quæ non erant dignæ ſacerdotio.*

Addit S. Hieron. ex Hebræis, quem ſequuntur Remig. Haymo & Hugo, *quòd & ipſe cum cæteris alienigenam accepiſſet vxorem; quod & in Eſdra & Malachia pleniſſimè ſcriptum eſt.* Verùm in Eſdra ſcriptum eſt tantùm filios Ieſu duxiſſe alienigenas, non ipſum Ieſum; quod ſi ipſe Ieſus Pontifex alienigenam duxiſſet, vtique idipſum non tacuiſſet Eſdras, cùm ipſe ex profeſſo vitia Synagogæ recenſeat & caſtiget, ac nominatim cap. 10. nu-
D meret eos qui alienigenas in vxores acceperant. Minùs credibile eſt quod ſcribit S. Iuſtin. dial. cõtra Tryphon. Ieſum accuſatum à Satana, quòd duxiſſet vxorem meretricem. Quis enim hoc credat de tanto viro & Pontifice?

Porrò τὸ *vt aduerſaretur*, innuit Ieſum aliquid egiſſe vel tentaſſe, in quo ipſi aduerſatus ſit Satan. Hoc autem videtur fuiſſe, quod ipſe quaſi Pontifex Deum oraret pro reſtauratione templi, religionis legiſque Dei; ita Arias & Vatab. vtque Iudæi in Babylone reliqui ad patriam ſedem, & auitam religionem in Ieruſalem redirent, inquit Beda in Epiſt. Iudæ.

Moral. Rectores ſunt Atlantes Reip.

Moral. diſce hic quantum onus ſubeant ſupe-
E riores, quantúmque ſubditi eis compati, illúdq; promptè eis obediendo alleuiare debeant. Ipſi enim ſunt quaſi Atlantes, qui portant Eccleſiam vel Rempub. ita vt ſingulorum qui in ea ſunt peccata ipſi Epiſcopo, Paſtori vel Rectori aſcribantur. Hinc Apoſtolus Hebr. 13. 17. *Obedite*, ait, *præpoſitis veſtris & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.* Vbi S. Chryſoſt. hom. 34. *Miror*, ait, *ſi poteſt aliquis rectorum ſaluari.* Ibidem S. Thomas: Chriſtus, inquit, in die iudicii de ſingulis ſubditorum animabus interrogabit rectores, ab eiſque ſingulorum ſalutem repoſcet, di-

cendo

cendo eis illud Ierem. 13. 20. *Vbi eſt grex qui datus eſt tibi, pecus inclytum tuum?*

Verſ. 2. *Et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te Satan.*] q. d. Deus ex zelo quo amabat Ieruſalem, eiúſque Pontificem Ieſum, quoque indignabatur Satanæ, tam improba & noxia Ieroſolymæ, æquè ac Deo impudenter poſtulanti, nõ expectauit vt Michaël aduocatus Ieſu eius cauſam ageret, ſed ipſe ex feruore eum præuenit, cauſamque Ieſu egit. Dixit ergo Satanæ: *Dominus*, hebr. *Iehoua*, id eſt, Deus Opt. Max. imperio, increpatione & obiurgatione ſua reprimat, & compeſcat tuam audaciam & ſuperbiam, ô Satã, qua ad dextram Ieſu Pontificis, quaſi eo dignior eiuſque victor te collocas: Deus, inquam, compeſcat te, ne Ieſu oranti pro reſtauratione Ieruſalem cultúſque diuini noceas, néue illum in tam pio Deoque grato propoſito impedias. Deus enim *elegit Ieruſalem* ex omnibus mundi vrbibus, vt in ea habitet & colatur.

Nota primò, Deus hîc loquitur Satanæ de ſeipſo in tertia perſona. Senſus enim eſt q. d. Ego Deus increpabo & compeſcam te, ô Satan. Verùm dicit in tertia perſona: *Dominus increpet te*, per hebraiſmum, tum vt ei oſtendat ſuam maieſtatem; tum quia Satan indignus eſt quem Deus in prima perſona compellet, vt cum eo cominus diſputet & diſceptet. Sic dicitur Geneſ. 19. *Pluit Dominus à Domino*, id eſt, à ſeipſo; ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Ruper. qui ſimul cenſent hîc innui Trinitatem perſonarum in Deo, quaſi Dominus Pater dicat Domino Filio: Increpa, id eſt, comprime Satanam. Cùm enim Ieſus filius Ioſedec non poſſet per ſe Satanæ reſiſtere, Filius Dei, qui etiam Ieſus vocandus erat, increpuit pro illo Satanam, & ſimul hac increpatione ſignificauit, ſe eum carnem acciperet diabolum increpaturum, vti fecit Matth. 4 cum ait: *Vade Satana*; ita Bellarm. lib. 1. de Chriſto c. 5. Vnde & ter hîc Dominus nominatur, vt indicetur Pater, Filius, & Spiritus S. ait noſter Emmanuel. Secundò, facilius & planiùs Albertus, Hugo, Arias & Vatab. cenſent hîc loqui non Deum, ſed angelum, putà Michaëlem, eúmque inuocare Deum, vt Satanam increpet & compeſcat. Sicut enim Satan hîc eſt actor, ita Michaël eſt defenſor, æquè ac iudex Ieſu. In iudicio enim mox vt reum accuſauit actor, eum defendit aduocatus; vel certè ſi accuſatio ſit calumnioſa, vti hîc erat, ipſe iudex. *Dixit* ergo *Dominus*, id eſt, angelus Domini *ad Satan*. Eſt metonymia, vel potius proſopopœia: angelus enim vocatur *Dominus*, hebr. *Iehoua*, id eſt, *Deus*, quia Dei vices obibat in hoc iudicio, eratque pro eo iudex Ieſu Pontificis. Ipſe enim erat præſes & tutor Synagogæ, ac proinde ad eum pertinebat iudicare culpam & cauſam Ieſu, qui in Synagoga erat Pontifex. Vnde dicitur Ieſus ſtetiſſe coram eo, quaſi reus coram iudice. Si enim Michaël hîc fuiſſet aduocatus tantùm Ieſo, vtique dixiſſet Zacharias eum à ſiniſtris Ieſu ſtetiſſe, ſicut dixit diabolum quaſi actorem ſtetiſſe à dextris Ieſu. Denique in ſequentibus ſemper agit & loquitur angelus, non Deus: ergo & hîc. Simili modo angelus vice Dei dans tabulas legis Moyſi in Sina, teſte Apoſtolo Gal. 3. 19. gerit ſe vt Deum, imò Deum ſe vocat dicens: *Ego ſum Dominus Deus tuus*, Exodi 20. 2. quia perſonam Dei legiſlatoris ſuſtinebat. Sic angelus Gedeonem mittens contra Madianitas nunc vocatur angelus, nunc Dominus, quia Domini erat legatus, Iudic. 6. 12. De-

Michaël vocatur Deus i. Dei legatus.

A niqueita videtur explicare S. Iudas in Epiſt. verſ. 9. Ibi enim huc alludens ſic ait: *Cùm Michaël archãgelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ*, (eum blaſphemare, ei conuiciari, ei maledicere, dicendo v. g. Abi hinc maledicte, vel maledicat tibi Deus) *ſed* (modeſtè) *dixit: Imperet tibi Dominus*, græcè ἐπιτιμήσαι, id eſt, increpando imperet, & imperando increpet cum poteſtate & obiurgatione te, quaſi impudẽtem actorem & calumniatorem, hoc eſt, reprimat & compeſcat tuam impudentiam & inſolentiam Deus: hoc enim ſignificat hebr. יגער iiggar, id eſt, *increpet*, quod Septuag. quos ſequitur Iudas, vertunt ἐπιτιμήσαι. Sic

B ait Pſaltes pſal. 105 verſ. 9. *Increpuit mare rubrum & exiccatum eſt*. q. d. Acri imperio quaſi increpando ferum mare cohibuit, diuiſit & ſiccauit. Et pſalm. 67. 31. *Increpa feras arundinis*. Sic Chriſtus Lucæ 8. 25. *increpauit ventum & tempeſtatem aquæ*, ſcilicet dicens: Tace & obmuteſce, hoc eſt, ſedare & quieſce, vt habet Marcus c. 4. verſ. 39. Quando enim contra naturam & naturalium cauſarum, putà ventorum vim & impetum agitur, opus eſt vehementiori potentia & imperio Dei, quod Scriptura vocat increpationem, quaſi quid violentum & coactum. Sic enim aurigæ equos, agaſones aſinos, magiſtri diſcipulos pigros increpãdo & minando plagas, cogunt accelerare manum,

C vel greſſum.

Nunquid non iſte torris eſt erutus de igne?] Syrus: *Hic eſt torris qui euaſit de igne*. Arabicus: *Hic ſicut lampas immerſus in ignem*. q. d. Iudæos ob peccata Babylonico igne, id eſt, captiuitate puniui, multoſque eorum conſumpſi: ex illo igne Ieſus, quaſi torris è flamma afflatus & fuliginoſus, hoc eſt, miſer & pauper euaſit, vt Synagogam inſtauret. Cur ergo tu, ô Satan, vis eum omnino obruere, comburere & perdere, vt populum, cultúmque Dei cui inuides, diſperdas? Non ita erit: ſeruabo eum, ne omnino comburatur; quia decreui per eum meum templum, populum, vrbem & religionem reſtituere. Dei enim proprium eſt

D calamum quaſſatum non conterere, & linum fumigans non extinguere. Iſaiæ 42, 3. ita S. Hieron. & Cyril. Vox *torris*, ſignificat Ieſum populúmq; Babylone ita deformatũ, & quaſi toſtum, vt pene conſumptus ſit, ac planè conſumendus videatur, ni Deus eripiat, & ſuccurrat. Hinc Prouerbium: *Titio ad ignem, Torris ad focum*, cum quis applicatur illi rei vel officio, ad quod natura factus natúſque videtur; vt cùm culinarius ad culinam, furcifer ad furcam, cocus ad ollas, incendiarius ad rogum addicitur & applicatur. Sic Iudæi hodie ſunt quaſi torres de igne, quo à Tito cremata eſt Ieruſalẽ, eruti. Semiuſtulati, inquit Ru-

E per. igne, quo ciuitas eorum arſit, inſignia vbique demonſtrant, iuxta illud Amos 4. 11. *Facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio*; præceſſit enim: *Subuerti vos ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham*.

Myſticè, S. Gregor. lib. 10. Moral. c. 18. *Populus*, inquit, *Iudaïcus ad gehennæ incendia perfidia duce defluebat; ſed dum ad fidem reducitur, ab eodem æterni ignis incendio liberatur. Hinc ſtatim de eo ſubditur: Nunquid non eſt iſte torris erutus de igne?*

Sic tropologicè torris erutus de igne eſt quilibet peccator, quem prædicator, vel Confeſſarius docendo & monendo è gehenna, cui deſtinatus erat, eripit. Quid enim aliud ſunt peccata, quàm folles; & peccatores, quàm torres & fomenta gehennæ?

hennæ? Rurſum S. Hiero. *Torris*, ait, *de igne erutus rectiſſimè intelligi poteſt qui cum in Babylone fuerit* (vbi eſt iuſtus in mundo, mundique illecebris & tentationibus) *non eſt Babylonio igne conſumptus, nec flamma ſæculi huius attactus. Vnde & Moſes in ſolitudine cernit viſionem magnam, in qua ardebat rubus, & non comburebatur.* Sic S. Iudas in Epiſt. verſ. 22. *Hos*, inquit, *arguite iudicatos, illos verò ſaluate de igne rapientes.* Rurſum S. Hieron. torrem hûc adaptat Chriſto; quia ambuſtus flamma paſſionis, & reſurgens retinuit eius veſtigia, plagas ſcilicet glorioſas.

Verſ. 3. Veſtes ſordida Ieſu quæ

Et Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis.] Arabicus: *Et erant ſuper eum veſtes ſordidæ*: tum quia ex Babylone nuper redierat ſordidatus & ſqualidus, pauper & miſer; ita Theodor. tum ob culpam recenſitam verſ. 3. veſtis enim ſordida ſordidam notat mentem & conſcientiam, quam expiãs angelus verſ. ſequenti: ait: *Auferte veſtimenta ſordida ab eo.* Et: *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis*; ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albet. & Lyran. *Ieſus*, inquit S. Hieron. *indutus erat veſtibus ſordidis tripliciter, vel ob coniugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter ſqualorem captiuitatis.* Porrò *ſplendida veſtis* (qualis erat Pontificis Ieſu) *manifeſtiores ſunt ſordes*, ait Naz. Orat. 31. Vide moraliter S. Bernard. ſerm. de triplici cuſtodia: *Sicut*, inquit, *pretioſam veſtem exigua quæuis macula turpiùs decolorat, ita à nobis multò maior exigitur iuſtitia; cum in aliis næuus, in nobis grauis ſit macula.*

Symbolicè, ſordidæ veſtes Ieſu Pontificis innuũt Pontificatum, templum & cultum ſacrorũ non fuiſſe tam elegantem, & magnificum poſt reditum è Babylone, quàm fuerat ante: defuerunt enim illis præter opes Salomonis aliaque plura, illa quinque inſignia quæ notaui Aggæi 2, 10. ita Clarius.

Significãt carnem à Chriſto aſſumptam, eiuſque paſſionem.

Alleg. Ieſus filius Ioſedec indutus veſtibus ſordidis, repræſentat Ieſum Chriſtum ſordida noſtra carne indutum. Caro enim humana præ carne aliorum animalium omnium ſordida eſt, ærumnoſa, miſera ac mille morbis, fæcibus & putoribus obnoxia, vt non aliud eſſe videatur, quàm vas ſordium, vt patet intuenti ea quæ ex ore, oculis, auribus, naſo & infernè egerimus. Sanè ſi anima infantis dum concipitur, ingreſſura corpus videret eius miſerias, morbos & ſordes, quibus per omnem vitam continuè ſubiacebit, horreret in illud ingredi. Cogita quã horreat anima tua viſo aliquo corpore leproſo, ſcabioſo, vlceroſo, cãcro exeſo, putido, cadaueroſo, qualia mendicantium Romæ ante templorum fores paſſim videmus, quamque detractaret in illa ingredi, illaque induere & animare, ſi Deus id iuberet. Et vide dignationem Dei noſtri, qui ſciens & præuidens carnem noſtram omnibus hiſce miſeriis, & ſordibus natura ſua obnoxiam, eam tamen induit cũ verbum caro factum eſt, vt eam expiaret, & ab hiſce, magiſque ab animæ ſordibus expurgaret. Ita S. Gregor. lib. 20. Moral. c. 18 *Sordidis*, inquit, *veſtibus indutus erat Ieſus; quia quamuis alienus ab omni peccato, tamen in ſimilitudinem venit carnis peccati.* Secundò, Ieſus fuit ſordidus; quia vitam egit inopem & pauperem in perpetuis laboribus & ſudoribus, ac pedeſter nudiſque pedibus incedens & circumquaque euangelizans, pedes ſuos ſæpe puluere & luto inquinauit. Tertiò & maximè, quia in paſſione ſordidatus fuit tum peccatis noſtris; tum liuore, ſanguine, ſanie, ſputis, phlegmatibus, vulneribus, &c. Vnde S. Hieron. *Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis; quia cùm non feciſſet peccatum, pro nobis peccatum factus eſt: & ipſe infirmitates noſtras portat, & pro nobis dolet, & nos reputauimus eum eſſe in dolore* (imò leproſum, vt ait Iſaias cap. 53.) *& in plaga, & in anguſtia. Ipſe verò vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, & infirmatus eſt propter peccata noſtra. Et in Apoſtolo legimus: Chriſtus redemit nos de maledicto legis factus pro nobis maledictum. Hinc in pſalm. 21. loquitur: Longè à ſalute mea verba delictorum meorum. Et in 68. Deus tu ſcis inſipientiam meam, & delicta mea non ſunt ad te abſcondita: quæ vniuerſa appellantur veſtimenta ſordida, & auferentur ab eo, cùm noſtra peccata deleuerit; vt quia ille ſordidis indutus eſt veſtibus, nos reſurgentes ab eo audiamus poſt baptiſma: Candida ſint ſemper veſtimenta tua.*

Audi & S. Ambroſ. in Pſalm. 118. ad illud: *Legem mihi conſtitue Domine viam iuſtitiarum tuarũ. Stabat*, inquit, *Ieſus, & habebat veſtimenta ſordida: mea enim peccata portabat: ſumpſit veſtimenta noſtra, vt nos ſplendore immortalitatis indueret: venit in nube leui quaſi iuſtitia: iniquitas enim in talento plumbeo ſedet, Chriſtus in corde iuſtorum quos peccata onerant*, Verùm de talento plumbi dicendum cap. 5. 7.

Chriſtus cruc. & patiendo vicit diabolum.

Porrò conſidera mirum litigium, & duellum Chriſti & diaboli: ſtat hoſtis acerrimus, mucronem intentat, addicit morti, ac deuouet ſacerdotis caput Chriſtus nudum latus, nudum caput, ac corpus, aut quod in bello pro eodem eſt, lacera & ſordidata veſte indutum opponit, & vincit. Viderat id Iſaias ca. 51. 9 *Conſurge*, inquit, *induere fortitudinem brachium Domini*, quid laceris cruentiſque veſtibus cum prælio? At dux Chriſtus pro æreo thorace ſanguineã chlamydem, pro ferreis ocreis manicíſque ferreos clauos, pro galea ſpinas, pro militum præſidio ſolitudinem, pro tubarum clangore ſilentium, & patientiam cum hoſte congreſſurus obtendit. Verùm nullus æquè potens thorax, ac cruenta caro; nulla præſtantior fortitudo contra hoſtem, quàm lacerati corporis infirmitas: quam vt cernit diabolus, debilitatur & frangitur, quoniam tam atrocis parricidii, imò Chriſticidii, & Deicidii eſt auctor; ideoque confuſus victúſque aufugit. Hoc eſt quod de Chriſto dicit Ioannes Apocal. 19. 13. *Et amictus erat veſte aſperſa ſanguine, & vocabatur nomen eius verbum Dei*, ſcilicet efficax & omnipotens, quod vt ſuum robur oſtendat, per ipſas plagas & vulnera ſternit hoſtem, eúmque exanimat.

Et ſtabant ante faciem angeli.] Quaſi reus, ideoque ſordidatus, coram iudice, vt dixi verſ. 1. ac quaſi ſuæ cauſæ diffidens maléque ſibi conſcius, ſupplex oculos flebiles dirigebat in angelum poſcens gratiam & opem. Sic olim rei pulla veſte, intonſa coma, luridi & ſqualidi comparebant & cõſiſtebant in tribunali, vt iudicem ad miſericordiam flecterent.

Verſ. 4.

Qui (ſcilicet angelus, præſes & iudex, putà Michael, tacitis votis Ieſu annuens) *reſpondit, & ait ad eos qui ſtabant coram ſe.*] Putà ad angelos ſibi ſubditos & miniſtrantes; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyran. & alii paſſim, vno excepto Aria, qui putat hîc Michaëlem loqui ad ſacerdotes vel ad miniſtros Ieſu Pontificis; eorum enim erat ipſum veſtibus exuere & induere; verùm non hiſce ſordidis & mutatoriis: ſordidis enim & peccaminoſis hiſce Ieſum exuere, & mutatoriis eum induere ſoli poterant angeli.

Auferte

Auferte veſtimenta ſordida ab eo.] Et induito A eum mutatoriis, putà veſtibus pulchris & pretioſis, ac cidarim imponite capiti eius, vti ait verſ. 5. Vtrumque fecerunt angeli obedientes Michaëli; qui proinde hoc mutationis veſtium ſymbolum, & ſignificationem explicans ſubdit: *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* q.d. Ideo per angelos in viſione iuſſi te exui ſordidis, & indui ſpecioſis veſtibus, vt repræſentem quod Deus tibi condonarit tuam iniquitatem, de qua dixi verſ. 3. quodque ſordidum habitum peccati commutarit in ſplendidum gratiæ & virtutum, quo te veſtiuit. Mutatoriæ enim veſtes erant bellæ & pretioſæ: talibus enim ſolent viles mutari in feſtis, ideoque ſymbolicè repræſentant gratiam, virtutes & dona Spiritus S. quibus ipſe animam peccatoris in iuſtificatione quaſi reginam, imò ſponſam Dei veſtit & ornat. Vnde Chald. vertit: *Vide quod abſtulerim à te iniquitatem tuam, & induerim te iuſtitiis*; ita Alber. Lyran. Arias & alii. Talibus ſe veſtitam gloriatur Eccleſia Iſaiæ 61. 10. *Gaudens*, inquit, *gaudio in Domino, quia induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me, quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.* Porrò Michaël propriè non abſtulit peccatum Ieſu: ſolus enim Deus aufert & condonat peccata: ſed *abſtuli*, id eſt, ablatum & condonatum tibi eſſe à Deo, hoc ſymbolo mutationis veſtium ſignificaui & repræſentaui. Vnde liquet Ieſum de ſuo peccato indoluiſſe, & contritionis actum eliciuiſſe, partim ob monitionem & correptionem Eſdræ lib. 1. cap. 10. 19. (vbi dicitur: *Et dederunt manus ſuas, vt eiicerent vxores ſuas* (alienigenas) *& pro delicto ſuo arietem de ouibus offerrent*) Zachariæ, & aliorum Prophetarum, vel ſacerdotum piorum; partim per gratiam excitantem ad pœnitentiã ipſi à Deo immiſſam. Nemo enim qui eſt in peccato, ab illo purgari poteſt, niſi ad hanc purgationem ſe idoneum reddat, & diſponat per actum doloris & pœnitẽtiæ. Rurſum nemo pœnitere poteſt, niſi gratia Dei ad id excitetur. Quocirca Hebræi, S. Hieron. Remig. Haymo & Hugo, qui cenſent D peccatum Ieſu fuiſſe, quòd contra legem vxorem duxiſſet alienigenam, cenſent pariter pœnitentiæ eius partem fuiſſe, quod eam dimiſerit duxeritq; Iudæam, ita vt mutatoriæ veſtes ſignificent commutationem vxorem. Vnde Chald. vertit verſ. 5. *Impoſuerunt cidarim mundam capiti eius, & acceperunt ei vxorem decentem ſacerdotium.* Id enim feciſſe filios eius & fratres, patet ex Eſdra loco paulò antè citato.

Iam verò veſtes has mutatorias non laïcas fuiſſe, ſed ſacras & pontificales patet tum ex Septuaginta qui vertũt: *Induite eum podere*; poderis enim erat tunica pontificia vſque ad pedes demiſſa: tum ex cidari quæ capiti Ieſu imponitur, cidaris enim E erat tiara Pontificis: tum quia ſacerdotes & Põtifices ſacra obituri, mutabant veſtes communes in ſacerdotales, quæ proinde mutatoriæ dicebãtur. Significat ergo angelus hac mutatione veſtiũ, dimiſſum eſſe peccatum Pontifici, quod eum quaſi immundum arcebat ſacris; ideoq; redditã ei Dei gratia, eum dignum eſſe qui rurſum ſacra obeat & pontificatu fungatur, prout de facto ſuſpenſionem hanc ſacrorum ab eo tollit, vſumque & functionem eorundem illi reſtituit; ita Remig. Alber. Haymo & Arias.

Anagog. Chriſtus reſurgens indutus eſt mutatoriis

Alleg. & anagogicè repræſentatur hic Ieſus Chriſtus, qui in incarnatione & paſſione tũ carne noſtra, tum probris & plagis quaſi veſtibus ſordidis indutus, eas exuit in reſurrectione, quãdo gloria & honore à Patre veſtitus & coronatus fuit; ita S. Hieron. Euſeb. lib. 4. Demonſt. c. vlt. Origen. ho. 14. in Lucã & alii. Quocirca Tertul. lib. 3. contra Marc. 7. hîc notari cenſet duplicem Chriſti aduentum. *Primò* enim, inquit, *Ieſus eſt ſordidis indutus, id eſt, carnis paſſibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduerſabatur ei, auctor ſcilicet Iudæ traditoris, ne dicam etiam poſt baptiſma tentator. Dehinc ſpoliatus priſtinas ſordes, & exornatus podere, & mitra & cidari munda, id eſt, ſecundi aduentus gloria & honore.*

Verſ. 5. *Et dixi.*] Scilicet angelus; putà Michaël: hic B enim pergit loqui. Legit Interpres ויאמר *veamar*, id eſt, *& dixit*; & Septuag. Iam alio puncto legunt ואמר *vaomar*, id eſt, *& dixi*, in prima perſona ſita Chald. Pagn. Tigurina & Rabbini, quaſi hæc ſint verba non angeli, ſed Zachariæ, qui orat angelum, vt iubeat cidarim capiti Ieſu imponi. Verùm prior lectio planior eſt & congruentior, vt patet intuenti.

Ponite cidarim.] Mitram, ſiue tiaram pontificiam imponite capiti Ieſu Pontificis. q.d. Pontificatum, aut potiùs vſum & exercitium pontificatus reſtituite Ieſu Pontifici. Qualis fuerit cidaris dixi Exodi 28. 36. & 40 Eſt hic hyſterologia: verſus enim quintus totus, quo Ieſus iuſſu C angeli induitur pontificalibus, antenonendus eſt illis angeli verbis verſ. 4. *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* Hæc enim verba ſignificant & præſuppõnunt eum iam pontificalibus fuiſſe indutum.

Verſ. 6. *Et conteſtabatur angelus Domini Ieſum dicens.*] Pergit Michaël graui oratione admonere Ieſum Pontificem, vt remiſſionem peccatorum & pontificiam dignitatem conſecutus, mandata Dei diligentiùs ſeruet, & à populo ſeruanda curet. Si id fecerit, promittit ei ſtabilem pontificatum, ac conſequenter regimen populi: hinc *eum conteſtatur*; id eſt, tanquam teſtibus adhibitis, putà angelis miniſtris ſuis, ipſoque Zacharia; vel ſub atD teſtatione iuriſiurandi grauiter ſerioque eum admonet.

Verſ. 7. *Cuſtodiam meam.*] Hoc eſt, præcepta mea, præſertim ceremonialia, quæ ſpectant cultum Dei ritũmq; ſacrorum. Hæc enim ſunt iura Dei omni cuſtodia cuſtodienda. Vide dicta Oſee 4. verſ. 10. Alludit ad cuſtodiam regiam, putà ad milites prætorianos, qui Regem & aulam Regiam cuſtodiunt, quales ſunt Heluetii. Simili enim modo Ieſus Pontifex cum ſuis ſacerdotibus & Leuitis, quaſi militibus atrienſibus, ſed Eccleſiaſticis, agebat cuſtodiam templi rerũmque ſacrarum, & ipſius quaſi Dei, iuxta illud Numer. 3. 25. *Habebunt excubias in tabernaculo fœderis*, &c.

Tu quoque iudicabis domum meam.] q. d. Si tu, ô Ieſu, legem meam cuſtodieris, ego viciſſim cuſtodiam tibi pontificatum, faciamque vt ſis cuſtos templi, imò in templo meo ſtabilis iudex, id eſt, princeps & Pontifex: hoc enim eſt domus Dei, in qua Pontifex erat gubernator, imò princeps & quaſi rex. Vnde Chald. vertit: *Tu iudicabis eos, qui in domo ſanctuarii mei miniſtrant, & ſeruabis atria mea*; ita S. Hieron. Theodor. Hugo & alii. Hinc conſequenter eris iudex, id eſt, præſes & princeps populi cum Zorobabele: nam poſt reditum è captiuitate, ſumma poteſtas & regimen Iudæorum fuit penes pontifices, vt docet Ioſephus lib. 11. Antiq. ca. 4. & patet in Iuda, Io-

natha aliſque Machabæis, qui fuerunt ſummi
principes, æquè ac Pontifices Iudæorum vſque A
ad Herodem. Hinc per *domum* Dei poteſt accipi
Synagoga, putà populus Iſraël. Sic de Moſe ait
Deus Num. 12. 7. *In omni domo mea* (putà in re-
genda Synagoga, ſiue populo Dei) *fideliſſimus
eſt.*

Et cuſtodies atria mea.] q. d. Eris cuſtos, id eſt,
Præfectus templi: ſicut enim rex eſt cuſtos re-
gni, ita Pontifex Eccleſiæ; perindeac Deus cu-
ſtos eſt hominum, vt ait S. Iob cap. 7. 20. & tutius
vniuerſi.

*Et dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hic aſſi-
ſtunt.*] q. d. Præter pontificatum quem iam pro-
miſi, dabo tibi aliquot ex angelis qui mihi aſſi-
ſtũt, quorum circumuallaris auxilio, & ab hoſti- B
bus ſecutus populum rectè regas, & ad ſalutem
deducas: illi enim tecum ambulabunt, téque di-
rigent & protegent; ita S. Hieron. Hugo &
Lyra.

Sacerdos inter Angelos verſatur. Secundò, ex Hebræo cum Septuag. vertas:
*Dabo tibi qui conuerſentur in medio ſtantium iſto-
rum.* q. d. Dabo filios & nepotes tibi in pontifi-
catu ſucceſſurus, qui cœleſtem agant vitam, & fa-
miliares angelis, inter eos quaſi conuerſentur,
iuxta illud Apoſtoli: *Noſtra conuerſatio in cœlis eſt.*
Et talis ſanè eſſe debet vita ſacerdotis & pontifi-
cis, vt quaſi angelus emineat inter homines, in-
quit S. Chryſoſt. Tertiò, pro מהלכים *mehallekim*, C
id eſt, ambulantes, iam alii punctis legunt
מהלכים *malekim*, id eſt, viæ, tranſitus. Vnde Pa-
gnin. vertit: *Dabo vias inter ſtantes ipſos.* Tigurina:
Tibi inter iſtos ſtantes tranſitus dabo; tum vt in-
ter angelos hoſce mihi aſtantes conuerſeris, eo-
rúmque opem implores; tum vt per eos, eorúm-
que patrocinio fultus ad thronum Dei accedas,
precéſque & vota pro populo offeras: tum deni-
que vt poſt mortem angelorum conſortio aſcri-
baris, & inter eos glorioſus verſeris & ambules.
Vnde Chald. vertit: *In reſurrectione mortuorum
ſuſcitabo te, pedéſque veloces inter Seraphim iſtos
ambulantes, tibi donabo*; quæ ſanè ingens eſt pro-
miſſio æternæ fœlicitatis & beatæ reſurrectionis, D
in qua paradiſo cœleſti inſerti accedemus ad mul-
torum millium angelorum frequentiam, vt ait
Apoſt. Heb. 12. 22. vnámque cum eis in ſuperna
Ieruſalem ſocietatem, & Eccleſiam triumphan-
tem conſtituemus, in qua eminebunt ſancti ſa-
cerdotes & Pontifices, qui angelicè vixerunt, &
angeli ac mediatores fuerunt inter Deum & ho-
mines in hac vita.

Minùs rectè Theodor. per eos *qui aſſiſtunt*, ac-
cipit ſacerdotes, qui à Malachia cap. 2. verſ. 7. vo-
cantur angeli. q. d. Dabo tibi poſteros qui ſint
Pontifices, & vt tales in medio ſacerdotum alio-
rum ambulent & conuerſentur. Nec enim ſacer-
dotes in hac viſione aſſiſtebant Michaëli, ſed an- E
geli.

Verſ. 8.] Audi Ieſu ſacerdos magne, & tu
amici tui, qui habitant coram te, quia
viri portendentes ſunt: ecce enim ego
ADDVCAM SERVVM MEVM
ORIENTEM.

Verſ. 9.] Quia ecce lapis, quem dedi co-
ram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem
oculi ſunt: ecce ego cælabo ſculptu-
ram eius, ait Dominus exercituum: &
auferam iniquitatem terræ illius in die
vna.

Verſ. 10.] In die illa, dicit Dominus exer-
cituum, vocabit vir amicum ſuum ſub-
ter vitem, & ſubter ficum.

Tu & amici tui, &c. quia viri portendentes ſunt.] *Verſ. 8. Ieſus cum ſociis viri portenti quintupliciter.*
Hebr. אנשי מופת *anſce mophet*, id eſt, *viri portenti.*
Vatab. *viri prodigiorum*, quod variè accipi poteſt.
Primò Septuag. vertunt τερατοσκόποι, id eſt, por-
tentorum ſpectatores, qui ſcilicet portentoſa fa-
cta & oracula Prophetarum ſpeculentur & me- 1.
ditentur, inquit Theodor. Vbi aduerte quales
debeant eſſe domeſtici Pontificum, ait Mariana.
Secundò, Pagnin. vertit: *Quia viri ad facienda
portenta ſunt apti*; ſicut Apoſtoli faciebant ſigna 2.
& prodigia multa in populo, Actor. 2. 43. Vnde
Hebræi cenſent hic denotari tres iuuenes, Da-
nielis ſocios, Ananiam, Azariam & Miſaëlem,
eoſque vocari viros portenti, quia portentosè in
igne Babylonio illæſi manſerunt. Tertiò, Cyril. 3.
q. d. Quia cupiunt videre & audire res porten-
toſas, audiant portentum ſæculorum, nimirum:
Ecce ego adduco ſeruum meum Orientem, id eſt,
Meſſiam. Huc accedit Vatab. Viri, inquit, pro-
digiorum ſunt, id eſt, viri digni ſunt in quorũ cõ-
ſpectu fiant multa prodigia, & quibus fiãt reue-
lationes de aduentu Chriſti; apti ſunt qui eum
propheten & annuncient. Sunt ergo viri por-
tendentes, id eſt, Prophetæ ipſius. Quartò, Arias, 4.
q. d. Viri portentoſi, id eſt, eminentes ſunt &
admirabiles, qui cæteros homines ſanctitate, di-
gnitate, doctrina factiſque mirabilibus tranſcen-
dunt. Tales enim debent eſſe ſacerdotes & Pon-
tifices, præſertim Apoſtolici, nimirum rari & exi-
mii vt portenta; tantæque ſanctitatis, vt digni
ſint per quos Deus faciat portenta & miracula,
vti fuerunt Apoſtoli eorúmque ſequaces. Vnde
Syrus vertit: *Viri admirationis ſunt.* Arabicus
Antiochenus: *Viri admirabiles ſunt.* Arabicus
Alexandrinus *Viri ſignorum ſunt*, id eſt, facientes
ſigna. Quintò & genuinè, alludit Zacharias ad *5. genuine.*
illud Iſaiæ 8. 18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit
mihi Dominus in ſignum & in portentum in Iſraël*,
Et ad id quod Ezechieli cap. 12. 5. ait Deus: *Por-
tentum dedi te domui Iſraël*, q. d. Tu, ô Ieſu Pon-
tifex, tuique amici Prophetæ, putà Aggæus, Za-
charias, Malachias, Eſdras, Nehemias, &c. eſtis
portenta Iſraëlis; quia & factis & oraculis eſtis
admirabiles & portentoſi: portẽditis enim Chri-
ſtum, Chriſtique vitam, doctrinam, & Eccleſiam.
Chriſtus enim futurus eſt portentum portento- *Chriſtus eſt portentum ſæculorum.*
rum, putà maximum omnium, quæ vnquam non
tantùm ab hominibus & angelis, ſed & ab ipſo
Deo patrata ſunt: ipſe enim erit Oriens, erit la-
pis ſeptiuculus cælatus ſculpturis, &c. vt ſequi-
tur. In Chriſto enim non Propheta, non ange-
lus, ſed Deus ipſe fecit ſe portentum ſæculorum,
quod ſuſpiciunt & ſtupent angeli, homines &
creaturæ vniuerſæ; ita S. Hieron. Remig. Hay-
mo & Hugo. Verbum enim caro factũ eſt, opus
omnium Dei operum maximè ſtupendum & ad-
mirabile, vtpote in quo Deus non mundum, ſed
ſeipſum totum quãtus quantus eſt dedit homini,
hominúmq; ſe filium & fratrem effecit; ac con-
ſequenter hominem, & in homine creaturas om-
nes, quarum compendium, nexus & nodus eſt
homo, ad ſeſe eleuauit & deificauit. Ibi porten-
tum fuit Dei omnipotentia, quæ limum, id eſt,
carnem,

cárnem, verbo, hominem Deo, terram cœlo arctiſſimè, imò hypoſtaticè coniunxit. Ibi oſtentui fuit Dei ſapientia, iuſtitia & miſericordia, quæ culpam noſtram condigna caſtigatione vindicauit, & expiauit in morte filii ſui incarnati: ibi præ cæteris Dei attributis apparuit portentoſa Dei charitas, qua, vt ait S. Ioannes c. 3. 16. *ſic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret.* Hoc portentum admirans Iſaias exclamat cap. 7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Et Ierem. cap. 31. 22 *Creauit Dominus nouum ſuper terram: Fœmina circundabit virum.* Inſuper Chriſtus portentum fuit in incarnatione, portentum in natiuitate, portẽtum in vita, portentum in morte, portentum in reſurrectione, portentum in aſcenſione, portentum in miraculis, portentum in doctrina, portentum in gratia, portentum in gloria, portentum in tempore, portentum in æternitate. Quid enim mundo portentoſius, quàm audire illa a Chriſto: *Beati pauperes ſpiritu: Beati qui lugent: Beati qui eſuriunt & ſitiunt: Beati qui perſecutionem patiuntur: Diligite inimicos veſtros: benefacite his qui oderunt vos: Niſi quis renunciauerit omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus: Si quis vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam & ſequatur me: Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, & matrem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus?* Lucæ 14. Vide dicta Iſaiæ c. 8. 18.

Ieſus Ioſedec typus Ieſu Chriſti quintupliciter.

Porrò Ieſus filius Ioſedec fuit portentum figurans & portendens Chriſtum. Primò, ipſo nomine: Chriſti enim nomen pariter fuit Ieſus. Secundò, ſanctitate, officio & dignitate. Suo enim pontificatu repræſentauit ſacerdotium & pontificatum Chriſti. Tertiò, veſtibus ſordidis repræſentauit dolores & ſordes Chriſti in cruce, æquè ac veſtibus mutatoriis Chriſti gloriam in reſurrectione, vt dixi verſ. 3. & 4. Quartò, ſicut Ieſus Iudæos è Babylone in Ieruſalem, ita Chriſtus omnes gentes è confuſione peccati in Dei gratiam, gloriam, & in ipſum cœlum adduxit. Quintò, ſicut Ieſus reædificauit templum, ita Chriſtus Eccleſiam veterem per nouam inſtaurauit; ita S. Hieron. Tertul. Ambr. Orig. & alii quos citaui verſ. 1.

Prælati debent eſſe portenta ſanctitatis.

Tropol. Sacerdotes & Prælati, qualis fuit Ieſus, debent eſſe heroës, ac portenta ſanctitatis, ſapientiæ & prudentiæ; vt vita tranquilla, ſancta & eximia, æquè ac doctrina, portendant beatitudinem & vitam cœleſtem. Sic Dauid fuit portentũ perſecutionum & patientiæ. Vnde ipſe ait Pſal. 70. verſ. 7. *Tanquam prodigium factus ſum multis.* Imò tales deberent eſſe omnes ſacerdotes, religioſi, cunctique fideles, vt docet S. Auguſt. tract. de vita Chriſtiana tomo 9. *Tales*, ait, *conuenit eſſe Dei cultores & ſeruos, manſuetos, graues, prudentes, pios, irreprehenſibiles, immaculatos, vt quiſquis viderit eos, ſtupeat & admiretur, & dicat: Hi homines ſunt dii, quorum talis eſt conuerſatio. Ita ſe homo Dei exhibere debet, vt nemo ſit qui eum videre non velit, qui eum audire non deſideret; nemo cùm eum viderit, non Dei eſſe filium credat; vt verè in eo propheticum illud impleatur: Fauces plena dulcedinis, & totus deſiderabilis.*

Ecce enim ego adducam (in carnem, in Iudæam) & in hoſce tuum, ô Ieſu fili Ioſedec, templum) *ſeruum meum Orientem.* Syrus: *Seruum meum ortum*, putà Meſſiam, cuius tu, o Ieſu, tuique amici eſtis portenta, & *viri* eum *portendentes*. Nota, pro *Orientem* hebr. eſt צמח *tſemach*, id eſt, germẽ, ſurculus, qui pullulat & oritur è terra, vel ex arbore aut frutice. Alludit ad Iſaiæ 4. 2. *In die illa erit germen*, hebr. *tſemach*, *Domini in magnificentia.* Et cap. 11. 1. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet: & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini.* Et cap. 45. 8. *Rorate cœli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* Et cap. 53. 2. *Aſcendet ſicut virgultum coram eo: & ſicut radix de terra ſitienti.* Et Ierem. 33. 15. *In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauid germen*, hebr. *tſemach*, *iuſtitiæ: & faciet iudicium & iuſtitiam in terra.* Vbi Chald. æquè ac hic, pro *germen* vertit *Meſſiam*: Solent enim Prophetæ poſteriores alludere ad priores. Septuag. vertunt ἀνατολὴ, id eſt, ortus, vel oriens; ſcilicet non tam ſol, quàm germen: hoc enim ſignificat *tſemach*.

Oriens, id eſt germen, eſt Chriſtus.

Cur? 5 cauſa.

Quæres, cur Chriſtus vocatur *tſemach*, id eſt, ſurculus, vel germen? Reſp. primò, quia *tſemach* per metatheſin idem eſt quod משיח *Maſciach*, id eſt, Meſſias. Licèt enim in *Maſciach* ſit litera *Samech*, in *tſemach* verò *tſade*, tamen hæc illi eſt affinis: vtraque enim valet Latinum, *ſ*. Vnde ab Interpretibus vertitur per *ſ*. 2. Secundò, quia Chriſtus è virgine natus eſt obumbrante Spiritu S. ſicut germen è terra pullulat irrorante rore, vel pluuia cœleſti, ſine maris concurſu. 3. Tertiò, quia arbor Ieſſe, id eſt, ſtirpis regia Dauidis tempore Herodis ſucciſa erat vſque ad radices & truncũ, ac videbatur emortua; ſed Chriſtus quaſi germen ex ea ſuppullulans & oriens, eam reſtituit. Nam paruulum hoc germen in arborem excreuit, quæ omnes gentes ſub ſe complectens, toti orbi dominatur. Chriſtus ergo ſtirpem, æquè ac regnum Dauidis collapſum inſtaurauit: regnum, inquam, non temporale, ſed ſpirituale & æternũ. Hoc eſt quod Gabriel Chriſti ortũ prænunciãs, dixit virgini Deiparæ: *Dabit ipſi Dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum*, Lucæ 1. 32. 4. Quartò, germen ſignificat paruitatem, infantiam, humilitatẽ Chriſti naſcentis, quæ deinde creuit in tantum corpus, quantum eſt Eccleſia vniuerſa, iuxta parabolam grani ſinapis Matth. 13. 31. 5. Quintò, τὸ oriens ſignificat Chriſtum à ſui ortu, & à primo conceptionis inſtanti per gratiam tum vnionis hypoſtaticæ, tum habitualem, fuiſſe conſecratum & vnitum Deo, iuxta illud Iſaiæ 49. 1. *Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei*; ita S. Ambr. libr. 5. de fide cap. 3. Huc alludit Zacharias pater Ioannis Baptiſtæ Lucæ 1. 78. dum canit: *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos Oriens ex alto.* Vbi pro *Oriens* græcè eſt ἀνατολὴ, vti hic hebræum *tſemach* vertunt Septuag.

Chriſtus eſt Oriens? Cur?

Vbi nota, Chriſtus vocatur ἀνατολὴ, id eſt, Oriẽs ſubſtantiuè; quæ græca vox, licet de ortu etiam germinum & herbarum dici poſſit, teſte Suida, tamen propriè dicitur de ortu ſolis, lunæ & ſtellarum. Chriſtus ergo eſt *tſemach*, id eſt, germen; ſed germen ſolare & cœleſte, ἀνατέλλων, id eſt, oriens ex alto, ad illuminandum eos qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, vti ſubdit Zacharias, vnde Arabicus vertit: *Ecce ego aſcendere faciam ſupra ſeruum meum illuſtrationes.* q. d. Chriſtus eſt *tſemach*, id eſt, germen ſolare, & ſol germinans in paradiſo primò cœleſti, deinde terreſtri. Chriſtus enim eſt germen tum cœleſte, tum

terreſtre. Habet enim doas generationes, primò diuinam, iuxta quam eſt germen patris æterni, & quaſi *flos mentium*, inqoit Proclus ex Chaldaïcis myſteriis: ſecũdò humanam, iuxta quam eſt germeo mattis virginis, & Dauidis. Et ſic Chriſtus qoaſi alter Melchiſedec, in cœlo eſt ἀμήτωρ, in terra eſt ἀπάτωρ. Vnde S. Ambr. lib. 1. Epiſt. 8. *Ecce ego mittam ſeruum meum, Oriens nomen eſt ei. Nunquid quia habebat veſtimenta ſordida, ideo fulgorem diuinitatis ſuæ ſol iuſtitiæ non habebat?* Itaque Chriſtus primùm in cœlo fuit ſol germinans, & oriens ſomma claritate & gloria; deinde è cœlo in terram deſcendens, in ea germinare & naſci cœpit. Chriſtus enim eſt arbor vitæ, ex cœleſti paradiſo tranſplantata in terram per incarnationem, inde rurſum aſcendens in cœlom & paradiſum beatorom, viſione ſoa & fruitione dat ſanctis vitam, immortalitatem & fœlicitatem per lumen gloriæ; ſuiſqoe foliis & fructibos omois voluptatis eos in æternum continoè molcet & ſatiat, vti dixi Apocal. 22. 2. Qoocirca vterque Zacharias Chriſtum vocat ſolem germinantem, & orientem: qoia Chriſtos lucem, lætiam, fœcunditatem, vitam, gratiam, gloriam, omoiáqoe bona orbi attulit, quaſi ſol iuſtitiæ præfulgens Eccleſiæ. Sic Pompeius ſe iam inclareſcētem vocabat ſolem orientem, Cinnam verò æmulum ſuom prolabeotem, vocabat ſolem occidentem, teſte Plutarcho in eius vita. Hinc Clem. Alex. adhortat. ad gentes: *Fiunt*, ioquit, *omnia lux, quæ ſopiri nõ poteſt: & occaſus credidit Orienti, æquè illuſtratus luce fidei, ac ipſe Oriens. Omnia enim obequitat ſol iuſtitiæ. Is occaſum traduxit in Orientem, fecit æquè ſplendentem, vtpote in quo non occiderit lux fidei, imò orta fuerit.* Ita per *tſemach*, id eſt, germen oriens, iotelligont Chriſtom Chald. S. Hieron. Cyril. Remig. Ruper. Alber. Hugo, Lyran. Vatab. Emmanuel, Mariana, & alii paſſim. Perperã ergo Rabbioi, Theod. & Euſeb. 4. demonſt. c. vlt. per *tſemach*, id eſt, germen, accipiunt Zorobabel. Hic enim non erat germen, id eſt, puer, ſed vir, erátque præſens. Vnde de eo falſo dicitur: *Adducam ſeruum meum Orientem*: nec Zorobabel fuit lapis ſeptem oculos habens, cælatos ſculpturis, &c. vt ſeqoitur.

Tropol. S. Athanaſ. tract. de Sabbatho & Circoncifione: *Solis inſtar*, inquit, *Deus exoritur, illuſtrans vniuſcuiuſque animum. Quocirca & in ſalutifera paſſione non apparuit ſol, indicans finem prioris creaturæ adeſſe, & principium alterius ſuperuenire, quæ diluculum ſuum & exortum in ſaluatore conſecuta eſt. Hanc cum vidiſſet Propheta, ita locutus eſt: Ecce vir Oriens illi cognomen; ac rurſum: vobis timentibus eum exoritur ſol iuſtitiæ. Non enim omnium hæc dies eſt, ſed eorum qui mortui ſunt peccato, & viuunt Deo.*

E *Quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu.*] Zacharias paolò antè Chriſtum vocauit germen oriēs,
Verſ. 9.
hic alia metaphora vocat eum lapidem: quia alludit ad fabricam templi, quæ à Ieſu Pontifice facta eſt ex lapidibus. Hi enim lapides repræſentârunt Chriſtom, qui eſt lapis angularis & fuodamentalis io fabrica Eccleſiæ. Alludit ad Iſaiæ 28. 16. *Ecce ego mitto in Sion lapidem, lapidem probatum, angulem, pretioſum, in fundamento fundatum*; ita S. Hiero. Haymo, Remig. Alber & Lyra. Hunc lapidem dedit Ieſus *coram Ieſu*, id eſt, per viſionem Deus oſtendit Ieſu filio Ioſedec lapidem fundamentalem templi, eique reuelauit per illum repreſentari Chriſtum, qui futurus erat

A lapis angularis Eccleſiæ; ita Lyran. Hugo, Vatab. Clarios & alii. Sic enim explicat ſe Zacharias c. 6. 12. vbi eum dixiſſet: *Ecce vir Oriens nomen eius*; ſobiicit: *Et ſubter eum orietur, & ædificabit templũ Domino.* Simili enim modo hic cum dixiſſet: *Ecce adducam ſeruum meum Orientem*; ſubdit: *Ecce lapis*, &c. cui ſcilicet ipſe ſuam inædificabit Eccleſiam.

Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt.] Quæritur primò, an hi oculi lapidi inciſi, vel affixi fuerint; an verò à lapide ſeparati, ſed in lapidem reſpicientes & intenti. Separatos fuiſſe & in lapidem proſpectantes, cenſent Lyra. Vatab. Fernandez, Sanchez & alii: qoia, inquioot, ſigoificãt
Septē oculi lapidis quales?
B aogelos io fabricam templi & Eccleſiæ, ideoque in lapidem, id eſt, Chriſtum intentos, vt quæcunque ille ioſſerit, promptè exequãtur. Aut vt Clarius & Arias, quia hi oculi ſignificant vigilantiſſimam Dei prooidentiam & curam erga Chriſtom, vt eum quaſi lapidem affabrè cœlet, poliat, & in fundamento Eccleſiæ angularem, aptè conſtitoat & cooſeruet. Aut vt alii, ſignificant omnium angelorum & hominom, præſertim Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorom, Doctorum, Martyrum, virginom & Sanctorum illuſtriom ocolos intentos eſſe in Chriſtum: qoia ab eo gratiam, ſalutem & omne bonum expectant.

C Verùm concinniùs & congruentiùs alii cenſeot, oculos hos fuiſſe lapidi affixos, vel inciſos. *Reſp. 2.* Primò, quia dicuntur fuiſſe *ſuper lapidem vnum*. Si enim fuiſſent extrinſeci & intenti tantùm in lapidem, dixiſſet, *versùs lapidem vnum*. Secundò, qoia hi oculi ſont lapidis, id eſt, Chriſti, per quos ipſe circumſpicit, luſtrat, protegit, curat, promouet totam Eccleſiæ fabricam: licèt enim id faciat per angelos à ſe ſeparatos, tamen quia hi angeli ſuot quaſi oculi Chriſti, hioc quaſi oculi io eius corpore infigi & pingi debeot. Tertiò, quia huc alludens S. Ioannes Apocal. 5. 6. vidit *agnũ* (id eſt, Chriſtũ) *ſtantem tanquam occiſum, habentem cornua ſeptem, & oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus*
D *Dei miſſi in omnem terram.* Sicot ergo cornua ſeptem erant agno affixa, ita & oculi ſeptem: ergo & hic oculi ſeptem lapidi, id eſt, Chriſto fuerunt affixi. Quartò, qoia pari modo Cherubini Ezechielis cap. 1. 18. & Ioan. Apoc. ca. 4. 8. pleni erant oculis; nec tantùm ipſi, ſed & totæ currus cherobici; vt patet Ezech. c. 18. quia repræſentant diuinæ prouidentiæ actiooem, & executionem attentiſſimam & oculatiſſimam. Vide ibi dicta. Ita S. Hieron. Haymo, Remig. & alii. Porrò quales 2.
fuerint hi oculi, & qualiter in lapide concipiendi ſiot, explicat noſter P. Mariana in hunc locum: Io lapide, inquit, fundamēti ſolent excauari ſigilla, quibus includuntur ſtipes auri & argeoti, perpetuitatis argumento. Ea ſigilla vocantur oculi, tum qoia erant concaua, tum quia habebant ſpeciem & formam oculorum. Aliter Prado prooem. in Ezech. ſect. 7. Septem oculi, ait, ſunt totidem ſtellæ cælatæ. Moodus enim eſt quaſi homo magous, cuius facies eſt cœlum, quod ſtellis quaſi oculis diſtinguitor, illuminatur & exoroatur. Verùm ſtellæ non ſuot oculi, oiſi myſtici & hieroglyphici

Quæres ſecundò, quidnam hi ſeptem oculi ſignificant? Primò, aliqui cenſent oculos hoſce fuiſſe rimas lapidis. q. d. Ne putetis hunc lapidem ob rimas, fabricæ templi inutilem, ecce ego eas affabrè cælabo, vt fabricæ decus, non dedecus
Quid ſignificant? Reſp. 1.

affe-

2. afferant. Secundò, Hugo cenſet ſeptem oculos ſignificare architectorum, & latomorum induſtriam & vigilantiam, qua ſeptem quaſi oculis, id eſt, ſumma attentione & cura attendebant fabricæ templi Zorubabelis, vt illa eſſet elegans & omni ex parte accurata. Verùm etſi eò alludat Propheta, longè tamen maiora & ſublimiora ſpectat.

3. Dico ergo, huſce ſeptẽ oculos ſignificare plenam & perfectam Chriſti prouidentiam, & vigilantiam circa templi, id eſt, Eccleſiæ ſuæ fabricam erigendam, augendam, promouendam & conſeruandam, quam exercet per ſeptem angelos primarios, qui aulæ ſuæ ſunt quaſi principes, ideoque præfecti tum cæteris angelis hominum cuſtodibus, tum ipſis hominibus totique Eccleſiæ & urbi. Id ita eſſe patet ex cap. 4. 10. vbi ait Zacharias: *Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.* Et Apocal. 5. 6. *Agnus habebat oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram.* Et Tob. 12. 15. *Ego,* inquit, *ſum Raphaël, vnus ex ſeptem qui aſtamus ante Dominum.* Et Apocal. 1. 4. S. Ioannes pacem apprecatur ſeptem Eccleſiis *à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni ſunt,* vbi fusè de hiſce ſeptem angelis egi. Porrò angeli vocantur oculi, quia ſunt puræ mentes, perſpicaciſſimæ & vigilantiſſimæ: vnde & intelligentiæ nuncupantur. Simili modo Ægyptii pingebant Oſirim Deum ſuũ, quaſi oculum ſceptro inſiſtentem; ſceptro eius imperium & gubernationem, oculo eius prouidentiam & vigilantiam ſignificantes; ita Macrob. lib. 1. ca 21. & Plutar. lib. de Iſide & Oſiride. Sic Tertul. lib. de Trinit. Deum totum oculum dixit, qui totos videt. Et alibi Dei oculum ait ſomni expertem, quoniam eſt ipſa lux, quæ ad omnia excubat. Quin & Diphilos apud Gellium lib. 14. 4. *Eſt,* inquit, *qui tuetur cuncta iuſtitia oculus;* adeoque veteres Deum vocârunt *mundi oculum.* Denique Pauſanias in Corinth. ſcribit, ſtatuam Iouis in ſubdiali ara, ad quam Priamus capta Troia confugit, tribus oculis fuiſſe inſignem: iis verò ſignificabatur triplex Dei prouidentia, qua cœleſtia, maritima & inferna curat, ait Pierius Hierogl. 33. c. 15. Senſus ergo eſt, q. d. Hic lapis quem tibi oſtendi, ô Zacharia, putà Chriſtus, qui eſt lapis angularis Eccleſiæ, non erit inanimis & inſenſibilis, ſed viuus, oculatus, vigil & acer, qui ſua oculatiſſima prouidentia per ſeptem angelos totam Eccleſiæ fabricam luſtrabit, diriget, promouebit, omnibúſque eius partibus & membris de cunctis requiſitis prouidebit abundè. Sic Perſarum reges habebant Principes, qui vocabantur *oculi regis;* & alios, qui *aures Regis* dicebantur, teſte Heſychio & Suida in voce ὀφθαλμὸς βασιλέως. Et fortè eò alludit hîc Zacharias: nam reges Perſarum habebant ſeptem aulæ principes, ſicut Deus habet ſeptem angelos principes mundi. Vnde Scriptura eorum vix facit mentionem, niſi poſtquam Iudæi redierunt è captiuitate, vbi ſimiles viderant in aula Cyri & Darii, vti dixi in Comment. Apocal. 1. quem proximè Deo dante edam.

Angeli ſūt oculi. Chri

Tropol. Septem oculi ſunt ſeptem dona Spiritus S. quæ pleniſſimè fuerunt in anima Chriſti: quia hæc animam eius oculatam, illuminatam ac vigilantem reddunt; ita S. Hieru. Remig. Rup. Emmanuel & alii. Alludit ad ocellos, quos Phrygiones operi ſuo, putà veſti Phrygiæ intexunt, vt ſit ocellatum & elegans inſtar caudæ pauonis.

Tropol. 7. oculi ſunt 7. dona Spiritus S.

q. d. Chriſtus inſtar lapidis ſeptem ocellis cælati, omnibus donis, gratiis & virtutibus, quaſi ocellis diuinis cælabitur & exornabitur...

Audi S. Gregor. lib. 29. Mor. 16. *Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Hunc enim lapidē (Chriſto) ſeptem oculos habere, eſt ſimul omnem virtutem Spiritus ſeptiformis gratia in operatione retinere. Alius namque prophetiam, alius ſcientiam, alius virtutes, alius genera linguarum, alius interpretationes ſermonum iuxta diſtributionem Spiritus S. accipit: ad habenda verò cuncta eiuſdem Spiritus munera nemo pertingit. At verò conditor noſter infirma noſtra ſuſcipiens, quia per diuinitatis ſuæ potentiam ſimul ſe habere omnes Spiritus S. virtutes edocuit, micantes procuidubio pleiades iunxit.* . .

Alleg. à Caſtro: Chriſti corpus, inquit, in paſſione inſtar lapidis ſeptem oculis inciſi, multis inciſionibus, vibicibus & vulneribus quaſi ocelis cælabitur, & pulcherrima varietate diſtinguetur, vt hi oculi ſint cælatura, de qua ſubdit: *Ego cælabo ſculpturam eius.*

Symbolicè, ex Zacharia, vti & ex Apocalypſi, Eccleſia Romana accepit multos ritus & ceremonias, indéque ſimilia ſymbola rerum ſacrarum in officiis Eccleſiaſticis mutuata eſt. Ita ex hoc loco accepiſſe videtur olim ſeptem Cardinales diaconos, quos S. Clemens Epiſt. 1. ad S. Iacobum, vocat *oculos Epiſcopi;* & totidem Cardinales Epiſcopos in Lateranenſi Eccleſia cuius Epiſcopus proprius & verus eſt Pontifex Romanus. In ea enim eſt ſedes & cathedra Epiſcopatus Romani, ibique nouus Pontifex eius, ac conſequenter Pontificatus totius Eccleſiæ, qui Epiſcopatui Romano annexus eſt, poſſeſſionem capere ſolet. Quocirca ita de ea ſcribit B. Petrus Damiani lib. 2. Epiſt. 1. ad S. R. E. Epiſcopus Cardinales: *Eccleſia Romana excellentioribus præ cæteris totius orbis Eccleſiis nititur priuilegiis; ſed & myſticis etiam inſtituta, atque diſpoſita non ambigitur ſacramentis. Nam vt de pluribus pauca perſtringam, Lateranenſis Eccleſia ſicut Saluatoris inſignita eſt vocabulo, qui nimirum caput eſt omnium electorum; ita mater, & quidam apex & vertex eſt omnium per orbem Eccleſiarum. Hæc ſeptem Cardinales habet Epiſcopos, quibus ſolis poſt Apoſtolicum ſacroſanctum illud altare licet accedere, ac diuini cultus myſteria celebrare. In quo nimirum illud Zachariæ continetur euidenter oraculum: Ecce, inquit, lapis quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Lapis autem iſte proculdubio illa petra eſt, de qua verus Ieſus Petro pollicetur dicens: Super hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Septem ergo oculos habet hæc petra, quia totidem S. Spiritus donis ſancta præfulget Eccleſia, quibus nimirum velut candelabrum aureum inextinguibiliter rutilans ignorantiæ tenebras effugat, & ad contemplandum iuſtitiæ ſolem hominum mentes illuſtrat. De quo idem Propheta cap. 4. Vidi, ait, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ eius ſuper illud. Quod vtique ſacramentum & B. Ioannes in Apocal. ſe didiciſſe non tacuit: cui dictum eſt: Myſterium ſeptem ſtellarum quas vidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea. Septem ſtellæ, angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum; & candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt.* Septenarius enim eſt ſymbolum vniuerſitatis; Septem ergo Eccleſiæ ſunt omnes Eccleſiæ, quas in ſe quaſi in matrice continet Eccleſia Lateranenſis & Romana, quæ omnium eſt princeps & regina, vti ait idem Damianus,

Symbol. 7. oculi ſunt 7. Cardinales.

mianus. Vnde & ſubdit: *Nos itaque fratres mei, vt & me vobis audenter interſeram* (fuit enim & ipſe Cardinalis ac Epiſcopus Oſtienſis, qui inter Cardinales eſt primus, ac ſolet conſecrare Romanum Pontificem) *nos, inquam, qui tanquam ſeptem ſumus oculi ſuper lapidem vnum, qui ſtellarum portamus imaginem, qui angelorum tenemus per annunciationis officium dignitatem, videamus, ſplendeamus, & per verba vitæ populis non ſolum vocibus, ſed & moribus nunciemus ſermonem. Siquidem prædicantium lingua quidem nunciat, ſed vita commendat. Apoſtolus ait: Qui Epiſcopatum deſiderat, non bonam dignitatem, non bonum honorem, ſed bonum opus deſiderat; ac ſi dicat: Qui ad Epiſcopatum anhelat poſſidendum ſine bono opere, inane vult nomen induere ſine rei ipſius veritate. Non ergo conſtat Epiſcopatus in turritis Gebellinorum, tranſmarinarumue ferarum pileis, non in flammantibus Martorum ſubmentalibus roſis, non in bractearum circumfluentium phaleris, non denique in glomeratis conſtipantium militum cuneis, neque in frementibus ac ſpumantia fræna mandentibus equis; ſed in honeſtate morum & ſanctarum exercitatione virtutum.* Et inferiùs: *Vos ergo dilectiſſimi, quibus praua datum eſt ex Apoſtolica ſedis auctoritate corrigere, voſmetipſos cæteris non modò fidelibus, ſed & ſacerdotibus quandam viuendi regulam exhibete. In vita veſtra legatur quid agi, quid vitari conueniat: ex labiis noſtris verba otioſa non effluant, ſacerdotalem linguam diſcreti ſilentij cenſura compeſcat: non ioci ſoluant, non pectus noſtrum immoderata lætitia concutiat. Puerilis ludus abſcedat; mordax eloquentia, vrbana dicacitas euaneſcat. Quomodo enim ex ore ſacerdotis oratio ad Deum munda dirigetur, quæ praui ſermonis ſordibus inquinatur?* Et in fine: *Vos eſtis ſal terræ, vos non modò ſacerdotes, ſed & ſacerdotum decet eſſe magiſtros. Neceſſe eſt vt vita veſtra quædam ſit linea, & velut adamantis ſignaculum, quod cæteris viuendi adhibeat formam. Adamantinum quippe ſigillum ſuam cæteris imprimit, à nullis verò metallis imaginem ſumit. Cum ergo ex diuerſis mundi partibus aduentantium vobis ingruit multitudo, cũ morigerari ſibi quiſque vos importunè compellunt, vultus veſter ſemper idem, ſic feſtiua quadam ſerenitate reſplendeat, ne in aliquo puerilis leuitas erumpat: ſit grauitas hilaris, & grauis hilaritas.*

Epiſcopatus in quo conſiſtat.

Vita Cardinalium qualis eſſe debeat.

Ego cælabo.] Hebr. *Ecce ego aperiam aperturam eius*: quod primò Chald. explicat: *Ecce ego viſionem eius reuelo.* q. d. Ego tibi, ô Zacharia, hanc viſionem lapidis myſtici oſtendo, eiuſque ſignificationem de Chriſto reuelo. Verùm hebræa phraſis id non patitur: nam aperire aperturam Hebræis idem eſt, quod ſculpere ſculpturam, vel cælare cælaturam, vti vertunt Septuag. Aquila, Symmach. Theodotion, Noſter, Pagnin, Vatab. & alii paſſim. In ſculptura enim ſculptor aperit, & eradit partes aliquas, vel in longum, facitque ſtrias, vel in rotundum, vel in quadrum, aliiſque mille modis, vt ſculpat flores, aues, poma, aut quod ei libuerit.

Secundò, Rabbini, & ex iis Hugo hæc intelligunt de cælatura templi Zorobabelis. q. d. Ego perficiam templum hoc, illúdque eleganti cælatura forinſecus exornabo, aut cælum, id eſt, fornicem cælatam illi inducam: perfecta enim fabrica ſolet cælari & cælaturis exornari. Verùm eſto eò alludat Propheta, tamen altiora ſpectat de Chriſto.

Lapis cælatus eſt Chriſtus.

Dico ergo, lapidem cælatum eſſe Chriſtum, eiúſque cælaturas vocari vel ſeptem oculos in eo

A cælatos, vt nonnulli volunt; vel potius ipſa ædificantis ſtemmata in primo fabricæ lapide cælata. Nam cælaturas has ab oculis eſſe diuerſas, liquet ex antitypo: oculi enim angelos; cælaturæ, dona & ſtigmata Chriſti repræſentant, vti mox declarabo. Alludit ad primum templi, vel fabricæ lapidem, quem architecti cum ſolemnitate & pompa in fundamentis ponunt, itaque fabricam inchoant. Vnde lapis ille primus ſolet inſignibus Principis, qui fabricæ eſt auctor, inſculpi: ita Chriſto, quaſi lapidi primo Eccleſiæ, Deus ſua inſignia & ſtemmata inſculpſit; primò, in eius incarnatione, in qua Spiritus S. Chriſti corpus & animam tanta perfectione elaborauit, vt huma-

1 in incarnatione.

B nitas illa à Deo elegantiſſimè ornata & cælata videretur. Inſuper eandem ornauit & cælauit omni ſapientia, virtute, gratia & gloria, quaſi cælum quoddam diuinum ſole, luna & ſtellis pulcherrimis cælatum & diſtinctum. Denique per gratiam vnionis hypoſtaticæ; ita eam verbo adaptauit, vt videretur humanitas eſſe quaſi gemma politiſſimè cælata, & adaptata annulo aureo diuinitatis verbi. Audi S. Iren. lib. 3. cap. 28. *Hic lapis è terra & ex virtute, & arte conſtat Dei: ſignificat autem in terra virgine ortum, ſed virtute Spiritus S. artificioſè cælatum*; ita quoque Lyran. Dionyſ. & alii. Nam Spiritus S. ita affabrè humanitatem diuinitati vniuit, inſeruit & quaſi cælauit, vt

C inter naturam diuinam & humanam ſumma ſit vnio in verbo, ac per vnionem mutua intimaque earundem ſit complexio, ſeu περιχώρησις, vt ait Damaſcen. lib. 3. cap. 8. Et tamen verbum ipſum nullam ad humanam naturam contraxit habitudinem, nullum ordinem, nullam inclinationem. Infinita enim illa vis hypoſtatica ſufficit, vt ſe ad illam extrinſecus attractam & velut inſertam, abſque vlla ſui mutatione velut terminus & baſis hypoſtatica extẽdat, eamque indiſſolubili & ſubſtantiali nexu ſibi intimè aſtringat & copulet: perinde ac intellectio diuina propter ſuam infinitam intelligendi vim, ſeſe extendit ad futura contingentia, eaque attingit & præuidet; atque

D volitio diuina propter infinitam volendi vim, ſeſe extendit ad omnia exiſtentia quorum ipſa eſt cauſa, abſq; acceſſione alicuius habitudinis realis ad illa: nullam enim ad illa relationem realem acquirit, vel contrahit intellectus, aut voluntas Dei.

Secundò & pleniùs, Chriſtus quaſi lapis cælatus fuit in paſſione, tum clauis, ſpinis & flagellis actiuè; tum vulneribus, plagis & vibicibus paſſiuè, quibus totum corpus ſuum fodi & aperiri voluit, vt immenſam ſuam in nos charitatem intus latentem per has quaſi rimas oſtenderet, & effunderet, iuxta illud:

2 in paſſione.

Cernis vt in toto corpore ſculptus amor.

E Vnde Hebr. habent ad verbum: *Ecce ego aperiam aperturam eius.* Syrus & Arabicus Antiochenus: *Ecce ego aperiam portas eius*: portæ enim corporis & cordis Chriſti, ſunt eius plagæ & vulnera. Arabicus Alexandrinus: *Ego coaptaui eos*, ſcilicet ſeptem lapidis oculos. Septuag. *Ecce ego fodio foueam.* Hiſce enim paſſionum cælaturis expoſita fuit Chriſti patientia, obedientia, charitas, fortitudo, cæteræque virtutes diuinæ, itaque perfecta Dei imago in ipſo cælata apparuit: ac proinde lapidi huic, rupique tot plagis excauatæ, & quaſi ſtemmatibus regni ſui inſculptæ & decoratæ, Deus Eccleſiam ſuam inædificauit, quando per eum abſtulit iniquitatem vrbis, vt ſequitur: ita S. Hieron.

Digitized by Google

S.Hier. Remig. Haymo, Ruper. Vatab. & Clarius. Perperam ergo Theodor. per foueam hanc accipit ſtragem & ſepulturam Gog & Magog: *Hæc*, inquit, *de Gog & Magog prædixit, quibus in vna die perniciem attulit, & omnes pariter ad occiſionem deduxit, quam per tranſlationem & comparationem foueam appellauit.* Gog enim & Magog venturi ſunt tempore Antichriſti, & cædendi in fine mundi, vti dixi Ezech. 38.

Tropol. de cælatura animæ per virtutes & cruces.

Tropol. hæc Chriſti naſcentis & patientis ſculptura repræſentat cælaturam & ornatum animæ, virtutibus & donis omnibus inſculptæ, ac per cruces & patientiam inciſæ & expolitæ, eiúſque eſt prototypum & exemplar. Vis ergo, ô Chriſtiane, in anima tua ſculpere imaginem elegantiſſimam, & diuinam obedientiæ, humilitatis, tolerantiæ, conſtantiæ, amoris & perfectionis Chriſtianæ? inſpice & fac ſecundùm exemplar quod tibi in monte Caluariæ à Chriſto monſtratum eſt. Deus in creatione & generatione tua ſuam tibi imaginem & ſimilitudinem impreſſit & inſculpſit, Geneſ. 1. 27. eámque peccato deformatam per Chriſtum in Baptiſmo & iuſtificatione reformauit, tu eam per eius gratiam cæla, expoli & perfice. Si modum neſcis, docebit te Chriſtus: inſpice eius cælaturam in cruce. Inuadit te morbos, paupertas, damna fortunarum, ſuſtine exemplo Chriſti, ac dicito: Non mea voluntas, ſed tua fiat. Inuadit te hoſtis, æmulus, detractor, calumniator, ſpargit de te quæ nunquam cogitaſti: ſuſtine, noli per indignationem inferre maculam imagini tuæ, noli cælaturam patientiæ tuæ per impatientiam maculare. Gradu tuo deiiceris, deprimeris, negligeris; æmuli tui attolluntur, te deſpiciunt, tibi inſultant: ſuſtine, hæc & maiora pro te ſuſtinuit Chriſtus Dei filius, cùm à Iudæis irriſus, conſputus, flagellatus, & quaſi latro in crucem actus eſt. Imperat ſuperior rem arduam, periculoſam, alacriter eam capeſſe: ſequere Chriſtum, qui factus eſt obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis. Si reniteris, excutis, excuſas, vide quàm longè abſis à cælatura obedientiæ Chriſti. In docendo, concionando, confeſſiones audiẽdo, pagos circumcurſando, ruſticos, rudes & pauperes docendo, ſentis labores & dolores: eia athleta Chriſti, eius amore omnia tranſcende & ſupera: ille pariter pauperes euangelizauit, vicos & pagos prædicando pedes obiuit, fatigatus eſt, ſudauit, æſtuauit & alſit. Illius ad inſtar ſculpe hoſce dolores & labores modicos, & modici temporis in anima tua: *cæla in ea cœlum & ſolem charitatis: pinge & ſculpe æternitati.* Audies breui quod ille tertio die reſurgens audiuit: *Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium & infernorum.* Ita ad exemplar Chriſti pinxit & cælauit animam ſuam, æquè ac corpus, S. Paulus dicens: *Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*, Gal. 6. 17. Ita pinxerunt S. Andreas æſtuans amore crucis, S. Ignatius prouocans leones, S. Laurentius in craticula delicians, S. Vincentius Daciani tormenta irrident, S. Agnes contra tyrannos, ignes, procos ad mortem vſque decertans & triũphans. Ita pinxerũt omnes Patriarchæ, Prophetæ, Apoſtoli, Martyres, Anachoretæ, Doctores, Confeſſores, virgines Sanctique omnes. Hos tu ſequere, pictores hoſce imitare, hos cælatores adæqua, vel æquis paſſibus conſectare, vt pingas imaginem, vt cæles cælaturam, in cœlo per cuncta ſæcula ad

A Dei gloriam tuúmque decor, coram angelis ſanctiſque omnibus perennaturam. Quod enim momentaneum eſt & leue tribulationis, humiliationis, mortificationis noſtræ, æternum gloriæ pondus operabitur in nobis, idque breui & quaſi poſt momentum.

Tunſionibus, preſſuris expoliti lapides
Suis coaptantur locis, per manus artificis
Diſponuntur permanſuris ſacris ædificiis.

Cœlum, inquit Varro lib. 4. dictum eſt quod cælatum, id eſt, ſignatum ſideribus ſit: multò magis cœlum empyreum cælatum eſt gemmis, floribus, fructibus, vti deſcribit S. Ioannes Apocal. 21. & 22. Cœlum eſt anima tua, ſi ſancta ſit: illam ergo B cæla patientia, obedientia, humilitate omnique virtute, vt in cœlo empyreo cælari, imò illud cælare & ornare mereatur. *Cœlum q. cælatum ſtellis.*

Et auferã iniquitatem terræ illius.] Puta Iudææ, in qua primi fideles conuerſi ad fidem & gratiam vi ſanguinis Chriſti, illi quaſi lapidi cælato & fũdamenti inædificati ſunt, *in die vna*, qua ſcilicet ipſe cælatus, id eſt, paſſus & mortuus, pro omni iniquitate Deo ſatisfecit, eamque quantum in ſe eſt aboleuit, æquè ac veteres victimas vetúſque ſacerdotium, quòd maculas animæ expiare non poterat. Ita S. Hieron. Remig. & Haymo. Meminit Iudææ præ aliis gentibus, quia Iudæis promiſſus erat Chriſtus, & quia Iudæis prophetabat C Zacharias. Vnde eos iam Babylone redeuntes & afflictos, promiſſione Meſſiæ conſolatur: poſt Iudæos tamen iniquitas totius orbis per Apoſtolos ex mentibus credentium ablata eſt.

Vocabit vir amicum ſubter vitem & ſubter ficum.] *Verſ. 10.* q. d. Chriſtus ſua paſſione non tantùm auferet iniquitatem, ſed & afferet pacem, bonorum affluentiam, delicias, æquè ac amicitiam & rerum communicationem, adeò vt omnia inter Chriſtianos communia futura ſint, & ex eadem vite eadémque ficu ſimul fructus carpant, & ſecurè hilaritérque ſe inuicem inuitent & conuiuentur, idque tum corporaliter, tum potiùs ſpiritualiter. Hanc enim pacem & opulentiam ſignificat D hæc phraſis & parœmia hebraica, vt patet 3. Reg. 4. 25. vbi dicitur vnuſquiſque habitaſſe ſub vite & ficu ſua cunctis diebus Salomonis. q. d. Plena fuit pax & rerum copia ſub Salomonis imperio.

Porrò Chriſtus non tantùm attulit pacem & opes ſpirituales, ſed & temporales. Lex enim Chriſti præcipit charitatem, condonationem iniuriarum, patientiam, amorem inimicorum, &c. quæ omnia pacem temporalem, indéque temporalium affluentiam pariunt, vti oſtendi Iſaiæ 2. 4. Sic in primitiua Eccleſia Chriſtiani omnia habebant communia, Actor. 4. 32.

Myſticè, vitis & ficus noſtrà eſt Chriſtus.

Myſticè, vitis & ficus, non huius vel illius in E particulari, ſed abſolutè fidelium omnium eſt Chriſtus, eiúſque paſſio, Euangelium, ſacramẽta, gratiæ, conſolationes, omniaque bona, quæ quaſi ſapidiſſimas ficos & vuas ex Chriſto, quaſi ex fico & vite affatim decerpimus, in quibus Chriſtiani deliciantur & nectare cœleſti, præſertim in Euchariſtia, inebriantur, de quo plura cap. 9. 17. ita S. Hieron. & Remig. Porrò conditiones vitis applicui Chriſto Ezech. 15. 1. & ficus Ierem. 24. 2.

Quare perperam Rabbini hanc felicitatem Iudæis datam putant à Machabæis lib. 1. Machab. cap. 14. verſ. 4. Eſto enim eò alludat, tamen maiora & ſpiritualia, quæ Chriſtus attulit, ſpectat Propheta: ſolus enim Chriſtus abſtulit iniquitates terræ, non Machabæi.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias candelabrum ſepticeps, vel potiùs octiceps, ad cuius latera erãt duæ oliuæ, vna à dextris, altera à ſiniſtris: ac per hoc ſignificari intelligit, per Dei curã & prouidentiam templi fabricam inchoatam fore perficiendam, & ad culmen perducendã. Deum enim id velle, cui nulla Perſarum vel hominum potentia reſiſtere poſſit: conſequenter duas oliuas eſſe Ieſum Pontificem & Zorobabel Principem, qui aſſiſtunt Deo, vt candelabrum, id eſt, templum reædificent, & populum in rebus tam ſacris, quã ciuilibus & politicis regant. Hic eſt ſenſus literalis, vt patet ex eo quod iugiter verſ. 6.7.9.10. ſermo dirigatur ad Zorobabel, ducem Iudæorum illo tempore. Deinde ex verſ. 9. vbi expreſsè oſtenta hæc ita explicat angelus, dicẽs: Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficient eam. Ergo ad literam intendit hac viſione animare Zorobabelem ad perficiendam fabricam templi quam inchoauerat, & de cuius conſummatione diffidebat. Porrò totũ hoc caput dirigitur ad Zorobabel: ſicut enim capite præcedenti Ieſum Pontificem, ita hoc capite Zorobabel Principem populi incitat ad inchoatam templi fabricam ſtrenuè proſequendam, & cõſummandam. Ab hiſce enim duobus capitibus pendet totum populi corpus, puta Eccleſia à Pontifice, Reſp. à Principe. Allegor. tamen & præcipuè per reædificationem templi adumbratur Eccleſia ædificanda, tum ex Iudæis, tum magis ex gentibus per Chriſtum. Hic enim eſt myſticus Zorobabel, cui nemo Principum, nec Iudæorum reſiſtere poterit, Eſto enim Iudæi ipſum reſpuent, tamen gentes auidè amplectentur, atque ipſi Iudæi in fine mundi ad eum conuertentur per prædicationem Eliæ & Enoch. Hi enim ſunt duæ oliuæ, quæ aſſiſtũt dominatori terræ, vt eius Eccleſiam perficiant, oleoq; doctrinæ gratiæ & exẽpli ſui alant, illuminent, & gubernent, vti explicat S. Ioannes Apocal. 11.4. imò Ribera & alij volunt hunc eſſe ſenſum literalem; ſed ex dictis patet eſſe myſticum.

Verſ. 1.] Et reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitauit me: quaſi virũ qui ſuſcitatur de ſomno ſuo. A

Verſ. 2.] Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, & ecce cãdelabrũ aureũ totũ, & lãpas eius ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ eius ſuper illud: & ſeptẽ infuſoria lucernis, quæ erãt ſuper caput ei⁹.

Verſ. 3.] Et duæ oliuæ ſuper illud; vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius.

Verſ. 4.] Et reſpondi, & aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid ſunt hæc, domine mi? B

Verſ. 5.] Et reſpondit angelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me: Nũquid neſcis quid ſũt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

Verſ. 6.] Et reſpondit, & ait ad me, dicens: Hoc eſt verbũ Domini ad Zorobabel, dicẽs: Nõ in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus exercituum. C

Verſ. 1. ET reuerſus eſt angelus.] Putà Michaël, vt dixi c. 3. v. 3. qui poſt viſionẽ cap. 3. mihi oſtenſam à me receſſerat, rediens in cœlũ ad Deum, vt ei de more quaſi Princeps militiæ cœleſtis aſſiſteret. Nam ibi accepta noua à Deo viſione, & reuelatione mihi communicanda reuerſus eſt ad me, qui viſionem quam viderã cap. præcedenti ruminans & admirans, hærebã quaſi A ſtupefactus & attonitus. Vnde Michaël ab hoc ſtupore quaſi à ſomno me excitauit, vt euigilarẽ & attenderem ad nouam hanc candelabri viſionẽ, quã mihi exhibebat; ita Lyran. Vatabl. & alij.

Aliter S. Hieron. Theod. & Remig. cẽſent enim angelum poſt viſionẽ c. 3. non receſſiſſe à Zacharia; dici tamen reuerſum, quia nouã viſionem ei obtulit, ad eámque videndam eum excitauit. Sed prior expoſitio eſt planior & germanior: ſi enim reuerſus eſt Michaël, ergo egreſſus fuerat.

Suſcitauit me.] Tum à ſtupore viſionis cap. 3. B vti iam dixi, tum ab hebetudine mentis humanæ: huius enim vis corpori illigata, & ad illud depreſſa hebetatur, & quaſi ſoporatur, vt ad ſpiritualia & diuina minus ſit acris & vigil. Excitat ergo depreſſam & torpentem mentem Zachariæ angelus, vt eam ad diuina eleuet & attentam reddat; eo quòd hæc prophetia ſit ænigmatica, obſcura & difficilis. q.d. Michaël excitando me, mentem meam exacuit, & attentiorem reddidit ad hieroglyphica & ſymbola cœleſtia, quæ mihi monſtraturus erat.

C *Candelabrum.*] Alludit ad candelabrum quod iuſſu Dei fabricauit Moſes Exodi 25.31. Vnde illud, æquè vt hoc Zachariæ, habebat ſeptem calamos & lucernas: non tamen per omnia fuit idem cum eo, vt vult Lyran. Nam Moſaicum nõ habebat ſeptem infuſoria, duo noſtra & totidem oliuas, quæ habuit hoc Zachariæ. Candelabrum per Synecdochen ſignificat, & repræſentat templum inſtaurandum à Zorobabel. Ipſum enim erat vnum è tribus præcipuis vaſis templi, quod totum *Verſ. 2.* *Candelabrũ typus templi & Eccleſiæ.*

Digitized by Google

totum Tabernaculum ſua luce illuſtrabat. Rurſum candelabrum in templum inferri non ſolet, niſi eo perfecto. Fabrica ergo hæc candelabri, ſignificat & præſupponit fabricam templi perficiendam, ait Lyran. Hinc myſticè candelabrum, æquè ac templum, repræſentat Eccleſiam, quæ aurea eſt charitate & doctrina cœleſti; ita S. Hieron. Cyril. Remig. Ruper. & alij. Vnde S. Ioannes Apocal. 1. 13. *vidit in medio ſeptem candelabrorum ſimilem filio hominis*, id eſt, Chriſtum. Et verſ. 20. explicationem eorum audit ab angelo dicente: *Candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt* Aſiæ, putà Epheſina, Smyrnenſis, Pergamenſis, Thyatirenſis, Sardenſis, Philadelphenſis, Laodicena, vt patet ibidem cap. 2. & 3. Vide ibi dicta. Planè enim S. Ioannes eo loco alludit ad hoc candelabrum Zachariæ. Verùm de ſignificatione candelabri plura dicam verſ. 6.

Lampas ſuper caput.] Pro *lampas* hebr. eſt גלה *gulla*, id eſt, vas concauum & ſphæricum ad capiendum oleum, quod pariter latinè rectè gulam appelles. Sicut enim gula ſiue guttur capit cibum tranſmittendum ad ſtomachum, ita hoc vas capiebat oleum tranſmittendum ad ſeptem lucernas. Vnde Pagnin. & Vatab. vertunt *lenticulam*. Tigurina *diſcum rotundum*: *gulla* enim à rad. גלל *galal*, id eſt, conuoluere, ſignificat vas rotundum & conuoluile inſtar globi, aut ouale inſtar lenticulæ. Noſter vocat lampadem, quia multis in locis lampades habent formam lenticulæ, ſuntque rotundæ, putà ſphæricæ, vel ouales. Lampas ergo hæc fuit ſphæra caua & tumida, quales in tẽplis ante venerabile ſacramentum ſurſum eminere videmus. Porrò hæc in capite, id eſt, in ſummo ſtipite, ſeu haſtili candelabri eminebat quaſi concha, ad capiendum oleum diſtribuendum in ſeptem lucernas, illud vtrinque ambientes. Erat ergo lampas hæc concha olei, ſiue vas olearium ſphæricum: vnde & viſæ ſunt vtrinque duæ oliuæ, quaſi ſymbola & indices olei, quo plena erat lampas. Addunt aliqui, vt Fernandez viſione 32. ſect. 1. Ribera, Sanchez & alij, fuiſſe veram lampadem ardentem & lucentem, ſed maiorem, quæ ſeptem lucernis pariter ardentibus cingebatur; quod valdè eſt probabile: hoc enim concinnius eſt; & ſic videmus in baſilicis Romanis S. Petri, S. Pauli, S. Cæciliæ, & aliis lampadem ingentem argenteam, quæ multis aliis minoribus circundatur, ante ſepulchra ſanctorum appendi, iiſque honoris cauſa prælucere. Videtur ergo hæc lampas ſimilis fuiſſe illis, putà ingens, rotunda, vel oualis, supernè patens, cui iniectus erat canaliculus ferreus, vel æneus ſuberi innexus, vt eo eleuatus oleo innataret, per quem inſertum ellychnium ſugebat oleum è lampade, vt iugiter arderet. Minus ergo veriſimile eſt quod cenſent nonnulli, lampadem hanc fuiſſe quaſi peluim quandam amplam, impoſitam haſtili candelabri, niſi per peluim accipias concham naſcentem ex ipſo haſtili. Ex dictis ſequitur, candelabrum hoc vniuerſim fuiſſe non ſepticeps, ſed octiceps: erat enim ὀκτάκαυλον, & conſequenter ὀκτάλυχνον, putà octocalamum & octoloſtre; nam medium haſtile ſeptem calamis cingebatur, tamque haſtili, quàm calamis ſeptem, lucerna ardens inſiſtebat: erant ergo octo.

Candelabri figura.

Et ſeptem lucernæ eius ſuper illud.] *Illud*, ſcilicet caput. Subdit enim: *Septem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput eius.* In capite ergo, hoc eſt in ſummitate haſtilis candelabri, eminebant ſeptem

A lucernæ laterales, totidem calamis inſiſtentes. Porrò calami hi vtrinque ex haſtili candelabri, vel potiùs ex fundo lampadis arcuatim pullulabant, & prodibant. Inſuper calami hi, vti mox dicam, erant concaui: vnde vocantur hinc infuſoria, id eſt, fiſtulæ, per quas lucernæ ex lampade oleum ſugebant. Quocirca neceſſe eſt lucernas paulò demiſſiores fuiſſe lampade, vt ex ea in illas oleum influere poſſet. An lucernæ hæ fuerint in orbem diſpoſitæ, vt circumcirca cingerent lampadem, eamque quaſi coronarent, vt vult Sanchez, Fernandez & alij; an verò ad duo tantùm eius latera, ita vt ab vno latere fuerint tres, ab aduerſo quatuor lucernæ, vti fiebat in candelabro
B Moſaico Exodi 25. 31. ad quod hîc alludit Zacharias, non conſtat. Prius tamen concinnius videtur, & commodius: quia vt iam dicam, ſeptem canales, per quos ex lampade ſugebant oleum ſeptem lucernæ, non potuiſſent commodè omnes ad duo latera diſponi; ſed longè commodiùs in orbem circumcirca lampadem diſponuntur.

Septem infuſoria.] Ita noſter, S. Hieron. in Comment. & Septuag. Dices, Hebr. Chald. Pagnin. Vatab. & alij recentiores legunt, *ſeptem & ſeptem*: ergo quatuordecim fuerunt infuſoria. Reſpondent aliqui textum Hebræum eſſe corruptum, & pro *ſeptem & ſeptem*, legendum eſſe ſemel tantùm *ſeptem*; ita enim legerunt Septuag.
C & S. Hieron. Secundò, aliter reſpondet Sanchez, nimirum eſſe anadiploſim. q. d. Septem, ſeptem, inquam, erant infuſoria ipſis lucernis. Quæ expoſitio plauſibilis eſt, omnéſque antilogias extricat. Tertiò, Chriſtoph. à Caſtro reſpondet fuiſſe ſeptem, ſi originem & orificia ſpectes; fuiſſe verò quatuordecim, ſi ipſos canaliculos numeres. Infuſoria enim vocantur hic parui canales, ſiue fiſtulæ & meatus, per quos ex lampade oleum defluebat in lucernas, inquit Clarius & Vatab. Iam fiſtulæ hæ erant quatuordecim, quæ ex lampade per ſeptem ora prodibant. Lampas ergo ſeptem tantùm habebat ora, ſed ſingula ora habebant duas fiſtulas, quarum vna tendebat in vnam lu-
D cernam, altera in aliam illi vicinam: quodlibet ergo os ſubminiſtrabat oleum duabus lucernis, per duas fiſtulas ex ſe prodeuntes: & quia ora erant ſeptem, hinc noſter & Septuag. numerant infuſoria ſeptem: quia verò fiſtulæ erant quatuordecim, hinc Hebr. Chald. & recentiores numerant quatuordecim infuſoria. Verùm hæc inconcinnè & gratis aſſeruntur, præſertim quia infuſoria propriè vocantur ipſi canales, non verò ipſæ lampades, aperturæ & orificia. Quare ſecunda ſolutio verior videtur, quam confirmat verſio Septuag. & noſtra. Porrò infuſoria hæc erant calami, arcuatim ex fundo lampadis prodeuntes; ac in vertice quodlibet eorum ſuſtine-
E bat ſuam lucernam: erantque concaui, vt eſſent fiſtulæ, per quas è lampade oleum deriuaretur ad lucernas, vti rectè oſtendit & in ſchemate cãdelabri depingit Sanchez. Hoc enim longè cõcinnius eſt eo quod alij aſſerunt, qui ſeptem calamos ponunt duntaxat ad ſuſtinendum lucernas, deinde ſeptem infuſoria à calamis diſtincta pingũt quaſi ſeptem canales, per quos flueret oleũ ex lampade in lucernas. Quorſum enim hæc tam inconcinna inſtrumentorum multiplicatio, cum concinniùs vtrũque per calamos concauos fieri poſſet? Hinc rurſum liquet, infuſoria hæc non fuiſſe vaſa à lucernis & candelabro ſeparata, quæ infundibula vocamus, qualia Romæ multi habẽt in cubiculis

Infuſoria erant calami.

ad

ad capiendum oleum, quod ex eo lampadi identidem infundant. Sic enim vnum magnum infuſorium pro candelabro & ſeptem eius lucernis ſuffeciſſet, fruſtràque fuiſſent ſeptem infuſoria. Adde, ſi hæc infuſoria à candelabro fuiſſent ſeparata vaſe, æquè ac loco: iam autem illi coniuncta fuiſſe liquet. Vnum enim fuit totum hoc candelabri vas, ſed ſeptifidum, quia diſtinctum in ſeptem lucernas, ac conſequenter in ſeptem infuſoria, id eſt, calamos ſiue fiſtulas, quæ in lucernas infererent oleum. Minùs rectè R. Salomon & Arias, *7. ſeptem & ſeptem* ſic exponunt, q. d. Quælibet lucerna habebat ſeptem infuſoria: ſic enim vniuerſim infuſoria fuiſſent numero quadraginta nouem. Tot ſanè non erant opus, imò nec locus in tam paucis & exiguis lucernis.

Infuſoria 7 ſunt 7. Sacramenta. Myſticè, ſeptem infuſoria ſunt ſeptem Sacramenta, quæ ſunt vaſa gratiæ, non quaſi in iis gratia actu & localiter contineatur, ſicuti oleum cõtinetur in vaſe; ſed cauſaliter, quia ſcilicet gratiam in ſe vt cauſæ inſtrumentales continent & efficiunt. Hebr. eſt, *ſeptem & ſeptem*, vt repræſentent tam ſeptem ſacramenta, quàm ſeptem dona Spiritus ſancti; ſed de hoc inferiùs plura. Septem infuſoria, ait S. Hieron. ſunt ſeptem ſacramenta, per quæ oleum miſericordiæ Dei omniúmque virtutum Eccleſia ſuſcipit, eóque fouetur & conſeruatur. Vnde & in Confirmatione, Ordine & Extrema vnctione oleum eſt materia Sacramenti, quia oleo foris vngente, intus anima impinguatur gratia, eaque illuſtris redditur, vt luceat orbi: ſitque fortis, vt quaſi athleta contra catoem, mundum & dæmonem generosè decertet.

Verſ. 3. *Et duæ oliuæ ſuper illud.*] *Super*, id eſt, iuxta vna enim erat à dextris, altera à ſiniſtris candelabri, vti ſequitur. Per oliuas, non nudi fructus, qui propriè vocantur oliuæ, ſed ipſæ arbores, putà oleæ, vel certè rami earum intelliguntur. Hebr. enim זתים *Zetim* tam oleam, quàm oliuam ſignificat; & oliua à latinis ſubinde capitur pro arbore, putà pro olea. Patet id ex verſ. 12. *Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum? ſpicæ*, id eſt rami. Hi enim rami erant referti oliuis: rami autem prodibant ex arbore, putà ex olea. Quare minùs rectè aliqui cenſent oliuas has inſculptas fuiſſe candelabro, vel lampadi. Sicut enim, inquiunt, amphoris vinariis inſculpitur vua, vel vitis, vaſis aquariis piſces; ita huic lampadi oleariæ inſculptæ erant oliuæ, vt ſignificarent in ea eſſe oleum. Verùm oliuas haſce à lampade fuiſſe ſeparatas patebit verſ. 12.

Idea totius viſionis. Hæc ergo totius huius ſpectri fuit idea. Primò, Michaël oſtendit Zachariæ candelabrum aureum ingens, in cuius vertice inſiſtebat vas ſphæricum inſtar lampadis magnæ, ad capiendum oleum, & ſimul ad lucendum quàm maximè.

Secundò, lampas hæc circondata erat ſeptem aliis minoribus lãpadibus, ſiue lucernis, quæ per calamos totidem, arcuatim ex ipſo fundo lampadis circomcirca prodibant.

Tertiò, calami hi concaui erant inſtar canalium, vel fiſtularum: nam per eos oleum ex lampade deriuabatur ad lucernas calamis inſiſtentes; quocirca calami hi vocantur hic infuſoria, ſcilicet olei.

Quartò, duæ erant oleæ, vel duo rami pleni oliuis, vnus ad dexteram, alter ad ſiniſtram lampadis & candelabri, illud quaſi ſtipantes & condecorantes. Oleæ enim ſymbolum, cauſa & parens

A ſunt olei, quod eſt in lampade. Addunt, aliqui, ex oliuis diſtillaſſe oleum in duo roſtra, id eſt, duos canaliculos incuruos tendentes ad lampadem, quæ iugiter eam oleo implebant, vt illud abundè ſeptem lucernis ſuggerere poſſet; ita Fernandez viſione 32 ſect. 1. à Caſtro, Vatab. & alii. Verùm hoc minus congruum, ideóque minus verum videtur, vti oſtendam verſ. 12.

Verſ. 5. *Nunquid neſcis.*] Michaël ſimulat ſe admirari, quòd hæc ſymbola non capiat Zacharias, vtpote Propheta. q. d. Túne es Propheta, & hæc ignoras? præſertim cum hæc ſpectent tuæ prophetiæ argumentum. Repræſentant enim templi fabricam, de qua tu iugiter prophetas. Sic Chriſtus ait

B Nicodemo: *Tu es magiſter in Iſraël, & hæc ignoras?* Ioan. 3. 10. qua phraſi & geſto non tam ignorantiam eius carpit, quàm ſtudium diſcendi acuit, & ad attentionem ſuæ doctrinæ de baptiſmo, & regeneratione ſpirituali excitat.

Hoc eſt verbum Domini ad Zorobabel.] Sicut cap. præcedenti Ieſum Pontificem excitauit ad fabricam templi, ita ad eandem hic excitat & animat Zorobabel Principem, promittens ei quod Dei ope feliciter eam perficiet. Sicut enim Ieſus erat Princeps Eccleſiæ & rerum ſacrarum, ita Zorobabel Princeps erat Reipub. politiæ & rerum ciuilium Ab vtroque enim hoc capite & Principe pendebat fabrica templi corporalis, ſicut ab

C vtroque multò magis pendet fabrica ſpiritualis, putà vera fides, religio, iuſtitia, ſanctitas, ordo & decor totius Reipub.

Verſ. 6. Candelabrum quid ſignificet. 1. Reſp. *Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus.*] Hic ſymbolum candelabri explicat Michaël, ſed tam conciſè & obſcurè, vt Oedipo ſit opus. Primò, Remig. Alber. & Haymo putant fabrica candelabri repræſentari ſolutionem captiuitatis Babylonicæ. q. d. Hæc ſolutio non fiet vi armorum & militum, ſed per meum ſpiritum, per meam prouidentiam, per meum cõſilium & virtutem. Verùm iam pridè ſoluta erat à Cyro captiuitas Babylonica, iamque Iudæi redierant Ieroſolymam, & in fabrica templi verſa-

D bantur: Propheta autem non prophetat de præteritis, ſed de futuris.

2. Secundò, Hebræi putant per fabricam candelabri ſignificari reſtaurationem Reipub. per Zorobabel, qui in ea legem Moſaicam reſtituturus erat, In Repub. enim Hebræorum candelabrum erat lex data per Moſen. Verùm hoc candelabrum eſt myſticum, non literale.

3. Tertiò, Lyran. & Hugo ſic exponunt, q. d. Candelabrum, id eſt, templum hoc reſtaurabis, ô Zorobabel, non tua fortitudine & robore, ſed per ſpiritum Dei, qui hoc ſuggeret, inſpirabit, & perſuadebit Dario Hyſtaſpis regi Perſarum, vt idipſum reſtaurari permittat, imò curet; ita enim re-

E ipſa factum eſſe patet 1. Eſdræ 6. Hic ſenſus appoſitus eſt, ſed partialis, non adæquatus.

4. Quartò, Clarius, & ex eo à Caſtro cenſent candelabrum ſignificare prophetiam, putà ſpiritum Dei qui offertur per verbum, ſiue oraculum & locutionem Dei in mente Prophetæ; oleum eſſe gratiam Spiritus S. canales eſſe Prophetas doctos à Deo, per quos verbum Dei in alios deriuatur; lampades ſeptem eſſe varia dona ſpiritus. Porrò candelabrum fabricatum erat, ardebat, & oleum ſuſcipiebat ex oliuis ſine humano miniſterio, vt ſignificaretur prophetiam eſſe opus Dei, non hominis. Verùm hæc expoſitio remota, & minùs adæquata videtur.

Quintò,

5 genuinè. Quintò ergo & genuinè, candelabrum hoc repræſentat Deum, ait Mariana, Deique prouidentiam, quam exercet per ſeptem lucernas quaſi oculos, id eſt, per ſeptem angelos primarios, vti audiemus verſ. 10. præſertim circa fabricam templi reſtaurandi à Zorobabel. Candelabrum ergo eſt Dei prouidentia quatenus ſe ad lucernas, id eſt, angelos, réſque omnes creatas extendit: lampas eſt ipſa in ſe diuinitas, putà Dei mens & lucidiſſimus: infuſoria ſunt variæ rationes, modi & differentiæ diuinæ prouidentiæ, quibus per angelos hanc creaturam hoc modo, illam illo, aliam alio ſibi congruo regit & gubernat. Rurſum ſunt variæ gratiæ, dona & talenta, quas Deus variis pro libito diſpertit & impertit. Candelabrum enim quia lucis eſt ferculum, typum gerit ſapientiæ, vigilantiæ, & prouidentiæ, vti dixi Exodi c. 25. 31.

Addit Pierius Hierogl. 46. illud eſſe ſymbolum vitæ diuinæ, generationis, animi, puritatis, amoris, famæ & gloriæ; denique ipſius diuinitatis: quia præfert ignem, qui Dei eſt hieroglyphicum. Duæ oliuæ ſunt Ieſus & Zorobabel, ſiue ſacerdotium & regnum, de quo mox plura. Porrò candelabri lampas ex ſe plena erat oleo iugiter durante, & ſemper ardente, quaſi expreſſum fuiſſet ex asbeſto lapide, qui igne non conſumitur. Erat ergo hic ἄσβεστον φέγγος, inextinguibile lumen, ſignificans indeficientem, æternam & iugiter vigilantem Dei ſapientiam & prouidentiam. Sic Callimachus, qui ob moroſam in expoliendis operibus induſtriam κακιζότεχνος dictus eſt, auream Mineruæ lucernam fecit, quæ toto anno arſit, quamuis nihil olei affunderetur; teſtis eſt Pauſanias in Atticis. Ita Romæ & alibi in ſepulchris antiquis repertæ ſunt lampades mira materia & arte iugiter ſine nouo fomite ardentes, accenſæ à multis centenis annis, quæ mox vt aërem ſentiebant, extinguebantur. Scribit & Plinius l. 9. 27. in mari piſcem eſſe, qui lingua ignea per os exerta, tranquillis noctibus relucet, indéque appellari lucernam. Ita angeli, ac Apoſtoli & viri Apoſtolici, ſua doctrina & vita iugiter lucentes, linguiſque igneis pollentes mare huius ſæculi colluſtrant.

——*Solémque nouum, noua ſidera portant.*

Denique Nicephor. lib. 14. Hiſtor. cap. 3. ſcribit Theodoſium iuniorem Imper. noctu ſacris literis operam nauaſſe, lucerna ſe ſponte ſua accendente, oleúmque affundente miro artificio, ne quem miniſtrum eo labore grauaret. Hinc ſecundò, candelabrum hoc repræſentat templum ipſum reſtaurandum, quaſi pars totum, per Synecdochen. Id ita eſſe clarè docet Michaël v. 9. dicens: *Manus Zorobabel fundauerunt domum* (Dei, putà templum) *& manus eius perficient eam.* Conſequenter candelabrum repræſentat, cum templo & per templum reſtituendam eſſe totam Eccleſiam & Rempub. Iudæorum in priſtinum ſplendorem, iuxta illud quod promiſit cap. 2. 5. *In gloria ero in medio eius.* Nam in eius excidio & captiuitate Ieremias luxerat, mœſtúſque cecinerat illud Thren. 4. 1. *Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus, diſperſi ſunt lapides ſanctuary?* Iam vero candelabrum hoc per Zorobabel reſtauratum, aut potiùs reſtaurandum Zacharias vidit aureum, & octo luminibus reſplendens. Quocirca Titus vaſtans Ieruſalem, vt gloriam omnem Iudæis ſe ademiſſe ſignificaret, ademit illis candelabrum, illúdque Romam vexit in triumphum: vnde etiamnum in arcu triumphali Titi, Romæ graphicè illud ipſum exſculptum videmus. Hinc & Iudæi moderni lucernis ſua ſabbatha & feſta celebrant, vti in Synagogis eorum vidi, quem morem antiquum eſſe docet Perſius Satyra quinta:

Herodis venere dies, vnctaque feneſtra
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ.
Portantes violas.

Lucerna ſymbolum feſti.

Idem patet ex Canone 70. Apoſtolorum, qui ſic habet: *Si quis Chriſtianus oleum tulerit ad ſacra Gentilium, vel Synagogam Iudæorum feſtis ipſorum diebus, aut lucernas accenderit, de ſocietate pellatur.* Hinc quoque Chriſtus cœleſtis Ieruſalem templique feſta, & nuptias deſcribit per lucernas & lampades Matth. 25. 1.

Porrò ſeptem lucernæ ſunt, quia totidem erant in candelabro Moſis, ad quod hîc alluditur, quódque hîc repræſentatur; & quia ſeptenarius qui eſt numerus multitudinis & plenitudinis, ſignificat templi & Reipub. celebritatem & decus poſt captiuitatem fore magnum & eximium. Lampas in medio eius eſt Deus, qui omnibus lucernis, id eſt, partibus templi oleum, id eſt, vigorem & ſplendorem ſuggerit: aut magis appoſitè ad ſecundam hanc expoſitionem, lampas eſt Sanctum ſanctorum: ſicut enim in candelabro eminebat fulgor lampadis, & fulgorem ſeptem lucernarum ſe circundantium, oleum eis ſuggerendo, alebat; ita in templo eminebat maieſtas & fulgor Sancti ſanctorum, quod Sancto, & atrio, cæteriſque templi partibus ſui venerationem & ſanctitatem communicabat. Duæ oleæ ſunt Ieſus Pontifex & Zorobabel Princeps. Hi enim aſtantes candelabro primario, id eſt, dominatori Deo, vti dicitur verſu vltimo, eius nutu & ductu candelabrum materiale & ſecundarium, id eſt, templum ædificarunt & conſummarunt, eique decus & gloriam conciliarunt; idque præſtiterũt non ſuis opibus, robore aut viribus, vtpote Samaritis aliiſque hoſtibus fabricam potenter impedientibus; ſed Dei virtute & ſpiritu. Et hoc eſt quod ſignificat Michaël dicens: *Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritû meo*, ſupple perficietur hoc opus, & fabrica templi tam magna & magnifica, vti explicat verſ. 9. Spiritus enim hic vti Prophetas, putà me Zachariam & Aggæum excitat ad vrgendum hanc fabricam, ita pariter ad eam cõcurret, eamque ſua ſapientia, ope & protectione ita diriget, adiuuabit & promouebit, vt nec Sanaballat, nec alius hoſtis eam impedire poſſit, quin breui abſoluatur & ad faſtigium perducatur. Animabit enim Zorobabelem & populum ad ſtrenuè fabricandum, omniáque eorum conſilia & opera reget & proſperabit.

Symbol. cãdelabrũ eſt Dei prouidentia.

Symbolicè, Theodor. *Candelabrum aureum*, inquit, *eſt typus diuinæ prouidentiæ, quæ cœleſtia & terreſtria adminiſtrat. Septem lucernæ ſeptem diebus hebdomadæ æquales numero, aſſiduitatem & perpetuitatem diuinæ curationis* (gubernationis) *demonſtrant. Septem infuſoria lucernarum immenſam Dei miſericordiam oſtendunt. Sic per lampadem gratiam omnia illuminantem innuit. Duas verò oliuas vtrinque exortas regnum & ſacerdotium vocauit, diuina gratia ornata. Duos ramos vſque ad lucernas pertingentes, Ieſum & Zorobabel: illum ex ſacerdotali, hunc ex regali tribu profectum.* Hæc expoſitio generalior eſt, non tamen incongrua. Simili enim modo candelabrum Moſis ſepticeps, ſymbolicè & phyſicè fuit imago cœleſtis ſphæræ

ſeptiluſtris, ſiue ſeptem planetarum. Tabernaculum enim gerebat typum mundi, Sanctum ſanctorum verò cœli empyrei, in quu glorioſè reſidet mundi auriga & rector Deus, vti ex Ioſephu & Philone dixi Exodi 25. verſ. 31. Porrò vidit Zacharias hoc cādelabrum extra templum, quu ſignificatur Eccleſiam non fore templi, id eſt, Iudæorum, ſed geotium. Chriſtus ergo in hoc ſæculo illuminat Eccleſiam, lucernæ in gentibus ardent, Iudæi manent in tenebris, ſed in fine mundi illuminabuntur per duas oliuas, id eſt, Eliam & Enoch.

Alleg.ª eſt Chriſtus & Eccleſia.

Alleg. & potiùs, candelabrum hoc repræſentat primò Chriſtum, qui illuminat & mittit ſeptem angelos, vt per eos regoat Eccleſiam. Hinc de eo dicitur Caot. 1. *Oleum effuſum nomen tuum.* Hinc ſecundò, candelabrum repræſent. Chriſti Eccleſiam; lampas Pontificem & Eccleſiam Romanam, quæ eſt quaſi Sanctum ſanctorum; vnde ipſa velut matrix ſeptem lucernis, id eſt, cæteris omnibus Eccleſiis tuto orbe diſperſis oleum, id eſt, poteſtatem, vigorem, doctrinam & gratiam inſtillat per ſeptem infuſoria, id eſt, ſeptem Sacramenta, ac per ſeptem ordines. Omnis enim ordinis ac iuriſdictionis poteſtas (ac conſequenter omnia Sacramenta) deriuatur à Pontifice Eccleſiæ Rumanæ, quaſi à lampade, in vniuerſos orbis Epiſcopos, ſacerdotes & Eccleſias. Duæ oliuæ ſunt S. Petrus & Paulus, qui lampadem, id eſt, Eccleſiam Rumanam ædificarunt & fundarunt, in eámq; omnem doctrinam & gratiam cum ſanguine ſuo diſtillarunt, & etiamnum è cœlo per preces & ſuffragia diſtillant. Idipſum verò faciunt nō vi ſua, ſed in ſpiritu Chriſti, à quo omoe ſuum robur, vim & vigorem obtinent. Chriſtus enim eſt primaria lampas ex ſe olea gratiæ plena, ait S. Hieron. Vatab. Fernandez & alij. Nam Chriſtus eſt lux mundi, Ioannis 8. 12. & quaſi ſol illuminās orbem, Ioannis in 1. 9. ideóq; in ſeptem lucernas, id eſt, in omnes Eccleſias oleum, id eſt, gratiam influit. De eius enim plenitudine omnes accepimus. Conſequenter per lampadem appoſitè accipias balneum paſſionis Chriſti, quod Eccleſia continet & poſſidet, cuius oleum eſt eius ſanguis & merita, quæ per ſeptem infuſoria, id eſt Sacramenta deriuantur in ſeptem lucernas, id eſt, Eccleſias omnes particulares: duo roſtra duas Chriſti naturas ſignificant: duæ oleæ repræſentāt Ieſum Pontificem & Zorobabel, quorum vterque fuit typus Chiſti, duplicémque eius poteſtatem, ſcilicet pontificatum & principatum adumbrauit. Ieſus ergo eſt Chriſtus Pontifex: Zorobabel eſt idem Chriſtus quà legiſlator & Princeps. Quia enim Chriſtus eſt Pontifex & Princeps Eccleſiæ, hinc in eam iugiter influit oleum, id eſt, vim merendi & ſatisfaciendi. Quod enim ſanguis Chriſti habuerit & habeat vtrámque hanc vim, id prouenit ex vnione hypoſtatica cum verbo, quæ Chriſtum fecit Pontificem & Principem.

Porrò analogias candelabri & Eccleſiæ recenſui Apocal. 1. 20. Huc pertinet expoſitiu Ruperti: Zorobabel, inquit, eſt Chriſtus progoatus ex Zorobabel, qui induit humanitatem, quæ eſt aurum, conceptus non ex ſemine viri, ſed virtute Spiritus S. & è virgine natus; ſicut hoc candelabrum non ab homine, ſed à ſolo Deo fabricatum erat. Chriſtus ergo eſt candelabrum illuminans Eccleſiæ templum. Hoc totum eſt aureum, quia poſt reſurrectiunem Chriſtus totum factus eſt

A glorioſus, cum ante eam ſolo capite, id eſt, diuinitate eſſet glorioſus: in eo fuit lampas ſepticeps, id eſt, ſeptiformis gratia, putà ſeptem dona Spiritus S. quorum vi & ſpiritu contra ſpiritales hoſtes depugnauit & vicit.

Tropol. lampas Eccleſiæ eſt B. Virgo, lucerna ſancti.

Tropol. calendabri, id eſt, Eccleſiæ lampas eſt B. Virgo, inquit Anaſtaſius Nicænus quæſt. 53. in Script. quia ipſa materiæ expertem lucem geſtauit Deum incarnatum; & quia ipſa ſeptem lucernis, id eſt, Apoſtulis cæteriſque ſanctis, per Chriſtum oleum doctrinæ & gratiæ ſuggerit & inſtillat: lucernas enim eſſe ſanctos illuſtres, patet ex illo Chriſti de Ioanne Baptiſta Ioan. 5. 35. *Ille erat lucerna ardens & lucens.* Vide dicta Exo-
B di 25. 31. Ita S. Cyril. & S. Epiphan. hom. de laudibus B. Mariæ. Sed de tota hac viſione audi Anaſtaſium Nicænum Epiſcopum quæſt. 53 in S. Script. *Quod, ait, eſt candelabrum? Sancta Maria. Cur autem candelabrum? Quia materia expertem lucem geſtauit, Deum incarnatum. Cur autem totum aureum? Quia poſt partum manſit virgo. Quænam ſunt ſeptem lucernæ? Septem leges: lex enim eſt lux*, Prouerb. 23. *Prima eſt lex naturæ. Secunda, lex per viſum. Quem enim Deum lex prædicat, eum viſus probat per res creatas. Nam ex rerum creaturum magnitudine & pulchritudine, earum creator cernitur. Tertia, lex paradiſi*, vetans lignum ſcientiæ boni & mali. *Quarta, quæ tem-*
C *pore Noë fuit in nube. Quinta, quæ tempore Abrahæ fuit per Circumciſionem. Sexta, lex literæ*, putà lex Moſis ſcripta à Deo in tabulis lapideis. *Septima, lex gratiæ. Quænam ſunt ſeptem infuſoria? Septem dona Spiritus S. quæ recenſet Iſaias cap. 11. Quænam ſunt duæ oliuæ? Duo teſtamēta. Sicut enim olea habet folium ſemper virens, ita etiam duo teſtamenta habent perpetua, & nunquam ceſſantia de Chriſto teſtimonia.* Hæc Anaſtaſius.

Porrò ſancti omnes ſuum lumen habent non à ſe, ſed à Chriſto per B. Virginem. Hæc enim illum peperit, nobiſque dedit & dat. Vnde S. Auguſt. explicans illud Chriſti Ioannis 12. 36. *Credite in lucem, filij lucis ſitis*, ſic ait. *Sint igitur ſub*
D *lampade lucernæ, ſi illuminari volunt, quandoquidem à ſeipſis non habent lumen, ſed ab eo qui à ſeipſo lumen eſt, & non ab alio. Sic enim ſecurum habent lumen ſuum adhærendo illi, quod deficere non poteſt, & alijs ſemper ſufficit.* Idem tract. 54. in Ioannem: *Omnes ſancti*, inquit, *lumina ſunt, ſed credendo ab eo illuminantur, à quo ſi quis receſſerit tenebrabitur. Lumen autem illud quo illuminantur, à ſe recedere non poteſt, quia incommutabile omnino eſt, & ideo tenebræ in eo non ſunt vllæ, nec eſſe poſſunt.* Ita noſter Emmanuel: Candelabrum, inquit, eſt Eccleſia, lampas Chriſtus, lucerna iuſti omnes, ſeptem infuſoria ſunt ſeptem Sacramenta, quibus oleum gratiæ affunditur iuſtis, vt lu-
E ceant.

Moral. Nota hoc axioma Dei, quod per Zachariam hîc ſancit in templo materiali, nimirum: *Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus exercituum*, ſupple perficietur tanta templi fabrica, idipſum multò magis in fabrica ſpirituali tum Eccleſiæ, tum animæ cuiuſlibet ſanctæ valere. Quod enim Apoſtoli Eccleſias vbique terrarum erexerint, omnéſque gentes ad eas aggregarint, fuit opus non roboris humani, ſed ſpiritus diuini. Similiter quod hodie Eccleſiæ ædificentur apud Iapones, Sinas, Braſilios, Mexicanos, &c. quódque eædem apud hæreticos in Buhemia, Morauia, Hungaria, Germania re-

ſtauren-

ſtaurentur, non tam fuit exercitu, quàm vi Spiritus Dei. Pari modo quod S. Paulus, S. Magdalena, S. Maria Ægyptiaca. S. Pelagia, quæ erant luſtra & ſpeluncæ dæmonis, trãsformentur in templa Dei, virtus eſt non hominis, ſed Spiritus S. qui corda penetrat & mentes immutat. Eadem eſt quæ hodie peccatores conuertit, & iuſtos ad eximiam ſanctitatem prouehit & accendit. Porrò hæc facit Spiritus S. non in robore violentiæ, ſed ſenſim & ſuauiter, inſtar lenis ſpiritus animæ illabendo, per cœleſtes illuſtrationes immiſſas intellectui, & ſimiles affectiones impulſúſque inditas voluntati. Dei enim prouidentia per hunc ſpiritum ita orbem gubernat, vt attingat à fine vſque ad finem fortiter, & diſponat omnia ſuauiter. Huius rei ſymbolo Deus apparuit Eliæ, ſibi vt videbatur zeloſo, optantique vt igne & fulmine perderetur impia Iezabel & Baalitæ, apparuit, inquam, non in igne, vento, tonitru, ſed in ſpiritu & ſibilo auræ lenis. Audi Script. libr. 3. Reg 19.11. *Egredere* (ô Elia) *& ſta in monte coram Domino: & ecce Dominus tranſit, & ſpiritus* (ventus) *grandis & fortis ſubuertens montes, & conterens petras ante Dominum; non in ſpiritu Dominus: poſt ſpiritum commotio; non in commotione Dominus: & poſt commotionem ignis; non in igne Dominus: & poſt ignem ſibilus auræ tenuis; & ibi Dominus.* Talis fuit, eſtque ſpiritus Chriſti, qui proinde cum S. Ioannes & Iacobus poſcerent fulmina de cœlo iaculari in Samaritas, eo quòd Chriſtum inhonoraſſent, illos corripuit, docuitque ſpiritum manſuetudinis dicens: *Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare,* Lucæ 9.55.

Quicunque ergo ſe, vel alius à peccato conuertere, aut ad eximiam perfectionem traducere conatur, ſciat ſe id ſuis viribus non poſſe, ſed Dei. Sibi ergo diffidens, fidénſque Spiritui S. eum humiliter & ardenter inuocet, crebróque inclamet: *Veni ſancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in eis ignem accende. Riga quod eſt aridum, ſana quod eſt ſaucium, flecte quod eſt rigidum, foue quod eſt frigidum, rege quod eſt deuium. Da tuis fidelibus in te confidentibus ſacrum ſeptenarium,* ſcilicet numerum donorum Spiritus S. *da virtutis meritum, da ſalutis exitum, da perenne gaudium. Amen.*

Verſ. 7.] Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum: & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiam gratiæ eius.

Verſ. 8.] Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

Verſ. 9.] Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam: & manus eius perficient eam: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos.

Verſ. 10.] Quis enim deſpexit dies paruos? & lætabuntur, & videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel.

Verſ. 7. Mons magnus qui? *Quis tu mons magne.*] Quæres, quis hic mons? Reſpondeo, omnes æmuli & potentes aduerſarij Iudæorum, qui volebant, aut certè facilè poterãt impedire fabricam templi. Vnde primò Hebræi,

A & ex iis S. Hieron. Remig. Lyran. & Emmanuel, accipiunt diabolum, qui erat Satan, id eſt, aduerſarius Ieſu & Zorobabelis in fabrica templi, & reſtituenda Republica Hebræorum, vt patet ca. 3. verſ. 1. Secundò, P. Mariana accipit Sanaballat & Samaritas, qui ſe opponebant Zorobabeli in reſtauranda vrbe & tẽplo. Tertiò, Chald. Theod. & Clarius, accipiunt reges & Monarchas Perſidis, præſertim Cambyſem & Magos, qui hucuſque ferè impedierant templi reſtaurationem, & deinceps impedire poterant, præſertim perſuaſi à prauis conſiliariis, quos Samaritæ aliique hoſtes Iudæorum donis corrumpebant. Vnde Chald. vertit: *Quid tu reputaris regnum ſtolidum coram*
B *Zorobabele? nónne quaſi vallis?* q. d. Quid ſunt Monarchæ Perſidis, qui videntur eſſe montes excelſi, vt ſe tibi, ô Zorobabel, opponant in fabrica templi? Ecce ego eos in planitiem deducã, id eſt, humiliabo coram te: illos ergo quaſi in vallem deducam coram te, tum quia faciam vt tu eis in hoc opere emineas, & ſuperes quaſi mons excelſus; tum quia cor eorum flectam & mitigabo, vt ipſi velut valles facilem tibi aditum & tranſitum præbeant, tuis votis annuant, tibi quaſi ſe ſubiiciant, permittántque templum inſtaurari: *Alleg.* *Cor enim regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud,* Prouerb. 21.1. Montis ſimilitudinem vſurpat, quia montes impedire ſolent fa-
C bricam templi (de quâ hic agitur) & domorum: vnde ne eam impediant, vel ne eius aſpectum & opticam intercipiant, ſolent complanari.

Alleg. Montes magni fuerunt tum dæmones, tum Principes Iudæorum, tum Imperatores & Reges Ethnici, qui ſe vero Zorobabeli, id eſt, Chriſto, & Chriſtianiſmo in fabrica templi, id eſt, Eccleſiæ oppoſuerunt, ſed Chriſtus eos ſtrauit, ſibique ſubiecit, corda eorum potenti ſua gratia mirabiliter immutans, iuxta id quod de eo cecinit Iſaias cap. 40. 4. *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini,* putà glorioſa potentia, quæ mon-
D tes vallibus, potentes plebeiis, ſuperbos humilibus æquat.

Tropol. ita Deus piis regibus, & quibuſuis fidelibus complanat difficultates, quæ maximæ re ipſa erant, vel puſillanimis eſſe videbantur, ad extirpandam hæreſin, aut vitia inulta, adeo vt ipſi mirentur ſubitò illas quaſi in planum deduci, colliqueſcere & euaneſcere. Spes ergo in Deum montes omnes complanat, vt ſperans canat cum Abacuc cap. 3.19 *Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.* Ita de ſponſo, putà Chriſto, cui in incarnatione & mundi conuerſione tot montes difficultatum obii-
E ciebantur, dicitur Cãtic. 2. 8. *Ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles,* id eſt, obices & difficultates omnes ſuperans. Vnde Symmach. vertit: *Aſcendens contra montes, proſiliens contra colles.* Sic Dauid virtute Dei proſtrauit montem, & tutrim illam carneam, inquit S. Chryſoſt. putà Goliat gigantem.

In planum.] Scilicet deducam te, ô mons magne, vel in planum deſcende & complanare iuxta ſenſum iam aſſignatum.

Et educet lapidem primarium.] Hebr. *lapidem capitis,* id eſt, fundamentalem & primum imúmque in fundamento. Verùm quia hic iam iactus erat in fabrica templi, vtpote inchoata, hinc me-

lius Noſter vertit *lapidem primarium*, qualis eſt qui perfecta fabrica in culmine eminet & prominet, vt extra ordinem aliorum extet. Vnde hunc lapidem explicans ſubdit: *Manus eius* (Zorobabel) *perficient eam*, putà domum Dei. Lapis ergo hic culminis ſignificabat Zorobabelem, qui templum vti inchoarat, ita illud ad culmen erat perducturus; ita Lyran. Clarius, Dionyſ. & alij. Lapidem enim hunc opponit monti magno, de quo dixit verſ. 7. q. d. Zorobabel euadet lapis primarius & celſius, qui in montem attolletur, dum templo imponet culmen, in eóque lapidem primarium & ſummum. Vnde Theodor. ſic explicat, q. d. *Etſi millies cum ſumma rabie Zorobabel impedire conemini, veſtras ſpes vanas oſtendam: eum enim omni gratia complens, & redundantibus bonis cumulans, & firmum tanquam lapidem conſtitui: vobis autem perniciem comparabo, vt id quod abeſt viribus humanis, ſarciatur & compenſetur à ſuperna benignitate.* Septuag. pro *lapidem primarium*, vertunt *lapidem hereditatis*, qui ſcilicet hæreditatem propriam cuique deſignat, & ab aliena diſterminat, qualis eſt lapis titularis, vel terminalis. Videntur Septuag. pro ראשה *roſca*, id eſt, capitis, legiſſe רשת *reſcet*, id eſt, hæreditatis: *reſcet* enim eſt infinitiuus, qui ſæpe vice nominis fungitur, à rad. ירש *iaraſc*, id eſt, hæreditauit. Vocatur hæreditatis, quia Deus templum elegit ſibi in domum & hæreditatem. Pſalm. 78. 1. *Deus venerunt gentes in hereditatem tuam.*

Alleg. & potiùs, lapis primarius Eccleſiæ eſt Chriſtus, qui in montem excreuit, Daniel 2. 35. quando fabricam Eccleſiæ quam inchoauit, per Apoſtolos ad culmen perduxit. Vnde Chald. vertit: *Emerget Meſſias, cuius ab æterno nomen dictum, qui potietur imperio regnorum omnium*; S. Hieron. Cyril. Haymo, Ruper. Hugo & Vatab. Sicut ergo Zacharias cap. 3. 9. Ieſu Pontifici lapidem hunc, putà Chriſtum promiſit, ita eundem promittit hic Zorobabeli Principi, ſed ibi ita ornatum, vt non niſi Chriſto conueniat; hic verò nudè & ſimpliciter eum proponit, vt ad literam deſignare poſſit Zorobabel, allegoricè verò & potiſſimè Chriſtum. Prophetæ enim ſaliunt & reſiliunt à typo ad antitypum, putà à Ieſu & Zorobabele ad Chriſtum. Hoſce enim raptus ſubitóſque reditus, ſaltus & reſultus pariter, imò poſcit amplitudo, celſitudo & velocitas luminis prophetici.

Gratia æqua gratiæ quæ.

Et exæquabit gratiam gratiæ eius.] *Eius*, ſcilicet lapidis. Hebr. enim eſt לה *la*, id eſt, *eius*, vel *ei* femininè. Vnde reſpondet אבן *eben*, id eſt, lapidi: *eben* enim Hebræis eſt femininum. Pro *exæquabit* hebr. eſt תשאות *teſcuot*, quod Rabbini, & ex iis Recentiores, vt Pagnin. Vatab. Arias, Tigurina vertunt *acclamationes*, à rad. שוא *ſco*, id eſt, vociferari, acclamare. Vnde vertunt: *Et educet lapidem primarium cum clamoribus* (acclamantes, Gratia, gratia illi; ita Pagnin.) vel, *Plauſus & gratulationes erunt ei*; ita Tigurina. q. d. Conſummato templo, poſitóque in culmine vltimo eius lapide faſtigiali, acclamabit populus: Gratia, gratia ſit illi lapidi, totique templo, hoc eſt, omnia fauſta & felicia ſint huic fabricæ; Deus ſuam gratiam, fauorem, celebritatem & gloriam in hac ſua domo oſtendat & conſeruet. Hoc ad literam dicitur de templo Zorobabelis, allegoricè & potiùs de Eccleſia erecta à Chriſto. Vnde Vatabl. & alij hoc impletum cenſent in Dominica Palmarum, quādo Chriſto quaſi Meſſiæ acclamarunt turbæ: *Benedictus qui venit in nomine Domini: Oſanna in excelſis*; perinde ac in eius natiuitate acclamarunt angeli: *Gloria in excelſis Deo.* Hic ſenſus congruus eſt, eique valdè fauet textus Hebræus.

1. Reſp.

Meliùs Septuag. & Noſter *teſcuot* deducunt à שוה *ſcaua*, id eſt, æquare: licèt enim in *teſcuot* ſit litera *Aleph*, in *ſcaua* verò ſit *He*, tamen hæ duæ literæ cùm ſint primæ gutturales, ſæpe inter ſe cōmutantur. Iam ſenſus eſt primò, q. d. Gratia Darij Hyſtaſpis exæquabit gratiam Cyri: vterque enim dedit facultatem reædificandi templum; ſed Darius inſuper dedit ſumptus ad illud neceſſarios; ita Lyran. Secundò, q. d. Templum hoc Zorobabelis ſuo ſplendore & gloria æquabit templum Salomonis, imò ſuperabit, non auro & magnificentia, ſed potentia Meſſiæ qui in eo conuerſabitur, vti prædixit Aggæus cap. 2. verſ. 8. vtrumque enim templum fuit gratia & donum Dei; ita Sanchez. Tertiò & aptiſſimè, q. d. Gratia perfecti templi æquabit gratiam eiuſdem inchoati, imò ſuperabit. Maius enim donum eſt rem perficere, quàm inchoare, iuxta illud: *Melior eſt finis orationis quàm principium*, Eccleſ. 7. 9. Hūc eſſe ſenſum patet, quia ita explicat angelus dum ſubdit: *Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtā, & manus eius perficient eam.* Porrò verba ita rectè adaptes: *Et exæquabit gratiam gratiæ eius*, vel vt hebr. eſt, *ei*, ſcilicet lapidi primario, v. g. culminis: *ei*, id eſt, in eo, q. d. In lapide culminis Deus exæquabit gratiam conſummationis templi gratiæ inchoationis eiuſdem, ſiue faciet vt lapis ſummus aptè reſpondeat imò, putà culmen fundamento: quia efficiet vt tantus ſit decor, concinnitas, firmitas & gratia culminis, quanta eſt fundamenti. Porrò hic lapis vterque poſitus fuit à Zorobabel; vnde eum repræſentat. q. d. Zorobabel tanta gratia ponet lapidem culminis in templo, quanta gratia poſuit lapidem primum in fundamento, hoc eſt, tanta gratia perficiet templum, quanta illud inchoauit. Addit quartò S. Hieron. Haymo & Ruper. q. d. Gratia & beneficia quæ Deus præſtabit Zorobabeli & Iudæis Babylone redeuntibus, æquabit gratiam & beneficia quæ Deus præſtitit olim patribus eorum tēpore Dauidis, Salomonis, &c. Denique plenus erit ſenſus ſi hebr. *teſcuot* in vtraque ſignificatione accipias, & primam expoſitionem iungas ſecundæ. q. d. Poſito vltimo lapide in culmine templi, eóque perfecto gratulabuntur omnes, ac cum plauſu & iubilo acclamabunt dicentes: Gratia & felicitas perfecti templi ex æquo reſpondet gratiæ, & fœlicitati qua cœptum eſt; ita à Caſtro.

2.

3. Genuina

4.

Allegor.

Alleg. Deus æquauit gratiam Chriſti gratiæ Moſis, imò illa hanc longè tranſcendit. Chriſtus enim impleuit omnes legis figuras, omnéſque Prophetarum prophetias. Nam *lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*, ait S. Ioann. cap. 1. 17. vnde immediatè ante ad hæc verba Zachariæ alludens, præmiſit: *De plenitudine eius* (Chriſti) *nos omnes accepimus, & gratiā pro gratia*; quod variè varij exponunt, & congruè omnes. Primò q. d. Legem euangelicam Chriſti accepimus pro lege veteri Moſis: vtraque enim fuit gratia, quia gratis data; ita S. Cyril. Chryſoſt. Leont. Theoph. Euthym. Ianſen. Ribera in ca. 1. S. Ioannis. Secundò q. d. Gratiam vitæ æternæ, id eſt, gloriam accepimus pro gratia vitæ; ita S. Auguſt. ibidem. Tertiò q. d. Pro gratia Chriſti nos vicariam & ſimilem gratiam accepimus, ſiue, in Chriſti gratia quaſi in capite, nos omnes quaſi

membra

membra ſumus gratiam conſecuti, & per eum grati effecti Deo; ita S. Chryſoſt. Cyrill. Theoph. Zacharias Chryſopol. & Toletus ibidem. Aut neruoſiùs græcum ἀντὶ, id eſt, *pro*, exponendo per *propter*, vti ſæpe exponitur, q.d. Propter gratiam Chriſti quaſi fontem & originem (vtpote cauſam meritoriam) nos omnes gratiam accepimus, putà gratiam propriam per, & propter gratiã Chriſti. Hic ſenſus videtur genuinus. Explicat enim id quod præceſſit: *De plenitudine eius nos omnes accepimus*, ſcilicet gratiam ex gratia. Quartò, *gratiam pro gratia*, hoc eſt, hic vnam gratiam, alius pro illa aliam accipit. q.d. Omnes quidem à Chriſto accepimus gratiam, ſed hic ſuam, alius aliam, nimirum quiſque congruam ſuo muneri & vocationi. Qui enim vocatus eſt à Deo ad Apoſtolatum, accipit gratiam Apoſtolatui congruam: qui ad doctoratum, accipit gratiam docendi: qui ad martyrium, patiendi: qui ad officium Marthæ, agendi: qui ad Magdalenæ, contemplandi, &c.

Verſ 9. *Manus Zorobabel.*] Hinc patet ad literam loqui Prophetam non de fabrica Eccleſiæ, quam ædificauit Chriſtus, ſed de fabrica templi. Senſus enim planus quem verba poſcunt, eſt hic: Sicut Zorobabel prima templi fundamenta iecit ſub Cyro 1. Eſdræ 3. 8. aut certè eadem reſtaurauit & perfecit anno ſecundo Darij Hyſtaſpis, vti dixit Aggæus c. 1. 12. & Eſdras lib. 1. c. 9. ita ipſe fabricam complebit, & templum ad culmen perducet, túmque ſcietis, ô Iudæi, me Zachariam, qui hæc prædico, verum fuiſſe Prophetã à Deo miſſum: quia tunc videbitis reipſa mea hæc oracula & promiſſa adimpleri; ita S. Hieron. Theod. Remig. Rupert. Lyran. Arias, Vatab. & alij paſſim.

Allegor. q. d. Vti Zorobabel per ſe Dei domũ cœpit & perfecit, ita ipſe per Chriſtum ex ſe naſciturum ædificabit Eccleſiam, eámque per Apoſtolos alióſque ſequaces, ac præſertim per Eliam & Enoch in fine mundi omnino perficiet, & conſummabit.

Tropol. manus, id eſt, opera & exempla Principum fundant Reip. ſtatum, non os, id eſt, edicta & minæ. *Nam vita Principis, cenſura eſt, eáque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur*, ait Plinius in Panegyr. ad Traianum Imperator. Et Ouid. lib. 6 Faſtor.

Sic agitur cenſura, & ſic exempla parantur;
Cum Iudex alios quod monet, ipſe facit.

Memorabile eſt documentum S. Auguſt. Epiſt. 64. ad Aurelium Epiſ. inolita populi vitia magis exemplo, quàm ſeuera caſtigatione eſſe tollenda. *Comeſſationes & ebrietates*, inquit, *ita conceſſa & licita putantur, vt in honorem etiam B. Martyrum, non ſolùm per dies ſolemnes, quod ipſum quis non lugendum videat, qui hæc non carneis oculis inſpicit? ſed etiam quotidie celebrentur.* Et poſt pauca. *Non ergo aſperè, quantum exiſtimo, non duriter, non modo imperioſo iſta tolluntur, ſed magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando. Sic enim agendum eſt cum multitudine. Seueritas autẽ exercenda eſt in peccato paucorum. Et ſi quid minamur, cum dolore fiat, de ſcripturis comminando vindictam futuram; ne nos ipſi in noſtra poteſtate, ſed Deus in noſtro ſermone timeatur. Itaque prius mouebuntur ſpiritales, aut ſpiritualibus proximi, quorum auctoritate & leniſſimis quidem, ſed inſtantiſſimis admonitionibus, cætera multitudo frangatur.* Hac de cauſa cœpit Ieſus facere, deinde docere. Nam vt ait S. Hieron. Epiſt. 16. ad Principiam: *Erubeſcit quamuis præclara doctrina, quam propria reprehendit con-*

A *ſcientia. Fruſtra eius lingua prædicat paupertatem, & docet eleemoſynas, qui Crœſi diuitiis tumet: vili opertus pallio, pugnat contra tineas veſtium ſericarum.*

Verſ 10. *Quis enim deſpexit dies paruos?*] Nulli dies naturales ſunt parui: omnes enim ſunt æquè magni, putà vigenti quatuor horarum. Dicuntur tamen alij magni, alij parui metonymicè: magni, in quibus magna geruntur, vel contingunt: parui, in quibus parua. Sic Oſee cap. 1. verſ. 11. *magnum diem Iezrahel* vocat diem incarnationis & redemptionis Chriſti, quo ipſe collecturus erat Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, putà populum fidelem tam ex gentibus, quàm ex Iudæis in ſuam Eccleſiam.

Dies parui qui?

Reſp. 1.

B Vide ibi dicta. Ex aduerſo dies quo cœperunt iaci templi fundamenta, hoc loco vocantur parui, ob exilia templi initia, quæ tam tenuia erant, vt qui viderant magnificentiam templi Salomonici flerent, quaſi deſperantes templum illud poſſe reſtaurari, & ad culmen priſtinámque magnificentiam perduci. Id patet ex Aggæo, qui coæuus & adiutor fuit Zachariæ in vrgenda templi fabrica, ac proinde eiuſdem eſt interpres, & vt ità dicam, paraphraſtes. Aggæus enim cã. 2. 4. *Quis*, inquit, *in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima, & quid vos videtis hanc nunc? nunquid non ita eſt, quaſi non ſit in oculis veſtris?* Quocirca eos conſolans & animans promittit

C verſ. 10. dicens: *Magna erit gloria domus iſtius nouiſſima pluſquam primæ.* Id ſecundò patet ex textu Hebræo, qui ad verbum habet: *Quis ſpreuit diem* קטנות *ketannot*, id eſt, *paruarũ*, hoc eſt, paruorum, ſcilicet initiorum & fundamentorum templi. Hebræi enim vtuntur genere feminino pro neutro quo carent. Mariana: *Quis ſpreuit dies paruarum acclamationum fundationis templi?* Arias: *Quis deſpexit diem paruitatis?* Alij *exiguitatis.* Pagnin. *Quis deſpexit diem paruarum conſolationum?* Clarè Chald. *Quis eſt iſte qui contempſit diem hanc, eo quòd ædificium ſit exiguum? Nónne conuertetur & lætabitur quando viderit lapidem perpendiculi* (ad dimetiendam, proſequendam & perficiendam fabricam) *in manu Zorobabel?* Dies ergo

D hi parui vocantur tum ob parua templi initia; tum parui, id eſt, exigui momenti, viles & deſpecti præ diebus magnis & magnificis, quibus Salomon ædificauit templum prius. Vnde Arabicus vertit: *Quis eſt qui deridebit te (ô Zorobabel) in diebus tuis?*

2. Secundò, dies parui accipi poſſunt pauci: nam pauco tempore perfectum eſt hoc poſterius templum. Cœpit enim fabricari anno ſecundo Darij, & perfectum eſt anno ſexto eiuſdem. Vnde Rupert. ſic explicat; quis deſpiciat paruum hoc tempus? imò verò quis tantam velocitatem tam exigui temporis, quo conſummatum eſt templum

E non accipiat pro argumento & experimẽto quod Dominus miſerit me ad vos, quódque ipſe huius velocitatis, æquè ac fabricæ ſit auctor & conſummator? Sic Iacob interrogatus à Pharaone quot eſſet annorum? reſpondit: *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum, parui & mali*, id eſt, pauci & miſeri, Geneſ. 47. 9.

3. Tertiò, Theodor. ſic explicat; q.d. Ego deſpexi Ieruſalem in multos dies, & ad 70. annos vaſtitatis & captiuitatis eam condemnaui: pari modo mihi nunc perfacile eſt paucis diebus eam reſtaurare, & ad priſtinam gloriam reducere.

4. Quartò, Ribera per dies paruos accipit regnũ Antichriſti: ille enim regnabit & opprimet Ec-

 eleſiam

cleſiam per dies paucos, putà per tres annos cum dimidio; vt ſenſus ſit q. d. Tempore Antichriſti fideles videntes eum peſſundare Eccleſiam, ac Iudæos illum recipere pro Meſſia, putabunt eſſe actum de eorum ſalute. Videbunt enim Deum qui magna pro iis quondam operatus eſt, iam parua pro iis operari, eóſque quaſi negligere & deſpicere. Verùm hic ſenſus non eſt literalis, ſed myſticus.

Alleg. dies parui vocantur dies pauci & humiles Chriſti, inquit Emmanuel. Sicut enim Zorobabel à paruis fundamentis inchoauit fabricam templi, ità & Chriſtus fabricam Eccleſiæ. Natus eſt enim paruulus in ſtabulo ex paupere matre. Quis eum videns non deſpexit? Quis credidit quod paruulus ille creſceret in tantam Eccleſiã, quæ totum complecteretur orbẽ? Rurſum paruus fuit, id eſt, abiectus: quia fabrilem exercuit, latuitque vſque ad annum trigeſimum; tunc verò per paucos dies, putà per tres annos prædicauit, & paucos eóſque rudes habuit diſcipulos & Apoſtolos. Vnde deſpiciebãt eum Iudæi & Scribæ, dicentes Marci 6. 5. *Nunquid hic eſt faber, filius Mariæ, frater Iacobi,* &c. Hinc Iſaias de eo dicit cap. 53. 2. *Aſcendet ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti.* Porrò hoſce dias paruos, eorúmque magna incrementa oſtendet rurſum in fine mundi, quando per Eliam & Enoch, qui diebus 1260. duntaxat, vt patet Apocal. 11. verſ. 3. hoc eſt, tres annos cum dimidio prædicabunt, Iudæos conuertat, & debellabit Antichriſtum cum ſuis aſſeclis, vltimámque Eccleſiæ ſuæ manum & culmen imponet.

Mor. parua ſunt initia magnorum.

Moraliter, diſce hic à Zorobabele, & magis à Chriſto, res magnas à paruis initiis exordium capere, Deúmque magna à paruis ordiri, vt oſtendat ſuam potentiam & magnificentiam, iuxta illud Iob. 8. 7. *Si mundus & rectus inceſſeris, ſtatim euigilabit ad te, & pacatum reddet habitaculum iuſtitiæ tuæ in tantum, vt ſi priora tua fuerint parua, & nouiſſima tua multiplicentur nimis.* Ita *Dominus benedixit nouiſſimis Iob magis quàm principio eius, & facta ſunt ei quatuordecim millia ouium, & ſex millia camelorum, & mille iuga boum, & mille aſinæ,* Iob 42. 12. vidit id per vmbram Plinius lib. 15. ca. 14. dum ait: *Nihil tam paruum eſt, quod non gloriam & vtilitatem parere poſſit.* Et Poëta:

Vilior haud pars eſt Alci, nec dignior vngue:
Ergo etiam paruis gratia magna datur.

Pittacus, vnus è ſeptem ſapientibus, cùm ei Mitylenæi multa millia iugerum agri muneri darẽt: *Nolite (rogo vos)* inquit, *mihi dare, quod multi inuideant, plures etiam concupiſcant. Quare ex iſtis nolo amplius, quàm centum iugera, quæ & meam animi æquitatem, & veſtram voluntatem indicent. Nam parua munera; diuina: locupletia, non propria eſſe conſueuerunt.* Ita Æmilius Probus de viris illuſtr. in Thraſybulo.

Scripſit de triplici minimo opuſculum Iordanes Brunus, vbi lib. 1. c. 2. mathematicè demonſtrat minimum eſſe tum numerorum, tum magnitudinum, tum elementorum, corporúmque omnium baſin & ſubſtantiam; atque hæc de minimo dat paradoxa, imò axiomata: *Minimum ſubſtantia rerum eſt; quia maxima quæque ex minimo, in minimo, ad minimum ſunt, per minimúmque. Maximum non eſt aliud, quàm minimum iteratum & multiplicatum*, vti numerus non eſt aliud, quàm vnitas multiplicata. *Tolle ergo vndique minimum, vbique nihil erit. Ex monade incipit omnis numerus*

A *creſcitque, & in monadem deſinit. Aufer vndique monadem, nuſquam erit numerus, nihil numerabile, nullus numerator. Sic ergo monas eſt eſſentia numeri, punctum lineæ, momentum temporis, atomus corporis & compoſiti. Natiuitas eſt expanſio monadis, & centri vita eſt conſiſtentia ſphæræ; mors eſt contractio in centrum. Ex minimo incipit & creſcit omnis magnitudo, eadémque rurſum in minimum extenuatur & deſinit.* Qui ergo ad magna contendit, à paruis incipiat. Præclarè S. Auguſt. ſerm. 10. de verbis Domini: *Magnus,* inquit, *eſſe vis? à minimo incipe. Cogitas magnam fabricam conſtruere celſitudinis? De fundamento prius cogita humilitatis. Et quantam quiſque vult & diſponit ſuperimponere molem*
B *ædificij, quantò erit maius ædificium, tantò altius fodit fundamentum.* Huc facit inſigne documentum P. Cornelij Viſhauæi viri religioſi quod ex diario P. Ledeſmæ recenſet noſter S. Sacchinus tomo 2. hiſtor. ſæcul. lib. 3. anno Domini 1559. num. 56. *Ad ſanctæ humilitatis commendationem,* inquit, *dicebat, gaudere Deum res ex nihilo facere, quòd is modus infinitæ eius virtutis proprius ſit, & clariùs eam prodat. Vt igitur hanc rerum vniuerſitatem & pulcherrimam ſpeciem ex nihilo procreauit, ita in animis hominum mundum ornatúmque virtutum ex nihilo, id eſt, ex humilitate, qua ſuum quiſque nihilum profitetur, efficere: Superbos infinitis tentationibus ſubiacere, quod id Deus permittat, vt diffidere*
C *ſibi diſcant. Perinde enim Deum facere, atque magnanimus rex, qui quamdiu ſidentem ſibi hoſtem videt, oppugnare non ceſſat: proſtrato verò, cadentique ac manus danti clementer ignoſcit.* Vis ergo eſſe magnus? Paruus eſto. Poſtulas aliquid à Deo? Coram eo te annihila. Ita B. Tereſia: Recepturus, inquit, à Deo gratiam aliquam ſingularem, ſoleo priùs annihilari, putà in meum nihilum deduci, vt videar mihi nihil eſſe, nihil poſſe, vt refert P. Franciſc. Ribera in eius vita. Huius rei illuſtre exemplum & ſpeculum dedit S. Franciſcus, qui abiectus & humilis tantum, imò tot tantóſque fundauit ordines virorum & fœminarum, vt omnes alios numero longè ſuperent. Vnde
D ipſius hæc erat ſupplex oratio: *Domine cuſtodi tuum donum in me, quia ego eius ſum latro, dum tibi eius gloriam ſuffuror, eamque mihi aſcribo;* ita S. Bonauent. in eius vita. Sic Deus Ioſephum è *Exempla.*
carcere euexit ad principatum Ægypti; Gedeonem ex area euocauit ad ducatum Iſraëlis; Dauidem ab ouibus, Saulem ab aſinis eleuauit ad regnum. Sic à piſcatione & retibus S. Petrum, Iacobum, Ioannem, &c. vocauit ad Apoſtolatum. Plura exempla eorum qui ab imo ad ſummum imperij culmen prouecti ſunt, recenſui Geneſ. 38. in fine capitis. Qui ergo doctrinæ, concionum, laborum ſuorum exilia videt principia, paucos auditores, tenuem fructum, ne cadat ani-
E mo; nam

Debile principium melior fortuna ſequetur;

imò ex hoc conijciat magnam quandoque ſe collecturum meſſam, ſi in opere conſtet & perſeueret. Hic enim eſt mos Dei, vt per humilia nos ducat ad excelſa. Id quiſque in ſe experitur. Narrant Annales Hiſpaniæ, & ex iis Ambroſ. Morales lib. 9. c. 7. & noſter Ribadeneira in vita S. Iacobi, cum in Hiſpania nouem tantum incolas conuertiſſe ad Chriſtum: qua de cauſa cùm doleret, ſéque orationi daret Cæſaraguſtæ apparuit ei B. Virgo columnæ inſiſtens, quæ adhuc viuebat, ſed in Oriente, choro angelorum ſuauiſſimè canentium ſtipata, conſolans eũ dicénſque:

Hoc

A *Hoc in loco ædificabis Eccleſiam, eámque meo nomine inſignies: quia hæc Hiſpania pars mihi erit deuotiſſima, & ex nunc eam in meam protectionem recipio.* Paruit Apoſtolus & ædificauit ſacellum, quod etiamnum S. Mariæ in columna nuncupatur: atque exinde per nouem hoſce eius diſcipulos ſecuta eſt totius Hiſpaniæ conuerſio, illeque religionis flos, decor & robur, vt iure reges Hiſpan. Catholici cognominentur. Denique hac de cauſa Deus eximios viros quos ad magna deſtinabat, corpore paruos formauit, vt ea paruitate eos ſemper humilitatis admoneret. *S. Chryſoſt.*

S. Chryſoſt. fuit paruus.

fuit corporis ſpecie & ſtatura parua, caput grande humeri ſuſtentabant, tenuiſſimus ipſe ac macie ſumma confectus, pallidiſſima facie, cauis luminibus atque B *introrſum recedentibus: cæteris corporis & oris lineamentis mæſtum quid præferebat, cum extenuata, ſed lata & magna eſſet fronte, rugis vndique ſulcata, magnis auribus, mento puſillo. Vixit annos 63. in Epiſcopatu ſex;* ita ex Menæis Græcorum Noſter Raderus in viridario Sanctorum die 30. Ianuarij. Ibidem ex iiſdem de S. Nazianzeno ſic ſcribit:

Et Naziãz.

Gregorius ille Theologus ſtatura mediocri erat, grataque magis breuitate, ſubpallidus, naſo ſimo, rectis ſuperciliis, vultu placido & modeſto, oculorum altero, dextro, inquam, triſtiori, quem & cicatrix in hirquo contrahebat, decenti capitis caluitio. De quo hoc iure dici poteſt: Si ſtatua figurâ humanâ efformanda eſſet C *ex omnibus ac ſingulis virtutibus conflata, talem in hoc eximio Gregorio effulſiſſe, qui vitæ ſplendore laudatiſſimum quemque ſuperaret. Vixit vltra annum octogeſimum, in Epiſcopatu duodenos.*

Et S. Paulus

Et S. Hieron.

S. Paulus vti nomine, ita re fuit paruus. *Tricubitalis eſt*, inquit S. Chryſoſt. *& cælos tranſcendit.* S. Hieronymum paruo fuiſſe corpore ſcribit Noſter Ribadeneira in eius vita; atque hinc fortè illi tanta mentis acredo. S. Conſtantius Manſionarius ex paruitate corporis documentum ſumpſit humilitatis, & virtutis adeo illuſtris, vt & miracula patraret, atque aqua quaſi oleo ardentem in Eccleſia lucernam aleret, vti narrat S. Gregor. lib. 1. Dialog. c. 5. S. Antoninus Archiep. Florent. adeo puſillus fuit, vt cum ei nomen eſſet Antonius, diminutiuè vocatus ſit Antoninus; is tamen monſtrum fuit memoriæ, æquè ac doctrinæ & ſanctitatis. Cum enim tredecim tantùm eſſet annorum, totum ius Canonicum memoriter callebat. S. Cæcilia & S. Agnes paruæ extiterunt, vt ex reliquiis & oſſibus earum paruis nuper repertis, liquidò ſe cognouiſſe mihi aſſeruerunt viri graues, iique teſtes oculati. At quantus in iis fuit animus, quanta virtus?

Symbolicè, S. Hieron. quem ſequuntur Remig. Haymo & Dionyſ. ſic exponit: *Quis*, inquit, *idem eſt quod rarus.* q. d. *Rarus eſt qui dies paruos huius ſæculi deſpiciat, & regiam poteſtatem putet eſſe nihili. Quando viderimus potentes ſæculi fulgere auro, purpura gemmiſque rutilare, circumdari exercitu, dicamus in nobis: Quis putas deſpicit dies paruos? Qui ergo deſpexerint dies paruos, ex eo quod deſpiciunt regale faſtigium, lætabuntur & videbunt auxilium ſaluatoris, qui de Zorobabel ſtirpe promittitur, & propter fortitudinem lapis appellatur. Hoc autem refert ad regiam poteſtatem, vt commoneat Zorobabel, & Ieſum, & populum Dei, nequaquam aduerſarios timere prohibentes, ſed audire Dominum cohortantem.* Ne timeas, ô Zorobabel, Samaritas, Sanaballat, ipſóſque monarchas Perſarum, qui fabricam templi prohibere poſſunt, vel etiam volunt. Nam omnes parui ſunt & infirmi, ac paruo tempore regnant, ſi cum Deo omnipotente & æterno comparentur. Sic ait Pſaltes pſal. 48. 17. *Ne timueris cùm diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniam cum interierit non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius.* Et Pſalm. 36. 35. *Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani. Et tranſiui, & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius.* Et Iob 23. 24 *Eleuati ſunt ad modicum, & non ſubſiſtent, &c. & ſicut ſummitates ſpicarum conterentur.*

Et lætabuntur.] q. d. Nolite, ô Iudæi, deſpicere dies paruos, quibus parua iaciuntur templi fundamenta: mox enim lætabimini, cùm videbitis lapidem ſtanneum in manu Zorobabel, quo ad perpendiculum iis inædificabit parietes, eáque in magnam fabricam extendet, cui tandem culmen imponet; ita Chald. & alij.

Lapidem ſtanneum.] Chald. *lapidem perpendiculi:* ſolet enim lapis è ſtanno, vel plumbo, ob pondus & grauitatem alligari perpendiculo, vt eius funiculum rectè diſtendat ad menſurandas areas ædificij, vt vterque eius paries vtrinque æquè diſtet à centro terræ; ne ſi vnus magis ad illud inclinet, eò ruat, alterúmque ſecum in ruinam trahat, vti dixi cap. 1. 16. Senſus ergo eſt, q. d. Magna erit lætitia cum Zorobabel ad perpendiculum ædificabit, & conſummabit templum; iuxta illud quod dixit cap. 1. 16 *Et perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem.* Hoc autem propediem fiet, quia perpendiculum in manu habet Zorobabel, quaſi iam parans progredi in fabrica, eámque dimetiri, vt iuxta dimenſum illico parietes erigat.

Lapis ſtanneus quis?

Pro *ſtanneum* hebr. eſt בדיל *bedil*, id eſt, ſeparationis, per quem Arias accipit lapidem ſeparatum & eximium, qui poni ſolet in culmine. Verùm Septuag. Chald. Noſter, Vatab. Pagnin. & alij, vertunt *lapidem ſtanneum*, vel *lapidem perpendiculi:* ſtannum enim dicitur hebr. *bedil*, eo quod in fornace vi ignis ſeparetur, & primò fluat de argento, vti mox dicam ex Plinio.

D Allegoricè, lapis ſtanneus eſt Chriſtus, inquit S. Hieron. qui eſt in manu, id eſt, poteſtate Zorobabel, quia eius filius & ex eo prognatus, idque primò, *eo quòd ſit murus*, inquit S. Hieron. *& fortitudo roburque credentium. Sicut enim ſtannum ab igne alia metalla defendit, & cum ſit natura æs ferrúmque duriſſimum, ſi abſque ſtanno fuerit, vritur & crematur: ſic omnis angelorum & hominum fortitudo, ſi non habuerit auxilium ſaluatoris, imbecilla probatur & fragilis.* Secundò, *lapis iſte* הבדיל *habbedil ſcribitur, id eſt, ſtanneus. id eſt, ſeparans & ſecernens* (radix enim בדל *badal* ſignificat ſeparare & ſecernere) *vt quomodo ſtannum mixta & adulterata inter ſe, per ignem metalla diſſociat; ita Dominus verus probator &* E *χωνευτὴς ab auro & argento bonorum operum æs vitiorum, plumbúmque ſecernat, vt purum aurum remaneat, & argentum. Aliis verbis ἀποχωρίζων iſte & ſeparator in Euangelio ſcribitur: Cuius ventilabrum in manu eius, & ipſe purgabit aream, & ſeparabit paleas à tritico,* Lucæ 3. Huc uſque S. Hieron. Ita ſeparabit Chriſtus iuſtos, & electos à reprobis, quaſi oues ab hædis in die iudicij: Matth. 25. Ita tropolog. Deus ſuis fidelibus in igne tribulationis quaſi ſtannum ſe admiſcet, ne ab igne exurantur, ſed tantùm purgentur, dicántque cum S. Iob cap. 23. 10. *Probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit.* Et cum Pſalte: *Tranſiuimus per ignem & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium.*

Alleg. eſt Christus.

1.

2.

3. Tertiò, Arias & Ribera: Chriſtus, inquiunt, eſt lapis ſtanneus, quia reiectus & reprobatus à Iudæis, vti ſtannum ſecernitur ab argento; ſed à Deo factus eſt in caput anguli. Verùm lapis hic ſtanneus non eſt fundamentalis, nec pars fabricæ; ſed eius perpendiculum & norma.

4. Quartò ergo aptius, lapis hic in manu Zorobabelis, id eſt, Chriſti, eſt eius lex, Euangelium & doctrina, quam verbo, & magis vita capeſſit. Hæc enim eſt perpendiculum, regula & norma omnis virtutis & perfectionis; vnde iuxta eam fabricam ſanctitatis in anima exædificare debemus, & quo magis ad eam accedimus, eo fabrica erit perfectior; quantum verò ab ea recedimus, tantum à ſanctitate elongamur.

5. *Stanni tres proprietates.* Quintò, tres ſtanni analogias affert Nicetas in oratione 44. Nazianzeni. Prima eſt: *Dicunt*, inquit, *ſtannum ex ære & plumbo commiſtum ad temperatum eſſe: qua de cauſa nec duritiei omnino eſt expers, nec rurſus mollitiem omnem reſpuit. Simili modo Emmanuel ex firmiſſima & infrangibili diuinitate, atque ex molli, & vt ita dicam, affectibus obnoxia humanitate compoſitus eſt.* Secunda, *ſtannum ſiue plumbum ad purgationem alterius materiæ, quæ igne indiget, neceſſariò aſſumitur, ac præſertim ab ijs, qui ex argento opus aliquod efficiunt. Stanno itaque ſiue plumbo aſſimilatur Chriſtus, vtpote ſordes ſpiritales colliquefaciens ac purgans.* Hoc de plumbo verum eſſe, non de ſtanno, plures præſtantes aurifices Romæ à me hac de re conſulti aſſeuerarunt: plumbo enim expurgari aurum & argentum, non ſtanno, imò ſi quid adſit ſtanni, per difficilem eſſe expurgationem. Tertia, *ſtannum res inter ſe diſtractas connectit, vtpote quod glutinandi vim habet. Tale autem quiddam in nobis Chriſtus præſtitit: ſiquidem illud verbum eſt, quod in vnum hominem duos populos creat*, & quaſi conflat. Duas haſce priores analogias penè ad verbum habet hîc Cyrillus, ex quo eas ſumpſit Nicetas. Addit Cyril. Adamantem, inquit, quem nulla materia poteſt vincere, frangit plumbum: ſic Chriſtus ſummè potens & bonus Satanam tanquam adamantem frangit, de quo ſcriptum eſt: *cuius cor firmum instar lapidis*; ita ipſe. Verùm aurifices & conflatores conſtanter negant plumbo frangi adamantem. Vbi aduerte, Cyrillum & Nicetam ſtannum & plumbum pro eiuſdem naturæ & conditionis metallo ſumere: ſtannum enim videtur eſſe plumbum nobilius, plumbum verò videtur eſſe ſtannum deterius; vnde etiamnum qui vendunt lances ſtanneas, ſubinde eas plombo adulterant, & plumbeas vendunt pro ſtanneis. Porrò ex hiſce ſtanni conditionibus diſcant Zorobabeles, id eſt, Principes, Iudices, Syndici & Viſitatores quales eſſe debeant. Quibus adde quod ſcribit Plinius lib. 34. cap. 17. *Stannum*, inquit, *illitum æneis vaſis ſaporem gratiorem facit, & compeſcit æruginis virus, mirúmque pondus non auget*; atq; haſce ob cauſas pleræque gentes prandent, & cœnant in lancibus & vaſis ſtanneis. Ita princeps ſuis ſit ſtanneus, i. ſapidus & gratus, vt virus ſcelerum amoueat, & onera tributorum non augeat, nec fiſcum exdānatorum opibus locupletare ſatagat.

Symbolicè, Q. Iulius Hilarion in Chronologia, quæ extat tomo 3. Biblioth. SS. Patrum, docet globum illum, qui in manu Imperatorum pingitur cum cruce eidem infixa, quo ſignificatur orbis dominium, adumbratum fuiſſe hoc *ſtanneo lapide, quem Zorobabel dux populi Iſrael, manu circumferebat*, hoc eſt, inquit Hilariō,

A *populum*, quaſi globus hic populum orbis cōglobatum ſub vno Imperatore repræſentet. Verùm hic lapis ſtanneus non tam fuit globus, quàm perpendiculum, vti iam dixi.

Anag. Ruper. lapis ſtanneus, inquit, eſt humanitas Chriſti, quæ ante paſſionem à Iudæis inſtar ſtanni deſpecta fuit & abiecta, ſed poſt eam per reſurrectionem facta eſt argentea, imò aurea, hoc eſt, auguſta & glorioſa. Huic ſignificationi fauet quod ſcribit Plinius lib. 34. cap. 16. ſæpe ex eadem vena prodire primò ſtannum, deinde argentum, tertiò plumbū. *Eius*, inquit, *qui primus fluit in fornacibus liquor, ſtannum appellatur: qui ſecundus, argentum: quod remanſit in fornacibus, galena, quæ portio eſt tertia addita venæ. Hæc rurſum conflata dat nigrum plumbum, deductis partibus duabus.*

Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.

Verſ. 11.] Et reſpondi, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?

Verſ. 12.] Et reſpondi ſecundò, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea, in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?

Verſ. 13.] Et ait ad me, dicens: Nūquid neſcis quid ſunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

Verſ. 14.] Et dixit: Iſti ſunt duo filij olei, qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ.

Septem iſti oculi.] Quæres, quinam, & vbi ſunt hi oculi? Ribera & alij nonnulli cenſent eos fuiſſe in lapide ſtanneo, de quo immediatè præceſſit. *Septē oculi qui & vbi?* Similiter enim cap. 3. 9. Propheta vidit oculos in lapide coram Ieſu, vti hic eos vidit in lapide, quem manu tenebat Zorobabel. Vnde quis ſuſpicari poſſet lapidem ſtanneum non fuiſſe plumbetum, vel ſtannetum perpendiculi ad dimetiendam fabricam: nec enim in eo vtpote exiguo collocari poterant ſeptem oculi; ſed fuiſſe lapidem illuſtrem & fulgidum, cui inſculperetur titulus, auctor, annus, dies & menſis conſummatæ fabricæ (vti in nonnullis palatiis laminis plumbeis vel ſtanneis ea & ſimilia inciſa videmus) ideóque hebr. vocari בדיל *bedil*, id eſt, ſeparatum à reliquis, quaſi eximium, vti cenſuit Arias. Aut certè dicere quis poſſit, oculos hos fuiſſe in lapide non ſtanneo, ſed primario, de quo verſ. 7. quia ipſi diſcurrunt vndique, vt curent Eccleſiam in hoc lapide ſolidari & creſcere. *Erant orificia candelabri.* Attamen verius videtur hos oculos fuiſſe in candelabro, nimirum fuiſſe ſeptem calamorum candelabri orificia, in culmine eorum extantia, quæ oculorum ſpeciem habebant, quæque per ſeptem lucernas lucentes ſibi inſiſtentes & velut inoculatas, quaſi oculi videre, reſque vicinas illuminare & viſibiles facere videbantur. Probatur id primò, quia viſio tota huius capitis eſt de candelabro, eiúſque partibus: ergo oculi hi ſunt candelabri, non lapidis, præſertim quia lapidem nullum hic vidit Zacharias, ſed tantùm promitti eum audiuit, quod nimi-

nimirum foturus eſſet in maoo Zotobabel, quā-do ipſe fabricam templi erat inſtauraturus.

Secundò, quia lucernas & infuſoria, imò & candelabrum hactenos uoo explicauit angelus. Hic ergo ea explicat, diceos ea eſſe ſeptem oculos, *qui diſcurrant* per *vniuerſam terram*; ac cooſequenter hoc ipſo ſimul explicat ipſum candelabrum, nimitum ipſum repræſentare Deum & Chriſtum, putà prooidentiam diuinam omnia circumluſtrantem, dirigentem & gobernantem, quæ ptouiſura erat & coratura fabricam templi, per ſeptem haſce lucernas lucidas vt ocolos, id eſt, angelos. Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Iſti ſunt ſeptem oculi Domini, qui intuentur vniuerſam terram.*

Tertiò, quia Zacharias quaſi iam intelligens myſterium candelabri & lucernarum, ſubiungit perit que de oliuis, quæ ſolæ in eo ex piicandæ ſupererant, diceos: *Quid ſunt duæ oliuæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?* q. d. Iam ex te audiui quid ſignificent lucernæ, & cooſeqoenter ipſum candelabrum, reſtat vt explices quid portendant binæ oliuæ, vtrinque ad candclabtum poſitæ.

Quartò, quia in hiſce verbis, *Septem iſti oculi*, &c. incipit noua periodos: Ergo iſti ocoli oō ſont lapidis, de qoo multo ante actum eſt verſ. 7. ſed candelabri, cuios idea toto cap. deſcribitur. Vode prooomeo *iſti* videtur demooſtrare oculos, qoi erant io iofuſoriis, putà in ſummis orificiis calamorum & lucerois. Hos enim, oon alios, vidcbat, & demooſtrare poterat Zacharias.

Quintò, quia huc alludens S. Ioanoes, vidit ſeptem angelos primarios repræſentari primò per ſeptem lampades, Apoe. 4. 5. *Septem lampades*, inquit, *ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei.* Deinde per ſeptem Agni oculos, *qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram.* Apoc. 5. 6. Vtrumq; enim hoc ſymbolum viderur S. Ioānes accepiſſe à Zacharia hoc loco, & cap. 3. 9. Nec enim alius Propbeta borum meminit. Rurſom Apoe. 1. 16. dicitur quòd Chriſtus *in dextera ſua habebat ſtellas ſeptem*, quas explicans verſ. 20. *Septē ſtellæ*, ait, *angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum.* Sicut ergo angeli ibidem ſtellis, ita hîc lucernis quaſi oculis comparantur: ſtellæ enim ſoot quaſi lucernæ, & oculi cœli.

Quid 7. oculi ſignificant? Reſp. 1. Quæres ſecondò, qoid hi ſeptem oculi, id eſt, lucernæ ſignificent? Reſp. ſigoificant ſeptem angelos primarios, qui ſunt adminiſtri & executores diuinæ prouideotiæ cuius ſymbolum eſt candelabrum, quod circunſtant & iugiter intuentor. Hioc vocantur oculi, vtpote priuigiles, vt dixi cap. 3. 9. & locernæ, ſiue lampades; tum quia lumen, id eſt, ſcientiam ſuam, vigilaotiam & perſpicaciam à lāpade, id eſt, à Deo & Chriſto hauriont: tum quia Eccleſiam & fideles lumine diuinæ cognitionis illuminant, & amore cœleſti inflammant: hac de cauſa *diſcurrunt in vniuerſam terram* hi ſeptem oculi, id eſt, hi ſeptem angeli per ſeprem ocolos ſignificati. Vide dicta Apocal. 4. 5. *Oculus* enim *iuſtitia eſt ſeruator, & cuſtos corporis*, ait Diodorus lib. 3. Hiſtor. Vnde leo qoi eſt rex aoimalium oculis ſemper excubat. Vode com dormit, eos non claudit, ſed apertos tenet. Hinc S. Epiphan. io Phyſiol. agens de catolo leonis: *Cùm dormit*, inqoit, *euigilant eius oculi, id ita vt venatorem à ſeptem ſtadiis præſentiat.* Ex ſignificatiooe horum ſeptem oculorum, id eſt, lucernarum diſcimus, quid ſignificet ipſum candelabrū,

A nimirum Deum, Deique omniſcientiam & prouidentiam. Ab ea enim ſola lomen ſuum hauriunt ſeptem lucernæ; id eſt, angeli. Cum ergo ex Zacharia conſtet lucernas eſſe angelos, conſequenter cooſtat lampadem eſſe Deum, Deiqoe prouideotiam: illius eoim adminiſtri ſunt angeli, qoi ptoinde ab eo miſſi diſcurruot in vniuerſam terram, vt ait Zacharias. Quocirca S. Bern. in lament. B. Virginis Mariæ, loquens de Deo Deiq; filio: *O*, inquit, *immarceſſibilis decor Dei excelſi, & puriſſima claritas lucis æternæ; vita omnem vitam viuificans; lux omne lumen illuminans, & conſeruans in æterno ſplendore. Mille millena lumina fulgurantia ante thronum diuinitatis tuæ à primo*

B *diluculo.* Quia eoim *Deus noſter ignis conſumens eſt*, vti ex Moſe ait Apoſt. Hebr. 12. 29. ipſe enim eſt ignea & ardentiſſima charitas, de qoa Cant. 8. 6. *Fortis eſt ſicut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio: lampades eius lampades ignis atque flammarum*; hinc iure ei præferuntur lampades, ignis, fulgura & ſtellæ, quæ angelorom Deo aſtantium & miniſtrantium ſuot ſymbola, iuxta illud Pſal. 103. 4. & Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Hæc enim omoia ignis increati & immenſi, putà diuinitatis, ſuot ſciotillæ & indices. Quocirca Sacroſanctæ Euchariſtiæ, quaſi Deo, faces & tædæ præferuotur, atqoe ante hierothecas eius iugiter ardent lampa- *Ignis Deo præfertur. Cur?*

C des. Damnauit & riſit olim Vigilantius hæreſiarcha lampades per diem in Eccleſia accendi ſolitas; in quem iure S. Hieron. lib. contra Vigilant. *Tu*, inquit, *vigilans dormis, & dormiens ſcribis, & proponis mihi librum apocryphum, qui ſub nomine Eſdræ à ſimilibus tui legitur, vbi ſcriptum eſt, quod poſt mortem nullus pro aliis audeat deprecari, quem ego librum nunquam legi. Quid enim neceſſe eſt in manus ſumere, quod Eccleſia non recipit?* Huic rurſum de ſtellis (quos ignes animatos eſſe anima intelligētiarum, ſiue angelorum olim cenſueueruot Philoſophi) quaſi Deo ſummo prælucentibus, ita canit Poëta:

D *Vos æterni ignes, & non violabile numen*
Teſtor. ——

Et de fulguribus quaſi Dei prænunciis, ita ſcribit Iob 38. 35. *Nunquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi: Adſumus?* Denique de quatuor Cherubinis ſtipatoribus curros diuini, ait Ezechiel cap. 1. 14. *Ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis.* Hac de cauſa olim Regibus, qui ſuot dii qoidam terreſtres, præſertim apod Perſas, Æthiopes, Chaldæos & Aſſyrios, lampades, vel faces prælucebant, vt oſtendi Ieremiæ 1. 13. Sic de Iulio Cæſare Suetoo. in eius vita cap. 37. ait: *Aſcenditque Capitolium ad lu-* *Et Regibus. Cur?*

E *mina, quadraginta Elephantis dextra atque ſiniſtra lychnos geſtantibus.* Et Herodianus lib. 1. de Martia: *Præter ignem*, inqoit, *omnes honores velut Auguſtæ ei tribuerentur.* Et de Heliogabalo: *Diſcurrente etiam cum facibus vtrinque populo* Et de Gordiano: *Ignis de more præferebatur.* Et de Conſtantino Magno, Romæ Chriſti fidem & legem publico edicto ſanciente, ex Actis S. Syluestri ſic ſcribit Baron. anno Chriſti 324. *Reuertente Auguſto ad palatium tota ciuitas cereis lampadibúſque repleta, coronata* (vel vt alii legunt *comitata*) *eſt.* Sic & cæteris Imperatoribus Romanis, & Conſtantinopolitanis olim prælatus eſt ignis. Quin & Patriarchas præibat lampadarios, qui in liturgiis & proceſſionibos lampadem ante ipſos Eccleſiæ

Principes geſtabat. Notat Balſamõ prælatas Imperatori faces, corona aurata gemina fuiſſe inſignitas; cum Imperatricis & Patriarchæ lampades, vna tantùm eſſent redimitæ. Hic ritus demõſtrabat Reges fulgore dignitatis, ſapiẽtiæ & prouidentiæ conſpicuos eſſe, euſque inſtar ignis omnia permeare, & vitalem ſpiritum ſuis popularibus impartiri; ita Nicol. Cauſinus lib. 1. Parabol. hiſtor. cap. 21. Ignis enim eſt ſapientia, in quo eſt ſplendor & calor: hoc accendit, illo illuminat. Prouidẽtiæ ergo ſymbolum eſt lampas, & flamma; vnde Poëta:

Curt

Ne fortè in tenebris offendas, ſit tibi ſummi
Flamma iter oſtendens, prouida cura Dei.

Hinc & vigilãtia in emblematibus pingitur quaſi matrona, dextra tenens librum, ſiniſtra virgam cum lucerna accẽſa: aſtat ei grus, altero pede eleuato ſuſtinens lapidem.

Verſ. 11. *Et reſpondi.*] q. d. Dictis angeli, quibus candelabrum eiúſque oculus, id eſt, lucernas explicauit verſibus præcedẽtibus, ſubieci aliam, non reſponſionem (nihil enim ex me quæſiuit angelus) ſed interrogationem, quid ſibi vellent duæ oliuæ vtrinque candelabrum ſtipantes, hoc enim ſolum ex candelabro exponendum reſtabat. Sic reſpondere ſæpe alibi ſumitur pro incipere loqui, & inchoare ſermonem, vt Matth. 11. 25. *In illo tempore reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli & terra.* Porrò *duæ oliuæ* ſunt *duæ ſpicæ oliuarum*; de quibus verſ. 12.

Verſ. 12. *Et reſpondi*, id eſt, interrogaui *ſecundò.*] Cum angelus taceret, & tardaret reſpondere ad quæſtionem Zachariæ, interrogantis: *Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri & ad ſiniſtram eius?* idque ad hoc, vt in ipſo acueret deſiderium interrogandi, & cognuſcendi hæc ſymbula, Zacharias ea pernoſcendi ex angeli ſilentio auidior effectus, interrogationem iterat, ſed aliis verbis, aliaque periphraſi, quæ plenius rem interrogatam circumſcribit & exprimit *Quid*, inquit, *ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea?* quæ ſcilicet ſunt ad dexteram candelabri & ad ſiniſtram eius, vti in priore interrogatiue dixit.

Spicæ ſunt rami oliuarum. *Duæ ſpicæ oliuarum.*] Spicas vocat arbores, vel vt Septuag. Syrus & Arabicus, ramos, qui pleni erant oliuis, ſicut ſpicæ plenæ ſunt granis: oliuæ enim paruæ, quales habemus Romæ, ſunt inſtar granorum; vnde oleæ, præſertim naſcentes & graciles, videntur eſſe inſtar ſpicarum. Eſt catachreſis, vel metaphora, inquit S. Hieron. *quod in morem ſpicarum rectæ ſint arbores; & quaſi ſpica ariſtis, ſic iſtæ vallo quodam ramorum atque foliorum tectæ ſunt, & in ſublime ſurgentes.* Sic & Vatab. baccas oliuarum, inquit, comparat granis, & ramum culmo. Hinc patet, has oliuas non fuiſſe ſculptas in candelabro, vti aliqui cenſent; ſed fuiſſe arbores, vel ramos oliuis plenos, conſiſtentes iuxta candelabrum. Significant enim Ieſum & Zorobabel, qui pariter aſſiſtunt dominatori terræ, vt eius iuſſa circa templi fabricam exequantur, vti explicat angelus.

Duo roſtra quæ? 1. explic. *Quæ ſunt iuxta duo roſtra.*] ita & Syrus, & Arabicus. Quæres, quænam hæc roſtra? Primò, Ribera cenſet duo roſtra fuiſſe duos vncos, ex quibus ſuſpenderẽtur infuſoria, id eſt, vaſa quibus oleum infunderetur in lucernas, & ſignificare duas naturas Chriſti, diuinam & humanam, quæ virtute ſua ſuſtinent ſeptem infuſoria gratiæ, id eſt, ſeptem Sacramenta, quibus vnum ſuum oleum, id

A eſt, omnem iuſtificandi vim & vigorem tribuunt. Verùm hoc myſticum eſt, non literale. Adde, infuſoria hæc non fuiſſe infundibula à candelabro ſeparata, ſed fuiſſe ipſos ſeptem calamos candelabri concauos quibus inſiſtebant totidem lucernæ, vti dixi verſ. 2.

Secundò, à Caſtro alii cenſent hæc roſtra fuiſſe fiſtulas aduncas, in quas ex oliuis ſupernè imminentibus diſtillaret oleum, vt per eas influeret in lampadem, & ex ea in lucernas, ad fouendum perenne earum lumen.

Probant in primò ex textu Hebræ, qui ad verbum ſic habet: *Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt in manu duarum fiſtularum aurearum, euacuantium ex eis* (oliuis) *aurum*, id eſt, oleum flauum vt aurũ, ita R. Abraham, R. Dauid, Pagnin. B Vatab. & Arias. Pro *roſtra* hebr. eſt צנתרות *ſanterot*, quod Arias latina voce hebrææ affini vertit *cantharos*. Vatab. *ampullas*. Chald. *lecythos*: in his enim ſolet excipi oleum. Sic enim habet Chald. *Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duos lecythos aureos, ex quibus effunditur oleum in lucernas aureas?* Et Septuag. *Quid ſunt duo rami oliuarum, qui in manibus duarum narium aurearum, quæ infundunt & retrahunt ſuſſoria aurea?* Secundò, quia hebr. מריקים *merikim*, id eſt, euacuantes aurum, id eſt, oleum, cum ſit maſculinum, referendum eſt ad שבלי *ſcibbale*, id eſt, ſpicas, non ad C fœmininum *ſanterot*, id eſt, roſtra. Ex ſpicis ergo oliuarum defluebat oleum in roſtra, & ex iis euacuabatur in lampadem. Verùm obſtat primò, quod oleum ex oliuis non diſtillat, niſi illæ tundantur, vel premantur in prælo: deinde oleum contuſum vel preſſum ſolet ex prælo in vaſa transferri, vt in eis ſubſidente amurca purificetur, & ſic tandem purificatum per infundibula in lampades infunditur. Hic autem nec præli, nec vaſorum aliorum vlla fit mentio. Secundò, lampas hæc ex ſe plena erat oleo: non ergo accipiebat oleum ex oliuis. Repræſentat enim Deum, qui ex ſe omni ſcientia & gratia eſt plenus, quam non haurit ab angelis & hominibus, ſed ipſe om-D nibus tandem impertit. Dico ergo hæc duo roſtra fuiſſe duas ſummitates duorum calamorum candelabri, quibus duæ inſiſtebant lucernæ, quarum vna erat ad dexteram, altera ad ſiniſtram candelabri. Vnde Marinus & alii hebr. *ſanterot*, id eſt, *roſtra*, vertunt *canales*, vel *fiſtulas*, vti ſunt calami. Hi calami vocantur roſtra, quia erant adunci vti ſunt roſtra auium. Septuag. vertunt μυξωτῆρες, id eſt, nares: quia erant inſtar naris ſublimatorii ſurſum elatæ. Pyramis enim ſublimatoria in qua diſtillatur aqua, v. g. roſacea, oleum, vinum, &c. quæ vulgo *lambico*, vel *capello* vocatur, ſuam habet narem, id eſt, canaliculum aduncum, per quam aqua diſtillata defluit in vas ſub-E iectum. Id ita eſſe patet ex eo, quod Zacharias hîc idem dicit, quod paulò antè, ſed aliis verbis, & alia periphraſi: loquitur enim de iiſdem oliuis duabus. Per duo ergo roſtra ſignificat duo latera, ſiue dextram & ſiniſtram candelabri, vti paulò antè dixit: ibi enim conſiſtebant hæc roſtra & calami. Ex ſeptem ergo calamis & roſtris, duo tantum nominat ſita ad dextram & ſiniſtram candelabri, vt vtramque per ea indicet, & per hoc ſignificat ſitum duarum ſpicarum, ſiue olearum, nimirum earum vnam fuiſſe poſitam à dextris candelabri, iuxta calamum eius dextrum; alteram à ſiniſtris, iuxta calamum eius ſiniſtrum. Porrò hebr. eſt *quæ ſunt* ביד *beiad*, id eſt, *in manu*,

3 genuina

hoc

hoc eſt, ad manum, putà ad latus *duorum roſtrorum*. Quocirca clarè & fideliter tam Chald. quã noſter vertunt: *Quæ ſunt iuxta duo roſtra.* Nõ ergo hæ oliuæ fuerunt inſertæ roſtris, vt in ea diſtillarent oleum, vti auctores ſecundæ expoſitionis imaginantur; ſed fuerunt iuxta roſtra, ita vt ad altitudinem roſtrorum aſſurgerent. Sequitur: *in quibus* (roſtris) *ſunt ſuffuſoria ex auro.* Suffuſoria, ſiue infuſoria, vt vocauit v. 2. erant fiſtolæ vel canales calamorum, per quas oleum ex lampade influebat in lucernas, quæ erant in roſtris. Quocirca infuſoria hæc, ſiue fiſtolæ erant in roſtris, quia roſtris erant contiguæ, vel potiùs continuæ, opere tamen fabrili in torneumita elaboratæ, vt eis inſertæ viderentur, vti in candelabris tornatis videmus ramum vnum alteri ita connecti, vt ei inſertus videatur; cùm reuera ſæpe non ſit inſertus, ſed malleatione deductus & continuus. Hebr. eſt הזהב מריקים מעליהם *merikim mealehem zahab, id eſt, euacuatoria ex eis* (roſtris ſupple) prodibant *ex auro.* Vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Progrediebantur extra velamen auri.* Euacuatoria vocat infuſoria iam dicta, putà fiſtulas calamorum concauas, quæ euacuabant & ſugebant oleum ex lampade, illúdque in roſtra & lucernas iis inſiſtentes transfundebant. Vox enim *merikim* accipi poteſt ſubſtantiuè, vt ſignificet euacuatoria, putà infundibula, ſiue canales iam dictos. Recentiores verò *merikim* accipiunt adiectiuè, vertúntque: *Euacuantes ex ſuper ſe aurum*, Syrus, *fundentes aurum*, id eſt, oleum flaueſcens & aureſcens: verùm tunc *merikim* refertur non ad *ſcibbale*, id eſt, ſpicas oliuarum, quaſi illæ diſtillarint oleum, quod ex eis hauſerint & euacuauerint roſtra, vti ipſi volunt, ſed ad *ſanterot*, id eſt, roſtra, quæ *ex ſupra ſe*, id eſt, ex lampade altiore ſugebant, & euacuabant oleũ dandum lucernis, vti iam dixi, licèt enim *ſanterot* ſit fœmininum, *merikim* verò maſculinum, tamẽ cum eo cohæret: quia Hebræis crebra eſt enallage generis, æquè ac numeri, vt ſubſtantiuo fœminino attribuant adiectiuum maſculinum, & vice verſa, vti hic *ſanterot* fœmininum connectũt cum maſculino שני *ſcene*, id eſt, duo: dicendum enim erat שתי *ſcette* fœmininè.

Verſ. 13. *Nunquid neſcis.*] Exigit angelus à Zacharia humilem confeſſionem ignorantiæ, vt ea mereatur & diſponat ſe ad excipiendam Dei reuelationem, & myſterii interpretationem. Humilitas enim, humiliſque confeſſio & interrogatio eſt congrua via ad ſcientiam, præſertim diuinam.

Verſ. 14. Filii olei duo ſunt Ieſus & Zorobabel. *Iſti ſunt duo filij olei.*] Addunt aliqui *ſplendoris*, id eſt, ſplendidi; ſed τὸ *ſplendoris* delent Biblia Romana. Iam *filij olei*, id eſt, vncti oleo, ſiue Chriſti Domini, ſignificat Ieſum filium Ioſedec, qui vnctus, id eſt, conſecratus erat Pontifex; & Zorobabel qui vnctus, id eſt, conſtitutus erat Princeps populi. q. d. Iſtæ duæ arbores, vel rami pleni oliuis ad exprimendum oleum, ſignificant duos ſummos magiſtratus, putà Principem & Pontificem, hi enim ſolent vngi oleo ſancto (etſi fortè de facto hi duo non fuerint vncti, vtpote creati in Babylone & exilio) nimirum Ieſum & Zorobabel, qui quaſi miniſtri aſſiſtunt Deo dominatori vniuerſæ terræ, quem repræſentat hoc candelabrum, vt eius decreta exequantur, eique candelabrum antitypum, id eſt, templum ædificent, ac populum in rebus tam diuinis quàm politicis gubernent, iuxta illud Pſalm. 127. verſ. 3. *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.* Pari enim modo hic Ieſus & Zorobabel quaſi nouellæ oliuæ aſſiſtunt Deo, quaſi parenti ſuo repræſentato per candelabrum; tum vt eum honorent, eique miniſtrent; tum vt viciſſim ab eo illuminentur & dirigantur: quo ſignificatur quod Deus & Chriſtus peculiari prouidentia regant duos hos Magiſtratus, putà Pontifices & Reges ſiue Principes, ita Hebræi, Theodor. Lyran. Vatab. Clarius, Mariana & alii. Vnde Chald. vertit; *Iſti ſunt duo filij Principum*, ideoque Principes. Ieſus enim erat filius Ioſedec ſummi Pontificis: Zorobabel erat filius Salathiel, filii Iechoniæ regis Iuda. Secundò, Aquila & Theodotion vertunt: *Iſti ſunt duo filij ſplendoris*, vel *claritatis*, id eſt, ſplendidi, clari & illuſtres tum genere, tum principatu, tum moribus & geſtis; ſic etiam poteſt accipi verſio noſtra. Nam filius olei accipi poteſt lux, quæ ex oleo, quaſi filius naſcitur, lactatur & nutritur. Filii ergo olei, idem eſt quod lucidi, ſplendidi, celebres.

Tertiò, Septuag. Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt: *Iſti ſunt duo filij pinguedinis.* In oleo enim eſt 1. nitor, 2. lucis & ignis fomentum, 3. pinguedo. q. d. Iſti duo pingues & fertiles futuri ſũt, ac multum fructum allaturi tum Eccleſiæ, tum Reipub. præſertim per fabricam templi, qua & Eccleſiæ religionem, & Reipub. maieſtatẽ, æquè ac iuſtum piumque regimen, tam ſacrum, quã ciuile & politicum conciliabunt. Alludit Zacharias ad duos Cherubinos, quos ex ligno oliuarũ, quaſi filios oleæ & olei fabricauit Salomõ, 3. Reg. 6. 31. Sicut enim illi propitiatorium & arcam, ita Ieſus & Zorobabel, id eſt, Pontifex & Princeps Eccleſiam & Remp. ſuſtentant. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit: *Iſti ſunt filij miſericordiæ:* hæc enim eſt virtus principum, cuiúſque ſymbolum eſt oleum. Huc alludit Eccleſ. cap. 44. 10. *Illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defuerunt.*

Moraliter diſcant hîc Reges Principes, ſe, æquè ac Pontifices, tanquam miniſtros aſſiſtere Deo dominatori terræ, vt eius templum, cultum, iuſtitiam omnémque virtutem in populo inſtaurent & promoueant. Quocirca Cõſtantinus Magnus dictitare ſolebat, *Reges extra fores Eccleſiæ, Epiſcopos eſſe.* Eo iti enim debent, vt ſubditi piè Deum colant, quaſi eorum Epiſcopi eſſent. Pontifices enim & Reges ſunt quaſi duo Cherubini, pleni oleo, qui aſſiſtunt Deo ſuper arcam Eccleſiæ reſidenti, vt eius gloriam propagent. Sint ergo Aſſiſtentes Dei, quaſi filii olei. Oleum paſcit, lucet, lenit, cibus eſt, lux, & medicina. Hæc tria præſtẽt ſubditis, ac præſertim viſcera miſericordiæ, quam repræſentat oleum. Rurſum oliua innuit, quod Principis ſit per clementiam, manſuetudinem & pacem, cuius ſymbolũ eſt oliua, procurare rerum copiam: hanc enim gignit pax; cum bellum res opéſque conſumat, iuxta illud Pſal. 121. 7. *Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis.* Quocirca in nummis Auguſti Cæſaris, pax pingitur quaſi matrona ſiniſtra tenens Cornucopiam, plenam fructibus, floribus, & frondibus, cum ramo oliuæ; dextra verò faciem, qua accendit & comburit montem armorum. Eadem apud Pauſaniam pingitur quaſi virgo pulchra, in capite geſtans coronam ex oliuis, dextra geſtans imaginem Pluti (qui erat apud Gentiles diuitiarũ præſes & Deus) ſiniſtra faſciculum ſpicarũ grani frumenti refertum. Simile eſt in nummis Traiani: pingitur enim Pax quaſi virgo, dextra tenens ramum oliuæ, ſiniſtra cornu diuitiarum.

Mor. Reges & Principes ſunt filij olei tripliciter.

Pacis emblema.

Aleg. duo filii olei aſſiſtentes candelabro, id eſt, Chriſto & Eccleſiæ, ſunt Moſes & Elias, qui

Chriſto

Chriſto quaſi teſtes aſtiterunt in Transfiguratione, inquit Remig. ſic & Tertul. li. 4. contra Marc. c. 22. cenſet haſce duas oleas eſſe Moyſen & Eliã, in quorum medio transfiguratus eſt Chriſtus in monte Tabor. *In medio*, inquit, *duorum animaliũ cognoſceris, Moyſi & Eliæ. De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum olea. Nam hi ſunt, de quibus dictum eſt: Illi duo filij opimitatis aſſiſtunt Domino vniuerſæ terræ.* Potiùs hi duo ſunt S. Petrus & Paulus, quorum ille Iudæorum, hic gentium fuit Apoſtolus, qui vtriſque ſplendore doctrinæ & vitæ ita præluxerunt, vt eos Chriſto ſubiugarint. Rurſum in fine mũdi, duo filii olei Chriſto erũt Elias & Enoch, *quorum alter in præputio, alter in circumciſione placuit Deo, & cum corpore raptus in cælum eſt*, ait S. Hier. Quod enim fecit Ieſus & Zorobabel in populo ex Babylone in Ieruſalem & templum reuocando, idipſum facient Elias & Enoch in vltima ſæculi ruina, vt tam Iudæos quàm gentes ab Antichriſto reuocent ad Chriſtum, itaque Eccleſiæ militantis fabricam & electorum numerum perficiant, & conſumment. Id ita eſſe patet Apocal. 11. 4. vbi de Elia & Enoch ait Ioannes: *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes.* Vbi planè ad hunc Zachariæ locum alludit in ſenſu, non literali, vt aliqui cum Ribera & Emmanuele volũt, ſed allegorico. Vide ibi dicta: vbi pariter tropologicè oſtendi, oleum & oliuam eſſe ſymbolum ſanctorũ, ob quinque analogias. Neruosè poëta triplicem inſignis viri ducisque virtutem triplici corona exprimit.

E lauro, quercu, atque olea duce digna corona,
Prudentem fortem, pacificúmque docet.

A Laurus enim Apollini dicata notat prudentiam; quercus Ioui, fortitudinem & conſtantiam animi; olea Palladi, pacis ſtudium.

Symbolicè, *Duas oliuas*, inquit S. Hier. *quidam è noſtris Filium interpretantur & Spiritum S. & mediam lampadem Deum Patrem: ſed neſcio quomodo abſque blaſphemia alterum à dextris, alterum accipiant à ſiniſtris. Ramos quoque ſiue ſpicas oliuarum incarnationem ſaluatoris, & ſimilitudinẽ columbæ Spiritus ſancti edifferut, quia totas oliuas videre nequeamus, ſed partem quandam, & vt ita dicam, ramuſculos* B *incarnationis Chriſti, & oſtenſionis Spiritus ſancti nobis eſſe monſtratos. Alij duo intelligunt teſtamenta, à dextris Euangelium, à ſiniſtris legem; eo quòd in altero ſpiritualis ſit ſenſus, in altero corporalis; & quòd nec totum Euangelium, nec totam legem explanare poſſimus; & nunc ex parte cognoſcamus, & parte prophetemus, & necdum poſſimus intelligere quod perfectum eſt. Sunt qui duos ramos oliuarum, vel duas ſpicas, & filios pinguedinis vel ſplendoris, ſacerdotium interpretentur & legem quæ gaudium præbeant vniuerſæ terræ*; hucuſque S. Hier. Denique Ribera per duas oliuas accipit duas Chriſti naturas, diuinam ſcilicet C & humanam. Arias duas dignitates Chriſti, regiam ſcilicet & ſacerdotalem, quibus ipſe miniſtrat oleum gratiæ candelabro, id eſt, Eccleſiæ, facitque eam pariter regnũ ſacerdotale & ſacerdotium regale, vt in ea ſit gens ſancta digna Deo; ac proinde dicitur Chriſtus, id eſt, vnctus oleo gratiæ, tum vnionis hypoſtaticæ, tum chariſmatum omnium quæ quaſi caput diſtillat in fideles quoſlibet. Verũ hæc minus congruè reſpondent tum ideæ & ſignificationi literali, tum allegoriæ candelabri & oliuarum ſuperius traditæ.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Sicut c. 3. Ieſum Pontificem, & c. 4. Zorobabel Principem animauit ad fabricã templi, ita hìc conſolatur & animat populum è Babylone in Ieruſalem reuerſum, ne timeat Chaldæos, Perſas, Samaritas aliosque hoſtes; eo quòd Deus eius peccata iam expiarit captiuitate ſeptuaginta annorum, qua reſipiſcens & pœnitens populus conuerſus eſt ad Deum; qui proinde maledictionem ab eo tranſtulit in domos & ſedes ſceleratorum. Hinc ſecundò, verſ. 5. videt amphoram in qua ſedet mulier, putà impietas, talẽto plumbi obſtrui, ac à duabus mulieribus alatis transferri in Babylonem, vt ibi ſtabiliatur & reſideat, nec amplius in Iudæam redeat. Impietas hæc notat idololatriam, quam Iudæi reliquerunt in Babylone: nam poſt reditum ex ea nunquam amplius coluerunt idola. Significat ergo Deus, ſe idololatriam deinceps à Iudæis ablaturum, vt illa in Babylone quaſi religata maneat, eiuſque pœna & vindicta à Iudæis in Babylonios transferatur: quo tacitè monet Iudæos qui Babylone remanſerant, vt ex ea, vtpote impia, & mox rurſum à Dario Hyſtaſpis vaſtanda, fugiant; ac proinde nihil eſſe quod Ieroſolymis vlteriùs timeant, præſertim à Perſis aut Chaldæis, quibus nuper ob idololatriam in prædam dati fuerant; ſed quaſi filios caſtigatione Dei patris iam emendatos, lætos & alacres ei ſeruire debere, ſcientes Deum eorum fore protectorem, nec permiſſurum vt quis hoſtis eos laceſſat, vel à fabrica templi impediat. Quid allegoricè hæc amphora ſignificet, dicam verſ. 6.

Verſ. 1.] Et conuerſus ſum, & leuaui oculos D meos: & vidi, & ecce volumen volans.

Verſ. 2.] Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

Verſ. 3.

Verſ. 3.] Et dixit ad me: Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ: quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt, iudicabitur: & omnis iurans, ex hoc ſimiliter iudicabitur.

Verſ. 4.] Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius, & conſumet eam, & ligna eius, & lapides eius.

Verſ. 5. ET *conuerſus ſum.*] Excitatus ab angelo, vt nouam viſionem ab eo oblatam aſpicerem, & exciperem oculis, non corporis, ſed phantaſiæ & mentis.

Et ecce volumen volans.] Hebr. מגלה *meghilla* ſignificat chartam, membranam, vel librum conuolutum; ita Syrus & Arabicus Antiochenus, ac Rabbini. *Liber volans quis?* Hebræi enim olim non habebant libros diſtinctos per folia, ſed membranam vnam oblongam, quam circa cylindrum conuoluebāt inſtar mappæ geographicæ, quæ proinde vocatur *meghilla*, id eſt, volumen ab hac circūuolutione, vti dixi Ezech. 2. 9. In hoc volumine ſcripta erant omnia furta & periuria, id eſt, omnia peccata ſceleratorū, æquè ac pœnæ & ſupplicia eis, pro merito cuiuſque infligenda, idque citò, inſtar ſententiæ & flagelli volantis. Quocirca eleganter Aquila & Theodot. volumen hoc vocant *διφθέραν*: diphtera enim eſt membrana è pelle capræ, qualis fuit pellis Amaltheæ, capræ Iouis. Huius enim lacte fabulantur Poëtæ alitum Iouem, ideoque eius pelle vti pro libro ſuo, ac in ea ſcribere omnia omnium hominum peccata. Vnde prouerbium: *Antiquiora diphtera loqueris*, hoc eſt, nimis antiqua & obſoleta. Et, *Serò Iupiter diphteram inſpexit*, dici ſolitum in eos, qui ſerò quidem, ſed aliquando tamen pro malefactis dant pœnas. Deus enim multa pro tempore diſſimulat, ſed aliquando improbos puniet eò acriùs, quò tardiùs. Porrò veteres neſcientes vſum papyri & chartæ, pro ea vtebantur pellibus caprinis, vel ouinis, in iiſque ſcribebant, vti alibi oſtendi.

Secundò, Septuag. & Arabicus Alexandrinus pro מגלה *meghilla*, id eſt, *volumen*, legentes מגל *maggal*, vertunt *falx volans*. Eos ſequuntur S. Cyrill. Theodot. & paſſim Græci: ac fortè eò alluſit S. Ioannes Apocal. 14. 14. vbi vidit in manu Chriſti falcem acutam, qua ſcilicet demetat & ſuccidat peccatores. Falx enim ſymbolum eſt punitionis, ſtragis & excidii. Verùm vera lectio eſt *meghilla*, id eſt, volumen, vti legit Noſter, Chald. Hebræi, & paſſim Latini. Nam in eo ſcripta erāt hominum peccata, vti ſequitur. Vnde eò alludēs S. Ioannes Apoc. 20. 12. *Iudicati ſunt mortui*, inquit, *ex iis quæ ſcripta erant in libris, ſecundùm opera eorum.* Quin & Daniel cap. 7. 18. *Iudicium*, inquit, *ſedit, & libri aperti ſunt.*

Tertiò, pro *volumen* Symmachus vertit κεφαλὶν, id eſt, *capitulum*, hoc eſt, initium, vel ſumma & compendium. Vnde colligas, quanta fuerit multitudo peccatorum quæ in hoc volumine ſcripta fuerunt, vtpote quorū compendium, vel principium, putà volumen hoc, fuerit latum decem cubitos, longū viginti. Aliter Fernandez viſione 33. ſect. 1. cenſet enim volumē hoc vocari à Symmacho cōpendium, quia in eo ſcripta erat impietas,

A putà occiſio Chriſti, vt ait Rupertus, quæ fuit omnis impietatis epitome & ſumma. Verùm hoc myſticum eſt: nā ad literam in libro hoc ſcripta erāt furta & periuria illius æui, vt ſequitur. Quocirca minùs genuinè Burgenſis cenſet, in hoc volumine ſcriptā fuiſſe explicationem legis Moſi à Deo oretenus traditam, quam Rabbini Cabalam nuncupāt, quæq; ab iis in Talmud conſcripta eſt. Meliùs Lyran. arbitratur in eo ſcripta fuiſſe furta & periuria populi, quibus meruit captiuitatem Babylonicam. Verùm nec hoc eſt genuinum. Illa enim ſcelera iam ante octoginta annos præterierant: hîc autem agitur de ſceleribus præſentibus, & pœna eis irroganda, non irrogata. Ait enim:
B *Educam illud, &c. & veniet ad domum furis*, &c.

Similem librum vidit Ezech. ca. 2. 9. in quo, inquit, *ſcripta erant lamentationes, carmen & væ*, eiq; parallelum vidit S. Ioann. Apocal. 10. 10. quem iuſſu angeli deuorauit: *Et erat*, inquit, *in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus.* Nimirum omnes hi libri ſignificant Dei mentem, voluntatem & decretum, in qua quaſi in libro deſcripſit pœnas cuiq; peccato & peccatori debitas, v. g. quali & quanta puniendus ſit fur, periurus, &c. ita S. Hier. Theodor. & Hugo.

Symbolicè, S. Gregor. 15. Moral. c. 6. & Ruper. per hoc volumen accipiunt S. Script. quæ con-
C ſcribit Dei minas, maledictiones & pœnas peccatoribus infligendas, vti patet Leuit. 26. Deutet. 27. 28. 29. & alibi.

Volans.] Vt ſignificet celerem peccatoribus imminere vindictam, quæ hoc libro cōſcripta eſt, inquit Rupert. Albertus, Hugo & Clarius. Audi S. Chryſoſt. hom. 27. ad populum, vbi increpans iurantes & peierantes: *Falx*, inquit, *volans velociſſimum vltionis incurſum ſignificat iuramentum ſequentem; multorum verò cubitorum longitudo & latitudo vehementiam indicat, & magnitudinem malorum. At, ex cœlo volare, ſignificat è ſuperno tribunali iudicium ferri: falcata verò forma, ineuitabilem ſupplicij ſortem. Sicut enim quocunque falx*
D *incurrerit, non ſolùm ſecum arripit, verùm & caput amputat; ita & pœna iurantibus ingruens eſt difficillima, nec priùs abſiſtit, quàm quod ſuum eſt perfecerit.* *Cur volat, Cauſa 1.* Secundò, à Caſtro, volumen, inquit, volans dicitur, eo quòd ſupplicium ſemper immineat capiti ſceleratorum, ſempèrque in aëre pendeat, Dei tantum præſtolans annutum, vt ſibi peccatores timeant, & caueant flagellum acerrimi vindicis: ſicut Ieremias cap. 1. 11. vidit virgam vigilantem, ſeu baculum populo imminentem, quo Deus eum erat percuſſurus per Chaldæos. Vindicta ergo Dei volat, & inuolat in peccatores; perinde ac aquilæ, milui, accipitres volant per aërem quærentes prædam, eaque viſa rapaciſſi-
E mè & rapidiſſimè in illam inuolant: perinde ac ſcintillæ ignis volant in horrea plena ſtipula, eaque in momento abſumunt: perinde ac volant fulmina, fulgetra & ſagittæ cœleſtes in turres, domos & arbores, eaſque ſubitò afflant & incinerant. Tertiò, volat, vt peccatores per totam terram ſparſos inuadat & ferit; ita S. Cyril, *Vidi*, inquit, *falcem inſtar auis in altum ſublatam, ac velut in cunctam terram tranſilientem, valdè longam, & latam dimidio minus.* Quartò, volat, vt ſignificet vltionem & plagam eius eſſe ineuitabilem; ita S. Chryſoſt. hom. 15. ad popul. *Enſem enim*, ait, *volantem forſan aliquis effugere poterit, falcem autem in collum delapſum, & pro funiculo factam,*

nemo

nemo fugere poteſt. Cum autem & alæ adſunt, quæ
5. *ſalutis vlterius eſt ſpes?* Quintò, *volumen*, vel vt Septuag. *falx volans*, videtur idem repræſentare quod amphora volans, quæ impietatem, id eſt, impiam Synagogam, putà impios Iudæos continet, & transfert in Babylonem, de qua verſ. 6.
6. Sextò, τὸ *volans* ſignificat diuinæ vindictæ improuiſam celeritatem, & inexpectatam plagam, quam ſubitò quaſi inuolãs impiis irrogat. Hinc eadem comparatur fulguri Deut. 32. 41. *Si acuero vt fulgur gladium meum.* Dei enim vltio fulminea eſt celeritate tum coruſcandi, tum percutiendi, tum perterrefaciendi; ſed impii cum differtur Dei ſupplicium, improuida ſecuritate conſopiti altum ſtertunt, dicúntque illud Iſaiæ 28. 15 *Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum inundans cum pertranſierit, non veniet ſuper nos.* Septimò, Mariana & alii apud Pagninum in
7. lexico hebr. עפה *apha*, id eſt, volans, accipiunt in ſignificatione Chaldaica, vertúntque *duplicatum, complicatum: apha* enim Chaldaicè ſignificat complicare, duplicare; vt ſignificetur volumen hoc fuiſſe inuolutum, quia arcana continebat: aut duplicatum, quia duplices, id eſt, multiplices minas & pœnas peccatorum complectebatur. Verùm Chald. *apha* vertit פריחא *pericha*, id eſt, *volans*, æquè ac Noſter, Septuag. & cæteri.

Verſ. 2. Longum 20. cubitis, latum 10. Cur? 1. Reſp.

Longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.] Cur? Reſpondent primò Rabbini, Lyran. & Pineda Iob 24. 5. quia volumen hoc egrediebatur è loco templi, cuius porta prima longa viginti cubitis, lata decem. Sic & ſanterior pars Tabernaculi Moſaïci, quæ vocabatur Sanctum, erat longa viginti cubitis, lata decem, vti dixi Exodi 26. initio; vt ſignificet iudicium incipere à domo Dei, vt puniat ſacerdotes eo grauiùs peccantes, quo magis Deo erant coniuncti; deinde volet per vniuerſam terram, vt feriat quoslibet ſceleratos. Hæc expoſitio videtur appoſita; præſertim ſi ei adiungas quartam, quam mox ſubiungam.

2. Secundò, S. Hieron. hæ menſuræ, inquit, ſignificant hic læta miſceri triſtibus. Deus enim vindictam elementia temperat: vnde peccatoribus infundit γλυκύπικρον, id eſt, dulce amarum. Nam denarius ſignificat proſpera: quia ſaluatoris nomen Ieſus incipit à iota, quæ index eſt denarii: vicenarius verò illi oppoſitus ſignificat aduerſa. Hoc myſticum eſt, non literale.

3. Tertiò, S. Chryſoſt. loco citato, Mariana & Fernandez cenſent his menſuris ſignificari enormitatem, & multitudinem ſcelerum. Hæc expoſitio generalior eſt.

4. Quartò, magis genuinè & preſsè ad literam Theodor. Lyran. & Vatab. cenſent hac menſura notari vniuerſam Iudæam (in quam, vtpote vbique rapinis & pauperum oppreſſionibus contaminatam, volabat hoc pœnarum volumẽ) duplo & amplius longiorem eſſe quàm latam. Nam vt ait S. Hieron. ad Dardanum Epiſt. 129. a Dan vſque Berſabee, quæ eſt longitudo illius, vix 160. millium in longum ſpatio tenditur. Latitudo autem à Ioppe vſque ad Bethlehem, 46. millibus conſtat. Sic in rebus phyſicis, æquè ac domibus & fabricis, ea eſt iuſta proportio, vt longitudo ſit dupla ad latitudinem.

Myſticè. Myſticè, denarius ſignificat perfectionem rei: latitudo ergo decem cubitorum ſignificat latitudinem ſupplicii ad multos, putà ad omnes ſceleratos extendendam: longitudo verò duplo maior ſignificat diuturnitatem pœnæ, ſcilicet perpetuam in hac vita, & æternam in futura; ita Ruper. Ribera & alii.

Verſ. 3. Maledictio eſt ſupplicium.

Hæc eſt maledictio.] Id eſt, condemnatio, ſupplicium, & omne malorum genus; ita Theodor. q.d. Hoc volumen continet ſententiam condẽnationis & ſupplicia impiorum. Hi enim vocantur maledicti: vnde audient à Chriſto Iudice hoc fulmen: *Diſcedite à me maledicti*, Matth. 25. maledicere enim Dei, vtpote efficax, eſt malefacere; ſicut benedicere eſt benefacere. Sicut ergo benedictio eſt beneficium, ſic maledictio eſt maleficium & ſupplicium. Burgenſis per maledictionem accipit Talmud Iudæorum, quod volans dicitur, quia nullum habet fundamẽtum; *& maledictio*, quia eius doctrina execrabilis eſt, inquit. Hoc accommodatitium eſt, non literale. Fernandez & alii per maledictionem accipiunt illuuionem malorum, quam nunc toto orbe patiuntur Iudæi ob cæſum Chriſtum. Verùm hoc myſticum eſt.

Quæ egreditur.] E templo, vt volunt Rabbini: vel certè è cœlo & tribunali Dei, vt ait S. Chryſoſt. hom. 27. ad populum, egreditur verſus templum & Ieruſalem: maledictio egrediens eſt ſupplicium publicum, quod ante in cœlo & arca Dei quaſi abſconditum latuerat. Vnde ſequitur: *Educam illud in apertum.*

Super faciem vniuerſæ terræ.] Nimirum ad quam hic ſit ſermo, putà Iudææ. Huic enim minas intentat Propheta, & hi ſoli iurabant per Deum verum, vt ſequitur; Gentiles verò per idola; ita S. Cyril, Ruper. Ribera, Hugo, Arias, Sanchez & alii; licèt Theodor. Lyran. & Vatab. vniuerſam terram vt ſonat accipiant, cenſeántque hoc volumen ex Iudæa, vel templo egreſſum volaſſe per totum orbem. q. d. Totus mundus plenus eſt ſceleribus, ideoque toti imminet ira & fulmen Dei. Sic maledictio cœleſtis vorauit & conſumpſit totam terram tempore diluuii, è quo ſolus Noë cum ſuis per arcam enatauit. Sic eadem eãdem vorabit & conſumet ſub diem iudicii, per ignem conflagrationis mundi. Sic maledictio Dei incubuit Aſiæ, Græciæ totique Orienti per iugum Turcicum; Angliæ, Scotiæ, Daniæ, Sueuiæ, Germaniæ per factiones & ſeditiones Hæreticorum.

Quia omnis fur.] q. d. Deus hoc maledictionis fulmen intentat Iudæis ob furta & periuria: ſub quibus omnia ſcelera intelliguntur; nimirum ſub furto omnis fraus & iniuria quæ in proximum, contra ſecundam Decalogi tabulam, ſub periurio omnis impietas, quæ in Deum, contra primam tabulam committitur, ita S. Hiero. & Theodor. Nominat tamen hæc duo, quia tunc frequentiùs & impudentiùs perpetrabantur. Iudæi enim in Babylone depauperati neceſſitate cogente furari, & vt furtum occultarent peierare didicerant. Pauperes enim ſubinde furaces habent manus, indéque periuram linguam. Hæc quoque in iiſdem taxat Oſee ca. 4. 2 *Maledictum*, inquit, *& homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit*; ita S. Hier. Remig. Albert. & Lyran. Addit S. Cyril. *Eſdras*, inquit, *adiurauit Principes, Sacerdotes & populum, vt eiicerent vxores alienigenas; & iurauerunt. Erat ergo neceſſarium proponere maledictionem & ſupplicium impendens, vt ſeruarent iuramentum. Præterea quia ædificato templo magna vis pecuniarum erat congregata, quam partim Darius dederat, partim*

populus

populus obtulerat, probabile eſt eos qui Præpoſiti erant gubernationi huic, auertiſſe aliquid de conſecratis Deo: idcirco contra fures etiam proponit maledictionem, ne pecunias ſacras in priuatos vſus verterent.

Sicut ibi (in volumine volante) *ſcriptum eſt.*] Hebr. מזה כמוהו *mizze camohu*, id eſt, *ex eo ſicut ipſum continet, iudicabitur.* Aliter Pagnin. Arias & Vatab. vertunt enim: *Quia omnis fur ſicut ſcriptum eſt, ex vna parte ipſius ſucciſus eſt, & omnis iurans ſicut ſcriptum eſt, ex altera parte ſimiliter ſucciſus eſt.* Cenſent ergo ex vtroque latere, auerſo ſcilicet & aduerſo, ſcriptum fuiſſe hunc librum; ac conſequenter iteratam fuiſſe maledictionem; ſiue vtrumque peccatum, furti ſcilicet & periurii, fuerit iteratum, vt vult Srunica hic; ſiue non, ſed furtum ſcriptum fuerit ab vna parte, periurium ab altera, vt vult Pagnin. vt ſignificetur geminâ certaque ſententia Dei ſceleratos eſſe damnandos. Sic Ezechiel cap. 2. 9. vidit librum ſcriptum intus, & foris, ſiue à tergo, id eſt, opiſtographum.

Iudicabitur.] Id eſt, condemnabitur & punietur. Hebr. נקה *nicka*, id eſt, excinditur. Chald. *percutitur.* Septuag. *Omnis fur ex hoc vſque ad mortem punietur, & omnis periurus ex hoc cruciabitur;* vt ipſe maneat quaſi toge & viuum quoddam pœnarum volumen; ita S. Hieron. Theod. Ruper. Remig. Hugo, & Lyran. Perperam ergo Tigurina contrariè vertit: *Quia omnis qui furatur ab eo, ſicut ipſum eſt, abſoluitur: & quiſquis peierat ab eo, ſicut ipſum eſt, abſoluitur.* Et Syrus: *Quia omnis qui furatur, ex ea, ſicut ipſa vincit* (iuſtificatur.) *Et omnis qui iurat, ex ea. ſicut ipſa vincit* (iuſtificatur.) q. d. Per hoc volumen ſignificatur abſolui Iudæos à priſtinis furtis & periuriis, eo quòd illa luerint & expiarint pœna captiuitatis Babylonicæ. Perperam, inquam, nam cõtrariũ hic dicitur, & ſequitur: *Commorabitur in medio domus eius, & conſumet eam.* Ac hebr. נקה *nicka*, licèt ſignificet innocentem eſſe, & declarari, ſiue abſolui, ſignificat tamen quoque ſuccidere, nocentem declarare, & punire. Eſt enim contrariæ ſignificationis. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Quia omnis qui furatur, ex ea ad mortem* (damnatur) *& ex ea conuincunt: omnis qui iurat ex ea, & ſicut ipſa ſuperatur,* id eſt, conuincitur. Et Arabicus Alexandrinus: *Quia omnis fur pœnas dabit, & luet hoc* (quod furatur) vel *hoc* (ſcilicet falce plectendus) *vſque ad mortem eius, & omnis qui falsò iurat, dabit pœnas vſque ad mortem.*

Omnis iurans.] Falsò, id eſt, peierans; ita Chald. Tigurina, Vatab. & alii. Tamen S. Chryſoſt. ad populum, inuectus in conſuetudinem iurãdi, hæc accipit de quouis iuramẽto; quia ſcilicet, qui ſæpe iurat, facilè peierat. De periurio enim hic agi patet ex verſ. 4. *Ad domum iurantis in nomine meo mendaciter.* Celebris eſt ſententia Periclis, quem cùm amicus rogaret, vt pro re cauſaque eius falſum deieraret, reſpondit: *Oportet me commodare amicis, ſed vſque ad aras,* ne ſcilicet amici cauſa peierem, vel inhoneſti quid agam, quo numinis reuerentiam violem & offendam. Olim enim iurantes aram manu contingebant. Vide Gellium lib. 1. c. 3.

Verſ. 4 *Educam illud.*] In lucem, in theatrum orbis, vt omnibus ſit conſpicuum; vt titulum pœnæ in fronte geſtare videamini, nimirum, hi ſunt fures & periuri. Ruper. Arias & Varab. cenſent id factum per Antiochum Epiphanem, qui mirè afflixit Iudæos tempore Machabæorum. Verùm iam rum cum hæc minatus eſt Zacharias, eadẽ Deum feciſſe credibile eſt, priuatum domos impiorum conſumendo.

Et commorabitur in medio domus illius, & conſumet eam.] Solent enim domus in quibus immane ſcelus, v. g. rebellio in Principem, patratum eſt, deſtrui & radi vſque ad fundamenta, vti Bruxellæ initio tumultuum Belgicorũ factum vidimus. Sic Deus Sodomam & Pentapolim cœleſti igne ſiderauit & conſumpſit. Sic hîc maledictio Dei domos furum & periurorum inuadit, eaſque diſperdit, vtpote quæ totæ ex pauperum rapinis furtiſque conſtent; Iudæorum, inquam, vt dixi verſ. 3. Ad hos enim minæ hæ Prophetæ diriguntur, hique ſoli iurabant per numẽ Dei veri. Quare minus verum & congruum videtur quod cenſent aliqui, has minas dirigi ad gentes, quaſi maledictio quæ Iudæos in captiuitate Babylonica afflixit, ab iis, vtpote illa expiatis, transferenda ſit ad gentes, v. g. ad Babylonios, vti dicitur verſ. vltimo: Non enim ita eam expiarant, quin in multis adhuc expianda reſtaret, præſertim qui noua ſcelera, vel in Babylone, vel poſt reditum à vicinis gentibus didicerant, & contraxerant. Quocirca licèt Aggæus, Malachias & Zacharias conſolentur fideles & pios Babylone redeuntes, tamen pariter acriter taxant impios, qui tanta captiuitatis caſtigatione non meliores, ſed deteriores ſunt effecti, vt patet c. 1. verſ. 3. Malach. 2. 10. & c. 3. 8. Aggæi 1. 5.

Dices, ſi maledictio commoretur in domo quomodo domum conſumit vſque ad lapides & ligna? Reſp. ſupplicia quæ Deus in domos furum, periurorum & ſimilium facinoroſum immittit, quaſi molem aliquam eis incumbere, quæ paulatim inſtar molæ os molit & comminuit, arcano & miro quodam modo, vſque ad ligna & lapides nouiſſimos, donec eas ad nihilum redigat. Sic hoc ſæculo vidimus & videmus familias potentes, quæ per rapinas vel bona malè parta ſplendidæ euaſerant, iuſto Dei iudicio ac vindicta eis incumbente eſſe commolitas, & vel annihilatas, vel ad miſeram ſortem redactas; vt qui eas vident ſtupeant, quomodo tantæ opes ſenſim ſine ſenſu euanuerint. Notat S. Chryſoſt. homil. 15. ad pop. Deum ita punire iurantes ad exemplum aliorum. *Quam ob cauſam*, inquit, *lapides & ligna iurantis diſſoluit, vt ruina aliis correctio fiat. Poſtquam enim iurantem mortuum terra condi neceſſe eſt, domus diſſoluta, & ruina facta prætereuntibus omnibus & cernentibus admonitio erit per aſpectum, vt non eadem audeant, ne eadem patiantur, & accuſatrix erit mortui criminis continua.*

Loquitur Propheta de maledictione inflicta Iudæis furibus, periuris & ſceleratis ſui æui: à pari tamen, imò à maiori intelligit quoque eam, quæ poſtea ob cæſum Chriſtum illos inuaſit. Hæc enim omnium fuit maxima, quæ Ieruſalem cum templo, regno & Repub. funditus euertit & conſumpſit, adeo vt Ieruſalem illa vetus & glorioſa modò nunquam extitiſſe videatur, vti Chriſtus illi comminatus erat, dicens Luc 19. 44. *Ad terram proſternent te, & non relinquent in te lapidem ſuper lapidem.* Hæc quoque à 1600. annis in tota Iudæorum ſobole & gente iugiter commoratur, facitque vt Iudæi ſint toto orbe vagi, exules, viles, miſeri, ſerui, exoſi, ignorantes, obdurati & excæcati, ſine lege, ſine rege, ſine Eccleſia, ſine

Repub. ſine templo, ſine ſacerdotio, ſine prophetia, ſine Deo. Conati ſunt ipſi permittente, imò inſtigante Iuliano Apoſtata in odium Chriſtianorum, templum Ieroſolymæ reædificare; ſed ignis è fundamentis egrediens fabros cum fabrica conſumpſit, vti teſtatur S. Chryſoſt. orat. contra Iudæos.

Verſ. 5.] Et egreſſus eſt angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me: Leua oculos tuos, & vide quid eſt hoc, quod egreditur.

Verſ. 6] Et dixi: Quidnam eſt? Et ait: Hæc eſt amphora egrediens. Et dixit: Hæc eſt oculus eorum in vniuerſa terra.

Verſ. 7.] Et ecce talentum plumbi portabatur, & ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ.

Verſ. 8.] Et dixit: Hæc eſt impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ, & miſit maſſam plumbeam in os eius.

Verſ. 9.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum, & habebant alas quaſi alas milui: & leuauerunt amphoram inter terram & cœlum.

Verſ. 10.] Et dixi ad angelũ, qui loquebatur in me: Quò iſtæ deferunt amphoram?

Verſ. 11.] Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſem ſuam.

Verſ. 6. Amphora quid?

Amphora.] Hebr. איפה *epha* eſt menſura (vt vertit Syrus, & Arabicus vterque) capiens tres modios frumenti, decima pars cphi, vel cori: corus enim capiebat triginta modios. Iam quia epha erat communis menſura Hebræorum, hinc hoc loco, & alibi ſæpe, pro menſura in genere capitur. Vnde noſter doctè vertit, *amphora*: tum quia hæc pariter apud Latinos erat communis menſura: tum quia ex æquo reſpondebat epha, ſiue trimodio in aridis. Audi Budæum lib. 5. de Aſſe: *Comperi amphoram eſſe octauam partem eius vaſis, quod modium vini dicimus. Modium vini tricenos ſenos ſextarios noſtros capit: ſextarius autem octonas eas quas pintas dicimus. In aridis autem pro amphora quadrantem ſextarij habemus, id eſt, ternos boſſellos, pro quibus vas trimodium habemus, dimidiatum medimnum.* Amphora ergo, ſiue epha

Eſt menſura peccatorũ.

ſignificat menſuram peccatorum Iudæorum, punitioni & excidio eorundem à Deo decretam & præfinitam, qua ſenſim impleta Iudæi puniti & exciſi ſunt. Deus enim videns peccata gentis, vel hominis alicuius, non ſtatim proſilit ad vindictã, ſed longanimiter ea tolerat: ideoque cuique genti, vel homini, certam præſcribit menſuram peccatorum, ita vt antequam illa planè impleatur, non puniat, ſed mox vbi ea impleta fuerit, tunc omnia ſimul & ſemel acriter caſtiget & vindicet, iuxta illud Chriſti Matth. 23. 32. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum.* Et Geneſ. 15. 16.

A *Nondum completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum.* Vide ibi dicta; ita S. Hier. Theod. Haymo, Ruper. Alber. Hugo, Lyran. & alii paſſim. Vtitur ſymbolo amphoræ, vel epha & modii, quia in his menſuris fraudem & furtum, de quo verſ. 3. faciebant Iudæi. Vnde Chald. vertit: *Iſti ſunt populi, qui accipiebant & dabant menſura falſa.* Et mox: *Propter hoc condemnati, & in exilium tranſlati ſunt, quia accipiebant & dabant menſura falſa.*

Quæres quando hæc amphora, id eſt, menſura peccatorum à Iudæis fuit impleta, & à Deo caſtigata, ac extremo gẽtis excidio vindicata? Reſp. primò, hæc menſura ab iis impleta fuit tempore Sedeciæ, ac caſtigata à Deo per Nabuchodonoſor
B captiuitate Babylonica 70. annorum, ait Hebræi, S. Hieron. Theod. Vatab. & alii. Et de hac propriè hîc agi videtur. Amphora enim hæc tranſlata fuit in terram Sennaar, id eſt, in Babylonem, vt dicitur verſ. vltimo. Porrò amphora hæc ſignificat menſuram plenam tum culpæ (vnde inſidet ei impietas) tum pœnæ. Culpæ, nimirum quod ea iam in Iudæa excreuerit per idololatriam, & alia ſcelera ad ſummam impietatem: quocirca ſignificat culpam hanc ex ea, vtpote terra ſancta, euerrendam, abductis ſceleſtis Iudæis in Babylonem: Babylonem enim eſſe ſedem idololatriæ & impietatis. Pœnæ, nimirum quod iam punita ſit in Babylone captiuitate ſeptuaginta annorum, &
C ruſum ibidem punienda ſit ſi in ea remaneat, tum ſolito exilio, tum excidio vniuerſali à Dario Hyſtaſpis. Darius enim Babylonem eiúſque incolas, tam indigenas, quàm aduenas, putà Iudæos qui in ea remanſerant cœpit & vaſtauit, vt dixi cap. 2. verſ. 7. Propriè enim hæc viſio Zachariæ dirigitur ad Iudæos, non tantùm in Ieruſalem degentes, ſed etiam ad eos qui de Babylone poſt datam à Cyro libertatem redeundi remanſerant, nec in Ieruſalem reuerti voluerant, eo quod iam ſedes & familias coëmptis domibus & agris fixiſſent in Babylone. Hoſce in patriam reuocare conatur Propheta, tum ne Babyloniorum moribus & idololatriæ aſſueſcant, tum vt Babyloni
D inſtans excidium per Darium effugiant. Hoc eſt quod dixit c. 2. 7. *O Sion fuge quæ habitas apud filiam Babylonis*, vt ibidem explicui. Vidit ergo Zacharias amphoram, ſiue menſuram in qua ſedebat impietas, è Iudæa transferri in Babylonem, quo ſignificat impietatem Iudææ, impioſque Iudæos tranſlatos eſſe in Babylonem, ac proinde Iudæam iam eſſe ab impietate expurgatam & puram, Babylonem verò eſſe ſedem & cloacam impietatis: quocirca impietatem in Babylone manſuram, nec amplius in Iudæam redituram. Hinc deinceps idololatria non eſt viſa in Iudæa, quia illam cum ſua amphora, id eſt, pœna, Iudæi reliquerunt in Babylone, quãdo eius menſura per ſeptuagin-
E ta annos perſoluta, expiati & liberi redierunt in Ieruſalem. Tunc enim liberi à culpa & pœna, eius modium, amphoram & menſuram depoſuerunt in Babylone: quo tacitè monet Iudæos in Babylone degentes, vt ea quaſi cloaca ſcelerum relicta, in ſanctam Ieruſalem redeant. Secundò, eodem ſymbolo ſignificat per hanc amphoram, id eſt, impietatis cumulum, qui Babyloni ex impietate Iudæorum acceſſerat, & indies ex eorum, æquè ac Babyloniorum criminibus accedebat, breui complendam eſſe ruſum peccatorum Babylonis menſuram, vt ea completa exſcinderetur cũ omnibus incolis à Dario Hyſtaſpis. Amphora enim incumbens Babyloni ſignificat ſuppli-

eium

cium & excidiom imminens Babylooi, ob impietatem in amphora reſidentem, & cum amphora tranſlatam in Babylonem; ita Sanchez: qua ratione rurſum mouet Iodæos reliqoos in Babylone, vt ex ea diſcedant, ne eius clade inooluantur. Totum enim hoc eapot, vt rectè aduertit P. Mariana, dirigitur ad Iudæos ooo tam in Iudæa, quàm io Babylone degentes, vt oſteodat corom infœlicitatem, impietatem & periculum, eoque illos ad reditum in Ieruſalem & templum inuitet: inde tamen conſequeoter & ex aduerſo ſignificat fœlicitatem, pietatem & ſecuritatẽ Iudæntum in Iudæa degeotium, vtpote qoi exportata iam impietate in Babylooem, degant in terra pura & ſancta, ibique fabricæ templi & Dei cultui piè & quietè inſiſtant. Omoia enim hæc eò ſpectant, vt populum incitent ad templum in Ieruſalem reſtaurandum, perficiendum & exornãdom, vt io eo piè ſanctéque Deom colat, eique obediat & ſeruiat. Itaque propriè hæc amphora in qua ſedet impietas tranſlata io Babylonem, ſignificat idololatriam tam qooad culpam, quàm quoad pœoam ex Iudæa tranſlatam eſſe io Babylonem, ibiqoe ſedem fixiſſe.

Secundò, hæc amphora & menſura peccatorom Iodææ, per excidium & captiuitatem Chaldæorum euacuata & expurgata, poſt reditum Iudæorum è Babylone rurſus ab iis impleri cœpit, Vnde Arias per amphoram accipit publicã fraudem, quæ tone in populo graſſabatur, furta & periuria de quibus verſ. 3. Hæc amphora ſenſim per 360. annos rurſum impleta fuit: vnde poſt eos iterum coacuata & expurgata fuit per Antiochum Epiphanem tempore Machabæorum, qui grauiter Iudæos afflixit: ſed planè & plenè impleta fuit per patricidium, imò deicidium quo Chriſtum Dominom occiderũt, iuxta illud Chriſti Matth. 23. 32. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum*, ſcilicet occidendo me, Deum & Meſſiam veſtrum, vt impleta menſura veſtrorum ſcelerum, veniãt veſtri carnifices Titus & Romani, qui extremo & æteroo excidio vos plectant, vt in terra Sennaar, id eſt, toto orbe, inquit Sanchez, vagi & profugi exuletis, donec Aotichriſtum verè & propriè in Sennaar, id eſt, in Babylooe, quaſi ſtabili & firmo loco regni eius colatis & adoretis; ita Ruper. Emmanuel, Ribera, Fernandez & alii.

Amphora tria portendit.

Prior ſenſus proximior eſt, ideoqoe literalis; poſterior remotior, & priori qoaſi typo iocumbẽs, ideoque partim literalis, partim allegoricus. Vbi nota amphoram hanc partim eſſe ænigma rei præteritæ, potà captiuitatis Babylooicæ; partim oraculum rei futuræ, eiúſqoe triplicis, ſcilicet primò inſtantis excidij Babyloni, à Dario Hyſtaſpis inferendi. Secundò, impietatis ioco collocandæ per Aotichriſtum. Tertiò, excidii & exilii Iodæorum per Titum & Romanos, ob cæſum ab eis Chriſtum. Deoique amphora hæc ſymbolo diuerſa eſt à volumine, vel vt Sept. vertunt, *falce volante* verſ. 2. ſed ſignificato eſt penè eadem. Vnde vtraque volat: hæc in domum furis & periori, illa in Sennaar, id eſt, in Babylonem, vbi impietati ſedes, æquè ac vindicta & carnificina à Deo ſtatuta eſt. Vnde & de vtraque verè verſ. 3. dicitur: *Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ.*

Oculus & ſol mundi eſt Deus.

Hæc eſt oculus.] Ocolus hic dopliciter capi poteſt. Primò actiuè, vt ſignificet Dei prouidentiam. q. d. Hæc amphora ſignificat peruigilẽ Dei **A** oculum, qui vniuerſam terram circumſpicit & luſtrat, ac cuique pœnas pro menſura ſcelerum aſſignat. Sicut enim ſol eſt oculus mundi, ita multò magis Dei prouidentia eſt ſol, & oculus vniuerſi; de quo plura dixi cap. 3. 10. & Ierem. 1. 11.

Secundò & meliùs, paſſiuè & obiectiuè, oculus, id eſt, obiectum oculi, putà res viſa in quam omnes cooiiciunt oculos. q. d. Oculos, id eſt, aſpectus omnium Iudæorum fertur ad hanc amphoram, oculi eorom noo aliud reſpiciunt quàm ad amphoram, vt ſcilicet eam peccatis ſuis impleant; adeò effrenes ruunt in ſcelera, vt non aliud quàm ad ſcelera reſpicere & oculos inten- **B** dere videantur, iuxta illud Geneſ. 6. 5. *Videns Deus quod*, &c. *cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore.* Et Ierem. 22. 17. *Tu verò oculi & cor ad auaritiam, & ad ſanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam*, &c. Verum enim eſt illud vulgi: *vbi manus, ibi dolor: vbi oculus, ibi amor, ibi mens, ibi cor.* Et illud Poëtæ: *Amor ex videndo naſcitur mortalibus.* Sicut enim ſol per ſpeculum terſum ſtupam incendit, ſic res polchra per oculos intromiſſa in animam, eam accendit. Hoc modo in corde per oculos facit amor incendium; ita Theodor. Arias, Ribera, à Caſtro & alii. Vnde Septuag. pro עינם *enam*, id eſt, oculus eorum, per diæreſim legentes עונם *auonam*, **C** vertunt: *Hæc eſt iniquitas eorum in omni terra.*

Rurſum amphora. id eſt, menſura pœnæ, quæ iniquitati Iudæorum debita eidem irrogabitor, erit *oculus*, id eſt, conſpicoa vniuerſæ terræ. Publicum enim ſcelus publica pœna vindicandum eſt, vt ſicut ipſi iugiter oculos intenderont in amphoram culpæ, ita alii omnes oculos intendant in amphoram & menſuram ingentem pœnæ, culpæ eorundem commenſam. Vnde Chald. vertit: *Ecce ipſi manifeſti fiunt coram omnibus habitatoribus terræ.* Omoes enim videbũt enormes eorum cruciatus, ſicut viderunt enormia eorom crimina. Et S. Hieron. *Oculus*, inqoit, *eſt oſten-* **D** *ſio peccatorum, vt quorum vitia diſperſa latitabant, in vnum coaceruata oculis omnium panderentur, & egrederetur de loco ſuo Iſraël, & qualis in terra ſuà fuerit, cunctis gentibus monſtraretur.* Ita Iudæi ſunt oculus vniuerſæ terræ: omnes enim eos aſpiciũt vt Chriſticidarum filios, qoi portant culpam & pœnam patrum ſuorom, eorúmqoe ſceleris magnitudinem in ſoa deſolatione vbique oſtenoũt, inquit Ruper. Ita tropologicè Deos peccata in tenebris & ocultis locis perpetrata educit in lucem, facitqoe vt ſiot oculus totius orbis, cùm ea punit publica infamia, aut publica clade & ſupplicio.

Verſ. 7.

Talentum plumbi.] Hebr. ככר *kickar*, id eſt, **E** globos, vel potios orbis plumbeus, torta vel maſſa plumbea, vt vertit Interpres verſ. 5. Vnde S. Hieron. *Maſſa*, inquit, *inſtar lapidis ferebatur, vel ſuo impetu, vel Domini iuſſione; vel ferebatur ab alio cuius nomen tacitum eſt.* Talentum plumbi notat grauitatem culpæ, & conſeqoenter pœnæ, qoæ peccatores deprimit & opprimit, vt ſeſe erigere & ab ea eximere nequeant: vnde obſtruit os amphoræ, vt impietas eâ concluſa in æternum occluſa maneat, de quo mox plura; ita S. Hieron. Haymo, Remig. Ruper. & Lyran. Propriè talentum plombi ootat graoem rigidámque Dei ſeoteotiam, qoæ Iodæis pœoam culpæ, qoaſi amphoram impietati adæquatam commenſurabat,

Talentum plumbi eſt grauitas culpæ & pœna.

eamqoc qoaſi obſignabat & cõcludebat, vt ex ea egredi non poſſet, niſi tota menſura pœnæ perſoluta, niſi ſcilicet expletis annis ſeptuaginta captiuitatis in Babylone. Addita Ribera, talento plumbi quo omnino clauſa eſt amphora, ſignificari diuturnitatem ſupplicii & exilii, æquè ac excæcationis Iudæorum, ſcilicet illud duraturum vſque ad finem mundi: porrò amphoram portari in terram Sennaar, quia illorum cæcitas & pœna durabit, donec ipſi in Babylone Antichriſtum colant & adorent.

Et ecce mulier ſedens in medio amphoræ.] *Angelus*, inquit S. Hieron. *qui loquebatur in Propheta, & egrediens ex eo illi vniuerſa monſtrabat, arripuit mulierem, quæ vocabatur impietas, & præcipitem miſit in medium amphoræ, quæ priùs liberè ferebatur, & ſuper amphoram ſedens omnibus apparebat.* Hic

Mulier in amphora ſedes. Cur?

ergo ab angelo oſtenſa eſt Zachariæ *mulier ſedens in medio amphoræ*, id eſt, limbi, vel orificii amphoræ; putà *ſuper amphoram*, vt explicat S. Hieron. ita vt vmbilico tenus ſuper eam emineret, pedes verò vel extra, vel intra amphoram demitteret: nam paulò poſt verſ. 8. angelus eam ita ſedentem, & capite pectoréque eminentem extra amphoram, proiecit in medium amphoræ, ibique eam demerſit, & talento plumbi occluſit: quo ſignificatur, impietatem initio fuiſſe impunè graſſatã, ſed creſcẽte menſura peccatorum ſenſim impleſſe amphoram, id eſt, menſuram

C

peccatorum, vindictæ à Deo præſtitutam, ita tamen vt adhuc liberè loqui & mouere ſe poſſet, donec completa planè eorum menſura, ab angelo amphoræ omnino incluſa fuit; quo repræſentatur conſummata eorum impietas, & menſura peccatorum à Deo præfinita omnino completa, vt reipſa in carcerem & exilium, putà in terrã Sennaar, à duabus mulieribus inſtar miluorum alatis raperetur. Porrò impietas pingitur vt mulier: quia mulier, inquit Cyril. & Theod. ſubiectum, æquè ac ſymbolum eſt infirmitatis & concupiſcentiæ, quæ mater eſt, & fons omnis peccati & impietatis. Vnde Euſeb. lib. 2. de Præp. Euang.

Mulier ſymbolum concupiſcentia.

D

ca. 2. voluptatem vocat hydram multorum capitum, quod in ea ſint principia & capita omnium ſcelerum. Et Cyril. Alex. in ſtromat. eandem vocat metropolim vitiorum omnium. Quocirca Ariſtippus Philoſ. mulierem paruam, ſed pulchram conſpicatus *Paruum quidem pulchrum*, inquit, *magnum autem malum*; ita Antonius in Meliſſa ſerm. de muliere forti. Diogenes videns mulieres garrulas inter ſe colloquẽtes: *Aſpis*, inquit, *à vipera venenũ mutuatur*; ita idẽ in Meliſ. par. 2. ſerm. 54. Democritus rogatus cur cùm magnus eſſet, paruam duxiſſet vxorem? *Ego*, inquit, *in malo eligendo, quod minimum erat elegi.* (idem reſpondit B. Thomas Morus) ita idem ſerm. de mulier.

E

impr. Vulgare eſt prouerbiũ: *Ignis, mare, mulier, tria mala.* Secundus Philoſophus apud Maximũ ſerm. 9. interrogatus *quid eſſet mulier mala?* reſpondit: *Viri naufragium, domus tempeſtas, quietis impedimentum, vitæ captiuitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, ſumptuoſum bellum, bellua conuiua, ſollicitudo confidens, leana complectens, exornata Scylla, animal malitioſum, malum neceſſarium.* Quapropter Cato aiebat: *Si abſque fœmina eſſet mundus, conuerſatio noſtra non eſſet abſque diis.* S. Gregor. Thaumaturgus ſcribens in Eccleſ. *Expertus ſum*, inquit, *mulierem eſſe quandam mollem terram* (Alii, mulier, aiunt, idem eſt quod mollis aër.) *Cor enim ipſius quaſi ſagena prætereuntes con-*

A

cludit. Quod ſi manu ſola contingat, tenet: ſin amplexetur, vinculis trahit. S. Cyprian. lib. de ſingular. cleric. *De carbonibus*, ait, *ſcintillæ diſſiliũt, de ferro rubigo nutritur, morbot aſpides ſibilant, & mulier fundit concupiſcentiæ peſtilentiam, quam Salomon ſic comparat dicens: De veſtimento procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Socrates aiebat: *Mulier ſpecioſa & pulchra templum eſt ſuper cloacam ædificatum*; ita Laërt. in vita Socratis. Idem dicebat ſe tria mala aſſecutum, Grãmaticã, paupertatem, & pernicioſam vxorem; quorum duo priora effugiſſet, tertium verò minimè: quia aſſiduè eum exercebat ſua Xantippe. Denique S. Hieron. ad Nepotian. *Hoſpitiolum*, ait, *tuum aut*

B

raro, aut nunquam mulierum pedes terant. Vide ne ſub eodem tecto manſeris; nec de præterita caſtitate confidas; nec Samſone fortior, nec Dauide ſanctior, nec Salomone poteris eſſe ſapientior. Memento ſemper, quod paradiſi colonum de poſſeſſione ſua mulier eiecit. Hac ergo de cauſa impietas hic ſchemate mulieris repræſentatur. Simili modo iniquitas in emblematibus Cæſaris Ripæ pag. 379. pingitur quaſi fœmina, veſtita igne & flammis, quæ concito curſu fugit. Iniquitas enim animam peruerſam cruciat & vrit, perinde ac ignis lignum aridum: fugit, quia malè ſibi conſcia plena eſt pauoribus, & omnia tuta; timet; quin & vmbras expaueſcit. Idem impietatem pingit pagina

Peccati emblema.

C

1367. quaſi fœminam fœdam, oculis velatis, auribus aſininis, dextra tenentem gallum, ſiniſtra ramum pungẽtis rubi, aut hippopotamũ. Gallus enim ferus eſt & ſæuus, vt & matrem violet, ac patrem inuadat. Hippopotamus verò, ſiue equus fluuialis frequens in Nilo, teſte Plinio lib. 8. cap. 25. impius eſt, quia matrem fœdat, & patrem occidit. Ita peccator impius eſt in Deum patrem, & in matrem Eccleſiam, eoſque quaſi rebellis & hoſtis inuadit, præſertim ſi ſit idololatra, aut hæreticus. Idem peccatum pag. 132. par. 2. pingit quaſi iuuenem cæcum, nudum, nigrum, ambulantem per auia & præcipitia, cinctum ſerpente, cum verme ad latus ſiniſtrum, qui illi cor rodit:

D

hic eſt vermis, ſiue remorſus conſcientiæ: ſerpẽs eſt diabolus, qui peccatorem ſpecie falſa boni apparentis decipit, vti primitus matrem noſtram Euam ſpecie pomi, & ſpe omniſcientiæ decepit, Geneſ. 3. 1.

Tropol, mulier iſta eſt voluptas. Hæc enim eſt cauſa & mater omnis impietatis & peccati; ita S. Cyrill. & Theodor. Sapienter Maximus ſer. 57. ex S. Chryſoſtomo: *Voluptas*, ait, *cani ſimilis eſt: ſi perſequaris, fugit: ſi nutrias, manet.*

Symbolicè, mulier hæc, putà impietas ſedere dicitur tribus de cauſis. Sedet enim ipſa primò, tanquam aſſueta & affixa ſuis cupediis & vitiis. Vnde Pſal. 49. 20. de detractore maledicentiis aſ-

Impietas ſedet ob tres cauſas.

E

ſueto dicitur: *Sedens aduerſus fratrem tuum loquebaris*, non ſtans, quaſi obiter & in tranſitu; ſed ſedens, quaſi ex profeſſo, ex vſu, ex habitu. Secundò, quaſi mœſta, & damnata ad amphoram, id eſt, carcerem iuſtúmque ſupplicium. Tertiò, quaſi iners & pigra. Acedia enim in emblematibus Cæſaris à Ripa pag. 8. pingitur quaſi vetula turpis malè veſtita, ſedens, capite incumbens manui ſiniſtræ, innixæ genibus; ex qua dependet charta, cum hoc lemmate: *Torpet iners*; dextra geſtans torpedinem piſcem. Præclarè S. Bern. in Epiſtolis accedum increpans: *O homo imprudens*, ait, *millia millium miniſtrant ei, & decies centena millia aſſiſtunt ei, & tu ſedere præſumis?* Tropologicè, qui

ſedet

ſedet in amphora, id eſt; qui in peccatis pacem habet, inquit Sanchez, prope eſt vt iaceat, id eſt, ſpiritum habeat compunctionis & ſoporis, ita vt neque lucem aſpiciat, neque ictum ſentiat, & oppreſſus talento plumbeo obdurationis ſuæ, à miluinis pennis rapiatur in terram Sennaar, vbi ad eius ſupplicium ædificetur ſtabilis & æterna domus.

Hæc eſt impietas.] Putà impia ſynagoga. Hic
Verſ. 8. eſt titulus, ſiue epigraphe mulieris, ſicut in comœdiis actoribus perſonatis tituli aſſignuntur, v. g. Hic eſt Dauid, hic eſt Vrias, hæc Berſabee, vt ſciant ſpectatores quam quiſque perſonam agat. Similiter in reorum iudiciis & ſuppliciis ſolet affigi titulus, indicans cauſam ſupplicii, vti Christo crucifixo hunc titulum affixit Pilatus: *Hic eſt Ieſus Nazarenus rex Iudæorum.* q. d. Hic Ieſus damnatur ad mortē, quia voluit eſſe rex Iudæorum, quia regnum Iudææ ambiuit. Huc alluſit S. Ioannes Apocal. 17. 5. cùm meretrici illi famoſæ, hoc eſt, Babyloni typicæ, ſuum titulum affigit dicens: *Et in fronte eius nomen ſcriptum: Myſterium, Babylon magna, mater fornicationum & abominationum terræ.* Iam impietas hic quælibet accipitur, putà tota multitudo & congeries peccatorum; ſed maximè duplex. Prior eſt idololatria, ob quam ad captiuitatem Babylonicam dānati fuerūt Iudæi; ita S. Hiero. Hugo & Lyran. Secundò, occiſio Chriſti, ob quam perpetuo exilio nunc damnantur; ita Ribera, Sanchez, Fernandez & alii. Hæc enim propriè dicta eaque ſumma fuit impietas. Notat S. Chryſoſt. tract. 1. de orando Deum, omne quidem peccatum mor-
Anima vita eſt pietas, quam tollit mors, id eſt, impietas. tale eſſe mortem animæ, quia ab ea expellit Deum, qui eius eſt vita; propriè tamen impietatem dici mortem animæ, quia pietas, ſeu cultus Dei, & conuerſatio eo cultu digna, propriè eſt vita animæ, quam tollit impietas, quæ idcirco propriè eius eſt mors. Vnde hebr. eſt הרשעה *hariſca*, q. d. Illa impietas, illud ſcelus, ſcil. inſigne & enorme.

Et proiecit eam in medio amphoræ.] Ita vt caput totúmque corpus mulieris intra amphoram contineretur, vti paulò antè dixi. Hac phraſi ſignificatur cōpletam fuiſſe menſurā peccatorū, ideóque Iudæis inſtare Dei vindictam. Porrò Iudæi impleuerunt menſuram hanc ſuam, primò tempore Sedeciæ, cùm ipſe iuramentum Chaldæis præſtitu quod eis ſubeſſet, violauit, & perinde eis rebellauit. 4. Reg. 25. verſ. 6. Vnde mox exciſus eſt cum regno ab iiſdem Chaldæis. Secundò, cùm Chriſtum occiderunt: vnde mox exciſi ſunt à Tito & Romanis; ita Ribera, Sanchez, Fernandez & alii.

Et miſit maſſam plumbeam in os eius.] *Eius*, vel
Maſſa plūbea in ore quid? mulieris, vt vult Theodor. & Vatab. vel potiùs & plenæ amphoræ: obſtruait enim os amphoræ, & per conſequens os mulieris, totamque mulierem, quæ intra amphoram coniecta, illa claudebatur; ita S. Hiero. Hebræi, Alber. Remig. Ribera & alii. Hac maſſa plumbea ſignificatur completa menſura peccatorum, ideóque mulierē, id eſt, impiam ſynagogam damnari ad ſupplicium certum & irreuocabile, cuius grauitas & perpetuitas ſignificatur plumbo, inquit S. Hieron. Ruper. & Remig. vt ad perpetuum ſilentium, carcerem, tenebras & barathrum detrudatur & demergatur. Audi S. Hieron. *Ab angelo opprimitur, vt quæ priùs lætabatur in ſcelere, æterno ſilentio conticeſcat: vel iuxta Theodotionem, ipſa mulier ſe pro-*

A *iecit & abſcondit in medium amphoræ, ac ſuper ſe duxit grauiſſimum plumbi pondus, vt obturatum os haberet, & vltra ſe iactare non poſſet*; itaque deportaretur in Sennaar, id eſt, in Babylonem: licèt enim Iudæi ex ea per Cyrum liberati & egreſſi ſint, tamen non ſunt egreſſi niſi emenſa amphora, id eſt, expleta menſura ſeptuaginta annorum, pœnæ & captiuitati eorum à Deo præſtituta, quaſi culpæ eorum commenſa. Rurſum impietas ex ea non eſt egreſſa, quia idololatria Iudæorum manſit in Babylone, nec regreſſa eſt in Ieruſalem. Ipſi enim hac captiuitate caſtigati, amplius non coluerunt idola. Sic & Iſidor. Peluſ. lib. 3. Epiſt. 33. per talentum plumbi accipit pōdus peccati, quod pec-
B catorem ad ima gehennæ degrauat & deprimit: *menſura* (amphora) *verò*, inquit, *ſignificat diuinæ lenitatis & patientiæ finem, ac pœnæ principium.* Addit Arias, mulierem hanc plumbum ore excipere & deuorare coactam, vel plumbum liquefactum in os eius infuſum, idque in pœnam fraudum & furtorum eius, de quibus verſ. 3. ſicut hodie falſarii & corroſores monetæ in cacabum oleo bullientis immittuntur, illúdque haurire coguntur. Probat id Arias ex traditionibus Hebræorum tit. de *Sanhedrim*, ſiue de magiſtratibus, vbi dicitur, Iudæis idololatris, vel violatæ religionis conuictis ſolere plumbum liquefactum in os infundi, eoque illos enecari & comburi. Verùm hoc loco
C ſolum occluſum eſt os amphoræ plumbo, non autem hauſit illud mulier in amphora ſedens: ſed in inferno damnati hauriunt ſulphur, picem & plumbum liquefactum.

Tropol. impietas in amphora obſcura plumbo occluſa, eſt excæcatio Iudæorum: maſſa plumbea *Tropol. maſſa plūbea eſt cōſuetudo peccandi.*
eſt obſtinatio, quam ſummam in eis hodie cernimus. Rurſum maſſa plumbea impietatis eſt conſuetudo peccandi. Hæc enim peccatorem ita degrauat, vt in abyſſum malitiæ demergat, ex qua ſe erigere & exurgere nequit, niſi miraculo & miraculoſa Dei potentis manu & gratia eleuetur, & extrahatur.

Anagogicè, talentum plumbi ſignificat grauitatem & perpetuitatem tam culpæ, quam pœnæ *Anagog. eſt obſtinatio.*
D damnatorum in Sennaar, id eſt, in inferno, eorúmque obſtinationem in malo. Ibi enim impietas cū omnibus impiis quaſi ore occluſo ad æternum carcerem, ſilentium & tormentum damnabitur, & quaſi in amphora conſtipabitur. Vnde S. Ioannes Apoc. 20. 1. vidit *angelum deſcendentem de cœlo habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua. Et apprehendit draconem, &c. & ligauit eū per annos mille, & miſit eum in abyſſum, & clauſit & ſignauit ſuper illum. Ibi ergo omnis iniquitas oppilabit os ſuum*, Pſalm. 106. 42.

Et ecce duæ mulieres.] Quæres, quænam hæ? S. *Verſ. 9. Duæ mulieres quæ? Reſp. 1.*
Hieron. cum ſuis aſſeclis, Remigio, Ruperto,
E Alberto, Hugone & aliis, accipit Iſraël & Iudam, ſiue Samariam & Ieruſalem, putà decem tribus, & duas reliquas; quas pariter Ezechiel cap. 23. 4. comparat duabus mulieribus meretricibus, Oollæ ſcilicet & Oolibæ. Verùm non agitur hîc de Samaria & Iſraële; hic enim iampridē adductus erat, non in Sennaar, id eſt, Babylonē; ſed in Aſſyriam. Quod ſi quis amphoram hanc accipere velit menſuram impietatis & punitionis tam Iſraëlis, quàm Iudæ, potiùs dicat duas haſce mulieres fuiſſe Salamanaſar & Nabuchodonoſor. Ille enim Iſraëlem in Aſſyriam, hic Iudam in Babylonem traduxit. Alii, vt Lyran. Vatab. Dionyſ. Fernandez, accipiunt tribum Iuda, & tribum

Beniamin: hæ enim portarunt amphoram, id eſt, menſuram ſuæ culpæ & pœnæ in Babylonem, vbi ipſa quaſi perpetuò victura remanſit. Verùm hæ mulieres fuerunt quaſi lictores, vel carnifices: Iſraël autem non fuit ſibi ipſi lictor, aut carnifex.

3\. Tertiò, Theodor. & Hebræi apud S. Hieron. accipiunt Perſas & Medos, ſiue Cyrum & Darium, qui ita Babylonem vaſtarunt, vt amphora, id eſt, impietatis pœna perpetuò in ea durare, & ſedem ſuam in ea collocaſſe videatur; cum in Ieruſalem paucis, putà ſeptuaginta tantùm annis durarit. Hæc expoſitio rem penè attingit, ſed ſemiplenè & ex parte dumtaxat.

4. Genuina. Dico ergo, per duas mulieres accipi duos dæmones primarios, vel potiùs Nabuchodonoſorē & Nabuzardan, qui Ieruſalem vaſtarunt, ac Iudæos impios in Babylonem tranſtulerunt. Hi enim fuerunt milui alati, id eſt, abegi & raptores celerrimi, fortiſſimi & rapaciſſimi Iudæorum, qui eos traduxerunt in Babylonem. Vnde Chald. vertit, *populos leues & expeditos*, quales fuerunt Chald. Tales poſt necem Chriſti Iudæis fuerunt Titus & Veſpaſianus, vel Titus & Adrianus.

Tropol. Tropol. aliqui accipiunt duo peccata inſigniora Iudæorum, quæ eos ad exilium in Sennaar adegerunt. Pœna enim caput ſequitur; & culpa eſt quaſi lictor, qui peccatorem adigit & agit in furcam: quænam hæc peccata ſint non conſtat. Poſſet quis ſuſpicari eſſe furtum & periurium, quæ nominauit verſ. 3. Hæc enim viſio amphoræ cum illa voluminis volantis videtur coincidere, & eodem referri. Ribera vult eſſe excæcationem & obſtinationem Iudæorum, quæ ſpiritu diabolico actæ, quaſi alis milui amphoram hanc cum muliere deportant in Babylonem: ſed hæc duo continentur in muliere: mulier enim eſt impietas; maxima autem impietas eſt obſtinatio, & in malo obſtinata voluntas.

Symbol. Symbolicè, duæ mulieres ex parte Dei poſſunt accipi diuina ſanctitas & iuſtitia: hæ enim pœnas ab impiis Iudæis depopoſcerunt, eoſque è Ieruſalem & terra ſancta in impiam & impuram Babylonem eiecerunt. Vnde habent alas חסידה *chaſida*, id eſt, milui, vel, vt recentiores vertunt, ciconiæ: *chaſida* à rad. חסד *cheſed*, id eſt, pietas, ſignificat autem piam, putà ciconiam. Hæc enim pia eſt in parentes, quos ſeneſcentes fouet & alis excipit, vt cum iis ad nidum tranſuolet. Rurſum per antiphraſin *chaſida* ſignificat miluum, quia impius eſt, ſæuus & rapax. Septuag. vertunt *vpupam*. Iam iuſtitia diuina ſæuiit in Iudæos inſtar milui; ſanctitas tutata eſt templum & pietatem inſtar ciconiæ, ideoque ex eo impios Iudæos eiecit in Babylonem.

Spiritus in alis earum.] Spiritus eſt ventus. q. d. Rapidiſſimo & validiſſimo vento ferebantur & impellebantur, ſecúmque impellebant amphoram in terram Sennaar. Significatur celeritas & fortitudo Nabuchodonoſoris & Nabuzardan, in vaſtandis, expilandis & abducendis Iudæis; ita Theod. Haymo, Vatab. & Arias.

Symbol. S. Hieron. ſpiritum nequam accipit, putà diabolum. q. d. Mulieres hæ ſpiritu diabolico agitabantur, ita vt viderentur diabolum habere in alis, eoque quaſi furiis agi rapique in Babylonem.

Leuauerunt amphoram inter cœlum & terram.] q. d. Non curſu, non equis, non curru, ſed volatu, id eſt, velociſſimè tranſtulerunt amphoram. Qui enim volat, librat ſe in aëre inter cœlum & terram. Alludit ad miluos volantes & nidulantes in arborum cacuminibus.

Symbolicè ſignificatur, nec cœlum recipere Iudæos, vtpote impios & Deo exoſos; nec terram, vtpote qui hominibus inuiſi vbique ſint, ideoque vagi, exules & profugi; ita Ruper. *Nec terra ſua*, inquit, *capit eos, nec cœlum admittet eos. Et quemadmodum ſignifer eorum Iudas proditor periit, ſuſpenſus inter cœlum & terram, vt ait quidam, cœli terraque peroſus; ſic & iſte populus à terrena Ieruſalem excluſus, & cœleſti factus indignus, quaſi pendet inter cœlum & terram*, iuxta illud Satyrici: *Si non in cœlis* (vel terris) *ſtes vbicunque velis*. Et Fernandez viſione 34. ſect. 5. *Iudæos*, inquit, *quaſi pilam luſoriam repercutiunt omnes gentes*.

Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar.] Putà in Babylone, vt vertunt Septuag. nam in terra Sennaar eſt Babylon, vt patet Geneſ. 11. verſ. 2. Dicta eſt Sennaar quaſi שנער *ſcenaar*, id eſt, quæ excuſſit, ſcilicet dentes & linguam fabris turris Babel: ibi enim Deus confudit labium vnum Merupū, quo omnes loquebantur hebraicè, itaque quaſi linguam & dentes eis excuſſit. Rurſum excuſſit ipſos fabros ex Sennaar, eoſque in totum orbem diſperſit. Significat Zacharias impios Iudæos à Chaldæis abductos fuiſſe in captiuitatem Babylonicam, ibique multis annis, putà 70. manſiſſe, ait S. Hieron. Rabbini, Alber. Vatab. & Stunica; poſt eam verò ab Antiocho Epiphane, & planè plenéque à Tito abducendos eſſe in captiuitatem & exilium vniuerſale, quo totus orbis eis erit Sennaar, id eſt, terra excuſſionis, putà impietatis & infidelitatis eorum carcer & exilium. Quia enim atrox fuit clades & captiuitas Sennaar, ſiue Babylonis, hinc per catachreſin, à Iudæis quæuis grauis calamitas, carcer & exilium, vocabatur Sennaar, ſiue Babylon; ita Arias & Sāchez. Denique multi cenſent hic ſignificari, in Babylone regnum ſuum inchoaturum Antichriſtum, ibique erecturum ſedem impietatis, æquè ac tyrannidis; ac Iudæos eum ibidem pro ſuo Meſſia recepturos & culturos, vt ait Chriſtus Ioannis c. 5. 43. donec ab Elia & Enoch per miracula ardentémque zelum ad Chriſtum conuertantur; ita Ribera, Emmanuel & Franc. Suarez 3. part. quæſt. 59. diſput. 54. art. 6. ſect. 5. & alii multi, quin & Auctor operis de Antichriſto apud S. Auguſt. & S. Hieron. in ca. 11. Daniel. & Anſel. in Elucidario, aſſerunt Antichriſtum Babylone naſciturum. Hac de cauſa S. Ioannes Apocal. 16. 12. vidit reges cum magnis copiis ab Euphrate, id eſt, è Babylonia quæ Euphrati adiacet, venientes ad Antichriſtum: *Et ſextus angelus*, inquit, *ſiccauit Euphratem, &c. vt prepararetur via regibus ab ortu ſolis*. Et cap 9. 14. *Solue*, ait, *quatuor angelos qui alligati ſunt in magno flumine Euphrate, &c vt occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equeſtris exercitus vicies millies dena millia*. Accedit, quod typus Antichriſti fuerit Nabuchodonoſor, qui Iudæos vaſtauit & abduxit in Babylonem, quique adorari ſe fecit in ſtatua aurea, quam erexit, Daniel 3. verſ. 5. vti & faciet Antichriſtus, iuxta illud Ierem. 1. 14. *Ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ*, putà a Babylone quæ Iudææ erat ad Aquilonem. Iam ſenſus huius loci eſt eis, quē aſſignaui verſ. 6. Amphora enim hæc continens impietatem locata & ſtatuta in Babylone, ſignificat tam impietatis culpam, quàm pœnam in Babylone locatam, vt cùm in ea

impietas

impietas ſteterit per definitam à Deo menſuram tum peccatorum, tum temporum, puniatur & plectatur, primò per Cyrum; ſecundò per Darium; tertiò per Chriſtum, qui Babylonem & Babylonios Antichriſti aſſeclas diſperdet in fine mundi.

Nota, cùm ait, *vt ædificetur*, &c. alludit ad idola & idololatriam, quæ maximè nomine impietatis hîc intelligitur. Idolis enim more communi Iudæi ædificabant domus & templa, eáque ponebãt & eleuabant in baſi, vt excelſa ab omnibus viderentur & colerentur. Iam domus idololatriæ & ſcelerum fuit Babylon, vti patet Ierem. 50. & 51. vnde per catachreſin, Roma impia & ethnica ſãguine fidelium & martyrum cruenta, imò ebria, à S. Ioanne vocatur Babylon Apoc. 17. & 18. In Babylone ergo impietas Iudæorum, eiúſque pœna & captiuitas poſita fuit ſuper baſin, quia quaſi ſtatua ſuper columnam erecta fuit, vt videri ab omnibus etiam longè remotis poſſet. Propriè ergo & genuinè hæc amphora impietatis è Iudæa tranſlata in Babylonem, ſignificat idololatriam cum idololatris impiiſque Iudæis, à Chaldæis è Iudæa trãſlatam eſſe in Babylonem, ita vt Iudæa iam ab ea expurgata ſit ſancta, dignáq; in qua Deo templum reſtauretur, in quo ipſe, vt priùs, habitet & colatur: quà ratione Propheta conſolatur, ſimúlque incitat Ieſum, Zorobabel & populum, vt in Ieruſalem reuerſus ibi maneat; & ſi qui in Babylone remanſerint, inde in Iudæam redeant, ibique templũ Deo conſtruant, in quo illum ſanctè venerentur & colant. Ieruſalem enim iam eſt ciuitas pietatis, Deique veri cultus, ideóque impunitatis pariter & ſecuritatis aſylum: Babylon verò eſt ciuitas idololatriæ & impietatis, vti fuit ab initio ſub tyranno Nẽrod, Geneſ. 10. 10. ideoque punitioni & excidio addicta; perinde ac iam Meca in Arabia eſt ciuitas Mahometiſmi, Geneua eſt metropolis Caluiniſmi. Iudæi ergo è Ieruſalem in amphora quaſi tranſlati in Babylonẽ, eò impietatem, id eſt, idololatriam ſecum exportarunt, ita vt illa amplius non redierit in Ieruſalem, inquit Lyran. Dionyſ. & à Caſtro. In Babylone itaque ſuam amphoram, id eſt, culpam & pœnam depoſuerunt, dum ſeptuageſimo anno ea emenſa, euoluta & perſoluta, quaſi ex ſua amphora exeũtes, puri & liberi redierunt in Ieruſalem & terram ſanctam, amphorã, id eſt, idololatriã, eiúſq; pœnã relinquẽtes Babyloni & Babyloniis, quos proinde primò Cyrus, deinde Darius Hyſtaſpis vaſtauit.

Alleg. Sennaar eſt infernus.

Alleg. ſignificatur impietatis Iudæorum menſura complenda per cædem Chriſti, ob quã ipſa cum Iudæis impiis è Ieruſalem per Romanos expellenda ſit in Sẽnaar, id eſt, in exilium totius vrbis, donec in Sennaar ſubiiciat ſe Antichriſto, cũ eoque plectatur & trudatur in tartara. Ibi enim erit æterna ſedes impietatis, ibique implebitur planè illud: *Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar*, id eſt, excuſſionis, *& ſtabiliatur & ponatur ibi ſuper baſin ſuam.* Pro quo clariùs vertit Syrus: *Vt ædificent ei domum in terra Babylonis, & ſtabiliant eam, & habitare* (reſidere) *faciant eam ibi ſuper præparationem* (manſionem) *eius.* Et Arabicus Alexandrinus: *Iam ædificata eſt ei domus in Babylone, & parata eſt ei, & habitabit in domo quæ ei parata eſt.* Et Arabicus Antiochenus: *Vt ædificent ei domum in terra Babylonis, & ſtabiliat eam, & ponat eam in æqualitate eius*, æqualia reddens cuique pro demeritis ſupplicia. Tunc enim impietas Iudæorũ, inquit, Fernandez. viſ. 34. ſect. 5. exaltabitur, & A quaſi baſin vt idolum in templo collocabitur, vt glorioſior & honoratior habeatur ab omnibus Antichriſti ſequacibus. Vnde eorum typus fuerunt fabri, qui turrim Babel ædificarunt in Sennaar, vt impietatem ſuam contra Deum exaltarent. Sic enim & Iudæi impietatis ſuæ idolũ, quaſi ſuper baſin exaltabunt ibidem ſub Antichriſto: ſed in nihilum recidẽt cogitationes eorum, ſicut & impiæ turris ædificatorum. Nam & Antichriſtus eorum occidetur à Chriſto, & impietas exaltata cadet: ſed per magnam miſericordiã Dei fiet, vt cæſo Antichriſto à ſua impietate reſipiſcãt, & conuertantur ad Chriſtũ. Beneficia enim Dei contẽpta acuunt Dei primò irã, deinde miſericordiã.

Tropol.

B Tropol. impietas è Ieruſalem, id eſt, ex Eccleſia euertitur, cùm ex ea expelluntur exeúntq; ſchiſmatici & hæretici, vt conſtituãt ſuæ hæreſis idolum in Babylone, id eſt, in ſua Eccleſia Satanica; ex qua in æternam Babylonem, id eſt, confuſionem, & Sennaar, id eſt, excuſſionem dentium detrudentur, putà in gehennam, vbi erit fletus & ſtridor dentium; vbi nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat. Fideles ergo qui ſapiunt, fugiant Babylonem hanc quaſi peſtem, ac in Eccleſia ſedem figant; ibi templum perfectionis virtutum Deo ædificent, donec in Ieruſalem & templum cœleſte, ad æternam vitam & gloriam trãsferantur. Vtinam ô Domine impietatem (hæreC ſim) ex Anglia, Scotia, Germania, Bohemia, &c. educas, & transferas in Sennaar, vt fiant terra orthodoxa & ſancta, ſicut olim fuerunt, cùm in ea te laudauerunt patres noſtri.

Rurſum amphora eſt menſura peccatorum cuiuſque, tum hominis, tum populi, qua impleta Dei vindicta proſilit ad vltionem. Quiſque ergo videat, ne amphoram hanc impleat, ſed ſi quid criminum in eam iniecerit, mox per pœnitentiam euacuet & exhauriat. Porrò impletur amphora, cum impunè & publicè graſſatur impietas, vti fit in Bacchanalibus, cùm omnium oculi in eam intendunt. Tunc ergo maximè timenda eſt Dei irà & vindicta. Quocirca viri ſancti, vt eam à ſe & D Repub. auertant, eo tempore tanto magis inſiſtunt orationibus & piis operibus, vt iram Dei ſiſtant & amphoram euacuent, quanto impij vacant ſuis cupidinibus, ardéntque vt eam impleãt; ne inſtar Sodomorum igne cœleſti ſiderentur, vel inſtar Iudæorum in terram Sẽnnaar, id eſt, excuſſionis, putà in exilium præſens & perenne in gehenna ablegentur; præſertim cum Deus dat ſigna Iræ ſuæ, & vindictæ imminentis per famem, peſtem, publicáſque ſtrages & clades. Tunc enim apparet eius falx volans, & amphora egrediens, quam præcones toti populo annuncient & intentent, vt eam vitare, & Dei indignationem placare ſatagant; perinde ac fecit Aaron in ſeditione E ac punitione Core, iubente Moſe ac dicente: *Tolle thuribulum, & hauſto igne de altari mitte incenſum deſuper, pergens citò ad populum, vt roges pro eis: iam enim ira egreſſa eſt à Domino, & plaga deſæuit. Quod cùm feciſſet Aaron, & accurriſſet ad mediam multitudinem, quam iam vaſtabat incendium, obtulit thymiama, & ſtans inter mortuos ac viuentes, pro populo deprecatus eſt, & plaga ceſſauit.*

Symb amphora eſt auaritia.

Symbolicè, S. Gregor. lib. 14. Moral. cap. 26. per amphoram accipit auaritiam, in quam oculi omnium mundanorum reſpiciunt; vt cùm ad cætera ſint cæci, oculos ſolùm habere videantur ad intuendas amphoras, & menſuras emendi vendendique, ac cætera lucri inſtrumenta. Hãc duæ

pheta verſ. 8. Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis (*in Babylonem, quæ Iudææ eſt ad Aquilonem*) requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.

Similis Danielis. *Hæc eadem paulò antè intuitus eſt Daniel c. 2. 31. vbi in ſpecie ſtatuæ quadriformis quatuor haſce monarchias conſpexit. Et cap. 7. 3. vbi eaſdem ſub ſpecie quatuor ferarum, ſcilicet leænæ, vrſi, pardi, & quartæ horribilis ac variæ depingit vidit: quæ viſio paucis annis ante Zachariam contigit, nimirum anno primo Balſaſar, vt ibidem dicitur verſ. 1. qui paulò pòſt cæſus fuit à Cyro Babylonem expugnante. Hæc verò Zachariæ contigit ſub Dario Hyſtaſpis, qui poſt ſeptennium regni Cambyſis, Cyro in imperio Perſidis ſucceſſit, & Babylonem rebellantem rurſum expugnauit. Quocirca ad has Danielis viſiones alludit Zacharias: vnde vidit eoſdem quatuor ventos, quos Daniel cap. 7. 2. inter ſe confligentes; ac quatuor feras quatuor monarchias portẽdentes præcurrere, & deſinere in regnum Chriſti æternum. Prima enim Danielis fera reſpondet rufo colori equorum Zachariæ: leæna enim eſt rufa. Secunda fera Danielis, putà vrſus, reſpondet nigro colori equorum ſecundorum Zachariæ: vrſi enim ſunt nigri. Tertia fera Danielis, putà pardus, reſpondet colori albo equorum tertiorum Zachariæ: pardus enim maculis albis inſperſus eſt. Quarta fera varia Danielis, reſpondet quartis equis variis Zachariæ. Danielem & Zachariam ſecutus eſt S. Ioannes Apocal. 6. vbi quatuor regna poſt Chriſtum futura vidit depingi per quatuor equos, 1. album, 2. rufum, 3. nigrum, 4. pallidum. Vide ibi dicta.*

Verſ. 1.] Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei.

Verſ. 2.] In quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſecunda æqui nigri.

Verſ. 3.] Et in quadriga terra equi albi, & in quadriga quarta equi varii, & fontes.

Verſ. 4.] Et reſpondi, & dixi ad angelum, qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc, domine mi?

Verſ. 5.] Et reſpondit angelus, & ait ad me: Iſti ſunt quatuor venti cœli, qui egrediuntur, vt ſtent coram Dominatore omnis terræ.

Verſ. 6.] In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egreſſi ſunt poſt eos: & varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.

Verſ. 7.] Qui autem erãt robuſtiſſimi, exierunt, & quærebant ire, & diſcurrere per omnem terrã. Et dixit: Ite, perambulate terram: & perambulauerunt terram.

Verſ. 8.] Et vocauit me, & locutus eſt ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.

Verſ. 1. ET *conuerſus ſum, & leuaui.*] *Conuerſus*, id eſt, iterum, vel rurſus leuaui oculos, & vidi nouam viſionem: ponitur enim verbum, vel potiùs participium pro aduerbio, per enallagen Hebræis vſitatam, ita Vatab. Vnde ex hoc loco non liquet, an hæc viſio ſtatim ſucceſſerit viſioni præcedentis capitis, an verò poſt maius temporis interuallum,

A *Et ecce quatuor quadrigæ.*] Theodor. quem ſequuntur Palacius & à Caſtro, per quatuor quadrigas accipiunt quatuor angelorum turmas, Iudæorum res & commoda procurantiũ. Nam cap. 1. 8. vidit pari modo equos varias, albos & rufos, qui repræſentabãt Angelos Iudæorum tutelares, vt ibi dixi. Hi enim ſtant coram Domino, vti dicitur verſ. 5. ad eius iuſſa diuerſa circa regimen populi eius exequenda, iuxta illud Habacuc 3. 8. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio.* Et Pſal. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætãtium: Dominus in eis in ſancto.* Vnde & Elias in curru equorum igneorum, id eſt, ange- *Quatuor quadrigæ quæ.*
B lorum raptus eſt in cœlum, 4. Reg. 2. 11. Et cap. 6, 17. Eliſeus obſeſſus à Syris, *vidit montem plenum equorum & quadrigarum ignearum in circuitu ſuo;* putà angelorum ad ſe tutandum. Iam haſce quatuor quadrigas, id eſt, turmas angelorum, ita particulatim ex Theodoreto applicat à Caſtro: Equi rufi, inquit, ſignificant angelos vltores & ſanguinarios, qui egreſſi à Domino manſerunt in Iudæa, vt Iudæos ſua virtute de hoſtibus vlciſcerẽtur & & tutarentur. Quadriga angelorum quæ nigris equis vehebatur miſſa fuit in terram Aquilonarẽ, vt per Medos & Perſas excideret Babylonios hoſtes Iudæorum. Quadriga angelorum alborum
C miſſa eſt poſt priorẽ, vt Iudæos libertate donatos per eoſdem Perſas, hilares reduceret in patriam. Quadriga angelorum variorum miſſa eſt verſus Auſtrum, vt hoſtes Iudæorum eis fœlicitatem inuidentes, pro varietate gentium continerent, ne vlla in re eis nocerent.

Verùm communis Patrum & Interpretũ ſententia eſt, haſce quatuor quadrigas ſignificare quatuor monarchias circa impiũ Babylonis imperium decernantes, quas Deus ſua prouidentia ſucceſſiuè in lucem eduxit, rexit, mutauit pro libito ad ſuam potentiam & gloriã, præſertim circa populum ſuum per eas vel caſtigandum, vel protegendum & promouendum, toti orbi oſtendendam: Itaque equos rufos denotare monarchiam *Eſſe quatuor monarchias.*

Aſſyriorum

Apocal. 17.3. & cap. 18. 16. *Væ, ait, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo purpura & cocco.* Hic enim color ardorem animi ad præliandum notat, & acuit: vnde equi ruſi alacriores, erectiores & animoſiores ſunt. Color enim rufus eſt accenſus, & ignis ſplendorem refert, idque melius quã rubeus, qui tamen zeli & acrimoniæ eſt index, teſte Alciato emblem. 117. dum ait:

At ruber armatos equites exornat amictus.

Hac de cauſa poſt Chaldæos aliæ quoque gentes ad prælia euntes, veſtibus rubris vſæ ſunt, vt Perſæ, teſte Xenophonte lib. 7. Cyripædiæ: & Græci, teſte Æliano lib. 6. c. 6. præſertim Lacedæmonij. Pluribus idipſum ex Plutarcho, Æliano & Valerio demonſtrat Alexander ab Alexãdro lib. 1. Genial. cap. 20. & ibidem Tiraquellus. Verùm quia primi Babylonij in bellis purpurea, vel coccinea veſte vſi ſunt, quos deinde Græci & Perſæ ſunt imitati; hinc hic color datur Babylonijs, ita Arias & alij. Porrò quid hi equi ruſi egerint, non declarat Zacharias, tum quia iam præterierant; tum quia Iudæis recens ex Babylone redeuntibus ſatis idipſum conſtabat, inquit S. Hieron. tum quia eorum geſta noxia & funeſta fuerunt Iudæis, inquit Cyril. Angelus autem hic læta oſtendit Zachariæ, vt afflictos Iudæos animet & conſoletur.

Alleg. Clarius: Equi, inquit, ruſi qui alio non ſunt egreſſi, ſignificant S. Iacobum, S. Stephanum, primóſque ſimiles Chriſti præcones & athletas, qui inter crudeles & cruentos Iudæos Euãgelium Chriſti prædicarunt, pro eóque ab illis in Iudæa occiſi ſanguine ſuo rubricati, non aliã quàm è terra in cœlum egreſſi ſunt.

Nigri ſunt Perſæ. Curi

In quadriga ſecunda equi nigri.] Nigri deſignant Perſas: quia hi plus horroris & mœroris, quàm damni & ſtragis intulerunt Iudæis; vti Cambyſes, qui impediuit fabricam templi; & Aſſuerus maritus Eſther, qui ſeductus ab Aman Iudæos omnes neci addixit; ita S. Hieron. Addit Arias, Perſas pulla & atra veſte vti ſolitos, indéque fuſcum dici, quaſi puſicum & perſicum. Verùm id non liquet ex hiſtoriis, imò Xenophon loco iam citato, aſſerit eos in bello vſos coccineis.

Verſ. 3. Albi ſunt Græci.

In quadriga tertia equi albi. Albi denotant Alexandrum, Ptolomæum Philadelphum & Græcos, qui clementes & beneuoli fuerũt in Iudæos, adeo vt Alexander Iaddum Pontificem pronus adorarit, teſte Ioſepho lib. 11. antiq. cap. vltimo. Licèt enim Antiochus Epiphanes ex Græcis oriũdus Iudæos afflixerit, tamen hæc afflictio fuit modici temporis, atque in ea Machabæi victoriis fuerunt candidati & illuſtres.

Addit Cyrillus, Græcos denotari albo colore; tum quia vt plurimum veſte alba vtebantur; tum quia linguam planam & apertam, ac barbarorum tenebris & obſcuritate alienam habebant; tum quia delicias & conuiuia amabant, quorum ſymbolum erat candida: hæc enim erat veſtis feſta, conuiuialis & læta: tum quia in bellis fuerunt fœlices & victorioſi, vti patet de Alexandro: candida enim veſtis erat triumphantium.

Varij ſunt Romani.

In quadriga quarta equi varij & fortes.] Mariana per equos varios accipit Ægyptios: hi enim ad Auſtrum latè dominati ſunt Ægypto, ac vicinis Syris & Æthiopibus, fuerúntque potentes & celebres. Verùm cæteri omnes per quartam hanc quadrigam accipiũt monarchiam Romanorum. Hæc enim potens fuit & fortis, æquè ac varia, tũ in regimine, quod initio in regibus fuit monarchicum, deinde in Conſulibus ariſtocraticum, poſtea in Tribunis plebis democraticũ, rurſum, in Imperatoribus monarchicum, idque ex varia gente. Alij enim fuerunt Itali, alij Hiſpani, alij Galli, alij Græci, &c. tum quia Romani variis fuere ingeniis, æquè ac affectibus in Iudæos: partim enim in eos beneuoli fuere, vti Senatus Rom. tempore Machabæorum, quando cum eis fœdus ſanciuit; item Iulius Cæſar, Auguſtus, Tiberius, Claudius: partim infenſi & crudeles, vt Pompeius, Caligula, Nero, Veſpaſianus & Adrianus; ita S. Hieron.

Pro variis hebr. eſt ברודים *berudim*, id eſt, grandinati, hoc eſt, maculis albis inſtar grandinis reſperſi & variegati, quos Latini guttatos vocant, vt Martialis lib. 3. Epigram. 104. aues Numidicas guttatas vocat. Vnde Syrus vertit, *ſparſo vellere*, vel *ad flammeum colorem accedente.* Arabicus Antiochenus, *colore vermiculi*, vel purpuræ. Rurſum pro *fortes* hebr. eſt אמוצים *amutſim*, quod Aquila vertit κραταιοί, vel vt legit S. Hieron. κρατεροί, id eſt, potentes, robuſti. Septuag. ψαροί, id eſt, ſturnini, putà colore ſturni ænis: hæc enim vocatur ψάρος: vel veloces, ἀπὸ τοῦ ψαίρειν, vnde αἰψηρός. Chald. vertit קטמנין *ketmanin*, quod biblia Regia vertunt, *coloris cineres:* meliùs alij vertunt *confringentes*, vel comminuentes, in cinerem redigentes, iuxta illud quod de iiſdem ait Daniel cap. 2. 40. *Quomodo ferreum comminuit & domat omnia, ſic comminuet & cõteret omnia hæc.* Origo duplicis huius verſionis eſt, quod hebr. אמוצים *amutſim*, propriè ſignificet fortes, ideóque veloces, vt vertunt Septuag. & comminuẽtes omnia, vt vertit Chald. Sed aliqui, inter quos eſt Arias, *amutſim* acceperunt pro חמוצים *chamutſim*, id eſt, fermentatos, putà *cinereos*, huius enim coloris eſt fermentum; vel *ſturninos*, vt alij vertunt ex Septuag. Sturni enim pariter ſunt coloris cinerei. Vnde & Syrus, etiam Vaticanus, τὸ *fortes* omittit. Verùm prior lectio *amutſim*, id eſt, *fortes*, eſt vera & genuina. Porrò Arias per cinereos, accipit Turcas, Arabes & Saracenus, qui colorem habent cinereũ; præſertim Ottomanos. Hi enim partem magnã Romani Imperij occuparunt ſua fortitudine, quam eis indit ſua lex, putà Alcoranum; hoc enim iubet eis, vt armis ſectam ſuã propagent. Verùm hi Romani cenſeri nequeunt, cùm ſint Romanorũ iurati hoſtes, nec robuſtiſſimi, cum eis longè ſint robuſtiores Chriſtiani Europæi, vti patet in præliis. Adde, ſpurca & fœda eſt hæc Mahometis ſecta, nec digna hiſce Zachariæ oraculis & elogiis.

Myſticè. 4. equi ſũt 4. virtutes Apoſtolicæ.

Myſticè, Alcazar in cap. 6. Apocal. Notat. 5. p. 444. per quadricolores equos & quadrigas accipit quatuor dotes & virtutes, quibus Apoſtoli virique Apoſtolici, quaſi quadrigæ Chriſti, ipſi totum ſubegerunt orbem; ſcilicet equos albos denotare immaculatam ſanctitatem; rufos zelum ardentem; varios ſapientiam; nigros modeſtiam. De albore vide Alciatum embl. 117.

Sinceri eſt animi & mentis ſtola candida pura.

Ruſi denotant ardorem: quia hic color accenſus eſt & igneus. Varij ſignificant æternam Dei ſapientiam, quæ varietatem illam Apoſtolorum & fidelium tanta pulchritudine diſtinxit: multiplex enim color eſt multiformis ars & ſapientia. Eſt enim ſpiritus ſapientiæ multiplex, Sapien. 7. 21. Niger color ſignificat modeſtiam: vnde Clerici & Monachi S. Baſilij, Benedicti, Auguſtini, &c. nigris veſtiuntur, iuxta illud Cantic. 5. 11. *Coma eius nigra quaſi coruus*; vbi Delrio ex Heſychio, Bernardo, Alcuino, Beda, Haymone & Anſelmo oſten-

A oſtendit, nigrorem ſymbolum eſſe rei cōtemptæ, & externa ſpecie deſpicabilis, quæ fundamentum eſt humilitatis & modeſtiæ, iuxta illud Cant. 1. 5. *Nigra ſum, ſed formoſa.* *Origo Circenſium.* Ex his Zachariæ quadrigis ortæ videntur quatuor Circenſium aurigarum factiones, totidem coloribus diſtinctæ, quæ apud Romanos & Græcos graues ſæpe tumultus concitarunt. Erant enim aurigæ, alij albati, alij ruſſati, alij praſini, alij veneti, de quibus omnibus extant Epigrammata lib. 5. Anthologiæ, & Dio. lib. 59. & Suetonius in Vitellio c. 14. Albati enim reſpondent quadrigis albis Zachariæ, ruſſati rufis, praſini nigris, veneti variis. Praſinus enim color eſt porraceus, ſiue viridis, qui conflatur ex giluo & nigro, teſte Platone in Timæo. B Venetus color vocabatur cyaneus, ſiue cæruleus & marinus, ait Vegetius: mare autem ob fluctus & reuerberationem radiorum ſolis, varios exhibet colores, ſed maximè cæruleum. Vnde Arias equos varios Zachariæ cenſet fuiſſe cinereos, qui ad cæruleos accedunt. Porrò hiſce quatuor coloribus videntur repræſentaſſe quatuor elementa, eorúmque inter ſe diſſidia & pugnas, nimirum rubro ignē, ruber enim color ignis eſt, & igneus: albo aërem; ſerenus enim aër albeſcit: veneto, ſiue cæruleo aquam & mare: praſino, ſiue porraceo terram, germina & porros producentē. Hæc enim quatuor elementa moderatur, intérque ſe C committit & contemperat ſummus vniuerſi auriga Deus. Vnde de origine venetorum & praſinorum ſic in antiquis hiſtoriarum Collectaneis Cod. Vatic. 96. legimus: *Oenomaus primus inuenit Circenſium colores, quibus terræ ac maris quaſi certamen repræſentauit. Mittebantur ſortes; quem verò contigiſſet terræ vicem agere certando, ille veſtem viridem induebat; cæruleam autem, qui vices maris agebat. Hoc certamen 24. die Martij Oenomaus conſtituit. Quod ſi color viridis viciſſet, terræ fertilitatem omnes ſperabant; ſi cæruleus, tranquillam maris nauigationem. Quare agricolæ optabant victoriam viridi colori; nautæ cæruleo.*

Verſ. 1. *Iſti ſunt quatuor venti.*] Hoc eſt, velut quatuor D venti, Hebræi, enim ſæpe *Caph*, quæ eſt nota ſimilitudinis, omittunt. q. d. Hæ quatuor quadrigæ, id eſt, monarchiæ inter ſe confligent vt venti cōtrarij, ac violenter & celeriter quaſi venti ſubuertent omnia quocunque irruent: denique velociter tranſibunt & deſinent, vti faciunt venti. Alludit ad Daniel. 7. verſ. 2. vbi pariter Daniel hæc quatuor regna depingi vidit per quatuor ventos confligentes in mari. q. d. Iſtæ quadrigæ ſunt ſimiles quatuor ventis oſtenſis Danieli: ſicut enim vētis mare, ſic quadrigis terra turbatur; ita Theodor. Vatab. Sanchez hic, & Perer. in Danielis 7. 2. Simili phraſi dicitur Deus ſuſcitaſſe ſpiritum Cyri 1. Eſdræ 1. 1. & ſpiritum Regum Medorum E Ierem. 51. 11. Inſuper S. Hieron. Theod. Remig., & Vatab. per quatuor ventos accipiunt quatuor plagas, ſiue climata mundi, ad quas egreſſæ ſunt hæ quadrigæ, vt eas ſibi ſubiicerent. Vnde Vatab. vertit: *Iſtæ ſunt quadrigæ, quæ ad quatuor ventos, vel plagas cælorum egrediuntur.* Et Chald. *Iſta ſunt quatuor regna, quæ ſunt in quatuor ventis cæli.* Denique pro *venti*, hebr. eſt רוחות *ruchot*, id eſt, ſpiritus, quales ſunt angeli, æquè ac venti. Vnde Theod. Palacius & à Caſtro, per quadrigas has & ventos accipiunt angelos præſides regnorū, potà quatuor monarchiarū, de quibus dicitur Pſal. 103. 4. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus*, & hi ſtant coram Domino. Hic ſēſus eodem redit. Quod enim A de angelis dicitur, hoc de monarchiis illis commiſſis dicitur & intelligitur.

Moral. Moral. diſce hic regna & potentatus huius ſæculi naturam habere ventorum, æquè ac quadrigarum, tum quia valida ſunt & armipotētia; tum quia velocia; tum quia mox euaneſcunt. Stultus ergo eſt, qui ventos ſequitur, quos aſſequi non poteſt; & ſi poſſet, diu tenere non poſſet, inquit Sanchez. Vides quadrigam Principis equis quaternis, vel ſenis velocibus velociter tranſcurrere, cogita ita tranſcurrere omnes orbis principatus. Sentis ventos celerrimè per aëra tranſuolare, cogita pari modo tranſuolare reges & regna, omnéſque dignitatum apices. *Omnis potentatus vita B breuis*, ait Sapiens.

Vt ſtent.] Quaſi parati ad eius iuſſa excipienda & exequenda. Nam Deus per eos punit quos vult, imò priores ſemper puniuit & euertit per ſequentes, vti Chaldæos per Perſas, Perſas per Græcos, Græcos per Romanos. Vide dicta Iſaiæ 10. 5. & Ierem. 25. v. 9. & ſequentibus. Vbi nota homines omnes, licèt peſſimi ſint, quales fuerunt multi ex his Monarchis, vtpote tyranni, aſſiſtere Deo quaſi inſtrumenta & lictores eius, vt vel populum eius defendant, vel impios caſtigent. Heb. eſt מהתיצב *mehitiatſeu*, id eſt, à ſtando. Pagnin. & Tigur. *à loco vbi ſtabant coram Domino.* Noſter C cum Septuag. melius vertit, *propter ſtandum*, id eſt, *ad ſtandum*: quia Heb. מן *min* ſæpe ſignificat *propter*, & ſubinde capitur pro ל, id eſt *ad*. Iſtæ enim particulæ & literæ ſeruiles per enallagen non rarò inter ſe commutantur: *mehitiatſeu* ergo, id eſt, à ſtando, idem eſt quod *lehitiatſeu*, id eſt, ad ſtandum, vt ſtent.

Equi nigri egrediebantur in terram Aquilonis.] *Verſ. 6.* Equi nigri ſignificant Perſas, qui vaſtarunt Babylonem, quæ eſt ad Aquilonem Iudææ, vti dixi v. 2.

Et albi egreſſi ſunt poſt eos.] Denotatur Alexander & Macedones, qui Perſis in monarchia ſucceſſerunt, eamque illis eripuerunt iuxta Babylonem: ſedes enim imperij Perſarum erat Ba- D bylone, ait Vatab. Vnde iuxta eam apud Arbelam Alexander profligauit copias Darij Codomanni (qui fuit vltimus Perſarum Monarcha) ideoque ibidem rex Aſiæ proclamatus eſt, ac Babylonem victor ingreſſus, omnes eius ditiones ſibi ſubiecit, teſte Curtio lib. 5. & Plutar. in vita Alexandri.

Et varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri. q. d. Romani egreſſi ſunt in Ægyptum: hæc enim eſt ad Auſtrum terræ ſanctæ, putà Iudææ, iuxta quam ſcriptura plagas mundi deſcribere & conſignare ſolet. Vatabl. & Arias putant id factum per Iulium Cæſarem, qui primus deuicit Ægyptum. Meliùs alij id factum cenſent per Auguſtum ſuc- E ceſſorem Iulii. Auguſtus enim per Actiacam victoriam profligauit Antonium & Cleopatram, itaque Græcorum, putà Ptolomæorum in Ægypto regnum extinxit, illúdque ad ſe & Romanos tranſtulit. Vnde ipſe primus Ægyptū fecit prouinciam, teſte Suetonio in eius vita cap. 17. & 18. quod Iulius facere auſus non fuerat. Tunc ergo euerſa tertia monarchia Græcorum, cœpit quarta Auguſti & Romanorum. Vnde paulò poſt ab Auguſto quaſi iam Monarcha, exiit edictum vt deſcriberetur vniuerſus orbis; ita S. Hieron. Ribera, Sanchez, Fernandez & alij.

Qui autem erant robuſtiſſimi.] Hebr. האמצים *Verſ. 7.* *haamutſim*, id eſt, illi fortes per excellentiam, de quibus verſ. 3. q. d. Ea quarta quadriga equi robuſtiſſimi

ſtiſſimi, putà Romanorum fortiſſimi nutu Dei perambulabunt, id eſt, perambulando ſubiugabunt (vti oſtendi c. 1. 11.) omnem terram. Tales ſucceſſiuè fuerunt Scipio, Pompeius, Cæſar, Auguſtus, Veſpaſianus, Traianus, Conſtantinus, Theodoſius, &c. Romani enim ſenſim creſcentes armis & viribus robuſtiſſimi euaſerunt, & plurimas prouincias occuparunt; ita S. Hieron. Cyrill. Theodor. Lyran. Hugo, Vatab. & alij.

Arias per robuſtiſſimos accipit Turcas & Ottomannos, vt dixi verſ. 2. Meliùs Ribera accipit Gothos, qui fuerunt ſtipendiarij Romanorum, eorúmque Imperium propugnarunt & propagarunt, operámque inſignem nauarunt Maximino pugnanti contra Parthos, Conſtantino contra Licinium, & Honorio. Verum Gothi non fuere Romani, ab ſub Honorio fœdus ruperunt, & in hoſtes conuerſi Italiam, Hiſpaniam & Africam, quin & Romam ipſam, ſub Alarico & Genſerico ducibus regibúſque ſuis, vaſtauerunt. Itaque ob gentis copiam, paupertatem & barbariem, maximi fuere Romanorum, & gentium eis fœderatarum expilatores per plures annorum centurias. Vide Oroſium lib. 7. cap. 19. & ſequent. Rurſum Gothi non perambularunt, id eſt, occuparunt totam terram. Niſi dicas cum Sanchez, per Gothos accipi Reges Hiſpaniarum, qui à Gothis prognati ſunt. Hi enim ſenſim ſuum Imperium latè propagarunt, adeóque illud extenderunt per Americam, Peru, Braſiliam, totúmque nouum orbem. Occuparunt enim Indias Occidentales, & multa in Orientalibus, admirabili, audacia, æquè ac fortitudine & victoriis ad miraculum vſque illuſtribus. Verùm Reges Hiſpaniarum nunquam (niſi ſub Carolo V. in quo regnum Hiſpaniæ Imperio Romano fuit coniunctum) exſtiterunt, an nominati fuerunt Imperatores Romanorum. Et pari ratione robuſtiſſimos hoſce dicere poſſemus Pipinum, Carolum Martellum, & præſertim Carolum Magnum, eiúſque ſucceſſores Reges Auſtraſiorum, Francorum & Germanorum, qui verè re & nomine fuerũt Reges & Imperatores Romanorum, ac eorum Imperium per Auſtraſiam, Galliam, Germaniam, Saxoniam, Hollandiam, Angliam, Daniam, Sueciam, & longè latéque vel propagarunt, vel reſtituerunt; vti duce Godefrido Bullonio recuperarunt Syriam & terram ſanctam. Adde, has quadrigas Zachariæ, vti & ſtatuam quadrifidam Daniel cap. 2. propriè ſignificare monarchias & monarchas qui præceſſerunt Chriſtum: nam in Chriſtum Chriſtique regnum deſinere viſi ſunt à Daniele verſ. 44. vti & hic Zacharias eos in Orientem, id eſt, in Chriſtum verſ. 12. terminari conſpexit.

Verſ. 8. *Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis.*] Putà Perſæ, qui ſub Cyro, & rurſum ſub Dario Hyſtaſpis tempore Zachariæ Prophetæ vaſtarunt Babylonem; ita Lyran. Vatab. Arias & alij. Addunt Hebræi, S. Hieron. Haymo & Remig. id feciſſe non tantùm equos nigros, id eſt, Perſas, ſed & albos, id eſt, Græcos. Alexander enim prope Babylonem proſtrauit Darium, ac Babylonem in ſuam poteſtatem redactam victor eſt ingreſſus, vti dixi verſ. 6.

Requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis] *Spiritum*, id eſt, *furorem*, vt vertunt Septuag. q. d. Perſæ ſatisfecerunt meę iræ, mihique in Chaldæos tyrannos irato, dum eos vaſtarunt, expleuerunt meam vindictam; itaque ſedarunt meum animum iuſtæ vindictæ cupidum. Quià enim Zacharias cap. præcedenti verſ. vltimo dixerat, amphoram impietatis & idololatriæ locatam & eleuatam fuiſſe in Babylone, hinc ait hoc loco, in eius punitione requieuiſſe Dei ſpiritum, quo ipſe indignabatur æmulum ſui idolum dominari in Babylone; ideóque ea cum ſuo idolo exciſa ſedatum & pacatum, imò conſolatum, recreatum & exhilaratum fuiſſe ſpiritum, id eſt, voluntatem vlciſcendi Dei: ſicut homo læſus, ideóque iratus & furens, tamdiu furit, donec ſe vlciſcatur de hoſte qui eum læſit; ſed vltione peracta furor hic, quaſi ſanguine hoſtis exſatiatus, conquieſcit; ita Theodor. Haymo, Remig. Lyran. Hugo, Arias & Vatab.

Aliter S. Hieron. ex Hebræis: Spiritus, inquit, propheticus intelligitur. q. d. Perſæ fecerunt prophetias meas, quibus excidium Babyloni cõminatus ſum, in eadem conquieſcere: quia eas, excindendo Babylonem, expleuerunt & executioni mandarunt.

Nota, hæc dicuntur ad conſolationem Iudæorum, quià à Babyloniis vaſtati & in Babylonem abducti fuerant; & ad concitandum odium impietatis & idololatriæ (cuius metropolis erat Babylon) vt Iudæi eam abominentur, vti deinceps abominati ſunt, ideóque tantùm rerum à quadrigis in Babylone geſtarum, putà vindictæ in ea peractæ, hîc fit mentio.

Moral. diſce hîc, quàm iuſtitia iuſtáque ſcelerum vindicta ſit ſancta & Deo grata. Diſcant ergo ex hoc loco Principes, Magiſtratus, Iudices, Prætores, &c. ſe dum ſceleratos, præſertim perſecutores fidelium & piorum, quales erant Chaldæi, plectunt, facere vt conquieſcat ſpiritus, mẽs, voluntas, iuſtitia & ira Dei, quæ antequam vindicta peragatur ſtridet, feruet, bullit, milléque minarum & dirarum fulmina in corde coquit, tã in ſceleratos, quàm in Principes & Iudices qui eas non puniunt, ſed tolerant, vel diſſimulant, iuxta illud Amos 2. 13. *Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.* Et cap 3. 8. *Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt; quis non prophetabit?* Vide ibi dicta.

Morale, quam ſcelerum vindicta Deo ſit grata.

Verſ. 9.] Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

Verſ. 10.] Sume à tranſmigratione, ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia; & venies tu in die illa, & intrabis domum Ioſiæ, filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone.

Verſ. 11.] Et ſumes aurum, & argentum: & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedec ſacerdotis magni.

Verſ. 12.] Et loqueris ad eum, dicens: Hæc ait Dominus exercituum, dicens: ECCE VIR ORIENS NOMEN EIVS: & ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino.

Verſ. 13.] Et ipſe extruet templum Domino: & ipſe portabit gloriam, & ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo, & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo, & conſilium pacis erit inter illos duos.

t *Verſ. 14.*]

*Verſ.*14.] Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hem, filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

Verſ. 15.] Et qui procul ſunt, venient, & ædificabunt in templo Domini: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos. Erit autem hoc, ſi auditu audieritis vocem Domini Dei veſtri.

Verſ. 10. *Sume à tranſmigratione.*] Potà à Iudæis captiois, qoi vel in ſe, vel in ſuis parentibos ante ſeptuaginta annos in Babylouem à Chaldæis abducti, tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt & domum fixerunt. Hi enim miſeruut munera io Ieruſalem offereuda iu templo pet Holdai, Tobiā, Idaiam & Sophoniam. Ponitur abſtractum pro coucreto more Hebræo, ſcilicet tranſmigratio pro olim tranſmigrautibus. Eſt hyſterologia. Verba enim ſic ordinanda ſunt: Venito, ô Zacharia, in domum Ioſiæ filij Sophoniæ, in die qoa munera oblatori ſont Holdai, Tobias & Idaias, qui iam recenter venerunt de Babylone, atque ab eis accipies aurum & argentum, quæ quaſi donum per eos tranſmittunt, & templo offeruut Iudæi qui olim in Babylonem tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt, vt ex eo facias cotonas ponendas iu eapite Ieſu Pontificis.

Venies in domum Sophoniæ.] Hiuc videtur, qood tres tantùm antea oomioati hæc doua obtulerint, videlicet Holdai, Tobias & Idaias; ſed in domo Sophoniæ, qui erat templi vel æditous, vt volunt Hebræi, vel theſaurarius, & pecunias colligebat pro templi fabrica & ſumptibus, inquit Cyril. Haymo & Remig. vel certè erat aurifex, qui ex auro hoc fabricaturus erat coronas. Vode & Sophooiæ uomen cum aliis tribos, coronis fuit inciſum, ſub nomine Hem, vt patet verſ. 14. Theodoret. tameu cēſet Sophoniam fuiſſe quartum, qui cum aliis tribus rediens Babylone, hæc dona obtulerit; ſtatim enim ſequitur: *Qui venerunt de Babylone*: vbi pronomen *qui* refert tam Sophoniam, qui immediatè præceſſit, quàm tres alios: uiſi dicas eſſe hyſterologiam, ac per eam *τὸ qui* ad ſolos tres, qui ante uominati ſunt referri, vti cenſet S. Cyril. Sophonias ergo Theodoreto videtur fuiſſe primarios quatoor horum legatorum; vel certè hoſpes eorum, vt reliqui tres in domo eius hoſpitarentur. Fauent Hebræi, S. Hieron. Remig. Albert. & Hugo, qui traduot hos quatuor legatos fuiſſe Danielem, Ananiam, Azariam & Miſaëlem. Verùm hoc valde dubium eſt: uoo enim videtur Daniel potuiſſe eo vſque prorogare vitam. Nam anno tertio Cyri erat centum anuorom, vti oſtendi proœmio in Danielem, túncque mortuus videtur; aut certè, vt Iſidorus io eius vita tradit, mortuus eſt anno primo Darij Hyſtaſpis, cum iam eſſet centom & vndecim annorum. Hæc autem oracula accepit Zacharias poſt iuitia regoi Darij Hyſtaſpis, vti patet cap. 1. verſ. 1.

Verſ. 11. *Et facies coronas.*] Per *coronas* accipe coronam vuam ingentem, è doabus vel tribus partialibus coronis compoſitam: illa enim impoſita foit capiti ſolius Ieſu Poutificis; ſicut capiti Romani Pontificis impooitor tiara triplici corona diſtincta, quam vulgus regnum vocat, ob caoſas quas mox afferam. Vnde Chald. vertit: *Facies coronam magnam.* Et Septuag. verſ. 14. *Corona erit.*

A Quare videtur hæc corooa Ieſu fuiſſe vna totalis, ex aliis partialibos couflata, vel iis inſtar duplicis aut triplicis diadematis redimita; vt ſignificaret duplicem Ieſo dignitatem & poteſtatem, ſcilicet Eccleſiaſticam & ciuilem, putà Pontificatum & Principatum; aut triplicem, id eſt, multiplicem, plenamque & omnimodam. Poſt reditum enim è Babylone ſomma poteſtas tam laica, quàm ſacra fuit penes Pontifices, vti ſuperiùs docui ex Ioſepho lib. 11. Antiq. c. 4. & patet in Machabæis, qui ſimul fuere Pootifices & Principes popoli; atque in Eliachim, ſiue Ioachim Pontifice tempore Iodith, qui contra Holopheroem quaſi princeps Iudæos diſpoſuit, iuſſitque vt obſiderent anguB ſtias moutium, per quos hoſtis tranſitorus erat, Iodith. 15. Hinc in hiſtoriis Ioſephi & Eſdræ lib. 2. 12. ac faſtis publicis Ieſu poſteri & ſucceſſores deſcribuntur, non Zorobabelis; ita Abul. in 2. Paral. cap. 6. quæſt. 8. Genebrar. in Chronolog. Sanchez & alij: Arias ceuſet coronas haſce partiales, fuiſſe materia planè diſtinctas, ſcilicet vnā fuiſſe ex auro, alteram ex argento: aurea, inquit, ſignificabat Pōtificatum, argentea Principatum. Hic enim illo eſt inferior, vti & eſt argentum auro. Alij duas integras corouas hic fabricatas cenſent, ſcilicet vnam pro Ieſu Pōtifice, alteram pro Zorobabele Principe, vtramque ex auro & argento inter ſe commiſtis; ita Hebræi, S. Hieron. C Remig. Alber. Hugo, & à Caſtro. Verùm Zorobabelis hic uulla fit mentio: tota enim prophetia dirigitor ad Ieſom Pontificem: *Pones*, inquit, *in capite Ieſu.* Quare vel vna corona duabus minoribus ciucta, & diſtincta eius capiti impoſita fuit; vel ſi mauis duas totales, dicito ſucceſſiuè, ſcilicet primò vnam, deinde alteram illi impoſitam, vti ceoſent Cyrill. Theodor. Ruper. Lyran. Vatab. & Clarius; ſicoti Imperator nunc primò corouatur corona ferrea, deinde argentea, denique aurea. Coucinnior tamen & augustior erit forma, ſi eam dicamos foiſſe vuam, ſed duabus aut tribus partialibus redimitam, qualis eſt Pontificis Romani. Hic enim triplicatam geſtat corouam, pri- *Pontifex gerit triplicem coronam ob ſex cauſas.*
D mò, quia eſt ſponſus & princeps Eccleſiæ, quæ eſt victrix, triumphatrix & regnatrix totius orbis. Secundò, quia regem Chriſtum quaſi vicarius repræſentat. Sicut ergo regnum Chriſti ſupereminet omnibus regnis, ita æquum fuit hoc diadema eminere inter omnia diademata. Tertiò, quia tribus orbis partibus, Aſiæ, Aphricæ, Europæ præeſt. Quartò, quia ternarius ſymbolum eſt æquitatis ſummæ, quæ requiritur in Poutifice. Trias enim eſt prima ſedatio diſcordantis dyadis, ac librameutum numerorom, iuſtitiæ & rerum omniom. Qointò, quia repræſentat S. Trinitatem, cuius eſt ſacerdos & Pontifex. Sextò, qoia trias ſignificat omniom virtutom rerumque couſom-
E mationem, quæ fuit iu Chriſto, & ſuo modo debet eſſe in Pontifice. Denique hic exclamare libet illud Prudentij Periſtephanon:

O triplex honor. O triforme culmen,
Quo noſtri caput excitatur orbis,
Orbis Chriſtiani decus perenne.

Hæc eſt illa maieſtas, ſoblimitas, efficacitas triuerticis, trini, inquam, illios & incōparabilis diadematis; ita Paſchalius de coronis li. 9. c. vltimo. Similes ergo videntur fuiſſe hæ coronæ Ieſu filij Ioſedec, quia repræſentaruot coronas & regnum Chriſti, æquè ac illud idem repræſentat corona triplex Poutificis: illa itaque hîc in coronis Ieſu Pōtificis fuit typicè figurata & adombrata; præ-

ſertim

A ſertim quia עטרות *atarot*, id eſt, coronæ, eſt plurale, non duale, ac proinde plures, putà tres potiùs, quàm duas ſignificat.

Pones in capite Ieſu.] Filij Ioſedec Pontificis: de hoc enim ad literam loquitur: non enim poterat eam imponere capiti Orientis, id eſt, Chriſti, vt aliqui volunt. Chriſtum enim videre & tangere non poterat Zacharias, vtpote nondum natum. Itaque ad literam iubet hic illi Deus, vt coronam duplicem, vel triplicem imponat capiti Ieſu, quaſi Pontifici & Principi; tum vt ad literam ſignificet, eum in nouo hoc templo fore glorioſum, itaque eum ad fabricam eius perficiendam & ornandam animet; tum ad myſterium, ſcilicet vt B typus ſit Ieſu Chriſti Pontificis & Regis, eiuſque ſacerdotium & regnum repræſentet. Chriſtum enim fuiſſe regem patet Pſalmo 2. *Ego autem conſtitutus ſum rex.* Et Lucæ 1. *Dabit ei Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.* Eundem fuiſſe Pontificem patet ex Pſalm. 109. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech;* ac idipſum docet Apoſtolus tota epiſtola ad Hebræos. Porrò corona eſt inſigne & ſtemma Pontificis, æquè ac Regis; tum quia vterque eſt quaſi Deus quidam terreſtris in ſummo dignitatis, æquè ac regiminis faſtigio collocatus. Deorum enim olim propriæ erant coronæ. Vnde Ouidius de coronæ dignitate verba faciens lib. 5. Faſtor. ſic canit: C

Rex gerit coronam, quaſi Deus quidam terreſtris.

Illa datos faſces commendat ebúrque curule:
Illa coronatis alta triumphat equis.

Tum quia corona monet Pontificem & Principem perfectæ & excellentis virtutis, ſcilicet nil in eo eſſe debere, quod non omnibus numeris completum ſit & abſolutum: coronæ enim forma eſt abſolutiſſima, vtpote circulus in orbem vbique rediens. Rurſum eum debere actibus heroicis radiare inſtar ſolis: ſolis enim coronam radiatam capite gerit. Nam vt ait Virgil. in Epigr. de ſole oriente,

Sol inſigne caput radiorum ardente corona,
Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis.

D Myſticè, Pontifices & Principes, qui inſtar Chriſti pontificatu & principatu, quem ab eo acceperunt, rectè funguntur, imponunt coronam pontificiam, & regiam capiti Ieſu Chriſti: quia eius ſacerdotium & regnum quod in Eccleſia obtinet, promouent, adaugent, condecorant. Huius rei ſymbolo vigintiquatuor ſeniores quaſi Patriarchæ & Pontifices tam noui, quàm veteris teſtamenti Apocal. 4. 10. *procidebant ante ſedentem in throno, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, honorem & virtutem.* Idem pro ſuo modulo faciunt ſancti martyres, ſacerdotes, religioſi, virgines, adeó que fideles quilibet, dum luctando cũ E mundo, carne & diabolo, eos ſuperant, de iiſque triumphant, dum ad ardua virtutum conſcendũt, dum heroica opera patrant. Quando ergo vincis acrem tentationem, quando calcas ſuggeſtionem diaboli, quando fræнas motus iræ, quando calcas ſuperbiam, gulam, libidinem, acediam, coronam capiti Chriſti imponis; qua magis ille decoratur & gaudet, quàm ſi auream vel gemmeam ipſi adornares. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 62. 3. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Porrò hæ coronæ offeruntur ab iis qui à Babylone in Ieruſalem, id eſt, à peccato ad ſtatum gratiæ per pœnitentiam reuertuntur: *quia nobis proficientibus,* inquit S. Hieron.

Mor. bonis operibus coronamus Chriſtum.

A *& reuerſis ad meliora, per ſingulas virtutes noſtras Dominus coronatur; imò nobis virtute pœnitentiæ coronatis, Saluator in ſingulis coronam accipit.* Sic Apoſtolus Philippenſibus ait cap. 4. *Gaudium meum & corona mea.* Multò magis Deus de ſanctis dicat: Vos eſtis gaudium & corona mea; ac viciſſim ſanctus quiſque animam ſuam ad Dei laudem & gratiarum actionem excitans, de eo dicat cum Pſalte pſal. 102. 4. *Qui coronat te in miſericordia, & miſerationibus.* q. d. Deus eſt qui tuis ipſis miſericordiæ & virtutum operibus, quæ in eius honorem quaſi coronam contexis, teipſum coronat. Quid enim ſunt aliud noſtra opera bona, niſi Dei dona? ait S. Auguſt.

B *Ecce vir Oriens.*] Hebræi apud S. Hieronym. Theodor. Remig. Albert. & Hugo, per Orientem accipiunt Zorobabel, qui in Babylone quaſi emortuus, inde rediens quaſi oriri & refloreſcere cœpit, dum populi redeuntis factus eſt Princeps. Vnde cenſent ei alteram coronam à Zacharia fuiſſe impoſitam. Sic ergo totum hũc verſum ei applicant & explicant: Zorobabel cum Ieſu quaſi nouum germen, nouúſque populi ſol, ædificabit templum Domino, & perficiet, alterámque coronam geſtabit: quia ipſe habebit ſolium ducale ad regendum res populi ciuiles; ſicut Ieſus ſacerdos habebit ſolium pontificale ad moderandum res ſacras. Porrò inter hos duos, putà C inter Pontificem & Principem erit cõſilium pacis, & ſumma vnio. Verùm τὸ *Oriens*, Hebr. צמח *tſemach,* id eſt, germen, eſt nomen propriũ Chriſti, vti oſtendi cap 3. 8. ibi enim, æquè ac hîc, omnis ſermo ad Ieſum filium Ioſedec, antitypum & antonymum Ieſu Chriſti, dirigitur, nec vlla Zorobabelis fit mentio. Vnde Chald. vertit: *Ecce vir cuius nomen eſt Meſſias.* Sic & Rabbini veteres apud Galatin. lib. 3. cap. 16. Sic & S. Hieron. Haymo, Albert. Rupert. Vatabl. & Lyran. qui tamen vnus perperam per Orientem accipit quoque Ieſum filium Ioſedec. Iam ſenſus eſt, q. d. Hanc coronam impono tibi, ô Ieſu fili Ioſe- D dec, non propter te, ſed propter Orientem, id eſt, Chriſtum, vt ſcilicet eius typum geras, eiúſque ſacerdotium & principatum repræſentes. Vatab. cenſet Chriſtum vocari Orientem, quia ipſe recèns natus *proficiebat ætate, & ſapientia, & gratia apud Deum & homines*, vt ait Lucas; & quia creuit in Eccleſiam, vti mox dicam. Vnde Syrus vertit: *Ecce vir, & nomen eius Ortus, & de ſubter orietur.* Arabicus Alexandrinus: *Ecce vir, nomen eius Ortus: feſtinabit repente, & ædificabit domum Domino.*

Verſ. 12. Oriens eſt Chriſtus non Zorobabel.

Et ſubter eum.] Hebr. מתחתיו *mittachtau*, id eſt, *de ſub eo orietur*, q. d. Chriſtus erit & vocabitur Oriens: quia ſub Chriſto, & ex Chriſto quaſi ra- E dice orietur, & germinabit quaſi furtim & ſenſim ſine ſenſu, multitudo ramorum, id eſt fidelium, adeò vt ſe propaget in ingentem arborem. Ipſe enim ædificabit templum, id eſt, Eccleſiam Domino; ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *Chriſtus nomen eius, qui reuelandus eſt, & magnificandus, & ædificaturus templum Domini.* Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 12. 24. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Vnde S. Bern. ſerm. 15. in Cant. *Moriatur igitur granum, & ſurgat gentium ſeges.*

Symbol. Lyra. In natiuitate, inquit, Chriſti, ſubter eum qui Deus eſt orietur, & naſcetur vt homo: & vice verſa ſubter homine oriente & na- *Symbol.*

 ſcente,

ſcēte, orietur quaſi & naſcetur Deus. Deus enim nobis ortus & quaſi natus eſt cùm natus eſt homo Chriſtus, in quo latebat diuinitas, quæ hypoſtaticè ſibi vniendo humanitatem, cum ea tacitè quaſi naſci & oriri videbatur in terra.

Tropol. S. Greg. lib. 20. Mor. cap. 18. vel iuxta aliam editionem cap. 13. *Oriens*, inquit, *eſt nomen eius. Nam quia ab Oriente lux ſurgit, rectè Oriens dicitur, cuius iuſtitia lumine noſtra iuſtitiæ nox illuſtratur.* Audi & S. Ambroſ. lib. de paradiſo c. 3. *Paradiſus*, inquit, *erat ſecundùm orientem in Eden, id eſt ſecundùm Chriſtum, qui iubar quoddam æternæ lucis effudit, & eſt in Eden, hoc eſt in voluptate.*

Anagog. Anag. Rupert. In reſurrectione, inquit, Chriſtus futurus erat Oriens; quia deinceps ſemper futurus in ortu, nunquam in occaſu. Nam cùm fuerit mortuus, apud inferos orietur timentibus nomen Domini; & aſcendens, terræ cœlóque orietur viuos, & nunquam iam moriturus, & per eum in multitudine credentium dilatabitur, & in gloria reſulgentium magnificabitur. Rurſum ſubter ſe orietur, id eſt, virtute non aliena, ſed propria, putà diuinitatis ſuæ reſurget, & ſparget ſe ſuámque Eccleſiam per totum orbem.

Denique S. Chryſ. hom. in hæc Zachariæ verba in fine tomi 1 aliter legit, & explicat, nimirum ſic. *Ecce vir Oriens nomen eius: ſub vmbra eius orietur ſol: ipſe veniet ad ſaluandu populum ſuum. Quale*, inquit, *nomen Oriens? Delectabile, dulce, ſuaue. Hoc ſemper appetamus, vt conuerſi ab Occidente, intenti ad Orientem agnoſcamus Deum omnipotentem. Sub vmbra eius orietur ſol. Et verè ſub vmbra eius orta eſt claritas diuinitatis eius, qui in ſole poſuit tabernaculum ſuum. Quia lux veniſ in mundum, radiauit mentibus noſtris obſcuris, declarata ſunt terra, manifeſtata ſunt occulta, tenebroſa aperta, vt lux oriretur nobis. Quia qui ſedebamus in tenebris & vmbra mortis, lux orta eſt nobis. Sol iſte non eſt nubiloſus, nec obtectus, non aſcendens & deſcendens: ſed ille ſol iuſtitiæ, qui totum cardinem mundi aduentu ſuo ſplendificauit, quid aliud egit, niſi vt patri & ſibi faceret populum peculiarem, dato pignore Spiritus ſancti?*

Et ædificabit templum Domino.] Alludit ad templum reædificatum à Ieſu & Zorobabel. q. d. Sicut hi reædificant templum Salomonis materiale, ita Oriēs, id eſt, Ieſus Chriſtus ædificabit templum ſpirituale, putà Eccleſiam Chriſtianā Deo. Vnde id ipſum iterata aſſeueratione confirmat, dum ſubdit: *Et ipſe extruet* (Hebr. eſt idem verbum quod ante, ſed in futuro, putà יבנה *ibne*, id eſt, *ædificabit templum Domino.* q. d. Omnino ipſe vti incipiet, ita perficiet ædificium templi, id eſt, Eccleſiæ Dei.

Myſticè, hac iteratione ſignificatur duplex templum, ſcilicet Eccleſia militans & triumphās ædificanda à Chriſto; ita S. Hieron. Rupert. Lyran. Clarius & Vatab.

Verſ. 13. *Et ipſe Oriens.*] Non Zorobabel, vt volunt Hebræi & Theod. ſed Chriſtus, *portabit gloriam*, putà coronam gloriæ, ſcilicet glorioſi pontificatus & regni, iuxta illud Pſal. 20. *Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo.* Vnde explicans ſubdit: *Et ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo, & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo.* Hanc autem gloriam inchoatè Chriſtus adeptus eſt in hac vita: vnde ſignificat hic Propheta quatuor quadrigas, id eſt, monarchias deſiiſſe in regnum Chriſti, de quo ait: *dominabitur ſuper ſolio ſuo;* ſed plenè hanc gloriam, dominium & regnum conſecutus eſt Chriſtus poſt reſurrectionem, quando ſuperata morte, peccato & dæmone, triumphans aſcendit in cœlum, ibique ſedet ad dexteram Patris, quaſi Rex regum & Dominus dominantium, ducens poſt ſe agmina ſanctorum omnium ad gloriam & triumphum æternum; ita S. Hieron. Rupert. Arias & Vatab. Hanc Chriſti gloriam in Apocalypſi cap. 5. 12. ſpectauit S. Ioannes, cum angelos ſanctóſque omnes ei acclamantes audiuit. *Dignus eſt Agnus qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem* (nomen famámque diuinitatis, eiúſq; gloriam, cultum & adorationem) *& ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloria, & benedictionem.* Et mox: *Et omnem creaturam quæ in cœlo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quæ in eo, omnes audiui dicentes: Sedenti in throno & Agno benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſæcula ſæculorum. Et quatuor animalia dicebant: Amen.* vide ibi dicta. Vbi S. Ioannes videtur alludere ad hunc locum iuxta Septuag. qui pro *gloriam* vertunt *virtutem*, de quo S. Hieron. *Ab alio*, inquit, ἐπιδόξησις, *ab alio* ἐπιπρέπεια, *ab alio* ἀρετή, *ab alio* δόξα *ſcribitur, quæ vel inclytum, vel decorem, vel virtutem, vel gloriam ſonant;* quæ omnia & plura complexus eſt S. Ioannes.

Et conſilium pacis.] Id eſt, ſumma pax, vnio & concordia: hanc enim conciliat conſilium prudens, & hæc omni conſilio eſt tuenda & conſeruanda, *erit inter illos duos*, ſcilicet inter Ieſum Pōtificem & Zorobabel Principem, inquit ex Hebræis S. Hieron. Theodor. Remig. Lyra. & Hugo. Verùm nulla Zorobabelis hîc facta eſt mentio: vnde ipſe cum Ieſu demonſtrari nequit per pronomen demonſtratiuum *iſtos*. Dico ergo τὸ *iſtos* demonſtrare duos thronos, ſiue duo ſolia, ſcilicet pontificatus & principatus: licèt enim ſolium Latinè ſit generis neutri, tamen Hebr. כסא *kiſſe*, id eſt, thronus vel ſolium, eſt generis maſculini; ita S. Hieron. Rupert. Vatab. Clarius & Arias: vel potiùs magiſq; appoſitè ad rem, æquè ac ad verſionem Latinam, τὸ *iſtos* demōſtrat Principem, qui, vt præceſſit, *ſedebit & dominabitur ſuper ſolio ſuo*, & pontificem, de quo mox ſubdit: *& erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo.* q. d. In Chriſto ſummus erit conſenſus & concordia inter Principem ſedentem in ſolio regali, & Pontificem ſedentem in ſolio pontificali: quia Chriſtus vtrumque erit, & vtramque dignitatem pontificatus & regni in ſe coniunget: cuius rei typo Ieſus filius Ioſedec verſ. 11. duplicem accepit coronam, ſacerdotij ſcilicet & principatus, vt vtramque poteſtatem in Chriſto vniendam portenderet. Antea enim cum hæ poteſtates eſſent diuiſæ, ſæpe inter Pontifices & reges erat lis & diſſenſio, vt patet ex libris Regum. Aliqui ſic exponunt q. d. Summus erit conſenſus inter Ieſum Ioſedec & Ieſum Chriſtum, qualis eſt inter imaginem & exemplar, inter ideam & fabricam, inter typum & antitypum. Verùm hoc typicum & myſticum eſt potiùs, quàm literale & genuinum. Prius ergo quod dixi, literale eſt; cui fauet Syrus, qui vertit: *Et conſiliarius* (conſilium dans, concilians) *pacis erit inter duos eos.* Et Arabicus Antiochenus ſignificantiùs: *Et regnum pacis erit ſuper eos omnes.* Et Arabicus Alexandrinus: *Et erit conſilium concordiæ inter eos.*

Moral. diſcant hîc Principes, ſe colere debere concordiam cum Eccleſia & Pontificibus, vtpote quorum dignitas illis ſit inferior & ſubalterna, adeóque connexa & vnita in Chriſto, *vt nec* *Mor. reges audiant Pontifices.*

regale

regale faſtigium ſacerdotalem deprimat dignitatem, nec ſacerdotij dignitas regale faſtigium; ſed in vnius gloria Domini Ieſu vtrumque conſentiat, ait S. Hieron. túmq; ſe fortunatos & fœlices fore. Sic Saul fœlix fuit, quãdiu monitis Samuelis obediuit: at vbi ab iis deſciuit, vita & regno ſe ſuámque familiam priuauit. Sic Ioas quãdiu Ioiadæ paruit, pius & fortunatus fuit: at vbi eius filium Zachariam occidit, mox & ipſe occiſus eſt, 2. Paral. 24. 25. Sic Ozias, quia inuaſit ſacerdotium, adolens thymiama, lepra percoſſus eſt, 2. Paral. 26. verſ. 19. Sic Ieroboam, Achab, Iehu, cæterique reges Iſraël, quia à Pontificibus & templo ſchiſma fecerunt, omnes ad vnum regno & vita mulctati ſunt. Sic Conſtantinus S. Silueſtri documenta ſecutus, glorioſus euaſit. Sic Gratianus, Valentianus, & Theodoſius S. Ambroſij diſcipuli & aſſeclæ, nomen celebre in terra & cœlo conſecuti ſunt. Sic Carolus Magnus mirus Romanæ Eccleſiæ, æquè ac Pontificis cultor & propugnator, victoriis rebúſque geſtis Magni cognomen eſt adeptus. Principes ergo ſequantur illud conſilium, imò mandatum, quod S. Ludouicus rex Franciæ ſapiens, æquè ac pius moriens ſuo filio & ſucceſſori Philippo teſtamento reliquit: *Eſto*, inquit, *ſẽper & per omnia deuotus ac obediẽs Romanæ Eccleſiæ & Pontifici, eúmque colas vt patrẽ ſpiritalem.*

Verſ. 14. *Et coronæ erunt Helem, Tobiæ*, &c.] q. d. Poſtquam impoſueris capiti Ieſu coronas iam dictas, eas depones, & conſecrabis, ponéſque in templo, inciſis in eis nominibus illorum quatuor virorum, qui ad eas aurum & argentum obtulerunt, ſcilicet Helem, Tobiæ, Idaiæ & Hem, ad perpetuam eorum memoriam: quia coronæ hæ deinceps habitaturæ ſunt in templo, id eſt, in domo Pontificis. q. d. Pontifex qui præerit tẽplo, deinceps præerit & regno, eritque Rex vel princeps: tum *vt ſint memoriale*, vt ſcilicet æterna ſit eorum memoriæ & laus, qui hac oblatione tam Ieſu filij Ioſedec, quàm in eo Ieſu Chriſti regnum & ſacerdotium tacitè agnouerunt, illúdque profeſſi ei ſe & ſua conſecrarunt, ita S. Hier. Theod. Remig. & Lyran.

Nota, qui verſ. 10. dictus eſt *Holdai*, hîc vocatur *Helem*: & qui ibidem dictus eſt *Ioſias*, hîc vocatur *Hem*. Erant enim binomij. Porrò hæc nomina, quia breuiora, potiùs quàm prima illa longiora, coronis inciſa fuerunt.

Moral. Moral. diſce hic, quã gratum ſit Deo opes ſuas offerre tẽplo, & perſonis illi dicatis, vtpote quorũ nomina donis incidi velit, ad perennem illorũ famam & gloriam, vt hiſce coronis non tã Deus, quàm ipſi offerentes à Deo coronari videantur.

Myſticè, S. Hieron. Holdai, inquit, hebr. interpretatur deprecatio Domini; Tobia, bonus Domini, vel placens Domino; Idaia, notus Domini. Pro Holdai poſuit Helem, quod interpretatur ſomnium: & in quarto loci addidit Hen, id eſt, gratia: qua Daniel cap. 2. Dei inuocatione & gratia, ſomnij Nabuchodonoſoris interpretationem eſt conſecutus. Tradunt enim Hebræi, Holda, Tobiam, Idaiam, & Hen, fuiſſe Danielem, Ananiam, Azariam & Miſaëlem. *Myſticè, de quiete in Deo.* Myſticè ergo his etymis ſignificatur, quod iis qui ad Dominum accedunt, eúmque deprecantur, ac Deo placent, ideóque Deo cogniti ſunt, detur Hen, id eſt, gratia, & dona quæ gratiæ nomine ſignificantur; ac Helem, id eſt, ſomnium, id eſt, ſponſæ deliciæ, ac quies in Domini complexu & ſinu, iuxta illud Cant. 5. 2. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Et cap.

A 3. 5. *Adiuro vos filiæ Ieruſalem per capreas ceruóſque camporum, ne ſuſcitetis, neque euigilare faciatis dilectam donec ipſa velit.* Huc accedunt Septuag. qui pro *Holdai* vertunt *expectantes*; pro *Tobia*, *vtiles*; pro *Idaia*, *cognoſcentes*. Vnde ſic transferunt: *Corona autem erit expectantibus, & vtilibus eius, & qui cognouerunt eam, & in gratiam filij Sophoniæ, & in pſalmum in domo Domini*; quæ explicãs S. Hieron. ſic ait: *Corona, id eſt, inſigne victoriæ cum Chriſtus fuerit coronatus, his quoque repromittitur, qui expectant eum* (iuxta illud Pauli 2. Timoth. 4. 8. *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex; non ſolùm autem mihi, ſed & iis qui diligunt*, ideóque expectant *ad-* B *uentum eius*) *& intelligunt vtilitatem captiuitatis quondam ſuæ, & nouerunt Dei vniuerſa myſteria, vt ſint in gratia filij Sophoniæ, id eſt, viſitationis Domini. Et qui in Babylone dicebant: ſuper flumina Babylonis, ibi ſedimus & fleuimus cum recordaremur Sion; poſtquam reuerſi fuerint in Ieruſalem, accipiant pſalterium, & tympanum, & canant in Eccleſia Domini: & qui per maiora peccata longè fuerant à Iudæa & confeſſione veriſſima, per ſingulos profectus ſuos ædificent domum Domini. Fient autem omnia quæ promiſſa ſunt; ſi Dominum audire voluerint, & acta pœnitentia in bonis operibus manſerint.* Vnde Tertul. lib. 4. contra Marcia c. 39. legit: *Corona autem erit eis qui tolerauerint.* q. d. Tolerantia pariter pa- C tientibus & martyribus coronam.

Et qui procul ſunt.] q. d. Qui à Ieruſalem & templo diſtant, & in locis remotis habitant, incitati tum aliorum, tum illorum quatuor virorum, qui aurum è Babylone attulerunt & templo obtulerunt, exemplo, memoria & gloria, afferent & ipſi ſua dona, ad promouendam fabricam & ornatum templi; ita Hebræi, Theod. S. Hieronym. Remig. Albert. & alij. Sic Darius & Artaxerxes ad templum miſerunt ſumptus & oblationes, vt narrat Eſdras lib. 1. c. 6. & 7. *Verſ. 15.*

Alleg. de vocatione Gentium. Alleg. q. d. Cùm Chriſtus ædificabit Eccleſiã, in eáque à Deo quaſi coronabitur Pontifex & Princeps, venient ex longinquis orbis partibus D Gentiles, qui eouſq; remoti fuerant à Deo, Chriſto, cœlo & ſalute, vt hanc eius Eccleſiæ fabricam promoueant. Ex Gentilibus enim creati ſunt Epiſcopi, Doctores, Paſtores, &c. qui Eccleſiam Chriſti verbo & exemplo ædificarunt & propagarunt; ita S. Hieron. Rupert. & Arias. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Epheſ. 2. 13. *Vos qui eratis longè, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti.* Vnde infert verſ. 17. *Ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei.* Hos venientes à longè præuidens Iſaias cap. 60. 1. exultat & clamat. *Surge, illuminare Ieruſalem; quia venit lumen, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Leua in circuitu oculos tuos & vide: omnes iſti congregati ſunt,* E *venerunt tibi. Filij tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere ſurgent.*

Et ſcietis.] q. d. Cùm videbitis hæc mea oracula reipſa compleri, ac præſertim ex remotis vrbibus & gentibus confluere turbas ad templum, in eóque ſua munera offerre, tunc ſcietis me Zachariam, qui hæc prædixi, id non ex me, ſed à Deo miſſum & inſpiratum prædixiſſe, ſimúlque credetis ea quæ de Oriente, id eſt, Chriſto prædixi, me ex Deo prædixiſſe ac proinde eadem pari certitudine ſuo tempore fore complenda: ſunt enim hæc verba Zachariæ de Chriſto, vt patet, non Chriſti de ſeipſo, vti cenſuit Euſebius lib. 5. demonſtr. cap. 25.

t iij *Erit*

Erit autem hoc.] q.d. Hæc proſpera & glorioſa A templo & conſequenter vobis, ô Iudæi, obuenient, ſed ſub hac conditione, nimirum ſi Dei legi vocique obedieritis: ſin ei ſitis inobedientes & rebelles, nolite me falſitatis accuſare, ſi hæc ſua meáque promiſſa reuocet Deus; ita Theod.

Myſticè, q.d. Si Chriſtum Chriſtique vocem & doctrinam audire & recipere volueritis, ô Iudæi, cognoſcetis me vera de eo ſub nomine Orientis, eiúſque templo, id eſt, Eccleſia vaticinatum eſſe, ac omnium horum eius bonorum, quæ ipſe è cœlo in terram ſecum deferet, fietis participes: ſin eum repuleretis, ipſe bona hæc ſua à vobis reuocabit, & transferet ad gentes.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Quærunt Iudæi, num ieiunia à ſe in captiuitate Babylonica ob vrbis gentiſque excidium ſponte ſuſcepta, iam poſt reditum in Ieruſalem, nouique templi inchoatam fabricam adhuc obſeruanda ſint? Zacharias cap. ſequenti verſ. 19. reſponſurus, hoc capite nonnulla præmittit, docétque verum Deoque gratum ieiunium eſſe abſtinentiam ab iniuriis & peccatis, obedientiam & miſericordiam: ob harum enim virtutum legiſque Dei neglectum, eos à Deo punitos eſſe captiuitate ſeptuaginta annorum in Babylone.

Verſ. 1.] Et factum eſt in anno quarto Darij regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.

Verſ. 2.] Et miſerunt ad domum Dei, Saraſar, & Rogommelech, & viri qui erant cum eo, ad deprecandã faciem Domini.

Verſ. 3.] Vt dicerent ſacerdotibus domus Domini exercituum, & prophetis, loquẽtes: Nunquid flendum eſt mihi in quinto menſe, vel ſanctificare me debeo, ſicut iam feci multis annis?

Verſ. 4.] Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens:

Verſ. 5.] Loquere ad omnem populum terræ, & ad ſacerdores, dicens. Cùm ieiunaretis, & plangeretis in quinto & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos, nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi?

Verſ. 6.] Et cùm comediſtis, & bibiſtis, nunquid non vobis comediſtis, & vobiſmetipſis bibiſtis?

Verſ. 7.] Nunquid non ſunt verba, quæ locutus eſt Dominus in manu prophetarũ priorum, cùm adhuc Ieruſalem habitaretur, & eſſet opulenta, ipſa & vrbes in circuitu eius, & ad Auſtrum, & in campeſtribus habitaretur?

Verſ. 1. E*T factum eſt.*] Eſt hyſterologia: hæc enim verba ponenda ſunt poſt legationem & quæſtionem Iudæorum: illi enim reſpondent. Vnde poſt eam verſ. 4. iterantur. Hæc ergo verba quaſi titulus prophetiæ, B huius capitis, more Prophetis vſitato præponuntur: deinde verſ. 2. occaſionem prophetiæ huius enarrat, dicens: *Et miſerunt.* q. d. Cùm miſiſſent Principes legatos ad conſulendum ſacerdotes & Prophetas, tunc factum eſt verbum Dei ad me Zachariam, reſpondens legatorum quæſtioni.

In anno quarto Darij.] Hyſtaſpis regis Perſarum, qui Cambyſi Cyri filio poſt Magos ſucceſſit. Hic annus quartus fuit duodecimus à ſoluta captiuitate Babylonica, & reditu Iudæorum in C Ieruſalem. Hic enim reditus contigit anno primo Monarchiæ Cyri. Cyrus autem tres tantùm annos regnauit vt Monarcha, vti tradunt Hebræi; cui ſucceſſit filius Cambyſes regnans per ſeptem annos: quo defuncto intruſerunt ſe per dolum Magi, regnantes per annum: iis trucidatis ſucceſſit Darius, Hyſtaſpis filius, cuius anno quarto hoc oraculum accepit Zacharias, cùm iam templi fabrica valdè aſſurgeret: illa enim cœpta eſt anno ſecundo Darij, & finita anno ſexto eiuſdem, vt iam ſæpius dixi.

Menſis noni, qui eſt Caſleu.] Qui reſpondet no- D ſtro Nouembri. Hic enim menſis eſt nonus à Niſan, ſiue Martio, qui primus erat menſis anni ſacri apud Hebræos.

Et miſerunt ad domum Dei, Saraſar, & Rogommelech, & viri qui erant cum eo.] Quæres primò: *Verſ. 2.* Quinam hi? Hebræi, Haymo, Remig. & Hugo cẽſent hos fuiſſe Perſas, Principes Darij, ſed proſelytos, hoc eſt, cõuerſos ad Iudaiſmum; qui proinde ieiunantibus Iudæis ipſi quoque ieiunabãt, ideóque iam mittere legatos qui rogent ſacerdotes, an poſt ſolutam captiuitatem & inchoatam E templi fabricam adhuc ieiunare debeant? Vnde ſequitur, hanc legationem miſſam à Perſide.

Secundò, alij apud Theod. cenſent hos viros fuiſſe Cuthæos, putà Samaritas, quos Salmanaſar ex Cuth aliiſque vrbibus Aſſyriæ tranſtulit in Samariam, qui vt Deum terræ ſuæ, ſcilicet Samariæ, colerent cum diis patriis, putà Aſſyriis, iudaizabant, & cum Iudæis ac Samaritis ieiunabãt. Vnde ſequitur, hanc legationem miſſam è Samaria.

Tertiò, Ruper. Lyran. Arias & Vatab. cenſent eos fuiſſe Iudæos, ſed in Babylone, aut in vicinis Babylo-

Digitized by Google

Babyluni tegiunibus adbuc degentes.

Quartò, probabilius alii cenſent eus fuiſſe Iudæos in Iudæa, ſed extra Ieruſalem in vicinis uppidis habitantes: boc enim indicat reſponſio Zachariæ dieentis: *Loquere ad omnem populum terra, & ad ſacerdotes dicens: Cùm ieiunaretis*, &c. ita Theod. & Chald. qui cenſet eos fuiſſe Bethelitas, vti mox pleniùs dicam.

Ad domum Dei.] Hebr. eſt *Bethel*; quod ſi appellatiuè ſumas, ſignificat *domum Dei*. Et ita vertit Noſter, R. Salomon, Pagnin. & Vatab. Alii accipiunt Bethel vt nomen proprium. Vnde Septuag. vertunt: *Miſerunt in Bethel*. Bethel enim erat ciuitas decem millibus paſſuum diſtans à Ieruſalem, vbi Iacob vidit ſcalam, & per eam deſcendentes & aſcendentes angelos in cœlum, Geneſ. 28. Verùm non eſt credibile eò miſſam fuiſſe hanc legationem: miſſa enim fuit ad ſacerdotes, qui degebant in Ieruſalem. Vnde ſecundò meliùs Chald. vertit: *Miſerunt de Bethel*. q. d. Iudæi habitantes in Bethel, miſerunt ex ea legatos in Ieruſalem. Tertiò, alii cenſent *Bethel* eſſe nomen viri, æquè ac Saraſar. Vnde vertunt: *Et miſit Bethel Saretſer*, &c. Verùm longè meliùs noſter *Bethel* vertit *domum Dei*, vt ſignificet terminum ad quē hæc legatio miſſa eſt, fuiſſe domum Dei, ſiue templum, vti liquet ex ſequentibus. Templum enim erat locus orationis, æquè ac oraculi, quod omnes Iudæi adire & conſulere ſolebant.

Saretſer.] Videtur eſſe nomen officii: *Saretſer* enim hebr. idem eſt quod præfectus theſauri, putà theſaurarius, vel quæſtor. ita R. Abraham & Arias, qui pariter tale nomen eſſe cenſent *Rogommelech*, quod ipſi vertunt *regius dux*; pro quo Septuag. in editione Rom. corruptè habent *Arbeſeer rex*: aut vt alii legunt, *Arbat rex Sagat*, ſcilicet vrbis. Melius Septuag. in editione Complut. legunt *Rogom rex*. Sic enim eſt in Hebræo: nam *melech* idem eſt quod rex; quanquam non ſit veriſimile hunc Rogom fuiſſe regem. ri ergo *melech*, vel eſt nomen proprium, & appendix *Rogom*; vel certè in genitiuo vertendum, *Rogom regis*, ſcilic. dux, vel officialis. Syrus vertit, *Rabmog*, id eſt, princeps piſtorum vel coquorum. Rab enim vocatur Maior, princeps: *mog* eſt piſtor, & is qui in coquina cibos parat. Arabicus vertit, *Saraſar, & Arphaſar, Moloc*.

Verſ. 3. *Nunquid flendum eſt mihi in quinto menſe.*] Putà in Iulio, qui hebr. *Ab* dicitur, cuius die decima templum combuſtum fuit à Chaldæis, æquè ac vrbs & muri diruti, ideoque eo die quotannis Iudæi ſibi indixerunt luctum & ieiunium, vt patet 4. Reg. 25. 9. & Ier. 52. 12. idque continuarunt per ſeptuaginta annos captiuitatis Babylonicæ, ac deinceps donec templum rurſum ædificari cœptum. Cùm ergo viderent iam templi fabricam creſcere, iure quærunt, an adhuc templi præteriti incendium flere, & per ieiunium lugere debeāt; an verò ob noui fabricam ſe exhilarare & exultare? Ceſſante enim cauſa ceſſat effectus, imò mutata cauſa mutatur effectus: templo ergo, reſtaurato videbatur luctus vertendus in gaudium. Hæc eſt quæſtio, & cauſa quæſtionis.

Vel ſanctificare. Hebr. הנזר *hinnazer*, id eſt, nazaræare, hoc eſt, agere Nazaræum, inſtar Nazaræi abſtinere è vino & deliciis, ac ieiunare iuxta legem eis præſcriptā Numer. 5. Vnde Chald. vertit: *Nunquid prohibebo animam meam à deliciis, ſicut feci iam multis annis?* Pagnin. *Nunquid flebo ſeparando me à cibis?* Tigurina: *Num religiosè abſtinebo?* Vatab. *Num ſeparabo me?* ſcilicet à cibis & voluptatibus. Noſter cum Septuag. vertit *ſanctificare*: quia ſanctificatio Iudæorum, præſertim Nazaræorum ſita erat in abſtinentia & ieiunio: quo enim mēs magis ſe abſtrahit ab eſcis rebúſque corporeis, eo magis fit ſpiritualis, magiſque aſſurgit ad Deum, eiúſque illuſtrationum & affectuum cœleſtium fit capax. Vnde Eccleſia in præfatione miſſæ tempore quadrageſimæ canit: *Deus qui corporali ieiunio vitia comprimis, mentem eleuas, virtutem largiris & præmia.* Quocirca S. Chryſoſt. ſerm. 1. de Ieiunio: *Ieiunium*, ait, *Angelorum eſt imitatio: ieiunans ferme angelus eſt.* Idem hom. 1. in Geneſ. *Ieiunium in paradiſo inſtitutum eſt*, ideoque paradiſi eſt vita.

Moraliter diſce hîc, tempore cladis & calamitatis vel publicæ, vel priuatæ confugiendum eſſe ad fletum & ieiunium, vt per pœnitentiam Dei iram placemus. Nam vt ait S. Chryſoſt. ſerm. 1. de Ieiunio: *Ieiunium ſententiam Dei reuocat, & immortalitatis eſt conciliator.* Idem hom. 2. in Geneſ. *Ieiunium*, ait, *animarum tranquillitas eſt, decor ſenum.* Ita Ioſaphat obſeſſus a Moabitis, Ammonitis & Idumæis toti Iudææ ieiunium imperans, à Deo auxilium per miraculum obtinuit, quo hoſtes in ſe verſi mutua ſe cæde confecerunt, 2. Paral. 20. 3. Ita Iſraëlitæ obſeſſi à Philiſthæis tempore Samuelis, ieiunantes eos profligarunt, 1 Reg. 7. verſ. 6. & 13. Ita iidem Holopherne eos inuadente indixerunt ſolemne ieiunium, eoque victoriam impetrarunt per Iudith, cap. 3. 8. Idem fecerunt tempore perſecutionis Aman, Eſther 4. 16. Et tempore reditus è Babylone, vt in itinere hoſtium manus euaderent, 1. Eſdræ 8. 21. Sic & Niniuitæ ieiunio communi tam iumentorum & infantium, quam virorum & mulierū, excidium à Iona comminatum effugerunt, Ionæ 3. 5. Quocirca imminente Iudæis excidio Chaldæorum, Deus per Ioëlem cap. 1. 14. illud euadendi hoc dat remedium. *Sanctificate*, inquit, *ieiunium, vocate cœtum*, &c. *& clamate ad Dominum.* Et cap. 2, 12. *Conuertimini*, ait, *ad me in toto corde veſtro in ieiunio, & in fletu, & in planctu.* Hoc ergo faciunt fideles cum flagellum Dei, vel Reipub. vel cuique priuatim imminet, vt ſibi quiſque à Deo per Zachariam tunc dici putet: *hinnazer*, id eſt, eſto Nazaræus, ſepara te à deliciis, à cibis, à luſibus, à voluptate, ac da te auſteritati, abſtinentiæ, orationi & lamentis, iiſque te ſanctifica, vt Deum tibi reconcilies.

In clade ieiunio conciliandus eſt Deus.

Cum ieiunaretis & plangeretis in quinto.] Scilicet menſe, ob combuſtam in eo vrbem & templum, vti dixi: *& ſeptimo* menſe, ob cæſum in illo Godoliam, qui erat dux & ſpes populi reliqui in Iudæa, cum cæteri à Chaldæis abducerentur Babylonem. Ierem. 41. 1. & ſequent.

Nunquid ieiunium ieiunaſti mihi?] Antequam directè quæſtioni reſpondeat (quod facit c. 8. 19.) obiurgat Iudæos, quaſi adhuc iis ſuboffenſus ob præteritas noxas. q. d. Quid me rogatis de ieiunio veſtro protogando, vel inhibendo, quaſi ego eo delecter, vel eius cura me tangat? Erratis: illo non delector, illud non curo, imò ſperno & auerſor: quia hucuſque vobis, id eſt, ob veſtram paupertatem, & ad lugendam veſtram captiuitatem ieiunaſtis, non vt mihi placeretis, meque placaretis: ſi enim hoc voluiſſetis, ieiunium corporis debuiſſetis condire ieiunio animæ, & abſtinentia à peccatis. Hoc autem non feciſtis, ſed iis indulſi-

ſtis. Similiter cum iam comeditis & cõoioia agitatis, id facitis ob veſtram lætitiam, quam ex reditu in patriam & libertate percipitis, non verò vt mihi eius auctori gratias agatis, méque laudetis & celebretis; ita S. Hier. Theod. & Remig. A

Paulò aliter Vatab. q. d. Nunquid vtilitatem aliquam aut voluptatem cœpi ex veſtro ieiooio? q. d. Non, qoia noo fuit mihi gratum, eo quod noo fuerit conionctum pietati & religioni.

Moral. qui nam ſibi ieiunent. Moral. S. Gregor. hom. 16. in Euang. explicans hæc Zachariæ verba: *Sibi*, inquit, *comedit & bibit, qui alimenta corporis quæ ſunt communia dona conditoris, ſine indigentibus percipit. Et ſibi quis ieiunat, ſi ea quæ ſibi ad tempus ſubtrahit, non pauperibus tribuit, ſed ventri poſtmodum offerenda cuſtodit. Hinc per Ioëlem dicitur: Sanctificate ieiunium. Ieiunium quippe ſanctificare, eſt adiunctis bonis alijs dignam Deo abſtinentiam carnis oſtendere. Ceſſet ira, ſopiantur iurgia. Incaſſum enim caro atteritur, ſi à prauis voluptatibus animus non refrænetur, cum per Prophetã* (Iſaiam cap. 58. *Dominus dicat: Ecce in die ieiunij inuenitur voluntas veſtra. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis*, &c. B

Verſ. 7. *Nunquid non ſunt verba.*] Primò & genoioè, q. d. Nuoquid hæc eadem verba, nimirum quod ieiunia veſtra oon condita operibus boois, ſed malis, mihi diſpliceant, olim vobis per Prophetas locutus ſum? q. d. Omoino id ipſum edixi per Iſaiam cap. 58. 4. Ierem. 14. 12. & alibi; ita Theod. & Lyra. Secundò, S. Hieroo. Hogo, & à Caſtro verba hæc intelligunt ea, qoæ ſubdit: *iudicium verum iudicate, & miſericordiam & miſerationes facite*, &c. Tertiò, Alber. expooit, q. d. Nonquid hæc verba de excidio & deſolatione Ieruſalem, qoæ iam impleta videtis, vobis locuti & cummioati ſunt Prophetæ, niſi à peccatis reſipiſceretis? Aot vt Vatab. qui per verba iotelligit facta, quæ verbis ſuis prædixerunt & minati ſunt Pprophetæ. q. d. Nunqoid non hæc triſtitia qoæ vobis oboenerunt, facta ſunt ad exequenda, & opere cõplenda verba mea, qoæ per Prophtas prolocutus ſum? C

Et ad Auſtrum.] Nominat partem auſtralem & campeſtrem Iudææ, quia ea, vtpote plana & patens, natura loci non erat monita. q. d. Olim babitabitis coofidenter & ſecorè, etiã in ea parte Iudææ quæ erat maximè debilis & infirma; eo qoòd vos ego protegerẽ, at quia me exacerbaſtis, hioc tradidi vos Chaldæis; ita Vatab. Addit S. Hieron. eam nominari, qoia maximè erat fertilis. q. d. Ego auſtralem veſtram regionem & campus impleoi meſſe, frugibus & fructibos: ſed vos ingrati, mihi foiſtis rebelles; hinc ego ex ea vos expoli, proiecique io Babyluoem. D

Verſ. 8.] Et factum eſt verbum Domini ad Zachariam, dicens:

Verſ. 9.] Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Iudicium verum iudicate, & miſericordiam & miſerationes facite, vnuſquiſque cum fratre ſuo. E

Verſ. 10.] Et viduam, & pupillum, & aduenã, & pauperem nolite calumniari: & malũ vir fratri ſuo non cogitet in corde ſuo.

Verſ. 11.] Et noluerunt attendere, & auerterunt ſcapulam recedentem, & aures ſuas aggrauauerunt ne audirent.

Verſ. 12.] Et cor ſuum poſuerunt vt adamãtem, ne audirent legem, & verba quæ miſit Dominus exercituum in ſpiritu ſuo per manum prophetarum priorum: & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum. A

Verſ. 13.] Et factum eſt ſicut locutus eſt, & non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 14.] Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciunt: & terra deſolata eſt ab eis, eo quòd non eſſet tranſiens & reuertens: & poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum. B

Miſericordiam & miſerationes facite.] Hæc geminatio ſignificat multam crebrámque faciendã eſſe miſericordiam. Numinat tantùm ea officia quæ ſpectant proximom, ſed ſob his intelligit ea qooque quæ ſpectant Deom. Dilectio enim pruximi præſupponit dilectiooem Dei, ex eaque quaſi ex foute oritur. Idẽ facit Apoſtolus Rom. 13. 9. *Verſ. 9.*

Pauperem nolite calumniari.] Chald. & Septuag. *Nolite opprimere*: vtromque ſignificat Hebr. עשק *aſçac*: quia fiois calumniæ eſt oppreſſio, direptio & expilatio paoperom. Hæc eadem io ieiuniis Iodæorum taxat Iſaias cap. 58. Vide ibi dicta. *Verſ. 10.*

Auerterunt ſcapulam recedentem.] Fuerunt inobedienres & rebelles: famuli enim herorom, & filii parentum iuſſis refractarii & peruicaces, ab iis auertunt faciem, dorſúmqoe oboertunt, & proteroi abeúot. Vndè Septuag. vertunt: *Dederunt dorſum contemnens*. Pagnin. *Dederunt ſcapulam auerſam*. Eſt catachrêſis. Tigorina vertit: *Obuertentes humerum rebellem*. q. d. Auerteruot humerum ab ooere præceptorum meórum: vt ſit metapbora à baiulis oous detrectantibus, vel executientibos. C *Verſ. 11.*

Aures ſuas aggrauauerunt.] Velut plumbo, aliue poodere iniecto aures obturarunt, ne meas leges & monita auribus exciperent, & in animum tranſmitterent. Tigurina vertit; *Aures ſuas hebetarunt*. D

Cor ſuum poſuerunt (*durum*, vt addit Chald.) *vt adamantem.*] Hic eoim lapis eſt doriſſimus, qui reſpoit ſcalpra & malleos, quin & ipſos diſrumpit: ideoque à Græcis dicitur ἀδάμας, id eſt, indomabilis; vide dicta Ezech. 3. 9. *Verſ. 12.*

Per manum Prophetarum.] Per Prophetas, qoaſi organa & inſtromenta ſua. Manus eoim eſt organum organorum, ait Ariſtot. Manus ergo hic denotat os: per os enim Prophetarom locotus eſt Deus, oon per manum.

Sic clamabunt & non exaudiam.] *Clamabunt*, id eſt, clamauerunt, vel clamant: pendent enim hæc omnia ab eo quod præceſſit: *Et factum eſt*; ita S. Hieron. & Theodor. Vnde clarè Tigorina vertit: *Et euenit, vt ſicut ipſe clamauerat, illeque non audierunt; ſic iam clament, nec eos exaudiam.* E *Verſ. 13.*

Diſperſi eos per omnia regna.] Iudæi enim partim ex Babylooe, partim ex Ieruſalem fugiẽtes Chaldæos, ſparſerunt ſe per Syriam, Ægyptum, Meſopotamiam, Perſidem, Mediam, aliáque regna. De Iudæis enim, id eſt, de duabus tribubus hîc agitur, oon de decem, ſiue de Samaritis in Aſſyriam iam olim abdoctis; ita S. Hieron. Pro *diſperſi* hebr. eſt ואסערם *Aſaarem*, id eſt, ioſtar procellæ abripui eos, vt turbo proturbaui eos. *Verſ. 14.*

Et

Verſ. 14. *Et terra deſolata eſt ab eis.*] Hebr. Chald. & Septuag. *poſt eos.* Cauſam ſubdit: *Eo quod non eſſet tranſiens & reuertens.* q.d. Poſt abductos in Babylonem Iudæos, Iudæa deſolata remanſit: quia nemo incolarum relictus eſt, qui per eam tranſiret, iret & rediret. Nemo, id eſt, vix vlli, rari & perpauci. Aliqui enim à Chaldæis in ea relicti ſunt ad coleudam terram, vt patet 4. Reg. 25. 12. Aut potius q.d. Iudæa planè deſolata eſt, ita vt non eſſet qui per eam tranſiret & rediret: ſic enim alibi ſæpe τὸ *eo quod,* non cauſam denotat, vt ſit idem quod *quia,* ſed effectum & conſecutionem, ſignificans *ita vt,* inquit Vatab. Vnde Hebr. & Chald. B ad verbum habent: *Terra deſolata eſt poſt eos à trãſeunte & reuertente,* id eſt, ita vt non eſſet per eam tranſiens & reuertens. Minùs rectè ergo Theod. verſionem Septuag. ſic explicat, q.d. Poſt Iudæos abductos in Babylonem, Iudæa deſolata eſt ab Idumæis, Ammonitis, aliiſque vicinis gentibus hoſtilibus, qui per eam prædandi & expilãdi cauſa tranſierunt, & cum præda domum reuerſi ſunt.

A Hîc enim Hebraiſmus, *à tranſeunte & reuertente,* non aliud ſignificat quam, vt non eſſet tranſiens & reuertens.

Et poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.] Hebr. *terram deſiderij,* id eſt, ob elegantiam, fertilitatem & abundantes fruges ſummè deſiderabilem: & vt Septuag. *electam;* ita Alber. & Hugo. Addit Lyran. eam fuiſſe deſiderabilem ob Chriſtum in ea naſciturum, & paſſurum pro ſalute hominum. Senſus eſt, q. d. Suis ſceleribus fuerũt cauſa deſolationis terræ ſanctæ, quæ priùs lacte & melle manabat. Hebr. eſt לשמה *leſçamma,* quod ſecundò verti poteſt *in ſtuporem,* vt ſcilicet quicũque viderit tantas tãtæ clades ruinas, cohorreſcat & obſtupeſcat. Tertiò, Arias pro *leſçamma* per diæreſim legit לשמה *leſcema,* id eſt, *in qua quid.* Vnde vertit: *Poſuerunt terram exoptatam in qua quid?* de qua ſcilicet viatores ſtupentes interrogarent, dicerentque: Quid in terra ſancta boni, quid priſtinæ fertilitatis & fœlicitatis remanſit? vtique nihil.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

Promittit Deus Judæis è Babylone reuerſis in Ieruſalem, ob diligentiam & laborem impenſum in templi fabricam, lætam & longæuam ſobolem, frugum copiam, ſuámque benedictionem, ſi iuſtitiam, veritatem & charitatem colant. Deinde verſ. 19. quæſtioni cap. 7. à Judæis propoſitæ, an ſcilicet adhuc ſeruanda ſint ieiunia ob vrbis tẽplique excidium indicta, reſpondet, ea commutanda eſſe in læta feſta & cõuiuia, ac deinceps Ieruſalem fore hilarem, fœlicem & celebrem, adeo vt vndique ad eam confluãt populi & gentes: quæ omnia ad literam aliquatenus contigerunt Ieroſolymæ poſt reditum ædificato templo, vti ait Propheta verſ. 9. ſed longè veriùs & pleniùs competunt Eccleſiæ per Ieroſolymam adumbratæ, ibique inchoatæ, cum Deo auctore lex in Euãgelium, Moſes in Chriſtum, Synagoga in Eccleſiam tranſiit. Deſcribitur hîc ergo fœlicitas Ieroſolymæ, vt in ea quaſi typo adumbretur fœlicitas Eccleſiæ Chriſtianæ: vnde quædam dicuntur, quæ Ieroſolymæ vix, & non niſi tenuiter, Eccleſiæ verò planè plenéque conueniunt. Tale eſt illud verſ. 7. Saluabo populum meum de terra orientis, & de terra occaſus ſolis. *Et verſ. 22.* Venient populi multi, & gentes robuſtæ ad quærendum Dominum exercituum in Ieruſalem. *Et verſ. 23.* Apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiſcum; audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt; *quæ verba ſignificant omnium gentium conuerſionem ad Chriſtum & Eccleſiam vide can. 5. & 6. quos præfixi Prophetis maioribus; ita S. Hier. Theod. Cyril. Haymo, Remig. Hugo, Lyran. & alij: imò Ruper. Arias & Vatab. ad literam putant hic depingi fœlicitatem Eccleſiæ, non Ieroſolymæ. Quin & Rabbini bona hoc capite promiſſa, nonniſi à ſuo Meſſia, quem ipſi præſtolantur, expectant.*

Verſ. 1.] Et factum eſt verbum Domini exercituum, dicens: C

Verſ. 2.] Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus ſum eam.

Verſ. 3.] Hæc dicit Dominus exercituum: Reuerſus ſum ad Sion, & habitabo in medio Ieruſalem: & vocabitur Ieruſalẽ ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum mons ſanctificatus.

Verſ. 4.] Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt ſenes, & anus in plateis Ieruſalem: & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum.

Verſ 5.] Et plateæ ciuitatis cõplebũtur infãtibus, & puellis ludentibus in plateis eius.

Verſ. 6.

Verſ. 6.] Hæc dicit Dominus exercituum: Si videbitur difficile in oculis reliquiarũ populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

Verſ. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego ſaluabo populum meũ de terra Orientis, & de terra Occaſus ſolis.

Verſ. 8.] Et adducam eos, & habitabunt in medio Ieruſalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum, in veritate, & iuſtitia.

Verſ. 9] Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur manus veſtræ, qui auditis in his diebus ſermones iſtos per os prophetarum, in die qua fundata eſt domus Domini exercituum, vt templum ædificaretur.

Verſ. 10.] Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat, neque introëunti, neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimiſi omnes homines, vnumquemque contra proximum ſuum.

Verſ. 11.] Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 12.] Sed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuũ, & cœli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc.

Verſ. 13.] Et erit: ſicut eratis maledictio in Gẽtibus, domus Iuda, & domus Iſraël: ſic ſaluabo vos, & eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus veſtræ.

Verſ. 14.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Sicut cogitaui vt affligerem vos, cùm ad iracundiam prouocaſſent patres veſtri me, dicit Dominus.

Verſ. 15.] Et non ſum miſertus: ſic conuerſus cogitaui in diebus iſtis vt benefaciam domui Iuda, & Ieruſalem: nolite timere.

Verſ. 16.] Hæc ſunt ergo verba, quæ facietis: Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis veſtris.

Verſ. 17.] Et vnuſquiſque malum contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris: & iuramentum mendax ne diligatis: omnia enim hæc ſunt, quæ odi, dicit Dominus.

A

ZELATVS *ſum.*] q. d. Zelotypus fui & indignatus Ieroſolymæ, putà Synagogæ Iudæorum, quod ipſa ſponſa mea me ſponſum adeò ſui amantem dereliquerit, & ad idola confugerit, vt idcirco & ego ipſam tam indignè me ſpernentem, ſpernere & deſerere coactus ſim: quo factum eſt, vt ipſa in Chaldæorum manus inciderit, ab iiſque per ſeptuaginta annos quaſi ancilla captiua, ſpoliata & miſerè tractata ſit; ita Theod. Remig. Haymo, Lyran. & Vatab. Verùm quia ipſa hiſce malis af- *Verſ. 2.*

B flicta & erudita reſipuit, mecúmque in gratiam redire cupiuit; hinc ſecundò ego viciſſim ex priſtino meo in eam amore & zelo, eam in gratiam & thorum recipiam, habitabo cum ea in Ieruſalem, hoſtéſque eius acriter perſequar & puniam; ita S. Hier. Zelus enim eſt ingens amor rei amatæ, qui parit iram ingentem in eos, qui rem amatam lædere, vel amanti eripere ſatagunt, vti dixi Sophoniæ 3. 8.

Et vocabitur Ieruſalem ciuitas veritatis, & mons Domini.] *Veritatis*, primò, quia poſt reditum è Babylone, iugiter vſque ad Chriſtum viguit in ea vera Dei cognitio, vera fides, vera religio, verus Dei cultus; ita Hugo & Lyran. Secundò, *verita-* *Verſ. 3.*

C *tis*, hebr. אמת *emeth*, id eſt, ſtabilitatis, conſtantiæ, fidelitatis, vt fidem mihi datam deinceps non ſit violatura, ſed conſtanter mihi quaſi ſpõſo & Deo ſuo adhæſura, nec ampliùs ad idola deflexura, vti reipſa poſt reditum è Babylone ad ea nunquam deflexit. Vnde Syrus vertit: *Vocabitur Ieruſalem ciuitas ſancta.* Sic & Arabicus.

Alleg. Synagoga fuit typus Eccleſiæ, quæ eſt *columna & firmamentum veritatis.* 1. Timoth. 3. 15. quia eius magiſter eſt Chriſtus, quia eſt via, veritas & vita; ac Spiritus S. qui eſt Spiritus veritatis, vtpote ab æterna ſapientia & veritate, quæ eſt verbum patris, procedens, ideoque docens omnẽ veritatem, tum fidei & religionis, tum morum: v-

D tramque enim docuerunt Chriſtus & Apoſtoli, recepto Spiritu S. in Pentecoſte in Ieruſalem, ac deinde in toto orbe, iuxta illud Iſaiæ 2. 3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem*; ita Theod. & Ruper.

Mons Domini exercituum.] Syrus & Arabicus: *Mons Domini fortis*, vtpote quem ſtipãt tot exercitus angelici. Alludit ad Iſaiæ 2. 3. *Ibunt populi multi, & dicent: Venite, aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius.* Mons hic eſt Sion & Moria, in quo ædificatum eſt templum, qui fuit typus Eccleſiæ. Hinc vocatur *mons ſan-* *Mons Sion*

E *ctificatus*, primò, ſacrificio Abrahæ: quia in eo *ſanctus ob* Abraham iuſſus eſt immolare Iſaac, Geneſ. 22. 14. *quatuor* in ſignum quòd in eodem (Caluariæ enim mons, *cauſas.* in quo crucifixus eſt Chriſtus, eſt pars, ſiue ingũ montis Moria) immolandus eſſet Chriſtus; qui deinde ibidem reipſa crucifixus, hac ſui immolatione ſummè hunc montem ſanctificauit. Secundò, quia in eo erexit Salomon templum, illúdque Deo ſanctificauit & conſecrauit. Rurſum Deus in eo colebatur ſanctis ſacrificiis, cæremoniis, pſalmis, laudibus, votis, precibus, &c. Denique in eodem Chriſtus cœpit congregare, docere & inſtituere ſuam Eccleſiam: quam ſua doctrina, gratia, meritis, ſacramentis ſanctificauit.

Adhuc habitabunt ſenes.] Prædicit deinceps Ieruſalem *Verſ. 4.*

ru ſalem fore pacatam & fœlicem, vt abundet ciuibus omnis ætatis & ſextus, pueris & puellis ludentibus in plateis, iique prorogent vitam ad ſenium, & ſint longæui: idque ita contigiſſe patet a. Machab. 3. 1. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Lyran.

A

Allegor. ſignificatur Eccleſiæ & fidelium pax, multitudo & longæuitas, quam prædixit Iſaias c. 2. 4. *Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non leuabit gens contra gentem gladiũ, nec exercebuntur vltrà ad prælium.* Et cap. 65. 20. *Non erit ibi amplius infans dierum, & ſenex qui non impleat dies ſuos.* Vide ibi dicta.

Et viri baculus.] Ita Rom. ſignificatur virorum in Ieruſalem & Eccleſia longæuitas, adeo vt quiſque in ea ſenex habeat baculum, cui præ ſenio innitatur, ſiue is ſit ſtipes, ſiue famulus, aut filius, vti parenti ſeni apud Romanos fuit ſcipio (ei enim innitebatur parens quaſi baculo) à quo nobilis Scipionum familia originem & nomen traxit. Senſus eſt, q. d. Tanta erit Ieroſolymæ ciuium ſanitas & proſperitas, vt ſenes & maximi ſint & plurimi, quorum conſilio Reſp. ſapienter & fœliciter gubernetur. In ſenibus enim eſt experientia, maturitas, ſedatio cupiditatum, indéque ſapientia & prudentia: vnde ex ſenibus olim lectus, & dictus eſt ſenatus. Nota hebraiſmum, quo vir ponitur pro *vnoquoque.* q. d. *Viri*, id eſt, cuiuſque ſenis *baculus erit in manu eius:* quo ſignificat, non vnum alterúmue, ſed plurimos fore ſenes: ita Sanchez.

B

De terra Orientis & de terra Occaſus.] Sub his

Verſ. 7. duabus præcipuis mundi plagis, quatuor intelligit, putà ſub Oriente Meridiẽ, ſub Occaſu Septentrionem. q. d. Quocunque Iudæi fuerint diſperſi per captiuitatẽ Babylonicam, inde ſaluabo eos & reducam in Ieruſalem. Nec dubium eſt, quin licèt ipſi directè in Chaldæam, quæ Iudææ eſt ad Aquilonem, ſint abducti, inde tamen multi ad alia regna orientalia & occidentalia migrarint. Rurſum alios, aduentantibus in Iudæam Chaldæis, profugiſſe ad Ammonitas, Moabitas, Idumæos, Syros, &c. patet ex Iſaia cap. 16. 4. Hi ergo audito reditu ſuorum è Babylone in Ieruſalem, eiúſque & templi reædificatione, æquè ac incolarum proſperitate & fœlicitate, eò properè redierunt; ita S. Hieron. Theod. Ruper. & alii.

Alleg. & potiùs, ſignificatur gentium omnium ex cunctis mundi plagis confluxus ad Chriſtum & Eccleſiam, iuxta illud Iſaiæ 49. 12. *Ecce iſti de longè venient, & ecce illi ab Aquilone, & mari, & iſti de terra auſtrali.* Hebr. *de terra Sinim*, id eſt, Sinarum. Et cap. 66. 19. *Et mittam ex eis qui ſaluati fuerint ad Gentes in mare, in Aphricam & Lydiam, tenentes ſagittam: in Italiam & Græciam, ad inſulas longè.* Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 8. 11. *Multi de Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Iſaac, & Iacob in regno cælorum.* Et cap. 24. 31. *Mittet angelos ſuos cum tuba, & congregabunt eos à quatuor ventis, à ſummis cælorum vſque ad terminos eorum;* ita S. Hieron.

Verſ. 8. *Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum in veritate & in iuſtitia.*] Vt ſcilicet ipſi colant me vera fide & conſtanti fidelitate, æquè ac iuſtis ſanctiſque moribus; ego viciſſim verè, id eſt, fideliter & iuſtè præſtem eis curam, cuſtodiam, pacẽ & proſperitatem, quam promiſi. Hoc verum fuit in Iudæis, verius eſt in Chriſtianis; ita Vatabl. & Arias, qui rectè τὸ *in veritate & in iuſtitia* tam ad Deum, quàm ad populum cum Deo paciſcẽtem referunt. In pacto enim vterque paciſcens alteri fidem ſuam obligat, eamque verè, & iuſtè præſtare debet.

Confortentur manus veſtræ.] Tum vt inchoatam templi fabricam, vti ſequitur, perficiatis: tũ vt leges & iuſſa Dei fortiter reſiſtendo difficultatibus, tentationibus & hoſtibus, præſertim vicinis Gentilibus adimpleatis. Verſ. 9.

Siquidem ante dies illos merces hominum non erat.] Hortatur Iudæos ad ſtrenuè proſequendã fabricam templi, proponendo eis præteritam ſterilitatis plagam, eis à Deo inflictam ob fabricæ neglectum, & præſentem fertilitatem ob eiuſdem curam & ſtudium. Mercedẽ vocat fructum & lucrum operæ. q. d. Antequam manum admoueretis ædificationi templi, intendebatis fabricæ domorum, ac culturæ agrorum & iumentorum veſtrorum; ſed merces, id eſt, fructus & meſſis non reſpondebat labori veſtro, & iumentorum veſtrorum: tam enim agri, villæ, paſcua & vineæ, quàm iumenta poſt omnem culturam, laborem & ſaginam manebant ſterilia, paucaſque dabant ſegetes, vuas, fœtus & animalium ſobolem; ita S. Cyril. Verſ. 10.

Non erat pax.] q. d. Vndequaque Samaritæ, Moabitæ, aliique vicini hoſtes vos impetebant & infeſtabant; ita S. Hier. & Cyril.

C

Dimiſi omnes homines.] q. d. Permiſi non tantùm foris prælia, vt iis vos vicini diuexarent; ſed & intus ſeditiones, vt quiſque contra proximum inſurgeret.

Nunc autem.] Cum domus meæ fabricam curæ & cordi habetis, *ſemen pacis erit.* Primò, q. d. Fruges copioſæ & ſecuræ vobis prouenięt, quales ſolent tempore pacis, cùm optimè coluntur agri, nec eſt hoſtis qui ſementem impediat, aut meſſem auferat; ita Vatab. & à Caſtro. Vnde Septuag. vertunt: *Monſtrabo pacem*, adeò vt non tantùm homines, ſed & elementa vobis pacifica ſint, imò in veſtrum bonum & alimoniam conſpirẽt. Nam vt ſequitur: *Vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & cæli dabunt rorem ſuum.* Secundò, per catachreſin *pacis*, id eſt, abundantiæ, fertilitatis & proſperitatis. Horum enim imò bonorum omnium cauſa, æquè ac ſymbolũ eſt pax, iuxta illud pſal. 121. 7. *Fiat pax in virtute tua, & abundantia* (quæ ex pace conſequi ſolet) *in turribus tuis.* q. d. Faciam ſemen veſtrum fertile, vt abundantes producat ſpicas & fruges. Tertiò, alij ſic exponunt: *Semen erit pacis*, id eſt, benedictionis. q. d. Benedicam ſeminibus veſtris. Pax enim eſt magna benedictio, & maiorem ſecum adducit. Vnde Chriſtus & Apoſtoli hac ſalutatione ex ritu Hebræorum vti ſolent: *Pax vobis;* qua phraſi omnem benedictionem apprecantur. Verſ. 11. & 12. *Semen pacis quintuplex.*

D

E

Quartò, alij vertunt: *Semen erit in pacem*, id eſt, pacificè conſeruabitur, creſcet & matureſcet. q. d. In pace, id eſt, integras, & illæſas ab ærugine omnique aëris vitio, æquè ac ab hoſte ſeruabo fruges veſtras, tam tẽpore ſementis ac deinceps, quàm meſſis. Quintò, hebr. שלום *ſcalom*, id eſt, pax, ſignificat quoque integrum, perfectum. Vnde Chald. & Tigurina vertunt: *Semen plenum & perfectum erit*, tum in ſe, tum conſequenter in ſpicis & granis, quæ ex ſe plena perfectáque progerminabit. Omnes hæ expoſitiones eodem redeunt; primæ tamen duæ magis ſunt genuinæ, & conformes phraſi Hebrææ. Hæc ad literam contigerunt Iudæis Babylone redeuntibus; ſed ſpiritaliter

Verſ. 6.] Hæc dicit Dominus exercituum: Si videbitur difficile in oculis reliquiarũ populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

Verſ. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego ſaluabo populum meũ de terra Orientis,& de terra Occaſus ſolis.

Verſ. 8.] Et adducam eos, & habitabunt in medio Ieruſalem: & erunt mihi in populum,& ego ero eis in Deum, in veritate, & iuſtitia.

Verſ. 9] Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur manus veſtræ, qui auditis in his diebus ſermones iſtos per os prophetarum, in die qua fundata eſt domus Domini exercituum, vt templum ædificaretur.

Verſ. 10.] Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat, neque introëunti, neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimiſi omnes homines, vnumquemque contra proximum ſuum.

Verſ. 11.] Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 12.] Sed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum,& terra dabit germen ſuũ, & cœli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc.

Verſ. 13.] Et erit: ſicut eratis maledictio in Gẽtibus, domus Iuda,& domus Iſraël: ſic ſaluabo vos,& eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus veſtræ.

Verſ. 14.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Sicut cogitaui vt affligerem vos, cùm ad iracundiam prouocaſſent patres veſtri me, dicit Dominus.

Verſ. 15.] Et non ſum miſertus: ſic conuerſus cogitaui in diebus iſtis vt benefaciam domui Iuda, & Ieruſalem: nolite timere.

Verſ. 16.] Hæc ſunt ergo verba, quæ facietis: Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis veſtris.

Verſ. 17.] Et vnuſquiſque malum contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris: & iuramentum mendax ne diligatis: omnia enim hæc ſunt, quæ odi, dicit Dominus.

A

ZELATVS *ſum.*] q. d. Zelotypus fui & indignatus Ieroſolymæ, putà Synagogæ Iudæorum, quod ipſa ſponſa mea me ſponſum adeò ſui amatorem dereliquerit, & ad idola confugerit, vt idcirco & ego ipſam tam indignè me ſpernentem, ſpernere & deſerere coactus ſim: quo factum eſt, vt ipſa in Chaldæorum manus inciderit, ab iiſque per ſeptuaginta annos quaſi ancilla captiua, ſpoliata & miſerè tractata ſit; ita Theod. Remig. Haymo, Lyran. & Vatab. Verùm quia ipſa hiſce malis afflicta & erudita reſipuit, mecúmque in gratiam redire cupiuit; hinc ſecundò ego viciſſim ex priſtino meo in eam amore & zelo, eam in gratiam & thorum recipiam, habitabo cum ea in Ieruſalem, hoſtéſque eius acriter perſequar & puniam; ita S. Hier. Zelus enim eſt ingens amor rei amatæ, qui parit iram ingentem in eos, qui rem amatam lædere, vel amanti eripere ſatagunt, vti dixi Sophoniæ 3. 8. *Verſ. 2.*

B

Et vocabitur Ieruſalem ciuitas veritatis, & mons Domini.] *Veritatis*, primò, quia poſt reditum è Babylone, iugiter vſque ad Chriſtum viguit in ea vera Dei cognitio, vera fides, vera religio, verus Dei cultus; ita Hugo & Lyran. Secundò, *veritatis*, hebr. אמת *emeth*, id eſt, ſtabilitatis, conſtantiæ, fidelitatis, vt fidem mihi datam deinceps non ſit violatura, ſed conſtanter mihi quaſi ſpõſo & Deo ſuo adhæſura, nec ampliùs ad idola deflexura, vti reipſa poſt reditum è Babylone ad ea nunquam deflexit. Vnde Syrus vertit: *Vocabitur Ieruſalem ciuitas ſancta.* Sic & Arabicus. *Verſ. 3.*

C

Alleg. Synagoga fuit typus Eccleſiæ, quæ eſt *columna & firmamentum veritatis.* 1. Timoth. 3. 15. quia eius magiſter eſt Chriſtus, quia eſt via, veritas & vita; ac Spiritus S. qui eſt Spiritus veritatis, vtpote ab æterna ſapientia & veritate, quæ eſt verbum patris, procedens, ideoque docens omnẽ veritatem, tum fidei & religionis, tum morum: vtramque enim docuerunt Chriſtus & Apoſtoli, recepto Spiritu S. in Pentecoſte in Ieruſalem, ac deinde in toto orbe, iuxta illud Iſaiæ 2. 3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem*; ita Theod. & Ruper.

D

Mons Domini exercituum.] Syrus & Arabicus: *Mons Domini fortis*, vtpote quem ſtipãt tot exercitus angelici. Alludit ad Iſaiæ 2. 3. *Ibunt populi multi, & dicent: Venite, aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius.* Mons hic eſt Sion & Moria, in quo ædificatum eſt templum, qui fuit typus Eccleſiæ. Hinc vocatur *mons ſanctificatus*, primò, ſacrificio Abrahæ: quia in eo Abraham iuſſus eſt immolare Iſaac, Geneſ. 22. 14. in ſignum quòd in eodem (Caluariæ enim mons, in quo crucifixus eſt Chriſtus, eſt pars, ſiue iugũ montis Moria) immolandus eſſet Chriſtus; qui deinde ibidem reipſa crucifixus, hac ſui immolatione ſummè hunc montem ſanctificauit. Secundò, quia in eo erexit Salomon templum, illúdque Deus ſanctificauit & conſecrauit. Rurſum Deus in eo colebatur ſanctis ſacrificiis, cæremoniis, pſalmis, laudibus, votis, precibus, &c. Denique in eodem Chriſtus cœpit congregare, docere & inſtituere ſuam Eccleſiam: quam ſua doctrina, gratia, meritis, ſacramentis ſanctificauit.

E

Mons Sion ſanctus ob quatuor cauſas.

Adhuc habitabunt ſenes.] Prædicit deinceps Ieruſalem *Verſ. 4.*

ruſalem fore pacatam & fœlicem, vt abundet ciuibus omnis ætatis & ſextus, puetis & puellis ludentibus in plateis, iique prorogent vitam ad ſenium, & ſint longæui: idque ita contigiſſe patet 2. Machab. 3.1. ita S. Hieton. Theod. Remig. & Lyran.

Allegor. ſignificatur Eccleſiæ & fidelium pax, multitudo & longæuitas, quam prædixit Iſaias c. 2. 4. *Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non leuabit gens contra gentem gladiũ, nec exercebuntur vltrà ad prælium.* Et cap. 65. 20. *Non erit ibi amplius infans dierum, & ſenex qui non impleat dies ſuos.* Vide ibi dicta.

Et viri baculus.] Ita Rom. ſignificatur virorum in Ieruſalem & Eccleſia longæuitas, adeo vt quiſque in ea ſenex habeat baculum, cui præ ſenio innitatur, ſiue is ſit ſtipes, ſiue famulus, aut filius, vti parenti ſeni apud Romanos fuit ſcipio (ei enim innitebatur parens quaſi baculo) à quo nobilis Scipionum familia originem & nomen traxit. Senſus eſt, q. d. Tanta erit Ieroſolymæ ciuium ſanitas & proſperitas, vt ſenes & maximi ſint & plurimi, quorum conſilio Reſp. ſapienter & fœliciter gubernetur. In ſenibus enim eſt experientia, maturitas, ſedatio cupiditatum, indéque ſapientia & prudentia: vnde ex ſenibus olim lectus, & dictus eſt ſenatus. Nota hebraïſmum, quo vir ponitur pro *vnoquoque.* q. d. *Viri*, id eſt, cuiuſque ſenis *baculus erit in manu eius:* quo ſignificat, non vnum alterúmue, ſed plurimos fore ſenes: ita Sanchez.

De terra Orientis & de terra Occaſus.] Sub his
Verſ. 7. duabus præcipuis mundi plagis, quatuor intelligit, putà ſub Oriente Meridiẽ, ſub Occaſu Septentrionem. q. d. Quocunque Iudæi fuerint diſperſi per captiuitatẽ Babylonicam, inde ſaluabo eos & reducam in Ieruſalem. Nec dubium eſt, quin ſcilicet ipſi directè in Chaldæam, quæ Iudææ eſt ad Aquilonem, ſint abducti, inde tamen multi ad alia regna orientalia & occidentalia migrarint. Rurſum alios, aduentantibus in Iudæam Chaldæis, profugiſſe ad Ammonitas, Moabitas, Idumæos, Syros, &c. patet ex Iſaia cap. 16. 4. Hi ergo audito reditu ſuorum è Babylone in Ieruſalem, eiúſque & templi reædificatione, æquè ac incolarum proſperitate & fœlicitate, eò properè redierunt; ita S. Hieron. Theod. Ruper. & alii.

Alleg. & potiùs, ſignificatur gentium omnium ex cunctis mundi plagis confluxus ad Chriſtum & Eccleſiam, iuxta illud Iſaiæ 49. 12. *Ecce iſti de longè venient, & ecce illi ab Aquilone, & mari, & iſti de terra auſtrali.* Hebr. *de terra Sinim*, id eſt, Sinarum. Et cap. 66. 19. *Et mittam ex eis qui ſaluati fuerint ad Gentes in mare, in Aphricam & Lydiam, tenentes ſagittam: in Italiam & Græciam, ad inſulas longè.* Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 8. 11. *Multi de Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Iſaac, & Iacob in regno cœlorum.* Et cap. 24. 31. *Mittet angelos ſuos cum tuba, & congregabunt eos à quatuor ventis, à ſummis cœlorum vſque ad terminos eorum;* ita S. Hieron.

Verſ. 8. *Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum in veritate & in iuſtitia.*] Vt ſcilicet ipſi colant me vera fide & conſtanti fidelitate, æquè ac iuſtis ſanctiſque moribus; ego viciſſim verè, id eſt, fideliter & iuſtè præſtem eis curam, cuſtodiam, pacẽ & proſperitatem, quam promiſi. Hoc verum fuit in Iudæis, verius eſt in Chriſtianis; ita Vatabl. & Arias, qui rectè τὸ *in veritate & in iuſtitia* tam

A ad Deum, quàm ad populum cum Deo paciſcẽtem referunt. In pacto enim vterque paciſcens alteri fidem ſuam obligat, eamque verè, & iuſtè præſtare debet.

Confortentur manus veſtræ.] Tum vt incboatam templi fabricam, vti ſequitur, perficiatis: tũ vt leges & iuſſa Dei fortiter reſiſtendo difficultatibus, tentationibus & hoſtibus, præſertim vicinis Gentilibus adimpleatis. Verſ. 9.

Siquidem ante dies illos merces hominum non erat.] Hortatur Iudæos ad ſtrenuè proſequendã fabricam templi, proponendo eis præteritam ſterilitatis plagam, eis à Deo inflictam ob fabricæ neglectum, & præſentem fertilitatem ob Verſ. 10.
B eiuſdem curam & ſtudium. Mercedẽ vocat fructum & lucrum operæ. q. d. Antequam manum admoueretis ædificationi templi, intendebatis fabricæ domorum, ac culturæ agrorum & iumentorum veſtrorum; ſed merces, id eſt, fructus & meſſis non reſpondebat labori veſtro, & iumentorum veſtrorum: tam enim agri, villæ, paſcua & vineæ, quàm iumenta poſt omnem culturam, laborem & ſaginam manebant ſterilia, paucaſque dabant ſegetes, vuas, fœtus & animalium ſobolem; ita S. Cyril.

Non erat pax.] q. d. Vndequaque Samaritæ, Moabitæ, aliique vicini hoſtes vos impetebant & infeſtabant; ita S. Hier. & Cyril.

C *Dimiſi omnes homines.*] q. d. Permiſi non tantùm foris prælia, vt iis vos vicini diuexarent; ſed & intus ſeditiones, vt quiſque contra proximum inſurgeret.

Nunc autem.] Cum domus meæ fabricam curæ & cordi habetis, *ſemen pacis erit.* Primò, q. d. Fruges copioſæ & ſecuræ vobis prouenient, quales ſolent tempore pacis, cùm optimè coluntur agri, nec eſt hoſtis qui ſementem impediat, aut meſſem auferat; ita Vatab. & à Caſtro. Vnde Septuag. vertunt: *Monſtrabo pacem*, adeò vt non tantùm homines, ſed & elementa vobis pacifica ſint, imò in veſtrum bonum & alimoniam conſpirẽt. Verſ. 11. & 12. *Semen pacis quintuplex.*

Nam vt ſequitur: *Vinea dabit fructum ſuum, &*
D *terra dabit germen ſuum, & cœli dabunt rorem ſuum.* Secundò, per catachreſin *pacis*, id eſt, abundantiæ, fertilitatis & proſperitatis. Horum enim imò bonorum omnium cauſa, æquè ac ſymbolũ eſt pax, iuxta illud pſal. 121. 7. *Fiat pax in virtute tua, & abundantia* (quæ ex pace conſequi ſolet) *in turribus tuis.* q. d. Faciam ſemen veſtrum fertile, vt abundantes producat ſpicas & fruges. Tertiò, alij ſic exponunt: *Semen erit pacis*, id eſt, benedictionis. q. d. Benedicam ſeminibus veſtris. Pax enim eſt magna benedictio, & maiorem ſecum adducit. Vnde Chriſtus & Apoſtoli hac ſalutatione ex ritu Hebræorum vti ſolent: *Pax vobis;*
E qua phraſi omnem benedictionem apprecantur. Quartò, alij vertunt: *Semen erit in pacem*, id eſt, pacificè conſeruabitur, creſcet & matureſcet. q. d. In pace, id eſt, integras, & illæſas ab aurugine omnique aëris vitio, æquè ac ab hoſte ſeruabo fruges veſtras, tam tẽpore ſementis ac deinceps, quàm meſſis. Quintò, hebr. שלום *ſcalom*, id eſt, pax, ſignificat quoque integrum, perfectum. Vnde Chald. & Tigurina vertunt: *Semen plenum & perfectum erit*, tum in ſe, tum conſequenter in ſpicis & granis, quæ ex ſe plena perfectáque progerminabit. Omnes hæ expoſitiones eodem redeunt; primæ tamen duæ magis ſunt genuinæ, & conformes phraſi Hebrææ. Hæc ad literam contigerunt Iudæis Babylone redeuntibus; ſed ſpiritaliter

taliter magis conueniunt Chriſtianis ex infidelitate, vel peccato ad Eccleſiam & Deum reuertentibus, eique myſticum in anima ſua templum ædificantibus. Hiſce enim Deus facit vt omne ſemen eorum ſit ſemen pacis, id eſt, vt omnia quæ aggrediuntur & moliuntur proſperè cedant, ac fœliciter & fertiliter proueniant, indéque fructus, præſertim ſpiritales virtutum tum in ſeipſis, tum in proximis colligant; ita S. Hier. Theod. Remig. & Lyran.

Dices, hoc ſemen & benedictionem verſ. 13. promittit non tantùm Iudæ, ſed & Iſraëli: Iſraëli autem hoc ad literam non obuenit, vtpote qui è captiuitate Aſſyriaca non rediit. Ergo Iſraël & Iuda hîc non carnalis, ſed ſpiritalis intelligitur, puta populus fidelis. Ob hoc argumentum Iudæi cenſent hæc necdũ impleta eſſe, ſed ea implenda à ſuo Meſſia quem expectant. Verùm reſpondeo, Iſraëlis hîc fieri mentionem, quia multi ex Iſraëlitis, veræ & auitæ fidei & religionis ſectatores, tranſierant ad Iudam, cum eoque in Babylonem abducti, cum eo pariter redierunt, ac proinde pacis & fœlicitatis illi hîc promiſſæ fuere participes, vtpote cum eo conſpirantes, & in vnam gentem coaleſcentes.

Moral. Religio eſt mater fœlicitatis.

Moral. diſce, religionem & cultum Dei eſſe ſemen omnis fœlicitatis. Vidit hoc per vmbram Cicero. Nam lib. 2. de Nat. Deorum. Romanorum fœlicitatem, Imperium & triũphos religioni attribuit: *Si*, inquit, *conferre volumus noſtra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id eſt, cultu Deorum multò ſuperiores.* Et mox: *Apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidam Imperatores etiam ſeipſos diis immortalibus, capite velato verbis conceptis pro Repub. deuouerent.* Idem Orat. in P. Clodium, quæ numero eſt trigeſima: *Quis*, ait, *eſt tam vecors, qui*, &c. *non intelligat eorum* (deorum) *numine hoc tantum Imperium eſſe natum & auctum, & retentum? Licèt ipſi nos amemus, tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo huius gentis ac terræ domeſtico natiuóque ſenſu Italos ipſos ac Latinos; ſed pietate ac religione, atque hac vna ſapientia, quòd Deorum immortalium numine omnia regi gubernaríque perſpeximus, omnes gentes nationéſque ſuperauimus.* Vide dicta Aggæi 1. 6. vbi ipſe idem argomentum tractat, quod hic Zacharias, vtpote illi coæuus, & adiutor à Deo datus ad promouendam templi fabricam, vt patet 1. Eſdræ 5. 1. Præclarè S. Cyprian. tract. de Orat. Domin. *Cum Dei*, inquit, *ſint omnia, habenti Deum nihil deerit, ſi Deo ipſe non deſit.* Quare idem rectè alibi monet, vt cor non medium, non diuiſum, ſed totum demus Deo, cuius eſt, & qui illud totum repoſcit, ſolúſque illud implet & ſatiat. *Sufficit*, inquit, *ô anima Deo, ſufficiat & tibi Deus tuus.* Nam vt ait S. Auguſt. in Soliloquiis cap. 19. *Minus te Domine amat, qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat.*

Verſ. 13. *Et erit ſicut eratis maledictio in gentibus*, &c. *ſic ſaluabo vos, & eritis benedictio.*] *Maledictio*, id eſt, valde maledicti: *benedictio*, id eſt, valde benedicti. ita Chald. & Septuag. qui vertunt: *Sicut eratis in maledictione, ſic eritis in benedictione.* q. d. Sicut omnes gentes apud quas captiui exulaſtis vobis maledicebant, voſque ſubſannabant & execrabantur, ita vice verſa cum viderint vos à me liberari, proſperari, locupletari, vobis benedicent, laudabunt & celebrabunt. Secundò, benedictio

A & maledictio, id eſt, exemplum, parabola & formula benedictionis & maledictionis, quam omnes vſurpent, cùm alicui maledicere, vel benedicere volunt, vt dicant: Fiat tibi ſicut iſtis Iudæis, vt ſcilicet ſis maledictum, probrum & execratio Dei & hominum, ſicut ipſi ſunt: aut, ſis benedictio, id eſt, cumulus bonorum, laus & gloria tibi obueniat, vt ſcilicet Deus te cumulet bonis omnibus, vti cumulauit Iudæos, ideoque omnes te laudent, celebrent & glorificent; ita Vatab. Simili modo de iiſdem ait Ierem. cap. 24. 9. *Dabo eos in vexationem afflictionémque omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuerſis locis ad quæ eieci eos.* Et
B Ezech. 14. 8. *Faciam eum in exemplum & in prouerbium.*

Verſ. 16. *Veritatem & iudicium pacis.*] Id eſt, pacificum, vt vertit Chald. & Septuag. puta iuſtũ & æquum, de quo nemo iure conqueri poſſit *iudicate in portis veſtris*, id eſt, in curiis, tribunalibus & iudiciis, quæ vos, ô Iudæi, habetis & exercetis in portis vrbium. Secundò, pro *pacis* hebr. eſt שלום *ſcalom*, quod verti poteſt integrum, perfectum, incorruptum, ſincerum, vt dixi verſ. 12. q. d. Ferte in iudiciis ſinceram ſententiam ſine acceptione perſonarum, ne ſinatis vos corrumpi muneribus, nec iudicetis ex fauore, metu vel odio; ſed recta ratione, & æquitate. In multis enim verum eſt il-
C lud Poëtæ: *Auro loquente, ſermo omnis inanis eſt. Perſuadet aurum quidlibet, ſilens tamen.* Tertio, aliqui per iudicium pacis, inquit Vatab. intelligunt iudicium non obſcurum, non captioſum, vnde lites oriri ſolent, ſed clarum & candidum, quod pacem & concordiam inter partes litigantes conciliat.

Verſ. 17. *Contra amicum.*] Contra proximum; ita Septuag. & Chald. Hic enim hebr. vocatur רע *rea*, id eſt, ſocius, amicus; cauſam dedi Leuit. 19. 18.

Iuramentum mendax ne diligatis. [Imò ſummè odiatis & execremini. Eſt meioſis: minus enim dicitur, ſed plus intelligitur.

D *Verſ.* 18.] Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens,

Verſ. 19.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi erit domui Iuda in gaudium, & lætitiam, & in ſolemnitates præclaras: veritatem tantùm, & pacem diligite.

Verſ. 20.] Hæc dicit Dominus exercituum; Vſquequò veniant populi, & habitent in ciuitatibus multis.

E *Verſ.* 21.] Et vadant habitatores, vnus ad alterum, dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum: vadam etiam ego.

Verſ. 22.] Et venient populi multi, & gentes robuſtæ, ad quærendum Dominum exercituum in Ieruſalem, & deprecandam faciem Domini.

Verſ. 23.] Hæc dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus appre-

bendent

hendent decem homines ex omnibus linguis Gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiſcum: audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt.

Verſ. 19. *Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi,* ſupple menſium, non dierum, *erit domui Iuda in gaudium.*] Hîc reſpondet quæſtioni de ieiuniis propoſitæ à Iudæis cap. 7. 1. ait S. Hieron. Remig. & Haymo. Porrò menſes Hebræorum inchoantur & numerantur à Niſan, id eſt, Martio. Hic enim erat primus anni ſacri menſis, ex decreto Dei Exodi 12. 2. Quartus ergo ab eo menſis erat Tammus, qui partim Iunio, partim Iulio noſtro reſpondet. Huius die nona ieiunabant Iudæi, eo quod illo die à Chaldæis perfractus & interruptus eſſet murus Ieruſalem, vt patet Ierem. 52. 6. ita S. Hieron. & Cyril. Quintus menſis erat Ab, qui reſpondet noſtro partim Iulio, partim Auguſto. Huius die decima ieiunabant Iudæi, eo quod illo die à Chaldæis combuſtum eſſet templum, vt patet Ierem. 52. 12. Septimus menſis erat Tiſri, qui partim Septembri, partim Octobri reſpondet. Huius die tertia ieiunabant, eo quod illo die Godolias eſſet occiſus ab Iſmaële. Ierem. 41. 2. Decimus menſis erat Tebet, qui partim Decembri, partim Ianuario reſpondet. Huius decimo die ieiunabant, quod eo die obſideri cœpit Ieruſalē à Chaldæis. 4. Reg. 25. 1.

Quærentibus ergo Iudæis, an his diebus, quibus ipſi ob cladem vrbis, populi & templi, hucuſque luxerant, & ieiunauerant, iam reſtaurata vrbe & templo adhuc lugere & ieiunare debeāt? reſpondet Deus, nequaquam: ſe enim luctum in gaudium, mœrorem in lætitiam, ieiunia in feſta & feſtiua conuiuia conuerſurum; eo quod vrbi, templo & incolis ſit benedicturus, boniſque omnibus cumulaturus (ſi tamen pacem cum proximis & veritatem, id eſt, fidelitatem cum Deo diligant & cuſtodiant) ſic vt deinceps hilares & fœlices agant menſes & annos, adeoque illis diebus, quibus paulò antè ob euerſam vrbem & templum lugere & ieiunare ſolebant, iam conuerſa rerum vice celebrent ſolemnia feſta & cōuiuia; perinde ac fecerunt Iudæi liberati & exaltati ab Eſther, celebrātes dies Phurim, id eſt, ſortium per ſolennes epulas & munera, Eſther 9. 19. ita S. Hieron. Remig. Alber. Hugo, Lyran. & alii.

Plura Hebræorum ieiunia. Nota, erant & alia aliis de cauſis in menſibus iam nominatis indicta apud Hebræos ieiunia. Nam quarti menſis die 17. ieiunabant, quòd eo die Moſes deſcendens è Sina, videns populum adorantem vitulum aureum, confregerit tabulas lapideas, quibus Deus digito ſuo decalogum inſcripſerat, Exodi 32. 19. Ieiunabant & menſe quinto die primo, quòd eo mortuus ſit Aaron frater Moſis, & primus Hebræorum à Deo conſtitutus Pontifex, Numer. 20. 28. Item die nono, quòd eo iuſſi eſſent à Deo Hebræi ob murmur exploratorum, per quadraginta annos peregrinari in deſerto, ibique mori. Rurſum menſe ſeptimo die decimo erat ieiunium expiationis ſancitum à Deo Leuit. 23. 27. Inſuper menſe decimo die octauo erat ieiunium, quod illo die lex in Græcum verſa ſit à Septuaginta Interpretibus, tempore Ptolomæi Philadelphi, & tenebræ occuparint totum mundum triduo. Hæc omnia, & plura habet Calendarium Hebræorum, quod in Latinum idioma tranſtulit Genebrardus, & ſuis in Pſalmis commentariis præfixit. Porrò de his ieiuniis abolendis hîc non agitur, licèt id aliqui putent: tum quia illa antiqua erant; hîc autem agitur de nouis & recenter inſtitutis: tum quia quædam ex illis ſancita erant à Deo, vti ieiunium in die expiationis, Leuit. 23. 27. non eſt autem veriſimile ea hæc à Deo reuocari & irritari: tū quia Iudæi cap. 7. 1. tantùm quærebant, an ieiunia mēſe quarto & quinto inſtituta ob excidium vrbis & templi, adhuc ſeruanda eſſent reſtaurata iam vrbe & templo? quibus reſpondet Deus, non eſſe ſeruanda, ſed mutanda in ſolemnitates lætas & conuiuiales: ergo non agit de ieiuniis aliàs aliis de cauſis inſtitutis. Illa enim hoc loco impertinentia ſunt.

Repræſentantia ieiunia 4 temporum. Myſticè, hæc quatuor menſium ieiunia Iudæis à Synagoga præcepta, adumbrarunt ieiunia quatuor temporum Chriſtianis ab Eccleſia indicta, imò hæc ad illorum non legem & obligationem (hæc enim ceſſauit in aduentu & lege Chriſti) ſed continentiæ & pietatis imitationē, vel exemplum eſſe inſtituta, docent S. Leo ſerm. 7. de ieiunio ſeptimi menſis, & ſerm. 4. & 6. de ieiunio decimi menſis, ac S. Calliſtus Epiſt. ad Benedictum. Cùm enim Hebræi ſeruarint ſtata quatuor temporum ieiunia, æquum fuit vt ſimilia obſeruarent Chriſtiani, qui Hebræis debent eſſe perfectiores, ideoque alia, & alias ob cauſas, ac fines ſublimiores ſancita: quorum primus eſt, vt his *Quatuor de cauſis inſtituta.* temporibus partim Deo ſupplicaremus pro frugibus & fructibus terræ eo tempore naſcentibus, 1. partim vt pro iiſdem iam natis & perceptis gratias ageremus. Nam in hiſce quatuor tēporibus aëris temperies maximè variatur, ac fructus omnes & fruges vel ſeruntur, vel naſcuntur, vel maturantur, vel colliguntur. Hanc rationem affert S. Leo ſerm. 5. & 8. de ieiunio decimi menſis. Quocirca hæc ieiunia cum gaudio & lætitia celebrat Eccleſia, præſertim quia mox poſt ea ſequuntur ſolemnitates præclaræ, putà tum feſtorum, Paſchatis, S. Trinitatis, Corporis Chriſti, Natiuitatis Chriſti, &c. tū æternæ in cœlis, quas per hæc ieiunia promerentur fideles.

Secundus eſt, propter ordinationes ſacerdotum aliorūmque Eccleſiæ miniſtrorum, quæ hiſ- 2. ce quatuor temporibus fiunt, vt ſcilicet per ieiunia & preces Deus inuocetur ad aſſiſtendum & cooperandum Epiſcopis, vt ab iis indigni reiiciantur, & ſoli digni ordinentur, iique per eadem ieiunia ad tantum miniſterium, & ad recipiendum Spiritum ſanctum diſponantur & præparentur. Tertius, vt per ea, quatuor anni tempo- 3. ra, putà ver, æſtatem, autumnum & hyemem, per quæ hæc ieiunia diſtributa ſunt, ac conſequenter totum annum Deo, in pœnitentiam & pietatis obſequium offeramus. Rurſum, vt ſingulis men- 4. ſibus vnum diem Deo per ieiunium dicemus. Terni enim dies ieiuniorum per quatuor anni tempora diſtributi, vniuerſim efficiūt duodecim dies, quot ſunt menſes in anno; ita Bellarm. lib. 2. de bonis oper. in partic. cap. 19. imò S. Leo ſerm. 9. de ieiunio ſeptimi menſis: *Ideo,* inquit, *ipſa continentiæ obſeruantia quatuor eſt aſſignata temporibus, vt in idipſum totius anni redeunte decurſu, cognoſceremus nos indeſinenter diuinis purificationibus indigere.* Idem ſerm. 8. de ieiunio decimi menſis: *Huius,* inquit, *obſeruantiæ vtilitas in Eccleſia-*

ſtiuis eſt præcipuè conſtituta ieiuniis, quæ ex doctrina S Spiritus ita per totius anni circulum diſtributa ſunt, vt lex abſtinentiæ omnibus ſit aſſcripta temporibus. Siquidem ieiunium vernum in quadrageſima, æſtiuum in Pentecoſte, autumnale in menſe ſeptimo, hyemale autem in hoc, qui eſt decimus, celebramus, intelligentes diuinis nihil vacuum eſſe præceptis. Similimodo ieiunamus quadrageſimam, vt decimas totius anni Deo per abſtinentiam & pœnitētiam dependamus. Deinde enim 360. dies quot ſunt in anno, per decem, conficies dies 36. quibus per ſex quadrageſimæ hebdomadas ieiunamus. Hi ergo 36. dies ſunt quaſi decimæ dierum totius anni; ita S. Gregor. homil. 16. in Euangelia.

Verſ. 20. *Vſquequo.*] Hæc verba pendent à præcedentibus. q.d. Luctus ieiuniorum conuertetur in lætas ſolemnitates *vſquequo*, id eſt, adeo, vel in tantum vt populi earum fama illecti, veniant & confluāt vt eas videant, iiſque ſe paſcant & oblectent; ita S. Hieron. Aut q. d. Celebrabitis ſolemnitates lætas & præclaras, donec lætiores & præclariores celebretis, quod fiet cum venient populi, &c: Vnde Septuag. Chald. Pagnin. & Tigusina vertūt: *Adhuc venient populi*; quaſi inchoetur hic noua periodus, ſitque noua maiorque promiſſio.

Iam hæc aliquo modo impleta ſunt in Iudæis poſt reditū è Babylone, præſertim tempore Machabæorum, cùm populi multi tum è variis Iudææ vrbibus, tum ex vicinis gentibus videntes fœlicitatem, victorias & gloriam Ieroſolymæ & templi, ſe inuicem cohortati ſunt, vt eò properarent, illaque fruerentur. Tunc enim multos gentiles variis in locis ſuſcepiſſe Iudaiſmum, & factos eſſe proſelytos, liquet ex Eſther c. 8. 17. & 3. Eſdræ 5. 50. & Actor. 2. 11. & cap. 8. 27. Longè tamen verius & plenius impleta ſunt tempore Apoſtolorum, cùm per eos gentes conuerſæ ad Chriſtum & Eccleſiam (quæ eſt vera Ieruſalem) turmatim vndequaque cum gaudio, & iubilo inuicem ſe cohortantes pro[...]ruunt & confluxerunt, vti fore prædixit Iſaias cap. 2. 2. & Michæas c. 4. 2. ita S. Hieron. Theod. Ruper. Hugo, Lyra. Vatab. & alii paſſim.

Verſ. 21. *Et vadant habitatores vnius ad alterum, dicentes.*] Ita Rom. ſed Ribera legendum cenſet, *& vadant habitatores vnius*, ſcilicet ciuitatis, *ad alteram*; idque clarius videtur & concinnius, itaque habent Hebræa. Vnde & Septuag. vertunt: *Et congregabuntur qui habitant ciuitates in vnam ciuitatem, dicentes.* Et Chald. *Et ibunt vnius incolæ cum alterius vrbis habitatoribus, dicentes: Euntes eamus oratum faciem Domini.* Hoc verum fuit in Ieroſalē, verius in Eccleſia. Sic videmus in Italia integros pagos & oppida turmatim Lauretum confluere, ac ſe inuicem cohortari ad viſitandam & venerandam ſacram illam ædem B. Virginis miraculosè ab angelis eò ex Iudæa tranſlatam, in qua ipſa ſalutata ab angelo filium Dei concepit, & verbum caro factum eſt.

Et quæramus Dominum exercituum.] Chald. *Quæramus doctrinam à Domino.*

Vadam etiam ego.] Eſt vox vnius ciuitatis & populi, vel hominis ad alterum, dum enim eum inuitat, ac dicit: *Eamus & deprecemur faciem Domini*, &c. ſtimulum ei addit, ſubdens: *Vadam etiam ego* q.d. Ego adeo huic profectioni, tibique in ea non deero, vt omnino velim eſſe conſors & comes, imò dux itineris; ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *Iſte huic dicet; vadam etiam ego.*

A Alii, vt Theod. Arias & Hugo, cenſent hanc vocem eſſe ciuium promiſcuè ſe ad iter offerentium, vt quiſque eorum dicat: *vadam etiam ego.* Vnde Vatabl. *Dicent*: inquit, *quamplurimi: Etiam ego vadam, vel ibo tecum*; vt ſit vox aſſociantium ſe aliis pergentibus in Ieruſalem. q.d. Plurimi videntes alios tendere in Ieruſalem & in Eccleſiam, certatim ad eos confluent, eorum comitatum ambient, eiſque ſe aggregabunt, cum eiſque iter capeſſent: vnus enim dicet: Ibo & ego. Et alius: Et ego. Et tertius: Et ego; ideoque dicent ſinguli.

Verſ. 22. *Et gentes robuſtæ.*] Ac proinde nemini ſubeſſe, ſed aliis dominari ſolitæ, iam colla ſubmittentes B Synagogæ & Eccleſiæ, ab illa regi ambient.

Verſ. 23. *In diebus illis*, ſcilicet fient hæc tam augusta, quæ dico & prædico: *illis*, inquam, *in quibus apprehendent decem*, id eſt, plurimi (denarius enim, quia primus eſt poſt numeros ſingulares, qui digiti nuncupantur, eoſque combinat & multiplicat; hinc multitudinis & vniuerſitatis eſt ſymbolum. Sic Leuit. 20. 26. *decem mulieres* vocantur multæ; ita S. Cyril.) *homines ex omnibus linguis gētium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi dicentes: Ibimus vobiſcum; audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt*] q.d. Plurimi ex omnibus gentibus fient proſelyti, vt cum Iudæis vnum Deum verum colant, ideoque ſtatis feſtis aſcendant in C Ieroſalem. Hoc inchoatè verum fuit in Synagoga, vti cenſet Theodor. Sed plenè & completè verificatur in Eccleſia, vti cenſet S. Hiero. pauci enim gentiles facti ſunt Iudæi, ſed omnes pœnè facti ſunt Chriſtiani: Propheta ergo hîc à typo auolat ad antitypum, putà à Ieroſalem ad Eccleſiam; ita tamen vt ad typum alludat, eúmque obiter quaſi perſtringat, itaque miſceat typum cū antitypo. Vide can. 4. & 5. quos præfixi Prophetis maioribus. Quocirca per Iudæum hîc tum carnalem, tum potius ſpiritualem & myſticum accipe, putà Apoſtolos primoſque fideles, qui ex Iudæis orti, verè fuere Iudæi, id eſt, confitentes Deum & Meſſiam ab eo miſſum. His enim euan- D gelizantibus magnoque zelo, ſanctitate & miraculis prædicantibus adhæſerunt gentiles: quia ex iis cognoſcebant Deum eſſe cum illis; ita S. Hiero. Cyril. Remig. & alii. Rurſum S. Hieron. per Iudæam accipit Chriſtum ortum ex tribu Iuda, qui Iudæ ſceptrum & regnum non temporale, ſed ſpirituale reſtituit, iuxta oraculum Iacobi Geneſ. 49. 10. Verùm non ſolum Chriſtum hic vocari Iudæum, ſed & Apoſtolos, patet ex eo quod dicitur in plurali: *ibimus vobiſcum.* Sic Iudæus accipitur myſticè pro fideli & Chriſtiano Rom. 2. 28. vbi dicitur: *Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & cir-* E *cumciſio cordis in ſpiritu, non litera*, ſcilicet vera eſt, digna grataque Deo. Et Philipp. 3. 3. *Nos enim ſumus circumciſio* (id eſt, circumciſi, putà Iudæi) *qui ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu*, Et Apocal. 2. 9. *Blaſphemaris ab his qui ſe dicunt Iudæos* (id eſt, confitentes Deum Deique cultores) *eſſe, & non ſunt, ſed ſunt Synagoga Satanæ.*

Myſticè, verus Iudæus eſt religioſus Dei cultor, inſtituti ſui obſeruator, religionis, modeſtiæ, pietatis, omniſque virtutis ſpeculum, quem dum ſæculares vident, ſpiritu Dei inſtincti ardenteſque apprehendunt eius fimbriam, vt eius inſtitutum habitúmque capeſſant, dicentes: *Ibimus vobiſcum*: *Myſticè. vita religioſa parit religioſos.*

biſcum: audiuimus enim, imò vidimus, *quoniam* A *Deus vobiſcum eſt*: vos enim eſtis ſemen cui benedixit Dominus. Nihil equidem ita inuitat ſeculares ad ſtatum perfectionis, atque eorum qui in eo degunt vita ſancta & exemplaris. Vnde videmus monaſteria & ordines in quibus viget diſciplina & religio, certatim à plurimis ambiri, adeo vt multi repulſam patiantur: ea verò in quibus laxior eſt vita, negligi & deſtitui tam perſonis, quã alimentis. Non eſt enim magnes, non iynx, non illex, qui validius ad ſe alliciat traharque vel ferrea corda, quã ſanctitas vitæ & exẽpli. Ita exemplo Victorini ad fidem, & S. Antonii ad mundi contemptom ſe alioſque plures illectos exarſiſſe narrat S. Auguſt. lib. 8. Confeſ. cap. 5. 6 7. & 11. *Facilis*, inquit S. Leo ſer de S. Laurentio, *ſit ratio efficax ad ſuadendum, validiora ſunt tamen exempla quàm verba, & plenius eſt opere docere quàm voce.* Quin & Seneca Epiſt. 6. *Plus tibi*, inquit, *viua vox & conuictus, quàm oratio proderunt: primùm, quia homines plus oculis quàm auribus credũt: deinde quia longum eſt iter per præcepta, breue & efficax per exempla.* Sic in vitis Martyrum crebrò legimus, eorũ fortitudine & alacritate ſpectantes illectos & incenſos, ſponte ad martyrium procurriſſe: Sic S. Ioannis Baptiſtæ hæc dat elogia S. Bern. ſerm. de priuilegiis Baptiſtæ: *Ioannes parentum gaudium, nobilitas generis, orbis exemplum finis legis, Euangelij principium, mortis expulſio, ianua vitæ, decus hominũ, conuerſionis ſplendor, omnis iuſtitiæ principatus.* Idem hortatur ſororem lib. de modo bene viuẽdi c. 16. vt ſibi ad imitandum proponat, ac à Deo poſtulet *humilitatem Chriſti, deuotionem Petri, charitatem* B *Ioannis, obedientiam Abrahæ, patientiam Iſaac, tolerantiam Iacob, caſtitatem Ioſeph, manſuetudinem Moyſi, conſtãtiam Ioſue, benignitatem Samuelis, miſericordiam Dauid, abſtinentiam Danielis, & cætera digna facta piorum ſanctorum.* Vnde, inquit, in Cãtic. dicitur: *Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia principis! Quæ ſunt autem calceamenta Eccleſiæ, niſi exempla SS. Patrum, quibus in via huius ſæculi munimur, vt per omnes tribulationes calceamenta iſta ambulent?*

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

Deus populum ſuum è Babylone reducem, pauperem & afflictum conſolatur promittendo primò, quòd vicinos eius hoſtes Syros, Tyrios & Philiſtæos debellabit, illique ſubijciet. Secundò, verſ. 9. quòd Chriſtum mittet ſaluatorem, qui mitis & humilis, ſedens ſuper aſinam quaſi rex, Meſſias & triumphator Ieruſalem *ingredietur, ac ſublatis bellis pacem afferens dominabitur à mari vſque ad mare, imò vſque ad lacum inferni, ex quo vinctos ſuos educet, putà* Patriarchas *è limbo.* Hac *de cauſa mittet Apoſtolos per totum orbem, vt quaſi arcus & gladii fortes, ac quaſi iacula fulgurantia eum ipſi ſubigant, præſertim quia eos, æquè ac fideles paſcet & roborabit S. Euchariſtia, quæ erit frumentum electorum, & vinum germinans virgines.*

Verſ. 1.] Onus verbi Domini in terra Hadrach, & Damaſci requiei eius: quia Domini eſt oculus hominis, & omnium tribuum Iſraël.

Verſ. 2.] Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon: aſſumpſerunt quippe ſibi ſapientiam valde.

Verſ. 3.] Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam, & coaceruauit argentum quaſi humum, & aurum vt lutum platearum.

Verſ. 4.] Ecce Dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.

Verſ. 5.] Videbit Aſcalon, & timebit; & Gaza, & dolebit nimis; & Accaron, quoniã confuſa eſt ſpes eius: & peribit rex de Gaza, & Aſcalon non habitabitur.

Verſ. 6.] Et ſedebit ſeparator in Azoto, & diſperdam ſuperbiam Philiſthinorum.

C *Verſ. 7.*] Et auferam ſanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius, & relinquetur etiam ipſe Deo noſtro, & erit quaſi dux in Iuda, & Accaron quaſi Iebuſæus.

Verſ. 8.] Et circundabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes & reuertentes, & non tranſibit ſuper eos vltrà exactor: quia nunc vidi in oculis meis.

D ONvs *verbi Domini in terra Hadrach & Damaſci.*] Quæres, quodnam hoc onus? Reſp. onus eſt onerosa & minax prophetia, vti dixi Iſaiæ 13. 1. qua ſtrages vel excidium alicui genti intentatur, vti hîc intentatur Syris, Tyriis & Philiſthæis, quod reipſa peractum eſt, partim per Alexãdrum Magnum. Hic enim teſte Curtio lib. 3 & 4. de geſtis Alexandri, ac Plutarcho in eius vita, cœpit Damaſcum cum Darii theſauro, Palæſtinam, Syriam, Cyprum, totamque Phœniciam, adeoque Tyrum poſt obſidionem ſeptem menſium vaſtauit & combuſſit, duoque ciuium millia crucifixit: partim per Machabæos, *Verſ. 1.*

qui Syros & Philiſthæos ſubegerunt, eoſque ad circumciſionem ac Iudaiſmum compulerunt, vt A patet 1. Machab. 5. 69. vbi dicitur quod Antiochus *Simonem conſtituit ducem à terminis terræ vſque ad fines Ægypti. Et exiit Ionathas & perambulabat* (quaſi victor & dominator) *trans flumen ciuitates, & congregatus eſt ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Aſcalonem, & occurrerunt ei honorificè de ciuitate.* Mox ſuccendens & deprædatus Gazam, *perambulauit regionem vſque Damaſcum*; ita S. Cyril. Alber. Hugo, Lyra. & à Caſtro. Hoc enim eſt propriè dictum onus, quod Deus hic Syris, Tyriis & Philiſthæis imponit. Verùm quia hoc Machabæorum dominium non fuit plenum & diuturnum, ſed modicum & modici temporis, nec per eos tota gens Syrorum, B Tyriorum & Philiſthæorum fuit conuerſa ad Deum & Iudaiſmum, hinc Propheta miſcens hic typum antitypo auolat ad Chriſtum, qui per Apoſtolos plene has aliaſque gentes conuertit, eaſque Deo & ſibi per Euangelium ſubiecit; ita S. Hier. Theodor. Remig. Haymo, Clarius, Vatab. Arias, Ribera, à Caſtro & alii.

Euangeliũ eſt onus dupliciter. Dices, hæc gentium conuerſio ad Chriſtum, iuſtitiã & ſalutem, non fuit onus, ſed ingens gratia & donum. Reſp. læta hæc prophetia vocatur
1. onus, primò, quia triſtis & moleſta erat ipſi mundo gentili, ipſiſque gentibus ante conuerſionem, vtpote hoſtibus fidei, eique vſque ad mortes & C martyria multorum repugnantibus. Vnde Apoſtoli eas inuaſerunt inſtructi arcubus, gladiis & telis fulgurantibus, ſed myſticis & ſpiritualibus, vti audiemus verſ. 13. eaſque trucidarunt dum infidelitatem, libidinem, crapulam omnémque impietatem in eis occiderunt, atque ex infidelibus fideles, ex inceſtis caſtos, ex ebriis ſobrios, ex impiis pios effecerunt; ita S. Hier. Addit Arias,
2. Euangelicã legem quam Apoſtoli gentibus conuerſis impoſuerunt eſſe onus, idque in ſe graue: tale enim eſt mortificatio paſſionum, refrænatio cupiditatum, abſtinentia, cõdonatio iniuriarum, amor inimicorum, contemptus mundi, &c. Sed quod per gratiam Chriſti fit leue, iuxta id quod D ipſe promiſit Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue.* Vbi nota, ſolent Prophetæ de Chriſto vaticinaturi, non ex abrupto ad eum tranſire, ſed gradatim putà per res & hiſtoriæ ſui æui, quæ typus ſunt Chriſti, quaſi per gradus ad Chriſtum aſcendere, ideoque ſenſim ad eum aſcendendo illas cũ eo commiſcent, & de vtriſque ſimul eodem ſermone loquuntur, illas vt typum obiter perſtringendo, in Chriſto verò vt in ſcopo hærendo; ita hic facit Zacharias, præſertim quia id facere cœpit capite præcedenti verſ. vltimo. Porrò id fa- E ciunt Prophetæ, vt oſtendant conſenſionem & connexionem rerum legis veteris cum rebus legis nouæ, nimirum omnia veteribus in figura cõtigiſſe, vt ait Apoſtolus 1. Corinth. 10. 11. Atque finem legis & Prophetarum eſſe Chriſtum, vtpote quem omnes adumbrarint, & in quem vt ſcopũ omnia terminentur & deſinant. Vnde S. Hieron. *Omnis hæc viſio*, inquit, *ſiue pondus & onus verbi Domini, vt interpretatus eſt Aquila, ad vocationem gentium & extructionem Eccleſiæ pertinet.* Ad hanc enim è fabrica templi aſſurgit Propheta, in eamque vt in antitypum deſinit.

Hadrach.] Nomen eſt loci vicini Damaſco; ſed quis, & vbi incertum, præſertim quia de eo A mirè variant interpretes. Probabile eſt quod ex S. Hieron. Ptolom. Guilielmo Tyro & aliis ſcribit Adrichonius in deſcriptione terræ ſanctæ pag. 75. *Adrach*, inquit, *ſiue Hadrach, aliàs Adra, Adraon & Adratum, Cœleſyriæ oppidum eſt à Boſtra 25. millibus diſtans, à quo etiam adiacens regio terra Adrach nuncupatur, de qua Zachar. prophetauit. Poſt Chriſti tempora vrbs hæc Epiſcopali ſede cohoneſtata Archiepiſcopo Boſtrenſi parebat. Atque quo tempore Occidentales Chriſtiani rerum in Palæſtina potiebantur, etiam vulgò ciuitas Bernardi de Scampis dicta fuit.*

Perperam ergo Rabbini per *Hadrach* accipiũt B Meſſiam, eo quòd ipſe futurus ſit חד *chad*, id eſt, acer gentibus; & רך *rach*, id eſt, mollis & placidus Iudæis. Perperam quoque apud Septuag. pro *Hadrach* legitur *Sedrach*.

Hadrach myſticè quid. Myſticè, S. Hiero. Verbum, inquit, Domini eſt Hadrach, hoc eſt, *chad*, id eſt, acre in peccatores; & *rach*, id eſt, molle & clemens in iuſtos. Rurſus Hadrach eſt Iudæa, ſuper quam & auſteritatem ſuam Dominus exercuit, & clementiam. Auſteritatem in eos qui credere noluerunt, clementiã in illos qui cum Apoſtolis ad Deum per Chriſtũ ſunt reuerſi. Damaſcus ſunt Gentiles: in his eſt requies Domini. Damaſcus enim hebr. idem eſt quod bibens ſanguinem, aut ſanguis cilicii, vt C prior interpretatio cruentum populum ſignificet, ſecunda crudelitati eius pœnitentiam copulatam. Vnde ſequitur: *Quia Domini eſt oculus*, &c. Hæc S. Hieron. Hinc & Arabicus vertit: *Reuelatio Domini in terra Sedrach, & victimæ eius erunt Damaſci.*

Et Damaſci requiei eius.] Pronomen *eius*, refert *onus* Domini quod præceſſit, q. d. Hadrach & Damaſcus erunt requies oneris, quod hîc enarro & vaticinior: aut, Hadrach & Damaſcò incumbet, in eiſque requieſcet hoc calamitatum onus & pondus; ita Alber. Arias & Clarius. Perperam ergo Lyra. τὸ *eius* refert ad Syriam. q. d. Syriæ requies eſt in Damaſco: in ea enim quaſi in metro- D poli ſua robuſtiſſima & inuicta ſecurè conquieſcit. Nam Syriæ nulla hîc fit mentio.

Myſticè, τὸ *eius* referri poteſt ad τὸ *Domini* quod præceſſit. q. de Requies Domini erit Damaſcus, cùm in ea ipſe cognoſcetur & coletur, Dominus per Euangelium requieſcet in Damaſco, quod factum eſt per S. Paulum alioſque Apoſtolos. Nam S. Paulus pergens Damaſcum, è cœlo tactus conuerſus eſt ad Chriſtum, ac mox in Synagoga Damaſci Chriſtum prædicare cœpit, Act. 9. Vnde Chald. vertit: *Damaſcus conuertetur vt ſit de terra maieſtatis eius*, iuxta illud S. Petri Epiſt. 1. cap. 4. 14. *Quoniam quod eſt honoris, gloriæ & virtutis Dei, & qui eſt eius ſpiritus ſuper vos requieſcit.* E Hinc & Septuag. vertunt: *Damaſci, ſacrificium eius.* Fuit enim Damaſcus nobiliſſima, antiquiſſima & opulentiſſima ciuitas, caput Syriæ, ſex diebus diſtans à Ieruſalem, in qua conficiebantur celebres illi panni ſerici, vulgo dicti Damaſceni, ac proinde illuſtris & glorioſa fuit eius ad Chriſtum & Eccleſiam conuerſio, ac imprimis ipſa nobilitata fuit miraculoſa conuerſione S. Pauli, vti iam dixi, & poſtea natiuitate B. Ioannis Damaſceni. *Damaſci deſcriptio.*

Domini eſt oculus] Oculus Domini hîc dupliciter accipi poteſt, ſcilicet actiuus, & paſſiuus, putà videns & viſus. Primò ergo S. Hieron. & Theod. de oculo actiuo ſic exponunt, q. d. Do-

mini oculus videt, curat & regit omnes homines, æquè ac tribus Iſraël, vt ſcilicet impios puniat, pios tueatur & protegat. Vnde Septuag. vertit: *Quia Dominus reſpicit homines, & omnes tribus Iſraël.* Et Chald. *Coram Domino manifeſta ſunt opera filiorum hominum, & ſibi complacet in omnibus tribubus Iſraël.* Et Syrus: *Domino manifeſti ſunt homines, & omnes tribus Iſraël.* Et Arabicus: *Dominus intuitus eſt vniuerſos homines, & omnes tribus Iſraël.*

Secundò, de paſſione ſic exponunt Albert. Hugo & Lyran. q. d. Domini, id eſt, ad Dominum reſpicit oculus hominis: aut, Domini eſt conuertere ad ſe oculum hominis. Quocirca Arias vertit: *Dominus eſt oculus hominis.* Eſt metonymia: ponitur enim potentia pro obiecto, putà oculus pro re viſa quam oculos videt & reſpicit, qualis eſt hic Dominos. Vnde alii ex Hebræo clariùs vertunt: *Ad Dominum eſt oculus hominis.* q. d. Dominus Deus eſt obiectum in quod intendit, & reſpicit oculus & mens omnis hominis, quanto magis tribuum Iſraël poſtulantium & obſecrantium Deũ, vt puniat Damaſcenos & Philiſthæos, qui Iſraëlem continuò affligunt? Quapropter Deus Iſraëlem exaudiens plectet illos, imò Iſraëli ſubiugabit, ideoque hoc eis onus imponet, quod per me Zachariam hîc prænunciat. q. d. Præmium ſpei Iſraëlis in Deum, erit imperium in vrbes & gentes finitimas. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 122. verſ. 2. *Sicut oculi ancillæ in manibus Dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deũ noſtrũ donec miſereatur noſtri.* Deus enim eſt Monarcha, qui poteſt regna mutare, reges & tyrannos loco mouere.

Myſticè, Chriſtus eſt oculus duplex. Myſticè, Chriſtus eſt oculus actiuus, qui reſpicit & curat omnium gentium ſalutem, æquè ac tribuum Iſraël. Vnde ad omnes miſit Apoſtolos, qui eos conuerterent & ſaluarent: & paſſiuus, quia in eum vt Saluatorem reſpiciunt oculi omnium hominum, ſperantes ab eo gratiam omnéque bonum. Quapropter de eo dixit Iacob Geneſ. 49. 10. *Ipſe erit expectatio gentium.* Et verſ. 18. *Salutare tuum* (id eſt, Saluatorem tuũ, putà Chriſtum) *expectabo Domine.* Et Aggæus cap. 2. 8. *Veniet deſideratus cunctis gentibus.* Hebr. *Veniet deſiderium cunctarum gentium: deſiderium,* id eſt, deſideratiſſimus.

Verſ. 2. *Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon.*] Ita Biblia Roma. Primò S. Hier. τὸ *eius* refert ad Damaſcum. q. d. Emath quoque ſita in terminis Damaſci, onus eius excipit, æquè ac Tyrus & Sidon. Porrò Hemath, Tyrus & Sidon erant in terminis Damaſci, non tam ſitu ſpatioq; locorum, quàm ſocietate vindictæ: ſicut Galat. 4. 25. mons Sion dicitur monti Sina eſſe cõiunctus, non loco, ſed typo & ſignificatione. Planiùs τὸ *eius* referas ad *onus Domini*, q. d. Onus Domini requieſcens in Damaſco, pertinget quoque ad Emath, Tyrum, & Sidonem, ita vt hæ vrbes intra limites & terminos huius oneris Domini contineantur. Deus enim ſibi, ſuoque oneri & vindictæ omnes has vrbes ſubiget, vt in iis ſedeat quaſi dominator, iudex & vindex ſcelerum; ita Albertus, Hugo & alii. Emath vel eſt Antiochia, vel Epiphania, quam multi putant eſſe Alapiam, vulgò Aleppo. Vide dicta Amos 6. 2.

Myſticè, q. d. Deus & Chriſtus ſibi per Apoſtolos ſubiiciet Emath, Tyrum & Sidonem, illiſque onus Euangelicæ legis imponent, vt illud in ipſis, æquè ac in Damaſco requieſcat. Vnde Chald. vertit: *Emath quoque conuertetur vt ſit de terra domus maieſtatis eius, & Tyrus, & Sidon.* ita S. Hieron. & Theodor.

Aſſumpſerunt quippe ſibi ſapientiam valde.] Ita & Septuag. vertunt in plurali. Iam vertunt in ſingulari: *quia ſapiens fuit valde*, ſcilicet Tyrus: Porrò τὸ *quippe* ponitur pro *quamuis*. q. d. Quamuis Tyrus & Sidon, omnéſque Phœnices glorientur de ſapientia, ſe nimirum primos inueniſſe & docuiſſe literas, tamen hi ipſi cedent ſapientiori Deo, cùm eos per Alexãdrũ, & deinde per Machabæos ſubiugabit; ac Chriſto, cùm eos ad ſuam fidem & Eccleſiam per Apoſtolos traducet. Sic *quippe*, vel *quoniam*, ponitur pro *quamuis* Exodi 13. 17. *Non duxit eos per viam terræ Philiſthiim, quia*, id eſt, quamuis *vicina erat*. Pſal. 77. 19. *Nunquid poterit Deus parare menſam in deſerto? quoniam*, id eſt, quamuis *percuſſit petram & fluxerunt aquæ.* Secundò & genuinius, τὸ *quippe* propriè vt cauſale accipias, q. d. Quia Tyrii & Sidonii ſibi arrogarunt ſapientiam, quaſi per eam eſſent inſuperabiles, hinc Deus oſtendet eorum inſipientiam, ſuaque ſapientia eos debellabit & ſubiugabit, tum per Alexandrum & Machabæos, tum per Chriſtum & Apoſtolos, iuxta illud Apoſtoli 1. Corinth. 1. 21. *Quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes.* Et verſ. 25. *Quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus.*

Porrò Phœnices, ac nominatim Tyrum gloriari ſolere de ſapientia, patet ex eo, quod iactarent ſe inueniſſe literas. Vnde Lucanus lib. 3. Pharſal. *Phœnices inuentores literarum.*

Phœnices primi, famæ ſi creditur, auſi
Manſuram rudibus vocem ſignare figuris.

Et es illo Ezech. cap. 28. 3. *Ecce ſapientior es tu Daniele: omne ſecretum non eſt abſconditum à te. In ſapientia & prudentia feciſti tibi fortitudinem, & acquiſiuiſti aurum*, &c. Vnde & de eo ludit Zacharias.

Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam.] In Hebr. eſt elegãs paronomaſia inter צור *tſor*, & מצור *matſor*, q. d. Tyrus ædificauit Tyrum, putà rupes rupem, arx arcem, munitio munitionẽ. Tyrus enim dicta eſt hebr. *tſor* (vnde Syrum *Tor*, & Latinum *Tyrus*.) id eſt, rupes, quia in rupe, vel potiùs medio maris ſcopulo inædificata erat munitiſſima, & quaſi arx inexpugnabilis. Hæc fuit eius ſapientia humana, qua domum ſibi poſuit in petra maris inacceſſa, ideoque omnium regum copias & vires deridebat. Sed Deus hanc eius ſapientiam & ſuperbiam deiecit, cùm per Alexandrum Magnum eam cœpit & vaſtauit. *Verſ. 3.*

Et coaceruauit argentum quaſi humum.] Rurſum in Heb. eſt annominatio inter ותצבר *titſar*, & עפר *aphar*, q. d. Acertuauit ſibi argentum quaſi aceruos arenæ, lutauit ſe argento quaſi luto, pulverizauit argentum quaſi puluerem. q. d. Tyrus ſuis mercibus & nauibus tantum opum congeſſit, vt aurum & argentum in ea non pluris fieret quàm puluis & lutum platearum, propter immenſam eius copiam. Quocirca hoc ſuo auro conduxit milites plurimos, quibus confiſa nullum timebat hoſtem.

Ecce Dominus poſſidebit eam.] Hebr. יורשנה *iori ſcenna*, quod eſt contrariæ ſignificationis. Vnde primò verti poteſt: *Dominus hæreditabit, vel hæreditate poſſidebit eam*; ita Noſter & Septuag. Secundò: *Dominus hæreditate ſua eiiciet, vel expellet* *Verſ. 4.*

eam

ram; ita Chald. & Vatab. quia ſcilicet eius incolas expulit ſua vrbe, arce, opibus, gloria, libertate & vita. Id factum eſt primò per Alexandrũ Magnum, qui Tyrum poſt ſeptem mēſium obſidionem ingenti labore, æquè ac animo, terra aggeribus, mari ducentis triremibus oppugnauit & expugnauit, vti narrat Plutarch, in eius vita, qui & addit prodigia cladis Tyri prænuncia; ſcilicet primò, Herculum per quietem viſum Alexandro, ex muro illi manus tendentem, inuitantémque ad vrbis ingreſſum. Secundò, Tyriorum multis, inquit, in ſomniis viſus eſt Apollo, dicens, ſed ad Alexandrum tranſire: neque enim ſibi cordi eſſe ea, quæ in vrbe agerentur: quocirca Tyrii Apollinis, velut transfugæ, ſimulachrum catenis conſtrinxerunt, clauiſque baſi affixerunt. Tertiò, Alexandro viſus Satyrus ſibi alludere, quem cum conaretur corripere, ſubducebat ſe, tandem poſt multas preces & circumcurſitationes venit in manus eius, quod vates interpretantes dixerunt: Tua eſt Tyrus. Satyrus enim Græcè diſſectum, idem eſt quod σὰ, id eſt, *tua*, *τύρος*, id eſt, *Tyrus*. Deinde Tyrus ſubacta eſt a Machabæis: nam tēpore Chriſti Tyrus, Sidonii & Palæſtini parebant, vel coniuncti & aſſociati erant Iudæis, eoſúmq; Principi, aut Præſidi, vti prædixit Ezech. cap. 28. 25. & ſatis colligitur ex Act. 12. 20. & ex eo quod Chriſtus, qui perſonaliter tantùm prædicauit Iudæis, quibus promiſſus erat, prædicarit quoque Tyriis & Sidoniis, vt patet Matth. 15. 21. & Marci 7. 24. Nimirum id Deus procurauit per Machabæorum poſteros, vt hac ratione ſterneretur via Chriſto, qui in Tyro & Sidone erat prædicaturus; ita Albet. Hugo, Lyran. à Caſtro & alii. Porrò Ioſippus filius Gorionis lib. 4. cap. 7. ſcribit Ariſtobulũ, abnepotem Iudæ Machabæi, vtpote ex fratre eius Simone prognatũ, expugnaſſe Tyrum. Vnde myſticè ſignificatur hîc idololatriæ euerſio in Tyro, eiúſque ad Chriſtum conuerſio; ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Vatab. Ribera & alii. Vbi nota. Prophetam hîc docere tria fuiſſe in Tyro, quæ reddebant eam inuictam, quæque maximè reſiſtebant Chriſti Euangelio, ſcilicet ſapientiã, opes & fortitudinem, eo quòd tota erat circundata mari, & tamen à Deo expugnandam, tum per Alexandrum, tum potiùs per Chriſtum & Apoſtolos gladio verbi Dei, ſuccisis eius erroribus & vitiis. Vnde perſiſtens in metaphora ait, eam deuorandam igni, ſcilicet charitatis & Spiritus S. quem Chriſtus venit mittere in terram, & vehementer voluit accendi, Lucæ 12. 49. ita S. Hieron. Porrò quàm incenſus fuerit Tyriorum in Chriſtum amor & fides, patet ex pluribus martyribus, qui ibidem ſub Diocletiano cum ſuo Epiſcopo Tyrannione leonibus, vrſis, tauris & pardis obiecti, cum feræ ſanctos attingere non auderent, læto & hilari vultu extenſis in cœlum manibus oculiſque, mente toti in Deum defixi, à carnificibus crudeliter iugulati ſunt, vti narrat oculatus teſtis Euſeb. Cæſar. lib. 8. Hiſtor. cap. 7. & 14. alias 25. Simile eſt quod narrat Theodor. li. 3. Hiſtor. c. 6. ſcilicet Cyrillo Diacono Heliopoli in Phœnicia, eo quòd idola confregiſſet, à Gentilibus ſub Iuliano Apoſtata diſſectum fuiſſe ventrem, qui inſuper exemptum eius iecur more ferarum deuorarunt, ſed mox Dei vindictam ſenſerunt.

Tria portenta vaſtandæ Tyri.

Tria robora Tyri deſtructa à Chriſto.

Percutiet in mari fortitudinem eius.] Tyrus enim in corde maris, vt ait Ezechiel cap. 28. 2. ſita, eius erat domina & regina; ſed Nabuchodonoſor, & deinde Alexander obſidens eam, vt meliùs expugnaret, multa ſaxorum, arborum aggerúmque congerie comportata, & in breue fretum coniecta, maris alueum impleuit, & ſiccauit, itaque eam ab Oriente continenti coniunxit, atque ex inſula fecit peninſulam, qualis etiamnum cernitur; ita Curtius lib. 4. poſt initium, & Plinius lib. 5. c. 19. S. Hiero. & alii. Vide dicta Iſaiæ 23. 1. Chald. vertit: *Proiciet diuitias eius in mare*: hebr. enim. חיל *chel* & fortitudinem, & diuitias ſignificat.

Tyrus ex inſula facta peninſula.

Quoniam confuſa eſt ſpes eius.] Quam Accaron habebat in Tyro, quòd ſcilicet opem ferret ſibi, vtpote vicinæ & confœderatæ. Hæc enim ſpes interibit intereunte Tyro. *Verſ. 5.*

Myſticè, peribit ſpes Philiſthinorum, putà Gentilium, qua ſperabant ſe ſua ſapientia & viribus tutaturos ſua idola, & gentiliſmum contra Chriſtum & Chriſtianiſmum. Hæc enim cadet, quando videbunt ea euerti ab Apoſtolis.

Et peribit rex de Gaza.] *Rex*, id eſt, regulus, putà princeps. Olim enim principes vrbium vocabantur reges. Hic regulus fuit Betis, à Dario vltimo Perſarum rege Gazæ præfectus, quem Alexander expugnata poſt bimeſtrem obſidionem Gaza, circum vrbem raptari curauit, inquit Curtius li. 4. ita Alber. & Hugo. Addit Plutarch. in vita Alexandri, omen capiendæ Gazæ ei datum: *Et circumſedenti*, inquit, *Gazam vrbem Syriæ maximam, gleba à ſuperuolante alite in humerum delapſa eſt. Auis in vna machina conſidens, ſubitò nerulceis plagulis, quibus ad verſandos vtebantur funes, eſt irretita. Hoc portentum Ariſtandri prædictioni euentum habuit reſpondentem. Nam accepit Alexander in humero vulnus, & vrbem recepit.* Deinde Gazam expugnauit, & ab idolis expurgauit Simon, frater Iudæ Machabæi, 1. Machab. 13. 43. Rurſum Alexander Iannæus Simonis nepos, poſt annuam obſidionem Gazam cœpit & diruit, cum priùs ciues partim ædes ſuas incendiſſent, partim Saguntina rabie ſuiſmet manibus vxores & liberos interemiſſent, ne ad ſeruitium & iniuriam abſtraherentur, vti narrat Ioſephus lib. 13. Antiq. cap. 21.

Portentum capiendæ Gazæ.

Myſticè, peribit de Gaza rex, ſcilicet infidelis, & vt S. Hieron. Diabolus, quia ſcilicet Chriſtus ſolus per ſuos fideles in ea regnabit. Propriè rex, id eſt, Deus, ſiue idolum Gazæ fuit Marnas: vnde ibidem celebre fuit Marnæum, id eſt, Marnæ phanum, quod S. Porphyrius vrbis Epiſcopus, Arcadio Imperatore conſentiente anno Chriſti 401. combuſſit, monitus voce miraculoſa pueri ſeptennis, qui cum Syrus eſſet & græcè neſciret, græca tamē lingua inſtinctus à Deo publicè prolocutus, hæc edixit: *Vrite templum quod eſt intus vſque ad ſolum: multa enim in eo grauia facta ſunt, & maximè hominum ſacrificia; & poſtquam fuerit combuſtum, expurgato loco ſtatuite illic ſanctam Eccleſiam. Teſtificor enim coram Deo, non poſſe aliter fieri. Non enim ego ſum qui loquor, ſed qui eſt in me Chriſtus.* Idipſum admirans Deúmque glorificans, ita ſcribit S. Hieron. lib. 7. in Iſaiam: *Hoc noſtris temporibus videmus eſſe completum: Serapium* (Serapidis delubrum) *Alexandriæ, & Marnæ templum Gazæ, in Eccleſias Domini ſurrexerunt.* Adiuuit hanc rem multum S. Chryſoſt. qui ſedulò apud Arcadium Imp. curauit, vt quæ in Phœnicia reſidua erāt idola, pœnitus tollerentur, vti teſtatur Theodor. lib. 5. Hiſtor. ca. 29. Ita factum eſt, vt Gazenſes antea Marnæ addictiſſimi, eo

Myſticè, rex Gazæ eſt Marnas idolum.

Marnæum dirutum oraculo pueri.

ſublato

ſublato ad Chriſtum conuerſi ſint, ad quod validè eos incitauit S. Porphyrij Epiſcopi ſanctitas & miracula, vti ex eius actis quæ conſcripſit Marcus Diaconus Gazenſis, enarrat, Baron. anno Chriſti 398. & 401.

Aſcalon non habitabitur.] q. d. Aſcalon planè deſolabitur, adeo vt ibi futura ſint paſcua pecorum Iudæorum, vti prædixit Sophon. cap. 2. verſ. 4 & 6. Aſcalonem cepit Ionathas frater Iudæ Machabæi, æquè ac Accaronem & Azotum, quam etiam cum octo millibus incolarum igne combuſſit, vt patet 1. Machab. 10. & ſeq. Poſtea tamen reædificata fuit: nam in ea dicitur natus Herodes infanticida, qui inde Aſcalonita cognominatus eſt. Atque etiamnum hodie antiquum robur retinens, Saracenorum fortiſſimum propugnaculum eſt. Eius muros cum Saladinus diruiſſet, Richardus Anglorum rex inſtaurauit, ait ex Guiliel. Tyrio Adrichom. in deſcrip. terræ ſanctæ, in Aſcalone.

Myſticè, q. d. Aſcalon conuerſa ad Chriſtum non habitabitur à paganis & infidelibus, à quibus antea habitabatur, ſed à Chriſtianis. Vnde alij videbuntur eſſe ciues, & alia ciuitas, iuxta illud Poëtæ.

O domus antiqua quàm diſpari domino dominaris?

Quàm enim Aſcalonitæ infideles olim infenſi fuerint Chriſtianis, vel ex eo conijcere licet, quod de iis ſcribit Theodor. lib 3 Hiſtor. cap. 6. cum iis fræna laxaſſet Iulianus Apoſtata anno Domini 361. *Aſcalone.* inquit, *& Gazæ ſacerdotum & virginum Deo dicatarum ventres diſcindunt, deinde farciunt hordeo, ac tandem eos porcis deuorandos obijciunt.*

Verſ. 6. *Et ſedebit ſeparator in Azoto.*] Hebr. eſt ממזר *mamzer*, id eſt, ſeparator, alienus (à rad. זר *zur*, id eſt, receſſit, alienus vel extraneus fuit) indeque ſpurius, vt vertit Vatab. qui ſcilicet extra matrimonium alieno patre natus, illud diuidere & ſeparare videtur. Iam primò Alber. Hugo & Lyran. cenſent hîc notari Alexandrum Magnum, qui Azotum & Philiſthæos, cæteros ſubiugauit.

Alexāder Magnus ſpurius.

Ipſe enim à multis cenſetur ſpurius, quòd Olympias mater eum non ex Philippo marito, vti ipſamet confeſſa eſt (vnde & à Philippo quaſi repudiata fuit) ſed ex Neſtabano mago, qui noctu ſe Iouem finxit, genuerit. Quocirca Alexander Iouis Hammonij filius credi & haberi voluit. Secundò, *mamzer* ſignificat alienigenas & exteros, qui non erant oriundi ex Philiſthæis Azoti indigenis, quos proinde Philiſthæi vocabant mamzeres, id eſt, alienos, ſpurios, æquè ac faciebant Iudæi, vt patet ex illo Ioan 8 41. *Nos ex fornicatione non ſumus nati*, vti ſunt Agareni, ex Agar aliena & concubina geniti, quia nati ſumus ex Sara vxore Abrahæ, ideóque æquè ac ipſe, *vnum patrem habemus & colimus Deum.* Vnde Septuag. vertunt: *Habitabunt alienigenæ in Azoto*, putà Græci ſub Alexandro, poſtea Iudæi ſub Machabæis q. d. Aſcalon deſerta manebit & non habitabitur: at Azotus habitabitur quidem, ſed ab externis. Quocirca Chald. vertit: *Habitabit domus Iſraël in Azoto, qui erant in ea ſicut extranei qui non habent patrem.* Portò ante tempora Chriſti Iudæos ſparſos fuiſſe per Azotum & Philiſthæã, patet Actor. 8. 40. Paulò aliter vertit Pagnin. *Philiſthæus*, inquit, *tanquam extraneus habitabit in Azoto*, quia ſcilicet non erit ſui iuris, vti fuit ante, ſed ſub iugo & poteſtate Machabæorum & Iudæorum. Denique occiſo Iuda Machabæo iuxta Azotum à Bacchide duce Demetrij, paulò pòſt Azotum occupauit & incendit Ionathas frater Iudæ, æquè ac vicinas illi ciuitates: quo impetu templum Dagon, qui erat Deus Azoti, & omnes qui in illud confugerant cõcremauit: iuxta eandem vicit Apollonium, 1. Machab. cap. 9. & 10. & 11. Separator ergo, ſiue mamzer Azoti, fuit Ionathas.

Myſticè ſeparator eſt Chriſtus.

Myſticè, ſeparator eſt Chriſtus, inquit S. Hieron. qui ſeparat oues ab hœdis, pios ab impiis, electos à reprobis. Item Chriſtianus, qui ſe ſeparat ab infidelibus, vt proinde ab eis per contemptum vocetur mamzer, id eſt, ſeparator, vel nothus & ſpurius. Chriſtus enim & Chriſtiani pulſis gentilibus & gentiliſmo, occuparunt Azotum totámque Philiſthæam; ita Clarius & Vatabl. Primus Azoti prædicauit euangelium Philippus Diaconus, eò raptus à Spiritu S. Act 8. 40. Et eſt vſque hodie Azotus, ait S. Hieron. non ignobile municipium. Poſtea habuit Epiſcopum, qui nunc eſt Suffraganeus Treuirenſis.

Verſ. 7. *Et auferam ſanguinem eius de ore eius.*] Sanguis hic dupliciter accipitur. Primo, pro minis ſanguinis & cædis. q. d. Auferam & compeſcam minas, quibus Azotij minabantur ſe effuſuros, vel gloriabantur ſe effudiſſe ſanguinem Iudæorum & populi fidelis: quia illi eos ſubijciam & aggregabo; ita S. Hieron. Theod. Alber. Hugo & Lyran. Vnde Septuag. vertunt: *Auferam ſanguinem eorum de ore illorum*: de Azotiis enim Scriptura per enallagen nunc loquitur in ſingulari; quia erant populus vnus & ſingularis; vnde Hebr. & Noſter habent *eius*: nunc in plurali, quia in populo plures erant homines & capita. Vnde Septuag. vertunt *illorum*. Minùs enim probabile eſt quod cenſet Lyran. τὸ *eius* referri ad ſeparatorem ſiue mamzerem, quem ipſe accipit Alexandrum Magnum. q. d. Auferam minas de ore Alexandri, ſcilicet quibus iactabat ſe Iudæos, quod Dario hoſti ſuo fauiſſent, euerſurum: nam faciam vt ſupplex fiat Iaddo Pontifici, ac conſequenter beneuolus Iudæis. Non enim de Iudæa hîc agitur, ſed de Azoto.

Secundò, ſanguis hic poteſt accipi victimarum, quas Dagon Deo ſuo offerebant, ac deinde ex iis comedebant & epulabantur. q. d. Auferam hæc ſacra, & ſacrificia ſacrilega ab Azoto, & in eam inducam ſacra mea, primum Iudaica per Machabæos, deinde Chriſtiana per Philippum & Apoſtolos; ita Arias & Chald. *Et diſperdam*, inquit, *comedentes ſanguinem.* Huic explicationi fauet id quod ſequitur: *Et abominationes eius de medio dentium eius.* Abominationes enim in Scriptura vocantur idola, & idolothyta, ſiue victimæ idolis immolatæ. Vnde & ſequitur.

Et relinquetur etiam ipſe Deo noſtro.] *Ipſe*, ſcilicet Alexander Magnus fiet deuotus Deo, eiuſque Pontifici Iaddo, inquit Lyran. Verùm *ipſe*, vt dixi, refert populum Azoti. q. d. Populus Azoti ſubactus à Ionatha & Machabæis, relinquet idola & aggregabitur Iudæis, eorũq; Deum verum colet. Hoc enim maximè curabant Machabæi, vtpote Pontifices & Principes zelo honoris diuini pleni, vt non tantùm terminos, ſed & religionem ſuæ gentis, Deique cultũ in Philiſthæos alioſque populos à ſe deuictos propagarent. Imò populus Azoti *erit quaſi dux* (Septuag. Chiliarchus) in Iuda, qui ſcilicet veræ fidei & religionis non tantùm comitem, ſed & ducem ſe aliis præbeat,

beat, ac proinde Iudæos contra hoſtes propugnet quaſi dux, ideóque quaſi dux honoretur & celebretur in Iuda.

Et Accaron quaſi Iebuſæus.] q.d. Sicut olim Iebuſæi habitarunt in Ieruſalem, ibique cum Iudæis permanſerunt, ita pariter Accaronitæ ſociabuntur Iudæis & habitabunt in Ieruſalem, ac viciſſim Iudæi pacificè degent in Accaron. Vnde Chald. vertit: *Et proſelyti qui remanſerint in eis, adycientur & ipſi ad populum Dei noſtri, & erunt quaſi principes domus Iuda.* Secundò & melius, q.d. Sicut Dauid ſubiecit Iebuſæos, ſic Machabæi ſubiicient ſibi Accaronitas; ita Albert. & Hugo.

Myſticè hæc veriora ſunt de Chriſto & Apoſtolis, qui Philiſthæos omnes ſibi, Euangelio & Eccleſiæ ſubiecerunt, itáque fecerunt vt Philiſthæi & Gentiles cum Iudæis in vnum populum fidelem, vnámque Eccleſiam Chriſtianam coaleſcerent & conſpirarent.

Verſ. 8. *Et circundabo domum meam.*] Putà templum. q.d. Templum, quod meo iuſſu vos, ô Iudæi, nunc reædificatis, ego inſtar caſtrorum vallabo, & tutabor. Hebr. enim eſt חניתי *chaniti*, hoc eſt, *caſtra metabor domui meæ*, vel *ponam caſtra circa domum meam*, vt eam propugnem: *ex his qui militant mihi euntes & reuertentes*, putà per Machabæos, qui fortiſſimè templum & vrbem ſanctam ſuis caſtris propugnarunt. Vnde Septuag. vertunt: *Subſtituam domui meæ eleuationem*, quaſi arcem vel caſtrum, *ne pertranſeat neque reuertatur vllus, & non ſuperueniat ſuper eos vltrà exactor.* Et Tigurina: *Et circunducam caſtrum domui meæ contra tranſeuntem & redeuntem.* Et Pagnin. *Et ero ſicut caſtra domui meæ, vt non timeat ab exercitu, à tranſeunte & redeunte.* Paraphraſticè verò & magnificè Chald. *Et habitare faciam maieſtatem gloriæ meæ in domo Sanctuarij mei, & fortitudo brachij potentiæ meæ erit ſicut murus ignis in circuitu eius, propter tranſeuntes & redeuntes.*

Hæc ad literam templo præſtiterunt Machabæi; ita Theod. Hugo & Lyran. Alleg. hæc veriora ſunt in Eccleſia, quæ eſt templum animatum Dei viuentis. q.d. Muniam & defendam Eccleſiam meam validiſſimis caſtris, tum Principum Chriſtianorum, vt Conſtantini, Theodoſij, Caroli: tum Doctorum, vt S. Auguſtini, Hieron. Chryſoſt. tum angelorum, vt exactor tributi, ſcilicet tyranni, infideles & diabolus eam amplius non vexent & vaſtent; quia oculis miſericordiæ eam vidi & reſpexi, iuxta illud Pſal. 33. 8 *Immittes* (hebr. *chone*, id eſt, *caſtrametabitur*) *angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Nota τὸ *ex his qui militant mihi*, dupliciter poſſe accipi. Primò planè, *mihi*, id eſt, pro me. Secundò, *mihi*, id eſt, contra me; ita Septuag. Chald. Pagnin. & Tigurina ex Hebræo.

Quia nunc vidi in oculis meis.] Eſt hebraiſmus, pro quo Latinè dicimus: *vidi oculis meis*, id eſt, planè, perſpicuè certóque vidi & conſpexi, ſcilicet ærumnas & perſecutiones, quas vos, ô Iudæi, à vicinis gentibus in fabrica templi & vrbis ſuſtinetis, ideóque veſtri miſertus vos, æquè ac domum meam, putà templum protegam & propugnabo; ita Theodor. Albert. & Lyran. Aliter Vatab. q.d. Nunc vidi ea quæ facturus ſum, quæque hîc promitto de fœlicitate templi & Eccleſiæ: vidi, inquam, præuidi & prouidi oculis prouidentiæ meæ. Aliter & Arias, qui hæc refert ad ſequentia, cenſétque eſſe verba Zachariæ. q.d. En video in ſpiritu oculis mentis meæ Chriſtum venientem, & cum pompa ingredientem Ieruſalem & templum. Primus ſenſus vti communis, ita planus eſt & genuinus.

Verſ. 9.] Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ.

Verſ. 10.] Et diſperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Ieruſalem, & diſſipabitur arcus belli: & loquetur pacem Gentibus, & poteſtas eius à mari vſque ad mare, & à fluminibus vſque ad fines terræ.

Verſ. 11.] Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua.

Exulta ſatis filia Sion.] Iudæi nonnulli hæc accipiunt de victorioſo Iudæ Machabæi ingreſſu in Ieruſalem. Theodorus Mopſueſtenus iudaizans & ebionizans, aſſerebat hunc regem eſſe Zorobabelem cum ſuis è Babylone redeuntem. Vterque eſt error. Nam certum eſt de fide, ad literam hæc accipi de ſolemni Chriſti, quaſi Meſſiæ Iudæis promiſſi, ingreſſu in Ieruſalem, quem fecit paulò ante mortem in die palmarum. De eo enim hæc interpretatur S. Matthæus c. 21. 4. & S. Ioannes cap. 12. 15. ac Orthodoxi omnes: quin & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 8. cap. 9. imò & R. Salomon hîc, qui tamen eſt iuratus Chriſtianorum hoſtis. Idipſum definit Virgilius Papa in Conc. Romano, vbi hunc Theodori errorem ſub anathemata damnat. Vide dicta in proœmio notar. 5. Errant ergo pariter, qui hunc regem volũt eſſe Alexandrum Magnum, honorificè venientem Ieroſolymam, & venerantem Iaddo Pontificem. Zacharias enim more Prophetarum in Chriſtum deſinit. Cum enim ſuos exhortaretur ad fabricam templi & vrbis, iique tardiores eſſent ad opus ob hoſtes vicinos, & ob paupertatem aliáſque difficultates ſeſe obiicientes, hac de cauſa eos animat & ſtimulat. Primò, promittendo Dei opem & protectionem: ſecundò, templum hoc Dei auxilio fore celebre & glorioſum: tertiò, Meſſiam venturum, qui in hoc templum ſolenni pompa ſit ingreſſurus, illúdque ſua præſentia, doctrina, miraculis, æquè ac ſua in regẽ inauguratione ſit condecoraturus, ibique Eccleſiam ſuam fundaturus & inchoaturus, per quam primùm Iudæos, deinde gentes omnes vocaturus ſit ad æternam vitam & gloriam. Hæc eſt connexio huius prophetiæ de Chriſto cum præcedentibus de templi & vrbis fabrica, ac tutela.

Iam *ſatis*, id eſt, valde, vehementer: hoc enim eſt hebr. מאד *meod*, pro quo Noſter ſubinde vertit *ſatis*. Vnde Chald. vertit: *Exulta vehementer cœtus Sion, iubila cœtus Ieruſalem.* Sic & Septuag. Tigurina, Pagn. Vatab. & alij. Pro *exulta* S. Ioannes cap. 12. 15. paraphraſticè vertit *noli timere*. q.d. Non eſt quòd timeas, ſed exultes, ô Ieruſalem, veniente Chriſto: ipſe enim eſt tuus rex & ſaluator, qui te ab omnibus hoſtibus defendet, & ab

omnibus

omnibus malis liberabit. Ergo metum omnem pone, & plenus gaudio exulta.

Ecce rex tuus.] Meſſias, ſiue Chriſtus veniet, vt quatuor quadrigas, id eſt, monarchias, de quibus cap. 6. ac conſequenter Tyrum, Gazam, Azotum, totámque Palæſtinam, Phœniciam & Syriam, de quibus egit hoc cap. ſibi ſubjgat. Nam in Chriſti regnum omnes reges & regna deſinunt, vti prædixit Daniel cap. 2. 44. & Zacharias hic. Vnde ſubdit: *Diſperdam quadrigam*, &c.

Nota, Chriſtus regalem hanc, ſibique inſolitam pompam & ingreſſum in Ieruſalem adornare voluit variis de cauſis. Prima fuit, vt daret regiæ ſuæ potentiæ & magnificentiæ indiciũ quoddam & ſpecimen: quia cum ea Meſſiam ſuum, quaſi alterum Salomonem venturum Iudæi putabant, & etiamnum putant. Hac ergo ſpecie & pompa obiecit ſe eis Chriſtus, ne cum vt pauperem auerſarentur & deſpicerent, vti fecerunt; ita tamen vt humilitatis & manſuetudinis miſtis argumentis oſtenderet, regnum Meſſiæ magis eſſe ſpirituale, quàm temporale, ideóque à Zacharia hæc omnia voluit prædici, ne Iudæi hunc regem ſine faſtu regio venientem aſpernarentur; ita S. Chryſoſt. & Auctor imperfecti in c. 21. Matth. & Euſeb. lib. 8. Demonſtr. cap. 4.

Cur cum pompa Chriſtus ingreſſus eſt Ieruſalem?

1. cauſa.

2. Secunda, & comitans cauſa fuit, vt Chriſtus obiiceret Phariſæis & Scribis in hoc regali ingreſſu ſeipſum, quem agnoſcere hoc facto poſſent & deberent eſſe Meſſiam, vtpote à Zacharia hoc loco promiſſum & prædictum: ſciebat tamen ipſos inde magis exacerbandos, & necem crucis ipſi machinaturos, quod ipſe permittere ſtatuit, vt ſic mortis adeò expetitæ compos fieret, per eámque nos redimeret; ita Auctor imperfecti loco citato.

3. Tertia fuit, vt reſponderet typo agni paſchalis. Hic enim decimo die menſis primi ſolenni pompa inducebatur in vrbem, immolandus die decimoquarto. Ita Chriſtus quaſi agnus Dei qui tollit peccata mũdi, die decimo, putà in die palmarum ingreſſus eſt Ieruſalem, immolandus die decimoquarto: ingreſſus eſt autem cum pompa & fauſtis turbæ acclamationibus, vt quia certus erat de victoria mortis, peccati, inferni & dæmonum, triumphum duello præciperet, & triumphans duellum iniret.

4. Quarta cauſa fuit tropologica, vt ſcilicet hoc facto rideret & ridendam proponeret mundi gloriam, vtpote cùm ſciret ſe quinto poſt die ab iiſdem, à quibus in ingreſſu ita honorabatur, crucifigendum, eoſdémque qui iam clamabant *Oſanna filio David*, q. d. Viuat rex noſter Meſſias, Dauidis filius & hæres; poſt quatuor dies in tribunali Pilati clamaturos: *Crucifige, crucifige eum;* idcóque vrbẽ à Tito & Romanis funditus euertendam: qua de cauſa in hoc, læto licèt ingreſſu ſuo, videns eam, eiúſque cladem præuidens fleuit, vt habet S. Lucas c. 19. 41.

5. Rurſum, vt doceret ſuum, ſuíque ſequacium regnum & gloriam in hac vita conſiſtere in paſſione & cruce, ideóque eam non auerſandam, ſed ambiendam eſſe, ac læto animo & ſolenni cum pompa adeundam: quocirca martyres Chriſti aſſeclæ, ad martyria quaſi ad epulas, imò regnum & triumphum ibant gaudentes, albati & ſtipati fidelium choro.

Veniet tibi iuſtus & ſaluator.] Vt te iuſtificet & ſaluet. Ipſe enim *eſt iuſtitia ſempiterna, & ſanctus ſanctorum*, ad hoc à Deo Patre miſſus in mundum, *vt conſummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas.* Daniel. 9. 24. Pro *ſaluator* hebr. eſt נושע *noſça*, quod eſt participium paſſiuum à rad. ישע *iaſça*, id eſt, ſaluauit. Vnde Vatab. Pagnin. Clarius & alij vertunt paſſiuè, *ſaluatus*, ſcilicet à ſeipſo. q. d. Quia Chriſtus iuſtus & innocẽs actus eſt in crucem & mortem, idcirco ſua virtute ſaluus & rediuiuus, die tertia à morte & ſepulchro reſurrexit. Alij *noſça* meliùs vertunt *ſalute plenus, ſalute circumdatus*; ita ex Clario à Caſtro. Verùm dico, *noſça* hîc non eſſe participium, ſed nomen, idem actiuè ſignificãs quod Ieſçua, Ioſue & Ieſus, id eſt, Saluator. Sic enim vertunt Septuag. S. Hieron. Tigurina & alij: litera enim *Nun* in *noſça*, eſt heemantica & formatiua nominis, vt eſt in *Nephtali, Nemrod*, aliiſque nominibus propriis, æque ac appellatiuis vt נאמן

B *neeman*, idem eſt quod fidelis actiuè, qui ſcilicet fidem alteri datam opere præſtat: נעוה *naaue*, eſt peruerſus actiuè, qui nimirum peruerſa cogitat, agit, loquitur, alióſque peruertit.

Ipſe pauper.] Hoc propriè ſignificat hebr. עני *ani*. Septuag verò, quos ſequitur S. Matthæus c. 21. vertunt πρᾳΰς, id eſt *manſuetus*. Sic & Chald. Vnde ipſi videntur legiſſe ענו *anau*: ſed eodem res redit: pauperes enim, præſertim ſpiritu, ſolent eſſe humiles & manſueti. Vnde tam *ani*, quàm *anau* ab eadem rad. ענה *ana*, id eſt, afflictus, humiliatus eſt, deducitur: indéque עני *oni*, idem eſt quod afflictio, paupertas, humilitas; & ענוה *anaua*, vocatur humilitas & manſuetudo. Vnde cùm

C ait Chriſtus: *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorũ eſt regnum cœlorum*, Matth. 5. per pauperes ſpiritu S. Auguſt. Hilar. Chryſoſt. Ambroſ. & alij in illum locum, accipiunt humiles: quia paupertas ſpiritus coniuncta eſt, & oritur ex humilitate, & contemptu opum & honorum.

Aſcendens.] Hebr. רוכב *rocheb*, id eſt, equitans, vel potius vectus, ſiue equo, ſiue aſino, ſiue camelo, ſiue alio iumento, vti Chriſtus hîc propriè erat aſinens, non equitans. Vnde noſter rectè vertit: *Aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ*, hebr. *filium aſinarum*, id eſt, vnius ex aſinis. Pro *aſinam* hebr. eſt חמור *chamor*, quod tam aſinum, quàm aſinam ſignificat. Verùm hîc ſignifi-

D cari aſinam potiùs quàm aſinũ, patet ex eo quod ſequitur, *& pullum filium aſinæ*: pulli enim ſolent comitari & ſequi aſinam matrem, non aſinum patrem: ſugunt enim vbera matris, non patris. Clarum eſt ergo Chriſtum ſediſſe ſuper aſinam, non aſinum; ita enim habet verſio noſtra hîc, & S. Matth. cap. 21. 5. Idem docet Remig. Alber. Hugo hîc, & S. Chryſoſt. homil. 65. in Ioannem, Theoph. Lyran. Caiet. & alij mox citandi. Notat Orig. in cap. 1. Iob, in Arabia & Palæſtina aſinos pares eſſe equis in velocitate eundi & redeundi, & valere ad negotia peragenda & aſſerenda, eadémque officia præſtare, quæ apud nos præſtant muli & equi. Hinc filij Principum aſinis inequi-

E tabant, vt patet Iudic. 10. 4. & cap. 12. 14. vide dicta Exodi 13. 13. Vſus autem eſt Chriſtus aſina potiùs quam aſino, tum ob myſteriũ quod mox afferam, tum quod aſinus aſina ſit pigrior, & in remiſſione operis deterior, vt ſcribit Plinius lib. 8. cap. 43. vbi & addit, aſinos valere pro aratione, ſed maximè pro mularum generatione.

Quæres, quomodo Chriſtus ſimul potuit aſcendere ſuper aſinã & ſuper pullum aſinæ? Reſp. S. Hieron. Chryſoſt. Euthym. Maldon. Abulenſis & Ianſenius in Matth. 21. eſſe ſynecdochen: Chriſtum enim ſuper alterum tantùm, ſcilicet ſuper pullum, vt habent alij tres Euangeliſtæ, ſediſſe. Sic enim legunt: *Super aſinum, &*

ſuper

A *ſuperpullum filium aſinæ.* Et, inquiunt, ſignificat, *id eſt*, q. d. Super aſinum, id eſt, ſuper pullum filiũ aſinæ. Vnde minùs probabile eſt quod aliqui cẽſent, Chriſtum ſoli aſinæ inſediſſe. Verùm planiùs & ſimpliciùs idem Chryſoſt. Theoph. Lyran. Caiet. Ribera & à Caſtro, cenſent Chriſtum ſuper vtrumque ſediſſe, ſed ſucceſſiuè. Id enim expreſsè habet S. Matthæus cap. 21. 5. & Zacharias hic. Vnde & turbæ vtrique veſtimenta impoſuerunt, & eum *ſuper eos*, vt habent Biblia Romana in S. Matthæo, ſedere fecerunt.

Chriſtus ſedit ſuper aſinam & ſuper pullũ ſucceſſiuè.

Dices, quid opus erat Chriſto tam breui ſpatio & itinere iumentum mutare? Reſp. id fuiſſe opus non ob Chriſti molliriem aut fatigationem, ſed ob myſterium: illi enim omnis hæc pumpa ſer- B uiebat; cui tamen Chriſto facile fuit occaſionem aliquam incidentem prætexere. Aſina enim ſubiugalis ſignificat populum Iudæorum, qui tolerat iugum legis veteris: pullus ſuper quem nemo ſederat, repræſentat indomitos & exleges Gentiles, qui nulli legi colla ſubmiſerant. Vtrumque enim populum, iam gentium quàm Iudæorum, ad ſe & Eccleſiam, ac deinde in cœleſtem Ieruſalem, adducturus erat Chriſtus; ita S. Iuſtin. contra Tryphon. Origen. & Cyril. in Ioannis cap. 12.

Myſticè, Chriſtus inſidet aſinæ, id eſt, animæ humili, miti, obedienti, patienti, quæ ſe totam Chriſto ſeſſori reſignat, ac cum Dauide dicit: *Vt* C *iumentum factus ſum apud te*, pſal. 72. quæ proinde cum Chriſtum rectorem habet exultat, omniáque audet. Vnde Abbas ille in vitis PP. dicebat: *Ego & aſinus vnum ſumus.*

Tropol. Drogo Hoſtienſis Epiſcopus tempore S. Bernardi, tract. de Sacram. Domin. paſſionis, tomo 2. Bibliot. SS. Patrum: *Noli timere filia Sion: Timere*, inquit, *puſillorum eſt; ideo adhuc filia, quia times. Nondum Ieruſalem, ſed filia Sion, hoc eſt, ſpecula. Ergo diſce ſpeculari; noli timere, quia timor oculum turbat. Hilaris pupilla lucidè ſpeculatur. Fides, pupilla eſt oculi tui. Quomodo pupilla oculi eſt ſubtiliſſima, & niſi impigrè ac ſollicitè cuſtodiatur à palpebris, leniſſimi & tenuiſſimi pulueris tactu con-* D *funditur, ſic acie fidei, niſi peruigilem ſemper habeat cuſtodiam, nihil citius conturbatur. Sed noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit tibi. Oritur tibi ſol, qui te & cuſtodiat, & illuminet, & perducat vbi puluis non eſt. Venit tibi manſuetus: qualis ipſe eſt, talem te eſſe vult; manſueſce iugum eius portare. Et ipſe ſedeat ſuper te aſinam ſuam, & pullum filium ſubiugalis. Et quæ eſt hæc aſina? Ipſa quæ caro vocatur, & mulier, & virago, quia de viro ſumpta eſt. Et quis eſt pullus eius? Maſculus vir. Et quomodo pullus eius eſt? Quia non prius quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, deinde quod ſpiritale. Sedet priùs rex manſuetus ſuper aſinam; poſtea ſuper pullum: priùs caro domatur, vt iugo habilis ſit; deinde naſcitur pullus, &* E *nutritur, & roboratur, vt ſeſſorem ſuum portare poſſit. Et quare filius ſubiugalis? Quia ſub viro eſt mulier, & mulieris caput vir; & tamen filius eſt ſubiugalis, quia per mulierem vir, ſed in dolore ipſa pariet. Sedeat ſuper vtrumque rex manſuetus faciens pacem, ne hæc ſibi inuicem aduerſentur. Venit tibi manſuetus, & tu non vadis ei? Egredere de terra carnis tuæ, & de cognatione matris tuæ, & de domo, id eſt, memoria patris tui.* Aſina ergo eſt caro, pullus eſt mens & ſpiritus: hic enim eſt Adam & vir, illa verò Eua & femina. Chriſtus ſuper vtrumque ſedet, quando carnem ſpiritui ſubiugat & concordat.

A *Diſperdam quadrigam ex Ephraim.*] Theodor. & Euſeb. lib. 8. Demonſtr. cap. 4. cenſent id factum per Titum & Romanos. Verùm hi Iudæos dumtaxat ſubegerunt, non Ephraim, id eſt, decem tribus, vtpote quæ iam è quingentis annis à Salmanaſar abductæ erant in Aſſyriam; nec inde redierunt. Adde hîc eſſe ſermonem de regno Chriſti, non Titi. Senſus ergo eſt, q. d. Chriſtus ſuo regno, lege & gratia auferet ex Iſraële & Iuda, id eſt, fidelibus Iudæis, æquè ac gentibus, quadrigas, arcus & bella; quia pacem mundo afferet. Docebit enim & præcipiet iuſtitiam, humilitatem, concordiam, amorem fraternum, per quæ lites & bella excludet: ac ad hoc copioſam gra- B tiam & Spiritum S. in fideles effundet. Idem prædixit Iſaias cap. 2. 4. & Michæas c. 3. 5. vide ibi dicta; ita S. Hieron. Hugo, Arias & alij. *Verſ. 10.*

Et poteſtas eius à mari vſque ad mare.] q. d. Chriſtus toto orbe, putà tota terra & toto mari dominabitur: nec enim quis toti terræ dominari poteſt, niſi dominetur & mari. Ad multas enim regiones vel nullus, vel difficilis eſt acceſſus niſi per mare, vt patet de inſulis, & Indiis tam Orientis quàm Occidentis; ita Ruper. Remig. Hugo & alij.

Quare arctiùs aliqui ſic exponunt, q. d. Chriſtus dominabitur à mari mediterraneo vſque ad mare Oceanum: aut, à mari rubro vſque ad ma- C re Paleſtinæ: hæc enim duo maria fuerunt termini terræ ſanctæ, promiſſæ Iudæis Numer. 23. 31. Iudæi enim alia maria vix norant. Verùm eſto eò alludat Propheta, tamen ampliùs intendit & altiùs aſſurgit, ſcilicet id quod dixi. Loquitur enim non tãtùm Iudæis ſui æui, ſed & Chriſtianis omnibúſque hominibus quouis ſæculo victuris. Reſpicit Zacharias ad illud Dauidis de Chriſto oraculum pſal. 71. *Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum.* Flumen eſt Euphrates, qui erat limes Iudææ verſus Orientem. Hic Zacharias dicit *à fluminibus*, quia reſpicit Tigrim Euphrati vicinum, & alia quæuis flumina. In huius ampli dominij Chriſti D præmuncium & præſagium, Auguſtus Cæſar ſub quo natus eſt Chriſtus, ſuperato Antonio, Lepido, aliiſque vel hoſtibus, vel æmulis à Deo effectus eſt orbis Dominus & Monarcha, de quo Virgil. lib. 6. Æneid, ita canit:

Auguſtus Chriſti prænuncius.

> ——— *Super & Garamantas & Indos*
> *Proferet imperium: iacet extra ſydera tellus,*
> *Extra anni ſoliſque vias, vbi cælifer Atlas*
> *Axem humero torquet ſtellis ardẽtibus aptum.*

Tu quoque (ô Chriſte rex Sionis, de quo verſ. 9.) *in ſanguine teſtamenti tui.*] Putà per meritum & pretium ſanguinis tui in cruce effuſi, quem quaſi lytrum pro vinctis tuis dependiſti, eoque omne E eorum debitum, putà culpam omnem tam originalem, quàm actualem perſoluiſti. Iam ſanguis Chriſti vocatur *teſtamenti*, quia illo Chriſtus ſanciuit teſtamentum & fœdus nouum, quod pepigit & conciliauit inter Deum & homines, de æterna hæreditate fidelibus, quaſi filiis ſuis danda; ita S. Hier. Theod. Cyril. Remig. Ruper. Lyra. Vatab. & alij paſſim. Perperam ergo Chald. & Iudæi hæc accipiunt de ſanguine victimarũ, quo Moſes ſanciuit fœdus vetus inter Deum & Hebræos, Exodi 24. verſ. 8. quo ipſi cenſent ſe liberatos è lacu, id eſt, è captiuitate Ægypti. Hoc enim hîc impertinens eſt, præſertim cùm ſit hîc continua prophetia de futuro, putà de rebus gerendis *Verſ. 11.*

rendis à Meſſia, non hiſtoria de præterito. Vide dicta 1. Corinth. 11. 25. & Hebr. 9. 15.

Emiſiſti vinctos tuos de lacu.] Ita quoque legunt Septuag. quos ſequuntur Origen. tract. 14. in Matth. S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. 35. Theod. Cyril. hîc, & Græci omnes, æquè ac S. Hieron. Remig. Ruper. & Latini cæteri. Chaldæus verò & Rabbini recentiores, quos ſequuntur Pagnin. Tigurina, Vatab. & ſimiles, longè aliter vertunt. nam in textu Hebræo iam hæc omnia ſunt fœminina, ſcilicet את *at*, id eſt, *tu* femininè; בריתך *beritech*, id eſt, teſtamenti, vel fœderis tui femininè. Et pro *emiſiſti*, hebr. iam habent שלחתי *ſcillachti*, id eſt, *emiſi*. Vnde ſic vertunt & explicant vt ſint verba Dei, q. d. Tu quoque, ô filia Sion, exulta, quia ſaluaberis in ſanguine Chriſti, quem ipſe effundet, vt ſanciat nouum teſtamentum & fœdus inter te & me: nam propter eum emiſi, id eſt, emittam vinctos tuos è lacu, putà patres è limbo, reſuſcitans eos cum Chriſto. Verùm dico textum Hebræum modernum hîc eſſe corruptum, vel à Iudæis, vt hoc oraculum de Chriſto corrumperent; vel potiùs à librariis. Nam corruptio hæc parum iuuat Iudæos, imò eodem cum noſtra verſione redit, ceditque in magnam laudem Chriſti. Pro את *at* ergo, i. tu femininè, legendum eſt addito puncto אתה *atta*, id eſt, tu, ô Chriſte, maſculinè. Rurſum pro בריתך *beritech*, id eſt, teſtamenti tui femininè, legendum בריתך *beritecha*, id eſt, teſtamẽti tui, maſculinè. Denique pro שלחתי *ſchillachti*, id eſt, emiſi, legendum שלחת *ſcillachta*, id eſt, emiſiſti. Sic enim legunt Septuag. S. Hieron. omnéſque veteres paulò antè citati: & Syrus, qui vertit, *ſolviſti*: & Arabicus vterque qui vertit, *dimiſiſti*, vel *liberabis*. Et hanc lectionem exigit ipſa connexio verborum, ſenſúſque integritas: prior enim Iudæorum lectio eſt hiulca & interciſa: nam à prima perſona ſenſum inchoat, & mox tranſit ad ſecundam, in eaque ſenſum inchoatum conſummat. Qua enim cohærentia dicitur: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſi vinctos tuos?* Sanè ſic dicendum fuiſſet: *Ego quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſi vinctos tuos.* Cum autem in Hebræo non ſit אני *ani*, id eſt, ego, ſed אתה *atta*, id eſt, tu, ſequitur pro *ſcillachti*, id eſt, emiſi, vno puncto mutato legendum *ſcillachta*, id eſt, emiſiſti. Sic enim filum orationis planè cohæret, ipſaque ſententia congruè & integrè expletur, dicendo: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* Eſt apoſtrophe Prophetæ ad Chriſtum, qua exultans ei gratulatur victoriam de hoſtibus, prædámque eis excuſſam ac triumphum. Senſus ergo eſt, q. d. Tu, ô Chriſte, quaſi Meſſias & triũphator ingredieris Ieruſalem, vt dixi verſ. 9. nam quarto poſt die in cruce fundes tuum ſanguinem, quo nouum fœdus inter Deum & homines ſancies, tuâque morte de morte, peccato, dæmone & inferno triumphabis. Quocirca mox à morte deſcendes ad lacum, id eſt, limbum patrum, vt huius tui sãguinis & fœderis noui eos facias participes, illiſque aſſignes primitias tuæ paſſionis & redemptionis, quas illi à multis centenis, imò millenis annis auidiſſimè ſperant & exſpectant. Nam die tertio reſurgens, pariter reſuſcitabis eos, tecúmque è limbo in terram, & è terra 40. die ad cœlum aſcendens, quaſi ſpolia & captiuos, ſed felici captiuitate, in triumphum educes, ita S. Auguſt. Epiſt. 99. & S. Hieron. Cyril. & alij iam citati. Perperam ergo Chald. & Iudæi per lacum accipiunt captiuitatem Ægyptiacam, aut vt Hugo & Caluinus, Babylonicam; nam huius ſolutio non eſt facta in ſanguine teſtamenti. Adde, vtraque temporalis erat, & iamdiu præterierat: hîc autem agitur de libertate plena & perenni, patribus in limbo detentis afferenda per Chriſtum. Eſt enim prophetia de futuris tempore Chriſti. Perperam rurſum Caluin. & Beza per lacum intelligunt cœlum. Tollunt enim ipſi limbum patrum, docéntque animas Sanctorum ante Chriſti mortem iuiſſe in cœlum, non in limbum; qui eſt error exploratus. Nec enim cœlum vocari poteſt lacus: nec in cœlo vlli ſunt vincti: nec ex cœlo Chriſtus ſuos eduxit. Lacus ergo eſt infernus, putà limbus; ita Patres & Doctores cõmuni conſenſu, quos citat Bellarm. lib. 4. de anima Chriſti cap. 11. Denique pro *in ſanguine teſtamenti tui*, Arabicus vertit: *in ſanguine mandati tui*, quia teſtamentum hoc à Patre Chriſto fuit demandatum & præceptum, & à Chriſto hominibus, putà fidelibus & Chriſtianis.

Ex hoc ergo loco & ſimilibus docet Eccleſiæ, Chriſtũ poſt fuſum in cruce ſanguinem, putà ſtatim à morte deſcẽdiſſe ad limbum, ibíque mãſiſſe triduum vſq; ad diem Dominicum quo reſurrexit, ac tũ patres è limbo ſecum eduxiſſe. Limbum vocat *lacum*, quia eſt in profũdo terræ iuxta eius centrum, illúmque *ſine aqua*, tum quia phyſicè ibi eſt pura arida; tum myſticè, quia caret omni refrigerio, & cõſolatione. Aqua enim, quia fatigatum & ſitientem in æſtu & ſiti refrigerat & reſtaurat, hinc ſymbolum eſt refrigerij & conſolationis.

Myſtice S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. cap. 35. per lacum accipit humanæ profunditatis & naturæ in peccato iacentis miſeriam, & ſterilitatem, ex qua homines eduxit Chriſtus in fœlicitatem, & fœcunditatem gratiæ & gloriæ. Vnde & Theod. per lacum accipit idololatriam: hæc enim profundiſſima & maxima erat ſcelerum fouea, æquè ac cæcitas & miſeria. Clarius verò & Arias per lacum accipiunt legis veteris iugum, quo quaſi carcere duro vincti Iudæi tenebantur, ex quo nos liberauit Chriſtus. Sic Tropol. Chriſtus peccatorem è lacu, id eſt, ſtatu damnationis educit, cùm eum à peccato ad gratiam traducit, itáque quaſi Lazarum è ſepulchro ſuſcitat & viuificat. præclarè S. Auguſtinus ſerm. 181. de tempore cap. 6. *Quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. Natus eſt ex virgine, vt nos naſceremur ex Eccleſia virginis vtero. Tentatus eſt, vt à tentatione liberaret. Tentus, vt dimitteremur. Ligatus, vt nos à nodo maledictionis abſolueremur. Illuſus, vt nos ab illuſionibus dæmonum liberaret. Venundatus eſt, vt nos redimeret. Humiliatus eſt, vt nos exaltaret. Captus eſt, vt nos à captiuitate dæmonum auferret. Spoliatus eſt, vt nuditas primi hominis, per quam mors ingreſſa eſt, tegeretur. Spinis coronatus eſt, vt nos liberaret à ſpinis peccatorum, vel potius vt monſtraret ſe cum eis coronandum, illóſque caput & coronam Eccleſiæ futuros, qui ſpinoſi erant amando vitia. Aceto eſt potatus, vt nos inebriaret dulcedine cœleſtis deſiderij & æterni gaudij. Poſtremò in altari crucis ſacrificatus eſt, vt totius mundi peccata deleret. Mortuus eſt, vt mortis captiuaret imperium. Sepultus eſt, vt ſepultura ſanctorum benediceret, & vt nos ſibi vitijs & concupiſcentijs ſepeliret. Hæc ergo infirmitas Chriſti ſuperauit omnem firmitatem mundi.*

Verſ. 12.] Conuertimini ad munitionem vincti ſpei, hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi.

Verſ. 13.]

Verſ. 13.] Quoniam extendi mihi Iudam quaſi arcum, impleui Ephraim: & ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia: & ponam te quaſi gladium fortium.

Verſ. 14] Et Dominus Deus ſuper eos videbitur: & exibit vt fulgur, iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Auſtri.

Verſ. 15.] Dominus exercituum proteget eos: & deuorabunt, & ſubiicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabuntur quaſi à vino, & replebuntur vt phialæ, & quaſi cornua altaris.

Verſ. 16.] Et ſaluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi ſui: quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius.

Verſ. 12. *Conuertimini ad munitionem.*] Putà ad Chriſtũ & Eccleſiam, vel vt Cyril. ad legem euangelicam, quæ eſt arx Chriſti muniτiſſima.

Vincti ſpei duplices. *Vincti ſpei.*] Scilicet primò, qui vinculis peccati aſtricti vincti à dæmone detinemini, ſed ſimul habetis ſpem liberationis, quia ſperatis redemptionem per Chriſtum. Hinc Chriſtus Iſaiæ 61. 1. Miſſus ſum, inquit, vt *prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem.*

Secundò, *vincti ſpei* propriè ſunt, quos ſpes ipſa vincit & deuincit Chriſto, qui totam ſalutis ſpem ponunt in Chriſto, ideóque ſua ſpe itá ei colligati ſunt, vt ab eo toti pendeant: quia præter illum nil ſperant, nec aliam vitæ ſpem habent; ita Clarius, Arias & alij. Iam *vincti ſpei* erant Iudæi fideles, expectantes redemptionem Iſraël per Chriſtum, qualis fuit Anna Propheteſſa, & Simeon, qui proinde viſo Chriſto exultans in cygnæam hanc vocem erupit: *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundùm verbum tuu in pace. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Lucæ 2. 29. Tales quoque fuerunt Gentiles habentes fidem Dei & Meſſiæ ante Chriſti aduentum, & poſt eum omnes illi, qui audita Euangelij fama ad Chriſtum, quaſi ad vnicam ſalutis anchoram anhelare & aſpirare cœperunt. Perperam ergo Alber. Hugo & aliqui alij, per vinctos ſpei intelligunt Iudæos in Babylone captiuos, qui ſperabant, libertatem anno ſeptuageſimo: de illis enim cenſent hîc agi vſque ad finem capitis, iiſque promitti victorias & fœlicitatem quam habuerunt ſub Machabæis. Verùm minùs congruè. Nam annus hic ſeptuageſimus iam diu erat elapſus, & Iudæi è Babylone iam erant liberati. Pergit ergo Propheta agere de Chriſto eiúſque Eccleſia: fateor tamen eum alludere ad Iudæos tum præteritos in Babylone, tum futuros tempore Machabæorum, tum præſentes: multi enim Iudæorum adhuc Babylone remanſerant, quos Zacharias Ieruſalem reuocat, vt dixi cap. 2.

Tropol. Tropol. vincti ſpei ſunt generoſi Confeſſores, qui ſpe gloriæ æternæ vltro ſe in vincula & tormenta dedunt, quales fuerunt ſeptem fratres Machabæi, ad quos hîc alludit, 2. Machab. 7. Spes enim tantæ gloriæ nihil non audet, nihil non patitur, nihil non aggreditur, vti docet Apoſtolus toto c. 11. ad Hebr.

Anag. Anagogicè, vincti ſpei erunt patres in limbo ſperantes liberationem per Chriſtum, quos ipſe eduxit ad munitionem, id eſt, in Ieruſalem cœleſtem & Eccleſiam triumphantem. De his enim paulò antè dixit: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu*; ita S. Hieron. & Hugo. Hi enim in ſinu Abrahæ, ſpe longũ Chriſti & liberationis deſiderium ſuſtentabant. His quoque dedit duplicia, id eſt, multiplicia bona, vt ſequitur, putà dotes omnes glorioſas, tam corporis, quàm animæ.

Annuncians duplicia.] Eſt enallage numeri. Tranſit enim à plurali ad ſingularem; vt enim neruoſior ſit oratio, è vinctis ſpei ſingulos compellat. q. d. Quiſquis es vinctus ſpei, quiſquis ſpectas ſalutem per Chriſtum, ne expaueſcas Chriſti Eccleſiam & legem, quod expers ſit voluptatum, ac plena laborum & perſecutionum; quia hodie annuncio & promitto tibi, quod duplicia bona reddam tibi: duplicia hæc ſunt, primò, vita & libertas, ait Theod. Secundò, gloria animæ & corporis in cælo, ait Lyran. Vnde Septuag. vertunt: *Pro vna die peregrinationis tibi duplicia reddam.* Tertiò, remiſſio peccatorum, & gratia Dei cum omnibus eius donis & virtutibus in hac vita. Quartò, duplicia, id eſt, duplo maiora quàm ſpectatis, ait S. Hieron. Quintò & ſimpliciſſimè, duplicia, id eſt, multiplicia, quæ Latini vocant decumana. Sic ſæpe in Scriptura duplex ſumitur pro multiplici, vti oſtendi Iſaiæ 40. 2. Aliter hæc accipit Mariana: Annuncians, inquit, hîc idem eſt quod Propheta, putà Zacharias, qui paulò antè gratulatus eſt Chriſto dicens: *Tu quoque*, &c. Vnde hîc ei reſpondet Chriſtus, q. d. Ego hodie, id eſt, breui, ô annuncians, id eſt, ô Propheta Zacharia, non ſolùm vinctos è carcere educam, ſed etiam multis bonis cumulabo.

Quoniam extendi (hebr. *calcaui*, id eſt, calcando extendi. Solent enim arcus magni pedibus calcando cornu & peripheriam, ac manibus attrahendo neruum, extendi) *mihi Iudam quaſi arcum.*] *Verſ. 13* Alludit ad prælia & victorias Iudæ Machabæi & fratrum eius, eáque obiter perſtringit; vnde de iis hæc exponunt Hebræi & S. Hieron. Verùm propriè per ea intendit ad literam ſignificare myſtica bella, & victorias Apoſtolorum. q. d. Aſſumam ex Iudæis Apoſtolos, qui erunt quaſi arcus mei, quos validè diſtendam, vt iaciant ſagittas efficaces verbi Dei, quibos corda omnium gẽtium feriam, eáque mihi ſubigam, & ad me conuertam; ita S. Cyril. Theod. Remig. & alij. Quocirca Mariana ex Hebræo ſic vertit & explicat: *Extendi mihi Iuda arcum*, id eſt, inquit, faciam vt Iudas pro me extendat arcum: *Impleui Ephraim*, ſupple arcu, id eſt, faciam vt Ephraim pro me pugnet.

Symbolicè, Remigius & Lyran. per arcũ Iudæ accipiunt Chriſtum ex Iuda oriundum. q. d. Ego Chriſtum in cruce extendam inſtar arcus, eóque configam & ſubiiciam omnes gentes. Vnde Septuag. vertunt: *Tetendi te Iuda mihi arcum.*

Impleui Ephraim.] Alludit ad Ephraimitas, qui excellebant in arte iaculandi, iuxta illud pſalm. 77. 9 *filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli.* Sed per eos intelligit Apoſtolos, quorum plerique fuerunt ex Ephraim, id eſt, è decem tribubus, putà è Zabulon & Nephtalim oriundi, Iſaiæ 9. 1. Iam phraſim hanc, *impleui*

pleui Ephraim, varij variè explicant. Primò, q. d. Impleui Ephraim peritia, & dexteritate tendendi arcum & iaculandi. Secundò, q. d. Impleui Ephraim arcu, pharetra & ſagittis; ita Mariana. Tertiò & genuinè, impleui Ephraim, ſupple quaſi arcum, vti paolò antè dixit de Iuda. Iam arcus dicitur impleri Hebræis, cùm plenè & validè tenditur, cùm plenis viribus neruus estrahitur, vt validum pleuúmque per ſagittam det ictum, quo ſcilicet rem propoſitam configat & conficiat: tùo enim iaculator omnibus ſuis pleuiſque viribus arcum quaſi implet, dum eas in illo tendendo expromit & exerit. Sic 4. Reg. 9. 24. in Hebr. dicitùr: *Iehu impleuit manum ſuam in arcu*, vt vertunt Septuag. hoc eſt, manu ſua impleuit arcum, per hypallagen, id eſt, traxit arcum totis viribos ſuis. Idem ergo eſt, *extendi mihi Iudam quaſi arcum*, quod, *impleui Ephraim*, ſcilicet, q. d. Tam decem tribus, quàm duas inſtar arcus plenè traxi & extendi, vt iis validas iacerem ſagittas. Audi S. Cyrill. *Sumpta*, ait, *eſt hæc phraſis ab eo quod fit in arcu. Cùm enim neruum & ferrum arcus adducimus prope pupillas, tunc dicuntur iaculatores implere arcum, & fit vehemens iaculatio.* Sic & Vegetius lib. 1 de re milit. cap. 15. agens de tyronum in militia inſtitutione: *Maior*, inquit, *adhibenda ſolertia, vt arcum diligenter ac ſapienter teneant, vt fortiter impleant, vt ſiniſtra fixa ſit.* Et Sidonius lib. 1. Epiſt. 2. *Spicula capit, implet, expellit.* Porrò tam manus impletur arcu planè plenéque diſtento, quàm arcus manu: extenſio enim arcus coæquatur extenſioni manuum, & vice verſa. Vnde 4. Reg. 9. Iehu dicitur impleſſe manum arcu. Arcus enim commenſus eſt iaculatori. Cùm ergo hic plenè manus diſtcodit, pleoè diſtendit & arcum. Secundò, Sanchez cenſet impleri arcum, quando extremis arcus capitibus, ſiue cornibus, adducto vehementer neruo, coëuntibus impletur circulus, qui priùs videbatur inchoatus in arcu, qui ſemicirculi formam obtinet. Sic Thcrilla Æneid. 11. arcum tetendit:

Implere arcum eſt plenè extēdere.

Et duxit longè, donec curuata coïrent
Inter ſe capita.

Quod ſumpſit ex Homero Iliad. 4. vbi arcum vehementer intenſum dicit actum in circulum. Et Eurip. in Rheſo. *Iungite*, inquit, *neruis arcus corneos.*

Huc accedit Delrio Adagio 1017. qui cenſet hanc phraſim, *implere arcum*, ſumptā à luuā, quæ plena vocatur, quando coëuntibus cornibus in circulum reflectitur: huic enim arcus ſumma vi extenſus eſt ſimilis.

Iam quoad ſenſum, Chald. Theod. S. Thom. & Hugo, cenſent Ephraim idem eſſe quod Iudam: idem enim eſſe, *implens Ephraim*, quod, *extendi Iudam quaſi arcum*, ac ſignificare Iudæos Babylone redeuntes fore validos & bellicoſos, vti reipſa fuerunt tempore Machabæorum. Verùm vt paulò antè dixi, hæc ad literam ſpectant Chriſtum & Apoſtolos, qui partim ex Iuda, partim ex Ephraim, id eſt, ex regno decem tribuum ſunt prognati. Significat ergo Deus, quòd Apoſtolis ſit vſurus, tanquam arcubus validiſſimè extenſis & libratis, qui prædicando validiſſimè librabunt & emittent ſagittas amoris diuini, quibus vulnerabunt audientium corda, eaque ſubiicient Chriſto. Sic Chriſtus de ſe ait Iſaiæ cap. 49. 2. *Poſuit os meum quaſi ſagittam electam: in pharetra ſua abſcondit me.* Apoſtoli ergo fuerunt quaſi ſagittæ potentis acutæ. Audi S. Cyrillum: *Iudam &*

Apoſtoli ſunt arcus Dei.

A *Ephraim vocat totum genus Iſraël, ex quo primi Apoſtoli armati verbo Dei, & facti velut arcus, cæteras gentes aduerſantes percuſſerunt diuinis dogmatibus: percuſſerunt, inquam, & vulnerarunt, non ad mortem, ſed ad charitatem. Vnde ſponſa Cant. 1. ſe appellat vulneratam charitate.*

Et ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia.] q. d. Suſcitabo è filiis tuis, ô Sion, qui Græcos ſubiiciant. Nominat præ cæteris gentibus Græcos, quia cum his poſt tempora Zachariæ continuò negotium fuit Iudæis. Alexander enim infenſus Iudæis, ſed placatus à Iaddo Pontifice ingreſſus eſt Ieruſalem: Iudas Machabæus & fratres eius aſſidua geſſerunt bella contra Antio- B chum Epiphanem, qui poſteris Alexandri in regno Aſiæ & Syriæ ſucceſſit, eiúſque aſſeclas. Vnde Albertus, Hugo & Sanchez, cenſent ad literam hîc eſſe ſermonem de victoriis, quas Machabæi obtinuerunt contra Antiochum. Verùm eſto ad eos alludat, & obiter quaſi perſtringat Propheta; tamen perſiſtens in prophetia de Chriſto, altiùs quid intendit, nimirum S. Paulum, S. Ioannem, alióſque viros Apoſtolicos armatos verbo zelóque Dei, conuerſuros Græciam ad fidem Chriſti, vti eos feciſſe patet ex Actis Apoſtolorum, & ex epiſtolis S. Pauli. Vnde Eccleſia Græca prima penè io orbe effloruit, deditque Eccleſiæ primos & præſtantiſſimos Doctores, vti S. C Dionyſium Areopagitum, S. Polycarpom, S. Chryſoſt. S. Baſilium, S. Gregor. Nazianzen. & alios complures.

Et ponam te, ô Sion, ô Eccleſia, *gladium fortium.*] q. d. Faciam vt inſtar gladij ſis fortiſſima, ſternáſque & occidas Græcos aliaſque gentes: quia ſcilicet occides in eis infidelitatem & gentiliſmum, eáſque compelles ad nouam vitam Chriſtianam, ſanctam & iucundam.

Et Dominus Deus ſuper eos videbitur.] Deus ex *Verſ. 14.* alto aderit Apoſtolis viriſq; Apoſtolicis, & emittet iacula fulgorãtia illuſtrationum internarum, quibus tum Apoſtolos ad diuinè prædicandum, tum gentes ad auidè audiendom & aſſentiendum D impellet; ita S. Cyril.

Et Dominus Deus in tuba canet.] *Tuba*, ſcilicet Euangelij, qua Apoſtolos ſuos ad euangelizandum excitabit, & quaſi in aciem inſtruet & educet, eóſque præcedet & irruet in hoſtes celerrimè & fortiſſimè, ac inſtar turbinis venientis ab Auſtro omnes conuoluet, & ſecum abripiet. Hiſce bellicis metaphoris ſignificatur vis & energia prædicationis Euangelicæ, à Deo aſpirata Apoſtolis & prædicationibus. Vnde de iis ſubdit.

Deuorabunt hoſtes ſuos: *& ſubiicient lapidibus* *Verſ. 15.* *fundæ.*] Intelligitur more Hebræo nota ſimilitudinis *ſicut*, vel *quaſi*: ardentes enim ſententiæ S. E Scripturæ & ſermones Apoſtolorum, fuerunt quaſi lapides fundæ, quos eiecerunt in gentes tāto impetu & rectitudine, vt eos ferirent & ſternerent. Alludit ad fundam, qua Dauid lapidem intorſit in frontem Goliath, cúmque tam validè illi impegit, vt ipſum proſterneret. Simili enim modo, ſed myſtico, Apoſtoli ſtrauerunt turres illas carneas Gentilium. Alludit quoque ad velites & fundibularios, qui olim in prima acie conſtituebantur, primique prælium inibant.

Et bibentes inebriabuntur quaſi à vino.] Hebr. eſt המו *amu*, id eſt, tumultuabuntur quaſi temulenti. Vnde Tigurina vertit: *Frement vt qui vino exhilarantur.* Eſt catachreſis, ſignificans copioſam

hoſtium ſtragem; & ingentem Apoſtolorum tum zelum perdendi hoſtes, putà idola, infidelitatem & ſcelera omnia gentiliſmi; tum victoriam: tantum enim hoſtium ſanguinem ab eis effundendum eſſe, vt ſi eum victores biberent (quod nonnulli efferati olim fecerunt) inebriarentur & replerentur, ſicut repleri ſolent phialæ & cornua altaris ſanguine victimarum. Simili ſchemate de Chriſto victore dicitur pſal. 109. 6. *Conquaſſabit capita in terra multorum: de torrente in via bibet.* Quocirca Septuag. clarè hîc vertunt: *Bibent eos ſicut vinum.* Tale quoque eſt illud Iſaiæ 63. 1. *Calcaui eos in furore ſuo, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.* Alludit ad victorias Machabæorũ cruentas, quibus plurimum hoſtium ſanguinem effuderunt. Nota, τὸ *quaſi cornua altaris*, ſignificat hanc gentiliſmi ſtragem faciendam ab Apoſtolis fore ſacrificium, & hoſtiam Deo gratiſſimam, ſicut hoſtiæ gratiſſimæ Deo ſunt hoſtes Dei, cùm iugulantur, & ſanguis eorum effunditur, ac quaſi libatur diuinæ iuſtitiæ & vindictæ. Vnde Septuag. vertunt: *Implebunt phialas ſicut altare*; vel vt S. Hieron. legit: *Implebunt ſicut phialas altare*: ita Theod. & Chald. *Et erit*, inquit, *anima eorum plena delicijs, ſicut phiala quæ plena eſt ſimila & oleo, & ſplendebunt ſicut ſanguis qui ſplendet in pariete altaris.* Sic S. Paulus Euangelij prædicationem vocat ſacrificium, in qua gentes ſunt victimæ, Paulus Sacerdos. Rom. 15. 16. *Vt ſim*, inquit, *miniſter Chriſti Ieſu in gentibus ſanctificans* (græcè ἱερουργῶν, id eſt, ſacrificans) *Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, & ſanctificata in Spiritu S.* Vnde ad hoc ſacrificium ſanguinem ſuum per martyrium, ad libamen offert Deo. Philip. 2. 17. *Sed & ſi immolor*, inquit, *ſuper ſacrificium & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis.* Vnde & Tertul. lib. 4. contra Marc cap. 39. ſic legit & explicat: *Replebunt quaſi pateras altare*, ſcilicet martyres ſanguine ſuo, quem fundunt Deo, & quaſi libant in altari.

Verſ. 16. *Et ſaluabit eos Dominus, &c. Vt gregem populi ſui.*] Apoſtoli enim fuerunt quaſi grex arietum electus, & ſelectus à Chriſto dicente: *Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum.* Matth. 10. 16. ſed Deus eos protexit & ſaluauit, adeo vt oues vincerent lupos, eoſque in oues conuerterent. Nota, τὸ *vt gregem populi ſui*, dupliciter accipi poteſt. Primò, q. d. Vt gregem non ouium, ſed populi ſui. Sic omnis populus omnéſque fideles ſunt grex Dei. Secundò, q. d. Vt gregem ſelectum è populo. Sic ſoli Apoſtoli virique Apoſtolici ſunt grex populi Dei.

Quia lapides ſancti eleuabũtur ſuper terram eius.] q. d. Apoſtoli, & fideles quos ipſi conuertent, præſertim illuſtres virtute & ſanctitate, ſaluabũtur à Deo, & liberabuntur omnibus periculis; quia ipſi ſunt grex Dei, & quaſi lapides primarij, quos ipſe eleuare, honorare & exaltare in terra decreuit. Albertus & Hugo per lapides ſanctos accipiunt Machabæos. Verùm eſto ad eos alludatur, tamen propriè hæc ſpectant Chriſtum & Apoſtolos, vt dixi; ita S. Hieron. Theod. Remigius, Lyran. Ribera & alij paſſim.

Pro *ſancti* hebr. eſt נזר *nezer*, quod primò verti poteſt, *lapides ſeparationis*, id eſt, ſeparati à vulgaribus, ideóque ſancti; quia ad ſanctam Eccleſiæ fabricam, vel titulum aut trophæum deputati. Secundò, *nezer* idem eſt quod *conſecratio*. Vnde Tigurina vertit: *Lapides conſecrati in ſublime ferentur ſuper terram eius.* Tertiò, *nezer* ſignificat *diadema, coronam*, vel *tiaram*. Vnde aliqui vertũt: *lapides diadematis*, vel *coronæ*; ita Vatab. Hinc à *nezer* vocabantur *Nazaræi*, quaſi à vulgo ſeparati, & conſecrati Deo, ac cæſarie ſua coronati, vti dixi Numer. 5.

Quæres, quales ſunt hi lapides? Primò, aliqui cenſent eſſe gemmas, ex quibus conflatur & ornatur diadema (hoc enim ſignificat *nezer*) Chriſti. q. d. Apoſtoli erunt gemmæ, quæ in diademate Chriſti eminebunt, illúdque decorabunt, & viciſſim eo decorabuntur; ita Vatab. & Sanchez. *Lapides ſancti qui.* Huc accedit Chald. qui vertit: *Eliget eos ſicut lapides ſuperhumeralis*; quaſi hîc alludatur ad duodecim gemmas, quæ erant in ephod & rationali Pontificis, inſcriptæ duodecim nominibus Patriarcharum, qui repræſentabant duodecim Apoſtolos. Hi enim ſunt Patriarchæ noui teſtamenti, vti dixi Exod. 28. verſ. 17. Simili modo de iiſdem ait Iſaias cap. 62. 3. *Eris corona gloriæ in manu Domini.* Huc accedit Mariana, qui ſic explicat q. d. Principes Iuda eleuabuntur ſicut lapides coronæ, hoc eſt, erunt in pretio, dignitate & honore eminebunt, ſicut eminent gemmæ in corona regia.

Secundò, alij accipiunt lapides fabricæ. q. d. Apoſtoli in fabrica Eccleſiæ quaſi lapides primarii in culmine eminebunt, & virtute, & dignitate, & auctoritate, & gloria; ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyran. & alij. Alludere enim videtur Zacharias ad fabricam templi, ad quam ipſe aſſiduè Iudæos excitabat: hæc enim erat typus fabricæ Eccleſiæ.

Verùm quia hîc nec coronæ, nec rationalis, nec ædificii fit mentio, ſed terræ, in qua dicit eleuandos hos lapides; hinc congruentiùs per lapides hos accipiemus eos, qui in titulum victoriæ, triumphi, vel rei alicuius illuſtris eriguntur. Alludit enim ad duodecim lapides, quos Ioſue ſicco pede ſuperato Iordane, ingreſſus in terram ſanctam, in titulum & monumentum huius miraculoſi ingreſſus, & ſimul in ſignum quaſi vſucapionis, quod ſcilicet iam adiiſſet poſſeſſionem terræ ſanctæ, erexit in Galaad, Ioſue 5. 19. Hi enim duodecim lapides fuerunt typus duodecim Apoſtolorum, qui pari modo in terra ſancta, id eſt, in Eccleſia, in titulum victoriæ, & poſſeſſionis aditæ à Chriſto erecti, & eleuati ſunt. Tales quoque fuere lapides, quibus legem Dei inſcribi, ac deinde eos erigi & ſtatui in monte Garizim iuſſit Moſes, Deuter. 27. 2. & ſequent. Tale quoque fuit altare, quod in trophæum victoriæ ab Amalec reportatæ, ex lapidibus, vt videtur, conſtruxit & erexit Moſes, Exodi 17. 15 vocauitque, *Dominus exultatio mea*, vel *vexillum meum*, quod ſcilicet in Amalec inferens, eum proſtrauit. Hebr. enim נס *nes* ſignificat vexillum. Vnde נוסס *noſes* vocatur vexillifer. Idem penè verbum hic vſurpat Zacharias, ſcilicet מתנוססות *mitnoſeſot*, quod Noſter vertit *eleuabuntur*. Alij vertunt *vexillabuntur*, hoc eſt, gerent vexillum crucis Chriſti, eiúſque vexilliferi erunt in caſtris Eccleſiæ, vt prædicent victorias eius virtute partas, in cuius gloriam erecti ſunt; ad quod proinde omnes fideles quaſi milites Chriſti ſe aggregabunt, vt ſuos hoſtes proſternant. Vnde aliqui vertunt, *lapides fugantes*, ſcilicet caſtra hoſtium. Addit Arias, alludi ad lapides qui in biuiis, vel triuiis eriguntur, vt viam viatoribus indicent, ne ab ea aberrent. Sic enim Apoſtoli viam nobis à

terra

terra in cœlum demonſtrant. Senſus ergo eſt q. d. Apoſtoli & viri Apoſtolici ſeruabuntur & protegentur à Deo, tanquam grex è populo ſuo ſelectus: nam vti lapides ſancti, in ſublime efferentur in terra, vt ſint tituli & monumenta Chriſti & Eccleſiæ, eorúmque victoriæ, ac ad eam, & per eam in cœlum viam omnibus oſtendant. Huc accedit Sanchez: Lapides, inquit, iſti *nezer*, id eſt, ſeparationis, conſecrationis, vel coronationis appellari poſſunt, quia quaſi terminales, agros ab agris ſeparant, putà Eccleſiam ſecernunt à Synagogis Iudæorum, academiis Philoſophorum, & ſectis Gentilium, illámque Deo conſecratam eſſe illuſtri aliqua nota demonſtrant: aut certè Eccleſiam, quaſi terram promiſſionis cingunt & coronant; ſicut flumina ſalicibus coronari dicuntur. Qui etiam ſacri dici poſſunt, quia religionis ergo à Chriſto erecti ſunt. Additque, alludi hîc ad lapides terminales Iudææ, quos poſt vaſtationem Chaldæorum, Idumæi & aliæ vicinæ gentes hoſtiles Iudæam occupantes, abſtulerant; ſed Iudæis è Babylone in Iudæam reuerſis, ab iis fuerũt reſtituti & eleuati. Ex quo totius verſus huius hic erit ſenſus: Sicut Deus Iudæos Babylone reuerſos ſaluauit, & pauit quaſi gregem ſuum in paſcuis, ſuis ſignis & titulis, quaſi lapide terminali conſignatis: ſic idem Chriſtianos, quaſi gregem ſuum, ſeruabit ab omnibus periculis, & paſcet in altis Eccleſiæ montibus, quaſi paſcuis ſuis, quos lapides eleuati, putà Apoſtoli ſepiunt, & à Iudæis gentibúſque diſterminant, ac ſanctificant, & in cœlum eleuant.

Tertiò, aliqui cenſent lapides hos fuiſſe globos lapideos. Vnde Septuag. vertunt: *Lapides qui voluuntur* (Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 39. legit *volutant*) *ſuper terram*. Hebr. enim *mitnoſeſot* poteſt deduci à נוס *nus*, id eſt, fugere; & in *Poël* actiuè *noſes*, id eſt, fugare. q. d. Lapides fugientes, id eſt, celerrimè volubiles & mobiles, omnéſque hoſtes & obices fugantes. Hi enim lapides ſignificant Apoſtolos, qui celerrimè totum orbem percurrerunt & circumgyrarunt euangelizando. Audi S. Cyrillum: *Volui autem illos aptiſſimè dicit, vt ad quiduis ſanctorum agilitatem celeritatémque declaret. Lapides enim orbiculares, ſeu rotundi citra vllam difficultatem maximè ſunt mobiles, ſi quis eos impellere voluerit: ſic animus ſanctorum ad omnia Deo grata eſt verſatilis.* Cauſa eſt, quod cœlum, ſpectent, terram verò non niſi in puncto tãgant. Sphæra enim, vel globus inſiſtens plano, illud tantùm in puncto tangit, vti docent Mathematici: quo ſignificatur ſanctos, & præſertim viros Apoſtolicos ita in cœleſtia defixos, vt terrena vix, & non niſi neceſſitate coacti attingant, vti monet S. Paulus 1. Timoth. 6. *Habentes*, inquit, *alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.* Vnde Arabicus vertit: *Sunt lapides ſanctificati, & aſcendere eos faciet in terram ſanctitatis de loco bonorum optimorum.* Quocirca S. Hieron. eleganter & appoſitè explicans illud Pſal. 76. 19. *Vox tonitrui tui in rota, id eſt*, inquit, *vox prædicationis tuæ in toto orbe:* per illum enim totum prædicatio inſtar rotæ rotata diſcurrit. Tropol. verò: *Rota*, inquit, *modico quodam veſtigio ſtat in terra, & non ſolùm ſtat, ſed quaſi percurrit: non ſtat, ſed tangit & præterit: ita & ſanctus vir, quoniam in corpore eſt, neceſſitatem habet aliqua de terrenis cogitare; ſed habens victum & veſtitum, his contentus eſt; & tangens terram, ad altiora feſtinat* (vt quaſi rota tangens terram, illicò erigatur in altum.) *Ille qui currit, &* A *ad altiora feſtinat, in illo eſt ſermo tuus. Legimus in Propheta* (Zachar. 9.) *Sancti lapides voluuntur ſuper terram. Quoniam enim rotæ ſunt, propterea voluuntur ſuper terram, & ad altiora feſtinant.*

Moraliter diſce hîc, quàm alta, ſeparata & eleuata ſit vita ſanctorum, præſertim eorum qui religione Nazaræi ſunt, & alios ſanctificant. Eleuantur enim a terra in cœlum, adeoque pertingunt ad *nezer*, id eſt, diadema quod eſt in capite Chriſti, illúdque exornant. Quàm ergo hoc diadema à terra eleuatum eſt, tam & ipſi eleuati ſunt à terrenis & terrenorum moribus: quia eorum conuerſatio eſt cum Chriſto in cœlis. Accipe deſcriptionem & hypotypoſin viri ſancti ita ele- *Mor. quã eleuata ſit vita ſanctorum.*
B uati: *Vir ſanctus hominem interiùs ordinat; exteriùs ornat: à rebus turpibus cohibet: ſermones rectos & vtiles amat: in riſum non effunditur, non clamat, nec vocem attollit. Modeſtè incedit. Aliorum facta curiosè non inquirit: admonitiones hilari vultu recipit: errores aliorum facilè condonat: humilis eſt, mitis & benignus: miſeris quibuſlibet ex viſceribus miſerando compatitur: laudibus non extollitur, detractione non deiicitur: interroganti facilè leniterque reſpondet: contendenti facilè cedit: patienter alios audit: in omnibus alios ædificare & perficere ſtudet: rari eſt, & grauis ſermonis: in cibo parcus, in potu ſobrius: compoſitus in vultu & verbis: odit mendacium, fabulas & nugas: filius eſt veritatis:* C *oculos habet demiſſos & ſimplices. Puritate candidus, obedientia promptus, patientia perfectus, in oratione aſſiduus: in fide ſtabilis, in opere diligens, in abſtinentia rigidus, in moribus exemplaris: in conuerſatione gratus, in verbis affabilis, in dando liberalis: amicis fidus, inimicis benignus, Deo reſignatus, ſibi mortuus, mundo crucifixus, omnibus omnia vt omnes lucrifaciat: Zeloſes pro honore Dei & ſalute animarum.* *Viri ſancti deſcriptio.*

Audi & S. Gregor. lib. 5. Moral. cap. 2. *Quia ſancti viri ita proſperitatem ſeculi deſpicientes calcant, ſicut aduerſitatem eius calcantes tolerant, per magnam mentis celſitudinem, mundi ſibi & aduerſa & proſpera ſubſternentes, dicunt: Sicut tenebræ eius* D *& lumen eius. q. d. Sicut intentionis noſtræ fortitudinem eius triſtia non premunt, ita hanc nec blanda corrumpunt.* Idem lib. 8. cap. 14. explicans illud Iob 7. *Elegit ſuſpendium anima mea, & mortem oſſa mea*, per ſuſpendium accipit eleuationem mentis ad cœleſtia; per mortem oſſium, mortificationem carnis: *Sancti enim viri*, inquit, *certiſſimè ſciunt, quia habere in hac vita requiem nequaquam poſſunt, & idcirco ſuſpendium eligunt, quia nimirum deſideria terrena deſerentes, ad alta animum tollunt. Suſpenſi autem mortem ſuis oſſibus inferunt, quia amore ſupernæ patriæ in virtutum ſtudiis accincti, hoc quod fortes priùs in mundo fuerant, vinculo humilitatis inſequuntur.* Idem lib. 12. 17. E docet ſanctos ob vitæ mentiſque celſitudinem vocari cœlos, *ſicut ſcriptum eſt* pſal. 18. *Cœli enarrant gloriam Dei, qui per naturam omnes in ſemetipſis propriam mutabilitatem habent, ſed dum immutabili veritati ſtudiosè ſemper inhærere deſiderant, inhærendo agunt vt immutabiles fiant.* Idem lib. 20. 19. *Sanctos ſuos Dominus veniendo adiuuat, derelinquendo probat, donis firmat, tribulationibus tentat.* Idem lib. 21. cap. 10. *Sancti viri cùm præſunt, non in ſe poteſtatem ordinis, ſed æqualitatem conditionis attendunt; nec præeſſe gaudent hominibus, ſed prodeſſe.* Idem lib. 21. cap. 15. *Sancti viri quando cum perſonis minoribus contentionum negotia ſubeunt, dum grauare vel in minimis timent,* *Ex S. Greg.*

ipſi contra iuſtitiam grauari nequaquam refugiunt. Idem lib. 26. cap. 21. *Sancti*, inquit, *reges ſunt, quia tentationum ſuarum motibus non conſentiendo ſuccumbere, ſed regendo praeeſſe nouerunt.* Idem lib. 31. cap. 15. *Vir ſanctus quo maiore perſecutione premitur, eo ad prædicandam veritatem acriùs inſtigatur; & cùm patienter perſecutores tolerat, ardenter ad ſe auditores trahere feſtinat.* Idem lib. 35. cap. 2. *Sancti viri dum diuinitatis arcana audiunt, quantò magis contemplando proficiunt, tantò ampliùs deſpiciendo quod ſunt, aut nihil, aut prope nihil eſſe cognoſcunt.*

Ex S. Aug. Audi & S. Auguſt. in pſal. 121. *Cœlum mihi ſedes eſt. Qui ſunt cœli, niſi iuſti? In ipſis ſedet Deus, & de ipſis iudicat Deus. Quomodo peccator factus eſt terra, cui dictum eſt: Terra es. & in terram ibis; ſic iuſtificati facti ſunt cœlum. Portauerunt Deum, & de ipſis Deus coruſcabat miracula, tonabat terrores, pluebat conſolationes. Anima iuſti thronus eſt ſapientiæ, id eſt, in anima iuſti ſedet ſapientia tanquam in ſella ſua, tanquam in throno ſuo, & inde iudicat omne quod iudicat.* Idem in pſal 96. *Tu ſi vis, cœlum eris: ſi vis eſſe cœlum, purga de corde tuo terram: ſi terrenàs concupiſcentias non habueris, & non fruſtra reſponderis ſurſum te habere cor, cœlum eris. Conuerſatio enim tua in cœlis erit.* Idem lib. 1. de ſerm. Domini in monte cap. 10. *Pater noſter qui es in cœlis, id eſt, in cordibus iuſtorum, tanquam in templo ſancto ſuo.* Hiſce enim promiſit illud Iſaiæ 58. 14. *Delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hereditate Iacob patris tui.* Audi & Gentilem Senecam lib. de quatuor virtutibus: *Magni animi hominis bonum eſt non vacillare, conſtare ſibi, & finem vitæ intrepidus expectare. Nil aliud magnum in rebus humanis, niſi animus magna deſpiciens. Si magnanimus fueris, nunquam iudicabis tibi contumeliam fieri.*

Verſ. 17.] Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?

Verſ. 17. *Quid enim bonum eius eſt; & quid pulchrum eius.* Tò *eius* hebr. & græcè eſt maſculinum: vnde terram, vtpote feminini generis, reſpicere nequit. Reſpicit ergo Deum, & conſequenter eius populum. Sicut enim Deus nihil melius, aut pulchrius hoc dono dare, ſic nec populus accipere poteſt. Eſt epiphonema, quo per admirationem & exclamationem claudit vna quaſi ſynopſi, omnia bona paulò antè recenſita, ac ſimul dat cauſam, id eſt, fontem tantorum bonorum. q. d. Cauſa, cur Apoſtoli & eorum ſequaces ſint futuri quaſi ſagittæ & iacula fulgurantia, quæ omnes gentes ſternent ſibique ſubiicient; cúrque ſaluandi ſint à Deo, & paſcendi vt grex eius; deníque cur ſint lapides *nezer*, id eſt, ſeparati & conſecrati Deo, ideóque eleuandi ſuper terram: horum, inquam, omnium cauſa eſt, quòd Deus ita eos amet, vt omne ſuum bonum eis communicet. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum, niſi frumentum electorum?* &c. q. d. Vtique Deus nihil habet quod det melius, aut pulchrius frumento electorum. Hinc Septuag. vertunt: *Quia ſi quod pulchrum illius, & ſi quod bonum eius*, hoc vtique eſt *frumentum iuuenibus, & vinum boni odoris ad virgines.* Pagnin. & Vatab. *Quanta enim bonitas & quanta pulchritudo eius? Frumentum iuuenes, & vinum virgines ſucculentas & vegetas reddet.* Syrus: *Quàm bonum, & quàm pulchrum eſt triticum adoleſcentibus, & vinum delectat virgines!* Arabicus Antiochenus: *Quàm bona & quàm vtilis eſca iuuenibus, & vinum iucundat virgines!* Arabicus Alexandrinus: *De loco bonorum optimorum frumentum puerorum, & vinum in vnguentum virginum.* O ergo bonitas & pulchritudo Dei ſtupenda! ô abyſſus bonitatis! ô amor! ô ſtupor!

Frumentũ electorum quod? 1. Reſp. Quæres, quodnam hoc frumentum & vinum? Primò, Hebræi & Theod. cenſent hic Iudæis copiam frumenti & vini ad literam promitti. Vnde Sanchez ſic explicat, q. d. O quantum bonitatis ac pulchritudinis habebit ager ille, quem Dominus ſuo aſſignabit populo, quémque ſuis ſibi titulis circumſcribet? Afferet enim frumentum, quod iuuenes robuſtos, & vinum, quod virgines florentes atque nitentes faciat. Mariana verò ſic: Quod maximè pulchrum exiſtet in hac victoria, erit finis eius, ſcilicet conuiuia, quæ iuuenes & virgines inſtruent; & cantica quibus lætitiam celebrabunt. Verùm hic ſenſus humilis eſt & terreſtris, præſertim quia præcedentia omnia ſpectant ad tempora Chriſti; nec vinum materiale germinat virgines, vt vertit noſter, ſed potiùs accendit libidinem.

2\. Secundò, meliùs alij frumentum & vinum myſticè accipiunt pro alimonia ſpirituali; putà pro lege & doctrina Moſis & Prophetarum, quæ Iudæorum, tam iuuenum quàm virginum, mentes pauit & aluit in cultu Dei, quando Machabæi legem cum cultu Dei, ob perſecutionem prolapſam, erexerunt & in integrum reſtituerunt. Vnde Chald. vertit: *Quoniam quàm bona & pulchra eſt doctrina legis, & iudicium veritatis directum in congregatione?* ita Alber. & Hugo. Verùm quia à verſ. 9. huc uſque egit de Chriſto, non de Moſe, hinc,

3\. Tertiò, ſublimiùs & germaniùs alij per frumentum & vinum, accipiunt legem & doctrinam Euangelicam, quæ prædicata à Chriſto & Apoſtolis mentes audientium paſcit, ac iuuenes ad fortitudinem, virgines ad caſtitatem excitat; ita Clarius, Vatab. & Arias.

4 genuinè Quartò aptiſſimè, & planè ad literam, frumentum hoc & vinum eſt Eucharistia, in qua corpus Chriſti Domini ſub ſpecie panis è frumento cõfecti, & ſanguis ſub ſpecie vini vi conſecrationis, putà verborum Chriſti Domini, realiter & ſubſtantialiter præſens in altari ſiſtitur, quod Apoſtolos & fideles nutrit, corroborat & inflammat ad præliandum prælia Domini, eoſdémque à terrenis deſideriis ad cœleſtia traducit & eleuat. Hoc enim eius vinum non luxuriam, ſed caſtitatem germinat & producit; vtraque ergo ſpecies Euchariſtiæ hîc notatur, ſcilicet frumentum ſiue panis, & vinum; ita S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran. Ribera, à Caſtro, & alij hîc, ac Paſchaſius lib. de corpore & ſanguine Domini cap. 21. Vbi nota, Euchariſtia dicitur bonum & bonitas Chriſti: quia ſumma bonitate ſummum bonum, ſcilicet ſeipſum quantus quantus eſt, putà totam deitatem & humanitatem nobis communicat, & in eſcam dat; ita vt totum quaſi deitatis ærarium hîc in nos expromat & exhauriat. Eadem dicitur pulchrum & pulchritudo Chriſti, primò ſubſtantiâ: quia ſcilicet ſubſtantialiter nobis exhibet Chriſtum, qui qua Deus, eſt verbum, imago & pulchritudo patris; qua homo, eſt *ſpecioſus forma præ filiis hominum.* Secundò, cauſalitate & effectu: quia ſcilicet eſt *frumentum electorum, & vinum*

Euchariſtia eſt bonitas & pulchritudo Chriſti. Cur?

num germinans virgines. Nam cauſat in nobis iuuentutem florentem ſpiritus & animæ, dum facit eam robuſtam, floridam, agilem & alacrem ad omne bonum: rurſum dum facit eam puram & virginem. Verè enim ait Sapiens c. 4.1. *O quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate?* Tertiò, ſacramento: quia ſpecies panis & vini repræſentant nobis Chriſtum in cruce immolatum, putà corpus à ſanguine ſeparatum, quaſi occiſum & mortuum. Hæc autem immolatio & victima fuit pulcherrima, præſtantiſſima, Deo digniſſima & gratiſſima, vtpote per quam omnis honor peccato violatus & ablatus, ipſi eſt reſtitutus, ac conſequenter peracta noſtra redemptio & reconciliatio cum Deo. Quocirca eleganter & verè S. Auguſt. in pſal. 44. poſt initium: *Chriſtus*, ait, *eſt pulcher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher inuitans ad vitam, pulcher nō curans mortem, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in ſepulchro.* Quartò, conuiuio: Euchariſtia enim eſt cōuiuium quo Deus nobiſcum conuiuatur, ac proinde apponit eſcam non humanam, non angelicam, ſed diuinam, ideóque pulcherrimam & magnificentiſſimam. Pulchritudo enim conuiuij, eſt eius decor & magnificentia. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 109.3. *Confeſſio & magnificentia opus eius*, quia ſcilicet *eſcam dedit timentibus ſe.* Quam eſcam? *Panem cœli dedit eis: Panem angelorum manducauit homo*, pſal. 77 25. Ergo in Euchariſtia *confeſſio & pulchritudo in conſpectu eius: ſanctimonia & magnificentia in ſanctitate eius*, pſal. 65. 6. Meritò S. Auguſt. ſerm. 50. de verbis Domini: *Quid dicis*, ait, *Domine bone paſtor? Tu enim paſtor bonus, qui bonus agnus: idem paſtor & paſcua, idē agnus & leo.* Hæc pulchritudo magis patebit ex Euchariſtiæ cum aliis fidei myſteriis, ſymmetria & congruentia, quam iam ſubdo.

Moral. diſce hîc, Euchariſtiam eſſe omne bonū & pulchrum Dei & Chriſti, æquè ac noſtrum, adeo vt nihil melius aut pulchrius nobis dare poſſit. Verè de ea Poëta Chriſtianus:

Sanctum, auguſtum, almū, cœli admirabile munus,
Per te melliflui rorant dulcedine montes.
Per te melliflua complentur nectare valles.
Ipſe amor, ipſa animis noſtris innexa voluptas.

Ratio eſt, quia in Euchariſtia, vt dicitur pſal. 109. 4. *Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus, eſcam dedit timentibus ſe.* Euchariſtia enim eſt quaſi compendium, & anacephalæoſis omnium mirabilium Dei operum.

Euchariſtia eſt cōpendium mirabiliū Dei.

5. Nam primò, hic quaſi eſt noua creatio mundi: quia tranſubſtantiatio eſt velut quædam creatio, qua quaſi creatur in altari ipſe Dominus & creator mundi, ac mundus in ipſo, ideoque integras rerum naturas commutat & tranſubſtantiat, panem in carnem, vinum in ſanguinem Chriſti.

2. Secundò, mirabile Dei opus erat manna, quod erat panis cœli, & panis angelorum. Euchariſtia eſt manna ſupernaturale & diuinum, Ioan. 6. 59.

3. Tertiò, mirum & ineffabile Dei opus fuit Incarnatio, qua *Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.* In Euchariſtia eſt quodammodo noua incarnatio, dum de nouo verbum in altari humanatum ſiſtitur, & quaſi incarnatur.

4. Quartò, mirum Dei opus fuit Chriſti crucifixio, mors, mundique redemptio: in Euchariſtia eſt viua repræſentatio crucifixionis & mortis Chriſti. *Quotieſcunque manducabitis panem hunc*

A *& calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis*, 1. Corinth. 11. 26.

Quintò, quia in Euchariſtia Deus omnia vetera miracula renouat & ſuperat. Nam non aquam in vinum, ſed vinum in ſanguinem ſuum commutat: facit vt Chriſtus homo ſex pedum, ſubſiſtat in puncto, imò in ſingulis punctis hoſtiæ: facit vt accidentia panis & vini per ſe ſubſiſtant ſine ſubiecto, ac ſi eſſent ſubſtantia. Idem facit non vno in loco, ſed in omnibus altaribus dum conſecratio fit, per totum mundum. Itaque Chriſtus idem toto ſuo corpore & quantitate eſt in pluribus & diſtantiſſimis locis, idque continuò ſingulis diebus, per omnes hebdomadas, menſes, B annos & ſæcula. 5.

Sextò, ideo reliquit nobis Euchariſtiam, vt eſſet obiectum circa quod exerceremus omnes virtutes: fides enim ingens hîc requiritur, vt credamus hoſtiam non eſſe panem, ſed carnem Chriſti; nec vinum quod ante fuit, eſſe vinum, ſed eſſe ſanguinem Chriſti; etſi omnes ſenſus iudicent eſſe vinum, eſſe panem, non carnem, non ſanguinem. Secundò, religio hîc exercetur: quia habemus Deum præſentem, quem latria adoramus. Tertiò, ſpes: quia ſi Chriſtus dat nobis ſeipſum in cibum, quid non dabit? & ita de cæteris. 6.

Septimò, Euchariſtia eſt ſummum & præſtantiſſimum ſacrificium, quo Deus ſummè honora- 7.
C tur: quia ei offertur & immolatur nobiliſſima victima, ſcilicet non bos, non taurus, ſed ipſe Dei filius, Deus & homo; iſque in eius honorem quaſi mactatur, & conſumitur. Rurſum Euchariſtia eſt ſacrificium propitiatorium, quo Sacerdos quaſi mediator Dei & hominum, Deum hominibus propitiat, veniam peccatorum, & gratias omnes Eccleſiæ impetrat, quæ aliàs ob multorum peccata grauiter a Deo caſtigaretur.

Octauò, Euchariſtia eſt panis tranſubſtantialis, ἐπιούσιος & ſuperſubſtantialis, Matth. 6 11. confirmans cor, ſpiritum, mentem hominis, omnéſq; eius vires & potentias. Eſt pharmacum immortalitatis, cuius vi reſurgemus ad vitam immorta- 8.
D lem, vt docet Chriſtus Ioan. 6. 59. *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum*; idque expreſsè ibidem docet S. Cyril. Eſt medicina omnium infirmitatum, & morborū corporis & animæ. Laboras ſuperbia? Sume Euchariſtiam, id eſt, Chriſtum ad carnem, imò ad panem ſe humiliantem; & panis hic humilis te humilem faciet. Laboras tentatione libidinis? Sume vinum germinans virgines. Laboras ira & impatiētia? Sume Chriſtum crucifixum & patientiſſimum: hic ſuam tibi patientiam communicabit, &c.

Nonò, Euchariſtia eſt ignis amoris diuini, accendens in nobis ardorem charitatis. In ea enim Chriſtus eſt *amor amorum*, ait S. Bern. vel quiſ- 9.
E quis eſt Auctor, ſerm. de cœna Domini. Nam vt canit S. Thomas Aquin. *Se naſcens dedit ſocium: conueſcens in edulium: ſe moriens in pretium: ſe regnans dat in premium.* Quis enim non amet Chriſtum, totúſque in eum quaſi tranſeat, dum totus in eum tranſit Chriſtus? Quis Chriſtum ignem ſuſcipiens, eo non inardeſcat? S. Auguſt. ſerm. 9. de Natali Domini: *Factus*, inquit, *eſt Deus homo, vt homo fieret Deus: vt panem angelorum manducaret homo, Dominus angelorum factus eſt homo.* Legimus de S. Catharina Senenſi, cor eius Chriſti patientis conſideratione & amore fiſſum, ita vt ipſa expirarit, vti refert Ambroſ. Catharinus in eius vita lib. 2. cap. 30. Ita mirum eſt, cor

noſtrum in Euchariſtia tanto Chriſti amore non ſindi; tanto igne non conſumi. Axioma eſt Philonis in vita Moſis: *Miracula quotidiano vſu talia deſinunt videri.* Hoc verum experimur apud homines in S. communione: iis enim Euchariſtia, quia quotidiana, vileſcit, cum ſit miraculum miraculorum, & prodigium prodigiorum. Hoc deplorabat, imò ſtupebat S. Franciſcus, vt habetur in eius epiſt. ad Sacerdotes ſui ordinis, quæ habetur in fine tomi 5. Biblioth. SS. Patrum. *Magna*, ait, *miſeria, & miſeranda infirmitas, quando ipſum* (Chriſtum) *ſic præſentem habetis, & aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paueat, totus mundus contremiſcat, & cælum exultet, quando ſuper altare in manibus ſacerdotis eſt Chriſtus filius Dei viui.* Quocirca vt hoc conſuetudinis vileſcentis malum euitemus, quotidie excitanda eſt nouitas mentis, attentionis, conſiderationis, admirationis & ſtuporis tanti Sacramenti, perinde ac ſi primum eo die fieret, nec vnquam antea factum eſſet. *Ita magnum, nouum & iucundum tibi videri debet cum celebras, aut miſſam audis, ac ſi eodem die Chriſtus primùm in vterum virginis deſcendens, homo factus eſſet, aut in cruce pendens pro ſalute hominum pateretur & moreretur*, ait noſter Thomas lib. 4. de Imitat. Chriſti cap. 2.

Hæc omnia complectitur Zacharias hoc elogio: *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius?* idque hoc fine, vt acuat in Chriſtianis famem Euchariſtiæ, ac ſimul indicet, optimam diſpoſitionem & præparationem ad ſacram communionem eſſe, ſi quis ingentem eius in ſe excitet famem, ingens, inquam, deſiderium ſumendi Chriſtum. Sicut enim ad vtiliter ſumendum cibum corporalem, optima diſpoſitio eſt appetitus, & orexis: hæc enim omne inſipidum facit ſapidum, illúdque ſtringit, optimè concoquit, ſibique incorporat; vnde illud vulgo tritum, *optimum cibi condimentum eſt fames*; ita prorſus ſe res habet in cibo ſpirituali Euchariſtiæ. Quocirca S. Chryſ. docet, accedentem ad Euchariſtiam ita auidè accedere ad eam debere, ac ſi in ea os applicaret lateri Chriſti, ex eóque ſugeret & biberet ſanguinem Chriſti, vti reuera facit. S. Catharina Senenſis accedebat ad S. Synaxin tanta orexi, quanta infantes famelici accedunt ad vbera matris, adeo vt præ fame videretur deficere & emori. Vnde & S. Chryſoſtomus hom. 60. ad pop. *Nónne videtis*, ait, *quanta promptitudine paruuli pupillas capiunt, & quanto impetu labia vberibus infigunt? Accedamus cum tanta nos quoque alacritate ad hanc menſam, quinimo cum longè maiori trahamus, tanquam infantes lactantes, ſpiritus gratiam; & vnus ſit nobis dolor, hac eſca priuari.* S. Thomas Opuſc. 57. *Suauitatem*, ait, *huius Sacramenti nullus dignè exprimere ſufficit, per quod ſpiritualis dulcedo in ſuo fonte guſtatur, & recolitur memoria illius, quam in ſua paſſione Chriſtus monſtrauit, excellentiſſima charitatis.* Quocirca S. Melchtildis à Deo didicit, optimam ad Euchariſtiam diſpoſitionem, Deoque gratiſſimam eſſe, vt licèt quis in ſe non ſentiat viuam eius famem, ardénſque deſiderium, concipiat tamen deſiderium huius deſiderij, optans vehementem huius cibi famem, atque orans Deum, vt ſibi hanc cæleſtem cæleſtis eſcæ orexin indat & inſpiret.

Rurſum, vt hoc pulchro & bono Euchariſtiæ fruamur, illúdque plenè guſtemus & ſapiamus, illud ipſum poſt S. Synaxin diu & deuotè cum

A gratiarum actione ruminandum eſt, menſque cũ Chriſto colligenda & vnienda: qua de re egregia & perutilia edidit documenta noſter P. Baltaſar Aluares, vir raræ prudentiæ & ſanctitatis, quæ in vita eius recenſit P. Ludou. de Ponte c. 6. paragr. 2. Multis communicantibus, inquit, pruriũt pedes vt inde diſcedant ſtatim prætextu lectionis, collocutionis, ambulationis, quæ eſt phreneſis intolerabilis. Orationes enim & lectiones quid aliud ſunt, quàm quidam clamores quibus Dominum vocamus, vt ad domum noſtram venire dignetur? Quæ ergo ſtultitia eſt, vt poſt tot horas dum ille ad nos venit, imò ingreditur, nos illico eo relicto domo exeamus? Quid quæris præter

B Deum tuum? plus ille te docebit quàm omnes libri, plus recreabit quàm omnes amici, plus virtutis dabit quã omnes ſancti. Ad hoc perpẽde ſequẽtes veritates, quibus anima cũ Deo loquitur:

Infirmus Domine, qui tecum non exhilaratur, valde prope eſt vt cadat:

Anima quæ tecum non exultat, vnde poterit exultare?

Qui tecum Domine non eſt contentus, quomodo non crepat?

Qui dum te hoſpitem habet, properat vt domo exeat, facilè oſtendit, ſe cor habere alibi obſtrictum.

C *Cui tecum manere tædium eſt, neſcit quod tu ſis Deus & totum bonum eius.*

Qui tecum non manet libenter, oſtendit ſe phreneſi laborare, cum huius rei cauſa natus ſit.

Tu enim es omne bonum & pulchrum totius vniuerſi, qui eius ſcintillã creaturis ſingulis gratis communicas & impertis. Quæ ergo ſtultitia, relicto fonte immenſo voluptatis, guttam vnam perſequi? Ergo qui ſapis ſequere conſilium Sapien. Eccleſ. 14. 14. *Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.*

Frumentum electorum.] Hebr. eſt בחורים *bachurim*, quod Septuag. Syrus & Arabicus, Vatab. & Pagnin. vertunt *iuuenum*. Hi enim præ ſenibus eliguntur ad opera tum ciuilia, tum bellica con-

D ficienda. Euchariſtia ergo eſt *frumentum electorũ*, quod ſcilicet facit ſelectos iuuenes, hoc eſt, validos, alacres & expeditos ad omne bonum, æquè ac ad quoduis prælium, quantumuis arduum & difficile. Secundò, *electorum*: quia facit vt à Deo eligamur ad vitam æternam, Ioan. 6. 59. ac diſcreti à reprobis, inter electos cælo donandos annumeremur. Hinc patet electionis ad gloriam ſignum & cauſam eſſe, piam & frequentem communionem.

Euchariſtia facit iuuenes valides.

1. Porrò Euchariſtiam eſſe frumentum electorum & iuuenum, eos vegetans, animans & validans, patet primò in martyribus, qui Euchariſtia

E ſe muniebant & roborabant ituri ad tribunalia, eculeos, cataſtas & ſupplicia, vt patet ex S. Cypr. lib. 1. Epiſt. 2. ad Cornelium, eáque de cauſa Euchariſtiam tempore perſecutionis domum deferebant, vt illam inſtante periculo ſumerent. Dum enim Chriſti ſanguinem pro nobis fuſum ſuſcipimus, roboramur & excitamur vt & noſtrum ſanguinem pro ipſo generosè & libenter profundamus, ait S. Cyprian. quia fortis eſt vt mors dilectio: additque eos in hoc prælio non poſſe fortiter pugnare, qui his armis induti non ſint. Quocirca S. Anacletus, à S. Petro, quartus Pontifex & martyr anno Domini 112. incrudeſcente perſecutione Traiani ſanxit, vt omnes Chriſtiani ſacrificio Miſſæ præſentes, eo peracto communicarent,

carẽt, itaqoe ſe ad martyrii agonem roborarent, A vt habet eius vita & decreta.

2. Secundò, in impugnatione dæmonum, quorum rabiem fideles Euchariſtia roborati ſuperãt, & profligant. Vnde S. Chryſoſt. homil. 61. ad popul. *Tanquam leones*, inquit, *ignem ſpirantes ab hac menſa recedamus, facti diabolo terribiles, iuxta illud* pſal. 22. 5. *Paraſti in conſpectu menſam aduerſus eos qui tribulant me.* Scribit S. Proſper de promiſſ. & prædict. dimid. tempor. cap. 6. Carthagine virginem quandam energumenam, à dæmone vi Euchariſtiæ liberatã. Hac de cauſa Chriſtus iturus cum ſuis ad paſſionem, priùs Euchariſtiam inſtituit, ſumpſit, & ſuis diſtribuit, vt nos idem in omni tentatione & tribulatione facere doceret. Vnde S. Chryſoſt. loco citato: *Cum nos*, ait, *ab ira corripi viderimus, vel ab alio vitio, cogitemus quibus facti ſumus digni, & ſit irrationabilium nobis motuum correctio talis cogitatio.*

3. Tertiò, in prælio & conflictu: Otto Imperator prælium commiſſurus cum Hungaris, priùs cum ſuis Euchariſtiam ſumpſit, ac deinde dimicans ingentem hoſtium numerum trucidauit, & illuſtrem victoriam obtinuit anno Domini 955. vti in eius geſtis ſcribit Vdalricus, & ex eo Card. Baronius. Qui & anno Domini 1040. ex Curopalata & Cedreno narrat, Caralacum Præfectum Michaëlis Imp. magnas Sarracenorum copias Meſſanam inuadẽtes profligaſſe, militibus ante aciem C ſacro viatico communitis. Idem ſolitum facere ante prælia Henricum Imper. maritum S. Cunegundis, ex Petro Damiano & Bonifacio narrat anno Domini 1022. Scribit Theodor. lib. 3. Hiſtor. cap. 3. Conſtantium Magni Conſtantini filium, milites ſuos hortatum ad percipiendã Euchariſtiam ante certamen cum Magnentio. Idem feciſſe Chriſtianos in bello ſacro cum Ieroſolymæ obſiderentur, ſcribit Guiliel. Tyrius, & ex eo Molanus in natal. Belgii 15. Iulii. Appendice 2. Memorabilis fuit victoria, quam virtute Euchariſtiæ & S. Crucis de Sarracenis retulit Alphõſus Octauus rex Caſtellæ, ſub Innocentio III. Pontif. anno Domini 1212. die 16. Iulii. Cùm enim D Rex cum omnibus militibus ſuis ante prælium ſacra confeſſione & communione ſeſe communiiſſent, ac Rodericus Archiep. Toletanus Crucis vexillum in barbaros intuliſſet, cæſa ſunt ad ducenta Sarracenorũ millia, 25. duntaxat è Chriſtianis deſideratis. Quocirca annuam tanti miraculi memoriam celebrant Hiſpani feſto, quod nuncupant Triumphum S. Crucis, die 16. Iulii. Rem geſtam ſcripſit Rex ad Innocent. III. Pontif. & Rodericus Archiep. Tolet. lib. 8. Hiſtor. cap. 1. atque ex iis P. Ribadeneira in vitis Sanctorum die 16. Iulii. Non minùs illuſtris fuit victoria, quam de iiſdem eadem armatura obtinuit E Ramirus rex anno Domini 834. Cum enim Ramirus ab iis cæſus ſeſe cum ſuis recepiſſet ad montes, afflictúſque Deum obſecraret, apparuit ei S. Iacobus mandans, vt milites omnes ſacra confeſſione expiaret, & ſancta communione reficeret, itaque hoſtes inuaderet inclamãs nomen Dei & S. Iacobi: ſe enim equo candido caſtra præiturum, & hoſtes diſperſurum. Ita factum: quocirca in eo prælio ceciderunt ſeptoaginta Maurorum millia. Atque exinde Hiſpani in præliis inclamare conſueuerunt S. Iacobum. Ita Ribadeneira in vita S. Iacobi. Hoc imitentur duces & milites Chriſtiani, ac ſimiles de inimicis fidei triumphos reportabunt.

4. A Quartò, in infirmitate corporali. Scribit S. Bonau. lib. de perfectione ad ſororem, ſæpe perſonas debiles in S. Synaxi tantum ſentire roboris, conſolationis & lætitiæ, vt ab ea robuſtæ diſcedant, perinde ac ſi nulli infirmitati eſſent obnoxiæ. In vitis SS. Patrum legimus Sanctos nonnullos ſine cibo, ſola Euchariſtia ſuſtentatos, vitam ſanam & longæuam egiſſe. Palladius in Lauſiaca cap. 15. ſcribit Ioannem Monachum cibum nunquam ſumpſiſſe, niſi die Dominico Euchariſtiã: hanc enim ſolam ei Sacramentum fuiſſe & victum. Sic Seuerus Abbas Dominico die Euchariſtia & modico pane refectus, per reliquum hebdomadæ nihil amplius comedebat. Ludouicus B Pius Imp. in ſupremo morbo quo obiit, totos quadraginta dies ieiunus tranſegit. Euchariſtiam ſolam quotidie ſumens, vt qui adfuit ei ſcriptor teſtatur, inquit Thomas Bozius tomo 2. lib. 15. de ſignis Eccleſ. c. 2. Scribit Sigebertus in Chronico, anno Domini 823. in ditione Tullenſi puellam quandam duodennem, ſumpta in Paſchate Euchariſtia per triennium omni cibo abſtinuiſſe. S. Maria Oigniacenſis, in Belgio ſanctitatis fama celebris, infirma cibum omnem reſpuebat, ſola Euchariſtia viuebat & valeſcebat; ac ſubinde facies eius quoſdam ex ſe radios lucis vibrare & diffundere videbatur, inquit Cardin. Vitriaco in eius vita lib. 2. cap. 11. Scribit S. Greg. Nazianz. C oratione 19. in funere patris, patrem ſuum ardentiſſima & diuturna febri exhauſtum, ſumpta S. Euchariſtia conualuiſſe, ac ſubiungit idem miraculum matri ſuæ aliquantò pòſt contigiſſe. *Nam cum nunquam non*, inquit, *dolore premeretur* (pater) *& quidem perſæpe ſingulis diebus, atque interdum etiam horis, ex ſola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto & imperio fugatus ſe ſubducebat.* Idẽ in funere Gorgoniæ ſororis ſuæ, ſcribit illam ad S. Euchariſtiam orantem, à membrorum omniũ diſſolutione, ac grauiſſimis cruciatibus quibus angebatur, ſanitati ſibique reſtitutam. S. Ambroſ. in funere Satyri fratris ſui, ſcribit eum Euchariſtia ad collum appenſa è naufra- D gio incolumem enataſſe. Hinc liquet Euchariſtiã eſſe frumentum electorum, eis ad hoc à Deo datum, vt eo aliti creſcant & iuueneſcant. Præclarè Tertull. lib. de Reſurrect. carnis cap. 8. *Caro*, ait, *corpore & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de Deo ſaginetur.*

Et vinum.] Hebr. eſt תירוש *tiros*; id eſt, vinum recens, ſiue muſtum, quod ſuauiſſimũ eſt, & adeo potens, vt ebolliat, & vaſa maxima, niſi hiatus aliquis laxetur, & ſpiraculum per quod exæſtuet, diſrumpat. Quid muſto recenti dulcius? quid fortius? quid feruentius? quid ſplendidius? quid efficacius ad cor exhilarandum, ad vitales & animales vires reficiendas, ad ſpiritus excitandos, ad a- E nimum permouendum, & mentem illuſtrandam acuendamque? Appelles meritò vitam alterã artificiatam, non ſine Dei conſilio à Noë inuentam, vt ſuccederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Tam ſuaue, tam potens, tam feruens, tam ſplendidum, tam efficax eſt vinum Euchariſtiæ, quod ſuccum & ſpiritum Chriſti nobis inſtillat, quo hauſto excitantur languidi, reuiuiſcũt mortui, & in alios homines euadũt, vt ardorem concipiant iuuenilem, viréſque ardori conformes ad magna quæque & difficilia deſignanda, audenda & perficienda.

Germinans.] Hebr. eſt ינובב *ienobeb*, quod Septuag. vertunt *εὐωδιάζων*, id eſt, *odoratum ad virgines,*

Vinũ germinãs virgines quodd

gines, bonum odorem exhalans virginibus, vt videatur eſſe aromaticum: vnde vulgò vinum optimum vocatur *cos*, quod ſcilicet egregium habet colorem, odorem & ſaporem, quale, inquit, S. Hieron. eſt illud ſponſæ dicentis Cant. 8. 2. *Dabo tibi poculum ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorum.* Tigurina vertit, *Succulentos & vegetos reddēs.* Sanchez, *florere faciens.* Alii, *fructificans, procreans, propagans virgines.* Vatab. *exhilarans.* Syrus, *iucundans, delectans,* Arabicus, *vngent inſtar vnguenti.* Pagnin. *Cantare faciens.* Sic enim vertit: *frumentum iuuenes, & vinum cantare faciens virgines.* Nimirum Euchariſtia primò animam corroborat: ſecundò vegetam, florentem, alacrem & expeditam ad omne bonum efficit:
B tertiò exhilarat: quartò eam inebriat, vt in Dei hymnos & laudes erumpat. Vnde olim poſt S. Synaxin fideles, quaſi Euchariſtia & Chriſti amore temulenti, canebant cantica ſacra, imò ſubinde enthuſiaſmo & Spiritu S. correpti, arcana & ſublimiſſima myſteria miris modis & odis eructabant, vt patet ex S. Paulo 1. Corinth. 14. 26. & Epheſ. 5. 18. *Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria;* ſed vino Euchariſtiæ, in quo eſt ſancta & ſobria ebrietas, ibique *implemini Spiritu S. loquentes vobiſmetipſis, in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino.* Ita S. Monica ſumpta S. Synaxi, quaſi ebria canebat: *Cor meum & caro mea*
C *exultauerunt in Deum viuum.* Et, *volemus in cœlū, linquamus terram, volemus in cœlum.* Euchariſtia enim animas languidas, humi repentes, ſegniter abiectas, mœſtas, puſillanimes, ad terrena depreſſas erigit, vegetat, roborat, in cœlum eleuat, facitque angelicas, imò angelos; nam vt ait S. Bern. vel quiſquis eſt auctor Serm. de cœna Domini: *Panis iſte per excellentiam dicitur Euchariſtia, id eſt, bona gratia. In hoc enim Sacramento non ſolùm qualibet gratia, ſed ille à quo eſt omnis gratia ſumitur.* Hinc Pſaltes pſalm. 22. 5. *Et calix meus,* ait, *inebrians quàm præclarus eſt!* quæ verba explicans S. Cyprian. lib. 2. Epiſt. 3. ad Cæcilium
D Sicut, ait, ebrietas hominē à ſe & à mente alienat, facitque planè alium; ſicut Euchariſtia fidelē à ſe alienat, & ex terreſtri facit cœleſtem. Legimus in Chronic. Ciſtercien. Monachum quendā quoties S. Synaxin ſumebat, toties ſibi viſum fauum mellis ſumere, cuius ſuauitas illi in ore S. triduum ipſum perdurabat. S. Franciſcus, inquit Bonau. in eius vita cap. 9. *Flagrabat erga Sacramentum Dominici corporis feruore omnium medullarum, ſtupore admirans permaximo illam chariſſimam dignationem, & dignantiſſimam charitatem. Sæpe communicabat, & tum deuotè, vt alios deuotos efficeret, dum ad immaculati agni deguſtationē ſuauem quaſi ſpiritu ebrius, in mentis vt plurimum rapiebatur exceſſum.*
E S. Maria Ægyptiaca vadens ad eremum ſumpſit S. Synaxin, ac deinde in eremo ſine cibo vixit plurimos annos: moritura verò eandem inſtar viatici accipiens, extenſis in cœlum manibus, ingemiſcens cum lachrymis exclamauit: *Nunc dimittis Domine ancillam tuam ſecundùm verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Et mox ſanctè placidéque obdormiuit in Domino; ita refert oculatus teſtis Zozymas in eius vita. Idem maiori pietatis & amoris ſenſu fecit S. Magdalena, paulò ante mortem Euchariſtiam præbēte ei S. Maximino. Sic S. Caſſius Epiſt Narnienſis, quotidie celebrans ſanctis piiſque lachrymis diffluebat, vt refert S.

Euchariſtia inebriat mentes.

Exempla.

A Gregor. hom. 37. in Euang. Ecce hi ſancti ſuo ſenſu & guſtu clariùs nobis explicant hunc Scripturæ locum, quàm vlli interpretes.

Virgines.] id eſt, primò, caſtos: ſecundò, immortales; virgo enim viuido roſeoq; colore floreſcens, iuuentæ nunquam ſeneſcētis, & immortalis vitæ eſt ſymbolū, ait Hier. Prado in Ezech. cap. 15. Euchariſtiæ enim effectus eſt reſurrectio. Ipſius enim virtute reſurgemus ad vitam immortalem, beatam & æternā, vti aſſerit Chriſtus Ioan. 6. 59. Quocirca Euchariſtia à ss. Patribus vocatur pharmacum immortalitatis, antidotum incorruptionis, lignum vitæ, de quo Geneſ. 2. Ita S. Ignat. Epiſt. ad Epheſ. in fine, eam
B indigitat *pharmacum immortalitatis, mortis antidoton, vitam in Deo cencilians per Ieſum Chriſtum, medicamentum purgans vitia, & omnia pellens mala.*

Vt Euchariſtia reſurgemus.

Rurſum τὸ *virgines* alludit ad *lapides nezer*, id eſt, Nazaræos & ſanctos, de quibus v. præcedenti. Nazaræi enim abſtinebant voluptatibus carnis & vino, in quo eſt luxuria, vt eſſent ſācti & caſti. Hoc nobis præſtat vinum Euchariſticum germinans virgines, ac proinde facit nos Nazaræos, id eſt, ſeparatos à mundi pompis & deliciis, conſecratos & coronatos Deo. Chriſtus ergo, ait S. Hieron. *eſt frumentum electorum, ſiue iuuenum; ipſe eſt & vinum quod lætificat cor hominis, & bibitur*
C *ab his virginibus, quæ ſunt ſanctæ & corpore & ſpiritu. vt inebriatæ atque gaudentes ſequantur Eccleſiā, & dicatur de eis: Adducentur regi virgines poſt eam, proximæ eius afferentur tibi: afferentur in lætitia & exultatione. Quomodo enim lætitiam non habebunt, quæ inebriatæ poculo ſaluatoris generantur in virgines, & audent dicere: Introducite me in cellulam vini, confertate me in vnguentis?* Et mox: *Hoc vino inebriati ſunt, qui ſequuntur Agnum Dei quocunque vadit, veſtiti candidis veſtibus; quia ſe cum mulieribus non coinquinauerunt: virgines enim permanſerunt,* Apocal 14.

S. Cyprian. quoque Epiſt 63. vel lib. 2. Epiſt. 3. calicem Domini inebriantem, per optimum, ſiue
D præclarum, ſcilicet ſanguinis eius, ait ſic bibentes inebriare, *vt ſobrios faciat, vt mentes ad ſpiritualem ſapientiam redigat, vt à ſapore iſto ſæculari ad intellectum Dei vnuſquiſque aſſurgat: & quemadmodum vino iſto communi mens ſoluitur, & anima relaxatur, & triſtitia omnis exponitur; ita epoto ſanguine Domini & poculo ſalutari, exponatur memoria veteris hominis, & fiat obliuio conuerſationis priſtinæ ſæcularis, & mœſtum pectus ac triſte, quod priùs peccatis angentibus premebatur, diuinæ indulgentiæ lætitia reſoluatur.* S. Cyril. Alex. lib. 4. in Ioan cap. 17. Euchariſtia, inquit, *non mortem ſolū, verùm etiam morbos omnes depellit. Sedat enim, cum*
E *in nobis maneat Chriſtus, ſæuientem membrorum noſtrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit, ægrotos curat, colliſos redintegrat: & ſicut paſtor bonus, qui animam pro ouibus ſuis poſuit, ab omni nos erigit caſu.*

Ex hoc ergo loco patet, Euchariſtiæ effectum eſſe repreſſionem tentationum carnis, & ſuffocationem vel extinctionem libidinis, ac inſitionem caſtitatis, imò virginitatis. Caro enim Chriſti virginea quæ nos alit in Euchariſtia, nos ſui ſimiles efficit, putà virgines æternum florentes, nunquam corrugata fronte marceſcentes, aut ſeneſcentes, nitentes perpetuo & immortales; perinde ac videmus alimenta phlegmatica, vt piſces, comedentes facere phlegmaticos; cholerica, vt

Euchariſtia reprimit libidinem.

ova,

oua, piper, &c. facere cholericos; ſanguinea, ſanguineos, melãcholica, melancholicos. Alimentũ enim in ſubſtantiã hominis cõuertitur, ac proinde ei ſuas qualitates aſpergit & cõmunicat. Vide hic quàm vinũ Chriſti diuerſum, imò contrariũ ſit vino vitis & Bacchi. Hoc enim ab Ariſtophane apud Athen. li. 10. vocatur *lac Veneris*, & à Põtiano *malorum omnium metropolis*. Nam vt ait S. Hier. lib. 2 contra Iouin. *Potus vini, ventríſque ſaturitas ſeminarium libidinis eſt.* Ergo miraculi eſt inſtar hoc vinum germinans virgines, cùm terreſtre hoc apoſtatare faciat ſapientes. Cyzici fons Cupidinis vocatur, ex qua potantes amorem deponere Mutianus credit, ait Plin. lib. 31. 2. Talis eſt Euchariſtia: de qua S. Bern. ſerm. de Altaris ſacramento, & de ablutione pedum: *Si quis*, ait, *veſtrum non tam ſæpe modò, nec tam acerbos ſentit iracundiæ motus, inuidiæ, luxuriæ*, &c. *gratias agat corpori & ſanguini Domini: quoniam virtus Sacramenti operatur in eo, & gaudeat quòd peſſimum vlcus accedat ad ſanitatem.* Selemnus amnis, amoris eſt remedium: eo enim qui loti fuerint, ſiue viri, ſiue fœminæ, cupiditatis obliuiſcuntur, ait Pauſan. in Attic. Selemno longè nobilior eſt Chriſti ſanguis, qui, vt ait S. Chryſoſt. impuriamotis flammas extinguit, & regiam in nobis reformat imaginem. Ipſe ergo in Euchariſtia eſt vinum germinans virgines. Huic ſimilis eſt Romæ Aqua virgo, quæ quaſi virgo omnem aliam aquã refugit, apud veteres celebris, æquè ac nunc in pretio: plerique enim omnes Romæ ex ea bibimus; de qua Plinius lib. 31. c. 3. *Iuxta eſt*, inquit, *Herculaneus riuus, quem refugiens, nomen virginis obtinuit.* Fabuloſus eſt Canathus fons apud Argiuos, cuius aquis lotam, noua quotannis virginitatis gloria Iunonem repubeſcere narrat Pauſan. in Corinth. Verus caſtitatis & virginitatis fons eſt Chriſtus in Euchariſtia. Id experta fuit præ aliis S. Catharina Senenſis, quæ virtute Euchariſtiæ effecta eſt virgo angelica, & virgo talis, vt facta ſit portentum ſæculorum omnium: nã primò familiariſſimè agebat cum Chriſto, cum eoque legebat preces horarias. Secundò, Chriſtus eam ſibi in ſponſam, annulo in digitum inſerto (qui etiamnum extat Romæ in Monaſterio dicto Magnanapoli, vbi mihi oſtenſus fuit) deſpondit. Tertiò, ex ſola Euchariſtia viuebat ſine cibo corporali, ita vt ſi eum ſumeret, videretur moritura, eúmq; remouere cogeretur. Quartò, cũ illa peteret à ſe auferri ſuam voluntatem, ſuúmque cor, oraretque: *Cor mundum crea in me Deus, & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Da ergo mihi Domine cor nouum, da cor tuum*; Chriſtus annuens, aperto latere exemit ei cor (ita vt aliquot dies viueret ſine corde) ac poſt triduum aliud ei cor inſeruit: *Accipe*, inquit, *filia cor meum, vt deinceps non tibi, ſed mihi viuas.* Vnde illa deinceps orans dicebat: *Domine commendo tibi cor tuum, non meum.* Quintò, poſt hanc cordis commutationem planè mutata eſt, adeò vt videretur eſſe angelus, & agere vitam cœleſtem, imò diuinam. Quocirca ipſa affirmabat Confeſſario ſuo, dicebatque: *Ego non ſum illa quæ fui, tota ſum alia. Nam cor meum ita ardet charitate, vt ignis corporalis præ illo ardore mihi non ardere, ſed frigere videatur: ac tanto gaudio in mente perfundor, vt me non capiam, imò mirer quomodo gaudio non diſrumpar & emoriar. Inſuper tantum in me ſentio amorem erga proximos, tantumque zelum animarum, vt omnes labores, om-*

Exempla. S. Catharinæ Senẽſis.

A *nia tormenta ipſámque mortem pro quolibet ſubire optem, vt eam ſaluem.* Sextò, crebrò rapiebatur extra ſe in extaſes, videbatque arcana & diuina ineffabilia. Vnde rogata à Confeſſario vt ea explicaret, reſpondebat: Verba, inquit, noſtra nimis demiſſa ſunt, tantúmque ſignificant res terrenas: quare impoſſibile eſt mihi verbis noſtris res tam ſublimes, tam auguſtas exprimere: ineffabiles enim ſunt & incomprehenſibiles; vnde nec eas ego humana voce eloqui, nec ſi ego eloquerer, vos ea capere & cõprehendere poſſetis; ita habet in eius vita Raimundus, qui fuit ei à confeſſionibus, ac deinde Generalis ordinis S. Dominici; qui & addit, eidẽ
B à Chriſto impreſſa fuiſſe in manibus, pedibus & latere quinque ſacra ſtigmata vulnerum ſuorum. Sanè in mano S. Catharinæ, quæ extat integra in Magnanapoli, ſtigma hoc vidi. Inſuper aſſerit ex amore Chriſti fiſſum illi fuiſſe cor, itaque mortuam euolaſſe ad cœlum, ac vidiſſe Deum, ſed à Chriſto remiſſam ad vitam, vt Eccleſiæ prodeſſet; ita habet eius vita lib. 2. cap. 30 in Italicum traducta ab Ambroſio Catharino. Quocirca ipſa S. Catharina ſcribit in Dialog. & ex ea Garetius de Euchariſtia, centuria 14. Deum ſibi dixiſſe: *Vt plenius intelligas quàm ardenti deſiderio cupiã eſſe vobiſcum, vtque magis accendaris ad ſubigendam mihi, copulandámque meæ voluntatem tuam, vide &*
C *alta mente conſidera, voluiſſe me vt vnigenitus meus incarnaretur*, &c. *Paraſſe inſuper menſam maximi & parùm agniti Sacramenti, corporis ipſius & ſanguinis, vt in cibum ſumentes transformemini; & mutemini in me; ac ſicut panis & vinum quibus veſcimini in ſubſtantiam tranſeunt corporalem, ita & vos manducantes ipſum qui mecum eſt ſub ſpecie panis & vini, in ſubſtantiam ſpiritualem, & in meipſum conuertamini. Et hoc eſt illud quod Auguſtino ſeruo meo dixi: Cibus ſum grandium; creſce, & manducabis me: nec tu me mutabis in te, ſed tu mutaberis in me.*

Hoc vinum germinans virgines largiter quoque biberat S. Caſimirus Iagellonides, Caſimiri
D regis Poloniæ filius, qui tremendo Miſſæ ſacrificio ita attentus, & mente in Deum erectus intererat, vt extra ſe planè rapi videretur: quin & pro more habebat intempeſta nocte clam templa adire; atque ante ipſorum veſtibulum poſita in terram facie, Deum in iis, putà in V. Sacramento præſentem & habitantem, ſuppliciter exorare. Inde ei tantus virginitatis amor, vt eam vſque ad extremum ſpiritum illibatam conſeruarit. Correptus enim graui ægritudine, cum Medici eam nonniſi coniugij vſu curari poſſe aſſererent, ac proinde parentes eum ad coniugium impellerẽt, & tantùm non cogerent, ipſe potius mori, quàm virginitatis decus perdere conſtantiſſimè elegit.
E Virginitatis ergo martyr, & virgo martyrij obiit annos natus 24. anno Chriſti 1484. die quarta Martij; quia pariter die & anno, Romæ Pontificatu & vita functus eſt Sixtus IV. Pontifex Max. Quocirca S. Caſimirum Leo decimus in Sanctorum numerum retulit, & Clemens 8. eius memoriam duplicis celebritatis officio in Polonia frequẽtandam præcepit, vtpote quem Deus multis inſignibus miraculis illuſtrauit, ac nominatim memorabili victoria, qua pauci Lituani ingentes Moſcorum copias voto facto B. Caſimiro, apparente ipſo in acie quaſi duce præuio ad internecionem deleuerunt; ita habet eius vita, & Breuiarium Poloniẽſe die 4. Martij. Vnde appoſitè *Caſimirus*

S. Caſimiri.

mirus per anagramma idem eſt quod, *ſum ac iris,* in quam ſcilicet irradians ſol iuſtitiæ Chriſtus in Euchariſtia, ſuum ei caſtitatis fulgorem afflauit. Rurſum *Caſimirus,* quaſi *cadis mirus,* quia pro caſtitate occumbis. Quare Poëta Polonus de eo cecinit:

Sponte cadis, ſed amore cadis, Caſimire, pudoris.
Mirus, te Chriſto mirificante, cadis.

Denique voces, *frumentum, & vinum germinans virgines,* ſignificant nos non poſſe vitam ſpiritualem agere, nec diu perſeuerare in gratia Dei, ac præſertim in virginitate aut caſtitate ſine Euchariſtia, ſicut nō poſſumus vitam naturalem ſuſtentare ſine frumento, cibo & potu; rurſum quo crebriùs Euchariſtiam ſumimus, eo magis nos in ſpiritu & puritate angelica creſcere & roborari, ſicut per cibum frequentem creſcimus & roboramur in vita animali. Quocirca primi fideles *quotidie perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem* (Euchariſticum) *ſumebant cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis, collaudantes Dominum, & habentes gratiam ad omnem plebem.* Actor. 2. 46. Hiſce de cauſis olim baptizatis mox à Baptiſmo dabatur S. Euchariſtia, quaſi ſymbolum, alimonia, & perfectio Chriſtianiſmi. Docet hoc S. Clemens I. Pont. epiſt. 3. de officio Sacerd. & Cleric. Et S. Dionyſ. Areopag. lib. de Eccleſ. Hierat. cap. de Baptiſmo: *Ducunt,* inquit, *baptizatum ad Hierarcham: is cum virum vnguento* (in ſacramento Confirmationis) *quod maximè diuines efficit, inſignivit, Euchariſtia, quæ vim maximam habet perficiendæ ſanctitatis, participem eſſe pronunciat.* Ita in actis S. Proceſſi & Martiniani, quos S. Petrus in carcere conuertit & baptizauit, dicitur: *Baptizati ſunt promiſcui ſexus, & diuerſæ ætatis numero 47. Obtulit autem S. Pe-* A *trus) pro eis ſacrificium laudis, & participes eos fecit corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Idē legimus in actis S. Getulii, Cerealis, Pelagiæ, aliorúmque martyrum. Hinc Tertul. lib. 1. contra Marc. eum redarguit, quòd cum iiſdem quibus Eccleſia cæremoniis vteretur, diuerſum tamē ab ea in fide ſentiret: *Ille,* inquit, *vſque nunc nec aquā reprobauit creatoris, qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos vngit, nec mellis & lactis* (quæ olim baptizatis dabantur) *ſocietatem qua ſuos infantat, nec panem quo ipſum cor ſuum repræſentat.* Idem teſtatur S. Ambroſ. lib. de iis qui initiantur myſter. cap. 8. B *Depoſitis,* inquit, *inueterati erroris exuuiis, renouata in Aquilæ iuuentutem, cæleſte illud feſtinat adire cōuiuium. Venit igitur, & videns ſacroſanctum altare compoſitum, exclamans ait: Paraſti in conſpectu meo menſam.* Durauit hic mos vſque ad annum Domini nongenteſimum. Illo enim vixit Theophyl. qui eundem tunc perduraſſe ſcribit commentans in cap. 10. S. Lucæ: *Quotidie,* inquit, *qui baptizātur liberantur à vulneribus animæ, oleo quidem vnguenti vncti, ſtatim autem communicantes diuini ſanguinis participes fiunt.* Idem mos etiamnum durat in Græcia & Æthiopia. C Ieremias enim Patriarcha Conſtantinop. qui nuper in Græcia floruit, & Hæreticis noſtris reſtitit, reſponſ. 1. cap. 2. *Rationi,* ait, *conſonum eſt, baptiſmo & chriſma ſubiūgi, nec in tempus differri, sed baptizatum continuò illius verendæ communionis participem fieri.* De Æthiopibus conſtat ex rituali baptiſmi eorundem, in quo hæc legimus: *Poſtea ſumunt S. Sacramentum & viuificans, ſpondente ſacerdote pro eis, corpus ſcilicet & ſanguinem venerandum Domini Dei, ac Redemptoris noſtri Ieſu Chriſti.* Euchariſtia ergo eſt frumentum iuuenes vegetans, & vinum virgines germinans.

Olim mox à baptiſmo dabatur Euchariſtia.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Docet pluuiam & fruges terræ à Deo poſtulanda, non ab idolis, vtpote ob quæ vaſtati & in captiuitatem abſtracti ſint. Mox promittit ſe daturum heroes Machabæos, qui ſua virtute, præliis & victoriis Iudæam illuſtrabunt, & propugnabunt, adeò vt ad eam turmatim redeant Iudæi, & Iſraelitæ per Ægyptum & Aſſyriam diſperſi; ac confortati protectique à Deo, omnia maris & terræ pericula fœliciter fortiterque ſuperent, donec in Iudæam perueniant, vbi ſub tutela Dei quietam & ſecuram vitam agent; ita Hebræi, S. Hier. Theodor. Alber. & Hugo. *Myſticè, ſignificatur fortitudo & fœlicitas Apoſtolorum, qui Eccleſiam Chriſti propagabunt & propugnabunt, adeò vt ad eam confluant tam Iudæi, quàm gentes, omniaque itinerum mari terraque, perſecutionum, tentationum, & hoſtium obſtacula generosè tranſcendant; ita S. Hier. Remig. Rupert. &* Lyran.

Verſ. 1.] Petite à Domino pluuiam in tempore ſerotino, & Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, ſingulis herbam in agro.

Verſ. 2.] Quia ſimulachra locuta ſunt inutile, & diuini viderunt mendaciū, & ſomniatores locuti ſunt fruſtra: vanè conſolabātur: idcirco abducti ſunt quaſi grex: affligentur, quia non eſt eis paſtor.

D *Verſ.* 3.] Super paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum, domum Iuda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.

Verſ. 4.] Ex ipſo angulus, ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælii, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.

Verſ. 5.] Et erunt quaſi fortes conculcan-

tes lutum viarum in prælio:& bellabunt, quia Dominus cum eis, & confundentur aſcenſores equorum.

Verſ. 1. PETITA à *Domino pluuiam in tempore ſerotino.*] Ita Hebræa, Chald. & alii. Verùm Septuag. per τῷ *in tempore*, accipiunt pluuiam matutinam. Vnde vertunt: *Petite à Domino pluuiam opportunam, matutinam & ſerotinam.* Pluuia matutina, ſiue temporanea, id eſt, tempeſtiua, in Palæſtina dicitur, quæ tempeſtiuè & manè, id eſt, tempore ſementis in Octobri depluit ad riganda ſemina: ſerotina, quæ ſerò, id eſt, tempore meſſis imminentis in Aprili depluit ad incraſſandas, & maturãdas ſegetes, vti dixi Oſee 6.3. Iubet ergo hîc Deus Iudæis, vt pluuiã agros fœcũdantẽ, nõ à mutis & euanidis idolis, ſed à ſe, velut creatore & gubernatore vniuerſi, ac datore omnis boni poſtulent; ita Hebræi, Theodor. Alber. & alii. Videtur hæc prophetia edita à Zacharia poſt tempus ſementis in hyeme: quia iubet peti pluuiam ſerotinam dumtaxat, nõ matutinam, quaſi eius tempus iam tranſiiſſet.

Phyſicè & ruſticè hîc nota, agris & frugibus per hyemem conducere ſerenitatem, ſed adulto vere (quod proximè æſtatem attingit) iiſdem neceſſariam eſſe pluuiam, qua alantur & adoleſcãt: Vnde Macrob. lib. 5. Saturn. cap. 20. priſcum hoc vulgare carmen ruſticum citat:

Hiberno puluere, verno luto, grandia farra Camille metes.

Myſticè, per pluuiam ſignificatur doctrina: hæc enim mentes rigat & fœcondidat, vti pluuia terram & germina, iuxta illud Deuter. 32.1. *Concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum.* Pluuia matutina fuit lex Moſis, & doctrina Prophetarum, quæ prima fidei & virtutis apud rudes Iudæos dedit ſemina: ſerotina eſt lux & Euangelium Chriſti & Apoſtolorum, quæ perfectam docet fidem & virtutem, ita S. Cyrill. S. Hieron. Remig. & Ruper. Porrò hîc tantùm ſerotinam à Deo petendam monet, quia temporaneam iam habuerant. q. d. Vos, ô Iudæi, accepiſtis à Moſe legem veterem, quaſi pluuiam matutinam; poſtulate nunc à Deo legem Euangelicam quam afferet Chriſtus, quaſi pluuiam ſerotinam, quæ vos ad veram perfectamque iuſtitiam & fœlicitatem perducet.

Et Dominus faciet niues.] Pagnin. Mariana, Ribera, Sanchez & alii cenſent legendum *nubes*, non *niues*. Verũ Biblia Rom. & alia paſſim, quin & S. Hieron. in Comment. conſtanter legunt *niues*, non *nubes*. Hebr. eſt vox חזיז *chaziz*, id eſt, viſio, apparentia, candor, ſplendor, fulgur, coruſcatio. Septuag. vertunt *phantaſias*, id eſt, coruſcationes & fulgetra, inquit Cyril. & Theod. eo quod ſubitò appareant & diſpareant, vti phænomena aëria; & quia priùs videtur fulgur, quàm audiatur tonitru, cum tamen colliſio nubium & tonitru ſit prior, imò cauſa fulguris. Chald. vertit *ventos*. Pagnin. *coruſcationes*. Tigurina *emicationes*. Alii *fulgetra*. Noſter Iob 28.26. vertit *procellas*; quia fulgur & tonitru procellam, & pluuiam vehementem afferunt. Hîc rectè vertit *niues*. Hebr. enim *chaziz* deducitur à חזה *chaza*, id eſt, videre: vnde *chaziz* eſt res viſibilis perſtringens oculos, qualis eſt lux & coruſcatio, ac candor coruſcus; nix ergo, quia candore & ſplendore ſuo micat, coruſcat feritque oculos, eoſq; perſtringit, hinc rectè vocatur *chaziz*. Addebat Heraclitus, niuem eſſe *chaziz*, id eſt, viſionem & apparentiam, eo quod reuera non ſit candida, ſed candida nobis videatur. Verùm hoc eſt eius paradoxum. Inſuper *chaziz* potiùs ſignificat niues, quàm nubes: propriè enim ſignificat ſplendidum quid & coruſcum feriens viſum, quales ſunt niues, non nubes. *Chaziz* ergo ſignificat ſubinde nubes, non quà nubes, ſed quà coruſcantes & fulgurantes. Vnde Chald. Iob. 38. 25. pro eo quod nos habemus, *viam ſonantis tonitrui*, hebr. *chaziz*, vertit, *viam nubibus quæ deiiciunt aquam cum tonitruis, & fulguribus.*

Dices, tempore pluuiæ ſerotinæ, putà in Aprili & vere non ſunt niues, ſed nubes. Reſp. ſenſus huius verſus eſt, q. d. Poſt pluuiam matutinã, id eſt, poſt ſementem iactam in Autumno, petite à Deo, vt det pluuiam pro tempore ſerotino, quæ eam ad ſpicas & granã deducat; ac Deus poſtulatis veſtris annuens vota veſtra ſuperabit. Nam dabit in hyeme niues, quæ ſemina veſtra tegent, radicabunt & fœcundabunt; ac deinde in vere dabit imbrem ſerotinum, ſimúlque niues quæ in Libano, Carmelo, aliiſque Iudææ montibus reliquæ ſunt (vti ſunt in Alpibus, & in Apennino toto anno) liquabit & reſoluet in aquam, quæ in valles campoſque Iudææ decurrens, ſegetes veſtras rigabit & impinguabit. Vnde Septuag. vertunt: *Pluuiam hyemalem dabit eis.* Porrò niues terram diu obſidentes, eam fœcundare, & copiam dare frugum, experientia conſtat. Vnde vulgi eſt axioma: *Annus niuium, eſt annus frugum.* Cauſam dat Plinius lib. 17. 2. *Vota arborum communia ſunt frugúmque, niues diutinas ſedere. Cauſa, non ſolùm quia animam terræ euaneſcentem exhalatione, includunt & comprimunt, retróque agunt in vires frugum atque radices; verùm quod & liquorem ſenſim præbens, purum præterea leuiſſimúmque, quando nix aquarum cœleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex his non vniuerſus ingurgitans diluénſque, ſed quomodo ſititur diſtillans, velut ex vbere alit omnia quæ non inundat: tellus quoque illo modo fermenteſcit, & ſucci plena, ac lacteſcentibus ſatis non effœta, cum tempus aperit, tepidis arridet hortis.*

Sic ſymbolicè, annus, vel dies tribulationum, eſt annus vel dies meritorum & virtutum. Nam tribulationes faciunt primò, vt homo ad externa ſe non effundat, nec in ſui æſtimatione euaneſcat. Secundò, vt conuertatur ad cor ſecùmque habitet, ac in eo profundas patientiæ, humilitatis, charitatis, aliarúmque virtutum figat radices. Tertiò, eas irrigat piis & cœleſtibus cogitationibus, quas vel tribulatio ſuggerit, vel Deus immittit de vanitate & miſeriis mundi, de fœlicitate gloriæ cœleſtis, de metu iudicii, gehennæ, &c. de dignitate crucis, fortitudinis, patientiæ, &c.

Mor. annus tribulationum eſt annus meritorũ.

Myſticè, Apoſtoli & Prædicatores ſunt חזיזים *chazizim*, id eſt, primò, niues: tum quia ſicut niues terram ſua irrigatione, ita ipſi homines ſua doctrina compleuerunt, fœcundauerunt, lætificarunt, & ab æſtu concupiſcentiæ refrigerarunt, iuxta illud Prouerb. 25. 13. *Sicut frigus niuis in die meſſis: ita legatus fidelis ei qui miſit illum.*

Apoſtoli ſunt niues, nubes, vtì & fulgura.

Secundò, ſunt *chazizim*, id eſt, nubes grauidæ & coruſcæ, quæ copioſum dant imbrem ſapientiæ ſpiritus; quo arida hominum corda rigarunt, vt germinarent & producerent fruges virtutum, iuxta illud Iſaiæ 5. 6. *Nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem.* Et pſal. 96. 1. *Nubes & caligo in circuitu eius.* Vide vtrobique S. Hieron.

Tertiò, ſunt *chazizim*, id eſt, venti, vt vertit Chald.

Chald. quia vt venti celerrimè diſcurrerũt euangelizando per totum orbem, quaſi angeli Dei, de quibus ait Pſaltes & Apoſtolus Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus* (id eſt, ventos) *& miniſtros ſuos flammam ignis.*

Quartò, ſunt *chazizim*, id eſt, procellæ, quæ dura hominum corda terrore concoſſerunt, ac pondere minarum iræ Dei, iudicii & gehennæ ſtrauerunt & contriuerunt, iuxta illud Iob 28. 26. *Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis ſonantibus.*

Quintò, propriè ſunt *chazizim*, id eſt, fulgura tonantia, & tonitrua fulgurantia, quia tonuerunt ore, fulgurarunt vita (quod de S. Baſilio ait Nazianz.) ac diuinis irradiationibus mentes hominum perſtrinxerunt, illuminarunt & inflammarunt; ita S. Iacobus & Ioannes à Chriſto vocati ſunt Boanerges, id eſt, filii tonitrui, id eſt, fulmina, ſiue tonantes & fulminantes, Marci 3. 17.

Et pluuiam imbris dabit eis.] Alii vertunt *pluuiam pluuiæ*, vel *imbrem imbris*, hoc eſt, pluuiam vberem, imbrem copioſum dabit eis. Septuag. vertunt: *Pluuiam hyemalem dabit eis:* hyemalis enim eſt copioſa, æquè ac refrigerans. Atque ex hac pluuia dabit *ſingulis herbam in agro.* Chald. *vt det eis frumentum ad comedendum, & herbam iumẽtis in agro.* Hebr. *dabit eis viro*, id eſt, cuique, *herbã in agro.* Eſt enallage perſonæ: tranſit enim à ſecunda ad tertiam. *Eis* ergo, id eſt, vobis, putà cuilibet veſtrum, ſiue ſingulis; ita Vatab.

Myſticè, q. d. Deus omnibus petentibus dabit herbam, ſiue germina ſalutis in cordibus: quia eis inſpirabit pias cogitationes, affectiones, impulſus, deſideria, &c. quæ quaſi germina producent copiam frugum bonorum, & heroicorum operum.

Verſ. 2. *Quia ſimulachra.*] Tò *quia* dat cauſam, cur pluuia & fertilitas terræ à Deo petenda ſit, non ab idolis, nec à diuinis, quos Iudæi ſolebant conſulere, præſertim ante captiuitatem Babylonicam, inquit S. Hieron. Cauſa eſt, *quia ſimulachra locuta ſunt inutile*, &c. q. d. Simulachra non proſunt, ſed obſunt; damnum afferunt, non vtilitatem. Nam dæmones de rerum copia vel inopia conſulti, per ea dant reſponſa inutilia, imò falſa, & noxia. Vnde Septuag. vertunt: *Quoniam hi qui loquebantur locuti ſunt labores, & dolores.* Chald. *Quoniam cultores ſimulachrorum loquuntur rapinam.* Hebr. enim און *auen* ſignificat inutile, vanum, iniquitatem, rapinam. Dæmones enim cùm ardeant liuore & ſtudio nocendi hominibus, conſulti ſolent ſuadere rapinas & ſcelera, quaſi per ea homines deos ſuos ſibi ſint conciliaturi, & ab eis copiam frugum, vel id quod poſtulant impetraturi. Idem faciunt eorum miniſtri & interpretes, putà magi & diuini. Vnde de iis ſubdit: *Diuini viderunt mendacium;* Septuag. *viſiones falſas.* Chald. *Diuini prophetant falſitatem & vanè conſolantur.* Experientia docet eos qui dæmones conſulunt per magos & diuinos, vanam, imò maximè noxiam cõſolationem percipere; quia pro modico bono quod dæmon eis largitur, ingentes clades & damna mox infert, tum animæ, tum corpori eorundem, vti multis exemplis docet Delrio in magicis.

Et ſomniatores.] Ita vocat diuinos qui ex ſomniis diuinabant, vel ſua ſomnia pro oraculis venditabant. Vnde Hebræa ad verbum Pagnin. & Tigur. ſic vertunt: *Diuini viderunt mendacium, & ſomnia vana locuti ſunt.* Septuag. *Diuini viſiones falſas & inſomnia falſa loquebantur.* Chald. *Pſeudopropheta in prophetia ſua falſa mendacia loquuntur.*

Idcirco abducti ſunt quaſi grex.] Ita Roman. q. d. Quia Iudæi nuper fidem adhibuerunt ſimulachris, diuinis & ſomniatoribus, idcirco abducti ſunt captiui velut grex ouium in Babylonem.

Affligentur quia non eſt eis paſtor.] q. d. Ibi que afflicti ſunt & quaſi prædæ dati lupis, putà Chaldæis, quia carebant vero paſtore qui eos tutaretur, ac ſequebantur hoſce diuinos & ſomniatores, qui erant pſeudopaſtores, viſo lupo fugientes ouéſque ei tradentes. Vnde Chald. vertit: *Ideo diſperſi ſunt ſicut diſperguntur oues: tranſlati ſunt quia non eſt eis rex.*

Myſticè, q. d. Idcirco Iudæi abducti ſunt in varios errores & dæmonum cultus, quia non habuerunt verum paſtorem, ſcilicet Chriſtum, ſed falſos & mendaces, quales fuerunt Scribæ & Phariſæi tempore Chriſti, contra quos detonat Chriſtus Matth. 2.. Quocirca.

Super paſtores iratus eſt furor meus.] q. d. Puniã hoſce pſeudopaſtores, quia perdiderunt gregem populi mei. *Et ſuper* (Vatab. *contra*) *hircos viſitabo.* Idem dicit alia metaphora: pſeudopaſtores enim vocat hircos, tum ob fœtidos & hircinos mores, tum quòd hædos ſibi ſimiles, id eſt, homines ſceleſtos verbo & exemplo gignerent, eiſque ad omne nefas quaſi duces præirent, ſicut hirci præeunt capras & hædos. — Verſ. 3.

Quia viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum domum Iuda] Vox *viſitauit* hîc cõtrariè ſumitur. Nam, *ſuper hircos viſitabo*, idem eſt quod, hircos, id eſt, duces & pſeudopaſtores puniam, ſuper ipſos manum vindicem extendam, acréſque plagas dorſo eorum infligam. Hic autem, *viſitauit Dominus gregem ſuum*, vt eum tueatur, & ex eo conſtituat duces qui eum propugnent. Vnde ſequitur: *Et poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ.* q. d. Quia hi falſi duces & paſtores perdiderũt gregem meũ, hac de cauſa Deus eum viſitabit, ex eoque conſtituet veros Principes & Paſtores, eoque gradu dignos, putà Iudam Machabæum eiúſque fratres, qui quaſi equi generoſi Dei, ad bella pro populo procedant, ac illius hoſtes, putà Antiochum eiúſque Chiliarchas profligent; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & alii.

Machabæi vocantur Iudæ, quo ſenſu — Dices, Iudas & Machabæi fuerunt oriundi ex tribu Leui, non Iuda: fuerunt enim Sacerdotes & Pontifices, qui omnes deſcendunt ex Leui, vt patet 1. Machab. 2. 1. Reſpondent aliqui, eos paterno genere deſcendiſſe ex Leui, ſed materno ex Iuda. Verùm dico, Iudam hîc & alibi vocari totam gentem Iudæorum, prout diſtinguitur ab Iſraële & decem tribubus, quæ à Iuda fecerunt ſchiſma. Hæc autem gens commiſta erat ex tribu Iuda, Leui, Bẽiamin, & cæteris, ſed à potiori parte vocata eſt Iuda, præſertim quia Iudæ promiſſum & datum eſt ſceptrum vſque ad Chriſtum à Iacobo Patriarcha, Geneſ. 49. 10 Machabæi ergo oriundi ex Leui, dicuntur proditori ex Iuda, id eſt, ex gente Iudaïca, non autem ex tribu Iuda.

Myſticè, Iudæ & Machabæi noſtri ſunt Chriſtus & Apoſtoli, qui ex Iudæorum ſtirpe prognati, quaſi generoſi equi prælium inierunt cum Regibus, Principibus, Philoſophis totoque mũdo infideli, eúmque protriuerunt, ſibiq; & Chriſto ſubiecerunt; ita Remig. Haymo & Lyra. Vnde & Chald. vertit: *Ex ipſo rex eius: ex ipſo Chriſtus eius: ex ipſo fortitudo belli ſui: ex ipſo magnificabuntur*

ficabuntur omnes gubernatores eius ſimul.

Apoſtoli ſunt equi gloriæ Chriſti.

Porrò *equus gloriæ*, id eſt, glorioſus, ſpecioſus, decorus, illuſtris, vt vertit Syrus; ac promptus & ſtrenuus in bello, vt vertit Arabicus, inſigne eſt hieroglyphicum Apoſtoli & viri Apoſtolici, qui quaſi equus vbique Chriſtum ſeſſorem, tanquam equitem infidelitatem & vitia ſternentem, Reges & Principes ſubiugantem, animosè circumfert, ita vt nullis laboribus defatigetur, nullis periculis, terroribus, hoſtibus, difficultatibus cedat, ſed omnia generosè tranſiliat & ſubigat, iuxta illud quod de equo bellico ait Iob cap. 39. 20. *Gloria narium eius terror. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occurſum pergit armatis. Contemnit pauorem, nec cedit gladio*, &c. qualis fuit Bucephalus Alexandri Magni, quo ipſe in prælijs vtebatur & vincebat, de quo Plinius lib. 8. cap. 42. *Eidem Alexandro*, inquit, *& magna equi raritas contigit. Bucephalon eum vocarunt, ſiue ab aſpectu toruo, ſiue ab inſigni taurini capitis armo impreſſi. Sedecim talentis ferunt ex Philonici Pharſalij grege emptum. Neminem hic alium quàm Alexandrum, regio inſtratus ornatu recepit in ſedem, alios paſſim reiiciens. Idem in prælijs memorata cuiuſdam perhibetur opera, Thebarum oppugnatione vulneratus, in alium tranſire Alexandrum non paſſus: multa præterea eiuſdem modi, propter quæ rex defuncto ei duxit exequias, vrbem tumulo circundedit nomine eius*, ſcilicet quam à Bucephalo Bucephaliam appellauit. Porrò S. Gregor. lib. 31. moral. cap. 11. & ſequent. verba Iobi explicans: *Equus*, inquit, *eſt prædicator qui habet fortitudinem, quia aduerſa conſtanter tolerat. Habet hinnitum, quia ad ſuperna blandiens vocat: equo ſuo Dominus & cum actionis fortitudine hinnitum vocis, & cum hinnitu vocis fortitudinem miniſtrat actionis. Terram vngula fodit, id eſt, quicquid in mente ſua terrenum verſari conſpicit, hoc nimirum ſuperducta pœnitentia duris percuſſionibus rumpit.* Addit talem equum gloriæ Dei fuiſſe S. Paulum, ac pergit: *Equus Dei exultat audacter, & exteriora tormenta non metuit, quia internam delectationem quærit: poteſtatum mundi iracundiam non formidat, quia ipſius quoque vitæ præſentis deſiderium per mentis exceſſum calcat. In occurſum pergit armatis. Intueri libet illum ſeſſoris ſui calcaribus excitatum contra armatos hoſtes, quantus Paulum feruor accenderet, quando eum Epheſi ad irrumpendas theatri turbas Zeli flamma rapiebat*, Actor. 19. & Actor. 21. *Ego*, inquit, *non ſolùm alligari, ſed & mori in Ieruſalem paratus ſum pro nomine Domini Ieſu. Contemnit pauorem, nec cedit gladio.* At enim Rom. 8. *Quis nos ſeparabit à charitate Dei? Tribulatio, an anguſtia, an fames, an perſecutio?* Hæc & plura S. Gregor. Quid nos ad hæc? Equi, non Troiani, ſed Seiani, imò ex equis pigri, tardigradi & iniquæ ſortis aſelli. Seianus equus fertur ſuos heros & ſeſſores, Seium, mox Dolabellam, deinde Caſſium, denique Antonium perdidiſſe; ita nos Chriſti regnum crebrò perdimus potius quàm propagamus. Vide quæ de equo candido, eiúſque ſeſſore Chriſto dixi Apocal. 6. 2.

Bucephalus Alexãdri qualis?

Ex ipſo, ſcilicet Iuda, prodibit *angulus.*] Ita legendum cum Hebr. Chald. & Roman. perperam ergo in nonnullis Biblijs legitur *angelus.* Porrò *angulus* metaphoricè vocatur Princeps, qui Rempublicam continet, ſtringit, proſpicit & roborat, vti angulus vtrumque parietem in domo; ita S. Hieron. Vide dicta Iſaiæ 19. 13. Rurſum angulus metonymicè vocatur turris, quæ in angulis murorum erigi ſolet ad domus, arcis, vel vrbis tutelam, iuxta illud Sapien. 1. 15. *Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos.* Turris autem notat Principes, de qua Cant. 4. *Mille clypei pendent ex ea.* Ad literam angulus hic, id eſt, Princeps ex Iuda prodiens, fuit Iudas Machabæus, allegoricè Chriſtus & Apoſtoli. Chriſtus enim eſt lapis angularis domus Dei, id eſt, Eccleſiæ, qui vtrumque parietem, id eſt, Iudæos & gentes continet, & cui quaſi fundamento tota Eccleſiæ fabrica incumbit & innititur, vti docet Apoſtolus Epheſ. 2. in fine cap.

Ex ipſo paxillus.] Idem dicit alia metaphora, Princeps enim in Republica, eſt id quod angulus in fabrica, & quod paxillus in pariete. Sicut enim paxillus eſt clauus infixus parieti, ex quo arma & vaſa quælibet ſuſpenſa pendent; ita à Principe omnis populus pendet, regitur & ſuſtentatur. Sic Eliachim vocatur paxillus Iſaiæ 22. 23. Ita à Machabæis pendebat populus Iudaicus, à Chriſto & Apoſtolis populus Chriſtianus.

Ex ipſo arcus prælij.] Eſt hîc tertia metaphora. Sicut enim Principem paulò ante vocauit angulum & paxillum, ita hic vocat arcum prælij, qui ſcilicet fortiter pro populo depugnet, eiúſque hoſtes arcu ſuo & ſuorum proſternat, vti ad literam fecit Iudas Machabæus; myſticè Chriſtus & Apoſtoli. S. Hieron. verò hæc tria ita diſtinguit: *Ex ipſo angulus*, id eſt, ex Iuda & Iudæis, inquit, prodiuit regia poteſtas; habuerunt enim Dauidem, Salomonem & poſteros eorum reges. *Ex ipſo paxillus*, id eſt, ſacerdotium: *Ex ipſo arcus prælij*, id eſt, fortitudo bellica, putà fortes milites & duces. Hæc enim tria, putà regnum, ſacerdotium & militia, ſunt robur, firmamentum, decus & gloria cuiuſuis Reipublicæ, æquè ac Eccleſiæ.

Princeps eſt angulus, paxillus, & arcus populi.

Ex ipſo egredietur omnis exactor.] Septuag. *abactor*, Chald. *gubernator*, Pagnin. *præfectus*, qui ſcilicet exigit tum vectigalia, tum iura & obſequia à ſubditis, vel hoſtibus ſubactis Principi, Reipub. aut Deo debita, qualia ſunt religio, cultus Dei, legum obſeruantia. Tales fuerunt Machabæi, ſed maximè Chriſtus & Apoſtoli. Exactor enim propriè eſt victor, indéque Princeps, qui victis & ſubditis imponit leges, onera & tributa, quod propriè competit Iudæ Machabæo, & magis Chriſto.

Moraliter diſcant hic Principes, Magiſtratus, Prælati, ſe debere præſtare in repub. collegio vel congregatione cui præſunt, primò, quod angulus præſtat in domo, ſcilicet vt eam fulciãt, ſtringant, vniant. Secundò, quod paxillus præſtat in pariete, vt eius ad inſtar firmi & immoti alios firment & ſuſtentent, ita vt ab eis pendeant ſummi, medij & infimi. Tertiò, quod arcus præſtat in prælio, vt ſicut ille abigit ſternitque hoſtes, ſic illi Rempub. defendant & propugnent, ab eaque omnes hoſtes arceant & abigant. Quartò, quod exactor præſtat in telonio aut debito, vt ſcilicet conſtanter vrgeant diſciplinam & cuſtodiam legum, tum diuinarum, tum humanarum, eamque ſi collapſa ſit, reſtituant & inſtaurent, etiamſi multorum odia ſint ſubeunda, & vulgi leuitati ſæpe reſiſtendum. Ita implebitur in eis illud Iſaiæ 58. 12. *Et ædificabuntur in te deſerta ſeculorum, fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis, & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemitas in quietem.* Sapienter Cicero lib. 1. Officior. *Omnino*, ait, *qui Reipub. præſunt duo Platonis præcepta teneant: vnum, vt vtilitatem ciuium ſic tueantur, vt*

Mor. de officio Prælati.

Axiomata Ciuium.

quicquid agant, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum. Alterum, vt totum corpus Reipub. curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deſerant. Vt enim tutela, ſic procuratio Reipub. ad vtilitatem eorum qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſa eſt, gerenda eſt. Et nonnullis interiectis: *Eſt proprium munus Magiſtratus, intelligere ſe gerere perſonam ciuitatis, deberéque eius dignitatem & decus ſuſtinere, ſeruare leges, iura deſcribere, & ea fidei ſuæ commiſſa meminiſſe.* Idem lib. 3. de legib. *Magiſtratus*, ait, *eſt lex loquens*, ſicut viciſſim lex eſt magiſtratus ſilens & mutus: *Vt cupiditatibus Principum & vitiis infici ſolet tota ciuitas, ſic corrigi & emendari continentia.* Thucydides lib. 6. *Magiſtratus*, ait, *eſt medicus ciuitatis*: B qua ergo arte, cura, ſinceritate & fortitudine medicus curat ægrum, v.g. phreneticum & inuitum, eadem magiſtratus curet ciuitatem. Ageſilaus teſte Plutar. in Lacon. Magiſtratus officium eſſe dicebat, *erga rebellantes audacia, erga ſubiectos beneuolentia vti*: ſicut Virgil. 6. Æneid. Principis partes eſſe dixit:

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Agathon dictitabat Magiſtratum trium debere meminiſſe, 1. quòd imperet hominibus, 2. quòd ſecundùm leges, 3. quòd non ſemper imperet. ita Stobæus ſerm. 43. Plato lib. 4. de legibus, cēſet Magiſtratum deferendum non iis qui præcellunt opibus, robore, forma, nobilitate, ſed iis qui C legibus parent maximè, & hac re cæteris in ciuitate præſtant. Cato cenſuram petens, cum ſuos competitores videret populo ſupplices, eùmque de more prenſántes, exclamauit, populo opus eſſe medico auſtero, válidiſque remediis; proinde eligendum non qui blandiſſimus eſſet, ſed qui inexorabilis. Atque hæc dicens, ante omnes cenſor creatus eſt. Agnouit populus morbum ſuum: eoque Cato plus valuit obiurgando, quàm cæteri blandiendo, ait Plutar. in Apophth. Roman. vti enim corpora noſtra ſine mente, ſic ciuitas ſine legibus conſtare nequit. Solon interrogatus qualiter ciuitas benè regi poſſet, reſpondit. Si Princeps, & maiores ſecundùm legem vi- D xerint, inquit Valer. lib. 3. cap. 9. Rurſum ſi ciues magiſtratui obediant, magiſtratus autem legibus, vti refert Stobæus ſerm. 41. Heraclitus dicebat, *ciues non minùs oportere pugnare pro legibus, quàm pro mœnibus*: quòd abſq; legibus nullo pacto poſſit eſſe ciuitas incolumis, abſq; mœnibus poſſit; ita Laërtius lib. 9. cap. 1. Hinc illud Maronis:

Legéſque viris, & mœnia ponet.

Pittacus Crœſo percunctanti quod eſſet maximum imperium? Reſpondit, vbi leges imperant: nam vbi ſumma eſt legum auctoritas, ibi eſt minimum tyrannidis; ita Laërt. lib. 1. cap. 5. Demoſthenes ciuitatis animam eſſe leges dicebat: vt E enim corpus anima carens cadit, ſic ciuitas nullis adminiſtrata legibus ſponte ſua ruit; ita Maxim. ſerm. 68. Cleon multo meliorem eſſe dicebat ſtatum ciuitatis, quæ licèt deterioribus, firmis tamen legibus vtitur, quàm illius quæ bonis quidem, ſed irritis; ita Thucyd. lib. 3 Archidamus roganti quinam eſſent Spartanæ vrbis præfecti? reſpondit: Leges & legitimi magiſtratus, cenſens in Repub. benè conſtituta ſupremam auctoritatem eſſe legibus deferendam, ſecūdam magiſtratibus, ac proinde eos legum debere eſſe tutores & vindices, non dominos, nec diſpenſatores, hoc eſt diſſipatores. Ludouicus XII. Galliarum Rex

A ſubpræfectum Aurelianenſem, quo familiariter olim erat vſus, ſæpéque iniuſtitiæ reum liberarat, creatus Rex damnauit, dictitans: *Contendi priuatus pro amico, regnum autem adepto leges mihi tuendæ ſunt.* Ita Annal. Franc. dicitque S. Bernard. lib. 4. de Conſider. cap. 4. ad Eugenium Pontif. cum docet quales debeat creare vel formare Prælatos: *Qui ſint*, inquit, *in iudicio recti, in conſilio prouidi, in iubendo diſcreti, in diſponendo induſtrij, in agendo ſtrenui*, &c. *qui quæſtum legationem non æſtiment, nec requirant datum, ſed fructum. Qui regibus Ioannem exhibeant, Ægyptijs Moyſen, fornicantibus Phinees, Heliam idololatris, Heliſæum auaris, Petrum mentientibus, negotiantibus* B *Chriſtum. Qui vulgus non ſpernant, ſed doceant: diuites non palpent, ſed terreant: pauperes non grauent, ſed foueant: minas Principum non paueant, ſed contemnant, qui cum turba non intrent, nec cum ira exeant: qui Eccleſias non ſpolient, ſed emendent. Qui marſupia non exhauriant, ſed corda reficiant & crimina corrigant; famæ prouideant ſuæ, nec inuideant alienæ. Qui orandi ſtudium gerant & vſum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quam ſuæ induſtriæ vel labori. Quorum ingreſſus pacificus, non moleſtus exitus ſit. Quorum ſermo ædificatio, quorum vita iuſtitia, quorum præſentia à gratia, quorum memoria in benedictione. Qui ſe amabiles præbeant non verbo, ſed opere: reuerendos exhibeant,* C *ſed actu, non faſtu. Qui humiles cum humilibus, & cum innocentibus innocentes, duros durè redarguant, malignantes coërceant, reddant retributionem ſuperbis. Qui non de dote viduæ & patrimonio crucifixi ſe, vel ſuos ditare feſtinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes iudicium iniuriam patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis.* Et cap. 7. librum ita concludit: *vbi malitia iuncta potentia eſt, aliquid tibi ſuper hominem præſumendum. Vultus tuus ſuper facientes mala. Timeat ſpiritum iræ tuæ qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempſit. Cui iraſceris tu, Deum ſibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, audi-* Idea Pontificis.
D *turum Deum, & contra ſe paueat.* Et paulò antè perfecti Pontificis ideam ita depingit: *De cætero oportere te eſſe conſidera formam iuſtitiæ, ſanctimoniæ ſpeculum, pietatis exemplar, aſſertorem veritatis, fidei defenſorem, Doctorem gentium, Chriſtianorum ducem, amicum ſponſi, ſponſæ paranymphum, cleri ordinatorem, paſtorem plebium, magiſtrum inſipientium, refugium oppreſſorum, pauperum aduocatum, miſerorum ſpem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum ſenum, vltorem ſcelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum diſpenſatorem, ſal terræ, orbis lumen, ſacer-* E *dotem altiſſimi, vicarium Chriſti, Chriſtum Domini, poſtremò Deum Pharaonis.*

Et erunt quaſi fortes conculcantes lutum (id eſt, hoſtes vt lutum) *viarum in prælio.*] Pro *fortes* Hebr. eſt גבורים *ghibborim*, id eſt, præualidi, præpotentes, heroës, gigantes Gabrieles. Ad literam notat Machabæos, qui ſua fortitudine hoſtes Iſraëlis proculcarunt quaſi lutum: *quia Dominus cum eis*; ita in libris Machabæorum legimus, Iudam Machabæum nunquam iniiſſe prælium (excepto vltimo, in quo non legitur oraſſe; vnde & cecidit) niſi priùs inuocata Dei ope, quā & præſtitit Deus: vnde miſit ad eum Ieremiā Prophetam è limbo, qui daret ei gladium, diceréique: Verſ. 5.

Accipe

Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deijcies aduerſarios populi mei Iſraël. 2. Machab. 15. 15. Hinc & Iudas Machabæi, id eſt, Machabæus dictus eſt, ex literis inirialibus verſus vndecimi Exodic. 15. מי כמוך באילים יהוה *mi camocha baelim Iehona*, id eſt, *Quis ſimilis tui in fortibus Domine?* quod quaſi belli teſſeram, & victoriæ omen in vexillis & in ſignibus præferebat, vti dixi Exodi 15. vnde ſequitur.

Et confundentur aſcenſores equorum.] Putà duces & milites Antiochi, qui pollebant & gloriabantur equitatu, cum Machabæi pugnarent pedites, vti & Dauid, cæterique pii Iudæorum reges, iuxta legem Deuter. 17. verſ. 16. vti ibi dixi. Vnde quantò inferior fuit eorum ſors & conditio, quod pedites in equites pugnarit, tanto nobilior illorum de eis ope Dei parta fuit victoria, tantò glorioſior triumphus. Hinc Chald. vertit: *Et fortes domus Iſraël triturabunt interfectos populorum, quaſi lutum viarum in bello, & prælia committent: quia verbum Domini erit in auxilium eorum.* Myſticè, hæc veriora ſunt in prælio ſpirituali, quo Chriſtus & Apoſtoli debellarunt mundum & tartarum.

Verſ. 6.] Et confortabo domum Iuda, & domum Ioſeph ſaluabo: & conuertam eos: quia miſerebor eorum: & erunt ſicut fuerunt quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

Verſ. 7.] Et erunt quaſi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quaſi à vino: & filii eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

Verſ. 8.] Sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos, ſicut antè fuerant multiplicati.

Verſ. 9.] Et ſeminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei: & viuent cum filiis ſuis, & reuertentur.

Verſ. 10.] Et reducam eos de terra Ægypti, & de Aſſyriis congregabo eos, & ad terram Galaad & Libani adducam eos, & non inuenietur eis locus.

Verſ. 11.] Et tranſibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis, & humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrum Ægypti recedet.

Verſ. 12.] Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus.

Verſ. 6. *Et confortabo domum Iuda, & domum Ioſeph ſaluabo.*] Dominus Iuda ſunt duæ tribus; domus Ioſeph decem reliquæ, quarum caput fuit tribus Ephraim, filii Ioſeph, ex eaque prognatus Ieroboam, æquè ac cæteri reges Iſraël. Porrò multi ex decem tribubus partim iam ante ſe iunxerant Iudæis, partim poſtea cum viderunt, vel audierũt victorias & trophæa Machabæorum, iis ſe aggregarunt, vt ſub eorum ducatu & præſidio incolumes & fœlices viuerent; ita S. Hieron.

Myſticè, id verius in conuerſione tam Iſraëlitarum, quàm Iudæorum ad Chriſtum, quæ inchoata eſt ab Apoſtolis, ſed perficietur ab Elia & Enoch in fine mundi: tunc enim omnis Iſraël ſaluus fiet; ita Remig. Lyran. & Arias. Pro *confortabo* hebr. eſt וגברתי *ghibbarti*, id eſt, viriles, fortes, robuſtos, ac quaſi Gabrieles efficiam. A גבר *gabar* enim, id eſt, vir fortis fuit, deducitur nomen Gabriel, id eſt, fortis vel fortitudo Dei.

Et conuertam eos.] Vt è locis in quibus per captiuitatem diſperſi ſunt, reuertantur ad auitas in Iudæa ſedes. Vnde Septuag. vertunt: *Et habitare faciam eos.* Chald. *Et congregabo captiuitatem eorum.* Plinius Tigurina: *Et reuerſos collocabo;* ac Vatab. *Et conuerſos habitare faciam.* Hebr. enim הושבתים *hoſcebotim*, eſt miſtæ coniugationis, quaſi conflatum ex השיב *heſcib*, id eſt, conuerti; vel reuerti fecit; & ex הושיב *hoſcib*, id eſt, habitare fecit, collocauit.

Et erunt ſicut fuerunt, quando non proieceram eos.] q. d. Erunt ſicut fuerunt ante captiuitatem, tã Babylonicam, quàm Aſſyriacam. Hinc patet ad literam loqui Prophetam de Iudæis, Iſraëlitis & Machabæis. Idem patet ex nominibus *domus Iuda, domus Ioſeph, Ephraim,* &c.

Verſ. 7. *Et erunt quaſi fortes,* Hebr. *gibborim*, de quo dixi verſ. 5. *Ephraim.*] q. d. Erũt quaſi heroes Ephraim, fortiter bellantes bella Domini. Tribus enim Ephraim inter decem tribus erat fortiſſima. Vnde & cæteris tribubus continuos dedit reges. Hinc illud Pſal. 77. 9 *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli.*

Et lætabitur cor eorum quaſi à vino.] q. d. Ex continuis victoriis exultabunt, ſicut exultant qui hauſto potenti vino hilareſcunt: vel q. d. In præliis erunt audaces, interriti; & quaſi leones ignem ſpirantes, perinde ac ſi vino generoſo oppleti æſtuarent, vti nunc Koſachi, Hiberni, Hollandi, aliæque gentes vino aduſto ſe implent ante prælium, vt ſpiritibus calidiſſimi æſtuantes ſint audaces, ruántque intrepidi in enſes & gladios.

Et filij eorum.] q. d. Filij, nepotes & poſteri eorum cernent, audiéntque patrum & auorum ſuorum trophæa, indéque exultabunt in Domino, & ad eadem heroicè conſectanda incitabuntur. Sic trophæis Miltiadis Themiſtocles, Achillis Alexander Magnus, Alexandri Magni Iulius Cæſar, Cyri Scipio, excitati ſunt ad eadem per heroica facinora conſectandum, vti narrat Plutar. in eorum vita.

Verſ. 8. *Sibilabo eis & congregabo illos.*] Quaſi ſibilo cõgregabo & conuocabo eos, velut oues in Ieruſalem, tanquam Synagogam; & tempore Chriſti in Eccleſiam, in qua ſibilus erit prædicatio euangelica, inquit Vatab. Eſt catachreſis: ponitur enim ſibilus pro conuocatione, quia hæc in ouibus à paſtore fit ſibilo. Et hendiadys. Vnum enim dicitur per duo: *ſibilabo & congregabo*, id eſt, quaſi ſibilando congregabo. Simili modo ait Iſaias c. 7. 18. *Sibilabit Dominus muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur.* Vide ibi dicta.

Verſ. 9. *De longè recordabuntur mei.*] q. d. Iudæi & Iſraëlitæ degentes in remotis locis, vbi audierint legem Dei, cultum & Synagogam per Machabæos

in Iudæa reſtitutam, recutdabuntur mei, vt me more Patrum inuocent & colant, ideoque com filiis valeotes & gaudentes reuertentur in Ieruſalem.

Verſ. 10. *Et reducam eos de terra Ægypti & de Aſſyriis.*] Alludit ad captiuitatem Aſſyriacam & Babylonicam, qoam fugientes molti ex Iſraël, profugerunt de more in Ægyptum, vt patet Ierem. 44. q. d. Soloam omnem eorum captiuitatem, exilia & diſperſiooes, faciamqoe vt toti & liberi in patriam, & ad me meúmque templum, & Eccleſiã reuertantur; ita S. Hier. Alber. & Hugo. Hoc facit quod Ioſephus li. 12. Antiq. c. 2. ſcribit Ptolomæum Philadelphom, qui poſt Ptolomæum Lagi Alexandro Magno in regno Ægypti ſucceſſit, centum vigioti millia Iudæorom ex Ægypto libertate donata in Iudæam remiſiſſe, eaque beneficientiâ obtiooiſſe ab Eleazaro Pontifice 72. Interpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma transferrent.

Ad terram Galaad & Libani adducam eos.] Putà in Iudæam, cuios limites ſunt Libanus & Galaad. Myſticè, ad Eccleſiam Chriſti, qoæ fertilis eſt, pulchra & amœna vti Galaad, Libanos, omniſq; terra Iudæis olim promiſſa. Vnde ſequitur: *Et non inuenietur eis locus*, ſcilicet ſufficiens. q. d. Maxima erit multitudo fideliom, tom Iudæorum ſub Machabæis, tum potiùs Chriſtianorum ſub Chriſto & Apoſtolis, adeò vt templo & Eccleſiæ eos oon capiant. Secundò Saochez, q. d. Non inuenietur eis locus, id eſt, ipſi non inuenientur in loco priſtino, putà in Ægypto & Aſſyria, quia redibunt in Ieruſalem; vode Septuag. vertunt: *Non relinquetur ex eis vllus*; vt ſit hypallage.

Aoagog. q. d. Locus fideliom poſt mortē, poſtque diem iudicii non inuenietur ampliùs in terra, quia ipſi ex terra transferentur in cœlom.

Verſ. 11. *Et tranſibit in maris freto.*] Varii variè hæc explicant. Primò, Iudæi hæc ad literam expectant, quaſi portenta future & facienda à ſuo Meſſia, ſicut facta ſuot à Moſe in mari rubro. Verùm quia ad literam hoc cap. agitur de Machabæis, eorúmque victoriis portentoſis; hinc ſecundò magis appoſitum huic loco eſt, quod tradunt Hebræi priſci apud S. Hieron. ac Remig. & Hugo, ſcilicet Iudæos olim in Græciam profugos, tempore Machabæorum, per fretum anguſtum Propoodidis, quod Chalcedonem à Conſtantinopoli ſegregat, tranſiſſe, vt redirent in Iudæam. Verum nuſquam legimus fretum hoc percuſſum & ſiccatum à Deo, vt Iudæi ſicco pede pertraoſirent. Tertiò, alii putant hîc notari Alexandrum Magnum, qoi com exercitu mare Pamphiliæ ſicco pede tranſmiſit, pergens cootra Dariũ & Perſas, teſte Ioſepho lib. 2. Antiq. c. vlt. Verum hoc viris doctis fabuloſum videtur; & Ioſeph. licèt id ex aliis referat, oon tamẽ approbat. Adde, quid hoc ad Iudæos & Machabæos? Dico ergo eſſe hîc cõtinuam metaphoram ſiue allegoriam, qua ſub ſchemate miraculoſi tranſitos Hebræorum per mare robrum duce Moſe, & per Iordanem duce Ioſue in terram promiſſam, deſcribit ſimilem nõ miracoloſum, ſed mirabilem tranſitum Iudæorũ toto orbe diſperſorum per maria & gentes, fœlicémque reditum in Iudæam, cùm audierint eius fœlicitatem & victorias partas à Machabæis. q. d. Faciam vt Iudæis Ieruſalem redeuntibus omnes viæ, maria & flumina ſint peruia, remouebo omnes obices & obſtacula, adeoq; ſi opus ſit ſiccabo mare & flumina, vti ſiccaui ſub Moſe, quando ipſe virga percuſſit mare rubrum, & ſub Ioſue, quando coofudi, diuiſi & ſiccaui profunda fluminis Iordanis; qoin & humiliabo ſuperbiam & potentiam Aſſyriorum, Ægyptiorum, aliorumq; gentium hoſtilium, faciamq; vt populum meum retinere, aut ab hoc ſuo in Iudæam reditu remorari oequeant. Nominat præ aliis Ægyptios & Aſſyrios, quia hi olim crebrò & vehementer afflixerunt Iſraëlitas, eoſque in captiuitate detinuerunt; ita Theodor.

Myſticè, id verius in Apoſtolis & eorom ſequacibus, quibos Deus viam patefecit per terras, maria & flumioa, vt omnes gentes adirent, eaſque Eccleſiæ aggregarent, iuxta illud Iſaiæ 11. 15. *Et deſolauit Dominus linguam Ægypti, & leuauit manum ſuam ſuper flumine in fortitudine ſpiritus ſui, & percutiet in ſeptem riuis, ita vt tranſeant per eam calceati.* Sicot Auguſto Cæſari Ægyptum inuadenti, viamque per ſuam Monarchiam in Ægyptum & in omoes gentes Apoſtolis pandenti, contigit, vti ibidem dixi; ita S. Hieron. Cyril. Clarius, Arias, Vatab. & alii. Vbi nota, in Scripturis hoſtes Eccleſiæ Dei vocantur Ægyptii, Aſſyrii, Chaldæi: quia hi fuerunt hoſtes Iſraëlis & Synagogæ, quæ fuit qoaſi autrix & parens Eccleſiæ.

Confundentur omnia profunda fluminis.] *Fluminis*, id eſt, fluminom, ſed dicit *fluminis*, quia alludit ad Iordanem ſiccatom à Ioſue. Dices, quid eſt τὸ *confundentur*? Reſpondent aliqui, *confundentur*, id eſt, commiſcebũtur, ſicut Iordanis aquæ à Ioſue diuiſæ, repreſſæ, & in vnum locum coactæ, intumeſcentes confuſæ, id eſt, commiſtę & coouolutæ fuerunt. Verùm hebr. בוש *boſç*, non ſignificat commiſcere, ſed confuodere, id eſt, pudefacere. Dico ergo flumina metaphoricè dici coofundi & pudefieri, cùm ſuo alueo, quaſi ſuo iore & hæreditate, contra naturam priuantur, ab eóque vi expelluntur. Si enim haberent ſenſum & ſanguinem, vtique ob hanc vim & quaſi ignominiam, qoam inuitè ſubeuot, pudefierent & erubeſcerent, quod ſuo loco violenter excedere, eũque hominibus, putà Hebræis, cedere debeant. Sic iratus confuoditur, cùm iram ſuam explere neqoit, dum illa à poteotiori quupiam reprimitur & infringitur. Confuodi ergo profunda fluminis, idem eſt quod ſiccari. Vode pro *confundentur*, Pagnio. & Tigur. vertuot *ſiccabuntur*, & ita ad verbum oonc eſt in Hebræo. Nam הוביש *hobiſçu*, propriè deducitur à יבש *iabaſç*, id eſt, ſiccare; Noſter deducit à בוש *bos*, id eſt, coofuodi, pudefieri: quare videtur legiſſe alio punctu הביש *hebiſçu*, qoanquam ordines verborum imperfectorum apud Hebræos ſæpe coofunduotor, ac verba quiſcentia *Ain vau*, tempora ſua mutuantur à quieſcentibus *Pe iod*, putà *bos* à *iabas*, & ſic *hobiſçu* puoitur pro *hebiſçu*. Simili modo dixit Ioël ca. 1. 10. *Confuſum eſt vinum*, & verſ. 12. *Vinea confuſa eſt*, id eſt, ſiccita eſt, elanguit, euanoit. Vide ibi dicta. Iam ſenſus huius loci eſt is, quem paragrapho præcedenti aſſignaui.

Confortabo eos in Domino.] Io me, qui ſum Dominus. Eſt enallage: loquitur eoim Deus de ſe in tertia perſona. *Et in nomine*, id eſt, virtute, potentia & inuocatiooe *eius ambulabunt*, pergéntque ſtrenuè & alacriter Iudæi in Ieruſalem, fideles in Eccleſiam militantem in terris, & ex ea in triumphantem in cœlis. Verſ. 12.

CAPVT

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS.

Pradixit Zacharias c.10. Machabaorum bella & victorias, nunc proſequitur ea qua poſt illos futura erant, & obuentura Judais per Romanos. Hoc ergo capite prædicit excidium Ieroſolyma, putà vrbis & templi, iam recēs à Zorobabele, & Ieſu filio Ioſedec ædificati, faciendum à Tito & Romanis, idque ob Iudaorum peccata, præſertim ob Christum ab eis occiſum & venditum triginta argenteis. Quare vt peccata hac declinent, itaque excidium euadant, Deus Zachariam facit paſtorem, id eſt, Prophetam, vt futura hac pradicat & comminetur. Hinc verſ. 7. ſumit duas virgas paſtoritias, quibus quaſi paſtor, populum quaſi gregem ſuum paſcat: vnam vocat Decus, id eſt, decoram & gratioſam: alteram vocat Funiculum, quo conſtringuntur & plectuntur rei. Hiſce repraſentat duos prouidentia & regiminis modos, quibus vti in Iſraele regendo iam antea vſus, ita deinceps vſurus erat Deus; nimirum virga cui nomen Decus, repraſentat amorem, promiſſa & beneficia, quibus Deus Iudaos ad ſe vti olim allexerat, ita per Machabaos eorūque poſteros allecturus erat vſque ad Chriſtū, qui fuit decus, amor & gratia Dei Patris effuſa in Iudaos: altera cui nomen Funiculus, repraſentat timorem, minas & plagas, qua Deus poſt priorem amoris virgam in morte Chriſti confractam, pauit & exagitauit Iudaos per Romanos; quam quia pariter ſpreuerunt, hinc & hanc virgam confregit, eoſque abs ſe abiecit, omnémque eorum curam ac prouidentiam depoſuit; ac eos verſ. 15. paſtori ſtulto, cuius formam & habitum induere iubetur Zacharias, vt eum populo repraſentet, paſcendos, id eſt, perdendos & mactandos tradidit.

Verſ. 1.] Apeti Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.

Verſ. 2.] Vlula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vaſtati ſunt: vlulate quercus Baſan, quoniam ſuccisſus eſt ſaltus munitus.

Verſ. 3.] Vox vlulatus paſtorum, quia vaſtata eſt magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.

Verſ. 4.] Hæc dicit Dominus Deus meus: Paſce pecora occiſionis.

Verſ. 5.] Quæ qui poſſederant, occidebant, & non dolebant, & vendebant ea, dicentes: Benedictus Dominus, diuites facti ſumus: & paſtores eorum nō parcebant eis.

Verſ. 6.] Et ego non parcā vltrà ſuper habitantes terrā, dicit Dominus: ecce ego tradā homines, vnūquemque in manu proximi ſui, & in manu regis ſui: & concident terram: & non eruam de manu eorum.

Verſ. 1. APxat *Libane.*] Quæres, quid hic ſignificat Libanus? Theod. & Chald. putant ſignificare gentes vicinas & hoſtiles Iudæis, quales erant Syri, Idomæi, Moabitæ. Libanus enim erat terminus Iudææ, & initium gentium, putà Syrorum versùs Aquilonē. Cenſent ergo hic gentibus excidium intentari, eo quòd Iudæis reditum è Babylone, templiq; & vrbis reſtaurationem inuiderint, & pro viribus impedierint. Verùm ſequētia omnia Iudæos ſpectant, non gentes, ac in primis illud verſ. 3. *Vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.* Quocirca cæteri omnes, vt S.

A Hier. Cyril. Haymo, Remig. Hugo, Lyra. Dion. Vatab. Arias, Ribera, Mariana, Sanchez, à Caſtro & alii conſtanter & vnanimiter cenſent, per Libanum hîc accipi Ieruſalem & tēplum. Primò enim tam vrbs quàm templum in Iudæa æquè ac Libanus mons inclytus in Syria eminebat. Secūdò, vtrumque ex cedris Libani erat conſtructum. Tertiò, domibus & incolis abundabat, vti Libanus & ſylua abundat arboribus. Quartò, quia Ieruſalem alebat tyrannos, raptores, prædones, vti Libanus alit lupos, leones, vrſos, aliaſque feras, eaque de cauſa vaſtata eſt. Quintò, quia templum candore lapidum candicabat, vti Libanus candore niuium, teſte Ioſepho li. 6. belli, indéq; dictus

Templum vocatur Libanus ob quinque analogias.

B eſt Libanus à לבן *Laban*, id eſt, albus, cādidus: vel à לבונה *Lebona*, id eſt, thus, quia thuris eſt ferax. Tēplum ergo quod iam cum vrbe ædificabatur, Zacharias hic vocat Libanum, eiúſque finem & exitum in eius initio prædicit. Vnde Chald. pro Libano vertit *templum.* Simili modo Ezechiel ca. 17. 3. Ieruſalem vocat Libanum. Vide ibi dicta. Denique alludit ad domum regiam ſaltus Libani, in Ieroſalem ædificatam à Salomone. 3. Reg. 8. a. Iam cenſent aliqui hîc prædici vaſtitatem, quā Antiochus Epiphanes vrbi & tēplo intulit tempore Machabæorum, cùm paſtor & idolum de

Libanus vnde dictus.

C quo verſ. 17. fuit impius Iaſon, qui vti ſimoniacè Pontificatum emit ab Antiocho, ita ſceleratè eum adminiſtrauit, colens Herculem & deos Antiochi. Verùm quia hîc intruſus fuit Pontifex, quem mox excluſerunt Machabæi Pontifices & Principes legitimi, ſub quibus maximè floruit Dei templique religio, hinc meliùs Vatab. Ribera, à Caſtro & alii paſſim cenſent hîc agi de vaſtitate vrbi & templo illata per Titum & Romanos. Hi enim funditus combuſſerunt & diruerunt tam vrbem, quàm templum; cū Antiochus

illud non deſtruxerit, ſed tantùm ſuis ſacrilegiis prophanarit; ita S. Hiero. Haymo, Remig. Alber, Hugo, Dionyſ. Vatab. Arias, Ribera. Senſus ergo eſt: *Aperi Libane portas tuas*, q. d. O Ieruſalem & templum iam recẽs extructum tabulis cedrinis ex Libano allatis, aperi Romanis venientibus portas tuas, quia illis non poteris reſiſtere: fruſtra enim illis eas claudes, quia ipſi ſua vi & robore omnia perfringens. Huius rei ſymbolum & præſagium fuit, quod Ioſeph. li. 7. belli c. 12. narrat ante captam à Tito vrbem, orientalem portam tẽpli æneam, quæ vix à viginti viris claudi poterat, ſpõte ſua hora ſexta noctis, in Paſchate fuiſſe apertam. Huc pariter facit, quod tradunt Hebræi, & ex iis R. Dauid, Lyra. & Galatin. li. 4. c. 8. nimirum 40. annis ante euerſum templum à Romanis, portas tẽpli quæ veſpere claudebantur, nocte ſpõte fuiſſe reſeratas, ac ſummo manè veniẽtẽ eo R. Iohanan filiũ Zachai, qui inter Rabbinos eminebat, dixiſſe: *O domus, ô ſacra domus, quid ſibi vult quod tu tibi timeas? Equidem ſcio interitum tibi ac vaſtationem imminere, & iam olim vaticinium illud de te editum fuiſſe: Aperi Libane portas tuas.* Quod ſi verum eſt, aptè huic loco congruit, vbi ſolerter conicit Ribera, portas templi ſponte ſua apertas fuiſſe eo die præcisè, quo Chriſtus mortuus eſt in cruce, & velum templi ſciſſum eſt à ſummo vſque deorſum. Conuenit enim tempus, ſcilicet quadrageſimus annus ante vrbis excidium, quo Chriſtus paſſus eſt: exciſa eſt enim vrbs anno ſecundo Veſpaſiani, qui fuit ab ortu Chriſti 73. teſte Euſeb. in Chronic. Deinde in Paſchate paſſus & mortuus eſt Chriſtus; perinde ac in Paſchate portas templi reſeratas ſcribit Ioſephus.

Moriente Chriſto porta tẽpli aperta ſũt.

Et comedat ignis cedros tuas.] Primò ad literam, q. d. Sicut ô Ieruſalem nuper vidiſti tuas magnificas ædes, & palatia ex cedris, abietibus & quercubus conſtructa comburi à Chaldæis, ita rurſum idem viſura & paſſura es à Romanis. Secundò & meliùs, ſymbolicè cedri vocantur ſummi Principes & Pontifices: abietes, Præpoſiti, Senatores, Conſules & Præfecti minores: quercus, diuites & fortes viribus. Vnde Chald. vertit: *Satrapæ prouinciarum* q. d. Ignis hic tuæ vaſtitatis & incendii afflabit, & cõſumet omnes tuos Principes, Præfectos, nobiles & diuites; ita S. Hiero. Cyril. & Euſeb. lib. 8. demonſtr. cap. 4. vnde explicans ſubdit Propheta.

Vlula abies, quia cecidit cedrus.] q. d. Vlulate
Verſ. 2. Senatores & Magiſtratus minores, quia ceciderunt Principes, qui vos alebant & protegebant, ac proinde & vos pariter cadetis, occidendi, vel capiendi à Tito & Romanis. Hoc eſt quod ſubdit: *Quoniam magnifici* (Principes) *vaſtati ſunt.* Eſt ergo proœmia

Vlulate quercus Baſan.] Putà potentes & opulenti, qui inter Iudæos eminetis ſicut quercus in Baſanitide. Chald. vertit: *Vlulate ſatrapæ prouinciarum. Quoniam ſucciſus eſt ſaltus munitus*, putà Ieruſalem munita, quam vocat ſaltum vel ſyluam, quia perſiſtit in metaphora Libani, montis, & ſyluæ.

Verſ. 3. *Vox vlulatus paſtorum.*] Aliqui, vt à Caſtro, cenſent Prophetam loqui præſentibus Iudæis, qui dolebant fabricam templi ſecundi nõ æquare magnificentiam primi. q. d. Dolent nunc magiſtratus, quòd videant adeo extenuatam templi magnificentiam: rugiunt Principes vt leones, quia vident modò ſplendorem illum antiquum Ieruſalem obſcuratum. Verùm non eſt quòd do-
A leatis, ſed periculo præterito edocti, gratias agite de præſenti, licèt minori fœlicitate; quod opportunè admoneo vos, ne à ſtatu in quo nunc eſtis, decidatis in ſimilem captiuitatem, qua nunc eſtis liberati. Verùm quia hæc pertinent ad præcedentia, in quibus futurum à Romanis vrbis templique excidium clarè prædixit, hinc eodem referenda ſunt. q. d. Videor mihi eminus ex alta prophetiæ ſpecula videre extremum Ieroſolymæ cladem, ac in ea audire vlulatus ciuium, præſertim paſtorum, id eſt, Sacerdotum & Pontificum: quia vaſtata eſt magnificẽtia eorum, quia ſcilicet combuſtum eſt magnificum templum, eiúſque vaſa & veſtes, quibus magnificè veſtiti incede-
B bant Pontifices, & cuius oblationibus & opibus ſplendidè viuebant. Euerſa ergo magnificentia templi, euerſa eſt magnificentia Sacerdotum. Videor quoque mihi audire vlulatum Principum & Magiſtratuum, quaſi rugitum leonum, qui auarè & tyrannicè dominabantur populo, in eũque quaſi leones ferociter, ſuperbè & rapaciter graſſabantur. Hi enim rugiunt & vlulant, quia *vaſtata eſt ſuperbia Iordanis*, putà ſuperba eorum palatia, prædia, villæ, agri & ſyluæ, quæ iuxta Iordanem poſſidebant, vt eius fluentis irrigarentur, fierénque fertilia ad fructum, æquè ac amœna ad aſpectum. Alludit ad leones, quorum copia erat in ſyluis iuxta Iordanem. Hi enim agris & ſyluis
C à Romanis vaſtatis, gregibúſque ibidem paſci ſolitis, occiſis, vel abductis, pariter rugiebant, eo quòd latibulis, æquè ac gregum prædis eſciſque ſuis priuati, vel fame mori, vel aliò migrare, cogerentur. Hinc illud Cantic. 4. 6 *De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Sanir enim & Hermon erãt iuxta Iordanem; ita Clarius, Arias, Vatab. & alii. Addit S. Hieron. exſiccatũ partim à Deo, partim à Romanorum copia fuiſſe Iordanẽ; quocirca leones præ ſiti irrugiiſſe. Vnde Chald. vertit: *Quia exſiccata eſt propter eos elatio Iordanis.* Solet enim Iordanis affluentibus aquis ex reſolutione niuium efferri & intumeſcere. Septuag. *Quia miſer fa-*
D *ctus eſt fremitus Iordanis.* Solent enim aquæ copioſæ inter ſe, vel ad ſaxa alliſæ fremere. Nam hebr. *geon* ſignificat magnificentiam & arrogantiam, quæ fremitus eſt cauſa.

Paſce pecora occiſionis.] Putà Iudæos occiſioni à Romanis, quaſi oues & pecora deſtinatos. Verſ. 4.

Quæres, ad quem, & à quo dicitur *paſce?* Reſpondet Theodor. & ex eo Ribera, id dici à Patre æterno ad Chriſtum filium iam incarnatum. q. d. Tu, ô Chriſte, fili, paſce & doce Iudæos, ſi quo modo pœniteant, & ad te conuertantur, itaque euadant excidium Romanorum, cui à me addicti ſunt.

Simpliciùs S. Hiero. Remig. Hugo, Lyran. Va-
E tab. & alii, cenſent hæc eſſe verba Dei ad Zachariam. q. d. Ego te, ô Zacharia, conſtituo paſtorẽ, id eſt, Prophetam, vt tuis hiſce oraculis paſcas, doceas & moneas Iudæos futuros de futuro excidio, vt illud ipſi per pœnitentiam & mutationem vitæ declinare & effugere ſatagant. Id ita eſſe patet, quia Zacharias induit hic habitum paſtoris, ideoque duas virgas paſtoritias aſſumit, vnam nominat Decus, alteram Funiculum, ſicut mox verſ. 15. aſſumit formam paſtoris ſtulti, quod de Chriſto dici nequit. Hinc Chald. vertit: *Vaticinare aduersùs gubernatores, qui conſtituti ſunt ad gubernandum populum meum, & ipſi dominati ſunt in eos quaſi in oues occiſionis, dicentes: Non im-*

putabitur

putabitur nobis in peccatum. Vbi nota, Iudæos hic vocari oues vel pecora occiſionis. Primò, quia in eos quaſi oues impunè graſſabantur Principes & Pontifices, eóſque vel in corpore, vel in anima expilabant & iugulabant praua ſua doctrina & vita, vti eis exprobrat Chriſtus Matth. cap. 23. ita ex Chaldæo Theodor. & patet ex eo quod ſequitur: *quæ qui poſſederant, occidebant.* Oues ergo *occiſionis*, vel *eſcarum*, vti vocantur pſalm. 43. 12. ſunt quæ non ſeruantur ad lanam aut lac, non vt tondeantur vel mulgeantur, ſed vt occidantur & deuorentur. Sic Ierem. verſ. 12. 3. *Congrega,* ait, *eos quaſi gregem ad victimam, & ſanctifica eos in die occiſionis.* Secundò, quia occiſioni & gladio Romanorum ob ſua ſcelera, cum ſuis Principibus & Pontificibus erant deſtinati cædique deuoti; ita S. Hieron. Remig. Hugo, Vatabl. & alij paſſim. Rationem dat à Caſtro: nam iubetur, inquit, Zacharias ac ſi paſturitiam artem exerceret, repræſentare officium paſcendi, quo Deus populum ſuum pauit diuerſis temporibus, & deinceps paſturus erat. Et rationem huius perſonæ, & quaſi fabulæ aſſumendæ docet Deus eſſe, quod iniqui paſtores fuerint cauſa, cur ipſe populum deſeruerit, & cum paſtoribus in captiuitatem duci permiſerit à Chaldæis, & rurſum duci permiſſurus ſit à Romanis. Dicit igitur Deus: Age, ô Zacharia, ſume perſonam paſtoris ſapientis, & paſce oues meas, quas ſtulti paſtores & occidunt, & occiſioni parant: Nam illi quibus eas curandas commiſi, iugulant eas, ſua lucra quærentes, non earum ſalutem: nec de hoc ſcelere dolent, quaſi nullam culpam commiſerint; & vendunt eas, & aucti pretio laudant Deum, dicentes: Benedictus Deus, quia ſumus ditati: itaque paſtores hi non parcunt ouibus, ſed eas impune expilant & mactant. Simili ſchemate vtitur Ieremias cap. 23. 1. *Væ,* ait, *paſtoribus, qui diſperdunt & dilacerant gregem paſcuæ meæ.* Et Ezechiel cap. 34. 2. *Væ paſtoribus Iſraël qui paſcebant ſemetipſos,* &c. *quod craſſum erat occidebatis, gregem autem Domini non paſcebatis.* Vide ibi dicta. Ita à Caſtro, & rectè, niſi quod ipſe hæc cenſeat dici de paſtoribus præteritis, non de futuris, cùm potiùs, vt dixi, hæc, vtpote oracula de vrbis excidio, ſpectent futura, & paſtores futuros vſque ad tempora Chriſti & excidij Ieroſolymæ. Illis enim iniquis, impiis & tyrannicis opponit ſuum paſtoratum, & regimen æquum, pium & paternum.

Et vendebant ea.] Scilicet pecora. q. d. Hi pſeudopaſtores ex gregibus ſibi commiſſis quæſtum faciebant, eis eorúmque filiis, ſeruis, operis, agris, &c. ad ſua lucra per vim & fraudem abutebantur, perinde ac ſi eos ad ſuum quæſtum vendidiſſent. Eſt catachreſis.

Verſ. 6. *Et ego non parcam eis.*] Aliqui futurum accipiunt pro præterito, ſcilicet *non parcam*, id eſt, non peperci *eis*, puta Ægyptiis, eo quod populum meum oppreſſiſſent: aut potiùs *eis*, ſcilicet Iſraëlitis, eo quòd fecerint ſchiſma à me & à domo Dauid. Hac enim de cauſa tradidi eos regibus impiis, qui eos tyrannicè expilarent, imò feci vt in ſeſe inuicem graſſarentur, & mutuò ſe per inteſtina odia, fraudes & cædes conficerent; ita à Caſtro.

Meliùs alij futurum propriè vt ſonat accipiunt, cenſéntque id impletum ſub Ariſtobulo & Hircano, qui cum de Pontificatu & Principatu contenderent, vocarunt in auxilium Pompeium & Romanos, à quibus ſubacti, ſpoliati & vaſtati ſunt; ita Theodor. aut potiùs ſub Tito & Veſpaſiano, quando Zelotæ aliique Iudæi mutuò ſeſe expilarunt & mactarunt, teſte Ioſepho lib. 6. belli cap. 2. & 4. Et traditi ſunt *in manu regis ſui*, id eſt, Principum ſuorum factioſorum, vt ait Vatab. aut Herodis Agrippæ, Veſpaſiani & Titi, qui totam Iudæam perdiderunt; ita S. Hieron. Albert. Hugo, Arias & Vatab. Romani enim Imperatores vocantur reges Iudæorum, tum quia in paſſione Chriſti Iudæi eos, vt ſuos Cæſares agnouerunt & profeſſi ſunt, dum coram Pilato clamarunt: *Non habemus regem, niſi Cæſarem*: tum quia Romani eos bello ſubegerunt, an iure, an iniuria non diſputo.

Verſ. 7.] Et paſcam pecus occiſionis propter hoc, ô pauperes gregis. Et aſſumpſi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem.

Verſ. 8.] Et ſuccidi tres paſtores in menſe vno, & contracta eſt anima mea in eis: ſiquidem & anima eorum variauit in me.

Verſ. 9.] Et dixi: Non paſcam vos: quod moritur, moriatur: & quod ſuccíditur, ſuccidatur: & reliqui deuorent vnuſquiſque carnem proximi ſui.

Verſ. 10.] Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus: & abſcidi eam, vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.

Verſ. 11.] Et in irritum deductum eſt in die illa: & cognouerunt ſic pauperes gregis, qui cuſtodiunt mihi, quia verbum Domini eſt.

Et pecus paſcam occiſionis.] Theodor. Vatab. Ribera, & alij, cenſent hunc eſſe Chriſti vocem ad ſuos Apoſtolos, & primos fideles è Iudæis collectos, quos ob humilitatem, paupertatem & imbecillitatem vocat pauperes gregis, quaſi Chriſtus hic ſignificet ſe velle Patri ſuo obedire & obſequi, vt quantum in ſe eſt Iudæos paſcat, & iram cladémque eis à Deo decretam auertat. Verùm hoc myſticum & allegoricum potiùs eſt, quàm literale. Ad literam enim Propheta hîc à Deo conſtitutus paſtor verſ. 4. vbi ab eo audiuit: *Paſce pecora occiſionis*, hoc verſu onus paſcendi ſuſcipit, Deóque reſpondet: *Paſcam pecus occiſionis.* Vnde ex Hebræo vertas: *Et paui,* vel paſcere cœpi. Noſter vertit: *Et paſcam*, vt ſignificet continuationem & diuturnitatem paſcendi; ita S. Hieron. Remig. Lyran. & Arias. Porrò Zacharias fuit paſtor, non verus & literalis, ſed myſticus & ſymbolicus, pauitque Iudæos ſuis hiſce oraculis, quibus iuſſu Dei paſtoris habitum virgámque aſſumit, ac paſtoris veri munia, Dei, inquam, circa Iudæos gubernationem repræſentat, ſicut verſ. 15. ex aduerſo induit vaſa paſtoris ſtulti, vt eius mores populo in ſe exprimat & oſtentet. Verſ. 7.

Propter hoc, ô pauperes gregis.] Supple, attendite ad ea quæ dicturus ſum; ita S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo. Secundò, Arias. Vatab. à Caſtro &

gines, bonum odorem exhalans virginibus, vt videatur eſſe aromaticum: vnde vulgò vinum optimum vocatur *cos*, quod ſcilicet egregium habet colorem, odorem & ſaporem, quale, inquit, S. Hieron. eſt illud ſponſæ dicentis Cant. 8. 2. *Dabo tibi poculum ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorum*. Tigurina vertit, *Succulentos & vegetos reddẽs*. Sanchez, *florere faciens*. Alii, *fructificans, procreans, propagans virgines*. Vatab. *exhilarans*. Syrus, *iucundans, delectans*, Arabiens, *vngens inſtar vnguenti*. Pagnin. *Cantare faciens*. Sic enim vertit: *frumentum iuuenes, & vinum cantare faciens virgines*. Nimirum Euchariſtia primò animam corroborat: ſecundò vegetam, florentem, alacrem & expeditam ad omne bonum efficit: B tertiò exhilarat: quartò eam inebriat, vt in Dei hymnos & laudes erumpat. Vnde olim poſt S. Synaxin fideles, quaſi Euchariſtia & Chriſti amore temulenti, canebant cantica ſacra, imò ſubinde enthuſiaſmo & Spiritu S. correpti, arcana & ſublimiſſima myſteria mitis modis & odis eructabant, vt patet ex S. Paulo 1 Corinth. 14. 26. & Epheſ. 5. 18. *Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria*; ſed vino Euchariſtiæ, in quo eſt ſancta & ſobria ebrietas, ibique *implemini Spiritu S. loquentes vobiſmetipſis, in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino*. Ita S. Monica ſumpta S. Synaxi, quaſi ebria canebat: *Cor meum & caro mea* C *exultauerunt in Deum viuum*. Et, *volemus in cœlũ*, linquamus terram, *volemus in cœlum*. Euchariſtia enim animas languidas, humi repentes, ſegniter abiectas, mœſtas, puſillanimes, ad terrena depreſſas erigit, vegetat, roborat, in cœlum eleuat, facitque angelicas, imò angelos; nam vt ait S. Bern. vel quiſquis eſt auctor Serm. de cœna Domini: *Panis iſtè per excellentiam dicitur Euchariſtia, id eſt, bona gratia. In hoc enim Sacramento non ſolùm qualibet gratia, ſed ille à quo eſt omnis gratia ſumitur*. Hinc Pſaltes pſalm. 22. 5. *Et calix meus*, ait, *inebrians quàm præclarus eſt!* quæ verba explicans S. Cyprian. lib. 2. Epiſt. 3. ad Cæcilium D ſicut, ait, ebrietas hominem à ſe & à mente alienat, facitque planè alium; ſicut Euchariſtia fidelẽ à ſe alienat, & ex terreſtri facit cœleſtem. Legimus in Chronic. Ciſtercien. Monachum quendã quoties S. Synaxin ſumebat, toties ſibi viſum fauum mellis ſumere, cuius ſuauitas illi in ore S. triduum ipſum perdurabat. S. Franciſcus, inquit Bonau. in eius vita cap. 9. *Flagrabat erga Sacramentum Dominici corporis feruore omnium medullarum, ſtupore admirans permaximo illam chariſſimam dignationem, & dignantiſſimam charitatem. Sæpe communicabat, & tam deuotè, vt alios deuotos efficeret, dum ad immaculati agni deguſtationẽ ſuauem quaſi ſpiritu ebrius, in mentis vt plurimum rapiebatur exceſſum*. S. Maria Ægyptiaca vadens ad E eremum ſumpſit S. Synaxin, ac deinde in eremo ſine cibo vixit plurimos annos: moritura verò eandem inſtar viatici accipiens, extenſis in cœlum manibus, ingemiſcens cum lachrymis exclamauit: *Nunc dimittis Domine ancillam tuam ſecundùm verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei ſalutare tuum*. Et mox ſanctè placidéque obdormiuit in Domino; ita refert oculatus teſtis Zozymas in eius vita. Idem maiori pietatis & amoris ſenſu fecit S. Magdalena, paulò ante mortem Euchariſtiam præbẽte ei S. Maximino. Sic S. Caſſius Epiſt. Narnienſis, quotidie celebrans ſanctis prſque lachrymis diffluebat, vt refert S.

Euchariſtia inebriat mentes.

Exempla.

A Gregor. hom. 37. in Euang. Ecce hi ſancti ſuo ſenſu & guſtu clariùs nobis explicant hunc Scripturæ locum, quàm vlli interpretes.

Virgines.] id eſt, primò, caſtos: ſecundò, immortales; virgo enim viuido roſeoq; colore floreſcens, iuuentæ nunquam ſeneſcẽtis, & immortalis vitæ eſt ſymbolũ, ait Hier. Prado in Ezech. cap. 15. Euchariſtiæ enim effectus eſt reſurrectio. Ipſius enim virtute reſurgemus ad vitam immortalem, beatam & æternã, vti aſſerit Chriſtus Ioan. 6. 59. Quocirca Euchariſtia à ss. Patribus vocatur pharmacum immortalitatis, antidotum incorruptionis, lignum vitæ, de quo Geneſ. 2. Ita S. Ignat. Epiſt. ad Epheſ. in fine, eam B indigitat *pharmacum immortalitatis, mortis antidoton, vitam in Deo concilians per Ieſum Chriſtum, medicamentum purgans vitia, & omnia pellens mala*.

Vi Euchariſtiæ reſurgemus.

Rurſum τὸ *virgines* alludit ad *lapides nezer*, id eſt, Nazaræos & ſanctos, de quibus v. præcedenti. Nazaræi enim abſtinebant voluptatibus carnis & vino, in quo eſt luxuria, vt eſſent ſãcti & caſti. Hoc nobis præſtat vinum Euchariſticum germinans virgines, ac proinde facit nos Nazaræos, id eſt, ſeparatos à mundi pompis & deliciis, conſecratos & coronatos Deo. Chriſtus ergo, ait S. Hieron. *eſt frumentum electorum, ſiue iuuenum; ipſe eſt & vinum quod lætificat cor hominis, & bibitur* C *ab his virginibus, quæ ſunt ſancta & corpore & ſpiritu, vt inebriata atque gaudentes ſequantur Eccleſiã, & dicatur de eis: Adducentur regi virgines poſt eam, proximæ eius afferentur tibi: afferentur in lætitia & exultatione. Quomodo enim lætitiam non haberent, quæ inebriatæ poculo ſaluatoris generantur in virgines, & audeat dicere: Introducite me in cellulam vini, confortate me in vnguentis?* Et mox: *Hoc vino inebriati ſunt, qui ſequuntur Agnum Dei quocunque vadit, veſtiti candidis veſtibus; quia ſe cum mulieribus non coinquinauerunt: virgines enim permanſerunt*, Apocal. 14.

S. Cyprian. quoque Epiſt. 63. vel lib. 2. Epiſt. 3. D calicem Domini inebriantem, per optimum, ſiue præclarum, ſcilicet ſanguinis eius, ait ſic bibentes inebriare, *vt ſobrios faciat, vt mentes ad ſpiritalem ſapientiam redigat, vt à ſapore iſto ſeculari ad intellectum Dei vnuſquiſque aſſurgat: & quemadmodum vino iſto communi mens ſoluitur, & anima relaxatur, & triſtitia omnis exponitur; ita epoto ſanguine Domini & poculo ſalutari, exponatur memoria veteris hominis, & fiat obliuio conuerſationis priſtinæ ſecularis, & mœſtum pectus ac triſte, quod priùs peccatis angentibus premebatur, diuinæ indulgentiæ lætitia reſoluatur*. S. Cyril. Alex. lib. 4. in Ioan cap. 17. Euchariſtia, inquit, *non mortem ſolã, verùm etiam morbos omnes depellit. Sedat enim, cum in nobis maneat Chriſtus, ſæuientem membrorum noſtrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes* E *animi extinguit, ægrotos curat, colliſos redintegrat: & ſicut paſtor bonus, qui animam pro ouibus ſuis poſuit, ab omni nos erigit caſu*.

Ex hoc ergo loco patet, Euchariſtiæ effectum eſſe repreſſionem tentationum carnis, & ſuffocationem vel extinctionem libidinis, ac inſitionem caſtitatis, imò virginitatis. Caro enim Chriſti virginea quæ nos alit in Euchariſtia, nos ſui ſimiles efficit, putà virgines æternum florentes, nunquam corrugata fronte marceſcentes, aut ſeneſcentes, nitentes perpetuo & immortales; perinde ac videmus alimenta phlegmatica, vt piſces, comedentes facere phlegmaticos; cholerica, vt

Euchariſtia reprimit libidinem.

ova,

oua, piper, &c. facere cholericos; ſanguinea, ſanguineos, melãcholica, melancholicos. Alimentũ enim in ſubſtantiã hominis cõuertitur, ac proinde ei ſuas qualitates aſpergit & cõmunicat. Vide hic quàm vinũ Chriſti diuerſum, imò contrariũ ſit vino vitis & Bacchi. Hoc enim ab Ariſtophane apud Athen. li. 10. vocatur *lac Veneris*, & à Põtiano *malorum omnium metropolis*. Nam vt ait S. Hier. lib. 2 contra Iouin. *Potus vini, ventríſque ſaturitas ſeminarium libidinis eſt*. Ergo miraculi eſt inſtar hoc vinum germinans virgines, cùm terreſtre hoc apoſtatare faciat ſapientes. Cyzici fons Cupidinis vocatur, ex qua potantes amorem deponere Mutianus credit, ait Plin. lib. 31. 2. Talis eſt Euchariſtia: de qua S. Bern. ſerm. de Altaris B ſacramento, & de ablutione pedum: *Si quis*, ait, *veſtrum non tam ſæpe modò, nec tam acerbos ſentit iracundiæ motus, inuidiæ, luxuriæ*, &c. *gratias agat corpori & ſanguini Domini: quoniam virtus Sacramenti operatur in eo, & gaudeat quòd peſſimum vlcus accedat ad ſanitatem.* Selemnus amnis, amoris eſt remedium: eo enim qui loti fuerint, ſiue viri, ſiue fœminæ, cupiditatis obliuiſcuntur, ait Pauſan. in Attic. Selemno longè nobilior eſt Chriſti ſanguis, qui, vt ait S. Chryſoſt. impuri amoris flammas reſtinguit, & regiam in nobis reformat imaginem. Ipſe ergo in Euchariſtia eſt vinum germinans virgines. Huic ſimilis eſt Romæ C Aqua virgo, quæ quaſi virgo omnem aliam aquã refugit, apud veteres celebris, æquè ac nunc in pretio: plerique enim omnes Romæ ex ea bibimus; de qua Plinius lib. 31. c. 3. *Iuxta eſt*, inquit, *Herculanus riuus, quem refugiens, nomen virginis obtinuit.* Fabuloſus eſt Canathus fons apud Argiuos, cuius aquis lotam, nona quotannis virginitatis gloria Iunonem repubeſcere narrat Pauſan. in Corinth. Verus caſtitatis & virginitatis fons eſt Chriſtus in Euchariſtia. Id experta fuit præ aliis S. Catharina Senenſis, quæ virtute Euchariſtiæ effecta eſt virgo angelica, & virgo talis, vt facta ſit portentum ſæculorum omnium: nã primò familiariſſimè agebat cum Chriſto, cum eoque legebat preces horarias. Secundò, Chriſtus D eam ſibi in ſponſam, annulo in digitum inſerto (qui etiamnum exſtat Romæ in Monaſterio dicto Magnanapoli, vbi mihi oſtenſus fuit) deſpondit. Tertiò, ex ſola Euchariſtia viuebat ſine cibo corporali, ita vt ſi eum ſumeret, videretur moritura, eúmq; remouere cogeretur. Quartò, cũ illa peteret à ſe auferri ſuam voluntatem, ſuúmque cor, oraretque: *Cor mundum crea in me Deus, & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Da ergo mihi Domine cor nouum, da cor tuum*; Chriſtus annuens, aperto latere exemit ei cor (ita vt aliquot dies viueret ſine corde) ac poſt triduum aliud ei cor inſeruit: *Accipe*, inquit, *filia cor meum, vt deinceps non tibi, ſed mihi viuas.* Vnde E illa deinceps orans dicebat: *Domine commendo tibi cor tuum, non meum.* Quintò, poſt hanc cordis commutationem planè mutata eſt, adeò vt videretur eſſe angelus, & agere vitam cœleſtem, imò diuinam. Quocirca ipſa affirmabat Confeſſario ſuo, dicebatque: *Ego non ſum illa quæ fui, tota ſum alia. Nam cor meum ita ardet charitate, vt ignis corporalis præ illo ardore mihi non ardere, ſed frigere videatur: ac tanto gaudio in mente perfundor, vt me non capiam, imò mirer quomodo gaudio non diſrumpar & emoriar. Inſuper tantum in me ſentio amorem erga proximos, tantúmque Zelum animarum, vt omnes labores, om-* A *nia tormenta ipſámque mortem pro qualibet ſubire optem, vt eam ſaluem.* Sextò, crebrò rapiebatur extra ſe in extaſes, videbatque arcana & diuina ineffabilia. Vnde rogata à Confeſſario vt ea explicaret, reſpondebat: Verba, inquit, noſtra nimis demiſſa ſunt, tantúmque ſignificant res terrenas: quare impoſſibile eſt mihi verbis noſtris res tam ſublimes, tam auguſtas exprimere: ineffabiles enim ſunt & incomprehenſibiles; vnde nec eas ego humana voce eloqui, nec ſi ego eloquerer, vos ea capere & cõprehendere poſſetis; ita habet in eius vita Raimundus, qui fuit ei à confeſſionibus, ac deinde Generalis ordinis S. Dominici; qui & addit, eidẽ B à Chriſto impreſſa fuiſſe in manibus, pedibus & latere quinque ſacra ſtigmata vulnerum ſuorum. Sanè in manu S. Catharinæ, quæ extat integra in Magnanapoli, ſtigma hoc vidi. Inſuper aſſerit ex amore Chriſti fiſſum illi fuiſſe cor, itaque mortuam euolaſſe ad cœlum, ac vidiſſe Deum; ſed à Chriſto remiſſam ad vitam, vt Eccleſiæ prodeſſet; ita habet eius vita lib. 2. cap. 30 in Italicum traducta ab Ambroſio Catharino. Quocirca ipſa S. Catharina ſcribit in Dialog. & ex ea Gaietius de Euchariſtia, centuria 14. Deum ſibi dixiſſe: *Vt plenius intelligas quàm ardenti deſiderio cupiã eſſe vobiſcum, vtque magis accendaris ad ſubigendam mihi, copulandámque meæ voluntatem tuam, vide &* C *alta mente conſidera, voluiſſe me vt vnigenitus meus incarnaretur*, &c. *Paraſſe inſuper menſam maximi & parùm agniti Sacramenti, corporis ipſius & ſanguinis, vt in cibum ſumentes transformemini; & mutemini in me; ac ſicut panis & vinum quibus veſcimini in ſubſtantiam tranſeunt corporalem, ita & vos manducantes ipſum qui mecum eſt ſub ſpecie panis & vini, in ſubſtantiam ſpiritualem, & in meipſum conuertamini. Et hoc eſt illud quod Auguſtino ſeruo meo dixi: Cibus ſum grandium; creſce, & manducabis me: nec tu me mutabis in te, ſed tu mutaberis in me.*

Exempla. S Catharina Senenſis.

Hoc vinum germinans virgines largiter quoque biberat S. Caſimirus Iagellonides, Caſimiri D regis Poloniæ filius, qui tremendo Miſſæ ſacrificio ita attentus, & mente in Deum erectus interat, vt extra ſe planè rapi videretur: quin & pro more habebat intempeſta nocte clam templa adire; atque ante ipſorum veſtibulum poſita in terram facie, Deum in iis, putà in V. Sacramento præſentem & habitantem, ſuppliciter exorare. Inde ei tantus virginitatis amor, vt eam vſque ad extremum ſpiritum illibatam conſeruarit. Correptus enim graui ægritudine, cum Medici eam nonniſi coniugij vſu curari poſſe aſſererent, ac proinde parentes eum ad coniugium impellerẽt, & tantùm non cogerent, ipſe potius mori, quàm virginitatis decus perdere conſtantiſſimè elegit. E Virginitatis ergo martyr, & virgo martyrij obiit annos natus 24. annos Chriſti 1484. die quarta Martij; quia pariter die & anno, Romæ Pontificatu & vita functus eſt Sixtus IV. Pontifex Max. Quocirca S. Caſimirum Leo decimus in Sanctorum numerum retulit, & Clemens 8. eius memoriam duplicis celebritatis officio in Polonia frequẽtandam præcepit, vtpote quem Deus multis inſignibus miraculis illuſtrauit, ac nominatim memorabili victoria, qua pauci Lituani ingentes Moſcorum copias voto facto B. Caſimiro, apparente ipſo in aëre quaſi duce præuio ad internecionem deleuerunt; ita habet eius vita, & Breuiarium Polonicũ die 4. Martij. Vnde appoſitè *Caſimirus*

S Caſimiri.

mirus per anagramma idem eſt quod, *ſum ac iris*, in qoam ſcilicet irradians ſol iuſtitiæ Chriſtus in Eochariſtia, ſuom ei caſtitatis fulgorem afflauit, Rurſom *Caſimirus*, quaſi *cadis mirus*, quia pro caſtitate occumbis. Quare Poëta Poloous de eo cecioit:

Sponte cadis, ſed amore cadis, Caſimire, pudoris.
Mirus, te Chriſto mirificante, cadis.

Denique voces, *frumentum, & vinum germinans virgines*, ſigoificant nos non poſſe vitam ſpiritualem agere, oec diu perſeuerare in gratia Dei, ac præſertim in virginitate aot caſtitate ſioe Euchariſtia, ſicut nō poſſumus vitam oaturalem ſuſtentare ſine frumento, cibo & potu; rurſum quo crebriùs Euchariſtiam ſomimos, eo magis nos in ſpiritu & puritate angelica creſcere & roborari, ſicut per cibum frequcotem creſcimus & roboramur in vita animali. Quocirca primi fideles *quotidie perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem* (Euchariſticum) *ſumebant cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis, collaudantes Dominum, & habentes gratiam ad omnem plebem*. Actor. 2. 46. Hiſce de cauſis olim baptizatis mox à Baptiſmo dabatur S. Eochariſtia, qoaſi ſymbolum, alimonia, & perfectio Chriſtianiſmi. Docet hoc S. Clemens I. Poot. epiſt. 3. de officio Sacerd. & Cleric. Et S. Dionyſ. Areopag. lib. de Eccleſ. Hierar. cap. de Baptiſmo: *Ducunt*, inqoit, *baptizatum ad Hierarcham: is cum virum vnguento* (io ſacramento Coofirmationis) *quod maximè diuines efficit, inſignuit, Euchariſtia, quæ vim maximam habet perficiendæ ſanctitatis, participem eſſe pronunciat* Ita io actis S. Proceſſi & Martiniaoi, qoos S. Petrus in carcere conuertit & baptizaoit, dicitur: *Baptizati ſunt promiſcui ſexus, & diuerſæ ætatis numero 47. Obtulit autem S. Petrus*) *pro eis ſacrificium laudis, & participes eos fecit corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti*. Idē legimus in actis S. Getulii, Cerealis, Pelagiæ, aliorúmque martyrum. Hinc Tertul. lib. 1. contra Marc. eum redarguit, quòd cum iiſdem quibus Eccleſia cæremoous vteretor, diuerſum tamē ab ea in fide ſentiret: *Ille*, inquit, *vſque nunc nec aquā reprobauit creatoris, qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos vngit, nec mellis & lactis* (quæ olim baptizatis dabantur) *ſocietatem qua ſuos infantat, nec panem quo ipſum cer ſuum repræſentat*. Idem teſtatur S. Ambroſ. lib. de iis qui initiantur myſter. cap. 8. *Depoſitis*, inquit, *inueteratis erroris exuuiis, renouata in Aquilæ iuuentutem, cæleſte illud feſtinat adire cōuiuium. Venit igitur, & videns ſacroſanctum altare compoſitum, exclamans ait: Paraſti in conſpectu tuo menſam*. Durauit hic mos vſque ad annum Domioi nongenteſimum. Illo enim vixit Theophyl. qui eundem tunc perduraſſe ſcribit commentans in cap. 10. S. Lucæ: *Quotidie*, ioquit, *qui baptizā-tur liberantur à vulneribus animæ, oleo quidem vnguenti vncti, ſtatim autem communicantes diuini ſanguinis participes fiunt*. Idem mos etiamnum durat in Græcia & Æthiopia. Ieremias enim Patriarcha Conſtantinop. qui nuper in Græcia floroit, & Hæreticis ooſtris reſtitit, reſpooſ. 1. cap. 2. *Rationi*, ait, *conſenuum eſt, baptiſmo & chriſma ſubiūgi, nec in tempus differri, ſed baptizatum continuò illius verendæ communionis participem fieri*. De Æthiopibus cooſtat ex rituali baptiſmi corundem, in quo hæc legimos: *Poſtea ſumunt S. Sacramentum & viuificans, ſpondente ſacerdote pro eis, corpus ſcilicet & ſanguinem venerandum Domini Dei, ac Redemptoris noſtri Ieſu Chriſti*. Euchariſtia ergo eſt frumentom iuoenes vegetans, & vinum virgines germinans.

Olim mox à baptiſmo dabatur Euchariſtia.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Docet pluuiam & fruges terræ à Deo poſtulanda, non ab idolis, vtpote ob quæ vaſtati & in captiuitatem abſtracti ſint. Mox promittit ſe daturum heroes Machabæos, qui ſua virtute, prœliis & victoriis Iudæam illuſtrabunt, & propugnabunt, adeò vt ad eam turmatim redeant Iudæi, & Iſraelitæ per Ægyptum & Aſſyriam diſperſi; ac confortati protectique à Deo, omnia maris & terræ pericula fœliciter fortitèrque ſuperent, donec in Iudæam perueniant, vbi ſub tutela Dei quietam & ſecuram vitam agent; ita Hebræi, S. Hier. Theodor. Alber. & Hugo. Myſticè, ſignificatur fortitudo & fœlicitas Apoſtolorum, qui Eccleſiam Chriſti propagabunt & propugnabunt, adeò vt ad eam confluant tam Iudæi, quàm gentes, omniaque itinerum mari terraque, perſecutionum, tentationum, & hoſtium obſtacula generosè tranſcendant; ita S. Hier. Remig. Rupert. & Lyran.

Verſ. 1.] Petite à Domino pluuiam in tempore ſerotino, & Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, ſingulis herbam in agro.

Verſ. 2.] Quia ſimulachra locuta ſunt inutile, & diuini viderunt mendaciū, & ſomniatores locuti ſunt fruſtra: vanè conſolabā-tur: idcirco abducti ſunt quaſi grex: affligentur, quia non eſt eis paſtor.

Verſ. 3.] Super paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum, domum Iuda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.

Verſ. 4.] Ex ipſo angulus, ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælii, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.

Verſ. 5.] Et erunt quaſi fortes conculcantes

tes lutum viarum in prælio: & bellabunt, A quia Dominus cum eis, & confundentur aſcenſores equorum.

Verſ. 5. PETITE à *Domino pluuiam in tempore ſerotino.*] Ita Hebræa, Chald. & alii. Verùm Septuag. per τὸ *in tempore*, accipiunt pluuiam matutinam. Vnde vertunt: *Petite à Domino pluuiam opportunam, matutinam & ſerotinam.* Pluuia matutina, ſiue temporanea, id eſt, tempeſtiua, in Palæſtina dicitur, quæ tempeſtiuè & manè, id eſt, tempore ſementis in Octobri depluit ad riganda ſemina: ſerotina, quæ ſerò, id eſt, tempore meſſis imminentis in Aprili depluit ad incraſſandas, & maturãdas ſegetes, vti dixi Oſee 6. 3. Iubet ergo hîc Deus Iudæis, vt pluuiã agros fœcũdantẽ, nõ à mutis & euanidis idolis, ſed à ſe, velut creatore & gubernatore vniuerſi, ac datore omnis boni poſtulent; ita Hebræi, Theodor. Albet. & alii. Videtur hæc prophetia edita à Zacharia poſt tempus ſementis in hyeme: quia iubet peti pluuiam ſerotinam dumtaxat, nõ matutinam, quaſi eius tempus iam tranſiſſet.

Phyſicè & ruſticè hîc nota, agris & frugibus per hyemem conducere ſerenitatem, ſed adulto vere (quod proximè æſtatem attingit) iiſdem neceſſariam eſſe pluuiam, qua alantur & adoleſcãt: Vnde Macrob. lib. 5. Saturn. cap. 20. priſcum hoc vulgare carmen ruſticum citat:

Hiberno puluere, verno luto, grandia farra Camille metes.

Myſticè, per pluuiam ſignificatur doctrina: hæc enim mentes rigat & fœcundidat, vti pluuia terram & germina, iuxta illud Deuter. 32. 1. *Concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum.* Pluuia matutina fuit lex Moſis, & doctrina Prophetarum, quæ prima fidei & virtutis apud rudes Iudæos dedit ſemina: ſerotina eſt lux & Euangelium Chriſti & Apoſtolorum, quæ perfectam docet fidem & virtutem, ita S. Cyrill. S. Hieron. Remig. & Ruper. Porrò hîc tantùm ſerotinam à Deo petendam monet, quia temporaneam iam habuerant. q. d. Vos, ô Iudæi, accepiſtis à Moſe legem veterem, quaſi pluuiam matutinam; poſtulare nunc à Deo legem Euangelicam quam afferet Chriſtus, quaſi pluuiam ſerotinam, quæ vos ad veram perfectamque iuſtitiam & fœlicitatem perducet.

Et Dominus faciet niues.] Pagnin. Mariana, Ribera, Sanchez & alii cenſent legendum *nubes*, non *niues*. Verũ Biblia Rom. & alia paſſim, quin & S. Hieron. in Comment. conſtanter legunt *niues*, non *nubes*. Hebr. eſt vox חזיז *chaziz*, id eſt, viſio, apparentia, candor, ſplendor, fulgur, coruſcatio. Septuag. vertunt *phantaſias*, id eſt, coruſcationes & fulgetra, inquit Cyril. & Theod. eo quod ſubitò appareant & diſpareant, vti phænomena aëria; & quia priùs videtur fulgur, quàm audiatur tonitru, cum tamen colliſio nubium & tonitru ſit prior, imò cauſa fulgoris. Chald. vertit *ventos*. Pagnin. *coruſcationes*. Tigurina *emicationes*. Alii *fulgetra*. Noſter Iob 28. 26. vertit *procellas*; quia fulgur & tonitru procellam, & pluuiam vehementem afferunt. Hic rectè vertit *niues*. Hebr. enim *chaziz* deducitur à חזה *chaza*, id eſt, videre: vnde *chaziz* eſt res viſibilis perſtringens oculos, qualis eſt lux & coruſcatio, ac candor coruſcus; nix ergo, quia candore & ſplendore ſuo micat, coruſcat feritque oculos, eoſq; perſtringit, hinc rectè vocatur *chaziz*. Addebat Heraclitus, niuem A eſſe *chaziz*, id eſt, viſionem & apparentiam, eo quod reuera non ſit candida, ſed candida nobis videatur. Verùm hoc eſt eius paradoxum. Inſuper *chaziz* potiùs ſignificat niues, quàm nubes: propriè enim ſignificat ſpendidum quid & coruſcum feriens viſum, quales ſunt niues, non nubes. *Chaziz* ergo ſignificat ſubinde nubes, non quà nubes, ſed quà coruſcantes & fulgurantes. Vnde Chald. Iob. 38. 25. pro eo quod nos habemus, *viam ſonantis tonitrus*, hebr. *chaziz*, vertit; *viam nubibus quæ deiiciunt aquam cum tonitruis, & fulguribus.*

Dices, tempore pluuiæ ſerotinæ, putà in Aprili & vere non ſunt niues, ſed nubes. Reſp. ſenſus B huius verſus eſt, q. d. Poſt pluuiam matutinã, id eſt, poſt ſementem iactam in Autumno, petite à Deo, vt det pluuiam pro tempore ſerotino, quæ eam ad ſpicas & grana deducat; ac Deus poſtularis veſtris annuens vota veſtra ſuperabit. Nam dabit in hyeme niues, quæ ſemina veſtra tegent, radicabunt & fœcundabunt; ac deinde in vere dabit imbrem ſerotinum, ſimúlque niues quæ in Libano, Carmelo, aliiſque Iudææ montibus reliquæ ſunt (vti ſunt in Alpibus, & in Apennino toto anno) liquabit & reſoluet in aquam, quæ in valles campoſque Iudææ decurrens, ſegetes veſtras rigabit & impinguabit. Vnde Septuag. vertunt: *Pluuiam hyemalem dabit eis.* Porrò niues C terram diu obſidentes, eam fœcundare, & copiam dare frugum, experientia conſtat. Vnde vulgi eſt axioma: *Annus niuium, eſt annus frugum* Cauſam dat Plinius lib. 17. 2. *Vota arborum communia ſunt frugúmque, niues diutinas ſedere. Cauſa, non ſolùm quia animam terræ euaneſcentem exhalatione, includunt & comprimunt, retróque agunt in vires frugum atque radices; verùm quod & liquorem ſenſim præbent, purum præterea leuiſſimúmque, quando nix aquarum cæleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex his non vniuerſus ingurgitans diluénſque, ſed quomodo ſititur diſtillans, velut ex vbere alit omnia quæ non inundat: tellus quoque illo modo fermenteſcit, & ſucci plena, ac lacteſcentibus ſatis non effœta, cum tempus D aperit, tepidis arridet hortis.*

Sic ſymbolicè, annus, vel dies tribulationum, eſt annus vel dies meritorum & virtutum. Nam tribulationes faciunt primò, vt homo ad externa ſe non effundat, nec in ſui æſtimatione euaneſcat. Secundò, vt connertatur ad cor ſecúmque habitet, ac in eo profundas patientiæ, humilitatis, charitatis, aliarúmque virtutum figat radices. Tertiò, eas irrigat piis & cœleſtibus cogitationibus, quas vel tribulatio ſuggerit, vel Deus immittit de vanitate & miſeriis mundi, de fœlicitate gloriæ cœleſtis, de metu iudicii, gehennæ, &c. de dignitate crucis, fortitudinis, patientiæ, &c.

Mor. annus tribulationum eſt annus meritorũ.

Myſticè, Apoſtoli & Prædicatores ſunt חזיזים E *chazizim*, id eſt, primò, niues: tum quia ſicut niues terram ſua irrigatione, ita ipſi homines ſua doctrina compleuerunt, fœcundauerunt, lætificarunt, & ab æſtu concupiſcentiæ refrigerarunt, iuxta illud Prouerb. 25. 13. *Sicut frigus niuis in die meſſis: ita legatus fidelis ei qui miſit illum.*

Apoſtoli ſunt niues, nubes, venti & fulgura.

Secundò, ſunt *chazizim*, id eſt, nubes grauidæ & coruſcæ, quæ copioſum dant imbrem ſapientiæ ſpiritus; quo arida hominum corda rigarunt, vt germinarent & producerent fruges virtutum, iuxta illud Iſaiæ 5. 6. *Nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem.* Et pſal. 96. 1. *Nubes & caligo in circuitu eius.* Vide vtrobique S. Hieron.

Tertiò, ſunt *chazizim*, id eſt, venti, vt vertit Chald.

Chald. quia vt venti celerrimè diſcurrerũt euangelizando per totum orbem, quaſi angeli Dei, de quibus ait Pſaltes & Apoſtolus Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus* (id eſt, ventos) *& miniſtros ſuos flammam ignis.*

Quartò, ſunt *chazizim*, id eſt, procellæ, quæ dura hominum corda terrore concuſſerunt, ac pondere minarum iræ Dei, iudicii & gehennæ ſtrauerunt & contriuerunt, iuxta illud Iob 28. 26. *Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis ſonantibus.*

Quintò, propriè ſunt *chazizim*, id eſt, fulgura tonantia, & tonitrua fulgurantia, quia tonuerunt ore, fulgurarunt vita (quod de S. Baſilio ait Nazianz.) ac diuinis irradiationibus mentes hominum perſtrinxerunt, illuminarunt & inflammarunt; ita S. Iacobus & Ioannes à Chriſto vocati ſunt Boanerges, id eſt, filii tonitrui, id eſt, fulmina, ſiue tonantes & fulminantes, Marci 3. 17.

Et pluuiam imbris dabit eis.] Alii vertunt *pluuiam pluuia*, vel *imbrem imbris*, hoc eſt, pluuiam vberem, imbrem copioſum dabit eis. Septuag. vertunt: *Pluuiam hyemalem dabit eis:* hyemalis enim eſt copioſa, æquè ac refrigerans. Atque ex hac pluuia dabit *ſingulis herbam in agro.* Chald. *vt det eis frumentum ad comedendum, & herbam iumẽtis in agro.* Hebr. *dabit eis viro*, id eſt, cuique, *herbã in agro.* Eſt enallage perſonæ: tranſit enim à ſecunda ad tertiam. *Eis* ergo, id eſt, vobis, putà cuilibet veſtrum, ſiue ſingulis; ita Vatab.

Myſticè, q.d. Deus omnibus petentibus dabit herbam, ſiue germina ſalutis in cordibus: quia eis inſpirabit pias cogitationes, affectiones, impulſus, deſideria, &c. quæ quaſi germina producent copiam frugum bonorum, & heroicorum operum.

Verſ. 2. *Quia ſimulachra.*] Tò *quia* dat cauſam, cur pluuia & fertilitas terræ à Deo petenda ſit, non ab idolis, nec à diuinis, quos Iudæi ſolebant conſulere, præſertim ante captiuitatem Babylonicam, inquit S. Hieron. Cauſa eſt, *quia ſimulachra locuta ſunt inutile*, &c. q.d. Simulachra non proſunt, ſed obſunt; damnum afferunt, non vtilitatem. Nam dæmones de rerum copia vel inopia conſulti, per ea dant reſponſa inutilia, imò falſa, & noxia. Vnde Septuag. vertunt: *Quoniam hi qui loquebantur locuti ſunt labores, & dolores.* Chald. *Quoniam cultores ſimulachrorum loquuntur rapinam.* Hebr. enim [illegible] *auen* ſignificat inutile, vanum, iniquitatem, rapinam. Dæmones enim cùm ardeant liuore & ſtudio nocendi hominibus, conſulti ſolent ſuadere rapinas & ſcelera, quaſi per ea homines deos ſuos ſibi ſint conciliaturi, & ab eis copiam frugum, vel id quod poſtulant impetraturi. Idem faciunt eorum miniſtri & interpretes, putà magi & diuini. Vnde de iis ſubdit: *Diuini viderunt mendacium;* Septuag. *viſiones falſas.* Chald. *Diuini prophetant falſitatem & vanè conſolantur.* Experientia docet eos qui dæmones conſulunt per magos & diuinos, vanam, imò maximè noxiam cõſolationem percipere; quia pro modico bono quod dæmon eis largitur, ingentes clades & damna mox infert, tum animæ, tum corpori eorundem, vti multis exemplis docet Delrio in magicis.

Et ſomniatores.] Ita vocat diuinos qui ex ſomniis diuinabant, vel ſua ſomnia pro oraculis venditabant. Vnde Hebræa ad verbum Pagnin. & Tigur ſic vertunt: *Diuini viderunt mendacium, & ſomnia vana locuti ſunt.* Septuag. *Diuini viſiones falſas & inſomnia falſa loquebantur.* Chald. *Pſeudopropheta in prophetia ſua falſa mendacia loquuntur.*

Idcirco abducti ſunt quaſi grex.] Ita Roman. q.d. Quia Iudæi nuper fidem adhibuerunt ſimulachris, diuinis & ſomniatoribus, idcirco abducti ſunt captiui velut grex ouium in Babylonem.

Affligentur quia non eſt eis paſtor.] q.d. Ibi quoque afflicti ſunt & quaſi prædæ dati lupis, putà Chaldæis, quia carebant vero paſtore qui eos tutaretur, ac ſequebantur hoſce diuinos & ſomniatores, qui erant pſeudopaſtores, viſo lupo fugientes ouéſque ei tradentes. Vnde Chald. vertit: *Ideo diſperſi ſunt ſicut diſperguntur oues: tranſlati ſunt quia non eſt eis rex.*

Myſticè, q.d. Ideirco Iudæi abducti ſunt in varios errores & dæmonum cultus, quia non habuerunt verum paſtorem, ſcilicet Chriſtum, ſed falſos & mendaces, quales fuerunt Scribæ & Phariſæi tempore Chriſti, contra quos detonat Chriſtus Matth. 2. Quocirca.

Super paſtores iratus eſt furor meus.] q.d. Puniã hoſce pſeudopaſtores, quia perdiderunt gregem populi mei. *Et ſuper* (Vatab. *contra*) *hircos viſitabo.* Idem dicit alia metaphora: pſeudopaſtores enim vocat hircos, tum ob fœtidos & hircinos mores, tum quòd hædos ſibi ſimiles, id eſt, homines ſceleſtos verbo & exemplo gignerent, eiſque ad omne nefas quaſi duces præirent, ſicut hirci præeunt capras & hædos. Verſ. 3.

Quia viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum domum Iuda.] Vox *viſitauit* hìc cõtrariè ſumitur. Nam, *ſuper hircos viſitabo*, idem eſt quod, hircos, id eſt, duces & pſeudopaſtores puniam, ſuper ipſos manum vindicem extendam, acreſque plagas dorſo eorum infligam. Hic autem, *viſitauit Dominus gregem ſuum*, vt eum tueatur, & ex eo conſtituat duces qui eum propugnent. Vnde ſequitur: *Et poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ.* q.d. Quia hi falſi duces & paſtores perdiderũt gregem meũ, hac de cauſa Deus eum viſitabit, ex eoque conſtituet veros Principes & Paſtores, eoque gradu dignos, putà Iudam Machabæum eiúſque fratres, qui quaſi equi generoſi Dei, ad bella pro populo procedant, ac illius hoſtes, putà Antiochum eiúſque Chiliarchas profligent; ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & alii.

Dices, Iudas & Machabæi fuerunt oriundi ex tribu Leui, non Iuda: fuerunt enim Sacerdotes & Pontifices, qui omnes deſcendunt ex Leui, vt patet 1. Machab. 2. 1. Reſpondent aliqui, eos paterno genere deſcendiſſe ex Leui, ſed materno ex Iuda. Verùm dico, Iudam hìc & alibi vocari totam gentem Iudæorum, prout diſtinguitur ab Iſraële & decem tribubus, quæ à Iuda fecerunt ſchiſma. Hæc autem gens commiſta erat ex tribu Iuda, Leui, Bẽiamin, & cæteris, ſed à potiori parte vocata eſt Iuda, præſertim quia Iudæ promiſſum & datum eſt ſceptrum vſque ad Chriſtum à Iacobo Patriarcha, Geneſ. 49. 10. Machabæi ergo oriundi ex Leui, dicuntur produturi ex Iuda, id eſt, ex gente Iudaica, non autem ex tribu Iuda.

Machabæi vocantur Iuda, quo ſenſu.

Myſticè, Iudæ & Machabæi noſtri ſunt Chriſtus & Apoſtoli, qui ex Iudæorum ſtirpe prognati, quaſi generoſi equi prælium inierunt cum Regibus, Principibus, Philoſophis totoque mũdo infideli, eúmque protriuerunt, ſibiq; & Chriſto ſubiecerunt; ita Remig. Haymo & Lyra. Vnde & Chald. vertit: *Ex ipſo rex eius: ex ipſo Chriſtus eius: ex ipſo fortitudo belli ſui: ex ipſo magnificabuntur*

ficabuntur omnes gubernatores eius ſimul.

Apoſtoli ſunt equi gloriæ Chriſti.

Porrò *equus gloriæ*, id eſt, glorioſus, ſpecioſus, decorus, illuſtris, vt vertit Syrus; ac promptus & ſtrenuus in bello, vt vertit Arabicus, inſigne eſt hieroglyphicum Apoſtoli & viri Apoſtolici, qui quaſi equus vbique Chriſtum ſeſſorem, tanquam equitem infidelitatem & vitia ſternentem, Reges & Principes ſubiugantem, animosè circumfert, ita vt nullis laboribus defatigetur, nullis periculis, terroribus, hoſtibus, difficultatibus cedat, ſed omnia generosè tranſiliat & ſubigat, iuxta illud quod de equo bellico ait Iob cap. 39. 20. *Gloria narium eius terror. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occurſum pergit armatis. Contemnit pauorem, nec cedit gladio*, &c. qualis fuit Bucephalus Alexandri Magni, quo ipſe in prælijs vtebatur & vincebat, de quo Plinius lib. 8. cap. 42. *Eidem Alexandro*, inquit, *& magna equi raritas contigit. Bucephalon eum vocarunt, ſiue ab aſpectu torno, ſiue ab inſigni taurini capitis armo impreſſi. Sedecim talentis ferunt ex Philonici Pharſalij grege emptum. Neminem hic alium quàm Alexandrum, regio inſtrutus ornatu recepit in ſedem, alios paſſim reijciens. Idem in prælijs memorata euiuſdam perhibetur opera, Thebarum oppugnatione vulneratus, in alium tranſire Alexandrum non paſſus: multa præterea eiuſdem modi, propter quæ rex defuncto ei duxit exequias, vrbem tumulo circundedit nomine eius*, ſcilicet quam à Bucephalo Bucephaliam appellauit.

Bucephalus Alexandri qualis.

C Porrò S. Gregor. lib. 31. moral. cap. 11. & ſequent. verba Iobi explicans: *Equus*, inquit, *eſt prædicator qui habet fortitudinem, quia aduerſa conſtanter tolerat. Habet hinnitum, quia ad ſuperna blandiens vocat: equo ſuo Dominus & cum actionis fortitudine hinnitum vocis, & cum hinnitu vocis fortitudinem miniſtrat actionis. Terram vngula fodit, id eſt, quicquid in mente ſua terrenum verſari conſpicit, hoc nimirum ſuperducta pœnitentia duris percuſſionibus rumpit.* Addit talem equum gloriæ Dei fuiſſe S. Paulum, ac pergit: *Equus Dei exultat audacter, & exteriora tormenta non metuit, quia internam delectationem quærit: poteſtatum mundi iracundiam non formidat, quia ipſius quoque vitæ* D *præſentis deſiderium per mentis exceſſum calcat. In occurſum pergit armatis. Intueri libet illum ſeſſoris ſui calcaribus excitatum contra armatos hoſtes, quantus Paulum feruor accenderet, quando eum Epheſi ad irrumpendas theatri turbas Zeli flamma rapiebat*, Actor. 19. & Actor. 21. *Ego*, inquit, *non ſolùm alligari, ſed & mori in Ieruſalem paratus ſum pro nomine Domini Ieſu. Contemnit pauorem, nec cedit gladio.* At enim Rom. 8. *Quis nos ſeparabit à charitate Dei? Tribulatio, an anguſtia, an fames, an perſecutio?* Hæc & plura S. Gregor. Quid nos ad hæc? Equi, non Troiani, ſed Seiani, imò ex equis pigri, tardigradi & iniquæ ſortis aſelli. Seianus E equus fertur ſuos heros & ſeſſores, Seium, mox Dolabellam, deinde Caſſium, denique Antonium perdidiſſe; ita nos Chriſti regnum crebrò perdimus potius quàm propagamus. Vide quæ de equo candido, eiúſque ſeſſore Chriſto dixi Apocal. 6. 2.

Ex ipſo, ſcilicet Iuda, prodibit *angulus.*] Ita legendum cum Hebr. Chald. & Roman. perperam ergo in nonnullis Biblijs legitur *angelus.* Porrò *angulus* metaphoricè vocatur Princeps, qui Rempublicam continet, ſtringit, proſpicit & roborat, vti angulus vtrumque parietem in domo; ita S. Hieron. Vide dicta Iſaiæ 19. 13. Rurſum angulus metonymicè vocatur turris, quæ in angulis mu- A rorum erigi ſolet ad domus, arcis, vel vrbis tutelam, iuxta illud Sapien. 1. 15. *Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos.* Turris autem notat Principes, de qua Cant. 4. *Mille clypei pendent ex ea.* Ad literam angulus hic, id eſt, Princeps ex Iuda prodiens, fuit Iudas Machabæus, allegoricè Chriſtus & Apoſtoli. Chriſtus enim eſt lapis angularis domus Dei, id eſt, Eccleſiæ, qui vtrumque parietem, id eſt, Iudæos & gentes continet, & cui quaſi fundamento tota Eccleſiæ fabrica incumbit & innititur, vti docet Apoſtolus Epheſ. 2. in fine cap.

Ex ipſo paxillus.] Idem dicit alia metaphora. Princeps enim in Republica, eſt id quod angulus B in fabrica, & quod paxillus in pariete. Sicut enim paxillus eſt clauus infixus parieti, ex quo arma & vaſa quælibet ſuſpenſa pendent; ita à Principe omnis populus pendet, regitur & ſuſtentatur. Sic Eliachim vocatur paxillus Iſaiæ 22. 23. Ita à Machabæis pendebat populus Iudaicus, à Chriſto & Apoſtolis populus Chriſtianus.

Princeps eſt angulus, paxillus, & arcus populi.

Ex ipſo arcus prælij.] Eſt hîc tertia metaphora. Sicut enim Principem paulò ante vocauit angulum & paxillum, ita hic vocat arcum prælij, qui ſcilicet fortiter pro populo depugnet, eiúſque hoſtes arcu ſuo & ſuorum proſternat, vti ad literam fecit Iudas Machabæus; myſticè Chriſtus & Apoſtoli. S. Hieron. verò hæc tria ita diſtinguit: C *Ex ipſo angulus*, id eſt, ex Iuda & Iudæis, inquit, prodibit regia poteſtas; habuerunt enim Dauidem, Salomonem & poſteros eorum reges. *Ex ipſo paxillus*, id eſt, ſacerdotium: *Ex ipſo arcus prælij*, id eſt, fortitudo bellica, putà fortes milites & duces. Hæc enim tria, putà regnum, ſacerdotium & militia, ſunt robur, firmamentum, decus & gloria cuiuſuis Reipublicæ, æquè ac Eccleſiæ.

Ex ipſo egredietur omnis exactor.] Septuag. *abactor*, Chald. *gubernator*, Pagnin. *præfectus*, qui ſcilicet exigit tum vectigalia, tum iura & obſequia à ſubditis, vel hoſtibus ſubactis Principi, Reipub. aut Deo debita, qualia ſunt religio, cultus Dei, legum obſeruantia. Tales fuerunt Ma- D chabæi, ſed maximè Chriſtus & Apoſtoli. Exactor enim propriè eſt victor, indéque Princeps, qui victis & ſubditis imponit leges, onera & tributa, quod propriè competit Iudæ Machabæo, & magis Chriſto.

Mor. de officio Prælati.

Moraliter diſcant hic Principes, Magiſtratus, Prælati, ſe debere præſtare in repub. collegio vel congregatione cui præſunt, primò, quod angulus præſtat in domo, ſcilicet vt eam fulciāt, ſtringant, vniant. Secundò, quod paxillus præſtat in pariete, vt eius adiuſtar firmi & immoti alios firment & ſuſtentent, ita vt ab eis pendeant ſuorum, medij & infimi. Tertiò, quod arcus præſtat in prælio, vt ſicut ille abigit ſternitque hoſtes, ſic E illi Rempub. defendant & propugnent, ab eaque omnes hoſtes arceant & abigant. Quartò, quod exactor præſtat in telonio aut debito, vt ſcilicet conſtanter vrgeant diſciplinam & cuſtodiam legum, tum diuinarum, tum humanarum, eamquè ſi collapſa ſit, reſtituant & inſtaurent, etiamſi multorum odia ſint ſubeunda, & vulgi leuitati ſæpe reſiſtendum. Ita implebitur in eis illud Iſaiæ 58. 12. *Et ædificabuntur in te deſerta ſeculorum, fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis, & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemitas in quietem.* Sapienter Cicero lib. 1. Officior. *Omnino*, ait, *qui Reipub. præfuturi ſunt duo Platonis præcepta teneant: vnum, vt vtilitatem ciuium ſic tueantur, vt*

Axiomata Gētilium.

quicquid agant, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum. Alterum, vt totum corpus Reipub. curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deſerant. Vt enim tutela, ſic procuratio Reipub. ad vtilitatem eorum qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſa eſt, gerenda eſt. Et nonnullis interiectis: *Eſt proprium munus Magiſtratus, intelligere ſe gerere perſonam ciuitatis, deberéque eius dignitatem & decus ſuſtinere, ſeruare leges, iura deſcribere, & ea fidei ſuæ commiſſa meminiſſe.* Idem lib. 3. de legib. *Magiſtratus*, ait, *eſt lex loquens*, ſicut viciſſim lex eſt magiſtratus ſilens & mutus: *Vt cupiditatibus Principum & vitiis infici ſolet tota ciuitas, ſic corrigi & emendari continentia.* Thucydides lib. 6. *Magiſtratus*, ait, *eſt medicus ciuitatis:* qua ergo arte, cura, ſinceritate & fortitudine medicus curat ægrum, v.g. phreneticum & inuitum, eadem magiſtratus curet ciuitatem. Ageſilaus teſte Plutar. in Lacon. Magiſtratus officium eſſe dicebat, *erga rebellantes audacia, erga ſubiectos beneuolentia vti:* ſicut Virgil. 6. Æneid. Principis partes eſſe dixit:

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Agathon dictitabat Magiſtratum trium debere meminiſſe, 1. quòd imperet hominibus, 2. quòd ſecundùm leges, 3. quòd non ſemper imperet. ita Stobæus ſerm. 43. Plato lib. 4. de legibus, cēſet Magiſtratum deferendum non iis qui præcellunt opibus, robore, forma, nobilitate, ſed iis qui legibus parent maximè, & hac re cæteris in ciuitate præſtant. Cato cenſuram petens, cum ſuos competitores videret populo ſupplices, eùmque de more prenſantes, exclamauit, populo opus eſſe medico auſtero, validiſque remediis; proinde eligendum non qui blandiſſimus eſſet, ſed qui inexorabilis. Atque hæc dicens, ante omnes cenſor creatus eſt. Agnouit populus morbum ſuum: eoque Cato plus valuit obiurgando, quàm cæteri blandiendo, ait Plutar. in Apophth. Roman. vti enim corpora noſtra ſine mente, ſic ciuitas ſine legibus conſtare nequit. Solon ioterrogatus qualiter ciuitas bene regi poſſet, reſpondit. Si Princeps, & maiores ſecundùm legem vixerint, inquit Valer. lib. 3. cap. 9. Rurſum ſi ciues magiſtratui obediant, magiſtratus autem legibus, vti refert Stobæus ſerm. 41. Heraclitus dicebat, *ciues non minùs oportere pugnare pro legibus, quàm pro mœnibus*; quod abſq; legibus nullo pacto poſſit eſſe ciuitas incolumis, abſq; mœnibus poſſit; ita Laërtius lib. 9. cap. 1. Hinc illud Matonis:

Legéſque viris, & mœnia ponet.

Pittacus Crœſo percunctanti quod eſſet maximum imperium? Reſpondit, vbi leges imperant: nam vbi ſumma eſt legum auctoritas, ibi eſt minimum tyrannidis; ita Laërt. lib. 1. cap. 5. Demoſthenes ciuitatis animam eſſe leges dicebat: vt enim corpus anima carens cadit, ſic ciuitas nullis adminiſtrata legibus ſponte ſua ruit; ita Maxim. ſerm. 68. Cleon multo meliorem eſſe dicebat ſtatum ciuitatis, quæ licèt deterioribus, firmis tamen legibus vtitur, quàm illius quæ bonis quidem, ſed irritis; ita Thucyd. lib. 3 Archidamus roganti quinam eſſent Spartanæ vrbis præfecti? reſpondit: Leges & legitimi magiſtratus, cenſens in Repub. bene conſtituta ſupremam auctoritatem eſſe legibus deferendam, ſecūdam magiſtratibus, ac proinde eos legum debere eſſe tutores & vindices, non dominos, nec diſpenſatores, hoc eſt diſſipatores. Ludouicus XII. Galliarum Rex

A ſubpræfectum Aurelianenſem, quo familiariter olim erat vſus, ſæpéque iniuſtitiæ reum liberarat, creatus Rex damnauit, dictitans: *Contendo priuatus pro amico, regnum autem adepto leges mihi tuendæ ſunt.* Ita Annal. Franc. diuinè S. Bernard. lib. 4. de Conſider. cap. 4. ad Eugenium Pontif. cum docet quales debeat creare vel formare Prælatos: *Qui ſint*, inquit, *in iudicio recti, in conſilio prouidi, in iubendo diſcreti, in diſponendo induſtrij, in agendo ſtrenui*, &c. *qui quæſtum legationem non æſtiment, nec requirant datum, ſed fructum. Qui regibus Ioannem exhibeant, Ægyptijs Moyſen, fornicantibus Phinees, Heliam idololatris, Heliſæum auaris, Petrum mentientibus, negotiantibus* B *Chriſtum. Qui vulgus non ſpernant, ſed doceant: diuites non palpent, ſed terreant: pauperes non grauent, ſed foueant: minas Principum non paueant, ſed contemnant, qui cum turba non intrent, nec cum ira exeant: qui Eccleſias non ſpolient, ſed emendent. Qui marſupia non exhauriant, ſed corda reficiant & crimina corrigant; famæ prouideant ſuæ, nec inuideant alienæ. Qui orandi ſtudium gerant & vſum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quam ſuæ induſtriæ vel labori. Quorum ingreſſus pacificus, non moleſtus exitus ſit. Quorum ſermo ædificatio, quorum vita iuſtitia, quorum præſentia à gratia, quorum memoria in benedictione. Qui ſe amabiles præbeant non verbo, ſed opere: reuerendos exhibeant,* C *ſed actu, non faſtu. Qui humiles cum humilibus, & cum innocentibus innocentes, duros durè redarguant, malignantes coërceant, reddant retributionem ſuperbis. Qui non de dote viduæ & patrimonio crucifixi ſe, vel ſuos ditare feſtinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes iudicium iniuriam patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis.* Et cap. 7. librum ita concludit: *vbi malitia iuncta potentia eſt, aliquid tibi ſuper hominem præſumendum. Vultus tuus ſuper facientes mala. Timeat ſpiritum iræ tuæ qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempſit. Cui iraſceris tu, Deum ſibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, audi-* (Idea Pontificis.) D *turum Deum, & contra ſe paueat.* Et paulò antè perfecti Pontificis ideam ita depingit: *De cætero oportere te eſſe conſidera formam iuſtitiæ, ſanctimoniæ ſpeculum; pietatis exemplar, aſſertorem veritatis, fidei defenſorem, Doctorem gentium, Chriſtianorum ducem, amicum ſponſi, ſponſæ paranymphum, cleri ordinatorem, paſtorem plebium, magiſtrum inſipientium, refugium oppreſſorum, pauperum aduocatum, miſerorum ſpem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum ſenum, vltorem ſcelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum diſpenſatorem, ſal terræ, orbis lumen, ſacer-* E *dotem altiſſimi, vicarium Chriſti, Chriſtum Domini, poſtremò Deum Pharaonis.*

(Idea prælatorum.)

Et erunt quaſi fortes conculcantes lutum (id eſt, hoſtes vt lutum) *viarum in prælio.*] Pro *fortes* Hebr. eſt גבורים *ghibborim*, id eſt, prævalidi, præpotentes, heroës, gigantes Gabrieles. Ad literam notat Machabæos, qui ſua fortitudine hoſtes Iſraëlis proculcarunt quaſi lutum: *quia Dominus cum eis*; ita in libris Machabæorum legimus, Iudam Machabæum nunquam iniiſſe prælium (excepto vltimo, in quo non legitur oraſſe; vnde & cecidit) niſi priùs inuocata Dei ope, quã & præſtitit Deus: vnde miſit ad eum Ieremiã Prophetam è limbo, qui daret ei gladium, dicerérque: (Verſ. 3.)

Accipe

Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deijcies aduerſarios populi mei Iſraël. 2. Machab. 15. 15. Hinc & Iudas Machabæi, id eſt, Machabæus dictus eſt, ex literis initialibus verſus vndecimi Exodi c. 15. מי כמוך באילים יהוה *mi camocha baelim Iehoua*, id eſt, *Quis ſimilis tui in fortibus Domine?* quod quaſi belli teſſeram, & victoriæ omen in vexillis & inſignibus præferebat, vti dixi Exodi 15. vnde ſequitur.

Et confundentur aſcenſores equorum.] Putà duces & milites Antiochi, qui pollebant & gloriabantur equitatu, cum Machabæi pugnarent pedites, vti & Dauid, cæterique pii Iudæorum reges, iuxta legem Deuter. 17. verſ. 16. vt ibi dixi. Vnde quantò inferior fuit eorum ſors & conditio, quòd pedites in equites pugnarit, tanto nobilior illorum de eis ope Dei parta fuit victoria, tantò glorioſior triumphus. Hinc Chald. vertit: *Et fortes domus Iſraël triturabunt interfectos populorum, quaſi lutum viarum in bello, & prælia committent: quia verbum Domini erit in auxilium eorum.* Myſtice, hæc veriora ſunt in prælio ſpirituali, quo Chriſtus & Apoſtoli debellarunt mundum & tartarum.

Verſ. 6.] Et confortabo domum Iuda, & domum Ioſeph ſaluabo: & conuertam eos: quia miſerebor eorum: & erunt ſicut fuerunt quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

Verſ. 7.] Et erunt quaſi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quaſi à vino: & filii eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

Verſ. 8.] Sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos, ſicut antè fuerant multiplicati.

Verſ. 9.] Et ſeminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei: & viuent cum filiis ſuis, & reuertentur.

Verſ. 10.] Et reducam eos de terra Ægypti, & de Aſſyriis congregabo eos, & ad terram Galaad & Libani adducam eos, & non inuenietur eis locus.

Verſ. 11.] Et tranſibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis, & humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrum Ægypti recedet.

Verſ. 12.] Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus.

Verſ. 6. *Et confortabo domum Iuda, & domum Ioſeph ſaluabo.*] Dominus Iuda ſunt duæ tribus; domus Ioſeph decem reliquæ, quarum caput fuit tribus Ephraim, filii Ioſeph, ex eaque prognatus Ieroboam, æquè ac cæteri reges Iſraël. Porrò multi ex decem tribubus partim iam ante ſe iunxerant Iudæis, partim poſtea cum viderunt, vel audierũt victorias & trophæa Machabæorum, iis ſe aggregarunt, vt ſub eorum ducatu & præſidio incolumes & fœlices viuerent; ita S. Hieron.

Myſticè, id verius in conuerſione tam Iſraëlitarum, quàm Iudæorum ad Chriſtum, quæ inchoata eſt ab Apoſtolis, ſed perficietur ab Elia & Enoch in fine mundi: tunc enim omnis Iſraël ſaluus fiet; ita Remig. Lyran. & Arias. Pro *confortabo* hebr. eſt גברתי *gibbarti*, id eſt, viriles, fortes, robuſtos, ac quaſi Gabrieles efficiam. A גבר *gabar* enim, id eſt, vir fortis fuit, deducitur nomen Gabriel, id eſt, fortis vel fortitudo Dei.

Et conuertam eos.] Vt è locis in quibus per captiuitatem diſperſi ſunt, reuertantur ad auitas in Iudæa ſedes. Vnde Septuag. vertunt: *Et habitare faciam eos.* Chald *Et congregabo captiuitatem eorum.* Plinius Tigurina: *Et reuerſos collocabo*; ac Vatab. *Et conuerſos habitare faciam.* Hebr. enim הושבותים *hoſcebotim*, eſt miſtæ coniugationis, quaſi conflatum ex השיב *heſcib*, id eſt, conuerti; vel reuerti fecit; & ex הושיב *hoſcib*, id eſt, habitare fecit, collocauit.

Et erunt ſicut fuerunt, quando non proieceram eos.] q. d. Erunt ſicut fuerunt ante captiuitatem, tã Babylonicam, quàm Aſſyriacam. Hinc patet ad literam loqui Prophetam de Iudæis, Iſraëlitis & Machabæis. Idem patet ex nominibus *domus Iuda, domus Ioſeph, Ephraim*, &c.

Et erunt quaſi fortes, Hebr. *gibborim*, de quo dixi verſ. 5. *Ephraim.*] q. d. Erũt quaſi heroes Ephraim, fortiter bellantes bella Domini. Tribus enim Ephraim inter decem tribus erat fortiſſima. Vnde & cæteris tribubus continuos dedit reges. Hinc illud Pſal. 77. 9 *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli.* *Verſ.* 7.

Et lætabitur cor eorum quaſi à vino.] q. d. Ex continuis victoriis exultabunt, ſicut exultant qui hauſto potenti vino hilareſcunt: vel q. d. In præliis erunt audaces, interriti; & quaſi leones ignem ſpirantes, perinde ac ſi vino generoſo oppleti æſtuarent, vti nunc Koſachi, Hiberni, Hollandi, aliæque gentes vino aduſto ſe implent ante prælium, vt ſpiritibus calidiſſimi æſtuantes ſint audaces, ruántque intrepidi in enſes & gladios.

Et filij eorum.] q. d. Filij, nepotes & poſteri eorum cernent, audiéntque patrum & auorum ſuorum trophæa, indéque exultabunt in Domino, & ad eadem heroicè conſectanda incitabuntur. Sic trophæis Miltiadis Themiſtocles, Achillis Alexander Magnus, Alexandri Magni Iulius Cæſar, Cyri Scipio, excitati ſunt ad eadem per heroica facinora conſectandum, vti narrat Plutar. in eorum vita.

Sibilabo eis & congregabo illos.] Quaſi ſibilo cõgregabo & conuocabo eos, velut oues in Ieruſalem, tanquam Synagogam; & tempore Chriſti in Eccleſiam, in qua ſibilus erit prædicatio euangelica, inquit Vatab. Eſt catachreſis: ponitur enim ſibilus pro conuocatione, quia hæc in ouibus à paſtore fit ſibilo. Et hendiadys. Vnum enim dicitur per duo: *ſibilabo & congregabo*, id eſt, quaſi ſibilando congregabo. Simili modo ait Iſaias c. 7. 18. *Sibilabit Dominus muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur.* Vide ibi dicta. *Verſ.* 8.

De longè recordabuntur mei.] q. d. Iudæi & Iſraëlitæ degentes in remotis locis, vbi audierint legem Dei, cultum & Synagogam per Machabæos *Verſ.* 9.

in Iudæa reſtitutam, recurdabuntur mei, vt me
more Patrum inuocent & colant, ideoque cum
filiis valentes & gaudentes reuertentur in Ieruſa-
lem.

Verſ. 10. *Et reducam eos de terra Ægypti & de Aſſyriis.*]
Alludit ad captiuitatem Aſſyriacam & Babyloni-
cam, quam fugientes multi ex Iſraël, profugerunt
de more in Ægyptum, vt patet Ierem. 44. q. d.
Soluam omnem eorum captiuitatem, exilia &
diſperſiones, faciamque vt tuti & liberi in pa-
triam, & ad me meúmque templum, & Eccleſiæ
reuertantur; ita S. Hier. Alber. & Hugo. Huc fa-
cit quod Ioſephus li. 12. Antiq. c. 2. ſcribit Ptolo-
mæum Philadelphum, qui poſt Ptolomæum La-
gi Alexandro Magno in regno Ægypti ſucceſſit,
centum viginti millia Iudæorum ex Ægypto li-
bertate donata in Iudæam remiſiſſe, eaque bene-
ficientiâ obtinuiſſe ab Eleazaro Pontifice 72. In-
terpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græ-
cum idioma transferrent.

Ad terram Galaad & Libani adducam eos.] Pu-
tà in Iudæam, cuius limites ſunt Libanus & Ga-
laad. Myſticè, ad Eccleſiam Chriſti, quæ fertilis
eſt, pulchra & amœna vti Galaad, Libanus, om-
niſq; terra Iudæis olim promiſſa. Vnde ſequitur:
Et non inuenietur eis locus, ſcilicet ſufficiens. q. d.
Maxima erit multitudo fidelium, tum Iudæorum
ſub Machabæis, tum potiùs Chriſtianorum ſub
Chriſto & Apoſtolis, adeò vt templo & Eccleſiæ
eos non capiant. Secundò Sanchez, q. d. Non in-
uenietur eis locus, id eſt, ipſi non inuenientur in
loco priſtino, putà in Ægypto & Aſſyria, quia re-
dibunt in Ieruſalem; vnde Septuag. vertunt: *Non
relinquetur ex eis vllus*; vt ſit hypallage.

Anagog. q. d. Locus fidelium poſt mortẽ, poſt-
que diem iudicii non inuenietur ampliùs in terra,
quia ipſi ex terra transferentur in cœlum.

Verſ. 11. *Et tranſibit in maris freto.*] Varii variè hæc ex-
plicant. Primò, Iudæi hæc ad literam expectant,
quaſi portenta futura & facienda à ſuo Meſſia, ſi-
cut facta ſunt à Moſe in mari rubro. Verùm quia
ad literam hoc cap. agitur de Machabæis, eorúm-
que victoriis portentoſis; hinc ſecundò magis ap-
poſitum huic loco eſt, quod tradunt Hebræi
priſci apud S. Hieron. ac Remig. & Hugo, ſcili-
cet Iudæos olim in Græciam profugos, tempo-
re Machabæorum, per fretum anguſtum Pro-
pontidis, quod Chalcedonem à Conſtantinopoli
ſegregat, tranſiſſe, vt redirent in Iudæam. Ve-
rum nuſquam legimus fretum hoc percuſſum &
ſiccatum à Deo, vt Iudæi ſicco pede pertranſi-
rent. Tertiò, alii putant hîc notari Alexandrum
Magnum, qui cum exercitu mare Pamphiliæ ſic-
co pede tranſmiſit, pergens contra Dariũ & Per-
ſas, teſte Ioſepho lib. 2. Antiq. c. vlt. Verum hoc
viris doctis fabuloſum videtur; & Ioſeph. licèt
id ex aliis referat, non tamẽ approbat. Adde, quid
hoc ad Iudæos & Machabæos? Dico ergo eſſe hîc
cõtinuam metaphoram ſiue allegoriam, qua ſub
ſchemate miraculoſi tranſitus Hebræorum per
mare rubrum duce Moſe, & per Iordanem duce
Ioſue in terram promiſſam, deſcribit ſimilem nõ
miraculoſum, ſed mirabilem tranſitum Iudæorũ
toto orbe diſperſorum per maria & gentes, fœli-
cémque reditum in Iudæam, cùm audierint eius
fœlicitatem & victorias partas à Machabæis. q. d.
Faciam vt Iudæis Ieruſalem redeuntibus omnes
viæ, maria & flumina ſint peruia, remouebo om-
nes obices & obſtacula, adeoq; ſi opus ſit ſiccabo

A mare & flumina, vti ſiccaui ſub Moſe, quando
ipſe virga percuſſit mare rubrum, & ſub Ioſue,
quando confudi, diuiſi & ſiccaui profunda flu-
minis Iordanis; quin & humiliabo ſuperbiam &
potentiam Aſſyriorum, Ægyptiorum, aliorumq;
gentium hoſtilium, faciamq; vt populum meum
retinere, aut ab hoc ſuo in Iudæam reditu remo-
rari nequeant. Nominat præ aliis Ægyptios &
Aſſyrios, quia hi olim crebrò & vehementer af-
flixerunt Iſraëlitas, euſque in captiuitate deti-
nuerunt; ita Theodor.

Myſticè, id verius in Apoſtolis & eorum ſe-
quacibus, quibus Deus viam parefecit per terras,
maria & flumina, vt omnes gentes adirent, eaſ-
B que Eccleſiæ aggregarent, iuxta illud Iſaiæ 11.
15. *Et deſolauit Dominus linguam Ægypti, & le-
uauit manum ſuam ſuper flumine in fortitudine ſpi-
ritus ſui, & percutiet in ſeptem riuis, ita vt tranſeant
per eam calceati.* Sicut Auguſto Cæſari Ægyptum
inuadenti, viamque per ſuam Monarchiam in
Ægyptum & in omnes gentes Apoſtolis pan-
denti, contigit, vti ibidem dixi; ita S. Hieron. Cy-
ril. Clarius, Arias, Vatab. & alii. Vbi nota, in Scri-
pturis hoſtes Eccleſiæ Dei vocantur Ægyptii,
Aſſyrii, Chaldæi: quia hi fuerunt hoſtes Iſraëlis &
Synagogæ, quæ fuit quaſi aurora & parens Eccle-
ſiæ.

Confundentur omnia profunda fluminis.] *Flumi-
C nis*, id eſt, fluminum, ſed dicit *fluminis*, quia allu-
dit ad Iordanem ſiccatum à Ioſue. Dices, quid eſt
ꝛ̃ confundentur? Reſpondent aliqui; *confundentur*,
id eſt, commiſcebũtur, ſicut Iordanis aquæ à Io-
ſue diuiſæ, repreſſæ, & in vnum locum coactæ,
intumeſcentes confuſæ, id eſt, commiſtæ & con-
uolutæ fuerunt. Verùm hebr. בוש *boſç*, non ſi-
gnificat commiſcere, ſed confundere, id eſt, pu-
defacere. Dico ergo flumina metaphoricè dici
confundi & pudefieri, cùm ſuo alueo, quaſi ſuo
iure & hæreditate, contra naturam priuantur, ab
eóque vi expelluntur. Si enim haberent ſenſum
& ſanguinem, vtique ob hanc vim & quaſi igno-
miniam, quam inuitè ſubeunt, pudefierent & eru-
D beſcerent, quod ſuo loco violenter excedere, eú-
que hominibus, putà Hebræis, cedere debeant.
Sic iratus confunditur, cùm iram ſuam explere
nequit, dum illa à potentiori quopiam reprimi-
tur & infringitur. Confundi ergo profunda flu-
minis, idem eſt quod ſiccari. Vnde pro *confun-
dentur*, Pagnin. & Tigur. vertunt *ſiccabuntur*, & ita
ad verbum nunc eſt in Hebræo. Nam הובישו *ho-
biſçu*, propriè deducitur à יבש *iabaſç*, id eſt, ſicca-
re; Noſter deduxit à בוש *bos*, id eſt, confundi, pu-
defieri: quare videtur legiſſe alio puncto הבישו *he-
biſçu*, quanquam ordines verborum imperfecto-
rum apud Hebræos ſæpe confunduntur, ac verba
quiſcentia *Ain van*, tempora ſua mutuantur à
E quieſcentibus *Pe iod*, putà *bos* à *iabas*, & ſic *hobiſ-
çu* ponitur pro *hebiſçu*. Simili modo dixit Ioël ca.
1. 10. *Confuſum eſt vinum*, & verſ. 12. *Vinea confu-
ſa eſt*, id eſt, ſiccita eſt, elanguit, euanuit. Vide ibi
dicta. Iam ſenſus huius loci eſt is, quem paragra-
pho præcedenti aſſignaui.

Confortabo eos in Domino.] In me, qui ſum Do- Verſ. 12.
minus. Eſt enallage: loquitur enim Deus de ſe in
tertia perſona. *Et in nomine*, id eſt, virtute, poten-
tia & inuocatione *eius ambulabunt*, pergéntque
ſtrenuè & alacriter Iudæi in Ieroſalem, fideles in
Eccleſiam militantem in terris, & ex ea in trium-
phantem in cœlis.

CAPVT

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS.

Prædixit Zacharias c.10. Machabæorum bella & victorias, nunc proſequitur ea quæ poſt illos futura erant, & obuentura Judæis per Romanos. Hoc ergo capite prædicit excidium Ieroſolymæ, putà vrbis & templi, iam recẽs à Zorobabele, & Ieſu filio Ioſedec ædificati, faciendum à Tito & Romanis, idque ob Iudæorum peccata, præſertim ob Chriſtum ab eis occiſum & venditum triginta argenteis. Quare vt peccata hæc declinent, itaque excidium euadant, Deus Zachariam facit paſtorem, id eſt, Prophetam, vt futura hæc prædicat & comminetur. Hinc verſ. 7. ſumit duas virgas paſtoritias, quibus quaſi paſtor, populum quaſi gregem ſuum paſcat: vnam vocat Decus, id eſt, decoram & gratioſam: alteram vocat Funiculum, quo conſtringuntur & plectuntur rei. Hiſce repræſentat duos prouidentiæ & regiminis modos, quibus vti in Iſraele regendo iam antea vſus, ita deinceps vſurus erat Deus; nimirum virga cui nomen Decus, repræſentat amorem, promiſſa & beneficia, quibus Deus Iudæos ad ſe vti olim allexerat, ita per Machabæos eorũque poſteros allecturus erat vſque ad Chriſtũ, qui fuit decus, amor & gratia Dei Patris effuſa in Iudæos: altera cui nomen Funiculus, repræſentat timorem, minas & plagas, quæ Deus poſt priorem amoris virgam in morte Chriſti confractam, pauit & exagitauit Iudæos per Romanos; quam quia pariter ſpreuerunt, hinc & hanc virgam confregit, eoſque abs ſe abiecit, omnémque eorum curam ac prouidentiam depoſuit; ac eos verſ. 15. paſtori ſtulto, cuius formam & habitum induere iubetur Zacharias, vt eum populo repræſentet, paſcendos, id eſt, perdendos & mactandos tradidit.

Verſ. 1.] Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.

Verſ. 2.] Vlula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vaſtati ſunt: vlulate quercus Baſan, quoniam ſucciſus eſt ſaltus munitus.

Verſ. 3.] Vox vlulatus paſtorum, quia vaſtata eſt magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.

Verſ. 4.] Hæc dicit Dominus Deus meus: Paſce pecora occiſionis.

Verſ. 5.] Quæ qui poſſederant, occidebant, & non dolebant, & vendebant ea, dicentes: Benedictus Dominus, diuites facti ſumus: & paſtores eorum nõ parcebant eis.

Verſ. 6.] Et ego non parcã vltrà ſuper habitantes terrã, dicit Dominus: ecce ego tradã homines, vnũquemque in manu proximi ſui, & in manu regis ſui: & concident terram: & non eruam de manu eorum.

Verſ. 1. APERI *Libane.*] Quæres, quid hic ſignificat Libanus? Theod. & Chald. putant ſignificare gentes vicinas & hoſtiles Iudæis, quales erant Syri, Idumæi, Moabitæ. Libanus enim erat terminus Iudææ, & initium gentium, putà Syrorum versùs Aquilonẽ. Cenſent ergo hîc gentibus excidium intentari, eo quòd Iudæis reditum è Babylone, templiq; & vrbis reſtaurationem inuiderint, & pro viribus impedierint. Verùm ſequẽtia omnia Iudæos ſpectant, non gentes, ac in primis illud verſ. 3. *Vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.* Quocirca cæteri omnes, vt S. A Hier. Cyril. Haymo, Remig. Hugo, Lyra. Dion. Vatab. Arias, Ribera, Mariana, Sanchez, à Caſtro & alii conſtanter & vnanimiter cenſent, per Libanum hîc accipi Ieruſalem & tẽplum. Primò enim tam vrbs quàm templum in Iudæa æquè ac Libanus mons inclytus in Syria eminebat. Secũdò, vtrumque ex cedris Libani erat conſtructum. Tertiò, domibus & incolis abundabat, vti Libanus & ſylua abundat arboribus. Quartò, quia Ieruſalem alebat tyrannos, raptores, prædones, vti Libanus alit lupos, leones, vrſos, aliaſque feras, eaque de cauſa vaſtata eſt. Quintò, quia templum candore lapidum candicabat, vti Libanus candore niuium, teſte Ioſepho li. 6. belli, indéq; dictus B eſt Libanus à לבן *Laban*, id eſt, albus, cãdidus: vel à לבונה *Lebona*, id eſt, thus, quia thuris eſt ferax. Tẽplum ergo quod iam cum vrbe ædificabatur, Zacharias hic vocat Libanum, eiúſque finem & exitum in eius initio prædicit. Vnde Chald. pro Libano vertit *templum*. Simili modo Ezechiel ca. 17. 3. Ieruſalem vocat Libanum. Vide ibi dicta. Denique alludit ad domum regiam ſaltus Libani, in Ieruſalem ædificatam à Salomone. 3. Reg. 8. a. Iam cenſent aliqui hîc prædici vaſtitatem, quã Antiochus Epiphanes vrbi & tẽplo intulit tempore Machabæorum, cùm paſtor & idolum de C quo verſ. 17. fuit impius Iaſon, qui vti ſimoniacè Pontificatum emit ab Antiocho, ita ſceleratè eum adminiſtrauit, colens Herculem & deos Antiochi. Verùm quia hîc intruſus fuit Pontifex, quem mox excluſerunt Machabæi Pontifices & Principes legitimi, ſub quibus maximè floruit Dei templique religio, hinc meliùs Vatab. Ribera, à Caſtro & alii paſſim cenſent hîc agi de vaſtitate vrbi & templo illata per Titum & Romanos. Hi enim funditus combuſſerunt & diruerunt tam vrbem, quàm templum; cũ Antiochus

Templum vocatur Libanus ob quinque analogias.

Libanus vnde dictus.

putabitur nobis in peccatum. Vbi nota, Iudæos hic A vocari oues vel pecora occiſionis. Primò, quia in eos quaſi oues impunè graſſabantur Principes & Pontifices, eóſque vel in corpore, vel in anima expilabant & iugulabant praua ſua doctrina & vita, vti eis exprobrat Chriſtus Matth. cap. 23. ita ex Chaldæo Theodor. & patet ex eo quod ſequitur: *quæ qui poſſederant, occidebant.* Oues ergo *occiſionis*, vel *eſcarum*, vti vocantur pſalm. 43. 12. ſunt quæ non ſeruantur ad lanam aut lac, non vt tondeantur vel mulgeantur, ſed vt occidantur & deuorentur. Sic Ierem. verſ. 12. 3. *Congrega*, ait, *eos quaſi gregem ad victimam, & ſanctifica eos in die occiſionis.* Secundò, quia occiſioni & gladio Romanorum ob ſua ſcelera, cum ſuis Principibus & B Pontificibus erant deſtinati cædique deuoti; ita S. Hieron. Remig. Hugo, Vatabl. & alij paſſim. Rationem dat à Caſtro: nam iubetur, inquit, Zacharias ac ſi paſtoritiam artem exerceret, repræſentare officium paſcendi, quo Deus populum ſuum pauit diuerſis temporibus, & deinceps paſturus erat. Et rationem huius perſonæ, & quaſi fabulæ aſſumendæ docet Deus eſſe, quod iniqui paſtores fuerint cauſa, cur ipſe populum deſeruerit, & cum paſtoribus in captiuitatem duci permiſerit à Chaldæis, & rurſum duci permiſſurus ſit à Romanis. Dicit igitur Deus: Age, ô Zacharia, ſume perſonam paſtoris ſapientis, & paſce oues meas, quas ſtulti paſtores & occidunt, & C occiſioni parant: Nam illi quibus eas curandas commiſi, iugulant eas, ſua lucra quærentes, non earum ſalutem: nec de hoc ſcelere dolent, quaſi nullam culpam commiſerint; & vendunt eas, & aucti pretio laudant Deum, dicentes: Benedictus Deus, quia ſumus ditati: itaque paſtores hi non parcunt ouibus, ſed eas impunè expilant & mactant. Simili ſchemate vtitur Ieremias cap. 23. 1. *Væ*, ait, *paſtoribus, qui diſperdunt & dilacerant gregem paſcuæ meæ.* Et Ezechiel cap. 34. 2. *Væ paſtoribus Iſraël qui paſcebant ſemetipſos, &c. quod craſſum erat occidebatis, gregem autem Domini non paſcebatis.* Vide ibi dicta. Ita à Caſtro, & rectè, niſi quod ipſe hæc cenſeat dici de paſtoribus præteritis, D non de futuris, cùm potiùs, vt dixi, hæc, vtpote oracula de vrbis excidio, ſpectent futura, & paſtores futuros vſque ad tempora Chriſti & excidij Ieroſolymæ. Illis enim iniquis, impiis & tyrannicis opponit ſuum paſtoratum, & regimen æquum, pium & paternum.

Et vendebant ea.] Scilicet pecora. q. d. Hi pſeudopaſtores ex gregibus ſibi commiſſis quæſtum faciebant, eis eorúmque filiis, ſeruis, operis, agris, &c. ad ſua lucra per vim & fraudem abutebantur, perinde ac ſi eos ad ſuum quæſtum vendidiſſent. Eſt catachreſis.

Verſ. 6. *Et ego non parcam eis.*] Aliqui futurum accipiunt pro præterito, ſcilicet *non parcam*, id eſt, E non peperci *eis*, putà Ægyptiis, eo quòd populum meum oppreſſiſſent: aut potiùs *eis*, ſcilicet Iſraëlitis, eo quòd fecerint ſchiſma à me & à domo Dauid. Hac enim de cauſa tradidi eos regibus impiis, qui eos tyrannicè expilarent, imò feci vt in ſeſe inuicem graſſarentur, & mutuò ſe per inteſtina odia, fraudes & cædes conficerent; ita à Caſtro.

Meliùs alij futurum propriè vt ſonat accipiunt, cenſéntque id impletum ſub Ariſtobulo & Hircano, qui cum de Pontificatu & Principatu contenderent, vocarunt in auxilium Pompeium & Romanos, à quibus ſubacti, ſpoliati & vaſtati ſunt; ita Theodor. aut potiùs ſub Tito & Veſpaſiano, quando Zelotæ aliique Iudæi mutuò ſeſe expilarunt & mactarunt, teſte Ioſepho lib. 6. belli cap. 2. & 4. Et traditi ſunt *in manu regis ſui*, id eſt, Principum ſuorum factioſorum, vt ait Vatab. aut Herodis Agrippæ, Veſpaſiani & Titi, qui totam Iudæam perdiderunt; ita S. Hieron. Albert. Hugo, Arias & Vatab. Romani enim Imperatores vocantur reges Iudæorum, tum quia in paſſione Chriſti Iudæi eos, vt ſuos Cæſares agnouerunt & profeſſi ſunt, dum coram Pilato clamarunt: *Non habemus regem, niſi Cæſarem*: tum quia Romani eos bello ſubegerunt, an iure, an iniuria non diſputo.

Verſ. 7.] Et paſcam pecus occiſionis propter hoc, ô pauperes gregis. Et aſſumpſi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem.

Verſ. 8.] Et ſuccidi tres paſtores in menſe vno, & contracta eſt anima mea in eis: ſiquidem & anima eorum variauit in me.

Verſ. 9.] Et dixi: Non paſcam vos: quod moritur, moriatur: & quod ſucciditur, C ſuccidatur: & reliqui deuorent vnuſquiſque carnem proximi ſui.

Verſ. 10.] Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus: & abſcidi eam, vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.

Verſ. 11.] Et in irritum deductum eſt in die illa: & cognouerunt ſic pauperes gregis, qui cuſtodiunt mihi, quia verbum Domini eſt.

D

Et pecus paſcam occiſionis.] Theodor. Vatab. Ribera, & alij, cenſent hunc eſſe Chriſti vocem ad ſuos Apoſtolos, & primos fideles è Iudæis collectos, quos ob humilitatem, paupertatem & imbecillitatem vocat pauperes gregis, quaſi Chriſtus hic ſignificet ſe velle Patri ſuo obedire & obſequi, vt quantum in ſe eſt Iudæos paſcat, & irā cladémque eis à Deo decretam auertat. Verùm hoc myſticum & allegoricum potiùs eſt, quàm literale. Ad literam enim Propheta hîc à Deo conſtitutus paſtor verſ. 4. vbi ab eo audiuit: *Paſce pecora occiſionis*, hoc verſu onus paſcendi ſuſcipit, Deóque reſpondet: *Paſcam pecus occiſionis.* Verſ. 7. E Vnde ex Hebræo vertas: *Et paui*, vel paſcere cœpi. Noſter vertit: *Et paſcam*, vt ſignificet continuationem & diuturnitatem paſcendi; ita S. Hieron. Remig. Lyran. & Arias. Porrò Zacharias fuit paſtor, non verus & literalis, ſed myſticus & ſymbolicus, pauitque Iudæos ſuis hiſce oraculis, quibus iuſſu Dei paſtoris habitum virgámque aſſumit, ac paſtoris veri munia, Dei, inquam, circa Iudæos gubernationem repræſentat, ſicut verſ. 15. ex aduerſo induit vaſa paſtoris ſtulti, vt eius mores populo in ſe exprimat & oſtentet.

Propter hoc, ô pauperes gregis.] Supple, attendite ad ea quæ dicturus ſum; ita S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo. Secùndò, Arias. Vatab. à Caſtro & alij.

alij, q. d. Quia oues hæ ſunt occiſioni deſtinatæ, & quia à Deo conſtitutus ſum earum paſtor, propter hoc paſcam eas, præſertim vos, ô pauperes gregis, tum ab occiſione, cui reliqui certò deſtinati ſunt, tum è manu improborum paſtorum veſtrorum liberem. Vnde Arias vertit: *Paſcã oues occiſionis propter vos ô pauperes gregis*; vt hebr. לכן *lachen*, non ſit aduerbium, ſignificans *propter hoc*, ſed pronomen, ſignificans *vobis*, ita vt *lachen* fœmininũ ponatur pro לכם *lachem* maſculino. Pauperes gregis vocat inopes in populo, præſertim ſimplices, innocentes, manſuetos & iuſtos, propter quos Deus cæteris impiis ad tempus pepercit, paſcens eos per Prophetas & ad pœnitentiam prouocans; ita Theodor.

Et aſſumpſi mihi duas virgas.] Duos bacolos paſtorales, vt paſtoris habitum, æquè ac officium aſſumerem. Vnde ſubdit: *Et paui gregem.*

Vnam vocaui Decorem.] Hebr. נעם *noam*, id eſt, decor, ſpecies, iucunditas, gratia, amabilitas, ſuauitas, manſuetudo. Vnde ſocrus Ruth vocabatur Noëmi, dicebátque: *Ne vocetis me Noëmi, id eſt, pulchram, ſed vocate me Mara, id eſt, amaram, quia amaritudine valde repleuit me Omnipotens*, Ruth. 1. 20. Hæc virga ſignificat regimen ſuaue per amorem & beneficia, nõ per minas & ſupplicia. Vnde Vatab. *Hæc, ait, fuit clemẽtia Chriſti, qua vſus eſt dum aſſumpſit carnem.* Quocirca Syrus vertit: *Vnam vocaui ſuauem*, vel *iucundam*. Arabicus Antiochenus: *Vnam vocaui facilitatem*, vel *benignitatem*. Alexandr. *Vnam vocaui decus.*

Et alteram vocaui Funiculum. Hebr חבלים *chabalim*, id eſt, funiculi; ita Septuag. Aquila, Symmach. & Noſter. Hinc & Syrus & Arabicus vtérque vertit *funem*. Hic ſignificat regimen durum, ſeueras leges & edicta, quibus populus quaſi funibus colligatur, conſtringitur, & ſi peccet flagellatur, vincitur, illaqueatur. Iam Hebræi aliter punctant, legúntque חבלים *chobelim*, id eſt, colligantes, naucleri, gubernatores, & per antiphraſin diſſipantes, corruptores. Porrò quia funiculis olim dimetiebantur hæreditates, hinc funiculus metonymicè ſignificat hæreditatem, ſiue ſortem & partem hæreditatis, quæ cuique per funiculum dimetientem obtingebat. Rurſum funiculus ſignificat cœtum & congregationem. Sicut enim ex multis filis contortis conflatur funiculus, ſic ex multis hominibus congregatis fit cœtus & populus. Vnde Euſeb. lib. 10. demonſtr. Euang. cap. 4. per *decorem* accipit legem veterem, quæ data eſt, inquit, *funiculo*, id eſt, cœtui & populo Iſraël, qui erat funiculus hæreditatis, id eſt, ſors & hæreditas Dei.

Duæ virgæ quid? Reſp. 1. Quæres, quale eſt hoc virgarum hieroglyphicum? quid ſymbolicè hæ duæ virgæ ad literam ſignificant? Primò, S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo & Ribera, duas has virgas accipiunt duo fœdera, duplexque regimen prouidentiæ Dei. Prius initum cum Noë, omnibúſque hominibus, Geneſ. 9. 9. quod hîc dicitur decor, quia decebat Deum hoc vniuerſale in homines imperium, omniúmque cura: poſterius initum cum Abraham, & eius poſteris, puta duodecim tribubus Iſraël, Geneſ. 17. 7. quod proinde dicitur funiculus, vel vt hebr. eſt funiculi. q. d. Sors hæreditaria, quam Dominus ſibi ex omnibus gentibus, in populum & Eccleſiam elegit, fuit poſteritas Abrahæ, ſiue populus Iſraël.

2. Secundò, S. Cyrillus cenſet funiculum repræſentare vetus teſtamentum, vtpote Iudæos ſtringens, coarctans, vinciens & flagellans: decorem referre nouum teſtamentum, ſiue legem gratiæ.

Tertiò, alij cenſent per decorem ſignificari Duces & Reges iuſtos piúſque; per funiculum verò iniuſtos & impios. Ita R. Moſes lib. 2. direct. c. 44. per decorem accipit Moſen, Ioſue & ſequentes: per funiculum, Roboam & poſteros, partim idololatras, partim ſceleratos. Alij per decorem accipiunt regnum duodecim tribuum, ſub Dauide & Salomone vnitum: per funiculum verò idem regnum, in duo ſub Roboam diuiſum. Alij per decorem accipiunt regnum Iuda, per funiculum regnum Iſraël, ſiue decem tribuum. Accedit Chald. qui per decorem accipit regnum Ieroboam, qui decem tribus à tyrannide Roboam vindicauit & in libertatem aſſeruit: per funiculum, regnum Roboam, minax initio & tyrannicum. Verùm hæc omnia iam erant præterita, ad quæ licèt alludat Propheta, tamen propriè vaticinatur de futuro. Quocirca Arias per decorem accipit Machabæos, primos populi vindices, puta Iudam cum fratribus: per funiculum autem eorum poſteros, qui violenter regnum regiúmque nomen ſibi arrogarunt. 3.

Quartò, alij per decorem accipiunt initium prædicationis Chriſti, quod fuit ſuaue & blandum: per funiculum, finem eiuſdem, qui fuit minax excidij, iudicij & gehennæ, vt patet Matth. 23. & 24. & 25. 4.

Quintò & genuinè, virga vocata decor, ſignificat regimen amoris per conſolationes, monitiones & beneficia, quod poſt tempora Zachariæ Deus exhibuit Iudæis per Machabæos, & maximè per Chriſtum. Altera virga vocata funiculus, ſignificat regimen terroris, quo vſus eſt Deus cum vidit Iudæos priori virga amoris & lenitatis abuti, & indureſcere, ſcilicet poſt mortem Chriſti, cum per Romanos eos exagitare cœpit, ac tandem funditus euertit, vt Iudæi omnes vel occiſi, vel capti & funiculis colligati fuerint, & tunc quiſque ſuum funiculum, id eſt, ſortem & pœnam pro meritis accepit, ideóque hebr. eſt *funiculi*; ita Vatablus. *5. genuinè.*

Hoc ergo vtrumque tempus & regimen Dei, vtraque virga aſſumpta ſignificat Zacharias, quaſi Dei vicarius & Propheta. Ipſe enim quaſi paſtor duplicis virgæ, Deum paſtorem duplicis regiminis, ſcilicet amoris & timoris repræſentat. Hoc eſſe ſenſum patet, primò ex eo quod hoc oraculum Prophetæ ſit de futuro, non de præterito. In futuro autem non poſſumus commodiùs explicare, nec aſſignare ſymbolum virgæ decoris, & funiculi, niſi eo modo quo iam expoſui. Secundò, idipſum patet ex rei euentu. Nam primò decorum fuit Dei regimen circa Iudæos, tempore Machabæorum & Chriſti, deinde terribile & funeſtum tempore Romanorum, Neronis & Veſpaſiani. Tertiò, quia paulò pòſt dicit Propheta, ſe vtramque hanc virgam confregiſſe, quia ſcilicet Deus planè à ſe abiecit & reprobauit Iudæos, quod de alio tempore quàm Chriſti & Titi, dici nequit. Quartò, quia verſ. 13. hanc virgam decoris confractam eſſe ſignificat in morte Chriſti, ob eius venditionem & cædem, quia ſcilicet eum Iudæi appretiarunt, emerúntque triginta argenteis.

Mor. quæ ſit optima regendi ratio? Moraliter, Principes, Magiſtratus, Prælati, Rectores, &c. diſcant hîc à Dei prouidentia & regimine modum regendi, nimirum vt quantum ex ſe eſt, ſubditos regant decore, id eſt, humanitate,

tate, amore, clementia, miſericordia, beneficentia, promiſſis & præmiis; ſic enim erit נעם *noam*, id eſt, decorum, elegans & ſpecioſum regimen. Dei enim ſapientia totum orbem ita regit & gubernat, vt attingat à fine vſque ad finem fortiter, & diſponat omnia ſuauiter, Sapien. 8.1. Quod ſi aliqui duri & ſeruilis ingenij amore regi nolint, talibus exhibeant virgam funiculi, qua eos regant quaſi ceruicoſos & brutos minis, mulctis, pœnis & ſupplicijs. Hanc enim eſſe optimam regendi methodum docet hîc Zacharias, ipſéque vſus & experientia, probatus à Gentilibus, æquè ac à Chriſtianis. Audi eorum hac de re ſenſa & gnomas.

Gnoma ſapientum de clementia.

B Archytas Pythagor. de lege & Iuſtitia: *Oportet*, inquit, *verum Principem non rectè tantùm imperare ſcire ac poſſe, ſed & humaniter. Turpe enim fuerit Paſtorem oues odiſſe, & pecoribus ſuis infenſum eſſe.* Xenophon in Pædia Cyri aſſerit, *bonũ principem nihil differre à bono patre. Nam & parentes filiis prouident. Et Cyrus mihi nunc videtur ea nobis conſulere à quibus maxima in fœlicitate poſſimus ad vltimum vſque finem perſeuerare.* Seneca lib. 1. de Clementia cap. 5. *Principum*, ait, *crudelitas bellum eſt: clementia in quamcumque domum peruenerit, eam fœlicem & tranquillam parabit; ſed in regia quo rarior, eo mirabilior. Magni animi proprium eſt placidum eſſe tranquillúmque, ac iniurias & offenſas ſuperando deſpicere. Muliebre enim eſt furere. Ira non decet regem.* Et nonnullis interiectis: *Optimè Deos exemplum Principibus conſtituam, vt ſe tales ciuibus præbeant, quales ſibi Deos eſſe volunt.* Ariſtot. lib. 8. Ethicor. *Similis*, ait, *eſt comparatio regis ad ſubditos, patris ad filios, paſtoris ad oues.* Pythagoras ita imperandum eſſe Principi dicebat, *vt ſubditi magis eum venerentur quàm metuant. Reuerentiam enim admiratio, timorem odium comitatur*; ita Stobæus ſerm. 46. qui & addit Pittacum cenſuiſſe, Principem laudabilem eſſe, qui efficit vt ſubditi metuant, non ipſum, ſed pro ipſo. Idem fuit Chilonis, Philonis, Muſonij ſenſus, eadem ſententia. Inſuper Anaxilaum Rhêgij Principem, interrogatum quid in principatu fœliciſſimum eſſet? reſpondiſſe, nunquam beneficia conferendo vinci. Tiberius Cæſar, teſte Suetonio, dicebat: *boni paſtoris* (qualis eſt Imperator) *eſſe tondere pecus, non deglubere.* Agapetus Diaconus de officio Regis: *Sicut oculus*, ait, *innatus eſt corpori, ita Imperator mundo adaptatus eſt à Deo, datus pro adminiſtratione eorum quæ vſui ſunt. Oportet ergo eum hominibus quaſi propriis membris proſpicere, vt proficiant in bonis, neu malorum offendiculo illidantur. Solis profectò partes ſunt, illuſtrare radiis orbem; Principis verò virtus eſt egenorum miſereri.* Sicut animalia licèt robuſtiſſima & ferociſſima, blanditiis tamen capiuntur & manſueſiunt; ita ſubditi licèt ab omni humanitate alieni, Principis boni beneuolentia & humanitate facilè gubernantur, ait Dion Nic. in Auguſto. Plutar. in Moral. Muſicus, inquit, chordas diſſonantes non ſtatim abijcit, neque incidit, ſed ſenſim intendens aut remittens ad concentum adducit; ita Princeps leniter debet emendare peccantes, non protinus tollere. Tali enim ſceptrum eſt plectrũ, tali regimen eſt decus, non dedecus, cum cæteri magiſtratum (id eſt, decus ipſum) dedecorent, vti aiebat Cicero. Vnde S. Hieron. Epiſ. ad Pammach. *De Cæſare*, ait, *egregiè dixit Tullius: Cum quoſdam ornare voluit, non illos honeſtauit, ſed ornamenta ipſa turpauit.* Plinius lib. 11. cap. 17. *Rex*

A *apum*, ait, *ſolus aculeum non habet, aut certè non vtitur. Adhæc corpore eſt grandior, & ſpecie decentior, ſed alis quàm cætera minoribus; ita Principem oportet eſſe clementiſſimum, & à ſua ciuitate nuſquam auolare longiùs.* In Deo tria eminent, ſumma potentia, ſumma ſapientia, ſumma bonitas: Rex eſt Deus terreſtris: hunc ergo ternarium pro viribus abſoluat. Nam potentia ſine bonitate mera tyrannis eſt, ſine ſapientia pernicies, non regnum. Det ergo operam vt ſapiat, & quàm maximè prodeſſe ſtudeat omnibus; nam id eſt bonitatis: poteſtas autem ad hoc ei ſeruiat, vt quantum cupit prodeſſe, tantundem & poſſit, imò plus velit quàm poſſit: porrò nocere hoc minus velit, quo B magis poteſt. Deus vt pulcherrimum ſui ſimulachrum in cœlo conſtituit ſolem, ita in terris Principem. At ſole nihil communius, qui cæteris etiam corporibus cœleſtibus lucem ſuam impertit. Ita Princeps publicis vſibus maximè debet eſſe expoſitus, & natiuum ſapientiæ lumen habere domi, vt etiamſi quid cæcutiant cæteri, nunquam tamen ille hallucinetur. Quod cor eſt in homine, hoc Princeps in Republica: ſicut ergo cor ſpiritus & vitam cæteris membris aſpirat, ſic & Princeps ſubditis. Quod medicus in vrbe, hoc Princeps in Republica; ita Plutarch. in Moral. Porrò Claudianus in Panegyr. Probi Imp. eius liberalitatem ita celebrat:

C *Præceps illa manus fluuios ſuperabit Iberos,*
Aurea dona vomens.

Liberale eſt ſerere beneficium, vt metere poſſis fructum, ait Cicero iturus in exilium. *Potiſſima dos in Principe eſt liberalitas & clementia*, ait Pompon. Lætus in Dioclet. Demoſthenes rogatus *quid Deo ſimiles faceret homines?* Reſpondit, *benignè facere*; ita Maxim. ſerm. 8. Xenophon dictitabat multò præclarius eſſe beneficiorum, quàm trophæorum multitudinem poſt ſe relinquere; ita Stob. ſerm. 46. Sic glorioſus fuit Cyrus, qui amicos quibus plurimum cõtuliſſet, diuitiarum ſuarum theſauros eſſe dicebat, ait Xenophon. Alexander, Iulius Cæſar, Auguſtus, Conſtantinus, D liberaliſſimi fuerunt. Ptolomæus à beneficiis, Euergetes cognominatus eſt. Philadelphus aiebat, *magis eſſe regium ditare quàm diteſcere*, ait Ælianus: Antigonus rex dictitabat, *regnum non aliud eſſe quàm ſplendidam ſeruitutem.* Et ſanè ſi rem penitius introſpicias, quid eſt principatus, quid Cardinalatus, niſi purpurata ſeruitus, quæ cum ſplẽdore fidelium commodis ſeruit? Miraris? Summus Pontifex, qui eſt principum & purpuratorum apex & culmen, non eſt aliud niſi ſeruus ſeruorum Dei. Hunc enim titulum ipſe ſibi præfert eóque gloriatur. Sanè Hadriani ſexti Pont. & præceptoris Caroli quinti ſepulchro, in Vaticano inciſum fuit hoc elogium: E *Hadrianus ſextus hîc ſitus eſt, qui nihil ſibi in vita infœlicius duxit, quã imperare*; ita P. Iouius in eius vita.

Porrò virga נעם *noam*, id eſt, decoris, pulchritudinis, iucunditatis, elegantiæ, gratiæ, multa poſcit à principe & prælato. Primò, humilitatem, vt ſe demittat ad infimos, etiam ruſticos & pauperes, eorumque querelas & grauamina præ aliis audiat, iiſque medeatur. Secundò, affabilitatem, vt ſe omnibus affabilem, comem & benignũ præbeat, neminem auerſetur aut durius compellet. Tertiò, æquanimitatem, vt ſubditorum infirmitates & murmurationes æquanimiter ferat, iis non iraſcatur, non turbetur, ſed eas toleret, ſicut mater tolerat ineptias ſui infantuli. Quartò, magnani-

Prima dos Principis humilitas. 2. affabilitas. 3. æquanimitas. 4. magnanimitas.

& fluctuantes animo, ſæpe murmurarunt contra Moſen & Deum, volentes reuerti in Ægyptum ad porros & ollas carnium, ac nominatim Num. 21.5. *Deeſt*, inquiunt, *panis, non ſunt aquæ, anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo*, putà ſuper manna, quibus murmuribus adeo & toties fatigarunt Moſen, vt ipſe peteret miſſionem à Deo, ac tandem dubitaret de Dei promiſſis, an ſcilicet Deus ex petra daturus eſſet aquas quas promiſerat populo, idque ob populi malitiam, & rebellionem, qua de cauſa & paſtoratu ſiue principatu, & vita à Deo priuatus eſt in deſerto, Num. 20.12. Similes, imò peiores fuerunt Pontifices, Scribæ & Phariſæi tempore Chriſti, ſimilis eis fuit populus, nauſeans, varians & nutans in lege & cultu Dei, ac proinde Deus pariter nauſeans vtroſque abiecit, ſuúmque regimen decoris & amoris, mutauit in regimen funiculi, id eſt, terroris, minarum & verberum. Vnde ſubdit.

Verſ. 9 *Non paſcam vos.*] q. d. Sicut patres veſtros ob murmura & ſcelera in deſerto deſerui imò damnaui omnes ad mortem, vt ſcilicet omnes morerentur in deſerto, & nemo eorum ingrederetur in terram promiſſam, Numer. 14.12. Inſuper ſerpentes, ignem, aliáſque plagas in eos immiſi, fecique vt alij alios rebellantes mactarent, vt patet Exodi 32.28. & Numer. 25.2. ita pariter vos mihi rebelles, imò Chriſti, quem amantiſſimum & ſuauiſſimum vobis dedi paſtorem, hoſtes & parricidas, deſeram, dabóque in prædam ac perdam per Romanos, adeò vt in inuicem graſſemini, mutuóque vos conficiatis & deuoretis; ita Clarius & Vatab. Hoc enim eſt quod ſubdit.

Quod moritur moriatur, & quod ſucciditur ſuccidatur, & reliqui deuorent vnuſquiſque carnem proximi ſui.] q. d. Mors, ſucciſio & deuoratio veſtri non eſt mihi curæ, permittam vos mori, ſuccidi, deuorari, nec tantùm permittam, ſed & efficiam. Videtur tria flagella ſignificare & comminari, ſcilicet peſtem, bellum & famem. q. d. Deſinam eos regere in clementia & manſuetudine, ac regam eos tribus hiſce plagis, inquit Vatab. Hac de cauſa Zacharias idipſum in ſe, ſuáque virga decoris quaſi paſtor repræſentans, eam conſcidit & confregit, eiúſque vice aliam minacem & ſæuam aſſumpſit, quam proinde vocauit funiculum. Vnde ait.

Et tuli virgam meam quæ vocabatur decus, & abſcidi eam. q. d.] Suſtuli hoc regimen meum meoſque paſtores, qui populum meum regebant cum decore & amore, induxique aliud, quo eos rexi funiculis & flagellis, quaſi mancipia, imò quaſi boues & aſinos. Itaque hæc virga decoris ſymbolicè, ad literam conſciſſa & diffracta eſt per Zachariam, vt ipſo facto repræſentaret in morte Chriſti diffringendum eſſe regimen amoris, quo Deus eouſque rexerat Iudæos.

Vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.] Hinc S. Hieron. & alij putant hanc virgam decoris ſignificare fœdus Dei cum Noë, omnibúſque gentibus ex eo prognatis ſtatim poſt diluuium initum, quod ob earum idololatriam & infidelitatem paulò poſt reſcidit, quando cæteris gentibus relictis & reiectis, fœdus aliud & peculiare iniit cum ſolo Abraham eiúſque poſteris, ſcilicet Iſraëlitis, Geneſ. 17.2. Verùm eſto eò alludat Propheta, tamen propriè vaticinatur de futuro, ſcilicet fœdus & regimen amabile & placidum, quo Iudæos regebat & recturus erat, ob eorum rebellionem confringendum eſſe in morte Chriſti. Tunc enim irritum factum eſt fœdus Iudaicum, & vetus teſtamentum.

Dices, quomodo hoc dicitur initum cum omnibus populis? nam conſtat initum cum ſolis Iudæis. Reſp. quia tum non erat aliud fœdus Dei in mundo, quàm fœdus hoc Iudaicum, ac proinde quicunque è gentibus huius fœderis Dei volebant eſſe participes, debebant fieri proſelyti & Iudaiſmum capeſſere. Secundò, quia fœdus prius à Deo cum Noë & omnibus gentibus initum, traductum eſt ad Abraham & Iudæos, in iiſque permanſit; itáque quoad ſui originem initum fuit cum omnibus gentibus, æquè ac quoad ſui conſiſtentiam & ſtatum: non enim gẽtes ab hoc fœdere excluſæ ſunt, ſed potiùs incluſæ: poterant enim illæ Iudaiſmum ſuſcipere, itáque fœderi huic ſe inſerere, præſertim quia Abrahæ fœderis huius principi dictum erat à Deo: *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes*, Geneſ. 22.18.

Et cognouerunt ſic pauperes gregis.] q. d. *Sic*, id eſt, ex illo meo gubernandi modo cognoſcent humiles & manſueti, putà Apoſtoli cæterique fideles, qui cuſtodiunt Dei voluntatem, dicéntque admirantes, Domini hoc verbum, id eſt, iuſſum & opus eſſe, qui Iudæos impios impunè abire non ſinit. Laudant ergo hoc Dei verbum in Iudæos iuſtum, in ſe verò miſericors; perinde ac olim Abraham, Iſaac & Iacob cognouerunt & laudarunt meum iudicium, quo fœdus in Noë cum gentibus initum, ob earum infidelitatem & apoſtaſiam reſcidi, nouúmque cum Abraham & poſteris iniui. Nota τὸ *qui cuſtodiunt mihi*, id eſt, in mei gratiam, ſupple præcepta mea. Vnde Pagnin. & alij vertunt: *Qui cuſtodiunt me*, ſcilicet quaſi pretioſiſſimum theſaurum, quo affatim ſunt diuites, licèt aliàs ſint pauperrimi. Chald. *Qui cuſtodiunt voluntatem meam.* Tigur. *Qui obſeruant me*, id eſt, meum os, mea iuſſa & mandata. Septuag. *Oues qui cuſtodiuntur mihi*; qui enim peculium eſt Dei, vt dicere poſſit cum Apoſtolo: *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus*; huic viciſſim peculium, ſors & pars eſt Deus, eique dicere poteſt: Sors mea Dominus: *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui reſtitues hæreditatem meam mihi*, pſal. 15.

Verſ. 12.] Et dixi ad eos: Si bonum eſt in oculis veſtris, afferte mercedem meam: & ſi non, quieſcite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

Verſ. 13.] Et dixit Dominus ad me: Proiice illud ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad ſtatuarium.

Vreſ. 14.] Et præcidi virgam meam ſecundam, quæ appellabatur funiculus, vt diſſoluerem germanitatem inter Iudam, & Iſraël.

Et dixi ad eos.] Scilicet pauperes gregis, inquit S. Hieron. qui me volentem abire à cura paſtorali retinere cupiebant, & conſequenter idem dixi ad alios omnes, quorum eram paſtor. q. d. Verſ. 12.

Dia

Dixit ad Iudæos. Si me paſtorem cupitis, curæ & laboris mei pretium ac mercedem mihi conſtituite: ſin minùs, quieſcite; ego pariter à veſtri cura quieſcam & abibo: nec enim paſtor gratis paſcit gregem, ſed iuſtam paſturæ ſuæ compenſationem depoſcit. Hæc omnia dixit & geſſit Zacharias, non reipſa, ſed mentaliter per viſionem imaginariam, ait Vatab. videbatur enim ſibi (Deo id ei in mente repræſentante) hæc dicere, poſceréque pretium ſui paſtoratus, ac Iudæos illi ſtatuere pretium triginta argenteorum, quod cum vile videretur, iuſſu Dei proiicere illud ad ſtatuarium; vt per hanc viſionem ſymbolicè repræſentaret pretium quo Iudæi æſtimarunt Chriſtum, eiúſque in paſcendo operas, dum eum triginta argenteis appretiarunt, emerúntque à Iuda, vt eum quaſi pſeudopaſtorem, imò tyrannum occiderent & crucifigerent. Chriſtus enim paſtor Iudæorum, pauit eos in virga decoris, quæ proinde in eius morte à Deo conciſa & confracta eſt. Dicit ergo Zacharias in typo & perſona Chriſti: *Si bonum*, &c. q. d. Si æquum vobis, ô Iudæi, videtur, mihi Deo veſtro pro vobis incarnato, voſque in carne aſſumpta ſummo decore & dignatione paſcenti, docenti & regenti aſſignate & date mercedem iuſtam, & debitam huic meæ in vos prouidentiæ, curæ & charitati, ſcilicet ſummam gratiarum actionem, obedientiam, honorem & cultum: *& ſi non*, q. d. Si id vobis non placet, vos non cogo: nec enim veſtra mercede, cultu aut laude indigeo. Ad Chriſtum enim hæc pertinere ad literam, docet S. Matth. cap. 27. 9. Quocirca ex hoc loco planè confirmatur expoſitio duarum virgarum, quam verſ. 7. aſſignaui, applicando eas ad Chriſtum eiúſque tempora. Zacharias enim hîc repræſentat Chriſtum, tam in perſona, quàm in facto ſuo, inquit à Caſtro. Nam ſicut pro munere ſuo paſtoritio exigebat pretium iuſtum, putà fidem & pietatem ex corde: ac pro eo datum eſt ei vile pretium triginta argenteorum: ita Chriſtus poſtulabat à Iudæis pro ſuo euangelizandi munere, vt ſibi crederetur, & vt Meſſias Deique filius haberetur. At illi pretio triginta argenteorum eum æſtimauerunt. Et ſicut propterea indignatus Propheta, proiecit pretium, & eos qui illud dederant; ita Chriſtus proiecit Iudæos, eoſque tradidit Romanis deuaſtandos.

Et appenderunt.] In libra ad iuſtum pondus. Olim enim pecunia non erat ſignata, ſed ad certum pondus appendebatur, v. g. in pretium rei dabant tot vel tot drachmas, vncias, libras, talenta auri vel argenti. Hinc & poſtea cum pecunia ſignata fuit, certi ponderis eſſe debuit, & etiamnum eſſe debet. Quocirca ſiclus, qui erat communis moneta, vt eſſet iuſtus, ponderare debebat quatuor drachmas, vti dixi Exodi 30. 13. quantum ponderant quatuor Iulij Romani, vel quatuor Regales Hiſpanici. Hinc & שקל *ſcekel*, id eſt, ſiclus, hebr. dicitur à שקל *ſcakal*, id eſt, appendere, ponderare. Siclus ergo idem eſt quod pondus, ſcilicet certum auri, vel argenti.

Triginta argenteos.] Scilicet ſiclos, inquit Maldon. Perer. Salmeron & alij in Matth. 27. Chriſtus ergo à Iuda venditus videtur triginta ſiclis, hoc eſt, triginta florenis Brabanticis, quo pretio ſerui occiſi vita æſtimabatur, & redimenda erat ab occiſore, iuxta legem Exodi 21. 32. Seruo ergo eiúſque vitæ Chriſtus, eiúſque vita æquiparatur hîc à Iuda & Iudæis.

Verùm quia Ieremias cap. 32. 9. ſtaterem, id eſt, ſiclum, vt habent Hebræa, diſtinguit ab argenteis: ait enim; *Appendi ei argentum ſeptem ſtateres, & decem argenteos:* & quia Budæus lib. 5. de Aſſe, quem ſequitur Suarez, Ribera & alij, aſſerit ſe Pariſiis vidiſſe nummum quo venditus eſt Chriſtus, eúmque appendiſſe tantùm duas drachmas Atticas, ſiue duos Iulios, aut duos Regales Hiſpanicos; hinc veriſimilius videtur, argenteum fuiſſe dimidium ſicli, & duplum denarij. Argenteus ergo ſunt duo Iulij, vel duo Regales, putà dimidius florenus Brabanticus.

Chriſtus venditus fuit ſex aureis.

Quocirca Chriſtus venditus triginta argenteis, venditus fuit quindecim florenis Brabanticis, ſiue ſex ſcutis, hoc eſt ſex aureis Romanis. In hac ſententia magis confirmatus ſum Romæ, vbi in templo S. Crucis in Ieruſalem, cum parte ſanctæ crucis, clauo & ſpinis à S. Helena eò delatis, vidi nummum vnum ex hiſce triginta argenteis, quibus venditus eſt Chriſtus. Hic enim eſt inſtar duorum Regalium, imò minor Regali duplici decem aſſium, ſiue ſtuferorum, ſed paulò craſſior. Hinc quoque Zacharias hoc pretium per ironiam vocat decorum, id eſt, indecorum & viliſſimum.

Hinc meruit eſſe pretium peccati.

Nota, quia Chriſtus tam vili pretio venditus eſt, hinc hac ſui humiliatione & vili æſtimatione meruit fieri, & eſſe pretium noſtræ redemptionis, itémque peccati, quod pari modo rem vilem cum Deo appendit & appretiat. Peccator enim eſcam vnam, furtum vnius floreni, concupiſcentiam vnam turpem, punctum honoris, &c. cum Deo Opt. Max. imò præ Deo appretiat, ponderat & æſtimat, adeóque Deo ipſi antepoinit, ipſique præeligit, cui tantæ in Deum iniuriæ & vilipenſioni vt ſatisfaceret Chriſtus, hinc ſimiliter tam vili & indigno pretio vendi voluit, vt moraliter nos doceret, patienter ferre noſtri deſpectum, contumelias & probra. Quis enim nos ita deſpicit & vilipendit, vt non pluris æſtimet triginta argenteis, quibus Chriſtus æſtimatus & vilipenſus eſt? Grauiſſima enim fuit hæc ignominia & iniuria Chriſti, vtpote Filij Dei viui, & totius creaturæ Domini, cuius proprietas eſt eſſe inæſtimabilem: quia eius valor & dignitas eſt quaquauerſum infinita. Auxit iniuriam, quod à diſcipulo, quem in Apoſtolum è tot millionibus hominum elegerat, ſit venditurus, idque infenſiſſimis Chriſti hoſtibus, eius ſanguinem ſitientibus: tales enim erant Scribæ & Pontifices. Vnde eius typus fuit Ioſeph, qui à fratribus fuit venditus Madianitis. Hinc illa Chriſti grauis querela pſal. 54. 13. *Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique*, &c. *Tu verò*, ô Iuda, *homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui ſimul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum conſenſu.* Tropol voluit Chriſtus nobis dare exemplum heroicæ ſummæque humilitatis, manſuetudinis, patientiæ, charitatis, &c. imitandæ & exercendæ; ac nominatim Prælatis tolerandi, imò curandi difficiles, malos & rebelles ſubditos. Illi enim inquantum onus gubernandi aggrauant, intantum virtutis meritum adaugent; & vt ait S. Bern. Epiſt. 37. *Inquantum grauaris, intantum lucraris.* Ita S. Mart. Brictionem Clericum ſuum, aſſiduúmque detractorem officio priuare noluit, dicens: *Si Chriſtus paſſus eſt Iudam, cur ego non patiar Brictionem?* Hac patientia & humilitate adeo eum vicit, vt linguam vitámque mutarit, ſanctus euaſerit, & S. Martino

in

in Epiſcopatu ſucceſſerit. Teſtis eſt Sulpitius dial. 5. de vita S. Martini, qui & addit, hæc omnia Brictioni prædicta fuiſſe à S. Martino.

Moral peccator vili pretio vidit Chriſtum.

Tropol. vili pretio vendunt Chriſtum, qui ſacramenta, beneficia, iuſtitiam, caſtitatem ſuã, &c. pretio temporali nundinantur & vendunt. Chriſtus enim eſt veritas, iuſtitia, caſtitas; ita Salmeron in Matth. 27. Et S. Bern. ſerm. 1. de cœna Domini: *Quid, ait, eſt vendere? Alienare. Dominum vendit, qui à ſe Dominum alienat. O diſcipule Chriſti te diabolus quærit auellere, te extrahere de grege Domini. Vide ne conſentias ei. Te vult occidere. Caue à marſupiis: fouea diaboli ſunt. Iudas dum ſitit lucrum, tendit ad laqueum: dum perdit vitam, lucratur mortem.*

Verſ. 13.

Et dixit Dominus ad me: Proiice illud ad ſtatuarium.] Hebr. יצר *iotſer* communiter ſignificat figulum, qui ex luto vel argilla fingit, & format vaſa vel ſtatuas. Vnde Aquila teſte Euſebio lib. 10. demonſtr. 4. vertit *plaſtem*: Tigurina, Arias & Clarius *figulum*. Secundò *iotſer* generatim ſignificat eum qui ex ære, auro, argento aliôve metallo, vel materia rem aliquam, v.g. idolum vel ſtatuam effingit. Vnde Septuag. & Symmach. vertunt; *Proiicite eos ad conflatorium*, id eſt, ad conflatorem, puta ad monetarium, ſiue ad argentarium vel aurifabrum, qui ponderat & cudit, vel conflat monetam, eiúſque pretium æſtimat, vt ſcilicet ille, cuius eſt pecuniæ valorem æſtimare, iudicet an hoc ſit condignum meæ perſonæ, æquè ac laboris & paſtoratus mei pretium. Hinc S. Hieron. vertit *ſtatuarium*, quod nomen commune eſt ad figulum & conflatorem. *Pro plaſte atque fictore*, inquit S. Hieron. *ſtatuarium olim interpretatus ſum, verbi ambiguitate compulſus, quod ſtatuarium fictorémque vno ſermone ſignificat.* Tertiò, Chald. R. Dauid, Pagnin. & Vatab. cenſent יוצר *iotſer* poſitum pro אוצר *otſer*, id eſt, theſaurarius, vel præfectus theſauri, ſcilicet templi, ſiue domus Domini. Omnes hæ verſiones eodem tendunt. Iubet enim Deus hîc Zachariæ per viſionem imaginariam, vt hos triginta argenteos quos ei pro mercede aſſignarant Iudæi, indignabundus proiiciat in templo ad pedes Sacerdotum, præſertim theſaurarij templi, vt illi æſtiment vilitatem huius pretij, idque ad hoc, vt ipſo facto repræſentet venditionem Chriſti, & vilitatem pretij quo emptus eſt Chriſtus, eiúſque ſanguis innocentiſſimus ad mortem, ideóque ſacerdotes illud in Corbonam non illaturos, ſed daturos figulo, vt ab eo emant agrum in ſepulturam peregrinorum, Matth. 27. 7.

Fuit hæc viſio, non realis actio

Nota primò, omnia hæc per viſionem facta eſſe. Videbatur enim Zacharias in phantaſia petere ſui laboris pretium à Iudæis, illóſque ei aſſignare triginta argenteos, ſed deinde eos proiicere in templo ad pedes theſaurarij. Cauſa fuit, vt hac viſione repræſentaret realem proiectionem argenteorum in templo, quibus venditus eſt Chriſtus, factam à Iuda. Fuiſſe enim viſionem, non realem acceptionem & proiectionem triginta argenteorum, colligitur ex eo, quod Zacharias non fuerit paſtor, ſed Propheta populi. Vnde paſtoris pretium ab eo non potuit exigere: & ſi prophetandi, id eſt, concionandi mercedem exegiſſet, vtique ei non tam vilem, ſed decentem & honeſtam aſſignaſſet. Habebat enim Zachariam populus in honore & veneratione: nam ad eius prophetiam & inſtantiam fabricauit templum, tam operoſum & ſplendidum, vt patet 1. Eſdræ 5.

A 1. Sic Ezechiel c. 1. reipſa non vidit currum cherubicum Dei, ſed per viſionem. Sic Iſaias cap. 8. 3. acceſſit ad Propheriſſam, illáque peperit, non reipſa, ſed per viſionem. Hinc Prophetæ vocati ſunt videntes. Si quis tamen non per viſionem, ſed reipſa hæc à Zacharia peracta eſſe contendat, ad Chriſti venditionem reipſa repræſentandam, non traham cum eo contentioſum funem, nec repugnabo, præſertim quia Zacharias reipſa videtur aſſumpſiſſe duas virgas paſtoritias, quarum vnam vocauit decorem, alteram funiculum; ac deinde reipſa induiſſe vaſa paſtoris ſtulti, vti ipſe verſ. 15. ait ſibi iuſſum à Deo. Simili enim modo Iſaias cap. 20. reipſa nudus inceſſit, vt reipſa re- B præſentaret populi nuditatem & ſpoliationem. Similiter Ezechiel cap. 4. reipſa obſidionem vrbis in latere depinxit, & fimum boum comedit, ac dormiuit 390. dies in vno latere, vt reipſa repræſentaret obſidionem Ieroſolymæ, eiúſque famem & diuturnitatem. Similiter Oſee cap. 1. reipſa duxit fornicariam, & ex ea genuit filios fornicationum, vt reipſa repræſentaret myſticã fornicationem, id eſt, idololatriam populi. Talia plura magiſque portentoſa egerunt Prophetæ, quia à Deo facti ſunt portentum Iſraelis & orbis, vti ait Iſaias cap. 8. 18. Nec mirum videri debet, populum tam exiguum pretium aſſignaſſe Zachariæ, tum quia depauperatus erat: recèns C enim redierat è captiuitate Babylonica, & magnos ſumptus fecerat in fabrica templi, murorum vrbis, & domorum ſuarum: tum quia Dei inſtinctu & directione id fecit, ad repræſentandum vile pretium, quo poſteri æſtimaturi & empturi erant Chriſtum.

Nota ſecundò, Zacharias hic quaſi in comœdia hæc videt & agit in perſona, nõ ſua, ſed Chriſti: Chriſti enim perſonam hîc induit, eúmque ſymbolicè & hieroglyphicè repræſẽtat. De Chriſto ergo ad literam hæc eius ſymbola explicanda ſunt. Sicut enim in comœdia actor qui agit perſonam S. Laurentij, ad literam ſignificat dicta & D facta, non ſua, ſed S. Laurentij; ita & hic Zacharias quaſi actor, repræſentat in ſcena venditionem Chriſti per hæc ſua ſymbola.

Nota tertiò, Zachariæ Chriſtum repræſentanti dici à Deo, *Proiice*, cum Iudas proiecerit argẽteos, non Chriſtus: qui ſcilicet Chriſtus innocentia ſua, & prædictione proditionis Iudæ, eius conſcientiam pupugit & impulit, vt argenteos referret & proiiceret in templo. Nam cum videret Chriſtum à ſe venditum, iam à Iudæis tradendum morti, in ſe reuerſus, licèt ſerò, pœnituit doluitque, quod ipſe ſua venditione cauſa eſſet cur occideretur Chriſtus, cuius innocentiæ & charitatis per triennium teſtis oculatus fuerat, E quemque ſciebat eſſe Prophetam & virum diuinum, adeóque ſibi hanc ſuam proditionem prædixiſſe. Vnde Chriſti ſanctitas & prædictio, ac conſequenter conſcientia tam immanis ſceleris impulit eum, vt proiiceret argenteos, ſcelúſque ſuum publicè apud ſacerdotes complices profiteretur, dicens: *Peccaui tradens ſanguinem iuſtum.* Zachariæ ergo dicitur, *Proiice*, id eſt, prædic proiiciendum à Iuda Chriſti venditi pretium. Chriſto verò Zachariæ antitypo dicitur, *Proiice*, id eſt, compelle & coge tua virtute, & ſtimulis conſcientiæ infixis Iudæ, vt is ſceleris pœnitens proiiciat pretium, quo te Deum & Dominum ſuum immane ſacrilegio vendidit, vt ipſi videant pariter immanitatem ſuæ ſimoniæ, qua ſanctum San-

ctorum tam vili pretio emerunt, ideóque illud, vtpote viliſſimum diuini ſanguinis pretium, non vaſis vſibúſque templi aſſignent, ſed in pauperes erogent, & ſepulturæ peregrinorum attribuant.

Nota quartò, ſicut in comœdiis, ſymbolis, parabolis; quædam adduntur ad elegantiam comœdiæ, ſymboli, vel parabolæ, quæ rei ſignificatæ non conueniunt; & vice verſa quædam ſunt in re ſignificata, quæ in comœdia, vel parabola ſubticentur, imò ſubindè repræſentari non poſſunt, eo quòd typus per omnia non reſpondeat antitypo; ita fit & hîc. Nam primò Zacharias hîc, vti exigit, ita & recipit pretium: Chriſtus autem quem ſignificat, exegit quidem pretium à Iudæis; at illud recepit, non ipſe, ſed Iudas proditor. Itaque hîc indignitas antitypi longè excedit indignitatem typi. Quod enim Chriſtus à Iudæis ſit appretiatus triginta argenteis, ſed ij dati ſint non Chriſto, ſed Iudæ eius proditori, longè vilius & indignius eſt, quàm quod Zacharias appretiatus ſit triginta argenteis, cum eos ipſemet ceceperit, id eſt, per viſionem ſibi recipere ſit viſus. Secundò, Zacharias proiecit argenteos quaſi indignum ſui pretium ad ſtatuarium, vel figulum, nec exprimit quare, vel quid de iis ſit factum: S. Matthæus verò hæc ipſa exprimit, ſcilicet ideo eos datos eſſe figulo, vt ab eo emeretur ager in ſepulturam peregrinorum, additque id factum eſſe ex Dei voluntate & decreto, dicens: *Et dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.* Tertiò, Zacharias indignans tam vile pretium ſibi dari, proiecit argenteos: Chriſtus verò ſui pretium, vti non accepit, ita nec proiecit; ſed ipſe Iudas, idque non ex indignatione tam vilis pretij, ſed ex ſceleris conſcientia & facti pœnitentia. Cauſa harum diſparitatum eſt, quòd non decebat, imò fieri vix poterat, vt Propheta ſanctus agens perſonam Chriſti, ſimul ageret perſonam Iudæ proditoris, eiúſque facta & ſcelera in ſe aſſumeret: repræſentat ergo ea ſubeundo perſonam, non Iudæ, ſed Chriſti. Quod enim in hac venditione ſui paſſus eſt Chriſtus, hoc egit, eique inflixit Iudas.

Tria diſparia in Zacharia & S. Matthæo.

Quocirca licèt certum ſit Zachariam hîc venditionem & pretium Chriſti adumbraſſe, & quaſi in ſcena repræſentaſſe, tamen ob diſparitates iam allatas cenſent multi, S. Matthæum cap. 27. 9. vbi idipſum à Propheta prædictum docet, directè & propriè non citare hunc locum Zachariæ, ſed Ieremiæ. Ait enim: *Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Ieremiam Prophetam dicentem. Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati* (Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 40. legit *honorati*, hoc eſt, decorati, quaſi reſpiciat ad *decorum pretium*, de quo mox Zacharias) *quem appretiauerunt à filiis Iſrael: & dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.* Hæc enim verba multum differunt ab hiſce Zachariæ: *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Proijce illos ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad ſtatuarium.* Cum ergo non ſint Zachariæ, videntur eſſe Ieremiæ. Ieremiæ enim nomen apud S. Matthæum conſtanter legunt Biblia Latina & Græca, tam moderna quàm vetera, paucis exceptis. Romæ enim in Biblioth. Angelica Patrum Eremit. S. Auguſt. vidi vetuſta Biblia manuſcripta, in quibus deerat nomen Ieremiæ. Vnde cum hæc verba non reperiantur in prophetia Ieremiæ, quæ nunc extat, multi cenſent olim in ea extitiſſe, & à Iudæis eſſe eraſa: aut potiùs ea ſcripta fuiſſe in aliquo alio Ieremiæ libro, qui intercidit. Vnde S. Hieron. in cap. 27. Matthæi: *Legi*, inquit, *nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazaraæ ſectæ mihi Hebræus obtulit, Ieremiæ apocryphum, in quo hæc ad verbum ſcripta reperi.* Idem cenſent Orig. tract. 35. in Matth. Tertul. lib. 4. contra Marc. c. 39. Euſeb. lib. 10. de demonſtr. cap. 4. S. Auguſt. lib. 3. de conſenſu Euangel. cap. 7. à Caſtro hîc.

Alij tamen ex aduerſo cenſent, Matthæum citare hæc ex Zacharia, ac pro eo librariorum incuria irrepſiſſe nomen Ieremiæ, tum quia Syrus, & nonnulli codices Euangeliorum Latini, olim teſte S. Auguſt. loco iam citato, non habuerunt nomen Ieremiæ. Idem teſtantur Lyran. Ruper. & alij, quos citat Franc. Lucas in Notatioo. Matth. 27. tum quia Euangeliſtæ Prophetas ſubinde citant non quoad verba, ſed quoad ſenſum, præſertim quia Zacharias hîc quaſi comœdum agit Chriſti futuri: comœdus autem, vti comicè & ſcenicè repræſentat verba & facta præterita, ita multò magis futura. Quæ ergo Zacharias ſymbolicè, obſcurè & conciſè more ſuo adumbrauit vt futura in Chriſto, hæc disertè, clarè & fusè in eodem impleta enarrat S. Matthæus. Hanc ſententiam probabilem cenſent & ſequuntur, S. Hieron. Baron. anno Chriſti 34. Ianſen. Maldon. in Matth. 27. Suarez 3. p. tomo 2. diſput. 34. ſect. 1. & alij magni iudicij viri.

Decorum] q. d. Egregium verò dignúmque hoc eſt mei laboris pretium. Eſt ironia. Similis eſt illa Poëtæ:

Egregiam verò laudem, & ſpolia ampla refertis.

Alludit ad virgam decoris verſ. 7. eique patheticam ſtatuit antitheſin. q. d. Ego vos virga decoris decorè texi: vos indecorum & indignum mihi præmium rependitis. Ego omnem meum amorem & beneficentiam in vos exhauſi: vos me meúque laborem & amorem non pluris quàm triginta argenteis æſtimatis. Hoc ſcilicet mei decoris & amoris decorum eſt pretium, hæc tantæ meæ dignationis digna eſt merces.

Pathetica vox Chriſti ad parcos & acedos.

Moraliter idem ſibi à Chriſto dici & exprobrari cogitet Sacerdos, Religioſus, Chriſtianus parcus & acedius in Dei cultu & obſequio. Ego pro te vitam & animam dedi: tu vix pedem vltra debitum, mei amore mouere vis. Ego pro te ſudaui ſanguinem & aquam: tu pro me guttulam ſudoris in lucro animarum, in obedientiæ munus emittere formidas. Ego me humiliaui infra angelos & homines vniuerſos: tu mei cauſa vel vni poſtponi recuſas. Hoc ſcilicet decorum eſt meæ charitatis, humilitatis, patientiæ pretium, quod mihi rependis? Dicat ergo anima ſancta & feruens Chriſto.

O nimium noſtros, nimium miſerate labores,
O noſtri nimium, nil memor ipſe tui.
Non genus humanum, non tanti machina mundi,
Non tanto merces digna labore fuit.
Scilicet æterni proles æterna parentis
Factus homo, ſontes ne moriamur, obit?

O duri, inquit S. Bernard. ſerm. 2. de Pentecoſt. *& indurati, & obdurati filij Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus ſarcinulis tam pretioſas merces expendit. Non enim corruptibilibus auro vel argento redemit nos, ſed pretioſo ſanguine ſuo, quem effudit abundè: quia largiter vnda ſanguinis*

Digitized by Google

ſanguinis de corpore Ieſu, per quinque partes emanauerunt.

Verſ. 14. *Et præcidi virgam.*]Sicut verſ. 10. cõſcidit priorem virgam nuncupatam Decorem, quæ ſignificabat regimen amoris ſuaue & blãdum, eo quod illud aſpernarentur duri & rebelles Iudæi; ac aſſumpſit alteram nuncupatam Funiculum, quæ ſignificabat regimen terroris & flagellorum, quod ſcilicet eos quaſi ſeruos regeret verberibus & flagris (quo modo eos rexit poſt necem Chriſti per quadraginta annos vſque ad Titum, quibus varias clades à Romanis aliiſque gentibus acceperunt Iudæi, quarum multas in libris ſeptẽ de bello Iudaico deſcribit Ioſephus; hæ enim præludia fuerunt vltimi belli & excidij;) ita cum vidit illos ne his quidem emendari, ſed planè in peccatis ſuis obdureſcere, confringit pariter hãc virgam, ac eorum curam & regimen deponit, eóſque deſerit. Factum id poſt mortem Chriſti anno circiter quadrageſimo, quo Iudæos tradidit Tito & Romanis vaſtandos, fecitque vt eorum reſp. regnum, gens, Eccleſia, religio, vrbs & templum funditus euerterentur; ita S. Hier. Theod. Alber. Hugo, Lyran. Ribera & alij.

Vt diſſoluerem germanitatem.] Septuag. *fœdus.* Tigurina, *fraternam vnitatem*, id eſt, amicitiam germanam & fraternam, quæ ſub Dauide & Salomone fuerat inter Iudam & Iſraël, purà inter duas & decem tribus. Alludit ad ſchiſma, quo Iſraël ſub Roboam receſſit à Iuda & domo Dauid, ſibique fecit regem Ieroboã, & nouos deos, putà vitulos aureos, quibus templa erexit in Dan & Bethel: ſed per hoc ſignificat futuram Reipublicæ Iudæorum diſſolutionem, diſperſionem & ruinam. Nam ſub tempora Chriſti Hircanus & Ariſtobulus fratres, de principatu & pontificatu decertantes, cauſa fuerunt cur Pompeius inuaderet Iudæam. Et poſt Chriſtum propriè à Tito & Romanis diſſoluta eſt germanitas, id eſt, fraterna vnitas & ſocietas Iuda & Iſraël, quia priùs ſub vno duce, vnáque religione & lege conſpirabant in vnam Eccleſiam & rempublicam. Hanc enim Titus planè diſſoluit & euertit, ad Iudæos patria expulit, & toto orbe diſperſit. Adeo enim tunc ſoluta fuit eorum germanitas & cognatio, vt eã ipſi ignorent, neſciántque ex qua tribu aut familia ſint oriũdi. Nominat Iuda & Iſraël; tum quia alludit ad ſchiſma quod fecit Iſraël à Iuda ſub Roboam; tum quia multi ex Iſraël, id eſt, decem tribubus, in ſchiſmate Roboam iunxerunt ſe Iudæ, vel poſt ſchiſma ad vnionem cum Iuda redierunt, quorum vnio & ſocietas planè diſſoluta eſt per Titum: tum denique quia myſticè Iuda, id eſt, confitens, repræſentat Iudæos fideles, qui Chriſtum amplexi, per eum ſeruati ſunt, tam anima, quàm corpore: excidium enim Titi euaſerunt; quia moniti à Deo, è Ieruſalem ante obſidionem exceſſerunt, vti alibi dixi ex Euſebio. Iſraël verò ſchiſmaticus repræſentat Iudæos infideles, qui Chriſtum reſpuentes à Tito exciſi ſũt; vt ſenſus ſit, q.d. Sicut ſub Roboam Deus, & domus Dauid ac Iuda repulit à ſua Eccleſia, regno, & templo Iſraël, id eſt, decem tribus ſchiſmaticas; ſic idem Deus per Chriſtum, qui eſt typicus Dauid, ſibi credentes Iudæos ſeparabit à non credentibus & infidelibus, tum in ſtrage Titi, tum in die iudicij, tam particularis, quàm vniuerſalis, quo fideles cœlo, infideles tartaro adiudicabit, vt fideles ſint filij & hæredes Dei, infideles verò diaboli; ita S. Hieron. Theod. Hugo, Ribera & alij.

Verſ. 15.]Et dixit Dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti.

Verſ. 16.]Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem in terra, qui derelicta non viſitabit, diſperſum non quæret, & contritum non ſanabit, & id quod ſtat, non enutriet, & carnes pinguium comedet, & vngulas eorum diſſoluet.

Verſ. 17.] O paſtor, & idolum, derelinquens gregem: gladius ſuper brachium eius, & ſuper oculum dextrum eius: brachium eius ariditate ſiccabitur, & oculus dexter eius tenebreſcens obſcurabitur.

Adhuc ſume.] Hucuſque Propheta egit paſtorem ſapientem & bonum, vt Deum paſtorem populi, ac paſtores ab eo ſubmittendos, v. g. Machabæos, & maximè Chriſtum repræſentaret, qui virga decoris, id eſt, amore & cura paterna recturi eſſent Iudæos; ac rebelles virga funiculi, id eſt, terrore & minis flagellaturi. Iam præcipit ei Deus vt ex aduerſo agat perſonam, induatq; habitum paſtoris ſtulti & praui, qui ſe vnum curat, & gregem negligit; vt oſtendat Iudæos in tales inciſuros, eo quòd Deum paſtorem optimum, & vicarios ab eo ſubmiſſos aſpernaturi ſint. Simili modo Chriſtus huc alludens Ioan. 10. vocat ſe paſtorem bonum, qui totus gregi inuigilat, & animam dat pro ouibus: ac ſe opponit mercenario, qui ſua commoda quærit, ideóque veniente lupo fugit, eique oues laniandas permittit. Sic & Ezechiel c. 34. fusè falſos paſtores Iſraëlis taxat, eorúmque mores deſcribit, ac tandem verſ. 23. promittit Deum iis amotis ſuſcitaturum verum paſtorem, Chriſtum Dominum. Verſ. 15.

Vaſa paſtoris ſtulti.] Septuag. *imperiti.* Chald. *gubernatoris inſipientis*, non ſpeculatiuè, ſed practicè, qui ſcilicet imperitè & ſtultè regit gregem, quia ſibi vni ſapit & prouidet. Per ſtultum ergo hic accipe improbum, ſceleratum, rapacem, crudelem, qui ſibi proſit, gregi obſit, imò in eum ſæuiat, eúmque ſpoliet, diripiat, affligat; ita Theodor. Cyril. & alij. Sic peccator vocatur ſtultus paſſim in Prouerb. vt cap. 15. 5. *Stultus irridet diſciplinam patris ſui.* Stultus enim eſt amens, qui rationis viu deſtitutus, ſtulta loquitur & agit. Quid autem ſtultius peccatore, qui agit contra dictamen rectæ rationis, contra legem, contra honeſtatem, contra virtutem, contra voluntatem Dei, qui pro fluxa voluptate vendit æternam gloriam; & vltro ſe in ignes gehennæ præcipitat? Iam eius vaſa, id eſt, inſtrumenta ſunt eadem quæ paſtoris boni, ait S. Hieron. & Lyran. nimirum baculus, pera, fiſtula & ſibilus: fiſtulæ enim cantu paſtor mulcet oues, vt ſuauius paſcua, etiam amara, carpant & deglutiant. Nam Paſtor hic videtur habuiſſe ſpeciem externam paſtoris boni, ſed non ſenſum eius internum. Vnde mox vocat eum idolum paſtoris. *Vaſa paſtoris ſtulti quæ?*

Meliùs alij cenſent, vaſa paſtoris ſtulti à vaſis boni differre: bonus enim geſtat pedum, quo glebam in oues errantes proiicit, vt eas ad gregem compellat; malus geſtat baculum, quem in oues iacit, vt earum crura cõfringat: bonus geſtat cultrum, quo ouibus pabula conſcindat; malus machæram, qua eas mactet & laniet. Vnde ſequitur;

Gladius ſuper brachium eius: bonus in pera recondit pabulum ouium, æquè ac ſuum, malus ſuum duntaxat, & laqueum ad oues ſtrangulandas: bonus ſibilo conuocat oues; malus clamore horrifico percellit & fugat eas: bonus in pera geſtat vnguentum, quo oues læſas vngat & ſanet; malus toxicum, quo eas enecet: bonus fiſtula aut cornumuſa canendo, oues ad alacriter paſcendum inuitat; malus ſibi vni citharam pulſat, vti in Italia vidi nonnullos Inertes ruſticos & paſtores pro ligone, aut pedo geſtare citharam, eſſeque citharœdos ſibi ſcitos, aliis hiuleos & raucos; ita S. Cyril. Hæc ergo inſtrumenta aſſumpſit & induit Zacharias Dei iuſſu, vt paſtorem improbum repræſentaret.

Verſ. 16. *Ecce ego ſuſcitabo paſtorem.*] Nota hîc Deum creare paſtores, non tantùm bonos, ſed & malos ob peccata populi, vt per eos populum puniat. *Paſtor ſtultus quis?* Sicut enim opes ſæpe dat impiis, ita & honores ac prælaturas.

Expoſ. 1. Quæres, quiſnam fuit hic paſtor impius? Primò, Theodor. cenſet fuiſſe Antiochum Epiphanem, qui ſæuiit in Iudæos. 2. Secundò, Arias cenſet fuiſſe Herodem Aſcalonitam, qui cum eſſet alienigena, intruſit ſe in regnum Iudæorum, cuius crudelitas patet ex infanticidio & iugulatione filiorum propriorum. 3. Tertiò, à Caſtro cenſet fuiſſe Titum & Romanos. Hiſce enim traditi ſunt Iudæi, quia noluerunt parere Chriſto vero paſtori à Deo miſſo, ſicut olim eoſdem tradiderat Salmanaſari & Nabuchodonoſori gubernandos, eo quòd Dei regimen reſpuiſſent. Hi enim vocantur in Scriptura paſtores, vt Ierem. 9. 2. *Ad eam venient paſtores.* Nahum 3. 18. *Dormitauerunt paſtores tui rex Aſſur.* Iſaiæ 44. 28. *Qui dico Cyro; Paſtor meus es.* Verùm Titus & Romani non fuerunt paſtores ſtulti. Nam ſuo conſilio & patientia occuparunt orbis imperium, vt dicitur 1. Machab. 8. 3.

4 genuina Quartò & genuinè, paſtor hic ſignificat omnes peruerſos Pontifices & Principes, qui Iudæos poſt tempora Zachariæ rexerunt; aut Pontificatum & Principatum inuaſerunt, quibus Deus Iudæos tradidit ob eorum ſcelera, præſertim quòd ſe ſuóſque paſtores reſpuerunt. Talis in primis fuit Iaſon ſceleratus, inquit Sanchez, qui perfidus profugit ad Antiochum, cœpitque Ieruſalem, & magnas ciuiū ſtrages edidit 2. Machab. 5. 6. Item frater Iaſonis Menelaus, de quo dicitur 2. Machab. 4. 25. *Acceptíſque à rege mandatis venit, nihil quidem habens dignum ſacerdotio, animos verè crudelis tyranni, & feræ belluæ iram gerens.* Vnde & aurea vaſa è templo furatus eſt, & Oniam Pontificem interfici curauit. Hinc 2. Machab. 5. 15. vocatur patriæ proditor. Tales quoque fuerunt Herodes rex intruſus à Romanis, Annas & Caiphas, aliique non à Deo, ſed à Romanis ob datum pretium conſtituti Pontifices. Item Scribæ & Phariſæi, qui Chriſto vero paſtori ſeſe oppoſuerunt vſque ad eius necem & crucem. Tales poſt Chriſtum fuere Theodas & Iudas Galilæus, de quibus Act. 5. 36. & 37. Item Barchochebas tempore Adriani Imper. de quo Euſeb. lib. 4. Hiſtor. cap. 6. Item Pſeudomoſes Cretenſis, qui anno Domini 433. ſub Theodoſio Imper. Iudæos decepit: fingens enim ſe Moſen, iuſſit eis vt è Creta mare ſecum ingrederentur, quaſi eos in nouam terram promiſſam deducturus, vti olim fecerat Moſes; ſed ingreſſos mare hauſit & merſit, vti refert Socrates lib. 7. cap. 37.

A Talis denique erit Antichriſtus, qui Chriſto erit antagoniſta: licèt enim hic in Chriſtianos ſolos ſit ſæuiturus, benignus verò futurus in Iudæos, vtpote ab eis acceptandus & promouendus quaſi Meſſias, vt docet Apoſtolus 2. Theſſal. 2. 10. tamen ſæuiet in animas eorum: quia eas ad ſui idololatriam, ad libidines, ad Chriſtianorum ſtrages aliáque ſcelera, ac per ea in æternum exitium impellet: confirmato verò imperio ſæuiet quoque in facultates & corpora eorum. Erit enim in omnes crudeliſſimus, & ambitioſiſſimus tyrannus. Nam tantùm ſe ſuúmque honorem, imperium & gloriam ſpectabit, eique ſeruire coget ſubditorum opes, corpora & animas. Vnde Chriſtus

B Ioannis 5. 43. *Ego*, inquit, *veni in nomine Patris mei, & non accepiſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis.* Huic etiam competit illud: ô *Paſtor & idolum.* Volet enim Antichriſtus quaſi idolum, & numen à ſuis coli & adorari. Quocirca per paſtorem hunc ſtultum, non alium quàm Antichriſtum intelligunt S. Hieron. Theod. Cyril. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. Ribera & alij. Verùm vt generalis & plena ſit expoſitio, dicendum videtur, Prophetam alios quoque ſuo æuo viciniores, iam nominatos hîc notare; hi enim fuerunt prodromi Antichriſti, illiſque verba ſequentia appoſitè congruunt.

Quæ derelicta non viſitabit.] Putà oues feſſas,

C claudicantes, errantes, dumetis implicitas, ideóque derelictas & perditas non requiret. Vnde Chald. vertit: *Illos qui errauerunt non quæret.* Pagnin. *Quæ ſucciſa ſunt non viſitabit.* Vatab. *Grauiſſimè ægrotantem & iam deploratam non inuiſet.*

Diſperſum non quæret.] Hebr. הנער *hannaar* ſignificat excuſſum, indéque puerum à lacte & cura prima parentum excuſſum, hoc eſt, ablactatum & adoleſcentem. Vnde Pagnin. vertit: *Quod paruum eſt non quæret.* Tigurina: *Stolidam non requiret.* Vatab. *Quod iuuene eſt non requiret*, id eſt, agnos gregis non requiret, cum ſtolidè receſſerint à grege. Notat puerorum & iuuenum maximam habendam eſſe curam: qui enim ætate &

D imprudentia peccat, non malitia, magis eſt miſerandus, & facilè oſtenſo errore in viam reuocari poteſt. Chald. vertit: *Illos qui migrauerunt non requiret.*

Contritum non ſanabit.] Tigurina: *Sauciam non ſanabit.* Septuag. *Fractum non ſanabit.*

Id quod ſtat non enutriet.] Pagnin. *Quod ſtat non portabit.* Vatab. *Eam quæ reſtitat non portabit.* q. d. Ouem quæ præ laſſitudine conſiſtit, aliis redeuntibus in caulas, & loco moueri nequit, in humeros non ſuſcipiet, vt ferat in ouile. Chald. *Et illos qui ſtant non ſuſtentabit, non fulciet.* Septuag. *Integrum nõ diriget:* hebr. enim כלכל *kilkel* varia ſignificat, ſcilicet ſuſtentare, portare, nutrire.

E *Carnem pinguium comedet.*] q. d. Fruetur lana, lacte & carne gregis, & tamen eum non paſcet. Chald. *Subſtantias eorum diripiet.*

Et vngulas eorum diſſoluet. Pagnin. *ſeparabit.* Septuag. *Talos eorum peruertet.* Vatab. *confringet*, ſcilicet ictu pedis, vel virgæ quam geſtat. Noſter vertit *diſſoluet*, id eſt, verberando lædet & diffindet, vt incedere nequeant. Deſcribit geſtum paſtoris crudelis ſæuientis in ſuas ouiculas.

O paſtor & idolum.] Pro, ô, hebr. eſt הוי *hoi*; id *Verſ. 17.* eſt, *væ*, vt vertunt Septuag. & Chald. vel ô, vt vertit noſter, Pagnin. Vatab. & alij. Vnde Arabicus *Paſtor & idolū quis* vertit: *Væ paſtori vano, otioſo, mendaci.* Pro *idolum* hebr. eſt אליל *elil*, quod per annominationem alludit

ludit ad אויל *enil*, id eſt, ſtultus, vti eum vocauit A verſ. 15. Iam *Elil* primò ſignificat rem vanam, inutilem, nibili. Vnde Vatab. vertit: *O paſtorem nihili, deſerentem oues, quæ ſibi commiſſa ſunt.* Alij: *O paſtor vane & inutilis.* Septuag. *Væ qui paſcitis vana.* Syrus: *O paſtor inanis, inculte* (inſtar terræ incultæ) *qui dereliquiſti oues.* Secundò *Elil* eſt diminutiuum ab אל *el*, id eſt, Deus, vt *Elil* ſit *deunculus*, vmbra Dei, idolum. Vnde Pagnin. vertit: *O paſtor idoli.* Tigurina: *Væ paſtori idolo, qui gregem deſerit.* Noſter: *O paſtor & idolum.* q.d. O paſtor qui non es paſtor, ſed idolum & larua paſtoris; qui nihil habes veri paſtoris, niſi eius vmbram & ſimulachrum: quia tua tantùm commoda aucuparis, oues verò non paſcis, non curas, deſeris & per- B mittis lupis. Addit S. Hieron. Antichriſtum hîc notari, qui præ arrogantia verè volet adorari vt idolum & numen. Dicit ergo: O paſtor *Enil*, id eſt, non ſapiens & ſane, ſed ſtulte & inſane, tu pariter es *Elil*, id eſt, non verus, ſed vanus; non viuus, ſed pictus & fictus paſtor; ſimia es paſtoris, non paſtor. Simia eſt ſimia, etiamſi aurea geſtet inſignia; ita & tu ſimia es hominis, non homo: aureum geſtas pedum, auream coronam & mitram, ac byſſinam poderem; ſed in mente & corde nil habens ſapientiæ, nil curæ, nil vigilantiæ, nil induſtriæ paſtoralis. Væ, væ, væ tibi. In decretorio mundi die hanc laruam deteget Chriſtus Iudex, C oſtendet quàm inane fuerit hoc paſtoris idolum, quod exterius præfers. Talis fuit Nouatianus Antipapa, & æmulus S. Cornelij Papæ, de quo S. Cyprian. Epiſt. ad Iobaianum: *Nouatianus*, inquit, *ſimiarum more, quæ cùm homines non ſint, humana tamen imitantur, vult Eccleſiæ Catholicæ auctoritatem ſibi & veritatem vindicare, quando ipſe in Eccleſia non ſit, imò adhuc inſuper contra Eccleſiam rebellis & hoſtis extiterit*, &c. Sic prædicantes hæreticorum ſunt ſimiæ & idola paſtorum.

Indicia falſi & veri paſtoris

Moral. diſce hîc vitia & indicia falſi paſtoris, ex iiſque collige virtutes & ſigna veri paſtoris. Falſus enim, ait Zacharias, *derelicta non viſitabit, diſperſum non quæret, contritum non ſanabit, id quod* D *ſtat non enutriet, carnes pinguium comedet, & vngulas eorum diſſoluet.* Radicem mali tangit S. Gregor. hom. 17. in Euang. *Curis*, ait, *ſæcularibus intenti, tanto inſenſibiliores intus efficimur, quanto ad ea quæ foris ſunt ſtudioſiores videmur. Vſu quippe curæ terrenæ à cœleſti deſiderio obdureſcit animus, & dum ipſo ſuo vſu durus efficitur per actionem ſæculi, ad ea emolliri non valet quæ pertinent ad charitatem Dei.* Et mox: *Nulla animarum lucra quærimus, ad noſtra quotidie ſtudia vacamus, terrena concupiſcimus, humanam gloriam intenta mente captamus. Et quia eo ipſo quo cæteris prælati ſumus, ad agenda quælibet maiorem licentiam habemus; ſuſceptæ benedictionis miniſterium vertimus ad ambitionis argumentum.* E S. Bern. ſerm. 76. in Cant. *Ad Ciuitatis* (Dei, putà Eccleſiæ) ait, *cuſtodiam opus eſt viro forti, ſpirituali, fideli: forti ad propulſandas iniurias: ſpiritualí ad deprehendendas inſidias: fideli, qui non quæ ſua ſunt quærat.* Et mox: *Pauci admodum ſunt qui non quæ ſua ſunt quærant, ex omnibus charis eius. Diligunt munera, nec poſſunt pariter diligere Chriſtum; quia manus dederunt Mammonæ. Intuere quomodò incedunt nitidi & ornati, circumamicti varietatibus, tanquam ſponſa procedens de thalamo ſuo. Nonne ſi quempiam talium repente eminus procedentem aſpexeris, ſponſam potius putabis, quàm ſponſæ cuſtodem? Vnde verò hanc illis exuberare exiſtimas rerum affluentiam, veſtium ſplendorem, menſarum luxuriam, congeriem vaſorum argenteorum & aureorum, niſi de bonis ſponſæ? Inde eſt quod illa pauper, & inops, & nuda relinquitur, facie miſeranda, inculta, hiſpida, exanguis. Propter hoc non eſt hoc tempore ornare ſponſam, ſed ſpoliare: non eſt cuſtodire, ſed perdere: non eſt inſtituere, ſed proſtituere, & deuorare, dicente de illis Domino: Qui deuorant plebem meam vt cibum panis. Quem dabis mihi de numero Prælatorum, qui non plus inuigilat ſubditorum vacuandis marſupiis, quàm vitiis extirpandis? vbi qui orando flectat iram, qui prædicet annum placabilem Domino? O vtinam tam vigiles reperirentur ad curam, quàm alacres currunt ad cathedram.* Ex aduerſo veri paſtores quærunt non quæ ſua ſunt, ſed quæ Chriſti: non burſas venantur, ſed animas: non vitam lautam ambiunt, ſed cruces & martyria pro gloria Dei. Inter alios poſteriori æuo hac in re eminuit S. Adalbertus Pragenſis, & poſtea Gneſnenſis Epiſcopus, qui cum nobiliſſimis in Boëmia parentibus prognatus eſſet, ſpretis ſæculi pompis in ſortem Domini aſcitus, ſua in pauperes erogauit.

Exemp. S. Adalberti.

Raptus ad Epiſcopatum Pragenſem, totus corrigendis prauorum moribus incubuit, piè ſeuerus, & grauiter mitis. Meridies prandentem (præter dies feſtos) media nox dormientem nunquam vidit; lectus eius erat humus. Cum ſe parùm apud Boëmos proficere videret, perrexit ad Hungaros, eoſque ac in primis Geiſam ducem, eiuſque filium S. Stephanum, qui primus apud Hungaros regis nomen & dignitatem accepit, ac martyr occubuit, in fide erudiuit. Inde perrexit ad Polonos, quibus in Chriſtiana doctrina confirmatis, progreſſus eſt in Pruſſiam, vbi ab infidelibus occiſus, Apoſtolatus ſimul & martyrij lauream eſt adeptus anno Domini 997. cuius ſepulchrum venerationis cauſâ paulo poſt viſens Otto III. Imper. brachium ſancti (quod Romæ in Eccleſia S. Bartholomæi depoſuit, vbi illud quotannis veneramur) à Boleſlao Principe dono accepit, eique viciſſim pro munere coronam regiam rependit; atque exinde Poloniæ Principes, reges habiti vocatique ſunt, qui antea Ducum nomine cenſebantur. Regnum ergo debent S. Adalberto, quod ab eius æuo iam per ſexcentos annos obtinent, æquè ac Hungari; ita habet eius vita, & Annales Poloniæ.

Duo officia veri paſtoris

Porrò ex hoc loco diſcimus duo eſſe officia veri paſtoris. Primum eſt, vigilantia & cura gregis. Secundum, eminentia virtutis & vitæ ſanctitas. Nam falſos fictóſque paſtores hîc deſcribit & carpit Zacharias ex duobus oppoſitis, ſcilicet quòd dormiant negligántque gregem, & quòd commoda ſua ſectentur, non gregis, eáque carnalia, non ſpiritualia. Quoad primum, S. Antiochus homil. 3. cenſet paſtorem totum debere eſſe oculum, & mentem: Is, inquit, cuius fidei tutela animarum à Deo credita eſt, non mediocri ſtudio vigilare debet pro ſalute ſubditorũ; quippe qui certò ſciat ſopro illis aditurum eſſe animæ propriæ periculum, &c. Debet igitur paſtor totus eſſe mens, & oculus, vt ne vna quidem concreditarum ſibi pecudum indigna fiat, quæ recipiatur à Domino per oſcitantiam. Paſtores ergo ſint Argi, hoc eſt centoculi, vt ſingulas oues introſpiciant & curent; ideóq; ante omnia primò ſeipſos introſpiciant & curent. Qui enim ſibi eſt nequam, cui erit bonus? Qui ſe negligit, cui aduigilabit? Scriptum eſt enim: Medice cura teipſum. Subditorum ergo eſt obedire, paſtorum vigilare, iuxta illud Hebr. 13. *Obedite Præpoſitis veſtris, &*

ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri. Si oculi dormiant, totum corpus dormit: oeoli plebis paſtores ſont, ſi paſtor doimiat, plebs etiam dormiet. Vigilantis paſtoris exemplum accipe Gen. 31. *Viginti annis* (ait Iaeob) *fui tecum,* id eſt, eum Laban: *oues tue & capra ſteriles non fuerunt: arietes gregis tui non comedi; nec captum à beſtia oſtendi tibi. Ego damnum omne reddebam; quicquid furtim peribat, à me exigebas. Die noctúque æſtu vrebar & gelu, fugiebatque ſomnus ab oculis meis,* &c. Si ſic laborat & vigilat (ait Magnus Gregor. lib. 7. epiſt. 48. ad Aoaſtaſium) ſi ſic, inquam, labotat & vigilat qoi paoit oues Labao, quanto labori qoaotiſque vigiliis debet intendere, qui paſcit ooes Dei?

Obſerua verba illa Iacob: *Ego damnum omne reddebam; quicquid furtim peribat, à me exigebas,* quæ indicant à paſtore rationem ouium repoſcendam à Deo. Damnum omne qood ipſius culpa cootigerit, paſtor reddet; quiequid perierit, ab eo exigetur. Hoe eſt qood ait S. Chryſ. lib. 2. de Sacerdotio. Cui Chriſti grex concreditos eſt, huoe ouibus deperditis, animæ proptiæ iacturam facere oportet.

Quoad ſecundum, typum dat Saul rex Iſraëlis, de quo dicitur 1. Reg. 9. quòd ab humero ſorſum emioebat ſuper omnem populũ. Vbi S. Gregor. Rex, ait, præcedit eollo, præcedit capite: collo locutio, eapite contemplatio deſignatur. Capite ergo & collo ſubditorum omnium eapita paſtor excellit, ſi cootemplationis altitudine mirabilis eſt, & ſublimitate doctrinæ. Iſaiæ cap. 40. præcipit Deus, vt paſtor euaogelizans aſcendat in montem: *Super montem,* inquit, *excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion:* ex vita igitur ſublimi, & non infima vulgarique, paſtor ooibus, vt audiatur, debet euangelizare: quod docet idem vigilantiſſimus & ſanctiſſimus paſtor, verè Gregorius, lib. 1. epiſtolarum epiſt. 24. ad Epiſcopum Cooſtantinopolitanum. *Qui,* inquit, *loci ſui neceſſitate exigitur ſumma dicere, hac eadem neceſſitate compellitur ſumma monſtrare. Illa namque vox libentiùs auditorum cor penetrat, quàm dicentis vita commendat: quia quod loquendo præcipit, oſtendendo adiuuat vt fiat. Hinc enim per Prophetam dicitur: Super montem excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion; vt videlicet qui cæleſti prædicatione vtitur, ima iam terrenorum operum deſerens, in rerum culmine ſtare vi-* A *deatur, tantóque ſubditos faciliùs ad meliora pertrahat, quanto per vita meritum de ſupernis clamat.* Eximius quoque paſtor Saluianus, quem Gennadius Epiſeoporum magiſtrum appellat, hac de re præclarè lib. 1. ad Eccleſiam Catholicam ſic ſcribit: *Sacerdotes exempla eſſe omnibus debent, & tante anteſtare cæteris oportet deuotione, quanto anteſtant omnibus dignitate. Nihil enim eſt turpius, quam excellentem eſſe quemlibet culmine, & deſpicabilem vilitate. Quid eſt enim aliud principatus ſine meritorum ſublimitate, niſi honoris titulus ſine homine? Aut quid eſt dignitas in indigno, niſi ornamentum in luto? Et ideo cunctos qui ſacri altaris ſuggeſtu eminent,* B *tantum excellere oportet merito, quantum gradu.* Cauſam dat S. Baſil. apud Nazian. in eios laudibus. Vix enim eſt, ioquit, vt Antiſtes per ſommum aſſequatur medium, ac per exobcrantem virrotis amplitudinem vulgus ad medioeritatem pertrahat. Denique aurea eſt ſenteotia S. Gregorij lib. 7. epiſt. 32. *Lux gregis, flamma eſt paſtoris. Decet enim paſtorem, decet Dominicum ſacerdotem moribus & vita clareſcere, quatenus in eo tanquam in ſpeculo vitæ ſuæ, plebs commiſſa & eligere quod ſequatur, & videre poſſit quod corrigat.* Plura ſi cupis vide ea quæ dixi Ezech. 34.

Gladius ſuper brachium eius.] Vel actiuè, vel C paſſiuè. Actiuè accipit Chald. dum vertit: *Similis eſt paſtor hic ſtultus lanioni, qui habet gladium in manu ſua, & oculus eius reſpicit ad pinguia ve iugulet ea,* ideóque punietor à Deo, qui brachiom eius areſaciet, & oculom obſcurabit.

Secundò, alij paſſim accipiunt paſſiuè, idque exiguot ſequentia. q. d. Gladius, id eſt, vltio Dei ineumbet brachio crodeli paſtoris ſtulti, vt eios potentiam confringat: item oculo dextro eius, id eſt, eius prouidentiæ, eallidiiati, conſiliis & prauæ intentioni, qua ſatagit gregem expilare & perdere. q. d. Deus hæc eius conſilia & prauas intentio- D nes diſſipabit, & iofatuabit. Nam brachium eius areſaciet, id eſt, potentiam illi adimet: & oculum eius dextrum, id eſt, iotentionem & machioationem obſeorabit, excæcabit & eoertet; ita S. Hieroo. Theodor. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. Ribera & à Caſtro. Hoe in Antichriſto elariſſimè patebit, quem *Dominus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui.* 2. Theſſ. 2. 8.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Ieruſalem à gentibus, quin & à Iudæis perfidis oppugnandam, ſed Deum eam tutaturum per Machabæos, qui quaſi heroes inſtar ignis omnia peruadent, ſubijcient, abſument, ac tandem verſ. 10. *promittit Deus ſe effuſurum in Ieruſalem ſpiritum gratiæ & precum per* Chriſtum, *quem fideles viſuri ſunt in cruce clauis lanceaque transfixum, ideoque planctum maximum facturi; ita* S. Hieron. Theod. *Remig. Alber. &* Hugo. *Alleg. Ieruſalem eſt Eccleſia, præſertim primitiua, quam* Deus *per Apoſtolos & Martyres quaſi heroes, contra omnes inſultus Iudæorum &* Gentiliũ *per trecentos annos fortiſſimè propugnauit; ita Ribera, Arias & Vatab. ac rurſum in fine mundi contra Antichriſtũ* Gog *& Magog propugnabit. Alleg. dico, non literaliter, vti multi cenſent. Nam literaliter loqui Zachariam de temporibus Machabæorũ mox ſecuturis, patet tum ex conſequentia tẽporum; tum ex connexione & congruentia oraculorum horum cum geſtis Machabæorum, tum quia verſ.* 10 *definit in paſſione Chriſti.*

Chriſti. Hæc autem ſecuta eſt ætatem Machabæorum. Sicut ergo Iſaias, Ieremias, Oſee, Daniel, Ezechiel, &c. prædixerunt ea quæ Iudæis mox erant euentura à Salmanaſar, Nabuchodonoſor, Cyro & Dario: ſic & Zacharias prædicit ea quæ iiſdem mox obuentura erant ab Antiocho ſub Machabæis.

Verſ. 1.] Onus verbi Domini ſuper Iſraël, dicit Dominus extendens cœlum, & fundans terram, & fingens ſpiritum hominis in eo.

Verſ. 2.] Ecce ego ponam Ieruſalem ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circuitu: ſed & Iuda erit in obſidione contra Ieruſalem.

Verſ. 3.] Et erit: In die illa ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis: omnes, qui leuabunt eam, conciſione lacerabuntur: & colligentur aduerſus eam omnia regna terræ.

Verſ. 4.] In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in ſtuporem, & aſcenſorem eius in amentiam: & ſuper domum Iuda aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

Verſ. 5.] Et dicent duces Iuda in corde ſuo: Confortentur mihi habitatores Ieruſalem in Domino exercituum Deo eorum.

Verſ. 1. ONVS *verbi Domini ſuper Iſraël.*] *Onus* eſt onerosa, triſtis & funeſta prophetia, vt dixi Iſaiæ 13. 1. Iſraël hic vocatur populus Iudaicus, deſcendens à Iacob. Hic enim ab angelo cognominatus eſt Iſraël, ideoque omnis eius progenies, putà duodecim patriarchæ, & duodecim tribus ab eis proſeminatæ, vocatæ ſunt Iſraël. Iam quia decem tribus olim abductæ in Aſſyriam, toto orbe diſperſæ erant, ita vt tempore Zachariæ Iſraëlis nomen in eis euanuiſſe videretur, hinc ſtirps & familia, ac conſequenter hæreditas & nomen Iſraëlis, redacta ſunt ad duas tribus reliquas, putà ad Iudæos. Hi enim fuerunt ſtirps Iacob, & populus Dei, cui exhibitus fuit Meſſias, Abrahæ & Iacobo promiſſus; ita Cyril. Prædicit ergo hic Zacharias onus, id eſt, clades Iſraëli, id eſt, Iudæis ab Antiocho, eiúſque ducibus & poſteris intentandas; ſed Dei dextera & ſcuto auertendas per Machabæos. Vnde Dei potentiam exaggerando, præmittit dicens.

Dicit Dominus extendens cœlum, & fundans terram, & fingens ſpiritum hominis in eo.] q. d. Ego ſum Deus omnipotens, omniſcius & optimus: nam meam omnipotentiam oſtendi, dum vaſtiſſimos cœlos ex nihilo creaui & expandi: ſapientiam meam patefeci, dum terram in medio mundi pendulam, mira arte fundaui & fulciui: bonitatem demonſtra, dum quotidie animas creo, & in corpora hominũ naſcentium immitto & conſeruo. Ergo multò magis eadem omnipotentia, ſapientia & bonitate fulciam & defendam Ieruſalem, hoſtéſque eius coram ea collidam & con- A fringam. Hinc myſticè, cœlum eſt ſymbolũ Eccleſię Chriſtianæ, quam Deus per totum orbem extendit; terra autem populi Iudaici, quem Deus in medio Eccleſiæ quaſi ſuſpendit.

Verſ. 2. *Ecce ego ponam Ieruſalem ſubliminare crapula.*] Hebr. סף *ſaph* ſignificat duo, primò, limen & ſuperliminare: ſecundò, calicem vel poculum, vti vertunt hic Chald. Vatab. Pagnin. Arias & alii. Rurſum רעל *raal* ſignificat 1. tremorem, 2. crapulam, 3. ſoporem, 4. venenum, 5. ſtuporem, 6. concuſſionem. Vnde alii vertunt, *vas ebrietatis.* Alii, *vas tremoris:* aut vt Syrus, *portam tremoris;* vel vt Arabicus, *portam commotionis.* Alii, *calicem veneni ſoporiferi.* Alii, *craterem ſtuporis.* B Verùm Septuag. & noſter tam hic, quàm Amos 9. 1. vertunt, *ſuperliminare crapulæ*, vel *commotionis.* Prado Ezech. 23. verſ. 31. *ſuperliminare tremulum*, vel *mobile.* Sub ſuperliminari intellige poſtes laterales, qui limini inferno oſtii ſuperſtant & incumbunt: ſic enim habent Septuag. *Ego pono Ieruſalem ſicut ſuperliminaria quæ mouentur, omnibus populis in circuitu.* Iam τὸ *crapulæ*, vel tremoris, ſtuporis & concuſſionis, dupliciter accipi poteſt. Primò, paſſiuè, q. d. Redigam Ieruſalem in tantas obſidionis anguſtias, vt ipſa iis quaſi ebria tremere & inſanire videtur. Eſt enim hoc onus Ieruſalem. Vnde & ſequitur: *Sed & Iuda erit in obſidionem contra Ieruſalem;* ita Theodor. & Euſeb. lib. 8. demonſt. cap. 4. Secun- C dò actiuè, q. d. Gentes obſidebunt Ieruſalem, vt eius vino & ſpoliis ſe ſatient & inebrient; ſed iis quaſi veneno letifero ebrii, in tremorem, ſtuporem & amentiam adigantur: anguſtiabunt Ieruſalem, ſed ibidem anguſtiabuntur ipſimet, & laqueus quem aliis poſuerunt, in eorum caput recidet: ſicut Aman in cruce quam fixerat Mardochæo, ſuſpenſus eſt. Sic enim verſ. ſequenti lapidem oneris Ieruſalem, explicat actiuè, non paſſiuè, ſcilicet qui oneret & collidat, non Ieruſalem, ſed hoſtes eam diuexantes. Eſt metaphora à calice aureo, optimo vino pleno, ſed venenato, ad quem certatim accurrunt ſitibundi, ſed mox D vt eum guſtarint, tremere, ſtupere, animam agere incipiunt. Simili modo Babylon dicitur propinare gentibus calicem aureum maledictionis, eóque inebriare, ſoporare & dementare omnes gentes, Ierem. 51. 17. 4. Iam eodem redit ſenſus, ſiue *ſaph* vertas calicem, ſiue limen vel ſuperliminare. q. d. Quicunque hoſtis attigerit limen Ieruſalem, mox quaſi ebrius & mente captus, tremere & furere incipiet: ſicut de Sibylla Cumanæ narrat Virgil. 6. Æneid. quod mox vt limen antri ſui fatidici ingrediebatur, extra ſe rapi, furere & vaticinari incipiebat. Talis eſt & lacus iuxta Neapolim, in quem ſi iniicias canem, illico emori & E exanimari videtur; quem ſi in lacum aduerſum inferas, ſtatim ad ſe redit, & reuiuiſcit; ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Rurſum à Caſtro ſic exponit, q. d. Ponam Ieruſalem velut ſuperliminare minans ruinam omnibus ingredi volentibus, quos tremere faciet quaſi ebrios, ac venefico potu infectos. Nam mox vt limen attingent, contremiſcent & corruent. Palacius verò & Ma-

Superliminare crapula quod?

ptes bacchantibus in Bacchanalibus, quãdu multis in locis cum magna Chriſtiani oominis ignominia, magnaque infidelium offenſione, irriſione & probro omnes penè domus, totaque ciuitas fit ſuperliminare crapulæ, ita vt ei iure hic titulus dari & inſcribi poſſit: Hæc eſt domus crapulæ: Hæc eſt ciuitas, non Chriſti, ſed Bacchi: Hi dies ſunt bacchantium, ſtultorum & inſanorum, non Chriſtianorum, vti in uunnullis Calendariis impreſſum legi.

Sed & Iuda.] q.d. Non ſolùm gentes, ſed & Iudæi perfidi, vel transfugæ obſidebunt Ieruſalem, eamque affligent, vt ipſa ærumnis videatur ebria; ſed has ærumnas Deus deuolner in ipſos Iudæos perfidos & transfugas, eoſque plagis & cæſorum ſanguine inebriabit. Tales transfugæ fuerunt Iaſon & Menelaus, qui profugi ad Aotiochum, Ieruſalem obſederunt, ceperunt & vaſtarunt, vti dixi cap. præcedeuti verſ. 15. Item alii plurimi, qui minarum & tormentorum Antiochi metu, à Iudaiſmo ad gentiliſmum apoſtatarunt, de quibus 1. Machab. 1. verſ. 44. & 55. & 2. Machab. c. 4. & 5. ac Ioſeph. lib. 12. Antiq. c. 6.

Alleg. prima perſecutio Apoſtolorum & Eccleſiæ fuit à Iudæis, vt patet ex Actis Apoſtolorum, ita Arias & Vatab.

Verſ. 2. *Ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis.*] Syrus, *lapidem conculcationis.* Septuag. *lapidem qui conculcatur.* Chald. *lapidem offenſionis.* Arabicus, *lapidem ſubiectionis.*

Lapis oneris quis? Quæres, quis lapis oneris? Reſpondet optimè S. Hieron. (quem proinde Remig. Ruper. Gloſſa, Ribera & alii paſſim ſequuntur) dicens: *Mos eſt in vrbibus Palæſtinæ, & vſque hodie per omnem Iudæam vetus conſuetudo ſeruatur, vt in viculis, oppidis & caſtellis rotundi ponantur lapides grauiſſimi ponderis, ad quos iuuenes exercere ſe ſoleant, & eos pro varietate virium ſubleuare, alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros & caput, nonnulli ſuper verticem rectis iunctiſque manibus, magnitudinem virium demonſtrantes, pondus extollant. In arce Athenienſium iuxta ſimulachrum Mineruæ, vidi ſphæram æneam grauiſſimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpuſculi mouere vix potui. Cum quærerem quidnam ſibi vellet, reſponſum eſt ab vrbis eius cultoribus, athletarum in illa maſſa fortitudinem comprobari, nec prius agonem quemquam deſcendere, quàm ex leuatione ponderis ſciatur, quis cui debeat comparari. Senſus ergo iſte eſt: Ponam Ieruſalem cunctis gentibus quaſi grauiſſimum lapidem ſubleuandum. Leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vaſtabunt; ſed neceſſe eſt vt dum leuatur, in ipſo nixu & eleuatione ponderis, grauiſſimus lapis ſciſſuram aliquam, vel raſuram in leuantium corporibus derelinquat.* Hic eſt lapis oneris, oneratum & portantem concidens & opprimens, cuius meminit Eccleſ. cap. 6. 22. dicens: *Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proiicere illam.* q. d. Sapientia eſt lapis oneris, quem quiſque leuando probat ſuas vires & robur. Vnde ſtulti & improbi eum aliquouſque leuant, ſed mox vt ſentiunt eius põdus, illico abiiciunt. Hinc Sept. vertunt: *Quaſi lapis probationis fortis erit in illo.* Huius lapidis, æquè ac plumbi athletici meminit Hieron. Mercur. lib. 2. Gymnaſticæ cap. 11. Iam Theodor. Remig. & Hugo cenſent Ieruſalem fuiſſe lapidem oneris, cum expugnata eſt à Tito & Romanis. Verùm hîc de tempore Antiochi & Machabæorum agitur, non Titi & Romanorum. Hiſce enim

A Ieruſalem non fuit lapis oneris, ſed pila prædæ & gaudii.

Dico ergo ad literam ſignificari hic, quod Antiochus & Græci ſuis copus ex omnibus gẽtibus collectis oppugnaturi ſint Ieruſalem, vt eã quaſi lapidem oneris ex Iudæa exportent in Græciam, ſed ab ea quaſi à lapide oneris, per Machabæos concidendi ſint & conterendi: id enim ita factum eſſe non ſemel, ſed ſæpius per interualla temporum recto ordine demonſtrat à Caſtru. Nam in primis Ptolomæus Philopator, dum tẽplum ingreſſus vellet in Sancta ſanctorum penetrare, Sacerdotibus opem diuinam implorantibus, penè mortuus cecidit, & euectus, diuina vi, niſi citiſſimè è templo à ſuis eductus fuiſſet, vt in li. 2. Machabæorum refertur. B Heliodorus miſſus à Rege Seleuco ad ſpoliandum ærarium templi, flagellatus diſceſſit, 2. Machab. 3. Iaſon vi ingreſſus ciuitatem, per diuerſa loca profugus interiit honore ſepulturæ priuatus. Aotiochus Epiphanes vrbem tẽplúmque ſpoliauit per ſeipſum, 1. Machab. 1. & 2. Machab. 5. deinde per Apollonĩu, & Lyſiã: ſed malè periit iniquus, vt dicitur 1. Machab. 6. & 2. Machab. 9. poſtulans miſericordiam ab eo, à quo non erat adepturus. Alcimus deinde miſſus à rege Demetrio obſedit Ieruſalem, 1. Machab. 9. & præcipiens deſtrui atrium interius, & opera Prophetarũ, percuſſus paralyſi, & grauiter torius interiit. C Antiochus Sedetes Iudæam deuaſtauit, & Ieroſolymam obſedit, ſed diuinitus tactus ſacrificium obtulit, & fœdere initio receſſit, vt refert Ioſephus lib. 13. Aotiq. cap. 15. Poſt hoſt Romanorum Pompeius primus Iudæam ſubiugauit, Ieroſolymam templiq; adyta ingreſſus, nunquã deinceps proſperè rem geſſit in bellis, donec in acie Pharſalica vniuerſus eius exercitus verſo ad Ieroſolymam cecidit vultu; ipſéque fugiens in Ægyptum cæſus eſt. Denique M. Craſſus contra Parthos profectus, templum Ieroſolymitanum ſpoliauit: ideo à Parthis cũ filio & vniuerſo exercitu trucidatus, liquato in os eius auro iniecto ſui ſacrilegii pœnas exoluit, vt referunt Ioſephus D lib. 14 Antiq. cap. 13. & Plutarchus in Pompeio & Craſſo, Ex quibus conſtat, per multos annos vrbem Ieroſolymam à multis regibus ac ducibus obſeſſam, & Dei munere liberatam, non ſine eorum conciſione. Verum quoque deducitur, collecta fuiſſe aduersùs Ieruſalem omnia regna terræ.

Porrò ſoletter cooiicit Sanchez, prophetam in hoc lapide oneris reſpicere ad palæſtram, quam æquè ac ephebiam, ritu gentilitio in Ieruſalem inſtituit impius Iaſon, in qua geſtando onere, & diſco certabant tanta frequentia & concurſu, *vt feſtinarent participes fieri palæſtræ, & præbitionis eius iniuſtæ, & diſci,* 2. Machab. 4. Vbi nota, diſcus E erat maſſa rotunda, ſeu globus è ferro, plumbo, ſaxo, quo adoleſcentes vires explorabant, illum vel eleuando, vel iactando: & qui altiùs eum eleuaret, vel longiùs iaceret, ille vinceret. Vnde eos diſcobolos vocat Plinius lib. 8. cap. 34. de quibus Martial. lib. 14. *Diſcus quid?*

Splendida cum volitent Spartani pondera diſci,
Eſte procul pueri, ſit ſemel ille nocens,

Alleg. Eccleſia eſt lapis oneris, quem leuare, tollere & abiicere voluerunt Iudæi & Gentiles; ſed omnes ab eo conciſi & oppreſſi ſunt, vt patet in Nerone, Decio, Valeriano, Iuliano, &c. ſed maximè in Diocletiano & Maximiano, qui iurarant ſe extirpaturos Chriſti Eccleſiam & fidem,

vel

vel certè imperium depoſitutos. Secundum præ- A ſtireruur, quia prius præſtare non potuerũt. Vnde vterque à Conſtantino primo Impet. Chriſtiano, ad necem & reſtim adactus eſt.

Anag. Eccleſia & Chriſtus erunt lapis oneris, qui opprimet impios in die iudicii, deprimétque in tartara, de quo Chriſtus Matth. 21. 44. *Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur; ſuper quem verò ceciderit, conteret eum.* q. d. Qui reſtiterit Chriſto, quem Deus in Eccleſia poſuit lapidem angularem, putà lapidem oneris, & petram ſcandali, eúmque perſecutus fuerit, fruſtra id faciet. Nam ſibi in corpore & animo perniciẽ accerſet, ita tamen vt non pœnitus cõteratur, ſed per pœnitentiam reparari poſſit: ſuper quem verò ceci- B derit hic lapis, id eſt, ille cui Chriſtus graui ſua vltione incubuerit, quales erunt damnati in die iudicii, huic nulla ſpes reliqua erit redintegrationis; perinde ac ſi lapis grãdis in vas teſtaceum decidat, illud in minutiſſima fruſtra confringit, vt nullo modo reparari queat; ita S. Auguſt. lib. 1. quæſt. Euang. quæſt. 30. tomo 4.

Verſ 4. *Percutiam omnem equum.*] Scilicet hoſtilem, putà Antiochi & Græcorum per Machabæos, *in ſtuporem*, id eſt, ad ſtuporem, vt ſcilicet omnes videntes ſtupeant ad plagam tantam támque ſubitam, & ipſi equites præ ſtupore & pauore quaſi verſi in amentiam, neſciant quò fugere, vel quid agere debeant; ita S. Hieron. Theodot. & alii. C

Et ſuper domum Iuda aperiam oculos meos.] Vt ſcilicet protegam Iudæam & Iudæos, imò vt ij qui metu Antiochi prolapſi ſunt in gẽtiliſmum, eiúſque copiis mixti pugnarunt contra patriam, reſipiſcant, ſumptíſque animis iungant ſe Machabæis, & patriam propugnent; ita factum legimus 1. Machab. 2. 29.

Alleg. q. d. Faciam vt Iudæi qui Eccleſiã perſequebantur, videant ſuum errorem, & ad eam conuertantur, eamque propagent, vti contigit S. Paulo Actor 9 ita S. Hieron.

Et omnem equum populorum percutiam cæcitate.] Eſt catachreſis & ſynecdoche: per cæcitatem enim accipit ſtuporem & metum, quo correpti D equi quaſi cæci, neſciebant quò fugere deberent: propriè etiam multi equi hoſtium à Machabæis in capite percuſſi, & excæcati ſunt. Nam 2. Machab. 10. 30. dicitur: *Apparuerunt aduerſariis de cælo viri quinque in equis, frenis aureis decori, ducatum Iudæis præſtantes: ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis ſuis circumſeptum incolumem conſeruabant, in aduerſarios autem tela & fulmina iacebant: ex quo & cæcitate confuſi, & repleti perturbatione cadebant.*

Verſ 5. *Et dicent duces Iuda in corde ſuo.*] S. Hieron. ſic exponit, q. d. Iudæi ex metu transfugæ, & cũ copiis Antiochi obſidentes Ieruſalem, non ore, ne E audiantur; ſed corde ſuo dicent & precabuntur: Domine conforta ciues Ieruſalem, vt hiſce Antiochi copiis reſiſtere queant; vt ſic victi cum hoſtibus, quibus coactè ſeruimus, vincamus cum ciuibus, quos intimè amamus. Secundò & planiùs, q. d. Machabæi in corde ſuo precabuntur Deum, vt confortet ciues Ieruſalem, ne Antiocho ſuccumbant. Ita Iudam Machabæũ legimus penè ſemper ante aciem oraſſe, & Dei opem imploraſſe, eaque victoriam obtinuiſſe.

Alleg. duces Iuda ſunt Apoſtoli, qui orarunt Deum, vt Ieruſalem, id eſt, Eccleſia omnibus tyrannis fortiter ad mortem vſque & martyrium reſiſteret; ita Albertus & Arias.

A *Verſ. 6.*] In die illa ponam duces Iuda ſicut caminum ignis in lignis, & ſicut facem ignis in fœno: & deuorabunt ad dexteram, & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu; & habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem.

Verſ. 7.] Et ſaluabit Dominus tabernacula Iuda, ſicut in principio: vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ieruſalem contra Iudam.

Verſ. 8.] In die illa proteget Dominus habi- B tatores Ieruſalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quaſi Dauid: & domus Dauid quaſi Dei, ſicut angelus Domini in conſpectu eorum.

Verſ. 9.] Et erit in die illa: quæram conterere omnes Gentes, quæ veniunt contra Ieruſalem.

Ponam duces Iuda ſicut caminum ignis.] q. d. Faciã vt Machabæi, & myſticè Apoſtoli quaſi ignis omnia circumcirca populentur, ſuperent, ſubiiciant & ad ſe conuertant. Vide geſta Iudæ, Ionathæ & Simonis in lib. Machab. Id in Apoſtolis paruit in Pentecoſte, quando Spiritus ſanctus eis inſedit ſpecie linguarum ignearũ: vnde mox eloquiis ſuis ignitis multa hominũ millia, ac ſenſim totum mundum ad Chriſtum conuerterunt; ita S. Hieron. Remig. Alber. & alii. Verſ. 6. C

Et ſicut faciem in fœno.] Ita Romana. Alii pro *faciem* legunt *faſcem*. Alii *facem*, & ita vertunt Septuag. Chald. Pagnin. Vatab. & alii. Hoc enim ſignificat hebr. לפיד *lappid*, ſcilicet lampadem & facem. Eodem omnia redeunt: facies enim ignis eſt fax, celerrimè comburens & conſumens fœnum, cui iniicitur.

Et habitabitur Ieruſalem.] q. d. Ieruſalem priùs D vacuata ciuibus, profugis ob metum Antiochi, virtute Machabæorum, iis rurſum implebitur, vt in ea ſicut ante, habitent pacificè, frequentes & opulenti, vt patet 1. Machab. 14. 4. idque penè vſq; ad tempus Chriſti, qui eam aliis incolis cœleſtibus & diuinis, putà Apoſtolis & primæuis Chriſtianis ditabit, & decorabit. Nota pleonaſmum Hebraicum, cum dicit Propheta: *Habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem*, redũdat enim τὸ *in Ieruſalem*. Nil enim aliud vult dicere, quàm Ieruſalem non alio, ſed eodem in loco quo priùs, ædificandam & habitandam, quod vt planè, plenè & certò futurũ ſignificet, addit τὸ E *in Ieruſalem*. Multæ enim ciuitates dirutæ, poſtea non eodem, ſed alio vicino in loco, ædificatæ ſũt, vti Tyrus noua: nam vetus Tyrus dicitur Palætyrus; & à Tyro noua longiuſculè diſtat. Sic Roma moderna alia eſt à veteri. Sic & Tuſculum: quin & Ieruſalem moderna alio eſt in loco, quàm fuerit vetus. Nam mons Caluariæ, qui olim erat extra vrbem, iam eſt in vrbis quaſi meditullio. Prædicit ergo Zacharias, Ieruſalem ſub Machabæis eodem prorſus loco quo priùs inſtaurandam, frequentandam & magnificandam.

Allag. Ieruſalem eſt Eccleſia Chriſti, quæ licet grauiſſimis perſecutionibus agitata ſit, & ſedibus ſuis quaſi pulſa, ſuo tamen loco ſemper conſtitit, imò firmiùs ſe & copioſiùs in eodem locauit.

v. g.

v. g. Ieruſalem noſtra eſt Roma, ex qua licèt Imperatores penè omnes, per trecentos annos extirpare conati ſint Pontifices & Chriſtianos, ideoque centena martyrum millia exquiſitiſſimis tormentis enecarint, illi tamen ſemper in ea perſtiterunt, imò numero & robore creuerunt, donec tandem toti non tantùm vrbi, ſed & orbi ſunt dominati. Vnde S. Ambroſ. in c. 9. Epiſ. ad Roman. legit: *Ponam Ieruſalem in omnibus gentibus: quia*, inquit, *vbique futuri erant* (per Chriſtum) *filij Dei, & domus Dei in omnibus locis, quæ eſt Eccleſia.*

Verſ. 7. *Saluabit Dominus tabernacula Iuda.*] Eſt prolepſis, ſiue occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni, quomodo Ieruſalem & Iuda ſalua conſiſtent inter tot hoſtes? ac reſpondet, id non eius, B ſed Dei viribus futurum. Deus enim ſaluabit ea, eorúmque domos, etiam ruſticanas, quas proinde vocat tabernacula, præſertim quia primitus Hebræi in deſerto non in aliis domibus, quàm tabernaculis habitarunt.

Alleg. tabernacula ſunt particulares Eccleſiæ, ad quas licèt olim Chriſtiani metu perſecutionū vix, & non niſi noctu paucique conuenire auderent, Deus tamen ſeruauit eas, imò auxit, & dilatauit; ſicut olim *in principio* Synagogæ, putà in deſerto, antitypa Hebræorum tabernacula ab hoſtibus, æquè ab æſtu, imbribus & procellis illæſa ſeruauit.

Vt non magnificè glorietur domus David.] q. d. C Ne Ieroſolymitæ, & præſertim poſteri Dauidis glorientur, quod ipſi ſuis viribus tam ſe quàm Iudæos in vicinis oppidis & pagis habitantes, cōtra Antiochum cæteroſque hoſtes propugnarint, ecce ego dico & edico, me tam Ieroſolymitas, quàm Iudæos cæteros ſaluaturū. Mihi ergo omnes ſe ſubmittant, mihique ſuam ſalutem acceptam referant. Ego enim Machabæis fortitudinem animoſque dabo, quibus pauci contra maximos exercitus dimicantes, eos ſternant, & profligent. Id profeſſus eſt Iudas Machabæus 2. Machab. 8. 18. & alibi, itaque à Deo victorias miraculoſas obtinuit. Nota, *domus David* vocantur poſteri Dauidis, eorumque familiæ, quæ plurimæ D erant & nobiliſſimæ in Ieruſalem. Rurſum *gloria habitantium Ieruſalem*, per hypallagen vocantur ciues habitantes in Ieroſalem glorioſè. *Glorioſa enim dicta ſunt de te ciuitas Dei*, pſalm. 86. 2. Iuda verò vocantur cæteri Iudæi, qui circum Ieruſalem in villis & vrbibus habitabāt. Similis hypallage eſt apud Poëtam cum ait: *Trade ratem ventis*, pro trade ventos rati. Et, *perflauit fiſtula buccas*, pro buccæ perflarunt fiſtulam.

Alleg. domos David ſunt Apoſtoli, ſimileſque Eccleſiæ Principes: *gloria habitantium Ieruſalem*, ſunt Doctores, viríque religioſi & ſanctitate illuſtres. Hi enim ſunt gloria Eccleſiæ. Hi quoque E non poſſunt gloriari contra Iudam, id eſt, populum & plebem fidelem, quaſi ipſi ſuis viribus eam protexerint, cum hoc Dei eiúſque gratię ſit opus; ita Alber. Hugo & Vatab.

Tropol. Tropol. Clarius: Dominus, ait, David, & gloria Ieruſalem ſunt reges, Principes, nobiles & diuites. Hi non poſſunt gloriari contra Iudam, id eſt, plebem fidelium, quaſi ipſi ſua nobilitate, potentia, opibus, fidem & locum in Eccleſia digniorem obtineant, cum hoc ſit meræ gratiæ Chriſti, quæ in Chriſtianiſmo æquat ignobiles nobilibus, pauperes diuitibus. Nam vt docet Apoſtolus, in Chriſto Ieſu non eſt Iudæus, neque Græcus: non ſeruus, neque liber: non diues, neque pauper; ſed A omnes vnum ſunt, putà noua Dei creatura: imò in Chriſtianiſmo primas & potiores partes tenent pauperes: tum quia Chriſtus prædicauit pauperibus, Lucæ 4. 18. & pauperes prædicauit beatos: tum quia regni ſui proceres conſtituit pauperes Apoſtolos, per quos reges & Principes conuertit, iuxta illud 1. Corinth. 1. 26. *Videte vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles, ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia*, &c. Et Iacob. 2. 5. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & heredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe?* Denique diuites & nobiles maiora habent impedimenta humilitatis & virtutis Chriſtianæ, quàm pauperes: honores enim inflant, opes, & deliciæ mentem eneruant. Quare maiori egēt gratia Chriſti, qua hæc vincula dirumpant, quàm pauperes. Quocirca ob maiorem gratiam ſibi factam, maiores tenentur agere gratias Chriſto.

Verſ. 8. *Qui offenderit ex eis.*] Tigorina: *Qui impegerit.* Hebr. enim כשל *caſçal* ſignificat impingere, vel offendere in rem aliquam, v. g. lapidem, indéque corruere & infirmari. Vnde Septuag. Chald. & Pagnin. vertunt: *Qui infirmus fuerit ex eis.* Vatab. *Qui debilis fuerit, erit quaſi David.* Arabic. *Quaſi qui ad David*, ſcilicet pertinet. Iam ſenſus eſt, q. d. C Machabæi eorúmque ſocii, qui pauci & inualidi videbantur, Dei ope fient validi bellatores inſtar Dauidis, qui licèt iuuenis & penè puer eſſet, tamen leonem, vrſum, & Goliath gigantem interfecit: imò qui ex eis offenderint, dum metu Antiochi apoſtatabunt à Iudaiſmo ad gentiliſmū, hi vidētes animos & victorias Iudæ & fratrum eius, cum Dauide in homicidium & adulterium lapſo pœnitentiam agent, fidem reſument, ac cum fide nouos animos & vires inſtar Dauidis capeſſent. Id ita factum eſſe narrāt libri Machab. ita S. Hier. Theodor. & alii initio cap. citati.

Alleg. id verius in Eccleſia, vbi infirmi, imò fœminæ, pueri & puellę Chriſti gratia ita fortes e- D uadunt, vt mundum, carnem, diabolum, carnifices, ignes, beſtias, tormenta omnia ſuperent, vti patuit in S. Agnete, Cæcilia, Dorothea, Lucia, Pancratio, Vito, Celſo, & in dies patet. Rurſum, qui in peccatum aliquod lapſi ſunt, à Deo tacti fortiores reſurgent, inſtar Dauidis pœnitentis, vti patuit in S. Petro, Paulo, Matthæo, Magdalena, Pelagia & plurimis aliis; ita S. Gregor hom. 20. in Ezech. Alber. Hugo & Lyran. hîc. Aliter Arias, q. d. Infiniti ſancti nouæ legis poterunt conferri cum maximis ſanctis legis veteris, qualis fuit David. Hæc ergo eſt ingens conſolatio ſanctorū Chriſti, quod ipſe eligat infirma mundi, eaque ita validet, vt confundat fortia: nam virtus eius in E infirmitate noſtra perficitur, 2. Corinth 12. 9. Qui ergo infirmus eſt, vel ætate, vel ſexu, vel valetudine, vel animo, dicat cum S. Paulo: *Omnia poſſum in eo qui me confortat.*

Deus in infirmis oſtendit ſuum robur.

Et domus David quaſi Dei.] Hebr. quaſi *Elohim*, quod vel in nominatiuo, vel in genitiuo accipias. In nominatiuo accipiunt Vatab. Pagnin. Syrus & Arabicus Antiochenus, dum vertunt: *Domus David erit quaſi Deus*, quod explicat Propheta dum ſubdit: *Sicut angelus Domini.* q. d. Domus David erit fortis inſtar angeli Dei. Hebr. enim *Elohim*, non tantùm Deum, ſed & angelos, heroës, Duces ac Principes ſignificat. Vnde Chald. vertit: *Domus David inſtar heroum fœliciter aget*,

aget, ac ſi angelus Domini in conſpectu eorum eſſet. Septuag. verò, Arabicus Alexandrinus, & Noſter τὸ *Elohim* accipiunt in genitiuo: *Domus Dauid erit quaſi domus Dei*, quia ſcilicet erit fortis ſicut angelus, qui eſt de domo Dei. Et ſic vterque ſenſus, & vtraque verſio eodem redit. Significat Principes Iuda (hi enim erant ex domo & poſteritate Dauidis) validiſſimos fore, vt vires non humanas, ſed diuinas habeant, ac inſtar angelorum facilè Antiochi hominúmq; omnium acies profligent. Totius ergo verſus hic eſt ſenſus: Sub Machabæis plebs timida & infirma, ita Dei ope valida fiet, vt Dauidi valido bellatori comparari queat: Principes verò non tantùm cum Dauide, ſed & cum angelis in fortitudine, ducatu, prouidentia & regimine comparari poterunt. Ita factum eſt. Nam Iudas, Ionathas, Simon viribus & victoriis ſuperarunt Dauidem, adeoque angelorum ope & ductu dimicarunt & vicerunt. Nam angeli in hoſtes eorum iaculati ſunt tela & fulmina, vti narratur 2. Machab. 10. 30. Et cap. 15. 15. dicitur Ieremias apparuiſſe, & dediſſe Iudæ aureum gladium, dicens: *Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deiicies aduerſarios populi mei Iſraël.* Exinde ipſe & aſſeclæ eius facti ſunt quaſi domus Dei, id eſt, quaſi diuinum aſylum, ad quod omnes Iudæi ab hoſtibus afflicti, quaſi ad certam ſalutis anchoram confugerent, iiſque quaſi angelis ad ſalutem miſſis confiderent; quin & Gẽtiles, vt Spartani & Romani eorum amicitiam ambirent, vt patet 1. Machab. 12. verſ. 1. & cap. 14. verſ. 17. ita Theodor. Porrò Iudas cum fratribus, licèt oriundus ex Leui, non ex Iuda & Dauid, vocatur domus Dauid; quia domus Dauid totaque reſpub. Iudæorum, eum ſibi in caput & ducem elegit. Succeſſit ergo Dauidi in Principatu, & regimine ſuæ domus, tribus, & populi Iuda. Alludit ad domum fortium Dauidis. Dauid enim quia bellicoſus erat, & in aſſiduis bellis verſabatur; hinc pariter milites & duces habebat, vel exercẽdo faciebat bellicoſiſſimos, inter quos eminebãt 37. qui 2. Reg. 8. & ſequen. recenſentur, & vocantur fortes Dauid, quorum tres primi & fortiſſimi erant, Ieſbaam, id eſt, ſedens in cathedra, Eleazar, & Semma, de quibus dicitur: *Vſque ad tres primos non peruenit.* Vnde Adricom. in deſcriptione Ieruſalem, depingit domum fortium Dauidis, in qua illi heroës Dauidis habitabant: vbi etiam, ceu in palæſtra athletæ & pugiles exercitii cauſa digladiationibus certabant, citatque pro hac re Nehemiæ c. 3. verſ. 16. & ibidem Lyranum. Senſus ergo eſt, q. d. Domus Dauid, id eſt, poſteri & aſſeclæ Dauidis, putà Machabæi, adeo erunt bellicoſi & fortes, vt domum cætúmque fortium Dauidis, adeoque tres eius primos & fortiſſimos robore æquent, imò ſuperent.

Dauides ſunt Apoſtoli. Alleg. Dauid eſt Chriſtus: hic eſt fortis vt magni conſilii angelus, imò vt Deus: quia verè Deus fuit, æquè ac homo. Domus & familia Chriſti, fuerunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, quos ipſe conſtituit Principes ſuæ Eccleſiæ, quæ eſt domus Dei, eoſque tam validos, vt angeli, vel Dii viderẽtur, potiùs quàm homines, præſertim quia angelorum vitam in terris agebant, ac quaſi angeli mediatores erãt inter Deum & homines; ita Vatab. Ribera & alii paulò antè citati.

Et Religioſi. Tropol. domus Dauid eſt religio, in qua inſtar Dauidis omnes pſallunt laudantque Deũ, ideoque fortes in ſpiritu euadunt ad ardua quæque ſuperanda, vt Dauid. Hinc eadem eſt domus Dei,

A in qua Religioſi viuunt quaſi angeli: vtriq; enim ſunt de domo Dei; quia Deo aſtant, & Dei nuncii ſunt, & præeunt caſtra populi, quaſi ſtrenui milites & Duces. Adde, eos angelis eſſe familiares, & ab illis regi, iuxta illud Exodi 23. *Præcedet te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæũ.* Denique S. Gregor. hom. 10. in Ezech. per domum Dauid accepit domum pœnitẽtium: *Hæc,* inquit, *dies miſericordiæ, quæ nobis de aduentu redemptoris noſtri promiſſa eſt. Qui itaque offenderit, erit quaſi Dauid: quia peccator ad pœnitentiam redit. Domus autem Dauid, quaſi domus Dei: quia reuerſus quiſq; ad iuſtitiam, habitatio efficitur creatoris ſui, vt ſit ſicut angelus in conſpectu eius: quia miſericordiæ viſcera*
B *quæ in ſe expertus eſt, annunciando aliis propinat.*

Quæram conterere.] Hebr. להשמיד *lehaſmid*, id eſt, diſperdere. q. d. Satagam vt Græci aliæq; gẽtes, quæ oppugnabunt Ieruſalem, à Machabæis eorúmque poſteris conterantur & diſperdantur, vtque Ieruſalem continua quaſi pace fruatur vſque ad Chriſtum, qui quaſi nouus Salomon pacis filius, imò pater, pacem plenam & diuinam orbi afferet; ita Theod. Nota, cùm ait *omnes gẽtes*, intelligi Græcis vicinas & ſubditas, vel confœderatas. Nam vt ait S. Hieron. in Iſaiæ cap. 13. idioma S. Scripturæ eſt, vt omnes gentes, vel omnem terrã intelligat eius prouinciæ, de qua eſt ſermo. *Verſ. 9.*

Alleg. q. d. Deus conteret omnes Imperatores
C & gentes, quæ perſequentur Eccleſiam, imò eas Eccleſiæ ſubiiciet faciẽtque fideles, vti reipſa feciſſe Deum, patet ex Hiſtoriis Euſebii, Socratis, Sozomeni, Baronii & aliorum; ita S. Hieron. Alber. Remig. & Vatab. Alter Arias, qui per gentes accipit turmas dæmonum Chriſtum, Chriſtique Eccleſiam oppugnantium, quas omnes Chriſtus contriuit.

Verſ. 10.] Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Ieruſalem ſpiritum gratiæ, & precum: & aſpiciẽt ad me, quem confixerunt: & plangent eum plã-
D ctu quaſi ſuper vnigenitum, & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.

Verſ. 11.] In die illa magnus erit planctus in Ieruſalem, ſicut planctus Adadremmon in campo Mageddon.

Verſ. 12.] Et planget terra: familiæ & familiæ ſeorſum: familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

E *Verſ.* 13.] Familiæ domus Nathan ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Leui ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ Semei ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

Verſ. 14.] Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

Et effundam ſuper domum Dauid.] Aſſurgit hic de more Propheta ad Chriſtum, & promittit *Verſ. 10.*
quod

quod ipſe in Ieruſalem, putà in Iudæos qui ſibi credent, hoc eſt, in Eccleſiam primitiuam, quæ cœpit in Ieruſalem & Iudæa, atque ex Iudæis coaluit, effundet ſpiritum gratiæ & precum. Pro *gratia* hebr. eſt חן *chen*, quod ſignificat gratiam, qua aliqui gratioſi & amabiles ſumus. Vnde in Scriptura toties dicitur; Inueni, vel inueniam gratiam in oculis tuis, hoc eſt, ſim tibi gratus, placens, amabilis. Deus ergo hîc pollicetur, quòd per Chriſtum effundet in fideles ſpiritum gratiæ, id eſt, ſpiritum qui eos per gratiam infuſam gratificet Deo, ipſique & Angelis faciat gratioſos & amabiles, iuxta illud Epheſ. 1. 5. *Prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo.* Ita S. Hieron. Theod. Remig. & alii paſſim. Secundò, Chald. & Arias pro *chen* non malè vertunt *commiſerationem*, qua miſero, præſertim innocenti, vt Chriſto transfixo, de quo verſ. 10. compatimur. Vnde ſic cum Chaldæo vertas: *Effundam ſuper domum Dauid*, &c. *ſpiritum miſericordiæ & miſerationum*: vel cum Aria, *ſpiritum compaſſionis & deprecationis*, quæ ex compaſſionis cogitatione & ſenſu plerumque proficiſcitur. Eſt enim deprecatio, miſerantis animi voce, fletu atque lamentatione indicatio.

Et precum] Hebr. תחנונים *tachanunim*, quod Septuag. vertunt *miſericordiæ*. Chald. *miſerationum*. Clarius, *propitiationis*. Radix enim חנן *chanan* ſignificat miſereri, indéque precari: miſeria enim excitat ad preces, quibus eam leuemus. Vnde Noſter vertit *precum*. Iam S. Hieron. Remig. Alber. Vatab. & alij paſſim, cenſent hîc generatim prædici miſſionem Spiritus ſancti in Apoſtolos, & fideles in Pentecoſte & deinceps. Vbi

Spiritus precum quis?

nota duos effectus principales Spiritus S. Prior, quòd det nobis gratiam, qua grati ſimus Deo: poſterior, quòd det nobis ſpiritum orationis & precum, per quas omnes infirmitates & miſerias noſtras ſanemus, omniáque bona quibus egemus, à Deo impetremus; iuxta illud Rom. 6. 28. *Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus; ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Ingens ergo donum Dei & Spiritus ſancti eſt donum orationis. Secundò & preſſiùs, magiſque appoſitè & connexè ad ſequentia, Arias & à Caſtro cenſent ſpiritum gratiæ & precum hîc vocari eum, quem Deus iniecit Ieroſolymitis, cùm Chriſtum viderunt in cruce confixum, vt ſcilicet eum aſpicerent oculis, non toruis & crudelibus, ſed benignis, gratioſis & commiſerantibus, indéque erumperent in lachrymas & preces, optantes vt Deus Chriſti innocentis, & tam dira patientis miſereretur. Spiritus enim in Scriptura ſignificat mentis impetum & vehementiam, v. g. ad amandum & commiſerandum, ſi ſit ſpiritus miſerationis, vti hic eſt. Hunc eſſe ſenſum patet ex *Hebræo*, vbi hæc verba pendent ex ſequentibus: *Et aſpicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenito.* Hæc enim eorum commiſeratio fuit initium fidei & conuerſionis ad Chriſtum; ac propagationis Eccleſiæ. Deus enim ob hanc eorum compaſſionem in Chriſtum, dedit eis fidem, gratiam & ſalutem per Chriſtum. Simili modo ex aſpectu Chriſti crucifixi compuncta, & ad vitam perfectam conuerſa eſt S. Eliſabetha, regis Hungariæ filia, aliíque permulti, vti mox oſtendam. Quare minùs rectè ad litteram aliqui cenſent, hunc ſpiritum gratiæ & precum

A promitti hic Machabæis, vti eum Iudæ Machabæo datum ſcimus. Rurſum Mariana hunc ſpiritum gratiæ & miſerationis paſſiuè accipit, q. d. Faciam vt fideles mei omnibus ſint grati, vt omnes eorum miſereantur, eíque opem ferant.

Moral. diſce hic magnum Dei eſſe donum orationis & precum. Oratio enim eſt fiſtula cœleſtis, per quam à Deo per merita Chriſti ſugimus omnem gratiam, quaſi manna. Eo excelluerunt S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Thomas Aquinas (qui ſuam ſapientiam & doctrinam orando, potiùs quàm ſtudendo ſe adeptum eſſe profeſſus eſt) S. Franc. Xauerius, & alij, qui eo nixi ardua quæque ſuſceperunt & perfecerunt, adeóque nihil à Deo poſtularunt, quod non impetrarint. Ad hoc diſponit & ducit ingens in Deum
B fiducia, quam parit profunda conſideratio tum bonitatis Dei, tum meritorum Chriſti. Quid enim Deus benigniſſimus neget ſuis amicis, qui vitam ſuáque omnia pro eo prodigunt? Quid iiſdem obtendentibus Chriſti ſanguinem, dolores & mortem acerbiſſimam, per eamque ſupplicantibus, abnuat? Hinc fides thaumaturga, miraculorum operatrix & ſuſcitatrix mortuorum, imò damnatorum, aut certè damnandorum. Vis exempla? Accipe pauca è multis. S. Eliſabetha precibus adoleſcentem vanum conuertit, & ad Religionem impulit, ita vt ea orante adoleſcens clamaret: *Ceſſa ô domina, ceſſa quia vaſtiſſimo ſupplicationis tuæ incendio præcordia mea, & ipſæ medullæ depa-*
C *ſcuntur, ita vt fatiſcam & emoriar.* Ita habet eius vita.

Anno Domini 959. perfectam pacem obtinuit Eccleſia Anglicana, defuncto Edwino Rege, & ſuccedente in monarchiam regni totius Edgaro. Porrò precibus ſancti Dunſtani, quem afflixerat, ne penitus ad inferos damnaretur, animam eius ereptam, ita narrat Oſbertus monachus. *Interea Edwinus è vita præſenti ſubtractus, & anima ipſius, Dunſtano in orationibus occupato, a quibuſdam deterrimis hominibus curſim e veſtigio eſt præſentata. Cuius miſeriam miſeratus, ſuarum iniuriarum immemor, pro liberatione eius immenſos omnipotenti Deo lachrymarum imbres effudit, nec ab eo deſtitit, donec ſe pro eo exaudi-*
D *tum agnouit. Facto igitur non grandi interuallo Maniti illi ad Dunſtanum ſua præda vacui redeunt. Et quia ſuas iniurias vlciſci ſupernacuè venerant, calumnioſas voces depromunt: quorum ille furores nihil penſans, Deo ſuper ineffabili miſericordia gratias egit.* Ita habet Oſbertus in vita S. Dunſtani, & ex eo Baron. anno Chriſti 959.

Sophronius in prato ſpirit. cap. 44. narrat de ſene quodam, cuius diſcipulus negligens mortuus eſt. Contriſtatus ergo orauit & dixit: Domine Ieſu Chriſte verax Deus noſter, reuela mihi, quid ſit circa fratris animam. Adſpexit autem in exceſſu mentis effectus, fluuium ignis, ingentémque in ipſo igne multitudinem, ac medium fra-
E trem illum ad medium vſque demerſum. Tunc ait illi ſenior: *Nonne te propter hanc pœnam orabam, vt curam animæ ageres, fili?* Reſpondit frater, & ait ſeni: *Gratias ago Deo, Pater, quod vel caput meum requiem habet. Per orationes enim tuas ſupra caput Epiſcopi ſto.*

Anno nongenteſimo vigeſimo, fato conceſſit Siſnandus quartus Compoſtellanus Epiſcopus, cuius tanta fuit fama ſanctitatis, vt Ioannes Papa, opinor, decimus, per litteras & tabellarium proprium ſe precibus ipſius commendauerit. Mortuus eſt autem ſenio confectus. In cuius obitu

voces auditæ ſunt Angelorum canentium: *Veni electe Dei, intra in gaudium Domini tui.* Succeſſit illi Gundeſindus quintus, Compoſtellanus præſul, & Comitis cuiuſdam filius: ſed hic cùm mundo, quàm Deo, magis deditus eſſet, vitam non ſatis pio fine clauſiſſe dicitur. De qua re mater eius, matrona pia, graui cõfecta dolore, & de animi filij vehementer ſollicita, ante aram beatiſſimi Iacobi Apoſtoli diuinam miſericordiam dies noctéſque non deſtitit implorare, & fletibus, precationibus, ieiunijs, eleemoſynis ſibi demereri, interpoſito S. Iacobi patrocinio, donec quadā nocte in templo eiuſdem Apoſtoli vocem hanc audiuit: *Scias filium tuum hac nocte ad electorum ſocietatem admiſſum fuiſſe.* Ita habet Ioannes Vaſæus in Chronico Hiſpan. ad an. 910.

Et aſpicient ad me quem confixerunt.] Stolidè Iudæi ex Chaldæo hoc intelligunt de Chriſto quodam filio Ioſeph, quem in bello occubuiſſe fabulantur: aut de Iuda Machabæo ab hoſtibus occiſo. Vox enim *me*, ſignificat hîc loqui Deum: Hebr. eſt דקרו *dakaru*, id eſt, transfoderunt, transpunxerunt, transfixerunt, ſcilicet Iudæi infideles & impij Chriſti caput ſpinis, manus & pedes clauis, latus lancea in cruce. De Chriſto enim in cruce transfixo hîc eſſe prophetiam & ſermonem, docet & interpretatur S. Ioannes cap. 19. 37. vbi cùm narraſſet milites non fregiſſe Chriſti crura, eo quòd viderant eum iam mortuum: *ſed vnum militum*, inquit, *lancea latus eius aperuit. Facta ſunt enim hæc, vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.* Ita S. Hieron. Theod. Cyril. omnéſque alij Interpretes, Græci & Latini: quin & Hebræi priſci apud Galatin. lib. 8. cap. 17. Loquitur de Iudæis qui Chriſtum in cruce aſpexerunt, præſertim iis qui ei compaſſi & commiſerati ſunt, vti paulò antè dixi, & fusè rectéque probat Alcazar Apocalyp. 1. verſ. 7. notat. 6. qualis fuit Centurio, eiúſque ſocij, qui *viſo terræ motu & his quæ fiebant, timuerunt valde dicentes: Verè Filius Dei erat iſte*, Matth. 27. 54. Porrò tales multos, imò pleroſque fuiſſe, ſignificat Lucas capite 23. 48. dicens: *Et omnis turba eorum, qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua reuertebantur.* Ita Arias, à Caſtro, Salmeron tomo 10. tract. 48. in fine, & Alcazar loco iam citato. Pro *confixerunt*, Septuag. vertunt: *Inſultauerunt*, quia pro *dakaru* per metatheſin legerunt, רקדו *rakadu*, id eſt, ſaltarunt, inſultarunt. Ita S. Hieron.

Symbolicè, Cyril. & Euſeb. lib. 8. demonſtr. cap. 4. hæc adaptant Iudæis in excidio Titi, iis, inquam, qui agnouerunt cauſam excidij eſſe, quòd patres eorum Chriſtum crucifixiſſent, ideóque conuerſi ſunt ad Chriſtum. Cæteri enim cauſam excidij non in Chriſti cædem, vtpote quem non agnouerunt, imò negarunt eſſe Meſſiam, ſed in ſeditiones cædéſque mutuas, & alia Iudæorum peccata retulerunt, vt patet ex Ioſepho lib. 6. belli cap. 16.

Anagog. id implebitur in die iudicij, quando Iudæi aliique impij, qui hic noluerunt Chriſtum agnoſcere, inuiti eum agnoſcent: nam damnabuntur eo quod ipſum transfixerint, aut transfixionis & paſſionis eius fuerint immemores, & ingrati ſuis ſceleribus, ideóque plangent. Ita explicat S. Ioannes Apocalyp. 1. 7. *Ecce*, ait, *venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent ſe ſuper eum omnes tri-*

A *bus terræ.* Vide ibi dicta, imò multi putant hunc eſſe ſenſum literalem, vt Theod. Remig. Lyran. hic, & S. Auguſt. lib. 20. ciuit. cap. 30. Suarez 3. p. tomo 2. diſput. 57. ſect. 9. Ianſenius in Concord. Euang. cap. 144. Toletanus Ioannis 19. numer. 37. qui ex hoc loco probant, ſtigmata crucifixionis & paſſionis in Chriſti corpore poſt reſurrectionem manſiſſe, eáque videnda fore ab impiis in die iudicij. Sed ex dictis patet, hunc ſenſum potiùs eſſe anagogicum. Huc quoque alluſit Chriſtus, Matth. 24. 30. dicens: *Et tunc parebit ſignum filij hominis* (puta crux, cum clauis, lancea, &c.) *in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ*, &c. Denique nonnulli idipſum extendunt ad par-

B ticulare cuiuſque hominis iudicium. Ita Innocentius III. Pont. lib. de miſeria conditionis humanæ, & ex eo Ludolphus volumine tertio de vita Chriſti cap. 46. cenſent, quemque hominem in morte videre Chriſtum in cruce poſitum: malum, ad ſuam confuſionem, vt erubeſcat ſe non eſſe redemptum ſanguine Chriſti, ſua culpa id exigente: & hoc eſſe id quod hic dicitur à Zacharia: *Aſpicient ad me, quem confixerunt*: bonum verò Chriſtum videre ad ſuam exultationem. Idque probant ex 1. Theſſalon. 3. 13. *In aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti*, id eſt, inquiunt, in die mortis, quando apparet tam bonis quàm malis, Chriſtus in cruce poſitus. Et ex Apocalyp. 3. 3. *Veniam ad te tanquam fur.* Verùm hæc infirma, & incerta ſunt,

An Chriſtus crucifixus appareat cuique animæ in morte iudex.

C ac proinde temerarium videtur illa aſſeuerare, vti rectè ait Dionyſ. Carth. Dialogo de particulari iudicio artic. 2. & 11. In iudicio tamen vniuerſali apparebit Chriſtus, non crucifixus, ſed cum cruce, & cicatricibus quinque vulnerum, vti iam dixi. Quare iudicium particulare cuiuſque peragit Chriſtus, vel per ſe, vel per Angelos. Per ſe, non deſcendendo de cœlis (ſic enim qualibet hora, vtpote qua multi per orbem moriuntur, deberet de cœlo deſcendere, ſeque replicare multoties, vt iudicet eos qui eodem inſtanti in variis locis & prouinciis moriuntur) ſed per mentalem locutionem, qua manens in cœlo empyreo loquitur animæ in terra morienti, reuelans ei ſua facta, dictánſque ſententiam vitæ, vel mor-

D tis æternæ. Sic enim angeli loquuntur inuicem, etiamſi à ſe mutuo longiſſimè diſtent. Vel certè iudiciũ particulare exercet per angelos: illi enim ſunt eius adminiſtratorij ſpiritus, vt ait Apoſtolus Hebr. 1. Vnde Bartholomæus Sibylla S. Theol. Doctor, ordinis S. Dominici, in ſpeculo peregrin. quæſt. decade 1. cap. 2. quæſt. 9. cenſet Chriſtum hoc iudicium exercere per angelum cuſtodem cuiuſque, vt is deinde eum pro meritis vel ad purgatorium, vel ad cœlum deducat, vel tradat dæmoni, vt eum rapiat in gehennam. Hoc enim ad angeli cuſtodiam pertinere videtur, eiuſque eſſe vltimus actus.

Et plangent.) Non tam ſuos dolores, vt facient

E impij in die iudicij, quàm Chriſti indignam necem. Ait enim: *plangent eum*, ſcilicet indignè crucifixum, & occiſum, *planctu quaſi ſuper vnigenitum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.* Eſt enim Chriſtus *primogenitus omnis creaturæ*, Coloſſienſ. 1. 15. *ſicut planctus Adadremmon in campo Mageddon*, id eſt, ſicut planxerunt olim Iudæi Ioſiam regem optimum à Pharaone cæſum in campo Mageddo, cuius filius & antitypus fuit Chriſtus in Ieruſalem occiſus à Iudæis. Ita S. Hieron. *Crucifixo*, ait, *Domino ſaluatore renouabitur planctus in Ieruſalem, ſeparatis viris à feminis, eo quòd tempore*

luctus non debeamus ſeruire coniugiis & operi nuptiarum. Id probat ex Ioelis 2. 16. *Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo* Et ſubdit: *Hoc non ſolùm tempore anguſtiæ fieri, ſed etiam in tempore orationis, quando volumus Deum deprecari. Igitur & nunc domus Dauid, & tribus domus Nathan, & tribus domus Semei à ſuis vxoribus ſeparantur, vt plangant Dominum.* Loquitur ad literam de planctu fidelium in morte Chriſti, vti paulò antè oſtendi. Greg. Nazianz in carmine cui titulus, *Chriſtus patiens*, teſtatur militem illum qui lancea latus Chriſti perforauit, altero oculorum fuiſſe captum; ſed Chriſti ſanguine & aqua ad oculum admotis, viſum recuperaſſe, ac Chriſti virtute agnita, pectus ſuum percuſſiſſe, ipſúmque verum filium Dei agnouiſſe. Salmeron tomo 10. pag. 496. idem citat non tantum ex Nazianzeno, ſed etiam ex Iſidoro. Romanum Martyrol. die 15. Martii, aſſerit Longinum fuiſſe eum qui latus Chriſti perforauit, indéque credidit & martyr euaſit. Hoc ſignificat τὸ *aſpicient*, ſcilicet tam oculis cordis, quàm corporis, *in me quem confixerunt.*

Planctus fideliũ ob mortem Chriſti.

Symbol. hunc planctum rectè accipias, tum eum quo planxerunt fideles, partim ex pœnitentia & lætitia conuerſionis ſuæ, qua receperunt Spiritum S. partim ob perſecutiones varias, quas propter Chriſtum primitus paſſi ſunt à Iudæis & Gentilibus; imò hunc ad literam hic intelligi cenſet S. Hieron. Remig. Alber. & Alcazar loco iam citato: tum eum quo quotannis fideles, præſertim in hebdomada ſancta (in qua Deus in fideles & pios effundit hunc ſpiritum gratiæ & precum ſiue commiſerationis) recolunt, & plangunt paſſionem Chriſti, dum cogitãt ſe ſuis peccatis crucifixiſſe Chriſtum, ideoque pœnitẽtiam agunt, & auſteram vitam capeſſunt, appetitus ſuos edomant, ſtudéntque mortificationi, vti faciunt Religioſi. Hi enim reipſa compatiuntur Chriſto, dum ob Chriſti recordationem, venerationem, amorem & imitationem, mortificationem Ieſu in carne ſua circumferunt, vt ait Apoſtolus, itaque quaſi iuſta Chriſto pro ſe crucifixo perſoluunt, eique parentant. Reipſa enim dicunt, planguntque illud Thren 4. 20. &c. 5. 18. *Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus, captus eſt in peccatis noſtris. Cecidit corona capitis noſtri: væ nobis, quia peccauimus* Porrò planctus hic eſt in Adád Remmon, id eſt, in hortis malogranatorum: tales enim ſunt Religiones & monaſteria, in quibus viget diſciplina & charitas, quorum cura ad ſponſam Chriſti pertinet, iuxta illud Cant. 6. 10. *Deſcendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium, & inſpicerem ſi floruiſſet vinea, & germinaſſent mala punica* Et cap. 7. 12. *Manè ſurgamus ad vineas, & videamus, &c. ſi floruerunt mala punica.* Hinc ſeorſim plangunt viri in monaſteriis virorum, & ſeorſim mulieres in monaſteriis fœminarum, agentes pœnitẽtiam vitæ religioſæ. Porrò maximè plangunt domus Dauid, Nathan, Leui & Semei, quæ Chriſto erant cognatæ, id eſt, quæ pietate, & charitate ad Chriſtum proximè accedunt. Vnde Dauid exponitur dilectus, Nathan donatus, Leui copulatus, Semei obediens. Hæc Alcazar, cui cõſentiunt Iſid. Clarius, Vatab. & Dionyſ. Ita Abbas Stephanus in prato ſpirituali cap. 64. tribus ſenibus de animæ ſalute differentibus *Ego* inquit. *die noctúque nihil aliud aſpicio, niſi Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in ligno pendentem.* Ita S. Elearius comes Ariani crucifixum ſemper intuens, nulla iniuria, nulla afflictione, nulla moleſtia mouebatur ad iram vel impatientiam, ſed omnia placidè immotu vultu & inuicta patientia tolerabat. Cúmque vxor eius Delphina miraretur iſtam apathiã, & cauſam quæreret, reſpondit: *Explicabo tibi arcanum pectoris mei. Noueris me interdum ſentire aliquam indignationem in animo aduerſus infeſtantes me, ſed illico me conuerto ad cogitandas iniurias Chriſto illatas, eúmque imitari cupiens dico mihi ipſi: Etiamſi famuli tui barbam tuam conuellerent, & colapſos tibi infringerent, nihil eſſet ad Dominum tuum qui maiora perpeſſus eſt, certúmque habeas, Delphina, me nunquam ceſſare à commemorandis iniuriis Saluatoris mei, donec animus meus plenè ſit tranquillatus.* Hac ratione nulla ei perturbatio, vel commotio potuit dominari. Thomas Cantiprat lib. 2. Apum cap. 53. p. 5 narrat martyrem quendam captum à gentili tyranno, ſemper gemebundum inceſſiſſe; cúmque tyrannus cauſam triſtitiæ quæreret, reſpondiſſe *Semper triſtis incedo, quia mortis Dei mei memor, continuè in corde meo paſſionis eius ſtigmata porto.* Vnde indignatus tyrannus iuſſit ei cor euelli, & diſſecari, in quo reperit Chriſti crucifixi imaginem: qua re commotus ad Chriſtum conuerſus & baptizatus eſt. Eadem Chriſti crucifixi imago inuenta eſt in corde S. Claræ de Montefalco, vti narrat oculatus teſtis Thomas Bozius lib 15. de ſignis Eccl. cap. 3 tom. 2. Nota ſunt ſacra ſtigmata S. Franciſco à Chriſto crucifixo, quem iugiter intuebatur, impreſſa. S. Lydvvina iugiter in plagis Chriſti, quaſi in foraminibus petræ, inſtar colũbæ nidificantis commorabatur, vt habet eius vita apud Surium cap. 7. die 14. Aprilis. Idem fecit S. Clara, diſcipula S. Franciſci, vt habet eius vita cap. 20. apud Surium die 12. Auguſt. Atque eius aſſecla S. Coleta, vti in eius vita refert illi coæuus Stephanus Iulianus. Idem fecit S. Hedvvigis Duciſſa Poloniæ, vt habet eius vita cap. 5. apud Surium die 15. Octob. Et S. Brigitta, vt habet eius vita c. 5. ac S. Gertrudis, Mechtildis, & Catharina apud Bloſium Abbatem in Monili Spirit. cap. 2. Denique S. Eliſabetha, Hungariæ regis filia, cũ quadam die ornatu & comitatu regio Eccleſiam ingreſſa eſſet, ſtatim vbi crucem vidit Chriſtúmque in ea pendentem, cœpit in lachrymas ſolui, & dolore acerrimo torqueri, cogitans dicéntq; ſibi: *Deus & Saluator meus in patibulo moritur; ego gemmis, auro, purpuráque fulgeo: ille ſpineam coronam geſtat; ego auream: ille inter latrones, hoſtes & deriſores; ego turba famulorum me colentium cingor.* Quare cum ſe propterea infœlicem, miſeram, ac penè damnatam appellaret, quòd tam malè ſuum imitaretur creatorem, exanimis in terram corruit, ægréque ad ſe reuerſa, ſtatuit vitam mutare, Chriſtique humilitatem & crucem imitari, vti reipſa præſtitit; ita habet eius vita, & Hieron. Platus lib. de dignit. Cardinal. cap. 17.

Plangent eum.] Tranſit à prima perſona ad tertiam, puta à *me* ad *eum.* Hinc Sanchez putat Prophetam poſt raptum ad Chriſtum, eiúſq; plagas, quibus confixus eſt, illico redire & reuolare ad Machabæos, de quibus egit toto capite. q. d. In perſecutione quam ab Antiocho diriſſimam ſuſtinebit populus Iudaicus, pii omnes plangẽt ſuper eum, ſcilicet populum iam dictum: omnes enim tunc planxiſſe, patet 1. Machab. 1. Verùm in præcedentibus nulla vaſtationis, ſed roboris

& victoriarum Machabæorum facta eſt mentio. Adde, hunc raptum videri nimis ſubitum & inſolentem. Ad eum tamen alludi non nego.

Secundò, Arcazar loco citato, cenſet τὸ *me*, ad Patrem æternum referri: illum enim in ſua, id eſt, in prima perſona loqui ſolere in Scriptura; ſed τὸ *eum* referri ad Filiū. q. d. Aſpicient me Patrem quem confixerunt; quia mihi inflictum fuit vulnus, quod Chriſto filio meo dilectiſſimo inflixerunt, iuxta illud Malachiæ c. 3. 8. *Si affiget homo Deum, quia vos configitis me?* Quare efficiam vt plangant eum.

Tertiò, alii paſſim ſimpliciùs cenſent eſſe enallagen Hebræam: Hebræi enim ſæpe mutant perſonas, & de ſeipſis nunc in prima, nunc in tertia perſona loquuntur. Aut faciliùs dicas, hucuſque locutum eſſe Chriſtum de ſe in prima perſona, nunc verò loqui Prophetam de Chriſto, ideoque loqui de eo in tertia perſona. Propheta enim id quod Chriſtus paucis dixerat, exaggerat, & oſtendit quantos de eius confixione in cruce futurus ſit omnium planctus. Septuag. vertunt: *Plangent ſuper ſe*, quos ſequens S. Ioannes Apocal. 1. 7. *Plangent*, ait, *ſe ſuper eum omnes tribus terræ*: quia in die iudicii plangent impii ſuper ſe, eo quòd Chriſti necem vel procurarint, vel illi ingrati fuerint, de quo plura in fine capitis.

Porrò docet hîc Zacharias inter varios affectus, quos ex meditatione paſſionis Chriſti elicere poſſumus, vt admirationis, amoris, gratitudinis, compunctionis, timoris, pœnitentiæ, imitationis, patientiæ, gaudii, ſpei, &c. eminere affectum compaſſionis, eúmque propriè nos Chriſto pro nobis patiēti debere. Quis enim non intimis ſenſibus condoleat Chriſto innocenti & ſancto, imò Dei filio vnigenito, cùm eum in cruce cōfixum intuetur, tot tantaque pro ſe tam amanter pati? Quis non ex commiſeratione gemat, & lachrymis diffluat? Verè S. Bonauen. in ſtimulo diuini amoris: Quid, ait, fructuoſius eſſe poſſit, quid ſuauius, quàm ex toto corde compati amariſſimę paſſioni Ieſu Chriſti Domini noſtri? Vide eundem, & noſtrum Franciſcum Arias lib. de orat. mentali ca. 12. Quocirca S. Clara, diſcipula S. Franciſci, iuſſit Monialibus ſui ordinis, crebrò plangere mortem Chriſti, vti habet eius vita.

Verſ. 10. Adadremmon vrbs quæ & qualis?

Sicut planctus Adradremmon.] Primò. Adradrēmon vrbs erat iuxta Iezraël, quæ poſtea dicta eſt Maximianopolis, ſita in campo Mageddo, vbi occiſus eſt Ioſias rex Iuda à Pharaone Nechao, cuius mortem luxit Ieremias & totus Iſraël. 2. Paral. 35. q. d. In crucifixione & morte Chriſti maximus erit fidelium planctus, qualis fuit in cæde Ioſiæ optimi Regis, qui fuit proauus & typus Chriſti; ita S. Hieron. Remig. Albert. & alii. Videtur hæc vrbs ita dicta à copia malogranatorum. *Remmon* enim heb. idem eſt quod malogranatum, *hadad*, vel vt Chald. legit *hadar*, idem eſt quod decor. Dicta eſt ergo vrbs hæc amœniſſima Adadremmon, id eſt, decor malogranatorum. Vnde Arabicus & Syrus vertunt: *Sicut planctus ſuper filium Amon* (id eſt, ſuper Ioſiam. Ioſias enim fuit filius Amon, Matth. 1. 10) *in campo Maggeddo.*

Secundò, Septuag. more ſuo nomina propria ex etymo interpretantes, pro *Remmon* vertūt *malum punicum*, ſiue granatum: pro *Mageddo* vertunt *ſucciſus*. Sic enim habent: *Sicut planctus mali punici*, aut potiùs *puniceti, quod in campo ſuccidi-*

A *tur.* Vbi rectè notat S. Hieron. Græcum ῥοῶνος (ſic enim legendum in Septuag. non ῥοῶν, id eſt, malorum punicorum, vti legunt Compluten.) non malum punicum, ſed punicetum, id eſt, locum malis punicis conſitum ſignificare. Iam S. Cyril. verſionem Septuag. ſic explicat. q. d. In Chriſti morte *ſimilem planctū fore, qualis eſt planctus agricolæ, cum arbor malogranati cum ſuis pomis exciditur. Arbor eſt εὐανθὴς* (id eſt, *pulchrè florens*) *& frequentes à radice mittens ramos, rectos & proceros, quæ cùm malis ſuis punicis decoratur, tunc admirationem mouet.* q. d. Sicut exciſo puniceto maximè dolet herus, vtpote qui in eo ſuas habebat delicias, præſertim dum floribus purpureis inſtar

B calyculorum, aut malis punicis vermiculantibus ornātur, (vti Romanorum delicias eſſe videmus in punicetis) ſic ſummè dolebunt omnes pii in morte Chriſti. Vtitur ſimilitudine granatorum potiùs quàm aliorum fructuū, quia granata dum comprimuntur ſanguineū fundunt ſuccum, eūque ſapidum & ſalutarem, qui repræſentat ſanguinem Ioſiæ & Chriſt, quo ſaluatus eſt mundus. Vnde ſponſa Cant. 8. 2. *Dabo tibi poculum ex vino condito & muſtum malorum granatorum meorum.* Addit Cyrill. malogranato ſignificari optimates Reipub. Theodor. verò Septuag. ſic explicat: Sicut, inquit, lignatores ſecantes maximam arborem malogranatorum, ingentem ſtrepitum

C faciunt; ſic horum plāctibus omnium aures circumſonabunt. Inſuper charitatis typus eſt malogranatum. Habet enim grana denſiſſima & coniunctiſſima, inſtar vuæ, adeoque videtur vua pomi, ſicut botrus eſt vua vitis. Cortice enim eſt pomum, ſed granis vua & botrus. Adde, puniceus vel purpureus punici mali, floriſque eius color, amoris eſt ſymbolum. Hæc de verſione Septuag. ex qua cenſent nonnulli, in morte Ioſiæ ſucciſum eſſe punicetum, iuxta quod ipſe occiſus eſt, dictum Adadremmon, ideoque hic eius fieri mentionem, quòd duplicem luctus cauſam & ſimilitudinem ingerat, vnam ex morte Ioſiæ, alteram ex ſucciſione puniceti.

D Tertiò, Chald. putat duas luctuoſas cædes, ſcilicet Achab & Ioſiæ hîc ſignificari, & ab vtraque peti ſimilitudinem. Sic enim vertit: *Sicut planctus Achab filij Amri, quem occidit Hader Remmon* (Benadad) *filius Tabremon* (rex Syriæ, vt patet 3. Reg. 15. 18. & cap. 22. 24.) *in Ramoth Galaad: & ſicut planctus Ioſiæ filij Amon, quem occidit Pharao claudus in campo Mageddo.* Verùm Achab impius fuit rex: vnde in eius morte non fuit magnus planctus; & ſi fuiſſet, eo non vteretur Scriptura, nec ei compararet planctum de morte Chriſti. Quocirca à Caſtro ſuſpicatur, Adad hunc fuiſſe virum quempiam celebrem, ciuem Remmon, occiſum in Mageddo, cuius mors communi om-

E nium plāctu celebrata ſit, eiúſque hiſtoriam tempore Zachariæ fuiſſe vulgatiſſimam, licèt ea nobis ſit incognita.

Eſt ergo Hebræis prouerbium: *planctus Adadremmon*, vel *planctus Ioſiæ*, ſignificans ingentem planctum, qualis eſt planctus vnigeniti defuncti. Simile Gentilibus fuit *planctus Adonidis.* Venus enim Adonidem mortuum amarè planxit, cuius lamenta anno planctu & ſolemni refricabant & celebrabant. Vnde Venus apud Ouidium lib. 10. Metam.

——*Luctus*, ait, *monumenta manebunt*
Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago,
Annua plangoris peraget ſimulamina noſtri.

Et

Et Ezech. c. 8. 14. vidit in templo mulieres plangentes Adonidem. Vide ibi dicta.

Verſ. 12. *Seorſum.*] Quia apud Hebræos, imò & Græcos fœminæ ſeparabantur à viris in conuiuiis, in oratione, aliiſque actibus publicis & ſolemnibus, adeo vt apud honeſtiores pars vna domus viris deputata eſſet, quæ andronitis; pars altera pro fœminis, quæ gynæconitis dicebatur; ita ex Plutarcho, Athenæo & aliis Sanchez.

Familia domus Dauid.] Omnes hæ familiæ, ſed quatuor præ cæteris planctūræ in cæde, non Iudæorum tempore Antiochi, ſed Chriſti, aſſeruntur, ſcilicet Dauid, Nathan, Leui & Semei, pro quo Sept. habent *Simeon.* Verùm Semei, vel Simeō hic, non eſt ille filius Iacob ſecūdo genitus, frater Iudæ, & Patriarcha; ſed alius, vt Lyran. cō lōgè poſterior, qui vitā & ſapientia illuſtris ſcholam, ſiue ſectam inſtituit, de quo S. Hieron. in Iſaiæ 8. & ad Algaſiam, quæſt. 10. Duas domos, inquit, Nazaræi duas familias interpretantur, Sammai & Hillab, ex quibus orti ſunt Scribæ & Phariſæi, non multò priuſquam Chriſtus naſceretur, quorum ſcholam Akibas poſtea reſit: & has eſſe duas domus quæ ſaluatorem non receperunt, qui illis fuit in ruinam & in ſcandalum. Iam quænam fuerint hæ quatuor familiæ, non conſtat: cōſtat tempore Zachariæ & Chriſti fuiſſe Iudæis notas & celebres. Duæ tamen de iis probabiles ſunt opiniones. Prior, hoſce quatuor fuiſſe proauos Chriſti: vnde eorum familias maximè luxiſſe in morte Chriſti, tanquam cognati ſui, præſertim eos qui Chriſti fidem erant amplexi. Nam Lucas cap. 3. in genealogia Chriſti eius proauum nominat Leui, verſ. 24. & alium verſ. 29. deinde Semei verſ. 26. rurſum Nathan & Dauid verſ. 31. Fauent S. Matth. Marcus & Lucas, qui dicunt in Chriſti nece non tantùm planxiſſe mulieres, & omnes notos eius ſtetiſſe à longè, ſed & turam turbam viſis tot prodigiis quæ tunc contigerunt, percuſſiſſe pectora ſua; ita Arias & à Caſtro.

Poſterior eſt S. Hieron. Theodor. Remigij, Alberti, Riberæ & aliorum plurium, per familiam Dauid ſignificari proceres; hi enim prognati ſunt ex Dauid: per poſteros Leui ſignificari Sacerdotes & Pontifices; hi enim ex Leui deſcenderunt: per Semei, vel Sammai, ſignificari Doctores & Scribas, qui Sammai habuerunt Ducē & Magiſtrum: per poſteros Nathan Prophetæ ſignificari Prophetas, id eſt, viros religioſos qui orationi, meditationi Deique laudibus vacabant, qui in libris Regum vocantur filii Prophetarum. Hæc enim erant officia Prophetarum, indéque ſpiritum propriè prophetandi, id eſt, futura prædicendi, nonnulli ex illis magis in ſpiritu eleuati concipiebant.

Dices, multi ex his, vt Sacerdotes & Scribæ, non planxerunt mortem Chriſti; ſed eam procurarunt. Reſp. in Scriptura ſæpe ea facta, vel futura dicuntur, quæ fieri decet, aut debent, ſiue quæ vt fiant honeſtas & rerum natura poſtulat, vel quibus vt fiant iuſta grauiſque cauſa datur, vt dixi in proœmio Canone 15.

Quatuor ergo hæ familiæ planctūræ dicuntur in morte Chriſti: quia decebat eas plangere, quia quælibet planctus propriam grauémque habebat cauſam; etſi multi ex iis peruerſi re ipſa non planxerint. Familia enim Dauid propriam plangendi cauſam habebat, eo quod Chriſtus ex ea prognatus quaſi rex & Meſſias, occideretur. Rurſum quod propter Chriſtum occiſum deſtrueretur regnum Dauidis & Iudæ. Familiæ Leui plangendum erat, eo quod Chriſtus Sacerdos & Pontifex, omnibus Leuiticis ſacrificiis & ſacerdotibus adumbratus, necaretur, quodque ipſa necis eius eſſet cauſa, ideoque ab ea auferretur ſacerdotium, templúmque à Romanis pollueretur & combureretur. Familiæ Semei plorandum erat, quod Chriſtus Doctor orbis interimeretur, ideoque Doctorum & Scribarum ordo contaminandus & abolendus eſſet. Familiæ Nathan lugendum erat, eo quòd Chriſtus Prophetarum dux iniquiſſimè & crudeliſſimè necaretur, ideoque ab eis auferenda eſſet omnis prophetia, religio & ſanctitas. Adde, multos ex his familiis fuiſſe pios & conuerſos ad Chriſtum, qui ſanè reipſa eius mortem acerbè planxerunt. Inſuper Arias, Mariana & Sanchez cenſent has quatuor familias præ cæteris planxiſſe mortem Ioſiæ, eique ſuo planctu parentaſſe, idémque multos ex iis feciſſe Chriſto Ioſiæ antitypo. Denique hæ, omnéſque aliæ familiæ plangent in die iudicii, quando videbunt ſe, vel ſuos ob Chriſti necem vel procuratam, vel vilipenſam, ab eodem iam glorioſo iudicante & regnante, vt ingratos, infideles, rebelles & impios damnari ad æterna incendia. Vnde Septuag. verſ. 10. pro eo quod Hebr. & Noſter habent, *plangent eum,* verrunt *plangent ſuper ſe.* Et ex iis S. Ioannes loquens de Chriſto Iudice Apocal. 1. 7. *Plangent ſe ſuper* (propter) *eum omnes tribus terræ.* Ex quo liquet, hunc ſenſum de planctu impiorum in die iudicii, non tam eſſe anagogicum, quàm literalem. Combinat enim Propheta omnem de Chriſti nece planctum, tam piorum in eius funere, quàm impiorum in die iudicij; ita S. Auguſt. Theod. Remig. Suarez & alii, quos citaui verſ. 10. quibus adde Tertul. lib. contra Iudæos cap. 14. & Irenæum lib. 4. contra hæreſ. cap. 66. Plangent ergo tunc impii, quia videbunt ſtigmata vulnerum Chriſti, æquè ac ſua peccata, quæ illorum fuere cauſa, v. g. videbit Iudas, ſe ſua proditione Chriſtum adegiſſe in crucem: videbit diues epulo, ſe ſuis deliciis confixiſſe Chriſtum: videbit ſuperbus, ſe ſuis honoris punctis; auarus, ſe ſuis fraudibus & vſuris; adulter, ſe ſuis libidinibus; pugnax, ſe ſuis pugionibus tranſpunxiſſe Chriſtum: videbit quiſque impius, quot plagas ſuis ſceleribus Chriſto inflixerit, quot ſpinas eius capiti, quot verbera & dolores ipſi inflixerit, quot pœnas ei addiderit. Inſuper videbit Chriſtum ſua peccata omnia in ſe luenda, ex immenſo amore ſuſcepiſſe, eáque quantum in ſe eſt expiaſſe; ac proinde videbit ſuam ingratitudinem & dementiam, quod pœnitere & vitam corrigere, ac Chriſto obedire noluerit, ideóque ſibi fruſtraneam fecerit Chriſti paſſionem & crucem; ac conſequenter quòd ſola ſua culpa, negligentia & malitia pereat, & idcirco iuſtiſſimè damnetur ad horrenda & æterna tormenta. Meritò ergò planget. Denique plangunt quotannis Chriſti cædem omnes familiæ fideles in hebdomada ſancta. Prophetia enim hæc cœpit impleri moriente Chriſto, & poſt eius mortem pergit impleri per ſingula ſæcula, donec plenè compleatur in fine mundi & die iudicij; ita Vatab. & Dionyſ. Hæc explicatio generalis eſt & plena, cæteráſque omnes complectitur: nam Propheta verſ. 12. hunc planctum dilatare, & ad omnes familias omniáque tempora extendere videtur.

Plangent impij Chriſti necem in die iudicij.

Tropol. plangunt Chriſtum crucifixum Religioſi & fideles, qui ſua vitia mortificant, paſſiones & membra crucifigunt amore Chriſti; vt eius crucem tam actiuam quàm paſſiuam, pro eius A honore iugiter, tam in corpore quàm in mente circumferant, vt dicant cum S. Paulo Gal. 6.17. *Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*, vti ex Alcazare dixi verſ. 10.

CAPVT DECIMVMTERTIVM

SYNOPSIS.

Prædicit Chriſtum fore fontem gratiæ, iuſtitiæ & ſalutis, ideoque abolenda eſſe idola & pſeudoprophetas, adeo vt parentes ſuos filios, ſi falſa & impia doceant, grauiter punituri ſint. Fontem autem hunc verſ. 6. docet aperiendum plagis in cruce, iubente patre ac dicente: Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi: percute paſtorem, & diſpergentur oues. *Vnde verſ. 8. docet Chriſti paſsione tertiam populi partem ſaluandam, eamq; probandam fore per ignem.*

Verſ. 1.] In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ieruſalẽ in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.

Verſ. 2.] Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum: Diſperdam nomina idolorũ de terra, & non memorabuntur vltrà, & pſeudoprophetas, & ſpiritum immundum auferam de terra.

Verſ. 3.] Et erit, cùm prophetauerit quiſpiam vltrà, dicent ei pater eius & mater eius, qui genuerunt eum: Non viues: quia mẽdacium locutus es in nomine Domini, & configent eum pater eius & mater eius, genitores eius, cùm prophetauerit.

Verſ. 4.] Et erit: In die illa confundentur prophetæ, vnuſquiſque ex viſione ſua cũ prophetauerit: nec operientur pallio ſaccino vt mentiantur.

Verſ. 5.] Sed dicet: Non ſum propheta, homo agricola ego ſum: quoniam Adam exemplum meum ab adoleſcentia mea.

Verſ. 1. IN *die illa.*] Cùm ſcilicet videbunt Chriſtum in cruce confixum, ideoq; plangent, vt dixit cap. præcedẽti verſ. 10. tunc enim Chriſtus factus eſt fõs ſanguinis, potiùs quã aquæ, ad abluẽda Iudæorum omniúmque hominum peccata.

Erit fons patens domus Dauid.] Syrus & Arabicus: *Fons qui aperietur domus Dauid.* Alludit ad fontẽ Siloë, qui typus fuit Chriſti, Ioan. 9. 7. *Siloë* enim hebr. idem eſt quod *miſſus*: Chriſtus autem quaſi legatus à Patre ad nos miſſus eſt, vt nos ei recõciliaret, Siloë fons, inquit Adrichom. *Siloë fons qualis?* in deſcriptione terræ ſanctæ, cui piſcina, ſiue natatoria Siloë coniuncta eſt, in Occidentali latere vallis Ioſaphat, è radice montis Sion ſcaturit. Aqua eius clara, dulcis & vbertima, cum ſilentio, vt ait Iſaias cap. 8. 22. placidéque fluit in torrentem Cedron. Hũc fontem inclytus rex Ezechias reſtaurauit: atque in eius piſcina cæcus ille à na- B tiuitate oculos ſuos, Chriſti ſputo & luto inunctos, lauans viſum recepit (quò hîc alluditur) Ioan. 9. De huius aquæ virtute diligẽtiſſimus loci huius perſcrutator Saligniacus ita ferè ſcribit: Fontis huius aqua adhuc hodie, ipſis etiam Sarracenis in pretio eſt. Nam cum corpore naturaliter inſtar hircorum fœteant, in hoc fonte ſe & pueros ſuos lauant, eaque lotione fœtorem ſuum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quòd eius vſum oculorum viſui conferre experiantur. Scribit Nicephor. li. 8. c. 30. S. Helenam Imperatricem ad fontem hunc mirifica cũſtruxiſſe opera. Hæc Adrichom. Siloë ergo & nomine, & virtute ſua repræſentat Chriſtum, de quo Iſaias c. 12. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.* C Vide ibi dicta.

Quæres, quiſnam hic fons? Aliqui putantes hic agi de tempore Machabæorum, qui repurgarunt templum, & ritus Iudaicos reſtituerunt, cenſent hunc fontem fuiſſe templi, quo abluebantur immundi & menſtruatæ. Has enim aqua viua ablutas fuiſſe tradunt Iudæi. Verùm hoc frigidum eſt & Iudaicũ. Adde, omnes orthodoxos cenſere hîc agi de Chriſto. Reſpondet ergo primò S. Hiero. Ruper. Hugo & Lyran. fontem hunc eſſe baptiſmum. Hoc verum eſt, ſed partiale: nã multa peccata poſt baptiſmum committuntur, quæ hoc fonte abluuntur, cum tamen baptiſmo elui nequeant. Secundò, Remig. hunc fontem cenſet eſſe doctrinam, quæ ex ore Chriſti & Apoſtolorum, quaſi ex fonte ſcaturiebat, iuxta illud Prouerb. D 10. *Os iuſti vena vitæ, & os iuſti parturiet ſapientiã.* Vnde Chald. vertit: *In tempore illo erit doctrina legis reuelata, vt ſcaturigo aquarum domus Dauid.* Tertiò, Haymo cenſet hunc eſſe fontem eſſe latus Chriſti, cum illud lancea perforatum, ſcaturiuit aquam & ſanguinem, quaſi ſymbola ſacramentorum & gratiæ. Hæc vera ſunt, ſed partialia.

Fons patens domus Dauid quis?

Reſp. 1.

2.

3.

4.

Dico ergo, plenè & adæquatè, hic fons eſt Deus incarnatus, putà Ieſus Chriſtus, qui eſt fons heb. מקור *macor*, id eſt, vena, ſcaturigo, perẽniter in homines quouis ſæculo ſcaturiẽs aquas omnis gratiæ & doctrinæ. Rurſum Chriſtus eſt fons & origo Spiritus ſancti quem in nos effundit, vt peccata expurget, & animæ ſitim reſtinguat, iuxta illud Ioan. 7. 37. *Si quis ſitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit Scriptura, flumina de*

ſ eſſe Chriſtũ incarnatum.

ventre

ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de ſpiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Ioſuper fons hic phyſicè apertus fuit, cum in cruce, latere & corpore Chriſti per plagas aperto, factus eſt ipſe quaſi fons patens baptiſmi, & ſacramentorum omnium; ita Theodor. & Hebræi apud Galat. lib. 4. cap. vltimo. Item S. Gregor. hom. 20. in Ezech. quem audi: *Fons quippe occultus, eſt vnigenitus patris, inuiſibilis Deus. Fons verò patens, eſt idem Deus incarnatus: qui fons patens, rectè domus Dauid dicitur, quia ex Dauid genere noſter ad nos redemptor proceſſit. Hi autem Ieruſalem habitant, qui in viſione pacis intima mentem figunt. Peccator verò & menſtruata eſt, vel is qui delinquit in opere, vel mens quæ labitur in praua cogitatione. Menſtruata namque iſta pollutio eſt, quia & aliena carne non tangitur, & ſua carne inquinatur. Sic itaque, ſic eſt omnis anima, quæ etſi malum opus non agit, polluta tamen cogitatione ſordeſcit.* Porrò ad crucem & vulnera Chriſti hîc reſpicere Prophetam, patet tum ex cap. 12. 10. vbi dixit: *Aſpicient ad me quem confixerunt*: tum quia fontem hic explicans verſ. 6. ait: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* Quinque ergo vulnera Chriſti fuerunt quaſi quinque fontes, tam gratiæ, quàm ſanguinis. Maximè autem reſpicit ad vulnus lateris Chriſti: tum quia ex eo exiuit ſanguis & aqua, quæ fuerunt quaſi ſymbola baptiſmi, Euchariſtiæ, & cæterorum ſacramentorum, quibus à peccatis abluimur. Vnde S. Hieron. Epiſ. 83. *Cùm ad occaſum*, ait, *latus Chriſti percutitur lancea, baptiſmi atque martyrij ſacramenta funduntur.* Et S. Ambroſ. lib. 5. de Sacram. c. 1. *Quare*, ait, *aqua? quare ſanguis? aqua vt emundaret, ſanguis vt redimeret*: tum quia vulnus hoc fuit maius cæteris, adeóque tantum, vt S. Thomas ei manum imponere potuerit, Ioan. 20. 27. Quinimò vulnus hoc videtur totum latus Chriſti penetraſſe, vt videlicet lancea hæc adacta per dextrum latus Chriſti, tranſierit eius cor & pericardium, atque cuſpis eius exierit per latus ſiniſtrum ad papillam. Nam vtrumque latus Chriſti fuiſſe transfoſſum, tribus locis docet Prudentius, primò in carm. de paſſione Chriſti, dum ita canit:

Vtrumque latus Chriſti in cruce transfoſſū fuit.

> *Traiectus per vtrumque latus, latice atque cruore*
> *Chriſtus agit: ſanguis victoria, lympha lauacrum*
> *eſt.*

Secundò Periſtephanon hymno 8.

> *Ipſe loci eſt Dominus, laterum cui vulnere vtroque,*
> *Hinc cruor effuſus fluxit, & inde latex.*

Tertiò Cathemerinon hymno 8.

> *O nouum cæde ſtupenda vulneris miraculum!*
> *Hinc cruoris fluit vnda, lympha parte ex altera.*

Idem inſinuat S. Cyprian. tract. de paſſione Chriſti, cùm ait: *De latere tuo, ô Chriſte, diuiſis limitibus aqua & ſanguis emanant.* Hinc & Theoph. hoc vulnus lateris vocat *τύπους* in plurali. Idem confirmatur ex eo, quod S. Thomas lateri Chriſti manum imponere potuerit: ergo lancea per illud profundè fuit adacta; ac conſequenter eius cuſpis penetrauit & pertudit latus ſiniſtrum. Vide hîc, ô Chriſtiane, latitudinem vulneris, & conſequenter amoris Chriſti. Hic eſt fons patens, cor inquam patens, in quod introëas: illud ergo ingredere; totum enim te capiet. *Longinus aperuit mihi latus Chriſti lancea, & ego intraui, & ibi requieſco ſecurus*, ait S. Auguſt. in Manuali c. 23. Idē cap. 21. *Tuta*, ait, *& firma requies eſt infirmis & peccatoribus in vulneribus ſaluatoris. Securus illic habito: patent mihi viſcera per vulnera: quicquid ex me mihi deeſt, vſurpo mihi ex viſceribus Domini mei, quoniam miſericordia affluunt, nec deſunt foramina per quæ affluant. Per foramina corporis patent mihi arcana cordis, patet magnum pietatis ſacramentum, patent viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto. Vulnera Ieſu Chriſti plena ſunt miſericordia, plena pietate, plena dulcedine & charitate. Foderunt manus eius, pedes eius, & latus eius lancea perforauerunt. Per has rimas licet mihi guſtare quàm ſuauis eſt Dominus Deus meus: quoniam reuera ſuauis & mitis, & multæ miſericordiæ eſt omnibus eum inuocantibus in veritate, omnibus exquirentibus, & maximè diligentibus. Copioſa redemptio data eſt nobis in vulneribus Ieſu Chriſti ſaluatoris noſtri. Magna multitudo dulcedinis, plenitudo gratiæ, & perfectio virtutum. Cùm me pulſat aliqua turpis cogitatio, recurro ad vulnera Chriſti. Cùm me premit caro mea, recordatione vulnerum Domini mei reſurgo. Cùm diabolus mihi parat inſidias, fugio ad viſcera miſericordiæ Domini mei, & recedit à me. Si ardor libidinis moueat membra mea, recordatione vulnerum Domini noſtri filij Dei extinguitur. In omnibus aduerſitatibus non inueni tam efficax remedium, quàm vulnera Chriſti: in illis dormio ſecurus, & requieſco intrepidus. Chriſtus mortuus eſt pro nobis. Nihil tam ad mortem amarum, quod morte Chriſti non ſanetur. Tota ſpes mea eſt in morte Domini mei.*

In vulneribus Chriſti tota quies.

Huius fontis ſymbolo ſub natiuitatem Chriſti, Romæ in taberna meritoria trans Tiberim, fons quidam per totum diem fluxit oleo. Hic enim repræſentabat fontem miſericordiæ & beneficentiæ, quem Chriſtus naſcens orbi attulit, nec tantùm attulit, ſed & ſuis communicauit, dum eoſdem fontes ſibi ſimiles effecit, iuxta id quod ipſe ait Samaritanæ: *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.* Ioan. 4. 14. Præclarè S. Ambroſ. lib. 6. Hexamer. cap. 4. *Omnia*, inquit, *habemus in Chriſto, & omnia Chriſtus eſt nobis. Si vulnus curare deſideras, medicus eſt: ſi febribus æſtuas fons eſt: ſi grauaris iniquitate, iuſtitia eſt: ſi auxilio indiges, virtus eſt: ſi mortem times, vita eſt: ſi cælum deſideras, via eſt: ſi tenebras fugis, lux eſt: ſi cibum quæris, alimentum eſt.* Chriſtus ergo eſt fons ſapientiæ, charitatis, gratiæ, virtutis, omniſque boni: ipſe eſt *πηγὴ σοφίας ϗ συνέσεως*.

Domui Dauid.] Id eſt, vt S. Hieron. & Gregor. hom. 20. in Ezech. ex domo Dauid, hoc eſt è templo, ait Mariana, ſcaturiēs. Vnde Ezechiel c. 47. 1. vidit è templo fontem erumpere, & in fluuium creſcere. Verùm quia additur, *& habitantibus Ieruſalem*, hinc meliùs per domū Dauid Principes, per habitantes Ieruſalem plebem accipias. q. d. Fons hîc patet omnibus, tam plebeis, quam Principibus. Meminit Dauidis, quia Chriſtus Dauidi fuit promiſſus, & ex eo prognatus: eius ergo poſteris in primis exhibendus fuit, ac deinde cæteris Ieroſolymitis & Iudæis. Vnde Chriſtus dixit, ſe non eſſe miſſum, niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël; ac tandem per Apoſtolos hic fons gratiæ propoſitus fuit omnibus gentibus, vt ex eo ſalutem peterent; ita Theodor.

Myſticè, S. Hieron. Domus Dauid eſt Eccleſia, præſertim primitiua Apoſtolorum, in qua quaſi in Ieruſalem habitantes & ciues, ſunt omnes fideles, tam ex gentibus, quàm Iudæis.

In ablutionem peccatoris.] Cyzici exiſtat fons, qui Cupidinis vocatur, ex quo potantes amorem deponere credit Mutianus, ait Plinius lib. 31. 11. & Iſidor. lib. 13. Orig. c. 13. Cyzici, ait, fons amo-

rem Veneris tollit. Vtvt huc ſit, certè nullus eſt fons qui peccata abluat, & ab iis peccatores emũdet, niſi Chriſtus, qui fonte baptiſmatis ea extergit, ac gratia ſua non tantùm ea abolet, ſed & eorum ſcaturigines, putà cupiditates terrenas fomitémque libidinis, gulæ, &c. ſopit & reſtinguit, mentémque ſacro igne & cœleſti amore inflammat. Hebr. eſt, *Ad peccatum & menſtruam immunditiam*, ſcilicet abluendam & expiãdam, nimirum à peccatore & menſtruata, quod noſter elatè vertit, *Ad ablutionem peccatoris & menſtruatæ*. Alludit enim ad aquas expiationis, confectas ex cinere vitulæ rufæ, quibus immunditia ex menſtruo, morticino, aliaue quauis pollutione (quæ erat peccatum legale veteris teſtamenti) contracta abluebatur, Numer. 19. 11. Vnde Chald. vertit: *Dimittam peccata eorum, ſicut mundantur aqua aſperſionis & cinere vaccæ, quæ oblata eſt pro peccato.*

Porrò hæc immunditia legalis, præſertim menſtrui, typus erat peccati, quod eſt menſtruum, id eſt, virus & pollutio ſumma animæ, vti dixi Leuit. 15. 19. & 25. ac conſequenter aquæ expiationis eiuſdem, typus erant ſanguinis Chriſti, quo peccatum omne abluitur.

Porrò ad literam per peccatorem intelligit viros, per menſtruatam feminas peccato ſordidatas: tam enim mulierum, quam virorum peccata hoc Chriſti fonte eluuntur.

Symbol. Albet. Lyran. & Clarius, per peccatum intelligunt actuale, per menſtruum originale; hoc enim transfunditur generatione, cuius fæces & reliquiæ in puerpera ſunt menſtrua, vel fluxus ſanguinis, & ſordes inſtar menſtruorum

Tropol. S. Gregor. hom. 20. in Ezech. Peccator, inquit, eſt qui delinquit opere: menſtruata eſt, mens quæ labitur praua cogitatione.

Moral. S. Bernard. ſerm. 64. in Cantic. *Quid*, ait, *tam efficax ad curanda conſcientiæ vulnera, nec non ad purgandam mentis aciem, quàm Chriſti vulnerum ſedula meditatio?* Et S. Bonauent. coll. 7. *Qui ſe intentè & deuotè in ſanctiſſima vita & paſſione Domini exercet, omnia vtilia & neceſſaria ſibi abundanter ibi inueniet; nec opus eſt vt extra Ieſum aliquid quærat.*

Verſ. 2. *Diſperdam nomina idolorum de terra.*] Ex hiſtoriis omnibus patet, per Chriſtum & Apoſtolos ſublata fuiſſe vbique idola & idolorum oracula, ac Sacerdotes & Prophetas, de quibus ſubdit, & *pſeudoprophetas, & ſpiritum immundum*, putà dæmonem qui idolo aſſiſtebat, quaſi eius anima, & per illud loquebatur, dabátque reſponſa; ita S. Cyril. Remig. & Albet. Pro *pſeudoprophetas*, hebr. eſt נבאים *nebim*, quod communiter Prophetas ſignificat, à rad. נבא *naba*, id eſt, prophetauit; ſubinde tamen, inquit Arias, ſignificat ſtultè loquaces & garrulos, qui ſcilicet vanæ orationis, cui nulla veritatis vel virtutis ratio ſubeſt, ſunt artifices, & ſermonis verborúmque præſtigiis populum capiunt, à rad. נוב *nub*, quod germinare, & inſtar germinis erumpere & ebullire ſignificat. Vnde ניב *nib* vocatur fructus, & ſermo, qui eſt fructus, & quaſi germen linguæ.

Verſ. 3. *Cùm prophetauerit quiſpiam*, ſcilicet falſa & impia, ex inſtinctu ſpiritus immundi & idolorum, vti præceſſit, *dicent ei pater eius, & mater eius, &c. Non viues, quia mendacium locutus es in nomine Domini.*] *Mendacium*, ſcilicet in fide & religione, docens idololatriam vel hæreſim. Significat in lege noua Chriſtianos tantos fore zelatores Chriſti & fidei, vt nec filiis ab eo apoſtatantibus parcant. Alludit ad Deuter. 13. 6. *Si tibi voluerit perſuadere frater tuus, aut filius tuus, vel filia, clam dicens: Eamus & ſeruiamus diis alienis, non parcat ei oculus tuus, vt miſerearis & occultes eum, ſed ſtatim interficies eum.* Ex quo loco diſcant hæretici, non tantùm licitum & ſanctum, ſed & præceptum eſſe à Deo, vt hæretici morte plectantur, adeo vt nec parentes parcant filiis. Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 5. 29. *Si oculus dexter tuus ſcandalizat te, erue eum, & proiice abs te, &c. Et ſi dextera manus ſcandalizat te, abſcinde eam, & proiice abs te.* Et cap. 10. 34. *Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, ſed gladium: veni enim ſeparare hominem aduersùs patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius.*

Et configent eum.] Hebr. ודקרהו *dekaruhu*, id eſt, perfodient, transfigent eum, vel gladio, vel lancea, vel telo, vel clauis in cruce. Tigurina: *confodient eum.* Vatab. *transfigent eum*, id eſt, curabunt vt adigatur in crucem. Notat rectè Sanchez, configere, vrere, ſecare in Scripturis per catachreſin, ſignificare quemuis grauem dolorem & ſupplicium. Vnde Septuag. vertunt: *Compedibus cõſtringent eum.* Sic ait Nahum cap. 3. 10. *Omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.*

Nec operientur pallio ſaccino.] Septuag. *pelle cilicina.* Pagnin. *pallio piloſo.* Tigurina, *chlamyde villoſa.* Habitus enim Prophetarum exterior erat ſaccus, putà pallium ex pilis & ſetis camelorum, equorum, vel aliorum animalium contextum, ideóque cilicium; vt ipſo habitu populum prouocarent ad luctum & pœnitentiam, vti faciunt Capuccini; ita S. Hieron. Quocirca pſeudoprophetæ ſimile pallium aſſumebant, vt ipſo habitu viderentur eſſe veri Prophetæ. Senſus ergo eſt q. d. Quia pſeudoprophetæ videbũt ſe etiam à ſuis, imò à parẽtibus falſitatis redargui, adeóque verberari & occidi; hinc non audebunt deinceps mentiri ſe eſſe Dei prophetas, ac mendaciter vaticinari. Hinc conſequenter non audebunt veſtem propheticam, putà ſaccum, induere, quaſi veri Prophetæ, præ ſe ferentes pœnitentiam & vitæ auſteritatem. Vnde ſequitur. Verſ. 4.

Dicet: Non ſum Propheta: homo agricola ego ſum.] Verſ. 5.
Sicut dixit Amos Amaſiæ cap. 7. 14. *Non ſum Propheta, & non ſum filius Prophetæ, ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros.*

Quoniam Adam exemplum meum.] Probat ſe non eſſe Prophetam, ſed agricolam. q. d. Imitatus ſum à puero Adamum & primos patres, qui me ſuo exemplo agros colere docuerũt. Adam enim in ſudore vultus ſui victum ſibi parauit, iuxta ſententiam Domini: *In ſudore vultus tui veſceris pane*, Geneſ. 3. 19. In eum ergo intuens, ego potiùs ſtatui ſudore vultus mei ex agro viuere, quã Prophetam inſolenter agere. Hebr. enim קנה *kana* ſignificat poſſidere, inde הקנני *hicnani* in cõiugatione Hiphil, quæ duplicem actionem ſignificat, idem eſt quod, poſſidere me fecit, vel poſſeſſiones colere me docuit. Vnde Tigurina vertit: *Adam me ab adoleſcentia mea inſtituit, vt poſſeſſiones colerem.* Vatab. *Homo*, id eſt, aliquis (*Adam* enim poteſt accipi vel vt proprium nomen primi parentis, vel vt commune cuiuſuis hominis) *docuit me artem paſtoralem à iuuentute mea.* Hebr. enim *hicnani* ſi à rad. קנה *kana* per *He* deriuetur, ſignificat *poſſidere fecit*; ſi verò à קנא *cana* per *Aleph*, ſignificat creauit, genuit: literæ

enim

enim Aleph & He ſæpe commutantur. Vnde pro eo quod noſter vertit Prooerb. 8. 22. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum.* Hebr. eſt idem *kicnani*, quod Septuag. vertunt: *Dominus creauit me.*

Verſ. 6.] Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum, qui diligebant me.

Verſ. 7.] Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute paſtorem, & diſpergentur oues: & conuertam manum meam ad paruulos.

Verſ. 8.] Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea diſpergentur, & deficient, & tertia pars relinquetur in ea.

Verſ. 9.] Et ducam tertiam partem per ignẽ, & vram eos ſicut vritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum. Ipſe vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum: Dicam: Populus meus es: & ipſe dicet: Dominus Deus meus.

Verſ. 6. *Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?*] Primò, Cyril. Theodor. Lyran. Alber. & Varab. cenſent hic fieri ſermonem ad pſeudoprophetam, de quo hucuſque fuit ſermo, qui cùm à ſuis vapulaſſet, eſſétque liuidus, rogatus ab aliis, vnde contraxiſſet illos liuores & plagas, reſpondet: Caſtigatus fui apud parẽtes meos, vel prophetarum, cuius caſtigationis teſtes ſunt plagæ iſtæ. Aut vt S. Hieron. qui hæc accipit de pſeudopropheta crucifixo ob falſam doctrinam, q. d. Cur cruci es affixus? cur clauis adactæ tibi ſunt manus in patibulo? Quod ſcelus perpetraſti vt haſce plagas merearis? Arias verò cenſet has plagas ſibi ipſi impreſſiſſe pſeudoprophetam, vt populo ſe faceret venerabilem & ſanctum. Sic enim Prophetæ Baal plagas & ſtigmata ſibi infligebant, vt patet 3. Reg. 18. 28.

Verùm dico hic eſſe ſermonẽ de Chriſto, eiúſque plagis in cruce. Propheta enim poſt longam digreſſionem quam inſeruit de pſeudo propheta, quem dixit tollendũ à Chriſtianis, redit ad Chriſtum, quem verſ. 1. dixit fore fontem patentem domui Dauid. Id enim declarat hic per plagas, quibus aperientur & patefient eius manus, æquè ac pedes & latus. Id ita eſſe, patet primò ex ipſis verbis, quæ planè ſignificant plagas manuum in Chriſto crucifixo. Secundò, quia ita eas explicat, & Chriſto applicat Eccleſia in Miſſa de paſſione Chriſti. Tertiò, quia illud quod ſequitur: *Percute paſtorem*, &c. omnino Chriſtus ad ſe refert Matth. 26. Quartò, quia Septuag. vertunt: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: Quibus percuſſus ſum in domo dilecti mei*, putà à populo meo dilecto. Quintò, quia redit hic Propheta ad Chriſtum, de quo hic eſt omnis eius ſermo, quem hactenus docuit perditorum idola & pſeudoprophetas; ita Rupert. S. Thom. in pſal. 21. R. Samuel de aduentu Meſſiæ ca. 7. Galatin. lib. 8. c. 17. Ribera & alij.

A Porrò meritò Propheta rei nouitatem, & prodigium à ſæculis inauditum admirans, & obſtupeſcens rogat: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* Quid enim mirabilius à ſæculo, quid magis ſtupendum in cœlo, aut in terra, quã Deus in cruce, quàm Deus plagatus, clauatus, ſpinis coronatus, crucifixus? Eum intuens obſtupuit ſol, luna, omniáque ſidera, ideóque ſuos radios à tam indigno ſpectaculo retraxerunt: obſtupuerunt ſepulchra & ſaxa, quando in eius paſſione diſciſſa crepuerunt: obſtupuit orbis vniuerſus, quando ad eius necem exhorreſcens terræ motu conquaſſatus, & quaſi è centro conuulſus abſceſſit. Hic ſolus homo non obſtupeſ- B cet? Angeli ſtupuerunt & ſtupent hinc Deum patientem, inde ſtuporem hominum, qui tantum ſpectaculum immoti, & quaſi inſenſibiles ſpectant, ideóque exclamant: *Obſtupeſcite cœli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini vehementer.* Rex cœlorum, Deus & creator meus, pro me pendet in cruce, pro me ſeſe euiſcerat, pro me ſe exinanit, pro me diriſſima morte excarnificatur, & ego terræ vermiculus non obſtupeſcam? ſacro horrore non percellar? totus amore non liqueſcam? plagas plagis, dura duris, mortem morti, amorem amori non rependam? Rependerunt S. Laurentius, S. Vincentius, S. Sebaſtianus, cæterique athletæ & martyres, qui cruces, cataſtas, ignes, C beſtias, ardentiſſimè pro Chriſto deſiderarunt, vt qualem qualem ei gratitudinem & dilectionem reponerent. Rependerunt S. Anachoretæ, Virgines, Confeſſores, alacri animo tot tantiſque pœnitentiis ſe macerantes, tot vigiliis & laboribus carnem edomantes, vt mortificationem Ieſu iugiter in ſuo corpore pro eius amore & honore portarent. Rependunt Monachi, Religioſi, virique contemplationi dediti, qui iugiter oculis mentis cum ſtupore contemplantur Deum, Chriſtúmque ſuum pro ſe in cruce fixum, totique cum S. Franciſco in hoc diuini amoris incendium & abyſſum abſorbentur; nec aliud dicunt aut cogitant, quàm illud S. D Thomæ viſis Chriſti plagis: *Dominus meus, & Deus meus: Deus meus, amor meus, Ieſus meus & omnia.*

Porrò magis pathetica eſt verſio Syri & Arabici Antiocheni. Sic enim habet: *Quid ſunt plagæ iſtæ quæ in manibus tuis ſunt? Et dicet: Hæ ſunt plagæ quibus plagatus ſum inter amicos meos* (in domo amicorum meorum.) Et Arabici Aleſandrini: *Quid ſunt vulnera iſta, quæ ſunt in medio manuum eius? Et dicet: Euenerunt mihi de domo dilecti mei.*

In medio manuum tuarum.] Hebr. *inter manus tuas*, quæ ſcilicet ſunt in brachiis, collo, pectore, totóque corpore inter manus interiectio. Vnde E Theodor. legit, *in medio ſcapularum tuarum.* Verùm S. Hieron. Septuag. & alij paſſim vertunt, *in medio manuũ tuarum.* Tigurina, *intra manus tuas.* Agitur enim de plagis & clauis, quibus in cruce transfixæ fuerunt manus Chriſti, ſub quibus à pari plagas pedum & lateris intellige.

Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum qui diligebant me.] Putà in Iudæa & Ieruſalẽ. Hæc enim erat domus colentium & diligentium Deum, qui ſe Deum diligere profitebantur, & ad id peculiari obligatione aſtringebantur. q. d. Mei ciues, mei contribules, mei cognati, putà Iudæi quibus promiſſus eram, & ad quos miſſus fui quaſi

Meſſias,

Meſſias, rex & redemptor, qui me mille benefi-ciis & nominibus ſummè amare & venerari tenebantur, mei, inquam, fratres, ciues & ſubditi me vulnerarunt & crucifixerunt, q. d. Paſſus ſum à meis me plagari & crucifigi, quia eos licèt immerentes, dilexi, & dilexi nimis, vt eos à plagis eriperem.

Nota, *τὸ qui diligebant me*, valde pungit, acuitque plagam. Solet enim grauiſſima eſſe plaga & dolor, qui ab amicis infertur. Hinc ſponſa Cant. 1. 6. *Filij matris meæ*, inquit, *pugnauerunt contra me.* Idcirco amor à S. Gregor. Nazianz. Orat. 28. vocatur Tyrannos dulcis, & ab Euripide in Hippolyto amarus, ac melle & felle fœcundiſſimus. Amor enim vti inſignem habet vim benefaciendi, ita & nocendi. Huius rei ſymbolo Gentiles Apollinem (id eſt ſolem, qui amoris & beneficentiæ eſt hieroglyphicum) pingebant vna manu tenentem citharam & charites, altera verò ſagittas & pharetram geſtantem. Hinc & illud: *Vbi amor, ibi dolor: nam ſine dolore non viuitur in amore.* Hinc illa querela & pathos Chriſti de Iuda proditore pſalm. 54. 13. *Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem, vtique*, &c. *Tu verò homo vnanimis, dux meus, & notus meus: qui ſimul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum conſenſu.* q. d. Hoc me cruciat, quod tu, Iuda, qui meus eras conuiua, me prodidiſti, quem omni modo tueri debebas. Hinc rurſum amantium iræ ſunt amariſſimæ, & fratrum odia acerbiſſima: perinde ac ex vino dulciſſimo, ſi corrumpatur, fit acetum acidiſſimum.

Pathetica Chriſti ad pœnitentem von.

Tropol. hoc ſibi à Chriſto crucifixo lachrymosè dici ſentiat anima pœnitẽs: Ecce his quinque plagis plagatus ſum à te, quam dilexi, & vt me viciſſim diligeres effeci: tua debita ego lui, tua vulnera in me ſuſcepi, tuæ deliciæ & veneres clauis me transfixerunt: tua ſuperbia ſpinis caput meum tranſpunxit: tua gula me felle & aceto potauit: paſſus ſum, vt te à tormentis gehennæ liberarem: mortuus ſum, vt te à morte æterna eriperem. Vide quantum pro te dolui. Vide quantum te amaui. Vide quam parùm me redames, quàm amori meo ſis impar & ingratus. Patheticè S. Auguſt. in Meditat. cap. 6 *Candet*, ait *nudatum pectus, rubet cruentum latus, tenſa arent viſcera, decora languent lumina, regia pallent ora, procera rigent brachia, crura pendent marmorea, rigat terebratos pedes beati ſanguinis vnda. Specta, glorioſe genitor, gratiſſimæ prolis lacera membra. Vide redemptoris ſupplicium, & redempti dimitte delictum.* Et paulo poſt. *Quid commiſiſti dulciſſime puer, vt ſic iudicareris? Quod ſcelus tuum? quæ noxa tua? quæ cauſa mortis? quæ occaſio tuæ dãnationis? Ego enim ſum tui plaga doloris, tua culpa occiſionis. Ego tuæ mortis meritum, tuæ vindictæ flagitium. Ego tuæ paſſionis liuor, tui cruciatus labor. O mirabilis cenſuræ conditio, & ineffabilis myſterij diſpoſitio! Peccat iniquus, & punitur iuſtus: delinquit reus, & vapulat innocens: offendit impius, & damnatur pius: quod meretur malus, patitur bonus: quod perpetrat ſeruus, exoluit Dominus: quod committit homo, ſuſtinet Deus. Quo nate Dei, quo tua deſcendit humilitas? quo tua flagrauit charitas? quo proceſſit pietas? quo excreuit benignitas? quo tuus attigit amor? quo peruenit compaſſio? Ego enim iniquè egi, tu pœna mulctaris: ego facinus admiſi, tu vltione plecteris: ego crimen edidi, tu torturæ ſubijceris: ego ſuperbiui, tu humiliaris: ego tumui, tu at-*

A *tenuaris: ego inobediens extiti, tu obediens ſcelus inobedientiæ luis: ego gula parui, tu inedia afficeris: me ad illicitam concupiſcentiam rapuit arbor, te perfecta charitas duxit ad crucem: ego præſumpſi vetitum, tu ſubiſti eculeum: ego delector cibo, tu laboras patibulo: ego fruor delicijs, tu laniaris clauis: ego pomi dulcedinem, tu fellis guſtas amaritudinem: mihi ridens congaudet Eua, tibi plorans compatitur Maria. Ecce rex gloriæ, ecce mea impietas, & tua claret pietas. En mea iniuſtitia, & tua liquet iuſtitia.* Ex hisce prorumpens in affectum gratitudinis ſubdit. *Quid rex meus & Deus meus, quid retribuam tibi pro omnibus quæ retribuiſti mihi? Non enim inueniri poteſt in corde hominis, quod condignè talibus* B *referatur præmijs. Nunquid ſagacitas machinari poteſt humana, cui comparetur miſeratio diuina? Nec eſt creaturæ moliri officium, quo iuſtè creatoris recompenſet præſidium. Eſt autem nate Dei in hac tua admirabili diſpenſatione, eſt cui fragilitas mea in aliquo ſuppeditet, ſi tua viſitatione compuncta mens, carnem ſuam crucifigat cum vitijs & concupiſcentijs: & hoc cum à te concreditur, quaſi iam tibi incipit compati, quia & tu pro peccato meo dignatus es mori.* Mortificantes ergo cupiditates noſtras, cum gratiarum actione & iubilo dicamus Chriſto id, quod Sephora dixit Moſi marito ſuo Exodi 4. 25. & 26. *Sponſus ſanguinum tu mihi es ob circumciſionem*, in ò ob crucifixionem & concidionem C omnium membrorum tuorum, vt ſicut tu ſponſe mi, ea propter me concidi permiſiſti, ita ego mea tui amore circumcidam & mortificem. Denique Chriſtus in cruce pro nobis plagatus, tacitè & amorosè cuique inclamat: *Ecce in manibus meis deſcripſi te.* Iſa. 49 16. vtique non calamo, ſed clauo, non atramento, ſed ſanguine meo:

Cernis vt in toto corpore ſculptus amor.

ac viciſſim,

Cernis vt in toto ſculptus, imò toſtus, *amore dolor.*

Reſpice me, me conde animo, me in pectore ſerua.

D *Ille ego, qui caſus hominum miſeratus acerbos Huc veni.*

Lactan. in Carm. de Paſſione Domini, ita de ea canit;

Cerne manus clauis fixas, tractóſque lacertos,
Atque ingens lateris vulnus, cerne inde fluorẽ
Sanguineum, feſſóſque pedes, artúſque cruentos.

Agnoſce, ò homo, quàm grauia ſunt vulnera, pro quibus neceſſe eſt Dominum Chriſtum vulnerari, ait S. Bern. ſerm. 3 de Natiuit. adeóque tot tantiſque plagis vulnerari. Agnouit hoc S. Magdalena, quæ, vt refert Siluester Prierias in eius vita apud Surium, in Bauma pœnitens per triginta annos, iugiter defixam in ea à S. Michaële crucem & oculis intuita, & mente contemplata eſt, ideóque E perennes lachrymarum imbres effudit. *Chriſtus ergo amor noſter, nobis crucifixus eſt*, idemque vir eſt dolorum, quia vir amorum. Vbi enim dolor, ibi amor; nec ſine dolore viuitur in amore: quia menſura doloris eſt amor, & amoris dolor. O amor, amor, amor, quantum amaſti nos! quàm pauci amant te! & hi quàm parùm amant te, & dolent pro te! quia non cognoſcunt te. Da Domine Ieſu, vt amores tuos deinceps ſentiam, non meos, dolores tuos, non meos: quia amor tuus amor meus, dolor tuus dolor meus. Nimio enim dolore, & longè maiori amore parturiuiſti me.

Meritò

Exẽpla crucis amantiũ.

Meritò dicebat S. Bonauent. *Domine nolo viuere ſine vulnere, quia te vulneratum video.* Et S. Auguſt. *Hinc lactor ab vbere, hinc paſcor à vulnere.* Et S. Paulus: *Chriſto confixus ſum cruci: viuo autem, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. Ego ſtigmata Domini mei in corpore meo porto.* Et, *In his omnibus ſuperamus propter eum qui dilexit nos.* Et S. Ignatius martyr: *Amor meus crucifixus eſt.* Et S. Franciſcus: *Mihi abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Et S. Bernardus: *Non decet ſub capite ſpinoſo membrum eſſe delicatum.* Et S. Elzeatius Comes Ariani ad Delphinam coniugem: *Si me quæris, ait, non alibi quàm in vulneribus Chriſti reperies.* Denique: *Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.*

Namque meum crucifixus amor crucifixit amorem,
Spémque meam fixit ſpes crucifixa cruci.

Hoc ſapiebat, hoc ſentiebat ſponſa Cant. 2. 13. ſpōſo ſuo occinens: *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.*

Porrò hæ plagæ adeo Chriſto charæ & pretioſæ, nobiſque admirandæ, amandæ & adorandæ ſunt, vt eas Chriſtus reſurgens reſumere voluerit, & ſeruare, ac oſtentare in cœlo per omnem æternitatem, idque viginti de cauſis & titulis, ſcilicet vt illæ ſint. 1. certiſſimi aſſumptæ carnis veræ, non phantaſticæ, vt volebant Manichæi, indices. 2. atrociſſimæ paſſionis teſtes. 3. deuictæ mortis aculei, & indubitata reſurrectionis argumenta, quod ſcilicet idem numero Chriſti corpus crucifixum reſurrexerit, non aliud. 4. ardentiſſimi amoris characteres, quibus, vt ait Iſaias, in manibus ſuis deſcripſit nos, non calamis, ſed clauis. 5. illuſtriſſimæ victoriæ de peccato, dæmone, morte & inferno trophæa. 6. fulgida glorioſi corporis decora & triumphi. 7. redemptionis noſtræ teſſera. 8. obedientiæ vſque ad mortem ſtigmata. 9. ſacræ laborum & dolorum Chriſti reliquiæ. 10. peccatorum omnium lytrum, quod iugiter patri pro iis ſupplicando, Chriſtus repræſentat. 11. tribulatorum conſolatio. 12. patiētium exemplum. 13. afflictorum refugium. 14. pœnitentium incitamentum. 15. tentatorum aſylum, iuxta illud Cantic. 2. 13. *Surge amica mea, ſpecioſa mea, & veni; columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ.* 16. laborantium ſtimulus. 17. martyrum exemplar. 18. electis gaudium. 19. reprobis in die iudicij probrum. 20. angelis admiratio & ſtupor.

Framea ſuſcitare.] Roganti: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* reſpondit Chriſtus, ſe à ſuis plagatum, quos ſummè diligebat quaſi ciues & cognatos ſuos. Nunc eidem reſpondet Deus Pater, hoc ſuum fuiſſe decretum, vt percuteretur Chriſtus, itáque aperiretur fons ille, qui in nos ſcaturiret aquas ſalutis, de quo verſ. 1. qui idem eſt paſtor bonus, hoc ſuo fonte ſanans & ſatians oues ſuas infirmas, vagas & diſperſas, vt illis vitam æternam procuret. Hunc enim locum intelligi de Chriſto in cruce transfixo, docet ipſe Chriſtus Matth. 26. 31. dum ait Apoſtolis: *Omnes vos ſcandalum patiemini in me in iſta nocte: ſcriptum eſt enim: Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis.*

Ait ergo Deus Pater: *framea ſuſcitare.* Tigurina: *excitare ô gladio.* Chald. *denudare ô gladie.* Septuag. *conſurge ô gladie.* q. d. Euaginare ô gladie, diſtringere, vt percutias & occidas Chriſtum. Vbi nota, hi imperatiui capiuntur pro futuro. Significant enim Dei decretum de Chriſti morte futura, ex præuiſa & permiſſa à ſe Iudæorum malitia. q. d. Deus præuidens Iudæorum malitiam fore tantam, vt ſi eis obiiceret Chriſtum, ipſi eum occiderent, decreuit eum ipſis obiicere, permitteréque vt ipſi eum occidant ad hoc, vt eius paſſione & morte ſaluaret genus humanum. Ex Dei ergo decreto futurum eſt, vt euaginetur gladius, qui Chriſtum occidat. Vnde Vatab. vertit: *Excito te ô gladio.* S. Matthæus verò vertit per futurum actiuum dicens: *Percutiam paſtorem.* Et ſic vertit hic Pagnin. vt hebr. הך *hach*, id eſt, *percute*, ponatur pro אך *ach*, id eſt, *percutiam*, ſcilicet gladio per Iudæos, obiiciendo eis Chriſtum, quos ſcio eius neci inhiare: & mandando Chriſto, vt eorum plagas conſtanter excipiat & ſuſtineat. Vnde voci *percutiam*, reſpondet vox *conuertam manum meam*, quæ ſequitur. Hoc eſt quod ait S. Petrus Actor. 2. 23. *Hunc* (Chriſtum) *definito conſilio & præſcientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemiſtis.* Sine enim hac Dei permiſſione, præſcientia & decreto, Iudæi omnibus ſuis viribus & conſiliis non potuiſſent occidere Chriſtum, imò nec capillum ei adimere. Sicut ergo Moſes virga percutiēs petram Exodi 17. 6. ex ea elicuit fontem, ex quo potauit totus populus: ita Deus Pater cruce feriēs Chriſtū, ex eo elicuit fontem gratiæ, ex quo omnes fideles bibunt & ſaluantur. Petra autem erat Chriſtus, 1. Cor. 10. 4. Nota, framea Gellio & Tacito vocatur lancea, vel telum oblongum: framea dicta nonnullis videtur à Græco ῥομφαία tranſpoſitione literarum, vt φ præcedat, quod in f vertitur. Vnde pro *framea* Sept. hic vertunt *romphæa*: inde framea extenſa eſt ad ſignificandū gladium. Quare pro *framea* Aquila & Symmach. vertunt *machæra*, id eſt, vt alij paſſim vertunt, *gladius*. Hunc enim ſignificat hebr. חרב *chereb*. Iam per frameam & gladium ſynecdochicè, & catachriſticōs ſignificantur claui, lancea, & omnia inſtrumenta, quibus alicui mors infertur, vti Chriſto clauis, flagellis, ſpinis illata eſt. Iſidor. lib. 1. de differentiis, litera, F, ſic has voces diſtinguit, vt framea ſit enſis vtraque parte acutus, machæra ex altera parte acutus. Simili modo ait Ierem. cap. 47. 6. *O mucro Domini vſquequo non quieſces?* &c. *Quomodo quieſcet, cum Dominus præcipit ei aduersùs Aſcalonem,* &c. Et Ezech. cap. 21. 18. *Mucro, mucro euagina te ad occidendum: lima te, vt interficias & fulgeas.*

Framea quid?

Paſtorem meum.] Quem ſcilicet ego Deus Pater hominibus paſtorem dedi, Ioan. 10.

Et ſuper virum cohærentem mihi.] Hebr. עמיתי *amithi*, id eſt, vt Pagnin. *ſocium meum*, coniunctum meum. Symmach. *virum populi mei.* Aquila & Theod. *contribulem meum*, id eſt, mihi Patri cōſubſtantialem ſecundùm diuinitatem, & valde affinem ſecundùm humanitatem, vtpote filio meo intimè cohærentem per vnionem hypoſtaticam. Vnde Chald. vertit: *Super ſocium eius, qui eſt ſimilis illi.* Vatab. *Super virum coæqualem mihi.* Syrus: *Super virum amicum meum.* Arabicus Antiochenus: *Super virum clarum*, ſiue illuſtrem & maieſtate præditum. Arabicus Alexandrinus: *Super virum ab iis qui ciuitatis eius ſunt.* Septuag. vertunt: *ſuper virum ciuem meum.* Theodor. pro *meum* legit *eius*, illúdque explicat de Apoſtolis & diſcipulis Chriſti. q. d. Dei decreto Iudæi percutient Chriſtum, eiúſque diſcipulos & apoſtolos.

Nota, licèt ſola perſona Filij, non Patris, nec

Humanitas Chriſti Patri & Spiritui S. affinis.

Spiritus S. hypoſtaticè aſſumpſerit & terminarit A humanitatem aſſumptam à Verbo, ac proinde ſolus Filius dicatur incarnatus & homo factus, non Pater, nec Spiritus S. tamen per hanc aſſumptionem ad perſonam Filij, humanitas aſſumpta intimam cohærentiam & affinitatem cum Patre & Spiritu contraxit. Sicut enim mulier nubens viro, fit affinis eius fratribus, ita vt ab eis vocetur ſoror, fitque eorum fratria, inquit Feſtus; ita multò magis humanitas copulata Verbo, affinis facta eſt Patri & Spiritui S. præſertim quia Pater & Spiritus S. coëunt in eadem eſſentia diuina cum Filio, vbi fratres ſinguli eſſentiam humanam habẽt propriam, & diſparatam.

Percute (ô framea) *paſtorem* (Chriſtum) *& diſpergentur oues*, Apoſtoli aliique fideles. Septuag. in editione Vaticana habent, *& auellite oues.*

Et conuertam manum meam ad paruulos gregis.] Primò, aliqui cenſent *paruulos gregis* idem eſſe quod *oues*, putà Apoſtolos. Hinc Septuag. vertunt: *Conuertam manum meam ad paſtores.* Videntur ipſi pro צעירים *tſoarim*, id eſt, paruulos, legiſſe רעים *roim*, id eſt, paſtores. q.d. Ego Apoſtolos, qui puſillanimes, vt paruuli fugerunt à Chriſto patiente, mox à fuga reuocabo, & ad Chriſtum reducam: conuertam ergo in eis manum meam à plaga ad medelam, à diſperſione ad congregationem. Ita S.Hieron. Remig. Alber. Hugo, & alii. Secundò, alij paruulos gregis ab ouibus diſtinguunt, & τὸ C *conuertam manum*, referunt ad, *percute paſtorem* q.d. Manum meam qua percuſſi paſtorem, eiúſque oues diſperſi, conuertam pariter ad paruulos eius agnos, id eſt, ad fideles communes & plebeios, vt ſimiliter eos percutiam, caſtigem & affligam: vt ſimiles ſint ſuo paſtori, vtque eos in virtute exerceam & roborem, atque in infirmitate eorũ meæ gratiæ robur oſtendam. Ita Theodor. & Lyran. Factum id eſt poſt Chriſti in cœlum aſcenſionem, quãdo primùm à Iudæis Ieroſolymæ, deinde mox Romæ, totóque orbe mota eſt perſecutio acris contra Chriſtianos, quæ per trecentus annos durauit vſque ad Conſtantinum.

Vers. 8. *Et erunt in omni terra.*] q. d. In toto orbe duæ hominum partes diſpergentur & peribunt, ſcilicet Iudæi & Gentiles: quicunque enim manſerunt in Iudaiſmo & Gentiliſmo, damnabuntur, ſola tertia pars quę erit Chriſtianorum, ſeruabitur & ſaluabitur. Soli enim illi qui ex Iudæis & Gentibus conuertuntur ad Chriſtianiſmum, ſaluantur. Ita S.Remig. Alber. & Lyr.

Secundò, Theodor. Arias & à Caſtro, per terram accipiunt Iudæam, de qua hîc fuit ſermo. q.d. In omni terra Iudæa, è tribus partibus Iudęorum; duæ permanentes in ſuo errore excidentur & peribunt, tertia electorum fidelium reſidua ſuccreſcet, & ſeruabitur. Verùm hoc laxè accipiendum. Nam tertia pars Iudęorum præciſè non fuit conuerſa ad Chriſtum: pauciſſimi enim crediderunt Chriſto & Apoſtolis. Vnde Apoſtoli mox iis relictis profecti ſunt ad Gentes. Minùs probabiliter Vatab. & aliqui alii exponunt de excidio Iudæorum per Titum. q. d. Ex Iudæis qui erunt poſt paſſionem Chriſti, duæ partes ſuccidentur à Tito, tertia ſeruabitur, ſed multis tri- A bulationibus probanda & affligenda. Nam hæc tertia pars non fuit fidelium: qui fideles & Chriſtiani ante excidium moniti à Deo, Ieroſolyma exceſſerunt, itáque illud euaſerunt. Ita Theodor. & alii. Nota, pro *diſpergentur*, Louan. legunt *diſperdentur*. Hebr. enim eſt יכרתו *iccaretu*, id eſt, *excindentur*. Septuag. *peribunt*. Chald. *conſumentur*. Rurſum pro *deficient*, Hebr. eſt יגועו *iguau*, id eſt, exanimabuntur, expirabunt.

Tertia pars hominum nõ ſaluatur.

Anagog. Emmanuel Sà exponit, q. d. In toto orbe duæ hominum partes erunt, reproborum qui damnabuntur, tertia erit electorum quæ ſaluabitur. Hoc intellige moraliter, non mathematicè. q. d. Duæ partes, id eſt, longè plures damnantur, B quàm ſaluantur. Nam arithmeticè tertiam hominum partem non ſaluari, patet ex eo, quod tertia pars orbis non ſit fidelis: nam Aſiam, Africam & Indiam occupat Paganiſmus & Turciſmus: ſola penè Europa eſt Chriſtiana. Iam in Europa dimidia ferè pars eſt hæreticorum, ſchiſmaticorum, politicorum & atheorum. Inter orthodoxos multi ſunt concubinarii, multi qui odia fouent, multi iniuſtorum bonorum poſſeſſores, multi ebrioſi, &c. Conijce ergo quàm parua pars ſit proborum, qui ſoli habent ſpem ſalutis. Vnde Chriſtus: *Multi*, ait, *ſunt vocati, pauci verò electi.* Et: *Spatioſa eſt via quæ ducit ad perditionem, & multi ſunt qui intrant per eam. Quàm anguſta porta & arcta via eſt quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt qui C inueniunt eam!* Matth. 7. 13.

Et ducam tertiam partem per ignem.] q. d. Fideles probabo & purgabo igne perſecutionum & tribulationum, vt purificentur inſtar argenti. perfectiores verò eodem excoquam, vt ſolidentur, perficiantur & ſplendeant inſtar auri Nam in hoc igne aderit eis Dominus, quem inuocabunt. Vnde ait: *Ipſe*, ſcilicet populus meus fidelis, quem dixi eſſe tertiam hominum partem, *vocabit*, id eſt, inuocabit *nomen meum, & ego exaudiam eum. Dicam: Populus meus es.* q. d. Habeo te, amo, curo, protego quaſi populum meum. *Et ipſe dicet: Dominus Deus meus.* q. d. Ipſe viciſſim me colet, amabit & inuocabit quaſi Dominum & Deum ſuum. D Nam per ignem probatus & conflatus, dignus eſt qui reponatur in theſauris Dei, iuxta illud Sapient. 3. 5. *Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos ſe: tanquam aurum in fornace probauit illos.* Et Prouerb. 17. 3. *Sicut igne probatur argentum, & aurum camino, ita corda probat Dominus.* Hinc de iis rectè ait ſanctus Hieronymus: *Tertiam hanc Sanctorum partem, ne delicata eſſet & ſecura, quaſi argentum & aurum per ignem duci & probari.* Sic ſe probatum aſſerit Iob capite 23. 10. *Ipſe*, ait, *ſcit viam meam, & probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit.* Quocirca ſapienter monet Eccleſ. cap. 24. dicens: *Omne quod tibi applicitum fuerit accipe, & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe. Quoniam in igne probatum aurum & argentum, homines verò receptabiles* E (δεκτοὶ, id eſt, acceptabiles, accepti, grati Deo) *in camino humiliationis.* Quod ergo eſt ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixiuium panno, ſal carni, hoc tribulatio eſt viro iuſto. Vide dicta Geneſ. 33. in fine.

Sancti probantur aduerſis, vti aurũ igne.

CAPVT

CAPVT DECIMVMQVARTVM

SYNOPSIS.

Sicut Iſaias cap.14. ſub typo caſus Luciferi deſcribit caſum regis Babylonij; & Ezechiel cap.28. ſub typo caſus Cherubini deſcribit caſum regis Tyri; & Dauid pſalm.71. & 88. ſub typo regni Salomonis depingit regnum Chriſti: atque idcirco quædam dicunt quæ magis typo, quædam quæ magis antitypo conueniunt, vti ſolet fieri in parabolis & ſymbolis; ita facit & hic Zacharias. Nam ſub typo afflictionis Ieruſalem per Antiochum, & reſtitutionis eiuſdem per Machabæos, deſcribit afflictiones, reſtitutionem & celebritatem Eccleſiæ. Quocirca duplex hic eſt quaſi ſenſus literalis. Vnus velut materialis, de Ieruſalem & Machabæis; alter quaſi formalis magiſque intẽtus à Spiritu S. de Eccleſia & Chriſtianis. Nam ad literam hic de Ieruſalem & Machabæis eſſe ſermonem patet ex totius capitis contextu, vbi non aliud ſonat quàm Ieruſalem, mons Oliueti, Remmon, Beniamin, Hananeel, Iudas, lebetes, phialæ, &c. quæ omnia nulli alteri propriè competunt, niſi Ieruſalem terreſtri. Adde, quod gentes vndequaque venturas dicat in Ieruſalem ad celebrandum feſtum tabernaculorum: hoc autem erat feſtum Iudaicum; ita Theodor. Palacius, Mariana, & alij apud Euſeb. lib.6. demonſt. cap.18. Quòd verò in Ieruſalem non ſiſtat acies Prophetæ, vt volunt Rabbini, ſed per eam ſe extendat ad Eccleſiam, patet, quia multa dicit auguſtiora, quã vt Ieroſolymæ conueniant, vt verſ.4. quod ſcindetur mons Oliueti; & verſ.8. quod exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem ad mare Orientale, & ad mare nouiſſimum; & verſ.14. quod omnium gentium diuitiæ congregabuntur in Ieruſalem; & verſ.16. quod omnes gentes quotannis aſcendent in Ieruſalem ad celebrandum feſtum tabernaculorum, &c. Cum ergo ſciamus hæc plane non competere Ieroſolymæ, dicendum eſt ea magis ſpectare ad Eccleſiam Chriſti, in eaque eſſe completa. Prædicit ergo Zacharias Ieruſalem capiendam & vaſtãdam ab Antiocho Epiphane, ſed Deum pro ea contra Antiochum præliaturum per Machabæos, ideoque ſciſſurum montem Oliueti: hinc Deum exaltandum eſſe in omni terra, ac Ieruſalem fore ſecuram & glorioſã, vtpote cuius hoſtes Deus conteret, & in quã diuitias gentium congregabit, adeo vt gẽtes quotannis eam adeant ad celebrandum feſtum tabernaculorum, & ad adorandũ Deũ. Quocirca in ea copiam fore lebetum, phialarum, oblationum, victimarum & gentiũ.

Verſ. 1.] Ecce venient dies Domini, & diuidentur ſpolia tua in medio tui.

Verſ. 2.] Et congregabo omnes gentes ad Ieruſalem in prælium, & capietur ciuitas, & vaſtabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe.

Verſ. 3.] Et egredietur Dominus, & præliabitur contra Gentes illas, ſicut præliatus eſt in die certaminis.

ECCE *venient.*] Primò, Iudæi totum hoc caput referunt ad tempus Meſſiæ, quem ipſi cum omnibus hiſce bonis hîc à Zacharia recenſitis ad literam expectant. Verũ errant: nam à 1600. annis funditus à Tito exciſa eſt Ieruſalem, templum, Reſp. & gẽs Iudæorum, cuius deſolatio durabit vſque in finem mundi, vt ait Daniel cap. 9. verſu vlt. Adde, Propheta hic dicit primò capiendam & vaſtandam Ieroſalem, ac mediam Iudæorum in ea partem ituram in captiuitatem, quorum vtcumque præſupponit Iudæos in Ieruſalem reſtitutum iri: non enim poſ-

A ſunt capi & vaſtari, qui non ſunt; ac deinde Deũ pro iis pugnaturum, per Meſſiam ſcilicet, vt ipſi dicunt. Atqui hoc verum eſſe nequit: nam ſic Iudæi ante Meſſiam reſtituerentur, & obtinerent Ieroſalem, in eáque florerent, quod tamẽ ipſimet negant. Dicunt enim reſtitutionem Ieroſolymæ, & Iudæorum fore per vires & arma Meſſiæ: alioqui enim ante Meſſiam deberent ponere alium Meſſiam, qui Iudæis Ieroſolymam reſtitueret.
B Itaque hîc ſeipſos elidunt Rabbini, & vt vulgo dicitur, cornicum oculos configũt. Deinde verſ. 14. dicitur: *Sed & Iuda pugnabit aduerſus Ieruſalẽ:* hoc autem de Meſſia eorũ dici nequit. Ipſe enim orietur ex tribu Iuda, vtpote filius & ſucceſſor Dauidis & Salomonis, ac cum ſuis contribulibus Iudæis reſtituet Ieruſalem, vt ipſi dicunt. Inſuper
C verſ.16. dicitur, quòd omnes gentes aſcendent ab anno in annum in Ieroſalem, vt celebrent feſtum tabernaculorum. Hoc autem ad literam vt ſonat fieri nequit: tum quia vrbs Ieruſalem non poteſt capere omnes gentes totius orbis: tum quia ipſi docent, fœlicitatem & regnum Meſſiæ ſpectare ad Iudæos, non ad gentes: gentes enim tunc Iudæorum fore ſeruos & mancipia, vti ipſi iam ſeruiunt gentibus. Denique nonnulla, ſi vt ſonant,

accipias de Ieruſalẽ, abſurda & ἀνάλογα ſunt. Tale eſt quod dicitur verſ. 21. *Et erit omnis lebes in Ieruſalem, & in Iuda ſanctificatus Domino*: ſic enim tempore Meſſiæ, Iudæi dominullos habituri eſſent lebetes, in quibus coquerent carnes, ad quas tamen ipſi more patrum anhelãt; ſed omnes ſuos lebetes deberent conſecrare Deo in tẽplo. Quocirca verò S. Hieron. hîc ad verſ. 11. *Hæc*, inquit, *Iudæi iuxta literam ſomniant: & noſtri Chiliaſtæ, qui rurſum audire deſiderant: Creſcite & multiplicamini, & replete terram, & pro huius vitæ continentia breuique ieiunio bulbos ſibi, & vuluas, & aues phaſidis, & attagenem, nequaquam Ionicum, ſed Iudaicũ repromittunt, de quibus verè poteſt Dominus dicere: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia carnes ſunt, &c. Nos autem cœleſtem Ieruſalem interpretemur Eccleſiam, quæ in carne ambulans non viuit ſecundùm carnem, cuius municipatus in cœlis eſt. Poſtquam enim Dominus Ieſus rex fuerit ſuper omnem terram, de quo ad Patrem Spiritus ſanctus loquitur per Prophetam: Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuã filio regis, tuc vnus Dominus erit, & vnu nomen eius, omni praua religione calcata, iuxta illud: Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra? Et alibi: Sicut nomen tuum Deus, ita & laus tua in vniuerſa terra.*

Secundo, multi cenſent ad literam Prophetam hîc deſcribere excidium Ieruſalem per Titum, idquoin pœnã Chriſti ab eis crucifixi, vti dixit cap. præcedenti verſ. 6. & 7. ita Euſeb. lib 6. demõſtr. c. 18. S. Cyril Theod. Ruper. Vatab. Ribera, Sãchez, & propendere videtur S. Hieron. Verùm obſtant omnia ſequentia: Deus enim non eſt præliatus contra Romanos vaſtatores Ieroſolymæ, nec reſtituit Ieruſalem poſt excidium Titi, nec effecit vt omnes gentes veniant adoratũ in ea Deũ, & celebratum feſtum Tabernaculorum, cum Ieruſalem poſt Titum per 1600. annos exciſa, & deſolata maneat vſque in hodiernum diem.

Dico ergo, ad literam ſignificatur hic Ieruſalẽ capienda ab Antiocho Epiphane, & reſtituenda à Machabæis, vti probaui in prooemio, idque docent Palacius, Mariana & à Caſtro, ipſéque rei euentus, vt patet ex libris Machab præſertim lib. 1. c. 1. verſ. 22. & ſeq.

Porrò ſub typo vaſtationis Ieruſalem, depingitur hîc vaſtatio Eccleſiæ, præſertim primitiuæ, quæ facta eſt à Nerone, Traiano, & aliis Gentilibus Imper. Tunc enim templa ab eis capta & euerſa ſunt; fideles alij bonis, alij libertate, alij vita priuati. Eccleſia enim capi & vaſtari dicitur, cum eius fideles capiuntur & vaſtantur; ita Arias. Vnde Gloſſa cenſet hîc deſcribi perſecutionem Eccleſiæ factam à Coſroë rege Perſarum, & ab Homar rege Arabum: nam vterque expugnauit Ieruſalem, & ciues partim occidit; partim abduxit, partim tributis ſubiecit: quæ ſeruitus durauit vſque ad Godefridum Bullonium, qui loca ſancta Chriſtianis pugnando reſtituit. Ita Gloſſa.

Anagog. ſignificatur hîc vaſtatio Eccleſiæ futura per Antichriſtum, quem Iudæi recipient quaſi ſuum Meſſiam. Ille enim longè grauiùs quàm Nero, Decius aliique Tyrãni in eam ſæuiet, vxores fidelium violabit (erit enim luxurioſiſſimus) omnia iura humana & diuina peſſundabit, præſertim Ieroſolymæ, vbi violenter quaſi tyrannus ſedebit, ponétque thronum tyrannidis ſuæ, vti diſertè docet S. Ioannes Apocal. 20. 8. Loquens enim de Gog & Magog, qui erũt milites & duces Antichriſti, ait: *Et aſcenderunt ſuper latitudinẽ terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectã*, putà Ieruſalem, in quam ſe recipiant Chriſtiani, vt eos trucident. Vnde in Ieruſalẽ ab Antichriſto occidẽtur Elias & Enoch, vti docet S. Ioãnes Apoc 11. 8. & ſequẽt. ita Lyran. Dionyſ. & alij.

Et hoc ſenſu vera erit ſententia Iudæorum, qui dicunt hæc ſpectare ad vltima tẽpora, quibus veniet Meſſias: ſed errant, dum putant Meſſiam reſtiturum Iudaiſmum, non Chriſtianiſmum, ideóque Iudæis daturum bona temporalia, non ſpiritualia. Itaque Iudæis hæc & ſimilia loca Scripturæ obiicientibus, reſpondere poſſumus, nos quoque ea intelligere de aduentu Meſſiæ; ſed de primo ad literam, de ſecundo anagogicè. Nam cùm ſecundus Meſſiæ aduentus ſit futurus in fine mũdi, non poſſunt de eo ad literam intelligi, quæ hic de reſtitutione & celebritate Ieruſalem dicuntur, quódque quotannis ad eam venient omnes gentes celebraturæ feſtum Tabernaculorum: ſi enim inſtabit tunc finis mundi, inſtabit ergo quoque finis feſtorum huius vitæ, ac conſequẽter feſtum Tabernaculorum deinceps non ad literam, ſed anagogicè celebrabimus in cœlo.

Media pars ciuitatis in captiuitatem.] Qui hæc de excidio Ieruſalem per Titum accipiunt, ita exponunt, q.d. Media pars ciuium occidetur & capietur, reliqua pars fidelium monita à Prophetis fugiet ex vrbe, & ſaluabitur, vti præmonuit Chriſtus Matth 24. 16. ita Theod. & Euſeb lib. 6. demonſtr. cap. 18. Verùm longè potior pars occiſa fuit: pauci enim capti fuere; cùm tamen Propheta hic mediã partem captam aſſerat. Nam Ioſeph. lib 7. belli c. 17. ait mortua fuiſſe Iudæorum vndecies centena millia. Rurſum Chriſtiani non ſaluati ſunt in vrbe, vti hic ait Propheta, ſed extra. Quocirca Ruper. Ribera & alij ſic explicant, q. d. Altera pars ciuium Ieroſolymæ ſub Tito capietur, altera verò non auferetur ex vrbe: quia in ea occidetur, aut fame & ærumnis conficietur, & morietur. Verſ. 2.

Verùm iam probaui hæc ſpectare ad excidium Ieruſalem per Antiochum, non per Titum: ſub Antiocho ergo hæc contigiſſe patet ex libris Machab. ac nominatim ex lib 2. c. 5. 14 vbi dicitur: *Erant toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minùs autem venundati.* Rurſum multi ex Iudæis partim metu, partim malitia conſenſerunt Antiocho, ideóque manſerũt in vrbe, cæteróſque expilarunt, de quibus dicitur 1. Machab. 1. 55. *Et congregati ſunt multi de populo ad eos qui dereliquerunt legem Domini, & fecerunt mala ſuper terram. Et effugauerunt populum Iſraël in abditis, & in abſconditis fugitiuorum locis.* Et de his ait Zacharias: *Et reliquum populi non auferetur ex vrbe*, quia ſcilicet dedent ſe Antiocho, aut certè ab eo vincientur. Media enim pars hîc non præcisè & arithmeticè, ſed moraliter accipienda eſt, q.d. Vna pars ciuium egredietur in captiuitatem, altera in vrbe remanebit, vel victa, vel trãsfuga.

Et egredietur Dominus & præliabitur contra gentes.] Hebr. בגוים *baggoim*, id eſt, *in gentibus*: quod dupliciter accipi poteſt. Primò, q.d. Cum gentibus, ſcilicet cum Tito & Romanis præliabitur Deus contra Iudæos; ita Cyril. & Theodor. Secundò, *baggoim*, meliùs vertas *in gentes*, id eſt, contra gentes, vt vertunt Noſter, Chald. & alij, quin & Septuag in editione Vaticana. Nam in Complutenſi habent, *in gentibus*. Loquitur ad literam de præliis Machabæorum miraculoſis contra Antiochum, in quibus Deus per angelos, etiam viſibiliter Verſ. 3.

ſibiliter apparentes, pro Ioda decertare viſos eſt, vt patet 2. Machab. 10. 29. & cap. 11. 8. & c. 15. 12. *Sicut præliatus eſt in die certaminis*, ſcilicet famoſi illios & celeberrimi, quo contra Pharaonem decertaoit, eúmque protrinit in mari rubro, vt habet Chald. Quocirca Iodas Machabæus ſuos ſpe opis diuinæ animans ad prælium, dicebat: *Memĕtote qualiter ſalui facti ſunt patres noſtri in mari rubro, cũ ſequeretur eos Pharao*, &c. 1. Machab. 4. 9.

Sub hoc Machabæoiũ typo, parabolicè ſignificatur victoria Chriſti de gentiliſmo. q. d. Chriſtos gentes olim Deo aduerſas ſibi ſubüciet per Euangelium, earúmque peccata merget in baptiſmo, *ſicut præliatus eſt in die certaminis*, id eſt, ſicut olim in huius rei typum decertans cõtra Pharaonem & Ægyptios in mari rubro, ibidem eos demerſit; ita S. Hieron.

Anagog. ſignificatur præliũ Chriſti contra Antichriſtum (hoius enim typus & præcorſor fuit Antiochus, æqoè ac Pharao) Gog & Magog, quos iuxta Ieruſalem è cœlo profligabit, interimet & deturbabit in tartara; vti docet Apoſt. 2. Theſſal. 2. 8. & S. Ioannes Apocal. 20. 9. & ſequẽ. ita Lyran. Hugo & Dionyſ. Rurſum ſignificatur lis & certamen Chriſti contra omnes impios in die iodicij, qoos ſua ſententia coodemnabit, ſuáque potentia adiget in gehenoam, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum.*

Verſ. 4.] Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Montem oliuarum, qui eſt cõtra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur Mons oliuarum ex media parte ſui ad Orientẽ, & ad Occidentẽ, prærupto grandi valde: & ſeparabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem.

Verſ. 5] Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam coniungetur vallis montiũ vſque ad proximum: & fugietis ſicut fugiſtis à facie terræmotus in diebus Oziæ regis Iuda.

Verſ. 4. *Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Montem oliuarum.*] Tertul. lib. 4. contra Marc. cap 39. legit: *Stabunt pedes eius in Elæone*, id eſt, in monte Olioeti: ἐλαιον enim Græcis eſt oleum. Deſcẽdet enim Deus cum ſois angelis in hunc montem, vt ex eo propugnet Ieruſalem, & Antiochi copias profliget, ideóque pedibos ſuis calcando mõtem, eom tremefaciet & diſcindet, de quo mox. Dicitur hic *Mons Oliueti qualis.* mons Olioeti, vel Oliuarum, ab vbertate freqoẽtiom creſcentiom in eo oliua[ru]m, qui aliàs mons ſanctus, & mons inclytos vocatur. A Ieruſalem diſtat ſtadiis quinque, & ab ea valle Cedron interiacente diſpeſcitur. Sob hoc typo ſignificatur Chriſtus Deos factus homo, ſtaturus & verſaturus in monte Olioeti, ibiqoe io oratione pernoctaturus, Apoſtolos docturus, & paſſionem inchoaturus. Ibi enim orans in horto captus eſt; ſicut ex eodem quaſi rex & Meſſias, triumphans ingreſſos eſt vrbem cum ramis olioarum in die palmarum. Ex hoc qooqoe glorioſus coram ſois diſcipolis aſcendit in cœlum. Act. 1. 12. In monte ergo Olioeti cæpit & conſummauit, vti redemptionem noſtram, ita & Eccleſiam ſuam. Ibidem enim aſcendens iuſſit Apoſtolis, dixitqoe: *Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ.* Act. 1. 8.

A Quocirca mons Olioeti ſymbolum eſt Eccleſiæ è gentibos Chriſto obedientibus collectæ, in qua ſtãt & requieſcunt pedes Chriſti. *Symbolum eſt Eccleſiæ gentium, Cur.* Olea enim deditionis, ſubiectionis, obedientiæ, reuerẽtiæ, & cultus eſt hieroglyphicum. Olim enim eum populi ſe principi cuipiam dedebant, prætendebant ramos oliuæ, quaſi pacem petentes, vti docet Seruius in Æneid. 8. vnde noſter Martinus de Roa lib. 4. Singul. c. 5. huios loci hunc dat ſenſom q. d. Montes oliuarom, id eſt, Romani qui totius orbis Imperio potientor, ad Ieſu Chriſti pedes ſe abücient, eique ſe totos tradent & ſubiiciẽt, eum eum reſpuent Iudæi. Ita S. Ambroſ. in cap. 21. Lucæ, & Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. docent Ec-
B cleſiam in oliuarom monte ſignificatam. Hac de cauſa Chriſtus crebrò in mõte hoc orauit & verſatus eſt, ex eóque aſcendit in cœlum, vt ſignificaret in Eccleſiam gentium ſe tranſiturum, ac in eam miſericordiam ſuam & munera diffuſurum. Sic Pſal. 51. 10. dicitur: *Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum.* q. d. Diuites ſperaot in ſuis diuitiis, vti præceſſit: at ego ſpero in miſericordia Dei: illi ramos oliuæ prætendo, méque ſupplicem ad illios pedes abücio; illi me dedo, illum pronus adoro: victum me illius magnitudine confiteor, manos do; ideóque veniam & miſericordiam, quæ ſupplicibus debetur ac victis, conſecuturum me non dubito.
C Addit verò *in æternum*, quia oliua æternitatis eſt ſymbolum, teſte Pierio: tales autem eſſe debent qoi ſe Deo dedunt, vt in vitæ ratione perſeuerẽt, eorum diſſimiles qui ad tempos credunt, & in tempore tentationis recedũt. Ideo Paulus Rom. 11. 17. gentes dicit ex oleaſtro factas oliuas, quia fidem quam ſemel accipit Eccleſia gentium, nonquam deſeret, nec à Chriſti religione deficiet, vti defecerunt Iudæi. Sic Pſal 127. dicitur: *Filÿ tui ſicut nouellæ oliuarũ in circuitu menſæ tuæ.* q. d. Suſcitabo tibi filios ſubiectos & obedientes, æquè ac inter ſe concordes & pacificos. Oliua enim ſubiectionis & pacis eſt ſymbolum. Plures analogias oliuæ & Eccleſiæ animæque ſanctæ, recenſui Ie-
D rem. 11. 16.

Anagog. ſignificatur Chriſtos in monte Olioeti deturbaturus Antichriſtum, cùm ipſe inſtar Chriſti ex eodem volet in cœlum conſcendere; ita S. Hieron, in Daniel. 11. Damaſc. lib 4. de fide cap. 27. Anſelm. in 2. Theſſal. 2. Lyran. Hugo & Dionyſ. Rorſom in die iodicij eum omnibus angelis deſcendet in montem Olioeti, qui imminet valli Ioſaphat, vt ibi iodicet, & diſceptet eum omnibus gentibus, vt ait Ioël cap. 3. 2.

Qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem.] Alludit ad aſcenſionem Chriſti. Chriſtus enim in monte Olioeti aſcendit in cœlom, vt ex vinea Iudæorum ſylueſcente oſtenderet ſe feciſſe oliuetum, id eſt,
E Eccleſiam fertilem oleis, id eſt, ſanctis, piis, miſericordibus, lucidis & Spiritu ſancto impinguatis; ita Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. vnde ait: *Qui eſt contra*, vel oppoſitus veteri *Ieruſalem*, & Synagogæ *ad Orientem*: qoia Eccleſia prælata eſt Synagogæ, & propinquior facta ſol iuſtitiæ, id eſt, Chriſto, vt eius orientis primos radios fidei, gratiæ, omniúmque chariſmatum excipiat, ita vt eius reſpectu Ieroſalem eſſet ad occaſum: qoo ſignificabat Synagogam excæcandam eſſe, ideóque ruituram in aduentu Chriſti. Hinc & Chriſtus facie *Chriſtus facie auerſa à Ieruſalem. ſpectans Ro-* auerſa à Ieruſalem, ſpectans Occidentem crucifixus eſt, indéqoe ex Apoſtolorom inſtitutione Chriſtiani orant conuerſi ad Orientem, & templa

 reſpiciunt

quam crucifixus, & aſcendit in cælum.

reſpiciunt Orientem, in quibus imago Chriſti crucifixi Occidentem proſpicit, quam qui adorant neceſſariò Orientem ſpectant; ita Damaſc. lib. 4. de fide cap. 13 & alij. Pari modo Chriſtus in monte Oliueti aſcendit in cœlum, facie à Ieruſalem auerſa (vt ex veſtigiis pedum eius lapidi impreſſis, quæ etiamnum viſuntur, liquet) conuerſus ad Occidentem, & Romanam ſpectãs Eccleſiam, ad quam ipſe S. Petrum Vicarium ſuum, & S. Paulum Doctorem gentium miſit, vt eò ſedem Eccleſiæ transferrent; ita Adrichom. in deſcrip. terræ ſanctæ, agens de monte Oliueti.

Nota, olim extra Ieruſalem ſiti erant duo montes oppoſiti, ſcilicet ad Orientem mons Oliueti, cui ex aduerſo ad occaſum oppoſitus erat mons B Caluariæ, in quo crucifixus eſt Chriſtus, qui olim erat extra vrbem, ſed iam eſt intra eam. In ipſa verò vrbe erant duo vicini montes, ſcilicet Sion reſpiciens Auſtrum, in quo erat arx Dauid: & Moria reſpiciens Septentrionem, in quo ædificatum eſt templum. Inter hos duos montes erat breuis vallis domibus ciuium referta, quæ Mello & Tyropæon eſt dicta.

Et ſcindetur mons Oliueti.] S. Hieron. Cyril. Theodor. Burgenſis, Galacius, cenſent hanc ſciſſionem fore quadrifidam in modum crucis, ad quatuor mundi plagas, ita vt mons Oliueti ſcindatur primò ab Oriente in Occidentem, deinde duæ illæ partes diſciſſæ rurſum ſcindantur ab Aquilone in Meridiem. Verùm Chald. Euſeb. Lyran. Vatab. Ribera, Sanchez & alij, cenſent eum ſcindẽdum in duas dumtaxat partes, ſcilicet verſus Orientem & Occidentem per medium, ita vt vna pars fiſſi montis vergat (vnde pro *ſeparabitur*, Septuag. vertunt *inclinabit*, Tigurina *deflectet*, Pagnin. *recedet*) ad Auſtrũ, altera ad Aquilonem, & inter vtramque media ſit prærupta vorago, ſiue vallis profunda, quæ coniungatur valli Ioſaphat, ſiue Cedron, indéque valli montis Siõ, ita vt Iudæi qui fugient ex Sion & vrbe per vallẽ Ioſaphat, tranſituri ſint per vallem factam in monte Oliueti diſciſſo.

Mons Oliueti ſciſſus quando? Prima ſit.

Quæres, quando, & quomodo contigit hæc montis Oliueti ſciſſio? Qui putant agi hîc de obſidione & excidio Ieruſalem per Titum & Romanos, variè hæc exponũt. Aliqui enim per ſciſſionem montis Oliueti parabolicè accipiunt ſchiſmata & ſeditiones Zelotarum, aliorúmque Iudæorum in vrbe. Alij, vt Theod. cenſent montem Oliueti vocari exercitum Romanorum, qui eum montem occupauit: diuiſum verò montem dici, quia ad alia ciuitatis loca obſidenda & oppugnanda diuiſus fuit Romanorum exercitus, eo quòd vrbs verſus montem Oliueti, ob vallẽ ſiue voraginem Cedronis interiectam, difficilior eſſet aditu & expugnatu. Noſter verò Sanchez triplici-

Secunda.

citer exponit. Primò, ſuſpicatur in obſidione Romanorum, montẽ Oliueti ingenti terræ motu reuera fuiſſe diuiſum, etiamſi id non dicat Ioſeph. nec vllæ hiſtoriæ, ſicut nec meminerunt terræmotus ſub Ozia, quem tamen contigiſſe docet hîc Zacharias. Secundò, caſtra Romanorum in monte hoc ita à Tito fuiſſe diſpoſita, vt ab Oriẽte in Occidentem paterent & porrigerentur, atque hinc inde ad Aquilonem & Meridiem duas partes relinquerent: præruptum verò grande eſſe vallem Cedron, quam etiam occuparũt Romani: vallis enim nil aliud eſt quàm montium ſciſſura. q. d. Cedronis profunditas non muniet Iudæos, nec impediet Romanos, quo minùs vrbem inua- A dant & occupent; quia omnia ſuo milite complebunt. Tertiò, q. d. Titus profundiſſimam voraginem Cedronis, quæ inter vrbem & caſtra ſua in monte Oliueti ſita interiacebat, vrbémque muniebat, comportatis aggeribus ita implebit & complanabit, vt per eam facilis militis ad muros inuadẽdos ſit acceſſus. Id enim eum feciſſe in aliis vallibus, docet Ioſeph. lib. 6. belli c. 4. Et in ipſa Cedronis valle aggeres eſſe cõſtructos & muros, docet idem Ioſeph. lib. 6. cap. 13. Fauent Septuag. qui dicunt verſ. 5. obturatam eſſe vallem montium: ſciſſum ergo dici montem Oliueti, quia ex illo Romani præciderunt ſaxa, eáque cum terra deuoluerunt in ſubiectam vallem Cedronis, iiſque eam impleuerunt. Quocirca ait Propheta: *Fugietis*, ò Iudæi, *ad vallem montium meorum*, id eſt, in vrbem, ad ſpatium quod inter montẽ Moriam & montem Sion (vbi erat templum Dei) interiacet: *quia coniungetur vallis montium*, id eſt, in vallis Cedron, quæ inter montẽ Oliueti & montem Sion interiacet, *vſque ad proximum*, ſcilicet montem Oliueti. Titus enim muro cinxit ciuitatem, ducto per Cedronem ad montem vſque Oliueti. Verùm ſolùm decima legio Romanorũ conſtitit in monte Oliueti, qui erat ad Orientem vrbis: reliquus verò Titi exercitus obſedit vrbẽ ex parte Septentrionali, in loco qui dicitur Sapha, vel Scopos, ſitúſque erat ex oppoſito duarũ C turrium, quæ vocabantur Pſephina & Hippicus, vti diſertè ait Ioſeph. lib. 6. belli cap. 5. Itaque Titus obſedit vrbem planè iuxta montem Caluariæ. Hic enim erat pene ex aduerſo Pſephinæ; vbi Iudæi crucifixerunt Chriſtũ, vt notat Adrichom. in deſcriptione Ieruſalem, & alij; vt Iudæi cognoſcerent Titum aduenisſe ad hoc, vt eſſet necis Chriſti vltor, ibique eos plecteret, vbi ipſi Chriſti parricidium, imò deicidium commiſerant. Tandem verò Titus, vt celerius vrbem occuparet, eã circumcirca cinxit muro, in quo quadraginta caſtella conſtituit, idque opus perfecit ſpatio tridui, itaque Iudæos ad famem & extrema adegit. Quare non eſt veriſimile ipſum vallem Cedronis D impleſſe & complanaſſe. Ioſephus enim lib. 6. c. 4. tantùm ait, eum complanaſſe vallem, quæ erat inter caſtra ſua ſita in Scopo, ad Septentrionem; non verò vallem montis Oliueti, quæ erat ad Orientem. Deinde Titus totus fuit in muro vrbi circumducendo, iiſque vnus occupabat milites omnes. Murus enim hic in circuitu erat triginta nouem ſtadiorum, hoc eſt quinque penè milliarium, vti ait Ioſephus. Adde, non agi hîc de tempore Titi & Romanorum, ſed Antiochi & Machabæorum, vti dixi initio.

Ieruſalem obſeſſa iuxta montem Caluariæ.

Tertia genuina

Dico ergo ex hoc loco videri, quod tempore Antiochi & Machabæorum fiſſus ſit mons Oliueti, dum Deus cum angelis in eum deſcendit, E etſi id nõ narretur in lib. Machab. nec alibi; ſicut non narratur in libris Regum terræmotus qui contigit ſub Ozia, & alia multa. Hunc ſenſum exigunt verba ipſa, & temporis ratio: de Machabæorum enim æuo hic agitur; ita à Caſtro, & Paulus à Palacio, qui ita ſcribit: Credo hanc prophetiam impletam ante Machabæorum victorias, quãdo multa ſigna viſa in cœlo ſunt, ſcilicet equites per aëra diſcurrentes, cohortes armatæ, curſus equorum, 2. Machab. 5. Hæ enim cohortes erant angelorum, cum quibus veniebat Dominus in ſpecie viſibili: veniente ergo Domino tremuit mons (nam cum egreditur Deus, terra mouetur & concutitur. Pſal. 67. 9.) Ex tremore verò diſciſſus

ſciſſus eſt in quatuor partes, ſignificans diſciſſionem & diuiſionem Iudæorum ex patria ſua in quatuor mundi plagas. Hæc Palacius.

Porrò ſciſſio hæc montis fuit typus ſciſſionis eiuſdem in fine mundi, vt mox dicam; ſed inter alia repræſentabat præſentes, tum fugas, ob inſtātes ab Antiocho clades; tum ſciſſiones & ſchiſmata Iudæorum, dum alij Machabæis adhærerēt, alij Antiocho: rurſum alij Antiocho & Syris, alij Ptolomæo & Ægyptiis fauerent.

Simili modo ſub Conſtantio Imper. & S. Cyrillo Patriarcha Ieroſolymitano, anno Domini 353. crux ſole fulgentior pleno die cælitus apparuit ſupra montem Oliueti (& fortè eò quoque alluſit hîc Zacharias) eum quaſi ſignans & inſtar crucis ſecans, vt repræſentaret ſchiſma Eccleſiæ quod faciebant Arriani, & Conſtantium eorum fautorem moneret S. Crucis, & Crucifixum Dei filium Patri *ὁμοούσιον* eſſe adorandum vt verum Deum; vti eum adorarat illius Pater Conſtantinus, qui proinde per vexillum Crucis diuinas de Maxentio aliiſque hoſtibus victorias obtinuit; quaſi Chriſtus ex alto Orthodoxis à Conſtantio vexatis intonaret: Confidite, ego vici mundum Cruce, & vos eadem vincetis Arrianos. Quocirca tota ciuitas hoc crucis ſigno excita ad Eccleſiam cucurrit, Deum Deique Filium laudans & celebrans; quin & multi Iudæi ac Gentiles, viſo hoc radiante in cœlis Crucis ſigno obſtupuerunt, & ad Chriſtum conuerſi ſunt. Rem geſtam & à ſe viſam fusè perſcribit S. Cyrillus ad Conſtantium Imp. in fine Catech. myſtag. Eadem breuiter ſic narratur in actis Artemij Martyris die 19. Octob. apud Surium: *Quo quidē tempore, cùm expugnatus eſſet Magnentius, ſignum Crucis maximum mirificè apparens, adeo vt mirabili ſplendore ſuperarot lucem diei, viſum eſt Ieroſolymis circa tertiam diei horam, cum eſſet dies feſtus, qui dicitur Pentecoſte, pertingens à loco qui dicitur Caluaria, vſque ad montem Oliueti.* Sic & Sozomen. lib. 4. c. 4. Socrates lib. 2. c. 24. & ex iis Baron. anno Domini 353.

Similis fuit Chriſti apparitio in monte Oliueti anno Chriſti 419. quam ex Marcellini chronico ita refērt Baronius: *Anno Chriſti 419. multa Paleſtinæ ciuitates, villæque terræmotu collapſæ ſunt. Dominus noſter Ieſus Chriſtus, ſemper vbique totus, ſuper montem Oliueti Ieroſolymæ vicinum, ſeſe de nube manifeſtauit. Multa & tunc vtriuſque ſexus vicinarum gentium nationis tam viſu, quàm auditu perterrita atque credula ſacro Chriſti fonte abluta ſunt, omniúmque baptizatorum in tunicis crux Chriſti ſaluatoris, diuinitatis nutu exemplo preſſa refulſit. Cuius rei adeo admirabilis occaſione, de tempore aduentus Domini ad iudicandum cæpti ſunt vbique miſceri ſermones, quòd ex Danielis Prophetæ vaticinio cap. 7. iam prænunciatus eſſet aduentus filij hominis in nubibus; & Zacharias cap. 14. de ipſo loco aduentus eius ſuper montem Oliueti prædixerat. Et angeli de Chriſto in monte Oliueti in cœlum aſcendente Apoſtolis prænunciarant: Quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum, ita veniet. Cuius occaſione ſcripſiſſe videtur Heſychius Epiſt. 79. ad S. Auguſt. de nouiſſima die, qua cum præceſſiſſent tot ſigna (vt ait) iam videretur inſtare. Cui reſpondens S. Auguſt. Epiſt. 80. prolixè diſputat de nouiſſimi diei tempore.* Hucuſque Baron. occaſione Melaniæ iunioris, quæ eodem anno ſeorſim à coniuge Piniano vitam egit monaſticam, ac in cella apud montem Oliueti per 14. annos clauſa perſeuera-A uit, duxitque in anguſto loco vitam angelis ſimilem.

Similis fuit in eodem monte apparitio tempore belli ſacri, qua Chriſtiani animati Ieroſolymam expugnarunt. Rem geſtam narrat Vuilhelmus Tyrius lib. 8. belli ſacri cap. 16. defatigatis Chriſtianis in oppugnatione Ieroſolymæ, ideóque dilabentibus: *Ecce,* inquit, *adfuit rebus deſperatis virtus diuina. Nam de monte Oliueti miles quidam, qui tamen poſtea non comparuit, ſplendidum & refulgentem ventilando clypeum, ſignum dabat noſtris legionibus vt redirent in idipſum, & congreſſum iterarent. Quo ſigno exhilaratus dux Godefridus Bullonius, primus in mænia conſcendit, quem alij* B *ſecuti, illico eius iuſſu effregerunt portam S. Stephani, per quam totum in vrbem induxerunt Chriſtianorum exercitum.* Itaque à Chriſtianis capta eſt Ieroſolyma anno Domini 1099. die 15. Iulij, feria ſexta, qua Chriſtus moriens de morte triomphauit. Iuuit oraculum viri ſancti, qui habitans in monte Oliueti prædixerat, vrbem illo die eſſe capiendam, ait Tyrius cap. 17. Vnde & ante oppugnationem vrbis, Chriſtiani nudis pedibus cū multa deuotione, cantantes litanias cum crucibus proceſſerunt vſque ad montem Oliueti, ait idem cap. 11. Ad has ſimileſque apparitiones reſpexiſſe hîc Zachariam, vel potius Spiritum S. probabile eſt. Vnde myſticè Lyran. hunc Za-C chariæ locum explicat de capta Ieruſalem à Godefrido Bullonio & Chriſtianis: vrbis enim capiendæ ſignum eis datum eſt a monte Oliueti, vt iam dixi ex Tyrio.

Denique nonnulli hæc conditionatè exponunt, q. d. Deus ita tutabitur vos ô Hebræi, vt ſi opus ſit ad veſtram tutelam findere montem Oliueti, vt per eum manus hoſtium effugiatis, id reuera facturus ſit: ſed tanto molimine non erit opus: poterit enim ipſe mille aliis modis vos protegere. Simile eſt Iſaiæ 11. c. 15. & Zachar. 10. 11. ita à Caſtro.

Iam parabolicè & quaſi allegoricè, mons Oliueti eſt Eccleſia, ait Euſeb. lib. 6. demonſtr. c. 18. D Hic ſciſſus eſt, cùm ibi à Chriſto aſcendente iuſſi ſunt Apoſtoli ire in mundum vniuerſum, & prædicare Euangelium omni creaturæ, indéque in quatuor mundi plagas diuiſerunt & ſparſerunt ſe, Chriſtique fidem & Eccleſiam. Rurſum ſciſſio hæc montis denotat commotionem, & contritionem gentium audito Chriſti Euāgelio, iuxta illud Lucæ 3. 5. *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas.* Sed earum pars vna manſit ad Aquilonem, id eſt, in ſuo infidelitatis & impietatis frigore perſtitit: Aquilo enim frigidus ſignificat frigidos, ac ex infidelitate & peccato torpentes: altera verò ad Auſtrum vergens ſigni-E ficat fideles, qui calent charitate & feruēt Spiritu Dei. Auſter enim eſt calidus. Huius rei ſymbolo vidit Ezechiel gloriam Dei, id eſt, Deum glorioſum ſedentem in curru Cherubico, & quatuor Cherubinis ſtipatum, ex templo Iudaico euolare in montem Oliueti: ſic enim ait cap. 11. 23. *Et aſcendit gloria Domini de medio ciuitatis, ſtetitque ſuper montem qui eſt ad Orientem vrbis,* putà ſupra montem Oliueti, vt ex hoc monte expectet & ſpectet nouam Ieroſalem, quaſi Phœnicem ex veteris cineribus reſurgentem in Sion, putà Eccleſiam Chriſti, vt ibidem dixi. Porrò Gloſſa per ſciſſionem montis Oliueti, accipit ſchiſma Græcorum à Latinis: ad Orientem enim habitaut

Allég.

Græci, qui diuiſi ſunt à Latinis habitantibus ad Occidentem. Vnde ait: *Et fugietis*, id eſt, fugere debetis ad obedientiam Eccleſiæ Romanæ, cuius montes magni, ſcilicet S. Petrus & Paulus, ſunt patroni.

A

Anagog. findetur mons Oliueti dehiſcens Antichriſto.

Anagog. findetur mons Oliueti, cùm Antichriſtus ex eo volet in cœlum conſcendere: nam à Chriſto deturbatus corruet, & terra, putà mons dehiſcens viuum eũ abſorbebit, vti dixi 2. Theſſal. 2. 8. Hoc eſt quod ait S. Ioannes Apoc. 19. 20. *Apprehenſa eſt beſtia* (putà Antichriſtus) *& cum ea pſeudopropheta*, &c. *Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure.*

Et in die iudicij.

Rurſum in die iudicij, Chriſtus iudex deſcendet in montem Oliueti: vnde tunc eum ſua maieſtate & poteſtate, ingenti terræ motu concutiet, vt ipſe quaſi præ horrore & veneratione Chriſti iudicis contremiſcat; ſimul vt hoc terræ motu ſe findat, ampliétque vallem Ioſaphat, ad capiendum omnes homines iudicandos ibidem è Chriſto. Si enim Deus daturus legem, in Sina deſcendens concuſſit montem, Exodi 19. multò magis id faciet deſcenſurus ad iudicium. Idipſum diſertè docet S. Clemens Roman. lib. 7. Conſtitut. Apoc. cap. 33. *Mons ipſe*, inquit, *Oliueti, gloria venientis cedet, & in quatuor partes diſſectus, longiſſimè diffugiet, vt tribunali iudicis theatrum totius orbis aſſiſtat. Trepidatio verò hominum tanta erit, vt inſani diffugiant in mediam vallem, quæ futura eſt ampliſſima; cùm montibus remotis coniungenda ſit cũ omni circumpoſito campo.* Hoc ſanè verbis Zachariæ valde congruit; ita inter alios Emmanuel Sà, & Ioſephus à Coſta l. 4. de tempor. nouiſſ. cap. 13. & 14. & Leonard. Leſſius lib. 13. de diuinis attrib. cap. 21. in fine. *Indicat*, inquit, *Zacharias montem Oliuarum (iuxta quem vallis Ioſaphat) ſcindendum in quatuor partes, vt fiat maxima planities, in qua excipiantur iudicandi.* Inſuper hæc ſciſſio montis repræſentabit ſeparationem Auſtralium, id eſt, feruentium, & electorum ab Aquilonaribus, id eſt, frigidis & reprobis. Illi enim erunt Orientales; quia orietur eis lux & gloria ſempiterna: hi verò erunt Occidentales; quia ibunt in occaſum & mortem æternam.

Prærupto grandi valde.] Id eſt, *magna voragine*, vt vertunt Septuag. vel *valle*, vt Chald. quæ ex ſciſſione montis profundè pateſcet, & hiabit. Parabolicè hic hiatus ſignificat Ieroſolymæ ruinam & deſolationem, quando Apoſtolis abeuntibus ad gentes, Iudæi infideles paulò pòſt à Tito vaſtati, in profundum quaſi barathri demerſi ſunt, iuſta Dei vindicta.

Anag. ſignificat hiatum grandem montis Oliueti, & vallis Ioſaphat futurũ in die iudicij, quo reprobos omnes ibidem conſiſtentes dehiſcens terra mittet in tartara. Hiatus ergo hic & vorago erit profundiſſima: nam à valle montis Oliueti extendet ſe vſque ad infernum, qui eſt in cētro terræ. In die ergo iudicij propriè & planè adimplebitur hæc prophetia, fiétque fiſſura mõtis Oliueti, & vorago ingens vſque ad tartarum, ita vt in ipſum proſpiciant non tantùm reprobi, ſed & electi Dei, gaudeántque mirificè quod horridum illud ignis barathrum, in quod videbunt tot impios demergi, per gratiam Chriſti euaſerint. Hanc voraginem horribilem in ſpiritu vidit S. Carpus, eamque ex ore eius ita deſcribit S. Dionyſ. Areopag. Epiſt. 8. ad Demophilum, dicens: *Referebat* (Carpus) *ſe vidiſſe domum in qua conſiſtebat, primum vehementer agitari, ac demũ à ſummo culmine per medium diuidi*, &c. *Ipſum quoque ſolum inſtar vaſti ac tenebroſi cuiuſdam profundi, diſciſſum ſe vidiſſe ait, atque viros illos quibus mala imprecatus fuerat, ante ſe ad os illius profundæ voraginis ſtare trementes ac miſerabiles, & qui ab ipſa pedum ſuorum labilitate iam mergendi viderentur. Porrò ab inferiori parte voraginis ſerpentes cernebat emergere, qui circa illorum pedes ita inſtabiles ac nutantes, interdum quidem in globum colligi, & grauari vnà atque pertrahere; interdum verò dentibus & caudis, ore, gutture, linguis, ac toto corporis motu vim immenſi pauoris viderentur incutere, vt quis modis omnibus deorſum illos præcipitare niterentur. Fuiſſe autem & viros quoſdam in medio, qui contra eos vnà*

B

cum ſerpentibus impetum facerent; exagitantes vnà & impellentes, atque ferientes: videbantur autem illi lapſui proximi, &c.

Et fugietis in vallem montium eorum.] Heb. Septuag. & S. Hieron. in comment. legunt *meorum*. Vnde & in Latinis ita legendum videtur. Nota τὸ *in vallem*: phyſicè enim in terræ motu conſilium & remedium eſt, fugere ad valles & ima. Hæc enim minùs quàm montes terræ motu quatiuntur. Porrò huius loci ſenſus eſt is, quem dedi verſ. 4. *Verſ. 5.*

Quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum,] Hebr. *vſque ad* אצל *aiſal*, quod quaſi nomen proprium accipiunt, & relinquunt Septuag. Chald. Aquila, Theod. Vatab. & Paguin. verùm Noſter, Symmach. & alij vertunt vt appellatiuum, *vſque ad proximum*. Alij, *vſque ad ſeparatum*, ſcilicet à terræ motu, ideóque ſecurum locum.

C

Iam varij variè hæc exponunt. Duæ expoſitiones ſunt probabiliores. Prior, q. d. vt effugiatis Antiochum, & hoſtes obſidentes & inuadentes Ieruſalem, fugietis per vallem Ioſaphat & Oliueti (montem enim Oliueti hac de cauſa findet Deus, vt per eius ſciſſuram & vallem contiguam fugere poſſitis: vnde ea vocatur vallis montium, ſcilicet iam diuiſorum. Mons enim Oliueti per hanc ſciſſionem diuidetur in duos, vel vt alij, in quatuor montes) vſque ad Atſal, vbi ab hoſte ſecuri tutique eritis; ita à Caſtro, Tigur. & Arias. Poſterior, q. d. Vt fugiatis & effugiatis hũc terræ motum, quo concutietur & ſcindetur mõs Oliueti, fugietis in vallem montium meorum, putà in vallem Mello, ſiue Tyropæi, quæ interiacet inter montem Sion & mõtem Moria: hi enim ſunt montes mei, quia in Moria habeo meum templum, in Sion meam arcem Dauid. *Quoniam cõiungetur vallis montium vſque ad proximum.* q. d. Quia vallis, id eſt, vorago illa facta in monte Oliueti iam diuiſo, (quæ proinde iam non eſt vallis vnius montis, ſed duorum, nimirum montium iam diuiſorum) pertinget ad montem ſibi proximum, putà ad Moria. Vnde in tota valle Ioſaphat, vſque ad Moria, à terræ motu & ſciſſura hac tuti non eritis: fugietis ergo poſt montem Moria ad vallem Mello, ab hoc terræ motu liberam, vt ibi tuti ſitis; ita S. Hieron. Aut vt Lyran. quia vallis montium, id eſt, vallis Ioſaphat, quæ interiacet inter montem Oliueti & montem Sion, coniungetur vſque ad proximum, ſcilicet hiatum factum in monte Oliueti. Vnde in ea ſine metu & periculo non eritis: ad illam ergo fugere non audebitis: fugietis, ergo ad vallem montiũ meorum, id eſt, interiectam inter Sion & Moria, qui ſunt montes mei. Huic expoſitioni fauet id quod ſequitur: *Et fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus*

D

E

tus in diebus Oziæ: fugituri ergo erant non hoſtes, ſed terræ motum; ac proinde fugituri non in ipſam ſciſſuram mõtis Oliueti, hoc terræ motu factam, ſed procul ab ea in vallem Sionis & Moria, quæ omnino immunis erat à terræ motu. A

Symbol. ſignificatur fuga Machabæorũ. Symbol. hæc fuga in terræ motu adumbrat fugam Machabæorum, & Iudæorum ad ſyluas & ſpeluncas in terræ motu, id eſt, in perſecutione Antiochi, de qua 1. Machab. 2. 28.

Parabol. obſtinatio Iudæorum ſub Chriſto. Parabolicè, hæc accipe de obduratione Iudæorum. q. d. Cùm mons Oliueti, id eſt, Eccleſia Chriſti ſpargetur in quatuor mundi plagas, tunc vos, ô Iudæi increduli, ab Euangelio, Chriſto & Eccleſia fugietis, non quidem ad idololatriam & gentiliſmum, ſed ad vallem vmbroſam mõtium meorum, hoc eſt, ad cultum, vmbras, & cæremonias legis veteris, quæ viguit in monte templi, putà Moria & Sionis, qui olim fuerunt montes mei; ita Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. *Quæ,* ait, *poteſt eſſe vallis montium Dei, niſi quæ olim celebrabatur ex lege Moſis in Ieruſalem, corporalis & Iudaïca adoratio?* Sic & Strigelius, Ribera, & alii, qui contendunt hunc ſenſum eſſe literalem: ego literalem fateor, ſed typicum & parabolicũ, præcedenti quem aſſignaui inuixum, vti dixi initio capitis. Vnde ſequitur: *Quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum.* q. d. Hæc vallis, id eſt, hæc vmbroſa, ſed obſtinata Iudæorum religio, tantò arctiùs coniunget ſe vicino ſibi templo templique ritibus, quãtò magis videbit ſpargi & propagari Eccleſiam Chriſti. Alter Emmanuel Sà, q. d. Hic cultus legis veteris Iudæis tenaciſſimè coniungetur, & adhærebit proximè vbicunque degant.

Nota, pro נסתם *naſtem*, id eſt, *fugietis*, à rad. נס *nus*, id eſt, fugit, Septuag. aliis punctis legentes נסתם *niſtam*, à rad. סתם *ſatam*, id eſt clauſit, obturauit, vertunt: *Et obturabitur* (replebitur) *vallis montium meorum, & adiungetur vallis montium vſque ad Aſal.* Sic & Chald. quod ad literam ſic accipi poſſet, q. d. Scindetur mons Oliueti, & hac ſciſſione corruet, & complanabit totam ſubiacẽtem vallem Ioſaphat, vſque ad proximum montẽ Moria. Parabolicè verò ſic explicat Euſeb. q. d. Hæc vallis vmbroſa Iudaïcæ religionis obturabitur, id eſt, ceſſabit & obſcurabitur à luce Euãgelii, eiuſque vmbra cedet veritati Chriſti: quoniam coniungentur ad Aſal, id eſt, ad montem Oliueti (vnde enim Chriſtus miſit Apoſtolos ad Iudæos & gentes) qui dicitur Aſal, id eſt, opus Dei, quaſi à rad. עשה *aſa*, id eſt, fecit, אל *el*, id eſt, Deus. Verùm meliùs legit noſter *naſtem*, vertitq; *fugietis*, quia ſequitur: *Sicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oziæ.* Et quia præceſſit: *Scindetur mons Oliueti:* ſciſſione enim mons apertus fuit, non obturatus.

Sicut fugiſtis.] q. d. Ea trepidatione, celeritate, turba & confluxu fugietis, qua fugiſtis à terræ motu qui contigit tempore Oziæ, de quo dixi Amos 1. verſ. 1.

Et veniet Dominus Deus meus, omnéſque ſancti cum eo.

Verſ. 6.] Et erit in die illa: Non erit lux, ſed frigus & gelu.

Verſ. 7.] Et erit dies vna, quæ nota eſt Domino, non dies, neque nox: & in tempore veſperi erit lux.

Verſ. 8.] Et erit in die illa: Exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum: in æſtate & in hyeme erunt.

Verſ. 9.] Et erit Dominus Rex ſuper omnem terram: in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum.

B *Verſ. 10.*] Et reuertetur omnis terra vſque ad deſertum, de colle Remmon ad Auſtrum Ieruſalem: & exaltabitur, & habitabit in loco ſuo, à porta Beniamin vſque ad locum portæ prioris, & vſque ad portam angulorum: & à turre Hananeel vſque ad torcularia regis.

Verſ. 11.] Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs: ſed ſedebit Ieruſalem ſecura.

Et veniet Dominus Deus meus, omnéſque ſancti
C *cum eo.*] Replicat & inculcat quod dixit verſ. 3. *Et egredietur Dominus, & prœliabitur contra gentes illas, & ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem Oliueti.* Loquitur ergo ad literam de deſcenſu Dei, quo deſcendit prœliaturus pro Iudæis per Machabæos contra Antiochum, eumque protriturus; vti dixi verſ. 3. Porrò cùm bellum fidelium eſt difficile, & victoria illuſtris, tunc dicitur Deus deſcendere cum omnibus ſanctis ſuis, putà angelis: quia omnes ei aſtant, vt pro eo decertẽt, hinc vocatur Deus exercituum. Ita vidit Ezechiel cap. 1. Deum curru bellico vectum, ſtipatũ quatuor Cherubinis deſcendere in aciem contra Iudæos, vt eos plecteret per Chaldæos. Et Pſaltes
D pſal. 17. graphicè deſcribit Dei in prœlium contra ſuos hoſtes deſcendentis maieſtatem, milites, iras, animos. Et inter alia ait verſ. 11. *Aſcendit ſuper Cherubim & volauit, volauit ſuper pennas ventorum.* Et verſ. 15. *Miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos: fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Simili terrore, pompa & ſatellitio deſcendit in Sina daturus legem Hebræis, pro eiſque contra gentes prœliaturus, Deuter. 33. 2. *Dominus de Sinai venit, apparuit de monte Pharan, & cum eo ſanctorum millia.* Iam ſub typo prœlii diuini geſti per Machabæos, parabolicè intelligit prœlium ſpirituale Chriſti gerendum per Apoſtolos. q. d. Veniet Chriſtus qui per Apoſtolos debellabit omnes
E gentes, eaſque ſuæ fidei & Euangelio ſubiugabit: ita Theodor. Vatab. Arias & Euſeb. lib. 6. demonſtr. 18.

Anagog. & maximè ſignificatur hic deſcenſus Chriſti ad iudicium vniuerſale, cum omnibus angelis & ſanctis in montem Oliueti ſupra vallem Ioſaphat, vt Antichriſtum omnéſque impios cõdemnet & puniat. Huc enim alludens Iudas in ſua epiſt. verſ. 14. ait: *Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra gentes.* Et Chriſtus Matth. 24. 30. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa & maieſtate, & mittet angelos ſuos.* Et cap. 25. 31. *Cùm venerit filius hominis in maieſtate ſua, & omnes*

angeli cum eo; ita S. Hiero. Cyril. Remigius, Hugo, Lyran. Ribera, Sanchez & alii paſſim, qui cõtendunt hunc ſenſum eſſe literalem: ego cenſeo eſſe anagogicum, ſed maximè intentum à Spiritu S. literalis enim eſt de Machabæis, parabolicus de Apoſtolis, vti oſtendi initio capitis.

Verſ. 6. *Non erit lux, ſed frigus & gelu.*] Ita & Septuag. Chald. & Tigurina: videntur ergo in Hebræo legiſſe כי קרות *ki karot*, id eſt, *ſed frigus*, vel potiùs וקרות *vekarot*, (facilè enim *vau* ſi decurtetur vertitur in *iod*, & *vau* ſæpe eſt aduerſatiuum ſignificans *ſed*, vti crebrò eſt videre in Prouerbiis Salom.) id eſt, *& frigus*, vel frigora: radix enim קרר *karar* ſignificat frigeſcere. Iam legunt יקרות *iekarot*, id eſt, *pretioſitatum*: יקר *iakar* enim ſignificat eſſe pretioſum, decorum, eximium. Vnde vertunt: *non erit lux pretioſitatum*, id eſt, pretioſa, clara, eximia וקפאון *vekippaon*, id eſt, *&* (id eſt, *ſed*) *concretionis*, id eſt, concreta, denſa, hoc eſt, in illa die non erit lux clara, neque obſcura, ſed mixta, nubila & maligna, qualis eſt diluculo. q. d. In illa die non erit plena lætitia, nec plena triſtitia, ſed læta triſtibus miſcebuntur: at veſpere ſuccedet plena fœlicitas & lætitia. Eodem ferè redit verſio noſtra & Septuag. Senſus enim eſt, q. d. In illa die non erit lux clara & amœna, qualis eſt in æſtate; ſed concreta nebulis frigidis, & quaſi congelata, ideoque moleſta & triſtis. Vnde Pagnin. vertit: *In die illa non erit lux pretioſa, &* (ſed) *nix coagulata.* Arabicus verò Alexãdrinus: *Erit nix & grando* (frigus & procellæ) *in vna die. Et apparebit* (reuelabitur) *Dominus in illa die: Et non erit lux in illa die, neque nox, neque veſpera.* Ad literam denotatur tempus calamitatis, & afflictionis Iudæorum in perſecutione Antiochi. Huius enim ſymbolum ſunt tenebræ, frigus & gelu. Vnde in Scriptura in excidio Babylonis, Samariæ, Ieruſalem, &c. dicitur obſcurandus nõ tantùm dies, ſed & ſol, luna ac ſtellæ, per hyperbolen & hypallagen: quia ſcilicet Babylonijs, Samaritis, & Ieroſolymitis in tãta clade afflictiſſimis, lux obtenebreſcere, ipſéq; ſol, media licèt die, obſcurari videbatur. Vnde explicans ſubdit.

Verſ. 7. *Et erit dies vna quæ nota eſt Domino, non dies, neque nox.*] q. d. Veniet tẽpus perſecutionis, quod (& cuius acerbitas) ſoli Deo cognitum, imò prouiſum, & prædeſtinatum eſt, in quo dies Iudæis valde afflictis ob tot ærumnas, non videbitur eſſe dies; ſed neque nox, vtpote lucente ſole: ergo tẽpus hoc medium quid erit inter diem & noctem, & quaſi contemperatum ex die & nocte: habebit enim à ſole lucem diei, à tyrannide verò Antiochi habebit tenebras, id eſt, ærumnas noctis.

Veſperi erit lux ſub Machabæis. *Et in tempore veſperi.*] Hebr. *veſpere erit lux*, id eſt, vt Tigurina, *ad veſperam erit lux.* q. d. Ad finem huius temporis calamitoſi, quaſi ad veſperam definet hoc eius nubilum, & ſuccedet lux fœlicitatis & gaudii, nimirum quando Machabæi vindicabunt ciues ſuos, & profligabunt copias Antiochi.

Alleg. ſub Chriſto. Sub hoc Machabæorum typo parabolicè ſignificat, poſt obſcuritatẽ & vmbras legis Iudaicæ, poſtque ignorantiæ tenebras, & malitiæ gelu, in quibus omnes gentes ante Chriſtum; quin & ipſi Iudæi degebant, ſucceſſuram lucem Euangelii Chriſti, in eamque quaſi in veſperam deſiturum diem illum obſcurum Iudaiſmi, iuxta illud oraculum Zachariæ: *Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent*, Lucæ 1. 79. Et Iſaiæ cap. 60. 1. *Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum.* Hoc eſt quod ait Paulus Rom. 13. 12. *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit.* Hinc & Chriſtus dicitur veniſſe in carnem ſub finem, & quaſi ad veſperam mundi.

Symbol. in reſurrectione Chriſti. Symbol. Theod. hæc refert ad diem paſſionis Chriſti: tunc enim tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram, quæ diem quaſi verterunt in noctem, ita vt dies illa propriè non eſſet dies, neque nox, ſed participium vtriuſque; eratque in ea frigus. Vnde Petrus ſtabat ad ignem calefaciens ſe; poſt quam ſucceſſit clara dies reſurrectionis Chriſti. Sic & Clemens Roman. lib. 5. Conſtit. cap. 13. *Poſtea*, inquit, *fuerunt tenebræ à ſexta vſque ad nonam, & rurſus lux veſpere, ſicut ſcriptum eſt: Non dies, & non nox, & ad veſperam erit lux.* Sic & Euſeb. lib. 6. demonſtr. c. 18. Porrò frigus vel propriè accipi poteſt, vel metonymicè pro tenebris & nocte: hæ enim ſunt frigidæ: opponitur enim frigus luci, dum ait: *Non erit lux, ſed frigus & gelu*; ita Sanchez.

Anagog. in reſurrectione vniuerſali ſextupliciter. Anagog. In tempore huius vitæ non eſt clara lux cognitionis Dei, nec ſerena dies amoris cultúſque Dei; tum quia per fidem ambulamus, non per ſpeciem; tum quia ambulamus inter improbos, in quibus extincta eſt charitas; in ipſis 1.
quoque ſanctis ob concupiſcentiam & tentationes, ſæpe refrigeſcit charitas: at veſpere, putà in fine mundi, erit lux æternæ claritatis, quando facie ad faciem videbitur Deus deorum in Sion. Vnde S. Iob orabat cap. 3. 3. dicens: *Pereat dies in qua natus ſum.* q. d. Pereat dies mortalitatis, & lux immortalitatis erumpat, ait S. Greg. ibidem. Et ſponſa Cant. 2. 17. optat *vt aſpiret dies æ*ternitatis, *& inclinentur vmbræ* temporis & mortalitatis. Hæc ergo dies lucidiſſima & lætiſſima erit ſanctis & beatis, obſcuriſſima verò & triſtiſſima impiis & damnatis. Vnde aliqui vnam hanc diem aiunt fore quaſi duplicem, ſcilicet in *ea non erit lux, ſed frigus & gelu improbis*: eadem verò erit dies & lux probis & piis: ſicut eadem dies Hebræis in Ægypto erat dies lucidiſſima, Ægyptiis verò nox obſcuriſſima per plagam tenebrarum, quam Deus eis inflixerat. Nam vt ait Sapiens ca. 17. 12. *Omnis orbis terrarum limpido illuminabatur lumine*, &c. *Solis autem illis ſuperpoſita erat nox, imago tenebrarum, quæ ſuperuentura illis erat.* Inſuper paulò ante diem iudicii erunt dies nubili & frigidi, tum phyſicè ob eclipſes & procellas cœleſtes; tum moraliter ob errores varios & hominũ impietatem, æquè ac ob plagas maximas, quas Deus impiis immittet, quæ recenſentur Apocal. cap. 7. & 8. & 9. & 16. Sed *veſpere*, id eſt, in fine mundi
ſuccedet lux vna clara, putà æterna dies gloriæ, 2.
cui nulla ſuccedet nox; ita S. Hieron. Cyril. Remig. Hugo, Lyran. Sanchez & alij, qui arbitrantur hunc ſenſum eſſe literalem: ego anagogicum eſſe cenſeo, ſed præcipuè hîc intentum à Spiritu S. Illi enim verba textus optimè congruũt. Nam ſub illud tempus neque dies erit, quia ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ de cœlo cadent: ſed neque nox erit, quia Sol, licet obſcuratus, præſens erit huic hemiſphærio. Ad extremum tamen erit lux, eáque clariſſima, quia peracto iudicio reprobiſque in tartarum demerſis, renouabitur mundus, ac ſol ſeptuplo
clariùs lucebit, luna verò inſtar ſolis, vt ait Iſaias 3.
cap. 30. verſ. 26. Accedet ſplendor Chriſti &
ſanctorum omnium, qui fulgebunt ſicut ſol, 4.
Matth. 13. 43. Quin & elementa iam purgata, plurimum

ſimum lucis & ſplendoris addent mundo. Nam ſi credimus S. Thomæ in 4. diſt. 48. quæſt. 1. ar. 4. *Terra erit lucida & peruia ſicut vitrum in ſuperficie, aqua ſicut cryſtallus, aër ſicut nunc eſt cælum, ignis ſicut nunc ſunt luminaria cæli.* Rurſum non erit dies, neque nox, id eſt, viciſſitudo & ſucceſſio qua nox continuò ſuccedit diei, quia ſol ſtabit, ac proinde vnus & continuus erit dies lucidiſſimus; ita Sanchez. Huc accedit illa nonnullorum expoſitio, quæ talis eſt, q. d. Dies illa iudicii, quæ ſoli Deo eſt nota, quia vltima erit ſæculi, hinc non habebit ſibi ſuccedentem aliam diem aut noctem; & quia admirabilis erit & extraordinaria, tam electis, quàm reprobis, non propriè dies, nec nox dicenda erit, ſed veſpera, id eſt, finis eius deſinet in lucem, id eſt, ſanctorum gloriam æternam. Huc alludens noſter Thomas theodidactus lib. 3. de imitat. Chriſti cap. 47. piè & neruoſè ex perſona Chriſti ad fidelem & pium: *Age,* inquit, *quod agis fideliter, labora in vinea mea: ego ero merces tua. Scribe, lege, canta, geme, tace, ora, ſuſtine viriliter contraria: digna eſt his omnibus & maioribus prælijs vita æterna; veniet pax in die vna, quæ nota eſt Domino, & erit non dies, neque nox,* huius *ſcilicet temporis; ſed lux perpetua, claritas infinita, pax firma & requies ſecura. Non dices tunc: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Nec clamabis: Heu mihi! quia incolatus meus prolongatus eſt; quoniam præcipitabitur mors, & ſalus erit indefectiua, anxietas nulla, iucunditas beata, ſocietas dulcis & decora.* Hoc cogitabant S. milites & martyres quadraginta ſub Licinio Imp. ab Agricolao præfecto damnati ad ſtagnum gelidum. Hi enim ſe inuicem hiſce vocibus ad illud fortiter ſubeundum incendebant: *Durum frigus, ſed dulcis paradiſus. Affligens glacies, ſed delectabilis requies. Breui tempore durantes ſinus Abrahæ nos perpetuò fouebit. Vnam noctem cum ſempiterno æuo* (& cum vna die perenni, quæ non habet noctem, neque finem) *commutabimus. Incendatur frigore pes, vt cum angelis continuò ſaltet. Torpeſcat frigore manus vt facultatem habeat in Deum attollendi. Quando ſemel mori oportet, moriamur vt viuamus.*; ita refert S. Baſil. hom. de 40. martyribus. Quocirca ante veſperam miſſi in ſtagnum, cùm nec dies eſſet, nec nox, veſpere & nocte luce cœleſti donati ſunt. Nam circiter tertiam noctis horam ſol eos circumfulſit, ita lucidus & calidus, vti eſt in æſtate, frigúſque & gelu ſtagni diſſoluit, aquámque calidam reddidit; ita habet eorum vita apud Surium die 9. Martij.

Vidit hæc per vmbrem diuinus Plato, cuius hæc eſt gnome in Theæteto: *Philoſophia, ſiue vera ſapientia eſt animi reditus è tenebroſa iſta vita, quæ potiùs nox dicenda eſt quàm vita, ad veram entis lucis lucem.* Quocirca ipſe paſſim ſapientiæ ſtudioſos adhortatur, vt calcatis carnis concupiſcentiis, vni vacent inquirendæ & contemplandæ veritati, lucique diuinæ. Deus enim eſt τὸ ὄν, τὸ καλόν, τὸ ζῶν αὐτὸ, ipſum ens, ipſum pulchrum, ipſa vita, &c. ait idem in Phædo.

Verſ. 8. *Exibunt aquæ viuæ.*] Aquæ viuæ vocantur fontanæ, quæ è ſuis venis ſcaturiunt & ebulliunt. Magnum vrbi locóque commodum, æquè ac recreationem & ornamentum afferunt fontes, eorúmque aquæductus. Hinc Romani moderni, & magis priſci, Romam aquis fontanis, earúmque aquæductibus ingenti labore & ſumptu impleuerunt, adeò vt Plinius lib. 36. cap. 15. eos vocet orbis miracula, nec iis quid magis miran-

Aquæductus Roman. & Iudæorum, orbis miracula.

A dum eſſe Romæ, imò nec in toto orbe aſſerat. Similes fecerunt Iudæi in Ieruſalem, præſertim Salomon, qui de ſe ait Eccleſ. 2. 4. *Extruxi mihi piſcinas aquarum*, adeò vt noſter Vilalpando tomo 2. de templo pag. 565. contendat aquæductus Salomonis magnificentiores fuiſſe aquæductibus Romanorum. Tales quoque fecit Ezechias, 4. Reg. 20. 20.

Alludit ergo Zacharias ad hoſce Ieroſolymæ fontes, innuitque eos in captiuitate Babylonica, vel ab Antiocho confractos, aut collapſos, fore reſtaurandos, augendos & exornandos. Hoc enim feciſſe Iudæos è captiuitate reduces, docet Nehemias cap. 3. 15 dicens: *Et portas fontis ædificauit Sellum,* &c. *& muros piſcinæ Siloë in hortum*
B *regis.* Et verſ. 16. *Vſque ad piſcinam, quæ grandi opere conſtructa eſt.* Et Eccleſ. 50. verſ. , de Simone Pontifice, qui vixit tempore Ptolomæi Philadelphi (auũ enim habuit Iaddo Pontificem, quẽ adorauit Alexãder Magnus) dicitur: *In diebus ipſius emanauerunt putei aquarum, & quaſi mare adimpleti ſunt ſupra modum.* Idem feciſſe Machabæos, eorumque poſteros in reſtauratione Ieruſalem non eſt dubium: ita enim ornarunt Ieruſalẽ, vt videretur eſſe orbis deliciæ. Hinc Andrichomius & alii chorographi, perplures in Ieruſalem deſcribunt fontes; nimirum ad Orientem *ad*, id eſt, versùs *mare Orientale* (quod eſt mare
C mortuum, ſiue lacus Aſphaltites) reſpiciebãt fons Siloë, fons Rogel, fons Draconis, torrens Cedron, probatica piſcina: ad Occidentem *ad*, id eſt, versùs *mare nouiſſimũ*, id eſt, mediterraneum, inter alios eminebat fons Gihon, vbi Salomon in Regem vnctus eſt, iſque duplex, ſuperior & inferior. Inſuper riuus erat qui ex Ieruſalem defluebat vſque ad mare Orientale, & in illud influebat ad ſtatuam ſalis, iuxta Engaddi. Ex alio latere erat collis aquæductus, iuxta Gabaon & Ieruſalem, vbi Abner confodit Azaël fratrem Ioab, 2. Reg. 2. Videmus multis in prouinciis fluuios integros ad multa milliaria, alueum effodiendo, arte duci. Ita, vt alios taceam, Bruxella vrbs Bel-
D gij celebris, & ſedes Principum, ſuo ſumptu fouea effoſſa, fluuium ductilem fecit per ſpatium quindecim milliarium Italicorum, vſque ad Scaldim, qui Antuerpiam alluit; fluuium, inquam, nauigabilem, quo merces omnes Antuerpiam, indéque in Hiſpaniam & per totum orbem, magno commodo & lucro vehit reuehitque. Quid ſi Iudæi ſimilem foſſam fluuiúmq; fecerint, duxerintque è Ieruſalem ad mare Mediterraneum, vt eo merces omnes marinas in vrbem inueherent, & ſuas eodem eueherent, diuidendas & diuendendas per totum orbem? Sanè diſtantia Ieruſalem à mari Mediterraneo duplo tantùm maior eſt, ſcilicet triginta circiter milliarium (quod
E eſt iter vnius diei) imò par erit, ſcilicet quindecim milliarium, ſi è Ieruſalem fluuium ducas in torrentem Gaas, aut in torrentem qui Eleutheropoli in mare hoc decurrit. Id ſi verum eſt, ad amuſſim reſpondet verbis Zachariæ, dum ait: *Medium earum ad mare Orientale, & mediũ earum ad mare nouiſſimum*, quod eſt Occidentale, ſiue Mediterraneum. De templo cõſtat ex Ariſtæa lib. de Sept. Interpr. illud aquæductibus ſubterraneis fuiſſe refertum ad quinque vſque ſtadia. Vnde ad hoſce Ieruſalem fontes alludens S. Ioannes Apoc 22. 1. dicit ſimiles, ſed præſtantiores fore in Ieruſalem cœleſti. Summa hac aquarum copia non aliud ſignificat Propheta, quàm magnã fore Ieroſo-

Fluu. ductiles.

Ieruſolymæ fœlicitatem & amœnitatẽ, ita vt tota aquis ſit irrigua, quæ ex ea vtrinque in campos effluant, eoſque fœcundent & oblectent; quod tempore Machabæorum, & poſterorum reipſa completum eſſe conſtat.

Symb fontes ſignificant victorias Machabæorũ.

Iam ſub hiſce fontibus & aquæ ductibus Ieruſalem, ſymbolicè intelligit fauſtos lætoſq; egreſſus Iudæ & fratrum eius, tum ad prælia & victorias de Antiocho capeſſendas, tum ad colligendos Iudæos fugitiuos, & eos qui metu Antiochi prolapſi erant ad gentiliſmum, reuocandos ad fidem; ſtantes verò animandos ad conſtantiam; idque per totam Iudæam, cuius terminus ad Oriẽtem erat mare Orientale, ſiue mortuum; ad Occidentem mare mediterraneum. q. d. Exibunt è Ieroſalem Machabæi, qui arentem & ſqualẽtem in tanta perſecutione Iudææ faciem ita rigabunt, vt Iudæi ferè extincti reuiuiſcant, putà Iudas exibit contra Galaad & Ammonitas, qui ſunt ad Orientem iuxta mare mortuum; Ionathas verò contra Ioppen & Philiſthæos, qui ſunt ad Occidentem Ieruſalem, vt patet 1. Machab. 5. 6. & 55. & cap. 10. 76. ita Paulus à Palacio.

Parab. doctrinam & gratiã Apoſtolorũ.

Parabolicè verò & potiſſimè, intellige aquas doctrinæ & gratiæ euangelicæ: has enim Chriſtus & Apoſtoli in Ieruſalem, quaſi ex matrice eructarunt, & deriuarunt per totum Orientem & Occidentem (vnde Arias per mare Orientale & Occidentale, accipit Oceanum Orientalem & Occidentalem, quo Hiſpani & Luſitani nauigant in Indiam, tam Orientalem quàm Occidentalem, ibique fidem & Eccleſiam Chriſti proſeminant) ſub quibus reliquas duas mundi plagas, ſcilicet Auſtrum & Aquilonem ſubintellige: idque fecerunt tam æſtate quàm hyeme, id eſt, iugiter omnique tempore, tam commodo quàm incommodo, tam aduerſo quàm proſpero. q. d. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* Iſaiæ 2. 3. ex ea enim ſpargetur lex & gratia Chriſti per totum orbem. Alludit ad id quod dixit cap. 13. 1. *In illa die erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem.* q. d. Ex Ieruſalem quaſi ex fonte promanabunt aquæ vitales ſapientiæ, & gratiæ ad omnes gentes; ita S. Cyril. S. Hieron. Remig. Hugo, Ribera hîc, & Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. & S. Auguſt. lib. contra Fulgent. Donat. ca. 6. Accedit Theod. qui putat hîc alludi ad aquam & ſanguinem quæ fluxerunt è latere Chriſti, in cruce lancea transfixi, quæ fuerunt ſymbola redẽptionis noſtræ & ſanctorum, quibus ſaluantur omnes gentes. *Aqua*, inquit, *nos purgat & à peccatis expiat: ſanguis nutrit, rigat & germinare facit*, ſcilicet fructus bonorum operum.

Anag fontes ſunt dotes beatorum ex viſione Dei manantes

Anagog. ſignificantur hîc dotes & gaudia beatorum in Ieruſalem cœleſti, quæ ex viſione Dei quaſi ex fonte promanant, de quibus Apocal. 22. 1. *Et oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & Agni*, &c. Vide ibi dicta. Cuius rei ſymbolo è paradiſo terreſtri emanabant quatuor fluuii, Geneſ. 2. 10. ita Lyran.

In æſtate & in hyeme erunt] q. d. Perennes erunt hi fontes Ieruſalem, iugiter ſcaturientes aquas. Symbolicè, Machabæi tam hyeme quàm æſtate, id eſt, quouis tempore, etiam importuniſſimo, pugnantes & vincentes conſolationem, quietem & lætitiam dabant Iſraëli, inſtar fontiũ perennium; ita Palacis. Parabolicè, in Eccleſia fontes doctrinæ & gratiæ, quæ ſunt ſacramenta, iugiter manant volentibus eas haurire.

A Tropol. nullis laboribus, nulloque tempore, ſiue aduerſo ſiue proſpero, viri ſancti exareſcunt, vt gratiam Dei amittãt; aut ſi Doctores & paſtores ſint, vt eam in alios non deriuent & effundant; ita Stunica. Septuag. vertunt: *In æſtate & in vere erit ſic*, quod S. Hier. myſticè exponit, q. d. Hæ aquæ fluent in Paſchate & Pentecoſte: tunc enim ſolet celebrari ſolennis Baptiſmus, cui proinde fontis ſacri impletio & benedictio præmittitur: *Vt celebremus*, inquit, *Paſcha & Pentecoſten, in quibus de terrenis tranſeamus ad cæleſtia, & fructus noſtros offeramus Deo. In Paſchate enim hyemis finis, veris exordiũ eſt: in Pentecoſte æſtatis principiũ, quando labores manuum noſtrarum, & fructuum of-* **B** *ferimus Deo. De hac æſtate & vere iuſtus perpetuò loquitur ad Deum: Tu fabricatus es auroram & ſolem, æſtatem & ver tu plaſmaſti.*

Verſ. 9. *Et erit Dominus rex ſuper omnem terram.*] Ad literam tenuiter huc competit Machabæis, quorum prælia & victoriæ diuinæ in omni terra, ſcilicet Iudæa, imò toto orbe diuulgatæ & celebratæ ſunt; ac conſequenter pleræque gentes Deum earum datorem & auctorem quaſi Dominum totius terræ timuerunt & celebrarunt. Verùm planè & plenè id conuenit Chriſto, quem vt Deum mundi Dominum, per prædicationem Apoſtolorum agnouerunt, inuocarunt & coluerũt **C** omnes gentes; ita S. Hiero. Remig. Ruper. Haymo, Ribera & alii.

In die illa erit Dominus vnus, & nomen eius vnum.] q. d. Iam in orbe multi habentur & nominãtur dii, vt Iupiter, Apollo, Saturnus, Mars, &c. ſed tempore Chriſti vnus ab omnibus gentibus coletur, & nominabitur Deꝰ, putà Chriſtus, qui ſolus verus eſt Deus, idémque cum Patre & Spiritu ſancto. Tunc ergo vbique nomen ſolius Chriſti inuocabitur, non idolorum; ita Vatab. & alii iam citati. Nota metonymiam: nomen enim ſignificat rem, putà perſonam nominatam. Sic Poëtæ viros celebres & nominatos, vocãt nomina. Vnde Ouidius Eleg. 4. lib. 3. Triſt. *Viue tibi* **D** *& longè nomina magna fuge: nomina*, id eſt, potẽtes & principes, qualis erat Auguſtus, qui Ouidium relegauit in Sarmatiam, quæ nunc eſt Polonia, vbi locus exilij eius oſtenditur.

Verſ. 10. *Et reuertetur omnis terra vſque ad deſertum.*] Hebr. *ſicut deſertum*, id eſt, æquè ac deſertum. Vnde Septuag. vertũt: *Circuiens* (Dominus, qui præceſſit) *omnem terram & deſertum*, id eſt, *vſque ad deſertum* incluſiuè, vti vertit Noſter. Ad literam ſignificatur, quòd Iudæi, qui in perſecutione Antiochi diſperſi fugerant vſque ad deſerta, montes & cauernas, poſt pugnas & victorias Machabæorum reuertentur ad ſuas ſedes & domos; reuertentur, inquam, ex colle, ſcilicet Gabaa, vt habent **E** Hebræa (quæ fuit vrbs Beniamin, in qua natus eſt Saul primus rex Iſraëlis) qui erat limes Aquilonaris regni Iudæ, vſque ad Remmon, qui erat alter Iudæ limes ex parte Auſtrali. q. d. Iudæi diſperſi in extremos limites regni, reuertẽtur in ſuas ſedes, ac præſertim in Ieruſalem, in eáque quietè & lætè degent: quo ſignificat totam Iudæam fore pacatam, quietam & fœlicem; ita Palacius & Mariana. Hoc verum in Machabæis & Synagoga, verius in Apoſtolis, per quos omnes gentes confluxerunt ad Eccleſiam.

Secundò, quia Hebr. ערבה *araba*, non tantùm deſertum, ſed & planitiem ſignificat, hinc alij ſic explicant, q. d. *Reuertetur*, id eſt, redigetur omnis

terra

terra vicina Ieroſolymæ in deſertum, id eſt, in ſolum planom, ſiue in planitiem & aream, vt eo vſque dilatari, eique inædificari poſſit vrbs Ieruſalem, eiúſque ſuburbia, villæ & vineæ. Vnde ex Hebræo vertunt Chald. & Pagnin. *Circundabitur omnis terra velut planities.* Et Tigurina: *Circundabitur vniuerſa terra vt æquore plano.* Et Vatab. *Vertetur vniuerſa terra tanquam planities.* Alii ad verbum: *Et circuietur vniuerſa terra ve planities.* Hebr. enim יסוב *iiſſob* idem eſt quod *circuietur*, vel circundabitur. q.d. Vniuerſa terra circa Ieruſalem, quæ montoſa eſt, vertetur in planitiem, complanabitur & fiet æqualis, vt à quouis facilè circuiri & circumambular i poſſit. Solent enim montes vicioi vrbes abſcondere, auram liberam impedire, & dare latebras hoſtium inſidiis. Promittit ergo Deus ſe montes hoſce complanaturum, ne vrbi proſpectum, tam actiuum, qoàm paſſiuum adimant, & vt aëre libero ventiſq; perflari poſſit, nec hoſtium ſubiaceat inſidiis, ac domos & muros ſuos eò propagare poſſit: vrbes enim in planitie ſitæ amœnæ ſunt, ac eminus cōſpiciunt & conſpiciuntur. Hæc vt ſonant, tenuiter facta ſunt ab Aſſamonæis: vnde per hæc potiùs ſymbolicè ſignificatur Ieruſalem ſpiritalis, id eſt, Eccleſiæ Chriſti amœoitas, æqoabilitas, incrementum & propagatio, quodque Deus omnia in ea ardua complanaoit, & facilia efficiet per gratiam Chriſti, adeo vt etiam pueri & puellæ ea ſuperent, non tantùm conſtanter, ſed & hilariter, iuxta illud: *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & videbit omnis caro ſalutare Dei*, Lucæ 3. 5. Vnde rurſum ſignificatur, Apoſtolos itoros ad gentium deſerta, ibique barbaros ad Chriſtum conuerſuros, vti modo fit in Indiis. Addunt aliqoi, per fidem Chriſti factum eſſe, vt regiones olim deſertæ colerentur & habitarentur, vti reipſa factam eſſe in Germania, Húgaria, Polonia, Dania, Suecia, &c. demonſtrat Thomas Bozius in ſignis Eccleſiæ tomo 2. lib. 20. ſigno 88. Hoc eſt quod exultans canit Iſaiæ cap. 35. 1. *Lætabitur deſerta & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans. Gloria Libani data eſt, decor Carmel & Saron. Ipſi videbunt gloriam Domini & decorem Dei noſtri.* Vnde S. Hieron. myſticè ſic explicat: *Tunc reuertetur omnis terra in qua habitauere Iudæi, vſque ad deſertum, id eſt, vſque ad populum gentium, qui prius deſertus erat & legis notitiam non habebat, à Gabaa vſque ad Remmon, hoc eſt, à colle vſque ad excelſum: quia de terra, & de deſerto ad colles, & de collibus ad montana conſurgimus. Vnde & ſponſus Cant. 2. tranſilit colles, qui minores ſunt, & ſalit ſuper montes excelſos, de quibus ſcriptum eſt: Montes excelſi ceruis.* Verùm Mariana ad literam planiùs & faciliùs hanc verſionem ſic esplicat, *Circundabitur omnis terra ſicut planities*, q. d. Illis aquis viuis, quas verſ. 8. dixi egreſſuras è Ieruſalem, irrigabitur & circuodabitur omois terra, ſcilicet vicina Ierolymæ. Hoc factum eſſe tempore Machabæorom, patet ex fonte Gihoo, Rogel, Cedron & aliis paulò antè nominatis, quibus irrigatur & quaſi vecinq; ambitur Ieruſalem, tam ad Orientem, quàm ad Occidentem, vt patet inſpicienti typum & delineationem Ieroſolymæ, quam ad viuum eshibet Adrichom. & alii. Quocirca fruſtra contendunt Iudæi hæc nunquam eſſe impleta, ſed implenda à ſuo Meſſia. Cœperuot enim impleri ſub Machabæis corporaliter, vti docent Palacius, Mariana & alii, ſed ſpiritualiter, multoque excellentiùs & diuiniùs impleta ſuot per prædicationem Chriſti & Apoſtolorum.

De colle Remmon. [Hebr. מגבע *miggheba*, quod Septuag. Chald. Rabbini, eoſque ſecuti Tigur. Pagnin. & alii recentiores, accipiunt vt nomen proprium, vertúntque: *De Gabaa vſque ad Remmon.* Et ſic Noſter accipi poteſt, *de colle*, ſcilicet Gabaa, vſque ad Remmon. Remmon enim eſt accuſatiui caſus: patet ex articulo *Lamed*, qui ei præfigitor. *Lamed* enim Hebræis ſeruit accuſatiuo. Verùm quia ſubinde *Lamed* ſeruit quoqoe genitioo, hinc ſecūdò verti poteſt, *De colle Remmon*, id eſt, Remmonis. Si per accuſatiuum exponas, ſenſus erit quem paulò antę dedi, nimirum quod reuertentur Iudæi diſperſi vndequaque, ſcilicet ex colle Gabaa, qui eſt ad Aquilonem Ieroſalem, vſque ad Remmon, qui eſt ad Auſtrum eiuſdem. Vbi nota duplicem fuiſſe Remmon, vnā in tribu Simeonis, de qua Ioſue 19. 7. hæc erat Auſtralis Ieroſolymæ; vnde de ea hîc agitur: alteram in tribu Iudæ; hæc erat Aquilonaris, quā Ioſeph. lib. 5. Antiq. c. 6. vocat Roob, eratque petra prærupta, & in ea vrbs, diſtans à Ieruſalem quindecim milliaribus, non longè à Gabaa inter Septentrionem & Orientem, in qua continuerunt ſe ſexcenti viri in exterminio tribus Beniamin, ex quibus tota tribus reparata eſt, Iudic. cap. 20. & 21. ita S. Hieron. Adricho. & alii. Iam ſi Remmon hoc ſecundum accipias, idque in genitiuo, ſenſus erit ſimilis iam dicto: iuxta aliam verò verſionem paulò antè allatam, ſenſus erit, q. d. Complanabitur regio vicina Ieruſalem à colle Remmon, qui eſt ad Septentrionem, *ad Auſtrum*, intellige *&*, q. d. Et ad regionem quæ eſt ad Auſtrum; ita Sanchez: vel vſque ad Auſtrum, id eſt, vſque ad locum Remmoni ex parte Auſtrali oppoſitum, ita vt ſpatium intermedium ſit æqua, iucunda & amæna planities, patēnſque campus, per quam protendantur Ieroſolymæ partim plateæ, partim ſuburbia, partim villæ, vineæ & horti. Aut q. d. Incolæ terræ ſanctæ à Remmoo vſqoe ad Auſtralem locum ei oppoſitum, venient in Ieruſalem, vt eam ædificent. Aut aquis viuis è Ieruſalem egredientibus irrigabitur planities, interiecta inter Remmon & Auſtralem locum ei oppoſitum.

Myſticè, fideles in Eccleſia dicunt cum ſponſa Cant. 4. 6. *Vadam ad montem myrrhæ & ad collem thuris*, puta pœnitētiæ & orationis: iodéque pergunt ad Remmon, id eſt, malogranatum (vnde & Andreas Maſius in Ioſue cap. 19. verſ. 13. cenſet locum hunc dictum eſſe Remmon, à malorum granatorum copia & fertilitate) puta ad plenam charitatem, tam Dei, quàm proximi. Sicut enim malogranatum plurima grana complectitur, iiſque quaſi coaleſcit; ita charitas omnes proximos viſceribus ſuis complectitur, ſibique aſtringit & vnit, atque ex omnibus omnium & ſingulorum amoribus quaſi coaleſcit. *Myſtic.*

Et exaltabitur Ieruſalem.] Tam domibus & muris, quam fama & gloria. Machabæi enim ædificarunt montem Sion, ſcilicet cingentes eum altis muris & turribus per circuitum; ita Palacios.

Et habitabitur in loco ſuo.] Id eſt, loco priſtino reædificabitur, ait S Hiero. Verùm Rom. & Hebræa legunt, *habitauit*, id eſt, habitabit, *in loco ſuo*, id eſt, quietè, ſecurè, latè habitabit domi ſuæ, nullos metuens hoſtes. Septuag. hebr. רמה *rama*, id eſt, *exaltabitur*, accipiunt vt nomen proprium. Vnde

Vndevertunt: *Rama autem in loco permanebit.*

A porta Beniamin.] Erat hæc io Bezetha, ſioe Cænopoli, id eſt, noua vrbe. Significat ergo veterem vrbem augendam per nouam, putà adiiciendam ei Bezetham, ſiue Cænopolim. Vbi nota, Ieruſalem ita adauctam fuiſſe, vt veteri ciuitati duæ aliæ partes, quaſi ooüæ ciuitates ſint adiectæ, ita vt eſſet quaſi trina, vel triplex ciuitas, quarum quæqoe ſuos babebat muros & portas. Hinc & vocabantur, prima, ſecuoda, tertia ciuitas. Prima erat vetus, in qua erat porta prior. Seconda erat veteri proxima, in qua habitabat Holda Prophetiſſa, 4. Reg. 22. 14. Tertia erat extima, & vocabatur Bezetha, ſiue Cænopolis, in qua erat porta Beniamin. Vide typum Ieroſulymæ apud Adrichom.

Ieruſalem erat triplex ciuitas.

A turri Hananeel.] Quæ erat vltima ciuitatis veteris, indéque cœpit augeri ciuitas, adiecta Cænopoli *vſque ad torcularia regis*, qoæ erant in aduerſa parte remotiſſima, putà io monte Sioo, in quibus vinum regum exprimebatur. Omnia hæc ſignificant Ieruſalem valde augendam, & oroandam ad quatoor pottas ſub Machabæis, inquit Mariana & Palacius; per quod ſymbolicè ſignificatur amplificatio, cõplanatio, & exoroatio Eccleſiæ Chriſti ad quatuor plagas mundi, ac moltitudo credentium & Chriſtianorum. Simile ſymbolom dilatationis Eccleſiæ, ſub typo extenſionis Ieruſalalem, habet Ierem. cap. 31. io fine, & Iſaias c. 51. 2. vt ibi dixi.

Verſ. 11.

Anathema non erit amplius.] Hebr. חרם *cherem*, id eſt, exciſio, id eſt, res abominanda & excidenda, putà idolum quod Aotiochus collocauit in templo, quod à Daniele cap. 11. 31. vocatur abominatio deſolationis. q. d. Amplius idola non polluent templum, nec colentur; ita Theod. & Palacius Hoc factum ſub Machabæis. Secuodò propriè, anathema Hebr. dicitur *cherem*, id eſt, exciſio, ſucciſio, occiſio, vt vertit Chald. de quo dixi Rom 9. 3. & Leuit. c. 27. 28. q. d. Amplius oon excindetur, nec vaſtabitur Ieruſalem, ſcilicet vſque ad longum & immemorabile tempus: nam poſtea à Tito planè exciſa eſt. Parabolicè, Eccleſia Chriſti non exciodetur, ſicut exciſa eſt Synagoga, ſed durabit in æternom, donec à ſtatu militante transferatur in triumphantẽ. Vnde S. Hieron *Nullus*, inquit, *erit metus hoſtilis impetus, nulla formido.* Nam *ſedebit Ieruſalem ſecura*, in fide & ſpe tutelæ & protectionis diuina; pari modo ſecurus in ea ſedebit fidelis & ſanctus quiſqoe, ioxta illud Pſal. 90 1. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* Vis exemplum illuſtre, imo io vno multa, eaque eximia? accipe. Magnus ille S. Sabas, qui tempore Anaſtaſii & Iuſtiniani Imper. acriter Conc. Chalcedonenſe propugnauit, & meritis cumulatus anno ætatis 92 Chriſti 531. glorioſus migrauit in cœlum, cum furioſè in eum irrueret Satanas ſpecie leonis, ſtetit ſecurus, quia Deo fixos, aitque: *Si accepiſti contra me poteſtatem, cur reprimis impetum? Ego ſum paratus, Dei cedens nutibus, & non inuitum me offerens, vt deuorer. Sin minùs, cur fremis & exultas inaniter? Ambulabo enim: & conculcabo te leonem munitus Chriſti virtute.* Aufugit Satanas: omnes autem feræ ab illo tempore eidem magis fuerunt manſuetæ & obedientes: adeo vt ipſe vnà cum eis verſaretur, & nihil omnino læderetur. Agarenus machinans S. Sabæ necem, eo orante: *Hi in curribus Domine, & in equis, non autem in nomine tuo magnificabimur*, illico à terra; quaſi alter Dathã, abſorptus eſt. Exinde Dei gratia ita virum ſanctũ imbuit, vt nihili faceret barbarorom inſidias: & non ſolum ab eis uon vinceretur, ſed ne terreretur quidem penitos. Multis ergo ei ſe io ſanctam diſciplinam dantibus, Laura eius facta eſt chorus Apoſtolorum, aut angelorũ Eccleſia laudantiom Dominum. Ipſe toto ieiuniorom tempore erat ieiunus, & nihil cibi attingebat, niſi quod Sabbathis & Dominicis diuina ſumebat ſacramenta. Tentatos à dæmone pſallebat; hinc cor eius tranquillitate & hilaritate implebatur. Dæmon ſe ab eo victum exclamauit. Magna in Deum fiducia ab eo per miraculum aquam, pecuniam, & quicqoid voluit, obtinoit. Ingreſſus ſpeluncam ingentis leonis, cum ſe poſt preces ſopori dediſſet, ad eum media nocte fera acceſſit, & cum eum veſte apprehendiſſet foras trahebat. Ille excitatus & leonis conſpectu minimè conturbatus, nocturoos hymoos protinus eſt aggreſſus. Leo foras egreſſus, expectabat quoad preces finiret: quibus finitis leo regreſſus, veſte eum tentat extrahere; cui ille intrepidibos: *O leo*, ioqoit, *hæc quidem ſpelunca ambobus, ſi velis, ſufficit ad habitandum. Sin hoc tibi non videtur, tu mihi potiùs ſpelunca cede: ego enim Dei manu ſum formatus, & eius ſum honoratus imagine.* His auditis leo abiit, S. Sabæ cedens ſpelunca & cubili. Quin & latrones occurrentibus leonibus: *Per preces*, inquiunt, *Sabæ monachi, viâ nobis cedite*: & ſtatim leones tanquam graui plaga, nomine Sabæ percuſſi, in fugam ſe coniecerunt: qoo viſo latrones conuerſi vitam mutarunt. Leo, cui erat pes paxillo transfixus, acceſſit ad S. Sabam, pedem porrigens, & opem poſcens. Eximit paxillum vir ſanctus, quare gratus leo ei deinceps quaſi famulus adhæſit, & in omoibus qooad potuit inſeruit, cuſtodiẽs aſinum, qui monaſterio aquam & neceſſaria comportabat. Qui feras non formidabat, reges non timuit. Anaſtaſium hæreticum Imper. liberè redarguit. Ioſtinus Imperator eius faciem lumine coruſcam intuitus, quaſi angelum Dei excepit, ab eoque benedictionem petiit. Iuſtinianos Imper. eum reueritus, mira eius rogatu effecit. Statuerat ei ad colloquium horam tertiam: illa vt ſonuit, Sabas relicto Imperatore, ad ſolitam pſalmodiam ſe recepit. Vrgente diſcipulo vt Imperatori occurreret: *Imperator*, inquit, *facit quod ei conuenit: & nos facimus id quod debemus.* Hæc Cytillus in vita S. Sabæ.

Verſ. 12.] Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes Gentes, quæ pugnauerunt aduerſus Ieruſalem; tabeſcet caro vniuſcuiuſque ſtantis ſuper pedes ſuos, & oculi eius contabeſcent in foraminibus ſuis, & lingua eorum contabeſcet in ore ſuo.

Verſ. 13.] In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehendet vir manũ proximi ſui. & conſeretur manus eius ſuper manum proximi ſui.

Verſ. 14.] Sed & Iudas pugnabit aduerſus Ieruſalem: & congregabuntur diuitiæ omnium Gentium in circuitu, aurum, & argentum, & veſtes multæ ſatis.

Verſ. 15.

Verſ. 15.] Et ſic erit ruina equi, & muli, & cameli, & aſini, & omnium iumentorum, quæ fuerint in caſtris illis, ſicut ruina hæc.

Tabeſcere.] Hebt. פקמ *hamec*, id eſt, liqueſcet, ſicut cera coram igne liqueſcit & diſſoluitur; ita Pagnin. & Vatab. *Tabeſcet*, inquam, *caro vniuſcuiuſque ſtantis ſuper pedes ſuos*, id eſt, viuentis & vigentis. q. d. Tabeſcent hoſtes Ieroſolymæ, non febri, non morbo, ſed plaga diuina, ita vt ſanus ſtans, viuens & vigens mareeſcat & contabeſcat. Id contigit Antiocho, quem Deus tumentem & furentem ſubitò *percuſſit inſanabili & inuiſibili plaga: vt enim finiuit hunc ipſum ſermonem* (de vaſtanda omnino Ieruſalem) *apprehendit eum dolor dirus viſcerum, & amara internorum tormenta*, &c. 2. Machab. 9. 5. Simili modo Antiochi duces & milites validi cum Iuda & Machabæis decertantes, percuſſi à Deo & perculſi cadebant animis & viribus, quaſi tabeſcentes; ita de Lyſia dicitur 1. Machab. 4. 27. *Quibus ille auditis conſternatus animo, deficiebat.* Et Iudas Deum orat verſ. 32. dicens: *Da illis formidinem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoueantur contritione ſua.* Similiter lib. 2. cap. 10 30. narratur quod angeli ſtipantes Iudam, *eum incolumem conſeruabant, in aduerſarios autem tela & fulmina iaciebant: ex quo & cæcitate confuſi, & repleti perturbatione cadebant.* Et cap. 12. verſ. 22. loquens de prælio Iudæ cum Timotheo: *Cumque cohors*, inquit, *Iudæ primò apparuiſſet, timor hoſtibus incuſſus eſt ex præſentia Dei, qui vniuerſa conſpicit, & in fugam verſi ſunt alius ab alio, ita vt magis à ſuis deijcerentur, & gladiorum ſuorum ictibus debilitarentur.*

Tyrãni & Hæreſiarchæ cæleſtis percuſſi.

Parabolicè, hoc verius fuit in perſecutoribus Eccleſiæ. *Legamus*, ait S. Hieron. *Eccleſiaſticas hiſtorias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid ſæuiſſimus omnium Maximinus, & nuper Iulianus paſſi ſunt; & tunc rebus probabimus, etiam iuxta literam prophetiæ veritatem eſſe completam, quod computruerint carnes eorum, & oculi contabuerint, & lingua in pædorem & ſaniem diſſoluta ſit.*

Sic Neſtorij blaſphema lingua, quam exerueerat contra Eccleſiam & B. Virginem, docens eam non eſſe Deiparam, ſed Chriſtiparam, à vermibus eroſa extabuit. Sic Arrius cœleſti plaga percuſſus, dum pergit ad inuadendam Eccleſiam Chriſtianorum Conſtantinopoli, correptus ingenti dolore viſcerum, ſecedens in latrinas inteſtina emiſit, animámque infœlicem efflauit, vti refert S. Ambroſ. lib. 1. de fide cap. 9. & Socrat. lib. 1. Hiſt. cap. 25. Sic Caluinus inſtar Herodis fœtore & vermibus conſumptus, toti orbi vindictæ diuinæ exemplum & portentum fuit, vt refert Bolſecus in eius vita. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 49. 26. *Cibabo hoſtes tuos carnibus ſuis, & quaſi muſto ſanguine ſuo inebriabuntur.* Vide ibi dicta.

Anagog. ita diſſoluet & tabeſcere faciet Deus Antichriſtum, Gog, Magog, omnéſque impios in fine mundi per plagas horrendas, quas eis immittet, *areſcentibus hominibus præ timore, & expectatione* (eorum) *quæ ſuperuenient vniuerſo orbi*, vt ait Chriſtus Lucæ 21. 26. Hæ enim plagæ & terrores propriè & directè immittentur in impios, indirectè tamen & comitanter afficient etiã pios, ſed in ipſorum bonum. Nam hoc erit eis vel purgatorium pœnitentiæ, vel martyrium patientiæ, ad illuſtrandam eorum virtutem, & augendam coronam; ita Lyran.

Tropol. Tabeſcit caro, oculi & lingua in nobis, quando per gratiam Chriſti mortificamus concupiſcentiam carnis, concupiſcentiam oculorum & ſuperbiam vitæ, quæ maximè ſe oſtendit in iactantia linguæ. Hi enim ſunt tres hoſtes, & tentatores noſtri in mundo, vt docet S. Ioannes Epiſt. 1. c. 2. 16. ita Siunica.

Verſ. 13. *Erit tumultus Domini.*] Putà à Domino excitatus, ideóque *magnus in eis*, ſcilicet hoſtibus Machabæorum, æquè ac fidelium & Chriſtianorum. Pro *tumultus* hebr. eſt מהומה *mehuma*, quod Chald. vertit: *Erit conturbatio ſtragis coram Domino.* q. d. Conturbabuntur hoſtes ob ſtragem acceptam à Domino. Septuag. *Erit ſtupor Domini magnus ſuper eos.* q. d. Deus percellet eos & in ſtuporem adiget, faciétque ſtupidos, vt ſe mouere & confligere nequeant. Pagnin. & Vatab. *Erit contritio Domini magna in eis.* q. d. Deus validè & vehementer conteret eos. Alij: *Erit ſtrepitus, vel fragor Domini magnus in eis*, putà tonitru, vti olim accidit Philiſthæis inuadentibus Iudæos, iuxta illud quod Anna de filio ſuo Samuele prophetauit, dicens: *Dominus formidabunt aduerſarij eius, & ſuper ipſos in cœlis tonabit.* 1. Reg. 2. 10 *Cùm enim Samuel offerret holocauſtum, Philiſthijm inire prælium contra Iſraël: intonuit autem Dominus fragore magno in die illa ſuper Philiſthijm, & exterruit eos, & caſi ſunt à facie Iſraël.* 1. Reg. 7. 10. Idem fecit militibus Antiochi pugnans pro Iuda: nam fulmina in eos iaculatus eſt, vt dicitur 2. Machab. 10. 30. tonitrua enim comitari, imò cauſare ſolent fulmina.

Et conſeretur manus.] Hebr. *Et aſcendet manus eius ſuper manum proximi ſui*, quod Remig. & Hugo ſic explicant, q. d. Infideles videntes ſtupenda prodigia Apoſtolorum, conſerent manus, eóque ſigno fœdus inibunt, vt pariter ſe dedant Chriſto & Apoſtolis. Secundò, Vatab. vertit: *Aſcendet*, ſcilicet in auras, id eſt, euaneſcet *manus eius in manu proximi*, q. d. Si quis rogarit opem à ſocio ſuo vt oppugnet Ieruſalem, fruſtra id faciet: quia nec vires humanæ, nec conſilia humana quicquã valebunt aduersùs vires & conſilia Dei. Tertiò, Chald. vertit: *Et euelletur manus eius cum manu proximi ſui.* Et Pagnin. *Succidetur manus eius ſuper manum amici ſui.* q. d. Implorabunt opem ſociorum, ſed cum iis ſuccidentur. Quartò & veroſimiliùs, Theod. & Lyran. exponunt, q. d. Tantus erit hoſtium tumultus, vt in ſe inuicem verſi manus conſerant, mutuiſque ſe concidant vulneribus. Quintò & ſimpliciſſimè, q. d. Tanta erit tumultuantium trepidatio, tantus pauor, vt metu exanimes manus apprehendant, eáſque cõſerant & conglobent, vt hac vnione conglobati pauori quoquo modo reſiſtere valeant. Sic enim videmus, oues, boues, porcos, omniáque animalia in pauore, v. g. veniente lupo, natura inſtigante conglobare & condenſare ſe, quaſi à ſeſe mutuò opem petant, vt vno eóque communi agmine conferti communi hoſti reſiſtant, ſeséque tueantur. Ea eſt vis pauoris, ea ex aduerſo ſocietatis, iuxta illud Eccleſ. 4. 9. *Melius eſt ergo duos eſſe ſimul, quàm vnum: habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ*, &c. *Et ſi quiſpiam præualuerit contra vnum, duo reſiſtent ei. Funiculus triplex difficilè rumpitur.*

Verſ. 14. *Sed & Iudas.*] q. d. Multi Iudæi partim metu, partim ex imprubitate, ſpe opum & honurum iuogent ſe Antiuchu, & pugnabunt cuntra Ieruſalem & Machabæos, vti dixi c. 12. 2. Simili mudu tempure Chriſti Iudæi uppugnabunt, Ieruſalem, id eſt, Eccleſiam naſeentem in Ieruſalem. Myſticè, Iudæ, id eſt, eunfireotes & fideles pugnant cũtra Ieruſalem, id eſt, Eceleſiam, qui fidem Chriſtianam quam pruſeſſi ſunt, abdicant & eiurant, fiúotque hæretici, Apoſtatæ, Sarraceni, Pagani. Hi enim ſuleut eſſe infenſiſſimi fidei ſemel agnitæ & Eeeleſiæ huſtes; ita Remig. & Lyran. Id videmus in Renegatis, qui ſunt robur Tureæ euntra Chriſtianos.

B *Et congregabuntur diuitiæ.*] Sie ad literam ſpuliis Nicanuris, aliurúmque Antiochi Dueum & eupiarum, ditauit ſe ſuúſque Iudas Machabæus, 1. Machab. 8. 27. ita Theudut. Palacius & Mariana: ſub quurum typu intelligit ſpulia, quæ ex gẽtibus in Eccleſiam intulerunt Apoſtuli. Nam vt ait Iſaias c. 6u. 16. gentes cunuerſæ ad Chriſtum omoes ſuas upes io Eccleſiam contulerunt. Vnde gratulatur Eccleſiæ dicens: *Suges lac gentium, & mammilla regum lactaberis, &c. Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum:* ſub quibus rurſum typicè intelligit ſapientiam, philuſuphiam, eluquentiam, matheſim, aliaſque ſcientias & artes, tum liberales, tum mechanicas, quibus C gentiles coouerſi urnarunt Eccleſiam. Minùs congruè Lyran. hæc aceipit de ſpuliis gentium, quæ Antichriſtus iuferet in Ieruſalem, vbi ſuum thruuum figet. Ipſe enim erit huſtis & tyrannus Ieruſalem, nun rex & tutor.

Myſticè, Remig. Alber. Vatab. & Arias, per aurum aecipiunt charitatem, per argentum ſapientiam diuinam, per veſtes cæteras gratias & virtutes Chriſtianas, quas à Deu acceperunt gentes eouuerſæ ad Chriſtum. Verùm eas nun intulerũt in Eccleſiam, ſed in Eceleſia illas acceperunt, iis tamen eam exornarunt.

Verſ. 15. *Et ſicut erit ruina equi, & muli, &c. ſicut ruina hæc.*] q. d. Sicut dixi verſ. 12. cædendus & ruiturus humines, gentéſque quæ cum Antiochu pu- D goabunt contra Ieruſalem, & typicè cuntra Eccleſiam; ita dico pariter cædendus & ruiturus eorum equus, mulus, camelus, &e. quibus eontra Ieruſalem pognabunt, iis vel dimicandu, vel ſarcinas cunuehendu.

Symbulicè, omnia per eatechreſim ſignificant, upes & bellica inſtrumẽta hoſtium Eccleſiæ, ſcilicet nobilitatem, aſtutiam, ingeuium, ſapientiam, putentiam, eluquentiam, &c. ceſſura victrici eurum Eecleſiæ.

Myſticè eum S. Hieron. & Remig. per equos, accipe luxuriuſus, vel arrugantes; per mulus, doluſos, aut putiùs cerebruſus & phantaſticos; per E camelos, diuitiis & vitiis ouuſtus; per aſinos, aeedus, ſtulidus & ſtultos. Horum enim luxuria, arrugantia, dolus auaritia, acedia, &c. cortuerunt, cum in Baptiſmu vel pœoiteotia induerunt caſtitatem, humilitatem, candurem, charitatem & feruurem Chriſti.

Verſ. 16.] Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis Gentibus, quæ venerunt eontra Ieruſalem, aſcendent ab anno in annum, vt adorent Regem, Dominum exercituum, & eelebrent feſtiuitatem tabernaculorum.

Verſ. 17.] Et erit: qui non aſcẽderit de familiis terræ ad Ieruſalem, vt adoret Regem, Dominum exercituum, non erit ſuper eos imber.

Verſ. 18.] Quòd & ſi familia Ægypti non aſcenderit, & non venerit: nec ſuper eos erit, ſed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes Gentes, quæ non aſeenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

Verſ. 19.] Hoe erit peccatum Ægypti, & hoc peccatum omnium Gentium, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

V*erſ.* 20.] In die illa erit quod ſuper frænum equi eſt, ſanctũ Domino: & erũt lebetes in domo Domini quaſi phialæ coram altari.

Verſ. 21.] Et erit omnes lebes in Ieruſalem, & in Iuda ſanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolantes, & ſument ex eis, & coquent in eis: & non erit mereator vltrà in domo Domini exereituum in die illo.

Et omnes qui reliqui fuerint.] S... cet è ſtrage prælij. Ad literam alludit ad geotes, quæ puſt tut & tam illuſtres Machabæurum victorias, partim Iudaiſmum ſuſceperunt, partim eis fœderatæ quutannis eunfluebant Ieruſalem ad eorom feſta, ibique Deum eurum adorabant; ita Theud. Palacius & Mariana. Sie enim Idumæus armis Hircani, qui filius fuit Simunis fratris Iudæ Machabæi, ſubactos, ſuſeepiſſe circumciſiunem & Iudaiſmum, docet Iuſeph. lib. 13. Antiquit. c. 17. Verùm quia paueæ gentes id feeerunt, hioc typicè & potiùs, ſub iis intelligit umnes quæ conuerſæ ſunt ad Chriſtum, q. d. Cæteris in infidelitate ſua pereuntibus, reliqui gentium cunuerſi ad fidem Chriſti, ſingulis annis venient in Eeeleſiam, ibique celebrabunt feſta Chriſtiana, non Iudaiea; ita Stuoica, Sanchez & alij: ae myſticè ſemper eelebrabunt feſtum tabernaculurum; quia viuent peregrini in huc mundu, tendeutes iugiter ad patriam cœleſtem, in qua mentem defigent, vt ibi perpetuum feſtum taberuaculurum in gloria agant. Numinat præ cæteris feſtum tabernaculurum, tum quia illud diutiùs cæteris, putà per ſeptem dies celebrabatur: tum quia alludit ad tabernacula Hebræorum iu deſertu, iu quibus cœleſti culumna ignis per noctem, & nubis per diem ubumbratis, protegebantur à tenebris nocturnis, æquè ac ab æſtu diurno. Simili enim mudu fideles iu Eccleſia ubumbratione Spiritus S. pruteguntur ab umni tentatione & ærumna: tum denique vt meminerint Chriſtiani, ſe hic nun habere ciuitatem & dumum permanentem, ſed habitare in tabernaculis quaſi milites & peregrinus, ac tendere ad dumum æternam in cœlis. Vide dicta Leuit. 31. 42. ita S. Hieron. Remig.

Remig. Hugo, Lyran. Vatab. Ribera & alij paſſim. Myſticè Euſeb. lib. 8. demonſtr. cap. 4. per tabernacula intelligit particulares Eccleſias, in quibus quaſi in tabernaculis ſecuri ab omni procella & incurſu hoſtili, degunt fideles tendentes in cœlum.

Feſtum tabernaculorum myſticũ. Cur?

Obiiciunt Iudæi feſtum tabernaculorum propriè eſſe accipiendum, ac proinde hæc expectanda eſſe à Meſſia venturo. Cur enim illud accipiamus ſpiritualiter & myſticè? Reſp. partim propriè illud accipi, ſicque impletum eſſe in Machabæis; partim & potiùs ſpiritualiter, ſicque pleniùs impleri in Chriſtianis. Porrò cur Propheta feſta Chriſtianorum nuncupet nomine feſti Iudaici tabernaculorum, cauſæ ſunt variæ. Prima, quia loquebatur Iudæis, qui nonniſi feſta Iudaica norant. Secunda, vt oſtenderet feſta Iudaica eſſe typos & figuras feſtorum Chriſtianorum, hæcque illis reſponſura, ſicut corpus reſpondet vmbræ. Magnam enim fidem Eccleſiæ facit conſenſio & conſonantia noui teſtamenti cum veteri, quòd que omnia eius ſacramenta & dona adūbrata fuerint per vetera & Iudaica. Tertia, quia Chriſtiani longè magis & veriùs agunt feſtum tabernaculorum, non ſemel in anno, vti Iudæi, ſed continuum & perenne. Hoc eſt quod nos monet S. Petrus Epiſt. 1. cap. 2. 11. dicens: *Chariſſimi obſecro vos tanquam aduenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſideriis.* Et S. Paulus ſæpe docet nos inſtar Abrahæ eſſe peregrinos terræ, ſed ciues cœli & ſanctorum, ac domeſticos Dei. *Fides*, inquit Hebr. 11. verſ. 1. & 9. *eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium. Abraham fide demoratus eſt in terra repromiſſionis tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob, cohæredibus repromiſſionis eiuſdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Vide ibi dicta. Quarta, quia prophetæ prophetice loquuntur, id eſt, parabolicè, ſymbolicè, ænigmaticè, tum ob rerum futurarum abſentiam, quas per vmbras & figuras videbant; tum ob earum obſcuritatem; tum ad prophetiæ elegantiam. Sic totum hoc caput, æquè ac totus penè Zacharias, & Ezechiel multis in locis, ac S. Ioannes in Apocalypſi ſymbolici ſunt & parabolici. Simili modo Ægyptij ſua myſteria repræſentabant per hieroglyphica: Iudæi autem erant vicini Ægyptiis, & primitus degentes in Ægypto illa ipſa viderant: vnde & ſubinde ea imitati ſunt, quibus proinde Prophetæ ſimili modo propheıarunt, ne Ægyptiis inferiores eſſe viderentur, præſertim cum Ægyptij ſua ſymbola & literas, ſuamque ſapientiam ab Hebræis, puta ab Abrahamo, Iacobo, Ioſepho, Moſe, &c. hauſerint, vti docent Euſeb. lib. 10. Præpar. 2. Clemens Alexan. lib. 1. Strom. & S. Aug. 18. ciuit. c. 39.

Quinta, quia res ſpirituales & bona ſpiritualia, quæ in nouo teſtamento attulit Chriſtus, commodè hominibus, & præſertim rudibus Iudæis explicari non poterant, niſi per ſymbola corporalia quibus aſſueuerant.

Myſticè peregrini qui?

Tropol. & anagog. S. Hieron. *Quamdiu*, inquit, *in profectu ſumus, & in curſu atque certamine, habitamus in tabernaculis; hoc omni mente nitentes, vt de tabernaculis ad firmam & ſtabilem ſedem tranſeamus, id eſt, domum Dei.* Vnde & S. David dicit in Pſalmo: *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus eſt.* Et: *Aduena ego ſum & peregrinus, ſicut omnes patres mei. Hoc loquitur qui in Ægypto eſt, & adhuc in ſæculo conſtitutus. Qui autem egreditur de Ægypto (qua* Heb. dicitur מצרים *mitſraim, & interpretatur tribulatio) & ingreditur vitiorum ſolitudinem, carpit iter ſuum, & dicit in Pſalmo: Pertranſibo in locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei, &c. Vnde & ille loquitur: Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini. Et poſt paululum: Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Vox enim exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum, &c. Vnum petii à Domino, hoc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, vt videam delectationem Domini, & viſitem templum eius. Qui in iſtiuſmodi habitat tabernaculis, & de tabernaculis ad atria, & de atriis ad domum, & de domo ad templum Domini ire feſtinat, debet celebrare ſolennia tabernaculorum in ligno ſapientiæ pulcherrimo.* Leuit. 23. 40.

Et erit qui non aſcenderit de familiis terræ.] Scilicet Iudææ: de ea enim hic agitur, illáque ſola obligabatur lege veteri, & conſequenter ad celebrandum feſtum tabernaculorum; ita Vatab. q. d. Iudæi qui non aſcenderint in Ieruſalem ad feſtum tabernaculorum, priuabuntur imbre, tum corporali (Deus enim Iudæos ob impietatem tempore Achab & Eliæ, ac deinceps ſæpe puniuit ſiccitate & ſterilitate) tum potius ſpirituali verbi, doctrinæ & gratiæ Dei: multò magis hoc imbre priuabuntur Iudæi & gentes, quæcunque nō aſcenderint in Ieruſalem myſticam, id eſt, Eccleſiam, ibique non celebrarint feſtum tabernaculorum myſticum, quod iam explicaui; ita S. Hier. Remig. Lyran. & alij. *Verſ. 17.*

Rectè notat Sanchez, per imbrem ſignificari maxima beneficia. Vnde Theod. ſic explicat: *Non erit ſuper eos imber, id eſt, nullam miſericordiam aſſequentur.* Tota enim fertilitas & fœlicitas Iudææ pendebat ab imbre matutino & ſerotino, puta ſementis & meſſis: vnde eum toties promittunt Prophetæ, eiúſque ſubtractionem impiis comminantur. Alludit ergo Zacharias ad illud Moſis Deuter. 11. 10. *Terra enim ad quam ingrederis poſſidendam, non eſt ſicut terra Ægypti, de qua exiſti, vbi iacto ſemine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ; ſed montoſa eſt & campeſtris de cœlo expectans pluuiam, quam Dominus Deus tuus ſemper inuiſit. Et oculi illius in ea ſunt à principio anni vſque ad finem eius. Si ergo obedieris*, &c. *dabit pluuiam terræ veſtræ temporaneam & ſerotinam, vt colligatis frumentum, & vinum, & oleum.*

Quod & ſi familia Ægypti non aſcenderit.] Meminit Ægypti potiùs quàm aliarum regionum & gentium, Primò, quia directè reſpicit ad Iudæos, qui ſub Ionatha fratre Iudæ Machabæi, ex conſenſu Ptolomæi Philometoris regis Ægypti, ibidem templum ſimile Ieroſolymitano ædificarūt Heliopoli, in eoque Pontificem conſtituerunt Oniam filium Oniæ Pontificis, à quo vrbs & regio, æquè ac templum Onion eſt appellatum. In eodem loco puer Ieſus, fugiens Herodem exulauit: vnde etiamnum ibidem oſtenditur fons Ieſu, irrigans hortum balſami, ex cuius irrigatione balſamum oriri cenſet Bredembachius, vti refert Adrichom. in Heliopoli: ſtetit hoc templum vſque ad imperium Veſpaſiani per annos 350. Erectum fuit contra legem Dei, quæ iubet vt ſolùm in loco à Deo electo, puta in Ieroſoly- *Verſ. 18.* *Onion Heliopolis.* *Fons Ieſu*

cc ij mitano

mitano templo immoletur, Deuter. 16. 2. Peccauerunt ergo Iudæi in Ægypto erigentes quaſi altare contra altare, & facientes ſchiſma à Ieruſalem & templo ibidem iuſſu Dei ædificato, de quo Ioſeph. lib. 13. Antiq. 6. Senſus ergo eſt, q. d. Si Iudæi qui in Ægypto degunt, ſuum Onion adire velint, nec aſcendere in Ieruſalem, priuabuntur pariter imbre iam dicto. Secundò, quia Ægyptij vicini erant Iudæis, iiſque infenſi: vnde per ſynecdochen repræſentant quoſuis Gentiles & hoſtes Iudæorum. q. d. Si Gentiles alieniſſimi à Ieruſalem, quales in primis fuerunt Ægyptij, nolint in eam myſticè aſcendere, putà ſi nolint adire Eccleſiam, fierique Chriſtiani, non erit ſuper eos imber gratiæ cœleſtis; ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyran. & Vatab. Tertiò, quia Ægyptus caret imbre & pluuia cœleſti: pro ea enim habet terreſtrem, putà Nilum, cuius exundatione irrigatur & fœcundatur, magis vel minùs ſecundùm maiorem vel minorem eius eluuiem. Vnde Plinius lib. 5. cap. 9. *Ægyptus*, ait, *in duodecim cubitis* (quibus Nilus exundans ſuper agros aſcendit, & eminet) *famem ſentit, in tredecim etiamnum eſurit, quatuordecim cubita hilaritatem afferunt, quindecim ſecuritatem, ſedecim delicias.* Quocirca cum hic Ægyptus comminatur, dicitque *Non erit ſuper eos imber*, per imbrem intellige irrigationem Nili: hæc enim Ægypto eſt loco imbris: alioquin eis nulla eſt pœna carentia imbris, ſi adſit Nili exundatio. Vnde Chald. vertit: *Non creſcet eius Nilus*; ita Mariana. Senſus eſt, q. d. Gentiles qui ſibi videntur abundare imbre ſapientiæ, vti Ægyptus abundat aqua Nili, eo deſtituentur, niſi adeant Eccleſiam, in eaque illum cœlitus hauriant. Punientur ariditate & ſterilitate, non tam corporali, quàm ſpiritali gratiæ, & doctrinæ ſalutiferæ.

Ægyptus pro imbre habet Nili exundationem.

Quartò, quia Ægyptus Hebr. vocatur מצרים *mitſraim*, quæ vox ſignificat anguſtias, aut duas anguſtias, ſiue anguſtum & arctum quid inter duo prementia: vnde aptè repræſentat anguſtias infidelium præſentes & æternas, quæ eos manent niſi Eccleſiam adeant, eiúſque imbre diuino irrigentur. Quocirca ſubdit: *Sed erit ruina, qua percutiet Deus omnes gentes*, &c. Ruina hæc partim temporalis eſt, v. g. qua Conſtantinus, Theodoſius, Carolus, aliique Principes Chriſtiani percuſſerunt & proſtrauerunt infideles in prælijs; partim æterna, qua eos Deus percutiet in gehenna.

Verſ. 19. *Hoc erit peccatum Ægypti.*] *Peccatum*, id eſt, peccati pœna & plaga, putà ruina iam dicta. Vnde Chald. *Hæc erit vltio Ægyptiorum, & punitio populorum*; eſt metonymia. Secundò propriè, q. d. Hoc erit antonomaſticè peccatum, ſcilicet peccatum peccatorum omnium maximum, ſi nimirum nolint gentes exire è ſuo gentiliſmo & ingredi Ieruſalem, id eſt, Eccleſiam Chriſti, in eáque celebrare feſtum ſpirituale tabernaculorum, fide, ſpe & charitate tendendo ad patriam cœleſtem; ita S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo.

Verſ. 20. *In die illa erit quod ſuper frænum equi eſt ſanctum Domino.*] Hebr. eſt מצלות *metſillot*, quod Septuag. Syrus, Arabicus Antiochenus, & noſter vertunt *frænum*. Cauſam dat Merinus in lexico: Credentem, ait, *metſillot* eſſe partem illam fræni ferream quæ prominet ex ore equi (quæ vulgo dicitur *morſo del cauallo*): ſic dictam à colliſione & tinnitu, putà à nomine צלצל *tſiltſel*, quod per onomatopœiam ſignificat cymbalum (vel quid ſimile) tinniens. Hinc ſecundò R. Dauid & Pagnin vertunt *tintinnabulum*, quod muliones ex capite vel collo mulorum & equorum onerariorum, præſertim Principum ſuſpendunt, tum ad ornatum, tum vt ex eius ſonitu ſciatur vbi ſint, ne ſi à via aberrent, perdantur. Vnde Pagnin. vertit: *In illa die erit ſuper tintinnabula equorum ſanctitas Domino.* q. d. Tintinnabulis equorum inſculpentur hæ duæ voces, *ſanctitas Domino*, vt ſignificetur ea eſſe conſecrata Deo. Tertiò, Chald. & S. Hieron. in Comment. vertunt *phaleras*, quæ tegunt, ornant & obumbrant equum: radix enim צלל *tſalal* ſignificat tegere, obumbrare: vnde צל *tſel* eſt vmbra. Quocirca Chald. vertit: *In tempore illo erunt omnes phaleræ equi ſanctificata Domino.* Et Tigurine: *In die illo conſecrabitur Domino quod eſt in equorum phaleris.* Quartò, Clarius vertit *collaria.* Alij *ſtragula & quæuis equorum ornamenta.* Denique Arabicus Alexandrinus vertit *putridum*, vel *tabem equi.*

Senſus eſt, q. d. Machabæi victores, æquè ac principes Chriſtiani, in templo conſecrabunt Deo hoſtium manubias, præſertim phaleras & ornamenta, quæ equis equorum detraxerunt: ſicut Dauid gladium quem detraxit Goliath, quoque eum occidit, conſecrauit Deo in templo. 1. Reg. 21. Rurſum q. d. Poſt Eccleſiæ victoriam & dominatum alta erit vbique pax, adeò vt aurum, argentum & gemmæ quibus ornari ſolent fræna principum, & nobilium ſtragula ac phaleræ pretioſæ conuertantur in Dei cultum, Deóque dedicentur, vel quaſi trophæa in gratiarum actionem, vt vult Theod. vel ad teſtandum pietatis & deuotionis affectum; ita S. Hieron. Cyril. Vatab. Arias, Ribera & alij. Huc accedit expoſitio Stunicæ, qui cenſet alludi hîc ad laminam quæ erat in tiara Pontificis appenſa fronti, cui inſcriptum erat, *Sanctitas Domino.* q. d. Hic eſt Pontifex ſanctificatus, & conſecratus Domino. Indicat ergo Zacharias, Machabæos militéſque victores ſuis prælijs prælaturos ſanctitatem Domini, quaſi titulum & cauſam, æquè ac ſymbolum belli, in quo omnem victoriæ ſpem collocent. q. d. Nos pugnamus pro lege ſancta Dei; vnde eius ſymbolum in vexillis & armis præferimus, ideóque victores nos fore confidimus; ita feciſſe Iudam Machabæum notiſſimum eſt ex libris Machabæorum.

Victores ſpolia dicant Deo.

Hoc faciunt iam Principes Chriſtiani contra hæreticos & infideles in Gallia, Germania, Boëmia, Vvalachia, India, &c. decertantes, & idcirco de iis triumphant, & victorijs penè miraculoſis potiuntur. Idem per vmbram viderunt & fecerunt Gentiles. Alexandro enim digna vox eſt apud Dion. oratione 2. de regno: *Exuuijs*, inquit, *& hoſtium armis templa excolenda ſunt, quum & Hector hoſtium ſpolia ad ſagittiferi Apollinis ædem ſe appenſurum vouebat.* Plures eorum gnomas & exempla citaui Numer. 31. 50. vbi Iſraëlitæ manubias Madianitarum Deo, quaſi victoriæ datori conſecrarunt; & Geneſ. 14. 20. vbi Abraham parta victoria de quatuor regibus, ſpoliorum decimas Melchiſedecho, quaſi Dei Vicario & Pontifici obtulit. Porrò meminit frænorum potiùs, quàm aliarum rerum, quia egit de hoſtibus Ieruſalem & Eccleſiæ, quos deuictos aſſerit ſuos frænos & phaleras, id eſt, ſua decora, delicias & opes vel ſponte, vel coactè, putè per

victores

A victores oblaturos Eccleſiæ. Milites enim, putà equites, omnes ſuas opes olim ponebant, & etiamnum ponunt in adornandis armis & equis. Vnde Iuuenal. Satyra 11.

Argenti quod erat, ſolis fulgebat in armis.

Et mox:

Magnorum artificum frangebat pocula miles,
Vt phaleris gauderet equus.

Hinc fræna faciebant aurea. Talia erant Pallantis Æneid 8.

Frænaque bina meus quæ nunc habet aurea Pallas.

Talia quoque erant equorum quos Latinus miſit ad Æneam, Æneid. 7.

B *Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.*

Quin & angeli ſtipantes Iudam Machabæum apparuerunt in equis, aureis frænis decori. lib. 2. Machab. cap. 10. verſu 29. Hinc illud S. Bernardi taxantis luxum non militum, ſed Prælatorum: *Dicite Pontifices, in frænis quid facit aurum?* Hæc & plura noſter Sanchez. Sic Eliſæus vocatus ab Elia ad vitam propheticam, id eſt, ſanctam & religioſam, artis ſuæ inſtrumenta, ſcilicet aratrum & boues in ſacrificium Deo obtulit. 3. Reg. 19. 21.

Conſtātin. clauo Chriſti frenos ornauit. Hinc ſecundò multi putant hic denotari Conſtantinum Magnum, qui clauum quo crucifixus C eſt Chriſtus, fræno equi ſui impoſuit, vt oſtenderet ſuam in Chriſtum pietatem, vtque profiteretur ſe Chriſti crucifixi ope & virtute obtinuiſſe, & ſperare deinceps obtenturum victorias contra infideles eius hoſtes. Tempore enim Conſtantini Eccleſia triumphauit de hoſtibus, eamque gloriam obtinuit quam hic deſcribit Zacharias. q. d. Super frænum equi Conſtantini erit Sanctum Domino, id eſt, clauus ſanctificatus Domino ex contactu ſanctiſſimi corporis Chriſti. Quidni enim ſanctus ſit clauus, qui paſſionis Chriſti & redēptionis noſtræ præcipuum fuit inſtrumentum? Ridet hoc S. Hieron. at non S. Cyrillus: *Non incredibile*, ait, *hoc dixerit quis, neque alienum à decoro eſt, meminiſſe Deum &* D *prophetica prædictione honoraſſe Imperatorem valdè pium*, &c. *Equos enim regum clauo crucis Chriſti ornari quid aliud declarat, quàm ſummam Imperatorum pietatem?* Magis aſſeueranter S. Ambroſ. orat. de obitu Theodoſii Imper. *Quæſiuit*, inquit, S. Helena *clauos quibus crucifixus eſt Dominus, & inuenit. De vno clauo frænos fieri præcepit, de altero diadema intexuit; vnum ad decorem, alterum ad deuotionem vertit. Miſit itaque filio Conſtantino diadema gemmis inſignitum, quas pretioſior ferro innexas Crucis, redemptionis diuinæ gemma connecteret: miſit & frænum; vtroque vſus eſt Conſtantinus, & fidem tranſmiſit ad poſteros reges.* E *Principium itaque credentium Imperatorum ſanctum eſt quod ſuper frænum: ex illo fides, vt perſecutio ceſſaret, deuotio ſuccederet.* Et paulò pòſt: *Rectè in capite clauus, vt vbi ſenſus eſt, ibi præſidium: in vertice corona, in manibus habena. Corona de cruce, vt fides luceat: habena quoque de cruce, vt poteſtas regat, ſitque iuſta moderatio, non iniuſta præceptio.* Ac poſt multa eiuſdem argumenti: *Quid ergo aliud egit Helena operatio, vt fræna dirigeret, niſi vt omnibus Imperatoribus ſancto Spiritu dicere videretur: Nolite fieri ſicut equus & mulus, ſed in fræno & chamo maxillas eorum conſtringeret, qui ſe non agnoſcerent Reges vt regerent ſibi ſubditos?* Additque, illam

A hoc fræno refrænaſſe inſolentiam Tyrannorum, Licinii, Maximi, &c. Idem habet Theodor. lib 1. Hiſtor. cap. 18. *Helena*, inquit, *clauorum partem in Imperatoris galeam artificiosè includendam curauit, quæ capiti filii conſuleret, & hoſtium tela depellerentur: partem fræno equi illius admiſcuit, quo tum Imperatorem tutum ac ſecurum redderet, tum veterem prophetiam explere poſſet. Nam olim prædixerat Zacharias Propheta: Quod eſt in fræno equi, erit ſanctum Domino omnipotenti.* Eadem habet Sozomenus lib. 2. hiſtor. cap. 1. Nicephor. libr. 8. cap. 29. & alii. *Clauorum Chriſti diſtributio.*

Porro Greg. Turon. de gloria martyrum cap. 6. conſtanter affirmans clauos quibus Chriſtus B crucifixus eſt, fuiſſe quatuor, ſcilicet ſingulos in ſingulis pedibus, æquè ac manibus, ita eos diſtributos à S. Helena enarrat: *Speciosi autem, omnique metallo nobiliores Dominicæ Crucis claui, qui beata membra tenuerunt, ab Helena Regina poſt ipſius S. Crucis inuentionem reperti ſunt: & de duobus quidem frænum Imperatoris muniuit, quo faciliùs, ſi aduerſæ gentes reſtitiſſent Principi, hac virtute fugarentur, de quibus non eſt ignotum Zachariam vaticinaſſe Prophetam*, &c. Subdit tertium à S. Helena in mare Hadriaticum tempeſtuoſum, & naufragiis infame fuiſſe proiectum; quo facto, mare deinceps nauigantibus fuiſſe placidum & tranquillum; quartum verò in galea ſtatuæ Conſtan- C tini fuiſſe poſitum. Idem habet Zonaras lib. 3. Annalium, licèt S. Ambr. & Baron. anno Chriſti 326. aſſerant eum poſitum, non in galea ſtatuæ, ſed in corona ipſa, quam in capite geſtare ſolebat Conſtantinus. Subdit Greg. miraculum claui in fræno, quod ſuo æuo, putà tempore Iuſtini Imperatoris contigit: *Magnam*, inquit, *ferunt virtutem eſſe huius fræni, quod ambigi nequaquam poteſt: quod Iuſtinus Imper. publicè expertus eſt, ac ſuis omnibus patefecit. Illuſus enim à quodam mago propter pecuniam, emiſſas ſibi à dæmonis vmbra intolerabiles per duarum curricula noctium ſuſtinuit inſidias; ſed cum tertia nocte frænum capiti collocaſſet, locum inſidiandi inimicus vltrà non habuit, repertúmque au-* D *ctorem inſidiarum gladio percuſſit.* *Miraculū.*

Denique per frænum ſignificatur ipſe Conſtantinus Imper. qui ſe ſuúmque imperium cum fræno ſubmiſit, & ſanctificauit, i. conſecrauit Chriſto. vnde Arabicus Antiochenus vertit: *In die illa erit*, (ſedens, putà Conſtantinus) *ſupra frænū equi ſanctificatus Domino.* Et Arabicus Alexandrinus: *In illa die qui apprehendet putridum equi* (hoſtilis à ſe cæſi) *erit ſanctum Domino omnipotenti.* *Moral. frænum eſt continētia linguæ dicēda Deo.*

Tropol. S. Hieron. per frænum accipit continentiam & mortificationem, qua refrænamus pruritum concupiſcentiæ, præſertim oris & linguæ, per ſermonem Dei, de quo Pſalm. 31. dici- E tur: *In chamo & fræno maxillas eorum conſtringe.* Et S. Iacobus cap. 3. *In equorum ora frænos mittimus, & omne eorum corpus circumagimus, vt ſcilicet rectè gradiantur itinere & mollia ad ſedendum Domino poſſint terga præbere. Tale frænum, & talis ferme auri, & argenti varietate compoſitus, feros equos ſaluatori præparat ad ſedendum, & ſanctos facit, ac propriè illius cultui conſecratos.* Hæc S. Hieron.

Nota, pro מצלות *metſillot*, Aquila & Symmach. legerunt מצולות *metſullot*. Vnde vertunt βύθον, id eſt, *profundum*. Symmachus μείωτον σύσκιον, id eſt, *inceſſum vmbroſum*, ſiue tenebroſum, per quæ S. Hieron. intelligit arcanam & myſticam

ſcientiam, *quam & Dauid*, inquit, *quaſi equus optimus ſe habere iactabas, dicens: Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi*, pſalm. 50. Et Apoſtolos: *O profundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inveſtigabiles viæ eius?* Rom. 11. 33. *De hoc profundo Propheta clamauit ad Dominum, & exaudiuit eum*, pſalm. 17. 12. *Has tenebras & ſacramenta diuina ingreſſus eſt Moſes in Sina montis caligine, vt videret Deum, de quibus & Dauid* pſalm. 35. 7. *Iudicia Domini abyſſus multa. Hæc arcana, & iſta myſteria ſancta ſunt Domino, quæ nouerat Euangeliſta Ioannes, qui auſus eſt dicere, quod angeli forſitan neſciebant: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Et idcirco amatur à Domino: quia optimum habebat profundum, & recubuerat ſuper pectus Ieſu; vnde & hauſerat ſapientiam.*

Et erunt lebetes in domo Domini quaſi phialæ.] Lebetes erant ollæ, in quibus coquebantur carnes victimarum Deo immolatarum. Phialarum in templo triplex erat vſus. Primò, in eis adolebatur thymiama. Secundò, in iis libabatur, id eſt, bibebatur, vel effundebatur vinum quaſi libamen Deo, iuxta illud Amos 6. 6. *Qui bibunt in phialis vinum*. Tertiò, in phialis excipiebatur ſanguis victimarum, qui deinde effundebatur ad cornua altaris, vt deſignaretur ſanguinem in quo conſiſtit vita animalis, ac conſequenter ipſam eius vitam dari & immolari Deo, vt dixi in Leuitico. Quocirca magna erat copia phialarum, longèque maior quam lebetum, vel ollarum. Dicit ergo Propheta, tantum fore gentium concurſum in Ieruſalem ad ſacrificandum in feſto Tabernaculorum, vt lebetum, in quibus coquendæ ſunt victimæ, tanta ſit copia, quanta phialarum alio tempore eſſe ſolet. Nam illo feſto ſicut creſcet numerus ſacrificiorum & lebetũ, ita creſcet & proportionaliter phialarum. Vnus enim lebes tres, vel quatuor phialas requirit: quocirca tunc erũt plures phialæ, quàm lebetes; ſed tot erunt lebetes, quot aliàs ſolent eſſe phialæ. q.d. Multa erunt inſtrumenta ſacrificiorum & cultus diuini, quia multa erit populi frequentia, æquè ac pietas & religio. Hoc ad literam impletum eſt ſub Machabæis, qui ſuis prælus Ieruſalem & templo ſuum decus reſtituerunt & auxerunt.

Phialarũ triplex vſus.

Parabolicè verius eſt in Eccleſia Chriſti, in qua tot ſunt lebetes, id eſt, calices, patenæ, ciboria, hierothecæ, thuribola, aliaque vaſa ſacra, in quib⁹ vel ſacrificatur caro & ſanguis Agni immaculati Chriſti Domini, vel aliquod miniſterium huic ſacrificio exhibetur, quot in veteri lege & templo erant phialæ; ita Lyra. Aut q. d. Sicut multi erũt lebetes, id eſt, patenæ, ciboria & hierothecæ, in quibus conſecrantur, vel reponuntur hoſtiæ cõſecratæ, putà caro Chriſti, ita pariter multæ erunt phialæ, id eſt, multi calices, in quibus conſecratur, ſacrificatur & bibitur ſanguis Chriſti: nec enim caro conſecrari poteſt niſi conſecretur & ſanguis; vnde & omnis calix ſuam habet patenam, in qua reponatur corpus Chriſti.

Nota, phiala ſacitior & ſacratior in tẽplo erat quàm lebes, primò, quia phyſicè nitidior & purior, æquè ac pretioſior; quia ſæpe erat ex argento, vel auro; lebes verò ex argilla, vel ære, iſque ob ignem, carnes & fumum ater, fuliginoſus, olens & ſordidus. Vnde illud vulgo tritum;

Phiala ſacratior lebete.

Væ tibi tu nigra dicebat cacabus ollæ:

Cacabus enim eſt lebes, æquè ac olla. Secundò, quia phiala propriè & proximè ſeruiebat ſacrificio, nimirum exceptioni & effuſioni ſanguinis victimæ, putà libationi; item thymiamati, eiúſque ſuffitui & incenſo: lebes verò tantùm ſeruiebat coquendis & lixandis carnibus victimæ iam immolatæ, idcoque poſt peractum ſacrificium, vt ſcilicet eius participes fierent laici offerentes, & ex carnibus victimæ quam obtulerant, comederent & epularentur coram Domino. Hinc tertiò, phialæ omnes erant templi, ideoque ſacratæ Deo: lebetes verò non. Nam etſi aliqui eſſent in templo lebetes pro coquendis carnibus, Sacerdotum præſertim, tamen affluente magna turba ſacrificantium, vti fiebat in feſto Paſchæ, Pẽtecoſtes & Tabernaculorum, hi non ſufficiebant: vnde tunc laicus quiſque ſacrificans debebat procurare ſibi lebetem, commodando, vel conducendo eum, in quo carnes ſuas coqueret, quem deinde commodanti vel conducenti reddebat. Prædicit ergo hic Zacharias, tantam fore deuotionem populi, vt cùm plurimi confluxuri ſint ad ſacrificandum in feſto Tabernaculorum, plurimi quoque ex Ieruſalem & Iuda afferant ſuos lebetes, non tantùm pro ſe, ſed & pro aliis, qui gratis eos aduenis cõmodabunt, vt à mercatoribus eos emere vel cõducere non ſit opus; ac peractis ſacrificiis relinquent eos templo, Deoque dicabunt in perpetuum: quo fiet vt tantus ſit lebetum ſanctorum numerus, quantus eſt phialarum, vtque penè tam ſacri habeantur (vtpote Deo tanta deuotione conſecrati, & tot carnium Deo immolatarum cõtactu ſanctificati) quàm phialæ, itaque in phialarum dignitatem & ſanctitatem quaſi tranſire videantur. Hoc ad literam impletum ſub Machabæis, cum ipſi repurgarunt templum, eiúſque dedicationem & encænia celebrarunt cœlitus recepto igne diuino, qui ſacrificia conſumpſit, quo miraculo viſo certatim omnes concurrerunt ad offerendas victimas, quas hic ignis Deo concremaret.

Hinc myſticè, lebetes ſunt ſacerdotes: ſicut enim in lebetibus igne ſubiecto coquebatur caro victimæ, ita à ſacerdotib⁹ ignea vi & virtute Spiritus S. conſecratur & cõficitur Euchariſtia, quã deinde fidelibus diſtribuunt quaſi panem cœleſtem & viuificum, q. d. Tãtus in lege noua erit ſacerdotum numerus, quantus in lege veteri fuit phialarum, aliorúmq; vaſorum ſacrorũ; ita à Caſtro. Generaliùs Remig. & Vatab. per lebetes accipiunt mentes Chriſtianorum, in quibus igne charitatis conſumuntur carnis vitia, & coquũtur preces & vota ad Dominum: eædem ſunt phialæ in quibus thymiama deuotionis & laudis ad Deũ iugiter exhalat, & fragrat. q. d. Tanta erit fidelium copia, qui ſeipſos in corde quaſi victimas mactabunt, & quaſi thymiama ſuauiſſimum Deo offerent, quanta fuit lebetum ad ſacrificia, & phialarum ad odoramenta in veteri Teſtamento. Paulò aliter S. Hier. ipſe enim lebetes & ollas carnium aſſignat Iudæis, phialas verò aromatũ Chriſtianis: *Ament*, inquit, *aneos lebetes, qui amauerunt ollas Ægyptias, & carnes & pepones, & allia, & cepe, & cucumeres. Nos Iudaicos lebetes in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatum coram altari Domini, de quibus ſponſa dicit ad ſponſum Cant. 6. Fratruelis meus deſcendit in hortum meum ad phialas aromatum. paſcere in hortis, & colligere lilia, &c. vt impleat phialas animarum credentium,*

Myſticè, lebes eſt ſacerdos.

Et mens fidelis.

tium, & Domino ex eis liba defundat. Iſtiuſmodi lebetes cum verſi fuerint in phialas Domini, & dicere potuerint: Chriſti bonus odor ſumus; & pro virulentia carnium varios cœperint flores geſtare virtutum, tunc erunt in Ieruſalem & in Iuda ſanctificati Domino. Ieruſalem enim viſionem pacis, Iudas exprimit confitentem. Huc alludit Eccleſia cum canit de S. Magdalena:

Fit ex lebete phiala,
In vas tranſlata gloriæ,
Ex vaſe contumeliæ.

q. d. Quæ priùs erat atra lebes, plena carnibus, gula, vino & venere, facta eſt phiala aurea, offerens thymiama pœnitentiæ & charitatis Chriſto. Vnde ſuos capillos, aromata, cætetáque lenocinia, & lebetes, id eſt, gulæ & libidinis inſtrumenta, in Chriſti honorem impendit, eique quaſi in phiala obtulit, vti vnguenta pretioſa rupto alabaſtro in caput eiuſdem effudit. Ita S. Hieron. Cyril. & Haymo myſticè hæc exponunt de mortificatione, qua lebetes, id eſt, quicquid in nobis eſt ollare & carneum, igne Spiritus ſancti ita excoquitur, vt totum exhalet tranſeátque in ſpiritum; quo fit vt talem odorem Deo & angelis aſpiret caro mortificata, qualem habere ſolent phialæ aromate fragrantes, ait Sanchez. Sanè hic ſenſus appoſitè reſpondet ſenſui literali, & differentiæ inter lebetem & phialam quam paulo antè aſſignaui. Huc quoque alluſit Apoſtolus 2. Timoth. 2. 20. & Rom. 9. 21. vbi docet in domo Dei eſſe vaſa alia in honorem, alia in contumeliam; ac peccatorem, qui eſt vas contumeliæ, ſi pœniteat, ſéque à peccatis expurget, fieri vas honoris & gloriæ. Sic enim Magdalena, quæ peccatrix erat lebes ignominiæ, pœnitens facta eſt phiala gloriæ.

Lebes eſt mortificatio carnis.

Verſ. 15. *Et erit omnis lebes*, ſcilicet ad ſacrificia neceſſarius, *ſanctificatus Domino.*] q. d. Abundabit templum vaſis rebúſque neceſſariis ad Dei cultum, ita vt nihil cuiquam ad ſacrificandum, Deúmque rite colendum deſit. Aut q. d. Omnis lebes qui eſt in domo Domini, vti dixit verſiculo præcedenti, iugiter ibi manebit quaſi ſanctificatus Domino, nec inde extrahetur vt applicetur vſibus prophanis. Calices enim & vaſa ſacra ſemel conſecrata Deo, manent in æternum ſacra, nec fas eſt ea reducere ad vſus prophanos. Aut vt Palacius, q. d. Tanta erit immolantium multitudo, vt ex omni Ieruſalem & Iudæa certatim adducantur lebetes, in quibus carnes victimarum coquantur, ac deinceps lebetes illi, quaſi iam victimis hiſce ſanctificati, in vſum templi remanebunt, eúnque Deo & templo conſecrati. Hoc verum fuit in Machabæis, verius in Chriſtianis, Hi enim abundant calicibus, thuribulis, lebetibus, omnibúſque vaſis ad ſacrificium Deique cultum opportunis. His enim diuites ſunt Eccleſiæ, monaſteria, templa ad inuidiam hæreticorum.

Myſticè, omnis lebes, id eſt, omnis ſacerdos, adeóque omnis fidelis manebit ſacerdos & fidelis, id eſt, Dei cultui addictus, & Deo quaſi conſecratus, vt in ſuo gradu fideliter & piè Deo ſeruiat, nec ampliùs ad infidelitatem, ſcelera, vſúſque prophanos redeat, id eſt, licitè redire nequeat; & ſi talem ſe præſtet qualem profeſſus eſt, nunquam reipſa rediturus ſit.

Ex hoc loco liquet, hæc potius ſpiritualiter, quàm corporaliter eſſe accipienda. Nam corporaliter in rigore falſum eſt, quod omnis lebes in Ieruſalem & Iuda fuerit ſanctificatus Domino: alioqui enim Ieroſolymitæ & Iudæi debuiſſent omnes ſuos lebetes deferre ad templum, & dicare Deo, nec vllos domi ad proprios vſus retinere potuiſſent, quod liquet eſſe falſum: ſpiritualiter autem verum eſt, quod omnis lebes, id eſt, omnis ſacerdos & fidelis in Ordinatione & Baptiſmo ſit conſecratus Domino. Vnde S. Petrus loquens fidelibus etiam laicis: *Vos*, ait, *genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum.* 1. Petri 2. 9. & S. Paulus: *Obſecro vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum*, Rom. 12. 1. Et: *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus*, Hebr. 13. 15.

Et coquent in eis.] q. d. Iudæi ſub Machabæis in ſuis lebetibus coquent carnes, quas Deo immolarint, Chriſtiani verò, præſertim ſacerdotes, in mentibus ſuis coquent pia & ardentia deſideria, propoſita & vota, quaſi victimas Dei, tum contritionis & pœnitentiæ, tum laudum & hymnorum, tum charitatis, præſertim circa conuerſionem animarum, vt ſcilicet proximos doceant res ſalutis, à peccatis auocent, ad virtutes, vitámque ſanctam & perfectam inducant: hæ enim ſunt victimæ Deo vti honorificentiſſimæ, ita gratiſſimæ & iucundiſſimæ. Addit à Caſtro alium ſenſum, q. d. Chriſti fideles eligent ex viris Deo ſacris, quos vbique reperient, quem voluerint, vt per eum offerant Deo ſacrificium verum Chriſti, putà Euchariſtiam, ſine quæſtu & ſumptibus, quibus olim opus erat ad coëmendas victimas, olláſque conducendas, ad coquendas carnes ſacrificiorum; vnde ſequitur.

Et non erit mercator.] Hebr. & Septuag. *Non erit Chananæus*, id eſt, mercator, vt vertit Aquila, Chald. & noſter. Olim enim Chananæi in mercatura erant celebres. Iam ſenſus eſt, q. d. In templo erit abundantia lebetum, phialarum & cæterorum vaſorum, quæ neceſſaria ſunt ad ſacrificandum, ac proinde non erunt mercatores, qui ea peregrinis venientibus in Ieruſalem ad ſacrificandum vendant, aut elocent. Aut vt Palacius. q. d. Tanta erit charitas concurrentium ad templum, vt quiſque alteri, præſertim aduenæ & peregrino, lebetes & phialas ſine pretio gratis exhibeat & commodet; tanta etiam venientium erit deuotio & diligentia, vt quiſque ſibi neceſſaria ad ſacrificium ſecum afferat, ac proinde mercatoribus, qui ea in feſtis vendere ſolent aduentantibus, non erit opus; id factum eſt ſub Machabæis.

Iam ſub hoc typo parabolicè ſignificatur, apud Chriſtianos volentes Deo ſacrificare, non fore mercatores, qui vendant oues, boues, columbas, aliáſque victimas, quas Deo immolent, aliáque ad ſacrificium neceſſaria, vti erant apud Iudæos; eo quòd ſacrificium Chriſtianorum futurum ſit, non carnale boum & ouium, ſed myſticum, putà Euchariſtiæ; aut ſpirituale & mentale, putà orationis, contritionis, charitatis, &c. q. d. In Eccleſia Chriſti facilè & ſine pretio licebit Deum colere, eique ſacrificare. Huius rei

ſymbolo Chriſtus è templo eiecit ementes & vẽdentes, Matth. 21. 12. Hinc Stunica ſic exponit: Non erit Chananæus, id eſt, Gabaonita, qui more ſuo (Gabaonitas enim Ioſue cap. 9. 27. damnauit ad ligna & aquam comportandum pro ſacrificiis templi) neceſſaria ad ſacrificium ſuppeditet. Verùm Gabaonitæ non erant mercatores, ſed ſerui Hebræorum. Rurſum non erit in Eccleſia mercator, ſcilicet rerum ſpiritualium, id eſt, ſimoniacus, qui ſcilicet Euchariſtiam, réſque ſacras pretio vendat aut emat, quia Chriſtus præcepit Apoſtolis eorúmque poſteris: *Gratis accepiſtis, gratis date*, Matth. 10. 8. ita Lyran. & Vatab. Porrò non erit ſimoniacus, id eſt, licitè eſſe non poterit, nec vt ſit permittetur; quia à Prælatis Eccleſiæ punietur, & beneficio quod ſimoniacè obtinuit, ſi res conſtet, priuabitur.

Mercator eſt ſimoniacus.

Aliter Theod. Albert. & Clarius: hi enim per Chananæum intelligunt ſceleratum & impro-

A bum. Tales enim olim erant Chananæi, ideóque à Deo per Hebræos è terra ſancta expulſi ſunt. q. d. Chriſtiani non erunt ſcelerati; ſed pij & ſancti, intellige quantum eſt ex vi Chriſtianiſmi & gratiæ Chriſti: omnes enim qui huic gratiæ obſequuntur & cooperantur, ſancti ſunt: ſi quis verò id nolit, non mirum ſi ſceleratus euadat, ſed ſua culpa & malitia. Inſuper ſi ſceleratus ſit, Eccleſia eum corrigere ſatager: ſi monitus ſecundò & tertiò ſe corrigere nolit, Eccleſia eum excommunicabit, & è cœtu fidelium expellet, iuxta præceptum Chriſti, Matth. 18. 15. *Dominus omnipotens*, ait Theod. *hanc vocem veram eſſe hoc tempore præſtet, vt nemo in nobis Chananæus videatur, ſed omnes*

B *ſecundùm traditionem Euangelicam viuamus, & beatam ſpem expectemus, aduentúmque magni Dei conſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti, cui cum Patre gloria & cum Spiritu ſancto nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.*

COMMEN-

COMMENTARIVS IN MALACHIAM.

ARGVMENTVM.

QVæritur primò, quis fuerit Malachias? Reſpondet primò Origenes apud S. Hier. & Cyrillum, eum fuiſſe angelum qui corpus aſſumpſit, illúdque ſibi hypoſtaticè vniuit, vt eſſet typus Chriſti, & vt hæc Dei oracula Iudæis enunciaret. Id probat ex eo, quod Malachias hebr. idem ſit quod angelus Domini Et ita vertũt c.1. verſ.1. Septuag. & ex iis Clemẽs Alexand. li.1. Stromat. & S. Auguſt. li.20. ciuit. c. 25. Et S. Chryſoſt. orat. 2 cõtra Iudæos, & hom. 14. in Epiſt. ad Hebr. *Lege*, ait, *quid dicat Aggæus, quid Zacharias, quid Angelus* (putà Malachias) **B** *quid Eſdras incuſet*. Simili argumento motus Origenes, cenſuit Aggæum & Ioannem Baptiſtam fuiſſe angelos incorporatos, eo quòd in Scripturis vocẽtur Angeli, vt patet Aggæi 1. 13. & Matt. 11. 10. Cum Origene ſenſiſſe videtur Tertull lib. de carne Chriſti cap. 3. & 6. vbi probat non fuiſſe verbo Dei impoſſibile carnem aſſumere ex eo, quod id angelis fuerit poſſibile: quod niſi de aſſumptione hypoſtatica intelligas, eius ratio futilis eſſet & nullius momenti. Porrò Origenes hanc ſententiam tradit tum alibi, tum diſertè tomo 2. in Ioannem, explicans illa Malachiæ verba: *Ecce ego mitto angelum meum*. Verùm hic eſt error. **C** Nam de fide eſt Ioannem Baptiſtam fuiſſe hominem, generatum ex Zacharia & Elizabeth, vt patet Lucæ 1. 15. & Ioan. 1. 6. Et certum eſt omnes Prophetas fuiſſe homines. Vnde Eccleſ. c. 49. 12. *Et duodecim Prophetarum oſſa*, inquit, *pullulent de loco ſuo*. Si habuerunt oſſa, eaque rurſum pullulabunt & reſurgent; ergo fuerunt veri homines: hi enim conſtant carne & oſſibus; ita S. Hier. Cyrill. Theod. & alii paſſim. Ad argumentum reſpondeo, Prophetas vocari angelos, id eſt, nuncios & legatos Dei. Sic quilibet ſacerdos à Malachia vocatur angelus, cum ait c. 2. 7. *Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legẽ requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt*. Secundò, vocantur angeli, ob angelicos mores, formam & vitam. Simili modo multi hodie filiis ſuis induunt nomen *Angelus*, ob deuotionem quam habent erga angelos, vtque eorum puritatem imitentur; ita S. Epiphan. lib. de vita & moribus Proph. in Malachia & Aggæo, qui & addit ex ſententia Hebræorum, Malachiam vocari angelum, eo quòd quæcunque prædicaret, eadem ab angelo de cœlis venientε docerentur, & confirmarentur. Sed huius rei fides ſit penes Hebræos: certè videtur olere fabulam & figmentum Rabbinicum.

Origenes cẽſuit Malachiam, Aggæũ & Ioannem Baptiſtam fuiſſe angelos.

Secũdò, veteres Hebræi, æquè ac moderni tradunt Malachiam fuiſſe Eſdram ſacerdotẽ & ſcribam. Hanc traditionem referunt & ſequuntur S. Hieron. Remig. Ruper. Ribera & alii. Rationes & coniecturæ huius ſententiæ ſunt variæ. Prima, quia Malachias idem argumentum tractat quod Eſdras, ſcilicet taxat neglectum legis cultúſque Dei, ac nominatim matrimonia cum alienigenis, quæ Eſdras culpat c. 9. Secunda, quia Eſdras eodem tempore vixit quo Malachias, ac meminit c. 5. 1. Aggæi & Zachariæ, non tamen Malachiæ: ergo ſignum eſt ipſummet fuiſſe Malachiam, qui ita dictus ſit, cum à Deo quaſi angelus, id eſt, nuncius & Propheta ad populum miſſus eſt, vt eos induceret ad pœnitentiam, qua imminentes clades effugerent. Tertia, quia Eſdras vir mirè ſanctus, zeloſus & egregius prædicator, omnino videtur fuiſſe Propheta, nec alius eſſe potuit, quàm Malachias. Quarta, quia Eccleſiaſticus cap. 49. cum laudat Zorobabel, Ieſum, Nehemiam, præterit Eſdram, qui illis virtute & geſtis non cedit: ergo veriſimile eſt ipſum eum laudaſſe inter duodecim minores Prophetas, ſub nomine Malachiæ. Ex aduerſo Ioſephus in libris Antiq. & Euſeb. in Chronico, meminerunt Eſdræ, ſed non Malachiæ, quaſi vnus idémque fuerit: Euſebius tamẽ lib. 10. Præpar. ca. 3. meminit Malachiæ, cúmque Aggæo & Zachariæ aſſociat.

An Malachias ſit Eſdras?

Verùm alii paſſim Malachiam ab Eſdra diſtinguunt. Primò, quia Eſdras vbique vocatur Eſdrás, nuſquam Malachias; ſicut Malachias vbiq; vocatur Malachias, nuſquam Eſdras: nec Malachias vllam dat ſignificationem Eſdræ. Secundò, quia Eſdras vbique Scriba vocatur, Malachias verò vbiq; Propheta. Tertiò, quia Malachias vltimus fuit omnium Prophetarum, in eoque deſiit prophetia apud Hebræos, vti ipſimet fatentur. Hic omnium Prophetarum fuit iunior, vti ſcribit S. Epiphan. Dorotheus & Iſidorus in eius vita: Eſdras autem fuit ſenior Aggæo & Zacharia, qui poſt reditum è captiuitate Babylonica, æquè

Reſp. negatiuè.

ac

ac Malachias prophetarũt. Eſdras enim natus eſt ante captiuitatem, vel certè anno primo captiuitatis, vt patet ex eo, quòd illo anno Saraias pater eius occiſus ſit à Nabuchodonoſore, mox à capta Ieruſalẽ, in Reblata, Eſdræ 7. verſ. 1. iunctũ cũ 4. Reg. 25. 18. & 21. 18. captiuitas durauit ſeptuaginta annis: quare ſi eius initium ponas in excidio Ieruſalem, ſequitur Eſdram in eius fine ſeptuaginta vt minimum fuiſſe annorum: ſin autem eius initium ponas annis vndecim citiùs, in ſtrage Ioakim & captiuitate Ioachin, ſequitur Eſdram in eius fine fuiſſe nouem & quinquaginta annorum: quibus adde annos tres Cyri, octo Cambyſis, triginta ſex Darii Hyſtaſpis, viginti Xerxis, ſeptem Artaxerxis (anno enim ſeptimo Artaxerxis, miſſus eſt ab eo Eſdras in Ieruſalem. Eſdræ 7. 1. & 6.) habebis annos centum & triginta tres vitæ Eſdræ; poſt quos adhuc ſuperſtes fuit, & geſſit ea quæ à cap. 7. Eſdræ ad finem libri enarrantur. Quare neceſſe eſt eum fuiſſe valdè ſenem & grandæuum: ergo Eſdras non fuit Malachias, qui iuuenis obiit, vti tradunt Epiphan. Iſidor. & Dorotheus in eius vita. Quartò, Eſdras vitam penè egit in Babylone; vnde fuit pincerna Artaxerxis: Malachias autem vixit in Iudæa, ibique natus eſt poſt reditum populi è Babylone, vti docent Epiphan. Doroth. & Iſidor. Quintò, quia Eſdram à Malachia diſtinguũt S. Chryſoſt. initio citatus, Theodor. præfatione in Cantica, S. Auguſt. 18. ciuit. ca. 36. Athan. in Synopſi, Lyra. Vatab. Clarius, à Caſtro, Arias & alii. Quin & Hebræi apud Genebrard. in Chronol. ſub principium ſextæ ætatis, tradunt Hebræos celebraſſe Concilium ad conſcribendum canonem librorum canonicorum, in eoque præſediſſe Danielem, Aggæum, Zachariam & Malachiam, Scribam verò fuiſſe Eſdram. Hinc patet reſponſio ad argumenta.

Ad primum enim reſpondetur, Prophetas plerúſque idem penè argumentum tractare quod alii, ſcilicet minas excidii Ieruſalem per Chaldæos.

Ad ſecundum, Eſdras non meminit Malachiæ, quia eo fuit prior: poſt eum enim vltimo loco prophetauit Malachias. Adde, Eſdram tantùm meminiſſe Prophetarum qui populum incitarunt ad reſtaurandum templum: tales autem fuerunt Aggæus & Zacharias, non verò Malachias, vtpote qui poſt reſtauratum templum prophetarit.

Ad tertium iam dixi, Eſdram fuiſſe Hiſtoricum & Scribam, Malachiam verò fuiſſe Prophetam, idque diſertè docet S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. c. 36. Deus enim dona ſua, præſertim prophetiæ, diſtribuit prout vult; vnde & ſanctioribus ſubinde eam negat, minùs ſanctis verò, imò impiis eam communicat, vt aſſerit Chriſtus Matth. 7. 22.

Ad quartum, Eccleſiaſticus non meminit omnium virorum illuſtrium, ſed aliquorum duntaxat: hinc ſicut Eſdram, ita & Danielem omittit. Idem dico de Ioſepho, & Euſebii Chronico. Adde, fortè Ioſephum, & Euſebium ſecutos eſſe Hebræorum traditionem, quod vnus idémque fuerit Eſdras & Malachias, vti eandem ſecutus eſt S. Hieron.

Malachias vltimus prophetauit ſub Dario Hyſtaſpis.

Prophetauit Malachias ſub Dario Hyſtaſpis, ac deinceps, ſub quo & Aggæus & Zacharias prophetarunt; ſed poſt eos; ita S. Hier. qui & ſecutus Hebræos, hunc dat canonem chronologicũ Prophetarum. Tradit enim, dicitque: *In quibus* (Prophetis) *tempus non præfertur in titulo, ſub illis eos*

A *regibus prophetaſſe, ſub quibus & hi qui ante eos habent titulos prophetarunt.* Rurſum prophetauit non ante, vti videtur velle S. Hiero. ſed poſt conſummationem fabricæ templi, vti apparebit, ſi quis caput ſecundum cum cà. 9. & 10. Eſdræ conferat. Taxat enim cap. 1. & 2. Sacerdotes, eiſque minatur maledictionem, quòd templo & altari incuriè & impiè deſeruiant: reprobat ſolemnitates, quas Iudæi in templo peragebant indeuotè, auarè & indecorè, ac præſertim quod eas celebrarent polluti tum aliis peccatis, tum coniugiis infidelium; quod peccatum pariter culpat & corrigit Eſdras cap. 9. 10. Vnde ad eum alludens Malachias cap. 2. 7. *Labia*, ait, *ſacerdotis* (Eſdræ) *cuſto-*

B *dient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius.* Eſdras enim diu poſt conſummatum templum (hoc enim factum eſt anno ſexto Darii Hyſtaſpis) puta anno ſeptimo Artaxerxis è Babylone venit in Ieruſalem, ibique populum in lege Dei inſtruxit, ac matrimonia cum alienigenis redarguit & diſſoluit; ita Cyril. Theod. & alii. Quare paulò ante annum ſeptimum Artaxerxis, hæc de vxoribus alienigenis repudiandis videtur monuiſſe, & iuſſu Dei præcepiſſe Malachias. Nam anno hoc ſeptimo ſuperuenit Eſdras, qui Malachiam adiuuans, re ipſa Iudæis earum repudium perſuaſit, vt vlteriore Malachiæ monitione iam non eſſet opus.

Malachiæ argumentum.

C Quæritur ſecundò, quodnam ſit argumentum Malachiæ? Reſpondeo primò, arguit Iudæos ingratitudinis, & ſacerdotes negligentiæ & impietatis in Deum, quod cum angeli Domini eſſe debeant, tam doctrina quàm vita, neutrum tamen præſtent. Secundò, prædicit abolendum ſacerdotium & ſacrificium Aaronicum in Ieruſalem, eique ſucceſſurum ſacrificium purum ſanctúmque Euchariſtiæ, celebrandum in toto mundo. Tertiò, reprehendit Iudæos qui ſuas vxores repudiabant, & ducebãt alienigenas. Quartò, prædicit aduentum Chriſti, eiúſque præcurſorem Ioannem Baptiſtam. Quintò, maledicit Iudæorum frugibus, ob negatas Deo decimas & primi-

D tias. Sextò, prænunciat diem iudicii, eiúſque prænuncium & prodromum Eliam, qui conuertet corda patrum ad filios. Quare tota Malachiæ prophetia ſententiis breuis eſt, ſed fœcunda myſteriis, præſertim futuris in nouo teſtamento, quæ clariùs cæteris, vtpote vltimus, & vicinior Chriſto & Apoſtolis, enunciat, eiſque prophetiæ quaſi lampada tradit, dum ipſorum quaſi index & lucifer, in eos deſinit & conquieſcit. Vnde S. Hiero. ad Paulinum. *Malachias*, inquit, *apertè & in fine omnium Prophetarum, de abiectione Iſraël & vocatione gentium: Non eſt mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum & munus non ſuſcipiam de manu veſtra. Ab ortu enim Solis vſque ad*

E *occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.* Vitam verò Malachiæ paucis hiſce verbis complexus eſt S. Epiphan. lib. de vita Prophet. *Malachias*, inquit, *è tribu Zabulon, poſt reditum populi è Babylone natus perhibetur in Sepha. Is ab ineunte ætate, dúmque iuuenis eſſet vitam inculpatam egiſſe fertur. Super aduentu Domini déque vita functorum iudicio nonnulla ab eo vaticinata ſunt, quódque ritus cum legibus Moyſi commutabuntur, & emendabuntur. Cæterùm cùm populus eum vniuerſus, vt virum non minore ſanctimonia, quàm manſuetudine præditum coleret, indiderunt illi nomen Malachi, id eſt, angelus: erat quippe*

Vita.

forma

forma oppidò quàm præſtanti. Quæcunque præterea dixit in prophetia Malachias, viſus eſt angelus eum in dies inſtituere, & declarare, &c. Ante diem verò adhuc iuuenis fato eſt functus, iuxtáque maiores ſuos in proprio agello repoſitus. Eadem quaſi ad verbum habet Doſotheus. Addit Iſidorus eum angelum vocari, eo quòd oraculis eius ita crederet populus, ac ſi à Deo per angelum edita fuiſſent. Addit à Caſtro, Deum eius ore capere & inſtruere Iudaicos Sacerdotes, ac promittere auſeos in nouo teſtamento: hi ergo cum ſint angeli, angelorum prophetam & doctorem, purà Malachiam poſtulabant.

Vocatur angelus. Cur?

Iure itaque Malachias, id eſt, angelus, nuncupatus eſt, cuius vultus, animus, actus, ſermo erat angelicus, qua de cauſa crebrò cum angelis, & de angelis loquitur, vt c. 2. 7. Sacerdotem vocat angelum Domini. Et c. 3. verſ. 1. tam Chriſtum, quã Ioannem Baptiſtam angelos nuncupat. *Ecce*, inquit, *ego mitto angelum meum* (Ioãnem Baptiſtam) *& præparabit viam ante faciem tuam. Et ſtatim veniet ad templum ſuum dominator, quem vos quæritis, & angelus teſtamenti* (noui, purà Chriſtus Dominus, qui eſt magni conſilii angelus) *quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis ſtabit ad videndum eum? Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum: & ſedebit conflans & emundãs argẽtum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum & argentum, & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.* Vnde eundem ſoli comparans c. 4. 2. *Et orietur*, ait, *vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pẽnis eius: & egrediemini, & ſalietis ſicuti vituli de armẽto.* Annon hæ exultãtis, cœleſtis & angelici ſpiritus voces & iubili ſunt? Meritò ergo Malachias angelorum choro, & ſanctorũ catalogo adſcriptus legitur in Romano Martyrologio die 14. Ianuarii. Quocirca ad eum alludens S. Bernard. ſerm. de S. Malachia Archiepiſcopo Hyberniæ, vtpote illi vti appellatione & cognomine, ita & moribus cõſimili: *Dilectus*, ait, *Deo & hominibus Malachias, hodie in cõſortium angelorum recipitur, re adeptus quod nomine dicebatur. Et quidem antè angelus erat non minùs puritate, quã nomine; ſed nunc fœlicitùs glorioſi in eo interpretatio nominis impletur, quando pari cum angelis gloria & fœlicitate lætatur.* Et mox: *Lætemur quod angelus noſter aſcendit ad ciues ſuos, pro filiis captiuitatis legatione fungens, corda nobis conciliãs beatorum, vota illis intimans miſerorum.*

S Malachias Hybern. Archiep.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Arguit Deus *Iudæos ingratitudinis: quia* Iacob*, inquit, dilexi quaſi filium; Eſau autem odio habui.* V*bi eſt ergo amor meus, & timor meus?* Secundò *verſ. 7. arguit Sacerdotes, quòd offerant panem pollutum, & hoſtias cæcas & mancas.* Hinc tertiò *verſ. 11. iis amotis nouos ſe ſurrogaturum promittit, qui in omni loco offerant piè & ſanctè puriſſimum & auguſtiſſimum* mincha*, id eſt, ſacrificium Eucharistia.*

Verſ. 1.] Onus verbi Domini ad Iſraël in manu Malachiæ.

Verſ. 2] Dilexi vos, dicit Dominus, & dixiſtis: In quo dilexiſti nos? Nõnne frater erat Eſau Iacob, dicit Dominus, & dilexi Iacob.

Verſ. 3.] Eſau autem odio habui? & poſui montes eius in ſolitudinem, & hereditatem eius in dracones deſerti.

Verſ. 4.] Quòd ſi dixerit Idumæa: Deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt: Hæc dicit Dominus exercituum: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.

Verſ. 5.] Et oculi veſtri videbunt: & vos dicetis: Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſraël.

Verſ. 1.

ONVS *verbi Domini Iſraël.*] *Onus*, id eſt, triſtis & onoroſa prophetia, vti iam ſæpius dixi; cuius horrorem temperat dicens, *ad Iſraël*, q. d. Deus in ore meo poſuit hoc onus, vt eo quaſi deportem illud ad Iſraël, eique illud promam & exponam. Iſraëlem enim vt filium ſuum amat Deus, ideoque eum hoc onere corripit & caſtigat. Aptiùs ergo magiſque propriè Hebr. אל *el*, noſter vertit *ad Iſraël*, quàm Tigurina *contra Iſraël*.

In manu Malachiæ.] Id eſt, per Malachiã quaſi manum, id eſt, organum & inſtrumentum. Os ergo hîc vocatur manus per catachreſim: quia manus eſt organum organorum, vt ait Philoſophus.

Moral. diſce hîc, eum qui de vitiis vel erroribus tuis te corripit, vel caſtigat eſſe Malachiam, id eſt, angelum, ac quaſi angelum à Deo cœlitus tibi miſſum, imò cœleſte oraculum, munúſque ingens tibi deferentem, à te reuerenter ſuſcipi, coli & amari debere. Qui itaque corripit alium, cogitet ſe angeli Dei vices obire; ac proinde miniſterium hoc diuinum expleat angelicè, id eſt, ſine ira, aliave paſſione, ſincerè, imperturbatè, modeſtè, leniter, oſtendendo viſcera charitatis & compaſſionis; ſicuti angeli compatiuntur humanæ infirmitati & ignorantiæ, quæ ad plenum perſpecta habent, dum homines corripiunt, iuxta illud documentum Apoſtoli Galat. 6. 1. *Vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum ne & tu tenteris.* Vide ibi dicta. Viciſſim qui corripitur cogitet, ſe ab angelo corri-

Moral. monitor eſt angelus.

Exemplū B. Borromæi.

corripi, ab eoque ſibi hoc onus caſtigationis, e- A ſto diuinitus, iuſſu Dei imponi, ideoque ei gratias agat; vti faciebat S. Carolus Borromæus, qui præter alios, duos ex profeſſo Sacerdotes graues conſtituerat, omnium actionum ſuarum inſpectores, & cenſores. Illis enim hoc officii dederat, vt iugiter in omnia verba & facta ſua inuigilarent, notarentque ſicubi quid peccarent, de eoque libere & ſincerè ſeſe admonerent, quos benignè audiebat, & monitus de errore quopiam, illico eum corrigebat; ita habet vita eius lib. 8. cap. 16. Nimirum idipſum didicerat ab anteceſſore ſuo S. Ambroſio, qui vt habet eius vita, monitus à quopiam, monitori gratias agebat, dictitans, ſe ingens ab eo accepiſſe bene- B ficium. Verè dixit Sapiens Prouerb. 27. 5. *Melior eſt manifeſta correptio, quàm amor abſconditus. Meliora ſunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oſcula blandientis.* Et cap. 9. 8. *Argue ſapientem, & diliget te.* Et Eccleſiaſtes cap. 7. 6. *Melius eſt à ſapiente corripi, quàm ſtultorum adulatione decipi.* Ex aduerſo ſtulti, quia inſipientes ſunt, *cùm ſe impeti redargutione concipiunt, gladium perſecutionis credunt*, ait S. Gregor. lib. 10. Mor. ca 3. Quin & ſapiens: *Qui odit* ait, *increpationes, inſipiens eſt*, Prouerb. 12. 1. *Non amat peſtilens eum qui ſe corripit, nec ad ſapientes graditur*, Prouerb. 15. verſ. 12. & verſ. 10. *Qui increpationes odit, morietur.* Et verſ. 32. *Qui abiicit diſci-* C *plinam, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſſeſſor eſt cordis.* Hoc eſt quod lugentes angeli dicunt Ierem. 51. 9. *Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata: derelinquamus eam.* Nam *qui non vult corripi, non vult corrigi.* *Et qui odit correptionem, veſtigium*, id eſt, certum indiciū, *eſt peccatoris*, id eſt, peccatis affixi, obſtinatique inſtar diaboli, Eccleſ. 21. 7. Quocirca S. Baſil. in regul. breuior. reg. 159. *Qui huiuſmodi eſt*, inquit, *huius conuerſatio inter reliquos fratres perniciosa eſt.* Vnde idem alibi iubet eos quaſi peſtes à congregatione ſegregari. Idem reg. 158. Sicut, ait, infirmus anxius de ſalute corporis, libenter ſuſcipit quicquid ordinat medicus, licèt acerba D ſit & aſpera curationis ratio: ſic humilis, & qui vere ſalutem animæ deſiderat, promptè & hilariter ſuſcipit correptionem, quantumuis mordacem & acrem. Scripſit de re Galenus librum de cognoſcendis curandiſque animi morbis, vbi docet, ſicut vnica ægroti ſpes recuperandæ ſanitatis ſita eſt in medico, ita totam ſalutis ſpem conſiſtere in eo, ſi quis quærat & inueniat virum virtute & prudentia præditum, illique ſe totum inſtruendum, corrigendum & formandum tradat, illique credat, non ſibi, etiāſi defectus quos ipſe notat, in ſe non videat. Hoc eſt quod ait Eccleſ. c. 20. 4. *Quàm bonum eſt correptū manifeſta-* E *re pœnitentiam*; ita fecit S. Petrus correptus à S. Paulo. Galat. 2. 11. Theodoſius Imp. ob cædem Theſſalonicenſium correptus à S. Ambroſio, vti refert Hiſtor. Tripar. p. 2. lib. 7. c. 6. In Chronicis ordinis Ciſtercienſis narratur, olim in monaſterio Clareuallenſi pium hunc fuiſſe morem, vt ſi quis ab alio de aliquo defectu moneretur, vel reprehenderetur, illico reprehenſus pro reprehendente, in gratiarum actionem recitaret orationem Dominicam.

Ad Iſraël] Ad duas tribus, videlicet Iuda & Beniamin. Hæ enim ſolæ, decem tribubus in Aſſyriam abductis, ſibi priſcam & auitum Iſraëlis nomen vendicarunt, præſertim quia multi ex Iſ- A raël, id eſt, ex decem tribubus vel reliqui, vel profugi iunxerunt ſe duabus iam dictis, & in eandem cum iis gentem & remp. coaluere, vti dixi in Zacharia; ita S. Hier. Remig. Hugo, & Lyran. Vbi moral. diſce, Iſraël, id eſt, validos cū Deo, & per Deum eſſe non poſſe niſi eos, qui vnionem & ſocietatem fraternam colant: inualidi enim & inermes ſunt, qui ſibi ſolis præfiſi, à fratrum & ſociorum conſortio, & auxilio ſe ſegregant. Scitum eſt illud: *Concordia res paruæ creſcunt diſcordia res magnæ dilabuntur.*

Dilexi vos.] Opponit Deus Eſau Iacobo, quòd hunc dilexerit, illum odio habuerit. Per Iacob intellige familiam potiùs, quàm perſonam B Iacob, putà eius poſteros, ſcilicet Iacobæos: ſic per Eſau intellige Idumæos, Eſau poſteros. Porrò dicit: *dilexi* in præterito, non in præſenti diligo. q.d. inquit S. Hieron. Olim dilexi Iacobæos, cùm me colerent & redamarent: at iam cum me auerſentur, ego pariter eos auerſor. Nā *amare nō redamantem, eſt amoris impendia perdere.* Verùm alii meliùs τὸ *dilexi* exponunt per omnem temporis differentiam, q.d. Iacob dilexi, diligo & diligam. Sic enim Hebræi ſæpe per vnam temporis differentiam, cæteras omnes ſignificant. Id ita eſſe patet ex eo, quòd hiſce verbis arguit præſentes Iudæos, eo quòd amori ſuo non reſpondeāt, ſed amori repēdant odium. q.d. Ego vos ab olim C dilexi: nam ſicut patres veſtros dilexi, ita & vos filios eorum diligo. Alioqui enim excepiſſent Iudæi, dicendo: quid ad nos quod patres noſtros dilexeris, cùm nos ipſos oderis? Porrò dilectio Dei eſt efficax, & fons omnis boni & doni. Ex amore enim & beneuolentia naſcitur omnis beneficentia. Dilexi ergo vos, ideoque ex Ægyptia ſeruitute eduxi, in Synagogam meam elegi, legem de cœlo dedi, vos māna paui, columna ignis & nubis per deſertum deduxi, victorias miraculoſas de hoſtibus dedi, in Chanaan deduxi, firmaui, protexi, alui, ditaui; regibus, prophetis, boniſque omnibus cumulaui. *Verſ. 2.*

Et dixiſtis.] Hebr. *vau* eſt conuerſiuum, cuius D officium eſt vertere præteritum in futurum. Vnde Vatab. vertit: *Et dicetis.* Chald. *Quod ſi dixeritis.* Hucuſque enim hoc non dixerunt, quia necdum audierant à Deo, *Dilexi vos*; ſed eo audito obſtrepere cœperunt, ac dicere: *In quo dilexiſti nos?* quo ſigno, quo dono, quo beneficio tuam in nos dilectionem oſtendiſti? Vide hîc inſignem populi ingratitudinem, qua non tantùm tot Dei beneficiis ingrati ſunt, ſed & eorū obliti, adeò vt ea non agnoſcant; perinde ac ſi Deus eis peregrinus eſſet, nec quicquam boni vnquam contuliſſet; cum tamen ex libris Moſis, Iudicum, Ioſue, Regum, & cæteris S. Script. cōſtaret innu- E mera, & maxima eos à Deo dona percepiſſe, Hoc eſt quod eis improperat Pſaltes pſalm. 77. 11. *Obliti ſunt benefactorum eius, & mirabilium eius quæ oſtendit eis.* Huic ingratorum quæſtioni reſpondet Deus, aitque: *Nonne frater erat Eſau Iacob*, iſque gemellus ex eodem partu; & tamen *dilexi Iacob, Eſau autem odio habui?* ita & Syrus, & Arabicus vterque, q.d. Iacob cum ſuis poſteris Iacobæis præelegi, & prædilexi præ Eſau, & poſteris eius Idumæis. Idque primò, cùm de vtroque adhuc in vtero matris Rebeccæ exiſtente, ideoque ante omne eorum meritum vel demeritum dixi, & prædixi matri: *Maior ſeruiet minori*, putà Eſau Iacobo, Geneſ. 25. 23. Vbi aduerte odium hoc Eſau non fuiſſe proprium & formale *Verſ. 3.*

(nec

Odiū vocatur amor minor.

(nec enim Deus odiſſe poterat Eſau antequam peccaret) ſed tantùm minorem amorem, quòd ſcilicet Eſau poſtponeretur Iacobo, eique in donis cederet & ſubiiceretur. Sic Geneſ. 29.31. pro eo quod Noſter vertit, *Videns autem Dominus quòd* (Iacob) *deſpiceret Liam*, Hebr. Chald. & Septoag. habent, *Videns autem Dominus quod odio haberetur Lia*; vbi neglectus Liæ, eiúſque minor amor quàm Rachelis, vocatur odium: nec enim Iacob propriè oderat Liam, quā vt coniugē amabat & alebat. Secundò, cùm Iudæos prætuli Idumæis, dādo Iudæis meam legem, Eccleſiam, templum, Prophetas, regnum, &c. eiſque ſubiiciēdo Idumæos. Tertiò & maximè ad rem præſentem, cùm Iudæos Babylone liberaui, Idumæos in gratiam veſtri ibidem captiuos dereliqui; vnde explicans ſubdit: *Et poſui montes eius in ſolitudinem*, &c.

Nota ex S. Hieron. Theod. Lyran. Vatab. Aria, Ribera & aliis, Malachias ad literam loquitur nō de prædeſtinatione Iacob, & reprobatione Eſau, q.d. Iacob & Iacobæos prædeſtinaui, Eſau verò & Idumæos reprobaui & gehennæ addixi; nam hoc conſtat eſſe falſum: quia multi Iacobæi damnati ſunt, & multi Idumæi, vt Iob cum ſuis amicis, ſaluati: ſed loquitur de præelectione Iacob præ Eſau ad bona temporalia. Reſpicit enim ad illud matri vtriuſque, prægnanti adhuc, promiſſum Geneſ. 25. 23. *Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populúſque populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori*, puta Eſau ſeruiet Iacobo, & Idumæi Iacobæis; qui locus manifeſtè loquitur de præelectione ad dominum temporale, non ſpirituale. Senſus ergo eſt, q. d. Dilexi vos, ô Iudæi, magis quàm Idumæos fratres veſtros, cuius rei hoc vobis do ſignum & argumentum: cùm tam vos, quàm Idumæos propter multiplicia peccata, Chaldæis vaſtanda tradidiſſem, ego vos diligens, priſtinamque in patres veſtros dilectionem conſeruās, paulò pòſt è captiuitate reduxi, & in patriam reſtitui: Idumæos verò, quia fuerunt veſtri hoſtes, in gratiam veſtri in ea reliqui, eorúmque terram in ſolitudinem redactam, draconibus habitandam dedi. Hunc eſſe ſenſum literalem & genuinum, patet ex ſequentibus. Ex quo allegoricè Apoſtolus Rom. 9. 13. aſſurgit ad prædeſtinationem, & præelectionem ad bona ſpiritualia, cuius illa præelectio Iacob ad bona temporalia erat typus. Sicut enim Deus Iacobæos in opibus terrenis prætulit Idumæis, ita in ſpiritualibus fideles in fide infidelibus, iuſtos in gratia iniuſtis, electos in gloria reprobis præfert & antepoonit; ita S. Hieron. & alii paſſim, quos ſequuntur Scholaſtici, ac nominatim Gabriel Vaſquez 1. p. quæſt. 23. diſput. 95. num. 45. Vide ea quæ dixi Rom. 9. 13.

Iacob dilectus præ Eſau ad bona temporalia.

Moral. quiſque alios in aliquo ſuperat.

Moraliter, hic diſcat quiſque æſtimare Dei in ſe amorem & beneficentiam, qua multis aliis prælatus eſt, v. g. ſi religioſus eſt, prælatus eſt ſæcularibus: ſi Sacerdos, laicis: ſi doctus, indoctis: ſi fidelis, infidelibus, &c. adeóque ſi quiſque ſuas naturæ & gratiæ dotes conſideret, inueniet ſe peculiares & proprias aliquas à Deo accepiſſe, quibus alios ſuperat; ſicut viciſſim in nonnullis ab aliis ſuperatur; vt hinc anſam habeat humilitatis, inde laudis & gratiarum actionis. Vide dicta Exodi 25. 4. Sic in quolibet ſancto ſuo modo verum eſt illud Abrahæ elogium: *Non eſt inuentus ſimilis illi in gloria, qui conſeruauit legem excelſi.* Eccleſ. 44. 20. Et illud S. Pauli: *Vnuſquiſque proprium donum habet à Deo, alius quidem ſic, alius verò ſic.* 1. Corinth. 7. 7.

Et poſui montes eius in ſolitudinem.] *Eius*, ſcilicet, *Seir*, vt quidam codices cum Ruperto legunt, hoc eſt, Idumææ. Hæc enim ſita eſt in montibus, ſicut Tirollis & Heluetia in Alpibus. Probat ſe odio habuiſſe & habere Eſau, id eſt, Idumæos, ex eo quod eorum regionem vaſtarit per Nabuchodonoſor, adeò vt ciuibus in Babylonem abductis, nec inde reductis, ferarum facta ſit luſtrum & draconum cubile; ita Lyran. Vatab. Ribera & alii. Nabuchodonoſor enim poſt exciſam Ieruſalem inuaſit & excidit Idumæam, vti dixi in Abdia.

Verſ. 4.

Deſtructi ſumus.] Heb. רששנו *ruſſaſnu*, id eſt, depauperati ſumus, & ad extremam inopiam redacti; ita Chald. Pagnin. Vatab. & Arias; ſcilicet per vaſtationem agrorum & vrbium quod Noſter clarè vertit, *deſtructi ſumus*. Septuag. *Subuerſa eſt Idumæa.*

Sed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt.] Heb. חרבות *charabot*, id eſt, quæ deſolata & deſerta ſunt; ſicut videmus Iudæos, quorum æmuli ſumus, è Babylone in patriam reuerſos, ſuas domos & vrbes reædificaſſe ſub Cyro, Dario & Artaxerxe.

Hæc dicit Dominus: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam.] Ecce odium Eſau, & dilectionem Iacob. q.d. Vos ô Iudæi reædificaſtis Ieruſalem & templum, egóque fabricam veſtram protexi & promoui: volent vos æmulari Idumæi, & vrbes ſuas pari modo reſtaurare; at ego eis obſiſtam, ac fabricas eorum impediam & deſtruam. *Niſi* ergo *Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam.* Pſalm. 126. 1.

Et vocabuntur termini impietatis.] q. d. Idumæa vocabitur terra inops & maledicta terra ob impietatem deſolata; terra quæ impietatis vti habuit culpam, ita & ſuſtinet pœnā, adeò vt omnes tranſeuntes eam exſibilent & ſubſannent, dicentes: Quàm ſcelerata fuit hæc terra, quā Deus ita deſolauit, & quaſi Sodomam è cœlo ſiderauit? Alludit vox רשעה *riſça*, id eſt, *impietatis*, ad רשש *ruſſas*, id eſt, depaupetatus eſt. q. d. Idumæa fuit populus *riſça*, id eſt, *impietatis*, ideo *ruſſas*, id eſt, depauperatus & deſolatus eſt. Inde enim רש *raſç* vel *rus* eſt pauper; perinde ac ſi Latinè dicas: Idumæus fuit Cyrus, fuit dirus; fiat ergo Irus: fuit Cyro ſi non ditior, certè dirior & impientior; fiat ergo Iro pauperior. Sicut Cyrus cæſus à Tamyri regina Scythiæ, factus eſt Irus, cum caput eius culeo pleno ſanguinis incluſum, ab ea ſubſannante audiuit: *Cyre bibe ſanguinem, quem tantopere ſitiſti.*

Et populus cui iratus eſt Dominus in æternum.] Eſt metonymia: ſub cauſa enim intelligit effectum, putà ſub ira vindictam extra manantem. q.d. Idumæi ſunt populus, cui Dei ira & vindicta in æternum incumbet: quia eos æterna vaſtitate, excidio & deſolatione puniet.

Idumæi an planè perierint?

Quæres, quomodo hoc ſit verum? Nam vti Iudæi, ita & Idumæi excidio Chaldæorum fuerunt ſuperſtites. Idumæos enim poſt hæc tempora ſubegit Simon Machabæus, eiúſque filius Hircanus, teſte Ioſepho lib. 13. Antiq. cap. 16. & 17. imò Idumæi interfuerunt bello Iudaico ſub Tito, teſte Ioſepho lib. 6. belli cap. 7.

Reſpondeo id verum eſt primò, quia captiuitas eorum nunquam fuit publico decreto reuocata, nec generali reditu ſoluta; quia ipſi turmatim omnes fuere abducti in Babylonem, ſed turmatim ex ea non fuere reducti, vti fuere reducti Iudæi per edictum Cyri. 1. Eſdræ 1. 1. Manſerunt tamen in Idumæa & vicinis locis aliquæ eorum reliquiæ, quæ ſeorſim ſuccreuerunt ſéque propagarunt, additis etiam colonis aliarum gentium, quæ in Idumæam, vtpote derelictam & cuilibet patentem, tranſmigrarunt: quo factum eſt, vt incolæ non eſſent puri Idumæi, ſed miſta & quaſi noua gens. Vide dicta Ierem. 49. 13. Secundò, hæ Idumæorum reliquiæ ſubactæ ſunt ab Hircano, vti iam dixi, qui eos coëgit ad circuncisionem & Iudaiſmũ, adeoque ex Idumæis fecit Iudæos. B Tunc ergo Idumæa gẽs & ſuperſtitio exciſa fuit, túmque impletum hoc Malachiæ oraculum: *vocabuntur populus cui Dominus iratus eſt in æternum*: quia in æternum ſuſtulit eorum rempublicam & Synagogam infidelem, eamque tranſmutauit & tranſtulit in Synagogam & rempub. Iudæorum, fecitque vt Iudæis eſſent ſubditi, tam in ciuilibus, quàm in ſacris. Quocirca cùm Titus oppugnaret Iudæos, in eorum auxilium venere viginti millia Idumæorum, vt pro Iudæis quaſi fratribus, imò patribus, heris & dominis ſuis dimicarent. Deniq; poſt bellum Iudaicum ſenſim Idumæi ita extincti ſunt, vt ne quidem nomen eorum ſuperſit, vti ſupereſt gens, licèt vaga, nomen & diſtinctio Iudæorum: vbique enim Iudæi C ab indigenis diſtinguuntur & ſecernuntur. Perperam Iudæi per Idumæos accipiunt Romanos, vti dixi in Abdia.

Tropol. pugna Iacob & Eſau notat pugnam virtutum & vitiorum.

Tropol. Remigius: *Eſau & Iacob*, inquit, *fratres de vna ſtirpe generati, vitiorum atque virtutum figuram prætendunt: quæ duo licèt ſint contraria, ex vno cordis fonte procedunt. Nam quia liberi ſumus arbitrij, pro noſtra voluntate aut ad vitia deflectimur, aut ad virtutes. Primogenitus eſt Eſau: quia priora ſunt vitia per infantiam, adoleſcentiam & iuuentutem: poſt naſcitur Iacob, qui ſupplantator interpretatur; quia errores fragilioris ætatis ætas firmior ſuccedens corrigit, & ſupplantat. Vnde bene maior frater hiſpidus, & agreſtis venator, & ſyluis aſſuetus dicitur fuiſſe, minor lenis & ſimplex habitaſſe domi perhibetur. Itaque ſub nomine Eſau Deus vitia odio habere aſſeritur, non naturam quam bonam fecit: &* D *propterea fines eius ponit in ſolitudinem, vt omne malum extirpetur, & vitia non ſuccreſcant. Quod ſi impudens malitia ea quæ ſunt deſtructa rurſus ædificare conetur, Dominus iterum deſtructurum ſe profitetur. Quod facit duobus modis, ſiue dum corriguntur peccatores, ſiue cùm pertinaciter peccantes iuſta vltione damnantur.*

Huc accedit Georgius Venetus tomo 3. de oraculis Prophet. ſect. 7. num. 318. vbi quærit cur Eſau vocetur Seir, ac reſpondet: quia Seir ſignificat turbinem, horrorem, pauorem, hircũ, piloſum, fauum (*Seirim* enim ſunt Satyri) dæmonem, quæ omnia rectè conueniunt improbis, E viuentibus ſecundùm carnem & ſanguinem, quorum finis eſt interitus, & ſtipendium mors (vt ait Apoſt.) ac gehenna. Horum ergo ſors eſt dæmoniaca, formidoloſa, horrore, dolore & anguſtia plena. Hinc Chriſtus venit vt hominem animalem de Seir erueret, & duceret in Ieruſalem, id eſt, in viſionem pacis. Itaque Seir & Edom ſunt impij, & præſertim damnati in inferno. De his enim veriſſimè dicitur: *Et vocabuntur termini im-* A *pietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.* Damnati enim ſunt folles & fomenta gehennæ, quorum capiti iugiter incumbit ardens Dei ira & indignatio, eaque efficax & ignita, vomens flammarum incendia, quibus eos cremabit in æternum. Væ, væ, væ ſceleri & malis. Deus hanc maledictionem à ceruicibus noſtris auertat.

Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſraël.] *Verſ. 5.* Opponit *terminum*, id eſt, regionem Iſraël termino, id eſt, regioni impietatis, putà Idumææ, verſ. 4. q. d. Glorificetur Dominus qui punit improbos, & præmiat probos: quia ſcilicet vaſtauit impiam Idumæam, & piam Iudæam exaltauit, imò impiam piæ ſubiugauit, itaque ex infideli & impia fidelem & piam effecit. Id factum eſt per Hircanum, vti iam dixi. Vnde ſecundò Chald. vertit: B *Multiplicetur gloria Domini: etenim dilatauit terminos Iſraëlis*, ſcilicet vſque in Idumæam. Tertiò alij ſic exponunt, q. d. Extendat Deus terminos & dominium Iſraëlis, vt eo modo pariter extendat ſuam gloriam & magnificentiam, atque à gẽtibus Iſraëli ſubiectis cognoſcatur & colatur. Quartò alij vertunt: *Magnificetur Dominus vltra terminum Iſraël.* q. d. Gloria & magnificentia Dei non arctetur anguſtis Iſraëlis terminis, ſed vltra eos ſe propaget & diſtendat per totum orbem. Hoc cœpit fieri ſub Machabæis, per eorum victorias cœlitus à Deo obtentas; ſed allegoricè plenè factum eſt per Chriſtum & Apoſtolos. In omnem enim terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Verus enim Iſraël C eſt Eccleſia & populus Chriſtianus, qui ſe è Iudæa propagauit per vniuerſum mundum. Ita hodie veri fideles ſubiugata Boëmia, Auſtria, Hungaria, &c. gaudent ob dilatatum imperium Dei tam reipublicę, quàm Eccleſiæ, dicúntque: Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſraël.

Anag. q. d. Laudetur Deus ob gloriam, triumphos & multitudinem Iſraëlis, id eſt, ſanctorum & electorum. Hi enim mirificè laudant Deum, quod videant in ſe cecidiſſe ſortem tam fœlicem, maximè cùm vident terminos impietatis, id eſt, cœtum damnatorum, præſertim amicorum & ſociorum ſuorum, à Deo ita puniri & comburi, ſéque ab eorum ſorte per Dei gratiam fuiſſe erutos & ſaluatos; ita S. Hieron. Vide Apoſtolum ob hoc beneficium celebrantem & glorificantem D Deum toto c. 1. ad Epheſios.

Verſ. 6.] Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo Pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos, ô ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis: In quo deſpeximus nomen tuum?

Verſ. 7.] Offertis ſuper altare meum panem pollutum, & dicitis: In quo polluimus te? E In eo quod dicitis: Menſa Domini deſpecta eſt.

Verſ. 8.] Si offeratis cæcum ad immolandum, nónne malum eſt? & ſi offeratis claudum, & languidum, nónne malum eſt? offer illud duci tuo, ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 9.]

Verſ. 9.] Et nunc deprecamini vultum Dei vt miſereatur veſtri (de manu enim veſtra factum eſt hoc) ſi quomodo ſuſcipiat facies veſtras, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 10.] Quis eſt in vobis, qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratuitò? non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum: & munus non ſuſcipiam de manu veſtra.

Verſ. 6. *Filius honorat patrem.*] Recenſitis ſuis in Iudæos beneficiis, Deus hîc tranſit ad eorum maleficia, quæ ipſi ingratè rependerunt. Ingratitudinẽ ergo & irreuerentiam eorũ culpat, & accuſat. Nota, *honorat*, id eſt, iure naturæ, diuino & humano honorare tenetur; & ſi verè filius talis eſt, qualis eſſe debet, reipſa honorat. Iam honor in hoc præcepto, *Honora patrem & matrem*, quatuor complectitur, ſcilicet 1. amorem, 2. reuerentiam, 3. obedientiam, 4. beneficentiam & alimoniam, ſi ea indigeant, vti dixi Deuter. 5. 16.

Si ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?] Patri enim propriè à filio debetur honor, Domino à ſeruo timor, non tantùm ſeruilis, ſed & liberalis, qui reuerentiam, amorem, ac obſequium ſedulum & C exactum complectitur. Porrò Deus eſt pater fidelium, primò, creatione; ſecundò, conſeruatione & gubernatione; tertiò, alimonia; quartò, cura & prouidentia paterna; quintò, per fidem & gratiam qua nos iuſtificat, ſibique in filios & hæredes regni ſui adoptat. Idem eſt dominus iiſdem titulis, aliiſque, vt quòd nos redemerit, & ſanguine filii ſui ſibi quaſi coëmerit; quòd ſit ſumma maieſtas, cui omnis creatura ſeruire tenetur; quod nos quaſi ſeruos & operarios ad vineã ſuã excolendam, propoſita mercede gloriæ æternæ conduxerit, &c. Hiſce titulis Deus omnium, etiã laicorum, eſt pater & Dominus. Vnde ad omnes Iudæos, etiam laicos, hic dirigi à Deo ſermonem, D eoſque ingratitudinis, irreuerentiæ & impietatis accuſari, quòd ſuæ dilectioni, de qua dixit, *Iacob dilexi*, non reſponderint; ſed Deum amantem ſe odio habuerint, inhonorarint & contempſerint, cenſent S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo. Audi S. Ambroſ. in hæc Malachiæ verba, in fine tomi 2. *Si ſeruus es*, inquit, *redde Domino timoris obſequiũ: ſi filius, exhibe patri pietatis affectum. Tu autem cùm gratias non agis, Deum nec diligis, nec vereris. Vnde aut contumax ſeruus, aut ſuperbus es filius. Qui eſt ergo vtilis Chriſtianus, ſemper debet Patri ac Domino ſuo laudes dicere, & in eius gloriam omnia procurare; ſicut ait B. Apoſt.* 1. Corinth. 10. dicens: E *Siue manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Videte quale veri Chriſtiani Apoſtolus voluit eſſe conuiuium, vt magis fides Chriſti, quàm prandij ſagina comedatur, & plus reficiat hominem Dominici nominis frequens inuocatio, quàm epularum multiplex & copioſa collatio, meliúſque paſcat eſurientem religio quàm ſagina.* Vide ſequentia, vbi pulchrè docet Chriſtianum debere Deo Patri tam manè, quam veſpere inſtar luſciniæ, aliarúmque auium gratias agere, & laudes canere. Audi & S. Bernard. ſerm. 16. in Cant. *Ita ipſe*, inquit, *patrem ſe exhibuit mihi; ſed non ego me viciſſim illi filium. Quanam fronte attollo iam oculos ad vultum patris tam boni, tam ma-*

Met. Deo vt patri debetur amor, vt domino timor.

A *lus filius? pudet indigna geſſiſſe genere meo, pudet tanto patri vixiſſe degenerem. Exitus aquarum deducite oculi mei, operiat confuſio faciem meam*, &c. Et ſerm. 83. *Exigit*, ait, *Deus timeri vt Dominus, honorari vt pater, vt ſponſus amari. Quid in his eminet? nempe amor. Abſque hoc & timor pœnam habet, & honor non habet gratiam. Et qui de amore non venit honor, non honor, ſed adulatio eſt. Et quidem ſoli Deo honor & gloria: ſed horum neutrum acceptabit Deus, ſi melle amoris condita non fuerint.*

Magis tamen propriè & genuinè ad ſacerdotes hîc loqui Deum, patet ex eo quod ſequitur: *Dicit Dominus exercituum ad vos ô ſacerdotes.* Hebr. enim habent: *Dicit Dominus exercituum* B *vobis ſacerdotibus, deſpicientibus nomen meum. Dicit*, ſcilicet id quod præceſſit: *Si ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus?* &c. Vnde Complut. ita legunt & diſpungunt, vt hæc omnia coniungant hoc modo: *Vbi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos ô ſacerdotes.*; ita Lyra, Pagnin. Vatab. & alii. Vbi nota, ſacerdotes præ laicis vocari filios Dei; tum quia Deo dicati & conſecrati ſunt, vt ad eius quaſi familiam pertineant, tum quia iuſti & ſancti eſſe debent, vt ſancta ſacrificia & preces pro populo Deo offerant: ſancti enim ſunt filii Dei adoptiui, tum propriè, quia in lege veteri Leuitæ & ſacerdotes pro primogenitis filiorum Iſraël, quos Deus ab angelo percutiente & à morte liberarat, ideoq; ſibi depopoſcerat, Deo oblati & dati ſunt, Exodi 13. 2. & Numer. 8. 16. Senſus ergo eſt, q. d. Vos, ô ſacerdotes, in primis arguit & culpat Deus, quòd cum ſitis eius primogeniti, peculiariter præ laicis cæteriſque Iſraëlis filiis ab eo dilecti, & in ſacerdotes electi; tamen eum non vt patrem honoretis, nec vt Dominum reuereamini; ſed eum eiúſque cultum & victimas inhonoretis, & deſpiciatis. Timor enim hic & alibi, reuerentiam, adorationem, ſacrificium, omnémque cultum Dei denotat. *Qui enim metuit, non ſcrutatur, ſed colit, obſeruat, adorat, honorat, glorificat, laudat, commendat*, ait S. Chryſoſt. hom. 2. de incomprehenſ. Dei natura.

Sacerdotes præ laicis ſunt filij Dei tribus titulis.

Incipit Malachias prophetiam, & correctionem ſuam à correctione ſacerdotum: quia reformatio reipublicæ & laicorum, pendet à reformatione cleri & ſacerdotum: qualis enim eſt ſacerdos, talis eſt & populus. Sane hoc ſæculo hæreſi Lutheri occaſionem dedit inſcitia, & mala vita plurium ſacerdotum. Quocirca & Chriſtus initio, æquè ac in fine prædicationis ſuæ, redarguit vitia ſacerdotum. Docet id egregiè Auctor Imperfecti apud S. Chryſoſt. initio ho. 38. in S. Matth. vbi rectè ſacerdotes comparat ſtomacho. Explicans enim ingreſſum ſolennem Chriſti die palmarum in Ieruſalem, quo primò templum adiit: *Et intrans*, inquit, *Ieſus in templum Dei. Hoc erat proprium boni filij, vt & veniens ad domum curreret patris, & illi honorem redderet qui genuit eum, vt tu imitator Chriſti factus, cùm in aliquam ingreſſus fueris ciuitatem, primùm ante omnem actum ad Eccleſiam curras. Hoc erat boni medici, vt ingreſſus ad infirmam ciuitatem ſaluandam, primum ad originem paſſionis intenderet. Nam ſicut de templo omne bonum egreditur, ſic & de templo omne malum procedit, quemadmodum medicus quando primò ingreditur ad infirmum, ſtatim de ſtomacho eius interrogat, & eum componere primùm feſtinat: quia ſi ſtomachus ſanus fuerit, totum corpus validum eſt; ſi autem diſſipatus fuerit, totum corpus infirmum eſt: ita ſi ſacerdotium integrum fuerit, tota Eccleſia floret: ſi au-*

Reformatio Laicorũ inchoanda à reformatione ſacerdotum.

tem corruptum fuerit, omnium fides marcida eſt. Cor autem & ſtomachus ſacerdotes intelliguntur: quia in rebus ſpiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et ſicut cor ſapientiæ locus eſt, ita ſacerdotes ſunt receptacula ſapientiæ ſpiritualis, Eſaia dicente de regibus quidem: Omne caput in dolore, de ſacerdotibus autem: Omne cor in triſtitia. Explicat in munia ſtomachi analogicè applicando ſacerdotibus, dicens: *Sicut enim ſtomachus accipiens cibum coquit eum in ſeipſo, & per totum corpus diſpergit; ſic & ſacerdotes accipiunt ſcientiam ſermonis per Scripturas ex Deo, & excoquentes eam in ſe, id eſt, tractantes & meditantes apud ſe, vniuerſo populo ſubminiſtrant.*

Quod ſtomachus eſt in corpore, hoc ſacerdos in populo.

Et ſicut ſtomacho ſubminiſtrante vnumquodque membrum ſuſcipit nutrimentum, & conuertit ipſum B *in ſe ſecundùm ſuam naturam; vtputà quod ſuſcipit iecur, totum fit ſanguis; quod autem ſuſcipit fel, bilis efficitur totum; quod verò aſcendit in pulmonem, phlegmata fiunt; quod autem in mammillas, totum efficitur lac: ſic ſacerdotibus in Eccleſia loquentibus Dei verbum, omnes ſuſcipiunt; vnuſquiſque autem conuertit illud ſecundùm proprium cor; ita vt vnum id ipſum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam; in cordibus autem peruerſis ſuſcitet iracundiam, quaſi bilis: in aliis autem operatur dilectionem dulciſſimam, quaſi lac: in aliis autem odia, quaſi phlegma nociuum & expuendum. Videte ergo ſacerdotes, quomodo vos cõponatis in verbo & opere. Quoniam ſicut in corpore, ſi aliquod infirmatum fuerit mẽ-* C *brum, non omnino languet & ſtomachus; ſi autem ſtomachus languerit, omnia membra inueniuntur infirma: ſic ſi aliquis Chriſtianorum peccauerit, non omnino peccant & ſacerdotes; ſi autem & ſacerdotes fuerint in peccatis, totus populus conuertitur ad peccandum. Ideo vnuſquiſque Chriſtianorum pro ſuo peccato reddet rationem: ſacerdotes autem non ſolùm pro ſuis, ſed & pro omnium peccatis reddituri ſunt rationem. Vidit arborem pallentibus foliis marcidam, & intellexit ſtudioſus agricola, quia læſuram in radicibus haberet. Nam verè quemadmodum cùm videris arborem pallentibus foliis marcidam, intelligis quia aliquam culpam habet circa radicem: ita cùm videris populum indiſciplinatum & irreligioſum, ſine* D *dubio cognoſce, quia ſacerdotium eius non eſt ſanum.* Hæc prolixiùs recitaui, quia ſingula aurea ab ore aureo.

Et dixiſtis: In quo deſpeximus nomen tuum?] Heb. בזנו *bazinu*, id eſt, *ſpreuimus*. Chald. *contempſimus*. Tigurina: *Quanam re vile habuimus nomen tuum, illúdque nobis ſordet?* Reſpondet Deus: *Offertis ſuper altare meum panem pollutum.* S. Hieron. Remig. Hugo, & Lyran. per panem intelligunt panes propoſitionis, cenſéntque culpari hîc ſacerdotes, quòd eos non triticeos, aut non azymos, vt lex iubebat, ſed ſiligineos, hordeaceos, fermentatos, aut alia ratione vetitos Deo offerrent. Addit S. Hier. Remig. Haymo, Albertus, Hugo & Lyra. E taxari ſacerdotes, quòd panes hoſce ex quouis frumento cõficerent, cum iuxta eorum traditionem, ex Patrum religione & pio vſu acceptam, non niſi ex ſelecto frumento confici deberent, quod ipſimet ſacerdotes ſeuiſſent, meſſuiſſent, moluiſſent & coxiſſent. Quod notent Chriſtiani, præſertim ſacerdotes, vt diſcãt qualia, quàm pura & ſelecta Deo offerre debeant. Verùm quia panes propoſitionis non offerebantur in altari, quod tamen de ſuo pane ait hîc Malachias, ſed in menſa panum propoſitionis: nec enim erant victimæ, ſed meræ oblationes; hinc meliùs per panem pollutum accipias victimam pollutam, cum ſimilæ & panum, quos quaſi ſacrificia concrema- A bant Deo in altari, vocabantque *mincha*, vt patet Leuit. 2. tum carnium, putà boum, ouium, hircorum, quos ſacrificabant Deo; ita Chald. Vatab. Clarius & Arias. Hebræi enim panem vocãt omnẽ eſcam, etiamſi caro ſit; ac præſertim bos, capra, agnus, & quæuis victima Deo oblata vocatur panis, id eſt, cibus Dei, vti oſtendi Leuit. 21. 25. Et cap. 21. 6. & 8. Numer. 28. 2. Rationem dedi Leuit. 2. nimirũ quod ſacrificium ſit conuiuiũ Dei, in quo Deus cum hominibus quaſi comedere & bibere videtur. Quocirca carnes Deo immolatæ, erant quaſi panis, id eſt, cibus quo veſcebatur Deus: vinum Deo libatum erat quaſi potus quem bibebat Deus. Quod enim ignis deuorabat & cõ- B ſumebat, hoc cenſebatur Deus per ignem repræſentatus edere & conſumere. *Panem* ergo *pollutũ* vocat victimas cæcas, claudas, mancas, quas contra legem Leuit. 22. 19. & 22. Deo offerebant; ita enim ſe explicat Malachias verſ. 8. Secundò, *pollutum*, quia non offerebant eo ritu & cæremoniis, quas præſcribit lex Leuitici ca. 1. 2. 3. 4. &c. Tertiò, *pollutum*, ob impietatem, & ſcelera ſacerdotũ eum offerentium. Sacrificia enim Iudæorum valebant, & vim impetrandi habebant non ex opere operato, vti habet noſtrum Euchariſtiæ, ſed ex opere operantis, putà ex dignitate & deuotione ſacerdotis ſacrificantis, qui hîc erat ſceleratus & C impius: quocirca eius oblatio magis Deum irritandi, quàm impetrandi vim habebat. Porrò Gẽtiles adeo deorum ſuorum reuerentes erant, vt priuſquam victimas immolarent, eas ſolicitè explorarent, an puræ eſſent. Hinc & meliores è grege ſeligebant, eaſque Apollini candidas; quarum, ſi maiores eſſent, cornua inaurabant. Vnde Aſcanius lib. 10. Æneid.

Sacrificiũ eſt panis, id eſt, cibus Dei.

Gentilium religio in victimis ſeligendis.

Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem.

Et Ouidius:

Blandis induta cornibus aurum,
Conciderant ictæ, niuea ceruice iuuencæ.

Quod ſi color hic victimæ deeſſet, cretam ſuper- D inducebant. Vnde illud Iuuen. Satyra 10.

Duc in Capitolia magnum
——*Cretatúmque bouem.*

Teſtatur Arnobius lib. 2. contra gentes, olim in Albano monte non alios licuiſſe, quàm niuei candoris immolare tauros.

Et dicitis: In quo polluimus te?] Id eſt, pollutum panẽ, id eſt, victimam obtulimus tibi? Nota bẽe, ò ſacerdos, qui pollutus pollutum offert Deo ſacrificium, Deum ipſum quaſi polluit & conſpurcat: quia menſam, victimam & cibum Dei conſpurcat, præſertim in lege noua, vbi victima eſt ipſe Chriſtus Deus noſter. Quocirca Apoſtolus 1. Corint. 11. 27. diſertè aſſeuerat: *Quicunque mã-* E *ducauerit panem hunc, vel biberit calicem indignè, reus erit corporis & ſanguinis Domini.* q. d. Erit quaſi Chriſticida & Deicida, perinde ac Iudas proditor. *Dum enim ſacramenta violantur, ipſe cuius ſunt ſacramenta violatur*, ait S. Hieron.

In eo quod dicitis: Menſa Domini deſpecta, contemptibilis eſt.] Quia ſcilicet dicitis: Iam viluit altare Domini; ac proinde vilia quælibet in eo offerri poſſunt. Menſam enim vocat altare, quia, vt iam dixi, ſacrificium eſt quaſi conuiuium, in quo conuiua eſt Deus, menſa eſt altare, eſca eſt victima, potus eſt libamen, miniſtrans eſt ſacerdos. Tangit hîc radicem mali, atque cauſam contemptus ſacrorum eſſe ipſam altaris vilitatem, q. d.

Vos

Vos ô Sacerdotes vilipenditis meum altare, dicitiſq; illud euiluiſſe, ideoqoe parum referre quid, & quale iu eo offeratur: quocirca offertis iu eo victimas cæcas, claudas & mancas.

Quatuor cauſæ neglectus ſacrorum.

Quæres, qua cauſa & titulo dicebant altare euiluiſſe? Reſp. Primò ob longam ſacrorum ceſ-
ſationem: quia per ſeptuaginta annos captiuita-
tis caruerũt templo, altari & victimis. Hæc enim
1. in animis accolarum generare ſolet ſacrorũ obli-
uionem, neglectum, iniuriam, contemptum, vti
vidimus in pagis Belgii, tempore belli Hollandi-
ci a Sacerdotibus delettis, vbi ruſtici, præſertim
iuuenes & pueri qui nunquam viderant Sacer-
dotem, vt primùm eum viderunt, ſtabant attoni-
ti; vel diffugiebant, putantes ſe noo hominem,
ſed moostrum videre, vel ſpiritum, vti mihi ibi-
2. dem olim videre, & experiri contigit. Secundò,
quia videbant templum à ſe reædificatom, non
æquare gloriam templi prioris, quam viderant ſe-
nes, & iuuenes à ſenibus audierant, *ac putabant
deeſſe religionis ſanctimoniam, quia deerat ædifica-
tionis ambitio*, ait S. Hieron. cùm è contrario *Deus
non tam altaris ornatum, quàm offerentium deuotio-
nem acquirat*, ait Remig. Tertiò, quia Iudæi nuper
3. Babylone redeuntes pauperes erant: vnde nõ po-
terant opulentas dare oblationes Sacerdotibus,
qui proinde negligebant altare, aliiſque negotiis
ſe dabant quibus compararent ſibi victum. Sic e-
nim hodie videmus, ſubductis, vel pereuntibus
redditibus templorum, perire quoque, vel minui
Sacerdotum curã & miniſteria; ita Vatab. Quar-
4. tò, quia videbant Deum victimas haſce non ede-
re, ſed eas igne conſumi. Vnde meliores ſibi re-
ſeruabant, aut com deterioribus commutabant,
ceolentes ſatius eſſe deteriora dare igni, meliora
ventri. Audi S. Hieron. *Quid prodeſt*, inquit, *ſi
offeramus optima! qualiacumque fuerint quæ offerun-
tur, igni ſunt deuoranda.* Erat hic prætextus aua-
ritiæ & gulæ. Sic hodie videmus Sacerdotes & Prælatos nonnullos in menſis & conuiuiis eſſe ſplendidos, in altari & templo ſordidos, in menſis adhibere mappas pretioſas & vina falerna, in altari verò lintea lacera, & villum potiùs quàm vinum, qua de re iure queritur Card. Bellarm. in gemitu Columbæ.

Moral. de templorum ornatu.

Moral. diſce hîc primò, Deo, vtpote auctori omnium, non qualia qualia, ſed optima & præſtantiſſima eſſe danda. Secundò, contra hæreticos, Deum honorari & delectari magnificentia templorum, altarium, vaſorum ſacrorum, &c. quia ipſe maior eſt omni laude, & omni magnificentia magnificentior. Famoſa & magnifica fuit mẽſa ſacra, quam teſte Cedreno, Baronio & aliis, Iuſtinianus Imp. in auguſto S. Sophiæ templo erexit. Conſtabat enim auro, argento, omniſque generis lapidibos, lignis, metallis, omnibúſque rebus qoas terra fert, mare, & totus mundus. Ex omni materia pretioſa plura, meliora, potiora collegerat, liquatiſque his quæ fluunt, ſicca illis immiſerat, atqoe in formam menſæ concinnarat. Ita omne varium illud opus intuentibus erat ſtupori. In orbem hanc oſtentabat epigraphen: *Tua de tuis tibi offerrimus ſerui tui Chriſte, Iuſtinianus & Theodora. Ea tu propitius accipe, fili Dei verbum, qui noſtri cauſa carnem aſſumpſiſti, & cruci affixus fuiſti, ac nos in tua recta fide conſerua. Et quam nobis commiſiſti, Rempub. eam ad tuam gloriam auge & tuere, intercedente ſancta Deipara virgine Maria.*

Mẽſa pretioſa Iuſtiniani Imp.

Celebrat Ioſeph. lib. 12. Antiq. cap. 2. menſam,
A quam templo Ieroſolymitanò dono miſit Ptolomæus Philadelphus rex Ægypti, vt ab Eleazaro Pontifice impetraret ſeptuaginta interpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma converterent. Erat enim tota ex auro, longa duos cubitos cum dimidio, lata vnũ, alta ſeſquicubitum. Ornata erat eximis verſatilibos, & ſculpturis egregiis. Exterior autem loricæ facies gẽmis pulchris, ouali ſpecie diſtinguebatur. Huic ſubiecta erat corona per circuitum, omne genus fructuum repræſentans, dependentibus racemis, & ſpicis emergentibus, & malis punicis ioterſertis, quæ omnia conſtabant è lapillis colorem natiuum fructuum referentibus, & auro circum
B totam menſam reuinctis. In menſa autem ſculptus erat Mæander magni pretii, gemmis per medium tanquam ſtellis variegatus, carbunculo & ſmaragdo ſuauiſſimè radiantibus. Baſis facta erat è carbunculo palmum lata, crepidinis ſpecie; qua verò pedes innitebaotur, octo digitorum latitudine. Tanta erat artis ſubtilitas, vt perflante vento agitata, naturæ, non artis, opus videretur: craſſitudo autem menſæ erat ſemicubitalis. Hæc & plura Ioſephus.

Mẽſ. ſacra Ptol. Philadelphi.

Ab his diſcamus exhibere Deo menſam honoratam & magnificam, non cum Iudæis vilem & deſpectam. Id faciemus myſticè, ſi animam noſtram omni virtutum genere adornatam Deo of-
C feramus. Ipſa eſt enim quaſi microcoſmus Deo, qui macrocoſmus eſt, dicandus; ac præſertim ſi opera charitatis exerceamus. Hiſce enim menſam inſtituimus, oon tam pauperibus quàm ipſi Deo: in hac enim ipſe delectatur & quaſi epulatur.

Myſticè menſa Dei, id eſt, anima virtutibus ornãda eſt.

Tropol. S. Hieron. *Polluimus*, ait, *panem, id eſt, corpus Chriſti, quando indignè accedimus ad altare, & ſordidi mundum ſanguinem bibimus, & dicimus: Menſa Domini deſpecta eſt, non quod hoc aliquid audeat dicere, ſed opera peccatorum deſpiciunt menſam Dei.* Vnde de talibus ait Apoſt. 1. Corinth. 10. 20. *Non poteſtis calicem Domini bibere & calicem dæmoniorum, non poteſtis menſæ Domini participes eſſe & menſæ dæmoniorum*, &c. Rurſum pol-
D luit panem & menſam Dei, ac in ipſum Deum iacit contumelias, ait S. Hiero. Doctor & prædicator, qui verbum Dei, quod eſt panis animæ, docet propter lucra, vel humanam gloriam, ac diuitibus blanditur, peccatores honorat, & pauperes ſanctos repellit, *menſam ſcripturarum Dei menſis idolorum, ſæculariſque doctrinæ putans eſſe communem.*

Præſertim cùm ſumit Euchariſtiam.

Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum eſt?] Ita & Septuag. ac Chald. vertunt interrogatiuè. q. d. Omnino malum eſt, quia contra legem Leuit. 21. 22. quæ poſcit victimam integram & vitio carentem. Recentiores, vt Vatab. & Tigurina vertunt affirmatiuè: *Cùm hoſtiam cæcam ſa-*
E *crificatis* (ſupple, dicitis) *non eſt malum*, ſed bonũ & licitum. Peccabant ergo auari Sacerdotes, qui vt oblationes ſuas ſuaque lucra augerent, nullam reſpuebant victimam à populo oblatam, etiamſi cæca eſſet vel manca, imò pro integra à populo oblata, ipſi è ſuo grege ſobſtituebant claudam vel mutilam, integram ſibi reſeruantes.

Verſ. 8

Ita peccant hodie Chriſtiani, qoi pro decimis & primitiis dant manipulos, vel animalia deteriora, meliora ſibi retinentes; qui filios claudos, luſcos, ſtolidos, ineptos detrudunt in monaſteria, vegetos & acres tradunt mundo; qui tempus iuuentutis floridæ dant carni & ſanguini, tempus ſeoectutis effœtæ dant pietati & Deo: &c.

qui meliores horas dant ſtudiis, deteriores orationi: Dei enim maieſtatem contemnunt, qui ei ſeipſos anteponunt, vt ſibi potiora, Deo peiora attribuant. Si tales & talia offerrent Principi, vel regi, nonne vapularent? Qui ſemeſas à porcis vel canibus eſcas regi apponeret, mulctaretur: non mulctabitur is, qui offert Deo ſemeſa à diabolo, & aliquid adhuc diabolicum exhalantia?

Symbol. Symbolicè, Remigius & S. Hieron. *Victima,* inquit, *Dei eſt bonum aliquod, vt oratio, eleemoſyna,* &c. *Verùm cæca eſt victima, ſi animus offerentis non eſt illuſtratus luce veritatis; vel ſi non eſt ſimplex intẽtio eius qui offert. Clauda eſt orationis victima eius qui duplici mente accedit ad deprecandum Dominum. Debilis eſt, qui Chriſtum non habet, qui eſt Dei virtus & ſapientia. Iſtiuſmodi victimæ ſi offerantur, minimè Deo placere poſſunt, ſed potiùs reum faciunt offerentem.* Manca eſt obedientia, quæ ſubiicit ſuperiori voluntatem, non intellectum; manum, non animum.

Offer illud duci tuo, & vide ſi placuerit ei.] q.d. Videbis vtique quod non placebit ei, ſed ſummè diſplicebit, donaq; tua reſpuet; quin & indignabitur tibi: cenſebit enim ſe à te contemni & vilem reputari, quòd tam vilia, putà cæca, clauda, manca animalia ei offeras, & integra tibi reſerues. Si ergo talia non auderes offerre duci tuo homini mortali, quomodo Deo immortali ea offerre audes, qui eſt rex regum & Dominus dominantium?

Aut ſi ſuſceperit faciem tuam.] Putà te tuúmque munus, quod ore & facie tua ei obuerſa offers: facies enim index eſt animi & mentis, totúmque hominem & perſonam ipſam repræſentat. Nam facies decora, honeſta, liberalis, reuerens meretur ſuſcipi, hilarique & benigno vultu à principe, & multò magis à Deo ſuſcipitur: facies verò indecora, turpis, auara, impudens, irreuerẽs ab iiſdem deſpicitur & reiicitur. q.d. Dux & Princeps tam auaram & impudentem faciem, quæ tam auarum & impudens munus ſibi offert, non acceptabit, ſed auerſabitur; quantò magis ego eadem non acceptabo, ſed auerſabor? Sic de Iob reuerente, patiente & pio ait Deus c. 42. 8. *Iob autem ſeruus meus orabit pro vobis: faciem eius ſuſcipiam.*

Verſ. 9. *Et nunc deprecamini.*] Hiſce verbis non ironicè, vt vult Clarius & Arias, ſed ſeriò hortatur eos ad pœnitentiam, vt patet ex ſequentibus; ita S. Hieron. Theod. Haymo, Roper. Lyra. & alii.

De manu enim veſtra (ita Hebr. Chald. Septuag. Tigur. & alii: perperam ergo Pagnin. vertit, *de manu noſtra) factum eſt hoc.*] q. d. Non patrũ hoc ſcelus eſt, ſed veſtrum; non tam laicorum eſt culpa, quàm veſtra, ô Sacerdotes (eos enim alloquitur, vt patet verſ. 6.) Vos ergo ſuppliciter deprecamini vultum Dei, quem offendiſtis & ad indignationem concitaſtis; ita S. Hier. Theod. Lyra. & alii. Aliter Vatab. q. d. De manibus veſtris, id eſt, ab operibus manuum veſtrarum profecta eſt hæc maledictio, de qua dicitur in ſequentibus, verſ. 14. *Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino.*

Si quomodo ſuſcipiat facies veſtras.] Id eſt, vos veſtraſque oblationes, vti dixi verſ. 8. Aliqui ex Hebræo ſic vertunt: *Num auferet*, id eſt, *ſi quo modo auferat à vobis faciem*, ſcilicet ſuam iratam; aut veſtram triſtem maliſque oppreſſam, oſtendendo vobis faciem hilarem, eaque vos exhilarando.

A Hebr. enim נשא *naſa* & ſuſcipere, & tollere vel auferre ſignificat. Aliter Theod. q. d. Num ſine pœnitentia & deprecatione veniæ vos in gratiam recipiam?

Quis eſt in vobis qui claudat oſtia (templi) *& incendat* (perperam Complut. legunt, *non incendat) altare* (hoc eſt, altaris ignem, & per ignem victimas ac thymiamata, quæ quotidie in altari cremantur Deo) *meum gratuitò?*] q.d. Nemo veſtrũ gratis templo & altari ſeruit, ſed laboris ſui ſtipẽdia percipit, & ex altaris oblationibus ſuſtẽtatur, & viuit; cur ergo illud meúmque in eo cultum negligitis, & negligenter peragitis? Si enim non religionis & Dei intuitu, certè mercedis reſpectu, & obligatione iuſtitiæ obſtricti, deberetis hoc munus veſtrum ad quod pretio conducti eſtis, diligenter & accuratè obire & præſtare; ita S. Cyril. Hier. Hugo & alii. Nota, ad verbum ex Hebræo ſic vertit Tigurina: *Adhuc quis ex vobis oſtia claudat? num verò in ara mea gratis incenditis?* quod noſter aliis verbis, ſed clariore ſenſu expreſſit, dum vertit: *Quis eſt in vobis qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratis?* Alii verò cum Sept. & Chald. contrariè vertunt hoc modo: *Quis eſt in vobis qui claudat fores, vt non accendatis altare meum gratis?* q. d. Vtinam aliquis veſtrũ clauderet fores templi, vt non vratis ſuper altare meũ victimas haſce pollutas fruſtra, ſiue in vanum. *Verſ. 10.*

C Nam illæ mihi non placent, ſed placet pura *mincha* Chriſti, quæ toto orbe offertur, vt ſequitur; ita Theodor. Vatab. & Clarius. Vnde & S. Hieron. notat Græcum δωρεὰν, id eſt *gratuitò*, verti poſſe, *ingratis; & videlicet*, inquit, *gratiam non habeant altari Domini ſeruiendi, ſed ea priuentur.* Hic ſecundus ſenſus valde tam Hebræo, quàm ſequentibus cohæret & reſpondet: atque Hebræum חנם *chinnam* ſæpe ſignificat gratis, fruſtra, in vanum, vt pſal. 34. 19. *Odio habuerunt me gratis*, hebr. *chinnam*.

Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus.] Tigurina: *Non eſt mihi in vobis beneplacitum*, id eſt, non mihi placetis, non eſtis mihi grati ob veD ſtram irreligioſitatem, neglectum & contemptũ ſacrorum. Heb. enim חפץ *chepets* ſignificat placitum, beneplacitum, complacentiam, affectúmq; amoris & beneuolentiæ, quem Septuag. vertere & vocare ſolent εὐδοκίαν. *Et* (id eſt, ideirco) *munus* (hebr. מנחה *mincha*, de quo paulò poſt) *non ſuſcipiam de manu veſtra.* Vetera enim ſacrificia non placebant ex opere operato, vti placent in lege noua, ſed tantùm ex opere operantis. Cùm ergo hic operantes & ſacrificantes diſplicerent Deo, diſplicebant & ſacrificia; ideóque per Chriſtum cum Synagoga, lege & gente ſunt abolita. Idem fiet Chriſtianis. Audi S. Chryſoſt. in cap. 10. S. Matth. *Priùs, ait, in vallibus fiet obſcuritas, die decli*E *nante ad occaſum. Quando ergo colles videris obſcurari, quis dubitat, quin iam nox eſt? Sic primùm in ſæcularibus, & laicis Chriſtianis incipit præualere obſcuritas peccatorum. Nunc autem quando iam vides, quòd ſacerdotes poſitos in ſummo vertice ſpiritualium dignitatum, qui montes & colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebroſa, quomodo dubitetur quia finis eſt mundi?* Idem in cap. 24. Matth. hom. 47. *Si pars aliqua domus*, inquit, *fuerit deciſa, cum labore tamen poſſibile eſt vt reparetur. Si autem ipſum fundamentum fuerit cõquaſſatum, quid faciet paterfamilias, niſi in aliquo loco noua iaciat fundamenta, & lapides de priori loco tranſuectans, aliam ſibi ædificet domum? Sic & in ſpiritualibus, ſi quidem popula-*

populares peccauerint, per pœnitentiam corriguntur: ſi autem diſſipatum fuerit ipſum ſacerdotium, quod eſt populi fundamentum, quid faciat Deus? iuxta illud Chriſti: Vos eſtis ſal terræ. Quod ſi ſal euanuerit, in quo ſalietur? Ad nihilum valet vltrà, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Matth. 5.13.

Verſ. 11.] Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in Gẽtibus: & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum eſt nomen meum in Gentibus, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 12.] Et vos polluiſtis illud in eo quod dicitis: Menſa Domini contaminata eſt: & quod ſuperponitur, contemptibile eſt, cum igne, qui illud deuorat.

Verſ. 13.] Et dixiſtis: Ecce de labore, & exufflaſtis illud, dicit Dominus exercituum, & intuliſtis de rapinis claudum, & languidum, & intuliſtis munus: numquid ſuſcipiam illud de manu veſtra, dicit Dominus?

Verſ. 14.] Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in Gentibus.

Verſ. 11. *Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in Gentibus.*] q.d. Nolo amplius anguſtis Iudææ finibus contineri, arcta mihi eſt Ieruſalem, anguſtum templum: coarctor in Palæſtina. Cœlum enim & terram ego impleo. Quare par eſt vt totus mundus ſit mihi templum, vt omnes gentes vbique me colant victimis & ſacrificiis. Quocirca breui per Chriſtum efficiam, vt nomen meum gentibus toto orbe prædicetur, illæque me vbique agnoſcant, adorent, celebrent.

Et in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.] *Sacrificatur & offertur*, id eſt, breui per Chriſtum & Apoſtolos ſacrificabitur & offeretur. Propheta enim prophetice loquitur, & prophetat de futuris. q.d. Nolo, ô Sacerdotes Iudaici, veſtra ſacrificia, ſed breui ea abolebo, tum quia impura & polluta ſunt, tum quia vno in loco à pauculis Iudæis offeruntur. Quocirca eis per Chriſtum ſurrogabo ſacrificium aliud, quod in ſe puriſſimum erit & ſanctiſſimũ, quódque vbiuis terrarum à quibuſlibet gentibus mihi offeretur.

Oblatio mũda quæ? Prima ſit. Quæres, quænam hæc oblatio munda? Primò, Iudæi reſpondent eſſe preces, quas Iudæi pij inter gentes diſperſi vbiuis locorum Deo afferebant. Vnde Chald. vertit: *Ego recipiam preces veſtras, & nomen meum ſanctificabitur per manus veſtras, & erit ſicut oblatio munda coram me.* Verùm hoc ex textu patet eſſe falſum. Nam reiicit hic Deus ſacrificia Iudæorum, dicẽs: *Non eſt mihi voluntas in vobis. Et munus non ſuſcipiam de manu veſtra;* eiſque opponit ſacrificia gentium, eáque acceptat.

Secundò, Hugo cenſet eſſe oblationem quam gentes proſelytæ & Deum Iudæorum agnoſcentes offerebant in templo Ieroſolymitano. Sed obſtat τὸ *in omni loco*, quod perperam inuertit Hugo, explicátque q.d. *Ex omni loco.* 2.

Tertiò, Arias accipit oblationes & victimas, quas gentes tempore Malachiæ, Deum verum ex motu cœlorum & gubernatione vniuerſi agnoſcentes, vbiuis locorum ipſi offerebant. Verùm gentes ſacrificabant Ioui, Herculi, Belo, non Deo vero: Iouem enim ponebant gubernatorem vniuerſi. Pauci enim Gentilium, vt Iob eiúſq; amici, Deum verum agnouerunt & coluerunt: cæteri omnes coluerunt idola, quæ proinde in Scriptura dij gentium nominantur. 3.

Quartò Caluinus & hæretici, qui negant omne ſacrificium legis nouæ propriè dictum, accipiunt oblationem myſticam, putà Dei cultum per fidem, ſpem, charitatem, orationem, inuocationem & laudem, atque opera pia, præſertim charitatis & eleemoſynæ, aut conuerſionis animarum. Idem cenſent Clarius & Vatab. quibus fauere videtur Tertul. lib. 5. contra Iudæos: ſed idem aduerſatur iis lib. 3. contra Marc. 22. vbi ſic explicat, & per oblationem mundam accipit ſacrificium Euchariſtiæ, Deique laudes & hymnos, qui cum ea cani ſolebant, qua de cauſa ipſe ſub oratione & hymnis ſolet intelligere Euchariſtiam, ſicut & alij Patres ſubinde eam vocant εὐχὴν, id eſt, orationem, precationem ſacram, liturgiam; imò idcirco vocatur Euchariſtia, id eſt, gratiarum actio. 4.

5 genuinã, eſſe ſacrificium Euchariſtia. Verùm dico, de fide eſt hanc oblationem mundam eſſe ſacrificium corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia. Vnde patet contra hæreticos, Euchariſtiam non tantùm eſſe Sacramentum, ſed & ſacrificium. *Prob.* 1. Probatur primò, quia pro *oblatio* Hebr. eſt מנחה *mincha*, quæ vox licet ex ſui origine ſignificat quoduis munus, donum, oblationem, ſacrificium; tamen à Moſe & Deo appropriata eſt vni ſacrificio, vt ſcilicet propriè ſignificet ſacrificium farreum, quod fiebat ex farina vel pane, quódque deſcribitur Leuit. 2. vt ibi dixi. Hoc autem mincha, ſiue ſacrificium farreum erat propriè dictum ſacrificium, vt patet Leuit. 2. erátque typus ſacrificij Euchariſtici: vtrobique enim offertur farina & panis, ſed in Euchariſtiam tranſubſtantiam & tranſmutatus in corpus Chriſti. Cùm ergo mincha typicum & Iudaicum fuerit propriè dictum ſacrificium, ſequitur multò magis mincha verum & Chriſtianum, putà Euchariſticum, eſſe verum & proprium ſacrificium. Vnde Septuag. vertunt: *In omni loco incenſum offertur mihi, & ſacrificium mundum.* Arabicus: *Ab ortibus ſolis ad occaſus eius nomen meum glorificatum in gentibus, & afferunt ad me victimas, & incenſa nomini meo in omni loco.* Syrus: *In omni loco faciunt mihi incenſa, & offerunt nomini meo oblationes mundas.* Tigurina: *In omni loco nomini meo incenſum, & mola pura offertur.* Mola enim pura eſt ſacrificium farreum, vel farina qua victimæ immolandæ caput aſpergebant: vnde ab hac mola dictum eſt verbum immolo. Alludit Malachias ad ſacrificium iuge, quod quotidie tam manè quàm veſpere offerebant, in quo victima erat agnus, cum decima parte ſimilæ conſperſæ oleo, Exodi 29. 38. Agnus enim repræſentabat Chriſtum, ſimila ſpeciem panis, ſub qua ipſe in Euchariſtia immolatur.

2\. Secundò, idem innuit vox *munda*. q. d. Hæc mincha erit in ſe munda, & ſancta victima, ita vt ſemper maneat munda, etiamſi eam offerentes ſint immundi. Talis autem eſt ſola Euchariſtia, in qua victima eſt ipſe Chriſtus mundiſſimus, & Sanctus Sanctorum.

3\. Tertiò, quia Malachias ſolis his loquitur Sacerdotibus Aaronicis, vt dixi verſ. 6. eorúmque menſæ & victimis pollutis opponit Sacerdotes, altare, & victimam mundam legis nouæ. Ergo loquitur de ſacrificio non metaphorico & myſtico, ſed genuino & propriè dicto. Hæc enim tria, ſcilicet Sacerdos, altare & ſacrificium, ſunt corelatiua, vt vbi vnum eſt, cætera duo adeſſe neceſſe ſit. B Sacerdos enim eſt ſacrificij, quod in altari offertur, Sacerdos; & viciſſim, ſacrificium in altari oblatum, eſt Sacerdotis in altari ſacrificantis ſacrificium. Cùm ergo hæc tria verè fuerint veteri lege, quæ fuit typus legis nouæ, ſequitur in lege noua quoque veros & proprios eſſe Sacerdotes, altaria & ſacrificia; præſertim quia nulla vnquam Eccleſia aut religio, imò nulla gens Deum vel idolum colens, fuit ſine Sacerdote & ſacrificio. Natura enim dictat Deum colendum eſſe latria & ſacrificio.

4\. Quartò, idem conuincit vox *ſacrificatur*, pro qua hebr. eſt מקטר *muctar*, id eſt, adoletur, incenditur, ſuffumigatur, crematur. Oratio autem non C incenditur, nec crematur, ſed victima propriè dicta. Vnde *muctar* idem eſt quod *ſacrificatur*: quia olim omne ſacrificium Deo cremabatur. Iam autem in Euchariſtia non crematur, ſed alio modo digniore, Deo ſacrificatur, & in honorem eius tranſubſtantiatur, & manducando conſumitur, de quo mox plura.

5\. Quintò, idem oſtendit *in omni loco*, & *in gentibus*. Nullum enim eſt ſacrificium quod vbiuis gentium à fidelibus offeratur, niſi Euchariſticum.

6\. Sextò, ita hunc locum intelligendum eſſe docet Conc. Trident. ſeſſ. 22. cap. 1. omnéſque Patres & Doctores, nimirum S. Hieron. Theodor. D Remig. Ruper. Haymo, Hugo, Lyra. Ribera hîc, item Clemens Rom. lib. 7. Conſtit. Apoſt. c. 31. S. Martialis Epiſ. ad Burdegal. c 3. Iren. li. 4. c. 32. Iuſtin. contra Tryphon. Cyprian. lib. 1. cõtra Iudæos c. 16. Cyril. catech. 16. Euſeb. lib. 1. demonſtr. c. 6. S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. c. 35. S. Chryſoſt. in pſal. 95. & orat. 2. contra Iudæos, Tertul. loco citato, Damaſcen. lib. 4. cap. 14. inſuper Rabbini, vt R Samuel tract de vero Meſſia ad R. Iſaac cap. 20. & alij apud Galatin. lib. 11. c. 11. vide Bellarm. lib 1 de Miſſa toto cap 1n. vbi omnia hæreticorum effugia confutat. Obiicit Caluinus, & Antonius Sadeelius, aliique, qui Miſſam miſſam E faciunt, *mincha* hîc tropicè ſumi pro pura religione & ſpirituali Dei cultu, quo Deum mente colimus & adoramus: quia, inquiunt, pro *ſacrificatur* heb. eſt מקטר *muctar*, id eſt, offertur thymiama, adoletur ſuffitus, vel incenſum, vt vertũt Septuag. Atqui nullum eſt thymiama quod in lege noua propriè dictum Deo offerimus, ſed tantùm myſticum, ſcilicet oratio & purus Dei cultus: ergo ille hic intelligitur. Reſp. radix *muctar* eſt קטר *catar*, quid licèt propriè ſignificet ſuffire, ſuffumigare, adolere incenſum; tamen ſæpe per metalepſin ſignificat ſacrificare: quia in ſacrificio olim victima incendebatur, itáque per ignem & fumum aſcendebat ad Deum; ita docent omnia lexica, omnéſque Hebræi. Euchariſtia ergo

A eſt oblatio munda, quæ *muctar*, id eſt, ſacrificatur Deo. Adde alludi ad *mincha* vetus & Iudaicum, cui thus imponebatur, quod totum Deo propriè *muctar*, id eſt, ſuffumigabatur & cremabatur, iuxta legem Leuit. 2. 2. per thus enim, quod omnium gentium vſu & ritu Deo adoletur, ſignificabatur rem hanc, putà mincha, id eſt, ſacrificium farreum Deo offerri & ſacrificari. Vnde & in noſtris ſolennibus miſſis adhibetur thurificatio. Per hanc ergo thurificationem Propheta metonymicè intelligit ſacrificium, cuius illa eſt index & ſymbolum, imò pars aliqua: ſed de hoc mox plura. Iam verba ſingula preſſiùs examinemus.

B *In omnibus*.] Quia nihil ita Dei nomen & gloriam toto orbe celebrat & magnificat, ac ſacrificium Euchariſtiæ, quo Chriſtus ipſe ſe in victimam Deo Patri offert per manus Sacerdotum ſuorum, vti paulo pòſt oſtendam.

Sacrificatur.] Septuag. Tigur. & Pagn. *incenſum offertur*. Syrus: *Ponunt incenſa*, thurificant. Arabicus Antiochenus: *Faciunt mihi incenſa*. Arabicus Alexandrinus: *Afferunt ad me incenſa*. Hebr enim *muctar* eſt participium paſſiuum coniugationis Hophal, quod proinde vel vt nomẽ, ſignificans *thymiama*, incenſum, ſuffitum; vel vt verbum, aut potiùs verbale, ſignificans *adoletur*, incenditur, ſacrificatur, accipi poteſt: vt nomen C acceperunt Septuag. vt verbale noſter.

Vbi nota, Euchariſtiam hîc vocari incenſum vel thymiama, primò, quia continet Chriſti corpus quaſi hoſtiam, Deo in ara crucis igne charitatis incẽſam, quæ quaſi thymiama odorem ſuauiſſimum Deo exhalauit, cùm eius iram placauit, eúmque hominibus reconciliauit. Secundò, quia Euchariſtia conficitur, & conditur ſacris precibus, quæ ſunt thymiama Deo, iuxta illud Pſal. 140. 2. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo*; ita S. Chryſoſt. in pſal. 95. *Dilucidè*, inquit, *myſticam interpretatus eſt menſam, quæ eſt incruenta hoſtia: Thymiama verò purum appellat ſacras* D *preces, quæ poſt hoſtiam offeruntur. Hic enim ſuffitus Deum refocillat, non is qui à terrenis radicibus ſumitur, ſed qui à puro corde exhalatur*. Denique Euchariſtia vocátur incenſum, quia non tantùm repræſentat, ſed & reipſa continet Chriſtum in ara crucis pro nobis incenſum, id eſt, dolore & amore toſtum, Deóque ſacrificatum.

Euchariſtia vocatur incenſum vel thymiama Cur?

Tropol. thymiama ſunt ignitæ orationes, ſuſpiria & vota tam Sacerdotum, quàm fidelium, dum Euchariſtiam vel conſecrant & conficiunt, vel ſumunt & manducant, iuxta illud quod Apoc. 4. 8. angeli dicuntur habuiſſe, & obtuliſſe Deo *phialas aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes Sanctorum*. Quocirca S. Chryſoſt. hom. E 91. ad popul. Antioch. *Igitur*, inquit, *tanquam Leones ignem ſpirantes ab illa menſa recedamus, facti diabolo terribiles, & caput noſtrum mente reuoluentes, & charitatem quam nobis exhibuit*.

Offertur. [Heb. מגש *muggas*, id eſt, affertur, adducitur, offertur, applicatur, propinqua fit. Radix enim נגש *nagas*, ſignificat accedere, appropinquare: victimæ enim & dona quæ Deo offeruntur, ad illum quaſi accedunt & appropinquant, præſertim Euchariſtia, in qua victima eſt ipſe Chriſtus Dei filius.

Oblatio.] Heb. מנחה *mincha*, id eſt, munus, donum, quod Deo adducitur, donatur, offertur, à rad. נחה *nacha*, id eſt, adduxit, dedit, obtulit.

Porrò

Porrò mincha propriè erat ſacrificium farreum,
putà farinæ & panis, Leuit. 2. quod proinde ſua
forma & ſpecie, erat expreſſa figura Sacramenti
& ſacrificij Euchariſtiæ: vnde & cum illo in iugi
ſacrificio agni, quotidie libabatur vinum iuxta
legem Exodi 29. 40. quod repræſentabat alte-
ram ſpeciem Euchariſtiæ, ſcilicet vini, ſub qua
ex vi verborum conſecrationis ponitur, & im-
molatur ſanguis Chriſti, vti ſub ſpecie panis vi
eiuſdem ponitur corpus Chriſti. Inſuper cum
mincha adolebant & offerebant oleum, thus &
ſal: oleum ſignificat miſericordiam Chriſti, quã
in hoc Sacramento & ſacrificio quotidie quaſi
nouam & rediuiuam nobis exhibet: thus, eiuſ-
dem religionem & odorem ſuauiſſimum, quo ſe
Patri in cruce immolauit, & rurſum in Eucha-
riſtia immolat: ſal, æternitatem & incorruptio-
nem, quam in beata reſurrectione per Euchari-
ſtiam nobis afferet, vti ipſe promiſit Ioan. 6. 55.
plura de hiis dixi Leuit. 2. Sic & priſcas Genti-
lium, qui pultibus & pane potiùs quàm carne
veſcebantur, victimas fuiſſe incruentas & puras,
id eſt, farreas, non carneas, docet Ouid. lib. 1.
Faſtor.

Olim victima erat far, non caro.

Antè Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis.

Mola ſalſa quæ?

Ideóque in ſacrificiis mola, quæ vocabatur, ex
farre & ſale conſtabat. Mola enim, ait Sextus
Pompeius, nihil aliud erat, quàm far tuſtum &
ſale aſperſum; & quod eo moliro hoſtiæ aſperge-
rentur, inde molæ nomen inuenit; quam proinde
Virgil. lib. 2. Æneid. ſalſas fruges appellat.

Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.

Sic & Tibull. lib. 3. Eleg. 4.

Et vanum metuens hominum genus, omina noctis
Farre pio placant, & ſaliente ſale.

Rurſum Ouid. lib. 4. Faſtor.

Farra Deæ micaque licèt ſalientis honorem
Detis, & in veteres thurea grana focos.

Idem lib. 1. Faſtor.

Inde vocor Ianus, cui cum Cereale ſacerdos
Imponit libum, farráque mixta ſale.

Quin & Arnob. lib. 2. contra gentes docet, far-
reas victimas fuiſſe ante thuris notitiam & vſum.
Thus, ait, *neque ipſe Romulus, aut religionibus arti-
fex in comminiſcendis Numa, aut eſſe ſciuit, aut naſci,
vt pium far monſtrat, quo peragi mos fuit ſacrificio-
rum ſolemnium munia.*

Euchariſtia dicitur munda tripliciter.

Munda.] Primò, quia corpus Chriſti, quod in
Euchariſtia offertur, eſt mundiſſimum & ſanctiſ-
ſimum, vtpote ex virgine opera Spiritus S. effor-
matum, ipſique Deo hypoſtaticè vnitum. Se-
cundò, quia nulla indignitate aut malitia ſacer-
dotum, vel offerentium inquinari poteſt, inquit
Conc. Trid. ſeſſ. 22. cap. 1. Etſi enim ſacerdos eſſet
impiiſſimus, Euchariſtia tamen ſemper ſuã mun-
ditiem retinet, vimque mundandi ex ſeipſa, ſiue
ex opere operato. Tertiò, quia Euchariſtia homi-
nes non tantùm à peccatis, ſed & à peccatorum
cauſis, putà à concupiſcentiis, tentationibus, paſ-
ſionibus emundat, ac peccandi occaſiones vel
amouet, vel ad eas ſuperandum robur addit.

Denique tres erant ſpecies ſacrificij à Deo Iu-
dæis præſcriptæ Leuit. 1. Prima erat holocauſtũ,
putà, bos, ouis aut columba, quæ tota in Dei ho-
norem comburebatur. Secunda, hoſtia pro pec-
cato, ad illud ſcilicet expiandum. Tertia, victima
pacifica, qua ſcilicet pro pace, id eſt, ſalute & be-
neficiis, vel iam obtentis Deo gratias agebant,
vel pro obtinendis ſupplicabant. Hiſce tribus in

A lege noua ſucceſſit vnicum ſacrificium Euchari-
ſtiæ, quod eminenter tres haſce ſpecies in ſe com-
plectitur. Ipſa enim eſt digniſſimum Deo holo-
cauſtum, quo ſummè Dei maieſtas colitur & ho-
noratur, eſtque refricatio & repetitio holocauſti
illius, quo Chriſtus ſe totum Patri in ara Crucis
obtulit & immolauit. Ipſa pariter eſt ſacrificium
propitiatorium pro peccatis, iuxta illud Heb. 10.
6. *Holocauſtomata & pro peccato non tibi placue-
runt. Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri ſcri-
ptum eſt de me, vt faciam Deus voluntatem ſuam.* Et
verſ. 10. *In qua voluntate ſanctificati ſumus per obla-
tionem Ieſu Chriſti.* Tertiò, Euchariſta eſt ſacri-
ficium pacificum, quo Deo de omnibus donis
B perceptis gratias agimus, & pro percipiendis ob-
ſecramus.

Mor. quàm purus debeat eſſe ſacerdos.

Moral. diſce quàm purus & ſanctus debeat eſ-
ſe ſacerdos, qui oblationem puriſſimam, imò ip-
ſam puritatem, Chriſtum inquam, Sanctum San-
ctorum, conſecrat, tangit, manducat, diſtribuit;
quod angelis non eſt conceſſum. Angelica ergo,
& pluſquam angelica puritas requiritur, vt ange-
lorum Dominum ſuſpiciamus, imò conficiamus
Iudæis itaque, multò magis & Chriſtianis, edixit
Deus Leuit. 20. 26. *Eritis mihi ſancti, quia ſanctus
ſum ego Dominus, & ſeparaui vos à cæteris populis,
vt eſſetis mei.* Et cap. 23. 32. *Ego Dominus qui ſan-
ctifico vos.* Vide ibi dicta, & Leuit. 9. in fine cap.
C Verè noſter Thomas Theodidactus lib. 4. de
Imit. Chriſti cap. 12. *O quàm magnum*, inquit, *&
honorabile eſt ſacerdotum officium, quibus datum eſt
Dominum maieſtatis verbis ſacris conſecrare, labiis
benedicere, manibus tenere, ore proprio ſumere, & cæ-
teris miniſtrare! O quàm munda debent eſſe manus
illæ, quàm purum os, quàm ſanctum corpus, quàm im-
maculatum cor ſacerdotis, ad quem toties ingreditur
auctor puritatis! Ex ore ſacerdotis nihil niſi ſanctum,
nihil niſi honeſtum, & vtile procedere debet verbum,
qui tam ſæpe Chriſti ſuſcipit Sacramentum. Oculi
eius ſimplices & pudici, qui Chriſti corpus ſolent intue-
ri. Manus puræ & in cælum eleuatæ, quæ creatorem
cœli & terræ ſolent contrectare. Sacerdotibus ſpecia-
D liter in lege dicitur: Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus
ſum Dominus Deus veſter.*

Quia magnum eſt nomen meum in gentibus.] Vox
quia partim propriè & cauſaliter accipi poteſt,
q. d. Cauſa cur gentes Deo offerent oblationem
tam puram & nobilem, quàm eſt ipſa Chriſti filij
Dei caro & ſanguis, eſt, quia magni me meúm-
que nomen æſtimabunt; credent enim & profite-
buntur me eſſe ſummum & auguſtiſſimum nu-
men, ideóque ſummam & auguſtiſſimam hoſtiam
iam dictam mihi offerent. Partim impropriè &
conſecutiuè, vt more Hebræo *quia* non ſignificet
cauſam, ſed conſecutionem & effectum, q. d. Ex
hac hoſtia Euchariſtiæ conſequetur, vt nomen
E meum magnificetur; per hanc hoſtiam mirè glo-
rificabor ego, noménque meum.

Euchariſtia ſummè honoratur Deus ob de cauſis. 1.

Quæres, vnde, & qua ratione? Reſp. primò, quia
Iudæi & Gentiles offerebant Deo, vel diis ſuis
oues, boues, capras, fruges aliáſque creaturas, vt
proteſtarentur Deum eſſe omnium creaturũ cau-
ſam, principium & finem, ſeque ab illo omnia bo-
na accepiſſe, accipere & poſtulare. Chriſtiani ve-
rò loco creaturarum offerunt Deo in Euchariſtia
Chriſtum Dominum, Dei filium, qui eſt primo-
genitus omnis creaturæ. Quanto ergo Chriſtus
creator nobilior eſt omni creatura, tanto magis
hac ſui victoria honoratur, & glorificatur Deus
præ victimis Iudæorum & Gentium.

Secun-

2. Secundò, quia oues, boues & capræ non ſunt condigna pretia peccatorum: Chriſti autem caro & ſanguis condigna ſunt. Iis ergo ſatisfit ex æquo offenſæ & iuſtitiæ Dei, ac conſequenter Deus, Deique iuſtitia per illa ſummè honoratur, placatur, conciliatur.

3. Tertiò, quia per Euchariſtiam Deo vni veróque oblatam, excluſa ſunt idola & idolothyta, id eſt, ſacrificia idolis immolata; ac conſequenter Deo ſua vnitas, dignitas & maieſtas apud gentes toto orbe eſt reſtituta. Agnoſcunt enim & profitentur in Euchariſtia, ſe nulla alia deorum numina, quæ priùs coluerant, ſed ſolum Deum verum credere, colere & adorare.

4. Quartò, quia per hanc Chriſti victimam agnoſcitur ſumma Dei bonitas, quæ filium ſuum nobis dedit in redemptorem: & iuſtitia, qua peccatum puniuit morte ſui filij vnigeniti: & ſapientia, qua modum inuenit ſaluandi nos; ſed ita vt ſimul ſatisfieret ſuo honori, & iuſtæ vindictæ, nimirum mittendo filium ſuum in carnem, qui in ea patiens & moriens ſatisfaceret læſæ maieſtati diuinæ: & potentia, qua tam auguſtam hoſtiam, ſibique commenſam & æqualem inſtituit. Idem videre eſt in cæteris Dei attributis, quæ per Chriſtum orbi innotuerunt.

5. Quintò, quia in Euchariſtia *memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus*, dum *eſcam* tam auguſtam *dedit timentibus ſe*, pſalm. 110. 4. Euchariſtia enim refricat nobis beneficium creationis, redemptionis, iuſtificationis, glorificationis, cæteráque omnia, vti oſtendi Zachar. 11. 17.

6. Sextò, quia Euchariſtia eſt miraculum miraculorum, opus operum Dei, portẽtum ſæculorum, iuxta illud Zachar. 9. 17. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Quapropter S. Dionyſ. Eccleſ. Hier. cap. 3. Euchariſtiam vocat *omnium ſacramentorum conſummationem, diuiniſſimum & ſacroſanctum ſacramentum, ſacroſancta & auguſtiſſima myſteria*. S. Martialis Epiſt. ad Burdegal. cap. 3. & 4. Euchariſtiam nuncupat *communionem Dei viui, menſam diuinam, & eſcam in fide perfecta totam cœleſtem*. Iren. lib. 4. cap. 32. *noui teſtamenti nouam oblationem*. S. Cyprian. lib. de cœna Domini, *cibum inconſumptibilem*. Optatus Mileuit. *pignus ſalutis æternæ, tutelam fidei, ſpem reſurrectionis*. S. Ephrem lib. de natura Dei minimè ſcrutanda, *ignem immortalem. Hoc ſanè*, inquit, *excedit omnem admirationem, omnem mentem, omnémque ſermonem, quod fecit nobis vnigenitus filius Chriſtus ſaluator noſter: ignem & ſpiritum manducãdum ac bibendum præſtitit mihi, corpus ſcilicet & ſanguinem ſuum*. S. Chryſoſt. hom. 24. in Epiſt. 1. ad Corinth. *Cùm benedictionem*, inquit, *dico, Euchariſtiam dico, & dicendo Euchariſtiam, omnem benignitatis Dei theſaurum aperio. Etenim cum calice inenarrabilia Dei beneficia conſecuti ſumus*, &c. S. Cyril. catecheſi 4. ait per Euchariſtiam nos fieri *Chriſtophoros, & diuinæ naturæ conſortes*.

7. Septimò, quia per Euchariſtiam participat tam ſacerdos, quàm offerentes & aſſiſtentes, imò omnes fideles totius Eccleſiæ ſanguinem, redemptionem, omniáque merita Chriſti. Rurſum per illam omnis gratia cum ſuo fonte & auctore, putà Chriſto, ad nos deriuatur. Quocirca verè & ſapienter noſter Thomas Theodidactus lib. 4. de Imitat. Chriſti c. 5. *Quando*, ait, *ſacerdos celebrat, Deum honorat, Angelos lætificat, Eccleſiam ædificat,* A *viuos adiuuat, defunctis requiem præſtat, & ſeſe omnium bonorum participem efficit.* Annon hæc eſt magna nominis Dei gloria, magna Dei laus & glorificatio? Hinc vocatur Euchariſtia, quia ipſa eſt ſumma gratiarum actio. Nil enim maius pro beneficiis naturalibus & ſupernaturalibus quæ accepimus, Deo reddere poſſumus, quàm Chriſtum ipſum. Chriſtus enim omnia alia Dei beneficia exæquat, imò in immenſum ſuperat. Quocirca S. Chryſoſt. lib. 6. de ſacerdotio. *Per id tempus*, ait, *& angeli ſacerdoti aſſident, & cœleſtium poteſtatum vniuerſus ordo clamores excitat, & locus altari vicinus in illius honorem qui immolatur, angelorum choris plenus eſt.* Confirmat id viſione viri B ſancti, aſſerentis ſe in Miſſa *angelorum multitudinem conſpexiſſe, fulgentibus veſtibus indutorum, altare ipſum circundantium, ſic capite inclinatorum, vt ſi quis milites præsẽte rege ſtantes videas.* Idem hom. de Euchariſtia in Encæniis: *Agnus*, ait, *Dei immolatur, Seraphim aſtant ſex alis faciem tegentia.* Idem hom. 24. in 1. ad Corinth. *Dum in hac vita ſumus, vt terra nobis cœlum ſit, facit hoc myſterium. Aſcende igitur ad cœli portas, imò non cœli, ſed cœli cœlorum, & tum quod dicimus intueberis: Etenim quod ſummo honore dignum eſt, id tibi in terra oſtendam*, &c. *Neque enim angelos, neque archangelos, non cœlos, non cœlos cœlorum, ſed ipſum horum omnium tibi Dominum oſtendo.* Idem lib. 3. de ſacer- C dotio: *Hoc ergo myſterium maximè horrendum verendúmque, quis tandem qui inſanus minimè ſit, quique è poteſtate non exierit, faſtidire ac deſpicari poterit?* S. Gregor. 4. dialog. c. 58. *Quis*, ait, *fidelium habere dubium poſſit, in ipſa immolationis hora, ad ſacerdotis vocem cœlos aperiri, in illo Ieſu Chriſti myſterio angelorum choros adeſſe, ſummis ima ſociari, terrena cœleſtibus iungi, vnum quid ex viſibilibus atque inuiſibilibus fieri?*

Octauò, quia in Euchariſtia exercetur ſumma fides, ſpes, charitas, religio, cæteræque virtutes, quibus Deum colimus & glorificamus. Fides, quia credimus Deo dicenti, ibi verè eſſe corpus Chriſti, etiamſi viſus, guſtus, tactus, omnéſque D ſenſus contrarium indicent, ſcilicet eſſe panem & vinum. Spes, quid enim non ſperemus à Deo, quem credimus nobis dare filium ſuum in cibum & ſacrificium? Charitas, quis enim ea non accendatur, cogitans immenſum Dei & Chriſti in nos amorem, quo ſe nobis totum dat & communicat? Religio, quis enim non ſumma veneratione colat Deum, quem præſentem credit & videt? & ita de cæteris. Atque hæc fuit vna è cauſis præcipuis, quare Deus Euchariſtiam inſtituerit, nimirum vt daret obiectum & materiam exercẽdi omnes virtutes, vt iis eum coleremus & honoraremus. Denique Euchariſtia eſt manna omne delectamentum in ſe habens, & omnem ſaporis ſua- E uitatem, ideóque magnificè Deum datorem celebrans & deprædicans, ac quaſi muta voce clamans: *Panem cœli dedit eis: panem angelorum manducauit homo. O quàm ſuauis eſt Domine Spiritus tuus, qui vt dulcedinem tuam in filios demonſtrares, pane ſuauiſſimo de cœlo præſtito eſurientes reples bonis, faſtidioſos diuites dimittens inanes*, vt canit Eccleſia. Sacerdos ergo iturus ad altare, cogitet quantum opus adeat. Cogitet, & ſtupeat ſe eſſe legatum Eccleſiæ, imò totius orbis ad Deum, vt cum eo ſumma negotia tractet, nimirum vt nomine totius creaturæ homagium Deo præſtet, ac doxologiam & gratiarum actionem pro omnibus beneficiis à qualibet creatura perceptis; vt oret 8.

Miſſa Sacerdotis dignitas.

& pro

& propitiet eum pro peccatis totius mundi; vt peccatoribus in infernum ruituris liberationem, veniam & gratiam impetret; vt omnium afflictorum morbos, tentationes, ærumnas Deo repræſentet, opémque poſcat; vt ſingulis fidelibus Dei gratiam, virtutum augmentum, omniáque bona impetret; vt pro defunctis exoret, & pro tot millenis animabus quæ in purgatorio vruntur, ſupplicet. Denique vt ſit mediator *Dei* & hominum, ac Chriſti ipſius perſonam ſubeat, iteretque illud idem ſacrificium quod Chriſtus obtulit in cruce, vbi ipſe tam victima fuit, quàm Sacerdos. Quis hæc perpendens non percellatur? non ſtupeat? non accendatur?

Vers. 12. *Et vos polluiſtis illud.*] Scilicet, nomen meum vile & quaſi pollutum effeciſtis, in eo quod dicitis non tam verbis, quàm reipſa & factis: *Menſa Domini contaminata eſt. Menſa*, Dei eſt altare. Redit ad Sacerdotes ſui æui, quos arguere cœpit verſ. 5. q. d. Talis erit mea menſa & victima tempore Chriſti, qualem iam deſcripſi: vos verò, ô Sacerdotes Iudaici (vti cœpi dicere verſ. 5.) ex aduerſo ita viliter, ſordidè & indignè tractatis altare meum, meáque ſacra & ſacrificia, atque ſi eſſent res viles, ſordidæ & pollutæ; ac hoſtia altari ſuperpoſita eſſet res contemptibilis, pariter & ignis ſacer, qui illam deuorat & conſumit; ita S. Cyril. Cauſa huius indignitatis fuit diuturnus in captiuitate ſacrorum neglectus, item paupertas Iudæorum, ac auaritia Sacerdotum, vti dixi verſ. 7. De igne etiam altaris contemnendo occaſio fuit, quod hic poſt reditum è Babylone non è cœlo, vti prior, datus ſit, ſed ex aqua craſſa accenſus, vt patet 2. Machab. 1. 21. Hebr ad verbum habent: *fructus*, vel *prouentus eius contemptibilis, & comedens illum* (hoc enim eſt אוכלו *ochelo.*) *fructus* altaris, eſt victima quæ in eo offertur: *comedens illum*, eſt ignis, qui eam cremat & conſumit. Vnde noſter clarè vertit: *Quod ſupponitur* (altari, putà holocauſtum, aliáue victima) *contemptibile eſt cum igne qui illud deuorat.* Iam alij punctis legũt אכלו *ochelo*, id eſt, cibus eius. Vnde vertunt: *Fructus eius contemptibilis, cibus eius.* q. d. Fructus menſæ *Dei*, qui eſt cibus in ea *Deo* appoſitus, putà hoſtia, vel victima altari impoſita, eſt contemptibilis. Vnde Chald. vertit: *Menſa Domini deſpecta eſt, & deſpecta ſunt dona eius.* Et Tigurina: *Prouentus eius, nempe cibus eius vilis:* quia adeps victimæ, & inteſtina, quæ in altari *Deo* cremantur, ſunt res viles & ſordidæ, ait Vatab. Aliter S. Hieron. Fructus, ait, vel prouentus altaris eſt ignis (hic enim ex altari quaſi naſcitur & prodit) cibus verò ignis ſunt victimæ. q. d. Vilis eſt ignis altaris; quia viles ſunt victimæ, quas quaſi cibum deuorat.

Vers. 13. *Et dixiſtis: Ecce de labore.*] Septuag. *Hæc de afflictione ſunt.* q. d. Cauſam cur altare meum & victimæ ſint vilia & ſordida, reiicitis in veſtros labores: excuſatis enim vos paupertate & ærumnis, dicitiſque quod nuper magna fatigatione & ſumptu redeuntes è captiuitate Babylonica, per omnem laborem veſtrum vix adhuc tantilla, & tam vilia comparate & offerre poſſitis: & dum hæc dicitis, *exſufflaſtis illud*, id eſt, exſufflatione mea dignum feciſtis; ita S. Hieron. Remig. Alber. & Lyra. Addit Cyril. q. d. Hæc victima non ex ſe, ſed ex labore itineris facta eſt macra, manca vel clauda.

Aliter recentiores, R. *D*auid. Pagnin. & Vatab. hi enim pro מתלאה *metelaa* per *tſere*, id eſt, *de labore*, vti legerunt Septuag. Chald. & Noſter legunt מתלאה *mattelaa*, vertúntque: *Ecce labor*; vel potiùs, vt R. Abraham, *mattelaa* conſtatur ex מה תלאה *ma telaa*, id eſt, *quis labor?* q. d. O quantum laboris ſubij in afferenda hac victima? quàm mihi meiſque humeris fuit oneroſa? quàm ea apportanda defatigatus & anhelus ſum? quàm fuit mihi grauis, craſſa & pinguis hæc hoſtia? Vnde Pagnin. vertit: *Ecce labor, & proieciſtis illum.* q. d. Proiicitis in terram victimam, quaſi eius onere quo oppreſſi eſtis, vos leuaturi, ideóque vt Noſter vertit, *exſufflaſtis illud*, quaſi anheli exſufflatione halitum attracturi. Ita dicunt ipſi, ſed mentiuntur: nã hoſtia eorum adeo vilis, macra & exilis eſt, vt exſufflari flatúque depelli, imò exanimari poſſit, cogique vt halitum ſuum tenuem efflet & expiret. Septuag. in editione Roman. vertunt, *Exſufflans illud* (licèt in editione Regia habeatur *exſufflaſtis illud*, itáque legãt S. Hieron. & Theod.) per antitheſin & colluſionem contrarij ſenſus. q. d. Vos exſufflaſtis & ſuſpiraſtis præ nimio onere: ego verò tamquam rem leuiſſimam & viliſſimam exſufflo, leui flatu repello, refuto, atq; adeò abominor. Sic paraſitus apud Plautum glorioſum militem titillat dicens: *Cuius tu legiones diſflaſti ſpiritu, quaſi ventus folia.* Addit S. Hieron. *In Hebræo legi poteſt: Et exſufflaſtis me* (legẽdo אותי *oti*, id eſt, *me*: iam tamen omnes legunt אותו *oto*. id eſt, *eum*) q. d. *Non ſacrificio, ſed mihi feciſtis iniuriã*, me enim tacitè irriſiſtis, exſufflaſtis & exſibilaſtis.

Nota, ad populum magis, quàm ad Sacerdotes hæc dici. Sicut enim priùs taxauit incuriã ſacrorum in Sacerdotibus, ita hic eandem taxat in populo, qui de more Sacerdotes ſuos in ſcelere & auaritia ſequebatur, imò præibat. Vnde de populo ſubdit dicens: *Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino*, ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. licèt aliqui, vt à Caſtro, & Sanchez, cenſeant continuari hîc ſermonem ad Sacerdotes. Illis enim pergit loqui initio capitis ſequentis. Dicamus vtroſque hic culpari.

De rapinis.] Elidit *Deus* falſam populi excuſationem, q. d. *D*icitis vos ex labore veſtro has hoſtias, quales quales comparaſſe. Mentimini: nam ex rapinis eas paraſtis, rapuiſtis eas; atque ex raptis claudas & languidas mihi obtuliſtis, integras verò, pingues & vegetas vobis reſeruaſtis. Duplex eſt ergo, imò triplex crimen veſtrum: primũ rapinæ, ſecundum irreuerentiæ & irreligioſitatis, tertium mendacij. Nunquid hoc ſcelus patiar? nunquid munus tam fœdum & ſordidum de manu veſtra ſuſcipiam? Abſit; ita S. Hieron. Remig. Alber. & Lyra.

Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino.] Vers. 14.
Maſculum, id eſt, robuſtum, perfectum, integrum, ſine vitio.

Nota 1. Leuit. 22. 23. ſanciri, vt ſi hoſtiæ ſint votiuæ, ſiue ex voto oblatæ, ſint perfectæ, ſin voluntariæ, id non requiri, ſed permitti vt ſint mutilæ & imperfectæ. Cauſam ibidem aſſignaui. Hic ergo *D*eus iuxta legem, in voto requirit victimã maſculam, tum propriè dictam; tum maſculam, id eſt, perfectam: opponit enim eam debili, vel vt Tigurina vertit, *vitiato*, Pagnin. *maculoſo*, Chald. *corrupto*. Hebr. enim משחת *maſçat*, quod noſter vertit debile, ſignificat ſucciſum, exciſum, mancum, corruptum. Sic ait Virg. in Pharmaceu.

Verbenáſque adole pingues, & maſcula (id eſt, fortia & egregia) *thura.*

Sic

Sic Perſius Satyra 5.

Calido ſub pectore maſcula bilis
Intumuit, quam non extinxerit vrna cicutæ.

Sic vocamus maſcula vina, maſculos animos, id eſt, fortes & generoſos.

Nota 2. in ſolo holocauſto, vt pote perfectiſſimo ſacrificio, Deus requirit victimam maſculam, Leuit. 1. 3. vnde in hoſtia pacifica, ſi ſit voluntaria, permittit vt ſit femina, Leuit. 3. 1. Dico, ſi ſit voluntaria: nam ſi eſſet votiua, id eſt, ex voto debita, debebat ſeligi melior, ideóque maſcula, vt patet ex hoc loco Malachiæ. Quare ſi quis Deo vouiſſet ex grege ſuo ouem, ſeligere debebat maſculam, non feminam; cuius rei cauſam tropologicam aſſignaui Exodi 1. 16. nimirum quod Deus amet, ideóque à vouentibus ſibi conſecrari velit, maſcula, id eſt, generoſa & virilia, non feminea, id eſt, languida & infirma. Optima ergo ſunt Deo vouenda & offerenda, idque ſummo ſtudio, ait S. Cyril.

Nota 3. τὸ *ſi habuerit*. Nam vt ait S. Hieron. *ſi non habes maſculum, nihil tibi nocet iſta maledictio. Hac autem dicendo, oſtendit eos habere quæ optima ſunt, & offerre quæ mala ſunt.* Femina ergo ſe dicans Deo, illi perplacet: æquè ac vir offerẽs ouem feminam, cùm non habeat maſculam.

Nota 4. τὸ *doloſus*, ſignificat hîc peccari non tantùm contra religionem, ſed & contra iuſtitiam. Sicut enim mercator, qui emptori certo pretio ſuas merces addixit, ſi poſtea ei illas tradat vitiatas & corruptas, peccat dolo malo, eſtque iniuſtus; ita & qui Deo victimam promiſit, ſcilicet Deo dignam, & iuxta legis præſcriptum integram & perfectam, fraudulentus eſt, & peccat contra iuſtitiam, ſi poſtea eidem tradat mancam, mutilam & vitiatam, facitque furtum in re ſacra, deóque ſacrilegium.

Moral. Res vota Deo ſit optima.

Diſcant hîc religioſi & vouentes, ſua vota debere eſſe maſcula; atque id quod vouerunt, debere Deo dari integrum, virile, perfectum & optimum. Ergo caſtitas eorum debet eſſe omni ex parte illibata & integra; paupertas perfecta; obedientia virilis & maſcula. Hoc enim exigit reuerentia ſummæ & diuinæ maieſtatis, cui ſe conſecrant, vt ei ſumma, optima & perfectiſſima offerant; nimirum vt faciant ſe holocauſtum Deo, totas facultates ei offerendo per votum paupertatis, totum corpus per votum caſtitatis, totam animam per votum obedientiæ. Quocirca S. Baſil. ſerm. 1. de Monaſt. inſtit. aſſerit eum qui nuncium ſæculo remiſit, diuinum quoddam vas effectum eſſe; ac proinde ei cauendum, ne vitioſo vſu polluatur; ſéque ipſum cuſtodire debere velut quiddam Deo dicatum, ne ſacrilegij crimen incurrat; ſi videlicet corpus quod Deo ſacrauit, rurſus miniſterio vitæ communis contaminet. Hinc S. Gregor hom. 12. in Ezech. docet religioſos eſſe holocauſta Dei: *Qui*, inquit, *cuncta quæ mundi ſunt deſerunt, & totam mentem igni diuini amoris incendunt: hi nimirum omnipotenti Deo ſacrificium & holocauſtum fiunt.* Idem docet D. Tho. 2. 2. q. 186. art. 7. Quin & S. Auguſt. lib. 10. Ciuit. 6. *Ipſe homo*, inquit, *Dei nomini conſecratus ac deuotus, inquantum mundo moritur vt Deo viuat, ſacrificium eſt*, in quo ſcilicet victima eſt homo, culter eſt ſui odium & abnegatio, mors eſt abdicatio vitæ ſæcularis vt ſpiritualem capeſſat, ignis eſt amor Dei; ligna ſunt orationes & pietatis exercitia, ſacrificium eſt ipſa ſui per tria vota oblatio & conſecratio. Ita S. Tereſia, vt habet eius vita, vo-

A uit ſe in qualibet re facturam id quod optimum eſſet, perfectiſſimum, Deóque honorificentiſſimum. Ita maſculam victimam offerunt Deo, qui per continentiam omnes cupiditates, vt pote feminarum femineas, trucidant. Rurſum qui pudorem metúmque omnem pro Dei gloria contemnunt. Inſuper, qui perſecutiones, exilia, famem, carceres, tormenta & mortem pro Deo generosè ſuſtinent & ſuperant, vti fecerunt martyres. Sic maſculum animum, & ſeptem proles maſculas, quaſi victimas pro lege Dei ad martyrium obtulit Machabæa mater & virago, quæ *ſingulas hortabatur voce patria fortiter repleta ſapiẽtia, & femineæ cogitationi maſculinum animum in-*

B *ſerens dixit: Neſcio qualiter in vtero meo apparuiſtis*, &c. 2. Machab. 7. 21. Totidem maſculos ſecum Deo ad martyrum obtulit S. Felicitas ſub Marco Aurelio Imper. anno Domini 175. quæ Publico Præfecto ſuadenti vt ſibi & filiis conſuleret, obediendo Imperatori & ſacrificando eius diis, reſpondit: *Tua compaſſio eſt crudelitas, tuum conſilium illecebroſum & crudele*, ac conuerſa ad filios: *Aſpicite*, ait, *ô filij cœlum, vbi Chriſtus vos ſpectat & expectat cum ſuis ſanctis: certate viriliter pro ſalute animarum veſtrarum: oſtendite vos fideles & conſtantes in amore Chriſti Ieſu.* Quibus vocibus animati filij ad vnum omnes ſua corpora in prædam dederunt, ac glorioſam pro Chriſto mortẽ obie-

C runt, æquè ac poſt ipſos mater. Totidem maſculos ſecum Deo obtulit S. Symphoroſa cum marito Getulio, qui omnes martyrij lauream adepti ſunt ſub Adriano Imper. anno Domini 138. quibus competit illud Sapientis Prouerb. 31. verſ. 10. 17. 19. 25. *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius. Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuum. Manum ſuam miſit ad fortia. Fortitudo & decor indumentum eius, & ridebit in die nouiſſimo.*

Quia rex magnus ego, dicit Dominus.] Et proinde magna mihi conueniunt & debentur, eximia ſcilicet & perfectiſſima, ideoque maſcula, non feminea: valida, non debilia; integra, non manca,

D vel mutila.

Horribile, id eſt, reuerendum.

Et nomen meum horribile.] Hebr. נורא *nora*, id eſt, tremendum & reuerendum. Chald. *potens*. Reſpicit ad verſ. 6. *Si ergo Pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Et ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?* Horribile ergo idem eſt, quod ſummè pauidum & reuerendum. Reuerentia enim quando eſt eximia, ex profunda conſideratione tantæ maieſtatis generat tremorem, horrorem & ſtuporem. Hic eſt horror ſacer, de quo Virg. Æneid. 1.

Horrentíque atrum nemus imminet vmbra.

Et Lucanus;

Arboribus ſuus honor ineſt.

Rurſum *horribile*, id eſt, *terribile*, vt vertit Paguin.

E & formidabile; quia ipſe ſui ſuorúmque factorũ neglectum horribiliter caſtigat & punit. Hinc Sophon. c. 2. 11. ait: *Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ, & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ gentium.*

Septuag. hebr. נורא *nora* non à ירא *iare*, id eſt, *terruit*; ſed à ראה *raa*, id eſt, *vidit*, deducentes vertunt ἐπιφανὲς, id eſt, *illuſtre eſt nomen meum in gentibus*. Hoc verum fuit tempore Malachiæ & Machabæorum, quorum victoriæ cœleſtes Deum toto orbe cunctis gentibus illuſtrem, & formidabilem fecerunt; verius eſt in Chriſto & Chriſtianis: omnes enim gentes celebrant Chriſtum, eiúſque Deum Patrem, ita Theodor.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Malis Sacerdotibus in cultu ſuo incuriis minatur Deus egeſtatem, maledictionem, infamiam, eo quòd eorum ſit cuſtodire ſcientiam, cum ſint angeli Domini: Mittam, *inquit*, in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris. *Et verſ. 9.* Propter quod & ego dedi vos contemptibiles & humiles omnibus populis. *Secundò verſ. 10. multis arguit Sacerdotes & populum, quòd repudiarent ſuas vxores Iſraelitides, & ducerent alienigenas, ideoque pariter verſ. 13. proteſtatur ſe eorum victimas repudiaturum. Duas ergo hic dat cauſas cur ei diſpliceant ipſorum hoſtiæ: prior eſt, quod ſint viles & illegitimæ: poſterior, quòd offerantur ab ijs qui coniugio cum idololatris ſunt maculati & polluti.*

Verſ. 1.] Et nunc ad vos mandatum hoc, ô Sacerdotes.

Verſ. 2.] Si nolueritis audire, & ſi nolueritis ponere ſuper cor, vt detis glotiam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittã in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris, & maledicam illis: quoniam non poſuiſtis ſuper cor.

Verſ. 3.] Ecce ego proiiciam vobis brachiũ, & diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum, & aſſumet vos ſecum.

Verſ. 4.] Et ſcietis quia miſi ad vos mandatum iſtud, vt eſſet pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 5.] Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.

Verſ. 6.] Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt inuenta in labiis eius: in pace & in æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate.

Verſ. 7.] Labia enim Sacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt.

Verſ. 8.] Vos autem receſſiſtis de via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege: irritum feciſtis pactum Leui, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 9.] Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, ſicut non ſeruaſtis vias meas, & accepiſtis faciem in lege.

Verſ. 1. ET *nunc ad vos mandatum hoc, ô Sacerdotes.*] Redit à populo ad Sacerdotes, quaſi ad mali fontem. Eorum enim auaritiam & ſacrorum incuriam taxauit cap. 1. verſ. 6. & ſequent. Hanc Dei increpationem audiant, ſibique à Spiritu ſancto dictatam putent Sacerdotes nouæ legis; à quibus vti maiorem ſancti-

A tatem iure requirit Deus, ita grauiùs eos puniet, ſi in officio ſuo ſint incurij, aut ſcandaloſi.

Si nolueritis audire, & nolueritis ponere ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo.] q. d. Si nolueritis mihi monenti, & ſcelera veſtra arguenti obedire; ſi, inquam, nolueritis firmiter apud vos decernere, cordique veſtro imprimere, quod deinceps debitè me coletis, curabitiſque vt meo altari, victimis & cultui ſuus conſtet decor, honor & gloria, offerendo ſcilicet mundas, legitimas méque dignas victimas. Nota hebraiſmum: ponere ſuper cor, vel in corde, eſt cordi imprimere, cor *Verſ. 2.*

B applicare, cor flectere & dirigere, corde ferri & intendere. Per cor intellige mentem & voluntatem, eiúſque propoſitum, reſolutionem & decretum.

Quæres, quid iubet Deus hîc poni ſuper cor? Reſpondet Chald. ſui timorem; vertit enim: *Niſi ponatis timorem meũ ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo.* Hic enim timor, non tantùm ſeruilis, ſed & filialis eſt quaſi pondus graue cordi hominis impoſitum, quod illud premit impellitque vt Deo ſe ſubmittat, & per omnia obediat; perinde ac pondera in horologio eius rotas premendo

C commouent, agúntque vt indicem horarum ſtata temporis menſura circumagant, ad horas quaſlibet diei indicandas & monſtrandas. Simili modo enim pondus cordis noſtri, eſt timor & amor Dei, iuxta illud S. Auguſtini lib 11 Ciuit. 28. *Amor meus pondus meum: illo feror, quocunque feror. Velut amores corporum*, ait S. Auguſt. *momenta ſunt ponderum. Ita enim corpus pondere, ſicut animus amore fertur, quocunque fertur.* Secundò, Vatab. reſpondet, præcepta Dei iuberi hîc poni ſuper cor, q. d. Niſi aduerteritis ad præcepta mea, niſi cor applicaueritis ad ea quæ vobis præcipio. Vbi *Amor eſt pondus cordis.*

D nota, ſapientes & probos Dei præcepta ponere ſupér cor, vt illi quaſi incumbant & dominẽtur, illúdque agant ad ea exequendum; inſipientes verò & improbos ponere ea ſub corde, vt cor eis dominetur, eáque capeſſat ſi, vbi & quando velit; ſi nolit, ea peſſundet & negligat. Tertiò, ſimpliciùs & faciliùs dici poteſt, iubere hîc Deum Sacerdotibus, vt gloriam nominis diuini imponant cordi ſuo, vt ſcilicet decernant in corde dare, & procurare gloriam Dei in eius ſacrificiis. Propheta enim explicat quid iubeat *ponere ſuper cor*, dum illico ſubdit: *vt detis gloriam nominis meo.* Nam gloria Dei eſt pondus, quod cor Sacerdotis premere & impellere debet, ad Sacerdotij munia piè ritéque obeundum. Finis enim & ſcopus Sa- *Pij ponunt legẽ ſupra cor, impij ſub corde.* *Gloria Dei eſt ſcopus Sacerdotis.*

 cerdotij,

cerdotij, eſt gloria Dei. Quocirca Sacerdos in omnibus ſuis actionibus hunc finem & ſcopum ſpectare debet, eáſque ita religioſè obire, vt per eas honoretur & glorificetur Deus. Ita S. Ignatius fondator Societatis noſtræ, hoc firmiter cordi impreſſum habebat, tanquam totius vitæ ſuæ principium & regulam: *Ad maiorem Dei gloriam.*

Mittam in vos egeſtatem.] Hebt. מארה *meera*, id eſt, maledictionem. Vnde ſequitur: *Et maledicam benedictionibus veſtris.* Ita Septuag. Chald. Pagnin. Vatab. & alij. Iam maledicere Dei eſt efficax, idémque quod malefacere; ſicut ex aduerſo benedicere Dei eſt benefacere. Quocirca maledictio Dei accipi poteſt paupertas, infamia, ſterilitas, peſtis, omniáque mala & aduerſa. Noſter tamen vertit *egeſtatem*; tum quia hæc maximè & ſæpiſſime Iudæis à Deo fuit comminata & intentata, hancque maximè Iudæi terreni & carnales extimeſcebant; tum quia propria & condigna pœna auaritiæ eſt egeſtas. q. d. Vos, ô Sacerdotes, conamini per auaritiam, ſuffurando mihi victimas meliores, eáſque vobis arrogando, vos ditare: quocirca ego efficiam, vt vos depauperent: efficiam enim vt propter eas egeſtatem, quam per eas iniquè fugere cogitabatis, incurratis.

Auaritiæ pœna eſt egeſtas.

Notent hic auari, præſertim Eccleſiaſtici, æterna Dei lege iuſtiſſimè ſancitum eſſe, vt cupiditates contrariis pœnis puniantur, & per quæ quis peccat, per eadem & plectatur; ſcilicet vt ſuperbi puniantur ignominia, guloſi eſurie, inuidi exaltatione æmuli cui inuident, acedi labore & fatigatione, ac conſequenter auari penoria & egeſtate. Hanc ergo ſciant & cogitent ſibi, & poſteris ſuis à Deo certò infligendam tum in hac vita, tum in futura. Quocirca deſinant auaritiæ ſeruire, vtpote quæ illis non diuitias, quas ambiunt, ſed inopiam ſit paritura: ſtudeant verò eleemoſynæ, quæ opes omnes eis conciliabit.

Maledicam benedictionibus veſtris.] Primò, q. d. Priuabo vos bonis quæ vobis dedi, quæque ex mea benedictione poſſidetis, auferam vobis oblationes meliores & pinguiores, quia vos eas mihi ſuffurati eſtis; faciam vt populus parcè, & peiora vobis offerat, quia vos peiora mihi obtuliſtis, iuxta illud: *Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus, & metet.* 2. Corinth. 9. 6. benedictiones enim Dei ſunt fruges, opes & gratiæ, quibus ipſe nos cumulat, nobiſque benefacit. Vnde & præceſſit: *Mittam in vos egeſtatem*; ita S. Cyril. Remig. & Vatab.

Secundò, q. d. Hominibus, beſtiis, agris & domibus, quibus vos, ô Sacerdotes irreligioſi, benedixeritis, ego maledicam & malefaciam, affligam, euertam; ita S. Hieron.

Tertiò, q. d. Habebo veſtras benedictiones pro execrationibus. Vnde Chald. vertit: *Maledicam benedictioni veſtræ, & execrabor eam.*

Symbol. Theodor. per benedictionem accipit Sacerdotium. q. d. Auferam à vobis Sacerdotiũ, quia vos eo indigni eſtis, eóque abutimini, præſertim quando illud cum lege veteri abolebo, nouũmque & ſanctum per Chriſtum inſtituam.

Tropol. S. Hieron. *Qui*, inquit, *ſanitate abutuntur in libidinem, & diuitias vertunt in luxuriam, bonámque famam ſordida conuerſatione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem.* Item propriè Sacerdotes *qui adulantur peccatoribus, dummodo diuites ſint, atque eorum vitijs blandiuntur, de quibus dictum eſt* Iſaiæ 3. *Popule meus, qui beatos vos dicunt, ſeducunt vos, & ſemitas pedum veſtrorum ſupplantant.*

Et maledicam illis.] Idem repetit & inculcat, q. d. Omnino & grauiter maledicam benedictionibus veſtris. Secundò, Pagnin. & Vatab. vertunt: *Quin etiam maledixi*, id eſt, maledicere cœpi *illi*, ſcilicet cuilibet benedictioni veſtræ. Chald. *Execrabor illam.* Maledicere Dei eſt efficax, idémque quod malefacere, hominum verò eſt inefficax: nam ſæpe quibus homines maledicunt, Deus benedicit. Ita ocimum, inquit Plinius lib. 19. cap. 7. *cum maledictis ac probris ſerendum præcipiunt* hortulani ſuperſtitioſi, *vt lætius proueniat. Et cuminum qui ſerunt, precantur ne exeat.* Deus tamen illi benedicit, vt copioſè ſuccreſcat.

Ecce ego proyciam vobis brachium.] Pro *proyciam* Heb. eſt גוער *goer*, quod propriè, vt vertit Chald. ſignificat increpare, & per metalepſin increpando proiicere, corrumpere, diſperdere. Rurſum 3.
pro *brachium*, Hebr. eſt זרע, quod ſi punctes זרע *zera*, ſignificat ſemen; ſin punctes זרע *zeroa*, ſignificat brachium: *zera* legunt Rabbini & recentiores. Vnde Pagninus vertit: *corrumpo vobis ſemen.* q. d. Ecce maledicam benedictionibus veſtris, vti dixi, quia ſemen quod ſeminaſtis in terra corrumpam, faciamque à vermibus erodi, vt parum vel nihil ſegetis ſuccreſcat, quod metatis. Tigurina: *Increpabo, & increpando diſperdam vobis ſemen*, ſiue frumenti, ſiue filiorum. q. d. Et fruges, & ſtirpem veſtram ſubuertam, diſperdam vos cum ſemine, id eſt, cum filiis veſtris.

Verùm Septuag. & noſter pro *zera*, id eſt, ſemen, legunt *zeroa*, id eſt, brachium, hoc eſt, armum dextrum victimæ pacificæ. Hic enim ex lege Leuit. 7. 31. cedebat Sacerdoti; quo tropol. monebatur Sacerdos, ſtrenuè operari, *vt non ſolùm ſit eius operatio vtilis, ſed etiam ſingularis; vt ſicut ſubditos honore ordinis ſuperat, ita etiam morum virtute tranſcendat*, ait S. Gregor. 2. par. paſtor. cap. 3. Senſus eſt, q. d. Armum quem in lege vobis ſeparaui & dedi, indignãter vobis relinquam, & quaſi indignabundus proiiciam, dum faciam vt laici offerentes contemptibiliter, & indignabundè vobis armum & victimas in faciem proiiciant, eo quòd videant vos tam viles, incurios & irreligioſos, tam negligenter & irreuerenter Dei ſacrificia tractare & peragere; ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Accedit huc Lyran. qui per brachium accipit robur & alimoniam, q. d. Alimoniam quam ex victimis percipiebatis, vobis auferam: aut brachium, id eſt, robur veſtrum proiiciam, ne quid magni vel heroici operetur, ſed hoſtibus ſuccumbat. Vtramque lectionem, *zera & zeroa*, amplectitur Arias, & à Caſtro, qui ſic explicat, q. d. Ego proiiciam brachium quo mihi mincha, id eſt, farinam ſeminis & tritici veſtri offertis, ipſamque farinam in facies veſtras indignans reſpergam.

Tertiò, Aquila vertit: *Ecce ego vos increpabo cum brachio*, q. d. Meo brachio, meáque potentia vos proiiciam & diſperdam. Alludit partim ad duces belli, partim ad oratores brachio minantes, & pugnantes. Nam *brachium procerius proiectum, eſt quaſi quoddam telum orationis*, ait Cicero lib. 3. de Oratore.

Symbol. Theodor. q. d. Brachium, ſiue armum, hoc eſt, victimas & ceremonias veſtras, ob veſtrum neglectum & abuſum abiiciam & abolebo, nouáſque per Chriſtum & Apoſtolos indo-

eam,

eam, & ſanciam. Denique in Hebræo elegans eſt alluſio inter *zera* vel *Zeroa* & זרעתי *Zarati*, id eſt, diſpergam, q.d. Diſperdam brachium veſtrum, & ſemen per illud à vobis in agro ſparſum.

A

Et diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus.] Heb. ad emphaſin & maius probrum, repetitur vox *ſtercus. Et ſpargam vobis ſtercus in facies, ſtercus, inquam ſolemnitatum veſtrarum*: per ſtercus accipe cum Septuag. ventriculum, qui ſtercus conficit & continet: ventriculus enim in victima pacifica cedebat Sacerdoti, iuxta legem Leuit. 7. 31. Senſus eſt, q.d. Quia vos mutilas, viles & illegitimas victimas offertis, ego indignans dabo, & per offerentes proiiciam vobis ventriculum, quem per legem vobis aſſignaui, ita vt ſtercus eo contentum, hoc iactu excuſſum, vultum veſtrum cõſpergat & conſpurcet, illúdque *aſſumet vos ſecum*, vt ſcilicet vos ſtercore hoc inuoluti, mihi & omnibus ſitis riſui & contemptui, & veluti ſtercorarij, viles & abiecti, vti Heli comminatus ſum, & reipſa præſtiti, 1. Reg. 2. 30. Porrò ſtercus ſymbolum eſt probri & ignominiæ, quo vos afficiet Deus, dum ob ſacrorum neglectum, ignorantiam malámque vitam faciet populo contemptibiles & exoſos, dum que vos puniet inedia, fame & bello, tradétque Antiocho Epiphani, aliiſque hoſtibus vexandos & illudendos. Vnde Chald. vertit: *Reuelabo confuſionem ſcelerum veſtrorum in facies veſtras.*

B

C

Verſ. 4. *Et ſcietis.*] q.d. Iam mihi comminanti non creditis, ſed pœna vos docebit, nimirum *Phryges non niſi plagis ſapiunt.* Cum enim videritis vos contemni & puniri, vti hîc prædico, tunc ſcietis mãdatum iſtud de religione, munditie & ſanctitate Sacerdotum, déque victimis mundis ritè & legitimè offerendis, olim in Leuitico à me ſancitum, nunc verò per Malachiam renouatum & refricatum, fuiſſe à me, putà à Deo veſtro editũ ad hoc, vt pactum meum olim cum Leui, id eſt, tribu Leuitica initum, firmum & illæſum conſiſteret. Videbitis enim vos bona pacto à me promiſſa perdidiſſe, quia pacti conditiones violaſtis; inſuper & puniri; ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. qui per Leui accipiunt non perſonam, ſed tribum Leui, id eſt, Leuitas, vt vertunt Septuag. Nec enim hoc pactum iniit Deus cum ipſo Leui filio Iacob, ſed cum eius poſteris, putà cum Aarone, qui primus à Deo per Moſen conſecratus eſt Sacerdos & Pontifex Iudæorum, ac deinceps ſacerdotium & pontificatum ad poſteros tranſmiſit, vt patet Leuit. 8. vnde de illo canit Eccleſ. cap. 45. 7. *Excelſum fecit Aaron fratrem eius, & ſimilem ſibi de tribu Leui: ſtatuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi ſacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria*; ita Hebræi, Theodor. Vatab. & Arias, qui duo per Leui accipiunt quoque Phinees, nepotem Aaronis, ex patre Eleazaro: quia ob zelum eius, quo vendicauit Dei honorem occidendo cultores Beelphegor, Deus nouo promiſſo conſignauit & confirmauit illi, & poſteris eius pontificatum in perpetuum, imò Hebræi nonnulli, quos ſequitur B. Petrus Damiani Epiſt. 12. vel vt alij notant 11. cap. 2. ad Nicolaum 2. Põtif. cenſent Phinees eundem eſſe cum Elia, ac proinde eum etiamnum viuere, & victurum vſque in finem mundi, vt dixi num. 25. 11. Minùs rectè Ruper. per Leui accipit Moſen, tum quia poſteri Moſis non fuerunt Sacerdotes, ſed poſteri Aaronis; tum quia Moſes non tam pactum iniit, quaſi

D

E

A

paciſcens cum Deo, quàm ſequeſter & mediator fuit pacti, quod Deus pepigit non tantùm cum Leuitis, ſed cum omnibus tribubus Iſraël. Leui ergo hic ſignificat ordinem ſacerdotalem ex Aarone deſcendentem, qui vti magnus erat honos, ita magnum onus ſibi habebat impoſitum, vt patet ex toto Leuitico, ac ſæpe pœnam mortis ſi peccarent, vt patet Leuit. 10. 8. & c. 22. 3.

Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis.] Scilicet ei dandæ tum in hoc ſæculo, tum in futuro, ſi me ritè coleret, meáſque leges & cæremonias obſeruaret. q. d. Pepigi & promiſi Aaroni & poſteris eius longam, pacificam, opulentam & felicem vitam, ſi meum pactum & meas ſanctiones cuſtodiret, putà ſi ritè & legitimè munia Sacerdotis obiret; ita Theod. & alij. Id Aaroni reipſa præſtitit Deus: nam vitam ei prorogauit ad annum 123. qui fuit quadrageſimus à pontificatu eius, æquè ac ab exitu Hebræorum ex Ægypto, eiuſque pontificatum contra æmulos, Core, Dathan & Abiron, eos viuos in infernum abſorbendo, & virgam Aaronis aridam floridã efficiendo; Num. 16. & 17. propugnauit. Hebræi hæc accipiunt de Phinees, quem tradunt Pontificem ſanũ & proſperum vixiſſe annos trecentos, imò alij cenſent eum etiamnum viuere; ipſum enim eſſe Eliam; vti paulò antè dixi. Verſ. 5.

B

C

Et dedi ei timorem.] En pactum Dei cum Aarone & poſteris: Deus enim Aaroni promiſit longam vitam & pacem, id eſt, proſperitatem; ſi ſibi obediret: Aaron viciſſim promiſit Deo timorem, quod ſcilicet eum religiosè veneraretur & coleret. Timor enim hîc, & alibi ſignificat Dei reuerentiam & cultum. Porrò hunc timorem & reuerentiam non ex ſe habebat, ſed à Deo: eſt enim donum Dei & Spiritus ſancti, vt docet Iſaias cap. 11. verſ. 3. Vnde ſequitur: *Timuit me, & à facie nominis mei pauebat*, ſcilicet Aaron, eiúſque nepotes Phinees, Onias, Machabæi, aliique veri & boni Sacerdotes. Tantùm enim de bonis loquitur.

Prima dos Sacerdotis eſt timor Dei.

D

Lex veritatis fuit in ore in eius.] q. d. Aaron legem meam vere & rectè populum ore ſuo docebat. Hæc eſt ſecunda pacti conditio, quam ab Aarone exegit Deus, quamque ei præſtare debet Sacerdos & Pontifex, ſcilicet docere veram Dei fidem, religionem, legem & cultum, ac refutare omnem hæreſim, & ſuperſtitionem falſúmque Dei cultum. Quocirca Pontifex in lege veteri pectori inſcriptum gerebat *Vrim & Tummim*, id eſt, doctrina & veritas; vide dicta Exodi 28. 30. & Leuit. 10. 8. Grauiter auctor Imperfecti in S. Matth. apud S. Chryſoſt. homilia 25. *Non ſolùm, ait, ille proditor eſt veritatis, qui tranſgrediens veritatem palàm mendacium pro veritate loquitur; ſed etiam ille, qui non liberè pronunciat veritatem quàm liberè pronunciare oportet, aut non liberè veritatem defendit quam liberè defendere oportet, proditor eſt veritatis. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Et S. Ambroſ. lib. 2. Epiſt. 17. ad Theod. Imp. *Nihil*, ait, *in Sacerdote tam periculoſum apud Deum, tam turpe apud homines, quàm quod ſentiat non liberè pronunciare. Siquidem ſcriptũ eſt: Et loquebar de teſtimoniis tuis in conſpectu Regum, & non confundebar. Et ideo clementiæ tuæ* (ô Imperator) *diſplicere debet Sacerdotis ſilentium, libertas placere. Nam ſilentij mei periculo inuolueris, libertatis bono iuuaris.*

Verſ. 6. Secunda veritas.

E

In Sacerdote requiritur libertas corripiendi.

Iniquitas.] Id eſt, mendacium error & falſa do-

A ctrina, ait Vatab. ac falſitas, vt vertit Chald. adde & fraus, hypocriſis, adulatio, iniuſtitia, & quælibet alia iniquitas.

Pacificus cum proximis, ambulat cum Deo.

In pace & æquitate ambulauit mecum.] Putà in meis præceptis, q. d. Aaron ſtuduit præcepta mea cuſtodire, ſeruando pacem & æquitatem cũ proximis. Vbi nota, qui pacificè & æquè verſatur cũ proximis, hic ambulat cum Deo, qui pacis & æquitatis eſt amator, auctor & tutor. Vnde Septuag. vertunt: *In pace dirigens* (id eſt, in pace & rectitudine, vel planicie) *ambulauit mecum.* Eſt hæc tertia conditio pacti, quam ab Aarone & quouis Sacerdote exigit Deus, nimirum æquitas & pax, ſiue pacifica conuerſatio, vt in ea ambulent cum Deo, ſicut ambulauit Henoch Gen. 5. 22. & B Noë Geneſ. 6. 9. vide ibi dicta.

Tertia, pax.

Quarta, zelus animarum.

Gnoma Patrum.

Et multos auertit ab iniquitate. Hæc eſt quarta conditio veri Aaronis & veri Sacerdotis, vt verbo & exemplo ſatagat omnes retrahere ab impia, & iniqua vita ad piam & ſanctam. Quocirca S. Chryſoſt. lib 3. de Sacerdotio, Sacerdotes vocat parentes noſtros, *Parentes enim*, inquit, *nos in præſentem, Sacerdotes in vitam æternam generant.* Iure queritur S. Gregor. *Ecce*, ait, *mundus Sacerdotibus plenus eſt, ſed tamen in meſſe Dei rarus valde inuenitur operator: quia officium quidem ſacerdotale ſuſcipimus, ſed opus officij non implemus. Fructus quippe ſanctæ Eccleſiæ in ſtipendio quotidiano percipimus, ſed tamen pro æterna Eccleſia minimè in prædicando laboramus.* Plura vide hom. 17. in Euang. Grauiter verò S. Chryſoſt. in Matth. cap. 23. homil. 43. *Multi*, ait, *ſunt Sacerdotes, & pauci Sacerdotes: multi nomine, & pauci in opere. Videte ergo quomodo ſedeatis ſuper cathedram: quia cathedra non facit Sacerdotem, ſed Sacerdos cathedram: non locus ſanctificat hominem, ſed homo locum. Qui bene ſederit ſuper cathedram, honorem accipit ab ea: qui malè ſederit, iniuriam facit cathedra. In iudicio enim ſedes. Si bene vixeris & bene docueris, iudex omnium eris: ſi autem bene docueris, & malè vixeris, tui ſolius. Nam bene viuendo, & bene docendo, populum inſtruis quomodo viuere debeat: bene autem docendo, & malè viuendo, Deum inſtruis quomodo debeat te condemnare.* Idem in cap. 25. Matth. *Bene agente populo, vnuſquiſque pro ſuo merito remuneratur; Sacerdos autem pro bonis omnium. Habebit enim pro proprijs lauream, pro acquiſitione aliorum laureolam.* Rurſum S. Greg. hom. 11. in Ezech. *Nos*, ait, *qui Sacerdotes vocamur, ſupra ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidè & tacentes videmus. Tunc ſubiectus moritur ſine te, quando in cauſa mortis contradictorem te pertulerit: nam mortuo, cui non contradicis, adiungeris.* S. Iſidor. lib. 3. de ſummo bono: *Sacerdotes*, ait, *pro populorum iniquitate damnantur; ſi eos aut ignorantes non erudiunt, aut peccantes non arguunt. Sicut enim peccatorem conuenit argui, ita iuſtum non exulcerari.* Hugo de S. Vict. lib. 2. de clauſtro animæ: *Tres*, ait, *ſunt paſtoris voces, ſcilicet ſuauis, dulcis, alta. Suauis ad infirmum, ad morientem dulcis, ad ſurdum pertinet alta.*

Verſ. 7. *Labia enim Sacerdotis cuſtodient*, id eſt, cuſtodire debent *ſcientiam, & legem requirent*, id eſt, requirere debent, & de facto requirent *ex ore eius.*] Dat rationem eius quod dixit verſ. 6. *Lex veritatis fuit in ore eius*; quia ſcilicet fecit quod facere debuit. Nam Sacerdotis eſt cognoſcere legem, eámque alios docere, iuxta illud Eccleſiaſtici de A Aarone cap. 45. 11. *Et dedit illi in præceptis ſuis poteſtatem docere Iacob teſtimonia*, (id eſt, leges ſuas: hæ enim ſunt teſtimonia voluntatis diuinæ, quid ſcilicet à nobis fieri, vel non fieri velit Deus) *& in lege ſua lucem dare Iſraël.* Sic S. Paulus ad Titum 1. ab eo exigit, *vt ſit potens exhortari in doctrina ſana, & contradicentes reuincere*, ait S. Hieron. Quocirca S. Ambroſ. lib. 3. de fid. cap. 7. Biblia, quæ continent legem Dei, vocat librum ſacerdotalem, quaſi Sacerdotibus proprium, & ab iis aſſiduè legendum. Notat S. Hieron. nõ dici proferent ſcientiam, ſed *cuſtodient*, vt ſcilicet eam loquantur opportunè & congruè, dando conſeruis cibum in tempore ſuo, vt monet Chriſtus B Matth. 24. 45. ita vt os Sacerdotis ſit arca quædam ſalutaris, vnde quiſque ſibi depromat neceſſaria, quæ ibi Deus ad communem cuiuſque vtilitatem & inſtructionem recondidit. Quocirca Auctor Imperfecti apud S. Chryſoſt. homil. 38. in Matth. *Sicut*, ait, *ſtomachus accipiens cibum coquit, ſic & Sacerdotes accipiunt ſcientiam ſermonis per Script. à Deo, & excoquunt eam in ſe, id eſt, tractantes & meditantes apud ſe vniuerſi populo ſubminiſtrant.* Et S. Ambroſ. ſerm. 13. Sacerdotes comparat apibus: *Sicut apes*, inquit, *de diuinarum Scriptur. floſculis ſuauia mella conficiunt, & quicquid ad medicinam pertinet animarum, oris ſui arte componunt.*

Sacerdotis eſt ſcire & docere legẽ Dei.

Gnoma Patrum.

C Præclarè S. Bern. lib. 2. de Conſid. ad Eugen. cap. 13. *Inter ſæculares*, ait, *nugæ, nugæ ſunt, in ore Sacerdotis blaſphemiæ. Conſecraſti os tuum Euangelio: talibus iam iam aperire illicitum, aſſueſacere ſacrilegium eſt. Labia Sacerdotis, ait Malachias, cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirent ex ore eius, non nugas profectò vel fabulas. Verbum ſcurrile, quod faceti, vrbaniue nomine colorant, non ſufficit peregrinari ab ore, procul & ab aure relegandum eſt. Fœdè ad cachinnos moueris, fœdiùs moues.* Particulariter verò S. Chryſoſt. hom. de eo qui incidit in latrones: *Meminerit*, ait, *Sacerdos ſe ſpeculatorem eſſe cunctorum, vt ouibus paſcuas ſalubres tribuat, agnis puri fontis vndas exhibeat, extermines ab ouibus lupos, ab agnis nocuas beſtias excludat, vulneratos curet, errantes renocet, ignaros inſtruat, erigat lapſos, generaliter omnes, ſpecialiter ſingulos doceat, ſua vita vniuerſos prouocet exemplo: ſit eius doctrina duplex, vt eius verbis facta conueniant, atque doctrinæ reſpondeant: in nullo ſit minor, qui cunctis eſt potior. Chariſmatibus ſplendeat, fulgeat officijs. Sit cum auctoritate humilis, cum humilitate ſublimis. Nec ideo ſit melior, quia maior; ſed ideo maior, quia melior. Multiplicet populos, & eos docendo meliores faciat quàm accepit. Sic fiet vt dum hominibus feruenter inſiſtit, Dominum ſibi conſtituat debitorem.* Quocirca S. Ambr. lib. de dignitate Sacerdotis cap. 6. ait Sacerdotes eſſe oculos Eccleſiæ, E vt per eos reliquum corpus ducatum lucis accipiat. *Nam quid aliud*, ait, *interpretatur Epiſcopus, niſi ſuperinſpector? maximè cùm in Eccleſia ſolio editiore reſideat, & ita cunctos reſpiciat, vt & cunctorum oculi in ipſum reſpiciant. Ergo ſi ita eſt, cur te velut tetrum ſpeculum vniuerſorum oculis demonſtras.*

Quia angelus Domini exercituum eſt.] Septuag. *quia angelus Domini omnipotentis eſt.* Hebr. eſt מלאך *malach*, ſiue Malachias. *Exponit*, ait S. Hieron. *nomen ſuum Eſdras Sacerdos Dei, hoc eſt, Malachias* (ipſe enim cum Hebræis cenſet Malachiam fuiſſe Eſdram) *quod angelus Domini interpretatur.*

pretatur. Angelus autem, id eſt, nuncius, Sacerdos
Dei veriſſimè dicitur: quia Dei & hominum ſeque-
ſter eſt, eiúſque ad populum nunciat voluntatem; &
idcirco in Sacerdotis pectore rationale eſt, & in ratio-
nali doctrina & veritas ponitur, vt diſcamus Sacer-
dotem doctum eſſe debere, & præconem Dominicæ
veritatis. Sacerdos ergo eſt angelus Dei, primò,
Sacerdos eſt angelus ſeptem titulis.
quia eſt nuncius Dei ad homines. Vnde Tiguri-
na vertit: *Legatus enim eſt Domini exercituum.* Si-
cut enim legatus non aliud, quàm principis ſe le-
1. gantis voluntatem annunciat: eique nihil addere
aut demere poteſt; ita & Sacerdos Dei volunta-
tem annunciat populo, eique nihil addere aut de-
mere poteſt, ait S. Chryſoſt. homil. 2. in Epiſt. ad
Rom. Ac viciſſim vota populi refert ad Deum.
Eſt ergo tam legatus populi ad Deum, quàm
Dei ad populum, putà inter vtrumque internun-
cius, mediator & ſequeſter. *Deus,* ait Tertull. lib.
contra Iud. cap. 9. *eos vocare conſueuit angelos, quos*
virtutis ſuæ miniſtros præfecit.

Secundò, ſicut angeli miniſtrant Deo, ita & Sa-
2. cerdotes. Vnde Chald. vertit: *Quia miniſter eſt*
coram Domino exercituum. Vnde Plato in Phæ-
dro ait triplicem eſſe ecſtaſin & furorem. 1. va-
tum. 2. Sacerdotum. 3. amantium. Nec enim ali-
quid ab hiſce tribus dignè fieri poſſe, niſi animus
à corpore ſeuocetur, & extra ſe in ardorẽ & quaſi
furorem rei amatæ, præſertim cœleſtis & diuinæ
rapiatur. Tertiò, ſicut angeli iugiter aſtant Deo,
3. in eum intentam habent aciem mentis, ei iubilant
& pſallunt iugiter, Sanctus, Sanctus, Sanctus
Dominus Deus exercituum: *angelorum enim opus*
eſt laudare Deum, ait S. Baſil. in pſal. 28. ita & iu-
giter orare ac pſallere debet Sacerdos, iuxta il-
lud pſal. 137. 2. *In conſpectu angelorum pſallam tibi.*
4. Quartò, quia angelorum veritatem, ſinceritа-
tem, caſtitatem, puritatem, virtutem & zelum
imitari debet, ac quaſi angelus eſſe inter homi-
nes, quaſi magiſter inter pueros, quaſi paſtor in-
ter animalia. Quocirca aptè ex hoc loco Iſidor.
Polus Dorothei presbyteri leuitatem caſtigat
lib. 1. Epiſt. 319. *Cum ſacerdos,* inquit, *gregis forma,*
& Eccleſiæ lumen dictus ſit, ac reuera ſit, ſubditos, vt
ceram ſigillo, ſic ipſius moribus imprimi neceſſe eſt.
Quocirca ſi lumen eſſe vis, ſcurrilitatem, ac riſus
petulantiam odio inſectare: ne alioqui multos petu-
lantiam ac procacitatem doceat. Sacerdos enim Do-
mini omnipotentis angelus eſt, angelus autem riſum
neſcit, Deo cum metu ac pauore miniſtrans. Quintò,
5. Sacerdos eſt angelus conſecratione diuina, qua
poteſtatem maiorem quàm habeant angeli, à
6. Deo accipit. Sextò, angelorum tria ſunt munia,
ſcilicet purgare, illuminare & perficere, vt ait S.
Dionyſ. in cæl. hierar. Et, *angelorum perfectio eſt*
ſanctificatio, ait S. Baſil. hom. de Spiritu S. Ea-
dem ſunt munia Sacerdotis. Eius enim quaſi me-
diatoris eſt reducere populum ad Deum: hinc
oportet vt iugiter in mente habeat videátque
Deum, ad quem intendit populum reducere.
Porrò quomodo quis Deum videre poſſit, pau-
cis & pulchrè docet Plotinus, Platonicus licèt,
lib. de pulch. cap. 9. *Efficitur,* ait, *diuinus, pulcher*
& deiformis, qui diuinam pulchritudinem ſit inſpe-
cturus. Audi & S. Ambroſ. lib. de initiandis cap. 2.
Sacerdos eſt angelus, qui regnum Chriſti, & vitam
æternam annunciat: non ſpecie tibi æſtimandus, ſed
munere. Socrates dicebat *os ſapientis* (qualis eſt Sa-
cerdos) *eſſe quaſi oſtium templi,* quia ſicut hoc, ita
& illud nonniſi ſacra pandit & promit. Septimò,
7. Angelorum eſt perſeuerato in ſanctitate & ſan-

A ctificatione, ait ibidem Baſil. qui enim in ea non
perſeuerarunt, facti ſunt dæmones: ita Sacerdoti
neceſſaria eſt perſeuerantia in ſuo opere & offi-
cio. Si id verum fuit in Aarone & Sacerdotibus
veteribus, certè longè verius eſt in Chriſtianis,
qui ſacrificia & myſteria, longè auguſtiora & di-
uiniora conficiunt, & tractant. De quibus aurea
eſt ſententia S. Gregor. Nazianz. Apol. 1 *Verita-*
Gnome Patrum.
tis, ait, *Antiſtes & propugnator, cum angelorum claſ-*
ſe atque ordine eſt, cum archangelis Deum celebrat,
ad ſupernum altare ſacrificia tranſmittit, ſimúlque
cum Chriſto fungitur Sacerdotio, figmentum inſtau-
rat, imaginémque Creatori ſiſtit, & ſupernum mun-
do opificem agit, & vt quod maius eſt dicam, Deus eſt,
B *alióſque deos efficit.* Rurſum S. Chryſoſt. hom. 2.
in Epiſt. 2. ad Timoth. *An ignoras,* ait, *quid ſit Sa-*
cerdos? Angelus vtique Domini eſt. Non ex ſeipſo
loquitur. Si deſpicis, non illum deſpicis, ſed Deum qui
illum ordinauit. Sacerdos enim in ordinatione ſua,
à ſolo Deo accipit poteſtatem remittendi pecca-
ta, conſecrandi corpus Chriſti, docendi, prædi-
candi, &c. Idem lib. 3. de Sacerdotio: *Etenim,* ait,
Sacerdotium ipſum in terra quidem peragitur, ſed in
rerum cœleſtium claſſem ordinemque referendum
eſt. Quippe non mortalis quiſpiam, non angelus, non
archangelus, non alia quæuis creata potentia, ſed ipſe
paracletus ordinem huiuſmodi diſpoſuit, qui mortali-
bus hominibus etiamnum in carne manentibus au-
C *ctor fuit, vt angelorum miniſterium animo concipe-*
rent. Idcirco neceſſe eſt Sacerdotem ſic eſſe purum, vt
ſi in ipſis cœlis collocatus, inter cœleſtes illas virtutes
medius ſtaret. Idem hom. 5. de verbis Iſaiæ, de-
monſtrat ſacerdotem maiorem eſſe rege, & Sa-
cerdotium maius eſſe regno: quia rex in terram
dumtaxat, Sacerdos etiam in cœlum ius habet.
Sacerdoti, ait, *thronus in cœlis collocatus eſt, & de cœ-*
leſtibus negotiis pronunciandi habet auctoritatem.
Quis hæc dicit? Ipſe cœlorum rex: Quæcunque li-
gaueritis ſuper terram, erunt ligata & in cœlis; &
quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in
cœlis, &c. *Itaque medius ſtat Sacerdos inter Deum*
D *& naturam humanam, illinc venientia beneficia ad*
nos deferens, & noſtras petitiones illuc deferens, Do-
minum iratum reconcilians vtrique natura, nos qui
offendimus eripiens ex illius manibus. Ideóque Deus
ipſum regale caput Sacerdotis manibus ſubiecit. Sa-
cerdotium ergo eſt cœleſte regnum. Hinc au-
ctor imperfecti hom. 18. in Matth. ait *Sacerdotes*
eſſe vicarios Chriſti, & Chriſtum: & qui honorat
Sacerdotem Chriſti, Chriſtum honorat: & qui iniu-
riat Sacerdotem Chriſti, iniuriat Chriſtum. Appo-
ſitè S. Ambroſ. ſerm. 5. Sacerdotes comparat
Sacerdotes ſunt apes ob tres analogias.
apibus ob tres analogias. Prima eſt, *quia ſicut apes,*
inquit, *de diuinarum Scripturarum floſculis ſuauia*
mella conficiunt, & quicquid ad medicinam perti-
E *net animarum, oris ſui arte componunt.* Secunda,
quia ſicut apes caſtitatem corporis præferunt, cibum
vitæ cœleſtis exhibent, aculeum legis exercent. Puri
enim ad ſanctificationem, ſuaues ad refectionem, ſe-
ueri ſunt ad vltionem. Tertia, *quia velut aluearió*
quodam gratiam matris Eccleſiæ continent, in qua
diuerſorum meritorum cellulas dulciſſimis prædica-
tionibus componentes, de vno ſaluatoris examine Chri-
ſtianorum examina multa producunt. Denique S.
Chryſoſt. lib. 2. de Sacerdotio: *Aſpicite,* ait, *Sa-*
cerdotis dignitatem. Agitur in terra, ſed officium cœ-
leſtibus negotiis continetur. Non enim homo, non an-
gelus, non archangelus, non aliqua alia creatura, non
virtus, ſed ipſe Spiritus ſanctus hoc munus inſti-
tuit, atque adhuc manentes in carne miniſterio fungi

præſtitit angelorum. S. Ignatius Epiſt. ad Smyrn. *Sacerdotium*, ait, *eſt ſumma omnium bonorum quæ in hominibus conſiſtunt: quod ſi quis inhonorauerit, Deum inhonorat, & Dominum Ieſum Chriſtum primogenitum totius creaturæ, & ſolum naturâ principem Sacerdotem Dei.* Plura vide apud S. Chryſoſt. lib. 3. & 6. de Sacerdotio. Quocirca S. Franciſcus nunquam ſuſtinuit ordinari Sacerdos, dictitans ſe tanta dignitate indignũ. Addebátque, ſi hinc occurreret mihi Sacerdos, illinc angelus, relicto angelo accurrerem ad Sacerdotem, eius manus oſcularer, peterémque ab eo benedictionem: quia ipſe corpus Chriſti conſecrat, nobiſque panem vitæ adminiſtrat. Sic & S. Hedvvigis duciſſa Poloniæ, mirè venerabatur Sacerdotes, quaſi angelos Dei, ſupplexque ab eis petebat benedictionem, vti habet eius vita.

Verſ. 8. *Vos autem receſſiſtis de via.*] Hac legis, ſcientiæ, veritatis, æquitatis & timoris diuini, quam Aaronis & Leuitis præſcripſi verſ. 5. & ſequentibus, *ideóque ſcandalizaſtis plurimos in lege*, dando eis exemplum legis violandæ & contemnendæ: *Irritum feciſtis pactum Leui*, non ſeruando pacti iam dicti conditiones, quas iam recenſui. Quocirca viciſſim nec ego ea quæ in hoc pacto promiſi, vobis ſeruabo aut præſtabo.

Verſ. 9. *Propter quod & ego dedi vos contemptibiles.*] Iuſtum enim eſt, vt Sacerdos contemnens Deum, pari modo contemnatur à populo, iuxta illud quod Deus interminauit Heli 1. Reg. 2. 30. *Quicunque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Iuſtum eſt, vt qui honorem Sacerdotij commaculauit & inhonorauit, inhonoretur & ipſe, eóque magis, quò ex altiore honoris apice in imum vilitatis & cõtemptus corruit. Ita videmus nonnullos impuros Sacerdotes fieri ludibria hominum, & mortaliũ viliſſimos, quiſquilias, & peripſemata cenſeri. Pari modo S. Ambroſ. lib. de dignit. Sacerd. c. 6. & S. Gregor. hom. 17. in Euang. docent, cauſam cur Sacerdotes & Clerici deſpiciantur, eſſe ipſorum inſcitiam, leuitatem, & malam vitam. Verè S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor) lib. de bono viduitatis cap. 7. *Sicut ſtella*, inquit, *differt à ſtella in claritate, ſic Sacerdos differt à Sacerdote in conuerſatione. Multorum ſiquidem eſt vocari Sacerdotes, ſed non eſt omnium eſſe Sacerdotes*, &c. Quocirca vt apicem gradus & honoris ſui tueantur, honorent Deum, gradúque ſuo dignè viuant, & miniſterium tam ſanctum ſanctè obeant. *Sobriam à turbis grauitatem, ſeueram vitam, ſingulare pondus dignitas ſibi vendicet ſacerdotalis*, ait S. Ambroſ. Epiſt. 26. & S. Gregor. 2. par. paſtor. cap. 1. *Tantum*, inquit, *debet actionem populi actio tranſcendere*

Idea vitæ ſacerdotalis. *Præſulis, quantum diſtare ſolet à grege vita paſtoris. Sit ergo neceſſe eſt cogitatione mundus, actione præcipuus, diſcretus in ſilentio, vtilis in verbo, ſingulis compaſſione proximus, præ cunctis contemplatione ſuſpenſus, bene agentibus per humilitatem ſocius, contra delinquentium vitia per zelum iuſtitiæ erectus, internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, externorum prouidentiam in internorum ſollicitudine non relinquens.* Denique S. Hieron. ad Heliodorum: *Domus Epiſcopi*, ait, *& conuerſatio quaſi in ſpecula poſita, magiſtra eſt publicæ diſciplinæ: quicquid fecerit, id ſibi omnes faciendum putant.*

Accepiſtis faciem in lege.] *Faciem*, id eſt, *perſonam*, vt vertunt Septuag. perſonæ enim pars maximè digna & ſpectabilis eſt facies, per quam alij

A placent, alij diſplicent: vnde illi acceptantur, hi reiiciuntur. Eſt hebraiſmus: Hebræi enim acceptationem perſonarum vocant acceptionem facierum, ob cauſam iam dictam. Vnde Symmach. vertit: *Reueriti eſtis faciem in lege.* Senſus eſt, q. d. Vos, ô Sacerdotes, eratis iudices populi, cúmque ſecundùm legem iudicare deberetis, ac tueri innocentes, orphanos, pupillos & pauperes, iudicaſtis ſecundùm reſpectum vel acceptionem perſonarum, facies pingues, opulentas & ſplendidas diuitum & potentum faciebus macilentis, egenis, abiectis pauperum prætuliſtis; diuitibus cauſam & bona pauperum adiudicaſtis. Verùm ſic Propheta potiùs dixiſſet: Accepiſtis faciem in
B iudicio, non in lege. Accipere enim faciem in lege, eſt in lege exponenda, vel exequenda reſpicere non tam mentem legis, quàm perſonarum qualitatem & dignitatem, v. g. eximere à lege diuites, & eâ obligare ac plectere pauperes, iuxta illud Iuuenal. Satyr. 2.

Dat veniam coruis, vexat cenſura columbas.

Multum enim mouet aſpectus faciei vel ad amorem, vel ad commiſerationem, vel ad odium, &c. Quocirca Areopagitæ iudices incorrupti noctu, vel in tenebris iudicabant, ne qua facies illuſtris, vel abiecta eos moueret ad aliquem affectum, qui rectum iudicium peruerteret, ait Lucianus in Hermotimo. Primò ergo Vatab. exponit q. d. Si
C vobis aliqua quæſtio proponitur de lege, ô Sacerdotes, reſpondetis habito reſpectu perſonarum magis, quàm rei & veritatis, adulando diuitibus. Secundò, Theod. q. d. Diuitum victimas, etiam mutilas & lege vetitas, accipiebatis & ſacrificabatis; pauperum verò reiiciebatis, quod eſt vitium acceptionis perſonarum, æquè ac ſacrilegij. Tertiò, Ruper. q. d. Reſpexiſtis ad facies pulchras & opulentas mulierum alienigenarum, eáſque duxiſtis vxores; proprias verò Iſraëlitides ob deformitatem, vel egeſtatem repudiaſtis: de hoc enim vitio in ſequentibus agit fusè, & ob illud reprobat & reiicit eorum victimas & ſacrificia verſ. 13. Aliter vertunt Syrus & Arabiens
D vterque, ſcilicet, *Accepiſtis in facie legem*, quod aliqui ſic explicant: *In facie*, id eſt, in ſuperficie, q. d. Corticem legis coram hominibus impletis, at non legis mentem & ſenſum. q. d. Hypocritæ eſt.

Verſ. 10.] Numquid non pater vnus omniũ noſtrûm? numquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrûm fratrem ſuum, violans pactum patrum noſtrorum?

Verſ. 11.] Tranſgreſſus eſt Iuda & abomi-
E natio facta eſt in Iſraël, & in Ieruſalem: quia contaminauit Iudas ſanctificationem Domini, quam dilexit; & habuit filiam dei alieni.

Verſ. 12.] Diſperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magiſtrum, & diſcipulum de tabernaculis Iacob, & offerentes munus Domino exercituum.

Verſ. 13.] Et hoc rurſum feciſtis, operiebatis lachrymis altare Domini, fletu, & mugitu, ita vt non reſpiciam vltra ad

ſacrifi-

ſacrificium, nec accipiam placabile quid de manu veſtra.

Verſ. 14.] Et dixiſtis: Quã ob cauſam? quia Dominus teſtificatus eſt inter te, & vxorẽ pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti: & hæc particeps tua, & vxor fœderis tui.

Verſ. 15.] Nónne vnus fecit, & reſiduum ſpiritus eius eſt? Et quid vnus quærit, niſi ſemen Dei? Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.

Verſ. 16.] Cùm odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſraël: operiet autem iniquitas veſtimentum eius, dicit Dominus exercituum: cuſtodite ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere,

Verſ. 17.] Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis: In quo eũ fecimus laborare? In eo quod dicitis: Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & talis ei placent: aut certè vbi eſt Deus iudicij?

Verſ. 10. *Nunquid non pater vnus omniũ noſtrûm?*] Tranſit Propheta ad alterum Sacerdotũ (hi enim in ſcelere erant duces) & populi illo æuo vitium, ſcilicet quòd poſt reditum è Babylone vxores ſuas Iſraëlitides, ex paupertate, ſenectute, labore, morbis & ærumnis repudiarent, vt vult S. Hiero. aut potiùs vt ancillas haberent & deſpicerẽt, vt vult Lyra. (vnde tantùm ait *deſpicitis*, idq; tertiò repetit; & verſ. 16. ſuadet, vt potiùs eas dimittant) ac earum loco alienigenas, iuuenculas, diuites & formoſas ducerent, contra legem id vetantem Deut. 7. 3. eaſque quaſi coniuges honorarent. Idem vitium taxat & emendat Eſdras Malachiæ coæuus c. 9. & 10. Porrò vtitur duobus argumentis ad amorem cõiugum, indéque ad coniugium ipſum reconciliandum & redintegrandum. *Coniugñ vincula duo.* 1. Prius petit à communione ſanguinis, quòd ſcilicet vnum eũdémque habeant patrẽ, vel Iacob, vt volunt Hebræi, vel potiùs primum patriarcham Abraham. Hic enim Eccleſ. 46. 20. vocatur pater multitudinis gentium. Hoc enim ſignificat hebr. nomen Abraham: & ab eo Iudæi ſe vocabant, & iactabãt filios Abrahæ; ita S. Hieron. Remig. Ruper. Lyra. & alij. Senſus eſt, q. d. Vos, ô Iudæi, cum Iudæis vxoribus coniugati, inuicem eſtis fratres & ſorores. Habetis enim vnum communem patrem Abraham, æquè ac Iſaac & Iacob ſiue Iſraël, à quo Iſraëlitæ nuncupamini, ſicut ab Abraham Abrahamitæ: æquum ergo eſt, vt inuicem honoretis & ametis amore & honore fraterno, quaſi filios eiuſdem domus & familiæ Abrahæ. Nolite ergo iniurij eſſe Abrahæ, Iſaac & Iacob, deſpiciendo vxores veſtras, quæ ſunt filiæ Abrahæ, Iſaac & Iacob. Nolite ſcindere hanc familiæ veſtræ vnionem, imò vnitatem: nolite ſororibus veſtris præponere extraneas & alienigenas.
2. Poſterius petit à communione religionis, quòd ſcilicet omnes habeant colantque vnum

A Deum, qui licèt creauerit cœlum & terram, omnéſque gentes, propriè tamen creauit, id eſt, in ſuam Eccleſiam, populum, gentem efformauit, adſciuit & adoptauit Hebræos, quos in ſua fide, religione, cultu & Synagoga quaſi nouũ & ſpiritualem populum creauit, infundens ſui cognitionem, timorem & amorem, iuxta illud Deuter. 32. 6. *Nunquid non ipſe pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creauit te?* Et verſ. 18. *Deum qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui.* Deus ergo eſt creator omnium per naturam, ſed proprius Hebræorum per fidẽ & gratiam. Sic Apoſtolos ait, Chriſtianos in Chriſto quaſi communi patre per baptiſmum eſſe renatos, regeneratos, & B factos nouam creaturam, non naturalem, ſed ſpiritualem, ideóque quaſi fratres inuicem arctiſſimè vniri, & amare debere; eo quod omnibus ſit *vnus Deus, vna fides, vnum baptiſma*, Epheſ. 44. Senſus ergo eſt, q. d. Si Abrahæ amor & veneratio vos non tangit, tangat timor amorq; Dei veſtri: nolite à Deo veſtro, eiúſque filiabus apoſtatare ad filias idololatrarũ, quæ certò vos ad idola ſua abducent, vti abduxerunt Salomonem: nolite Deo id vetanti eſſe rebelles; alioqui credite & formidate eum ſui contẽptus acrem fore vindicem, & vltorem fandi atque nefandi. Cùm ergo duplici vinculo tam arcto, ſanguinis & religionis, vxorib⁹ veſtris ſitis obſtricti, nolite illud C abrumpere & violare.

Quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrûm fratrem ſuum.] Lyra. putat hîc redargui odia & lites, quibus inter ſe diſſidebant & contendebant Iudæi: vnde vt eos ad concordiã redigat, dixit eos vnum habere patrem Abraham, & vnum colere Iſraelis Deum. Verùm Propheta propriè non de quouis eorum diſſidio hîc agit, ſed de eo quod naſcebatur ex eo, quod vxores Iſraëlitides repudiarent, vel potiùs deſpicerent, vt ait Propheta, hoc eſt, eis anteferrent alienigenas pulchras & opulẽtas, quas honorabant vt coniuges. Iſraëlitides verò deprimebant habebantque vt ancillas, vel ſeruas. Inde enim offendebantur non tantùm ipſæ, ſed D & earum fratres, parentes, cognati, ideóque odiis & iurgiis inter ſe certabant. Senſus ergo eſt, q. d. Cur veteres vxores contemnimus, & fratrum noſtrorum abiicimus filias? ait S. Hiero. qui proinde per *fratrem* accipit ſocerum. Deſpiciẽdo enim ſoceri filiam, deſpiciebant ipſum ſocerum, cæteroſque affines. Rurſum ſub fratre more Scripturæ per enallagen accipe quoque ſororem, id eſt, cognatam, vel congenerem, putà Hebræam. Sicut enim ſub viro ſubintelligi ſolet mulier, ſic & ſub fratre ſoror. Senſus ergo eſt, q. d. Deſpicitis vxores, quæ ſunt ſorores veſtræ, quia eiuſdem generis & gentis, putà Hebrææ; ita Arias. Porrò modeſtiæ cauſa dicit Propheta, *vnuſquiſque no-* E *ſtrûm*, non veſtrũ, vt correptio ſit lenior, vtpote qua ſeipſum includat, cùm tamen ipſe reuera huic culpæ non eſſet affinis. Senſus ergo eſt, q. d. *Vnuſquiſque noſtrûm*, id eſt, plerique è populo noſtro.

Violans pactum patrum noſtrorum.] *Pactum* ſcilicet, quod cum Deo iniuimus, promittendo nos ſeruaturos eius leges, inter quas vna eſt de non ducendis alienigenis. Per pactum ergo metonymicè accipe legem, quæ erat conditio pacti, quod Iudæi cum Deo pepigerant; ita S. Hieron. Remig. Ruper. & alij; præſertim quia, vt ait Arias, per has vxores, vtpote idololatras, ſenſim mariti pelliciebantur ad apoſtatandum à Deo, & conſe-

quenter à pacto quo promiſerant ſe Deum ſemper culturos, ac ad deflectendum ad earum idola, ſuperſtitiones & vitia, vti contigit Salomoni.

Verſ. 11. *Tranſgreſſus eſt Inda* pactum & legem iam dictam *: & abominatio facta eſt in Iſraël.*] Idem dicit exaggerando alijs, & acrioribus verbis. Poſt reditum enim è captiuitate non erat alius Iſraël, quàm Iuda & Iudæi.

Sanctitas Dei octuplex.
Quia contaminauit Iudas ſanctificationem Do-
mini.] Per *ſanctificationem*, vel vt hebr. eſt קדש
codeſç, id eſt, *ſanctitatem*, Tigurina, *ſanctum*, Se-
1. ptuag. *Sancta*, accipi poteſt primò, ſancta Dei leſ:
2. Secundò, Sãctus Dei cultus: Tertiò, ſanctitas vi-
3. tæ, ad quam obligabatur Iſraël, eamque profite-
batur, & inde vocabatur gens ſancta, Deo ſcilicet
dicata & deuota, iuxta illud Exodi 19. 6. *Eritis*
mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta. Vnde
Chald. vertit: *Violauerunt viri domus Iuda ani-*
mam ſuam, quæ erat ſanctificata coram Domino &
dilecta.
Idem tropol. facit quiuis peccator. Hic enim
per peccatum polluit templum, quod in anima
ſua ſanctificarat ſibi Deus, ex eoque facit fanum
profanum, imò ſacrilegum diaboli; vti docet
Apoſt. 1. Corinth. 6. 19. *An neſcitis*, ait, *quoniam*
membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti qui in
vobis eſt, quem habetis à Deo? Quartò, ſanctitas fi-
4. dei & religionis: quia per vxores idololatras ab-
ducebantur à vera Dei fide ad fidem & cultum
idolorum; Ita Lyra. Quintò, ſanctitas templi: tē-
5. plum enim hebr. *codeſç*, id eſt, ſanctitas vocatur;
quia ſanctiſſimum, & ſanctiſſimè colendum. Nā
peccatores ſuis ſceleribus polluunt terrā, & ma-
ximè tēplum in quo verſantur. q. d. Deus deſpi-
cit veſtras oblationes & victimas, vt dixi verſ. 13.
quia vos eius legem deſpicitis, ac templum veſtris
connubiis cum idololatris polluitis. Sextò, ſan-
6. ctitas charitatis, putà generis neceſſitudo, gentiſ-
que ſuæ ſancta vnio, quam ipſi violabant contri-
bules ſuas repudiando, vel deſpiciendo, & alieni-
genas ſuperinducendo. Septimò, ſanctitas matri-
7. monii, quam ipſi per diuortium commaculabant;
8. ita Vatab. Octauò, & optimè, ſanctitas Iudæ erat
ſeparatio à gentibus, qua iuxta legem Dei, Iuda
vt populus dicatus Deo, ſeparabat ſe à commer-
cio, ac præſertim à connubio gentium idololatrarum, ita S. Hiero. Remig. & Hugo, iuxta illud Pſal. 113. 2. *Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius*, id eſt, gens ſeparata ab aliis, quaſi Deo dicata & ſancta, Deúmque colens, celebrans & ſanctificans. Denique ſanctificatio, vel ſanctitas Dei propriè eſt illa, qua ipſe in ſe ſanctus eſt, ac vt talis ab hominibus cognoſcitur & colitur. Hæc enim profanatur, ſi quis eam cum idolis & idololatris commiſceat. Vnde cauſam dat, ſéque explicat dum ſubdit: *Et habuit filiam Dei alieni.*

Octuplicē Dei ſanctitatem polluit peccator. Tropol. octuplicem hanc ſanctitatem polluit, & violat quiuis fidelis dum peccat. Ipſe enim per fidem, baptiſmum & gratiam eſt ſanctificatus, Deique cultui dicatus; ac præſertim Sacerdos & Religioſus, qui per ordinationem, vel profeſſionem Deo propriè eſt conſecratus. Peccatum ergo octuplicis rei ſacræ eſt pollutio & profanatio, (vt patet per ſingula iam dicta diſcurrenti, eaque peccato applicanti) ac conſequenter quaſi octuplex eſt ſacrilegium. Vnde Septuag. vertunt in plurali: *Quia contaminauit Iudas ſancta Domini, in quibus*, id eſt, quæ *dilexit Dominus*, ideo que accuratè præcepit voluitque à nobis obſeruari. Hiſce minatur Iſaias c. 26. 10. dicens. *In terra ſanctorum*

A *iniqua geſſit, non videbit gloriam Domini.* Porrò fideles, & præſertim religioſos per fidem, gratiam & vota connubium & nuptias inire cum Christo, eique animas ſuas quaſi ſponſas deſpondere; ac proinde ſi illud peccando violent & diſſoluant, ſpiritualiter adulteros eſſe, patet ex illo 2. Corint. 11. 2. *Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Quod enim in nuptiis carnalibus efficit verbū illud *volo*, hoc in ſpiritualibus efficit verbum *voueo*. Nam vt ait S. Bernard. ſerm. 85. in Cant. *non terret celſitudo, quam ſociat ſimilitudo, amor conciliat, profeſſio maritat. Profeſſionis forma hæc eſt: Iuraui & ſtatui cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ.* Et mox: *Ergo quam videris animam relictis omnibus,*
B *verbo votis omnibus inhærere, verbo viuere, verbo ſe regere, de verbo concipere quod pariat verbo, quæ poſſit dicere: mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum, puta coniugem verbóque maritatam.* Quocirca S. Agnes, teſte S. Ambroſ. ſerm. 90. dicebat iuueni ſe ambienti: *Ipſi ſum deſponſata, cui angeli ſeruiunt, cuius pulchritudinem ſol & luna mirantur, cuius mater virgo eſt, cuius pater feminam neſcit: quem cum amauero caſta ſum, cum tetigero munda ſum, cum accepero virgo ſum. Annulo ſuo ſubarrhauit me, & immenſis monilibus ornauit me. Ipſi ſoli ſeruo fidem, ipſi me tota deuotione committo.* Hoc eſt quod Deus promittit per Oſee c. 2. 19. *Sponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te mihi in iuſtitia, &*
C *iudicio, & in miſericordia & in miſerationibus: & ſponſabo te mihi in fide, & ſcies quia ego Dominus.* Vide ibi dicta.

Anima ſancta nupta eſt Deo.

Et habuit filiam Dei alieni.] Scilicet in coniugē. Nam heb. eſt בעל *baal*, id eſt, maritauit, matrimonio ſibi iunxit, poſſedit vt amore ardens maritus: *filiam Dei alieni* vocat alienigenā, quæ colit Deū, non verum Iſraëlis, ſed alienum, putà aliarum gentium idolum & dæmonem, tanquam Deum & patrem ſuum.

Filia Dei alieni eſt concupiſcentia. Tropol. filia Dei alieni eſt concupiſcentia carnis, & oculorum, ac ſuperbia vitæ, cui quaſi ſponſæ, imò adulteræ inſano amore copulatur peccator. Audiſti culpam Iſraëlis: audi pœnam; & ex
D huius grauitate, illius grauitatem æſtima. Ait ergo:

Verſ. 12. *Diſperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magiſtrum & diſcipulum.*] Hebr. ער ועונה *or veone*, id eſt, excitantem, vel vigilem, & reſpōdentem. Excitans & vigil eſt magiſter, qui vigilat vt vera veſtiget, doceat, tueatur, ac mentem diſcipuli excitet, ſtimulet & acuat, nunc docendo, nunc diſputando, nunc interrogando: reſpondens eſt diſcipulus, cuius eſt magiſtro excitanti & interroganti reſpondere. Senſus ergo eſt, q. d. Deus diſperdet Iudæum, qui ſua vxore deſpecta ducit alienigenam, quiſquis ille ſit, ſiue Doctor, ſiue Diſcipulus; ſiue Sacerdos, ſiue laicus; ſiue nobi-
E lis, ſiue plebeius; ita S. Hieron. Secundò, Tigurina *or veone* vertit; *Eum qui auctor eſt, & qui obſequitur.* q. d. Auctorem & executorem ſceleris diſperdet Deus. Tertiò, Chald. vertit: *filium & nepotem.* Filius enim eſt is qui excitat & generat nepotem: vnde nepos ei reſpondet. Quartò, Clarius & Arias vertunt: *Eum qui in domo pulſat, vel à ſomno excitat, & eum qui pulſanti vel excitanti reſpondet.* q. d. Omnes omnino in tali familia diſperdet Deus. Quintò, Septuag. pro ער *er*, legentes עד *ad*, id eſt, *vſque*, vertunt: *Donec humilietur de tabernaculis Iacob*, Hebr. enim ענה *ana* ſignificat humiliare, & reſpondere.

Et offerentem munus.] q. d. Etiamſi ſit Sacerdos offerens

offerens hoſtias; ita Chald. & S. Cyrill.

Verſ. 13. *Et hoc rurſum feciſtis.*] Tigurina: *Deinde & hoc adiicitis.* Chald. *Et hoc ſecundò facitis.* q. d. Priori ſceleri, quo alienigenas ducitis, ſecundum adiicitis, ſcilicet: *Operiebatis lachrymis altare Domini.* q. d. Priores vxores quas deſpiciebatis, ita viliter & miſerè quaſi ancillas & ſeruas tractabatis, imò malè mulctabatis, vt illæ affliEtiſſimæ confugerent ad templum, ibique ante altare lachrymas vberrimas profunderent, querentes apud me de veſtra iniuria, poſcentéſque opem & vindictam; ita S. Hiero. Cyril. Theod. & alii paſſim, excepto Lyran. qui ſic explicat, q. d. Vos in coniugio cum alienigenis permanentes, vt hoc ſcelus expietis, curritis ad templum, ibique lachrymis profuſis veniam poſtulatis. Verùm fruſtra: quia propoſitum vos emendandi non concipitis, ſed in ſcelere & matrimonio illegitimo perſiſtere voltis. Quem ſenſum ſecutus S. Chryſoſt. tropol. hæc refert ad eos qui rapiunt aliena, vtque rapinam expient, partem dant templo, vel pauperibus: *Iudaica*, inquit, *huiuſmodi eleemoſyna eſt, imò verò diabolica. Non vult Chriſtus rapina nutriri,* &c. Ita ipſe hom. 86 in Matth.

Mugitu.] Septuag. & Chald. *gemitu.* Pagnin. *clamore.* Noſter efficaciùs vertit *mugitu.* Mugitus enim propriè eſt vox propria boũ. Vnde Statius 11. Theb. de Ioue in taurum mutato, cum veheret Europam, ita canit:

Dignatus virgine noſtra
Terga premi, & placidas falſum mugire per vndas.

Hinc per catachreſin cæteris animalibus, & homini; quin & terræ ac mari tribuitur. Vnde Virgil. 3. Æneid. *Terram mugire videbis.* & lib 6. *Solum mugit ſub pedibus;* ac Catul. Epigr. 58. de Berecinthia: *Fremitu mugiente loca cuncta retonant.* Significat ergo mugitus hic ingentem vxorum à maritis deſpectarum complorationem, ex ingenti afflictione & dolore manantem, ita vt non mulierum more eiulare, ſed boum more mugire viderentur, iuxta illud Oenonæ ad Paridem apud Ouidium:

Impleuitque ſacram querulis vlulatibus Idam.

Ita vt non aſpiciam vltrà ad ſacrificium.] Quia aſpicio ad lachrymas & mugitum vxorum, quas vos opprimitis: magis enim illæ, vtpote iuſtæ & miſerabiles, me mouent, quàm iniqua & impura ſacrificia crudelium.

Verſ. 14. *Quia Dominus teſtificatus.*] Hebr. העיד *heid*, id eſt, *proteſtatus eſt* hanc eſſe ſuam mentem & voluntatem, hoc eſt, præcepit & ſanxit matrimonium inſolubile, vtque maritus amet vxorem, & propter eam relinquat patrem & matrẽ, Geneſ. 2. 24. vos autem hanc proteſtationem & legem meam violatis, relinquendo & deſpiciendo vxores veſtras; ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo & Lyran.

Secundò Hebr. *heid* cum Tigurina verti poteſt, *teſtatus eſt*, & cum Vatab. *teſtificari poteſt*, vt alludatur ad ritum veterum Hebræorum, qui Deo teſte & nymphagogo, vt ait Theodor. contrahebant coniugium, vt eo ſanctius & inuiolabilius eſſet, quo Deo quaſi præſente, & paranympho fuerat conciliatum. Vnde Laban Geneſ. 31. 49. inuocans Deum in teſtem, ait ad Iacob generum ſuum: *Intueatur & iudicet Dominus inter nos, quando receſſerimus à nobis, ſi afflixeris filias meas, & ſi introduxeris alias vxores ſuper eas: nullus ſermonis noſtri teſtis eſt abſque Deo, qui præſens reſpi-*

Deus nuptiarum conciliator & vindex.

A *cit: indéque locus vocatus eſt Galaad, id eſt, tumulus teſtis.* Sic & Raguel filiam Saram copulauit Tobiæ inuocans Deum, dicéuſque: *Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob vobiſcum ſit, & ipſe coniungat vos.* Idem apprecatur Sacerdos coniugibus Chriſtianis, dum eos coniungit & benedicit. Sic & Gentilibus adeo ſancta erant matrimonii vincula & iura, vt ea non niſi diis teſtibus & præſidibus inuocatis, & per ſacrificia conciliatis inirent. Audi Valerium Flaccum li. 8. Argonaut.

Ritus nuptiarum apud Gentiles.

Inde vbi ſacrificas cum, coniuge venit ad aras
Æſonides, vnáque adeunt, pariterque precari
Incipiunt, ignem Pollux vndámque iugalem
Prætulit, vt dextrum pariter vertantur in orbem.

B Et paulò poſt:

Primus & ecce fero, quatióque hanc lampada veſtro
Coniugio, primus celebre dotalia ſacra.

Quocirca Modeſtinus lib. 1. D. de ritu nupt. nuptias definit diuini & humani iuris communicationem. Et Gordianus in L. Aduerſus. C. de cri. exp. hæred. vxorem rei diuinæ & humanæ ſociam appellat. Hinc & nuptias non copulabant, niſi captatis priùs auguriis, vt ex deorum voluntate eas ſuſpicatas, & proſperas fore renunciarent auſpices. Hinc Claudianus epiſt. ad Serenam:

Me iungeret auſpex
Purpura, me ſancto cingeret aula toro.

C Idem in Ruffin. lib. 1.

——*Hac auſpice tæda*
Oedipodem matri, natæ iunxere Thyeſten.

Propriè autem Iunonem nuptiis inuocabant, illique multos habebant honores, quòd illam iungendis & conciliandis coniugiis præeſſe cenſerent. Docet id Ouid. in Epiſt. Medeæ ad Iaſonem:

Iuno coniugij præſes.

Conſcia ſit Iuno, ſacris præfecta maritis.

Et in Epiſt. Hipſipyles:

Non ego ſum furtim tibi cognita: pronuba Iuno
Adfuit.

Et Virgil. lib. 4. Æneid.

Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.

D Et Statius in Syluis:

Dat Iuno verenda
Vincula, & inſigni geminat concordia tæda.

Porrò Iunoni ſacra facientes, fel victimæ diuulſum abiiciebant, vt myſticè ſignificarent bilem omnem, & iracundiam à nuptiis abeſſe oportere; ita Plutarch. in cõiug. præceptis. Huc ſpectat Numæ, qui Romulo ſucceſſit, lex apud Gellium lib. 4. cap. 3. *Pellex ædem Iunonis non tangito. Si tangit, Iunoni crinibus dimiſſis agnam feminam cædito.* Inuocabant & Deum ſanctum Fidium, ſiue Medium Fidium, quaſi fidei præſidem, & ſancti fœderis conciliatorem & vindicem, de quo Ouid. lib. 6. Faſtor. & S. Auguſt. lib. 18 ciuit. 19. *Sabini,*

E *ait, regem ſuum primum Sangum, ſiue vt aliqui appellant Sanctum, retulerunt in deos.* Tam ſancta erant Gentilium connubia: quàm religioſa ergo & inuiolata eadẽ apud Chriſtianos fieri oportet?

Nota, Malachias dehortatur hîc Iudæos à deſpecto, & repudio vxorum Iſraëlitidarum ſeptem argumentis. Primum eſt, quia Deus à geneſi mundi ſanxit matrimonii vinculum, voluitque eſſe perpetuum. Idem ex more & ritu connubiorum, teſtis fuit & quaſi conciliator matrimonii tui: noli ergo matrimonii tam ſanctè à Deo ſanciti, iura violare; ita S. Chryſoſt. hom. de libello repudii tomo 4. 1.

Septem argumenta auocantia à repudio & adulterio.

Inter te & vxorem pubertatis tuæ.] Eſt hoc ſecundum 2.

eundum argumentum, q.d. Hæc eſt vxor tua prima & legitima, quam in pubertate, id eſt, cum primùm factus es puber, putà quam adoleſcens duxiſti: noli ergo primos & teneros eius amores abrumpere: *quam tu deſpexiſti.* Hebr. *fraudaſti.* Chald. *mentitus es.*

Et hæc particeps tua.] Pagnin. *ſocia tua.* Tiguri-
3. na, *conſors tua.* Eſt tertium argumentum, q.d. Si-
cut Deus Adæ dedit Euam in adiutorium, tam generatiuus, quàm vitæ; ita idem hanc è gente tua dedit tibi quaſi ſociam, & conſortem familiæ, laborum & bonorum omniũ, æquè ac malorum. Cùm ergo hæc tibi tanto tempore fida & indiuidua fuerit comes & ſocia, noli in extremo vitæ eam deſerere: noli hanc maculam dare in gloriam tuam: noli comœdiam & fabulam vitæ tuæ, tam indigna cataſtrophe concludere.

4. *Et vxor fœderis tui.*] Eſt quartum argumentũ,
q. d. Hæc eſt vxor, cum qua primum matrimonii fœdus iniiſti: noli ergo hoc fœdus infringere, ne voceris & reipſa ſis fœdifragus.

Nonne vnus fecit.] Eſt quintum argumentum,
Verſ. 15. q. d. Deus vnus primitus fecit vnam fœminam,
5. ſcilicet Euam; & vnum marem, ſcilicet Adam, vt
inter hos duos, & conſequenter inter cæteros omnes coniuges ex eis progenerãdos, eſſet vnum & indiuiſibile coniugium: nec enim Adam poterat alteri vxori iungi, quàm Euæ, cùm non eſſet alia creata à Deo; nec Eua ad alium virum diuertere, quàm ad Adam, cùm non eſſet alius vir in mundo. Noli ergo hanc Dei ſanctionem & vnitatem coniugii infringere: non protoplaſtorum Adæ & Euæ eſſe degener, ita S. Hier. Theod. Remig. Lyra.

Secundò, Chald. per vnum accipit Abraham; vertit enim: *Nonne vnus fuit Abraham, ex quo propagatum eſt ſæculum? & quid vnus quæſiuit, niſi vt permaneret ſibi proles in conſpectu Domini?* q. d. Abraham pater veſter ex quo tota gens veſtra deſcendit, non deſpexit Saram, licèt ſterilem, ſed ea petente duxit Agar; quia ex ea non voluptatem, vt vos, ſed prolem quæſiuit. Et Tigurina, Pagn. & Vatab. *Annon & vnus hoc fecit, in quo excellens* (Hebr. enim שאר *ſear* & reſiduum, & excellens ſignificat) *ſuus ſpiritus? Quid verò vnus ille fecit? quærebat ſemen Dei,* hoc eſt, Abraham cùm vnus eſſet & ſine liberis, virque excellentiſſimus, non fecit hoc quod vos facitis. q. d. Deſpicitis & repudiatis vxores veſtras ſine maiorum exemplo, imò contra eorum exemplum: nam vos ex vxoribus procreaſtis proles, quas quærebat & ex Sara procreare non poterat Abraham; nec tamen idcirco eam deſpexit, multò minùs repudiauit. Eſtis ergo non legitimi filii Abrahæ, ſed degeneres & ſpurii.

Et reſiduum ſpiritus eius eſt.] Eſt ſextum argumentum, q.d. Deus ex ſe vnum humanum ſpiritum, halitúmque vitalem creauit, cuius vnã quaſi partem dedit Adamo, alteram reliquam feminæ, putà Euæ. Ergo non debetis hanc vnitatem
6. diſcindere diuortio. Fœmina enim eſt quaſi di-
midium viri, tum corpore, quia ex reſiduo viri, putà ex coſta formata eſt; tum ſpiritu, quia halitum vitalem quẽ Deus inſufflauit in Adam, cum poſtea diuiſit cum Eua, cum eundem non numero, ſed ſpecie, id eſt, humanum & ſimilem in eam inſufflauit, fecitque vt ipſa eſſet animal, imò homo viuens; ita S. Chryſoſt. hom. de libello repudii. Hinc ſecundò poteſt ſpiritus accipi pro amore & affectu: quia enim Adam & Eua ex eodem quaſi corpore, & halitu vitali efformati ſunt & conſtant; hinc pariter eundem habent ſpiritum, id eſt, affectum amoris à natura ingeneratum, quo mulier virum, & vir mulierem quaſi ſui comparem, ac ſui dimidium, imò quaſi alterum ſe intimè amat & diligit. Cauſa enim & finis, cur Deus ex viro formarit fœminam, fuit, vt iis ingeneraret ſummum erga ſe inuicem amorem, & coniunctionem in coniugio, vt nunquam cogitarent de diuortio vel repudio, quia per hoc diſcinditur vnum quaſi corpus viri & fœminæ, vnúſque ſpiritus, non tantùm humanus, ſed & diuinus, vtpote à Deo eis aſpiratus, quaſi diuinæ particula auræ; ita S. Hieron. Theod. Remig. Alber. & Lyra. Aliter Arias: ſpiritum enim accipit pro mente, conſilio, iudicio. Vnde ſic vertit: *Et non vnus fecit, & reſiduum ſpiritus illi: & quid vnus ille quærens? Semen Dei,* ſicque explicat, q.d. Non vnus veſtrum hoc peccatum diuortii commiſit, ſed plurimi: vnde vix eſt vnus qui habet reſiduum ſpiritus, id eſt, ſanæ mentis, conſilij & iudicij. Quid enim ſinguli quærunt? Anne ſemen Dei, vt ſcilicet proles fideles Deo gignant? Nequaquam; ſed cupiunt ſuam explere libidinem.

Et quid vnus quærit niſi ſemen Dei?] Eſt ſepti- 7.
mum argumentum, q. d. Quid vnus, putà Deus, ex vnius cum vna coniugio, à ſe ſancito intendit & quærit, niſi filios fideles & ſanctos ſibi gigni; ex fideli patre & matre, non autem infideles ex alienigenis? Matres enim alienigenæ & idololatræ, quas vos, ô Iudæi, ambitis, inſtillabunt ſuis prolibus amorem & cultum ſuorum idolorum, eóque eas educabunt; ita *S.* Hieron. & alij eius ſequaces. Significat Iudæos in matrimonio non debere ſtudere voluptati & libidini, ideóque ambire alienigenas; ſed proli, eiúſque educationi piæ & ſanctæ, quam à ſolis vxoribus Iſraëlitis ſperare poſſunt; ac proinde eas retinendas & ambiendas eſſe.

Moraliter notent concionatores, haſce ſeptem rationes, quibus demonſtratur à Deo ſanctitas & inſolubilitas matrimonij, iiſque vtantur contra diuortia, & adulteria, æquè ac iurgia & litigia coniugum, vt eis coniugalem ſanctúmque amorem perſuadeant. Item vt diſſuadeant Catholicis, ne matrimonia ineant cum hæreticis. Hi enim ſunt alienigenæ, qui proles educabunt in aliena fide, id eſt, in perfidia & hæreſi. Exempla illuſtria amoris coniugalis Gentilium recenſet Valer. Max. lib. 4. cap. 6.

Moral de amore coniugum.

Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum.] Primò, ſpiritum, id eſt, animam & voluntatem cuſtodire à peccato libidinis, amoris & coniugij cum alienigenis, atque ex aduerſo à peccato deſpectus & repudij vxorum priſtinarum, quæ ſunt Iſraëlitides; ita S. Hieron. Secundò, Remig. Alber. & Lyra, per ſpiritum accipiunt vxorem: hanc enim 15. vocant *reſiduum ſpiritus* viri, q. d. Cuſtodite amorem priſtinum erga vxores, quæ ſunt quaſi dimidium ſpiritus, id eſt, animæ veſtræ. Vnde explicans ſubdit: *Et vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.* Tertiò, à Caſtro, q.d. Cuſtodite ſpiritũ Abrahæ, vt ſicut ille amauit Saram, ita vos ametis vxores veſtras. Quartò, Tigurina vertit: *Vos igitur quàm chara eſt anima veſtra, cauete ne in vxores, quæ vobis in iuuentute deſponſa ſunt, perfidi ſitis.* Quintò, Arias ex Hebræo vertit: *Cuſtodite in ſpiritu veſtro,* q.d. In re hac tanti momenti, ne ſinatis vos agi temeritate & libidine, ſed agite omnia

Spiritus duplex.

certo

certo & maturu ſpiritu ac iudicio. Sextò, Vatab. vertit: *Seruate igitur vos in ſpiritu veſtro, & ne praeuaricemini*, hoc eſt, neque animo, neque corpore peccetis in Deum. Septimò, neruoſiùs & germaniùs per ſpiritum accipe amorem & affectum, quem vir gerere debet erga vxorem, quaſi alterā corporis & ſpiritus ſui partem. Hoc enim ſignificat vox illatiua *ergo*, ſcilicet Prophetam reſpicere ad *reſiduum ſpiritus*, de quo dixit verſ. 15. q. d. Mulier & vir habent eundem ſpiritum, vti vitalem, ita moralem amoris mutui, vt dixi verſ. 15. ergo par eſt vt eundem ſtudioſè cuſtodiant. Huc accedit P. Pineda in Iob 19. 17. qui per ſpiritum accipit halitum, quem ſibi inuicem communicant maritus & vxor crebris colloquiis, & cōuerſatione. Eſt ergo in illis reciprocatio ſpiritus, iuxta illud Iobi: *Halitum meum exhorruit vxor mea.* Senſus ergo eſt, q. d. Cuſtodite halitum veſtrum, ne eum communicetis mulieri alienigenæ, ſed tantùm vxori legitimæ, hoc eſt, nolite conuiuere, conuerſari, colloqui & commiſceri alienigenæ, ſed Iſraëlitidi duntaxat, quam primitus coniugem duxiſtis.

Moral de fuga mulierū etiā deuotarū

Moral. cuſtodiant viri ſpiritum caſtum & virilem: quia nihil eſt quod eum, etiam in Eccleſiaſticis & deuotis, ita emolliat & effeminet, atque amor etiam in ſpeciem pius feminarum, præſertim alienigenarum. Exemplum eſt in Sardanapalo, vltimo Niniues rege & monarcha, *quē*, inquit Iuſtin. lib. 1. *Arbaſtus inuenit inter ſcortorum greges purpuram colo nentem, & muliebri habitu cum mollitie corporis, & oculorum laſciuia omnes feminas anteeuntem, penſa inter virgines partientem.* Sic Iezabel dominata eſt Achabo, concubinæ Salomoni, Dalila Samſoni, Ompbala Herculi, vti deſcribit Seneca in Hippolyto:

Natus Alcmena poſuit pharetram,
Paſſus aptari digitis ſmaragdos, &c.

Clariùs verò Deianira apud Ouidium de Hercule ita canit:

Vidit in Herculeo ſuſpenſa monilia collo,
Illo, cui cœlum ſarcina parua fuit.
Craſſaque robuſto deducens pollice fila,
Æquaque formoſæ penſa rependis heræ.
Diceris infelix ſcutica tremefactus habenis,
Ante pedes Dominæ pertimuiſſe minas.

Vide S. Cyprian. tract. de ſingularitate cleric.

Cum odio habueris dimitte.] Varii variè hunc

Verſ. 16.

locum vertunt, vel explicant. Primò, R. Hananus apud Ariam ſic vertit: *Deus odit eum qui dimittit vxorem ſuam.* Secundò, Pagnin. *Si oderit, dimitte.* q. d. Si vxor tua ſit rixoſa, téque oderit, dimitte illam. Tertiò, Chald. *Quod ſi oderis, dimitte eā, & ne operias peccatum veſtimento tuo.* q. d. Si oderis vxorem, repudia illam, & ne tegas tuū odium illa veſte & prætextu, quòd illam domi tox retineas, quaſi illam ames, cùm occultè eam tractes vt ſeruam. Quartò, ſic vertit & explicat Vatab. *Qui odio habet, dimittat: at tegit vnuſquiſque veſtrūm iniquitatem ſub veſte ſua*, id eſt, vnuſquiſque veſtrū dimittit quidem vxorem quam odit, ſed non dato libello repudii: vnde fit, vt alteri nubere non poſſit. Quintò, alii: *Qui odit dimittat, & teget iniquitatem ſub veſte ſua.* q. d. Vir dimittens vxorem, teget ſuam infamiam, qua eum vxor, dum domi detineretur & malè tractaretur, ſolebat diffamare. Sextò, alii multi cenſent eſſe ironiam, q. d. Si oderis vxorem, dimitte; ſed ſcito quòd iniquitas operiet veſtem tuam. Nec enim

A lex ob odium permittebat repudium, ſed ob fœditatem vxoris, id eſt, ob fornicationem, lepram, mores incorrigibiles, &c. vt dixi Deuter. 24. 1. Septimò & planiſſimè, q. d. Cùm oderis vxorem dimitte, dato illi libello repudii, vt alteri nubere poſſit potiùs quàm eam domi perpetim vt ſeruam affligas, verberes, mutiles, vel occidas: ſed ſcito quod iniquitatem non euades. Licèt enim minus malum ſit dimittere vxorem, quàm occidere, tamen in ſe grande malum eſt: nec enim ob ſolam diſplicentiam, vel odium licet eam dimittere.

Operiet autem iniquitas veſtimentum eius.] Scilicet mariti dimittentis, vt patet ex pronomine
B Hebreo maſculino, non autem mulieris dimiſſæ. Eſt enallage perſonæ: ponitur enim *eius* pro *tuū*. Pro *iniquitas* Hebr. eſt חמס *chamas*, id eſt, iniuria, vis, violentia. Aliqui vertunt: *Si vir dimittat vxorem, operiet iniquitatem veſte ſua* q. d. Dimittendo eam teget ſuam iniuriam & infamiam libello repudii, quaſi veſte, velamine & prætextu, ait P. Prado in Ezech. 13. verſ. 18. Ex aduerſo Tigurina vertit: *num ergo violentiam veſtimento ſuo teget?* q. d. Minimè. Aut vt Clarius, q. d. ne operiat vir odium in corde ſuo, quaſi ſi maculam ſub veſte abſcondat. Aliter Vatab. & alii, vti paulò antè recenſui. Verùm noſtræ vulgatæ verſionis varia eſt explicatio. Primò, S. Hiero. per veſti-

Veſtis quadruplex.

C mētum accipit corpus, quod eſt quaſi veſtis animæ, iuxta illud Apoſtoli 2. Corinth. 5. 4. *Nolumus expoliari* corpore, in reſurrectione & cœlo, *ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur quod mortale eſt à vita.* Senſus ergo eſt, *iniquitas*, id eſt, pœna iniquitatis operiet veſtem, id eſt, corpus tuum. q. d. Deus te acriter in corpore, cuius delicias & libidines iniuſtè ſectariis, puniet, affligétque morbis, fame, plagis, &c. Secundò, Septuag. per veſtimentum accipiunt cogitationes. Sicut enim veſtis tegit corpus, ita animam tegunt cogitationes, intentiones, deſideria & concupiſcentiæ, quæ in anima circum ſe inuicem ita in globum quaſi conuoluuntur, ſicut in cæpis orbiculi alii aliis, quaſi
D inuolucra circumuoluuntur, & veſtiuntur. Vertunt ergo: *Operiet iniquitas ſuper cogitationes tuas.* Tertiò, alii propriè accipiunt veſtimentum, q. d. Iniquitas, id eſt, pœna iniquitatis operiet veſtem eius: quia ſcilicet Deus puniet virum ex odio dimittentem vxorem, paupertate, & nuditate, vt ſuis rebus, etiam intimis, putà veſtibus, ſpolietur. Quartò & genuinè, veſtis hic metonymicè capitur pro homine veſte induto. Eſt ergo phraſis Hebræa, *operiet veſtem*, pro eo quod nos dicimus, operiet hominum veſtitum, inde ſumpta; quod homo per veſtes ſit conſpicuus & cognoſcatur, iuxta illud Eccleſ. 19. 27. *Amictus corporis, & riſus dentium, & greſſus hominis enunciant de il-*
E *lo.* Sic ex aduerſo de ſanctis dicitur Apocal. 14. *Lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine agni*: vbi ſtolas vocat conſcientias, quæ animæ quaſi ſunt veſtes & ſtolæ. Quocirca huc loco Heb. eſt: *Operiet iniquitas ſuper veſtimentum tuum*, id eſt, ita redundabit, eminebit & exuberabit tua iniquitas, vt nullo veſtimento occultari aut diſſimulari poſſit. Tanta enim erit, vt te veſtémque tum operiat, tegat & obruat. Similis phraſis eſt Ioſue 24. 7. *Adduxit ſuper eos (Ægyptius) mare, & operuit eos*, Hebr. eſt, *operuit ſuper eos.* 2. Pſalm. 5. 8. *Cherubim expanderent alas ſuas ſuper locum*, Hebr. eſt, *operiebant Cherubim ſuper arcum.*

Conſcientia eſt veſtis animæ.

2. Eſdr. æ

2. Eſdræ 4. 5. *Ne operias iniquitatem eorum*, hebr. eſt, *ne operias ſuper iniquitatem eorum*: præpoſitio enim *ſuper*, redundantiam & exuberantiam ſignificat; ita Lyra, Arias & à Caſtro. Denique per iniquitatem, vel vt hebr. eſt, iniuriam & violentiam, accipe iniquitatis tam culpam, quàm pœnam & vindictā, q.d. Si vxorem ob ſolum odium dimiſeris, operiet te grauis culpa, & infamia, æquè ac pœna, qua Deus hoc ſcelus in te vindicabit.

Cuſtodite ſpiritum veſtrum.] Scilicet affectum & amorem erga vxores veſtras, *& nolite deſpicere illas*; vide dicta verſ. 15.

Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris.]

Verſ. 17. Tangit hîc aliud Iudæorum crimen, blaſphemiæ ſcilicet, ſpectans ad atheiſmum, quod nimirum dicerent, non eſſe numen puniēs improbos, & protegens probos. Vnde Lyra. & Pagnin. hinc incipiunt caput tertium. Septuag. vertunt: *Prouocaſtis Deum ſermonibus veſtris.* Chald. *Faceſſiſtis negotiū coram Domino.* Arias & Tigurina: *Fatigaſtis & delaſſaſtis Dominum*, veſtra ſcilicet continua contētione; ſicut homines litigioſi & clamoſi ſuis litigiis & clamoribus fatigant iudices, eiſque aures obtundunt. Vatab. *moleſtia affeciſtis.*

Improbi affligunt & delaſſant Deū.

Nota hîc impios, præſertim blaſphemos & atheos, ſua improbitate fatigare, affligere & delaſſare Deum, quantum in ipſis eſt, etſi reuera eum non affligant nec delaſſent, eo quòd ipſe afflictionis & laſſitudinis non ſit capax. Nam ſi eius eſſet capax, vtique improbitas hæc affligeret & fatigaret eum nec vlla alia re, quàm hac Deus affligeretur & fatigaretur. Simile eſt Iſaiæ 1. 14. *Solemnitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laborani ſuſtinens.* Et Epheſ. 4. 30. *Nolite contriſtare Spiritum S. Dei, in quo ſignati eſtis.* Senſus ergo eſt, q.d. Vos, ô Iudæi, blaſphemia veſtra moleſtia affeciſtis, exacerbaſtis & fatigaſtis Deum, dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus* (Chald. *rectus*) *eſt in conſpectu Domini.* q.d. Mali ſunt grati Deo, malos amat Deus: malos enim ita proſperat, ditat & exaltat, vt eis delectari videatur. Vnde explicans ſubdit: *Et tales ei placent. Aut certè vbi eſt Deus iudicij?* vbi eſt Dei prouidētia? vbi iuſta eius iudicia? vbi Deus iuſtus vindex impiorum, & protector piorum, qui nos fideles ſuos ita afflixit, & hoſtes noſtros infideles ità magnificauit? Eſt dilemma: vel Deus amat malos & mala, vel non amat: ſi amat, ergo ipſe pariter malus eſt, quod abſit: ſi non amat, cur ergo eos non punit; quinimò eos proſperat, facitque vt dominentur piis, in eoſque ſæuiant, vti nobis contigit? Cauſa enim huius querelæ & blaſphemiæ fuit, quòd, vt ait S. Hier. *reuerſus populus de Babylone, & videns cunctas in circuitu nationes, ipſoſque Babylonis idolis ſeruientes abundare diuitiis, vigere corporibus, omnia quæ bona putantur in ſæculo poſſidere; ſe verè qui habeat notitiam Dei, ſqualore, inedia, ſeruitute coopertum, ſcādalizatur & dicit: Non eſt in rebus humanis prouidentia: omnia caſu feruntur incerto, nec Dei iudicio gubernantur; quin potiùs mala ei placent, & bona diſplicent: aut certè ſi Deus cuncta diiudicat, vbi eſt illius æquum iuſtúmque iudicium?* ſubdit S. Hiero. *Iſtiuſmodi quæſtionem mens incredula futurorum quotidie ſuſcitat Deo, cùm viderit iniquos potentes, & ſanctos humiles, &c. qualis in Euang. Lazarus legitur, qui ante fores diuitis purpurati deſiderat micis, quæ abijciuntur de menſarum reliquiis, inopem animam ſuſtētare: diuitem verò tantæ feritatis & crudelitatis, vt non miſereatur homo hominis, cuius etiam canum lingua miſeretur; non intelligentes tempus iudicij, nec vera eſſe bona illa quæ perpetua ſunt, dicunt: Mali ei placent, & vbi eſt Deus iudicij?* Similis querela eſt Abacuc 1. vide ibi dicta. Eandem iterat Malachias c. 3. 14. eique reſpondet verſ. 16. & ſequent. ſcilicet, quòd in ea re expectare debeant tempus vindictæ à Deo definitum, atque interim laudare Dei patientiam & longanimitatem, quæ differt vltionem vt peccator reſipiſcat. Rom. 2. 4.

Querela impiorum de Dei prouidentia.

Vbi eſt Deus iudicij?] Hebr. eſt *He* demonſtratiuum, quod magnam habet emphaſin: *vbi eſt Deus*, המשפט *hammiſpat*, id eſt, illius iudicii, ſcilicet magni, certiſſimi, exactiſſimi, acutiſſimi, omniſcii, iuſtiſſimi, libertimi, quo nec potentem, nec diuitem, nec munera, nec quid aliud præter iuſtitiam reſpicit. Ipſe enim eſt Deus *hammiſpat*, cui ſcilicet ex natura competit exacto iudicio iudicare omnes & omnia: ipſius enim natura eſt ipſa æquitas, ipſa iuſtitia, ipſa prouidentia, ipſa gubernatio, eaque iuſtiſſima & ſapientiſſima. Vnde Septuag. vertunt: *vbi eſt Deus iuſtitiæ?* Chald. *vbi eſt ergo Deus qui facit iudicium?* cuius ſcilicet proprium eſt eſſe omnium iudicem, ac in omnes rigidum exercere iudicium: nimirum idipſum exercebit planè & plenè in decretorio & vltimo mūdi die, qui erit horizon huius vitę & futuræ, diſterminans tempus ab æternitate, cœlum à gehenna, beatos à damnatis, in omne æuū, per Chriſtum, quem conſtituit iudicem vniuerſorum, viuorum & mortuorum. Fruſtra ergo olim clamarunt, & etiamnū clamant impij & ſtolidi Iudæi: Vbi eſt Deus iudicij? qui nos gentem ſuam à tot probris & ærumnis, quas à 1500. annis vbiq; terrarum patimur, iudicet & vindicet. Quocirca æquè ſtolidi Rabbini in Thalmud ſcribunt, Deum quoties reminiſcitur calamitatum, quas Iudæi à gentibus vbilibet patiuntur, duas effundere lachrymas in mare Oceanum, & præ dolore pectus vtraque manu contundere: quam impiam & ineptam eorum blaſphemiam inter alias plurimas recenſet, & ridet Sixtus Senenſis lib. 2. Biblioth. in voce Thalmud pag. 142. Veriùs & ſapientiùs pro Deo cōtra ſe ſic argumentari deberēt: Deus, cùm ſit iuſtiſſimus, iuſto iudicio nos omnes per 1500. annos abiecit, & punit grauiſſimè: grauiſſimum ergo ſcelus patrauimus, nimirum occidimus Meſſiam noſtrum Ieſum Chriſtum Deum & Dominum vniuerſorum: Deum inquam iudicij. Fruſtra ergo querimur & quærimus: Vbi eſt Deus iudicij? nos enim eum occidimus.

CAPVT

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Taxauit c.2. incuriam & improbitatem Sacerdotum veterum: hoc capite aſsignat remedium, nimirum Chriſtum venturum in carnem, ſuumque templum, & eius præcurſorem Ioannem *Baptiſtam. Chriſtus enim, inquit,* purgabit filios Leui, *&c.* & erũt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia: *quo ſimul reſpondet querelæ impiorum in fine c.2. dicentium:* vbi eſt Deus iudicii? *Chriſtus enim erit Deus iudicij, imò &* teſtis velox maleficis, & adulteris, & periuris, *&c. Secundò, verſ. 8. culpat Iudæos, quòd Deum configant fraudando, ſibique arrogando eius decimas & primitias. Tertiò, verſ. 14. arguit eos qui dicunt:* Vanus eſt qui ſeruit Domino, *quaſi Dei cultus ſit inutilis, nec Deus ſuos cultores remuneretur. Quibus reſpondet verſ.* 18. *In die iudicij* videbitis quid ſit inter iuſtum & impium, & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

Verſ. 1.] Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et ſtatim veniet ad templum ſuum Dominator, quem vos quæritis; & angelus teſtamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 2.] Et quis poterit cogitare diem aduentus eius, & quis ſtabit ad videndum eum? Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum.

Verſ. 3.] Et ſedebit conflans, & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum, & quaſi argentum, & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.

Verſ. 4.] Et placebit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, ſicut dies ſæculi, & ſicut anni antiqui.

Verſ. 1. ECce *ego mitto angelum meum.*] Aſſurgit Propheta ad tempora Chriſti duplici de cauſa. Prior eſt, quod cap. 2. carpſerit vitia Sacerdotum ſui æui. Quocirca hic eorum correctorem ſuggerit, ſcilicet Pontificem Chriſtum, qui in nouo teſtamento ſit puros & integros Sacerdotes inſtituturus, ac ſacrificium Deo gratiſſimum oblaturus; ita Ruper. Ribera & alii. Poſterior, vt reſpondeat Iudæis negantibus Dei prouidētiam, ac dicentibus: *vbi eſt Deus iudicij?* Ait enim: En Chriſtum Deum iudicii, qui breui incarnabitur & ſeſe oſtendet in templo; ita S. Hier. Theodor. & alii.

Nota hanc eſſe vocem Filii Dei, non Patris, non Spiritus S. nam Ioannes Baptiſta non fuit præcurſor, nec præparauit viam ante Patrem & Spiritum S. ſed ante filium. Solus enim filius in carnem ad nos deſcendit. Vnde & ipſe in veteri Teſtamēto idipſum Prophetis promiſit, ideòque iiſdē præ cæteris perſonis apparuit, aut ſeipſum reuelauit, quaſi præludens ſuæ incarnationi. Accedit quod ſic explicet Zachar. Lucæ 1.76. dicēs ſuo filio Ioanni: *Tu puer Propheta Altiſſimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias*

A *eius*, ſcilicet Chriſti, *qui per viſcera miſericordiæ Dei noſtri viſitauit nos oriens ex alto*; ita S. Hieron. Alber. Lyra. Vatab. Ribera & paſſim alii.

Dices, quomodo ergo Chriſtus Matth. 11. 10. citans hunc locum, de Ioanne ait: *Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te?* Nec enim Chriſtus de ſe poterat dicere *ante faciem tuam, & ante te*, ſed ante faciem meã, & ante me. Reſpondet ibidem Iāſen. Chriſtum tum quà Deus, tum quà homo eſt in Script. vocari faciem Patris: quia ipſe perfectè Patrem eiuſque dotes & virtutes repræſentat, perinde ac facies repræſentat totum hominē: ſicut eadem de cauſa Chri-

B ſtus vocatur verbum, os, imago Patris, & character ſubſtantiæ eius Hebr. 1. 3. Hinc Pſaltes orat pſal. 79. 8. *Oſtende nobis faciem tuam* (id eſt, Meſſiam) *& ſalui erimus.* Pluribus idipſum probat Galatin. lib. 3. cap. 12. Hunc ergo dant ſenſum: Ecce ego Pater æternus mitto angelum meum, putà Ioannem Baptiſtam, qui præparet viam ante faciem meam, id eſt, ante Chriſtum, qui eſt facies mea, id eſt, mea imago, mea ſimilitudo, meus index. Vnde Pater apud S. Matth. cap. 11. 10. conuertens ſe ad Chriſtum, viciſſim de Ioanne ait: *Præparabit viam ante faciem tuam*, id eſt, ante te

Chriſtus eſt facies Patris.

C ô Chriſte, fili mi: nam tua facies eſt etiam facies mea. Verùm hic ſenſus ſubtilior & ſymbolicus videtur; nam *ante faciem tuam*, ad literam idem eſt quod *ante te*: ſic enim ſe explicat Euangeliſta ſubdens: *Qui præparabit viam tuam ante te.*

Dupliciter ergo reſpondent Interpretes. Primò, S. Ioannem miſſum eſſe tam à Patre & Spiritu S. quã à Filio. Opera enim Trinitatis ad extra ſunt indiuiſa, & tribus perſonis communia, vti docent Theologi: quare quod vnus facit, hoc faciunt duo cæteri; cum omnes tres ſint vnius, vti naturæ, ita & potentiæ ac operationis. Quo-

D circa Patres cenſent Iſaiam cap. 6. 1. cum ait: *Vidi Dominum*, &c. vidiſſe S. Trinitatem. Itaque cum Scriptura opus quodpiam vni perſonæ diuinæ attribuit, cæteras ſubintelligit. Chriſtus ergo Matth. 11. 10. loquens Iudæis, ne ab eis arrogãtiæ inſimularetur, noluit dicere ſe miſiſſe Ioannem, ſed Patri modeſtiæ cauſa id aſſignat; quem morē perpetuò ſeruauit diſputans cum Iudæis, vt patet in primis capitibus S. Ioannis, vbi omnia ſua Patri tranſcribit. Cùm ergo Filius hic dicit: *Ecce ego mitto angelum ante faciem meam.* Pater quoq; dicit: Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam

ô Fili, vt ait S. Matthæus. Et Spiritus S. idipſum dicit: Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam ô Chriſte: Spiritus S. enim miſit Ioannem, vti & cæteros Prophetas, per quos eorum locutus eſt. Hic ergo in Malachia loquitur filius, ſed in S. Matthæo loquitur Pater & Spiritus S. Vnde S. Hieron. in ca. 1. S. Marci dicit, Ioannem miſſum à Spiritu S. illúmque intelligi cùm ait Chriſtus: Ecce ego (putà Spiritus S.) mitto angelum meum ante faciem tuam, ô Chriſte. Hac de cauſa Petrus Chryſol. Ioannem Baptiſtam vocat medium totius S. Trinitatis, quaſi de eo certẽt, eúmque ſibi arrogent ſingulæ perſonæ S. Trinitatis.

Secundò, à Caſtro reſpondet, eandem perſonam diuinam loqui hîc apud Malachiam & apud S. Matthæum, ſcilicet filiũ. Dicit ergo hic filius: Ego mitto Ioannem ante faciem meam, ſcilicet quæ eſt facies mei incarnati. Idẽ apud Matth. dicit ſibi ipſi, ſed homini facto: Ecce ego filius Dei mitto Ioannem ante faciem tuam, ô Chriſte Fili hominis. Licèt enim in Chriſto ſit vna duntaxat perſona, tamen illa virtute eſt duplex: quatenus enim ſuſtinet naturam diuinam, eſt perſona diuina, quatenus verò ſuſtinet naturam humanam, eſt perſona humana. Loquitur ergo Chriſtus Deus Chriſto homini, quaſi alteri à ſe: quia qua homo alteram, & prorſus diuerſam à Deo habet naturam. In Chriſto enim aliud (licèt non alius) eſt Deus, aliud homo.

Angelum.] De fide eſt hunc angelum eſſe S. Ioãnem Baptiſtam. De eo enim hæc Malachiæ verba explicat Chriſtus Matth. 11. 10. verbis paulò antè citatis; ita S. Hiero. Cyril. Theod. Remig. & cæteri omnes. Sed cur S. Ioannes vocatur angelus? Reſponderi poſſet, quia Iudæi eum ob vitam ſanctam & eremiticam putarunt eſſe angelum, non hominem, vti refert Euſeb. li. 9. demon. 5. & S. Hieron. Quinimò è Chriſtianis doctoribus Origenes tomo 5. in Ioannem, cenſuit Ioannem Baptiſtam verè fuiſſe angelum incarnatum.

Ioannem Baptiſtam fuiſſe angelum incarnatum cenſent Iudæi & Orig.

Argumẽta eius fuerunt duo. Prius, quia Ioannes dicitur miſſus à Deo, Ioannis 1. 6. ergo, inquit, prius extitit, non vtique in terra, ſed in cœlo: ergo fuit angelus. Poſterius, quia idem à Malachia hîc vocatur angelus. Verba Origenis ſunt: *Quoniam legimus* Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum, adnotamus num fortè vnus angelorum exiſtens, præcurſor ad miniſterium deputetur Saluatoris noſtri. Et mirum profectò nihil, Chriſti ob amorem hominum incarnati imitatores aliquos extitiſſe, quibus dulce fuerit ei benignitati inſeruire eadem corporis ſimilitudine.* Cenſet ergo angelos aliquos fuiſſe incarnatos, vt Deo incarnato ſe aſſimilarent, eique in carne ſeruirent. Verùm hic eſt error. S. Ioannem enim fuiſſe hominem, non angelum, patet ex Ioan. 1. 6. *fuit homo miſſus à Deo, cui nomen erat Ioannes.* Et Lucæ 1. c. vbi eius parentes, cõceptio, natiuitas, &c. fusè deſcribuntur; ita S. Cyril. lib 1. in Ioannem cap. 7. Ad primũ reſp. S. Ioannem non ante, ſed poſt natiuitatem, imò poſt infantiam & adoleſcẽtiam, iam virum fuiſſe miſſum à Deo, vt ſua prædicatione & baptiſmo præpararet animos hominum ad Chriſtum. Simili modo miſſi ſunt Prophetæ omnes ad prophetandum, quos tamen conſtat homines fuiſſe, non angelos. Ad 2. iam reſpondebo.

Vocatur angelus ob officia analogiam.

s. Quæres, cur ergo S. Ioannes hîc vocatur angelus? Reſp. quia angelus fuit nõ natura, ſed gratia, nimirum primò fuit angelus officio: fuit enim angelus, id eſt, legatus Dei ad homines adducen-

A dos ad Chriſtum. Simili modo Aggæus cap. 1. 13. in Hebræo, & Malachias nomine ſuo; quin & Sacerdotes omnes Malach. 2. 7. vocantur *Malachim*, id eſt, angeli Domini exercituum.

Secundò, quia ſicut angeli infantiam non habuere, ſed cum perfecta natura, ratione, iudicio vſúque liberi arbitrii creati ſunt; ita & Ioannes tantùm ſex menſes habuit infantiæ: ſexto enim menſe viſitatus à B. Virgine, in vtero ſanctificatus eſt, prophetauit, vſúmque rationis obtinuit. Nã Chriſtum in vtero matris agnouit, ſalutauit, adorauit, ideóque præ gaudio exultauit, Lucæ 1. 44. 2.

Tertiò, quia parciſſimi fuit cibi; & penè ſine cibo & potu vixit inſtar angeli. Vnde S. Baſil. 3.
B hom. de Ieiunio, ait totam vitam Ioannis fuiſſe continuum quoddam ieiunium.

Quartò, quia puriſſimus & caſtiſſimus fuit, virgóque perpetuus inſtar angeli. Nã vt ait S. Athanaſ. lib. de virgin. ſub finem: *Virginitas eſt angelorum vita.* Et S. Auguſt. lib. de s. Virgin. cap. 13. *Virginalis*, ait, *integritas angelica portio eſt, & in carne corruptibili incorruptionis perpetua meditatio.* Et S. Hieron. Epiſt. 22. ad Euſtochium: *Statim*, inquit, *vt filius Dei ingreſſus eſt ſuper terram, nouam familiam ſibi inſtituit, vt qui ab angelis adorabatur in cœlo, haberet angelos in terris.* Et S. Cyprian. tract. de habitu virginum: *Cum caſtæ perſeueratis ac virgines, angelis Dei eſtis æquales.* Et S. Ambroſ. 4.
C lib. 2. de virgin. *Quæ non nubunt, neque nubentur, erunt ſicut angeli Dei. Nemo ergo miretur ſi angelis comparentur, quæ angelorum Domino copulantur.* Amplius audet S. Bernard. Epiſt. 42. *Differt*, inquit, *homo pudicus & angelus, non felicitate, ſed virtute. Nam etſi illius caſtitas felicior, huius tamen fortior eſſe cognoſcitur.* Ob quam luctam & victoriam S. Baſil. tractat. de virgin. cap. 79. ait caſtos eſſe angelos, non ex infimo ordine, ſed illuſtriſſimos & nobiliſſimos. Hanc caſtitatem S. Ioannes quaſi cum natura hauſit à Deo, qui eum concipi fecit ex parentibus ſenibus & ſterilibus, ex corporibus, inquam, a concupiſcentia defæcatis, vt ex iis purus formaretur per miraculum, quaſi
D angelus. Denique Ioannes pro caſtitate, quia ſcilicet reprehendebat adulterium Herodis cum Herodiade, martyr occubuit.

Quintò, quia ſicut angeli perpetuò vident faciem Dei, Matth. 18. 10. ita Ioannes à puero ſecedens in eremum, ſanctæ vacans contemplationi cum Deo & angelis conuerſatus eſt, indéque angelicam libertatem, conſtantiam, charitatem, zelum, perfectionem imbibit & induit. Nam vt docet S. Chryſoſt. hom. 32. in Acta in morali: virtus facit angelos, imò deos Deique filios. *Ergo*, inquit, *ſi virtus angelos facit, vtique angelos poſſumus facere, & ſi non natura, certè propoſito & electione. Nam hoc quidem abſente, nulla vtilitas eſt angeli* 5.
E *eſſe naturam: id quod diabolus indicat, qui antea angelus fuerat. Hoc autem præſente, nullum damnum eſt hominem eſſe natura, vt in Ioanne & Elia perſpicuum eſt, qui in cœlum aſcendit.* Rurſum S. Ioannes conuerſatus eſt cum verbo incarnato, eique aſtitit & ſeruiuit, ſicut angeli aſtant & ſeruiunt Deo in cœlo.

Sextò, quia gratiam acceptam nunquam perdidit, quia nunquam peccauit, ſaltem deliberatè aut grauiter, ſed in charitate ſuóque gradu perſtitit quaſi confirmatus in gratia, inſtar angeli. Huc eum duxit auſtera vita & ſeuera pœnitentia in victu, veſtitu, ſomno, &c. Quocirca Petrus Damian. ſerm. de eo, vitam eius vocat continuum marty-

martyrium. S. Chryſoſt. hom. 10. in Matth. eam vocat vitam angelicam. Idem hom. 38. *Ioannes*, inquit, *ita in terris quaſi in cœlo verſabatur, Naturæ namque neceſſitate ſuperata, mirabile quoddam peregit iter, ſemper in hymnis, ſemper in orationibus fuit: nulli hominum antequam ad baptizandum accederet, Deo autem ſoli ſua ſemper offerebat colloquia.*

Septimò, quia ſicut angeli ſuperiores docent inferiores, inſuper purgant, illuminant & perficiunt homines; ita idem præſtitit Ioannes, iuxta illud Gabrielis ad Zachariam patrem de Ioanne, Lucæ 1. 16. *Multos filiorum Iſraël conuertet ad Dominum Deum ipſorum; & ipſe præcedet ante illum in Spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, parare Domino plebem perfectam.* Et illud ipſiuſmet Baptiſtæ Ioan. 1. 23. *Ego vox clamantis in deſerto: Dirigite viam Domini*, &c. Verè B. Petrus Chryſologus ſerm. 127. *Ioannes*, ait, *appellatur ſchola virtutum, magiſter vitæ, ſanctitatis forma, norma iuſtitiæ, virginitatis ſpeculum, pudicitiæ titulus, caſtitatis exemplum, patrum via, peccatorum venia, fidei diſciplina, maior homine, par angelis, legis ſumma, Euangelij ſatio, Apoſtolorum vox, ſilentium Prophetarum, lucerna mundi, præcurſor iudicis, Chriſti metator, Domini teſtis, totius medius Trinitatis.* Adde, Ioannes primus explicatè prædicauit regnum cœlorum, quaſi angelus cœleſtis, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum.*

Ioan. Baptiſtæ elogia.

Octauò, quia in deſerto non habit alium doctorem quàm Spiritum S. qui illuminauit eam in altiſſimis Dei & Chriſti myſterijs, non quaſi hominem, ſed quaſi angelum, vti docent S. Ambroſ. hom. de Natiuit. Bapt. & S. Chryſoſt. hom. 12. in Ioannem. Ibi à Spiritu S. accepit intelligentiam Script. imò poteſtatem ſcribendi & loquendi inſtar ſcriptoris hagiographi. Ibi hauſit ſapientiã & ardorem tanto Doctori & prædicatori orbis, ad fidem Chriſto conciliandam neceſſariam, ac proinde fuit quaſi angelus, non qualis qualis, ſed inſtar vnius Cherubini & Seraphini: ſanctitate enim & virtute, æquè ac officio, ſuperauit S. Ioãnes omnes inferiores angelos. Quocirca à Iudæis penè adoratus & cultus fuit, quaſi ipſe eſſet Meſſias. Vide decem priuilegia S. Ioannis apud S. Bernard. ſerm. de iiſdem (ſi tamen ipſe eius eſt auctor) pag. 393. Item 28. Ioannis excellentias, quas recenſet noſter Barradius lib. 8. cap. 3. & 4. tomo 1. Denique S. Ioannes fuit Chriſti & Euangelii aurora, lucifer, iris, lucerna, pronubus, amicus, præcurſor ſiue prodromus, vox, teſtis, Propheta, legis limes, vtriuſque teſtamenti mediator & fibula.

Anagog. Hebræi teſte S. Hieron. cenſent angelum hunc eſſe Eliam: quia ſicut Elias olim viuens fuit typus S. Ioannis, qui Eliæ ſpiritum & zelum induit, vti ait Chriſtus Matth. 17. 12. ita viciſſim Ioannes præcurrens & præparans viam Chriſto, typus fuit Eliæ, qui rediturus eſt in fine mundi, vt contra Antichriſtum decertans, viam paret Chriſto venturo ad iudicium. Et Sebaſtian. Barrad. tomo 1. lib. 7. c. 3. & 4. vbi 28. prærogatiuas S. Ioannis recenſet. Denique auctor imperfecti homil. 27. (*Mirabilis eſt*, ait, *qui in humana natura Angelicam ſanctitatem transgreſſus eſt, & obtinuit quod non habuit natura, per gratiam*) S. Auguſt. ſermone 4. de Baptiſta. (*Quiſquis Ioanne plus eſt, non tantùm homo, ſed & Deus eſt.*) Ambroſ. ſerm. 94. (*Præcellit cunctis, eminet vniuerſis, antecellit Prophetas, ſupergreditur Patriarchas: & quiſquis ex muliere eſt, inferior eſt Ioanne.*) Gerſon tractatu 4. Magnificat (*videtur Ioannes Baptiſta primus poſt Mariam poſitus in ordine Seraphinorum, loco luciferi.*)

Anagog. Ioannes eſt Elias.

Et præparabit viam ante faciem meam.] Scilicet qui mihi ſit proximus, me tamen ſecundum carnem antecedat, priorque mundo manifeſtetur. Hoc enim eſt τὸ *ante faciem*, qui ſcilicet proximus eſt alteri, eum tamen, eiúſque faciem anteit & præcedit. Hic præparabit viam ante me, hoc eſt, ſuo baptiſmo, teſtimonio, doctrina & prædicatione diſponet animos Iudæorum, vt quando ego me mundo pateſaciam, ipſi me recipiant vt verũ Meſſiam in lege promiſſum. Hoc eſt Chriſto præparare viam, idque ante faciem eius, id eſt, ipſo præſente, & in mundo iam exiſtente per carnem aſſumptam. Chriſtum enim ipſe ſignabit, ac digito indicabit, atque de eo teſtimonium perhibebit, quòd ſcilicet ipſe ſit Agnus, id eſt, Filius Dei, qui tollit peccata mundi.

Nota, cæteri Prophetæ multis ſæculis ante Chriſtum miſſi ſunt, vt eum futurum prænunciarent; Ioannes verò miſſus eſt, vt iam natum & præſentem indicaret, ideoque dicitur miſſus ante faciem eius. Alludit ad legatos, quos quaſi prodromos rex præmittit in vrbem, ad quam ipſe mox venturus eſt, vt ciuibus ſuum aduentum prænuncient. Hoc enim officium Chriſto in Iudæa præſtitit Ioannes. Quocirca à Chriſto vocatur non tantùm Propheta, ſed etiam pluſquam Propheta, Matth. 11. 10. quia cum Deo incarnato familiariter conuerſatus eſt, ipſum orbi demonſtrauit, imò baptizauit. Vnde ſequitur: *Et ſtatim* poſt Ioannem, *veniet dominator*, ſcilicet Chriſtus. Quocirca S. Ioannes fuit horizon legis veteris & nouæ, quia vt ait S. Thom. 3. p. q. 38. art. 1. *Ioannis fuit terminus legis, & initium Euangelij*; ac, vt ait Nazianz. orat. 21. *Mediator noui & veteris teſtamenti*; atque vt B. Chryſolog. ſerm. 91. *Ioannes fuit legis & gratiæ fibula*, ſcilicet *ad quem deſineret Iudaiſmus, & à quo inciperet Chriſtianiſmus*, vt ait Tertul. lib. 4. contra Marc. 33. *Sicut lucifer finis eſt noctis, & diei initium.*

Ioannes fuit horizon & fibula legis veteris & nouæ.

Ad templum.] Ad literam intellige materiale Ieroſolymitanum. Ad hoc enim venit Chriſtus infans in feſto purificationis, poſt natiuitatem & oblationem S. Ioannis; ſed genuinè & propriiſſimè poſt S. Ioannis prædicationem, carcerem & decollationem venit Chriſtus ad templum, in eóque prædicauit & fecit miracula, quibus demonſtrauit Iudæis ſe eſſe Meſſiam hic promiſſum; ita S. Hieron. Alber. Lyra. & cæteri. Hinc patet contra Arrianos, Chriſtum eſſe verum Deum. Dei enim veri erat hoc templum. Ergo cum hoc templum fuerit Chriſti (Ipſe enim hic dicitur venturus ad ſuum templum) ſequitur, Chriſtum eſſe Deum. Soli enim Deo dicantur templa.

Myſticè, per templum hoc aliqui accipiunt primò, vterum virginis, in quo quaſi in templo puriſſimo & ſanctiſſimo Chriſtus nouem menſibus habitauit, dum ex ea carnem aſſumpſit, & admirabile Incarnationis myſterium in eo, quaſi in templo celebrauit; ita S. Cyril.

Myſticè templum Dei fuit 1. vterus virginis.

Secundò, Theod. & S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 35. templum hoc interpretantur carnem & humanitatem Chriſti, in qua plenitudo diuinitatis habitauit corporaliter. Coloſſ. 2. 9. ita Chriſtus corpus ſuũ vocauit templum, dicens: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, Ioannis 2. 19.

2. Humanitas Chriſti.

Chriſtus enim in corpore quaſi in templo ſuum ſacerdotium peregit, ait Ruper. præſertim dum illud in cruce Deo Patri pro hominum redemptione immolauit.

Tertiò, S. Hieron. cum ſuis, per templom accipit Eccleſiã, ſiue Synagogam & cætum fidelium, qui eſt templum Dei, non literale & corporale, ſed myſticum & ſpiritale. *3. Eccleſia.*

Dominator. (Hebr. האדון *haadon*, id eſt, ille Dominus, omnium ſcilicet antonomaſticè, qui plenum, eminens & tranſcendens io omnes & omnia haberius, dominium & imperium, *quem vos quæritis*) Hebræi aliqui, quos ſequitur Remigius, vti per angelum accipiunt Eliam, ita per dominatorem accipiunt Antichriſtum: hunc enim volent, & pro Chriſto recipient Iudæi in fine muodi. Verùm hoc recte refellit S. Hiero. Nec enim Antichriſtus erit angelus teſtamenti, qualem hũc dominatorem fore ſubiungit Malachias. Dominator ergo hie eſt Chriſtus Dominus, Rex regum & Dominus dominantium, qui mox ſecutus eſt Ioannem Baptiſtam. Perperam ergo Iudæi hæc referunt ad Chriſtum ſuum, quem ipſi putant io fine mundi venturum. Nam vt rectè argumentatur S. Hieron. *Miror,* ait, *quomodo rerum exitus eos non doceat veritatem. Quod enim templum ſuum inueniet Dominator, quod vſque ad fundamenta deſtructum eſt? aut ſi ab alio extruendum eſt antequam Chriſtus adueniat, quid Chriſtus eorum amplius facturus eſt, cum ab alio reſtituta ſint omnia?* Iudæorum ergo Chriſtus non erit alius quàm Antichriſtus; nec enim alius eorum Chriſtus venturus eſt.

Et angelus teſtamenti.] Hebr. ברית *beris*, id eſt, fœderis. Teſtamentum enim in Scriptura ſæpe ſignificat pactum & fœdus, vti dixi Hebr. 9. 15. & 1. Corinth. 11. 25. vnde Tigurina vertit: *Et legatus fœderis.* Malachias duos hîc proponit & promittit angelos: vnum nudum, alterum teſtamẽti: priorem ſcilicet, præcurſorem & indicem poſterioris. Prior eſt Ioannes Baptiſta, poſterior eſt Chriſtus. Vnde de eo ait: *Et ſtatim*, ſcilicet poſt priorem angelum, putà poſt Ioannem Baptiſtam, *veniet ad templum, &c. angelus teſtamẽti*, id eſt, pacti, ſiue fœderis, vt vertit Syrus. Porrò cum duplex ſit fœdus Dei cum hominibus, vetus ſiue Iodaicum, & nouum ſiue Chriſtianum, Chriſtus vtriuſque fuit angelus, & legatus. *Chriſtus eſt angelus tã veteris, quàm noui teſtamẽti.* Chriſtus enim à Patre miſſus apparuit Moſi in Sina, per eũmque vetus fœdus cum Iudæis iniit, quo eis promiſit ſe venturum in carnem, ad eorum mundique totius redemptionem. Chriſtus enim fuit angelus in veteri fœdere promiſſus Abrahæ & ſemini eius, ac præſertim Moſi. Qnocirca S. Paulus Gal. 3. 19. ait legem veterem daram in manu, id eſt, per manum mediaroris; vbi multi per mediatorem intelligunt Chriſtum. Hinc & ipſe ait Iſaiæ 52. 6. *Ego qui loquebar ecce adſum.* Quapropter S. Baſilii, Cyrilli, Euſebii, Ambroſii, aliorúmque multorũ Patrum ſententia eſt, quòd quandocunque in veteri teſtamento dicitur apparuiſſe Deus, apparuerit ſecunda perſona, ſcilicet Filius, vt ſuum aduentum realem in carnem præſignificaret, eique vmbraticè & typicè in corpore ſpeeie tenus aſſumpto præluderet, vti dixi initio Pentateuchi Canone 16.

Secundò genuinè & propriè, Chriſtus fuit angelus, id eſt, legatus, internuncius & conciliator noui teſtamenti, id eſt, fœderis, quod Deus per Chriſtum cum hominibus iniit, quo eis non bo-

A na terrena, vti Iudæis in fœdere veteri, ſed ſpiritualia, cœleſtia & æterna exhibuit, quæ in veteri adumbrabantur, quæque expreſsè promiſit Abrahæ dicens: *Benedicentur omnes gentes in ſemine tuo*, Gen. 18. 22. Hæc enim Abrahæ benedictio nõ fuit aliud, quàm remiſſio peccatorum, gratia, iuſtitia, ſalus, vita æterna, quæ Chriſtus Iudæis imprimis, deinde omnibus gentibus contulit, eaque ratione omnia omnino Dei promiſſa Abrahæ & Iudæis facta compleuit. Et hoc eſt quod ſubdit dicens: *quem vos vultis*, quem ſcilicet vos, ô Iudæi, quaſi Meſſiam, redemptorem & ſaluatorem Abrahæ promiſſum, auide expectatis; ita S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 35. Quocirca Chriſtus à Se-

B ptuag. Iſaiæ 9. 6. vocatur *magni conſilij angelus.*

Porrò Chriſtus fuit angelus noui teſtamenti & fœderis primò, quia iram & inimicitiam Dei contra homines placauit & ſuſtulit: Fuit ergo angelus fœderis, id eſt, reconciliationis. *Chriſtus angelus noui teſtamẽti quintupliciter.* 1. Quocirca ab Iſaia cap. 9. 6. vocatur *Princeps pacis*: & ab Apoſtolo Epheſ. 2. 14. *Pax noſtra*: & Coloſſ. 2. 14. *donans nobis omnia delicta, delens quod aduerſus nos erat chirographum decreti; quod erat contrarium nobis, & ipſum tulit de medio affigens illud cruci.* 2. Secundò, quia verè nouum fœdus vetere Moſaico abolito, inter Deum & homines conciliauit, quo Deus ſe obligat Chriſtianis ad dandam gratiam & gloriam æternam; Chriſtiani viciſſim ſe

C obligant Deo, quòd eius filio Ieſu Chriſto credent, obedient, eiúſque legem, doctrinam & vitam capeſſent. Tertiò, quia è cœlo in terram 3. deſcendit quaſi angelus, vt carnem aſſumens in ſeipſo limum verbo, terram cœlo, hominẽ Deo vinculo vnionis hypoſtaticæ, quaſi arctiſſimo fœ- 4. dere copularet. Quartò, quia in vltima cæna paulò ante mortem teſtamentum propriè dictum, continens vltimam ſuam voluntatem, condidit, illúdque inſtitutione Euchariſtiæ ſanciuit, dicẽs: Hic eſt ſanguis noui teſtamenti, &c. vti dixi 1. 5. Corinth. 11. 25. Quintò, quia Chriſtus hoc fœdus & teſtamentum ad homines è cœlo quaſi angelus detulit, illúdque in terra inſtituit triginta

D tribus annis laborando, prædicando, miracula faciendo, circumeundo per vicos & caſtella, fatigando, ſudando, in fame, ſiti, frigore, æſtu euangelizando, ac tandem illud ſuo ſanguine non tantùm roborauit & ſigillauit, ſed & emit ac cõparauit, quaſi perſoluto pretio ad tantam reconciliationem, tantúmque fœdus iuſto & condigno, idque pro omnibus gentibus, & per omnia ſæcula, etiamſi mundus mille annorum millionibus perduraret, imò per totam æternitatẽ. Hoc enim fœdus ſancti & beati in cœlo per gloriam participabunt in æternum. Ipſum enim ad cœlum ducit. Vnde & cœleſtis gloriæ cauſa à Chriſto ſan-

E citum eſt. Quocirca ipſe confecto hoc fœdere primus in cœlum glorioſus aſcendit, quaſi pandens inter cœleſtis fœderis, ſuóſque fideles eò vocans, & ad ſe ſequendum inuitans. Denique S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 35. Chriſtus, ait, dicitur *angelus, propter Euangelium, quod nunciauit hominibus. Nam ſi Græca iſta interpretemur, & Euangelium bona nunciatio eſt, & angelus nũcius eſt.* Quod enim melius eſt nuncium, quàm cœlorum regnum prædicare, imò pandere & offerre? Vnde Arabicus Antiochenos vertit: *Nuncius, vel Apoſtolus teſtamenti.* Huius rei ſymbolo angelus Manue nuncians ortom Samſonis ex eo naſciturì, qui futurus erat Iſraëlis liberator & vindes, ideóque typus Chriſti, peracta legatione in flamma

victimæ

victimæ aſcendit in cœlum, Iudic. 13.20. Quibus de cauſis omnino par eſt, vt omnes Chriſtiani omnéſque omnino homines Chriſtum Domini, quaſi angelum teſtamenti de cœlo venientem, & quaſi legatum à Deo ad ſe miſſum, ſumma deuotione, honore & amore excipiant; illi immenſas gratias agant, illi per omnia obediant, eius doctrinam & vitam æmulentur, ac eum crucem baiulantem generosè ſequantur, certi quod per eam poſt illum aſcenſuri ſint in cœlum: illi totos ſe dedant; illi totum cor offerant, illúdque eius cordi & amori immergant. Ita auidè eum quaſi Meſſiam ſuum expectabant Iudæi, vt etiamnum expectant. Vnde de iis ſubdit Malachias.

Quem vos vultis.] Hebr. חפצים *chapetſim*, Chald. *deſideratis*, Tigurina, *quo vos delectamini.* Alii, *in quo vobis complacitum eſt.* Christus enim quaſi malorum omnium depulſor, & bonorum omnium adductor, à Patribus per quatuor annorum millia ſummè fuit deſideratus. Vnde à Iacobo Patriarcha vocatur *deſiderium collium æternorum*, Geneſ. 49.26. & ab Aggæo cap. 2.8. *deſideratus cunctis gentibus.* Hinc illa Prophetarum ſuſpiria: *Vtinam dirumperes cœlos & deſcenderes.* Iſaiæ 64. 1. *Rorate cœli deſuper, & nubes pluant iuſtum. Aperiatur terra, & germinet Saluatorem*, Iſaiæ 45. 8. Idem Chriſti deſiderium eo nato habuit S. Simeō, aliique ſancti & fideles. Vnde de Anna Propheteſſa ait Lucas cap. 2. 38. *Loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemptionem Iſraël.* Secūdò, Arias cenſet hîc Prophetam reſpondere Iudæis dicentibus c. 2. 17. *Vbi eſt Deus iudicij?* Hiſce enim reſpondet: *Statim veniet dominator*, qui impiis erit terribilis, *Deúſque iudicij*, piis verò erit *angelus teſtamenti.*

Vnde Tropol. S. Bernard. ſerm. ad Paſtores in Synodo: *Templum*, inquit, *Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Anima iuſti ſedes & templum Dei eſt. Dominus in templo ſuo facit mirabilia, & prabet oracula. Veniat ad templum ſuum dominator quem quæritis, quo poſſitis dominari carnalibus deſideriis, & diabolicis reſiſtere tentationibus. Veniat & angelus teſtamenti, quem vos vultis, qui annunciet vobis ſuam voluntatem, & confirmet promiſſam hæreditatem. Inducant eum in templum ſuum parentes eius, pater videlicet, & mater, & fratres eius. Qui ſint illi reſpondeat ipſe: Quicumque fecerit voluntatem patris qui in cœlis eſt, ipſe meus pater, & mater, & frater, & ſoror eſt. Pater, generando per verbum prædicationis, vt dicit Apoſtolus: Ego per Euangelium in Chriſto vos genui. Mater, pariendo per exemplum ſanctæ conuerſationis. Frater & ſoror, castè diligendo in amore fraternitatis. Hi parentes eſtis vos, aut eſſe debetis.*

Ecce venit.] Hebræi, Remig. Lyra. & S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. c. 35. hæc accipiunt de ſecundo aduentu Chriſti ad iudicium, cuius angelus & præcurſor erit Elias. Verùm hic ſenſus eſt anagogicus. Nam ad literam hîc agi de primo aduentu Chriſti in carnem & mundum, patet ex eo quod ſequitur: *Et emundabit filios Leui*, &c. In ſecudo enim aduentu eos non emundabit, ſed impuros iudicabit & damnabit; ita S. Cyril. Theod. Ruper. Vatab. Arias, Ribera & alii. Ait ergo: *Ecce venit.* Vox *Ecce*, ſignificat primò rem hanc, putà aduentum verbi incarnati fore nouum, admirabilem & ſtupendum: ſecundò, fore certum: tertiò, fore exoptatum & lætum: quartò, fore celebrem. q. d. Videor mihi videre Meſſiam noſtrum aduentantem: ecce venit, ecce mox aderit.

Et quis poterit cogitare?] Hebr. מי מכלכל *mi mekalkel*, id eſt, quis feret, quis ſuſtentabit, quis metietur, quis continebit, quis comprehendet? Vnde Sept. & Chald. vertunt: *Quis ſuſtinebit?* Pagn. *Quis ferre poterit diem quando veniet?* Noſter: *Quis poterit cogitare diem aduentus eius?* q. d. Quis poterit capere, & cogitatione comprehendere tantam angeli teſtamenti, id eſt, Dei in carnem & mundum aduenientis, inter homines conuerſantis, in templo prædicantis, ſuam legem, Sacramēta & Eccleſiam ſancientis, potentiam, ſapientiam, bonitatem, &c. Quis gloriam illius diei, quo Chriſtus in terris nobiſcum aget, mente concipiat, aut verbo explicet? Quis animo complectatur, & ore recenſeat chariſmata, virtutes & gratias cœleſtes, bonaque omnia quæ Chriſtus è cœlo nobis afferet? Hebr. enim *mekalkel* deriuatur à כול *col*, id eſt, *omne*: inde verbum כלכל *kilkel*, ſignificat omnia complecti, omnia recēſere. Nota, dies aduētus Chriſti ponitur metonymicè pro ipſo Chriſto, ſuo die aduenienti, vel potiùs aduenturo.

Secundò, iuxta Septuag. q. d. Quis ferre & ſuſtinere poterit tantam Chriſti lucem & maieſtatem? Eius enim reſpectu omnium angelorum & hominum acies, inſtar noctuarum hebetatur, caligat, deficit. Quis ſolem iuſtitiæ clara luce radiantem, aduerſis & irretortis oculis intueri valebit? Quomodo hominum infirmitas tātam potentiam, cæcitas tantum iubar, fragilitas tantam efficaciam, impuritas tantam ſanctitatem, paleæ tantum ignem ſuſtinebunt? Ipſe enim quaſi ignis conflans. Quis ſtupore, timore, horrore, & abyſſali reuerentia tantæ celſitudinis non deficiat, non exanimetur? Quis non liqueſcat, non tabeſcat, ſicut plumbum & ſtannum liqueſcunt & tabeſcunt coram igne ardentiſſimo, in fornace qua conflantur? præſertim dum in tanta demiſſione, exinanitione, amore, dignatione, diuinam dignitatem & magnificētiam in Chriſto incarnato contemplatur & ſpectat. Hic eſt ſenſus genuinus. Quare minùs genuinè Vatab. hæc refert ad tribulationes Chriſtianorum, & perſecutiones primitiuæ Eccleſiæ, quæ fuerunt ardentiſſimæ. q. d. Quis ardorem illarum tribulationum ſuſtinebit? vtique nemo viribus humanis, ſed multi viribus diuinis, ſuggeſtis à gratia Chriſti.

Aut quis ſtabit ad videndum eū?] Septuag. *Quis ſtabit in viſione eius?* Quis erit tam durus & terrens, quem Chriſti aſpectus non ſternat & frangat? Quis adeò rebellis & frigidus, cuius animum ignea vis oculorum Chriſti non capiat & inflammet? ita Sanchez. Secundo, q. d. Quis ſtare poterit coram eo? Quis attonitus pauore & admiratione non corruat, videns oculis ſuis tantā Chriſti claritatem & magnificentiam? Vnde Heb. eſt: *Quis ſtabit in videndo eum?* Vatab. *Quis cùm ſe ad conſpiciēdum præbebit conſiſtet, aut ſubſiſtet?* Pagn. *Quis poterit ſtare cum apparuerit?* Chald. *Ecquis conſiſtet cum reuelatus fuerit?* Hæc rumina, ô fidelis, ô Sacerdos, dum Chriſtum in altari præſentem habes, imo conficis & manducas.

Ipſe enim quaſi ignis conflans.] Arabicus, *quaſi ignis vadens:* Septuag. *quaſi ignis conflatory.* Tigurina, *quaſi ignis excoquens.* Sic Perſæ Deum cenſuerunt eſſe ignem, quando ignem vt Deum coluerunt. Quin & *Stoici ipſum Deum in ignem diſſolutum iri opinantur*, ait S. Iuſtinus orat. ad Antoni. Pium. Imo Plato cenſuit in ignea ſubſtantiâ eſſe Deum, ait idem Iuſtin. orat. ad Gentiles; ad-

ditque, Plato ſidera appellat igneum Deorum genus. Verùm hi errores ſunt explorati. Porrò Propheta angelum teſtamenti, id eſt, Chriſtum comparat igni fornacis ardentiſſimæ, quo conflantur metalla, vt aurum, argẽtum, ferrum, ſtannum, &c. vt ſignificet ignitam & ardentem fore eius doctrinam, legem & gratiam. Primò enim, ſicut in fornace liquatur aurum; ita Chriſtus dura hominum corda ſua gratia emollit & liquat, & in gemitus & lachrymas compunctionis reſoluit.

Chriſtus eſt ignis conflans quintuplicuer.

1\. Secundò, ſicut ignis liquando aurum, ab eo ſeparat alia metalla & ſcoriam; ita Chriſtus
2\. per lachrymas & pœnitentiam ſeparat ab anima vitia, & concupiſcentias inolitas. Tertiò, ſicut
3\. hac ſeparatione aurũ purificatur, perficitur, ſplẽdeſcit; ita pariter & anima. Quartò, ſicut vi ignis
4\. aurum caleſit, imò igneſcit, vt videatur in ignem transformari; ita vt gratiæ Chriſti anima accenditur, vt videatur inſtar ignis ſe & alios inflammare amore Dei. Hoc eſt quod Iſaias cap. 4. 5. prædicit: *Si abluerit Dominus ſordes filiarum Sion, &c. in ſpiritu iudicij & ſpiritu ardoris.* Et Ioannes Baptiſta Lucæ 3. 16. ait ſe baptizare aqua, Chriſtum verò igne: *Ipſe*, inquit, *vos baptizabit Spiritu S. & igne.* Hac de cauſa in Pentecoſte miſit Spiritum S. in Apoſtolos ſpecie ignis & linguarum ignearum, vt ſignificaret Spiritum S. eos igne charitatis accendere, eiſque indere cor amore & zelo igneum, ac linguas igneas. Et Chriſtus ipſe Lucæ 12. 49. *Ignem*, inquit, *veni mittere in terram. Et quid volo, niſi vt accendatur?* de quo vide S. Ambroſ. ſerm. 18 in illud pſalm. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer.*
5\. Quintò, ſicut igne aurum, æs & ferrum, licèt duriſſima, non tantum molliuntur & flectuntur, ſed & in certã formam, v.g. cacabi, ſcutellæ, ſartaginis, &c. efformantur; ita gratia Chriſti hos format Apoſtolos, illos Doctores, alios Martyres, alios Confeſſores, alios virgines, &c. 1. Corinth. 12. 4. atque ex vno gradu ad altiorem, imò ad ipſum virtutis & perfectionis apicem conſcendunt.

Tres virtutis gradus.

Tres enim ſunt gradus & ſtatus virtutum. Primus eſt politicus & vulgaris, qualis eſt virtus communis fideliũ, qui honeſtè pieque viuunt ſecundùm præcepta Dei. Secundus eſt excelſior tranſeuntium, & in diuinam ſimilitudinem tendentium, quorum virtutes vocantur purgatoriæ, ita ſcilicet, vt prudentia omnia mundana diuinorum contemplatione deſpiciat, omnémque animæ cogitationem dirigat in diuina: temperantia relinquat, inquantum natura patitur, ea quæ corporis vſus requirit: fortitudo efficiat, vt anima propter exceſſum à corpore, & acceſſum ad ſuperna, nulla difficultate vel aduerſitate terreatur: iuſtitia deniquefaciat, vt tota anima conſentiat ad huiuſmodi propoſiti viam. Tertius eſt diuinam ſimilitudinem iam aſſequentium, quorum virtutes ſunt & vocantur animi purgati; qualis eſt in beatis, & in nonnullis in hac vita perfectiſſimis: ita ſcilicet, vt prudentia ſolùm diuina intueatur; temperantia terrenas cupiditates neſciat; fortitudo timorem non ſentiat, cæteraſque paſſiones ignoret; iuſtitia cum diuina mente, eam ſcilicet imitans, perpetuo fœdere ſocietur. Ita S. Thom. 1. 2. quæſt. 61. art. 5. & Vincentius 3. p. lib. 1. tit. de virtute, diſt. 7.

Tropol. igne, id eſt, tribulatione nos excoquit.

Tropol. ignis quo Deus purificat & excoquit animas, eſt tribulatio & afflictio. Sicut enim ſordes metallorum igne auferuntur, ſic peccata afflictionibus, ait Vatab. Ita Martyres, vt S. Laurẽtius, igne tormentorum excocti, facti ſunt hoſtiæ A puriſſimæ & ardentiſſimæ Deo, iuxta illud pſal. 16. 3. *Igne me examinaſti, & non eſt inuenta in me iniquitas.* Hac de cauſa Deus permiſit perſecutionem acrem Decii Imper. vt Chriſtianorum virtutem & pietatem, quæ in pace, quam habuerant ſub duobus Philippis, patre & filio, Chriſtianis Imper. elãguerat, ſuſcitaret & acueret, vti S. Cyprianus ſibi reuelatum fuiſſe ſcribit li. 4. Epiſt. 4. *Nam & hoc nobis*, inquit, *per viſionem, fratres chariſſimi, exprobratum ſciatis, quòd dormitemus in precibus*, &c. *Perſecutio iſta examinatio eſt, atque exploratio peccati noſtri: excuti nos Deus voluit & probari, ſicut ſuos ſemper probauit: nec tamen in probationibus eius aliquando auxilium credentibus de-* B *fuit. Denique ad minimum famulum ſuum*, &c. *pro ſua circa nos bonitate mandare dignatus eſt. Dic illi*, inquit, *ſecurus ſit: quia pax ventura eſt.* Porrò inter ſcelera ob quæ venit iſta perſecutio, præcipua fuiſſe Sacerdotum, & Epiſcoporum negligentiã & cupiditatem, aſſerit idem Cyprianus tractatu de lapſis.

Perſecutio Decii permiſſa ad acuendum torporem Chriſtianorum.

Anagog. ſicut ignis ſcoriam cõburit; ita Chriſtus in extremo iudicio reprobos damnabit ad gehennam, eóſque *comburet igne inextinguibili*, vt ait Ioannes Baptiſta Matth 3. 12. Hinc S. Hieron. ſic exponit: *Ipſe veniet quaſi ignis conflans: ignis enim in conſpectu eius ardebit, & in circuitu tempeſtas valida. Tunc vocabit cælum deſuper, & terram, vt di-* C *iudicet populum ſuum: flumina ignis trahent ante eum, peccatorum quoſque voluẽtia. Ignis autem dicitur Dominus, & ignis conſumens* Deute. 4. 24. *vt ligna noſtra, fœnum, ſtipulámque comburat. Et non ſolum ignis, ſed & herba fullonum. Ipſe his qui peccãt grauiter, ignis conflans eſt atque conſumens: qui autem leuia peccata committunt, herba fullonum, vt lotis munditiam reſtituat.* Felices & ſapientes, qui in hac vita malũt emundari herba fullonum, quàm in futura, putà in gehenna, aut purgatorio igne conflari. Porrò S. Auguſt. lib. 20. ciuit. cap. 25. hoc examen in die iudicii refert ad ſolos bonos & pios. Hi enim ſunt filii Leui offerentes Deo ſacrificia in iuſtitia. Vnde colligit, in die iudicii D *quaſdam quorundam purgatorias pœnas futuras.* Sic & Gennadius Patriarcha Conſtantinopol. in expoſitione Conc. Florentini cap. 8. contra Græcos, concedentes quidem purgatorium poſt hanc vitam, ſed negantes in eo ignéque expiari animas iuſtorum, ex hoc loco probat in eo eſſe ignẽ, eoque expiari animas: ignis enim hic, inquit, conflans & emundans non pertinet ad beatos in cœlo, vtpote mundiſſimos; nec ad damnatos in gehenna, vtpote inemondabiles & inemendabiles: ergo pertinet ad animas purgatorii: in eo ergo eſt ignis conflans, & emundans animas iuſtorum à leuibus & venialibus maculis; ita ipſe tom. 4. Biblioth. S. Patrum.

Anag. in die iudicij quaſi igne excoquentur peccatores.

E *Et quaſi herba fullonum.*] Hebr. *Sicut borith lauãtium*, ſcilicet pannos, i. fullonũ. Vnde Chald. *Sicut quo dealbantur*, ſcilicet panni. Septuag. *Sicut herba lauantium.* Hinc patet *borith*, non ſaponem eſſe, vt volunt Arias & Vatab. ſed herbam, vti aſſerit Theod. R. Iona, R. Salomon. Tigurina & alii. Vnde S. Hieron. in Ierem. 2. 22. tradit herbam fullonum in virentibus & humectis Palæſtinæ locis naſci, & ad eleuandas ſordes & maculas è pãnis eandem vim habere, quam habet nitrum & ſapo: vnde & herba ſaponaria tum Latinè, tum Italicè vocatur, hortulanis notiſſima, qua vulgò ad maculas è pannis & veſtibus extergendas vtuntur, vti Romæ meis oculis cõſpexi. Vide dicta

cta Ierem. 2. 12. Nota, ſicut paulò antè Propheta A comparauit Chriſtum igni conflanti & porificāti aurum; ita hic eundem comparar herbæ fullonom pannos emundanti, vt veſtem ooptialem ſuorum emundet, candidámque & ſplendidam efficiat. Iuſtorom enim animæ per Chriſti gratiam candent vt ſtolæ, & fulgent vt aurum.

Porrò pro *borith* Syros, & Arabicos vterque vertuot *ſulphur*, qoia ſoo ardore omoia purificat: aut forte ברית *borith* acceperunt pro vicino גפרית *gophrith*, id eſt, ſolphor. Vode Syrus vertit: *Quia quaſi ignis eſt qui conflat, & quaſi ſulphur dealbans.* Arabicus Antiochenus: *Ipſe enim quaſi ignis vadens, & quaſi ſulphur quod candeſcit.* Arabicus Alexandrinus: *Ipſe enim veniet quaſi ignis conflans, & quaſi ſulphur exardeſcet.* Notus eſt ſulphoris ardor: vnde S. Hieroo. hæc refert ad ignem purgatorij, vel inferni, vbi eſt ignis ardens pice & ſulphuro, vti paolò aotè dixi.

Verſ. 3. *Et ſedebit conflans & emundans argentum.*] *Sedebit*, ſeriò & accuratè, nō obiter & leuiter, qoaſi per transennam, conflatorus argentum, id eſt, ſuos fideles, præſertim Sacerdotes, vti ſobiungit; vt fiant nitidi inſtar argenti, ſplendeántque quaſi argeotei Sacerdotes.

Secundò, *ſedebit*, quaſi diſcretor & iudex, vt vitia, præſertim ea quæ ſe ſpecie virtutum velant, putà hypocriſes & fucos, à veris virtutibos, ipſóſque virtooſos ab hypocritis diiodicet, ſecernat & ſeparet. Homines enim pro affectu iudi- C cant, & quod virtutis eſt vitio deputant, & quod vitij eſt virtoti. Merito hac de re queritor Sidooius Apollin. lib. 7. Epiſt. 9. *Quis*, ait, *non erubeſcat, cùm videat ſordidari virtutum ſinceritatem criminatione vitiorum? Si eligimus humilem, vocatur abiectus. Si proferimus erectum, ſuperbus cenſetur. Si minùs inſtitutum, propter imperitiam creditur irridendus. Si aliquatenus doctum, propter ſcientiam clamatur inflatus. Si ſeuerum, tanquam crudelis horretur. Si indulgentem, facilitate culpatur. Si ſimplicem, deſpicitur vt brutus. Si acrem, vitiatur vt callidus. Si diligentem, ſuperſtitioſus decernitur. Si remiſſum, negligens iudicatur. Si ſolertem, cupidus. Si quietum,* D *pronunciatur ignauus. Si abſtemium producimus, auarus accipitur. Si eum qui prandendo paſcat, edacitatis impetitur. Si eum qui paſcendo ieiunet, vanitatis arguitur. Libertatem pro improbitate condemnant, verecundiam pro ruſticitate faſtidiunt. Rigidos propter auſteritatem non habent charos. Blandi apud eos communione vileſcunt.* Chriſtus iudex hæc omoia eolat, quid virtos ſit, quid vitium acri iudicio diſcernit: illi ſoum decus, huic dedecus decernens.

Virtutes quaſi vitia traducuntur.

Memioerit Sacerdos, præſertim Confeſſarios, ſe quaſi vicarium Chriſti ſedere pro tribunali, vt non leuiter hoc iudiciom peragat, dicátque cui- E libet confitenti: Ego te abſoluo: ſed matorè culpas examinet, eáſque non tegere, non oblinere, non ſuperficialiter delere, ſed radicitos eradere ſatagat: ſicut aurifex per ignem ab auro eradit omnem ſcoriam, & fullo per herbam borith à panno omnem, etiam intimum, tollit ozoum & maculam. Qoid enim prodeſt pœoitenti abſolui, ſi radix, putà eadem proclioitas, & occaſi proxima ad peccandum reſideat, quæ illico eum rurſum ad peccandom & ad recidioam impellet? nimirum fiet quod volgo dicitur: Canis ad vomitum, & ſus lota ad lutum. Vis noſſe an quis bonus ſit Confeſſarius? Vide quales ſint eius pœnitentes: ſi hi vitā mutent, aut in ſanctitate valde proficiant, ſi heroica opera capeſſant; ſcito inſignem eſſe Confeſſariom: ſin pœnitentes maneant iidē, hoc eſt, in eodem ſtato, vitij aut virtutis, ſcito eneruem eſſe Confeſſarium, & voum è triuio. *Sæpe*, inquit S. Gregor. lib. 8. mor. cap. 11. *& reprobi peccata ſua confitentur, ſed deflere contemnunt: electi autem culpas ſuas quas vocibus confeſſionis aperiunt, diſtricta animaduerſione fletibus inſequuntur.* Et mox: *Pſalmiſta plagam cordis non ſolùm detexerat, ſed detecta etiam medicamentum mœreris adhibebat, dicens: Iniquitatem meam ego pronunciabo, & cogitabo pro peccato meo. Pronunciando enim occultum vulnus detegit, cogitando autem quid aliud quàm medicamentum vulneri apponit?* Idem hom. B 34. in Euang. *Pœnitentiam*, inquit, *agere, eſt & perpetrata mala plangere, & plangenda non perpetrare, nam qui ſic alia deplorat, vt tamen alia committat, adhuc pœnitentiam agere aut diſſimulat, aut ignorat.* S. Ambroſius pœnitentes audieos, adeo in eos pio commiſerationis & opitulationis affectu mooebatur, vt in lachrymas prorumperet, fléńſque ipſoſmet flere, & vitam mutare compelleret; ita habet eius vita. Eius aſſecla fuit S. Carolos Borromæus. Vide Ambroſ. ſerm. 35. de modo verè agendi poenitentiam. Eiuſdem eſt tremenda illa ſententia lib. 2. de poenitentia cap. 10. *Faciliùs inueni qui innocentiam ſeruauerint, quā qui congruè egerint pœnitentiam. Renunciandum ſæ*- C *culo eſt, &c. Viuendum ita, vt vitali huic moriamur vſui: ſeipſum homo abneget, & totus immutetur: ſicut quendam adoleſcentē fabula ferunt, propter amores meretricios peregrè profectum, & abolito amore regreſſum, poſtea veteri occurriſſe dilectæ, quæ vbi non interpellata, mirata putauerit non recognitam, rurſus occurrens dixerit: Ego ſum; reſponderit ille: ſed ego non ſum.*

Confeſſarius ex pœnitentibus agnoſcitur.

Exēpla S. Ambr. Borromæi, &c.

Myſticè, ſedet homo in ſabbatho, id eſt, Dominico & feſto die, cùm ab operibus aliis quieſcit, & Deo vacat. Sicot enim homo fit ſapiens ſedendo & quieſcendo, vt ait Ariſtot. lib. 7. Phyſic. ſic & idem quieſcendo illuſtrationes Dei excipit, quibus porgatur, & dioinus efficitur, ioxta D illud Thren. 3. 28. *Sedebit ſolitarius & tacebit, quia leuauit ſuper ſe.* Et pſal. 45. 11. *Vacate & videte quoniam ego ſum Deus.* Sicut enim aqoa quieta, ſubſidentibus ſordibos fit limpida, & perſpicua quaſi ſpecolum; ita & anima quieta ſubſideotibus paſſionibus veritatem cernit, fitqoe capax cognitionis ſpiritualis & diuinæ, præſertim qoia libera à tumultu, & ſeparata ab aliis obiectis, vni veritati, vnique Deo vacat & intendit. Verùm eſt enim illod:

Sedendo homo fit ſapiens & diuinus.

Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.

Filios Leui.] Tum quia multi Leuitæ & Sacerdotes cooverſi ad Chriſtum, facti ſoot ſancti, imo prædicatores, inter quos fuit S. Barnabas, Act. E 4. 36. de qoibus ait S. Locas Act. 6. 7. *Multa etiam turba Sacerdotum obediebat fidei.* Taxauit enim Malachias Leoitas & Sacerdotes Iodæos, qoos à Chriſto reformandos hîc prædicit; ita Theod. Tom qoia Chriſtus veteribus Leuitis & Sacerdotibus Aaronicis abrogatis, nooos inſtituit ſanctæ & angelicæ vitæ. Tales enim fuerunt Apoſtoli, eorúmque diſcipuli & ſucceſſores. Hi ergo ſont filij Leui, id eſt, Sacerdotes, oon veteris, ſed nooi Teſtamenti; poſteri non Aaronis, ſed Chriſti; ita S. Hieron. Remig. Ruper. Hogo, Lyra. & alij. Simili modo Eccleſia Chriſti vocatur Sion & Ieroſalem, qoia in Ieruſalem orta, Synagogæ Sionis & Iudæorum ſucceſſit. Memi-

principem Apoſtolorum mihi magnum Eutychium oſtendentem, dixerámque: Fac vt hic ſit Epiſcopus. Cùm hoc iuraſſet Imperator, Eutychius ab Epiſcopis & Clero conclamatus eſt Patriarcha; ita Euſtathius in vita S. Eutychij. Sic S. Ambroſ. declaratus eſt Mediolanen. Archiepiſc. voce pueri, & populi exclamantis: *Ambroſius Epiſcopus*; ita Socrates lib. 4. cap. 30. Sic S. Athanaſius ab Alexandro Epiſc. Alexan. moriente euocatus, vt ſibi ſuccederet, cum ille fugeret, exclamauit Alexander: *Athanaſi putas te poſſe fugere, non tamen effugies.* Quare à Clero & populo raptus eſt ad Epiſcopatum; ita Sozom. lib. 2. hiſtor. cap. 16. S. Amphilochium ab angelis conſecratum eſſe Epiſcopum Iconij, narrat Nicephor. lib. 11. cap. 20. Qui ergo creaturi ſunt Sacerdotes vel Epiſcopos, orationi inſiſtant, & cœleſte lumen Deique nutum expoſcant, ne in re tanti ad commune Eccleſiæ bonum momenti errent; ſed eos deſignent, qui Dei gloriæ, Eccleſiæ ædificationi, ſibi ſaluti ſunt futuri.

Sacrificia.] Hebr. מנחה *mincha*, id eſt, ſacrificium farreum, putà Euchariſtiæ ſub ſpeciebus panis & vini, de quo dixit cap. 1. 11. Hoc enim, vtpore puriſſimum, opponit impuris ſacrificiis & Sacerdotibus Aaronicis; ita Theod. Ruper. Lyra. & alij.

In iuſtitia.] Id eſt, iuſtè, purè, ſanctè, iuxta illud Zachariæ Lucæ 1. 14. *Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.* Sacerdotes enim quaſi angeli corporati coram Deo incedere, & ambulare debent in omni iuſtitia & ſanctitate.

Verſ. 4 *Et placebit.*] Chald. *ſuſcipietur voluntariè.* Pagni. & Vatab. *dulceſcet*: (hoc enim eſt ערבו *arebu*,) id eſt, dulce, gratum, ſapidúmque erit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, hoc eſt, Eccleſiæ Chriſtianæ, quæ eſt noua Sion Dei, ex veteri Sione intereunte exorta, vt in ea vetus, quaſi phœnix reſurgere & renaſci videatur. Hinc præcisè per Ieruſalem, quæ erat metropolis & caput Iudæ, poſſet accipi Eccleſia Romana & ſedes Apoſtolica, quæ eſt caput & metropolis totius Eccleſiæ, quæ eſt Iuda, id eſt, confitens Deum.

Sicut dies ſaculi.] Id eſt, ſicut dies antiqui, vt ſequitur, quibus priſci ſancti viri, Abel, Noë, Melchiſedech, Abraham, Moſes, Aaron, &c. placebant Deo, eique ſanctè offerebant ſacrificia ſua. Vnde Sacerdos in Canone Miſſæ dicit, & orat: *Supra quæ* (ſcilicet panem & calicem conſecratum) *propitio ac ſereno vultu reſpicere digneris, & accepta habere, ſicut accepta habere dignatus es munera iuſti tui Abel, & ſacrificium Patriarchæ noſtri Abrahæ, & quod tibi obtulit ſummus ſacerdos tuus Melchiſedech, ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam.*

Nota τὸ *ſicut*, aſſimilat ſacrificia Chriſtiana Aaronicis, non tam quoad ipſum ſacrificium, quàm quoad ſacrificantes. Ipſum enim ſacrificium in lege noua eſt longè præſtantius Aaronico, cum victima eius ſit ipſum Chriſti corpus, quod proinde vim impetrandi habet ex opere operato: Aaronici autẽ victima erat bos, ouis, vel capra, quæ tantùm erant typus & vmbra Chriſti, ideóque valebant tantùm ex opere & deuotione operantis, non verò ex opere operato. Dicit ergo, quod Chriſtus ipſos Sacerdotes in lege noua emundabit & ſanctificabit, vt ea puritate, deuotione & religione offerant Deo ſacrificia, qua obtulerunt Noë, Abraham, Melchiſedech, aliíque priſci & eximij ſancti. Secundò tamen τὸ *ſicut*, poteſt ſignificare ſimilitudinem in ipſo ſacrificio. Nam vt ait Lyra, τὸ *ſicut* ſignificat analogiam quæ eſt inter typum & antitypum, inter imaginem & exemplar, inter vmbram & veritatem, ac proinde, vt ait Clarius, ſignificat præcellentiam ſacrificij Euchariſtici præ Aaronicis. q. d. Placebit Deo ſacrificium Euchariſticum mirificè, ſicut liquet ex eius typis, imagine & vmbris, putà ex ſacrificio Noë, Abrahæ, Melchiſedech, &c. Si enim hæc, quæ tantùm fuerunt typi & vmbræ, adeo placuerunt Deo, vt Deus propter ea benedixerit toti eorum familiæ, imò toti orbi, multò magis placebit ſacrificium Chriſti, quod illorum fuit exemplar, veritas & antitypum, quódque priſcis illis omnem vim & dignitatem tribuit, per quam placerent Deo.

Verſ. 5.] Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis, & adulteris, & periuris, & qui calumniãtur mercedem mercenarij, viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 6.] Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non eſtis conſumpti.

Verſ. 7.] A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis, & non cuſtoditis, Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

Et accedam ad vos in iudicio.] Redit ad querelam Iudæorum dicentium cap. 2. verſ. vlt. *Vbi eſt Deus iudicij?* Hiſce enim reſpondet: Ecce breui veniam, *accedam*, & *appropinquabo*, vt vertit Tigurina, *vobis ad iudicium*, vt ſcilicet deſcendam in carnem, & coram inſpiciam impiorum ſcelera, itáque eorum ſim teſtis oculatus, quæ quaſi iudex cõdemnem & puniam. Simili modo ait Deus Geneſ. 18. 20. *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt*, &c. *Deſcendam & videbo, vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint, an non eſt ita vt ſciam.* Quocirca reipſa tres angeli, repræſentantes Deum trinum & vnum, perrexerunt ad Sodomam, vbi ab incolis appetiti ad ſtuprum, cœlitus pluerunt ſuper eos ignem & ſulphur, quo omnes conflagrarunt. Pergit loqui Propheta de primo Chriſti aduentu in carnem, quo Chriſtus venit vt ſcelera inſpiciat, corúmque ſit teſtis, quæ deinde partim in hac vita & morte punit, partim in extremo iudicio puniet. Vnde Chald. vertit: *Et reuelabor ſuper vos, vt faciam iudicium, & erit verbum meum contra vos in teſtem*, &c. ita Ruper. Arias, Ribera & à Caſtro. Alij paſſim cenſent, Prophetam hîc trãſire à primo Chriſti aduentu in carnem, ad ſecundum, quo veniet ad Iudicium, quando ipſe, vt ait S. Hieron. ſimul erit iudex & teſtis, occultiſſimorum etiam criminum, adulteriorum, &c. quæ hîc recenſentur; ita Theodor. Remig. Hugo, Lyran. & Vatab. Chriſtus enim iudex, ſimul erit *teſtis velox*, Tigurina *feſtinus*, Vatab. *promptus*; quia eum nihil latet, ſed quà Deus omnia videt, quà homo omnia cognoſcit per ſcientiam infuſam, æquè ac beatificam. Quocirca impiis dicet; Verſ. 5.

Ego

Ego vidi, ô Iuda, tuam occultam auaritiam, quæ te impulit ad me prodendum Iudæis. Ego vidi, ô Roberte, tuam occultam pollutionem, fornicationem, adulterium. Ego vidi, ô Nicolae, tua occulta praua deſideria, tuas vlciſcendi cupidines, tuas cædis machinationes. Ego vidi, ô Simon, tuas occultas Simonias, ambitiones, inuidias, &c. Nonne ita eſt? ſi neges, conſcientia tua Chriſto teſtis erit, téque mentiti clamabit. Quocirca totus mundus videbit æquiſſimum eſſe Chriſti iudicium & ſententiam, qua dicet: Ite adulteri, ite homicidæ, ite ſimoniaci, ite ambitioſi, ite inuidi, ite maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Vterque ſenſus huic loco congruit. Chriſtus enim cœpit eſſe iudex & teſtis in primo aduentu, ſed vtrumque perficiet in ſecundo, putà in die iudicij. Teſtis ergo per catachreſin hîc idem eſt quod iudex. Sic Chriſtus vocatur teſtis fidelis, id eſt, iudex, Rex & Princeps, Apoc. 1.5. vide ibi dicta.

Qui calumniantur mercedem mercenarij.] Hoc eſt, vt Chald. & Septuag. *Qui angerunt violenter mercedem mercenarij.* Pagnin. *Qui vi retinent.* Vatab. *Qui opprimunt.* Tigurina: *Qui mercenarium mercede fraudant.* Heb. enim עשק *aſac* ſignificat per calumniam, vim vel dolum fraudare aliũ re, vel iure ſuo. Vnde additur, *viduas & pupillos*, ſupple & repente, *calumniantur*, fraudant & opprimunt. Nam τὸ *humiliant*, quod quædam Biblia habent, expungunt Romana, æquè ac Hebræa. Vnde Septuag. vertunt: *Qui opprimunt per potentiam viduas, & percutiunt pupillos.*

Opprimunt peregrinum.] Septuag. & Chald. *Qui peruertunt iudicium aduenæ.* Pagnin. heb. מטי *matte*, reddit ad Verbum: *Peruertentes peregrinum.* Tigur. *Auerſantur peregrinum.*

Verſ. 6. Deus eſt immutabilis octupliciter.

Ego enim Dominus & non mutor.] Heb. לא שניתי *lo ſcaniti*, id eſt, vt Septuag. *Non ſum mutatus.* Pagnin. *Non mutaui me*, id eſt, non mutor. Hebræi enim quia carent verbo præſenti, idcirco illud exprimunt per præteritum. Iam ſenſus eſt primò,
1. q.d. Cõminatio mea firma eſt, impleo quod prædixi, ait Vatab. Minor hic adulteris, periuris, op- D
preſſoribus pauperum vindictam, præſtabo illã.
2. Secundò, q.d. Non ſum mutabilis, mobilis & inconſtans, vt nunc hoc, mox aliud velim; ſed ſem-
3. per ſcelera, & ſceleratos odi & punio. Tertiò, S.
Hieron. *Quod ſequitur*, inquit: *Ego Dominus & non mutor, idcirco ponit, quia ſupra dixerat: Ipſe quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum, ne putemus eum diuinitatis mutare naturam, cùm pro nobis aut angelus, aut ignis, aut borith nominatur.* Quar-
4. to, alij referunt ad id quod ſequitur, *Et vos filij Iacob non eſtis conſumpti.* q.d. Ego vos, licet perverſi ſitis, non conſumpſi, quia miſericordia mea, quam patribus veſtris promiſi, eſt conſtãs & immutabilis. *Ego enim Dominus & non mutor*, iuxta E
illud Thren. 3. 22. *Miſericordia Domini, quia non ſumus conſumpti, quia non defecerunt miſerationes eius.* Aut q.d. Vos, ô Iudæi, calumniamini me eſſe mutabilem, quod contra promiſſa patrum vos conſumpſerim. At erratis: nec enim ego ſum mutatus, nec vos conſumpſi. Quintò, q.d. Vos, ô
5. Iudæi, mutamini, itiſque de ſcelere in ſcelus: at ego in ſententia & iudicio meo ſum conſtans, &
6. immutabilis. Sextò, ex aduerſo Rupert. q.d. Ego ſum immutabilis in bono: vos eſtis obſtinati & immutabiles in malo. *A diebus enim patrum ve-*
7. *ſtrorum receſſiſtis à legitimis meis*, vt ſequitur. Septimò, Chald. vertit. *Ego enim Dominus non mu-*

A *taui pactum meum quod à ſæculo eſt; & vos domus Iſraël putatis quod quicunque moritur in hoc ſæculo, iudicium eius ceſſat.* q.d. Vos putatis impios non puniendos, eo quòd multi impuniti maneant in hoc ſæculo. At erratis: puniam enim eos in futuro. Nam in iudicio & iuſtitia, ab æterno à me decreta, conſtans ſum & non mutor. Octauò & 8.
genuinè, vox *enim* dat cauſam præcedẽtium, q.d. Vos, ô Iudæi, calumniamini me, iactando illud cap. præced. verſ. vlt. *Omnis qui facit malum bonus eſt in conſpectu Domini; & tales ei placent.* Cenſetis enim me mutaſſe indolem, quaſi qui olim bonos amarim, malos oderim; nunc mutata mente bonos odiam, & affligam; malos amem & dicem, eo B quod infideles Chaldæos proſperauerim, vos verò fideles meos eis vaſtandos tradiderim. Hinc dicitis: *Vbi eſt Deus iudicij?* Huic calumniæ ego reſpondi verſ. præcedenti, edixique: *Accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis*, &c. q.d. Licèt ad modicum tempus differam iudicium & vindictam impiorum, tamen certò & breui ad illam accedam, eámque peragam. Nam conſtanter bonos amo & præmio, malos conſtanter odi & punio; ſed ſuo tempore. Cuius rei cauſa eſt, mea, tum in natura, tum in dictis & decretis conſtantia & immutabilitas. *Ego enim Dominus, & non mutor*; ita S. Cyril. Theod. Remig. Ruper. Hugo; Lyra, & Vatab.

C Nota, immutabilitatis Dei cauſa, vel potiùs ratio prima, ait D. Thom. 1. par. quæſt. 9. eſt plenitudo & perfectio naturæ, putà diuinitatis. Hæc enim cum omnia bona in ſe habeat, & poſſideat firmiter, neceſſario & naturaliter, hinc mutari nequit, vt aliud aliquid bonum quærat vel ambiat, cum omnia habeat in ſe eſſentialiter. Hinc nomẽ eius eſt *Iehoua*, id eſt, *qui eſt, Ego ſum qui ſum*, Exodi 3. 14. vide ibi dicta. Celebre eſt illud Triſmegiſti, in Pimandro: *Sicut mundi partes ſunt cœlum, aqua, terra & aër; ſic membra quaſi Dei ſunt vita, immortalitas, neceſſitas, prouidentia, natura, anima, mens, horúmque omnium participatio, ipſum bonum: neque fit aliquid vſquam, neque eſt factum, vbi Deus non adſit.* Diuinius Caſſiodorus in pſal. 47. *Magnus Dominus*, &c. *Deus*, inquit, *eſt virtus inexplicabilis, pietas incomprehenſibilis, ſapientia ineffabilis, cuius definitio eſt, finem in ſanctorum laudibus non habere.* Iam quia Deus immutabilis eſt natura, hinc & immutabilis eſt voluntate, vt quod ſemel vult, ſemper velit: quia voluntas ſequitur naturam, imò in Deo voluntas idem eſt cum natura. Secunda, quia Deus eſt actus purus, nihil habens admixtum potentialitatis. Quicquid autem mutatur, eſt aliquo modo in potẽtia ad id quod mutatur, ait D. Thom. loco iam citato. Huc ſpectat illud Apoſtoli: *Qui ſolus habet immortalitatem.* 1. Timoth. 6. *Quia omnis mutatio quædam mortis imitatio eſt*, ait S. Bernard. mox citandus. Hinc pſal. 101. dicitur: *Sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficiẽt:* & Num. 23. *Non eſt Deus quaſi homo, vt mentiatur; nec vt filius hominis, vt mutetur.* Præclarè S. Gregor. Nyſſen. in expoſitione orationis Dominicæ, ad illa verba, *Adueniat regnum tuum: Nunquid*, ait, *nunc regem fieri vult vniuerſi regem, qui ſemper eſt quod eſt, qui ad omnem mutationem firmus & immobilis eſt, qui non poteſt reperire melius quicquam, in quod tranſeat?*

Immutabilitatis Dei prima ratio eſt eius plenitudo.

2 quia eſt actus purus.

Tertia, Deus eſt immutabilis, quia eſt ſimpliciſſimus, cui nihil addi vel accedere poteſt; ita S. Auguſt. lib. 11. de Ciuit. cap. 10. *Eſt itaque*, ait, *bonum*

3 quia eſt ſimpliciſſimus.

bonum ſolum ſimplex, & ob hoc ſolum incommutabile, quod eſt Deus. Idem lib. 6. de Trinitat. c. 6. *Nihil ſimplex, mutabile eſt.* Et auctor lib. de eſſentia diuinitatis apud S. Auguſt. in principio: *Ideo*, ait; *Deus immutabilis dicitur, quia in natura eius ira, furor, pœnitentia, obliuio, recordatio, & alia his ſimilia nullo modo accidunt. Simplex enim natura eſt, & immutabilis, atque imperturbata; neque aliud eſt ipſe, aliud quod habet, & quod eſt*, iuxta illud Iacob 1. 17. *apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio.* Quocirca Tertul. vel potiùs Nouatianus lib. de Trinitate cap. 4. *Immutatio*, inquit, *portio eſt mortis. Nam & incrementa originem monſtrant, & detrimenta mortem atque interitum probant. Et ideo: Ego*, ait Malach. 3. *ſum Deus, & non ſum mutatus: ſtatum ſuum tenēs ſemper, dum id quod natum non eſt, conuerti non poteſt. Hoc enim in ipſo quicquid illud poteſt quod eſt, Deus ſemper ſit neceſſe eſt, vt ſemper ſit Deus, ſeruans ſeſe virtutibus ſuis. Et ideo dicit: Ego ſum qui ſum.*

4 quia eſt ipſum eſſe.

Quartam dat S. Anſel. in proſol. c. 22. *Tu ſolus*, ait, *Domine es quod es. In quo eſt aliquid mutabile, non omnino eſt quod eſt: & quod habet fuiſſe, quod iam non eſt; & futurum, quod nondum eſt, id non eſt propriè & abſolutè: tu verò es quod es; quia quicquid aliquando aut aliquo modo es, hoc totus ac ſemper es: & tu es, qui propriè ac ſimpliciter es.* Quia quod mutatur perdit aliquid eſſe, & aliud eſſe acquirit; Deus autem nihil poteſt perdere, vel acquirere. Vnde S. Auguſt. lib. 11. Confeſſ. 10. *In quantum*, ait, *quiſque non eſt quod erat; & eſt quod non erat, in tantum moritur & oritur.*

5. Quia quod vult hoc ab æterno voluit.

Quintam dat S. Auguſt. lib 11. Confeſſ. c. 10. & 11. & lib. 12. c. 15. Quia voluntas Dei æterna eſt, & quicquid in tempore per totam ſæculorum ſeriem operatur, idipſum ſimul & ſemel ab æterno voluit & decreuit. Implicat autem vt quod ab æterno efficaciter voluit, hoc in tempore nō fiat, aut vt contrarium eius fiat. Sic enim eliderettur æternum Dei decretum. Celebre eſt illud Platonis: *In Deo eſt prouidentia & ſapientia æterna: in cœlis eſt fatum: in terra rebúſque particularibus eſt contingens & nouum.*

6 quia omnia ſunt Deo præſentia.

Sextam dat S. Auguſt. lib. 11. de Ciuit. cap. 21. Quia omnia præterita & futura ſunt Deo præſentia, & in omnia vt præſentia fertur Dei ſcientia, voluntas & prouidentia. Sicut ergo quod circa rem præſentem volo, non poſſum non velle; ita quod Deus vult circa futura, non poteſt non velle: quia futura ſunt ei præſentia.

Tropol. vir cōſtans eſt immutabilis, quaſi Deus terreſtris.

Tropol. S. Greg. Nazianz. Orat. 27. hæc applicat viro in virtute forti & conſtanti. Hic enim ait, *diuinum aliquid ſentiens, his quoque Dei verbis vti poſſit: Ego idem ſum & non mutor. Quare nec ab animo ſuo migrabit, nec immutabitur cum temporibus ac rebus, aliàs alios mores induens, ac nouos ſubinde colores aſſumens, non ſecus ac polypi petrarum, ad quas acceſſerint, colores referunt: ſed idem ſemper ſuique ſimilis permanebit, fixus in rebus minimè fixis, immotus in incertis & fluctuantibus, non aliter ac rupes quædam ventorum fluctuúmque impetu non modò non concutitur, ſed etiam incurſantes vndas circa ſe frangit atque abſumit.*

Moral. hîc diſce nomen Dei, eſt; Ego ſum qui ſum, idem ſemper, conſtans & immutabilis: Ego Dominus & non mutor, ſum inflexilis in ſententia, immutabilis in decretis: certæ ſunt meæ minæ, certa promiſſa. Pij ergo credite & ſperate gloriam æternam, impij timete & fugite ignem æternum. Ex aduerſo titulus & nomen hominis,

A angeli, & cuiuſlibet rei creatæ eſt: Ego creatura ſum & mutor, muto conſilia, muto animum, muto decreta, muto deſideria & amores, denique verſor in continua mutatione & motu. Natura enim creata cum ſit dependens, imperfecta, imminuta, defectiua, mobilis; hinc perpetim mutatur. Quocirca qui in hominibus aliiſque creaturis ſpem & amorem defigunt, in perpetua fame, ſiti, deſiderio, metu, motu, alteratione & alternatione verſantur, iuxta illud Thren. 1. 8. *Peccatum peccauit Ieruſalem, propterea inſtabilis facta eſt.* Qui enim adheret mobili, cum eo moto moueatur neceſſe eſt. Ex aduerſo vis eſſe conſtans & immobilis? adhære incōmutabili naturæ & bono, quod

Quieſcit in creatura, eſt in iugi metu & motu.

B eſt Deus. Deus enim in ſua immutabilitate eſt immutabilis, ſicut ex aduerſo homines & creaturæ in ſua mutabilitate ſunt immutabiles, quia perpetuo mutantur; nam nunc volunt, mox nolunt; nunc amant, mox oderunt; nunc placent, mox diſplicent; nunc fauent, mox aduerſantur: nunc volunt, ſed non valent; mox valent, ſed non volunt; nunc ſummi ſunt, mox imi; nunc viui, mox mortui. Verè S. Bernard. ſerm. 81. in Cant. citans hæc verba Malachiæ: *Ego Dominus & non mutor: Omnis*, inquit, *mutatio quædam mortis imitatio eſt. Omne enim quod mutatur, dum de vno ad aliud trāſit eſſe, quodammodo neceſſe eſt moriatur quod eſt, vbi eſſe incipiat quod non eſt. Quod ſi tot mortes, quot*

Omnis mutatio eſt quadam mors.

C *mutationes, vbi immortalitas?* Præclarè S. Auguſt. lib. 1. Confeſſ. c. 6. *Apud illum*, ait, *rerum omnium inſtabilium ſtant cauſæ, & rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines, & omnium irrationabilium & temporalium ſempiternæ viuunt rationes*; & vt ait Boëtius:

Immotúſque manens dat cuncta moueri.

Et Proſper ſententia 145. *Æterna & incommutabilis eſt voluntas eius, nec conſilio alternante variatur, in qua ſimul eſt quidquid in rebus creandis, vel ordinandis præceſſit, aut ſequitur.* Eodem pertinent quæ ſcribit D. Auguſt. lib. 1. Confeſſ. cap. 4. *Immutabilis mutans omnia, numquam nouus, numquam vetus, innouans omnia, & in vetuſtatem de-*

D *ducens ſuperbos, & neſciunt, ſemper agens ſemper quietus, colligens & non egens, portans & implens & protegens; creans & nutriens & perficiens. Quæris cum nihil deſit tibi; amas nec æſtuas, zelas & ſecurus es, pœnitet te & non doles; iraſceris & tranquillus es; opera mutas, nec mutas conſilium; recipis quod inuenis, & numquam amiſiſti; numquam inops, & gaudes lucris; numquam auarus, & vſuras exigis. Supererogatur tibi vt debeas, & quis habet aliquid non tuum? reddis debita nullis debens, donans debita nihil perdis*, &c.

Hæc eſt primæua & increata in Deo immutabilitas, quæ omnis ſtabilitatis & immutabilitatis eſt fons, origo & cauſa, tam in angelis, cœlis, mū-

E do, quàm in hominibus. Ad eam ergo aſcende ô anima, illi inhia, illi te affige, ſi ſolida, ſi firma eſſe cupis. Tranſcende maris huius fluctus, tranſuola mundi turbines: nil te moueant illecebroſæ opes, dignitates & pompæ, quæ in momento pertranſeunt: non te terreant pauperies, morbi, ærumnæ, perſecutiones, quæ ſæpe ſubitò, & ſemper in morte finiuntur. In cœlo habita, in Deo commorare: ibi fixa, imperturbata conquieſces. Ibi ſuper omnium mobilium ſphæras, ſupra lunæ ſoliſque vias eleuata, ex alto deſpicies hoc terræ punctum: videbis & ridebis vana hominum ſtudia, vanos labores, vanos mundanorum amores & honores, quaſi puerorum crepundia. Miraberis,

Mor. mens fixa in Deo fit immutabilis.

imò

imò miſeraberis exilem huminum ſortem, & exiliorem mentem, ac nugacem uugarum huius mnodi faſcinariuuem, ſenſum ſimplicem peruertentem, atque cum Poëta exclamabis:

O curas hominum, ô quantum eſt in rebus inane!

Præclarè S. Gregor. lib. 26. moral. c. 28. *Anima*, inquit, *ad illum ſuſpenſa eſt, à quo formata. Et quia ad Deum ſolum appetendum facta eſt, omne autem quod infra appetit, minus eſt, iure ei non ſufficit, quod Deus non eſt. Hinc eſt quod huc illúcque ſpargitur, & ab vnaquaque re faſtidio impellente remouetur, &c. Sancti autem viri, quia canta ſe obſeruatione cuſtodiunt, ne ab intentione ſua mutabiliter diſſoluantur, & quia idem eſſe appetunt, ad cogitationem qua Deum diligunt, ſe ſolerter aſtringunt. In contemplatione namque creatoris hoc accepturi ſunt, vt vna ſemper mentis ſtabilitate perfruantur: nulla eos tunc mutabilitas diſſipat; quia ſcilicet eorum cogitatio ſibimetipſi ſemper indiſſimilis perſeuerat. Hoc ergo cum labore nunc conantes imitantur, quod poſt gaudentes in munere accipiunt. Cui ſe Propheta immutabilitati virtute amoris aſtrinxerat, cùm dicebat: Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini. Huic Paulus vnitati intentione adhæſerat, dicens: Vnum autem, quæ retro ſunt oblitus, ad ea quæ ante ſunt extentus, ſequor ad palmam ſupernæ vocationis Chriſti.*

Et vos filij Iacob non eſtis conſumpti.] Aptè hæc C cohærent cum eo quod præceſſit, q. d. Ego ſum Deus qui non mutor: ſicut enim non muto minas, ſententiam & vindictam in adulteros, periuros, alióſque maleficos; ita viciſſim non muto miſericordiam quam patribus veſtris promiſi. Nam non cōſumpſi vos, cum iuſtè id facere poſſem. *A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis.* Secundò, q. d. Licèt conſtanter malos oderim, veſtra tamen peccata non puolui planè & omnino, vti merebantur: nec enim vos conſumpſi, ſed toleraui ex amore, quo conſtanter patres veſtros vóſque eorum filios proſequor, expectans vt reſipiſceritis. Vnde vos hortor ad pœnitentiam, dicóque: *Reuertimini ad me, & reuertar ad vos.* Tertiò, Septuag. vertunt: *Vos ô filij* D *Iacob non receſſiſtis à peccatis patrum veſtrorum.* Tigurina: *Vos ô filij Iacob nequaquam deſiſtitis.* Alij: *Non facitis finem, non ceſſatis* (hebr. enim כלה *cala* ſignificat finire, complere, ceſſare) ſcilicet me offendere, & irritare. q. d. Ego differo vindictam impiorum, expectans vos ad pœnitentiam: at vos ex aduerſo peccata peccatis cumulatis. Facitis ſicut pueri ceruicoſi, qui blandè vocati à parentibus dorſum obuertunt, fiúntque duriores inſtar bubalorum, qui quo magis attrahuntur à bubulariis, eò magis renituntur & retrocedunt. Aut q. d. Ego non mutor à bono, vos autem non mutamini à malo: ego ſum immutabilis in ſanctitate; vos immutabiles eſtis in peruerſitate; ita Rupert.

Verſ. 9. *A legitimis meis.*] A legibus meis. Tigur. *A ſtatutis meis.* Pagn. *Ab inſtitutis meis.*

Reuertimini ad me, per pœnitentiam, *& reuertar ad vos*, per gratiam, amicitiam, beneficentiam. Prius enim eſt pœnitentia peccatoris, quàm ſit eius iuſtificatio & reconciliatio cum Deo: tamen prior eſt gratia excitans Dei, quæ pulſat mentem peccatoris, vt reuertatur & pœniteat, quàm ſit eius pœnitentia. Peccator enim iacet ſopitus in ſomno, imò morte peccatorum, à quo excitari nequit, niſi per vocem & gratiam Dei cor tangētis & excitantis: ſicut hîc Iudæos præuenit & A excitat, dicens; *Reuertimini ad me*; ita hunc locum, & ſimiles explicat Concil. Tridcot. ſeſſ. 6. cap. 5. vbi docet *iuſtificationis exordium in adultis, à Dei, per Chriſtum Ieſum, præueniente gratia ſumendum eſſe*, &c. *vt qui per peccata à Deo auerſi erant, per eius excitantem atque adiuuātem gratiam ad conuertēdum ſe, ad ſuam ipſorum iuſtificationem, eidem gratiæ liberè aſſentiendo & cooperando, diſponantur.* Et mox: *Vnde in ſacris litteris cum dicitur: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, libertatis noſtræ admonemur. Cum reſpondemus: Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur; Dei nos gratia præueniri confitemur.* Peccator ergo vt à peccato reſurgat, cum id non poſſit viribus ſuis, ſed Dei, B crebrò oret: Conuerte me Domine ad te, & conuertar.

Verſ. 8.] Et dixiſtis: In quo reuertemur? Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixiſtis: In quo configimus te? In decimis, & in primitiis.

Verſ. 9.] Et in penuria vos maledicti eſtis, & me vos configitis gens tota.

Verſ. 10.] Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit Dominus, ſi non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero vobis benedictionem vſque ad abundantiam.

Verſ. 11.] Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ: nec erit ſterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 12.] Et beatos vos dicent omnes Gentes: eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum.

Si affiget homo Deum ſuum.] Ita & Tigurina. Verſ. 8.
Hebr. eſt קבע *kaba*, quod incertæ eſt ſignificationis. Vnde variè à variis vertitur *kaba* hebr. multa ſignificat. Primò Septuag. & alij putant *kaba*, per metatheſin eſſe idem quod עקב *akab*, id eſt, ſupplantauit, conculcauit, oppreſſit. Vnde Septuag. vertunt: *Si ſupplantabit homo Deum, quia vos ſupplantaſtis me.* Alludit ad nomen Iacob, q. d. Vos, ô filij Iacob, imitamini patrem veſtrum, ſed peruersè: Iacob enim rapuit iura primogenituræ Eſau fratris ſui, ſed iuſſu matris, & voluntate Dei; vnde vocatus eſt Iacob, id eſt, ſupplantator: vos E verò mihi inuito rapitis meas decimas & iura. Vnde inuerſo nomine voco vos *kabobæos*, non Iacobæos. Secundò, Pagnin. & Vatab. *kaba* vertunt rapere, fraudare, extorquere, ſpoliare. Vnde Pagnin. vertit: *Nunquid rapiet homo quæ Dei ſunt; quia vos rapuiſtis mea?* Vatab. *Nunquid ſpoliare debet homo Deum, quia vos ſpoliaſtis me?* Spoliat homo Deum, quando illius miniſtris ſubtrahit decimas, & alia ad victum neceſſaria. Aquila, Symmach. & Theod. vertunt. *Nunquid homo fraudabit Deum?* ſcilicet ſuis decimis & iuribus. Tertiò, R. Abraham *kaba* vertit corrumpere, perdere. Quartò, Syrus & Arabicus Alexandrinus vertunt: *Nunquid opprimit homo Deum, ſicut vos opprimitis me?*

me? Et Arabicus Alexandrinus: *Nunquid homo opprimit Deum, quia vos expuliſtis* (proieciſtis, deſpexiſtis) *me?* Quintò, *kaba* Chaldæorum & Syrorum lingua, inquit S. Hieron. ſignificat affigere. Omnes hæ verſiones eodem collimant: ſenſus enim eſt, q.d. An æquum eſt, ius & fas, vt homo Deum ſuum contriſtet & affligat, perinde ac ſi eum clauo aut lancea configeret? contriſtet, inquam defraudando decimas, quibus alendi erant eius miniſtri; quo fit, vt illi ob paupertatem diffugiant, & Deum Deique cultum relinquant: itáque Dei religio & veneratio negligitur, calcatur, peſſundatur, annon hoc Deum affligat, & quaſi cruci affigat? ita Remig. Alber. Hugo, Lyra. Ribera & alij. Loquitur Deus humano more & anthropopathῶs.

Myſticè, de confixione Chriſti in cruce.

Myſticè, S. Hieron. (qui putat hunc eſſe ſenſum literalem) hæc refert ad crucifixionem Chriſti: *Vnde & nos*, inquit, *ante plurimos annos vertimus, affiget, magis ad myſterium Dominicæ paſſionis, in qua homines crucifixerūt Deum, quàm ad decimas ac primitias ſcripta referentes.* Porrò iis quæ ſequuntur hæc de cruce ita connectit, q.d. *Vt me affigeretis cruci, vt ſceleratas manus iniiceretis Deo veſtro, multarum antè rerum meditatione feciſtis, ſubſtrahendo decimas & primitias, non dico Sacerdotibus meis & Leuitis, ſed mihi, qui eas per Moſen iuſſi dare.* q.d. Afflixiſtis me olim ſacrilegio decimarum, nunc affixiſtis me cruci; ac per prius ſacrilegium viam ſtrauiſtis, & gradum feciſtis ad poſterius Chriſticidium.

Tropol. peccatū eſt ſagitta cōfigens Deū.

Tropol. omnis peccator dum peccat, peccato ſuo quaſi ſagitta in cœlum miſſa, Deum configit quantum in ſe eſt, iuxta illud Apoſt. Heb. 6. 6. *Rurſum crucifigentes filium Dei, & oſtentui habentes.* Hæc ſanè conſideratio deberet hominem, etiam furentem, à ſcelere inhibere. Scis quò ruas, ô infelix, dum ruis ad cædem, ad Venerem? ruis ad necem Chriſti; vt iterum Chriſtum affigas cruci. Inhibe ergo gradum, ne tantum nefas admittas. Refræna iram, libidinem, &c. quia ita & libido ſunt Chriſticidium, imò Deicidium: quot verbera, quot maledicta, quot pollutiones committit, tot clauos adigis per corpus Chriſti, tot pugionibus cor eius configis & perfodis.

In decimis.] Vide hîc quàm ſtrictè Deus exigat decimas, quamque ſentiat ſi eæ negentur, videlicet perinde ac ſi quis eum clauo, vel pugione transfigeret.

Verſ. 9.

Et in primitiis.] Tigurin. *in magnificis donis.* Hebr. eſt תרומה *teruma*, id eſt, eleuatio, hoc eſt, oblatio, quæ eleuando offerebatur Deo, vt dixi Exod. 23. 27. ac præſertim primitiæ: hæ enim inter oblationes principem locum tenēt. Vide hîc rurſum quàm Deus gaudeat oblationibus fidelium; ac doleat ſi eæ deſinant, aut minuantur.

Et in penuria maledicti eſtis.] Tigurina: *Execratione execrati eſtis.* Vatab. & Pagnin. *Maledictione ipſa vos eſtis maledicti.* Per maledictionem intelligit negationem pluuiæ, indéque terræ ſterilitatem, famem & penuriam: horum enim cauſa eſt Dei maledictio. Vnde paulò pòſt benedictionem huic maledictioni oppoſitam, vocat pluuiam: *Si non aperuero*, inquit, *cataractas cœli, & effudere vobis benedictionem.* Senſus eſt q.d. Maledixi vobis, vóſque penuria & fame afflixi, *&*, id eſt, quia pari modo *me vos configitis*, & affligitis egeſtate & fame, negando decimas & oblationes; itaque fugatis Sacerdotes, ac cultum meū euer-

A titis. Idem eodem tempore queſtus eſt apud magiſtratus Nehemias c. 13. 10. vbi ſuo iuſſu decimas Sacerdotibus, & Sacerdotes ſuis officiis templóque reſtitutos enarrat.

Gens tota] q.d. Non vnus, non pauci, ſed omnes & tota gens negant decimas; itáque me configunt.

Verſ. 10.

Inferte omnem decimam, &c. & probate me ſuper hoc, &c. ſi non aperuero cataractas.] Tigurina, *feneſtras cœli*, id eſt, vt explicat S. Hieron. ſi non effudero tam copioſam pluuiam, vt cataractæ cœli apertæ eſſe videantur. Nota, catarractæ vocantur ex alto defluentes aquæ tanta copia, impetu & fragore, vt ruere potius quàm fluere videantur

Catarractæ cœli quæ.

B (Græci enim καταῤῥάττειν defluere dicunt) qualem Tibore cernimus Anienem, & quales eſſe in Ægypto Nili catarractas legimus, inquit Plinius lib. 5. 9. Hinc loca ipſa è quibus exeunt aquæ, & præſertim obices & repagula quibus retinentur & coërcentur, vocantur catarractæ. Hebræi, & Hieron. ab Oleaſtro in Geneſ. 7. 11. cenſent verè has catarractas eſſe in cœlo, eáſque fuiſſe ruptas in diluuio tempore Noë, ita vt per illud cœlum diſciſſum ſit in foramina & feneſtras, vt per eas ruerent aquæ, terrámque mergerent & obruerent. Verùm hoc eſt paradoxum, repugnans S. Scripturæ, & Phyſicæ. Eſt ergo Hebræa figura & phraſis. Hebræi enim cœlum claudi dicunt, cum

C tenet vapores & nubes, ne in pluuiam reſoluantur & depluant; aperiri verò ac rumpi, cùm aquæ è nubibus magna vi, fragore & impetu erumpunt, perinde ac ſi catarractas, id eſt, obices obiectos, putà ferreas portas, vel feneſtras perfringerent. Sic & Latini in magnis imbribus, apertas eſſe cœli catarractas dicere ſolēt. Vnde illud pſal. 41. 8. *Abyſſus abyſſum inuocat in voce cataractarum tuarum.* Similia ſunt Iſaiæ 24. 18. 4. Reg. 7. 2. Vide dicta Geneſ. 7. 11.

Et effudero.] Pagn. *euacuauero vobis benedictionem*; Tigurina: *omnigenam benedictionem effundam.* Benedictionem vocat imbrem copioſum, humectantem & fœcundantem agros, itáque pro-

D ducentem copioſam ſegetem & meſſem.

Ad abundantiam.] Heb. בלידי *belidai*, id eſt, *vſque ad non ſufficientiam*, ſupple vaſorum & horreorum. q.d. Tantam abundantiam frugum omnium dabo, vt non ſufficiant vobis vaſa & horrea, quibus illas excipiatis & recōdatis: ita Vatab. vnde Pagn. vertit: *adeo vt non ſint ſufficientia vobis vaſa*; vti cōtigit mulieri illi ab Eliſæo benedictæ, cui lecythus tantùm ſtillauit olei, vt omnia vaſa commodato accepta impleret, adeò vt illa diceret filio: *Affer mihi adhuc vas; & ille dixit: Non habeo, ſtetitque oleum.* 4. Reg. 4. 3. Eſto ergo liberalis in Deum, Deique miniſtros, & ſenties viciſſim Deū multò in te liberaliorem. Nec enim liberalitate à

E creaturis ſuis ſe vinci ſinit Creator. Hinc ſecundò, meliùs & ſimpliciùs Hebr. *belidai*, id eſt, *non ſufficientia*, cum ſit vnum nomen, idem eſt quod *abundantia*: abundantia enim opponitur ſufficientiæ, q.d. dabo vobis imbres & fruges, non ad ſufficientiam, ſed ad abundantiam. Vnde Arias vertit: *vltra ſufficiens.* Heb. enim בלי *beli* ſubinde ſignificat *abſque, præter.* Sicut ergo dicimus, vidi formicas abſque numero, id eſt, innumerabiles; ſic Deus promittit hîc imbrē *belidai*, id eſt, abſq; ſufficientia, vel præter ſufficientiam, id eſt, pluſquàm ſufficientem, putà abundantem & copioſum. Aut certè *beli*, hîc in compoſitione eſt merè encli-

encliticum, tótumque ornatus cauſa additur voci *dai*, id eſt, ſufficientia copia, abundantia. A *dai* enim Deus vocatur שדי *ſaddai*, id eſt, cornucopiæ, ditiſſimus, abundantiſſimus, munificentiſſimus. Vnde R. Saadias: Deus, inquit, dicitur *Saddai, eo quod ipſe abundet adeo, vt ſua abundantia omnes omnium creaturarum defectus expleat.* Hoc ſecuti videntur Septuag. vertunt enim: *vſque dum ſufficiat;* & Chald. *adeo vt dicatis; Satis eſt.* Hebræi enim *dai*, id eſt, ſufficientiam, vocant copiam & abundantiam, vt vertit noſter.

Nota, Iudæi Babylone redeuntes erant pauperes, hinc negabant decimas. Pauperes enim ex anguſta re familiari contrahunt anguſtum cor: vnde fiunt parci, ſordidi, auari, furaces, ac præſertim iura Eccleſiæ debita vel negant, vel carpunt & minuunt. Quocirca ſapienter Salomon deprecatur tam paupertatem, quàm diuitias Prouerb. 30. 8. *Mendicitatem, ait, & diuitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo neceſſaria: ne fortè ſatiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis eſt Dominus? aut egeſtate compulſus furer, & periurem nomen Dei mei.* Durum enim telum eſt neceſſitas. Quocirca Deus huic eorum malo & miſeriæ occurrens, anguſtum eorum cor elidit, & dilatat, docens ſi liberales ſint in Deum & Sacerdotes, percepturos à Deo benedictionem rei úmque abundantiam. Sciatis, inquit S. Hieron. vos perdidiſſe abundantiam, quia fraudaſtis me parte mea. Monen igitur vt reddatis mihi mea, & ego reſtituam vobis veſtra. Idem iiſdem eodem tempore promiſit Aggæus cap. 2. 20. & Zachar. cap. 2. 4. Scripſit de reddendis decimis S. Auguſt. ſermonem 219. de tempore tomo 10. Vbi inter cætera citans hæc Malachiæ verba, ex eo hæc colligit axiomata. 1. *Decimæ ſunt tributa egentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina Sacerdotibus.* 2. *Non eget Dominus Deus, non præmium poſtulat, ſed honorem.* 3. *Primitias rerum & decimas dignatur petere, & negas auare?* 4. *Quid faceres, ſi nouem partibus ſibi ſumptis, tibi decimam reliquiſſet?* 5. *Quod certè iam factum eſt, cum meſſis tua pluuiarum benedictione ſubtracta, ieiunia deficit; & vindemiam tuam aut grando percuſſit, aut pruina decoxit. Quid auidè ſupputas? Nouem tibi partes retractæ ſunt, quia decimam dare noluiſti. Hac eſt enim Domini iuſtiſſima conſuetudo, vt ſi tu illi decimam non dederis, tu ad decimam reuoceris.* 6. *Dabis impio militi, quod non vis dare Sacerdoti.* 7. *Decimæ ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerit, res alienas inuaſit.* 8. *Quanti pauperes in locis vbi ipſe habitat, illo decimas non dante, fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal æterni iudicis apparebit: quia à Domino pauperibus delegatam, ſuis vſibus reſeruauit.* 9. *Ecce annus iam finitus eſt, redde Domino pluenti mercedem.* 10. *Non de tuo aliquid exigit, quod refundas;* ſed ſuum, imò ſui partem decimam repoſcit. Vide de decimis Conc. Trident. ſeſſ. 25. cap 12. & ea quæ dixi in Deuter. cap. 14. in fine, & Numer. 18. in fine.

Decem de decimis axiomata S. Auguſtini.

Verſ. 11. *Increpabo.*] Id eſt, prohibebo quaſi increpans (eſt catachreſis) *deuorantem*, ſcilicet ſegetes veſtras, putà locuſtam, q. d. Præcipiam locuſtis, eáſque cohibebo, ne depaſcantur veſtras fruges, ne vaſtent veſtra ſata. Vnde explicans ſubdit: *Et non corrumpet fructum terra veſtra.*

Verſ. 12. *Eritis enim vos terra deſiderabilis.*] Primò, Septuag. ſubintelligunt *ſicut*. Vnde vertunt: *Vos eritis ſicut terra voluntaria*, id eſt, volita & deſiderabilis, q. d. Eritis virentes, florentes, proſperi, abundantes omnibus frugibus & opibus; ita Cyril. aut vt Vatab. q. d. Vos eritis homines habitantes terram fertiliſſimam & amœniſſimam.

Terra deſiderabilis erat Iudæa tripliciter.

Secundò, poteſt eſſe epexegeſis: *vos*, id eſt, terra veſtra erit *deſiderabilis*, Tigurina, *optata*, q. d. Omnes gentes optabunt habitare in terra veſtra, vtpote benedicta à Deo, ideóque frugibus abundante; ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. Tertiò, Hebr. ad verbum eſt, *vos eritis terra* חפץ *chephets*, id eſt, voluntatis, complacentiæ, deſiderij, in qua ſcilicet complacebit ſibi Deus, quámque benedicet bonisque omnibus cumulabit: quia enim vos obeditis Deo, eúmque colitis dando ei decimas & primitias; hinc viciſſim Deus ſibi complacebit in vobis, ac propter vos in terra veſtra, vt per eam eiúſque fertilitatem vos locupletet & beet. Vnde Chald. vertit: *Habitabitis in terra domus maieſtatis meæ, & fiet in ea voluntas mea, dicit Dominus.* q. d. Quia vos facitis voluntatem meã, hinc viciſſim voluntas & complacentia, indéque beneficentia mea effundet ſe in vos & in terram veſtram, in eáque commorabitur & conquieſcet. Sic Iudæa à Daniele cap. 11. 16. vocatur *terra inclyta*, Hebr. צבי *tſebia*, id eſt, gloria, decor, voluntas, beneplacitum, deſiderium, res dilecta & grata inſtar capreoli. Vide ibi dicta.

Alleg. Eccleſia & anima ſancta eſt terra *chephets*, in qua ſcilicet ſibi complacet Deus, iuxta illud Iſaiæ 62. 2. *Videbunt gentes iuſtum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum quod os Domini nominauit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui, Non vocaberis vltrà derelicta, &c. ſed vocaberis, voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur: quia complacuit Domino in te.* Eadem in Cant. 2. 9. vocatur *tſebia*, id eſt, caprea amabilis & gratioſa, quia ſponſus eius eſt Chriſtus gratioſiſſimus, vt capreolus. *Similis*, inquit, *eſt dilectus meus capreæ hinnulóque ceruorum.* Et verſ. 17. *Reuertere, ſimilis eſto dilecte mi capreæ hinnulóque ceruorum ſuper montes Bethel.* Et cap. 4. 5. *Duo vbera tua, ſicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui paſcuntur in liliis donec aſpiret dies & inclinentur vmbræ.* Et Ierem. 3. 19. *Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram deſiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum Gentium?* Hebr. eſt hæreditatem צבי צבאות *tſebi tſibot*, id eſt, *gloria caprearum*, vel iucunditatis iucunditatum, id eſt, ſummè amabilis, chariſſima & iucundiſſima.

Alleg. eſt Eccleſia & anima ſancta.

Verſ. 13.] Inualuerunt ſuper me verba veſtra, dicit Dominus.

Verſ. 14.] Et dixiſtis: Quid locuti ſumus contra te? Dixiſtis: vanus eſt, qui ſeruit Deo: & quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum?

Verſ. 15.] Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem; & tentauerunt Deum, & ſalui facti ſunt.

Verſ. 16.]

Verſ. 16.] Tunc locuti ſunt timentes Dominũ, vnuſquiſque cum proximo ſuo. Et attendit Dominus, & audiuit; & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

Verſ. 17.] Et erũt mihi, ait Dominus exercitituum, in die qua ego facio, in peculium: & parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

Verſ. 18.] Et conuertimini, & videbitis quid ſit inter iuſtum & impium, & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

Verſ. 13. *Inualuerunt ſuper me.*] Id eſt contra me. Redit Propheta ad blaſphemiam Iudæorum cap. 2. verſu vlt. quia frequens erat in ore eorum. Pro *inualuerunt* Heb. eſt חזקו *chaſcku*, id eſt, roborata ſunt, primò, quia contentioſè, validè & clamoſè perſiſtitis, imò creſcitis in veſtra blaſphemia, iugitérque illud mihi occlamatis: *Vanus eſt qui ſeruit Domino*; ita Lyra. & à Caſtro. Secundò, quia hæ veſtræ aſſiduæ & rixoſæ blaphemiæ mihi valde graues & moleſtæ accidunt, meque quaſi lapide molari aggrauant & opprimunt; ita S. Hier. Remig. Haymo & Arias. Tertiò, Tigurina vertit: *Superant me verba veſtra*, quia ſcilicet vos veſtris clamoribus & blaſphemiis plures auertitis à me, quàm Prophetæ mei ſuis concionibus ad me cõuertant: ſicut hæretici plures peruertunt, quàm Catholici conuertant. Omnes enim naturaliter propendent, imò ruunt in libertatem carnis quã prædicant hæretici, & abhorrent à continentia & vitæ ſeueritate, quam prædicant Catholici.

Verſ. 14. *Et dixiſtis: Quid locuti ſumus contra te?* Hebr. נדברנו *nidbarnu*, vtpote in *nephal*, ſignificat aſſiduã & continuam locutionem, Vnde Chald. vertit: *In quo multiplicauimus ſermonem contra te?* Audi eorum murmura contra Dei prouidentiam, iuſtitiam & ſanctitatem.

Vanus eſt qui ſeruit Domino.] Tigurina: *Fruſtra ſeruitur Deo.* Chal. *nihil lucratur qui colit coram Domino*, nimirum

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Vanus ergo, id eſt, indonatus, irremuneratus, quia nullum ſeruitutis ſuæ recipit lucrũ, aut præmiũ. *Mundani pietatem cẽſent vanitatem.* Hoc eſt iudicium mundi, quo mundani vanos cẽſent viros pios; iuſtos, ſinceros, auſteros, præſertim cùm vidẽt eos depauperari, deſpici, deprimi, affligi: quia vera bona virtutis & gloriæ æternæ ignorant; ſed omnia metiuntur præſenti aſpectu, ſenſu & guſtu; vti faciunt pueri, procelli & bruta. Ac proinde ipſimet vani ſunt; quia nonniſi caducis & vanis paſcuntur. Ita vxor Iob ei afflicto inſultabat dicens: *Adhuc tu permanes in ſimplicitate tua: benedic Deo & morere* Cui ſapiẽter Iob, æquè ac generoſè reſpondit: *Quaſi vna de ſtultis mulieribus locuta es. Si bona ſuſcepimus de manu Dei, mala quare non ſuſcipiamus?* Iob. 2. 10. Sic Tobiam occaſione officii ſepulturæ excæcatum, irridebãt cognati dicentes cap. 2. 15. *Vbi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas & ſepulturas faciebas? Tobias verò increpabat eos dicens: Nolite ita loqui, quoniam filij ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus quam Deus daturus eſt his, qui fidem ſuam nunquam mutant ab eo.* Sanè ſi iuſti non haberent ſpem alterius, & melioris vitæ, vanè ſe affligerent, & fruſtra aliorum afflictiones ſuſtinerent. Nam, vt ait Apoſt. 1. Corinth. 15. 19. *Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Nunc autem quia ſperamus aliam vitam, beatam & æternam, pro modicis vitæ huius tribulationibus; hinc fœliciores ſumus omnibus hominibus. Ita S. Caſimirus Dux Lithuaniæ, & filius Caſimiri regis Poloniæ, cùm in morbum incidiſſet, medicique aſſererent ab eo liberari nõ poſſe, niſi vxorem duceret, reſpondit: *Eligo virgo mori: non enim noui aliam vitam, niſi cæleſtem immortalitatem.* Quocirca ne virginitatis propoſitum infringeret, maluit occumbere, fierique Deo caſtitatis victima, vt in æternum cum Deo & Agno, angelus inter angelos viueret; ita habet eius vita.

Quia ambulauimus triſtes.] Hebr. קדרנית *kedorannit*, id eſt, vt Tigurina, *pullati*, atrati, quaſi mœſti, afflicti & pœnitentes. Pagnin. *humiles.* Sept. *ſupplices* Chald *in depreſſione ſpiritus.* Vnde per antitheſin ſubditur.

Ergo nunc beatos indicamus arrogantes.] Qui audent omnia, ideóque ſe extollunt, & dominantur modeſtis, eoſque calcant & affligunt, vti quotidie videmus. *Verſ.* 15.

Si quidem ædificati ſunt.] Id eſt, prolibus, & ſimul domibus, villis, opibus, deliciis, honoribus aucti ſunt impii. Eſt hebraiſmus.

Tentauerunt.] Id eſt, ad iram prouocauerunt. Vnde Septoag. vertunt; *reſtiterunt Deo.* Secundò, magis genuinè, & neruoſè *tentauerunt*, Heb. בחנו *bachanu*, id eſt, probauerunt Deum. q. d. Impii ſuis ſceleribus non contenti, alia aliis, & numero, & grauitate enormia addiderunt ad hoc, vt experirentur an eſſet numen ſcelerum vindex. Voluerunt ergo ſua audacia & improbitate mouere numini bilem, vt viderent an concitaretur ad ſe vindicandum. Verùm cum viderent non eſſe vocem, neque ſenſum, Deúmque nullam iræ, nullam vindictæ dare ſignificationem, ſed ex aduerſo ſe impunè peccare, liberos eſſe ab omni pœna, imò omnia ſibi ex voto fluere & proſperè ſuccedere, tunc velut victores, imò debellatores numinis, quaſi nullum eſſet, vel impotens ad vindicãdum, ſecuri in ſua impietate viuere, luxuriari & laſciuire cœperunt; ita à Chriſto.

Tunc locuti ſunt.] q. d. Tunc iuſti & pii ſibi contra blaſphemos, & atheos defendendam ſuſceperunt Dei cauſam, putà prouidentiam & iuſtitiam, atque ad id ſe mutuò cohortati ſunt, nimirum aſſerendo illa quæ à patribus, & è Scriptura didicerant, ſcilicet Deum in hac vita multa diſſimulare & impunita relinquere; vt acriùs & pleniùs ea puniat in futura, vtque in die iudicii generalem in omnes exerceat iuſtitiam; ita S. Hieron. & paſſim alij, vno excepto Aria, qui vertit: *Tunc vaſtati ſunt timentes Dominum*, ſcilicet ab impiis & atheis impunè eos inuadentibus: quia, inquit, Heb. דבר *dibber*, id eſt, loqui, ſubinde ſignificat vaſtare, perdere, vt pſal. 2. 5. 2. Paral. 22. 10. Vnde דבר *deber* ſignificat peſtem & mortem. *Verſ.* 16.

Et attendit Dominus.] Aliqui putant hæc eſſe verba piorum, quæ ſcilicet ipſi locuti ſunt ad defenden-

ſendendam Dei prouidentiam. q. d. Deus non negligit, ſed attendit dicta & facta tam iuſtorum, quàm iniquorum, eaque in libro memoriæ ſuæ conſcribit, vt in die iudicii ea depromat, publicéque legat & iudicet; ita Lyran. & Clarius.

Meliùs alii cenſent eſſe verba Prophetæ, q.d. Deus tam impiorum blaſphemias, quàm piorũ apologias attẽdit, eaſque in libro monomenti, id eſt, memoriæ conſcripſit, idque in gratiam pioſũ timentium ſe, & cogitantium nomen eius, qui ſcilicet nomen & gloriam Dei aſſiduè cum veneratione cogitant, inuocant, prædicant & celebrãt, vt in die iudicii eorum erga ſe fidem, religionẽ & pietatem toti mundo oſtendat, & æterna corona B præmiet; ita S. Hier. Theod. Remig. Ruper. Hugo & alii.

Nota, liber monumenti eſt liber memoriæ, vt habent Hebræa & Græca. Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt: *Scriptus eſt liber recordationis.* Arabicus Alexandrinus. *Audiuit Dominus hoc, & ſcripſit librum in quo eſt hoc, & fecit illum memoriam* (recordationem) *coram omnibus timentibus Dominum, vt timeant nomen eius.* Deus enim in ſua memoria, quaſi in libro monumenti annotat, & conſcribit ſingulorum hominum dicta & facta, vt in die iudicii ea ex illo legat coram omnibus hominibus & angelis, ac cuique pro meritis, vel demeritis præmium vel pœnam decernat. C Vnde de eo ait Daniel 7. 10. *Iudicium* (id eſt, Deus iudex cum ſanctis, quaſi ſuis aſſeſſoribus) *ſedit, & libri aperti ſunt.* Et S. Ioannes Apocal. 20. 12. *Libri aperti ſunt: & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ; & iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta ſunt in libris, ſecundùm opera ipſorum.* Vide ibi dicta. Hic ergo *liber timentium Deum*, eſt *liber prædeſtinationis*, qui alibi vocatur *liber Dei*. Vnde Exodi 32. Moſes ait Deo: *Aut dele me de libro tuo quem ſcripſiſti*; & *liber viuentium*, vt pſal. 68. 29. *Deleantur de libro viuentium.* Idem vocatur *liber cæli. Gaudete quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlo.* Lucæ 10. 20 Idem à S. Ioanne in Apocal. crebrò vocatur *liber vitæ*: quia in eo Deus ſanctos & electos conſcripſit ad D vitam æternam. Hic verò vocatur *liber monumẽti*, Hebr. זכרון *Ziccaron*, id eſt, memoriæ, hoc eſt, memoriæ, hoc eſt, mentis diuinæ; quod electi illi ſemper obuerſentur, vtpote quos Deus peculiari amore, fauore & cura proſequitur, vt illos ſuo tempore in regnum ſuum transferat. Sic Deuter. 32. 34. ait Deus *Nonne hæc condita ſunt apud me, ſignata in theſauris meis?* ſcilicet in libris memorialibus, puta in archiuis mentis diuinæ, ita S. Cyril. *Scribitur*, inquit, *liber memoriæ timentibus Deum, quos ait fore ſibi familiares & intimos tempore acquiſitionis, cùm ſcilicet Chriſtus deſcendet è throno maieſtatis comitantibus angelis, & ſtatuet oues ad* E *dextram, hædos ad ſiniſtram.* Nec enim in Deo propriè eſt memoria, quæ eſt præteritorum: Deo enim nihil præterit, ſed omnia ſunt quaſi præſentia. Loquitur ergo humano more: quia enim res præteritæ apud homines in memoria conſeruantur, hinc idem tribuit Deo. Mentem ergo Dei omnia cognoſcentem vocat memoriam, quatenus ipſe ea quæ nobis præterita ſunt cognoſcit, & in ſe recondit, ac in ſua notitia conſeruat. Vnde S. Auguſt. in pſal. 87. *Tunc*, inquit, *dicitur Deus meminiſſe, quando facit; tunc obliuiſci, quando non facit. Nam neque obliuio cadit in Deum quia nullo modo mutatur; neque recordatio, quia non obliuiſcitur.*

Liber memoriæ Dei eſt liber vitæ & cœli.

In Deo nõ eſt memoria, ſed viſio.

A Idem lib. 10. Confeſſ. cap. 14. *Memoria*, ait, *quaſi venter eſt animi*, &c. *Fortè ergo ſicut de ventre cibus ruminando, ſic iſta de memoria recordando proferuntur.* Deus autem nullius recordatur, nec quicquam extrahit latens de ventre & ſinu memoriæ, vtpote qui omnia actu intuetur & videt. Rurſum dicitur hic liber memoriæ, quia ad memoriam, famam & gloriam æternam tranſcribet ſanctos, iuxta illud pſal. 111. 6. *In memoria æterna erit iuſtus*; cùm omnis gloria & pompa impiorum & mundi tranſeat inſtar fumi, iuxta illud pſalm. 9. 8. *Periit memoria eorum cum ſonitu.* Et pſalm. 33. 17. *Perdidit de terra memoriam eorum.* Vis ergo memoriam & nomen æternum? Quære B illud non apud homines, ſed apud Deum; non in terra, vbi omnis memoria finietur cum ſæculo, ſed in cœlo, iuxta illud Sapientis cap. 8. 13. *Habebo per hanc* (ſapientiam, ſcilicet practicam, hoc eſt virtutem) *immortalitatẽ & memoriam æternam* Et Sapien. 4. 1. *O quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate: immortalis eſt enim memoria illius.* Et Eccleſiaſtici 24. 28. ait Sapientia: *Memoria mea in generationes ſæculorum.* Porrò quid præmii in hoc libro monumenti Deus decreuerit piis & iuſtis, ſubdit dicens *Verſ. 17.*

Et erunt mihi, ait Dominus, in peculium, &c.] Alludit ad libros memoriæ, putà ad annales & diaria regum, de quibus Eſther 2. 23. In quibus C ſcripta fuerunt merita Mardochæi, ob quæ eum exaltauit Aſſuerus. Sic Pontifex habet librũ memoriæ, in quo merita Prælatorum ſcribit, quos ad Epiſcopatum, vel Cardinalatum euehere deſtinat. *In die qua ego facio*, id eſt, faciam, ſcilicet iudicium. q. d. In die iudicii timentes me, meamque prouidentiam credentes & propugnantes, erunt mihi in peculium, id eſt, in populum proprium & peculiarem mihi dicatum, & ex mei viſione ac fruitione beatum, ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Lyra. & alii. Nota, pro *peculium* Hebr. eſt סגלה *ſegulla*, id eſt, portio ſelecta, res rara & chara, theſaurus pretioſus, cimelium præſtans. Alludit ad Exod. 19. 5. *Eritis mihi in pe-* D *culium de cunctis populis.* Vide ibi dicta. Sicut enim in lege veteri Iſraëlitæ fuerunt peculium, id eſt, hæreditas Dei, & populus à Deo electus ex omnibus gentibus; ita in lege noua peculium Dei ſunt Chriſtiani & iuſti per gratiam, qui proinde in cœlo erunt peculium Dei per gloriam, poſſeſſi à Deo, & viciſſim poſſidentes Deũ, quod vltimum hîc propriè intendit Malachias. Agit enim de die iudicii, déque præmiis ſanctorum. Aliter ergo hîc ſumitur peculium, quàm apud veteres Romanos & Iuriſconſultos. Peculium enim, inquit Feſtus, à pecore dicitur, eſtque quicquid alicuius labore & induſtria comparatum & lucrifactum eſt. Et propriè ſeruorum E eſt, ſicut pecunia patrumfamilias & nobilium. Vnde apud maiores omne patrimonium dicebatur peculium, quia pecoribus vniuerſa eorum ſubſtantia conſtabat. Vlpianus de peculio l. depoſiti: Peculium, ait, dictum eſt quaſi puſilla pecunia, ſiue puſillum patrimonium. Peculium autem Tubero ſic definiuit, quod ſeruus domini permiſſu ſeparatum à rationibus dominicis habet, deducto inde ſi quid domino debetur. Florentinus in l. Peculium ff. de peculio: Peculium, inquit, ex eo conſiſtit, quod parſimonia ſua quis ſibi parauit, vel officio meruit à quolibet ſibi donari, idque velut proprium patrimonium ſer-

Sancti ſunt peculium Dei.

Peculij etymon & vſus.

uum

uũ ſuum habere quis voluit. Hinc Celſus in l. Si chorus. ff. de legatis 3. ſcribit pecuniam ſine peculio, id eſt, ſine fructu & lucro fragilem eſſe. Hic verò peculium ſumitur pro hæreditate ſelecta, & theſauro raro charoque. Electi tamen poſſunt dici peculium Christi priori ſignificatione, quia labore & pretio ſanguinis Christi, qui propter eos ſeruilem naturam aſſumpſit, empti ſunt, iuxta illud: *Empti eſtis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore veſtro.* 1. Corinth. 6. Ingens hæc erit gloria ſanctorum, quòd ſint futuri peculium & cimelium Dei; ſicut reprobi erunt mancipia & peculium diaboli, iuxta illud Chriſti: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*, Matth. 25. 41. Hinc hoc peculium ab Apoſtolo vocatur ſors ſanctorum, regnum Chriſti, & familia Dei: *Gratias*, inquit, *agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ*, Coloſſ. 1. 12. Et, *Cùm tradiderit regnum Deo & Patri.* 1. Corinth. 15. 24. Et, *Iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei*, Epheſ. 2. 19. Hoc præuidens Iſaias cap. 44. 5. *Iſte*, inquit, *dicet: Domini ego ſum, & iſte vocabit in nomine Iacob, & hic ſcribet manu ſua, Domino; & in nomine Iſraël aſſimilabitur.* Porrò Deus hoc ſuum peculium, putà ſanctos & beatos exornat longè magis, quàm paterfamilias colat ſuum peculium, aut rex vel regina ornet ſuum cimelium. Cum enim eos habeat in ſummo amore, æquè ac honore, hinc eos omni lætitia, ſapientia, fœlicitate, imò ſeipſo cumulat & beat. Vnde S. Auguſt. lib. 10. de ciuit. cap. 7. *Meritò*, ait, *illi in cœleſtibus ſedibus conſtituti, immortales & beati, qui creatoris ſui participatione congaudent, cuius æternitate firmi, cuius veritate certi, cuius munere ſancti ſunt.* Et in pſalm. 87. ſub finem, explicans illud: *Sicut lætantium omnium* (vel vt ipſe legit, *iocundatorum habitatio eſt in te.*) *Similes*, inquit, *ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Ibi totum negotium noſtrum non erit niſi laudare Deum, & frui Deo. Et quid aliud quæremus, vbi ſolus ſufficit, per quem facta ſunt omnia? Habitabimur & habitabimus: ſubiicientur illi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus. Beati ergo qui habitant in domo tua, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Hoc vno beati otioſo negotio.* Et in ſoliloq. cap. 35. *O quàm glorioſum eſt regnum, in quo tecum Domine regnant omnes ſancti, amicti lumine ſicut veſtimento, habentes in capite ſuo coronam de lapide pretioſo. O regnum beatitudinis ſempiternæ, vbi tu Domine ſpes ſanctorum, & diadema gloriæ, facie ad faciem videris à ſanctis, lætificans eos vndique in pace tua, quæ exuperat omnem ſenſum. Ibi gaudium infinitum, lætitia ſine triſtitia, ſalus ſine dolore, via ſine labore, lux ſine tenebris, vita ſine morte, omne bonum ſine omni malo. Vbi iuuentus nunquam ſeneſcit, vbi vita terminum neſcit, vbi decor nunquam palleſcit, vbi amor nunquam tepeſcit, vbi ſanitas nunquam marceſcit, vbi gaudium nunquam decreſcit: quoniam ibi ſummum bonum poſſidetur, quod eſt videre ſemper faciem Domini virtutum. Fœlices igitur, qui de naufraga vitæ præſentis, ad tanta gaudia iam peruenire meruerunt: infœlices hen nos & miſeri, qui per huius maris magni fluctus procelloſaſque voragines nauem trahimus, ignorantes an ad portum ſalutis peruenire valeamus. Infœlices, inquam, quorum eſt vita in exilio, vita in periculo, finis in dubio*, &c.

Electi ſunt peculium Chriſti.

Iidem ſunt ſors ſanctorum.

Deſcriptio fœlicitatis beatorum.

A *Et parcam eis.*] Parcere apud Latinos propriè ſignificat parùm tangere, abſtinere, veniam dare, vltionem remittere. Hinc per antiphraſin dictæ ſunt Parcæ, quod nemini parcant, quas Gentiles tres eſſe finxerunt, Clotho, Lacheſin, & Atropō, eaſque Cicero lib. 3. de natura Deorum, Erebi & noctis filias, fataque eſſe cenſet, quod naſcentibus hominibus bonum malumque conferant. Vnde eſt illud Cleanthis:

Parcæ quæ & quales?

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Fingunt eas vitæ hominum præeſſe, & nendo eam
B ducere inſtar fili & staminis. Nam

Clotho tenet fuſum, Lacheſis net, Atropos occat.

Vnde Virgil. Eclog. 4.

Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

Si hic ſumi poteſt, q. d. Ego parcā præteritis veſtris peccatis, vtpote iā per pœnitētiā veſtram & meā condonationem obliteratis, & æterna obliuione ſepultis, nec vllā de eis vindictā aut pœnam ſumam. Quocirca quicquid triſte eſt, quaſi ſæuas Parcas, & fata ab eis arcebo & propellam. Secūdò, parcere idē eſt quod conſeruare: & tunc in præterito habet parſi, ait Donatus; nam alias habet peperci, ita Plautus in Aulul. *Feſto die, ait, ſi*
C *quid prodegeris, profeſto egere liceat, niſi perpeceris.* Et Virgil. 10. Æneid.

Argenti atque auri memoras quæ mille talenta,
Natis parce tuis. (parce, id eſt, conſerua.)

Hinc Cicero orat. pro Quintio, opponit parcere & perdere, quaſi cōtraria. *Iugulare ciuē*, inquit, *ne iure quidē quiſquam bonus vult: mauult enim cōmemorare, ſe cum poſſet perdere, peperciſſe; quā cum parcere potuerit, perdidiſſe.* Idē pro Cœlio opponit parcere & ſpoliare: *Parcat*, inquit, *iuuentus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam.* Sic hîc ſumitur. Vnde Sept. vertunt: *Eligam eos.* Alii: *Miſerebor eorū.* Alii: *In-*
D *dulgens ero in eos.* Heb. enim חמל *chamal* ſignificat affectū pietatis, miſericordiæ, indulgentiæ, quo v. g. pater amat filium, eius miſeretur, ei indulget, eū tuetur, fouet, nec vllo malo affligi ſinit. Sic enim Deus tuebitur & ſeruabit electos ſuos in die iudicii, cū non ſinet eos affligi damnationis ſentētia, igne, vel vlla re alia, qua affligentur damnati, etiāſi electorū fuerint parentes, filii, cognati, amici. Eſt ergo metalepſis, *parcā*, id eſt, miſerebor, & tuebor eos à cōmuni maledictione, quā feriā improbos. Quos enim amamus, & quorū miſeremur, eis in communi clade parcimus. Vnde Theod. Parcā, inquit, id eſt, illos mihi vindicabo, & liberabo è manu impiorū. Sic ſumitur parcere 2. Reg. 21. 7.
E *Pepercit rex Miphiboſeth filio Ionathæ pepercit*, id eſt, pro miſerationis affectu eum complexus eſt, eum quaſi pupillum in ſuā curam ſuſcepit, fouit, aluit quaſi Ionathæ ſibi amiciſſimi filium. Nec enim Miphiboſeth peccarat, vt ei Dauid peccatū condonaret, & propriè parceret. Et Ezech 16. 5. *Non pepercit ſuper te oculus.* Id eſt, nullus tui miſertus eſt.

Parcere pro miſereri.

Duo generalia electorum præmia ſignificat hic Propheta: prius, quod erunt peculium, id eſt, populus peculiaris Dei, ideóque ab eo cumulabuntur omni honore, decore, fœlicitate & gloria. Secundum, quod parcet eis, id eſt, amouebit ab eis metum damnationis, gehennæ, omniſque

Duplex præmium beatorum.

mali, eóſque certos & ſecuros faciet, quòd in æterum erunt beati, nihilque vnquam doloris vel mali ſentient: ſicut ex aduerſo damnatorum duplex erit pœna: prior, carentia omnis ſolatii & boni: poſterior, abundantia omnis miſeriæ, tormenti & mali. Ingens enim erit gaudium beatorum, quando videbunt ſe liberati à crepitantibus gehennæ incendiis, cæteriſque malis horrendis, quibus videbunt inuolui impios tot & tantos, præſertim quia videbunt ſe eadem aliquando per peccata ſua meruiſſe, in eaq; reipſa caſuros fuiſſe, niſi Deus eos liberaſſet. Quocirca canent: *Miſericordia Domini, quia non ſumus conſumpti*, quia non ſumus damnati: *Niſi Dominus adiuuiſſet me, paulominus habitaſſet in inferno anima mea*. Et canticum Moſis: *Cantemus Domino: glorioſè enim ma-* A *gnificatus eſt: equum & aſcenſorem proiecit in mare*: liberauit nos de manu Pharaonis, id eſt, diaboli, peccati & gehennæ, Exodi 15. 1. Et Canticū Agni, dicentes: *Magna & mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens: iuſtæ & vera ſunt viæ tuæ Rex ſæculorum: quis non timebit te, & magnificabit nomen tuum?* Apocalyp. 15. verſ. 3.

Verſ. 18. *Et conuertimini & videbitis.*] q. d. Vos, ô impii, negantes Dei prouidentiam, in die iudicii mutabitis ſententiam, licèt ſero & coactè; videbitis enim & reipſa ſentietis, quantum interſit inter iuſtum & impium, quando videbitis hunc igni æterno, illum paradiſo cœloque addici, vti fuſius explicat Malachias cap. ſeq. ita S. Hiero. Remig. Ruper. Ribera & alii.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Pergit deſcribere diem iudicij, in quo deſinet impiorum fœlicitas, & incipiet eorum infœlicitas atque ex aduerſo deſinet piorum infœlicitas, & incipiet eorum fœlicitas nunquā finienda. Tunc *ergo Deus, qui in hac vita impiorum ſcelera diſſimulauit, & pios ab eis affligi permiſit, aſſumet iudicium, oſtendetq; ſe eſſe Deum iudicij, ac illum diem iudicio vniuerſali hominum omnium ab æterno præfiniuiſſe, ideoque in hoc mundo permiſiſſe pios ab impiis vexari, vt horum improbitas, illorum virtus in die illo decretorio declaranda, & gloria cæleſti præmianda, coram toto mundo eniteſceret:* Orietur, *inquit,* vobis timentibus nomē meum Sol iuſtitiæ, *&c.* Et calcabitis impios. *Hinc ſecundò verſ. 4. monet vt legem Dei cuſtodiant, eo quòd per eam ſint iudicandi, ideoque aſſerit ſe ante diem iudicij præmiſſurum Eliam, qui ipſos ad legis Dei cuſtodiam exſtimulet, vt iudicis non iram & anathema maledictionis, ſed clementiam & remunerationem æternam experiantur.*

Verſ. 1.] Ecce enim dies veniet ſuccenſa B quaſi caminus: & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipulā: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.

Verſ. 2.] Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius: & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento.

Verſ. 3.] Et calcabitis impios, cùm fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exerci- C tuum,

Verſ. 4.] Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mādaui ei in Horeb ad omnem Iſraël, præcepta, & iudicia.

Verſ. 1. ECce *enim dies.*] τὸ *enim* dat cauſam præcedentium, q. d. In die iudicii videbitis quid interſit inter pium & impiū, nec pios vanè & fruſtra ſeruiuiſſe Deo. Ecce enim dies veniet, qui impios cremabit, ſicut ignis ſtipulam: piis autem orietur Sol iuſtitiæ. Dies hic eſt dies iudicii extremi: huius enim ſolius præcurſor erit Elias; ita S. Hiero. Cyril. Theod. Remig. Lyran. & alii, vno excepto Aria, qui per diem accipit diem quo Chriſtus, & Chriſtianiſmus orbi illuxit: ille enim impiis fuit quaſi caminus, eorum impietatem manifeſtaos, redarguens & comburens; piis verò fuit quaſi Sol iuſtitiæ, & ſanitas, tum mentis, tum corporis. Sed hoc præpoſterum eſt, & myſticum.

Succenſa.] Igne, tum ſpirituali & myſtico, putà ardenti ira & vltione Chriſti iudicis, qua impios à piis ſeparabit, eoſque ad tartara damnabit & præcipitabit iuxta illud Daniel. 7. 9. *Thronus eius flamma ignis, rotæ eius ignis accenſus. Fluuius igneus rapidúſque egrediebatur à facie eius: millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei: iudicium ſedit, & libri aperti ſunt*; ita S. Hieron. Remig. & Clarius: tum vero & proprio, putà igne conflagrationis mundi, qui præibit iudicium; & igne inferni, qui ſtatim poſt iudicium damnatos in gehennam conuoluet, & celerrimè abripiet quaſi ſtipulam. Ignis enim conflagrationis ſecernet impios à piis; tum quia eos grauiùs vret, grauioremque necem & ſtragem pro demeritis inferet, quàm piis: tum quia ſeparabit eos loco & ſtatu in die iudicii, vt ad ſiniſtram iudicis quaſi hædi mactandi conſiſtant, ibique eis quaſi carnifex aſſiſtet, vt poſt iudicis ſententiam illico eos in tartara quaſi turbo deturbet; ita Lyran. & Vatab. Huc alluſit Apoſtolus 1. Corinth. 3. 13. cùm diem iudicii deſcribens ait: *Vnuſcuiuſque opus manifeſtum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vnuſcuiuſque*

Dies iudicij igne ſucceſſa duplici.

quo

quæ opus quale ſit ignis probabit. Vide ibi dicta.

A Moral. nota impios ſuis peccatis ſuccendere ſibi hunc ignem, vt docet Iſaias c. 50. 11. *Ecce,* inquit, *vos omnes accendentes ignem, accincti flammis: ambulate in lumine ignis veſtri & in flammis quas ſuccendiſtis.* Vide ibi dicta. Sic Babylonij ſuccendentes fornacem, non tribus pueris, qui in ea Dei virtute illæſi manſerunt, ſed ſibi ipſis eam accenderunt. Nam *erupit flamma, & incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis,* Daniel. 3. 48.

Sicut caminus.] Septuag. *Sicut clibanus.* Alij, *Sicut furnus.* Cogita horrorem fornacis & incendij Babylonici, *in qua effundebatur flamma ſuper fornacem cubitis* 49. Daniel. 3. 48. Cogita fornacem, qua cœleſti igne combuſta eſt Sodoma & B Pentapolis, Geneſ. 19. Cogita incendia arcium & vrbium, ſi quæ vnquam oculis ſpectaſti; & ſcito hæc tantùm fuiſſe vmbram & ſcintillam huius camini, quo igne cœleſti conflagrabit totus orbis, omniáque quæ in eo ſunt, potà domus, templa, arces, villæ, vrbes, arbores, animalia, homines, cæteráque vniuerſa, ita vt tota terra videatur eſſe furnus & clibanus ardens. Rurſum hic caminus & ignis conflagrationis mundi, tantùm erit vmbra & ſcintilla ignis gehennæ, vbi fumus tormentorum aſcendit in ſæcula ſæculorum, Apoc. 19. 3. Hunc ignem tibi propone, cùm te libido, ſuperbia, ira, dæmon, vel mundus ad ſcelus ſollicitant.

Et erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula.] Hoc eſt quaſi ſtipula, inſtar ſtipulæ, q. d. Superbi & potentes, qui in hac vita erant fortes, ferrei & ænei, ita vt nemo auderet eis reſiſtere; ipſi verò auderent pugnare cum Deo; hi in die iudicij erunt infirmi, imbelles & inualidi vt ſtipula, quæ igni reſiſtere nequit: quia ab efficaci & potenti viſione Dei, quaſi ſtipula correpti, celerrimè cremabuntur; nec tamen conſomentur, ſed ſeruante eos Deo ad æterna tormenta, ſemper manebunt viui, vt ſemper ardeant. Ecce tunc apparebit non fuiſſe vanos eos qui ſeruiuerunt Deo, ſed vanos & ſtultos qui ſeruiuerunt Veneri, ambitioni & Mammonæ; quia pro modico honore, pretio & voluptate accerſiuerunt ſibi æternos ardores: pij verò per modicum deſpectum, paupertatem & dolorem accerſiuerunt ſibi gloriam æternam.

Quæ non derelinquet eis radicem & germen.] Et id eſt, *nec.* Eſt prouerbium, ſignificans plenam exciſionem & perditionem, q. d. Dies illa iudicij igne ſuo ita afflabit, excindet & perdet impios, eorúmque opes, delicias, felicitatem & gloriam, quaſi ſtipulam, vt non tantùm hæc omnia, ſed & omnis boni ſpem in æternum eis adimat, eóſque in æternam mortem & ignem præcipitet; ſicut arbor, aut potiùs ſtipula ſucciſa, vel euolſa radice, ac ſuccenſa non poteſt repullulare in germen, & renaſci; ita S. Cyril. & Alber. Secundò, Lyra per radicem intelligit ſpem redeundi ad ſtatum gratiæ & meritorum. q. d. Impiis in die iudicij nulla ſupererit ſpes errores & lapſus ſuos corrigendi, nulla ſpes pœnitentiæ & veniæ, nulla ſpes redeundi ad Dei gratiam, nullum tempus dabitur ſatisfaciendi, aut merendi vitam æternam. Prior ſenſus literalis eſt, poſterior moralis,

Verſ. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ.*] *Iuſtitiæ,* tum propriè dictæ, tum naturalis & ſymbolicæ, hoc eſt, ſalutis, gloriæ & felicitatis. Iuſtitia enim naturæ congrua, & quaſi debita, eſt

A eius integritas, ſalus & decor. Hinc iuſtitia, æquè ac ſalus, ſubinde in Scriptura capitur pro munditia, claritate & ſplendore, vt Pſal. 131. verſ. 9. & 16 *Sacerdotes tui induantur iuſtitiam.* Et, *Sacerdotes eius induam ſalutari;* vbi Chald. pro *iuſtitiam* vertit *munditiem,* vti & hic pro *Sol iuſtitiæ,* vertit *Sol puritatis.* Et Iſaiæ 61. verſ. 10. *Induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me,* hoc eſt, induit me vndequaque mundiſſima veſte per Chriſtum Saluatorem. Idem enim eſt veſtimentum ſalutis, & indumentum iuſtitiæ; poſterior enim verſus explicat priorem; ita Prado in Ezechielem c. 16. verſ. 4. ſub finem. Iuſtitia ergo hic eſt ſalus, decor & gloria. Vnde explicans ſub- B dit: *Et ſanitas in pennis eius.* Iuſtitia enim Soli debita, eſt eius ſplendor, & vis ſanandi. Iam Theod. Arias, & Clarius hæc accipiunt de primo Chriſti ortu & aduentu in mundum, quem ipſe quaſi Sol oriens illuminauit, calefecit, omnique gratia & virtute fœcundauit & viuificauit. Hinc dicitur *iuſtitia,* quia ex ſe radios iuſtitiæ diffudit, quibus iuſtificauit, & in dies iuſtificat peccatores quoſcumque, qui eum intueri, id eſt, in eum credere, eique obedire volũt; ſicut Sol omnibus qui oculos ad ſe conuertunt, lucem, lætitiam & vitam impertit. 1. Secundò, oriens Sol eſt inſtar ſponſi de thalamo ſuo prodeuntis; ita Chriſtus eſt ſponſus 2. Eccleſiæ. Tertiò, Sol eſt inſtar gigantis in ſtadio, 3. C à carceribus ad metam inoffenſo curſu properantis: ita Chriſtus princeps omnipotens potenter glorioſum gratiæ ſuæ curſum abſoluit, vt à nemine præpediri poſſit. Quartò, Sol non expe- 4. ctat preces, ſed ſtatim refulget, & omnibus videntibus lucẽ vitámque affert: ita Chriſtus prior dilexit nos, & cùm inimici eſſemus præuenit, ſpõtéque ſua maximis beneficiis ditauit & ditat. Ipſe eſt ergo noſter Apollo, ſanitatis præſes; ipſe rex omnium ſæculorum, omnia noua luce, noua vita, noua pulchritudine exornans. Quintò, Sol nu- 5. bibus obuelatur, eclipſim patitur, rutilus & ruber apparet: ita Chriſtus carne aſſumpta velatus D eſt, in cruce deliquium paſſus, illuminatus per reſurrectionem, ruber & formidandus eſt iudex & vindex peccatorum. Verùm hîc agi de ſecundo Chriſti aduentu, patet ex præcedentibus & ſeq. quæ omnia ſpectant ad diem iudicij, in quo Deus cuique pro meritis retribuet pœnam vel præmium. Tunc ergo piis orietur Deus & Chriſtus quaſi Sol iuſtitiæ, impiis verò occidet. Primò & genuinè, quia ſicut Sol obſcura illuminat, & videnda ac conſpicua oculis omnium exhibet; ita Chriſtus piorum virtutem & iuſtitiam, quæ in hac vita ab impiis obſcurabatur & deprimebatur, in die iudicij illuſtrabit & clarificabit, & toti orbi conſpicuam & glorioſam exhibebit; ita S. Hier. E Vnde dicitur *iuſtitia,* Chald. *puritatis,* id eſt, iuſtiſſimus, puriſſimus & ſanctiſſimus: quia iuſtos & iuſtitiam hîc oppreſſam, ibi ſplendeſcere & coruſcare faciet. Secundò, quia ſua claritate, maie- 2. ſtate & gloria radiabit quaſi Sol. Hinc eo moriẽte in cruce obſcuratus fuit Sol, vt indicaret veri Solis occaſum. Tertiò, quia ſanctos mira lætitia 3. afficiet, poſt longas ærumnas, perſecutionum & tribulationum huius vitæ, ſicut Sol poſt longas tenebras noctis oriens homines exhilarat; ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Lyra. & Vatab. Quartò, quia vt Sol diſpellet omnem caliginem 4. errorum, peccatorum, concupiſcentiarum, tentationum, adducétque perpetuum diem veritatis,

Iuſtitia pro munditie & ſplendore.

Chriſtus eſt Sol iuſtitiæ ob quinque analogias in primo ſuo aduentu.

Chriſtus in die iudicij propriè erit Sol iuſtitiæ ob 7. analogias.

5. gratiæ & iuſtitiæ. Quintò, quia Solis lumen non eſt vulgare, quale eſt candelæ, lucernæ, ignis, ſtellarum, ſed eximium & glorioſum: ita Chriſtus in die iudicij lumine gloriæ illuſtrabit ſanctos, in anima, beando illos viſione Dei, quæ eis beatitudinem & gloriam æternam afferet; & dote claritatis donabit eorum corpora. Nam, vt ait Chriſtus Matth. 13. 43. *fulgebunt iuſti ſicut Sol in regno*
6. *patris eorum.* Sextò, quia ſicut Sol *aquilarum oculos vegetat, noſtros ſauciat inſpectus & tenebrat*, ait S. Auguſt. lib. 2. de moribus Manich. cap. 8. ita Chriſtus iuſtorum mentes acuet & vegetabit in æternum, impiorum verò animos oculóſque ſua
7. luce excæcabit. Septimò, quia Sol ſua vnitate hieroglyphicum eſt Dei, ſua verò trinitate ſymbolum eſt S. Trinitatis: *In Sole enim tria ſunt, & ſeparari non poſſunt, curſus, ſplendor, calor. Videmus enim Solem in cœlo currentem, fulgentem, calentem. Diuide ergo ſi potes Arriane Solem, & tum demum diuide Trinitatem,* ait S. Auguſt. ſerm. 1. de verbis Apoſtoli. Idem ſerm. 181. de Tempore: *Sol,* ait, *candor, & calor, & tria ſunt vocabula, & tria vnum. Quod candet hoc calet, & quod calet hoc candet; tria hæc vocabula res vna cognoſcitur: ita Pater, & Filius, & Spiritus S. tres perſonæ in deitate vnum ſunt, & indiuidua vnitas rectè creditur.* Deus eſt ergo Sol, *quia ſolus ille colendus eſt, quo ſolo fruens, beatus fit cultor eius, & quo ſolo non fruens, omnis mens miſera eſt, qualibet re alia perfruatur,* ait S. Auguſt.

Sol dictus, quia ſolus in mundo.

lib. 2. contra Fauſtum 5. Sol enim dictus eſt, quod ſolus, id eſt, vnus duntaxat ſit in mundo, quodque ſolus cùm eſt exortus, obſcuratis, omnibus aliis ſideribus, appareat, ait Cicero lib. 2. de Nat. deorum. Quocirca Manichæi Solem adorabant vt Deum, imò cenſebant ipſummet eſſe Chriſtum, vti ibidem cap. 6. ſubdit S. Auguſt. *His,* inquit, *obſcuriſſimis pannis veſtris conamini aſſuere ineffabilem Trinitatem, dicentes Patrem in ſecreto quodam lumine habitare; Filij autem in Sole virtutem, in Luna ſapientiam; Spiritum verò S. in aëre.*

Manichæi Solem cenſebant eſſe nanum triangulum.

Et paulo antè refellens eorum de Sole figmenta: *Primò,* inquit, *eum nanum quandam eſſe dicitis: ita non tantùm, vt dicitur, toto cœlo erratis, ſed & natatis. Deinde cum omnium oculis rotundus effulgeat, eáque illi figura pro ſui ordinis poſitione perfecta ſit, vos eam triangulam perhibetis, id eſt, per quadam triangulam cœli feneſtram, lucem iſtam mundo terríſque radiare* (ſicut Solis radij cũ per foramen triangulare tranſeunt, mox iterum ſe colligunt, orbiculantur, & rotundi apparẽt, vt Solem rotundum à quo manant, repræſentent, vti docent Perſpectiui, & patet ipſa experientia.) *Ita fit vt ad iſtum quidem Solem dorſum cernicémque curuetis, non autem ipſum tam clara rotunditate conſpicuum, ſed neſcio quam nanum per foramen triãgulum micantem atque lucentem, quam confictam cogitatis adoretis.*

Anaxagoras ait Solẽ eſſe lapidẽ ardentem.

Ex aduerſo Anaxagoras cenſuit Solem eſſe lapidem ardentem, ait idem S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 41. Cum enim olim lapis to Ægos, Thraciæ amnem, è cœlo cecidiſſet, Anaxagoras (quem etiam prædixiſſe ferunt id futurum) affirmauit cœlum omne ex lapidibus conſtare, Solémque ipſum candens eſſe ſaxum. Quocirca Euripides eius diſcipulus in Phaëtonte tragœdia, Solem auream glebam nuncupauit. Eam ob cauſam Anaxagoras à Cleone impietatis accerſitus, defenſúſque à Pericle diſcipulo, talẽtis quinque & exilio mulctatus eſt; ita Diogen. Laërt. in eius vita.

A Ad Manichæorum errorem accedit Homerus, & ex eo Plinius lib. 2. cap. 6. Quare quæ Plinius elogia dat Soli, nimis vtique auguſta & diuina, tu Chriſto Soli iuſtitiæ veriſſimè aſſigna: *Planetarum,* inquit, *medius Sol fertur ampliſſima magnitudine ac poteſtate: nec temporum modo terrarúmque, ſed ſiderum etiam ipſorum cœlique rector. Hunc mundi eſſe totius animum, ac planius mentem, hunc principale naturæ regimen, ac numen credere decet opera eius æſtimantes. Hic lucem rebus miniſtrat, auférque tenebras: hic reliqua ſidera occultat; hic vices temporum, annúmque ſemper renaſcentem ex vſu naturæ temperat. Hic cœli triſtitiam diſcutit, atque etiam humani animi nubila ſerenat. Hic ſuum*

Solis id eſt, Chriſti elogia.

B *lumen cæteris quoque ſideribus fœnerat, præclarus, eximius, omnia intuens, omnia etiam exaudiens, vt principi literarum Homero placuiſſe, in vno eo video.* Rurſum Plato in Cratylo triplex dat ἡλίῳ, i. Solis etymon. Ἥλιος, inquit, *Dores vocant* ἅλιον: ἅλιος *autem fuerit, quod homines in vnum eundémque locum congreget, vbi primum ortus eſt. Dici etiam poſſit videri* περὶ τὸ ἀεὶ εἱλεῖν, *id eſt, quod ſemper voluatur, ſc. circa terram perpetuo quodam curſu.* Tertio, dicitur ἅλιος, *quod res quæ è terra fiunt variè efformet;* αἰολεῖν *enim id ſignificat.* Tria hæc competunt Chriſto, qui eſt ſol iuſtitiæ. Nam 1. Chriſtus omnes fideles in vnam Eccleſiam à ſuo in orbem aduentu congregauit, & iugiter congre-
C gat. 2. Chriſti oculus, cura & mens ſemper oberrat & voluitur circa Eccleſiam. 3. dotes & virtutes ſingulorum fidelium in Eccleſia variè efformat, vti docet Apoſt. 1. Corinth. 14.

Hinc Chriſti typus & præcurſor fuit Samſon, Iudic. 13. 24. ſicut enim Iudæis à Philiſthinis oppreſſis Deus naſci fecit Samſonem, qui populum ſuum ab hoſtium tyrannide liberaret, indéque vocatus eſt שמשון *ſamſon,* id eſt, Sol lætitiæ, à שמש *ſcemeſç*, id eſt, Sol, & שש *ſcaſç*, i. gauiſus eſt, vel potius Samſon, id eſt, paruus Sol, vt ſit diminutiuum à *ſcemeſç*, q. d. Iſraëli in tenebris, mœrore & ſeruitute cõſtituto, ortus eſt ſoliculus, id eſt, paruus nouúſque Sol, putà Samſon iudex & vindex,

Samſon, id eſt, paruus Sol, typus Chriſti.

D qui tenebras haſce diſpellat, & Iudæos noua luce, libertate & lætitia perfundat & reficeet. Ita pariter Chriſtus verus Samſon, orbi à peccatis & ærumnis oppreſſo datus eſt à Deo quaſi Sol oriens ex alto, qui peccata in primo aduentu, ſed ærumnas omnes & mortem in ſecundo fugabit & abolebit; túmque non amplius dicent: *Vbi eſt Deus iudicij?* Videbunt enim Solem iuſtitiæ, putà Chriſtum, qui iuſtè pro meritis puniet impios, & præmiabit pios. Plura de Sole dixi Iſaiæ cap. 45. 6. vbi oſtendi Solem eſſe ſymbolum regis, & multo magis Chriſti Domini, qui eſt rex regum.

Denique noſter Martinus de Roa lib. 1. Singular. cap. 14. cenſet Chriſtum vocari Solem iuſti-
E tiæ, id eſt, verum iuſtúmque amicum, qui radios ſuæ beneficentiæ in fideles ſuos, quaſi amicos effundat. Solem enim apud ſacros & profanos ſcriptores amicitiæ eſſe ſymbolum, ob quinque analogias. Prima eſt. vnicus eſt Sol, & vnicus debet eſſe amicus: plures ſtellæ, plures familiares, iuxta illud Eccleſ. 6. verſ. 6. *Pacifici ſint tibi multi, conſiliarius vnus è mille.* Secunda, Sol Euripidi eſt aurea gleba, Homero teſtis aurea è cœlo in terram demiſſa, eo quod ipſe aurum gignat in imis terræ viſceribus: ita amicus eſt aurum optimum, theſaurus ingens, Eccleſ. 6. verſ. 14. *Amicus fidelis protectio fortis, qui autem inuenit illum, inue-*

Sol typus veri amici ob quinque analogias: talis eſt Chriſtus.

nit

nit theſaurum. Amico fideli nulla eſt comparatio, & non eſt digna ponderatio auri, & argenti contra bonitatem fidei illius. Tertia, Soli ſemper eſt æterna iuuenta: ſic amicitia perpetua & conſtans eſſe debet, nec temporum varietate labefactari, nec vetuſtate conſumi. Quarta, ſicut Sol ſua luce cuncta colluſtrat, & viarum difficultates aperit, & qua ſit euodum oſtendit: ita etiam amicorum eſt commonere amicos; & vitæ pericula, & morum offenſiones, & quæ vitare, quæ amplecti debeant commonſtrare. Ita dicitur Iudic. 5. 31. *Qui autẽ diligunt te, ſicut Sol in ortu ſuo ſplendet, ita rutilent*, id eſt, radios emittant, quibus alij tum illuſtrentur, tum etiam incendantur ad verum decus, veramq; virtutem. Quinta, ſicut Sol eſt beneuolus & beneficus, ſic & amicus. Dicitur ergo Chriſtus per antonomaſiam Sol iuſtitiæ, id eſt, iuſtus veruſque Sol, benignus, liberalis, bona ſua omnibus impertiens: *& ſanitas in pennis eius*, hoc eſt, in radiis eius: quia *amicus fidelis eſt medicamentum vitæ & immortalitatis*, Eccleſ. 6. 16. *Sanitas* ergo *in pennis eius*, quia ipſe ſolatur mœrentes, recreat afflictos, confirmat labantes, iacentes excitat, iratos mitigat, omnibus denique omnia præſtat officia amicitiæ & charitatis. Hic nimirum eſt Sol iuſtitiæ; quia nemo omnium eſt, qui hominibus vel commodarit magis, vel magis illuxerit, quam Chriſtus. Hinc promittitur timentibus & amantibus Deum: magnes enim amoris eſt amor: amicorum Dei præmium eſt Chriſtus amiciſſimus.

Symbol. Chriſtus eſt Sol Adã eſt Luna.

Symbolice, S. Auguſt. epiſt. 119. ad Ianuarium c. 5. *In prouerbiis* (Eccleſiaſt. 27. 12.) *legitur. Sapiens ſicut Sol permanet, ſtultus autem ſicut Luna mutatur. Et quis eſt ſapiens qui permanet, niſi Sol iuſtitiæ, de quo dicitur: Ortus eſt mihi Sol iuſtitiæ, & quem ſibi non fuiſſe ortum in die nouiſſimo plangentes impij, dicturi ſunt: Et iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & Sol iuſtitiæ non ortus eſt nobis? Nam iſtum carnis oculis viſibilem Solem, oriri facit ſuper bonos & malos Deus, qui etiam pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Quis eſt ergo ille ſtultus, qui tanquam Luna mutatur, niſi Adam, in quo omnes peccauerunt? Anima quippe humana recedens à Sole iuſtitiæ, ab illa ſcilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires ſuas in terrena conuertit, & eò magis magiſque obſcuratur in interioribus ac ſuperioribus ſuis.* Et inferius: *Cùm Chriſtus apparuerit vita veſtra, tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. Obſcura videtur Eccleſia in tempore peregrinationis ſuæ, inter multas iniquitates gemens*, &c. *Orietur*, inquit, *in diebus eius iuſtitia & abundantia pacis, donec interficiatur Luna: id eſt, abundantia pacis in tantum creſcet, donec omnem mutabilitatem mortalitatis abſumat. Tunc nouiſſima inimica deſtruetur mors, & quicquid nobis reſiſtit ex infirmitate carnis, vnde nobis perfecta pax nondum eſt, conſumetur omnino, cùm corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem.*

Tropol. irato occidit Sol, miti oritur.

Tropol. iraſcenti & peccanti occidit, manſueto & iuſto oritur Sol iuſtitiæ. Vnde S. Auguſt. hom. 43. inter 50. *Non debuit*, inquit, *occidere Sol ſuper iracundiam veſtram, & multi Soles occiderunt: tranſeat aliquando iracundia veſtra, dies magni Solis celebramus: illius Solis, de quo dicit Scriptura: Orietur vobis Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. Quid eſt in pennis eius? In protectione eius. Vnde in pſal. 16. dicitur: Sub vmbra alarum tuarum protege me.* Et mox: *Si ergo iraſceris, ne occidat Sol iſte in corde tuo ſuper iracundiam tuam, ne fortè & occidat tibi Sol iuſtitiæ, & in tenebris remaneas. Ne putetis autem quia nihil ſit iracundia: Turbatus eſt præ ira oculus meus. Vtique cui turbatur oculus, Solem videre non poteſt; & ſi conatus fuerit videre, pœna illi eſt, non voluptas.* Notent hîc paſtores (quod nonnullos factitare vidi & audiui) vt plebem die Solis, id eſt, Dominico conuenientem ad Eccleſiam, moneant de dimittenda ira, omnique peccato, eo quod ille ſit dies Domini, in quo ortus eſt eis Sol iuſtitiæ. Rurſum S. Bernard. Epiſt. 107. *Vobis*, inquit, *qui timetis Deum orietur Sol iuſtitiæ. Manentibus igitur in tenebris filiis diffidentiæ, euadit in nouã hanc lucem lucis filius de poteſtate tenebrarum, ſi tamen iam fidenter Deo dicere poteſt: Particeps ego ſum omnium timentium te.*

Pennæ Solis ſunt radij. C.

Et ſanitas in pennis eius.] Hebr. בכנפיך *biconaphecha*, id eſt, *in alis eius*. Poeticè pennas vocat radios, primò, quia veſtiunt, ornant & ſtipant Solem, ſicut pennæ aut comæ auem. Vnde ab Homero vocatur auricomus Sol. Et Virgil. initio 6. Æneid. loquens de Dædalo:

Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo, &c.
Redditus his primùm terris tibi Phœbe ſacrauit
Remigium alarum.

Sol enim vocatur Phœbus, quaſi φέβιος, à φῶς & βίος, id eſt, lux vitæ.

Solis velocitas quanta.

Secundò, quia Sol celerrimè mouetur, & quaſi volat vt auis, iuxta illud de Sole Pſal. 18. *Exultauit vt gigas ad currendam viam: à ſummo cœlo egreſſio eius, & occurſus eius vſque ad ſummum eius.* Sol enim tam velox eſt, vt vno die naturali, id eſt, 24. horis conficiat millionem milliarium, & inſuper 140. millia eorundem; quod tantundem eſt, ac ſi totum terræ ambitum circumcurreret quinquagies, vti ex Aſtronomis docui Geneſ. 1. 16. Inſuper Sol oriens radios ſuos quaſi pennas velociſſimas, in momento ſpargit per totum hemiſphærium.

Tertiò, quia Sol, præſertim oriens, vtrinque radios in eam figuram expandit, vt videatur eſſe auis expanſis alis, iuxta illud pſal. 138. 9. *Si ſumpſero pennas meas diluculo*, hebr. *Si ſumpſero alas auroræ*, quæ verba de Chriſto intelligit S. Auguſt. *qui cum ſumpſit pennas ſuas in reſurrectione, iam corpore non grauatur.* Hinc Ægyptij Solem pinxerunt quaſi auem, longas ſpargentem pennas circumquaque, eámque vocarunt Phœnicem. Phœnix enim non eſt auis vera, ſed ſymbolica, puta Sol, vti oſtendi Geneſ. 7. 2. Hinc vnicum dixerunt eſſe Phœnicem, quia vnicus eſt Sol in mundo; cũque degere Heliopoli, id eſt, in vrbe Solis, atque interire & renaſci, quia Sol occidens veſperè, manè rurſum oritur & quaſi reſurgit, iuxta illud Ouidij Metamorph. 15.

Phœnix nõ eſt aliud quàm Sol.

Vna eſt quæ reparet, ſéque ipſa reſeminet ales.

Extat apud Lactantium incerti Auctoris elegans carmen de Phœnice, in quo tota eius hiſtoria, vel potiùs fabula enarratur, vbi inter cætera Phœnicem vocat auem ſolarem. Inter cætera ergo ſic de ea canit:

Paret & obſequitur Phœbo memoranda ſatelles, &c.
Lutea cùm primùm ſurgens aurora rubeſcit,
Ter quater illapias immergit corpus in vndas,
Et conuerſa nouos Phœbi naſcentis ad ortus,
Expectat radios & iubar exoriens.
Incipit illa ſacri modulamina fundere cantus,
Et mira lucem voce ciere nouam.

Sicut omnes penè aues cum Sole occidente dormite,

mire, & cum oriente euigilare incipiunt. Vnde manè cantillant, cantúque ſuo Solem orientem ſalutant. Pergit Poëta de cauda & pennis Phænicis:

Caudáque porrigitur fuluo diſtincta metallo,
In cuius maculis purpura miſta rubet.
Clarum inter pennas inſigne eſt deſuper iris,
Pingere ceu nubem deſuper alta ſolet.
Æquatur toto capiti radiata corona,
Phœbei referens verticis alta decus.
Effigies inter pauonis miſta figuram
Cernitur, & miſtam Phaſidis inter auem.
Eſt leuis & velox, regali plena decore:
Et raram volucrem turba ſalutat ouans.
Aliituum ſtipata choro volat illa per altum,
Turbáque proſequitur munere læta pie, &c.
Ipſa ſibi proles, ſuus eſt pater, & ſuus hæres:
Nutrix ipſa ſui ſemper alumna ſibi:
Ipſa quidem, ſed non eadem, quia & ipſa nec ipſa eſt:
Æternam vitam mortis adepta bono.

Nimirum Phænix eſt Sol, cuius cauda, pennæ & comæ ſunt radij in longum, latum & altum expanſi, qui partim albicant, partim rubent, ſuóque loco in nube roſcida faciunt iridem: atque pulcher & ſpecioſus eſt, æquè ac magnificus & velox in inceſſu, vti pauo trahens poſt ſe elegans ſyrma caudæ, putà radiorum longè latéque expanſorum: vnde in ortu eum aues, animalia & homines ſalutant. Ipſe ſibi eſt pater, & filius, qui poſt occaſum ex ſeipſo quaſi rurſum oritur & renaſcitur, itáque continuo ſuo occaſu continuum ſibi parit ortum, & quaſi vitam æternam, cuius æquè ac reſurrectionis eſt hieroglyphicum. Quocirca ad hoc Phœnicis ſymbolum videtur hîc alludere Malachias, imò illud ipſum ſuis verbis repræſentare, dum ait: *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius.* Perinde ac nonnulli cenſent feciſſe Iobum cap. 29. 18. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies*; vbi Tertul. legit: *Et ſicut Phœnix multiplicabo dies.* Græcum enim φοίνιξ apud Septuag. & Phœnicem, & palmam, ob ſimilem longæuitatem, ſignificat. Plinius enim lib. 7. cap. 40. aſſerit Phœnicem viuere 660. annis. Sic & Hebr. חול *chol*, quod Noſter Iob. 24. 18. vertit palma, veteres Hebræi & moderni, R. Salomon, Tigurina, Caiet. vertunt Phœnix. Vnde Philippus Presbyter in Iob. 29. Fieri, ait, poteſt, vt Iob in ſimilitudinem auis illius (Phœnicis) dicat ſe per mortem in cinere carnis, velut in nido pro tempore moriturum, & inde reſurrecturum in gloriam & multitudinem dierum. Idem aſſerit Beda. Quocirca Phœnix eſt ſymbolum Chriſti (& conſequenter Chriſtianorum) morientis, & glorioſè ex ſeipſo & ſua virtute reſurgentis, vti oſtendit Aldrouandus in Phœnice. Porrò ſanitas eſt in pennis Solis, quia Sol ſuis radiis plantas, animalia & homines nocturno frigore languentes, torpentes & quaſi emorientes excitat, roborat, viuificat, lætificat, itáque quaſi omnium creaturarum languores & vulnera ſua luce, radiis & calore ſanat. Iam ſenſus eſt primo, q. d. Veniet Chriſtus, qui quaſi Phœnix, & Sol iuſtitiæ oriens in mundo, quocunque ſuas alas & pennas, hoc eſt, radios ſuæ prædicationis (vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Sanitas ſuper linguam eius*) gratiæ & virtutis extendet ibi omnes infirmitates corporis & animæ ſanabit. Nam vt ait S. Marcus cap. 6. 56. *Quot-*

Alludit Malachias ad Phœnicem,

Phœnix ſymbolum Chriſti morientis & reſurgentis.

Sol ſanat, & Chriſtus.

1.

A *quot tangebant eum, ſalui fiebant:* vti hæmorrhoiſſa tactu fimbriæ, quæ quaſi ala & penna erat (teſte Heſychio homil. de S. Maria) veſtis Chriſti, ſanata eſt à fluxo ſanguinis, Lucæ 8. 44. Rurſum ſicut Sol ſua luce fugat ſerpentes, lupos, tigrides, omnéſque feras ſæuas & noxias; ita Chriſtus Sol iuſtitiæ ſuo aduentu in orbem dæmones effugauit, idola contriuit, peccata deleuit, mundúmque infirmum, imò mortuum ſanitati & vitæ reſtituit; ita Theodor. Idem facit quotidie, dum exoritur in fidelium animis, ſiue peccatorum, ſiue iuſtorũ. Nam ex eis vel dæmones, & peccata grauia, vel leuia, concupiſcentias, tentationes, malas cogitationes, omnéſque infirmitates depellit & ſanat,
B vt homo ſibi redditus, ſanus & vegetus incipiat operari opera non tantùm ſancta, ſed & heroica, quibus perfectionis Chriſtianæ apicem & culmen conſcendat. Verùm quia hîc agitur non de primo, ſed de ſecundo aduentu Chriſti, quo ipſe iudex, quaſi Sol iuſtitiæ, piis in hac vita afflictis & oppreſſis ſuum robur, decus & gloriam reſtituet, imò in immenſum augebit, hinc

2. Secundò & genuinè, hæc cum eodem Theodor. Roperto, Lyrano & aliis accipias de ſanitate, quam conſequentur beati à Chriſto in die iudicij. q. d. O viri pij gemitis in hac vita, quod iniuſtè ab impijs opprimamini, incarceremini, libertate priuemini, vti vos, ô Iudæi, in Babylone,
C quaſi in carcere cæco à Chaldæis concluſi fuiſtis: verùm attollite animos, ſuſtinete fortiter. En breui orietur vobis S[illegible] iuſtitiæ, putà Chriſtus iudex, qui illorum iniuſtitiam, & veſtram iuſtitiam coram toto orbe celebrabit, & remunerabitur. Rurſum in hoc ſæculo affligimini mille infirmitatibus & ærumnis, vt ſpoliatione bonorum, paupertate, ſqualore, mœrore, fame, ſiti, morbis, verberibus, vulneribus, morte & martyrio. Tolerate: eo breui Sol iuſtitiæ pennas, id eſt, radios ſanitatis ſuæ in vos diffundet, quibus omnia veſtra vulnera, omnes plagas, omnes mœrores & infirmitates diſpellet, vti Sol tenebras, eáſque plenè & perfectè ſanabit. Nam corpora ve-
D ſtra afflicta & corrupta è ſepulchris & cineribus ſuis educet, reſuſcitabit, beabit & glorificabit, vt ſaliatis quaſi vituli de armento. Quocirca ſanitas hæc multa complectitur. Chriſtus enim in reſurrectione omnes ægritudines non ſolùm corporis, ſed & animæ perſanabit. Sanitas ergo corporis primò, erit ipſa eius reſurrectio: ſecundò, immortalitas; tertiò, impaſſibilitas, vt nec ab igne, nec à gladio, nec ab hoſte, nec à dæmone, nec ab vlla re creata amplius lædi aut pati poſſit: quartò, agilitas: quintò, ſubtilitas: ſextò, claritas: ſeptimò, felicitas: octauò, gloria, putà omnis decor, omnis honor, omnis ſuauitas, omnes deliciæ, omnes opes, omne quod de-
E lectat.

Sanitas corporis reſurgentis octuplex.

Sanitas verò animæ erit primò, lætitia inenarrabilis, quæ omnem mœrorem à mente, & omnem lachrymam ab oculis abſterget, iuxta illud Iſaiæ 35. 10. *Lætitia ſempiterna ſuper caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.* Secundò, integritas omnium animæ virium; nam vt ait S. Proſper lib. 1. de vita contempl. cap. 4. *Ibi erit intellectus ſine errore, memoria ſine obliuione, cogitatio ſine euagatione, charitas ſine ſimulatione, ſenſus ſine offenſione, ſaturitas ſine faſtidio, & tota ſanitas ſine morbo.* Anima enim per peccatum Adæ ſauciata eſt in intellectu,

Sanitas animæ beata triplex.

Google

tellectu,per obſcuritatem & ignorantiam; in voluntate, per proclinitatem ad bona caduca; in iraſcibili, per varios metus & formidines; in cōcupiſcibili, per infirmitatem & concupiſcentiam multiplicem, &c. Chriſtus in cœlo hæc omnia ſanabit, dando intellectui lumen & ſcientiam, volontati conſtantiam io bono, iraſcibili heroicam fortitudinem, concupiſcibili honeſtatem & rectitudinem, vt nil niſi honeſtum & rectum cōcupiſcat. Tertiò, ſanitas animæ erit lumen gloriæ, viſio & fruitio Dei, ac dotes glorioſæ quæ ex ea conſequentur, & derinabuntur in omnes animæ vires & potentias, & ex illis in corpus, vnde S. Auguſt. Epiſt. 56. ad Dioſcorum: *Tam potenti, ait, natura Deus fecit animam, vt ex eius pleniſſima beatitudine, quæ in fine temporis ſanctis repromittitur, redundet etiam in inferiorem naturam, quod eſt corpus, non beatitudo, quæ fruentis & intelligentis eſt propria, ſed plenitudo ſanitatis, id eſt, incorruptionis vigor.*

Mora. de patientia & fortitudine.

Moral. hæc ſibi applicent, ruminéntque martyres. En patimur pro Chriſto, vngulis laceramur, dentibus ferarum laniamur, ſcorpionibus diſcerpimur, cataſtis diſtendimur, gladiis truncamur, ignibus torremur: veniet ecce, & breui veniet Sol iuſtitiæ Chriſtus iudex, qui membra noſtra lacerata, laniata, diſciſſa, truncata, toſta reſtituet, ſanabit, & æterna gloria decorabit. Hæc cogitabas, ô S. Laurenti, cū in craticula aſſareris, & tamen inſultabas tyranno. Hæc ruminabas, ô Sancti Vincenti, cum non tantùm omnia corporis tormenta, ſed & Dacianum tyrannum generosè viciſti. Hæc meditabaris, ô S. Chriſtiana, cum à patre tuo idololatra, quaſi carnifice flagris conciſa, defluentes carnis particulas in vultum patris proiiciens, dixiſti: Recipe, ô tyranne, carnem quam genuiſti.

Dicant & pœnitentes: Affligimus noſmetipſos ieiuniis, vigiliis, ciliciis, plagis: propter te, ô Chriſte, mortificamur tota die, quia ſperamus carnis reſurrectionem, in qua tu illam emaciatam, liuidam, contractam, emortuam, nobis ſucculentam, roſeam, floridam & radiantem reſtitues; quando nimirum reformabis corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis tuæ.

Dicant & mœrentes, certantes ac luctantes: Ecce lugemus in præſenti vita, mœſti flemus, ſuſpiramus, ingemiſcimus: nunc caro, nunc mundus, nunc dæmon nos tentat: nunc ſcrupuli angunt, nunc ſuſpiciones & timores deprimunt, nūc cholera irritat, nunc calumniæ, probra, irriſiones affligunt; nunc labores fatigant, nunc dolores penè exanimant, &c. Illuceſce ô Sol iuſtitiæ: pennas & radios ſanitatis tuæ in nos diffunde. Oſtende nobis faciem tuam, & ſalui erimus. Eia nomine aſpiret dies ſanitatis, & inclinentur vmbræ infirmitatis. Eia aſpiret dies æternitatis, & inclinentur vmbræ mortalitatis, vt pulſis mœroribus, timoribus, ſcrupulis, tentationibus, doloribus, aſpiret menti noſtræ pax, ſerenitas, robur, integritas, gaudium & iubilus ſempiternus. Quoties ergo te infirmitas animi, quoties dolor corporis premit, cogita: Orietur breui Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. Illum ſuſpice, illum inuoca, illi ſpem mentémque affige: ita Phœnix eris. Audi illi inhiantem S. Auguſt. in meditat. c. 19. *O domus Dei luminoſa & ſpecioſa, dilexi decorē tuum, & locū habitationis gloriæ Domini Dei mei: tibi ſuſpiret peregri-*

Suſpirium S. Auguſt. ad vitam beatam.

A *natio mea noctε ac die, tibi inhiet cor meum, tibi intendat mens mea, ad ſocietatem beatitudinis tuæ peruenire deſideret anima mea: dico ei qui fecit te, vt poſſideat me in te, quia ipſe fecit me & te.* Et paulo poſt: *O Ieruſalem domus Dei æterna, poſt Chriſti dilectionem tu eſto lætitia & conſolatio mea: dulcis memoria tui beati nominis, ſit releuatio mœroris tædiorúmque meorum. Tædet enim me Domine valde vitæ huius, & iſtius ærumnoſæ peregrinationis. Vita hæc vita miſera, vita caduca, vita incerta, vita laborioſa, vita immunda, vita domina malorum, regina ſuperborum, plena miſeriis & erroribus, quæ non eſt vita dicenda, ſed mors, in qua momentis ſingulis morimur per varios mutabilitatis defectus, diuerſis generi-*
B *bus mortium. Nunquid ergo hoc quod viuimus in hoc mundo, dicere poſſumus vitam, quam humores tumidant, dolores extenuant, ardores exſiccant, aër morbidat, eſca inflant, ieiunia macerant, ioci diſſoluunt, triſtitia conſumunt, ſollicitudo coarctat, ſecuritas hebetat, diuitiæ inflans & iactans, paupertas deiicit, iuuentus extollit, ſenectus incuruat, infirmitas frangit, mœror deprimit? Et his malis omnibus mors furibunda ſuccedit, ſimúlque cunctis gaudiis iſtius miſeræ vitæ ita finem imponit, vt cum eſſe deſierit, non fuiſſe putetur. Mors iſta vitalis, & vita mortalis, licèt his aliiſque ſit reſperſa amaritudinibus, proh dolor! quā plurimos ſuis capit illecebris, & quàm multos ſuis falſis promiſſionibus decipit.* Deinde ſanitatē
C quam afferet Chriſtus iudex ſuis electis, ita depingit: *O tu vita, quam præparauit Deus his qui diligunt eum, vita vitalis, vita beata, vita ſecura, vita tranquilla, vita pulchra, vita munda, vita caſta, vita ſancta, vita ignara mortis, neſcia triſtitiæ, vita ſine labe, ſine dolore, ſine anxietate, ſine corruptione, ſine perturbatione, ſine varietate & mutatione, vita totius elegantiæ & dignitatis pleniſſima: vbi non eſt aduerſarius impugnans, vbi nulla peccati illecebra, vbi eſt amor perfectus, & timor nullus: vbi dies æternus, & vnus omnium ſpiritus, vbi Deus facie ad faciem cernitur, & hoc vitæ cibo mens ſine defectu ſatiatur. Libet me tuæ intendere claritati, delectans me bona tua: auido corde quanto plus valeo mecum conſiderare, tā-*
D *to plus amore langueo: tuo vehementi deſiderio, tuáque dulci memoria admodum delector.*

Egredimini.] Scilicet de hoc ſæculo & vita, quaſi de carcere, vt ingrediamini in alteram beatā & immortalem; ita S. Hier. Remig. Alber. & Vatab. Aut potiùs, *egrediemini* in die iudicii (de eo enim hîc agitur) de ſepulchris, cum Chriſtus Sol iuſtitiæ ſuis pennis, id eſt, radiis gloriæ vos reſuſcitabit & ſanabit, aſpirans vobis vitam glorioſam; ita Theodor. Vnde & Tertul. lib de Reſur. carnis c. 31. legit: *Exibitis de ſepulchris, velut vituli de vinculis ſoluti.*

Et ſalietis ſicut vituli de armento.] Hebr. פוש *pus* ſignificat creſcere, impinguari, luxuriari, laſciui-
E re, ſaltare ex paſtu, gaudio & petulantia, vti faciunt vituli ſaginati. Vnde Chald. Tiguria & alii vertunt, *augeſcetis*, vel *pingueſcetis ſicut vituli ſaginæ.* Pagnin. *Sicut vituli ſaginati*, id eſt, altiles. Septuag. *Salietis ſicut vituli de vinculis relaxati, & ſoluti*, vt legit Tertul. lib. de Reſur. carn. cap. 31. vituli enim præ aliis animalibus ſaliunt, & petulci ſunt (vnde vitulus dicitur à vitulando, id eſt, laſciuiendo.) Hinc vinculis conſtringuntur, ideóque dum iis exoluuntur, quaſi carcere liberati, præ gaudio mirè exiliunt (vti & pueri è ſcholis emiſſi) præſertim dum ſaginantur: tum

enim ſanguine & ſpiritibus vitalibus abundant. Porrò vituli teneri, domi in ſtabulis ſaginãtur lacte; maiores verò in paſcuis cum armento, id eſt, grege boum & vaccarum. Vnde noſter vertit: *Sicut vituli de armento*, id eſt, ſicut vituli armenti, qui cum armento paſcuntur, ideóque iuxta ſuas matres, alióſque vitulos & boues ſibi congeneres, ſibique ſimiles, lætabundi exultant. Omne enim animal gaudet ſibi ſimili, eum eóque delectatur, & ſi iuuencum ſit exultat. Vnde Ruper. & ex Delrio adagio 1027. *Vitulum de armento*, explicat *vitulum armentarium*: nam qui cum armẽto vagatur, vinculo liberatus eſt, ideóque exilit. Aut *vituli de armento*, id eſt, ſeparati ab armento, poſitique in ſtabulis, vt ibi ſaginentur. Significat B hac phraſi Malachias miram exultationem piorum, qui in hoc mundo quaſi in carcere ab impiis (veluti Iudæi in Babylone à Chaldæis) preſſi & oppreſſi fuerant, in reſurrectione à Chriſto ita ſanandos, vt ſint ſucculenti, ſpecioſi, fortes, imo glorioſi. ideoque quaſi vituli ſaginati incredibili gaudio exultent, iuxta illud Sapien. 3. 7. *Fulgebunt iuſti ſicut Sol, & ſicut ſcintillæ in arundineto diſcurrent*. Vnde Mariana ſic explicat. *Salietis*, inquit, id eſt, præ gaudio choreas plaudetis, iuxta illud pſalm 149. 5. *Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis*. Vox ergo *ſalietis*, ſignificat primò plenam ſanitatem, robur & vigorem corporum beatorum: ſecundò, lætiC tiam ingentem. Vnde Vatab. vertit: *Diſſilietis huc illuc*: tertiò, dotem agilitatis, inquit Suarez 3. p. q. 54. art. 4. diſp. 44. ſect. 4. ex Innocentio 3. qua inſtar fulguris diſcurrent celerrimè quaquauerſum, vt vbi voluerit eſſe ſpiritus, ibi protinus ſit & corpus, iuxta illud Iſaiæ 40. verſ. vlt. *Qui ſperant in Domino mutabunt fortitudinem, aſſument pennas vt aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient*. Vnde S. Anſelm. lib. de ſimilitud. cap. 51. aſſerit beatos in agilitate ſimiles fore Angelis, quia à cœlo ad terras dicto citiùs dilabuntur: impios verò præ pondere neque pedes, nec manus, nec aliud corporis ſui memD brum moturos, aut mouere poſſe. Et cap. 52. docet beatum ſi velit, poſſe terram loco ſuo mouere, damnatum autem nec vermes ab oculis amouere. Huius rei ſymbolo ſancta illa animalia Ezech. 1. 14. *Ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis*.

Dos agilitatis

Par angelis penè.

Quartò, vox *ſalietis*, ſignificat mutationem ingentem beatorum, per ſaltum quem è terra facient in cœlum. *Salietis* ergo è cœno ad cœlum, è morte ad vitam, ex ærumnis ad gloriam, è ſepulchro ad thronum Dei & Agni. Ita ſponſa, id eſt, Eccleſia beatorum imitabitur ſponſum Chriſtũ, de quo Cantic. 2. 8. ait ipſa: *Vox dilecti mei: ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles. Similis eſt dilectus meus capreæ hinnulóque ceruorum*. E Chriſtus enim ingentes dedit ſaltus, dum è cœlo ſaliit in vterum virginis, ex vtero in præſepium, è præſepio in crucem, è cruce rediit in cœlum.

Quintò, cœleſtes choros & choreas, ouationes & plauſus beatorum. Alludit ad Iudæos, qui trãſito mari rubro & ſubmerſo Pharaone, ſacros choros præcinente Maria duxerunt, Exodi 15. 20. ac peracta peregrinatione 40. annorum per deſertum, quietè & lætè incolentes terram promiſſam, quæ typus erat cœlo & cœleſtis beatitudinis, in feſto tabernaculorum, inter alia

Chori & choreæ beatorum.

A lætitiæ ſigna, tenentes manibus palmas ſaltabant, & choreas ducebant, vti oſtendi Leuit. 23. 40. Quo anagogicè repræſentabant choros beatorũ in cœlis, vbi peracta victoria palmati, perenne agent feſtum tabernaculorum, iuxta illud: *Laudate eum* (Dominum) *in tympano & choro*, pſalm. 150. 4. Et: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis*, pſal. 46. 1. Et: *Sancti eius exultatione exultabunt*, pſal. 131. 16. & pſal. 67. 26. *Præuenerunt principes coniuncti pſallentibus in medio iuuencularum tympaniſtriarum*. Et pſal. 125. 6. *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos*.

Licèt enim chorea mundanorum ſit mollis & B laſciua, cœlitum tamen eſt caſta & angelica. *Sic vinum bibas vt Cato, ſic terram pede pulſes vt Scipio*, inquit ille. Scipio enim Imperator, inquit Seneca lib. de tranquil. in ludis & feſtis corpus mouebat ad numeros, & tripudiabat, non molliter, ſed viriliter, non facturus nominis ſui detrimẽtum, etiã ſi ab hoſtibus ſpectaretur. Simili modo Dauid ſaltauit totis viribus ante arcam, 2. Reg. 6. 14. & Iſraëlitides coram Saüle & Dauide percuſſo Goliath, choros agentes cantabant in tympanis & ſiſtris: *Percuſſit Saül mille, & Dauid decem millia*. 1. Reg. 18. 7. ac Iephte victoriâ cæde hoſtium redeunti occurrit filia cum tympanis & choris, Iudic. 11. 34. *Chorea mundana*, inquit Conradus ClinC gius in locis Theologicis cap. de chorea, *eſt circulus, cuius centrum eſt diabolus, & circumferentia omnes angeli eius*. At *chorea cœleſtis eſt circulus, cuius centrum eſt Agnus, & circumferentia omnes virgines & electi eius*. Hinc Cantic. 7. 1. dicitur: *Quid videbitis in Sulamite, niſi choros caſtrorum?* Et Ierem. cap. 31. 4. de Eccleſia tam militante, quàm triumphante ait: *Ædificaberis virgo Iſraël, adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium*. Et Lucæ 15. 25. ſenior filius in conuiuio iunioris reducis & rediuiui, audiuit *ſymphoniam & chorum*; nimirum hũc chorum poſcunt nuptiæ Agni, quas ſcilicet cum Chriſto ſponſo perennes celebrabit Eccleſia, Apoc. 19. 9. & cap. 21. 2. QuoD circa S. Auguſt. in meditat. cap. 22. *Vtinam*, inquit, *illis ſanctiſſimis choris intereſſem, vt cum beatiſſimis ſpiritibus gloriæ conditori aſſiſterem*. Et S. Athanaſius, vel potiùs Anaſtaſius (citat enim quæſt. 3. & 8. Epiphanium & Nyſſenum, qui Athanaſio fuere poſteriores) ad Antiochum quæſt. 33. *Sanctorũ*, ait, *animæ à S. Spiritu incitatæ, cum Angelis in regione viuorum Deum laudant, & tripudiant*.

Et calcabitis.] Tigurina, *conculcabitis impios*. Verſ. 31.
Tertu. lib. de Reſur. carnis cap 31. *Conculcabitis inimicos*. Primò, quia eos ſub pedibus habebitis: impij enim in valle Ioſaphat iudicandi conſiſtent pij verò rapiẽtur obuiam Chriſto in aëra ibique cum eo ſedebunt quaſi iudices. Secundò, quia E tanto gaudio afficiemini, quanto afficeremini ſi nunc calcaretis inimicos veſtros, q. d. Eritis ſuperiores improbis, eiſque dominabimini. Tertiò, quia quaſi aſſeſſores Chriſti iudicis damnabitis impios. Vnde Pagnin. vertit: *diruetis impios*. Quartò, quia per dæmones quaſi lictores & executores ſententiæ veſtræ, deturbabitis eos in tartara; vbi erunt *quaſi cinis ſub planta pedum veſtrorum*, id eſt, inſtar cineris comminuti & humiliati, nempe contemptiſſimi & abiectiſſimi. Ruſum cinis notat ignem gehennæ, ait Vatab. in illo enim erunt impij *quaſi cinis*, id eſt, adu-

teutur

rentur vt cinis, non quòd incinerandi & in cinerem redigendi ſint; ſed quod ſicut cinis in igne ſemper perdurat, ita in eodem perdurabunt & impij in æternum. Quid enim impiis, æquè ac cinere vilius, miſerius, ſqualidius, aridius, ſterilius? ita Catullus:

Troia nefas, commune ſepulchrũ Aſiæ Europæque.
Troia virum, & virtutum omnium acerba cinis.

Et P. Sabinus:

Iam cinis, & tantùm flebile Troia ſolum.

Seneca in Herc. Fur.

Cadmea proles, atque Ophionius cinis quò recidiſtis?

Claudian. in Eutropium:

Migdonij cineres, & ſi quid reſtat Eoi,
Quod pereat regni.

In die qua facio.] Id eſt, faciam, ſcilicet in die iudicij, quando faciam vos calcare impios, ſicut ipſi in hac vita conculcarunt vos, iuxta illud Pſal. 149.6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum: Ad faciendam vindictã in nationibus, increpationes in populis: Ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eoru in manicis ferreis: vt faciant in eis iudicium conſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius.* Et Sapien. 3.8. *Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis.* Et Matth. 19.28. *Vos qui ſecuti eſtis me in regeneratione, cùm ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſraël.*

Mementote legis Moyſi.] Hinc Iudæi contendũt probare, legem Moſis non fuiſſe abolitam per Chriſtum, ſed duraturam vſque ad diem iudicij: de eo enim hic in præcedentibus & ſequentibus agitur. Reſpondet Primò Ruper. Lyra & Vatab. per legem hic intelligi præcepta moralia, quæ durant etiam tempore legis nouæ. Verùm obſtat, quòd legem hanc explicans ſubdit Malachias, *præcepta*, hebr. חקים *chuckim*, id eſt, ſanctiones circa ſacra & ritus, putà præcepta ceremonialia; & *iudicia*, id eſt, præcepta iudicialia. Secundò, alij ſic explicant: *Mementote legis Moyſi*, vt ſcilicet in eius ceremoniis, ritibus & iudiciis intueamini Chriſtũ & Eccleſiam eiúſque Sacramenta; & *iudicia*, quæ in illis figurantur. Moſes enim expreſsè de Chriſto audiendo ita Iudæis præcepit: *Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus: ipſum audies*, Deuter. 18.15. ita S. Hieron. Theod. Arias & alij. Verùm & hoc arctius & coactius videtur. Nam iubere vt meminerint legis, eſt iubere vt eam opere compleant, eiúſque ſanctiones ceremoniales & iudiciales obſeruent. Hoc autem nõ potuit Malachias iubere Iudæis pro tempore Chriſti, & legis Chriſtianæ.

Dico ergo, Prophetam loqui Iudæis ſui æui, & poſteris eorum futuris vſque ad Chriſtum: toto enim hoc tempore durauit & obligauit lex Moſis. Ad eam ergo ſeruãdam Iudæos ſuis temporis adhortatur, quia ipſi in ea ſeruanda refrixerant, præſertim in præceptis ceremonialibus de dãdis decimis & primitiis, vti vidimus c. 3. 8. Illos ergo excitat, eiſque dat acrem ſtimulum ad legis obſeruationem, ſcilicet repræſentationem diei iudicij. q. d. Videte vt leges omnes à Moſe præſcriptas obſeruetis, tam quæ Dei cultũ, quàm quæ ius proximi ſpectant. Nam Deus in die iudicij legis ſeruatæ, vel non ſeruatæ exactã à ſingulis rationẽ requiret, ac eam obſeruantes glorificabit, nõ obſeruantes condemnabit. Nolite ergo dicere: *Vbi eſt Deus iudicij?* vti dixiſtis c. 2. 17. Nec: *Vanus eſt qui ſeruit Deo. & quod emolumentũ quia cuſtodiuimus præcepta eius?* vti dixiſtis c. 3. 14. In die enim iudicij videbitis Chriſtum eſſe Deum iudicij, nec vanè vos ſeruiſſe Deo, & præcepta eius cuſtodiiſſe. *Tunc enim orietur vobis Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius, & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento. Et calcabitis impios*, &c. ita Remig. Alber. Hugo, Vatab. Arias & alij.

Perperam ergo Victorinus & Maldonatus in Matth. 17. ex hoc Malachiæ loco, & ex Apocal. 11. verſ. 6. cenſent cum Elia venturum, non Enoch, ſed Moſen, vt ambo certent cõtra Antichriſtum.

In Horeb.] In Sina, vt dixi Exodi 17. 6.

Verſ. 5.] Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis.

Verſ. 6.] Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiã terram anathemate.

Ecce ego mittam vobis Eliam.] Poſt exhortationẽ ſuorum ad legem Moſi ſeruandam, quam obiter inſeruit Propheta, hic redit ad diem iudicij, eiúſque prodromum aſſignat Eliam.

Quæres, quiſnam hic Elias? Caluinus, & nonnulli Catholici, vt Burgenſis, Arias, Clarius, cenſent eſſe Ioannem Baptiſtam: quia de eo, ad hunc Malachiæ locum reſpiciens Chriſtus Matth. 17. 10. ait: *Elias iam venit*, ſcilicet Ioãnes Baptiſta, vti mox explicat S. Matth. Et c. 11. 14. *Omnes Prophetæ, & lex vſque ad Ioannem prophetauerunt. Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias qui venturus eſt.* Alij Nouãtes per Eliã accipiunt quoſlibet Prophetas à Deo in orbem mittendos. Verùm dico, certum eſt per Eliã hic verũ Eliam accipi, nõ Ioannem Baptiſtã, aut chorũ Prophetarum. Probatur Primò, quia Septuag. hunc Eliã vocant *Thesbiten*: ſic enim habent codices Vaticani & alij, vt mirũ ſit in Regiis τὸ *Theſbiten* deeſſe. Sic & verſio Arabica: *Ecce*, inquit *ego mittã vobis Eliã Theſbitem, ante apparitionẽ diei Domini terribilis.* Ergo de verò Elia hic eſt ſermo: nec enim Ioannes Baptiſta fuit Thesbites. Secũdò, quia Elias hic erit præcurſor ſecũdi aduẽtus Chriſti ad iudiciũ: hic enim erit *dies Domini magnus & horribilis*: Baptiſta verò præiuit primũ Chriſti aduentũ in mundũ. Tertiò, quia cũ Elias veniet, veniet & Chriſtus percuſſurus terrã anathemate, vti indicat Propheta verſ. vlt. Hoc autẽ fiet in ſecundo aduentu. Nãm in primo venit ſaluare mundũ, non perdere aut percutere. Quartò, ita ad hunc locũ alludens explicat Eccleſ. c. 48. 10. dicens: *Qui ſcriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiã Domini, conciliare cor patris ad filiũ, & reſtituere tribus Iacob.* Et Chriſtus Matth. 17. 10. *Elias quidem*, inquit, *venturus eſt, & reſtituet omnia.*

Eliam venturum in fine mũdi. probatur 5. argumentis.

Quintò, quia ita interpretantur Patres Græci & Latini, Cyril. Theodor. Remig. Haymo, Alber. Hugo, Lyra. & alij hic, S. Chryſoſt. Euthym. Beda, Anſelm. S. Thomas in Matth. 17. Hippol. lib. de conſummatione ſæculi, Cypr. tract. de Sina & Sion, Ephrem tract. de Antichriſto, Proſper in dimidio temp. c. 13. Tertul. lib. de anima c. 35. Iuſtin. dial. contra Tryphon. Nyſſen. lib. Teſtimon. contra Iudæos, S. Auguſt. 20. Ciuit. 29. S. Gregor. 11. Moral. 10. Andreas, Ambroſ. Haymo; Ruper. & Arethas in Apocal. cap. 11. Eadem fuit communis Hebræorum ſententia, vt patet Matth. 17. 10. Idẽ de Elia prædixit Sibylla, dum ita canit:

Tum quoque cæleſti curru deuectus inibit
Terras de cœlo Theſbytes, ſignáque trina
Oſtendet toti mundo vitæ pereuntis.

Dices, S. Hieron. per Eliam accipit chorum Prophetarum,

phetarum, qui præibit ſecundum Chriſti aduentum. Reſp. S. Hieron. myſticè explicat Eliam, vt mox dicam, non literaliter. Nam Eliam in perſona eſſe venturum, clarè docet ipſe in c. 11. & 17. S. Matthæi. Ioſtabis, quomodo ergo S. Hierou. hîc ait: *Iudæi, & iudaizantes hæretici ante ἀλειμμένον ſuũ Eliam putant eſſe venturum?* Reſp. quia Iudæi ſuũ adhuc expectant Meſſiam, eiúſque primum in muodum aduentum, cuius præcurſorem cenſent fore Eliam: hos redarguit S. Hieron. Et meritò. Eſt enim hic duplex eorum error. Prior, quòd cenſeant Chriſtum nondum veniſſe. Poſterior, quòd putent Eliam fore præcurſorem primi aduentus Chriſti, cùm ſit futurus præcurſor ſecũdi.

Ad argumentum initio ex c. 17. S. Matth. propoſitum reſpondeo, ſimillimos in officio, zelo, prædicatione & ſanctitate fuiſſe, & fore Eliam & Ioannem Baptiſtã: quia hic fuit præcurſor Chriſti in primo aduentu, ille erit præcurſor eiuſdem in ſecundo aduentu. Quocirca vnus ſortitur nomen alterius, vtpote cuius eſt antitypus. Ioannes Baptiſta enim vocatur Elias, non in perſona; ſed ob ſimilem ſpiritum & virturem, vti ait Gabriel Lucæ 1. 17. *Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ.* Diſtinguit ergo Chriſtus duos Elias, vnum ad literam, de quo ait: *Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia:* alterum typicum, putà Ioãnem Baptiſtam, de quo ait: *Elias iam venit.* Iudæi enim confundebant duplicem Chriſti aduentum, eúmque commiſcebant in vnum, ante quem venturus eſſet Elias, ac proinde aiebant necdum veniſſe Chriſtum, eo quòd necdum veniſſet Elias: quibus reſpondet Chriſtus, duplicem eſſe Chriſti aduentum, & prioris præcurſorem eſſe typicum Eliam, purà Ioannem Baptiſtam, vti prędixit Malachias c. 3. 1. poſterioris præcurſorem fore verũ Eliam, ac proinde cùm ipſi viderent Eliam typicum, credere debere iam veniſſe Chriſtum, cuius ipſum fore præcurſorem prædixerunt Prophetæ.

Myſticè; S. Hieron. & ex eo Remigius: *Poſt Moſen*, inquit, *cuius mandata ſpecialiter docuimus eſſe ſeruanda, Eliam dicit eſſe mittendum. In Moyſe legem, in Elia prophetiam ſignificans. Et Dominus atque Saluator transfiguratus in monte, loquentes habebat Moyſen & Eliam in candidis veſtibus, qui & dicebant ei quæ paſſurus eſſet in Ieruſalem. Lex enim & omnis Prophetarum chorus Chriſti prædicat paſſionem.* Et mox: *Mittet Dominus in Elia (qui interpretatur Deus meus, & eſt de oppido Thesbi, quod cõuerſionem & pænitentiam ſonat) omnem Prophetarũ chorum, qui conuertat cor patrum ad filios.*

Quæres Primò, cur hic Propheta iniicit mentionem Eliæ? Reſp. Primò, quia c. 1. 10. & c. 2. 2. prædixit reprobationem Iudaiſmi & Iudæorum per Chriſtum; vt ergo eos conſoletur & Chriſto conciliet, prædicit hîc eos rurſus reuocandos fore, & in priſtinam gratiam recipiendos à Chriſto tempore Eliæ, per eius prædicationẽ & miracula. Igitur eum cùm viderint, recipiant quaſi verum Eliam hic prædictum, ac in Chriſtum quem Elias prædicabit, credant. Quocirca Iudæi auidè expectant Eliam, vt Chriſtum ab eo deſignatum amplectantur. Hinc Rabbinorum de Elia gnome eſt: *Tisbi*, id eſt, Elias Thesbites *ſoluet dura*, hoc eſt, nodos omnes & quæſtiones. Ad Eliã enim remittunt, quicquid in Scripturis dubium & obſcurum incidit, vti refert Quinquarboreus in Abbreuiaturis Hebr. Imò Iudæi etiamnum, quoties aliquẽ circumcidunt, ponunt ornántque Eliæ ſellam, cenſentes eum in ſpiritu adeſſe, & zelari pro lege Domini, vti tradunt Rabbini in Thalmud tract. *Berachot*, & R. Dauid hic, & Galatin. lib. 10. cap 6. Secundò, quia Malachias dixit verſ. 2. quòd Chriſtus timentibus Deum in die iudicij *orietur* quaſi *ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius; & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento, & calcabitis impios.* Talis autem fuit eritque Elias: vnde congruè erit Chriſti præcurſor. Fuit enim ipſe, eritque ſui æui Phœnix, imò Sol illuminans, ſanans & accendens amore Dei frigida hominum corda: vnde & meruit curru igneo, quaſi Phaëton rapi in cœlũ: hinc & Elias dictus eſt quaſi ἥλιος, id eſt, Sol, ait S. Chryſoſt. de quo mox plura.

Cur Elias veniet? 1. cauſa.

Quæres Secundò, cur Elias potius quàm Moſes, vel quis alius futurus ſit præcurſor ſecundi aduentus Chriſti? Reſp. Primò, ob ingentem zelum, quo præ aliis Prophetis à Deo dotatus fuit Elias. Cùm enim mitteretur à Deo ad corrigendos ſæculi ſui corruptiſſimi mores, & ad idololatriam ex Iſraële extirpandam, opus erat ei ad hoc perficiendum ingenti animi robore & zelo, quem proinde Deus ei indidit; eóque conflixit & debellauit tam impiiſſimam Iezabel cum Achab marito ſuo, quàm omnes Prophetas Baal, quos & occidit 3. Reg. 18. Simili zelo opus erit in fine mundi, quando refrigeſcet charitas & abundabit iniquitas. Mittetur ergo zeloſus Elias, vt cum Antichriſto confligat, vt peruerſiſſimos illius æui mores emendet, itáque viam ſternat Chriſto venturo. Moſen, licèt zeloſum, non congruit redire, ne videatur legem veterem ſuo reditu reſtituere, & Iudæos in Iudaiſmo confirmare. Ipſi enim ad aliud non appellant, quã ad Moſen eiúſq; legem.

2. Secondo, quia Elias miſſus fuit à Deo ad tollendum ſchiſma, quod fecit Ieroboam & decẽ tribus apoſtatantes à Iuda & à Deo, pro cóque adorantes vitulos aureos in Dan & Bethel. Simili modo mittetur in fine mundi ad tollendũ ſchiſma, quod olim fecerunt Iudæi à Chriſto & cæteris gentibus fidelibus, vt eos vniat Chriſto & Eccleſię. Iudæi enim ipſi credent, vtpote Iudæo & Prophetæ ſuo, adeò in Script. celebrato, & permiſſo ad idẽ opus quod olim fecit, iterum peragendum in fine mundi. Hanc cauſam dat Malachias cùm ſubdit: *Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum; idque reſtituere*, id eſt, vt reſtituat Deo & auitæ fidei *tribus Iacob*, vt ait Eccleſ. c. 48. 10.

3. Tertiò, quia ſicut olim ſub Noë mundus periit diluuio, ſic in fine peribit igne conflagrationis. Mittetur ergo Elias Propheta igneus, vt ignẽ inſtantem peccatoribus prænunciet, eóſque ad fidem & pœnitentiam accendat, quò bonc ignem euadant. Hinc Eccleſ. c. 48. 1. *Surrexit*, inquit, *Elias Propheta quaſi ignis, & verbum eius quaſi facula ardebat.*

4. Quartò, quia Elias ob zelum cœleſtem raptus eſt in cœlum. E cœlo ergo quaſi cœleſtis Chriſti è cœlo venturi teſtis adueniet, iuxta illud Eccleſ. 48. 9. *Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum: qui ſcriptus es in iudiciis temporum* (id eſt, tempore à Deo iudicato & decreto) *lenire iracundiam Domini.* Adde, id meruiſſe Eliam ſua virginitate, & puritate angelica. Eum enim virginem fuiſſe, & quidem illo æuo ſingularem, docet S. Ignat. Epiſt. 11. S. Ambroſ. lib. 1. de virgin. S. Epiphan. in Anchor. *Elias*, ait, *erat in virginitate, vt prærogatiua virginitatis immortalitatem prædicaret mundo.* S. Ephrem ſerm. de transfiguratione: *Aſpexit*, inquit, *virgo veteris teſtamenti virginem noui, Elias nimirum Ioannem.*

Quintò, quia Elias fuit dux & anteſignanus Prophetarum, tũ tempore, tum dignitate, tum ſancti-

tate,

tate,tum libertate &efficacia prædicandi,tum reſum geſtarum gloria: vnde repræſentat totũ chorum Psophetarum,ait S.Hieron.qui præitChriſto,eiqoe teſtimouium perhibet. Eadem de cauſa Elias apparuit Apoſtolis in trãsfiguratione Chriſti, vt oſtenderet ipſum eſſe Chriſtum, ſéque & omnes Prophetas illi ſuum dare calculum, illiq; atseſtari quòd ipſe eſſet Meſſias orbis ſaluator.

6. Sextò,quia Elias Iſraëlis & Iudæorum fuit cuſtos, Propheta, Doctor, protector, Apoſtolus. Veniet ergo,vt ſuos Iudæos per tot ſæcula aberrantes à Deo,ad eum & Chriſtum reducat. Vnde Eliſæos Eliæ dum in cœlum saperetur ſucclamabat: *Pater mi,currus Iſraël & auriga eius*. q. d. Tu, ò Elia pater mi,eras Iſraëlis auriga &currus,quia eum vt auriga regebas & flectebas quocunq; volebas, eundémque vt currus tolerãdo baiulabas, protegebas ac propugnabas contraSyros alióſq; hoſtes. Vnde Septuag. vertunt: *Pater mi, currus Iſraël & equites eius*. q.d. Tu, ò Elia,eras totũ robur,totus exercitus Iſraëlis, qui magis eũ ſeruabas & defendebas tuo zelo, precibus & meritis, quã magna curruũ & equitum multitudo. Præclarè Tertol.li.de Anima c.35.citãs hæc Malach. verba: *Elias*, inquit, *non ex deceſſione vitæ, ſed ex trãſlatione venturus eſt,nec corpori reſtituẽdus,de quo non eſt exẽptus,ſed mundo reddendus,de quo eſt tranſlatus,non ex poſtliminio vitæ, ſed ex ſupplemento prophetiæ,idem & ipſe & ſui nominis & ſui hominis.*

7. Septimò,quia ſicut Elias curru igneo raptus in cœlum,typus fuit glorioſæ aſcenſionis Chriſti in cœlũ; ita rurſum typus fuit glorioſi regniChriſti & beatorum,qoo in die iudicij triumphantes aſcendent in cœlum,ibi in æternum regnaturi. Appoſitè ergo glorioſusElias præibit glorioſũ Chriſti aduentum,vti Sol oriens præit ſolem meridianum. Foit enim Elias ſua ſanctitate,zelo & raptu quaſi ἥλιος,id eſt,Sol mundi. Vide S.Chryſoſt.ſer. de aſcenſioue Eliæ tomo 1. vbi triumphalẽ Eliæ currum depingens,inter cætera ait: *Oportebat nãque errantis populi rectorem, gubernatorem ſacrorum, moderatorem diſcrepantium voluptatum Iſraëlis aurigam, vt quoniam ad iugum timoris Dei laſciuos & vagos animos reuocauit, frænis loriſq; aſtrinxit, & ad iter diſciplinæ recto tenore currendum concordi quadã copulatione compoſuit, ad regna cœleſtia curru atq; equis tranſuolaret euectus.* Addit deinde: *Hinc Poëtas atque pictores in figuranda Solis imagine, exempla credo ſumpſiſſe: qui curru atque equis fulgentibus ipſe rutilans, & fluctu Oceani lotatus inter prærũptos mõtium ſcopulos euadens, quaſi ad cœleſtia videtur aſcẽdere. Sol enim Græco ſermone ἥλιος appellatur. Vnde Elias verè ἥλιος, quia curru & equis fulgentibus igne, de Oceani fluctu, id eſt, de mundi cõmotione per montium ſcopulos, id eſt, per magnorum laborum difficultates progrediens, ad cœleſtia deuectus aſcendit.* Erat enim Elias *vir, cui totus mundus erat inferior*, vt idẽ ait hom.15.inter 27. ex variis in S. Matth.locis.

8. Octauò, quia Elias exemplũ & typus eſt beatæ reſurrectionis, quã in die iudicij Chriſtus conferet omnibus beatis & electis. Vnde ex Epiphan. in Anchot. S. Aog. lib.15. Cioit.19 Eliã & Enoch vocat primogenitos noſtræ reſurrectionis. Et Tertul.li. de reſurrect. carnis c.58 *Enoch & Elias*, inquit, *nondũ reſurrectione diſpuncti, quia nondum morte functi: quia tamen de orbe tranſlati, & hoc ipſo iam æternitatis candidati, ab omne vitio, & ab omni dãno, & ab omni iniuria & cõtumelia immunitatem carnis ediſcunt, cuinã fidei teſtimonium ſignãt, niſi qua credi oportet hac futura integritatis eſſe documenta?*

Moral. de zelo. Moral. diſce hîc ex Elia, quanta virtus ſit zelus, A quantique Deus faciat zeloſos, vtpote quos velit ſibi eſſe vicinos, ſuóſq; eſſe prodromos, præcurſores & indices, vti fuit antitypus Elias, ſcilicet Ioannes Baptiſta, de quo Gabriel Zachariæ Lucæ 1.17. *Ipſe præcedet ante illũ in ſpiritu & virtute Eliæ.* Talis fuit *S.* Paulus, dicens Rom. 8.35. *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio? an anguſtia?* &c. Talis fuit S. Ignatius, cuius igneas epiſtolas, vitam & martyriũ ſi quis legat, igneſcet. Talis s. Frãciſcus, qui proinde adhuc viuẽs, ſed abſens, ſuis fratribus apparuit quaſi *Sol* in curru igneo, tanquã alter Elias zelator legis diuinæ, ſuo ardore accendens orbem, eoque rapiendus in cœlum. *Intellexerunt nãque concorditer omnes ſanctum patrem* B *abſentem corpore, præſentem ſpiritu, transfiguratu tali effigie, ſupernis irradiatum fulgoribus & ardoribus inflammatum; ſupernaturali virtute in curru ſplendente ſimul & igneo ſibi demonſtrari à Domino, vt tãquam veri Iſraëlitæ poſt eum incederent, qui virorum ſpiritualium, vt alter Elias, factus fuerat à Deo currus & auriga*, ait *S.* Bonau. in vita eius c.4. De hoc ſuo zelo gloriatur Elias 4. Reg.19.14. *Zelo*, ait, *zelatus ſũ pro Domino Deo exercituũ: quia dereliquerunt pactum tuum filij Iſraël, altaria tua deſtruxerũt, Prophetas tuos occiderunt gladio: derelictus ſum ego ſolus, & quærunt animam meam, vt auferent eam.*

Et conuertet cor patrum ad filios.] Varij varie hoc explicant. Primò, *S.* Hieron. hîc, *S.* Aug. 20. ciuit. *Verſ. 6.*
C 29. Gregor. 11. mot. 9. & ex iis Toletus Lucæ 1.17. ſic explicant: Elias cor, id eſt, mentem patrũ trãsferet in filios, excitando ſcilicet in filiis idẽ cor, id eſt, eundem animum, fidem, deſiderium & deuotionem erga Chriſtum, quod habuerunt eorum patres, vt eos filij imitentur & æmulentur. q.d. Elias ſua prædicatione reſtituet & reuocabit fidẽ & deuotionem patrum, Patriarcharum ſcilicet & Prophetarum antiquorum erga venturũ Meſſiã, in filiis, id eſt, poſteris, vt & ipſi viua fide & ardẽti ſtudio Chriſtum, quaſi Meſſiam iam præſentem amplectantur; itaque ignitum patrum erga Chriſtum deſiderium, iam multis ſæculis per infidelitatem & ſcelera extinctũ, accendet in filiis. Vnde
D pro *conuertet* hebr. eſt והשיב *hoſceb*, id eſt, redire faciet. q. d. Elias faciet vt in filiis redeat cor, id eſt, mens, fides & deuotio patrum. Alludit *hoſceb* ad *Tiſbi*, id eſt Thesbites. *Elias* enim hebr. idem eſt quod *Deus meus*. *Tiſbi* ſignificat cõuerſionem ad pœnitentiam, reſtitutionem & reuocationẽ. q. d. Elias iuxta nomen ſuum & patriã erit Thesbites, quia conuertet ſuorum corda per pœnitentiã ad Deum ſuum; itáque omnia in integrũ reſtituet & reuocabit; ita *S.* Hier. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *Elias venturus eſt & reſtituet omnia*. Matth. 17. Et Eccleſ. c. 48.10. *Veniet Elias conciliare cor patris ad filiũ, & reſtituere tribus Iacob*, id eſt, Elias duodecim tribus collapſas à vetere veráque patrũ fide
E & religione, in priſtinã & auitã pietatẽ reſtituet: per cæcitatem & perfidiam fractas & diſſipatas, oſtenſa fidei luce redintegrabit. Verũ huic expoſitioni obiici poteſt id quod ſequitur: *Et cor filiorũ ad patres eorũ*: nec enim Elias cor, id eſt, mentem & deuotionem filiorum trãſtulit in patres, vt illam eis inderet, vtpote qui eam primitus habuerant, & iam erant mortui. *S*ed reſpond. ſenſum eſſe, Elias conuertet *cor filiorum ad patres*, id eſt, efficiet vt Iudæorum cor, id eſt, mens & fides conſentiat & adhæreſcat cordi, id eſt, menti & fidei patrum.

*S*ecũdò, R. *S*alomõ, Abenezra, R. Dauid, Arias, Vatab. & à *C*aſtro, cenſent hac phraſi non aliud ſignificari, quàm omnes, tam patres, quã filios ad vnam fidem ac religionem cõuertẽdos, q.d. Elias

conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres, id eſt, faciet vt patres & filij habeant vnum cor, id eſt, ſint vnanimes in fide & amore Dei, vt vno communi corde & animo patres cũ filiis, & filij cum patribus, id eſt, tam maiores quàm minores Chriſtũ recipiant & colant. Vnde Abenezra: Erunt, ait, omnes cor vnum, ſeu cordis vnius ad reuertendum ad Dominum, tam patres, quàm filij. Verùm ſic potiùs dixiſſet, Conuertet cor patrum & filiorum ad Chriſtũ; iam autẽ dicit; Cõuertet cor patrũ ad filios, & cor filiorũ ad patres.

Tertiò, q.d. Elias ſua prædicatione & zelo efficiet, vt Iudæi in fine mundi imitẽtur ſuos Patriarchas, vt ſicut ipſi crediderunt, ſperarunt, ſummẽque deſiderarunt & amarunt Chriſtum venturũ; ita filij eorum credant, ſperent, ſummè deſiderẽt & ament eum præteritum, imò præſentem; itáq; cor patrũ à filiis incredulis ante auerſum, ad eos iã credentes conuertet, faciétque vt Patriarchæ Iudæos Chriſtu credentes pro legitimis illis agnoſcãt, & ament. *Abrahã* enim *pater veſter exultauit vt videret diem meum: vidit, & gauiſus eſt*, ait Chriſtus Ioãnis 8. idem dic de Iſaac, Iacob, Moſe, Dauide, &c. ita S. Hier. Remig. Ruper. Lyran. & alij. Hoc enim eſt reducere, vel conuertere cor vnius ad alterum, nimirum redintegrare amorem priſtinum, recõciliare affectum auerſũ. Cor enim eſt ſymbolum, & ſedes amoris. Hic ſenſus ſequitur ex primo, ac proinde vterque genuinus eſt, & connectendus. Quia enim Iudæis in fine mundi erit idẽ cor, id eſt, animus, fides & pietas in Chriſtum, quod fuit patrũ: hinc cõſequenter erit idem cor, id eſt, amor & charitas mutua, patrũ fidelium erga filios fideles, & filiorum erga patres. Vnde Lucas c. 1. 17. hæc verba Malachiæ applicãs antitypo Eliæ, id eſt, Ioanni Baptiſtæ: *Cõuertet*, inquit, *corda patrũ in filios*; & pro eo quod Malachias ſubdit, *& cor filiorum ad patres*, vertit, *& incredulos ad prudentiã iuſtorũ*; hoc eſt primò, q.d. Elias, æquè ac Ioannes, conuertet Iudæos ad prudentiam, id eſt, ad fidem, quã de Chriſto venturo habuerunt priſci iuſti, eorum patres; ita Mald. in Lucæ 1. Secundò, q.d. Faciet Ioannes, vt increduli diligẽter conſiderent ſigna aduentus Meſſiæ, à Prophetis præſcripta & patribus à Deo data, atq; ex iis credant, Meſſiã iam veniſſe, Chriſtúmque agnoſcãt, ſcilicet Chriſtum eſſe hunc, quem ipſe eis digito oſtẽder, dicens: Ecce Agnus Dei. Hoc enim prudentiæ eſt opus; ita Toletus in Lucæ 1. Tertiò, Ioãnes cõuertit incredulos, græcè ἀπειθεῖς, id eſt, inobediẽtes, vt vertit Syrus, ſcilicet legi & præceptis maiorum, ad prudentiã iuſtorũ, quæ eſt amare cœleſtia & æterna, nõ terrena & caduca; timere & colere Deũ, eiúſq; leges obſeruare. Qui enim hoc facit, is ſapit & prudens eſt. Ioãnis enim prædicatio erat hæc: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnũ cœlorum*, Matth. 3. 2. Eadem erit Eliæ.

Symbolicè, Elias conuertet cor patrum, id eſt, Iudæorum ad filios, id eſt, ad Chriſtũ & Apoſtolos: hi enim ex Iudæis prognati, eorũ fuerunt filij: & cor filiorum ad patres, nimirũ Chriſtianorum ad Iudæos (primi enim Chriſtiani ex Iudæis ſunt orti) q.d. Elias faciet vt Iudæi credãt Chriſto & Chriſtianis, vt Chriſtianorũ fides & religio infũdatur Iudæis, ac proinde vtriq; habeant vnũ cor, id eſt, animum, fidem & religionẽ, nimirum cultũ Chriſti; ita Theod. hîc, & S. Chryſoſt. & Euthym. in c. 17. Matthæi, ac Damaſcen. lib. 4. de fide c. 27.

Iudæi penè omnes conuertentur ab Elia.

Ex hoc ergo loco patet, Iudæos penè omnes in fine mundi conuertendos eſſe ad Chriſtum, per Eliam. Ita cenſet S. Chryſoſt. hom. 58. in Matth. *Elias*, inquit, *reſtituet omnia incredulitatẽ videlicet Iudæorum qui tunc erunt reſidui ad fidem conuertet.* Et poſt nonnulla: *Quomodo ergo credituri ſunt, inquies? Siquidem Elias cuncta reſtituet, non modò ſanè quia notus, verùm etiam quoniã vſque ad illum diem amplior magis atq; amplior gloria Chriſti radiis ſolaribus erit fulgentior, ad quã omnia cũ prædicatio illius accedat ad Chriſti fidẽ impellens, facillimè ſuſcipient.* Idẽ docet S. Auguſt. 20. ciuit. 29. Theod. in c. 12. Daniel, S. Gregor. hom. 12. in Ezech. Damaſc. lib. 4. de fide c. 27. Beda lib. 3. in Marc. c. 37. Theoph. in c. 17. 5. Matth. Ambroſ. Victorin. & Anſbertus in c. 11. Apoc. eſtque hæc cõmunis Patrum & Eccleſiæ traditio. Vbi nota, cùm ait Chriſtus, *Elias reſtituet omnia*, ſignificat ingentem tunc fore cõuerſionẽ: adhæc, Eliã facturum pacem inter Iudæos & gentes, tanto tempore diſcordes, vt vno fœdere in Chriſti fidem & Eccleſiã coeãt: inſuper Eliam collapſos Cleri & populi mores reformaturum, ſuóque zelo Apoſtolico omnia ad auitum nitorem & primigenium ſplẽdorem quẽ habuit Eccleſia tempore Apoſtolorum, reparaturum, vt Chriſtiana religio & ſanctitas vbiq; mirificè ſplẽdeat & coruſcet; plura de Elia & Enoch dixi Geneſ. 5. 24 & Apoc. 11. 2. & ſeq. Hinc rurſum Iulianus Archiep. Toleta. lib. 1. contra Iudæos, probat eos iam auerſos eſſe à Chriſto, ac conſequẽter iam veniſſe Chriſtum; quia ad eũ conuertẽtur in fine mũdi: nec enim cõuerti poſſũt niſi auerſi: Iudæi autẽ ab alio Chriſto nõ ſũt auerſi, quã à noſtro Ieſu Chriſto: Ergo hic verus eſt Chriſtus & Meſſias.

Ne fortè veniam & percutiã.] Id eſt, veniẽs percutiam, vel, cum venero iudicare percutiam. Eſt hendiadys, qua vnum dicitur per duo. Nã τὸ *fortè* non ad *veniam* (quia non fortuitum & dubium, ſed fixum certúmque eſt quòd veniet ad iudiciũ) ſed ad *percutiam* referẽdum eſt, q.d. Ne fortè cum venero iudicaturus terram, inueniam eam incredulitate & ſceleribus refertam, ideóque iuſta cõdemnationis ſententia *percutiam* eam *anathemate*, Chald. *exterminatione*, Pagnin. *occiſione*, Septuag. ἄρδην, id eſt, penitus, vel ſubitò; Tigurina, *prorſus*; Alij, *funditus, radicitus*; Alij, *vſque ad interitum*, vel internecionem. Hebr. enim חרם *cherem* ſignificat exciſionẽ, qua res ſtirpitus exciditur, interimitur & perditur: idem ſignificat Græcum ἀνάθεμα. Vide dicta Leuit. 27. 28. & Rom. 9. 3. Per *cherem* ergo & *anathema* hîc intellige æternam maledictionem, pœnam & ignem gehennæ, cui Chriſtus impios omnes addicet in die iudicij; ita Remig.

Per terram metonymicè intellige incolas terræ, potiùs homines terrenos & terrena ſapientes; ita S. Hier. Dicit *terram*, non Iudæam; tum quia Iudæi quos conuertet Elias, ſparſi ſunt per totam terram; tum quia Elias non tantùm Iudæos, ſed & gentes vbiuis terrarum conuertet, & Chriſtianam vel fidem, vel vitam & mores eis imprimet, itáque auertet ab eis anathema dãnationis æternæ. Minùs rectè Arias per anathema accipit excidium Iudæorum per Titũ & Romanos. Agitur enim hîc de die iudicii, cuius præcurſor erit Elias. Minùs aptè quoq; Vatab. per τὸ *fortè* putat ſignificari tempus aduentus Chriſti indeterminatum, q.d. Ne fortè veniam tempore incerto, quo minimè putabitis, vel me expectabitis. Nam quocunque tẽpore veniet Chriſtus, certò perdet impios, niſi ſe conuertant per prædicationem Eliæ.

Moral. ſancti zeloſi ſunt baſes orbis.

Moral. diſce hîc primò ex Elia, qui itã Dei auertet, ne percutiat totam terrã anathemate, ſanctos illuſtres & zeloſos eſſe quaſi baſes & colũnas orbis, qui ſuis precibus, meritis & zelo eum, alioqui

ruiturum

ruitutum in exitium, fulciũt & ſuſtinẽt: tum quia orando manus Dei iratu quaſi ligant, ne in vindictam proſiliant: tum quia prædicando ſanctéq; viuendo peccatores compungunt, impellúntque ad corrigendam vitam. Hi enim ſunt quaſi angeli terreſtres, quorum mẽs in cœlis eſt, qui terra celſiores, & Deo quaſi fortiores ſunt. Talis Sodomæ Atlas fuit Abraham Geneſ. 18. 23. & apud Iudæus Moſes Exodi. 32. 14. ac Samuel 1. Reg. 7. 10. & Dauid 3. Reg. 11. 12. & Ezech. 4. Reg. 20. 6. & Ierem. c. 1. 18. Deus enim pluris facit vnũ inſignitet ſanctum, quàm centũ cõmunes iuſtus. Ratio eſt quã per trãſennam, per lumen, inquam, naturæ, vidit Plato in Theæteto, dicens: *Deo nihil eſt ſimilius quã e ũ ex hominibus aliquis iuſtiſſimus eſt*, qui ſanè cuilibet ſtimulus eſſe debet, vt iugiter ardẽti conatu aſpiret & contendat ad profectum, & ad culmen ſanctitatis. Talis enim in cœtu iuſtorũ eminet quaſi gigas, qui dextra ſua cœlum cõtingit, ibique quaſi alter Iacob cum Deo luctatur, & volentem vincit. Hinc Dominus ad Ezechielem c. 22. 30. *Quæſiui*, inquit, *de eis virum qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam, & nõ inueni. Et effudi ſuper eos indignationem meam, in igne iræ meæ conſumpſi eos.* Non eſt dubium plures tunc in Iudæa fuiſſe iuſtos, ſed nemo fuit tam eminẽs, qui ſtaret oppoſitus Deo, eique flagellum extorqueret. Talis Venetiarũ Atlas fuit S. Laurentius Iuſtinianus, earundem Patriarcha: viro enim cuidam ſancto reuelatum eſt, Deum ciuitati indignãtem eam perditurũ fuiſſe, niſi precibus ſui ſancti Patriarchæ furor diuinus auerſus fuiſſet; ita habet eius vita. Talis Emeſæ, imò vrbis Atlas fuit S. Simeon, cognomento Salus, id eſt, ſtultus, quòd ſanctitatem ſuam ſtultis operibus celaret, cùm interim multa mirabilia in ſummum ſui contemptum, ac in ſalutem corporalem & ſpiritualem proximorum patraret. Cùm enim quidã Emeſanus ciuis Ieroſolymam profectus, ſe Abbatis Ioãnis precibus cõmẽdaret, hoc ab eo reſponſum tulit: *Miror te cũ Emeſa habeas Abbatem Simeonem, ad me hominẽ vilem & abiectũ diuertere. Nam non ego ſolùm, ſed etiam mundus totus indiget illius precibus*; ita Leontius Epiſcopus Neapol. in vita S. Simeonis. Similes Eccleſiæ Atlantes fuẽre S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Vincẽtius Fererius (qui centũ Chriſtianorum millia, Iudæorũ 25. Saracenorũ octo ad Chriſtũ conuertit) ſic Iaponum & Indorum Atlas hoc æuo fuit S. Xauerius. Quis ergo dubitet mũdum precibus talium ſtare ſaoctorũ? Quocirca meritò S. Ambroſ. li. 2. de Cain & Abel c. 3. & 4. *Quàm beata*, ait, *ciuitas quæ plurimos iuſtos habet, quomodo benedicitur tota de parte. Quàm gaudeo cũ aliquos mites ac ſapientes diu viuere video, cũ virgines caſtas, viduas graues aſpicio longæuas, velut quandam incanam Eccleſiæ curiã prætendant ipſo quodã vultu & ſpecie grauitas quod iuuenes reuereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiã colorentur. Similiter cũ aliquis huiuſmodi decidit, quamuis longa ſenectute depoſitus, afficior, quia deſtituitur grex iuuenum muro ſeniti.* Subdit tales eſſe quaſi ciuitates refugii, in quas delinquẽtes ſe recipere poſſint. *Denique peritura*, inquit, *vrbis, aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium eſt, ſi ei decedant viri conſultores, vel etiã grauiores fœminæ. Hinc primùm ingruentium aperitur porta malorum.* Idem docet Iſaias c. 3. verſ. 1. & ſeq.

Exempla.

Vltimum cherẽ duã metuẽdũ.

Diſce Secundò, æſtimare & ponderare vltimũ cherem & anathema, quo ſuam, omnéſque aliorũ prophetias claudit Malachias, vt illo ſtimulo incitet omnes ad piam ſanctamque vitam. Eodẽ ſua oracula concludit Iſaias dicens: *Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati ſunt in me: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erũt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni.* Hoc eſt *cherẽ*, quo ferientur & ſiderabũtur impii in vltimo & decretorio mundi die, qui erit horizon tẽporis & æternitatis, cœli & gehẽnæ, quãdo à Chriſto iudice in valle Ioſaphat, quaſi in orbis vniuerſi theatro, ad æterna tormẽta dãnandi, pauidi & attoniti audient: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*; atque illico igne conflagrationis conuoluti, à dæmonibus in tartara rapientur, vbi in B æternũ ſeparati, imò maledicti à Deo, angelis, & beatis perpetuo carcere cõcluſi, numquam amplius videbunt Solẽ, ſtellas, vel vllã lucem, nullã lætitiam aut cõſolationem percipient; ſed in perpetuis incẽdiis voluptabũtur: vbi fumus tormẽtorum aſcendit in ſæcula ſæculorũ. Hoc cogita cũ te libido ſtimulat, cùm ambitio ſollicitat, cùm ira exagitat, cùm caro blanditur, cũ mundus allicit, cùm dæmon fallaces ſuas illecebras & põpas oſtẽtat. In manu, in arbitrio tuo eſt vita & mors, cœlum & gehenna, ſalus & dãnatio, fœlicitas & infœlicitas tua ſẽpiterna. Elige quod mauis. Cogita: *momentũ quod delectat, æternũ quod cruciat.* Et viciſſim: *momẽtũ quod cruciat, æternũ quod delectat.* C Præclarè S. Chryſoſt. ho. 1. de Lazaro: *Si quis*, ait, *in centũ annis vidiſſet per vnam noctẽ ſuaue ſomniũ, multiſq; deliciis per ſomniũ fruitus, centũ deinde annis cruciaretur, nũ is velles vnã noctẽ qua ſomniauit, centũ annis æquiparare? Hoc de futura vita cogita. Nam quod eſt ſomniũ vnum ad centũ annos, hoc eſt præſens vita ad futuram, imò multo minus. Quod eſt exigua gutta ad pelagus immenſum, hoc ſunt mille anni ad futuram fruitionẽ; quantùmque intereſt inter ſomnia & res veras, tantùm inter huius vitæ ſtatum & illius.* Quid enim ſunt aliud omnes res & ſpes mortalium, *quàm ſomnia vigilantium?* ait Philo. *Quid videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiúſque mundi tota ſit magnitudo?* ait Cicero D Tuſcul. 4.

Ex aduerſo cogita, quàm diſpar ſit *cherem* ſanctorum, anathema beatorum. Impii ſunt *cherẽ* iuſtitiæ & vindictæ diuinæ: Sãcti ſunt *cherem* miſericordiæ & gloriæ diuinæ. Impii ſunt *cherem* diaboli: pii & electi ſunt *cherẽ* Dei, id eſt, res ſacta ab viſibus prophanis ſeparata, Deo Deique laudibus in æternum dicata. Impii ſunt anathema, folles & fomenta gehennæ: ſancti ſunt anathema cœli & Ieruſalem cœleſtis, vt in ea ad perennem Dei gloriam per æterna ſæcula reſplendeant.

Probus ergo piúſque eſto, fuge illecebras mũdi, mortifica cõcupiſcẽtias; ſuſtine morbos, deſpectus, ærũnas, perſecutiones: ſtude puritati, E ſanctitatẽ cole, enitere ad omnem virtutẽ: modicus erit breuiſque omnis labor tuus; ſed ingens præmiũ te manet, & corona immarceſſibilis. *Id enim quod in præſenti eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternũ gloriæ põdus operatur in nobis*, 2. Corinth. 4. 17. *O fragilitas humana, exiguũ eſt quicquid agis propter ſpem æternorum*, ait Euſeb. Emiſſenus (vel potiùs Eucheri Lugdun. aut quiſquis eſt auctor) ho. de S. Maximo. Quocirca S. Antonius, teſte S. Athanaſio in eius vita, hoc beatum *cherẽ* ſuis inculcabat, vt iugis eis eſſet ſtimulus ad heroïcam ſui victoriam, omnémque perfectionem: *Hoc*, inquit, *ſit primum cunctis in commune mandatum, nullũ in arrepti propoſiti vigore laſſeſcere, ſed quaſi incipientem augere*

Æternitatis hypotypoſis.

INDEX
LOCORVM S. SCRIPTVRÆ,
QVÆ IN HOC POSTERIORE COMMENTARIORVM TOMO
explicantur, vel obiter elucidantur.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam indicat; litteræ additæ reſpondent litteris intercolumnaribus.

EX GENESI.

Cap. 1. ET vocauit aridam terrã, congregationéſque aquarũ appellauit maria. pag.140.lit.c.col.2
Firmamentum in medio aquarum. 68.c.2
2. Lignum vitæ in medio paradiſi. 68.c.2
3. Ego ſum Dominus Deus tuus. 179.c.1
3. Puluis es, & in puluerem reuerteris. 44.a.2
6. Videns Deus quod cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore. 207.b.2
15. Nondum completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum. 206.a.2
19. Pluit Dominus à Domino. 136.a.2
22. In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. 263.b.2
25. Maior ſeruiet minori. 312.e.2
Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populúſque populũ ſuperabit, &c. 313.c.1
29. Videns autem Dominus quod deſpiceret Liam. 313.a.1
1. Vocauitque nomen eius Noë, dicens: Iſte conſolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum noſtrarum, in terra cui maledixit Dominus. 2.b.2
31. Ego damnum omne reddebam, quicquid furto peribat, à me exigebas. 270.b.1
47. Conuerſus ad lectuli caput. 39.e.2
Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum, parui & mali. 195.c.2
49. Salutare tuum expectabo Domine. 56.d.141.d.2.
Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium. 146.e.2.233.c.1

EX EXODO.

Cap. 3. Ego ſum qui ſum. 64.a.1
4. Sponſus ſanguinum tu mihi es. 111.c.2
13. Non duxit eos per viam terræ Philiſthiim, quia vicina erat. 233.b.2
17. Dominus exaltatio mea. 241.d.2
19. Eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta. 332.b.1
23. Præcedet te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum. 276.a.2
Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingrederis, &c. 77.d.1
33. Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me. 8.a.1
Ego oſtendam omne bonum tibi. 64.a.2

EX NVMERIS.

Cap. 3. Habebunt excubias in tabernaculo fœderis, &c. 181.d.2
12. In omni domo mea fideliſſimus eſt. 182.a.1
21. Ne contaminetur ſacerdos in mortibus. 149.d.2
Deeſt panis, non ſunt aquæ, anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo. 263.a.1

EX DEVTERONOMIO.

Cap. 32. Numquid non ipſe pater tuus qui poſſedit te, & fecit, & creauit te? 331.a.2
Deum qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui. ibid.
In dextera eius ignea lex. 75.d.2
Cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui. 174.d.2
Nonne hæc condita ſunt apud me, ſignata in theſauris meis? 352.d.1
Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius. 175.c.1
Concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum. 251.c.1
33. Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius: cornua rhinocerotis cornua illius; in ipſis ventilabit gentes. 76.c.1

Index locorum.

Dominus de Sinai venit, apparuit de monte Pharan, & cum eo ſanctorum millia. 73.d.2.295.d.3

EX IOSVE.

Cap. 17. Ceciderunt funiculi Manaſſe abſque terra Galaad. 170.b.2
24. Adduxit ſuper eos mare, & operuit eos. 335.c.2

EX LIBRO IVDICVM.

Cap. 5. Qui autem diligunt te, ſicut Sol, in ortu ſuo ſplendet, ita rutilent. 357.a.1
13. Morte moriemur, quia vidimus Dominum. 268.c.1
B
15. In maxilla aſini, in mandibula pulli aſinarum deleui eos, & percuſſi mille viros. 32.c.1

EX I. REGVM.

Cap. 2. Quicumque glorificauerit, me glorificabo eum: qui autem cõtemnunt me, erunt ignobiles. 330.c.1
Domini ſunt cardines terræ, & poſuit ſuper eos orbem. 78.c.1
11. In hoc feriam vobiſcum fœdus, vt eruam omnium veſtrum oculos dextros. 178.a.1
26. Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra ſemel, & ſecundo opus non erit. 9.d.2
C
30. Erupimus ad auſtralem plagam Cerethi, & cõtra Iudam, & ad meridiem Siceleg. 106.c.1

EX II. REGVM.

Cap. 15. Vniuerſi ſerui eius ambulabant iuxta eũ, & legiones Cerethi & Phelethi. 106.c.1
21. Pepercit Rex Miphiboſeth filio Ionathæ. 153.c.2.

EX III. REGVM.

Cap. 18. Clamate voce maiori. Deus enim eſt, *&c.* certè dormit, vt excitetur. 62.c.1
D
19. Egredere, & ſta in monte coram Domino: & ecce Dominus tranſit, & ſpiritus grandis & fortis ſubuertens montes, & conterens petras ante Dominum, *&c.* 193.b.1
22. Fecit Sedecias cornua ferrea. 168.a.1

EX IV. REGVM.

Cap. 2. Pater mi, currus Iſraël, & auriga eius. 19.c.2
6. Vidit montem plenum equorum & quadrigarum ignearum in circuitu ſuo. 213.b.2

EX I. PARALIPOMENON.

E

Cap. 18. Banaias filius Ioiadæ ſuper legiones Cerethi & Phelethi. 106.c.1
22. Præparaui impenſas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum, &c. 147.c.2
Ipſe erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem, firmabóque ſolium regni eius ſuper Iſraël in æternum. 152.a.1

EX II. PARALIPOMENON.

Cap. 5. Cherubim expanderent alas ſuas ſuper locum. 335.c.2

EX I. ESDRÆ.

Cap. 6. Seniores autem Iudæorum ædificabant, & proſperabantur iuxta prophetiam Aggæi Prophetæ. 148.b.2
10. Et dederunt manus ſuas, vt eiicerènt vxores ſuas, & pro delicto ſuo arietem de ouibus offerrent. 181.c.1

EX II. ESDRÆ.

Cap. 4. Ne operias iniquitatem eorum. 336.a.1

EX TOBIA.

Cap. 12. Ego ſum Raphaël, vnus ex ſeptem qui aſtamus ante Dominum. 185.b.1

EX LIBRO IOB.

Cap. 2. Pereat dies in qua natus ſum. 296.c.2
6. Numquid rugiet onager, cùm habuerit herbam, aut mugiet bos, cùm ante præſepe plenũ ſteterit? 71.c.1
7. Elegit ſuſpendium anima mea, & mortem oſſa mea. 79.b.2.243.d.2
Videbit faciem eius in iubilo. 80.a.1
9. Qui commouet terram de loco ſuo. Qui præcipit Soli, & non oritur. 170.d.2
Stellas claudit quaſi ſub ſignaculo. 154.c.2
11. Forſitan veſtigia Dei comprehendes, & vſque ad perfectum Omnipotentem reperies? *&c.* 64.c.1
13. Etiamſi me occiderit, in ipſo ſperabo. 56.d.1
Qui quaſi putredo conſumendus ſum. 86.c.2
21. Quare impij viuunt, ſubleuati ſunt, confortatique diuitiis? ſemen eorum permanet, &c. 37.d.2.
22. Circa cardines cœli perambulat, nec noſtra conſiderat. 165.b.2
23. Probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit. 197.c.2
25. Homo putredo, & filius hominis vermis. 86.c.2
28. Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis ſonantibus. 252.a.1
29. In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies. 358.c.1
31. Si vidi Solem cùm fulgeret, & Lunam incedentem clarè, & lætatum eſt in abſcõdito cor meum, & oſculatus ſum manum meam ore meo: quæ eſt iniquitas maxima, & negatio cõtra Deum altiſſimum. 94.c.1
38. Viam ſonantis tonitrui. 251.a.2
39. Gloria narium eius terror. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occurſum pergit armatis, *&c.* 253.a.1

EX LIBRO PSALMORVM.

Pſal. 4. In pace in idipſum dormiam, & requieſcam. 157.d.1
7. Ecce parturiit iniuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. 36.c.2
9. Cuius maledictione os plenum eſt, & amaritudine, & dolo, & ſub lingua eius labor & dolor. 36.c.2.
11. Eloquia Domini eloquia caſta, argentum igne examina

examinatom, probatom tetræ, purgatum ſeptuplum, 144.e.1
13. Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus, 101.c.2.
15. Pronidebam Dominnm in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi ne commoueat. Proprer hoc lætatum eſt cor meum, & eaultauit lingua mea, & caro mea requieſcet in ſpe, 157.b.2.177.d.2
Funes ceciderunt mihi in præclaris, 105.e.2
19. Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei noſtri inuocabimus, 85.e.1.214.b.1.
20. Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo, 220.e.1
22. Et calix meos inebrians quàm præclarus eſt? 248.c.1.
Nam etſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es, 68.d.1.
24. Montes in circuito eios, & Dominus in circuitu populi ſui, 171.c.1
31. In chamo & fræno maxillas eorom conſtringe, 305.d.2
33. Et non delinquent omnes qui ſperant in eo, 44.d.2.
Immittet Angelus Domini in circuito timentiũ eum, & eripiet eos, 236.d.1
34. Dic animæ meæ, ſalus tua ego ſum, 87.d.2
Odio habuerunt me gratis, 318.e.2
35. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, 133.a.1
37. Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me, 68.d.1
41. Abyſſus abyſſum inuocat in voce cataractarum tuarom, 349.c.2
43. In te inimicos noſtros ventilabimus cornu, 76.c.1.
44. Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato circumdata varietate, 117.d.2
Eructauit cor meum verbum bonom, 166.d.2
47. Magnus Dominos & laudabilis nimis in ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eios, &c. 171.c.2.
Si eſuriero, non dicam tibi: meus eſt enim orbis terræ & plenitudo eius, 144.b.1
Sedens aduerſus fratrem tuum loquebaris, 208.d.2.
48. Homo cùm in honore eſſet non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis, 72.b.2
49. Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida, 171.b.2
51. Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum, 291.b.2.
54. Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique, &c. 264.d.2.289.b.1
Die ac nocte circumdabit eum ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniuſtitia, 36.c.2.
56. Exaltare ſuper cœlos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua, 75.d.2
59. In Idumæam extendam calceamentum meũ, 79.b.1.
64. Te decet hymnus Deus in Sion, 63.e.2
67. Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum, Dominus nomen illi, 174.e.1
A templo tuo in Ieruſalem tibi offerent Reges munera, 175.c.1
Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominos in eis in Sina, in ſancto, 81.d.2.213.a.1.
Increpa feras arundinis, 179.b.2
68. Infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia, 162.e.1
Improperium expectauit cor meom & miſeriam, 54.c.2.
Quoniam quem tu percuſſiſti perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderũt, 167.b.1.
70. Tamquam prodigium factus ſum multis, 183.d.1.
71. Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum, 238.c.2.
72. Vt iumentum factus ſum apud te, 72.a.1
73. Dediſti eum eſcam populis Æthiopum, 118.c.1.
74. Dixi iniquis: Nolite iniquè agere, & delinquentibus: Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu veſtrum, nolite loqui aduerſus Deum iniquitatem, 76.d.1
Cùm accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo, 100.a.2.
75. Factus eſt in pace locus eios, & habitatio eius in Sion, 148.d.2
76. Vocem dederunt nubes: etenim ſagittæ tuæ tranſeunt: vox tonitrui tui in rota, 81.b.2.243.e.1.
77. Interrupit mare, & perduxit eos, & ſtatuit aquas quaſi in vtre, 85.b.2
7. Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli, 240.c.2
Obliti ſunt benefactorum eios, & mirabilium eius quæ oſtendit eis, 311.e.2
78. Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, 194.c.1.
79. Oſtende nobis faciem tuam, & ſalui erimus, 337.b.2.
87. Sicut lætantiom omniom habitatio eſt in te, 353.c.1.
88. Aquilonem & mare tu creaſti, 73.b.2
89. Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni: ſi autem in potentatibus, octoginta, 68.b.2.
90. Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cœli commorabitur, 21.b.1
Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem, 168.d.2
A negotio perambulante in tenebris, 165.b.2
96. Nubes & caligo in circuitu eius, 25.c.2
102. Qui coronat te in miſericordia, & miſerationibus, 219.a.2
103. Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus: illic reptilia quorum non eſt numerus, 50.c.1
Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis, 199.b.2
Qui ponis nubem aſcenſum tuum, 81.a.2
Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei, 47.c.2.
104. Nolite tangere Chriſtos meos, 83.e.2
105. Increpuit mare rubrum & exiccatum eſt, 179.b.1.
106. Poſuit terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea, 107.c.2
108. Conſtitue legiſlatorem ſuper eum, 177.b.2
109. Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus, eſcam dedit timentibus ſe, 245.d.1
113. Facta eſt Iudæa ſanctificatio eios, 331.d.2

118. Igni-

118. Ignitum eloquium tuum, 101.b.1
Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua, 121.c.2
Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis, 101.a.1
121. Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis, 201.c.2.227.d.2
Cœlum mihi ſedes eſt, 244.a.1
122. Sicut oculi ancillæ in manibus Dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum donec miſereatur noſtri, 233 c.1
127. Filii tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ, 201.c.1
131. Sacerdotes tui induantur iuſtitiam, 355.a.2
136. Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea, 84.c.1
137. In conſpectu Angelorum pſallam tibi, 329.c.1.
138. Si ſumpſero pennas meas diluculo, 357.c.2
139. Labor labiorum ipſorum operiet eos, 36.c.2
140. Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in cõſpectu tuo, 320.c.2
148. Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius, 5.c.1
149. Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis, 360.b.1

EX PROVERBIIS.

Cap. 3. Quaſi pater in filio complacet ſibi, 59.c.2.
8. Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, 285.a.1.
Quando præparabat cœlos, aderam, 60.a.1
13. Iuſtus comedens replet animam ſuam: venter autem impiorum inſaturabilis, 132.c.2
14. Qui patiens eſt, multa gubernatur prudentia, 4.c.1.
15. Stultus irridet diſciplinam patris ſui, 267.d.2
Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles, 50.a.2
20. Os iuſti vena vitæ, & os iuſti parturiet ſapiẽtiam, 282.c.2
21. Cor enim Regis in manu Domini, quocumque voluerit, inclinabit illud, 193.b.2
23. Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foueæ? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffuſio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis? 57.c.1
Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, quia facient ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cœlum, 31.d.2
25. Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum: aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius, 134.a.1.
Sicut frigus niuis in die meſſis: ita legatus fidelis ei qui miſit illum, 251.c.2
27. Si contuderis ſtultum in pila, non auferetur ab eo ſtultitia eius, 99.b.1
Melior eſt manifeſta correptio, quàm amor abſconditus, *&c.* 312.b.1
31. Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuum, 17.b.1

EX ECCLESIASTE.

Cap. 4. Melior eſt pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi, 50.a.2
5. Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub Sole: diuitiæ conſeruatæ in malum Domini ſui, 22.a.2
7. Melior eſt finis orationis quàm principium, 194.b.2.
Melius eſt à ſapiente corripi, quàm ſtultorum adulatione decipi, 312.b.1
9. Neſcit homo finem ſuum, ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & ſicut aues laqueo comprehenduntur, ſic capiuntur homines tempore malo, cùm eis extemplo venerit, 31.c.1
10. Labor ſtultorum affliget eos, 36.d.2

EX CANTICIS.

Cap. 1. Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te, 214.c.1
Filii matris meæ pugnauerunt contra me, 286.a.1
Nigra ſum, ſed formoſa, 226.a.1
2. Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur, 277.b.1
Ecce iſte veniet ſaliens in montibus, tranſiliens colles, 193.d.2
Similis eſt dilectus meus capreæ, 100.c.1
4. Mille clypei pendent ex ea, 253.a.2
De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum, 258.c.2
Sicut vitta coccinea labia tua, 19.d.1
Vadam ad montem myrrhæ & ad collem thuris, 299.d.2.
5. Adiuro vos filiæ Ieruſalem, vt annuncietis dilecto meo quia amore langueo, 79.c.2
Comedi fauum cum melle meo, 79.c.2
Bibite & inebriamini chariſſimi, 133.a.1
Comæ eius nigræ quaſi coruus, 215.c.2
6. Fortis eſt ſicut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio: lampades eius lampades ignis atque flammarum, 199.b.2
Deſcendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium, & inſpicerem ſi floruiſſet vinea, & germinaſſent mala punica, 279.d.1
7. Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis, 97.c.2
Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te, 163.b.1
Manè ſurgamus ad vineas, & videamus ſi floruerunt mala punica, 279.d.1
Dabo tibi poculum ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorum, 248.a.1.280.b.2.
Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum, 152.c.2.155.b.1.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap. 1. Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos, 253.a.2
2. Tamquam nugaces æſtimati ſumus, 121.d.2
3. Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos ſe; tamquam aurum in fornace probauit illos, 288.d.2.
7. Eſt enim in illa ſpiritus intelligentiæ ſanctus, vnicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis, *&c.* 138.a.2
8. Habebo per hanc immortalitatem & memoriam æternam, 352.b.2
10. Fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem, 171.a.2
14. Benedictum eſt lignum, per quod fit iuſtitia, 95.c.1.

Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona, 123.b.2
18. In veſte poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum, 141.c.5

EX ECCLESIASTICO.

Cap. 2. Nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt, 112.e.2
4. Fili conſerua tempus, & deuita à malo. 130.e.2
Omne quod tibi applicitum fuerit accipe, & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe. Quoniam in igne probatum aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino humiliationis, 288.c.2
6. Pacifici ſint tibi multi; conſiliarius vnus è mille, 356.e.2
Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proiicere illum, 273.e.1
14. Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat, 246.e.2
19. Amictus corporis, & riſus dentium, & greſſus hominis enunciant de illo, 335.e.2
Operarius ebrioſus non locupletabitur, 105.d.2
Qui ſe iungit fornicariis, erit nequam: putredo & vermes hæreditabunt illum, 87.a.1
20. Quàm bonum eſt correptum manifeſtare pœnitentiam, 315.d.1
43. Multa dicemus, & deficiemus in verbis. Cõſummatio autem ſermonum ipſe eſt in omnibus, 63.b.2
Gloriantes ad quid valebimus? Ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua, *&c.* ibid.d.1
44. Illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defuerunt, 201.e.2
Non eſt inuentus ſimilis illi in gloria, qui conſeruauit legem excelſi, 313.e.1
45. Excelſum fecit Aaron fratrem eius, & ſimilẽ ſibi de tribu Leui: ſtatuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi ſacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria, 327.d.1
49. Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu, 152.c.1 153.a.2.

EX ISAIA.

Cap. 1. Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui, 70.e.2
2. Venite & aſcendamus ad montem Domini, & ad domũ Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem. 142.a.2. 226.d.2.
Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium; nec exercebuntur vltrà ad prælium, 227.a.1.
Præparatus mons domus Domini, 60.a.2
3. Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & crinem earum nudabit, 84.a.2
4. In die illa erit germen Domini in magnificentia, 183.a.2
5. Nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem, 251.e.2
7. In die illa radet Dominus in nouacula conducta, in his qui trans flumen ſunt, in Rege Aſſyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuerſam, 84.a.2
Sibilabit Dominus muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur, 255.e.2
8. Mulieres dominatæ ſunt eis, 40.b.1
Voca nomen eius, Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari, 216.c.1
9. Lætabuntur coram te ſicut qui lætantur in meſſe, ſicut exultant victores capta præda quando diuidunt ſpolia, 175.a.1
10. Conſommationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ, 9.e.2
Virga furoris mei Aſſur, 38.e.1
11. Et deſolauit Dominus linguam Ægypti, & leuauit manum ſuam ſuper flumine in fortitudine ſpiritus ſui, & percutiet in ſeptem riuis, ita vt tranſeant per eam calceati, 256.b.2
13. Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea, 95.d.1
Ecce ſuſcitabo ſuper eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint, 21.d.2
14. Abietes quoque lætatæ ſunt ſuper te, & cedri Libani, 59.d.2
Subtus te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes, 59.e.1
Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributum? Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga inſanabili, ſubiicientem in furore gentes, perſequentem crudeliter, &c. 24.b.1.
Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum, 12.b.2.
28. Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum mundans cùm pertranſierit, non veniet ſuper nos, 204.b.1
21. Et vidit currum duorum equitum, aſcenſorẽ aſini, & aſcenſorem cameli, 70.a.2
24. Erubeſcet Luna, & confundetur Sol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Siõ, & in Ieruſalem, & in conſpectu ſuorum fuerit glorificatus, 191.b.1
26. In terra ſanctorum iniqua geſſit, & non videbit gloriam Domini, 60.e.1
Saluator ponetur in ea murus & ante murale, 171.c.1.
Nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte, ſed & ſpiritu meo in præcordiis meis mane vigilabo ad te, 143.b.1
28. Ecce ego mitto in Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretioſum, in fundamento fundatum, 184.c.1
33. Luxit & elanguit terra, & confuſus eſt Libanus, 59.d.2
38. In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferni, 68.b.2
40. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini, 193.c.2
Super montem excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion, 270.c.5
41. Dabo in ſolitudine cedrum, & ſpinã, & myrtum, & lignum oliuæ, 164.c.1
42. Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea, 152.b.2.
45. Hæc dicit Dominus Chriſto meo, 83.e.2
49. Ecce iſti de longè venient, & ecce illi ab Aquilone, & mari, & iſti de terra auſtrali, 227.d.1.

Dominus

Domiuus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei, 183.d.2
Cibabo hoſtes tuos carnibus ſuis, & quaſi muſto ſanguine ſuo inebriabuntur, 301 e.r
Anguſtus eſt mihi locus, fac ſpatium mihi vt habitem, 171.a.1
1. Poſuit os meum quaſi ſagittam electam:in pharetra ſua abſcondit me, 241.e.r
Leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo ſignum meum, 173.b.1
Ecce in manibus meis deſcripſi te, 286.c.2
50. Ecce vos omnes accendentes iguem, accincti flammis:ambulate in lumine ignis veſtri; & in flammis quas ſuccendiſtis, 355.a.1
51. Conſurge, inducre fortitudinem brachium Domini, 180.c.2
1. Et ponam illum in manu eorum qui te humiliauerunt, 122.b.2
52. Quàm pulchri ſuper montes pedes euangelizantis & prædicantis pacem? 13.b.1
Propter ſeelus populi mei percuſſi eum, 167.b.1
53. Lætabitur deſerta & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium, *&c.* 299.e.t
55. Pro ſaliunca aſcendet abies, & pro vrtica creſcet myrtus, 164.c.1
Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus, 154.d.2
58. Et ædificabuntur in te deſerta ſæculorũ: fuodamenta generationis & generatioois ſuſcitabis: & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemitas in quietem, 136.b.1
59. Cooceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem, 36.d.2
60. Surge, illumlnare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur, 172.a.1
Suges lac gentium, & mammilla regum lactaberis, *&c.* 302.b.r
Ponam te in ſuperbiam, 17.a.2
61. Induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me, 355.a.2
61. In gloria eorum ſuperbietis, 17.a.2
Eris quaſi corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui, 154.b.1.219.c.1
63. Calcaui eos in furore ſuo, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui, 241.a.1
Quis eſt iſte qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra? *&c.* Quare ergo rubrum eſt veſtimentum tuum? Torcular calcaui ſolus, *&c.* 162.d.1.

EX IEREMIA.

Cap. 1. Ab Aquilooe pandetur malum ſuper omoes habitatores terræ, 210.c.2
2. Populus verò meus mutauit gloriam ſuam in idolum, 171.c.2
3. Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram deſiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum Gentium? 350.d.a
4. Aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gentium ſe ſaluauit: egreſſus eſt de loco ſuo, vt ponat terram tuam in ſolitudinem, 24.a 1
5. Idcirco percuſſit eos leo de ſylua, lupus ad veſperam vaſtauit eos, pardus vigilans ſuper ciuitates eorum, 43.a.a
6. Sanctificate ſuper eam bellum, 95.d.1
7. Templum Domini, templum Domini, templum Domini, 120.b.1
9. Ad eam venient paſtores, 268.c.1
10. A ſignis cœli oolite metuere, quæ timent Gentes, 94.d.1
11. Ne aſſumas pro eis laudem, 67.b.1
Numquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas in quibus gloriata es? 149.c.2
Ego quaſi agnus manſuetus, 72.b.1
13. Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis bene facere, cùm didiceritis malum, 108.d.2
15. Si ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi os meum eris, 135.e.2
17. Maledictus homo qui confidit io homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius, *&c.* 112.e.2
22. Viuo ego, dicit Domin⁹: quia ſi fuerit Iechonias filius Ioakim Regis Iuda, annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, *&c.* 153.e.1.
Scribe virum iſtum ſterilem, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur; nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid, 12.a.2.
Tui verò oculi & cor ad auaritiam, & ad ſanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, *&c.* 107.b.2
23. Væ paſtoribus, qui diſperdunt & dilacerant gregem paſcuæ meæ, 259.c.1
24. Dabo eos in vexatiooem afflictionémque omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem, *&c.* 128.a.2
31. Creauit Domious nouum ſuper terram: Fœmina circumdabit virum, 183 a.1
33. Io diebus illis, & io tempore illo germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ: & faciet iudicium & iuſtitiam in terra, 183.a.2
44. Faciemus omne verbum quod egredietur de ore noſtro, 41.b.2
Faciamus vota ooſtra quæ fecimus, vt ſacrificemus reginæ cœli, & libemus ei libamina, 94.c.1.
47. O mucro Domini vſquequò non quieſces? 287.d.2.
48. Maledictus qui facit opus Dei fraudulenter. 95.d.1.
Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua, & requieuit in fæcibus ſuis; nec transfuſus eſt de vaſe in vas, & in tranſmigrationem non abiit, *&c.* 101.a.2.
50. Ecce viſitabo Regem Babylonis, & terram eius, ſicut viſitaui Regem Aſſur, 16.b.1
51. Fugite de medio Babylonis, & ſaluet vnuſquiſque animam ſuam: nolite tacere ſuper iniquitate eius, quoniam tẽpus vltionis eſt à Domino, viciſſitudinem ipſe tetribuet ei, 172.d.2

EX THRENIS.

Cap. 1. Peccatum peccauit Ieruſalem, propterea inſtabilis facta eſt, 347.a.2
2. Hæccine eſt vrbs perfecti decoris, gaudium vniuerſæ terræ? 110.c.2
Malediait ſanctificationi ſuæ, 40.b.r
Conſurge, lauda in nocte, 6-.b.1
3. Sedebit ſolitarius & tacebit, quia leuauit ſuper ſe, 343.d.2

4. Qui nutricbantur in croceis. t8.c.2
Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus, captus eſt in peccatis noſtris. Cecidit corona capitis noſtri: væ nobis, quia peccauimus. 279.d.1
1. Qoomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus, diſperſi ſunt lapides ſanctuarij? 191.e.1

EX BARVCH.

Cap. 3. Vbi ſunt principes gentium, & qui dominantur ſuper beſtias, quæ ſunt ſuper terram? qui in auibus cœli ludunt? qui argentum theſaurizant & aurum? *&c.* 24. b 1
Magnus eſt, & non habet finem, excelſus & immenſus. 64. d.2

EX EZECHIELE.

Cap. 1. Ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis. 199. d.2
5. Iſta eſt Ieruſalem: in medio gentium poſui illam. 61.b.2
9. Signa thau ſuper frontes virorum gementium. 155. a.1
12. Portentum dedi te domui Iſraël. 182 d.2
16. Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. 99. b. 2
Non pepercit ſuper te oculus. 353. e.2
21. Mucro, mucro euaginate ad occidendum: lima te, vt interficias & fulgeas. 287.d.2
23. Quorum carnes ſunt vt carnes aſinorum. 72. b. 2
26. Inundatione equorum eius operiet te puluis eorum. 5. d.1
28. Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia & perfectus decore, in delicijs paradiſi Dei fuiſti: omnis lapis pretioſus operimentum tuum. 155. b.2
In medio lapidum ignitorum ambulaſti. 165.a.2
Ecce ſapientior es tu Daniele: omne ſecretum non eſt abſconditum à te in ſapientia & prudentia feciſti tibi fortitudinem, & acquiſiuiſti aurum, *&c.* 233.c.2
34. Væ paſtoribus Iſraël qui paſcebant ſeipſos, &c. 259. c.1

EX DANIELE.

Cap. 4. Nónne hæc eſt Babylon, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris mei? 59.a.2
7. Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt. 203. e. 1
Thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accenſus. Fluuius igneus rapiduſque egrediebatur à facie eius, *&c.* 354.b.2

EX OSEE.

Cap. 4. Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra. Maledictum & mendacium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit. 173. d. 1
Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta. 112. a. 2
12. Chanaan in manu tua ſtatera doloſa. 99. a. 2
In manibus Prophetarum aſſimilatus ſum. 118. a. 2
13. Ero mors tua ô mors. 40. a.1

EX AMOS.

Cap. 2. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno. 217. e.2
4. Facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio. 179. e. 2
5. Numquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſraël? 108. d.2
6. Qui bibunt in phialis vinum. 306. b.1
Væ qui opulenti eſtis in Sion ingredientes pompaticè domum Iſraël. 96.e.1
9. Auaritia in capite omnium. 133. e.2

EX I. MACHABÆORVM.

Cap. 1. Et ſiluit terra in conſpectu eius. 63. b. 2
5. Et exiit Ionathas & perambulabat trans flumen ciuitates, & congregatus eſt ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Aſcalonem, *&c.* 231. a.1

EX II. MACHABÆORVM.

Cap. 15. Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deiicies aduerſarios populi mei Iſraël. 255. a. 1

EX NOVO TESTAMENTO.

EX MATTHÆO.

Cap. 3. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. 155. c. 2
5. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. 163. d. 2
Qui fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. 129. a.1
Si oculus dexter tuus ſcandalizat te, erue eum, & proiice abs te, *&c.* 284. a.2
Beati pacifici, quoniã filij Dei vocabuntur. 70. b.1
Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. 237. b.2
6. Quærite primùm regnum Dei & iuſtitiã eius, & hæc omnia adiicientur vobis. 133. e.1
7. Multi ſunt vocati, pauci verò electi. 288. b. 2
10. Nónne duo paſſeres aſſe væneunt, & vnus ex illis nõ cadet ſuper terrã ſine patre veſtro? 52. b.1
12. In illo tempore reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi pater Domine cœli & terræ. 200. b.1
Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue. 232. c. 1

Præparabit viam ante faciem tuam. 357. b.2
12. Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert. 219. c. 2
16. Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. 177 c.1
18. Vbi ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum. 70. a.1
21. Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, conſringetur, ſuper quem verò ceciderit, conteret eũ. 274. a.1
22 Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. 100. c. 2
Si iſti tacuerint, lapides clamabunt. 60. a. 1
23. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. 135. d. 2
Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui deuoratis domos viduarum, orationes longas orantes. 96. d. 2
24. Et tunc parebit ſignum filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ, *&c.* 278. a. 2
Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. 206. c. 1. 207. c. 1
25. Diſcedite à me maledicti. 204. a. 2

EX MARCO.

Cap. 6. Numquid hic eſt faber, filius Mariæ, frater Iacobi, *&c.* 196. b. 1
10. Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum Dei. 100. a. 1

EX LVCA.

Cap. 1. Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris. 345. c. 1
Dabit ipſi Dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum. 183. d. 2
Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos Oriens ex alto. 183. d. 2
Erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui. 170. a. 1
2. Quia non erat ei locus in diuerſorio. 71. b. 1
Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax. 148. c. 2
8. Increpauit ventum & tempeſtatem aquæ. 170. b. 2
9. Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis nõ venit animas perdere, ſed ſaluare. 193. c. 1
10. Videbam ſatanam ſicut fulgur de cœlo cadentem. 77. a. 2
12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur? 171. c. 1
19. Ad terram proſternent te, & non relinquent in te lapidem ſuper lapidem. 205. c. 2

EX IOANNE.

Cap. De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. 194. c. 2
Deum nemo vidit vnquam; vnigenitus filius qui eſt in ſinu Patris ipſe enarrauit nobis. 154. a. 2
2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. 129. e
3. Tu es magiſter in Iſraël, & hæc ignoras. 190. a. 2
4. Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam, 281. c. 2
5. Ille erat lucerna ardens & lucens. 101 c 1
Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. 268. b. 2
6. Hunc enim Pater ſignauit *Deus*. 154 b 2
7. Nondum erat Spiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus. 174. d 1
8. Nos ex fornicatione non ſumus nati, vnum Patrem habemus & colimus *Deum*. 235. d. 1
Vos ex patre diabolo eſtis. 105. d. 2
11. Prophetauit quod Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, ſed vt filios *Dei*, qui erant diſperſi, congregaret in vnum. 119. c. 1
12. Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipſum. 141. b. 2
Credite in lucem, vt filij lucis ſitis. 192. c. 2
14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Et Pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. 117. c. 1
19. Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum. 209. b. 1

EX ACTIS APOSTOLORVM.

Cap. 2. Hunc definito conſilio & præſcientia *Dei* traditum, per manus iniquorum affigentes interemiſtis. 287. b. 2
13. Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini. 39. a. 2. 40. b. 2

EX EPIST. AD ROMANOS.

Cap. 2. An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignorans quoniam benignitas *Dei* ad pœnitentiam te adducit: ſecundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij *Dei*. 4. c 38. d. 1
Propter quod inexcuſabilis es, ô homo qui iudicas: in quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. 128. c. 2
8. Expectatio creaturæ reuelationem filiorum *Dei* expectat: vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe, quia & ipſa liberabitur, &c. 141. d. 1
Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, neque quę in manifeſto in carne eſt circumciſio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circumciſio cordis in ſpiritu, non litera. 230. d. 2
Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus; ſed ipſe Spiritus poſtulat, *&c.* 277. c. 1
11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ *Dei*: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius? *&c.* 64. a. 2
13. Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. 296. a. 2

15. Vt

15. Vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus ſanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto, 119. d.1.

EX I. AD CORINTHIOS.

Cap. 1. Quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes, 255.b.2
Videte vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, &c. 275.a.2
3. Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus, 133.a.2
Vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit, &c. 171.a.2.
6. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis, 69.a.1
9. Numquid de bobus cura eſt Deo? 52.a.1
11. Dum iudicamur, à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur, 10.e.2
Quotieſcumque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis, 245.e.1
Quicumque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem indignè, reus erit corporis & ſanguinis Domini, 316.e.2
15. Vbi eſt mors victoria tua? 40.b.1

EX II. AD CORINTHIOS.

Cap 5. Nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeat quod mortale eſt à vita, 335.e.2
Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, 79.e.1
11. Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto, 332.a.2

EX EPIST. AD GALATAS.

Cap. 6. Vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, cōſiderans teipſum, ne & tu tenteris, 311.e.2
Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto, 187.e.1

EX EPIST. AD EPHESIOS.

Cap. 1. Propoſuit in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto quæ in cœlis, & quæ in terra ſunt, 141.a.2
Prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo, 277.a.1.
2. Vos qui eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti, 221.d.2
3. Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum, 170.b.1
4. Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat, 124.a.1
Induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis. 96.c.1.
5. Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria, &c. 248.b.1.
Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, &c. 119.b.2
6. Induite vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias, &c. 20.e.2

EX EPIST. AD PHILIPPENSES.

Cap. 2. Sed & ſi immolor ſuper ſacrificium & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis, 242.c.1
Semetipſum exinaniuit, 46.a.2
Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, 101.e.1.
3. Nos enim ſumus circumciſio, qui ſpiritu ſeruimus Deo; & gloriamur in Chriſto Ieſu, 230.e.2.
Quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt, 48 a.1
Propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam, 61.d.2.

EX EPIST. AD COLLOSENSES.

Cap. 3. Induite vos ergo ſicut electi Dei, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam, 96.d.1
4. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus, 163.e.1.

EX I. AD THESSALONICENSES.

Cap. 3. In aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti, 278. b 2.

EX I. AD TIMOTHEVM.

Cap. 2. Vnus mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus, 70.a.1
3. Columna & firmamentum veritatis, 226.e.1.
Manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt Gētibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria, 67.e.2
4. Corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt; pietas autem ad omnia vtilis, promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ, 151.d.1.

EX II. AD TIMOTHEVM.

Cap. 2. Cognouit Dominus qui ſunt eius, 8.a.1

EX EPIST. AD TITVM.

Cap. 1. Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri, 106.e 2

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

Cap. 1. Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis, 100.e.2.171.d.1
Splendor gloriæ & figura ſubſtantiæ eius, 154.d.1.
4. Non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius, 100.e.2
10. Holocauſtomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri

ſcriptum eſt de me, vt faciam Deus voluntatem tuam, 321.a.5
11. Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium, &c. 55.c.2
12. Deus noſter ignis conſumens eſt, 199.a.2
13. Obedite præpoſitis veſtris & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis, 178.c.2
Beneficentiæ & communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtiis prumeretur Deus, 151.d.5

EX I. PETRI.

*Cap.*2. Chariſſimi obſecro vos tamquam aduenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſideriis, 303.b.1
4. Quoniam quod eſt honoris, gloriæ & virtutis Dei, & qui eſt eius ſpiritus ſuper vos requieſcit, 235.d.2
5. Sobrii eſtote & vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus tamquam leo, &c. 20.b.2.43.a.1

EX II. PETRI.

*Cap.*1. Attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, 101.a.1

EX I. IOANNIS.

*Cap.*2. Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt; qui diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo, 35.c.2
Filioli, nouiſſima hora eſt, 159.c.1

EX EPIST. IVDÆ.

*Cap.*1. Cùm Michaël archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ, ſed dixit: Imperet tibi Dominus, 179.a.5
Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra gentes, 295.c.5

EX APOCALYPSI.

*Cap.*1. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerūt, & plangent ſe ſuper ſe omnes tribus terræ, 578.c.1
In dextera ſua habebat ſtellas ſeptem, 199.c.1
2. Blaſphemaris ab his qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt Synagoga Satanæ, 230.c.5
5. Agnus habebat oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram, 185.b.1.
6. Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni, 175.d.2
7. Lauauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni, 335.c.4
Benedictio & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum, 65.b.5
Vidi alterum Angelum, &c. habentem ſignum Dei viui, 155.a.5
8. Factum eſt ſilentium in cœlo, 63.c.2
9. Solue quatuor Angelos qui alligati ſunt in magno flumine Euphrate, &c. vt occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equeſtris exercitus vicies millies dena millia, 210.c.2.
10. Et erat in ore meo tamquam mel dulce, & cùm deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus, 205.b.2
11. Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes, 101.c.1. 502.b.1
12. Et factum eſt prælium magnum in cœlo: Michaël & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius; 177.c.1
17. Et in fronte eius eius nomen ſcriptum: Myſterium, Babylon magna, mater fornicationū, & abominationum terræ, 209.b.5
18. Mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius, &c. 27.c.2
5. Quantum glorificauit ſe & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum, 105.a.2
Væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, purpura & cocco, 214.c.2
19. Apprehenſa eſt beſtia, & cum ea pſeudopropheta, &c. Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure, 294.a.5
20. Iudicati ſunt mortui ex iis quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera eorum, 205.c.1
Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectam, 590.c.1
21. Ciuitas non eget Sole, neque Luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus, 101.c.5
22. Et oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ ſplendidum tamquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & Agni, &c. 298.c.5
Veni Domine Ieſu, 143.b.1

INDEX

INDEX RERVM MEMORABILIVM QVÆ IN HOC POSTERIORE COMMENTARIORVM TOMO

continentur, alphabetica ſerie digeſtus.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam indicat, litteræ additæ reſpondent litteris intercolumnaribus.

A

AARONIS & veri Sacerdotis conditiones, 327.c.d.c.2.& 328. a.b.c.1.
Abominationis deſolatio à Daniele quid vocetnr, 300.c.1
Abominationes in Scriptura vocantur idola & idolothyta, 235.d.2
Abraham & Iſaac Deo fideles & obedientes vſq; ad mortem. 112.d.1
Abſtractum pro concrero, 218.b.1
Abſentes ſæpe punguntur & lacerantur à conuiuis, 11.c.1
Abundantia opponitur ſufficientiæ, 349.c.2
Accaron quid ſit, 105.d.2
Acedia in Emblematibus quomodo picta, 208. e.2.
Acceptionem perſonarum Hebræi vocant acceptionem faciernm, 330 a 2
Actus purus eſt ſecunda ratio immutabilitatis Dei, 346.d.2
Adam quo ſenſu Luna, 357.c.1
Adadremmon vrbs quæ & qualis, 280.d.1
Addo fuit auus Zachariæ, 16.a.b.1
Adoleſcentes quo pacto olim vires explorabant, 273.c.2.
Æditiuus quaſi ſacræ ædis tutor, 93 a,2
Ædituí officia tria, 93.d.c.2
ab Adulterio dehortatur Malachias ſeptem argumentis, 333.c.2
Aëris ſola reſpiratione Romæ quidam Sacerdos quadraginta annos vixit, 47.c 1
Aër & aqua ſunt elementa vicina & ſymbola, 47. b.2.
Ægyptus pro imbre habet Nihil exundationem, 304.b.1.
in Ægypto primus Cham regnauit, qnæ inde dicta eſt terra Cham, 84.a.1
Ægyptii ſua myſteria repræſentabant per hieroglyphica, 303.d.1
Ægyptii & Aſſyrii præ aliis olim crebrò & vehementer afflixerunt Iſraëlitas, 256.a.2
Ægyptii quando ſcribere cœperunt in tabulis, vel phyllnris arboris, quæ vocatur papyrus, 54.d.1.
Æquanimitas eximia dos eſt Principis, qua ſubditorum infirmitates & murmurationes ferat & toleret, 261.e.2
Æternitas quid ſit, 77.d.1
Æternitas fit in ſanctis, aſpiciendo Dei æternitatem, 79.d.2
Æternitatis ſymbolum eſt oliua, 291.b.2
Æternitatis Dei itenera quænam ſint, 78.b.1
Æthiopia ſita eſt trans Ægyptum in qua degunt iam Abyſſini, 108 a.b.2
Æthiopia eſt pars Africæ, eſtque duplex, vna Orientalis, altera Occidentalis. Inde Æthiopes alii vocantur Eoi, alii Heſperii, 108.b.c.2
trans Æthiopiam regio tripler, 118.b.1
Æthiops qnidam nubes vertice tangens victus ab Abbate Theodoſio, 108 d.2
Æthiops alius dicens: Ego ſum dæmō ſuperbiæ; ab Apollo Abbate in arena infoſſus eſt, ibid.c.
Æthiopes quomodo interpretentur, & qnos ſignificent, 105 d.2
Æthiopes vnde dicti, 108.e.2
Æthiopes myſtici ſunt dæmones & homines obſtinati in malo, 108 c.d.2
Æthiopes quomodo pingant dæmones, 109 b.1.
Æuum æuorum cur à S. Dionyſio vocatur Deus, 78.c.2.
Affabilitas in Principe requiritur, vt ſe omnibus comem. & benignum præbeat, 261.c.2
Aggæos cur dictus Angelus, 136.c.2
Aggæus cur præpoſitus Zachariæ, 158.a.1
Aggæus, id eſt, feſtiuus, & lætus, 125.a.1
Aggæus quo tempore prophetauit, ibid. b.1
Aggæus ingenti animo, ibid. c.2
an Aggæus fuerit Angelus, 125.e.2
Aggæi vita paucis ab Epiphanio deſcripta, 129. a. 1. eius pſalmi, ibid.a.2

Agilitatis dos per pedes eeruorum ſignificatur, 89.e.t.
S. Agnetis reſpouſum ad iuuenem ipſam ambientem, 332.b 2
Agrieolæ eur ex ampla ſemente parum fructuum colligant, 132.d.e.2
Agris & frugibus per hyemem condueit ſerenitas, adulto vere pluuia, 251.b.e.1
Alexander magnus qua ratione orbis Imperium obrinuerit, 41.d.2
Aleſander magnus ſuperius, 255.de Iouis Hammonii filius eredi & haberi voluit, ibid.
Alimeotum eonuertitur in ſubſtãtiam hominis, ac proinde ſuas qualitates ei cõmuuicat, 248. e.2. & 249.2.1.
Alleluia à quo primùm cœpit eani, 126.a.b.2
B. Aloiſius Gonzaga in oratiooe nullam mentis euagationem patiebatur, 63.e 1
Amantium iræ ama eſſimæ, & fratrum odia lunt acerbiſſima, 286.b.e
Ambitionis & auaritiæ vis quanta ſit, 58.a 2
S. Ambroſius quo pacto declaratus eſt Mediolanenſis Epiſeopus, 345.a.t
S. Ambroſius quo affectu pœuitentes audiebar, 343.b.2.
S. Ambroſius monitus à quopiam, gratias monitori agebat, 312.b.1
Amicitiæ ſymbolum quod, 356.e.2
Amici veri typus eſt Sol ob quinque analogias: talis eſt Chriſtus Dominus, 356.a.1
Amictus mollis & ſplendidus eulpatur, 96.a.1
Amieis eommodandum, ſed vſque ad aras, 205. e 1.
Ammonitæ dieuntur populi dolotum, & ſignifieant inuidos, 105.d.2
Amor transformat amantem iu ſimilitudinem amati in quantum poteſt. 79.b 2
Amor eur à S. Gregorio Nazianzeno voeetur Tyrannus duleis, 286.a.1
Amor eſt pondus eordis, 325.b e.2
Amor omnis ponderis poodus & libramentum eſt, 77.b.t
Amor voluptatum & eunſuetudo peccandi exeæeat, 101.e.2
Amoris diuini ignis eſt Eueharistia, 245.d.2
Amoris ſymbolum purpureus puniei mali, floriſque eius eolor, 280.e.2
Amoris impeudia perdere eſt, amare uon redamantem, 312.b.2
Amorem coniugalem ſanctúmque eoniugibus perſuadeant concionatores, 334.e.d.2
Amphora tria purtendit, 207.d.e 1
Amphora quid, 206. c.d. Eſt menſura peeeatorum Iudæorum, ibid. e. quando impleta, ibid. a.& b.2.& 211. d.1.
Amphora leuata inter eœlum & terram quid ſignificet, 210.e.& a.2
Amphora ſymbolicè eſt auaritia, 211.e.a
S. Amphilochius ab Angelis conſecratus eſt Epiſeopus Iconii, 341.a.t
Anaxagoras aiebat Sulem eſſe lapidem ardẽtem, 356.e.1.
Angelus inter myrteta eur, 162.e.t
Angelus per equos & eurrus ſignificatus, 85.e t
Angelus eur voeetur Malaehias, 311.a.t
an Angeli per quadrigas intelligantur apud Zachariam, 213.a.b.2
Angeli & dæmones ſuut prima ereata lueerna Dei, 100.e.2
Angeli quumodo loquuntur inuieem, etiãſi à ſe mutuò longiſſimè diſtent, 278.d.2
Angeli vices obit qui alium eorripit, 311.d.2
Angelum malum an habeat vuuſquiſque noſtrũ, 178.d.e.1.
Angelus eur voeetur Dominus, 179.d.1
Angeli nomen eonuenit Saeerdoti ſeptuplieiter, 329.a.b.c.d.e.1
Angeli tutelares ſunt murus igneus Eeeleſiæ & fidelium quurumlibet in particulari, 171.d.e.t
Angeli eur òeuli, 185.b.& 199.d.1
Angeli delectantur de eloquiis Domini, 124. b.e.1.
Angeli quatuor nomine fabrorum quatuor ſignifieati, 167.e.2
Angeli cõpatiuntur humanæ infirmitati & ignorantiæ, dum homines corripiunt, 311.e.2
Angelorum & ſanctorum officium in cœlo quale, 65.b.1.
Angelorum nomine eur Prophetæ voeentur, 309.e.t.
Angelorum mira vis & potentia in omues Reges & regna, 168.e.d.1
Angelis admiratio & ſtupor, plagæ Chriſti, 287. d.1.
pro Anglia, Seotia, &c. in quibus ſtetit ſtatque hæreſis & deſolatio, quibus Seripturæ verbis, orandus & obſeerandus eſt Deus, 166.b.e.2
Anguli pro areibus & munitionibus, quæ iu limitibus regionum eriguntur ad tutelam, 114.e.2
Anima ſancta eœlum eſt, 187.a.b.2
Animæ quietæ & aquæ quietæ comparatio, 343. d.2.
Animæ tempeſtates atque turbines quatuor, 5. b.2.
Animæ paſſiones quatuor, 26.e.2
Animæ rectitudo, iuſtiq; vita perfieitur in eœlu, 56.b.1.
ante Annum trigeſimum apud Hebræos ordinariè nemini doeere, aut prophetare lieebat, 35. a.1.
Anima virtutibus ornanda præſertim eum ſumit Euchariſtiam, 317.b.e.2
Anima ſancta nupta eſt Deo, 332.a.2
Anima pro eadauere.& quomudo, 149.d.2
Animæ tempeſtates ſuot quatuor, & quatuor ipſius turbines, 5.a.2
Animæ vita eſt pietas, quam tollit mors, id eſt. impietas, 209.e.1
Animæ eælatura per virtutes & cruces, 187.a.1
inter Animam ſanctam & templum analogiæ multæ, 155.e.2.& 156.a.b.e.d.e.1
Animæ beatæ ſanitas quotuplex, 358.e.2
Animæ ſunt quaſi veſtes & ſtolæ, 335.e.2
Animalia in quorum mediu Chriſtus, quæoam, 70.b.2.
Animalium omnes ſpecies quæ ſunt in terra, proportionaliter ſunt & in mari, 47.b.t
Annuli vſus & inſignia, 152.b.c.d.e.2.& 153.a.b. e.d.e.1
Annulo ferreo olim vtebantur Rumani, uun aureo. 22.e.2
Annus tribulationum eſt anous meritorum. 251. d.2
Annus apud Hebræos duplex. 127.b.2
Anuuncians idem quod propheta. 240.e.2
Antichriſtus ab initio in Chriſtianos ſolos ſæuiet, benignus futurus in Iudæos quoad corpus; ſed ſæuiet in animas eorum, & quomodo. 268.a.2. Confirmato imperio in omnes erit erudeliſſimus tyrãnus. ibid. Volet tanquã idolum,

lum,& numen à ſuis coli & adorari. ibid. b.1
Antichriſtus erit luxurioſiſſimus. 290.c. vbi ponet thronum tyrannidis ſuæ. ibid.
Antichriſtus colet Deum Maozim. 51.b.2
Antichriſtus in fine mundi erit princeps in domo & familia diaboli. 84.b.1
Antichriſti typus & præcurſor fuit Antiochus, æquè ac Pharao. 291.b.1
Antichriſti typus, Nabuchodonoſor. 210.c.2
Antichriſtum pro Chriſto induit qui ſpretis virtutibus vitia aſſumit. 96.d.1
Antichriſtum in Babylone naſciturum quinam aſſerant. 210.d.2
Antichriſtum, Gog, Megog, omnéſque impios in fine mũdi tabeſcere faciet Deus per plagas horrendas, quas eis immittet. 301.c.2
Antiochus tumens & furens percuſſus inſanabili & inuiſibili plaga. 301.a.1
S. Antonij de Padua, cùm in exequiis cuiuſdam diuitis auari haberet orationem funebrem, dictum notatu dignum. 99.c.2
S. Antoninus cur ita vocatus. 196.d.1
Apibus comparantur Sacerdotes. 329.d.c.2
Apollinem cur Gentiles pingerent vna manu tenentem citharam & charites, altera verò ſagittas & pharetram geſtantem. 286.b.1
Apoſtoli ſunt niues, nubes, venti & fulgura. 251.c.2
Apoſtoli & diſcipuli Chriſti Domini pauperes. 120.c.d.1
Apoſtoli ſunt equi gloriæ Chriſti. 253.a.1
Apoſtoli & homines ſancti quo ſenſu pedes Domini dicantur. 5.c.2
cur Apoſtoli tota nocte piſcantes nihil cœperint. 133.c.1
Apoſtoli aliique primi fideles ſunt pars Chriſti. 175.c.1
Apoſtoli in fabrica Eccleſiæ quaſi lapides primarij. 242 a.b.2
Apoſtoli ſunt arcus Dei. 241.c.1
Apoſtoli fuêre quaſi grex arietum electus, & lectus à Chriſto. 242.d.c.1
Apoſtolorum cõcio erat efficax, & cur. 128.b.c.1
Apoſtolorum & Eccleſiæ perſecutio prima fuit à Iudæis. 273.b.1
Apoſtolorum dotes & virtutes quatuor, myſticè ſunt quadricolores equi & quadrigæ. 215.d.c.2
Apoſtolis prophetiæ lampada quaſi tradit Malachias, dum ipſorum velut index & lucifer, in eos deſinit & conquieſcit. 310.d.2
Aqua fontis Siloë ipſis Sarracenis ad quid proſit. 281.b.2. Oculorum viſui conferre Turcæ expetiuntur. ibid. Ad eum Helena Imperatrix mirifica conſtruxit opera. ibid.
ex Aqua generantur piſces, & in eadem viuunt, ex eáque aluntur. 47.c.1
Aquæductus Roman. & Iudæorum, orbis miracula. 297.c.1
Arbaſtus inuenit Sardanapalum inter ſcortorum greges. 335.c.1
Arbor vitæ in medio paradiſi collocata cuius typus fuit. 69.c.2
Arca fœderis vocatur gloria. 171.d 2
Arcanum iudiciorum Dei, quo pios opprimi, impios proſperari & dominari permittit, nõ ſcrutandum, ſed admirandum. 37.c.1
Architecti cur vtantur perpendiculo ſine libella. 167.d.c.1
Architecti & opifices ſciant artes etiam mechanicas eſſe dona Dei. 138.d.c.2
Arcus cuius ſymbolum. 241.c.1
Arcus Iudæ quis. 240.d.c.2
Arcum implere eſt plenè extendere. 241.b.1 phraſis hæc vnde ſumpta. ibid. 6
Areopagitæ Iudices incorrupti noctu vel in tenebris iudicabant, & cur. 330.b.2
Argentum eſt idolum auari. 99.d.2
Argentum coaceruare quaſi humum, quid. 233.d.c.2
Argentum quomodo Dei lex & doctrina. 144.d.c
Argenteus quid fuit. 264.a 2
Arida & terra an idem. 140.d.2
Arma Dei quæ. 7.c.1
Arrius dum pergit ad inuadendam Chriſtianorum Eccleſiam Conſtantinopoli, correptus ingenti dolore viſcerum, ſecedens in latrinas inteſtina emiſit, animámque infœlicem efflauit. 301 d.1
Arrogantia vitanda in ingreſſu templi. 96.c.1
Artaxerxis pincerna fuit Eſdras. 312.b.1
Artibus multis tum liberalibus, tum mechanicis Gentiles conuerſi ornarunt Eccleſiam 302.b 1
Aſcalon interpretatur ponderatio. 105.c.2.& ignis homicida. 107.c.1
Aſcalonitæ quàm infenſi Chriſtianis. 235.c.1
Aſinus animal pigrum, vorax & laſciuum, quos repræſentet. 72 b.2
Aſinæ & pullo Chriſtus inſedit ſucceſſiuè. 238.a 1
Aſina myſticè eſt anima humilis, mitis, obediens, patiens. 238.c.1
Aſſyriæ metropolis quondam erat Niniue. 1.c.1
Aſſyrij cur ſpinis comparati. 11.b.1
Aſſyrij per equos rufos accipiuntur, & cur. 214.c.2
Aſſyriorum imperium quot annis ſteterit. 17.a.1
Aſſyriorum Monarchia in Sardanapalo deſiit. 8.d.2
Aſteritæ lapidis quanta vis. 155.c.1
Aſtra cur dicta militia cœli. 94.c.1
Ἄστρα dicta quaſi ἀστεμῆ. 83.a.1
Aſtomos halitu tantùm & odore, quem naribus trahunt, viuere, num fabuloſum. 47.c.1
Aſylum tentatorum, plagæ Chriſti. 287.d.1
S. Athanaſius à Clero & populo raptus eſt ad Epiſcopatum. 345.a.1
Atem deam vnde finxere Gentiles. 77.a.2
Athenodori documentum de ira ſupprimenda Cæſari Auguſto datum. 4.c.1
Atheorum & politicorum vox. 101.b.c.2
Auaritia in capite omnium. 133.c.2
Auaritia qua de cauſa vocetur ab Apoſtolo idolorum ſeruitus. 99.d.2
Auaritia bona quænam ſit. 59.b.2
Auaritiæ pœna eſt egeſtas. 326.c.1
Auaritiam eſſe amphoram, oſtendit Sanctus Gregorius. 211.c.2. 202.a.1
Auarus & ſuperbus comparatur ebrio, inferno, & morti. 55.b.2
Auari & Ariſtotelis comparatio. 99.d.c.2
Auari cur dicantur inuoluti argento. 99.d.c.2
Auaris dat aurum Deus ad ſupplicium cupiditatis, liberalibus ad exercitationem humanitatis. 144.a.2
an Auerruncus poſſit dici de Chriſto Domino. 121.a.1
Auerruncare quid ſit, & vnde dictum. 120.a.1
Auerruncus Gentiliũ Deus cur ita dictus. 121.a.1
Aulicis ſæpe non proſunt, quæ ipſis à Principibus donantur. 133.d.c.2

S. Auguſtinus non admittebat detractores. 21.c.1
S. Auguſtini ſuſpirium ad beatam vitam. 359. c.1. & a. b. 2
Auguſtus Chriſti prænuntius. 238.d.2
Aurum pallet ex metu, quia omnes ei inſidiantur. 22. d. 2
Aurum & argentum Dei eſt. 143.c.2. & 44. per totam pag.
Auro loquente, ſermo omnis inanis eſt. 228.c.2
Aurugo vitium eſt ſegetis cùm ex nimio humore palleſcit, marceſcit, tabeſcit, vt tandem grana in cinerem vertantur. 150. d.2
Auſter myſticè quid ſignificet. 74.a.1
Axiomata Gentilium de Principum officio. 253. c. 2

B.

Baal Prophetæ cur ſibi plagas & ſtigmata infligerent. 285.d.1
Babylon à Cyro quomodo capta. 8. d. 1
Babylon quomodo capta à Dariu. 172. c.2
Babylon idem ac confuſio. 172.c.2
Babylon & Sennaar an idem. 210. b.2
Babylon domus idololatriæ & ſcelerum. 217.b. c. 1
Babylonem quo ſtratagemate Cyrus cœperit. 81. b. 1
è Babylone fugiendum, id eſt, è mundo. 172. c.2. & 173. b. 2
Babytaceni aurum odetant, illúdque abiiciebãt, imò ſepeliebant, ne cui eſſet noxæ. 22. b. 2
in Bacchanalibus multis in locis omnes penè domus, totáque ciuitas fit ſuperliminare crapulæ. 273.a.1
in Bacchanalibus maximè Dei ira & vindicta. 231. c. 2
Baltaſaris typus Pharao. 85. c. 1
Baptiſmi, Euchariſtiæ, & cæterorum Sacramentorum ſymbola. 283. b.1
Baſan, Carmelus & Libanus fertiliſſimi montes & regiones. 6. c. 1
Beati in cœlo ſeruiunt Deo labiu vnu. 117.c.2
Beati in die iudicij cur optabunt egredi cœlo. 175 d. c. 2
Beatorũ fœlicitatis egregia deſcriptio. 353. d.c.1
Beatorum agilitas quanta. 360. b.c. d.1
Beatorum chori & choreæ. 360. c.1
Beatorum præmium duplex. 353.c. 2
Bellum fortis creat domi pacem. 29. c.2
Belli teſſeram, & victoriæ omnem quodnam in vexillis & inſignibus Machabæi præferebant. 255. a. 1
Belli & regni bello parti ſymbolum eſt quadriga. 214. b. c.1
Ben Hebræi vocant filium, quaſi domum, quam *bana*, id eſt ædificauit pater. 84. c. 1
Benedictio pro imbre copioſo. 349. c.2
Benedictio pro ſacerdotio. 326.c.1
Benedictio pro valde benedictis. 228.c.1
Beneficia Dei ſempiterna ſunt & infinitæ æſtimationis. 90.a.2
Beneficentia Dei eſt ſi aliis præferamur. 313.c.1
Beneficentia ex amore & beneuolentia naſcitur. 312 c 2
Beneficentiæ & amoris hieroglyphicum. 280.b.1
Benignitas & beneficentia Principi neceſſaria eſt, vt præmiet ſupra meritum, puniat extra condignum. 262. a. 1
Bibliotheca Alexandrina à quo primùm inſtituta. 29. d. Ptolemæus Philadelphus mirè auxit libris ex Græcia petitis. ibid.
Blaſphemi per Moabitas ſignificati. 105. d.2
Blaſphemiarum nomine quid veniat. 107. c. d.1
Bonum oritur ex integra cauſa, malum autem ex integris defectibus. 149. c. 2. & 150. a.1
Bona ſpiritualia, quæ in nouo Teſtamento attulit Chriſtus, rudibus Iudæis explicari non poterant, niſi per ſymbola corporalia quibus aſſuetant. 303.c.2
Bos ſua indole refert duros, ſtupidos, obſtinatos, ſæuos & ſuperbos. 72.b.2
Brachij varia explicatio. 326.b c. d 2
Bucephalus Alexandri equus cur ita dictus. 162. a. 1
Bucephalus equus Alexandri Magni qualis fuerit. 253 b. 1
Buſiris hoſpites ſuos diis mactabat ad aras. 104. c. 1

C

Cælum dictum quaſi cælatum ſtellis. 187.a.2
Cœli & ſtellarum nulla eſt vis ad regna & imperia; ſed ex ſolo Dei conſilio & voluntate ea conſignantur. 78.c.1
Cœli commutio naſcente Chriſto. 139. a. b.c.d. c. 2
in Cœlo ſua iudicia reuelabit ſuis Deus, quæ nobis hic obſcura ſunt. 74. a.2
Cœlicolæ & ſolicolæ multi apud Gẽtiles. 94. d.1
Calamitas & miſeria magna ex templorum & ſacrorum neglectu. 131.d.1. & 132.a. 1
Calix Domini inebriat. 248.c.d.2
Calices & vaſa ſacra ſemel conſecrata Deo, manent in æternum ſacra, nec fas eſt ea reducere ad vſus prophanos. 307. d
Caluinus inſtar Herodis fœtore & vermibus cõſumptus eſt. 301.d
Caluinus arguitur. 319. b.2. & 320. d.c
Caluini paralogiſmus. 150.b.1
Caluiniſmi metropolis Geneua. 211. c. 1
Candor animi & ſuauitas principis mulcet & cõſolatur. 262.a.1
Candelabrum typus templi & Eccleſiæ. 188.c.2
Candelabri ſymbolum. 190. c. d.c.2.& 191.1
Candelabri figura. 189.d.1
Captiuitas Babylonica quot annis durauit. 310.a.1
Caro Chriſti virginea nos alit in Euchariſtia, nos ſui ſimiles efficit. 248.c.2
S. Carolus Borromæus duos ex profeſſu ſacerdotes graues cõſtituerat, omnium actionum ſuarum inſpectores & cenſores. 312. a. 1
Caroli V. Imp. de Francis & Hiſpanis ad Franciſcum Valeſium Galliarum Regem elogium. 29. c. 2
Cardinales ſeptem per ſeptem oculos figurati. 185. b.c.2
Cardinalium vita qualis eſſe debeat. 186. b.1
Carnes Deo immolatæ erant quaſi panes. 316.a.2
S. Caſimirus Iagellonides Caſimiri regis Poloniæ filius, Euchariſtiæ beneficio virginitatis martyr, & virgo martyr ij obiit. 249. d.c.2
Caſſianus Martyr qua morte enecatus. 54. a.2
Caſti quomodo Angeli. 338. c.2
S. Catharina Senenſis virtute Euchariſtiæ effecta eſt virgo angelica, & virgo talis, vt facta ſit portentum ſæculorum omnium. 249. c. d c.1
S. Catharinæ Senenſis repulſis ſuperatiſque libidinis facibus à dæmone immiſſis, ad Ieſum verba,

Digitized by Google

verba, & huius ad illam. 121.a.b.2
Catarractæ cœli quæ. 349.b.2
Cauſa ceſſante vel mutata, ceſſat, vel mutatur effectus. 223.c.1
Celeritas in rebus cunficiendis multum facit. 41.d.2
Cerethi & Phelethi vnde & qui dicti. 116.d.e. an ab his veniant cetrati & peltati milites. ibid.
Ceruam Sertorij fatidicam eſſe Hiſpani crediderunt. 89.b.1
Ceruæ cur ceruis velociores. 289.a.b.1
Ceruorum pedibus ſignificatur dus agilitatis. 99.c.1
Chætonæi ex diis omnibus maximè coluerunt ſceptrum Agamemnonis. 84.c.2
Chananæi olim in mercatuta fuerunt celebres. 307.d.2
Charitas & humilitas ſunt cornua Chriſti. 76.b.2
Charitas Principis omnibus, etiam inimicis, aſpiranda. 162.b.1
Chartæ, vel pergamenti cognitio olim & vſus nō erat, ſed in tabulis ligneis è buxo, ſcribebant. 53.d.1
Charybdis inſatiabilis eſt cupiditas. 57.c.2
Cherubini duo arcæ Teſtamenti quaternos & quadriformes habebant vultus. 81.c.2
Chiliaſtæ quid ſomnient. 290.a.1
Chlamys veſtis eſt Satraparum, pannus mendicorum. 95.c.2
Chorea mundanorum mollis & laſciua, cœlitum eſt caſta & angelica. 360.b.2
Chori & choreæ cœleſtes. 360.c.1. & a.b.2
Chriſtus cruce & patiendo vicit diabolum. 180.b.c.2
Chriſtus colat ſuus tribulatione & zelo. 344.c.1
Chriſtus factus eſt fons ſanguinis, potiùs quàm aquæ, ad abluenda Iudæorum, omniúmque hominum peccata. 282.d.1
Chriſtus eſt centrum & fœlicitas orbis. 141.a.b.2
Chriſtus in Virgine conceptus, myſticè, vir eſt in myrtetis. 162.c.1
Chriſtus quomodo ſimul potuit aſcendere ſuper aſinam, & ſuper pullum aſinæ. 237.c.2. & 238.a.1. Quid opus erat ei tam breui ſpatio & itinere iumentum mutare? ibid.
Chriſtus crucifixus an appareat cuique animæ in morte iudex. 278.a.2
Chriſtus quaſi alter Melchiſedech in cœlo eſt ἀμήτωρ, in terra eſt ἀπάτωρ. 148.a.1
Chriſtus cur vocetur Sol germinans & oriens. ibid. & b.c.d.1. Cur lapis. ibid.
Chriſtus fons eſt ſapientiæ, charitatis, gratiæ, virtutis, omniſque boni. 283.d.2
Chriſtus initio æquè ac in fine prædicationis ſuæ cur redarguit vitia Sacerdorum. 315.d.e.2
Chriſtus vnde meruit eſſe pretium peccati. 264.b.2
Chriſtus facie auerſa à Ieruſalem, ſpectans Romam crucifixus eſt, & aſcendit in cœlum. 291.b.2
Chriſtus eſt medium vniuerſi. 69.a.2
Chriſtus eſt medium duarum vitarum quadrupliciter. 72.d.2
Chriſtus eſt finis legis & Prophetarum. 232.e.1
Chriſtus, non Zorobabel, Oriens eſt. 219.b.c.d.e.2
Chriſtus Dominus & Deus ita delectatur noſtra tolerantia, vt videatur geſtire, canere, & iubilare. 121.d.2
Chriſtus myſticè ſeparatus eſt. 235.a.2
Chriſtus ſuſtulit magniloquos & ſuperbos Scribas & Phariſæos, eiſque ſubſtituit humiles Apoſtolos, qui Hieroſolymitas docerent modeſtiam & humilitatem. 120.a.c.d.2
Chriſtus reſurgens indutus eſt mutatoriis veſtibus. 185.c.1. & a.2
Chriſtus eſt amor amorum. 245.d.e.2
Chriſtus eſt ſigillum Dei Patris quadrupliciter. 154.a.1
Chriſtus eſt ſigillum regni diuini quintupliciter. 154.b.2
Chriſtus eſt myſticè ſigillum, quia nos ſua cruce & gratia obſignat. ibid.
Chriſtus, allegoricè, eſt lapis ſtanneus. 197.d.2. & 198.a.2
Chriſtus à Iacobo Patriarcha vocatur deſideriū collium æternorum. 341.b.1
Chriſtus eſt ignis conflās quintupliciter. 342.a.1
Chriſtus eſt lapis angularis Eccleſiæ, qui Iudæos & gentes continet. 253.a.2
Chriſtus reſurgens ob quot cauſas plagas ſuas ſeruare, & in cœlo per omnem ætatem oſtentare voluerit. 287.b.1
Chriſtus venditus fuit ſex aureis. 264.a.1
Chriſtus, myſticè, vitis & ficus noſtra eſt. 187.e.2
Chriſtus eſt lapis primarius Eccleſię. 194.c.1
Chriſtus cur crebrò in monte Oliueti orauit & verſatus eſt. 291.a.2
Chriſtus ſedit ſuper aſinam, non aſinum. 237.c.d.2
Chriſtus cur lapis cælatus, 186.e.1. & a.b.c.d.e.2
Chriſtus fuit quaſi horizon temporis & æternitatis. 69.d.1
Chriſtus angelus noui Teſtamenti quintupliciter. 340.b.2
Chriſtus eſt verus iuſtúſque amicus. 356.e.2
Chriſtus eſt annulus Patris. 154.a.1
Chriſtus in cœlo eſt deſiderium omnium Beatorum & Angelorum. 142.c.2
Chriſtus eſt Sol iuſtitiæ ob quinque analogias in primo ſuo aduentu. 355.b.2
Chriſtus quando cœpit eſſe iudex. 345.c.2. & 346.a.1
Chriſtus in die iudicij propriè erit Sol iuſtitiæ ob ſeptem analogias. 355.d.2
Chriſtus eſt Sol, Adam eſt Luna. 357.c.1
Chriſtus omnes creaturas reſtaurauit. 141.c.1
Chriſtus in ſuis Apoſtolis quaſi equis perambulauit totum orbem. 174.e.1
Chriſtus cur cum pompa ingreſſus eſt Ieruſalem. 237.b.1
Chriſtus cur reclinarit in præſepio, cauſa triplex. 72.b.1
Chriſtus eſt Dominus exercituum. 174.b.1
Chriſtus quomodo duplex oculus. 233.c.1
Chriſtus eſt portentum ſæculorum. 182.d.e.2
Chriſtus cur vocatur ſurculus vel germen. 183.b.2 Cur oriens. ibid. e.2
Chriſtus eſt Angelus tam veteris quàm noui Teſtamenti. 340.d.1
Chriſtus eſt deſiderium gentium. 142.d.2
Chriſtus eſt facies Patris. 337.b.2
Chriſti bonitas & pulchritudo eſt Euchariſtia. 224.d.e.2. & 245.a.b.c.1
Chriſti prænuntius an fuerit Auguſtus. 238.d.2
Chriſti nomen quare fuit ἰχθύς. 48.a.1
Chriſti necem plangent impij in die iudicij, quia videbunt ſtigmata vulnerum eius, æquè ac peccata ſua, quæ illorum cauſa fuerunt. 281.c.2

Chriſti

Chriſti ſatisfactio nihil prodeſt, niſi applicetur, & quomodo applicanda. 10. c. 2

Chriſti ſplendidiſſima & glorioſiſſima humanitas eſt lucerna Ieruſalem cœleſtis. 101. e. 1

in Chriſti incarnatione cur cœlum, terra, mare, & arida concuſſa fuerint. 141. b. e. 1

Chriſti cornua quæ ſint. 76. e. 1

an de Chriſti reſurrectione intelligenda ſint verba illa Sophoniæ: *Expecta me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum.* 115. a. b. d. e. & 116. a. b. 2

Chriſti vtrumque latus in Cruce transfoſſum eſt. 283. c. 1

Chriſti ſignum & vexillum eſt Crux. 175. b. 1

Chriſti confixio in Cruce. 349. b. 1

Chriſti vox pathetica ad parcos & acedos. 266. c. 2

Chriſti morientis & reſurgentis ſymbolū quod. 358. d. 1

Chriſti elogia. 356. a. 2

Chriſti peculium quod. 353. a

Chriſti figura fuit Zorobabel ſeptupliciter. 154. e. 1

Chriſti ſigillū eſt Crux; diaboli, voluptas. 155 b. 1

Chriſti typus & præcurſor fuit Samſon. 356. c. 2

Chriſti & ſanctorum vita, quo pacto lucerna. 103. e. 1

Chriſti venientis ad iudicium quanta maieſtas. 175. c. 2

Chriſti concio è præſepio. 71. b. 2

Chriſti Ieſu tres Ieſus typi tripliciter. 129. d. 2

Chriſtum inſidere aſinæ, myſticè quid. 238. b. c. d. e. 1

Chriſtum repræſentat candelabrum aureum. 192 b 1

per Chriſtum & Apoſtolos ſublata ſunt vbique idola, & idolorum oracula. 284 d. 1

ad Chriſtum & Eccleſiam confluxus gentium omnium ex cunctis mundi plagis, quibus verbis ſignificatus. 217. c. d. 1

Chriſtum coronamus bonis operibus. 219. d. 1

de Chriſto dicendum quod de Scipione dixit antiquitas. 155. d. 2

in Chriſto omne bonum, extra ipſum omne malum & omnis miſeria. Lege paginam 143

Chriſtiani cur orent conuerſi ad Orientem, & templa reſpiciant Orientem. 591. c. 2

Chriſtiani in Chriſto quaſi communi patre per baptiſmum ſunt renati, regenerati, & facti noua creatura ſpiritualis. 351. a. b. 2

Chriſtiani & iuſti per gratiam ſūt peculium Dei. 352. d. 2

Chriſtiani feſtum tabernaculorum continuum & perenne agunt. 303. b. 1

Chriſtiani omnes qui gratiæ Chriſti obſequuntur & cooperantur, ſancti ſunt. 308. a. 2

Chriſtianorum corpus perſecutione acuitur. 342 a. 2

S. Chriſtinæ patientia & fortitudo. 359. c. 1

Chus, vel Chuſim quid propriè ſignificet. 80. a. 2

S. Chryſoſtomus fuit paruus. 197. a. 1. vixit annos 63. ibid. b. 1

S. Chryſoſtomus quomodo ordinatus Patriarcha Conſtantinopolitanus. 344. d. 2

Ciconia pia in parentes. 210. d. 1

Cidaris idem ac tiara Pontificis. 181. e. 1

Circenſium origo. 216. a. b. c. 1

Ciues non minus pugnare oportet pro legibus, quàm pro mœnibus. 254. d. 1

Ciues armati & vnanimes ſunt ciuitatis mœnia. 117. b. 1

Ciuitatis & ciuium quaſi mens & oculi conſiliarij & viri ſapientes. 103. d. 1

Cladis tempore, ieiunio conciliandus eſt Deus. 223. b. 2

de Clementia gnomæ ſapientum. 261. b. & ſeq.

Coccus olim erat nobilium, imò Regum veſtis. 18. c. 2

Cognitionis Dei clara non eſt lux tempore huius vitæ, & cur. 296. b. 2

ad Cognitionem Dei quot modis pertingimus. 65. e. 1

Colare quid ſit. 344. c. 1

Collectio pro defectione, morte, interitu in Scripturis accipitur. 93. a. b 1

Color praſinus & venetus qui. 216. a. 1

Color albus denotat Græcos. 215. d. 1

Coma & cæſaries in viro, eſt quaſi corona dignitatis. 32. a. 1

Commotiones variæ ſub tēpus Chriſti. 139. 140. & 141. vbique.

Concilium ad conſcribendum canonem librorum canonicorum quando celebratum tradāt Hebræi. 510. c. 1

Concionatur prædicet tam manu quàm ore 128. a. b. 2

Concionator tempore peſtis, belli publicæque cladis, quomodo ſe gerere debeat. 128. b. c. 1

Concionatores, cùm publicum Reipublicæ vitium coram magiſtratu arguunt, directè non ipſum, ſed populum accuſent. 150. b. 1

Concordia quàm potens & vtilis. 117. a b. 1

Concupiſcentia carnis, concupiſcētia oculorum & ſuperbia vitæ, tres ſunt hominum hoſtes, & tentatores in mundo. 301. a. 2. 1

Concupiſcentia eſt filia Dei alieni. 332. c. 2

Concupiſcentiæ ſymbolum, mulier. 208. c. d. 1

Concupiſcentiæ vis ex lapſu Adami contractæ, quanta ſit. 38. a. d

Confeſſores generoſi quo ſenſu vincti ſpei dicuntur. 240. e. 1

Confeſſarius bonus quomodo dignoſcatur. 343. e. 1

Configere, vrere, ſecare, in Scripturis ſignificat quemuis grauem dolorem & ſupplicium. 284. b. 2

Coniugij vincula duo. 331. d. e. 1

Conſcientia eſt veſtis animæ. 325. c. 2

Conſcientia cuiuſque & ratio, eſt ſecunda lucerna Dei. 100. e. 2

Conſcientiæ bonæ encomia. 157. d. 1. & a. 2

Conſecrationis templi ritus quot & qui ſint. 155. a. & 156. a. 1

Conſolatio tribulatorum quæ ſit. 287. d. 1

Conſolatio eſt afflictis videre quòd Deus ipſorum iniurias vlciſcatur. 7. c. 2

Conſtans & immutabilis qui cupit eſſe, adhærere debet incommutabili naturæ & bono, quod eſt Deus. 347. a. b. 2

Conſtantinus Magnus clauo, quo crucifixus eſt Chriſtus, frenos equi ſui ornauit. 305 b. 1

Contemplatio quid ſit. 79 a. 2

Conuerſio Gentium cur vocetur prædatio & ſpolium. 174 c. 2

an Conuerſionis ad Deum præceptum obliget in primo rationis inſtanti. 160. e. 1

Conuiuia tribus de cauſis ſpinæ vocantur. 11. b. 1

Conuiuarum numerum qualem debere eſſe cenſuerit M. Varro. 11. c. 1

Cor eſt origo & ſymbolum ſenſus communis, rationis, prudentiæ, & ſapientiæ. 112. c. 3

à Corde

à Corde lætitiæ ſicut & mœroris motus exoritur, atque in eudem deſinit, 86.c.2
Corda ponere ſuper vias, quid ſit, 132.b.c.1. & ſeqq.
Corona cur inſigne & ſtemma Pontificis æquè ac Regis, 219.b.c.1
Coronam triplicem cur geſtet Rom. Pontifex, 218.d.2.
Coronam Chriſto quando imponamus, 219.d.2
Cornua cuius rei ſymbola, 76.c.1
Cornua Dei quadruplicia, 75.c.2
Cornua quatuor pro quatuor plagis orbis, 567. c.d.1.
Corpus Chriſti crucifixum idem numero reſurrexit, non aliud, 287.c.1
Corporis reſurgentis ſanitas quotuplex, 358.d.2
Corporis reſurgentis ſanitas quotuplex, 358.d.2
Coruus crocitat triſti & ferali voce, 210.c.d.1
Cuius vox *cras, cras*, quibus conueniat & quomodo, ibid.c.1.& b.2
Crapulæ ſuperliminare quid ſit, 271.b.2
Creatura ſemper mutatur, 347.a.2
in Creatura confidens, eſt in iugi metu & motu, 347.a.2.
Creator à creaturis ſuis non ſe vinci liberalitate ſinit, 349.c.2
Creata vnde dicta, 106.b.2. plura de ea, ibid. & ſeqq.
Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri, 106.c.2
Crux Sole fulgentior pleno die cælitus apparuit ſupra montem Oliueti anno Domini 353. ſub Conſtantio Imper. eum quaſi ſignans & inſtar crucis ſecans, 293.b. Quid ea repræſentaret, ibid.
Crux eſt Chriſti ſigillum, 255.b.1
Crucis Chriſti titulus buxo fuit inſcriptus, 54.c.1
Crucis amantium exempla, 287.a.1
Culpæ & pœnæ grauitas per talentum plumbi ſignificata, 207.c.2
Cultus diuinus eſt ſemen omnis fœlicitatis, 228. b.c.1.
Cultum Dei non eſſe negligendum, notent agricolæ, 132.d.2.& 133.d.c.1
Cupiditas eſt mentis ebrietas, 57.d.1
Cupiditates contrariis pœnis puniuntur, 326.c.1
Cyaxares quis fuerit, & vnde nomen conflatum, 14.c.2.& ſeq.
Cyrus cæſus à Tomyri regina Scythiæ, 313.d.2
Cyzici fons amorem Veneris tollit, 283.c.2

D

DÆmones pinguntur, vt Æthiopes, & vt tales apparuere S. Antonio, S. Macario, aliiſque ſanctis, 508.d.2
Dæmonum typi quare ſint Æthiopes, & hominum impiorum, 80.c.2
Dæmonum rabies à fidelibus Euchariſtia roboratis ſuperatur & profligatur, 247.a.1
Dagon Deus Palæſtinorum piſcis formam habebat, 51.d.1
Damaſcus myſticè quid ſit, 232.b.2
Damaſci deſcriptio, 232.c.2
Damnati nolent egredi infernu in die iudicij, 575.d.2.
Damnati in infernu ſunt Seir & Edom, 314.c.2
Darius Perſicè prudentem ſignificat, 160.a.1
Darius quomodo Babylonem cœperit, 172.c.2
ſub Dario Hyſtaſpis quinam prophetarint, 310. c.1.
Dauidis regia ſtirps defecit in Iechonia, 12.a.2
Decaluatio & depilatio totius hominis quantum probrum, 84.a.2
Decimas ſtrictè Deus exigit, 349.d.2
Decii perſecutio cur permiſſa, 342.a.2
Defectio, mors, interitus in Script. dicitur collectio, 93.a.b.1
Deliciarum, gulæ & crapulæ fœditas, 61.d.2
Democritis cuidam purpuram oſtentanti dictum, 96.a.1
Deitas eſt Oceanus eſſentiæ, maieſtatis & immenſitatis, 64.a.2
Deſideratus & deſiderium Gentium quomodo Chriſtus, 541.142.& 143. vbique.
Detractionis & dicacitatis vitium in conuiuiis eſt frequens, 11.c.1
Deus eſt immutabilis octuplicìter, 346.b.c.d.c. 2. rationes eius immutabilitatis, ibid.c.d.e.2 & 347.a.b.c.d.2.
Deus qua ſcientia cognoſcat ſperãtes in ſe, 7.c.2
Deus myſtice dealbat Æthiopes in iuſtificatione, 119.c.1.
Deus olim ſæpe iudicio cœleſti deſignabat quos vellet eligi Epiſcopos, 344.d.2
Deus eximios viros quos ad magna deſtinabat, cor paruos corpore formauit, 197.a.b.1
Deus liberalibus dat aurum ad exercitationem humanitatis, auaris ad ſupplicium cupiditatis, 144.a.2.
Deus in Seraphim amat vt charitas, in Cherubim noſcit vt veritas, in Thronis ſedet vt æquitas, 80.b.1.
Deus eſt oculus & Sol mundi, 207.c.2
Deus autonomaſticè & metonymicè dicitur ſalus, 87.d.2
Deus omnibus petẽtibus dabit herbam ſiue germina ſalutis in cordibus, 252.c.1
Deus in infirmis oſtendit robur ſuum, 275.d.2
Deus quos punit in hac vita, an punientur in futura, 10.b.1
Deus cur vocetur à S. Dionyſio ὑπερώνυμος, 64. b 1.
Deus vindictam poſt caſtigationem conuertit in auctores, 167.a.b.1
Deus eſt fidelium Pater multis modis, 315.c.1
Deus nuptiarum conciliator & vindex, 333.c.1
Deus miſtè delectatur noſtra virtute, 121.d.2
Deus quomodo creator omnium, 331.a.2
Deus in clade conciliandus fletu & ieiunio, 223. b.2.
Deus in lucernis ſcrutabitur in die iudicii, 100.d c.1.& a.b.c.2.
Deus iuſtiſſimus eſt, æquè ac manſuetiſſimus, 104.d.2.
Deus tam impiorum blaſphemias, quàm piorum apologias attendit, 352.a.1
Deus loquitur tã ſymbolis quàm verbis, 161.b.2
Deus magna à paruis orditur, 196.c.1
Deus in iuſto quomodo habitet, 357.b.1
Deus configitur peccato quaſi ſagitta in cœlum miſſa, 349.c.1
Deus etiam peſſimis vtitur tanquam inſtrumentis & lictoribus ad populi ſui defenſionem, vel ad impiorum caſtigationem, 216.b.2
Deus ab Ægyptiis quomodo pictus, 100.c.2
Deus cur factus homo, 245.c.2
Dei annulus qui ſint, lege pag. 152. 153. 154. 155. & 156.
Dei prouidentia in orbis gubernatione, 193.a.1
Dei hieroglyphicum eſt Sol, 356.b.1

Dei

Dei in homines pietatis ufficia, 160.c.1
Dei ſanctificatio vel ſanctitas quotuplex, 332.a.1
Dei robur & poteotia poëticè per equos & quadrigas ſignificator, 85 c.1
Dei infirmitas ſuperat umnem firmitatem mundi, 239.d.c.2
Deo præſentia ſunt omnia, 347.b.1
Deo quàm gratum opes ſuas ufferre templo, & perſonis illi dicatis, 221.d.1
Deo non fidere quam granis iniuria, 112.d.2
Deo quæ danda: 317.d.2.ad 318.b 1
Deo vt Patri debetur amor, vt Domino timor, 315.c.1.
Deo noſtru debemus infinitam gratiarum actionem, 90.c.1.& a.2
Deo & ſanctis Angelis quæ udibiles reddant, 124.c.1.
Deum cur Gentiles τὸ ϑεῖ vocabant, 64.c.1
Deum quærere & inneſtigare qui dicantur, 94.c.d.2.
Deum colere & adorare humero vno, quid ſit, 116.d.2.
ad Deom conuerti an obligemor primu inſtanti vſuarationis, 160.c.1
in Deo non eſt propriè memoria, 352.d.c.1
in Deo tria eminent, ſumma poteutia, ſumma ſapientia, ſumma bouitas, 261.a.2
Deorum tutelariom templa in palatiis ſuis Reges habere ſoliti, 21.d.1
Dextræ vitum quem vocet Dauid, 178.a.b.1
à Deatris, vel ſiniſtris, quibus ſtet diabulus, 177.c.a.& 178.a.b.1.
Diabolua à Chriſto qoomodo victus, 180.c.2
Diabolus quo ſenſu Belial, 13.c.2
Diabolus idem ac calumniator, 177.b.1
Diabolus & murs ſunt qoaſi narthecia fortitudinis Dei, 76.c.1
Diabolus myſticè eſt à dextris impiorum, & cur, 177.a.1,
Diaboli veſte peregrina quando induamur, 96.d.1.
Diaboli typus fuit Naas rex Ammon, 178.a.b.1,
an Diabolo ſeruientes magis ditentur quàm qui Deo ſeruiunt, 144.d.1
Διάψελμα iuxta verbi etymon quid denotarit, a.2.
Dicere Dei eſt efficax, idémque quod facere, 84.75.b.2.
Dies ſæculi pro diebus antiquis, 345.d.1
Dies hoſtiæ Domini quis ſit, 95.c.1.& a.1
Dies parui qui dicantur, 195.a.b.c.d e.2
Dies tribulationum eſt annus meritorom & virtutum, 551.d.2
Dies iudicii vocatur dies Dumini, reliqoi ſunt dies hominum, 95.a.1
Diei iudicii quantos horror ea duodecim epithetis, 102.c.1.& a.b.c.d.c.2
Diffidentia Dei uritur ex defectu fidei, 112.d.2
Dilectio Dei eſt efficaa, & fons omnis boni & doni, 312 c.2
in Dilectione ſua ſilebit Deus, quid huc ſit, 121.d.1.
Diluuium quutoplex ſecundum S. Bernardum, 9.c.1.
Dimidium qùo modo plus ſit toto, 50.c.1
Diogenis dictum cuidam glorianti quod leonis pelle veſtitus incederet, 96.a.1.aliud eiuſdem cuidam iuoeni ſe ſtudioſiùs ornanti, ibidem.aliud diuiti cuidam indocto, ſed ſplendidè induto, ibid.
Diſcoboli à Plinio qui vocentur, 273.c.1
Diſcus quid ſit, ibid.
Diuites in theſauris habent cor, 99.c.1.& 100.a.1 comparantur cum pueris, ibid.
Diuitom arrogantia culpatur in ingreſſu etiam templi, 96.c.1
Diuini cur ſomniatores dicti, 252.c.1
Docere & non facere, non ſolùm nihil lucri, ſed etiam damni plurimum affert, 128.c.2
Doctor qua ratione polluat panem & menſam Dei, 317.c.d.2
Doctrina & gratia Euangelica per quæ parabolicè ſigoificata, 298.e
Doctrina Chriſti, *Beati pauperes; Beati qui lugent,* &c. mondo viſa paradoxa, 272 a.2
Doloris mēſura eſt amor, & amuris dulur, 286.c.2
Dolorum & laborum Chriſti ſacræ reliquiæ, ſunt eius plagæ, 287.c.3
Dominus pro Angelo, 179.d.1
Domini oculus duplex, 232.c.2.233.a.b.1
Dumini verbum in peccatures & iuſtos qoale, 235.b.2.
Domitianus Imperator nugis & friuolis ſe occupabat, captandis ſcilicet muſcis; vnde rogantibus quis eſſet cum Domitiano, reſponſum eſt, ne muſca quidem, 123.c.1.& a.2
Dumus fortium Dauid qualis, 276.d.1
Domus in quibus immane ſcelus, v.g. rebelliu in Principem, patratum eſt, ſolent deſtrui & radi vſque ad fuudamentum, au 5.a.b.2
Domus pro Eeeleſia, qualis gloria primæ & ſecundæ, lege pag.144.b.c.d.c.2.& 145.146.147.148.
Dunatiſtæ vnde colligebant Sacerdotea impurus vitiare baptiſmum, nec quenquam recipere in co gratiam, oiſi baptizaretur à Sancto, 150.a.2 arguuntur à S.Aoguſtino, ibid.
ſeptem Dona Spiritus ſancti, ſeptem oculis lapidis ſignificantor, 185.c.1.& a.2
Dos agilitatis beatorum par pœnè Angelis, 360.b.c.1.
Doranno Epiſcopu Toluſanu, à nugis & ridiculis verbis quibus aſſueuerat, ſibî non temperanti, quid acciderit, 124.d.1

E

Ebrietas ſpiritoalis quæ, 153.b.1
Ebrietas per Philiſthæam ſignificata, 105.b.c.2. eius mala, ibid.
Ebriis omnia videntur gemina, ſicut & enthcis, 272.c.1
Eccleſia Chriſti qoare vucatur Sion & Ieruſalem. 343 c 2
Eccleſia floret, ſi ſacerdotium ſit integrum. 315.c.2
Eccleſia quo ſenſu templum Dei. 340.a
Eccleſia & anima ſancta quu ſenſo terra deſiderabilis. 350.c.2
Eccleſia cur dicitur eſſe ſicut pelles Salomonis, & ſicut tabernacula Cedar. 272.a.2
Eccleſia gentium nonquam deſeret fidem quam ſemel accepit, nec à Chriſti religione deficiet, 291.c.2
Eccleſia Chriſti verè & propriè vocatur filia Siō, 120.c.d.2
Eccleſia eſt templum animatum Dei viuentis, 236.d.1
Eccleſia vetos & noua an eadem. 120.c.d 2
Eccleſia Chriſti repræſentata per candelabrum aureum,

Digitized by Google

aureum, 189.a.1.192.b.1
Eccleſiæ è gentibus Chriſto obedientibus collectæ ſymbolum eſt mons Oliueti, 291.c.1
Eccleſiæ perſecutorum carnes computruerunt & oculi contabuerunt, linguaque in pædorem & ſaniem diſſoluta eſt, 201.c.1
Eccleſiæ omnia Sacramenta & dona adumbrata fuerunt per vetera & Iudaica, 303.b.1
Eccleſiæ primitiuæ perſecutores, 272.a.1
Eccleſiæ diſciplina, vita, & ſanctitas à Sacerdotibus pendet, 344.b.2
Eccleſiæ felicis typus eſt, myſticè, Ieruſalem felix, 170.c.2
Eccleſiæ quatuor vniuerſales perſecutiones & perſecutores, qui eam huc vſque à Chriſtu impetierunt, poſſunt ſignificari per quatuor cornua, vel quatuor equos & equites, 168. c 2.
Eccleſiæ primarius lapis quis, 194.c.1
Eccleſiæ Atlantes qui ſint, 178.d.c.2
in Eccleſiæ conſecratione quæ requirantur, 155. c.2.& 156.a.1.
Eccleſiæ gloria ſub typo Ieruſalem graphicè depingitur ab Iſaia, 172.a.1
Eccleſiæ lampas eſt B. Virgo, lucernæ Sancti, 192. a.2.
Eccleſiæ Chriſtianæ, quam Deus per totum orbem extendit, quodnam ſit ſymbolum, 271. a. 2.
Eccleſiæ multæ, Monaſteria & Ordines, qua de cauſa à primæuo ſanctitatis ſplendore deciderunt, 100. b.1
Eccleſias quod vbique terrarum erexerint Apoſtoli, omnéſque gentes ad eas aggregarint, fuit opus non roboris humani, ſed Spiritus diuini, 192. c. 2.
Eccleſiaſticus non meminit omnium virorum illuſtrium, ſed aliquorum duntaxat, 310.c.1
Egere & deſiderare an idem, 142 d.1
Electi ſunt peculium Chriſti, 353.a.1
Electorum frumentum & vinum, 244.a.2
Electorum præmia quot, 353.c.2
Eleemoſyna Iudaica quæ, 333.b.1
Elementa noſtra non habent primæuam puritatem & ſimplicitatem, in qua condita ſunt, 47. b.2.
Elementa quibus coloribus ſignificata, 216.b.c.1
Elias fuit typus S. Ioannis Baptiſtæ, 339.c.1
Elias & Enoch quomodo filij olei, 202.b.1
Elias & Enoch ab Antichriſto in Ieruſalem occidentur, 290.c.1
Emendatiu vitæ ſanáque conſilia non procraſtinanda, 110.d.c.1
Enallege crebrò vtuntur Hebræi, 115.a.1
Epha, communis Iudæorum menſura, 206 c.d.c.1
Ephebia in Ieruſalem ab impio Iaſone conſtituta, in qua optimi quique iuuenum proſtituebantur, 272.c.2. Quo ſymbulu eſſet inſignita, ibid.
Epiſcopatus in quo conſiſtat, 186.a.1
Epiſcopi domus, & conuerſatio quaſi in ſpecula poſita, magiſtra eſt publicæ diſciplinæ, 330. c.1.
Epiſcopi quàm accurati eſſe debeant in admiſſione ad Ordines, 344 a.2
Equus rufus cuius ſymbolum, 161.c.2
Equus Seianus ſuos heros & ſeſſores perdidit, 253.e.1.
Equi rufi, nigri, iugales, albi; varij & fortes quid ſignificent, 214.215.216.& 217, vbique.
Equi & quadrigæ Dei, puëticè, robur eius & potentiam indicant, 85.c.1
Significant etiam Angelum in columna ignis & nubis præcedentem caſtra Hebræorum, ibid.
Equi rufi, albi & varij qui, 164.a.b.c.d.c.2
Equi & quadrigæ Dei ſunt nubes, 81.a. 2
Equi Chaldaici feroces, 43.a.2
Ericius quis, & quibus aliis nominibus vocetur 109.c.2. eſt ſymbolum furis, 110.a.1
Eſau & Iacob pugna, pugna virtutum & vitiorum eſt, 314.c.1
Eſau odium & dilectio Iacob, 313.c.12
Eſau quia piloſus, vocatus eſt Seir; quia ruſus, Edom, 73.a.2
Eſau odiſſe non poterat Deus, antequam peccaret, 313.a.1
Eſau cur vocatus Seir; 314 d.c.
Eſdras an eodem tépore vixerit quo Malachias, 306. b. 2. Fuit vir ſanctus, zeloſus & egregius prædicator, ibid.
Eſdræ pater Saraias quo tempore occiſus, 310. a.1
Euangelium eſt onus dupliciter, 232.b.c.1
Euangelia quatoor, quadrupliciter à qoadruplicibus præconibus toto orbe promulgata & propagata, per quatuor quadrigas accipiuntur, 234.d.1
Euchariſtia olim mox à baptiſmo dabatur, 250 b.1
Euchariſtia cur vocatur incenſum vel thymiama, 320.c.2
Euchariſtia eſt bonitas & pulchritudu Chriſti, 244.c.2.
Euchariſtia facit iuuenes validus, 246.d.1
Euchariſtia ante prælium & conflictum percipienda, 247.b.c.d.c.1
Euchariſtia eſt compendium mirabilium Dei, 245.d.c.1.& ſeq.
Euchariſtia inebriat mentes, 248.b.1
Euchariſtia eſt ſacrificium pacificum, 321. a.1
Euchariſtia dicitur munda tripliciter, 321.d.1
Euchariſtia ſummè honoratur Deus octo de cauſis, 311.c.2
Eucheriſtiæ vi reſurgemus, 248.a.2
Euchariſtia reprimit libidinem, 248.c.2
Euchariſtiæ ſacrificium eſt oblatio munda, 319. c.2
Euchariſtiæ potentia in dæmones, 147.a1
Euchariſtiæ ſacrificium ſuperat omnia ſacrificia, 345 c.1.& a.2
Eoripides aiebat Solem eſſe auream glebam, 356. c.2
Eutichius qua ratione conclamatus eſt Patriarcha, 345.a 2
Exemplorum efficacia, 23.a b.1
Exempla quàm potentia, 196.d.c.1
Expiationis aquæ vnde conficiebantur, 284.a.1
Sanguinis Chriſti typus erant, quo peccatum omne abluitur, ibid. b.1

F

FAbri quatuor pro quatuor Angelis, 167.c.1
Fabulis & nugis ſcatent Iudæi, Mahomet, & hæretici, 122.d.c.2
Facies index eſt animi & mentis, totúmque hominem & perſonam ipſam repræſentat, 318.c.1
à Facie Domini ſilere, quid ſit, 94.d.c.2

in Faſciculo viuentium colligi, ſeu colligari dicebantur pij viri. 86 c.1. & a.2.

Faſtigium virgæ Ioſephi, quod Iacob adorauit, ſceptrum denotat 84.c.d

Fata volentem ducunt, nolentem trahunt 353 a.1

Felicitatis Sanctorum deſcriptio 353.d.c.1

Felicitatis ſemen eſt religio & cultus Dei. 228. b.c.1

Felicitatis ſymbolum myrtus. 162.d.a

Felicitatis & bonorum ſymbolum Auſter. 37. b. 2

Felicitati præſenti impiorum potiùs condolendum, quàm inuidendum. 39.a.1

Femina eſt quaſi dimidium viri. 334.c.1

Feminam ex viro cur formarit Deus. 334 a.1

Feminæ apud Hebræos, imò & Grecos ſeparabantur à viris in actibus publicis & ſolemnibus. 281.a.1

Feſta Iudaica erant typi & figuræ feſtorum Chriſtianorum. 203.b.1

Fidelis eſt ſigillum Dei dupliciter, 155. d.1

Fideles & Sancti diem ſuum obeuntes dicebantur congregari & colligi ad populum ſuum, partibuſque ſuis apponi & copulari. 86. c.1

Fideles olim poſt ſacram Synaxin, quaſi Euchariſtia & amore temulenti, canebant cantica ſacra, arcana & ſublimiſſima myſteria miris modis & odis eructabant. 248.b.1

Fidelium Pater eſt Deus multis titulis. 313. c. 2 2

Fidelium murus igneus, Spiritus ſanctus & Angeli. 171. d. c.1.

Fidelium locus poſt mortem, poſtque diem iudicij erit cœlum. 256.c.1

Fides & ſpes omnia aduerſa ſuperat, facitque animam rectam, eique dat vitam ſerenam, lætam & diuinam 56.c.1

Fidem Chriſtianam eiurantes ſolent eſſe infenſiſſimi Eccleſiæ hoſtes 302.a.1

in Fide ratio formalis credendi, eſt prima & increata veritas 56.b.1

Filia Dei alieni eſt concupiſcentia carnis & oculorum ad ſuperbia vitæ 332.c.2

Filius dicitur eius, quem imitatur & refer. 99. b.2.

Filium Dei eſſe verum Deum, vnde probent aliqui 174.a.b.1

Filij Leui qui 344.b.2

Fluuij ductiles 297.c 2

Fons parens domui Dauid quis eſſet 282.c.2

Fons quidam Romæ ſub natiuitatem Chriſti, per totum diem fluxit oleo 283. b. 2

Fornicariis ſe iungens citâ & præcoci morte occumbet. 87.a.1

Fornicatio apud Prophetas ſignificat idololatriã, quia idolum eſt quaſi adulter 26. d.1

Fornicationis dæmon ſpecie Æthiopiſſæ monacho cuidam apparuit, & quid ei dixerit 109 a.1

Fortitudo noſtra eſt Dominus Ieſus 88.d.2

Fortitudo pro exercitu 101.d.2

Framea quid ſit 287.b.2

S. Franciſcus nunquam ſuſtinuit ordinari Sacerdos 330.a 1

Sanctus Franciſcus quàm amator Euchariſtiæ 246 d.1

S. Franciſci Ordo à quo & quomodo approbatus 135.c.2. & 136.a.b.1

ſub fratre intelligitur ſoror ſicut ſub viro intelligitur mulier, 331.d,2

Frumentum electorum quod, 244.a b.c.d.2

Fulgur in Scripturis cuius rei ſymbolum. 20. c.1.

Fulgura tonantia & tonitrua fulgurantia quo ſenſu Apoſtoli, 251.a.b.1

Funiculus pro parte poſſeſſionis ſiue ſortis hæreditariæ, 105.c.2.& 107.b.1

Funiculus in manu Angeli quid ſignificet, 169.c. 2. & 170.a.b.1.

Funiculus coccineus ad quid olim pueris Chriſtianis ex collo ſuſpendebatur, 19.b.1

Furis & raptoris ſymbolum eſt Ericius, & cur, 110.a.b.1.

Fuſorem habens quis ſit, 5.c.2

Futura pro præſenti quando vſurpent Hebræi, 114.c.1

G

GArrulitas eſt deambulatio linguæ. 113. c.2.

Gaudere in Domino quid ſit, 87.c.1

Gaudium electis, plagæ Chriſti. 287.d.1

Gazæ etymon, 105.c.1 & a.2

Gazæ capiendæ portentum. 234 b.2

Gazæ Rex myſticè eſt Marnas idolum, ibid.

Gens non amabilis quæ ſit, 104.c.d.2

Gentes conuerſæ ad Chriſtum omnes ſuas opes in Eccleſiam contulerunt, 301.b.1

Gentes cur dicat Paulus ex oleaſtro factas oliuas, 291.c.2.

Gentium deſiderium quomodo Chriſtus, 142.d. c.1. & 2. b.c.2.

Gentium conuerſio quare dicatur prædatio & ſpolium, 174.c.2

Gentium commotio multiplex, 141. d.c.1

Gentilium religio in victimis ſeligendis, 316. c.2.

Gentilium vocatio, 221.c.d.2

Gloria templi ſecundi an maior quàm primi lege pag.144.b. c. d. c. 2. & 145.146. 147. & 148. vbique.

Gloria Dei eſt ſcopus Sacerdotis, 315.d.2

Gog & Magog erunt milites & duces Antichriſti, 290.c.1

Gothi fuerunt ſtipendiarij Romanorum, verùm ſub Honorio fœdus ruperunt.& in hoſtes conuerſi Italiam, Africam, Hiſpaniam, quin & Romam ipſam vaſtauerunt, 217.a.b,1

Gabrielis etymon, 255.2,2

Græci ſunt albi equi, & cur, 215.d,1

Gratia, & dona gratiæ nomine ſignificata, quibus dentur, 221.c.1

Gratia excitans Dei prior eſt quàm pœnitentia peccatoris, 348.c.1

Gratiæ infinitæ Deo debentur infinitis modis, 190.c.1.

S. Gregorius qua ratione creatus Pontifex, 344. d 2.

S. Gregorij Nazianzeni ſtatura & ætas, 197. b.1.

Gula & guloſus per onocrotalum ſignificantur, 109.c.2.

Gulæ & improbitatis ſymbolum eſt lupus veſpertinus, 43.a.1

Guloſi venter cur à Philoſopho appellatus vitæ Charybdis. 58.2,1

H

HAbacuc idem eſt quod luctator, 34.a.1
Quando prophetauit, ibid.c.1. Alius fuit ab Habacuc Danielis, ibid.c.2
Hadrah myſticè quid, 232 b. 2
quatuor Hæreſes primæ, quibus impetita fuit primitiua Eccleſia, per quatuor cornua ſignificantur, 169.a.1
Hæretici nomine Æthiopum ſignificantur, qui tenebroſi interpretantur, 105. d. 2
Hæretici uariant fabulationes, 112.c.e.2
Hæreticos morte plecti non tantùm licitum & ſanctum, ſed & præceptum à Deo, 284.a.2
Harpyiæ ærarij publici auferendæ, 134.a.1
Hebdomadæ dies ſunt dies diſcipulorum, 95.a.1
in Hebdomada ſancta quotannis cædem Chriſti plangunt omnes familiæ fideles, 281.e.2
Hebræi ſæpe per vnam temporis differentiam, cæteras omnes ſignificant, 312. b. 2
Hebræi duplicem habebant annum & menſem, 127.b. 2
Hebræi ſignificantes animal tenerum & recens natum, ei adiungunt nomen matris 32.d.1
Hebræi in deſerto in tabernaculis cœleſti columna ignis per noctem, & nubis per diem obumbratis, protegebantur à tenebris nocturnis, æquè ac ab æſtu diurno, 305,c.2
Hebræi cur exiſtiment Malachiam vocari Angelum, 309.a.2. veteres & moderni tradunt fuiſſe Eſdram Sacerdotem & Scribam, ibid.
S. Helena clauos quibus crucifixus eſt Dominus, quæſiuit, & inuenit. 305.d.1. Quomodo eoſdem diſtribuit. ibid. a.2. Quatuor fuiſſe perhibentur, ibid. b. 2
Heliopolis templum ſtetit vſque ad imperium Veſpaſiani per annos trecentos quinquaginta, 303.c.2
Henrici VIII. Angliæ Regis, pauperies & miſeria & cur, 131.e.2
Herodes infanticida, vnde Aſcalonita cognominatus, 235. a.1
Herodis templum an fuerit anguſtius Salomonico, 146.d.e. 2
Heſther vocata eſt Hadiſca i. myrtus, & cur, 162. b. c. 2
Hiberni, Koſachi, Hollandi, aliæque gentes cur vino aduſto ſe implent ante prelium, 255. d. 2
S. Hieronymus paruo fuit corpore, ſed mente eximia, 197.c.1
Hiſpaniarum Reges à Gothis prognati. 217.b.c.1
Homo eſt μικρόκοσμος, & multo magis μικρόθεος. 84 c.1
Homo homini lupus, adagium vnde natum, 24. c.1
Homo eſt omnium creaturarum compendium & microcoſmos, 141.c.1
Homo eſt velut arbor inuerſa, pro radicibus habens capillos, pro ramis manus & pedes. 84.a.2
Hominis vires magna ex parte ſitæ ſunt in lumbis, 17.b.1
Homines reſpectu Angelorum ſunt quaſi pueri, 170.d.1
Hominum tertia pars non ſaluatur, 288.a.2
in Hominibus aliiſque creaturis ſpes & amor non eſt defigendus, 347. a. 2
Horti penſiles Nitocris; orbis fuerunt miraculum, 15.c.1
Hoſtias quales requirebat Deus, 323.d. e. 2
S. Hugonis Abbatis Cluniacenſis monitio ad Duramnum Epiſc. Toloſanum, vt à nugis ſibi temperaret; & eiuſdem Abbati opera egregia & ſeria, 124 d.c. 1. & a.2
Humanitas Chriſti Patri & Spiritui ſancto affinis, 288.a.1
Humanitas Chriſti templum Dei, 339.c.2
Humero vno ſeruire Deo quid ſit. 116. d. e. 2. & 117.a.1
Humiles & manſueti tantùm poſſunt lenire iram Dei, 104. b. 2
per Humilia ad excelſa deducimur, 196. vbique.
Humilitas prima dos eſt Principis, vt ſe demittat ad infimos. eorúmque grauamina præ aliis audiat, iiſque medeatur, 261.c.2
Humilitas omnis boni eſt cauſa, 120.a.1
Humilitatis & virtutis Chriſtianæ maiora habent impedimenta diuites quàm pauperes, 275.b.2
Hyænæ pellis hieroglyphicum intrepiditatis & conſtantiæ in calamitatibus. 42.d.1
Hyberniæ Archiepiſcopus S. Malachias vti appellatione, ita & moribus Malachiæ Prophetæ fuit conſimilis, 311. a. 2
Hypogæa quæ dicantur, 152.a.1

I

IAcob dilectus præ Eſau ad bona temporalia, 313.b.1
Iacob propriè non deſpexit Liam, 318. a 1
Ianuarius menſis erat apud Iudæos penultimus, 161.b.2
Idololatria quando deſiit videri in Iudæa, 106.d.2
Idolum, vel peccatum, Scriptura ſæpe vocat vanum & inutile, 104.c.1
Idumæa, populus impietatis, 313. d. 2
Idumæi armis Hircani ſubacti, ſuſceperunt circumciſionem & Iudaiſmum, 302.c.2
Idumæi an planè perierint, 313 c.2
Ieiunium quomodo gratum Deo, 214 a.1
Ieiunij efficacia, 125.b.1
Ieiunia Hebræorum multa, 229. d.e.1
Ieiunia quatuor temporum, Chriſtianis ab Eccleſia indicta, repræſentant per Hebræorum ieiunia, 229.b.2. quot & quibus de cauſis inſtituta, ibid. c
Ieiunare ſibi quinam dicantur, 224.a.b.1
Ieruſalem quibus de cauſis cum regali ſibique inſolita pompa ingreſſus eſt Chriſtus. 237.a.b.1
Ieruſalem gloria ſignificat arcam fœderis, 172.d.1
Ieruſalem à 1600. annis funditus à Tito exciſa eſt, 289. b. 1. Eius deſolatio durabit vſque in finem mundi, ibid.
Ieruſalem erat triplex ciuitas, 300. a. 1
Ieruſalem obſeſſa fuit à Tito iuxta montem Caluariæ, 292.c. 2
Ieruſalem cur dicta Pila, 98.d.1
Ieruſalem felix myſticè typus eſt Eccleſiæ felicis, 170.e. 2
Ieruſalem ciuitas pietatis, 215.c.1
Ieruſalem cœleſtem cingit ignis Purgatorij, 171. a.d.1
Ieſus filius Ioſedec cum ſociis vir portenti quintupliciter, 182.a.b.2
Ieſus Ioſedec typus Ieſu Chriſti quintupliciter, 183.c.1
Ieſus Ioſedec allegoricè eſt Ieſus Chriſtus, 176. c. 2
Ieſus filius Ioſedec indutus veſtibus ſordidis repræſentat Ieſum Chriſtum ſordida noſtra carne

induturn, 18u.c d.1
Ieſus & Zorobabel ſunt duo fili olei, 201.d.1
Ieſu toledec peccarum quale, 178.a.b.2
Ieſus nomen ſexcentis annis ante ortum eius prophetat & nominat Habacuc, cum eóque diſſuauitur, & cur, 88.a.1
Ieſus à Sanctis quàm deſideretur, 143.b.2
Ieſu nomen quàm amabile & reuerendum, 88. b.c.1
Ieſu nomen dæmonibus eſt tremendum & horrendum, 88. b. 2
Ieſu nomen & Mariæ in ore ſemper habeat viri pij, 88.d 1
tres Ieſus typi Ieſu Chriſti tripliciter, 129.d.c.2
S. Ignatij de ſpe in Deum præclarum elogium, 56.c.2
Ignis zeli quid ſonet, 103.a.b.2
Ignis conflans quotupliciter Chriſtus, 342.a.1
Ignis quo Deus purificat & excoquit animas, eſt tribulatio & afflictio, 342.c.t
Ignis Deo præfertur, & cur, 119.b.2. & Regibus ibid.d.1
Ignis quomodu ſapientia, 200.a 1
Ignis conflagrationis mundi erit tantùm vmbra & ſcintilla ignis gehennæ, 355.b.1
Ignominiæ ſymbolum, ſtercus, 317.b.1
Igne Purgatorij cinctus paradiſus cœleſtis, 171. a.b. 2
Imber imbris quid ſit, 252.b.1
Immolo vnde dictum, 319. c.2
Immutabilitatis diuinæ rationes quæ, 346.c.d.c 2. & 347.a.b. c.d. 1
Immutabiles eſſe qua ratione poſſemus, 347.a. b.c.d.e 2
Imperatori cur prælatæ faces, 200.a.1
Impietas ſchemate mulieris repræſentata. 208. b.2. ſedet ob tres cauſas, ibid.d.1
Impietatis termini qui, 313.c.2.& 314. c. 2
Impietatem facientes erunt ſtipula in die iudicii, 355. c.1
Impietate impunè & publicè graſſante impletur amphora peccatorum, 211.c.e.4
Impij ſunt Seir & Edom, 314.c.2
Impij ſub corde ponunt legem, 315. c. 2
Impij ſunt virga & flagellum Dei, quibus quaſi Pater filiorum ſuorum peccata caſtigat, 38.b.
Impij ſuis peccatis ſuccendunt ſibi ignem, 355. a.1
Impiorum querela de Dei prouidentia, 336.c.2
Impiorum à dextris cur diabolus, 177.e.2
Improbitas felix, optimorum calamitas, 37.c. 2
Improbi affligunt & delaſſant Deum, 336 b.t
Imprudentia qui peccat, non malitia, magis eſt miſerandus, 268.c.2
Impunitas luctuoſa eſt peccanti. 36. a. 1
Incarnationis & redemptionis opus quomodo factum eſt in medio annorum, 68.e. 2. & ſeq.
Incarnationis opus ſtupendum, 67. b.2
Incenſum cur dicatur Euchariſtia, 320.c.d. 2
Increpare & increpatio quid ſignificent, lege pag. 179
Infantibus ſimiles quomodo diuites, 100. a.1
Infelicitatis & malorum ſymbolum Aquilo, 73. b 2
Inferni præſes cur à Gentilibus vocatus ſit Pluto, 57.b.2
Infirmum Dei, fortius eſt hominibus, 239.d.2
Infirmi ac debiles murum quantum ſentiant roboris, conſolationis & lætitiæ in ſacræ Synaxis perceptione, 247.a.2
Infirmi cogitent oriturum breui ſolem iuſtitiæ Chriſtum Dominum, 359.c. 2
Infuſoria idem ſunt ac calami, 189.c. 2. myſticè ſunt Sacramenta, 190. b.t
Inimicus cur à dextris, 177. a. b. c.d.c.2
Iniquitas quomodo depicta, 108. b. 2
Iniquitatem non facere quid ſit, 114.b.1
Iniquus neſcit confuſionem, 114.d.e 1
Iniurias impiorum & ſcelera in ipſos cur Deus permittit, 37. d. 2
Interpretes Septuaginta habuerunt aſſiſtentiam Spiritus ſancti, ex cuiúſque inſpiratione ſcripſerunt, 40.d.1
Inualere ſuper aliquem, id eſt, contra aliquem, 351.b.1
Inuidos ſignificant Ammonitæ, 105.d.2
S. Ioannes in Apocalipſi ſua penè totus ſymbolicus eſt & parabolicus, 303 d. 1
S. Ioannes Baptiſta an à Patre & Spiritu ſancto, an verò à Patre, filio & Spiritu ſancto miſſus, 337.a.b.c.d.1
Ioannem Baptiſtam fuiſſe Angelum incarnatum qui cenſuerint, 338.c.d. t
Ioannes Baptiſta vocatus eſt Angelus ob quinque analogias, 338.e.t.&a 2
Ioannis Baptiſtæ elogia, 231.a.2.339. b. 1
Ioannes Baptiſta quomodo Elias, ibid.d.e.1
Ioannes Baptiſta fuit horizon legis veteris & nouæ, 339. c. d.2
P. Ioannes Maldonatus quotidie quinquies mortis memoriam, imò præſentiam ob ſibi oculos ponebat, 110.2. 2
Ionas quo tempore prophetare cœperit, 1.a.2
Ioſeph typus fuit Chriſti, à fratribus venditus Madianitis, 264 d.2
Ioſias Rex Iuda piiſſimus, 91. c.1
Iouis potentiam quomodo oſtentant Poëtæ. 81. b. 2
Ira Dei fletu & ieiunio placanda, 223.b.2
Ira Dei ante ſcelerum vindictam quæ, & quam magiſtratibus timenda, 217.c.1
Ira & libido ſunt Chriſticidium, imò Deicidium, 349.c.t
Ira Dei qualis, 7.a.b.c.1
Iræ dominus eſt deus, quia illi dominatur: homines irati illius ſerui, quia ab illa reguntur, 4.a t
Iræ Dei ignis ardentiſſimus, 7. a. 1
Iræ fumos quinam facilè efflent & expirent, quinam verò dificilè, 4.c.1
Iræ diuinæ ſigna, 211.d.x
Irato & peccanti occidit, manſueto & iuſto oritur Sol iuſtitiæ, 357.e.t
Iudas Machabæus cum fratribus, qui oriundus erat ex Leui, non ex Iuda & Dauid, cur vocatur domus Dauid, 276. c. 1
Iudas Machabæus ſpoliis Nicanoris, aliorúmque Antiochi ducum ditauit ſe ſuóſque, 302. b. t
Iudæa tota fertilitas & felicitas pendebat ab imbre matutino & ſerotino, 303.c. 2
Iudæa erat terra deſiderabilis tripliciter, 350.a.2
à Daniele vocatur terra inclyta, ibid.c.1
Iudæi laborare fecerunt Dominum ſermonibus ſuis, 336. b.c.t
Iudæi cur abducti in varios errores & dæmonum cultus, 252.b.1
Iudæi vocantur nugæ ob duas cauſas, 122. c. d.2
Iudæi quo tempore impleuere menſuram peccatorum

blaſphematuum ſuorum, 209. d.1
Iudæi ſæpe in Scriptura vocantur nominibus gentium, quarum cultum, mores & vitam imitabantur, 114.c. 2
Iudæi ſub Theodoſio Imper. à Pſeudomoſe Cretenſi decepti, 268. e. 1
Iudæi quare gens non amabilis, 104. d. e. 1
Iudæorum conuerſio ad Chriſtum inchoata ab Apoſtolis, perficietur ab Elia & Enoch in fine mundi, 255, a. 2
Iudæorum impietatis menſura per cædem Chriſti completa, 211. a. 2
Iudæorum obſtinatio ſub Chriſto quanta, 295. a. 1
Iudæorum duplex annus & menſis, 127. b. 2
Iudæorum miſeria à 1600. annis, & cur, 205. e. 2 & 210. a. 2
Iudæorum peccata duo inſigniora quæ ſint, non conſtat, 210. b. 1
Iudicium operari quid ſit, 104. c. d. 2
Iudicium extremum quàm horrendum, 102. e. 1 & a. b. c. d. 2
Iudicium pacis indicare, quid ſit, 228. b. c. 2
in die Iudicij beati optabunt egredi cœlo, damnati nolent egredi inferno, 175. d. 2. 1
Iudicij finis eſt iuſtitia, 37. b. 1
in die Iudicij Deus ſcrutabitur in lucernis, 100. d. e. 1
in Iudicij vltimi die cum omnibus Angelis deſcender Chriſtus in montem Oliueti, qui imminet valli Ioſaphat, vt ibi iudicet, & diſceptet cum omnibus gentibus, 291. d. 2
Iudicij dies igne ſuccenſa duplici, 354. b. 1
Iuno coniugij præſes, 333. c. 2
Iunoni ſacra facientes cur fel victimæ diuulſum abiiciebant, 333. d. 3
Iuramentum eſt actus latriæ, 94. a. 2
Iuramentum mendax non diligere, quid ſit, 228. c. 2
Iurantes olim aram manu contingebant, 205. e. 2
Iuſtiniani Imperatoris menſa quæ, 317. d. 1
Iuſtitia pro munditie & ſplendore, 355. a. 2
Iuſtus eſt myrtus ob quindecim analogias, 163. c. d. 1
Iuſtus vino ſapientiæ & gratiæ Dei abundans inebriatur, 133. b. 1
Iuſtitia & rectitudo conſiſtit in duobus, 53. e. 2
in Iuſto ſubſtantialiter habitat Deus, 357. b. 1
Iuſti ſunt cœli, 244. a 1

L

LAbium electum quod ſit. 116. e. d. e. 2. & 117. c. 1
Labium electum quando fidelis habere dicatur. 118. a. 1. illi opponitur lingua doloſa, ibid.
Labor magnus impiorum deſinit in maiorem, imò æternum dolorem: labor verò piorum paruus deſinit in immenſum & æternum gaudium, 36. d. 2
Lacus myſticè acceptus eſt humanæ profunditatis, & naturæ in peccato miſeria & ſterilitas, 239. c. 2. eſt idololatria. ibid. eſt legis veteris iugum. ibid. eſt ſtatus damnationis, ibid. d. 1
Lætitia vehemens ſolet totum corpus alterare ac commouere, imò euaneſcentibus ſpiritibus abire in deliquium, ipſamque mortem, 80. c. 2
Laici tales quales ſacerdotes, 315. d. 2
Lampadis, quæ erat ſuper caput candelabri, explicatio, 189. b. c. d. e. 1
Lampades in Eccleſia cur accendi ſolitæ, 199. a. b. c. d. 2
Lapis athleticus qualis, 273. c. 1
Lapis primarius quis, 193. e. 2. 194. a. b. c. 1
Lapis ſtanneus quis, 197. b. c. a. allegoricè Chriſtus eſt, ibid.
Lapis cur dicatur Chriſtus, 184. c. 1
Lapidis huius oculi ſeptem quales, ibid. a. b. c. d. a. quid ſignificent, ibid. e. 1. & ſeq.
Lapis cælatus eſt Chriſtus, 186. e. 1
Lapides ſancti qui, 242. a. 2
Latrones ſignificantur per Aſſyrios, 105. c. 2
Lectio eſt iter ad meditationē, meditatio ad orationem, oratio ad contemplationem, 80. d. 1
Lex à piis ponitur ſupra cor, ſub corde ab impiis, 325. c. 2
Lex & verbum Dei eſt eius tertia lucerna, 101, a. b. 1
Lex Dei ſæpe vocatur iudicium, 104. c. 1
Legis veteris & noue horizon & fibula quis, 339. c. 2
Legem Dei ſcire & docere ſacerdotis eſt, 328. a. 2
in Lege faciem accipere, quid ſit, 330. c. 1
Legum authoritas vbi ſumma eſt, ibi eſt minimum tyrannidis, 254. d. 1
Liæ neglectus vocatur odium, 313. a 1
Libanus vnde dictus, 257. b. 2
Libella cur vtantur architecti, 167. d. 1
Liber volans quis, 203. b. 1
Liber monumenti eſt liber memoriæ, 352. c. 1
Liber memoriæ Dei eſt liber vitæ & cæli, ibidem b. 1
Liberalis in Deum, Deique miniſtros, ſentiet viciſſim Deum multo in ſe liberaliorem, 349. d. 2
Libertas corripiendi neceſſaria eſt Sacerdoti, 327. d. 1
Libido reprimitur per Euchariſtiam, 248. c. 2
Limbus cur vocatur lacus, 239. b. 2
Lingua Hebræa iam valde acciſa eſt, nec pura niſi in Scriptura ſacra reperitur, 122. c. 2
Lingua felix quæ non nouit niſi de diuinis texere ſermonem, 124. b. 1
Linguæ vnitas quantum conferat, 117. b. 2
Linguæ continentia dicanda Deo, 305. d. 2
Literarum inuentores qui, 233 c. 2
Loci & officij mutatio ſæpe vtilis, 101. b. 2. Diuites omne ſuum robur ponunt in domibus & opibus, 101. d. 2
Lucerna increata Dei, quæ, 100. c. 2
Lucerna ſymbolum feſti, 192. a. 2
Lucernæ creatæ quinque, 100. e. 2. & ſeq.
in Lucernis ſcrutari quid ſit, 100. c. 1. & ſeq.
Lucifer eſt tentator ſummi Pontificis, 177. d. 1
Luna quando plena, 241. d. 1
Lupus quiuis veſpertinus vocatur, & quare, 42. c. 2
Lutum denſum quare vocantur opes, 58. c. 2
Lutum pro alueo maris rubri, 85. b. 2
Luto inhærere quid ſit, ibid. d
Luxuriæ nidus, veſtitus inſignis, 96. b. 1
Luxurioſi hypogæa quærunt, 132. a. 1
Lycanthropi per magiam ope dæmonis ſe in ſpeciem, æquè ac ferociam luporum transmutant, 43. b. 1
Lytrum omnium peccatorū, plagæ Chriſti, quod iugiter Patri repræſentat, 287. c. d. 1

Index rerum memorabilium.

M

MAchabææ matris & viraginis maſculus animus, 324.b.2
Machabæi quo ſenſu vocantur Iuda, 252.d.2
Machabæi Templum repurgarunt, & ritus Iudaicos reſtituerunt, 282.c.2
Magiſtratus eſt lex loquens, ſicut lex magiſtratus ſilens & mutus, 254.a.t
Magiſtratus, Iudices, prætores ſciant quàm iuſtitia iuſtaque ſcelerum vindicta ſit ſancta & Deo grata, 217.c.2
Magi in Cappadocia cur dicti pyrethi, 93.c.2
Magi dæmones familiares babent in annulis. 153.c.s
Magnimitas quàm neceſſaria Principi, 262. 2.a
Magnificentiæ & magnitudinis vanitas, 107. c.2
Magniloquorum ſuperba laus & adulatiu nihil eſt aliud quàm irriſio & cuutumelia, 119. c.2
Megnarum rerum à paruis initiis exordia, & cur. 196 c.1
Mahometiſmi metropolis in Arabia Meca, 211. c.1
Maieſtas diuina potiùs caſto profundóque ſilentio, quàm exili præconio veneranda, 63. b.2
Malachias, Angelur Domini interpretatur, 328. e.2
Malachias Hebraicè quid ſunet, 309.a.1. Eum fuiſſe Angelum qui cenſeant, ibid.
Malachias vicinior Chriſto, myſteria futura in nouo Teſtamento clariùs enunciat, 310.d.2
Malachias iuuenis obiit. 311. b.1. Puſt reſtauratum templum prophetauit, ibid.d.1
Maledicere Dei eſt malefacere, ſicut benedicere eſt benefacere. 204.a.2
Maledicere Dei eſt efficax, idémque quod malefacere, hominum verò eſt inefficax, 526. a.r.
Maledictiu eſt ſupplicium, 204.a.2
Maledictio Dei ſuper faciem vniuerſæ terræ, quomodo id intelligendum. 204.d.a
Maledictio pro valdè maledictis, 218.e.1
ſi maledictio commoretur in domu, quomodu domum cunſumit vſque ad lapides & ligna, 205.c.a
Malucheo idem quod puluis aſperſiuus, vbi colligatur, & quis illius vſus, 107.d.s
Manzer quid ſit, 235.c.d.1
Manichæi Solem cenſebant eſſe nauem triangulam, 356.c.d.t
Manichæorum hæreſis circa corpus Chriſti qualis, 287.c.r
Manſuetudinis & humilitatis quanta vis, 104. b.c.d.2
Manus eſt organum organorum, 118.e.1. 311. c.2
Manus ſæpe ponitur pro opere, 117.a.r
Manus Dei dicuntur Prophetæ, 128.e.1
Manum leuare, quid ſit, 175.a.b.s
Maou priùs facere cœpit Ieſus, deinde ore docere, 128.b.a
Maris aqua licet ſit ſalſa, in en tamen permultus humor dulcis continetur, 47.d.1
Maris rubri aluens, cur lutum vocatus, 85.b.
Maris commotiones variæ ſub Chriſti tempus, 140.e.2
Maris funiculus quis ſit, 115.e.2
Sanctæ Mariæ Agyptiacæ verba in obitu, 248. e.1
Marnæum quid, & quomodu dirutum, 234. d.2
Martyres gaudebant in martyriis, & quare, 121.e. 2. & 122 a.t
Martyrum exemplar, plagæ Chriſti, 287.d.r
Maſſa plumbea quo ſenſu obſtinatio, & conſuetudo peccandi, 209.d.2
Maſſa plumbea in ore mulieris, quid, 209.e.1 tropologicè eſt cunſuetudo peccandi, ibid. c.2
Anagogicè eſt obſtinatio, ibid.d.s
Matrimonij ſanctitas & indiſſolubilitas quibus demonſtratur à Deo, à 333.d.t. ad 334.d.2
Mediocritas nos Deo & hominibus gratos efficit, 70.b.1.
Medium extremorum eſt finis, 69.b.r
Medius & mediator vbique fuit Chriſtus, 69. c.2
Memoria propriè non eſt in Deo, 352.e.s
Mendacium in Scriptura ſæpe ſignificat quodlibet peccatum, 114.b.c.1
Mens Dei omnia cognoſcens eſt memoria, 352 e.2
Mens ſir a in Deo ſit immutabilis 347.e.2
Menſa prerioſa Iuſtiani Imper. 317.d.r
Menſa ſacra Ptol. Philadelphi, ibid.a.a
Menſa Dei, id eſt, anima virtutibus ornanda, 317.b.c.2
Menſa Domini eſt altare, 323.b.s
Menſis apud Iudæos duplex, 127.b.a
Menſes Iudæorum qui, 229.a.b.s
Menſtruatas aqua viua ablutas fuiſſe tradunt Iudæi, 282.c.2
Menſura peccatorum ciuſque impleta, uei vindicta proſilit ad vltionem, 211.c.2
Mercatores & mercenarij cultum Dei non negligant, 139.d.e.r
Mercatores & auari inuoluti argento. 99.c.2
Mercatorum lucra citò tranſeunt & præterlabuntur, 9.e.1
Mercedes mittere in ſacculum pertuſum, quid ſit, 133.c.r
Meretricis cuiuſdam obiectio Socrati, & Socratis ad eam reſponſum, 150.e.1
Meſſias Iudæorum refellitur. 289.b.1
Meſſias eſt deſideratus cunctis gentibus, 144. d.1.
Meſſiam veniſſe quibus Scripturæ verbis aſſerant Chriſtiani, negent Iudæ, 144.d.e.a.& ſeq.
Meſſiam veniſſe cunuincirur ex Aggæo, 142. b.1
S. Michaël Synagogæ Iudæorum, & Eccleſiæ Chriſtianorum cuſtos, 161.e.2
Michaël vocatur ueus.1, Dei legatus, 179 c.1
Milites olim cur coccineis induebantur, 18.d.a & ſeq.
Militia cœli vocantur aſtra, 94.c.1
Mincha propriè ſacrificium farreum, & coius ſymbolum, 321 a.1
Miraculum primum cur à Chriſto factum in vino ex aqua producto, 272.b.2
Miſericordia & veritas ſunt itinera æternitatis, 79.c.1
Moab vt Sodoma, & filij Ammun quaſi Gomorrha, quid huc ſit, 107.e.t.& a.2
Moabitæ interpretantur *ex patre*, & ſignificant blaſphe-

blaſphemos, 105.d.2
Moabitarum & Ammonitarum probra in Iudæos iactata, 107.c.d.2
Modicum votum quid ſit, 139 a.b.c.d.1
Mola falſa quæ, 321.b.1
Mola pura eſt ſacrificium farreum, 319.c.2
Mooarchiæ quatuor per quadrigas ſignificantur, 213.c.2.& 214.a.b.1
in Monaſterio Clarevalleoſi mos pius olim obſeruatus quoad monitores quis fuerit, 312.c.1.
Monaſteria ambita & neglecta quæ, 131.a.1
S. Monicæ verba, ſumpta ſancta ſynaxi, 248.c.1
Mons Sion ſanctus ob quatuor cauſas, 116.d.e 2.
Mons magnus quis, 193.c.1.& a.b c.d.2
Mons ſanctus eſt Sion, 110.b.1
Mons Oliueti ſindetur dehiſcens Antichriſto, 294.a.1.
Montes duo vicini olim in Ieruſalem, in quorum altero arx Dauid, in altero templum ædificatum erat, 192.b.1
Mors in Scriptura cur vocetur collectio, 93.a.1
Mortis memoria, imò præſentia, quotidie ob oculos ponenda, 110.a.b.2
in Morte vox aurea Regis Hiſpaniarum Philippi III. 107.c.2.& 108.a.1
Muſes & Elias quomodo duo filij olei adſiſtentes candelabro, 202. a.1
Moſis vxor Madianitis cur vocetur Æthiopiſſa, 80.a 2.
Moyſes liberator Hebræorum, & cæſor Pharaonis fuit typus Cyri liberatoris Iudæorum per cædem Baltaſaris, & vterque Chriſti liberatoris fidelium per ſtragem diaboli, 85.c.1
Mugitus propriè eſt vox horriſona boum, 333.b.1.
per catachreſin cæteris animalibus, & hominiquin & terræ & mari tribuitur, ibidem. c.1.
Mulier mala quid, 208.d.c.1
Mulier cur in amphora ſedet, 208.b.1
Mulier ſymbolum concupiſcentiæ, 208.c.d.c.1.
Mulieres duæ quæ, 209.c.1.& 210.1
Mulieres etiam deuotæ fugiendæ, 335.h.1
Multitudinis ſymbolum denarius, 230.b.2
Mundani pietatem cenſent vanitatem, 351.d.1
Mundanorum chorea eſt circulus, cuius centrum eſt diabolus, & circumferentia omnes Angeli eius, 360.c.1
Mundus eſt quaſi magnum quoddam animal, & magnus homo, cuius anima eſt Spiritus Dei, hepar eſt mare, veſica ſunt flumina, oculi ſunt fontes, &c. 84.c.1
Mundus ſex millia annorum duraturus, iuxta quorum opinionem, 68.d.1
Mundus eſt quaſi homo magnus, 184.c.2
Mundi Sol & oculus eſt Deus, 207.d.1
Mundi excidij typus eſt excidium Niniues, 14.c.1.
Mundi principatus quàm breues, 116.a.1
è Mundo fugiendum, 172.c.1
Munitio pro Chriſto & Eccleſia, 240.b.1
Murus igneus Eccleſiæ & fidelium quomodo Angeli & Spiritus ſanctus, 171.d.c.a
Mutabilitas non cadit in Deum, 347.h.1
Mutatio loci & officij ſæpe homines à ſuis cupedijs, moribus, & amoribus auellit, 101.b.2
Mutatio quælibet eſt quædam mors, 347.b.2
Myrtetum & myrtus quid ſint, & quibus appropientur, 161.c.d.c.1. & a.h.c.d.c.1.& ſeqq.

N

NAas rex Ammon, figura diaboli, 178.a.b.1
Nabuchodonoſor & Nabuzardan per duas mulieres ſignificati, 210.b.1
Nahum propheta cur modò vocatur vnus, modò viſio, 3.c.1
Nahum quo tempore prophetauit, 1.c.1. Ab initio prophetiæ Ionæ vſque ad Nahum quot anni fluxerint, 1.a.2. Eius etymon, 2.a.2
Natio nulla eſt, quæ Chriſtum & Eccleſiam immaniter aliquando non ſit perſecuta, cùm eius tantùm eminus ſuperliminaria vidit, 272.a.2.
Natura creata perpetim mutatur, 347.a.1
Natura humana meditullium, & quaſi vinculum omnium exiſtit, 69.c.2
Naufragorum ſepulchrum eſt mare, 12.c.2
ad Naupactum in pugna nauali Chriſtianorum cum Turcis anno 1572. quæ cauſa victoriæ ab eis reportatæ, 5.c.1
Nazaræi cur abſtinebant voluptatibus carnis & vino, 248.h.a
Nazaræi apud Hebræos à vulgo ſeparati erant, & quaſi conſecrati Deo per comam quam alebant, 31.a.1
Nabula, tempeſtas & turbo, cuius rei ſymbolum & imago, 103.a.1
Neſtorij blaſphema lingua à vermibus eroſa extabuit, 301.d.2
Niniue inundatione Tygris obruta fuit & capta à Medis & Babylonis, 8.d.1
Niniue aquis dulcibus, igne & terræ motu euerſa eſt, 2.a.1. Ex Hebræo ſpecioſam ſonat, ibid. b.1.
Niniue erat quaſi ſpelunca & luſtrum leonum, 13 c.1.
Niniue quando & à quo exciſa eſt, 14.c.1. An ante, vel poſt Ieruſalem, 15.d.1
Niniue ſcelerata, ſymbolicè eſt mundus in maligno poſitus, 25.c.1
Niniue à conditore dicta eſt Ninus & Nina, 8.c.1.
Niues quo ſenſu prædicatores, 251.d.2
Nobilium faſtus taxatur, 96.c.1.& a.c.1
Nomen Dei quod, 347.c.1
Nomen hominis, Angeli, & cuiuſlibet rei creatæ, quod, 348.c.1.& 2. a
Nox viſionibus apta, 161.c.1
Nox a caput ſequitur, 210.b.1
Nubes myſticè Apoſtoli, 251.c.1
Nudare in Scriptura quid ſubindè ſignificet, 84.c.1.
Nugacitas hominum, 122.c.a
Nugæ Hebraicè & Latinè vocantur homines reliquè nugaces, 122.d.1
Nugæ fidelibus quantopere vitandæ, 123.c.d.1 multa de nugis, ibid.
Numerus cardinalis ſumitur ſæpe pro ordinali, vt vnus pro primo, 128.d.1
Nummus quo venditus eſt Chriſtus, Pariſiis à Budæo viſus, quantum appenderit, 164.a.2
Nuptiæ quomodo definitæ à Modeſtino, 333.h.2
Nuptiarum ritus apud Gentiles, 333.a.2
Nuptiarum conciliator & vindex Deus, 333.c.1.

Index rerum memorabilium.

O

OBedientia vera in qoo ſita, 136.d.1
Obedientiæ Chriſti vſque ad mortem ſtigmata ſunt plagæ ipſius, 287.e.1
Oblatio munda quæ, 319.e.8
Oblatio quàm grata Deo, 211.d.1
Obſtinatio in malo, talento plumbi ſignificatur, 209.d.2.
ad Occidentem cõuerſos Chriſtos in mõte Oliueti in cœlum aſcendit, 192.a.1. vnde hoc conſtet, ibid.
Oculus dupliciter acceptus, 207.e.1.& a.2
Oculus Domini dopliciter acceptus, 231.e.2
Oculus pro re viſa, 233.a.b.1
Oculus myſticè, Chriſtus, ibid.e.1
Oculus dexter & ſiniſter myſticè à S. Gregorio explicatus, 178.b.1
Oculi 7. fuerintne in lapide ſtanneo, an in candelabro, & quid ſignificent, 198.c.d.e.2.& ſeq.
Oculi ſeptem lapidis qoid ſignificent, 184.& 185. vbiqoe.
Odium vocatur amor minor, 313.a.1
Officia pietatis Dei in homines, 160.e.1
Olam Dei, & olam homioum & principium quale, 98.e.1
Olea hieroglyphicum eſt deditionis, ſubiectionis, obedientiæ, reuerentiæ & cultus, 281 a.1
Oleum miſericordiam repræſentat, 201.d.2
Olei filij qui dicantur, 201. d.e.1.& a.b.c.d. 2. & 202.a.b.1.
Olioa pacis eſt ſymbolum. 201.d.2
Oliuæ opos mentietor, qoid hoc ſit, 87.b.2
Olioæ an habeant ſpicas, 200.d.1
Oliuarum duarom ſymbolum, 202.a.b.c.2
Oliueti mons qualis, 291.d.1. Vnde dictus, ibid. A Ieroſalem quot ſtadiis diſtet, ibid. Ibi Chriſt⁹ in oratione pernoctauit, Apoſtolos docuit, & paſſiooem inchoauit. ibid. e. 1. Ex eodem qoaſi Rex & Meſſias, triomphans ingreſſos eſt vrbem com ramis oliuarom in die palmarum, ibid. Coram ſuis Apoſtolis ex hoc in cœlom gloriofus aſcendit, ibid.
Onioo Heliopolis ſub qoo Rege Ægypti ædificatum, 303. d.2. Vnde ita appellatum, ibid.e.1. In eodem loco puer Ieſus, fugiens Herodem exolauit, ibid. Ibi etiamnum oſtenditor fons Ieſu, irrigans hortum balſami, ibid.
Onocrotalos quis, & cur ita dictos, 109.b.2
Onocrotalus eſt gulæ ac goloſi exemplum, æqoè ac ſymbolum, 109.e.2
Onus verbi Domini quod, 231.d.2
Oneris nomen apud Propheras quid denotet, 271.e.1.
Operarij Deum colant & inooeent, 133.d.e.1
Opos quod diliculo fit cordi & curæ eſt, 115. b.1.
in Operis vſo qoamuis ſit temporalitas, tamen in iotentiooe debet eſſe æternitas, 80.c.1
Opera leoia ſunt leuis animi ſigna, 124.a.1
Operibus bonis ſtudendum, quia Deus his mirè delectatur, 121.d.2
Opum, deliciarum, hooorum tranſitus & fluxus qoàm celerrimus, 9.a.1
Oraculum illod: *Magnus Pan mortuus eſt*, vnde ortum, 64.a.2
Oratio cur in Scriptura ſubinde vocatur laus, 67.b.1
Orationis donum & precum magnum eſt, 277.a.a.
Oratiooes longas orantes Scribæ & Phariſæ deuorabant domos viduarum, 96.d.1
Orationibus & piis operibus eo tempore magis inſiſtont viri ſancti, quo impij magis vacant ſuis copidinibos, 218.d.1
Orbis plagæ quatuor ſignificatæ per cornua qoatuor, 167.c.d.1
Orcus quare dictus eſt infernus, 57.b.2
Ordinandos colare debet Epiſcopus, 344.a.2
Ordinandos olim Deus cœlitus deſignabat, 344.d.2.
Oriens, id eſt germen, eſt Chriſtos, 183.a.b.c.d.e.2.
Oriens eſt Chriſtus, non Zorobabel, 219.b.c.d.e.1.& ſeq.
Orientales calidi ſunt & callidi. 29.e.2
Origenes quo argomento motos cenſoit Malachiam, Aggæum, & Ioannem Baptiſtam fuiſſe Angelos, 309.a 1
Origenis error quoad miſſiouem ſancti Ioannis Baptiſtæ, 338.c.d.1
in Oria multi negotia vertunt, 123.a.2

P

PActum pro lege poſitum, 331.e.2
Palæſtram ritu gentilitio in Ieruſalem inſtituit impios Iaſoo, 163.d.2
pallium ex pilis & ſetis camelorom, equorum, vel aliorum animalium contextum, aſſomebãt Prophetæ, vt ipſo habitu popolum prouocarent ad luctum & pœnitentiam, 284.c.2
Panis apud Hebræos idem ac eſca, 316.a.2
Panis pollutus quis, 316.d.e.1.& a b.c.2
Parabolam quid vocent Hebræi, 58.a.2
è Paradiſo terreſtri coios rei ſymbolo emanabant quatuor fluoij, 298.e.1
Parcæ quæ & qoales, 353.a.b.2
Parcere & perdere opponontur, 313.e.2
Parcere apud Latinos propriè quid ſigoificet, 353.a.2.
Pardo cor comparetur Alexander magnus apud Danielem, 41.c.2
Pars pro portione hæreditaria, 175.d.1
de paroirare virorom eximiorum, lege pag. 195. 196.& 197.
Paſſiones animæ quatuor, myſticè, ſignificantor per quatuor cornua, 168.e.1.& a.2
Paſtor & idolum quis, 268.e.2
Paſtoris ſtulti quæ ſint iuſtromenta, 267.d.1
Paſtoris voces ſunt tres, & quæ, 328.e.1
Paſtoris falſi & veri indicia, 269.c.2
Paſtori vero incombit vigilantia & cura gregis, 269.d. 2. Nec non eminentia virtutis & vitæ ſanctitas, ibid.
paſtores quantum oous ſobeant, 178.d.2
paſtores noo tantùm bonos, ſed & malos ob peccata populi creat Deus, vt per eos popolum poniat, 268.b.1
patientia eſt vera potentia, 4.d.2
patientia & fortitudo martyrom. 359.b.c.1
patientia in prioeipe regiminis moleſtias & ærũnas ſoperat, 261.a.1
Patientiom exemplom quodnam, 287.d.1
patres in limbo ſperantes liberationem per Chriſtum, anagogicè dicuntur vincti ſpei, 240. a.2
patriarchas præibat lampadarius, 199.e.2
pauperes ſpiritu qui dicantur, 237.c.2

paupertas

Paupertas eſt amica &mater humilitatis, 120.d.1
Paopertatis typus, 71 a.2
S. Paulus vti nomine,ita re fuit paruus, 197.c.1
Pauoris vis quid in omnibus animalibus efficiat, 301.c.2
Pax pru benedictione & omni bono, 148. c. d.e.1
Pax eſt tertia dos Sacerdotis, 318. a.1
Pacis & ſubiectionis quodnam ſit ſymbulum, 291.c.2
Pacis ſymbolum & emblema, 2ut.d.c.2
Pacis ſemen quintuplex, 227.c.2
Pacis iudicium quod ſit, 218.b.2
Pacem petentes olim ramos oliuæ prætẽdebant, 291.a.2
Peccandi conſuetodo eſt plumbea maſſa, 109. c.2
Peceator à peccatis excitari neqoit, niſi per vocem & gratiam Dei cor tangentis & excitantis, 348.c.1
Peccator qoilibet, per Prædicaturem vel Confeſſarium docendo & monendo è gehenoa, coi deſtinatus erat,ereptur, toiris erotus de igne, 179.c.2
Peccator vili pretio vendit Chriſtum, 2.5 a.1
Peccatori cummiſereri debemus, 171.a.b.1
Peccatori quomodo orandum vt à peccato reſurgat, 348 a.2
Pecratores ſigoificantur per Æthiopes, 108. c.d.2
Peccatores vinu ſapientiæ & gratiæ Dei deſtituti ſitiunt. 133. b.1
Peccatores in die iudicij quaſi igne excoquentur, 342.b.2
Peccatorum ſcelera à qoibus manifeſtabuntor in die iudicij & quomodo, 100.c.d.e.2. & 101. 4.b.c.d.1
Peccatutibus placet ſua deformitas, 109.b.1
Peccatum quoduis in Scriptora vucatur labor,& cur, 36.a.2
Peccatum eſt ſagitta configens Deum, 349.c.2
Peccatum octuplicis rei ſacræ eſt pollutio & profanatio,ac conſequenter quaſi octuplex eſt ſacrilegium, 332.c.1
Peccatum mortale infinito odio Deus odit, 46. c.1
Peccati emblemata, 208.b c.d.1
Peccati pondus, talentum plumbi, 109.b.2
Peccato quomodo coniuncta eſt ſemper aliqua ignorantia, 67.c.1
Peccatorom menſura impleta, mox omnia ſimul & ſemel acriter caſtigat & viodicat Deus,206. c.1.& 211.c.d.2
Peculium Dei qui ſint, 352.d.e.2.& 353.a.1
Pecolij etymon & vſus, ibid.
in Peculium eſſe Deo qoid ſit, 352. b.c.2
Pecunia olim non erat ſignata, ſed ad certum pondus appendebatur, 264.d.1
Pedes Domini qoi, 5. e.2
Pedes ceruorum quid ſignificent, 89.e.1
Pelta vnde deducatur,& quid ſit, 109.'d.1
Pennæ Solis quæ, 358.b.2
in Pentecoſte qoa de cauſa miſit Duminus Spiritum ſanctum in Apoſtolus ſpecie ignis,& linguarum ignearom, 342.h.1
Perambulare idem quod regere, 165.a.2
Percutere, & perſeqoi ad interneciunem differunt, 167.b.1.
Perfectinois ſtatos ex religiuſa vita, 231. a.1
Perfectiones creatutarum omnium in ſe continet Deus, ac inſuper infinitas alias creaturis incommooicabiles, 64.d.1
Perire dicuntor ea quorum non eſt vſus, 93.c.1
Perſæ cur equos nigros ſignificati, 215.c.1
Perſarum reges babebant principes, qui vocabantur oculi Regis, & alios, qui aures Regis dicebantur, 185. d.1
Perſecutio Deciana permiſſa ad acuendum torporem Chriſtianorum, 342.a.2
Perſecutiooes quatuor Eccleſiæ puſſunt intelligi per quatuor corooa, 168.e.2
Perſeuerantia & cunſtantia vincit omnia, 137. b.2
S. Petrus & S. Paulus quumodo filij olei, 202. a.b.1
S. Petrus correptus à S. Paulo, quomodo ſe geſſerit, 312.d.1
Pharan, vbi à Moſe deſignati 70. Iudices, impleti ſuot Spiritu ſancto, typom geſſit miſſionis Spiritus ſancti in Apoſtolos, 74.a.1
Pharao perſequens Hebræos typus fuit Baltaſaris captiuos detinentis Iudæos,& vterque diaboli, 85.c.1
qoi Pharaoois equitatum deleuerunt, equi & equitatus oei vocantur, 85.a.c.1
Phœnix ſymbolum Chriſti morientis & reſurgeotis, 350.d.1
Phœnix non eſt aliud quàm Sul, 357.d.2
Phœnices inuenere literas, 233.c.1
Phialarum in templo Ieruſalem quintuplex eſſet vſus, 306 b.1
Philippi III. Hiſpaniarum Regis cygnæa, ſed aurea vox in morte, 107.c.2
Philiſthinorum Satrapiæ quinque, 105.c.1
qui Philoſophiam velut aliquod venale artificium didiceront, qui viuoor aliter quàm viuendum eſſe præcipiont, hi peſſimè de omnibus mortalibus merentur, 128.c.2
Pietas Dei in homines, 160.e.1
Pietas à mondanis cenſetur vanitas, 351.d.1
Pietas eſt animæ vita, impietas, mors, 209.c.1
Pij poount legem ſupra cor, impij ſub corde, 325.c.2
Pila vnde dicta, 98.b.1. pro qoo accepta, ibid.
Pila eſt tribulatio, 99.b.1. & gehenna, ibid.e.1
Piſces habent cor,eiúſque ſitum ſimilem homini, 48.d.2
Piſces maiores glutiunt minores, prouerbiom vnde vulgò vſurpatom, 46.e.1
Piſces ſunt aquei & humore luxuriant, 47.c.1
Piſces memoriam habeot, ex Auguſtino, 49. a.1
Plaga ſolet eſſe grauiſſima, & dolor qui ab amicis ioſertur, 286.a.1
Planctus fidelium ob mortem Chriſti quantus, 279.c.1
Planctus Adadremmon, vel plaoctus Ioſiæ, Hebræis qoid ſignificet, 280.e.2
Plebs talis qualis Sacerdus, 344.a.1
Plebs eſt maximè neceſſaria,pars, & quaſi hypoſtaſis Reip. cui omnia eius onera incumbuot, 84.d.1
Plebis ocoli ſont paſtores, 270.a.1
Pluuia hyemalis copioſa æquè ac refrigerans, 252.b.1
Pluuia quantom Dei donum ſit, 6.e.1
Pluuia matutina & ſerotina quæ, 251.a.b.1
Pluuia myſticè ſignificat doctrinam, 251.c.1
Poderis erat tunica pontificia vſque ad pedes demiſſa, 281.d.e.1

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

Poëtæ vocantur nugæ ab Anaxarcho, 121. c. 1

Pœnitenti abſolui nihil prodeſt, ſi procliuitas & occaſio proxima ad peccandum reſideat, 343. c. 1

ad Pœnitentem vox Chriſti pathetica, 286. c. 1

Pœnitentium incitamentum, plagæ Chriſti, 287. d. 1

ex Pœnitentibus agnoſcitur Confeſſarius, 343. a. 2

Pœnitentia voluntaria in ſeculo hoc punientes ſua peccata, in futuro punitionem euitant, 10. c. 2

Pœnitentia peccatoris prior eſt quàm eius iuſtificatio cum Deo, 348. c. 1

Pœnitentiam agere quid ſit, 343. b. 2

Poloniæ Reges, qui ante Ducum nomine cenſebantur, cui regnum debeant, 269. c. 2

an Pollutus omnia quæ tangit polluat, 149. d. e. 2 & 150. a. b. c. d. e. 1

Pondus cordis noſtri, eſt timor & amor Dei, 325. b. 2

Ponere ſuper cor quid ſit, 325. a. b. 2

Pontifex gerit triplicem coronam ob ſex cauſas, 218. d. 2

Pontifex ſummus, qui eſt Principum & Purpuratorum apex, ſerui ſeruorum Dei titulum ſibi præfert, eoque gloriatur, 261. d. 2

Pontificis perfecta idea, 254. c. 2

Summi Pontificis cuſtos Angelus eſt S. Michaël, tentator Lucifer, 177. d. 1

Pontifices & Reges ſunt quaſi duo Cherubini, 201. d. 2

Pontifices colendi Regibus, 220. c. 2

in Populo Sacerdos eſt, id quod ſtomachus eſt in corpore, 316. a. 1

Portæ piſcium explicatio, 98. & 99. vbique.

Portentum portentorum Chriſtus, 182. d. e. 2

Potentes parui ſunt & infirmi ſi cum Deo comparentur, 197. e. 1. & a. 2

Potentia Dei tanta in vindicando erit quanta fuerit eius patientia in expectando, 4. e. 1

Potentiæ & magnificentiæ Dei graphica deſcriptio, 6. c. 1

Præceptum conuerſionis ad Deum an obliget in primo rationis vſus inſtanti, 160. e. 1. & a. b. 2

Præceptum affirmatiuum & negatiuum quomodo obligent, ibid. c. 1

Præcepti verba non ſiniſtrè interpretanda, 136. d. 1

Prædicator quando panem & menſam Dei polluat, ac in ipſum Deum iaciat contumelias, 317. c. d. 2

Prædicatores ſunt niues, nubes, venti fulgura, 251. d. e. 2

Præferri aliis eſt beneficentiâ Dei, 313. c. 1

Prælij horrendi ſymbolum & imago ſunt nebulæ, tempeſtas & turbo, 103. a. 1

in Prælio & conflictu quanta vis Euchariſtiæ, 247. b. c. d. e. 1

Prælatus raro liber à culpa ſubditorum, 130. b. c

Prælati officium quale, 253. d. 2

Prælato ſe eleuante ad vitæ reformationem & perfectionem, eleuatur Eccleſia, quaſi Luna ſequens Solem, 83. a. 2

Prælati & Doctores ſunt annulus Dei, 155. b. c. 2 imò ſunt os Dei, ibid.

Prælati debent eſſe portenta ſanctitatis, 183. d. 1

Prælatorum idea, 254. a. 2

Præpoſiti reddent rationem pro animabus ſubditorum, 177. e. 2

Præſepij Chriſti ſymbola ſeptem, 71. c. 2

Prasto-Ioannes imperat Abyſſinis, 108. b. 2

Princeps in Repub. eſt id quod angulus in fabrica, & quod paxillus in pariete, 253. a. 2

Principes vrbium vocabantur olim reges, 234. b. 2

Principes debent colere Eccleſiam & Pontifices, 220. c. 2

Principes ſciant ſcelerum vltionem placere Deo, 217. c. 2

Principes, qui magna tributa ſubditis indicunt, non inde ditantur, 133. b. c. d. 2

Principes ſuperbi & ſuperciliosi Iudæorum taxantur, præſertim Scribæ & Phariſæi, & cur, 119. c. 2. & 120. a. b. c

Principum arrogantia taxatur in ingreſſu etiam templi, 96. e. 1. & a. b. c. d. 2

Principum manus, id eſt, opera & exempla, fundant Reipublicæ ſtatum, non os, id eſt, edicta & minæ, 195. d. 1

Principum, eorúmque ſequacium crudelitas taxatur, 113. c. d. e. 1. & a. b. c. 2

Principatus & Cardinalatus non eſt niſi purpurata ſeruitus, quæ cum ſplendore fidelium commodis ſeruit, 261. d. 2

Probri ſymbolum quod, 317. b. c

Procellæ myſticè ſunt Apoſtoli & prædicatores, 252. a. 1

Proiicere brachium quid ſit, 316. b. c. d. 1

Prophetæ ſæpe non diſtinguunt tempora, nec ea certa ſuis prophetis conſignant, 176. d. 1

Prophetæ omnes ſuas vires virtutes, victorias, & triumphos acceptos referunt Deo & Chriſto, 90. c. 1

Prophetæ quare vocati ſunt videntes, 265. a. 2

Prophetæ omnes fuerũt homines, 309. b. 1. Quo ſenſu vocentur Angeli, ibid. c. 1

Prophetæ propheticè loquuntur, id eſt, parabolicè, ſymbolicè, ænigmaticè, & cur, 303. c. 1

Prophetæ non loquebantur in ectaſi. 3. b. 1. Eorũ viſio fuit intelligentia mentalis, qua videbant ea quæ ſibi à Deo oſtendebantur, ibid. d. 1

Prophetæ de Chriſto vaticinatori quomodo procedant, 231. d. 1

Prophetæ poſt minas ſolent conſolari, & læta triſtibus ſubiungere, ne peccatores deſperent, ſed pœnitentes ſpem veniæ concipiant, 7. b. 2

Prophetæ per præteritum de futuro loquuntur ob futuri certitudinem, 41. a. 1

Prophetæ vocantur manus Dei, 128. c. 1

Prophetæ veſani qui ſint, & cur ita vocati, 113. b. c. 2

Prophetarum exterior habitus qualis, 284. c. 2

Prophetarum omnium vltimus fuit Malachias, in eoque deſiit prophetia apud Hebræos, 309. c. 2

Prophetarum officia quænam eſſent, 281. d. 1

Prophetia triſtis & oneroſa apud Prophetas nomine *Oneris* nuncupatur, 311. c. 1

Prophetia Nahum poſt quot annos fuerit completa, 1. c. 2

Prophetiæ donum ſanctioribus Deus ſubinde negat, minus verò ſanctis, imò impiis communicat, 310. d. 1

Prouerbium, *Septem conuiuium, nouem conuicium*, 11. d. 1

Prouerbium, *Æthiopem dealbas*, 108. d. 2

Prouerbium ironicum, *Cretenſis mare neſcit*, 106. c. 2

Prouerbium, *Annus nimium eſt annus frugum*, 251. c. 2

Prouer-

Prouerbiũ, *Ignis, mare, mulier tria mala.* 208.d.1
Prouerbium, *Sublata lucerna nihil intereſt inter mulieres.*
Prouerbium, *Titio ad ignem, torris ad focum.* 179.d,2.
Prouerbium, *Piſtillo retuſior, nudior, caluior.* 99.c.1
Prouerbia non pauca veriſſima, quando inuito vel irato Deo aliquid facimus, 133.c.d.1
Prouidentia Dei protegit ſanctos, & illæſos ab omni hoſte & periculo conſeruat, 21.b 1
Prouidentiæ diuinæ typus candelabrum aureum. 191.c.2.
Prouidentiæ ſymbolum eſt lampas, 200.a.1
Prouidentiam Dei negant Athei, 101.c.2
Prouidentiam Dei accuſat impij, & de ea queruntur, 336.d.e.1
Prouidentiam particularem piſcium an habeat Deus, 51.e.2
Prudentia eſt magiſtra & mater fortitudinis, 4.c.2.
Prudentia tempore docetur, 150.e.2
Pſalmorum finis & ſcopus eſt Chriſtus, 89.b.2
Ptolomæus Philadelphus centum viginti millia Iudæorum ex Ægypto libertate donata in Iudæam remiſit, 256.a.1. Ea beneficentia obtinuit ab Eleazaro Pontifice 72. Interpretes, qui S. Scripturam in Græcum idioma conuerterent, ibid.b.1
ſub Ptolomæo Philometore Rege Ægypti, templum ædificarunt Heliopoli Iudæi ſimile Ieroſolymitano, 303.d.2
Pugna Iacob & Eſau notat pugnam virtutum & vitiorum, 314.c.1
Puluis pedum Dei quid denotet, 5.b.1
Pupilla oculi nihil delicatius, charius, pretioſius, nihilque maiori cura cuſtodiendum, 174.b.c.d.2.

Q

QVadrageſima cur ieiunanda, 230.a.1
Quadrigæ quatuor quæ apud Zachariam, 173.a.b.c.2.
Querela improborum de prouidentia diuina, 336.d.e.1.

R

RAbbini ſtolidi, 336.d.2
Rapina nutrici non vult Chriſtus, 333.b.1
an primo Rationis inſtanti teneamur ad Deum conuerti, 160.c.1
Rectores ſunt Atlantes Reipublicæ, 178.d.e.2
Redemptionis noſtræ teſſera plagæ Chriſti, 287.c.1.
Redemptionem generis humani in monte Oliueti vti cœpit & conſummauit Chriſtus, ita & Eccleſiam ſuam. 291.e.1
Reformatio laicorum inchoanda à reformatione Sacerdotum, 315.d.2
Refugium afflictorum quale, 287.d.1
Regnum, ſacerdotium & militia, ſunt robur, firmamentum, decus & gloria cuiuſuis Reipub. æquè ac Eccleſiæ, 153.c.2
Regnum omne ſub regno grauiori eſt, 168.c.1
Regna & potentatus huius ſæculi naturam habent ventorum, 216.a.2
Regna omnia terræ aduerſus Ieruſalem fuêre collecta, 275.d.1
Regnorum fluxus quàm celer, 9.a.1
Rex gerit coronam quaſi Deus quidã terreſtris, 219.b.c.1.
Regem eſſe nihil iuuat, niſi vt in morte cruciet fuiſſe, dixit moribundus Philippus *III.* Hiſpaniarum rex, 107.e.2
Reges & Principes ſunt filij olei tripliciter, 201.a.1
Reges pij Iudæorum aduerſus hoſtes ſemper pedites pugnabant, 255.a
Regum & Monarcharum comparatio cum auriga, 24.b.2
Regibus cur prælatus ignis, 199.d.e.2. & 200.a.1
Regibus piis & quibuſuis fidelibus Deus difficultates ad hæreſin extirpandam, aut vitia inolita, ſic complanat, vt ipſi mirentur illas quaſi in planum deduci, colliqueſcere, & euaneſcere, 193 d.2
Regiminis ratio optima quæ ſit, 260.c.2
Religio eſt mater felicitatis, 228.b.c.1
Religio Gentilibus quantæ fuerit curæ, 131.c.1.& a.2
Religioſi & fideles, qui ſua vitia mortificant, paſſiones & membra crucifigunt amore Chriſti, cum crucifixum plangunt, 282.a.1
Religioſi cur transferantur ex vno loco in alium, 10.b.2
Religioſorũ vota debent eſſe maſcula, 324.c.d.1
Religioſos parit religioſa vita, 230.e.2
S. Remigius, cùm duorum & viginti tantùm eſſet annorum, Rhemenſis Epiſcopus cælitus creatus eſt, 344.c.2
Renegati ſunt robur Turcæ contra Chriſtianos, 302.a 1
Reprobo cuilibet quid dicet Chriſtus *Iudex*, 101.e.d.1.
Reprobi in extremo iudicio quaſi igne excoquentur, 431.b.2
Reprobis in die iudicij probrum, plagæ Chriſti, 287.d.1.
à Repudio vxorum auocantia ſeptem argumenta, 333.c.2
Reſpublicas euertunt euertentes templa, 131.c.2
Reipub. angulus eſt Princeps, paxillus & arcus populi, 253.b.2
Reſurrectio eſt effectus Euchariſtiæ, 245.a.2
Reptile eſt homo ob tres analogias, 50.a.1
Reuelationum ſpiritualium aſſidua ruminatio præbet aſſiduum cognitionum & exultationum incrementum, 79.d.2
Roma quo ſenſu Babylon, 219.a.2
Romæ in templo S. Crucis in *Ieruſalem* viſitur nummus vnus ex triginta argenteis, quibus venditus eſt Chriſtus, 264.b.2
Romani per equos varios & fortes ſignificati 215.c.1.
Romanorum felicitas, imperium, & triumphi, religioni attribuuntur, 228.c.1
Roſtra duo aurea quæ, 200.c.1. & a.b.c.d.e.2

S

SAcerdos contemnens Deum, pari modo contemnitur à populo, 330.b.c.1
Sacerdos purificat plebem, 344.a.2
Sacerdos maior eſt Rege, 329.c.2
Sacerdos qui pollutus pollutum offert Deo ſacrificium, Deum ipſum quaſi polluit & conſpurcat, 316.d.2
Sacerdos, altare, ſacrificium ſunt correlatiua, 320.a.1.

Sacerdos

Sacerdus inter Angelos verſatur, 182.b.1
Sacerdos debet ſtrenuè operari, 326.c.2
Sacerdos quàm purus eſſe debeat, 321 b.2
Sacerdos, præſertim Confeſſarius meminerit ſe quaſi vicarium Chriſti ſedere pro tribunali, 343.d.e.1.
Sacerdotis prima dos eſt timor Dei, 327.c.2. Secunda, veritas, ibid.d.1
Sacerdotis eſt ſcite,& docere legem Dei, 328.a.2
Sacerdotis mira dignitas, 322.e.2
Sacerdotis labia cuſtodire debent iuſtitiam, 328. e.1.
Sacerdotis ſcopus eſt gloria Dei, 223.d.2
in Sacerdote requiritur libertas corripiēdi, 327. d.e.2.
Sacerdotes præ laïcis ſunt fil.j Dei tribus titulis, 315.b.2.
Sacerdotes cumparantur apibus ob tres analogias, 319.d e.2
Sacerdotes non ordinantur niſi præmiſſa oratione & ieiunio totius Eccleſiæ, 344.d.2
Sacerdotes ſpiritoales & myſtici ſunt fideles, 344.b 1.
Sacerdutes quomodo pro populorum iniquitate damnantur, 328.d.1
Sacerdotes debent eſſe heroës ac portenta ſanctitatis, ſapientiæ,& prudentiæ, 183.d.1
Sacerdotes colantur & expurgantur à Chriſto per Spiritum ſanctum, ſicut in die Pentecoſtes Apoſtoli fuêre colati, 344.c.d.1
Sacerdotes impuri tactu altaris aut calicis, vel rei ſacræ non ſanctificantur ſed potiùs ea polluūt & fœdant, 130 c.1
Sacerdotes ſunt oculi Eccleſiæ, 328.d.2
Sacerdotum plorium vita mala & inſcitia hæreſi Lutheri occaſionem dedit, 315.d.2
Sacerdotum eſt cæleſte regnum, 329.d 2
à Sacerdotibus pendet tota Eccleſiæ diſciplina, vita & ſanctitas, 344.b.2
Sacramentum Euchariſtiæ eſt etiam ſacrificium, 319.c.2.
Sacramenta ſunt fontes Eccleſiæ perenniter manantes volentibus eos haurire, 298.e.1
Sacrificium Chriſtianorum præſtantius eſt Aaronico, 345.e 1
Sacrifici) ſpecies tres erant à Deo Iudæis præſcriptæ, 321,e.1
Sacroſanctæ Euchariſtiæ cur faces & tædæ præferantur, atque ante hierothecas eius iugiter ardeant lampades, 199.b.2
Sæculorum axis eſt æternitas, 78 b.2
Salomonis templum auguſtius Herodiano, 147. b.2.
ei reliquit Dauid pro templo 240.milliones auri, ibid.d.1
Saluianus Epiſcoporum magiſter à quo appellatus, 170.a.2
Sanctitas in quo conſiſtat, 46.b. 2. Quid ſit, ibid.
Sanctitas Dei propriè quæ, 332.d.s
Sanctitatis portenta debent eſſe Prælati, 183. d.1.
Sancti probantur aduerſis, velut aurum igne, e.2.
Sancti quo magis à Deo illuminantur,& tolluntur in altum, eo magis cognoſcunt Deum eſſe omnia, ſe verò nihil, 95.c.2
Sancti omnes ſuum lumen habent non à ſe, ſed à Chriſto per B. Virginem, 191.c.2
Sancti victo diabolo, carne & mundo triumphantes & regnantes cum Chriſto, illi omne ſuum robur, victoriam & gloriam adſcribūt, 90 d.e.1,
Sancti ſunt peculium Dei, 352.c.d.2
Sancti ſunt lucernæ Eccleſiæ, 192.a.1
Sanctorum vita quàm eleuata, 143.a.2
Sanguis cur vocetur quodlibet enorme crimen, 25.e.1.
Sanitas, quam afferet Chriſtus Iudex ſuis electis, quomodo à D. Auguſtino depicta, 358.c.2
Sathā accuſans Ieſum filium Ioſedec in tribunali, cur ſtabat à dextris Ieſu, 177.a.b.2
contra Satisfactionem hæreticorum paralogiſmus, 10.a.2
Scelerum vindicta quàm Deo grata, 217.c.2
Scep'ta ſunt inſigne principatus, 84.b.2. Diuinitatis quippiam ea habere veteres exiſtimârūt, ibid.c.1,
Schiſmatis Anglicani fax & auctor Henricus 8. ad pauperiem redactus miſerrimè periit, 131.e.2
Scribæ & Phariſæi ex quibus orti, non multo antè quàm Chriſtus naſceretur, 281 b.1
Scyphus Herculi & Baccho ſacer, erat inſigne crapulæ, indéque ſequentis libidinis, 272 d 2
Selah vbi tantùm in Scriptura reperiatur, 74. a.2 Quid ſit. ibid. Qualis nota carminis, 75.a.1 Opinio Lorini, ibid.d.s
In Epitaphiis ſuis quid defunctis apprecentur Hebræi, 74.c.2
Seir, vbi erectus eſt æneus ſerpens, cuius aſpectu ſanabantur Hebræi morſi à ſerpentibus, typū geſſit Crucis Chriſti, cuius fide à morſu peccati ſanamur, 74.a.1
Septem conuiuium, nouem conuicium, prouerbium vnde ortum, 11.d.s
Septenarius eſt ſymbolum vniuerſitatis, 185.c.2
Seruitus Ægyptia fuit typus captiuitatis Babylonicæ,& vtraque tyrannidis peccati & concupiſcentiæ, 85.c.s
Siccitate & ſterilitate Deus ſæpe Iudæos ob impietatem puniuit, 303.b.2
Siclus olim erat communis moneta, 264.d.1 Quantum ponderare debebat, ibid.e. Eius etymon. ibid.
Sigillum Chriſti eſt Crux; diaboli, voluptas, 155. b.1.
Silere in Scripturis pro quo plerumque vſurpetur, 63.b.1
Silentium reuerentiæ, timoris, admirationis & ſtuporis eſt indicium, 94.d.2
Siloë fons typus fuit Chriſti, 282. Qualis ſit, & vbi ſcaturiat. ibid. Ab Ezechia fuit reſtauratus, ibid.
Simoniacus quas pœnas incurrat, 308.a.s
Simplicitas eſt cauſa, vel potiùs ratio tertia immutabilitatis Dei, 346.e.2
Sina, vbi data fuit lex vetus, typum geſſit Sionis, in qua data eſt lex noua in Pentecoſte, 74.a.s
Smilax quare voluola dicatur, 11. a. 2. Quæ ſit herba. ibid. Eius duæ ſpecies, ibid.
Smilaci comparantur, qui charitatem & beneuolentiam ſimulant, ac interim perniciem moliuntur, 11.c.2
Societatis vis quanta. 301 e 2
Sol ab Ægyptiis quomodo pictus, 357.d.2
Sol, Luna, ſtellæ ſunt lucerna Dei, 101.b.s
Sol typus veri amici ob quinque analogias, 356. d.2 Talis eſt Chriſtus, ibid.
Sol ſua vnitate hieroglyphicum eſt Dei, ſua verò trinitate ſymbolum eſt Sanctæ Trinitatis, 356. b.1.

Sol iuſtitiæ irato occidit, miti oritur, 357.c.1
Sol germinans & oriens cur vocetur Chriſtus, 184.a b.c.d.1
Sol cur vocatur Phœbus, 357.b.2
Sol à Manichæis cenſebatur natis triangula, 356 c.1. ab Anaxagora lapis ardens, ibid. c.1
Solis pennatæ ſunt radij, & cur, 357.b.2
Solis velocitas quanta, ibid. c.1
Solis elogia, 356.a.2
Solis etymon triplex, 350.b.2
Somnum diabolus, vigiliam Chriſtus inducit, 32. b.2
Sphyngis ænigma de homine explicator, 50. a.1
Spiritus ſanctus quomodo murus igneus Eccleſiæ & fidelium, 171. c.1
Spiritus Sancti obumbratione fideles in Eccleſia proteguntur ab omni tentatione & ærumna, 302.c.2
Spiritus ſancti virtus quàm admirabilis, 192.c. 2. & 193.a. b. 1
Stimulus laborantium, plagæ Chriſti, 287 d.1
quod Stomachus eſt in corpore, hoc Sacerdos in populo, 516.a.1
à Subditorum culpa rarò Prælatus immunis, 130. b.1
ad Suggeſtum requiruntur ſeptem gradus, ex D. Bernardo, 128.c.2
Superpia omnis ſceleris & confuſionis eſt mater & origo, 119.c.2. & 310.a.1
Superbia vbique Deo diſplicet, ſed maximè in loco ſancto, 120.c.1
Superbiæ vexillum veſtitus inſignis ac mollis, 96.b.1
Superbiæ & vanæ gloriæ proprietas, 212 a. 2
Superbi eùm ſe redargui concipiunt, gladium perſecutionis credunt, 312. b. 1
Superbi & potentes quales in die iudicij, 355.c.1
Symbola ſua & literas, ſuamque ſapientiam ab Hebræis hauſerunt, Ægyptij, 303. d. 1
Symmachus & Theodotion erant Ebionitæ, & Chriſtum negabant eſſe deum, 83 d. 2
Synagoga fuit quaſi aurora & parens Eccleſiæ, 256. b.2

F

TAbernaculorum feſtum diutiùs cæteris durabat, 302.d.2
Temperantes priſci cur non carne, ſed piſce veſcerentur, 49. b.1
Tempeſtatis & turbinis diſcrimen, 5. a. 1
Templum à Iudæis Heliopoli erectum per quot annos ſteterit, 303.c. 2. Contra legem Dei fuit ædificatum, ibid.
Templum Dei, Virginis vterus humanitas Chriſti, 339.c. 2. & Eccleſia, 340. a. 1
an Templum Herodis fuerit magnificentius quam Salomonis, 146.d.e. 2
Templum Ieruſalem ob quinque analogias Libanus vocatur, 257. a. 2
poſt Templum conſummatum è Babylone in Ieruſalem an venerit Eſdras, 310. b.2
Templi Ieroſolymitani portæ Chriſto moriente ſponte ſua apertæ ſont, 258. b.1
Templi Ieroſolymitani adyta Pompeius ingreſſus, numquam deinceps proſperè rem geſſit in bellis, 273. c. 2
Templi Ieruſalem ſons ad abluendos immundos, & menſtruatas deſeruiebat, 282. c. 2
Templi & animæ ſanctæ proportiones octo, 155. c.2. 156. & 157. vbique,
Templi miniſter cur dictus Æditu us, 93.a.2
è Templo cuius rei ſymbolo Chriſtus eiecit ementes & vendentes, 307.c.2
in Templo conſecrato vigilant Angeli, 156.a.1
Templorum ornatus qualis eſſe debeat, 317.d.1
Templorum ſabrica quàm Deo placeat, 152.a. b.2
Templorum lapides & tigna in die iudicij contra hæreticorum ſacrilegia clamabunt, 60. c. 1
in Templis Gentiles ſua conuiuia agitabant, 172. d.2
Tempus eſt menſura, non otij, ſed pij negotij. 130.c.2
de Temporis pretio gnomæ, 130.d 2
quatoor Tempora quatuor de cauſis inſtituta, 219.b.c.d.e.2
Tentatio carnis per Euchariſtiam reprimitur, 248.c.2
in Tentationibus & laboribus noſtris cur ſileat Dominus, 121.c. 1
Ternarius ſymbolum æquitatis ſummæ, 218.d.2
Terræ commotio naſcente Chriſto, 140.b.c.d.e.1
Teſtamenti noui conſenſio & conſonantia cum veteri, magnam fidem Eccleſiæ facit, 303.b.1
Teſtudinis bellicæ forma. 20.c.1. Vnde ſic dicta, ibid.
Theodoſius Imp. ob cædem Theſſalonicenſium correptus à S. Ambroſio, quid fecerit, 312.d 1
Theologorum axioma, *Deus non punit bis idipſum*, quo ſenſu explicandom, 10. b.1
S. Thomas Aquinas ſuam ſapientiam & doctrinam orando potiùs quàm ſtudendo ſe adeptum eſſe profeſſus eſt, 277.a 2
Thymiama quo ſenſu ignitæ orationes, ſuſpiria, & vota tam ſacerdotum quàm fidelium, 320. d. 2
Timor Dei ponendus eſt ſuper cor, 325.b.2
Timor Dei eſt prima dos Sacerdotis, 327.c.2
Timor & anxietas timidis, anxiis & perplexis lumen eripit, 103.c.d.1
Tonitrua comitari ſolent, imò cauſare fulmina, 301.c.2
Tribulationes nos quaſi vniunt & deſpondent Chriſto, 121. b. 2
Tribus Ephraim inter decem tribos fuit fortiſſima, 255.c. 2. dedit continuos Reges cæteris tribubus, ibid.
Tribus Iuda & Beniamin, decem aliis in Aſſyriam abductis, ſibi auitum Iſraëlis nomen vendicarunt, 312. e.1
S. Trinitas per *iod, he, vau*, ſignificata, 135.d.1
Trinitatis opera ſunt indiuiſa, & tribus perſonis communia, 337. c. 2
S. Trinitatis myſterium vnde Doctores orthodoxi probent contra Arrianos, 174.a. b.1
Tyrannis talionem iuſto ſuo iudicio rependit Deus, 12.a.2
Tyranni & Hæreſiarchæ cœlitus percuſſi, 301.c.1
Tyri vaſtandæ portenta tria. 234. a.1
Tyri tria robora à Chriſto diſiecta, ibid. c. 1

V

VAnitas magnitudinis & magnificentiæ, 107. e. 2
Vau conuerſiuum apud Hebræos præteritum vertit in futurum, 312.c. 2
Veneri dicatæ fuerunt feminæ apud Babylonios, Cyprios, Phœnices, &c. 21. c. 2
Verbum Domini acre in peccatores, molle & clemens

clemens in iuſtos, 232.b.1
Verbum Dei, lucerna, 101.a.b.1
Verbi eiuſdem geminatio quid ſignificet apud Hebræos, 40.c.2
Verba leuia & nugacia ſigna ſunt animi leuis & nugacis, 124.a.1
Veritas rerum omnium fortiſſima 150.c.2
Veritas eſt filia temporis, 151.a.1
Veritatis firmamentum & columna eſt Eccleſia, 226.b.2
Veritatis proditor quis, 327.d.2
Veritatem & iudicium pacis iudicare in portis, quid ſit, 228.b.2
Veſtis candida conuiuiorum & triomphantium ſymbolum apud Græcos, 215.d.1
Veſtium nouitatem & luxum quàm oderit Dominus, 95 b.c.d.c 2
Veſtitus inſignis ac mollis ſuperbiæ vexillum eſt, indexque luxuriæ, 96.b.1
Victima debet eſſe integra & vitio carens, 317.d.c.2
Victima olim erat far, non caro, 321.b.1
in Victimis feligendis Gentilium religio 316.c.2
Victores ſpolia dicant Deo, 304.d.2
Victoriæ Machabæorum fontibus & aquæ ductibus Ieruſalem ſymbolicè expreſſæ, 298.a 1
Vigilantia in emblematibus quomodo pingatur, 300.b.1
Vigilantius hæreſiarcha lampades per diem in Eccleſia accendi ſolitas damnans ac ridens, reprehenditur à S. Hieronymo 199.c.1.
Vindicta Dei in peccata & dæmones, eſt miſericordia & gratia in peccatores, 116.b.2
Vindictam in auctores conuertit Deus poſt caſtigationem, 167.a.b.1
Vir conſtans eſt immutabilis quaſi Deus terreſtris, 347.d.c.1
Viri ſancti deſcriptio, 243.b.c.d.c.2
Virga decoris multa poſcit à Principe & Prælato, 261.c.2
Virgarum Zachariæ hieroglyphicũ quale, 160.d
Virginitas eſt Angelorum vita, 338.b.2
Virgo Deipara, quaſi mons virtutum cæteris Sanctis excelſior eſt, 74.c 1
B. Virgo eſt lampas Eccleſiæ, 192.a 2
Virtus in medio conſiſtit, 90.b.1
ad Virtutem arduus & pleriſque inſolitus eſt aſcenſus, 150.c.1.& a 2
Virtutes quaſi vitia traducuntur, 343.c 1
Viſionibus apta nox eſt, & cur, 161.c.d.1
Vita religioſa parit religioſos, 230.c.2
Vita Sanctorum quàm alta, ſeparata, & eleuata ſit, 243.a.2
Vitæ ſacerdotalis idea, 330.d.1
Vitæ æternæ prægustum ſenſerunt multi ſancti in pia & ardenti ſumptione Euchariſtiæ, 80.a.1
Vitia quatuor capitalia per quatuor cornua poſſunt accipi, 168.c.d.2
Vltionem differt, Deus vt peccator reſipiſcat, 336.b 2
Vnionis & ſocietatis præſtantia, 311.a.2
Vniones nihil ſunt, niſi concharum excrementa, 23 c 1
Vocatos & ſanctificatos ſuos quos vocet Deus 95.b.c.d.1
Voluntas Dei æterna & immutabilis eſt, 347.c 1. & 2
Voluntas Dei eſt menſura, & regula omnis ſanctitatis, 46.b.2
Voluptas eſt hydra multorum capitum, 208.d.1
Voluptas diaboli ſigillum eſt, 155.b.1
Votum Deo quale eſſe debeat, 324.c.d.1
Vrbanitas Principis quid erga ſubditos efficiat, 292.b.1
Vtopiæ indigenæ quid faciunt, vt ſuis contemptum auri inijciant, 23.a.1
Vulcanum cur claudum finxere Poëtæ, 76.a.1
Vulnera quinque Christi fuerunt quaſi quinque fontes, tam gratiæ, quàm ſanguinis, 283.b.1
in Vulneribus Chriſti tuta quies, 283 c.1
Vxorum alienigenarum repudium quis Iudæis perſuaſerit, 310.b.2

Z

ZAcharias appoſitè vocatur memoria Dei, & cur, 158.b.2
è qua tribu oriundus, ibid. c.1
eum fuiſſe martyrem nonnulli aſſerunt, ibid. d.1
Zachariæ oracula & miracula, 159.b.c.1. eius ſanctitas, ibid. b.2
Zacharias quo tempore cœpit prophetare, 159 c.1
Zacharias coæuus fuit Aggæo. 158.a.1. Symbolicus eſt, æquè ac Daniel & Ezechiel. ibid b.1 eius etymon, ibid.
Zacharias non fuit paſtor, ſed Propheta populi, 265.c.1
Zachariæ anni 70. diuerſi ſunt ab annis 70. Ieremiæ, 166.a.b.1
Zelus & zelotypia Dei in ſuos fideles & filios quàm admirabilis, 3.b.c.d.2
Zelus animarum eſt quarta dos Sacerdotis, 358.b.1
Zelus Dei & maritorum comparatur, 103.b.2
Zelus Dei magis pugnat in vitia & dæmones quàm in homines, 116.b.2
Zelus duos actus complectitur, eoſque contrarios, 3.c.2
Zorobabel fuit typus & figura Chriſti ſeptupliciter, 154.b.c.1
Zorababel an dicendus Oriens, 219.b.c.2
Zorobabel annulus Dei, 153.b.c.2

FINIS.

RESTAURO del LIBRO ANTICO
Cav. G. DI GIACOMO
PESCARA

NOV. 1969